

वीर सेवा मन्दिर
दिल्ली

★

कम संख्या ४४७२

काल नं० ०३०.८ श्री

संख्या

बुन्दारककल्पवादिबृन्दवन्दितचरणकमल-सर्वतन्त्रस्वतन्त्र-कलिकाल-
सर्वककल्प-जङ्गमयुगप्रधान- श्रीसोपमबृहत्तपागन्धीय-जैन-
इवेताम्बराचार्य-श्रीमद्भारक-श्री श्री १७०८ श्री
श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वर-विरचितः

अभिधानराजेन्द्रः ।

(काण्डः)

तस्यैकारादिशब्दसङ्ख्येने तृतीयो जागः ।

स च

श्री सर्वकप्ररूपितगणधरनिर्वर्तिनाथश्रीनोपलब्धमानाशेष-सूत्र-
तट्टि-जाप्य-निर्युक्ति-चूर्णदिनिहितसकलदार्शनिक-
सिद्धान्तेतिहास-शिष्ट-वेदान्त-न्याय-वैशेषिक-
मीमांसादिप्रदर्शितपदार्थयुक्तायुक्तस्वनिर्णायकः ।

उपाध्याय-श्री श्री १०० श्रीमन्मोहनविजयोपदेशलः-
मुनि-श्रीदीपविजय-श्रीयतीन्द्रविजयाचार्या संशोधितः
श्रीजैनश्वेताम्बरसमस्तसङ्केत महस्परभ्रमतः प्राकाश्यं नीतश्च ।

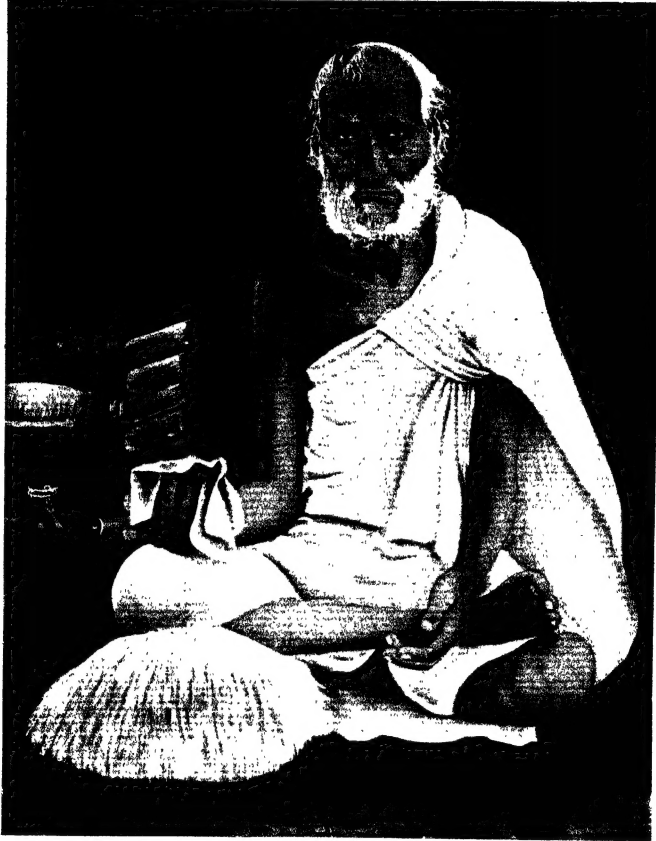
*** रत्नलामस्थ-श्रीजैनप्रभाकर यन्त्रालये मुद्रितः ***

{ श्रीवीर संवत् २४४१ }
{ श्रीराजेन्द्रसूरी संवत् ६ }

{ श्रीविक्रमाब्दः १९७१ }
{ शिलाब्दः १९१४ }

मुनिहितमृगिशक्रचक्रचडामणि-कलिकालमवज्ञकल्प-पद्मयोगिगज-

जगत्पूज्य-गुरुदेव-प्रभुश्रीमद्-विजयराजेन्द्रमूर्तिश्वरजी महाराज ।

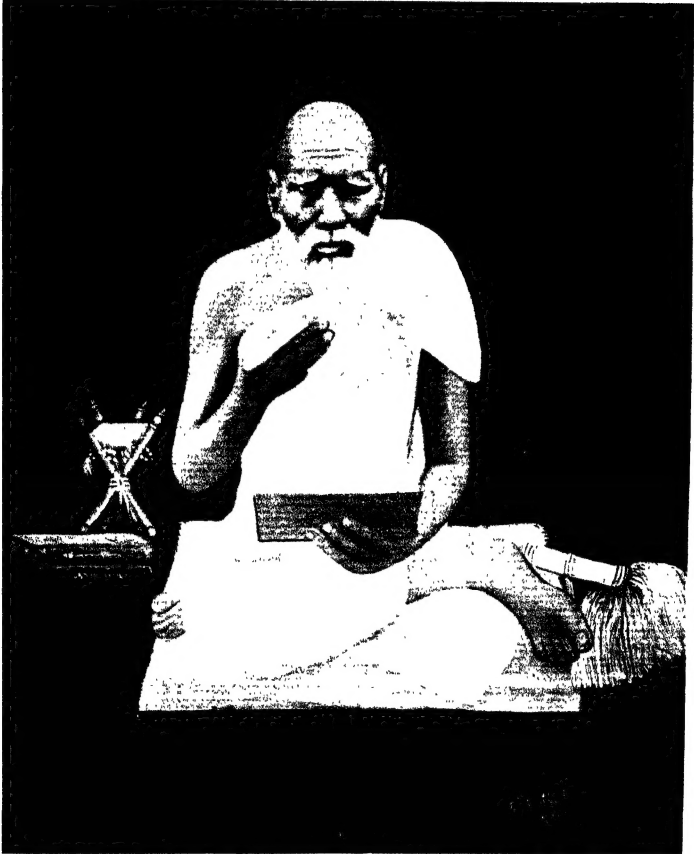

रूपश्रान्तविषयान्तरामने पञ्चाननग्रामणी-राजेन्द्राभिषेकोजामप्रणयनात्मन्दाप्रज्ञेनधुतः ।

महामोक्षकृतिप्रयोगकरणे निर्ये कृती नादशः, को न्यः शरिपदाङ्कितो विजयराजेन्द्रात्परः पुण्यवान् ? ॥ १ ॥

जन्म	१८८०	भरतपुर	१८८०	पन्थासपद	१८८०	उदयपुर	१८८०	क्रियाश्रम	१८८०	जायग	१८८०
दीक्षा	१८८०	उदयपुर	१८८०	श्रीपूज्यपदवी	१८८०	आहोरा	१८८०	निर्वाण	१८८०	राजगद्	१८८०

श्रीमद्विजयगजेन्द्रश्रीश्वरपट्टप्रभाकर-चर्चाचक्रवर्त्ति-आगमरहस्यवेदी-श्रुतस्थविरमान्य-
श्रीसौधर्मवृहत्तपोगच्छीय-श्रीमद्विजयधनचन्द्रसूरिजी महाराज ।

विद्वत्कोरजनमोदकरं प्रमथं, शुभ्रव्रतं मुक्तविकैरवमद्विलामम् ।

हृत्स्वान्तनाशकण्ठे प्रमग्नप्रतापं, वन्दे कलानिधिममं धनचन्द्रसूरिम् ॥ १ ॥

जन्म म. १८९८ किम्बनगाड (मैसूरु) दीक्षोपसंवनम् म. १९२५ जावरा (मालवा) स्मृतिपद म. १९३५ जावरा (मालवा)
यतिदीक्षा म. १९३५ धानेरा (पालनपुर) उपाध्यायपद म. १९३५ स्वाचरोद् (मालवा) स्वर्गारोह म. १९३५ बागरा (मालवा)

आचार-प्रदर्शनम् ।

सुविहितसूरिकुसुमितिकायमान-सकलजैनमपारहृश्व-आवासप्रह्लावा-
री-अङ्गमधुगप्रधान-प्रातःस्मरणीय-परमयोगिराज-क्रियाशुद्धयुपकारक-श्री-
सौधर्मबृहन्नयोगच्छात्र-सितपटानार्य-जगत्पूज्य-गुरुदेव-जहारक श्री १००८
प्रभु श्रीमद्विजयराजेंद्रसुग्रीवराज मङ्गाराजने 'श्रीअजिधानराजेंद्र' प्राकृत
मागधी महाकोश का सङ्कलनकार्य मरुधरदेशीय श्रीमियाणा नगर में संवत्
१९६६ के आश्विनशुक्लद्वितीया के दिन शुभ लग्न में आरम्भ किया । इस
मङ्गल संकलनकार्य में समय समय पर कोशकर्ता के मुख्य पहल शिष्य-
श्रीमद्विजयराजेंद्रसुग्रीवराज मङ्गाराजने जो आपको बहुत सहायता दी । इस
प्रकार करीब साठे चौदह वर्ष के अविभ्रान्त परिश्रम के फलस्वरूप में यह
प्राकृत बृहत्सोप संवत् १९६० चैत्र-शुक्ल १३ बुधवार के दिन श्री सूर्यपुर
(सूरत-गुजरात) में बनकर परिपूर्ण (नैवार) हुआ ।

गवासियर रियासत के राजगढ (मासवा) में गुरुनिर्वाणोत्सव के दश-
मिथान संवत् १९६३ पौष-शुक्ल १३ के दिन महानपस्वी-मुनि श्रीरूपवि-
जयजी, मुनिश्रीदोषविजयजी, मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी, आदि सुयोग्य
मुनि महागजाओं की अध्यक्षता में मासवदेशीय-छोटे बड़े ग्राम-नगरों के
प्रतिष्ठित-मदृष्टहस्तों की सामाजिक मिटिंग में सर्वानुमत से यह प्रस्ताव
पास हुआ कि-महुँम-गुरुदेव के निर्माण किये हुए 'अभिधानराजेंद्र' प्राकृत
मागधी महाकोश का जैन जैनेतर समानरूप से छात्र प्राप्त कर सकें, इस
लिये इसको अवश्य छपाना चाहिये, और इसके छपाने के लिये रतग्राम
(मासवा) में सेठ जसुजी नतुर्जजजीत्-मिश्रीमसजी मधुगालाजजी, रूप-
चंदजी रत्नचंदामजीत् जागीरथजी, बीमाजी जवरचंदजीत्-रघाचंदजी और
गोमाजी गंजीचंदजीत्-निहालचंदजी, आदि प्रतिष्ठित सदगृहस्थों की
देख-रेख में श्रीअजिधानराजेंद्र-कार्यालय और 'अजैनप्रजाकरप्रतिग्रेम
स्वतन्त्र' खोलना चाहिये । कोष के संशोधन और कार्यालय के प्रबन्ध का

समस्त-जार महुम-गुरुदेव के सुयोग्य-शिष्य मुनिश्रीदीपविजयजी (श्रीम-
द्विजयचूषेन्द्रसूरिजी) और मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी को सौंपा जाय । बस,
प्रस्ताव पास होने के बाद सं० १९६४ श्रावणसुदि ५ के दिन उक्त कोश को
छपान के लिये रतलाम में उपर्युक्त कार्यालय और प्रस खासा गया और
उक्त दोनों पूज्य-मुनिराजों की देख-रेख से कोश क्रमशः उपना शुरू हुआ,
जो सं० १९७१ चैत्र-वदि ५ गुरुवार के दिन संपूर्ण उप जाने की सफलता
को प्राप्त हुआ ।

इस महान् कोश के मुद्रणकार्य में कुवादिमतमतंगजमदभञ्जनकेसरी-
कलिकास्तिसरान्तशिरोमणि-प्रातःस्मरणीय—आचार्य-श्रीमदधनचन्द्रसूरि-
जी महाराज, उपाध्याय-श्रीमन्मोहनविजयजी महाराज, सच्चारित्रो-
मुनिश्रीटीकमविजयजी महाराज, पूर्णगुरुदेवसेवादेवाक-मुनिश्रीहुकुमविज-
यजी महाराज, सत्क्रियावान्-महानपस्वी-मुनिश्रीरूपविजयजी महाराज,
साहित्यविशारद-विद्याचूषण-श्रीमद्विजयचूषेन्द्रसूरिजी महाराज, व्या-
ख्यानवाचस्पत्युपाध्याय-मुनिश्रीयतीन्द्रविजयजी महाराज, ज्ञानी ध्यानी
मौनी महातपस्वी-मुनिश्रीहिम्मतविजयजी, मुनिश्री-लक्ष्मीविजयजी,
मुनिश्री-गुलाबविजयजी, मुनिश्री-हर्षविजयजी, मुनिश्री-हंसविजयजी,
मुनिश्री-अमृतविजयजी, आदि मुनिवरोंने अपने अपने विहार के
दरमियान समय समय पर श्रीसंघ को उपदेश दे दे कर तन मन
और धन से पूर्ण सहायता पढ़ांचाई, और स्वयं भी अनेक ज्ञानि
पश्चिम उठाया है, अतएव उक्त मुनिवरों का कार्यालय आचारी है ।

जिन जिन ग्राम-नगरों के सौधर्मबृहत्तपोगच्छीय-श्रीसंघ ने इस
महान् बोधाङ्कन-कार्य में आर्थिक-सहायता प्रदान की है, उनकी शुभ-
सुवर्णाङ्गी नामावली इस प्रकार है—

श्रीसौधर्मबृहत्तपोगच्छीय श्रीसंघ-मात्रवा—

श्रीसंघ-रतलाम ।

श्रीसंघ-बाँगराद ।

श्रीसंघ-राजगढ़ ।

” जावरा ।

” बारोदा बड़ा ।

” भाववा ।

શ્રીસંઘ-વઢનગર ।	શ્રીસંઘ-સરમી ।	શ્રીસંઘ-ભકણવદા ।
” વાચરોદ ।	” મુંજામ્બી ।	” કૂકસી ।
” મન્દમોર ।	” સ્વરમોદ-ચઢી ।	” આલીરાજપુર ।
” સીતામઝ ।	” ચીરોલા-ચઢા ।	” રીંગનોદ ।
” નિમ્બાહેઢા ।	” મકરાવન ।	” રાણાપુર ।
” હન્દૌર ।	” ચરઢિયા ।	” પારાં ।
” ઉઝ્ઝૈન ।	” (ભાટ)પચલાના ।	” ઢાંઢા ।
” મહેન્દપુર ।	” પટલાવઢિયા ।	” ઘાગ ।
” નયાગામ ।	” પિપલોઢા ।	” ત્વવાસા ।
” નીમચ-મિટી ।	” ઢશાઢે ।	” રંભાપુર ।
” સંઝીત ।	” ચઢી-કઢોઢ ।	” ઝમલા ।
” નારાયણગઢ ।	” ધામણઢા ।	” ધોરી ।
” ચરઢાવઢા ।	” રાઝાંઢ ।	” નાનપુર ।

શ્રીસૌધર્મવૃહત્તપોગચ્છીયસંઘ-ગુજરાત—

શ્રીસંઘ-અહમઢાવાઢ ।	શ્રીસંઘ-થિરપુર (ધરાઢ) ।	શ્રીસંઘ-ઢીમા ।
” વીરમગામ ।	” વાવ ।	” ઢધવા ।
” સુરત ।	” ભોરોલ ।	” વાન્યમ ।
” સાણઢ ।	” ધાનેગ ।	” વામણ ।
” વમ્બઢે ।	” ધોરાઝી ।	” ઝામનગર ।
” પાલનપુર ।	” ઢુવા ।	” સ્વંભાત ।

શ્રીસૌધર્મવૃહત્તપોગચ્છીય-સંઘ-મારવાઢ—

શ્રીસંઘ-ઝોધપુર ।	શ્રીસંઘ-બીનમાલ ।	શ્રીસંઘ-શિવગંઝ ।
” આઢ્ઢાગ ।	” માચોર ।	” કોરઢા ।
” ઝાલોર ।	” ઘાગરા ।	” ફતાપુરા ।
” બેસવાઢા ।	” ધાનપુર ।	” ઝોગાપુરા ।
” રમણિયા ।	” આકોલી ।	” ભાન્ઢા ।
” માંકલેમર ।	” માધૃ ।	” પોમાવા ।
” ઢેવાવમ ।	” સિયાણા ।	” ચીઝાપુર ।
” વિશનગઢ ।	” કાણાઢર ।	” ઘાલી ।
” માંઢવલા ।	” ઢેલંઢર ।	” ત્વિમેલ ।

श्रीसंघ-गोल ।	श्रीसंघ-मंडवारिया ।	श्रीसंघ-सहिराव ।
” साहेला ।	” बलवूट ।	” खुडाला ।
” आलासण ।	” जावाल ।	” राणी ।
” रेवतड़ा ।	” सिरौही ।	” सिमाड़ा ।
” धाणसा ।	” सिरौड़ी ।	” कोशीलाव ।
” बाकरा ।	” हरजी ।	” पावा ।
” मोदरा ।	” गुडाबालोतरा ।	” एंदला का गुड़ा ।
” थलवाड़ा ।	” सूति ।	” बाँणोद ।
” भेंगलवा ।	” तख्तगढ़ ।	” डूडसी ।
” सुराणा ।	” सेंदरिया ।	” थाँवला ।
” दाधाल ।	” गोवाडा ।	” जोयला ।
” धनारी ।	” भावरी ।	” काचोली ।

हन्के सिवाय दूसरे भी कई गाँवों के संघों के तरफ से मदद मिली है, उन सभी का कार्यालय शुद्धान्तःकरण से पूर्ण आभारी है ।

श्रीअभिधानराजेन्द्रकार्यालय.

रतन्नाम (मालवा)

तृतीयभागप्रस्तावः । ॐ

अहम् ।

इह हि दुरन्तदुःसाहचर्येण कृच्छ्रकर्माण्यवमुनिर्नामैषां बो-
हिर्न्यायामकाऽऽदिकारकलापं शृण्वमाणां भविकानां
तद्बोधापर्यवसायः समुपदेशार एव नितरामागच्छपर्वीमलङ्का-
र्यन्ति । परन्तु परवञ्जनावातुनीचस्य समधीनवाद्यप्रपञ्चयोगं स्वा-
धेयं पादनायामसिंधानयु संधानयति दयालवर्त्तापञ्चवलवल-
वर्त्तायधानयति पुलिन्दुाकारवति जगति विरलविरलः प्र-
वृत्तः पराऽऽभीलपरवत्तपरामर्शसंज्ञानगमोदुग्गमानामनमि-
संधायकानां परार्थप्रतिपादनसमर्पितजीवितानां निखिलज-
न्तुजीवननन्तुसन्तानसंधानयितासुखमादिनां पदार्थसाधनस्वज-
वगादिनां तादृजजगज्जीवातुभूतानामिति कथञ्चरमुपकल्प-
यत् कदाप्रहर्षादहं प्रवर्त्तन्तं दुःखमारकं मया बन्तुनस्वा-
यमर्थे सरलमनीनार्मिति गहनगहने विमर्शे निष्पतिपक्षपक्षप्र-
हणप्रहण-प्रतिपक्षहानहय-तत्तत्तत्साधनसमयन-कथनकुशला
इत्येव क्षिण्डममकारणोद्वापयन्ति-सांख्यवहारिकप्रत्य-
क्षपराकुम्भेषु विषयेऽनुमानाऽगमार्थमिषं निर्णयितवर्त्तयति ।
यथा वाऽनुमितिरागमस्यैवैकार्थः तथाऽगमोऽपि तदनुमान-
स्यति परस्परसंवलितव्यमेव तयोरपिवागम्यते । ततोऽयं यो-
ह्यागमोऽहंवादीकथा (एकादशशब्दाकथा वा) योजननि-
हादिना व्याहारिण समवसरकसमयऽधेनो दृशयता दृष्टिनो
भगवता तीर्थकृता, सुततश्च सन्दर्भस्तदनुगतिकर्तृगणधरैः, तद्
नुसंधाननामाधनस्वपारावारसलस्यमिषं परामिसंधानविमु-
क्त्यन्त्यं परांपरि कुरुहीनजीवमानां व्यापारसत्त्वासांज्ञानगमो
द्रूपानामन्तर्जीवराज्ञानिमित्तपरीपहलनसमर्थानां तन्मनु-
मीयते ॥ अथवा कार्यकारणभाषाविमर्शप्रस्ताव भगवद्भिषायेण
श्रीसुधर्मस्वामिना पञ्चमाङ्गप्रथमशतकप्रथमोद्देशकव्याथानुक-
थने विदधता भगवत्प्रापनायार्थवाचकं प्रश्नान्नरूपं सूत्रमुप-
न्यस्तम्-“स नूनं भंतं । चलामाणं चलित्, उर्दीरिजमाणं उ-
र्दीरित्, वेदिजमाणं वेदिप, पंडजमाणं पण्डित्, छिजमाणं छि-
क्ष, मिजमाणं मिष, दुजमाणं दुष्ट, मिजमाणं मष्ट, छि-
ज्जिरिजमाणं छिज्जिण्ण ।” हन्ता । गोधमा । चलायामं च-
लित् ॥ जाय गिज्जिरिजमाणं गिज्जिण्ण ॥” तदर्थमुत्स्फोरय-
तां टीकाकृतानामयवस्वर्गीणमभिमतं नरसमर्थेव भाग १६७
पृष्ठे म्यन्तु प्रत्ययादि । तस्मात्भूतमत्राभिधीयते-“इह
चतुर्षु पुरुषार्थेषु मांसाऽऽख्यः पुरुषार्थो मुख्यः, सर्वोत्तिश-
यित्वात्, तस्य च मोक्षस्य साधनस्य, साधनार्थं च सम्य-
गदर्शनाऽर्थां साधनत्वेनाव्यभिचारिणानुभयनियमस्य शा-
सनात् शालं सत्त्वमिग्नये । उभयनियमसंख्येय-सम्यग्-
दर्शनाऽर्थां मांस्त्वैव साधनस्य साधनानि, नान्यस्यापरेष्व ।
मांस्तु नैवमपि साधनार्थं साध्या, नान्यथास्मिति । स च मो-
क्षो विपक्षस्तथा । तद्विपक्षश्च वधः । स च मुख्यः कर्मभिरा-
त्मनः संख्यः । तेषां तु कर्मणां प्रक्षयऽयमनुक्रम उक्तः-“चल-
माणं” इत्यादि । चलत् स्थितिलयादुदयमागच्छत् विपाका-
भिपुष्पीभवद्, यत् कर्ममिति प्रकरणमहम् । तत् चलमनुविन-

मिति व्यपदिश्यते । ‘उर्दीरिजमाणं चि’ उर्दीरणा उर्दीरणा
प्रथमसमय एवोर्दीर्यमाणं कर्म उर्दीरितं भवतीति । ‘वेदिज-
माणं चि’ वेदनं कर्मणो भागः, अतुभव इत्यर्थः । तस्य च वेद-
नाकालस्यासंख्येयसमयत्वात् आद्यसमये वदमानमेव वेदितं
भवति । ‘पंडजमाणं चि’ प्रहीणं तु जीवमपदेशः । सह
संक्षिप्तस्य कर्मणस्तथ्यः पतनम्, एतदपि असंख्येयसमयपरि-
माणमेव, तस्य तु प्रहीणस्याऽऽदिसमये प्रहीयमाणं कर्म प्रहीणं
भवतीति । ‘छिजमाणं चि’ छेदनं तु कर्मणो र्दीयकालां
स्थितानां इवत्ताकरणम्, तच्चापवर्तनाभिधधानेन करणविश-
ेषण करोति, तदपि च छेदनमसंख्येयसमयमेव, तस्य तु
आदिसमये स्थितितः छिद्यमानं कर्म छिद्यमिति । ‘मिजमा-
णं चि’ भेदस्तु कर्मणः शुभस्याशुभस्य वा तीव्ररसस्य
अपवर्तनाकरणं मन्दताकरणम्, मन्दस्य चोद्भूतमाकरणेन
तीव्रताकरणम्, सांपि चासंख्येयसमय एव । ततश्च तत्पाद्य-
समये रसतो मिद्यमानं कर्म मिद्यमिति । ‘दुजमाणं चि’ दाहस्तु
कर्मकालिकाकारणं ध्यानाग्निना तदुपापनयनम्, अत्र मत्त्वजनन
मित्यर्थः । तस्यापवर्तनमुद्भूतधर्तित्वसांख्येयसमयस्याऽऽदिस-
मये दक्षमानं दृशयामि । ‘मिजमाणं चि’ मरश्च हि आशुःपुष्टला-
नां क्षयः क्षिपमाणायुः कर्म सुतमिति व्यपदिश्यते । तस्य च ज-
न्मनः प्रथमसमयादावस्याऽऽवीचिकमरणानुक्षणं मरस्यस्य
भावादौ क्षिपमाणं सुतमिति । ‘छिज्जिरिजमाणं चि’ निजोर्दीया-
णः पुनर्भवान् क्षीयमाणे कर्म निजोर्दी क्षीणमिति व्यपदिश्यते
इति ॥ एष चेवाेषः ‘संवदत्त’ शब्दऽऽनः पृष्ठे ‘परिणमतः पुष्ट-
लाः परिणताः’, इति अर्थायर्द्धेन प्रतिपादिता भगवताऽनुमा-
नान् स्फुरीकृतः ॥ जिनपदगच्छिन्नाश्रमणोऽप्यमुपधेर्मिषेव
समर्थेयाञ्चैक, तद् यथा-ननु यदि क्रियासमयेऽपि कार्यं भवति,
तर्हि न तत्र कस्मात्तदृश्यते?, इत्यत एवाति चेत्, ब्रह्मापि
कथं तत्र पश्यामि, इत्यादिना, “यइसमयकज्जकोडी निरवि-
क्को घडयाहिलासो सि । परसमयकज्जकाले, पूलमद । घड-
यि लोपलसि” ॥ ४२३ ॥ इत्यादि वाचद्वय भागे २०० पृष्ठेन भार-
व्य २०१ पृष्ठपर्वने वित्तरना विवृणुम ।

तथा च-परम्पराऽऽगमप्रतिविषयव्याचक्ष्यासासंमतिस्त्वं
त्रकारिण सिद्धसेनदिवाकरेण, तदर्थमुत्स्फोरयता तस्योपधि-
धायिनीटीकाकारेण राजगच्छीयाभयद्वस्त्रिणा च सत्का-
र्याऽस्तकायैवाद्मुद्वाडयता सत्कायैवास्तकायैवाद्मुप-
र्य-“जं सनवाएँ दोसा, सक्काल्हा वयति सक्काणं” सेत्ता अ
सव्वाय, तेसि सव्वेऽपि ते सक्काण्णोत्ताऽपि पुद्दवीसिद्धो,
पडोसि जं तेणं छुज्जइ अणुणो । जं पुणं पडोसि ति पुव्वे, अं आसि
पुड्वी तस्मा अण्णो ॥ २१ ॥” इत्यादिवाग्याय परेणामुपानाधमप-
र्य, कपाश्चित् सव्वे कपाश्चित् सव्वमिति सव्वसत्कायैवाद्मु-
ख्याऽऽसमाऽऽख्यामाधमपर्यवर्त्तते । एतद्विषयवित्तरस्तु ‘क-
ज्जकारणभाषा’ शब्दे १६२ पृष्ठेन समाख्यं समाहितमतसा भाष-
नीयः ॥ तथा कर्मप्रकरणे वस्तुवि २६३ पृष्ठे भगवत्तममुपदिशुमि-

[illegible]

एकवृत्ताद्यङ्गुलिबन्ध, उपादानभावं हि नियमेन चैतन्यस्य तद्वृत्ताद्यङ्गुलिपरिवेष्ट्याह, न चैवम्, तथाऽनुभावाभावात् । पूर्वाऽऽकारपरित्यागाज्ज्ञेयत्वात्तथाऽऽकारापादानमप्युपादानमस्य नतोऽ्येतस्य प्रति भास्येष्ट, उपादानभावाभिमत-शरीरमाह्वानाऽऽकारपरित्यागानामाऽपि प्रादुर्भवाभावाप्रकार-प्रकर्षकचेतन्यधिकारोपलब्धमादित न चैतन्यं प्रादुर्भावाभावाऽपि वपुषः स्वरूपादः । किञ्च-अथा काष्ठाऽऽद्यन्त-मतिहृदयज्जगज्ज्वलनाज्ज्वलनः, अन्धकास्तामर्गताद् वा तोषात् तां व्यक्तीभयद्वयुपगतं भवता, तथाऽव्यक्तावै-तन्यात् कुतोऽपि पाश्चात्याद् व्यक्तेतन्ममद्वयुपगतयताम् । तथा चाऽऽत्मसिद्धिः । अथ दृश्यमानकाष्ठेनतुकास्ताऽऽदरेष-पाथिवाज्ज्वलनोद्काऽऽदुरपादोऽभ्युपगम्यते, नादृश्यमानात् कुतोऽपि, तर्हि कौतुहलं तस्मैचतुष्टयवाद्, सर्वेषां भूत्यादी-नामुपादानोपादेयभाषमसङ्गन जेनाभिमेतदुल्लेखितत्वादप्रस-ङ्गादित न भूतदृश्यमन्योपादः सहायः । ननु ज्ञानं भूतान्वय-व्यतिरेकादुपादेयाय दृश्यते । तथाहि-भूतेष्वपानोपयोगानु-ष्ठुप पटौ चेतना भवति, तद्विषये विपर्ययः, ब्राह्मीचूनाऽऽपुष-योगसंस्कृतं च कुमारकशरीरे पटुप्रज्ञता प्रजायते, वषोषु च त्वंदाऽऽदितानातिवर्धोपलब्धं कलनं दृश्यवया एव चलन्ते । पुनराऽऽदिक्रमिकया उपलभ्यन्ते, इति भूतचेतन्यस्य एव यु-क्तियुक्तो लघवत इति चेत् । नैतन्नाह । यत्तच्छब्दविशेषाऽऽध्यः शरीरं प्रसिद्धम्, तदनुप्रधानं तत्सङ्गशरीरविश्वानुभवे सति पटुकरणात् विषयप्रज्ञास्य पटुमर्मभे भवति । न च विषयप्रज्ञाद्व्यवस्थेयं नाम । एतेन ब्राह्मीचूनापयो-गोऽपि व्याख्यातः । आत्मनो योगाऽऽद्यन्तमेव शरीरस्य कदाचित् कथाऽहं भूतावयवानुपादानम्, अतः शुक्र-योगितवत् दृश्यवयावत् किन्तुनुपादास्यते । तथा च स्वेदजाऽऽदिभेदेन बहुभेदो भूतसर्गः प्रयत्नं विचित्रकर्मवि-पाकापेक्षयति यदिकाज्ज्ञेयत्वं । आत्मप्रतीतिः किं प्रमाणमिति चेत्, प्रत्यक्षमेव तावत् । तथाहि-सुखी दुःखी बाह्यमत्याघ-हं प्रत्यक्षेतातस्यमात्रमाश्रमपर्येत्येव । न चार्थं आन्ति-ज्ज्ञाना, विसंवादावबाहवन्वयत्वात् । नापि लैङ्गिकाऽऽदिः, लि-ङ्गाऽऽदिनसारकारणकलापमिवातमत्तमेवोपादात् । नतः स्पष्टप्रतिभासस्वरूपेन प्रत्यक्षलक्षणोऽभ्यन्तमुखाऽऽकारत-या परिरुक्ताऽऽमानमुखापेक्षयति । ननु सूक्ष्मात्मन्यवगच्छ-एवैव प्रत्ययः, स्थूलोऽहं कुर्यादहमित्यादिप्रत्ययवत् न त्वन्वेवो-प्यात्माऽऽत्मजनः, तस्य स्थूलताऽऽदिभ्योऽऽधारत्वाभावा-दिनि चेत्, नन्किमिदानीमुत्पन्नद्वन्द्वं विचित्र इति मन्दिरमादी-पनीयम् ? न हि नीलः स्फटिक इत्यादिज्ञानवत्, अस्ति च वि-वेचनाय प्रसिद्धिः-स्थूलं कुर्यात् वा मन शरीरमिति । ननु मदीय-आत्मस्थेयापि प्रसिद्धिरस्ति, न च मन्त्रद्वयवाक्यमात्मनर-मन्त्राऽभ्युपगतं त्वया । यद्येवम्, प्रतिपक्ष आत्मा तर्हि त्वयाऽप्ये-तद्व्यवस्थाभिधेयः, मन्त्रद्वयवाक्यं तत्र विवादात्प्रसिद्धं च विवादः साधवाद्, लघवनाशरोधवाचितत्वात् । अथ मन श-रीरमित्यादिषु शरीरव्यापिरिकमालम्बनं ममेति ज्ञानस्याभ्युप-

गच्छतो ममाऽऽत्मत्वप्राप्त्यवस्थतिरिक्कमालम्बनं प्रसज्यत इत्यनिष्टाऽऽपादानार्थेवाद्योऽप्यमिति चेत् । तच्चतुरस्रम् । अयमिति स्यात् । न हि ममायामास्मि प्रत्ये शरीराऽऽदिषु ममप्रत्ययविषयवाक्यं आत्मा प्रतिमिति, किन्त्वहमित्यात्मानं प्रत्यक्षतः प्रतिपद्याऽऽत्मानरूपव्यवस्थेन परमतीत्यर्थं ममाऽऽ-त्मति निर्दिशति, ममाऽऽत्मा अहमित्यादि । यदा पुनः शरीर-मात्मसङ्गं निर्दिष्टमिच्छति, तदा ममाऽऽत्मति भवतिधात-मेवेवम्, शरीरस्याप्योपाकारकत्वाऽऽत्मत्वतोपाकारात्, अ-त्यन्तापकारकं स्यात् । अहमवापमिति वत् । किञ्च-ममाऽऽत्मति ममप्रत्ययविषयवाद् भेदनाऽऽत्मज्ञानं वापयमानत्वाद् आत्मं भवतु, शरीरभेदज्ञानं तु तस्माद् आत्मम्, न ह्येतत् केशाऽऽ-दिज्ञानस्य अन्तर्गत् सर्वत्र आत्मत्वं युक्तम्, आत्माऽऽत्मति वि-शेषाभावाप्रसङ्गात् । ततः प्रत्यक्षाद्याः सिद्धिसौधम्यम-ध्यासाभासः । नन्वात्मनः किं कुरे, यत् प्रत्यक्षेण साक्षात्कि-यते । यन्नयम् । तुकाऽऽदरेष किं कुरे, यत् मानसमत्यक्ष-मधिगम्यति त्र्येतोऽन्यत्वाऽऽदरेषावर्धं प्रतिक्षेपमयं सु-खाऽऽद्रे, तर्हि तदाचार्यमात्मनोऽपि रूपवयवचक्रेतुं भवान् । "तुकाऽऽदि आत्मनं हि, स्वप्नम् नाऽनुभूयते । मनुष्योऽनुभवतात् तु, सिद्धे प्रणयामासः । १ । इदं सुखमिति ज्ञानं, दृश्यते न पटाऽऽदिषु । अहं सुखीति तु ज्ञात-रात्मनोऽपि प्रकाशिका" ॥ २ ॥ अनुमानाऽऽप्यात्मा प्रसिधयेत्येव । तथाहि-चैतन्यं तस्यादि-विलक्षणाऽऽध्याऽऽमितम्, तत्र बाधकोपपत्ती सत्यां का-र्यत्वान्यथापुनरिति न तावदर्थं इदुक्षिण्यासिद्धः, कटुदृष्ट-पटुहानाऽऽदिविषयप्रमाणपरम्परायाः कार्यात्मत्वेन पटाऽऽदिवत्, तत्र कार्यत्वसिद्धिः, । नापि विशेषशक्तिः, न शरीरान्द्रियविषयचैतन्यधर्माणां, कपाऽऽदिमस्वाद् भी-तिरत्वाद् वा पटवत्, इत्यनेन तत्तस्य बाधनाम् । नाऽ-न्यं भवित्वा, विवेकी वा, तस्यादिविलक्षणाऽऽध्याऽऽ-मितात् विषयत्वात् तस्यादिविनिर्णो कपाऽऽद्रे शरीररससामान्या-द् वा सविशेषकार्यत्वेदेतरत्वं व्यावृत्तत्वात् । इत्यनु-मानतोऽप्यात्मा प्रसिधयत् । "उपायागलक्षणा जीवः" इत्यागमप्रदीपोऽप्यामानमुखा-नयति । अनुमानाऽऽगमोपाश्च प्रामात्यं प्रथमभावं 'अनुमाग-शब्द', द्विः० भावं 'आगम' शब्दं च प्रसाधितमित्यात्मप्रसिद्धिः । जीवास्तु-हुक्तिलक्षणपरम्पराप्रमाणत्वाऽऽमानामास्मासिद्धः, न पुनर्मौलिकगणिकरनिर्भरानुस्यूतेकत्ववत् तद्व्यवधानम-कम् । न लोकायतनुवृत्ताकेभ्योऽपि पापीयांसः, तद्वानाऽपि नपां सरलप्रत्यभिज्ञाऽऽद्यघटनत्वात् । तथाहि-पूर्ववृत्ताऽनुभू-तऽप्येवोत्पन्नवृत्तीनां स्मृतिः सद्यस्मिन्, ततोऽप्यन्वात्, स-न्तानान्नरुजिषत् । न ह्यन्यदृष्टाऽप्योऽन्येन स्मर्येन, अन्य-थैकेन दृष्टाऽप्येन स्मर्येन । स्मरणाभावं च कौनस्तुती-प्रत्यभिज्ञा प्रसूतिः ? नतया स्मरणावभावाभयसम्भवत्वात् । पदार्थेष्वलक्षणप्रसङ्गात्मन्येककारण्ये हि प्रमातुः स एवाभि-त्याकारण्येयमुपपद्यते । अथ स्वादयं दृष्टो यद्यविशेषाऽऽन्य-दृष्टमन्यः स्मरतीत्युच्यते, किन्त्वन्यत्वेऽपि कार्यकारणत्वा-वैव स्मृतिः, मिश्रसन्तानमुज्जीनां तु कार्यकारणभावं नास्ति, तेन सन्तानान्नरणां स्मृतिर्न भवति, न वैकल्यमनिकीना-मपि बुद्धीनां कार्यकारणत्वावो नास्ति, येन पूर्ववृत्तवत्पुनर्भूतं य-त्तदुत्तरवृत्तीनां स्मृतिर्न स्यात् । तदप्यन्यद्वान्तम् । एव-मपि नानात्वत्वं तद्व्यवस्थात्वात् । अन्त्यत्वं हि स्मृत्यसंशय-साधनमुक्तम्, तच्च कार्यकारणत्वाऽऽभिधानाऽपि नाऽ-

पगतम्, न हि कार्यकारणभावाभिधाने तस्यासिद्धत्वाऽऽ
दीनामन्यतमो दोषः प्रतिपद्यते । नापि स्वपक्षसिद्धिरनेन
क्रियते, न हि कार्यकारणभावात् स्मृतिरित्यभेदप्रसिद्धोऽ
स्ति दृष्टान्तः । अथ-

“यस्मिन्नायं हि सन्तानां, आश्रिता कर्मवासना ।
फलं तत्रैव संशये, कार्पासं रज्ज्वा यथा” ॥ १ ॥
इति कार्पासरज्ज्वाद्यन्तान्तेऽस्तीति बन्तु । तदसाधीयः, सा-
धनव्यवसायऽसंभवान्तु । अन्वयऽऽद्यसंभवाच्च साधनम्-
हि कार्पासरज्ज्वाभाय यत्र तस्मिन् इति कार्पासं रज्ज्वावस्थित्यन्व-
यः संभवति, नापि यत्र न स्मृतिरस्तीति न कार्पासरज्ज्वाभा-
व इति स्वप्तिरेकाऽस्ति । अस्तिवाच्यऽद्यन्तान्ताभावाच्च न दुष्परम, न
हि ततोऽप्यन्वादिष्यस्य हेतोः कार्पासं रज्ज्वावस्थित्यन्व-
यः किञ्चित्वायः प्रविष्टास्ते । किञ्च-यद्यन्वयऽपि कार्पासरज्ज्वाभा-
वान् स्मृतिकर्णपरिचरिष्यन्, तदा शिष्याऽऽचार्याऽऽद्विबुधौनामपि
कार्पासरज्ज्वाभावरूपत्वेन स्मृत्यादि स्यात् । अथ नायं प्र-
सङ्गः, प्रसक्तानामेव स्तीति विशेषणवन्ति बन्तु । तदुक्तम् ।
भेदाभेदाकार्पाश्यां न्योऽपस्तीत्यन्तु । क्षणपरवर्तनस्येऽ-
भेदे हि क्षणपरवर्तनस्य, तथा च सन्तानं इति न किञ्चिद-
न्विष्टिकुमुम् । अन्तु तु पारमार्थिकोऽपारमार्थिका वा अस्ती-
त्यस्यात् । अपारमार्थिकस्य स्वस्य-नन्देव वृथपरम् । पारमार्थि-
कस्य चिदर्थो वा स्यात्, क्षणिको वा । क्षासकत्वं सन्तान-
निर्दिश्य यथावच्छिन्ना किमेव स्तनमौतस्य स्तनान्तरशरथ-
स्यैवकार्पासकारिणा ?

स्मिन्नये सन्तानमभ्युपयात्, प्रथमत्वं परमाथेतत्सङ्कल्पम् ।
अनुत्तरे पितृ पुत्रयाभावोऽप्येव, स्थितिवयुषोः परलोकाः प्रसिद्धे ।
उपादाने इति पितृयाभाववत्त्वं प्रसक्तमितिः कथासिद्धाया एव
सन्ताना इति चेत्, तद्वयम्, अविश्वम्भावाऽदिसम्बन्धाविश-
ेषाभावं कारुण्यभावाविशेषादनुत्तरानन्तरप्रभावाणुपपत्तेः ।
सन्तानजनकं यत् तदुपादानमिति चेत्, न । इतरथाऽऽश्र-
यव्यप्रसङ्गोऽर्थः, सन्तानजनकविशेषोपादानं कारुण्यम्, उपादानं
कारुण्यजन्यम् न च सन्तानजनकमित्ये । लोके तु समाजजानु-
पानां कार्यकारणभावो सन्तानव्यवहारः । तद्यथाः ब्राह्मणस-
न्तानां हितं, नर्मासिद्धया चास्माभिर्गण शङ्खप्रदीपाऽऽदिषु
सन्तानमभ्यवहारः क्रियते, तत्रापि यथेयमाभिमतः सन्तानस्तदा
कथं न शिष्याऽऽश्रयवृत्तौ कर्मकसन्तानमयम् । न ब्राह्मणं
सन्तानजानुपयात् कारुण्यभावात् वा नास्ति, नतः शिष्यास्य
चिरव्यवहित्वा अपि बुद्धयः पारम्पर्येण कारुण्यमिति तदनु-
भूतेऽप्यर्थे यथा स्मृतिभ्रंशेति, तयोपाध्यायबुद्धौऽपि जन्म
मभ्युत्पत्तिः पारम्पर्येण कारुण्यमिति तदनुभूतेऽप्यर्थे स्मृति-
भ्रंशे तु किञ्च-धूमशब्दाऽऽश्रयवृत्तौ तदनुभूतेऽप्यर्थे स्मृति-
व्यवहारेऽपि, न हि तेषामभ्यन्तदिप्रसङ्गेन समाजजातीयं कार-
णमस्तीति शङ्कते चेत्कम्, तथा च ज्ञानव्यापकं यमोऽऽश्र-
यवृत्तौ धूमवर्णितः स्यादिति परलोकप्रकाशः । अथ धूम-
शब्दाऽऽश्रानं विजातीयमभ्युपादानमिष्यते, एवं तर्हि ज्ञान-
स्यानुपादानं गर्भेश्वरीरमेषास्तु न जन्मस्त्वङ्गानं कल्पनी-
यम्, यथासङ्गेन हनुपादानमिष्यत्, अथवा धूमशब्दाऽऽ-
श्रान्याप्यासिः सन्तानः कल्पनीयः स्यादिति सन्ताना-
नाष्टनादौ न परेषां स्मृत्यादिव्यवस्था, नापि परलोकः
कोऽपि प्रसिद्धिरप्यति दधाति, परलोकिकः कस्याचिद्वन्-
म्भावः । सत्यपि वा परलोकं कथंलताश्रयाभ्युत्ताना-
शी परलोकिते, येन हि ज्ञानं कैवल्यवन्त्नाऽऽह कर्म ह-
तम्, स्थितिराशङ्कं न तत्कलौपमेव, यस्य च फलोपा-
भोगस्तत्त्वं न तत्कर्मैवास्ति । अथ नापि शेषः, कथाकार-

शुभावस्य नियमकथात्, अनाविप्रबन्धमवबुद्धो हि ह्यकामो
हेतुकमभावप्रवाहः। स च सन्तान इत्युच्यते, तद्वशात् सर्वो
व्यवहारः संगच्छते, नित्यस्थानाऽभ्युपगम्यमाने यत्ति
स्थानाऽभ्युपगमात् विप्रतिपन्नप्रभातं तत्पर्ययानि एव च-
र्माऽऽविबुद्धकः स्यात्, निर्धिकाकथ्ये तु सनाऽऽस्ता वा सु-
बाहुः। ऽऽतिना कर्मफलं कतस्यै विशेषः?, इति कश्चि-
कथमेव । तुहम्? चर्माऽऽपराधं हि ब्रह्म-धर्मय-
स्ति ततः फलम्? । चर्मापमञ्चत् साऽनित्यः, बाहुल्यञ्च-
स्तम्भः” ॥३॥ इति । तस्मात् व्यत्ययानामेव भूयोभिषिक्तः प्र-
थमो माह ह्यकामप्रहो माव, तावत्तुष्टानां योप्रहोऽपि वि-
रन्त्यति-कथमेव न, किं मय ? इति । तावद्विद्वद्वागमका-
ग्रन्थिप्रहाणैव नैरात्यदर्शनमेव निर्वाणद्वारम्, अग्र्यथा क-
तिरुक्तौ निर्वाणप्रज्ञाऽऽपि । तदर्थं कस्यम् । हेतुकमभाव-
प्रवाहस्य भावस्य सन्तानस्थानन्तरमेव नियमकथनं निरल-
स्य । यत् पुनः सुखाऽऽविष्काराभ्युपगमं चर्माऽऽविष्का-
रत्मानोऽनित्यत्वं प्रसज्जितम्, तद्विधमेव, कथाञ्चनित्यत्वेनाऽ-
स्तनाः स्याद्वावितिः स्वीकारात्, नित्यत्वस्य कथाञ्चिदेवाभ्यु-
पगमात् । वक्तुं नित्यस्येवाऽऽभीयप्रहसङ्गाय न सुकृत-
वाचित्वमभावान्ति, तत्पर्ययस्येवाऽऽपि, विप्रतिपन्त्यतिरस-
सारत्वकथायां परित्यक्तपारमार्थिकैकान्तिनाऽऽस्त्यतिनाऽऽ-
नन्त्यस्यैहसमावापयस्योपनिबन्धः च महात्मानो शरीरंऽपि
किमप्यकारणार्थतापयस्य इव निर्ममवर्धनात् । नैरात्य-
दर्शने पुनराग्नेव तावत्सत्ताः प्रत्ये सुखीमेवयपै यति-
प्यते ? , ह्यनन्त्योऽपि संसारी कथमपरकान्तज्ञानसुखी-
भयनाय घटिप्यते ? न हि दुःखी दम्पता यद्वक्त-
सुखाय चेत्यमानो दृष्टः, एकसुखस्य तु वृत्त्यं स्वरतानांश-
वत् नैवेव साधे द्वयसे । सन्तानस्तु न वास्तवः कश्चिद्वि-
प्रकृतिमेव; वास्तवस्यै तस्य निष्पत्त्युद्वाहाऽऽवसिऽतिरप्यत्वं
प्रसज्जन्, प्रकृतमनुसाराः * । आग्रहस्य परलोकाकनोऽभावा-
दिति हेतुत्वात्तद्वत् अयतौ विषयवातुरीचमन्ति न नाञ्जि-
तः, पूयैकज्ञः सम्प्रतिपत्सत्वात् । पुनश्च यदुक्तम्-अग्रयत्सत्वा-
दिति । तदपि न । यवतत्त्वाऽऽप्यत्वे तत्, संयमात्तुता वा ।
प्रथमस्येव स्थितिमानाहाऽऽस्त्यभावात् भेदन्, विरातीन्त्येन
सत्यं तत्वाऽऽस्त्यसत्त्वात्, तत्त्वभा भयनोऽऽभावात् भेदविश-
दो । नवीना वावैदम्भो । द्वितीयकल्पोऽप्यवरीयान्, सर्वेप्र-
मातृप्रत्यक्षमद्वयनिष्ठद्विगुणिताने न भवतीति वादिना प्रयेतुम्
शक्यः । प्रतीतिप्रमाणं तु नवाऽऽस्त्यकलकल्पः कवली कलीकृत-
यः । विचारालम्भप्रत्यक्षमस्य, कक्षोऽतीत्यकर्ममात्रस्य
तस्य घटनात्, भन् कथं घटते ? तथाहि-तदनिमित्तं, सनि-
मित्तं वा भवेत् । तावदनिमित्तम्, तदा सत्त्वाऽऽस्त्ययोः प्रस-
ङ्गात् “नित्यं सत्यमसत्यं वा, हेतोरन्यान्तरेणान्तात्” यत्ति
पुनः सनिमित्तम्, तदाऽपि तन्निमित्तमद्वयानन्तरं, राशे-
दोऽऽविष्कारालुप्यस्य, हिंसाऽऽविष्कारा वा । प्रथमे पक्षे
नवम्भ्या । द्वितीये तु न कदापि कस्यापि कर्मोभावात् भवेत्,
नवेतो गगनादऽऽविष्कारास्त्यस्यै सर्वमेवमन्तीति भावा-
त् । तृतीयपक्षोऽप्यलुपवादः, वावपुत्यहेतुन्यमन्तीति हिंसा-
हेतुत्वाऽऽविष्कारयोर्विप्रतिपन्नद्विगत-पुण्यपुण्यस्वरप्रा-
प्यप्रहाणकालिणं कथं घटनापद्वीयसां विप्रमातृनिष्पत्ता-
ऽऽविष्काराहिंसायां कथाञ्चल्यपत्ता-चावसावत्तत्त्वाऽऽ-
तयनवावाविप्रतीकित्वान्ता, जिनपतिपदपक्षेऽप्यलुप-
रायणायां निष्कलमांशपरस्परताऽपारकत्वाऽप्युपाराणा-
स्य किं अनेनोपपन्नमिति तद्वत् ।

तु यत्नेवेन्मुक्तिपदप्राप्त्यर्थं बलं कर्मणः, तस्मान्ममूर्तेर्मिति। तथा सूर्ये कर्म, आत्माऽऽविमलश्च सन् परिणामिवात्, कीरमिव, कर्मकायेभ्यः शरीराऽऽदः परिणामित्यर्थेनात् कारणमपि परिणामि। इह यस्य कार्यं परिणामयुक्तमस्यते, तस्याऽऽत्मनोऽपि परिणामित्वं निश्चीयते, यथा दूधस्तत्काऽऽदिभावेन परिणामात् पयसोऽपि परिणामित्वं दृढमवति ४ ।

कश्चित् पाश्चात्यविचारिणश्च जैनाभिप्रायसिं प्रकटयति-
The other point of difference they lay stress on is that while Hindus think of Karma as formless (amurta), Jaina believe Karma to have shape, and to prove this they argue that Karma cannot be formless, because formless things can do us neither good nor harm. The sky, they say like no space is shapeless and that do us neither evil nor good; but as Karma, according to its origin, does ill or hurt or benefit, it must have a form !

इत्थं कर्मणो मूर्तेरिति निरूप्य जीवकर्मणोरेवं संवन्धः प्रसाधये-
ननु सूर्ये कर्मणि अवाङ्मिः पूर्वं निरूपितं, तस्य च सूर्यस्य कर्मणोऽमूर्तेरिति त्रयिण सह कथं संयोगलक्षणः, समवायलक्षणं वा संबन्धः ? न सौर्वे प्रतिविधानव्यम-यथाऽमूर्तेन विद्यमाना मूर्तिरिति कलशस्य संयोगलक्षणः संबन्धः स्वीकृत्यते, तथाऽत्रापि किं न जीवकर्मणोः ? यथा वा कनिष्ठिकाऽनामिकादध्यमानाऽङ्गुष्ठोऽऽदौष्यस्य आकुञ्चनप्रसारणाऽद्विक्रिया क्रियया सह समवायलक्षणः संबन्धः, तथाऽत्रापि जीवकर्मणोः किल स्यात् ? अथवा-येथेवं बालो गृध्रतृणरीरे जीवोपनिबन्धने प्रत्यक्षं, पलभ्यमानमिव, एवं अवाङ्मरे वज्रना जीवेन सह संयुक्तं, कर्मणश्चरीरे प्रतिपद्यन् । अथैवं वदन्ति-धर्मोऽधर्ममिति सं जीवसंबन्धं बालतृणरीरे प्रवर्तते, तर्हि तावपि धर्मोऽधर्मो मूर्तेर्ना भवेत्तान्, अतः न वा ? यदि मूर्तेर्, तर्हि तयोरप्यमूर्तेनाऽऽत्मना सह कथं संबन्धः ? यदि तयोस्तेन सहाऽसौ कथमपि भवति, तर्हि कर्मणोऽपि तेन साधर्म्यं कस्माच्च स्यात् ? अथाऽमूर्ते, धर्मोऽधर्मो तर्हि बालसूर्यस्य च शरीरेण सह तयोः संबन्धः कथं स्यात् ? सूर्योऽमूर्तेयामिव परिणामेण संबन्धाऽयोगात् । न वाऽसंबन्धव्यस्तयोर्बाह्यशरीरबाह्यमिवावयुगपद्यते, अतिप्रसङ्गात् । अथाऽमूर्तेयोरपि तयोर्बाह्यशरीरेण सूर्येन सहस्यते संबन्धः, तर्हि जीवकर्मणोऽन्तःसङ्कायः कः प्रदेयः ?

जीवकर्मणोः संबन्धविषयेऽपि जैनाभिप्रायं वदन् कश्चित् पाश्चात्यविचारिणश्च-

As long as the Jiva or Atma is fettered by Karma, so long must it undergo re-birth and it must be remembered that Karma is acquired through good as well as through evil actions. If the Karma accumulated in the past life was evil, the soul is bound to the cycle of rebirth by iron fetters, if good, by golden chains; but in either case, it is bound, and until the Karma is worked out it must be reborn again and again.

Karma is intimately bound up with the soul; accordingly, when the Jiva leaves one body, the

weight of its Karma draws it irresistibly to another (Jati (state), and there it forms round itself another body. Only when the soul is freed from good and bad Karma alike can it attain the high-cast state and become a Siddha.

अनया रीत्या जीवकर्मणोः संबन्धं प्रकृत्य कर्मणोऽनादित्वं प्रमूयते-

अनादिः कर्मणः सन्तानः, देहकर्मणोः परस्परं हेतुहेतुमग्न्या वात्, बीजाङ्कुरादिव, यथा बीजानाङ्कुरा जल्पते अङ्कुरादिव बीजं कर्मणः समुत्पद्यते, एवं देहेन कर्म जल्पते, कर्मणा तु देह इत्येवं पुनः पुनरागं परस्परमनादिकालोत्पत्तिहेतुमग्न्याः इह यथान्यास्य हेतुहेतुमग्न्याव, तयोरनादिः सन्तानः, यथा बीजाङ्कुरादिवपुःपुत्राऽऽसीत्, तथा देहकर्मणाव । (विशेषविस्मरणं 'कर्म' शब्दस्मिन्नेव २४० पृष्ठे दृश्यते) ।

अमुना प्रकारेण जीवकर्मणोर्हेतुहेतुमग्न्याव निरूप्य निरुप-
त्याविरत्यादितः स्वतन्त्रा एव जीवाः कर्म बध्नामि, एवं तस्योदये न पश्यता भवन्तीति निरूप्यते-
“उसो यः स्यन एव मोहमलिनो जन्माऽऽलयातोऽद्युभो, रागद्वेषऽथावगन्तनिमहादिधर्मोऽजस्ययथा ।
रोमैरङ्कुरिणा विपकुलमिनः कर्मभूमि, साम्प्रतम्, सदांनो यदि सत्पण्य कालिना तु निरधोगामिनिः ॥१॥”
इत्यादि ।

ततो नारकाणां या येदमा भवति, ता बाबाभगोचराः । यद्यपि लेशान्धिकयापि योगविशेषादयथं न बाधवन्ति, तथाऽपि कर्मविपाकाऽऽवेक्षते प्राणिनां रीराथं यथा स्वा-
द्विगमयोः श्लोकैरेव किञ्चिदभिधीयते-

“धवललयेन जगदाद्याः कर्मपादतनं,
इत्यदहने नानासंख्यः प्रतिक्षणशक्यम् ।
कार्तिवृद्धने नीचोऽऽपानविशुद्धिभेदतः,
वृहत्तद्वनः कङ्करोरैः समन्तविभक्तं ॥२॥” इत्यादि ।

तथा च-

“क्षिप्रमे कृपणाः कृताभ्यपरोक्षोऽस्तीर्षणः शाराऽऽलना,
कम्पन्तो विपयुधिकः परिभूताः संप्रसाधयाभूतः ।
पाठ्यन्तं ककचन द्वाकश्चिन्माकम्पनाहुदया,
कुर्वीतु चतुर्पादतनननया भूयातिस्थवामननया ॥ १ ॥
भूयन्तं उन्नतवर्णीयहुतुगुग्गुन्नाभाभिराविगो,
नीसाहागान्नीयु वज्रनवनः (हाककुर्वन्ति) ।
दृष्ट्वेन विह्वलोऽहुवाहुवदनाः कन्दनं जनिस्वना,
पश्यन्तः कृपणा दिशो विशरणान्नागाया कौ नो भयेत् ? ॥२॥”
एवमिदानीं कर्मजानिनां वर्णनां प्रकृत्य कर्मलक्षणविचारः प्रापते-

ननु सत्पण्यज्ञानस्य सत्याधेयेन वनीयमस्याह विवृणुते च नि-
रुपवाहानं नम्यन्तान्नाद्रागाऽऽदयोऽपि न भवन्ति, कारणप्राप्य
कार्यस्यान्त्यादौ, रागाऽऽदयोऽपि च तत्कारणप्रवृत्तिव्यावर्तने,
तदभावे च धर्मोऽधर्मयोरनुपपत्तिः, आरब्धकार्ययोश्चोपगो-
मात् प्रकृत्य इति, सचित्तयोश्च तयोः प्रकृत्यस्तत्त्वज्ञानादिव ।

तदुक्तम्-

“यथैवास्ति समिधोऽग्निः, भस्मसत्ता कुटने क्षणात् ।
ज्ञानाग्निः सर्वकर्मणि, भस्मसत्ता कुटने तथा ॥ १ ॥”

तथाप्यभोगादपि प्रक्षेत्रं चमनमस्ति—

“ नाभुक्तं क्षीयते कर्म, कलहाकांक्षिगतेर्गपि । ” इति ।

तथा न विरुद्धार्थस्यानुमयानेककारणे कथं प्रामाण्यम् ? ।

उपभोगात्कस्य प्रत्ययऽनुमानापत्यामपि कुर्वन्-पूर्वकर्म-
ननुपूर्वभाष्यस्य कौयन्, कर्मभावात्, " इत्येवं कर्म ननुपूर्व-
भागादस्य कौयन् " यथाऽऽहऽहोशरीरं कर्म, तथा शेतकर्म,
समाधुतमृगमादस्य कौयन् इति । न चापभोगात् प्रत्यये कर्म-
नन्वप्यावश्यंभावात् संसाधनकुर्वन्, समाधिषात्तुप्रत्यय-
नन्वप्यावस्यावगतकर्मसाधनानुपपत्तिरिति ननुपूर्वभाष्यस्य शरीरं द्वाराऽ-
होशरीरप्रयोगस्य कर्मनन्तरोपपत्तिमिष्यमिष्यमनन्तरोप-
पत्तिरिति प्रत्ययस्य कर्मनन्तरोपपत्तिरनुपपत्तिः । न च मिथ्या-
क्रान्ताभावेऽमितालक्ष्येवांसंभवत् भगवानुपपत्तिः ननुपूर्वभो-
गोदना कर्मणो प्रस्तावपूर्वपक्षान्ताऽपि तदर्थमित्याशङ्क्य-
निरूपितद्वाराऽनुरूपेणोपपत्तिः । चाह नृ, जनसत्त्वेवमहोशरीर-
निरूपणोपपत्तिरिति ननुपूर्वभाष्ये कर्मणो विनाशो ध्यापानादुपपत्ति-
रहोशरीरवर्जन इति ह्यवश्यम्, न तु साक्षात् । न धनं ह्य-
नुरूपेण ननुवृत्तिना कर्मविनाशोऽप्यज्ञानात्, इत्येवोत्तरं त्वमो-
गादिन, ज्ञानं कर्मविनाशो प्रत्ययोऽहोशरीरभावात् । न
च मिथ्याक्रान्तिपक्षेऽप्यस्य सहकारिणोऽप्रावोहऽति-
व्यमहाकार्यं कर्माणि न ज्ञानानन्तरोशरीरानुपपत्त्यस्य ह्यव-
श्यानुपपत्तिः भवति, अनुगादिनकार्यास्य कर्मलक्षणस्य कार्य-
नानुत्पत्तिः प्रत्ययान्वित्यावश्यकः । अथानागतपूर्वभाष्यमयो-
पपत्तिरिति ननुज्ञानानागतमित्येवमिति ननुपूर्वभाष्ये ननु
प्रत्ययपरिहरार्थम् ।

ननुक्तम्—

“ नित्यमैमितिर्देव्य, कुर्यात्तां दृग्निक्षयम् ।

ज्ञानं च विमलीकृत्य-ज्ञः शान्तः तु पाश्चात् ॥ १ ॥

अभ्यासात् प्रकायज्ञानः, कैवल्यं लभते नरः ॥ ”

कथलं काम्यं, निषिद्धं च प्रवृत्तिनिषेधः । तदुक्तं

" नित्यनमिसिद्धे कुर्यात्, प्रत्यवायजिह्वा नया ।

भांक्षार्थो न प्रयत्नेन, तत्र काव्यनिर्दिष्टयः" ॥२॥ इति # ।

इमं पुराभिप्रायमुपवाच तन्निगत्सर्नामर्थं विधीयते—

[illegible]

मेव समर्थं स्वस्वभक्षानाऽऽदि, तदेव संवित्तत्त्वोऽपि कदाचित्
युक्तमिति *। उपयोगात् प्रत्ययैस्तोकाभासस्य कर्मसुः प्रसू-
नरक्तसंभोगात्संभोगात्संभोगपरमं नष्टोपलब्धौ युक्तमिति ततः। क-
र्मस्यपामिति च हेतुः संपादनात्प्रसिद्धाऽऽपत्तौ कर्मस्य कृत-
न प्रकृतत्वात्प्रत्ययान्नः। अस्ति ह्यस्याऽऽदिदेशोऽप्येवमपि च स-
न्मानात्प्रकृतस्य कृतस्योक्तं स्वयमेव वाच्यं, न युक्तवदप्येत-
स्यास्माद्विस्तरेणायात्। यच्च “समाधिबलाद्युपगतस्वभावमस्य”
इत्यादि। तदप्युक्तम्। अस्मिन्नात्र कदापिऽऽपत्तौ च कदा-
च्युपयोगात्संभोगात्, संभवेऽपि कदाचित्प्रयोगात् अस्ति मतो न-
क्षमिमात्रेण यांतिनाऽपि प्रकृतत्वात्परमोऽप्यसंभोगात्संभोगा-
त्संभोगस्य नृपस्येव। संपादितप्रत्ययमात्राऽऽपत्तौ ह्यस्यामा-
त्यसंभोगः, नक्ष्यापि नोक्तप्रत्ययसंभोगात् प्रत्ययमात्रस्यैव
प्रत्याप्याचरन् वीनाऽप्यस्यासंभोगः।

न क मुमुक्षोः । मुमुक्षुषामाश्लेषेण प्रवर्णमानस्य सगना-
त्ये, सम्प्रत्यक्षानर्थक्यकारणविरामस्य सर्वव्याप्यस्य ।
मुमुक्षरा प्राक् प्रसिद्धमनसः, यथाप्रसादितमनसः ।
यथा मुमुक्षुः शरीराऽऽत्मज्ञानरूपस्य सामान्यतया मै-
तस्यपस्थाया मुमुक्षोरामादात्, प्रवृत्तिकारणत्वेन । उपपन्नस्य
मानस्य मातृसुखप्रियापदार्थाव्यभिचारेण मुमुक्षुः । तान्त्रिक-
प्रसिद्धस्य भयनां प्रारब्धभावां आधिपत्याऽऽत्मप्रतिबन्धकः
यथा भाविनाम् । अत्राशेषां विरुद्धां हेतुः सर्वसंश्लिप्तः । तस्यै-
पि युक्तं विनं प्रतिपादयाम् । अत एव सत्यव्यापन, संश्लेषा-
द्विमाऽऽत्मक एव । अनुभविभूतकर्मसंश्लेषान्नयान्तरव्या-
पिमाऽऽप्यन्यद्वयकारण्ये, नाश्व इति । तेन यत्कर्म—तस्य
शान्तिनां कर्त्तव्यस्यसंस्तरशान्तिनादिति । तद् युक्तम् । यत्कि-
तं वासुपयोगीदानीं । तद् युक्तम् । प्रयोगादौ तत्त्ववायुपुन-
रप्रतिपादयाम् । यत् । नित्यमैतित्तितामुद्यमानं कथञ्चाना-
त्यसः प्राक् काश्चनैव । अमुद्यमानप्रतिहारं ज्ञानाऽऽत्मस्य ।
विशुद्धिः । तस्यैव नित्यसत्त्वं कथञ्चानामासिद्धत्वं च । भातिपाद-
याम् । तद्विषयमाऽऽत्मकम् । कथञ्चानात्यसः कालं तु शै-
व्यवस्थाप्यमशेषकर्मजिज्ञासुकायां सर्वविधाप्रतिपेय एव ।
अमुपपन्नस्य हानेन नान्वितिनो यथावत् यमकस्यादुभयः । प्रवृत्ति-
नित्यप्रतिपेयः । कथञ्चानात्यस्यैव । नित्यविशेषि-
रुद्यमानं कथञ्चानात्यस्य । नित्यकथञ्चानात्यस्य । स्यात्कथञ्चानात्यस्य
कर्मजिज्ञासुकायां नित्यसत्त्वं स्याद्विषयः । किं कर्म दृश्यते का-

४ उदाहरणमिदम्- ननु लोपकरा यच्च विहरन्ति, तच्च देशे पञ्चमिदशितयाजमाना, वैराशान्तरं च द्वापशानां योजनानां यथा लोपकरातिशयात् वैराऽऽप्योऽपानां भवन्ति । यदाह-
 "पञ्चपञ्चाशत् गम्या, पतमनो व हर्षमर्वाक्रां । ऋतुद्वि-
 षयाऽद्विद्वं, न दोह दुग्धकल उमरो वा ॥१॥" इति । तत्प्रथ-
 मं भ्रममन्वयावीर्यं भगवति प्रियुमतलिः नगरो वप्यस्तिन, यदा-
 भ्रमन्मय पूर्वोक्तिः । द्वापशानः संप्रत्य इति ॥ लोपकरा-
 सत्यमिदमप्योऽन्येभ्यो ज्ञाते प्राणिनः । सृष्टुन कर्मणः स्रक्वापुपु-
 जायते । कर्म वा द्विधा-सोमपत्नं, निरुपत्नं वा । तत्र याति,
 वैराऽपानं लोपकमसंपाद्यानि, ताम्यच्च ज्ञानानिश्चयापु-
 ष्यान्ति, संपाद्याप्यवस्थापिष्यति । याति नु निरुपत्न-
 कर्मसंपाद्यानि ताम्यवश्यं विपाकतरो वधामि, ऋतुवप्यवस्थापि-
 ष्यति । अथ यच्च संपाद्यानि संपाद्याप्यमिदमपि ज्ञानानामप्यपु-
 ष्यान्ति वैराप्या यो गाला स्रक्वापुपुजायमानां विहिनमप्यु-
 ष्यान्ति ।

बानों कायस्थानिः, नैरयिकत्वाऽऽद्वयप्रायेजीवानामवस्थान-
चित्तनम्, मनुष्याणां मनुष्यत्वांशो च, निरक्षां तिर्यक्त्वांशो
च कायस्थितिः, इन्द्रियकायप्रायेष्टकायसेव्यासम्पृष्टादि-
ज्ञानदर्शनसंयमाऽऽहारभोगकाऽभावकपरिष्ठाऽपरिष्कारा-
द्याभित्य जीवानो कार्यास्तन्विमर्शोऽवधारः ।

[illegible]

अथ कर्मक्रिययाभिन्नवस्तुत्वेऽपि कर्मणः क्रियाऽधीनत्वात् कि
रिब' शब्दे क्रियायाः स्वकल्पनरूपेण तीर्थान्तरीयवस्तुसंग्रहः
तथाहि-साध्वत्वेनाभिधीयमाना कर्तृत्वात्पारक्या भावनाः
परपर्याया क्रियेत्युच्यते।

बदाह-

[illegible]

नाम् । बुद्ध्या प्रकल्पिताऽभेदः, क्रियेति व्यपदिश्यते ॥१॥”

अथवा—भोगकयापारम्भनियुक्तिर्जातिरेव क्रियति सिद्धान्तः
महत्त्वतः। तस्याश्च स्थितिकारेण साधनस्यैव, एकतोत्थायुक्त
गतस्वयङ्कारास्तित्तव पञ्चत्वाऽऽधिकं जातिः, पञ्चतोत्स्वयङ्कार-
रन्ध्रं नञ्कारेतिरिति। यदाहुः—“जातिमयं क्रियामाहुः—रेनक-
व्यङ्ग्यत्वमिति। असाध्यां व्यङ्ग्यकृपण, सा साधन्यमिति धी-
मं ११” इत्यंशं परकीयत्वान्प्रत्यक्षेन। प्रकृतमुत्सुखमाहः
जीवश्चाऽजीवश्च वा वलनपया वा क्रिया सा द्वयं किंपर्यति
व्यतिरिच्यते। साऽपि प्रयोगाद् व्यङ्ग्यत्वा वा भवेत्। तन्मायु-
पयोगवृत्तिका वाऽनुयोगवृत्तिका वाऽऽश्लेषिभेषमाहऽऽधिकं
वा, या, सा सार्वापि द्वयं क्रियेति। आश्लेषिका तिरपत्य—प्रयोग
क्रिया, उपव्यक्रिया, करणीयाक्रिया, समुदायाक्रिया, ईयापयक्रि-
या, सत्यव्यक्रिया, मिथ्याव्यक्रिया कति। तत्र प्रयोगाक्रिया—
मनोवाक्कायलक्षणा क्रिया। तत्र सत्यवृत्तिमोहाद्वारात्मन उ-
पयोगो भवति, एवं बाह्यापयोगपरि वक्ष्येम्। तत्र शब्दे नि-
ष्पारे बाह्यापयोगोऽप्युपयोगः। तयोक्त्यु—“गिरह्य
काश्चपे, वृत्तिरह्य नह्य वापर्यय जोगह्य” इति मममा-
ऽऽदिका तु कायक्रियैव। उपापयक्रिया तु—वृत्तिऽऽदिकं द्वयं
यनोपायेन क्रियते। तत् तया सृजनन-मयेन—वक्ताऽऽपरे-
पञ्च—एव—वक्ता—साल्लक्ष-कुम्भकारण्यापयोगोऽवृत्तिरुपायेन
क्रियते, सा सार्वाऽपि। करणीयाक्रिया तु—यद् यन् प्रकारे
करणीयं तत्तन्नेव क्रियते, नाप्या। तत्प्राह—वदतो वृ-
त्तिपृष्टाऽऽदिकृष्येव क्रियते, न पाषाणलिकताऽऽदिकृष्येति
समुदायिकता तु—यत्कर्म प्रयोगेयमिति समुदायावर्षेण सप्त-
प्रकृतिस्थित्युपायमवश्यकतया वाक्यव्यवस्थाने, साऽभि-
धीयते। सा च मिथ्यारह्यरारभ्य स्वमसंपराये यावत् अव-
ति। ईयापयक्रिया तु—उपशान्तमोहाद्वाराश्च योगात्मि-
कत्वेन वापयति। सम्प्रत्यक्षक्रिया तु—सम्प्रत्यक्षमसंभोगा-
कर्मप्रकृतिः। सतससति संख्या यया वज्जाति, सार्वाधीयते। मिथ्या-
व्यापयक्रिया तु—सर्वाः प्रकृतिऽपि सायुत्तररूपेणः नीर्णेहऽऽह-
रकरुदरितोपासकसंक्रियकरिहया यथा धर्माति, सार्वाधीयते
क्रियायाः स्वप्रमितिं सामान्यतो निरुक्त्य जीवाऽजीवक्रिया-
संबन्धं, क्रियव्यापयधिकरक्षिकीत्वेन, प्राणिकीपारितापनिका-
त्वेन, ब्रह्मातिपारितापनिकाऽऽप्रात्यक्षक्रियात्मिकात्वेन, आत्मि-
कीपरितापनिकात्वेन, प्रातिसाध्यामिथ्याद्योमप्रत्ययात्वेन, र-
ष्ट्रिकाव्युष्टिकात्वेन, प्रातीत्यक्रियासामन्तोपनिपातिकात्वेन
साहस्रियपानिसाध्यायेन, ब्रह्माहपनिकावैचारिकात्वेन अ-
भाभोगमक्रियाऽऽमाकाऽप्रत्यक्षक्रियात्वेन, प्रमप्रत्यक्षादोष-
प्रमत्यक्रियात्वेन च तस्या ईयापये प्रदर्श, प्रत्यक्षानुभावाज्ञान-
विमक्ताज्ञानत्वेन त्रैविध्यप्रतिपादयम्। एवं मिथ्याक्रिया प्र-
योगक्रिया—समुदायनक्रिया—ईयापयक्रिया—कायिका—अधिकर-
क्रिया—प्राणिकी—पारितापनिका—प्राशान्तिपातक्रिया—व-
रुणिकक्रिया—स्वयनक्रिया—सामान्यक्रिया—उपातक्रिया—आ-
भोगमक्रिया—स्वहसक्रिया—मिलगमक्रिया—विद्वारणक्रिया—ऽऽह-
पनक्रिया—आकाशक्रिया—ऽऽरम्भक्रिया—परिग्रहक्रिया—आ-
पाक्रिया—रामाक्रिया—हेपक्रिया—अप्रात्यक्षक्रियास्वरूपैरपि
क्रियायाः प्रकृतिस्थितिविषयम्। ननु किं पूर्वे क्रिया पञ्चाह-
वेदना, पूर्वं वेदना पञ्चाह्व क्रियेति भगवता गौतमेन गणधरेण
पुष्टो भगवान् धीरः पूर्वं क्रिया पञ्चाह्व वेदनात्वररवाञ्जकार
प्रमादप्रत्ययाह्व योगमिति स च अमर्षेऽपि क्रिया क्रियते। ब्राम-
कदेवेन वा क्रियते वा क्रिया कर्तुः प्रत्यक्ष क्रियते। स्वकृपाः

मुक्तदृष्टान्नानोपयोगता, ज्ञानं स्वकृपाऽभिमुखवीर्यप्रवृत्तिक्रिया, एवं ज्ञानाकार्थ्या मोक्षः । तत्र ज्ञानम्-स्वपराभासजनकम्, क्रिया-स्वकृपमणक्या, तत्र चारित्रवीर्ययुगेक्यपरिवृत्तिः क्रिया सा साधिका । अतस्माद्विसेसाराद्युक्तकार्यकथादिक्रियाभ्यापारनिष्पन्नः संसरति, स एव विद्युज समितिगुण्ढादिविषयवैषयव्याप्यादिसंस्कारेण निवर्तते, अतः संसारक्षयणक्रिया संवरणजैराऽऽत्मिका करणीया । शुद्धाऽशुद्धाभ्येन द्वयक्रिया द्विविधा । तत्र स्वकृतानुवाययोगप्रवृत्तकृपा शुद्धा, कार्याव्यादिव्यापारकृपा त्वशुद्धा । वीर्यप्रवृत्तिकृपा भावाङ्काऽपि शुद्धाऽशुद्धादिव्येन द्विविधा । समुद्योगपरिग्रहमनन्निमित्तवीर्यव्यापारकृपा शुद्धा, पुद्गलानुवायवीर्यद्वारकाऽऽविक्रायव्यापारसंयुक्ता त्वशुद्धा । अतो ज्ञानतत्त्वेन तत्त्वसाधनार्थे सम्यक् क्रिया (शुद्धा) करणीया । यतश्चरुगुणमुपयुक्तिलक्ष्यमहत्तुपराभासकृपा क्रिया मोक्षसाधिका । उक्तं—
“क्रियाविरहितं हन्त !, ज्ञानमात्रमवश्यम् ।
गतिं विना पथोऽपि, नम्रिति पुरर्माप्सितम् ॥ १ ॥
क्रियैव फलदा पुंसि, न ज्ञानं फलदं मनः ।
यतः स्त्रीमध्यभागांश्च, न ज्ञानान् सुखितो भवेत् ॥ २ ॥”
तस्मात्—

“ज्ञानी क्रियेद्यतः शान्तः, भाविताऽऽत्मा जितन्द्रियः ।
स्वदे लीलां भवाऽभीधे, परं तापयितुं क्षमः ॥ १ ॥”

“तिथंकरमसीय, सुसाहुजगज्जुगुवासाणाय य ।
उत्तरगुणसङ्गाय, एतय सया होर जरणवे ॥ २ ॥”

इत्थं क्रियां निरूप्याऽशुद्धक्रियात एव कुशीला भवन्तीति कुशीलप्रकरणं, कुशीलभद्रा, कुशीलवृत्तम्, तेषां संसर्गे च दोष इत्येवमन्यथा विनयाः “कुशील” शब्दे ६०४ पृष्ठनः सप्तमस्य ६१४ पृष्ठपर्यन्तं विद्वाङ्मयधारणीयाः ।

नथा केवलप्रकृतिप्रक्रियाऽऽवधारित—“कथलमयं सुखं, स-
वसमसाहाराणं क्षयते च । पापं च नागमदो, नामसमानाहि-
मरुतोऽयं च ॥ २ ॥” इत्यादिप्रमाणलक्षणैकवचनज्ञानोपपत्तिभे-
दोक्तिं केवलज्ञाननिरूपणप्रस्तावः—
मस्याविज्ञाननिरूपणश्चात् कथलम्-अमहायं ज्ञानं केवलज्ञान-
मुच्यते, केवलज्ञानाऽऽविर्भावो हि मत्प्राप्तिर्ना संभवामावात् ।
ननु यदि निजनिजज्ञाऽऽवरणकृपापशोभसि प्राप्तुमन्मनि मति-
ज्ञानाऽऽभिज्ञानं, तर्हि समूलमुपशान्ताऽऽत्मनोऽऽमीयाऽऽवर-
णानि सुतरां चारित्रपारणामिच्छाविध्वान्ति । तदुक्तम्—“आ-
चरन्तुसंयोगम्, जादं विच्छेदितं मसुवयति । आचरन्तुसंय-
विगमे, कइ तारं न होति जीवसः ॥ १ ॥” “आचरन्तु-इह
जात्यस्य मरकसाऽऽदिमममेलोपनिषदस्य वाचकाद्यापि समू-
लज्ञानाद्यम्; नाद्यं यथा यथा देशतो मलविलसस्तथा न-
था देशतोऽऽविषयव्यवहारजायते, सा च कचित्कदाचित्कर्पाङ्ग-
व भवति इत्यमकप्रकारः, तथाऽऽत्मनोऽपि सकलकालाव-
स्थितिलक्षणपदार्थपरिच्छेदकलौक्यकारमाधिक्यमकप्रकारा-
व्यावृत्तमसपटलनिरोहितस्वरूपस्य यावज्जाद्यापि निमित्तकमे-
मलापगमलावच्छेद यथा यथा देशतः कर्ममलाच्छेदस्तथा तथा
तथा देशतस्तस्य विधातिरुक्तमनेन, सा च कथचित् कदाचित्
कर्पाङ्गद्वयनेकप्रकारा । उक्तं य—“मलविजयमिच्छा-
यथाऽनकप्रकारतः । कर्मविज्ञाऽऽविषयविज्ञाने-स्तथाऽ-
नेकप्रकारतः ॥ १ ॥” तथा यथा मरकसाऽऽदिमो-
शेषमलापगमसंभवे समस्मात्पददृशव्यवहारवच्छेदेन परि-

स्फुटरूपैकाऽभिषेकव्यवहारजायते, तद्व्याप्तमनोऽपि ज्ञानदृष्टे-
न चारित्रपदमनो निःशुद्धाऽऽवरणकृपापशोभदृष्टान्तस्य च-
च्छेदेनैककृपाऽतिपरिस्फुटा सर्ववस्तुव्याप्यसाक्षात्कारिणी
विधातिरुक्तमिति । तदुक्तम्—“यथा जात्यस्य रमन्त्य, निःशु-
मलज्ञानिनः । स्फुटककृपाऽभिषेक-विधातिरुक्तदृष्टमनः ॥ १ ॥”
ततो मत्प्राप्तिमिरिच्छां केवलज्ञानम् । अत एवाङ्कम्—“साम-
प्रीतिवशेनः समुद्रवृत्तसमस्ताऽऽवरणकृपापशोभं निमित्तदृ-
ष्टव्याप्यसाक्षात्कारिलक्षणे केवलज्ञानम् ॥ २ ॥” इति । यस्तु
नेनद्वंस्त मीमांसकः, मीमांसनीया तन्मयीषा । तयाहि-वा-
चकभावात्, साधकाभावात् वा सकल (केवल) प्रत्यक्षप्रति-
क्षेपः क्वाप्येत । आद्यपक्षे प्रत्यक्षमत्यक्ष वा बाधकमभि-
वृत्तः ? । प्रत्यक्षे अतारमाधिकं, साध्यवहारिकं वा ? । पार-
माधिक्यमपि विकलं, सकलं वा ? । विकलमपि अद्यधिलक्ष-
मः, पर्यायकं वा ? । नैतत् पक्षद्वयमपि ज्ञेयम्, द्वयस्याभ्य-
क्रमेण कौटुम्भ्यमनोवर्णनागचरत्वेन तद्व्यापनविषयधीर-
त्यात् । सकलं चत्, अहो ! शुक्तिविकारवातुरी, यत्केवलमेव
केवलप्रत्यक्षस्याऽऽव्याप्तावभाविषयवर्तिनि वार्त्तव्यप्राप्तये प्र-
त्ययनामिदानीं लक्षणध्यात्, वाग्व्ययोऽपि च विषयानुसृ-
सान् । वाग्व्यवहारिकमपि-अतिन्द्रियोद्यमव्ययम्, इन्द्रियोद्य-
यत् ? । न तावत् पथमम्, अथ प्रातिभाऽतिरिक्तस्य क्षामा-
विषयभूतसुखाऽऽदिमलजगोचरत्वात् । प्रातिभं तु नृबाधकं
नानुभूयत एव ऐन्द्रियं तु स्वकीयं, परकीयं वा ? । स्वकीय-
मपीदानीमत्र तद् बाधनं, सर्वत्र सर्वदा वा ? । प्राति पक्षं गृहि-
यितुं भवान्, तथा तद्भावव्यवहाराभिरत्यभिष्टे । द्वितीयं
तु सर्वदेशकालानाकल्पयत् तद्भावमुद्गाहयितुं, इतरथा या-
आकलस्य चेदानीं नन्दान् भवान्, भवत्येव सकलकाल-
कलाकलापार्थवेदशेषविशेषयतिनि येननस्य तादृशः प्रत्यक्षः ।
अनाकलस्य चत्, कथं सकलदेशकालानाकलने सर्वत्र स-
र्वदा यद्वेत् तादृग मास्तीति प्रतीतिरुक्तम् ? । परकीयमपी-
दानीमत्र तद्भावं बाधनं, सर्वत्र सर्वदा व्याप्यदिविकल्पजाल-
जजरीयुने न तद्बाधनधुरां धारयितुं धीर्मां दधाना । कथं
वा परस्परदृष्ट्याभिज्ञानं भवानमभ्युत् ? । तादृगप्रत्यक्षप्रति-
पक्षं प्रत्यक्षं प्रायतिष्ठ मयिनि न कथमास्ति, यद्वा कथं
प्रत्ययः, तर्हि तादृगलाभ्यक्षप्रतिपक्षं प्रत्यक्षं नाऽऽभ्येव, इत्यु-
क्तमित्तदहस्ता वयं श्याकुम्भे इति किं न तथाऽनुमनम् ? ।
अथ न यौचमाकीयः प्रमाणपरीणः समुल्लासः, परकीय-
कथमिति वाच्यम् । न त्वदर्थे स्वप्रत्यक्षं स्वप्रत्यक्षं क-
थन्मानी, भवता न तु यथाऽनौ कथयति, तथा वयं वयम् । अथ
तदुपदेशितेऽर्थे अज्ञातदृष्टव्यः प्रमाणम् । नन्वेवं प्रत्यक्षम्,
अप्रत्यक्षं वा संवादकं स्यात् ?, इत्यादिपुष्पोक्ताऽऽवर्तनानाव-
स्थावर्त्तिरुक्तमन्ती कथं कर्तव्या ? । किञ्च-संयत्तमिन्द्रिया-
नाचरत्वादिन्द्रियमध्यस्थं सकलप्रत्यक्षस्य विधौ, प्रातिपक्षं वा
मूकमेव वराकम् । न च त्यग्यतेनानावः प्रत्यक्षं प्रत्यक्षं
तथावे हि किमिदानीमपहृतसर्वेभ्येन नपस्विताऽभावप्रमाणं
न कर्तव्यम् ? । नञ् प्रत्यक्षं तद्भावविधानसंविधानाद्युद्ग-
रप्रत्यक्षमपि प्रत्यक्षावमात्रम्, अत्राप्रमाणकृपा वा प्रशि-
द्यते । आद्यं चत् नर्हि मिश्रानुश्रयायामनःसम्पत्कृपाऽऽभी-
कृताऽभीधाराऽऽभिज्ञानव्यवहाराभावात् तेषामभावे भवेत्
द्वितीयं चत् भावव्यवहारम्, अभावव्यवहारं वा । नाद्यस्य
व्यमप्यनुमानम्, शब्दम्, अर्थोपपत्तिः, उपमानं वा । अतु-

[illegible]

ऽऽध्यानं मुनेरपि । किं पुनस्तदभावेन, स्वामिनो मुक्तिवाच-
नम् ॥१०॥ अगस्त्ये च सुखं भर्तु-होनाऽऽदिगुणसंगमम् । कु-
षाद्विषा न वाच्यते, दुष्टं स्वस्ति महादेवं ॥११॥ " इत्यादि 'के-
वलि' शब्दं ६२४ प्रद्वयम् ।

सौगतानां कर्मविषयेऽविपतिपत्तेरिति कर्मप्रसङ्गात् 'कायि-
यवार' शब्दे स्कन्ध (पञ्चक) प्रकल्पपुरस्सरं तत्रिभिराकरं, स-
णिकचप्रकल्पसङ्गते, कणिकवादिनामेहिकाऽऽमुष्मिकस्य
हारावुपपत्तिप्रदर्शनं, वासनाप्रतिपादनं, सर्वथा तद्विनाशा-
भावप्रकल्पमेवमाद्यस्मत्तत्त्वबुद्धिसुविभेदां विषया द्रष्टव्याः ।
कर्मप्रसङ्गादेव गच्छविधिप्रस्तावः-गच्छं वसतां बद्धी नि-
जैरा भवति । तदुक्तम्-“गच्छं महायुभायो, तस्य व-
सतां निजैरा वतुला । सारुशरायसुयोग-मार्गेहि न
वैरासपडिबन्धी ॥ ११ ॥ ” उच्यते कान्यनापि-“ यदि
नस्तस्मिन्नरता, भविष्यति भविष्यति । अथाऽऽसन्नगोष्ठापु,
पतिपत्ति पतिपत्ति ॥ ११ ॥ ” तत आचार्येण कार्या-
कार्यं अरककशुद्रनिष्ठुरागिरा प्रवृत्तिनिवृत्त्ययं कथितं सति
वयथा द्युं वक्ष्यं तत्तथेवेति यत्र गच्छेद्दिनेयाः प्रतिपाद्यन्ते
स गच्छ उच्यते । इत्यादयोऽनेके गच्छस्य व्यवहारा 'गच्छ'
शब्दे २०९ पुष्ट प्रतिपादिताः । “ तस्मा तस्मिन् निमानेन, न-
चक्षुं संमगपाद्वे । वसिजा पक्ष्य माने वा, जावजीवं तु गो-
पयाम् ॥१०॥ ” अत एवाकम्-“सागरधारायन्ते, गच्छं वेत्सु-
चि न यसंजा । जं वागिरिमुण्डिः तु उज्जले न तु निवसंजा
॥११॥ ” “भसा वासा नदी पश्ये, अलायतनयज्जले । किमहा व
कसापास, एवं धीराण सासले ॥ ३६१ ॥ आर्यार्यादाग
भरा, पंचकुलभया ज संवाति अरुज्ज । वयावन्मकपण-सु
सज्जेते तनुपभोगेण ॥ ३६२ ॥ ” तथा च-“शागस्त हं हि भागी,
धिरपराभा संसल चरितं य । भया आयकहाय, मुदकुलवासं
शु मुंचि ॥ ३६३ ॥ ” इत्यादयो विषयाः साधुभिर्माननीयाः ।
कर्मका साके गुणस्थानानां विनिष्ठसंभवात् 'गुणद्वारा' शब्दं
मिथ्याहृदि सास्वादनस्यगृहाष्ट-सम्यगुमिथ्याहृष्ट-विर-
तसम्यगृहाष्ट-देशविरात-प्रमत्तसंयताऽ-प्रमत्तसंयत-निवृ-
त्तबादरूपपरायाऽ-निवृत्तबादरूपपराय-सुखमपेक्षया-परा-
मत्तबादरूपपरायगल्लभ्य क्षीणकपायधीनरागल्लभ्य-स्यार्थान् ।
केवल्य-योगिकवलिरुपायं वतुदंश गुणस्थानानि, गुण-
स्थानाकानां अजघानाऽऽहृष्टाभ्यन्तराणः, प्रत्यक्षजां गुणस्था-
नकपु विभागं कालमानं, सुरेणु नारकेषु च प्रत्येक मि-
थ्याहृदिनासास्वादनमिथ्याहृदिप्रतिपत्तिमनुपवृष्टिर्कपायि चत्वारि गु-
णस्थानकानि, दशविरातसांज्ञानानि नाम्येव पञ्च तियेषु, च-
तुर्विधां मनुष्य, विकलान्मनुष्य वैकल्यद्वयं च मिथ्याहृदि-
सास्वादनकं युग्मं, गुणस्थानकपु वज्रमकुलव इत्यादयो
विषया विषाक्षद्विभिर्भावनीयाः ।

अत्र पाश्चात्यविषयि कश्चित्-

So long as the soul is bound by Karma, it can
never attain deliverance, but the Jains believe
that there is a ladder of fourteen steps (Cauda
Gunaasthanaka) by which a Jiva may mount to
Moksa,

The Fourteen steps to Liberation from Karma-
1. Mithyatva gunaasthanaka, 2. Sasvadhana gunas-
thanaka, 3. Miga gunaasthanaka, 4. Aviratasa-

myagdriati gunaasthanaka, 5. Desavirati, (or
Sathyaasamrata) gunaasthanaka, 6. Pramatta
gunaasthanaka, 7. Apramatta gunaasthanaka, 8.
Niyatibadara (or ApravyaKasana) gunaasthanaka
9. Aniyatibadara gunaasthanaka, 10. Sukmaasam-
paraya gun aasthanaka, 11. Upasautamoha guna-
asthanaka, 12. Ksinauchha gunaasthanaka, 13.
Sayogikevli gunaasthanaka, 14. Ayogikevli
gunaasthanaka

कर्मप्रसङ्गादेव 'गोचरचरित्र' शब्दे निष्ठाऽनविधिः गच्छतो
धार्म्यस्थायिणि, कार्योऽकार्याणि, रात्रौ भिक्षाग्रहणनिषेधः, क-
निकृष्ये भिक्षां मुपगच्छेदिति नृकपणम्, भिक्षाग्रहणविधिः
पान्थुपकरत्वाणि गृहीत्वा गन्तव्यं नक्षिकपणं, बुद्धिर्ध्याये नि-
पतति यत्कर्मस्य तत्रिकपणं, प्रवेशवक्ष्यता, मार्गं यथा ग-
न्तव्यं तस्मिन्निवासेन काकाऽऽर्जुन सांपत्तिताम्, गां युष्मा-
मानां वा प्रेष्य न गन्तव्यमिति निकपणम्, गृहावययाना-
लभ्य न निष्ठेत्, अक्षुष्यादि वा न दूयेत्, अनायां सद्य-
न निष्ठेत्, माक्षवन्मनामुख्ये प्रहस्यविधिः, पुरुषिताऽऽ-
हारे न प्राह्यः, यस्मिन् काले प्रविशेत्तद्विधिः, परममि हि-
र्यनविधिः, वाच्यं वस्तु दद्या वाच्यं, नास्थया, वस्मन्मनं न
याचेत्, आधाकर्मिकाऽऽदिधियाकर, स्नानाय गृहीत्वा प्रा-
यःनाथीनात्, गोचरागिचाराऽऽलोचनम्, गोचरातिचाराऽऽ-
प्राश्रितम्, निर्मथीनां भिक्षाविधिः अमरदृष्टान्तं भिक्षायां नि-
दोषस्वसिद्धिरित्यादयो बहवो विषयाः साधुनामपश्यकीयाः ।

कर्मनिरूपणप्रस्तावादेव 'गोसातम' शब्दं मञ्जलिपुत्रगा-
शासकस्य भगवति चर्द्धमानस्वामिनि मात्स्येकरणतो दुधि-
पाकमातिषेधेनम् ।

कर्मसंबन्धादेव वैत्यवन्दनविधानविषये 'चर्य' शब्दे
कुण्डकमनीषप्रतिपातिप्रतिपादपुरस्सरं तद्व्यमसंयोग-
नम् । तथाहि-भक्षिचैत्य-मक्षिचैत्य-निष्ठाकृतचैत्या-ऽनिष्ठा-
कृतचैत्य-शाश्वतचैत्यभेदेन वैत्यस्य पञ्चविधत्वम् । तत्र
शुद्ध प्रतिदिनं त्रिकालपूजावन्दनार्थं यथाकलणोपेक्षायां
कारिनायां जिनप्रतिमायां भक्षिचैत्यम्, शुद्धाहोरात्रसंयोग-
निर्मितयकाष्टस्य मध्यभागं मक्षलनिमित्तं प्रयुताऽऽदी जि-
नचिन्म कृतं मक्षलचैत्यम् *, सिद्धाऽऽयतनं शाश्वतजि-
नाऽऽयतनमित्यदि १२०६ पुष्ट विन्दन् वैत्यपञ्चकं द्रष्टव्यम् ।
अथाऽऽह-ननु भावाहंरोनं तथा भवमानं स्वगणफलं
प्रत्यव्यभिचारि, तथा न निक्षेपप्रयप्रतिपत्तिरिति न नरादः
कर्मव्य इति वत् । मैवम् । स्वगणफलं स्वयत्तिरिक्काप्रविनिक्षे-
पस्याप्यव्यभिचारित्वाभावात् । न हि भावाऽऽहंनं दृष्ट्वा भव्या
अभयया वा प्रतिबुद्धयन्त इति । स्वगतभावाज्ञानमिति स्यात्, वा
वस्तु निक्षेपचतुष्टयऽपि तुल्य इति न निक्षेपप्रयानादः कर्तुं
शक्यः । अथ च स्वगताध्यात्मोपमायकानां गुणम वक्ष्यत्यपि
चतुष्टयविशिष्टम्, शिःश्चरगसंयोगकं हि वन्दनं भावप्रग-
तोऽपि शरीरं एव संबधति, न तु भावमवयवत्यये, आकाश
इव तदव्यभवात् । भावसंबन्धाच्छरीरसंबन्धमपि वन्दनं भाव-
स्वैभावात्तानीति तत एव नामाऽऽदिसंबन्धमपि भावस्य किं न
प्राप्नोतीति परिभाष्य ? अत्र कश्चिदाह कुमतिव्युद्भाहितः-

* “अस्मि सिरिपासपदं, संतिकप करं पडिहङ्गुकारं ।
आज वि जला विपूरितं-महम्मथा न पाप्मनि ॥ ११ ॥ ”

किमेताभिर्मुक्तिभिः । महाविपीथ एष भाषाऽऽचार्यस्य तीर्थ-
 कुपुष्यव्यमुक्तः, निषेधपत्रस्य चार्थिकत्वात्तस्मात्ति भाषा-
 निषेधमपि पुरस्कृतं क इवापराधः । तत्र इष्टकं पञ्चमाध्यये-
 "स अभयं । किं तित्थपरसंतियं । कथं नास्माभिजा । उपायु
 आपरियसंतियं । गोयमा । अजविहा आपरिया पस्सा । तं
 जहा-नामाऽऽपरिया, इववाऽऽपरिया, इववाऽऽपरिया, भाषा-
 ऽऽपरिया । तत्पथं जं तं भाषाऽऽपरिया, से तित्थसमा चेव
 वहुत्वा, तेसि संतियं आसं नास्माभिजा । ते अभयं । कपरे ये
 ते भाषाऽऽपरिया अभयं । गोयमा । अज पव्वइए वि
 आगमविहीए एयं पप पप अणुसंवरंति, तं भाषाऽऽपरिया,
 जे व बाससपदिक्कए वि बुत्ता से वायामित्तेये वि आगमओ
 बादि करिति, ते थामहुववादिं विआहएववा ।" इति । अत्र
 भूमः । परमशुद्धप्रादहकिमनयनयस्यैवायं विषयः, वन्मते
 एकस्यापि शुद्धस्य स्वागे मिथ्याहृष्टियमित्यते । तत्राहुः-
 "ओ जहवायं न कुवह, मिक्खाविट्ठी नमो जू को अमो ।" इति ।
 तन्मते निषेधापत्तराजपरऽपि येनमाऽऽदिनयवुत्तये नामाऽऽदि-
 निषेधाणां प्रामाण्याभ्युपगमात् क इव व्यामोहः । सर्वेनयसं-
 मतस्यैव शास्त्रार्थत्वात् । अन्वयासंस्कृतवाचि नैक्यप्रादहा
 निषेधनयेनाप्रमत्तसंतिय एव संस्कृतमन्त्रास्युक्तो, न प्रमत्ता-
 न्त इति अफिकाऽऽदीनां बहुनां प्रसिद्ध संस्कृतये न स्वीक-
 रणीयं स्याद् इवानांमियेव । उक्तयेप्रतिपादकं त्विदं सूत्र-
 मात्तराङ्गं पञ्चमाध्ययेन तृतीयोदये-
 "ओ ससमं ति पासहा, तं
 मोसं ति पासहा, ओ मोसं ति पासहा, तं ससमं ति पासहा ।"
 (१४४) इति । अथवा भाष्या निर्मुक्त्या भाषाऽऽचार्यनिषि-
 स्तास्या द्वयाऽऽचार्यसंघातः, सा च सांप्रकृत्य भाषयोप्यत-
 येति भाषाऽऽचार्यनामस्वरूपत्वात् । प्राकृत्येनातिप्रामाण्यं, अ-
 न्यथैविकपं विना द्वयप्राभासकद्वयस्याविभागात्, प्रशस्तनाम-
 स्थापनावत्, अग्रशस्तभाषयाङ्कारमर्षकाऽऽपेक्ष्यं तु तत्ताम-
 स्थापनावद्वयशस्तेयति मातृक्रमहानिषिध्यत्वा निजाजनीया-
 यः । प्रशस्तभाषसंघातानां सर्वेषां निषेधाणां तु प्राकृत्यमेवेति
 निर्मुक्त्यः । अपि च-
 "ओ जिणसिद्धं भाषे, अजपिहं सहुइह
 सयमम । सयमम नऽहुह त्ति य, स निधोमइह त्ति नाय-
 व्वा ।" इत्युत्तराध्ययनवचनावत् नामस्थापनाद्वयभाषवद्व-
 मिश्रित्यं निषेधचतुष्टयस्यापि यथोचित्यमाऽऽप्राप्त्यन्वयि-
 कत्वम् । किं च-
 "नमो वंभीए लिवीए ।" (२) इति एवं यद् व्या-
 क्यप्रशस्तगाद्यावुपप्लस्यं, तत्र आह्वी लिपिरुग्गविन्यासः, सा
 यद्वि धृतज्ञानस्याऽऽकारस्थापना, तदा तद्वचनस्य साकार-
 व्यापनायां भगवत्प्रतिभायाः स्वरूपेभ सौभूनां भगवत्पद्म-मुल्य-
 न्यायादिनि । अत्र यत् प्रकल्पितं बुद्धकः-
 "आह्वी लिपिगिति प्र-
 त्यकदृष्टान्तप्रसिद्धमैगमनयं भवेत् तदादिप्रमाणं नाभ्यवृष ए-
 वेति नरुपेयायं नमस्कारः । तदाह्वीमाहविहितमिव ।
 श्रुतभनमस्कारस्य 'नमोऽर्हत्' इत्येत एव मिश्रं, प्र-
 तियहं श्रुतमाऽऽदिनमस्कारस्य स्वार्थवत्कृतत्वात् । अन्वया
 सन्निधिशिनामाम्भ्यासप्रसङ्गात्, भुतदेवनाममस्कारानमन्-
 रश्रुतभनमस्कारोपन्यासातीचित्वात् । तदाह्वीमाहविहितमा
 भाषा लियः कः । लक्षकस्य भगवत्प्रतिभास्येति न किञ्चिदन्तु ।
 सर्वं वैतत् १२०६ वृष्ट विस्तरंशुभिर्मुद्रयम् । किञ्च-
 "सज्जोभं गहइह, जिणपडिमाइसंवेणं पडिबुजं ।"
 भगवाणियरं व ससका-लियसंविज्जुहं वजे ११ ।"
 इत्यादिना शोधयुयाऽपि प्राग्भावेतिनाद् बहुनां

सिद्ध एव । किञ्चोक्तं यथोविजयोपध्यायेन-
 "प्रहसौ प्रति-
 मानतिनं विविता किं चारुधैमिदिता, तेषां लब्धयुजोवनात्
 विकटनाभावावस्यनाराधना । सा कृत्याकरणादुत्तरयकरणाद्
 भगवत्तत्वं भवे-विश्वेता विसर्गान् सन्नयपुत्रासात्ता बुधानां
 गिरः ।" (१६) । अत्र यदि केनायुप्येत-जहाचार्यविधाचार-
 णाणां प्रतिमानतिनं अस्मात्कर्मसुलुपितपरिभासेन, किं तु
 लब्धिप्राप्तलीलां दिव्यया प्राप्तानां तत्रापूर्वदृष्टीमिदशेननया,
 एतनास्वाचारसिक्तताया न काचित् कृतिः, स्वार्थसिक्तकृत्य-
 कृत्यैव दाषत्वात् । नञ विचारसहम् । एवं लालापातस्य
 विस्तयेन साधुनां वननसंभवे कथं मानुषात्तरनन्दीस्वरमेव
 कृत्तकनद्वाराणाऽऽदिविषये न चारुणां नतिः, स्वार्थसिक्तकृत्य-
 दृष्टीनान्नानाविषयेन तत्सम्भवात्, कथं चेह अनाधिदेहाऽऽ-
 दी ततः प्रतिनिधुधानां प्रतिमानां सा नतिः । यववाऽऽह
 लुम्पका-
 "तेहि वेहरां वेह ।" इत्यस्यान्ययोः-यथा भगव-
 द्भक्तिः, तथैव नन्दीस्वरमेवकृत्तकाऽऽदि इहम्, ततः
 सत्यमिदं भगवद्भक्तानिमलतुभावेन, वैतत्पदस्य ज्ञानार्थत्वत् ।
 नद्वि न विचारान्तरम् । इह कौः वैतत्पदमनसंगीत्युपाय-
 णुशुभ्यायंस्यापि वैतत्पदार्थस्य ज्ञानार्थत्वं स्वीकार्यमाणं,
 अपूर्वदर्शनेन विस्मयात्प्रादहकत्वात् भगवद्भक्तस्य वधाद्यं
 "इह वेहरां वेह" इत्यस्यानुपगमात् । इह, एवावश्यात् ।
 किञ्च-
 "वेहरां" इत्यत्र "चित्ती" संज्ञायां प्राप्ता, कर्मप्रत्ययः
 तथा चाद्वयमिमा एवाधेः । वैतत् इत्यस्य प्रतिभासत्वं तु
 "चित्ती" संज्ञान् इत्यत्र संज्ञानमुत्पत्तेन काष्ठकमाऽऽदिबु-
 प्रतिकृति दृष्टा-जहा एतां चरितदेवपडिमा ।" इति कृत्-
 रसत्सादिति । प्रकृते ज्ञानमयं वदन् प्रकृतिसत्ययाऽर्गमह
 एव । तथा कंठरव्यनमिह एव, वैतत्पदस्य विमलपुष्पाऽऽ-
 द्वावेव कटत्वात्, "चैत्वं जिनोक्तस्तद्विषयं, वैतत्वं जिनस-
 भातकः ।" इति काष्ठकम् । एतन् विपरीतव्युत्पत्त्यभावेनप्र-
 त्यययोगायाऽपि निरस्तः । योगाद् कंठरवत्त्वत्वात्, अन्वया
 पङ्कजोपासाऽऽदिवाचप्रसङ्गात् । तथा च-अत्रस्यापि न-
 स्त्यानि वन्दन् इति हि "इह वेहरां वेह" इत्यस्य वाच्य-
 सार्थः । स च वैतत्पदस्य ज्ञानार्थत्वे न घटते, भगवद्भक्तान-
 स्य नन्दीभ्याऽऽदिबुत्तत्वाभावात्, जगद्बुत्तित्त्वस्याभ्य-
 साधारण्येभाषिणोपकत्वात्, तन नन्दीभ्याऽऽदिः प्रतिभाया
 चकृतायाः प्रामाण्यानियंते च प्राप्ते भगवद्भवचनविश्वसु
 मिथ्याहृष्टप्रसङ्गात् । अपरञ्च-
 "हानस्येकत्वाद् हानये वे
 त्पशधस्यापीष्टपुष्टवचनस्य कुत्राप्यनुसन्धानसनानात् निमज्जा
 ऽपि तथा प्रतिभाषस्याभावात् । अन्वया 'केषलनाल' इ-
 द्यत्र स्थिते 'वेहरां' इति प्रयोगाऽऽपेक्षः । एवं पृष्ट
 स्यामितिदेशेन शक्तुधर्माधिकाराऽपि प्रतिभापूजाप्रतिपा-
 नाद् वाचनीयः । शक्तुधर्माधिकारस्तु १२१६ वृष्ट पर्यायनयन-
 यः । एवञ्च स्यामितिना सुरां भगवतां सूर्याः पूजितवत् ।
 उक्तार्थे आलापकस्तु 'स्त्रियाभ' शब्दं वचनमात्रवर्णना
 द्यसयः । तथा च यद्वच भावाजिनवन्दनं फलं नद्वे जिनप्र-
 तिमामन्दनेऽपि इति सूर्याभेदवचनम् । न चेत्तत् सूर्याभ-
 सामानिकद्वयस्य वचने न सत्यत्वं अभिप्रेतं, त्याशक्तुनीयम्
 सत्यपुष्टां देवानामप्युत्सवभाषिणोवत्त्वत्वात् । "द्वयः श्रवाः
 भाव-स्थं तु द्रव्यश्रवाः" बहुशुणे प्रवृत्तः । तस्मादुज्जुह्वी
 हि" हृक्कार्थं ये तु गोयमाऽऽणु॥१॥" इत्यादिं वदन् मरान्
 शीथकाक्यानि १२२६ वृष्ट विन्यस्तांनि सान्ति । इत्येव च-
 "येप्रतिमाऽऽध्वं कृतवर्त्तं सूर्योमहं भोक्तुः । यत् कृत्वा पर
 वपमाभि नोद्रे वष्टाह्विष्काजितम् । सत्त्वकं सलुपान नारद

मुनि मन्वाऽमतासंयते, मृदानामुपजायते कथमनं न भावि-
कति धमः ॥ १५ ॥ श्रीपद्यास्यकस्तु पोदशप्यपनस्यो
ज्ञातायाम्, स च १२३६ पृष्ठ जिह्वासुमिद्वयः । तथा च
प्रतिभायाः फलदशै, प्रतिभायाः प्राप्तावयनिरूपे, धिम्ब-
कारणविधिः, विम्बप्रतिष्ठाविधिः, विनैवेत्ये इत्यन्तरऽऽप-
तमविधानमेषमाद्यो बहवो विधया द्रष्टव्याः ।

पूर्वाङ्गप्रक्रमद्वये 'बहवश्च' शब्दे विशिष्टवन्ना, स्तुतिविधि-
धारः, वैद्यक्यवन्विधिः, जडव्यवन्दनाविधारः, चतुर्विंशति-
स्तवः, वैद्यक्यवन्दनस्तवः, वैद्यक्यवन्दनकारणविधिरित्याद्या य
विधया व्याख्याताः, न तत एवावधारयां नह प्रत्यन्त-
तै विस्तरमयादिनि ।

भास्वन्समयं तु सत्त्वानां स्मरणशुद्धेः प्राक्स्थित् सङ्कटं
अवयवपदवीमुपगतानि बाधयानि क्रियासमभिहारेण मनुज-
नामयिकवस्तुविषयमधिरोहन्ति स्म, अत एव तस्मिन् युगं क-
वलि-भुतकेयलि-चतुर्दशपूर्वधार-दशपूर्वधरभुतित्त्वमालङ्-
कृता महात्मानः संजाताः, तत्प्रभावादेव च जैमिन्धरमार्जन-
भगवत्प्रादुर्भासमिश्रासमकाले वरमां कौटिमाकटः । किं च-
तस्मिन् काले स्मरणशुद्धेः प्राग्मे साम्राज्ये विराजमानं तादृ-
शानां महापुरुषाणां पुस्तकधाराधाराव्यक्तैव मत्सीत्-कि-
न्तु अथवाति धीर निधोलपद्वीमधिकृते, प्रसर्गते च दुष्टप्रार-
माह्वान्यकारे जनेः शौर्मैनुपयाह्यं धुनिमन्दनबलमुज्जिस्मृति-
परिच्छः समजनि । अत एव सप्तमं दुःपमार्गोद्गन्धत-
मसमोहितमतीनां कालप्रभावतोऽनयते विषयमुक्तायां प-
ठनवादनपराङ्मुखाणां धार्मिकचर्चाविमुक्तानां विविधयेदवा-
ऽभिपूतानां दुःशीलानां व्यसनितानाम् एव विस्तरशशीलानां
दुर्बलबलनशक्तीनां बोधित्यसिगमकाऽऽदिकारणकलापस-
मनसोऽपि समस्ताऽऽगमसंगोत्तरणसमीक्षावसमि महा-
नायासः समुपजायते, किं नुरवगाहनाऽऽदिविधाने । ततः
धीर्बुद्धिमानस्त्वानिर्वाणदक्षतरं श्रीष्ट ४४३ (६) वर्षादारभ्य
४६७ (१०) वर्षमप्ये श्रीवत्सगीतुरे भमश्वदङ्गिणित्त्वमाभ-
रणसंघापितशालनावसरे बहवो जैमिद्वांसः संभूय स्व-
धर्मरागीभ्यज्जबलाहाय्यमुपलभ्य निर्माप्यनिकशः स्वनाऽऽ-
दृष्टपुस्तकानि तल्लग्नं पुस्तकमातङ्गागारानि व्यचुरिति स-
मर्थाचक्रः प्राचीनविहामवेवृमिर्निर्णीयते * ततस्तदुपरि वि-
स्मृतपदार्थसार्थस्मृतिमलमभावानां जनानां स्मरणकृते श्री-
भद्रप्राज्ञासामिप्रश्नयो भूयांसो विद्वांसो निरुक्तिभाष्यकृति-
टीका ध्वरचयन । अयं चैषम्-यम्बलजनाऽऽगमाधुन-
शीतिप्रतिमिताः पूर्वमासन्, किन्तु कदाचिद् भगवद्भूमि-
राज्याविवक्षाऽऽद्वयतः प्रमृता प्रस्था विलयपथमभजानि
ज्यानिक्करद्वयप्रथं प्रतियादन्, तथाऽपि तनां मये पञ्च-
कान्तिशिशुगमाः सापनमाप- मयसमांमायमुषा विमल-
स्येव । इत्थं ! तेषामपि स्वस्वीयनाऽऽनुया न तमः स्वा-
ददपूरणे विधाय कोऽपि विज्ञांक्तमुपनीति विचारार्थं
"धार्मिजविराजन्मूर्ध्निऽवर" महापुत्राभाः कोशममुं सक-
लाऽऽगमसंग्रहाऽऽमर्कं द्यवचर्यार्थां प्रथमभाषापादुद्धानि
उद्वयप्रकरणं विस्तारो विवृतामानं विगम्यतेऽस्माभिरिति-
निबद्धयन्ति-

रंशोधकाः

* 'वैद्यविद्यासामसम' शब्दे चतुर्थभाग २६७ पृष्ठ
विबुधमनम् ।

विशेषसूचना-

गच्छमार्गादापार्कः सन्नुद्धानविधायिभिः सौम्यस्वभावेर-
स्माकं सतीत्यैमुनिधीर्पावजयनीन्द्रविजयाधिकेन्द्रप्र-
न्यसोचनाया महानायासा विहितः, तथाऽपि मूलपुस्तका-
नामितिज्ञेयत्वात् बुद्धप्रस्थानामेककपुलकलाभात् तेषामपि
लक्ष्यप्रमात्तः प्रायाऽनिकशः स्थलेषु पञ्चविकलवादां सङ्-
भाःसंगेताश्च, निरुक्तिगानामानितिसंक्षलत्वात् टीकाप्रण्याता-
मपि बहुभोच्छिन्नत्वात् पठनपाठनाऽऽध्यायन निशीयन्ति-
पञ्चकल्पभाष्यनरुक्तिपुस्तकानामानितरदुर्वचन्यात् कपाल-
प्रकपिनवाक्यानामनिगदनत्वात् स्वपुण्या संयतिसंगमन-
विशयाऽऽवश्यकभाष्यकाराऽपुञ्जानुसारिकुशलद्वयान्त-
महाऽनिकटारित्वात् संकटातिसेकटं विषय यथानाध्वं
यन्ते कृतऽपि यदि कश्चन स्वलक्षणमुपलभेत तदा मिथ्यानु-
कृतदशमवर्षकं समापयामो वयमिति-

प्रार्थयन्ते-

उपाध्यायमोहनमुनयः

॥ अथ शुर्बष्टकानि ॥

धीमद्विदुषेभगवतस्वरणारविम्बं,
निम्बं स्मराभ्यजित्संस्तुतिःकहारी ।
यद्व्यापनपूजनसो ननु मानवानां,
मुक्तिमंथत् कालतल्लयलक्षणेच ॥ १ ॥
सीयेष्टव्यप्रतिम एव शुर्बमर्षीयं,
राजैन्द्रस्वरिणितुल्यविधानिभाषाः ।
आचार्यवैषयेशुगीरवमाजनाऽस्ती,
स्वाकापकारकारणप्रथमः सदाऽऽसीत् ॥ २ ॥
को वा कृती भगवत्स्वरितं पवित्रं,
कारुणे बद्धलक्षमल्ललासभूतम् ।
नैष्ठं मनो भवतु शुद्धमितीव सत्यम्,
तत्त्वव्यमोहनमुनयैततेऽन किञ्चित् ॥ ३ ॥
संसारसागरमपारमण्येदुः,
मत्वा मत्तान्तकिंरुमुकुटापमानम् ।
अयत्करं जगति जैमिनं विविच्य,
दीक्षामन्यशुक्राकं जपेदु शुक्रमै ॥ ४ ॥
मिथ्याविश्वेशेनसमूहमं निरीक्ष्य,
सोपाध्यायकृमान्त्वे च विचार्यै नैजम् ।
आचार्यवैषयेशुगीरवमाजनाऽस्ती,
राजैन्द्रस्वरिणि सर्वजगत्प्रसिद्धः ॥ ५ ॥
जैनाऽऽगमस्य न च संवरणे तथाऽस्ति,
कालप्रभाषन इनीव विविच्य विधि ।
मैपुणैजैवचनेनविधानमूतं,
राजैन्द्रकाशमनुले निरमापयद् यः ॥ ६ ॥
यः पुस्तकानि विविधानि विचार्य सुतां,
विमन्यतिपिष्टपदनेकजनेनश्रवणम् ।
सङ्क्षयं यत्र च कुम्भपद्मदुपयं,
तमाप्यनाशयद् यं महनीयमूर्तिः ॥ ७ ॥
वाक्किञ्चिदप्यभेदस्य सुताः सदैव,

॥ श्रीः ॥

दृष्टन्नान्तविपक्षदन्तिदमने पञ्चाननग्रामणी-
राजेन्द्राजिधकोशसंप्रणयनात् संदीप्तजैनश्रुतः ।
संघस्योपकृतिप्रयोगकरणे नित्यं कृती तादृशः,
कोऽन्यः सूरिपदाङ्कितो विजयराजेन्द्रात्परः पुण्यवान् ॥

अभिधानराजेन्द्रः ।

—०१०३:३३:०१—

वार्षि जिषाणं चरणं गुरुणं, काऊण चिस्मि सुयुप्यजावा ।

सारं गहीऊण सुयस एयं, वोच्चामि भागे तइयमि सव्वं ॥ १ ॥

ए

एक

(एकर)

ए-ए-पुं० एकारः स्वरवर्णभेदः "यदैतोः कण्ठतालव्यावित्युक्तेः कण्ठतालव्याः स्थानयोक्तव्याः । स च दीर्घः चिमात्रः प्लुतस्तु त्रिमात्रः उदात्तानुदात्तस्वरितभेदेऽनुनासिकाननुनासिकभेदाभ्यां च द्वादशावधः । बाब० । प्राकृतभाषासूत्रे एकारान्वृत्ता मागधभाषालक्षणाऽनुगोधान् इति । जी० ३ प्रति० । एकारान्तः शब्दः प्राकृतशैल्या प्रथमाद्विनीयान्तोऽपि द्रष्टव्यः । यथा " कयरे आगच्छइ दिक्कळे " इय० १ अ० । " ने खं काले खं " तस्मिन् काले एकारस्य प्राकृतप्रमेवत्वादिनि । विपा० १ अ० ।

ए-अव्य० इण्विच । स्तुतौ, अस्तुयायाम्, अतुरुण्यायाम्, सम्प्रोचने, आह्वाणे च । मेदिनिः । बाष्पायलक्षणे, " से जहासाम-ए " ए इति बाष्पायलक्षणे, अतु० । डा० । विष्णौ, -पुं० एका० " कामसम्प्रोचने स्यादेतत्परे ब्रह्मकेषले । ए शब्द-मादिना आम्नौ, गोचरे गोपना वयम् " इति । एकारः कथ्यते विष्णौ, नगरीधारिधारयोः । इमे हरे विजयुले, गगने अण्डिहृदि । तेजस्यैकादशाख्यायां, संख्यायामपि दृश्यते । इति च । एका० । पापस्य परिचर्जने, आ० मं द्वि० ।

ऐ-पुं० एकारः स्वरवर्णभेदः "यदैतोः कण्ठतालव्यावित्युक्तेः कण्ठतालव्याः स्थानयोक्तव्याः स च दीर्घः द्विः त्र्यन्तात्, प्लुतस्तु त्रिमात्रः । द्विमात्रस्य उदात्तानुदात्तस्वरितभेदः प्रत्येकमनुनासिकाननुनासिकाभ्याञ्च बहुविधः एवं प्लुतस्यापि द्वादशविधः तत्परत्वे कारपरत्वे च तत्त्वस्वरूपपरः । बाब० । एकारस्य प्राकृते सर्वत्र एकारः । तथा च । "येत एत्" । ॥ १८ । इति काशी । तस्मान्नस्यैकारस्य एवं भवति । "सिलासंतेतुक्क । प्रा० । ऐ-अव्य० आ-इ-विस्-आह्वाने, स्मरणे, आम्नश्च । महेभ्यः, -पुं० । तस्य सवर्णतत्वात्पाठम् । बाब० । " येः स्वरगोपि च पुष्पिङ्गः शम्भुआपतिवायुषु । शारदायां खरे सूर्ये, मृगुयां मेरुति स्मृतः " । इति । एकारः शङ्करे इति-विष्णु-मागेविष्णुभाणयोः । तमालावर्षेदेरोषु, क्वचित्स्याच्छिखरे-गिरेः । इति च । एका० ।

एङ्ङम्-ऐतिह्य-न० इतिह्य पारम्पर्योपदेशः । अतिविष्टप्रक-क्तुकोपदेश इति यावत् । स्वार्थे ष्यञ् पारम्पर्योपदेशे, यथात्र षटे षञ् प्रतिवसतीत्यादिपरम्परोपदेशमात्रम् नतु केनाप्येतत्पुनरप्युक्तम् । अष्टप्रमाणवादिभिः पौराणिका इह प्रमाणान्तरमुक्तीकृतम् । " ऐतिह्यमनुनासिकं च, प्रत्यक्षमपि बागमम् । ये हि सम्प्रकीर्यन्ते, कुतस्तेषामनुकिता " । रामा० । बाब० । तदेतन्मते रामावतारिकया विरक्तम् यथा-ऐतिह्यं त्वमि

विष्टप्रकृतप्रवाद् पारम्पर्यमिति होषुर्बुद्ध्याः । यथेह षटे षञ् प्रतिवसतीति तत्प्रमाणमतिविष्टप्रकृतकत्वेन सम्प्राप्यकत्वात् । आत्मप्रवक्तृकत्वनिष्ठये त्वागम इति । रत्ना० १ परि० । एङ्-ए-जित-त्रि० कल्पिते, स्थाने ३ डा० । जी० । " बापहि मंदाय २ एहयाखं " वार्तिमेत्यापमि मन्दं मन्दमेतिज्ञानं कल्पितानामिति । राज० ।

एङ् (या) एता-स्त्री० " अज्ञातेः पुंसः " । ० । १ । ३२ । इति लुप्ते एकाजितवाचिनः पुंलिङ्गात् स्त्रियां वर्तमानात् ऊर्ध्वं जघति कर्तृ-रचर्णायाम्, नापचर्णवाचित्वात्स्त्रियां ऊर्ध्वं नञ् । एतौ । एङ् ए-आप । एङ् ए-आप । एङ् ए-आप । एङ् ए-आप ।

एक (ग) (य)-एक-जि० इण् कन् " सेवादी वा " = । १ । एए । इति सेवादिष्वनादी यथादर्शनमन्यस्यानन्त्यस्य च वा द्वित्वं जघति । प्रा० । संख्याभेदः, कथ० । एकसंख्येयेन द्व्ययादी, स्थाने ४ डा० । एकचक्रप्रथमसंख्यान्विने च । प्रायशः संख्यावाचकस्य संख्यासंख्येयौ भयपरत्वेऽपि एकदाभ्यस्य चुरि-ताः एकत्वसंख्यान्वितपरत्वात् । तेन एको षट् इत्यादि, न तु षट्स्यैकः । कश्चिन्मात्रप्रधाननिर्देशपरत्वेन संख्यावाचकत्वमपि " एकयोर्द्विचमैकयचने " पा० । इह द्वित्वमकत्वं च द्व्येकाद-भ्योरयोः । अत्र द्विचनान्तन्यमेव तथाप्येते सिद्धम् । संख्येय-परत्वं द्व्येकामिति स्यात् । द्व्यार्थानां संख्यावित्तानां बहुत्वा-त्तेन एकाद्विचनशब्दोऽपि एतच्च द्विचार्थकः । तत्राप्ये तयोः परि-भाषितत्वात् । एकञ्च गणनां नोपैति तथा चातुर्योगद्वारे " एका गणनं न उवर्धे " एकस्तावन्नगणं संख्याज्ञापेति यत एक-सिन्धु पट्यादी षट् षटादि वस्तुवत् तिष्ठतीत्येवमेव प्रायः प्रतीतिरु-त्पद्यते नैकसंख्याविषयत्वेन । अथवाऽऽदानसम्पन्नाद्विषयवहा-काञ्च एकं वस्तु प्रायेण न कश्चिद्वगणयतीत्यतोऽसंख्यवहान्यन्वा-दत्पत्वाद्वा नैको गणनसंख्यामन्वगत इति तस्माद् द्विप्रभृतिष्वे गणन संख्येति । तथाप्य-संख्यासंख्येयौ भयपरत्वमेकदाभ्यस्य द्व्यप्र-माणविशेषस्य विज्ञाननिष्पन्नप्रमाणस्य पञ्चतु मानादिभेदेषु, गणिमे द्व्यप्रमाणमपि कृत्वातुयोगद्वारे उक्तम् ॥

सेकितं गणियं गणियं जघं गणिजङ् तं जहा-एगो दससं सहस्रं दससहस्राहं सयसहस्रं दसयसहस्रं कोनीचि

गायते संख्यायते वस्तुवनेनेति गणियमेकमिति । अथवा गणये संख्यायते यत्तत्रिणं रूपकादि । तत्र कर्मसाधनपक्षमङ्गकृत्याह । जघमित्यादि । गणयते यत्तत्रिणम् । कथं गणयते इत्याह । एगो इत्यादि । अतु० । एकाकिनि, स्थाने ४ डा० अक्षितीये, बाब० । उक्त० । आबा० । असहाये. नं० । स्थाने । " एकस्वीकाकिनीऽस-हायस्तेति " स्थाने ४ डा० । " अक्षरसकाक्षसमयसि एगे अर्थः-ए सख्यः जाव पहरेषु साधो मेहाभा गिगचर्द्धे " (एगेसि)

सहायजावात् । वि० ॥ प्र० ॥ केवले, स्या० ३ ज० ॥ बाच० ।
केवलमेकसहायमिति । न० । तथाच एककृष्णः ॥

अन्नागमित, भि वा दुहे, अद्वा उक्तेनैव नर्बति ।

एगस्स गतो । अ अगती, विदुंता सरणं ण परा ॥

पूर्वोपासनासतवेदनीयोपेयान्यागते तुभ्यं सत्येकाप्ये-
व दुःखमनुभवति । न ज्ञातिवर्गं चित्तं वा किञ्चित्कि-
यते । तथाच । "सयमस्स वि मज्झमग्घो, रोगाग्रितो कि-
त्तिस्स इहेगो । सयसो वि च से रोगं, न विरञ्च नैव नासेह
। १ ।" अयवोपक्रमकारसौवपकान्तं स्वायुषि स्थितियेष वा
भवान्तरे भवान्ति के वा मरये समुपस्थिते सति एकस्यैवाग्र-
मतो गतिरागत्य भवति । विद्वान् विवेकी यथापरिधत्त-
म्वारस्वभावावस्य वेत्ता ईषदपि सिद्धयुक्तं न मन्यते । कुतः स-
र्वात्मना भावमिति । तथाहि "एकस्य जन्ममरणे गतयश्च
श्रुमाद्युमा भावमिति । तस्यादाकालिक हित-संकेतैवात्मनः का-
र्यम् । १ ।" एको करे कम्मं, फलमपि तस्मिन्को समसुख-
व । एको जायद मरय, परलोयं एकको जाई । १० ।

सत्वे सपक्कम कपिआ, अविपत्तेण दुहेण पाणिणो ।

हिंसति जयाज्झा सदा, जाड्जमपरणं हिं भि ता । १८ ।

सर्वेपि संसारोद्विग्नविवर्तितः प्राणिः संसारे एवेत्यतः
स्वकुलेन ज्ञानावरणोपादिना कर्मज्ञा कल्पिताः सूक्ष्मावप-
र्यासकैकेन्द्रियादिना भेदेन व्यपस्थितः । तथा तेनैव कर्मैके-
न्द्रियाद्यवस्थायामव्यक्तानपरिस्फुटेन धियाश्रुतायल्लितस्व-
भावोपपत्तलक्षणत्वात् प्रत्यक्षेण च दुःखेनाऽऽसानां च दुःखस्य-
भावेन समन्वितः प्राणिः पर्यटम्यरघुघट्टादीन्यायन नाव-
न्त्येव योनिषु भयाकुलाः शङ्कमकरिषावृता शठा भ्रमन्ति ।
जानिजराभरैरिष्टमृता गर्भाधानादिभिर्दुःखैः कोटिता इति
सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० । "रगो सरं पञ्चसुहोदं दुःखम्" तदे-
वमेकोऽसहायो यदयं परापमं समर्जितं नै गृह्णितस्त्वकर्मविषा
कजं दुःखमनुभवति न कश्चिदुत्तमविभागं गृह्णतीत्यर्थः ।
उक्तं च "मया परिजनस्थाप्यं, कुतं कर्म सुदाहणम् । एकाकी
नेन वृक्षो, गतास्ते फलमोनिनः" इत्यादि सूत्र० १ ध्रु० ५
अ० । "पगस्स जेतो गतिरागतो य" एकस्यासहायस्य
जतोः श्रुमाद्युमासहायस्य गतिर्यमनं परलोकां भवति तथा
आगतिरागमनं भवान्तरादुपजायते कर्मसाहाय्येवेति । उक्तं
च "एकः प्रकुले कम्मं, भुनक्त्येकं तत्फलम् । जायते अवि-
ते चैका, एको याति भवान्तरमिति" सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० ।

इको करेइ कम्मं, इको अणुहवइ दुक्कपविवागं ।

इको संसरइ जीवो, जमरणच्छउमगुविल्लं ४४५०५० ।

इको ई नत्थि मे कोई, नवाहमपि कस्सई ।

एवं अदीरणमपरा, अपाणुपयसापरा ॥ १३ ॥

इको उपज्जए जीवो, इको एव विवज्जई ।

इकस्स होइ मरणं, इको सिज्झइ नीरओ ॥ १४ ॥

इको करेइ कम्मं, फलमपि तस्मिन्को समसुखवइ ।

इको जायइ मरय, परलोयं इको जायइ ॥ १५ ॥

इको मे सासओ अप्पा, नाणदंसणसंजमो ।

मेसा मे बाहिरा भावा, सत्वे संजोगलक्खणा १६ । पहा. प.

पक्कव ज्यतोऽसहायो भावतो रागद्वेषरहितः तथा च-
पगे चरे द्वाणमासये, सयणे एगे समाहिं सिया ।

एकोऽसहायो ब्रह्मण्य एकाकिविहारी भावतो रागद्वेषरहितश्च
रेत् । तथा स्थानं कायोऽसर्गादिकमेक एव कुर्यात् । तथाऽऽ
सनेऽपि व्यपस्थितोऽपि रागद्वेषरहित एव तिष्ठेत् एवं
शयनेऽप्येकाप्येव समाहितो धर्मादिप्यानयुक्तः स्वाज्ञश्चेत् ।
यत्तदुक्तं भवति । सवोस्वव्यवस्थानासनशयनरुपास्तु रागद्वे-
षरिहाव समाहित एव स्यादिति । सूत्र० १ ध्रु० २ अ० । "एगे
एग विज्ज दुहे" एको रागद्वेषरहिततया भोज्या यद्विद्यारस्मि-
न् संसारचक्रवाले पर्यटमनुमान्, स्फुटतसुखनुभवकलमाह-
त्येनैकस्यैव परलोकागमनतया सदैक एव भवति । तत्रोपा-
तविहारी ब्रह्मण्यतोऽप्येको भावतोऽपि गच्छन्मर्गतस्तु कार-
णिको ब्रह्मण्यतो भावतो भावतस्त्वैक एवेति । सूत्र० १ ध्रु० १३ अ०
"एग एव चरे लादे" एक एव रागद्वेषरहितस्त्वैव प्रतिलिख-
विहारेण विहारेत् सहायवैकल्यतो वैकल्यादिवर्गताथो यथो
कम् । "ण वा जमिज्जा निमणं सहायं, गुणादिनं वा गुणमो समं वा
एको वि पावाह विवज्जयतो, विरेज्ज कामेनु भसज्जमो" ।
उत्त० ३ अ० । एको रागद्वेषसाहायिरहित इति । कल्प० । "एगे
सहिते वरिस्सामि" एको मातपित्रापरिभ्रष्टवर्जितः कषाय-
रहितो नेति । सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० अवय्व द्विविधत्वं व्यक्ताकारकत्वे

एवम पुत्रजनिण, कारणनिकारेण इविहजेदे

एक एकाकी द्विविधजनेः पूर्वमोचनियुक्तं जनितस्तथा कारणे
निकारणं च साम्यमतमोमेव विवरीषुः प्रथमतः कारणैकप्रति
पादनार्थमाह ।

आनवादीं कारणिया, निक्कारणिया य चक्कज्जादि ।

उपसमाग्राह्यपसा दुविहा आदिग्गा हुंति ॥

असिवादिनिरादिशाम्बुवमौर्ध्वराजिवादिप्रसङ्गः । का-
रसैरेकाकिनः कारणिकाः चकस्त्यादी आदिशाम्बुवमितामि-
कमपादिप्रसङ्गेन पदनाय गच्छन्त एकाकिनः निक्कारि-
णिकाः । ज्य० ३ ध्रु० ३ अ० । एकस्य वारुण्यस्य एकाङ्गे यथा ।
"सत्कारिका परणया नजहरा द्विप एकर माड एकर पज्जव प-
क्कप संगदएकर" एकसंस्थेयेनानि कल्यादीनि स्वार्थिककप्रत्य-
योपादानादेककिनः । स्था० ४ अ० ।

अस्य च सप्तविधो निरूपो यथा-

नायं उक्ता द्विप, भाउय पयसंगेएकर चैव ।

पज्जव जावे य तहा, सत्तेए एकगा हंति ॥

इहैक एव एककः तत्र नामिकाः एक इति नाम स्थापयन्तः
एकक इति स्थापना कृत्यैकक त्रिधा स्थित्वादि । तत्र स्थित-
मेकं पुरुषज्यवमितिमेकं रूपकज्यं मित्रं तदेव कटकादिभू-
षितं पुरुषज्यवमिति । मातृकापदेकमेकं मातृकापदं तथ्या ।
उपपन्नत्वेनाह । इह प्रत्येकं द्विविधं समस्तनयवाच्यजन्म-
नि मातृकापदानि ज्ञायन्ति । तथ्या । उपपन्न एव विरामे वा भु-
वेह वा । अस्मिन् च मातृकापदानि च अह आ ई ईत्येवमादिनि
सकलव्यवहारदार्ष्टव्याकस्यामातृकापदानि । इह वानिधेय-
वर्धिव्यवचनानि अन्तर्गता कृत्येनयपस्थासः । संप्रदायैः वा-
क्षितिनि । अयमत्र ज्ञायायः । संप्रदायः समुदायस्तत्प्रत्ययाः (अस्यैक-
वचनगजंशब्दप्रसूतेस्तथा कैवापि शास्त्रिः शास्त्रिस्तुल्यते । वह-
कोऽपि शालवः शास्त्रिनि शोके तथा धर्मान्ता । अयं चादिशाना-
विष्टभेदेन समाम्यविशेषभेदेन चिन्ता । तत्रावादिषो यथा शास्त्रिः
आदिषो यथा कलमशास्त्रिः । एवमादिशानादिषोदी उपप-
दरेष्वपि यथातुक्कपमायोग्यी । पर्यायैककः एकपर्यायः पर्यायो
विशेषो धर्म इत्यनर्थोत्तरम् । स कामादिषो वर्णादिः । आदिशः
कृष्णादिर्निति । अन्ये तु समस्तभुतककव्यवस्थेयकार्यं व्याच-

हते अनादिष्टः भुतस्त्वयः आदिष्टो द्यवैकादिकाश्च इति ।
अन्यस्त्वयानादिष्टोऽगवैकादिकाश्चः आदिष्टस्तु तद्व्ययनविशेषो
कुमपुष्पिकादिरिति व्याचष्टे । नवैतद्विधायां तस्य दशकादिका-
निरागत एवादिष्टसिद्धेः । भाविकः एको नावः स चानादिष्टो
भव इति आदिष्टस्यैवाधिकारिरिति सत्तैतन्ननरोका एका-
का भवति । इह च किल तस्माद्व्ययपर्यायव्ययनविशेषाः सं-
श्लेषकान् संश्लेषितास्तस्मात्तथाऽधिकारः । अन्ये तु व्याचक्षते
यतः किल भुतानामज्ञापोषणिके जावे वतैते तस्माद्वैकके-
नाधिकार इति गाथायैः । इहा० १ अ० ।

अथ नियुक्तिविस्तरमाह ।

एकस्स उजनावे, कसो लिगं तेण एकस्से वि ।

छिस्सलेवं काऊणं, छिप्फवी होइ तिएहं तु ॥

इह त्रयाणां संख्या प्रथमतो यकस्या तत्रैकस्यानायेः कुतः सं-
भवति तेन कारणेन प्रथमत एकस्यैव नियुक्ते कृत्वा तत्तत्रयाणां
नियुक्तेष्वन्येषां कर्तव्या प्रवर्ति । यथाप्रतिज्ञातमेव करोति ।
नाम उवया दविण, माउणपरसंगहेष चैव ।

एजव जावे य तथा, सत्तेण एका होति ॥

(अथैव पुर्वं व्याख्यातार्था) इहाराजन्यस्याराज्यनिरिक्रमाह ।
द्वये तिविहं मादुक-पदमि उपपण्णभूयविगतादी ।

सालिचि वगमीति, वसयोत्तिवसंगहिक्कं तु ॥

इत्येव व्युत्पत्तिरेव एकः सिधियं तद्यथा सचिचमविचं मिधं
वा । सचिचं पुनरपि द्विपक्षतुप्यदापदभवात्त्रिधा । द्विपक्षेक-
कामेः पुनरप्युत्पत्तिरेकमेवो हसति । अपदैकको वृद्ध इत्यादि
अविचिककमिकः परमाणुरेकमात्रणं मिधकं साहकार एकः
पुनरपि । मातुकापदे तु विल्यमाने एकस्मि उपपन्नभूयविगतादि-
कानुपपन्नं वा विगनेह वा भुवेह वा इत्यस्य पदव्यस्तैकतमि-
त्यर्थः । आदिशब्दादकाराक्षरात्मिकाया आद्यक्षरात्मिकाया वा
मातुकाया एकतरं पदं संश्लेषकं बहुत्वव्येकवचनं विधेयं यथा
शाङ्खिरिति वा प्राग इति वा संघ इति वा ।

अथ पर्यायेकादिकं वृत्तयति ।

दुविकरुपं पज्जाण, आदिहं देवदसो चि ।

आयादिहं एको-वियपसत्थमियरं व जावमि ॥

पर्यायेकं द्विविकरुपं द्विप्रकारं तद्यथा-आविष्टयनादिष्ट च ।
विशेषणसामान्यरूपं कैथयः । तन्नादिष्टं यद्वत्सो देवदत्त इ-
त्यादि । अनादिष्टमेकः कोऽपि मनुष्य इत्यादि । अथवा पर्याये-
कं वरणादिना भवन्ते एकः पर्यायः । भाविकं द्विधा । आ-
गमतो नो आगमनश्च । आगमतो ज्ञाता रूपयुक्तः । नो आगमनः
प्रशस्तमनस्यप्रशस्तमिति द्विधा प्रशस्तमोपशमिकादीनामित
रो भावः अथ प्रशस्तमौपशमिको भावः । अत्राप्रशस्तभावैकके-
नाधिकारो हस्तकर्मदीनामप्रशस्तभावोवायवैव संभवात्
बु० ड० उ० श्रेष्ठे, अन्यार्थे, वाच० । “एवमेव वदति भोला” एके
कैचके । प्रश्न० २ हा० अल्पे, मुख्ये, सत्ये, वाच० । अथधार-
णं, नि० बू० । स्वयं, उपा० २ अ० । “एगपरसो गाडे”
अत्रैकशब्दोऽभिप्रायार्थावली । यथा द्वयोरेक्यायोरैकं कुटुम्ब-
मिति । पं० सं० । एकशब्दस्य प्राकृते-एको-एकौ-एगो ।
प्रा० । एको । “हम्मि जमिपप” वंदा० प० । जियां एकी
“अवयाण एकीए मायंगी” नि० बू० १ उ० । सो एकी
देवतियं पविस्सहं । आ० म० ३० ।

एक (ग) (एकह) (गह) प्र-एकक-वि० एक-असहायेऽयं
वा कद् । असहाये, “तमो जहस्स एकमो” तत एककः

एकाकी सन् ध्यायेत् । एको भावतो ह्यस्त्यञ्च । भावतो
रागद्वेषरहितः ह्यस्त्यः पशुपदनकादिरहित इति । उक्त० ३
अ० । “एगमो वा” कारणावस्थायांमहाया वा पा० । “त
मो जुज्जेज्ज एगमो” ततो जुज्जतीत एकको रागादिरहित इति ।
इहा० ५ अ० । एकस्त्वयोपेतामि द्वय्यादीनि स्वाधिकारकस्यो-
पादानादेककानि । एकस्त्वयोपेते ह्यम्योदी, अन्यार्थे, “संते ग-
या समया माहणा वा” इहा० ७ अ० । “एगहा ज्ञाप ह्यस्त्वय
हमति” एकका एकतरा इति । इहा० ५ ज्ञा० । “अविणं गमगण
समाणे गरएणु अर्थगएण उवयजेज्जा अर्थगएण मो उवयजे-
ज्जा” एककः कश्चिद् सगमंजरादिगणंरूप उत्पत्तये भवति अयं
पक्षो यदुत एककः कश्चिन्नोपपद्यते इति । सं० ।

एक (ग) अ-एकग-वि० एको गच्छतीत्येकः एकस्मिन् गन्तवि,
एकं वा कर्म साहित्यिकागमन्यान्त्रं गच्छतीत्येकः मोक्षगन्तवि,
“स्वकमुखे च एगमो” एक उक्तकः स एवैककः एको वा प्रति
मात्रतत्पत्त्यादे गच्छतीत्येक एकं वा कर्मसाहित्यिकागमन्यान्त्रं
गच्छति तत्राप्यित्योभ्यानुभुतप्रवृत्तयोतीत्येका इति । उक्त० ३ अ० ।

एक (ग) इ (य) अ-एकिक-वि० एकक एव एक-
किकः एकशब्दायै, “एगहमाओ पाणदावाताओ पविहरिया”
एकक एवैककिकः तस्मादेककिकात् । आ० । इहा० ।

एक (इ) (सिध्रं) (ग) (गया) अ-एकदा-अर्थ०
“एकदविकाहः सिधियं वा” उ । २ । ६३ । इत्येकशब्दा-
त्परस्य द्वाप्रत्ययस्य (सि सिध्रं १ वा इत्यादेशा वा । पक्षे एगमा ।
प्रा० । एकस्मिन् कावे, वाच० । कदादेशाकादी च, “इत्यिधो एगता-
निमतेति” एकद्रेणि विधिकदेशाकालादौ दति, सु० ० । सु० ७ अ० ।

एक (ग) ओ (सो) (एकदो)-एकतस्य-अर्थ० एक
तत्सिञ्च-“तो हो तसो वा” ८ । २ । १० । इति सुत्रेण तसः
स्थाने तो हो इत्यादेशो वा । पक्षे एकमो एकस्मिन्नर्थे, वाच०
एकत्र-एकस्मिन्स्थाने, एगतामिति ह्यस्त्यतो होकस्थाने भिन्न-
ति भावस्तु परस्परविरोधपरिहारेण सम्प्रता प्रवर्ततेति ।
इहा० १० अ० । “एगमो भेदंग कद्” एकभावतं

सुबत्तं भागदकमिति । कद० ० । एकतः एकद्वयं सुयु-
ज्येत्यर्थः । ज० २० हा० १ उ० । “हो साहमिया एगमो विह-
रंति” द्वौ साधर्मिकावेकत्र एकस्मिन् स्थाने विहरन्ति इति । व्य०
द्वि० ३ उ० । एकतयर्थः इति । ज० १३ हा० ३ उ० । विधिके
प्रदेशे, प्रत्यासत्ते, हृत्तरे च । “ते एगतां निस्सो हंति” एकत
एकान्ते विधिके प्रदेशे प्रत्यासत्ते हृत्तरेवेति । व्य० द्वि० १ उ० ।

एक (ग) ओगहा-एकतः [वा-] (की०) अर्थभेदं “एगमाहं”
एकस्यां दिव्यब्रूयाकारेति । इहा० ७ ज्ञा० । तस्याः स्वकुरं यथा
यथा जीवः पुत्रतो वा नात्मा वामपार्श्वेस्तां प्रविष्टस्तस्यैव
गत्वा पुनस्तत्तमापार्श्वेदापुनरुपपत्ते सा एकतः आ । एकस्यां द्विधा वा
आदिपार्श्वेऽनुकूलणार्थं स्वस्याकाशस्य शोकनादीभ्यः निरिकलक-
स्य ज्ञावादि । इत्येव द्विविधतुर्वकोपेतापि क्षेत्रविशेषाधि-
तेति नेदेनोका । ज० २५ हा० ३ उ० ।

एक (ग) ओणंतेय-एकतोन्नतक-न० अनन्तकोदे, एक-
तोऽन्नतकमतीनात्ताऽन्नागताकं धेति । इहा० १० ज्ञा० ।

एक (ग) ओपदाण-एकतः पताक-वि० एकत एतत्क-वि० दिशि पताका
यत्र तदेकत-पताकम् । एकतकोपेते, स्थापना विन्यय “किं

एगमो एगमं गच्छद् । डुहमो एगमं गच्छद् । म० ३६० ५४७ ।
एक (ग) ओषंका-एकतोवक्रा-खी० भेजिमेदे, ला च एकत एक-
मो विधि ब्रूया वक्रा एकतो वक्रा यथा जीव पुत्राः ह्युगत्या
वक्रं कुर्वति भेयन्तरेण यान्तीति । प्र० ३५ हा० ३ व० ।
“एगमोवक्रा” एकस्यां विधि वक्रा स्थापना । स्या० ७७० ।

एक (ग) ओषन्त-एकतोवृत्त-पुं० श्रौत्विजजीवविधौष,
जीवा० २ प्रति० ।

एक (ग) ओषमुवागय-एकतस्समुपागत-वि० स्थानान्तरेण
एकत्र स्थाने स्मागते, “एगयमो समुवागयान्” (एगश्रोत्रि)
एकत्र समुपागतानाम् । म० ७७० १०३० ।

एक (ग) ओषसहिय-एकतस्सहित-वि० एकत एकस्मिन् स्थाने
सहित एकतस्सहितः । एकस्मिन्स्थाने समुदिते, “एगमो सवि-
ता” म० ७७० १०३० । एकस्मिन्स्थाने सहितानां समुदिताना-
माभिति । म० १६० । एकतो भित्ति वा । प्र० ११ हा० १ व० ।

एक (ग) गिय-एकाङ्गिक-वि० एकेनाङ्गेन कृते, तथाच
संक्रममधिकृत्यात्मकम् “एककेतो दुविहो एगंगिभो अग्यो-
गिभो य” एकानेकपदकृतैस्तयोः” नि० बृ० १ उ० । “ए-
गंगिभो दुगतिवर्धं न धवतीति” नि० बृ० १ ६ उ० । अप-
रिशाट्टिनि संस्तरकमेदमधिकृत्य बौद्धम् “जो अपरिशाटी
सो दुविहो एगंगिभो अ अगंगिभो य” एगंगिता उ दु-
विधा संघायाप तरो उ नायज्यो । दोभादी शिष्यमात्, हेति
अगंगिमि उ तत्थ “एगंगिभो दुविहो संघानिमो अस्संघा-
निमो य । दुगतिता व सक्कविताउवा अगंगमिउ एने । नि० बृ०

एक (ग) न-एकान्त-वि० एकः अन्तः निश्चयः शोभा वा । अत्यन्त,
सूत्र० १ ध्रु० १ म० “एगान्तदया” एकान्तेन सर्वोत्तमा रतौ
मये प्रसक्ता इति । आ० म० प्र० । एक इत्येवमन्तो निश्चयो
यत्रास्त्येकान्तः । एकस्मिन्, एगमन्तं गच्छद् । एक इत्येवमन्तो
निश्चयो यत्रास्तावकान्त एक इत्यर्थः । तस्मिन् भूमिभागं गच्छ
तीति । म० ७ हा० १ उ० । अवश्यभावं, सूत्र० ५ वि०
अवश्यमित्यर्थः, सूत्र १ अ० ६ अ० । निश्चये, विधौ । हा० ।
सर्वथाय, स्या० ५ हा० । प्र० । एक एवान्ता यत्र । निजने,
रहसि, वाच० । निर्व्यजनप्रदेशे, संथा० । विविक्तप्रदेशे,
व्य० प्र० १ व० । जनरहितप्रदेशे, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० । जनाहो-
वर्जिते, म० ६ हा० ६ उ० । विजने, म० ३ हा० ३ उ० । “एगं-
ते य विधिते” आ० म० टि० । “आथा एगमन्तंमक्कमेजा”
आत्मना एकान्तं विजितमन्तंमिभागमकमेत गच्छेदिति ।
स्या० ३ हा० । एक एवाहमित्यन्तो निश्चय एकान्तः । एक एवाह
मित्येवमेकत्वभावनायात् । “सर्वथा विषयमुक्तस्स एगंतम-
पुवस्समं” एक एवाहं इत्यन्तो निश्चयः एकान्तस्तं निश्चयं
विचारयन् एकत्वभावनां प्रापयति इति । उ० १ ए अ० ।

एक (ग) तओ-एकान्ततस्-अर्थ० एकान्त-तस्सिद्ध । एकान्ते
इत्याप्यर्थः, वाच० । सर्वथाय वा । “बद्धं अव्ययमेतं, नतोयरायपि
विजिचितं” अर्थमप्युक्तमेकान्ततस्तु सर्वथैव (रायं)पक्षि । सर्व-
जनमित्यास्तां सर्वदिगभिति” एवा० १० वि० । “अम्हा एगं-
तनो अविकुटो” यस्माद् यतो देतोरेकान्ततस्तु सर्वथैवावि-
कटो युक्त इति ” एवा० १७ वि० ।

एक (ग) तकु-एकान्तकूट-वि० एकान्तेन कूटानि दुःखोत्पत्तिस्था
नानि यस्मिन् एकान्तकूटोत्पत्त्यादिकस्यान्तान्तेन नरकादी, “एगंन
कूटे नरप महंते, कूटेन तत्र वि समेहताओ” । एकान्तेन कू-
टानि दुःखोत्पत्तिस्थानानि यस्मिन् तथा तस्मिन्नेवंतुन नरके

महति विसृतिर्न पतिता प्राप्तिनस्तेन च कूटेन गलवयनवासादि-
ना पाषाणसमूहसङ्गणेन वा तत्र तस्मिन् विषये इता इति ।
सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० । कूटवत् कूटमेकान्तेन कूटमेकान्तकूटय ।
एकान्तेन गलवयनवासादिबद्धम्, “एगंतकूटेन व से पलेह”
यथा कूटेन युगादिर्बन्धः परवशः सत्तेकान्तकूट-अभावा प्रपति एवं
जावकूटेन स्वेहमेवैकान्ततोऽस्ती संसारचक्रपातं पर्येति । सूत्र०
१ ध्रु० १३ अ० ।

एगंतवा (या) रिष्-एकान्तचारिन्-एकान्ते अमरहिते
प्रदेशे चरितुं शीलमस्येत्येकान्तचारि । अनरहितप्रदेशे चारिषि,
“एगंतयारीसमणेपुरासी” “एगन्तचारित्सिह अम्ह धम्मे तच्च-
स्सितो वाभिसमेति पावं” अस्मादीये धर्मे अचूतस्येकान्तचा-
रिणः भारामोघानाधिक्येकाविहारोद्योगस्य तपस्विनो नाभि-
समेति न संमध्यमुपवाति । पापमदुष्टकमेति । सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० ।

एगंतपाण-एकान्तज्ञान-म० । नियमेवेदमनित्यमेवेदमित्येकप-
कृथापनकपे मिथ्याज्ञाने, अष्ट० ।

एगंतदं-एकान्तद्वार-एकान्तेन सर्वथैव परान् द्वारवतीति
एकान्तद्वारः । सर्वथैव परेषां द्वारके, म० ७ हा० २ व० ।

एगंतदिट्ठि-एकान्तदिट्ठि-वि० एकान्तेन गत्येन जीवादिषु पदार्थेषु
दृष्टिर्यथाः सा एकान्तदिट्ठिः । सूत्र० ६ कान्तेन निश्चयेन जीवादि-
तत्त्वेषु सम्यक्दर्शने यस्य स एकान्तदिट्ठिः । निष्पत्त्ये सम्यक्त्वं,
सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० । एकान्तवादिनि च । सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० ।
(तद्वक्तव्यता एगंतवाय हाये)

एगंतदिट्ठिय-एकान्तदिट्ठिक-पुं० एकान्तप्राज्ञमेवेवं मयेत्येवं नि-
श्चया दृष्टिरस्य स तथा । एकान्तप्राज्ञमेवेवं मयेत्येवं निश्चयदृष्टि-
के, हा० २ अ० । म० ॥

एगंतजुक्ख-एकान्तजुःख-वि० एकान्तेनावश्यं सुखं जेशरहितं
दुःखमेव यस्मिन् नरकादिके जने स तथा । एकान्तेन सुखं जेश-
रहितदुःखोत्पत्ते नरकादिके भवे, सूत्र १ ध्रु० ६ अ० । “अगंतदुक्खं
जवमज्जगिता” सूत्र० १ ध्रु० ७ अ० । “एगंतजुक्खं अरिए व जोगं”
सूत्र १ ध्रु० ७ अ० । तथैकान्तेनामवतोऽन्तर्गृहीतं क्षान्ता अपगत-
प्रमोदा सदा दुःखमंतजुवतीति । सूत्र० १ ध्रु० ५ अ० ॥

एगंतदुम्मा-एकान्तदुःपमा-खी० बुरा समा वयो दुःपमा-
सुसमा वन्यम् । एकान्तं यमा २ त० । दुःपमदुःपमायाम् । सूत्र० १
ध्रु० ३ अ० । (नटकव्यता ओसपिणीशाब्दः)

एगंतपार-एकान्तपार-वि० एकजनापिनाभया धारा य-
स्य एकधारोपिते बहुधारादौ, हा० १ अ० । एकान्ता उत्सर्गह-
नैकाविभागाधारा धारव धारा क्रिया यत्र । म० ७ हा० ३३ व० ।
अपवादपरित्यागोत्सर्गक्रियामेवाभिते निर्मथप्रवक्तव्या, “कुतो
इह एगंतपारप” कूर ईधैकान्तधारे द्वितीयाधारकदधारा अप-
वादक्रियाया अभावादिति । म० ७ हा० ३३ व० । एकान्तेन
बलुनिर्नागं प्रहतेत्यह्नकस्य धारव धारा परापनापप्रवृत्तिसङ्गणे
यस्य स तथा एकमहतेत्यप्रवृत्तं कोरादौ, तथा च नरकारवर्णकम
चिह्नत्वं “सुखिज्जपंगंतवारप” यथा कूर एकधार पथमसौ मो-
वत्तकृणैकप्रवृत्तिरप्येति जावः । हा० ३ अ० ॥

एगंतपी-एकान्तपी-वि० एकान्ताजिनिषेधो, धृत्वा ब्रुवन्त्यं
नचात्र सुधियायैकान्तपीयुज्यते, सुधियां पवित्रतानामेकान्तपी-
रेकान्ताभिधियो न युज्यते एकतयाजिनिषेधस्य मिथ्यात्वक-
थयात्” इति । प्रति० ।

एगंतपंथिय-एकान्तपंथिय-पुं० साथी, “एगंतपंथियं जंते ।

मण्डस्ते नेरदयाद्यं पकरेडं "एकान्तपदितः साधुः (मधस्तेति) विशेषेण स्वकृपाणांयेवम अमुन्यस्यैकान्तपदितवायोगा-
सद्वेगोभय सर्वधिरतेरन्यस्यानावादिनि । ज० १ श० ७ उ० ।
एगंतवाच-एकान्तवाच-पु० मिथ्यावृत्ते, अविरते च । "एगंतवा-
चोपे भेत । मण्डस्ते " ज० १ श० ८ उ० ।

एगंतमिच्छा-एकान्तमिच्छा-अन्य० एकान्तेन मिथ्यायुते, " ए-
गंतमिच्छेअसाधु "एकान्तमैव तत्स्यादतो मिथ्यायुते मिथ्यात्वाप-
दतवृत्तीनां यतस्तत्त्वमभ्यस्त एवासाधु अस कृत्तत्वात् न ह्यप्यस्तु-
रुपस्थितः पन्था येन विषयान्थाः प्रवर्तते इति । सु० २ श्रु० २ अ० ।
(अत्रेगंतादिशब्धेषु द्वित्वकवन्ध्यापि क्पाणि भवन्ति तानि वि-
स्तरभ्यास प्रदर्शयेत् स्वयमुद्धानि)

एगंतमोक्ष-एकान्तमौन-न० संयमे, "एगंतमोक्षेण विद्यारेखा"
केनचित्पुष्टेऽपुष्टौ वैकान्तमौनेन संयमेन करणयुतेन व्यापृषी-
यदिति । सु० १ श्रु० १३ अ० ।

एगंतर-एकान्तर-न० एकान्तरे व्यवधानम् । एकव्यवधाने,
वाच० । "अद्वैतासा परं-तरेण विदियारयं च आध्यामं" एकविन-
व्यवधानेन भोजनरूपे प्रतभेदे, पंचा १६ वि० । एकान्तरवर्तिनि
वि० एकान्तरासु जातानां धर्म विवादिमं विधिम् " वाच० ।
एकस्माद्व्यप्य एगान्तरम् । अनन्तरे एकस्मिन्, । तथाच "वाग्द-
व्यापाम् अर्धणविसर्गावधिपुन्य " एगान्तरे च गिरादे, निसिरेद्
एगंतरं चेद् " एकान्तरमेव श्रुतिनि निरुज्येकान्तरं चैव ।
अयमत्र ज्ञायायेः । प्रतिस्मयं प्रकृति मुच्यते कथं यथा प्रामा-
द्व्योः प्रामो प्रामान्तरे पुरुषाऽऽप्यः पुरुषनिरन्तरादि सन् पुनः
वैकान्तमयैकैकस्मात्समायार्कक एवैकान्तरेऽऽनन्तरसमय एवे-
त्यर्थः । वि० १० । एकविनव्यवधानेन जायमाने ज्वरजेदे, वाच० ।
एगंतरद्वयसत्-एकान्तरतिप्रसक्त-वि० एकान्तेन सवोत्पन्नारती
रमणे प्रसक्ता एकान्तरतिप्रसक्तासवोत्पन्ना रती प्रसक्ते, राज० ।
एगंतसूत्र-एकान्तसूत्र-पु० एकान्तेन जन्तूनां हिंसके एकान्-
त्नेन सत्पुत्रानस्य ध्वंसके च, "आनन्दश्च एगंतसूत्रगा गंगा
ते पावसोऽगयं" एकान्तेन जन्तूनां लूषकाः हिंसकाः सत्पुत्रानस्य
वाध्वंसकारणे । ने एवेज्ज्ता गल्लारो यास्यन्ति पापं लोसं पाप-
कर्मकारिणां यो लोको नरकादिभिररात्रमिति प्रभृतं कालं तस्मि-
न्वासिनो जयन्तीति । सु० १ श्रु० २ अ० ।

एगंतवदन्-एकान्तावदात-वि० शुद्धे, "संवेदुगंतवदातसुक्तं"
सूत्र० १ श्रु० ३ अ० ।

एगंतवाङ्-एकान्तवादिन-पु० नित्याभित्यायेकपञ्चाज्युप-
गन्तवि, स्या० । सूत्र० ।

एगंतवप्य-एकान्तवाद-पु० नित्याभित्यायेकपञ्चाज्युपगमे, स्या०
एकान्तवादस्य च मिथ्यात्वम् तदेवेति नियमेनैकान्तान्युपग-
मे सर्वे एवंते मिथ्यावादा उक्त्यायेन नियमेन मिथ्यात्वमिति
प्रधानतः कथंविद्वन्त्युपगमे सम्प्रत्यक्ष एवेति तस्युक्तं नवति यत् व-
त्पादवृत्ती-श्र्यात्मिकत्वं वस्तुनः स्थिते तद्वस्तु तत्तद्वैक्या का-
यैककार्यं च कारणमकारणं च कारणे कार्ये सव्योसव्यकारणं का-
र्यं क्विन्न विनाशवद्विनाशवत्तथैव प्रतीतेरन्यथा वा प्रतीतेरत
एकान्तकल्पस्य वस्तुनोऽप्राप्त्यत् । सम्प्र० ॥ तथाच नित्याभित्या-
येकान्तवादे दोषसामान्यमितिप्रतिविमर्शनी कतिपयतच्छिरो-
वाच्यमप्रादं दोषैस्तत्परूपकानामसंस्तुतेऽज्ञावकतयोद्भूते तथा
विधिरपुञ्जजनिनोपपन्नमिव परित्रातुर्धैरिदिपतेतिअजगत्पतेः
पुरतो द्रुमनगर्थ प्रत्ययवगिरातितामाधिष्ठाति ।

नैकान्तवादे सुखदुःखजोगी, न पुण्यपापे न च बन्धमाक्षो ।

दुर्नीतिवादपुण्यसनासिनेन, पैरिविषुम् जगद्वेषोपेष् । ॥३७॥

एकान्तवादे नित्याभित्यायेकान्तपञ्चाज्युपगमे न सुखदुःखभोगी भेदेते
न च पुण्यपाप भेदेते न च बन्धमोक्षो भेदेते, पुनः पुनर्नव्यययोगात्स्या
घटमानतादोषोऽर्थः । तथाहोकात्तन्मिथे आत्मनि तावत्सुखदुःखभोगी
नोपपद्यते नित्यस्य हि लक्षणप्राप्त्युत्तानुपपत्तिकरकल्पस्य । ततो
यदात्मा सुखमनुभूय स्वकारणकक्षापसामग्री यथादुःखमुपपद्यते
तदा तस्मादेवोदादिनित्याभित्याये स्थिरैककल्पतादिनित्यसङ्गः । एवं
दुःखमनुभूया सुखमुपपद्यमानस्यापि वक्तव्यम् । अथावस्थानेनादयं
व्यवहारो न वावत्सासु निधमानास्ति तद्वतो भेदः सर्वस्यैव कुल-
जावैवाद्यवस्थान्ति केचन तास्ततो व्यतिरिक्ता कव्यतिरिक्ता वा
व्यतिरेके तास्तस्येति संभन्धानामपिप्रसङ्गाः । अव्यतिरेके तु
तच्चवेवेति तद्वत्स्थितैव स्थिरैककल्पतादाहिनि । कथंविचिदका-
न्तकल्पस्यैवस्थामेवो जयेदिति । किंच सुखदुःखभोगी पुण्यपाप-
निरुज्येतस्मिन्नेन आर्यक्रिया सा च कूटस्थनित्यस्य क्रोधागक्रमेण
वा नोपपद्यत इत्युक्तव्यम् । तत एवोक्तं न पुण्यपापे इति पूर्ववत्
द्वामादिक्रियाजनीयं भूय कर्म पापं हिंसादिक्रियासाध्यमभु-
मं कर्म ते अपि न भेदेते प्रागुक्तमीनेः । तथा न बन्धमोक्षो बन्धः
कर्मपुण्यैः सह प्रतिप्रदेशमात्मनो जयद्वयः इवापापे प्रपद्य-
न्यायसंस्थेयः । मोक्षः कृच्छ्रकर्मकृपाव्यवस्थानित्येन स्याताम्-
। बन्धो हि संयोगविशेषः स चाप्राप्तानां प्राप्तिरितिज्ञानः
प्राक्तानमाश्रिति अप्राप्तिरन्यावस्था उत्तरकाक्षमाश्रिति प्राप्तिर-
न्या तदन्योरन्यवस्थाभेदोभेदो दुस्तरः कथंभेदकल्पस्य सति
तस्याकास्मिको बन्धनसंयोगः बन्धनसंयोगाच्च प्राप्तिर्नायं सुखोऽ
सुखो वाऽनवत् । किंच तेन बन्धनेनासौ विकृतिमनुभवति न वा-
अनुभवति चेन्नमीदृशवद्विषयः नानुभवति कोऽप्यनित्यस्य सता
प्रसता वा तेन गगनस्थेव न कोऽप्यस्य विषयो हि बन्धवैकल्या-
श्रित्यमुक्त एव स्यात्तच्च विशीर्षो जगति बन्धमोक्षव्यवस्था तथा
च पठन्ति " बर्षोत्पापान्यं किं श्रोक्ष्यमव्यवस्थितं तयोः कस्य-
चमोपमभ्येऽऽनिः । यः खल्वप्यभेदसत्कथं " बन्धानुपपत्तौ मोक्ष-
स्याप्यनुपपत्तिर्बन्धविच्छेदपद्व्यपयत्तानुपपत्तिश्चैव । एवम्
नित्यैकान्तवादेऽपि सुखदुःखाऽनुपपत्तिरनित्यं हि अत्यन्तोच्चे-
दधर्मकत्वं तथायुते चास्मिन्नि पुण्यपादानक्रियाकारिणो निरन्त्यर्थ
विनष्टवाक्यस्य नाम तत्कल्पमृतसुखानुभवः एवं पापोपादानक्रिया
कारिणोऽपि निरन्त्यर्थविनाशो कस्य दुःखसंवेदनमस्तु एवं चान्यः
क्रियाकारि अन्त्यर्थ तत्कल्पभोक्त्यस्यसम्प्रसापद्यते । अथ "य-
स्मिन्नेव हि सन्ताने, आहिता कर्मवासना । फलं तथैव संघते, क-
पोसरकता यथा" इति चचनावाससज्जसमिच्छापि वास्मादं हन्ता-
नवासनयोरवास्तवत्वेन प्रागेव निर्लोचिन्तत्वात् तथापुण्यपाप
अपि न भेदेते तयोर्हि अर्थक्रियासुखदुःखोपभोगस्तदनुपपत्तिश्च
नन्तरमेवोक्तो ततोऽप्येकिकारिवासावाधपापोरन्यद्विमानत्वम् ।
किंचानित्यः कृष्णमाश्रयाथी तस्मिन्नेव क्षणे सत्यसिमाव्यवस्था-
स्य कुतः पुण्यपापोपादानक्रियाजनेन । द्वितीयतः कृष्णे चाव-
स्थात्वमेव न हन्तेते पुण्यपापोपादानक्रियाभावे च पुण्यपापे
कुनो निर्मुल्यासदस्य च कुतस्तत्सुखदुःखजोगी । आस्तां
वा कथंविद्वेत्तथापि पूर्वकल्पसदोऽनन्तरकृष्णेन भवितव्य-
मुपादानानुपपत्तिश्चापुण्यपापेऽस्य ततः पूर्वकृष्णः क्षितादुत्तरकृष्णः
कर्मो सुखित तत्पद्यते च दुःखितः स दुःखितः स्याद्वि-
सद्विमानगतापतेः । एवं पुण्यपापादापि तस्मादधिकविद्वेत्तद ।
एवं बन्धमोक्षोपपत्त्यसंज्ञयो लोकेऽपि हि य एव बद्धः स एव मु-
क्ष्यते निरन्त्यवशात्पुण्यपापे च एकाधिकरणत्वाभावात् संता-
नस्य वा बन्धनकृतपदस्तयोः संसाधनामात्रमपीति । परिगणामि

नि त्वाप्तिस्त्रीक्रियमाणे सर्वं निर्वाधमुपपद्यते । परिणामोऽवस्था
न्तरेभ्यो न च सर्वथा ह्यवस्थानं च सर्वथा विनाशः परिणामा-
च्छ्रद्धास्मिन् इति वचनात् पातञ्जलटीकाकारोऽप्याह । अद्यस्थि-
त्यश्च कल्पश्च पूर्वभूतनिवृत्तौ भव्योत्तरोत्थिः परिणाम इति ।
एवं सामान्यविशेषसदृशजिज्ञास्यान्नाभिज्ञावैकान्तवादेष्वापि
सुखदुःखाद्यभावः स्वयमजियुक्तैरन्यथाः ॥ अथोत्तराक्षेप्या-
ख्या । एवमुपपद्यमानेषु सुखदुःखजोगादिव्यवहारपरैः परती-
यिकैरथ च परमायैतः शत्रुनिः पराशब्दो हि शत्रुपक्षयोऽव्यस्ति
दुर्नीतिवाद्यव्यसनादिना भीत्येकदशाधिष्ठाप्योऽयः प्रतीतिवि-
षयमिति नीतिः । नीतयो मयाः दुष्टा नीतयो दुर्नीतयो दुर्नया-
स्तयो भवन् परेभ्यः प्रतीत्यादन् दुर्नीतवाद्यस्तत्र यद्व्यसनमत्याश-
कितौचित्यनिरपेक्षप्रवृत्तिरिति वाच्यं दुर्नीतवाद्यव्यसनम् ।
तदेव सद्योऽतिशयोक्त्येवमिति युक्त्यादिसिद्धिर्वाच्यः कृपाणां दु-
र्नीतवाद्यव्यसनादिना कारणद्वयेन दुर्नयप्ररूपणदेशाकल्येन ए-
वमित्यनुभवसिद्धप्रकारमाह अपिप्राशस्त्य निष्प्रक्रमवाच्यं, अ-
शेषमपि अग्राक्षिप्रमपि त्रैलोक्यं तात्पर्यात्तद्व्यपदेश इति त्रै-
लोक्यगतजन्तुजातं विभृते सम्यक्ज्ञानादिभावप्राधान्यपरिपौने
व्यापारितम् । तत्तत्वाच्येऽप्याशयः । सम्यक्ज्ञानाद्यप्येहि ज्ञास्यणाः
प्राश्चित्तिकैर्गोच्यन्तेऽत एव सिद्धेष्वापि जाव्यपदेशोऽप्यथा हि
जीववास्तुः प्राणधारणाद्योऽर्थायैते तेषां च दशविधप्राणधार-
णाज्ञावाद्यजीवतत्त्वप्राप्तिः सा च विरुद्धा तस्मात्संसारिणां दश-
विधद्रव्यप्राणधारणा जीवाः सिद्धाश्च ज्ञानादिभावप्राणधारणा-
दिति सिद्धं दुर्नयवस्वरूपं चांसारकाश्च व्याख्यातमिति काव्यायैः
स्था ३७ स्ते ० ॥ एकांतवाद्यस्य मिथ्यात्वम्, अहंशब्दे व-
र्णितम् ॥ अथुना सामान्यनैकान्तवादिमत्त्वप्राधान्यमाह—

सयं सयं पुरस्तात्, गरहता परं वयं ।

जेउ तत्थ विउस्संति, संसारं ते वि उस्सिया ॥ २३ ॥

स्वकं स्वकाममीयं च दर्शनमनुपगन् प्रदांसन्तो वर्णयन्तः
समर्थयन्तो वा तथा गृहमाणा निन्दन्तः परकीयां वाचं तथा
हि सांख्याः स्ववस्थाविभाजितोऽभाववादिनः सर्वं वस्तु क्षणिकं
निरव्यवनिरीधरं वेत्यादिवादिनो बौद्धादृष्ट्यायानं तत्रैव नि-
त्यस्य क्रमयौगपथाज्यामर्थक्रियात्वरहात् सांख्यान् एवमन्येऽपि
कृष्टया इति । तदेवं य एकांतवादिनः स्वप्राधारणे निष्प्र-
क्रमश्च तत्रैव तेष्वेवास्मीयामीयेषु वृत्तयेषु प्रदांसां कुर्वणाः
परवाचं च विगर्हमाणाः विक्षिप्यन्ते विद्वांस स्थावरास्ति तेषु वा
विशेषेणोपसर्ति स्थावरास्त्विये विशिष्टयुक्तियानं वदन्ति तं चैवं
वादिनः संसारचतुर्गतेतिदेव संसृतिरूपं विविधमेकप्रकारमु-
त्थावर्त्येन श्रिताः संस्कारस्मृत्त वा संसारो उचिता संसारान्तर्ध-
र्तिनः सर्वदा जवन्तीत्यर्थः । ३३ ॥ सूत्र १ ध्रु १ अ०

एगंतसङ्घि—एकान्तश्रद्धावत—त्रि० एकान्तेन अद्याद्या एकान्त
अद्याद्या । एकान्तेन अद्यादौ, “एगंतसङ्घि च अमास्ते” मीनं ।
क्रोत्राक्रमेण एकान्तेन अद्याहुरित्यर्थः । सूत्र १ ध्रु १ अ० ।

एगंतसमाधि—एकान्तसमाधि—पुं० आत्यन्तिकं प्रावरणं ज्ञाना-
दिसमाधौ, “मंतामो एगंतसमाधिराह” मन्वा अत्रार्थं एकान्तं
नात्यन्तेन च यो भावकरो ज्ञानादिसमाधिस्तमाहुः संसारोत्त-
रणाव तार्थ्यकरणधरादयः । द्रव्यसमाधयो हि स्पर्शादिसुखो-
त्पादाका अनेकान्तिका अनात्यन्तिकाश्च जवन्तयो वाच्यव्यम-
समाधिरुत्पादयन्ति । सूत्र १ ध्रु १ अ० ।

एगंतसरसा—एकान्तशरस्य—त्रि० सर्वाभितहितकारके, “एगं
तसरसा अरहंता सरणं” पं० सु० ।

एगंतसुसमा—एकान्तसुसमा—स्त्री० सुसुखसमावर्षः सुसमावि-
त्वात् एवम् २ त० । उत्सर्पिणीकालभेदे, नं० । (तद्वद्व्य-
ता ओसत्पिणी शब्दे)

एगंतसुहृ—एकान्तसुहृ—न० सर्वथा शर्मस्यि, अव्यभिचारि-
सुखे च । पंचा० ७ विष० ॥

एगंतसुहावह—एकान्तसुहावह—त्रि० सर्वथैव शर्मप्रापके, सि-
द्धिसुहावहे च “ एगंतसुहावहा जयथा ” एकान्तेन सर्वथैव
सुखावहा शर्मप्रापिका एकान्तसुहावहा एकान्तसुखं वा सि-
द्धिसुखं तदावहा यतनेति । मोक्षशार्मावहे अव्यभिचारिसुखा-
वहे च । भाववरणप्रतिपत्तिमधिकृत्य “ भाववरणस्त आ-
यति, एगंतसुहावहा श्रियमा ” एकान्तसुहावहा मोक्षशार्माव-
हा अव्यभिचारिसुखावहा नियमादवश्यतयेति पंचा० ७ विष०
एगंतसोक्तव—एकान्तसौख्य—त० दुःखलेशैरकलङ्घिते सौख्ये
“ एगंतसोक्तव समुपेक्ष मोक्षं ” एकान्तसौख्यं दुःखल-
शैरकलङ्घितं मोक्षं समुपैति मोक्षश्च दुःखमोक्षैरेव संसारस्य-
निवृत्त्यैव स्यादिति । उक्तं ३२ अ० ।

एगंतहरण—एकान्तहरण—न० एकान्ते विजने हरणं, एकान्त
हरणम् । विजनेकस्यविजयने, तं० ॥

एगंतहरणकोला—एकान्तहरणकोला—स्त्री० एकान्ते विजने
हरणं नेतव्यं पुरुषाणां विषयायैकान्तहरणम् । यद्वा एका-
न्ते दूरप्राप्तमगरेन्देरादौ स्वकुटुम्बादि जनरहिते हरणं तत्र
पुरुषाणां विषयायै तावत्ता गमनाभिषेधः । तत्र कोला वनसूकर
मुलया यथा सूकरः किमपि सारकवादिनं भयं प्राप्य विजने
गत्वा भक्षयति तथा विषयायैकान्ते पुरुषाणां नेत्यो योग्य-
तो भवन्ति । तं० ।

एगन्तद्विष—एकान्तद्विष—त्रि० अनिशयेन हिते, “ से केह गे-
गन्तद्विष धम्ममाहु ” सूत्र १ ध्रु १ अ० ।

एगंतिय—एकान्तिय—त्रि० एकान्तेन भवनीत्येकान्तिकः एका-
न्तभाविनि, दृश० । प्राव० । अवश्यंभाविनि, विशे० ।

एगन्तवारिय—एकान्तवारिय—त्रि० एकं च तद्वत्तं च तंन निर्हु-
त्तमेकाक्षरिकम् । एकाक्षरोपेते, तदात्मके विनामभेदे च ।
तद्यथा “ से किं ते एगन्तवारिय ” एगन्तवारिय ष्टीः श्रीः श्री
सेत्तं एगन्तवारिय यदस्ति वस्तुतत्त्ववैकल्याक्षरेण वा नाम्ना-
भिधीयते इति । अथु० ।

एगत्वं०—एकस्कंध—त्रि० प्रत्येकमेव स्कन्धोपेते वृत्तादौ, ते
पाद्पाः प्रत्येकमेकस्कन्धाः प्राकृतेचास्य क्लीयमिति । “ एग-
न्तंथीति ” सूत्रपाठ इति । जौ० ३ प्रि० ।

एगत्तुर—एगत्तुर—पुं० प्रतिपदमेकः तुरः शफो येथाने एक-
तुराः प्रका० १ पद । एकः तुरश्चरणाशेवातिद्विगुणियेरो
येथान्ते एकतुराः । उक्तं ३६ अ० । चतुष्पदस्थलचरण-
क्षेत्रियतियेरोयोनिकभेदे, प्रका० १ पद । स्था० । ते वाभावाद्य
इति । अ० १५ शृ० ७ उ० तथाच “ चउपयथलयरंविचिय-
तिरिक्कजोगियारं एगत्तुगुरां ” इति एकतुराणामित्य-
श्चारादीनामिति सूत्र० २ ध्रु ३ अ० ॥

एगन्तवज—एकस्तम्भ—त्रि० एकस्तम्भोपेते प्रासादादौ, “ एक-
न्धमे प्रासावं करेहि । दृश० ३ अ० । अतीत्योहस्तनः सौधमेक-
स्तम्भं विजान्ति च । अ० ७ अ० ।

एगगंघ-एकगन्ध-त्रि० सुगन्धतरान्यतरगन्धोपेतैः, उच० १ अ० ।
 एगगम-एकगम-पुं० तुल्यामिसापे, " सेसा एकगमापति "
 एग० २ डा० ।

एगगुण-एकगुण-न० सिद्धोपेकपरिकर्मधुनभेदे, । सम० ।
 (तद्वत्कृपया "सिद्धोपेकपरिकर्म" शब्दे) एकेगुणनेन गु-
 णने ताडने यस्य स एकगुणः । एकेनगुणिते, त्रि० । पोमाज्ञानं व-
 भाणेत । एगगुणगुणकाज्ञाणं । एकेन गुणनन्तात्तमेन यस्य स
 एकगुणः । स काष्ठो यक्षो येवान्ते एकगुणकाज्ञास्तरतम्येन
 कृष्णतकृष्णतमादीनां येभ्य आरभ्य प्रथममुक्तयैवृत्तिर्भवति त-
 स्मिन् स्थाने १ डा० ।

एगगम-एकगम-त्रि० " एगमो काउस्सगमिन् " एकाम एक-
 चित्तः शेषव्यापारानावाधिति । अत्र० ५ अ० " एगमस्स य-
 संतस्स " एकमप्रमाद्वम्बने यस्यासत्वेकाग्रः । एकावद्वम्बने, ।
 अ० २० द्वि० । विरोपरहितज्ञाने च । वाच० ।

एकगुण-त्रि० एकगमन् यस्य । एकनावे, एकावसम्बने, वाच० ।
 एकगुण-त्रि० स्वायेऽगुणपरचित्तं, एकतावचित्तं, वाच० ।

एकगुण-न० एकप्रत्यय जायः यथ्य अनन्यासकचित्तत्वे, एक-
 मात्रावलम्बितत्वे, वाच० ।

एगगचित्त-एकगचित्त-त्रि० एकप्रमेकं विषयं चित्तं य-
 स्य सः । एकविषयकचित्ते, शेषणाश्रयणमधिष्ठय "एगमचित्त-
 च्छुत्तमात्रमाणं" एकाम् शेषणाश्रयणैकविषयं चित्तं येना-
 त् एकप्रचित्ताः । राज० एकवद्वम्बने, " नापमेगचित्ताः "
 दश० ८ अ० ४ डा० ।

एगगनाग-एकगप्रयोग-पुं० अनाद्वम्बनयोगपरनामधेये योग-
 नेदे, एकप्रयोगस्यैवापरनामानाद्वम्बनयोग इति । ५८० ।
 (तद्वत्कथता जोग शब्द) ।

एगगया-एकगया-स्त्री० एकाम्रतन्त्र-एकाम्रत्वे, वाच० एक-
 स्मिन्नाद्वम्बनसदृशपरिणामनाम, " तुत्वायेकाप्रताज्ञातो
 द्वितौ च प्रत्ययाविद् " इहाधिकृतदर्शने तुत्वायेककपावद्वम्ब-
 नत्वेन सदृशौ शान्तोदितान्वीतायः प्रविष्टवर्तमानाप्रःस्फुरित-
 ज्ञातौ च प्रत्ययावेकाप्रता उच्यते । समाहितचित्ताभ्याम्बिनी ।
 तद्वत्क शान्तोदितौ हि तुल्यप्रत्यये चित्तस्यैकाप्रतापरिणामः ।
 राज० २४ अ० ॥

एगवकु-एकवकु-त्रि० एकं वकुलस्यैवेकवकुः स्थान०
 ३ डा० । काय, तथा च प्रज्ञाकारणे अन्धैकवकुपाव-
 चिकुरोक्तम् । एतच्च दोगद्वयं गमनतस्यागच्छते आतस्य च ।
 तत्र गजस्यस्य दृष्टिमागमप्रपञ्चं ततो जायत्यन्तं करोति तदे-
 कावकुत्तं कापत्यं विधत्त इति । प्रअ० ५ डा० । एकवकुत्तं क-
 वकुलस्यभेदे च । स्थान० ३ डा० । तद्वत्कथता वकुल शब्दे) ।

एगवकुविनिष्ठय-एकवकुविनिष्ठय-त्रि० एकं वकुलविनिष्ठं
 येनाते एकवकुविनिष्ठानाः । विनिष्ठकवकुत्तं, प्रअ० १ डा० ।

एगव-एकव-त्रि० एकः सन् चरति चर-पदान्ताम्ब । सुपु-
 पेति सत्तासः । एक एव चरतोत्येकचरः । एकाकिभि, आचा०
 ५ अ० १ डा० । एकाकीतुल्या चारिणि, मसहायचारिणि,
 वाच० " निजयमेगचरति पासेन " निर्गमं गतज्ञोक्तं नि-
 र्वेयत्वायैकचरमिति । सुत्र० १ सु० ४ अ० ।

एगचरिया-एकचर्या-स्त्री० चरणं चर्यते वा चर्या "चरण-
 तिमस्रलयोः " नदमद्वचरयमञ्जुपराणं इत्यनेन कर्मणि भावे
 वा यत् । आचा० १ सु० ५ अ० १ डा० । एकस्य चर्या ६ त० ।

एकाकिविहारप्रतिमाम्भुपगमे, आचा० ६ अ० २ डा० । अस्-
 हाचगमने, वाच० । " चारो चरिया चर्यं एगदं " आचा०
 नि० । एकचर्यानिष्ठो यथा सा च प्रशस्तेतरभेदे न द्विधा ।
 सपि द्रव्यमाचवेदात् प्रत्येकं द्विधा । तत्र द्रव्यतो दृष्टव्यथा-
 पयिदकाद्विषयकपापतिस्मैकाकिने विहृतं भावतस्तु
 अग्रशस्ता न विद्यते । सा हि रागद्वेषविरहाद्वचति । न च
 तद्विहितस्याग्रशस्ता वेति । प्रशस्ता तु द्रव्यतः प्रतिमामतिप्र-
 अस्त्य गच्छतः निर्गतस्य स्थविरकल्पिकस्य कैकाकिनेः संघा-
 दिकार्यनिमित्ताभिर्गतस्य भावतस्तु पुनः रागद्वेषविरहा-
 द्वचति । तत्र द्रव्यतो भावतस्मैकचर्यातुपपन्नानानां तीर्थहतां
 प्रतिपन्नसंयमागम्ये तु चतुर्भङ्गपतितास्तत्राग्रशस्तद्रव्यैक-
 चर्याहरणम् । तद्यथा पूर्वदेशे धान्यपूरकाभिधाने सखिवेदे
 एकस्तापसःप्रथमयय स एव कुमारसदृशविग्रहः वष्टमकेन त-
 वृत्तामनिगमयते तपस्तेन । द्वितीयोऽप्युत्तमामतिगिराहृष्टम-
 केन तपः कर्मणा तापनां विधत्ते । तस्मै च आमनिर्गमयथ-
 चर्तिने शीतोष्णसहित्वाये गुणैरुत्कृष्टो लोकाहारादिभिः सप-
 येयोपतिष्ठते । स तथासौ किन पुत्र्यमानो वाग्मिरामिदूयमान
 आहारादिनोपचर्यमाणो जनमूचे मतोऽपि गिरिपरिस्ततोऽपि
 दुष्करकारकस्ततोऽपि लोकास्तेन भूयो भूयः प्रोच्यमानस्तस्मै-
 काकिने नामयसमद्रुकुडरवासिने पर्युजयत । दुष्करं च पर-
 शुणोत्कीर्तनमिति । कृत्वा तस्यापि सपर्यादिकं व्यवधात् । तदे-
 वमाभ्यां पुत्र्यावत्तापयमेकचर्यां विदधे । अतोऽग्रशस्तेवम-
 नया दिशाऽप्येवग्रशस्तेकचर्याभिता द्रष्टव्या यथासंभवमा-
 योज्या इति । आचा० १ सु० ५ अ० १ डा० ।

सा च शिथिलकर्मणा भवति तथाह-

इहमेगसि एगचरिया होति तथि अराधयेदं कुलोहि-
 सुदेसगाए सव्नेसगाए सो मेहादी परिण्वए सुदिन अदु-
 वा दुर्दिम अदुवा तस्य भेरवा याणायाणे परिकिलेसति ।
 ते फासे पुढो अर्धरीरो अहियासिज्जासि ति वेमि ॥

(इहमेगसि इत्यादि) इहास्मिन् प्रवचने एकवां शिथिलक-
 र्मणां एकचर्या भवेत्येकाकिविहारप्रतिमाम्भुपगमो भवति ।
 तत्र च नानारूपा अभिप्रविशोपास्तपश्चाद्विशोषाश्च भव-
 न्तीत्यतस्तावत्प्राभृतिकामधिकृत्याह (नन्विथरा इत्यादि) नञ्
 तासंस्मकाकिविहारो इतरे सामान्यताभुप्यो विशिष्टतरा इत-
 रभ्यान्तप्रान्तेषु कुलेषु सिद्धेषुया दृश्यादौवरहितेनानाहारा-
 दिना सर्वैवगयेति सर्वो आहारावुद्योगाद्वन्नभासेषणरूपा
 तथा सुपरिविज्ञेनविजिहाना संयमे परितज्जित वकुलस्यैकदे-
 शतामाह (से मेहादि इत्यादि) स मेधावी मर्यादाव्यवहितः
 संयमं परितज्जयेदिति । किञ्च (सुदिम इत्यादि) स आहारस्ते-
 वितरेषु कुलेषु सुसिद्धिर्वा स्यादव्याह दुर्गगो न तत्र रागद्वेषौ
 विदध्यात् । किञ्च (अदुवा इत्यादि) अद्यथा तस्यैकाकिविहा-
 रित्वे पितृवन्तमितिमाप्रतिपन्नस्य सतो भेरवा भयानका यातु-
 धानादिहृताः कष्टाः प्रादुर्भवेयुः । यदिया मेरवा बीमस्ताः
 प्राणाः प्राणिनो दीप्तजिह्वाद्योऽपराजः प्राणिनः ज्ञेयायान्भुप-
 तापयन्ति त्वं तु पुनस्तः स्पृष्टस्तात् स्पर्शान् दुःखविशेषान्
 धीरोऽस्मिन् सन्नतिसहसेति । आचा० १ सु० ६ अ० २ डा० ।

यस्य विषयकपायनिमित्तमैकचर्या तस्य न मुनिवत्त्वं अन्वे
 प्रज्ज्यामप्यनुपेय्य केविह विषयपिपासतोस्तात् कटकाचाराना-
 चरन्तीति दृश्यतुमाह ॥

इहमेगसि एगचरिया भवति से बहुकोहि बहुमाणे बहु
 याए बहुलोहे बुरए बहुएने बहुसे बहुसकंण आसव-

सको प्रल्लिख्यमाणे उद्धितवार्द पदमाणे मा मे केइ य द-
क्खु अण्णाणपमपयदोसेणं सत्तयं मूढे धम्मं पाणिजाणति
अट्टापया माणवककम्मकोविपा जे अणुवरया अभिज्जाए
परिमेक्खमाहुआवद्वयेव मणुपरिपट्टित्तिचि ।।

इदं मनुष्यलोके एकेशो न सर्वेषां वर्णं चर्यते वा चर्या एक-
स्य चर्या तत्र विषयकवायनिमित्तं यस्यैकचर्या स्यात्स धिमतः
स्यादित्याह (से बहुकोदहेस्यादि) स विषयगुणुरिन्दियानु-
द्भवत्येकचर्याप्रतिपक्षतार्थिको गृहस्थो वा वैरः परिभूयमानो व-
हुकोषो यस्येति बहुकोधस्तया वन्दमानो ब्राम्हणमुदतः इति बहुमा-
नस्तथा कुरु कृत्रादिभिः कदकतपसा च बहुमायि सर्वमेतदाहा-
रविश्रोमाकारोतीत्यतो बहुभोजः । यत एवमतो बहुजः बहु-
पापो बहुपु चारम्भादिषु रतस्तथा लटवज्जोगायां बहुन्वयान्विष-
य इति बहुपदस्तथा बहुभिः प्रकारैः राज्ञो बहुशरस्तथा बहुवः
संकल्पः कर्तव्या अथवशाया यस्य बहुसंकल्प इत्येवमन्येनापि
चौरादीनामेकचर्या चाच्यते । यत एवमृतः किमवकः स्यादित्याह
(आसव इत्यादि) आश्रया हिंसाद्यस्तेषु शकं सङ्ग आ-
श्रयशकं तद्विद्यते यस्यासायाश्रयशको हिंसाघनुसङ्गवानव-
क्षितं कर्म तेनावच्छन्नः कर्मावच्छन्न इति यावत् । सखैवमृतोऽपि किं
कृषादित्याह (उदियइत्यादि) धर्मेचरणायां पुनः उच्यतेनस्त-
द्वास्तं प्रवक्ष्य तीर्थिकोऽप्येवमाह यथा अहमपि प्रव्रजितो धर्मे-
चर्यापद्यत इत्येवं प्रवक्ष्य कर्मणाऽप्यवाद्यत इति स्यादित्याह
आभवेयु प्रवर्तमानः छात्रोऽभिक्रमयात् कथं प्रवर्तते इत्याह
(मामे इत्यादि) मामां केचनान्येऽन्ताशुखवचकारणमित्यतः
प्रव्रजकथं विदुषां तेषां ज्ञानदोषेण प्रमादो भवेण वा विदुषत इति
किंवा (सययमित्यादि) सततमनवर्तते मृदे मोहनोऽप्योह्याद-
धानाद्वा धर्मेषुनचारिषाभ्ये नानिजानाति न विषयचर्यातीत्यर्थः ।
यद्येवं ततः किमित्याह (अह्माइत्यादि) आमां विषयकवायैः
प्रजायन्त इति प्रजा जन्तयो हेमानव मनुजस्यास्यैवोपदेशादित्याम्न-
वप्रवर्णनं कर्मयष्टप्रकारैः बीजस्तस्येति नाजिज्ञाः कुसङ्गा न धर्मो-
नुष्ठान इति के पुनस्ते ये सततं धर्मं नाभिजानन्ति कर्मवच-
कोविदाश्चेत्यत आह (जे अणुवरया इत्यादि) ये केचनानिर्दिष्ट-
रूपया अनुपलताः पापानुष्ठानेन्योऽनिलुता ज्ञानदोषेनचारिषाणि
भोक्तागर्ह इत्येवा विद्या ततो विपर्ययेण विद्या तथा परिर समन्ततः
भोक्तागर्हस्ते धर्मं नाभिजानन् इति संबन्धः । धर्ममजानानाश्च
किमाभ्युदित्याह (आश्वइत्यादि) ज्ञाययतेः संसारस्तमर-
हृदइतीत्यन्मन्यायेनानुपलविते तस्यैव नरकादिगतिषु ज्ञेया ज्ञेयो
भवन्तीति यावत् । आत्मा ० अ० ७ अ० ७ । हिंसकस्य विषयात्
भमकस्यैकचरस्यामुनिज्ञाये दांयाद्भानमतः कारणमाह ।

गामाणुगामां दुइज्जमाणस्स दुज्जा तं पुत्तपिकेतं जवति ।

अवियत्तस्स भिक्खुणो वयसा वि एगे चोइया कुप्यति-
माण वा उल्लयमाणे य खरे महता मोहेण मुञ्जति संवाहा
भवने भुञ्जो भुञ्जो दुरतिक्रमा अजाएणो अग्घा सचो एयं
ते मा होउ एयंते कुशलस्स दंसणं ।।

प्रसते बुद्धादिगुणानिति ग्रामः ब्राम्हावन् पञ्चादपरो ग्रामो
ग्रामानुग्रामस्तं ब्रह्मानस्यानेकार्थेयाकात्तुनां विहरत एकाकिनः
साधोयस्माचइत्येयति (दुयति) डुणं यानं दुर्यातं गमनक्रिया-
या गर्हा गच्छन् एवागच्छन्प्रतिक्रमोपर्यगं मज्झावद्देनकस्यैव
हृनयतिमेदं डुण्यन्तरीज्जाच्छेदवत् । तथा डुणं पगकान्तमा-
क्रातं स्थानमेकाकिनो भवति स्फुटयन्त्येध्यांस्तथाकोवा सुइसा-
धोरिवेति । यदिवा वन्तुः प्रोपितमर्तुका गृहापितसाधोरिव तस्य

महास्तव्यता अङ्कोनेऽपि ह्यपराक्रान्तेवेति । एतच्च न सर्वस्यैव
दुर्यातं कुपकपराक्रान्तश्च प्रवर्ततोत्यतो निगमिष्टि अय्यकस्यैव
भिक्खोरिति भिक्खुणशीलो भिक्खुस्तस्य किमुस्तस्यैव कस्यैव
चान्यद्भक्तुतवयोभ्यां स्वातत्र भुताव्यङ्ग्यो वेनाचाप्यकहोऽर्धतो
नाभिगतो गच्छगतानां तद्विभेदानां तु नवमर्षवृत्तीनेवस्यि-
ति । वयसा वा ध्यक आ वोदुशवर्षाऽच्छगतानां तद्विभेता-
नाम्ब मिश्रत इति । अत्र चतुर्भङ्गिका भुतवयोभ्यामय्यकस्यै-
कचर्या न कल्पते । संयमाभविषाधनात इत्याद्यो भङ्गः । तथा-
भुतेनाम्यको वयसा च व्यक्तस्तस्याप्येकचर्या न कल्पते । अङ्गी-
ताथेत्वादुभयविषाधनासङ्गादिति द्वितीयः । तथा भुतेन-
व्यको वयसा चाप्यकस्तस्यापि न कल्पते बालतया सत्वेतिभ-
वास्पदत्वादिशेषतस्तैः कुलिङ्गादीनामिति तृतीयः । यस्मिन्मय-
व्यङ्गः स सति कारणे प्रतिमामेकाकिविहारीत्वमनुष्ठयतिविहारे-
वा प्रतिपद्यतास्तस्यापि कारणमात्रे एकचर्या नाभुमता । यत-
स्तस्यां गुप्तयो भाष्येणादिविषया बहुवो दोषाः प्रादुःष्यन्ति ।
तथा ह्येकाकी पर्येदन् यद्वाच्योपयं शोषयति ततकापुष्येणाह-
स्यस्यति तदुपपत्त्येकचर्यापयं शोषयेदित्यादिवा गेवाऽपि
समितयो वाच्यता । अन्यथाजीर्णैः तातातिशोभेण वा व्याख्या-
दुञ्जवसंयमाभविषाधना प्रवचनहीलना च । तत्र यदि कस्या-
पञ्चा गृहस्थाः प्रतिजागरणं कुर्युस्तर्ह्यज्ञानतया पदकार्योपमर्दे-
न कुबोणाः संयमाधामापादयेयुष्य न कश्चित्तत्र तथाभूत-
कर्तव्योद्यतः स्यात्ततः ग्रामविषाधना । तथातीसारादौ श्रू-
पुरीषञ्चं बाल्यनयतिस्वात्मावचनहीलना । अपिच ग्रामादि-
व्यवस्थितः सन् धिगुज्जात्यादिना केऽलुङ्गिताद्यर्थेषुपेणावि-
क्षितः सन् परस्परोपमर्देकारि दृष्टवाइष्टव्यपदं विषयसाम्यं
गच्छगतास्य न संभवति गुह्योपदेशसंभवात्पुनश्च “ अङ्को-
सहणमकारण-धम्ममसणेनाहल्लभाणां । अमसहं चौरा-
जहुत्तराणं अभावमि ” इत्येवमपि नोपदेशेन गच्छान्तर्गतं
गुरुणाप्यस्यास्येव गच्छनिर्गन्तस्य तु पुनः दोषा एव केचला
इत्युक्तञ्च “ साहमिपरिहं समुज्जपरिहं । एगगोव य जो बिदरे ।
आयंकपउरपाप, एकायवइमि आशइह । एगगियस्स दोसा,
हाथी हाणं तेवव पडिहीय । जिक्कावि सोहिमव्वय, तम्हा सवि
इअए गमणं ” इत्यादि गच्छान्तर्वर्तिनस्तु बहुवो गुणास्तद्वि-
षया परस्यपि बालवृद्धादेरुद्यतविहारान्मुपयामात् । यथा ह्युक्ते
समर्थस्तरेष्वपरमपि काष्ठादिविलस्रं तारयन्ते गच्छेन्मुद्यतवि-
हार्यपरं सोऽन्तमुद्यतपि तदवमेकाकिनो दोषादं बहुवगच्छा-
नविहारीकञ्च गुणान्तरं कारणमात्रे व्यक्तेकारणव्यं कवाच्येनापि वि-
धेया कुतः पुनरव्यवर्तेनेति स्थितम् । ननु वसतिसंभवे
प्रतिषेधोऽप्युक्तो न चास्ति संभवः एकाकिविहारितायाः को
हि नाम वलिशः सहायनियहय समस्तापायास्पदमेकाकि-
विहारितामनुष्ठेयवार्तित्यन्तोच्यते न किंचिदपि कर्मपरिच-
तेरनाप्यमस्ति तथा हि स्वातन्त्र्यगदाग्नकल्पस्य समस्तव्य-
सनप्रवाहसेतुभूतस्याशेषकल्याणनिकेतनस्य शुभाचारपाप-
स्य गच्छस्यान्तर्वर्तिनः कश्चित् प्रमादस्त्वलिते बोधिता अपरि-
गण्यस्य स्तुपेदेष्टामपर्योलोच्य सदस्यमविचार्य कवाच्येनापि क-
कदुकतामभवशर्य परमार्थे पृष्ठतः कृत्या कुलपुत्रतां याम्नात्रा-
दपि किञ्चकोपनिष्ठाः सुखैर्विषां गणिताप्यो गच्छादिविहृज्य-
न्ति । न च वैहिकापुष्पिकापायानागान्पुष्पीयुक्तं च “ जह-
सायरमि मीणा, सङ्कोहं सायरस्य अशहता । शिति नयं,
सुइकामी, शिमायमता विण्णस्सति ।। एवं गच्छसमुदं, सारह-
वीचीहिचोचया संता । शिति तस्रो सुइकामी, मीणाव जहा-

विषयस्तस्मिन् ॥ "गच्छन्मि केव पुरिता, सतवी जह पञ्चरं तस्मिन्-
कडा ॥ सारणवारणुओइया, पासत्थमया व बिहरति ॥ "जहा-
दिया ओयमय रकजायं, सतायथा पविडमयं भूयां । तसया-
त तस्ममपसज्जं, ढंकाइ भवत्थमयं हेरेजा ॥ "एवमज्जालसुत्रा-
वयवः परतीर्यकम्पाहतिमिद्विषयते गच्छालयाभिनेता बाम्या-
मेवापि कोटितः सक्षितेयद्वीर्ययितुमाह (वयसावि प्ये इत्यादि)
कावे वः संसयामुहमेनावसीदस्यः प्रासादस्वक्षिता वा गुर्वादि-
ना धर्मैव वयसायमेके अनुष्ठमोनाः अनवगतपरमार्थो उकाओ-
दितः कुप्यति एते मानवा मनुजाः कोवधरागा जवन्ति । भूवते व
कयमहमेने इयतो साधुना मध्ये तिरस्कृतः किं मया कृतमयथा-
न्येऽप्येतत्कारिणः सन्त्येव ममाप्येवंतुतो प्रिकारोऽप्युक्तिमे आभि-
तमियादि महांमोहोदयन कोवतमिकाच्चावितवृधवः उक्तिन-
समुक्षिताचार उन्नयोऽप्यनो व्यक्ता मीना इव गच्छसमुकाभि-
नेत्य (विनाशमुपपाति । यदि वा वयसापि यथा क इमे हृष्टिता म-
होऽहोनामवदयः प्राकलावसर एवास्मानिदुष्टव्या इत्यादिमोका
एके कोलनाः कुप्यति मानवाः । परिश्रज्ज्वात कोयमापि स्तुथाः
कुप्यति, कुपितान्माधिकरणादिकुवन्तीत्येवमावयोदोषा इत्येक-
क वराणां गुर्वादिमियामानमाप्रादुःप्युरिति । गुहसाक्षिणे चै-
वंतुत उपदेशः संजायते । तद्यथा- "आकुहेन मतिमता, सत्या-
र्थविचारणे मतिः काया । यदि सत्यं कः कोपः, स्वायन्तुं किन्तु
कोपिन" इत्या "अपकारिणि कोपयन्-कोपे कोपः कथं न तो धर्मा-
र्थमाकांक्षायां, प्रसक्त परियन्तिनी" इत्यादि किं पुनः कारणं वय-
साप्यभिहितं येदं कानुधिकापाकिरणः स्वरवाचकस्य को-
पधर्माकायां इदानीत्यादि (उभयवत्यादि) उन्नयोऽप्यनोऽप्यनु-
गतमान उन्नते यात्मानं मन्य इति स केवभूतो नरो मनुष्यो मह-
ता मोहन प्रब्रह्मोहनयोदेनाकागोदयन वा मुह्यति कायो-
कार्यविचारविषेयिकयुक्तो भवति । स व मोहमोहितः केनचि-
न्मिद्विज्ञायेमनिदितो मिय्यावृष्टिता वा बाधा तिरस्कृतो
जात्यादिमहस्यानाम्यतस्मात्प्रज्ञानोन्नतमानमनिराकः कु-
प्यति ममाप्येवमयं तिरस्करोति (धर्मो जाति पौरुषं वृद्ध-
केत्येवमभिमानप्रहृष्टीतो बाम्यात्रादपि गच्छाभिनेत्यति-
तस्मिन्गच्छतो धाधिकरणादि विरुद्ध्यनयात्मानं विरुद्ध्यति ।
अप्योन्नतमानः केनचिद्विध्वेनाहो अर्थं महाकुलप्रसुतः
आह्वितमाद पदः प्रहो मिष्टवाक समस्तशास्त्रवेत्ता सुभगः
सुखसेव्यो वेत्यादिना वयसा तप्येन चोत्थास्यमान उन्नतमा-
नो गर्वाभ्यातो महता कारिणमोहेन मुह्यति संसारमोहेन मुह्यत
इति तस्य चोन्नतमानतया महामोहेन मुह्यतो मोहवत्त्व बाम्याने-
नापि कुप्यतः कोपाव गच्छभिनेतस्मान्मन्यकस्व भिक्षोर्मा-
मात्रमामेकाकिनः पर्यटतो यस्यात्पराद (संवादाइत्यादि)
तस्याव्यक्तस्यैकवरस्य पर्यटतः संवाधयन्तीति संवाधाः पीडा
उपसंजयिता नामाप्रकारातमुज्जयिता वा युयो यूयो बहस्यः सु-
स्नास्त्रिकाकिना व्येकेन निरवधधिधिना दुरतिक्रमा दुरतिसङ्गती
याः किदूतस्य इरतिक्रमा इत्याह (ब्रजानुशो इत्यादि) तासां-
नामआकारमिदं तोत्थापितानां बाधानामितिसंहोपायमजाना-
मस्य समरुकरसहजकणं वा उपरयोऽतो दुरतिक्रमणीवा
पीडा भवति तत्तत्तत्तत्प्रीडाकुलीनृतः संश्रयशामपि हृदये-
त्याद्युपमदमप्यनुमन्येत, चाक्षरदकुप्यतिः सव्यक्ततया
प्रजलजैतज्ञापयत् । यथा मत्कर्मविषाकापादित्वा एताः पीडाः
परोऽत्र केवचं निमित्तमनृतः । किञ्चालमुहमयोऽयं सुदमुज्जित-
सत्यं सुतारामुक्तेन चरुकार्थिष्पदिपथमियादिका भावना
आगमापरिमितमतेन प्रवेदित्येतद्वदर्थं भगवान्विनेयमाह

(एवेतेमाहोउचि) एतेकेवर्थाप्रतिपत्तय बाधा दुरतिक्रमणीय-
त्वमजानमस्य पश्यतश्च ते तव अनुपदेष्टव्यं किंमे मा भवतु
भागवानुसारितया सहा गच्छान्वेतीं प्रवेदित्यर्थः । शुचम-
स्वाम्याह ॥ (एवंप्रत्यादि) पश्यतश्चोक्तं तव कुशलस्य श्रीव-
देमानस्वामिना द्योतयमिष्यते यथा व्यक्तस्यैकवरस्य दोषाः
सततमाचार्यसमीपवर्तिनश्च गुणा इति । भाषा ०१५०१०१५०१०
एवचरियापरि(री)सह-एकचयोपारी(री)बह-दुष्ट परीवहेने,
मयं च साधुना लोडव्यस्तथा व क्षीपरिवहं प्रतिपाद्य मयं चै-
कव वसतस्तथाविध्मिअनसंलग्नतो मय्यस्तवस्य भवतीत्यतो-
ऽनेकसेन ज्ञायं किन्तु बयोपरिवहः लोडव्य इति । तमाह ।

एग एव चरे लादे, अभिमूय परीसरे ।

गामे वा नगरे वापि, निगमे वा राहदाखिण्ण ॥

एक एव रागाद्विषयविरहविरहप्रतिपत्तिव्यतिहारेण विहरेत्सहा-
यैकस्यतो वैकस्तथाविधगतार्थो यथोक्तं "य वा समिञ्जानि न
न सदायं, गुणादिषु वा गुणभो समं वा । एकोऽपि पापार्थं विचि-
यतो, विहरेज्ज्वातमिदुष्टप्रसज्जमानो" (लांवि) लादयति प्रा-
क्षेपणीवाहारेण साधुगुणैवात्मानं धाययतीति ज्ञाह । प्र-
सांसाभिधावि वा देशीयमेतत् पठते (एवेचरेलादिति) तत्र
चैकोऽसहायः प्रतिमाप्रतिपत्तिः स चैको रागाद्विषयव्यति-
भूय निर्विज्य परीवहाद् क पुनश्चेदित्याह प्राप्ते चोक्तये न-
गरे वा कचरिविरहसन्निवेशे अपि पादपुत्रे निगमे वा कवि-
मिवासे राजवाच वा प्रसिद्धायांमुनयव वा वात्पादुत्तयेम-
वापुसङ्गानं चैतदाप्रहजानं कानेनादिति सूचायः ।

पुनः प्रस्तुतेमोहा-

असमाधौ सरे निषेखु, नो पुज्जुजा परिगाहं ।

असंसको गिह्येहिं, अग्रिकेओ परिन्वप ॥

न विधत्ते समानोऽप्य शुद्ध्यन्वाध्यायमूर्तिनत्वानभतीकिंकेनु वा
नियतविहारादित्यसमानोऽसहायः । यद्वा समानः साहंकारो न
तथेत्यसमानः । अथवा समानो प्राकृतत्वात्सन्निधासद् यथास्ते
तथाप्यसन्निहित इति ह्यवसन्निहितो हि सर्वेः साधयस्वो-
दन्तमायहस्यं नु न तथेत्येयविधाः स चरेदप्रतिपत्तिव्यतिहारेतया
विहरेज्ज्वातमितिः कथमेतत्पादित्याह नैव कुर्वात्यग्रहं प्रामादि-
भु ममत्वपुञ्जाल्मकमाह व "गामे कुले वा नगरे व द्वेदो, न-
मंति ज्ञानं न कदिं वि कुञ्ज" इति इदमपि यथा स्वाच्छदाह-
असंसकोऽसक्यो शुद्धस्यैरिहिरनिकतोऽविद्यमानमुहो मैकत्र
वक्ष्यतः परिगजेत् सवतो विहरेत् न नियतेसहादौ एतिसं-
क्षेपक बक्ष्यतस्यैव नियतेसहादिविरहारेतया वा स्वाद्यपि म-
मत्वपुञ्जाल्मके नु निरवधधियायमिति प्राव हि सुधायः
अव शिष्यह्वारमनुसरन् "असमाधौ चरेइत्यादि" सुवच्यितमु-
दाहरणमाह ।

कोहारे वत्यव्यो, द्यो सीसो य हिंरतो तसस ।

उवहरइ वारिपिं अंगुलिजलना य सा देवी ॥

कोहारे कोहारनामि नगरं वास्तव्य आचार्य इति शेषः दसः
शिष्याश्च शिष्यकस्तस्य उपहरति धार्मीपरिहटमङ्गुलित्वसत्ताव्य
सा देवीति गाथाकारार्थः । भाषावैयस्य सुबुद्धसंप्रदायावग-
मस्यः । सचायं कोहारे नगरे कथ्यथा संगमयरो आच-
र्या बुभिक्षके लेहि संजया विमिक्षया सं नगरं तथमानं का
ऊयं अजायकपरीवहाण विहरेति वनरदेवीया य तेसि किर-
वसता तेसि सीसो द्यो नाम आहिदको चिरेनं कालेयं

एगचारियापरीसद्

उ दृष्टवाहको आगतो सो तेसि पडिस्सयं न पडिहुं नितया वासिति मिक्खा बेलाए उम्माहिंयं दिइदाणं संकिस्सस्स कुडो सद्धकुलार्हस्स दावेतिथि तेहि मायं पमय्य सेडिकुले रेव-
द्याए गहितो दारओ कुम्मासा पोबंवेस्स आचरिपहिं कणु-
चाए गहितो दारओ वायमंतएप मुळो तेहि तुडुंदि पडिहा-
मिया जहिच्छपयं सो भिसज्जितो एयाहि कुलापिणि आच-
रिया सुचिरं दिडिऊल अंतयंयं गहाय आगया समुदिहा आ-
वस्सए आलोयणाए आलोपहिं अण्णि तुडुंदि सनं दिडतो
वि पातिपिंडो ते भुओ अण्णि अतिसुभ्रमं पेच्छुहति पड-
हुं देवयाए अदुरसे वालं अंचकारो य विगुडयितो एसो हि-
लोहिणि आचरिपहिं अणितो अतिहिंति सो अण्ण अंचकारो
ति आचरिपहिं अंगुली बाइया सा एज्जसिया आउहुं आलो-
पति आचरिया वि से सुअजो कहेति तनञ्च बया महात्मजि-
रसीभिः संगमस्सार्थैश्चापरीसद्दोऽध्यासितस्तथाभ्यैरध्या-
नितव्य इति । उक्तं ३ ख० ।

एगचारि [न्] एकचारिन्-वि० एकः सन् खरति खर णि-
वि सुसुरेति स० असदशाचरे, एकचरे, वृत्तिसदहचरेदे, पुं०
वाच० । एक एव खरति सच्छीलस्यैकचारि प्रतिमाप्रतिपन्न
एकवृत्तिवारिणि जिनकल्पादि, “बहुजणे वा तद एगचारि”
सब प्रतिमाप्रतिपन्न एकवृत्तिवारि जिनकल्पादिवां स्यात्स च
बहुजण एकाकी वा । सूत्रं १ भु० १३ अ० ।

एगचार-एकचार पुं० चौरनेदे, एकचौर य एकाकिनः सन्तो
हरन्तीति । प्रश्न० ३ ख० ।

एगचन्-एकचै वि० एका असदशी अर्वा शरीरं वेणाने ए-
काचाः असदशाशरीरं, अचित्तीसपूयं, संयमातुजाने च । “एग
चा पुण पणय्येतां” एकत्वायां अद्वितीयपुत्राः नयमातुजानं वा
एका असदशी अर्वा शरीरं वेणाने एकाचा इति । उपा० ३ अ० ।

एगचउय-एकचउय-एकराजक, एगचउयं सत्तागं मुंजिऊल
कसुहंति प्रश्न० ३ ख० ।

एगजमि [न्] एकजटिन्-पुं० अष्टाशीतिषु महाभ्रेषु एकाशी-
तिमे महाभ्रे, सू० प्र० ३० । सं० प्र० । कल्प० । स्थानाह्वी-
कायां तु व्यशीतिनमः ‘दो एगजनी’ स्था० २ उ० ।

एगजाय-एकजात-वि० एगादिसहायवैकल्यादेर्काज्जने, स्था०
ए० ३० । समाविसाणं य एगजाय, अङ्ग आटपयणुविशेषः चतु-
ष्पदविशेषः स शेकमुद्धो जगतीयुत्तमे अङ्गविभागमितेकजा-
नो राजादिसहायवैकल्यादेर्काज्जने इत्यर्थः । प्रश्न० ५ ख० ।

एगट्ट-एकार्थ-पुं० एकः अर्थः प्रयोजनमभिधेयं पदार्थो वा ।

एकस्मिन्नयोजने, एकस्मिन्नभिधेये पदार्थे च । यथाः पदं प्र-
योगार्हमित्येकार्थपदार्थः । वाच० एकाभिधेयाऽर्थप्रत्ये-
कार्थः । बहु० । आवा० १ भु० ३ अ० १ उ० । आ० म० प्र० । अत्रिचार्ये,
पंचा० ५ वि० । अनन्याभिधेये, पंचा० १३ वि० । एकार्थवा-
चकं शब्दे, स्था० १० उ० । “चारो चरिया चरणं दग्गं वंजं तदि
उक्कं” एकाभिधेयाऽर्थप्रत्येकार्थः किं तद्व्यञ्जक । व्यञ्जने-
आविष्कृतयोऽर्थोऽनेनेति व्यञ्जकम् आवा० १ भु० ५ अ० १ उ० ।

एकार्थश्च एकशक्योपास्तार्थकः वाच० । “एवञ्जानं नियमो, च-
रित्तमय्यो यं होति एगट्ट” एकार्थं अत्रिचार्यो इति पंचा० ५ वि-
य० । “एवञ्जस्स य एसो नाम एगट्टिया” एकाऽर्थो येयानान्येकार्थ-
कान्तीति आ० म० प्र० । “मायं आहारणं ति विटोवमनिदरिस्सं चव
एगट्टं” एकार्थमेकार्थकजातमिति । दृश० २ ख० । “तणुमाओ
पसुं देमयां एमादि होति एगट्ट” पंचा० १३ वि० । एकप्रयोज-
नमुक्ते, वि० वाच० ।

एकस्थ-वि० एकस्मिन् तिष्ठति स्था० । एकस्थिते, एकस्ते-
आश्रिते, “दो वि तुट्ठा एगठा अवि से समयायासा” एकस्थी वा
एकस्तेआश्रितौ स्थितिकेन्द्रायेत्येति प्रायः । प्र० १३ अ० ६ उ० ।
एकार्थ-न० एकार्थस्य प्रायः व्यञ्जकशक्या विविधैकार्थो-
पस्थाने एकार्थोनामे, एकार्थोजने च । वाच० ।

एगट्टाय-एकस्थान-न० एकमवलम्बनाद्वितीयाधिकं स्था-
नमङ्गन्यासमेकरूपे स्थाने, तद्विषयं प्रत्याख्यानमन्येकस्थानमेकमेव
वा स्थानं यत्र तत्तथा । पंचा० ५ वि० । एकमद्वितीयं स्वान-
मङ्गन्यासकरूपं यत्र तदेकस्थानम् । प्रत्याख्याननेदे, प्र० ३ अघि० ।
तथा चाइ “एकठायं पचक्काति अठविहिंयि आहारं अल्लणं
पायं काइमं साइमं अकस्थानाभोगेणं सदसागारो” याम्भेयं शुद्ध
अष्टउपायेणं परिछाधणिवागारेणं महत्तरागारेणं सत्त्वसमादि-
वसिवागारेणं कोसरति” आ० ६ अ० । “ससंगुहवस्स उ”
सत्तेकस्थानस्य तु एकस्थानं नाम प्रत्याख्यानं तत्र सत्ताकारा
भवन्ति इहेदं सुखं एगट्टाणमियादि एगट्टाणं जं अहा अणोवेगं
उयियं तेण तदाणिपण जेव समुदिसि प्रन्ने मगारा से सत्तं
आउट्टणपसाराणां सुयि सेसं जहा एकास्सए” पंचा० ५ अघि० ।
सत्ताकारा जयन्ति । एकमवलम्बनाद्वितीयाधिकं स्थानमङ्गन्यास-
मेकरूपं स्थानं तद्विषयं प्रत्याख्यानमन्येकस्थानमेक एव वा स्थानं
यत्र तत्तथा । तस्यैकस्थानस्य पुनस्तु शब्दः पुनः शब्दायोऽप्या-
ख्यात एव । ते च यथैककालमेकं लभरमाकुञ्चनप्रसारणमिदं
नास्ति एकस्थानकस्य पुनस्तु स्वरूपजात्यापयथाचानुपपन्नादि ।
पंचा० ५ वि० । तथा च अथैकस्थानकं तत्र अमरकाराः अथ
सुत्रम् । “एकठायं पचक्काइ” इत्याद्येकासनवदाकुञ्चन-
प्रसारणाकारवर्जमेकमद्वितीयं स्थानमङ्गन्यासकरूपं यत्र तद-
कस्थानप्रत्याख्यानं यद्यथा नोजनकालोऽङ्गोपाङ्गं स्थापितं तसि-
स्त्वा स्थापित एव भाकजम् मुक्कस्य पाण्णाशाशक्यपरिहार-
त्वाभाह्वनं न प्रतिपिद्यम् । आकुञ्चनप्रसारणाकारवर्जनं च
एकाशनतो जेदहापमायेयं अन्यथा एकाशनमेव स्थापिति ।
प्र० ३ अघि० ।

एगट्टाणउक्कयण-एकस्थानाध्ययन-न० एकलक्षणं स्थानं
संख्यानेदेः एकस्थानान्नाद्वितीयाद्यर्थप्रतिपादनपरमध्ययन-
मन्येकस्थानमिति । एकस्थानकप्रत्येकं प्रथममध्ययनमिति च । तत्र
सामान्यमध्ययनं प्रथमाध्ययने आत्मादिवस्त्वैकान्येन प्रकृपित-
मिति स्था० ३ उ० ।

एगट्टाणिय-एकस्थानिक-वि० सद्दे स्वभावस्ये, “मिनुच्छु
रसो सद्दे उमाह चउरागकविउक्कजान्तो एगट्टाणए” यथा
निम्बरस एव इहुरस एव सद्देः स्वभावस्य एकस्थानिकरस
उच्यते इति । कर्म० ॥

एगट्टिय-एकार्थक-पुं० एकमासावर्थेष्वाभिधेय एकार्थः । स
यस्यासि एकार्थिकः । एकार्थवाचकं पर्यायशब्द, स्था० १ उ०
आ० म० प्र० । तदात्मकं सामान्योपेक्षया शब्दविशेष-
करे विशेषनेदे, तथाच स्थानादे दशविधाविशेषयमिद्वयम् “एग-
ट्टिय य” (एगट्टियरहाति) एकमासावर्थेष्वाभिधेय एकार्थः
स यस्यासि स एकार्थिकः । एकार्थवाचक इत्यर्थः इति रूपप्र-
दर्शने च समुच्चयस्य स च शब्दसामान्योपेक्षया एकार्थिको नाम
शब्दविशेषां भवति यथा घट इति तथा अनेकार्थिको यथा गी-
यको “मिति वृत्ति वाचि जले ह्रदि दिवि वज्जतो एतौ च
गोशब्दः” इति इहेकार्थिकविशेषप्रदर्शनेनानेकार्थिकोऽपि पृथी-
तस्सद्विपरितन्वावहारां गणयते दृशस्थानकानुगोषादय च

कर्णचिद्वैकार्यके शब्दप्रामेयः यः कर्णचिद्वैः स विशेषः स्वा-
दिति प्रक्रमः (इषत्) पुरे यथा शम्भुरन्दर इत्यत्रकायं
शम्भुश्च शम्भुकाल एव शम्भुः पुरीरण्याकाल एव पुरन्दर एव
भूतनायदेशादिति । स्था० १० ३० । भाष्यकाराभिरुक्तौ आ-
चार्यमिश्रस्य “तस्तेगद्यवचनम्” तस्य भाष्याचारस्य एकार्या-
भिधायिनो वाच्यः ते वा किञ्चिद्विशेषोक्तकमेवार्थे विधिपत्नः
प्रवर्तन इत्येकार्यिकाः शम्भुपुरन्दरादिवत् एकार्याभिधायिनो च
कण्ठानुसोम्यादिवप्रतिपत्त्यसुसुन्दरम् । आद्या० १ ३० ।

एकार्याभिधाने को गुण इत्याह ।

बंधाणुलोमया खलु, सुषम्भि य लापवं असंमोहो ।

सत्यगुणदीवणा वि य, एगट्टयुणा इवते ॥

एकार्यिकाभिधानं वाच्यरूपद्वारां गद्यादिनिबन्धुमिष्यन्ते तेषां
बन्धे अनुसोमता ज्ञाति अनुसुक्तानिधानपराहरणानुसुक्तानिधा-
ने बन्धो भवतीत्यर्थः । अनुसुक्तम् च विधानेन बन्धे सूत्रस्वराच-
जयति । तथा विचक्षितार्थस्यासंमोहो निःसंदिग्धप्रतीतिर्यथा
शम्भु इति वा पुरन्दर इति वा इन्द्र इति वा इत्यादिभिरुक्तं शम्भु-
शब्दार्थस्य तथा शास्ता तीर्थकारस्तस्य गुणान्तेनोद्गीपना प्रकाशना
भवति यथा अहो भगवान् एकेकस्यार्थस्य बहुनि पर्यायनामा-
नि ज्ञानान्तरम् एते एकार्याभिधानेन गुणा जयन्ति । वृ. १. ३० ।
(एकार्यिकाश्च तत्तच्छब्दे उच्यन्ते) ।

एकार्यिक-वि० फलं फलं प्रति एकमस्ति येनान्ते एकार्यिकः
शेषाद्विनि कल्पस्यः एकमस्ति फलमप्ये वीजं येनान्ते एका-
स्त्यिकाः । प्रत्येकवारं वनस्पतिर्वायिकलुङ्गमेव, प्रका० १ पदो
ज० । “ एगट्टियं एगवीजं जडा अंमोर्गति ” नि० खू० १ ३० ।
तथा वैकार्यिकप्रतिपादनार्थमाह ।

से किं तं एगट्टिया ! एगट्टिया अणोवगिहा पणुत्ता

तज्जा “ निर्वव जैवुकोसं—साल अंकोल्लपीलुसल्लया ।

सल्लइ मोयइ माल्लय, वउल पल्लासे करंजे य ॥१॥ पुत्तं जीव-

अरिण्डे, विनेलए हरिउए य जल्लए । ठेवभरिया खीरि-

ण, बोधन्ने पायइ पिपाले ॥ पूँय निवकरए, सएहा तह

सीसया य असणे य । पणुण्ण नागरुक्खे, सिरवखणी तह-

असंगं य ” ये यावन्ते तहपगारा एतेसणं मूलाविअसं-

खिज्जनीयिया कंषावि खंषावि तयावि सालावि प-

बालावि पत्तापत्ते य जीविया पुप्फा अणेगजीवा फला एग-

ट्टिया सेत्तं एगट्टिया ॥

अथ के तं एकार्यिक अनेकविधाः प्रकृतास्तथाया । निबन्धे इ-
त्यादि गद्यात्रयम् नञ् निम्बाम्ब्रजम्कोशम्बाः प्रतीताः । शास्त्रः
स्वजः । (अंकोल्लसि) अंकोरः प्राकृतवासुभे च उकारस्य का-
देशः अंकोल्लइति वचनात् । पीलुः प्रतीतः शैबुः स्तेध्मान्तकः,
शम्भुः गजगिया मोखिकामाशका देशविशेषप्रतीतिः । वकु-
लः केसरः पद्माशः किणुकः कर्णजो नलमाहः पुत्रजीवको देशवि-
शेषप्रतिबन्धः भरिण्डः पिण्डुमन्तः विमलीकोष्ठः इरीतकः काहू-
वदेशप्रसिद्धः कपायवकुलः प्रकृतको यस्य निष्ठातकामिथाना-
नि कसानि लोकप्रसिद्धानि । सम्यमरिका क्लीरिपी । घातकी वि-
थालिपूतककल्लसकाशिशशाशमपुत्रावागगर्भापर्यशोका होक-
प्रतीताः (जे वाचकेसहपगारा इति) येऽपि चान्ये तथाप्रकारा
एवमकारास्तथादेशविशेषमाविबन्धे सर्वेऽप्येकार्यिकाश्चेदेति-
व्याः पठेयमात्रेकार्यिकानां मूलान्त्वत्संख्येयप्रकारादीजीवा-
त्मकानि एव । कण्ठा अपि स्कन्धा अपि त्वकोऽपि शाखा अपि

मंषाशा अपि म्रत्येकमसंख्येयम्रत्येकशरीरजीविकाः । तत्र मूलानि
यानि कण्ठस्याधस्तात्प्रमेरुतः प्रसरन्ति तेषामुपरि कण्ठास्ते च
शोकप्रतीताः स्कन्धाः स्तृणाः त्वचाः उदयः शाखाः शाखाः प्र-
बालाः पद्मवाकुलाः ४ (पत्तापत्तेय जीवचरि) पत्ताभि म्रत्येक-
जीवकानि एकैकं पत्रमेकैकेन जीवेनाधिष्ठितानि । इति भावः । पुष्पा-
स्थनेकजीवानि प्रायःप्रतिपुष्पं प्रतिपत्रं जीवज्जाकफसाम्येकार्यि-
कानि उपसंहारमाह (सेत्तं एगट्टिया) सुखमम् । प्रका० १ पद ।
अह भंते अत्थिया तंनुपेवोर्कोवट्टअवाडगमाठिगिगि-
ल्लआमसगणसदासिममंमोड्डअकरवरुणोअण्णादिरुक्ख-

पिप्पसिसत्तरपिसरकुकाडंवरियकुल्लुभरियदेवदाकतिसगल्ल-
अज्जोहसरीसतवएण्णदधिवसल्लोक्खवन्दणज्जुणपीवकुल्लं ।
गळ्ळंवाणं । एएसि एं जे जीवा मूलापए वक्कमति तेषं
भंते । एवं एत्वावि मूलादीया दस ठंइसगा तल्लवगसरिसा
ण्येय्मा जाव वीर्यं । ज० २२ प० ३ ३० ।

एगट्टियदोस—एकार्यिकदोष— पुं० शब्दान्तरपक्षेयकार्यिक-
शब्द इत्येवंकपे दोषसामान्यापेक्षया दोषविशेषे, स च स्थाना-
ङ्गे यथा “ दोसे एगट्टिय इय ” अथवा दोषशब्द इहापि
संबध्यते । तत्तद्व्याप्यं न्यायो ग्रहणे शब्दान्तरपक्षेयकार्यिकः
शब्दो नाम यो दोष इति । अथमपि च दोषसामान्यापेक्षया
विशेष इति । स्था० १० ३० ।

एगट्टियप एकार्यिकपदं— न० सिद्धांशैकपरिकर्मिकपु-
तायशेषे, स० । (तल्लवग्यता लिखसेयियपरिकर्मिय शब्दे)

एगट्टियाणुजोण एकार्यिकानुयोगं— पुं० एकव्यासावर्धभावि-
धेयो जीवादिः स येनामरितं न एकार्यिकाः शब्दास्तदनुवां-
गस्तत्पक्षमस्ति । एकार्यिकस्य कथनकं द्रव्यानुवां-
गमेव, एकार्यिकानुयोगो यथा जीवद्रव्यं प्रतिप्राणोद्भूतः सत्य
इति एकार्यिकानां वाऽनुयोगो यथा जीवनाभ्याधारणार्थोऽयः
प्राणानुचर्यासादीनामस्तिनाभ्यापी सर्वदा भवन्नाद् भूतः
सदा सत्वास्तत्त्व इत्यादि । स्था० १० ३० ।

एगणाम [न] एकनामन्— न० नामपक्रममेव,

से किं तं एगणामे ३ नामाणि जाणि काणि अद्वन्वाणं
गुणाणं पजजवणं च तेति आगमनिहुत्तनातिवक्खे आभि-
णासं तेषे एगनामं ।

इह येन केनचिन्नास्मा एकेनापि सत्ता विचिन्तनपदार्था अभि-
धानं शक्यते तदेकनामोच्यते इति । अन्० । एकं नामयति
क्षपयतीत्येकनामः । एकस्य क्षपणं, नि०

जे एगणामे से बहुणामे जे बहुणामे से एगणामे इति
यो हि प्रवर्तमानशुभाशुभसाधिविचिकारपदकः एकमनात्ता-
नुबन्धिनं कथं नामयति क्षपयति स बहुन् मानादीनाशयति
क्षपयत्यपत्त्याप्यानादीन् वा स्वभेदाक्षमयति मोहनीयं चकं यो
नामयति स शेषा अपि प्रकृतीनामयति यो वा बहुन् स्थिति-
विशेषाक्षमयति सोऽनन्तानुबन्धिनमेकं नामयति मोहनीयं
वातः अस्वैकोनसत्ततिममोहनीयकोटाकोटीनिः कृष्णमुप-
तामिहोनावरणीयद्रीवावरणीयवेदनीयान्तरायासामेकोनवि-
शद्विनामोमोक्षयोरकोनविशतिभिः शेषकोटाकोट्यापि देशो-
नया मोहनीयक्षपणार्हो भवति मान्यदेव्यनोऽपदिहयते यो ब-
हु नाम स एव परमायतन एकनाम इति क्षपकोऽभिधीयते उप-
शमको वा उपशमश्रेयश्रयैकबहुपदनामत्वं दोषाशमता
वा वाच्येति । आद्या० १ भु० ३३ अ० ।

एगणासा—एकनासा—अ० पश्चिमकचकास्तध्यायां स्वनाम-
कथातायां पश्चिमविष्कुमार्याम्, आच० १ अ० ॥ अ० ५० प्र० ।
स्था० ॥ आ० ॥ आ० ॥

एगणिकत्वमण—एकनिकमण—त्रि० एकनिकमणोपेते, त-
था चाबद्धके द्वारद्वारायसं बन्धनकमिच्छन् " एगनिकमणं
वेव " एकनिकमणमावाहयकया निर्गच्छत इति—आच० ३ अ० ।
एकनिकमणमवग्रहावावयिककया निर्गच्छते त्रितीयवेदायां
आमहाच निर्गच्छति पाठ्यतिता एव स्यं समापयतीति । सम० १ स० ।
एगणितिसिद्धा—एकनिकथा—अ० एकानपरिग्रहे, " से जगवं
महावीरं एगणिकसेनं एकनितिसिद्धां चत्पच्छादं वागरणादं
बागोरिया " सम० ।

एगत्त [य] १—एकतर—त्रि० एक उत्तरद्वयोर्मध्ये जातिगु-
णक्रियादिभिर्निर्धार्यं एकस्मिन्, एकतरो ब्राह्मणः एकतरः शूद्रः
एकतरो नील एकतरः शूद्र इत्यादि । आच० ॥ " एतौ एकतरमिव "।
एकतरमिव अन्यतरस्यापि, [विपा० ७ अ० ॥ " यतरे बभूवते
अभिधाय " आचा० १ श्रु० ६ अ० ॥ " अष्टद्विज्येभ्यो यरं "।
अन्ययुक्तं प्रत्यमेकतरं द्वयोरन्यतरमिति पंचा० । १८ वि० ।

एगत्तसिध—एकतलिक—त्रि० एकतलोपेते, [तलिकसि] उपा-
नहस्ताच्च एकतलिकास्तदजावे वाचक्षुस्तलिका अपि एष्टान्त
इति । प्रच० ८ अ० ।

एगत्त(या)—एकता—अ० एकत्वभावः एक-तल-एकत्वे, वाच० ।

एगत्त(या)—एकतानता—अ० विसृष्टापरिदरेण सहस्रपरिणा-
मधारण्ये, "चित्तस्य धारणादेः प्रत्ययस्यैकतानता" आ० २५ अ० ।
अनेदपरिणती, अच० ।

एगत्त—एकत्व—न० एकत्व ज्ञावे त्व-एकत्वसंस्था धाम, सारथे, के-
छुत्वे, आच० । अनेदे च । आ० ४ अ० । आच० । एकत्वत्वे, स्था० ७
अ० । एकत्वत्वे च । आ० १० अ० । एगत्त । एकत्वमेकत्वचनं तदु-
द्योगो यथा सत्यम्बुजमहात्माच । रात्रिणि मोकृमागं इत्यत्रैकत्वचनं
सत्यम्बुजमहात्माच । समुद्रितानामेवैकमोकृमागं त्वत्वापनार्थमस-
मुद्रितत्वे त्वमेकमागतेति प्रतिपादनार्थमिति । स्था० १० अ० ।
" हा सा एगत्तमायथा " नि० ५० २० अ० ॥

एगत्तगण—एकत्वगत—त्रि० एकत्वभावनाभाषितान्तःकरणे,
" विद्वन्नेते एगत्तगण " आचा० १ श्रु० ९ अ० १ उ० ।

एगत्त नावना—एकत्वजावना—अ० जावनामेदे, तत्त्वकपं यथा
अणो देहातो अहं—नाणचं जस एवमुल्लं ।
सो किं तिसहारिकं, न कुण्ड देहस्य जगे वि ॥

अहं देहात्मा इत्येवमेकजावनया यस्य साधोः परिकर्मणां
कुर्वतेः शरः । रात्रिमा नानात्म्यपक्षः स विद्यविषु उपसर्गबेदा-
या देहस्य जगदपि विनाशोऽपि न किञ्चिदपि [आहारिकमिति]
उदात्तं न करोति । गता एकत्वभावना । इयं प्र० १ उ० । अहं-
कत्वभावना ' उदयते अनुतिरेक एव, विपद्यते ' कैक एव
दुःखी । कर्माज्यत्येक एव चित्र-भासेवते तत्त्वज्ञेयक एव ।
यज्ञीयेन धनं स्वयं बहुविधैः कौटिल्येष्टापायैते, तत्संभूय क-
लत्रमित्रतयैष्टादिभिर्भुज्यते । तत्तत्कर्मभोगाच्च नारकनर-
स्वर्गलोकित्येवमन्वेकः सैव सुदुःसहाणि सहते दुःखान्ध-
संख्याम्यहो ॥ २ ॥ जीवो यस्य कृते भ्रमस्तुतिर्यत्रैव स्या-
त्समं, धर्माद्व्यस्तति अत्रयत्यतिहितात्म्यावापकायमिति । द-
हः सोऽपि सहात्मना न पद्मन्येकः परस्मिन् भवे, गच्छत्यस्य
नतः कथं वदत मोः साहाय्यमाभाषयति ॥ ३ ॥ स्वायत्तनिष्ठं

स्वजनं स्वदेह-भुज्यं ततः सर्वमेवेत्य सत्यम् । सर्वस्य कस्या-
णमिति चेन्न, अस्मै सहायं विद्मोति धीमाह ॥ ४ ॥ प्रच० ९७
अस्याः स्वकपमुदाहरणश्च यथा—

जहं वि य पुज्यं भयचं, किञ्चं साहृहं दारमाहृहं ।

आपरियात्तमचं, तथा वि संजायए पच्छा ॥

यद्यपि च पूर्वं शृद्धासकालमात्रे ममत्वं साधुभिर्दाराः क-
लत्रं तेषादिप्रहत्यापुमादिषु श्लिमेव तथाप्याचार्यदिभिर्यं
ममत्वं पश्चात्तज्ज्यापयापकात्ते संजायते । तच्च कथं परिहा-
पयितव्यम् । उच्यते ।

दिष्टिनिवायाभावे, अ परोपरकारिय सपरिपुच्छं ।

परिहासमिहो य कथा, पुज्यपवित्रा परिहृषेदं ॥

शुषोदिषु ये पूर्वं दृष्टिनिवाताः सत्स्विभावलोकाभिमि वे सैः
सहासापास्तान् तथा परस्परोपकारितां मिथो भक्षण-
दानमहत्यापुपकारां प्रतिपुच्छं सुभाष्यतिप्रतिपुच्छया सहितं
परिहासं हासं मिथः कथाच्च परस्परवाताः पूर्वमवृत्ताः स-
र्वा अपि परिहापयति । ततश्च ।

तदुर्गकयमि पुज्यं, बाहिरपेम्मे सहायमाहृहं ।

आहारे उवहिंमि य, देहे य न सज्जए पच्छा ॥

सहायः संपाटिकसाधुस्तद्विषये आदिशब्दादाचार्योदिवि-
षये च बाह्यमपि पूर्वं तनुकीकृते परिहापिते सति ततः
पश्चादाहारे उपपौ देहे च न सज्जति न ममत्वं करोति । ततः
किं भवतीत्याह ।

पुज्यं किञ्चमपयो, उत्तरकासं विवज्जयाणे वि ।

सामाविशयं न, कुण्डं दृष्टुं न संगह ए ॥

पूर्वं किञ्चमपयोः संप्रति जीवा असकृत्तन्मयो वा सर्व-
जन्तूनां स्वजनभावेन शत्रुभावेन च संजाता अतः कोऽनर-
जनः को वा पर इति भावयथा नृदितमेमकयः सन्तुत्तरका-
सं जिनकल्पप्रतिपत्त्यन्तं व्यापादमानमपि सज्जति ॥ काञ्
स्वजनात् स्वजातिकान्तराच्च वा कैकिचः कथा देवादिभि-
ताञ्च दृष्ट्वा न कुप्यति ध्यानाच्च कुरुति । अत्रदृष्टान्तमाह ।

पुष्पपुर पुष्पकेड, पुष्पवर्दे देविजुअलयं पसवे ।

पुलं च पुष्पचूलं, धूअं च सनामियं तसस ।

सहं बहिषाण रागो, रायचं वेव पुष्पचूलसस ।

घरज, मातुदगानं, मिलाह निसि केवलं तेणं ।

पव्वज्जा य नरिदे, अणुपव्वयणं च ऐगेगेसे ।

वीमसा उवसगे, विदेहि सपुहिं च कंदयणा ।

पुष्पपुरं मयं तत्पुष्पकेडं राया पुष्पवर्दे देवी सा अनया
लुपयं पसुया पुष्पचूलं दारयो पुष्पचूलं दारिया । ताणि दोणं
सहं बहिषाणि परोपरं अहं च आहुरत्त, नि । अन्धया पुष्पचूलो
राया पव्वज्जो अणुपुण्येण पुष्पचूलं प्रणिगी पव्वज्जा । सो
य पुष्पचूलो अन्धया जिनकल्पं पस्विज्जिअकामो एगत्तजावना
जप्याणं जावेद । इतो य एगेणं देवेण वीमसानामिअं पुष्प-
हाए अज्जाए कवं विवस्वि पसुया चरिसिअं पव्वसा । पुष्पकेडो
य अनगारो तं ओगासंयं सोलेहं तादे सा पुष्पकहा अज्जा
जेउजे सरणं मयाहिति दाहह सोह भगवं बुच्छुअपेमवधो
' एगो हं नयिअं को वि नाहमस्स कस्सहं ' इच्छाह एगत्तजा-
वणं जाविता गभो सट्ठणं । एवं एगत्तजावनाए जप्याणं प्राब-
यस्वांति । गाथाकारो जना त्वेवं पुष्पपुरं पुष्पकेडं राया पुष्प-
वती देवी पुगं प्रवृत्ते वर्तमाननिवेष्टास्तत्त्वज्ञाविष्कया पुं च

पुण्यवृक्षं दुहित्वा च तस्य सनाभिकां समानाभिधानां तयोश्च सह-
वर्धितयोरनुयायो राज्ञश्च वैच पुण्यवृक्षस्य पुण्यवृक्षायाश्च गृह-
था मात्रे दानम् । सा च तेन जनां समं केचनं निशि राज्ञी मिह-
ति, प्रभवत्वा च नरेन्द्रपुण्यवृक्षस्य तदनुयायेनानुप्रसज्जनं च पुण्य-
वृक्षायाः । ततो भित्कनं प्रतिपिस्तु कत्वाभावनं प्रापयितुं लब्धो
विमर्शपरीक्षां तदर्थं देवभोषणं विप्रमात्रेण विदुः सुभोः पुण्य-
वृक्षा इत्या धर्षणं कर्तुमाश्रयश्च । ततः कन्वा आर्यं शरणं श-
रणमिति । अयोपसंहारमाह ।

एगत्तभावणाए, न कामभोगे गणे सरीरे वा ।

सज्जह वेरग्याग्यो, कोसेह अकुचरं करणं ॥

एगत्वभावनाया जायमानो यः कामभोगेण शब्दादिषु गणे गण्डे
शरीरे वा न सज्जति न सज्जं करोति किन्तु वैराग्यगतः सज्जं स्पृ-
हाभ्याराधयति अनुसर्तं करणं प्रधानयोगसाधनं जिनकल्पपरिक-
रमिति । यथा एकत्वभावना । एकत्वभावनाया चात्मानं मायां शुभं-
विषु द्वांशलाभादिपूर्वं परिहरति । ततो बादरमन्त्रं धृतत एव
विच्युते देहोपाध्यादिभ्यां व्यात्याज्जिनिमेषशोकयुद्धं सर्वथा तेषु
निगमिष्यङ्गं भवति—अ० ४ प्रश्नि । तथावाह ।

एगंतेमपं अजिपत्थएज्जा, एवं पमोवसे न सुसंति पासं ।

एम् एमोक्खो अमुसे वरे वि, अकोइहे सक्करे तवस्समी ॥१॥

एकत्वमसहायत्वमभिप्रायं देवैकत्वापवसायी स्यात् । त-
थाहि जन्मजरामरणदुःखशोककुले संसारे लकृतकमेणा वि-
शुध्यमानासमुत्तरां न कश्चिन्नालसमर्थः सहायः स्यात् । तथा
चोक्तं “एको मे सासज्जो अप्पा णाणंदूणसंजुओ ॥ सेसा
मे बाहिरा भावा सव्वे सयोगलक्खवा ॥” इत्यादिकामिकत्व-
भावनां भावयेद्देवमनयेकत्वभावनाया प्रकर्षणं मोक्षः प्रमोक्षो
विप्रमुक्तसंगता न युया अस्तीकमेतज्जवतीत्येवं एषा । एषश्च
कत्वभावनाभिप्रायः प्रमोक्षो वचते अमुथाकपः सत्यभावेव ।
तथा करोमि प्रधानोपव्ययमेव भावसमाधिषो यद्विवा तपस्वी
तपोनिष्ठदेहोऽक्रोधनः उपलक्षणार्थेनैव त्वाराजो निर्मायो
निर्लोभः सत्यरतश्च एष एव प्रमोक्षोऽमुथासत्यो वरः प्रधा-
नश्च वर्तेत इति । सूत्र० १ शृ० १ अ० ।

एगे चरे उणमासणे, समणे एगे समाहि ए सिया ।

जिक्खुं ववट्ठाणवीरिए, वड्ढुचे अज्जत्तं तुमो ॥२॥

[एगेचरे इत्यादि] एकोऽसहायो ज्यत्यत एकज्ञविहारी
भावतो रागद्वेषरहितश्चेत् । तथा स्थानं कायोऽसर्गादिकमेक
एव कुर्वीत । तथा आसनेऽपि व्यवहरतोऽपि रागद्वेषरहित
एव तिष्ठेत् । एवं शयनेऽप्येककथेय समाहितो धर्मादिध्यान-
युक्तः स्यात् भवेत् । एतदुक्तं भवति । सर्वोऽप्यवस्थानास-
नशयनकपासु रागद्वेषविरहात् समाहित एव स्यादिति । तथा
विश्रान्तिर्लो भिक्षुः । उपधानं तपस्तप कीदं वदस्व स उपधान-
वीर्यः । तपस्यनिष्ठितबलवीर्य इत्यर्थः । तथा बाधुस्तः सुप-
योलां चित्ताभिप्रायं आचार्यं मनस्तेन संवृत्तो भिक्षुर्भवे-
दिति ॥१॥ सूत्र० १ शृ० २ अ० ।

एगत्तचित्तं—एकत्वचित्तं—२ एकत्वभावनाभेदोत्पादादिप-

र्याद्यानामन्यतमैकपर्यायात्मन्यन्यथ्यर्थः चित्तं: पूर्वेणतः
भुताभ्यो ब्रह्मरूपोऽन्यैरुपाया यस्य तदेकत्वचित्तं । शु-
क्लव्यानेने, स्या० ४ ग० । अ० । आ० । [तद्वृत्तव्यता सुक-
उभाह शब्द]

एगत्ताणुआंग—एकत्तानुयोग—पुं० एकत्वमेकवचनतदनुयोग
एकत्तानुयोगः । एकत्तानुयोगमन्त्रे, स च यथा सम्य-
व्यश्रितानाचारिणाणि मोक्षमार्गं शयत्रैकवचनं समग्रदर्शना-

दीनां समुद्दितामन्यैकमाक्रमणं त्वस्यापनार्थमसमुदित्ये—
त्वमोक्षमार्गं तति प्रतिपादयार्थमिति । स्या० १० ग० ।

एगसिय—एकत्विक—त्रि० एकनरकाद्याभिते, एव एगत्ता सप्त
दंडगा जयंति ॥ (एगसियसि) एकत्विका एका नारकाद्या-
भिता इति । अ० १२ शृ० ४ उ० ।

एगसीकरण—एकसीकरण—न० अनेकावहम्भनवस्यैकावहम्भ-
नव्यकरणं, “मणसा एगसीकरणं” अनेकत्वपदानाकावह-
म्भनवस्य एकत्वकरणमेकावहम्भनव्यकरणमेकत्विकरणं तेनेति
अ० २ शृ० ५ उ० ।

एगसीगय—एकत्वगत—त्रि० संघातमापचे, “तद्दे से एपसा एग-
सीगया जयंति” एकत्वगताः संघातमापन्ना प्रवर्तन्ति । न० ८
शृ० ६ उ० ।

एगसीभावकरण—एकत्वीभावकरण—न० अनेकस्य सत एक-
तालक्षणभावकरणे, न० उ शृ० १०, उ० । एकाप्रतायाम्, “मणसा
एगसीभावकरणं” अनेकत्वस्य एकत्वस्य प्रवर्तमेकत्वी-
जायस्तस्य वनकरणं तत्तया तेन एकत्वीभावकरणेन आत्म-
न इति गम्यते मनस एकप्रत्ययत्वेऽर्थः । औप० । तथा च
जगत्वत्याम् योगप्रतिसंज्ञाविनायास्तृतीयम्वदमधिकृत्योक्तं ॥
“मणस्स एगसीभावकरणं” विशिष्टिकाप्रत्येन एकता तद्वप-
स्य भावस्य कारणमेकताभावकरणम् । आत्मना वा सहैक-
ता विराहम्भनस्य तद्वपो ज्ञेयस्तस्य करणं यत्तत्तया । वाक्प्र-
तिसंज्ञाविनाया इति तृतीयं भेदमधिकृत्य त्रैलोक्यम् “वड्ढेया
एगसीभावकरणं” ॥ अन्तो वा विशिष्टिकाप्रत्येन एकताकपभाव-
करणमिति । न० १२ शृ० ५ उ० ।

एगत्थ—एकत्र—अन्य० एक० अत्र० एकस्मिन्नित्यर्थः, वाच० ।
“इय एगत्थ होमं मिहंतिस्स” नि० खु० १ उ० ।

एगदंकिन्—एकदंकिन्—पुं० एकः केवचः शिष्याद्येवोपार्जना-
दिश्रुत्यो वा दृष्टोऽस्यास्तीति इत् । “यदा दृष्टाऽव्यवसितं परं
ब्रह्म सनातनम् । तदेकदंकिं संपृष्ट, सोपवीनां शिषां त्वज्जद”
इत्युक्तलक्षणे (वाच०) परतीर्थिकं परिजाजकमेदे. सत्यासी
तावच्चतुर्विधः कृतीवकवद्वकद्वकसपरमहंसजिदात् । तत्र कृती-
वकवद्वकयोर्विद्वद्वधारणम् । हेतस्यैकद्वद्वधारणम् । परम-
हंसस्य न द्वद्वधारणमिति भेदः । वाच० । एकद्विद्वकः पञ्च-
विंशतितत्त्वपरिज्ञानाभ्युक्तिरिति निर्दिष्टवन्तः सूत्र० १ शृ० १ अ० ३ उ० ।
एगदंतसेहि—एकदन्तंश्रेणि—त्रि० एकदन्तस्य श्रेणिः पृक्तित्वस्य
स तथा । औप० । एकाकारदन्तपृक्तः, औप० ३ प्रश्नि । “ए-
गदंतसेदी विच अणेगदंतं” एकस्य दन्तस्य श्रेणिः पृक्तः-
येस्य स तथा स इव परस्परतनुपलक्षणमाणावन्त्याभावात्
अनेके दन्ता यस्य स तथा । औप० । एको दन्तो यस्याः सा
एकदन्ता सा श्रेणियेयां ते तथा त इव दन्तामात्रं यस्यादे-
कदन्तेव दन्तश्रेण्येस्तेषामिति जावः । अनेकदन्तो राज्ञिहस्त
इति जावः । प्रश्न० ४ शृ० । तं० । औप० ।

एगदा [या]—एकदा—अन्य० कदाचिदित्यर्थः, “एगया
समियस्स” एकदा कदाचित् गुणसमिपस्य गुणयुक्त्येति
आचार० १ शृ० ५ अ० ४ उ० । “इत्थिओ एकता जिमंतंति”
सूत्र० १ शृ० ४ अ० “सज्जगहिं तस्स पुत्तिज्जु एगचरा वि एगदा”
आचार० १ शृ० ६ अ० ४ उ० ।

एगदिष्टि—एकदिष्टि—स्त्री० एकदा अनिष्टा भवत्यविषयत्वात्
दिष्टिः । भवत्यविषयदर्शने, वड्ढुं तथादिष्ट्युक्ते, त्रि० वाच० ।
“आमिसिजययोगदिष्टि” एकदृष्टि एकपुद्गलतददृष्टिति

पंचा० १८ वि०० । काण० च वि०० । काणपथ्यम् बहुशुचैकगतो-
क्तवत्प्रत्यक्षं बहुविधियुक्तवत्प्रति जेहः काके, पुं० । वाच०
एगडुक्क-एकडु-स-वि० एकदुःखोपेतं । " एगं डुक्कं जीवाणं
एकमेवात्मनो ब्रह्मणस्संभवं दुःखं यस्य स एकडुक्क इति ।
स्या० १२ उ० ।

एगपएसता-एकप्रदेशता-सी० एकप्रदेशस्वभावे, " एकप्रदे-
शना वेहाकस्सकथानिवासता एकप्रदेशस्माच्च एकप्रदेशता ।
मा वेहेकस्यपरिचयिनिः । अस्माकाकारकव्यस्य सन्निवेशस्य
निवासता आज्ञानत्वं ज्ञानव्ययम् । निष्कर्षस्त्वयम् अज्ञातताया
आज्ञानां सन्निवेशः परिग्रहप्रत्यक्षहारः तस्य आज्ञानमाधा-
राधेयव्यमेकप्रदेशताच्यते । छ्य० १२ अथाप० ।

एगपएसोगाद-एकप्रदेशावगाद-वि० एकस्मिन् प्रदेशे उगगाद-
मेकप्रदेशावगादश्च । कर्म० । एकप्रदेशावस्थिते, " एगपएसो-
गादे परमेहो लहइ कम्मगस्यरं " प्रकृतो वेत्ताः प्रदेशः एक-
आसौ प्रदेशश्च एकप्रदेशः तस्मिन्प्रवागादं व्यवस्थितमेकप्रदेशा-
वगादं परमाणुसूक्ष्मादि छ्यमिति । प्रा० म० ३० । स्या० ।

एगपक्क-एकपक्क-पुं० एकः पक्को यस्य । अन्वहाये, कर्म० ।
एकत्रपक्के, वाच० । एकः पक्कोऽप्येति एकपक्काश्रिते, एकान्तिके
च । " इमं दुपक्कं इममेकपक्कं " इदमस्मद्व्युपगमं दर्शनेमेकः
पक्कोऽप्येति एकपक्कमप्रतिपक्षतयैकान्तिकमविरुद्धाद्योनिधायित-
या निष्पत्तिर्नाथं पूर्वोपरात्रिकमित्यर्थः । तथेदमेकः पक्कोऽप्ये-
त्येकपक्कम् । इदं जन्मनि नस्य वेत्तात्वात् तच्चेदमविक्रोपचि-
नं पक्कोपचिनमीत्यापन्नं स्वप्रतिद्वयव्यवस्थित्यावादिनास्वायं-
कादायः । स्या० १२ उ० १२ अ० ।

एगपत्तय-एकपत्तय-वि० एकं पत्तं यत्र तत्रैकपत्तकम् । अथवै-
कं च तत्पत्रं वैकपत्तं तद्वैकपत्तकम् । एकपत्तेयेने, एकपत्रे, न० ।
" वपत्तं भं भं ! एगपत्तय हि एगज्जावं " एकपत्तकं जेह किंदा-
लावस्थाया उपरि छट्ठस्यम् । म० ११ श० १ उ० ।

एगपरिरय-एकपरिरय-वि० एकपर्याये, " एगपरिरयंति
वा एगपज्जायंति वा एगनाममेदं नि वा एगदा तं च जहा क-
स्सति द्यस्स एगेव पाप्म भवति यो पितियंति " वाच० १२ अ० ।

एगपिदिथ-एकपिदिहत्त-वि० एककाः सन्तः पिदिहता
एकपिदिहताः । एकवर्गेण पिदिहते, " एगडुगपिदिथानं पि " एक-
ह्रिकपिदिहतामपि पञ्चाव्येककाः सन्तः पिदिहता एक-
पिदिहताः । अथवा ह्रिकेन वर्गेऽप्येव एक एकका एकभूतवर्गः ।
अथवा एको ह्रिकोऽप्यगस्मिन् इत्येव रूपेण पिदिहता एकह्रिक-
पिदिहतास्तेषामेकह्रिकपिदिहतानामपीति । " एगडुगपिदिथानं पि
डु " एककाः पिदिहता एकपिदिहता ह्रिकपिदिहता ह्रिकेन वर्ग-
त्रयेण पिदिहता अपिवाच्यता, विकपिदिहताश्चतुष्कपिदिहता-
भ्योति । व्य० ३० १ उ० ।

एगपुट्ट-एकपुट्ट-वि० एकनले, नि० कृ० ३ उ० ।

एगाय-एकान्मन्-पुं० एकस्मिन्नात्मनि, । एक आत्मा स्वकं
स्वभावे वा यस्याः । एकस्वक्ये, एकस्वज्जावे, वि० स्त्रियां टाप्
वाच० । जेतनाचेतनं सर्वमेकामभियते इत्यात्मजितवादे, नस्य
च सुखदा ह्यस्य प्रथमाव्ययप्रथमोद्देशकः द्वितीयोऽधिकारः ।
तथोद्देशाद्यधिकारमधिकृत्य निरुक्तिरुक्तं " एवमहमय एकाय-
यं जेतनाचेतनं सर्वमेकामभियते इत्यात्मजितवाद्-प्रतिपाद्यत
इत्यधिकारो द्वितीय इति । सूत्र० १ श्रु० १ अ० । (आत्मादि-
तयादस्य निरूपणनिराकरणे एगावादि शब्दे)

एगपपाड (न्)—एकान्मावादिन्—आत्माद्वैतवादिनि, सूत्र०
१ श्रु० १ अ० ।

एगपपाय-एकान्मावाद्-पुं० आत्मावैतवादिनि, सूत्र० १ श्रु० १ अ० ।

एगपमुह—एकममुल—पुं० एको मोहोऽप्येवमलकलङ्कारहि-
तत्वात्संयमो वा रागद्वेषरहितत्वात् तत्र प्रगते मुक्तं यस्य स तदा ।
मोहे, तदुपाये वा दत्तदृष्टे, " वारमेककचं सस्यए एकपमुहे " आ-
वा० १ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

एगजत्त०—एकजत्त०-न० एकं भक्तं भोजनं यच्च । एकाशनकं,
" तह एगभत्तं च " एकमहत्तं च एकाशनकं चेति । पंचा० १२
वि० । एकस्मिन् भक्ताः । नितान्तभक्ते, वि० वाच० ।

एगभत्त०—एकजकार्यं-पुं० एकयोग्ये भक्ते, " दसुवकज्जायिम्मि
एगभत्तद्वे " यावद्दृशानां योग्यमुपस्कृतं तावदेकमहत्तायां
प्राप्तः । एकयोग्यं तत्र भक्तं प्राप्तमिति भावः । व्य० १ उ० ।

एगजविष-एकजविक-पुं० य एकेन भवेन गतेनानन्तरमय
एवोत्तरपत्त्यते तस्मिन् । सूत्रकृताङ्गं द्वयव्योदरीकमधिकृत्य
" एगभट्टिय ए व वडाउ ए " । एकेन भवेन गतेनानन्तरमेव
एव व्योदरीकवृत्त्यन्त्यते स एकमाधिक इति । सूत्र० ३ श्रु० १
अ० । छ्यार्थकमाधिकृत्यापि " एगमाधिवडाउया " एकेन भवेन
यो जीवः स्वगोदेरात्म्यादेकबुभारवेनोत्तरयते इति । सूत्र० १ श्रु०
६ स० एगमयिओ ओ अनंतेरं उव्वट्ठिता विटिय मंथे भिक्खु
होहिस्सि " नि० कृ० १ उ० ।

एगभाव-एकजावि-पुं० एको जावः । अन्वयविषये रागे,
एकस्यजावे, एकाभावे, अजिज्ञाते, अज्ञेये, नुल्लानावेकं, वि०
वाच० । एकस्वजावे, " तसो एग्गा एगभावे एगज्जुने
सिया " एको भावः सांसारिकसुखाविषयत्वात् स्वाभा-
धिकसुखकपो यस्यासाविकभावोऽत एव च एकभूत एकत्वं
प्राप्त इति-म० १४ श० ४ उ० ।

एगभूय-एकभूत-वि० एकत्वं प्राप्ते, ज० १४ श० १ उ० ।
एकस्मिन् भूने एकस्मैके च । वाच० । अनन्तरतया व्यवस्थिते,
" एनेगे डुक्कसे जीवाणं एगभूतं " एकभूतमनन्तरतया व्यवस्थिते
प्राणिषु न सांत्वानामिव बाह्यमिति । स्या० १ उ० । एक इव
एकभूतः । एकतुल्ये, " एगे डुक्कसे जीवाणं " एगभूत इवामेवम
इत्यर्थे इति । स्या० १ उ० ।

एगमद्वय-एकमद्वय-ज० निवेशविशेषे, " कारणमेगमद्वये "।
कारणमविशद्वैककमधिकृत्य कोऽपि साधुरेकाकाः जातः
कथमप्येकमद्वये गतः एकमद्वये नाम यस्य निवेशस्य सद्योऽ-
दिष्ठु च नास्ति कोऽप्यन्यो प्राप्नो नगरं वा तस्मिन्नेकमद्वये गत
इति । स्या० ३ उ० ।

एगमण-एकमण-वि० एकाप्रविष्टे, " जाणइ सुहमेगमणो "।
एकमना एकाप्रविष्ट इति । वाच० १ अ० । " जं तं जयंति
एगमण " एकाग्रमनस्सन्त इत्यर्थः । स्या० ।

एगमं-एकमं-एकक-इच्छिक एकेक-वि० सुखन्तर्यैकस्य बी-
प्सायै द्विवच " एकं बहु द्विदिवन् " वा इति ह्रिकत एकशब्दो बहु-
व्रीदिवन् तेन सुलोपपुत्रवृत्तौ । वाच० । बीप्साव्योदरीकव्य-
स्वरं मो वा " ८ । ३ । १ इति सूत्रेण बीप्साव्योदरीकव्यस्य
स्यावेः स्थाने स्वरद्वौ बीप्सायै एदे एदे मो वा भवति । एकम-
कम् । प्रा० । अयैकपदार्थे, वाच० । " ता एपणं डुवे सुविवा
तीसाए सुवुत्तेहि एगमेगं अदमेगं करतः " इति चं० १ पाठ०

एग्लेकमसंज्ञुत्तं ज्ञप्तुं एगमेगस्स" एकैकं संयुक्तमेकः साधुः यत्नं सह संयुक्तो यस्मिन्नायं यत्नं तद्वैकमिति । औष० । "ए-
वमिक्किं अज्ञावणा भाणियव्वा" स्या० २ अ० ।

एगमेकपक्क-एकपक्क-पुं० उभयगणे, "एकमेकपक्कलो-
नाम जो उभयगणे मवतीति" । त्रि० ५० १५ उ० ।

एगरस्स-एकरस्स-वि० एक अस्तितीत्येतकादिरसात्म्यतमो रसो
ऽप्येत्येकरस्सः । तिकादिरसात्म्यतमरसेपेते, कृत्० १ अ० । ए-
कोऽनन्यविषयको रसः रागः अग्निप्रायः एकोऽभिज्ञः स्वभावो
वा अस्य । एकरागे, एकात्रिगये, अभिज्ञसमावे च । एको रसो
यत्र । एकरागविषय, वाच० ।

एगराया-एकराजिकी-स्त्री० एका रात्रिः प्रमाणमस्या इत्ये-
कराजिकी । सर्वेरात्रिषां ज्ञाद्वयां भिन्नप्रतिमायाय, । "पदि
मंठा एगरायां" पंचा० १० वि० । ज्ञाद्वयी एकात्रमात्रेति ।
ज्ञा० १ अ० । अस्याः स्वरूपं यथा । "एका रात्रियं जिक्कुप-
दिमं पदिववा" (एगराद्वयेति) एका रात्रिः प्रमाणमस्या इ-
त्येकराजिकी ताम् । अस्यां चाष्टमभिकीं प्रामादिवहिरदीपव-
नगाभाऽनिमित्तनयनः कृष्णपुच्छमिकरुद्धिर्जिनमुद्रास्थापित-
पादः प्रज्ञास्वतुज्जस्तिगुतीति विशिष्टसंज्ञनादियुक्ता एव
केना प्रतिपद्यते । आह च "पदिमज्जइ इयाओ सेयय-
धिइज्जुओ मरासत्तां । पदिमाओ जयियवणा सम्मं गुच्छा अणु-
आओ" इत्यादि । औप० । ज्ञा० । सम० । तथावाचयकसूत्रम् ।

एमेव एगराज्ज, अष्टपञ्चनेण णाण्वाहिरिओ ।
ईसपिन्नारागए. अणिमिसनयणेगदिछे ।

सा हट्टु दो वि पाए, वग्गारिअपाणिउपए ठाणं ।
वग्गारिअंविअजुओ, मंसदसासुं जाअ जणियं । आ० ४ अ० ।
एगरानियं जिक्कुपदिमं पदिववस्स अणगाएस्स निचं
वेसइकएणं जाव अद्वियासेति । कथ्यति से अष्टमेण ज्ञेयं
अपाणपणं बहिया गामस्स वा जाव रावहाणिए वा ईमं
परात्तरानेयं एव अट्टु मूलगणए दिछिए अणिमिसनयणे
अहापदिगमेहिं सत्विदिग्धं गुसेहिं दो वि पाए सा-
हट्टुवग्गारिपणिस्स ठाणं ठाछए नवरं उक्कुडयस्स वाहं-
द साइयस्स या रंमत्तियस्स वा गणं गइए । तथ्य से दि-
वग्गामास्स निरिक्काए जणिआ जाव आधाधिमेव ठाणं गइए
ए पराद्वयं यं जिक्कुपदिमं समं अणुपात्रेमाणस्स अणगाए-
स्स इमे त उट्ठाणा अद्वियाए असुयाए अणगाए अणिस्सेसा-
ए अणुगुणामियसाए अवेति । तंसाया उभयं वासतेआ दीह-
कास्सि वा रोगातकं पाउण्जआ कयतिअपचासा वा पम्माओ
अंसज्ज एगरानियं यं जिक्कुपदिमं समं अणुपात्रेमाणस्स अ-
णगाएस्स इमे तओ गणाहिताए जाव अणुगुणामियसाए जयति
तंजहा ओहिणाणे वा ससुपज्जआ मणपज्जवणाणे वा सेस-
मुपज्जआ केवलसाणे वा से ससुपयसुप्ये ससुपज्जआ । ए
व अणु पसा परागतिइदिया जिक्कुपादेमा अहामुत्तं आधकयं
अहामयं अहातत्वं समं कारणं फासिया पाठिना सोहिना
तीरिता किट्ठिना आराहिता आणाए अणुपाठिया वि जयति ।
आ० ५० ४ अ० ।

एगराए-एकराज- न० एका वाली रात्रियेत्येकराजम् ।
एकसो रात्री, एगरां वा दुगां वा बसमाना माइकम्" ॥
स्या० ५ अ० । "गमे गामे य एगरां" ग्रामे ग्रामे कैकराजि
वाचयति । ग्रन्थ० ५ अ० । एका रात्रियेव तदेकराजम् । एकरा-
जापेते, वि० । "किमेगरां कदिसस" ॥ जिनकल्पापेत्तया एक-

रात्रियेव तदेकराजमुपास्यं वसेत् । जिनकल्पो हि एकराजमु-
माश्रयं कुजमज्जुं वा मेवेतेति । सत्त० ३ अ० ॥

एगरापवामि (न्)-एकरात्रवात्तिन् पुं० अहोरात्रमेव वस्तुं
शीघ्रे, एकरात्रं प्रमादौ वस्तुतीति च । "जाए पररावपवामी" ॥
ज्ञातः प्रतिमाप्रतिपन्नोऽयमित्येवं जनेमावसितः सन् एकरात्र-
वासी एकत्र प्रमादावहोरात्रमेव वस्तुं शीघ्रः । तथा एकं वा
एकरात्रं द्विकं वा रात्रिद्वयं प्रमादौ वस्तुं शीघ्रमिति गम्यमिति ।
पंचा० १८ अ० ।

एगरुव-एकरूप-वि० एकं समानं रूपमस्य । तुल्यरूपे, वाच०
एकविधाकारे, "यम् एगवसं एगद्वं विउत्तियसए" एकद्वं
एकविधाकारं स्वशरीराद्वीति भ० ६ हा० ए० उ० । कर्म० ।
एकस्मिन् रूपे, वाच० ।

एगस्रजि (न्) एकस्रजिन् न्रि० एकस्रामवति, तथावाह
"अज्जुआ य अवस्सा, एगालंमं पहाणाओ । तंएपन विववां,
अविसेसे देह उशुकुं तु । अहवा वि एगद्वं, जंमंति जेत देह
उशुकुं" स्य० प्र० ३ उ० (व्याख्या आधरियवाये)

एगसंजिय-एकज्ञा (ज्ञि) भिक्-वि० एकस्य ज्ञानेन वरति,
"एगसंजिय" एकलान्निगन्तुं अथवा य एकं प्रधानं शिष्यमा-
त्मना ज्ञानेन शुद्धाति शोषास्वाचार्यस्य समर्पयति स एकज्ञान-
न वरतीत्येकज्ञानिकः । ज्य० प्र० ३ उ० ।

एगहल-एक-वि० "हो नैवकाहा ॥ २ । ६५ । इति सूत्रेण
वा हलः । शेवादिस्वात् कस्य शिष्ये एकद्वयो । एते एको
एओ । प्र० । एकाकिनि, स्या० ७ ग्रा० ।

एगस्रविहार-एकविहार-पुं० एकाकिनो विचरणे, स्या० ७
ग्रा० । एकाकिविहारनिषेधस्तत्र दोषश्च । तत्र एकाकिविहारं
दोषा यथा ।

एगामियस्स दोसा, इत्थीसाणे त्हेव पइणिए ।
जिक्कविस्सेहिं महज्जय, तम्हा सविउज्जए पमणं ॥ ३१ ।
गीयत्था य विहारो, वीओ गीयत्थमीसओ जणिओ ।
एत्तो तइयविहारो, णाण्णसओ जिएवेहिं ॥ ३२ ॥

(एगामियस्ससि) एकाकिनोऽसहायस्व विहरतः सतो दो-
षा वृणानि भवन्ति तद्यथा (इत्थीसाणेति) स्त्रीं कुर्वन् अयं
च समाहारद्वन्द्वस्ततश्च स्त्रीविषये भविष्ये च । तत्र स्त्रीविषये
"विह विइथा पउत्थय, इयामज्जहिं इट्ठुगामां" । दारपिठुण
य गहणं, इयमणिच्छे य दोसाओ" तथा आ कौलेयकस्तदोप-
स्ततोऽभेकस्य परिजः तथा केति ससुक्कवायः प्रत्येको साधु-
प्रतिष्ठविषये स होकाकिनमिभवत् (जिक्कविस्सेहिं इहवयसि)
इह ससमी बहुयवनरंमोनाहिकाविद्युको विषये दोषा महाभूतेषु
तत्र युगपत् गृहत्रयस्य भिक्षाग्रये पाकसंयोगकरणे अश-
कन्वास्सद्विस्तत एव च प्राणतिपातविरमणविरचयानिभि-
सप्रभं च निःशङ्कता तत्रापने सुधावदो विप्रकीर्णद्वन्द्वेने-
जिघृक्षादिभाषावृत्त्यादात्म । स्त्रीमुक्कमिरीकणादी भैषुनं तत्र
कोदात्यरिद्र इति । यस्मादेतऽसहायस्य दोषास्तस्मात् (सविह-
ज्जसि) संहितायस्य सप्तमीपद्युधारेदोषाग्रमे भिक्षाद्यंमनं
यदि च भिक्षाटनमापि ससहायस्यैव युक्तं तथा सुतरां विहारः
ससहायस्यैव युज्यते । ससहायो हि सविनोतात्र प्रायः परिहृ-
तप्रभुर्भवति । गीतार्थेषासुसंनिधत्वात् गीतार्थः । च शब्दः ससु-
ख्ये निजकमज्ज । विहारो विचरणमेक इति गम्यते । द्वितीय-
आप्त्यो विहारो गीतार्थमिधायं बहुभूतसमन्वितानामगीतार्थ-

नामपि साधनां यः स गीतार्थमिश्रको भगिनः । उक्तो ज्ञानैर्वि-
धेयतया इत आचार्यां चाचार्यां विद्वाराध्यात्मस्य स्मृतौ यो बिदा-
रः । एकात्मिकागीतार्थसाधुको नानुज्ञातो नानुमतो विधेयतया
स्मिन्नवैरिश्मिनायकैर्वैतः " सामयज्ञजोगायाः, बाह्मकागिदिसंभि-
स्युभयो होह । इंसलुगाणयचरित्ताए, पदज्ञं पायय पको " इति
गाथाद्वयार्थः ।

विशेषविषययमेवास्य स्पष्टयज्ञाह ॥

ता गीधम्मि इमं खसु, तदसुझाजंतरापविसयं तु ।

सुषं अवगंतव्यं, शिउण्हिं तं तजुषं । ३३ ॥

ता इति तस्मादेताभ्यामवबधनानि सामान्यसाधोरेकात्मिक-
स्य निषेधकानि सन्ति तस्माद्भूतिं गीतार्थसाधुविषये इदम् ।
" पगो वि पावार्हं विषज्जंतो " इत्येतत्सुमवगतस्यमिति
योगः । खलुरवधारणार्थः । स च योद्ध्यते । अथ गीतार्थविषयं
किमिदं साधुः सामान्यत एव ज्ञेयाह । तस्माद्गीतार्थसाधोरेव
अपरे ये गुणवन्तः साधकस्तेषां यो ज्ञानः प्रसिस्तरं योऽन्तरायो
विशः स एव विषयो गोचरो यस्य तत्तथा । अतस्तदन्यातराय-
विषयमेव गीतार्थस्यापि साखन्तराप्रसाधेकात्मिकात्युदात्तरपरि-
भूमिति भावोऽन्याया सहायकतयैव युक्ता । यतोऽभिधीयते " का-
हम्मि संकिंभित्ते, कुकायदयाचरो वि संविमो । अहं जोगीण लजे
पण, गणयरेण संवत्स " पार्थस्यव्यवस्तुकुशोऽत्रमंसकयचाउ-
न्दाजिधानानां पञ्चानां साधुनामेकतरेण सह वसतीत्यर्थः । इति
शब्दः प्राप्स्य । सुषं " नयाभिज्ञेतादि " मनकामवगमनस्यमयसं-
गिं तुषुषः सङ्कतिमिस्लनपुष्पस्यगमिकोपपत्त्योकरूपयेति गाथा-
र्थः । पंचाय ११ विषयो (कीदृशस्यैकात्मिकाविहारः कथं च तथोक्त-
ता भवतीत्युपसंख्या शब्दे) (एकात्मिकाविहारस्य परिष्कारादिभ्या-
भ्या व्यपहरकत्वे सा बोधसंपत्त्या शब्दे) एकात्मिकाविहारे कार-
णान्योचनियुक्तौ । नत्र प्रथममेकात्मिकाविहारिणः कतिविधा इत्याह
एवेव पुनर्नष्टिप, कारणनिकारणे दुविहज्जेदं ।

एक एकाकी द्विविधेदः पूर्वमोघमियुक्तौ भगिनः । तद्यथा
कारणे निष्कारणे च । सार्वप्रतमेवमेव विवरिषुः प्रथमतः कारक-
कप्रतिपादनार्थमाह ।

आसिवादी कारणिया, निकारणिया य वक्क एवादी ॥

ओहावितो दुविहा, लिंगेण विहारेण वाहोति ।

अशिवादिनिराविशयशून्यसमौद्यो योऽच्छिदादिपरिग्रहः । का-
रणीरेकाकिनः कारणिकाः । अकस्त्वार्था आदिशून्यप्रतिमा-
निष्कमणादिपरिग्रहस्तथां वस्तुनाय गच्छन्त एकाकिनो निष्कार-
णिका । त्रिकेतोयाम्भजितुका विहारण पार्थस्यविहारेण विहर्तु-
कामा भवन्ति ज्ञातव्याः । वरुण्येते कारणिकाः १ निष्कारणिकाः
औपदेशिकाः ३ अनौपदेशिकाः ४ त्रिकेतुमाध्यानिताः ५ विहारि-
णावधारिताः । ६ । प्रायेणते एकाकिनो विहरन्ति गच्छन्ति ।
सा उपदेशिका यद्यपि नियमतः ससहायस्त्वयापि येन गच्छ-
न्तितास्तेन एकाकिनो ज्ञपयन्ते इतरेऽपि पञ्च यद्यपि कुन्तेन
द्वियज्ञस्ते तथापि गच्छान्तिता एकाकिनः प्रोच्यन्ते । तत उक्त-
म् । वरुण्येते विहारिण एकाकिनः । अयं हि ० ३० ।

किञ्चित् पुनः ताभ्यांशावादीनि वेष्टयास्येकाकी भवतीत्याह ।

असिबे ओमोदरिप, रायनपु सपुभि भुचिमिदं य ।

फिदियमिला आइससिं, देवया चव आयरिप । ११ ।

न शिष्यमशिक्षं देवतादिजमितो ज्वरपुपकचः । अथमौदिकं
पुजितं राहो जयं कुजितं क्षोभः संभ्राम इत्यर्थः । उक्तमायोऽ-
नगानं किञ्चित् इति ब्रह्मे भागीह, स्नानो मन्त्रः अतिशेधोऽति-

शाययुक्तः देवताभार्या प्रतीती अयं तावद्विषयः । आचार्यस्य
प्रात्यकार एकैकं द्वारमङ्गीकृत्य प्रतिपादकः । " यथोदितं निर्दे-
शम् " इति न्यायमाश्रित्य यो विधिः यतरेखाविधिषते इहाशि-
ष्येकाकीत्यस्य हेतुव्यं वर्तते तस्मात्पक्षाकस्ते यथा तत्र अय-
त्येव । केन पुनः प्रकारेण तत्र जवतीनि वेदुष्यते ।

संवच्चरवारसए ए, होदिह आसिबंति ते तत्रो णिमोति ।

सुसत्थं कुब्बता, आइससिंहि नाऊणं ॥ ३२ ॥

संवत्सरानां द्वादशकं २ द्वा व द्वा व द्वादश तेन अभिव्य-
त्यशिवमिति ज्ञात्वा त इति तदैव तत इति तस्मात् द्वेधाव(नि-
मासि) निर्गन्तुमिति सूचयौकवीमर्षवीकवीं च कुब्बन्ता निष्पाद-
यन्तोऽप्यदेशमभिव्यक्ष्यं विवदस्ताः संक्रामन्ति । कथं पुन-
ह्वर्यते । अतिशय आसिबंते ने अतिशयानयोः ज्ञानदेवताः । अति-
शयाविक्रान्तेतवस्तेः । अतिशयादिप्रतिपादनायाह ।

आइससिंदेवया वा, निमित्तगहणं सयं व सीसां वा ।

परिहाणि जाव पत्तं, निगमण मिज्ञाए पदिवंषो ॥ ३३ ॥

अतिशयोऽव्यवहितस्त भावे कृपकगुणाकृष्टा देवता कथयति ।
अथवा "आयतिवारणं सुसत्थं दुशियए सयमेव निमित्तं, वेसन्वं
अवधा सीसा गहणधारणासंपन्नो निमिषकारः । ओ सो गिण्डा-
विज्ञाह जया आयरिषो बुद्धो भवति तथा अविकारिस्त सौस्-
रस दिति । जाहं सो न होज्जानाहं अणो काहं पुत्तिज्जाहं ताहे
वारसाहं निमोत्तव्यं । अहं वारसाहं नि शायं माहं इकारसाहं
जाव जाहे पकेण वि नायं होज्जा ताहे अस्मासाहं सुयवाहं नि-
गच्छन्तु । अहं वा यो वेद नायं असिबं जायं ताहं निगच्छन्तु ।
अकुरव्यात्वा । अतिशयमतिशयोः प्रत्यक्तं ज्ञानमवधिमतः पञ्च-
यकवलाभ्यं तेन ज्ञात्या देवता वा कथयति । प्रविष्यत्यशिव-
मिति निमित्तमनागतार्थपरिहाहेतुमयस्यस्य ब्रह्मं स्वयमेव
करोत्याचार्यः शिष्या वा योम्यो प्राप्तेन निमित्तं । परिहाणिजाय
पसति । द्वादशकं यदा न ज्ञानं यदा एकादशकमेतदेकहा-
न्या परिहाणिरिति यावत् प्राप्तमिति तावत् स्थिताः । कथंवि-
द्यावत् प्रामागमनमशिवं तत्र किमिति निर्गमनं निर्गमः कार्यः स-
र्वैरेवैति कथं ताहं अतिशयमाश्रित्य एकात्मिकमिति चेत्साह ।
(गिहानपदिवंषो) श्रान्तो मन्त्रस्तेव अशिवकथमिति देव-
तया हूनः पुर्वेयुता वा तेन प्रतिबन्धो न निर्गमः सचेपां तस्य
पूर्वैशिवकारिण्याः स्थतपः प्रतिपादनायाह ।

मंजयगिहि तदुज्जय, जिरिया तहं तदुज्जयस ।

विषयेना चउवजण, उवस्सययतिपरंपराज्जं ॥ ३५ ॥

असिबे सद्मंवर्यं, सोहं होणं च तह य विगई य ।

एपाहं वापुज्जा, चउवजणययतिं जे जणियं ॥ ३६ ॥

संयताः साधकस्तेषां यद्विधा न गृहिणामिति प्रथमो भूतः ।
गृहिणां भद्रिका न संयतानामिति द्वितीयाः । तयोभयजङ्गिकेति
तृतीयाः । तथोज्ञयजङ्गिका नोति चतुर्थः । उज्जयमास्ता अमद्रिका
अशोज्ञयजङ्गिकाः । सा पुण चउवजणारो संजयजङ्गिका उ जयवेता
सजयपंता उजयमद्रिका कथं पुण संजयजङ्गिका होज्जा वा नि-
दियदिगा संजयपंता संजय वेव पदम् । [गिर्यहसि] जहा
पते महातवसी य ते वेव पदम् पेल्लयथा । एतेसु मिज्जपसु
अवसेसा निजिजया वेव अवंति एतया जा होउ सा होउ सुख-
तव्यं जाहेण विमया केह पण्डावापणण को वापापो पणं नि-
ज्ञानां होज्जा ताप वा तो हाविषाय कोह संजयो गदिभो ओ
पंथा वा न बहति ताहे तस्य जयणाप अस्थियव्वं । को जयणा
इमाणि चत्तानि परिहाणियमाणि विगई दमविहा । विगोहं होणं

य सद्यस्वयं य आसि य कुलादि अस्मिन्नेन गदियाणि तेसु
आदरादिति य गिबराणि आदे सव्यणि कि गदियाणि होन्ना
तादे विटं दिट्टीय्य चरितंति तो मच्चिया गिबहेति दिट्टी य
मंकमर [यद्वयज्जवलि] चतुर्थी यज्जनापरिहारो चतुर्थी-
मदिह्मन्नायो चतुर्थी यज्जनीयवेषस्य संवत्सरकियापुदिमान्ना
इवादिपु मन्कमेव [चित्तुअवत्तयवलि] क्कामचिधिः चिक्कमे-
देन उपाधय आधवः कर्त्तव्य इत्यर्थः । “ओ संतो होजा तस्स
हरे निवस्स जसंति परंरय विज्जंति चि परंपराभसंति ” य-
यायां परंपराजकमाहारः । तदेको पुच्छति टिटीयसव्वावयति
तु भीयो उव्वहा वृदातीत्यर्थः । अयधूतमव्वहाम् । यथावधूता-
नामसिन्नामोव्वहामादिचिक्कमेवमायाह ।

उव्वचणनिष्ठेयस्य, वंई ते आणजिओम अज्जिहयं ।

अगद्विपकुसेसु जर्ण, गदिप दिट्ठि परिट्टिउत्ता ॥३७॥

उव्वचर्तनं यदस्यपु यचंते निष्ठेयं यदसौ निष्ठेयः क्रियते । उप-
लक्षणं येतद तस्य सकारो व्यातम्यः । दिवा रात्रौ वा अथ क-
हेनोम सायुषा कर्त्तव्यमित्याह । (वीरितोणमियोगसि) अममि-
योगाः विजयतीति मयं गच्छति नीराधित्यर्थः । न अममिओम-
मियोगाः यो मीहः स तत्र न नियोकम्यः । कस्तर्हि करोतीत्याह
(अमीकयासि) अमीकस्य न भीकरमीकस्य कियते नियुज्यते ।
न शब्दो वक्ष्यान्तरादिप्रत्ययप्रदर्शनाय । अयुहीतपु अमिधेन
अकं प्राज्ञं तदनाथे वदि ३ संघातपरिहारः । प्राज्ञं चतुर्वर्त्ते-
त्युक्तं तत्र जह्मकाः अपि शुभस्त इति । “ओ चित्तं उव्वचेति
वा परिचयेह वा सो इत्यवस्य अंतो धर्म इत्येकं तादे उव्वचेह
वा तन्वत्तरुणं इत्ये मदिह्मियापो चेतो । ओ वीरं सो त-
मायापरिण य भागियमो । जहा मज्जो तुमं वसाहिचि ओ ध-
म्मस्स जिओ सादु सो कप्पया वेव जणति । मयं वसामि ।
प्रतिबन्धस्थाने सति कर्त्तव्यास्तप्रदर्शनायाह ।

पुव्वाजिगहपुव्वु, विवेगमंजाइएसु गिक्कसणं ।

ने वि य पमिर्बण्डिया, इयरेसु वझारयमाज्जुमं ॥ ३८ ॥

पूर्वमित्यधिये काले येऽमिप्रहास्तपःप्रभृतयस्तेषां बुद्धिः कार्या
चतुर्थाभिप्रदः वट्टं करोति । मूढे तस्मिन् को विचिन्तित्याह ।
(विवेगसि) विवेकनं विवेकः विविरः वृथभावे परित्याग इति
यावत् । कस्यासाविनि सतुपकरणस्य अमूढे तस्मिन् गमना-
वसरे य प्राप्ते कि कर्त्तव्यमित्याह । (संज्ञासुपुगिक्कमिण-
सि) अशेषसमाप्त्यसमाचारिकेपु विमुच्य मन्मते ते तथाशिवे
कथं स्थिता इत्याह । (ते वि य पमिर्बण्डियासि) न तेषां ग-
मनावसरेः पुनः किञ्चित्किञ्चाप्यसद्भावे कि कर्त्तव्यमित्याह (इतरेसु
सि) असां नोमिकेचित्यर्थः । तदभावे हेयविक्रियेपु अतीव सुवभा
न्तरिण तदभावे शम्भावेह वहा प्रकः सिध्यापरिः सो य मिसा-
गो अह अस्ति अस्मा वसही तर्हि उचिज्जह असतीय ताह वेव वस-
हीय एतापसे चिन्तित्ता । किज्जह । योरे बुद्धा कज्जह जेय मिसा-
गो गिक्कमससि पयिसह वा तेन अंतेण सादु गो मियज्जनु
पदिधारगविउत्ता य पचेदि अयंति जाण सत्यो य जणति
ताय ओगवड्ढि करंति ओ न योक्कार करंतो सो पोयिसि क-
णंति एव वचसि अह पडो सो सादु योमहिओ तादेव व-
चंति । अह कालं करोति तादे अं तस्स उ करयं तं सव्वं उ-
ज्जि अह ते उट्ठिया तादे वचंति अह से व वेव मुक्को तादे अ-
पे-
पि संजोदयानं स कज्जपदिबण्डियाणं तस्से गिक्कमपति आदे
संजोदया य होरज्जा तादेव अयसंजोदयानं आदे ने न वि होजा

तादे न सत्यो समकुलीहाराणं तेसि वहाविमो वेदिज्जह नेमि
वेवकुमाणि पुज्जाति सादु वि न सिज्जपुपानं तेसि अस्सस्साय-
गाणं उपायिक्कियह एव्वा सिज्जयेव अदानहेसु वा एव अ-
भिज्जह तादे वचंति । यदि पुनस्ती मुच्यते न आकोराति ततः
कि कर्त्तव्यमित्याह ।

कूपंते अममपेज्जो, समत्थभित्तु अग्रिच्छु तविरं ।

अह विदंवापेज्जो, तिरुपगो जाव जा दुवमा ॥ ३९ ॥

कज्ज मव्यवे शब्दे कज्जव्यव्यकं शब्दं कुर्वीते कि कार्यमि-
त्याह । (अममपेज्जोसि) समयः शक्नोत्यप्यर्थे तिरु त्वं यावत्त-
वं निर्गच्छाव इति मितेसु वक्तव्य इदमुप प्रबन्धमपि गच्छामि
यदीच्छति किमं निर्गतो वास्ती कर्मिरेषत्तया वेच्छति ततः
किमित्याह । अथ तद्विषयसमिच्छति तस्मिन्सत्य साधोर्गमनं त-
द्विषयं स्थित्या विद्धं सन्ना न प्रवृत्त्याः । तच्च किं सद्य-
मिर्गत-यमादीस्मिद्वेयमातीत्याह (यदि विदंवातिस्ति) वृथ्वा-
तिनी ततो ज्ञिया जेदकमपि न तावपेति विद्या वयस्सो ह्री ई
एकौ यावत्तया (वासंति) नाव्यपेति तद्वे भेदः । एवमपि-
वादेकाकी अयति वरि सो कुम्भमि तादे एकौ जज्जह चि ओ
समत्थो तुमं वाय तादे विदं माऊण विरपदियसे इज्जामि
तस्स मज्जायाते वि सेज्जयेव्वा मा मम कज्ज तुमं कंतु
आदे सो वि मज्जीया तादे सव्वे एगगो वज्जंति जादे तेमि
एगगो वज्जंतायं कोह विक्कतो होज्जा एत वदंयाति अथ
बहूना तथ पदह विटतो कटसंघातो वड्डियो सो बुद्धा कना
पच्छा एक्केहो वायनं काज्ज न जज्जति । एवं ते वि ये गदिया
तादे बुद्धा कज्जंतिहा उच्य तिमि तिमि जणा एगो पडिस्सव-
वाओ संघादतो िह्म । अह सव्वि न सूच्य तादे वो दां
हुति अह दो वि जणा य पुण तादे एक्केक्को जणति तेसि
उपगमं य उव्वहम्मह एवं ता एक्कमुमे दिट्ठा अस्मिन्नेन कुक्क-
न पुनकपायेन एकत्वविशेषणे ज्जेज्जा गह्मस्सत्त पकम प्रदेहो
संदिश्यन्त इत्याह ।

संगारो राशिय, आसायणपुव्वपत्तपच्छा वा ।

सोम्ममुट्ठिकासरत्तं, ज्ञातंरं एक दो वि सय ॥ ३० ॥

संगारः संकेतः पुष्पनाचकाले कर्त्तव्यः । यथा अमुकप्रदेशे
सर्वैः सहितव्यमित्युपायस्य व प्रदेसं प्राप्तानां कि विचिन्तित्याह
(राशियसि) वयधिकस्य गीतार्थस्य पूर्वाभासे वा लोचन्य,
तदभावे तथोपरि गीतार्थस्य दातव्यः । किमनुवः क्षेत्रमति-
कमनीयमित्याह । (सोम्ममुट्ठिकासि) अश्विकारिणा वि-
शेषकानि सौम्यं मुनं वदया स । तथा कथमुपकृष्टकारिणा
सौम्यमुत्तम्ये अमलतरिचयं प्रत्युपवृथाकरणाव कृष्णमुत्त-
मिनीविचिकषेपि न मुञ्चति । रक्ताही तुतीयेऽपि न मुञ्चति य-
थासंख्यमन्तरजेव स्थायते । सौम्यमुत्तम्ये एक इति एकम-
न्तरे कृष्ण क्षितीये स्थायते उज्जेयमुत्तम्याह (दोरसि) ह्री
कृष्ण चतुर्थे स्थायन्ते रक्ताह्वं “ते संगारो विद्धेष्ठो मे भर्तान
जहा अमुगय वे हाई तय चि आदे मिसोणं अयति तादे त-
त्य ओ राशियो पुव्वपत्तो वा पच्छापत्तो यातस्स आलोहज्जंति
सा पुव्व तिदिहोओ धावता सोम्ममुट्ठा । कासमुत्तम्ये रक्ताही न आ
सा सोम्ममुट्ठी तीले एक्कं सर्वाथं मम्मह । कासमुट्ठीय एगोचि स
ओ संतरिज्जह रक्ताही होसविसय अंतरेकय वचंतेविवाएरा
इ इति अस्मिन्नेन हारं सम्मत्तं ” अश्विधेन वयैकाकी अयति तथा
व्याख्यातः । सोमपत्र “वमोयरियासि” यदुक्तं तद्वाच्यनायाह

एमेव श्रोयमि वि जेदो, ठ अज्ञेनो गोपिदिहते ।

राजजयंति चउच्छा, चरिपडिडुगो होइ गणनेओ ॥३१॥

(पमेवति) अमेव प्रकारेण प्रथमद्वारापि व्याख्येयम् । यथा अ-
गिबहारव्याख्यानं यो विधिराशित्वं करो सोऽप्यर्थः । अत्राहो
बहुसादृश्यप्रतिपादनायैव । अथमेव दुर्गिहं प्रतिपाद्यः सादृश्य-
संग्रहेन लक्ष्यते । “संख्येयवारसत्येण होइ उबमेनि तो न
कणीति” इत्यादि । जेदं मेद एकैकता गुराव पयकारार्थः कस्मि
न पुनरुक्तौ प्रयोजनीया । अत्राने प्रत्ययप्रस्तावाहारसंबन्धः । य-
देको ज्ञानं ततो ह्यपि ह्यै वा दृष्टा न किञ्चिज्ज्ञाति एकैक
यव ज्ञानत इत्येवमाहारैकैकानि अत्र दृष्टान्ताह [गोपिदिहते-
ति] मोहद्वान्तः यथा संहृताणां गणां स्वल्पेन पुनोर्वकन ततिः वृ-
थापनूतानां न स्वात्तयेहापीति [अमेव आरियापवर्ति] एमेव कामो
वारसहि संख्येयैरहि आरंज जोइ परं व पुण्येति ताइ गणनेर
कनेति । गणयत्सं गिण्णो न तहा परिहरउज्जति एयं गोपिदि-
हते काय्यो ” अयं गोप्राज्ञानं निविदि ओमेण वि एगगिमो
दिहो । सात्तं राजमवराप्रतिपादनायाह [राजजयंति] राजो
अवं राजजयं बय्यः एवमेवेत्यस्यानुकर्णार्थः । “संख्येयवा-
रनयस्यापि” कियत्तः पुनस्तस्य नेवा इत्याह अतुको संख्यायाः
प्रकारवचनं वा अनु-प्रकारमित्यर्थः । कैः पुनस्ते इति आत्यारिद्धाः
अनन्तरमेवोच्यन्ते किं अतुकोपि जेदो नेवाह [चरिपडिडुगो] ।
चरिमे पश्चिमे इये जयति जायते गणमेदो गच्छपुण्यगाव एके-
कतेत्यर्थः । “रायडुछमवि तहेव वारसहि संख्येयैरहि होति”
मेदवत्तुद्वयस्वकपदसंवायाह ।

विधिउत्तरपिय पयो, विडोमो मा वेह जपपाणं तु ।

तदो उवगरणहरो, जीवचरिचस वा जेओ ॥ ३२ ॥

सुप्रमं नवं जीवितमेवकच्छातुयो मेदमागिण्णो अहो
नुयोमेदो राजा उपकरणहारी जीवितव्यवहारिणो गणमेदः कार्य
इति । “तं वचमिहं निविडउत्तिय पयो” । धीमो मा वेहमत्त-
पाणं से तच्छो उवगरणहारी जीवचरिचस वा जेओ ” आह कयं
पुनः साधुनां त्वच्छपराधानां राजजयं अयति “वस्य इस्ती व
पाइ । अ जीओमं च सुमनिमत्त । इतिवार्त्ता अ गुमानि तस्य राजा
करोति किद ” सत्यमेतत्किं तर्हि ॥

अहिर अशिह दरिण, वुमाहणया तहा अणायारो ।

अवहरादिकलयाण, अणालोए व कुपेज्जा । ३३ ॥

ओतेउरप्येसो, बाइमिभं च सो फमेज्जा ।

खुपिओ माहुउज्जणी, पक्षिण्यो ओ अज्रो नुतिरं ॥ ३४ ॥

अभिमुखनाकार्यं मारयति प्रियते चेय्यमिगमः । कुनश्चिका-
पात्राजकुनं प्रविश्यापरं व्यापादयन्तीति साधुनां किमाधानमि-
ति चेडुच्यते । अणया प्रवेगमलममानः कश्चित्साधुप्रेषेण
प्रविश्य तं कुपति तत्तत्र विहृतत्वात् स राजा सानुपुण्यः कुप्येत्
कुप्येदिति बैतदमिया प्रितपयं योजनीया । अणयापादमिहाह-
मन्यमानमन्यमानो दर्शनं नेच्छति प्रत्यागादौ च दृष्टा इति कुप्ये-
त् । म्युदप्रादणला विशयः कुन्यायामुत्पाद्यन्ते केनचित्प्रत्यनी-
केन म्युदप्रादितं यथैत त्वामिहं व्यायतीति कुप्येत् शोकं प्रत्य-
नाकारं समुदेसादौ दृष्ट्वा कुप्येत् । अपहरणं कृत्वा तत्प्रतिबद्धो
होति इति कुप्येत् । आहाहो वा आहा कश्चिद्विषयितानं कुन
ननक्ष कुप्येत् । अन्नपुंरं प्रवेगं कृत्वा केनचित्क्षिप्रधारिणा विकर्म
कृतं ततः प्रवेगं यावद् यादिना वा कनचित् मिश्रणा परितुन

इति ततो निमित्तात्स इति राजा प्रविश्याह “तं पुण रायडुं
कहं होजा केणइ किमयेव अंतेउरे अवरुं होजा अहवा जया
वा वारवावादे” तस्य पंडित्यमापित्य बुद्धिहस्तदुरप्यो । सुतं
पापय अन्नमं वारी वायुविभागतो” एवं रायडुं अभिजा ।
किञ्चित्पणं प्रसपावर्तितेहे उपकरणहारे एयं गच्छेन वेव कज्जं
ति । अयं जीवचरिचसज्जेओ तत्तत्र वगगिमो होज्जा । कुमि-
ह्जारं व्याधिक्कासुराह [सुमियमगाहुउज्जणीति] कुमित एकाकी
जयति होन अक्किमसंसासस्तथ [माहुउज्जणीति] अत्रा
अहरइस्य पतिता उज्जयिनी नगरी तत्र बहुसो माहवा प्राग-
त्य मायुवादीह हरति । अण्यदा व कृपे अहरइमाहा पतिता तत्र
केनचित्पुंरं माहा पतिताअन्वेन सहसा प्रतिपक्षं मज्झा पतिता
ततश्च संक्षोमस्तत्र किं मयतीत्याह [पहायणं ओ अज्रो नुतिरं]
पहायणं नाशनं यः कश्चिद्यत्र व्यवर्धयतवाद् स तत यव नष्ट
इति [माहुउज्जणीति] वृतात्तत्पुंरं वचनं कुमिति वा एगगि
होजा अहा उज्जयणीए अहरइमाहा पतिता होजा होमो सव्यो पहा-
इतो माहा वा पदियिषि परिसं कुमिति एगगि होजा ओ अज्रो
होउज्जाओ सो तथो वासह ” अणुया यत्तुकिं राजहोरे “वायाण-
मिभं च पडिसेज्जाति ” तस्माच्चिक्कासुराह ।

तस्य पंडित्यमागिणस, बुद्धिहस्तस दुरपयो ।

सुत्तं पाएण अकम्म-वादी वायुविभागमे ॥ ३५ ॥

आह चोदकः शोभनं स्थानं तच्छाक्या मनु कुमितरेणात्तरान-
न्वात् कोऽयं प्रकार इत्यत्रोच्यते निर्वुत्किप्रमथसाधुवाः यतोऽ
वैव गायथा अन्तेउरे इत्यादिकया राजमवपुण्ड्रिहारे उचो-
तस्तत्तत्रानवसरत्वादिहैव वृत्ता व्याख्या । तस्येति तस्य राज्ञो
जन्मेनेवमेव इत्येवं पौर्ववृत्तमाग्निः पवित्रतमाग्निं मज्जंत्त स
एवं आन्यो ज्ञानवत्पुत्रविद्यत्वात् । बुद्धिः क्षातीति बुद्धिस्तस्य
बुद्धिस्तस्य दुरात्मनः मिथ्यादृष्ट्यावृत्त्यावृत्त्यावृत्त्यावृत्त्यावृत्त्या-
न्तस्य तथा तस्य किमिवाह मूर्खमनुसमाजं पादेनाक्रम्य वादौ
वाद्वादिषसंयथः साधुनां पुरिवागमोऽपीहं स्थानं प्राप्त इत्यह-
रार्थः । समुदायायैस्तु स राजा पणित्तमन्वयना दर्शनं निन्दति
तद्वादी वा कश्चिद्यत्र साधुवादिनेन समो प्रविश्य व्यानेन परा-
जितस्तथापि न साधुकारं ददाति प्रभुत्वसाधयापि निन्दति
पुनश्चासौ साधुवादी विधादिबान्धनसमाभये शिरसि पादं
कृत्वा दर्शनीयुत्तस्तस्मासौ परपरमभवसहमानः प्रकर्षेव श्रेवं
याचादिति श्लोकार्थः ।

अकम्मार्थारभ्यतिपादनायाह ।

निम्बवगस सगासं, असइ एगाछिह वि गच्छेज्जा ।

सुत्तय पुच्छो वा, गच्छे अहवावि पदियिओ ॥ ३६ ॥

निर्धोमयवाराधयतीति निर्धोमकः । आराधकस्तस्य सकासं
मूढमसनि द्वितीयाजये एकाक्यपि कासं कर्तुं कामो गच्छेदिति
सूत्रार्थः । प्रच्छको वा गच्छेदुत्तमासं स्थिता एकाक्यपि वा भू-
ह्यवच्छेदोऽयथापि प्रतिचरितुं प्रतिचरणकरणायैव । “अकिमहे
वा सो साहू अतिमंठं पडिअज्जिकामो आयरिचसगासे य ग-
न्धि पिज्जाओ ताह अकय्य वक्खेज्जा तो संघारओ वक्खओ असह
माहणो एगगिमो वक्खेज्जा अहवा उतिमदुपडिबक्खओ साहू
सुत्तो तस्य वडु वुत्तय तदुपपत्ति य अटव्यापि कुमसि
व संकियाणि मज्जस्य व कियि ताह तथ एदिपुच्छाणिमिभं
वक्खेज्जा अहवा अतिमपडिबयरपडि गम्भइ ।

किमिदं चारं व्याख्येयमस्य ।

फिनिबल य परिरणं, मंदर्ग वा वि जाव ल मिस्त्रिजा ।

मोक्षार्णं च गिह्यार्णं, उत्सहकज्जे असंइ एगो । ३७ ।

निश्चिततन्त्रिते ते पंचेषु वक्ष्यति तस्य कोऽप्यंशः कसिचो ब्रह्मेण
 वष्यतेऽस्माकं अहं वा येन तस्य एतन्मया गच्छा वा दीनो वा तेन स-
 मंसा तेन वक्ष्यते अथ वक्ष्यति । ओ असमन्तो लो परिपश्यन् अमा-
 देनं वक्ष्ये ततो आद्य तन्मयं तु मिश्रं तस्य प्रयागो ह्वाता इदानीं
 गायत्री वा । निश्चितः प्रवृत्तः किमुक्तं सवति प्रवृत्तमप्येतत् स-
 र्वेषां पयिष्ठवर्धमाना संजातमाह । अन्येषु पथा मयातस्त ए-
 तन्मया कथं भवति (परिपश्यन् लो) परिपश्ये गिर्यैः परिपश्ये त-
 नम वा एकाकी कश्चिदसिद्धिः सन्ध्यायतिषोऽतिस्तथापुनोऽथ मिल-
 नानिवायेकाकी भवति । अ । कश्चिद्विस्तारवर्ध । इदानीं मयागच्छा-
 नुमुच्यते (सोऽयं व मिश्रायति । मिश्रायतिपयिष्ठं प्रयागो-
 ह्वाता तस्य ओसहं वा सेसहं वा सेसहं वा अभिययन् अस-
 र्वेषां वष्यतेऽस्माकं ततो प्रयागो ह्वाता वष्यतेऽस्माकं अहं वा मिश्राणो
 ततो ताह सन्ध्याहं गन्तव्यं अहं वष्यतेऽस्माकं प्रयागो यत ताह दु-
 र्यासे प्रथिययन् ताह संजातस्त असहं प्रयागि वष्यतेऽस्माकं इहा-
 न्मिष्वहंमनिका भुवःस्थितः सन्निविष्टादे एकाकी ब्रजति यदि
 वा स्वगच्छ प्रय भानः कश्चिद्वर्धयैमीष्यत । नामानयनायै अत्ये
 काकी । द्वितीयायैष्यति । कश्चं मयागच्छा प्रयागियवर्धमाना

अइसेमिनु वासेहं, असइ एमाणि लुवगरुडेउजा ।

देवकसिगम्योऽवधना-पारश्व स्रौरहिरिं च ॥
 कोऽहं मतिस्वयंप्रभो सो आनह जहा पयस्स सेहस्स सह-
 जणज्जाया मायणा तां सो जणह एयं सेहं अणवेहं जह अणवेहं
 तां ये पला च कोऽहं पण्यज्जंततो सो ब्रह्म हंसावसिस्स पण्णाभि-
 त्तिपि यं विज्जित्तं । इदानीमकथ्यते ॥ अत्रिशाव । का कसिप-
 भिनवप्रमज्जितं त्रितियंऽसति एकाकिनमपि प्रवर्त्तयेत् । अत्रज-
 ननयवह्मद्वार । इदानीं देवताचारम् (देवकसिगमि) इह कसि-
 गमस्तु जगवपस्तु कंचनपुत्रं तस्याप्यवस्तु बहुस्तुषा बह्मणा बहु-
 त्तुषा देवकसिपरिवातं तं अणय सिस्सणं दुत्तुष- । बह्मणं सत्ताचुमिं
 ववत्ति । तत्स य गच्छंतस्स पंथे बह्ममहात्म्यो कम्भो तत्स य
 ष्ठा देव्या मदिलकपुं विगठित्ता कहुणकलुणानि रोच स
 तेन विष्णु एवं विहवधित्तिपि ततो आचारिस्स कंत्तं जाया ।
 तां कोहं किसा मा एवं पेशेहि तांहे कम्भस्स पुत्थिया कि पु-
 ष्मसलीसे कसि । सो जणह कि मम योषं रोचयंस्व आचारि-
 त्तो अणव कि कर्त्तं का सा महज्ज । अणवेयस्स कंचनपुस्स
 देव्या एवं च अह्य सखं महाज्जस्सप्याहं ज्जमविज्जहि सि
 त्तं क्वाकामिस्ति । तेने य साण्णो पयस् सममज्जितं च क अन्त्य ग-
 मेस्संति सि । अतो क्वामि आचारिपि अणियं कर्त्तं पुण एवं पि
 काभिरिज्जि । सा जणह ज्जो तुण्णं कम्भो पारणव कुटं मि-
 त्तस्स तं से बहिरं विहस्सतिपि । जह एवं होत्ता तो पत्तिपण्य
 तं च धेणुण कम्भस्सप्याहं पत्तेसु योयं योयं विज्जिआह जय देसे
 तं सज्जायं आहि तथ य जलप्याहो पजविस्सतिपि सुणिज्ज
 त्तो नं एवंति आचारियस्स पत्तिचं । तांहे वित्तिपिबसे तदेव
 त्तहो ज्जहांतं ततो आचारिपिं सव्हेसि अण्य पत्तेयं तं
 तदेवं तं सज्जायस्स पत्तायंति जत्थ तं पत्तं ज्जानं तत्तु मि-
 त्तंसा यं पण्णागि होत्ता । उक्ते देवताचारम् । अथाचार्यध्यायम् ॥

चरिमाए संदिद्धो, उग्गहे उए मत्तए गंठी ।

इह एकयउस्सगो, परिच्छया मत्तए समणं ॥ ३९ ॥

चरिमा चतुर्थी वीरवी तस्मां संविद्ध उच्च बहुत स्वयाऽनुकर
 गन्तव्यं सञ्चान्निद्रिकः साधुः सत्त्वसायापेक्षमाचरणोक्तः किं
 तेन सत्त्वानुकराचरणं पञ्चपदसायापेक्षमाचरणं माचर्षं
 च तेन गच्छता साम्राज्यतन्निगन्तव्यं द्वाविमा मा दृष्टव्यं मन्तु-
 येकृषीं स्यात् संयमसायान्निद्रादिकः संयमं तिष्ठति (इह
 रति) आग्निप्रदिकाजायेति कालसंयमः च मन्मथप्रस-
 रणमापतिवत् ततः उत्तरोत्तरः कृतावस्यः किं कर्षवर्तमाना (वरी-
 त्तापमिति पञ्चकाः को वा पति मन्मथतर् मन्त्रते को वा न प्रय-
 तते इति स्वयमन्मथमन्त्रे ते च प्रसिक्तमन्मथतर् तथैवामन्तु-
 र्त्तमानमासासत्वे कदाचिदाचार्याः जलवपुष्वी सामाचार्यी प्र-
 कृतेयुरपुष्पवत् सत्त्वानु तन्मामन्त्रेऽपि को भिन्नो तुभ्यं स
 मन्मथकालसुपरिवर्तितः

गरुडेज्जा काण्डसन्ने, अपुग्गहो कारुणाणि दीविता ।

अमुगो एत्थ समत्थो, अपुग्गहोउजयकिङ्कम्मं ॥४०॥

कतमस्सापुत्तमं गमयन्तस्सत्तमं आचार्येयाकथयणान्तरं स-
 र्वेऽपि साधय यत्तं भवति अहं गच्छाम्यहं गच्छामीति । अमुप्रो-
 यं स्तोत्रं तत आचार्येयाकथयणकार्येण हविर्बुध्वाङ्गी द्वा-
 पत्तया स्वयं प्रवेश्य इत्तं अन्त्यमुक्तं न कार्यं समर्थः स्वमः । त-
 तत्वा योऽसावर्ण्येणोक्तोऽयं क्रम इति स जगत्समग्रो मेऽयं ततः
 को विधिस्ततः सर्जिगमिषुः साधुवार्त्तायस्य वैश्यसाधुवार्त्ता-
 करोति । यदि पण्येयं बहुस्तः शेषाग्रामपि वैश्यसाधुवार्त्ता व-
 र्त्तमानं करोति । धर्मासौः गन्तुमानः साधुवार्त्ता रत्नाधिकस्ततस्ते
 साधयस्तस्य वैश्यसाधुवार्त्ता विदुषां तदुभयकृतिस्त्ववार्त्ता-
 ततः सङ्गमस्साधुः किं करोति जिगमिषुः सङ्गः ॥

पोरिभिकरणं ब्रह्मया, करणं दोषं पुंनष्टे दोषा ।

सरणमुयसाधुसम्मी, अंतोषहि अनंतजावेणं ॥ ४१ ॥

यद्यसौ स्यौक्रमे वास्यति ततः प्रादोषिकाः तत्र पौरुषा करो-
ति । ब्रह्मचा पततेत्येव वास्यति प्रयोजनमन्तास्तत्तत्र पौरुषीक-
गच्छति सञ्चिति । एतौत्पौरुषीकप्रकरणमयं वेति । पुनरिति । अथ
कृत्वाऽऽचार्यः पृच्छन्ति । प्रपञ्चसि वासायस्यहिति । तत्र
न पृच्छन्तः (दोषं दुष्कुणा दोस्तसि) द्वितीयवारमपुच्छन्तः दोषा
बह्वन्मायाः के वा तेत्याह (तस्मिन्नि) स्वरूपमादौष्यैव्यं सं-
जातमेवंविधमन्यथा द्यवस्यति कार्यमन्यथा कदाचित् संविद्यते
(सञ्चिति) कुतमादौष्यैव्यं ते तत्राचार्य न विद्यते यस्मिन्मि-
मांसो मेप्यते तद्वा कार्यमन्यथा तत्र नास्ति (सासुचि) अथवा
विकाहे सासुः कस्मिन्विधस्यात्मानाद्वागतस्तेन सञ्चितं यथा
स भावायैव्यं नास्तीति (सञ्चिति) अथवा संह्रीं भावक
प्रायतः तेनाप्यवस्य (अंशेति) अम्यत्ततः कल्प प्रसिद्धक
केनविधुत्सुचिं यथाऽऽत्मकमप्येवंविधाः साधकः अस्त्वत्तं वा
ततो गता भूता वा (बहिंसि) बाह्यतः प्रतिभयव्यं कुतमन्य-
स्यै कदापनं केनचित् [अज्ञायेव्यंति] योऽसौ गन्ता सोऽऽत्म-
व चञ्चिकमिमुकात्त यत्तत्ताचार्योय मन्संघाटिका गन्तव्यं तत्तद्वासा
प्रियते केनचित्ताह्वयं यदि पुरस्सौ हिता न प्रयोधन्यतः ॥

बोद्धव्यमप्यनिबुद्धे, गुरुबन्धनघट्टणा-अपनिबुद्धे ।

निष्कसनिमन्त्राह, द्रुं चिह्नव्यां पुच्छे ॥ ४३ ॥
अथेतयमि सति तस्मिन् गन्तारि बोधनं गतिार्थः करोति ततः
अधुक्वायावार्थस्य समीपं गत्वा च यथावार्थं विबुद्धस्त-
तः शीघ्रं गच्छति ॥ अथाप्यापि स्वपिति ततः घट्टना
परिपाद्यैः शिरसाद्यनाद्यन्नं क्रियते ॥ अथासौ प्रतिबुद्ध एव

विस्तार्यै भाष्यकृदाह ।

संथरमास्तस्स विही, आचारदसासु वसितो पुर्व्वि ।

सो चेव य होइ विही, तस्स विज्ञासा इमा होति ॥

संस्तनम् नाम उच्यते यः मृजोक्तविधिना प्रतिमाप्रतिपात-
योग्यतामुपागमः सासिक्कादीनां च प्रतिमानां मध्ये यां प्रति-
मां प्रतिपन्नतां सम्यक्परिपात्राद्येन कृतस्तस्य संस्तनमेव विधिः
समाचारी । आचारप्रधाना दशा आचारदशास्तान् दशाङ्कतस्क-
न्धेष्वित्यर्थः । सिन्धुप्रतिमाप्ययने पूर्वे वर्धितः स एव इहापि
अस्मिन्मध्यस्थितसूत्रम्याख्याप्रस्तावे परिपूर्व्वो भवति हातव्यः
नस्य प्रस्तावायानत्वात् । तथाहि एककिविहारप्रतिमामुपसं-
पद्य विहरेदित्युक्तं ततः साक्षात्प्राप्ता एककिविहारप्रतिमेति
भवति । तद्विधिप्रकरणायसरः । केवलं सकलमिन्धुप्रतिमाप्यय-
नं प्रतिपाद्य इति तत्र एवावधारणीयः । इह पुनस्तस्यैकाकिवि-
हारप्रतिमाविधिर्निर्माणा कल्प्यः । यथा ईदृशस्य एककिवि-
हारि प्रतिमाप्रतिपत्तिः कल्पते अनेन च प्रकारेण प्रतिपद्यते ।
ईदृशस्य एककिविहारिप्रतिमाया अयोग्य इति । सा इयं वक्ष्य-
माणा भवति । तामेवाभिधित्युच्यते ।

धरतडगिस्तीहुपचइय-मिक्वपरिकम्मकरण दो जोहा ।

करणेलगच्छस्वभुग, गच्छापमा ततो नोती ॥

परिकर्मकरणेनैव इहानीतो तद्यथा गृहेऽवस्थितः शकुनिर्गृहश-
कुनिस्तथा सिंहश्च वने व्यवस्थितः इति ग्रन्थेने तथा । (पञ्चदशसि
कल्पति) प्रवृज्जनं प्रवृजितं प्रव्रज्या इत्यर्थः । शिक्षा प्रहणासेवन-
रूपं शिक्षाद्विकं एते द्वे द्वारे वक्तव्ये एतच्च शेषज्ञानागमार्थप्रह-
णादीनामुपलक्षणमतस्तस्यापि वक्तव्याभिः । ततः परिकर्मकरणं
वक्तव्यं तद्वन्नन्तरं परिकर्मितः परीक्षायां द्वौ योक्तो दृष्टान्त्येनो-
पन्यस्यन्तौ । ततः स्थिरीकरणनिमित्तं तस्योपसर्गावधारणाना-
यां सुत्रावधारणव्यवस्थितैरुक्ताङ्करूपं कृतकद्विकक्षानं वक्तव्यम् ।
तत्र एवं कृतपरिकर्मा सन् गच्छापमा स्वर्बेनुकुप्यकशोपगमा-
रामकपात् गच्छाङ्गिर्गच्छति । एव गच्छापमासंज्ञेयार्थः ।
संप्रति सिंहदृष्टान्तं भाषयति ॥

वासगमयं तु पोमति, चैवपूर्ति सज्जिण्या सावं ।

वारेइ य ठुर्द्धं, जाव समर्थं न जायं तु ॥

शकुनिका पक्षिणी आत्मीयं शावं (वासगमयति) प्राकृतत्वा-
दाद्याकारस्य शोपः आवासो नीरुमावास एवावधारितफलं तु-
रेवकारार्थः आवासकगममेव शावं चक्षुष्यैरुपलक्ष्यगच्छेत् । पुष्पा-
ति पुष्टीकरोति । यदि कथमप्यसंज्ञानपक्षांस्त्रिपाक्षवापसेनावा-
साद्विजिगमिषुसुंयते ततस्तनुसुंयमानं वाच्यति प्रतिषेधय-
ति । सा चैवं तावकरोति यावन्समर्थो न जायते । गाथायां तु
नर्पसत्सिन्देशः प्राकृतत्वात् । समर्थम् जातः सख प्रतिविध्यते ।
ततो निरुपद्रवं स्वेच्छया विहरति । भावितः शकुनिदृष्टान्तः ॥
संप्रति सिंहदृष्टान्तं भाषयति ॥

एमेव वणे सीही, सा रक्खइ जावपोयं गइछे ।

खीरमिडपिसिषच्चिन्वय, सा खायइ अरिययाइ पि ॥

एवमेव शकुनिकागमनैव प्रकारेण वनेति विमिश्रिते इत्याह गह-
ने अतिशयेन गुपिते स्थिता सती सिंहो शावपोतकं शाव एवा-
निरुपुत्वात् पोतः पोतकः शावपोतकस्मै रक्षयति । व्याख्या-
ज्यस्तथा क्षीरेण स्नानेन मुञ्चवर्धितपिशितेन च तावदानीयं
शावपोतकं पुष्पाति यावत्स्थीमपि खाति ॥

यारियममारिपहिं, ता तीरावेति आवपहिं तु ।

वणमहिहसिधवग्गण, पचेलो जाव सो जातो ॥

वनमहिवादीनां शावकैर्मरिहरमरिहैर्वा तावन्सामान्ययाचं
तीरपते समर्थकरोति यावत्तेषां वनमहिहसिधवग्गणानां
स्वयमेव व्यापार्यते प्रत्यक्षः समर्थो जातो भवति । कृता सिंह-
दृष्टान्तजावमा ॥

सांप्रतमनयेरेव निर्दशनयोक्पमानार्थमिदमाह ॥

अकयपरिकम्ममसहं, दुविहा सिक्खा अकोविमवत्तं ।

पदिवक्खेण ठवमियो, सज्जिगसिहादिठावेहिं ॥

न कृतानि परिकर्माणि वक्ष्यमाणानि येन स तथा तद्वन्नप-
रिकर्माणमकृतपरिकर्मत्वादेवासहमेकाकिविहारप्रतिमां प्रतिप-
न्नुमत्समर्थम् । तथा श्रिविधायां शिक्षायां प्रहणासेवनकथायान-
कोविदमनिक्रमः । तथा श्रुतेन वयसा वा प्राप्तयोग्यतायां (पदि-
वक्खेणति) ये ये प्राक् शकुनिप्राप्तसिंहाशकात्मनो सजातपक्-
त्वाद्यं गुणा उक्तास्तेषां प्रतिपक्षेण प्रातिवृत्त्येनासंज्ञातपक्त्वा-
दिना विविधाः शकुनिसिंहादिशावका प्रादिशृष्टाद्वि व्याप्रादिप-
रिग्रहस्यैकमितस्तथाहि यथा शकुनिप्राप्तोऽसंज्ञातपक्षो यथा-
वासाङ्गिर्नित्यं स्वच्छन्दमपरिभ्रमति ततः स काकद्विहादिच्यो
विनाशमाप्तिशक्तिः । सिंहप्राप्तोऽपि यदि क्षीराहारो गुह्यातो
विनिर्गत्य वने स्वेच्छया विरहते ततः स्यापि वनमहिषया-
प्रादिभिरुपहत्यते । एवं स पुष्पकुलपरिषत्तमो श्रिविधशिक्षाया-
मकोविदः श्रुतेन वयसाऽप्राप्तयोग्यताको यदि गच्छेदुक्ताकिवि-
हारप्रतिमाप्रतिपत्तये जिग्मिषेच्छति ततः स नियमाश्रमाविवा-
धनां संयमोपवाराधनां च प्राप्नोतीति । तदेवं "धरतडगिस्तीहुपि"
व्याख्यानम् । संप्रति प्रवृजितगिस्तीहुपि द्वाराणि वक्तव्यानि ।
तस्मिंस्त्राहिं का चेत्यं गाथा ।

पवज्जा सिक्खावय-सत्थग्गहणं व अणियतो वासे ।

निष्पत्तियवीहारे, सामायारी तिती चेव ॥

अस्या व्याख्याने कल्पे सविस्तरमुक्तम् नु देशतोऽर्थमात्रम-
भिधीयते । प्रथमतस्तद्वत्प्रव्रज्या भवति । सा च त्रिविधा य-
म्यभ्रवणतोऽभिसमागततश्च तत्र या आचार्योपदिच्यो धर्मदेशः
नामाकर्तव्यं संसारविरिज्य प्रतिपद्यते सा धर्म्यभ्रवणतः या पुन-
र्जानिस्मरणार्थिना सा अभिसमागततः प्रवृजितस्य च शिक्षाप-
दै प्रवति । शिक्षा च त्रिधा प्रहणशिक्षा प्रासेवनाशिक्षा च ।
तत्र प्रहणशिक्षा सुत्रावगतास्मैव आसेवनाशिक्षा सामचार्य-
ज्यसमं शिक्षापदनन्तरं चार्थप्रहणकरणं तदनन्तरं कामिनयो
वासो नानादेशपरिभ्रमणं कसंयम्य शतमन्त्रेण नानादेशीयश-
ब्दाक्षौशज्ञेन नानादेशीयजापान्मकस्य सूत्रस्य परिरुद्धपूरणार्थ-
निर्णयकारित्वात्पुनरुच्यते । तदनन्तरं वाचनप्रदानार्थिना गच्छस्य
निष्पत्तिनिष्पादनं कसंयम्य । तदनन्तरं विहारोऽप्युपगतो विहा-
रो जितकल्पादिप्रतिपत्तिस्वरूपः करणीयः । तस्य च विहारस्य
या सामाचारी सा वक्तव्या । तथा स्थितिजितकल्पादीनां क्षेत्रे
कादादिचारिषु चिन्तनीया । तत्र प्रवण्य, शिक्षा, पदमथप्रहण-मनि-
यतो वासः, निष्पत्त-विहारः, सामाचारी इति सप्त चाराणि प्र-
तिमाधामुपयोगीनि । तथापि प्रव्रज्या शिक्षापदमथप्रहणं चेति ।
त्रिणि द्वाराणि प्रतिमां प्रतिपत्तुमात्मस्य नियमतो जवति शेषार्थां
जजना तथा चाह ॥

पवज्जासिक्खावय-मत्थग्गहणं च सेसप भयणा ।

सामायारिषितेसे, नवरं बुचो उ पडिमाए ॥

प्रथमया प्रथमजं शिक्षापदमर्थप्रथममनियतो वासः शिक्षाद्विक्रमये
प्रथममर्थपरिज्ञानमित्येतत् अर्थप्रतिपत्तिकोर्नियमेन भवति शैथिके
अनियतवाचित्तिविरूपसिद्धाज्ञाकारितिके भजना विकल्पना य आ-
चार्यवर्षादहस्तस्य नियमादिर्वं द्वारयमस्ति शेषस्य तु नास्ती-
त्यर्थः । विहारः पुनः प्रतिमाप्रतिपीतज्ञापुःस्वयेव सामाचार्यो
अपि जिनकल्पिकसामाचार्यो तौ विद्येयोऽस्ति नवरं सामाचार्यो-
विशेषः प्रतिमायां प्रतिमागतो दशाश्रितस्कन्धे त्रिभुजप्रतिमामध्ये
योऽन्य उक्तः प्रतिपादित इति स न पुनरुच्यते । संप्रति परिकर्म
करणं वक्तव्यम् । तत्र पर आह ननु तत्परिकर्म किं गच्छ एव
स्थितः करोति तत गच्छाद्विमर्त्यति । सुरिराह ।

गणधरगुणार्हिं लुचा, जति अशो गणधरो नखे अग्रिय ।

निगमति गणतो इहरा, कुणति गणो चैव परिकर्म ॥

यदि नास गणे गच्छे अग्रेयोऽन्यगणधरः गणधरपर्याह स्वर्थः ।
गणधरगुणोक्तो विद्येत न च प्रयोजनात्तत्र गतस्त्वतस्तं गणे
स्थापयित्वा गणादिनिर्गच्छति विनिर्गत्य च परिकर्म करोति ।
ननरथा तथाविधान्यगणधरमुक्तगणधरताहोत्रावे गण एव
स्थितः सत्परिकर्म करोति अत्र पर आह ननु नेन पूर्व-
स्थितं शिक्षां शिक्षमाणोनास्मा भावित एव ततः किमिदानीं भा-
वनानिः परिकर्ममनयेत्यत आह ।

जइ विहु बुविहा सिकखा, आइझा होति गच्छवासाम् ।

तहसि य एगविहारो, जा जोगा सीए भावैति ॥

अथपि द्विविधा शिक्षा आद्यसूत्रप्रकरणसामाचार्योपसेवनज्ञाणा
भवति गच्छावासे तथापि गच्छावासे योग्यतातः एकाकिविहा-
रं यथोच्य शिक्षा तथोच्यसामाचार्यपदमासत्तथा स आत्मानं
नयति तद्वनसामाचार्यन्यासश्च पञ्चमनिर्वाणानिर्भवति ।
ततस्तामिर्निर्वाणतः आत्मानं परिकर्मयति ।

तवण सणेण मुणेण, एगणेण वणेण य ।

तुसणा पंचहा बुचा, पकिमं पकिवज्जो ॥

प्रतिमां प्रतिपद्यमानस्य प्रतिपत्तुमाश्रयं तुसना परिकर्मणा ।
पञ्चधा पञ्चप्रकारा प्रोक्ता तद्यथा तपना न्यवेन सुणेण एकत्वेन
बलेन च । तत्र तपोनायनाप्रतिपादनायमाह ।

चउजणेण उ जते, छडेहिं अट्ठमेहिं दसमेहिं ॥

वारसउदसमेहिं य, धंसो धीमं तुलेअप्पा ।

प्रथमतश्चतुर्थेन वतते । किमुक्तं भवति । क्रियमाणे नियमेन श्री-
वारान् चतुर्थं करोति तत्र यदि त्रिरपि हते चतुर्थं क्राम्यति
ततस्तावद्वन्यस्यति चतुर्थं यावच्चतुर्थं कुर्वन् प्रमापि न कृता-
म्यमुपयति । एवं चतुर्थेन यत्निष्ठा त्रीनारान्यहं करोति तत्रा-
पि यत्ति वारचर्यं हते वष्टे कृतममुपयति ततश्चतुर्थं वत् वष्टेऽन्यथा-
यं तावत्करोति यावत्सस्यापि करणे स्थानिनोपपद्यते एवं
पष्टेरात्मानं प्रावयित्वा अष्टमेशीयति । तत्कन्तरं दशमैस्ततो
डादशैरुपसृज्यते ततोऽनेन प्रकारेण बोरसादिभिश्च धीरे
धृतिमान् आत्मानं नुवत्यति परिकर्मयति स च तावत्सुवति ।
वाचस्पत्यसाम्ना सोपसमोऽपि न बुधाद्यानिमुपगच्छति उक्तं च ।

जाव गच्छतो पोरिसि-भाई नेवो उ तं तिगुणं ।

कुणइ बुहा वि जइडा, रिगिन्दिसीहेण दिह्ठो ॥

एकं ताव तवं, करोति जइ तेण कीरमाणेण ।

हाणी न होइ जइया वि, होज उम्मास उवसमो ॥

तत्र यत्तुक्तं चतुर्थपिबु नान्वदन्मासं करोति यावत् कस्यान्य-
ति तत्र गिरिन्दीसिंहकृष्णतः । तथाहि यथा सिंहो गिरि-
न्दीतरद् परतटे विहं करोति तथा अनुक्रमेण बुद्धाणुपसतिः ततः
ततः भया गन्तव्यमिति संबन्धः सीहेणोदकवेगोभाषयित्वा । ततः
प्रभावोच्योत्तरति । यत्वं प्रमाहस्तवाचरणं करोति यावत्त-
माः सन् सकृन्नामपि गिरिन्दीं शीघ्रं तरति । एवं साधुरपि यदि
चतुर्थं वष्टमष्टमादि वा श्रीद वाराद् कृत्वा कृतमं धाति ततश्च-
तुर्थीदिकं प्रत्येकं तावद्वन्यस्यति यावत् कस्याम्तीति । तथा
ध्यानैव सिंहदहस्तयोऽजनामाह ।

जइ सीहो तइ साह्, गिरिन्दिसीहो तनोषणो साह् ।
वेयावचकिंसीतो, अजिजरीयो य आवासे ॥

यथा सामान्येन शुद्धां वर्षमानः सिंहस्तथा गच्छे वर्षमानः
साधुर्यस्य च गिरिन्दीमुत्तरद् अर्धमासकणं प्रवृत्तः सिंह-
स्तथा तपोवचः तपःकरणायासप्रवृत्तः साधुः । एवं चतुर्थं-
ष्टादश्यादि तत्र कुर्वन् स आत्मैवावृत्त्यकरो जातव्यः । कस्मादि-
ति चेदुच्यते । यस्मान्न तपसा पूर्वसंखितं कर्ममूलं शोधय-
त्तास्मन् एवोपकारं वर्त्तते । ततः स आत्मैवावृत्त्यकरः एवमा-
त्मनो वैवाक्येण अज्ञानतः सन् (आवासि) अग्रह्यकरणीयं
योगेन न भिन्नोमा नयति । ततं तपोभावनाद्वारम् ।

अनुना सत्वभावनाद्वारमाह ।

पढमा उवस्सयमि, विट्ठापा वाहिं तइया चउकमि ।

मुअपरमि चउरथो, पंचमिया वट मः।णमि ॥

प्रथमा सत्वभावना उपाभ्यं कथमिति चेत् उपाभ्यस्तानि-
कि प्रथमया प्रतिविबुलमवतिष्ठते स च तथावतिष्ठमानो मू-
षिकमाजारादिवस्त्रोन्मर्शनादिभ्यं तावद् जयति यावत्सत्परा-
नादिभावे रोमैर्द्विदमावकरमपि नयं नोपजायते । उक्तं “उ-
म्ह-
स्स व अइयस्स व, सुसियमादीहि वा निसिचरोहिं । जइ न वि-
जायइ रोमु-मामो वि तइ चैव वारोऽवा ” इति या सत्वभावना
उपाध्यस्य बहिरुपपञ्चे तत्र हि प्रतिमां प्रतिपन्नस्य बह्वनं
माजोरादिजं संजयति । ततस्तज्जयायं द्वितीया । नवसत्वभाव-
ना तृतीया सत्वभावना चतुर्थे तत्रातिप्रभूततरं त्रिविधं तस्करा-
रत्तिकस्वाप्सादिन्यो भयम् । चतुर्थी शून्यपूरे । पञ्चमीका स्मरान-
। तत्र हि यथोत्तरं त्रिविधेना त्रिविधशेतरा त्रिविधा वथा उक्तं च
“सविसेसतरा वाहिं, नकरावरत्तिकसावयादीया । सुअवमसा-
णेसु य, सविसेसतरा जये तिविहा ” यतानिः पञ्चमिरपि सत्वभा-
वनाभिस्त्रयवद्वारमानं भावयति यावद्विधा राणी वा देवैरपि
भीमकपैर्न जावयितुं शक्नते । उक्तं च “ देवेहिं नेसिया अवि-
दिया वा रातो वा भीमकपेहेतो तावत्तमावणा वहाति जरे नि-
ज्जुतो संगल ” । गता सत्वभावना ।

संप्रति सूत्रभावनामाह ।

उकविठोवकविपाई, मुपाई करइ सोयव्वाइ ।

भूचट्टपोरिमीतो, दिणं य कासे अहोउत्ते ॥

सोऽभिहृताप्रतिमाप्रतिपत्तिनिमित्तं परिकर्मकारी साधुः स-
व्योमयपि सूत्राणि उत्कथितोऽप्यकथितानि करोति । किमुक्तं भवति
उपरितनावारम्योन्मर्शनाद्योऽन्तरनिः शुद्धात्ता समारज्य कर्मणो-
पयुर्बर्धनाहते । एकात्मरितया एकप्रहणेन सर्वं बुद्धाणां ग-
तावत्परावर्तयति वाक्यव्यस्तः । ततः उपरितनागमार्गाज्य-
मुक्तिं मुञ्चन् सर्वमगुणितं तावत्परावर्तयितुं गुणयति

बाध-सूत्रमित्यादि । ननु पूर्वमपि तस्य स्वाध्यायमिव सर्वमपि
भुतं भवेद्विदुषमतिपरिचितमेव ततः कस्मादेवमित्याजीमन्वय-
ति उच्यते काष्ठपरिमाणवधोपनिषत्तम् । तथा हि स तथा
सूत्रमाचारानामन्यपूर्वगतपुत्रीयसूत्रकर्मकारेण परावर्तयति ।
यथा उच्यते वासपरिमाणं यथोक्तव्यमवधारयति । तत उच्यते वास-
परिमाणवधारणात् उच्यते वाससिन्धवासपरिमाणवधारणे तस्मा-
न्निष्पन्नं लोकात्मकस्य भुक्तौ देवीकस्यान्यं देवीक्याः पूर्व-
बीजिर्दिनामासुपलक्ष्यमेतत् । रात्रीणां च दिनरात्रीन्यां वाऽहो-
रान्नामेवं मुहुर्नाम देवीक्यादिनाम अहोरात्रोक्तं कालं काष्ठ-
विषये जानाति । उक्तं च । “अहं वि से वयादीं, सन्नाममिच प-
रिचियं सुयं तस्स । काष्ठपरिमाणहेतुं, तदावि सल्लु तज्जयं कुण-
ति । उस्सात्तीलां पाणु, ततो य योवोततो वि य मुहुत्तो । मुहुत्ते-
हि पोरिसीतो, जानंति नि न्नाय विवसा य” इति सूत्रभाषणा ।

संमतिमेकत्रायनामाह ।

अस्मो देहतां अहं, नाणं चं जसस पवमुव्वरं ।
सो किं वि साहरिक्कं, न कुणइ देहस्स जगेवि ॥
अहं देहादन्य इत्येवमेकत्रभाषणाय पश्य साधोः परिकर्म-
णां कुलेनः शरीरादात्मा मानात्मसुपलब्धः स दिव्यादियु उप-
समेवेलायां देहस्य अङ्गेऽपि विनाशेऽपि किञ्चित्पि (आह-
रिक्कमिति) उच्चात् न करोति । गता एकत्वभाषणा ।

संमतिं बह्नायनामाह ।

एमेव य देहबभं, अजिस्समासेवणाए तं होइ ।
हावकमग्गे उवया, आमाकिंसारे य जोग्गावि ॥
एमेवमेकत्रभाषणं प्रकारेण बलजावनयापि देहस्तथा भावयित-
व्ये यथा देहस्य कर्त्तव्येषु योगेषु बलं न हासितुमशक्यंति
ननु तपसा कियमाणेन निश्चयतो देहवशतःपुण्यगतिः ततः क-
थमुच्यते बह्नायनया तथा देहो जावयिन्मयो यथा देहबलं
न हासितुमशक्यंति सत्यमेतत् किं तु देहबलं भूतिवशसूच्यार्थं
ततोऽपि जावयिन्मयो यथा येत यथा देहोपचयेऽपि
भूतिः समस्सादवन्ती समस्सादमतिरतां समुपजायते । यथा प्र-
ज्ञामपि परोपदेवसूयमतिस्वोपसर्गापि ब्रह्मया योचयति । तथा
चेत् “कामं तु सरीरबलं, हायति तवभावणा पसुत्तस्स ।
देहाचपे वि सत्ती, जहं होति धित्ती तहा जयइ । करिणो परो-
सहचमू, जइ उव्वेज्जाहि सोवसग्गावि । दधुरपहकर वेणा, जय
जण्णी अयसत्थाणं ॥ धितिपणियसककण्ठो, जो होइ अणा-
इसो तमव्वहितो । बह्नायनयाए धीरो, संपुण्यमणोहो
होइ” ततोऽपि च सर्वं अपि भावना भूतिवशसूच्यत्वात् ।
विशेषतो भूतिवशभाषणा जावयितव्या । प्रबलदेवाद्युप-
सर्गोपनिषतेऽपि स्वकार्यं साधयति न कलु धूतेः किञ्चि-
दसाध्यमस्ति । आह च । “चित्तिवशसूच्यत्वात्, इवन्ति-
सत्तावि भावणा तावा । तं तु न विज्झइ सत्तं, च धिहमेतो
न साहेइ” । तत्तत्तपोवशसूयमतीनामतीकृत्यसेवनाया ज्ञातिः ।
अतोपमा दृष्टान्तो लक्षको मल्लभ न केवलं लक्षको मल्लकश्च
दृष्टान्तः किं स्वहृदयकारश्च किञ्चिदपि स्मर्याह । यो ज्ञापितः
परिकर्मिर्न इत्यर्थः । यथा च दृष्टान्तामिति भाषणा । लक्षको
ऽन्यात् कुर्वन्नायसप्रकर्षवशातो रज्जावपि भुक्तं करोति । मल्लो-
ऽपि करमाति पूर्वं कुर्वन्नायसप्रकर्षे कावेन कृताभ्यासः पश्चाद-
न्येन प्रतिमल्लं जयति । अन्धकिशोरोऽपि हस्तयादिभ्यो अन्धं शृङ्गानो
कुञ्जं उत्तराण्यं प्रथमतः स्थाप्यमानोऽभ्यासप्रकर्षवशतो न मनाग-

पि तद्वन् करोति । तथा च सति संज्ञाने हस्तयादिभिः प्रत्येक-
मपि न प्रज्जुगुपयति । एषा दृष्टान्तभाषणा । दृष्टान्तिकयोऽना-
न्विष्य यवमभीहनासेवनाया तपसा न ब्रह्माभ्यति सत्त्वावस-
न्नतो देवादिभ्यो न विभेति । सूत्रतः सूत्रार्थस्मिन्तमभागेन
काष्ठं दिनरात्रिणां तावत्कं जानाति । एकत्रजावनतां यथोक्त-
स्वकोपे निस्सक्तं भवति । बलभावनतोऽन्यत्र यद्विमतः प्राणा-
न्त्येऽपि नास्मानं सुभति । तदेवं परिकर्मणोऽपि न्याय्यवत् ।
संमतिं हो जोहा” इत्येतत्तथाक्यातव्यम् । तत्र परिकर्मणि कृते
ज्ञाचयेण स परोक्षार्थः किमस्ती कुतस्यैकपरिकर्मा किं वा
नेति तत्र द्वयोपनिर्देशेन ते पचाह ।

पञ्जोयमेतीर्षे संक-कलसाहस्तिमल्लपारिच्छा ।

यदकाष्ठं जगदसुरयध, तालपिषाप करे मंमे ॥

अवर्तीपतिः प्रथोतः खरकणो नाम मन्वी । अन्यदा राज्ञः
पात्रे साहसिकः साहसिकयोपी महः समगतः । तस्य खरक-
र्षनामात्येन महाकाष्ठमग्नाने ज्ञानेन सुराघटेन परीक्षा कृता ॥
तत्र तालमालाः पिशाचस्तालपिशाचस्तस्य करे हस्तं मांसं
इत्थवान् । द्वितीयो महः आगतः सोऽपि तथैव परीक्षितः के-
वलं स तालपिशाचाङ्गुलमामय ॥ एष गाथा संक्षेपात् । जा-
यः कथानकाद्वचसेयत्तत्वेदम् । अवर्ती जणपव पञ्जोयस्य
रथो मंती संककथो नाम अथवा सहस्संति ओ जुहेइ सो आगतो
ओल्लमाभिषि रायाण विषयेऽपि रथा जणियं ओल्लमाहि ततो सो
अण मम यितो जा सहस्सजोहाणं सा दाववन् । ततो संक-
कथो वित्तेइ । परिकर्मणि ताव पयस्स सत्तं जइ सत्तमंतो ।
होइ ततो सत्तं सहस्सजोही ततो संककथेण जगल्लो सुरय-
धनो य दातुं प्रणिजो अज्ज काएहचउल्लीय रत्ति महाकाले
मसाहि अन्धवयव । ततो सो महाकालं गंतुं जगल्लं उडवेत्ता
पदवत्तं मंसं काइयं सुरं च पांउमाइत्तो नवर् तालपिस्तातो
आगंतुं हत्थं पसारति मम वि देहिस्ति । ततो सो सहस्सजो-
ही अमीतो पिसायस्स वि देइ । अणणो य ज्ञायति य रथा य
पत्तियपुत्तिसा पदियारणा पेमिया ते जहवत्तिं पालिसा
रथो संककणस्स य कहेति । सत्तं सहस्सोही एसांति
वित्तिं दिशा अणो वि आगंतुं विषयेति ओल्लमाभिषि । सोवि
तंहव परिक्खिउमाइत्तो । तालपिस्तातो आगतो । मीतो नट्टो
परिचारोहि रथो संककथस्स च जहाधितं कथिंम् । न दिशा
सहस्सजोहवित्ती” । एवमाचार्योऽपि किञ्च कुतस्यैकपरि-
कर्मा किं वा नेति तपःप्रभृतिस्तं परीक्षते । कथमिति
वदत आह ॥

न कियामति दीहेण वि, तवेण न वि नासितो वि वहेति ।

छययेवि गिते वेलं, सहति पुटो अविहत्तं तु ॥

परपच्छस्संयुपहिं, निजिज्जई दिट्ठि एगमाईहि ॥

दिट्ठोमुहवेषि य, अन्मत्थयत्तं समूहति ।

आचार्यस्तपःकारापणादिना प्रकारेण तं सम्यक्परीक्षेत
तथा दीव्येनापि तपसा न क्लान्त्यति तदा स तपःपरिकर्मि-
तो ज्ञातव्यः । यदा तु न विनासितो माजोरप्रभृतिभ्यापदादि-
भिर्न विभेति तदा सत्यपरिकर्मितः यदा तु मेघच्छेने नजसि
वसतिमध्ये वा स्थितः कियन्नतं दिवसस्य कियत्ता गतं रात्रेः
कियत्ता शेषमिति दिवसस्य रात्रौचैवं वेलां पुष्टः सत्वितया सा-
धयति कथयति तदा ज्ञातव्यः स सूत्रभाषणापरिकर्मितः ।
तथा पूर्वैस्तनुना जायाम्भूतमल्लारादयस्तनु पूर्वैस्तनुषु ट-

न्दनार्थमुपागतेषु गायार्थां नृतीया ससम्पद्यै मारुतवाय । दृष्टि-
रागादिभिर्न स्निग्धश्चन्द्रादिभिः भाद्रिहाम्नाय मुक्तयिकादादि-
परिग्रहः न सत्यते न सङ्गुण्यपाति । तथा स एकत्वज्ञापनाप-
रिक्तिमत्तो वेदितव्यः । पन्देव व्याचष्टे । दृष्टिमुक्तयानां नृयां स्नि-
ग्धया दृष्ट्या अर्कवशोकेनेन स्फारीकृतकास्मिन्मुख्यकारणेन च
उपलक्षणमेतत् । संज्ञायाविना च तत्त्वाभावात्प्रवृत्तमेकाकिवजा-
नमाश्लेषं (समूहेति) परिज्ञावर्णनं सूरयः । बतभावनामाह ।
उजयतो किं सो किं ददो, ददो किं तोया विदोहि वि ददो य ।
वीचरमापसत्तया, धितिदं समपिया जंगा ॥

बलक्षितार्थां चतुर्जङ्गं तद्यथा उभयतो धृतिदेहाज्यां कुराः
किमुक्तं भवति । शरीरेण कुरो धृत्या च कुराः एष प्रथमो भङ्गः
(किस्वदोनि) शरीरेण कुरो धृत्या च दृष्टः एष द्वितीयः (द-
दो किं तोया विदोहि) शरीरेण ददो धृत्या कुराः एष तृतीयः ।
द्वान्ध्यामपि च शरीरेण धृत्या च दृष्टः एष चतुर्थः । अथ द्वितीय-
चतुर्थौ भङ्गौ धृतिदेहसमाश्रितौ धृतिदेहविषयो प्रशस्तावेकाकि-
विहारप्रतिमायां द्वितीयस्य दृष्टधृत्याध्यव्याह । वरमस्य दृष्ट-
धृतिदेहाभ्यव्याह । यत्ने च एकाकिविहारप्रतिपक्षे कृतपरिक-
र्माणाः स्वयंभवात्मानं सुमितमनुवितं वा प्रायो जानन्ति । इत्याह
च प्रतिमाप्रतिपक्षे आचार्यान्विहृषयामि तथा चाह ।

सुत्तस्थक्रूरियसारा, सुचेण कांठं तु सुद्धं नाऊणं ।
परिचिय परिकर्म्मणं य, सुद्धं तुलेऊणं अप्पाणं ॥
तो विस्सेवेति धीरा, आपपरि एगविहरणमतीओ ।
परिणगसु य सरीरे, कयकरणा निव्वसट्ठाणे ॥

सूत्रार्थोक्तमेव शरीरेण साराः शोभनाः सूत्रार्थेऽर्जुणसाराः
सुत्रेण सूत्रपरिकर्म्मणः कांठं दिवसरात्रिगतप्रवृत्तभ्रमणमावाप-
ति सुद्धं ज्ञात्वा परिचितेन स्वजन्यलेन परिकर्म्मणा तपःप्रभृति-
परिकर्म्मणा सुद्धं आत्मानं तुलीयन्वा धीरा महात्मना एकवि-
हरणमनिका एकाकिविहारप्रतिमायाः पर्याये सुदृश्यपर्याये
प्रवृत्त्यापर्याये च भूते पूर्वगते शरीरे च कृतकरणाः कृतान्या-
मास्ताम्ब्रकाकाः प्रवर्त्तमानभ्रकास्तत्स्तुलनानन्तरमाचार्या-
दीन् विहृषयन्ति । अथ यो नाचार्यः स आचार्यं विहृषयति । यथा
जगत्पदं कृतपरिकर्म्मोदमिच्छुमि बुष्माभिरनुकृता एकाकिवि-
हारप्रतिमां प्रतिपद्युमिति । यः पुनराचार्यस्य स्वगन्धाय कथ-
यति तथा परिकर्म्मतोऽहमतः प्रतिपद्ये एकाकिविहारप्रतिमा-
मिति यदुक्तं । “परिपरागसुत्तस्थं रदिति” तद्व्याख्यानार्थमाह ।

एगुणीसवीसा, कोटी आचारवत्पुदुसमं च ।
संपयणं पुणआदि-ल्लाण तिएहं तु अन्नयरं ॥

द्विविधपर्यायो दृष्टिपर्यायो व्रतपर्यायश्च । तत्र यो जन्मत
आरभ्य पर्यायः स दृष्टिपर्यायः स च जन्मन्तः एकाकिविहार-
प्राप्ति कथमिति चेदुच्यते । इदं गर्भाष्टमप्रवृत्तजिनो विरा-
तिवर्षपर्यायस्य च दृष्ट्याद उद्दिष्टः । एकेन वर्षेण योगः
समाप्तः । सप्तमीक्षेत्रेण जातान्येकोनमिश्रशरीरि । अत्रपर्यायः
प्रवृत्त्याप्रतिपक्षेरादरस्य स च जन्मन्तो विरातिवर्षेण ताव-
त्प्रमाणपर्यायस्येव दृष्ट्यादोद्देश्यमावाह । उक्तयतो जन्मप-
र्यायो वा देशोना पूर्वकोटी । एतच्च पूर्वकोट्यायुक्तो वेदि-
नन्वं नास्त्य । उक्तं च । “एकमापदिबहस्तत्तु, गिहपरिया-
नो जहस्युणलीसा । जति परिमोती हीसा, दोणहवि उक्कोस-
देव्वा ।” क्षुत्तं जन्मन्तो नवमस्य पूर्वस्य नृतीयमेवाचारनामं

यस्तु याचस्त काष्ठज्ञानस्याजिधानात् । उक्तयतो याचद्वयं
पूर्वं बराबन्धनानुकार्येण बराहोनामिति कथ्यते । तथा को-
कश्च “भायारबन्धतर्ष, जहस्यं होह नवमपुण्यस्त । तदिव
काष्ठज्ञानं, यत्त उक्कोसाणि निष्ठाणि” । संहर्तनं पुनरादिमानं
जयानां संहर्तनानामन्वयमद्यथा तेन पुष्टं प्रतिमां प्रतिपद्ये-
मिति तत्रा स विन्दोराचरणिमितिमिति वक्तव्यः ॥

जइ विंति तीए उयेओ, आपपरे तुकरं खु वेरगं ।

आपुच्छेणुसज्जण-पदिबज्जणगच्छसमवार्यं ॥

यद्यप्यसि जयसि त्वं तथा परिकर्म्मणया उपेतो युक्तः तथाऽप्या-
त्मपरेषु आत्मपरविषयेषु आत्मसमुत्थेषु परसमुत्थेषु उभयसमु-
त्थेषु केत्यर्थः । परीवहेण्यिति गम्यते । तुकरं बहु वेगस्य राग-
निग्रहणमुपब्रक्षणमेतत् । जेयनिग्रहणं चानि हेतोर्भूय आग्रच्छन्ना
क्रियते किं त्वया कृता सम्यक्परिकर्म्मणा किं वा नेति । एवमा-
ग्रच्छन्नायां कृतार्थां यदि सम्यक्कृतपरिकर्म्मणां हातो ज्ञाति तन-
स्मस्य विसर्जनमनुज्ञा तस्य क्रियते । अनुज्ञातश्च गच्छसमवार्यं
कृत्वा प्रशस्तोऽपि ऊर्ध्वक्षेत्रकालान्वेषु प्रतिपादने प्रतिमायाः प्रति-
पत्तिं करोति । एष मायासंक्षेपाधः ।

सोप्रतमेमोय विजरीणुः पूर्वोद्धं तावद्धाग्यानयति ॥

परिकर्म्मतो वि वुच्छइ, किंयु य अपरिकर्म्ममदपरिकर्म्मा ।

आयपरोनयदोसंयु, होह दुक्कं खु वेरगं ॥

परिकर्म्मिनोऽपि सुद्धं कृतपरिकर्म्मणि उच्यते आपुच्छणे
इति तात्पर्यार्थः । यथा त्वया कृता सत्यपरिकर्म्मणा किं वा न
कृतेति किमुत अकृतपरिकर्म्मो मन्दपरिकर्म्मो वा ते सुनराग्र-
च्छन्ना इति ज्ञातः । कर्म्मदेवमाग्रच्छन्ना क्रियते इति चेदन्
आह । यत्न आत्मपरोनयदोसंयु आत्मपरोनयसमुत्थेषु परीव-
हेषु समुत्थितेषु दुःखं बहु जवति । वेगस्य रागापशमलक्षण-
मेतत् । द्वेषोपरीवहाः या तोना मा सृज प्रतिपत्तौ कश्चित्वातात इ-
त्याग्रच्छन्ना क्रियते । अथ के ते आत्मपरोनयाः समुत्थाः परीवहा
इति तात्पर्योपादयति ।

पदमवीयाइसामं, रोगे पमायिगा य आयाए ।

सीजएहारीउ परे, नित्तिहारीउ उज्जए वि ॥

प्रथमः परीवहः क्षुद्धं द्वितीयः पिपासा आदिशब्दास्तत्पर इत्या-
दिपरीवहपरिग्रहः । तथा लामपरीवहः रोगपरीवहः प्रहादिकः ।
प्रहादयः परीवहा आदिशब्दाज्ञानादिपरिग्रहः । यत्ने आत्मानं
आत्मसमुत्थाः परीवहाः । तथा शीतोष्णद्वयः शीतोष्णद्वय-
शकादिपरीवहाः परे परविषयाः परसमुत्था इत्यर्थः । नैवेदिक-
वर्षादयः पुनः परीवहा उभयक्षिप्तं जनयसमुत्थाः ।
संप्रति “करणजगच्छगति” व्याख्यानायमुपक्रमते ।

एसु ससुप्पमेसु, दुक्कं वेरमभावाया काउं ।

पुव्वं अनावितो खल्लु, स होइ एलगच्छोओ ॥

यः क्व पुन्यमनावितो यथोक्तपरिकर्म्मणया अपरिकर्म्मिनो
जवति । यथा शैल एतकाकृतस्य एतेषु आत्मपरोनयसमुत्थेषु
परीवहेषु दुःखं महत्कष्टं विराग्यजायते । उपलक्षणमेतत् उर्ध्वान-
ग्रहाभावनाच्च कर्त्तुं न शक्यते एवं रागद्वेषनिग्रहभावाच्च कर्त्तुं नि-
ति श्रावः । यस्तु सम्यक्कृतपरिकर्म्मो ज्ञात स करोत्यथनेन
वैराग्यजायतां यथा कृतकर्मणा चाह ।

परिकर्म्मणए खबगो, सेह वल्लामोदिप तिहगं ।

पाभातिपउवस्समो, कयमि पारेइ सो सेहो ॥

पारेहि तं पि भंते, ! देव य अच्युती चवेहपान्णया ।

काउस्सग्गा कंवाण-एलगमए एइ निम्बिस्ती ॥

[illegible]

जाबियमजाबियाणं, गुणा गुणस्माद् बिति तो येरा ।

वितरन्ति भावियाणं, दम्बादिषु ज्ञेयपडिवत् । ॥

आभितानां कृतपरिकर्मणामां गुणा यथा कृपकस्य भ्रमाभितानामभूतपरिकर्मणामगुणा यथा दौर्लभः कृपकस्य इति एवं आभूतपरिगुण शुद्धाः स्थितिः प्राचारांस्तत आधुक्कान्तिन्येन याद् आभितारं सत्यम् ज्ञानन्ति तेषां आभितानां प्रमाणप्रतिपक्षि वितरन्ति समनुज्ञानन्ति एतेन "आधुक्का विस्जज्ज" इत्येतद्वाक्यात्तत्तमुना पक्षिज्जानं इत्येतद्वाक्यात्तयाह । (दम्भादिशु, प्रत्यपनिवर्त्त ।) छन्द्याह । ज्यहेत्तकाभ्रावेण हुनेनु प्रशस्तमिति, अत्रापि, आभितारं प्रमाणमिति कथयिष्यामि । निरुत्तमगनिमित्तं, जतसगं वेदिकुण्ण आधायिप ।

आवस्तिथं च काष्ठं, निरवेष्टो वक्ष्ये जयवं ॥

पुर्वे समस्तमात्रे स्वयङ्कर्मभागत्यथाहो क्रमवित्या तदनन्तरमाचार्येण सकलस्वयङ्कर्मसमन्वितेन सकलसंघसमन्वितेन च निर्वह्यतेत्युक्तमिति सुमुपसंगमाभावेन सकलमपि प्रतिमापुत्राङ्गं निर्वह्यतेत्येतत्तत्त्वात् कात्यायनस्य करोति तथया " निर्वह्यन्मात्रावित्याय सकार्य मेहाह " इत्यादि । कायोत्सर्गानन्तरं च स्रुत्योक्तवित्या प्रतिपद्यते प्रत्येषां सामान्यो वन्दते पञ्चविधा च आद्यवर्षात्तु कृत्वा स आद्यसमाप्त्यकरणः सिद्धगृहात्तु निर्वह्यं च पूर्वपैकाविरहितो भगवान् ब्रजति । काचार्योऽसकलसंघसमन्वित्याः पुष्टतोऽनुब्रजति । ते च त्रिमासस्तान्ति वाचकान्स्व भगवत्सक च आघाटस्ततोऽतिरेकभावात्सक्यदास्ते यावद् । इद्विधवर्णनोऽतो भवति ततः सर्वं निर्वह्यन्ते ।

संप्रति वक्ष्यमाणवक्तव्यतासंख्येनाय द्वारगाथामाह ।

परिचयकालामंतण-स्वामणातवसंजमे य संघयणा ।

नक्षत्रावहिनिकस्वेवे, आवस्यो लाजगमणे य .॥

परिचितभूतः सन् थायस्मां काष्ठं शिकम् यस्य करोति तस्य तावत्काष्ठं सचक्रयः तथा सगुणान्मनस्यैकवर्त्म्यं तथा तपःसंभ-
 तः सङ्गमने तथा मकसेषपुद्गादि परिधियां वस्त्रेषां कञ्चन्य-
 त् वल्क्येषु तथा तावत्संख्याकां बह्व्यस्य । तथा निष्प्रेषो कञ्चन्य-
 त् तस्यैव वसत्येवञ्च पञ्चकृतेति वाच्यम् । तथा मनसादि यत्मावशि-
 द्धमप्यमवति तद्गतव्यम् । तथा गतां सृष्टिस्तचित्ताहामां यथा
 कस्यैव्यस्याप्यभूयसी । यथामनसं विहरस्तचित्ताहामां वीर्य्यां
 कस्यैव तस्यैः कस्यतित्यम् । एष द्वाराणां सचेष्टेषां यः सन्नित-
 तेनामेव न्याचित्यतुः प्रथमतः परिचितकालाह्वरमाह ।

परिचितसुभो ज मग्गसिर-मादि जाते उ कुणति परिकम्पं ।

एमो शिव सो काहो, पुणरेव गणं उवगमिम् ॥

परिचितप्रत्यक्षमभ्यस्तं स्वीकृतं भुक्तं येन स परिचितभुतः
सम्प्राप्यार्थिभ्यामसमाधिं कृत्वा यथार्यस्मिन् करोति। एष एता-
वदप्रमाण एव साधोः प्रतिपाद्यतायापिपुस्तोर्जायमप्येव उक्तपक्षः
कारः परिचितमपि एतावदावधारणोक्तपरिचितमपि कारा-
न्तरं न बध्नायवधारणप्रतिमां प्रतिपिपुस्तुतयापि अयस्य मु-
ख्यं बध्नाकारासंभवात्कः समीपवर्तमानावधारणस्य हत्यर्थः। त-
स्मिन्वर्तमानावधारणमुपपि ग्रहं न पुनरेवधारणमिति। स्वयङ्गमिति
एवं तद्वदुपकारितुमसम्भवात्। अतरेव तदवधिरोधपरं विवृणोति।

जो जनि मासे काहिति, पन्निमं सो तत्तिष्ठ जहमेण ।

कणति मणी पदिकम्मं, उक्कोसं जावितो जाव ॥

या मुनिर्देव (यावत्) मासाश्च प्रतिमां करिष्यति स तति (तावत्)
मासान् जघन्येन परिकर्म्य करोति तद्यथा मासिकां प्रतिमां
प्रतिपितुस्तर्ह मासं द्वैमासिकां द्वौ मासौ त्रैमासिकां त्रीन् मासान्
यद्येवास्तस्यमासिकां सप्त मासान् यद्येव च चतुर्मासैर्वाऽप्येव स
यथा मासिकः परिकर्म्योऽष्टमासे स्यात्प्रायश्चित्तः। एतेनैव च
जघन्यपदे उक्त्युक्तकाशः। ततः परं प्रतिमानां मासैः पर्यायासां सं-
वाहः उत्कर्षस्तमासिकस्य पुनः परिकर्म्यकाशः यावत् कालेन
तद्विषयभागमेतेन परिकारेण भावितुं भवति तावान्येवित्यतः।
परि जघन्यपदे परिकर्म्यकाशाभावात् प्रकृत्य कालाधिगम्यतिमानां
तस्मिन्नेव वर्षे प्रतिपत्तः काशाधिष्ठानस्येव प्रतिपत्त्युक्तः ॥

तव्यरिमे कासिन्धी, पदिवत्ती अन्नहिं उवदिमाणं

आइसपदस्य उ, इच्छाए जावणा सेसे ॥

कास्मिन्प्रधानां प्रतिमानां तद्वर्षे एव यस्मिन्वर्षे परिकर्म-
समारम्भवान् तस्मिन्नेव वर्षे प्रतिपत्तिपरितर्नामान्यस्मि-
न्वर्षे । इत्यत्र भाषायाः प्रासिक्त्या भाषासिक्त्याक्रममासिक्त्याभ्यु-
त्पत्तिश्च यावत् तस्मिन्नेव वर्षे प्रतिपत्तिः । कदापिदिति व्ये-
रिक्त्यामाहस्य प्रतिमाकाहस्य वा आषाढमासपर्यन्ताद-
वत् इत्यन्वयान्तरात् । प्रथमासिक्ता पाचमासिक्ता च
निगमन्यस्मिन्वर्षे परिकर्म अन्यस्मिन्वर्षे प्रतिपत्तिर्गर्हिषा । य-
थासाधारण्य परिकर्माकाहस्य प्रतिमाकाहस्य आषाढमासप-
र्यन्तादवत् अन्यमासपर्यन्तिति चेन्न कदा प्रतिमा एवमासीत् ।
तस्यापि प्रतिपत्तिसत्त्वात् । अतः परिकर्मणा इत्यत्र यदा-
चित् प्रयति तः करोति यो वेदोपनिषदिकुम्भं भवति । निरकाह-
स्यतया च यदा यदा न्यासेन प्रयति तदा करोति परिकर्मणा-

मन्यथासिद्धेये येन वा प्रथमा पूर्वं नावीर्था तस्य तां प्रति नि-
यामाकावना परिक्रमेणा भवति ।

संप्रत्ययान्तराणामप्यस्य संयमद्वारा एवाह ।

आमंतकण गणं, सवासुदुहा उ संलमावेत्ता ।

उगगतवजावियणा, संजमपद्वय विविर् वा ॥

गणं गच्छं सह बाह्या धेतो सनायस्ते च ते वृद्धाश्च नैराकुल-
मान्मन्य समाहूय कृतयति । यथा यदि किञ्चित्प्रसन्नो भवति
न सुदुःखमयतां वृत्तिर्न तदर्थं निःशङ्कोः निष्कषाणं कृतयामीति ।
ये च पूर्वविक्रान्तामेवं लघ्विधेयतः कृतयति । एषमुक्ते ये स-
न्वयस्ते आनन्दानुभवात् कुर्वाणः भूमिगतशीघ्रस्ते कृतयति । निः-
शङ्कोः भूतपूर्ववृद्धास्तान् पादेषु पतित्वा स कृतयति । उक्तं च
“अहं किञ्चिदपराजं, न सुदुःखं बह्विधं मय पुत्रि । तं कामे-
भि ब्रह्मं लु, निस्सङ्गो निस्समाभोज । आर्यदंशुपुत्र्यं, कुणमा-
णा ते वि भूमिगतयत्नी । तं कामेति जहारिदं, जहारिदं का-
मिया तण” । एवं कृतयतस्तस्य के गुणा इति चेत् उच्यते । निः-
शङ्कोः विनयप्रतिपत्तिर्मात्रस्य प्रकाशान्तरं भवतु नारस्त्येव नार
बाहस्य कृत्या एकाकिञ्चिदपिपत्यनुपगमः । कचिदप्यप्रतिब-
त्ता । एते प्रतिमासु प्रतिपद्यमानासु कृतयन्तो गुणाः । उक्तं च “आमं-
तस्य गुणा कलु, निस्सङ्गव विणयदीयणा मग्गे ; शाचविणं एगलं,
अपरिचये उ परिमासु” । गतमात्मन्वाहाराह । स एवं च काम-
विन्या भावितारमा तपोजानामावितान्तः उभे तपः करोति । गतं
तपोहाराह । स च तथा प्रथमां प्रतिपद्यः संयमे प्रथमे कान्ता-
मन्यिककल्लये बर्त्तते । द्वितीये वा उदोपस्थाने । तत्र प्रथमे म-
ध्यमतीर्थकरतीर्थेषु त्रिद्वितीयेकरतीर्थेषु च द्वितीये भरतातिपु
प्रथमपश्चिमतीर्थकरतीर्थेषु एतच्च प्रतिपद्यमात्मनधिकृत्योक्तं
नोदितयश्च । पूर्वप्रतिपद्यः पुनः पञ्चानां संयमामान्मन्यमस्मिन्
संयमे भवेयुः उक्तं च “पद्मे वा वीर्य वा, पवित्रज्जह संजममि
परिमातो । पुण्यपट्टिपन्नतो पुण, अकारे संजमे हुज्जा” गतं संय-
मचारय । अत्रुना अकहारमुपविहारं आह ।

एगल्लियमसिद्धकं, जसजहसिण नवविहो ठवढी ।

पाठगणवजियनयस उ, इयस्स दसा वि जावाए ॥

अकमुपसङ्गमेतत् पानकं च अत्रेपकं कल्पते तथा प्रवृद्धोत-
मिहानिपकृष्टिज्ञाया उपरित्तमानां तिसृणां विज्ञानां अभ्यमा-
भ्यस्यप्रवृत्ते बाधस्तपोरतिप्रवृत्ते ततोऽभ्यस्यः सप्तसु विगडैयणा-
सु मयेव उपरित्तमानां अतस्तुपगमप्रत्ययस्यः परिपूरणयाः अजि-
प्रवृत्ते । आद्यानां तिसृणां परिपूरणानां प्रतिपद्यः एतच्च कृत्वाकारो-
पदेशात् विद्युत्तय तथावाह कृत्वाकृतं “उपरह्वाहिं बर्त्तदं पिं-
सणाहिं अजययी । अजिम्माहो सेसासु तिसु उम्माहो इति ” ॥
गतं अकहारमुपविहारमाह । अजययीपरिपूरणविधेः । पाच-
पाचवय-सायस्यापाना-पाचकसरिका-पटञ्च-नयकाल-गोच्छ-
क-मुक्कसिका-रजोहरणाय एव च नवविधो अजयत्त
उपविधेः प्रावरणवर्जोक्तप्रावरणपरिहाराजिम्माहस्तस्य बहि-
तयः । इतरस्य कृतपावत्यपरिग्रहस्य द्वादशिको विधेयो यावत्
द्वादशविधः । तत्रैकसायिककल्पपरिग्रहे द्वाविधः सौत्रिककल्प-
उपरिग्रहे एकादशविधः । कल्पत्रयस्यापि परिग्रहे द्वादशवि-
धः । गतमुपविहारमाह ।

संप्रति निषेधपचारमाह ।

वसदीए निगमयं, हिंदंतो सम्भजंदायाय ।

नयनिबलवद जलासु, जय से मूरो वयनि अर्थ ॥

वसतोः सकाशादादि निर्गमनं भवति ततो नवविधोपविहार-
येनैव ज्ञावरणमुपकरयमासीयं वसतौ न निक्षिपति । किंतु सर्व-
पादमादाय हिंसते हिंसमानश्च यथैव ज्ञावादि उक्ते स्थलं
ग्रामे नगरे कामने बने वा तस्य सुखे ब्रजत्यस्तं तत्रैव काया-
स्तरणं अन्यथा वाऽवच्छिन्ने न पुनः पदमाद्य मुक्तिपति । गतं
निक्षेपहारमाह ।

अत्रुना आपचत्तामभगमनचारा एवाह ।

गणसावि आण्णयाया, सविषे वेव कुणति उवेदेसं ।

अचिच्चजोगमहत्तं, भसं पंधो य तस्याए ॥

मनसापि आस्तां वाचा कायेन चैव्यपिशाम्भः । यानि प्राय-
विचक्षानि आपद्यते तानि सर्वाण्यपि तस्यानुष्ठानानि शुक्ति
विश्रमणि । गतं मापचकारम् । लामद्वारामाह । (सविष्येत्यादि)
लाजो ह्रिदिधः सविचस्य अविचस्य च तत्र सविचस्य प्रवृत्तं
कामस्य मनुष्यस्य अविचस्य सकृपानादेः । यत्र यदा सविचस्य
भग्न उपस्थितो ज्ञायते यथा नृमेव प्रवृत्तश्च्यति ननु स्वा-
स्यति तदा तस्मिन्सविच प्रवृत्तमुपसंपद्यमानतया संभावितं
उपदेशमेव करोति ननु तं प्रवृत्तयति । तस्य तामवस्थासुग-
तस्य प्रवृत्त्यात्मानाहंताह । एषकारो निष्कामः स च यथा-
स्थानं योजिनः अविचस्य पुनर्योग्यस्य अकस्य पानस्य वा प्रवृत्तं
करोति । गतं हाउचरम् । लामद्वारामाह । अयं भिक्षाचर्याः प-
न्याः पयि विहारकमकरणाय गमने नृतीत्यस्वां वीरुष्यां नाम्यदा ।
तदा कल्पत्वात् तदेवं जिहोः प्रतिमाप्रतिपत्तिविधिरुक्तः ।

संप्रति गणावच्छेदाविषु समाह ।

एमेव गणावरिण, गणानिस्सवणम्मि नवरि नाएणं ।

दुब्बावहिस्स अहदा, निस्सवणायपुण्णगहणं तु ॥

एवमेव अनेनैव भिक्षुगतेन प्रकारेण (गणां) गणावच्छेदिनि
(आवरिण) आचार्योपाचार्ये च कृत्यं किमुक्तं भवति यथा भि-
क्षौ प्रतिमां प्रतिपनु प्रतिपद्ये च विधिरुक्ततया गणावच्छेदिनि
आचार्योपाचार्ये च प्रतिपत्तयः । तथा च सूत्रकारोऽपि तत्रैव
प्रतिदेशत आह “एवं गणावच्छेदं एवं आचरितोपचार्य” एवं
भिक्षुगतेन सूत्रप्रकारेण गणावच्छेद एवमेव आचार्येव उपा-
चार्येव च आचार्योपाचार्ये । तद्यथा “गणावच्छेदय च गणानां
अवक्रम्मा यगल्लविहारचकिं उवसंपजिआणं विहरिआ से इ-
यज्जा दांश्च पि तमेव दाणं उवसंपजिआणं विहरिआ पुं” आ-
लोपज्जा पुणे पमिक्कमेजा । पुणे उवेस्स परिहारस्स वा उव-
टाएज्जा । तथा आचरितोपचार्य च गणानां अस्स एगल्लविहार-
पदिमं उवसंपजिआणं विहरे इस्सपि ” आत्मकाव्यस्य सूत्र-
यस्य तथैव । अथ किमविधेयेषु भिक्षावच प्रतिमाप्रतिपत्तिविधि-
रनुसरणो यद्वा वारिस्स कविहोरोवस्सत आह (गणनिषेध-
नंस्यादि) नवरं नामात्वं मेधो गणनिक्षेपेण । इयमत्र प्राधान्यं गणा-
वच्छेदो गणावच्छेदविधिरनुष्ठाप्य अत्र प्रतिपद्यते आचार्योपचार्य-
परं स्थापयित्वेति विधेयः । अथवा इदं भिक्षुगताविधेयेणावच्छेदा-
चार्योपाचार्यः । नानात्वं गणावच्छेदो आचार्यो वा पूर्ववृद्धोतमुपर्यधि
निक्षिप्य अन्यसुपरि प्राचोपसुत्वाय प्रतिमां मान्यस्थे शक्तुम् ।
समाप्तप्रतिमानुष्ठानस्य गर्भं प्रत्यागमने रात्राभिनिः क्रियमा-
नस्य कारोऽपि भिक्षुगणावच्छेदो आचार्यो वा दृष्टा आतसंवे-
गः सन्न स्वाचार्योपचार्यं पुरत आचूचनं करोति । यथा भगवद्भ-
गव्येकाकिविहारप्रतिमां प्रतिपद्यति । ते आचार्यो विधिपु-
त्तवदो ज्ञानसि भूतं नयिनं वेति । तस्याव्योक्त्यनुमुद्राः ।

याः प्रतिषेधनं कृतवन्तः यथा त्वमवोच्यः कुतेन बहसा वाऽप्रा-
सन्नान्न न च परिकर्मणा तपोन्या त्वया कृतेति । स एव प्रति-
षिध्यमानोऽपि यदा न तिष्ठति तदा सुरैरेकस्यो यदि न स्यात्प-
त्तिर्हि विनङ्गयति यथा सा देवी का सा देवीति चेत् । अत
आह । (देवीसंगमतो नीति) देवी राक्ष कार्यमाणाऽपि ततो
राक्षः सत्काराद्विनिर्गच्छति संग्रामे प्रविशतीति प्रतिशाम-
तिपत्तिविधिः ।

इदानीं समाप्तिविधिमाह ।

तीरियज्जमायधियोग-दरिसर्पं ताडु सखि व प्याहे ।

देनियज्जंइय असती, सावगसंघो व सकारं ॥

तीरितायां समासायां प्रतिमायामुत्पन्नान्वयेन पुत्रमन्वीत्युत्तमा-
भिज्ञावरास्तेषां नियोगो व्यापारो वच स वज्जामनियोगो
ग्रामस्तत्र दृशेनात्मनाः प्रकटनं करोति । ततः साधुः संघतं संति-
नं वा सत्यमन्विह आवाकं (प्रत्याहेति) सन्वेदयति । ततो द-
नियज्जं राक्षो नियेवं न सत्कारं करोति । तद्वज्जं ये भोजिकस्त-
स्याप्यजाये जावकवर्गस्तस्याप्यजाये संघः साधुसाध्वीवर्गः । इय-
मत्र प्रायणा । प्रतिमायां समासायां यस्मिन् ग्रामे प्रत्यासत्ते ब-
हवो भिज्ञावराः साधवश्च समागच्छन्ति तत्रागम्यात्मानं द-
र्शयति । इदीयं यं यं साधुं जावकं वा पश्यति तस्य सन्वेदं
कथयति । यथा समापिता मया प्रतिमा ततोऽहमागत इति ।
तत्राचार्यो राक्षो नियेदयति । यथा ममको महातपस्त्वं समा-
तपम्नां संस्तुतिमद्वता सत्कारेण गच्छे प्रवेचनाय इति । ततः
स राजा तस्य सत्कारः कारयितव्यस्तदजाये अथिष्ठतस्य ग्रामस्य
नगरस्य वा नायकः तद्भाये स्मृच्छः आचकवर्गस्तद्भाये साधु-
साध्वीप्रभृतिः संघो यथाशक्ति सत्कारं करोति । सत्कारो
नाम तस्योपरि चन्द्रोदयधारणं नान्दीनृषीरसालेन सुगन्धवास-
प्रवेणमित्यादि । एवंकेरीण सत्कारेण गच्छं प्रवेशयेत् ।
सत्कारेण प्रवेशनार्थमग्रे गुणाः ।

उच्छावणा पवयणे, सत्काजणायं तद्देन बहुमाणो ।

ओहावणा कृतित्ये, जीयं तद्द तित्यवह्नी य ॥

प्रवेशसत्कारेण प्रवचने प्रवचनस्य उच्छाजणं श्रवत्येन प्रका-
शनं जयति । तथा अन्येषां बहुना साधूनां वज्जजननं यथा वय-
मप्येवं कुर्मो महातीशासनस्य प्रमावणा भवति । यथा आचक-
भाविणाग्रामेणं व बहु मानुषप्राजते शासनस्योपरि यथा
बहो महातापि पारमेष्ठि शासने यन्नेश्वर महातपस्विन इति ।
तथा कुनीयं आतापकचमनम् । कुनीयानामप्राज्ञाना इति । तना ।
तत्र ईदानीं महासत्त्वानां तपस्विनामभावात् । तथा अतमेतकस्य
एव यथा समाप्तिप्रतिमापुत्रानः सत्कारणीय इति । तथा तीर्थकृ-
त्त्वा । एवं हि प्रवचनस्यातिशयसुदीर्घमाणा बहवः संसारात् विर-
ज्यन्ते विरकाश्च परित्यक्तसङ्गः प्रत्यग्यां प्रतिपद्यन्ते ततो भव-
ति तीर्थप्रवृत्तिरिति । तदेवं परिकर्मणाभिधानं प्रतिमाप्रतिप-
त्तिः प्रवेशसत्कारश्च जणितः । सांप्रतमाधिकृतस्यं यत्र योगमह-
ति तद्विजृम्भित्वा माह ।

एषण सुत्तं न गर्यं, सुचनिवातो इमो उ अज्जये ।

उच्छारियसतिरं पुण, पक्खियं पुनज्जणियं पि ॥

यदेतदन्तरं परिकर्मणादिकमुक्तं नैतेन सुत्तं गतं व्याख्यातं
आतापकचमनस्य प्रायाह । नैतेन श्रीषि सुत्तं विधिं व्याख्यातामि ।
सुभाषामन्यविषयत्वात् । तथा आह । “ सुत्तनिवातो इमो उ

अज्जये ” गुरुध्वः पुनर्येव स च पुनरर्थं प्रकाशयन् देवत्वमपि
प्रकाशयति । ततोऽप्यभिहितः सुचनिवातो व्यक्तोऽप्यवकाशवि-
षयः । अन्यस्यो नाम सुतेन वचसा वाऽप्राप्तोऽपरिकर्मितश्च पुत्र-
प्रतिवं च समस्तं व्यक्तविषयवतोऽप्यविषयवत् व प्राप्तुकमि-
ति । नैतेन प्रायुक्तेन सुचनवं गतमिति । अथाह । यदेतद्व्याख्या-
न्यातं न तेन यत्ति सुचनवं गतं तर्हि तदेतत् कुत आगमत् ।
सुभाषावचनं जयति सुव्याख्याविषयत्वात् । अन्यस्याज्जयेऽति न
वक्तव्यमसंबन्धत्वात् अत आह । (उच्छारिय सतिरिति) परि-
कर्मणाभिधानं यच्च पुत्रमाचारवशात् शिष्टप्रतिमागतमुक्तं यथा
“ वरसवणीसीह इत्यादि ” । तथा “ परिदयकाहामतेनेत्यादि ”
व ग्रामाभितमपि प्रकृतिप्रकृतिरित्यस्य सद्यमागुगतमिति कृत्वा
किमुक्तं जयति । “ एगुहविहारपरिमं वचसंप्रतिपत्तिर्वा विहरि-
त्य” इत्युक्तमेतच्च पुत्रकारणे व्यक्ते प्रत्येकं च समाप्तं ततो यद-
पि सकलसुभाषनिपातोऽप्यवकाशविषयस्यपि यदेतत्सुवचनार्थं त-
त् व्यक्तेऽपि समाप्तमिति । व्यक्तविषयं परिकर्मणादिकमुक्तमि-
त्यदोषः । यत्कुलमयमधिकृतसुत्रोपनिपातोऽप्यविषय इति ।
तत्राज्जये यथा प्रतिमाप्रतिपत्तिरित्यमवस्तवोपापपादयति ।

आगमणे सकारं, को यं दहूण जायसंवेगो ।

आपुच्छणपडिसेहण, देवी संगमतो नीति ॥

संगामे निवपमियं, देवी काउण जुज्जति रणम्मि ।

वितियवले नरवती, नाडं गहिया धरिसिया य ॥

संग्रामे देवी गुपयिमां राक्ष आकारं कृत्वा युष्यते सा च त-
था रणे संग्रामे युध्यमाना द्वितीयवले प्रतिपक्षवले यो भरपति-
स्तेन कथमपि काला भरे महिषा युष्यति । सत्काहापक्षं कृत्वा
गृहीता चरदाहैर्धर्मोपिता मरिता च योज्ञादयः प्रायः क-
थानकावृत्तयस्तस्यैव । “ दयेण रथा पणस्य रथो नगरं वेदि-
यं । रायस्य मतेउरो नगरमन्तेरे अनामहिनी अमवः ” गुण-
मि वरिज्जंति मते रथा न गति ततो सा सज्जिता अंभाधारेण
समं निर्गतु परचलेण समं जुज्जइ महिसिन्धि काडं गहिया च-
दालोर्हि धरिसाविता मरिया ।

दूरोत पडिमातो, गच्छविहारे वि सो न निम्माते ।

निर्गमंतु आसका, नियति तदुभो गुरु दूरे ॥

दूरे तावत्प्रतिमाः । किमुक्तं भवति । तद्विषयमिदं सुचनिकं तस्य
प्रतिमाः प्रतिपत्त्यास्तावत् दूरे विविधपुत्रवचोपायमाप्रस्तथा
तत्सामाचार्यपरिज्ञानस्य परिकर्मणायाश्चाभावात् गच्छविहारे
गच्छसामाचार्यमपि सोऽपि तत्सुचनप्रतिपत्तिवचो निर्मातो न परि-
निष्ठानुगतः स आचार्येण वायते । स च वायमाणोऽपि यदा
स्वमाचार्यमिगम्य यदि कथमपि बुद्धिपरायसेनामासत्तादित्येते
तत्तत्स्य वायमिदं स सुको नासः । इति दूराद्विनिर्गते तत आह
गच्छं दोसो गच्छात्, निर्गमंते ततो उ सुचयंतं ।

सुसत्त्वसुसुहियमो, संनर इयेसि ये गार्प ॥

स्वमात्मीयं नन्देऽभिप्रायो यस्य स स्वच्छन्दः सन् गच्छाद्विनि-
र्गते शुन्यरूपे उपलक्षणमेतत् । इयमाते वा हृत्कमले वा देव-
कृत्तमपि वा कायोत्सर्गः स्थितः स च सूत्रमर्थं वा न किम-
पि ज्ञातुं यच्छिन्वति । ततः सूत्रावस्थेद्वयं यथाकीं सत्
एषां बह्व्यमाणात्मात्माचार्यदीर्घां स्मरति । तानेवाह ।

आपरियवसजसया-उपयकदम्पमासिषं सधुयं ।

एगाधिपचसुमधरे, अत्यमिप पत्थरे गुरुना ॥

आचार्यो मच्छाधिपतिस्तं वा यदि स्मरति । यदि वा वृषज-
यथा संघातिकं (कंदर्पादि) अथ विजितिकोपो मत्तपीयलोप-
श्च प्राकृतस्तदा । यैषो साधुभिः समं गच्छे वस्तु कथं चर्यते स च
स्वर्गवर्तिरप्युक्तवान् । कन्द् (कंदार) वैकुण्ठस्तस्मिन् तदा प्राय-
श्चित्तं मासिकं लघुको तथा (एकाधिविधि) एकाकी सन्नश्यत्युदे
उपलब्धमनसत । इमंशानादी वा दिवसे विमतिं तदा चत्वारो
लघुमासाः यदि पुनस्तस्मिन् स्थे भवं शुद्धं प्रस्तराव पाषाण-
व (ब्रह्मदि) तदा चतुर्गुणाः ।

पृथगे ब्रह्म रथा, गमणे गुरुभृगुदिवसतो हुंति ।

आवृत्तमुत्था स्य, देवभरणं तु बुद्ध्यामि ॥

यदि शरीरं आत्मोच्छिन्नकामादिभ्यो विजयन् प्रस्तारव शून्य-
पराधी व शुद्धवस्तु (ब्रह्मदि) प्रवेशयति । यदि वा स्ते-
नाविजयेय रात्री मच्छाभ्युदयि तदा आरम्भिकं चत्वारो गु-
णकाः । यदा पूर्वदिनेषु एषा मृच्छाद्वयवर्त्यते तदाभ्याम-
स्ताराप्रवेशयति गच्छं वा भवमशीरवस्तुमायति तदा च-
त्वारो लघुका मासाः । एते आत्मसमुत्था दोषा उक्ताः । इदानीं
यद्देवता करोति तदेवताकरणं वक्ष्यामि । सामंत भेगाभियसुसु-
धरे इत्यादि यत्तु तस्मिन्गुणावच्छिन्नाचार्ययेदु प्रत्येकं सवि-
शेषतरे आवयति ॥

पत्थरमयसंकल्पे, मृगणदिष्टे य गहिरवेवे च ।

पहियपरितावियमप, पच्छिन्नं होइ तिएहं पि ॥

मासा लहुतो गुरुतो, चरतो सहुगा य चरगुरुगा य ।

उत्थासा लहुगुरुगा, उेभो मूलं तह दुगं च ॥

प्रस्ताराणां महागण मनःसंकल्पे मार्गेण तथा प्रदणमुत्था प्र-
स्तरं दृष्टे तथा गृहीते तथा क्लिप्ते वक्ष्येपरि प्रक्षिप्तः प्रस्तरस्तस्यो-
परि पठिते मन्त्रस्वरपरितोषे अन्नागादं परितोषिते तथा मृते च
त्रयाणामपि जिह्मगणावच्छेद्याचार्याणां प्रायश्चित्तं बह्वचरणं
यथाभिर्मं प्रवर्ति । तद्वाह (मासो इत्यादि) मासो लघुको
गुणकाः चयमासाः लघवः चयमासा गुणकाऽपेदो मूलं तथा
क्षिकमनवस्थाप्यपरितोषितकथमिति गाथाद्वयसंक्षेपायः । आ-
चार्यस्त्वयम् । यदि जिह्ममयवशात्प्रस्तरविषयं मनःसंकल्पं
करोति शुद्धिं प्रस्तरमिति तदा तस्य प्रायश्चित्तं लघुमासाः ।
प्रस्तरस्य मार्गेण गुणमासः प्रस्तरं प्राप्नोऽयमिति बुद्ध्या अवशो-
किते चत्वारो लघुमासाः गृहीते प्रस्तरं चत्वारो गुणकाः क्लिप्ते
मात्रादिवाचिषापदादीनामुपरि प्रस्तरं चयमासा लघवः । वक्ष्यं-
पारं क्लिप्तस्तस्योपरि पठिते तस्मिन्स्वरपरितापिते चयमासाः गुरुवः ॥
गाढं परितोषितं चेद्दः मृते मूलम् । तदेवं निजोष्ठेमुत्थाप्याचार्यं
मृते निष्ठितम् । गणावच्छेदिनः प्रस्तरमनःसंकल्पे प्रायश्चित्तं
गुणको मासः प्रस्तरमार्गेण चत्वारो लघुमासाः प्रस्तरं प्राक्षु-
ब्ध्या दृष्टे चत्वारो गुणकाः । प्रस्तरं गृहीते चयमासा गुरुवः प्रस्तरं
वाच्यस्तस्योपरि पठिते उद्दः । आत्यक्वाद्दे परितोषिते मूलं मृते अ-
ननुत्थाप्यं तदेवं गणावच्छेदिनो गुणमासादारभ्य अनवस्थाप्ये
निष्ठितम् । आचार्यस्य प्रस्तरमनःसंकल्पे चत्वारो लघुमासाः
प्रस्तरमार्गेण चत्वारो गुणकाः प्रस्तरं प्राक्षुब्ध्या दृष्टे चयमासा
लघवः प्रस्तरं गृहीते गुरुवः चयमासाः क्लिप्ते उद्दः आत्यक्वा-
परि पठिते प्रस्तरं मूलं गाढं परितोषिते चार्येऽनवस्थाप्यं मृते
पारान्धितमिति । संप्रति यत्तुं । “ देवभरणं तु बुद्ध्यामि ”
इति तत् क्रम्य च विवृताहं न्यायात् ॥

बहुपुत्रपरिसंभेदे, उद्दपगो जडु सप्य चरसहुगा ।

अत्थावअवसोगनियह कंतक, गिबहुणदिष्टे व जाये य ॥

देवताया बहुपुत्रविकृतवन्तामन्तरं बोधिते तथा पुरुषमेवे पुरुष-
यहो तथा उक्ते उक्कप्रवादे अमी प्रदीपनकरूपे अडे इस्मिन्नि
सर्वे च समागच्छति पञ्चायामादौ चत्वारो लघुका मासाः ।
तथा देवताया विकृतिस्तस्येयतीरुपायाः पुत्रतो लम्बायाः प्रती-
कणे यावत् कटकं पादुममगनयामीत्येवं भुवस्थाः (अन्ध-
जति) प्रनिश्चये तथा अवलोकेन तथा दूरादास्तसाद्वा निव-
र्त्तने कटकग्रहे उपलक्षणमेतत् । कटकं करवाव पादग्र-
हे पादोत्तरेण च तथा दृष्टे सागारिकं मृगपदीरूपे प्रतिले-
ख इति परितुले भावं चक्ष्मादात्मतिलेवाकरणं च यथायोगं प्रा-
यश्चित्तमिति हारगाथास्तत्क्षेपायः । स्वांतमेनामेव गाथां विप-
रीतुः प्रथमतो बहुपुत्रद्वारं विष्णुवति ।

बहुपुत्रं त्थी आगम, दोसु व क्थेसु यासि विज्जवणा ।

अभांणं परिचोयण, वष गणं मा उलेपंता ॥

बहुपुत्रा को देवतारुपा तस्या आगमयोर्होषोपलक्षणेयपरि-
तया स्थाली निवेशिता सा पतिता आत्ममूर्धेविष्वापन्नं ततः
परं प्रतिबोद्धता तदनन्तरं तथा उक्तं अत्र गणं मच्छं मा प्रास्तदेव-
नात्वां क्षुडियप्यतीति एष गाथाङ्गार्यः । जावर्त्तस्ययम् “सम-
हिटी देवता इत्यीकं बहुपुत्रे चर्यकरं विरुध्येता पस्मा-
गयस्स सावुस्स समीयमहीत्ता । चेत्तुक्वाणि रोचमाणाणि
जघति जलं देहेति । सा जलहं विपन्नं रंथेति जावत्तावन्मा रो-
यह । तादे सा दोषि पादणे जमरे उविठं तेसि मज्जे अस्मि
पञ्चालिना तेसि उवरि पिदं पाणियस्स जस्सिना मुळं । तं पिदं
तदवपम्येण विदं पठितं । सो अस्मी विज्जवणो तुषो विअग्गि
पञ्चालिण विदं पाणियजस्सि पं मुळं तदेव पठितं । अस्मी वि-
ज्जवितो । एवं तं तिषं पि वारं विअग्गिंतां ततो पस्मागतो
साह भणति पस्सयण विज्जाणेण तुमं पस्सियाणि चेत्तुक्वाणि
निक्काप्पसि एवं जणमाणस्स पच्छिन्नं चर लहुं सा भणह तुमं
कदमेवणयण सुपण अण्णायोणो पस्मिं सन्दिक्को सिमं जाहि
गच्छं मा ते पंतदेवया उलेहिदि” । गतं बहुपुत्रद्वारम् ॥

इदानीं पुरुषद्वारमाह ।

ओवाइयं समिधं, महाग्गुं देमि सेज्ज मज्जाए ।

एत्थेव तानि रिक्खइ, दिष्टे वारं व सपणा वा ॥

स कदाचिद्व्यक्त आर्यात्समीपे कायोत्तमंज्ज सियस्तत्र ब-
ह्वो मनुष्या आर्यावन्दनार्थमागन्तस्ते च तस्य साधोः समी-
पदेशे स्थिता ब्रुवते । यथा खदीपवाचिकमीया तस्मादिका-
याः समीपे यावति यथा यत्तुक्तं प्रयोजनमस्माकं सेत्स्यति
ततो महापद्मं प्रयच्छामः इति तदिदानीं समुक्तं निष्कर्षमिष्यते ।
ततः सद्यः इदानीं महापद्मं दृष्टः महापद्मानुसः पुरुषः । ततो
गवेयवन्तोऽथैव किञ्चिन्मनुष्यं गता गवेयवण्य मनुष्याः दृष्टः
स प्रतिमापतिपक्षो दृष्टा च कथितं मूलपुरुषाय यथैव अमणो
दीयतामार्थं इति यत्तुक्तं यदि जयन् वारं करोति देशविच-
नमेतत् न समं करोति नवयतीत्यर्थः । यदि वा अमणोऽह्मि-
ति कृते तदा प्रायश्चित्तं चतुर्गुणम् ।

उद्दगजएण पत्तापइ, पवइ रक्खं व बुक्कए सहसा ।

धमेव सेमएग्गं, पहियारक्खेसु मो कुणइ ॥

सो अयकप्रतिपक्षः कायोत्तमेण स्थित उक्कप्रवादे नद्यादिगते

समागच्छति । बहुवचनमेव पञ्चायते यदि वा पञ्चायते तस्मिन् । अथवा सहसा बहुकरोति इति तदा नस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुणं परमेव अन्यैव प्रकारं च शेषेष्वप्यभ्यासिसंज्ञितं तु यदि प्रतीकारं करोति चतुर्गुणं । इदमत्र प्रायश्चित्तं । अन्तः प्रत्येति स्वं वा समागच्छति यदि पञ्चायते अन्यं वा प्रतीकारं करोति तदा प्रायश्चित्तं प्रत्येकं चतुर्गुणं इति तस्मिन् च पुरुषमेवोद्दामिह-सत्सर्वकृपायि देवतासंज्ञायां संज्ञायन्ते स्माधिकानि च तत्र यदि देवताकृतानि यदि वा स्नायनिकानि सर्वेष्वप्येतेषु प्रत्येकं चतुर्गुणं । सौम्रतमप्यग्राहोपनयेत्यादि व्याधिक्यासुराह ।

जेह अज्ज पण्डित्ताहि, अहं तुज्जेहिं समं वच्चायि ।

इति सकल्लुगमालोचो, मुञ्जिज्जइ ते अथिरावो ॥

अथ वा देवता संयतीयेवं कृत्वा कायोत्सर्गं समाने विहारक्रमे प्रति प्रस्थितं तत्रत्यं सांख्यं प्रस्थितं च यावत् । अथो ज्येष्ठ्यं । अहमपि पुण्यानिः समं ब्रह्मणि तस्मिन्निष्ठं तावत् यावत्प्रादुर्भवं कण्टकप्रपन्नयामि इति एवं तथा देवताया कृतसंयतीवेधया सकलपुण्यमात्राः स यदाकः शैल्यारोहोपस्थिरजातो मुञ्चति मोह-मुग्धपञ्चजि मुञ्जं यदि प्रतीकृपायि करोति तथा प्रायश्चित्तं तदेवाह ॥

अथयति अथशोए तिय-सदुगा पुण कंटओ उ मे लगति । गुल्मा नियत्तमाणे, नह कंटगममाणे च ।

तत्र यदि कण्टको मे लग्यते इति यथाः पुण्या [अर्थः] प्रतीकृते तदा प्रायश्चित्तं लघुकाहचत्वारो लघुमासाः । अथापि तत्संयतीवेधोकोते तदपि चतुर्गुणं । एतच्च [आसन्नतो ह-हुनो] इति च यथासाधारण्यवसितम् अथ ब्राह्मणः तस्मिन् ब्राह्मणवर्चसां चत्वारो गुल्मा गुल्मासंज्ञायां [कंटगममाणे चेत] यदि कण्टकप्रपन्नयामीति तस्याद्विषमं कण्टकं मुग्धयते तदापि प्रायश्चित्तं चतुर्गुणं ॥

जेदो कंटकपाय-मगरो ज्जहुहुज्जगुक्क वा ।

चलाण मुञ्जिवदं दिट्ठिम्म, उग्गुल्मा परिणतो जवति ॥

यदाहं प्रतिसेवे इति तदा जेहः अकरणे प्रतिसेवायाः पदं लघवो लघुमासाः । अथ तस्याः संख्यायां पदं गुहाति कण्टकोकारणाय तदापि पदं लघु यदि पुनश्चरणं पादभूतिरूपेति कपादयति कण्टकोकारणाय तदा पदं गुह । पादे भूतिरूपेति सति यदि सागारिकं पश्यति तदा तस्मिन्नापि पदं पदं गुह सागारिकदर्शनाभ्यन्तरे यदि प्रायः परिणतो भवति यदाहं प्रतिसेवे इति तदा जेहः करणे प्रतिसेवाकरणे भूतं एतस्याप्यधिकत्वायानं निजोक्तं गणावच्छेदाभावेनोपः पुनरिदमाह [सप्तद्विच] अत्र प-रणप्रत्ययान्तस्य शोपः प्राकृतत्वात्तोऽप्यमरः । गणावच्छेदिकः प्रायश्चित्तविधानं द्वितीयावच्छेदोक्तं लघुमासात्वं समागमनवस्थायं प्रायश्चित्तं यावद्वचसेयम् । आचार्यस्य प्रथमा चतुर्थकृपाद्वार-ध्वमहं पारोक्षिकं प्रायश्चित्तं यावत् । एतदेवाह ॥

लट्ठया य दोसु रोसु य, गुल्मा उम्मससहुगुक्क जेदो ।

जिकल्लुगणायारियाणं, मूझं अगवक्क पारंवी ॥

निबुगणाचार्यानां निबुगणावच्छेदाचार्यानां यदाक्रमं प्रायश्चित्तविधानं मूलमनवस्थायं पारोक्षिकं च यावत्तथा निजोक्तं यथाः प्रतीकृतेप्रलोकोने च चत्वारो मासा लघवोः शोपनिवर्तने कण्टकमार्गेणे च चत्वारो गुल्मा [उम्मससहुगुक्क] अत्र दोसु इति प्रत्येकमपि लघुवचनेन यथाः कण्टकप्रपन्नं पादप्रपन्नं च यथासाहं भवः इत्योः पादोः शोपे सागारिकदर्शने च पदं गुह प्रतिसेवाप्रियाये

जेहः प्रतिसेवाकरणे भूतं गणावच्छेदिनो यथाऽनवस्थायं पर्यन्ते भवति तथा वक्तव्यम् । तथैवं गणावच्छेदिनः प्रतीकृते चत्वारो लघुकाः अशोकोने चत्वारो गुल्माः । निवर्तने चत्वारो गुल्माः कण्टकमार्गेणे पदं लघु कण्टकप्रपन्नं पदं लघु संयती-पादप्रपन्नं पदं गुह पादोः स्यादेव जेहः । सागारिकदर्शने जेहः । प्रतिसेवाप्रियाये भूतम् । प्रतिसेवाकरणेऽनवस्थायं यथाः आचार्यस्य यथा पारोक्षिकमते जवति तथा वक्तव्यं तथैवमाचार्यस्य प्रतीकृते चतुर्थकृतिवर्तने कण्टकमार्गेणे च पदं लघु कण्टकप्रपन्नं पादप्रपन्नं च पदं गुह । पादोः स्यादेव जेहः । सागारिकदर्शने भूतं प्रति सेवाप्रियाये भूतम् । प्रतिसेवाकरणे पारोक्षिकमिति । सम्यक् चतुर्गुणं [गुल्मा निवचसमा] इति तत्र विशेषमाह ।

आसत्तातो सदुगाओ, दूगनिचत्तस मुक्करो दंदो ।

चोगवसेगमापुमं, नियट्ठं सिंसति च्छुग्गुमाया ॥

संख्या आसत्तात्प्रदेशाधिकृतं लघुकां दूदहः चत्वारो लघुमासाः दूदह इत्यर्थः । दूराधिकृतस्य गुहतरावत्त्वारो गुल्मासाः । एवमाचार्येण प्रकृतं चेत् बोद्धः प्रत्ययति । तत्र बोद्धाचार्यनिर्देशेन संज्ञासाहिकं निर्देशं तं च प्रपन्नप्राप्तिं निवृत्तं प्रत्यागतं सत्यं ये [किंसंतिनि] होहयन्ति तेषामनुज्ञातावत्त्वारो गुल्मासा प्रायश्चित्तमित्युत्तरादसंकेपार्थः । इहानीमेनेदोचत्तारकं दिवरीपुः प्रथमतोऽधिकवचनं पाठयति ॥

दिहं लोए आमो य, जंगविणिए य अथणियनियसो ।

अवराहे नाणसं, न रोयए केवयं नुक्को ।

प्रागुकाचार्यप्रकृत्यामन्तरं परः प्रकृत्यति । ननु संख्यायाः प्रत्यासंज्ञाप्रदेशात्प्रतिनिवृत्तस्य गुहतरावत्त्वारो गुल्मासाः अथितव्यं ब्राह्मण-तिनिवृत्तस्य लघुगुहरेण न चित्तनुपपन्नं यतो लोकेऽपि दृष्टं तथा शोकस्य राहो नगरप्रपरो राजा वेधयितुकामः समागच्छति तं च समागच्छन्तं बुद्ध्या नगरसमी भयान्नेषयति । तथा पुनं तत्र यथा पुच्छयन्ति । तथैको भटः परवलमतिप्रभूतमालोक्य दूरीनमात्रं पथं ज्ञातः प्रत्यागतोऽन्यो पुच्छा विरकात् संज्ञातमग्रा भग्नः समागतः अपरः परवत्तेन सह पुच्छाऽसंज्ञातमग्न एव ज्ञातः प्रतिनिवृत्तः । तथैवा भटानां मध्ये यः आहोकासङ्गो दूरीनमात्रतो भग्नः प्रतिनिवृत्तस्तस्य बहुतराऽपरायः यः पुनः संज्ञातवृत्तो य-आगच्छति यतो ह्रावपि ज्ञानी सन्ती प्रतिनिवृत्ताधियपराधिने केवलमाहोकासङ्गप्रेषकाऽप्यतरापरयो दूरातिनिवृत्तत्वादेवं शोके दूरासंज्ञानेदोचत्तारपरे मालावतिवृत्तपुच्छं तत एव दृष्टान्त-बद्धेन वस्त्रमोक्तं संख्यायाः प्रत्यासंज्ञात्प्रदेशात् प्रतिनिवृत्तस्य भू-यावत् दूरादो दूरातिनिवृत्तस्यादत्तर इति । ततः केन कारणेन पुच्छान्वे न रोकोते । स्मिराह ॥

अस्सवदेहं नियसं, बहुदुक्खमणए जे समाणोह ।

यमहं न रोयति, को ने दिसेतो भवे एत्थ ॥

यद्बहुदुःखानयेन परवत्तेन सह पुच्छयमानस्य प्रवृत्तं तुः कं मर-णपर्यवसानं भविष्यतीति भयेन लुप्तचेहः सन् निवृत्तः प्रति-निवृत्तोऽपि कृतदेहनिवृत्तस्तस्मान्नय एतन्मात्रं न रोकोते विषय-त्वात्तथा हि । न सत्यया अकल्पचारित्रः प्रतिनिवर्तते किं तु कृतचारित्रस्ततोऽप्यत्र स उपपत्तिसनीयो योऽधिकृतस्तदा धर्मि-केन सहमानतामवलम्बते न चासौ तथेति पर आह । यदेव दृष्टा-न्तस्तत्र न प्राप्तते ततः कोऽस्मिन् विचारो तव विशेषो जवेत् विशिष्टो दृष्टान्तः स्यात् । स्मिराह ।

एतेष य दिट्ठो, पुररोहे जत्थ वारिये रक्का ।

भा खीह तस्य निंति, ब्रासमे य नापत्ता ॥

एष एष प्रबन्धपत्रस्तो दृष्टान्तः पुररोहे सति कथ्यते यत्र पुर-
रोधे राक्का वा वारितं यथा भा कोऽपि पुराजिघांसीदिति
तत्रैव निवारिते तत्र निर्गच्छति बुरादासत्ताञ्च प्रतिनिवृत्तं यथा
नामात्सपरायविषये तथेहापि योजनीयम् । तथा परब्रह्म
मगरे रोधे छले राक्का पट्टेन घोषितं यथा यो नगराजिघांस्यति
स त्रया निग्रोह इति ततः कोऽपि निरन्तरं आसत्तात्प्रतिनिवृत्तं
प्ररो बुरादाञ्च तथैतयोरासत्तात्प्रतिनिवृत्तस्याप्यतरो राक्का इत्येव
द्वारात्प्रतिनिवृत्तस्य बहुतरः एवं यो बुरात्संयत्याः प्रतिनिवृत्त-
स्य गरीयान् भावदोष इति चतुर्गुणकमासत्तात्प्रतिनिवृत्तस्य
स्वल्पीयान्मायदोष इति चतुर्गुणः । संप्रति "पुणो आलोएज्जा" इ-
त्यादि कृष्णं व्याख्यातयति ।

सेसम्म चरित्तसा-होयणया पुणो पत्तिकमणं ।

जेदे परिहारं वा, जं आवको तपं पावो ॥

अपि प्रतिभाप्रतिपक्षस्य चारित्रविरोधान्ऽऽसीत् तथापि न
चारित्र्यं सर्वथापगतं किं तु शेषोऽयतिदुर्लभं व्यवहारनयमतेन देवा-
पङ्केन सर्वमज्ञाभावात् । ततः शेषे चारित्रस्य सति पुनराहो-
चना पुनः प्रतिक्रमणं न पुनः शब्दो द्वितीयवारापेक्षः । तथा
होके वकारः कृतमिद्वैकवकारमिदानीं पुनः क्रियते इति । अत्र
तु प्रथमवार्तालोचनं प्रथमेष च प्रतिक्रमणं ततः कथं पुनः शब्दो-
पपत्तिः । उच्यते यत्रैव स्थाने सोऽप्युक्तं कृतञ्च तत्रैव स इत्य-
मन्वित्यत्र आहोचयामि प्रतिक्रमामि च तावद्द्वयमेतस्याहुत्स्यस्य
पञ्चाङ्कसमकं भूयाः आलोचयिष्यामि प्रतिक्रमयिष्यामि च ।
एवं च क्लित्तयित्वा तथैव अकार्णीयं यतो वटनं पुनः शब्दो-
पादानमिति । यदि वा यदेव तदानीं हा उच्यते चारित्तमित्यादि
क्लित्तं तथेयालोचनं तदैव च प्रतिक्रमणं भवति । तदपेक्षया
पुनः शब्दोपपत्तिः । यदपि च जेदे परिहारं वा प्रायश्चित्तमापन्न-
स्तरकमापन्नमयामिति प्रतिपद्यते । संप्रति यद्वक्तुं "नियद्वल्लिंसंत
शुणघाया" इति तद्व्याख्यानयति ॥

एवं सुमपरिणामं, पुणो वि गच्छंति तं पटिनियत्तं ।

जे हीसइ खिसइ वा, पावइ गुणए चउम्मासे ॥

एवं पुनराहोचनाप्रतिपत्त्यादिक्रमारेण शुभपरिणामं शोभना-
ध्यस्तत्त्वं पुनरपि गच्छे प्रतिनिवृत्तं सन्तं यो हीसयाति खि-
सयति वा तत्र यदि अस्तुया निन्दनं तन् यथा समाप्तिं नीता-
अनेन प्रतिभा संस्तमागतो वर्यते ततः क्लियतामस्य पूजति ।
यत्पुनः प्रकटनं निन्दनं वा खिसा यथा धिक् तव अष्टप्रतिह-
र्यस्यादि ह प्रामेति प्रायश्चित्तं शुभकान् अनुज्ञातान् जनु-
रो मासात् १० प्र० १ उ० ॥

पण्डविहारसामायारी-एकाकिविहारसमाचारी-ली० आचार-
विनयपत्र-एकाकिविहारप्रतिमां स्वयं प्रतिपद्यते परं च प्राह-
वनीति एकाकिविहारसामायारीति । प्रब० ६५ प्र० ॥

सांप्रतमेकाकिविहारसामायारीमाह ।

एगद्धविहारादी, पडिमापटिवज्जती य सयणं वा ।

पटिवज्जावे एवं, अप्पाण परं व विणएति ॥

एकैकविहार आदिघोसां ता एकैकविहाराद्य आदिशब्दात्म-
तिमानाविशेषानुष्ठानपरिग्रहः । एयंभूताः प्रतिभाः स्वयं प्रति-

पद्यन्ते अर्थं च प्रतिपादयन्ति । एवमाचारविनयमात्रात्तानं परं च
विनयति व्य० छि० १० उ० ।

एगवगदा-एकवगदा-ली० एको वगदः परिहोयो पदसाः सा ।
एकवृत्तिपरिकोषाणां वसतो, "एगवगदाय भंतोवदिया सं-
वत्सवका" तथया साधुवसंतः एगवगदाय इति । एकवृत्ति
परिकोषाया अन्तर्बहिरेति । व्य० उ उ० ।

एगवग्गु-एकवर्ण-त्रि० एको वर्णो रूपं यस्याः । अन्वयप्राप्तिमि-
तवर्णयुक्ते, एको वर्णः आतिवेदो यत्र । ब्राह्मणादिवर्ण्य-
भागशून्ये कलिमुगावहोवस्थोके, वयस्ये भवनं एकोः एकवर्णः
स्वरूपं वस्य । एकस्वरूपे, शुभसाधौ रूपे, एकस्मिन् शब्दे च ।
भेदवर्णं भेदजाता च ॥ वाच० १ वीजगणितोके सजातीये तुदय-
वर्णं कल्पनेदे च । वाच० १ एकः कृष्णादिवर्णान्यतोक्तो वर्णोऽस्ये-
त्येकवर्णः । उच० १ अ० । काठापेकवर्णः, अ० ५ प्र० उ उ० ।

एगवत्समीकरण-एकवर्णसमीकरण-न० एकवर्णं तुल्यकया
समीक्रियते क्रमेण करणे इत्युद् बीजगणितोके बीजचतुष्टयान्त-
रंगतबीजयदे, धावत्पती अल्पकाल्ये गणितप्रकारो इतिः
प्रथमसमीकरणसमीकरणं बीजं द्वितीयमेकवर्णसमीकरणं बीजं
यत्रैकवर्णयोर्दोषोर्बहिर्द्वानां च वर्गादितयातां समीकरणं तन्मध्यमा-
हरणम् । यत्र नापितस्य तन्नापितमिति बीजचतुष्टयं यन्मन्य-
चार्या भास्कराचार्याः । अस्यांदाह इत्यम् । एकस्य कपत्रिंशती
यदम्बा अम्बा इत्यामस्य तु तुल्यमुदयाः । अत्रं तथा कपतात्म-
तस्य तौ तुल्ययितौ च किमवश्यमुदयम् । एतच्चतुष्टयकाल्ये व्या-
न्यातम् । अत्र तुल्यमुदयस्यापवादस्यैकविधस्यैव पृथक्स्यप्यभि-
तस्य समीकरणान् एकवर्णसमीकरणमित्युगतायां संज्ञा वाच०
एगवत्समीकरण-न० एकोऽर्थ उच्यतेऽनेनोक्तयोः विषयमेकवर्ण-
स्यार्थस्य एकमेकवचनम् । यथामेदे, वहाद्वरं देवः पद्या० १
प्र० । एकवचनं वृत्त इति । आवा० १ भु० । बहुवचनेपि कुत्र-
चिज्जातावेकवचनम् "इह जयमपासे इता" अत्र बहुवचनप्रक-
मेरपि जात्येकैकवचनेन निर्देश इति । आवा० १ भु० १ अ० ।
होमस्य परियारं आपद् पातद्, (परियारं) जातावेकवचन-
मिति पर्यायान् विविचपरिणामान् इति व्या० १० प्र० ।

एगविद-एकविद्-मुं एकस्य ज्ञातारः, " येन एगविद बुके "
एकमेवज्ञानं परलोकगमिन् वेत्तीत्येकविद न मे कश्चिद्
दुःखपरिणामकारी सहायोऽस्तित्वमेकविदः । यदि वैकान्तेन
विदितसंसारस्वभावात्तया मीमीक्ष्येव शास्त्रं तथ्यं नान्यदित्यं
वं वेत्तीत्येकान्तविद् । अथवेको मोक्षः संयमो वा तं वेत्तीति ।
सुत्र० २ अ० ८ प्र० ।

एगवद-एकविद्-त्रि० एका विधा प्रकारोऽस्य । एकप्रकारे,
अ० ३५ प्र० १ उ० । "एकविद् केवलं नारु" एकविधं जेद्वि-
प्रमुक्तमिति । विशे० ।

एगविहारान्-एकविहारान्-मुं एकः सद् विहरतीत्येवं शीतः ।
वृ० १ उ० । एकाकिविहारिणि जिनकालिकादौ, वृ० ८ उ०
(एतद्वक्तव्यता एगद्धविहार शब्दे)

एगविदिविहाण-एकविधिविधान-त्रि० एकप्रकारेण व्यवस्थिते,
" लघ्वादीया समुदा संज्ञाणोक्ते एगविदिविहाणा " एकेन
विधिना प्रकारेण विधानं व्यवस्थानं येषां ते तथा सर्वेषां वृत्त-
त्वात् अ० ११ प्र० ५ उ० ॥

एगवीसरङ्गण-एकविंशतिरतिगुण-मुं कामशास्त्रमासिके एक-

विंशतिसंख्याके इतिगुणे "एकवीसरङ्गुणव्यवहारा" एकविंशती इतिगुणाः कामशास्त्रप्रतिष्ठाः ॥ विषा० १ अ० ।

एगसंसय-एकसंश्रय-वि० एकपादे, “सर्वबाण्यविरोधेन, ब्रह्मं
 द्वारेकसंश्रयं ।” एकस्मिन् द्वये संश्रय आधारे यद्योस्तौ
 एकसंश्रयाविति । द्वयं ४ अख्या० ।

एगसमइय-एकसामयिक-त्रि० एकः समयो यत्रास्यसाधेक-सामयिकः । एकसमयोपेतं, “एगसमइयण वा विगाहेण बहव-जेज्जा०” भ० २४ श० १ स० ।

एकसमय-एकसमय-पुं० एकस्मिन् समये, शेरहयाणं एकसमये
 स वा एकेन समयेन उपपद्यते इति बोधः अ० १४ श० १ उ०।

एकसमयद्विद्व-एकसमयस्थिति-त्रि० एकं समयं यावत् स्थितिः
परमाणुत्वादिना एकप्रवेशावगाढादित्वेन एकगुणकालावित्वे-
नावस्था येषां ते एकसमयस्थितिकास्तेषु स्था० १ डा०। भ०।

एकसङ्घि-एकपङ्क्ति-स्त्री० एकाधिका षष्टिः एकाधिकाषष्टिसंख्या-
याम्, तत्संख्यान्विते च । “एकसङ्घि उडमासा षष्ठ्या” स० ।

एकसरिय-अव्य० भगित्यर्थे, संप्रत्यर्थे च । एकसरिअं भगिति
संप्रति एकसरिअं भगित्यर्थे संप्रत्यर्थे च प्रयोक्तव्यम् । एकस-
रिअं भगिति सांप्रतं वा । प्रा० ८ अ० ३ पा० ।

एगसरिया-एकसरिका-स्त्री० एकाधल्याम्, एकाधली च विचि-
त्रमणिककृता एकसरिकेति । जं० १ घण्ट० ।

एगसाइय-एकशादक-त्रि० एकत्रये, "अनुया एकसाडे" अथवा
 शनैः शनैः शीतेऽपगच्छति सति द्वितीयमपि कल्पं परित्यजेत्
 एकयादकस्संवृत इति । आचा० १. कु० ४ अ० २ उ० ।

पगसादिय-एकशाटिक-त्रि० एकपदे, “पगसादियं उत्तरा
संगं करेह” (पगसादियंति) एकपदमुत्तरासङ्गं करोतीति ।
कल्प० । “पगसादियंत्वं उत्तरासंगकरणेयं” अ० २ श० १ उ० ।

एगसाहिद्वो-देशी० एकस्थानवासिनि, दे० ना० ॥
 एगसि-एकशस्-अव्य० अल्पाद्यर्थकात् कारकायै वीप्सायै

शस् । एकशो डिः । ७ । ४ । ३८ । इति सूत्रपापजंशे एक-
शशब्दात्स्वार्थे डिः ॥ एकसिसीलकलंकि अहं देजहिं पकि-
त्ताहं जो पुण खंडह अणुदिअहुतसुपकिउते काहं । प्रा० ।

अल्पमल्पमेकमेकं देत्याचार्यैः, शास्त्र० । " वक्तोणामं एकसि " एकसिमेकवारं यः प्रवृत्तः स वृत्त इति । न्य० १० उ० ।
एगसिं वृत्ति-देशी० शास्त्रमखीपुर्नैकफलिकायाय, दे० ना० ॥

एगसिद्ध-एकसिद्ध-पुं० एकस्मिन् समये एकका एव सन्तः सिद्धाः । सिद्धमेवे, प्रह्ना० १ पद । ल० । ख० । एकस्मिन् २ समये एककाः सन्तो ये सिद्धास्ते एकसिद्धा इति । नं० । एकै-

कसमये एकैकजीवसिद्धिगमनादेकसिद्धा इति । पा० ॥
एगसेल-एकशैल- पुं० जंबूद्वीपस्थमन्दारपर्वतसमीपस्थे स्व-
नामगगने ब्रह्मकारपर्वते. इत्या० ॥ ना० । धातकीकण्डपभि-

मार्धस्यमन्त्ररपर्वतस्थे स्वनामस्थायते ब्रह्मस्काररपर्वते, स्या० ३
ना० । (तयोर्विकल्पता ब्रह्मज्ञान शब्दे) तथाच “ इदं ब्रह्मविदे
पञ्चविदे स्मिताय मदानर्प नृचरिणे कले नीलबन्तस्स दाहिणे-

तत्र चिरिद्विस्तृप्ता सीतामुहुरावृणत्संनतस्त पञ्चदशमेव पगसेऽस्त-
वपञ्चारपभ्यतस्तेति । का० १९ अ० ।

स्कारपर्वतस्थे स्वनामख्याते कूटे, जं० ४ वक्ष० । धात-

कीर्णरुद्रपश्चिमाब्जस्थमन्दरपर्वतस्थे स्वनामक्याते, वसुत्कार-
पर्वते, स्था० २ डा० । (तद्वक्तव्यता वसुत्कार ग्रन्थे) महाविदे
हर्षवर्षे स्वनामक्याते वसुत्कारपर्वते च । तद्वक्तव्यता ग्रन्थे ।

कहिणं जंते महाविदेहे वासे एगसेले णामं वक्खत्तारपव्वण
पससे गोत्रमा पुक्खत्तावत्तचकवट्टिविजयस्स पुरच्छिमेणं

पाकस्माद्वत्तत्कवद्विजयस्स पवच्चमेण एहिस्सवत्तस्स
दक्खिणेणं सीआए उच्चरेण एत्थणं एगसेत्ते णां वक्खार-
पव्वए पल्लंत । चित्तकद्वग्गेणं णोअज्जो जाव देवा आसं-

पति चचारि कृदा तजहा सिधायणकूडे ? एगसेहकूडे ५
पुस्वलावतकूडे ? पुस्वलावडकूडे ४ कूडाणं तं चव पंचसदं

परिणाम जाब एगसतस अ दबमाहप ॥ जेधिवक्त ॥
 एगसतस-एकशेष-पुं० एकः शिष्यतेभ्यो वुष्यते यत्र शिष-
 आधारे-अन्त-समासनेदे, तथाच ॥

सेकित एगसेमे एगसेमे जहा एगो पुरिसो तहा बहवे
पुरिसा जहा बहवे पुरिसा तहा एगो पुरिसो जहा बहवे
साणी तहा एगो साणी तहा साणी साणी तहा बहवे साणी

सकृपाणामेकशेष एकविभक्त्यद्विभक्त्येन सूत्रेण समानरूपाणा-

मक्राभ्रजालियुक्तानां पदानामेकशेषः समासो नवति सति समासः
 एकः शिष्यतेऽप्ये तु लुप्यन्ते यच्च शेषोऽवतिष्ठते स आत्माथे लु-
 प्तस्य वृत्तयोर्द्विजानां कार्ये वर्तते । अथ एकस्य तुलस्यात्मन्यर्थे

वर्तमानात्स्माद् द्विवचनं भवति । यथा पुरुषश्च पुरुषश्चात् पु-
रुषौ । द्वयोश्च लुप्तयोरारम्भणौ वर्तमानाद्द्विवचनं यथा पुरु-
षश्च पुंशः । एवं बहुनां सुप्तानामारम्भणौ वर्तमानादपि ब-

हृवचन यथा पुरुषश्च ४ पुरुषाः इति । जातार्थवत्तायां तु सर्व-
लैक्यवचनमपि जावनीयमितः सूत्रमनुश्रियते (जहा एगो पुरि-
सांति) यथैकः पुरुषः एकवचनान्त्पुरुषाण्य् इत्यर्थः । एके
देवे त्वादेवे इति सर्वव्यापक इति हेतुः । अत्र त्वादेवे

शिवे नमस्ते सति बह्वर्थवाचक इति शेषः । (तदा बहवः पुर-
सस्ति) तथा बहवः पुरुषा बहुवचनान्तः पुरुषाण्य् इत्यर्थः ।
एकशेषे समासे सति बह्वर्थवाचक इति शेषः । यथा वैकशेषे
समासे बहुवचनान्तः पुरुषाण्य् अन्तर्गतावचनार्थे बहुवचनान्तः-

समीक्ष्य बहुवचनान्ताः पुरुषशब्दो बहुवचनोक्तस्तथा बहुवचनान्ताः
 अप्रति न कश्चिद्विशेषः । एतदुक्तं जयसि यथा पुरुषश्च इति विधाय
 एकपुरुषशब्दोऽप्येता क्रियते तदा सयैकवचनान्ताः पुरुषशब्दो
 बहुवचनोक्तस्तथा बहुवचनान्ताऽपि यथा बहुवचनान्तस्यैकवच-

नान्तोऽपीति न कश्चिदेकवचनान्तवद्बहुवचनान्तवयोर्विशेषः
केवलं जातिविषयज्ञायामेकवचनं बहुवचनं तु बहुवचन-
मिति । एवं कार्षापणशस्यादिष्वपि भावनीयम् । ज्ञयं च

समाप्तो ऋग्विज्ञाप एवोच्यते केवलमेकशेषताऽत्र विधीयते
इत्येतावता पृथगुपात्त इति ब्रूयते तत्त्वं तु सकलभ्याकरणवे-
दिनो ब्रूवन्तीत्यसमिति विवृम्भितेन ॥ अनु० । एकः प्रधानं शे-

पोऽन्तः । एकान्ते, पुं० । बहु० अतिराधिते, शि० । वाच० ।
 एगस्सय- एकाभय-त्रि-एक आभय आधारेऽयत्तम्बनं वा
 यस्य । १ अनन्यगतिके, । २ एकाधारबुनौ, । ३ वैशेषिकोक्त-

गुणभेदे च । ते च गुणाः भवेकाक्षितगुणनिष्ठाः ॥ “संयोगध-
विजागम्य संख्यादिह्वाविकास्तथा । द्विपुत्रकृत्वाद्यस्तद्वेदेतेज-
काक्षिता गुणाः ” । अतः शेषगुणाः सर्वे भूता एकैकवृत्तयः ॥

ज्ञावाप० । एकस्मिन् आधारे, पुं० वाच्य० ।

एगह्वल-एकधास्य-वि० एकप्रकरकाव्योपेतं ।

एकधास्य-वि० एकप्रकरजीवोपेतं । “येन एकमे जीवाय एगज्ज-ते०” पात्रान्तरे त्वेकपेधास्यासंयुक्तादिर्व्यपदेशो यस्य नत्वसंयु-क्तसंयुक्तसंयुक्त इत्यादिकोऽपि व्यपदेशान्तरमिति तस्य कथाया-देरनाभाविनि । संयुक्त्येकधास्य एकधा अथो वा जीवो यस्य स उपेति जीवाभां प्राणिनामेकजन्त एक इत्याद्येवम इत्यर्थः ॥ स्था० १ डा० ।

एगहा-एकधा-अव्य० एकप्रकारे-डा- । एकप्रकारे, वाच० ।

एगाह-एगादि-वि० एक आदिस्थाः । एकत्वसंख्यावित्तामा-

रस्य पराकांक्षसंख्यायुक्तं । १ तस्मात्कारे रेखासंश्लेषाविशेषरूपे भवेत् । वाच० । द्वारमगस्ये स्वनामक्याते राष्ट्रकूटे च । “इवेय-जह्वल-ये-आर्दे वासं सयध्वारे धामं वयरे होत्या” “तस्स-नं सयध्वारस्तं वयरेस्तं अद्वरसामे दादिहपुटपिमे विसि-भाए विजयवदमाये धामं केदे होत्या” “तस्सणं विजयव-कमात्युक्तेदे एकहाह धामं रट्ठके होत्या” इति विभा० राष्ट्र-कूटे मयदलोपजीवी राजनिधोगिक इति विभा० १ अ० । एकाकिन्या निम्नन्या उपाभ्यवरूपे दोषाः । एकाकिन्या कु-ल्लिकादिकया अतिन्योपाभ्यवरूपे दोषमेव इत्यपि ।

जत्य य एगा सुखी, एगा तरुणी य रत्न एव वसति ।

गोयम तस्य विहारे, का सुद्धी बंभवेरस्त ॥

यत्र च स्वाधीविहारे एकाकिनी कुल्लिका एकाकिनी तरुणी वा तु शृङ्गाध्वजिज्ञा वैकाकिन्युपाभयं रट्ठके दे गौतम । तत्र साध्वीविहारे ब्रह्मवैयस्य का कुल्लिः न कापीत्यर्थः “इत्य-वि-दोसा कपारे वसहीए एगा सुखी किट्ठिजा कोर तं वयदरिजा वा बलामो वा कोर लेविजा इच्छावदु होसा तको चि एगा-गिणी मोहोदपण कलाविवा च नय संधिजा एगागिणि वा तं वदुण तकणः समागच्छंति हासाइयं कुल्लंति भ्रमे वा लग्गंति तत्रो-उडुहो भवति । तं फासामो वा मोहोदोमो भवति सीलं भंजि-जा वा गच्छो वा भंजं नं च जग गात्रे मदादेसा अबह अह-यदह ता पवणये मदा उडुहो भवति । अहवा पुच्छकीसियं स-मरमाणी बापाइयं वा वदुण गच्छं पुच्छण एगागिणी तरुणी सा-हुणी गच्छिजा एवमाह बहुदोसा एव नवदिक्कियाए वि एगा-गिणीए एगागिंसहासुवदोसा नायत्वेति गाथाच्छन्दः १० ३ । अथैकाकिन्या अतिन्या दोषो वसतेर्बहिर्गमने निर्मयाद्वत्त्वमाह ।

जत्य य उवसयाओ, बार्हि गच्छे उडुह्वमिच्छं पि ।

एगा रत्ति समयी, का मेरा तस्य गच्छस्य ॥

यत्र च गणे उपाभ्यवद्विरेकाकिनी ‘रत्ति’ ससय्या जित्तोपेति सूत्रेण ससमीस्थाने द्वितीयाभिधानात् रात्री अमणी सा-ध्वी विहस्तमात्रमपि नृमि गच्छेत्तत्र गच्छे गच्छव्यस्य का म-या । अथवा कविश्च द्वितीयावेति प्राक्तनसूत्रेणान्तरसम्पत्त्यं वधी-ततस्तत्र गच्छे का मयादा न काश्चिदपीत्यर्थः । “इत्यपि दोसा-कयाइ परदारलेखका रयणीए एगागिणि समागि वदुण इरिजा उडुहं दे रेखा पच्छं वा रायार्दे प्रमाहो संकिजा का एसा चोरा वा क्रवहर्ति बापाइयं वा गिराहति । अहवा कयाइं गुरु-णीए करुसोयणं संभरमाणी पुच्छकीसियं वा रयणीए विसेसं उवमरत्ताणी एगागिणी गच्छिजा इच्छावदुहोसाधि” ॥ १०८ ॥

अथैकाकिन्याएकादोषवेदमाह ।

जत्य य एगा ममणी, एगो मयणो य जेप स्याम ।

नियर्धनुसा वि सद्धिं, तं गच्छं गच्छगुणदीर्ये ॥

यत्र च एकाकिनी अमणी एकाकिना निजवधुनाऽपि साद-र्भ्ये जल्पति अथवा एकाकिं सागुरेकाकिन्या निजजननित्याऽपि साद-र्भ्ये जल्पति हेतुस्त्य । दे गौतम । तं गच्छं गच्छगुणहर्णं जानीहीति-रोषः । वतः एकाकिन्याः अमण्याः निजवधुनाऽपि साद-र्भ्येकाकिन्याः साधोर्भो निजजननित्याऽपि साद-र्भ्ये संदर्शनसंसाधनादिमा बहुदो-षात्पश्चिमेवति कामदुष्टमेतिनखात् तथाचोक्तम् “संदंसेण-वादी १ पीओ २ वरओ ३ रदं व वीसंजो ४ वीसंभाओ पणओ ५ पंचविहवदुए पिम्मं” ॥ ११ ॥ अह अह करिमे मेहं, तह तहमेहो-मि वदह तुमंमि । तजममिओमि वसियं, अं पुच्छसि पुच्छतरो-सि ३ मित्तममइयदं सणसंजा-सणेण संदीविउ मयणवराहो । बंभार्दे गुणरयणे, इहइ अभिचउ वि मयाओ ३ अनिच्छतोऽपि इहति तथा “मात्रा स्वका उडिहा वा, न विक्किासमो भवेत् । बलवानिद्रियव्रामः पविदतोऽप्यत्र मुखाति” ॥ १ ॥ इति गाथा-उन्मः ॥ ग० ३ अ० ।

एकाकिन्या निम्नन्या गृहपतिकुलप्रवेशादिनिषेधो यथा

नो कपप निर्गोर्ध एगागियाए गाहावकुसं पिंदवायप-हियाए निक्खमिच्छं वा विपमत्तं वा बहिया विचारज्जमि वा विहारज्जमि वा निक्खमिच्छं वा एवं गामागुणमं वा वदज्जत्तं वा मावासां वा वत्थए ॥

एवं यावदेकपाश्वर्यायित्त्वं तावत् सर्वाण्यपि स्थाणुमुत्थाप-यितव्यानि । अथानीनां सूत्राणां संक्षेपमाह ।

बंभयत्तलवगद्वार, अग्रियारो तु होति ते मुत्ता ।

जो एगपासमायी, बिसेसतो संजतीअमो ॥

ब्रह्मरत्नरत्नार्थमनन्तरं सुखद्वयमुक्तमन्यपि सूत्राणि याव-देकं पाश्वर्यायित्त्वं तावत्सर्वोपपत्तिं अधिकांशानि तस्यैव ब्रह्म-व्रतस्य रत्नार्थमभिधीयन्ते । (बिसेसओ संजइ वमोत्ति) एतेषु सूत्रेषु किंचिन्निम्नन्यानामपि संभवति । तथा एकाकी सूत्रं प-वि-शेषतः संवतीवर्गमधिकन्यामूनि सर्वाण्यपि उच्यन्ति । अनेन संक्षेपनायातानामपीनां प्रथमसूत्रस्य प्रवेदु व्याख्या न कल्पते । निम्नन्या एकाकिन्या गृहपतिकुलं पितृपतापतिहत्या निष्कर्मि-तुं प्रवेदुं वा बहिर्यिचारभूमौ विहारभूमौ वा निष्कर्मि-तुं वा प्रवे-दुं वा भ्रामानुभ्रामं वा श्रजितुं वर्षावासां वा वस्तुमिति सूत्रार्थः ।

संमति निरुक्तिविस्तरः ।

एगागी बहती अप्पा, तमहं वत्ता परिरत्तता ।

लहुगुरु लहुगा गुरुगा, भिक्खवियारे वसहीगा ॥

एकाकिनी निम्नणी यदि भिक्षादौ भ्रजति तत प्राप्ता महाभ-तानि च तथा परित्यक्तामि अवति स्तेनपुपकः संवेदइ अमो निष्ठायामेकाकिन्या गच्छन्या अनुभासा बहिर्यिचारभूमौ गच्छ-न्या गुरुभासा ऋतुवदे वर्षावासा वा वसति एकाकिनी गृह्णाति वस्तुषु प्रामानुभासमेकाकिनी भ्रजति वस्तुषु । इदमेव शेषति प्राप्तिविस्तरः । अथ विरोधविस्तरः ।

मासादीया गुला, येरी सुद्धीविमज्जिततरुणीणं ।

तवकासासिद्धा वा, चट्ठं पि चट्ठएहमासा ॥

एषादिवा एकाकिन्या भिक्षादौ भ्रजन्त्या मासशु कुल्लिका-या मासशु विषमव्यायावस्तुषु तल्लेयावस्तुषु । अथवा स्थ-वि-रा यथैकाकिनी भिक्षां याति ततो मासशु तपसा कानेन च शुकं बहिर्यिचारभूमौ विहारभूमौ वा याति मासशु काने-न शुकं च अति गृह्णाति मासशु । तपसा शुकं भ्रामानुभासं

प्रवृत्तिं मासलसु । तपसा काशेन चतुर्गुणकम् । एवमेव चतुर्षु स्थानेषु चत्वारि मासगुणि तपःकाशविशेषाणि कर्तव्यानि । विषयस्याप्यस्तुषु स्थानेषु चत्वारि चतुर्षु तपःकाशविशेषाणि कर्तव्याः स्नानचतुष्टयेऽपि तथैव तपःकाशविशेषाणि चत्वारि चतुर्गुणि ॥

अथ द्रोणादह ।

विहृती वेगाग्निं, किएहृदोसे ए इयिगा पावे ।

आमोमगतस्वोर्हि, किं पुण पंथस्मि संका य ॥

किमेकाकिनी ह्रीं प्रतिभये तित्थली द्रोणाच प्राप्तेति येनैवं नि-
काटनारिकमेवैकाकिन्याः प्रतिपिच्यते इति शिष्येण पृष्टः सुरिरा-
ह । तत्रापि तित्थलीं प्राप्तेत्येव द्रोणाह । परमायोगकाः स्नेनास्तरु-
णा वा तत्प्रास्तकृता एकाकिन्याः पथि यच्छन्त्या जुयांसो द्रो-
णाः । शङ्का च तत्र नयति । अथर्वप्रमथा कुशोद्वा येनेकाकिनीं
गच्छति । किंच ॥

एगागिण्ण ए दोसा, सागा तरुणे तहैव पणिछोए ।

जिक्खसिंसाहे मडन्नर, तरुडा सविजिज्या गयणं ॥

एकाकिन्य निष्ठाभटन्या येन द्रोणा जयन्ति भ्यामः समागल्य
द्वेयुत्तरकर्म वा कश्चिदुपसंगमयत् । प्रत्यकीं वा इत्याह ।
गृह्यवादावांतायां जिज्ञास्यमनुपपुन्यं गृह्यमाणायापेयाशुक्तिर्न
भवति । कोट्टघटिलप्रयोगादिना च महाज्जताभि विराज्यन्ते ।
येन ह्येनो दोषाः अतः सखित्तीयया निर्मल्या भिक्षोर्हो गमनं
कस्यस्य ॥

द्वितीयपदमाह ।

अनिवादि मंससत्थे, इयं पुत्तिसे य पूजिते सिंगे ।

एस उ पंथजयणा, जानियवसद्ध । य जिक्खा य ॥

अशिवादिभिः कारणैः कदाचिदेकाकिन्यपि जनेषु गनेषु यतना
प्राप्तान्तरं गच्छन्ति । ह्रीं साधेन व्रजति तद्रूपेण पुरुषमिच्छेण ह्रीं-
साधेन तद्रूपेण संबन्धिषु कुवसाधेन व्रजति । अथवा यत्तत्र परि-
मार्जिकादिभिः पूजितं तद्विधाय गच्छति एषा पथि गच्छते यत-
ना ज्ञेयता । प्राप्ते च प्राप्ताया यानि साधुमापितानि कुलाणि तेषु
वसतिं गृह्णाति भिक्षामपि नेष्येव कुलसु पर्यटति । वृ० ५ उ० ॥

एगाउउ—एकनवति—ह्रीं० एकाधिकका भवतिः शा० तं० एका-
धिकनवतिस्तस्याध्याह्न, तत्संख्यान्विने च वाच० “ एकाग्रउउ-
परयेयावत्तत्कम्पपदिमाग्रे पक्षस्तोत्रे” सम० ।

एगाउउपेहा—एकानुग्राह—ह्रीं० एकस्यैकाकिनोऽप्यहोरात्रस्यानु-
ग्राहो भावना एकाग्रपेहा “ एकोऽहोनास्ति न कश्चि—आहमस्य
कस्यचिद् । न तं पश्यामि यस्याह, नास्ती जायति यो मम ”
इत्येवमात्मनः एकत्वज्ञानमायाम्, । दृष्टा० ५ उ० ॥

एगाजरण एकाभरण—न० एकजातीये आजरणे, “ एगाभरण-
वसण्यादिपनिज्ञायं कोऽभियवरतरुणसहस्रं सहायेह ” एक
एकाहस आभरणवसनसङ्कोणे गृहीतो नियोगपरिकरो येस्ते
तथेति ज्ञ० एह ३३ उ० ॥ “ एगामरणपिडाणा ” एकामर-
णांन एकजातीयहेमकण्टारनाभरणानि पिडाणानि च वक्ष्यामि
यस्याः सा तथेति । दृष्टा० १० उ० ॥

एगाभोग—एगाभोग—पुं० अत्र कोपकरणादीनामेकत्र कथने,
“ एगाभोगपथिगाह कैर्ये यस्यापि य पुरतो ” एगाभोगो
पगो य योगो भवति एगाहपथेति जनिवं भवति होति तं च
मसगोऽपकाराणां पगट्टेनि ” नि० चू० १ उ० । (एगाभोगेति)

एकत्राभोगः आभोग उपकरणं (एगासि) एकत्र करोति एकत्र
व्याप्तीत्यर्थे इति । भाष० ।

एगाभोग—एगाभोग—पुं० एकाग्रपथे, भोग० ।

एगाभोग—पुं० एकस्मिन् स्वर्गे, घ०३ अथि० । तथा च धर्मसंग्रहे
अनुपेक्षाद्योपमधिकृत्य “ एगाभोगा ” एकामसौ वक्ष्ये मये गृही-
त्वा तादृकार्थेन करोति याचिजिगायावशेन प्रद्वं ज्ञानमेकार्थ-
यमित्यर्थः । अथवाऽनेकमहा आकर्षणे ग्रहणे काऽनेके आभाराः
स्पर्शा जयन्ति तद्वत्त्वमेकत्रा स्पृशीत्यर्थे इति । घ०३ अथि० ॥

एगायत—एगायत—वि० एकाकिनि, “ एगा य तावत्कर्मणं
करोति ” एकाकिनोऽध्याया अनुकर्मणं तस्यां गमनं गृह्यते कुवे-
न्तीति एकस्मिन् हीये च “ एगायते एवम्वर्तमानेकत्र ” एककिना
घटितो दीये इति । सूत्र० १ सु० ५ अ० ॥

एगायपण—एगायतन—न० आनादिभ्ये, अङ्गित्ये आयतने,
“ एगायतनपर्यस्य दक्षिणमुक्तस्य अथि प्रमो वि रक्षस्सति ”
आङ्गित्विधौ समस्तपापारम्भेय आत्माऽऽप्यन्ते आनियम्यते
तस्मिन् कुशज्ञानुष्ठाने वा यजमानं किमपि इत्यायमनं आनादि-
वमेकमङ्गित्विधौमावतनमेकायतनं तत्र रतस्तस्य आनि न वि-
द्यते कोऽसौ भागो नरकनिर्गन्धमुत्पन्नमनपत्तिरिति । आना०
१ सु० ५ अ० ५ उ० ॥

एगारे—अयस्कार—वि० अयोधिकारं करोति कृ—अय—उ० प-
सं० सन्त्यम् । द्याविदिवचिकिज्ञापस्कारे ऽऽ११६१ इति सूत्रेणः
स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह पृच्छति । ओहकारि, आ० ।

एगारस (ह) एकादशन्—वि० एकाधिका दश नि० आत्त०
“ संख्यागच्छे रः ऽऽ ३ । १६ इति प्राक्तनसूत्रेण दृश्य रः ।
आ० । एकादशसंख्यान्विते, वाच० ” “ एगारस उवासागर्ण ”
एकादश चोपासकानां प्रतिमा जयन्तीति । द्रष्ट० ५ उ० ॥

एगारसंगसुत्थधारय—एकादशाङ्गसुत्थधारय—पुं० ए-
कादशानामङ्गानां सूत्रार्थसधारयतीत्येकादशाङ्गसुत्थधार-
काः ५०० ए ३० । एकादशानामङ्गानां सूत्रार्थयोधोरके, “ एगारस-
गसुत्थधारय सत्यसाङ्ग य ” एकादश च तावत्सङ्ख्या च एका-
दशाङ्गानि एकादशाङ्गानां सूत्रार्थे एकादशाङ्गसुत्थार्थौ तौ धा-
रयति ये ते तानेकादशाङ्गसुत्थधारयकारिति । भाष० ।

एगारसम—एकादशम—वि० एकादश च पूर्णे ङिति संख्यापूर्व-
कादपि कश्चिन्मुद्र । यत्संख्याया एकादश संख्यां पृथगेति तादृशसं-
ख्यान्विते, वाच० । “ एकारसमे एवमे ” दृष्टा० १६ उ० (एगारस-
मंति) एकादशीं अयमवभूतप्रतिभाति । उपा० १६ उ० ।

एगावसम—एकपंचाशत्—ह्रीं० एकाधिका पञ्चाशत् शा० तं०
एकाधिकपञ्चाशत्संख्याध्याह्न, तत्संख्यान्विने च वाच० ।
“ नवरहं संवेधराणं एकावसम उदेसधकारो पञ्चाशत् ” ।
सम० ५१ उ० ॥

एगावतारि—(न) एकादशतिग्नि—पुं० एकादशतारवति जी-
तिश्रिये पथिदत्तजगत्सात्यपिदुक्तप्रक्षो ऽऽ११ प्रक्षे यथा यन-
त्यादिषु जीवा एकावतारिगुणः कोऽकारस्तथा धातान्तरियदुः-
मप्येऽपि काश्चिद् भवति नवेत्यधोत्तरमेकानेन विधेयो शा-
नास्तीति । ह्री० ० ।

एगावली—एगावली—ह्रीं० एकाद्वितीयाऽऽवली नामा म
निष्प्रेमी । आभरणविशेषे, सम० । सा च नामान्निकमयी म

लेति । औप० एकावली विविचमणिकुला एकसरिकेति ।
हा० १ अ० । “ एकावलीकठलरयचष्टा ” एकावली आम-
रयविशेषः सा करदे श्रीपायां लमिता विलम्बिता सती वक्षसि
उरसि वसन्ते येषां ते तथेति । सम० । “ एगावलि पिण-
खेत्त ” प्रश्न० १ सं० ७ हा० ।

एगावलीपविनसि-एकावलीप्रविचकि-न०नाल्यभेदे, राज०।

एगावाइ- (न) एकादिन्-पुं० एक एगात्सादिर्बह्वेदे
वर्तनीत्येकावली दोषार्थं च प्राकृतत्वात् । अक्रियावादिभेदे,
उक्तं चैतन्मत्तानुसामिभिः “ एक एव हि भूतात्मा, भूते भूते
व्यन्त्यन्त्येति । एकया बहुधा चैव, इत्यते जलचन्द्रवदिति ”

॥ १ ॥ अपरस्वात्मैवास्ति मान्यदिति प्रतिपन्नस्तुक्तं “ पुरुष
एवेवं सर्वं यदभूत्तं यच्च भाव्यमुताभूत्तव्यवस्थानां यद्वर्णनाति-
रोहति ” ॥ १ ॥ यदेजति यजेजनि यद्वरे यदन्तिके यदन्तरस्य
सर्वस्य यत्सर्वस्यास्य बाह्यत इति । तथा “ नित्यज्ञानविषयो-
ऽयं क्षितिजेजो जलादिकः । आत्मा तदात्मकश्चेति संगिरन्ते परं
पुनः ” इति ॥ १ ॥ शब्दाद्वैतवादे तु सर्वं शब्दात्मकमिदमित्येक-
प्रतिपन्नः । उक्तञ्च “ अनादिनिधनं ब्रह्म शब्दतयं यद्वक्षरम् ।
विचरन्तेऽयमायेन प्रक्रिया जगतां यत् ” इति ॥ १ ॥ अथवा
सामान्यवादी सर्वभेदेकं प्रतिपद्यते । सामान्यस्यैकवादिभ्ये-
न्मेकमेकैकवादे अक्रियावादिता चास्य सन्नतस्यापि तद्व्यवस्थ
नास्तीति प्रतिपादनात् । आत्माद्वैतपुरुषाद्वैतशब्दाद्वैतादीनां गु-
क्तिभिरव्ययमानात्मनस्ति त्वाभ्युपगमाच्च । स्था० च्छा० नपाद्य

एकात्माद्वैतवाद्दुद्देशार्थाधिकारमात्रं यद्वैकवादिभ्युहा ।

जहा य पुद्वर्त्तं धूमे, एगे नाणाहि दीक्षि ।

एवं भो कसिखे लोए, विन्नु नाणाह दीसइ ॥ ए ॥

इष्टान्धवसन्नेवाधैरस्युपादमतेः पूर्व इष्टान्तोपस्थासः । यथे-
त्युपश्रंशं चशब्दोऽपिष्टाद्वयं स च मित्रकर्म एक इत्यस्या-
न्तरं कष्टयति । पृथिव्येव स्मृतः पृथिव्या वा स्तुषः पृथिवी-
संवातावली । स वैकोऽपि यथा नानाकपः सरित्समुद्रपर्वतन-
गरसंज्ञिवशायाधारतया विविचो इत्यते । निष्प्रोक्षनमुद्रकठिन-
रकपीतादिभेदेन वा इत्यते न च तस्य पृथिवीतत्त्वस्यैतावता
भेदेन भेदो भवत्येवमुक्तरीत्या भो इत्यादिपरामर्शप्रणं कृत्वाऽपि
लोकश्चेतनाचेतनकप एको विद्वान् वर्तते । इदम्ब्र इदम्ब्र ।
एक एव ह्यात्मा विद्वान् ज्ञानपिष्टः पृथिव्यायाकारतया नाना
इत्यते न च तस्यात्मन एतावताऽऽत्मतत्त्वभेदो भवति तथा-
चोक्तमेक एव हि भूतात्मन्यादि ।

अस्योत्तरदानायाह ।

एवमेगेति जर्णति, मंदा आरंभणिरिति भा ।

एगे किशा सयं पारं, तिन्वं दुवल् नित्यच्छइ ॥ १ प ॥

परमिन्त्यन्तरात्माद्वैतवाद्दोषोपशानम् । एकं केचन पुरुषाः
कारणमपिदाना जहयन्ति प्रतिपाद्यन्ति किंचुताले इत्याह मंदा
जराः सम्यक्परिहानयिकताः । मन्त्यं चैषां युक्तिविकलताऽ
ज्ञेयपक्षसमाश्रयणात् । तथाहि-यथैव एवात्मा स्वाध्यायमहत्त्वं
ततो ये सत्त्वाः प्राणिनः कृषीभक्षारय एकं केचन आरम्भे प्राणयु-
पसर्गकारिणि व्यापारे निरिन्ध्या आत्मकाः संभदा अण्युपपन्ना-
स्तं च संरम्भसमाश्रये कृत्यापराधाय स्वयमात्मना पापमशुभप्रकृ-
तिरूपमसातोदयफलं तीक्ष्णं तद्व्यवस्थानां वा नराकारिकं
(नियन्त्रणीनि) आरंभ्याह्मदुयवर्णयै एवकव्यवस्थानां । तद्व्या-
वर्थां निक्षेपेन यच्छन्त्यवश्यतया गच्छन्ति प्राप्नुवन्ति त एवा-

रुत्तासक्ता मान्य इत्येतत्तथादिपि चागुने कर्मणि कृते सर्वेषां
बुद्धानुष्ठानियामपि तीव्रप्रदः सामिसंबन्धः स्यादेकत्वादात्मन इति
न चैतदेवं इत्यते । तथाहि य एव कश्चिदसमस्वकारः स एव
शोके तद्व्यवस्था विद्वम्बनाः समनुबन्धुपलभ्यते मान्य इति ।
तथा सर्वगत्यन्ते आत्मनो बन्धनोक्तापमावस्थाप्रतिपाद्यप्रतिपा-
दकविशेषाभावाच्चात्रप्रणयनाभावश्च स्यादिति । एतदर्थ-
संवादिन्यात्मकसंबन्धं नित्यैकैकत्वात्तथाऽन्यथापयते । तद्यथा
पञ्चानां पृथिव्यादीनां भूतानामेकत्र कार्याकारपरिणतानां चैत-
न्यमुपलभ्यते । यदि पुनरेक एवात्मा व्यापी स्यात्तदा सदादिष्व-
पि चैतन्योपलब्धिः स्याच्च चैवं तस्मादेक आत्मा । चूनानां वाग्यो-
न्यगुणयं न स्यादेकस्मादात्मनोऽज्ञात्वात् । तथा पञ्चेन्द्रिय-
स्थानां पञ्चेन्द्रियाभितानां ज्ञानानां प्रवृत्ती सत्यामन्येन ज्ञाया
विदितमन्यो न जानातीत्येतदपि न स्याद्यथैक एवात्मा स्यादिति ।
सूत्र० १ सु० १ अ० (विस्तरः) पुनरुक्तरीत्याऽपि दर्शयिष्यते ।

तथाच विशेषावश्यकं आत्मनो बहुभेदत्वमपिष्टय ॥

संसारिधरयावर-तसाइनेयं मुणे जीवं ॥

तथा संसारान्तरस्थावरचरत्वादिभेदं संसारिणेभ्योरे सिद्धाः
आदिशब्दाच्च सूत्रमवाधरपयोतादिनेद्वयप्रब्रह्म इति । अत्र वे-
दन्तवादी ब्रह्म । ननु बहुभेदत्वमात्मनोऽसिद्धं तस्य सर्वैक-
त्वात् । तदुक्तम् । एक एव हि चूनात्मा, भूते भूते प्रतिष्ठितः । एक-
या बहुधा चैव, इत्यते जलचन्द्रवत् । “ यथा विद्युक्कामाकाशं,
निर्मलपद्मलतां जनः । संकीर्णमिव मासमि-निर्झारनमिमन्यते ।
“ तथेदमलं ब्रह्म, विविक्तमविषयात् । कलुषमविषयात्, भेद-
पं प्रकाशते । ऊर्कसूक्ष्ममयः शास्त्रमन्त्राश्च प्राहुरव्ययम् । गन्दा-
स्ति यस्य पद्मानि, यस्तं वेद स वेदविन् । पुरुष एवेवं सर्वेष्वनु-
नं यत्तु च भाव्यम् उताभूत्तव्यवस्थानां यद्वर्णनातिरोहति यदेज-
ति यजेजनि यद्वरे यदन्तिके यदन्तरस्य सर्वस्य यत्सर्वस्यास्य
बाह्यत इत्यादि ” इत्यनेनैव पूर्वोक्तैर्निराकृत्यासंसारार्थेन परिहृत्वाह ।

अइ पुरा सो एगो विवय, दुवल् चोमं व सव्वापेदेंतु ।

गोयम ! तदेगलिमं, दिरेसु तहां न जीवो य ॥

परः प्राह यदि पुनर्द्वैतमन्यायेन स आत्मा सर्वेष्वपि नारक-
निर्धरामरपितायेव व्योमवदेक एव भवेन्न तु संसारोत्तगदि-
नेद्वैतमिच्छति किं नाम दूषणं स्यादेवमुक्ते भगवानाह । गौतमः
तद्योम सर्वेष्वपि विप्रेषु मूर्तिविशेषेषु स्थितम् एकलिङ्ग-
सदृशमावादेककल्पमेवेति युक्तं तस्मादेकं जीवसत्त्वं विचार्य-
तेन प्रस्तुतां न तथा वैकलिङ्गः सर्वत्र इत्यते । प्रतिपिपनं तस्य
विलक्षणत्वानुक्षणजेनेदं च तद्व्यवस्थद्विदिति न तस्यैकत्वमिति ॥

अत्र प्रश्नः गमाह ।

नाणा जीवा कुंभा-इन्द्रां व्म विलसवखाइभेयायो भा ।

मुहदुक्कसवंधेमोक्ता-जावा य ज्यो तदेगते ।

नामकया हृदि जीवाः परस्परं भेदभास इत्यर्थः । लक्षणवि-
नेद्वैत इति हेतुः कृष्णद्वय इवेति दृष्टान्तः । यच्च न जिज्ञे तस्य
न लक्षणज्ञेयो यथा नमस इति । सुखदुःखव्यभिक्ताभावश्च
यस्मात्तदेकत्वं नसादृष्टा एव सर्वेऽपि जीवा इति ।

कथं पुनस्तत्प्रतिपिपन्नलक्षणजेनेदं इत्याह ॥

जेणोवमोमलिगो, जीवो जिन्नो य मो पुमरीरं ।

लव्वांमोकारिशा न्, गरिसोचरेण तणेणो ।

येन ज्ञानदर्शनेनोपयोगलक्षणोऽस्ती जीवः स चोपयोगः प्रतिशरी-

रमुत्कर्षार्थकमेवाद्भनस्तमेव तेन जेदाद्भनस्तमेवा एवेति तवेव भावितं (नाणाजीया इत्यादि) पूर्वाकर्मिदानीं सुखदुःखत्यागचतुसराहं जायतेत्याह ।

एगते सर्वगय-तमो य न सोऽन्नाद्भो नभस्तेव ।

कवा भोना भोना, नय संसारी जहागासं ॥

एकवच जीवानां सुखदुःखबन्धमाहादयो नोपपद्यन्ते सर्वग-तत्वात्तस्य इव । यत्र तु सुखादयो न तत्सर्वगतं यथा देवदत्त इति । किंच न कदां न जीका न मयता न संसारी जीयः एक-त्वात् सर्वजीवानां, यच्चैकं न तस्य कर्तृत्वादयो यथा नभस इति । अपि च ।

एगते नत्थि सुद्धी, बहुयवस्थाप ति देसनिहओव ।

बहुतरवच्छत्तणं य, न य मुको देसमुको व्व ॥

इदमव हृदयं नारकतिर्यगादयोऽन्तता जीया नानाविधशरी-रमानसा यथा वैदुःखिता एव तत्रनततागतितनस्तु सुखिनः । एवमनन्ता ब्रह्मास्तनस्ततागतितनस्तु सुतात्तेषां वैकल्ये-न कोऽपि सुखी प्राप्नोति बहुतरपचागान्वितत्वादाया स-याङ्गोत्तमप्रसेनाऽङ्गुल्येकदेशेन नीरोगो यद्वाहसः एवं न कोऽपि मुको भवते बहुतरवद्व्यापया सर्वाङ्गकीर्तिनोऽङ्गुल्येकदेशेयमु-क्तस्मनोदेकैवे सुखाद्यनुपपत्तेर्नानात्वं जीवानामिति स्थितम् (विज्ञेयः) तथा च न-यवधयन्ते अतस्मादिदमनुपपन्नं भासमानदि-नो नाम पुरुषपदेनैव सर्वमियादि प्रतिपञ्चास्मन्मतिरुत्तरणं च तत्रैव पुनर्य एवदमिति सर्वमिति प्रतिपञ्चास्तेर्नोपपत्तामाहोत्तर-गरुत्तरपूर्वोऽनमानसा वैदितस्मनसा हि यदि नाम पुरुषमात्र-रूपमहेतुत्वं तर्हि यत् तदुत्तरज्ज्येन सुखितदुःखितत्वादि तत्सर्वं परमायानोऽस-प्राप्नोति तत्तत्तत्स्थिते यदेतदुच्यते प्रमाणोऽधि-गम्य संसारैर्गुणैर्गुणं तद्विमुखया प्रख्या तदुच्छेदाय प्रवृत्तिर-त्यादि तदेतदाकाशकुसुमसौभाग्यनोपमानमवसेयम् । अहेत-कपे हि तत्त्वं कृते नरकादिभयप्रपन्नकणः संसारो यैर्गुणैर्गुण-वगम्य तदुच्छेदाय प्रवृत्तिरुपपद्यते । यद्युच्यते पुरुषमात्रमे-वाहेतुत्वं यस्तु संसारैर्गुणैर्गुणं जायतेदर्शने च तत्सर्वेष्टा स्वयं-यामितिगयतिपत्त्यापि विचित्रे निम्नोऽप्रतमेदर्शनामिव भ्रान्तमय-स्वयमिति तद्व्यवहार एतद्विषयवासनप्रमाणमाभास । तथाहि नाहेताच्युपगमं किंचिद्देहताहकं ततः प्रथमजुतं प्रमाणमास्ति हे-तावप्रशक्तः नच प्रमाणमन्तरेण निष्पत्तिपक्षा तत्त्वव्यवस्था नवति-प्रमाणसर्ववश्य सर्वेष्टाद्यैर्निमित्तप्रसङ्गः । तथा चान्तरिति प्रमाण-चूतत्वाहेताग्राह्याच्युपगतत्वा अथवा प्रमाणभूतमहेतुप्रमाण-मेव प्रवक्ष्येतिव्यतिरेकात्तत्सर्वकपत्तः । तथाच कुतस्तत्त्वव्यवस्था भिन्नायां च भ्रान्तावच्युपगम्यमानायां हेतुं प्रसक्तमिदमहेतहा-सिः अपिच यदीदं स्मरमेतदुक्तमात्रोक्तवादिभेददर्शनान्तात्समुच्य-ते तर्हि नियमासदधिकविस्तारमवगमनसदमभ्रान्तदर्शनमन्तरेण भ्रान्तरयोगात् न खलु येन पूर्वमाशीर्गोपादृष्टतस्य रज्ज्वाभासो-विषयान्मिदकप्राप्यते तदुक्तम् "नाहवत्पूर्वसंस्कृ रज्ज्यां सर्पमतिः कश्चित् । ततः पूर्वांतुसतिरिवाग्राह्यिरिवातिपूर्विका" रत एव-मव्यवहानो जेदः । अथच पुरुषाहेतुपतत्वमवधारं पूर्वं परस्मै निवेदनीयं नास्तेन आत्मानं व्यामाहोभावात् विमोहबद्धैतम-तिप्रसिद्धेन न जनेत् । अथोच्येत यत एव व्यामाहोऽत एव तनि-वृत्तयथात्मनोऽहेतुप्रतिपत्तिरास्थेया तदुच्यमेवं सति अहेतुप्र-तिपत्त्याप्रानेनात्मनो व्यामोहे निबन्धेमानेऽवश्यं पूर्वकपत्त्यागोऽप-रकपस्य व्यामोहेऽयौभूतनाङ्गुल्यस्तोत्पत्तिरित्यहेतुप्रतिज्ञाहानिः

परस्मै च प्रतिपादयद् नियमतः परमच्युपगच्छेत्परं वाऽप्यु-पगच्छन् तस्मै बाहेतुत्वं तत्त्वं निवेदयद् पिता मे कुमारप्रख्या-रोत्यादि वदन्निब कथं नोमसतः स्वपराच्युपगमेनाचितवचसां बाधनादिति वार्तिकचिदतद् (नन्दो) तथाच सम्मति तर्कहेतुतत्त्व-ब्रह्म तात्त्विकत्वं निराहृतं तथाहि अपरस्तु कार्यकाणमात्रस्य कद्वन्नाशिनिविरचितत्वात् तदुच्यमव्यतिरिक्तमहेतुतत्त्वं तत्त्वमि-त्यच्युपपन्नमन्तरेण मिथ्या, कार्यकारणोऽव्यवहारवाच्यवि-वाधवद्देहतामात्रस्य व्योमोपात्ततुल्यत्वात् । तथाचहेतुप्रतिपादक-प्रमाणस्य सद्भावे हेतापत्तिना नहि तं प्रमाणप्राप्ते अहेतासिद्धेः प्रमेयसिद्धेः प्रमाणनिबन्धनत्वात् । किंचहेतुमिति प्रसज्यप्रति-षेधः पशुधासो वा प्रसज्यपक्षे प्रतिषेधमात्रपर्यवसानावाचारस्य नादेवसिद्धिः प्रधानोपसर्जनभावेनाज्ञातिभावकद्वयनायां हेतु-प्रसक्तिः द्वितीयपक्षेऽपि हेतुप्रसक्तिरेव प्रमाणान्तरप्रतिषेधः हेतु-तत्त्वज्ञेये वस्तुनि तत्त्वप्रतिषेधेनाहेतुप्रतिषेधः । हेतावहेतुस्य व्यतिरे-के च हेतुप्रसक्तिरेव परकपत्त्यावृत्तस्यकदाचान्यवृत्तात्मकत्वेन तस्य द्विनिमित्ततात्त्विकव्यतिरेकेः पुनरेतत्प्रतिषेधं च हेतुप्रसक्तिरपि विप-मानत्वात् हेताव्यावृत्तपक्षेऽपि विद्यमानत्वात् विद्यमानाज्ञा-वृत्तिप्रसक्तैरवस्था सद्भावात् विशेषप्रसक्तमेवेत् । प्रमाणादि-चतुष्टयसद्भावे च न हेतावाप्त्युक्तिस्तद्भावे गृह्यतयादादिति नहि तत्कल्पना ज्यायसी । नच नित्यत्वाद् हेतुकल्पना भावानाम-नेकत्वेऽपि युक्तसंगता सर्वदा सर्वभाषानां नित्यत्वे प्राज्ञाभा-हकपत्त्यानामप्रसक्तैस्तद्भावात्प्रथमं प्राज्ञाप्रहककपत्त्या वि-कारिताव्यतिरेकेण योगात् सा च कथञ्चिदेक स्थानेककपत्त्यानु-ज्ञादिनि कथं नानेकात्मसिद्धिः । इत्यतिसत्त्वाद् क्वापिमेवनाम-वप्रसङ्गश्च न च चतुरादिष्वन्वेषाद्यैरुच्यं क्वापिप्रतिपत्ति-जनकं स्वात्मना तत्सम्बन्धस्य तथैव प्रतीतिप्रसक्तैः । क्वात्त-रस्य तद्व्यतिरेकस्य तथाभावात् । तत्र इत्यतिसत्त्वमपि प्रमाणा-हेतुं युक्तमेव सत्त्वाविश्वतिरेकेण तस्याभावाच्च च सत्त्वादे सद्-व्यतिरेकावहेतुं प्रमाणस्य सत्त्वावश्यकत्वात् हेतुप्रसक्तैः-इददिविधकारस्य बाधुपगमे कथमहेतुं विकारस्य च विकारि-णोऽत्यन्तमभेदेन विकारीनि प्रतिपादितं जेदामेवेऽनेकात्मसिद्धि-व्यतिरेके हेतापत्तिरिति । (सम्मः) प्राज्ञाहेतु-यतात्त्विकत्वं प्रपञ्च-स्य मिथ्यात्वं च नित्यकृतं तथाच प्राज्ञावद् बाधवृत्ता वृत्तिर्युक्तं यद्येव सकलापत्त्यापि पापीयानपापस्य आत्मप्राज्ञस्तत्त्विकस्य-सत्त्वान् । नवसरस्सत्तासरसाहमियाहेतुताहताहताहताहताहताह-मुक्तपदार्थसाध्योऽयमहमिकियाप्रतीयमानः कथं न पारमार्थिक-स्यादिति वक्तव्यं तस्य मिथ्याकथं तथाहि । तथाहि प्रसङ्गो मिथ्या-प्रतीयमानत्वापदयेन नदेवं यथा कृत्तिकाकसे कक्षीयौ तथा वायं तस्मात्तथा तदेतदेतस्य न तर्ककार्यं लुचयति । तथाहि मिथ्या-त्वमत्र कीदृशकामाङ्गित्वं नृहमरुतो किमस्त्यासत्त्वमुतात्त्विकस्या-म्याकारनया प्रतीतत्वमाहोऽधिद्विनिर्गोच्यत्वमिति जेदवृत्तिः प्रिमे-वनेवर्थाव भौकते । प्रावि पङ्कज्ये तद्वनङ्गाकारः परीहाराः । तार्तीयकविकल्पे तु किमिदमनिर्वाच्यत्वं नाम किं निरुक्तिर-रुद एव निरुक्तिरिति विरहो निःस्त्रागवत्त्वं वा । न मेयमः कद्वः कद्वः कद्वः सरङ्गोऽयं साक्षोयमिति निश्चितोत्तरनुजवात् । नापि द्वितीयः निरुक्तिर्हि निमित्तं ज्ञानं वा स्याद्विषयो वा न प्रथमस्य विरहः सरङ्गसाक्षाद्विषयेनस्य प्रतिप्राण प्रतीतेर्नापि द्वितीयस्य यतो विषयः किंभावसकपो नास्यजायकरो वा । प्रथमकद्वनाया-मस्तत्त्वान्ताच्युपगमप्रसङ्गः । द्वितीयकद्वनायां तु सत्यव्यतिरेक-उज्ज्वलि न स्त इति चेत् ननु नानाभावाव्यावृत्त्यां शोकप्रतीति-

सिद्धौ तावन्निमेतौ विपरीतौ वा । प्रथमपक्षे तावद्यथोऽनयोरेक-
 ष विधानमस्ति तथा प्रतिषेधोऽपि परस्परविरुद्धयोर्मध्येऽतिर-
 विधिविधिष्वयोरन्यतरनिषेधविधानोत्तरात् । द्वितीयपक्षे
 तु न काश्चित्कतिरेकैर्लौकिकविधयस्तद्वन्निष्ठताद्यपि लौकिक-
 ज्ञानविषयनिष्ठसिद्धिस्तद्विधानमिति चेन्न । निष्पन्नत्वव्यपेक्षेऽपि
 नित्यः प्रतिषेधार्थत्वे स्वज्ञानवशम्वस्यापि भाषाभाषयोरन्यतरा-
 येनेति पूर्वोक्तप्रश्नः । प्रतीत्यगोचरः निःस्पन्दत्वमिति चेदत्र
 विरोधः । प्रपञ्चो न प्रतीयते चेत्कथं धर्मितया प्रतीयमानत्वं
 च हेतुतयापादयेत् तयोपादानं वा कथं न प्रतीयते यथा प्रतीयते
 न तथेति चेत्तर्हि विपरीतकथातेरन्युपगमः स्यात् । किं चेन्नप्रति-
 बोध्यता प्रपञ्चस्य प्रत्यक्षेण प्रत्यक्षेऽपि सरसोऽप्यन्वयात्कारं
 हि प्रत्यक्षे प्रपञ्चस्य सत्यतामेव व्यवस्यति सरहादिप्रतिनियत-
 पदार्थपरिच्छेदात्मनस्तस्यापादादितरेषां विधिवस्तुनामेष च
 प्रपञ्चबलं वाच्यत्वेन सम्मतत्वात् । प्रत्यक्षमेतत्प्रत्यक्षं पक्ष-
 प्रतिषेधं तद्विधायकमेवेति तथा तथा ब्रह्मविदधाति न पुनः
 प्रपञ्चस्तत्तत्प्रत्यक्षमिति । न हि तदा जगन्नाम स्यादनेतरस्मि-
 न्तिरेषां प्रतिषेधः कृतः स्यात्तु चेत् निषेधे कुपयत्यप्रत्यक्षस्य
 निषेधस्तु कथं यतो विधायकमिति कोऽर्थः इदमिति वस्तुस्व-
 रूपं पृथगिति नाप्यस्वरूपं प्रतिषेधपि । प्रत्यक्षमिति केन-
 यम् अन्वयप्रतिषेधमन्तरेण तत्स्वरूपपरिच्छेदस्याप्यसंप्रपञ्चः
 पीतादिव्यवच्छिन्नं हि नीलं नीलमिति पृथगेति भवति नेतरवा
 यदेवमिति वस्तुस्वरूपमेव पृथगिति प्रत्यक्षमन्युपपत्ते तदाच-
 श्यमपरस्य प्रतिषेधमेवैति तत्रप्रतिषेध इत्यभिहितमेव भवति
 केवलवस्तुस्वरूपप्रतिषेधेऽन्यत्र प्रतिषेधप्रतिनियतपक्षत्वात् ।
 अथ च विधायकमेव प्रत्यक्षमिति नियमस्याङ्गीकारे विधावद-
 विधायी अथ विधानं तत्रानुपपत्तेः साध्यमविधा चिन्तेन स-
 न्यात् प्रत्यक्षान्वितवत्तु च निषेधकं निति चेन्न तत्रः कथं स्वस्थ
 इति सिद्धं प्रत्यक्षवाचितः पक्ष इति । अनुमानवाचितश्च प्र-
 पञ्चो नित्या न भवत्यनद्विधत्वस्यत्वात् एवं स एवं यथात्मा
 तथा चायं तस्मात्तथेति । प्रतीयमानत्वं च हेतुश्रेष्ठामना व्यभि-
 चारी । स हि प्रतीयते न च मिथ्या स्वप्रतीयमानत्वे त्वस्य
 तत्रोच्चारवचनानामप्रवृत्तेश्चेकैव तत्र च बोधसी स्यात् । इहा-
 न्तश्च साध्यविकलः शुक्तिशकलकलार्थैर्तिषि प्रपञ्चान्तर्गत-
 त्वेनानिवेद्यमीयतायाः साध्यमानान्तरात् । किञ्चैवमुमान प्रप-
 ञ्चसिद्धमभिधं वा । यदि अभिधं तर्हि सत्यमस्यं वा । यदि सत्यं
 तर्हि तद्वदेव प्रपञ्चस्यापि सत्यत्वं स्यात् । अथासत्यं तत्रापि
 शून्यमन्यथा स्यात्ताननिवेद्यमीयं वा आद्यपक्षेऽप्येव न साध्यसाध-
 कत्वं चतुष्टयवच्छिन्नकलकलार्थैर्तथेति तृतीयपक्षोऽप्युक्तः । अति-
 र्वचनीयस्यासम्भवेनान्वितेनामिति तादाह । व्यवहारस्तस्यैवमुनु-
 मानमनोऽसत्यत्वाभावाच्च न साध्यसाधकमिति चेत् किमिदं
 व्यवहारसत्यं नाम व्यवहृतिव्यवहारो ज्ञानं तेन चेत्सत्यं तर्हि
 सारमार्थिकमेव तत्र चोक्तं दोषः । अथ व्यवहारः शब्दत्वेन
 पादयति । ननु शब्दोऽपि सत्यस्वरूपस्तादितरेषां वा यथायथासिद्धिं
 तेन यत्सत्यं तत्पारमार्थिकमेवेति तदेव वृणोते । अथासत्य-
 स्वरूपः शब्दः कथं तत्तत्सत्य सत्यत्वं नाम । नहि स्वयमस-
 त्यमन्यत्र सत्यव्यवस्थावैतुरिति त्रिप्रश्नः । अथ कूटकार्या-
 पत्ते सत्यकार्यौघोऽस्ति त्रययितकृत्यव्यवहारजनकमेव सत्यत्वा-
 पापमध्यवहारवदसत्यमनुमानं सत्यव्यवहार इति चेत्तच्छी-
 त्यमेव तदनुमानं तत्र चोक्तं दोषः । अतो न प्रपञ्चाङ्गिम-
 न्नुमानमुपपन्नपदार्थमाद्यपि नाप्यभिधं प्रपञ्चस्वभावतया न-

स्यापि मिथ्यात्वप्रसक्तोर्मिथ्याकृतं च तत्कथं नाम सत्यायं साध-
 योदित्युक्तमेव । एवं च प्रपञ्चस्य मिथ्यात्वासिद्धेः कथं परब्रह्म-
 वृत्तात्त्विकत्वं स्यादतो बाह्यार्थोभावो भवेदिति । रक्षा० १ परि०
 पुरुषाद्वैतस्य निराकरणं बोधरात्रकरणे यथा

पुरुषाद्वैतं तु यदा, जयति विशिष्टमवबोधमात्रं वा ।

जयजयविपक्षविभेद-स्तदा कथं युज्यते मुख्यः । ७ ॥

इयोर्भावो चित्ता तस्यां भवं सैव वा द्वैतं पुरुषस्वद्वैतमेकत्वं
 तु यदा जयत्यङ्गीकरणेन चादिनो विविधं केवलं रागादिवा-
 सनादहितमयबोधमात्रं वा बोधस्वरूपं वा वेदान्तवादिनः
 पुरुषाद्वैतं ग्रह्यन्ते । यथाहुरेके "पुरुष एवेवं सर्वमित्यादि" ।
 तथा "विद्याविनयसंपन्ने, ब्राह्मणे गति हस्तिनि । शुनि चैव श्वाप-
 च, पशुकताः समदर्शिनः" इति भुक्तिमुक्तिप्रसिद्धिर्वाच्यवादिन-
 स्तु शेषमोक्षादधिकल्पशून्यं पारमार्थिकरागादिवासनाद्विहा-
 परहितं बोधस्वरूपं मानमेव प्रतिजानते यथोक्तम् "विश्वस्य
 हि संसारो रागादिद्वेषादसिद्धः । त्वैन नैविर्निर्मुक्तं जयान्
 इति कथ्यते" । जयश्च भवविग्रहश्च तौ संसारमोक्षां तयोर्वि-
 दौ जयमवधिगमविज्ञेयस्तदा कथं युज्यते मुख्यसंसारमोक्षबो-
 धयोः भेदो न युज्यते । अर्थान्तरे ह्यविद्यादौ तस्य जेदकं सति त-
 योर्विभोयो युज्यते इति भावः । ७ ॥

कस्मान्पुनः पुरुषाद्वैतं बोधमात्रं वा विशिष्टं भवतीत्याह ।

अग्निजलमूयो य-त्परितापकरा भवं नु भवमिच्छाः ।

रागादयश्च राडा, असत्यवृत्तासर्पं लोकं ॥ ८ ॥

अग्निजलं च मूयिष्ठाग्निजलमूयो यथस्मात्परितापकराः
 परमार्थेना दुःखानुभवकरा वैयर्थिकसुखस्य जायतां दुःखरुप-
 त्वात् भवे संसारं नु जयमिच्छाः किं पुनर्विहङ्गव्यानामुपादानं
 वायोगेपि पठितव्याल्लोकसिद्ध्यन्त्यत्र उच्यते-वायुपदार्थोऽस्य-
 शुण्डरूपतायां विप्रतिपद्यते चादिनो नाग्निजलमूयिषु तयों दु-
 श्यरूपेण प्रतीतेरतो न वायुप्रग्रहं सर्वेन्द्रियानुपलब्धत्वाद्यथा
 मिसहचरित्वेनैव वायोऽग्रेण यत्र तेजस्तत्र चायुर्गतिं बध्ना-
 त् । रागादयश्च रागद्वेषमोहाश्च रैरा दारुणास्त्रीप्रसङ्गरूपेणा-
 सप्रवृत्त्यास्पृहमसप्रवृत्तीनां सुन्दरप्रवृत्तीनामास्पृहं प्रतिष्ठा लो-
 के सर्वत्रैवानुपजयिष्या यतो यतं यदि पुरुषाद्वैतमेव जेदकं
 प्रत्यक्षसिद्धा बाह्या उद्भवाद्याः पदार्था न ह्युत्पत्तौ चेतस्यव-
 कपयुक्त्वयतिरेकेण रुपानुरोधव्यवस्थेनां तु बहिर्वेत्तिनां उग्र-
 नादौ पुरुषाद्वैतकण सवैपदार्थानां नाममात्रमेव कृतं स्या-
 त्पुरुष इति न तत्र विप्रतिपत्तिः । विज्ञानाद्वैतमापि यदि प्रवेत्तेनो
 रागाद्योऽनुभवसिद्धाः प्रतिप्रमाणं सत्यमन्यथा च सकलदोष-
 परीकृकविरोधसंयोगं सर्वैरभ्युपगमाद्वैतपक्षं चान्यथाकर्तुं-
 प्रसक्त्यावातिरि ॥ ८ ॥

अथ सर्वेऽप्येते बाह्या आन्तराश्च परिकल्पितरुपा यथेत्याह-
 यामिदमाह ॥

परिकल्पिता यदि ततो, न सन्ति तत्त्वेन कथमस्मि स्मृतिनि ।

तन्मात्र एव तत्त्वे, भवभवविगमौ कथं युक्तौ ॥ ९ ॥

परिकल्पिता अवस्तुमन्तः कल्पनामाश्रित्यस्मिन्तदानीं बाह्या
 आन्तराश्च यदि जयताऽप्यनुपगम्यन्ते तदेः परिकल्पितत्वादेव न
 सति न विद्यते तत्त्वेन परमायं न कथमस्मि पदार्थाः स्मृतेयु-
 नं कथमिच्छेयुनं जयताऽप्यनुपगम्यन्ते । इत्येते तन्मात्र एव पुरु-
 षमात्र एव बोधमात्र एव तत्त्वे परमायं जयभवविगमौ संसारमो-
 क्षौ कथं केन प्रकारेण युक्तौ संज्ञां न च परमिद्विद्वद्वेः ॥ ९ ॥

नियन्तृव्यानुपपत्तौ यो विद्महे तिष्ठ विज्ञानमन्तरायमयतीति शुभिमिच्छाप्रसङ्गात् । प्रतिविम्बपङ्के तु जगत्तत्त्वसाधिकाकाशे सत्येव प्रतिबिम्बाकाशदर्शनादिगुणिकृत्य वस्तुपुपसेज्जीवावच्छेदेषु ब्रह्मणोऽपि नियन्तृतादिकरणायत्नमुपपन्न इति न दोषः । अस्मिन् पङ्के विम्बं चैतन्यं नैम्बरः बिम्बस्यापि प्रतिबिम्बान्तिङ्गुणिकृत्य वस्तुयोगेन प्रतिबिम्बान्मन्त्रजीवाप्रतिबिम्बानुपपत्तेः कर्तारुपाधिस्तस्य शास्त्रिकृत्यस्य व्यापकतया तत्प्रतिबिम्बयोर्जीविम्बरयोरपि व्यापकत्वाद्धीवास्तस्यमित्यन्तेरप्यव्याघातात् । अज्ञानप्रतिबिम्बः मिथश्चाज्ञानपदं चाधिघातपरम अज्ञानप्रतिबिम्बितं चैतन्यं साङ्गीतं कौकशाक्षिप्रप्रतिबिम्बितो जीव इति श्रुतिश्रुतिवस्तु शुद्धमिति विप्रः । एते ज्ञानप्रतिबिम्बिनं चैतन्यमभिम्बरः शुभिमिति बिम्बितं चैतन्यं जीवः अज्ञानोपहितं बिम्बचैतन्यं शुद्धमिति संश्लेषः । शारीकराकरमतमप्युपसंयुहोतं तात्पर्यतोऽभेदात् । अज्ञानावच्छिन्नं चैतन्यं जीव इति वाक्यस्त्वितिभ्याः । नैवाभ्यसाशयः वस्तुतः सज्जानीवजिज्ञातीयभेदशून्यं चैतन्यमनादिसिद्धान्तैर्बन्धीयाज्ञानोपापवच्छिन्नजीव इत्यज्ञानेश्वर इति त्रैविध्यं प्रतिपद्यते । अज्ञानव्यव अज्ञानविपपत्यं तदेवेश्वरोपाधिः तच्च व्यापकमिति तदुपाहितस्येश्वरस्यापि व्यापकत्वान् सर्वोत्तर्यामित्यमुपपद्यते विचारणाच्च जीवस्वतन्त्रादिसत्येश्वरत्वमवच्छिन्नस्य च जीवायै दूषितमिति बाध इत्यस्योपाः । नवेवमज्ञानस्य चैतन्यस्येश्वरत्वेऽहं मां न जानामीत्यनुभवाद्धेश्वरस्य प्रत्यक्षपानः । न चाज्ञानतयेश्वरस्य प्रत्यक्षपानमापाय सत्येव वस्तुने ज्ञाततयाऽज्ञानतया या स्मृतिप्रत्यक्षत्वाद्धीकारादिति वाच्यं न ह्यवज्ञाततयेश्वरश्चक्षुःक्षमापद्यते ईश्वरं न जानामीति येनान्युपपन्नव्याघातात्पक्षिः स्यात् किंचिद् मां न जानामीत्यज्ञानं चैतन्यमुपन्युते नैम्बर इति तस्य स्वरूपगोपारोक्त्यं स्यादिति चेन्नोहं मां जानामीत्यज्ञानमात्र जीवस्यावगमजगज्जीवेश्वरादिति प्रमादिष्ठानचैतन्यरूपस्य हानेरप्यज्ञानोपहितचैतन्यकारणेश्वरस्याभिज्ञानाज्ञानात्स्फुरति तदुपाहितस्येश्वरस्य स्फुरणापक्षेः कर्तुमशक्यत्वाच्चक्षयायोग्यत्वान्न हि घटस्फुरणं घटोपाहिताकाशादिरपि स्फुरणं कर्तुमशक्यत्वात्प्राप्त्यं शुक्लत इति तत्र विशेषस्येत्यायमव्यवश्च नु विशेषणविशेष्ययोर्मैयन्वन्मियास्तं विशेष इति केन तथाप्युपाहितस्यैवसंभवाद्येनैवाहृष्टजीवास्त्येनैवायोग्यतया प्रीत्यात् । अमासवादिनो वार्तिकाचार्यास्तु दृष्यणादौ साहचर्यमन्तर्गतं स्वीकुपणाकृतन्यस्यानादिभूताज्ञानज्ञानादिरवामासः समस्तित्वस्य जीवा जन्मन्वात् अस्तनसादृश्यापक्षेचैतन्यं जीवः किमात्रमासाङ्गीकारो जीवमिति चेन्नोहं मां जानामीत्यज्ञानमात्रस्यास्य निष्पत्त्यादिक्येष्टवाचिप्रवाधिकाध्यातवाच्येऽनं च साहचर्ययोपज्ञानाज्ञानसाज्जातस्यापत्या च सादृश्यापक्षे चैतन्येऽङ्काराध्यामसंज्ञवज्जन्माज्ञासाध्यासोऽपि तदपि ज्ञायामनवस्थापितसंस्थानादित्यात् । जन्माध्यास एव निरुपाधिके साहचर्येणैव ज्ञातः । न चाज्ञानादिसत्यैव साहचर्यापक्षिः सुवचा जातव्ये हि साहचर्यं शान्तं तच्च जन्मादित्यापया । न चाज्ञानं तादात्म्यनाप्यस्तं किंचिद् मत्त इति संसर्गाप्यस्तमिति अतो तादात्म्यतादात्म्याप्यस्तं जात्यापत्या साहचर्यं सत्येऽङ्काराध्यासो गुण्यते । न चासासं प्रमाणमात्रः प्रादुर्गो मुखमिति स्पष्टमुखान्नानवमासात् एक ज्ञानमत्रापि प्रतिसंधीयत इति न्यायनाज्ञानेऽपि चैतन्यासाङ्गीकारात् । एवमन्तः करणादावपि चैतन्यातासः । अज्ञानात्तच्चैतन्यामास्तु जीवशब्दप्रवृत्तिमिति न तसादात्म्यापनचैतन्यजीवव्यादिति

विचारणाचार्यास्तु मुखान्नोरोत्पत्तिं नेच्छन्ति किं तु मुखेऽधिष्ठानभेदाभासस्य द्विवापुपपत्तयस्तद्विशेषोन्मेषावयव चानिवचनीयस्योत्पत्तिं तावन्नैव प्रतीत्युपपत्तेर्मुखात्तरकल्पने गौरवात् । न चैव गुकावपि रजतोत्पत्तिर्न स्यात् तावत्प्रमाणान्तरमप्येवम् रजतप्रतिध्वनिर्वाहोपपत्तिरिति वाच्यं तथा सति रजतस्यापरोक्त्यापक्षेः त्वधिष्ठानमप्युपपत्तयस्तद्विशेषोन्मेषावयव चानिवचनीयस्योत्पत्तिं तावन्नैव प्रतीत्युपपत्तेर्मुखात्तरकल्पने गौरवात् । न च मुखस्योन्मिसान्निर्गमभावः कतिपयायवयवच्छेदेन तस्यैवादात्म्येर्विशदभावभासप्रतिबिम्बकृत्येवप्रतिपत्त्यादर्शसन्निधानस्योत्पत्तेरकल्पने दोषाभावादादर्शदिनायमिदित्युपपत्तिश्चक्षुषो मुखमिच्छाविजातीयसंयोगासदपरोक्त्यवमिव्यपि कश्चित् । ननु किमित्येवं वक्ष्यते मुखमधिष्ठानमिति आदर्श एवाधिष्ठानमस्तु तत्र च मुखान्माज्ञानं मुखोत्पत्तिस्तत्संसर्गात्पत्तिर्वस्तुतः । आदर्शो मुखमिति प्रतीतिरिति तदुपाहितस्यैव यद्यप्येकं तर्हि न संसर्गस्य यद्वि च व्यापेज्जं तर्हि तदुत्पत्तेः इदृशकल्पेव्यावृत्तमुखमधिष्ठानं तस्य चातुजयानुसारादितादिति चेन्न एवं हाधिष्ठानव्यापिमत्तस्यापार्थिक्योर्वा सर्वेष्वभाषां सोपाधिकत्वे प्रश्नो सोपाधिक्ये कतिरपार्थिक्यमव्यवच्छेदप्रसङ्गात् । शोहितः स्फटिक इत्यत्रापि शुक्लकान्तादुत्तमप्रमज्जपाकुसुमव्याहानाहोहितं तस्मिन् स्फटिकनादात्म्यजम् इति सोपाधिक्यमुक्त्यवच्छिन्नः शक्यं ह्यत्रापि वस्तु स्फटिकः । यद्यप्येकं तर्हि तत्संसर्गमात्रमुपपत्तिरिति नापरोक्त्यस्तर्हि तदुपाहितस्तस्मात्प्रादुर्गोऽधिष्ठानं किं तु मुखमेव तत्र च भेदोऽस्य तेन मुख्यन्तरं प्रत्यज्ञानाच्च न मुखान्तरपत्तिः स्वीकृत्यते कथं तर्हि भेदमुपपत्तिः स्यात् प्रत्यक्षप्रत्यभिज्ञानेनाज्ञानानिबुद्ध्या भेदध्वनिर्वाचितप्रसङ्गादिति चेदुच्यते नैवार्थिक्यमुक्त्यवच्छिन्नमुखाध्वनिमुक्तः पुष्कलकारमुखात्तन्मोर्भेदध्वनिमुक्तिः मुखान्नोरोत्पत्तिश्चेत् तं सोपाधिक्यमव्यवच्छिन्नं नास्ति । उपाधिर्हि उच समीपे स्थित्या स्वकीयं धर्ममयप्रादुर्गानाः पुच्यते नहि मुखान्नोरोत्पत्तिश्चेत् उपाधिर्हित रजताध्यासदत्त भेदाध्यासे दृष्येष्टस्यापार्थिक्यं संभवंतः कृतः सत्यपि प्रत्यभिज्ञानं यावदुपाधिनादध्यासादुत्पत्तिर्कृत्वा तस्मात् मुखमधिष्ठानं तत्र भेदोऽप्यस्यते एवं चाज्ञानादौ प्रतिबिम्बे सत्यपि नाभासान्तरं मानाभावात् । साहचर्यापत्तिस्त्वज्ञानात्पत्तिस्तं पण्डित्यवस्थापस्याऽङ्काराध्यासोपेक्षिता अभिष्यति तस्मात्तत्त्वमात्रमासाह्याऽप्याध्यासि विवरणाचार्यानिर्वाहः । अज्ञानोपहितविम्बचैतन्यमभिम्बरः अज्ञानप्रतिबिम्बितं चैतन्यं जीव इति वाऽज्ञानादुत्पत्तिर्न शुद्धचैतन्यमभिम्बरः अज्ञानोपहितं च जीव इति वा मुख्यां वेदान्तसिद्धान्तपक्षजित्यादात्म्य इदमेव दृष्टिपूर्वादाभावाच्चते । अस्मिन् पङ्के जीव एवेश्वरज्ञानवशतुपादानं निमित्तं च हर्षं च सर्वप्रतीतिः । किं देवभेदाजीववेदा भ्रान्तिः । एकस्यैव स्वकल्पितशुक्रात्मावृद्धितत्त्वध्वनमनविश्रान्तादौ नासाज्ञानकारे स्मि मोक्षः शुक्राज्ञानं मोक्षअवर्णं चार्थेवाद् इत्यापुष्टम् । ननु वस्तुनि विख्यातंः पातक्यं परस्परविरुद्धमतप्राप्त्यापत्यापत्तिः किमत्र हेयं किमुपादेयमिति चेत् एकप्रमाह वस्तुनि विख्यातं न संज्ञवति स्थापुष्टो पुरुषो या शब्दो वेत्तादिदिविख्यातं वस्तुनि प्रवृत्तिर्दोषात् अनाधिको सा कल्पना पुरुषबुद्धिमात्रप्रवेयं नु शास्त्रीयाः । एवेश्वरविभागादिव्यवस्थेति कथं तत्र विकल्पस्पर्श इति जेनूनमतिमैधायी भयाव्यनेत्यं वदति अतितीया हि प्रधानं कलमप्रादुर्गज्ञानात्पक्ष प्रमेयशास्त्रस्य जीवेश्वरविभागादिकल्पनात् न पुरुषबुद्धिप्रववा अपि

[illegible]

नया० । (पर्व्यायास्तनकयमननद्वैतवादे बोधाः सम्प्रतितकं)
 एगामण-एकान्त-न० एकं सङ्कश्रनं भोजनमेकं चासनं पुता-
 ऽस्तनतो यत्र त्वंकाशनमेकासनं च । प्राकृते द्वयेरपि एगसस्य
 मिति रूपम् । प्रत्याख्यानभेदे, अर्थकाशनप्रत्याख्यानं तत्राष्टा-
 बाकाराः स्तद्यथा ।

एगासणं पञ्चस्वादि चतुर्विहं पि आहारं असणं पाणं
स्वादिमं सादिमं अदत्तशोभोगेणं सहसागारणं सागारिआ-
गारणं आउट्टणपमारणं गुरुअनुट्टाणेणं पारिट्ठावणिआ-
गारणं मइत्तरागारणं सव्यसमा द्विचत्तिआगारणं वासिरइ ॥

यस्य सहृदयान् भोजनमेकं चास्मिन् पुत्राश्चालनतो यत्र तव-
काशनमेकास्मिन् स प्रकृते द्व्येवरपि पयासमिति कथं तत्रमया-
क्याति एकयाशनमप्यास्यन्तं करोतीत्यर्थः । अत्राद्यान्तवी-
स हाषाकारं च पूर्ववत् "सागरियागारेणं" सह हागारेख
वतते इति सागारः स एष सागारिको गृहस्थः स पयाकारः
प्रयास्थ-नावावाद् सागारिकास्तसाधवत्सु गृहस्थेषु
विहासूयान् भोक्तुं न कल्पते प्रश्नचोक्तसाधवत्तमभावात् । अत एषोक्तं
"सुखाद्यनयोः, विज्ञेयस्यो हृद्वाहं कुण्डं बोधिं । आहारे नी-
हारे, दुःखद्विपरिग्रहणे च" ततश्च भुजानस्य यदा सागारिकः
समायाति स यदे चस्तस्मात् सात् प्रतीयते । अथ स्थिरतया
रक्षायाः यादव्यायासः सा भूदिति ततः स्थानादव्यशेषोपयय-
नानस्यापि न भङ्गः गृहस्थस्य तु येन हृद् भोजनं न जीयति
तदादिः (आरंभणुपसारेणं) आरंभणुमाकुञ्चनं अङ्गादेः
संकोचनं प्रसारणं च तस्यैवाकुञ्चितस्य अङ्गकुरणमाङ्गान्ते
प्रसारणे चासहिष्णुताया क्रियमाते किंचिदासन्तं चलति तस्य
प्रत्यय (गुरुप्रत्ययमुद्राणं) गुराभ्युत्थानादव्याचलिते प्रा-
पूर्णकथयव्यभुजानं प्रतीयाव्यभयजनं गृहस्थस्य तन्तोऽय-
प्रभ्युत्थानं चाद्यश्यं कस्यव्यभुजान् । भुजानेनापि कस्यैवमिति
न तत्र प्रयास्थानाङ्कः । (परिग्रहणमप्यासार्थः) साधोवै
यथा परिग्रहणं सर्वथा त्यजन् प्रयाजनमप्य परिग्रहणमिदं
तदव्याकारः परिग्रहणमिकाकारस्ततोऽयत्र नहि । त्यज्यमानं
यद्व्याप्यं स मयादश्रियमासे चात्राभिक्रमव्यायेन गुणसंभाव्य तस्य
गुणव्याप्या पुनर्भुजानस्य तु न भङ्गः । "विहितागतिं विहिभुसं,
उद्विभ्रं जं भवे अस्वपानं" नं गुरुमाकुञ्चनं, कप्यहं काय-
मिदं " भावकस्यु पयद्वह्मवाकुञ्चनं (पोसितस्य)
आनेकास्मन्मनेकाशनायाहारे च परिहरेति धर्मः २ अर्थः ।
आवः । आणुः । एकाशने पितृवत्तत्संगतिहृष्टप्रभं होत-
प्रभे यथा प्रातःकृतिविधायाहारे काशनस्य आहृत्य निमिषे दिवि-
हादप्रत्ययस्थानं शुच्यति न वेति अत्रोत्तरं शुच्यतीति-
बोधयः । १० ।

एगाह-एकाह-पुं० एकमहः एक-ममा० एकब्राह्मणस्तथाब्राह्म-
 णेयः । " रात्राह्राहः पुंसि " इति पुंस्त्वम् एकस्मिन् दिवसे,
 याच० । (सेज्जे पुण थिहं जाणेउज्जा एगाहेण वा दुआहेण वा)
 आवा० २ न०३ अगं स० ।

एगाह्व-एकान्त्य-त्रि० एकैवाहव्याऽऽनं प्रहारो यश्च । एक-
प्रहारोपेतं, “एगाह्वं क्नाह्वं त्रासरासि करेमि” एकैवाह-
व्याऽऽननं प्रहारो यश्च नस्मिकरणे त्रेकाहव्यं तद्यथा न्नयं
यस्मिन्ति ज० १५ दश० ३० । “एगाह्वं क्नाह्वं जीवियाभो य-
वरोविति” एकाहव्या न्ननं प्रहारो यश्च अथीयितव्यपरोपणे त्रे-
काह्वं तद्यथा न्नयस्मिन्ति ज० १५ दश० ३० । निर० ३० ।

एगाहिय-एकाधिक-त्रि० एकनाधिक, १० सं० ।

एगाहिक-त्रि० एकनाहा प्रकटे, एकनाहा प्रकटा एकाहिका इति ज्ये० । रोगभेदे च "एकाहिका इति वा" जी० ३ प्रति० । एकाहिकउपरि एकाहानन्तर एकाहिन्यापका उपर इति वैद्यके प्रसिद्धम् । वाच० ।

एगाहिय-एकाधिगम-त्रि० एकदिनगमगमे, "एगाहियगमगमे" एकाधिगमे एकदिनगमगमे अर्थवतीति, व्य० १ उ० ।

एगाहियारिय-ए (ऐ) काधिकारिक- त्रि० एक-धिकार जय पेकाधिकारिकः अयान्यादित्वादिफल । एकाधिकारभवे, प्रायश्चित्तभेदे च । तथाच प्रायश्चित्तमधिकृत्य "एगाहियारियारिण वि, नापञ्च केसिया य विज्ञाति" एकाधिकारिकानि नाम एक-स्मिन् दृष्ट्यातरपामादित्यधिकृते द्येयणादेरहित एव यानि दोषा-वसमुपधत्तानि प्रयाश्चित्तानि तात्येकाधिकारिकाणि एका-धिकारजयात्येकाधिकारिकाणि अयान्यादित्वादिफलिति व्युत्पन्नः । तेनामयेकाधिकारिकाणां नानात्वं न पुनरेकाधिकारिकतया एकत्वमिति ॥ व्य० ४ उ० ।

एग्गिदिय-एक-द्विज-पुं० एकमिन्द्रियं करणं स्पर्शानलक्षणमेकद्विजजानिनामकमेव यास्यविरणक्योपशमाच्च येनाने एक-मिन्द्रियाः । पृथिवीकायिकादौ, अ० उ० ४०, प्रज्ञा० भाव० प्रश्न० । सूत्र० । एकमिन्द्रियाणां जीवत्वं यथा ।

चउरिदिआइ जीवा, इच्छंति प्यायसो सव्ये ।

एग्गिदियसु उ बहू, विपणिवन्ता अज्यो मोहो ॥४५॥

तत्र चतुर्गिन्द्रियादौ द्विगिन्द्रियावसानाद् जीवान् इच्छन्ति प्रायः सव्येऽपि याद्विन् एकमिन्द्रियसु उ बहूनां विप्रतिपक्षा यतो मोहदिरिति गाथायः ।

ततः किमन्याह ।

जीवत्वं तैसि तज्जो, जह जुज्जइ संपयं तथा बोच्छं ।

मिच्छं पि अओहेसं, संखेवेणं विससेणं ॥४६॥

जीवत्वं तेषामेकमिन्द्रियाणां यत्नरुद्धा युज्यते घटने सांप्रतं तथा बहूनि सिद्धमपि बोधन सामान्यं संक्षेपेण इति गाथायः ।

आह नणु तसि दंसइ, दम्बिदिअमो ए एवमेपसि ।

तं कम्मपरिणइओ, न तहा चउरिदिआणं च ॥४७॥

आह ननु तेषां बधिगादानीं हृदये द्रव्येन्द्रियं निवृत्त्युपकरण-ज्ञानं नैवभवेतामेकमिन्द्रियाणामाश्रयस्माद तद्रव्येन्द्रियं कम्म-परिणतः कारणतः तथा निवृत्त्यर्थं चतुर्गिन्द्रियाणामिव ओष-न्धियमपि नास्त्यस्यथा च ते जीवा इति गाथायः ॥ पं० व० । (एकमिन्द्रियाणां जीवत्वं कायशब्देऽपि) ते च पञ्चविधा यथा "पुढवी आउकाए, नेऊ जाव वणणइं खेवप । गिदियपंचविहा" पृथिवीअयकायस्तेजावपुत्र्यनस्त्वित्तिल्वमेकमिन्द्रियाः पञ्चविधा एकमिन्द्रियं येषां ते एकमिन्द्रियाः । पञ्चविधाः पञ्चप्रकारा इति भाव० ४ अ० । जी० । एकमिन्द्रियजहा यथा ।

कइविहा एं भंते । एग्गिदिया पससा ? गोयमा । पंचविहा एग्गिदिया पससा तंजहा पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया पुढविकाइया एं भंते । कइविहा पससा ? गोयमा । दुविहा पससा तंजहा-सुहुमपुढविकाइया य बादरपुढविकाइया य सुहुमपुढविकाइया एं भंते । कइविहा पससा ? गोयमा । दुवि-

हा पससा तंजहा पज्जत्तसुहुमपुढवीकाइया य अपज्जत्त-सुहुमपुढवीकाइया य । बादरपुढवीकाइया एं भंते । कइविहा पससा एवं चेव । एवं आउकाइया वि एवं चउकएणं जेदेणं जाणियव्वा । जाव वणस्सइकाइयाणं । अपज्जत्त-सुहुमपुढवीकाइया एं भंते । कइकम्मपगमीओ पससाओ गोयमा । अइ कम्मपगमीओ पससाओ तं जहा एाणावरणिज्जं जाव अंतरादयं । पज्जत्तसुहुमपुढवीकाइया एं भंते । कइ कम्मपगमीओ पससाओ ? गोयमा । अउ कम्मपगमीओ पससाओ तंजहा एाणावरणिज्जं जाव अंतरादयं । अपज्जत्तबादरपुढवीकाइयाणं भंते । कइ कम्मपगमीओ पससाओ गोयमा । एवं चेव । पज्जत्तबादरपुढवीकाइया एं भंते । कइ कम्मपगमीओ पससाओ एवं चेव । एवं एएणं कमेणं जाव बादरवणस्सइकाइयाणं अपज्जत्तत्ताणं ति । अपज्जत्त-सुहुमपुढवीकाइयाणं कइ कम्मपगमीओ वंथंति ? गोयमा । सचविहवंथमा वि अइविहवंथमा वि सचवंथमाणा आठ-यवजाओ सचकम्मपगमीओ वंथंति, अइ वंथमाणा पडि-पुसाओ अइ कम्मपगमीओ वंथंति । पज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयाणं जंते । कइ कम्मपगमीओ ? एवं चेव एवं सव्ये जाव । पज्जत्तबादरवणस्सइकाइया एं जंते । कइ कम्मपगमीओ वंथंति एवं चेव । अपज्जत्तसुहुमपुढवीकाइयाणं भंते । कइ कम्मपगमीओ वेदंति ? गोयमा । चउइसकम्मपगमीओ वेदंति तं जहा एाणावरणिज्जं जाव अंतरादयं सोइदियवज्जं च-वित्थियवज्जं पाण्णिदियवज्जं जिक्किंदियवज्जं इत्थिवेदवज्जं पुरिसवेदवज्जं । एवं चउकएणं भेदेणं जाव पज्जत्तबादरवणस्सइकाइयाणं जंते । कइ कम्मपगमीओ वेदंति ? गोयमा । एवं चेव चउइसकम्मपगमीओ वेदंति । सर्वं भंते । जंते । चि ॥ कइविहाणं जंते । अणंतरोववसमा ए-ग्गिदिया पससा ? गोयमा । पंचविहा अणंतरोववसमा एग्गिदिया पससा तं जहा पुढविकाइया जाव वणस्सइकाइया । अणंतरोववसमा एं जंते । पुढविकाइया कइविहा पससा ? गोयमा । दुविहा पससा तंजहा सुहुमपुढवीकाइया य बादरपुढवीकाइया य एवरं दुपदेसए एं भेदेणं जाव वण-स्सइकाइया ।

सर्वपाठसिद्धं नवरम् (एवं दुपएणं जेपणंति) अनन्तरोपपन्नकानामेकमिन्द्रियाणां पर्याप्तकापर्याप्तकनेवयोरआद्येन चतुर्भिर्धनेभ्यसा समनवाविपदेन भेदेनस्युक्तम् । तथा ॥

अ अंतरोववसमसुहुमपुढवीकाइया एं भंते । कइ कम्मपगमीओ ? गोयमा । अइ कम्मपगमीओ पससा तं जहा एाणावरणिज्जं जाव अंतरादयं अणंतरोववसमाबादरपुढवीकाइया एं भंते । कइ कम्मपगमीओ पससाओ ? गोयमा । अइ कम्मपगमीओ पससाओ तं जहा एाणावरणिज्जं जाव अंत-

राइयं एवं चेव एवं जाव अणंतरोववसगवादरवणस्सङ्का-
इयाणं ति अणंतरोववसगमुहुमपुडवीकाइयाणं जंतं ! कइ
कम्मपगडीओ वंथंति ? गोयमा ! आउयवज्जाओ सत्तक-
म्मपगमीओ वंथंति एवं जाव अणंतरोववसगवादरवणस्स-
ङ्काइयसि । अणंतरोववसगमुहुमपुडवीकाइयाणं जंतं !
कइ कम्मपगडीओ वेदंति ? गोयमा ! चउइस कम्मपगडी-
ओ वेदंति तेजहा एण्णवरणिज्जं तहेव पुरिसवेदवज्जं ।
एवं अणंतरोववसगवादरवणस्सङ्काइयंति सेवं जंतं जंतं !
त्ति । कइविहा एं जंतं ! परंपरोववसगा एगिन्दिया पणत्ता
गोयमा ! पंचविहा परंपरोववसगा एगिन्दिया पणत्ता
तंजहा पुडवीकाइया चउकनेदो जहा ओइयउहेमए ।
परंपरोववसगअपज्जत्तमुहुमपुडवीकाइयाणं जंतं ! कइ क-
म्मपगमीओ पणत्ता एवं एण्णं अजिहावेणं जहा ओ-
हियउहेमए तहेव गिरवसेमं भाणियव्वं जाव चउइस वे-
दंति सेवं जंतं ! भंते ! त्ति । अणंतरोववसगा जहा अणं-
तरोववसगा परंपरोववसगा जहा परंपरोववसगा अणंत-
गहारगा जहा अणंतरोववसगा परंपरोववसगा जहा परंपरो-
ववसगा अणंतरोववसगा जहा अणंतरोववसगा परं-
परपज्जत्ता जहा परंपरोववसगा चरिमा वि जहा परं-
परोववसगा तहेव एवं अचरिमा वि एवं एण्णं एकारस उ-
हेसगा पदमं एगिन्दियसयं ममत्तं सेवं भंते ! भंते ! त्ति जाव वि-
ह्वइ । कइविहा एं जंतं ! कइहलेस्सा एगिन्दिया पणत्ता ?
गोयमा ! पंचविहा कइहलेस्सा एगिन्दिया पणत्ता तंजहा
पुडवीकाइया जाव वणस्सङ्काइया वण्णस्सङ्काइया एं भंते !
पुडवीकाइया कइविहा पणत्ता ? गोयमा ! कइविहा पणत्ता ?
तंजहा मुहुमपुडवीकाइया य बादरपुडवीकाइया य । कइह-
लेस्सा एं जंतं ! मुहुमपुडवीकाइया कइविहा पणत्ता ? एवं
एण्णं अभिलावेणं चउकनेदो जंतं ओइयउहेमए उहेसए
जाव वणस्सङ्काइयसि । कइविहा एं भंते ! अणंतरोववसगा
कइहलेस्सा एगिन्दिया पणत्ता ? गोयमा ! पंचविहा अणं-
तरोववसगा कइहलेस्सा एगिन्दिया एवं एण्णं अजिहा-
वेणं तहेव दुयदो जंतो जाव वणस्सङ्काइयसि । कइविहा
एं जंतं ! परंपरोववसगा कइहलेस्सा एगिन्दिया पणत्ता ?
गोयमा ! पंचविहा परंपरोववसगा कइहलेस्सा एगिन्दिया
पणत्ता तं जहा पुडवीकाइया एवं एण्णं अजिहावेणं चउ-
कनेदो जाव वणस्सङ्काइयसि एवं एण्णं अभिलावेणं
जंतं ओइयउहेमए परंपरोववसगा उहेमओ तहेव जाव वे-
दंति । एवं एण्णं अजिहावेणं जंतं ओइयउहेमए एगिन्दियसए
एकारस उहेसगा भणिया तहेव कइहलेस्सनेवि जाणि-
यमा जाव अचरिमचरिमकइहलेस्सा एगिन्दिया जहा क-

इहलेस्सेहिं भणियं एवं एगिन्दियस्सेहिं वि सयं जाणियव्वं
सेवं जंतं ! जंतं ! त्ति एवं कइहलेस्सेहिं वि सयं जाणियव्वं
एवरं कइहलेस्सेहिं अजिहावेणं जाणियव्वं कइविहा एं
जंतं ! जवमिन्दिया पणत्ता ? गोयमा ! पंचविहा जवमिन्दिया
एगिन्दिया पणत्ता तं जहा पुडवीकाइया जाव वणस्सङ्का-
इया भेदो चउकनेदो जाव वणस्सङ्काइया वि (ज०)
कइविहा एं भंते ! कइहलेस्सा जवमिन्दिया एगिन्दिया प-
णत्ता ? गोयमा ! पंचविहा कइहलेस्सा जवमिन्दिया ए-
गिन्दिया पणत्ता ? तं जहा पुडवीकाइया जाव वणस्सङ्काइया
कइहलेस्सा जवमिन्दिया । पुडवीकाइया एं जंतं ! कइ-
विहा पणत्ता ? गोयमा ! कइविहा पणत्ता ? तंजहा मुहुम-
पुडवीकाइया य बादरपुडवीकाइया य कइहलेस्सजवमिन्दि-
यमुहुमपुडवीकाइया एं जंतं ! कइविहा पणत्ता ? गोयमा ! वु-
विहा पणत्ता तंजहा पज्जत्ता य अपज्जत्ता य एवं वा-
यरा वि । एवं एण्णं अभिलावेणं तहेव चउकनेदो भेदो
जाणियव्वं (ज०) कइविहा एं जंतं ! अणंतरोववसगा
कइहलेस्सा जवमिन्दिया एगिन्दिया पणत्ता ? गोयमा ! पं-
चविहा अणंतरोववसगा जाव वणस्सङ्काइया । अणंत-
रोववसगा कइहलेस्सा । जवमिन्दियपुडवीकाइया एं जंतं !
कइविहा पणत्ता ? गोयमा ! कइविहा पणत्ता तंजहा मुहु-
मपुडवीकाइया य बादरपुडवीकाइया य एवं दुपदो जंतो
जहा कइहलेस्सजवमिन्दिहिं सयं जाणियं एवं एगिन्दि-
यस्मभवमिन्दिहिं वि सयं जाणियव्वं ममत्तमं एगिन्दियसयं
एवं कइहलेस्सजवमिन्दिहिं वि सयं अट्टमं एगिन्दियसयं
कइविहा एं भंते ! जवमिन्दिया एगिन्दिया पणत्ता ?
गोयमा ! पंचविहा अजवमिन्दिया पणत्ता तं जहा
पुडवीकाइया जाव वणस्सङ्काइया एवं जंतं जवमिन्दियसयं
भणियं एवं एगिन्दियसयं अजवमिन्दियसयं एवरं एव उहे-
सगा चरिमअचरिमउहेसगवज्जं सेवं तहेव एवमं एगि-
न्दियसयं एवं कइहलेस्सजवमिन्दियएगिन्दियसयं (व
दममं एगिन्दियसयं) एगिन्दियसयं अजवमिन्दियएगिन्दि-
हिं मएहिं एगदसमं एगिन्दियसयं कइहलेस्सजवमिन्दियसयं
वारसमं एगिन्दियसयं एवं चत्तारि अजवमिन्दिया सवारा एव
एव उहेसगा जवति । भ० ॥

एकैन्द्रियभ्रंशान्तकेयु प्रथमशतकं ।

कइविहा एं जंतं ! एगिन्दिया पणत्ता गोयमा ! पंचवि-
हा एगिन्दिया पणत्ता तंजहा पुडवीकाइया जाव वणस्स-
ङ्काइया एवंभेते वि चउकनेदो भेदो जाणियव्वं जाव
वणस्सङ्काइया [भ०] एगिन्दिया चउकनेदो पणत्ता
तं जहा अण्णेगदया समाउया समाववसगा जाव अण्णेग-
इया विसमाउया विसमाववसगा । कइविहा एं भंते !

अणेतरोववणगा एगिंदिया पणत्ता गोयमा । पंचविहा
अणेतरोववणगा एगिंदिया पणत्ता तं जहा-पुढविका-
इया दुपदो जेदो जहा एगिंदियससु जाव बादरवणस्स-
काइया ज० ॥

(डुपदो जेदो) अनन्तरोवपणैकिकियाधिकारादनन्-
तरोपणानां च पर्याप्तत्वात्तावत्पर्याप्तकानां सतां सुद्धमा बाद-
राध्वेत द्विपदो भेदः भ० ।

अणेतरोववणगा एगिंदिया दुविहा पणत्ता तं जहा
अत्येगइया ममाठया समोववणगा अत्येगइया समाठया
विसमोववणगा । कइविहा एं जंते । परंपरोववणगा ए-
गिंदिया पणत्ता गोयमा । पंचविहा परंपरोववणगा ए-
गिंदिया पणत्ता तं जहा-पुढविकाइया भेदो चउकओ जाव
वणत्सकाइयत्ति [ज०] एवं सेसा वि अट्ट उदेसमा जाव
अचरिमां ति [पदमयि०] एवरं अणंतरा अणंतरम-
रिसा परंपरा परंपररिसा चरिमाया अचरिमाया एवं चेव एवं
एतं एकारस उदेसमा [ज०] कइविहा एं जंते । कइलेस्सा
एगिंदिया पणत्ता गोयमा । पंचविहा कइलेस्सा एगि-
ंदिया पणत्ता जेदो चउकओ जहा कइलेस्सा एगिं-
दियमण जाव वणत्सकाइयत्ति । एवं एणं अभिलावेणं
जंते पदमं मेदिसयं तंवेव एकारस उदेसमा जाणियव्वा [वि-
तियमि० द०] एवं एणिलेस्सेहिं वि [तितियं मयं ३] काउ
लेस्सेहिं वि मयं एवं चेव [चउर्यं मयं ४] जवमिंदियएगिं
दिहिं मयं (पंचमं मयं ५) कइविहा एं जंते । कइलेस्सा जव
सिंदिया एगिंदिया एवं जदेव ओहिइय उदेसओ [उट्टं मयं ६]
कइविहा एं जंते ! अणेतरोववणगा कइलेस्सा भवसिंदिया
एगिंदिया पणत्ता । जदेव अणेतरोववणगा उदेसओ ओहि-
ओ तहेत । कइविहा एं भेत ! परंपरोववणगतवसिंदिया
एगिंदिया पणत्ता गोयमा । पंचविहा परंपरोववणगतवले-
स्सभवसिंदियएगिंदिया पणत्ता ओहिओ भेदो चउ-
कओ जाव वणत्सकाइयत्ति । एणिलेस्सेजवसिंदिय-
एगिंदियपु [सत्तमयं सम्मत् ७] एवं काउलेस्सजव-
मिंदियएगिंदियहिं वि मयं [अट्टमं मयं ८] जहा जव-
मिंदियहिं चचारि सयाणं जाणियाणि एवं अनवसिंदि-
एहिं वि चचारि सयाणि आणियव्वाणि एवरं चरिमअ-
चारिमज्जा एणउदेसमा जाणियव्वा सेमं तं चेव एवं एयाइं
वासएगिंदियनेहीसयाइं भाणियव्वाइं भ० ३३ श० । उ०

एगिंदियपय-एकैकियरत्त-न० पृथिवींस्वे राजे ।

एगमेगस्स एं रन्तो वाउरंतवक्कवेस्स सच एगिंदिय-
यणा पणत्ता तं जहा चकरयणे छत्तरणणे चम्मरयणे दं-
रयणे असिरयणे मणिरयणे काकणिरयणे ।

रत्तं निगद्येत तत् जातो जातो यदुत्तुमिति दचनाव क्क-

विजातिषु यानि वर्येण उत्कृष्टानि तानि चकरत्तादीनि मन्तव्या-
नि । तत्र चक्रादीनि स्रमैकिकियाणि पृथिवीरूपाणि नेपाञ्च प्रमा-
सुं "चक्रं उत्तं वंको, तिसि वि एयाइं वामत्तुत्ताइं । चम्मं दुदुत्तदीहं,
वसीत्तं अंगुलाइं असी ॥ १ ॥ चउरंगुलो मणी पुण, तस्सं-
चेव होइ वितियो । चउरंगुलपमाणा, सुखच्चरकागणी नेपा" ॥
२ ॥ स्या ० उ० ॥

एगिंदियसंसारसमापन्न एगिंदियसंसारसमापन्न-पुं० । एकं
स्पन्देनत्रकणमिंदिय येरात्तं एकैकिकियाः पृथिव्यस्तुजेतोयायु-
वनस्पतयस्ते च ते संसारसमापन्नजीवप्राण एगिंदियसंसार-
समापन्नजीवाः संसारसमापन्नजीवविशेषे ।

ने च पञ्चविधास्तथा

से किं ते एगिंदियसंसारसमापन्नजीवा पणत्ता । एगिं-
दियसंसारसमापन्नजीवपणत्ता पंचविहा पणत्ता तं जहा पुढवी-
काइया आउकाइया तेउकाइया वाउकाइया वणत्सकाइया ।
अथ का सा एकैकियसंसारसमापन्नजीवप्रहाण ? १। सु-
राह एकैकियसंसारसमापन्नजीवप्रहाण पञ्चविधा प्रहाणा
एकैकियाधो पञ्चविधेवात् ॥ प्रहा ० १ पद ।

एगुणचत्तात्ति-पदोनेवत्वारिशत-स्त्री० एकानोना चत्तारि-
शत एकानचत्तारिशात्संख्यायाम्, तत्संख्यान्विते च । एवं एको-
नविंशत्यादयोऽपि एकानतस्तरंख्यासंख्येययोः स्त्री० । वाच० ।
"नमिस्स गं अरहओ एगुणचत्तात्तीसं अहोदियसया होत्ता" ।
सम० ३९ स० ।

एगुणउड-एकाननवति-स्त्री० एकाननवात्संख्यायाम्, त-
त्संख्यान्विते च । वाच० । "एगुणउडहिं अक्कमासेहिं" सम०
८६ स० ।

एगुणतीस-एकानत्रिंशत्-स्त्री० एकानत्रिंशत्संख्यायाम्, तत्सं-
ख्यान्विते च । वाच० । "एगुणतीसांवे पावसुपसंगेणं पणत्ते"
सम० १८ स० ।

एगुणपन्न-एकानपञ्चाशत्-स्त्री० एकानपञ्चाशत्संख्यायाम्,
तत्संख्यान्विते च । वाच० । "एगुणपन्नाइंदिपाहिं" सम०
४९ स० । स्यात् ।

एगुणवीस-एकानविंशति-स्त्री० एकानविंशत्संख्यायाम्,
तत्संख्यान्विते च । वाच० । "एगुणवीसणायउक्कयणा पणत्ता"
सम० १९ स० । "एगुणवीसओ एव्वे" स्यात् ६ श० ।

एगुणवीससमपव-एकानविंशतितमपव-न० फाल्गुनकृष्ण-
पक्षे, स्यात् ६ श० । (तस्य पथेत्त्वमवसराम्ते चायमरावशान्ते)
एगुणसट्ठि-एकानषष्टि-स्त्री० एकानषष्टिसंख्यायाम्, तत्संख्या-
न्विते च वाच० । "एगुणसट्ठिरादियाहिं" सम० ४८ स० ।

एगुणसत्तारि-एकानसप्तति-स्त्री० एकानसप्ततिसंख्यायाम्,
तत्संख्यान्विते च । वाच० । "एगुणसत्तारि दासा वासहरपयया
पणत्ता" सम० ६८ स० ।

एगुणासीह-एकानाशीति-स्त्री० एकानाशीत्संख्यायाम् तत्सं-
ख्यान्विते च । वाच० । "एगुणासीहं जोयणसदस्साहिं" सम० ।
७९ स० ।

एगोरुय-एकोरुक्-पुं० अष्टादशानामन्तर्हीपानाम्मथमेऽन्तरर्हीपं,
तत्संख्येयम् । इह एकोरुकादिनामानो द्वीपाः परन्तात्स्थिता

तद्वपदेहा इति न्यायान्मुपुष्य ऋषेःकोरकाव्य ऋषाः । यथा प-
श्चाद्वादेनाविवाहितः पुरुषः पश्चात्ता इति । जी० ३ प्रति० ।
एगोरुयदीव-एकोरकदीव-पुं० अष्टादशांस्तरहीपानीमाग्रये स्म-
नामक्यते अन्तरदीवे, जी० ३ प्रति० (तद्वक्यता विस्तरेण-
न्तरदीव शब्दे)

एगोरुयणीय-एकोपनीत-न० एकेन समीपानीते, "एगस्स जुज्जमा-
णस्स, उवणीयं तु गेगह्वा । न गेह्वा जुगमाणीयं, अविषयं तु मा
प्रवे" ॥ एकस्य जुज्जमानस्य उपनीते अगवाद् युष्माति न शिका-
दीनां द्वयोस्त्रयाणां पञ्चानां वा उपनीतं न गृह्णाति कस्मादिति
चेत् मा नृप्रीतिहेतोः ४५० १० च० ।

एज (य) एज-पुं० एजयतीत्येजः शब्दो, " एजुएजस्स दु-
गुणपाणि (दुगुणपाणि) जुगुप्ता प्रभवतीति प्रष्टुः समर्थः या-
स्यो वा कस्य वस्तुनः समर्थ इति एजु कम्पने एजयतीत्येजो वायुः
कम्पनशीलत्वात्सर्वजस्य जुगुप्ता मिद्धा तथा सेवणपरिहारो
निवृत्तिरिति यावत् तस्यां तत्रिये प्रष्टुर्भवति वायुकायसमा-
रम्भनिवृत्तौ सक्तो जवतीति यावत् । आकाश० १ शु० १ अ० ।

एज (यं) त-एजत्-त्रि० कम्पमाने, आ० ७ उ० ।

एज(पेणो)-एजन-न० एजु कम्पने, व्युद् कम्पने, सूत्र० २ शु० २ अ०
" निरेयं ज्ञानं " निरेयकम्प्यं ध्यानमिति आ० ४ अ० चलने
च । यदेजयति यजेजयति आ. म. झि. वि. शे. । तथा च द्रव्यकि-
यापरिकल्प्यं सूत्रकृताङ्गे " द्रव्येकिरेययणा " तत्र द्रव्यवि-
षये वा क्रिया एजना एजु कम्पने जीवस्याजीवस्य वा कम्प-
नरूपा चक्रमन्वजावा सा छलनक्रियाणि । सूत्र० २ शु० २ अ० ।

एज (य) एजा-एजना-छि० कम्पने, चलने च सूत्र० २ शु०
२ अ० । तस्या भेदा यथा ।

कड्विहा णं भंते । एयणा एणत्ता ? गोयमा । पंच-
विहा एयणा एणत्ता, तं जहा द्रव्येयणा खेत्तेयणा काशे-
यणा जवेयणा भावेयणा ॥

" योऽयं निषेधः स्वाध्यायैकस्मात्परप्रयोगादेजनादिकाणेषु म-
ध्ये परप्रयोगैकैवैकेन शैलेष्यमैजनादि जयति न कारणात्तरेणेति
आशयः (इत्युपक्रम्याह) (द्रव्येयणसि) द्रव्याणां नारकादि-
जीवसम्यक्त्वपुद्गलद्रव्याणां नारकादिजीवद्रव्याणां धैजना च-
लना छव्येजना (जवेयणसि) खेत्त नारकादिभेदे वर्तमाना-
नामेजना धैजना (काशेयणसि) काशे नारकादिकाशे वर्त-
मानानामैजना काशेजना (भवेयणसि) भवे नारकादिभवे वर्त-
मानानामैजना भवेजना (जावेयणसि) जावे ब्रौद्विकादिरूपवर्त-
मानानां नारकादीनां तज्जतपुद्गलद्रव्याणां धैजना भवेजना ॥

द्रव्येयणाणं जंत । कड्विहा एणत्ता ? गोयमा । चठवि-
हा एणत्ता तं जहा णेरइयद्रव्येयणा तिरिक्खलणुस्सदेव-
द्रव्येयणा से केण्णं जंत । एवं बुच्चइ णेरइयद्रव्येयणा
गोयमा । जेणं एरइया णेरइयद्रव्ये वट्टिमु वा
दंति वा वट्टिस्संति वा तं तत्थ णेरइया एरइयद्रव्ये व-
ट्टमाणा णेरइयद्रव्येयणं एयंस्वा एयंति वा एयस्संति वा
से तेण्णं जाध द्रव्येयणा । से केण्णं जंत । एवं बुच्चइ
तिरिक्खलणुसि एवं चेव तिरिक्खलणुसिद्व्येयणं भा-
णियणं सेसं तं चेव । एवं जाव देवद्रव्येयणा ॥

(णेरइयद्रव्ये वट्टिमुसि) णेरइयद्रव्येयणा वट्टिमुसिद्रव्येयणा-
यथाः कथाविज्जेइवात् नारकायमेवेत्यर्थः ॥ तत्र (वट्टिमुसि)
वृक्षवत् (णेरइयद्रव्येयणं) णेरइयद्रव्येयणा वृक्षवत्पुद्गलद्रव्याणां
णेरइयद्रव्येयणा धैजना णेरइयद्रव्येयणा ताव ॥ (एवंमुसि)
कृतवतोऽनुवृत्तवतो वेत्यर्थः ॥

खेवेयणा णं जंत । कड्विहा एणत्ता ? गोयमा । चठ-
विहा एणत्ता तं जहा णेरइयद्रव्येयणा जाव देवद्रव्येयणा ।
से केण्णं जंत । एवं बुच्चइ णेरइयद्रव्येयणा ? एवं चेव ।
णेरइयद्रव्येयणा भाणियण्वा एवं जावेदेवद्रव्येयणा एवं
काशेयणा वि एवं जावेयणा वि । एवं जाव देवजावेयणा
वि । भ० १७ शु० ३७० ।

एगोरुयमेण जीवानां सैजत्वनिर्जन्तं यथा

जीवाणं भंत ! किं सेया गिरिया ? गोयमा । जीवा सेया वि
गिरिया वि । से केण्णं भंत ! एवं बुच्चइ जीवा मेया वि
गिरिया वि ? गोयमा । जीवा दुविहा एणत्ता तं जहा संमा-
रसमावसगा य अमंसारसमावसगा य तत्थ णं जेत अमं
सारसमावसगा तेषं मिद्धा । सिद्धाणं हुविहा एणत्ता
तं जहा अणंतरमिद्धा य परंपरमिद्धा य । तत्थ णं जेत
परंपरमिद्धा तेषं गिरिया तत्थ णं जेत अणंतरमिद्धा तेषं
सेया तेषं जंत । किं देसेया सव्वेया ? गोयमा । णां देसेया
मव्वेया तत्थ णं जेत संसारसमावसगा ते हुविहा एणत्ता
तं जहा भेसेसीपडिवसगा य अमेलेसीपडिवसगा य ।
तत्थ णं जेत मेसेसीपडिवसगा तेषं गिरिया । तत्थ णं जेत
अमेलेसीपडिवसगा ते णं मेया । तेषं भंते ! किं देसेया
सव्वेया ? गोयमा । देसेया वि सव्वेया वि । से तेण्णं
जव णेरइया वि ।

(जीवाणमित्यदि सेयसि) महेजन चक्रमेन मिज्जाः (निरे-
यसि) निरेयजनाः (अणंतरमिद्धासि) न विद्यन्तेऽन्तरं
व्यवधानं सिद्धत्वस्य येषां तेऽन्तरास्ते च ते मिद्धाश्चेत्यनन्तर-
सिद्धा ये सिद्धत्वस्य प्रथमसमये चत्तने न च धैजनाः सिद्धिग-
मनसमयस्य सिद्धत्वप्रतिभिसमयस्य अकृतावदिति । परंपरग-
मन्यु सिद्धत्वस्य ह्यष्टादिसमयवृत्तः (देसेयसि) देशजा
देशतश्चलाः (सव्वेयसि) । सर्वजाः सर्वतश्चलाः (नां देसे-
यासव्वेयसि) । सिद्धानां सधोऽगमना सिद्धां गमनासर्वैर्ज-
न्तमेव । " तत्थ णं जेत से संस्सीपडिवसगा तेषं निरेयसि " । निरे-
ययोग्येन स्वजावचलत्वात्तेषाम् (देसेया वि सव्वेयाविति)
ईशिकागतौपासिस्थानं गच्छन्तां देशजाः प्राक्तनपारिरक्ष्य
देशस्य विषयक्या निश्चलन्त्याम् । गेण्डुकान्ता तु गच्छन्तः सर्वजाः
सर्वात्मना तेषां गमनप्रवृत्तावदिति (जीयः सदा एजंत न वा
तत्र किं वनेषु इति इरीया बहिषा शब्देऽस्माभिरुद्धिः)
एरइयाणं जंत ! किं देसेया सव्वेया ? गोयमा । देसे-
या वि सव्वेया वि । से केण्णं जाव सव्वेया वि ? गोयमा !
एरइया हुविहा एणत्ता तं जहा विग्गह्गसमावसगा
य अविग्गह्गसमावसगा य तत्थ णं जेत विग्गह्गह्ग

आम् इत्येनान्यां सह यथासंख्यमेतद् स सिम् इत्यादेशो वा ।
से अहिम् । एतस्या हितमित्यर्थः । सि गुणाः सि शीघ्रं एतेषां
गुणाः शीघ्रं वेत्यर्थः । पठे अपरस्य एषसि एषाणं । ऊँ “ए-
भस्ति” “आमा ऊँ सिमः” ॥ ३१६१॥ इति प्राकृतसूत्रेणामो ऊँ
निमित्यादेशः एषसि । एषद्वौताम्नी वा ऽपि ३१७५ इति प्राकृ-
तसूत्रेणैतद् एकारस्य ऊचादेशो स्मा परे अद्वौता वा ज्ञत ।
अयस्मि इभस्मि एयस्मि । प्रा० स्त्रियां टाप् एषादि विज्ञाहि ।
आ० क० । “एतं तुभमधेरि” एतां तुलां यथोक्तप्रकृणामन्वे-
पयेत् गयेषयेत् ॥ आचा० १. बु० १ अ० ७ उ० । वाच० ।

एत (य) कम्-एतकर्मन्-न० एतद्व्यापारे । विपा० १ अ० ।
एतत्कार्त्तव्य-त्रि० एतवेद्य कार्त्तव्यं कर्मनीयं बन्ध स तथा । एतक
कनीये, “एतकमेव पदप्राणं एयविज्ञे एयसायाये” विपा० १ अ० ।
एत [य] एषगार-एतत्प्रकार-त्रि० एवमप्रकारे, “एयप्यगारं
भासं सायजं यो ज्ञसेज्जा” एवं प्रकारामसायजं भाषामिति
एवादिक्तां सत्येषां जायाषो जायते इति च वृत्तिः । आचा० ।
२ अ० ४ अ० २ उ० ।

एत [य] एषगार-एतत्प्रधान-त्रि० एतन्निष्ठे, विपा० १ अ० ।
एत [य] समापार-एतत्प्रमाचर-त्रि० एतज्जीवितकल्पे, वि-
पा० १ अ० ।

एता (या) रि [स] एता (या) रिम-एता (या) रिञ्ज-
एताइश् एताइश् एत, इत्त-त्रि० एतदि दृग्-०-किश्-टक्
सकृ-आदानादेशः । दृशोः किप् टक्कस्य दृशोर्धापोरिसोदेशः ।
प्रा० । एतनृदयशोने, वाच० । एषारिस महादोले” एतावृशा-
नमनरोदितकृपात् महादोषान् हावेति । दृश० ४ अ० २ टगन्त-
स्य स्त्रियां ङीप् । वाच० । “एतावसायि दङ्गुय” एतावृषा
स्मोपतरयर्गिन्या ऋदुषेति ॥ उक्त० २२ अ० ।

एता (या) रूव-एतद्रूप-त्रि० अकृत्रिमोपवन्यमानस्वरूपे,—
“इमेया कवे उराला माणुस्सरिदा” इयं प्रत्यक्षा एतद्रूपा उप-
लभ्यमानस्वरूपेय अकृत्रिमत्यर्थः । विपा० १० अ० । “एयाकवा
दिश्या देवदुर्” इयं प्रत्यक्षा एतदेव रूपं यस्या न काला-
न्तराद्यवि कालान्तरज्ञानं सा तथेति स्या० ४ डा० ।

एता (या) वृति-रशी० एतावन् इत्यर्थे, “एषावति सज्जावति
ज्ञोमसि” एतावन्तीत्यदि “एषावती सज्जावतीति” एतौ शब्दौ
माग वेदेदोभायास्मिच्छ्वा एतावन्तः सर्वेऽप्यन्तयत्पर्यायाः ।
आचा० १. बु० १ अ० १ उ० ।

एतोवम-एतुवम-त्रि० एतस्मन्तराकोपमा यत्स्य स एतद्रूपमः
एतस्मद्देशः, “एतोवमे समणे नायपुसे” सूत्र० १ अ० ६ अ० ।
एत्तहे-इत्तम्-अभ्य० इदम्-तस्मिन्-इत्यादेशः । “पक्षावेवमेवे-
दानीं प्रत्युनेतसः पक्षहे एम्बहे जिक्कम्बहे पक्षुत्तिज्जगत्ते, ८ ।
४ । ४२०१ इति प्राकृतसूत्रेणपञ्चोऽहम् एत्तहे इत्यादेशः । प्रा०
अस्मादित्यर्थे, वाच० ।

अत्र-अभ्य० “इदम् एतद् ब्रह्म-अस्य केचहे” ऽ । ४ । ३६ । इति
प्राकृतसूत्रेणप्रत्ययस्य केचहे इत्यादेशः । प्रा० । अस्मिन्नि-
त्यर्थे, एतस्मिन्नित्यर्थे, च वाच० ।

एतिअ-एतिअ-एहट्ट इत्यर्थे-त्रि० इदमपिपरिमाणमस्य इदम्-यत्तुप ।
इदं किमअ मेसिअ मेसिअ देहाट्टः ऽ । १ ५७ इति प्राकृतसूत्रे-

ण इदमपिपरिमाणमस्यातोऽवतो वा सिम् पक्षिम् एतिअ एहट्ट
इत्यादेशा एतल्लुक् च । प्रा० । एतावदर्थे, स्त्रियां ङीप् । वाच० ।
एतिअ-एतिअ-एहअ-एतावत्-त्रि० इदंकिमअमेसिअ मेसि-
अ देहाट्टः । ऽ । ५७ । ५७ । इति प्राकृतसूत्रेणैतच्छब्दात्परस्यातोऽव-
तोऽवतो पक्षिम् पक्षिअ एहट्ट इत्यादेशा एतल्लुक् च । यत्तदेत-
दोऽनोरिति अ एतल्लुक् च ऽ । २ । ५६ इति प्राकृतसूत्रेणैतच्छ-
ब्दात्परस्य ङावेदितोः परिमाणार्थस्य इतिअ इत्यादेशः प्रा०
एतत्परिमाणे, स्त्रियां ङीप् वाच० ।

एतो-इत-अभ्य० अस्मादित्यर्थे, “एतो परिमाहो” इतल्लुक्-
अवणद्वारादनन्तरमिति, प्रश्न० ५ हा० ।

एत्य-अत्र-अभ्य० इदम्-ब्रह्म-एत्तत्पादौ ८ । १५७ इति प्राकृ-
तसूत्रेणैकारादेशः । प्रा० । अस्मिन्नित्यर्थे, वाच० । “क एत्य-
क्षत्ता उवजोइया वा” केविद्वन्नास्मिन् यक्षुपाटके इति । उक्त० ।
११ अ० । “एत्य णं पाणिनेहे णामं खेइए होत्या” अत्रअस्मिन्निति
सूत्रे प्र० १ वाङ् ।

एत्य-एतत्र-अभ्य० दिदेशाकात्रपुत्रेतरकम्बत् प्रथमापचर्मा
ससम्बन्धे ब्रह्म । त्वे च तस्य लुक् ८ । ३० । ३१ । इति प्राकृत सूत्रेणै-
तदो लुक् । प्रा० । प्रथमाद्यर्थयुतेतच्छब्दाद्यविवादी, वाच० ।
एत्यु-अत्र-अभ्य० इदम् एतद् ब्रह्म-एतद्रुक्तात् ऽ । ४ । ५ ।

इति प्राकृतसूत्रेणपञ्चमेऽत्र इत्येतस्य अशब्दस्य नित् पाशु इत्या-
देशः । प्रा० । अस्मिन्नित्यर्थे, एतस्मिन्नित्यर्थे च वाच० ।
एतुल्ल-इयान्-त्रि० एतत्परिमाणे, वाच० । अनो मेनुल्ल ८ । ४ । ३६
इति प्राकृतसूत्रेणपञ्चमेऽत्र यदेतद्ब्रह्मः परस्यातोऽप्रत्ययस्य मेनुल्ल
इत्यादेशः । प्रा० ।

एमेव-एमेव-अभ्य० शवसायजिंशियावतमानावटप्राचारक-
देवकुक्षेयमेवमेव वः ऽ । ३ । २७ । इति प्राकृतसूत्रेणान्तर्वत्स-
मानस्य वकारस्य लुक् । प्रा० । एयप्रकारेणैवत्यर्थे, वाच० ।

एम्ब-एम्ब-अभ्य० एवं परं समं ध्रुवं सा मनाकु पम्ब परसमा-
णुध्रुवं मणात् ऽ । ४ । १८ । इति प्राकृतसूत्रेणैवम् अपञ्चोऽहं ए-
म्ब इत्यादेशः । प्रा० । एवम् प्रकारेणेत्यर्थे, वाच० ।

एम्ब-एमेव-अभ्य० “पक्षादेवमेवेदानीं प्रायुते तसः पक्षह
पम्ब हे जिम्बहे वरुत्तिज्जगत्ते, ८ । ४ । २० इति प्राकृतसूत्रे-
णपञ्चोऽहं एवमेवम्ब पम्ब इत्यादेशः । प्रा० । एवमप्रकारे-
णैवत्यर्थे, वाच० ॥

एम्बहि-इदानीम्-अभ्य० पक्षादेवमेवेदानीं प्रायुते तसः पक्षह
इत्यादि प्राकृतसूत्रेणैदानीं प्रायुते इत्यादेशः । प्रा० ।
अधुनेत्यर्थे, वाच० ।

एरं-एराह-एतुं इयति धातुं मत्तं वाऽत्र ईर अराहजिपात-
न्नात् गुणश्च । एराहोऽभिधाने वृत्ते, स्यात् ४ डा० तुलजेदे, प्रश्न० १
पद । “एरंमेणं ईर एरमेन वा हिमिङ्गिनेन वेति” बु० ३ उ० ।
तथा वावाचोऽहं इत्यमरमधिकृत्य “एन एरं दे वरं” इत्याहं
मये वरपदो मेमो वा प्रकरेभूत इति, आचा० १. बु० ४ अ० १ उ० ।
प्रहणनायामुक्तास्त्विजदमोऽहम् । “परंमोयाण वा” प्रश्न० ११
पद । एराह इव वरमः । कुतादिभिर्हेति, स्यात् ४ डा० विप-
ल्यां ङी० टाप् मौ० ङीप् वा । वाच० ।

एरंइय-एराहकित-त्रि० इरुकायिते, “एरंम ए साणे एरंम-
यसाणेति इरुकायिते” इति । बु० १ उ० ।

उपाहसत्यतिस्तस्याः, सार्यं भुक्तः परोऽपि किम् ॥११॥
निश्चयात्सीऽपि भुक्त्वाह, यत्प्राप्तव्यमहमन्यतः ।
मंथयसि त्वं तथेत्युच्ये, न मंथयामीति सोऽवयव ॥१२॥
देवताऽचित्यवच्छात्रा-मसाधुपुनश्च ॥
निशीये स्वकुरेणा-ध्यागादाद्यैः क्षामनं ॥ १३ ॥
आद्विधिः पत्न्योच्ये, किं मेतद्वालाजालकैः ।
देवता तं प्रहृत्या-दगोली च व्यापातयत् ॥ १४ ॥
मा भूयमायशः आह, कायोत्सर्गोऽयं सा स्थिता ।
देवता स्माह तां आह-पुन्याचैवं अमायशः ॥ १५ ॥
साधानीयायै सधो, मारितैरस्य चतुष्वपि ।
एककारस्यस्ततः कथतः, स आहः प्रत्ययादनुत् ॥ १६ ॥
लोकः समेति तं कष्ट-मेरुकात् कुम्हहस्तः ।
एककाङ्कं पुरमपि-तत्ताम्रा तदभूततः ॥ १७ ॥

एलुग (य) एक-पुं स्त्री-इह-लुङ्-इत्ये सः चतुष्पदस्य-
लघ्वरपञ्चेन्द्रियतिष्ठेद्योनिविशेषे, प्रहा० १ पद । एलकागु-
रिका इति । प्रथ० ४ द्वा० । एककारविशेष इति-प्रथ० ८४
द्वा० प्रहा० । एकका लरुणा इति । अं० १ वङ्का० उपा० । स्या० ।
लघ्वकप्ता सा उवा लभति एलासाम्नां गदुरा जयति । नि.
वृ० ३ उ० । वनच्छागे, पुत्रगुणं मेये, मेयमात्रे च द्वा० ५ अ० ।
एल । मूग-एलकमूक-पुं० मूकभेदे, यथैलक इवाभ्यर्कं मूकतया
शब्दमात्रेण करोति स एलकमूक इति । ध० ३ अधि० ।
एलमूग-एल [ल] मक-प्र० भुतिरहित एको वधिरश्वासी
मूकः वाक्भुतिराक्षिरहितः, बाच० । एलमूक एलमूकः लृञ्०
३ भु० २ अ० । अजाभावात्कारिणि मूकभेदे, द्वा० ५ अ० ।
लो पद्यो जहा पुण् पुत्रुमर् एलमूकं च । बाच० ४ अ० ।
एलमूगो भासते एलमूगो जहा पुन्रुपति जहा पुण् पुत्रुमर् ए-
लमूगो भासते अन्तरे अन्तरे आसीति । नि० वृ० ११ उ० । "ततो
विष्णुमुच्यमाने हुज्जो नुजो एलमूकस्तथा" तस्माद्विस्थानादा-
नुषः कृषातिप्रमुच्यमानाहच्युताः किंविपिकबहुशस्तकर्मो-
पेक्षैश्चैवमूक एलमूकास्तद्भावेनोपापन्ते किंविपिकस्थाना-
बधुतः सन्नन्तरमेव वा मातृव्यमवप्य यथैलमूकोऽव्यकवा-
क् ससुपद्यत इति । लृञ्० ३ भु० ३ अ० । एलमूकत्वकारणम
मृषायेन किंविपिकत्वप्राप्तिमिषाय यथा ।

तत्रो वि से चक्षराणि, लम्भर् एलमूगं ।
नरगतिरिक्खनाणि च, बांही जत्य सुदुह्वा ॥ ४८ ॥
ततोऽपि देवलोकादसी च्युता लप्यन्ते एलमूकनामजाभावा-
नुकारित्यं मातृव्यं तथा नरकं तिर्यग्योनिं वा पारंपर्येण लप्यन्ते
बोधिर्नर सुदुर्गमः सकलसंनिष्कम्पना यच्च जिनप्रमर्शमाभि-
रागा इह च प्रामोदयमभूकतामिति वाच्ये असकृन्नावभासि-
व्यापराय लप्यन्त इति भविष्यत्कालनिर्देश इति सूत्रार्थः ॥
द्वा० ४ अ० ॥

एला-एना-स्त्री-इह-अह-स्वनामक्याते वल्ल्यात्मके वन-
स्पति भेदे, प्रहा० १ पद ।

एलावच-ऐलापत्य-पुं० इलापतेरपत्यमैलापत्यः पत्युत्तरपद्य-
भारितां व्योणपवादे बाधे इति व्यपत्यः । नं० मयदवस्य भू-
ल्लोपस्य समसु गोत्रभेदेऽप्यन्तमे गोत्रे, बाच० ७ उ० । येर-
स्य गं अउयलभदस्य गोयमगुत्तरस्य अंतवासी येरे अज्ज म-
हाग्निः (एलावचसगोत्रे) कष्ट० । "एलावचसगोत्रं वंदासि म-
हाग्निं नुपरिये च" नं० (एलावचस्यादि) इह यः स्वा-

पत्यसंतानस्य स्वव्यपदे गकारणमाद्यः प्रकाशः पुरुषः तदपत्य-
सन्तानो गोत्रमिहापतेः अपत्यमैलापत्यः पत्युत्तरपद्यमात्रिया
तो व्योणपवादे बाधे इति व्यपत्यः । एलापत्येन सह गोत्रेण
यचैते यः स एलापत्यसगोत्रस्तं वक्ष्ये महाग्निं कष्ट० । एकस्य प-
ञ्चदशसु रात्रिषु स्वनामक्यातायां नृतीयस्यां रात्रौ, स्त्री०
चन्द्र० १४ पाठ० ।

एलासाह-एलापाह-पुं० अचन्त्यां जिमोधानसमागततां धूर्ता-
नामधिपे स्वनामक्याते भूते, ग०३ अधि० । "एलासाहेन भविष्यं
अहं मेकहायसि" नि० वृ० १ उ० ।

एलुग-एलुक-न० इत० उक् गन्धद्रव्यभेदे, मद्राद्वैलुका-
व्ये च सर्वेषु लघ्वेषु च, ससुगु० बाच० । देहलयाय, पुं० जी०
३ प्रति० । व्य० । "इसगममये एलुगे" इसगमो रत्नविशेष-
स्तन्मय एलुको देहलोति । जी० ३ प्रति० । "गिहेलुगोसि वा
गिहेलुक् चंवर इति" बाच० २ भु० ॥

साधुना विष्णुकात्परतो न प्रवेष्टव्यम् तथा बाह ।

णो से क्यति अंतो एलुपस दां वि पाप साहदुदलय-
माणीए पदिगहिचप अहं पुण् एवं जाणैज्जा एगं पयं
अतो किच्चा एगं पायं वाहि किच्चा एलुयविण्णे नत्ता
पयाए एमणाए एममाणे झेजेज्जा आहारेज्जा ॥

साम्रतमेलुगविषकंभणे दोसा इत्यस्य व्याख्यामाह ।
गच्छगयनिगमए वा, लहुगा गुरुगा य एलुगा परतो ।
आणादिणो य दोसा, दुविट्टा य विराहणा इणमो ॥
एलुकात् परतः साधुरनिगच्छान् उपलक्षणमेतत् । यदि सा-
धुरेभुक् विषकंभयति आसक्तं वा प्रदोषं एलुकस्य निष्ठितिं तदा-
गतस्य प्रायश्चित्तं वस्तुवोऽनुष्ठापः । गच्छनिर्गतस्य चत्वारो दु-
श्कताः । तथा आह्रादय आह्राभक्तादयो दोषाः । द्विविधा च
विराधना आत्मविराधना संयमविराधना च । इयं वक्ष्यमाणा
तामेवाह ।

संक्रगहणे इच्छा, दुविट्टा इवावका ।
निहरणुकसण्ण विरेगो, एो अ विदित पाहुदए ॥
बंधवड उवणे य, रिपिण असांयावणे चं ।
उवणेयगकुदिय, दीणो अ विदिमुवज्जणया ॥

एलुकात्परतो यदि गच्छति तदा सैन्ये मैथुनं वा शोकस्य श-
ङ्का स्यात्तदनन्तरं च अद्वयं तथा यस्या गृहमन्यन्तरं प्रविष्ट-
स्वस्या विषयेऽस्य साजोः किं तु येन इच्छा येनाभ्यन्तरं गत
इति लोकस्य शङ्का स्यात्तथा दुर्निविष्टाभ्रावुता वा मय्यं अ-
गारो स्याल्लज्जा स्यात् दोषाभ्यामे शङ्कायः तथा मये गृह-
स्वासी विरएयोर्निधानं करोति लम्बनं वा परस्परं विरेचनं
तत्र स्तेनोऽपिभिति शङ्कास्यात्तथा अतिभूमिप्रवेशनं तीर्थक्षेत्र-
हृत्वेभ्याविति मैमननुकानं ततोऽप्यदावन्दोषः तस्मात्स्वाभ-
तिवृत्तिमेष प्रविष्ट इति गृहस्थः प्राज्ञतमधिकरणं कुर्वान्तथा
कथं निगदादिभिः तान्नमपद्मावर्धं जीविनाश्चरपरोपनं तथा
क्षिप्तना इहना यथैते वराका अन्नममाना अतः प्रविशन्ति
(अस्त्रियावणाचेवणं) 'आसींयावचा' नाम निष्काशमासा-
दनं किमुक्तं नयति गते गृहीत्या बहिर्वेने निक्षिपति तथा स प्रती
धिगृह प्रविष्टनासामगारीनामुद्वेजको भवति । तथा कु-
पित्तो नाम उपवारक इत्युच्यते तं शङ्कमाना गृहिणी वषध-
-

एवं-एवं-अव्य० इण्-वन-साहचये, अनियोगे, चारनियोगे, विनिमये, परिमये, ईषवयं च । बाष्पयन्पूये, वाच० । एषेति गाथास्तुतमान इति विशेषः । अवधारणे, वृश० । एवा० । वशा० । “ अवधमपरिमाहे वेव ” एवशब्देऽवधारणे इति प्रश्न० । ग्रा० । “ यामिषं चेष्ट आहडं ” “ तुक्कमेष्ट विज्ञा-
 खिया ” एवकारोऽवधारण इति । सूत्र० १. भु० १. अ० । विशेष-
 ष्यसङ्कोतोऽप्योगव्यवच्छेदे, यथा शङ्खः पाण्डुर एवे-
 त्यादी पाथान्यपदायै प्रशस्तपञ्चद्वैत्यम् व्यवच्छिद्यते । विशेषणसंगतः अयोगव्यवच्छेदे, यथा शङ्खः पाण्डुर एवे-
 त्यादी शङ्ख पाण्डुरत्वायोगो व्यवच्छिद्यते । क्रियासंगतः अ-
 न्यतायोगव्यवच्छेदे, यथा नीलं सरोजं भवत्येवेत्यादी सरोजे
 नीलत्वात्यान्नायोगो व्यवच्छिद्यते । वाच० ।

एवं- (वं) एवम्-अव्य० इण् वा वट्-“ मांसादेर्वं ॥१२६॥
 इति प्राकृतसंज्ञानुसारस्य धा लुक् । प्रा० । उपप्रदर्शने,
 “ एवमेवेति जयन्ता ” एवमित्यन्तरोक्त्योपप्रदर्शने इति ।
 “ एवमेवेति यायदी ” एवमिति पूर्वोक्तार्थोपप्रदर्शने, इति ।
 सूत्र० १. भु० १. अ० “ एवं आउली करिति ” इदं शब्दः पूर्वो-
 क्तभिलाषसंस्मरणार्थ इति । अ० १. श० १३० “ एवं सेहे हि अउडे ”
 एवमिति प्राकृतपरामर्शार्थ इति सूत्र० १. भु० २. अ० । प्रकारे,
 एवं शब्दः प्रकारवचन इति । अ० म० द्वि० । प्रश्न० । व्य० ।
 वृश० । पं० वं० । वृश० । एवमिति प्राकृतपरामर्शकारेणार्थो-
 पदेशनिर्देशनिश्चयाङ्कारावकाशार्थं, समुच्चयार्थे, समन्वये,
 परकृतौ, प्रमे च । मेदि० । वाच० । अपरिमाणे, पृथग्भावे,
 एकात्वे, अवधारणे च । तथा च व्यवहारकल्पे “ अपरिमाणे-
 पिष्टम्भावे, एकात्वे अवधारणे । एवसदो उ एवमि ” इति ।
 एवं शब्दोऽपरिमाणे पृथग्भावे एकात्वे अवधारणे तन्नापरि-
 माणे यथा एवमन्येऽपि तद्वत् पृथक्त्वं यथा घटाप्यतः पृथक् ।
 एवमाकाशास्तिपायत्वं यन्मांस्तिपायोऽपीति । एकात्वे यथाऽ
 यमेतद्गुण एवमेवोऽपि । अत्र हेतुशब्दस्तयोरैककल्पनामभियो-
 तयति अवधारणे यथा केनापि पृष्टमिदमिच्छं भवति । इतरः
 ग्राह एव । इत्यमेवेति भावः । एवमैवंशब्द एतद्व्यर्थं तु वचते
 इति । व्य० ४ उ० ।

एवञ्च-दत्तावृत्ति-वि० एतःपरिमाणे, वाच० । “ एवमयं वा
 एवस्तुतो वा एवमयति ” तां विहृतिमेतावनीमिति । कल्प० ।
 एवंकरण-एवंकरण-न० एवप्रकारेण करणे, “ एवं करणया
 पत्तिकुट्टु ” अ० ३ श० १ उ० ।

एवंजुय-एवंजुत पुं० सममे नयमेदे, नस्वरूपं यथा ।
 वंजण आत्यन्तदुर्भय-एवंजुतो विसंभेदः ॥
 (वंजण अन्ध इत्यादि) यन्क्रियाविशिष्टशब्दोच्यते तामेव क्रि-
 यां कुर्वन्त्यस्यैवंजुतमुच्यते एवं शब्दोच्यते चेष्टा क्रियाद्विकः
 प्रकारस्त्वमेवंजुतं प्राप्तमिति कृत्वा तत्तद्वैभूतवस्तुप्रतिपादको
 नयोऽप्युपवागदेवंजुतः । अथवा एवं शब्दोच्यते चेष्टा क्रि-
 याद्विकः प्रकारस्तद्विशिष्टस्यैव वस्तुनोऽप्युपगमात्त्वमेवंजुतः
 प्राप्त एवंजुत इत्युपवागस्तरणापि व्याख्यायते स एवंजुतो नयः ।
 क्रियत्याह व्यञ्जनेऽर्थोऽनैर्नति व्यञ्जने शब्दः अर्थस्तदभिधे-
 यवस्तुतयाः व्यञ्जने चार्थश्च व्यञ्जनाधीनौ तौ तदुभयं चेति
 समातः । व्यञ्जनार्थशब्दोऽर्थसमिदंशः प्राकृतत्वात्प्रत्यञ्जनार्थ
 तदुभयं विशेषयति नैयत्येन स्थापयति । इदमत्र इदं शब्दमर्थ-
 नाथै च शब्देन विज्ञापयति । यथा घट चेष्टार्थं घटते योविम-

स्तकाष्टाद्विभेद इति घट इत्यत्र तद्वैवासी घटो यदा योविम-
 स्तकाष्टाद्विभेदता ज्ञाहर्णचेष्टावाक्यत्वा घटव्यतिरिपि चेष्टा
 कुर्वत एव तस्य वाचको नात्यर्थेयं चेष्टाप्रशयातोऽव्यञ्च घट-
 रथ घटत्वं घटशब्देन निधायते घटव्यतिरिपि तद्व्यञ्चघटोऽप्यञ्च
 घटेन स्ववाचकत्वं निवर्त्यत इति भाव इति गाथायैः ॥ अतु० ।

एवं जह सदृशो, संजुतो तह अजहाजुतो ।
 तेषां वंजुयनभो, सदृश्यपरो विसंभेदः ॥

एवं यथा घटचेष्टावामित्यादिरूपेण शब्दाधौ व्यवहितः (त-
 इति) नथैव वचते घटादिकोऽस्य स एवं सन् पूर्वो विद्यमानः
 (अजहाभूतोति) यस्यस्यशाब्दाद्यर्थोऽप्येव वचते स तत्प-
 त्तो घटाद्यार्थोऽपि न भवति किन्वेवंजुतोऽपिद्यमानः येनच प्रत्यते
 तेन कारणेन शब्दव्ययसमभिरुद्धनयात्वा सकाशाद्वैभूतनये
 विशेषणत्वात्तत्परः । अयं हि योविमस्तकाद्वै ज्ञाहर्ण-
 क्रियानिमित्तं घटभानमेव चेष्टाभानमेव घटं मन्यते न तु एवमे-
 णादिव्यवस्थितम् । अथचेष्टादिव्येव विज्ञापनः शब्दाद्येतत्पर-
 ० इति “ वंजणमथतदुभयं एवंजुतो विसंभेद इति ” नियु-
 क्रिमाशब्दं व्याकृष्यात्तुहाह ।

वंजणमप्ये एतत्वं, वंजणोऽर्थं विसंभेदः ।
 जह घटसह चेष्टा-व या तहा तं पि तेणव ॥

व्यञ्जनेऽर्थोऽनैर्नति व्यञ्जने वाचकशब्दो घटादित्सं चेष्टावना
 एतच्छब्देनार्थेन विज्ञापित इति स एव घटशब्दो यद्वेष्टाव्यञ्जने
 प्रतिपादयति नान्य इत्येव शब्दमर्थेन नैयत्ये व्यवस्थापयती-
 त्यर्थः । तथाऽर्थव्यञ्जकत्वमाभिव्यक्तिरूपेण व्यञ्जनेन विज्ञा-
 यति चेष्टाऽपि मैव या घटशब्दवाक्यत्वेन प्रसिद्धा योविमस्त-
 काद्विभेद घटस्य ज्ञाहर्णापि क्रियात्वा न तु प्रधानभरणक्रि-
 यात्मिका इत्येवमर्थे शब्देन नैयत्ये स्थापयतीत्यर्थः । इत्येवमुभयं
 विज्ञापयति । शब्दमर्थार्थं नैयत्ये स्थापयन्ति यथा । एतदेवाह
 (जहघटसहमित्यादि) इदमत्र इदं यदा योविमस्तकाद्वि-
 चेष्टावनायां घटशब्दोच्यते तदा स घटः कुणोऽर्थः स च नहर्-
 चको घटशब्दः अन्यदा तु वस्तुवत्तरस्यैव तच्चेष्टाजहाघटत्वं
 घटव्यनेष्टावाचकमित्येवमुभयविशेषः एवं ज्ञतमयमिति ॥

एतदेव प्रमाणतः समर्थयथाह ।

सदृशत्वादिभेदे, तत्पक्षे नप्य इव कुंजो च ।
 भेसयतिवज्जपय-चसंकराद्विपसंगादौ ॥

यथा क्रियाधिकः शब्दस्तथैवाभिधेयं प्रतिपत्त्यमिति प्रति-
 ङ्गा तन्मयवस्तुवाक्याभूत एवावस्थितः प्रत्ययसंयुतेरिति हेतुः प्र-
 दीपयन्त्युत्तरयति इत्यन्तः निपयैव वाचकमाह (संसरेत्यादि)
 इत्युक्तं भवति प्रदीपशब्देन प्रकाशशब्दार्थोऽभिधीयते अ-
 न्यथा संशयादेः प्रसञ्जेरन्तस्था इति यदि दीपनामार्थादिक-
 लोऽपि दीपस्तर्हि दीपशब्दे समुच्चरिते किमनेन प्रदीपेन प्रका-
 शशब्दार्थोऽभिधीयते किं वा प्रकाशकोऽप्यन्धोऽपि तदिति सं-
 शयः अन्धोपल्लाहितेनामनेभिहितो न दीप इति विपर्ययः ।
 तथा दीप इत्युक्तं नप्योपल्लाहितो बोक्तेऽपि प्रत्ययान्तादार्थादिक-
 कत्वं सादृश्यं वा स्यात्समाच्छब्दशब्दादिभिधेयमभिधेय-
 शब्द शब्द इति । विशेषः । (समभिरुद्धनयादिवचकत्वा न-
 यशब्दे) शब्दभिधेयक्रियापरिणतिवैलयामेव तद्विस्मयितव्यम् ।
 एवंभूतः ग्राह यथा संशोभेदद्वन्द्वस्तु तथा क्रियाभेदाद्व-

सा च क्रिया तन्नेत्रौ यदैव तामाविशति तदैव किमिच्छं तत्तद्व्याप-
देशमासाद्यति नान्येत्थेति प्रसङ्गात् । तथाहि यदा घटो
तदैवासी घटो न पुनर्घटितवान् घटिष्यते वा घट इति व्य-
पदेशेऽयं युक्तः सर्ववस्तूनां घटतापत्तिप्रसङ्गादपि च घटासमये
एव बभूवुरादिशब्दसमुत्पत्तेश्चात्रुविश्वप्रत्ययान्तरकृति चे-
ष्टावतः पदार्था यथावच्छिन्नतायेप्रतिभास एव च वस्तूनां व्य-
वस्थापको नान्यथाभूतोऽयथा घटावस्थाया शब्दादुक्तिश्चाप्यव-
प्रत्यये प्रतिभासस्याभ्युपगमे तत्प्राप्यस्य निर्विषयतया ज्ञा-
नस्यापि वस्तुव्यवस्थापकत्वे सन्नेः प्रत्ययः सर्वस्यार्थस्य व्य-
वस्थापकः स्यादित्यनिप्रसङ्गः तत्र घटनसमयाग्राह्यं पञ्चाङ्गा
घटनद्वयपदेशमासाद्यतत्त्वयैवं भूतनयमनुक्तं च “एकस्यापि
भवनोर्ध्वं सदा तत्रोपपद्यते । क्रियाभिदेन भिन्नत्वादेवंभूतोऽ-
भिमत्यतः” इति (सम्म०) एवंभूतयोः प्रकाशयति शब्दानां
इयमप्रवृत्तिमितिभूतक्रियाविष्टमर्थं वाच्यत्वेनाभ्युपगच्छेत्तत्रो-
भूत इति सम्प्रभिरुदयनयोः हीनत्वादिक्रियायां सत्यमसत्तां च
वासत्यादेरर्थस्यैकादिव्यपदेशशमभिप्रेति पशुविशेषस्य गमन-
क्रियायां सत्यामसत्तां च गोव्यपदेशस्यैकादिवत्तः सद्भावतः
एवंभूतः पुनरिन्द्रादिक्रियापरिणतमर्थं तत्क्रियाकाले इन्द्रा-
दिव्यपदेशभाजमभिमत्यते न हि कश्चिदक्रियाराष्ट्रोऽस्यास्ति
गौरव इत्यादिज्ञानिशब्दाभिमतानामपि क्रियाशब्दत्वात् । ग-
च्छन्तीति गौराशुगाभित्वाद्यम् इति शृङ्को नील इति शुशब्दाना-
भिमतौ अपि क्रिया शब्दा एव शुक्तिमवनात् शृङ्को नीलना-
श्रीय इति देवदत्तो यद्वदत इति यद्वदतशब्दाभिधानौ अपि क्रिया
शब्दा एव देव यत्नं देयान् । यत्नं यत्नं देयविति । संयोगद्वय-
शब्दाः समवायिच्यशब्दाश्चाभिमतौ क्रियाशब्दा एव दृग्गो
ऽस्यास्तीति दृग्गो । विषाणमस्यास्तौति विषाणीयविति क्रि-
याप्रभनत्वात् पञ्चतया तु शब्दानां व्यवहारमात्राच्च निश्चया-
दित्ययं नयः स्वीकृते । उदाहरन्ति यथेन्द्रमनुर्वाषाण्डः श-
कनक्रियापरिणतः शकः पुरदारणप्रवृत्तः पुर-द्वर इत्युच्यते
इति । रत्ना० ।

एवमूतस्तु सर्वत्र, व्यञ्जनार्थविशेषणः ।

रागचिदैर्ब्रथा राजा, नान्यदा राजशब्दजाक् ॥३०॥

एवंभूतस्त्विति सर्वत्र व्यञ्जनं शब्दरतेनार्थं विशेषयति यः
स एवंभूत “ वंजणभ्यन्तदुभयं एवंभूतौ विसृजे ” इति
नियुक्तिः व्यञ्जनार्थयोरैवंभूतः इति तत्प्राधान्यं पदानां
व्युत्पत्त्यर्थव्यनियतापेक्षोपपत्त्यर्थव्युत्पत्त्यर्थव्युत्पत्त्यर्थव्युत्पत्त्यर्थ-
निष्कर्षः । नियमश्च कालतो देशतश्चेति न सम्प्रभिरुदयन्या-
सितयं चास्याभिमानः यद्घटपदव्युत्पत्त्यर्थोभावात्कृत्पदार्थो-
पपत्ति न घटपदार्थस्तदा जलाहरणादिक्रियाविरहकालेऽपि घटो
न घटपदार्थः धात्वर्थविरहावशिष्टादिति व्यञ्जनार्थविशेषक-
त्वमस्य यदुक्तं तदुदाहरति । चिह्नैकत्रचामरादिभिर्मयं राजद्व-
शोभमानः समायामुपविष्टो राजोच्यतेऽयदा कृत्रचामरादिशोः
भाविहकात्रे राजशब्दं न राजशब्दवाच्यो न भवति राजपद-
व्युत्पत्तिमिच्छात्रावादिहस्यः । नन्वेतन्मते व्युत्पत्तिमिच्छ-
मेव प्रवृत्तिमिच्छमिति केनचिद्वैपरीत्यं तद्विप्रशक्त्याव्य-
मयतया तु गच्छतीति गौरिति व्युत्पत्त्या गच्छत्वमिच्छादिरपि
गौरः स्यात्तथाच उत्रचामरादिविरहकाले तत्पुकराजताना-
वदोत्तरादिसाधियुक्तादिप्रयुक्तकालस्यस्याभिप्रशक्तस्याव्या-
हृतत्वात्कथं न राजशब्दाव्यव्यमिति चेत्सत्यं प्रसिद्धार्थ-

पुरस्कारेण प्रवृत्तस्यैवंभूतस्य स्वार्थोत्तिप्रसङ्गे न दूषणं किं
तु तत्कारकस्यान्तरोपस्थापकत्वेन दूषणमेव । मयो० । सुव० ।
अष्ट० । स्या० । रत्नावनारिकार्यामिवंभूतानामसमाकृते क्रिया-
नाविष्टं वस्तु शब्दाव्यव्यतया प्रतिपेक्षेस्तु तद्वानास इति क्रिया-
विष्टं वस्तुत्वनामनिधेयतया प्रतिजानानांऽपि यः परामर्श-
स्तद्वानविष्टं न तेषां तथा प्रतिपेक्षितं नवोपपत्तौः स एवंभूत-
नयमासः प्रतीतिविधानात् उदाहरति । यथा विशिष्टघटशब्दार्थं
घटात्वं वस्तु न घटशब्दवाच्यं घटशब्दप्रवृत्तिमिच्छतुक्ति-
वाशुत्पत्त्यापदव्यादिव्यादिति । अनेन हि वचना क्रियाना-
विष्टस्य घटादेर्वस्तुनो घटादिशब्दाव्यव्यतया निधेयः क्रियते स
च प्रमाणवाचित इति तद्वचनमेवंभूतनयमासादाहरणतयात्तम् ।
स्या० । अस्य च मित्यादादिवत् एवमेवंभूतनिप्रायमुपवर्त्योक्तम्
सूत्रकृताङ्गे एवंभूतनिप्रायस्यार्थं यदैव शब्दप्रवृत्तिमिच्छं
चेष्टादिकं तस्मिन्प्रादिकं वस्तुनि तदैवासी युवतिप्रसक्तकण्ड-
वद्वाद्यादरणक्रियाप्रवृत्तौ घटो जयति न निम्बोपार एव एवं-
भूतः तस्यार्थस्य समाभ्यपदेशेऽन्येभूतोऽपिधानो मयो जयति त-
द्यमप्यन्तर्धर्माध्यासितस्य वस्तुनो नाभ्यपनामिच्छादिति । र-
त्नावल्यवयवे पञ्चारादौ । कृतरत्नावलीव्यपदेशपुरुषवदिति ॥
प्रा० सु० । प्रा० म० ॥

एवमुक्तौ-एतावत्कृतम्- अथ० एतावता वाराः कृतेत्यर्थे,
कथ० ।

एवमु-इत्यत- जि० वदक्रियायां दः ङ । ङ । ङ । इति प्राकृत-
सूत्रेणमोऽन्यमित्यतो यकारादेरवयवस्य धा नित् एवमु इत्यादे-
शः प्रा० । एतावदर्थं, वान० ।

एवमाइ-एवमादि- जि० एवमप्रकारे, “ एवमाइ करेइ एवमाइ-
ओवयणा ” आ एवमप्रकारे वेदना इति (प्रश्न०) “ एवमाइ-
णि पामभेज्जाणि ” एवमाइमित्येव प्रकाराणि तत्तत्कृत्वाणी-
त्यर्थं इति । प्रश्न० अथ० १ द्वा० ३ अ० ।

एव-एव्य-कर्मणि-एवत्-वत्प्रदाने भाविति, “ एसे० न तावजा-
वइ ” एव्यो जावी न तावजावते इति । भावः । अ. एव्यकाले च ।
“ कुतः संप्रयमिस्तं ” युक्तं सम्प्रतिपत्त्यकालयोरिति । विशेष० ।
एवंतभइ-एव्यकृत्- जि० कल्याणानुबन्धिनि “ एव्यकृत्तं स-
माभिय पुंसः प्रवृत्तिमीदृशीव ” एव्यदमजमिति ईदृशी सं-
कृशायोगविशिष्टामप्यदमजं कल्याणानुबन्धिनी पुंसः प्रवृत्तिं
समाभियेति । प्रा० १५ द्वा० ।

एसकाइ-एव्यकाल-उं० आगामिनि काले, “ वारसएहि एस-
कालो ” ब्राह्मणवैद्विष्यकालः परित्याज्य इति वसते । तत
एवापावसंभवादिति । दशा० १ अ० ।

एवज्ज-एवज्ज-न० प्रवृत्त्ये, वान० । “ रिसमेण उ एवज्जं ”
एवज्जति ऐवज्जमिति । स्या० ७ ग० ।

एसण-एसण-अ०अष्टमे, “ विय वस्सेसणं जरे ” एषणाय प्रह-
णाय करोति । गवेषणे, एसणति चतुर्थ्यर्थे द्वितीया तत्तत्त-
वेणाय गवेषणार्थं, करोति । उक्त० २ अ० । एपते शङ्कुइदय-
व्यु० तोहमचरणे, पुं० इलायुः ।

एसणघाय-एसणघात- पुं० एषणाय घातः प्रेरणमेषणघातः
एषणप्रेरणे, “ दुविहा विहासरोही, य एसणघातो य जायपरि-
हाणी ” एषणया घातः प्रेरणमेषणघातः स च स्यात्-तथाहि

प्रवत्युपविधानादिकमन्तरेण एवणातः तत एवणाभरणे यस्या-
यक्षितं तदापद्यत इति व्य० १ इ० ।

एसगा-एषगा-खी-इ इच्छायाश्च गिन्-भावे-युक्-अरेणाया-
य, पुत्रलोकावितकामनायाश्च वा०। इन्वेयणायाश्च, 'गो होय-
स्ते सर्वेवं' श्लोकस्य प्राणिगणस्यैवणाभ्येवणेति आचा० ५५० १
अ० ३ उ० प्राप्ति, "मन्त्रेसर्पणं स्मियार्थि" मन्त्रयमातिभ्यायन्तीति
'विसएसर्पणं जिह्यायति' विषयाणां शब्दादीनां प्राप्तिभ्यायन्तीति
च । सूत्र० १ सु० ११ अ० । प्राथेयानाम्, "एवं कामसर्पणं विन्तु"
कामानां शब्दादीनां विषयाणां या गवेयणा प्राथेया तस्यां कस्यै-
व्यतायां विद्वाद् निपुण इति सूत्र० १ सु० २ अ० । "वायमेसंति
सं तद्वा" घातं चात्मशस्त्रेणा सम्मार्गविगन्धनया उन्मार्गगमनं
विषयन्वेवयन्ति दुःखमरण शतशः प्राथेयन्तीति सूत्र० १ सु०
११ अ० । "गिवायमेसंति" निवातमेवयन्ति चङ्खालादिचस-
नार्थातायनादिरहिताः प्राथेयन्तीति । आचा० २ सु० ९ अ० २ उ०
वाचनायाम्, "कहेसु शासमेसेज्जा" प्रत्यय इति प्राप्त आहार-
स्मार्थेन तत्तमवेयन्तु सुगन्धेन वाच्यदिव्ये इति । सूत्र० १ सु० १ अ० ।
एवणमेवणा भ्रशानप्रद्वेष्टणकारे, गङ्गादिभिः प्रकारेण्येवणं, प्रव०
६७ अ० । उन्मादिदोषविप्रमुक्ते भक्तपालादिगवेण्ये, स्या० ६
उ० । गृहिणा दीयमानपिरुद्रप्रद्वेष्टणे, स्या० ३ उ० । एवण-
न्येवणा वच० १ अ० दृष्टादाल्पदे, च (चरन्मेमणं) एव-
णायां चरन्ते परियुद्धादारादिना यस्मान्मिति । आचा० २ सु० ३

- (१) एषगायाः जेदाः ।
- (२) पियहोयमंहारः एवणायाः अप्रकेपनिराकरणम् ।
- (३) एषगानिक्केपः ।
- (४) एषणाया विस्तरतो जेदनिजवणम् ।
- (५) प्रद्वेष्टणानिक्केपः ।
- (६) एषणायाः शक्तिनादोषाणामपि बहुदन्तव्यम् ।
- (७) विस्तरणं प्राप्तिवणानिक्केपादिकम् ।
- (८) एवणासमितेन अनेवणाविपरिहारः ।
- (९) पुराऽऽयातन्वयमिच्छुकसंज्ञेयं विधिः ।
- (१०) प्राप्तिवणानिक्केपः ।
- (११) शतसहस्रमन्त्रे एवणादिपविहारप्रकारः ।
- (१२) एषणादोषप्रायश्चित्तम् ।
- (१३) पियहोयणापिरुद्रप्रद्वेष्टणप्रकारः ।
- (१४) एवणायां कस्यैवनानिकपद्यतम् ।

(१) एवणायाः जेदाः—

सा च त्रिविधा गवेयणप्रद्वेष्टणप्राप्तिवणानेदात् । स्या० ५ उ०
तथा च पियरुद्रनिर्मुक्तराविवियमधिकारसंप्रद्वेष्टणया ॥

पिरुद्रमन्त्रप्राय-नेसणासंज्ञोपपत्त्याप्रायं च ।

द्वेष्टणप्रद्वेष्टणकारण-अद्विहा पिंभिज्जुत्तं ॥

एवणमेवणा सा वक्तव्या एवणाभिधा तद्यथा गवेयवैवणा प्रद्वे-
ष्टवणा प्राप्तिवणा च । तत्र गवेयणे एवणा अभिलाषो गवेयवै-
वणा । एवं प्रद्वेष्टवणाप्राप्तिवणे अपि भाव्यन्ती । तत्र गवेयवैवणा
उन्मात्पादनादिव्येति तद्वद्वेष्टवैव गृहीता । प्राप्तिवणा न्वच्य-
द्वेष्टवणा ततः संयोजनान्निर्वाहणं सा प्रद्वेष्टव्येते तस्मादिह
प्राप्तिवैवणादिव्याशब्देन प्रद्वेष्टवणा गृहीता उच्यते । प्रद्वेष्ट-
वणाप्रद्वेष्टणं च प्रद्वेष्टवणा गता दोषा वेदितव्यास्तथा विप्रकृपा-
पतोऽयं भावार्थः उन्मादनादोषाभिजिज्ञासानन्तरं प्रद्वेष्टवणा गता
द्वेषाः शक्तिरुद्रादिव्याशब्देन विज्ञानायाः ।

(२) पियरुद्रमन्त्रप्राय-नेसणायाश्चापकेपं चिकीर्षुरितिमाह ॥

संसेवार्पिनेयत्थो, एमो पिंढो मए समक्खाओ ।

कुडविद्यदपायदरत्थं, बोच्छामी एसमं पत्तो ॥ ७३ ॥

एवं पुनोक्तैः प्रकारेण संक्षेपपिण्डिताथं संक्षेपेण समस्तेन
सामान्यरूपतयेवार्थः पिण्डित एकत्र स्मिन्निस्तोपयंमध्यव्य-
स्थितोऽर्थोऽभिधेयं यवय स तथा रूपपिण्डो मया व्याख्यातः
इत ऊर्ध्वमेवणामेवणानिर्वायिकां गाथासंततिं स्फुटविकटप्रकटा-
र्थी स्फुटो निमिषो न तापयोनवधोपेन कदमद्वेष्टो विकटः सुतम-
मनिगम्यतया दुर्जेदः प्रकटस्नधाविषयिणिष्वचनरश्मयाविश-
यतः सुखप्रतिपाद्या याऽङ्कुरा एष्वव्याख्यातेष्वपि यथाः स्वयमेव
परिस्फुरन्निव श्रव्यते सप्रकट इति भाषार्थः अर्थोऽभिधेयं य-
स्याः स तथा तां वद्वेष्ट तत्र तन्वजन्दपयार्थव्याख्यातेति प्रथमतः
सुखावबोधः स्वमेवखाया एकार्थिकाम्यानिधिसुराह ॥

एवणमेवसखमम-णा य उग्गोवणा य बोधव्या ॥

ए ए एसगाए, नामा एगट्टिया होति ॥

एवणा गवेयणा मार्गेणा उद्गोवणा । एतानि चशब्दाद्वैष्य-
णाप्रवृत्तानि च एवणाया एकार्थिकानि नामानि जघन्ति । तत्र
इतु इच्छायाश्च एवणं एवणा इच्छा गवेयणमार्गेण गवेयणं गवे-
णा मार्गेण मार्गेणा उद्गोवणमुद्गोवणा पितरः ।

(३) एवणाया निक्केपो यथा ॥

नामं उवणा दविष, भावमि य एसगा सुण्येपव्वा ।

दव्वमि हिरस्रादि, गवेसणां जेदनामाभावे ॥ ६२ ॥

नाम्नस्थापने सुगमं इच्छ्यविषयां यदा हिरतादिगवेयणां क-
रोति कश्चिद्वायं ज्ञातविषया त्रिविधा गवेयवैवणा अन्वयेण-
पणा प्रद्वेष्टवणा पिरुद्रादीनामेवणा उन्मादनिवणा वेति सा च
गवेयवैवणा बोधः । तस्याच दशवैकल्लि, भुक्खन्मान्मासथापने
अनादव्य इच्छैवणामाह ॥

दवेसणा उ तिदिहा, सचित्ताचित्तमंसदव्वाणं ।

दुपयचउपयअपया, नरगयकारिसावणदुमाणं ॥ ५ ॥

इच्छैवणा तु त्रिविधा भवति सचित्ताचित्तमिच्छैवणाणामेव-
णा इच्छैवणा । सचित्तानां द्विपद्यन्तुयथापदानां यथासंख्यम
नरगजदुमाणानि कार्यापणप्रद्वेष्टवैवचित्तइच्छैवणाहेतुनिधि-
पदादिभोचरनिधइच्छैवणा च प्रथमार्थे साधार्यः । ज्ञातिवणाभाह

भावमेवणा उ तिदिहा, पसत्थअपसत्थया य नायव्या ।

नाशाण पसत्था, अपसत्था कोहमाईणं ॥ ३ ॥

अवैवणा तु पुनर्निधिया प्रशस्ता अप्रशस्ता इतस्तथा । एतदे-
कारं ज्ञानादिनामेवणा प्रशस्ता अप्रशस्ता कोषादिनामेवणेति
साधार्यः । प्रकृत्योजनमाह ।

भावस्तुपगारिता, एत्थं दवेसणाह् अहिगारां ।

तिदि पुण् अत्थजुत्तो, वत्तव्या पिंढेज्जुत्तो ॥ ४ ॥

प्राप्तव्यज्ञानादेकरकारित्याश्च प्रकमे प्रद्वैषयसायिकाः सत्याः
पुनर्द्वैषैवणाया अर्थयुक्तित्वेनररक्ताधोपाजना वत्तव्या गिरा-
निरुक्तिरिति साधार्यः दश० ५ अ० । तथा च विस्तरणेजे-
दनामिच्छिसुराह ।

नाम उरणा दविर, जावमि य एसणा मुणेयवा ।

दवे भावे एके-क्या उ तिविहा मुणेयवा ॥ ७५ ॥

एषणा चतुर्विधा ज्ञातव्या । तद्यथा नामैषणा स्थापनैषणा तथा इत्येकद्वयविधा एषणा भावे भावविषया च । तत्र नामैषणा एषणा इति नाम । यद्वा जीवस्याजीवस्य वा एषणा इत्यादौ रहितस्य एषणा इति नाम क्रियते सा नामभावयोरभेदोपचारात् । यद्वा नाम्ना एषणा नामैषणा इति व्युत्पत्तौ नामैषणेत्यभिधीयते । स्थापनैषणा एषणा इति साध्यादेः स्थापना इह एषणा साध्यादेरभिधा तत्तु यद्वा जीवस्याजीवस्येव एषणेत्यभिधीयते ततः स्थाप्यमानस्थापनैषणा स्थाप्यते इति स्थापना स्थापना वासी एषणा च स्थापनैषणा । इत्येवेषणा द्विधा आगमनो नो-आगमतश्च । तत्रागमन एषणाशब्दार्थस्य ज्ञाता तत्र चालुपयुक्तः “अनुपयोगो द्वयमिति” वचनात् । आगमन एषणा तद्यथा कृशाररुज्यैषणा अम्यशरीररुज्यैषणा कृशारीरज्यशरीररुज्यतिरि-करुज्यैषणा च । यत्र एषणाशब्दार्थस्य यत्तु शरीरमपगतजी-वितं सुमिक्षाज्ञातज्ञादिनां तत्र ज्ञानभावनया कृशारीररुज्यैषणा । यस्तु धातुको नैदाजीमेषणाशब्दार्थस्यवृत्त्यते अथवा य-स्यानैव शरीरसमुद्भवेण परिवर्तमानेन जोषयते स भाविभाव-करणस्याज्यव्यशरीररुज्यैषणा । कृशारीरज्यशरीररुज्यतिरि-का तु इत्येवेषणा मवित्तादिरुज्यविषया । जविषणाऽपि द्विधा आ-गमनो नोआगमतश्च । तत्र अगमत एषणाशब्दार्थस्य परि-ज्ञाता तत्र च उपयुक्तः “उपयोगो ज्ञानमिह” इति वचनात् । नाभावात् । तत्रैवैषणाद्विज्ञातिना तत्र नामैषणा स्थापनैषणा इत्येवेषणा आगमनो नोआगमतश्च कृशारीरमम्यशरीररुज्या भवि-ष्यत्वात् । सुज्ञानवाद्वाहय शेषां इत्येवेषणा च व्याचि-रवास्तुदिमाह (दृश्यत्वाद्) इत्येकद्वयविषया जावे च जाव-विषया एकैका विधा विप्रकारा ज्ञातव्या । तत्र इत्येवेषणा विधा सविज्ञादिज्ञात् । तद्यथा सचित्तइत्येवविषया अवचित्तइत्य-विषया मिश्रइत्येवविषया च । भावविषयाऽपि विधा गवेषणा-विज्ञेताम् तद्यथा गवेषणैषणा ग्रहणैषणा प्राप्तेषणा च । तत्र इ-त्येवेषणाऽपि सचित्तइत्येवविषया विधा तद्यथा क्षिपद्विषया चतु-ष्पद्विषया अपद्विषया च । तत्र प्रथमो क्षिपद्विषयविषया-मेषणमाह ।

जम् एसद् एगोः सुयस्स अज्जो तमेसणं न्हं ।

मत्तं एसद् अज्जो, एसो अज्जो एगे यच्चुत्तं ॥ ७६ ॥

इह यद्यपि एषणादीनि कल्पारि नामानि प्राक् एकाधिकान्यु-क्तानि तथाऽपि तेषां कथंविधयेर्नदोऽप्यस्ति । तथा ह्येषणा ए-कज्ञानमभिधीयते तच्च गवेषणाहावपि विद्यते । अत एव गवेष-णाद्वय एषणायाः पर्यया उक्ताः । गवेषणादीनां तु परस्परं नि-यतोऽप्यर्थेर्नोऽस्ति तथापि गवेषणमनुपगच्छमानस्य पदार्थस्य सर्वतः परिभाषनं मार्गेण निपुणवृत्त्या अभ्यवर्णम् । उक्तोप-निबन्धनस्य पदार्थस्य जनप्रकाशं (चर्का) इति तत् पदेर्वा क्रमेण-दाहरणान्याह एकः कोऽप्यनिर्दिष्टमात्रा द्वेवृत्तादिकः संतत्यादि-निमित्तं सुतस्य जन्म उपनिमित्तमेतद्वच्चुति इदमेवेषणाया उदाहर-णम् । अन्यः पुनः कोऽपि यद्वात्तादिकः सुतं कल्पि नयेत्येत गवेष-णमेव गवेषणाया उदाहरणम् । अन्यः कोऽपि विपुलमिमादिकः पदेन पदानुसारेण वृत्तीवद्वत्तुमिसुपचक्रणप्रतिविज्ञानुसारणेय-र्थः शुभमेवमेव व्यापने इदं मार्गाया उदाहरणम् । अन्यः पुन-स्तस्य शोभेयुं सरणमेवमेव उक्तोपनि-मत्तजनप्रकाशं मृत्तु-

मज्जिनामुमिषवर्णात्यथा इदमुक्तोपनाया उदाहरणम् । तदेव-मुक्ता सचित्तक्षिपद्वयविषया एषणा । संप्रति सचित्तचतुष्प-दापद्विषयां मिश्रविषयामवचित्तविषयां च प्रतिपादयति ।

एवैव सेसणमु वि, चउपयापयअचित्तमसिमु ।

जो नत्तमुज्जए ए-सणा तं तत्त नोएणा ॥ ७७ ॥

एवमेव क्षिपद्विषय क्षिपद्विषया व्यातिरेक्यपि चतुष्पदाऽप-वाचित्तमिमेतु गवादिर्वाजपूरकादिद्रव्यमादिकटककयुराद्यासर-णविभूषितसुतादिकेषु इत्येव विषयेषु या गवेषणा इत्या ग-वेषणा मार्गाणादिकृपा मुच्यते घटते तां तत्र पूर्वोक्तमाधानुसार-ण योजयेत् । यथा कःऽपि दुष्टान्यवद्वाराय गामिच्छति । को-पि पुनस्तामेव कल्पि नष्टो गवेषयते अन्यः पुनस्तामेव मां परा-स्कन्दिरपदिह्यमाणो गवादिपदमनिविम्बानुसारेण भ्रमयते कां-पि पुनः स्वशरीरमकटनाय जनप्रकाशं व्याजमपगमासुं किंवापि एवमेवपदादिष्वपि भावना कार्या । तत्रा इत्येवेषणा ।

मार्गं प्राप्तेषणां विप्रकारामविजितसुराह ।

जावेमसा उ तिविहा, गवेसगहेसणा उ वाधवा ।

यामेसणा उ कमसो, पत्रां वायरमिहि ॥

प्राची ज्ञानदिरूपरिणामविशेषः तद्विषय एषणा जावेषणा यथा ज्ञानदेशनचारिप्रमेकदेशनः समूलघातं व्याधानं न भव-ति तथा विगडादेशनमिति भावः । साऽपि विधा विप्रकारा कम-शः क्रमेण प्रकृता बीतरागेः केन क्रमेणयत आह गवेसगहेस्यादि-पूर्वं गवेषणैषणा ततो ग्रहणैषणा ततो प्राप्तेषणा ।

कस्मात्पुनरित्ये गवेषणादीनां क्रम इत्याह ।

अगविहसस उ गहणं, न होइ न य अगविहसस परिभोगो ।

एसणतिगस्स एसो, नायथा आणुपुर्वोत्तो ॥

इह न गवेयितस्यापरिभाषितस्य विगडादेशनं न्यायं नाय-पूहीतस्य परिभोगः ततः एषणादिकस्य एव पूर्वोक्त आनुपूर्वी-क्रमो ज्ञातव्यः । वि० (गवेषणानिषेधादि गवेसणा शब्दे)

(५) ग्रहणैषणादीनिष्यस्तत्र ग्रहणैषणायाह ।

ग्रहणसणादीने, आऽपरममुद्धि ए वाच्छं ।

ग्रहणैषणादीनांस्त्वामपरममुत्थितात् तानहं वक्षे ॥ तत्र ये

अत्यसमुत्थास्यान् विभागतो दर्शयति ।

दोषे य साहुसमुत्था, मंकिं तह भावज्जो अपपरिणये च ।

सेता अद्ध वि नियमाः मिहिणो य ममुद्धि ए जाणं ॥

हो दोषो साधुसमुत्थितः तद्यथा शक्तिं भावतोऽपरिणयं च । पतच्च द्वयमपि वक्ष्यमाणस्वरूपं शेषनष्टावपि दोषान् दृष्टिः समुत्थितात् जानीह । संप्रति ग्रहणैषणाया निषेधः ।

नाम उरणा दविर, जाते ग्रहणेमणा मुणेयवा ।

दवे वानरजुहं, भावमि य दसविहा रति ॥

तद्यथा नामग्रहणैषणा स्थापनाग्रहणैषणा च । इत्यग्रहणै-षणा भावग्रहणैषणा च । सा तत्र नामस्थापने ग्रहणैषणाऽपि यावज्ज्यशरीररुपा नावय गवेषणावद्वक्तव्या । कृशारीरज्य-शरीररुज्यतिरिक्ता तु इत्यग्रहणैषणमाह । इत्येव इत्यग्रहणैषणा-यामुदाहरणं जातवयूयम् । भावग्रहणैषणा द्विधा । तद्यथा आगमनो ज्ञाता तत्र चोपयुक्तो नोआगमनस्तु द्विधा तद्यथा प्रशस्ना अग्रशस्ना च । तत्र प्रशस्ना नम्यज्ज्ञानादिविषया अग्रशस्ना शक्तिरद्विष्टाद्वयप्रकृपाभावादिविषया । सा च द्वा-

विधा वक्ष्यमाणमेवैदंशप्रकाराः । पिं० । ओघनिमुत्तां तु ।

गृह्येसण्मि एषो, वोचं अपवस्वरमदृत्तं ॥ ए० ॥

सुगमा तत्र यदुक्तमत उक्तं ग्रहणैषणां वक्ष्यामि तत्प्रति-
पादनायह ।

नामं त्रवशा ददिए, जाने ग्रहणेसणा य बोधव्या ।

द्वे वानरजृहं, भावस्मि य ताम्रमर्दं ॥ एए ॥

याऽसौ ग्रहणैषणा सा चतुर्विधा नामग्रहणैषणा स्थापना-
ग्रहणैषणा पुन्यग्रहणैषणा भावग्रहणैषणा च ह्येता । नामग्रहणै-
षणा सुगमा । तत्र स्थापनाग्रहणैषणा द्विविधा सञ्ज्ञावस्थापना
ग्रहणैषणां कुर्वन् देशतः असञ्ज्ञावस्थापनाग्रहणैषणा अज्ञाविषु
तत्र ऊर्ध्वैषणा भावमनो नो आग्रमतश्च । आग्रमतो ग्रहणैषणाप-
दायिहा तत्र कान्नुपयुक्तः नो आग्रमतो ह्यशरीरजन्मशरीरोभयव्य-
तिरिक्ता तथा ह्यशरीर जन्मशरीरे ह्यभयशरीरजन्मतिरिक्तग्रहणै-
षणायां वानरयूयं जावग्रहणैषणायां तु स्थानादीनि भवन्ति ।
एतद्युक्तं जयति जावग्रहणैषणां कुर्वन् स्थाने विद्योक्ते तिष्ठति दानु-
मन्तृतीति च परीकृते जावग्रहणैषणायाय । तत्र पुन्यग्रहणैषणा-
यामेवै स्वाध्यायकम् ॥ एषां यं तस्य वानरजृहं परिभर्य कश्चि ए
य पत्तिस्मिन्पदपत्तं जायं उग्रकश्चि य तां जृहवर्ध भगव
अक्षं वर्ण गच्छामो तस्य तस्मि जृहवर्ध अन्नवर्णपरिक्लृप्तार्थं दुष्टि
व स तिस्रिव पञ्च न सप्त पयङ्ग वषट् वसन्ते ज्ञोह तां गया
एषां वर्णसङ्घे पासति पञ्चफलपुष्पं तस्य यत्तस्य मज्जे भगो
महदहो तो तं दृङ्गं हटनुद्रा गया जृहवर्णो साहति । तद्दे सो
जृहवर्ध सव्येति सप्त आग्रमो तां ते वयं ज्ञोह कक्षं प-
ञ्चोदह तां ते वयं सुक्तं तेण ज्ञोष्या व्वायह वणफलाह जाह
ने तस्य धाया पणियं गया तां सो जृहवर्ध वृहस्त परिसरतेह
पञ्चोदह जाय उग्रं तां तां पदाणि दोस्ति वसन्तं तां नि द्वा-
मन्ति तां सो ज्ञोह एस दहो सायमो ता मा पृथग्यन्तरे पा-
स्यता उग्रयिरिय पाणिय पियह किं नु सांने । तस्य जेह सुयं वय-
ण नस्स तं पुष्पकज्ञाणं आनेगोणा जाया जेह ण सुयं तस्स
ने वक्ष्णहिता तस्मि दहे जे पासां देति ण वेष उत्तरन्ति ते अ-
जाज्ञेगोणा जाया एवै वेष आयिरिओ तानं साहुणं आहाकम्मूह-
सियाणि ससोसरणएहवण्णदिसु परिहदावह उवायणं फासुयं
गेगहावेह जहा मरिय त्रिञ्जति आहाकम्मादया तथा करेह । त-
स्य पुन्यकस्याणि कोरदधिग्रयमारिणि तारिसाणि गिरहावेह
अकयअकारियमंकाणियाणि तस्य ये आयरियाणं मुण्णेति ते परि-
हद्वेति ते न आचरेय कम्मवत्तयं कोरहिंति जे ण
मुण्णेति ते न भण्ति । एण उदाहारया मसत्तविकटवा किं कारणं
एव ण वेण्ण निविदिं ण सुयं पुणेते भंभनानं जाइयवमरिय-
अगणं अभागिनां जाया ॥ ओघ० ॥

इदानीममुमेवार्थं गाथाभिः प्रदर्शयन्ताह ।

पडिसन्धियपंहुपत्तं, वणमंढं दृढ अददिं पेसे ।

जृहवर्ध पडियरए, जृहय स सत्तयं गच्छे ॥

सगमेवाज्ञोए उ, जृहवर्ध तं वर्णं समेनेह ।

वियरइ तेसि पयारं, वारिऊण यत्तं दहं गच्छे ॥

उग्रते पि य दिदं, नोहारं नं न दीमं ।

नलेण पियह पाणिं, यं न एस निकारणो दहे ॥

विज्ञाप उक्ते नाम पयत्तस्त्रैकस्मिन् वनस्त्रेह यानरयूयमजि-

रमते । अथ च तत्रैव पयते द्वितीयमपि वनस्त्रेह सर्वमुपुष्क-
फलसमृद्धं समस्ति परं तन्मध्यभागवर्धेति नृदे शिशुमारोऽय-
तिष्ठते स यस्मिन्पि मृगादिकं पानीयाय प्रविशति तत्सर्वमा-
कृष्य जन्तयति । अन्यथा च तदनन्तरं परिक्षाटितपारुहृषमय-
गतपुष्पफलमवलोक्य यूयाधिपतिरन्यथैव वनस्त्रेहस्य निर्धा-
हसमर्थस्य गवेषणाय वानरयूयानं प्रेषितवान् । गवेषयिष्या च
तेन यूयाधिपतेर्निर्घोषितमस्ति नयं वनस्त्रेहम् । क प्रदेशे स-
र्वमुपुष्पफलपत्रसमृद्धमस्माकं निर्वाहोवेत्यर्थं ततो यूयाधिपतिः
सह यूथेन तत्र वतवान् परिजगपयितुं च प्रवृत्तः समस्ततस्त्र-
नक्षत्रमन्तरो दृष्टस्तन्मध्ये जलपरिपूर्णा नृदः परं तत्र प्रविशन्ति
स्थापदानां पदानि दृश्यन्ते न निर्गच्छन्ति । यूयमाहुय यूयाधि-
पतिरुवाच माऽत्र यूयं प्रविश्य पिबत फानीयं किंतु तत्रैवधना
एव नाग्नेन पिबत यतो नैव नृदो निष्कारणां निरुपलब्धस्याहि
मृगादीनामत्र पदानि प्रविशन्ति दृश्यन्ते न निर्गच्छन्तीति एवं
चोक्ते यैस्तस्त्रैः कृतं ने वने सञ्चविहारस्तुक्तभागिनो जाता इतरे
विनष्टाः । उक्तं ऊर्ध्वग्रहणैषणा । संप्रति भावग्रहणैषणा वक्ष-
्या तथा चाधिकारोऽग्रहणस्य विपणनदोषाणां वक्तुं प्रकाश-
य्मात् सा च शाङ्किनिर्देशाद्विश्रयकारा तत्तत्तानेव शाङ्कितादीन्
नेदान् दर्शयति ॥

संक्षिप्यमविसयनिकिखत्, पिहियसंहरिय दायगुमिस्से ।

अपरिणयल्लिखत्तुहिय, एससादोसा दम हवति ॥

शाङ्किं संवायित्वाकर्मोद्दिश्य, क्वचित् सच्चित्तयुष्यादिना
गुणितम् । निक्षिप्तं सच्चित्तस्त्रोपि व्यापितम् । पिहितं सच्चि-
त्तं स्थितम् । संहृतमप्यत्र क्षिप्तम् । दायकदोषमुद्रा । उन्मिषा
पुष्पादिसन्निधम् । अपरिणतमप्रासुर्क्षिप्तम् । क्षिप्तं गदितं द-
म्भो विवृणक्तिम् । एते दश एषणादोषाः ज्ञवन्ति (एतेषां वक्ष-
यता तत्तच्छब्दे)

तत्र शाङ्कितपदं व्यञ्जित्यासुराह ॥

संकाए चउजंमो, दोसु वि गहणे य पुंजये लणो ।

जं संक्षिप्यमान्नो, पणवीसा चरिमए मुच्छो ॥

शाङ्क्यां शाङ्किते चतुर्जंजी क्त्वायो मङ्गाः सूत्रं च पुरुषनिर्दे-
श आवेत्प्राद । सा खेयं चतुर्भुजं प्रवृत्तं शाङ्कितो भोजने चानि
प्रथमोमङ्गः । ग्रहणे शाङ्कितं न भोजनं इति द्वितीयः । भोजने शाङ्कि-
तो न ग्रहणे इति तृतीयः । न ग्रहणं न भोजनं इति चतुर्थः ।
अत्र दोषानाह (दोसुवीत्यादि) उद्योरपि शाङ्कितस्य ग्रहण-
भोजनयोरपि यो वनेने यत्र ग्रहणयति । ग्रहणे अथोपपत्त्या न भोजने
तथा भोजने तामर्थ्याञ्च ग्रहणे स सर्वोऽपि श्लोको दोषेण संबद्धः ।
केन दोषेणव्याह (जं संक्षिप्यमित्यादि) बोद्धव्यमस्य दोषाणामर्थ-
णादोषणार्थानां पञ्चविंशतिदोषेण शाङ्कितं संज्ञावित्तापन्नो ज्ञते-
ने तेन दोषेण संबद्धः । इदमुक्तं भवति यदाकाकर्मत्वेन शाङ्कितं
तत्तु गृह्णो लुञ्जो वाऽऽध्याकर्मदोषेण संबध्यते यदि पुनरीदंशि-
क्येन तत्तं बोधितकिनेत्यादि । चरमे चतुर्थेऽपि पुनर्वैतनायः
मुक्तो न केनापि दोषेण संबध्यते इत्यर्थः । इह ' पणवीसा '
इत्युक्तं ननस्तानेव पञ्चविंशतिदोषानाह ।

उगमदोसा मोलम, आहाकम्माइ एसणा दोसा ।

नवमक्खियाइ एए, पणवीसा चरिमए मुच्छे ॥

आध्याकर्मोदयः पौरुष उग्रमदोषा नय च क्वचित्तादयः एव-
त्युक्ता एते स्मिन्निता पञ्चविंशतिः चरमे नु भङ्गे न ग्रहणे न

एभया

जोअने इत्येवंकेपे वर्णमानो यतिः । यन दहाशुक्रमपि उष्णस्पर्श-
री भया निः शङ्किने शुद्धीते शुद्धं भवतीत्येवंप्रदर्शयति ॥

ऊत्तरयो सुयनाणो, उवत्तो उउत्तो अपत्तेण ।

आशयो पणवीसं, सुयनाणपणमो मुच्छो ॥

उष्णस्यः भुतज्ञानी श्रुतको मायारहितः प्रयत्नेन यथागमा-
द्रेण गयेयत्न पञ्चविंशतीषाणांमन्यतः दोषमापन्नोऽपि भुत-
ज्ञानप्रमाणतः अगमप्रामाण्यतः शुद्धः । एतमेवायं स्पष्टयति ॥

आहो मुओवत्तो, मुय नाणीजः विगिहह अमुच्छं ।

तं केवलीं वि जुग्गह, अपमणमुयं जवे इयरहा ॥

"आहो" इत्यत्र प्रथमा तुनीयायेत ततो धोयेन सामान्येन भुतेपि ह-
मिषु कल्याणैकेषां भागमे उपपन्नः स तु तदनुसारेण कल्याणकल्या-
परिनायकं भुतज्ञानी यद्यपि कथमन्यशुद्धं शक्यति तथाऽपि ततः
केवलयपि केवज्ज्ञान्यपि शुद्धं इतरथा भुतज्ञानमप्रमाणं भवेत् ।
तथा हि उष्णस्यः भुतज्ञानयत्नतः शुद्धं गयेयतिमुत्तमं न प्रकारान्त-
रेण । ततो यदि केवलीं भुतज्ञानिना यथागमं गयेयतिमन्यशुद्ध-
मिति कृत्या न जुग्गहत जनः भुतेनाम्नासः स्थासितं न कोऽपि
भूतं प्रमाणत्वेन प्रपद्येत भुतज्ञानस्य चाप्रामाण्ये सवेकियावि-
होपप्रक्रमः । भुतमन्त्रेण उष्णस्थानां कियाकारकस्य परिज्ञान-
संनवात् । ततः किमिच्छा ।

मुत्तम अप्पमाणे, चरणामावो तओ य मोक्कत्स ।

मोक्कत्स वि य अभावे, दिक्खपविचो निरत्त्या उ ॥

सूक्ष्मप्रामाण्ये चरणस्य चारित्र्यमात्राः भुतमन्त्रेण यथा-
वसायचेनरविध्रितितेयपरिज्ञानासंज्ञगतः । चरणानां च मो-
क्षायां मोक्षानां च हीक्षाणिर्गमिकं तस्या अनन्तरायेत्यात् ।
संप्रति प्रहणे शङ्किते भोजने च इत्यस्य प्रथममङ्गस्य संनवमाह ।

किं नुह खहा निक्खा, दिज्जह न य तरह पुच्छिउं हरिमं ।

इह संकाए पेणुं, न जुग्गह संकिओ चेव ॥

कोऽपि साधुः स्वभावतो लज्जान्तरं भवति । तत्र कतिपि भूते
भिन्नार्थं प्रविष्टः सद् प्रचुरां भिन्नो लभमानः स्वबेतसि ल-
ङ्कते किमत्र प्रचुरा भिन्ना दीयते । न च लज्जया प्रचुरं शक्नोति
नन एवं शक्या शहीत्या शङ्कित एव तद् नुहं इति प्रथम-
मङ्गे वर्तते ।

संप्रति प्रहणे शङ्किते न भोजने इत्यस्य संनवमाह ।

दियएण संकिणा गहि-या अणेण मोहिंया सा य ।

एगयं पहेणगं वा, सोउं निस्संकिं जुजे ।

इह केनापि साधुना लज्जादिना प्रत्युपशृङ्खला प्रथमतः
शङ्कितेन हृदयेन या शूरीति भिक्षा सा अन्यसंघाटकेन शो-
यिता यथा प्रकृतं प्रकरणं किमपि प्राधुर्यभोजनादिकं यदि
चा प्रहेणकं कुतश्चिरमस्य शुद्धायात्तमिति । ततो द्वितीयसं-
घाटकादेतत् सुखा यो निःशङ्कितो शुद्धे स द्वितीये मङ्गे वर्तते ।

तृतीयस्य मङ्गस्य संनवमाह ।

जरिसए विपय लद्धा, लद्धा निक्खा मए अमुयेगेह ।

अवेहिं वि तारिसिया, विपहंत नि सामणे तए ॥

इह कोऽपि साधुर्लेश्वरप्रचुरभिक्षाको चिकटयतो शूरोत्तमः
सत्यगालोचनाश्रयेण सति शङ्कते यादृश्येव मया भिक्षा प्र-
चुरा लब्धा तादृश्येपादैरपि संघाटकेऽत्र न मे तत्प्राधा-
मविदोषबुद्धे अभिव्यतीति भुञ्जामो यतिस्तृतीय मङ्गे वर्तते ।

अथ पर आह ।

महं संका दोसकरी, एवं मुद्धमि होहं अविसुद्धं ।

निस्संकापमियंति य, अणोसणिज्जमि निरोसं ॥

यदि शङ्का दोषकरी तत एवं सति इदमाद्यतं शुद्धमपि श-
ङ्कितं सतः पशुशुद्धं भवति । शङ्कायां पशुशुद्धत्वात् । तथा अनेव-
णोयमपि निःशङ्कितमन्वेषितं शुद्धं प्राप्नोति शङ्कारहितत्वात्
न केवं युक्तं स्वभावतः शुद्धस्याशुद्धस्य वा शङ्काभावाभाव-
मात्रेण अन्यथा कर्तुमशक्यत्वात् । अत्राचार्य आह सत्य-
मेतत्तथा हि ।

अविसुद्धो परिणामो, एगये अवहिओ य पक्कम्मि ।

एसिं पि कुणह ऐसिं, अणोसिमिं पि सुच्छो उ ॥

अविशुद्धः परिणामः अथवसायः किरूपो विशुद्ध इत्याह । ए-
कतरस्मिन्नपि शुद्धमेवैवं भवति किं यदि वा अशुद्धमेवैत्यन्य-
तरस्मिन्नपि पक्षेऽपत्तः । एसिं पि सिं । एषणीयमशुद्धं विशु-
द्धस्तु परिणामो यथोक्तगमभिन्नता गच्छेयतः शुद्धमेवैदमि-
त्यन्यथा । अनेषणीयमपि स्वभावतोऽशुद्धमपि शुद्धं क-
रोति भुतज्ञानस्य प्रामाण्यात्समाक्षिप्तं प्राशुको दोषः ।
तदेवमुक्तं शङ्कितद्वारप्रभुणा प्रकृतद्वारमाह ।

दुविहं च मविसयं ससु, सविचं चेव होहं अविचं ।

सविचं पुण ति विहं, अविचं होहं दुविहं तु ॥

प्रकृतं द्विधा तद्यथा सचित्तमविचं च सचित्तप्रकृतं
चेत्यर्थः । तत्र यत्सचित्तं भवति किं यदि वा अशुद्धमेवैत्यन्य-
तरस्मिन्नपि पक्षेऽपत्तः । अविचं चेव होहं अविचं । एषणीयमशुद्धं विशु-
द्धस्तु परिणामो यथोक्तगमभिन्नता गच्छेयतः शुद्धमेवैदमि-
त्यन्यथा । अनेषणीयमपि स्वभावतोऽशुद्धमपि शुद्धं क-
रोति भुतज्ञानस्य प्रामाण्यात्समाक्षिप्तं प्राशुको दोषः ।
तदेवमुक्तं शङ्कितद्वारप्रभुणा प्रकृतद्वारमाह ।

पुहरो आउणस्सद, ति विहं सचित्तमविसयं होहं ॥

अविचं पुण दुविहं, गरहियमियं य जयणा उ ॥

सचित्तप्रकृतं चेया तद्यथा पृथ्वीप्रकृतं अन्त्याप्रकृतं
वनस्पतिकायप्रकृतं च । तत्रैव पदेकदेशे पदसमुदायोपचारात्
पृथिव्यदिप्रकृतं पृथिवीत्यायुक्तम् । अचित्तमचित्तप्रकृतं पुन-
रिच्छा तद्यथा यदि न वसादिना लघ्वमितरत्पुत्रादिना ॥ अत्र च
कल्याणकल्याणविधौ जज्ञा विकल्पना सा चात्र वक्ष्यते । संप्रति
सचित्तपृथिवीकायप्रकृतं प्रपञ्चतोः प्रावयति ॥

सुक्खेण ससरक्खेण, मविसयमोहं पुदविकाएण ॥

सर्वं पि मविसयं, पत्तो आउमिं वोच्छामि ।

इह सचित्तपृथिवीकायो द्विधा तद्यथा शुष्कं प्राद्वज्ज । तत्र
शुष्केण सरजस्केनतीव्रशुष्कत्वात् त्रसकल्पेन यत् हेहमात्रं
हस्तो वा प्रकृतो यथाद्वेण पृथिवीकायेन सचित्तं प्रकृतं त-
त्सर्वं हस्तादिप्रकृतं सचित्तपृथिवीकायप्रकृतमवगतमव्यय ।
तत ऊर्ध्वमन्त्यापविषये प्रकृतं वक्ष्यते ॥

पुरपच्छुक्कम्म ससणि-दुदुदुल्ले चउर आउमेया उ ।

उक्कमरसावित्तं, परितण्णं महिच्छेसु ॥

अन्त्या अन्त्याप्रकृतं चत्वारो जेदाः तद्यथा पुरः कर्म पश्चा-
त्कर्म सस्मिन्मुक्कमं च । तत्र भक्तादिदानापूर्वं यत्साप्यर्थं
कर्म हस्तप्राप्तादेवैवप्रकृतान्नापि कियते तत्पुरः कर्म । यत्पुन-
रैकादेदीनात्यन्तात् कियते तत्पश्चात्कर्म । सस्मिन्भीषद-
क्षमाणजडभरतिदत्तं हस्तादि उक्कमिच्छुपो लभ्यमानजडसं

सर्गः । संप्रति वनस्पतिकार्यमूर्धितं प्रपञ्चयति । उक्तमिति । उक्त-
हस्तानि प्रचुररसोपेतानि यानि परीक्षाणां प्रत्यक्षवन्नस्पतीनां
वृत्तकान्नामान्नानामनन्तकालिकाणां च पनसकान्नादीनां
सद्यःकृत्तानि मृगणक्षपमानि इति सामर्थ्योच्यते तैः सलि-
नं करपितं यत् इहनादि तन्महीरुदेषु अथ तृतीयार्थे सप्त-
मी महीरुदेष्टैर्मूर्धितमवस्थेयं परित्यागस्तमित्यत्र प्राकृतवाद्यदिन-
किञ्चनभ्यस्त्यय इति षष्ठीबहुवचनं व्याख्यातम् ॥

सेसेहि य काएहि, तिहि वि तेउसमाएखतसेहि ।

सच्चितं मीसे वा, न मक्खिअरिय उद्धवं ॥

हेयिस्तेजसमीरणहस्तप्रेतिस्मिरपि सच्चितकूपमिभ्रकूपमाई-
तारूपे वा अर्कितं न भवति । सच्चित्तादितेजसकायादिसंसर्गोऽपि
लोकप्राज्ञितेशान्प्रवृत्त्यवस्थानात् प्राप्यैतस्नु तैर्मैस्मादिरूपेऽपुषि-
वीकायादीनां न च अर्कितत्वसंज्ञय इति न तस्य प्रतिषेधः । वा-
तकायेन सच्चित्तेनापि न अर्कितत्वं घटते तथा कोऽपि प्रतीय-
मावात् । संप्रति सच्चितपृथिवीकायादिनिर्मूर्धिते हस्तपात्रे
प्राप्तित्वं भङ्गान् कल्याकल्याविधिं च प्रतिपादयति ।

सच्चित्तमक्खितान्मि, इत्थपेचे य होइ चउभंगो ।

आरुतिप एहिसेहो, चरिमे भंगे आण्णा उ ॥

सच्चितः पृथिवीकायादिनिर्मूर्धिते हस्तपात्रे च चतुर्भेङ्गी कल्या-
रो जङ्गः त्वं च पुंसवनिर्देशा प्राप्यैवात् । ते च कालार भङ्गा
भ्रमा तद्यथा हस्तो मूर्धितो पात्रं च, हस्तो मूर्धितो न पात्रं,
पात्रं मूर्धितं न हस्तो, हस्तो न नापि पात्रं, तत्रादिमे जङ्गलिके
प्रतिषेधे न च कल्पते प्रहीनुमिति भावः । चरमे जङ्गे पुनरुक्त्या-
तो यस्तीर्थकरणचरैस्तत्र होयान्वावात् । अच्चित्तमूर्धितमा-
भित्य कल्याकल्याविधिमाह ।

अच्चित्तमक्खितान्मि उ, सुवि नेगेसु होइ जयणा उ ।

अगरहेण उ गहणं, पदिसहो गरहिण होइ ॥

अच्चित्तमूर्धितेऽपि हस्तपात्रे अभिहित्य प्राग्वत् कल्यारो भङ्गा-
स्तत्र च चतुर्ध्वनि जङ्गेषु विभजना दिकल्पना तामेवाह अगर्हि-
तेन लोकनिन्दितेन वृतादिना अर्कितं प्रहणं, गर्हितेन तु यसारिना
मूर्धिते भवति प्रतिषेधः । तत्रापि चतुर्थो जङ्गः बुद्ध एवेति प्र-
हणम् । अगर्हितमूर्धितमप्यभिहित्य विशेषमाह ।

संसज्जिमिहि बज्जे, अगरहिणहोहि पि गोरसद्वेहं ।

महुपयत्तिहुगुलोहि य, मा मक्खिपिणिगयाओ ॥

संसज्जिमज्जायां तन्मप्यनपतितज्जीवमुक्तायां गोरसद्रव्याज्यां
दध्यादिशामकामान्यगर्हिताज्यामपि मूर्धिते मूर्धिताज्यां हस्त-
पात्राज्यां वा दीयमानं वर्ज्यं परिहार्यं न प्रहीतव्यमित्यर्थः । तथा
मधुघृतैस्तैलज्वगुहैर्गर्हितैरपि मूर्धिते मूर्धिताज्यां वा हस्तपात्रा-
ज्यां दीयमानं वर्ज्यं कृत इत्याह । (मा मक्खिपिणिगयाओ हि) मा
मज्झिकापिपलिकानामुपलक्षणमेतत् पत्राङ्गादीनां वातादीनां
सशतो लब्धानां शानो विनाशो मा दूदिति कल्याणार्थं कान्तुशान-
नञिनकविकारप्रकृत्यायकमवस्थेयं स्थिरकालिकत्वात् यथा-
विधियतनया धृतायापि मुदादिमूर्धितमशक्तवर्थापि च गृह-
न्ति । संप्रति गर्हितागर्हितविशेषमाह ।

मंसवमसोगियासव, लोए वा गरहिण विवत्ता उ ।

उजओ विगरहिणहोहि, मुत्तुबारोहि जिणं पि ॥

मांसवसासोगिनासवैरश्च त्वं विनकिटोप प्राप्यन्वान् लोकं

गर्हितैरपि वा शक्यः पूर्वोक्त्या समुच्चये मूर्धितं वर्जयेत् ।
तथा उज्यास्मिन्नापि लोकं लोकान्तरं च गर्हिताज्यां मुनेष्वन्वा-
राज्यां माऽस्तौ मूर्धिते स्फुटमपि वर्जयेत् । उक्तं मूर्धितगद्यमाह ।
अथ निश्चितगद्यमाह ।

सच्चित्तमीसएमु, उविहं काएसु होइ निक्खितं ।

एक्केकं ते तुविहं, आगतं परं परं चेव ॥

इह कल्पनीयं निश्चितं द्विविधा सच्चित्तेषु मिश्रेषु च । एकैकमपि
द्विधा । तद्यथा अनन्तरं परंपरं च । तत्रानन्तरमव्यवधानेन परंपरं
व्यवधानेन यथा सच्चित्तपृथिवीकायस्यापारं व्यापनिका तस्या
उपरि देयं वसिचति । इह परिहाराप्यपि ह्यर्थविभागं विना सा-
मान्यतो निश्चितं सच्चित्ताच्चित्तमिभ्रकूपज्जाद्विधा । तत्र च त्रय-
भ्यनृनेष्वप्यस्य यथा सच्चित्ते सच्चितं १ मिश्रे सच्चितं २ स-
च्चितं मिश्रं ३ मिश्रे मिश्रमित्येका चतुर्भेङ्गी । तथा सच्चितं सच्चि-
त्तम् १ अच्चित्ते सच्चितं २ सच्चिते अच्चित्तम् ३ अच्चित्ते अच्चि-
त्तम् इति ४ । द्वितीया चतुर्भेङ्गी । तथा मिश्रे मिश्रम् १ अच्चित्ते
मिश्रं २ मिश्रे अच्चित्तम् ३ अच्चित्ते अच्चित्तम् ४ इति तृतीया च-
तुर्भेङ्गी । संप्रत्यन्यैवानन्तरपरंपरविभागमाह ।

पुदवभाओकाए, तेऊवाउत्तएसइतनाए ॥

एक्केकुहाणतर-परंपराएम्मि सचावेहो ॥

पृथिव्यातेज्जायुजनस्पतिकार्यानां सच्चित्तानां प्रत्येकं सच्चित्त-
पृथिव्यादिषु निक्षेपः संज्ञयति । तत्र पृथिवीकायस्य निक्षेपः पा-
दा । न तथा पृथिवीकायस्य पृथिवीकाये निक्षेप इत्येको जेदः ।
पृथिवीकायस्याप्येकायेति द्वितीयाः । पृथिवीकायस्य तेजस्क्रीय
इति तृतीयाः । वातकाये इति चतुर्थः । वनस्पतिकार्य इति पञ्चमः ।
असकाये इति षष्ठः । एवमकार्यादीनामपि निक्षेपः प्रत्येकं
पादा भावनीयः सर्वसंबन्धया वद्विश्रान्तः । एकैकोऽपि च जेदो
द्विधा तद्यथा अनन्तरपरंपरया च । अनन्तरपरंपरयाख्यातं च
प्रागेव कृतम् । केवलमनिकायेषु पृथिव्यादीनां निक्षेपः सत्यथा
एतच्च स्वयमेव वक्ष्यति । संप्रति पृथिवीकायं निक्षेपस्य यत्क-
चं पुर्वं बोद्धव्यं तन्मयकृत् साक्षाद्भ्यति ।

सच्चित्तपुदविकाए, सच्चित्ता चेव पुदविनिक्खना ।

आऊतेउवणएसइ-समीरणएतसु एमेव ॥

सच्चित्ते पृथिवीकायं सच्चित्तपृथिवीकायो निश्चितः एवमेव पृथि-
वीकाये इव अतोऽजानस्पतिस्मदीयजनेषु सच्चित्तं यत् पृथिवी-
काया निश्चित इति पृथिवीकायनिक्षेपः बोद्धा एवं होयकायव्यपि
दोषसाह ।

एमेव सेसाया वि, निक्खेवो होइ जाव काएसु ।

एक्केको सट्ठाणे, परट्ठाणे पंच पंचेव ॥

एवमेव पृथिवीकायस्येव शेषाणां तत्त्वाद्यादीनां निक्षेपो भ-
वति जीवनिकायेषु पृथिव्यादिषु तत्र एकैको भङ्गः स्वस्थाने
शेषाः पञ्च पञ्च परस्थाने । तथारहि पृथिवीकायस्य पृथिवीकायं
निक्षेपः स्वस्थाने आकायादिषु शेषेषु पञ्चसु परस्थानेषु ।
एवमकार्यादीनामपि भावनीयम् । ततः स्वस्थाने एकैको भङ्गः
परस्थाने पञ्च पञ्च तदर्थं प्रथमचतुर्भेङ्गिकायाः सच्चित्ते सच्चि-
त्तमित्येवंप्रथमे प्रथमे भङ्गे वद्विश्रितेऽहः । संप्रति प्रथमचतुर्भ-
ङ्गा एव शेषे भङ्गत्रयं द्वितीयतृतीयचतुर्भेङ्गी सातिदेशतः
प्रतिपादयति ।

एमेव मीसएमु वि, मीसाणसचेनेगेसु निक्खेवो ।

मीसासं मीसेसु य, दोहं पि य हाह चितेसु ॥

एवमेव सच्चित्तेश्विष मिश्रेष्वपि मिश्रगृथिव्यापिनिक्षेपः पदमिश्रये भेदाऽवगतवन्तः । एतेन प्रथमचतुर्भेदो व्याख्यातः । एवमेव मिश्राणां पृथिव्यादीनां मिश्रेषु पृथिव्यादिविषु निक्षेपः पदमिश्रेन्द्रैः । अनेन प्रथमचतुर्भेदोक्तानुर्यां भेदो व्याख्यातः सर्वसंख्यया प्रथमचतुर्भेदेषु चतुश्चत्वारिंशद्भूतसम्पत् । एवमेव द्वयोरपि सच्चित्तमिश्रयोरचित्तेषु निक्षिप्त्वाण्युच्यते द्वे चतुर्भेदौ प्रागुक्ते तथाऽपि प्रत्येकं चत्वारिंशद्भूतशतं भवति सर्वसंख्यया भङ्गानां शतानि चत्वारि द्वाविंशदधिकानि भवन्ति । उक्ता निक्षेपस्य भेदाः । संप्रत्यस्यैव निक्षेपस्य पूर्वोक्तचतुर्भेदो व्यवमथिकृत्य कल्प्याकल्पविधिमाह ।

अतश्च उ सच्चित्तमीसे, चतुर्जंगो तस्य चतसु वि जंगेसु ।

तंतुअंतरइयं, परिचार्णं तं च वणकाए ॥

यत्र निक्षेपे सच्चित्तमिश्रे आदिचतुर्भेदो भवति । प्रथमा चतुर्भेदो भवतीत्यर्थः । तत्र चतुर्विधं भङ्गेषु अपिशब्दात् द्वितीयचतुर्भेदो भङ्गयोरपि आद्येषु विषु विभङ्गेषु वर्तमानमन्तरं परं परा वा वनस्पतिविषये प्रत्येकमनन्तं वा तत्सर्वमप्राप्तं सामर्थ्यात् । द्वितीयचतुर्भेदेषु चतुर्भेदेषु चतुर्थभङ्गे वर्तमानं प्राप्तं तत्र दोषाभावात् । संप्रति सच्चित्तादिभिस्त्रिभिरपि मतान्तरैरेकमेव चतुर्भेदोक्त्याकल्पविधिं प्रदर्शयति ।

अहम् ए सच्चित्तमीसे, से एगओएमउ अचित्तो ।

एतयं चउकजंगो, तस्याइत्तिए कहा नत्थि ॥

अर्थात् प्रसारान्तरताद्योक्तो णमिति वाक्यालङ्कारे इह चतुर्भेदः प्रतिपक्षपदः पस्थिया (से) तस्य जगत् । तत्र एकस्मिन् पक्षे सच्चित्तमिश्रे एकचतुर्पक्षः अचित्तः । ततः प्रागुक्तमनन्तं चतुर्भेदो भवति तथा च सच्चित्तमिश्रे सच्चित्तमिश्रे सच्चित्तमिश्रे अचित्तस्य अचित्तं अचित्तमिति । अत्रापि प्रागपि एकैकस्मिन् भङ्गे पृथिव्यभेदावायुचतस्रस्येति भावः । तत्र पदमिश्रे भेदाः सर्वसंख्यया चतुश्चत्वारिंशदधिकं शतं तत्रादिभिरेकैः आदिमे भङ्गत्रये कथा नास्ति ग्रहणे यातो न विघटं सामर्थ्याच्चतुर्थो भङ्गः कल्पते । तदेवं “पुढर्वात्त्यादि” स्थानमाद्योः पूर्वोक्तं व्याख्यातं । संप्रति “एकेके छद्वाद्यंतरमि” त्ययस्य व्याख्यासु द्वितीयचतुर्भेदेषु सत्कस्य तृतीयस्य जङ्गस्य सामान्यतोऽङ्गुक्षस्य विषयं विशेषं विजग्नि-पुलनन्तरपरंपरया वा मार्गणां करोति ।

जं पुण अचित्तदव्वं, निखिलपइ चेयेणो म् दवेसेसु ।

तह मग्गणा उ इगमो, अणोत्तरपरंपरं होइ ॥

यत्किमपि अचित्तं द्रव्यभेदनादि चेतनेषु च चित्तेषु मिश्रेषु वा निक्षिप्यते तत्रैवमन्तरं परंपरया वा मार्गणां परिजावनं जयति ।

आमाहिगमादणंत्तर-परपिउरगाहपुववीए ।

नवणीयाइ अणंतर-परंपरा ताव माइसु ॥

अवमाहिगादि पक्षात् आनृकप्रभृति पृथिव्यामनन्तरनिक्षिप्तं पृथिव्या एषोपरिस्थिते पिउरकादौ यत्किञ्चित्प्रमग्गाहिमादि तत्परंपरानिषेध उक्तः । साम्प्रत्यङ्कायमाभिरथ “नवणीए” इत्यादि नवनीतादि भ्रूणस्थानीचूतधूतादिसच्चित्तादिरूपे उदके निक्षिप्तमनन्तरनिक्षिप्तं तदेव नवनीतादि वा अवगातिमादि वा जह-मभ्यरिधितेषु नायादिविषु स्थितं परंपरनिक्षिप्तं । साम्प्रति तेजस्कायमधिकृत्यानन्तरे परंपरे व्याख्यानयन् “अगणिम्मि सत्तविहो” इत्यादिपद्यर्थं व्याख्यानयति ॥

विज्जायमम्मुरिगा-लमेव अप्पत्तपत्तसमाज्जे ।

बोकेते सत्त बुगं, जंतोलिचं य जयणाए ॥

इह सप्तधा बहिस्तत्तथा विधायतो, मूर्धुरे, इन्द्रावरः, अम्रातः, प्रातः, समज्जासो व्युत्क्रान्तश्च । तत्र यः स्वपन्नः प्रथमं नोपप्रपन्नः । पञ्चाविधमन्त्रप्रक्षेपे वृत्तिमपि गच्छति स व्युत्क्रान्तः । एते सप्त जेदास्तेजस्कायस्य । तत्र एकैकस्मिन् भेदे द्विकं तथा च अमन्तरनिक्षिप्तं परंपरनिक्षिप्तं च । तत्र यत् विधायतादिरूपे वही मण्डकादि प्रक्षिप्यते तत् अमन्तरनिक्षिप्तं स्युत्पन्नरूपस्थितिं पिउरादी क्षिप्तं तत्परंपरनिक्षिप्तं तत्र सप्तानां भेदानां मध्ये यमेव तमेवाधिकृत्य यन्त्रेषु रसपाकस्थाने कटहादौ अचालिते सृष्टिकाखर-एटिते यननया परिसाटिपरिहारेण प्रहर्यभिन्नरसस्य कल्पते । संप्रत्येनमेव वाथो व्याख्यानयन् प्रथमतो विधायतादीनां स्वरूपं गाथाद्वयेनाह ।

विज्जभातं ति न दीसह, अग्गी दीसेइ इण्णे वूढो ।

आपिगलअगणिकाणा, मम्मुरनिज्जालेगाले ॥

अप्पत्ता उ चउत्ते, जाला पिउरं तु पंच्चे पत्ता ।

उड पुण कम्ममा, जालासमइन्धिया चरिमे ॥

सुगमं नवरं (अप्पत्ता उ चउत्ते जाला इति) चतुर्थं अम्राता-ख्ये जेदे पिउरमात्रा ज्वाला द्रष्टव्याः । पञ्चमस्य प्राप्यक्षरगम-निका कार्या । संप्रति (जं तोलिते य जयणाए) इत्यवयवं व्या-ख्येयासुराह ॥

यं सो लिचकमाहे, परिवाडो नत्थि तं पिय विसाले ।

सो वि य अचिरवूढो, इचुरसो नाइउसिणो य ॥

इह यदीति सर्वभाष्यान्वित्येन यत् यति कटाहः पिउरविशेषः पिउरः पाथ्येभु सृष्टिकथा वा क्षिते जगति । दीपमाने चक्षुरसं य-दि परिसाडिगंजायते तदपि च कटाहरूपं भाजने यदि विशाखे विशालमुष्णं जयति । सोऽपि चक्षुरासोऽचिरक्षित इति कृत्वा य-दि नात्युष्णं भवति तदा स दीपमान इक्षुरसः कल्पते । इह यदि दीपमानस्येक्षुरसस्य कथमपि विन्दुर्बहिः पतति तर्हि स लेप एव बध्नेत न तु छुद्मीमभ्यक्षिततेजस्कायामप्ये पतति । ततः पाथ्या-वक्षित इति कटाहस्य विशेषणमुक्तम् । तथा विशालमुष्णादङ्गु-ष्यमान उद्वस्वनः पिउरस्य कर्षं न लगति । ततो न पिउरस्य भङ्ग इति न तेजस्कायविराज्येति विशालप्रहणम् । अनत्युष्णप्रहणे तु कारणं स्वयमेव बध्यति । संप्रत्युक्तमधिकृत्य विशेषणमाह । उसिसाद्यं पि धेएण, गुदरसपरिणामियं न अचुञ्चिमि ।

जंतु अप्रपिट्ठयंतं, फड्धिय पदणं पि वा अग्गमं ॥

उष्णोदकमपि गुदरसपरिणामितमन्युष्णं शृण्वते । किमुक्तं भवति यन्न कटाहे गुदः पूर्वं क्षयितो जयति तस्मिन् तस्मिन् जहमीषत्तममपि कटाहसं सत्कस्य सत्तमिश्रणात् सत्त्वं सच्चित्तो-जयति । तत्तत्परानन्तरमपि कल्पते । अत्रापि पाथ्यावक्षितकटाह-स्थितमपरिसाडि मन्त्रेति विशेषणत्रयमुत्पासमपि द्रष्टव्यम् । त-था यत् अघटितकर्णं न यस्मिन् दीपमाने पिउरस्य कर्णोद्वस्व-मेन प्रविशता निर्गच्छता वा घट्यते तदीयमानः कल्पन्ते इत्याह । (फड्धियपदणं पि वा अग्गमं) उद्वस्वमेन प्रविशता निर्गच्छता वा पि-उरस्य कर्षोद्वस्वमागत्योद्वस्वोदकस्य वा पननेन मानिर्विराज्य-तेति कृत्वा एतेन बध्यमानः योऽसौ भङ्गानामायां भङ्गो दर्शितः । संप्रति तानेव पोडशमङ्गान् दर्शयति ॥

तन्मेव अङ्गवाक्यं, परपरं वन्थिरां पिहितं ॥

जल्य उ घोबे घोर्ब, शुक्ले उठ्ठं व होइ तं गिर्जं ।

जइ तं तु समुक्खितं, घोवाजारं दलइ अन्नो ।

यथ तु भङ्गे स्तोके तुषाब्दाद्बहुके च संहतं भवति तदपि शुष्के शुष्कं कल्पते एष अथवा शुष्के आर्द्रं वाषाब्दादादेर् शुष्कमाद्रं आर्द्रं वा तदा तत्प्राधान्यं न शेषम् । कुत इत्याह (जइ इत्यादि) यथि तत् अर्थं वस्तु स्तोकाभारं बहुभाररहितमन्यत्र समुक्खिपयेत्तद्वादि तर्हि तदादेर् कल्पनं नान्यथा बहु । किंच सन्धिग्रमाणं बहु भारं भवति । ततः शुष्के शुष्कमित्यादिषु बहुष्वपि प्रङ्गेषु प्रत्येकं स्तोके स्तोकिमिति । प्रथमत्युत्तरीया भङ्गो कल्पते न द्वितीयचतुर्थी तत्र दोषानाह ।

उक्खेवे निक्खेवे, महल्लानाणमि शुष्कवहुमाहो ।

आवेषयं चोच्छेउ, उल्लापरहो य गुस्सपे ।

महति प्राज्ञेन प्रभूतादयवस्तुभारयुक्ते गुरुमात्रकरूपे उक्केपे उपायवस्तुभे (निक्खेमाणे), निक्खिपमाणं वात्याः पीडा भवति । तथा इत्ययं न परपीडां गणयतीति निन्दा तथा तद् नाज्ञेन कदाचिदुपपन्नकादिष्वनं स्यात्ततस्तस्योपागतेन कथमपि तस्य च विधिनारो दात्याः साधोर्वा दाहः स्यात् । तथा मुगस्स मिक्षादानायापादितिमिदं भ्रममित्येवं खेदवशातः कदाचिदप्रीतिरुपजायते ततस्तत्र उभयस्य द्रव्यवच्छेदः । तथा महति भाज्ञेन ज्ञाने तन्मन्त्रे स्थिते प्रकाशो सत्यतो विसर्पति चूड्यादिस्थितपृथिवीकायाद्रज्जुवित्तायाः । यत एवमेते दोषस्ततः स्तोके बहुवक् बहुवक्तृमिति चै नङ्गो सर्वत्रापीन न कल्पेते । एतद्देवाह ।

घोबे घोर्बं बडं, सुके उठ्ठं तु आइन्नं ।

बहुयं तु अणान्दं, कद्दोसो ति काऊणं ।

स्तोके स्तोकाश्च उपलक्षणमेतत् । बहुके वा स्तोके धम्मिक्खिंस् तदपि शुष्के शुष्कं कल्पते एव ततः । शुष्के आर्द्रं तुषाब्दाद् आर्द्रं शुष्कम् आर्द्रं आर्द्रं च तत् भवति । आर्ध्वो कल्पते इति भावः । यत्तु बहुके स्तोके बहुके वा सन्धिग्रये तत्र अन्वार्थी कुत इत्याह । न बहुकुसंहारः कुतदोषोऽन्तरगाथायामुक्तदोष इति कृत्वा, उक्तं संहतद्वयम् । अथ दायकद्रावा गाथापदेनाह ।

बाळे बुह्मं मत्ते, उम्मत्ते वविए य जरिए य ।

अंधेद्वप पगरिए, आरुटे पाउयाहिं च ।

हत्यन्तुनियलवत्ते, विवजए चेव हत्थपाएहिं ।

नेरासिगुव्विणी वा-लवचउज्जेति फलुलेंती ।।

भज्जंती य द्दशंती य, कड्ढंती चेव तह य पीसंती ।

पिज्जंती सेवेत्ती, कन्नेति य मइपाणी य ।

ऊकायवगमहत्था, समण्डा निक्खिविचु ते चेव ।।

नं वा वोगाहंती, संघहंती रज्जेती य ।।

संसत्तेण य दण्णेण, सिच्चहत्था य लिच्चमत्ता य ।

उव्वसंती साहा-रणं व द्विती य चोरियं ।।

पाटुमियं व उव्वंती, सपक्कवाया परं च उडिस्स ।

आनोगमणानोगे-ण दलंती वज्जिण्णाए ।।

बाह्यादौ या यज्जेतीया इति क्रियायोगः । नत्र बायो जन्मनो धर्पोष्ठास्यान्वर्तता ? बुद्धः सप्तनिवर्षीणां भ्रान्तरपेक्षया पवित्रधीनां वा उपरितर्कता २ मत्तः पीमादिगाराः ३ उन्मत्तो हतो प्रहृष्टहीतो वा ४ वेपमानः कम्पमानशरीरः ५ ज्वरितो

ज्वररोगपीडितः ६ अन्धश्चाक्षिः ७ प्रगङ्घितो गन्तुकुष्ठः ८ आरुढपादुकयोः काष्ठमयोपादोः । १ । तथा हस्तान्धुना करिविषयकाद्युपग्रन्थे १० निर्गन्धं च पादविषयगोहमयबन्धनेन बन्धः ११ इस्ताभ्यां १२ पादाभ्यां वर्जितस्थितत्वात् । १३ बैरा-तिकां नपुंसकः १४ । सुव्वीं आपन्नसत्त्वा १५ । बाहवस्सुव्वी-पजीविविशिशुका १६ । लुज्जाणा जोजनं कुव्वेती १६ फलुसंती दण्णादि भयन्ती । १७ । भज्जेयन्ती बुद्ध्यां १८ । कम्पयन्ती चित्त-कादि स्फोटयन्ती । १९ दलन्ती घट्टेन गोधूमादि क्षुर्ययन्ती २० कण्ठयन्ती उव्वसंते तण्डुलादिकं उण्टयन्ती । २० पिण्णती शिश-या तिलामलकादिप्रमुञ्जन्ती २१ पिञ्जयन्ती पिञ्जेन कतादिकं विरलं कुव्वेती । २२ सवन्ती सुल्लयां श्लोमियां श्लोयन्ती २३ क्लन्ती कर्त्तनं कुव्वेती । २४ । प्रमुञ्जन्ती हतकसाध्यां पीना-पुन्येन विरलं कुव्वेती २५ पट्कायव्यग्रहन्ता पट्काययुक्तहस्ता २६ यथा धमणस्य भिक्षामादाय तानेव पट्कायान् नृमी निक्षिप्य ददती २७ तानेव पट्कायाननगाधमाना पादाभ्यां बाहवन्ती । २७ । संघट्टयन्ती तानेव पट्कायान् शेषशरः । राघवयवैव स्पृशन्ती । २८ । आरभमाणा तानेव पट्कायान् विनाशयन्ती । ३० । संसत्तेन दण्णादिना उण्णेण शिशहन्ता करण्डतहस्ता । ३१ । तथाऽनेनैव उण्णेण दण्णादिना संसत्तेन श्लिमिमात्रा करण्ड-तमात्रा । ३२ । उव्वयन्ती । महत्तिपरादिकमुव्वयं तन्मध्याद्दती ३३ साधारणं बहुनां सत्कं ददती ३४ तथा चोरितं ददती ३५ अग्रक्रुरादिनिमित्तं मूलस्थादध्यामाहृष्य स्वगतिकादौ मुञ्जन्ती । ३६ संप्रत्यपाया संभाव्यमानापाया दाम्नी ३७ तथा विषाजितसा-धुव्यतिरेकेण परमन्यं साध्यादिकमुद्दिश्य यवस्थापितं तद्दती ३७ तथाऽऽभोगेन साधुनामित्यर्थं न कल्पत इति परिकल्प्ये-पपस्या युक्तं ददती ३८ अथवा अनानागेनायुक्तं ददती ४० सर्व-संशया चत्तराशिराहोऽहं भङ्गितादिदिशेषु “संसजिम्मं हवज्ज अगादिहिएहिं वि गोरसदायिहिं” । इत्यादिप्रत्ययेन संसकादिदे-पाणामसिधानेऽपि वदन्मूयोऽन्यत्र “संसत्तेण य उण्णेण सिच्चहत्था-य शिच्चमत्ताये” त्यादिप्रधाने तद्गोपदायकदोषाणेनिकेजोपदर्श-नार्थमित्यदोषः । संप्रत्येतपामेव दायकानामपवादमपहृत्य वज्जे-नावर्जनविभागाभाह ।

ए/सि दायमाणं, गहणं केसिं वि होइ भय्यव्वं ।

केसिं वीअग्गहणं, तविवरएि जवग्गहणं ।।

एतेषां बालादीनां दायकानां मध्ये केपाज्जमुल्लत आरप्य पञ्च-विंशतिसंख्यानां ग्रहणं प्रजनीयं कदाचिन्नायाविधिमहत्तराजो-मुद्दिश्य कल्पनं दोषकालं वर्तते । तथा केपाज्जपट्कायव्यग्रह-स्तादीनां पञ्चवृक्षानां हस्ताद्वग्रहणं निष्कायाः तद्विपरीतेषु बा-ह्यादिविपरीतेषु दातारिषुषोऽपि ग्रहणं संमतिं बाह्यादीनां हस्तादिनां निष्काया ग्रहणं ये दोषाः संभवन्ति ते दर्शनीयास्तत्र ग्रहमतो बालमपिहृत्य दोषानाह ।।

केउट्ठिगअण्णहि-ऊणं दिसे व नग्गहणपज्जं ।

संतिपमग्गणदिसे, उट्ठाहं पउसचारज्जमा ।।

काचित्पुत्रितया आत्तिका धमणेनयो भिक्षां दद्यादिति निजपु-त्रिकां (अप्यादिपणं ति) संदिश्य भक्तं गृहीत्या सेनं जगाम । गतायां तस्यां कोऽपि साधुः संघाटको निष्क्रामगतः तथा च बाक्षिकया तस्मै तण्डुलोदनां विनिर्माः सोऽपि च संघाटकमुच्य-साधुस्तां बाक्षिकां मुच्यतामगमयत् साधुश्चक्रेतो भूयो ज्ञय उवाच पुनर्देहि पुनर्देहि ति ततस्तथा समस्तोऽप्योदनां दत्तस्तत एव

मुच्यते तद्व्याधिक्यमपि । अपराद्धे च समागतं जन्म । उपवि-
ष्टय भोजनय जणित्वा निजगुणिका । देहि पुत्रि ! मममोदनमि-
नि । साधोच्यत् दत्तः समस्तोऽप्येतेनः साधये । साध्वीव
शोभनं कृतवती । मुञ्चन् मे देहि सा ग्राह मुञ्च अपि साध-
वे सर्वं प्रदत्तः । एवं यद् यत् किमपि सा याचते तत्तत्सर्वं
साधये दत्तमिति । ततः पर्यन्ते काञ्चिकमात्रं वायस्यदपि बाहिका
जगति साधये दत्तमिति । ततः सार्धनित्यव्याहिका कृष्टा सती
पुत्रिकाभिव्यमपवदति किमिति त्वया सर्वं साधये दत्तं सा हने
स साधुर्नृपो नृपो याचते ततो मया सर्वमर्पयि ततः सा साधो-
रपि कोपावेशमाविशन्ती सूर्याणामतिक्रमगतत् । अचकथ्य
सकथमपि साधुवृत्तान्तं यथा जवदीयो यः साधुरित्यभिप्रेत्य मनु-
विकारः सकाशात् याचित्वा याचित्वा सर्वमोदनादिकमानो-
तधागति । एवं तस्यां महता शब्देन कथयन्त्यां शब्दश्रवणतः
प्रतिपक्षिकजनोऽप्योऽपि च परंपरया नृप्यामिहितो ज्ञातव्य
सर्वैरपि साधुवृत्तान्तस्ततो विदधति तेऽपि कोपावेशिनः
साधुनामवर्षवादम्, नमामि साधुवैधिरिमितभारजटा इव
हृण्टका न साधुसदृशा इति ततः प्रबचनाधेयवावापनोदाय
स्वरित्तस्तस्याः सर्वजनस्य च समक्षं स साधुर्निभस्योपकरणं
च सकलमागृह्य सर्वजनैर्निष्काशितः । तत एव तस्मिन्निष्काशितो
आधिकायाः कोपः शममगमत् । ततोः सूर्योर्णा कृष्णमणमादायो-
क्तवती जगदम् । मा मञ्जिमिच्छमे निष्काशयतां कृतस्वैकं ममा-
परधमिति । ततो नृपोऽपि यथावत्साधुः शिक्कित्वा प्रेषितः
मृत्संलग्नमस । नवरं (उद्ग्राहयतोऽस्यारजना इति) शोके उद्ग्रा-
हन्तां कोऽस्य प्रपन्नं ज्ञानव्यवहारजना इव बुण्टका अनेन साधव
इत्यवर्णयत् । यत एव बाह्याङ्गिकाग्रणे दोषास्ततो बालाग्र
प्राप्तमिति ।

संमति स्थवित्रायाश्चक्षोःपानाह ।

येरो गलतलासो. कंपणद्वयोः पक्षिज वा दंतो ॥

अपहुति य आशितं, एगरे वा उजयश्री वा ।

अन्यतस्याविरो हि प्रायो गल्लालो भवति । ततो देयमपि व-
स्तु ज्ञाया चरित्तं जयतीति तद्वदणे होके जुगुप्सा । तथा
कल्पमानहस्तो जयति । ततो हस्तकम्पने चशब्दोऽयं वस्तु नृ-
भौ नियतति तथा च वज्रजीविकायाविराधना । स्वयं वा स्थ-
विरो वदन् निपेतु तथा च सति तस्य धीना नृप्याभितरुजी-
वनिकायाविराधना च । अपि च प्रायः स्थविरो गृहस्थाग्र-
न्तुस्त्वामी भवति तत्तत्तत्र देयमानेन प्रवृत्त एव इति विवि-
च्य गृहे स्वाभिव्येन नियुक्तस्य चित्तं प्रद्वेष्टं स्यात् । स च
एकतरस्मिन् साधो गृहे वा यद्वा वजयोरपीति ।

मसोऽप्यसाधिव्य दोषानाह ।

अवयामाभाशेभो, वमणं अमुं नि होमगरद्वी य ।

पंतावणं च मत्ते, वमणविविज्जा य ठममे ।

मत्तः कदाचित्समस्तया साधोराद्विज्ञानं विदधाति भाजनं वा
जिनसि । यद्वा कदाचित्प्रीतमासवं दवानो वमति वमंश्च साधु-
साधुपात्रं वा अरपटयति । ततो होके जुगुप्सा पितृ इमे साध-
वोऽनुचयो ये मत्ताद्वीप्यं जिक्तां पृच्छन्ति । तथा कोऽपि मतो
मदवशनिर्बलतया रे मुचुर ! किमत्रायत इति क्रुद्धं घातमिति
विदधाति तत एव यतो मत्तेऽप्यादायो दोषास्तस्मान्न ततो
प्राह्यम् । येन त एवालिङ्गनादयो दोषा वमनवर्जा वनसोऽपि
तस्मात्ततोऽपि न प्राह्यम् ।

संमति वेपितज्वरितावाभिव्य दोषानाह ।

वेवियपरिसारणया, पासे वस्तु भेज्जा भाणजेभो वा ।

एवेव य जरियम्वि वि, जरसंकमणं च उल्लाहो ।

वेपिताश्च दातुः सकाशाङ्गिकाग्रणे देयवस्तुनः परिसातनं भ-
वति यद्वा पात्रं साधुजगज्जाह्विः स वेपितो देयं वस्तु जिपेन्
यद्वा येन स्थान्यादिना भाजनेन कृत्वा जिक्तामानयति त-
स्य नृभौ निपाते भेदः स्फोटनं स्यात् एवमेव ज्वरितेऽपि दोषा
ज्ञावनायाः । किंच ज्वरिताह्वणे उवरं संक्रमेण साधोर्भवेत् ।
तथा जने उद्ग्राहो यथा अहो अमी आहारसम्पदा यदित्यं
स्वरपीक्षितादपि जिक्तां गृह्णन्तीति ।

अन्धगल्लुगुष्टावाभिव्य दोषानाह ।

उद्ग्राहकायपदणं, अंधं जेभो य पासकुहणं च ।

तदासी संकमणं, गलितभिसभिभदेहे य ॥

अन्धाङ्गिकाग्रणे उद्ग्राहः । स वायमहो अमी औदरिका य-
द्वन्धादपि जिक्तां दातुमशक्यवस्तुनः जिक्तां गृह्णन्तीति । तथा अ-
धोऽप्यन्यं पादाग्रं नृप्याभितरुजीवनिकायाघातं विदधाति ।
तथा होष्टादौ स्थानिनः सन् नृभौ निपेतु । तथा च सति नि-
काशानापोपादितदृष्टदृष्टीतस्याप्यादिभाजनमक्षः । तथा स
देयं वस्तु पात्रं भाजेनचरित्तत्वात् प्रक्षेपद्वारात् तस्माद्वन्धा-
दपि न प्राह्यम् । तथा त्वन्धापि किं विविधोऽह्वयः । गलितं
भृशं भिभदेहमकार्यत्वात् व्यत्यासेन पदयोजना सा चैवं भृशम-
तिशयेन गलितमर्पकं दधिरं च बहिर्वहनमिच्छा स्फुटितो
देहो यस्य स तथा तस्मिन् तदोपसंकमणं कुटुम्बाधिसंका-
न्तिः स्यात् तस्मात्ततोऽपि न प्राह्यम् ।

संमति पाडुकाह्विचिन्तयदोषानाह ।

पाडयदुक्कडपहणं, बद्धे परियाव अमुं इक्षिमा य ।

करडिमा मुडलिमा, तेवि य पायमि पडणं च ॥

पाडुकाह्वयस्य भिक्षादानाय प्रचलतः कदाचिद्बन्धितत्वात्
पतनं स्यात् । तथा बद्धे दातरि जिक्तां प्रयच्छति परित्यापो दुःखं
तस्य भवेत् । तथा (अमुं इक्षिमा) तत्र पुरीषोत्सर्गादौ जलेन
तस्याङ्गीचकरणासंभवात् । ततो जिक्ताग्रणे होके जुगुप्सा य-
धामी अमुचयो यदेतस्माद्व्यव्युत्थित्युक्ताव भिक्षामादत्ते इति।
एवं जिक्करेऽपि जिक्तां प्रयच्छति होके जुगुप्सा तथा इस्ता-
नायेन ङीचकरणासंभवात् । एतद्विषयज्ञानं तेन हस्ताजोव-
येन कृत्वा भाजनेन जिक्तां ददाति यदेव वस्तु तस्य पतनमपि
जयति । तथा च सति वज्रजीवनिकायव्याघातः । एत एव दोषाः
यदि विचिन्तयामादपि दातरि द्रष्टव्याः केवलं पादाज्ञानेन तस्य
जिक्तादानाय प्रचलतः प्रायो नियमतः पतनं पातो भवेत्तथा च
सति भूयसाभितकादिकसत्त्वाध्यायः ।

संमति ननुसकमधिकृत्य दोषानाह ।

आयपरो भयदोसा, अभिक्त्वगृहणमि सोजलानुपुंसे ।

होकेकुमुमुं संका, परिसया नृपमेवे ति ॥

ननुसके जिक्तां प्रयच्छति आत्मपरोजयदोषः । तथाहि ननु-
सकाभिव्यं जिक्ताग्रणे प्रतिपरित्यक्तो भवति अतीव परित्य-
क्ता तस्य ननुसकस्य साधोर्षो सोमो वेदोदयकः सनुप-
जायते । ततो ननुसकस्य साधुजिक्ताग्रणत्वेनेन द्वयस्यापि शै-
शुनसेवया कर्मवन्तः । अमीदृशप्रदृष्टान्दोषादानाच्च कदाचि-
जिक्ताग्रणे दोषाज्ञानावात् । परित्यागमावात् । तथा लोके जुगु-

प्सा यथैते ननुसकादपि निरुद्धाजिज्ञामादन्ते इति । साधूनाम-
प्युपरि जनस्य शङ्का प्रवर्ति तस्मात्प्रथितेऽपि साधुषो नूनमी-
दृशा ननुसकाः कथमन्यायाभेन सह जिज्ञाप्रवृत्त्याजतोऽतिप-
रिचयं विदधते इति । संमतिं गुर्विणीषातवत्से आश्रित्य दोषा-
नुपदर्शयति ॥

गुर्विणिगच्छे संघ-हृष्टा उ उद्वेतसेसमाणी ।

बा.सार्दे मसेदुग, मज्जारार्दे विराहिज्जा ।

गुर्विण्या जिज्ञादानार्थमुत्पिष्टव्या भिक्षां दत्त्वा स्थाने उपवि-
शन्त्याग्नेर्गते तस्य संघद्वन्द्वं संवक्षन्ते नयति । तस्मान्न ततो ब्राह्मण-
(बा.सार्दे मसेदुगति) अत्रापेक्षाद्व्यत्यासेन पदयोजना (बा-
समिति) पिबुं भूमौ मन्विष्यादौ वा निश्चित्य यदि भिक्षां द-
दाति तर्हि ते बाले भार्जारादयो विदालसारमेयादयो मांसेण्डु-
कादिमस्यकर्म दाराकादिगुरुरिति वा कृत्वा विराधयेत् विनाश-
येत् । तथा माहारक्षरपटितौ शुष्की इत्सी जयतस्ततो जिज्ञां
दत्त्वा पुनर्द्विष्या हस्तान्ज्यां शुलभाणस्य बाह्वस्य पीमा भवेत्
ततो बाह्वस्यसतोऽपि न ब्राह्मण ।

द्वज्जानां मन्वन्तीं आश्रित्य दोषानाह ।

जुंजती आयमणे, उदगं वोदी य होगमरहा य ।

पुसुलंती संसत्ते, करम्मि लिचे भवे रमगा ।

द्वज्जाना दात्री भिक्षादानार्थमाचमनं करोति ब्राह्मणेन च कि-
ममाणे उदकं विराधयेत् । अथ न करायामनं तर्हि शोकं वो-
दिरिति कृत्वा गदरे स्थात् तथा (पुसुलंती) द्व्यादि मन्वन्ती
यदि तद्व्यादिसंसक्तं मम्राति तर्हि तेन संसक्तद्व्यादिना क्षिते
करे तस्य भिक्षां दत्त्वास्थनेषां रसजीवानां वधो प्रवर्ति ततस्त-
स्या अपि हस्तान्न कल्पते ।

संमतिं पेष्णाविदोषानुपदर्शयति ।

दग्नीयं संधृष्ट, पीसेण कंडलभज्जे मट्ठणं ।

पिंनंतरेण्णाई, दिसे लिचे करे उदगं ।

पेष्णकपटनद्वन्द्वानि कुर्वतीनां हस्ताजिज्ञाप्रद्वन्द्वं उदकदीज-
संघद्वन्द्वं स्यात् तथादि विषयौ यदा जिज्ञादानार्थोत्पिष्टानि तदा
पिष्णप्राणतिज्ञादिस्तथाः काश्चिमक्रियाः सन्विता अपि ह-
स्तादौ लग्नताः सनयन्ति ततो जिज्ञादानाय हस्तादिमस्फोटने
भिक्षां वा दत्त्वा भिक्षासंपर्केनस्तासां विराधना प्रवर्ति भिक्षां
व दत्त्वा जिज्ञावयवक्षरपटितौ इत्सी जलेन प्रक्षालयेत् । ततः
पेष्णे उदकदीजसंघटना । एवं कपटनद्वन्द्वयोरपि यथायोगं
प्रावर्तनीयम् । तथा प्रजेने जिज्ञां दत्त्वा वंशलग्नेन कान्तिहृ-
त्सोपमादीनां दहनं स्यात् । तथा पिप्पजनं कज्जनामादिशब्दाक-
तेनप्रमदने च कुर्वती जिज्ञां दत्त्वा जिज्ञावयवक्षरपटितौ इत्सी
जलेन प्रक्षालयेत् ततस्तत्रानुपुदकं विनश्यतीति न ततो भिक्षा
कल्पते ।

संमतिं पदकायम्यप्रदस्ताद्विपम्बकस्वरूपं गाथाद्वयेनाह ।

लोणदग्गमगणिवथी, फलाइ मच्चाइ सजीयइत्यम्मि ।

पाएणोगाहुण्णा, संधृष्टसेसकाएणं ।

खणमाणां आरभये, गज्जाणवोयइ सिंघए किंचि ।

उक्कायिसरगमां, डिंदइ उड्डे कुरुरुंते ॥

इह सा पदकायम्यप्रदस्ता उच्यते यस्या हस्ते सजीयं लक्षण-
मुकमभिव्योपुर्तिरतो वा भस्तिः फलादिकं बीजपुष्पादिकं मस्त्या
दयो वा विद्यन्ते ततः सा यद्येतयो सजीयलक्षणदीनामादानं

तदपि अग्रमभिक्षादानार्थं भूय्यादी निश्चितं तर्हि न कल्पते ।
तथा अचगादना नामादयस्तेषां पदजीवनीकायानां पादे संघद्व-
न्द्वं शेषकायेन हस्तादिना संमर्द्धनं संघद्वन्द्वमारजमाणे कुश्या-
दिना भूय्यादि जननी । अनेन पृथिवीकायारम्भ उक्तः । यथा
मज्जतीं ह्यजेन जलेन स्नानी अथवा धावन्ती शुकेनोदकेन
वस्त्राणि प्रक्षालयन्ती यदि वा किञ्चिदुदकवस्त्यादिकं संवन्ती एते
नाकायारम्भो दर्शितः । उपलक्षणमेतत् उच्यते यन्ती वा फल्का-
रेण वैभानरे वस्त्यादिकं वा सन्विष्यतातभूतमितस्ततः प्राणिप-
न्ती एतेनाश्विवास्तुसमारम्भ उक्तः । तथा शोकादेश्चेद्विशार-
णे कुर्वती । तत्र ह्येदः पुष्पफलादेः अण्डेन विशारणं तेषामेव अ-
ण्डनां शोषणायोभोचनम् । आदिशब्दात्तुलसुमन्दीनां शो-
षणादिपरिग्रहः । तथा जिन्दन्ती घट्टान् ब्रसकायान् । मस्त्यादौ-
न् कुरुरुरन्ते इति पोस्सूर्यमाणान् पीडयोज्झ इत्यर्थः ।
अनेन ब्रसकायारम्भ उक्तः । इत्थं पदजीवनिकायमारजमाणा-
या हस्ता कल्पते ।

संमतिं पदकायम्यप्रदस्त इति पदस्य व्याख्येयेन मतान्तरमु-
पदर्शयति ।

उक्कायवगहत्था, केई कोलाइकन्नल्लयाई ।

सिक्कत्थगपुष्पाणि य, सिरम्मि दिन्नाइ वज्जति ।

केचिदाचार्याः पदकायम्यप्रदस्तेति वचनतः कोलादिनि वदरा-
दीनि अदिशब्दात्करीरादिपरिग्रहः । (कन्नडया इति) कर्णे
पिप्पकानि तथा सिक्काधकपुष्पाणि शिरान् दत्त्वा नि वज्जन्ति ।
हस्तप्रद्वन्द्वं हि तस्य पदस्य विंशयो उच्यते ।

अन्ने जणति दसमु चि, एसण्णामेमु नत्थि तग्गहणं ।

तेण न वज्जं भन्नइ, तण्णुगहणं दायगहणो य ।

अन्ये स्वाचार्यदेशीया जणति । यथा दशस्वपि शङ्खिनादिषु प-
षणादिषु मध्यं तद्वद्वं पदकायम्यप्रदस्तेनपुष्पादानमस्ति तेन
कारणेन शोकाद्विपुलद्वन्द्वजिज्ञाप्रहणं न वज्जं तदेतत्पापीयो
यन आह जणयते अन्नोत्तरं दीयते । यत्तु दायकप्रदणं पृथगादा-
यमध्ये पदकायम्यप्रदस्तेत्यस्य प्रद्वन्द्वं विद्यते तत्कथमुच्यते न
तद्वद्वन्मिति ।

संमतिं संसक्तिमहाद्व्याविदोषानाह ।

संसज्जिमांदि देमे, संसज्जमद्वन्वलिचकरमत्ता ।

संचाए यत्ताण, उक्किरप्येते वि ते चेव ॥

संसक्तिमति संसक्तिमद्वन्वयाति देशे अग्रहं संसक्तिमा रुच्ये-
ण क्षिप्तः करो मां वा यस्याः सा तथाधा दात्री भिक्षां द-
दती करचिन्नान् सन्वाहं हन्ति । तस्मान्नाम चर्यते तथा म-
द्वतः पित्रादेरपवर्तनं संचारः । सुचनात्सुप्रमिति संचारि-
मत्कीटादिमत्त्वव्याघातः इदमुक्तं भवति महत्पिठरं यदा तदा
वा नोपान्यते नापि यथा तथा सा संचार्यते महत्त्वदेव
किं तु प्रयोजनविशेषात्पत्नी सकृन् ततस्तदाश्रित्य प्रायः की-
टिकादयः सन्ताः संभवन्ति । ततो यथा तत्पितरवदिकमुद्वन्व
किञ्चिददाति तथा तदाश्रितजनपुष्पादाः । एते च दोषा उत्पा-
द्यमानेऽपि महति पित्रादौ । तथापि हि भूयो नितित्यमाणे
हस्तसंस्पर्शतो वा संचारिमत्कीटिकादि सत्त्वव्याघातः अपि च
तथाभूतस्य मदन उपादने दातुः पीडाऽपि भवति । तस्माच्च
तदुपादनेऽपि भिक्षा कल्पते ।

संमति साधारणं चोरितं वा दत्तत्वा दोषान्माह ॥

साधारणं बहूयं, तस्य च दोसा जडेव आश्रिते ।
चोरित्य गृह्यादेः, भयं सुहृदाह वा दत्ते ॥

बहूनां साधारणं यदि ददाति तर्हि तत्र यथा प्राक् अनिच्छे
दोषा उक्तस्तथैव कल्प्याः । तथा चौर्येण वृत्तकर्मकरैः स्तुपादी
या ददाति ग्रहणादयो ग्रहणबन्धनात्मनादयो दोषा कल्प्या-
स्तस्मात्ततोऽपि न कल्पते । संमति प्राज्ञातिस्थापनादिद्वार-
प्रयदोषान्माह ॥

पादुम उचिष्य दोसा, तिरिउद्धमे तिहा अवायाउ ।

धर्मियमाइठियं, परपरं संति यं वा वि ॥

प्राज्ञातिस्थापनादिनिमित्तं संस्थाप्य वा ददाति जिज्ञांतत्र-
दोषाः प्रवर्तनादयः । संस्थापयेति द्वारम् । अयायुःशिविधा तथ-
या तिर्यक् ऊर्ध्वमथश्च तत्र तिर्यग्भावादिष्य ऊर्ध्वमुत्तरं काष्ठादेर्यथाः
संपर्यङ्कयोः इत्थं च मिथिधानात्मन्यथात्मान्मन्त्रममपायं कु-
प्या सजाययत् ततो जिज्ञां शुद्धीयात् "परंकोहेति" ॥
उपक्रमं तत्राह धर्मिकाधर्मपरसाधुकापैटिकप्रवृत्तिनिमित्तं
यस्यापितं तत्परस्य परमाद्यंतः संबन्धाति न तद् शुद्धीयात् ।
तद्वहणं अद्वैतादानदोषसंभवात् । यथा परस्तकं मुञ्चति परस्य
श्लानादेःस्तकं यद्वाति तदपि स्वयमादातुं न कल्पते अद्वैतादा-
नत्वापत्तिं किन्तु यस्मै श्लानाय द्यापितं तस्मै श्लाना दालव्यं स चेष्ट
शुद्धाति तर्हि त्रयोऽपि बाध्याः समानीय समन्वेणीयम् । यदि पुन-
रेवं द्वात्रो वदति यदि श्लानादिन न शुद्धाति तर्हि स्वयं प्राह-
मिति तर्हि श्लानात्प्रवृत्ते तस्य कल्पत इति ।

संप्रया नेगानाजोगादयस्कल्पमाह ।

आणुकपापमणीयं, याचेत कुण्डं जाणमाणो वि ।

एमणदीनं वि ङ्क, कुण्डं उ अमदो अयाणो ॥

सर्वेनैव महाउभाया यनयोऽस्रप्रान्तमशनमश्रित तस्मात्त-
रानं तयां शरीरपद्मभाया वृत्तपूरार्त्तानिमायुक्तयथा यदि
वा म्रैतवामनेपणीयाप्रदणनियमज्ज्ञो अकल्प इति प्रत्यनीका-
धेनया जनाश्रयि तान् आधाकर्मोदिकरणपणादोषां करेति
द्वितीयः सुकोऽप्यजमानोऽशरभायम् । तदेव व्याख्यानयति च-
त्वारिंशदपि बाधादिद्वाराण । संमति यद्वक्तं "यपसि दायमाणं
गहनं केसि वि होइ मइयव्वमित्यादि" तद्व्याचिक्कयाः प्रथ-
मतो बाधमाश्रित्य भजनामाह ॥

भिक्षामाप्ति आचयन्न-ण उ बाहोणे दिजमाणम्मि ।

संदिहे वा गहणं, अइहयव्वमित्याणे णुणा ॥

मातुः परोके जिज्ञासाश्च बाधेन दियमाने भविचारणा कल्पते
इदं न येति विचारणया अपि प्रायः किन्तु प्रदणं भिक्षाया भवति ।
अनिच्छेदुत्तु बाधेन दियमाने किमप्यत्र प्रभूतं ददाति नि विचार-
णे सति अत्रुता पाश्चात्तमित्रादित्सकमुक्तमा जवति तदा
प्राहं नान्यथा । संमति स्थविरमसविषयां जजनामाह ।

थेरपहु धरयंते, धरिए अणेण ददसरिरे वा ।

अव्वचमत्तसहे, अविज्जजे वा असागरिए ।

स्थविरयो यदि प्रभुमेवति (धरयंति स्ति) कर्मणामो यदि
अन्येन विद्युतो वर्तते स्वकूपेण वा दूढतरशरीरो भवति तर्हि ततः
कल्पते । यथा अयत्तं मनाकुयो मत्तः सोऽपि च यदि आक्रोऽ
विज्जज्ञापययशश्च भवति । तस्मादेवंविधाभ्यन्तान् तत्र साग-
रिक्तो न विद्यते तर्हि कल्पते नान्यथा । कर्मसाधिविचतुकविययां
जजनामाह ।

ध्वजहगदिचाई-ददग्गहो वेविए जरम्म मिवे ।

अन्नधरियं तु सदी, देयं धण्णे वा धरियं ।

अन्नमो हस्तादिहेतो महपुद्गीतादिः स चेत्तु वृत्तिमैत्रकत्ववति
तदा तद्वस्तुतात्पर्येण नान्यथा । वेपितोऽपि यदि ददहस्तो भवति
न हस्तेन पुद्गीतं किमपि तस्य पतति तदा तस्मादापि कल्पते ।
ज्वरितादपि प्राहाम् । ज्वरे सिधे सति । अन्नोऽपि यदि देयं वस्तु
अन्येन पुत्रादिना धृतं ददाति स्वकूपेण आक्रोहं यदि वा स एवा-
न्योऽन्येन विद्युतः सन् देयं ददाति तर्हि ततो प्राहं नान्यथा
पूर्वोक्तदोषप्रसङ्गात् । त्वष्टोपादिपञ्चविषयां जजनामाह ।

मंदज्ञपमुत्तिहुड्डी, असागरिए पाउया गए अयंते ।

कण्ठेहेसवियारे, इयारविक्के अमागरिए ।

मण्डहानि वृत्ताकारहृदयविशेषाणि प्रवृत्तिर्नादिर्बिचदारणेऽ
पि चेतनाया असंभवाच्चक्षुषो यः कुष्ठो रोगविशेषः सोऽस्यास्तीति
मण्डलप्रवृत्तिः कुष्ठो स चेत्तुसागारिके सागारिकाभावो ददाति तर्हि
ततः कल्पते न शेषकुष्ठिनः सागारिके वा पश्यति पादुकाकण्ठोऽपि
यदि जवत्यव्यवस्थान्स्थितस्तदा कारणे सति कल्पते । तथा
क्रमयोः पादयोर्विद्धो यदि सविचार ज्ञानचेतश्च पीडामा-
न्तरेण गन्तुं शक्तस्ततो बद्धादपि तस्मात्कल्पते । इतरस्तु य
इतश्चेतश्च गन्तुमशक्तः स चेत्तुपण्डितः सन् ददाति न च कोऽपि
च तत्र सागारिको विद्यते तर्हि ततोऽपि कल्पते इतस्तत्कस्मिन्
जिज्ञां दातुमपि न शक्नोति तत्र प्रतिषेध एव न भजना उपसङ्ग-
णमेतत् । तत्र जिन्नकरोऽपि यदि सागारिकाभावे ददाति तर्हि न
कल्पते जिज्ञादो यद्युपनिषदः सन् सागारिकासंयाते यद्यप्यति
ततस्ततोऽपि कल्पते । मनुस्मार्तसिद्धिकविययां भजनामाह ।

पिंभग अण्णमिसंबो, वेलायण्णोविपरिरमत्तं ।

उक्किवत्तमाणाए, अक्किनिलगं उव्वती ॥

नपुंसको यदि अप्रतिसेवी लिङ्गाद्यमांसविकस्तर्हि ततः क-
ल्पते तथा आपन्नसत्त्वाऽपि यदि (वेलासि) सूचनात्सुभ्रमिति
न्यायान् वेला मासप्राप्ता न भवति । नवममासगमो यदि भव-
तीत्यर्थः तर्हि स्थविरकल्पिकेः परिहार्यः । अर्थाश्चक्षिपरांताया
हस्तात्स्थविरकल्पिकानामुपकल्पते इति द्रष्टव्यम् । तथा याऽपि
बालवत्सा स्तन्यमात्रोपजीविशिष्टा सा स्थविरकल्पिकानां
परिहार्यो न ततः स्थविरकल्पिकानामपि कल्पते किमपीति
भावः । यस्यास्तु बाल आहारोऽपि लगति तस्या हस्तात्कल्प-
ते । स हि प्रायः शरीरेण महान् भवति ततो न माज्जोदिवि-
राधनादोषप्रसङ्गः । ये तु भगवन्तो जिनकल्पिकास्ते मूलन-
पयापन्नसत्त्वां बालवत्सां च सर्वेषां परिहरन्ति । एवं भुञ्ज-
नाभजमानाद्विस्तर्णापि भजना भावनायाः । सा चैवं भुञ्जाना
अनुच्छिद्य सती यावद्द्यापि न कवलं मुखे प्रसिपति तावत्त-
द्वस्तत्कल्पते । भजमानाऽपि यत्सच्चिदं गोधूमविकिङ्कले
क्षितं तद्वृत्तदोषाति तमन्यथा नोऽद्यापि हस्तेन शुद्धाति अत्रा-
न्तरे यदि साधुरायातो भवति सा चेवददाति तर्हि कल्पते । तथा
द्वययन्ती सच्चिदमुद्रादिना दत्त्यमानेन सह घरदं सुकयती
अत्रान्तरे च साधुरायातनो यद्युत्तिष्ठति अन्ततः वा ग्रंथं
मुद्रादिकं दत्त्यति तर्हि तद्वस्तुतात्पर्येण । कारकन्याः कपक-
नायात्पादितं मुद्रात् न च तस्मिन् मुद्रालो किमपि काष्ठया बीजं
स्रग्भसति अत्रान्तरे च समायाः साधुस्ततो यदि साऽनपाये
प्रदेशे मुद्राले स्वापयित्वा जिज्ञां ददाति तर्हि कल्पते पिय-
न्यादिविययां भजनामाह ॥

पीसंती निपिष्टे, फासं वा फुसुअणे असंसत्तं ।

कत्तण असंसत्तुअो, उिणे वा जा अयोक्खलिणी ॥

उव्वेएण असंस-सेण वि अड्ढिहए व पट्टेइ ।

पिजणपमइणुयु व, पञ्जाकम्मं जहा नत्थि ॥

पिचन्ती निपिष्टे पेणपरिसमाप्ती प्राप्सुं वा पिचन्ती यदि ददाति तर्हि तस्या हस्ताकल्पते । तथा फुसुकरणे असंसत्तं दध्यादि मन्थन्याः कल्पते । तथा कर्तने वा अशंसकपूर्णशंसकचूरीशरपिष्टतद्वस्तं कृतमिति । इह काचित् स्विन्नस्यातिशयस्वेवताऽपनोदय शंसकपूर्णं हस्ती अङ्गुलं च खरएयित्वा कृतमिति तत् उच्यते । अशंसकपूर्णमिति । अथवा चूर्णमपि शंसकपूर्णमपि अग्रहस्ताकृतन्ती वा (अयोक्खलिणी) अनुसाराशानां जलं हस्ती प्रक्षालयतीति भावः । तस्या हस्ताकल्पते । तथा उच्चयेन कार्यासलोत्थे (असंससेण वा चित्ति) असंससेनानुशीलकापीसेन हस्तेनोपलक्षिता सती यदि उल्लिखति (अड्ढियसि) अथिक्कात् कार्यासिकानित्यर्थः । न घट्टयति तदा तद्वस्तताकल्पते । पिजणमईमयोरपि पञ्जाकर्म न भवति । तथा प्राप्नोति ।

सेसेसु य पट्टिवस्से, न संजवइ कायगहणमार्हसु ।

पट्टिवस्सस अभावे, नियमाउ जवे तद्गहणं ॥

शेषेषु कायेषु (कायगहणमार्हसु) यद्वायव्यमहस्तादिषु प्रतिपद्य तस्मात्पेक्षयाऽपवादकां न विधाने न संभवति ततः प्रतिपद्यस्याभावां नियमात् जयति । तथा ग्रहणमिति । उक्तं वायकद्वारम् । अथोत्तिमश्रद्धामाह ।

मच्चित्ते अचिन्ते, पीमगउम्मीसगम्मि चउजंगो ॥

आइरिप पडिसेठो, चरिमे जंगमि पवणा उ ॥

इह यथोत्तिभयते ते द्वे अपि चतुर्नी त्रिधा । तद्यथा सचित्ते अचित्ते मित्रे च । तत् उत्तिमश्रक्तमिश्रकनश्चतुर्भङ्गी भत्र जातयेकवचनं तत्तस्तिस्वश्चतुर्भङ्गीयो जवगीति चेदित्ययम् तत्र प्रथमा सचित्तमिश्रपदान्यां द्वितीया सचित्ताचित्तपदान्यां तृतीया मिश्राचित्तपदान्यामिति । तत्र सचित्तमिश्रपदान्यामियं सचित्ते सचित्तम् । मित्रे सचित्तम् । सचित्ते मिश्रम् । मित्रे मिश्रमिति । द्वितीया त्रिव्यं । सचित्ते सचित्तम् । अचित्ते सचित्तम् । सचित्तं अचित्तम् । अचित्ते अचित्तमिति । तृतीया इयं मित्रे मिश्रम्, अचित्ते मिश्रं, मित्रे अचित्तम्, अचित्ते अचित्तम् । तत्र गद्यापयन्ते तु शब्दस्यानुक्तसमुच्चयात्पेक्षायाऽपार्थं चतुर्भङ्गीकायां स्वकत्रायामपि प्रतिपद्यः विशेषचतुर्भङ्गीत्ये प्रत्येकमादिश्रित्ये आदिमेषु त्रिषु भङ्गेषु प्रतिपेक्ष्यमानं तु भङ्गं जना वक्ष्यमाणः । अत्रैवातिदेशं कुर्वन्माह ।

जह चेव य संजोगा, कायाणां उट्ठओ य साहरणे ।

तह चेव य उम्मीसे, हाइ विसेइयो तत्थ ॥

यथा वैवायः प्राक् संहरणद्वारे कायानां पृथिवीकायानां सचित्ताचित्तमिश्रभङ्गिन्नानां स्वस्थानपरस्थानानां संयोगः प्रादुर्भासता आविशदाधिकतयाऽतस्तत्त्वव्यापमानास्तथैवोत्तिमश्रित्ये उत्तिमश्रद्वारेऽपि दशनीयास्तद्यथा । सचिनः पृथिवीकायाः सचित्तपृथिवीकायं उत्तिमश्र उतिमश्रद्वारेऽपि दशनीयास्तद्यथा सचित्तः पृथिवीकायाः सचित्ताकायं उत्तिमश्र इत्येवं स्वस्थानपरस्थानापेक्षया वद्विज्ञानमयोः एकैकस्मिन् संयोगाः सचित्तमिश्रपदान्यां सचित्ताचित्तपदान्यां विधाचित्त-

पदान्यां च प्रत्येकं चतुर्भङ्गीति शब्दश्रानुगिता ज्ञातानि चत्वारि घातानि श्रान्तिशब्दधिकानि न तु संहिते उत्तिमश्रे च । सचित्ताचित्तमिश्रः सचित्ताचित्तमिश्रानिर्गोपानास्ति परस्परं विशेषः । इत आह तत्र तयोः संहितोत्तिमश्रयोर्भावे परस्परमर्थविशेषे वक्ष्यमाणः । तमेवाह ।

दायव्वमदायव्वे च, दोइ दम्माइ देइ पीसाई ।

आयणकुसुपाईयं, साहरणतयभाई गोइ ॥

दातव्यं साधुदानयोग्यमितरददातव्यं तच्च सचित्तं मिश्रं तु-पादिवा ते द्वे अपि द्वये मिश्रयित्वा यद्दाति यपीदं कुवि-तेन दद्यादिना मिश्रयित्वा तत् उत्तिमश्र एवंविधमुत्तिमश्रक-णमित्यर्थः । संहरणे तु यद्वाजनस्यमदेवं वस्तु तद्व्यवहारापि स्थगनिकादौ संहृत्य ददाति । ततोऽयमनयोः परस्परं विशेषः द्वितीयतृतीयचतुर्भङ्गीसक्तचतुर्भङ्गीभजनामाह ।

तं पि य सुक्खे सुक्खे, भंगा चत्तारि जहे व साहरणे ।

अपपवहुए वि चउरो, तहेव आइअणाइन्ने ॥

यदि च तद्विचित्रं मिश्रयति तदपि तथापि शुष्कं शुष्कं मिश्रनमित्येवं भङ्गास्त्वयोरो यथा संहरणे । तद्यथा शुष्कशुष्कमिश्रं शुष्कं शुष्कं आइमार्हं शुष्कमार्हं आइमिति । तत् एकैकस्मिन् जहे संहरणे इव अल्पवहुत्वं अधिहृत्य चत्वारश्चत्वारो भङ्गाः । तद्यथा स्तोके शुष्के स्तोके शुष्कं, स्तोके शुष्कं बहुकं शुष्कमिति । एवं शुष्के आइमियादावपि जङ्गलिके प्रत्येकं चतुर्भङ्गीभावनीया सर्वसंख्या भङ्गाः धोरुश । तथा तथैव संहरणे इव आचीवीणावीर्यं कल्याणकल्याणमिश्रं ज्ञातव्याः । तद्यथा शुष्कं शुष्कमिव्यादीनां चतुर्णां जङ्गलां प्रत्येकं यो द्वौ भङ्गौ स्तोके स्तोकाभ्यां बहुके स्तोकाभ्यामेवं कुर्यात् तौ कल्याणं दातु-पीसादिदोषाज्जावत् स्तोके बहुके बहुके बहुकमित्येवं कुर्यात् तु यो द्वौ भङ्गौ तावकल्यो तत्र दातुपीसादिदोषात्संज्ञावत् शेषाउभावा यथासंभवं संहरण इव कृष्टव्याः । उक्तमुत्तिमश्रद्वारम् ।

इदानीमपरिणतद्वारमाह ॥

अपरिणयं पि य दुबिहं, दम्भे जावे य दुविहमिकेकं ।

दम्भमि होइ उक्कं, जावमियं य होइ मज्जिजगा ॥

अपरिणतपरिणतं द्विविधं तद्यथा दुब्बे दुब्बत्वविषयं त्रये त्रावत्त्वविषयं दुब्बरूपमपरिणतं आयत्वमपरिणतं त्रैव्यर्थः । पुनरुच्येकैकं दातृशुहीनत्वेवञ्चावत् । तद्यथा द्रव्यापरिणतं दातृ-सक्तं च एवं भावापरिणतमपि । तत्र द्रव्यापरिणतस्वरूपमाह ।

जीवत्तमि अविगए, अपरिणयं परिणयं गए जीवे ।

दिट्ठता दुप्पदहं, इय अपरिणयं परिणयं तं व ॥

जीवत्वे सचेतनत्वे अविगते अत्रैव पृथिवीकायादिकं द्रव्यमपरिणतमुच्यते मते तु जीवे परिणतम् । अत्र दृष्टान्तं दुब्बद्विधी । यथाहि दुष्प्रवृत्तापरिणतं द्विविधाभाषणं परिणतमुच्यते दुग्धभावे चाऽप्यस्ति अपरिणतमेवं पृथिवीकायादिकमपि स्वरूपेण सजीवं सजीवव्यापारिणतमपरिणतमुच्यते जीवेन च विप्रमुक्तं परिणतमिति । ते च यदा दातुः सत्तायां वर्तन्ते नदा दातृ-सक्तं यदा तु शरीरतुः सत्तायां तदा शरीरसक्तमिति ।

संप्रति दातृविषयं जावापरिणतमाह ।

दुग्गमाइमामं, जइ परिणमइ तद्वय एगस्स ।

द्विपि न ससाणं, इय अपरिणयं भावअो एयं ॥

यत्वं शिक्षादिसामान्ये ज्ञायादिकक्षादिसाधारणे शेषवस्तुनि
यथेकस्य कस्यचिद्वाह्यमित्येवं भावः परिणमति शेषाणांकेतत
तज्ज्ञावतोऽपरिणमतो तज्ज्ञावापेक्षया शेषतयाऽपरिणतमित्यर्थः ।
अथ साधारणानिष्ठस्य दानुमात्रपरिणतस्य क काः परस्परं प्रति-
विशेषेः उच्यते साधारणानिष्ठं दायकपरोक्षमे दानुमात्रापरि-
णतं तु दायकसमकृते इति । संगति गृहीतविषयं प्राप्तापरि-
णतमाह ।

एगेण वा वि तेसिं, मणम्मि परिणामियं न इयरेणं ।

तं पि हु होइ अगेज्जं,सब्जिद्वगा सामिसाद् य ॥

एकेनापि केनचित् अनेलेन पात्रात्त्येन वा एषणीयमिति मन-
सि परिणमितं न इतरेण द्वितीयेन तदपि भावतोऽपरिणतमपि
हृन्वा साधुनामग्राह्यं शङ्कितत्वात्कथं विद्येयसंज्ञकारः । संप्र-
ति त्रिष्विषयत्वापि प्रावपारिणतं स्वामिषयः (समिषयेवात्यर्थः)
तत्र दातुविषयं प्रावपारिणतं दातुविषयं स्वामिषयं वा प्र-
दत्तुविषयं प्रावपारिणतं सातुविषयम् । उक्तपरिणतद्वारा च ।
संप्रति सिद्धारं यत्तयं तत्र सिद्धं यत्र दृष्यादिरव्यस्येतो गगति
तत्पच न ग्राह्यम् ।

धैर्यमलेवकनं, ह्येवकोटि मा ह्यं पञ्चकम्माई ।

न य रसगेहि पसंगो, इह वृत्ते चोयगो भण्ड ॥

इह साधुना सर्वैष प्रदीतव्यमनेपेक्षम् । बभूव्यनकादि सा जूयव
लेपकृति गृहमाणे पश्चात्कमाद्यो दृष्यादितिसहस्तार्दिकप्रकाश-
मात्रिकृपा दीनाः आदिशब्दात्कीटिकादिसंस्तवकृपादिमोक्षना-
दिविप्रदः । अतो नेपेक्षम् प्रदीतव्यम् । अनेपेक्षणे शुभमाह ।
न च सर्वैषां लेपकृतो ग्रहणे रसगुद्विप्रसङ्गो रसाज्यवहारसाम्य-
व्यवहितसमाद्यव साधुभिः सर्वैषाज्यवहार्यम् । एवमुक्तं सति
बोद्धव्यं नृणां ।

अइ पच्छ कम्मदोसा, हवन्ति मा चेव भुञ्जन् सययं ।

तन्नियमसंजमाणं, चायगद्वाणी। स्वयंतस्त ॥

यदि भेषहृद्गणे पञ्चात्मकर्मदोषाः पञ्चात्मकर्मप्रभृतयो दोषा भव-

ति तपस्वतः पश्यते तर्हि मा कदाचनपि साधुर्भूयिष्यति । एवं हि दोषाणां सर्वेषां मूलतः एवमस्थानं निषिक्तं भवति । सूरिद्वारा दे-
वायक । सर्वकालं क्रमापयताऽनश्वमतयोर्गन्तुं कृपणं कुर्वतः सा-
धोभ्यस्त्वत्पश्यति तपोनिष्पत्त्यसंभवात् । हानिर्भवति तस्मात्साध-
वीर्षं कृपणं कार्यम् । पुनरपि परः प्राह यदि सर्वकालं कृपणं कर्तुं-
मशकतस्तर्हि एवमासत्पश्यन् कृत्वा पारणक्रमलेपकृता विवृणुयम् ।
गुह्यद्वारं यथेवं कुर्वन् तपःसंपन्नयोगात्कृतं शक्नोति तर्हि करोतु
न कापि तपः कुर्वन् । तत्रा ज्ञेयानि चोक्तानि सन्ति । यथेवं तर्हि
यस्मात्सात्त्विकं वृषोपधाकामलेन प्रकृतं न तेन तत्पञ्चकोटित एकादि-
हत्याया तप्यपारिमायेत्येव यावत्साधुर्भूयिष्यति । यथासाधनं पारणकं
कर्तव्यं । एवं "मन्यसंस्तुते । सर्वेवालेपकं पृथ्वीयात् । असम्य-
गस्थाय । मन्त्रोऽस्ति ।

अन्ये च भ्रातृकृतं, क्षमासा दायणं चतुर्थं तु ।

आयंविहस्स गहाणं, असंथरे अप्पक्षेवं तु ।

सिंसं स्वदोषमिति जणित्वा भ्रमेपकृतज्ञोक्तस्य तीर्थकरणधरैरनु-
 कृतमिति गुरुवचनस्य अत्र खोदक आह । यावज्जीवमेव न शुक्लं न
 चेत् यावज्जीवमनोजने न शक्नोति तर्हि एवमासानुपोष्य आशाम्भे-
 न शुक्लं न खोदेषमपि शक्नोति तत एकादिनाऽपि दान्या तावदात्मान-
 मंतामेव यावच्चतुर्थमपोष्याश्चाम्भस्य भ्रष्टं करोत गवमप्य-

संस्तरेण अशक्तौ अल्पलेपं शुद्धं पानमेव गाथाद्वयेन विवृणोति
आयंविन्न पारणए, उम्मासनिरंतरं तु स्वविच्छयं ।

जइ न तरइ कम्मसे, एगदिणुसं तओ कुराइ ।

एवं एकेकदिणं, आयंबित्तपारणं ठवेऊण ।

दिवसे दिवसे गिएहउ, आयंबिल्लमेव निह्लेवं ।

यदि स्वयंकाशे कृपणं कर्तुमशक्तस्तर्हि वषमासान्निरन्तरं स-
पयित्वा पारणके आचाग्रं करोतु । यदि वषमासानुपपन्नं न
शक्नोति तत एकदिनो न तु करोतु । एवं वषमासावधिरैकै-
दिनं परित्यज्याच्चाग्नेन पारणकं तावत्करोतु यावच्चतुर्थमेवमप्य-
शक्तौ प्रतिदिनं निशेषमाचाग्रमेव शृणात् ।

जड़ से न जोगहारी, संपद से बं होइ तो खमओ ।

स्वमणंतरेण आयं-बिलं तु निययं तव कुण्ड ।

यदि (से) तस्य साधोः संप्रति दात्री पृथ्यति वा कल्लेन
योगदानिः संमन्युपेक्ष्यादिकपस्यमयोगस्रयो न भवति तादृ
भवानुक्तकपः वरमासापुपकरो तत्र च कृपकमानानामेककदि-
नहाया पूर्वोक्तस्वरूपान् नैतन्तरं यावत्तस्मासावधिकपः सं-
प्रति पयमभ्यासकौ निवर्तते तदैव श्वाभासकृपः तपः करोतु केवलं
संघति स्वचातैरनननामां नास्ति तादृशी शक्तिरिति न तयोप-
सो शिष्यीयते । एतदत्र पर आह ॥

हिंदावणिकोसद्वगा, सोवीरगत्तरभोयणो मण्णया ।

जड ति विजयंति तद्वा, किं नाम जडं न जायतेति ॥

अथो वा शम ये महाध्याताः कोशलकाः कोशलदेशोद्भवाः स्वै-
 र्वासीरककमात्रभोजिनस्तेऽपि च सेवासंसेहनमास्ततो यदि
 तेऽपीतं यापयन्ति यावज्जीवं तर्हि तथा सौवीरकमात्रभोज-
 नेन किञ्च यतयो मोक्षममकटिबद्धकक्षा यापयन्ति तैः सुतरा-
 मेव यापनीयं प्रवृत्तगुणसंनवात् । अत्र सूरिराह ॥

तिय सीयं समणेषां, तिय उएहं गिहीण तेषाण्णायं ।

तकार्दणं गहणं, कठरमाईसु नद्यम्ब ॥

शिकं वक्ष्यमाणं शीतं धमनानीं तेन प्रमदिविषमसाध्याकुर्ये
तत्प्राप्त्यावत् आहारयाकासंभयेनाजिण्णं योवाः प्रादुःख्यन्ति
तदेवं भिक्षुकं गृह्णीति तेन सौवीरकमात्रेणजोषप्रपे तेनमाहा-
रकान्धातेन नार्जनीं विदोषा जायते तत्तत्तेषां तथा प्रकृततामसि
न कश्चिदप्यः साधुनां नृनृनीत्या आध्यात्मक कुर्याति तद्विद्वद्वं
साधुनामनुवृत्तात् । इह प्रायो धतिमा विवृतिपरिमोगपरित्याग-
न स्वदेवाभ्यासार्थं यापनीयं कदाचिदेव च शरीररक्षापटवे संभ-
वयोगवृत्तिभिर्न च वहाधोमयवृत्तिपरिमोगः तथा भोगं कुरु
“प्रतिक्लम्य नित्यमनं गया य इति” भिर्निक्रियते प्रोक्तं च
तत्प्रायेषोपयोगीति तत्प्राद्विप्रद्वं कर्णविक्षु चूतवन्तिकोमिभर्य
मनादियुद्धं भाव्यं विकल्पनीयम् । ३० नान्थाप्रभयोज्जयोषी
कानं न शेषकाहमिति च बहुलेपत्वात् कुर्याज्जनकत्वाच्च ।
अथ किं भिक्षुमित्रित्वम् अथ ॥

आहार उबहि सेज्जा, तिन्नि वि उण्हा गिद्दीण सीए वि ।

तिन्नि उ जीरइ तेसिं, लइउ लसिणेण आहारो ॥

आहार उपधिः शय्या त्रीत्यपि गृहिणां द्वातेऽपि द्वातेऽपि च
 णानि भवन्ति ततो जीर्यते विग्रहमन्तरेणापि (बहवस्ति) सजय-
 तो बाह्यतोऽन्यन्तरतोऽप्येव तापेनाहरो जीर्यते । तत्रान्यन्तरो
 जोऽन्यथाशास्त्राः शय्योपधिशाला ॥

एयार् वि य तन्नि वि, जईय सीयाईं होंति गिह्वे वि ।
तेषुवहम्हद् अग्नी, तत्रो य दोसो अजीसद् ॥

एतान्येव आहारोपधिश्याकरूपणि त्रीणि यतीनां त्रीण्येऽपि त्रीण्यकारेणैऽपि शीताग्निं प्रवर्तितं तत्राहारस्य शीतता मिह्नाच-
र्यायां प्रविष्टस्य बहुकणुहेषु स्तोकास्तोकाजनेन वृद्धेऽस्माद्गमात्
उपधेरकमेकारं वर्गसंघे यथाकासाद्वाच्यं प्रकाशनेन मग्निनया-
त् । शश्यायास्तु प्रत्यासन्नशिक्षिकरणानायेन तेन कारणेन त्रीण्य-
कारेणैऽप्याहारार्थीनां शीतत्वसंज्ञकरूपेणोपहन्यते । अग्निर्जोऽरो
धधिः । तस्माच्चान्युपधातौ दोषाः (अजीयाश्चि) अजीयिषु-
ल्लुतामायावयो जायन्ते । ततस्तत्कादिप्रवर्णं साधूनामनुवाते
तत्कादिनापि हि जाठरोष्णिकहीन्यते तेषामपि तथा स्वभाव-
त्वात् । संप्रत्यलेपानि द्रव्याणि प्रदर्शयति ।

आरण्यमदंगसमुप-कुम्भामरायमानकलवद्वा ।

तुयरी मसुरी मुग्गा-मासा य अत्रेवकदा सुक्ला ॥

आदानस्तस्मद्वादिभक्तं सगडका कणिकमयाः प्रतीता एषः । श
कयो यथाःकोदरुपाः । कुम्भाया उडडाः राजभाषाः सामान्यत-
त्त्ववलाः श्वेतचवलिता वा । कला वृत्तचनकाः सामान्येन वा
वनकाः । तुयरा आदकी । मसुरा द्विलविशेषाः । मुग्गा माया-
श्च प्रतीताः । चकाराद्व्येऽप्येवविधान्यविशेषाः शुष्का अ-
नाजीं श्वलेपकताः । संप्रत्यस्वलेपानि द्रव्याणि प्रदर्शयति ॥

उम्भिजपेज्जकं, तकोल्लुण्णसूत्रकैजिकियायि ।

ए ए उ अणलेवा, पच्छा कम्मं तद्वा जइयं ॥

ऊडेया वस्तुलभभृतिशकमजिका पेया यवागूः कएहः कोद्र-
वीदनः । तत्कं ताकस्य उल्लेख येनैवजनमाजीहन्त्योपयुज्यते ।
स्यो राखमुद्राद्व्यादिः काजिकं सौवीरं कथितं तमिनादि ।
आदिशश्वत्प्रत्यस्वेषविधिस्य परिप्रज्ञः । एतानि द्रव्यास्वलेप-
पानि । एतेषु पञ्चाकर्म भाज्यं कदाचिज्जवति । कदाचिचेति
भावः । संप्रति बहुलेपानि द्रव्याणि दर्शयति ॥

खीरद्विज्जदिकडर, तेक्ष्णयं फाणियं सपिणरसं ।

इवार् बहुलेवं-पच्छा कम्मं तर्हि नियमा ॥

खीरं दुग्धं क्षिप प्रतीतं खीरपेया कधुरं प्रागुक्तस्वरूपं तत्रं
घृतं च प्रतीतं फाणितं गुडपानकं सपिणरसस्य अर्ताचारसा-
धिकं कज्जूरपि इत्यादि द्रव्यजातं बहुलेवं कल्प्यम् । तत्र च
पञ्चाकर्म नियमतः । अत एव यतयो शीघ्रमीरवस्तानि न शुद्ध-
न्ति । यदुक्तं “पच्छाकम्मं तर्हि नइयति” । संप्रति ताम्रव भज-
नामधुरः फिक्या दर्शयति ॥

संसंघिरहः, मचां वि य द्वम्भावमेभियरं ।

एएसु अद्रुभंगा, नियमा महणं तु एसु ॥

शानुः संघर्षी हस्तः संसृष्टोऽसंसृष्टश्च भवति । येन च कृत्वा
मिषां ददाति तदपि मां संसृष्टम-संसृष्टं वा द्रव्यमपि सावशेष-
मितरुद्ध असावशेषम् । एतेषां च त्रयाणां पदानां संसृष्टहस्ता-
मंसृष्टमात्रसावशेषक्यरूपाणां समप्रतिपक्षार्णां परस्परं संयोग-
तोऽप्ये भङ्गा भवन्ति ते चासी । संसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रं सा-
वशेषं द्रव्यम् । १ । संसृष्टो हस्तः संसृष्टं मात्रं निरवशेषं कल्प्य-
म् ॥ २ ॥ संसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रं सावशेषं द्रव्यम् ॥ ३ ॥
संसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रं निरवशेषं द्रव्यम् ॥ ४ ॥ असंसृष्टो
हस्तः संसृष्टं मात्रं सावशेषं द्रव्यम् ॥ ५ ॥ असंसृष्टो हस्तः
संसृष्टं मात्रं निरवशेषं द्रव्यम् ॥ ६ ॥ असंसृष्टो हस्तः असंसृष्टं

मात्रं सावशेषं द्रव्यम् ॥ ७ ॥ असंसृष्टो हस्तोऽसंसृष्टं मात्रं निर-
वशेषं द्रव्यम् ॥ ८ ॥ एतेषु बाह्येषु भङ्गेषु मध्ये नियमाभिधा-
येन औजस्यस्य विषयेषु भङ्गेषु प्रथममृतीयपञ्चमसप्तमेषु बहु-
लसंज्ञायां कर्तव्यम् न समेषु द्वितीयचतुर्थपञ्चमसप्तमेषु ।
इयं व्याज प्राबन्धा । इह हस्तो मात्रं वा द्वे वा स्वयोगेन
संसृष्टे भवतोऽसंसृष्टे वा न तद्वत्त्वेन पञ्चाकर्म संभवति किं
तर्हि कल्प्यशेषेन तया हि यत्र कल्प्यं सावशेषं तत्रैते स्माभ्य-
वरपिदं कश्चि न शक्नोति प्रकाशयति यूयार्थि परिवेष-
णसंभवात् । यत्र तु निरवशेषं कल्प्यं तत्र साधुदानानन्तरं नि-
यमतस्तद्रव्याधारस्थाधीं हस्तं मात्रं वा प्रकालयति । ततो द्वि-
तीयादिषु नङ्गेषु कल्प्ये निरवशेषे पञ्चाकर्मसंज्ञनयान् कल्पते
प्रथमादिषु न पञ्चाकर्मसंज्ञनवस्तुतः कल्पते इति । वक्तं द्विस-
ह्वारम् । अथ गर्हितह्वारमाह ॥

सविचे अविचे-भीसग तद् इण्डो य चउभगे ।

चउभगे पण्डिसेहो, गहणे आणहणो दोसा ॥

गर्हितमुक्कितं पर्यायः तच्च विधा तथया सवि-
चमविचं मिश्रं च तदपि च । कदाचिच्छ्रयते सविचे सविचम-
ये कदाचिच्छ्रयते कदाचिमिश्रं तत एवं गर्हितं सविचाविच-
मिश्रकल्पणामाधारभूतानाथेयानां च संयोगतत्त्वमुपेक्ष्य भ-
वति । अत्र जगत्वाकचत्वेन ततोऽप्यमर्थेस्तिस्मात्तुर्नङ्गो नव-
न्ति । तथया सविचमिश्रपदान्यमेका सविचाविचपदान्यां
द्वितीया मिषाविचपदान्यां तृतीया । तत्र सविचे सविचे
गर्हितं, मिश्रे सविचं, सविचे मिश्रं, सविचे मिश्रमिति । प्रथमा ।
सविचे सविचम्, अविचे सविचं, सविचे अविचम्, अवि-
चे अविचमिति द्वितीया । मिश्रे मिश्रम् अविचं मिश्रं, मिश्रं
अविचम्, अविचे अविचमिति तृतीया । सर्वे संख्यायां चाह-
श प्रज्ञाः । सर्वेषु च नङ्गेषु सविचसृष्टितीकायमेव गर्हित इ-
त्यादिपतया स्वस्यानपरस्थाभावात् बर्हिशश्च बर्हिशश्च वि-
कल्पास्ततः बर्हिशश्च ह्यार्शमसुगितानि जानानि चात्यादि
शतानि ह्यार्शिशदधिकानि । एतेषु च सर्वेषु नङ्गेषु प्रतिषेधो न-
कादिग्रहणं निवारणम् । बहि पुनर्हस्यं कुर्यात्तत आह्वाय अ-
ज्ञानवस्थामिष्यात्वाविचारयत्कल्पदेवाः । इहायन्तग्रहणे मध्यस्या-
पि ग्रहणमिति न्यायादौहसिकादिशेषोपदधानामपि भक्तादीनां
ग्रहणे आह्वादयो दोषा द्रष्टव्याः । संप्रति गर्हितग्रहणे दोषानाह ।

उमिणस्स इण्डो देँते उवड्ढमेज्ज कापदाहां वा ।

सीयरकण्णम् काया, परिम महुं वि दुआहरणं ॥

उणस्य कल्पस्य उणुने समुज्जने वदमानो वा मिषां ह्येते
यूयमभितानां वा कायानां पृथिव्यादीनां दाहः स्यात् । शीतक-
ल्पस्य जूमी पनमे भूयमाभिताः कायाः पृथिव्यादयो विचार्यन्तेऽ-
त्र पतिते मधुविन्दुदाहरणम् । वायव्यतुरं नाम नारं तत्रामप-
सेना नाम राजा तस्यामान्यो वारस्तकोऽप्यदा चात्यन्तमवपन्न
मसंघान्तमेवणासमिति समितो धर्मधोयमासा संघतो निष्काम-
ट्ठं तस्य गृहं प्राविशत् । तज्ज्ञायो च तस्मै निष्कामायाय प्रवृत्त-
तत्त्वमसमिधपायसमृत्तस्वाधुमुपादितवती । अत्रान्तरे च क-
थमपि तनः अणमिमिषो घृतविन्दुजुमी नियतितः । ततो जगवान्
धर्मधोषो मुक्तिपदैकानिहिनमानसो ज्ञाथिहि वगज्जीरो मेकविर-
निष्कमणो वसुधेय सर्वसहःशब्द इव रागादिजिररुज्जोमहासुजट
इव कर्मिषुविदारणनिबद्धकणो अगवयुपविष्टमिषाह्वयविधि-
विधानकृतोद्यमो निक्षेपं गर्हितदोषपुच्छा तस्माच्च मे कल्पते इति
परिभाष्य ततो निवेदयाम् । वायव्यकले चात्यायेन मत्तवारणसिध-

नामं उवाचा दक्षिणं, जापे पासेसखा मुण्येयम् ।

दन्त्रे मन्त्राहरणं, भावस्मि यं होह पंचविह ।

प्रासैषणा चतुर्को । तद्यथा नामप्रासैषणा स्थापनाप्रासैषणा इत्येव कल्पविषया प्रासैषणा भावे प्राचविषया प्रासैषणा । स्थापना प्रासैषणा कल्पप्रासैषणाऽपि बाधकल्पवारीरूपा प्रवृत्तैषणा आवर्तनीया । इशरीरव्यतिरिक्तार्थां तु प्रासैषणायां मत्स्यवदाहरणं दृष्टव्यम् । प्राचविषया पुनर्प्रासैषणा द्विधा । तद्यथा आगमतो नो आगमस्तत्र । तत्रागमतो ज्ञातस्तत्र चोपयुक्तः । नो आगमतो द्विधा प्रशस्ता अप्रशस्ता च । तत्र प्रशस्ता संयोजनविशेषरहिताप्रशस्ता संयोजनादिरूपा तामेव विद्मिहति । “भावस्मि य” इत्यादि भावे जावविषया पुनर्प्रासैषणा पञ्चविधा संयोजनादिभेदात्पञ्चप्रकाराः । तत्र कल्पप्रासैषणाऽहारस्य संयोजमाह ॥

चरियं च कल्पियं वा, ओहरणं दुविहयेव नायम् ।

अथस्व साहस्यता, ईषणमिव क्रोयणद्वयम् ॥

इह विवक्षितस्यार्थस्य साधनार्थं प्रतिपादनार्थं द्विविधमुदाहरणं कृतव्यम् । तद्यथा चरितं संकल्पितं च कथमिव विवक्षितस्यार्थस्य प्रसाधनार्थमुदाहरणं जवर्तित्वेन ब्रूह । कथमनन्विष क्रोहनाथोन्मिधनमिव क्रोहनस्येति जावस्तत्र प्रस्तुतस्यार्थस्य प्रसाधनार्थमिव कल्पितमुदाहरणम् । कोऽप्येको मत्स्यसंबन्धी मत्स्यप्रदणनिमित्ते चरितं गतवान् गत्वा च तेन तद्वत्स्थानाप्रज्ञाने मान्येसीममेतो गतः सरो इत्येव प्रविक्षिपे तत्र च सारसि परिणतबुद्धिर्यो महादुर्को ज्ञानमत्स्यो यस्ते स गतगतमालंगन्धमाप्राय तद्वत्कृणार्थं गतस्य समीपमुपागत्य यत्नतः पर्यन्ते सकलमपि मानं जावित्वा पुष्टेन च गतमाहृत्य दूरतोऽपचक्राम । मत्स्यबन्धी च गृहीतो गतेन मत्स्य इति विविच्य गतमाहृत्यवान् न पश्यति मत्स्यं पुनः मांसपेसीसहितं गतं प्रविक्षेप तथैव स मत्स्यो मानं जावित्वा पुनश्च गतमाहृत्य पलायितवान् । एवं बीजं वाराद् मत्स्यो मांसं जावितवान् न च गृहीतो मत्स्यबन्धिना ।

क्राद भसस्मि पहीण, भ्रायंतं मेचिज्यं भाग्यं मच्छो ।

किं क्रोयसि नं पते, मुण ताव जहा आदितिओसि ॥

अथ मानं प्रकीर्णं ध्यायन्ते मान्स्विकं मत्स्यो जगति यथा किं मत्स्येव ध्यायसि जितयसि शृणु तावत् यथा त्वमन्दीको निवर्त्तते जगति ॥

निवन्नामे मुहामुक्ते, तिस्रस्तुतां बलयापुष्टे ।

निमस्तुत्तां जालेण, सहजिञ्जोदप दहे ॥

अदमेकदा त्रीन् वारान् वलाकाया मुक्तादुमुक्तस्य हि कदाचिद्दं वशकया गृहीतस्तत्तस्या मुले प्रवेष्टुमर्थं मुच्यते मुक्तिप्रप्ततो मया विनितं यद्यदमुद्वारेवास्याः मुले निपतित्वापि तर्हि पतितोऽदमस्तमुले इति न मे प्राणकीदां तस्मात्पिपित्वाभीति एवं विचिन्त्य दक्षतया तथैव हन्ते परित्रष्टस्तस्या मुखात् । ततो दुर्याऽपि तयोर्व्यमुक्तिस्तथैव च द्वितीयापि वारं मुखाप-
त्रिष्टः । कृतीयेवास्यां तु जने निपतितस्ततो दूरं पश्चात्पतितस्या विक्षेपकीं वारान् वशां गत्या मुले वशकामुले प्राद्विष्टुपे निप-
तितो दक्षतया शीघ्रं बल्यैव सह विनिर्गतः । तथा त्रिस्तकृत्य एकविंशतिवारान् मान्स्विकेन प्रविक्षिते आने पतितोऽपि बाध-
काराणि स मत्स्यबन्धी संकोचयति जातं तावत् दैनैव यथा

प्रविष्टस्तैव ततो आह्लादितः । “ आनेमेति ” कृतीया पञ्च-
म्येव दृष्टव्या । तथा सहजं एकवारं मान्स्विकेन च दक्षजन्मस्य
संबन्धे तस्मिन् न्येदे त्रिकोदे बहुभिर्मत्स्यैः सहार्द्रं गृहीतः ।
स च सर्वानपि ताव् मान्स्विकेन पिपेक्षित्य हीनायाः श-
लाकया प्रोतयति । ततो ऽहं दक्षतया यथा स मान्स्विको न
पश्यति तथा स्वयमेव तामयःशलाकां वदन्तेन हानित्वा स्थितः ।
स च मान्स्विकस्ताव् मत्स्यान् कर्दमक्षितान् प्रकाशयितुं सरसि
जगाम तेषु च प्रकाश्यमानेभ्यस्तत्रमहाय क्रान्तिभ्यं जलमभ्य-
निमग्नवान् ॥

एयारिसं वम सचं, सतं घटियघट्टणं ।

इच्छसि गलेण येत्तु, अहो ते अहिरिरीया ॥

एतादृशो पूर्वोक्तस्वरूपं वम सचं शतं कुडिंसं घटितस्य धारा-
विकृतस्थोपायस्य घट्टनं बाधकामिच्छासि मां गतेन गृहीतु-
मित्याहं ते तव अन्दीकता निर्विज्जतेति । तदेवमुक्तो कल्पप्रासै-
षणायां दृष्टव्यः । संप्रति आवभासैषणायानुपपत्त्यः कियते । म-
त्स्यत्वानीयः साधुर्मांसत्वानीयं प्रकपानीयं मान्स्विकत्वानीयो
रगादिकोपगणः यथा न ज्ञेयः मत्स्य उपायशेतेन तथा साधु-
रपि प्रकादिकमप्यवदृशान्मानमनुशास्त्रप्रधानेन रक्षयेत् ।

तामेवानुशास्ति प्रदर्शयति ॥

बायालीसिसणसं-कदमि गहणमि जीव न कु छल्लिओ ।

इहिं जह न छल्लजमि, जुंजंता रागोमेहिं ॥

इह एषणाप्रदणं एषणागता दोषा अतिधीयन्ते ततोऽयमर्थः
द्विजत्वारिंशत्संबन्धाय एषणागता दोषा गवेयणाग्रहणैषणादोषास्तैः
संकटे विषमे प्रदणेन भक्षपानादीनामादाने हेज्जीव । त्वं मेव ज-
ज्ञितस्तत्र इदानीं संप्रति जुञ्जानो रागोपपात्यां यथा न दृष्टयसे
तथा कर्त्तव्यम् ।

संप्रति तामेव जावप्रासैषणां प्रतिपादयति ।

धासेसणा उ भावे, होउ पसत्था तहेव अपमत्स्या ।

अपमत्स्या पंचविहदा, तन्विबरीया वसत्था उ ॥

भावे भावविषया प्रासैषणा द्विविधा तद्यथा प्रशस्ता अप्रशस्ता
च । तत्र प्रशस्ता पञ्चविधा संयोजनाविशेषरहिताप्रशस्ता पिपे
(संयोज-
नादि बलवत्या संयोजना बान्धे) (ज्ञानेन कारणमाहारप्र-
माणं च आहारबान्धे) (अङ्गारधुमद्वेया अंगारधुमादिबान्धे)

तथा च—

गवेसणोए गहयो, परिभोगेसणा जहा ।

आहारोऽविमज्जाए, एए तिञ्जि विंसंहिए ॥ ११ ॥

गवेयणायोपेयणा गवेयणैषणा गौरिव एषणा गवेयणा विष्टुका-
हारदर्शनविचारणा प्रथमा एषणा १ द्वितीया ग्रहणैषणा विष्टु-
कादहारस्य प्रदणं ग्रहणैषणा २ कृतीया परिभोगेयणा परि स-
मस्ताव् मुच्यन्ते आहाराधिकमस्मिन्निति परिज्ञेयो भक्षकी-
ज्ञानसमस्तस्यैषा विचारणा परिभोगेयणा एतादृशकोऽपि ए-
षणा आहारापेयिषायास्तु विज्ञोपयेत् केवलमाहारं दधे यथा
एषणा न भवेयुः किं तु आहारे वपयो भक्षप्रादौ शक्या उपा-
ध्यः संस्तारकाविस्तव सत्येयैषणा विषया इत्यर्थः ।

उगमप्रउपायणं पदमे, विष्टु सोहिज्ज एसणं ।

परिज्ञेयं चउर्यं च, विमोहिज्ज जयं जयी ॥ १२ ॥

(अयं इति) यानवाद् (अयं इति) यतिः साधुः (प्रथमे इति) प्रथमायां गणेषणायास्तुम्भोत्यान्वादेशाद् विशेष्येय विभे-
षेण विचारयेत् पुनः साधुद्वितीयायां प्रहणैषणायां शुद्धिवादि-
दोषाद् विचारयेत् पुनस्तृतीयायां परिमोहैषणायां चतुर्थे दो-
षचतुष्टये विशेष्येय १२ इति गाथायाः ॥ अथ प्रथमायां गणेष-
णायामेषां श्रान्तिशब्दो वा जयति तद्यथा प्रथमे बोद्धा उक्त-
दोषाः उक्तशब्देन आध्यात्मिकेति बोद्धा दोषाः तथा प्रथमै-
षणायामेष उपादानादिवोषाः जयन्ति । उपाद्यन्ते साधुना ये
ते उपादानाः साधोः सकाशाद्देव बोद्धा दोषा उपाद्यन्ते । ते च
धार्मीप्रमुखाः एवं श्रान्तिशब्दो द्वितीयायामेषणायां प्रहणैषणा-
यां शुद्धिवादि द्वा दोषाः । उजयन्ते दायकाद् ग्राहकाच्च ज-
यन्ति उक्तं २४ अ० ॥ (गणेषणायां श्रान्तिशब्दोः ततोऽन्तर्दोषा
आध्यात्मिकाश्च योऽन्तर्दोषाः च उगममाशब्दे-उपादानाया धार्मी-
प्रमुखाः योऽन्तर्दोषाः च उपादानाशब्दे) अथ प्रहणैषणाया द्वा
दोषाः कथ्यन्ते । यदा दायकाः शङ्कां कुर्वन् द्वाति साधुरपि
जानाति प्रसौ दायकः शङ्कां करोति एवं सति आहारं शुद्धाति
तदा प्रथमः शङ्कितो दोषः १ द्वितीयां श्रान्तिः दोषः स त्रिविधः य
द्वा सचित्तेन अगमिन्तः आहारः अचित्तेन अगमिदन्तः आहारो भव-
ति तदा अचित्तदोषः उक्तः कथ्यते २ यदा धृष्टिर्वा अने अचित्तव-
स्तिमन्ने बसजीवानां मन्ने विक्षिप्तमाहारं द्वाति तदा वि-
क्षिप्तस्त्वृणीयो दोषः ३ यदा अचित्तमाहारमपि सचित्तेन आ-
प्लावितं स्यात्तदा पिहितदोषचतुष्टयः ४ पिहितदोषस्य चतुष्टयं
सचित्तमाहारं सचित्तेन पिहिततम, अचित्ते सचित्तेन पिहि-
ततम, सचित्तमचित्तेन पिहिततमचित्तेन सचित्तेन पिहिततमे चतुष्टये
कृथा अचित्त आहारः अचित्तेन पिहितः । अथ कोऽपि न दोषः ।
यदा बुद्धिज्ञानेन विप्लवमाहारं तत्प्रथमाज्ञानेन दातुमशक्तत्वेन
तत्राज्ञानेन परत्रोत्साहे अथवा तस्माज्ञानादपरस्मिन् भाजने
उत्साहे आहारं द्वाति स संहृतदोषः पञ्चमः ५ यदा अ-
समर्थः पात्रकः शिष्टः स्थविरः अथ उगमस्यो मन्त्रो ज्वरपीडितः
कम्पमानराशरीरः निगच्छजडो हृद्दे सितो गलितहस्तद्विप्लवपात्रः
पलाय्यो वा दाना द्वाति तदा दायकदोषः । पुनर्यदा कश्चि-
दायको दायिका वा अग्निं प्रज्वालयेत् अरहृदं भ्रामयत्
अरहृदं चानपेयं कुर्वन् मुसलेन कण्डवन् शिलायां लोष्ठके
बस्यन् चरत्यां कार्पासादिकं लोष्ठयत् दत्तं वा पिच्छयत्
सूर्यके धान्यमाच्छादयत् फलादिकं विदारयन् प्रमाजनेन
रजःप्रमाजयेत् इत्यादि । अन्ते कुर्वन् तथा भोजनं कुर्वन् स्त्री च
या सस्यूणीमंस्थिता भवति पुनर्यो च क्वा बालं प्रति स्तम्भं
पाययन्तु पुनन्ते बालं दत्तं मुक्त्वा आहारदानाय उत्तिष्ठति
पुनर्यः पदकायस्पर्शं सङ्गृह्णन् वा कुर्वन् साधुं दह्वा हृदि-
कोपरिस्पर्शमप्रपिण्डमुत्सारयति इत्यादयो बहवो दायकदोषा
इति बहो दायकदोषाः ॥ ६ ॥ यदा अनामोर्गेन आधिचार्यं
शुद्धाङ्गमाहारं समीप्य द्वाति तदा सप्तम उन्मिषितदोषः
॥ ७ ॥ यदा द्रव्येषु अपरिणतमाहारं भाषेन उभयोः पुरुषयो-
राहारं वर्तते तन्मन्ने एकस्य साधवे दानं मनोऽस्ति एकस्य
च नास्ति तदाहृदमपरिणतदोषयुक्तं स्यात् अपरिणतदोष-
आहृतः ॥ ८ ॥ यदा दधिदुग्धलैरीत्यादिद्रव्यं येन द्रव्येण
द्वौकरो वा सितः स्यात्तदा पञ्चात्मकत्वेन सितपिण्डो नमो
दोषः स्यात् ॥ ९ ॥ यदा सितपाणि धृतदधिदुग्धादिविचूर्न
पातयत् आहारं द्वाति तदा छत्रितो दशमो दोषः स्यात् ॥ १० ॥
इति प्रहणैषणायां दायकमाहकयोरन्योऽर्थो दोषसम्भः ॥

अथ परिमोहैषणायां प्रासैषणायाः पञ्च दोषाः सम्भवन्ति
तद्यथा यदा क्षीरकण्डवृत्तादिद्रव्यं समीप्य रत्नलौक्येन
पुङ्के तदा संयोजनादोषः प्रथमः ॥ १ ॥ यदा सित्वास्ते पुरुष-
स्याहार उक्तोऽस्ति तस्मादाहारप्रमाणात्साधुलोभेन आधिक-
माहारं करोति तदा अग्रमाणां द्वितीयो दोषः ॥ २ ॥ यदा सर-
साहारं कुर्वन् जनकन्तं दातारं वर्णयेति तदा इङ्गालदोषस्तृ-
तीयः ॥ ३ ॥ बिरसमाहारं कुर्वन् दूरिन् हृष्यं वा निवृत्ति
तदा चतुर्थो धूमदोषः ॥ ४ ॥ यदा तपःस्वाध्यायैषाद्व्याधि-
कारणवद्देव विना बलवीर्याद्यै सरसाहारं करोति तदा प-
ञ्चमोऽकारणदोषः ॥ ५ ॥ एते पञ्च दोषाः परिमोहैषणायाः
दोषाः । एवं सर्वे ॥ ४४ ॥ सप्तव्याप्तिरश्वो भवति परिमोहै-
षणायां चतुर्थे दोषचतुष्टये सूत्रे उक्तं तच्च इङ्गालधूमयोः
मोहनीयकस्मोद्व्यादेव दायकस्य प्रसोसावतो निम्नाद्यतश्च
आनुमोवाव एकत्वमेव अङ्गीकृते तस्माच्चवारि एष दोषा वृ-
हीताः एवं ॥ ४५ ॥ वद्व्याप्तिरश्वो भवति अथवा परिमो-
हैषणायां परिमोहसमये कासकस्यमेव पिण्डं (१) शय्या
(२) वस्त्रं (३) पात्रं (४) एतच्चतुर्थे विशेष्येय ॥ अय-
मपि अर्थो विद्यते इत्यनेन “ उन्मात्प्राप्यं पदमे ” इति-
गाथायां ॥ १२ ॥ एषासमितेन चानेवणा परिचर्जनीया
वृत्तः २४ अ० ॥

तथा चोत्तरगुणाधिकृत्याह ॥

संयुक्ते मे महापद्मे, चरे दत्तेसरे चरे ।

एसासमिपि शिबं, वज्रयते अष्टेसरे ॥ १३ ॥

आश्वयत्तराणां रोपेनेन्द्रियनिरोधेन च संयुक्तः स मिश्रमंहती
प्रहा यस्यासौ महाप्रको विपुलबुद्धिरित्यर्थः । तन्नेन जीवाजी-
वाविपराधोनिहता भवति भवति । प्रोऽङ्गोऽयः क्षुत्पिपासा-
द्विपरीदेने कोन्यते । तद्वद्दोषयः । आहारोपशयिष्यादि-
के स्वस्थामिना तत्संदिष्टं वा दत्ते स्वस्थेवां चरत्येवणीं च वृ-
हतीत्यर्थः । एषणाया एषणायां वा गणेषणाप्रहणैषणाप्रास-
क्यायां विविधायामपि स्वयमितः समितः स साधुनित्यमेव-
णासमितः सजनेषणां परिचर्जयत् परित्र्यक्तस्यमनुपालयेत् ।
उपलक्षणायां स्यादस्य देशाभिरपीयांसमित्यादिभिः समितो रु-
द्वय इति ॥ १३ ॥

अनेवणीयपरिहारमपिहत्याह ॥

प्राप्यं च समारम्भ, तमुहिस्ता य जं कर्तं ।

तरिसं तु ए गिएहेजा, अग्रप्राणं सुसंजए ॥ १४ ॥

अनुबन्ध भवति प्रविश्याति च प्राणिनस्तामि तूतानि प्राणिनः
समारम्भ संरुन्समारम्भरन्तरेककलापयित्वा तं साधुमुद्दिश्य
साधवे यत्कृते तद्व्यतिगतमाहारोपकरणादिकं तादशमाध्या-
मदोषपुङ्गवं सुसंयतः सुतपस्वी तद्वत् पानकं वा न हृषीत । तु-
हाद्व्येयकारणैर्याद्व्याप्यवदेदेवं तेन मार्गोऽनुपाक्षितो भव-
ति ॥ १४ ॥ सूत्रं १ पु० ११ अ० ।

तथाचोत्तराध्ययेन ।

परिवादिपि न चिहेजा, त्रिकसुदत्तेसरे चरे ।

पदिकवेष्ट एसिता, मियं कालेण भकसए ॥ १५ ॥

परिवादिपि पदिकस्तस्यां न तिष्ठेत् न पदिकस्य मिकोपादानायै-
कवाचित्स्थितो जनेव तत्र दायकदोषोऽनवगमप्रसङ्गात् । यदा प-
ङ्कवां भोक्तुमुपायिष्युत्यादिसंविधानं न तिष्ठेत्मीत्यवच्छेदः स्यात् ।

तादिवोषसंज्ञया । किंच जिह्वादिर्वैवं दानं तस्मिन् युहिणा दीय-
माने पण्यं तद्वत्तदोषान्नेषणमित्यादिं चरेदस्येवेति । अतस्तिरासो-
यासिपि वस्ति इति वचनात् । अनेन प्रविषण्येष्वा किं विधाय दूषे-
षणां चरेत् प्रतिकेपेण प्रधानेन रूपेणेति गम्यम् । यद्वा प्रतिःप्रतिवि-
म्बं चिरन्तनमुनीनां यदुपै तैर्नान्यत्र पतङ्गद्विधिधारणात्मकेन स-
कलान्धधार्मिकविशङ्कनेन ननु यत्नं उभे त्राने पार्श्वे यदि चर्च-
येत् सिद्धः प्रवेण परिकल्पेण च दिव्यतापि विना च जिह्वाऽपि
इत्यादिवचनाकार्येणाद्विषयात्मकेनैव विना गन्धेष्वित्याऽनेन च
गन्धेष्वपि विषयकः । आसौषण्यादिष्विमाह मितं परिमितव्यक्ति
बहुज्जनाद स्वाध्यायविद्यातादिवदुद्योसेसंभवात् कालेनेति
“नमोऽकारेण पारित्या, करित्या जिनसंघेयं । सज्जायं पटुविज्ञानं,
धीसंज्ञिककृष्णं मुनीं” १ इत्याद्यागमोक्तप्रस्तावेनाहतायवस्मि-
तकूपेण वा नक्षयेत् सूक्ष्मतीति सूचार्थः ॥ १० ॥

(९) यत्र पुरायाताप्यजिह्वुकसम्मवस्तत्र विधिमाह ।

नाद्स्मृणासने, नभसि चकसुफासने ।

एषो चिह्नेज जसद्वा, द्विधिया तौ नङ्कमे ।

अतिसूत्रं सूक्ष्मव्यवहारितद्वरेप्रतिविप्रकर्षयति देवो शिष्टेदिति
संज्ञाः । तत्र च निर्मायस्यत्यानवगमनसङ्गादेवणाह्वयसं-
भवाच्च । तथा (अनासनेषि) प्रत्यज्यप्रतिषेधार्थयाज्ञसो नासने
प्रस्तावात्तामिकटवर्तिनि नृगमे तिष्ठेत्तत्र दुरा प्रविष्टपर-
मिह्वाकाशप्रतिप्रसक्तो नात्येषां मिह्वाकापेक्षया एषां सुदृष्ट्यानां
बहुतःस्पर्शत इति स्मर्यते तस्मिन्स्तत्कालःस्पर्शो ह्यगोचरे
बहुतःस्पर्शगोचरगतः तिष्ठेद्वालीत् किन्तु विविकम्प्रेक्ष्यो यथा
न युधिषो विदिति यदुत्तेष जिह्वुकेष कर्मात्मकमत्रं ब्रवीत इति एक
इति किमसौ मम पुरतः प्रविष्ट इति तदुपरि श्रेष्ठरहितो ज्ञातार्थ
नोऽननित्यमिदं न च बहुवचनं । तस्युद्बुद्धय तस्मिन् मिह्वाकं नाति-
कायेत् प्रविशेत् तत्रापि तद्वर्तीत्यपवादार्थिसंभवादिह च मितं
कालेन चङ्कयेदिति भोजनविधिप्रमिश्रिया यन्मुनिश्चादनाजि-
धानं तद्वर्तनादिनिमित्तं स्वयं वा बुद्धिजावेदनीयमसहज्योः
पुनर्भ्रमणमिति न दोषायेति ज्ञापनार्थम् । उक्तं च “अहं तेन संघ-
रे तस्य कारणमुप्यनेन ज्ञापयामं गवेसये” इत्यादि सूचार्थः ॥ १६ ॥

पुनस्तत्रतविधिवेवातिशयसुराह ।

नाइठं च नौए वा, नासन्ने नाद्स्मृन्ना ।

फासुयं पक्खमं पिणं, पडिगाहेज संजये ।

नायुषं प्रासादोपरिपूजिकादौ नीचे वा प्रमिष्टद्वारी तत्र त-
दुद्भेपनिक्षेपनिरीक्षणसंभवाद्यकारणसंज्ञनाम् । यद्वा ना-
युषः उक्तस्थानस्थितत्वेन कर्त्तव्यकृतकभ्रमरतया वा द्रव्यतेना प्रा-
वृत्तवदौ अर्द्धं ह्यभिन्नामिति मद्रूप्यातमानसो नीचोऽप्यत्याच-
तकचरो वा निम्नस्थानस्थितो वा कल्प्यतो जावतस्तु न भयाऽद्य
किंचित्कृतोऽप्यवसामिति दिव्यत्वाद् उजयम् वा समुत्थये तथा ना-
सने समीपवर्तिनि नातिदूरे अतिविप्रकर्षयति प्रवेशे स्थित
इति गम्यते यथागोपं सुपुष्पासाङ्केषणाद्युत्पन्नसंभवाद्यो दोषाः ।
अथवा अत पवानात्मनो नातिदूरगतः प्रगतः अस्य इति सुत्र-
त्वेन मनुष्योपासुसम्पत्तः सहजसंसकजज्जमानो यस्मात्तत्प्राप्त-
कं परेषु युहिणाऽऽस्मायै परायै वा कृतं निर्वर्तितं परकृतं किं तस्मि-
न एवमाहारे प्रतिगृहीयात् स्वीकृत्यैव संयतो यतिरिति सूचार्थः ॥ १० ॥

(१०) इत्थं सूत्रद्वयेन गन्धेष्वपि गन्धेष्वपि विषयविषयिका-
प्रासेषणाविधिमाह ।

अपपत्तपुण्यदीयमि, पन्निच्छममि संबुदे ।

समर्थं संजए जुजे, जयं अण्यसिसाकियं ॥ १० ॥

अल्पसाम्यो मायाजिघाषी तथेदपि सूत्रत्वेन अन्वर्थीयसोपा-
स्यायाः प्राणिनस्तत्कालस्या अविद्यमानाः प्राणिनो यस्मिन्स-
दृष्ट्यायं तस्मिन्सदृष्टिताभ्यनुकल्पमुचिरहिते उपाध्यायवि-
ति गम्यते । तत्राऽऽस्यति अविद्यमानानि बीजानि शाखादीनि
यस्मिन्सदृष्ट्यन्तं तस्मिन्नुपलक्षणव्याख्यास्य सकलैकेन्द्रिया-
विरहितः । ननु बान्धव्याव इत्युक्तेऽन्यथाह उति तत्रादि बीज-
दीन्यामपि प्राणितावुच्यते मुष्णसासिकान्यायं यो निर्गच्छति वायुः
स वेहं होके इति तः प्राणो शुद्धते अयं च द्वीन्द्रियादीनामेष
संभवति न बीजान्येकेन्द्रियाणामिति कथं गतायंता तत्रापि
प्रतिच्छेदे उपरि प्राश्नरणात्वेत अन्वया संपत्तिमत्सत्संपातसं-
जयात् संवृते पाम्भतेः कटकुमुद्यादिना संकटद्वारे भटव्या क-
पद्यादिषु वा अन्यथा दानादिव्याजने दानादानयोः पुण्यकथ-
मेषादिविज्ञात संवृतो वा सकलान्धविरमणात् । समकमन्यैः
सह नन्वेकात्म्येव रससम्पदतया समूहासहचिच्छुताया वा । अ-
त्राह । “साहये तो चियचणं, निमंतेज्ज अहकमं । जहं तत्पकं
इच्छेज्जा, तेदिं सदिं तु भुञ्जहसि” गच्छत्विचतसामाचारो यत्नं
गच्छे एव जिनकटिपकादीनामपि मूलव्यवधानयोका उक्तं हि
“गच्छे चिय निम्माह” इत्यादि । यद्वा (समर्थेति) समर्थ-
समं सरस्विरस्मादिचिन्मिह्वादिविशोभरहितं सम्भव्यतः स-
त्यं यतिरित्येषः सुक्ष्माज्ञायात् (अर्थेति) यतमानः (अण्य-
सासिकियं) परिसादिविरहितमिति सूचार्थः ॥ २८ ॥ यत् ०११० ॥

(११) शतसहस्रगच्छे एषणादिष्वपरिहरात्मकारणो उक्तः ।

योअगजिणकासमि, किह परिहरया अद्धेव अणुजाये ।

अङ्गमणुमि य पुच्छ, निकारणकारणे बहुया ॥

नोदकः प्रकथयति यदि शते केचपि यच्छेयुः सांप्रतमिहमा-
थाकर्मार्थो दोषा जायन्ते तर्हि जिनस्तीर्थकरसत्त्व कासे
सहस्रेषु गच्छेयुः साधयः कथमाथाकर्मोदीनां परिहरयं कृत-
वन्त इति । सूरिदह येषानुयायेन रथयात्रायं सांप्रतमपि परि-
हरति तथा पूर्वमपि परिहृतवन्तः (अतिगमणमि य पुच्छसि)
तिथ्यः पुच्छति किमनुज्ञाने प्रतिगमनं प्रवेशनं कर्तव्यम् ततनेनि
आचार्यः प्राह (निकारणकारणे बहुगति) निकारणे यदि
गच्छति तदा चत्वारो ऽधयः कारणे यदि न गच्छति तदाऽपि
चत्वारो ऽधयः । अथेतदेव ज्ञाययति ।

एषाणुणुणामादि, सुजतीं जहं संपयं सभोसरिया ।

सत्सो सस्ससो वा, तह मिणकाले विसोहिंसु ॥

स्नानं बर्षतः प्रतिनियतदिवसत्रावी जगद्यतितामायाः क्षाने
पर्वेशोऽयः अनुयायं रथसया तत्रादिव पुण्येण सांप्रतमपि श-
तशः शतसंख्याः सहस्रशः सहस्रशः साधयः समवसृताः ।
संयते यथा यतन्ते आधाकर्मोविशोषमाधमायां प्रधानं कुर्वते
तथा जिनकासेऽपि ते भगवन्तः एषणायादि कृतवन्त इत्यर्थः । नृ-
योऽपि परः प्राह । ननु च स इव सागरः अक्षतो ह्य प्रभो-
तनः क्षुण इव सुमेरुः कन्यादि तद्विद्वुगीनसमवसरणसक-
मेषणाह्वयमानं तीर्थकरकाशमाविर्भवेष्णाह्वयमुपमातुम-
जिघीयमानं हीनत्वाच्च समीचीनम् अत आह “पक्खेण परो-
क्कं, साङ्गिअं” न मेयं सर इव सागर इत्यादिबद्धीयोपमा
तीर्थकरकासेऽपि सहस्रसंख्या एव साधय एकत्र क्षेत्रे समवसर-
न्ति स्म एतावन्तान्ते ते सांप्रतमपि स्नानानुयायानां पूर्वमपि समव-
सरन्त उपलभ्यन्ते सोपपन्नत्वेनायं ततोऽनुमीयते तीर्थकरका-

हेअयेवमेव दोषान् शोचितवन्त इति । "नेव एसहीणुवमा जं पुरिस्सत्ते तरेपे योधिद्विजो सिद्धिमेव" इह प्रत्यक्षेणोपमानवस्तुना परोक्षमुपमेयं साक्षादुपहृत्यमानमपि साध्यते शास्त्रे श्लोकेऽन्वयस्थितिः ततोऽत्रापि प्रत्यक्षमात्रेण साधितकाहीनसमवसरण-सकृत्प्रेषणाशोचनेन परोक्षमपि तीर्थैकराक्षत्राजिसमवसरण-साधुत्वमिषणाशोचनेन साधितमिति "नेव एसहीणुवमसपि" अपि च श्रीमन्महावीरस्वामी श्रीसुधर्मस्वामी जन्मस्वामी चेति त्रिभिः पुत्रपुत्राणि शायद्वनगाराणां निवासपुत्रीयवर्गमनवचतुर्त्वीये च पुत्रपुत्रे निर्हते सति सिद्धमार्गः कृपकभेषिकेवहोत्पत्या-द्विषो व्यवर्जितः न पुनर्होमदीनचारित्र्यरूपः शास्त्रपरिभाषितस्तस्येदानीमप्यनुवर्तमानत्वात्तच्च यति तेषां साधुनामुक्तमादिदोषशोचनं नामविषयद्वयं ततस्ते सिद्धमार्गमपि मासाद्विषय-ध्वन्व इतो निष्कीर्यते तेषपि जगत्तत् इत्येवमेवसाधुकिं कृतवन्त इति । वृ० १३० ।

(१२) विस्तरेण वक्ष्येवप्राप्तयेव प्रायश्चित्तमाह ।

ससरक्खे ससाण्हिक्के, पणमं भट्ठमा वुण्णुसंसत्तं ।

उचकुट्ठाण्णे गुम्फो, सेसे सज्जेसु मासद्वयं ॥

श्रुतिरे पञ्चविंशत्येवप्राप्तये प्रथमे वचकुट्ठिनं तस्मिन्पञ्चमाप-द्यते । प्रायश्चित्तं श्रुतिरे सरजस्केन सविचरिमिषयुधिवीकापर-जोषकितेन हस्तेन मात्रकेण वा मिश्रां शृङ्गतः पञ्च रात्रिभि-रिति । सविचरिमिषाकायस्मिन्नेन हस्तेन मात्रकेण वा मिश्रामादानस्य पञ्च रात्रिदिवानि, अविचरेण जुगुप्सितेन विष्टाभूमयार्मासलशुण्वपलादुपभूयित्वा श्रुतिरेण शृङ्गमात्रेण अन्तारो गुफकाः, शृङ्गद्वयतैलादिभिरपि क्रीटिकासंस्कारैर्भङ्गि-नमाद्वयानस्य अन्तारो लघवः । पुट्टकमपि पञ्चाकर्मणि च अतुल्येन सः । अन्ये मासलघु प्रतिपञ्चमन्तः । अतुलिते अनन्ते-सन्त्युक्तैः वनस्पतिकायिके मासलघु कृष्णोऽन्यन्तरे सविचरे मास-गुफासंसेसु सज्जेसु मासलघु परिते प्रत्येके कुट्टिते वृक्षिते वा प्रत्येके मासगुफ, मिश्रं परिते सर्वत्र मासलघु अनन्ते मासगुफ । तथा मृत्तिकासिंहहस्ते यावन्तः सेटिकाव्यां मृत्तिकाया मे-दास्तेषु सर्वेषु मासलघु । निश्चिते प्रायश्चित्तमाह ।

चणलहुमा चणगुम्फा, मासां हणुगुण्णुपणमलहुगुम्फं ।

वुच्छंति परितण्णत्तं, मीसे दोए य अण्णत्तपरे य ॥

प्रत्येकं सविधान्तरप्रतिष्ठितमादानस्य अन्तारो लघुकाः प्रत्येकसविचरपरप्रतिष्ठितमपि अन्तारो लघवः अनन्तस-विधानन्तरप्रतिष्ठितमादानस्य अन्तारो गुफकाः । अनन्तसवि-चरपरप्रतिष्ठितमपि शृङ्गतान्तरारो गुफकाः प्रत्येकमिधान-न्तरप्रतिष्ठितं परप्रतिष्ठितं वा शृङ्गतो मासलघु । अनन्तरं परप्रतिष्ठितं शृङ्गतो गुफकमिति । तथा परप्रत्येकं सविचरानन्त-प्रतिष्ठितं शृङ्गतं लघु रात्रिदिवसपञ्चकम् । अनन्ते अनन्तरं परं वा प्रतिष्ठितं शृङ्गतो गुफकमिति । तथा परप्रत्येकं सविचरानन्त-प्रतिष्ठितं शृङ्गतं लघु रात्रिदिवसपञ्चकम् । अनन्ते मिश्रानन्तरं प्रतिष्ठिते मासगुफ परपरप्रतिष्ठिते गुफ रात्रिदिवसपञ्चकमिति । उक्तं च "पुढरी आऊ तेऊ, परिते येव तह य वण्णकाये । अव-ल्लु अण्णत्तरामि, सविचरे परपरे मासो । मासायत्तरल्लुहोमो, अ-

धुपणगपरपरे परितेसु । एए येव व गुम्फा, हौति अण्णत्ते पर-द्वारे" इति त्रसकाले अनन्तप्रतिष्ठितं शृङ्गतमनुसंज्ञकं पर-परप्रतिष्ठितं शृङ्गतो मासलघु त्रसकाले "अतुल्लुगा अनन्तर-परपरदिव लघुगो" इतिवचनात् एवं चर्तुजीविकायैषु प्र-त्येकेऽनन्ते मिश्रं च पुषिय्यादीं बीजे च प्रत्येके अनन्ते मिश्रं आनन्तरं परपरं च प्रतिष्ठितमादानस्य प्रायश्चित्तमिति ।

अधुना पठितं संहरणं चाधिकृत्य प्रायश्चित्तमाह ।

एवेव य पिट्ठियामि, लहुगा दम्भमि येव अपरिणए ।

बीसुम्भस्से पणमं, अणत्तवीए य पणमगुक्क ॥

एवेमेव अनेनैव प्रकारेण पिठितेऽपि प्रायश्चित्तं वक्तव्यं कि-मुक्तं भवति यथा निश्चिते प्रायश्चित्तमुक्तमेवं येन कृत्येण स-विचरेणाचितेन मिश्रेण वाऽनन्तरं परकं वापि धीयते तत्रापि कृत्यं नवरमाचितेन गुफकेण पिठिते शृङ्गतमनुसंज्ञकं संहर-णे येन मात्रकेण मिश्रां दातुकामस्तत्र यदि किञ्चिदाचितं बर्तेत तद्वन्म संहृत्य द्वाविं तच्च संहित्यमाणमात्रापि अपरिणतं त-स्मिन्नपरिणते कृत्ये संहते शृङ्गतवत्यारो लघुकाः । दायके प्र-मक्षिते कपुलके "द्व्यारो गुफकाः । पिण्डानकतेनमसृष्टेणकपदक-रूपमर्हन्मण्डुचेपु श्रौक्षं मासलघु । रोचेषु दायकदोषेषु अ-न्तारो लघुकाः । श्रमिषे सविचरानन्तमिधे अतुल्यः । मिश्रान-न्तमिधे मासगुफ । सविचरप्रत्येकमिधे अतुल्यः । प्रत्येकमिधमिधे मासलघु । विषयक अन्तिम प्रत्येकबीजोन्मिधे लघु रात्रि द्वयपञ्च-कम् । अनन्तबीजोन्मिधे गुफ रात्रिदिवसपञ्चकम् । अपरिणते द्रव्या-परिणते कायनिष्पन्नं ये कायाः प्रत्येकरूपा अनन्तरूपा वा अपरि-णता तस्मिन्नपिप्रतिष्ठितेऽपि तत्र पृथिव्यादिष्वपरिणतेषु अतुल्यलघु-कम् । अनन्तेष्वपरिणतेषु अतुल्यगुफ । उक्तं च "द्व्यारपरिणते अतुल्य-पुढवादीचणगुफ अतुल्यः । प्रावारपरिणते "दोएहं तु हंजजामात्रमे-वो तथ निमगुक्क" इत्येव रूपेण लघुको मासः "प्रावारपरिणते लघु-गो" इति वचनात् तस्मिन् मासेषु त्रिषु अत्रेण अन्तारो लघुकाश्च-रमभङ्गेऽनेष्वप्यायां अतुल्यगुफः । उचितं प्राप्तेषु त्रिषु अत्रेण प्रत्येकं अतुल्यलघुकं चरमभङ्गे नावीर्ण्यम् ।

सजोगसर्गातो, अणत्तवीसं चणगुक्क हौति ।

बीसुम्भस्से मासो, सेसे लघुका य सज्जेसु ॥

संयोजना ऽपिचिदा अन्तर्बहिः । तत्रान्तःसंयोजनार्था अन्तारो लघवः बहिः संयोजनार्था अन्तारो गुफका अन्ये आन्तर्बहिर्वा सं-योजनार्था अन्तारो गुफका इति प्रतिपत्त्याः । प्रपञ्चातिरिक्तमादाह-यति अन्तारो लघवः (संयोजनार्थं) । साङ्गरे आदायार्थमेव अन्तारो गुफकाः, सधुमे अतुल्येषु निष्कारणे अतुल्येषु सविचरा-नन्तमिधे अतुल्यगुफकम् । एतच्च प्रागेव स्वल्पेनमिहितम् । तथा विष्वगुम्भिषु पृथिवीकायादिभिः प्रत्येकैर्मिधे लघुको मासोऽन-न्तैकमिधे गुफकाः (सेसे हणुगा व सज्जेसुति) रोचेषु सर्वेष्वपि ग्रहणेपेणामेदेषु मासेष्वप्यामेदेषु अन्तारो लघुकास्ते च तथैव योजिताः । वृ० १३० ।

(१३) पिददेषणा च विग्रहग्रहणप्रकारास्ताश्च सप्त तथा आह ।

सच पिददेषणाओ पणत्ताओ सच पाणेसण्णाओ पण-त्ताओ ॥

पिददं सप्रथमाप्या अन्तं तस्यैषणा ग्रहणप्रकाराः पिददेषणा-स्तास्मिताः "संसकमसंसठा, उक्कं तत्तण्णदेषिया येव ॥ उम्मा-दिया थ पण्णहिया, ६ उरिक्कमथम्मा, य सचमिया" ॥ १ ॥ त-

आसंसृष्टा इस्तमात्रायां चिन्तनीया । "असंसृष्टे मष्टे करं-
द्विषि वृत्तं भवत् " ॥ एवं गृह्यतः प्रथमा अष्टति गाथायां तु
सुखमुक्ताचारणार्थोऽप्यथापाठः । संस्पृष्टा ताज्यामेव चिन्त्या
" संस्पृष्टे इत्येवं संस्पृष्टे मष्टे करंदिषि वृत्तं प्रथमम् " ॥ एवं
गृह्यतो द्वितीया । उक्तता नाम स्यादन्त्याही स्वयोगेन भोजनजा-
तमुक्तततः । "असंसृष्टे इत्येवं असंसृष्टे मष्टे संस्पृष्टे वा मष्टे सं
स्पृष्टे वा इत्येव " ॥ एवं गृह्यतस्तृतीया । अस्पृष्टेया नाम अस्पृष्टा-
भ्योऽभाववाचकः निर्वर्णं पृथुकादिगृह्यतस्तृतीया । अस्पृष्टीता नाम
भोजनकाले शरावादिपूषहतमेवं भोजनजातं यन्मते गृह्यतः पञ्च-
मी । प्रस्पृष्टीता नाम भोजनवेलायां वातुमभ्युद्यतेन करादिना
प्रस्पृष्टीते यज्ञोजनजातं प्रोक्तं वा स्वहस्तादिना तद्वृह्यत इति
षष्ठी । उज्जिनधर्मा नाम यत्परिव्यागाहं भोजनजातमन्ये वा त्रि-
पदाद्वयो नावकाङ्क्षति तद्वैक्यं वा गृह्यत इति हृदयं सप्तमी-
ति । पानकैषणा एता एव ववरं चतुर्थी नानात्वं तत्र श्यायम-
सौवीर्यादिनिर्वर्णं विज्ञेयमिति स्था० ७ ग्रा० आच० प्रव० ।
नि० चू० । पंचा० (तथा वा चारुद्रं पिपदाधिकार एव सप्त पि-
पदैषणा अग्रिष्ठत्य सुप्रमाह । तच्च पिपेसणाशब्दे कष्टव्यम्)

(१४) एषणायां कर्तव्यम् तथा चाह—

जिक्वृ ध्रुपच्ये कपदिष्टम्,

गामं च एगारं च अगुप्पविस्सा ।

से एससं जाणमणंसं च,

अग्रसस पाणसस अणानुगिद्धे ॥

स एवं मद्रस्थानपरितो जिज्ञाशालो निष्ठः तं विशिनष्टि ।
मृते च ज्ञानविशेषनादिसंस्काराणां यादृको तनुः शरीरं यस्य
स ज्ञातव्यः । यद्यि वा मोहं मृतं तज्ज्ञाता शोभनाऽपि पञ्चादिका
शेषया यस्य स जयति मुद्वेजः । प्रत्यस्तमं शोषेयः । तथा ह्योऽ-
वगतो यथावस्थितो धर्मः सुपुण्यमचारिणो यो येन स तथा चैवं
युतः कविद्वयसरे धामं नगरमग्न्या मग्न्यादिकमुपविश्य मि-
क्षार्थमसाधुसमभूतिसंजननोपपन्नः सन्नेषणागवेषणप्रहणेषणा-
दिकां जानन् सम्यगवच्छन्ननेषणां चोक्तमद्वैतद्विदोः तत्परिहारं
विपारं च सम्यगवच्छन्नस्य पानस्य वा न तु युक्तोऽन्युप-
पन्नः सम्यग्विहरन् । तथा हि स्वविरकल्पिकां द्विज्यारिशाहो-
परदितां जिज्ञां शुद्धां युज्जिनकल्पिकतां पृथक् पृथक्विनिग्रहोऽयो-
ग्रहस्ताभ्यामः 'संघमसंलघा उद्धर तद् हौति अन्यत्रेवाय । उ-
मादिवा पमादिवा उज्जिनचयमाय सप्तमिया अथवा यो यस्या-
निग्रहः स तस्यैषणा अपरा त्वनेषणेत्येवमेषणानेषणाजिह्वा-
कचित्यविष्टः सप्ताहाराद्यमृद्विज्ञातः सम्यक् शुद्धां जिज्ञां शुद्धीया-
दिति । सूत्र० १ ध्रु० १३ अ० ।

एतन्नामसमिप-एषणाऽसमितं पुं० असमभिस्थानने, "एषणा-
ए असमिपया विनवत् " तथा " एषणासमिप असमिपया वि-
नवतिषि " एषणार्थां समित्यापि संयुक्तोऽपि नानैषणां परिह-
रति प्रतिमैरित्तत्वात् साधुभिः सह कदाह्येन अनेषणीयतां
परिहरन् जीवोपरोधे वृत्तं एवं चात्परपरारसमाधिकरणाव-
समाधिकस्थानमिदं विदिततममिति । द्वा० १ अ० । "अनेषणं
जपरिहरति विनिवोदितो साधुर्हि समं मन्त्रं अपरिहरतो य
कायणमुबरोधे वहुन्ती वहुतो य अप्पाणं चैव मसमाहृष्ट
जोषयतीति " भाष० ४ अ० ।

एतन्नामोपर-एषणागोचर-पुं० एषणा उक्तमादिरोषविशेषमुक्तम-

कपानादिगवेषणकृपा तत्प्रधानो यो गौरिष मध्यस्थतया त्रि-
कार्यं वरयत् स एषणागोचरः । एषणाप्रधानार्थं गोचरवर्धो-
याय, हृह० १ अ० "तिष्ठति एषणागोचरस्तं पश्चिमं" ति-
स्तिष्ठति कोऽन्त्यामे सति वेदाद्यधिक्यनातिधायं स च वेदप्रधान-
त्वादेयथा उक्तमादिरोषविशेषकृपाणादिगवेषणप्रवृत्तसङ्गता त-
त्प्रधानो यो गोचरो गौरिष मध्यस्थतया त्रिकार्यं वरयत् स एष-
णागोचरस्तस्य परिमथुः । सन्नवेदो हि अनेषणीयमपि गृह्यती-
ति भाषः । स्था० १ ग्रा० ।

एषणादोष-एषणादोष-पुं० एषणमेषणाऽशनादेर्ग्रहणकाले श-
ङ्कित्यादिभिः प्रकारैरन्येषणं तद्विषया दोषा एषणादोषाः । प्रव०
१७ ग्रा० । एषणार्थाः शङ्कित्यादिके दोषे, एषणा गृहिणा दीय-
मानपिपदादेर्ग्रहणं तदोषाः शङ्कित्यादयो द्वेति । स्था० ३ ग्रा०
(ते च एषणा शब्दे) ।

एषणाविरोहि-एषणाविशुद्धि-स्त्री० विशुद्धिमेव, स्था० १ ग्रा० ।

(तद्वक्तव्यता विरोहि शब्दे)

एषणासमि-एषणासमिति-स्त्री० एषणमेव गोचरेण तं करोती-
ति शिक्-ततः स्त्रीलिङ्गे जावे गृहि एषणा । उक्त० ३४ अ० ।
एषणायामुक्तमादिदोषवर्जनतः समितिरेषणासमितिः पा० ।
एषणमेषणा गवेषणप्रवृत्तमात्रस्येवमेव शङ्कित्यादिकृपाया त-
स्यां समितिरेषणा समितिः । समितिर्भेदः, उक्तं च एषणासमि-
तिनां गोचरगतैव मुनिना सम्यगुपयुक्तेन नवकोटीपरिशुद्धं
प्राप्तामिति । स्था० ५ ग्रा० । आच० । गवेषणप्रवृत्तमात्रस्येव
दोषैर्वृत्तित्वात्प्रधानादे रजोहरणमुक्त्वत्कपारोपिपदादेः श-
व्याप्योक्तसकर्महरणार्थोपपिपदादेः कोपयेच्छ विशुद्धस्य यद् ग्रहणम्
एषणासमितिर्निराह "उत्पादोक्तैषणा-भ्रमाङ्कारप्रमाणावरण-
तः । संयोगजनाह पिपदं, शोषयतोमेषणासमिति " इति । च० २
अचि० । प्रव० । "सुप्तानुसारेण रवहरणकृपायादिसंयुक्तापा-
णुजिज्ञां सहस्तेसणं एषणासमिति " "दिष्टमणसियगहणे
दिष्टमणसियगहणे सिय एषणासमिति एषणासमितिप
उवउसेण दिष्टमणसियजं पञ्चा दिष्टं न सङ्गिनां गहणजो-
मां नियसेणं एवं सहसङ्गारो एषणासमितिप अभवति " ।
नि० चू० १ अ० । एषणासमितिद्विज्यारिशाहोपवर्जनेन
भक्तादिग्रहणे प्रवृत्तिरिति । सम० । एषणासमितोबुद्धा-
हरणं यथा "समुद्रेषुपुत्रं जम्भं आहरण एषणासमि-
तिप मगदनेदिष्टमणि (गोचरमन्ये इति पाठिकं सुस्पष्टी)
गोचरमधिजज्ञां चक्षुरो तस्व य धारिणिभजजागमो ताप
कर्मो वि पादोभो धिजज्ञां मन्त्रो उन्मासगममधिजज्ञाणी
जाते माउलसंयुक्तकम्मकरवेलोपाखणयए मतिथि नुह इ-
त्य किं नो वेतामाउलो तं च मा सुण लाससं नुं घुषा
ओ तिण तेसिधेद्वरं शाहामि करेमि कम्मं पकम्मो उ पत्तो
य विवाहो सा नेच्छं विसलो माउलोवेद द्वितीय दोहामि सा वि
य गहव नेच्छं ततिनं पिनेच्छा सा वि निविज्जनादिवक्कणाय
रिधानं सगासे निष्कन्तो जाओ उरुक्कमओ नेएदमि य । काजि-
मगमिमं तु बाहमिलानादीं योयवक्कं मए उ कायव्वं तं कुण-
इ तिक्कसहो सायजसो सक्कमुणकिस्सो अस्सहणे वेवस्स आग-
ओ कुप्पति हो समणक्को अतिसारमदियमगो अविधि-
ओ अतिमणो वित्तिओ वेद निष्साओ पटिओ वेयावक्कं तु स-
हेह जोओ सो उट्ठेनु अक्खिणं सुयं च तं नंदिसेणेणं उट्ठो व-

वासपायराभाणीयं कश्चिदेषु कामेभ्यं तं सुयमेभं ररुदु विभो य
प्रणकेण कञ्जति पाणगन्धं च तदि जणुच्छिवे तेण कञ्जति ।
निम्मां दिरुह ततो कुण्डह कणेसणं विधेवा पच्छेह इति । एक-
बारं विसियं च हिंमिती न हज्जं ततिववारम्मि अणुक्कपाय चरतो
ततो गतो तस्सगासं तु अरफसुमिणेरौहं कञ्जोहं सो गित्ता-
णमो सको हेमंभग्ग । पुक्कियनुससितनाममेणेण साबहु-
कासिणि । अहं नाव हंसुसुरिसिमाओ एवाह अवथाप तं अ-
च्छसि प्रल्लोअिल्लो अमियमिध मयमाणे तं फसरिं तु सो
तु संजतो चसणगतो आमेती सुवति यत अणुसुमहसितं उच्छे-
दयामो सि तह कहमि जडा हु अचिरेण होहिय । निक्खं तु-
न्नेवेत्ता न तरामि गंतुं जे आरुहतापुट्ठो अरुहो तो पयारं
अ परमासुखदुग्मां धियुयतीपटीय फरुसं च वेति गिरि सि मुन्दि-
य वेगविषाओ कञ्जो सि । दुक्कज्जिओ इय बहुविहमुक्कोसति
पदेतो सि अगयं तु न गणेह कुरुसिणि न पचं विहसुसुता र-
सं गंधं चंदणमिध मयंतो मिच्छामि दुक्कमं भणति । चित्तेह किं
करेमि किं दुसमादी हवेज्ज साहुस्स इय बहुविहप्पभा-
रेण चित्तितो आदे ओजेव तादे अमियुणंतो तओ आगतो य
इपरोव आओपर शुवहं अनेसिं ततो य अणुसुदो जइ
तेणं न विपेहिय एसणाए जइषयं । अइवा सि इमं अणं
आररणं तिप्पि वा दीयं जइ केहं च संजया तप नुदह किं-
लंनसुमहमक्याणं उत्तिन्वा येयासियपत्तमां च ते एगं ममांति
पाणं ते ओगो य अणेसयंतोह कुणति न गहिय न अ-
रुमियरं कात्रगयतिस्सामिन्वा य आवां ४ अं । आवाइय-
कच्चुणीं तं "एसणासमिणं नंदियेणो अणुगारो मगयाअ-
णवर साइमाओ तथ्यो मात्तापुती तस्स पुत्तां नंदियेणो
तस्स गन्तव्यस्स पितो मनो माता उम्मासियस्स मातुपेताए
संचिद्धितो । अइदा णंदिवचणो अणुगारो सायुसंपरिवुदो वि-
हरमाणं तं गाममागो अज्जाणे जितो । सायुजिक्कस्स गतो
नंदियेणो भणति । के तुन्ने केरिसो वा मुत्तं चमं साधुहं अ-
णिनो आवरिया जाणंति अज्जाणे तथ्यं गंतुं पुज्जाइ गतो पु-
च्चिन्ना पव्वइतो । उट्ठक्कमअओ जातो । अजिमाहं गेहइति ।
येयावचं मप कायवर्मा । सक्को गुणमहणं करेति । अदीणमण-
ओ येयावचं अणुमुट्ठितो । जो अं दवचं च्छति साहुतं तस्स सो
हेति । एगो देवो मिच्छादिटी असहइतो आगतो साधु कचं वि-
रुत्थिवा उच्छंउव पदिससयं आगतो नंदियेणस्स उट्ठस्स प-
रणगा पदमे कववे उक्किल्लं देवक्कमणां तं पत्तो भणति ।
चित्ति निपाए पत्तिः । अंतरेतो जितो आरं अरु कोह सहइति
येयावचं तुरितं चेष्णं पाणं जातु । नंदियेणो अपारितो येव
पाणगस्स गामं अतिगतो जिक्खु तो हिंसो देवाणुमावेणं न
हज्जति । चिरस्स अरु गहाय गतो साहुं न पेच्छति बाहरति ।
चिष्णं वायादिणा देवेण अतिसारुत्तो साहुं विरुत्तिवतो जणति
एयणं थिं मुनूय चिरस्स आगतो येयावचं वि कवडुडुडु भणति ।
सिम्हाडुक्कमंति । पाणं चिष्णं हज्जति । भणति किह ते
गामं नेमि । किं असेण पिट्ठोए । भणति असेणं असे
काहुं पट्ठितो अणुमकजमसं सुयति रुग्गं च । अप्पणं
करेति भणति य मयरजलवत्ता पिज्जामि । पुणो तुप-
हिदि । इयं बहुसो विक्खोमथेउ आहं य तरति आमेतुं
तादे सो तुठो संमसं पडिधयो नंदिया पणितो । एस एस-
णासमिती । अइवा इमं दिट्ठिपातियं पंच संजता महत्ताओ
अज्जाणो तएहा खुहा किलंता निग्गता । येयाले गामं अ-

तिगतो पाणं ममांति । अणेसयं ओगो करेति । न लज्जं का-
लगतो पंच वि यते एसणाए । आं २ ५ अं ४ अं ।

एसणासमिय-एष्णापासमि-पुं एष्णायास उरपत्तमअहणमा-
सविषयायां सम्पगितः स्थितः समितः एष्णासमितः एष्-
णायां सम्यक् स्थिते, तिर्थाहारमाहिषि, उच्छं ६ अं ४ अं ।
"एसणासमि एणं चयजंते अणेसयं" एष्णायां गवेषय-
प्रवृत्तयणुपासकयायां विधिधायामपि सम्पगितः समितः सा-
धुमित्येषष्णासमितः सन्नेषणां परिषजंयन् परित्यज्य संव-
मनुपालयेदिति । सू० १ सु० ११ अं । तथा च ।

एसणासमिओ लज्जू, गामे अणियओ चरे ।

अप्पमाओ पमोहं, पिंदवायं गवेसए ॥

एष्णासमितितिर्थाहारमार्हा प्रामे नगरे वा अणितो नि-
त्यवासरहितः सन् चरेत् संयमागमं प्रवर्तते । कीदृशः साधुर्ल-
ज्जलंजालुः लज्जासंयमस्तेन सहितः । पुनः कीदृशः अप्रमत्तः
प्रमादरहितः । पुनः साधुः (नमोहि इति) प्रमत्तेश्चो हृदयेभ्यः
पिपडपातं भित्तां गवेषयेत् गच्छति प्राकृतत्वात्पञ्चमस्थाने स्त-
तीया उच्छं ६ अं । तद्वात्मके समाधिभेदे च । इथा १० डा० ।
एसणिज्ज-एष्णीय-त्रिं १० इय-एच वा कमेहि अनीयर आशा-
स्ये, गये च वाच० । एष्यते गवेष्यते उक्कमादिदोषविकलतया
साधुर्मनरेकदेवसांयम् कल्पे । इथा ३ डा० । "कासुयस्स
एसणिज्जस्स उट्ठस्स सानुदायियस्स" यो सम्मं गवेसइहा
भवइ" । एष्यते गवेष्यते उक्कमादिदोषरहिततयेत्थेषणीयाः क-
ल्पस्तस्येति । इथा ४ डा० । "एसणिज्जमिति संकितमपिच-
यादिदोषविमुक्कमिति" पं ५ अं । "एसणिज्जं तु वसदोस-
विष्णुमुक्कं ति" पं ६ अं ।

एमगोपाया-एष्णोपपात-पुं एष्णया शङ्कितदिनेदया योषा
तः स एष्णोपपातः । उषपातभेदे, इथा १० डा० । एष्णोपपात
एष्णया तदोषेदेहायिः शङ्कितविमिरुपात इति इथा १५ डा० ।
एसमाए-एष्पय-त्रिं १० अन्वेयति, "एसणाए एसमाणं परो ददे-
ज्जा" एतया अन्नतरोक्तया वक्ष्येणया वक्कमन्वेययन्त साधुं
परो वदेत् । आवां २ सु० ५ अं १ उं ।

एसित्तए-एषितुम्-अव्य० अन्वेयित्वर्थे, "संधारगमे सित्तए"
संस्तारकमन्वेयुमिति० आवां २ सु० ५ अं १ उं ।

एसित्ता-एक्कित्ता-अव्य० अन्विष्येत्यर्थे, "पिंडवायं एसित्ता"
पिण्डपातं जिक्कामेक्कित्ताऽन्विष्येति । आवां २ सु० १ अं ३ उं ।
एषित्ता-अव्य० तिर्थाहारार्थं शृहीत्येत्यर्थं "पादकमण एसि-
त्ता" आहारं निर्दोषं शृहीत्येति । अन्विष्येत्यर्थे, उच्छं १ अं ।

एसिय-एषिक-पुं पणितुं शीघ्रमस्येत्येविकः मृगलुब्धक इत्य-
तापसादौ, पाकगिरिके च । (एसिया वांसया हुरा) एषितुं
शीघ्रमित्येविका मृगलुब्धका हस्तितपासाश्च मांसहेतोर्मृगाश्च इ-
स्तेनञ्च एष्यन्ति तथा कन्दमूलफलवदिके । तथा ये वाऽप्ये-
पाकगिरिका नानाविधैरुपायैर्भक्ष्यमेध्यमन्यानि वा विषयसाध-
नानि ते स्वयंप्रेषिका इत्युच्यन्ते । सू० १ सु० १ अं । आति-
जेदे, [एसियकुकाणि वा] एसियति गोष्ठा इति " आवां २
सु० १ अं ३ उं ।

एषित्-त्रिं एष्णीये, ययन्ति एष्णीयमुक्कमादिदोषरहितमांसं
आवां २ सु० १ अं १ उं । (एसियस्मास) एष्णीयस्य गवे-

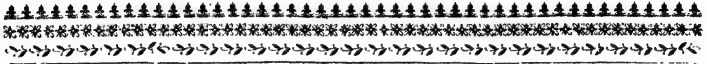
वणाविष्णुद्धा गवेधितस्येति प्र० ७ श० १ उ० । पथितं प्रासुक-
मित्यर्थे इति इय० छि० ४ उ० । पथितमन्येपितं त्रिङ्गाचम्योवि-
थिना प्राप्तमिति सूत्र० २ सु० १ अ० ॥

एतिया-पथित्वा-अव्य० अव्येप्यत्यर्थे, “सुविस्तुर्मेसया” सु-
विस्तुर्मुत्पाद्नादौ चरदिततयैषणादौ चपरिहरणेति च्छित्वाऽन्विष्ये-
ति । आचा० १ सु० ६ अ० ४ उ० ।

एदंत-एषयत्-अनुभवति, “दीप्तंति दुहमेहंता” दुःखद्वेष्टा-
सङ्गमेषयन्तोऽनेकार्थत्वाच्चनुवन्ति इति । दृश० ए अ० ।

एदिय-ऐदिक-त्रि० इह भयः काळाट्टस्, इहलोकभये, पृथीत-
शरीरसम्बन्धिनि ककुच-द्वन्नादिमुखाजुजवादौ च वाच० । ऐ-
दिकमेव चकं सांसारिकसुखहेतुत्वादिति । आ० म० प्र० ।

ऐ-अयि-अव्य० कण् ३ इ । अयौ चैत् ७ । १ । १६ ए । इति प्राकृत-
सुत्रेणायिश्च भेदेः स्वरस्य परेण सस्वरस्यभ्रान्तेन सह वा ये-
कारः । प्रा० । प्रभे, अनुनये, सम्बोधने, अनुरागे च । काच० ।
“ये वाहेमि” अहउम्मासिप वचमादैकारस्यापि प्राकृते प्रयोगः प्रा०

इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ-
श्रीमद्भट्टारक-जैनश्वेताम्बरार्यश्रीश्री १००० श्री
विजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अजिधानराजेन्द्रे
एकारादिशब्दसङ्कलनं समाप्तम्-

तिविहे भोगहिए पक्षे तं जहा जं च ओगिएहृ जं
च माहर्हृ जं च आसर्मांसं पक्विवह ॥

अवशुदीतं नाम येन केनचित्प्रकारेण दायकेनाशं भक्तादि
यदिति नक्तम् । चकाराः समुच्चयायाः । अवशुद्धाति
आवृत्ते इस्तेन दायकस्तदवशुद्धीतमेतच्च वृत्ती पितृवैष्येति पक्षं
च वृद्ध्याख्या परिवेषकः (पितृकोऽप्याः कूरं शुद्धीता यस्मै वातुका-
मः तज्जाजने केतुमुपस्थानस्तेन च प्रणितं मादेहि अत्रावसरे
प्राप्तेन साधुना धर्मेलाभितं ततः परिवेषको भणति प्रसारव साधो ।
पार्श्वं ततः साधुना प्रसारिते पात्रे क्षिप्तमोदनम् । इह च सं-
यतप्रयोजनशुद्धयेन इस्त एव परिवर्तितो गान्धद्रवमादि कृत-
मिति अत्र-यमाहर्हं जातमिति । इह च व्यवहारमाध्यमोक्तः ।
“तुज्जमानस्स सक्किणं, पक्विसिद्धं च तेण ण । अहन्नोवदमंतं
तु, हृत्थस्स परिवेषणेति ” । तथा तच्च परिवेषकः स्थानाव-
षिचतत्वं संहरति नक्तमाजनाज्जोजनमाजनेषु क्षिपति तच्छाव-
शुद्धीतमिति प्रक्रमः स्तोकोऽयम् । “इह साधारमाणं (परिवेषय-
नित्यर्थः) तु, वृद्धंते जो ण शायमो । वृत्तेज्जा चक्षितोत्तचो, कुट्टा
पसा वि एसणत्ति ” तथा यच्च अक्तमास्यके पितृवदिमुक्ते क्षि-
पति तच्छावशुद्धीतमिति । एवं चात्र वृद्ध्याख्या कूरमयसाधननि-
मित्तं कश्चिदादि भाजने विशाखोऽनानन्दे क्षिप्तं ततो भक्तिकेज्ज्यो
दत्तं ततो नक्तशेषं यज्यः पितरंके प्रकाशमुक्ते क्षिपति दद्यात्
परिवेषयतीति वा प्रकारमुक्ते जाजने तत्तृतीयमवशुद्धीतम् ।
स्तोकोऽयम् । “सुखसेसं तु णं नृथो, नृथेत्ती पितरोदये । संवृत्ती
च भनस्स, आसर्मांसं पएसयत्ति ॥ १ ॥, ननु आस्ये मुखे य-
त्प्रक्षिप्यतीति मुखेऽप्येवं सति किं पितृवदिमुक्ते इति व्याख्यात
इत्युच्यते अस्य प्रक्षेपव्याख्यानमुक्तमिति ज्ञेयत्वाच्चावदिति ।
आह च । “पक्वेष्वप ज्जुग्घा आपसां कुमुदहारेणुत्ति ” स्था०
३ पा० ॥

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

भोगाह-अवगाह-त्रि० अय-गाह-क्त । आक्षिप्ते, । स्था० १० पा० ।
अवस्थिते, स्था० १ पा० । व्यवस्थिते, आ० प्र० प्र० व्याप्ते, पा०
१६ अ० । स्थिते, आवा० २ भु० । निम्नते, स्था० ४ पा० ।

अवगाहना औषाधिकः प्रत्ययः । प्रथ० १ पा० । औषाधिकारो
शरीरे, सम० ।

- (१) अवगाहनाया भेदाः ।
- (२) औषाधिकशरीरावगाहनामानम् ।
- (३) वृद्ध्यादीनामौषाधिकारिकावगाहनामानम् ।
- (४) श्लिष्टचतुरिग्नियाणामौषाधिकारिकावगाहना ।
- (५) तिर्यक्पक्षेन्द्रियादौषाधिकशरीरावगाहना ।
- (६) मनुष्यपक्षेन्द्रियादौषाधिकशरीरावगाहना ।
- (७) वैकियशरीरस्यावगाहनामानम् ।
- (८) वृद्ध्यादीनां वैकियशरीरावगाहना ।
- (९) पक्षेन्द्रियतिर्यक् वैकियशरीरावगाहनामानम् ।
- (१०) असुरकुमारदीनां वैकियशरीरावगाहना ।
- (११) आहारिकाशरीरस्यावगाहनामानम् ।
- (१२) तैजसशरीरस्यावगाहनामानम् ।
- (१३) तिगोदजीवस्यावगाहनामानम् ।
- (१४) एकच एक एव धर्मोस्तिकायादिप्रदेशावगाहः ।
- (१५) धर्मोस्तिकायादिप्रदेशावगाहस्य विन्ता ।

(१) अवगाहनायाः भेदास्तद्वशात्

चञ्चिद्वा भोगाहणा पक्षता तं जहा द्व्यभोगाहणा ले-
तोगाहणा कालंगाहणा भावोगाहणा ॥

अवगाहन्ते आसते यस्यामभ्ययन्ति वा यां जीवाः साऽवगा-
हना शरीरं द्रव्यतोऽवगाहना द्रव्यावगाहना । एवं सर्वत्र । तत्र
द्रव्यतोऽन्तर्द्रव्या क्षेत्रतोऽसंख्येयप्रदेशावगाहना । कालतोऽसं-
ख्येयसमयविधित्वा भावतोऽव्ययान्तशुण्णैः । अवशा अ-
वगाहना विभक्तितद्रव्यस्याधारभूता आकाशप्रदेशास्तत्र द्र-
व्याणामवगाहना द्रव्यावगाहना । क्षेत्रभावगाहना क्षेत्राव-
गाहना । कालस्यावगाहना समयक्षेत्रलक्षणा कालावगाहना ।
भाववर्ता द्रव्याणामवगाहना भावावगाहना भावभावाध्या-
दिति । आभयलुमात्रं वा अवगाहना । तत्र द्रव्यस्य पर्यायर-
वगाहना अयं द्रव्यावगाहना । एवं क्षेत्रस्य कालस्य भावानां
द्रव्येणैति अन्यथा कोपयुज्य व्याख्येयमिति स्था० ४ पा० ।

नवविधा जीवोवगाहना पक्षता तं जहा पुढविकाइय-
भोगाहणा आउकाइय जाव वणम्मइकाइयभोगाहणा
वेदियोगाहणा तेदियोगाहणा चउरंदियोगाहणा एवं-
दिपोगाहणा ॥ स्था० ७ पा० ।

(२) सामान्यत औषाधिकशरीरावगाहनामानम् ।

औरालियमरीस्स णं जंते ! के महालिया सरीरोगा-
हणा पक्षता ? गोपमा । जहणेणं अंशुलस्स अमंसेज्जइयानं
उकासेणं मातिरंणं जियणसहस्सं । एग्गिदियउरालिय-
स्म वि एवं चेव जहा ओहियस्स ॥

औषाधिकस्य उच्यतेऽवगाहना अङ्गुलासंख्येयभागा स
कोट्यधिकप्रथमसमये वृथिषीकायिकादीनां वाऽवसातव्या । उ-
क्तार्थः सातिरंके योजनसहस्रमेवा लघुलघुसमुद्रगोरीयधिषु
पक्षमावाधित्युक्तव्यवसातव्या । अत्र्यवैतावत औषाधिकशरी-
रस्यासंभवात् । एवमेकेन्द्रियसुखेऽपि तथा चाह । “एग्गि-
उरालियस्स एवं चेव जहा ओहियस्स इति ” प्रका० ३१ पद

(३) औदारिकपृथिव्यादीनामवगाहनामानम् ।

पुढविकाशपद्मिदियभोराखियसरीरस्स णं भंते ! के महाक्षिया पुच्छा । गोयमा ! जह्मेण वि उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्झभागं एवं अपज्जत्तयाणं वि पज्जत्तयाणं वि । एवं सुदुभायं पज्जत्तापज्जत्ताणं वायराण पज्जत्ताप-
ज्जत्ताणं वि । एवं एसो एखवेओ जहा पुढविकाशयाणं तथा आउकाशयाणं वि । तेउकाशयाणं वि बाउकशयाणं वि । बाणस्सकाशयभोराखियमरीरस्स णं जंते ! के महाक्षिया सरीरोगाहणा पप्पत्ता ? गोयमा ! जह्मेणं अंगुलस्स असंखेज्झभागं उक्कोसेणं सातिरेणं जोयसः हस्सं । अपज्जत्ताणं जह्मेण वि उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्झभागं । पज्जत्ताणं जह्मेणं अंगुलस्स असंखेज्झभागं । उक्कोसेणं सातिरेणं जोयससहस्सं । बादराणं जह्मेणं अंगुलस्स असंखेज्झभागं उक्कोसेणं जोयससहस्सं सातिरेणं । पज्जत्ताणं वि एवं चेव । अपज्जत्ताणं जह्मेण वि उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्झभागं । सुदुभायं पज्जत्तापज्जत्ताणं य तिएह वि जह्मेण वि उक्कोसेण वि अंगुलस्स असंखेज्झभागं ।

पृथिव्यनेजोवायूनां सूक्ष्माणां बादराणां प्रत्येकं पर्याप्तानामपरा-
सानां औदारिकशरीरस्य जघन्यत उत्कर्षवन्महाभोगाहना ऋणुहा-
संख्येयजागः । प्रत्येकं च नव सूत्राणि तेषामौघिकसूत्रमौघिकप-
थोत्सुत्रम् । तथा सूक्ष्मसूत्रं सूक्ष्मापर्याप्तकसूत्रं सूक्ष्मपर्याप्तकसू-
त्रमेव भाररेडियं सूत्रविकसिति । एवं वनस्पतिकार्यानामपि च सूत्राणि । नवरमौघिकं वनस्पतिसूत्रं औघिकवनस्पतिकार्याप्तकसू-
त्रं बादरसूत्रं बादरपर्याप्तसूत्रं जघन्यतोऽङ्गुलसंख्येयभाग उत्कर्ष-
तः सातिरेणं योजनसहस्रं तथा पथनालापथिहृत्पथं वेदितव्यम् ।
शेषेषु तु जघन्यत उत्कर्षतो बाण्डुहासंख्येयजागः ॥

(४) द्वित्रिचतुर्विन्द्वयीदारिकाणामवगाहनामानम् ।

वे इंदियभोराखियसरीरस्स णं भंते ! के महाक्षिया सरीरो-
गाहणा पप्पत्ता ? गोयमा ! जह्मेणं अंगुलस्स असंखेज्झ-
भागं उक्कोसेणं बारसजोयसां । एवं सच्चय वि अपज्ज-
त्तयाणं अंगुलस्स असंखेज्झभागं जह्मेणं वि उक्कोसेणं वि पज्जत्ताणं । जह्मे अंगोराखियस्स ओहियस्स । एवं तेहं-
दियाणं तिथिं गाठयाई । चवरंदियाणं चचारिगाठयाई ।

द्वित्रिचतुर्विन्द्वयीप्रत्येकं त्रीणि च सूत्राणि तद्यथा औघिकसू-
त्रं पर्याप्तसूत्रमपथोत्सुत्रं च । तमौघिकसूत्रं पर्याप्तसूत्रं च द्विन्द्विया
णामुत्कर्षतो द्वारदा योजनानि । त्रीन्द्वियाणां त्रीणि गम्युतानि ।
चतुर्विन्द्वियाणां चत्वारि गम्युतानि । अपथोत्सूत्रं तु जघन्यत
उत्कर्षतः बाण्डुहासंख्येयभागः ॥

(५) त्रिचतुर्विन्द्वयीदारिकशरीरावगाहनामानम् ॥

पथिदियतिरिक्तजोयियाणं उक्कोसेणं जोयससहस्सं । एवं सम्मुच्छिमाणं । गन्जवर्कतियाणं वि ३ । एवं चेव
एवओ जेदो भाथियन्दो । एवं जहायराणं वि जोयस-
हस्सं एवओ जेदो । यलयराणं वि एवओ जेदो उक्कोसेणं

उगाठयाई । पज्जत्ताणं वि एवं चेव ३ । सम्मुच्छिमाणं
पज्जत्ताणं य उक्कोसेणं गाठयपुहत्तं ३ । गन्जवर्कतियाणं
उक्कोसेणं जगाठयाई । पज्जत्ताणं य ओहियचउपपयपज्जत्तय-
गन्जवर्कतियपज्जत्तयाणं य उक्कोसेणं क गाठयाई सम्मुच्छि-
माणं पज्जत्ताणं गाठयपुहत्तं उक्कोसेणं एवं, उरपरिसप्पाणं
वि । ओहियगन्जवर्कतियपज्जत्तयाणं जायससहस्सं ।
सम्मुच्छिमाणं जोयणपुहत्तं ज्ञयपरिसप्पाणं ओहियगन्ज-
वर्कतियाणं वि उक्कोसेणं गाठयपुहत्तं, सम्मुच्छिमाणं य धणु-
पुहत्तं, लहरयाणं ओहियगन्जवर्कतियाणं सम्मुच्छिमाणं य
तिह्व वि उक्कोसेणं धणुपुहत्तं । इमाओ संगहणिगाहाओ
जोयससहस्सज्झगाठयाई, ततो य जोयससहस्सं । गाठयपु-
हत्तं ज्ञयपरि-पणुहत्तं पुहत्तं च पक्खीधु । १ । जोयसस-
सगाठय-पुहत्तं १तो य जोयसपुहत्तं । होहं यधुपुहत्तं,
सम्मुच्छिमे होति उष्णं ॥

तथा सामान्यतस्तिर्यक्पञ्चैन्द्वियाणां जलचरानां सामान्यतः
स्थलचराणां चतुष्पदानामुरपरिसर्पणां तुजपरिसर्पणां क-
चरवञ्चैन्द्रियतिर्यक् च प्रत्येकं नव सूत्राणि । तद्यथा त्रीणि
क्षिपिकाणि । त्रीणि संसृष्टिजमयिचयाणि । त्रीणि गम्युत्काश-
कविचयाणि । तत्रापयानेषु स्थानेषु सर्वेष्वपि जघन्यत उत्कर्-
षतो बाण्डुहासंख्येयजागः । शेषेषु तु स्थानेषु जघन्यतोऽङ्गुलसं-
ख्येयजागः । उत्कर्षतः सामान्यतस्तिर्यक्पञ्चैन्द्वियेषु जलचरेषु
चोत्कर्षतो योजनसहस्रं सामान्यतः स्थलचरेषु चतुष्पदस्थ-
लचरेषु गम्युत्काशकान्तिकेषु वद् गम्युतानि संसृष्टिमेतु गम्युत-
पृथक्त्वम् । उरपरिसर्पेष्वाधिकेषु गम्युत्काशकान्तिकेषु च योजन-
सहस्रं संसृष्टिमेतु योजनपृथक्त्वं तुजपरिसर्पेष्वाधिकेषु गम्यु-
त्काशकान्तिकेषु च गम्युतपृथक्त्वम् । संसृष्टिमेतु धनुः स्थानेषु वञ्च-
रेष्वाधिकेषु गम्युत्काशकान्तिकेषु संसृष्टिमेतु च सर्वेषु स्थानेषु धनुः
पृथक्त्वम् । अन्ते संमहागाये (जोयससहस्समित्यादि) गम्यु-
त्काशकानां जलचराणामुत्कर्षतः शरीरावगाहनामानं योजनसह-
स्रं चतुष्पदस्थलचराणां वद् गम्युतानि । उरपरिसर्पेस्थलचरा-
णां वद् गम्युतानि । उरपरिसर्पेस्थलचराणां योजनसहस्रं
तुजपरिसर्पेस्थलचराणां गम्युतपृथक्त्वं पक्षिणां धनुः पृथक्त्वम् ।
तथा संसृष्टिमानां जलचराणामुत्कर्षतः शरीरावगाहनायाः प्र-
माणं योजनसहस्रं चतुष्पदस्थलचराणां गम्युतपृथक्त्वं, पक्षिणां
धनुःपृथक्त्वम् । तथा संसृष्टिमानां जलचराणामुत्कर्षतः
शरीरावगाहनायाः प्रमाणं योजनसहस्रं चतुष्पदस्थलचराणां
गम्युतपृथक्त्वम्, पक्षिणां धनुःपृथक्त्वमुरपरिसर्पेस्थलचराणां
योजनपृथक्त्वं, तुजपरिसर्पेस्थलचराणां च धनुःपृथक्त्वमिति ।
उक्तं त्रिचतुर्विन्द्वयीदारिकशरीरावगाहनामानम् ।

(६) इदानीं मनुष्यपञ्चैन्द्वियदारिकशरीरावगाहनामानम् ।

माणस्सोराखियसरीरस्स णं जंते ! के महाक्षिया सरीरो-
गाहणा पप्पत्ता ? गोयमा ! जह्मेणं अंगुलस्स असंखे-
ज्झभागं उक्कोसेणं तिथिं गाठयाई । अपज्जत्ताणं जह्मे-
ण वि उक्कोसेणं वि अंगुलस्स असंखेज्झभागं । सम्मु-
च्छिमाणं जह्मेण वि उक्कोसेणं वि अंगुलस्स असंखेज्झ-

इभार्गं । गम्भवर्कतियाणं पञ्जात्ताय य जह्मेणं अंगुलस्स असंसेज्जइभागं । उक्कोसेणं तिण्णि गाभुयाइं ॥

कारणम् । नवरं भाणि गमूतानि देवकुर्वाण्येकैवा तदेवमौदारिकशरीरस्य विधयः संस्थापानि प्रमाणाणि चोक्तानि ।

(७) संप्रति वैकियशरीरस्योपग्राहनात्मकमाह ।

वेउब्बियसरीरस्स णं भेंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पञ्चात्ता ? गोयमा ! जह्मेणं अंगुलस्स असंसेज्जइभागं उक्कोसेणं सातिरेणं जोयणसयसहस्सं । बाउक्काइयएणिदि-यवेउब्बियसरीरस्स णं भेंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पञ्चात्ता ? गोयमा ! जह्मेणं अंगुलस्स असंसेज्जइभागं उक्कोसेणं वि अंगुलस्स असंसेज्जइभागं । ऐरइयपं-विदिपवेउब्बियसरीरस्स णं भेंते ! के महालिया सरीरोगाहणा पञ्चात्ता ? गोयमा ! उविह्वा पञ्चात्ता तं जहा जवधारणिज्जा या उच्चरवेउब्बिया या । तत्थ णं जा सा जवधारणिज्जा सा जह्मेणं अंगुलस्स असंसेज्जइभागं उक्कोसेणं पंच धणुसयाइं । तत्थ णं जा सा उत्तरवेउब्बिया सा जह्मेणं अंगुलस्स संसेज्जइभागं उक्कोसेणं धनुस्सहस्सं ।

(वेउब्बियसरीरस्स णमित्यादि) जन्मन्त्योऽङ्गुलसंस्थेयभागं नैरधिकोत्तरीं भवधारणीयस्यापयोत्साकस्यायां वातकायस्य वा उत्कर्षतः सातिरेकं योजनशतसहस्रं देवानामुत्तरवैकियस्य मनुष्याणां वा (एणिदिपवेउब्बियसरीरस्स णमित्यादि) अत्र एकैन्द्रियो वातकायोऽप्यस्य वैकियस्यसंज्ञात् । तस्य जन्मन्त्यस्य हस्तेनोत्तरीं बाउक्काइयानामानङ्गुलसंस्थेयभागप्रमाणमेतान्त्वमभाणं विष्णुर्वायामेव तस्य शक्तिस्तत्वात् । सामान्यनैरधिक-सूत्रे जवधारणीया मयो धार्यते यथा सा प्रवधारणीया रुद्रहस्तमिति वचनात्करणे अनीयप्रत्ययः । उत्कर्षतः पञ्च धनुःशतानि उत्तरवैकियधनुःसहस्रं सप्तमनरकयुष्टियपेक्षया अन्येनात्मनो भवधारणीयायां उत्तरवैकियायां वा शरीरावगाहनाया अप्राप्यमाणत्वात् ।

(८) संप्रति पृथिव्यादीनां वैकियशरीरावगाहनात्मकमाह ।

रयाणप्यज्ज पुदिण्णेर याणं के माःलिया सरीरोगाहणा पञ्चात्ता ? गोयमा ! उविह्वा पञ्चात्ता तं जहा जवधारणिज्जा य उत्तरवेउब्बि । य तत्थ णं जा भवधारणिज्जा सा जह्मेणं अंगुलस्स असंसेज्जइभागं उक्कोसेणं सत्तधणुं तिणि रयाणीओ छव अंगुलः । तत्थ णं जा सा उत्तरवेउब्बिया सा जह्मेणं अंगुलस्स संसेज्जइभागं उक्कोसेणं पञ्चसधणुं अह्माइज्जाओ रयाणीओ । तत्थ णं जा सा उत्तरवेउब्बिया सा जह्मेणं अंगुलस्स संसेज्जइभागं उक्कोसेणं एकतीसं धणुं एका य रयाणं । बाउयपमाए पुच्छा, जवधारणिज्जा एकतीसधणुं एका य रयाणं । उत्तरवेउब्बिया उवट्ठिपणुं दोषि य रयाणीओ । पंकप्प-भाए पुच्छा, भवधारणिज्जा वावट्ठिपणुं दोषि य रयाणी-

ओ । उत्तरवेउब्बिया पणवीसं धणुसत्तं । धूमपप्पाए ज-वधारणिज्जा पणवीसं धणुसत्तं । उत्तरवेउब्बिया अह्मा-इज्जाइ धणुसयाइं । तमाए जवधारणिज्जा अह्माइज्जाइ धणुसयाइं । उत्तरवेउब्बिया पंचधणुसयाइं । अहसत्तमाए भवधारणिज्जा पंचधणुसयाइं । उत्तरवेउब्बिया धणुसहस्सं । एयं उक्कोसेणं जह्मेणं भवधारणिज्जा अंगुलस्स असं-सेज्जइभागं । उत्तरवेउब्बिया अंगुलस्स संसेज्जइभागं ॥

अङ्गुलसंस्थेयभागप्रमाणता प्रथमोत्पत्तिकाले वेदितव्या । उत्कर्षतः सप्त धर्मुषि त्रयो हस्ताः पदं चाङ्गुलानि पर्याप्तवस्त्राया-मिदं चोत्कर्षतः शरीरावगाहनात्मानं त्रयोदशे प्रस्तटे षष्ठ्यं शेषेषु त्वर्ककृतनेषु प्रस्तटेषु स्तोके स्तोकात्तरम् । तत्रैव रत्नप्र-माणाः प्रथमं प्रस्तटे त्रयो हस्ता उत्कर्षतः शरीरप्रमाणम् द्वितीये प्रस्तटे चतुरेकेभ्यो हस्तः साक्षाङ्गुलानि । तृतीये प्र-स्तटे धनुरेकं त्रयो हस्ताः सप्तदशाङ्गुलानि । चतुर्थे द्वे धनुषो द्वौ हस्तौ साधेमेकमङ्गुलम् । पञ्चमे त्रिणि धर्मुषि दशाङ्गुला-नि । षष्ठे त्रिणि धर्मुषि द्वौ हस्तौ साधेन्यष्टादशाङ्गुलानि । स-प्तमे चत्वारि धर्मुषि त्रयो हस्ताः साधेन्येकादशाङ्गुलानि । न-वमे पञ्च धर्मुषि एको हस्तो विंशतिरङ्गुलानि । दशमे षट् धर्मुषि साधेन्ये चत्वारिङ्गुलानि । एकादशे षट् धर्मुषि द्वौ हस्तौ त्रयोदशाङ्गुलानि । द्वादशे सप्त धर्मुषि साधेन्येक-विंशतिरङ्गुलानि । त्रयोदशे सप्त धर्मुषि त्रयो हस्ताः षट् परि-ण्यङ्गुलानि । एष चाद्यं तात्पर्याः । प्रथमे प्रस्तटे पञ्चदशे राव-गाहनापरिमाणं त्रयो हस्ता इति तस्योपरि प्रस्तटेकेण सा-क्षांति षट् पञ्चदशाङ्गुलानि प्रक्षिप्यन्ते ततो यथोक्तं प्रस्तटेषु शरीरावगाहनापरिमाणं ज्ञायते । उक्तं च । “रयणाय पदमपयरे, हत्यनिगदेहहवस्त्रमपिञ्चो । उप्यमंगुलसङ्घा, पुरे पयरे हवइ वुद्धि ।” (तत्थ णं जा सा उत्तरवेउब्बिया इत्यादि) जन्मन्त्योऽङ्गुलसंस्थेयभागं प्रथमप्रसंगेऽपि तस्या अङ्गुलसंस्थे-यभागप्रमाणाया एव ज्ञातात् । न त्वसंस्थेयभागप्रमाणा । ना-ह च । संप्रतिमूलटीकाकारो हरिजद्रसूत्रिः-उत्तरवैकिया ता-तथाविचप्रयत्नज्ञावादायसमये अङ्गुलसंस्थेयभागमात्रे च उ-त्कर्षतः पञ्चदशधर्मुषि अर्धतृतीयहस्ता इहं च उत्तरवैकि-यशरीरावगाहनापरिमाणं त्रयोदशे प्रस्तटेऽवसानत्वं शेषेषु प्रस्तटेषु प्रागुक्तं भवधारणीयमात्रपेक्षया विगुणं प्रत्येतत्परम् । शार्करप्रमाणं जवधारणाया उत्कर्षतः पञ्चदशधर्मुषि अर्धतृती-यहस्ता इहं चोत्कर्षतः जवधारणीयावगाहना परिमाणमेकाद-शे प्रस्तटेऽवसानव्यम् । शेषेषु प्रस्तटेष्विहं शार्करायाः प्रथमे प्रस्तटे सप्त धर्मुषि त्रयो हस्ताः षट् चाङ्गुलानि । द्वितीये प्रस्तटे-ऽष्टौ धर्मुषि द्वौ हस्तौ नव चाङ्गुलानि । तृतीये नव धर्मुषि एका-दहस्तौ द्वादशाङ्गुलानि । चतुर्थे दश धर्मुषि पञ्चदशाङ्गुलानि । पञ्चमे दश धर्मुषि त्रयो हस्ताः अष्टादश अङ्गुलानि । षष्ठे एका-दश धर्मुषि द्वौ हस्तावेकाविंशतिरङ्गुलानि । सप्तमे द्वादश धर्मुषि द्वौ हस्तौ । अष्टमे त्रयोदश धर्मुषि एको हस्तत्रिणि अङ्गुलानि । नवमे चतुर्दश धर्मुषि षट् चाङ्गुलानि । दशमे चतुर्दश धर्मुषि त्रयो हस्ता नव चाङ्गुलानि । एकादशे न्यूनेकमेव परिमाणम् । अत्रापी-दं तात्पर्यम् । प्रथमे प्रस्तटे त्वपरिमाणमुक्तं तस्योपरि प्रथमे

प्रस्तटे क्रमेण त्रयो हस्तास्त्रीणि चाङ्गुष्ठानि प्रक्षेप्तव्यानि । ततो यथोक्तं प्रस्तटे परिमाणं जयति । “सो जेव य बीयाय, पदमे पयरम्मि होइ उस्सेहो । हस्तधितिं तिथि अंगुष्ठ-पयरे पयरे य बुद्धीभो ॥ १ ॥ पञ्चाशत्समे पयरे, पञ्चरस पञ्चस्रि वृत्तिण रयणी-भ्यो । वास्तव्यअंगुष्ठार्धं, र्हेदपरमाणं तु पयरेयं ॥ २ ॥” गार्वाह-यस्यापीयमङ्गरामनिका य एव प्रथमपृथिव्यास्त्वयादशे प्रस्तटे उत्कर्षत उल्लेखो ज्ञातः सप्त धनूयि त्रयो हस्ताः पद चाङ्गु-स्तानीति स एव द्वितीयस्यां शर्करप्रजायां पृथिव्यां प्रथमे प्रस्तटे वरसेधो जयति ज्ञातव्यः । ततः प्रतरे प्रतरे वृद्धिरवलेया । त्रयो हस्ता-स्त्रीणि चाङ्गुष्ठानि । तथा च सत्येकादशे प्रस्तटे उत्कर्षतो जव-धारणीयशरीरपरिमाणमाधाति । पञ्चदश धनूयि द्वौ हस्तौ द्वा-दशाङ्गुस्तानीति । उत्तरवैकित्योक्तपरिमाणमाह । एकविंशति-धनूयि द्वौ हस्तौ । इदं च एकादशे प्रस्तटे वेदितव्यम् । शेषेषु तु प्रस्तटेषु स्वस्वधारणीयापेक्षया द्विगुणमवसेयम् । तथा तृ-तीयस्यां बालुकप्रमायां पृथिव्यामुत्कर्षतो अवधारणीया । एक-विंशति धनूयि एको हस्त एतच्च नवमप्रस्तटप्रभित्यक्तो-मवसेयम् । शेषेषु प्रस्तटेष्वेवम् । तत्र प्रथमप्रस्तटे अवधारणीया पञ्चदश धनूयि द्वौ हस्तौ द्वादशाङ्गुष्ठानि । द्वितीये प्रस्तटे सप्त धनूयि द्वौ हस्तौ साधोनि सप्तङ्गुष्ठानि । तृतीये एकोनविंशति-धनूयि द्वौ हस्तौ त्रीण्यङ्गुष्ठानि । चतुर्थे एकाविंशतिधनूयि एको हस्तः साधोनि द्वाविंशतिरङ्गुष्ठानि । पञ्चमे त्रयोविंशतिधनूयि एको हस्तोऽष्टादश चाङ्गुष्ठानि । षष्ठे पञ्चविंशति धनूयि प-दः सप्तः साधोनि त्रयोदशाङ्गुष्ठानि । सप्तमे सप्तविंशतिधनूयि एको हस्तो नव चाङ्गुष्ठानि । अष्टमे एकोनविंशतिधनूयि एको हस्तः साधोनि कर्णयङ्गुष्ठानि । नवमे यथोक्तं परिमाणम् । अत्रापि चार्थं भावार्थः । प्रथमप्रस्तटेऽपि धारिर्मणुक्तं तत्तस्योपरि प्र-स्तटे प्रस्तटे सप्त हस्ताः साधोनि च एकोनविंशतिरङ्गुष्ठानि क्रमेण प्रक्षेप्तव्यानि । ततो यथोक्तं प्रस्तटे परिमाणं भवति । उक्तं च । “सो जेव य तस्याय, पदमे पयरम्मि होइ उस्सेहो । मत्तरयणीं अंगुष्ठं, जणगीसं सङ्गुष्ठं य ॥ १ ॥ पयरे पयरे य तहा, नवमे पयरम्मि होइ उस्सेहो । धणुमाणि एगतीसं, एका-रयणी य नायवहा ॥ २ ॥” अस्यापि गार्वाहयस्येयमङ्गरामनिका य एव द्वितीयस्यां शर्करप्रजायां पृथिव्याः प्रथमे प्रस्तटे उल्ले-खो जयति ततः प्रतरे प्रतरे वृद्धिरवलेया । रूप हस्ताः सा-धोनि वैकोनविंशतिरङ्गुष्ठानि । तथा च सति नवमे प्रस्तटे य-थोक्तं जवधारणीयावादानामात्रं भवति । एकविंशतिधनूयि एको हस्त इति । उत्तरवैकित्योक्तपरिमाणमाह । चाप/ध्रिधनूयि द्वौ हस्तः पनञ्च नवमप्रस्तटापेक्षमवसेयम् । शेषेषु तु प्रस्तटेषु निजनिजमवधारणीयप्रमाणपेक्षया । त्रयोपु तु प्रस्तटेषु पञ्चप्रमायाः पृथिव्याः उत्कर्षतो जवधारणीया द्वापृथिधनूयि द्वौ हस्तौ इदं च सप्तमे प्रस्तटे प्रत्येयं शेषेषु तु प्रस्तटेष्वेव पञ्च-मायां प्रथमे प्रस्तटे एकाविंशतिधनूयि एको हस्तः । द्वितीये पदत्रिंशत् धनूयि एको हस्तः विंशतिरङ्गुष्ठानि । तृतीये एकव्यारिश्चतुर्धनूयि द्वौ हस्तौ चौराङ्गुष्ठानि । चतुर्थे पदचत्वारिंशत्धनूयि त्रयो हस्ता द्वादशाङ्गुष्ठानि । पञ्चमे द्विपञ्चाशत् धनूयि अष्टाङ्गुष्ठानि । षष्ठे सप्तपञ्चाशत् धनूयि एको हस्तः चत्वार्यङ्गुष्ठानि । सप्तमे यथोक्तं परिमाणमत्रापि चैव भावार्थः । प्रथम प्रस्तटे यत्परि-

माणमुक्तं तस्योपरि प्रस्तटे प्रस्तटे क्रमेण पञ्च धनूयि विंशति-रङ्गुष्ठानित्येवैकया वृद्धिरयमन्तव्या । ततः पृथमे प्रस्तटे सूत्रा-कपरिमाणं भवति । उक्तं च । “सो जेव चउत्थीय, पदमे पय-रम्मि होइ उस्सेहो । पंचचत्तुवीस अंगुष्ठं, पयरे पयरे य बुद्धी य ॥ १ ॥ जो सप्तमप पयरे, नेरयणां तु होइ उस्सेहो ॥ गार्वाहयस्या-र्धं, रोक्षि य रयणी य बोधव्या ॥ २ ॥” अस्यापि गार्वाहयस्याङ्गरा-मनिका प्राग्भावातीया । उत्तरवैकित्योक्तपरिमाणं पञ्चविंश-तिधनूयि तत्र सप्तमे प्रस्तटे । शेषेषु तु प्रस्तटेषु स्वस्वभव-धारणीयापेक्षया द्विगुणमिति । पञ्चदश्यां धूमप्रजायां पृथिव्यां जवधारणीयोत्कर्षतः पञ्चविंशतिधनूयि तत्र पञ्चमं प्रस्तट-प्रभित्यक्तमवसेयम् । शेषेषु प्रस्तटेष्वेवम् । प्रथमे प्रस्तटे चाप-धिधनूयि द्वौ हस्तौ । द्वितीयेऽष्टसतिधनूयि एका विंशतिः । तृतीये त्रिंशति धनूयि त्रयो हस्ताः । चतुर्थे नवोत्तरं धनूयि सप्त एको हस्त एका च विंशतिः । पञ्चमे सूत्रोक्तपरिमाणम् । अत्रापि चार्थं तात्पर्यार्थः । पञ्चममे प्रस्तटे परिमाणमुक्तं तदुपरि प्रस्तटे प्रस्तटे क्रमेण पञ्चदश धनूयि सार्धेऽष्टद्विंशतिधनूयि प्रक्षेप्तव्यानि । तथा च सति यथोक्तं पञ्चमे प्रस्तटे परिमाणं भ-वति । उक्तं च । “सो जेव य पंचमीय, पदमे पयरम्मि होइ उस्सेहो । पञ्चरसपण्ण दो हाय, सङ्गुपयरेषु बुद्धी य ॥ १ ॥ तह पंचमप पयरे, उस्सेहो धणुसत्तं तु पणवीसं ॥” अस्याः साध-गार्वाहाः अङ्गरामनिका प्राग्भावा कर्तव्या । उत्तरवैकित्योक्तपरि-माणमर्धतृतीयानि धनूयि त्रयोऽनानि । एतामे च प्रथमे प्रस्तटे वेदि-तव्यानि । शेषेषु प्रस्तटेषु स्वस्वभवधारणीया पञ्चविंशति । च-ष्ठ्यां तप्तप्रजायां पृथिव्यामुत्कर्षतो अवधारणीया । अर्धतृतीया-नि धनूयि सप्तानि । तानि च तृतीये प्रस्तटे प्रत्येतव्यानि । प्रथमे तु प्रस्तटे पञ्चविंशतिधनूयि सप्त, द्वितीये सप्तसप्तद्विधनूयि चर्धं धनूयि सप्त, तृतीये तु सूत्रोक्तमेव परिमाणं जयति । उक्तं च । “सो जेव य उट्ठीय, पदमे पयरम्मि होइ उस्सेहो । गार्वाहय-स्यसङ्ग, पयरे पयरे य बुद्धी य ॥ १ ॥ उट्ठीय तस्यपयरे, जो सप्त-पञ्चासया होति ॥” अस्याप्युत्तरार्धपूर्विकाया गार्वाहा अङ्गराम-निका प्राग्भावा कर्तव्या । उत्तरवैकित्योक्तपरिमाणं पञ्च धनू-यि तानि च तृतीये प्रस्तटे वेदितव्यानि । गार्वायोस्तु द्वयोः प्रस्तटेऽपि स्वस्वजवधारणीयापेक्षया द्विगुणमवसेयम् । अ-थ सप्तम्यां तु पृथिव्यां जवधारणीया उत्कर्षतः पञ्चधनूयि सप्ता-नि उत्तरवैकित्यधनूयि सप्तद्वयं सर्वत्र अवधारणीया अद्यन्तोऽङ्गु-ष्ठानि सप्तसप्तद्विधनूयि सप्तपञ्चाशत्परिमाणमाह ।

(६) पञ्चैन्द्रियतिरङ्गं वैकित्यशरीरावगाहनामानम् ।

तिरिक्त्तजोषियपंचिदियेवउज्जियसरीरिस्स णं जंते । के महालिया सरीरोगाहणा पसत्ता । गोयमा । जहुभेणं अंगु-लस्स संसेज्जइज्जागं । उक्कोभेणं जोयणसतपुहणं ॥

तिरिक्त्तपञ्चेन्द्रियस्य वैकित्यशरीरावगाहना उत्कर्षतो योजन-शतपृथक्च तत् ऊर्ध्वकरणशकेरभावात् । मनुष्याणां यथा-मनुस्सपंचिदियेवउज्जियसरीरिस्स णं जंते । के महालिया सरीरोगाहणा पसत्ता । गोयमा । जहुभेणं अंगुलस्स सं-सेज्जइज्जागं । उक्कोभेणं सातिरेकं जोयणसतपुहणं ॥

मनुष्याणां सातिरेकं योजनशतसहस्रं, किण्वकुमारमश्रुतीनां तथा अवगाह । अद्यन्ता दृग्भेयपृथक्कुलसंस्थेयभागप्रमाणा । न स्वसंस्थेयभागप्रमाणा । तथा रूपयज्ज्ञातं भवति ।

(१०) असुरकुमारादीनां वैकियशरीरावगाहनामानय ।
 असुरकुमारं भवणवासिदेवपिंदियवेउज्ज्वय ररस्स
 णं भवे ! के महासिया सररीोगाहणा पल्लता ? गायमा !
 असुरकुमाराणं देवाणं डुविहा सररीोगाहणा पल्लता तं
 जहा जवधारिणज्जा य उत्तरवेउज्ज्वया य । तत्थ एं जा
 सा जवधारिणज्जा सा जह्खेणं अंगुलस्स असंस्खेज्ज-
 जाः उकोसेणं सत्त रयणीओ । तत्थ एं जा सा उत्तर-
 वेउज्ज्वया सा जह्खेणं अंगुलस्स संस्खेज्जजाणं उ-
 कोसेणं जोयणसवसहस्सं । एवं जाव वी यकुमारा । एवं
 ओहिदियाण वाणयंतराणं । एवं जोइसियाण वि सोहम्म-
 साणगेदेवाणं एवं वेव उत्तरेवेउज्ज्वय जाव अचुओ कणो ।
 नवरं सणंकुमारयवधारिणज्जा जह्खेणं अंगुलस्स असं-
 स्खेज्जजाणं उकोसेणं उ रयणीओ । एवं माहिंदि विवंज-
 होयसंगेमुसु पंच रयणीओ महासुकुतहस्सारेसु चचारि रय-
 णीओ । आणयपाणयआरणअचुए ५ ति, अरयणीओ गे-
 विज्जकण्पातीतंमाणि य देवपिंदियवेउज्ज्वयसरररस्स
 एं जंते ! के महासिया सररीोगाहणा पल्लता ? गायमा !
 गेविज्जगेदेवाणं ५ गता जवधारिणज्जा सररीोगाहणा प-
 ल्लता सा जह्खेणं अंगुलस्स असंस्खेज्जजाणं उकोसे-
 णं दो रयणीओ । एवं ३ पुणरोववाइयदेवाण वि नवरं
 १ का रयणं ॥

असुरकुमारादीनां स्तनिकुमारपर्यवसानानां व्यन्तराणां ज्यो-
 तिसकाणां सौधमैशानदेवानां प्रत्येकं जन्मना जन्मधारणीया वै-
 कियशरीरावगाहना अङ्कुशासंख्येयनागप्रमाणा । सा चोप-
 शिसमये द्रव्यम् । उक्तुष्टाः सप्त रत्नयः उक्तवैकिया जन्मना अ-
 ङ्कुशासंख्येयनागमात्रा उक्तुष्टा भोजनशतसहस्रम् (उक्तुष्टा ५ वि-
 या जाव अचुओ कणोसि) उत्तरवैकियासंजयत् । एतच्च प्रागे-
 शोक्तं सप्तव जन्मन्यतोऽङ्कुशासंख्येयनागमात्रा उक्तवैतो योजयल-
 क्कम् । भवधारणीया तु विविधा ततस्तां पृथग्वाह (नवगमित्यादि)
 नवधर्मं जन्मधारणीयां प्रति विधेयः सनत्कुमारो कल्पे जन्मन्यतोऽ-
 ङ्कुशासंख्येयमात्रा उक्तवैतः यद् रत्नयः (एवं माहिंदि वि इति)
 एवमुक्तेन प्रकारेण जन्मन्या उक्तुष्टा च भवधारणीया अष्टेन्द्रक-
 षोडशिव चकल्या । एतच्च सप्तसागरोपमस्थितिकान् देवानधिकृ-
 त्योक्तमवसेयं ब्रूयित्वासागरोपमस्थितिविषयं येषां सनत्कुमारमाहे-
 न्दकपर्यायं सागरोपमस्थितिनी तेषामुक्तवैतो भवधारणीया परि-
 पूर्णसप्तहस्तप्रमाणा येषां त्राणि सागरोपमणि तेषां यद् हस्ता-
 म्भवारश्च हस्तस्यैकादशजागाः । येषां चत्वारि सागरोपमणि
 तेषां यद् हस्ताम्भयो हस्तस्यैकादशजागाः । येषां पञ्चसागरो-
 पमणि तेषां यद् हस्ताः द्वौ च हस्तस्यैकादशजागाः । येषां यद्
 सागरोपमणि तेषां यद् हस्ता एकस्य हस्तस्यैकादशजागाः । ये-
 षां तु परिपूर्णानि सप्तसागरोपमणि स्थितित्तेषां परिपूर्णं
 यद् हस्ता भवधारणीया । उक्तं च " अष्टरिगिनिअसिं, सणं-
 कुमारं तदेव माहिंदि । रयणीओ तं सि, जागवचकाहिंयं देहो । १ ।
 तयो अयरे अयरे, मागो एककभो पदइजाव । सागरसत्तविर्णं,
 रयणीओ तं तणुपमाणं ॥ ३ ॥ " इह जन्मना भवधारणीया सवै-

व्याङ्कुशासंख्येयमागप्रमाणा । सा च प्रतीतेति ताम्रवधार्थोक्त-
 दां प्रतिपादयति । (बंजोगोततेमुसु पंच रयणीओ इति) इह
 यद्यपि ब्रह्मलोकस्थोपरि ज्ञातको न समभेदया सत्परीह शरी-
 रप्रमाणक्षिप्तवामिभिर्दिक् विवचयते द्विकपरमस्य एव हस्तस्य
 बुद्धिततया सन्ध्यामागत्वात् एवमुक्तत्वापि द्विकचतुष्पादिपरि-
 भेदे कारणं वाच्यम् । तत्र ब्रह्मलोकज्ञातकयोदकवैतया जन्मधा-
 रणीयाः पञ्च रत्नयः येषां ज्ञातको चतुर्दशसागरोपस्थिति-
 कान् देवानधिकृत्य प्रतिपादितमवसेयं शेषसागरोपमस्थितिवि-
 षयं येषां ब्रह्मलोके सप्तसागरोपमणि स्थितित्तेषां यद् रत्नयः
 परिपूर्णं जन्मधारणीया । येषामष्टौ सागरोपमणि तेषां पञ्च
 हस्ता यद् हस्तस्यैकादशजागाः । येषां नवसागरोपमणि तेषां
 पञ्च हस्ताः पञ्च हस्तस्यैकादशजागाः । येषां द्वादसा-
 गरोपमणि तेषां पञ्च हस्ताम्भवारश्चैकादशजागाः हस्तस्य ।
 ज्ञातकोऽपि येषां द्वादसागरोपमणि स्थितित्तेषामेतावती ज-
 न्मधारणीयौक्तवैतो येषामैकादशसागरोपमणि ज्ञातकोऽपि
 त्तेषां पञ्च हस्ताम्भयो हस्तस्यैकादशजागाः । येषां द्वादश-
 सागरोपमणि तेषां पञ्च हस्ता द्वौ च हस्तस्यैकादशजागाः ।
 येषां त्रयोदशसागरोपमणि तेषां पञ्च हस्ता एकौ हस्ता
 स्यैकादशजागाः । येषां चतुर्दशसागरोपमणि स्थितित्तेषां
 परिपूर्णं पञ्च हस्ता भवधारणीया (महासुकुतहस्सारेसु च-
 चारि रयणीओ सि) महासुकुतहस्सारेसु चत्वारि रत्नयः उक्तवै-
 तो भवधारणीया । एतच्च सप्तहस्सारेसु द्वादशसागरोपम-
 स्थितिकान् देवानधिकृत्योक्तं द्रष्टव्यम् । शेषसागरोपम-
 स्थितिविषयं । येषां महासुकुते कल्पे चतुर्दशसागरोपमणि स्थिति-
 त्तेषामुक्तवैतो जन्मधारणीया परिपूर्णः पञ्च हस्ताः । येषां
 पञ्चदशसागरोपमणि तेषां चत्वारो हस्ताम्भवारश्च हस्तस्यैका-
 दशजागाः । येषां योद्दशसागरोपमणि तेषां चत्वारो हस्ता द्वौ
 च हस्तस्यैकादशजागाः । येषां सप्तदशसागरोपमणि तेषां च-
 त्वारो हस्ता एकौ हस्तस्यैकादशजागाः । सप्तहस्सारेऽपि येषां स-
 त्दशसागरोपमणि तेषामेतावती जन्मधारणीया । येषां पुनः सप्त-
 हस्सारे परिपूर्णान्यद्वादशसागरोपमणि स्थितित्तेषां परिपूर्णं च-
 त्वारो हस्ता भवधारणीया (भाणयपाणय आरणअचुए ५ ति
 रयणीओ सि) ज्ञातमात्रातत्प्राप्त्युक्तेषु तिष्ठो रत्नय उक्तुष्टा
 जन्मधारणीया । एतच्चचतुष्टे कल्पे दाहिंशतिसागरोपमस्थिति-
 कान् देवानधिकृत्योक्तं द्रष्टव्यं शेषसागरोपमस्थितिविषयं । येषां
 मानतेऽपि कल्पपरिपूर्णानि किञ्चित्सप्तमधिकानि वाऽष्टादशसाग-
 रोपमणि स्थितित्तेषां परिपूर्णं चत्वारो हस्ताः उक्तुष्टा भवधा-
 रणीया । येषां पुनरेकान्विशतिसागरोपमणि तेषां त्रयो हस्ता-
 म्भवारश्च हस्तस्यैकादशजागाः । प्राणतेऽपि कल्पे येषामेकान-
 विशतिसागरोपमणि स्थितित्तेषामेतावती च जन्मधारणीया ।
 येषां पुनः प्राणत कल्पे विशतिसागरोपमणि स्थितित्तेषां त्रयो
 हस्ता द्वौ च हस्तस्यैकादशजागाः । येषामरणेऽपि कल्पे विशा-
 तिसागरोपमणि स्थितित्तेषामेतावती जन्मधारणीया । येषां
 पुनरारणेऽपि कल्पे एकविंशतिसागरोपमणि स्थितित्तेषां
 त्रयो हस्ता एकस्य हस्तस्यैकादशजागा भवधारणीया ।
 अच्युतेऽपि कल्पे येषामेकविंशतिसागरोपमणि स्थितित्ते-
 षामेतावत्येव जन्मधारणीया येषां पुनरच्युते कल्पे द्वाविंशतिसा-
 गरोपमणि स्थितित्तेषामुक्तवैतो भवधारणीया । परिपूर्णं चत्वारो
 हस्ताः " गेविज्जकण्पातीतंमाणि " ज्ञातव्यम् । नवरं उकोसेणं दो

[illegible]

(११) आहारकशरीरस्य।वगादना मानं यथा ।

आहारगसरीरस्स एं भंते ! के महाभिया सरीरोगाहना
पसत्ता ! गोयमा ! जहसेणं देसूणा रयणी उक्कोमेणं पढि-
पुसा रयणी ॥

(जडभेषजं वैस्पृणा श्यणीश्चित्) आहारकरारीरस्य अध्वस्तोऽ-
वगाहना देशामा किञ्चिद्वृत्तारतिर्हस्तः तथाविधप्रयत्नमावप्रा-
रम्भसमयेऽपि तस्या एतादृश्या एषामाधात् । तदेवमुक्तान्याहा-
रकरारीरस्य विधिर्नस्थावगादनामानानि ॥

(१२) तैजसशरीरस्यावगाहनामानमाह ॥

जीवस्स णं भंते ! भारणंतियसमुग्घाएणं समोहयस्स
तेयासरंगस्स के महालिया सररीरोगाहना पप्पत्ता ? स-

रिरूप्याणमिषा विकलेनबाह्वक्षेण । आयामेणं जडभेणं
अंगुलस्स असलेज्जाभागो उक्कोसेणं लोंगताओ लोंगेते ।
एम्मिदियस्स णं भेंते । भार्णेतियस्समुग्गाएणं समोहयस्स
तेया सररीस्स के महालिया सररींगाहाइणा पम्पचा । गोय-
मा ! एवं चेव जाव पुट्टी आउ तेउ वाउ बन्धस्सङ्काइ-
यस्स । वेईदियस्स णं भेंते । भार्णेतियस्समुग्गाएणं समा-
हयस्स तेया सररीस्स के महालिया सररींगाहाइणा पम्प-
चा । गोयमा ! सररीप्याणमिषा विकलेनबाह्वक्षेणं ।
आयामेणं जडभेणं अंगुलस्स असलेज्जाभागं । उक्कोसेणं
तिरियथोगाओ लोंगेतो एवं जाव चउर्रिंदियस्स ॥

[illegible]

किमुक्तं भवति । तिर्यंशोकावधोलोकान्त ऊर्ध्वश्लोकान्तौ वा या-
यता भवति तावत्प्रमाणः इत्यर्थः । कथमेतावत्प्रमाणेति चेदुच्यते
इह शीघ्रिणा एकैन्द्रियेभ्यःपुन्युपपन्ते । एकैन्द्रिकाश्च सकललो-
कस्यापि नस्ततो यदा तिर्यंशोकास्थितौ शीघ्रिणः ऊर्ध्वश्लोकान्ते
अधोलोकान्ते वा एकैन्द्रियतया समुपपन्ते तदा जयति तस्य
भारणान्तिकसमुद्रातसमग्रदृश्यस्य यद्येत प्रमाणा तैजसशरीराव-
गाहना । तिर्यंशोकाग्रहणं च प्रायस्तेषां तिर्यंशोकास्वस्थानमिति
कृतमन्यथा अधोश्लोकैकदेशेऽप्यधोश्लोकात्मिकाग्रमावौ ऊर्ध्वश्लोकैक-
देशेऽपि पादकयनादौ शीघ्रिण्याः सम्भवन्ति इति तद्वैक्याऽ-
तिरिक्तापि तैजसशरीरावगाहना कल्प्या । एवं त्रिचतुरिन्द्रिय-
सुखे आपि जायन्तीये ॥

नेरइयस्स एं जंते । भारणंतियसमुग्याएणं समोहयस्स
तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता । गो-
यमा । सरीरप्पमाणमिच्छा विक्खंजवाहण्णेणं आयामेणं
जहणेणं सातिरेयं जोयणं हस्सं उकोसेणं अहे जाव अ-
हे सत्तमा पुढवी तिरियं जाव सयंनुरमणे ससुहे उहं
जाव पंडगवणे पुक्खरयणीओ पंवेदियतिरिक्खजोणिय-
स्स एं जंते । भारणंतियसमुग्याएणं समोहयस्स तेयासरी-
रस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता । गोयमा ।
जहा वेदियसरीरस्स ॥

नैरधिकसुखे आयामेन जघन्यतो यस्तत्तिरेकं योजनसहस्रमु-
क्तं तदेवं परिजावनीयम् । इह वज्रयासुलादयश्चत्वारः पाताल-
कलशा लक्ष्योपजावगाहयोजनसहस्रपादव्यतिष्कृतास्तेषां
मध्यस्त्रिजगो वायुपरिपुर्णं उपरितनस्त्रिजगो उदकपरिपुर्णं म-
ध्यास्त्रिजगो वायुदकयोस्तस्योपासरणधर्मस्तत्र यदा काश्चित्सी-
मन्तकादिषु नरकान्तेषु वर्तमानो नैरधिकपातालकलशाग्रस्था-
सन्नधर्मी वा स्वायुःक्रयादुदुष्यापातालकलशाकथं योजनसह-
स्रपादुर्ध्वं शिवा पातालकलशामर्थं द्वितीयं तृतीयं वा त्रिजा-
गे मध्यतनयोग्ययते तदा भवति स्नानिरिकयोजनसहस्रमाना नैर-
धिकस्य भारणान्तिकसमुद्रातसमग्रदृश्यस्य जघन्या तैजसशरी-
रावगाहना । उक्तपेक्षो यावत्तत्रः प्रपन्नमूर्तिर्जन्तुः स्यात्तत्र
नूरमणपर्यन्तमूर्ध्वं यावत्परकवने पुष्करिण्यस्तावद् कल्प्या ।
किमुक्तं भवत्यर्थः समग्रपृथिव्या आरज्य तिर्यंशं यावत्स्वयंनूरम-
णपर्यन्त ऊर्ध्वं यावत्परकवने पुष्करिण्यस्तावत्प्रमाणा एताव-
ती न तदा लज्यते यदाऽथः समग्रपृथिवीनारकः स्वयंभूरज-
समुद्रपर्यन्तं मध्यतनयोग्ययते परकवने पुष्करिणीषु खेति ति-
र्यंशपञ्चेन्द्रियस्यार्कपर्यन्तस्तिर्यंश्लोकान्तोऽप्यापि भावना शीघ्रि-
यवन्तस्तस्या तिर्यंशपञ्चेन्द्रियेषूपपादसमवाहः ।

माणस्स एं भंते । भारणंतियसमुग्याएणं समोहय-
स्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता ।
गोयमा । ममयत्तिताओ लोमणे । असुरकुमारस्स णं भं-
ते । भारणंतियसमुग्याएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के
महालिया सरीरोगाहणा पणत्ता । गोयमा । सरीरप्प-
माणमिच्छा विक्खंजवाहण्णेणं आयामेणं जहणेणं अंगुलस्स
अमंखेज्जज्जागं उकोमेणं अहे जाव तच्चाए पुढवीइति-
हो चरिमेते तिरियं जाव सयंनुरमणसमुद्रस्स बाहिरिहो वे-

इत्येते उहं जाव इतीपभारा पुढवी । एवं जाव यणियकु-
मारो बाणमंतरजोइसियसोहस्मीसाणया ए एवं चेव ।
सणंकुमारदेवस्स णं भंते । भारणंतियसमुग्याएणं समो-
हयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरीरोगाहणा पण-
त्ता । गोयमा । सरीरप्पमाणमिच्छा विक्खंजवाहण्णेणं ।
आयामेणं जहणेणं अंगुलस्स अमंखेज्जज्जागं । उकोसे-
णं अहे जाव महापातालाणं दोच्चे त्तिजागे तिरियं जाव
सयंभूरमणसमुद्रे । उहं जाव अचुओ कप्पो । एवं जाव
सहस्सारदेवस्स । आणयदेवस्स एं जंते । भारणंतियस-
मुग्याएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरी-
रोगाहणा पणत्ता । गोयमा । सरीरप्पमाणमिच्छा वि-
क्खंजवाहण्णेणं । आयामेणं जहणेणं अंगुलस्स अमं-
खेज्जज्जागं । उकोसेणं जाव अहो होइयगामा । तिरियं
जाव माणस्सत्वेण उहं जाव अचुओ कप्पो । एवं जाव
आणयदेवस्स अचुयदेवस्स वि एवं चेव नवरं उहं जाव
सगाइं विमाणइं । मेविज्जगदेवस्स एं भंते । भारणंतिय-
समुग्याएणं समोहयस्स तेयासरीरस्स के महालिया सरी-
रोगाहणा पणत्ता । गोयमा । सरीरप्पमाणमिच्छा विक्खं-
भेणं बाहण्णेणं आयामेणं जहणेणं विज्जाहरसेदीओ
उकोसेणं जाव अहो होइयगामा । तिरियं जाव मणुस्स-
त्वेण । उहं जाव सगाइं विमाणइं अणुत्तरावोहयस्स
वि एवं चेव ॥

मनुष्यस्योत्कर्षतः समग्रक्षेत्रात् ममग्रप्रधानं क्षेत्रं मनुष्यव्यं-
सकादिवान्मध्यमपक्षलोपी समासः । यस्मिन् अष्टेस्तृतीये शी-
घ्रप्रमाणे सूर्योदिक्रियायुद्गृहः समस्यो नाम कालद्रव्यमस्ति तस्य
मपक्षेत्रं मानुषक्षेत्रमिति भावः तस्मादाद्यवर्ष ऊर्ध्वं वा लो-
कान्तस्तावत्प्रमाणा मनुष्यस्याप्येकैन्द्रियेषूपपादसमवाहः स-
मयलक्ष्मणस्य समग्रक्षेत्राद्व्यव मनुष्यजन्मनः संहरणस्य
वा सम्भवेनातिरिक्तया अवनगाहनाया असंभवाद् । असुरकु-
मारादिस्नानितकुमारपर्यवसाना भवनपतित्यन्तरयोतिष्कसी-
धर्मशान्तेवानां जघन्यतोऽङ्गुलास्तस्यैवार्गाः कथमिति चेदु-
च्यते । एते श्लोकैन्द्रियेषूपपन्ते ततो यदा ते स्वामरणेष्वुद्गा-
दिषु कुप्यन्तादिषु वा ये मरणः पश्चरागाद्यः तेषु एषां सूर्यो-
तास्तद्व्यवसायिनस्तेष्वेव शरीररक्षेष्वाभरणविषु पृथिवी-
कायिकत्वेनोपपद्यते तदा भवति जघन्यतोऽङ्गुलास्तस्यैवार्गाग्र-
माणा तैजसशरीरावगाहना । अन्ये त्वन्यथाऽत्र भावनां
कुर्वन्ति सा च नातिरिक्तेति न लिखिता न च दृष्टिता । कु-
मार्गे न हि तिस्रस्तुः पुनस्तमनुष्यावतीति न्यायानुसरणम् ।
उक्तपेक्षो यावत्तत्रः प्रपन्नमूर्तिर्जन्तुः स्यात्तत्र नूरमणपर्यन्तमूर्ध्वं
यावत्परकवने पुष्करिण्यस्तावद् कल्प्या । अथस्तनस्त्रिजगो
मध्यतनयोग्ययते परकवने पुष्करिणीषु खेति तिर्यंशपञ्चेन्द्रियस्यार्क-
पर्यन्तस्तिर्यंश्लोकान्तोऽप्यापि भावना शीघ्रि-
यवन्तस्तस्या तिर्यंशपञ्चेन्द्रियेषूपपादसमवाहः ।

समुद्रबाह्यवेदिकान्ते यदि वा ईश्वरान्ताराधितपृथिवीपर्यन्तं पृथिवीकायिकतयोत्पद्यते तदा भवत्युत्कर्षतो यथाका, तथा तेजसशरीरावगाहना । सनकुमारदेवस्यापि जघन्यतोऽङ्गुला-संस्थेयभागप्रमाणा तैजसशरीरावगाहना । कथमिति चेदुच्यते इह सनकुमाराद्यै एकेन्द्रियेषु विकलेन्द्रियेषु वा नोत्पद्यन्ते तथा भवस्वाभावात् । किन्तु तिर्यक्पञ्चेन्द्रियेषु मनुष्येषु वा ततो यदा मन्दरादिषु पुष्करदिपादिषु जलावगाहं कुर्वन्तः स्वजन्मा-ङ्गुलासंस्थैव प्रत्यासन्नैश्चो मस्यतयोत्पद्यन्ते तदाऽङ्गुलासंस्थेयज्ञा-गप्रमाणा द्रष्टव्या । अथवा पूर्वसम्बन्धिनीं मनुष्यस्य मनुष्येणो-पभुक्तानुपलब्धे गाढानुरागादिहास्यपरिष्वजते परिष्वज्य च तद्वाच्यप्रदेशे स्वावाच्यं प्रक्रिये कांश्च कृत्वा तस्या एव गर्भे पु-रुषबीजे समुत्पद्यन्ते तदा जघन्यते ततोऽधः पाताहकशशानां लङ्का-यांजनप्रमाणावगाहनां द्वितीयाभिधानां यावत् तिर्यक् यावत्स्वयं-द्रुमस्थपश्यन्तमूर्धं यावच्च्युतकल्पसत्त्वावद्गतव्या । कथमिति चेदुच्यते इह सनकुमारादिदेवानामप्येवैव निश्चया अच्युतकल्पं यावद्भ्रमे न प्रवर्तितं न च तत्र वाय्पादिषु मत्स्यादयः सन्ति तत इह तिर्यमनुष्येष्वुत्पत्त्यस्यम् । तत्र यदा सनकुमारदेवोऽप्येवैव निश्चया अच्युतकल्पं गतो भवति तत्र च गतः सन् स्वायुःक-यात्कांश्च कृत्वा तिर्यक् स्वयंभूरमपर्यन्ते यदि वाऽधःपाताह-कशशानां द्वितीये विभागे वायुदृक्पयोस्तरणापरस्तरणभाविनि मत्स्यादितयोत्पद्यते तदा प्रवर्तितं तस्य तिर्यगो वा यथाक-रमेण तैजसशरीरावगाहंति । एवं जाव तैजसशरीरेवस्यति । एवं सनकुमारदेवगतं प्रकाशेण जघन्यत सत्कर्षतस्तैजसश-रीरावगाहना तावच्छाया यावत्सहस्रारदेवजन्मवाऽपि च सदै-त्रापि च समाना आनतदेवस्यापि जघन्यतोऽङ्गुलासंस्थेयज्ञाग-प्रमाणा तैजसशरीरावगाहना नृपानामप्योऽपि दवा मनुष्येष्वो-त्पद्यन्ते । मनुष्याश्च मनुष्येणैव येति कथमङ्गुलासंस्थेयज्ञाग-प्रमाणा जघन्यते । इह पूर्वसम्बन्धिनीं मनुष्यस्यियमन्येन मनुष्ये-णोपभुक्तानामतद्वचः कथनाप्यवधिज्ञानेन उपलब्ध्यासनमुत्प-त्त्या विपरीतस्वभावत्वात् सत्यचरितवैशिष्ट्यात् कर्मगतेरवि-न्यात्वात् कामपुष्टेर्मन्त्रित्वाच्च । तर्कः च । "सायानां चरितं बिम्बं, विचित्रा कर्मणां गतिः । मन्त्रित्वं च कामानां, वृष्टिः पर्यन्तवृष्टाया" इति । गाढानुरागादिहास्य कुतोऽपि गूढानां परिष्वज्य तद्वाच्यप्रदेशे स्वावाच्यं प्रक्रियेयां यमुर्द्धितं स्वा-नुःक्रयात्कांश्च कृत्वा यदा तस्या एव गर्भे मनुष्यबीजं मनुष्य-त्वेनोत्पद्यते । मनुष्यबीजं च जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतो ह्यद्वै-तमुहूर्तो यावद्वातगुह्यं । तर्कः च । "मणुस्सर्धैरणं ज्ञेते । का-लाभ्रा केव चिरं होह । गोयमा । जहन्नं अंगो । मुहुक्तं उकोसेनं बारस मुहुक्ता इति" । ततो ह्यद्वैतमुहूर्तान्तरं उपभुक्तां परि-ष्वज्य भूतस्य त्रैलोक्योपसिर्मुष्यत्वेन द्रष्टव्या । तत्कर्षतोऽधो-यावच्छोकीका प्रागस्तिर्यग् यावत्स्वयं जघन्यत सत्कर्षतैव यावच्च-युतः कल्पस्तावदभवत्तया । कथमिति चेदुच्यते । इह यदा-मतदेवः कस्याप्यन्यस्य निश्चया अच्युतकल्पं गतो प्रवर्तितं स च तत्र गतः सन् कांश्च कृत्वा यथा लौकिकाग्रामेषु यदि वा मनुष्य-क्षेत्रपर्यन्ते मनुष्यत्वेनोत्पद्यते तदा जघन्यते । एवं प्राणतारणा-च्युतकल्पदेवानामपि भावनीयं तथा चाह । "एवं जाव आर-णदेवस्य अच्युतदेवस्त एवं वेव नवरं उहुं जाव स्याई विमा-णाई" इति अच्युतदेवस्यापि जघन्यत सत्कर्षतैव तैजसशरी-रावगाहना । एवमेव एवं प्रमाणैव परं सूत्रपाठे । "उहुं जाव स्याई विमाणाई" इति वक्तव्यम् । न तु "उहुं जाव

अच्युतो कप्यो" इति । अच्युतदेवो हि यदा भिष्यते तदा क-धमूर्धं यावच्च्युतकल्प इति घटते तस्य तस्य विद्यमानत्वात् केवलमच्युतदेवोऽपि कथाविषयैः स्वविद्यमानपर्यन्तं यावच्च्यु-ति तत्र च गतः सन् काश्चमपि करोति तत उत्तम "उहुं जाव स-याई विमाणाई" इति । इवेयकानुचरसुरा प्रगवच्च्युतविद्वामपि तत्रस्था एव कुर्वन्ति तत इहागमनासंवाहकुलासंस्थेयभाग-प्रमाणता न जघन्यते । किन्तु यदा वैराज्यगतासु विद्याधरेभिर्निष्-त्पद्यन्ते तदा स्वस्थानादावर्ण्याधो यावद्विद्याधरेभ्यस्तथाव-त्प्रमाणा जघन्या तैजसशरीरावगाहना । अतोऽपि मध्ये जघन्य-तराया असंजघाव । उक्तुहा यावद्दोऽशौकिका प्रागस्ततोऽप्यत्र उत्पादासंजघाव । तिर्यग् यावन्मनुष्यक्षेत्रपर्यन्तस्ततः परं तिर्य-ग्युत्पादाजनावाव । यद्यपि हि विद्याधरा विद्याधर्यैश्च मन्दोऽश्वं वाऽहन्वन्ति अश्वोऽपि संयोगमपि कुर्वन्ति तथापि मनुष्यक्षेत्रा-त्परतो गर्भे मनुष्येषु नोत्पद्यन्ते तस्मिन्त्यं यावन्मनुष्यक्षेत्रमि-त्युक्तम् । प्रकाशे पदः स्वाहा । (सिद्धान्तमगोहाण्यासंस्थेय-व-ह्याभि-उत्पलज्जीवानामवगाहनाऽश्वोका-पर्याप्तानां संहियजे-न्द्रियतिर्यगोऽपि तिर्यगैकवृत्तपस्थावगाहना उपवाप्यसाधे) (१३) अथ अन्तर्देशपरिमाणनिकषणपूर्वकं निर्गोदादी—

नामवगाहनामानमितिपुस्तुरादौ ।

लोगस्त य जीवस्म य, हौति परमा असंस्तया तुला ।
अंगुलअसंस्तजगो, निर्गोपजीयोगलोगोगाहो ॥ १३ ॥
लोकजीवयोः अत्येकमसंस्थेयाः प्रदेशा भवन्ति ते च परस्पर-
रेण तुल्या एव । एषां च संकोचविशेषात् । अङ्गुलासंस्थेयजगो
निर्गोदस्य तज्जीवस्य गोलकस्य वावगाह इति । निर्गोदादिसमा-
वगाहननामेव समर्थयथाह ।

जन्म जीभो तमेव, निर्गोपतो तन्मि चेव गोत्रो वि ।
निपज्जं जं खेचै, तो ते तुल्लावगाहण्या ॥ १४ ॥

यस्मिन् क्षेत्रे जीवोऽवगाहते तस्मिन्नेव निर्गोदो निर्गोद-
व्याप्त्या जीवस्यावस्थानात् । (तौषि) ततस्तदनन्तरं त-
स्मिन्नेव गोत्रोऽपि निपद्यते पिबक्षितनिर्गोदावगाहनातिरि-
कायाः शेषनिर्गोदावगाहनाया गोलकान्तरप्रवेशेन निर्गोदमा-
न्त्रावाद् गोलकावगाहनाया इति । यद्यस्मात्क्षेत्रे आकाशे ततस्त
जीवनिर्गोदावगोलास्तुत्यावगाहनकाः समावगाहनका इति ।
अथ जीवावगाहनासमना सामर्थ्येन यदेक प्रदेशे जाव-
प्रदेशमानं भवति तन्निर्गोदस्तत्त्वापर्यायं प्रश्नं कारयन्नाह ।
उक्तोपपपपपसे, किमेगर्जिवपपसरासिस्स ।
हाजोगनिर्गोपस्य व, गोल्मस्स व किं समोगाई ॥ १५ ॥

तत्र जीवभाक्षिर्योपरम् ।
जीवस्म लोमेत्तस्स, सुहूमअगोहाण्यावगाहस्य ।
एकेकस्मि पपसे, हौति परमा असंस्तोजा ॥ १६ ॥

ते च किल कल्पनया कोटिशतसंख्यस्य जीवप्रदेशशरोः
प्रदेशदशसहस्रे स्वकपर्ज्यावगाहनया भगि हते लक्षमाना
भवन्तीति । अथ निर्गोदभाक्षिर्योऽह ।

लौमस्स हिप भागे, निर्गोपअगोहाण्या जं लप्पं ।
उक्तोपपपप तिगयं, एत्तियमेकेकजंवाओ ॥ १७ ॥

लोकस्य कल्पनया प्रदेशकोटिशतमानस्य हते भागे निर्गो-
दावगाहनया कल्पनात् प्रदेशदशसहस्रीमानया यत्क्षयं तच्च

किल लक्षपरिमाणमुत्कृष्टपदेऽतिगतमवगाढमेतावदेकैकजी-
वानन्तजीवात्मकनिगोदसंस्थितः एकैकजीवस्तकल्पयोऽ-
नेन निगोदस्तकमुत्कृष्टपदे यद्भवगाढं तद्दर्शयति । अथ गोलक-
सक्तं यच्चत्रावगाढं दर्शयति ।

एवं दम्बछाओ, सन्वेसि एकगोलजीवाणं ।

उक्तासपयमङ्गना, तैति पयसा असंस्तगुणा ॥ १७ ॥

यथा निगोदजीवभ्योऽसंख्येयगुणास्तत्प्रदेशा उत्कृष्टपदेऽति-
गता एवं द्रव्यार्थात् कल्पार्थतया न तु प्रदेशार्थतया । सन्वे-
सिति । सर्वेभ्यः । (एकगोलजीवाणिति) एकगोलगतजीव-
द्रव्येभ्यः सकाशात् उत्कृष्टपदमतिगता भवन्ति । प्रदेशा असं-
ख्यातगुणाः । इह किल अनन्तजीवोऽपि निगोदः कल्पनया
लक्षणीयः । गोलकभासंख्यातनिगोदोऽपि कल्पनया लक्षनि-
गोदस्ततश्च लक्षस्य लक्षणगुणे कोटिशतसंख्याकल्पनया
गोलकैः जीवा भवन्ति । तत्प्रदेशानां च लक्षं लक्षणमुत्कृष्टपदेऽ-
तिगतमतश्चैकगोलकजीवभ्यः सकाशादेक प्रदेशसंख्येय-
गुणा जीवप्रदेशा भवन्तीत्युक्तम् । अथ तत्र गुणकारणराशेः
परिमाणनिर्णयार्थमुच्यते ।

तं पुण केवङ्पर्यं, गुणियमसंखेजयं ज्वेज्जाहि ।

भयङ्ग दम्बछाप, जावङ्पा सव्वगोलाचि ॥ १८ ॥

तपुनरन्तरोक्तमुत्कृष्टपदातिगतजीवप्रदेशराशेः सम्बन्धि-
यता किं परिमाणेन संख्येयराशिना गुणितं सत् (असंख-
याति) असंख्येयकमसंख्यानगुणनाद्वारा यातं भवेत्स्यादिति ।
अथयेत अबोसत्तम् । कल्पार्थतया न तु प्रदेशार्थतया यावन्तः
सर्वेगोलकाः सकलज्ञाकोगोलकास्तावत् पदेति गम्यं, स चोत्कृ-
ष्टपदेनैकजीवप्रदेशातिमित्यर्थः । सकलगोलकानां तत्तुल्य-
त्वादिति ॥

किं कारणमागाहण-तुल्लजा नियनिगोयगोलाणं ।

गोला उक्तासप-क जियपपेसिहं ता तुल्ला ॥ १९ ॥

(किं कारणं) कस्मात्कारणत्वात् यावन्तः सर्वेगोलान्तावन्
पदोत्कृष्टपदगतैकजीवप्रदेशा इति प्रश्नः । अत्रोत्तरमवगाहना
तुल्यत्वात् केषामित्याह । जीवनिगोदगोशानामवगाहनातुल्यत्वं
त्रिषामङ्गुलासंख्येयमागमावाचगादित्वादिति । यस्मादेवं (ता-
त्) तस्माद्गोशः सकलज्ञाकसंख्येय उत्कृष्टपदे ये एकस्य जी-
वस्य प्रदेशान्ते तथा तैरुत्कृष्टपदेकजीवप्रदेशैस्तुल्या जयन्ति ।
एतस्यैव ज्ञावनार्थमुच्यते ।

गोलेहिं हि ए लोगे, आगच्छइ तं जमेगजीवस्स ।

उक्केमपयगयप-सरासितुल्लं जवइ जम्हा ॥ २० ॥

गोलेहिंज्ञावगाहनाप्रदेशोः कल्पनया द्वादशसंख्येयः हुतं वि-
भक्तं हुतविज्ञा इत्यर्थः । शोकं लोकप्रदेशराशौ कल्पनैकको-
टिशप्रमाणेन आगच्छति लक्ष्यते । यत्सर्वेगोलकसंख्यानं क-
ल्पनया लक्षमित्यर्थः तदेकजीवस्य संबन्धिना पुर्योक्तप्रकारतः
कल्पनया लक्षप्रमाणैरुत्कृष्टपदगतप्रदेशराशिना तुल्यं भवति ।
यस्मात्समाकोशा उत्कृष्टपदेकजीवप्रदेशैस्तुल्या जयन्ति ॥ प्रकृ-
तमेवेति । एवं गोलकानामुत्कृष्टपदगतैकजीवप्रदेशानां च तुल्य-
त्वं समर्थितम् । पुनस्तदेव प्रकारान्तरेण समर्थयति ॥

अववा लोमपपे, एक्केकं उक्थगोलापेक्के ।

एवं उक्तासप-कजियपपेसु मापति ॥ २१ ॥

अथवा शोकस्यैव प्रदेशे एकैकस्मिन् रूपाय निषेहि । विषय-
नसमत्वबुद्ध्युत्तरेगोलकमेकैकं ततश्च एवमुक्तक्रमस्थापने उत्कृष्ट-
पदे ये एकजीवप्रदेशान्ते तथा तेषु तत्परिमाणव्याकाशप्रदेशो-
ध्यर्थः । माम्नि गोला इति गम्यं यावन्त उत्कृष्टपदे एकजी-
वप्रदेशास्तावन्तो गोलका अपि भवन्तीत्यर्थेयं च कल्पनया
किञ्च लक्षनाम्ना उच्येऽपीति ज्ञ० ११ शा० १० उ० । (टीकोका
अपि गाथाः सार्धकव्याख्युल्लाङ्गैर्व्याख्याताः) प्रज्ञा० [परमाणु-
पुत्रश्रीदामासिधारादिषु पुत्राग्रशब्दे-केवलं] यस्मिन्व्याकाशप्र-
देशेष्ववगाढस्तत्रैव हुताद्यवगाहं स्नातुं शक्त इति केवलशब्दः)
(१५) एकैकैक एव धर्मस्तिकायादिप्रदेशा अवगाढाः । यथा ।
जन्त्य एं जंते ! एगे धम्मत्थिकायपदेसे ओगाढे तत्थ
केवङ्पा धम्मत्थिकायपदेसा ओगाढा गत्थि एको वि, के-
वङ्पा अहम्मत्थिकायपदेसा ओगाढा एको, केवङ्पा आ-
गासत्थिकायपदेसा एको, केवङ्पा जीवत्थिकायपदेसा
अणंता । केवङ्पा पोम्मलत्थिकायपदेसा अणंता । केव-
ङ्पा अप्पा समया । सिय ओगाढा सिय योओगाढा ।
जइ ओगाढा अणंता । जन्त्य एं भंते ! एगे अहम्मत्थि-
कायपदेसे ओगाढे तत्थ केवङ्पा धम्मत्थिकायपदेसा ओ-
गाढा ? एको । केवङ्पा अहम्मत्थि कायपदेसा ? एत्थि
एको वि । सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । जन्त्य एं भंते ! एगे
आगासत्थिकायपदेसे ओगाढे तत्थ केवङ्पा धम्मत्थिका-
यपदेसा ओगाढा ? सिय ओगाढा निय एओओगाढा, जइ
ओगाढा एको, एवं अहम्मत्थिकायपदेसा वि । केवङ्पा
आगासत्थिकाय० ? एत्थि एको वि । केवङ्पा जीवत्थि० ?
सिय ओगाढा सिय एओ ओगाढा । जइ ओगाढा अणंता,
एवं जाव अप्पा समया । जन्त्य एं जंते ! एगे जीवत्थिकाय-
पदेसे तत्थ केवङ्पा धम्मत्थिकायपदेसे एको, एवं अहम्म-
त्थिकायपदेसा वि एवं आगासत्थिकायपदेसा वि । केवङ्पा
जीवत्थिकाय० ? अणंता सेसं जहा धम्मत्थिकायपदेसा । तत्थ
एं जंते ! पोम्मलत्थिकायपदेसे ओगाढे तत्थ केवङ्पा धम्म-
त्थिकायपदेसे ? एवं जहा जीवत्थिकायपदेसे तथेव णिरवमेमं
जन्त्य एं जंते ! दो पोम्मलत्थिकायपदेसा ओगाढा तत्थ एं
केवङ्पा धम्मत्थिकाय० ? सिय एको, सिय दोहिं, एवं अ-
हम्मत्थिकायस्स वि एवं आगासत्थिकायस्स वि सेसं जहा
धम्मत्थिकायस्स । जन्त्य एं जंते ! तस्मिन् पोम्मलत्थि-
कायपपेसा ओगाढा तत्थ केवङ्पा धम्मत्थिकायपदेसा
ओगाढा ? सिय एको सिय दोहिं सिय तिहिं एवं अह-
म्मत्थिकायस्स वि । एवं आगासत्थिकायस्स वि । सेसं
जहेव दोएहं । एवं एक्केको बहेय्वन्तो एप्पो आदिद्धेहिं ति-
णिण अत्थिकाएहिं सेमहिं जहेव दोएहं जाव दसएहं सिय
एको, सिय दोहिण, सिय तिणिण, जाव सिय दस ।
संखेज्जाणं सिय एको सिय दोहिण, जाव सिय दस मिय
संखेज्जा । असंखेज्जाणं सिय एको जाव सिय संखेज्जा
सिय असंखेज्जा, जहा असंखेज्जा एवं अणंता वि ।

(जय्यं न भंते ! इत्यादि) यत्र प्रदेशे एको धर्मास्तिकायस्य प्रदेशोऽस्यगदस्तत्रान्यः प्रदेशो नास्तीति ह्युपलब्धः (नित्य एको-विधिः) धर्मास्तिकायप्रदेशस्थाने अधर्मास्तिकायस्य प्रदेशस्य विधयानुवगादः (एकोऽपि) एवमाकाशास्तिकायस्याप्येक एव जीवास्तिकायपुत्रजास्तिकाययोः पुनरनन्ताः प्रदेशा एकैकस्य धर्मास्तिकायप्रदेशस्य प्रधाने सन्ति तैः प्रत्येकमनन्तैर्व्योत्पत्ता-वत उक्तम् । (अर्णतसि) अस्मात्समास्तु ननुयद्येक एव सति न परतोऽन्यो धर्मास्तिकायप्रदेशो तेषामवगादोऽस्ति नास्ति च । यन्नास्ति तथानन्तानां जावना तु प्रान्त्वेदेतदेवाह । ' अस्मात्समये स्यादि' । जय्यं नमित्यादीन्धर्मास्तिकायसूत्राणि च धर्मास्तिकायसूत्राणां च वाक्यानि । आकाशास्तिकायसूत्रेषु (सियभोगादा सियनोभोगादासि) लोकाशोककूपस्तिकायास्तस्य शोकाशोकाऽवगादा । अशोकाशोकास्तु न तदनुवाच्यं (जय्यं न भंते ! दो यो-भ-वति योऽप्येतेन्यादिनियमकोऽस्यदेवियानि) यदा एक आकाशप्रदेशे ह्युक्तः एकन्योऽवगादः स्यात्तदा तत्र धर्मास्तिकायप्रदेश एक एव यदा तु ह्ययोत्पत्ताप्रदेशयोरसावगादाः स्यात्तदा तत्र चो धर्मप्रदेशावगादोऽस्यानामित्येवमवगाहनाऽनुसारेणानुवगादस्तिकाययोरेपि स्यादेकः स्याद् द्वानिति भावनीयम् (सेमं जहा धम्मत्थिकायस्सत्ति) शेषमित्यु-क्त्यैक्या जीवास्तिकायपुत्रजास्तिकायाऽस्मात्समयलक्षणत्रयं यथा धर्मास्तिकायप्रदेशावकल्पतायामुक्तं तथा पुत्रप्रदेशावकल्पतायामपि पुत्रप्रदेशावकल्पताये तयोवा अनन्ताः प्रदेशा अवगादाः इत्यर्थः । पुत्रप्रदेशावकल्पताये (श्रिय एको इ-त्यादि) यदा त्रयोऽप्येव एकभावगादास्तदा तत्रैको धर्मास्तिकायप्रदेशावगादो यदा तु द्वयोः तदा द्वयवगादो । यदा तु त्रिषु तदा त्रय इति । एवमधर्मास्तिकायस्याकाशास्तिकाया-स्य च वाक्यम् (सेमं जहेव दोहंति) शेषं जीवपुत्रजास्तिका-यमभितं सूत्रत्रयं यथैव द्वयोः पुत्रप्रदेशयोरवगाहन्तिताया-मधीनं तथैव पुत्रप्रदेशावकल्पतायामप्येवैव पुत्रप्रदेशा-वस्थाने अनन्ता जीवप्रदेशा अवगादा इत्येवमप्येवमित्यर्थः (एवं एकैको वत्तुयव्वा) यथा पुत्रप्रदेशावगाहन्तितायां धर्मास्तिकायादिसूत्रत्रये एकैकः प्रदेशो वृत्तिर्भातः एवं पुत्रप्रदेशावकल्पतायामप्येवैकैकस्तत्र वर्धनीयस्तथा हि " जय्यं न भंते ! वत्तारि पुमाश्रितिकायपदेसा अवगादा तस्य केवइया धम्मत्थिकायपदेसा भोगादा । सिय एको सिय दो-गिण सिय तिरिण सिय वत्तारि " इत्यादि जावना वाक्ये प्रागेव (सेतादं जदेव दोहंति) शेषेषु जीवास्तिकायादिसूत्रेषु पुत्रपुत्रप्रदेशावकल्पतायामुक्तं तथैव यथा वाक्यं यथा तेष्वेव पु-त्रप्रदेशावगाहन्तितायामुक्तं तथैव " जय्यं न भंते ! वत्तारि पुमाश्रितिकायपदेसा भोगादा तस्य केवइया जी-वतिकायपदेसा भोगादा अर्णतस्येति इति जहा असंखेजा एवं अर्णतावेति । अस्मात्समावर्धनः " जय्यं न भंते ! अर्णता पोगाश्रितिकायपदेसा भोगादा तस्य केवइया धम्मत्थिका-यपदेसा भोगादा सिय एको सिय दोगिण जाव सिय असं-खेजा " । एतावदेवार्थेयं न तु सिय अर्णतसि । धर्मास्तिका-याधर्मास्तिकायशोकाशाप्रदेशाननन्तानाम् भावादिति ॥

अथ प्रकाशान्तरेणावगादाहप्रमेवाह ।

जय्यं न भंते ! एते अस्मात्समए ओगादे तस्य केवइया धम्म-त्थिकायपदेसा एको । केवइया अधम्मत्थिकायपदेसा एको

केवइया आगासत्थिः एको केवइया जीवतथिकायपदेसा अ-र्णता एवं जाव अस्मात्समया । जय्यं न भंते ! धम्मत्थिकाये ओगादे तस्य केवइया धम्मत्थिकायपदेसा ओगादा एतसि एको वि केवइया अधम्मत्थिकायपदेसा असंखेज्जा केवइया जीवतथिकायः अर्णता एवं जाव अस्मात्समया । जय्यं न भंते ! अधम्मत्थिकाए ओगादे तस्य केवइया धम्मत्थिका-यपदेसा असंखेज्जा । केवइया अधम्मत्थिकायपदेसा एतसि एको वि । सेसं जहा धम्मत्थिकायस्स । एवं सव्वे सट्ठाणे एतसि एको वि जाणियव्वं । परट्ठाणे आदिक्का तिसि सं-खेज्जा जाणियव्वं । पच्छिन्ना तिसि अर्णता भाणिय-व्वं । जाव अस्मात्समयोसि । जाव केवइया अस्मात्स-मया ओगादा । गणित्य एको वि । जय्यं न भंते ! एते पुदवीकाइए ओगादे तस्य केवइया पुदवीकाइया ओ-गादा असंखेज्जा । केवइया आउकाइया ओगादा असं-खेज्जा । केवइया तेउकाइया ओगादा असंखेज्जा । केवइया वाउकाइया ओगादा असंखेज्जा । केवइया वणस्सइकाइया ओगादा अर्णता । जय्यं न भंते ! एते आउकाइए ओगादे तस्य केवइया पुदवीकाइया असंखेज्जा । केवइया आउकाइया असंखेज्जा । एवं जहेव पुदवीकाइयायं व-त्तव्वं तदेव सट्ठे पिरवसेसं भाणियव्वं । जाव वणस्स-इकाइयाणं जाव केवइया वणस्सइकाइया ओगादा अर्णता । (जय्यं नमित्यादि) धर्मास्तिकायावन्ने समस्तप्रदेशां-प्रहाप्रदेशान्तराणां वाऽभावात् उच्यते । यत्र धर्मास्तिकायाऽव-गादस्तत्र नास्यैकाग्र्यं तत्रप्रदेशोऽवगादः । अधर्मास्तिकाया-काशास्तिकायोरसंखेय्याः प्रदेशा अवगादा । असंखेय्यप्रदे-शत्वाद् धर्मास्तिकायशोकाकाशयोः जीवास्तिकायसूत्रे ज्ञान-तास्तप्रदेशा अनन्तप्रदेशाजीवास्तिकायस्य । पुत्रजास्तिका-यसूत्राद्धासूत्रत्रयेयमेव तदाह (एवं जाव अस्मात्समयति) अथैकस्य पृथिव्यादिजीवस्य स्थाने कियलः पृथिव्यादिजीवा अवगादा इत्येवमर्थः " जीवमोगादात्तं जहा प्रतिपादयितुमाह (ज-त्यं न भंते ! एते पुदवीकाइए इत्यादि) एकपृथिवीकायिकाव-गादे असंखेय्याः प्रत्येकं पृथिवीकायिकावगाद्वारं वृक्षमा-वगादाः । यदाह । " जय्यं एतो तस्य नियमा भसंखेज्जति " वनस्पतयस्त्वयन्ता इति । अ० ३१ श० ४३० ।

(१५) (धर्मास्तिकायादेवगादाऽन्यगादावन्तिता ह्यनुगु-दित्विरोपणेन ह्युत्तराश्वे) अवगाह-नावे युज्यं । अवस्थानं, विशोऽ० अवपरणपरिच्छेदः । स च पच्छिन्दोऽप्यादिनेवादिने-कविषः । प्रका० १५ प० १० ।

भोगाहणानाम्-अवगाहणानामनु-न० अवगाहते यस्या जीवः साऽवगाहना शरीरमौदारिकदि तस्या नाम । औदारिकदिश-रीरानकर्मणि, ज० ६ हा० ८ उ० । अवगाहना शरीरमौदा-रिकादि पञ्चविधं तत्करणं कर्मोप्यवगाहना तद्वं नामकर्मवगा-हनानाम् । औदारिकदिशरीरानकर्मणि, स० ॥

अवगाहणानाम्-पुं० अवगाहनारूपो नाम परिणामः । अव-गाहनात्मकः परिणामः, ज० ६ हा० २ उ० ।

यवथे" । हा० । "सम्मं ततो आत्थये गयणं" । आ० अ० ८८० ।
भोदइय-आदियिक-पुं० उदयः कर्मणो विपाकः स पयोद-
यिकः । कियामात्रे प्रावनेदे, उदयेन निष्पन्न भोदयिको जावः ।
नारकत्वादिपयोयविशेषे, ज० ७ हा० १४ उ० । सु० ० । कर्मोद-
यापदितमन्याघनुजावत्तकणे प्रावनेदे, सु० १ सु० १३ अ० ।
अनु० । आवा० । कर्म० । आ० अ० ८८० । उच० ।

से किं तं भोदइए भोदइए दुबिहे पणत्ते तं जहा उद-
ए य उदयनिष्पन्ने अ अनु० ॥

भोदयिको द्विविधः उदय उदयनिष्पन्नश्च । तत्रोद्योपष्टामां
कर्मप्रकृतीनामुदयः शान्तावस्थापरित्यागेनोदीरणावलिकाम-
तिक्रम्य उदयावलिकायामासीत्युपेय विपाक इत्यर्थः । अत्र
केचं व्युत्पत्तिः । उदय एव भोदयिकः । (स्था०) विनयादिराह-
तिगणतयोद्यवशब्दस्य लभ्यपाठाभ्युपगमात् । विनयादिभ्य
इति स्मायं इहलु प्रत्ययः । पं० सं० २ हा० । उदयनिष्पन्नस्तु
कर्मोदयजिनतो जीवस्य मानुषत्वादियपयस्तरत्र च उदयेन नि-
वृत्तस्तत्र भव इत्यादिभ्यः इत्येवं व्युत्पत्तिरिति । ला० ६ डा० ।
एतदेव सूत्रकृदाह ।

ने किं तं उदए उदए अउरहं कम्मपयकीणं उदएणं
सेचं उदए । से किं तं उदयनिष्पन्ने उदयनिष्पन्ने दुबिहे
पणत्ते तं जहा जीवोदयनिष्पन्ने अ अजीवोदयनिष्पन्ने अ ॥

भोदयिको भावो द्विविधः अष्टानां कर्मप्रकृतीनामुदयस्तत्र
निष्पन्नश्च । अयं चार्थः प्रकाशयते व्युत्पत्तिद्वयत्वादेव द-
र्शितः । उदयनिष्पन्नः पुनरपि द्विविधो जीवे उदयनिष्पन्नः
जीवोदयनिष्पन्नः । अजीवे उदयनिष्पन्नः अजीवोदयनिष्पन्नः ।

से किं तं जीवोदयनिष्पन्ने अणंगविहे पणत्ते तं जहा
गेरइए तिरिक्खजेणिणए मणुस्से देवे पुढविक्काइए जाव
तमकाइए कोहकसाई कोहकसाई इर्यावेदए पुसिसेवेदए
णपुंसवेदए कएहदंसे जव इक्कसेसे मिच्छादिद्धी अवि-
रए अमाणं । आहारए उउमत्थे सजोगी संसारत्थे
असिक्के सेचं जीवोदयनिष्पन्ने ॥

जीवोदयनिष्पन्नस्योदाहरणानि । (नेरए इत्यादि) इदमुक्तं
भवति । कर्मणामुदयेनैव सर्वेऽप्येते पर्याया जीवे निष्पन्नास्त-
स्याः नारकसिन्धुसंक्रमणस्य इत्यादि । अत्राह । ननु यद्येवमप-
रेऽपि निष्ठापञ्चकवदनयहास्यादयो बहवः कर्मोदयजन्मा
जीवे पर्यायाः सन्ति किमिति नारकत्वादयः कियन्तोऽप्युप-
पन्त्याः सत्यमुपलक्षणत्वात् । ननु कर्मोदयजनितासां नारकत्वादीनां भवति-
होपन्त्यासां लेश्यास्तु कस्याचित् कर्मण उदये भवन्तीत्येतत्
प्रसिद्धं तन्किमितीह तदुपपन्त्यासः । सत्यं किं तु योगपरिणामो
लेश्याः । योगस्तु त्रिविधोऽपि कर्मोदयजन्म एव ततो लेश्या-
नामपि तदुदयजन्मत्वं न विहृत्यते । अन्ये तु मन्थन्ते कर्मो-
दोक्तत्वात् । संसारसत्त्वात्सकत्वात्तद्व्यावृत्तमपि भावनीय-
मित्यलं विस्तरेण । तदर्थिना तु गृह्यहस्तिवृत्तिरनुसृत्येति
सेचं जीवोदयनिष्पन्नेति निगमनम् ।

अथाजीवोदयनिष्पन्नं निरूपयितुमाह ।

से किं तं अजीवोदयनिष्पन्ने अ अणंगविहे पणत्ते तं
जहा उरालिअं वा सरिं उरालिअसरीरप्योगपरिणा-

मिअं वा दन्वं वेठब्बिअं वा सरिं वेठिअसरीरप्यो-
गपरिणाभिअं वा दन्वं । एवं आहारं सरिं तेषां स-
रिं कम्मणं सरिं च जाणिअन्नं । अणंगपरिणापि
वधे गंधे रसे फासे सेचं अजीवोदयनिष्पन्ने सेचं उदय-
निष्पन्ने सेचं उदए ।

विशिष्टाकारपरिणतं तिर्यक्मनुष्यदेहकृपमौलरिक्तं शरीरम् ।
(उरालिअसरीरप्योमेगे इत्यादि) औदारिकशरीरप्रयोगपरिण-
मितं छव्यमौदारिकशरीरस्य प्रयोगो व्यापारस्तेन परिणमितं
स्वप्रयोगित्वाद् युहीतं तत्तथा । तच्च वर्णगन्धरसस्पर्शानां
पानादिकेषु स्वतः पर्यापरिहाइशेषिष्यति बाशब्दः परस्फुट्य
एतद्विस्तृतमप्युक्तीषु पुनरुक्त्युक्तं औदारिकशरीरानामकर्मो-
दयेन निष्पन्नत्वाद्जीवोदयनिष्पन्नं भोदयिको भाव उच्यते ।
एवं वैकियशरीरादिष्वपि भावना कार्ये । नवरं वैकियशरीर-
नामकर्मोदयजन्मत्वं यथास्वं वाच्यमिति औदारिकादिश-
रीरप्रयोगेण व्यपरिणमिति द्रष्टव्यं तत् स्वतः एव दृश्यमित्याह ।
(पभेगपरिणाभिं वण इत्यादि) पञ्चानामपि शरीराणां प्रयो-
गेण व्यापारेण परिणमितं युहीतं वर्णादिकं शरीरे वर्णादि-
पादकं छव्यमेव छव्यस्य संपन्नकृत्वात्त्वाम् वर्णादीनामपरिणमि-
त्युच्यते । संभक्त्यानापानादि तत्स्वतः एव दृश्यमिति । अत्राह ।
ननु यथा नारकत्वादयः पर्याया जीवे नृण्यन्ति जीवोदयनिष्पन्नं
भोदयिकं पञ्चमेते एवं शरीराण्यपि जीव एव जन्मस्तस्तस्या-
पि नरैव पर्यायानि स्युः । तस्मिन्जीवोदयनिष्पन्नः धीमेते,
अस्वेतचित्कौल्यौदारिकादिशरीरानामकर्मोदयस्य मुख्यतया श-
रीरपुण्येभ्येव विपाकरोदानात्तन्निष्पन्नं भोदयिको भावः शरीर-
सङ्गणे जीव एव प्राधान्याद्दृष्टित इत्यदोषः सत्त्वमित्यादिनिगम-
नत्रयम् । उक्तो द्विविधोऽर्थादयिकः । अनु० ।

एते चोदयिकावज्जेदा एकविंशतिरिति दर्शयन्माह ।

चउगइउककयाया, लिगातिग हेसउककमन्णाणं ।

मिच्छन्तपसिक्कत्तं, असंयमो तद् वउत्थपम्मि ॥

एते सर्वेऽपि मत्प्रादयो भावाभ्युदये भोदयिके जावे भवन्ति ।
तथा हि भवन्तो नरकादिगतयां नरकगत्यादिनामकर्मोदयादेव
जीवे प्रादुःपन्ति कथाया अपि कोषादयश्चत्प्राः कथायमोहनी-
यकर्मोदयात् । त्रिक्रिकदीप खोद्येवदिकृषे स्त्रीवदुदेनदुस-
कवेवं मोहनीयकर्मोदयात् । लेश्यापदकं तु योगपरिणामो हे-
स्या इत्याभवेन योगश्रितकर्मकर्मोदयात् । येषां तु मते कथा-
यनिष्पन्नो लेश्यास्तदभिप्रायेण कथायमोहनीयकर्मोदयात् ।
येषां तु कर्मनिष्पन्नो लेश्यास्मन्मते संसारित्यासिद्धवदष्ट-
प्रकारकर्मोदयादिति । अज्ञानमोप विषयस्त्वोद्यकृपमत्यज्ञाना-
दिकं ज्ञानावरणमित्याद्यमोहनीयोदयात् । यत्तु पूर्वमस्त्वेव म-
त्प्रादाहान्यस्य ज्ञाप्योपशमिकत्वमुक्तं तदस्त्ववबोधमात्राप्रियया
सर्वमपि हि बलवबोधमात्रं विपर्ययं चाज्ञानावरणीयकर्मोदया-
पशम एव जवति । यत्तुनस्त्वैव विपर्ययसलक्षणमज्ञानत्वं तत्
ज्ञानावरणमित्याद्यमोहनीय एव संपद्यते । इत्येकस्यैवाज्ञानस्य
ज्ञाप्योपशमिकत्वमौदयिकत्वं च न विरुध्यत इत्येवमन्यत्रापि
विरोधपरिहारः कर्तव्य इति । मिथ्यात्वमपि मिथ्यात्वमोहनीयो-
दयात् असिद्धत्वं कर्मोदकोदयात् । असंयमोऽधिरतस्य तद्व्य-
प्रत्यक्षान्नावरणकथायोदयात् उचयायत इति । ननु निष्ठापञ्च
कासात्तादिवेद्यनीयहास्यस्यरतिप्रभृतयः प्रभुततरजाया अन्येऽपि

कर्मोद्ययन्त्याः सन्ति तत्किमिच्छेतावन्तं पदेति निर्दिष्टाः । सत्य-
शुपश्रुतकण्मात्रस्याद्वितीयां संज्ञयितोऽप्येऽपि कष्टव्याः । केवलं
शालेषु प्रायः पलायन्त एव निर्दिष्टाः इत्यनेन इत्यभाष्येतावन्त
एव प्रदर्शिता इति अदोष इति । प्रव० २३१ उ० ८०० सू० ॥

भोद (य) ण-भोदन्-न० उद्-युञ्ज-नक्षोपो गुणश्च । क्लृ,
रपा० १ अ० । पंथा० । कोटलोदनादौ, । आचा० १ भु० ९ अ० ।
तण्डुलादिभक्ते, । वृ० १ उ० । शाखादिभक्ते, । पि० । "सूयो १
वृणे २ अवगच्छे । ३ ।" इति व्यञ्जनभेदस्य तस्य । रपा० ३ उ० ।
(कृतिशानान्यायविज्ञानाख्ये उक्तानि) स्यात्तस्य भोदन्-प्रश-
स्यते न शीतः । सू० २ भु० ३ अ० ॥

भोद (य) णर्दिहे-भोदन् विधि-पुं० । कोटवादिधान्यनि-
ष्पाये भोदनप्रकारे, । दर्श० (अस्य विधिः आर्णवशाख्ये)

भोदरिय-भोदरिक्-त्रि० उदरे प्रवृत्तः ठक् । आशूने, उद-
रमात्रवर्णपेक्षके, विजिगीषा विवर्जिते, अमरः । विजिगीषा
विगानेच्छा निन्नेच्छा तस्याः स्वेदप्रचुरासकृताया त्याग
प्रवास्य प्रवृत्तिः । आचा० जीविकायै प्रवर्जिते, "भोदरियाणाम्
जीवितारोहेतुं पयदया" लि० वृ० १ उ० । भोदरिणानां यथागता-
स्तत्र कृपादिकं प्रक्षिप्य समुद्दिशन्ति । समुद्दिशानन्तरं भूयो-
ऽप्यनगो गच्छन्ति । वृ० १ उ० ।

भोदर्य-त्रि० उदरे भयः यत् उदर्यः ततः स्थायं अण् । उ-
दरभयेऽन्तादौ, अभयन्तरप्रविष्टे च । वाच० ।

भोदहण-अवदहन-न० दम्भने, शा० १३ अ० ।

भोदासिष्ठ-भोदासीन्य-न० उदासीनस्य भावः व्यञ्ज । शु-
भाशुभयोर्वेक्षणायास, तादस्थ्ये, राहित्ये, रागनिवृत्तां च ।
भोदास्यमप्यत्र वाच० ।

भोप्य-अपि-या० समपण्ये, "वाप्यौ" मा१६३ अपर्यतो
धानौ आदेरस्य भोत्वं वा भवति । भोप्ये । अप्ये । भो-
त्पिञ्चं । अप्यिञ्चं । प्रा० ।

भोवरूपपीठफल्य-अववरूपपीठफलक-पुं० यः पक्षस्याभ्य-
न्तरे पीठफलकादीनां बन्धानामि मुक्त्वा प्रमुपेक्षन् न करोति
यो वा नित्यावस्तुतस्तन्सारकः सोऽववरूपपीठफलकः । सव-
न्तोऽवस्तवे, "आववरूपपीठफलकं श्रीमत्समंजसं धियाणाहि" ।
व्य० १ उ० ।

भोवुज्जमाण-अवबुध्यमान-त्रि० विज्ञाने, "भोवुज्जमाणे इह
माणवेसु" । स्वर्गोपवर्गी तत्कारणानि चावबुध्यमानोऽनाधार-
कज्ञानसङ्गावात् इहति मर्त्यलोके मानवेषु विषयभूतेषु धर्म-
माख्याति । आचा० ६ अ० १ उ० ।

भोमवण-अप्रभ्राजना-स्त्री० लोकप्रवादे, श्रीमावणाम् मा मे
भूकम्पसावधयस्ति विज्ञानं किमन्येवं बन्धनं प्रयच्छतीत्येव-
भूताऽप्रभ्राजना मम मा भूदित्यर्थः । प्रव० २ अ० ।

भोनास-अवभास-पुं० अष्टाशीतिमहाप्रमाणं पञ्चषष्टिमे प्रदे,
सु० प्र२० पाटु० कउ० । वृद्धिर्नमे, इति चं० प्र० २० पाटु० ।
सप्तषष्टिमे वा महाप्रदे, । "दो भोनासा" । वा० २ अ० ।

भोभा (हा) सण-अवनासप-न० । ईषद्योतने, ज० उ ८०
उ ० । आविर्जने, प्राप्यमाणतायाम्, सू० १ भु० १२ अ० ॥
देहातः कदातवस्तवतः प्रदीपवत् योतते, । देहातः फल्गुवाचि-
मा सर्वतोऽप्यन्तरावधिना हाने च । रपा० २ अ० ॥

अवभाषण-न० याचने, व्य० हि० ८ उ० ॥

भोभा (हा) सणजिकवा-अवनाषणभिक्षा-स्त्री० विशि-
ष्टद्वय्याचनं सम्यपरिभाषया । "भोभासर्पति जगद्" तद्व्याना
भिक्षा । विशिष्टद्वय्याचनेन निक्षेपे, आच० ४ अ० । धा० ।

भोना (हा) समाण-अवभासप-त्रि० । उद्भासयति, ।
"भोनासमाणे दवियस्स विसं, णाणिक्के बहिया भासु पणो"
अवनासयन्नुद्भासयन् सम्यगनुतिष्ठद्द्वयस्य मुक्तिगमनयोग्य-
स्य तत्साधो रागद्वेषरहितस्य सर्वज्ञस्य व्यावृत्तमनुष्ठानं तत्स-
वनुष्ठानतोऽवभासयन् धर्मेकधिकः कथनतो बोद्धासयेदिति ।
सू० १ भु० १४ अ० ।

अवभासमाणवीहि-अवनाममानवीहि-स्त्री० । शोभमानत-
रक्ते, अ० ११ हा ६ उ० ।

अनासिजमाण-अवभाष्यमाण-त्रि० याच्यमाने, । "सज्जा-
परस्स जे पुपुप्पच्छरसंयुता ते परधरेसु भोभासिजमाण एवं क-
रेज्जा" । नि० वृ० ३ उ० ।

अवभासिय-अवभाषित-त्रि० याचिते, व्य० हि० ६ उ० ।
प्रायिते, । अ० । अवभाषणमवभाषितं प्राये कः ।
याचने, वृ० १ उ० ।

अनुत्तुग-अवजुग-त्रि० वक्ते, "रोसागयधमधामे तमादय-
णिदुस्सकफरुसकुसिराओ लुगणासायिपुदुगा" । हा० उ अ० ।

अम-अवम-त्रि० उने, रथा० ३ उ० । न्युने, । "आमं आमं हंजी-
या" । आ० अ० प्र० । इने, मिथ्यादर्शनाप्रवित्यादिके, । आ-
चा० १ भु० ३ अ० ३ उ० । वाते, शो० । ह्युनेरे, व्य० हि० उ
अ० । अनुपयाये, । शो० । रथा० । "आमोति वरिसारणे" । अव-
मो नाम अपाणि वर्धनो यस्य प्रमत्त्यपर्योदेन त्रिणि सर्वाणि
नाद्यापि परिपूर्णाभीर्यथैः । व्य० प्र० ३ उ० । दुजिक्के, न० । "अ-
विये भोमे" । ईषद्योतिर्निमित्तमर्थः । नि० वृ० ३ उ० । "आमे
विगममाणे भोमोदरियाय अस्स विसयं गंतव्यं" । नि०
वृ० ३ उ० ।

आमंय-अवमन्य-त्रि० । अवाङ्मुखकरणे, । वृ० १ उ० ॥

आमंथिय-अवमथित-त्रि० । अघोऽनुक्षिप्तं, "आमंथियणय-
वयणकमहा" अघोमुखीकृतानि नयनवद्वनकाणि कमजानि
यथा सा तथा विषा० ३ अ० ।

आमोकेहया-अमकोष्ठमा-स्त्री० रिक्तोदरतायास, रथा० ४ उ० ।
आमंवेलय-अवमवेक्षक-पुं० अवमानि भसराणि चेहानि ब-
ह्मणि यस्य स अवमवेक्षकः । महान्निवृत्तयेन और्णवेन त्याग्य-
प्रायस्कषाधारिणि, "आमवेक्षणा य सुपिप्सायभूया गच्छकसा हि
किमिहं जिओसि, उत० १२ अ० ।

आमंवेलय-अवमवेक्षिक-पुं० अवमं च चेहं चावमं चेहं प्रमा-
णतः परिजामनो मूल्यसम्बन्धस्यास्यसावयवमवेक्षिकः । एक-
कल्पपरित्यागात् विकल्पधारिणि, "अनुवा संतुच्छरे अजुवा
आमवेक्षेण अजुवा एगसांहे" आचा० १ अ० उ ३ उ० । असा-
रवक्षधारिणि । आचा० १ भु० ३ अ० १ उ० ।

आमंजण-अवमाजय-पुं० डुमिज्ञापयमे, पंथा० १३ विष० ।

आमज्जणपुरस्कार-अवमज्जनपुरस्कार-पुं० न्यूनजनपूजायाम्,
"श्रीमज्जणपुरस्कारे" इति पञ्चमं स्थानं प्रमुपेक्ष्य । प्र० ।
व्या० ३ अ० १ उ० ॥

ओमउजायण-अवउजा (था) यन्-पुं० ऋविभेदे, वस्य गोत्रे पुण्यनक्षत्रम्, जं०७ वक्र० । सू० प्र० । अं० प्र० ॥

ओमउत्त-अवउत्त-न० ऊनतात्प्राप्, भ० १८ डा० ३ ड० । ही-
नत्वे, व्य० प्र० १ ड० ॥

ओमदोस-अवउदोष-पुं० संखनीशब्दे ईर्ष्याविष्यमाणे सं-
खन्यां स्तोत्रं संकृतवर्णनामेवर्णपरिमोगात्मके दोषे, आच्चा०
२ भू० १ प्र० ३ ड० ॥

ओमरत्न-अवमरात्र-पुं० अवमा हीना रात्रिरवमरत्नः समास्थान्ते
टवि " रात्राहाराः पुंसि " इति पुंस्त्वर्थः । दिनहृये, " छुओमरत्ना
पण्यत्ता तं जहा तदय पन्वे सत्तमे पन्वे एकारसमे पन्वे पण्य-
रसमे पन्वे पण्यवीससमे पन्वे तेषांसमे पन्वे " स्था० ४ डा०
कर्ममासापेक्षया एकैकस्मिन् ऋतौ लौकिकमेकैकं कर्तुमभि-
हृत्य व्यवहारत एकैकोऽवमरात्रः जवति । सफलं तु कर्मसंव-
त्सरे वङ्गमरात्रास्तथा चाह ॥

ता सन्वे विणं पुंत्त चंद्रशुक्लं दुवे दुवे मासा विचउपसेणं ।
आदाणेणं गणियजमाणा सातिरेणार्इ एणुणसट्ठि एणुणसट्ठि
राईदिवां राईदियमगेणं आहितेति वेदेज्जा । तत्थ खलु इमे क्क
ओमरत्ता पण्यत्ता तं जहा ततिप पन्वे सत्तमे पन्वे एकारसमे
पन्वे पन्नरसमे पन्वे एक्कणवीसतिमे पन्वे तेषांसतिमे पन्वे ।
तत्त कर्मसंवत्सरे चत्तसंवत्सरमभिहृत्य व्यवहारतः चत्तिसमे वङ्ग-
मरात्रः पट् अवमरात्रः प्रहसस्तत्तद्यथा ' तदय पण्येत्यादि ' सु-
गमम् । सू० प्र० १२ पाठ० ॥

पसा तिहिनिपत्ती, भाणिया मे वित्थरं य पट्ठिऊणं ।
वोच्चाभि ओमरत्तं, उड्डिमितो सप्तसेण ॥

एषा अन्ननारादिनस्यकपा तिथिनिपत्तिमेधया विस्तरं प्रहाय प-
ट्ठिया भाणिता प्रतिपादिता । संप्रति समासे संक्षेपेण उड्डिऊण
किञ्चिन्नातया प्रतिपादय्य अवमरात्रात् वङ्गवामि । ननु काः
सर्वेत्यादिप्रवादपतिततया प्रतिनियतस्यत्रा एव परावर्तते
न तस्य कापि हाणिनीपि किञ्चिदपि स्वकरोपवयः । ततः कथम-
वरात्रतासंज्ञक इत्यत आह ॥

कालस्स नेव हाणी, न वि बुद्धी वा अवड्ढिओ कासो ।
जायडि बुद्धवुद्धु, मासाणं एकमकाओ ।

कात्तस्य सूर्यादिक्रियाप्राकृतिकस्यापिप्रवादपतितप्रतिनियत-
स्वरूपतां न हाणिनीपि किञ्चिदपि स्वरूपोपवयः किं नु सदा तथा
जगत्स्थाभाव्याद्व्यवस्थित एव । तथा प्रतिनियतकृतया काः
केवलं यो जायते जायमाने प्रतीयते वृद्धपवृद्धी मानानां तेषक-
मेकसायक एवस्थान्यतरस्य सुषे द्वितीया प्राकृतत्वात् जवति
हि प्राकृतिकण्ययाहाययः स्वमदिविभक्तीनां यदाह पाणिनिः
स्वमाकृततल्लोके " व्यत्ययोऽप्यासामिति " एकसाव्यतरस्मान्
मासात् अत्र स्थाने यः कर्मधारय इत्यनेन पञ्चमी ततोऽयमर्थ
एकमपरं मासमधिकृत्यैकसाव्यतरस्य मासस्य वृद्धपवृद्धी
जवता । किमुक्तं भवति । कर्ममासास्युपमासकालचिन्तायां
दुःखिः स्वरूपापेक्षया तु त्रयोपि मासास्तदप्रतिनियतस्वरूप-
प्रायाः परावर्तन्ते न तु कश्चित् काःस्य वृद्धिहासिजनवः ।
संप्रति ते एव वृद्धिहासिमेषेय कर्ममासे कर्ममासमेषेय मा-
सचिन्तायां काःस्य हाणि द्वीयता ।

चंद्रशु माणाणं, अया जे दिसणं चिमममि ।

ते ओमरत्तजागा, जवति मासस्स नायव्वा ।

इह कर्ममासपरिपूर्णविशुद्धद्वारात्रयमाणव्यक्तमास एकोनविं-
शद्द्वारात्रो ह्यार्षिण्य ह्यार्षिण्यमाणा अहोरात्रस्य । तत्तच्छब्दमा-
सपरिमाणस्य ऋतुमासस्य कर्ममासपरिमाणस्य केयधेः । प-
रस्परं विन्नेषेयः क्रियते विन्नेषेयं च कृते सति ये भंगा उड्डरिता
इत्येते विशुद्धह्यार्षिण्यकारुण्यते अवमरात्रस्य भागास्तद्व्यवम-
रात्रं परिपूर्णं जवति । मासद्वयपर्यन्ते तत्तत्तस्य सक्तस्ये प्रागा
मासस्यावसाने कथ्यताः । किमुक्तं जवति एकस्मिन् कर्ममासे
परिपूर्णं सति त्रिमासद्वयमपर्यन्तेषु शतह्यार्षिण्यमाणा अवमरा-
त्रस्य संचम्विनः प्राप्यन्ते इति । यदि मासपर्यन्ते पतावतोऽव-
मरात्रा भागाः प्राप्यन्ते ततः प्रतिविषयं कति प्राप्यन्ते इति । यदि
मासपर्यन्ते पतश्चिकण्यार्थमाह ।

वावाट्टिजागमेणं, दिवसे संजाड ओमरत्तस्स ।

वावट्टिजाडि दिवसेहि, ओमरत्तं तओ जवड्ढ ।

एकस्मिन् एकस्मिन् एकैकस्मिन् दिवसे कर्ममाससंचम्विनि
अवमरात्रस्य संबन्धी चावट्टित्वात् एकैकः संजायते । तूषे च
नपुंसकतां प्राकृतत्वात् कथमेतत्तवसीयत इति चेदुच्यते तैरानं
कथयताम् । तन्महि यन् एकैकस्मिन् दिवसे एकैको ह्यार्षि-
भागो वरंरात्रस्य संबन्धी प्राप्यते ततो चापष्टया दिवसैरेणोऽव-
मरात्रो भवति । किमुक्तं जवति । दिवसे दिवसे अवमरात्र-
सत्कैकह्यार्षिण्यमाणाह्युद्धा ह्यार्षिण्यमे दिवसे त्रिषष्टिमा तिथिः
प्रवर्तते इति । तथैव च सति य एकपरितमोऽहोरात्रसत्कैक-
परितमा ह्यार्षिण्यमा च तिथिनिधनमुपगतेति ह्यार्षिण्यमा ति-
थिप्रोक्तं पतितति व्यवहृत्यते । तथा आह ।

एकस्मि अहोरात्ते, दो वि तिहिनिहणमेजासु ।

सात्थ तिहो परिहायड, मुहेणो हविजो सो चरिमो ॥

एकैकस्मिन्अहोरात्रे तिथिसत्तो ह्यार्षिण्यमाणा ह्यार्षिण्यमिमुपा-
च्छन् यस्मिन्नेकपरितमे अहोरात्रे डे इपि एकपरितमादये ति-
थी निधनमायातः सा ह्यार्षिण्यमा तिथिरत्र एकपरितमे अहोरात्र-
त्रैः परिहीयते । एवं च सति ह्युहेण ह्यार्षिण्यमकृतपतया प्रति-
कृत्वेन एकैकत भागेन परिहीयमाणाया ह्यार्षिण्यमायास्तिथेः
त एकपरितमो दिवसश्चरमपर्यवसानसर्वात्मना निधनमुप-
गतेति प्रावः । संप्रति वर्षादिमश्रीध्यालेषु चतुर्मासप्रमाणेषु
प्रत्येकं कस्मिन् पक्षे अवमरात्रं भवतीत्येतद्विश्रुयति ।

तद्वयस्मि ओमरत्तं, कायव्वं सत्तमस्मि पक्कस्मि ।

वासोहमिण्णकासे, चाउम्मासे विपीयेतं ॥

इह कालस्थिया तद्यथा । वर्षाकालो हिमसंबन्धी शीतकाल
उपपद्यते । प्रीत्यकाशश्चरते च त्रयोऽपि चतुर्मासकप्रमाणाः वर्षा-
कालस्य चतुर्मासप्रमाणस्य आधवादिस्तृतीये पर्वणि प्रथमोऽव-
मरात्रः । तस्यैव वर्षाकालस्य संचम्विनि सप्तमे पर्वणि द्वितीयो-
ऽवमरात्रस्तदन्तराशीनकाःस्य तृतीये पर्वणि सुलापेक्षया ए-
कादशे तृतीयोऽवमरात्रस्तस्यैव शीतकालस्य सप्तमे पर्वणि सु-
लापेक्षया चतुर्थेऽदन्तमश्रीध्याकालस्य सप्तमे पर्वणि सुला-
पेक्षया त्रयोविंशतितमे वष्टः । इह आपादाया लोके ऋतुवः प्रसि-
द्धिमेयकस्ततो लौकिकव्यवहारमपेक्षयापादावारस्य प्रतिविषय-
मेकैकह्यार्षिण्यमाहान्या वर्षाकाशादिगतेषु तृतीयादिपर्वेषु यथा-
का अवमरात्रो ज्ञेयता सा ह्यार्षिण्यमा तिथिः परिमासिमुपैनी-
ति शिष्यः प्रश्नं कायति ॥

पादिव य ओमरत्ने, कदाय विद्या सवधि होइ तिह ।

विद्याए तिहाए, ओमरत्ने चउत्थी उ ॥

सेनाउ चैव काहिइ, तिहीनु बहुरागणियदिहासु ।

सुदुमेण परिह्वितिह ।, संजायइ कस्मि पव्वसि ॥

इह प्रतिपदमारज्य याधरपञ्चदशी ताण्यस्तिययस्तासां च मये प्रतिपद्यमराभीभूतायां सत्यं कस्मिन् एवंणि पक्के द्वितीया तिथिः समाप्यति प्रतिपदा सह एकस्मिन्द्वादशे समाप्तिमेव्यति तृतीयायां वा तिथाययमराभिसंप्रयायां कस्मिन् एवंणि चतुर्थी तृतीयाया सह निधनमुपस्थाप्यति । एवं देशोत्पत्ति तिथियुव्यवहारगणितदृष्टासु शोकप्रसिद्धव्यवहारगणितपरिजातितासु पञ्चमी-षष्ठीसप्तम्यमीदृशस्येकादशीद्वादशीत्रयोदशीचतुर्दशीरुपासु शिष्यः प्रश्नं करिष्यति यथा सुदुमेण प्रतिदिवसमेकैकं द्वाष्टि-तमरुपेण छेकून भागेन परिहीयमानायाः परिहीयमानायां तिथौ पुष्यस्या अयमराभीभूतायास्तिथेराग्न्येव परा तिथिः कस्मिन् एवंणि गते संजायते समास । एतदुक्तं भवति । चतुर्थ्यां तिथा-वयमराभीभूतायां कस्मिन् एवंणि पञ्चमी पञ्चम्यां तिथा-वयमराभीभूतायां कस्मिन् एवंणि प्रतिपदा तिथिः समाप्ति । एवं शिष्यस्य प्र-अयमराभिसं निर्वचनमाचार्य आह ॥

कवारिणा उज्जो वा, विरुधा पथा हवति कापव्या ।

एमेव हवइ जुम्मे, एकतंसाजुया पव्या ॥

इह याः शिष्येण प्रश्नं कुर्वता तिथयु चिह्नितस्ता द्विविधास्तथा । ओजोक्रपा युष्मकस्याम् । ओजोविषयं सन् युष्मं तत्र च या ओजोक्रपास्ताः प्रथमतो कृपाधिकाः कियन्ते ततो द्विगुणास्तथा च सति तत्सङ्गतस्यास्तिधेयुष्मपर्वणि निर्वचनरुपाणि समाग-तानि प्रवर्ति । (एमेव हवइ जुम्मे इति) या अपि युष्मकपास्ति-धयस्तत्सति एमेव धुषोचिन्नेय प्रकारेण करणं प्रवर्तनीयं नव-रं द्विगुणीकरणान्तरमेकत्रिंशद्युक्ताः सत्यः पर्वणि निर्वचनरु-पाणि भवन्ति । इयमत्र प्राबन्धाऽयं प्रश्नः कस्मिन्पर्वणि प्रतिपद्य-मराभीभूतायां समुपयातीति तदा प्रतिपत् किमोद्दिष्टा सा च प्रथमातिथिरिच्छेको अयिते सद्रुपाधिकः कियन्ते जाते ऽ इमे ते अपि द्विगुणीकियेते जाताश्चत्वार आगमानि चत्वारि पर्वणि । ततोऽयमर्थो युगादिस्तत्तुर्थे पर्वणि प्रतिपद्यमराभीभूतायां चि-तोया समाप्तिमुपयातीति तस्य चैतत्तथा हि प्रतिपद्युद्दिष्टायां च-त्वारि पर्वणि ब्रह्म्यानि एवं च पञ्चदशतिथ्यामन्तः ततः पञ्च-दश चतुर्भिर्गुण्यन्ते जाता षष्टिः । प्रतिपदि द्वितीया समापयनी-ति द्वे रूपे तथाधिकं प्रकृति जाता द्वाष्टिः सा च द्वाष्टया स-ज्यमाना निरंशं प्रागं प्रवृज्यति ब्रह्म एक इत्यागतः प्रथमोऽव-मराभ सत्यावसंवाधिकरणम् । यदातु कस्मिन् पर्वणि द्वितीया-यामयमराभीभूतायां तृतीया समाप्यतातीति प्रश्नस्तदा द्वितीया किञ्च परंशोद्दिष्टे द्विकां अयिते । सद्रुपाधिकः कियन्ते जातानि त्रीणि रुपाणि तानि त्रिगुणीकियन्ते जाताः षड् द्वितीया च ति-थिः समेति ९६ एकत्रिंशद्युताः कियन्ते जाताः सप्तत्रिंशत् आग-तानि तिथ्येकैरुपाणि सप्तत्रिंशत्पर्वणि । किमुक्तं भवति युगा-दितः सप्तत्रिंशत्मे पर्वणि गते द्वितीयायामयमराभीभूतायां तृतीया समाप्यतातीति इदमपि करणं समीचीनम् । तथा हि । द्वितीयायामुद्दिष्टायां सप्तत्रिंशत्पर्वणि समागतानि । ततः सप्त-त्रिंशत् पञ्चदशानिगुण्यन्ते जातानि पञ्चदशानि पञ्चपञ्चा-दधिकानि । द्वितीया नष्टा तृतीया जातेति त्रीणि रुपा-

णि तत्र प्रकृतिप्यते जातानि पञ्चदशान्यष्टापञ्चाहादधिकानि । एषोऽपि राशिद्वौषष्ट्या सञ्चमानो निरंशं भागं प्रपञ्चीति ब्र-ह्माक्ष नवस्थागतो नवमोऽवमराभ इति समीचीनं करणम् । एवं सर्वोत्सवि तिथियु करणप्राबन्धाकरणसमीचीनव्यवहारना अय-मराभसंख्या च स्वयं भावनीया । पर्वनिर्द्देशमात्रं कियते तत्र तृतीयायां चतुर्थी समाप्तिरुपमे एवंणि पक्के चतुर्थी पञ्चमी ए-कचत्वारिंशत्मे पर्वणि पञ्चम्यां षष्ठी द्वादशे पर्वणि षष्ठ्यां सप्तमी पञ्चचत्वारिंशत्मे पर्वणि सप्तम्यामष्टमी षोडशे अष्टम्यां नवमी एकौनपञ्चाशत्मे नवम्यां द्वादशी विंशतितमे द्वादश्यामैकादशी निपञ्चाशत्मे एकादश्यां द्वादशी चतुर्दि-तितमे द्वादश्यां त्रयोदशी सप्तपञ्चाशत्मे त्रयोदश्यां चतुर्द-शी अष्टाविंशतितमे चतुर्दश्यां पञ्चदशी एकचत्विंशते पञ्च-दश्यां प्रतिपत् द्वात्रिंशत्मे इति एवमेता युगपुष्यां एवं युगो-त्तराधेयि कथ्यन्ते । ज्योः १ पाशु ० १० ० ० ० ० ।

आमराइणियभाव-अवमराशिकभाव-पुंभवमः सः स चा-सौ राशिकश्च गुणरत्नव्यवहारी तस्य प्राबोऽवमराशिकप्राबः । न्यूनपर्वोयतायाह, पंचां १६ विव ० ।

आमराः शिष्याभाव-किरिया-अवमराशिकभावकिरिया-ली ० न

मवराशिकभावो न्यूनपर्वोयता तस्य या किर्या करणं सा तथा

सुतायादने, पंचां १६ विव ० ।

ओमाण-अपमान-न ० अवमराशिते, सृज ० १ सु ० १ अ ० ।

" निष्कञ्चसि एते एते ओमानोभार " अपमाननीकः अ-

पमानान् जीकः अपमाननीकः । स ० २६ अ ० ।

अपमान-न ० अवमराशिते परिचिह्नयते सातापनेति अवमान-

म् । इहस्तद्वरादौ, अवमरीयेन परिचिह्नयते इस्तादिना यत्तदव-

मानम् । सातादौ, करणकर्मसाजन्मयुत्पत्तिः ।

तत्र कर्मसाधनपञ्चमविशेष तावदाह ।

से किं तं ओमाणे जसं ओमिणिज्ज्ञं तं जहा हत्येण वा दंनेन वा धनुक्केष वा लुगेण वा नालिआए वा अ-क्सेण वा मुसलेण वा, दंढयणजुगनालिआ य, अक्कवं मु-मसं च उउत्थं । दम् नालिअं च रज्जुं, विआणओमाणस-खाए ॥ वत्थमि हत्थमेज्जं, विच्छे दंढं धणुं च पत्थमि । खायं च नासिआए, विआणओ माणसखाए । एएणं अ-वमाणपणमारोणं किं एओआणं ? एएणं अवमाणपमाणेण खायाचिअकरकवियकरुपमिति परिकलेवसंमियाणं दव्वाणं अवमाणुमाणं निच्चसिलसणं भवइ सत्तं अवमाणे ॥

वद्वमीयेन सातादि तद्वमनं केनावमीयेते इत्यादि " हत्येण वा दंनेन वा स्वायादि " तत्र इहस्तो वद्वमाणसकपञ्चतुविशत्य-कुसमानोऽनैवैव इहस्तो चतुर्भिर्हस्तैः निष्पन्ना अवमानविशेषा द्-एचतुयुगनालिकाकृत्युसकपा यदं संज्ञा भवते । अत एवाह " द-एचं इहस्तो दएचं, चतुयुगं नाडिकां वा कृत्युससं " करणसाधनप-ञ्चमकीकृत्यावमानसंख्या विज्ञानादीति संबन्धः । इहवादि-कं प्रत्येकं कथंभूतमित्याह । चतुर्हस्तं दशमानीलिकानिर्दिष्टपञ्चं रज्जुं च विज्ञानीकृत्यावमानसंख्येति याथाश्रीः । ननु यदि दव्वा-वयः सर्वे चतुर्हस्तप्रमाणान्तरात्मकैरेव इहवाद्यन्तरतोपादानेन चरितार्थात्कारिकमिति वक्ष्याम्युपादानम् । उच्यते मेवयान्तुसु

भोयरिय-औदरिक-१०० उदरजरणैकविंशे, वृ० १ ३० ।

भोयल-अपदी-१०००, कुण्डीने, वृ० १ ४० ।

भोयविय-भोयविय-१०० विशिष्टपरिकर्मणा परिकामेते, वृ० १ ४० । वृ० १ ४० । वृ० १ ४० । " भोयवियकोमडुगुणपडिच्छये " । शयनीयानि (भोयवियसि) विशिष्टपरिकामेते लोमै कार्पासिकं दुकूलं वस्त्रं तदेव पट्टं भोयवियकोमडुकूलपट्टः स प्रतिच्छन्नमा-
पच्छन्नं यस्मै तत्तथा । वृ० १ ४० । वृ० १ ४० ।

भोयसंतिह-ओजःसंस्थिति-स्त्री० ओजसः प्रकाशस्य संस्थित-
रवस्थानम् । प्रकाशवस्थाने, कथमोजसः संस्थितारवस्था ता
तद्विषयं प्रश्नप्रमाणम् ।

ता कहे ततोयसंतिह । अहिताति वदेजा । तस्य खलु इमा-
तो पण्डीस पक्किचोओ पल्लाता तो तं जहा तस्ये एव-
माहेसु ता अणुसमयेमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जाति
अण्णावेत्ती अहिताति वदेजा । १ एगे पुण एवमाहेसु ता अ-
णुमुदुत्तमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जाति अण्णा वेति
अहितात् २ एवं एरणं अजिज्ञावेणं ता अण्णाराहेदितमेव
सूरि० ३ ता अणुपक्कमेव सूरि० ४ ता अणुवासमेव सूरि-
० ५ ता अणुउत्तमेव सूरि० ६ ता अणुअणमेव सूरि-
० ७ ता अणुसंवत्तमेव सूरि० ८ ता अणुवासमेव सूरि-
० ९ ता अणुवाससमेव सूरि० १० ता अणुवास-
सहस्समेव सूरि० ११ ता अणुवाससयसहस्समेव सूरि०
१२ ता अणुउत्तमेव सूरि० १३ ता अणुउत्तसमेव सूरि-
० १४ ता अणुउत्तसहस्समेव सूरि० १५ ता अणुउत्त-
सतसहस्समेव सूरि० १६ ता अणुपल्लितोवमेव सूरि० १७ ता
अणुपल्लितोवमसमेव सूरि० १८ ता अणुपल्लितोवमसह-
स्समेव सूरि० १९ ता अणुपल्लितोवमसतसहस्समेव सूरि०
२० ता अणुसागरोवमेव सूरि० २१ ता अणुसाग-
रोवसतमेव सूरि० २२ ता अणुसागरोवमसहस्समेव सूरि-
० २३ ता अणुसागरोवमसतसहस्समेव सूरि० एगे
एव० २४ एगे पुण ता अणुउत्तमपिण्णो २५ मेव सूरियस्स
ओआ अण्णा उपज्जा अण्णा विंति आहियति वज्जा एगे
एवमाहेसु ॥ २५ ॥

(ता कहे ततोयसंतिह) ता इति पूर्ववत् कथं कथं प्रकारेण किं
स्यैकालमेकपावस्थापितया उताम्यथा ओजसः प्रकाशस्य
संस्थितरवस्थानमाख्याता इति वदेत् । एवमुक्तं भगवान्तद्विषये
यावत्तः प्रणिपत्तयः स्मरन्वर्त्तित तावन्तिः कथयति (तन्मन्या-
द्) नत्र ओजसः संस्थितो विषये खल्विमाः पञ्चविंशतिः
प्रतिपत्तयः प्रहसन्तद्यथा । तत्र तेषां पञ्चविंशतिः परन्तर्धिका-
ना मध्ये एके वादिन एवमाहुः । ता इति पूर्ववत् । अनुसमयं प्र-
तिपत्तयमेव सूर्यस्योऽप्युत्पन्नं अन्यदेवेति । किमुक्तं भवति
प्रतिपत्तयं सूर्यस्यैव प्रकाशं विप्रप्रमाणं विनश्यति । अन्यदेव
प्रकाशज्जायमानोऽपि उत्पन्नं सूर्ये च ओजःशब्दस्य स्वी-
त्येन निर्देशः प्राकृत्यवादापेक्षा । अत्रापसंहारः, ता एगे एवमा-
हेसु । एके पुनरेवमाहुः । ता इति पूर्ववत् अनुमुहन्नेव सूर्ये

स्यैवोऽप्युत्पद्यते अन्यत्प्रकाशनमपैति इत्याख्यातमिति वदेत् ।
अत्रापसंहारः एगे एवमाहेसु २ " एवमित्यादि " एवमुक्तेन प्रका-
रेण एतेन वक्ष्यमाणेन प्रतिपत्तिजातेन मेतव्यमनोविमर्शभाषावि-
शेषाद् बोधयति । " ता अण्णाराहियमेवेत्यादि " सुगमं नवरं रा-
त्रिविषयमित्येवं स्वेव विप्रदशायना करणीया वाः पुनरेव सूर्य-
स्यैव देवित्यन्वः । " एगे एवमाहेसु ता अण्णाराहियमेव सूरिय-
स्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे
एवमाहेसु ३ एगे पुण एवमाहेसु ता अणुपक्कमेव सूरियस्स
ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एव-
माहेसु ४ एगे पुण एवमाहेसु ता अणुउत्तमेव सूरियस्स ओया
अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु
५ एगे पुण एवमाहेसु ता अणुउत्तमेव सूरियस्स ओया अण्णा
उपज्जा अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु ६
एगे पुण एवमाहेसु ता अणुअणमेव सूरियस्स ओया अण्णा
उपज्जा अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु ७ एगे
पुण एवमाहेसु ता अणुसंवत्तमेव सूरियस्स ओया अण्णा
उपज्जा अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु ८
एगे पुण एवमाहेसु ता अणुवासमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा
अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु ९ एगे पुण
एवमाहेसु ता अणुवाससमेव सूरियस्स ओआ अण्णा उपज्जा
अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १० एगे पुण ए-
वमाहेसु ता अणुवाससहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा
अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु ११ एगे पुण एवमा-
हेसु ता अणुवाससयसहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा
अण्णा अवेह आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १२ एगे पुण एवमा-
हेसु ता अणुउत्तमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १३ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १४ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तसमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १५ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तसहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १६ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तसहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १७ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तसहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १८ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तसहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु १९ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुउत्तसहस्समेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु २० एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुसागरोवमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु २१ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुसागरोवमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु २२ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुसागरोवमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु २३ एगे पुण एवमाहेसु ता
अणुसागरोवमेव सूरियस्स ओया अण्णा उपज्जा अण्णा अवेह
आहियति वज्जा एगे एवमाहेसु २४ एगे पुण एवमाहेसु

ता अणुउत्पत्तिणि २ मेव सूरियस्स ओया अस्सा उण्वज्जहं अस्सा अमेहं आदिवांसि वणज्जा एगे एयमाहंसु ॥ २५ ॥ एताञ्च प्रतिपत्तयाः सर्वा अपि मिथ्याकथाः अत एतासामपेदेन भगवान् स्वमतमुपदेशयति ।

वयं पुत्र एवं वयामो ता तीसं मुहुषं सूरितस्स ओयातो अ-
वड्डिताओ जवति तेण परं सूरियस्स ओता अणवड्डिता
भवति उम्मासे सूरिये ओमं णिवुड्डिति उम्मासे सूरिए ओयं
अजिबहुति निक्खलममाणे सूरिए ओयं निवुड्डेति पविसमाणे
सूरिए ओयं अभिवहेति तत्थ एं को हेतू ति वदेज्जा ॥

(वयं पुत्र इत्यादि) वयं पुनरेवं वयमाणाप्रकारेण वदाम-
स्तमेव प्रकारमाह (ता तीसमित्यादि) ता इति पूर्ववत् ज-
म्बुद्वीपे प्रतिवर्षं परिपूर्णतया त्रिशतं त्रिशन्मुहुतां वायव्य-
स्य ओजः प्रकाशोऽवस्थितं भवति । किमुक्तं भवति सूर्यसं-
वत्सरपर्यन्ते यदा सूर्यः सर्वाभ्यन्तरे मण्डले चारं चरति तदा
सूर्यस्य जम्बुद्वीपगतौजःपरिपूर्णमग्रां त्रिशन्मुहुतां वायव्य-
स्य ओजः प्रकाशो उद्भवति (तेण परंति) ततः परं सर्वा-
भ्यन्तराग्नमण्डलात् परमित्यर्थः । सूर्यस्य ओजोऽभवस्थितं भ-
वति । कस्मादनवस्थितं भवति इति चेदत आह (उम्मासे
इत्यादि) यस्मात्कारणसर्वभ्यन्तराग्नमण्डलात् परतः प्रथ-
मान् सूर्यसंवत्सरस्तत्कात् एवमासां वायव्यस्यो जम्बुद्वीपग-
तोऽजः प्रकाशं प्रत्यहोरात्रमेकैकस्य त्रिशदधिकप्रादशशत-
संख्यभागास्तत्कस्य भागस्य हापनेन निवेद्ययति हापयति ।
तदनन्तरं द्वितीयान् एवमासां सूर्यसंवत्सरस्तत्कात् वायव्यस्यैः
प्रत्यहोरात्रमेकैकत्रिशदधिकप्रादशशतसंख्यभागस्तत्काद्य-
धेनन् ओजः प्रकाशमभिवर्धयति । पनद्वयं भवति व्याचष्टे ।
(निक्खलममाणे इत्यादि) सुगमं । तेनोच्यते सर्वाभ्यन्तरे म-
ण्डले परिपूर्णतया त्रिशन्मुहुतां वायव्यं अवस्थितं सूर्यस्य
ओजः ततः परमनवस्थितमिति । पनद्वे वैतथ्येन विभाव-
यितुः प्रशस्तमुपन्यस्यति (तत्थयादि) तत्र एवंविधार्थां
वस्तुव्यवस्थायां को हेतुः का उपपत्तिः इति वदेत् भगवानाह ।

ता अयणं जंबुद्वीपे दिवे जाव परिकलेवेणं ता जता एं
सूरिए सव्वज्जेतं मंडलं उवसंकापेभा चारं चरति । तता णं
उत्तमकट्ठा पचा अट्टारसमुहुत्ता दिवसे जवति । जहंषिया दु-
वात्तसमुहुत्ता राती भवति से णिक्खलममाणे सूरिए जवसं-
वच्चरं अयमाणे पदमसि अट्टारचंसि अग्गंनराणंतं
मंडलं जाव चारं चरति ता जता एं एगमगं ओचाए ए-
गेणं रातिदिणं दिवसखेत्तस्स णिवुड्डेत्ता एति खेप्पस्स
अजिबड्डिता चारं चरति अट्टारसहिं तीसेहिं सपहिं मंडलं
जेत्ता तता एं अट्टारसमुहुत्ते दिवसे भवति दोहिं एगहिं
जागे उणे दुवालसमुहुत्ता राती भवति । दोहिं अहिया
से णिक्खलममाणे सूरिए दोबंसि अट्टारचंसि अग्गंनंतं तव
मंडलं जाव चारं चरति ता जता एं सूरिए अग्गंनंतं तव मंडलं
जाव चारं चरति । तता एं दो जागे उयाए दोहिं रातिदिणं
दिवसखेत्तस्स णिवुड्डेत्ता रातिखेत्तस्स अजिबड्डिता चारं
चरति अट्टारसहिं तीसेहिं सतिहिं मंडलं जेत्ता तता एं अट्टा-

रसदिवसे चउहिं उणे दुवात्तसराती जवति । चउहिं अ-
हिता एवं खलु एणं उवाएणं णिक्खलममाणे सूरिते तता एं
तपतो तताणंतं मंडलातो मंडलं संकममाणे २ एगमगं जागं
ओयाए एगमगं मंडले एगमेगेणं रातिदिणं दिवसे खेत्तस्स
णिवुड्डेमाणे ३ अजिबड्डेमाणे २ सव्ववाहिंरं मंडलं उवसं-
कमिता चारं चरति ता जता एं सूरिए सव्वज्जेतरातो
मंडलातो सव्ववाहिंरं मंडलं उवसंकमिता चारं चरति
तता एं सव्वज्जेतं मंडलं पण्णिहाए एतेणं ते संतिणं
रातिदिवसे तणं एगंते सीतं ता एगस्यं उयाए दिवस-
खेत्तस्स णिवुड्डेत्ता रातिखेत्तस्स अजिबड्डिता चारं
चरति अट्टारसहिं तीसेहिं मंडलं जेत्ता तता णं उत्तमकट्ठ-
पचे उकोसं अट्टारसमुहुत्ता राती भवति जहंषिया दुवात्त-
समुहुत्ते दिवसे जवति एगणं पदमे उम्मासे एसणं जाव
पजजसाणे ४ पविसमाणे सूरिए दोबंसि उम्मासे अयमाणे
पदमसि अट्टारचंसि वाहिंएणंतं मंडलं उवसंकमिता चारं
चरति । ता जता एं सूरिए वाहिंएणंतं मंडलं जाव चारं
चरति तता णं एगं जागं ओचाए एगेणं रातिदिणं राति-
खेत्तस्स णिवुड्डेत्ता दिवसखेत्तस्स अजिबड्डिता चारं चरति ।
अट्टारसहिं तीसेहिं सपहिं मंडलं जेत्ता तता एं अट्टारस-
मुहुत्ता राती दोहिं उणा दुवालसमुहुत्ते दिवसे दोहिं अहि-
ए से पविसमाणे सूरिए दोबंसि अट्टारचंसि वाहिंरं तव मंड-
लं उवसंकमिता चारं चरति । ता जता एं सूरिए वाहिंरं
तव मंडलं जाव चारं चरति । तता एं दो जाए ओयाए दो-
हिं रातिदिणं रातिखेत्तस्स णिवुड्डेत्ता दिवसखेत्तस्स अ-
जिबड्डिता चारं चरति । अट्टारसहिं तीसेहिं सपहिं मंडलं
जेत्ता तता एं अट्टारसरातो चउउणा दुवालसमुहुत्ते दिवसे
चउअहिं एवं खलु एणं उवाएणं पविसमाणे सूरिए-
तताणंतरातो तताणंतं मंडलाओ मंडलं संकममाणे ३
एगमगं भागं उयाए एगमगं मंडलं एगमेगेणं रातिदिणं
रातिखेत्तस्स णिवुड्डेमाणे ३ दिवसखेत्तस्स अजिबड्डेमाणे ३
सव्वज्जेतं मंडलं उवसंकमिता चारं चरति । ता जता एं
सूरिए सव्ववाहिरातो मंडलातो सव्वज्जेतमंडलं उव-
संकमिता चारं चरति तता एं सव्ववाहिंरं मंडलं
पण्णिहाए एगेणं तीसेणं रातिदिवसखेणं एगंते तीसभाग-
संतं । ओताए रातिखेत्तस्स णिवुड्डेत्ता दिवसे खेत्तस्स अ-
जिबड्डिता चारं चरति अट्टारसहिं तीसेहिं मंडलं जेत्ता
तता एं उत्तमकट्ठपचे उकोसं अट्टारसमुहुत्ते दिवसे जवति
जहंषिया दुवात्तसमुहुत्ता राती भवति एसणं दोच्चे उम्मा-
से एसणं जाव पजजसाणे एसणं आदिशे संवच्चरे एसणं
आदिशं वच्चरस्स जाव पजजसाणे (उट्ठं पाहुणं मम्मत्तं) ता

के ते सूरिए चरयति आहिनेति बदेज्जा तस्य सल्लु इमा ता
वीसं पहिवत्तीओपसत्ताओ तस्य सल्लु एगे एवमाहुं ता
मंदरेणं पव्वते सूरियं चरयति आहिनेति बदेज्जा एगे एव ० ?
एगे पुण ता मेरुणं पव्वते सूरितं चरयति । २ । आहिनेति
एवं एतेणं अजिलावेणं जाव बालिमापदिबर्ची जाव
ता पव्वतरायाणं पव्वते सूरितं चरयति । आहिनेति बदेज्जा
एगे एवमाहुं बयं पुण एवं वयाओ ता मंदरे वि य वुच्च-
ति मेरु वि य वुच्चति एवं जाव पव्वतराया य वुच्चति ।
ता जेणं पोमगला सूरियस्स जेसं कुंसति तेणं पोमगला
सूरियं चरति । असुद्धावि णं पुमगला सूरियं चरति ।
चरिमिञ्जे संतरगतावि णं पोमगला सूरियं चरयति । आहि-
नेति बदेज्जा ॥

(ता अयणमित्यादि) इहं जम्बूद्वीपकायं पूर्ववत् परिपूर्णं
पञ्चमीयं व्याख्यानीयं च (ता ऊषा क्षमित्यादि) तत्र यदा सूर्यः
सर्वाण्यन्तराग्रहलघुपक्षमेकं चारं चरति तदा उत्तमकाष्ठा प्रा-
प्ता । इत्थर्वतोऽष्टादशमुहूर्तो दिवसो भवति । अथन्या च द्वादश-
मुहूर्ता रात्रिः । ततः सर्वाण्यन्तराग्रहलघुपक्षप्रकारेण निष्कामन्
सूर्यो नवं संवत्सराभ्यां नवस्य संवत्सरस्य प्रथमं होरात्रं
अन्यत्सरानन्तरं द्वितीयमग्रहलघुपक्षस्य चारं चरति (ता जया
णमित्यादि) तत्र यथा सूर्यः सर्वाण्यन्तराग्रहं द्वितीयमग्रह-
लघुपक्षस्य चारं चरति तदा पक्षेन रात्रिन्ध्वेन सर्वाण्यन्तर-
मग्रहगतयेन प्रथमकृपावृष्टिं शनैः शनैः कदापि प्राप्नुयान् होरा-
त्रयपर्यन्ते एकमागमोऽस्ति । प्रकाशस्य दिवसगत्यैव तस्य तस्य नि-
वेष्टेषु हापयित्वा तमेव सूर्यं जगं राजनिक्षेपस्थानिर्घषित्वा चारं
चरति । किमब्रज्जानं पुनर्भागे दिवसकैवलेन तस्य प्रकाशस्य
हापयित्वा राजनिक्षेपस्य वर्षयित्वा तत आह । मग्नस्य अ-
ष्टादशभिश्चिदाधिकाः स्थिताः किमुक्तं जयति । द्वितीयमग्नस्य
अष्टादशभिश्चिदाधिकाः मागशतैर्विजंय तत्सकमेकं जायमिति ।
कस्मात्पुनर्मेवमग्नस्याष्टादशशतानि चिदाधिकाणि जागानां परिक-
ल्पन्ते । उच्यते इहैकैकं मग्नसं क्षात्र्यां सूर्यायामेकनाहोरात्रं
येन परिश्रम्यापूर्यते अहोरात्रञ्च चिदायुर्नृत्तप्रमाणः प्रतिसूर्यं
वाऽहोरात्रगणेन परमार्थतो द्वौ अहोरात्रौ जयतः । उच्यते आह-
रात्रयोः षष्टिमुहूर्ताः ततो मग्नसं प्रथमतः पृथ्वा जगमैर्विजंयते
निष्कामन्ते च सूर्यो प्रत्यहोरात्रं प्रत्येकं द्वौ द्वौ मुहूर्तैश्चिदाधिका-
नौ हापयति । प्रविशन्तो च अनिर्घषेयताः । यो च द्वौ मुहूर्तैश्चिदा-
धिकाभ्यां ससृज्जति । एकसार्द्धं चिदाधिकाभ्यां मागस्ततः पश्चिदि
भागः सार्द्धं चिदाशा गुणयन्तं जानात्यष्टादशशतानि चिदाधिका-
नि जागानाम् । एवं निष्कामन् सूर्यः प्रतिमग्नसं चिदाधिका-
ष्टादशशतसंख्यानां जागानां सकमेकं भागं दिवसकैवलेन तस्य
प्रकाशस्य हापयन् राजनिक्षेपस्थानिर्घषित्वा तत आह । ज्य-
शीत्यधिकं च जागशतमष्टादशशतानां चिदाधिकाणां शमो
जागस्ततः सर्वाण्यन्तराग्रहलघुपक्षं सर्वनाममग्नसं जम्बूद्वीपच-
क्रवालस्य जागकुल्यते राजनिक्षेपस्थानिर्घषिते इति यत् प्रागाभि-
हितं तदपि समीचीनं जातमिति । एवमग्रहान्तरं प्रविशन् प्रतिम-
ग्नस्यमष्टादशशतमग्नानां चिदाधिकाणां सकमेकैकं जागमिति

वर्षेयम् तावद्भूतस्या यावत्सर्वाण्यन्तरे मग्नसं ज्यशीत्यधिकं
जागशतं दिवसकैवलेन तस्य प्रकाशस्याभिर्घषयति । राजनिक्षेप-
स्य च हापयति ज्यशीत्यधिकं च जागशतं जम्बूद्वीपचक्रवाल-
स्य दशमभागः । ततः सर्वनाममग्नस्यसर्वान्यन्तरे मग्नस-
ले दिवसकैवलेन तस्य प्रकाशस्यैकं दशमभागकालाजानोऽनियते
राजनिक्षेपस्य कुल्यते इति यत् प्रागाविदितं दिवसोऽष्टादश इति सूर्यं तु
“तथापि मग्नस्यमुहूर्तं दिवसं तद्विज्ञातं जम्बूद्वीपचक्रवाल-
परिसमाप्तिं यावत् सुगमम् । नवरमेवमग्नोपसंहारो यत एवं सूर्य-
चारस्ततः प्रतिमग्नं सूर्यसंवासरपर्यन्ते सर्वाण्यन्तरे मग्नसं चि-
दानं चिदान्मुहूर्तं तावद्भूतं प्रतिपूर्णं जातः ततः परमनवस्थि-
तम् । सर्वाण्यन्तरे च मग्नसं चिदानं मुहूर्तान् तावत्परिपूर्णमव-
स्थितमोज उच्यते व्यवहारतो निश्चयतः पुनस्तत्रापि कृपा-
वृष्टिं शनैः शनैः हीयमानमवसेयम् । प्रथमकृपावृष्टिं सूर्य-
स्य सर्वाण्यन्तरानन्तरं द्वितीयमग्नलघुपक्षं चारचरणादि-
ति (यष्टं प्राभूतं समाप्तम्) तदेवमुक्तं यष्टं प्राभूतं संप्रति
सप्तममारभ्यते । तस्य चायमर्थोऽधिकारः कस्ते तव भतेन
भगवन् । सूर्यं चरयतीति तत एतद्विषयं प्रश्नमुत्तरमाह । “ता के इ-
त्यादि” ता इति पूर्ववत् । कस्ते तव भतेन जगवन् । सूर्यं चर-
यति चरयन् चर ईप्तायां आप्तुमिच्छन् स्वप्रकाशस्य सवी-
कुर्वन् आस्थान इति बदेत् एवमुक्ते भगवान्नेतद्विषये याव-
त्यः परतीर्थिकानां प्रतिपत्तयः तावतीः कथयति (तथेत्यादि)
तत्र सूर्यः प्रतिचरन् विषये कल्पित्वा चिदातिप्रतिपत्तयः प्रकृताः ।
तद्यथा तत्र तेषां विज्ञेयं अपरतीर्थिकानां मये एकं प्रथमं एव-
माहुः । मन्दरपर्यन्तः सूर्यं चरयति मन्दरपर्यन्तो हि सूर्येण मग्न-
सं परिश्रम्य सर्वतः प्रकाशयते ततः सूर्यः प्रकाशयन् चरयती-
त्युच्यते । अग्रेष्वसंहारः (एगे एवमाहुः) यके पुनरेवमाहुः ।
मेरुपर्यन्तः सूर्यं चरयन् आस्थान इति बदेत् अत्रायुर्पक्षेऽहः
(एगे एवमाहुः) एवमित्यादि । एवमुक्तप्रकारेण ज्ञेयप्राप्ति-
हतिविषयप्रतिपत्तयः तावत्सेतया यावच्चिदाशतानां प्रतिपत्तयः
सा चैवं (एवमग्नस्याप्येत्यादि) पक्षेतराः पर्वतः सूर्यं चर-
यन् आस्थान इति बदेत् एके एवमाहुरिति किमुक्तं भवति
यथा प्राक् ज्ञेयप्राप्तिहतिविषयचिदातिप्रतिपत्तयः येन क्रमेणो-
क्ताः तेन क्रमेणाप्राप्तिं याच्यते । सूत्रपाठोऽपि प्रथमप्रतिपत्तिपत्ति-
पाठानुसारेण स्वयमन्युपमानिरुक्तः परिजावनीये ग्रन्थगौरव-
याचुं न लिख्यते तदेवमुक्ताः परतीर्थिकप्रतिपत्तयः । संप्रति ज-
गवान् स्मृतमुपदेशयति (एवं पुण इत्यादि) यं पुनरेवं बह्व-
भागप्रकारेण यवामस्तमेव प्रकाशमाह (ता मंदरे वि इत्यादि)
ता इति पूर्ववत् । योस्तो फलैः सूर्यं चरयन् आस्थानः स म-
न्दरोऽप्युच्यते यावत्पर्यन्तरोऽप्युच्यते । यतश्च प्रागेव प्राचितं
ततो चिदाधिकाविषयतया प्रवृत्ताः प्राक्तन्यः प्रतिपत्तयः सर्व-
मपि मिथ्यारूपा अवगतव्याः । अपि च न केवलं मंदरे च सूर्यं
चरयति किन्त्वेष्वपि पुद्गलस्तथावाह (ता उ णमित्यादि) ता
इति पूर्ववत् ये णमिति धास्यासङ्कोचः । पुद्गला मेवगता समेकता
वा सूर्यस्य ज्ञेयताः स्मृता इति तु पुद्गलाः स्वप्रकाशकालेन सूर्यं चर-
यन्ति । ईदृशितं हि सूर्येण प्रकाशयते । ततो ज्ञेयताः पुद्गलैः सह
संख्यातपर्यन्तया तैः सूर्यं स्वीकुर्वन्त्युच्यन्ते । ये च प्रकाशय-
मानपुद्गलाः पुद्गला स्वन्यान्तर्गता मेवगता वा सूर्येण प्रकाशिता
अपि सूत्रमन्याः कृत्स्नोऽप्युपगच्छन्ति । तेष्वपि प्रागुक्तयुक्त्या सूर्यं
चरयन्ति येष्वपि च कामेवज्ञेयान्तर्गताः चरन्ते ज्ञेयता विशेषसंघ-
र्षितः पुद्गलास्तेष्वपि सूर्यं चरयन्ति तेषामपि सूर्येण प्रकाशयता-

नवाद् । (इति सप्तमं प्रानृतं समाप्तम्) चं० प्र० ७ पा० १० ।
ओयाय-उपयात-वि० उपागते, "शेयवद्वेणं हवणसमुद् ओ-
याय " । ज्ञा० ए अ० ।

ओयारग-अवतारक-वि० प्रवर्धके, " मोक्षप्रदोयारगा " मो-
क्षप्रदावतारको सम्यक्तेनोदितु प्राणिनां प्रवर्धकत्वविर्यः ।
सम० ।

ओयावज्ञा-ओजयित्वा-अभ्य० ओजो बलं शरीरं विद्यादि-
सत्त्वं वा तत्कृत्वा प्रददधे दीयतेऽस्ता ओजयित्वैत्यभिधीयते ।
प्रत्ययानेदे, स्या० ४ ज० ॥

ओयाहार-ओनाहार-पु० भावाहारभेदे, सु० २ सु० ३ अ० ॥
(सरीरेणोयाहारा इति तल्लक्षणमाहारशब्दे-व्याख्यातम्) ।
ओरस-अश्रु-अ० ङ्वा०-य० अवतरणे, "अवतरेहोओरसो"
८ । ४ । ४४ । इति ओरसादेशः । ओरस इ ओअइ । अवतर-
ति । प्रा० ।

उपस-वि० उपगतो जातो रसः पुनस्तेहल्लक्षणे वा यस्य-
साधुपसः अपत्यस्तेहयुक्ते, स्या० १० ज० ॥

ओरस-वि० उरसि वा हृदये स्नेहाहस्यैते यः स ओरसः ।
स्या० १० डा० । स्वयमुत्पादिते पुत्रादौ, उच० १ अ० । सु० ॥
ओरस(उरस)बलसमागुण्य-ओरस-उरस्य/बलसमन्वागत-
वि० । उरसि जन्मुरस्यम् (ओरसं) तन्न तद्वत् च उरस्यबलं
तत्समन्वागतः समनुप्राप्तः उरस्यबलसमन्वागतः । अन्तरोत्सा-
हयोर्युक्ते । जी० ३ प्रति० ॥

ओराज्ञ-उदार । ओराज्ञ-वि० । प्रधाने " ओराज्ञकितिव-
तसदसि सोमा " । स्या० १० ज० अ० ॥ बहुज्ञमान्तरसंविने
कर्मणि, सु० २ सु० १० अ० ॥ आशंसादोषविहितयोद्विक्त-
युक्ते, स्पृष्टे ओद्रियादौ, स्या० ४ डा० " सेकिं तं उराज्ञतासापणा
चउविहा पन्चता तं जहा वेद्विया तेद्विया चउरिविया पं-
चद्विया " । जी० ११ प्रति० । "ओराज्ञं जगतो जोगं विवज्जा संपरि-
निय " (ओराज्ञमिति) स्पृष्टमुदात्तं जगत औदारिकजन्तुप्रामस्य
योगं व्यापारे चेष्टासवस्थाविशेषमित्यर्थः । सु० ११ सु० १ अ० ।
" ओराज्ञमोगज्ञाणि जज्ञेजा " उदारा बादराणि पतेतुविभ्रसा-
परिणामसन्ते विचेतुरन्यते वा डा० ११ मण्ये मण्येन्युकमहोप-
लवत् । स्या० ३ डा० मीमं, उपराद्विशेषणविशिष्टप-करणतः
पाश्चेत्यातामलसत्त्वानां जयानके, चं० प्र० १ पा० १० ।

ओरालिय-औदारिक-ज० । उदारं प्रधानं प्राधान्यं चास्य ती-
क्ष्णकरगुणवत्शरीरापेक्षया ततोऽप्यस्यानुत्तरसुरशरीरस्यापि
अनन्तगुणवद्भित्वात् । यद्वा उदारं सातिरेकयोजनसहस्रमानत्वा-
त् । शेयशरीरापेक्षया बृहत्प्रमाणं बृहत्त्वा चास्य वैक्रियं प्रति-
भवाधार्म्यं सहस्रशरीरापेक्षया द्रष्टव्य । अत्यधोत्तरवैक्रियं
योजनलक्षणमपि हस्यते । उदारमवौदारिकं विनयादिन्य इ-
तीत्यर्थः प्रत्ययः (कर्म०) अथवा उगतो स्तब्धप्रदेशोपचित-
त्वात् बृहत्त्वाच्च नाएकवदिति अथवा मांसास्थिसाधुबलं बह्व-
शरीरं तत्समयपरिमाणाया उराज्ञमिति प्राकृतत्वादीराज्ञियम् (स०)
औदारिकशरीरनामकर्मोदयादुदारपुल्लितिकृते केवलमेकै-
काणांमस्यादिविरहिते वा शरीरजने, । स्या० २ डा० ।
आव० । कर्म० । इह प्रसिद्धसिद्धातसंज्ञादिविवरणप्रकरणप्रमा-
णप्रत्ययात्सुप्रामाण्यवलयशःअसरवधलितसकलवस्तुधराव-
लयम् द्वौहरीरजसुरिहरीता न्युपार्शितस्थिते । "तत्थ ताव उ-

दारं उरालं, उरलं ओरालं वा तित्थयरगणधरसरीरादे पदुच्च
उदारं बुद्धं तत उदारतरमभ्रमथितिकाउं" उदारं नाम प्रधा-
नं उराज्ञं नाम विस्तरालं " विस्तरालं वा जं जणियं होइ कहे
सादरेगओयणसहस्समवडिउप्यमाणओरालियं अभ्रमिहइमिसं
नथि वेडिउयं इउलकलमियं कवडिउं पंथयुसयायं अहस-
समाय इयं पुण अवडिउपमायं अइरेगओयणसहस्सं" वनस्प-
त्यादीनामिति उराज्ञं नाम स्वल्पप्रदेशोपचितत्वाच्च निरूपयत् ।
उराज्ञं नाम मांसास्थिस्नायवाद्यवयवबहुत्वात् श्रीपुन्या अयाहुः
तत्थोदारमुगाल-सुरलं उरलमहवमहल्लगते । ओरालियंति प-
ठमं, पदुच्च तित्थेसरसरीरे । १। जसइ य तहोरालं, विस्तरवंतं
वण्यकति पण्ण। पयइ इ नथि अन्नं, इहइमिसं विस्तरालंति । २। उरलं
लवपयसो, चियं पि महल्लग अहा निमं । मंसदिहाउवहं, उरालं
समयपरिजानी । ३। सर्वत्र स्वार्थिक इकप्रत्ययः । उदारमेव उरा-
ज्ञमेव उरलमेव ओरालमेव औदारिकं पुनरादात्वात्विषय-
निष्पत्तिः । कर्म० । दशा० । अश्रु० । जी० । सु० । प्रज्ञा० ।
स्या० । प्रय० । आभा० । संप्रयौदारिकशरीरस्य जीवजाति-
भेदतोऽस्थित्यतश्च भेदानभिनिष्ठसुराह ।

उरालियसरीरेणं जंते ? कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा !
पंचविहे पण्णत्ते तं जहा एग्गिदियउरालियसरीरे जाव
पंचिदियउरालियसरीरे । एग्गिदियउरालियसरीरेणं जंते ।
कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! पंचविहे पण्णत्ते तं जहा बुह-
विकाइय एग्गिदियउरालियसरीरे जाव वणस्सइकाइय ए-
ग्गिदियउरालियसरीरे पुढबुकाइय एग्गिदियउरालियसरीरेणं
भंते ! कइविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! उविहे पण्णत्ते तं जहा
सुहुमपुढविकाइय एग्गिदियउरालियसरीरे य बादरपुढवि-
काइय एग्गिदियउरालियसरीरे य सुहुमपुढविकाइय एग्गि-
दियउरालियसरीरेणं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दु-
विहे पण्णत्ते तं जहा पज्जत्तगसुहुपुढविकाइय एग्गिदियउ-
रालियसरीरे य अपज्जत्तगसुहुपुढविकाइय एग्गिदियउरा-
लियसरीरे य । बादरपुढविकाइया वि एवं चेव एवं जाव
वणस्सइकाइय एग्गिदियउरालियसरीरे येति । वेइदियउरा-
लियसरीरेणं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! उविहे प-
ण्णत्ते तं जहा पज्जत्ता वेइदियउरालियसरीरे य । अप-
ज्जत्ता वेइदियउरालियसरीरे य । एवं तेइदियचउरिदिया
वि । पंचिदियउरालियसरीरेणं जंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! उविहे पण्णत्ते तं जहा तिरिक्खजोगियपंचिदिय-
उरालियसरीरे य मणुस्सपंचिदियउरालियसरीरे य । तिरि-
क्खजोगियपंचिदियउरालियसरीरेणं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ?
गोयमा ! तिविहे पण्णत्ते तं जहा । जलयरतिरिक्खजोगि-
यपंचिदियउरालियसरीरे य । यलयरतिरिक्खजोगियपंचि-
दियउरालियसरीरे य । खलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा-
लियसरीरे य जलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा-
लियसरीरेणं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! उविहे पण्णत्ते ।
तं जहा सम्पुच्छिमजलयरपंचिदियतिरिक्खजोगियउरालि-

यसरीरे य गम्भवर्कतिय जलपरपंचिदिय० । सम्मुच्छि-
मजलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरेणं भंते !
कतिविहे पक्खे ? गोयमा ! दुविहे पक्खे । तं जहा ।
पज्जता सम्मुच्छिमपंचिदियतिरिक्खजोगियउरा।लि-
यसरीरे य । अपज्जता सम्मुच्छिमपंचिदियतिरिक्खजो-
गियउरा।लियसरीरे य एवं गम्भवर्कतिय वि । यझयर-
तिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरेणं जंते ! कंतावि-
हे पक्खे ? गोयमा ! दुविहे पक्खे । तं जहा । चउपपय-
झयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरे य परि-
सपपयलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरे य ।
चउपपयलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरेणं
भंते ! कतिविहे पक्खे ? गोयमा ! दुविहे पक्खे । तं
जहा । सम्मुच्छिमचउपपयलयरतिरिक्खजोगियपंचिदिय-
उरा।लियसरीरे य गम्भवर्कतियचउपपयलयरतिरिक्खजो-
गियपंचिदियउरा।लियसरीरे य । सम्मुच्छिमचउपपयउरा-
लियसरीरे दुविहे पक्खे तं जहा । पज्जता सम्मुच्छिम-
चउपपयझयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरे य ।
अपज्जता सम्मुच्छिमचउपपयलयरतिरिक्खजोगियपंचि-
दियउरा।लियसरीरे य । एवं गम्भवर्कतिय वि परिसप-
यलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरेणं भंते !
कतिविहे पक्खे ? गोयमा ! दुविहे पक्खे । तं जहा । उ-
रपरिसपयलयरपंचिदियतिरिक्खजोगियउरा।लियसरीरे
य । नुयपरिसपयलयरपंचिदियतिरिक्खजोगियउरा।लि-
यसरीरे य । उरपरिसपयलयरपंचिदियतिरिक्खजोगियउरा।लि-
यसरीरेणं भंते ! कतिविहे पक्खे ? गोयमा ! दुवि-
हे पक्खे । तं जहा । सम्मुच्छिमउरपरिसपयलयरपंचि-
दियतिरिक्खजोगियउरा।लियसरीरे य गम्भवर्कतिय उर-
परिसपयलयर० । सम्मुच्छिम दुविहे पक्खे । तं जहा ।
अपज्जता सम्मुच्छिमउरपरिसपयलयरतिरिक्खजोगियपंचि-
दियउरा।लियसरीरे य । पज्जता सम्मुच्छिमउरपरिसप-
यलयरतिरिक्खजोगियपंचिदियउरा।लियसरीरे य । एवं
गम्भवर्कतिय वि । उरपरिसपयलयर० । एवं नुयपरिस-
पय वि । सम्मुच्छिमगम्भवर्कतिय पज्जता य अपज्जता
य । खहयरा दुविहा पक्खता । तं जहा । सम्मुच्छिमया य ग-
म्भवर्कतिया य । सम्मुच्छिम दुविहा । पज्जता य अप-
ज्जता य । गम्भवर्कतिया वि । पज्जता य अपज्जता य ।
मणुस्सपंचिदियउरा।लियसरीरेणं भंते ! कतिविहे पण्ण-
त्ते ? गोयमा ! दुविहे पण्णत्ते । तं जहा । सम्मुच्छिमप-
ण्णस्सपंचिदियउरा।लियसरीरे य । गम्भवर्कतियपण्णस्सपंचि-
दियउरा।लियसरीरे य । गम्भवर्कतियपण्णस्सपंचिदियउरा।
लियसरीरेणं भंते ! कतिविहे पण्णत्ते ? गोयमा ! दुविहे

पण्णत्ते । तं जहा । पज्जता गम्भवर्कतियपण्णस्सपंचिदियउ-
रा।लियसरीरे य । अपज्जता गम्भवर्कतियपण्णस्सपंचिदिय-
उरा।लियसरीरे य ॥

औदारिकशरीरमपि विचिन्त्य पञ्चैन्द्रियभेदात्पञ्चधा । एकै-
न्द्रियौदारिकशरीरमपि ग्रथित्यतेजोवायुनस्पत्येकैन्द्रियभे-
दात्पञ्चविधम् । ग्रथित्वाकारिकैन्द्रियौदारिकशरीरमपि स्तु-
हमेतरभेदाद् द्विधा । पुनरेकैकं द्विधा । पर्याप्तापर्याप्तभेदात् । यव-
मसजोवायुनस्पत्येकैन्द्रियौदारिकशरीरायपि प्रत्येकं । चतु-
र्विधानोति सर्वसंख्ययेकैन्द्रियौदारिकशरीराणि विशतिधा ।
द्विचिन्त्युन्द्रियौदारिकशरीराणि प्रत्येकं पर्याप्तापर्याप्तभेदात्
द्विभेदाणि । पञ्चैन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं तित्ये-मनुष्येनैवा-
तित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीरं त्रिधा । जलचरस्थलचरस्थलभेदात् ।
स्तलचरतित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीरं द्विविधं संसृष्टिमग-
जैव्युत्क्रान्तिकेदात् । एकैकमपि पुनर्द्विभेदं, यथासापर्याप्तभेदात् ।
स्थलचरतित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीरमपि द्विविधम् । चतुष्पद-
परिस्पर्शभेदात् । चतुष्पदस्थलचर तित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीर-
मपि द्विविधम् । संसृष्टिमगजैव्युत्क्रान्तिकेदात् । पुनरेकैकं द्विधा-
पर्याप्तापर्याप्तभेदात् । परिस्पर्शस्थलचर तित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरी-
रमपि उरः परिस्पर्शनुयपरिस्पर्शभेदात् त्रिविधम् । पुनरेकैकं द्वि-
धा । संसृष्टिमगजैव्युत्क्रान्तिकेदात् । तत्रापि पुनः प्रत्येकं द्विविधं
पर्याप्तापर्याप्तभेदात् ॥ सर्वसंख्ययाऽप्युपेक्ष्य । परिस्पर्शस्थलचर-
तित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीरमपि तित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरी-
रं संसृष्टिमगजैव्युत्क्रान्तिकेदात् त्रिभेदात् । त्रिभेदात् । पुनरेकैकं द्विधा ।
पर्याप्तापर्याप्तभेदात् । तित्येकपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीर-
ं विशतिभेदात् । मनुष्यपञ्चैन्द्रियौदारिकशरीरं संसृष्टिमगजै-
व्युत्क्रान्तिकेदात् द्विभेदात् । पुनरेकैकं द्विधा पर्याप्तापर्याप्तभेदात्
देवमौदारिककेदा उक्ताः । प्रहा० २९ पदं (अवगाहनाप्यस-
गाहनादिशब्देभ्यः) शरीरान्त्यैः सह संयोगश्च सर्गशब्दे च-
द्वयेन) शरीरान्त्यैः नरेदोषचारत् मत्तवधिपोपाद्वा औदारिक-
शरीरवति जीविषया १ सु० ३ ब्र० चित्तकृपे द्विविधे, " चरि-
यकृत् द्विविधं ओराक्षियंति जस्यह" । नि० सू० १ उ० । औदारिकस्य
मनुष्यातयैकशरीरस्यैवमौदारिकम् । अस्याध्यायिकेदे, स्था०
१० उ० । (तत्स्वरूपम् असज्जय शब्दे)

ओराक्षियं गोत्रेणाम् औदारिकशरीरेषां पञ्चानाम् न-अङ्गेषां पञ्चाना-
मकर्मभेदे । यद्युदयादौदारिकशरीरस्येव परिणतानां पुल्लानाम-
ङ्गेषां द्विविभागपरिणतिरुपजायते तदौदारिकशरीरेषां पञ्चानाम् कर्म० ।
ओराक्षियकायजोग-औदारिककायजोग-पुं० । औदारिकमेव
चीयमानत्वात् कायस्तेन सहकारिकाणां नूतनं तद्विषये वा
यांगः औदारिककाययांगः । काययांगभेदः । कर्म० ।
ओराक्षियणाम् औदारिकानाम् न- औदारिकनिबन्धनं नाम
औदारिकनाम शरीरनामभेदः, यद्युदयवासादौदारिकशरीरस्याप्य-
ग्नान् पुल्लानादाय औदारिकशरीररूपनया परिणम्य च जी-
वप्रदेशैः सदाभ्यासाद्युगमरुपतया संख्ययति तदौदारिकशरी-
रनामत्यर्थः कर्म० ।

ओराक्षियदुग्-औदारिकदुग्-न० औदारिकशरीरमौदारिका-
ङ्गेषां पञ्चानाम् कर्म० ।

ओराक्षियपरदारगमण-औदारिकपरदारगमण-न० परव्याधि-
गमनरूपे परदारगमनभेदः । शब्द० ६ अ० ।

ओरोलियवेधेण-औदारिकदन्धन-न० यदुद्यौवारिकपु-
द्गलानां पुर्वेयुहीतानां शुद्धामाणां च परस्परं तेजसादिशरीर-
पुद्गलैः सह कथंस्मिन् । कथंनन्दे, कर्म० ।

ओरोलियमीसकाययोग-औदारिकमिश्रकाययोग-पुं० औदा-
रिकं मिश्रं यत्र काम्येनेति गम्यते स औदारिकमिश्रः । उत्पत्ति-
हेतुं हि पुर्वेनवानस्तदमागतो जीवः प्रथमममये काम्येनेव
केवलमाहारयति ततः परमौदारिकस्यप्यारब्धत्वाद्यौदारिकेण
काम्येनमिश्रेण यावच्छरीरस्य निष्पत्तिः यदाह सकलभुतात्मनो-
निधिपारदम्बाऽनुग्रहकाम्यया निर्मितानेकशालसंख्याः श्रीमद्-
बाहुस्वामी "ओपण कम्मपणं, आहारिकं अणतरं जीवा । तेण
परं मोहेण, ओवसरीरस्स पिण्णसी" केवलसमुदायावस्था-
यां तु द्वितीयपक्षसममयेयु काम्येन मिश्रमौदारिकं प्रती-
तमेव । मिश्रौदारिकयोगः सममपहृष्टिनीयेष्विति वचनात् । औ-
दारिकमिश्रत्वात् कायश्च तेन योगः औदारिकमिश्रकाययोगः ।
काययोगनन्दे, कर्म० ।

ओरोलियमीसरीरकायपयोग-औदारिकमिश्रशरीरकाय-
प्रयोग-पुं० औदारिकमुत्पत्तिकाम्येऽस्त्यर्थे सन्निधे काम्ये-
नेति औदारिकमिश्रं तदेवौदारिकमिश्रकं तद्वत्क्षणं शरीरमौ-
दारिकमिश्रकशरीरं तदेव कायस्यैव याः प्रयोग औदारिकमि-
श्रकशरीरस्य वा याः कायप्रयोगः स औदारिकमिश्रकशरीर-
कायप्रयोगः । कायप्रयोगनन्दे, अर्थं पुनरौदारिकमिश्रकशरीरका-
यप्रयोगेऽप्येतत्कस्यैव वेदितव्यः । यत् आह । "ओपण कम्म-
पणं, आहारिकं अणतरं जीवा । तेण परं मोहेण, ओवसरीरस्स
पिण्णसी" । १ । 'पवं तावत्कम्येनौदारिकशरीरस्य मिश्रतो-
रस्मिन्नभिव्य तस्य प्रधानत्वात् । यदा पुनरौदारिकशरीरो वै-
किञ्चलव्यसंयुक्तो मनुष्यः पञ्चैन्द्रियतत्त्वैर्भौतिकः पर्याप्तबाह्य-
वायुकायिको वा वैकिञ्च करोति तदैवौदारिककाययोगं यश्च वर्त-
मानप्रदेशान्निर्वाक्यं वैकिञ्चशरीरयोगस्यान् पुद्गलानुपादाय यावत्वे-
किञ्चशरीरपर्याप्तानपर्याप्तिं गच्छति तावत्वेकिञ्चैवौदारिकशरी-
रस्य मिश्रता प्रास्मन्कत्वेन तस्य प्रधानत्वविवसाहारकेणाद्यौ-
दारिकशरीरस्य मिश्रता वेदितव्येति । अ० ८ श० १ उ० ।

ओरोलियमीसरीरकायपयोगपरिणय-औदारिकमिश्रशरीर-
कायप्रयोगपरिणयं त्रि० औदारिकमिश्रशरीरं कायप्रयोगेण
परिणतं यस्तत्था । कायप्रयोगपरिणतमन्दे, । ज० ८ श० १ उ० ।
ओरोलियसंघागाम-औदारिकसंघातनाम-न० संघातना-
मन्दे, । यदुद्यौवारिकपुद्गला ये यत्र योग्यतास्तुत्तरत्र सं-
घातयति । यथा शिरोयोग्यान् शिरसि पादयोग्यान् पादयोः शे-
षाङ्गयोग्यान् शेषाङ्गे तु तदैवौदारिकसंघातनाम । कर्म० ।

ओरोलियसरीर-औदारिकशरीर-न० उदारा स्फारतामात्र-
भावा वैकिञ्चादिशरीरपेक्षया स्पृक्षा इत्यर्थः । तैत्तिर्यभूतैः पुन-
र्हैर्निष्पन्नमौदारिकशरीरम् । शरीरनन्दे, कर्म० ।

ओरोलियसरीरपयोगाणाम-औदारिकशरीरप्रयोगानाम्-न०
औदारिकशरीरप्रयोगस्य संघादकं नामनन्दे, ज० ८ श० ६ उ० ।

ओरोलियसरीरपयोगवर्ध-औदारिकशरीरप्रयोगवर्ध-पुं०
औदारिकशरीरप्रयोगस्य संघातरूपे शरीरवर्धनन्दे, । ज० ८
श० ६ उ० ।

ओरोदमाण-अवरोदयत्-त्रि० उत्तापयति, स्था ५ ग० ।

ओरोह-अवरोध-पुं० अन्तर्पुरं, वृ० १ उ० । प्रतोहीहोऽन्यन्त-
रुद्धादे, श० । औ० । संघाते, । "पदकरओरोहसंघाया" । इति
देशीनाममाहाबचनात् । औ० ३ प्रती० ।

ओरोहणदीव-अवस्थानदीप-पुं० शृङ्गसावजदीपे, अ० ११
श० ११ उ० । ज्ञा० ।

ओरोलिय-अवलम्बित-त्रि० दत्तावलम्बे, । "सा मणह
ओरोलियसि अम्भेहि" नि० वृ० १ उ० । रज्ज्वा बन्धवा गतादा-
ववतारिते, औ० । कृपदीप्रभृतियु वल्लभिते, कुत्सितमा-
रेण मारिते, दशा० ६ अ० । "जिह्वुपाक्रियं ओरोलियं" करे ।
सूत्र० ३ अ० ३ अ० ।

ओरोलग-अवस्था-त्रि० प्रथमनोवृत्तौ, । विपा० १ वृ० ३ अ०
नि० । स्थाने, पुर्वेक्षे च । ज्ञा० १ अ० ।

ओरोलमसरीर-अवल्लणशरीर-त्रि० उपर्युक्तं स्थानं पुर्वेक्षं च
शरीरं यस्य स तथा । ज्ञा० १ अ० । तत्रदेहे, विपा० १ वृ० ३
अ० । ज्ञा० । नि० ।

ओरोलपणा-अवलोकना-औ० नवपणायात्र, व्य० ६ उ० ।

ओसि (सी) आसि (सी) औ० आंदायां पङ्क्तिः । १ । १ । ३ । आसि-
पाथे पङ्क्तास्ति आरंभं भवति । ओसी । पङ्क्तिः । पङ्क्ताविति
किं आसी सङ्गी । प्रा० । वृ० ।

ओलिपमाण-अवलम्बित-त्रि० अग्रं पं कुर्वति, आचा० २ वृ० ।

ओलिउद्भवाण-अवशिष्टमान-त्रि० आस्वाद्यमाने, कल्प० ।

ओलित-अवल्लिप्त-त्रि० आदेशे पिधानेन सह गोमयादिना
कृतालेपे, । वृ० ३ उ० । अ० । स्था० । आचा० ।

ओलुक्-विरिचद्-पा० यतः । विरेचने, । "विरेचोहोहोहो
लुक्वचपुत्थाः । ४ । ४ । २६ । विरेचयतेयेत्यस्य ओहोहोवाद्यः
आदेशा जवति । ओहोहोह । विरेचयति । प्रा० ।

ओलोहमाण-अपवर्तमान-त्रि० यतो गन्तव्येव पुनरागच्छ-
ति तस्मिन्, । "लोहोवाहोह" प्रश्न० अ० ४ उ० ४ ॥

ओवदय-अवपतित-न० अ० प० प० भावः कः निपतते, औ० ।
अवतीर्णं, । औ० । कर्नेरि कः । अवतीर्णं, औ० ॥

ओपचयिक-त्रि० उपचयनिवृत्ते उपचितं, प्रश्न० अ० ४ अ० ।

ओपकारियलेण-ओपकारिकल्पन-न० प्रासादादिपीठकल्पे
आधत्ते, अ० १३ श० ६ उ० ॥

ओवगहिय-ओपग्रहिक-त्रि० उपघट्टनप्रयोजने, "नासि वणं
उवगहिय अणुणाणुकेही कोहमायमायासांभे" न० श० ३१ उ० ।
उप आत्मनः समीपे संयमोऽवघट्टनार्थे वस्तुनो प्रदणमुपग्रहः
स प्रयोजनमस्येयौपग्रहिकः । उपाधिपदं, आपत्ते संयममाभा-
वं यो मुखते न पुनर्नित्यमेव स ओपग्रहिक इत्यर्थः । प्रश्न० ६०
ज्ञा० "ओहोह जस्स गहणं जोगा पुण कारणा सओ होहि ।
जस्स उ दुणं पि नियमा, कारणासे उवगहियओ" यस्य तु
पीठकादेर्धर्मपि ग्रहणं जोगक्षेत्येतिप्रमाणाकारणतो निमित्तेन
स्नेहादिना स पीठकादिपीठग्रहिकः कादाचित्कप्रयोजननिवृत्त-
इति ग्राह्यः । पं० व० । घ० (तस्यजघन्यमध्यमोक्त्यनुमु-
दि शब्दः) ॥

ओवपाद्य-ओपपातिक-न० उपघातनिवृत्ते संतकले वा वचने

श्रीवद्वाङ्मय

यथा चौरस्त्विति "सुयं वा जह वा दिष्टं न लविजोवधाश्च" ॥ ७० ॥

श्रीवद्वृणा-अपवर्तना-श्री० आगहरणे, विधौ० ।

श्रीवद्द्वोमयोरिया-उपाधीवर्मादिरिका-श्री० इतिवर्तित्वंवाक्य-
श एव च सादृशानामर्थसमीपवर्तिन्यादुपाधीवर्मादिरिका । इति-
वर्तित्वेति इतिवर्तित्वसादृशत्वात्कथमर्थसमीपवर्तित्वेति, तत्रासादृ-
शत्वात्तदुपाधीवर्तित्वं साध्या च "दुवाहसकुकुकिर्नरकगपमागमेत् कचरे
आहारमाहारेमाणे श्रीवद्द्वोमयोरिया" उपाधीवर्मादिरिकेति
रूपम् । अ० ७ श० १ उ० ॥

श्रीवद्वि-अपवृत्ति-श्री० न्हासे, नि० चू० २० त० ।

श्रीवणिह्यि-श्रीपनिधि (निहिति) क-वि० उपनिधिः प्र-
स्थासं यथा कर्षाचरान्ति तेन चरतीति । तद्वत्प्रत्यये-
त्यर्थः इत्यौपनिधिकः । उपनिहितमेव वा यस्य प्रहर्षाधि-
वयतयाऽस्ति स प्रहर्षाद्विनिगन्तवेन मन्वर्थाय ज प्रत्यये
श्रीपनिहित इति । स्थाने क० डा० । उपनिहितं यथाकर्षाधि-
प्रत्यासत्ताभूतं तेन चरति यः स श्रीपनिहितिकः । भिन्ना-
चरकभेदे, श्री० ।

श्रीवणिह्यि-श्रीपनिधिकी-श्री० उपनिधिर्मन्त्रिणो विरचनं
प्रयोजनमस्य इत्यौपनिधिकी (श्री०) प्रयोजनायै इत्यु- प्र-
त्ययः । सामयिकाध्यायनादिवस्तुनां (आध्यात्मिकी शब्दात्)
पूर्वावुत्पत्त्यादिविस्तारप्रयोजनायामुत्पत्त्यां (उक्त्यानुपूर्व्या-
द्विनामपनिधित्वेन च आध्यात्मिकी शब्दार्थः) इत्युत्पत्त्यां

श्रीवतिर्था-अवपतिर्नि-श्री० विधाभेदे, यां हि जपतः स्तत
एव पतत्यन्वं वा पातयति । सूत्रं २ श० २ अ० ।

श्रीवतिथि-अपवर्तित-वि० विभे, शा० १ अ० ।

श्रीवतिथि-अपवर्त्य-अव्य० अपवर्तनेन अभिविज्ञेन माज-
नान्येन वा इत्येवमभिविज्ञेन कृत्येऽयं, दृश० ४ अ० ।

श्रीवत्साध्या-श्रीपस्यानिकी-श्री० चेटीभेदे, वा आस्था-
नगतान् समीपे वर्तते अ० ११ श० ११ उ० ।

श्रीवत्पिथि-श्रीपमिक-न० उपमया निवृत्तमौपमिकम् । गणित-
तस्यावियये कालभेदे, उपमानमन्तरण यत्कालप्रमाणमन-
शयिना प्रहीतुं न शक्यते तदौपमिकमिति भावः । अनु० ।
अ० । स्थाने ज० । "सं किं तं श्रीवमिण २ दुविहे पश्चे तं जहा
पलिआवम आ सागरोपम आ" अनु० । उपमया निर्दिष्टः
ठक । उपमया निर्दिष्ट, वाच० ।

श्रीपम्य-न० उपमायाम्, स्थाने ० डा० ।

श्रीवम्म-श्रीपम्य-न-उपमायैव सदृशतया वस्तु शुद्धतेऽन्ये-
त्युपमा संवापम्यम् अनु० । य० । प्रसिद्धासाध्यासाध्यासाधन-
रूपे प्रमाणभेदे, यथा गौरययस्तथा । अत्र च सहासंक्षिप्तक-
प्रतिपत्तिरुपमायार्थः । मू० १०० श० १०० अ० । (अयं प्रमाणव-
धत्त उच्यमानशब्दः कृतः)

तद्भेदा दमे ।

से किं तं श्रीवम्म ? श्रीवम्मं दुविहे पण्यते तं जहा साहम्मो
वणीण आ वेहम्मोवणीण आ । मे किं तं साहम्मोवणीण ? सा-
हम्मोवणीण ति विहे पण्यते । तं जहा । किंचि साहम्मोव-
णीण पायसाहम्मोवणीण सवसाहम्मोवणीण । से किं तं

किंचि साहम्मोवणीण २ अणेगविहे जहा मंदरो तहा सरिसो
जहा सरिसो तहा मंदरो जहा समुदो तहा गोप्यं जहा गो-
प्यं तहा समुदो जहा आःको तहा सख्जो तहा सख्जो तहा
हा आःको जहा चंदो तहा कुमुदो जहा कुमुदो तहा चंदो ।
से किं तं पायसाहम्मोवणीण २ अणेगविहे जहा गो तहा गव-
आ जहा गवआ तहा गो से च पायसाहम्मोवणीण । से किं तं
सवसाहम्मोवणीण सवसाहम्मो ओवम्म नन्त्य तहा वि तेणे
व तस्स तोवम्म कोरइ जहा अरिहेतिहि अरिहेतसरिसं
कयं चकवट्टिणा चकवट्टिसरिसं कयं बलदेवेण बलदेवस-
रिसं कयं बासुदेवेण बासुदेवसरिसं कयं साहुणा साहुस-
रिसं कयं से च सवसाहम्मो से च साहम्मोवणीण ।

तत्र द्विविधं सामर्थ्येणोपनीतमुपययो यत्र तत्सामर्थ्येणोपनी-
तम् । वैधर्म्येणोपनीतमुपययो यत्र तत्सामर्थ्येणोपनीतम् । तत्र सा-
मर्थ्येणोपनीतं त्रिविधं किंचि साध्यादिविधं तदा किंचि साध्या-
व मन्वरसवैपादीनाम् तत्र मन्वरसवैपादीनोरपि पूर्वतत्वं
साहस्यम् । समुद्रगोप्यदयोः साधकत्वमात्रम् । आदित्यवयो-
तयोराकाशगमनोद्योतकत्वरूपम् । अन्तर्बुद्धयोः बुद्ध्यामिति
(से किं तं पायसाहम्मोवणीण) तुरककुट्टविषाणलाङ्गलादिव्यो-
रपि सामान्यत्वाच्च सक्कम्भो गोपुत्तकणउत्तु गधय इति प्रायः
साधयन्त । सयंसाधयं तु क्लेशकालादिभिर्भेदात् न कस्यापि
केनचित्साधयं संभवति संभवं त्यक्ताप्रसक्तः । तर्हि उपमानस्य
तृतीयजेटोपमासाधनार्थक एवेत्याशङ्क्याह । तथार्था तस्य विव-
क्षितस्याहंदाहंस्तेमवाहंदादिना ओप्यं कियते । तथा आहंदा
अहंदासहसं कृतं तत्किमापि सर्वोत्तमं तीर्थप्रवर्तमानं कयं स एते-
हंते यद्वैहंसे करोति नापरः कश्चिदिति भावः । एवं च स एते-
पमीयते । लोकेऽपि हि केनचिद्व्युत्तं कायं कृते वक्तारो ह-
श्यन्ते तत्किमपीदं जवाहः कृतं यत् अयन्त एव कुर्वन्ति नान्यः
कश्चिदिति । एवं चकवट्टिवासुदेवादिष्वपि वाच्यम् ।

से किं तं वेहम्मोवणीण २ ति विहे पण्यते तं जहा । किंचि
वेहम्मो पायवेहम्मो सववेहम्मो से किं तं किंचि वेहम्मो २ ।
जहा सामर्थ्येण तं जहा बाहुल्येण जहा बाहुल्येण तं जहा
सामर्थ्येण से च किंचि वेहम्मो । से किं तं पायवेहम्मो २ जहा
वायसो न तहा पायसो जहा पायसो न तहा वायसो ।
ते च पायवेहम्मो । मे किं तं । सववेहम्मो सववेहम्मो आ-
वम्म नन्त्य तहा वि तेणे व तस्स तोवम्म कोरइ जहा एणीण-
एणीणसरिसं कयं दामेण दाससरिसं कयं काकेण काक-
सरिसं कयं माणेण साणसरिसं कयं पाण्येण पाणसरिसं कयं
से च सववेहम्मो से च वेहम्मोवणीण से च श्रीवम्म ।

यथेति यादृशः शबलाया योरपयं शाबलेयो न तादृशो
बहुलाया अपयं बाहुलेयो यथाचायं न तथा इतरः अत्र च
शेधर्मस्तुल्यत्वादिभिर्निमित्तजन्मादिमात्रतस्तु बलकायान्ति-
चिद्वैधर्म्यं भावनीयम् (से किं तं पायवेहम्मो इत्यादि) अत्र
वायसपायसयोः सचेतनत्वाच्चेतनव्यतिरेक्येनैव निमित्तं विवेच्यमात्रं
अभिधानगतवर्णनं यत्र साध्यादिमात्रतश्च साध्यादिमात्रयो वैधर्म्यना
भावनीया । सर्ववैधर्म्यं तु न कस्यचित्केनापि संजयति सत्यम्-

मेवन्वादिभिः सर्वोभावानां समानत्वेऽसत्त्वमसङ्गात्तथाऽपि नृती-
येनेदोण्यासत्त्वैवर्थासाङ्गत्वाद् । तथापि तस्य तैत्थैवोपम्यं कि-
यते यथा नीचत्वं नीचसदृशं कृतं पुनरासादीत्यादि । आह-नीचे-
न नीचसदृशं कृतमित्याहुः कथता साधर्म्यमेवार्थं स्यात् वैधर्म्यं
सत्यं किंतु नीचांश्चि प्रायां वैधर्म्यं पापमावर्तति किं पुनर्नीचा-
ततः सकलजगत्सिद्धकणमवसृज्यविविक्त्वा वैधर्म्यमिह भावनी-
यम् । परं सासाधुसाद्वर्ण्यवि बाध्यम् । सेतं सत्त्वबद्धम्
इत्यादि निगमप्रत्ययः । अतः ० । नि० ७० ॥

आवम्मसङ्ग-आपम्यसत्य-न० उपमैवोपम्यं तेन सत्यमोपम्यस-
त्यम् । सत्यभेदः । यथा समुद्रवत्सहायं देवाऽयं सिंहः । स्या०
१० ७० । प्रश्न० । प्रका० ॥

आवम्मसंज्ञा-आपम्यसंज्ञा-सी० संज्ञानां संज्ञा परिच्छेदो-
क्तुर्निर्णय इत्यर्थः । औपम्येन उपमाप्रधाना संज्ञा औपम्य-
संज्ञा । संज्ञाभेदः ज्ञ० ।

आवपत-आवपतत्-वि० ऊर्वावधोभागेऽवतरति, “असरसि देवेदि
य देवीहि य औपयर्नेहि” अवपतद्भिः स्वर्गाद्भवमानच्छद्भिः । कप्यः ।

आवपमाण-आवपतत्-वि० व्योमाङ्गादवतरति, हा० १ अ० ॥

आवपादय-आवपाचितक-पुं० उपपाचिते देवाराजने भव
आवपाचितकः । पुष्पभेदः, स्या० १० ७० ॥

आवपाण-आवपदान-न० श्रेणके, हा० १ अ० ॥

आवपारिविणय-आपचारिकविनय-पुं० उपचारो लोकज्य-
हारः पूजा वा प्रयोजनमभ्युपचारिकः स चासी विनयश्च ।
भक्तिकः । पंचा० ६ वि० ० । प्रतिक्रियोपयोग्यपारामर्शकविनय-
भेदः, दश० ५ अ० ॥

आवपाय-आपपातिक-पुं० उपपातः प्रादुर्भावो जन्मान्तरसं-
क्रान्तिः । उपपाते भव औपपातिकः । संसारिणः । आचा० १
अ० १ अ० १ उ० ॥ उपपातजज्ञाता उपपातजाः । अथवा उप-
पाते जवा औपपातिकः । देवनारकेषु, दश० ४ अ० । आचा० ।
विशे० । उपपातेन ज्ञेय, क्त० ५ अ० । उपपातेन निवृत्ते वा
पदार्थमात्रे, न० । उपपातज्जन्मनिमित्तं देवनारकाणां संश्लि-
धि वैक्रियशरीरे, न० । पं० सं० १ द्वा० । आचारान्नसंबन्धिभि
प्रथमे उपपाते, सुब० १ अ० १ अ० । औ० । “ श्रीवर्धमानमानस्य
पुत्रोऽयमप्यर्थाङ्गिता । औपपातिकदाराख्यस्य, उपास्या कावि-
द्विधौते” अथौपपातिकमिति कः शास्त्रार्थः उच्यते । उप-
पतन्युपपातो देवनारकजन्म सिद्धिगमने वातस्तमविहृत्य कृताम-
ध्ययनमौपपातिकमिदं चापार्थं वर्तते । आचारान्नस्य वि प्रथम-
मध्ययने शास्त्रपरिज्ञा तस्यादोदेशके स्वमिश्रम् “ एवमेगेसि
नोनायं जन्म इत्यथि वा मे आया उवपादय नित्यं वा मे आया
उवपादये के वा अहं आसी के वा इह च्छुप पंचा इह जवि-
स्सामीत्यादि” इह च सुत्रे यदौपपातिकत्वमात्मनो निर्दिष्टं त-
दिह प्रपञ्चन इत्यर्थोऽङ्गस्य समीपभावेनेदमुपाङ्गम् । इति
श्रुत्युत्पत्तेः । औ० ।

आवसमिय-आपसर्गिक-पुं० उपसर्गाद्य प्रभवति स्तत्ताप० ङ्क ।
उपसर्गसमर्थं रोगभेदः । वातविदंस्निपाते, देवारिहृत्त्वके ग्रहदौ-
स्त्यादौ च वाच० । उपसर्गेन निवृत्तस्य प्रपत्त्यादिके नाम
प्रदे, आ० म० ८० । विते० । परित्योपसर्गिकमुपसर्गगु-
पतितत्वात् । अतः ० ॥

आवसमिय-आपशमिक-पुं० उपशमो मस्मच्छाग्निरिवा-नु-

केकावस्थाप्रदेशतोऽप्युद्वाजावः । द्विविधस्याप्युद्बस्य विष्क-
म्भणम् (कर्म०) इति यावत् । इत्थं भूतभोपशमः सर्वोपशम
उच्यते । स च मोहनीयस्यैव कर्मणो न शोपस्य । “सम्भवस-
मो मोहस्तेष्व उ” इति वचनात् तत्र त्वैवं शब्दव्युत्पत्तिकुप-
शम पवौपशमिकः स्वार्थे इकण्प्रत्ययः । यद्वा उपशमनिर्बु-
त्त औपशमिकः । कोवाप्युद्वाजावत्वरूपे जीवस्य परमसा-
त्त्वावस्थालक्षणपरिणामविशेषः । अयं च वर्णां भावानां प्रथमो
द्वितीयो वा । प्रश्न० २३१ ८० । पं० सं० । आ० म० ८० ।

औपशमिकस्य द्वेय निर्दिष्टिकुराह ।

से किं तं उपसममिष २ दुविधे पाण्णे । तं जहा । उपममे
अ उपसममिष्ये अ । से किं तं उपसमे २ मोहणिज्जस्स
कम्मस्य उपसमेणं सेत्तं उपसमे । से किं तं उपसममिष्ये २
अण्णिगविहे पण्ये तं जहा उपसत्त० ६ जाव उपसत्त-
लोभे उपसत्तेजे उपसत्त० ६ ते उध्वसत्त० ६ दसणमोहणिजे
उपसत्तमोहणिजे उपसत्त० ६ आसम्मसत्त० ६ उपसमिआच-
रिन्त० ६ । उपसत्त० ६ दया ऊउमत्त० ६ वीतरागो सेत्तं उप-
समिष्ये सेत्तं उप० ६ भिष ।

औपशमिको ऽपि च उपशमस्तत्किञ्चन उपशममिष्ये तु
(उपसत्त० ६ इत्यादि) इहाप्युक्तोवाचिप्रत्ययपेक्षात्तापि
याचनाविशेषः किन्तोऽपि इत्यर्थः । तत्र मोहनीयस्योपश-
मेन दर्शनमोहदोषं चारित्रमोहनीयं चोपशान्तं भवति । तदुप-
शान्तायां च स्वेच्छया देशाः संजयन्ति ते सर्वेऽप्यत्र देशा न
हेत्या इति भावनीयम् । (सेत्तमित्यादि) निगमनद्वयं निर्दिष्टो
द्विविधोऽप्यौपशमिकः । अतः ० । द्विभेदोऽयम् । (सम्भवार्थं
पदमज्ञापयि) इह यथासत्त्वं दर्शनमोहनीयचरित्रमोहनी-
यकर्मोपशमभूतं सम्यक्त्वं चरणं च प्रथमे ऋषि भाय औप-
शमिकसङ्गणे प्रवर्ततीति शेषः । इति निरूपितौ द्वौ देवावौपश-
मिकज्ञावस्य । कर्म० । प्रश्न० ।

आवसमियसम्मत्त-आपशमिकमम्यवत्त्व-न० उपशम उद्गीर्ण-
स्य मिथ्यात्वस्य कृते सति अनुद्गीर्णस्य उपशमे विपाकप्रदेश-
वेन्द्रमरूपस्य द्विविधस्यापि उद्बस्यस्य विष्कम्भणं तेन निवृत्तमौ-
पशमिकम् । कर्म० । मस्मच्छाग्निमिव मिथ्यात्वमोहनीयस्या-
नानुत्पत्तिनां च कोधमानमायोर्नानामनुद्वावस्था उप-
शमः प्रयोजनं प्रवर्तकमस्य औपशमिकं तथा तत्सम्यक्त्वं च ।
सम्यक्त्वभेदे, तथानादिमिथ्यादृष्टेः करणत्रयपूर्वकमास्तुष्टिर्निर्दि-
क्तवृत्तितकस्यापि संक्षिप्योत्पत्त्यन्वित्यस्य अन्तर्भावनिर्वाह-
नन्तरं जवतीत्युक्तमायम् । यद्वा उपशमभ्रंशकस्य जवति । य-
द्वाह । “ उपसमसङ्गियस्स उ, होइ उपसमिअं तु सम्मत्तं ।
जीवा अकयति पुंजे, अस्सवि अमिथा इहइ सम्मत्ति” । अथि-
प्रदेशं यावत्तु अज्ज्योऽपि सत्त्वेयमसत्त्वेयं वा कासं तिष्ठति
तत्र स्थितश्च भग्नो ऽप्यभूतं निजानि दशपुर्वार्णं वायुद्वयम् ।
जिनदिशंनाना स्वर्गसुखार्थित्वादेव तत्राप्रधानं तत्संज्ञावत् ।
अत एव भिन्नदशपुर्वार्णं भूतं मिथ्याभूतमपि स्यादित्यव्ययेन न ।
ध० ३ अ० । पतसर्वं सम्मत्तं शब्दे सोपपत्तिकमुपपादधि-
व्याभि)

आवहिय-आपभिक-पुं० मात्स्विकेन प्रवृत्तचारिणि, हा० २
अ० । प्रश्न० ।

ओवाइय-ओपातिक-न० उपपत्तनमुपपातो देवनारकजन्म-
सिद्धिगमनं च । तद्विष्कृतमन्थयमीपातिकं प्राकृतात्वा-
ङ्गलौपः । आचारङ्गस्योपाङ्कः पा० ।

आवपातिक-पुं० अवपातः सेवा सा प्रयोजनमस्येति आव-
पातिकः । सेवके, सङ्कलणे पुष्पभेदे, स्था० १० टा० ।

ओवाई-अवपायी-स्त्री० पोताकीप्रतिपक्षभूतायां परित्राजक-
मन्थित्यां विद्यायाश्च, "ततो पोयानिमुयइ इयरो तासि ओ-
याई" आ० म० वि० ।

ओवाइण-अवपातन-न० विदारणे, हा० १६ अ० । स्था० ।

ओवाय-अवपात-पुं० गर्तदो, दश० ४ अ० । आचा० । सङ्-
कलं सेवायाश्च, स्था० ३ टा० । हा० । गतेविशेषे, प्रश्न० ।
प्रपातस्थाने यत्र चलन् जनः समक्राशेऽपि पतति । ज० २ वल्० ।

ओवायपवल्जा-अवपातप्रवल्जा-स्त्री० अवपातः सङ्कलणं सेवा
ततो वा प्रवल्जा सावपातप्रवल्जा । प्रवल्ज्याभेदे, स्था० ४ टा० ।
ओवायवं-अवपातवत्-वि० ध्वन्द्वशालं, निरुद्धवर्तित्वं च ।
दश० ६ अ० ।

ओवारि-अववारि-न० दीर्घतराध्यन्तकोष्ठानारविशेषे, अनु० ।

ओवाहिय-ओपाधिक-वि० उपाधिरेव विनयादिवान्त्वा स्थायं
ठञ् । सान्ध्यसमयापकवर्षके उपाधौ, वाच० । उपाधेगान्त-
मीपाधिकम् । सम्भायसंब-धलक्षणानेपाधिनाऽऽस्यति समवेत
हानादी, आगमनः स्वयं जडरूपस्यासम्भायसंबन्धोपादौकिते,
स्था० । उपाधिना निर्मुखाः वा ठञ् । उपाधिकृते, स्त्रियां ङीप् ।
"कूटं संकेतवन्नाम सेव संकेति कौर्यते । नैमित्तिकी परि-
भाषिष्यैषाण्यधिक्यपि तद्विज्ञा" वाच० ।

ओविय-ओपित-वि० उज्ज्वलिते, हा० १६ अ० । ऋजिते, ।
आ० म० । परिक्रिते, म० ६ स्तो ३३ उ० । औ० । रा० ।

ओवीलय-अपत्रीक-पुं० लज्जान्तीचारात् गोपायन्तमुप-
देशविशेषपरम्बीडयति विगतलज्जं क्रोनाति अपत्रीकः
आलोचनाकारविमरि योग्ये गुरौ, अयं हालांलकस्यान्त्यस्त-
पकारको भवति । पंचा० १५ विव० ।

ओस-अवडयाय-पुं० जेतुं, "उदगं वा ओसं वा हिमं वा" दश०
४ अ० । विशेष० । आचा० । "अवडयायो रजत्यां यः जेतुः पतति ।
उदकस्त्वमुपगुरे, अप्कायभूद पयः । आचा० २ भु० १ अ० ॥

ओमकइता-अवडवज्य-अव० पृष्टना । गत्वर्थे, आ० म० प्र०
"ओसकइता" विवादे अवडवज्य अपस्त्यावसरत्नामाय-
कावर्धनं कृत्वा यो विधीयते स तथोच्यते । विवादनेद, स्था०
८ टा० ॥

ओसकृत-अवडवक्त-वि० अपसरणं कुर्वति, ग० १ अधि० ॥

ओसकृण-अवडवकृण-न० स्वयोगप्रवृत्तिकात्रयधरेव अवाङ्-
रगमवच्छक्यम् । ४० ३ अधि० । स्वयोगप्रवृत्तिनियतकात्रयधरे-
र्वाङ्कः, पि० । विवाङ्कितविषयसमादिकात्रय स्तस्यकरणं, अर्वा-
ङ्कणे, वृ० १ उ० । (अवडवकृणं प्रावृत्तिक्रोधे इति तत्स्थान
पवाश्व स्वकपमाख्यास्यते) रूपपदार्थे, पंचा० १३ विव० ।
उत्पलपुनमुकानां प्रज्यसनायमुदीरणे, वृ० २ र० ।

ओसकिय-अवडवक्य-अव० अविद्वज्ज्ञानादुत्पन्नान्युत्साय-
त्यर्थे, दश० ४ अ० ॥

ओसचारण-अवडयाचारण-पुं० अवडयायमाश्रित्य तदाभ-
यजीवात्परोधेन याति । चारणनेदे, ग० २ अ० ।

ओसस-अवसस-पुं० सामाचारविषये अवसीदति प्रमाद्य-
ति यः सौऽवससः । प्रव० २ हा० । व्य० । सूत्र० । आच० ।
अवसस इव आन्त इवावससः । आसस्यहनुनात् सस्यक्रणा-
त् । अ० ६ म० ७ उ० । अवसीदति स्म । क्रियावैधित्याभ्योङ्-
सामे आन्त इवावससः । ४० २ अधि० । विवक्षितानुष्ठानाभेदे,
आवड्यकस्वाध्यायप्रत्युपेक्षणध्यानादीनामसम्यक्कारिणि, हा०
६ अ० । आवड्यकादिष्वनुधमे, व्य० वि० ३ र० ॥

तद्वेदो यथा-

दुविहो खलु ओससो, देमे सव्वं य होति नायव्वो ।

देवोससो तद्विहं, आवासिइ इमो हंइ ।।

अवससो खलु जयति द्विविधो हातव्यः । तथ्या देशे देशतः
तत्र देशावसस आवड्यकादिष्वनुध्यायां वक्तृमाणेन जयति ।
तमेवाह ॥

आवागमगज्जाप, पदिलेइण्णानिजस्वजत्ते ।

आगमणे निगमणे, णणे निसं।यणुत्तयेइ ॥

आवड्यकादिष्ववसीदन् देशतोऽवसस इत्यावातो गाथाङ्क-
योजनार्थः । ज्ञावार्थस्त्वयम् । आवड्यकमनियतकात्रं करोति ।
यदि या हीनं हीनकायात्सर्गादिकरणात् । अतिरिक्तं वा अनुपे-
क्षासंभिककायोत्सर्गादिकरणात् । अथवा यद्वैधित्येकं आवड्य-
के कर्तव्यं तत् गाविके करोति । रात्रिके कर्तव्यं वैधित्येकं ।
तथा स्वाध्यायं स्वपौरोक्ष्यलक्षणं वा । अत्र दर्शितं "कुरु त्वमि-
ति" गुरुशोकं गुरुसम्पत्तीन् यः किञ्चिदनिष्टं जहियवा अग्रि-
येण करोति न करोति वा सर्वथा विपरीतं वा करोति ।
कात्रिकेवज्ञायामुक्ताधिकं वा कात्रेयज्ञायं प्रतिलक्षणमपि
वस्त्रादीनामावर्तनादिनिरुणामनिरिक्तं वा विपरीतं वा दोषार्थं
संस्कारं करोति तथा प्यानं धर्मप्यानं गुरुस्थानं वा यथा
कालं न ध्यायति । तथा जिज्ञां न हिरभन्त गुरुणा वा जिज्ञानियु-
क्तो गुरुसमुत्थं किञ्चिदनिष्टं जहियवा हिगइने । तथा ज्ञ-
विषयं प्रयाजने सम्यक् न करोति न अग्रहत्यां समुद्दिशति ।
काकश्यासादिजज्ञितं वा करोति । अयं तु व्याचक्रुने (अ-
स्तर्चात्) अमकार्यप्रहणं सकशप्रत्याख्यानापसङ्गं ततोऽय-
मर्थः । प्रत्याख्यानं करोति गुरुणा वा ज्ञानतो गुरुमुत्थं किञ्चि-
दनिष्टमुक्त्वा करोति आगमने नैषेधिकां न करोति निर्गमने
प्रावृत्तिर्थां च स्थानं ऊर्ध्वस्थानं निधीयते उपवेशने त्वय-
तने शयने एतेषु क्रियमाणेषु न प्रत्युपेक्षणं करोति । नपि
प्रमाज्जनां करोति । अथः प्रत्युपेक्षणमार्जने दोषदुष्टे ॥

सांप्रतमावड्यकचारे व्याख्यानयानि ॥

आवड्यस्यं अग्रिययं, करेइ हीण्णारिचिवरियं ।

गुरुवपणेण नियगे, वडाइ इणमा उ ओमसो ॥

आवड्यकमनियतमावियतकात्रं यदि या हीनप्रथाऽतिरिक्तं
विपरीतं वा करोति गुरुवाच्यैस्तस्य वचनं गुरुवचनं तेन ज्ञ-
योगो व्यापारस्तस्मिन् सति सम्भूयो वलति । किमुक्तं भ-
वति । गुरुणा भिक्षादिषु नियुक्तः सन् गुरुसंमुखं यः किञ्चि-
दनिष्टं ज्ञायमानो वक्षते गुरुवचनं यानुतिष्ठति । एकदेशतो-
ऽवसन्तः । अत्र प्राग्विस्तविधिः पाठस्थस्यैवावसुसरणः ।
यदुक्तं "गुरुसंमुखे वक्षते" इति तत्सविशेषं विवृणोति ॥

जहू उ वड्डो बरम्, भंजति सभिहू तु सो कि एमव ।
सुखवर्णं अकरोतो, वलाए कुणलीव उत्तोडु ॥

यथा बडबडा बडीबडीः प्रेरितः सङ्घः दुःखीकृतया संयुजं व्या-
चर्यमानः समितो भवति । एवंमेव अनेनैव प्रकारेण सोऽ-
प्यवस्रो गुणवचनकुर्वन् संयुक्तो वसते न पुनः करोति ।
ततः कार्यं करोति वा उत्सवा वड्डाभावात् निषेधात् वा-
स्तथा इत्यर्थः । किमुक्तं प्रवर्तित । गुणसंयुक्तं किञ्चिद्विद्युत्सुख-
ऽर्थं करोति तस्यो देशतोऽवसन्नः । सर्वतोऽवसन्नामाह ॥
श्रोवद्भूरीफलगं, श्रोससं संजयं वियाणाहि ।
ठावियगरुयभोई, एमेवेया पदिवत्तिओ ॥

यः पक्षस्याप्यन्तरे पीठफलकादीनां वण्यमानि मुक्ता प्रत्यु-
पेक्षं क करोति यो वा निषेधितस्तत्संस्तारकः सोऽवबद्धपी-
ठफलकः । तं संयतं सर्वतोऽवसन्नं तद्विज्ञानीहि । यथा वाः
स्थापितकजोडी । स्थापनादोषदुष्टमात्रं तिकजोडी रचितकं नाम
कोट्यप्रागादि देयकुट्टा धैर्यकथने स्थापितं तद् दुष्टं हत्येवं
शोभो रचितकजोडी तमपि सर्वतोऽवसन्नं जानीहि । एव-
ममुना प्रकारेण यदा अवसन्नविषये प्रतिपक्षयो वेदितव्याः ॥
अमुना प्रयतिव्यक्तविधिमाह ॥

समायारी वितहू, श्रोसओ जं च पावए जत्थ ।

सम्भक्तो च अल्लो, नहर्दवी एल्लो वेव ॥

सामाचार्यं हानादिसामाचार्यं " काले विषय " इत्यादिभूतं
यदि वा सुप्रमरुद्वयं प्रमद्व्यापितं समाचार्यं वितथा
कुर्वन् । यत्र स्थाने यथाप्रयत्नं प्राञ्जलं तत्र तस्य स्वस्थान-
निषेधं प्रायश्चित्तमिति । मतमयसकमुक्ता । व्य० प्र० १ उ० ॥
" जे निष्कृ श्रोसणं वेदह वेदंतं वा साहज्ज " । जे निष्कृ
श्रोसणं पसंसह पसंसंतं वा साहज्ज नि० व्य० १३ उ० ।
शिथिले, न० १ अथि० । शिथिलतांते, व्य० ३ उ० । मङ्ग, ।
वृ० १ उ० २ अ० । आत्ते, । ज० १० हा० ४ उ० ।
उत्सन्न-नि० प्राचुर्ये, । प्र० १० हा० ५ अ० ५ अ० । भाव० ।

श्रोमसलचरणकरण-अवसन्नचरणकरण-पुं० कडी० अवस-
ले शिथिलतां गते चरणकरणे अतश्चमयमोविपिदविधोपि-
तमिवादिहेतुं यत्नं सोऽवसन्नचरणकरणः । शिथिलचरणकर-
ण, व्य० प्र० ३ उ० ।

श्रोसणदोस-अवसन्नदोष-पुं० हिसादीनामन्यतरसिन्, अव-
सन्नं प्रवृत्तेः मायुर्व बाहुव्यं वास एव दोषः । प्रयथा " भोसलमि-
ति " बाहुव्येनापुनरत्येन दोषो हिसादीनां वर्तुर्नामन्यतरावसन्न
दोषः । पक्षेभ्यस्तस्य प्रथमं लक्षणं, स्था० ४ उ० । ग० ।

श्रोमणविहारि (वृ)-अवसन्नविहारिन्-पुं० आजन्मशि-
थिलाचारे, ज० १० हा० ४ उ० ।

श्रोसच-अवसन्न-नि० संबन्धे, हा० ३ अ० ।

श्रोसपिणी-अवसपिणी-कडी० । अवसपेयति भावाक्रियेवं
शीलाऽवसपिणी । ज० ४ हा० १ उ० । अवसर्पति दीव्यमाना-
रक्तया अवसर्पयति वाऽऽयुष्करीयादिभावात् हापयतीत्यव-
सपिणी । स्था० १ उ० । अवसर्पति क्रमेण हानिमुपपद्यते
दुःखा भावा अस्यामित्यवसपिणी । (सागरोपमभावे वक्ष्यमा-
नस्वरूपाणां सागरोपमभावां) सुखकासासागरोपमभावां परिपूर्णा-
दिमागरोपमकोटाकोट्यात्मके काष्ठमित्यर्थः । अवसपिण्यां च

समस्ता अपि श्रुता भावाः क्रमेणान्तगुणतया हीयन्ते । अङ्ग-
ना प्राचाः क्रमेणान्तगुणतया परिवर्त्यन्ते । ज० १ पाठ० । म० ।
अनु० विरो० " सुसागरोपमकोटाकोटी कोटो श्रोसपिणी
ए " । स्था० १ उ० । अथ वदरकाः " कुविदा श्रोसपिणी
पक्षे च तज्ज्ञा सुसमसुसमा आव दुस्समदुस्समा " स्था० ५ उ०

- (१) अवसर्पिण्या जेदाः ।
- (२) सुप्रमादीनां प्रमाणम् ।
- (३) सुप्रमसुप्रमास्वरूपम् ।
- (४) भेदतादायिकजननम् ।
- (५) वन्धेतिवर्णनं तत्र कटपमुक्तस्वरूपवर्णनं च ।
- (६) तत्कालमाविषयमुच्यते इत्युक्तम् ।
- (७) मनुष्यादीनां अवस्थितिः ।
- (८) द्वितीयादस्वरूपम् ।
- (९) सुतीक्ष्णस्वरूपं तत्र जगद्वाच्यस्वरूपवर्णनं च ।
- (१०) कतुर्थादस्वरूपनिरूपणम् ।
- (११) पञ्चमारकस्वरूपम् ।
- (१२) वदरकस्वरूपकथनम् ।
- (१३) प्रमत्तमृतिस्वरूपम् ।

(१) अवसर्पिण्या जेदाः ।

अवुर्देहे लं जंते । देवे चारहे वासे कतिविहे कोडे पखचे ?
मेयम । दुविहे कोडे पखचे तं जहा उत्सपिणीकाले
अ श्रोसपिणीकोडे अ । श्रोसपिणीकोडे जं भंते । क-
तिविहे पखचे ? गोयया । उन्विहे पखचे तं जहा सुसम-
सपाकाले सुसमपाकाले सुसमदुस्समा कोडे दुस्समसुसमाकोडे
दुस्समाकोडे दुस्समदुस्समाकोडे ॥

अवसर्पिणीकाः कतिविधः प्रथमः गौतमः । पश्चिमः प्रथम-
स्तथा सुवृ शोतनाः कमाः कपोनि यस्यां सा सुप्रमा " विदुः-
सुवेःसमसुतेरिति " एवं सुप्रमा चासी सुप्रमा च सुप्रमसुप्रमा
इयोः समानार्थयोः प्रकृष्टार्थेवाचकावाद्यन्तसुप्रमा एकास्तु-
वस्वरूपोऽस्या एव प्रथमारके इत्यर्थः । सा चासी काष्ठेति ।
द्वितीयः सुप्रमाकाः । तृतीयः सुप्रमदुःप्रमा दुष्टाः समा अ-
स्यामिति दुःप्रमा । सुप्रमा चासी दुःप्रमा च सुप्रमदुःप्रमा । सु-
प्रमातुभावहृत्साद्वयः प्रमातुजाचेत्यर्थः । कतुर्था दुःप्रमसुप्रमा ।
दुःप्रमा चासी सुप्रमा च दुःप्रमसुप्रमा । दुःप्रमातुभावहृत्साद्वय-
सुप्रमातुजाचेत्यर्थः । पञ्चमो दुःप्रमा । षष्ठो दुःप्रमदुःप्रमाकाः ।
निरुक्तं तु सुप्रमसुप्रमावत् ॥

(२) सुप्रमादीनां प्रमाणमित्यर्थः ॥

एषं सागरोपमभावाणं चचारि सागरोपमकोटाको-
टीको कोटो सुसमसुप्रमा । १ । तिष्ठि सागरोपमकोटा-
कोटीको कोटो सुसमा २ दो सागरोपमकोटाकोटीको
कोटो सुसमदुस्समा ३ एना सागरोपमकोटाकोटी कोटा-
लीसाए अस्समदुस्समा ४ तिष्ठिमाकोटो दुस्समसुप्रमा ५
एकवीसे अस्समदुस्समाई कोटो दुस्समा ६ एकवीसे वास
सदुस्समाई कोटो दुस्समदुस्समा ७ पुणरपि श्रोसपिणीए
एकवीसे वासदुस्समाई । कोटो दुस्समदुस्समा । एवं प-
दिलोय येअन्नं जाव चचारि समरोपमकोटाकोटीको

कालो ह्युपमुगमा । दससागरोपमकोटाकोटीभ्रो कालो भ्रोसपिणी ॥

एतेन सागरोपमप्रमाणेनाभ्युपगम्यतेत्यर्थः । अतः सागरोपमकोटाकोटीभ्रो कालः सुपमसुपमा प्राप्यवितान्तव्या । अथमर्थः । अतः सागरोपमकोटीलक्षणः कालः प्रथमारक इत्युच्यते (बायाहीसति) या च सागरोपमकोटा । तत्रकोटाद्विचारिकसहस्रैरुपैर्बोमिका भवति । कालश्चतुर्गुणः सा चतुर्मासकैरेकवितान्तसहस्रैश्च वर्षाणां पुरणीया । तेन पुनकोटाकोट्येका भवति । अथसप्तपिणीकालश्च दशसागरकोटाकोटीपुरिका प्रवर्तितव्यः । एवं प्रतिशेमेति पद्मानुपूर्व्या हेतव्य । उक्तं भरतकालस्वरूपकम् ॥

(३) अथ काले भरतस्वरूपं पृच्छामहे । तत्रावसरिण्या वर्तमानकेनारी सुपमसुपमायां प्रकः ॥

अबुहरेणं यंते । दीने भरते वासे इतीति भ्रोसपिणीए सुसमसुपमाए समाए उत्तमकण्डपाए भरहस्त वासस्त केरिए आयरभावपंचोयारे होत्वा । गोयमा ! बहुसमरमणिजम्भिमाणे होत्वा से जहाणामए आलिगपुक्खरेइ वा जाव याखामणिपंचवखेहिं । तणेहि य मणीहि य उवमोणि । तं जहा किहोहेहिं जाव सुकिहोहिं एवं वषां मंभो फासो सहो अतणाय य मणीए य भाणिअव्वो जाव तव्य एं बहवे मणुस्सा मणुस्सीओ अ आसयंति सयंति चिट्ठंति शिमीअंति तुअट्ठंति हंसंति रभंति ललंति । तीसे एं समाए जरहे वासे बहवे उदमा कुराला समुदासा कयमाला णट्टमाला दंतमाला संसमाला संसमाला संसमाला णामं दुमगणा पयसा । कुसविडुसविडुसकल्लमूसा मूलमंतो कंदमंतो जाव बीअमंतो पचेहि अ पुणेहि अ कनेहि अ अउच्छपकिच्छा सिरीए अईवोसोभेमाणा चिट्ठंति ॥

अम्हद्वीपे मयन्त । द्वीपे भरतक्षेत्रेऽप्यप्रवर्तितव्यां संमति याचतेमिति शेषः । सुपमसुपमानाम्नायां समार्था कालविभागलक्षणार्थां अरके इत्यर्थः । किललक्षणायामित्याह । उत्तमकाण्डां प्रकृष्टामयधर्यां प्राप्तायां “ क्वचित्सुपमकण्डपाए इति ” पाठसंज्ञोक्तमानं सत्कालापेक्षयोक्तवान् । अर्थात् वर्णोदीन् प्राप्ता उत्तमार्थमात्रा तस्यां भरतस्य वर्षस्य कोट्यै आचार्यमायप्रत्यवताः (होत्येति) अयमव । सर्वमयमायमायतायै नवरमय मनुष्योपमोगाधिकारे शयनमुपमयधिप संगच्छते निद्रासहितत्वमेवाह । अथ कश्चिद्येवमनुजिपुच्छुला गुण्या पृष्ठमपि शिष्यायोपदेश्यमिति प्रप्रकटितरहितं प्रथमारकाउभाषजनितभरतभूमितीभाष्यसूचकं सुखतुर्दशकनाह (तीसेममित्यादि) तस्यां समार्थां भरतवर्षे बहवे उदालाः कोदालाः समुदालाः कृतमालाः दन्तमालाः शृङ्गमालाः कण्ठमालाः श्वेतमाला नाम दुमगणा दुमजातिविशेषसमूहाः प्रकृष्टास्तीर्थकरणाचरैः हे अयण ! आनुपम्य ते च कथंभूता इत्याह । कुशाः दर्भाः विकुशा विश्वजादयस्तुण्यविशेषास्तेर्विशुद्धं रहितं वृक्षमूलं तवभोगाभ्यो येषां ते तथा । इह मूलं शाखादीनामपि आविभो भगो लक्षणया प्रोच्यते यथा शाखामूलमित्यादि । तथा सकलवृक्षसकलप्रतिपक्षे वृक्षमहर्षं मूलमयः कम्पन्त इति पदद्वयं यावत्पदसंप्राप्तं च जगतीवनगततत्त्वमव-

बक्ष्याक्येयम् । पौनः पुन्यैश्च कलेश्च अवच्छिन्नप्रतिच्छेदा इति प्राबन्त । अथो अतीवोपमोभमानास्तिष्ठन्ति वर्तन्ते इति भावः ।

(४) तत्र मेवतालाविषुक्तनिरूपणार्थाह ।

तीसेणं समाए जरहे वासे तव्य तव्य बहवे भेरुवाकवणाइ हेरुवालवणाइ सेरुवालवणाइ सालवणाइ सरलवणाइ सचिवसवणाइ पूषकलिवणाइ खजूरिवणाइ पाखिरिवणाइ कुसविडुसविडुसकल्लमूसाइ जाव चिट्ठंति । तीसेणं समाए जरहे वासे तव्य तव्य बहवे सरिआगुम्माए मालिआगुम्मा कोरंटयगुम्मा वंशुजीवगुम्मा बीअगुम्मा वाणगुम्मा कणहरगुम्मा कुजायगुम्मा सिंदुवारगुम्मा जोहिगुम्मा मोरम्भगुम्मा जूहिआगुम्मा भङ्गिआगुम्मा वासंतिआगुम्मा वत्तुलगुम्मा बालगुम्मा आगामिगुम्मा वंशगुम्मा जाबंगिगुम्मा एणवणंआगुम्मा कुंदगुम्मा महाजातिगुम्मा रम्माभहमेहि कुंकरं बज्रादसकव्वणं कुसुमं कुसुमेति जेणं जरहे वासे बहुसमरमणिजं जूभिमाणं वा या विडुअमसालागुक्खपुंभो बयारकल्लिअं करंति । तीसेणं समए भरहे वासे तव्य तव्य तर्हि तर्हि बहुईओ पडमलयाओ जाव सामलवाओ णिबं कुमुमिआओ जाव लयावसाओ ॥

तस्यां समार्था बहुविधे सूत्रे पुस्तकनिर्देशः आकृतत्वात् मेरुतालादयो वृक्षविशेषाः “ क्वचित्सवालवणा इति ” पाठस्तत्र पञ्चालास्तत्त्वविशेषाः सालः सज्जः सरलो देवदारुः सप्तपर्णः प्रतीनस्तेषां वनानि पुष्पफली कल्लकलः कर्दूरुजापिकरे प्रतीनतासां वनानि शेषं प्राबन्त (तीसेणमित्यादि) तस्यां समार्था बहवः सेरिकागुल्माः नकमातीकागुल्माः वन्धुजीवगुल्मा वत्तुप्याणि मण्यहे विकसन्ति मनीवगुल्माः बीजकगुल्माः वाणगुल्माः कुजगुल्माः सिंदुवारगुल्माः जातिगुल्माः मुक्करगुल्माः दूषिकागुल्माः भङ्गिकागुल्माः वासन्तिगुल्माः वत्तुलगुल्माः सवालगुल्माः अयमस्यगुल्माः वयमकगुल्माः जातिगुल्माः नवनीतिकागुल्माः कुन्धुगुल्मा महाजातिगुल्माः । गुल्मा नाम वृक्षस्वरूपवहुकारणपत्रपुष्पफलोपेताः । एषाश्च कोचत् प्रतीताः । क्वचित्काकोचोपमोऽयमवतथा । इत्याः महामेघनिडुरव्यूताः । दशार्धेयणं पञ्चवर्षं कुसुमं आगावेकवचनं कुसुमसमूहं कुसुमयानं त्रयादयन्तीति ज्ञातः “ ये फासंति ” प्राबन्त । भरते वर्षे इति पट्टीसमर्थयार्थे प्रत्येभेदात् जरतस्य वर्षस्य समरमणीयं भूमिभागं वर्तामण्णता वायुकम्पिता या अमरावाहनास्तिभुक्तो यः पुष्पपुञ्जः स पयोपचारः पूजा तेन कश्चितं शुक्तं कुर्वन्तीति (तीसेणमित्यादि) सर्वमेतत् प्राबन्त ॥

(५) अथावेक वनभेदेनिरूपणार्थाह ।

तीसेणं समाए भरहे वासे तव्य तव्य तर्हि तर्हि बहुईओ बहुराईओ एणखताओ किएहाओ किएहायासाओ जाव म्नाहुराओ रतमचउणयकोरगणिगारगकोहलमर्जीवीजवनंदीमुहुकविलपिललसककारंनववकवायगकलहंनसारमअगेगउणगणमिहुणविअरिआओ सण्णहयमुहुरसण्णहआओ मपिदिअणाणाविहउणवाबीपुक्खरिए । दी-

हिसामुद्रमुणिविचित्तत्रं नतरसाहुरिगेकसत्त्वोऽप्रपु-
फ्लसमिच्छिओ पिमिञ्जानपासादिआओ तीसे ए समए
जरहं वषे तत्थ तत्थ तहिं तहिं पयंगा एणं दुमगणा प-
एणण । जहा से चंदपभा नाव ल्मपपिच्छिआ विट्ठंति ।
एवं जाव अणिगणा एणं दुमगणा पएणण ।

तत्र तत्र प्रदेशे तत्त्वदेशस्य तत्र तत्र प्रदेशे बहुषो वनराज्यः प्रक-
ताः इहानेकजातीयानां वृक्षाणां पशूनां वनराज्यः ततः पूर्वोक्तमन्-
त्रेणोऽस्य निवार्यतेति न पौरुषक्यं तावत् कृप्याः कृप्यावभासा
इत्यादिभिरेवेण ज्ञानं प्राप्यत् । यावन्मनोहरिण्यः । यावत्पद्म-
प्रह्वयः "पीडो नासाओ हरिआओ हरिओ भासाओ सीआओ
को किएहाओ किएहज्जायाओ पीलाओ पीलज्जायाओ हरि-
आओ हरिअज्जायाओ सीआओ सीअज्जायाओ निआओ
विअज्जायाओ निआओ निज्जायाओ घणकमिअज्जायाओ"
वाचनमनरे " घणकमिअज्जायाओ महामहिण्कुञ्जयाओ
रम्माओ" इति एतत्सर्वं प्राक् पञ्चवर्यदिक्षावचनेनाधिकारे वि-
श्वंभरपि यत्नमलंभितं तदतिदेशदक्षिणानां सूत्रे साक्षाद-
र्गितानां च वनवर्णकविशेषणपदानां विनागणपनार्थमिति
सूत्रे कानिचिदेकदेशाग्रहेण कानिचित्तत्त्वग्रहेण कानिचि-
न्तमेण कानिचित्तुक्रमेण साक्षाद्विनिर्दिष्टा इति तेन मा-
तृहाचित्तुम्नां व्याप्ताह इति सत्यं च पाठकपनाय वृत्तौ पुनर्ल-
भयते । " एतन्मन्त्रं उपयकारंगमिगारंगकान्तं गज्जितं जीयमन्दि-
तुहकविश्वपिगलकस्यकारं उवचकयायकसंघं ससारसंगस-
तणगणमिहणयिअरिआओ सतुणहअमरुत्तरणादिआओ सं-
पिञ्जिमरिअमरमहुत्तरपहकरपरिअममपत्रपयसुमास-
ओम्रम हुगुममुत्तमं जेतं दुमगमाओ (गाणाविह रुज्जुसि) पा-
णाविह रुज्जुमुम्ममरुगसोहिआओ वाचं पुष्पकरिण्दिअसु-
(अनुअसुजित्ति) सतुणित्ते अरमज्जाअरव(ओविचत्ति)वि-
चित्तुसुहकेउ आओ (अविममिन्) अग्नि तरपुणकसाओ बाहि-
रपत्तो बणाओ पसेहि अ प्पेहि अ उवचुपपरिअज्जाओ साहुत्तं
साहुत्तज्जाओ (गिरोगकात्) (गिरोगयाओ सव्वाओ अनुत्तज्जस-
मिआओ (पिमिअत्त) पिमिअनाहारिं सुणपिअसुरमिअं
हरं च महयागं अज्जुणि सुवत्तीउ जाय पासादं आउ ह ईन ।
व्याख्या प्राप्यत् नवरं (ततसात्) सुवत्तोन्निभो य वटप-
दाया जीआ इत्यादि । एवमेव हि स्वकाराः पदैकांशग्रहणतः ।
" एवं जाव तदेव क्वाअवयवो सेसं जहा इयादि " पदवि-
व्यङ्ग्यैरिति देशदेशितविचक्षणाय वाक्याः सूत्रे लाघवं दर्शयन्ति ।
यत् तत्कं निशीथमप्ये वांशरादेशे " कथय देसमाग्रहं, कथय
जणंति निरयसेसादं । उल्लेखममनुत्तारं, कारणवसओ निरुत्तारं "
अथात्र वृक्षाधिकारकल्पदुमस्यकपमादं (तीसणमित्यादि)
नम्मां सत्तायां अस्ते वषे तत्र तत्र देशे तस्मिन् तस्मिन् प्रदेशे
मन् मदनस्वार्थं कारणं मदिदरूपं येयु ते मत्ता नाम हुम-
गणाः प्रकताः । कीदृशान्ते इत्याह । यथा ते अज्जप्रजाप्यां म-
त्रयिथयो बहुप्रकाराः । सूत्रे वैकल्यवर्णं प्राकृतत्वात् । यावत्पञ्च-
प्रतिपञ्चास्तिष्टति एवं यावत्तन्ना नाम हुमगणाः प्रकता इति ।
अत्र सर्वे यावत्पञ्चाप्यां सूचितो मत्ताङ्गद्विदुमवर्णको जीया-
विमगो कानुसारेण भावनीयः । स वापि " जहा से चंदपभा-
मणिलिआगवरसीधुवरवाकितुजायपसपुफललोअणिआ ।
स सारवहुद्वयसुसिजंनारकाससंविअसयामहुमंनगरिगुमहुद्व-

जातिपञ्चनहुमसत्ताह अज्जसुद्धिआ सारकाविशयणसुपक-
रेवा अरसवरसुपयवणंपरसपरिससुसवहविरिअपरिणामाप्रज
विहं बहुप्यगारा तदेव ते मन्नां विदुमगमा अनेगवहुविविह-
वांसला परिणया पमज्जविह उववेया फलेहिं पुरणा वीसं
दंति कुत्तविउत्तकम्पसा । यावत्पञ्चप्रतिपञ्चा सित्तीरे अं-
व उवसेमिआण २ चिहंतिस्ति" । अत्र व्याख्या । " इदं च संकेत-
वाच्यमपरिप्ययि व्याख्यास्यमानकल्पमन्त्रमुपेयु बोध्यं अ-
मन्त्रस्यैव प्रभा आकारी यस्याः सा अज्जप्रजा । मणिशिलाकेव म-
णिशिलाकापरा च तत् साधु च वरा चासीं यावन्वी वरवराण ।
तथा सुजातानां सुपरिपाकागतानां पुष्पाणां फलानां चावस्य
गन्धद्रव्यस्य चो नियोसां रसस्तेन साराः । तथा बहुनां क-
व्याणामुपेयुदकारणां वृक्षयो मीलनानि तासां संज्ञाः प्राभूयं येयु
ते तथा काष्ठे स्वस्तोचिते सन्निवसद्बहुभूतानां ज्व्याणां संघान-
योजनमित्यर्थः तस्माज्जायते इति अत्र सन्निजा एवंविधाश्च
ते भावयाः । किमुक्तं भवति । " त्रिभिधायककल्पभेदात् अनेक
प्रकारो ह्यास्यः । पञ्चास्यद्विद्वानमग्निद्वौ भवतीति ततः
पदत्रयपदत्रयमीलनेन त्रिद्विषण सत्तासः । मनुमेरकी मयविशे-
षी रिआ मग्निहा रत्नवयोना यः शास्त्रान्तरे अज्जकलसपत्तिह-
ति प्रसिद्धः पुंश्चजातिः अस्मादतः क्षीरसरहो प्रसक्ता सुरावि-
शेषः । तस्मै कोऽपि सुराविशेषः । शमामुनीम या शतवारं शोधि-
त एपि स्वस्वदूषं न जहाति । सागृह्यस्य प्रत्येकं योजनात्
क्षीरसारशेपेण आसवविशेषः । सुपकः परिपाकागतो यः
क्षीरस इहोत्तस्तविष्यश्च वरसुरा एते सर्वेऽपि मयविशेषाः ।
पूर्वोक्ते लोकप्रसिद्धा इदानीमपि शास्त्रान्तरतो लोकतो या
यथास्वरूपं वेदिन्याः । कथंभूता एते मयविशेषा इत्याह ब-
भेण न प्रस्तावदित्तायिमा एव गन्धेन रसेन स्पष्टेन च
युक्ताः सहिता बलशेपो बोधपरिणामा येषां तत्तथा वयवः
प्रकारा जातिभेदेन येषां ते बहुप्रकाराः तथैवेति पदभिन्नमेण
योजनात् । तथा स्वकपेणैव न व्याप्यदेशेण मयविधिना मयप्र-
कारेणोपेतास्ते मत्ताङ्गा अपि हुमगणा इति भावः । अन्यथा
हृद्यन्मयोजना न सम्भूय भवति । इति किविशिष्टेन मयविधि-
नेत्याह । अनेको व्यक्तभेदात् बहुप्रभूतं यथा स्वात्तथावि-
विधो जातिभेदात्तानाप्रकारो जातिभेदतो नानाविध इति
भावः । स च केनापि कल्पपालादिना निष्पादितोऽपि संभा-
ष्यते तत् आह विज्जसाया स्वभावने तथाविधस्येवादिआम-
प्रविशेषज्जनिते परिणतो न पुनरीअरदिना निष्पादित इति ।
तत्र पदत्रयस्य पदत्रयपदत्रयमीलनेन कैमधारयः । सूत्रं च
स्त्वोत्तविदेशः शाकन्त्याह । ते च सन्निवसन्तिपरपेता न सत्ता-
दिव्युक्ता इहाङ्गुरादिषु किं तु फलादिषु । तथा आह । फलेषु
पुष्पां मयविधिमिति विगम्य । समग्र्यै तुतीया प्राकृतत्वात् ।
यत् विष्यन्ति सवन्ति सामर्थ्यासांभावान्तरोदिताम्यध-
विपीण कचिद्विज्जन्तीति ताः । तत्र विकसन्तीति व्याख्ये-
यम् । किमुक्तं भवति । तेषां फलानि परिपाकागतमयविधिभिः
पूर्णाणि स्फुटित्वा रसान् मयविधीनुपसृज्यन्तीति भावः । शेषं तथैव
अथ श्लोकावकल्पवृत्तजातिस्वकपमाकृत्यनुमाह ।

तीसणं मयाप तत्थ तत्थ तहिं तहिं वडवे जिगा एणं
दुमगणा पण्ण । ता मयया सो जहा सेवारणयमकसस-
कमयककरिपायकांथिण उदं कवच्छिणिसुपुडविह तट्ठपारीच-
सकं निगारकरो कमरगपरपचीयात्तणगणवचंजिअअवमद

दुग्धवारमविचितवद्गमणिवद्गमणिविषापीण्या कंचगम-
णिरयणजविचिचा भायणविही वबहुप्यगारा तदेव ते भिंगा
वि दुग्धगणा । अग्रेणवहुविहवौससा परिणयाए भायणवि-
हीए उववेअफलेहिं पुष्ठा विच विमंतीति ॥

तस्यां समायां तेषामादि प्राप्स्यन् भूतं भरषं पूरयमित्यर्थः ।
तत्राङ्गानि कार्याणि न हि भरयक्रियाभरणीयं भाजनं वा भव-
तीति तत्संपादकत्वात् । वृक्षा अपि भूनाङ्गाः । प्राकृतत्वाच्च
भिंगा उच्यन्ते । यथा सवारको मरुदेशप्रसिद्धनामा मङ्गल्यघटः
घटको लघुघटः कलशो महाघटः कटकः प्रतीतः ।
कर्करी स एव सविशेषः । पादकाम्बलिका पादपाचन-
योग्या काञ्चनमयी पात्री उदहो यनोदकं मुच्यते वाड्या-
नी लम्बिका यद्यपि नामकाशे करककर्करीवाड्यानीनां न क-
श्चिद्विशेषस्तथापीह संस्थानादिकृतो विशेषो लोकतोऽप्येव
इति कुमतिष्ठकः । पुष्पपार्श्वविशेषः पारं स्नेहजालं चवकः सु-
रापायपात्रं भृङ्गारभ्रुकान्तुकः सारको मकिरापात्रं पात्रीस्थले
प्रसिद्धे दुग्धवारको जलघटः विचिचानि विविधविशेषानि वृ-
क्षकानि ज्ञानज्ञानोपयोगितादिपार्श्वानि तान्येव मणिप्रधा-
नानि वृक्षकानि मणिवृक्षकानि शुक्तिश्चन्दनाद्यापारज्जना भेषा 'वि-
हृकरोडिगल्लकचपलितायमवद्गमणाय' ०पीकाशोऽसतो विशि-
ष्टसंप्रदायाद्वाऽगम्याः काञ्चनमणिरत्नानां भूकयो विच्छिन्नय-
स्तानिः किञ्चा भाजनविषये भाजनप्रकारा बहुप्रकारा एकेक-
स्मिन् विधायां तान्नामैकैर्भेदनामाः । तथेति पूर्ववत् । ते भू-
ताङ्गा अपि दुग्धगणा "अग्रेणानि" पूर्ववत् । भाजनविशेषोपपत्ताः
फलेः पूर्णा इव विकसन्ति । अयमर्थस्यैव भाजनविषयः फ-
लमग्रे वारमन्ते । अथवा इवशाब्दस्य निजकर्मण योजना तत्र
फलेः पूर्णा भाजनविशिष्या वेषपत्त्या दृश्यन्ते इति ॥
अथ तृतीयकल्पवृक्षकल्पमाह ॥

तसिंसे समए तत्थ तत्थ तहिं वडे तुडिअंगा
जामं दुग्धगणा पणत्ता । ममणाउमो जहा मे आलिगमुहं-
गणवपवपहदद्गमकरडिहिंमनं नाहोर्नक शिखरमुहि-
मुमुदंमस्तिअपिरलीववक्कपरिवाइ शिवंसेवेणुपोसविचंमह-
तिकच्छविचिजिआ तत्ताउसकेसतालमुसंपत्ता । आतोजवि-
हंनिउणगंधध्वसमयकुसलेहिं फेदिआ तिहाएकरणमुक्ता
तदेवे ते तुडिअंगा वि दुग्धगणा । अग्रेणवहुविहवासमा परि-
णयाए ततविततप्रणमुसिराए आतोजविहंए उववेआ
फलेहिं पुष्ठा विच विमंतीति कुमविकुसं नाव चिट्ठीति ॥
यथा त आलिङ्गयो नाम यो वादकेन सुदृज आङ्गिक्रम वाचते हृदि
धृत्वा तत्रोक्त इत्यर्थः मृष्टद्वैतमुपवर्जितः पणुगो ज्ञानपटहो ज-
बुपटहो वा पटहः स्पष्टः दर्दकः यस्व तत्रिभ्यर्कैरवस्थानं
मुधि सग्राह्यो यमोवनदो वाद्यविशेषः । कण्ठी सुप्रसिद्धा । क्रिमा
प्रमत्तप्रलावनालुक्कः पणविशेषः भस्मा ढङ्गा निःस्वयानि
इति संभ्रदायः होरन्मा महाढङ्गा महातिःस्वयानीत्यर्थः । कलि-
ना काचिद्वीणा खरमुखं काहडि मुकुन्दो मुरजविशेषो योऽ-
नित्रांलं प्रायो वाचते । शङ्किता शृगुवाङ्मूपा तस्याः स्वर्गे म-
नाङ्क नदीया भवति न तु शङ्खस्यैवातिगन्तः । पिरलीवक्क-
को मृणकयथाविशेषः । पारिकादिभिः सप्ततन्त्री विणा वंशाः प्रती-
तः वेणुयैवाविशेषः । सुशोभा बीणाविशेषः विष्णुवीनित-

न्त्री बीणा महती सप्ततन्त्रिका सा कच्छपी भारती बीणा । विष्णु-
सिन्धिका धर्म्यमाणवादिविशेषः । इति आर्याविधिवृत्तौ एते क-
चंयुता इति । तत्र हस्त्वपुटं नाडाः कांस्यतालाश्च प्रतीताः एतैः
सुसंप्रमुकाः सुपुत्र अतिशयेन स्वस्ययथोक्तनीत्या प्रमुक्ताः सं-
वदाः यद्यपि हस्त्वपुटं न कश्चिन्मन्त्रविशेषः तथापि तदुचित्यत्वा-
द्भद्रप्रतिष्ठितः शब्दसम्प्रदां हृदयेषु । एतादृशा आतोद्यविषयस्त्व-
प्रकाराः निपुणं यथा प्रवर्तिते एवै गन्धर्वसमये नाट्यस्यैव कु-
शास्तेः स्फुटित्वा व्यापारत इति ज्ञावः । पुनः किविशिष्टा इ-
त्याह । शिषु आदिमध्यावसानेषु स्थानेषु करणन क्रियया य-
थोक्त्याद्वनक्रियया श्रुत्या अवदाता न पुनरन्यायव्यापारणरूपद्वी-
पदेशेनापि कलाङ्कितः तत्र मुद्रिताङ्गा अपि हुमगणास्तैश्च तथा
प्रकारेण नित्यमादृशेन । ततं धीणादिकं विततं पटहादिकं अनं
कांस्यतालादिकं सुपिरे वंशादिकमेतद्वेषणा सामान्यतस्तद्विधेन
आतोद्यविधिनेपोत्ताः शेषे प्राप्स्यन् इति ।

अथ अतुर्थकल्पवृक्षकल्पमाह ॥

तसिंसे समए तत्थ तत्थ तहिं वडे वडेदीवसिहा ना-
मं दुग्धगणा पणत्ता । ममणाउमो जहा सेसं नाविमम-
ए नवनिहिवड्यो दीविआचकवालिबिंदपभूपवहपलिसणा-
हे धण्डिउज्जालिए तेमिरमहए कणमनिरगकुमुमिअपालिअत्त
मवणपगतसे कंचगमणिरयणविमसमहरितवणिजजुजल-
विचिदंमाहिं दीविआहिं सहसा पजालिउस्सपिअनि-
च्छेत्तद्विद्विपंतविमलमहागणसमपण्हाहिं वितिपरकरमूरप-
सरिउज्जां आ विज्जिआदिं जाडुजलपहसिआभामाहिं सो-
न्माणाहिं सोनमाणं तदेवे ते दीवमिहा वि दुग्धगणा अग्रे-
णवहुनिविहर्षिमा परिणयाए उज्जोआविहंए उववेआ
फलेहिं पुष्ठा कुसाविकुसं नाव चिट्ठीति ॥

तस्यां समायां दीपशिखा इव दीपशिखास्तकार्यकारिवात् ।
अन्यथा ध्याघातकालान्वेन तत्राग्नेरभायावद् दीपशिखानामप्यसं-
भवात् । योजना प्राप्स्यन् । यथा तत्संध्याकृपा चिकट उपरि स्व-
मयवान्तिन्वेन मन्दो रागस्तस्मयं तच्चक्षुरं नमनिधितपेक्षकवर्ति-
न इव नृत्वा दीपा दीपिकास्तासां चकचासं सर्वतः परिमार्कल-
कपं वृत्तं कविगत्याह । प्रजुता ज्यस्यः स्वर्ग शिववर्नीया दशा
यस्य तस्या । पर्योतः पर्युष्णः क्षरदंष्ट्रादिकपां यस्य तस्या ।
धनिअस्मिन्धर्ममुज्जाविहमत एव तिमिरशरदकम् । पुनः किं कि-
शिष्टमिन्त्याह । कनककिरः सुवर्णेराशः कुसुमितं च तत्परिज-
तकवनं च पुणितसुरनदविशेषवने ततो हृन्मस्तमप्रकाशः प्रभा
आकाशो यस्य तस्या । एतावान् । समुद्रार्थविशेषणमुक्तमिहार्थं
समुद्रार्थसमुद्रार्थनामः कथंविन्त मेह इति कथापयम् समुद्रार्थवि-
शेषणमेव विवक्षुः समुद्रार्थविशेषणायाह । होकेऽपि वक्तरां
अयन्ति । यदि ज्ञानयाना महर्किरज्ज्वरीकागेति (कंचनेत्यादि)
कानि होममार्गमिति संबन्धः । कथंभूमाभिः दीपिकाभिरत आह
काञ्चमणिरत्नमहाशिवमिमाः स्वाताधिकाराणुक्रममहातिता प्र-
हाहां महोऽस्याहाः । तपनीयं सुवर्णविशेषोपस्तोत्र्याह दीताः
पिबित्रवर्णा दयका यासां तास्तथा ताभिः सहसा एककाल प्र-
ज्वालिताश्च ता उत्सर्पिताश्च कार्यसंपरणेन । तथा क्षिप्रं यमोहो-
तेजो यासां तास्तथा दीप्यमानो रत्नजं भास्वन्त यिमोहो
धृत्वागणमनेन द्रवणो अद्रसमृहस्वनेन ममा प्रजा यासां ना-

स्ताभिः । ततः पदद्वयपद्वयमीक्षणैर्न कर्मधारयः । तथा वि-
तिमिराः कदा यस्यासौ चित्तिमिरकरा निरन्धकारकरणः स
चासौ सूत्रक तस्येव यः प्रवृत्त उद्योतः प्रज्ञासमूहस्तेन (चिह्नि-
आदि (ति) देवादीयपदमेतत् । दीप्यमानाभिरत्यर्थः । अत्राह पद
यदुज्ज्वलं प्रदसितं हासस्तेनानिरामा रमणीयास्ताभिः अत एव
शोभनमस्य । तथैव तं दीपयिता अपि दुमगणा अनेकबहुवि-
विधविक्षस्ता परिणतेनोद्योतविधिनोपपत्ताः । यथा दीपयिता
रात्रौ गृहान्तरुद्योतते दिवा गृहादी तच्छेते दृमा इत्याशयः ।
एवं च बहुवचनस्योत्तिपिकावयवमुच्यते विधेयः कृतोऽपि जव-
तीति शेषे प्राग्वत् ॥

अथ पञ्चमकल्पवृक्षस्वरूपमाह ।

तीसेणं समाप तत्थ बहवे जांसिअत्ता णामे दुमगणा
पण्णात्ता । समणाउसो जहा से अरुग्गयसरयसूरमंरु-
पंनंतउकासहस्तदिपंतविजुज्जासुअवहाणिक्कमसिअणि-
क्कंतथोअततततपिज्जाकिंसुआसोअजपाकुसुमावियसि अणु-
जमणि रयणकिरणजवाहं गुलरयणिररुवादेगरुवा तदेव
तेजोऽमिअत्ता पि दुमगणा । अणेगबहुविविहर्वाससा परि-
ण्णाया यउज्जोअविहैए उववेया सुहंसेमा मंदलेसा मंदयव-
लेसा कूसा इव उणह्तिअ अमोअसमोगादाहिं लेसाहिं
आप पहाए तियएमे सव्वओ समंतओ द्दामेति उज्जो-
अंनि पजामंति कुसुमं जाव चिह्नीतीति ।

अत्र व्याख्या । तस्यां समाप्यं तत्पत्त्यादि पूर्ववत् । ज्योतिषिका
नाम दुमगणाः प्रज्ञा इत्यन्वययोगजः । अन्वयस्थं ज्योति-
षि ज्योतिष्का देवास्त एव ज्योतिष्काः । अत्र मन्त्रावरणस्या-
यं इक्षप्रत्ययः । उणादौ व्युत्पन्नानि नामानि इत्यव्युत्पत्तिपद्धा-
अप्यपि सप्रत्ययान्तराप्रवाचिकाकारलोपाप्राप्तयः संप्रत्ययः ।
जीवाभिगमवृत्तौ ज्योतिषिका इति संस्काराद्वर्णनात् । तत्रापि
प्रधानाप्रधानयोः प्रधानस्यैव प्रदणं तेषाम्, ज्योतिषिकराधेन
सूर्यो गृह्यते तत्सदृशप्रकाशकारित्वेन वृक्षा अपि ज्योतिषिकाः ।
ज्योतिषिहिनैशयोरिति वचनः । ज्योतिःशब्दः सूर्यवाचको व-
ह्निवाचको वा शेषस्याधिकप्रत्ययादिकं तथैव । तं च किंविशिष्टा
इत्याह । तथा ते शक्तिरत्यादिना हुतयह इत्यनेन संबन्धः ।
अत्रिरोक्तं शरत्सूर्यमणलं यथा या पतदुल्लासदृशं प्रसिद्धं
यथा वा दीप्यमाना विलुप्तं यथा वा ज्वला ज्वाला यस्य स
उज्ज्वालस्तथा निरुद्धो धूमरहितो ज्योतिर्नो दीप्तो यो हुतयहो
दहनः स्रुते यदापन्यासप्रायः प्राकृत्याह । ततः सर्वेषामे-
वं द्रष्टव्यः । यते च कार्यदृशा इत्याह । निध्मोततममममसंयोगेन
यदौतं शोधितं तसं च तपनीयं यं च किंकाशोकरजपाकुसुमानां
विकसितानां पुञ्जा ये च मणिरत्नकिरणाः । यच्च जात्यधिकुल-
कनिकस्तद्वृत्त्योऽतिरेकेणातिशयेन यथायोग्यं वसतः प्रभया
च रूपं स्वरूपं येषां ते तथा । ततः पूर्वपदेन विशेषणसासः ।
तथैव ते ज्योतिषिका अपि दुमगणा अनेकबहुविधविक्षस्ता परि-
णतेनोद्योतविधिनोपपत्ता विधिलिप्तीति संज्ञकः । ननु यदि सूर्यम-
णलत्वादिवत्तजप्रकाशकास्ताहिं तद्वत्ते दुर्मिरीत्यत्यतीत्यजङ्गम-
स्याविधिमोपेता, अपि जवन्तीति । सुखदंष्ट्रा सुखकारिणिलिहया-
स्तथामन्त्रद्वेष्टास्तथा मन्त्रतपस्य जनितप्रकाशस्य द्वेष्टा येषां ते
तथा सूर्येन शायतपस्य तेजोः यथा दुःसहं न तथा तेषामभिर्यथः ।

तथा कृत्वानीव पथैतादिशुक्लाणीव स्थानस्थिताः स्थिरा इति
सम्यक्त्वैवार्थवर्त्तते ज्योतिष्का इव तद्वज्रसत्यन्तीति प्राबः । तथा
अन्योऽन्यं परस्परं समवायादागमिल्लेयाभिः सहिता इति शेषः
किमुक्तं जयति । यत्र विधाकृतज्योतिषिकाव्यतरकल्लेया अवगादा
तत्रान्यस्य लेया अवगादा यत्रान्यतरकल्लेया अवगादा तत्र वि-
वक्षिततरकल्लेया अवगादा इति "साए पज्जाए इत्यादि पमाए सं-
तीत्यन्ते" इति विजयद्वारातरणसंबन्धिरत्नकारात्मकवर्गेन व्याख्या-
समिति । कुशविकुशोत्थादि पूर्ववत् । यथां च बहुव्यापी दीपयिता-
वृक्षप्रकाशापेक्षया तीक्ष्ण-प्रकाशो भवतीति पूर्वज्यो विधेयः ।

अथ षष्ठकल्पवृक्षस्वरूपमाह ।

तीसेणं समाप तत्थ बहवे चित्तं गाणं दुमगणा
पण्णात्ता । मषणाठसो जहा से ऐच्छाएणे विचित्ते र-
अमे वरकुमुदमादमाजुल्ले जातेतत्तकुमुदपुणुजोवपावर-
लिए विरद्विअविचित्तमद्वानिरिसमुदपण्णगे । गतिमवेदिम-
संघादमणे मण्णे अेअतिपिणिभागरणएणं सव्वओ चेव
समयुक्कं एविरल्लेवंतं वैपयड्डपंचवणेहिं कुमुदमादेहिं
सोभमाणे श्शमाले कयमाए चेव दिपमाणे तहेव ते चि-
त्तेगा ति दुमगणा अणेगबहुविविहर्वाससा परिणयाए मल्ल-
विहीए उववेक्के कुमविकुसं जाव चिह्नीतीति ।

तस्यां मन्त्राभिप्रायि प्राग्वत् नवरं 'चित्तं गाणं' इति विश्वस्योक्त-
प्रकारस्य विवक्षायाः प्राधान्यामात्यस्याङ्गं करणं मत्तत्पादकत्वात्
तु वृक्षं अपि विश्राज्ञाः । यथा तत्प्राज्ञादं विचित्रं नानाविधो-
पेतमत एव रम्यं रमयति दृष्ट्वा मनासि इति बाह्यलोककते-
रिति प्रत्ययः किं विशिष्टमित्याह । वरकुमुदमार्त्तमां मालाः श्रेण-
यस्तमितरज्ज्वरं देदीप्यमानत्वात् । तथा भास्यात् । विकासित-
या मनोहरतया च देदीप्यमानो मुक्तो यः पुष्कोपचारलेन
कलितं तथा विरञ्जितानि तनु विस्तारे इत्यस्य स्तेनसत्तद्वत्
विरङ्गा इत्यनेन विरङ्गादेशो कृतं कर्मण्येव च विरञ्जितानि विर-
ञ्जीकृतानि विचित्राणि यानि माल्यानि प्रस्थितपुष्पमालास्तेषां
यः क्षीसमुद्रयः शोभाप्रकर्षस्तेन प्रवृत्तमतीव परिपुष्टम् । तथा
प्रस्थितं यत्तु श्रेण प्रस्थितं वेष्टितं यतः पुष्पकुटुम्बिकैरुपैरुपरि-
शिख्यकृत्या मालाव्यापनं पुरितं यत्तु पुष्पिहृष्टे पुष्पनिवेशेन पूर्वते
संघातिमं यत्पुष्पं पुष्पेण परस्परं नाग्नप्रवेशेन संयोज्यते ततः
समादागच्छते एवंविधेन माल्येन वैकलितिलिना परमरस्रेण क-
लावता विनागरचित्तेन चित्रकित्पुष्पकृत्येन यद्यत्र योग्यं प्रस्थि-
तादि तत्पुष्पेन संघतः सर्वतो विकु समनुबद्धम् । तथा प्रविर्त्तते
व्यमलैस्तत्र प्रविर्त्तत्वे मनागम्य संघतत्पुष्पेण भवति ततो विप्र-
कृतत्वप्रतिपादनायाह । विप्रकृतैर्वृक्षतन्त्राभिः पञ्चवर्षैः ततः क-
र्मधारयः कुमुदमार्त्तमः शोभमानं वनमाला वन्दनमाला वन्द-
नमालाकृता अभ्रमार्गं यस्य तस्याः । तथा जतं सन्मालां तथैव
विश्राज्ञा अपि नाम दुमगणाः । अनेकबहुविधिविधविक्षस्ता परि-
तेन माल्यविधिनोपपत्ताः "कुसविकुसवियुक्तमुत्थादि" प्राग्वत् ।

अथ सप्तमकल्पवृक्षस्वरूपमाह ।

तीसेणं समाप तत्थ बहवे चित्तं गाणं दुमगणा
पण्णात्ता समणाउसो जहा से सुगंधवरकमलसालितंदुल्लि-
सिद्धिगिरवहयदुकरुके सारयधयगुल्लसंरुमंमल्लिए अइरसे
परमरणे होउत्ता उममवणणंपते । अट्टहा रणो चक्कवट्ठि-

स्त होज एण्डोर्दे म्यपुरिसेहिं सनिप चउकप्पमेअसिसे
इव उदये कसमसालिणिव्विणिए विपके सवप्पमिउविसय-
सगलसिते । अणेगसाल्लगसंजुते अइवा परिपुण्डन्नुव-
कस्से सुसक्के वसगंधरमफरिसलुचवलविरिअपरिणामे
इंदिअबलपुट्टिविवक्के सुविवासमहणे पट्टाणगुलका-
दिअल्लमचंड्हिपमेवण्णि। एव्वमेअगेसएहसमिअग्गे हवे-
अ परमइडगसंजुते तदेव ते चिचरसा वि बुगमणा ।
अणेगवहूविविहविरस्सस परिणयाए भांअणविहं। ए उ-
ववेअ कुसविकुसं जाव चिट्ठेतीति ॥

तस्यां समाधामित्यादियोजनं प्राग्वत् । नवरं चित्रो मधुरा-
दिभेदमिच्छन्नेकप्रकार आश्वादिपूण्यामाख्यकारं । वा
रसो येषां न तथा । यथा तत्पञ्चम्याद्यस्य संबधेति संबन्धः ।
किंविशिष्टमिह ये सुबन्धाः प्रवरमन्धोपेताः समासान्तविधे-
रनित्यत्वादेवै रूपस्य समासान्तस्थाभावा यथा सुरमिन्धेन
वारिणेति वराः प्रधाना दोषरहिताः क्षेत्रकालादिसामग्रीसंपा-
दितात्मलाभा इति भावः । कलमशालेः शालिविशेषस्य तरु-
ल्ला निरूपितकृपाः । यत्र विशिष्टं विशिष्टयादिसंबन्धिनिरु-
पहतमिति पाकादिनिरिञ्जालिशितं दुरधे तैरादं एकं परमक-
लमशालिमिः परमदुग्धेन च यथोचितमावेण केन निष्पादि-
तमित्यर्थः । तथा शारदं घृतं शुद्धशरदं शुभु वा शर्करा परय-
धं मेलितं यत्र तत्रथा कालन्त्यस्य परनिपातः प्राकृतत्वात् ।
सुखादिदर्शनात् । अत एवानिरसमुत्सवगणधवत् । यथा
वा राजभूषणवर्तिन आदैन इव भवेदित्यर्थः । निपुणैः सूपुरुषैः
सुष्पकैः संज्ञितो निष्पादितः चत्वारः कल्पा यत्र स चासी
सकलं वतुष्कल्पसकलं सितकः रत्नवर्ती शालामिहा हि ओ-
द्देनु सौकुमार्योत्पादनाय संकल्पयांश्चतुरः कल्पान् विदु-
धति । स च आदैनः किंविशिष्ट इत्याह । कलमशालिनिर्ब-
तितः कलमशालिमय इत्यर्थः । विपको विशिष्टपरिपाकमा-
नः सत्वाप्यानि बाणं मुञ्चति । मुदुमि कालानि चतुष्कल्प-
सकलानि परिकर्मिन्तन्वात् विशदयति सर्वथा तुषादिमलाप-
गमात् । सकलानि पूर्णानि सिकानि यत्र स तथा । अनेकानि
शालनकानि पुष्पफलप्रभृतीनि प्रसिद्धानि तैः संयुक्तः अथवा
मोक्ष इव भवेदिति किं विशिष्ट इत्याह । परिपूषाणि सम-
स्तानि द्रव्याणि पलाप्रभृतीनि उपरुक्तानि नियुक्तानि यत्र त-
स्य निष्ठान्तस्व परनिपातः सुखादिदर्शनात् । सुसंस्कृतो
यथोक्तमात्राभिपारितपादिना परमसंस्कारमुपनीतः वर्णन-
रसपर्यायः सामर्थ्यादितिशायिरस्तेयुक्ता बलवीर्यहेतुवच्च परि-
शाला आयतिकात् यत्स स तथा । अतिशयाभिर्भवादिभिः
बलवीर्यहेतुरिभामिभोपेता इति भावः । तत्र बलं शरीरं
वीर्यमन्तरत्वाहः । तथा इन्द्रियाणां चक्षुरादीनां बलं स्वस्व-
विषयप्रदणुपादयं तस्य पुष्टिरतिशयी पोषस्तां धर्धयति ।
नम्यादिप्रदानम् । तथा क्षुतिपासामथन इति व्यक्तम् । तथा
प्रदानः कथितो निष्कर्षः शुद्धतादयं वा खण्डं तादृशी वा अ-
स्त्यस्योक्ष्णं लङ्गशर्करा तादृशं वा घृतं तान्मृगपीतानि योजि-
तानि यस्मिन् तथा निष्ठान्तस्य परनिपातः सुखादिदर्शनात् ।
तथा अरुणा स्रग्मा मिश्ररङ्गालान्वेन समिता गोधूमचूर्णे तत्र
भेस्तन्मूलदलनिष्पन्न इति भावः । परम इहकमल्यन्तवज्रं
तदुपयोगिद्वयं तेन संयुक्तं पतद्वाहिकः संमदायग्रम्या । तथैव

ते चिचरसा अपि हुमगणा अनेकवहूविचिधिसरसापरिणतेन
भोजनविधिगोपेताः इत्यादि प्राग्वत् ।

अथाष्टमकल्पवृक्षस्वरूपमाह ।

तीसैषं समाए तत्थ तत्थ वहेव मणिअंगा एामं हुमगणा
पधत्ता । समापाउसो अहा से हास्सुद्धारवेदण्यमउत्कुन्-
लवामुण्णहेमजामणिआल्लकसगजाल्लगमुत्तविअककग-
खुड्डयएकावक्षिकंउसुचगमगरिअउरत्थगेविज्जसोणिसुत्तग-
व्वजामणिकण्णतल्लगपुप्फगसिद्धत्थयकल्लवाडिसिसिसुत्त-
सहचकगवज्जमंगयतुत्तिअं हत्थमाल्लगहरिसयकेपरवल्लयप-
ल्लेव अंगुलिज्जगवज्जवत्तदं। एारपाडिअकिंचिमेल्लकलावप-
यरगपरिहरेरमपाजाल्लघंतिआसिंसिरिययांरज्जसल्लुङ्खि-
अवरण्णेतचल्लगमाडिअल्ल कण्णखिण्णमाल्लिअ कंच-
ण्णपरियणजत्तिचित्ता तदेव ते मणिअंगा वि हुमगणा
अणेगा जाव जूण्णविहं। ए उववेअ जाव चिट्ठेतीति ।

तस्यां समाधामित्यदि प्राग्वत् । नवरं मणिमयानि आभरणपा-
न्याधारधेयोवचारमन्त्राणि तान्येव अङ्गानि अवयवा येषां ते
मण्यङ्गा भूषणसंपादका इत्यर्थः । यथा ते दारोऽश्लक्ष्णशक्तिः
स्रष्टेहारो नवसरिकः । वेष्टनकः कर्णभरणविशेषः सुकुटकुल-
लेयके वासुधायं हेमजालं सन्धिजसुवर्णशङ्कराविशेषः । एवं
अभिजातकनकजालके अपि परं कनकजालकस्य हेमजालतो
भेदो कद्विगम्यः । मूर्धं कण्ठककण्ठं सुवर्णसूत्रम् । उचितक-
टकानि योग्यवस्त्रयानि कुट्टकमेतुल्लेखिकविशेषः । एकवहो न
विचित्रमणिकरुणा एकवहो वा च कारमुत्तं प्रसिक्तं अकरिका-
मकराकार आभरणीविशेषः । उरस्यं हृदयान्नरणीविशेषः । प्रवेष्टे
श्रीवाजरणीविशेषः । अत्र सामान्यो विषयज्ञा प्रवेष्टमिति ज-
वानिगमब्रूयन्नुसारणेोक्तम् । अन्वया हेमव्याकरणवाचकल्लार-
वियङ्गायां प्रवेष्टकामिति स्यात् । एवमन्यथापि तत्तदुच्यन्नुसारण
हेतुं श्लोकसूत्रकं कटिसूत्रकं चूडामणिनामं सकलपुष्पलसरो
नरामरेन्दुमसिस्थायी । अमहसमयमुत्सवेपहन् एवममङ्गक-
भूम् अानरणविशेषः । कनकतिव्रकं लसताभरणं पुष्पकं पुष्पा-
कृतिनलसताभरणम् । सिकार्थकं संप्रपञ्चमाख्यस्वर्णकणरत्नसुव-
र्णमणयं । कण्णपालः कण्ठपरिजनविभाग नृपणविशेषः । शशि-
सुर्यचूडताः स्वर्णमयचन्द्रिकादिशेष आनरणीविशेषः । अक्षकं
अक्षकारः शिरोनृपणविशेषः तल्लङ्गकं मुट्टिकानि च बाह्याज-
रणानि अनयोर्विशेषस्तु आकारकृतः । इस्तमाक्षकं हर्षकम्
केतूरमहृदम् । पुवेस्माख्यः कृतिनितो विशेषः । वल्लं कण्डूम् । आल-
म्यं भुवनकम् । अङ्गुलीयकं मुडिकावल्लकं कद्विगम्यम् । दीनारमा
ल्लिका सुर्यमालिका दीनाराणकृतिमाणिक्यल्लाला । काञ्ची मेख-
ला । कलापाः स्त्रीकण्ठान्नरणीविशेषाः विशेषक्षेपं कद्विगम्यः ।
प्रतरकं वृक्षप्रलस आनरणीविशेषः । पारिदायं वल्लयविशेषः ।
पादेपु जालाकृतयो घटिका घघेरिकाः । किङ्किण्यः कुट्टकविशे-
काः । रत्नोक्तजालं रत्नमयम् । जङ्घयोः प्रसन्नमानं संकलकं संभा-
व्यते । कुडिका वरणि नुराराणि व्यक्तावि चरणमालिका संस्था-
विशेषकृतपादाज्जरण्यं (लोके पागमां इति प्रसिद्धम्) कनकनि-
गदः निगदाकारः पादाभरणविशेषः सौवर्णः (संभाव्यते च
कमला इति प्रसिद्धाः) एतेषां मालिका श्रेणिः । अथ च व्या-
ख्यातव्यतिरिक्तं नृपणस्वरूपं शोक्तो गम्यम् । इत्यादिका नृप-

णविशेषो मयदनप्रकाराः बहुमुक्ताकाराः अवात्वरमेवाद । ते च किं विविधा इत्याह काचमयनमिलनरत्नकिञ्चिन्ना इति व्यक्तम् । तथैव तथा प्रकारेण दूषणविशिनोपेतास्तस्ते मयवक्त्रा इति तात्पर्यार्थः । शेषं प्राग्वत् ।

अथ नयमकल्पवृक्षस्वरूपमाह ।

तीमे एं समाए तत्थ तत्थ बहवे गेहागारा धामं दुमगया पाएणा । समणाउसो जहा से पागारहालयपररियदार-
गोपुरपासायागासतलमंदलएगसालगविसालगविसासग -
चउसालगगन्नधरमेहएणपरलया । हरचित्तमालयपररत्नचि-
त्तवट्ठेतत्तचउरंसणंदिआवचमंदिआ पंडुतरतलमुंमालाह-
निमंभं अवा एं धवन्नहरअक्कमाहविम्भमसेसकसेस-
संतिअकूपागारकसुविदिक्कोट्टागएणेत्यपरसरणेत्या आवाणा
विंगमजालविदिणजजुहउपपत्तगवंदसालिआ रुवविमचित्ति-
कदिआ भवणविही बहुविक्कपा पदेव ते गेहागारा विहु-
मगया अणेगबहुविहिद्वीससा परिणयाए सुहाएणसु-
होचाराए सुहाएकसमणपवेसाए दहरसोपाणपत्तिकसिआए
परिकमुहविहाराए मणोणुत्तुलाए जवणविहीए उववेया
जाव चिदंतिवि ॥

तस्यां समायाभित्यादि प्राग्वत् । गेहाकारानाम् दुमगणाः प्र-
ज्ञानाः । यथा ते प्राकारो यमः अह्लासकः प्राकारो परित्यक्तोभय-
विशेषः चरिका नगरप्रकारात्मकालेहदस्तमन्त्राणां मार्गार्थं व्यक्तं
गोपुरं पुष्करं प्रासादो नरककाष्ठयः आकाशतलं कूटापाधि-
ककुट्टिमं मयनः क्षायार्थं पटाक्षिप्य आश्वविशेषः । एक-
शास्त्रकक्षिणालकप्रशास्त्रकचतुःशास्त्रालकानि जयमानि । नर-
रं गम्युहं सर्वतो वतिं गृहान्तरमन्यतरगृहमित्यर्थः । अन्यथोत्त-
रत्र यद्युमानेनावरकेण पौनरुक्त्यं स्यात् मोहनगृहं सुरतगृहं
ब्रह्मरीचगिरिधारस्तम्भानं गृहं बुधं वतुलाकारम् । त्यक्तं त्रि-
कोणं वतुरक्तं चतुष्कोणं नन्दावर्तः प्रासादविशेषस्तद्वत्स्थि-
तानि नन्दावर्ताकाराणि गृहाणि पश्चाद् द्वन्द्वः पाण्डुरतलं शुक्ला-
मयतलं मृदमालहृदयं उपर्यन्माच्छादितं शिखरादिजागरदि-
तं इत्यर्थः । अथवा णमिति प्राग्वत् पवत्तं गृहं सौधम् अर्द्धमा-
गप्रविभ्रमजानि गृहविशेषाः । शैलसंस्थितानि पर्वताकाराणि गृ-
हाणि अर्द्धशैलसंस्थितानि तथैव कूटाकारेण शिखराक्षत्याद्या-
नि सुविधिकोष्ठकानि सुसुधाएयपूर्वकरचितोपरितनजागविशे-
षाणि अनेकानि गृहाणि सामान्यतः शरणाणि युग्ममयानि लय-
नानि पर्वतनिष्ठानि गृहाणि । सामान्यतः शरणाणि आपणा
हृष्टाः । इत्यादिकाः अथनविषयो बास्तुप्रकारा बहुविकल्पा इ-
त्यवयवः । कथं नूता इत्याह । विट्कः कर्पातपाशीं जालकृदो गवा-
क्षिणः । निपूहः द्वारोपरितनपाश्वेतिर्गतत्वात् अपपरकः प्र-
तीतः । अन्धशालिका शिरोपट्टम् । एवं कृपातिर्विजनीमिः क-
सितः । तथैव भवनविशिनोपेतास्ते गेहाकारा अपि दुमगणा-
सिद्धमतीति । संभवः किं विशिष्टेन विधिनेत्याह । सुखेनारोह-
णपूर्वगमनं सुखेनावतारोऽप्यस्तादृशचरणं यस्य स तथा । सु-
खेन निष्क्रमणं निर्गमः प्रवेशादयं यत्र स तथा । कयमुक्तं स्व-
रूपमित्याह । हर्दरसोपाणपत्तिकसितेन अथ हेतौ वृत्तीया ।
तथा प्रतिक्रिये एकान्ते सुखो (विहारोऽवस्थाकालमादिक्रपो यत्र
स तथा । मनोऽनुकूलमेति व्यक्तं शेषं प्राग्वत् ॥

अथ दशमकल्पवृक्षस्वरूपमाह ॥

तीसे एं समाए तत्थ तत्थ बहवे अणियाणा धामं दुमग-
या पणया । समणाउसो जहा से अइसणसोमतणुलक-
बसहुलकौसेजकालमिगपट्ठंअमुअचीणअंसुअप्रदुआ -
भरणचित्तसिलवखणकट्टाणगगिणीलीकजलबहुवधर-
त्तपिअमुकिट्टसकलपमिगसोमं हेमपरहण अवचरत्तसिधुउ-
सभदिसवंगकसिगतसिणतंतुममयचित्तिचवत्तएवोबहुण्य-
गारा वरपट्टणमया वणएणागकलिआ तहंवे ते अणयाणा वि
दुमगया । अणेगबहुविहिद्वीससा परिणयाए वत्तविहीए
उववेया कुसविकुत्तं जाव चिदंति ॥

आश्वयोजना पूर्ववत् । नामधेयस्तु विशिष्टवत्त्वदित्याह । न
विद्यते नन्दास्ताकालीनमजान येन्यस्ते अन्वयानाः । यत्तव प्रा-
क्तनेषु बहुषु अम्भुषु प्रमृष्टसिस्त्वानुशेषोऽवायाणा इति । इत्य-
न्ते स सिपिप्रमाणः संभाव्यते । प्रस्तुतमुग्रहणकचित्तारोपदर्श-
के जीवाभिगमे अग्राह्यापाठस्यावर्तमानः । आश्रितकं कर्ममयं
वर्त्तं । नैमं सामान्यतः कार्यात्मिकं । अतस्तीमयमित्यर्थः । तज्ज-
गरीरं सुलक्ष्णशैत्या इति अनुगृह्यतांति तज्जं तज्जुकादिक-
म्बलः प्रतीतः । अणुप्रकबल इति पाठे तु तज्जुः सुदमार्णक-
म्बलः । दुकूलं गीहविषयविशिष्टकार्यात्मिकं अथवा । दुकूलो
वृक्षविशेषस्तत्र वृक्षं गृहीत्वोदकस्ते जलेन सह कुट्टियाया बु-
ल्लित्ययं वीपेते यस्यदुकूलं कौशिकं च सतिरतनु निष्पन्नः ।
काष्ठसुगण्डः काष्ठसुगन्धः । अणुकाशीनांशुकानि नानादेशेषु
प्रसिद्धानि । दुकूलविशेषणरूपानि । पूर्वोक्तस्यैव वृक्षस्य या-
न्यन्तरहर्दरसिर्निष्पाद्यन्ते सुदमतराणि भवन्ति तानि जीना-
शुकानि वा पट्टानि पट्टवृक्षनिष्पन्नानि आभरणीक्षिप्राणि विशिष्टा-
णि आश्रितविशेषाणि । शरणाणि सुदमतराणि निष्पन्नानि कस्या-
णानि परमलक्षणोपेतानि । नृक्षः कौटविशेषः स इव नीलम् ।
तथा कज्जलवर्णं बहुवर्णं विशिष्टवर्णं रक्तपीठसङ्गत्संस्कृतं परि-
कर्मितं यन्मृगलोभदेम च तद्वामकं कनकरसचट्टारितरथादिपर्म-
योगात् ॥ रक्षकः कम्बलविशेषो जीनादि पश्चाद् द्वन्द्वः । एते च
कथं नूता इत्याह । मपरः पश्चिमदेशः उत्तर उत्तरदेशः सिन्धु-
देशविशेषः । (उत्तराजि)संमद्रायगम्यं । कविदण्डकक्षिणदेशावि-
शेषाः । एतेषां संघर्षिणस्तत्र देशोत्पन्नत्वेन ये ते तथा । सति-
मन्तव्यः सुदमन्तव्यः तन्मया वा जक्रयो विविधस्यो विशिष्टरत्न-
मास्ताभिभिराः इत्यादिका वक्तव्यार्थो बहुप्रकारा प्रवेशपूर्व-
पत्तनं तत्तत्त्वसिद्धपत्तनं तस्मादुज्जना विनिर्गता विशिष्टवर्णविशि-
ष्टरंगैर्मिश्रितयादितिः कक्षितास्तथैव ते मन्मका अपि दुम-
गणाः । अनेकबहुविधविषयविक्षला परिणतत्वेन वक्ष्यविशिनोपेता
इत्यादि । अत्र आधिकारे जीवाजिगमसुखादयो कसित ५ कि-
चिदधिकपदमपि इदमेतं । तज्जु वृत्तं व्याख्यातं स्वयं पर्याप्तो-
व्यमानमपि च नार्यप्रदमिति न लिखितम् ॥ तेन तत्प्रमदयाव-
द्यन्तव्यं तमन्तरेण सम्यक् पाठवृत्तेरपि कर्तुमशक्यत्वादिति
उक्तं सुप्रमसुप्रमायां कल्पयुक्तस्वरूपम् ॥

(६) अथ तत्काष्ठानामिगुजस्यरूपं पृच्छाह ॥

तीसे णं येते । समाए जरहे वाते माणआणं केरिसए ।
आयारभावपदोयोरे एणणेसे । गोमासे । तेणं माणआणमुप-
इडिअकुम्भचारुचलणा जाव लक्खणवंगमएणुणोवेअआ

मुजायसुविजससंगया पासादीन्ना जाव पदिरुवा ।

तस्यां समयां भवन्त । भरतवर्षं मनुजानां प्रकमाव्युत्थिनां
कोदराक आकारभाषप्रत्यवतारः प्रकृतः । भगवानाह गौतम !
ते मनुजाः सुप्रतिष्ठिताः सत्यसिद्धान्तवन्तः संगतनिवेशा इत्य-
र्थः । कर्मवत् कच्छपवत् उन्नतत्वेन वायव्यधरणा येषां ते
तथा ननु आनवा मीलितो धर्षयो देवाधारणतः पुनरिति कथित-
मथानुजअभिनां युसिमां पादादारव्य वल्लं कथं युक्तिम-
वित्युच्यते । वरेण्यपुण्यप्रकृतिकत्वेन ते देवत्वेन वामिमता
इति । न कदाचिदनुपपत्तिरिति । अथ यावच्छब्दसंग्रहा "मुद-
सिरया " इत्यन्तं जीवाभिगमादिप्रसिद्धं सूत्रं चैतत् ।

रतुप्यक्षपचमउअसुकुमासकोमलतहा । एगखगरमगरसाग-
रचर्ककहरकलकलणकिअचल्ला । अणुपुव्वसुसाहयंगुली-
आ । ठययतणुतंवयिण्णकल्लसा संतिअसुसिम्भदग्गुफा
एणीकुर्वद्वचनत्ताणुपव्वजंथा समुगानिमगगुहजाणु ग-
यसमणमुजायससिभोक्क वरवारणमचतुल्लविकमविमसा सि-
अगई पयउअवरनुरगसीहवरवाडिअकदी वरतुरमुजायगु-
ज्जदेसा आइखदुहत्वं निरुव्वेवा साहयसांनंदसुसन्नद-
प्पणा गिगरिअवरकण्णगउमरिसरवरवइरवडिअमज्जा जस-
विहगमुजापवीणकुच्छीं जसोअरा सुउकरणा गंगावचपपा-
ट्ठिणावचतरंगमंगुरविकिरातरुवाट्ठिअअकोसायतप --

उमगंजीरविअरणाजा । उज्जुअसमसहिअजचतणुकसिण-
सिण्णिकआदेज्जसदइसुमासमउअरमणिजमोमराई संहाय-
पामा संगयपासा सुंदरपासा मुजायपासा पिअमाईअपीणर-
इअपासा अकरउअकण्णगउमरिअसिम्भसुजायणिरुव्वय-
देहधारी पसन्थवर्चिसल्लकलणधरा कण्णसिद्धायणुज्जप-
सन्थसमतलउव्वअवक्का उअमसिजपीणरइअपीवरपउहु-
संतिअसुसिद्धिअधणथिरसुवक्कसंधिपुरवरफडिहवट्ठिअभुजा
जुजगीसरविउअभागआयाणफडिहउव्वददीदवाहू रत्त-
तत्तावइअमउलमंसलमुजायपसत्थलकलणअछिइजालपा-
णी पीवरकोमलवरंगुलीआ आयांवतल्लिणसुरल्लिण्ण-
गत्वा चंदपाणिलेहा सूरपाणिलेहा संसपाणिलेहा चकपा-
णिलेहा दिसासांवत्थियपाणिलेहा चंदसूरसंस्वकादिमा
सावन्थिअपाणिलेहा अणगवरल्लखल्लुअपसत्थसुरइय-
पाणिरदवरमहिमवराहसीहमल्लउल्लणगवरपमिप्पुमवि-
पुल्लसंथा चउरंगुअसुपमाणकंउवरसरिमगीवा मंसलसंति-
अपसत्थसद्विअसुदहणुआ अवडिअसुविजचत्तिचत्तमंसुअ-
विअसिद्धिअपासाविंफलससिजजापरोड्डा वेपुरयमसिस-
गलविमडिअसिद्धिअसंस्वगोखीरफेणकुंददयायपडिआ च-
वन्नदंतमेदी अस्सदंतता अफुडिअदंतता मुजायदंतता अवि-
रददंतता एगदंतमेदीअण्णगदंतता अह्वरवइण्णित्तथोअतत्त
तवणिज्जरचतत्तताजुओदीहा गरुडायतलज्जउगुणपासा अव-
दालिअप्रांरीकणयणा कोआसीयधवलपचल्लअपीआपा

पिअचावक्कइयिहन्नराइसंतिअसंगयआययमुजायतणु --
किसिण्णिज्जनुमट्ठा अट्ठीएपमाणुअसवखा सुस्सवखा
पीएमंसकलकपोलदेसजागा णिव्वणसमलडमडचंदक्कसम-
णिहादा उदुवइरिअसुसामवणया धणणिविअसुवक्कस-
वसल्लुअकूमागारणिजपिअदिआ सिण्ण क्खत्तागारुत्तमंग-
देसा दाहमुपफपगासतवणिजसरिसिण्णसल्लमुजाय-
केसंतकेसभूमां सामलीचोंडपणणिविअा डोदिअमिअवि-
सयपसत्थसुहमलकलणसुगंधसुंदरजुअमोअगभिणगीलक-
ज्जलुज्जलपरिह्वभमरणणिण्णिकुर्ववणिअमपाहिहाव-
त्तमुक्कसिरिआ ॥

अथ व्याख्या । रक्तं लेहितमुपलपत्रवन्धुर्दं मार्दवगुणो-
पेतमर्कदातिर्यथः । तस्मात्सुकुमायपि संभवति । यथा
चुडसुष्टपायासप्रतिमा । तत आह । सुकुमारोऽन्योऽपि शरीरयकु-
सुमादिभ्योऽपि कोमलं सुकुमां तलं पादतलं येषां ते तथा
नगो गिरिः नगरमकलागरचकणि स्पष्टानि अङ्कधरवन्दः
अङ्कस्त्येव हास्यनं यद्वाक्के सुगदिष्यपदेशं भवते । एवं क्यै-
रङ्कैरुक्तवस्त्राकारपरिणतभिः रेखाभिरङ्कितप्राचक्षणा येषां
ते तथा । पूर्वस्था अनुलघव इति गम्यते अत्रुपूर्वाः किमुक्तं ज-
वति । पूर्वस्था उचरोत्तरा नलं नखेन हीनाः "गहणदेहीनात्"
इति सामुद्रिकशास्त्रचचनात् । अथवा आनुपूर्वेण परिप्राक्या-
वर्धमाना हीयमाना वा इति गम्यते । सुसंहता अविरेखा अङ्कल्पः
पादाभ्यावयथा येषां ते तथा । अत्रानुपूर्वेति विशेषणात् पादाङ्क-
लप्रहणं तासामेष नलं नखेन हीनत्वात् । उज्जता मध्ये तुङ्गा-
स्तनवः प्रतलास्ताः रक्ताः स्निग्धाः स्निग्धकायितव्यत्वाः पा-
दगता इति सामर्थ्येऽन्यथ । तदण्णताधिकारात् येषां ते तथा ।
णक्केत्यत्र शब्दं सेवादित्यात् । संस्थितौ सत्यक् चकप्रपन्ना
गतया स्थितौ सुखिष्ठौ सुखनौ सुखिरावित्यर्थः । गृही गुप्ती मां-
ससत्त्वाद्यनुपलब्धौ गृह्यते छुडिकी येषां ते तथा । एही हरि-
णी तस्या इह जङ्गा प्राज्ञा । कुलविन्दन्पुणविशेषः । वनं च सुत्र
वहनकम् । एतानीव वृत्ते वस्तुते आनुपूर्वेण क्रमेण उच्यं स्पष्टत
इति शेषः अङ्गे येषां ते तथा । भोपपातिकवृत्तौ तु अन्ये त्वाहुः ।
एण्यस्तापः कुलविन्दुर्दालिकाभिधाना रोगविशेषस्तस्मिन्-
क्ते इत्यपि व्याख्यातमस्ति वृत्तेत्यादि । तथैव समुद्रकः समु-
द्रकाव्यजाजनविशेषः तस्य तपिधानस्य च संस्थितमित्येते गृहे
मांससत्त्वाद्यनुलब्धे जाजुनी येषां ते तथा । क्वचित् "ममगणिम-
गुहजणु" इति पाउस्तसमुद्रकस्यैव पक्षिविशेषस्यैव मिस-
गतां गृहे स्वजावतां मांससत्त्वाद्यनुलब्धे न तु शोफादिविकारतः
शेषं तथैव गजस्य इदित्तनः अस्वसः श्वपरादिरुः सुजाताः सुनि-
प्यत्रः तस्य संविनायक येषां ते तथा । सुजातशब्दस्य विशेष-
णस्य परिनिपातः प्राकृतत्वात् । मत्तो वरः प्रधानो भवजातीय-
त्वाद्धारणो हन्ती तस्य विक्रमश्चक्रमणं नष्टश्चिसितः पिशासः
संजातोऽस्या इति तारकादिव्यावृत्तप्रत्ययः । पिशासयतीः मति-
मनं येषां ते तथा अत्रापि अश्वशब्दस्य विशेष्यात् परिनिपातः
प्राकृतत्वात् । प्रमुदितो रोगाजगनेनासिपृष्टो यौवनमेत इति
गम्यते । एवंविधो यो वरतुरगः सिंहवरश्च तदङ्गित्वात् वृत्ता
कटी येषां ते तथा वरतुरगस्यैव सुजातसुगुप्तत्वेन सु-
निप्यन्नो गुणदेशो येषां ते तथा । आकीणहय इव जात्याश्च
इव निरुपल्लवः । जात्याश्चो हि सूत्राद्यनुपल्लवत्वात् प्रवती-

सितं रविकरैर्विकसितं यनुएररीकं श्वेतपद्मं तद्वन्नयने येषां ते तथा । “कोः कासी इत्यनियिकसेको भासयित्वापि” त्येन को-
कसितं चयवे च कचिहेरो पद्मले पद्मवती भक्षिणी नेत्रे येषां
ते तथा आनामितमीयशामितमारोपितमिति भावः । यथार्थं च
धनुस्तद्वद्विचरि संस्थानविशेषायाते रमणीये कृष्णराजीरवावस्थि
ते संसृते यथोक्तप्रमाणोपपत्तेः आयाते दृष्टं सुजाते सुगन्धिसे तन्
तनुके स्तद्वद्विचरितबाह्वङ्कृपात्मकत्वात् कृष्णे कासिमोपेते
स्निग्धपद्मार्थे प्रुवी येषां ते तथा । माहीनी प्रस्तकभिसौ किचि-
छुन्नौ न तु टुपरो प्रमाणयुक्तौ स्वप्रमाणोपेतौ अवधौ कर्णौ येषां
ते तथा । अत एव सुप्रवर्णा इति स्वपदः । अथवा सुन्दर अवयवः
शब्दोपलम्भो येषां ते तथा । पीनी पुष्टी अतो मांससौ उपचितौ क
पोली तद्वत्कृष्णो देवाभाने मुखावयवो येषां ते तथा । अर्धे विस्फो-
टकादिकतरहितं समविषमं बद्धं मनोहं मृष्टमसृणं कन्दार्कसम-
म् । अथवा कन्दसदृशं हलार्दं येषां ते तथा । सुत्रे निदिशिते प्रा-
कृतज्ञकृष्णवशात् । प्रतिष्ठाः पीयमासीय बहुपतिश्चन्द्रः स इय
लोमं सस्त्रीकं वदने येषां ते तथा । परमव्ययं प्राकृतता एव
हेतुः घनवशितं निविद्धं सुन्दरं सुन्दरं कायुन्दं लङ्काणेश्वरं
प्रास्तलङ्काणं कूटस्थ गिरिशिखरस्याकारेण निजं सदृशं पि-
त्रिकेच पाषाणपिण्डकेच वृत्तस्थेन च पिण्डकायमानसप्राप्तिर
उष्णीषलङ्काणं येषां ते तथा । उवाकारः उन्नतसदृश उच्चमाङ्क-
पो हेतोः येषां ते तथा । क्षमिन्पुण्यस्य प्राकशानाकृष्णम् । तथा
तपनीयेन च सदृशी निर्मला सुजाता केशमेवो बालसमीपकेशा-
धूमिः केशात्यन्तिस्थानभूता मस्तकत्वक येषां ते तथा । शालम्-
ब्या कृष्णविशेषस्य यद्व्यङ्ग्यफलं तद्वद् यथा निचिता अतिशयेन
निचिता गोदित्वा प्रापि युष्मिन्मां परिक्रान्तामयेन केशपाशाकरणा-
त् । परं गोदित्वा प्रापि तथा स्वजातेन शालम्बो बोधकाकारवद्
यथा निचिता यथावतिष्ठते । तेनैव विशेषणोपादानम् । तथा सुन्द-
रौऽक्षरः विशदा निर्मलाः प्रशस्ताः प्रशंसास्पर्धुःसुताः । सु-
हमाः स्तद्वत्वाः लङ्काणं विद्यन्ते येषां ते लङ्काणवन्तः अत्रादि-
त्वादप्रत्ययः । सुगन्धाः परमगन्धोपेताः । अत एव सुन्दराः ।
तथा लुजमेवका द्वाविशेषः । लुजो नीलकण्ठः । अस्व ब्रह्म-
णं तु नीलकृष्णयोरैक्यात् । नीलो मरकतमणः कज्जलं प्रतीतं
प्रहृष्टं पुष्टो ब्रह्मगणः स चात्यन्तं कालिमोपेतः स्यादिति ते
इव स्निग्धाः निकुरम्बकृताः सन्तो निचिता न तु विकर्णाः
सन्ताः कुञ्जिताः ईपत्कुञ्जिताः कुण्डलीसुता इत्यर्थः । प्रद-
र्शितावन्तं सूर्येन शिशोः जा बाला येषां ते तथा । इत्येतत्प-
र्यन्तमिति शास्त्रम् । अथ सुन्दरमण्डलिके लङ्काम्नि स्वस्ति-
कादीनि व्यञ्जनमर्थान्तिकलङ्काणि । गुणाः ज्ञान्यादयस्तेत्येताः
सुजातं पुष्पवत् । सुविभक्तकृष्णवङ्कानां यथोक्तविकल्पसङ्का-
यात् । संगतं प्रमाणापपन्नं न तु पदबहुलिकादिव्यन्यूनाधिकम-
ङ्गदेहं येषां ते तथा । आसादीया इति परेचतुर्ण्यं गताथमिति ।

अथ गुणतथमं समानेऽपि माभूत्पङ्क्तिर्नन्द
इति युष्मिन्नाकपे पृथगन्तं ॥

तस्यैषं मेने ? ममाए जरहे वासे मणुर्द्धे केरिसर आ-
माजावपदीअरे परणत्त गोपमा ! ता ऊणं मणुर्द्धो सु-
जायस्ववंगसुंदरीओ पठाणमण्डलीगुणैहि जुवा अङ्कित-
विसम्पमाणमउअसुमुमाडा कुम्भसंतिआ विसद्वल्लणा ल-
लुमउअपीवरमुसंदयंगुलीओ अन्धसुखयरइअतल्लिण्ठं-
वमुदाणिएणकला रोमरहिअवदहदहसंतिअअजहद्वपस-

त्यक्षकण अकोपपयंजुअला सुणिम्मिअमुगुहमुजाणुमं-
डलमुवक्तसंथे । कयलीखंभाइरेकसंतिआणिअसुमुमुमासम-
उअमंसल अविब्रह्मसमसहिअमुजावपदीपीवरणिण्ठंरोकअडा
वयपीइपडसंतिअपमत्थयित्थिमापिहुलसोणिबयणापामप-
माणउगुणिअविनाममंसमुपकजहद्वखवरवारिणीओ व-
ज्जिआइअपमत्थयन्नकणनिरोदरतिविक्षिअवलिअद्वण्णमि-
अमिअम्माओ उज्जुअसमसंतिअजअणुसित्थिअिअइ-
ज्जन्नहमुजायसुविनक्तसतोभंतस्सुसमणिअज्जोमरार्इ गं-
गावत्तयपयाहिणवत्तरंगमंगुरविकिरणत्तण्णोहिअको-
सारयत्तपठमंगंभीरविअरुणाजा अणुअन्नपसत्तपणीणकुच्छी
सस्यपापमा सगयपासा मुजायपासा मिआअपीएरइयपा-
सा अकरइअकणगरुअगणिस्वलमुजायिस्ववहययाव-
लीकं चणकंसपम्याणसमसंतिअसुपडुचुओमलगजमल-
लुपलवद्वियअन्नुअयपीएरइयपीवरपहुअओ लुअंगअ-
णुपुवत्तण्णुअगोपुच्छवद्वसमसंतिअमिवआइजल्लिअ-
बाहू तंवण्णो मंसमहत्तया पीवरकोमलवरंगुलीओ शि-
दपाणिरेहा रवितमिसंस्वचक्रतोत्थियसुविमत्तमुविस्वयपा-
णिलेहा पीण्णयकक्खवक्खवत्थिणपपमा पदमुषुगलकयो-
हा चउरंगुलमुपमाणकुंबुरसरिसीगीवा मंसलसंतिअपसत्थ-
ण्णमा द्वाट्थिपुष्पफगासपीवरपलंबकुंविअवरपरा सुंद-
रुत्तरोडाद्विदगरयचंदकुंदवामंतिमउल्लयवलअच्छिद्विभल
दसणा रणुपल्लरचमउअसुकुमालातुआमंहा करवीरम-
उलअकुदिलअन्नुअयउज्जुत्तंगणासा सारयणवकमलकु-
मुअकुलपदल्लणिअरसरिमलक्खसपसअन्थाअम्भकंतय
यणा पत्तलपवलायतआयंबलीअणओ आणाभिअज्ज-
रुल्लिकएहज्जराइसंगयमुजायहमा उद्वाणपपाणलुत्त-
सवणा पीण्णमडगंमलेहा । चउरंसपसत्तयसमधिहाला
कोबुदरयणिअरविमसपीडण्णसोमवयणा उण्णणयउ-
त्तिमंगा अक्खिलसुसिणिदमुगंधंहासिया उत्त ?
अकप २ ज्ञ ३ धून ४ दामणि ५ कंमंडल ६ कलम-
उ वधि ७ सोत्थिअ ए पढाण १० जब ११ मच्छ १२ कुम्भ
१३ रहवर १४ मगरअकप १५ अंक १६ थाल १७ अकुत्त-
१८ अडावप १९ सुपद्वह २० मय २१ मिरिआनिमेम-
इश तोरण २२ मेधिण २३ उद्वहि २४ वरजवण २६ गिरि
२७ वरआयंस २८ सलीलणय २९ वसन ३० सीह ३१
चापर ३२ उत्तमपसत्तयक्खंतिअक्खकणवरीओ । हंससरिसग
इ उ कोल्लमद्वुरगिरिसुस्सराओ कंतसन्वसम अणुमयाओ
वगयवलिपल्लिअवगंहुव्वखवाहदोहमासोगमुका उच्चले-
ण य एरापं थोण्णुसुसिआ उ सजावमिगास्वेसा संगयम-
यसिअज्जणिअविचिअविनामंसलावणिण्णजुवाववा-
कुसला सुंदरयण जहसययणकरवलणययणज्ञावसस्वजे-

व्याकरणयादृशैश्चष्टोऽपि धवसराधरो जीवानिगमबुद्धौ दर्शनाभिरुजिहोऽस्ति । अष्टिष्ठा अविस्त्रा विमृशाना निर्माद दशना दन्त्या यासां तास्तथा । रक्तोत्पलवच्चरं सुखमुत्तममार्गकोममं हासु जिह्वा च यासां तास्तथा । करवीरकशिकावत् नासापुटद्वयस्य यथाक्रममागतया संस्तुताकरतया वाऽकुटिला अवका अभ्युपगता सुखद्वयमभ्यतो विनिर्गता । अत एव अज्ज्वी अश्वका सती तुङ्गा उष्मा न तु गुणादिषु क्वच्येव क्व सती तुङ्गैर्यथैः । एवं विद्या नासा यासां तास्तथा । शरीरि अर्थे शारदं नवं कमलं रविद्योत्थं कुसुमं चन्द्रोदयं कुवलयं तदेव नीलमेघं यो हसति कः पञ्चसमुद्रस्तासदयो ब्रह्मणप्रशस्ते । अजिह्वा अग्नये प्रज्ज्जावतया निर्विकारचपल इत्यर्थः । काण्ते मयने यासां तास्तथा । एतेन तद्विषयशामजितसुगन्धमायतनं सहजचपलत्वं चाह । एतेनामङ्गे हि नयनसौभाग्यमेव परमगुङ्गाङ्गाविमिति पुनस्तद्विज्ञेयमेव विहितम् । प्रथमे परमवर्णः न तु रंगविशेषाकरोममेकं कञ्चित्त्वन्नं कर्णोत्तरयतिनी कञ्चित्कञ्चित्प्रसन्नं होचने यासां तास्तथा (आलुमिमसि) अल्लोपविशेषणे प्राप्यत् । पीना मसिस्तथा न कृपाकारा मुष्टाः शुका न तु श्यामव्याध्यामापवा गण्डवेला करोहापाली यासां तास्तथा । चतुर्थे अश्वेषु कोणेषु दक्षिणोत्तरयोः प्रत्येकम्पृथ्वीयोगागरेषु प्रशस्तमहीनाभिकलक्षणत्वात् सममविषमं ह्लादं यासां तास्तथा । कौमुदी कार्तिकी वीर्णिमा तस्या रजनिक्तश्चन्द्रस्तद्विभक्तं प्रतिपुणमहीनं सौम्यमक्षरं न तु एककान्ताभाविकी मीयत्वे वदन् यासां तास्तथा । उन्नाशतोऽपि माङ्गा इति प्रतीतम् । अकपिताः इयामाः सुस्निग्धाः स्पृष्टा जावादन्यङ्गिनेकेतया निरर्गचिकणा सुगन्धा दीर्घा न तु कुण्डलिका इव निकुरमभूताः । नापि धम्मिह्ला विपरिणामपमाः । संयमकिशानामावाधुः शिरांजा यासां तास्तथा । छत्रं १ पञ्चः २ यूयः स्तनविशेषः ३ स्त्रुपः पटः ४ दाहिणीति दहिगम् ५ कमलदल्लुतापसपायिषात्रं ६ कलसः ७ वापी उ स्वस्तिकः ८ पताका ९ बन्धः ११ मरुतः १२ कृष्णः १३ रघवः १४ मकरध्वजः कामदेवस्तःसंयुक्तं सुखीये सुचकोपवाहकृष्णमिति । तच्च सर्वकामविधवाद्यादि सुचकम् १५ अक्षय्यविभवात् पर्वती मुगावयवः १६ कञ्चित्कृष्णानं शुक्र इति दृश्यते । स्याद्वयं १७ अङ्गुशः १८ अष्टापरं पुनःकक्षं १९ सुप्रतिष्ठकं स्यापनकं २० मयुरः २१ श्रियोऽनिर्योः लक्ष्म्यनिर्योः २२ मोरः २३ मेदिनी २४ उद्दिष्टः २५ वरमयनं प्रधानशृङ्गं २६ गिरिः २७ वरादृशो वरदपः २८ लङ्गिगोः लङ्गिगो गजः २९ अयसो गौः ३० सिंहः ३१ आमरं ३२ पताङ्गिगोः प्रयागिनि प्रशस्तीनि सामुद्रिकशास्त्रेषु प्रयासास्पर्दीभूतानि हार्मिशङ्खकृष्णानि धरन्ति यास्तास्तथा इंसत्ये सदृशं गतिर्येषां तास्तथा । कौकिलयाः शास्त्रमजरीसंस्कृतत्वेन पञ्चमस्वरो डारम्यो या मयुरा गीरुलङ्गं सुष्ठु शोभनम् स्वरौ यासां तास्तथा । कान्ताः कमनीयाः पञ्चमेत्यत प्रत्यासन्नवर्तिनो लोकस्यानुभूताः समता न कस्यापि मनागपि टेन्ध्या इति भावः । बहिः दीपित्यसमुद्रवर्धमधिकारः । पक्षिते पाण्डुरः कचः व्यपतानि बहिरपिनिता जाय्यस्तास्तथा । तथा विरुक्तम् व्यङ्ग्यं विकारावानवयवः । कुवणं कुशरीरवर्धनिः व्यापिकीर्तन्यशोकाः तैर्मृकाः । पञ्चाङ्गिगणद्वयकमधारयः उन्नायनं च नाराणं स्वनर्तुणां स्तोकांनं यथा स्यात्सामुद्रिकताः । किञ्चिन्पूनाविगन्तुनोऽप्युद्गमः । न हि पदं युगिनिमनुष्यपत्य इव स्वभूतः समोऽन्वाद्यधिकोऽन्वा प्रयेयुः । किमुक्तं जयति तथा हि संप्रति प्रसृत्य अमृतांन्वाद्यां शोकं उपहासयात्रं

स्वात्त तथा । तेषां मनुष्याणामिति । तथा स्वप्नावत एव भृङ्गः । भृङ्गारक्यभाक् प्रथानां विषो यासां तास्तथा । भाषो निर्विकारमनस्कत्वेनादृष्टयुक्कथनेन च तासां स्तिमन्तोऽप्यनाद्यौषाधिकभृङ्गागजावात् । संगतमुचितं गतं गमनं इतीमननयत् । इमितं हसनं कपोलविक्रमसमसं दर्शितं अगतिं जगनं गम्भीरकल्पकोटीपि च सैलनं सकाममङ्गमङ्गुलपङ्कजद्वीपाविशालां नम्रवेष्टा । संज्ञापः पद्या सह सकामं स्वहृदयप्रत्यर्पणसमं परस्परसंज्ञापणं तत्र निधुनास्तथा युकाः संगता येऽपचारा लोकव्यवहारालेखे कुसलाः । ततः पदद्वयकमधारयः पञ्च विधविशेषाश्च स्वपतिं प्रतिकल्प्याः । न तु परपुरुषं प्रति तथाविधकाव्यस्वभावात् प्रतनुकामतया परपुरुषं प्रति तासामभिज्ञापासंभवात् । एवं च युष्मिपुरुषाणामपि परस्त्रीं प्रति नामिज्ञाप इति प्रतिपत्तयम् । नयेवं सति प्रथमं जगवः सुनन्दापाणिप्रहणं कथमुचितं सुनेऽपि पुंसि सजगवः परसंबन्धित्वाविरोधात् । उच्येते मा ब्रूहि निषिद्धविकृताचारवत्यः प्रगवतः अथवाभ्यमनपवादं कथावस्थायामेव तस्याः पाणिप्रहणकरणात् । यतः “पदमो अकाशमच्युः तर्हि तावत्पलेण दारभो पदभो । कथा य कुलगरेण, सिंह गहिआ उसमपत्ति” । एवं तर्हि सहजातयाः सुमङ्गलायाः पाणिप्रहणं कथं सत्यम् । नदार्मानलोकाचोर्णत्वेन तदानीं तस्या अविस्तरयादिति । पूर्वोक्तमेवार्थं संपोष्याद सुस्वर्यादिव्यक्तमेव । नयनं जगत्वं पुर्वकोटीपिनाः ज्ञापयमाकारस्य स्पृष्टाविध्याविज्ञासः । स्त्रीणां चेष्टाविशेषः । आद च । “स्थानासननामानां, इस्ततां सुनमेकमेवां वैष । वयघते विशेषोऽयः, यः शिष्टः स तु विज्ञासः स्यात्” । नन्दनयनं मेरोद्वितीयत्वेन तस्य विचरन्तमनोः कुकुरहितयुग्माः नयनविशेष इव अस्तरसो देव्यः । जलतयैर्मानुषरुपा अस्तरसः आभ्यैमद्भुतमिति प्रेक्षणीयाः । आसादीया इत्यादि । सम्रति स्त्रीपुंससाधारण्येन तत्कालभाविमनुष्यस्वरूपं विचक्षुरिदमाह । (तेषां मण्डुभा इत्यादि) । तं सुचममनाभावानि मनुष्या श्रोत्रः प्रवाहो स्वरौ येषां ते तथा । इंसत्येव मयुरः स्वरौ येषां ते तथा । कौञ्चस्यवाप्रयास्यनिर्गमोऽपि दीर्घदेशायापी स्वरैः येषां ते तथा । नन्दो ह्लादयिष्यस्यसुदृश्यस्य इव शब्दोऽनः निरोधायी स्वरौ येषां ते तथा । नन्दा इव घोषोऽनुदाहो येषां ते तथा । सिंहस्येव बहिरुस्वरौ येषां ते तथा । एवं सिंहघोषाः वक्तविशेषणानां विशेषणद्वारेणुमावधे । सुस्वरनिर्घोषाः श्रुत्या प्रमयोऽतिनात्यन्तव्यवस्था यस्य तदेवविधमङ्ग शरीरं येषां ते तथा । मकारो शास्त्रिकः । बज्रस्वरनिर्घोषं नाम सर्वोत्कृष्टमात्रं सहननं येषां ते तथा । समचतुरश्रं स्थानं सर्वोत्कृष्टा अक्षातिविशेषात्मेन संस्थिताः उच्यन्ते त्वानिनातङ्कः निरोमा वृक्षकुशकालासादिव्यमोपरिदत्तवपु इत्यर्थः । अधवा (अविति) अविमलः । अविमलमनोरभं दीपाचाराद्यैर्वस्वमनुबल्लोपाह्ला । यथा मरीचिविज्यत्र मलयगिरिराज्यव्यक्तुल्लो उदावर्णेषु सुखमारवयुका इत्यर्थः । पञ्चाक्षिरातङ्कद्वेन कमधारयः अनुभोऽनुकुलो बाधुर्गोः शरीरान्तर्वेनां दातयानो येषां ते तथा । वायुगुल्मरहितोऽदमस्यप्रदेशः सति गुल्मं प्रतिकुलो वायुर्गो नयतीति ज्ञावः कङ्कः पक्षिविशेषस्तस्येव प्रदणो गुदायां मोरोगवच्छकनया येषां ते तथा । कपोतस्येव पक्षिविशेषस्येव परिणाम आदारपरिपाको येषां ते तथा । कपोतस्य हि जातराशिः पाषाणप्रवापि जरयतीति लोकाकृत्योत्तयं नेवामपि अथाहारप्रतः ५ न जानु कदाचिदपि अजीर्णोऽप्याद्यः । शकुनेन पक्षेण

इव पुरीषोत्तमं निवेपयता पोसोऽपान्देवो येषां ते तथा । पुंस
कृत्स्नं पुरीषमुत्सृज्यन्मेनेति व्युत्पत्तेः तथा । पुत्रजान्तरे पुष्टो-
द्वयोरन्तरे तथा भावं इत्यर्थः । ऊरु च सक्थिनी च इति वृद्धः । ए-
तानि परिणतानि परिनिष्ठितानि भूतानि येषां ते तथा । कान्तस्य
परिणिताः सुखादिदशनादः । ततः पद्विषयकमधारयः । यद्योवि-
तपरिणामेन तानि संज्ञानातीत्यर्थः । बहुधनुः सहस्रोपेक्षिता अ-
जायि मकारोऽङ्गाङ्गीकृतः । उत्सवाङ्गुलसिगम्युत्प्रमाणाकाया
इत्यर्थः । यच्च युग्मिनीनां किञ्चिद्विगम्युत्प्रमाणाकृत्यसमुक्तं
तद्व्युत्पत्तया न विवक्षितमिति ज्ञायः । अथ तेषां धनुषि पुष्टकर-
गन्तुकसंख्यामाह (तेसि नामित्यादि) तेषां मनुजानां हे वद-
श्वाशुशुद्धिं पुष्टकरगन्तुकशते पाठान्तरेण पुष्टकरमकशते वा
प्रश्नं पुष्टकरगन्तुकानि च पुष्टवंशवन्मुक्ताः अस्तिषक्त्यः पञ्च-
शिका इत्यर्थः । हे अमणेन्यादि प्राग्व्यः । पुनस्तानेव विशिन-
ष्टि (पञ्चमुपलब्ध्यादि) ते नामिति पूर्ववत् । मनुजाः पञ्च क-
मप्रभुपते च नीलोत्पलम् । अथवा पञ्च पञ्चकामिनां गन्धजन्य-
उत्पत्तं कुष्ठं तयोर्गन्धेन परिमलेनैव स्फुटः समो यो निःश्वास-
स्तेन सुगन्धि सुगन्धि वदन् येषां ते तथा । प्रकृष्या स्वजावेन न-
पज्ञानात् न तु कुराः । प्रकृष्या प्रतनयोऽतिमन्वीजुताः कोपमान-
मायाशोना येषां ते तथा । अनयव मृदु मनोर्हं परिणामसु-
खावहमिति ज्ञायः । यन्मार्दवं तेन संपञ्चा न तु कपटमार्दवो-
पेमाः । अस्तीमा गुरुजनमाभिता मनुशासनेऽपि न गुरुषु हे-
मपाचने इत्याशयः । अथवा आसमन्तात् सर्वासु भियासु
हीना गुता नोद्वेगवेष्टाकारिण इत्यर्थः । प्रकृष्याः कल्याणमा-
गिनः । भद्रगा वा प्रहृष्टहस्तिगमयः । विनीता बृहत्पुरुष-
विनयकरशोभाः । अथवा विनीता इव विवितेन्दिया इव
अपेक्षंता मणिकनकादिप्रतिबम्बयन्ती । अत एव न वि-
ष्टे सन्निधिः पदुर्गोपलब्ध्यादेः संख्येया येषां ते तथा
वित्पान्तरेषु शास्त्रांतरेषु आसादायाकृतित्वा परिवसनमाका-
लमावासे येषां ते तथा । यथेस्तित्वा कामान् शब्दात् काम-
यन्त्रे अर्थात् वृद्धन्ते इत्यर्थः । एवं शीला येषां ते तथा इति ।
अत्र जीवाजिगमादिषु सुमिष्येणानाधिकारं आहाराद्यप्रशोचरसू-
त्रं दृश्यते । अत्र च काष्ठशोषेण कृटितं संज्ञायते अथैवोत्तरत्र
हिनीयवृत्तीयारकवर्णनकसूत्रे आहाराद्यसूत्रस्य साक्षात् दृश्य-
मानत्वादिति नैनाचस्थापनादुक्त्याय जीवाभिगमादिन्ये शिष्यते
(नेसिणं भेते । मणुआणमित्यादि) तेषां नद्वत् । मनुजानां (के-
वकास्तस्मात्) सप्तम्यर्थं वृद्धा । किंयति काले गते नृप आरा-
यं नैमुत्पद्यत इति । यद्यपि सरसादिरेवैवेनायकालं तेषां
कुष्ठेनोद्वेगमावातं पञ्चप्रकाशार्थान् न निर्गन्ता यतः नथायन-
कार्थवशाधर्म्याद्यमभजमिति । अष्टमभक्तं चोपवासत्रयस्य सं-
ज्ञा इति । अथैते यदाहारयान्ति तदाह (पुष्टोऽपुष्पेत्यादि) ।
पृथिवी चूमिः फलानि च कल्पतकफलाहारा येषां ते तथा ।
पृथिव्यास्ते मनुजाः प्रकृताः । हेअमणेन्यादि पूर्ववत् । आधान-
शोराहारयोर्मध्ये पृथिवीस्वकं पुष्टजनाह (तेसिणमित्यादि)
तस्याः पृथिव्याः कीदृशः आस्वादः प्रकृते वा युगलधर्मिणमन-
न्तरपूर्वमन्त्र आहारत्वेनोक्त्युपधादायं भगवानाह गौतम । तस्य-
था (नृप इत्यादि) प्राग्व्यः । शुद्धं शुद्धरसकाय इति । इति वा
शब्दः प्राग्व्यः । अयं गुरुविकारः । शर्करा काशादिप्रजवा । म-
त्स्येण्डिका अष्टमशर्करा । पुष्टोऽसरायशोऽन्तरं शर्करादिवैव अन्ये
नु पपेदमोदकादयः आधविशेषा लोकोत्ताऽप्येवम् । एषां मनु-
रुद्धस्यविशेषाणां स्वाभिना निर्दिष्टं सन्तः पदहारस्या पृथि-

वो जनेव । कदाचिदिति विकल्पाकडमितिगीतम् आह । भवेदेत-
द्वयः पृथिव्या आस्वादः । स्वास्वाह गौतम । नायमर्थः समर्थः
सा पृथिवी इतो शुद्धशर्करादेरिष्टतरिका एव स्वार्थे कमययः
यावत् करणात् कान्ततरिका वैव भिन्नतरिका चेदिति परिग्रहः ।
मम आपसरिका एव आस्वादेन प्रकृता इति ॥

अथ पुष्पफलानामास्वादं पुष्टकृष्या ।

तसि एं भंते । पुष्पफलाणं केरिसए आसाए पणए से ?
गोयमा । से जहा लामए रथो चउरंतचकवटिस्स कज्जाए
भोअप्राजए सयसहस्रसिणपन्ने वणेषुबवेए आसापणिजे
विसापणिजे जंए पआस्वे थो इण्डे समडे तेसि एं पु-
ष्पफलाणं एतो इडुतरा चेव जाव आसाए पणए से ।

तेषां पुष्पफलानां कल्पद्रुमसंकीर्णानां कीदृशक आस्वादः प्र-
कृते यानि पूर्ववत् युग्मिनामाहारात्वेन प्याःस्थातानीति ग-
म्यम् । भगवानाह गौतम । उच्यते नरः । आहः स च लोके राजा
कतिपयदेशाधीशोऽपि स्वाशु आह । चतुर्थं तेषु समुद्रत्रय-
हिमवतपरिच्छिन्नेषु चकेण वर्तितुं शीलमस्येति चतुरन्तरक-
वर्णा अतः समुद्रादीं वैश्वं न द्रोष्यम् । अनेन वासुदेवतो
व्यवृत्तिः कृता तस्य कल्याणमेकान्तसुखावर्धं भोजनविशेषः ।
शतसः क्षमिष्यन् लक्षययनिष्पन्नं वर्णनातिशयिनेति गम्यते ।
अन्यथा सामान्यभोजनस्यापि वर्णशयवशा संभवत्येवेति कि-
माधिक्यवर्णनमुपपेत्तं युक्तं यावदतिशयिना स्पर्शभोगेनैव या-
वन्नयेन रसेन वतिशायिनेनपेनम् । आस्वादीन्यं सामान्य-
विस्वादीन्यं विशेषतस्तत्तत्समधिकृत्य दीपनीयमग्निपुष्टिकरं
दीपयति जाडराशिमिति दीपनीयं बाहुल्यकार्कत्वं दीपनीय-
त्ययः । एवं दीपनीयमुत्साहवृद्धिहेतुत्वात् । मदनीयं मन्मथ-
जनकत्वात् । बुद्धणीयं धान्यपुष्पाकारित्वात् । स्वाद्येति द्रि-
याणि मात्रं च प्रह्लादयतीति सर्वेन्द्रियग्राहप्रह्लादीन्यं कै-
शद्यहेतुत्वात् तेषामप्युक्तम् । गौतम आह भगवन् । भवेदेत-
द्व्यस्तेषां पुष्पफलानामास्वादः । भगवानाह गौतम । नाय-
मर्थः समर्थः तेषां पुष्पफलानामित्युक्त्यर्थो भोजनादिद्वि-
कारिरेवास्वादः । अत्र कल्याणभोजनसंप्रदायः । एवं चकव-
तिसंबन्धिनीनां पुष्टं कुञ्चरिणीनामनातद्गानां गद्यां लक्षस्या-
कीर्त्तयेषु पीतगाकीरस्य पयने याद्येककस्याः गोः संवर्धित-
यत् सौतं तस्यासकलमशालिपरमाश्रयप्रमत्तकंसंस्कारकद्रव्य-
सम्भिन्नं कल्याणं भोजनमिति प्रसिद्धं चकिणं क्षीरत्वं च विना
अन्यस्य भोग्यकुर्वन् महदुन्मादकं वेति ।

अथेन उक्तस्वल्पमाहारमाहारं क वसन्तीति पुष्टकृषि ।

ते णं भंते । तमाहारमाहारेणा कडि वसडि उवेति । गोअमा ।
रुक्कगेहालया एं ने मणुआ पसता समणउसो । तेसि एं
भंते । रुक्कएणं केरिसए आयापराजपडोअरे पससे । गो-
अमा । कूडागारसंजिआ पेज्जा उचज्जयतोराणं धूयनोअरवे-
इभा चोप्फालअट्टासगपासायह । म्मअगवक्खवालागपाः आ
बलजीवरमंजिआ असे इत्थं बवेव वरभवणं विसिड्ढंमंज-
संजिआ उमणणा सुहसंअलच्छाया समणउसो । अत्थि
एं भंते । तंमे समाए जरहे वासि गेहइ वा गेहावणाइ वा
गोयमा । णो इण्डे समडे रुक्कगेहालया एं ते मणुआ
पसता समणउसो ! ॥

ते भदत् । मनुजास्तमन्तरौहितस्वकपमाहारमाहार्य क-
वसती कश्मिन्नुपाभये उपपाति दण्डकृति । भगवानाह यौ-
तम । बुद्धकपाणि गृहाणि आख्या आध्या येषां ते तथा । एवं
विभाले मनुजाः प्रहताः हे भ्रमणेयादि पूर्ववत् । कथिते मेहा
काराः बुद्धाः किं स्वकपा इति पृच्छति । 'तेसिं णं मते' कक्का-
युधि' त्यादिप्रभसुपदयोऽन्ता सुलभा आकारभाक्प्रत्ययतारः
प्राग्वत् । भगवानाह गीतम । ते बुद्धाः कूटे शिखरं तदाकार-
संस्थिताः । प्रेक्षा इति पदैकदेशे समुदायोपचारात् । प्रेक्षागृहं
नाट्यगृहं इत्यादि भूयमाणं पदं प्रायेकमभिभवत्येति इति संस्थि-
तशब्दः सर्वत्र योज्यः । तेनोपेक्षागृहं संस्थिता इति व्याख्येये
प्रागुहाकारेण संस्थानवन्त इत्यर्थः । एवं बुद्धजतोरणस्तुपगो-
पुरादेविका कोल्पाकं ब्रह्मलोकं प्रसादम्यगवाक्कवाहाप्रयोति-
काब्रह्मनीगृहसंस्थिताः तत्र ब्रह्माद्याः प्रतीताः । गोपुरं पुरद्वारं
वेदिका उपवेशनयोस्या द्रुमिः । कोल्पाकं नाम मत्स्यधारणम् ।
ब्रह्मलोकः प्राग्वत् । प्रासादो देवतानां राज्ञां वा गृहम् । अण्य-
यबुद्धा वा प्रासादाः ते बोभयेपि पर्यन्तशिखराः । इयं शि-
खरपतिं जनयतां जयन्तं गवाङ्कः स्वरः । आत्माप्रयोतिका नाम
जलस्वयपरिभासादा बलनी इतिराधारस्तपयानं गृहम् । अ-
भावाभासः केचिद्बुद्धाः कूटसंस्थिताः तस्यै प्रेक्षागृहसंस्थिताः
तद्वपरे उन्नतस्थिताः । एवं सर्वत्र भाग्यम् । अन्ये अत्र सुषम-
सुषमाणां जनेते वर्षे बहवः । अत्रभवन् सामान्यतो विशिष्टगृहं त-
स्येव यद्विशिष्टं संस्थानं तेन संस्थिताः बुद्धा हीतला इत्यादि येषां
ते तथा । यद्विधा दुष्मणः प्रहताः हे भ्रमणेयादि पूर्ववत् प्रागे-
हाकारकस्यमस्वकपगणके उन्नति पते परमपुण्यप्रकृतिका यु-
ग्मिन् एषु सौन्दर्याभ्येषु वसन्तीति आपनार्थं युक्तसङ्गणकरसू-
त्रात्म्यः सार्थक इति । अनु तथा गृहाणि न सनयपि वा गृहाणि
आम्यवन्ति न तेषामुपजोगाय यत्तात्प्राशङ्कान्ताः पृच्छति (आत्थि
जमित्यादि) अस्तीत्यस्य त्यादिप्रतिकपाकवाक्यस्य वचनप्रत्य-
सद्वक्त्यस्येन सति व्याख्येयं सन्ति भदत् ! तस्यां समायां जगत-
स्यै मेहादि वा प्रतीतिभिः गृहेषु धातपयानि वा उपजोगार्थमा-
गमनानि उत्तरत्वं प्राग्वत् एतेन तदा मनुष्यादिप्रयोगजन्य-
गृहामावस्तन एव तेषामुपसंगार्थः तत्रापतनाभावबोकोः ॥

अत्थि णं भंते । सीसे समाए भरुइ वासे गामाइ वा जाव
समिंसइ । वा । षो इण्डे समंठे जहिञ्चियकागामिणो
भंते । मणुआ पणणात्ता अत्थि णं भंते । असई वा म-
सीइ वा किसी वा वणिण्णि वा पणिण्णि वा वाणिजेइ
वा । णां इण्डे मण्डे वगयअसिमिसिमिवादिअपणिअ-
वाणिजा णं ते मणुआ पणणात्ता समणाजो । अत्थि णं
भंते । हिरमेइ वा सुवमेइ वा कंतेइ वा व्सेइ वा मणि-
योसिअसंसिलपभासकरचरणसावइजेइ वा इता अत्थि
णो चेव णं तेसिं मणुआणं परिजोगपाए इवमागच्छइ ।
उक्कवइयमाणेण एव युग्मिन्नेषु प्रभांकरालापकाकययोज-
ना प्राग्वत् नवरं प्रागवृत्ता बुद्धाः कणा प्राप्ता वा यावत् क-
रणान्नगरादियदिप्रदः तत्र नगराणि अन्तर्गोपुरांशालि न वि-
घने करो येषु तां नगराणि क करदितांति नवादिनिपातना-
इत्यसिक्किः निगमाः । प्रयुतवर्णिकागवासाः मांसुआकारनि-
कानि कचिन्नयकिञ्चेतितांति वा केदांति बुद्धाकारकेतितांति
जातः पवन्तुवाणि वा जेदेतांति अस्तीत्यगमनान्तराप्रम-

हितानि प्रागपञ्चशत उपजीव्यनि वा मन्थानि पत्तनानि जल-
स्थलपथयुक्तानि रत्नयोनिरूपाणि वा सिन्धुबेहासलपथेस्तांनि
कोणमुक्तानि आकराः हिरण्यकाकपथ आभामस्तापसाभवाः ।
संवाधाः शैलशृङ्गायानि निवासः यत्र समागतप्रभुतजानि-
वेशा वा राजधान्यो यत्र नगरे पत्तने भयम्ब वा स्वयं राजा
वसति संनिवेशो यत्र सार्थकटकारावासा भवति । अ-
भोसरम् नाभयः समर्थः । अत्रार्थे विशेषणधारहेतुमाह ।
यथेप्सित इच्छामनतिक्रम्य काममत्यर्थं गामिनां गमनशीलारते
मनुजाः अत्रात्यर्थं कथनेन तेषां सर्वदा स्वातन्त्र्यमुत्तम । प्रागमन-
रादिक्रमस्थायी तु निवृत्ताभ्यस्वेन तेषामिच्छानिरोधः स्यात् ।
जीवाभिगम तु "जहिञ्चियकागामिनां" इत्यस्य इधाने "जेन-
च्छिअकामगामिणो" इति पाठस्तत्रायमर्थः । यद्यस्माच्छिञ्चि-
कामे गामिनः न इच्छितमिच्छाविपरीकृतं मेच्छितं नायं बन्ध कि-
न्तु नशब्द इत्यादिदेशाभावः यथा नैकेष्वस्य पर्याय इत्यत्र मेच्छि-
तमिच्छाया विषयोक्तं कामं स्वच्छां गच्छतीत्येवंहीना नैच्छि-
तकामगामिनस्ते मनुजाः इति यद्यपि गृहस्थेणवाधोपस्था प्रा-
माधनायः सूचितः तथाप्यनुपपत्तिविनयजन्यव्युत्पत्त्यर्थमेतत्त-
थोपन्यासः (अतिथणमित्यादि) अत्रासिः अज्ञां यमुपजीव्य स-
न सुखवृत्तिषो भवति । अस्याः साहचर्यलक्षणाया क्रियाद्ये-
नात्र अस्युपलक्षिताः पुत्रवा शुद्धान्ते यद्यमप्रेतनिषोरोपेक्ष्यि य-
थायोग्यं हेतव्यः । यदुपजीवनं लेखककक्षा, कृषिः कर्षणं, वणिक्
परयाजीवः, पणितं कृषाणकः, वाणिज्यं सत्यानृतमपेणप्रहा-
दिषु न्यूनाधिकपेणमित्यर्थः । अत्राह नाभयः समर्थः । यत्तत्र
व्यपगतानि अस्मिन्निष्ठविचित्रकपणितवाणिज्यानि येन्यस्ते
तथा । मनुजाः प्रहताः । इति (अतिथणमित्यादि) हिरण्यं क-
प्यमकटितसुवर्णं वा सुवर्णं घटितं कांस्यं प्रतीतं, यत्वं बलजा-
तिः । मणिश्चन्द्रकांतादिः । मौक्तिकं व्यक्तं, शङ्खो हृत्किणादिः,
शिला गण्डेषणादिका, प्रवासां प्रतीतं, रक्तस्मानि पद्मरागा-
दीनि । स्वापतेयं रजनसुवर्णादिक्रम्यम् । ननु यदि हिरण्यं कप्यं
तदा कप्यत्वान्नो तत्संज्ञः यदि वा घटितसुवर्णं तदा सुवर्णत्वान्नो
परं घटितं सुवर्णं, तथा ताम्रपुलंसयोगज्ञं कांस्यं तथा तनुस-
न्तानसंज्ञकं कप्यं, तत्र कथं संभवेयुः । शिष्टिप्रयोगजन्यत्वा-
त्तेषां न च ताम्रप्रातीतोत्तराणि सारनिधानगतानि संज्ञवत्स-
ति वाच्यं सादि स्वपर्थस्यतययोगवचन्याससंख्येयं कांशं स्थितर-
संज्ञवात् । एतेकामेककुम्भयोरन्तरदालापकस्याकथनप्रस-
ङ्गात् । उच्यते संहरणप्रवृत्तौ डागमवृत्तिव्यवहारः । तांति
संज्ञवत्तीति संज्ञाव्यते । इदोत्तरं इत्यति वाक्यावरत्मे कामा-
मन्त्रेण वा अस्मिन् हिरण्यवदिकमिति शेषः । नैव तेषां मनुजानां
परिज्येतया (इच्छामिति) कदाचिदागच्छति ।

अत्थि णं जंते । जरुइ रागा इइ वा सुवराया ईसरतन्न-
वराफेविअकोमुंविअज्जमेसिइतेणावइसत्यवाहाइ वा णो
इण्डे समडे वगयइसिक्काराणं ते मणुआ ।

अस्ति राजा इति वा आकृत्यादिः । सुवराया राज्याहं इति
यावत् । ईश्वरं जोगिकादिः । अणितायपदिशेष्ययुक्तं वा तत्र-
वरः सन्तुहतरपतिप्रदसत्तारवैपहालकूतशिरस्कञ्चौरादिसुख-
चिकारी "मांदविप" पुत्रोत्पन्नमन्त्राधिः कौटुम्भिकः कतिपयकु-
टुम्भप्रभुः इत्यां यत् कल्पनिचयं तैरिभो इत्यपि न सत्यते । इमे
हस्ती तत्पमानं कल्पयन्तीति नीतिकतादिभ्यः । भ्रेष्ठा देवताप्या-
सिततौपण्यपहालकूतगिराः पुरा ज्येष्ठो वणिग्विशेषः । संनपाति-

येदायथा गुण्यं अतुरङ्गसेना कृता प्रवृत्तिः । सार्धबाहो यो गणि-
मादिकयाणकः सुदीन्या देशात्मरं गच्छन् सद्वारिणामावसहा-
भो प्रवृत्तिः । अत्रोत्तरं नायमर्थः समर्थः । व्यपगतता क्रद्धिर्विश्वै-
श्वं सत्काराच्च सेव्यतालक्षणो येन्यस्ते तथा ।

अत्रिय एं भंते ! भरहे वासे दासेऽवा पेसेऽवा सिसेम्ह
वा भयगऽवा जाहङ्गाएऽवा कंभारएऽवा वा एण्डे समडे
ववगय आभिओणाणेंति मणुआ पण्णा । समणाउसो ! अत्रिय
णं भंते ! तीसे समाए जरेहे वासे मायाऽवा पिपाऽवा वा
जायजगियिजजजुत्तपुआसुएहाऽवा हांता अत्रिय एो चेव
णं तिन्वो पेमबधणं समुपज्झ ।

अस्तरणं कयः क्रीतः गृहदालीपुत्रो वा मेघः प्रेषणाहो जने
द्वतविः । शिष्यं उपाध्यायस्योपासकः शिक्षणीय इत्यर्थः ।
भूतकानि यत्कालसमयाद्यै हृत्वा वेतनेन कमेकरणाय धृतः कुक्काभा-
हो निःश्रितो वा भागिनो द्वितीयाद्यंशभाही कमेकरः गणपुत्राद्या-
पनेता । अत्राह नायमर्थः । सः । यद्यस्ते मनुजा व्यपगतमाजियो-
गिकं कर्म वेच्यस्ते तथा । अभाजियोपशब्दात् कर्मणि यस्म्येव
व्यपजनापञ्चमस्थायाः स्वकृपा वा इत्यनैकस्य यकारस्व लोप
इति (अत्रियमित्यादि) साता वा प्रवृत्ते । पिता यो बीजं नि-
विक्रवात् । प्राता यः सहजातः । जमिनी सहजाता । जायां जाम्या ।
पुत्रो जन्मः, धृता दुहितः । स्तुया पुत्रवधुः । अत्र भगवानाह ।
हन्तेत्यादिनैव यः पुनरप्येतेषां मनुजानां तीव्रमुक्तं प्रेमकथनं स-
मुपधातोः तथापि प्रेम्णैकस्वभावात् प्रत्युपप्रेमकथनं येयमिदं इति
मनु चतुर्थं कुट्टमन्तुयेव स्तुपासंभवो यथा अपेक्षिकस्तथा
प्रातुत्यत्रागिमियादिसंभवः कथं न संभवी । उच्यते कुम्भरत्ता
स्वकजावत् सोऽप्युपज्झणात् प्राज्ञः । परं स्फुटव्यवहारत्वेनेमे
एव संक्षभाः ।

अत्रिय णं भंते ! भरहे वासे अरीऽवा घायएऽवा वट्टए-
ऽवा पटिणीएऽवा प्वाभिचेऽवा वा एण्डे समडे ववग-
यवेराणुसया णं ते मणुआ पण्णा । समणाउसो ! ।

अत्रिः सामान्यतः शत्रुः वैरिको जातिनिष्ठवैरोपेतः । घातको
योऽप्येन घातयति वधकः । स्वयं इत्या व्ययको वा अपेटादिना
तातकः । प्रत्यनीकः कार्योपघातकः । प्रत्यमित्रो यः पूर्वं मित्रं
भूत्वा पश्चादमित्रो जातः अमित्रसहायो वा । इहाभ्यां न नाय-
मिति यतो व्यपगतो वैरजन्मोऽनुगतः पश्चात्तापो येन्यस्ते त-
था । वैरं कृत्वा हि तदुत्पन्नप्रतिपाके पुमानुचरोति इति ।

अत्रिय णं भंते ! भरहे वासे मिआऽवा वडंसऽवा एा-
यएऽवा संयाटिण् वा सहाइ वा सुदीऽवा संगएऽति वा हांता
अत्रिय एो चेव णं तेसिं मणुआणं तिन्वे रागबंधणे
समुपज्झ ।

अत्र मित्रं स्नेहास्पदव्यवस्यः सामान्यतः गाढतरस्नेहास्पदं
हातकः स्नेहहृतीयः । यथा हातकः संवासादिना हातसहजप-
रिखित इत्यर्थः । संघातिकः सहचारी । सखा सामान्यद्वन्द्वपानो-
द्गाढतरस्नेहास्पदवत् । सुहृद् यः मित्रमेव सकलकालमन्यप्रियाही
हितोपदेशवाच्यः च । साङ्गतिकः संगतिसामर्थ्यदितः । इहेत्यादि
पूर्ववत् । न कैश्च तेषां मनुजानां नीलं रागकथं कथनं समुपपद्यते ।

अत्रिय णं जंते ! जरहे वासे आवाहाइ वा बीवाहाइ वा ज-

णाइ वा सक्काइ वा थालीपागाइ वा मितपिंदनिवेदणाइ वा
णो इण्डे समडे ववगयआवाहवीवाहजुणसक्कथालीपाग-
मितपिंदनिवेदणा णं ते मनुआ पण्णा । समणाउसो ! ।

अत्र आह । आहुयन्ते स्वजनास्ताम्बुलदानाय यत्र स आवाहः ।
विवाहात्पूर्वं ताम्बुलदानास्तत्राः विवाहः परिणयनं । यत्रः प्रति-
विश्वं सं स्वस्वदेवतापूजा । आर्घ्यं पितृक्रिया । स्थालीपाकः सं-
प्रदायगम्यः । मृतपितृदनिवेदानि मृतेष्वयः इमशाने तु तृतीय-
नवमादिषु दिनेषु पितरसमपणानि । अत्रोत्तरं नायमर्थः समर्थः ।
व्यपगताऽऽवाहविवाहाद्ययज्ञाकृष्णालीपाकमृतपितृदनिवेदानस्ते
मनुजाः प्रकृताः ।

अत्रिय णं जंते ! भरहे वासे इंदमहाइ वा खंदणागजकख-
नूअवकतमागदहदीकखलपण्ययभवेइमहाइ वा एो
इण्डे समडे ववगयमहिमा णं ते मणुआ पण्णा ।

इन्द्रः प्रतीतः तस्य मंडः प्रतिनिधुत्तदिवसभावी उत्सवः । ए-
वमग्रेऽपि । स्कन्दः कार्तिकेयः । नागो जयनपतिविशेषः । यक्ष-
पूतीः स्वप्तरविशेषः । (अक्षऽपि) अक्षतः कृपः । तदगाः सरः । वह-
नदीऽशुक्लपर्वताः प्रतीतः । स्तूपः पीजविशेषः । सैव्यं वेष्टदेव-
तायतनम् । अत्राह । व्यपगतमहिममन्त्रे मनुजाः प्रकृताः ।

अत्रिय णं भंते ! जरहे वासे एण्डेपेच्छाइ वा जण्डज्झमण्ड-
मुट्टिअवेर्लंनकगहपवगलासगपेच्छाइ वा एो इण्डे सम-
डे ववगयकोडहण्डा णं ते मणुआ पण्णा । समणाउसो ! ।

नदा माटपितराः तेषां प्रेक्षणकं कौतुकदर्शनेषु कजनमेखकः ।
एवमग्रेऽपि । नृपयति स्म नृत्ताः कतिरि कप्रत्ययः नृत्तविधा-
यिनः । जज्ञावत्कावेसकाः । मण्डा मुजयुजकारिणः । माहिका
मण्डा एव ये मुष्टिभिः प्रहरन्ति । विदम्बका विद्वषकाः मुखवि-
कारादिमिर्जनहास्योत्पादकाः । कथकाः सरसकथाकथनेन श्रो-
तुरसोत्पत्तिकारकाः । प्रवका ये जम्पादिभिर्गतीतिहृत्मुत्सवन्तं
गतीदिलङ्घनकारिण इत्यर्थः । अथवा तरन्ति नद्यादिकं ये इति
सासका ये रासका इति तेषां प्रेक्षा उपलक्षणाद्व्याख्याकप्र-
काशप्रदः । अत्रोत्तरं नायमर्थः समर्थः । यतो व्यपगतकुतूहला-
स्ते मनुजाः प्रकृताः ॥

अत्रिय णं जंते ! भरहे वासे सगदाइ वा रहाइ वा जाणा-
इवा जुग्गागिगिणियागिसिबिअसंदमाणं आइ वा एो इण्डे स-
मडे पायचारविहारा णं ते मणुआ पण्णा । समणाउसो ! ।

अत्र शाकटादि प्रतीतानि । रथाः क्रीडारथादयः । यायस्ते गम्य-
न्ते धर्मिरेति इत्युपस्था यावानि उक्तवच्यमानातिरिक्तानि गम्या-
हीनि । सुयं पुत्रवोक्तिसमाकाशायानं जम्पानमित्यर्थः (सिद्धिस्तं)
पुत्रव्यव्योक्तिसा दोलिका (यिद्धिस्तं) वेसरदिहव्यभिर्मितो
यानविशेषः शिबिका प्रतीता । स्वन्ममानिका पुत्रपायामप्रमाणा
शिबिकाविशेषः । अत्र प्रतिवचनं नायमित्यादि पादचारेण न तु
शाकटादिचारेण विहारो विवर्त्यं येषां ते तथा । मनुजा इति ॥

अत्रिय णं भंते ! भरहे वासे गावीऽवा मडिंसिऽवा अ-
याइ वा एलागाइ वा हांता अत्रिय एो चेव णं तेसिं मणुआ-
णं परिमेगतए इज्जमागच्छति ॥

अत्र गोमहिष्यजाः स्पष्टाः । परका उरजा आह । न च तेषां मनु-

व्याणां परिजोग्यता कदाचिदागच्छन्ति नैतासां दुष्प्राप्तिं तेषां सुपभोग्यमिति याचत ॥

अत्रिय एं भंते ! जरहे वासे आसाइ हृत्विजहृगोणगवय-
अवपलगपसयमिअवराइरुसरयभमरसेवरकुरंगोकाय-
माइआ इता । अत्रिय एो चैव एं तेसिं परिजोग्याए ह-
व्वमागच्छन्ति ॥

अत्राभ्याः हस्तिनः उग्रः प्रतीताः । गोणा मायः गवयो वनग-
वः । अजैरुको स्पष्टौ । प्रथया विलुरा आटव्यपशुविशेषाः । युग-
वराहो ह्यक्षौ । करयो मुगविशेषाः । शरजा अष्टापदाः । चमरा अ-
रएयगवा यासां पुच्छकृशाश्चामरतया भवन्ति । शम्बरा येषाम-
नेकशास्त्रे श्रेष्ठे भवतः । कुरङ्गोकर्णौ मुगभेदौ । शृङ्गवर्णौ-
द्विविशेषाश्च सामर्थ्याख्याः । अशोस्तरं हृत्तेति कोमलाम्ब-
के सन्ति न चैव तेषां प्रथमसमाभाविनां मनुष्याणां यथासंजव-
शरोदण्डादिकार्येषूपयुज्यन्ते ॥

अथ इवापत्यप्रसूतमहाह ॥

अत्रिय एं भंते ! जरहे वासे सीहाइ वा वग्याइ वा विग-
दीविगच्छतरच्चमिआलाइ वा वेगलसुगणकोकंतिअको-
लसुगणाइ वा इता अत्रिय एो चैव एं तेसिं मणुआणं
आवाहं वा पवाहं वा उव्विच्छेअं वा उप्पाणंति पयदिजइ-
याणं ते सावयगणा पसुता । ममणाउसो ॥

अत्र सिंहः केसरिणः । व्याघ्रः प्रतीताः । वृकाः ईहासृगाः ।
ह्रीपिभक्षिकाः । क्रुद्धाः अञ्जनहृदाः । नरकृषो मुगादनाः । शृगा-
श्चा वल्काः । विदाश्चा माजोराः । भवनकाः भ्यातः । कोकान्तिका
शोमईका ये रावी कोको इत्येवं रवन्ति । कोङ्ककुनका महासू-
कराः । अशोस्तरं सन्ति परं नैव तेषां मनुजानामावायो वा ईश्वराणां
वा प्रयाजो वा विशेषेण कार्या उव्विच्छेदं वा चर्मकतेतमुत्पाद-
यन्ति । यतः प्रवृत्तिजङ्गकास्ते इवापप्रणाः प्रहृष्टाः ॥

अत्रिय एं भंते ! जरहे वासे सालीनि वा बीहिगंहुमजव-
जवा कलमयूरमुगमासतिलकुलतियिष्फावआसिभेदगअ-
यसिकुमुंजकाइवकं पुवरगराश्वगणसरिभवमूलगवं । आइ वा
इता अत्रिय एो चैव एं तेसिं मणुआणं परिजोग्याए
हव्वमागच्छन्ति ॥

अथ शालयः कश्चाद्विदेशाः । बीहवः सामान्यतः गोधुमय-
व्यं प्रतीतौ । यवयवा यवविशेषाः । (कलसि) कलसिष्पटा-
श्वा हृदचणका वा मर्गा महावादिदेशमसिन्धुः । धान्यवि-
शेषाः । मुद्रमापतिताः । कुलत्वाश्च पन्नकमुत्थाश्चपिडा जयन्ति-
निष्पणवा हृष्टाः । (आसिभेदगति) वयन्नकाः । जतसौ धान्यं यस्य
नैलमनसौतैलमिति प्रतीतम् । कुलुंनसिं लङ्केणाः यत्पर्वतं ला-
ङ्गराजः समुद्राघते । कोङ्कवाः पतितगः कङ्कवः पीततमुद्राः ।
(वरगति) वरगो धान्यविशेषः । सपाइङ्कवादिषु प्रसिद्धः । रा-
हकः कङ्कविशेष एव स वायं वृहद्विभारः । कङ्कुरव्यधिराहकः ।
शर्णं त्वकप्रधानतीक्ष्णं धान्यविशेषः । सर्यपाः प्रतीताः । मूत्रक-
र्वाजकादिकाः कलितान्द्रसेयाः सन्त्येते परं न च ते उपभोग्यमाग-
च्छन्ति कल्पद्रुमपुष्पफलातादिरकांशेषामिति ॥

अत्रिय एं भंते ! जरहे वासे गचाइ वा दरी आंवाय
पवायविमपविजासाइ वा एो इण्डे समइ जरहे वांसे-

बहुसमरमणिने भूमिभागे पसुचे । से जहाशामप अत्रिंस-
गपुस्वरैइ वा ॥

अत्र गतो महाक्षयकाः । दरी भूमिकादिहृता वृष्विषकाः । अ-
वपातः प्रपातलम्पनः । यत्र चतद् जनः सप्रकाशोऽपि पतति । प्र-
पातो यूयुः यत्र जनः कांक्षिकामर्मां कृत्वा प्रपतति । विषमं दुरा-
नेहाबरोहस्थानम् । जलं क्षिप्तकर्ममिहितस्थानं यत्र जनोऽन-
र्कित एव पतति । नावमयैः समग्रं इत्यादि न सन्तः । त्यर्थः । नारते
वर्षे बहुसमरमणीयो भूमिभागे यतः प्रहसः । “से जहाशामप”
इत्यादि वर्णकं प्राप्स्युं ज्ञेयम् ॥

अत्रिय एं भंते ! जरहे वासे ठाण्ड वा कंटगतणकयवराइ
वा पत्तकवयराइ वा एो इण्डे समइ ववगयणानुकंटगभ-
एणकयवपत्तकयवराणं सा समा पसुता ॥

अत्र स्थाणुकवर्षकां कण्टकः स्पष्टः । टुणायेव कचवरः पत्रा-
एयेव कचवरः । अत्राह नैत्यादि । यतो व्यपगतस्थाणुर्वायपत्र-
कचवरा सा सुपमसुपमानास्मां समारकाः प्रहसः ॥

अत्रिय एं भंते ! जरहे वासे रंसाइ वा ममगाइ वा जु-
आइ वा शिकखाइ वा दिङ्कुणाइ वा पिउआइ वा एो इण्डे
समइ ववगयडंसमसगजुअङ्किलडंकिणुपिमुअउवइववि-
हिआणं मा समा पसुता ॥

अत्र ईशमशकयूकालिताः स्पर्शाः । दिङ्कुणा मनुष्याः यदाहुः ।
अहिमरुत्यो देशयो “मङ्गुण दिङ्कुणडकुणा तहा इङ्काणविहा-
णीए इति” पिशुकाश्चञ्चटा अत्रावायः । व्यपगतईशमशकयू-
कालिता तथा दिङ्कुणाः पिशुकोपद्रवधिरहिताः पश्चात्कर्मधा-
र्याः सा समा प्रसुता । अत्र सूत्रे व्यपगतैत्यादिविशेषणस्य
कर्मधारयं विना व्याख्यानं करणे प्रस्तुतमुदाहरं “विरहित-
सि” एवं प्रमादपितमिति ज्ञेयम् । तदर्थस्य नवतो व्यपगत-
पदेनैवोक्तत्वात् ।

अत्रिय एं भंते ! भरहे वासे आहाइ वा अयगणइ वा इता
अत्रिय एो चैव एं तेसिं मणुआणं आवाहं वा जाव पग-
इभइयाणं ते बालगणा पसुता ॥

अत्राह ये सामान्यतः सर्वोः अजगराः महाकायसर्पाः शेषं
पूर्ववत् । यतः प्रवृत्तिभद्रकास्ते व्यालगणाः सर्गसृजातीय-
गणाः प्रहृष्टा इति । अग्रे ग्रहयुजसुं जीवाविभगमादिविषुसात्ता-
इ हृष्टमपि पतत्सुवाइशेषु न हृष्टमिति ध्याःश्च, वा समप्यलसि ।

अत्रिय एं जंते ! भरहे वासे रिंवाइ वा कलहवेइः खरवरम-
हाउच्छाइ वा महाभंगनाइ वा महासर्पपण्डणइ वा महापु-
रिभपण्डणइ वा एो इण्डे समइ ववगयवेराणुवंधा एं ते
मणुआ पसुता ॥

अत्र दिवडमरीं पूर्ववत् कलहो यचनादिः । बोलो बह्वनामा-
तानामप्यकालस्थानिकलकलः क्षारः परस्परं मत्सरः । क्षे-
रं परस्परमसहमानतया हिंस्यहिंसकत्वाप्यवसायः । महाउच्छान्ति
व्यवस्थाहीनमहाराणाः महासंप्रामाद्विद्युद्वहचनोपेततया-
संख्यवस्था महाराणाः । महाशक्त्यापि नागबाणादीनि तेषां नि-
पतनानि हिंसाधुष्या धैरिषु भोजमानि । महारास्त्वयं चैनवास-
द्रुतविचित्रशक्तिकत्वात् । तथा हि नागबाणा धनुष्यादेषिता
बाणाकारा मुक्ताश्च सन्तो जाज्वल्यमानाः सद्यश्चोक्तकाले-

कपास्ततः परशरीरे संक्रान्ता नागसूतीभूय तन्नात्रमस्तुचन्ते । तामसबाणास्तु सकलरूपव्यापिमहान्धतमसकृततया पथनबाणाश्च तथापि पथनस्वरूपतया बहिर्बाणाश्च तादृशवह्निप्रकारेण ते प्रतिधैरिवाहिनीयु विभोरागदका भवन्ति । एवमन्येऽपि स्वरूपबाणानुसारेण स्वरूपजन्यकार्यमुपादयन्ति । उक्तं च "विभं भवेति कबाणास्ते, भवन्ति धनुराभिताः । उल्काकापाश्च गच्छन्तः, शरीरे नागसूतेयः क्षणं बाणाः क्षणं दग्धाः, क्षणं पाशत्वमागताः । अमरायकस्त्रमेदास्ते, यथा विनितसूतेयः । महापुरुषाश्च प्रत्ययाद्यस्तेषां पतनानि कालधर्मनयनानि । तत एव महारुधिराणि कृत्रपत्याविसत्करुधिराणि तेषां निपतनानि प्रवाहकृततया वाहनानि । अत्रोत्तरं नेत्यादि । यतस्तथागमनात् धैर्यस्यानुचयः सन्तानमावेन प्रवर्तते येभ्यस्ते तथा मनुजाः प्रहृताः ।

अत्रि एणं भंते । भरेह वासे अन्धूआणि वा कुलुरोगा इ वा गामरोगा इ वा मंडहारागा इ वा पेट्ठीसवेअणा इ वा कथो-
द्वअच्छणहदंतवेअणा इ वा कासा इ वा सामा इ वा सोसा इ वा दाहा इ वा अरिसा इ वा अजिस्मगा इ वा उद्धादरा इ वा पेट्ठरोगा इ वा जग्दरा इ वा एगाहि इ वा वेगाहि इ वा ते-
आहिआ इ वा चट्ठहिआ इ वा इंदगहा इ वा धणुगहा इ वा खंदगहा इ वा कुमारगहा इ वा जक्कगहा इ वा भूअ-
ग्गहा इ वा मन्थमूहा इ वा डिअयरोडकुस्किणोणिसूला इ वा गामपारी इ वा जाव मसिबंसमारी इ वा पाणिक्खया । जण-
वरया कुलक्खया वसणूप्रमणारिआ णो इण्हे समडे वनगरोगायंका एणं ते मणुआ पल्लता समणाउसा । ।

अत्र बुध्द जनधान्यादीनामुपलब्धनुत्ताः सत्त्वाः । उन्मुकश-
हमप्रभुत्वा इत्येव इत्यर्थः । कुलुरोगा गामरोगा मण्डहारागा यथोत्तरं
बहुस्थानमायिनः । (पेट्ठी) देशान्ताडुदरे । कीर्षं मस्तकं तदि-
दना कर्णोष्ठाक्षिप्तवन्तवदनः कण्ठ्याः कासम्भासौ ज्वलौ । शो-
षः क्षयरोगः दाहः स्पष्टः । अर्शो गुदाकुलः । अर्शोऽपि व्यक्तं द-
कोदरं जलोदरं पाण्डुरोगमगन्दरी प्रतीतौ । एकादिको यो उर-
एकदिनान्तरित आयाति । एवं द्विदिनान्तरितः द्वाहदिकः । त्रिदि-
र्दिनैरन्तरितः त्र्याहदिकः चतुर्दश दिनेनान्तरितश्चतुर्थाहदिकः । इ-
न्द्रप्रहादयस्तु उन्मत्ततादिदेवतोऽप्यन्तरादिदेवकृतोपद्रवाः धनुर्मे-
हः संद्रायावगम्यः । मस्तकशुशुब्दीनि प्रतीतानि । आग्नेयकस्वरूपे
मारिणपदोऽपि विशेषादिना बहुधा काष्ठधर्ममायिनः । एवमप्रमृष्टि
यावत्करणाक्षरमारिप्रभुतिप्रिष्टः प्रलिङ्ग्यो नवादिक्वयः ।
जनहयो मनुष्यक्षयः । कुलहयो वंशक्षयः । एते च कर्षभूता
इत्याह । व्यसनभूता जनानामापद्रुताः । अनायाः पापात्मकाः
अथ विभक्तिलोपमकागामौ प्राकृत्यान् । अत्राह नेत्यादि ।
व्यपगतो रोगक्षिरस्थायी कुष्ठद्विरातश्च आश्रुपाती श्रुलादिये-
ज्यस्ते तथा मनुजाः । प्रहृताः । हे भ्रमण ! हे आधुम्य ! ।

(७) अथैषां अवस्थितिं पृच्छति ।

तीसि एणं जंते । समाए जरहे वासे मणुआ एणं केवइअं कालं
जिई पण्णत्ता । गोयमा ! जह्णेषं देसुणाई तिखिपलिओव-
माई उक्कोसणं तिखिपलिओवमाई । ।

प्रापकं स्वमेतद् । नवरं भविष्यति त्रीणि पद्योपमानि स्थि-

तिर्युमिनीप्रतीत्यमेतद्वाक्यान् देशाश्चात्र पद्योपमासंख्ययमाग-
क्यो हेयो यद्वक्तं जीवाभिमगे देवकुक्कुरकुक्कुरस्त्रियमधिकृत्य "दे-
वकुक्कुरचरकुक्कुरकम्पमृगमगणुस्त्रिस्थीणं भंते ! केवइअं काला
जिई पण्णत्ता । गोयमा ! देसुणाई तिखिपलिओवमाई पलिओवमस्स
असंखज्जइमगोणं ऊणणइ उक्कोसेणं तिखि पलिओवमाई । ।

अथावगाहनं पृच्छन्नाह ।

तीसि एणं जंते । समाए भरेह वासि मणुआणं सरीरा केव-
इआ उच्चवेणं पण्णत्ता गोयमा ! देसुणाई तिखिपलिओवमाई
उक्कोसेणं तिखिपलिओवमाई तेणं जंते । मणुआ किं संपण्णं ।
पण्णत्ता गोयमा ! वड्रोमभणारायसंययणी ।

सुगमं नवरं देशोनास्त्रयः क्रोडा अधियुमिनीप्रत्ययः " उक्कोसे-
णं णराजघणकुसियाड " इति वचनात् यद्यपि " उक्कोसहनु-
सियाड " इति पूर्वस्मैतेषां वचनादत्राह अन्वये तथाऽपि ज-
स्योत्पद्यविधानां पुनरुक्तादत्राह नास्त्रयः अत्र (तेषां त्रिणां) अत्र किं
व तत् संहननं चेति कर्मजल्यः । पक्षादस्यैष इति ।
प्रत्ययः गौतमेत्यादि वज्रप्रेतनामचर्चद्विनिमित्तं मनुजा इति ।

एतेसि एणं जंते । मणुआणं तर्रा किं संजिआ पण्णत्ता
गोयमा ! समज्जरस्संज्जसंजिआ तेसि णं मणुआणं वि-
कृप्पण्णा पिड्ढरंडयसया पण्णत्ता समणाउसा । ।

सुगमं नवरं किं संस्थितं संस्थानं वेणो ते तथा यद्यपि पूर्व-
वर्णकसूत्रे विशेषणद्वारा एषां संजननद्विक्रमाख्यातं तथापि स-
र्वेषामपि तत्काष्ठमायिनामेकसंहननादिमात्राख्यापनायमेव
स्वस्थ प्रभोत्तरपदव्याप्तिर्निर्देशः न यौनकस्यापवादनीयम् ।
यत एवाप्रवर्तितं पृष्ठकपदकसूत्रं " एणिणं भंते ! मणुआणमि
तत्थ " केवइह पिड्ढरंडयसया पण्णत्ता गोयमा ! " इति
प्रश्नार्थाशोभ्यादायैव इति (तिसिपलियादि) तेषां पृष्ठकपदक-
शानि पुष्पोक्तपाणि किमिति अत्र अत्राह । हे वद पंचाश-
दधिकं स्पृष्टकपदकशाने प्रहृते इत्यर्थः ।

ते एणं भंते । मणुआ कालमासे कालं किंचा कहिं मच्चंति
कहिं उववजंति गोयमा । उम्मासावसेसाउत्ता एणं उअल्लं
पसवंति एणुणपससरयाइदिआई संरक्खंति संगोवेति कासि-
त्ता गीहत्ता जेजाहत्ता अकिलिडा अन्वहिआ अपरिआविआ
कालमासे कालं किंचा देवलोएणु उववजंति देवलोए अ
परिग्गहा एणं ते मणुआ य देल्लोए अपरिग्गहा एणं ते
मणुआ पण्णत्ता ।

ते मनुजाः काश्य मरणस्य भासो यस्मिन् कालविशेषः अव-
श्यकालधर्मः तस्मिन् कालं कृत्वा मासस्योपलक्षणत्वात् कास-
द्विषत् इत्याद्यपि द्रष्टव्यं, क गच्छति कोत्यधत्ते इति प्रश्नद्वयेऽपि
"देवलोएणु उववजंति" । त्येकमेवोत्तरं परमपूर्वकत्वाद्रूपत्वात्-
त्वाद्वाभिधानं गमनं सामर्थ्यादवगतमेवोपातज्ञायावा इति । अथ
वा गनिर्देशान्तरप्राप्तिरपि भवतीति क गच्छन्तीत्येतदेव पर्याये-
णाचष्टे उच्यन्ते नापत्तिधर्मोपा ज्ञवन्ति । अत एवोत्तरसूत्रे "उव-
वजंति" । त्येकोऽः स्वाभ्याह गौतमेति । परमासावसेसायुषः कृतप-
रभवायुर्ब्रह्मा इति गम्यं युगलकं प्रसुचत इति । एतेनैवमायु-
स्त्रिजागादौ परभवायुर्ब्रह्माजावमाह । तस्यैकोपमासावर्तं रात्रि-
न्दिनान्यहोरात्राणि यावत् संरक्षति । उचितोपचारकथनतः पा-
शयति संगोपायन्ति अनाभोगेन हस्तस्त्रष्टेयः संरक्ष्य संगोप्य

अकारिणां कासं विधाय क्षुतं विधाय जुम्भविधा जुम्भं विधाय अक्षिणः स्वशरीरौष्ठद्वारांश्चिन्ता अभ्यथिता परेणानाशितदुःखा अपरितापिताः स्वतः परतो वा अनुपजातयात्मनःपरितापाः। एतेन तेषां सुखमरणमाह । कासमासे काले कृत्वा देवशोकं देवानां तं सुरशोकं वृक्षघने । स्वसमानायुष्मसुरेष्वेव तदुत्पत्ति संज्ञात् । अथ कालमास इति कथंमेव तत्कालाविमनुजानामकाशमरणज्ञावमाह । अपर्याप्तकान्तमुद्भूतकाशान्तरमनपवर्तनीया-युष्मत्वात् । अत्राह कश्चित् । ननु सर्वथा वर्तमानमथायुः कर्म-पुत्रशपरिशाटकस्यैव मरणकालत्वात् । कथमकाशमरणमुपपद्यते । यद्वाप्राय वर्तमानसमयो निरुपयेते इति चेत्सत्यं हिधा ह्यानुपेक्षितरश्मासपवर्तनीयमनपवर्तनीयं च । तत्रापि बहुकालमेवं तत्तथाप्यवसाययोगजनितरूपवन्धनवदतयोर्दण्डसंश्लेषेऽप्राप्तमपवर्तनाकणवशाद्विषयः । कालेन वस्तुहृदयन्यायेन क्रिद्वासां यथैवेन मुष्टिजलन्यायेन वा युगपदेवेति । इतरस्तु गाढबन्धनवद्वयान्न प्रवर्तनायोग्यं क्रमेणैवापेक्षते । तेन बहुषु वर्तमानाकारोचितमनपवर्तनीयमायुः क्रमेणानुजन्तसु सन्तु यावदेकस्य कस्यचिदायुः परिधेयते तदा तस्य शोकेकाशमरणमिति व्यपदिश्यते "पदमो अकाशमच्यु" इत्यपिदित् । तं चान्यदाऽऽकाशमरणस्यापि संभावना तदानीं तन्निषेध इति न दोष इति । अथ कथं तद्देशशोकं वृक्षघने इत्याह । यतो देवशोको जवनपत्याद्याभ्यस्तस्य तथाविधकालस्वप्नाद्यात् । तथोत्पायुर्ध्वंमेव परिग्रहोऽङ्गिकारो येषां ते तथा । देवशोकमस्मिन् इत्यर्थः । एषा वै कानपञ्चाशद्विनाशविपरिधावेन केचिदेवमवस्थामाहुः । "सत्ता-पानशया विहन्ति विवसादः, स्वाकुलमार्थास्ततः कौ विहन्ति प-र्वस्ततः कलमग्नौ यान्ति स्वहर्षज्जिततः । स्थेयोनिश्च ततः कलागमभूतस्वप्नकलमग्नौगताः, सतां तं ततो जवन्ति सुहृदास्तानेऽपि योग्यास्ततः" अत्र व्याख्या आर्याः समविद्वसान् अन्यदिक्षसादि कात् यावत् वचनशायः सन्तः स्वाकुलं विहन्ति ततो द्वितीयसत-के पुण्यव्यां रिङ्गन्ति ततस्तृतीयसत्तके कविगरोऽप्यकथाचो भवन्ति ततश्चतुर्थसत्तके स्वहर्षजः पदः यान्ति । ततः पञ्चसत्तके कलागमनृतां जवन्ति । ततः सप्तमसत्तके तारुण्यजोगोचताः भवन्ति । किञ्च सुहृदादिनेऽपि सम्यक्स्वप्नोऽपि योग्या भवन्तीति क्रमः । इदं वाचस्थाकप्रश्नानं सुप्रमायाभादौ हेतुमत् ततः परं किञ्चिदधिकमपि संज्ञाव्यते इति । अत्र प्रस्तावान् कश्चिदाह । अथ तदा श्लिप्तस्काराद्व्याधुतद्वैतयेन मृतकशरीराणां का मतिरित्युच्यते । प्राणव्यधुतिपिण्डसन्तापि तथा उगमस्वाभाव्यान् नीरकाष्ठमिवोपागम्य प्रत्येकं क्षिपन्ते । सप्तुक्तं । श्रोदमाचार्येणतद्व्यपमच रित्रे "पुरा हि मृतमिपुनानां, शरीराणि मदाजगताः । नीरकाष्ठमिवोपागम्य, सद्यस्किञ्चिदपुमुच्यते । १ ।" किञ्चात्र श्लोके भस्मधावित्युपपन्नं तेन यथायोग्यं गङ्गाप्रमुत्तिनद्विष्यति ते तानि क्षिपन्तीति हेतुमत् । तेन चोक्तमोऽपि धनुःपृथक्चमानशरीरैस्तैरुल्लङ्घ्यमाणानि तानि कथं नुवहन्ति इत्यत्रापि समाधीयते । युष्मि-शरीराणामभ्युधिकृत्य महरागहनन्वेन बहुषु स्थानेषु प्रतिपादनाद्वशीयते । सत्यरं "का पशुहृत्सि" त्यत्र सुत्रे जात्येषूक्या यावच्चननिर्देशस्तन कश्चिद्बहुचनं व्याकथ्यं तथा वसतिपक्षिभारिमानस्य यथासंभवमरणपक्षेणा बहु बहुतराबहुतम-धनुःपृथक्चकृतस्यापि संभावना कावर्तनीयमिनरहस्तादिशरीरापक्षेणा बहुधनुःपृथक्चनपरिमाणशरीरैस्तैरि-विधिं तानि युधेदानीति न कायपुत्रपत्तिः संभाव्यते । तत्वं बहुतुल्यमप्येव । एवं च सुत्रे चनचननिर्देशोऽपि बहुचनमेव व्याख्यातम् । श्रीमल-

यगिरिपरिवरि धीबृहस्तेग्रहणीवृक्षौ देवानामाहारांश्चान्ता-काशमानाधिकारे "दसवासदस्साह, समयाह जाव सागरे कथं । दिवसमुहृषपुबुधा, आहारस्स समासेण" इत्यस्या माध्याया अर्थकथनावसरे कृतमस्तीति सर्वं सुस्पष्टमिति ।

अथ तदा मनुजानामेकावसुत नामात्ममिति प्रत्ययसाह ।

तीसेणं भेते । समाप भरहे वासे कद्विहा मणुस्सा । आयु-सजित्या गोवसा । ब्रह्महा तं जहा पम्हगंधा ? मित्रगंधा ३ अममा ३ तेजस्तीति ४ सहा ५ सणिचारी ६ ।

तस्यां समायां अगवद् । जरते वर्षे कतिविधा जतिनेहे कति प्र-कारा मनुष्या अतुष्यकवन्तः तत्कालान्तरमनुवृत्तवन्तः । सन्तति-भावेन भवन्ति स्मैयर्थः । जगयानाह । गीतम् । बह्विधार्त-घाया । पञ्चगन्धाः १ युगगन्धाः २ अममाः ३ तेजस्तीति ४ सहाः ५ शनिधारिचः ६ इमं जतिवाचकाः शब्दः संज्ञाशब्द-त्वेन कटाः । यथा पृथ्वीकाराणि मनुष्यजातिस्तृतीयारकाप्रान्ते श्रीश्रुचजनेवेन उन्नतोगराज्यकुषियैस्तु कृता कृता । तथा-ऽत्राप्येव बह्विधा सा स्त्रजावत् एवास्तीति । यद्यपि श्री अजय-देवमूरिपतिः पञ्चमाक्षुष्यशतसप्तमेदिहयके पञ्चसमगन्धयः युग-मद्वगन्धयः ममकाररहितताः तेजश्च तत्वं च रूपं येषामस्तीति तेज-स्तद्गिनः सहिष्णवः समर्थाः । श्वैर्मेन्द्रमुत्तुक्ताऽत्रावाचरतीत्ये-वं शीला इत्यन्वर्थता व्याख्यातास्ति । तथापि तथाविधसंमदाया-भावात् असत्पारणव्यञ्जकात्रावे नैतथा जातिप्रकाराणां कुर्वो-धवं जीवाभिगमवृक्षौ च सामान्यतां जातिवाचकता व्याख्या-नदशीनाच्च न विशेषतो ज्मिक्रुतेति प्रथमारकाः ।

(८) अथ द्वितीयारकाव्याख्या ।

तीसे णं समाप चउहि सागरोवमकोटाकोकीहि कासे वी-
-इकेते अणेतोहि वमपज्जवेहि अणेतोहि गंधपज्जवेहि अणेतो-
-हि रसपज्जवेहि अणेतोहि फासपज्जवेहि अणेतोहि संपप-
-पज्जवेहि अणेतोहि सटाणपज्जवेहि अणेतोहि उच्चपज्ज-
-वेहि अणेतोहि आयुपज्जवेहि अणेतोहि गुरुहपज्जवेहि
अणेतोहि अगुरुहपज्जवेहि अणेतोहि उद्धाणकम्प-
-सर्वरिअरुसिकारपज्जवेहि अणेतोहि गुणपरिहाणीए
परिहायमाणे २ । एत्वं णं भूममसुसमाणामं समा कासे
पठिवाज्जिमु समणउत्सां ।

तस्यां सुप्रमसुषमाणामं समायां चनसुष सागरोपमकोटाको-
टीषु काले व्यतिक्रान्ते सति सुत्रे च तृतीयानिर्देशः आधेयत्वात् ।
अथवा चनसुषिः सागरोपमकोटाकोटीतिः फलमिति गतिने दा
एतेनेत्यादि शब्दाव्याहारेण योजना कार्या । अत्र च पले करणे
तृतीया ऽपि । अत्रान्तरे सुप्रमसुषा समाकालः प्रतिपन्नवाह-
लगति स्मेति वाक्यान्तरसुत्रयोजना सुप्रमाचात्सर्पिण्यामपि प्रवे-
दित्याह । अमनमुषपरिहायमाणं २ हासिमुषपकल्लं २ सुत्रे च
चिच्चकमनुसुमयं इतिरिति हानेः यैनःयुगपामाश्रयः ।
अथ काहस्य नित्यकृष्यत्वेन हासिरुपपत्तेः । अन्वयाऽहोरात्रं
सर्षदा भिन्नानुद्गतीममेव न स्यादित्यत आह । अमनैवेधेण-
पर्यायैरित्यादिषणाः श्वेतपीतरकनीसकृष्णभेदात् पञ्च । कपि-
शास्त्रसु तत्संयोगज्ञातस्तः । श्वेतायेन तत्समवर्णस्य पर्यवबुद्धि-
कृता निर्विषाणमाणा एकगुणश्च तत्वात् । सकलजीवशो-
रनतुगुणधिकास्तरनन्ता ये गुणा अनन्तरोचस्त्वकाभागास्तेषां

परिहाणिरप्यवस्तया प्रकाशयुता इत्यर्थः । हीयमानः २ सुभ-
मा काष्ठविशेष इति बोध्यम् । एवममेऽपि योजना कार्या ।
अथ यथैषामनन्तत्वेमनुसम्यगनन्तगुणहानिश्च तथा इह्येते ।
“ होसे णं समाप षष्ठमकचपचाए ” इति प्रागुक्तशब्दाः । प्रथ-
मसमये कष्टदुःखमुपपन्नकाष्ठविशेष यः श्वेतो कणः स बल्लुहः तस्य
केवाग्रिभक्षमा विद्यमाना इति निर्दिष्टमा प्राणाः कियन्ते तर्हि
अनन्ता भवन्ति तेषां प्रम्याद्वनन्तप्राणात्मक एको राशिः प्रथमा-
रकाक्षित्तियसमये नुष्ठति एवं तृतीयदिनसमयेऽपि बाध्यम् ।
यावत्प्रथमारकास्तसमयः । एवैव रीतिरवसर्पिणीजरमसमयं
यावत् हेया । अन एवानन्तगुणपरिहाणीत्यत्र अनन्तगुणानां
परिहाणिरिति षष्ठीतत्पुरुष एव विधेयो न तु अनन्तगुणा चा-
सौ परिहाणिश्चेति कर्मधारयः । गुणहान्यैश्च भागपर्योपपन्नो-
ऽयुयोगाद्वारुचिह्ना एकगुणकाष्ठकपर्यवधिकरे सुस्पष्टमाख्या-
ताः आह । एवं सति श्वेतवर्णस्यास्य एव सर्वयोक्तेद्वस्त-
था च सति श्वेतवस्तुनोऽन्तवर्णसङ्गः । एतच्च आतिपुण्यादिषु
प्रत्ययविक्रमः । उच्यते । आगमेऽन्तकस्यानन्तमेत्वात् ।
हीयमानप्राणानामनन्तकमर्त्यं ततो मौलराशेः आगानन्तकं इह-
त्तरमवगन्तव्यम् । यदि नाम सिद्धस्यापि ज्ञेयेषु श्लोकेषु न ते-
षामनन्तकाष्ठतोऽपि निरूपेता आगमेऽभिहितः किं पुनः सर्वजी-
वेभ्योऽनन्तगुणानामुक्तवर्णगतप्राणानां न च ते संख्याता एव
सिद्धयन्ति हेम तु प्रतिसमयेऽनन्ता हीयन्ते इति महद्बुद्धवैषम्य-
मिति बाध्यं यतस्तत्र यथा सिध्यतां भव्यानां संख्याकानां तथा
सिद्धिः कालोऽनन्तः । एवमप्यत्रापि यथा प्रतिसमयमनन्तानामे-
षां ह्ययमानता । तथा हानिकालोऽप्यसर्पिणीप्रमाण एव ततः पर-
मुसर्पिणीप्रथमसमयादौ ताव्येव कर्तव्यं वर्तन्ते इति सर्वे
सम्यगेव । पीतादिषु गण्यतरस्पर्शेषु च यथासंभवागमाविरो-
धेन भावनीयः, तथा अनन्तैः संज्ञनपर्यवैरिति संज्ञनानि अस्मि-
न्निच्यन्तानि विशेषरूपाणि । वज्रश्रृणभनाराच-श्रृणभनाराच-
नाराच-ईनाराच-कोक्षिका-सैवाते-भेदात् । एवं ततः चार-
के आद्यमेव प्राश्नम् । श्रृणभनाराचादीनामेजावात् । अन्यत्र
यथासंज्ञं तानि प्राह्याणि तस्यैवा अपि तथैव हापयनीयाः ।
संज्ञनैश्च शरीरे शब्दमुपजायते । तच्च सर्वोक्तं सुप्रसमुप-
प्राद्यसमये ततः परमनन्तैः पर्येवैः समये २ हीयते
इति । तथा संस्थानानि आकृतिरूपाणि । समचतुरस्रमध्योपसा-
दिकुञ्जकवामनहृदयजटायांदा । तच्च तत्र प्रथमं प्रथमे समये
सर्वोक्तं ततः परं तथैव हीयते । इति तयोश्चार्थं शरीरोत्प्रेक्षस्त-
त्तत्र त्रयमे समये त्रिगुणतत्प्रमाणमुक्तं ततः परं तत्प्रमाणता-
तरम्यरूपाः पर्येवाः अनन्ताः समये २ हीयन्ते । ननु उच्यते हि श-
रीरस्य स्वाभाव्यादुत्पन्नैर्वायुपरितोपरितननजःप्रदेशावगादिह्यं
तस्यैवाश्च एकद्विप्रतरावगादिह्यान्तादयोऽसंख्याता एवमव-
शस्तसंख्या ततःप्रदेशात्मकत्वात् । तर्हि कथमेवामनन्तत्वं कथं चान-
न्तभागपरिहाण्या हीयन्ते इति चेदुच्यते । प्रथमारके प्रथमसम-
योत्पन्नमुक्तं शरीराश्वत्वं जयति । ततो द्वितीयादिप्रसमयोत्पन्ना-
नां यावतामेकनजःप्रतरावगादि च उक्तपर्यवर्षाणां हानिस्ताव-
त्पुञ्जानन्तकं हीयमानं द्रष्टव्यम् । आधाराहीनावाधेयहानिराव-
श्यकत्वादिति । तेनोत्पद्यमानाप्रम्यमन्तत्वं सिद्धमनमःप्रतराव-
गादस्य पुञ्जोपचयाप्यत्वात् । तथा आयुर्जीविनं तदापि ।
अत्र प्रथमसमये त्रिपक्षोपसममाणमुक्तं तदनन्तरं तस्यैवा
अपि अनन्ताः प्रतिसमये हीयन्ते । ननु पर्येवा एकसमयानां हि-
तरीयानां यावत्संख्यातसमया उक्तत्वा स्थितिरिति स्थितिः स्या-

नतरतरम्यरूपा अस्म्यथाता एव आयुःस्थितेरतसंख्याते समयात्म-
कत्वात् तर्हि कथं दूषेऽनन्तैरायुःपर्यवैरित्युक्तम् । उच्यते प्रति-
समयं हीयमानस्थितिसामकारणोच्युतानि अनन्तानि आयुःकश्च-
लिकानि परिहीयन्ते । ततः कारणहानौ कार्यहानेरप्यवश्यकत्वात्
तानि च प्रवस्यितिकारणत्वादायुःपर्यथा एव । अस्त्ये अनन्ता
इति । यथा अनन्तैर्गुणमुपपदैरिति शुक्रमुक्तव्याणि बाधरुच-
कृद्व्याणि । औदारिकवैकल्याहारकतेजसरूपाणि तस्यैवास्त-
त्र प्रकृते वैकल्याहारकयोरनुपयोगस्तेनौदारिकशरीरमाधित्यो-
क्तवर्णवर्णव्यस्तत्राद्यसमये बाध्याः । ततः परं तथैव हीयन्ते तेज-
समाधित्य कपोतपरिणामकाज्वातरात्रिकृष्टस्तनपादिसमये तदन-
न्तरं अन्तमन्तरादिविधीयकत्वात् रूप इति । तथा अनन्तैर्गुणमु-
पपदैरिति । अगुरुशुद्धव्याणि सूक्ष्मशुद्धव्याणि प्रस्तुतं च पौष्टि-
कानि प्रत्यव्यानि । अन्वया पीडाशिकानां धर्माशितकायादीनामपि
पर्यवर्षाणस्तत्तत्रः । तानि च कामेणमानाद्व्यादिद्रव्याणि । तेषां
पर्यवैरनन्तैस्तत्र कामैरयस्य मातवेदवर्णवर्णनिर्माणसुखरसो-
न्नायैवादिद्विरूपस्य बहु स्थितिमनुष्याः प्रोक्षकत्वेन मनोऽप्यस्य
बहुप्रमहणासिद्धिप्रमदं जडिति प्रमदबहुप्रमहणादिसमया प्रायाह
व्यसोदासत्वं गम्भीरोपनी तरागन्तैर्प्रतिमाद्व्यादिव्यादिद्विरूपताया
च तत्रापि समयं उक्तव्या । ततः परं क्रमेणानन्ताः पर्येवा हीयन्ते ।
अनन्यैकऽमीमादियथैवैः नन्वस्थानद्वयंभवन् कर्मोक्तेषुपादि शम-
नर्हि वा बह्वं शरीरं प्राणाः । धीर्य जीवोत्साहाः । पुरुषाः वैद-
पाभिमानः पराक्रमश्च एव साधितार्थमनन्तप्रायजनः । अथवा
पुरुषकारः पुरुषकिया सा च मित्रा स्त्री किन्तु प्रकर्षवर्तति
तत्त्वनाकवादिदि विशेषेण तद्वह्नं पराक्रमस्तु शत्रुविनाशनं
तत एते प्राक्नसमये उक्तवृत्तन्ताः परं प्रतिपाद्याः तथैव हीयन्ते ।
तथा “ संघयनं संगणं, उच्छसं आउच्छं च मल्लग्रानं । ब्रह्मस-
यं परिहाय, ओसपिणी काष्ठदोषेण ॥१॥ कोचमयमावशोमा,
उसमं बहुव प्र मल्लग्रानं । कृदनुजकृदमानं, तेनाग्रमाणेन स-
व्यं वि ॥ २ ॥ विसत्ता वज्रता श उ, विसत्ताश्च क अणवपुस मा-
णानं । विसमाए य कुलार्थं, तेण उ विसमाई थासाई ॥ ३ ॥
विसमेसु अ वांससु, होतिश्च साराई ओसहिचलार्थं । ओसहि-
ज्वल्लेण य, श्रावं परिहाय जराणं ॥४॥ इति तरुशुक्वेका-
रिकं अवसर्पिणीकाष्ठदोषेण हानिकता । सा बाहुद्वयेन दुःप्रमा-
माधित्य शेषारकेषु तु यथासंज्ञं हेतुः । ननु निद्रैव्यस्यापि-
काष्ठस्य कथं हानिरिति परकृतास्तत्रावगादिनिवारणार्थं घर्णा-
दिपर्यवर्षाणां हानिकता ते च पुञ्जप्रमाणसिद्धिं अन्वयान् हीयमा-
ने विचक्षितः काष्ठः कथं हीयत इति मद्वसंगतं तथा सति
वृद्धाया वयोवाग्नी युष्मत्ता अपि वयोवाग्निप्रसङ्ग इति चेत्त काष्ठ-
स्य कार्यवस्तुमात्रे कारणत्वाङ्गीकारात् कार्यगता धर्मोः कारण
उपचयते कारणत्वसंख्यादिति ॥

अथ प्रस्तुतारकस्य रूपप्रमायाह ।

अनुषेपिणे जंते । दीवे इयसि ओसपिणीए सुसमाए उच-
मकचपचाए जरहस बासस केरिए आयागरावपको-
यारे होत्या गोयमा । बहुसमरमखिजे जूमिजागे होत्या ।
से नहाणामए आलिगपुक्खरेइ वा ते चैव जं सुसममुम-
माए पुञ्जवणिणमं एवरं एाएत्तं चउणुसइहसज्जूसिआ
एगे अट्ठावांस पिडकरहुमए उट्ठणपसस आहाडे वठ-
सहिं राईदिहाई संरखति दो पडिओवमाई आउसेत्तं त्वे

लैतिचा अप्पेगइया गिरयगामी अप्पेगइया तिरिअगामी
अप्पेगइया मणुस्सगामी अप्पेगइया देवगामी अप्पेगइया
सिज्जंति जाव सन्वदुक्खाणमंतं करेति ॥

व्याख्या प्राग्बहुवचनयोग्या ।

अथ यथास्मिन् अयमवस्थाऽभूत्तदाह ।

तीसे णं समाए पच्चिमे तिआए पडिओवमडभागाव-
सेए एत्थ णं इमे पण्णरसकुडगरा समुप्पज्जिता । तं जहा
सुमं ? पडिस्सुइ ? सुसीमंकरे ? सुसीमंकरे ? सुसीमंकरे ?
विमलवाहणे ? चक्खुम ? उजसस्संम ? अजिचंदे ? उ चंदाने
? ? पासेण ? ? सुमंकरे ? ? रेपाज्ज ? ? सुसंम ? ? ? चि ॥

(कुलकराणां सख्यास्थानं वर्णनं कुलगर शब्दे करिष्यामि)

(अप्पभवचरित्रम् उक्तं शब्दे उक्तम्)

(१०) अप्प चतुर्थारकस्वरूपं निरूप्यते ।

तीसे णं समाए दोहिं सागरोवमकोदाकोदीहिं काले बी-
इकंते अणंतेहिं वषपज्जेवेहिं तदेव जाव अणंतेहिं उट्ठाए-
कम्मवज्जरीया जाव परिहीयमाणे २ एत्थ णं दुस्स-
ममुपाणामं समा कालो पविज्जिमु समणोउतो । ।
तस्यामननरन्त्यावर्तितायां समायां द्वाभ्यां सागरोपमकोदाको-
दीभ्यां ३ सागरोपमकोदाकोदी इत्येवं प्रकारेण काले व्यक्तिकाले
अनन्तवर्णपर्यवैस्तथैव त्रितोयारकप्रतिपात्तिकमवत् ज्ञेयम् । या-
वदन्तैरुपानलबीर्यपुरुषाकारपरकमैरननगुणपरिहाण्या
हीयमानास्तिक्तान्तो दुष्पमसुखमानानां समा कालः क्षत्यपद्यत ।
हे अमण ! हे आयुष्मन् ! अथ पूर्वारकवज्जरतस्वरूपं प्रमुद्रमाह ।

अथ तत्र मनुष्यस्वरूपप्रस्ताव ।

तीसे णं भंते ! समाए जरहस्स वासस्स केरिसए आया-
रजावपढोआरे पण्णत्ते ? गोअमा ! बहुसमरमणिजे जूमि-
भागे भविस्सइ । से जहाणामए आलिगपुक्खरेइ वा जाव मणीहिं
उवसोजिजं तं जहा कत्तिमंतेहिं च व अकत्तिमंतेहिं च तीसेणं
भंते ! समाए भरहे मणुआणं केरिसए आगारभावपढोआरे
पण्णत्ते ? गोअमा ! तेसिं मणुआणं ज्विहे संघयणे ज्विहे
संठाणे बहिं पण्णिं उहं उच्चोणं जहंउणं अंतो मुहुत्तं
उकासेणं पुव्वकोडि आउअं पालेंति पाडेंतिचा अप्पेगइया
गिरयगामी जाव देवगामी अप्पेगइया सिज्जंति जाव
सन्वदुक्खाणमंतं करेति । तीसेणं समाए तउवंसा समुप्प-
ज्जिता तं जहा अरहंतवसे चक्खवट्ठिवंसे दसारवंसे तीसेणं
समाए तेवीसं तित्थयरा एकारस चक्खवट्ठि जाव वलंदेवा एव
वासुदेवा समुप्पज्जिता ॥

इदं च स्वल्पमपि प्रायः पूर्वस्वसदृशं समकत्वात् सुगमम् ।
नवरं जघन्यमानसं हृदं तमायुस्तत्कालीनमनुष्णा उरुहं पूर्वको-
टिमायुः पालयन्ति पालयित्वा च पञ्चस्वपि गतिपत्तिचो
भवति । अथ पूर्वसंठाणां विशेषमाह (तीसेणमित्यादि) तस्यां
समायां ये वंशा इव वंशाः प्रवाहा आधुनिका इत्येकार्याः ।
ननु सन्तानजघनः परस्परं परस्परं पितृपुत्रपौत्रपर्यादिद्व्यवह-
राभावात् समुपद्यन्ते । तद्यथा अहंइशः चक्रवर्तिवंशः दशा-

होणां बलदेववासुदेवानां वंशः यच्च दशार्हशब्देन द्वयोः कथनं
तदुत्तरस्वभवात् । अन्यथा दशार्हशब्देन वासुदेवा एव
प्रतिपाद्या भवन्ति । “ अहं पंच दसाराणमिति ” ब्रूयन्तात् ।
यत्तु प्रतिवासुदेववंशो लोकस्तत्र प्रायोऽङ्गादुपायीत्युपाङ्गानां ति-
स्थानाङ्गं वंशत्रयस्यैव प्रकृपणात् । येन हेतुना तत्रैवं निर्देशस्त-
त्रार्थं बुद्धभावाः । प्रतिवासुदेवानां वासुदेववध्नयेन पुरुषोत्त-
मत्वाविचक्षणत्वात् । एवमेवार्थे व्यनक्ति । तस्यां समायां यो-
विशतिस्तीर्थकराः एकादश चक्रवर्तिनः । अप्पभवचरितोयस्व-
तीयारके भवन्तात् नच बलदेवाः नच वासुदेवाः ज्येष्ठवन्तुत्वात्
प्रथमं बलदेवप्रहणमुपलक्षणात्प्रतिवासुदेववंशोऽपि प्राज्ञाः स-
मुपपद्यन्तश्च गतश्चतुर्थारकः ।

(११) अथ पञ्चमारकः ।

तीसे णं समाए एकाए सागरोवमकोदाकोदीए वाया-
लीसाए वासहस्सदेहिं उडिआए काले बीइकंते अ-
णंतेहिं वषपज्जेवेहिं तदेव जाव परिहाणीए परिहीयमा-
णे ३ एत्थ णं दुस्समाणामं समा काले पडिबज्जिस्सइ
समणोउतो । ॥

तस्यां न्यायामेकया सागरोपमकोदाकोदा द्वित्रितोयारक-
वंशैरुत्पत्तयोलीभूतया अनवैध प्रत्येकमेकविंशतिसहस्रवर्षप्र-
माणयोः पञ्चमपञ्चारकयोः पूरणात् काले व्यतिष्ठन्ते-अनन्तवर्णो-
द्विपर्वैस्तथैव वायव्यपरिहाण्या परिहीयमाणः २ अत्र समये
दुष्पमानानां समा काळः प्रतिपत्स्यते । बहुलरेपेक्षया प्राविध्य-
त्काहप्रयोगः ।

अथाऽत्र जरतस्य स्वरूपं पृच्छन्माह ॥

तीसे णं भंते ! समाए जरहस्स वासस्स केरिसए आगार-
जावपढोआरे भविस्सइ गोअमा ! बहुसमरमणिजे जूमि-
भागे भविस्सइ । से जहाणामए आलिगपुक्खरेइ वा
मुइगपुक्खरेइ वा जाव णाणावाणिपेचवणोहेहिं कवि-
मेहिं च व अकत्तिमेहिं च व ।

(तीसेणमित्यादि) सर्वे प्रकृत्याख्यातार्थे नवरं भविष्यतीति प्रयोगः
पृच्छकपेक्षया अत्र जूमौ बहुसमरमणीयत्वादिकं चतुर्थारकत्वे
हीयमानं २ नितरं ज्ञातव्यम् । ननु क्थाणुबहुले कषटकबहुले
विसमबहुले इत्यादिनाऽऽद्यस्तनसुषेणं लोकप्रसिद्धेन च विरच्य-
ते । नैवमतिचारितचतुर्दशितयः यतोऽत्र बहुलशब्देन स्था-
णवदिबाहुल्यं सूचितम् । न च यद्यारक इत्येकान्तिकत्वं तेन च
कविज्ज्ञातत्वाद् आरामाद् वैताव्यगिरिकुञ्जोद्गी वा बहुसमरणी-
यत्वादिकमुपलभ्यत एवेति न विरोधः

अथ तत्र मनुजकपं प्रमुद्रमाह ।

तीसे णं भंते ! समाए भरहे वासे मणुआणं केरिसए आ-
यारभावपढोआरे पण्णत्ते ? गोअमा ! तेसिं मणुआणं उ-
ज्विहे संघयणे ज्विहे संठाणे बहुइओ रयणंओ उहं उ-
च्चोणं । जहंउणं अंतो मुहुत्तं उकासेणं सादरं वास-
यं आउअं पाडेंति पाडेंतिचा अप्पेगइया गिरयगामी
जाव सन्वदुक्खाणमंतं करेति ॥

(तीसेणमित्यादि) पूर्व व्याख्यातार्थमेतत् । नवरं बाह्यरत्नयो
इत्ताः सप्तहस्तोच्छ्रयः सप्तो यद्यपि नामकोडो बहुमुद्रिकाः इ-

स्तो रक्षितकस्तयापि समपरिभाषया पूर्ण इति ते मनुजा जघ-
म्यतोऽन्तर्मुदृते उक्तयः सातिरेकं निरादधिकं वर्षशतमायुः पा-
क्षयति । अन्येका नैरधिकगतिगामिनः यावत् सर्वज्ञः क्षामात्मनो
कुर्वन्ति । अथ क्षातक्रिया बहुधार्मिकज्ञातपुरुषजातमपेक्ष्य तत्सर्वं
पञ्चसमये सिद्धमानत्वाज्जन्मत्वानि वच न च संहरणं प्रतीत्येवं
आधनीयम् । तथा च सति प्रथमपञ्चकारकादावपि कृत्यं सुखपाठ
उपहृज्यत एवेति आह । अथ पाक्षयति अन्तं कुर्वन्तीत्यादौ प्रवि-
ष्यत्काष्ठप्रयोगं कथं वर्तमाननिर्देशः । उच्यते सर्वोपु अथसर्पि-
णीषु पञ्चमसमाहृ इत्येव स्वरूपमिति नित्यमनुष्यवर्तमानल-
क्षणप्रयोगः । यथा हे सागरोपमे शत्रो राज्यं कुरुते इत्यादौ
तर्हि दुष्प्रमा समा काष्ठः प्रतिपत्स्यते इत्यादि प्रयोगः कथमिति
वेद्युच्यते । प्रहापकपुरुषपिकृत्यतत्त्वयोगस्यापि साधुत्वात् ।

पुनरपि तस्यां किं किं वृत्तमित्याह ॥

तीसे णं समाए पच्छिमे तिभाणं गणयन्मे पावंदधम्मे
रायधम्मे जायतेए अ धम्मचरणे अ बोद्धिजिस्सइ ।

तस्यां दुष्प्रमानाभ्याः समायाः पञ्चिमे निजगणे वर्षसहस्र-
सकप्रमाणे अतिक्रामति सति न तु अवशिष्टे तथा सति एक विंश-
तिसहस्रवर्षप्रमाणं श्रीवीरतीयेष्वप्युक्तिं सत्काष्ठस्यापूर्तः गणः
समुदाय्यो निजजातिरिति यावत् । तस्य धर्मः स्वस्ववर्धितो व्य-
वहारो विवाहादिकः । यावत्तदाः शाक्याव्यस्तेषां धर्मः प्रतीत एव ।
राजधर्मो निग्रहानुग्रहादिः । जाततेजा अक्षिसहितोऽतिस्निग्धे
क्षुपममुचमादौ, नातिक्रमे दुष्प्रमदुष्प्रमादौ चोत्पद्यत इति च-
कारादक्षिणेतुको व्यवहारो रचनादिरपि चरणधर्मश्चोत्तिगधर्मः ।
काष्ठान्द्राक्ष्यवहारः । अथ धर्मपदव्यत्ययः । प्राकृतत्वात् ।
विच्छेत्स्यति विच्छेदं प्राप्स्यति सम्प्रकृत्यधर्मस्तु केचोचितं भव-
त्यपि विवक्षासिन्नां हि अतिक्षिप्रमेव कारिकायाः अत एवाह । प्र-
ज्ञौ "उससं धम्मसकण्णज्ज" इति उच्यमिति प्रायो प्रहणा-
त् । क्वचित् सम्प्रकृतं प्राप्यतेऽपीति प्रायः गणः पञ्चमोऽरकः ।

(१२) अथ पञ्चकारकः उक्तमन्यते ।

तीसे णं समाए एकवीसाए वाससहस्समेहिं काले वीइकं-
ते अणंतेहिं वसपज्जेवेहिं गंधरसफासपज्जेवेहिं जाव परि-
ट्टीयमाणे २ एत्थं णं वसपज्जसमाणां समा काले पक्कव-
जिस्सइ समणउमां । ॥

तस्यां समायामंविधानाया वर्षसहस्रैः प्रमिते काले व्यनिका-
न्ते अनन्तैर्वर्षैर्वैरेव गन्धरसस्पर्शपर्यवस्यन् परिट्टीयमाणः
२ दुष्प्रमदुष्प्रमानात्मा समा कालः प्रतिपत्स्यते । हे अमण ! हे
आयुष्मद !

अथ तत्र प्रतरूपप्रश्नायाह ।

तीसे णं जंते । समाए उत्तमकट्टपत्ताए जरहस्स केरिसए
आयारभावपदोआरे भविससइ । गोअमा ! काठे जविस्सइ
दाहात्तए चंभात्तए कोलाहलभूए समाणुभावेणं य खरफरु-
सभूलिमहला दुविसहइ वाठला भयंकरा य बाया सेवट्ठा य
वाहीनि इह अभिक्खणं धूमाहिंति अ दिसा समता अस्स-
लारेणुकुसुतमपमल्लगिराओआ समयक्खयए णं अहि-
अं चेदा सीअं मोच्छिहंति अहिअं मुरिआ तविसंमिति ।

तस्यां समायामुत्तमकाष्ठप्राम्नायामुत्तमावस्थागततायामित्यर्थः
परमकाष्ठप्राम्नायां वा भरतस्य कीदृशः कः आकारभावस्थाह-

तिष्ठकूपयथोपस्य प्रत्यवतारोऽवतरणम् आकारभावः प्रत्यव-
तारः प्रकृतः । प्रगणानाह । गौतमेत्यामन्य वक्ष्यमाणसिद्धिः
काष्ठो मविष्यति कीदृश इत्याह । दाहाभूतः दाहा इत्येतस्य श-
ब्दस्य दुःखार्तहोकेन करणं दाहोच्यते । तद्भूतः प्रायो यः
काष्ठः स दाहाभूतः । प्रमा इत्यस्य दुःकार्तगवादिभिः करणं
जम्भोच्यते । तद्भूतो यः स प्रमाभूतः शापव्ययुक्तप्रणामादिभिः ।
प्रमा वा भेरी सा वास्तुः श्रवणात्तो भर्त्रे च यः काष्ठो जलकृपा-
सच्यत्यः स प्रमाभूत इत्युच्यते । कोलाहल इहातिशयानुक्तसम्-
ह्वानिः । तं दूतः प्रायः कोलाहलभूतः समाजुभावेन काष्ठवि-
शेषसामर्थ्येन च चकारोऽथ वाच्यान्तरवर्त्तमानाः । गमित्यलङ्कारे
अरपस्था अन्यन्तकठोरा । धूल्या यः अक्षिना ये वातास्ते तथा ।
तुर्विषहा दुस्सहाः । व्याकुलाः असमञ्जसा इत्यर्थः । प्रयद्वरः
यः विशेषणसमुच्चयसूचकः । वास्तुतीत्यनेन संबन्धः । अत्यन्त-
काष्ठं तुणकाष्ठानामपहाराका वातविशेषाच्च तेऽपि वास्तुन्तीति
इहास्मिन् काले अजीह्वनं पुनः पुनर्धूममित्यन्येन च । धूममुक्ष-
न्तीति दिशः किमुनासा इत्याह । समतात् सवतो रजससा
रजोयुताः अत एव रेणुना रजसा कयुषा अक्षिनास्तथा । तमः
पटलेनापचकारवृन्देन निराशोका निरसप्रकाशा निरसदृष्टि-
प्रसरा वा । ततः पट्टयकर्मधारयः । समया कृततया च कामरु-
क्षता येत्यर्थः अहिंते अधिकं चापयं चक्राः शीतं हिमं मोक्षय-
न्ति अक्रूयन्ति । तथैव सुशोभनपति तापं मोक्षयन्तीत्यर्थः काष्ठ-
रौक्ष्येण शरीररौक्ष्यं तस्माच्छाविकदोषोत्पत्तिगणपरजग इति ॥

अथ पुनस्तत्स्वरूपं जगदाह स्वयमेवाह ।

अदुत्तरं च णं गोअमा ! अजिक्खणं अरममेहा विरसमेहा
खरमेहा खचमेहा अगिममेहा विज्जमेहा विसमेहा अज-
वणिजेदमा बाहिरोगेवेदोदीरखपरिणामसलिला अय-
णुसपाणिअमा चेदनिन्नयपट्टचित्तरखभाणिवातपठरावा-
सिद्धिचिजे णं जरहे वासे गामागराणगरखेदकव्वमदंवेदो-
णमुहपट्टणा समणयणापवयचउपपयगेवैए सहपरं सहसंघं
गामारसण्यपराणिरए तमे आ पाणे बहुपयारे रक्खगुञ्ज-
गुम्भलयपक्षिणवालेकुरमादं । ए तणवणस्सइकाए ओमहं ।
ओ अ चिट्ठं मेहिचि पण्वपागिरिगुगल्लयलभट्ठिमादीए । वे-
अहुगिरिखेज्ज विरावेहिंति सल्लविज्जविसमगङ्गाणिणुणु-
वाणि अ गंगाभिधुज्जाइ ममलीरेहेति ।

अथापरं च हे गौतम ! अजीह्वनं पुनः पुनः अरसा अमनोहा र-
सवर्जितजला ये मेघास्ते तथा । विरसा विरुद्धरसा ये मेघास्ते
तथा । एतद्वाचिन्युच्यते । कुरमेघाः सर्जोद्विक्कारसमानज-
पेतमेघाः । करीपसमानरसजहापेतमेघाः । (अट्टमेहसि) कचि-
द्वयते । तत्रामज्जला मेघाः । अक्षिमेघाः अक्षिग्रहादकारिज्जहा
इत्यर्थः । विद्युत्प्रधाना एव जलवर्जिता इत्यर्थः । विद्युक्षिपात-
वन्तो वा विद्युक्षिपातकायेकारिज्जहातिपातवन्तो वा मेघाः । विष-
मेघाः । जमरणहेतुजलाः । अथ "असणि मेहा" इत्यपि पदं
क्वचित् दृश्यते । तत्राथयः । कर्कादिनिपातवन्तः पर्वतादिवा-
रणसमर्थजलत्वेन वा यज्जमेघाः । अथापयन्ते न चापना प्रयोज-
कमुदकं येषां न तथा । असमाधानकारिज्जहा इत्यर्थः । क्वचिदपि
(वणिजोद्गा इति) तत्रायानव्यञ्जना इत्यर्थः । एतदेव व्यनाक्ति ।
व्याधिंरंगवेदोन्नीतगणपरिणामसलिलाः । व्याधयः विधराः ।

कुशादयो रोगाः । सद्योचातिशयादयः तदुत्थाया वेदनाया यो-
दीरक्षा क्प्रसक्तसमये उद्यमप्राणा सैव परिणामः परिपाको य-
स्य सखिस्तस्य तत्तथा । तदेवैषिषं सखिस्तं येनां तं तथा । अत
पथामनोहृपानीयकाः । चक्षुःशान्तिनेन प्रहृतामानाद्योदितानां ती-
क्ष्णानां वेगवतीनां धारायां निपाताः । स प्रचुरो यत्र वर्षे स त-
था । तं वर्षे वर्षिष्यन्ति करिष्यन्तीत्यर्थः । प्रप्रायान्ते तु एते क्षीर-
मेघादयो वर्षशतैकैर्वर्षातिवर्षसदृशप्रमाणमुद्यमकाङ्क्षाति-
क्रमे वर्षिष्यन्तीति । अतस्तेन वर्षेणानरूप मेघादयः किं करि-
ष्यन्तीत्याह । जेषं जरहत्यादि । येन वर्षेणन करणभूतेन पूर्वो-
क्तविशेषणा मेघा विष्वंसाधिष्यन्तीति संबन्धः । भरतवर्षे प्राप्ता-
या आश्रमान्ताः प्राण्याख्यातार्थाः । तत्र गतं ज्ञानपदं मनुष्यलो-
कं तथा चतुष्पदा मनुष्यादयो गोशब्देन गोज्ञानीया यदका उ-
रश्चास्तदा तथा कचकारं वेताक्यवासिनो विद्याधरात् तथा प-
क्षिंसंघात् तथा आभ्यासपथयोः प्रचारस्तत्र निरन्तासकात् ।
ब्रह्मसंघातान् द्वीपिण्यादीन् बहुप्रकाराद् । तथा बुक्कानां प्रादि-
न् गृह्यान् वृत्तादीन् प्रवृत्तीन् ग्लान् नवमाह्निकादीन् ज्ञाता अ-
शोकज्ञातयाः वह्निः बाधुष्यादिकाः प्रयासेन पक्ष्याधुना बहु-
रान् शतयादिर्बाहुमृत्त्यादीश्च मृगचनस्यनिकायिकायक बादरव
नस्यनिकायिकायकान् मृगमयनस्यनिकायिकानां स्वरुपातासंज्ञावात् ।
तथा औषधीश्च शास्त्रादिकाश्चोऽन्युद्यमे (पञ्चपस्यादि) य-
द्यपि पर्वतादयोऽन्येषाकायंतथा उदास्तथापीह विशेषो ह्यवस्त-
था हि पर्वतानादुन्मयविस्तारणात् । पर्वताः क्षीमापर्वताः ।
उजयन्तैर्विजारादयः । मृगंति शान्त्ययन्ते ज्ञाननिवाससूतत्वेनेति
गिरयः गोपाश्रितगिरिविचकूटप्रभृतयः । कुङ्कुम शिखारुन्दानि
चोरवृन्दानि वा सन्त्येव उद्यमस्य यथाऽस्त्ययः उद्वरः शिरोचक्य-
मात्ररुपाः । मन् उन्नतिस्तज्ञानि धृष्टुच्छ्रयरुपाणि (जट्टिपि)
ज्यायुः पोस्वादिविज्ञानाः मृगयः । तत पर्वतोऽहस्ते आदित्येनां
तं तथा तान् आदित्यगान् प्रासादशिखरादिपरिग्रहः । मकारो-
ऽक्षराक्षिकः चक्षुषो मेघानां क्रियास्तयोक्तः विद्याविष्य-
न्तीनि क्रियायोगः । अक्षरांऽपवादस्मृमाह बैताक्ष्यागिरिवर्जान्
पर्वतादीन्तित्यर्थः । शाहवतत्वेन तस्याऽविष्यंसान् । उपलक्षणा-
द्वपकूटं शाहवतप्रायश्च शिखरुजयगिरिप्रभृतीश्च जज्ञेयित्वा तथा
स्तस्त्रिशिखानि जुगिर्जराः विपमयोक्षः दुःप्रश्नश्चाणि कश्चि-
हर्गपदमपि दृश्यते । तत्र दुर्गाणि च ज्ञातव्यप्रकारादिदुर्ग-
माणि निम्नानि च तान्युन्नतानि निम्नोन्नतानि उन्मत्तवचाना-
न्त्यर्थः । पश्चाद् उन्नतः । तानि च कर्मजानि शाश्वतनदीत्याव
गङ्गासिन्धुवर्जानि समोकरिष्यन्तीति ।

(१३) अथ तत्र भरतयुमित्तरूपप्रश्नाह ।

तीसं जंते ! समाए जरहस्स वासस्स भूमीए केरिमए
आगारजावपेकोआरे भविसस्स । गोयमा ! भूमी जविस्सइ
इंगलभूमा मुमुभूमा अरिभूमा तेवुल्लभूमा तत्तस-
मजोइभूमा भूलिबहुसा रेणुबहुला पंकवहुला पणयवहुला
चलणिवहुला बहुए धरणिगंगाआरां सत्ताए दुभिकमाया
वि भविसस्स ।

तस्यां भूजन्तः समायां भरतस्य भूमिः कीदृशक आकारभावप्र-
त्यक्षतारो भविष्यति । भवमानाह गौतम ! युमिर्भविष्यति ।
अङ्गाररत्ना अवाहारदिवसहृदिपडरुपा मुमुचूतविरहाभ्रिज-
रुपा क्षारिकजृता जसमरुपा तत्तकेयचकजृता बहुप्रतप्तक-

वेमुककरुपा । तत्तसमज्योतिर्ज्ञाता तस्तेन भवे कप्रत्यक्षविधानात्
तापेन समा तुभ्या ज्योतिषा बह्निना जृता जाता या सा तथा-
पव्यत्ययः । एवं समसमस्य प्राकृतत्वात् । धूमिबहुलित्यादौ धु-
मिः पोतुः रेणुः बाधुला पङ्कः कर्ममः । पणकः प्रतप्तः कर्ममः । चल-
नप्रमाणकर्मममममनीत्युच्यते । अत एव बहुनां धरणिगोचराणां
सत्यानां दुःखेन जितो कसः कसमं यस्यां सा । दुर्मिकमा दुर-
तिकमणीत्येवार्थः । वाः समुच्चये प्रापिशब्देन दुर्मिपदविपरिग्रहः ।
अथ बहुनामित्यादितः प्रारज्य भिषाक्यत्येनोत्तरदुर्गवर्तिना
भाव्यन्ति एतेन पौनरुक्त्यम् ।

अथ तत्र मनुष्यलक्षणं पुञ्जति ॥

तीसं जंते ! समाए जरहं वासं मणुआणं केरिसए
आयाराजावपेकोआरे जविस्सइ । गोयमा ! मणुआ जविस्सति
उरुपा दुब्बसा दुग्गंथा बुरसा बुकासा अण्डा अकंता अ-
पिआ असुजा अमणुआ अमणोमा दीणस्सरा दीणस्सरा
अकंतेस्सरा अपिअस्सरा अमणुअस्सरा अण्णदिजवयणपचा-
याता एण्हइ । कूदकवमकंसाहवहंवेधेरनिरया मज्जाया-
निकमप्यइहाया अइअण्णिएण्णुज्जोया गुरुणिओगवियणरहि-
आ एण्हिअरुपा पइइण्हकंतेमसुरोमा कासा खरफस्स-
मपावधेपुइसिरा कविअपल्लिअकेसा बहुएण्हउर्मणिण्णकवुहं-
सिणज्जमरुपा संकुमिअवल्लिरंगपरिअहेअंगमंगा जरापरिण-
यव्वेधेरणएरा परिवरपपिमिनिअदंतेकेमसेइ । उज्जदपयम-
मुहा विममणयणा वेकलामा वेकवसिनिगयजीतणमुहा द-
वुकिहिजसिध्मपुकिअफरुसत्तव । विअल्लेमंगा कच्छवस-
राभिनुआ खरनिअण्णकवकंतेद्विअकयताण्ण दोहमगसिनिम-
ममंविंधेणया उक्कुडिअरिअथविअजत्तुद्वसकुसंयणकुप्पा-
णकुसंतिआ कुरुवा कुट्टाणामएकुसंज्जकुनोइणो असुअण-
व्वाहिपिसिअअंगं खत्तेतविज्जजगं गिरुअहासा सत्तपरिव-
ज्जिआ विगयचेडा नइतेआ अजिकखणं मीउएहखरफरुसवा-
यविज्जतिअमणिणपंसुरओमुदिअंगमंगा बहुकोहमाणमाया-
साता बहुमाहा असुभुक्खभोगी ओससुधमममसमम-
सत्तपरिअहा उक्कोसेणं रयण्णिप्पामएमेचा सोहसवैत्तदाव-
परमाउमो । बहुपुणजणुपरितासपणयवहुला गंगासिधूओ म-
हाण्णओ वेअइहं च पण्यं नीमाए वावचरिणिओमा बी-
अवंओअमेचा निअवासिणो मणुआ भविसस्सि ॥

(तीसेणमित्यादि) प्रखल्यं प्राण्यत् निर्वचनसूत्रे गौतम ! मनुजो
भवति कीदृशो हत्याह । उरुपाः दुःखजाता । दुग्गंथाः कुम्भित-
तवर्णाः । एवं दुग्गंथाः दूरसाः रोहिण्यादिवत् कुम्भिततरसोपेताः ।
दुःस्पर्शाः । कर्कशादिकुत्तिसत्स्पर्शाः । अनिच्छा अनिच्छाविषयाः ।
अनिष्टमपि किञ्चित्कमनीयं स्यादित्यत आह । अकान्ताः अकम-
नीयाः । अकाल्मपि किञ्चित् कारणवशास्मीत्येव स्यादतोऽस्मिया
अप्रतीहेतवः । अप्रियत्वं च तेषां कुत हत्याह । अशुभा अशो-
जनमावकृत्पत्वात् । अशुजनत्वं च विशेषत आह । न मनसा सततव-
नेन अशुजना ज्ञायन्ते इत्यमनोभाः । अमनोहृता अशुजनमां
स्मृतिवशायां दृशाविशेषण किञ्चित्मनोर्हं स्यादत आह । अम-
नोभाः न मनसा अश्वन्ते गम्यन्ते पुनः स्मृत्या इत्यमनोभाः । ए-

कार्यका वा एते शब्दा अनिष्टनाप्रकर्षवाचका इति सूत्र्यां अनिष्टादिविशेषोपेता अपि किञ्चिदुक्त्या इव सूत्रवत्तः स्फुरित्वा-
ह । हीनो यथान्त्येव स्वरो येषां ते तथा । हीनो बुद्धित्त्येव
स्वरो येषां ते तथा । अनिष्टादिशब्दा उक्तार्थो यवान् स्वरेण
योजनीयः । अनादेयचयनप्रत्याजाता अनादेयमद्युजगत्वाद्याध-
रा चयनं चयः प्रत्याजातं च जन्म येषां ते तथा । निष्ठेष्टा
व्यक्तम् । कृतं प्रातिजनकं रूपं कपटं परवृत्त्याय वेधान्तरकरणं
कहः प्रतीतः । यद्ये इत्यादिप्रतिस्तरान्नं बन्धो रज्जुभिः संप्रमनं
धैरं प्रतीतिं तेषु निरताः अर्थोदात्तिक्रमे प्रधाना मुख्याः अकार्यनि-
स्योद्यताः पुरुषां प्रत्याधिकानां नियोग आहूत तत्र यो विनयक-
पमित्यादिरूपस्तेन रहिताः चः पूर्ववत् । विकलमसंपूर्णं काणं
चतुरङ्गुलिकादिस्वभावत्वात्पूर्वं येषां ते तथा । प्रवृद्धा गतां सूक-
राणां भिषाज्यमसंस्काराज्जातात् । पूर्णं गता नखाः केशाः इम-
भु रोमाणि च येषां ते तथा । कालाः कृतान्तसदृशाः कूरप्रहति-
त्वात् कृष्णा वा शरपरुषाः कुर्योतीनीय कुरीराः इयाम-
वर्णा मीशोकुरेन निक्षिप्तोरिक्ता इव ततः कर्मधारयः
कचिद् भ्रान्तवर्णा इत्यर्थः एवं इत्यनेन तत्रानुज्ज्वलवर्णा इत्य-
र्थः स्फुटितशिरसः स्फुटितानीय स्फुटितानि दासि-
मवत् शिरसि मस्तकानि येषां तथा । कपिलाः के-
चन पलिताश्च बुद्धाश्च केचन केशाः येषां ते तथा । बहुस्नायु-
भिः प्रचुरस्नायुभिः संपिन्दं बद्धमत एव पुःलेन दर्शनीयं रूपं
येषां ते तथा । संकुटितं संकुचितं वल्यो नीलसत्वविकारास्त-
एव तदनुकृष्टकारत्वात्परवृत्त्या वीच्यः तेः परिवर्धितानि अङ्गा-
न्यवयवा यत्र तमेवं विधमङ्गं शरीरं येषां ते तथा । क इत्येवम् ।
जरा परिहृता इव स्थविरकनरा जरा व्याहृताः स्थविरतरा इव-
हृताः । स्थविराश्चान्यथापि व्यपविष्टव्यत्ये इति जरापरिहतवृ-
णम् । प्रविरता सास्तरालयेन परिश्रादिता च इमानां केशानां
केशांश्चित् पतितत्वेन दन्तमेलिगमेषां ते तथा उज्ज्वलं विकराद्यं च-
द्वयमुक्तं तुच्छद्वयमच्छाद्योपेतं तथा कचित् तुज्ज्वलमधोमुद्रा
इति पाठस्तत्र उज्ज्वले स्पष्टे घटोमुखे कृष्टादिकावद्वने येषां ते
तथा । विषमे नयने येषां ते तथा । वक्रा नासा येषां ते तथा । ततः
पद्भ्यश्चर्मधारयः । चक्रं पात्रान्तरेणस्यत्रं सलाहन्ने यन्निमि-
र्विकृतं बीजसं मीयणं भयजनकं मुक्तं येषां ते तथा । ददुकृष्टि-
भस्मिन्नाम कुक्षकुष्ठविशेषास्तत्रप्रधाना स्फुटिता पर्या च उचिः
शरीरत्वश्च येषां ते तथा । अत एव चित्रलाङ्काः कर्तुरावयवश-
रीराः कन्तुः पात्रा तथा कर्तुरेव कर्तुरेवनिर्मुता व्याता ये ते
तथा । अत एव कर्त्तुरीक्षणसामानां कठिनतीव्रसामानां कण्ठयुतिन
क्षौद्रकरणेन विकृता कृतवप्रा तनुः शरीरं येषां ते तथा । टोडा-
कृतयो प्रशस्ताकाराः कचित् टोलग इति पाठस्तत्र टोलगतय उ-
च्छादिसमप्रचाराः तथा । विषमाणि दीर्घरुक्मयिने सन्धिकृपा-
नि नयनानि येषां ते विषमसन्धिकृपाः तथा उक्तुकानि
यथास्थानमनिविष्टानि अस्तिशकानि किंसासनि विप्रकानीय च
दृश्यमानास्ताराज्ञानि येषां ते तथा । अत्र विशेषपदव्यत्ययः
प्राप्तः । अथवा उक्तुकुः स्थितास्तथा स्वभाववात् विप्रकाश
भोजनविशेषरहिता येषां ते तथा । दुर्बला बलहीना कुलं इहनाः
सेवार्तसंज्ञनाः कुप्रमाणहीनाः कुलं स्थिताः । दुःस्थानाः ततः
पर्णा टोडाकृत्यादिपदानां कर्मधारयः अत एव कुकृपाः कुमृत्यः
तथा । कुस्थानासनाः । कुशल्याः कुसिततययाः । कुमोजिना कु-
प्रौञ्जनास्तनः यज्ञिः यज्ञैः कर्मधारयः । अद्युचयः स्नानप्रवृत्तयो-
दिवर्जिताः । अश्रुनयो वा शास्त्रयजिनाः । अनेकव्याधिपरिधिदि-

ताङ्गाः स्वस्वतन्त्री विह्वला च वार्द्धितर्का गतिर्येषां ते तथा । नि-
रुसाद्वाः सत्यपरिवर्जिताः । विरुद्धाः सत्यतः । स्पष्टा-
नि अजीर्णं शीतोष्णत्वापुरुषपातैः (विज्जडिभं) मिश्रितं व्यासमि-
त्यर्थः । अश्विनं पाण्डुकपेण रजसा न तु गीष्मरजसागुणितना-
न्युद्धुलितानि अङ्गान्यवयवा यस्य एतादृशमर्थं येषां ते तथा ।
बहुकोषमानमायासांसाः । बहुमोहाः न विद्यतं क्षुभसमुद्भूतमर्थं
कर्म येषां ते तथा । अत एव दुःखभागिनः ततः कर्मधारयः । अ-
थवा दुःखानुबन्धिदुःखजागिनः ततः कर्मधारयः (असंयति) वा-
दुद्वेगं धर्मसंज्ञा धर्मधर्मा सत्यकर्म च ताज्यां परिहृताः । वा-
दुद्वेगप्रद्वेग न यथा सत्यकृष्टद्वेगमेषां कदाचित्संभवति ।
तथावस्तनप्रत्ये व्याख्यातम् । उक्तवेषं रत्नैर्हस्तस्य यक्षतुर्विश-
त्यङ्गुलसङ्काणं प्रमाणं तेन मात्रा परिमाणं येषां ते तथा । इह कदा-
चित् योदरा येषाणि कदाचित् विश्रुतिवर्षाणि परममायु-
येषां ते तथा । श्रीश्रीरचविष्टा तु चान्द्रा ख्याणि येषां
विश्रानिः पुंसां परमायुरिति । बहूनां पुत्राणां नन्द्यानां यौवनाणां
यः परिधारास्तस्य प्रणयः स बहुलो येषां ते तथा । अपि ना-
त्यायुष्कल्पेऽपि बहुपत्यता तेषामुक्ता अत्येनापि कालेन यौवन-
सङ्गादादिति । ननु तदानीं युवाद्यभावेन क तं वसतीत्याह ।
गङ्गासिन्धुमहानद्यो वैनाद्यं च पर्वतं निर्भां कृष्णा (वायव्यरिति)
ह्राससतिस्थानविशेषाभित्ता निर्गोदाः कुटुम्बाणि ह्रिससति-
संख्या वैभं वैतादृशवर्णाङ्गाङ्गाव्यास्तते ये नवनवविलसंमहा-
दृष्टादृष्ट एवं सिन्धवा अपि अष्टादृष्टा एव च वक्षिणाथै मरत-
मनुजा वसन्ति । वैतादृशेन पर्वता गङ्गातटद्वयप्रष्टादृष्ट एवं त-
न्नापि सिन्धुतटद्वये अष्टादृष्ट एतेषु चोत्तरार्धभरतवासिना
मनुजा वसन्ति । बीजस्य बीजं अभिव्यतां जनसङ्ग्रहानां हेतु-
त्वात् । बीजस्यैव मात्रा परिमाणं येषां ते तथा । स्वपराः
स्वरूपत इत्यर्थः । विलयासिनो मनुजा अभिव्यन्तीति पुनः
सूत्रं नियमनवाक्यत्वेन न पुनरुक्तमवसरात्तद्व्ययम् ।

अथ तेषामाहारस्वरूपं पृच्छन्नाह ।

तेणं भेत ! मधुआ किमाहाराहारीर्यमिति ? गोअमा !
तेणं कालेणं तेणं सपणं गंगाभिषुओ मद्याणंओ रहप-
हमित्तिवित्थाराओ अकत्तसंअपपमाऽणंयत्तं जलं केज्जिहंति
सेविअणं जले बहुमच्छकच्छनारंएणं एो चेव एं आठ-
बहुले भविसंइ ॥

ते भगवन् ! मनुजाः किमाहारमाहारिष्यन्ति । किं नोवयन्ते !
भगवानाह गौतम ! तस्मिन् काले एकान्तदुष्प्रमाणक्षणे त-
स्मिन् समये पट्टारकान्त्यकपे गङ्गासिन्धुमहानद्यो रथपथः
शकटचक्रव्ययप्रमिनेन भारस्तेन मात्रा परिमाणं यस्य स ता-
दृशो विस्तरः प्रवाहव्यासो यद्योस्तं यथा । अज्ञं चक्रनाभि-
क्षेप्यकाष्ठं तत्र स्त्रोतो घुरः प्रवेशरन्ध्रं तद्वे प्रमाणं तेन मात्रा-
वगाहो नो यस्य स तथाविधं जलं वसतः इव प्रमाणेन धम्मरीं
जलं धरिष्यन्त इत्यर्थः । ननु कुक्षिहर्मनोरकव्यवस्थापारहि-
स्येन तत्रतपश्चहर्षनिर्गतयोनयोः प्रवाहस्य नैयत्येनोक्तकूपीकथं
संगच्छेते । उच्यते गङ्गाप्रपातकुण्डलिन्यामादनन्तरं क्रमेण
कालानुसारं जनितभरतभूमिगततापशशाद्वर्जलशोभे समु-
द्रप्रवेशं तयोरुक्तमावशेषजलशक्तिरहितमिति । न काय्युपप-
त्तिरिति । तदपि च जलबहुमत्यकच्छपाकीर्णं न चैवम अ-
च्छलं बह्व्यायं सजानीयापराक्तायपि एवबहुलमित्यर्थः ।
ततस्ते मनुजाः स्रोतभनमुक्तनैरास्समयेन मुहूर्ते च यकार-

लोपोऽत्र प्राकृतत्वात् । अकारौ परस्परं समुच्चयायौ विलेभ्यो निजोविध्यन्ति । शीघ्रया गत्या निर्गमिष्यन्ति । मुहूर्तोपरतोऽ-
तितापतिशीतयोरसहनीयत्वात् । विलेभ्यो निजोव्य मल्य-
कच्छपानां स्थलानि । ततः भूमिः पिजन्तत्वात् शिकमैकत्वं
ब्राह्मिष्यन्ति प्रापयिष्यन्ति । ब्राह्मयिता च शीतातपसिः रात्रौ
शीतेन विद्या तपनेन तसैः रसशोषं प्रापितेराहारयोभ्यतो प्रापि-
तैरित्यर्थः । अतिसरसानां तज्जटाश्रिता परिपचमानत्वाद् म-
ल्यकच्छपैरेकविंशतिवर्षहस्त्राय यावच्चूत्सिमाज्जीविकां क-
ल्पयन्तो विद्वधाना विहरिष्यन्ति । व्याख्यातभ्येदम् ।

त एषं ते मणुआ मृगमपा ध्रुवंचिं अ मृत्युध्रुवंचिं
अ विलेहितो पिष्ठास्संति विलेहितो पिष्ठा मच्छकच्छ-
भेयलां गहिर्हिंति गहिर्हिंतिता सीयातवेहिं इक्वीसं
वाससहस्रांश्चिं चिं कपेमाणा विहरिस्संति ॥

अथ तेषामस्तित्वकचं पृच्छन्नाह ।

ते नं भंते । मणुआ गिस्सीला पिन्वया पिग्मुणा पिग्मेरा
पिप्पक्कस्सलाणोसहोवामा उत्तसं मंसाहारा मच्छाहारा
लोहाहारा कुणवाहारा कालमासे कालं किंवा कहिं गच्छं-
ति कहिं उववज्जिहिंति गोयमा । उत्तसं एरण्णतरिक्कस्स-
जोसिण्णसु उववज्जिहिंति ॥

ते मनुजा नगवन् । निश्शीक्षा गताभारा निर्व्रता महाभानाण्डन-
विकाराः । निरुणा उत्तराण्यधिकलाः । निर्योदाः । अविद्यमानकुला-
दिमर्यादाः । निष्पायावयानयौधोपवासा अस्त्यौक्त्वादिनि-
यमा अविद्यमानादभ्यासिदोषोपवासाभ्येत्यर्थः । 'उत्तसं' प्रायो मां-
साहाराः कथमित्याह । मत्स्याहारा यतः तथा कौकाहाराः मधु-
मोजिनः कूर्कं वा तुच्छावशिष्टं । मुच्छं धान्यादिकमाहारा येषां ते
तथा । इदं विशेषणं सुपक्रमेव । पूर्वविशेषणं प्रायो प्रदहन्त ।
केतुविह्वलेशंभु अत्र । 'मन्साहारा' इति दृश्यते । स लिपिप्रमाद
एव संज्ञाव्यते पञ्चमाङ्गे सप्तमद्यते षष्ठोद्देशे दृश्यमनुष्णमावर्णे
दृश्यमानत्वात् । अथवा यथासंप्रदायमेतत्पदं व्याख्येयम् । कुण-
प. शक्यतस्तुल्यं प्रि वसादिः । कुणपस्तदाहाराः काष्ठमासे इत्या-
दिकं प्राग्वत् । निर्वचनसूत्रमपि प्राग्वत् नवरम् । 'उत्तरणमिति'
प्रदहन्त । कश्चित् कुष्ठादहारान् देवलोकागम्येऽपि अक्रिष्टाभ्य-
वसायात् ।

अथ ये तदानीं क्रीणावशेषाभ्युत्पन्नास्तेषां
का गतिरिति पृच्छति ।

तीसेषं भंते । समाए सीहा वग्ग्या विगा दीविमा अच्चात-
तरस्सपरस्सारास्सजसियालाजिरालासुणगा कोस्समुणगा
सासगा विद्धाना उत्तरणं मंसाहारा मच्छाहारा लोहाहारा
कुणवाहारा कालमासे कालं किंवा कहिं गच्छंति
कहिं उववज्जिति । गोयमा । उत्तसं एरण्णतरिक्कस्सजोसिण्णसु
उववज्जिहिंति तेषां भंते । इका कंका पिलगा मग्गुगा सिहं ।
उमसं मंसाहारा जाव कहिं गच्छंति कहिं उववज्जिहिं-
ति गोयमा । उत्तसं एरण्णतरिक्कस्सजोसिण्णसु जाव उववज्जिहिंति
तस्मां अगवन् । समायां वतुप्पदाः सिहादयः प्रायव्यातायाः
श्रावदाः । प्रायो मांसाहारादिविशेषणविशिष्टाः क गमिष्यन्ति
क्क उत्पत्त्यन्ते । भगवानाह गौतम । प्रायः नरकतिथ्येयोनिकेप्-

त्पत्त्यन्ते प्रायो प्रदहन्त । कचिदमांसादिदेवयोनापि नवरं
चिद्गमा वरविशेषा इति ।

अथ तदानींतनपक्रितिं प्रश्नयति । "तेनमित्यादि" कथं नवरं
"तेमुमिति" । क्रीणावशिष्टा ये पक्षिणः इति तच्छब्दवत्त्वात्
प्राहम् । इहः काकविशेषाः कहः दीघोपादाः । पिलका कडिग-
म्याः । महुका जलवायसाः । शिक्किना मयूरा इति गतः षष्ठारकः
तेन व्यावसर्पिण्यपि गता । जं २ वक्कं । सा त्रिविधा ।

तिविहा ओसर्पिणां एण्णत्ता । तं जहा । ठकोसा यच्चि-
मा जहा । एवं कृपियसमाओ भाणियव्वाओ जाव सु-
समुससा ।

काष्ठविशेषनिरूपणायाह "तिविहेत्यादि" । स्याणि चतुर्दश
कण्ठानि नवरमवसर्पिणि । प्रथमे अरके उत्कृष्टा चतुर्थे मध्यमा
पश्चिमे जलया एवं सुप्रमसुखमादिषु प्रत्येकं त्रयं त्रयं कदवनी-
यम् । स्या० ३ ग० स्थानाङ्गं "अंजुद्विहे मरहे ए रवणसु वासे-
सु तीम्राए ओसर्पिणां" । तथा सुखमा सुखमसुखमा "मण्डुका
णं जाठ सरीरमा" । स्थानाङ्गस्य टिप्पणि त्रिध्याने सुप्रं तस्य
परमार्थः अंसादिशब्दे गतमस्ति नञ् त्रिभित्ते तेन । स्या० ३ ग०
तिविहा ओसीं पृथ्वी एण्णत्ता तंता पडुप्पत्ता अण्णगाया
स्या० ३ ग० ।

ओसर्पिणी ठस्सर्पिणी-अवसर्पिण्युत्सर्पिणी-सी० अवस-
र्पिणीयुक्ता उत्सर्पिणी अवसर्पिण्युत्सर्पिणी । विश्रुतिसारागेरपम-
कांठाकांठीहक्के कालचकं, "विस् सारागेरवमकांठाकोनीओ
काष्ठेमा ओसर्पिणी उत्सर्पिणी" । जं २ वक्कं ।

ओसर्पिणीकाष्ठ-अवसर्पिणीकाष्ठ-पुं० । अवसर्पिणी वाली
काष्ठम् अवसर्पिणीहक्के काष्ठमेवे, जं २ वक्कं ।

ओसर्पिणीमिदिया-अवसर्पिणीमिदिका-सी० । अवसर्पि-
ण्येककल्प्यतायां विचारानुगतयां गतिरुक्तयाह । सं० ॥

ओसर-अवसर-पुं० अवसरे, नि० अवसरो विभागः । पर्याय
इत्यनर्थान्तरम्, विशेषेण कृणे, ॥ सुच० १ श्रु० २ अ० ॥

ओषर-न० ऊषरे अथः अण्-प्राञ्छित्यर्थे, राजनि० ॥ बा० ।

ओसरण-अवसरण-न० बहुलां साधुनामेकत्र मीसके, वृ० ६
उ० ॥ मेलापके, -सूच० १० वृ० १२ अ० ॥ देवसंस्कृतव्याख्या-
नचूडौ, पंचा० ६ विव० ॥

ओसरणकथ-अवसरणक्रम-पुं० समवसरणन्याये, पञ्चा०
१ विव० ॥

ओसरणाङ्-अवसरणादि-पुं० जिनसमवसरणप्रज्ञौ, आदि-
शब्दात्समवसरणसंबन्धिर्महेश्वरजन्माभरतोरणादित्प्रहः ॥
पञ्चा० १२ विव० ॥

ओसह-ओषण-न० ओषधेरिदम् । ओषधेरजातौ । पा० सुषे-
णाण् । ओषधिजाते अश्वदौ, । वाच० । एकद्रव्यरूपे, हा० १३
अ० ॥ औ० प्रज्ञ० विपा० । केवलद्रव्यरूपे बहिरुपयोगिनि, ।
गच्छ० १ अधि० च० २० एकद्रव्याभ्ये, । दशा० १० अ० । अग-
दे, वृ० ३ अ० । बहुद्रव्यसमुदाये, नि० चू० २ उ० । पलायन्-
शेकादौ, नि० चू० १ अ० हा० ॥ महतिरकघृतादौ, ज० उ०
हा० १० अ० । त्रिकटुकादौ, । हा० ८ अ० ॥ त्रिफलादौ, च ॥
औ० चिकित्साङ्गे, "बहुकपर्कं बहुगुणं संपन्नं योग्यमौषधम्"
स्या० ४ ग० ॥ स्वायेऽण् । औषधौ च । वाच० ॥

ओसहभेसज्ज-ओपधभैपज्ज-उपा० ॥

ओस (हि) ही-ओष (धी) धि-खी० ओषः पाको धीयते० अ ओष-धा० किः जातिविषयत्वात् स्त्रीत्वे वा ङीष् ॥ ओषधी च । वाच० । फलपाकान्ते शास्त्रादौ, । जीवा० १ प्रति० प्रत्येकशरीरबाधकवन्त्यतिकायिकभेदे । तज्जरा, यथा—

से किं तं ओसहीओ ? ओसहीओ अल्लेगविहाओ पाएण चाओ । तं जहा । सालीवीहीमोह-मनवा कलमभूरतिलमुग्गा । मासिण्ण्णवकुलत्थ-अलिसेदसतीणएलिया । १ ।

अयसीकुसुंजकोद्व-कंगूरागववट्टकोदसा । सणसारिस्वमूलगव-या-येवासे तहप्पगारा । सेत्तं ओसहीओ । टीका नालि । प्रज्ञा० १ पद ॥ तं० उत्त० जं० आ० म० प्र० पंचा० म० सूत्र० । (इत्थोपधिप्रकृणन्तिपेषसूत्रं तदप्रदणशब्दे निषेधश्चरोगावरियाशब्दे) पुष्कलाख्यविजयक्षेत्रमुगले, पुरीमुगले, । “ दो पुष्पवज्रा ” । तत्र “ दो ओसहीओ ” स्था० २ टा० ।

ओसाहिबल-ओषधिवल-न० गोधूमादिबीयै, । तं० “ तं चसि-वाहमाहि अणोसादिबलां ए परिहट्थो ” आण० ४ अ० । ओसहिर्व।रिय-ओषधिवीर्य-न० शाल्येच्छरगुसोरोहणविषाप-हारमेधाकाण्णविके ओषधीनां बीयै, । सूत्र० १ सु० १ अ० । ओसहुव्वरियतिन्न-ओषधोवरिततल्ल-न० तल्लपकायधितरिकायाम्, । अ० २ अधि० ॥

ओसा-अवराय-पुं० जेहे, बादराणाधिकभेदे, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० । दशा० ।

ओसाण-अवमान-न० अने, । द्या० ४ टा० । गुणरत्तिके, ॥ अ० ३ अधि० । गुणरत्तिके स्थानि, । “ ओसाणमिच्छे मणुए समारिद्धि, अणोसिण्णत्तकरितं पञ्चा । सूत्र० १ सु० ४ अ० ॥

अवराय-न० स्वनामण्यान्ते स्थाने, । अत्र प्रसदत्तो ज्ञान्तः । “ कपिदिगिरिनागं पाहियणपुं० च सा पण्ये ससकगं नेदिओ-साणं बीसं पासा य समकरं । उअ० १ पृ० ३० ॥

ओसायण-अवसादनण-न० पुष्कलानां परिहारने, विशेष० ॥

ओसारियणभर-अपसारित्थणभर-पुं० अपनीतदाहासङ्घाते, ॥ “ ओसासिण्णं धेणजरे, जह परिहाह कमसो हु आसे । ” आण० ४ अ० ।

ओसारिय-अप (ब) सारिय-अपमारित-वि० अप सृ नि-च क-अवापोले च उ ज० ७३ ॥ इति अवापयोरुपसर्गयो-रादेः स्वरस्य परेण सत्यस्य ङनेन सह आनु प्रा० ॥

अपसारित्-वि० अपनीते, । आण० ४ अ० । अवलम्बिते, । ज्ञा० १ अ० १ औ० । “ ओसासियपक्कणे ” अयमारिणा अवलम्बिताः पक्कस्तनुत्तानविशेषा येपं ते तान् ॥ विपा० २ अ० ० ॥ “ ओ-सारियजमसज्जुगलघटं ” अवसागिनमवलम्बितं जमत्रं समं यु-गलं द्विकं घट्टायेत्यं तत्तथा । औ० । अ० ॥

ओसिअत्त-अवपीदत्त-वि० । पानीयादिष्वत्त ८ । १ । १० ॥

इति हकारस्य इत्यम् । आर्ययति, । प्रा० ३

ओसिचिअत्त-अपसिअयितु-वि० उण्णउयेणापसककन्ति, । “ उसिणोदगवियेण वा कायं ओसिचिआ भवति ” ॥ सूत्र० २ सु० २ अ० ।

ओसिय-अवसित-वि० पर्यवसिते, उपाशान्ते, सूत्र० १ सु० १३ अ० जिते, । विशेष० ॥

ओसुक-तिस्-धा० तीक्ष्णीकरणे, चुरा-उत्त० सक० सेट । ति जेतोसुकः । उ । ४ । ४ ॥ तिजेतोसुक इत्यादेशो वा । “ ओसुकद, तेअय ” प्रा० ।

ओसोवणी-अवस्वापिनी-खी० विद्याजेदे, । सूत्र० २ सु० २ अ० । कल्प० ।

ओह-ओप-पुं० च-पुपा० घ० संसारसमुत्ते, सूत्र० १ सु० ६ अ० । सामान्यप्रकारे, । उ० सूत्र० विसे० । अय० सामान्ये, । आ० म० द्वि० । पंचा० ॥ ओधः समासः सामान्यमित्यन्तर्यान्तरम् । नि० सू० १९, उ० । ओधः संक्षेपः स्तोकाः, नि० सू० २ सु० ० । सामान्य-शास्त्रानिधाने, आ० म० प्र० । प्रवाहे, । जं० १, यत्त० सङ्के, । को० ओधो द्विधा प्रत्ययावनेदात् । इत्येवमभेदात् । अर्धोपगदि । ज्ञावीधो-उपप्रकारं कर्म संसारो वा तेन हि प्रात्ययन्तमपि कालमुपेतं ॥ १ ॥ आचा० २ अ० ३ उ० हुननृत्यादौ, ॥ आध्यात्मिके तुष्टिजेदे । प-रंगयाम् । उपदेशे च । मदि० ॥ वाच० ॥

ओह-अवृत्त-आ० अवतरणे, । ज्ञा० प० अ० । अवतरेरे-हओरसं । ८ । ४ । ८ ॥ अवतरेतरोहादेशः । ओहह । ओहरह । अवतरति । प्रा० ।

ओहंरलिया-देशी० चतुर्विधपञ्जीचयिदोप-जी० १ प्र-ति० । प्रज्ञा० उत्त० ।

ओहंर-ओयन्तर-पुं० ओयं संसारसमुत्ते तिरितु शीमम-स्य स तथा । सूत्र० १ सु० ६ अ० । इतिदर्शनवारिचोहा-स्थत्येन । आवा २ अ० ३ उ० । संसारतण्णशालि, । सूत्र० १ सु० १ अ० । “ एस ओहंर मुणी ” श्रु० । इति प्रातःकाला-संवेनेन कर्मादिशरीरं धुव्वानां ज्ञातानां भवोपं तरति कांसां मु-निः स एव ज्वोयं तरति यो मुनिः स बाह्यान्तराग्रप्रहरहि-तः कश्च परिग्रहामुत्ते भवति यो ज्ञातः शब्दादिविषया-मित्युद्वाहितः ततश्च यो मुक्तयेन वा विख्यातो मुनिः स एव भ-वोपं तरति तीर्णे एवेति वा इति । आचा० २ अ० ६ उ०

ओहट्टय-अपयट्टक-वि० अहट्टया प्रथमं मानायाः क्षिणा हस्तप्र-हाविना निवर्तकः । “ अणोहट्टियाय ” । ज्ञा० १६ अ० । आचा निवारकः, । ज्ञा० १८ अ० ।

अपहट्टक-वि० अकाल्यं प्रवर्तमानस्य हस्ते गृहीत्यापहारकं व्यावर्तकः, । ज्ञा० ८ अ० ।

ओहाणिज्जुत्ति-ओयनिपुं० खी० । ओधसमाचारीप्रतिपा-दके ग्रन्थविशेषे, । तत्र हि “ जमो अरिहंताणं जमो सिकाणं जमो अवरियाणं जमो उअज्जयाणं जमो होए सख्खसाहृणं जमो पंच-णमुकागं ” इति नमस्कारमुच्यते “ तुविहायकमकालो, सामा-यारी अहा उ पंचव । सामायारी निविहा ओहं दसहा पयविजाय ” इत्युपक्रम्य काजं जेदुपुदवत् । तत्रोपसमाचारी तापद्विधीयते । अस्माश्च भदार्थत्वात् । कथंचिज्जात्मान्तरत्याहोववाचोया मङ्गुशार्थे संबन्धादिप्रत्ययप्रतिपादनार्थं च गाथाचयमाहुः “ अरुंनं बंधिचा, चौहसपुब्बी तंहे व बसपुब्बी । एकांरसेगसुत्त-त्यथाए-सज्जसह्या ” अहेत्तः यन्मिद्या चतुर्दशपुर्विणः तथा । एवं दश-पुर्विणः एकादशाङ्गस्यार्थथाकाद् सज्जसाधुंश्च पुराणित पश-नि आसयाथासं द्वितीयगाथासुप्रपद्याच्यते ओधेन तु निधु-

किं बद्धे । चरणकरणाजुयोगात् अल्पाङ्गारं महाधर्ममुपग्राह्यं सुविहितानामेतावन्ति पदानि ।

अधुना कृतमङ्गलः सन् संबन्धाभिधेयप्रयोजनत्रयप्रदर्शनार्थं द्वितीयं गाथासूत्रमाह ।

ओदण्डे निज्जुत्ति, वोच्छं चरणकरणानुओमाओ ।

अप्यक्षरं महत्त्वं, अणुमाहृत्यं सुविदियाणं ॥

आद्यः संज्ञाः समास्तः सामान्यमित्येताऽन्ये तेन ओद्येन निर्युक्तिं वक्ष्ये । इति योगः तद्नेन गाथास्वरूपेन संबन्धः प्रतिपादितः । क्रियानन्तर्यसङ्गणः तथा च व्यासक्रियायाः समासाक्रियानन्तरभूता वर्तते अतः क्रियानन्तर्यसङ्गणः संबन्धः एवं कार्यकरणसङ्गणऽपि द्रष्टव्यः । कार्यमोक्षनिर्युक्त्यर्थपरिहानमनुष्ठानं च कारणं तु वचनरूपापन्न ओद्यनिर्युक्तिरेव एवं साध्यसाधनाद्युऽपि द्रष्टव्याः । इतिशब्दो विशेषणं किं विविनाष्टि । ओद्येन वक्ष्ये तुशब्दात्किञ्चिद्विस्तरोऽपि "पुनरिस्मरित्यादि" निर्युक्तिं वक्ष्य इति निराधिक्ये योजनं युक्तिः सूत्रार्थयोयोगो नित्यव्यवस्थितं एवास्ते वाच्यवाचकतत्वेत्यर्थः अधिका योजना निर्युक्तिरूपेण नियमा निश्चिन्ता वा योजनति । ततश्च निर्युक्तिर्युक्तिरित्येवं वक्ष्ये एकस्य युक्तिशब्दस्य द्वौ रूपौ पश्यनुपगमास्तः । यथाऽप्युक्तं । कन्येति 'वाचकमिति' वक्ष्येऽभिधेयार्थे इति । यदुक्तं भवति । कुतो वक्ष्यत इत्यत आह । चरणकरणाजुयोगात् वक्ष्यत इति चरणं वक्ष्यमाणतत्त्वं यदादि क्रियन् इति करणं पिपद-निश्चुद्धादि चरणं च कारणं च चरणकरणं तयोरेतयोर्गच्छरणकरणानुयोगः अनुयोजनमनुयोगः इतु रूपो योगोऽनुयोगः । अनुकूलो वा योगोऽनुयोगः । अथवा ब्रह्म सुखं महानर्थः । ततो महानर्थस्य अणुना सुखेन योगोऽनुयोगः तस्माच्चरणकरणानुयोगात् निर्युक्तिं वक्ष्ये चरणकरणानिमिकामेवेति गम्यते । यथा सूदो घटं करोति मृदात्मकमेव तद्वद्व्यापिति अधवा । चरणं च तत्करणं च तस्यानुयोगाः तस्माच्चरणकरणानुयोगाभिर्मुक्तिः वक्ष्य इति तद्नेनाभिधेयनाभिधेयमुक्तम् चरणकरणनिर्युक्तिरभिधेयते किं स्वरूपां निर्युक्तिं वक्ष्य इत्यत आह । अल्पान्यङ्गराणि यस्याः सा अल्पाङ्गरा तामल्पाङ्गरामधवा क्रियाविशेषणमेतत्कथं वक्ष्ये इत्यन्त आह । अल्पाङ्गरं स्तोकाङ्गरं वक्ष्ये न प्रज्ञाङ्गरमित्यर्थः किमल्पाङ्गरमेव नैत्याह । महार्थं वक्ष्ये अथवा महानर्थो यस्याः सा महार्था तां महार्था वक्ष्ये तद्नेनाभिधेयविशेषणं प्रतिपादितं ज्ञातं अल्पाङ्गरमहार्थमित्येव ननु ज्ञेयङ्कारा प्रतिपादिता भवति । एकमल्पाङ्गरं प्रज्ञातार्थं ज्ञाति, तथाप्यतः प्रज्ञातं अल्पाङ्गरं तथा प्रज्ञातार्थं प्रज्ञातार्थमल्पाङ्गरमल्पार्थं ज्ञाति किं निमित्तं वक्ष्य इत्याह । अनुप्रमार्थमनुप्रमद उपकारोऽभिधीयते अर्थशब्दः प्रयोजनचयनं ततः उपकारः प्रयोजनं वक्ष्ये तद्नेन प्रयोजनं प्रतिपादितं द्रष्टव्यम् । केन वक्ष्य इत्यत आह । सुविदितां शौनवं विदितमनुष्ठानं येषामिति सुविदिताः साधवस्तेषां सुविदितानामनुप्रमार्थमभिधेयनिर्युक्तिं वक्ष्य इति योगः ओ० ॥

अधुना भाष्यकुट्टकमवयवं व्याख्यायति तत्र तत्त्वनेदपर्यायैर्यथैवेति पर्यायतो व्याख्यां कुञ्चिद्विन्नादीं गाथाव्यमहा ।

ओदं विदसमासे, संखे च वेव हंति एगट्ठा ।

धिज्जुज्जतिप अन्त्यात्त, च वच्चा तेण णिज्जुत्ति ।

आद्यःपिपदो भवतीति योगः पिपदन्तःपिपदः संघातरूप इत्यर्थः । (समाससि) समासन्तः समासः । असु केपणं संखेदीभायन इत्यन्तं केपणमित्यर्थः । तथाच समासं सवे पय विशेषा

युक्तान्ते । ओद्यः समासो जवर्ताति योगः । एवं भवतीति क्रिया सर्वत्र मीडनीया (संखेवेत्ति) संकेपणं संखेपः संखेकीभावेन प्रेरणमित्यर्थः । चशब्दः उक्तसमुच्चये कदाचिदुक्तसमुच्चये एव शब्दः प्रकारवाचकः । एवमेतेषामपि पिपदादीनां ये पर्यायास्ते मीडनीया इति निर्युक्तिपदव्याख्यानार्थमाह (णिज्जुत्तिय) इत्यादि निराधिक्ये योजनं युक्तिः आधिक्येन युक्ता निर्युक्ताः अर्थत इत्यर्थः । ओ० ।

अधुनाल्पाङ्गरं महाधर्ममिति यदुक्तं तद्व्याख्यानायाह ।

अप्यक्षरं महत्त्वं, महत्क्षरपत्तयं दोसु वि महत्त्वं ।

दोसु वि अप्यं च तथा, जणिअं सत्तयं चववियपं ।

अत्र चतुर्जेङ्कारा अल्पाङ्गराणि यस्मिन् तद्व्याकरं स्तोकाङ्गरमित्यर्थः । (महत्त्वं) महानर्थो यस्मिन् महार्थं प्रज्ञातार्थमित्यर्थः । नैमकं शास्त्रं अल्पाङ्गरं भवति महार्थं च प्रथमा जङ्काः अथवात्यारिकजुत्तं जवर्ति (महत्क्षरपत्तयं) महाङ्करं प्रज्ञातङ्करं जवर्ति । अल्पार्थं स्वभावाभिधेति हृदयं द्वितीयो जङ्काः अथवात्यारिकजुत्तं भवति (दोसु वि महत्त्वं) द्वयोरेपिति अङ्कारार्थयोः शुतकाङ्कारार्थोभयं परिगृह्यते । एतदुक्तं भवति । प्रज्ञातङ्करं प्रज्ञातं च तृतीयो जङ्काः तथाप्यत् किञ्चित् भवति तदाह (दोसु वि अप्यं च तथा) द्वयोरेपि अल्पमङ्कारार्थयोः एतदुक्तं जवर्त । अल्पाङ्गरमवधार्ये चेति तथेति तेन आगमोक्तेन प्रकाशेण जणितमुक्तं शास्त्रं चतुर्विकल्पं चतुर्विधमित्यर्थः । अधुना चतुर्णामपि भङ्गिक्तानां मुदाहरणवर्णनाभिधेयं गाथासूत्रमाह ।

सामावारीओद, णायज्जयणा य दिद्विआओ य ।

सोऽप्यकथासादरी, अणुक्कमाकारगा चउरो ॥ १५ ॥

आद्यसामावारी प्रथममङ्गक उदाहरणं भवति । ततः प्रज्ञातङ्करव्यमल्पार्थं चेति द्वितीयः कृतः ज्ञाताप्यनादियष्टाक्षं प्रथमभुतस्करन्धेयु कथानुपुन्यते । ततः प्रज्ञातङ्करव्यमल्पार्थं चेति द्वितीयजङ्कं ज्ञाताप्यनानुदाहरणं चशब्दाद्व्यमल्पं यदस्यां कोटी व्यवस्थितं दृष्टिवाद्वा तृतीयमङ्गक उदाहरणमाख्यातोऽस्ति । प्रज्ञातङ्करः प्रज्ञातार्थश्च चशब्दात्वेकदेशोऽपि चतुर्जङ्गोदहरणं प्रतिपादनार्थमाह (लोप्यकथासादिति) लोपिकं चतुर्जङ्गोदहरणं किञ्च कथासादि आदिशब्दकिञ्चनद्रविद्रहः (अणुक्कमसि) अनुकमादित अनुक्रमेण परिपात्येव तृतीयार्थं पञ्चमी कारकाणि कुञ्चन्तीति कारकाप्युदाहरणानुपुन्यते चत्वारोति । यथासंखेयैवेति । अनुप्रमार्थं सुविदितानामिति यदुक्तं तद्व्याख्यानायोदाहरणगाथा ।

बालाईणुक्कपा, संखंभिकरणमि होड अमारिणं ।

ओमे य बीयमत्तं, रसादीनं जणवयस्स ॥ १६ ॥

एवमित्युपन्यासाय यथेति गम्यते ततोऽयमर्थो भवति । यथा शङ्करिणामनुकम्पा भवति बालादीनामुपरिसंखिकरणे एवं शब्दविरैः साधुनामनुकम्पायर्थमुदित्वा ओद्यनिर्युक्तिरिति संबन्धः अधुनाङ्गरगमनिका बालाः शिखोऽभिधीयन्ते ते आदिर्व्यापि आदिशब्दात्मकमकारविपरिहृत्येतयो बालादीनामुपरिसंखिकम्पा द्वेयैत्यर्थः संखिकं करणं संखिकल्पे प्राणिनो यस्यां सा संखिकः अनेकसंख्ययापि सिद्धेतिरित्यर्थः कृतिः करणं संखिक्याः करणं संखिकरणं तस्मिन् संखिककरणे यथानुकम्पा जवर्ति केनामित्यर्थः । अमारिणां अगारं विष्यते येनान्ते अगारिणस्तेषाममारिणाम् । तथा दि य-

क्रोमन् प्रहरणयादेशो भवति तस्मिन् । यदि बालादीनां प्रथमा-
स्तिका न दीयते ततोऽतिशुद्धाकांक्षादीनां केचनियुक्त-
गमनं प्रवर्तते । केचित्तु नः कर्मोदिकृतं न प्राप्नुवन्ति ततोऽनुक-
म्पार्थं प्रथमास्तिकापत्यतो यदुपपत्तिं प्रयच्छति । अथैव द्वाभ्यां
दृष्टान्तरमाह । (ओमेष्ट्यादि) । अयम् कुत्रिक्तं तस्मिन्मये बीजा-
नि शास्त्रादीनि प्रत्यक्षं बीजानि व अन्तः क बीजजनकम् । एक
वज्रावः । राज्ञा नरपतिना दत्तं स्वीकृतं कस्य तदाह । जनपदस्य
कस्यपिक्काहो विषये पुनिकं प्रभुत्वार्थकं संजातं ततस्तेन कुत्रि-
क्तेण सर्वमेव धाम्यं कृत्यं नीतं लोकश्च विपद्यः । तस्मिन्मये
राज्ञा किं चिन्तितं सर्वमेव राज्यं मम जनपदायम् । यदि जन-
पदो प्रवर्तते ततः कोष्ठगारादीनां प्रजवः जनपदाभावे तु सचा-
भावः । ततस्तत्तरङ्गणार्थं बीजनिमित्तं प्रकनिमित्तं व कोष्ठग-
रादिधाम्यं ददामीति ध्वमनुचित्य द्वापितं जनपदस्य लोकस्य
प्रसन्नः संजातः पुनर्दिष्टुं चिन्तुं प्रेषितं राज्ञे इति । अयं दृष्टान्तः
अधुना दार्ष्टान्तिकप्रतिपादनायमाह ।

एवं थेरेहि इमा, अप्रामाण्याणं पथविभागं तु ।

साहण्यकपडा, उवदृष्टा ओहनिज्जुत्ति ॥ १६ ॥

एवमित्युपलपन्मथः यथा गृहपतिना बालादीनामनुकम्पार्थं
प्रकं दत्तं राज्ञा व बीजजनकमुपद्रायेमैव दत्तं एवं स्थविरः
मोक्षयितुं किः साधूनामनुपद्रायं निर्यूहेति । स्थविरा ननु बाल-
स्वामिनस्तेषामनि मुक्त्यु च बहुवचनमिति बहुवचनेन निर्देशः
कृतः । (इमेति) इयं बहुवचनसङ्गता प्रतिज्ञेनानिरुपका किम-
र्थं निर्यूहा ॥ तदाह । (अप्रामाण्याणामप्येष्ट्यादि) अप्रामुष्यतां
अनासादयतां किमप्राप्नुवतामित्याह पथविभागं वर्षमानकाशा-
पेक्षया कल्पकत्वं चिरं कृतं चित्तजनकाशापेक्षया तु दृष्टिवादन्य-
स्त्विदं पथविभागसामाचारिभिरन्येषु तु राज्ञादृष्टया सामाचारि
व अप्रामुष्यतां केयामनुकम्पार्थं निर्यूहा तदाह । साधूनां शान-
त्रिकृताः पौर्ववर्तिनिः क्रियाभिः कथं साधयन्तीति साधव-
स्तेषां साधूनां किमनुकम्पार्थम् । अनुकम्पा कृपावद् इत्येकोऽर्थः
तथा अर्थः प्रयोजनं उपदिष्टा कथिता ओचनियुक्तिः सामान्या-
र्थप्रतिपादिकास्तीत्यर्थः ॥

अथः केयमोचनियुक्तिः या स्थविरः प्रतिपादिता तां
प्रतिपादयन्माह ॥

पडिअहेणं च पिमं, उवहिपमाणं अणायतणवजं ।

पनिमवणमालोयण, जह य विसोढी मुविहियाणं १७
एवं सत्त्वये कृते सत्याह परा ननु पूर्वं अभिहितमर्हतां धन्वि-
न्योपानियुक्तिं बह्वे तत्किमर्थं बन्धनादिक्रियामकृत्यैवचनियुक्तिं
प्रतिपादयतीत्यर्थोच्यते । अविहायेव परमार्थे भवतः तत्कार-
ण्ये । इह हि बन्धनादिक्रिया प्रतिपादितैव असाधारणनामोद-
दनाय एव तथा हि असोकाद्यप्रहमार्थिदार्थादिरुपां पुजा-
नार्थयतः तदन्तेनैव स्तोत्रोऽतिदितः एवं बह्वैसापुर्वपरादयो योज-
नीयाः । अतः प्रसङ्गेन प्रकृतं प्रस्तुतः (पमिहेहमंति) स्त्रिण अक-
रविध्यासे प्रतिज्ञेयत्वं प्रतिज्ञेयतां वा बध्नाय इति । एतदुक्तं प्रवर्तते
आगमनानुसारं या निरुपणा केनादेः सा प्रतिज्ञेयतेति । अना-
द्व्यापत्तिवत् प्रतिज्ञेयनीयं बह्वे । अथवा अनेकाकारं प्रतिज्ञे-
यतां व बह्वे । उपधिनेदाह । (पिमंति) पिण्डनं पिण्डः ॥
संघानकपत्ते बह्वे इति प्रत्यक्षं मीलनीयं विवाङ्मनोपनिमित्त-
कः (उवहिपमाणमिति) उवदृष्टातीत्युपधिः उपसामान्येक सं-
यमं धारयति पोषयति स्वार्थः । स च पात्रादिरुपः तस्य प्रमा-

यं तच्च गणनाप्रमाणं प्रमाणप्रमाणं च । (अणायतणवज्जति) नमा-
यतनमायतनं तद्वयं त्याज्यमित्येतच्च वक्ष्ये । तन्मायतनं पण-
पण्डकः संशकं यद्यते तद्विपरीतमायतनं (पमिसेवमिति)
प्रतिसेवना एतदुक्तं प्रवर्तते संयमायुधमाह । प्रतीपसंयमा-
युधमायुधसेवना तां (ब्राह्मण्युक्ति) ब्राह्मण्यमब्राह्मण्यमाने
परे मर्यादया होचनं द्वाभ्यामर्थादेः । आलोचनेनपनिधीयते ।
किमाहोचनमेव नेत्याह (जह य इत्यादि) यथा येन प्रकारेण-
विशोधिः विशेषेण शोधिः विशोधिः एतदुक्तं प्रवर्तते । शिष्ये-
णाहोचिते अपराधे सति तद्योगं यमायुधिसप्रदानं सा विशो-
धिरभिधीयते । तां विशोधिं केषां संबन्धिनीं विशोधिं तदाह ।
सुविहितानाम् शोभनं विहितमनुष्ठानं येषां ते सुविहास्तेषां
संबन्धिनी यथा विशोधिस्तथा वक्ष्ये । अहम्ः समुच्ये किं
समुच्चिनाति कारणप्रतिसेवने अकारणप्रतिसेवने च । यथा शो-
धितस्तथा वक्ष्ये इति । अत्राह येषां चरेण इयं क्रमोपपासे-
किं प्रयोजनमित्यर्थोच्यते । यत्प्रतिज्ञेयनाहारस्य यत्सुमुपपासे
कृतस्तत्रैतत्प्रयोजनं सर्वविषयकया प्रतिज्ञेयनाहारमुपपन्नं प्रति-
ज्ञेयनाहारकारणमित्यर्थं प्रहणं प्रवर्तते । अतः पिण्डरस्योपपास-
प्रशेषोच्यः विबुद्धपिण्डो प्राज्ञः । इति तन्मन्तरमुपिहारस्यो-
पपासः कियते किमर्थमितिचेत्त इ पिण्डः न पात्रकम्पादिसम-
रेण ग्रहीतुं शक्यते । अत उपधिप्रमाणं तदन्तरमभिधीयते ।
स च गृहीतं उपधिपिण्डश्च न वसतिमन्तरेणोपजोक्तुं इत्यर्थः ।
अतो नायतनकर्तव्यमित्यस्य द्वारस्योपपासः कियते प्रतिज्ञेय-
ना कुर्वतेः पिण्डग्रहणमुपधिप्रमाणम् अनायतनमायतनमन्तरं
गच्छतः कदाचित् कश्चित् कश्चित् अतिचारो भवतीत्यतोऽति-
चारद्वारं कियते स चातिचारोऽवश्यमाहोचनीयो जायवृक्षार्थ-
मलः आहोचनोत्तरकाहं प्रायश्चित्तं तद्योगं यतो दीयते । अ-
तो विबुद्धिद्वारस्योपपासः कृतः । इत्युक्तमितिचेत्त । ओं
(प्रतिज्ञेयनादिसंज्ञे तु विधानम्) ग्रन्थमानम् । ओं ।

एसा सामायारो, कथिया ये धीरपुरिसपक्का ।

संमसपणवट्ठमाणं, एिण्माणं महुरिसीणं ।

सुगमा ।

एवं सामायारी, जुंमता चख्खकरणमावुत्ता ।

साहू खवेति कम्मं, अणैगजवमंविषयपणं १२३५

सुगमा ।

एसा अणुगहत्था, पुनविचयविबुद्धवज्जणा इणमो ।

एकारमहिं सपहिं, तेतीमहिपहिं संगहिया ।

११३३ सुगमा । ओं ।

ओहणिपण्ण-आधनिपण्ण-पुं- ओषःसामान्यमन्ययनादि-

कं । भुताभिधानं तेन निष्पन्न ओचनिष्पन्नः निक्षेपनेहं,

सं किं तं ओषनिपण्णे २. चउम्विहे एणचेत्तं जहा अ-
उक्कयेण अक्खीये आए खवणा ।

ओचनिपण्णमुपधिः प्रहस्ततथा अध्ययनमङ्गोभारः
कृपणा यजानि अन्त्यार अपि सामायिकचतुर्विंशतिस्तथा-
विबुद्धिविशेषाणां सामान्यानि । यथा हि सामायिकमध्ययन-
मुच्यते यदि वा अक्षीयं निगद्यते इदमेव यः प्रतिपद्यते एत-
देव कृपणमिधीयते । एवं चतुर्विंशतिस्तथाविधमभिधानी-
यम् । अणुं द्वारं ।

ओहबल-ओहबल-पुं- ओषेन प्रवाहेण बलं यस्य न तु क-

थयतो बलं हानिरुपजायते इति भावः । रा० । अथ्यवच्छिन्न-
बलत्वात् प्रबाहवलिः । स० । औ० । प्र० ।

ओहय-उपहृत-वि० विनाशिते, शू० ।

ओहयर्कट्य-अपहृतकाटक-पुं० । न०१६ देशोपद्रवकारिणश्चा-
रताः कण्टका इव कण्टकास्ते अपहृताः । अथकाशनासी-
न्नेव स्थगिता यस्मिन् तत् अपहृतकपटकम् । निरवकाशी-
कृतचारटे राज्ये, रा० । उपहृता राज्यापहारवत् कण्टका इ-
यादा यत्र राज्ये तत्तथा । आ० ६ डा० । कण्टकाः प्रतिस-
र्धिना गोत्रजाः अपहृता विनाशेन निहता यत्र तत्तथा । रा-
ज्यापहारवत् विनाशितस्वगोत्रजवैरिः राज्ये, डा० १ अ० ।
शू० औ० ।

ओहयमण्यसंकल्प-उपहतमनःसंकल्प-पुं० । उपहृतः कलुषीभूतो
मनःसंकल्पो यस्य । कलुषितपरामर्शे, कल्प० । विपा० ।

ओहयसत्तु-अपहृतशत्रु-न० प्रवलीका राजानः शत्रवस्ते
अपहृताः स्वाधिकाशमलमानीकृताः यत्र तत् अपहृतशत्रुः ।
निरवकाशशत्रु राज्ये, रा० ।

उपहृतशत्रु-न० उपहृता विनाशेन निहताः शत्रवोऽगोत्रजाः
यत्र विनशोगोत्रजप्रतिस्पर्दिनि, आ० १ अ० । स्था० ।

ओहयहय-उपहृतहृत-वि० उपसामीप्येन मुद्रादिना हता
उपहृताः पुनरुपहृताः एव अङ्गादिना हता उपहृतहृताः ।
पूर्वे मुद्रादिना यस्मात्त्वङ्गादिना हते, “ओहयहय य तद्वि-
श्वस्ते कल्पशीहि कल्पति” श्रु० १ बु० ३ अ० ।

ओहुर-उपहृ-न० आभयविशेषे, “वधोहरपरिमंढलघाए”
प्रश्न० १ डा० ।

ओहुरिय-अपहृत्य-अ० तिरओनो भूत्येत्यर्थे, “अउउजिया ।
ओहुरिया आहृदृलपजा” आ० । “अगणितसिद्धिया
सिद्धाक्रिया ओहुरिय आहृदृलपजा” ओहुरियभ्रिकायो-
परि व्यवस्थिते पिठरकादिकमाहारमाजममपुत्र्य तत आहृत्य
गृहीत्वाऽऽहारं दद्यात् । आ० २ अ० १ अ० ७ डा० ।

ओहससा-ओयसंज्ञा-औ० मतिज्ञानाघावरणस्योपशमाच्छ-
ब्दाद्यर्थगोचरा सामान्यावबोधकियैव संज्ञायतेऽनेयेति ओय-
सज्ञा । दर्शनेपोषणरूपे सामान्यप्रवृत्तिरूप वा संज्ञामेह,
स्था० १० डा० ।

ओहसत्ति-ओयशक्ति-औ० ओंओज्ञवा शक्तिरोयशक्तिः स-
र्वेषां द्रव्याणां निजनिजगुणपर्याययोः शक्तिः । अत्र, गुणपर्याययोः
शक्तिमात्रमोक्तत्वादिमा “गुणेति” सर्वेषां रूप्याणां निजनिजगु-
णपर्याययोः शक्तिमात्रमोयशक्तिः आदिमा प्रथमभेदरूपा कथ्यते
अत्र दृष्टान्तः ।

ज्ञायमाना दृष्टत्वेना-ज्यशक्तिरनुमानतः ।

किंच दुग्धादिभावेन, भोक्ता लोकासुखप्रदा ॥

यथा आन्यशक्तिर्दुतशक्तिः दृष्टत्वेन दृष्टमात्रेण अनुमानम-
मात्रतो ज्ञायमानापि लोकाणामप्रतः कथयितुं न शक्यते ।
यदि दृष्टपुत्रलेखे घृतशक्तिर्नोस्ति तदा दृष्टादारेण धेनुदुग्धं
कथं वक्षे । तद्वन्धान्तर्युता घृतशक्तिः कृत आयता इत्यमनुमी-
यमाना दृष्टमात्रेण घृतशक्तिः क्षामापि लोकाणां पुरतः प्रकाश-
यिनुमशक्या । तस्मात् दृष्टमात्रेण या शक्तिः सा ओयशक्तिः
इत्येकदृष्टान्तः । किंचानुमीयमानमीयशक्तिराधा पुनर्येवहार-

देशं सम्पद्यते । तथाह दृष्टजन्तुगुणादिभावेन दुग्धद्रव्यादिमा-
त्रेण परिणमिता घृतशक्तिः प्रकाशयमाना लोकासुखप्रदा । लो-
कश्चिन्नगम्या नवेव । ततः सा शक्तिः द्वितीया समुचितशक्तिः
कथ्यते । अत्रापि विवेकः । अनन्तरकारणमभ्ये समुचितशक्तिः
परम्पराकारणमभ्ये ओयशक्तिरिति । ओयशक्तौ तु दृष्टानि
धेनुवृत्तानि पुत्रा सती धेनुदुग्धं ददाति धेनुदुग्धेन इति ज्ञायते
दुग्धकारणकलापेन घृतं एवमेवेन घृतशक्तिः स्फुटीभवति ।
तथाप्यत्र दुग्धद्रव्यादिघृतमेवेति व्यवहारयोव्यवत् लोकासु-
खमेवेति । अथ च घृतशक्तिसमुचितशक्त्योरन्यकारणता
प्रयोजनमेवेति । नामान्तरद्वयमपि प्रपञ्चान्तरात्कथितमिति ज्ञे-
यम् । अथ आत्मद्रव्यमभ्ये एतच्छक्तिद्वयं विवर्तितः ।

प्राक् पुत्रलपरावर्ते, धर्मशक्तिर्यथौघाव ।

अन्यावर्ते तथा ख्याता, शक्तिः सद्बुधिविज्ञानाम् ॥

यथाज्ञानं प्राणिनां भ्रम्यानां प्राक्पुत्रलपरावर्ते प्रथमपुत्रलप-
रावर्ते जात्येकचक्षनमर्थान् अनन्तरं पुत्रलपरावर्तेषु सा कृतः
प्राप्त्यन्ते यतो “नास्तो विरते गाव” इत्यादिचक्षनात् । तथा
पुनः अन्यार्थे चरमपुत्रलपरावर्ते धर्मशक्तिः समुचिता ख्याता ।
अत एव चरमपुत्रलपरावर्तकाशो धर्मदीपनकाशश्च कथ्यते । अत-
श्च “अक्षरपरिग्रहेषु, काशो भववास्तकाशो भणितो । चरमो
ह भ्रमद्रव्यश्च, काशो तद्वचनभणितः ॥” एतद्विज्ञायां पठित-
मिति । द्र० ।

ओहसामायारी-ओयसामायारी-औ० ओयः सामान्यं तद्वि-
षया सामायारी । सामान्यतः संक्षेपनिधानरूपौघमैथुनिकप्रति-
पादितक्रियाकलापे, कश्चित् वाक्यवाक्यकोरजेवदोषधितुल्यौ च ।
इदं च सांप्रदायकासम्प्रजितानां तावत् भुतविज्ञानशक्तियुक्ताना-
मायुक्तत्वात्सविषये सम्यगेह्य ओयसामायारी नवमात्युर्वा-
सीयस्तुना आचार्यानिधानात्प्राप्तं विज्ञातितमात्रावृत्तात्प्राप्त-
व्योषाजुतमावृत्तात् (नद्रवाहुस्वामिना) निवृत्ता इयं च प्रथ-
मविषय एव दीयते प्रतिविषयक्रियोपयोगिनीत्वादिति (विवि-
क्षसामायारीनेषु) प्रथमोका, घ० ३ अधि० । प्रव० । औ० ।

ओहसिय-उपहृति-वि० उप-हृत्-क-ऊधोपे न० । ७३ । उप-
शब्दे आदे स्वरस्य परेण सस्वरव्यञ्जनेन सह ऊत् ओम्भा-
देशो वा भवत इति उप ओत्वम् । आतोपहासि, मा० ।

ओहसुय-ओयश्रुत-न० उत्सर्गभुते, न० ।

ओहसुयसमायारग-ओयश्रुतसमाचारक-पुं० ओयश्रुतं समाच-
रन्ति येते ओयश्रुतसमाचारकाः । उत्सर्गभुतसमाचारकेषु नागा-
र्जुनाविषु, । न० ।

ओहस्तर-ओयस्वर-वि० ओयेन प्रवाहेन स्वरो धासां (येनां)
ता (ते) ओयस्तराः । प्रवाहस्वरे, जी० ३ प्रति० । तं “ता-
ओणं घंटा ओहस्तराओ मेहस्तराओ” रा०

ओहादय-अवघाटन-न० आच्छादके, अथ० १ ख० ॥

ओहादिणि-अवघाटिनी-औ० प्राच्छादनेतुकम्पशोपरिस्वाव्य-
मानमहाप्रमाणकश्च स्थानीयेऽर्थे, “ओहादिणिहारमभ्यं मह-
नुल्लङ्घं तु पुच्छनी” । रा० इति । मूलटीकाकारः जी० ३ प्रति० ७० ।

ओहादिय-अवघाटित-वि० पिहिते, “ओहादियमादाराए” अ-
वघाटितं विभिमिलिकया पिहितं हारमप्रभारं धासां ता अव-
घाटिताप्रभारः । दृ० १ उ० । “ओहारियमव्यञ्जं च होह पायण

खितं तु" "ओहादियंति" स्थितं विधाविना तिरस्कृतस्वभाव-
य । भाष० ६ अ० ।

ओहाण-अवधान-न० उपयोगे, । अ० ३ अ० आत्मनोऽयं-
साक्षात्करणव्यापारे, । आ० अ० अ० । चित्तं चेतना संहानमुप-
योगोऽवधानमिति पर्यायाः । भाष० ६ अ० ।

अवधान-न० विदारावधानमेव लिङ्गावधानेन वा द्विविधे
गणयक्रमणे । "अच्छब्देन ओहाणे, एकेच्छब्देन ओहाज वक्ष-
मन्" नि० अ० १९ उ० ।

ओहाण्येहि (य) अवधानोत्प्रेक्षित्-प्रि० । अवधान-
मपसरणं संयमसाध्यावधेन प्रेक्षितं शीलं यस्य तथाविधः ।
उपपन्नप्रितुकामे, २०१ चूडि० ।

ओहाम-तूल-वा० ज्वा० पर० सक० सेद-इयत्तापरिच्छेदे,
तुलेरोहामः ८ । २५ । इति तुलेयैतत्स्व ओहाय इत्या-
देशो वा भवति । ओहाम् । तुल्यं नृजति । आ० अ० अ० ॥

ओहारिचिन्ता-अवधारयितुं-प्रि० वाङ्मत्तस्याप्यर्थस्य विभाङ्गि-
तस्यैवमेवाप्यर्थस्यैवकारि, ॥

अवधारयितुं-प्रि० परगुणानामवधारकारिणि, यथा अदासा-
दिकमपि परं जगति दासस्त्वं वीरस्त्वमित्यादि "अनिष्कण्ठं
ओहारयिष्या अवह" । असमाधिस्थानमेकादशदः । सं० १० सं
वशा० ॥

ओहारण-अवधारण-न० तत्सदाशक्तितान्त्रिकव्यपेक्षेदप्रदिकले
निष्पत्ते, भाष० ६ अ० विरो० (कथं शब्देऽप्योदाहरणमिति) सर्वं
कार्यं साधारणमाममिति न० । आ० अ० अ० ।

ओहारणी-अवधारणी-अ० अवधार्यतेऽवधारयते अनयत्यव-
धारणी । अ० २ अ० ६ उ० अशोजन एवावमित्यादिकरणयम्
अ० ४ अ० अवधारणीजन्तुवायव, प्रज्ञा० १० पद० निष्ठाया
मिकायां वा जायायाम् "मुसं परिहरे निष्कृ न य ओहारणी-
वय" उच्य० १ अ० "ओहारणि अप्यधिकारिण्य वा मासं न प्रा-
सिद्ध सत्य स पुत्रो" इ० ८ अ० ३ उ० (इति तज्ज्ञावन्निषेधः
ले कर्णं ज्ञेते । मणामीति ओहारणी भासा इत्यादिजासाज्ञानेऽ-
स्याः स्वरूपमाधेयिष्यते) ॥

ओहान-अ-क्र-धा० आक्रमणे, ज्वा० उ० आक्रमेहोवाचोच्चार-
च्छब्दः । ८ । ४५ आक्रमेरेते त्रय आवेशा वा भवन्ति इति
आक्रमेरोहावादेशः । ओहाद्व अक्रम अक्राममिति । आ० ।

ओहाण्य-अवधान-न० अतपर्यायादवाङ्मयनिर्जनं, । व्य० १
उ० । उपपन्नजने, । व्य० ३ उ० । अवसरणे, २०१ चूडि० ।

निर्गमणप्रवक्तृमार्गं, निस्सरणप्रवक्तृमार्गं च एगदा ।

ओहाण्युत्पन्नप्रवक्तृमार्ग-ओहावाणं चेव एगदा ॥

निर्गमनप्रवक्तृमार्गं निस्सरणं प्रवक्तृमार्गमर्थः । श्रोत० सु-
हृन् प्रश्रोतमवधानमिति चैकार्थः तत्र श्रोतनमिति सुविश्लो-
ठने इत्यस्यैव प्रवक्तृमार्गं पर्यायशब्दैरप्यभिहितवाच्यमर्थमतिक्र-
मायत । तत्त्वमर्थपर्यायार्थस्यैव वचनमप्यस्ति । ततस्तदुप-
न्यास इति व्य० १ उ० । गणावधानेयस्तुस्तैवागच्छेत् तत्र
प्राथम्यस्य । व्य०, अ० ।

जिक्त्वं य गणावधानकम् अहाण्येपहो जेजेसा से अहच अ-
णभातो से य इच्छेजा दोषं पि तमेव गणं उवसंपज्जिता एं
विहउत्तरा तथ एं येराणं इमेयारूवे विपाए समुपज्जिचा

इमणं अज्जो जाणह किं परिसेविअपरिसेविं से य पुच्छियन्वे
किं परिसेविं अपरिपसेवि से य वपजा परिसेविपरिहारपसे
जे से पमाणं वपति से पमाणे वेतन्वे से किं एव माहु भंते !
सवपण्णववहास्स ।

जिक्त्वं गणावधानकम् अवधानमसंयमगमनं तदुपेक्षा
प्रज्ञेत् । स चानवधारित एव असंयमत एव सन् इच्छेत् इति
क्षिणीयमपि वारं तमेव गणमुपसंपद्य विहर्तुं तत्र स्वयविराणात्म्यं
वक्ष्यमाणस्तत्रोऽनन्तर एवोच्यमानरूपे विधावः समुपपद्यते ।
इदं जो वार्या ! जानीत किमयं प्रतिसेवी किंवा नेति तत्र स प्र-
व्यः । किं प्रतिसेवी किं वा नेति । तत्र स प्रव्यः । किं स प्रति-
सेवी अप्रतिसेवी वा कृतप्रतिसेवमाकः । तत्र यदि स स्वदेव-
प्रतिसेवी ततः परिहारं प्राप्तः प्रायश्चित्तं प्राप्तः स्वादाय वधेत् ।
न प्रतिसेवी तर्हि नो परिहारं प्राप्तो भवति । यस्तु प्रमाणां वदति
तस्मात्प्रमाणं ब्रवीत्यः सत्योक्तयो वा । अथ कस्मादिवमाहु-
भेदस्तु ! स्मरिह । सत्यप्रतिज्ञाव्यवहारस्तीर्थद्विर्देशता इति
कृता एया सूत्राकारमनिका संप्रति नियुक्तिमाव्यविस्तरः ।

सो पुण लिंगेण समं, ओहावर्ध भोच्छुल्लिंगमहव वि ।

किं पुण लिंगेण समं, ओहावर्ध भेहिं कज्जेहि ।

स पुनरवधानानपेक्षाः कोऽपि शिङ्गेन समवधायेत । अथवा
कोऽपि मुक्त्वा शिङ्गं तत्र शिष्यः का । किं कारणेन पुनर्शि-
ङ्गेन सममेव धारयति स्मरिह । एतैर्बैश्वमार्गः कार्यः कारणः "क-
ज्जति वा कारणं ति वा एगदमिति" वचनात् तान्येव कारणान्य-
निश्चिन्तुराह ।

अहं जीवेहिंति जजाह, जद वारितं वणं भरइ जद बोच्छं ।

तो शिगमोच्छसंका, पविट्ठे तथेव उवहम्मे ।

यदि भार्याद्यो न जीविष्यन्ति जीवतां वक्ष्यमिति प्रायः । यदि-
वा तन्मे पितृपितामहाप्राजितं स्वहृत्प्राजितं वा धनं धरति वि-
धमानमवधिते यदि वा वदयति मुञ्चत इति वदयति विपुलान्ना-
गमिति तदाहं निजं मोक्षमिमान्यथा । एवं शङ्का प्रजतस्त-
स्य संघाटको दातव्यः किं कारणमिति चेत् उच्यते । कदाचि-
त्तेन संघाटेनान्येन वाऽनुशिष्यमात्रेः प्रतिनिवेतनापीति हेनोः ।
तथा संघाटके प्रतिनिवृत्ते सति किमुत प्रवज्जामि । किंवा नेति
गङ्गाप्रवाहं रावो व्युत्पिन्ने जनेव तमेव कारणमिति शिष्यद्वारा ।

गच्छं पि केइ पुरिसा, सीयंति विसयमोहियमयिया ।

ओहावताणगणा, उचिन्विहा तेसिमा सोहं ।

गच्छेद्वैविध्यतया विषयमोहितमनिका कदाचिद्विषयविर्या-
सितमतयो गणाव गच्छावधानमिति । तेषां तथा गणावधा-
वतां केनापि समनुशिष्यानामपवा न ह्युत्तरं धयं कुर्म इति । स्वय-
मेव परित्रान्य विनिवृत्तानामयं वक्ष्यमाणा वतुषो वतुःप्रकारा
शोधः प्रायश्चित्तं जवति । साधेया ।

दग्धे लेखे कासे, भावे सोहं उ तत्त्वमा दग्धे ।

गणा जुवे अपमेव, पुरोहिदकुमारकुलपुत्रे ।

कथं उच्यते : श्रेष्ठतः कासतः भावतश्च । तत्र तासु वतसु
शोधितु मध्ये कथं कथयिष्या इयं वक्ष्यमाणा अन्ये पुनरिदं
वदन्ति स्थित्या कथ्या शोधः । सत्त्वविषया अस्त्वित्तविषया
च । तत्र सत्त्वविषया " उच्छावचत्तु गङ्गा " इत्यादिका पु-
र्वदागता । अस्त्वित्तविषया उच्छावत्तादादिकौशिकमिष्या । यच्च

कविपकं यच्च कल्पनीयमपि सूत्रेण प्रतिविष्टं तं तद्विषया ।
सर्वोपि शोधिः कृत्यत इति भाष्यकारः । संप्रति ज्ञातां कृत्य-
शोधिमाह “ राया इत्यादि ” राज्ञः प्रतीतः तस्मिन् युवराजे
अमात्ये पुरोहिते कुमारं कुलपुत्रं द्रव्यशोधिरिति वाक्यशेषः ।
कथमेतद्विषया द्रव्यशोधिरित आह ।

एषं रिच्छि तो, ददुं लोनाउ संनियचते ।

पणगादीया सोधी, बोधवा मासस्रुअंता ।

एतेषां राजादीनां ऋद्धिं दद्याद् बहो धर्मस्य फलं साक्षात्पश्य-
ते तस्माद्ब्रह्ममपि करोमि । धर्ममिति होमाद्रोगामिष्यङ्गरूपात्
सन्निवर्तमाने बहोसमर्थोऽर्थे प्रत्ययेवाह । सम्यग्निवर्तमानस्य
बोधवा शोधिः । पञ्चकादिमासस्रुधुपयन्ता । तथा राजानं
स्वीतिमानस्रुपञ्चयद् बहो धर्मप्रभावतः कथमेवः स्वीतिमान् ।
तस्मात्स्रुयामि धर्ममिति प्रतिनिवर्तमानस्य पञ्चरात्रिन्द्वानि ।
अमात्यं दद्याद् पञ्चदश, पुरोहितं विंशतिः, कुमारं पञ्चविंशतिः ।
कुलपुत्रं मासस्रुधुमिति ।

चापती कुलपुत्रं, गुरुतरं राक्षणो उ भद्रगतरं ।

चिञ्चत् किं कारणं, जणियं मुण चोयग इमं तु ।

चोययति परः किं कारणं केन कारणेन कुलपुत्रेऽप्यर्द्धिके ददे
निवर्तमानस्य गुरुतरं प्रायश्चित्तं जणितं, राज्ञो महर्द्धिकस्य
दशनेन प्रतिनिवर्तमानस्य स्रुधुकरमत्र सुरिराह । चोदकाय
येन कारणेनेत्यं प्रायश्चित्तं नानात्वं तत्कारणमर्द्धिं वदयमाणं
श्रुतवर्तयदाह ।

दीसइ धम्मसस फलं, पेवत्थं तत्थ उज्जयं कुण्णिमो ।

इहोसु पइवोसु वि, सज्जेते होइ नाणत्तं ।

दृश्यते क्लृप्तं धर्मस्य फलं साक्षात् तस्मात्प्रथमं धर्मं वयमुद्यमं कु-
र्मः । पयमुच्छिपु राजसंयन्त्रिप्रभृतिषु प्रचलत्स्वपि यथाक्रमं ही-
ममानरास्वपि सज्जते सङ्गमुपायति । यथा यथावात्यत रास्व-
पि श्रुच्छिपु सङ्गममुपपद्यते । तथा तथा सज्जते तीक्ष्णाभिमत-
तस्य भोगान्तरित्युक्तप्रकारेण जणतिः । प्रायश्चित्तनानात्वमिति ।
अपरे स्थिये ज्ञावशोधिरिति प्रतिपन्ना संप्रति क्षेत्रतः शो-
धिमभिधिसुराह ।

खंचे निवपहनगर-हारे उज्जाणा सीमाहिकेत्ते ।

पणगातीईआ लुहुओ, एणमु य सन्धियचत्ते

क्षेत्रं क्षेत्रविषयां एतेष्वपि सन्निवर्तमाने दृश्यत आह (निवपहे-
त्यादि) अत्रापि सप्तमी पञ्चम्यर्थः । ततोऽयमर्थः । नृपयाधनगर-
हाराजधानाजुघानात्परतः सीमावर्त्ता तथा सीमाः सीमातिक्रमतः
किं प्रमाणं शोधित आह । पञ्चकादिका यावत्स्रुधुकां मासः ।
इयमत्र ज्ञायमा । राजपथापञ्चरात्रिन्द्वानि नगरहारापिबर्त-
मानस्य दश, उद्यानापञ्चदश उद्यानात्परतः सीमावर्त्ता निवर्त-
मानस्य विंशतिरहोरात्राः सीमां निजमासः सीमानतिक्रम्य
मासस्रुधुः ।

संप्रति काक्षतः शोधिमाह ॥

पहमेदृशनिवचत्ते, लुहुओ दसहिं सपदं जवे ।

काले संयोगे पुण्ण, एषो दव्वे य खेत्ते य ॥

यदि प्रथमे दिवसे निवर्तते तत्तस्मिन् प्रथमे दिवसे निव-
र्तमाने स्रुधुकां मासस्रुधु प्रायश्चित्तम् । एवं यावत् दशभिर्वर्षैः
स्वपदं दशमं प्रायश्चित्तम् जयति । तथा द्वितीये दिवसे निव-

र्तमानस्य मासस्रुधु तृतीये दिवसे चतुर्मासस्रुधुः । एतुपे चतुर्मा-
सस्रुधुः । पञ्चमे वदस्रुधुः षष्ठे वदस्रुधुः । सप्तमे जेण्ण अष्टमे सुत्तम् ।
नवमे अन्नवच्छायात्तम् । दशमे पाराञ्चित्तमिति । एषा काले काक्ष-
विषया शोधिः भावतो वक्ष्यमाणा । संप्रत्यत ऊर्ध्वं ऊर्ध्वं क्षेत्रे

काले च यः संयोगस्तस्मिन् वक्ष्ये प्रतिज्ञातमेव निर्यादयति ।

दव्वस्त य खेत्तसस य, संजोगे होइ मा पुण्ण विसोही ।

रायाणं रायपहे, ददुं जासीमात्तिक्कंता ॥

पणगादीआ मातो, लुवरायं निवपहाइ ददुणं ।

दसराइदियमाई, मासस्रुधु होइ अंतंमि ॥

ऊर्ध्वस्य क्षेत्रस्य च संयोगे संबन्धे पुनरियं वक्ष्यमाणा भवति
विशोचिस्तामाह । (रायाणमित्यादि) येषां हि राजादिकं
द्रव्यं नृपपथादिकं क्षेत्रमधिकृत्योच्यते इतीयं ऊर्ध्वस्यसंयोग-
जा विशोधिः । तत्र यदि राजानं राजपथे दद्याद् निवृत्तः । नतस्त-
स्य पञ्चकं पञ्चरात्रिन्द्विंशतिप्रमाणं क्षेत्रं राजपथमाह । कृत्वा
राक्षि च ऊर्ध्वे पञ्चकादिप्रायश्चित्तं भूमेण तावद्द्रव्यत्वं यावत्क्षेत्र-
तः सीमातिक्रान्ते शोधिः प्रायश्चित्तं वाक्यमासस्तत्तथा नगरहारे
राजानं दद्याद् निवर्तमानस्य दशरात्रिन्द्वानि उद्यानापिबर्तमान-
स्य पञ्चदश उद्यानस्य सीमावर्त्तात्, तु विंशतिकं सीमां निव-
र्तमानस्य मासस्रुधुः । युवराजं ऊर्ध्वं नृपपथादि क्षेत्रमेतद् दद्याद्
निवर्तमानस्य दशरात्रिन्द्वानि नगरहारे पञ्चदश उद्याने वि-
ंशतिक्रान्तसीमांनोरात्राः पञ्चविंशतिः सीमां मासस्रुधु
सीमातिक्रमेण मासस्रुधु ॥

सचिवे पण्दवादि, लघुगतं वीसमादि उ पुरोहे ।

अंतंमि चउणुलं, कुमारनिज्जादिआ क्षेत्रो ॥

सचिवे राजपथादिषु क्रमेण पञ्चदशादि चतुर्धुपयन्तम् ।
तत्तथा राजपथे सचिवं दद्याद् निवर्तमानस्य पञ्चदश रात्रिन्द्वानि
नगरहारे विंशतिक्रान्त सीमांनोरात्राः मासस्रुधुः । सीमां
मासस्रुधुः । सीमातिक्रमे चतुर्मासस्रुधुः । तथा पुरोपसि विंशत्यादि
प्रायश्चित्तमन्त्रे चतुर्गुरुकम् । तत्तथा राजपथे पुरोपसं दद्याद् नि-
वर्तमानस्य विंशतिरहोरात्रां नगरहारे पञ्चविंशतिक्रान्त मास-
स्रुधुः । उद्यानसीमांनोरात्रां मासस्रुधुः । सीमां चतुर्मासस्रुधुः ।
कुमारे निजमासादि यावत् वदस्रुधुः । तत्तथा राजपथे कुमारं द-
द्याद् निवर्तमानस्य निजो मासः । पञ्चविंशतिरात्रो, रात्रावित्य-
र्थः । नगरहारे मासस्रुधुः । उद्यानं मासस्रुधुः उद्यानसीमांनोरात्रां
मासस्रुधुः । सीमां चतुर्मासस्रुधुः । सीमातिक्रमेण म-
स्रुधुः ॥

कुलपुत्रे मासादी, जगुरगं होइ अंतियेष्टाणे ।

एषो य दव्वकाले, संयोगमिं तु वोच्छामि ॥

कुलपुत्रे मासादिमासस्रुधुप्रायश्चित्तं क्रमेण तावद्द्रव्यत्वं या-
वदन्तिमस्थाने वदस्रुधुकां भवति । तत्तथा राजपथे कुलपुत्रं दद्याद्
निवर्तमानस्य मासस्रुधुः । नगरहारे मासस्रुधुः । उद्याने चतुर्मास-
स्रुधुः । उद्यानसीमांनोरात्रां मासस्रुधुः । सीमां पयमासस्रुधुः । सीमा-
तिक्रमेण मासस्रुधुः । तदेव ऊर्ध्वक्षेत्रसंयोग उक्तम् । इत ऊर्ध्वं
ऊर्ध्वं काले च संयोगमिं वक्ष्यमाणं वक्ष्यामि यथा प्रतिज्ञा-
तमेव निर्यादयति ॥

रायाणं तदिवसं, ददुण्ण निपचे होइ मासस्रुधुं ।

दमाई दिवसेहिं स-पयं लुवराणां तवो बोच्छं ॥

राजानं दद्याद् तस्मिन् दिवसे यदि प्रतिनिवर्तते । तेन तु अथ-

आत्मनस्तत्र लक्षणेनैव तदा तस्य मासलक्ष्यं प्रायश्चित्तम् । एवं क्रमेण तादृशकर्म यावद्वाचनिकैर्वसैः स्वपक्षे दशमं प्रायश्चित्तं भवति । तद्यथा द्वितीये दिवसे राजानं दण्डा निषत्तमानस्य मासगुरु । तृतीये दिवसे चतुर्गुरु । पञ्चमे वरमासलक्ष्य । षष्ठे वरमासलक्ष्य । सप्तमे केदः । अष्टमे मूलं । नवमे अनवस्थाप्यम् । दशमे पाराश्रितम् । सांमतमत ऊर्ध्वं पुनराजादिमधिकृत्य बह्व्यामि । प्रतिहासमेव करोति ॥

मासगुरु चण्डलदुषा, चण्डगुरु दण्डगुरु दण्डगुरुकमादी ।

नवहिं अहहि सप्तहि, छहि पंचहि चैव चरमपर्यं ॥

युधराजाभात्यपुरोहितकुमारकुलपुत्रेषु यथाक्रमं प्रथमदिवसे मासगुरु चतुर्गुरुकं चतुर्गुरुकं बदलषु षट्गुरुकादि कृत्वा यथाक्रमं नवनिर्दिष्टः सप्तभिः पञ्चभिः पञ्चभिः दिवसेभ्यस्तं पाराश्रितं वक्तव्यम् । तद्यथा प्रथमे दिवसे युधराजं दण्डा निषत्तमानस्य मासगुरु । द्वितीये दिवसे चतुर्गुरुकं । तृतीये दिवसे चतुर्गुरुकं । चतुर्थे दिवसे वरमासलक्ष्य । पञ्चमे दिवसे वरमासलक्ष्य । षष्ठे केदः । सप्तमे मूलमष्टमे अनवस्थाप्यं नवमे पाराश्रितम् । तथा अमात्यं दण्डा प्रथमे दिवसे निषत्तमानस्य चतुर्गुरुकं । द्वितीये दिवसे चतुर्गुरुकं । तृतीये वरमासलक्ष्य । चतुर्थे वरमासलक्ष्य । पञ्चमे केदः । षष्ठे मूलं । सप्तमे अनवस्थाप्यम् । अष्टमे पाराश्रितमिति । तथा पुरोहितं दण्डा प्रथमे दिवसे निषत्तमानस्य चतुर्गुरुकं । द्वितीये वरमासलक्ष्य । तृतीये वरमासलक्ष्य । चतुर्थे केदः । पञ्चमे मूलं । षष्ठे अनवस्थाप्यम् । सप्तमे पाराश्रितम् । यथा कुमारं दण्डा प्रथमे दिवसे निषत्तमानस्य वरमासलक्ष्य । द्वितीये दिवसे वरमासलक्ष्य । तृतीये केदः । चतुर्थे मूलम् । पञ्चमे अनवस्थाप्यम् । षष्ठे पाराश्रितम् । तथा कुलपुत्रं प्रथमे दिवसे दण्डा निषत्तमानस्य वरमासलक्ष्य । द्वितीये केदः । तृतीये मूलम् । चतुर्थे अनवस्थाप्यम् । पञ्चमे पाराश्रितमिति । उपसंहारमाह ।

दप्ते खेत्ते काले, भणिया सांही च भावदणमया ।

दंष्ट्रियजृणगसंके-ते भोष्ट्या विवस्त्रजुंजे दोस्तु ॥

इत्येवमुक्तेन प्रकारेण प्रत्येकं संयोगतश्च इत्ये केने कात्रे च प्रणिता शोधिर्दानीं ज्ञात इत्ययमन्ये च्युत्तमेकादशव्यतिरिक्ता ज्ञापयन्ते इति बाध्यशेषः । प्रतिहासमेव कुर्वन् द्वारसंग्रहमाह । द्वािरुते राजा भूणके देशीपदमनन् बासकेषु पुत्रादित्यर्थः । श्वेते इति बाध्यशेषः । तथा संक्रमे परपुत्रं गते विषये मृते कश्चने इति गम्यते । तथा (दोस्तु) तृतीयायां सप्तमी । यथा "तितु सेसु अल्लेकिया पुढ्या" इत्यत्र ततोऽप्यमर्थः । द्वार्या पुरुषाण्यं स्त्रीण्यं वा बह्वयमाणलक्षणायां भोजनं मायतः शोभिर्भवति । तत्र यथादेशं निर्देश इति प्रथमतो द्वािरुतदिष्टारचयमाह ।

दंष्ट्रिय सो उ नियते, पुचादिमए व चणलह हुंति ।

संकेतमयाए वा, भोएते चणगुरु हुंति ॥

यत्र संप्रस्थिताः तत्र ते मनुष्याः कस्मिंश्चिदपराये राजाद्विषडताः । यदि वा तेषां पुत्रादिकं किमपि मृतं अथवा च्यमपीदं जातं ततो द्वािरुतवान् यदि वा पुत्रादिव द्यूनाययथा उभयमपि मृत्वा निवर्तते । ततो निवृत्तिनिवृत्तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो ब्रह्ममासा जयन्ति । तथा भोजिका नाम भार्या सात्यपुत्रं संक्रान्ता । अथवा मृता भुक्ता ततोऽष्टपुरुषसंक्रान्तायां मृतायां वा भोजिकायां निवर्तमानस्य चत्वारो गुरुका गुरुमासा भवन्ति । संप्रति (जुंजणे दोस्तु) व्याख्यानयति ॥

अह पुण भुंजेजाही, होहि उ वगोहि तवो समयं तु । इत्युहिं पुरिसेहि, तवोहिं आरोवणा इण्णो ॥

अथ पुनस्तत्र वक्तः सन् ब्राह्म्यां वगोभ्यामेतदेव व्यक्तमाह । स्त्रीभ्यां पुरुषाभ्यां वा समकं सार्धं तु शब्दो बालपुत्रमात्रं समस्तविशेषवृत्तकः । भुज्जितं तत्र इयमनन्तरमुच्यमाना आरोपणा प्रायश्चित्तं । तमेवाह ।

लहुगा य दोस्तु दोस्तु य, गुरुगा ब्रम्मासगुरु लहुवेदो ।

नित्सवणं विय मूलं, जे सेवइ तं समावज्जे ॥

सेव्यते स्त्रीनपुंसकादिकं तन्निष्पन्नमपि प्रायश्चित्तं तस्य भवति एष माथासंक्षेपायः । सांमतमेतानेव विवरीषुः प्रथमतो " लहुगा य दोस्तु य गुरुगा " इति व्याख्यानयति ।

पुरिसे य नालबक्के, आणुव्वतो पासएण चणलहुगा ।

एयासुं विय यीसुं, अनालबक्के य चणगुरुगा ।

अत्रापि सर्वत्र सप्तमीतृतीयायां पुरुषेण नालबक्केन तुराभ्यो विशेषणार्थः । स चैतद्विनिर्दिष्टः । मिथ्यादृष्टिना अथवाऽणुव्वतोपासकेन नालबक्केन यताभ्यां ब्राह्म्यां पुरुषाभ्यां अशब्दस्यानुक्तसमुच्चयार्थत्वात् । द्वायनमात्रभावकेषु च सार्धं भुज्जानस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुका व्याख्यातम् " लघुकायदोस्तु तिसुरुगा " इति व्याख्यानयति । " एयासुं विय यीसुमिति " । यताभ्यामेव स्त्रीभ्यां किमुक्तं भवति । नालबक्कमिथ्यादृष्टिभ्यां नालबक्काप्रत्ययसंक्रान्तिरिति वा सार्धं भुज्जानस्य चतुर्गुरुका ' अनालबक्के य चणगुरुगा ' इति । अनालबक्कमिथ्यादृष्टिपुरुषेण अनालबक्काणुव्वतोपासकेन वा समं भुज्जानस्य चतुर्गुरुका इति व्याख्यायनार्थमाह ।

अनालबक्केसणित्थि, दिट्ठचणपुरिसे दण्डगुरुगा ।

दिट्ठिणि एन अदिडे, मेण्णभोजीए दण्डगुरुगा य ॥

अनालबक्का द्वायनमात्राधिका यत्तु पूर्वं दष्टः सन् तदानीमाभाषितः पुरुषस्तेन च समं भुज्जानस्य बदलषुकाः । तथा (दिट्ठि) पदैकदेशे पदसमुदायेवचारान् । पूर्व वा दष्टा भाषिता तथा अदष्टाभाषिता तेन पुरुषेण तथा (मेण्णसि) मेधुनक्या मेधुनजीवया वेद्यया इत्यर्थः । तथा भोजिकया आर्यया एतैः चतुर्भिः सह भुज्जानस्य वरमासगुरुकाः ।

संप्रति केद इति व्याख्यानार्थमाह ।

अदिट्ठभट्ठासुं वीसुं, सेमाए संपांती केदो ।

अमणुसु संपांतीए, मूलं पांजावसेवेधो ॥

पूर्वमदष्टाभिस्तदानीमाभाषिताभिः स्त्रीभिः सह तथा सांभोगिकं संयथाऽपि च समं भुज्जानस्य केदः । तथा असांभोगिकसंयथा सह भोजने । तथा स्त्रीस्पर्शसंबन्धे च मूलं प्रायश्चित्तम् ।

सांमतमैत्रेय व्याख्यानान्तरमाह ।

अहुवा वि पुण्णसंयुय-पुरिसेहि सिक्कचणलह हुंति ।

पुरिसें पुहट्ठ्याए, पुरिसेयदोस्तु वि गुरुगा ॥

अथवेति प्रकारान्तरोपदेशेनैव पूर्वसंस्तुतपुरुषैः सह पूर्वसंस्तुतस्त्रिया च समं भुज्जानस्य चत्वारो लघुका लघुमासा भवन्ति । एतेन (लहुगा य दोस्तु) व्याख्यातम् । तथा पुरुषेतराभ्यां पुरुषस्त्रीभ्यां ब्राह्म्यामपि च भुज्जानस्य गुरुकाभ्यध्वारो गुरुमासाः । अनेन " दोस्तु य गुरुगा " इति व्याख्यातम् ।

पञ्चा संयुपइत्थी-ए छद्महु मेहुणीए चउगुला ।
सयणुसियेरसंजति, जेदो मूलं जहा कमसो ॥
पञ्चास्तेस्तुत्या सह भुज्जानस्य वद लवयः । मैथुनक्या भै-
नजीवनया पयसाङ्गना इत्यर्थः । प्रनोक्तसंयत्या सह भुज्जा-
नस्य द्वेदः । अमोहया संयत्या सह मूलस्य । पुनः प्रका-
रान्तरमाह ।

अहवा पुर संयुप त-रपुरिसत्थी सो य सो य बादीसु ।
समणुसियेरसंज, अओकींतीए मूलं तु ।
अस्य व्याख्यानं कदाप्ययनचूर्णितः कर्तव्यम् । संप्रति यदुक्तं
प्राक् “संयस्यं सेयते दुविहं ति” तद्व्याख्यानार्थमाह ।
धीविमग्नकिञ्चिद् वा, मेहुणकर्म व चयणमचयं ।
भूतुगम्यकोभिदुगं, परिचणतकापमादी ।

स्त्रीविग्रहो नाम स्त्रीशरीरं स्त्रीयो नृपुंसकम् । पतत्रिकं यत्सेवते ।
अथवा (मेहुणसि) मैथुनं (कम्मसि) हस्तकर्म । अथवा
स्त्रीवत्समचित्तं या यत्प्रतिसेवते ; यदि वा सुवृणविषयं यदि-
वा उन्नमकोटि विबुद्धिकोटि अथवा (परीतमिति) प्रत्येकशरी-
रम् (अर्न्तमिति) अन्ननकायमेवमादि द्विविधं कृष्टव्यम् । आ-
दिगान्धार्थिभ्योभिर्न मानुषिकं वा भैथुनमित्यादिकं द्विपरिग्रहः ।

एस्मिं तु पयाणं, जं सेवइ पावइ तमाकयणं ।
अयं तु जमावज्जं, पावइ तं तत्थ सहियं तु ।
एतेषामन्नतरोदितानां स्त्रीविग्रहप्रद्विजादीनां पदानां मध्ये यत्सेव-
ते तामारोपणं तक्षिप्यं प्रायश्चित्तं प्राप्नोति । अन्यच्च यदा-
प्येतं संयमविश्रान्तप्रत्ययं प्रायश्चित्तं तदपि तत्र प्राप्नोति ।
ततो य परिनिनयते, सुदुमं परिनिज्ज्वलति आयरिया ।
भारियं महान्नभागं, गलफसद्विद्वतो चरणम्मि ॥

तनस्तस्माद् अवाधानाप्रतिनिवृत्तात् । यथा सूक्ष्मे जायन्ति
सूत्रोऽस्माकमुपरि तथैव सस्नेहा वर्तते । इत्येवमतिकोमलै-
र्नोपयिनाच्चायाः परिनिर्वापयति । सुखापयन्ति । येन ते सर्वे-
मात्रोचयन्ति तेनान्तरमेवं वदेयुः । यथा चरित्रमस्माकं सर्वं
गदितमस्मज्ज्यं प्रतानि दत्तम् । एवमुक्तं सुरिभिः चरणं चरणवि-
षये भरितं महातरागमतिचरणदेव कर्म्मभिक्षिभ्यस्तो पालीभे-
दात् गददुवृत्तं तद्रूपणदेव पतिनं फलेन तत्पदेसापूर्णाभिर-
ज्जोदकं गच्छन्तः करणीयः । इह “सुदुमं परिनिज्ज्वलं” त्युक्तम् ।
तत्र सूक्ष्मं परिनिर्वापणं द्विविधं । तद्यथा । जौकिकं लोकोत्तर-
कं च । तत्र लौकिकं यथा रोहिणिकवैरस्यानयकुमारण कृतम् ।
तथैवं “रायगिहं नगरं तस्य रोहिणेया चोरो बाहिं दुग्धं चितो स-
गलं नगरं सुसह । न कोहं ते येणुं सकह । अत्रया वहुमाणसामी
समोसद्वो तित्थगरयणं सोउं चोरिं न कहामिणि कस्यं उ-
एह तस्सेवं बोलमाणसस । कंटकोपायसमो सं जाव पणेण हत्ये-
ण रुद्धरं । ताव तित्थगरो उं गहाहयं पणव्वं ” अस्मिन्ना य म-
ल्लुवामा, अण्णिसनयणा य नीरजसरीरा । चउरंउण्णेण जूमं, न
जिचिंति सुरा जिणो कहए ” सुउं देवाभ्भुतुर्निकायनाविनोऽपि अ-
ज्ञानमाव्यदामान्नसन्धा न विचंत्तं निमयो येणं ते । तथा अनि-
मेयं नयमे येणं ते अनियेयनयमाः । तथा नीरजा निमंस्सं शरीरं
येणं ते नीरजाः शरीराः । चतुरङ्गुलं चउरं निरङ्गुलैः जूमं न
स्युयामीति । जितः सर्वज्ञः कथयति । अनेन सर्ववीर्यकुलामवि-
दाविच्यन्ततामविदधति । एवं “सो उ कंठं उ उद्धरिया पुणं कस्ये

उवेउं गतो अत्रया सो रोहिणेयो रायगिहमितगतो रसि चो-
रोपि गहितो न य तज्जइ रोहिणेयो उवाहु अणो चोरो ततो पि-
ट्ठिउमाहचो भयइ य अक्खादि सव्वं तुमं रोहिणानो न वत्ति ।
अइ रोहिणेयो तोसिया तो मुयामो । एवं सो नीतिसत्थपिड्ढाहिं
अणुरसहिं कारणेहिं एकेकांस्सं पुच्चिज्जो । सो न कोहइ कदाकं
रोहिणेयो चोरोपि । ताहे अणुरसमा सुदुमा कारणा करिउ माड
सामअं पाइचो मसो निज्जेयणो जातो ताहे देवलोमानमवणसरिं
जवणं काउं, तत्थ महरिहे सयणिज्जे तिवज्जा जिने ततो पणि-
बोहिवेलाए निव्वतिज्जमाने ताहिं जणइ । तुमं देवलोए उचव-
यो देवलोएय एसो अणुमावां जो पुच्चिज्जो पुव्वमवं समं
अक्खाति सो चोरिट्ठितो देवतो अत्थपिओ जो न अक्खाइ सो त-
क्खणं पारुति तो मा अण्णे अण्णाहा काहिंसि सव्वं अक्खाहि ।
ततो रोहिणेयो पुण तित्थयत्तणं संजोरत्ता चित्ति । अद्वुत्तिव-
णा तित्थगारा सामिणा जणिइ । । अस्मिन्नाय इत्यादि । इमं स-
व्वं वि तहं होइह । तो कयमं धरं वि जणइ नाहं रोहिणेतो ततो
मुक्को रोहिणिणए, निमित्तं । यहे पास्स वि सामिणो धयणस्स
करिस्सं माहए । अहं जीविउसुहृद्वानोमी जातो अइ पुण निमं-
सं पावयणं सुभोमि । तो जहं लोए य सुहिभो जवामिति वि-
तिकण पव्वइओ ” । उक्तं सूक्ष्मं लौकिकं परिनिर्वापणं तथाचाह ॥

सुदुमाइ कारणा खलु, लोए एमादि उचरे इणमो ।
मिच्छद्विद्वोहिं कया, किंतु हु मं तत्थ उवत्तमो ॥
सूक्ष्मा क्वतु कारणवतना एवमारिका एवं प्रजुति आदिशाब्दात्
जुत्तान्वयंविधो दण्णतः सुवक्तुः । उचरे लोकोचरे इयं वदयमा-
णस्वरूपा कारणातामेवाह । मिथ्यादृष्टिभिः किंतु कृता मे भव-
तस्तत्र गतस्योपसर्गाः किमुक्तं भवति । न तव वत्स । विरूपाच-
रणे किमपि चित्तं केचन यदि मिथ्यादृष्टिभिः भगवत्कारणे कि-
मपि कारितः स्यात् । तत्र किं प्रतिसेविनं किं वा न प्रतिसेवित-
मिति एवमुक्तं सति यत्करोति तद्वाह ॥

अवि संभरति मिण्णेहो, पोरारो अइओ निप्पिवासाइ ।
इहं गारवमारुवितो, कहेइ सव्वं जहा वचं ॥
अपीति संजावने संभावयामीत्येतन् पुराणायामवस्था—
यां जवः शीरणः क्लेशः प्रायतोऽद्यापि निष्पवासया मदी-
या वैश्यावृत्त्यादिपियासाव्यतिरेकेणापि धरति विधृते इति ।
एवं गौरवमारोपितः सन् किमेतेषां कुमो जीवितमपि प्रदीयमेते-
षामवति । भगवाऽतो यथावृत्तं समस्तमपि कथयति । एतद्वै
स्पष्टमवाचष्ट ॥

एवं जणितो संतो, उन्नुउचो सो कहेइ सव्वं तु ।
जे जेणं समणुज्जयं, जं बा मे तहिं कयं तेहिं ॥
एवं पूर्वप्रदक्षितेन प्रकारेण भणितः सन् (उन्नुउचोति) देशी-
पदमेतत् । गव्यं वर्तते कतोऽयमर्थः । अहमेव गुरुणां मान्यो नाम-
य इति गौरवमारोपितः । सर्वमेव मुखधारणे यदनेन स्वयं समनु-
जुतं यद्वा (से) नश्ये तैमिथ्यादृष्टिभिः कृतं तत्समस्तमेव कथ-
यति । तत्र यदि सोऽंगीतार्थो भवति तत इहं ब्रूते ॥

एहणादीणि कयाइ, देह वए मज्जं वएतु अग्रीतो ।
पुव्वं न उवसामी, किलिइमारो अहं आसि ॥
मया ज्ञानादीनि ज्ञानाङ्गारादीनि तथा पुर्वमुपसर्गादुपसर्ग-
व्यनारूपेष्वहं संक्षिप्यपरिणामोऽन्यमुपसर्गादुपसर्गकालमेव
पुनर्विबुद्धपरिणामो जात इति । तत एतेन कारणेन मलं ददन ।

युयं व्रतानि समारोपयत इति ज्ञावः । इति अगीतोऽगीतायो
ह्येत । एवं तेनोक्तं यदाचार्येण वक्तव्यं तदाह ॥

वसकरणं पमाणं, न होइ नइ भज्जणं नइकारो ।

अणुमणनं किय सेवी, अणुमण्णं असेवी उ ॥

वसः न वेधकरणं न च भज्जनं नालङ्कारः प्रमाणं यथाक्रममप्र-
तिसेवना वा किंतु (सोऽव्ययणंति) यदि क्त्वादिधियं अनु-
मननं कृतं तेन सेवी प्रतिसेवनाकारि ज्ञयति । अननुमतेन तु
असेवी प्रतिसेवी । अन्वयः ॥

जो सो विसुक्कभावो, उप्पमो तेण ते वरितप्पा ।

धरितो निमज्जमाणा, जलेण नावा कुविदेण ॥

योऽस्मी विप्लवज्जापस्तत उपसंगप्रारब्धसमये समुपगमस्तेन तव
वरितत्वा धारितः । यथा कुविदेन कालिकेन निमज्जन्ती गीर्णति ।

जह वा महातलागं, भरितजिज्जंतमुपरिपाद्वीये ।

तज्जाएण निरुद्धं, तक्खणपरिनेण तालेण ॥

यद्यति दृष्टानुपन्यासे वा इति दृष्टान्तानुसंसृष्टये महातडागं
ज्रितमिति वर्षे पानीयेन परिपूर्णं भूतमिति भरणदेव चोपर्य-
ये कस्मिन् प्रदेशे निद्यमानपत्नीकं (तज्जातेणैपि) प्राकृतत्वात् ।

तुनीया पञ्चम्यर्थं ततोऽयमव्यस्तत्पादार्थं जातस्तज्जातः । तस्मात्ता-
दात्तालवृक्षाद्यस्मिन् कृणे उदकगतत्वेन पादोभित्तुमात्प्यस्त-
तकृणे तस्मिन्नेव प्रदेशे पतितेनेति । तादृकफलेनेति गम्यते । उदकं

गलत् तत्र निरुद्धमेव दृष्टान्तोऽयमर्थोपपन्नः ।

एवं चरएतलागं, जाइकियउपसगर्वाविचेगेहि ।

भज्जंत तुमे धरियं, धिइवल्लेवग्गमाक्षेण ॥

एवं महातडागदृष्टान्तगतप्रकारेण चरणमेव तदग्रे जातयः ।
स्वजान्तरः कृता ये उपगमस्त एव धीविशेषाः कष्टोत्प्रेषणास्त-
जातिरुक्तापसंगवीचिर्बर्गैर्निद्यमानं त्वया धृतिबन्धं च वैराग्यं च
धृतिबलवैराग्यं तदेव तादृशोऽव्ययं समुदायोपचारः । तादृफले
तेन धृतवत्तद्वैराग्यतालेन धारितं केवलमवधाननः प्रायश्चित्तभा-
क्त्वा ज्ञानं तीर्थकराज्ञानाक्षदेवाः ।

परिमिहियगमणम्मि, आवधो जेण तेण संसुद्धो ।

संघामगातिहुवुद्धो, उवहिम्महणं ततो विवादो ॥

प्रतिपिच्छं लुलु जगत्वाता तीर्थद्वेष्टेणापधानानुप्रेक्ष्यगमनं न-
स्मिन् प्रतिगमनं कृते । तथा कारणेन स्वीवादिता आपकं प्रायश्चित्त-
संस्थानं तेन संसुद्धः कर्मसंबन्धेन नतस्माद्विशोऽपमाय नस्मै दी-
यते प्रायश्चित्तम् । अथ योऽस्मी द्वितीयः । संघाटकप्रतिगमनेन कि-
यच्चिरं स प्रतीक्षणीयस्तन आह (संघामगत्वादि) संघाटक
आह । त्रिदिवसान्, यावत्प्रतीक्षते इह इयदग्रहणं मध्यतो ज-
यितुमर्हति ततः उपविश्रद्धं कर्तव्यं तदीय उपविश्यांकिवा उप-
प्रवर्हणीयः । ततो (विवादांशः) यत्र सोऽव्यधावितस्ततः प्राति-
निवृत्तस्य सहाय्येयिह विवादां बद्धयमानस्वरूपः कृत्यते । तदा
सप्रमाणयितव्यमिति ।

संप्रत्येनंदेवोत्तराद्व्याचिन्त्यासुराह

एगाहतिह पंचाह इच्छित्तो निवचित्तो सहायाणं ।

सग्धा उ अणुच्छंते, जगति उवहिं पितो दोहि ॥

जघन्य एकाह एकस्मिन् त्रिवसे मध्यतः उवह भूकपतः प-
ञ्चाहं प्रतीक्षते यदि स निवर्तितुं चेच्छति ततः "सहायणमिति"
तं भवति । किञ्चिच्चरमस्माभिरयस्थानेऽभिहं ब्रजाम पवमुके

यदि सोऽजिघत्से नाहं ब्रजामि । नतस्मिन्प्रसत्यागमच्छति ।
यदि नागच्छति तर्हि उपविशति तदाहोह मा उपधरन्त्युपहतो-
ऽयदिति ।

न वि देमिचि य भणिए, गएसु जइ सो ससंकितो सुवति ।

उवहम्मइ नीसंके, न हम्मए अपाभिज्जंते ॥

यदि उपाधेयांस्ते कृते स भूते । नापि नैव ददाम्युपधिमह-
मिति । तत एवं ज्ञेयते संघाटको गच्छति । संघाटगतगतो
व्याख्यातमधुना (बुद्धो उवहिमाहणः) इति तद्व्याख्यानयति 'गए-
सु' इत्यादि । गतेषु तेषु सहार्येषु यदि स शङ्कितः शङ्कनं कश्चिन्
सह शङ्कितं यस्य येन वा सः । तथा का पुनः शङ्कोप्यते । किं
प्रजाभि किं या नेति । एवंप्रशङ्कोपे तः स्वर्षति रात्रौ तदा स उप-
धिरुपहस्यते । अथ निःशङ्कः सः स्वर्षति यथा नियमात्सयोगा-
त् प्रजातिव्यभिचः । तदा नोपहस्यते । अथ निःशङ्क उचिष्या य-
दि या यस्मिन् दिने सहायागान्तस्तिवसमेवागुपित्या यदि (निवृ-
त्त्य प्रजिकाद्विष्यप्रतिवध्यमानं क्षागच्छति । न चान्तरा रात्रौ दिव-
से वा स्वर्षति तदा तस्मिन्प्रतिवध्यमानोपहस्यते । अथ स्व-
र्षति तदुपहस्यते ।

सर्वेगसमावधो, अणुवहणं धेत्तुं एति तं चेव ।

अह होजाहि उवहो, सो वि य जइ होज गीयन्थो ।

तो अणं उप्पाए, तं चावहिं विगंविअो होइ ।

अप्पभिवज्जंते उ, सुचिरए वि न हु उवहम्म ॥

सर्वेगो मोक्षाभिज्ञापनं ममापन्नस्त्वमेव गुरुप्रदत्तमुपधिमनुप-
पहतं गृहीत्वा एति समागच्छति । अथ नयेक्यमनुपहतः सोऽपि
च साधुर्यदि स्यात् गीतार्थस्मनस्तनुपहतमपि (विगंविअोसि) ।
परिस्थाप्यान्मुपधिमपि क्षाप्यति समागत्य । अथ सहायगीतार्थस्म-
हिं तेनोपर्यधरन्तेनोपादमीयोऽगीताधेतत्वेनायनेनोपादये योयत्त-
आवात् । किंतु तेनैवोपधिता गम्यत्वम् । ममानतस्य चान्यमुपधि-
माचार्योः समर्थयान् । आनन्धं च साधुः परिस्थापयान् । संप्रति
(अप्यभिवज्जंते) इत्यादि अग्रतिवध्यमानः । कर्मकर्तव्यं प्रयोगः ।
कश्चिदपि प्रतिवध्यमनुवर्ति । पुनः सुचिराणि काहेन नृनिश्चिन्
नोपहस्यते उपधिं कचन्नापि प्रतिवध्यमाकारणतः सततोपावात् ।
संप्रति विवाह इति व्याख्यानयति ।

गंतुं तेहिं कटियं, म यावि अगंतुं तारिसं कइए ।

तो तं होइ पमाणं, विसरिसकइए विवादां अो ॥

यौ सहायौ तस्य प्रेयिनौ ताभ्यां गत्वा गुरुस्मार्पितस्य प्रतिसेव-
नमप्रतिसेवने वा कथितं स चापि कृतापवाचनं साधुरागत्य ता-
दृशं कथयति । नतस्तद्वति प्रमाणमुपेयमायव्यसिवादात् । अथ
विसृष्टं कथयति । ततो विवादः सहाया कृते । एष प्राति-
सेवीन तत्र सत्यप्रतिज्ञा लब्ध व्ययहार इति । स एव प्रमाणो-
कृत्यते न सहायाः तदेव । प्रतिसेवनामभिहित्य विवादां दर्शितः
संप्रति मज्जादिकमधिकृत्याह ॥

अह्वा वेति अगीया, भज्जणमादीहिं एस गिहिज्जो ।

तं तु न होइ पमाणं, मां चव तर्हि पमाणं तु ॥

अथवेति प्रकारान्तरोपदेशेन अगीताथो भवते भज्जनादिभ-
मज्जनाङ्गरागधुर्याचिवासादिभिरप्यगृहीतानां ज्ञानं स पुनरेव-
माह । नाहं स्नानादिकं कृतवात् । यदि वा बहादहं स्वर्जनं
स्नानादिकं कारितं न पुनस्तं स्नानादिष्वनुरागवात् ज्ञानं
इति तत्रैव भूमे विवादे याते सहाया भवन्ते तत्र भवति प्रमाणं

किं तु स एव तत्र प्रमाणमिति । एतदेव प्रतिकटयिषुराह ॥
परितेति य पडितेति, एवं पेरान् होइ उ विबादो ।
तस्य वि होइ पमाणं, स एव पडितस्येता न खनु ॥
स्वविरा अवेकते एव प्रतिसेवी स ग्राह । नाहं प्रतिसेवी एवं
स्वविरः सह गायार्थं यद्वा नृतीयार्थं विचारो जवति । तथापि प्र-
तिसेवनाविषयेऽपि भवति । स एव प्रमाणं न पुनः कस्य सहा-
यैरुच्यमाना प्रतिसेवना तेषां पुनरुत्तात्थार्थानां पुरतः सुरय एत-
दभिदधति ।

मज्झण्णपेरिवार-णादि जह नेच्छतां अ दोसा य ।

अणुलोमा लवमगा, एमेव इमं पिपासाश्रो ॥

यथा अनिच्छनोऽननिक्षयणोऽणुलोमा अनुकुलाः उपसर्गाः
के न इत्याह । मज्जनं स्नानं गन्धः पटवासंस्कारः परिवार-
णस्त्रिया बह्नाकारेणोपभोग आदिशब्ददेवैर्विचार्योपस-
र्गपरिचरः । एते यथा । अदोषास्तन्निष्ठयानुमननाज्ञाया-
त् । एवमिदमप्यधिकृत्यथावित्तसाधुविषयं मज्जनादिपाश्य-
मस्तद्व्यनुरागानावतां निर्दोषमिति भावः । एतदेव ज्ञाययति ॥

जहू चेव य पडिलोमा, अपडुस्संतस्स होति दोसाय ।

एमेव य अणुलोमा, होति असायज्झण अफला ॥

यथेति दृष्टान्तोपपत्त्यर्थः । च शब्दे दृष्टान्तदार्ष्टान्तिकयोः साम्या-
वधारणार्थः । यथा चैवं प्रतिज्ञोमाः प्रतिज्ञुलाः उपसर्गाः प्रद्वेषतः
प्रद्वेषमागच्छन्तो जयन्त्यदोषाय एवमेव अन्येऽपि अतिदुःखोपसर्ग-
गतेन प्रकाशेन अनुज्ञोमाः अवि स्वज्जनैः क्रियमाणं मज्जनाद्य
उपसर्गां " असादृज्जमाणे " अवनुमनने भवत्यपेक्षा । अन्यथा ॥

सोहीणज्जोगानां, अवि महती निजरा उ एयस्स ।

सुदुमो वि कम्मबंधो, न होइ उ निपथभावस्स ॥

अपीति गुणान्तरसमुच्चये स्वज्जाक्रियमाणमज्जनाङ्गरागाद्य-
मादृशतान्देष स्वाधीनज्ञानागत्यार्थः स्वाधीनज्ञानागमाच्छैत-
न्य महती निजरा पुराणकर्मनिर्जरेण प्रबुद्धप्रवृत्ततरङ्गनाशयसं-
भवात् । नवाप्यभिनवकर्मसंग्रहं यत आह । ननु निबृत्तपरि-
णामस्य सतः सूत्रमांसिपि कर्मसंबन्धो जवति । कर्मोपबन्धहेतो-
र्दुष्टाध्यवस्नायस्याभावात् । ३०० प्र २ उ ० ॥ (आचार्यं कपाध्या-
यो वाऽप्यभावश्च य पदेत्स आचार्यपदेऽप्यपवित्त्य इति आपरि-
यशब्दे उक्तम्) । (गणादपकस्येच्छेदस्यं गुणमुपसंपद्य विहर्तुमिति
उपसंपचज्ज्ये) । (अवधायितुकममिनाशदशस्थानानि प्रत्युपेक-
णानामिति अङ्गारसघाणार्थम्) ।

जया ओहाविआ होइ, इन्दो वा पडिओ इमं ।

सव्वधम्मपरिअण्डो, स पच्छा परितप्पई ॥२॥

यथा अवधायितोऽग्रस्तो भवति । संयमसुखविचूतकसम्पत्तिरिति
वृत्त्यर्थः । इन्दो वेति देवराज इव पतितः इमां गतः स्वविजयप्रसेन
भूमौ पतित इति भावः । इमा जूमिः सर्वधर्मपरिद्वष्टः सर्वधर्मज्यः
क्षान्त्यादियः आसेधितेज्योऽपि यावत् प्रतिष्ठमनुग्राहनात्
क्षोभिकेज्योऽपि वा गौरवादिभ्यः परिद्वष्टः सधैतः च्युतः स प-
तितो नृत्वा पश्चात्समनात् सोहावसाने परितप्यते । किमिदमर्थं
जयानुष्ठितमित्यनुप्रासं करोतीति सूत्रार्थः ॥

जया अ वंदिमां होइ, पच्छा होइ अवंदिमो ।

देवया व नुअहाणा, स पच्छा परितप्पई ॥ ३ ॥

यथा वन्द्यो जवति । अग्रमणपर्यायस्यो नरेन्द्राणां पश्चात्तरति । उ-
त्क्रिप्यतः सज्जवन्तः तथा च देवता इव काचिद्विद्वज्जनां स्या-

मच्युता सती । स पश्चात्परितप्यत इत्येतत्पूर्ववदिति सूत्रार्थः तथा ।

जया य पुडुमो होइ, पच्छा होइ अणुडुमो ।

राया व राजपक्कन्तो, स पच्छा परितप्पई ॥ ४ ॥

यथा च पुडुमो जयति वक्त्रभकादिभिः आमणयसामर्थ्याङ्का-
नां पश्चात्तत्पुण्यजितः सन्नपुण्यो लोकानामेव । तदा राजेव रा-
ज्यप्रसन्नः महतो भोगादिप्रभुत्वात् स पश्चात्परितप्यत इति पूर्वव-
देवेति सूत्रार्थः ॥ तथा ॥

जया य माणिमां होइ, पच्छा होइ अमाणिमो ।

तिट्ठिण्व कव्वे छुदो, स पच्छा परितप्पई ॥ ५ ॥

यथा च माणो जवत्यनुष्ठानाङ्काकारणादिना माननीयः शी-
लप्रभावेन पश्चात्तद्व्यवसायस्वतन्त्रपरित्यागेन तदा भेष्टीय कवेऽ
महाभुक्तसंनिवेशः क्लिप्तः सन्न पश्चात्परितप्यत एतत् समानं
पूर्ववदेति सूत्रार्थः ॥

जया य थेरओ होइ, समड्कं तुअण्णो ।

मण्डोण्व गल्लिं गीलिता, स पच्छा परितप्पई ॥ ६ ॥

जया य कुकुर्वस्स, कुत्तर्पादिं विअम्भई ।

हरयीव वैषणे वक्को, स पच्छा परितप्पई ॥ ७ ॥

यथा च स्वविरा भवति स त्यक्तसंयमो वयःपरिणामेन एत-
द्विषप्रप्रतिपादनायाह । समनिष्ठास्त्वयोनः एकान्तस्वविर इति
ज्ञायः । तदा विषाककुटुकायाङ्गेरानां मरत्य इव गल्लं वरिधौ गि-
स्तित्वाभिश्च तथ्याविषकर्मसोहाकण्टकविश्रुः सन्न पश्चात्प-
रितप्यत एतदपि समानं पूर्ववदेति सूत्रार्थः । एतदेव स्पष्टयति ॥

पुत्तदारपरिकेसो, मोहसंतापसंतओ ।

पंकोससो जहा नागां, स पच्छा परितप्पई ॥ ८ ॥

पुत्तदारपरिकीर्णो विपयसेवनात् पुत्रकलत्रादिभिः सर्वतो वि-
क्षिप्तः मोहसंस्तान्ततोऽहोनीयमोहनीयकर्मसाधेन व्याप्तः ।
पद्मपल्लो यथा नागः कर्दमावमनो धनगज इव स पश्चात्प-
रितप्यते । हाहा किं मयैवमसज्जसमनुष्ठितमिति सूत्रार्थः । क-
श्चित्सचेतनतर एव च परितप्यत इत्याह ।

अज्ज यादं गणी हुंनो, जाविअपा बहुस्सुआं ।

जइ इ रयंतो परिआए, साममे जिणदेसए ॥ ९ ॥

अथ तावद्दमयास्मिन्दिषसे । अहमित्यात्मनिर्देशे गणी स्या
माचार्यो भगवन्महत् । अहिततामा प्रवृत्त्येवमाश्रयानाभिः बहुकुल
उभयलोकहितवृत्तानुगत्यो यद्वि किं स्यादित्याह । यद्यहमर-
मिष्यं पर्यायं प्रवृत्त्याकेषो सोऽन्येकमेव इत्याह । आमतये क्षमणानां
संबन्धिनः सोऽपि शाक्यादिभेदमिष इत्याह । जिनदेशेन
निर्भेदसंबन्धिनोति सूत्रार्थः । अवधानोत्प्रेक्षितः स्थिराक-
रणार्थमाह ।

देवलोकसमानो अ, परिआओ महोसिणं ।

रयाणं अरयाणं च, महानरयसारिसो ॥ १० ॥

देवलोकसमानस्तु देवलोकसदृश एव पर्यायः प्रवृत्त्याकूपः ।
महर्षीणां सुसाधूनां रत्नानां सत्त्वानां पर्यायः पद्मेति गम्यते ।
एतदुक्तं भवति । यथा देवलोकः देवाः प्रेक्षासुखापुता अ-
र्क्षमनसस्तिष्ठन्त्येवं सुसाधवोऽपि ततोऽधिकं भावतः प्रत्यु-
पेक्षणादि क्रियायां स्यात्पुना उपादेयविशेषत्वात् । प्रत्युपेक्षादि-
रिति । देवलोकसमान एव पर्यायो महर्षीणां रत्नाभिमिति । अर-
तानां च भावतः सामाचार्यामस्तकानां च शब्दाद्विषयमित्या-

पिणां च भगवन्नित्यविदम्बकानां बुद्धस्तत्त्वानां महानरकस-
द्वयो वीरवतुल्यस्तकारणत्वान्मानसदुःखातिरेकास्तथा विद-
म्बनां चैति सूत्रार्थः । एतदुपसंहारेणोपनिगमयन्माह ।

अमरोवमं जाणिअ सुखसमुत्तमं,

रयाण परिआइं तहा रयाणं ।

निरओवमं जाणिअ दुक्खसमुत्तमं,

रमिज्ज तम्हा परिआइं पंदिण ॥ ११ ॥

अमरोपममुक्त्यायादेवसद्वत् तात्वा विज्ञाय सौख्यमुत्तमं
प्रथमसौख्यं केषामित्याह । रतानां पर्यायं सकानां सम्यक्
प्रत्युपेक्षादिकियाद्यङ्गे भ्रामण्ये । तथा अरतानां पर्याय एव
किमित्याह । नरकोपमं नरकतुल्यं तात्वा दुःखमुत्तमं प्रधानमु-
क्त्यायाद्यस्मादेवं रतारतविषाकस्तस्मात् रमेत शक्तिं कुर्यात्
केत्याह । पर्याय उक्तस्वरूपे परितद्धः । शास्त्रार्थज्ञ इति सूत्रार्थः
पर्यायच्युतस्यैहिकं दोषमाह ।

धम्मा उट्ठं मित्रिओववेअं,

जासग्गिज्झाअमिवपेतेअं ।

हीदंति एं दुव्विहिअं कुसीला,

दाहद्धिअं घोरविअं व नागं ॥ १२ ॥

धर्मात् अमरधर्मेतः अष्टं च्युतं भिद्येतेन तपोलक्ष्या अपगतं
यद्वाग्निमग्निप्रोभाधानलं विध्यानमिव यागावसाने अल्पनेज-
स्त्वमल्पशब्दोऽस्मावे तेजः शून्यं भस्मकल्पमित्यर्थः । हीलयन्ति
कदर्थयन्ति पतितस्त्वमिति पङ्क्त्युपसर्गादिना एनमुचि-
कान्तं दुर्विहितमुचिकमणोत्तमं दुष्टाद्युत्थायिनं कुशीलास्तत्त-
त्तान्तिना लोकाः स एव विशेष्यते "दाहद्धियन्ति" प्राकृतशैल्या
उद्धतत्तदुत्पन्नातत्तत्तं घोरविषमि व द्वाविषमिव नागं सर्पं य-
द्वाग्निस्पर्शोपमानं लोकानीत्या प्रधानभावाद्ब्रह्मधानभावाद्याप-
नाधमिति सूत्रार्थः । एवमस्य अष्टशीलस्यैवत ऐहिकं दोषम-
भिधाय ऐहिकामुष्मिकमाह ।

इहेव धम्मा अयसो अकित्ती,

दुष्पाभधिअं च पि दुज्जणंयि ।

लुअस्सधम्मा उ अहम्ममेविणो,

संभिव्वित्त्वस्म य हिद्वआ गई ॥ १३ ॥

इहेवेह लोकः एवाधर्मः इत्ययमधर्मः फलेन दृश्यति । यदुता-
यशः अपराकमहत्तं न्यूनत्वं तथा अक्रान्तिरदानपुण्यफलप्रवा-
दरुपा । तथा दुर्नामधर्मं च पुराणः पतितः इति कुत्तिसतनाम-
धर्मं च भवति । केत्याह । पुण्यजनं सामान्यलोकः अस्वास्तां वि-
शिष्टलोकं कस्येत्याह । च्युतस्य धर्मोऽप्रवृत्तजनस्येति भावः ।
तथा अधर्मसंवेदनः कलत्रादिनिमित्तं पदकार्पापमईकारिणः
तथा संभिव्वित्त्वस्य चास्वाकनीयस्वादिदृष्टचारित्रस्य च क्लिष्ट-
कर्मग्रन्थात् अथस्तादृशनिर्देष्टव्यपात इति सूत्रार्थः । अस्वैव
विशेषप्रत्युपायमाह ।

धुंजितु भोगाई पसज्ज चेअसा,

तहाविहं कट्ठ अंसजमं वट्ठं ।

गई च गच्छे अण्हिज्जिअ उट्ठं,

वांहीअ मे नो सुलभा पुणो पुणो ॥ १४ ॥

स उभयजितो लुक्त्वा जोगात्तद्व्यादीन् प्रमथ चेतसा धमेनिर-

पेकृतया प्रकटेन चित्तन तथाविधमहोचितमधर्मफलं कृत्वासि
वर्थासंयमं कृत्वाचार्यरूपं बहुमसंतोपात् प्रभूतं स क्षयंतूतो
भूतः सन् गतिं च गच्छत्यनभिध्याताम् अभिध्याता इहा नानिधा-
मित्यर्थः । काचित्सुखाद्येवंच्युता भवत्यत आह । दुःखां प्रहृत्यवा-
सुन्दरां दुःखजननीं ताविध्यास्य जिनधर्मप्राप्तिश्चास्वोपात्तान्-
स्य न सुलभा पुनः पुनः प्रवृत्त्यपि जन्मसु दुर्लभैव प्रथमचक्रवर्षा-
कत्वादिति सूत्रार्थः । यस्मादेवं तस्मादुपपन्नदुःखाऽप्येतत्तदुचित्य
नोत्पन्नमेतदित्याह ।

इमस्स ता नरेइअस्स जंतुणो,

दुहोवाणंअस्स किअमवचित्थो ।

पल्लिओवमं गिज्झइ सागरोवमं,

किमेग पुण मज्ज इमं मणोउट्ठं ॥ १५ ॥

अस्य तादित्यात्मन एव निर्देशः नारकस्य जन्तोर्नरकमनु-
प्राप्तस्येत्यर्थः । दुःखोपनीतस्य सामान्येन प्राप्तदुःखस्य क्लेश-
बुद्धेः एकात्म्यं क्लेशचेष्टितस्य सतो नरक एव पदयोपमं क्लीयेन
सागरोपमं च । यथा कर्मप्रत्ययं किमङ्ग पुनर्ममेदं संयमार्ग-
निष्पन्नं मनोवृत्तं तथाविधं क्लेशदोषरहितमतत्त क्लीयेन प्येतत्
चित्तनेन मोक्षप्राप्तिर्जातव्यमिति सूत्रार्थः । विशेषेणेतद्व्याह ।

न मे चिरं दुक्खमिणं जीविस्सइ,

असाभया जोगापिवासजंतुणां ।

न चे सरंरिणं इमणविस्सई,

अवस्सई जीविअपज्जवेण म ॥ १६ ॥

न मम चिरं प्रवृत्तकालं दुःखमिदं संयमार्गलक्षणं भविष्य-
ति किमित्यन आह । अशाश्वती प्राण्या यैयकालावस्थायिनी
मोगापिवासा विषयतृष्णा जनोः प्राणिमः अशाश्वतोत्य एव का-
रणान्तरमाह । न चउत्तरीरेणानेनापायास्यति न यदि शरीरे-
णानेन करणजनेन युक्तस्यापि मृतोऽप्यथास्यति । तथापि किमाङ्ग-
त्वं यतोऽप्यथास्यति जीवितपर्ययेण जीवितस्यापगमेन मरण-
नन्त्येव निश्चितः स्यादिति सूत्रार्थः । अस्वैव फलमाह ॥

जस्सेवमप्पा उ इविज्ज निच्छिआ,

चइज्ज देहं न दु धम्मानामाणं ।

तं तारिअ नो पड्सेति इंदिआ,

उर्विनि वाआ व सुदंनिणं गिरिं ॥ १७ ॥

यस्येति साधोः एवमुक्तेन प्रकारेण आत्मा नुशब्दस्यैवकारा-
र्यत्वात् । आत्मैव जेवाअस्मिता दृढः । स तथैवदृढं क्वचिद्विषय-
स्थिते न तु धर्मासासने न पुनर्धर्माहासिने तं तादृशं धर्मं निश्चि-
तं न प्रचक्षयन्ति । संयमस्यानाद्य कस्ययन्तीन्द्रियाणि क्षुब्धरा-
दीनि निर्दर्शनमाह । उत्पन्नतादा इव संपन्नपत्रना इव सुदृश-
नं गिरिं मेकं पतञ्जुतं भवति । यथा मेकं वाता न चाहत्यति ।
तथा तमर्पापिन्द्रियाणीति सूत्रार्थः । उपसंहारमाह ।

इवेव संपास्मिअ बुद्धिमे नरो,

आपं उवायं विविदे विआअिआआ ।

काएण वाया अट्ठ माएमेणं,

तिगुत्तिगुणो जिणकयलमहिद्विज्जा मिचित्थे ॥ १८ ॥

इत्येवमध्ययनोक्तं दुःप्रज्जोपिपश्वि संभ्रह्यादित आरज्य य-

यथावद् दृष्ट्वा बुद्धिमात्रम् । सम्यक् बुद्ध्युपेतः । आसमुपायं विविधं विधाय आद्यः सम्प्रत्यक्षादर्थेः उपायस्तत्साधनप्रकारः काश्चान्विता इति विविधोऽनेकप्रकारस्तैः ज्ञात्वा किमिहाह । कायेन वाचा अथ मनसा भित्तिरपि करणैर्यथाप्रसूतैः त्रिगुणसिद्धैः सन् जिनवचन-महदुपदेशमशितिष्ठेत् । यथाशक्ति तत्तुल्यकक्रियापालनपरो भूयात् । आनय सिद्धौ तावतां मुक्तिरिति । अर्वाभौति पूर्ववदेवेति सूत्रार्थः । दश० १ चूचि० ॥

ओहाविय-अवधानित-वि० । अप्रवृत्ते, । संयमसुखविभूतेश्च-प्रव्रजिते, । दश० १ चूचि० ॥

अप्राज्ञित-वि० । म्लानिमापादिते, “ओहावितो न कुञ्जर, पुणो वि सो तारिस् अतीयारं” द्य० ८६० = ८० ।

ओहावेत-अवधानत्-वि० । प्रव्यादरेपसपेति, ओ० । “ओहावेता दुविहा, द्विगे विहारे य होति नायत्वा” अवधाविनो द्वि-विधाः । सिद्धेन विहारेण च । सिद्धेनोपमजितुक्रमा विहारेण पाथ्येस्वावधारणोऽप्रव्रजितुक्रमा जवति हातव्याः ॥ ८८० = ८८० ।

ओहि-अवधि-पुं० अव-धा० किः ॥ अथो विस्तारजावेन धा-वतीत्यवधिः । उक्त० १८ अ० । अपिष्वेव छव्येषु परिच्छेदकतया प्रवृत्तरूपायां मर्यादायावत्, कर्म० ॥ स्या० १० । अशिविधौ, च । अवधिश्च द्विधा । अशिविधिर्योद्धा । प्रव० ३५ द्वा०

- (१) अवधिशब्दस्य व्युत्पत्तिरिच्छेदः च ।
- (२) अवधिनेदाः संस्थातीताः भवन्ति ।
- (३) चतुर्दशविधौ निक्षेपो द्वारसंयमश्च तत्र जगन्प्राप्तिहेतुः ।
- (४) नामादिसप्तविधौ निक्षेपः ।
- (५) जगत्प्रत्ययिकादितो द्वैविध्यम् ।
- (६) अवधेगनुगमिकादि षट् भेदाः ॥
- (७) अवधिप्रकृपे द्वाष्टकः ।
- (८) अवधिहेतुप्रमाणं पनकज्जीवस्यावगाह्या अग्निजीवप्रमाणं च ।

- (९) अवधिविषयस्य छव्यस्य मानम् ।
- (१०) क्षेत्रकालयोर्विषयत्वमानम् ।
- (११) अवप्रत्ययो देवनारकागाम ।
- (१२) पृथ्वीसुरादिविषयवित्तनम् ।
- (१३) अवधेः संस्थानम् ।

(१४) ज्ञानदर्शनेन विज्ञानक्षेत्रज्ञाद्वयम् ।

(१५) देशतः सर्वतश्चावधिरूपणम् ।

[१६] क्षेत्रगत्यादिद्वाराणि ।

(१७) अवधेः संक्षेपप्रकृपा प्रस्तावना च ।

[१८] व्युत्पत्तिरूपञ्च ।

अवशाब्दोऽत्र शाब्दायः अव अथो विस्तृतं वस्तु धीयते परि-च्छिद्यतेऽनेनैत्यवधिः यद्वा अवधिमर्यादा अपिष्वेव छव्येषु परि-च्छेदकतया प्रवृत्तरूपा तदुपलक्षितं ज्ञानमवधिविधौ यद्वा अवधा-मन्त्रमगोऽर्थः साक्षात्करणव्यापारोऽवधिः । आ० म० प्र० ॥ प्रव० “छव्याणि भूतितन्त्रेयव, विषयो यस्य सर्वतः । नैयत्यपदिष्टं ज्ञानं, तस्यादवधिरक्षणमिति” त्युक्तलक्षणे भूतितन्त्रेयविषये । प्रत्यक्षज्ञाने, गच्छ० २ अर्थ० । दश० १ प्रव० ।

अथ अवधिव्युत्पादनार्थमाह ।

तेनावही य एतस्मि, वावहाणं तत्रोवही सो य ।

मज्जाया जंतीए, दन्वाइ परोपं मुण्ड ।

(तत्रोवहिदि) ततः करणादवधिरित्युच्यते । यतः किमिहाह ।

(तेनावहीपति) अवशाब्दस्याव्ययत्वेनामकधर्तृत्वाद्गोऽथो वि-स्तृतं धीयते परिच्छिद्यते रूपि वस्तु तेन ज्ञानेनेत्यवधिः । अथवा अव मर्यादया एतत्तत्रोव पश्यन् एतावन्ति छव्यायेतावन्तं कालं पश्यतीत्यादिपरस्परनिषेधमितिक्षेपादिब्रह्मणया धीयते प-रिच्छिद्यते रूपि वस्तु तेनेत्यवधिः (तस्मिन्वधि) अथवा अव-शाब्दस्यार्थद्वयम् । तथैवावधीयते जीवेन तस्मिन् बहिःस्वय-वधिः अकारस्य दर्शनाद् (अवहाणं) वाशाब्दोऽनुवर्तते ततश्च अथवा अवधानमवधिः साक्षाद्परिच्छेदनिमित्त्यर्थः । अथवा-ऽवधीयते तस्माज्जीवेन साक्षाद्विस्वव्यवधिरित्युपलक्षणव्या-ख्यानास्वयमेव छव्यस्य (सो य मज्जायसि) स चोक्तव्यकपोऽ-वधिमर्यादयार्थपरिच्छेदेन प्रवर्तमानत्वाद्युपचारतो मर्यादा एत-देवाह (जंतीएत्यादि) ऐच्छिकाऽव्यवधिशाब्दः प्राकृतत्वात् स्वी-त्ये निर्दिष्टततश्च यद्यस्मात्कारणान्तेनान्तरोत्तेनावधिना जीवो छव्यादि (मुणसि) ज्ञानाति । कथंयूतेऽस्मिहाह । परस्पर-नियमितमिति शेषः । वक्ष्यति च । “अंगुष्ठावधिर्यतो, आवधिर्या अंगुष्ठमुद्गुष्ठं हृत्पत्तिम् । मुद्गुत्तंते दिवसंते, गाउयस्मि बोधव्यो” इत्यादि तस्माद्गत्या परस्परोर्भन्तश्चलक्षणया मर्यादा यतो जीव-स्तेनावधिना छव्यादिकं मुणति । ततोऽवधिरित्युपचारान्तर्येदेति भावः । अवधिक्षास्ती ज्ञानं चेत्यवधिज्ञानमिति प्रकमहत्त्वेन ज्ञान-शाब्देन मन्मास इति विशेषः । आ० ८०० पं० ८०० । अवधिज्ञानाव-रणविशयविशेषसमुद्भवं जगत्प्रमाणं रूपि छव्ये गावचमवधि-ज्ञानमिति । अवधिज्ञानावरणस्य विश्वविशेषः ज्ञानोपशमभेद-स्तस्मात्समुद्भवः । यतः सूरनारकजन्मलक्षणो गुणः सम्यग्दर्श-नादित्तो प्रत्ययो हेतु रक्ष्य तद्यथा । तत्र जगत्प्रत्ययं सूरनारका-णां गुणप्रत्ययं पुनर्नरितरक्ष्य रूपि छव्यादि पृथ्वी आपः पावकः पवनान्धकारव्यापारभृतीनि तदालम्बनमवधिक्षानम् । रत्ना० ।

(२) तत्रावधिभेदाः संस्थातीता जवन्तीति वक्ष्यति ॥

संस्थाप्याथो खलु, ओहिष्ठाणस्य सत्त्वपपर्योओ ।

काइ जन्वपवइया, खड्वावसमिपाठ काओ वि ॥

संस्थानं संस्था तामनीता अतिमन्ताः संस्थातीताः असंस्थेया इत्यर्थः । प्रकृतयोऽशाः नेदाः सर्वाश्च ताः प्रकृतयश्च सर्वप्र-कृतयः तदहं पूर्वोक्तशब्दादर्थस्यावधिरक्षणस्य क्षेत्रकालो विष-यभूतावाधिर्ये सर्वो अव्यसंस्थेयाः प्रकृतयो भेदा भवन्ति । तथा हावधेजैघन्धतोऽङ्गुष्ठासंस्थेयभागान्तरस्य प्रदेशेक्षया बुद्ध्या उक्तुष्टो लोकसिपा लोकप्रमाणान्यसंस्थेयस्य ज्ञानं क्षेत्रविषय इति वक्ष्यते । काशोऽपि जघन्वत आबल्लिकासंस्थेयभागान्तरस्य सम-योत्तरया बुद्ध्या उक्तुष्टोऽसंस्थेयोत्तरसिर्पिण्णलक्षणे विषय इत्य-भिप्रास्यते । एवं च विषयनेदाश्चिद्विषयोऽपि भेद इति न्या-यात् क्षेत्रकालक्षणाविषयस्यासंस्थेयभेदत्वाद्बोधेन्यसंस्थेया जेदा प्रवन्ति । खलुशब्दश्चेह विशेषणार्थः । किंविशिष्टमिष्टाति चेदुच्यते । क्षेत्रकालाव्यापकान्यावधेरसंस्थेयाः प्रकृतयो जव-न्ति । छव्यभावौ त्यागित्यान्ता अपि ताः प्राप्यते तद्यथा ॥ “न-याभासा बुद्ध्यान्तरं एतत्तत्र पचयथो” इत्यादि वचनासौज-स्यज्ञात्वाद्-छव्यापान्तरात्वात्-अनन्तप्रदेशिकाद्-छव्यादाश्च विचित्रबुद्ध्या सर्वसुतेन्द्रव्यायुःकुहद्विषयपरिमाणमथर्वेहय-ते । प्रतिवस्तुगतासंस्थेयपर्यायस्य च भावतो विषयमानम-भिप्रास्यते । अतः सर्वमपि पुद्गलास्तिकायमवधिप्राक्षांश्च तत्प-र्यायान्ताऽवधिविषयः सिद्धो जयति । हेयभेदाच्च ज्ञान-जन्त इति । छव्यावबलक्षणविषयापेक्षया अवधेरन्ता अपि प्र-

कृतयो जयन्ति । तर्हि (संस्काराद्यभोऽविवर्ति) विकल्पे इति केनैवम् । अनन्तस्यापि संस्कारातीतत्वात् व्यभिचारात्तः संस्कारातीतशब्देनास्त्यक्ता अनन्ताश्च प्रकृतयो युक्त इत्येवोच्यते । एतासु च प्रकृतिषु भये काश्चनानन्तमा जयप्रत्ययाः जयो नारकादिभ्यः स पक्षिणा गगनापननद्विधिरित्येतन्नैः प्रत्ययः कारयन् यासां ता जयप्रत्ययाः । ताश्च नारकाभारणभयं काश्चन पुनरुप्यन्ताः कृतोपशमनं निर्वृत्ताः कृतोपशमनाः । तपश्चान्तियुगपरिणामाविर्भूतकृतोपशमनप्रत्यया इत्यर्थः । एताश्च तिर्यक्प्रमुखापामिति आह । कृतोपशमनिकाभेदेऽवधिज्ञानं पठ्यते । नारकादिभयश्चौद्वयिकः स कथं तत्प्रकृतीनां प्रत्ययः स्वावित्यर्थोऽप्येतः नुन्यतस्तथा अपि कृतोपशमनिकपञ्चना एव केवलं सोऽपि कृतोपशमनस्तस्मिन्नारकाभयभये सत्यवश्यं भवतीति कृत्वा भवप्रत्ययास्ता उक्ता इति । अथ सामान्यकृतयोर्द्विध्यानां संस्कारातीतानामवधिप्रकृतीनां वाचः क्रमवर्तिवत् । आयुषश्चावप्यत्वाद्यथावज्ज्ञेयं प्रतिपादनसामर्थ्यात्सम्बन्धोऽप्यवस्थाह ॥

कतो मे वशेऽं, सत्तौ ओद्विस्तसपपयप्रीओ ।

वठदसविहिनखेवं, इहृपिपे य बोच्छामि ।

कृतो मम वर्णयितुं शक्तिरवधेः सर्वप्रकृतीरायुषः परिमितत्वाद्वाचः क्रमवर्तिवत् । तथापि विनयेपणानुग्रहाय चतुर्दशविधश्चासौ निक्षेपश्च चतुर्दशविधनिक्षेपस्तमवध्यादिकं चतुर्दशविधनिक्षेपं वक्ष्यामि । आरम्भौपध्यादिका ऋषिः प्राप्ता येस्तः प्रातर्ध्वस्तान् च वक्ष्यामि । इह गाथाभङ्गभयाद्भक्त्योऽप्यथा निष्ठान्तस्य बहुभोजी पूर्वेतिपात एव भवतीति । निर्वृत्तिगाथाद्वयार्थः । अत्र प्रथमगाथापूर्वोक्तव्याख्यायै नान्यम् ।

तस्स जमुक्कोसयसे-चकालसमयपपसपरिमाणं ।

तण्णेषपरिच्छिन्नं, तं चिय से पयभिरिमाणं ।

संत्वाइ यमण्ठं, च तेण तमण्ठतपयडिपरिमाणं ।

पेच्छं पोणलकार्यं, जमणं तं पपसपज्जायं ।

तस्यावधेरसंख्येयाः प्रकृतयः कुत इत्याह । यतः (तं विधे से पयभिरिमाणंति) (से) तस्यावधेरसंख्येयं प्रकृतीनां जेदपरिमाणं यत्किमित्याह । यत्तु कर्तुं क्षेत्रप्रदेशपरिमाणं यथाकर्तुं काष्ठसमयपरिमाणमित्येवं यथासंभवं संख्यः । क्षेत्रस्थेयं प्रदेशानां मुख्यमानत्वाच्चाध्यामङ्गनयाश्च समयनिर्देशादनन्तरप्रदेशनिर्देशः । आह । ननु कर्तुं क्षेत्रप्रदेशकालसमयपरिमाणमनन्तमपि प्रवर्ति । मेधाह । नक्षेत्रपरिच्छिन्नं ज्ञाप्यप्रधानां येषु निर्देशस्तत्तत् तस्यावधेर्येन तज्ज्ञापनसंख्येयत्वं तेन परिच्छिन्नं नैकैष्यं व्यवस्थापितं तच्च वक्ष्यमाणप्रकारेणाङ्गुलासंख्येयमागाद्वारज्यं यावदसंख्येयलोकाकाशप्रदेशास्तथावाङ्मेका असंख्येयमागाद्वारज्यं यावदसंख्येयगोत्रासंख्येयवर्णानि । समयाभिनि । एतच्च क्षेत्रप्रदेशकालसमयानामसंख्येयपरिमाणमतः क्षेत्रकाङ्गुला क्रेयापेक्षयाऽवधेरसंख्येयाः प्रकृतय इति । अथ अलुगम्येन विशेषणार्थेन सूचितास्तस्यानन्ताः प्रकृतीर्दर्शयति (संस्कारादिव) संस्कारातीतं न केवलमसंख्येयमुच्यते । किं तर्हि अनन्तं च तस्यापि संस्कारातीतत्वाच्चविचारात्तेन तदवधिज्ञानमनन्तप्रकृतिपरिमाणमपि भवति । यद्यस्मात्प्रसिद्धे पश्यति । समस्तमपि पुगलास्तिकायं कथं भूतमित्याह । अनन्तदेशमनन्तपर्यायं च सत्यनन्तकल्पपर्यायैरङ्गणकृत्यापेक्षयाऽवधेरनन्ताः प्रकृतय इति ।

अथ प्रथमनिर्गुणगाथासंख्येयं व्याचिख्यासुगह ।

जवपवइया नारय-धुराण पक्खीए वा नमोगमणं ।

गुणपरिणामनिमिषा, सेसाणसओवसमियाओ ॥

गतायैव नवरं (पक्खीएवसि) वाराह्य इवायं नमोगमन-मिषेत्यत्र संख्यते । अथाक्षेपपरिहारक्याह ।

ओह्मिस्त्रओवसमिप, भावे जणिओ भवो तहोदइए ।

तो किह जवपवइओ, वोत्तं जुत्तावही दोहं ॥

सो वि ह्व स्त्रओवसमिओ, किंतुं स एव ओवसमिओ ।

तस्मिस्तत्रओवस्सं, जसइ जवपवओ तो सो ॥

व्याख्यातार्यै एव नवरं (दोहसि) सुरनारकाणां सोऽपि सुरनारकावधेः (लओवसमिओसि) कृतोपशमनदेव स च तस्मिन् सुरनारकभवे सत्यवश्यं भवत्येतोऽसौ सुरनारकावधेर्भवेप्रत्ययो भवत्येति । ननु कथंयः कृतोपशमनादयः किं भवतिनिमित्ता भवन्तीत्याह ।

उद्वत्सयलओवसमो-वसमा वि य जं च कम्मओ जणिथा ।

दव्वं तित्तं कालं, भवं च जावै च संपपा ॥

यतः स्रक्चन्दनाहिविधादिव्यादीनि प्राप्य प्राणिनां सुख-दुःखोदयादयस्तीर्थेकरगणधरैरागमै भविताः । प्रत्यक्षतो दृश्यन्ते च । अतः सुरनारकाणां तद्भवमपेक्षयाविधेः कृतोपशमनिकाऽप्यवश्यं भवतीति । अथ द्वितीयनिर्गुणगाथाव्याख्यानाभ्यासमायय ।

इयमव्यपयिमाणं, किह क्रमवसवसुवत्तिणीवाया ।

वोच्छिच्च सव्वं मव्वा-उ पाऽसिस्सिज्जकाक्षेण ॥

गतायैवेति गाथा सप्तकार्यः आह ।

(३) चतुर्दशविधोः निक्षेपो द्वारसंग्रहश्च तत्र जवप्यादिभेदाः ।

अथ चतुर्दशविधं निक्षेपं दर्शयामि ।

ओडिस्त्रपरिमाणे, सठाणे आणुगामिपे ।

अव्वडिपे चले तिव्व-भेदपयभिः वाउप्ययाइ य ॥

एानन्दसणविज्जंमे, देसे खिसे गई इय ।

इह्विपत्ताणुओगे य, एमया पडवत्तिओ ॥

इहाव्यादीनि गतिपर्यन्तानि चतुर्दश द्वाराणि । अद्विस्तु चशब्दसमुचितत्वात् पञ्चदशचतुर्दश विधिनिक्षेपस्योपरिष्टात्पञ्चाक्षरपते । तत्रावधिनामस्यापानादिभेदभिन्नो वक्तव्यः ॥१॥ तथा अथैवराशिभक्तिविपरिणाम इत्यवधिजघन्यमध्यमोक्तद्विभेदभिन्नं क्षेत्रपरिमाणं वक्तव्यम् ॥२॥ तथाऽवधेः संस्थानं वाच्यम् ॥ ३ ॥ तथाऽलुगमनशील आनुगामिकाऽवधिः समप्रतिपक्षो वाच्यः ॥४॥ तथा द्रव्यादिषु कियन्तं कालमप्रतिपतितः सन्तुपयोगतो लक्षितश्चास्ते इत्येवमवस्थितोऽवधिर्बलव्यः ॥५॥ तथा वधमानतया हीयमानतया चञ्चलोऽनवस्थितोऽवधिर्बलव्यः ॥६॥ तथा तीक्ष्णो मन्दो मध्यमश्चावस्थितोऽवधिर्बलव्यः ॥७॥ तथा तीक्ष्णो विद्युदः मन्दोऽविद्युदः पतरन्मध्यमप्रकृतिः । तथा द्रव्यापेक्षया एककाले प्रतिपातोत्पादी अवधेर्बलव्यो ॥८॥ को वा विभङ्गः परस्परतत्त्वमीयामन्यपदबुद्धं चिन्तनीयम् ॥९॥ ततश्च ज्ञानदर्शनविमर्शद्वाराच्यम् ॥१०॥ तथा (देसेसि) कस्यादेशविषयः सर्वविषयोऽवधिर्बलव्यः ॥११॥ गतिरिति चेत्तत्र इतिराह्य आद्यैस्तत्तत्त्व "सहर्दियकाय" इत्यादि द्वारकलापोऽवधिर्बलव्यः ॥१२॥ तथा प्रायस्संन्युयोगश्च व्याख्यानरूपः

कार्यः ॥१४॥ एवमनेन प्रकारेणैता अनन्तरकोपाः प्रतिपत्तया ।
प्रतिपादनानि परिष्कृत्य इत्यर्थः । कथं पुनरुत्थावं निक्षेप-
श्चतुर्दशविध इत्याह आभ्यकारः ।

गडपञ्जाता चोहस, रिद्धि व समुच्चिपति पंचदसी ।

ओहीपयं पि व भोजु, सेयरमागुणामिं काठं ॥

केई चोहसभेयं, जणंति ओहिनि न पयिजमहा ।

पयदीण य निक्खेवो, जं भण्णिओ चउहस विहोसि ॥

अवस्था याः गतिपर्यन्ताश्चतुर्दश निक्षेपाः श्रुतिस्तु चतुर्दश-
विधनिक्षेपमन्त्रं न भवति । किं तर्हि ? इद्विपक्षेयबोद्धव्यामी
त्यत्र वसमुचितत्वात् । पृथग्भूता पञ्चदशी । अथवा (ओहीके-
सपरिमाणं) इत्यत्राद्यमर्थविषयं भूत्वा अनुगमनशीलमनु-
गायकं सेतरं समप्रतिपदं कृत्वा अनुगामिकमनुगामुकसहितम-
र्थतो गणयित्वेत्यर्थः । केचनान्याख्यास्तुर्दशविधनिक्षेपं पृ-
रयति । किमिति । ते एव व्याख्यानयत्नीत्याह (ओहीत्यादि) ।
अवधिर्यस्मात् प्रकृतिः कित्त्वधेरेवैह प्रकृतयो विचारयितुं
प्रकृताः कुत इत्याह । वतः प्रकृतीनामेव चतुर्दशविधो
निक्षेप उक्तः । अविरुद्धं चैतदपि व्याख्यानमत्र च एतेऽवधि-
शब्दः सर्वत्र विशेषणतयैव योजनायोऽवधेः क्षेत्रपरिमाणम-
वधेः संस्थानमित्यादीनीति गाथाद्वयार्थः । विशेषः ॥

प्रकारान्तरतो द्वारसंग्रहः ।

जेदविसयमंठाणे, अङ्गितरवारिहरे य देसोही ।

ओहिससयत्पवुद्धी, पडिवायं चेव पडिवादी ॥

अवधिरवधिज्ञानस्य प्रागुक्तकथितशब्दार्थस्य प्रथमं जेतो व-
क्तव्यस्ततो विषयस्तदनन्तरं संस्थानमवधिना द्योतितस्य क्षेत्र-
स्यैव यस्तत्रादिक्रम आकारविशेषः सोऽवधिनिबन्धन इत्यवधेः
संस्थानत्वेन व्यपदिश्यते । तथा द्विषोऽवधिरेवकथ्यस्तथा ।
आभ्यन्तरो बाह्यश्च । तत्र योऽवधिः सर्वोऽपि दिशु स्वघात्यक्षेत्रं
प्रकाशयति । अवधिमता च सद् सातत्येन ततः स्वघात्यं क्षेत्रं
संबद्धं संऽऽप्यन्तराधिरितद्विपरितीतो बाह्यावधिः । स च द्विषा तद्य-
था । अस्तंगतो मध्यगतश्च । प्रज्ञां ३३ पद् । यद् अवधिना द्यो-
तितं क्षेत्रमवधिमता संबद्धं भवति । तद्वा सोऽप्यन्तरावधिमंतः ।
सर्वेदिगुपतन्त्रक्षेत्रमध्यवर्तितात् । एष वेद न प्राज्ञोऽप्यन्तरा-
वध्यावस्थानर्तनात्वात् । यद् तु तदुद्योतितं क्षेत्रमप्यन्तरावधेः
व्यवस्थितत्वात् अवधिमता संबद्धं न भवति । तद्वा बाह्यावधिरप्येव वेद
प्राज्ञः । प्रस्तुतत्वात् तथा (देसोही) इति । देशावधिरेकस्य उ-
पपक्षेणैव । प्रतिपक्षतत्त्वावधिः । अयं किंस्वरूपो देशा-
वधिः । किंस्वरूपो वा सर्वावधिरिति । उच्यते इहावधिक्षिप्रिषो
भवति । तद्यथा सर्वजन्मयो भ्रमस्यः सर्वोऽनुदृष्टश्च । तत्र यः सर्व-
जन्मस्यः स उच्यतेऽनन्तानि तैजसमाभाणान्तरास्तवर्तनि ऊ-
च्यार्णि क्षेत्रतोऽङ्गुलसंस्थेयजगं क्षेत्रं काष्ठतोऽप्रीतमगमनं चाव-
लिकायाः संस्थेयं भागम् । इहावधिक्षेत्रं काष्ठं च स्वकपतः
साक्षात् आनाति । तयोस्तत्त्वाद्बोधेन कपिधियत्वात् । “कपि-
ध्वरधिरिति” वचनात् । इह क्षेत्रकाष्ठदर्शनमुपचारतो वेदित-
व्यम् । किमुक्तं प्रवर्त्यतावति क्षेत्रे कालं च यानि ऊच्यन्ति तानि
जानातीति । प्रावतोऽनन्ताद् पर्यायाद् जानाति । प्रतिदृश्यं जघ-
न्यधेरेऽपि चतुर्णां रूपरसगन्धस्पर्शकपर्णां पर्यायानुबन्धमात्रम् ।
“क्षो पञ्चये दुग्गुणि एवज्जहज्ज पियङ्ग तेउवशाइया चरतो”
इति वचनात् । ऊच्यार्णां चानन्तत्वात् । अत ऊर्ध्वं तु प्रदेशबुद्ध्या

समयबुद्ध्या च प्रवर्द्धमानोऽवधिर्मध्यमो वेदितव्यः । स च तावत्
यावत् सर्वोऽनुदृष्टपरमावधिर्न प्रवर्तित सर्वोऽनुदृष्टपरमावधिर्नभ्यतः
सर्वाणि रूपिरूप्याणि जानाति क्षेत्रतो ह्योकाक्षोकाभात्रिषु ख-
पदमिति । काष्ठतोऽप्रीतानागनाम्बासंस्थेया उस्तर्पिण्यवसर्पिणी-
प्रावतोऽनन्ताद् पर्यायाद् । प्रतिदृश्यं संस्थेयानामसंस्थेयानां
व पर्यायानामवगमात् । “परं वत्सं वेदं, संभमर्णुं वा पत्तये त-
स्स । उक्तोसमसंक्षेजे, संक्षेजे वेदं एकोह” इति वचनात् ।
तत्र सर्वजन्मयो मध्यमश्च देशावधिः सर्वोऽनुदृष्टस्तु परमावधिः
सर्वावधिः तयावधेः कृत्तुवुद्धी वक्तव्ये । किमुक्तं भवति । हीयम-
नकः प्रवर्द्धमानकावधिरित्यर्थः इति प्रज्ञां ३३ पद् ।

(४) पुनर्नामादिसप्तविधौ निक्षेपः ।

अथ प्रथमस्याख्यानिमतायाद्वारव्याविक्यासया प्राह ।

नामं उवणा दविष, स्वेत्त कास्ते जवे य जाये य ।

एसो खलु ओहिस्स, निक्खेवो होइ सत्तविहो ।

नामस्थापनाद्व्यवक्षेपकान्तःखम्भद्वैतार्थे च त्वव्यावधिनिक्षेपः ।
सप्तविधो भवतीति । निरुपेक्षितायां संक्षेपायः । अथ विस्तरार्थं
विनिगुधुर्भेदकारः प्राह ।

ओहिनि जस्त नामं, जह मज्जावावहिंति होगम्मि ।

उवणाविहिंनिक्खेवो, होइ जहकवाइ विसामो ॥

एवम् औवादिपदार्थव्यावर्जितं नाम क्रियते । अस्ती नाम्ना
नाममन्त्रेणावधिर्नामावधिरुच्यते । यथा श्लोकः मर्यादावधिरभि-
धीयते । स्थापनया स्थापनामन्त्रेणावधिः स्थापनावधिर्भवति ।
कांश्चमित्याह । निक्षेपा विन्यासोऽवधेरव वस्तुवन्तरे इति गम्यते ।
क वत्स्याह । यथाऽङ्गुही विन्यासो निक्षेपोऽवधिरङ्गुहिविन्यास
इति । प्रकारान्तरं नामस्थापनावधौ प्राह ॥

अहवा नामं तस्से-व जमनिहाणं सपज्जओ पत्तये ।

उवणागारविमेमो, तद्वत्वं खित्तसामीणं ॥

अथवा (नामंति) नामावधिरुच्यते । यत्किमित्याह । तस्यैव
प्रकृतस्यावधिज्ञानस्य यद्वाधिरिति वर्णावलीमात्रकमभिधा-
नं संक्षेपेति । नामिवाधिनोमावधिरिति कृत्वा तत्त्वावधिरित्यभिधा-
नं तस्यावधिज्ञानस्य वक्षनरूपः स्वपर्याय इति मन्तव्यम् । स्थापना-
वधिरिक्खाकारविशेषो ज्ञायते । केपामित्याह । तस्यावधिज्ञानस्य
ऊर्ध्वं धियवज्जतं चतुष्पदविक्षेत्रं तु जरादिस्वामिवाधारभूत-
साध्यादिरेतेषामाकारविशेषः स्थापनावधिः । विषयविषयभावा-
दिसंबन्धित्वेनैतेषामाकारोऽवधिः । स्थाप्यत इति भावः । पूर्वं
मयोद्देशाद्वारावधिज्ञानासंबन्धेऽपि नामस्थापनं प्रकृतं । अत्र त्व-
निधानरूप्याद्याकारयोरवधिज्ञानसंबन्धयोस्तं अनिहिते इति
विशेष इति । अथ ऊर्ध्वावधिरुच्यते । स च द्विषिष आगमतो
नो आगतमश्च । तत्रागमतोऽवधिपदार्थरूपस्तत्र आपनुपुक्तोऽनुप-
योगो ऊर्ध्वमिति वचनाद् ऊर्ध्वावधिः । नो आगतो ह्यशरीर-
रद्रव्यावधिश्च ह्यशरीरव्यवशरीरव्यतिरिक्तं तु ऊर्ध्वावधि प्रा-
प्यकारः स्वयमेवाह ।

द्व्योही ठण्णज्ज, जत्थ तओ जं च पासए तेणं ।

जंयोवगारि दव्वं, देहाइ तदुग्गवे होइ ।

तद्वत् ऊर्ध्वावधिरुच्यते (उपज्ज जत्थ तत्रोयंति) यत्र वि-
बुद्धा अवज्ञशिलादौ कायोत्सर्गादिस्थितस्य साध्यादस्तकोऽ-
सौ अवधिरुच्यते । यद्वा चतुष्पदादिकं रूपि ऊर्ध्वं तेनावधिना
साध्यादिः पश्यति तत् ऊर्ध्वावधिरुच्यते । यद्वा तस्यावधेरुच्यते

उत्पत्तौ सहकारित्वेनोपकारकं देहादिभ्यस्तत्त्वैर्द्रव्यावधि-
रभिधीयते । इदमुक्तं नवति । इहाधारतृताशिहादिभ्यस्तत्त्वैर्द्रव्यावधि-
मानस्यावधेः सहकारिकाणां निवर्त्यति । कारणं च । नूतस्य ज्ञा-
विनो वा, भावस्य हि कारणं च यदुक्तं । न इत्थं तत्त्वैः, सचे-
तमन्वितेनैव दितमिति । यच्चानन्दद्रव्यमुच्यते । अतोऽप्यान्यपि तप-
संयमादीन्यवधुगच्छिकाणां निवर्त्यत्वानवसंयमानांति ।

अथ क्षेत्रकालावधि प्राह ।

खेते जत्पुपजङ्ग, कङ्कजङ्ग पेंछङ्ग व द्वाब्दा ।
एवं यजन्त्य य कामे, तज पेंछङ्ग खितकाले सो ॥

यत्र नगरोद्यानादिक्षेत्रे स्थितस्यावधिरुपपद्यते । स क्षेत्रोऽधिकरण-
भूतेऽवधिः क्षेत्रावधिरुच्यते । क्षेत्रस्याधारत्वेन प्राधान्यविषय-
या क्षेत्रेण व्यपदेष्टा इति प्रावः । यत्र वा क्षेत्रोऽवधिः कथ्यते प्र-
ज्ञापकेन स्वरूपतः प्रकथ्यते । यत्र वा क्षेत्रे व्यवस्थितानि द्रव्यानि
अवधिज्ञाने प्रकृते । तत्प्राधान्यविषयक्या तेन व्यपदेशात् क्षेत्र-
भावधिरभिधीयते । एवं यत्र प्रथमपौष्टक्या कालोऽवधिरुप-
पद्यते । यत्र वा प्रज्ञापकेन प्रकथ्यते यत्कालं विविष्टानि वा द्रव्या-
ण्यवधिज्ञाने पश्यति । तत्प्राधान्यविषयक्या तेन व्यपदेशात् सा-
क्षावधिरुच्यते । ननु किमिति क्षेत्रकालावधिरुच्यतानि द्रव्यानि
पश्यत्यसामुच्यते । किं क्षेत्रकालावधेः साक्षाद्वेद न पश्यतीत्याश-
ङ्क्याह । ननु पश्यति क्षेत्रकालावधि तयोरेकतयावाद्बोधेन सू-
तैर्विषयत्वात्तैर्नाकं नु कालं पश्यते । द्रव्यपरीत्यात्वात्सत्येति ।

अथ जन्मभाववाधौ निरूपयितुमाह ।

जन्मि जने उपपजङ्ग, बहुर्द पेंछङ्ग च जं भवोही सो ।
एमेव व भावोही, बहुर्द य तत्रो सखओवसमे ॥

यस्मिन्कारकादिजने अवधिरुच्यमुपपद्यते । यत्र वा भवे उत्पन्नोऽ-
सावधिरुच्यते । नारकादिमेष एयायं वा स्वकीयं परकीयं वा
अतीतानागतं वा एकादिकसंस्थानतमं तं जने पश्यति ।
स भवावधिः । जने आधारभूते विषयभूते वा अवधिरिति कृत्वा
एयमेव ज्ञावावधिरिति वक्तव्यः । यस्मिन् सखीपशमिके ज्ञावेऽ-
वधिरुपपद्यते । यत्र वा ज्ञायांपशमिक एव ज्ञावे उत्पन्नोऽसी-
वर्तते । यं वा औदयिकादिज्ञापपञ्चकान्यतरभावान् पश्यति स
ज्ञावावधिरित्यर्थः । ज्ञावे अवधिर्ज्ञावावधिरिति कृत्वा स त्ववधिः ।
क ज्ञावे वर्तते इति । कथ्यतामिष्याह । वर्तते च तत्काऽसा-
वधिः ज्ञायांपशमिके भाव इति । तदेवं प्रथमव्याख्याने द्वारतया
समायातस्यावधेर्नानादिनिर्देशोऽप्युक्त्या चिन्ता विषयस्थाने नु वि-
शेषणतया समायातस्यावधेर्नानादिनिर्देश इति । विशेषः ॥ ०८०००० ।

(५) भवप्रत्ययिकादितां छेदितव्यम् ।

से किं तं ओहिणाणपच्चकवं ओहिणाणपच्चकवं दुविहं
एणणत्वं । तं जहा भवपच्चक्ष्यं च खओवसमियं च । से
किं तं भवपच्चक्ष्यं नवपच्चक्ष्यं दुएहं तं जहा । देवाण य
नेरुयाण य । से किं तं खओवसमियं २ एएहं तं जहा
मणुसाण य पंचिदियातिरिक्खजोणियाण य को हेखाओ-
वसमियं क्खओवसमियं तथा वरणिजाणं कम्माणं उड्डिमा-
णं खएणं अणुड्डिमाणं णवसमेणं ओहिणाणं मणुप्पज-
ङ्ग । अहहा गुणपनिवन्नस अणुणारस्स ओहिणाणं स-
मुप्पजङ्ग ॥

अथ किं तदवधिज्ञानप्रत्यक्षम् । अवधिज्ञानप्रत्यक्षं द्विविधं प्रकृतम् ।

तथा । भवप्रत्ययं च ज्ञायांपशमिकं च । तत्र भवति कर्मवश-
वर्तिनः प्राणिनोऽस्तिस्थितिः अथो नाकारिजन्म पुनान्मति । अवि-
कर्तणे च प्रत्ययः । अथ एव प्रत्ययः कारणं यस्य तज्जवप्रत्ययं
प्रत्ययशब्दश्चेह कारणपर्यायः वर्तते च प्रत्ययशब्दः कारणत्वे
यत उक्तं । “प्रत्ययः शपथज्ञान-हेतुविश्वानुसिद्धे” च शब्दः स्व-
तदेव नारकाक्षितनेत्रद्रव्यसूचकः । तौ च द्वौ जेदावधिरुच्येव
ह्वयति । यथा कृत्यकोपशमश्च कृत्योपशमौ ताव्यां निवृत्तं साया-
पशमिकम् । वशब्दः स्वगतानेकनेत्रसूचकः । तत्र यद्येषां भव-
ति । तत्तथापुमपश्यति । (दोहदमित्यादि) द्वयोर्जीवसमूहयो-
र्भवप्रत्ययं तद्यथा देवानां नारकाणां च तत्र द्वौ व्यतिष्ठति निरुपम-
श्रीरामनुजवन्तीति देवाः । तथा मन्वानां कायन्ति शम्भुयन्ति यो-
न्यानां अनतिक्रमेणाकारयन्ति अमूर्त स्वस्थाने इति नरकाः । तेषु
मया नारकाः । तेषां वशब्दं उभयत्रापि स्वगतानेकनेत्रसूचकः ।
ते च संस्थानोचिततायामेव द्वाव्यतिष्ठन्ते । अत्राह परः । नववधि-
ज्ञानं ज्ञायांपशमिके ज्ञावे वर्तते । नारकादिप्रत्ययसूचिके तत्कथं
देवादीनामवधिज्ञानं भवप्रत्ययमिति व्यपदिश्यते । नैव दोषः ।
यतस्तदपि परमार्थतः ज्ञायांपशमिकमेव केवलं सः ज्ञायांपशमो
देवनारकजनेष्ववश्यं भावी । पक्षिणां गगनगमनस्य विधिरिति ततो
भवप्रत्ययमिति व्यपदिश्यते नैव दोषः । यतस्तदपि उक्तं च ।
चूर्णी ननु “ ओही खओवसमियं भावे नग्रादस्मै से उवहर
ज्ञावे तत्रो कर्हं मंघे पव्वहओ भवह उच्यते इति ख खओवस-
मिथो चेव किनु सं । खओवससो नारगदेवमवेसु षवससं भवह
को इह दिट्ठेनं पक्खणिं छागालगमणं च तत्रो भवपव्वह ”
(बोममहासि) यथा द्वयोः ज्ञायांपशमिकम् तथा मनुष्याणां
च पञ्चवेदित्याणां तिर्यग्योनिजानां चात्रापि वशब्दोऽप्येकं स्व-
गतानेकनेत्रसूचको पञ्चवेदित्याणामुपपत्त्यां साक्षाद्विज्ञानं ना-
वश्यमस्ति । ततः समानेऽपि ज्ञायांपशमिकत्वे भवप्रत्ययादिह
भिद्यते । परमार्थतः पुनः सकलमव्यवधिज्ञानं ज्ञायांपशमिकं सं-
प्रति ज्ञायांपशमस्वरूपं प्रतिपादयति । (का हेऊ खओवस-
मियं) का हेतुः किं निमित्तं यद्वशादवधिज्ञानं ज्ञायांपशमि-
कमित्युच्यते । अत्र निर्वैयर्थ्यमभिधानात्काम आह (खओवस-
मियमित्यादि) ज्ञायांपशमिकं येन कारणेन तद्वारणायाना-
मवधिज्ञानावरणीयानां कर्मणामुद्गीर्णानां कृतेणानुद्गीर्णानामुद्-
यावशिकाप्रसादानुपशमन विपाकाद्वयविकल्पात्तत्त्वज्ञानाव-
धिज्ञानमुपपद्यते । तेन कारणेन ज्ञायांपशमिकमित्युच्यते । ज्ञायांप-
शमश्च देशघातिरसस्पष्टकानामुद्येव सति नवति । न सर्वघाति-
रसस्पष्टकानामुद्येव । न ० । तत्रावधिज्ञानावरणकर्मप्रकृतीनां तथा-
विशेषादुपाध्यवसायभावतः सर्वघातिषु रसस्पष्टकेषु देशघा-
तिरूपतया परिणमिनेषु देशघातिरसस्पष्टकेष्वपि घातस्मिन्नेषु
अल्परसोऽन्येषु उद्वावशिकाप्रसादस्यावश्यं सति अनुद्गीर्णस्य
चोपशम विपाकाद्वयविकल्परूपे जीवस्यावध्यादयो गुणाः प्रा-
हुः सन्ति उक्तं च । “ निहिण्णु सव्वथादं, रसेसु पेंछङ्ग देशघा-
दं । जीवस्स गुणा जायंति ओहिमणवक्खमुमाया । १ । अत्र
निहितेऽपि देशघातिरसस्पष्टकतया व्यवस्थितेषु देशेषु सुग-
मम् । सर्वघातिनि च रसस्पष्टकान्यवधिज्ञानावरणीयस्य देशघा-
तिरसस्पष्टकतया परिणमयति । कदाचिद्विशिष्टगुणप्रतिपत्ति-
मन्तरेण कदाचिद्विषयविशिष्टगुणप्रतिपत्तिरपि विविष्टगुणप्रतिपत्ति-
मन्तरेण कथमिति चेदुच्यते । इह यथा विषयकारकस्य घ-
नपटशब्दादित्यस्य कथाश्चित्रस्यापि परिणामे घनपटशब्दप्रकृ-
तां निस्तेहो भूय परिकृतयः समुपजातेन रन्ध्रेण तिमिरनिकरो-

पसंहारेदेहयो मानवः स्वाभावतश्चास्यैव कृत्यमुपोतयन्ति । तथा प्रकृतिमाधुसूतस्यात्मनो निष्पत्त्यादिदेवेषु पञ्चोपजनिताऽप्रतिहानावरणपटशितरस्तुतस्यकपस्य संसारे परिश्रुतः कष्टादि-
देभ्यश्च तथापि चक्षुर्माधसूतस्यास्यवृत्तिोपशिक्षानावरणसंनि-
धौ सर्वेषातिरसस्पष्टैकानां देशघातिरसस्पष्टैकतया आतानानु-
द्यावशिक्षायास्तस्यांतास्य परिकृत्यतोऽनुद्यावशिक्षायास्तस्योप-
मत्तः समुज्जतेन क्रियोपशमकूपेण रम्येण विनिर्गन्तोऽप्रतिहाना-
शोकः प्रसाधयति । स्वकार्यैव कष्टाद्विभुसिर्वाशिगुणप्रतिपत्तिः स-
र्वेषातिरसि रसस्पष्टैकानि देशघातिरसि भवन्ति । तथा ब्रह्म (इ-
हयेत्यादि) अन्वयति प्रकाशान्तोपदर्शनेन प्रकाशान्तरतः च गु-
णप्रतिपत्तिमन्तर्गण्यपेक्ष्य कृत्स्नया । गुणाः मूलोत्तरकृपाः ताव-
प्रतिपत्त्यो गुणप्रतिपत्तयः । अथवा गुणैः प्रतिपन्नः प्राप्तिमतिः कृत्स्ना
प्रतिपत्तिवितो गुणप्रतिपत्तयः केनेन प्राप्तावतौ सत्यां स्वयम्भेव गुणा
अव्यतीति । प्रतिप्राद्यति उक्तञ्च । "नोऽयानार्थितामेति, न चाग्रे-
तिने पुनरेतः । आत्मा तु प्रावतौ नेव, प्रावमायानि संपन्नः । ।
अगारं न विष्यते अगारं वयस्यादानगारः । परित्यक्त-
द्वयप्रवृत्तं इत्यर्थः । तस्य प्रशास्तरस्येवसत्येषु वर्तमानस्य
सर्वेषातिरसस्पष्टैकैषु देशघातिरसस्पष्टैकतया जातेषु पृथक्-
क्रमेण क्रयोपशमनाजतौऽप्रतिहानामुपजायते । मनःपर्यायज्ञाना-
वर्णीयस्य तु विशिष्टोत्तमप्राप्तामादिति प्रतिपत्तावेव सर्वेषाती-
रसस्पष्टैकानि देशघातिरसि भवन्ति । तथा स्वभावात्क-
तथा स्पष्टायां नभश्चाति तथा कृपात्मने नेव नभश्चात् ततो
मनःस्पष्टज्ञानं विशिष्टगुणप्रतिपत्त्यैव वेदितव्यम् । अतिवृत्तावर-
णाचक्षुर्देवोऽगारव्यापयप्रकृतौऽपि पुनः सर्वेषातीरि रसस्पष्टै-
कानि । येन तेन यावच्चसायानेयासायानुपेतौ देशघातिरसि स्पष्ट-
ैकानि भवन्ति । तेषां तथा स्वभावाच्च हतो महिहानावरणा-
दीनां सदैव देशघातिनामेव रसस्पष्टैकानुपेतौ । सदैव च
क्रयोपशमः । उक्तञ्च । उपचरप्रवृत्तद्विद्वद्भिरात्मैकानुपेतौऽगारव्याप-
यप्रकृतौऽगारव्यापयप्रकृतौ च सदैव देशघातिरसस्पष्टैकानि
मेवोपेतव्यः । तत्तत्साक्षां सदैवैवातिरस्यक्रयोपशममिहा जाया-
यितुं कृतं प्रसङ्गञ्च । नं । स्यात् । प्रहो । नं ॥

(६) आनुगामिकादि षट् भेदाः ।

तं समासत्रो ऽन्विहं पञ्च । तं जहा आणुगामियं १
अणुगामियं २ बहुमाण्यं ३ हीयमाण्यं ४ पट्टिवाइयं ५
अप्यट्टिवाइयं ६।

एतेषां षष्ठां भेदानामर्थाः । सभेदाः अनुगामिकादिशब्देषूक्ताः
अद्यन्ते च नवरभिह ।

अणुगामिओ य ओही, नेरइयाणं तहेव देवाणं ।
अणुगामि अणुगामी, मीसो य मणुस्सतेरिच्छे ॥

अङ्गाममणील आनुगासुको वः समुपभोऽवधिः स स्वामिन्
देशातरममिब्रजजन्तमनुगच्छति । लोभनवसौ आङ्गामुक्
इत्यर्थः । ईदृश एवावधिमेवति कल्पित्याह । नारकाणां तथा-
देवानां चेति । यान्तामुक् उक्तस्यैवः अनानुगच्छतः
स्वित्पराङ्मुल्लानि यन्ताप्रदीपवद्विपरीतः वस्य तूपभस्याव-
धेयैश्च ब्रजति । स्वाभिना सहान्यत्र देशसु प्रशान्तरचलित-
पुत्रवस्त्रोपहृतकलोभनवधन्वश्च न ब्रजति । असौ मिथ उच्यते ।
एव त्रिभिर्भोऽप्यवधिन्युत्पत्तिर्बुध भवतीति । त्रिभुक्तिगा-
दायः । ब्रथ भाष्यम् ।

अणुगामिओणुगच्छतं लोयणं जहा पुरिमं इयरो य ना-

शुगच्छइ त्रियपइवो व्व गच्छंतं । उभयसहावो मीसो
देसो जस्साणुजाइ नो अओ कोसइ गयस्स कत्थइ एणं
उवइम्मइ जइत्थि ॥

गतार्थे एव उक्तमानुषामुक्तद्वारम् ।

अथावस्थितद्वारमुच्यते । अवस्थितं चावधेराधारभूतक्षेत्रत
उपयोगतां लक्षितं च चिन्तनीयम् । तत्र क्षेत्रत उपयोगतश्चाह ।
लिखितस्य अवद्वान्, तेचिंसां सागरान् कामेण ।

दब्बे भिन्नमुद्गतो, पञ्जवत्संभे य सत्तह ॥

अथचेराजापर्यायेण क्षेत्रस्यावस्थानं त्रयस्त्रिंशद्वेध सागरो-
पमानि कालेन कालमाश्रित्य भवन्ति । इत्युक्तं भवति । अमु-
त्तुत्तराया यत्र क्षेत्रे जलमस्थे अथवादास्तेष्वामवस्थयमसि
द्वन्तेऽतस्तेनसंबन्धितोऽवधेयक क्षेत्रे त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमस-
त्त्वकालमवस्थानं भवति । उपयोगस्त्वधेयःसुरानारकुपु-
लादिके द्वन्तेः कल्पितव्यपयोगमाश्रित्य तत्राप्यत्र वा क्षेत्रे
मिथमुद्भूतव्यवस्थानं न परतः सामर्थ्याभावादि । तत्रैव
द्वन्ते ये पर्येकाः पर्यायवर्णमस्तौहो पर्यायावध्यायान्तरं
सःस्वरतोऽध्वेस्तदुपयोगे सताही वा क्षमयानवस्थानं न परतः ।
क्षन्त्ये तदव्यवस्थाने । पर्यायश्च द्विधा गुणाः पर्यायाश्च तत्र स-
हवर्तिनो गुणाः युक्तादयः क्रमधर्मेतेनस्तु पर्याया मवपुत्रादाव-
द्यस्तत्र गुणेष्वेति । क्षमयानवध्यापयोगमाध्यानं पर्येषुषु सप्त-
समयानीति स्थूलं हि द्वयं तेन तत्रान्तर्मुहूर्तं तदुपयोगादियति-
गुणास्ततः । सूक्ष्मास्तेनैतच्छब्दे समया न गुणेष्वन्येऽपि पर्यायाः
सूक्ष्मा इति । तेषु सप्तसमयान् धावदिति भावः । अथ ल-
नितेऽवध्यवस्थानमाह ।

अद्वाप अवद्वाणं, छावद्दि सागराज कालेणं ।

उक्तासंगं तु एयं, एकोसमञ्चो जहमेयं ।।

इहासाध्वेनावधिज्ञानावरणस्योपशमलाभया या लब्धि-
रभिप्रेता सा च तत्रान्वय वा क्षेत्रे तेनान्वेषु वा ध्यायितु
युक्तस्य वा भवति । अथैतत्स्यादधिज्ञानावरणस्योपशमलाभ-
काया लब्धेर्निर्गतवश्यानां वक्ष्यामाणामध्ययुक्तस्य वक्ष्या-
मिहोक्तस्य कालेन कालमाश्रित्य भवति । तुल्यस्य विवे-
कप्राप्त्याद्यध्वरमसंशयिना कालेनैतात्पथिकानि दृष्टव्यानि ।
इदं चाबाधप्रध्यायितृषु योग्यस्य लब्धेष्वात्तर्मुर्तौदिकमवस्था-
नमुक्तं दृष्टव्यम् । अद्यन्तत्वेनैकस्यैव समयो मन्तव्यः । तत्र
निरुक्तं समयादध्वरमवधिः प्रत्येकानुपयोग्याह्लासी वि-
वेको देवनारकाणां तु येषां अवश्यं ध्वरमसमये सम्यक्त्वला-
भादिमङ्गलानामधिपत्तया परिणमति । ततः परं च कृतानां
तद्वधिज्ञानं च प्रचयवते तेषामिव दृष्टव्यम् । इति निर्मुक्तिगाथा-
प्रसङ्गः । ७९ । अत्र माधव्यं ।

आहारे उवश्रोगे, क्षुध्रीए वा हविज्ज वत्थाए ।

आहारों से खिंचे, तेजीसा सागरा तन्थ ॥

विजयाइसववाण, जत्यो माढो जवखत्रो जाव ।

ग्विसे व तिद्वि तर्हि, दन्वेसु देहसयणेषु ॥

तस्यावशेः क्षेत्रं मतर्थाय (तत्स्थिति) तत्राधाररूते क्षेत्रे अर्थाभि-
व्यक्तिरूपोपमापयध्वेरवस्थानमिति क्षेत्रः । कः पुनः क्षेत्रे पता-
वन्तं काष्ठमध्वरचरतिष्ठत इत्याह । विजयादिघ्ननुत्तरविमानेषूपमा

तान्नवकृतं यावत्तत्र कापि (अथेति) शयनीयाकान्तकेशे देवोऽव-
गाढोऽप्यतिष्ठते (तर्हि) । तत्र केशे अस्यावधिः प्रत्यक्षशस्त्रा-
गरोपमापयवस्थानं कष्टव्यम् । केशस्यापलङ्कनात्प्राद्वेष्ये च देह-
शयनीयेष्ववधेरंतरात् कालमवस्थानमवस्यमिति । अथाप-
योगतो क्लृप्तगुणपर्यायेष्वधेरवस्थानमाह ।

दन्वे भिष्यद्भुक्तं, तत्थ पत्थ दृष्टिज्जेत्तम्म ।

उवओगो न उपरओ, साम्प्यात्तावतो तस्स ॥

दन्वे तत्थेव गुणा, संचरओ सत्तवड्ढासमया ।

अस्से पुण अड्ढगुणा, जणंति तप्पज्जेव सत्त ॥

गतार्थैः । नवरं तत्र विचक्षितं केशे अन्यत्र वा गतस्यावधिम-
तो क्लृप्तविषयेऽस्तुर्मुहूर्तमेषोपयोगो जवति (दन्वेत्यादि) तत्रै-
व विचक्षिते क्लृप्ते (गुणसि) गुणेष्वपरापरं तु सञ्चरतः समाष्टौ
वा समया नायथेरुपयोगो भवति । अन्ये त्याहुर्गुणेष्वष्टौ पर्यायेषु
सप्त सञ्चरन्ति । किमित्येवमित्याह ।

जह् जह सुद्धं वत्तुं, तह् तह् थोवोवओमया होइ ।

दव्वगुणपज्जेत्तुं, तह् पत्तेयं पि नायत्तं ॥

गतार्थैः । अथ इत्येतोऽवस्थानमाह ।

नत्थ एत्थ य त्तिवै, दन्वे गुणपज्जेवोवओगे य ।

चिड्डं लक्खी सा पुण, नात्तावरणक्खलओवसमो ॥

सा सागरोवमहि, उवहि होइ सादेरगाइ ।

विजयाइ सु दो वारे, गप्पस्स नरजम्मणा ममयं ।

गतार्थैः । अथापलङ्कविषयं जघन्यमवस्थानमाह ।

सव्वजहाणो समओ, दव्वंइ सु होइ सव्वजीवाणं ।

अत्र नरतिरश्चो समयादर्थमयथः प्रतिपातादनुपयोगात् ।
उजयोपलङ्कयो समयमवस्थानं परोऽवगच्छत्येव । अतः सुरना-
रकविषयमेतत्पृच्छन् गाथाहमाह ।

स पुण सुरनारगाणं, हविज्ज किं त्विचकालेयु ॥

स पुनः सुरनारकाणां क्लृप्तादिष्ववधिष्वनुपयोगयोजनयनः
कथं समयावस्थानं कतिष्ठतां सुरनारकाणामित्याह (अचकाले-
सुसि) तयोरेव निजकेशकालयोः तिष्ठतामिदमुक्तं भवति । अ-
न्यत्र नरतिरश्चकसंश्लिष्याधारदत्ते केशे स्थायुष्करूपे च काले
गतानाममीशमपि भवति । क्लृप्तादिष्वधयेः समयावस्थानं के-
षमम् । ते तत्र गताः सुरनारका न भवन्त्येव । किंतु नरतिरश्च-
यथेयत उक्तम् । तस्मिन्नेव स्वाधारजुने केशे स्थायुष्करूपे च
काले तिष्ठतिमिति । तत्र हि तिष्ठतां सुरनारकाणामधयेः प्रति-
पातनायात्समयमात्रावस्थानासंभव एवेति भावः । अत्रमूरिरहा
चरममयमिस्मि स्मम्, पविज्जं तस्म जं चिय विज्जं ।
तं होइ ओहिनाणं, गप्पस्स वीरियं तं पक्ख ॥
व्याख्यातार्थैश्च गाथानवकार्थैः । १७२ । उक्तमवस्थितद्वारम् ।
अथ चउत्तरमन्त्रितिसुवाह ।

बुद्धी वा हाणी वा, चउव्विहा होइ खेत्तकालाणं ।

दन्वेमु होइ दुव्विहा, उव्विह पुण पज्जेव होइ ॥

चलद्वारमिदमुच्यते । चउत्तरार्थाधिरूप्यादिविषयमङ्गीकृत्य व-
धेमानको हीयमानको वा जवति । बुद्धिहानी च पक्षिण सामान्ये-
भागने प्रोक्तः । तथा । अनन्तजगद्बुद्धिः १ असंख्यतभागबुद्धिः
२ संख्यातभागबुद्धिः ३ असंख्यातगुणबुद्धिः ४ संख्यातगुणबुद्धिः

५ अनन्तगुणबुद्धिः ६ अनन्तजगद्बुद्धिः १ असंख्यातभागबुद्धिः २
संख्यातभागबुद्धिः ३ संख्यातगुणबुद्धिः ४ असंख्यातगुणबुद्धिः ५
अनन्तगुणबुद्धिः ६ पतयोश्च पक्षिणबुद्धिहात्योश्च अभावावधि-
विषयजुतं केशकालयोराद्यन्तपदद्वयवर्जिता वस्तुविधा बुद्धिर्हानिर्वा
जयति । अनन्तभागबुद्धिरनन्तगुणबुद्धिर्वा तथा अनन्तभागबुद्धि-
रनन्तगुणबुद्धिर्वा केशकालयोर्न भंभवति । अवधिष्वधये विषय-
जुतकेशस्यानन्तजगद्बुद्धिः कालस्यावधिविषयजुतस्यानन्तव्या-
प्रतिपादनात्तद्विदमत्र हृदयं यावत्केशं प्रथमावधिहानिना हृद-
ततः प्रति समयमसंख्यातभागबुद्धिः कश्चित्पश्यति कोऽपि संख्या-
तभागबुद्धिमन्यस्तु संख्यातगुणबुद्धिः । अपरस्तु असंख्यातगु-
णबुद्धिः केशं पश्यति । एवं हीयमानमपि वाच्यम् । एवं केशे बु-
द्धिर्वा हानिर्वा वस्तुधां जवति । इत्थं कालोऽपि वस्तुधां बुद्धिहात्यो-
क्तातुर्विधं भावनीयम् । क्लृप्तेषु पुनरपि वस्तुषु विविधा बुद्धिर्हा-
निर्वा जवति । इदमुक्तं भवति । अवधिहानिना यावन्ति क्लृप्ताणि
उपलब्धानि प्रथमं ततः परं तयोऽनन्तभागविधानि कश्चित्प-
श्यति । अपरस्तु नेभ्योऽनन्तगुणान्येव तानि पश्यति । न त्वसं-
ख्यातजगद्बुद्धिर्वादिना बुद्धिर्वा वस्तुस्वाभाव्यादपस्ततः परं
पूर्वोपलब्धेभ्योऽनन्तभागहीनाणि क्लृप्ताणि पश्यत्यन्यस्त्वनन्त-
गुणहीनाभ्यं तानि तज्यः पश्यति । न त्वसंख्यातभागहीनत्वा-
दिना हीनानि पश्यति । तथा स्वाभाव्यादिनि पर्यायेषु पुनः
पूर्वांका पक्षिणव्यापि बुद्धिर्हानिर्वा भवन्ति । निर्युक्तिगाथासंके-
पार्थः । ७२७ ।

अथ विस्तर्गायं ज्ञाप्येमाह ।

बुद्धी वा हाणी वा, एतासंखित्तमंखजगाणं ।

मंखित्तजानंखित्तजानंखित्तगुणा वेति उक्तेभ्यः ॥

अनन्तभासंख्येयश्च संख्येयश्च न तथा । त च ते भागाश्च तेषां
बुद्धिर्हानिर्वेत्येव विविधे प्रत्येकं बुद्धिहानी जवताऽपरमप्यन्यः
प्रत्येकं त्रिविधमपि (संखित्तजानं) गुणशब्दः प्रत्येकमि-
संख्येयः । नतश्च संख्यातगुणा असंख्यातगुणा अनन्तगुणाद्वे-
त्येवं त्रिविधं प्रत्येकं बुद्धिर्हानिर्वेत्येव बुद्धिहात्याः । प्रत्येकं पुन-
र्दृष्टं पक्षिण्यं भावनीयमिति । तदं बुद्धिहात्याः प्रत्येकं प-
क्षिण्यं सामान्येनोपदृश्येदानीं केशकालयोर्बुद्धिहात्यांश्चातुर्वि-
धस्य भावायै दर्शयिमाह ।

पदसमयमंखित्तजगद्, भागहियं कोइ संखभागहियं ।

अओ संखेज्जगुणं, खित्तमंखित्तजगुणमपओ ॥

पेच्छइ विवक्काणं, हायं न तंहेपकादं पि ।

नार्णत्तुविहाराणं, पेच्छइ जं दो वि जाणं तं ॥

गतार्थैः । नवरं केशकालयोर्नन्ते बुद्धिहानी कुत इत्याह (पे-
च्छ इत्यादि) यद्यस्मात् हावपि केशकालौ वान्तौ अवधिहानी
पश्यति । पूर्वाक्त्युक्तं । अथ क्लृप्तविषये प्रत्येकं त्रिविध-
बुद्धिहानी पर्यायविषयां तु बुद्धिर्हानिं च प्रत्येकं पक्षिण्यमाह "द-
व्वमपणं सहायं", इति अनन्तमोऽंशो जगदोऽनन्तशस्तेनाधिकं
क्लृप्तं कश्चित्पश्यतीति । एतेषां च प्रत्येककेशकालजगद्भावानां परस्पर-
संयोगं चिन्त्यमाने एकस्य बुद्ध्यावधारस्य बुद्धिर्नैवैकस्य हानौ
अन्यकस्य बुद्धिः । एकस्य हानौवापरस्य हानिर्नैवैकस्य बुद्धौ
अपरस्यहानिर्भवति । अपरं चैकस्य क्लृप्ताद्विजगद्भावौ हाता हाता
वा जायमानायापरस्यस्यापि जङ्गले बुद्धिर्हानी प्रादौ न तु गुण-
कारणं गुणकारणान्येकस्य बुद्धिर्हान्योः प्रवनेमानयोपरस्यस्यापि
प्रायस्तेनैव ते प्रवन्तं इति दर्शयिमाह ।

वुद्धी ए चिय बुद्धी, हाणी हाणी ए न उ विवज्जसो ।

जागे नागो गणणा, गुणो वच्चाइ संयोगे ॥

इह बुद्धिज्ञानी समाश्रित्य दुष्यक्त्रेकाक्षमावतानां परस्परं संयोगे चिन्त्यमाने एकस्य दुष्यदेर्बुद्ध्यादेव तदपरस्य बुद्धिर्जायते । एकस्य ज्ञानादेव च तद्व्यस्य ज्ञानिः प्रवर्तते । न च (विवज्जसो-ति) न तुल्यस्य विपर्ययोः विपर्ययो मन्तव्यः । एकस्य दुष्यदेर्ज्ञानी अपरस्य बुद्धिः । तथैकस्य दुष्यदेर्बुद्धी अन्यस्य ज्ञानिरित्येवं सङ्गो विपर्ययः । कदाचिदपि न भवतीत्यर्थः । अथवा गद्याक्षेपिदमन्यथा व्याख्यायते । एवकारस्य भिन्नक्रमेण योजनाच्छाया । एकस्य दुष्यदेर्बुद्धी तदपरस्य बुद्धिरेव न तु ज्ञानिसङ्गो विपर्ययोः भवति । “ काष्ठे चण्डहनुविद्धि ” वचनादेकस्मिन् वधे मानेऽपरस्वस्थानं न स्यादपि “ काष्ठो नश्यत्यो क्षिप्तबुद्धी-पति ” वचनात्तथा एकस्य ज्ञानिरिव न तु बुद्धिसङ्गो विपर्ययोः अवस्थानं नु स्यादपि (जागे जागेति) एकस्य केसदेर-संस्थानतामदिकं जागे बर्कमाने तदपरस्य जागे एव वधते । अवस्थानं वा भवति । न तु गुणकारेण बुद्धिः । तथा गुणकारेणैकस्य बुद्धी जायमानायामपरस्यापि तैवेवासी जवत्यवस्थानं वा जायते । न तु जागेन बुद्धिः । प्रायेण धैतव्यं रुद्धयं केसदेर्माणेन कदापि दुष्यदेर्गुणकारेण बुद्धिसंभवादिति । अथ परः प्रेरयति ।

कहू लितासंखज्जागा-इ संजवे ढंजवो न दवेति ।

किट्ट वा दब्बायेंते, पज्जवंसिखज्जागाइ ॥

ननु कथं केसस्यासंख्येयभागादिवृद्धौ सत्यां तद्विषयद्वयाणा-मन्यसंख्येयजगतादिवृद्धेर्न संज्ञकः । कथं वा दब्बान्तस्य दुष्य-स्यानन्तभागाबुद्धौ जायमानायां पर्यायाणामसंख्येयजगतादि-बुद्धिर्द्वयानन्तगुणवृद्धौ वा पर्यायाणामसंख्येयतगुणादिवृद्धिः प्रतिपाद्यते । इदमुक्तं नवति । केस्राधाराणि हि दुष्याणि दुष्या-धाराश्च पर्यायाः नतोः यादृश्येवाधारस्य बुद्धिर्ज्ञानिं तादृश्ये-वाधेयस्यापि मुक्ता तदकथमिह विचित्रं केसस्य अनुविधे बुद्धि-ज्ञानी दुष्यस्य विविधे पर्यायाणां तु पठिष्ये इति । अत्र सुविराह ।

खेत्ताणुवत्तियो पो-गम्ला गुणा पोगम्लाणुवत्ती य ।

साम्भवा विभेया, न उ ओद्दिनाणुविमयमि ॥

केस्राणुवर्तिनः पुञ्जलः परमाणुस्त्वद्वयः गुणास्तत्पर्यायाः पुञ्जानुवर्तिनः इत्येवेने सामान्यः सामान्येन विभेयाः । कस्य किञ्च इत्थं नैतद्विममत्तम् । अवज्रिमतप्रतिपेक्षं त्वाह । न त्वव-धिज्ञानविषयसंख्येयमतेऽपि अजिमेताः । इदमत्र दृश्यम् । असंख्येय-तत्त्वसामान्येन को वै न मन्यते । यदुत सामान्यतः समस्तलोका-काशस्यासंख्येयतमादिकं जागे समस्तपुञ्जलास्तिकास्याप्यसं-ख्येयतमादिक एव जागः स्वरूपेण वर्तते समस्तपुञ्जलास्तिका-स्याप्यन्यतमादिके भागे समस्ततत्पर्यायराशेरन्यतमतमादि-प्रागो वर्तते । अतः केसस्यासंख्येयविज्ञानवृद्धिर्द्वयोरापि तद-नुवृत्त्या तथैव बुद्धिज्ञानी स्याताम् । दुष्यस्यानन्ततमादिवृद्धि-द्वान्यस्तत्पर्यायाणामपि तदनुवृत्त्या तथैव बुद्धिज्ञानी ज्ञेयताम् । परं किं तत्रावधिज्ञानविषयतमस्य केसदेर्बुद्धिज्ञानी चिन्तायितु-मभिमेत । ननु सामान्येन स्वरूपस्य एव च विशेषिते ये बुद्धि-ज्ञानी ते अवधिज्ञानावरणक्यापराधमाधीनत्वात्तद्विचित्रे अतो यथोक्तप्रकारेणैवैतं अत्र युक्तं नान्यथेति । एतद्व्याचोक्तमेवार्थं प्रपञ्चयन्नाह ।

दब्बाई संखिया, उ णंतगुणो पज्जवास्तदब्बाओ ।

निययाहारा हाणा, तेसिं बुद्धो य हाणी य ।

न उ निययाहारवमा, ओद्दिनिबंधो जज्जो परिषो से ।

चिचो तह ख हाविय, आणामज्जो य पाएण ॥

इह स्वरूपेण तावत्समस्तपुञ्जलास्तिकायसङ्गणानि दुष्याधारभू-तात्स्यकेस्रावृन्तगुणा नियतेनो इति सिद्धव्यस्येनात्रापि योज्यते । एकैकाकाशप्रदेशेऽनन्तस्य परमाणुद्वयगुणादिवृद्धस्यावगाहना-त्यर्थेयापर्यायाः पुनः स्वाश्रयश्रुतात् दुष्यावदन्तगुणाः एकैकस्य परमाणुवादेरनन्तपर्यायत्वादित्येवंभूतं केस्रादीनां स्वरूपं वदेत इति । स्वरूपकथनमात्रं तावत्कृतं प्रकृतोपयोग्याह (निययाहा-रेत्यादि) दुष्यस्य निजकाधारः केतुं पर्यायाणां तु निजकाधारो दुष्यापि तदधीना च तेषां द्रव्यपर्यायाणां सामान्येन बुद्धिर्द्वानि-ह च जवति । केसस्य अनुविधेयायां बुद्धी ज्ञानी वा दुष्यस्यापि तथैव ते प्राप्नुयतः । दुष्यस्य विविधेयायां बुद्धी ज्ञानी वा पर्याया-णामपि तथैव ते युज्यते । इत्येवं यथा परः प्रतिपादयति तथा वयमपि स्वरूपनिर्धत्तिसामान्यचिन्तायां मन्यामहे नाऽत्र वि-षाद इति भावः । परं किन्तु (न उ निययेत्यादि) न तु निजकाधा-रवशाच्च विविधेयबोधविधेययो वधते हीयते वा यतः परीतः प्रतिनियतोऽसी यथोक्तद्वयेण क्वापेयशमनियमितोऽसी चित्र-क्वापेयशमानीनत्वात्विजोऽनेकद्वयो यथा युक्त्या वदते तद्विषयं प्रवर्तते । तामुल्लङ्घनान्यथापि वा वदते इति नैविकान्तः आह्वा-प्राहाद्वचं प्रायेणायमित्याहैवात्र प्रमाणं किं स्वैच्छाप्रपञ्चमुक्त-कैयुक्त्योपन्यासेन प्रायो प्रहणाप्रयानं नयं युक्तिरपि बाध्यति गायानवकाशैः । गतं चसङ्ग्राह्यम् ।

अथ तीव्रमनुद्धारमतिनिष्ठसुराह ।

फट्ठा य अमंखेजा, संखंजेया वि एगजीवसम ।

एगप्फकुवओगे, नियमा सवत्थ उवउत्तो ॥

फट्ठा य आणुगामी, अणुगामी य मीसया चेव ।

पदिवाइपदिवाइ, मीसा य मणुस्सतेरिच्छे ॥

अपवरकादिज्ञातकात्तरस्यप्रदीपप्रजालिगमस्थानानि आवधि-ज्ञानावरणे कुर्यापशमजगत्यान्यवधिज्ञाननिर्गमस्थानानि ह फट्ठका-न्युच्यन्ते । तानि वैकजीवस्य संख्येयान्यसंख्येयान्यपि च भवन्ति । तत्र वैकफट्ठकोपयोगो जन्तुर्नियमास्तत्रैव सवैरपि फट्ठकैरु-च्युतो भवत्येकोपयोगावभाषीत्येकैकोचनोपयोगो द्वितीयलोच-नोपयोगश्चदिति । एतानि च फट्ठकानि त्रिधा जवन्ति । तद्यथा अ-नुगमशीलान्तानुगामुक्तानि यत्र देशे तिष्ठतोऽवधिमतो जीवस्यो-त्पन्नानि ततोऽन्यत्रापि प्रजतस्तस्यानुपाधिनीत्यर्थः । एतद्विपर-ीतानि त्वानुगामुक्तानि आनुगामुक्तानुगामुक्तानुगामुक्तान्यवस्थापानि तु मिश्राणि कानिचिदेकान्तानुगामुक्तानि कानिचिद्विषयेः । एतानि प्रत्येकं च पुनश्चिन्ता जवन्ति । तद्यथा प्रतिपत्तनशीलानि प्रतिपातानि कियन्तव्येति काष्ठं लिख्या ततो ध्वंसस्तथावानी-त्यर्थः । तद्विपरीतानि त्वप्रतिपातानि आभरन्त्यान्तमार्वानीत्यर्थः । प्रतिपात्यप्रतिपात्यनुग्रहपुणितु मिश्राणि कानिचिदप्रतिपातानि कानिचिद्विषयेः । एतानि च मनुष्यतिर्यग्भुं याऽवधिस्तस्मिन्नेव जवन्ति । न देवभारकृपावधाविति । आह । ननु तीव्रमनुद्धारं प्रस्तूयते फट्ठकावधिस्वरूपं प्रतिपादयतः प्रक्रमविशेष इत्यत्रोच्यते । प्रायो-ऽनुगामुक्ताप्रतिपातानि फट्ठकानि तीव्रविशुद्धियुक्तान्यासीमाणि जगयन्ते । अननुगामिप्रतिपातानि त्वविशुद्धत्वाभ्यामन्युच्यन्ते ।

मिथ्यासि तु मन्थमावीत्यतस्तीक्ष्णमन्त्रद्वारमिदमित्यदोषः । अपर-
स्त्वाह । अनुगामुक्तप्रतिपातिपदुक्तानां काः परस्परं विशेषः ।
अननुगामुक्तप्रतिपातिपदुक्तानां चाप्युक्तं को भेद इत्यत्रानिधी-
यते अमतिपातिपदुक्तानुगाम्येष प्रवति अनुगामुक्तं त्वमतिपा-
ति प्रति पाति च प्रवर्णीति विशेषः । तथा प्रतिपाति पतत्येष पति-
मपि च देशान्तरे गतस्य कदाचिन्नाय । न चेत्थमननुगामिक-
मिति सिद्धुकिमायाद्वयसंक्षेपायः । ३३७ ।

विस्तरार्थं तु प्राप्यकार एवाह ।

जाह्नतरत्यदीप-पद्मोदयो फडुगावहो होइ ।

तिष्ठो विमलो मंदो, मन्नीमो मीसरूयो य ॥

अपवरकजाह्नकातरस्वमदीपमसोपमः फडुकायभिर्भवति । तत्र
च विद्युद्दहयोपशमजल्पफडुकप्रजबोऽवधिर्विमलः स च तीक्ष्ण
उच्यते । अविद्युद्दहयोपशमप्रवर्तितश्च मन्नीमसः स च मन्दोऽ-
भिधीयते । मन्थमन्त्रोपशमाभिष्टितफडुकसमुत्पन्नु मिश्रकप-
स्तीक्ष्णमन्त्रस्वरूप इत्यर्थः । अत एव तीक्ष्णमन्त्रद्वारमिदमुच्यते ।

“ एगफडुवगओगे ” इत्युत्तरार्थं व्याख्येयसुराह ॥

उवओगे एगेण, वि दितो सो फडुएहिं सज्वेहिं ।

उवउज्जइ जुगवंचिय, जइ समयं दोहिं नपेणेहिं ॥

गतार्थो । अथ प्रथममुत्थाय परिहरन्नाह ॥

किहु नोबओदहूया, भसइ न विसंमओ स सामसो ।

तगहइ विसेसविमुहो, खंधाबारंवओगोव ॥

नवेवं सत्यचधिततः कथं नोपयोगवहुता अनेकैः फडुकैरुप-
पद्यमानत्वाद्भोक्तृभेदोत्तरमेकस्मिन्समये औपत्यैक एवोपयोगो
प्रवति । तत्त्वाभाष्यान्यनयमयोपयोगस्तत्परकफडुकैरुपपुन्य-
मानस्यापि न तस्योपयोगवहुता अथवा प्रप्यते । अत्रोत्तरम् ।
अनेकवस्तुविषयोपयोगो हेतुस्तथापचाय । एते हस्तितो दक्षिण-
तरस्वमी बाजिनो बामतस्तु रथाः पुरतः पश्चात् इत्यादि ।
न चेद्दामिकवस्तुविषयोपयोगोऽस्ति किं तर्हि सामान्योपयोग एव
प्राज्ञवस्तुगतविषयेष्वन्यथान्यनयचने स्फुपावरोपयोगवदर्थं
चैक एवोपयोग इति न तद्वदुतेति ॥

फडुयाआणुगामीत्यादि विवृण्वन्नाह ।

अणुगामिनिषयमुद्धा, ई सेयराई य मीसयाई व ।

एकैकसो विमिचार्ह, फडुयाई विचिचार्ह ॥

इदं तावत्फडुकानि मिथा भवति । तद्यथा अनुगामीनि १ नि-
यतान्यप्रतिपातीनीत्यर्थः २ फडुकानि तीक्ष्णानीत्यर्थः ३ (सेयराह-
पति) संतराणि चैतानि भवन्ति । तद्यथा अनुगामिभ्य इतरा-
स्यननुगामीनि ४ अमतिपातिच इतराणि प्रतिपातीनि ५ ती-
क्ष्ण इतराणि मन्त्रानि ६ (मीसयाईवति) मिथ्याणि चैतानि ।
अनुगाम्यादीनि भवन्ति । तद्यथा । अनुगाम्यननुगामीनि ७ प्र-
तिपात्यप्रतिपातीनि । तीक्ष्णमन्त्रीति ८ (एकैकसोत्रिणा इति)
एतानि चानुगाम्यादीन्येकैको विजिजानि भवन्ति । तद्यथा ।
अनुगामीनि । प्रतिपात्यप्रतिपातिमिश्रभेदातिथा एवमनुगामी-
न्यपि मिथा । अनुगाम्यननुगामीन्येष्वं पुनरन्यनुगाम्यादीनि ।
फडुकानि तीक्ष्णमन्थमन्त्रभेदात्मकैः मिथा वक्तव्यानि । तद्यथा
अनुगामीनि तीक्ष्णमन्त्रमयमनि । एवमननुगामीन्यपि एवमनु-
गाम्यननुगामीनीति (विचिचार्ह इति) एतानि च जघन्यमन्थमा-

विभेदाद्विचिचिणि नामा प्रकराणि । अवस्थितानुगामिकयोर्भेदः
अत्र प्रेरकः प्राह ॥

निययाणुगामियाणं, को येओ को व तन्विक्कसाणं ।

नियओ अणुजाइ नियमा, नियओ नियओ व्व अणुगामी ॥

चयइविषयपदिवार्ह, अणुगामामी नुओ पुणो होइ ।

नरतिरिगहणं पारवं-अपेणु विसोईसंखिलेता ॥

नियतानुगामिनोरप्रतिपात्यनुगामिनोः फडुकयोरित्यर्थः । को

जेदो न काश्चित्ति पराभिप्रायको वाऽनुगाम्यप्रतिपात्यविवर्क-
योरनुगामिप्रतिपातिनोर्भेदः । अत्रोत्तरम् । यो नियतोऽप्रतिपा. ती
स चहइ । पिकव नियमादित्यत्र गच्छन्तमनुयात्यनुगच्छत्येव यो व-
च्यनुगामी स नियतो वा स्याद्विनियतो वा अमतिहतसोन्मनवद-
प्रतिपाती वा स्यादुपहतसोन्मनवदप्रतिपाती वा स्यादित्यर्थः ।
प्रतिपकजेन्नाह (चयइविषयेत्यादि) एवमेव एव प्रतिपात्येव
प्रतिपाती द्युतोऽपि च देशान्तरे जायत इत्यत्र संवच्यते । अना-
नुगामुकस्तु नैवं स्वकोप यतोऽसौ यत्र देशे तिष्ठतः समुत्पन्न-
स्तत्रैव तिष्ठतश्चयवते न वा द्युतोऽपि च देशान्तरे पुनरुत्पन्नु-
त्तिप्रदेशे समायातस्य अवतीति प्रतिपात्यनुगामुकयोर्भेदः
(नरेत्यादि) इह तीक्ष्णमन्त्रद्वारमिदं तीक्ष्णमन्त्रा च फडुकान्यं
विद्युत्सिंहेनापशमाज्जायते । विद्युत्सिंहेनापशमा तथाविधाः ।
प्रायस्तिर्यङ्मनुष्येऽपि तद्वत् फडुयाआणुगामीत्यादि गाथा पर्यन्तं
(मणुस्तिरिच्छेत्ति) नरतिर्यङ्महं कृतमिति ।

अथ प्रथोन्तमुत्थाय परिहरन्नाह ।

गहणमणुगामिमार्ह-य किं कयतिव्यमद्विंताप ।

पायमणुगामिनिपता, तिप्पा मंदा य जइये ॥

ननु चास्त्यतीक्ष्णमन्त्रवर्तिततीक्ष्णमन्त्रिणां प्रस्तुतायां कि-
मननुगामिकादिफडुकस्तद्विदं हुतप्रस्तुतव फडुकप्रकरणेति
प्राहः । प्रतिविधानमाह (पायमित्यादि) अनुगामीन्यप्रतिपा-
तीनि च फडुकानि यस्मात् प्रायस्तीक्ष्णाणि भवन्ति । इतराणि
त्वनुगामीनि प्रतिपातीनि च प्रायो मन्त्रानि मिथ्यासि नृपयस्व-
ज्जावान्यतः फडुकप्रकरणस्यामिति तीक्ष्णमन्त्रात्ता गम्यत एवेति
अथ अतन्तरमुपदर्थं तस्याप्यधिकृतामाह ।

अथे पकिचाउप्पा, य दारएआणुगामियाईहिं ।

नरतिरिपमगहणेणं, अहवा दोमुं पि न विरुक्कं ॥

अन्ये त्वाचार्याः । “ फडुयअसंकेजा ” इत्यादिगाथया तीक्ष्ण-

मन्त्रद्वारमभिप्राय अनन्तरमेव बहयमाणे प्रतिपातोत्पादद्वार
मेव । “ फडुयाआणुगामीत्यादि ” गाथोक्तानुगामुकादीं विधा-
नीमाचकृते केन कारणेन त एवमाचकृते इत्याह (नरतिरि-
पमगहणेति) इदमुक्तं प्रवति । प्रतिपातोत्पादयोस्त्येवमनुप्या-
वर्चरेव घटनास्येवतत्प्रतिपद्यमेव प्रतिपातोत्पादद्वारमनो नरतिर्य-
ङ्मगहणेतेऽन्यनुगामिकादयो जेदाः । प्रतिपातोत्पादद्वारान्तर्जो-
विन एवेत्याचार्याभिप्रायः । अथवा ह्योवेति तीक्ष्णमन्त्रप्रतिपातो-
त्पादद्वारयोरिदमनुगामुकादिजद्वयमनर्थयो न किंचित्तिरुक्कम् ।
तीक्ष्णमन्त्रस्वरूपे प्रतिपातोत्पादवति चावधौ अनुगामुकादिजैवा-
नौ घटनादिति गमाहकार्यः ॥ ३३७ ॥ गतं तीक्ष्णमन्त्रद्वारम् ।

अथ प्रतिपातोत्पादद्वारमाह ।

बाहिरखेवं भजो, दन्वे खेचे य कालभावे य ।

उप्पापदिवाओ विय, तदुपयं चेयसपएणं ॥

अवधिमतो बहिः बाह्योऽवधिस्तस्य तामः प्रातिरूपविस्तस्मिन्-
ब बाह्यावधिनामे आन्यो भजनीयाः कोऽसावित्यह । उत्पादः
प्रतिपातस्तद्वृत्तमयं चैकस्मयेन क विषये उत्पत्त्याय स्याह ।
कल्पकोनकास्तेष्विति निर्मुक्तायास्तत्केपार्थः ॥

अथ भाष्यम् ॥

बाहिरञ्चो एगदिसो, फट्ठाद्वा वाहवा असंबन्धो ।

दव्वाइसु भयभिज्जा, तत्तुपायादश्चो समयं ॥

इह बाह्यावधिचर्यते । क इत्याह । योऽवधिमत् एकस्यां विधिं
भवति । अथवा अनेकास्वपि दिष्टु यः कफुकावधेरन्योन्यविधि-
नः सान्तरो भवति । सोऽपि बाह्यावधिस्तद्व्या । अथवा स-
न्धैतः परिमृदुसाकारोऽप्यवधेयोऽवधिमतो जीवस्याङ्गुसमाना-
दिषा क्षेत्रव्यवधानेन सर्वतोऽसंबन्धः सोऽपि बाह्यावधिस्तद्व्याति ।
तावत् प्राप्यकाराविरन्तनटीकाकृतानामभिप्रायः । आद्यव्यक्तवृ-
त्तिकास्तथाह “ बाहिरञ्चो नाम ज्ञेय सौविद्यस्त भोदिनामं
समुपपत्तौ तस्मिन्नाशे से ओदिनामं न किञ्चि प्राप्तं ते तुष्टा-
प्यं जाहं अन्तरियं होहं ह । अंगुणेषु कृत्वा वा विहत्थीय वा विहत्थीयुत्तयेन वा एवं जाय संखेजोहं वा अ-
संखेजोहं वा जायणेहं ताहं प्राप्तं एव बाहिरञ्चो भवह ” ॥
अनेन प्राप्योक्तस्तुतीयपक्ष एव लिखितः । आद्यपक्षश्च न तु कि-
मुपपत्तौ व्याख्यानापेक्षणीं द्रष्टव्यमाहोर्भिव्यक्तव्यत्किञ्चिन्कार-
मिति केवमिदो विवृतीति । तत्र वैधिविषये बाह्यावधौ एकस्मिन्
समये कल्पकोनकाज्ञायेषु विषये उत्पादाद्यो नजनीया इति
कयं नजनीया इत्याह ॥

उत्पाओ पमिबाओ, उजयं वा होज एगसमयेयं ।

कहसुजयमेगसमयेयं, विजागओ तं न सव्वस ॥

इह कदाचिदेकस्मिन् समये उत्पादो नजति । पूर्वैः स्वव्यवस्थादि-
विषयो बाह्यावधेरुत्पन्नः सन् वर्धत इत्यर्थः । अधिकान् कल्पको-
नकालभाषायां पश्यतीति ज्ञायः । कदाचित्त्वेकस्मिन् समये हीयते-
ऽसीत् पूर्ववृत्तेन्यो द्रव्यादिभ्यो हीनास्तावद्व्यतीत्यर्थः । कदाचिन्-
त्पादप्रतिपातसङ्कणमुनयमपि एकस्मिन् समये नजघटो बाह्या-
वधेरदशावधिरयं तत्तत्त यदैवेकतो दिक्त्वे बाह्यावधौ तिरश्चीनं
सङ्कोचसङ्कणः प्रतिपातस्तदैवाग्रतो वृद्धिरूप उत्पादो नजति ।
यदा बाधप्रतः सङ्कोचस्तदैव तिरश्चीनविस्तरः । एवं सातपनेक-
दिक्त्वेऽपि बाह्यावधौ यदैवेकस्यां दिशि अधिकस्योत्पादस्तदैवा-
न्यस्यां प्रतिपातः । एवं वज्रयाकारे सर्वतो दिक्त्वेऽपि बाह्यावधौ
यत्रैव समय एकस्मिन् देशे वलयस्य विस्तृताधिक्यसङ्कण व-
त्पादस्तैव समये अन्यस्यां दिशि वज्रस्य सङ्कोचसङ्कणः प्रति-
पात इत्यादिप्रकारेणोत्पादाद्योऽत्रैकस्मिन् समये भजनीयाः ।
अत्र एतः प्राह (कहसुजयमित्यादि) कथमुत्पादप्रतिपातविरु-
द्धमेवमयसङ्कणमुनयमेकस्यैकस्मिन् समये युक्तं न घटते एव
एतदिति प्रातिभिप्रायः । अत्रोक्तमाह (विजागओ तं न सव्व-
स्ससि) इदमुक्तं भवति । यदि हि सर्वस्याप्यवधेरुत्पत्तेरुत्पाद-
प्रतिपातावन्नुपगम्येतावत् तर्हि स्याद्विषयोः । एतच्च नास्ति
विजागतो देशस्तद्वन्नुपगमात्कथमित्याह ॥

दावानलोञ्च कत्थं, लग्गइ विज्जाइ समयमेततो ।

तह फाइ ओदिदोसो, संजायइ नासए विदोसो । ७५० ।

यथा हि दानावधौ यदैवेकतः व्युत्पत्त्यास्तस्यादौ लगति हीत्य-
ते । तदैवाप्यतो दग्धव्युत्पत्त्यादिके देशे विद्यमति निर्वाति ।

तथा अस्यातिबाह्यावधेः सर्वेसात्काऽपि देशे जायते वृत्तिमा-
साद्यति । अन्यस्तु कोऽपि देशः तस्मिन्नेव समये नजयति ही-
यत इति । नेहोत्पादप्रतिपातौ युगपदेकसमये । इति गायत्र्यार्थः ।
अथैतावन्तोत्पादप्रतिपातौ अन्यस्तरावधौ निरूपयितुमाह ॥

अस्मिन्तरलक्ष्मी, तदुत्तयं नतिथ एगसमयेयं ।

उत्पापदिबाओ वि य, एगयरो एगसमयेयं ॥

यस्य नैरन्तर्यं संबन्धो भाविनोऽवधेस्तद्वान् जीवोऽवधन्तरे
वर्तते । अस्मिन्तरावधिरूपः तद्वत्त्वो तस्यातो पुनस्तदु-
भयं प्रतिपातोत्पादश्च युगपदेकसमये नास्ति । अयं हि अन्त्य-
स्तरावधिः प्रदीपप्रभापटलवत्त्ववधिमता जीवेन सह सर्वतो
नैरन्तर्यं संबन्धो लघुदो देशरहित एकस्वरूपः । अत एवायं
संबन्धावधिदेशावधिरूपेण । तथा शोकं क्षुणीं । “ तस्य
अस्मिन्तरलक्ष्मि नाम ज्ञेय सौविद्यस्त भोदिनामं समुपपत्तौ ततो
ठाणाओ आरम्भ सो केदिनाणी निरन्तरसंबन्धं संखेजं वा
असंखेजं वा किञ्चिदं ओदिह जायइ प्राप्तं एव अस्मिन्-
तरलक्ष्मि ” । अस्मिन्नेवविधे एकस्मिन्नेवदेशेऽवधन्तरावधौ ए-
कस्मिन् समये उत्पादोत्पातयोरेकतर एव भवति । न तु युग-
पदेभ्योमयं सङ्कोचस्यसङ्कोचस्यैकदा विरुद्धभवेयोगाच्च । तथा
हि निराकरणं सर्वतः प्रवृत्ते प्रदीपप्रभापटले एकस्मिन् समये
सङ्कोचविस्तरयोरेकतर एव भवति । न त्वेकस्यां दिशि संको-
चोऽप्यस्यां तु विस्तर इत्येवं युगपदेकसमये सङ्कोचविस्तरौ
भवतः एवमवधारणीति भावः । एतद्वत्त्वाह (उत्पापदिबाओ वि ये-
त्यादि) इति निर्मुक्तिगार्थार्थः ॥

अथ भाष्यम् ।

अस्मिन्तरलक्ष्मी सा, ज्ञेय एव वप्यभवत्ववधौ ।

संबन्धोर्भोदिनामं, अस्मिन्तरओवहीनाणी ।

गतायैव । नवरं संबन्धमिति । अथविधानं जीवे संबन्धं
सर्वतो भवति । अथविधानी त्ववधिज्ञानस्याभ्यन्तरतो भव-
तीति । अथात्रोत्पादप्रतिपातविधिमहा ।

उत्पाओ विगमो वा, दौवस्त व तस्त नोभयं समयं ।

न भवणनासो समयं, वत्तुस्त जयगधमेणं ॥

अभिहितार्थैव । नवरं यद्यसाद्रस्तुनो द्रव्यस्य एकेन धर्मेण
स्वभावेन समकं युगपदेव भवननाशो उत्पादव्ययी कदाच-
नपि भवतः । न हास्तुतिद्रव्यं येनैव श्रुतुत्वधर्मेण श्रुतं प्रा-
ज्ञं भवति । तैवेव विनश्यतीति युज्यते । विरुद्धाद्यमात्रा-
रेण त्वेकस्यैककालमपि युज्यते । उत्पादव्ययी यथा तदेवाङ्गु-
लिद्रव्यं यस्मिन्नेव समये श्रुतुतयोत्पद्यते । तस्मिन्नेव समये व-
कतया विनश्यति । द्रव्यतया त्ववस्थित्येवमास्त इति तदेवाह ।

उत्पायव्यययुत्तया, समयं धम्मतरणं न विरुद्धा ।

जह रिउवकं गुत्तिसा, सुनरजं वत्तणां वा ॥

उत्पज्जइ रिउयाए, नासइ वक्कणंण एतसमयं ।

न उ चेव तस्मि रिउया, नासो वक्कजवणं व ॥

गतायैव । नवरं तत्प्रत्ययः प्रत्येकधम्मतरणं । तथा श्रु-
तुता वकता अङ्गुलिता चेत्येतत्तत्रमपि युगपदमोर्नन्तरं
न विरुद्धं यदि वा यथा कोऽपि मृतः साधुयैस्मिन्नेव समये देवत्वे-
नोत्पद्यते । तस्मिन्नेव समये नश्येन विनश्यति । जीवत्वेन पुनर-
वतिष्ठते । एवमिहापि युगपदमोर्नन्तरं योत्पादाद्यनो न विरुध्यते ।
न त्वेकैव धर्मेण युगपदमोर्नन्तरं योत्पादाद्यनो न विरुध्यते ।
न पुनरेतत् युज्यते किमित्याह (रिउयेयादि) यस्मिन्नेव स-

मये अक्षुण्या श्रद्धता आयते । तस्मिन्नेव समये तस्या श्रद्धताया
नारो भाविष्यकस्य भवनं भवति । एवं हि श्रद्धता श्रद्धत्व-
धर्मेणोपपद्यते । तैवेव च धर्मेण तस्मिन्नेवोत्पत्तिसमये सा विन-
श्चतीत्यभ्युपगते भवति । दूतचिह्नं चैतत्कथमित्याह ।

होदधच्छाभिनासो, जुजइ होजो य तस्म समएणं ।
जइ तस्मि चैव नासो, निव्वविण्णइ कुओ भवणं ॥

सञ्जुप्पायाज्जो, तदभावे य विग्गो भवे कस्स ।

उप्पायवयानावे, कावडिइं सव्वइहा मुणं ॥

सर्वत्र आत्मनो लाभः सत्ता येन तल्लभ्यात्मनां प्राप्तस्य-
साकं तस्यैवेत्यभूतस्य वस्तुनो नारो युज्यते । न ह्यनासादिन-
साकाकस्य शरविषाणस्य विनाश इति वक्तुं युज्यते । आत्म-
नामभ्य तस्य वस्तुनः समयेन भवति । यदि च यस्मिन्नेव स-
मये श्रद्धत्वधर्मेण श्रद्धता समुत्पद्यते । तस्मिन्नेव समये तैवेव
धर्मेण सा विनश्यतीत्यभ्युपगम्यते । तर्हि एवं सर्वदेवोत्पत्त्य-
भाषानित्यविमर्शे कदाचिद्व्यव्यवसायात्मनां वस्तुनि कुतो ज्ञ-
नं सत्तात्वर्यं न कुतश्चिदित्यर्थः । ततः किमित्याह । “सञ्जुप्पाये-
त्यादि” । तत इत्थं सर्वदेव विनाशाप्राप्तत्वाश्रित्यमेव वस्तुनामु-
त्पादाभावः प्रसज्यति । तथा च सति कस्य विगमो विनाशो
युज्यते । इतरथा न कस्य विनाश इति भावः । उत्पादव्यया-
नावे च (कावडिस्सिं) कावस्थितस्तथा हि । यदुत्पाद-
व्ययगुणं तस्यावस्थितिरपि नास्ति यथा शरविषाणस्य त-
त्कालं च वस्तुकल्पकेनैवतः समागततः कुतस्तथावस्थिति-
रिति । एवं च सति सर्वथा गुणं जगत्त्रयमिदं प्राप्नोति ।
तथा ह्युत्पादव्ययमोक्षरहितं वस्तु नास्त्येव सत्त्वरथयोगात् ।
शरविषाणवदिति श्रुततन्निर्मुक्तिगाथासंबन्धं आप्यकारः स्वत
एव कुर्वन्नाह ।

दव्वाइणं तिहणं, पुवं भणिओ प्रोप्परनिवंधो ।

इह दव्वस्स गुणेणं, भणइ दव्वसिओ जं सो ॥

अथैव पूर्वं “संवेज्जमाणो दव्वे जग्गो होगपन्निवस्स बोधज्जो” ।
इत्यादिना उच्यते । कालज्ञानत्रयस्य परस्परविबन्धोऽर्जितः ।
इह तत्पादप्रतिपातद्वारेणैव प्रसज्यते । उच्येत्येव गुणेन सहस्य-
मुच्यते । न तु क्षेत्रकालयोर्थतो उच्यस्थितोऽसौ । न तु क्षेत्रकाल-
व्यति इति गद्यात्मकार्थः । तदेवाह । ७५५ ।

दव्वा उ अंससंजे, संसेजोया वि पज्जवे लुहइ ।

दो पज्जवे णुगुणिए, लहइ एगाउ दव्वाउ ॥

इह परमाण्वाद्विद्रव्यमकं पश्यन्प्रविश्यान् । तत्पर्यायानेकगुण-
कालकादिनृच्छते । ५ संख्यानं विमञ्जमतः संख्येयान् लभंत प्रा-
प्नोति पश्यन्तीति तात्पर्यम् । जघन्यतस्तु द्वौ पर्यायौ द्विगुणितौ
एकस्मात् उच्यन्त लज्जते । सामान्यतां वर्णमन्तरसम्पन्नल-
गावस्तुः पर्यायान् जघन्यत एकस्मिन् उच्ये परयति । न त्वेकगु-
णकालकादीन् बहुनित्यर्थः । एक उच्यतामुच्छेद्यते । उच्यन्त पर्या-
याश्च परयति । किं त्वसंख्येयानेव अनन्तेषु अनन्ततात्पर्यव-
स्थेवति निर्मुक्तिगाथायः । अथ आप्यम् ।

परं दव्वं पिच्छं, खंभं मणुं वा सपज्जवे तस्स ।

उक्कोसमसंखिज्जे, पेच्छकौडं भंखेज्जो ॥

दो पज्जवे णुगुणिए, सव्वजहणेण पेच्छये ते य ।

बण्डिया चउरो, नारं ते पिच्छइ कया ॥

गताया एव । अक्षतमुत्पादप्रतिपातहारम् विभोः । स्याः ॥

(५) अवधिप्रकरणे दण्डकः ।

खेरइयाणं भंते ! ओही किं आणुगामिए अणानुगामिए
पवहुमाणए हियमाणए पडिमाणए अपडिमाणए अवडिणिए
अणवडिणिए । गोयमा ! अणुगामिए नो अणानुगामिए नो
बहुमाणए नो पडिमाणए अपडिमाणए अवडिणिए नो अणव-
डिणिए । एवं जान यणियकुमारणं पंडिदियतिरिक्खजो-
णियाणं पुच्छा । गोयमा ! अणुगामिए वि जान अणवडि-
णिए वि । एवं मणुसाण वि बाणमंतरजोऽसियवेमाणियाणं
जहा खेरइयाणं ।

आनुगामिकादिचिन्तायां नैरधिकजनवनपतिव्यलरज्योतिष्कवै-
मानिका अनुगामिका प्रतिपात्यवस्थिताऽवधयो न त्वानुगामि-
का वर्धमाना इति मानप्रतिपात्यनवस्थितावधयस्तथाभवत्ताना-
भ्यात् तिर्यक्पञ्चैत्रियाणां त्वधधावधिरिति । प्रज्ञाः ३३ पद ।

(६) अवधिकेत्रप्रमाणं पनकजीवस्थावगाहना अभिज्ञीव-
प्रमाणं च ।

अधवाऽवधिकेत्रप्रमाणमभिधित्तुजान्यकार एव प्रस्तावनामाह ।

ओहिस्स संत्तमाणं, जहणमुकोसमजिक्कमं तस्य ।

पाएण तदादीए, जं तेण जहणमो बोच्छं ।

अवधेर्यदिपयज्जतं क्षेत्रं तस्य मानं प्रमाणं जघन्यमुक्तं मध्यमं
च भवति । नत्र प्रायो यच्छादादौ प्रथमतस्तज्जघन्यं क्षेत्रं
जयति । जघन्यक्षेत्रविषयावधिः प्रयोगादौ समुपपद्यते । तेन का-
रणेन जघन्येव क्षेत्रप्रमाणमादौ बहुधे इति गाथापदार्थः । य-
थाप्रतिज्ञातमेवाह ।

जावइया तीममया-हारगस्स मुमुहस्स पणगजीवस्स ।

ओगाहणा जहणा, ओहीखेवं जहणं तु ॥

यावती यावत्प्रमाणा जीव समयानाहारत्यतीति जिवमयाहार-
कस्तस्य सूक्ष्मनामकर्मोदयानसूक्ष्मस्तस्य पनकआसौ जीवश्च
पनकजीवो वनस्पतिविशेषस्तद्वगाहने यस्यां प्राणिनः
सावगाहना तनुनित्यर्थः । जघन्या सर्वस्त्वोका अधधेः क्षेत्रमव-
धिकेत्रं जघन्यं सर्वस्त्वोकां तुशब्धोऽवधारणे तस्य चैवं प्रयोगः
अवधेर्विषयज्जतं क्षेत्रं जघन्यमेतावदेवेति निर्मुक्तिगाथासंक्षेपायः ।
अथ सांप्रदायिकायस्याख्यापरं आप्यम् ।

जो जोगयाहास्सो, मच्छं निपए मरीदेइदि ।

उववज्जंतो पदमे, समए संखिबइ आयायं ॥

पतरमसंखिज्जगुल-मागतणं मच्छदेहुविन्धिम् ।

वीए तए धूइं, संखि वि उहोइ तो एणओ ॥

उववायाओ तएए, समए जं देहुमाणमेयस्स ।

तक्षेयदव्वजायए-भोहिविक्खवं जहणं तं ॥

यो मरस्यो योजनसहस्रो योजनसहस्राध्यायः स्वदेइस्यैव बाह-
देशोऽनुपचरमानः प्रथमे समये आयायं संज्ञिपति । तं च संज्ञिपत्
प्रवरं करोतीतिशेषः । कथंजतमित्याह (असंखेज्जगुलजाग-
खुनि) बाहुल्यमाहुषासंख्येयनागसूक्ष्ममित्यर्थः । पुनरपि तत्कथं-
जतमित्याह । मरस्यदेइविस्तीर्णशरीरान्तःसंबन्धत्वात्पुष्पाधित्य-
क्तवाचान्त्यवदेइस्य विस्तरस्तावत्संज्ञिपत्प्रदेशाप्रतरस्यापीत्य-
र्थः । एवं आयामतो धिक्कजतश्च मरस्यशरीरपृष्ठवतुल्योऽहुषा-

संख्येयजाग्राहुत्येवमर्थे प्रतरो प्रवर्तित्येव प्रथमसमयव्यापारः। ननु च प्रथमे समये आर्यामं संक्षिपन्तीत्येतदेवार्थं यथाकप्रत-
करणे तु कुतो सञ्चय इति चेदुच्यते । अन्तरं चिन्तियसमये
तत्संक्षेपस्य भगनास्य च कारणपूर्वकत्वादिति "वीथि सं-
क्षिपति उचि" इत्यादि संख्येयतो ज्ञेयसमये तत् प्रत्यक्षजनयतः
संक्षिप्याङ्गसंख्येयभागवाहुयं मत्स्वशरीरपुण्यव्यापारं सुखं
करोतीत्येवाहाराः । अत्राप्यन्तरतुलीयसमये सुखसंक्षेपाभि-
धानात् तस्य च तत्कारणापूर्वकत्वात् सुखीकरणमभ्याहित्यते ।
(तदर्थेच) तत्तत्तुलीयसमये तामपि सुखं संक्षिप्याङ्गसं-
ख्येयभागमात्रवाहनात् भूत्वा निर्माणमस्यजवाहुयं परजवा-
पुण्याविग्रहगत्या मत्स्वशरीरस्यैवकेदो पनकः सूक्ष्मबनस्पति-
जीवविशेषो जवति । अस्मानुप्राप्तसमयात् तुलीयसमये यद्-
हीनमन्तस्य पनकस्य तत्किमित्याह (ओहिरिचिं जहन्तं त-
मिति) तज्जन्मवधवेविषयनृते केच किं स्वरूपं तत् केचम् ।
रूपमात्रं तस्यावधेयैर्यानि प्राणाणि यानि रुपाणि तेषां मा-
जनाभाधारनृनमते तज्जेयद्रव्याधारत्वेव केचमवधेयस्य उच्यते
। ननु साक्षात्स्यामूर्तत्वादवधेस्तु भूराविषयत्वादिति एत-
न्नायावध्याख्यातार्येसंवादि चोक्तं वृद्धैः " योजनसहस्रमानो,
मन्यो सुखा स्वकावधेदो यः । उपपद्यते हि सूक्ष्मः, पनकत्वेनेह स
प्राज्ञः॥१॥ संहृत्य चायसमये, स ह्यायामं करोति च प्रतरम् । सं-
ख्यातीनाम्नाङ्ग-विभागवाहुत्यमानं तु ॥ २ ॥ स्वननुपु-
त्त्वमात्रं, तीक्ष्णतयापि जीवसामर्थ्यात् । तमपि द्वितीये समये, संहृत्य
करात्यसौ भूत्विम् ॥ ३॥ संख्यातीनाम्नाङ्ग-विभागविष्मज्ज-
नमानिर्दिष्टम् । निजतनुपुण्यवैधर्म्यं, तुलीयसमये तु संहृत्य ॥ ४॥
उपपद्यते च पनकः, स्वदेहदेशे स नृमपरिणामः ॥ समयवधेय
तस्या-वगाहना यावती भवति ॥ ५ ॥ तावज्जन्मवधे-राल-
म्बनवस्तुनाजं केचम् । इदमित्येवमुनिगण-सुसंप्रदायास्त-
मवसेयम् ॥ ६ ॥ अत्र परः पृच्छति ।

किं मन्त्रोत्तमहश्चो, किं तिसमयभोदकीस वा सुहृषो ।
गह्विभो कीस व पणभो, किं व जह्वावगाहणभो ॥
किमिति मन्योऽतिमहान् शुद्धते । किं वा त्रिसमयाहारकः तु-
लीयसमये निजशरीरदेशोत्पत्तिमात्रो शुद्धते । किं वा सुहृमः कि-
मिति वा पनको जघन्यावगाहनको वा गृहीत इति ।

अभोचरमाह ।

मन्त्रो महश्चकारे, संखिचो जो य तीहिं समपहिं ।
सो किर पयताविसेमे-ण मृहृषो व गाहणं कुणई ॥
सहइयरासजयरो, सुहृषो पणभो महं बंदहा य ।
सुहृषविसेमविशिष्टो, सहरयरो सन्देहेसु ॥
यो हि योजनसहस्रमात्रो महाकार्यो मन्त्यसिन्धुस समर्थ-
रामानं संक्षिपति । स किञ्च प्रयत्नविशेषादतिसूक्ष्ममवगाहनं
कुर्वन् मान्यः अनेन किमिति । मन्यो महान् शुद्धते । तुलीयसम-
यसंक्षिप्तक्षेत्रेतत्सोत्तरमदायि । कूरे च गत्वाऽन्यत्र यद्युपपद्यते
विप्रकणं च गच्छति तदा जीवप्रदेशाः किंचिद्विस्तरं यावतीत्य-
वगाहना स्थूलतरा स्वादित्यविग्रहगत्या स्वशरीरदेश एवोत्पा-
दित इत्येतत्स्वयमेव रुद्धमिति । "कोसवासुहृषो" इत्यादिरुत्तर-
माह "सखयत" इत्यादि । स्रग्ज्वादापि स्रग्ज्वातरस्तावज्जवति कः
पनकः कथंयतः सूक्ष्मः जघन्यदेहश्च जघन्यावगाहनवैधर्म्यः ।
वस्तुतोऽर्थेताप्येवमाह (सुहृष इत्यादि) " जो जौणयसाह-
स्तो " इत्याद्युक्तप्रकरणं सुहृषुविशेषणविशिष्टो शुद्धमाणपन-

कजीवः सूक्ष्मतरः सूक्ष्मतरमहः सर्वदेहेज्यो जवति इति । अथ
किं त्रिसमयाहारक इत्येतोत्तरमाह ।

पदमविर्षे अतिसहो, जमईशूलो वउत्तयार्थसु ।

तद्वयसमयमि जोगो, गह्विभो तो तिसमयाहारो ॥

यस्मात्प्रथमचित्तीययोः समयोत्तरतिसुहृषो भवति । अतुर्थो-
द्विषु च अतिसुहृषः संपद्यते । तुलीयसमये तु योग्योऽतिप्र-
मयाहारकत्वमिति । अत्र केचमित्यन्तरतुलावधमाह ॥

वेई दो भससमया, तदो पणगत्तपोवयामि ॥

अह तिसमइभो आहा-रभो य सुहृषो य पणभो य ॥

उचवाए चेव तभो, जह्वो न तेससमपसु ।

तो किर तदेहसमा, एमोहिरिचिं जहन्तं तु ॥

त्रिसमयाहारकावधिवधे केचनाचार्यो व्याचक्षते । यद्यत औ-
तावत्कथस्य मन्त्यसंक्षिपन्ती आरुसमयी शुद्धते । आयामसंहा-
रप्रतरकरणसङ्कापः प्रथमः सूचि तु श्व करोति स द्वितीयः ।

तुलीयसमयस्तु न संक्षिप्य पनकत्वेनोत्पाद्यो भवति । तदव-
श्यः समया यस्यासौ त्रिसमयाः अविग्रहेणोत्पत्तराहारकश्च ।
एवं च सति प्रपुतातिसूक्ष्मश्च पनकत्वायं सिद्धो जवति ।
तथा च स " तिसमयाहारस्तु सुहृमस्त पणगजीवस्तेति "
मिथुकिंकारवचनभाराधितं जवति । किंचेह यथा सुहृमः सूक्ष्म-
तराऽसौ भवति । तथा कर्तव्यम् पनकास्मिन् व्याख्याने स वि-
शेषं सिद्धताति दशोपति (उचवाए, खेत्यादि) उत्पादसमय
एव यथास्मात्कोऽसौ पनकजीवो जघन्य इति । जघन्याव-
गाहनो भवति । न योग्य समयेषु द्वितीयादिव्याप्यमद्वयाज-
घन्यावगाहनाभ मिथुकी प्रोक्तास्ततोऽतिसूक्ष्ममवधिसिद्धस्तस्यान-
न्तराकस्वकारस्य देहस्तेहस्तस्तमानमेवमेव किंवावधिविषय-
नृतं जघन्य केच भवतीति । अत्र मायव्यायामन्तरेणापि पूर्व-
टीकाकारातिशितं प्रतिविधानमुच्यते । तस्मै च न युक्तमिदं केच-
विद्याख्याने त्रिसमयाहारकस्य पनकविशेषणत्वेनोक्तव्याम-
त्यसमयव्यवस्थं च पनकसमयव्यावगोचोऽपीत्यपि जघन्याव-
गाहनाभाभक्षणां गुण उद्गाव्यते । सोऽपि न युक्तो यस्माद्विहाति-
सूक्ष्मेणातिमहता वा किंचित्प्रयोजनं किं तर्हि योग्यो न यो-
ग्यश्च स एव तज्जुमिहो यः प्रथमं जघन्यावगाहनस्मिन्नेव
भवे समयव्यवस्थाहार शुद्धातीत्यलं विस्तरणेति गाधानवधायि-
तदेवमवधिविषयनृतस्य जघन्यकेचस्य परिमाणमुक्तमेवेष्ट-
स्य तदाह ।

सन्ववहुद्रमाणि जीवा, निरंतरं जत्तिं जरिजंजु ।

खेवं सन्वदिमागं, परमोही खेचनिहो ॥

सर्वेज्यो विवक्षितकावधव्याधिज्योऽनहजीवेज्य एव बहवः
सर्वेबहवः । न तु भूतभाविज्यो नापि च शेषजीवेज्यः कुनोऽसं-
जवाधेति । अत्रयश्च त जीवाश्च अग्निजीवाः सर्वेबहवश्च तं अग्नि-
जीवाश्च सर्वेबह्वग्निजीवा निरन्तरं सततं वैरन्त्ययेत्येवम् । याव-
द्विषि यत्प्रमाणं केचमात्राशं बह्व्यावगतिशिष्टवृत्तीरुचनया र-
चिताः सन्तो भूतबन्तो व्यासवन्तः काश्चनृतनिर्देशाश्चाजितस्वा-
मिकाश्च एव बह्व्यावगणयुक्ता प्रायः सर्वेबहवोऽनहजीवा भव-
न्त्यस्यामवधारणमित्यस्यार्थस्य स्थापनाः । इहं चानन्तर-
कविशेषणं केचमेकदिशमपि अवश्यता आह (सन्वदिमागंति)
सर्वेविशो यत्र तत्सर्वदिशाम् अनेन बह्व्यावगणन्यायेन सर्व-
तः सूचीप्रणमप्रमितं तदाह । परमश्चासावधिश्च परमावधिः

श्रीहि

क्षेत्रमन्तरव्यावर्णितं प्रभूतानस्रज्जीवमभिमिश्रं कृत्स्नं निर्दिष्टः ।
प्रतिपादितो महामुनिभिः । तत्तत्त्वार्थः पर्यायेभ्योऽप्युक्तः प्रसूतः
प्रतो विषयमित्युक्तं प्रयति । इति निर्मुक्तिगद्यान्तरार्थः । सावा-
ये तु सांप्रदायिकायै प्रतिपादयन्त्यस्यैव ज्ञान्यकार एवाह ॥

अव्यापारं सत्त्वा-सु कम्पज्जीवुं जं तदारब्धम् ।

सम्बद्भवो भाग्यसा, ह्येति अजिनयिनिष्ठकालमि ॥

अव्यापारोऽस्रज्जीवोऽप्येवैवाव्यापित्वाभाताभावे सर्वान्तु
समस्तमरतैरावतविदेहलक्षणान्तु पञ्चदशानु कर्मभूमिषु सर्व-
बद्धो बाधरानिजीवा नवति । इति प्रकामाश्रुत्यतः । किमविशेषे-
ण सर्वदेव एतास्वेते भवन्ति मत्स्याह । अजिनजिमेककाक्षे अजि-
तजिनैकस्थो पञ्चकृत्वाद्यस्यैवया द्वितीयतीर्थद्वरकाक्षे इ-
त्यर्थः । किमिति तैवेते बद्धो नवतीत्याह । (अजिन्यादि)
यथास्वाधररज्जास्यो बाधरानिजीवानां संयुक्तपञ्चलक्षण-
रन्मपदाः सर्वबद्धः सर्वेभ्योऽप्यतीतानागतोभ्यो बद्धः प्रभूरा
गर्जजमनुष्ठाः स्वजावादेवेति आह । किमेतरेव बाधरानिजीवैः
सर्वबद्धानिजीवपरिमाणं पूर्यते । आहोभ्यस्तुहमानिभिः सह
यदि तैः सह तथा ते अविशिष्टा अपि गृह्यन्ते । आहोभ्यस्तुह-
देव विनिष्टा इत्याह ॥

उक्तोभ्यां यं सुहृदा, जया तथा सम्बद्भगुमगणीयं ।

परिमाणं संजवन्तो, तं दृष्ट्वा पुराणं कुण्ड ॥

बहुलाक्षं सुहृदामिजीवाः स्वभाषत एव कथयिष्ये वद्वा संज-
वन्ति । तदैवेतैर्बाधरानिजीवैः सह सर्वबद्धानिजीवानां परिमा-
णं नवति । इदमत्र इदमत्र । अन्तान्तान्तान्तस्वयस्यैवपीषु मये
स एव कश्चिद्वि तीर्थेकरकाक्षो गृह्यते । यत्र सुहृदामिजीवा उ-
क्तप्रादित्यः प्राप्यते । ततश्च तैर्बाधैः सुहृदामिजीवैरुक्तपदि-
भिर्मिलितैः सर्वबद्धानिजीवानां परिमाणं प्रयति । तच्च संभवमाभ-
माश्रित्य बुद्ध्या बोधा वदप्रकाररचनया व्यवस्थाप्यते । ततश्च
बहुतरक्षेत्रपूरणं करोति तत्र पञ्चानादेशाः । वष्टः बुतादेश
इति पतदेवाह ।

एकेकागसप-ते जीवरयाण सावगाहे य ।

चउरं संघणपपरं, संहोद्वदो मुयाएसो ॥

तैः सर्वैरप्यजिजीवैः समचतुरस्रो घनो िदेवः स्यात्यते । क-
थमित्युक्तः । एकेकागसपदेतो एकेकागिजीवरचनया स्वावगाहे क-
वेदासंख्येयाकाशप्रदेशलक्षण एकेकागिजीवरचनयेति । अत्र-
स्थापना ।

पतेयौ नवानामिजीवानां प्रत्येकमे-
कागसपदिष्टाभ्यां प्रिने-

व २ जीवा इत्यमेव स्याप्यते । एव कल्पनया
सप्तविंशत्या सप्तत्रयनस्यसंख्येयैरजिजीवैरेकेका-
गसपदेश्ययस्थापितैरेषो मन्तव्यः । द्वितीयाऽपि खन इत्यमे-
व इत्युक्तः । केवसमिहासंख्येयाकाशप्रदेशोऽप्येकजीवो व्यवस्था-
प्यते । एवमेककाशप्रदेश एकेकागिजीवस्थापनया असंख्येयप्र-
देशाभ्यकस्यावगाहस्यापनया च प्रतरोऽपि द्विजः । सृष्टिरपि द्वि-
भेदा तत्र खनप्रतरपकृष्टतुभेदः । पञ्चममैकाकाशप्रदेशस्थापि-
तैरेकजीवलक्षणसृष्टिपक्षोऽपि न प्राप्नोति दोषद्वयानुपपन्नः । तथा
हि पञ्चविषयाप्यनया स्थापनया स्थापिता अजिजीवाः पद्व-
पि निद्वयविधानान्नोऽस्तकल्पनया प्राप्यमाणाः लोकोक्तं के-
न सृष्टान्तीत्यो दोषः । एकेकाकाशप्रदेशो एकेकागिजीवस्थापना-
यामाभ्यरोधश्च द्वितीयदोषः । असंख्येयाकाशप्रदेशानन्त-

रेणागमे जीवावगाहनिषेधाद्वास्तकल्पनया प्रदेशावगाहोऽप्यस्त्व-
ति केष्वैव कल्पनायि सति संभवेद्विरोधित्वेनैव कर्तव्यः । किं वि-
रोधेनैवावगाहः (उक्तोऽप्युपायसोऽपि) असंख्येयाकाशप्रदेशा-
लक्षणस्थावगाहे पञ्चममैकेकागिस्थापनेन यः सुविशतः वष्टः
पक्षोऽपि भूते आदिष्टवाङ्मनः शेषास्तु पञ्चानादेशाः सम्भवोप-
देशमात्रेणोक्तत्वापरिहार्थः इयं हि यथोक्तसृष्टिरैकेकागिस्था-
संख्येयाकाशप्रदेशावगाहे व्यवस्थापितत्वाद्बहुतरं क्षेत्रं सृष्टा-
तीत्येको गुणः प्रवगाहविरोधाभावात्सु द्वितीयः । ततश्चाप्यजिजी-
वसृष्टिरवधिहानिः पद्वप्यपि दिव्यसत्कल्पनया श्रमिता सती
अहोके लोकाप्रमाणान्यसंख्येयाकाशानागमि । अत एव ता-
क्षेत्रमवयोर्विषय इत्युक्तं प्रवतीत्यादि स्वयमेव वक्ष्यतीति । अ-
त्र कश्चिद्वह ।

यणपपरसिधिराण्यं,

ननु तुल्यं चिय विगपणा कीस ।

उद्धा कीरज नक्ष्र,

पुरिसपरिकलेवत्रो मेओ ॥

नव्येकेकाकाशप्रदेशावगाहजीवचनप्रतरभेदयाकाशान्ताकाशप्रदे-
शानां संख्याकथं गणितं तुल्यमेव तथाऽसंख्येयाकाशप्रदेशाव-
गाहजीवचनप्रतरभेदयाकाशान्ताकाशप्रदेशानामपि गणितं स्थाने
परस्परं तुल्यमेव । तथा हि । यावत् एवैकेकाकाशप्रदेशावगाह-
हिनं जीवानां घनाकाशप्रदेशावगाहकामिति प्रतरोऽपि तेषां ता-
वत् एव नाकाशानि सृष्टिरपि तेषां तावत् एव तावत् सृष्टाति ।
संयुक्तप्रसारितनेत्रपट्टाकाशान्ताकाशप्रदेशादित्येवमसंख्येयाका-
शप्रदेशावगाहजीवचनप्रतरभेदयाकाशान्ताकाशप्रदेशानामपि स्व-
स्थाने गणिततुल्यता भावनीयेत्यतः उद्गाहमेवद्वयभिन्नं घन ए-
वास्तु । प्रतरो वा सुचिर्वैति । बोधा तु विकल्पना पदभेदानां
कल्पनं किमिति । किमते न तुल्येयमित्यभिप्रायः । अत्र सृष्टि-
राह । नवत्येते उत्तरं किमिहाह । (पुरिसपरिकलेवत्रो मेओऽपि)
अस्त्यस्याः सर्वाङ्गकल्पनयाः प्रेदः कथमित्याह । पुरुषपतिक्रिय-
इत्युक्तं भवति नैह घनाघनाकाशप्रदेशाणां संख्यासमव्यविव-
यत्ये चिन्त्ये । इति किं तर्हि घनादीनां मध्यायः कश्चिद्वचनाविशे-
षोऽप्यविधानातिः सर्वाङ्गं दिष्टुं श्रम्यमाणा बहुतर क्षेत्रं सृष्टानि स
पदेव प्राहः । एवं च सत्यस्यसीधो भवेत्तथा ह्येकैकप्रदेशाव-
गाहजीवचनो ब्रह्ममाणां यावत्क्षेत्रं सृष्टाति । तस्मात्संख्येयप्रदे-
शावगाहजीवचनोऽसंख्येयगुणं सृष्टाति । ततोऽप्येकेकप्रदेशावगा-
हजीवप्रतरोऽसंख्येयगुणं, तस्मादप्यसंख्येयप्रदेशावगाहजन्यप्र-
तरोऽसंख्येयगुणं, ततोऽप्येकैकप्रदेशावगाहं जीवसृष्टिरसंख्येय-
गुणं, तस्मादप्यसंख्येयाकाशप्रदेशावगाहं जीवसृष्टिरवधि
हानिः सर्वास्तु दिष्टुं श्रम्यमाणा असंख्येयगुणं क्षेत्रं सृष्टाति ।
तच्चालोके लोकाप्रमाणान्यसंख्येयाकाशानागमि । अत एव ता-
वद्वयधिकद्वैकैवविषय इत्युक्तं भवति यत्र ज्ञान्यकारः प्राह ।

निययावगाहान्तागि-जीवसरं।रावलं। समं तेषं ।

भाभिज्ज ओहिहा-शि देहपज्जतओ साह ॥

अग्रंणुण अत्तांगं, लोगागासप्पमाणमिहाह ।

उगं व असंखेजा-ई इमो दि सेत्तयुकोसं ॥

निजका आत्मीया एकेकस्यासंख्येयप्रदेशात्मिकाऽवगाहना
येषां तानि-तथा तानि च तानि अजिजीवशरीराणि च तेषाम-
वती पङ्क्तिः । सृष्टिरवधिहानिनो देहपथेनान्तमन्तान्तसर्वास्तु

दिकु बुद्ध्या आन्यति । स चास्ते लोकप्रमाणमात्राण्यसंख्यान्या
काशखण्डनीति गम्यते । अतीत्य गत्वा स्थूढा वा इति विष्णु-
परमते । इदमवधेकलक्षणेनावयय इति । आह । ननु रूपद्रव्याण्ये
वावधिः पश्यतीति । गीयते क्षेत्रं त्वमूर्तत्वाकथं तद्विषय इत्याह ।

सामर्थ्यमसंमर्त्यं, जे दृष्टव्यं हविज पिच्छेज्ज ।
न य तं तस्य चिज्जओ-सो रुविनिवेत्तो भण्णिओ ॥
यवधेधेतावत्क्षेत्रं विषय उच्यते । तदेतत्तस्य सामर्थ्यमात्रमेव
कीर्त्यते । कीदृश इत्याह । यद्येतावत्क्षेत्रे द्रष्टव्यं किमपि प्रवेष्टुं
पश्येदवधिज्ञानी न च तत् द्रष्टव्यं तत्रालोकं समस्ति । यतोऽयमव-
धिस्तीक्ष्णकरणधरैः रूपद्रव्यनिबन्धनो प्रणितः । तच्च रूपद्रव्य-
मभेदोक्तं नास्त्वधेति आह । यद्येवं लोकप्रमाणोऽवधिर्ज्ञेया यस्य
पुरतो विदुश्चिद्वराते । लोकद्रोहिण्यसौ बध्नेते । तस्य तद् बध्नेः
किं फलं लोकद्रोहिर्द्रष्टव्याज्जावत् क्षेत्राण्युक्त्वाह ।
बर्कतो उण वोहि, लोपस्ये चय पामइ दव्वं ।

सुदुपरं सुदुपरं, परमोद्दी जाव परमाणुं ॥
लोकालुनः बहिर्विमुक्तयराद्रथेमानोऽवधिरौक्त्यमेवविधिक-
तरं च पश्यति । कथं नूनं सूक्ष्मं सूक्ष्मतरं सूक्ष्मतरं च । याव-
त्परमावधिः सखसूक्ष्मं परमाणुमपि पश्यतीति तदृकेस्तात्त्विक-
प्रक्षेपितः । अत्रोक्तं तु लोकप्रमाणसंख्येयत्वं अपरं तु द्रव्यदर्श-
नसामर्थ्यमेव तस्येति । अन्यकलुषायां प्रक्षेपमाद्या सांप्रयोगेति
च व्याख्यातेति । तदेवं जगन्मनुष्ये वाऽभिहितमवधेर्विषयभू-
तं क्षेत्रमेतस्माच्चान्यत्सर्वं विमर्षयामिति भाग्योक्तं गम्यत
एव । कथं यद्यपि विमर्षयामि क्षेत्रविषयेषु काङ्क्षामांशेति ।
यावति च काङ्क्षे यद्विषयं क्षेत्रं भवतीति तद्विधिभक्तुः
प्रस्तावनामाह ।

जणियं जहम्मसुक्का-मयं च खेवं विमज्जमे सेसं ।
एयस्स कालमाणं, वोच्छं जं जम्मि खेचम्मि ॥
गतायैव । नवरूपमूलकृत्यावदिह यावति काङ्क्षे यद्विषयं
क्षेत्रं भवतीत्यभिप्रास्यत इति द्रष्टव्यमिति गायानवकायैः ।
यथा प्रतिज्ञातमेवाह ।

अंगुलमावलिपायां, जागमसंखिज दामु सखेज्जा ।
अंगुलमावलिपयो, आवाक्षिया अंगुलपुद्गुचं ॥
हृत्स्थमि मुहुर्चते, दिवसं तो गाठयम्मि वोधव्नो ।
जोयणदिवसपुद्गुचं, पक्खं तो पक्खं साओ ॥
जरहम्मि अक्कमासो, जंबुद्वीवम्मि साड्ढिओ मासो ।
वासं च मणुयलोणं, वासपुद्गुचं च रुयगम्मि ॥

अङ्गुलं क्षेत्रधिकारात् प्रमाणङ्गुलं गृह्यते । अवध्यधिकारा-
दुच्छ्रायाङ्गुलमिति च कैचिदिति । असंख्येयसमयसंघाता-
त्मकः कालविशेष आचलिका । अङ्गुलं आचलिका चाङ्गुलाध-
लिके तयोर्ङ्गुलाचलिकयोर्भागमसंख्येयम् पश्यत्वाविज्ञानी
पततुक्तं भवति । क्षेत्रमङ्गुलासंख्येयभागमात्रं पश्यत् कालत
आचलिका असंख्येयमेव भागं पश्यत्यतीतमनागतं चेति क्षेत्र-
कालदर्शनं चोपचारेणोच्यते । अन्यथा हि क्षेत्रव्यवस्थितानि
दर्शनयोग्यानि द्रव्याणि तत्पर्यायान् विधत्तकालान्तर्धर्तनः
पश्यत्यवधिर्न तु क्षेत्रकालौ मूर्तद्रव्यालम्बनवाचस्येति ।
प्रयमुचरन्नापि सर्वत्र द्रष्टव्यम् । शिवा चेह गाथावयेणाध्या-

हारा दृश्यते (दोस्तु संखेज्जसि) द्वयोर्ङ्गुलाचलिकयोः संख्येयौ
भावी पश्यति । अङ्गुलसंख्येयभागमात्रं पश्यत्वाचलिकायाः
संख्येयमेव भागं पश्यतीत्यर्थः । (अंगुलमावलिपयतोऽपि) अ-
ङ्गुलं पश्यत् क्षेत्रतः कालतः आचलिकात्त्वमिदमावलिं
पश्यतीत्यर्थः । (आचलिया अंगुलपुद्गुचं) कालतः आव-
लिं वाच्यमाणः क्षेत्रतोऽङ्गुलपुद्गुचं पश्यति । पुण्यत्वं च
समयपरिभाषया छिन्नभूत्या नवभ्यः सर्वत्र द्रष्टव्यमिति (हृत्स्थं-
मि मुहुर्चंतापि) क्षेत्रतो हस्तप्रमाणक्षेत्रविषयोऽवधिः कालतो
मुहूर्तान्तमिदं मुहूर्तं पश्यतीत्यर्थः (दिवसं तो इत्यादि) काल-
तो दिवसान्तमिदं विषयं वाच्यमाणः क्षेत्रतो गम्यत्ववि-
षयो बोद्धव्यः (जोयणदिवसपुद्गुचं) योजनक्षेत्रविषयोऽ-
वधिः कालतो विषयपुद्गुचकत्वं पश्यति (पक्खं तो इत्यादि)
कालतः पञ्चाशन्मिदं पक्षं पश्यत् क्षेत्रतः पञ्चविंशतियोजनानि
पश्यति (जरहम्मि इत्यादि) अतस्क्षेत्रविषयेऽवधौ कालतोऽ-
र्द्धमासस्तद्विषयत्वं बोद्धव्यः । जंबुद्वीपविषये तु साधिको
मासः अर्धतृतीयोऽपसमुद्रलक्षणे प्रतुष्यलोकं तु वर्षं संव-
त्सरः रुचकात्पञ्चाष्टादशपविषयेऽवधौ वर्षपुण्यत्वं तद्विषयत्वेना-
वगन्तव्यम् । वर्षसहस्रकल्पितम् । इति निरुक्तिमाध्यायार्थः ।
अथ भाष्यम् ।

खेचमसंखेज्जंगुल-जागं पासचमेव कालेण ।
आवलिपि जागं नूयमणायं च जाणाइ ॥
तत्थेव य जे दव्वा, तेमि चिय जेव्वविपज्जाया ।
इय खेचं कालम्मि य, जोएज्जा दव्वपज्जाए ॥
संखेज्जंगुलमाप, आवलिपापि वि मुण्णइ तइ जागं ।
अंगुलमिह पेच्छंतो, आवलियं तो मुण्णइ कांजं ॥
आवलियं म्णुणमाणो, संपुषं खेचमंगुलपुद्गुचं ।
एवं खेचे कांजे, कांजे खेचं च जोएज्जा ॥

गतायोप । नवर "प्रमाणयं" जेत्यनागतम् । आह । नवमूर्तौ
क्षेत्रकालौ कथमवधिः पश्यति । मूर्तौ लम्बनत्वात्तस्येत्याह ।
(तत्थेव ये इत्यादि) इदमत्र दृश्यम् । अङ्गुलासंख्येयभागादिकं
क्षेत्रं पश्यतीति कीदृशस्तत्रैवेतावति क्षेत्रप्रस्तुतावधिर्दर्शनयो-
न्यानि पुद्गलद्रव्याणि तावन्वासी पश्यति । आचलिकासंख्येय-
भागदिकं कालं पश्यतीत्यत्रापि च कीदृशेस्तेषामेव पुद्गलद्र-
व्याणां ये प्रस्तुतावधेर्दर्शनयोग्याः पर्यायास्ताम् भूतेऽनागते
वेतावति कालेऽसौ बोध्यते । इत्येवं सर्वत्र क्षेत्रे काले वा-
धेर्विषयत्वेनोक्तम् । यथासंख्यं क्षेत्रगतानि योग्यरूपद्रव्याणि
कालगतोस्तयोस्तत्पर्यायाणां योजयेत् । क्षेत्रकालौ तु मन्वाः
क्रोशनीत्यादिन्यायेनोपचरत एवोच्येते । इति आख्याया-
चतुष्टयार्थः ।

संखेज्जमि उ काले, दीवसमुदा वि होति संखेज्जा ।
कालम्मि असंखेज्जा, दीवसमुदा जुज्जयव्वा ॥
संख्यायत इति संख्येयः स च संवत्सरमासादिकोऽपि
भवत्यतस्तु शब्दो विशेषणार्थः कृतः । किं विशिनष्टि । संख्ये-
योऽत्र वर्षसहस्रापरतो गृह्यते । अत एव पूर्वगाथायां "वास-
सहस्रं च रुयगमिति" पाठान्तरं तस्मिन् वर्षसहस्रापरतो व-
र्तिनि संख्येयं काङ्क्षेऽपि विषयमात्रे सति क्षेत्रतस्तस्यैवावधि-

विषयतया शीपसमुदाहरेऽपि भवन्ति संख्येयाः । अपिशब्दा-
महालेकोऽपि तदेकदेशोऽस्ति तथा कास्ते संख्येये पत्न्योपमा-
दिलक्षणेष्वभिधिविषये सति तस्मै वा संख्येयकालपरिच्छेदक-
स्यावधिः क्षेत्रतः परिच्छेदकतया शीपसमुदाह्र भक्त्या
विकल्पयितव्याः । कदाचिदसंख्येयाः यदिह कस्यचिन्मनुष्य-
स्यासंख्येयशीपसमुद्रविषयोऽस्ति विचारयते । कदाचित् महातः
संख्येयाः कदाचित्मिमाहानेकः कदाचिन्नु तदेकदेशोऽपि स्वयं-
भूरमणिरुत्थोऽवधिर्ह्येव । स्वयंभूरमणाधिषयमनुष्यभावा-
धिर्यो योजनापेक्षया तु सर्वपक्षेभ्य असंख्येयमेव क्षेत्रं द्रष्टव्य-
मिति निर्मुक्तिमाधायैः । अथ भाष्यम् ।

कास्ते असंख्येय दी-वमागरास्तुत्या असंख्येजा ।

जयण्डिया य महला, खेचं पुण तं असंख्येजा ॥

गतार्थैः । एवं तावत्परिस्वरूपमयमङ्गल्य क्षेत्रवृद्धौ कास्ते-
वृद्धिर्नाना कालवृद्धौ तु क्षेत्रवृद्धिर्नव्येवेति प्रतिपादितम् । सां-
प्रतं छन्द्येक्षकास्तेनापेक्षया यद्वृद्धौ यत्नं वृद्धिर्भवति । य-
स्य वा न प्रवत्यमुमर्थं प्रतिपादयन्नाह ॥

काले चउरहवृद्धौ, कास्ते जडपुण्यखेचवृद्धौ ।

तुद्धौ ए दण्डपञ्जव-जडवत्त्वा खेचकास्तेजा ॥

कास्ते अवधिगोचरे वर्धमाने सतीति गम्यते (चउरहवृद्धौ)सि
नियमात्क्षेत्रादीनां चतुर्णामपि वृद्धिर्भवति । कास्तेसुद्रमसुद्रम-
सुद्रममत्वात् क्षेत्रद्वयपर्यायात्प्राप्तम् । नद्यादि कालस्य सम-
येऽपि वर्धमाने क्षेत्रस्य प्रवृत्तप्रदेशा वर्धन्ते । तद्वृद्धौ चावरयं-
प्राप्तिरिति छन्द्युक्तिः प्रत्याकाशप्रदेशं देशद्वयपर्यायवृद्धिर्भवति
च पर्यायवृद्धिर्नव्येवेति प्रतिद्वयं पर्यायाद्बुद्ध्यादिति । यद्यपि
कास्ते वर्धमाने शेषस्य क्षेत्रादियस्य वृद्धिर्नव्येवेति चउ-
मुचितं कथं चतुर्णामप्युक्तम् । सत्यं किन्तु सामान्यवचनमेतत्
तथादि । यद्यप्येवमुक्ताने सर्वमपि कुटुम्बं वृद्धे वरहादि । अन्यथा
क्षेत्रादि देवदत्ताद्येभ्यमपि कुटुम्बं वृद्धे इति वक्तव्यम् स्यादित्यदे-
वः (कास्ते भक्ष्यव्यो क्षेत्रवृद्धौ) क्षेत्रस्यावधिगोचरस्य ।
बुद्ध्यावधिक्ये सति कास्ते भक्त्या विकल्पनीयो वर्धन्ते वा न
वा प्रभूते क्षेत्रवृद्धिगते वर्धन्ते कास्ते न स्वस्य इति ज्ञावः । अ-
न्यथा हि यदि क्षेत्रस्य प्रदेशादिवृद्धौ कास्तेस्य नियमेन समया-
दिवृद्धिः स्यात्तदा कुटुम्बादधिक्येऽपि वर्धन्ते क्षेत्रकालस्यासंख्येया
वत्सर्पिण्यवसर्पिण्या बुद्धेरवस्था वा वर्धन्ति (अंगुलसेटीमते,
उत्सर्पिणीको असंख्येजास्ति) ततश्च आध्यात्मिकया " अंगुलपुष्ट-
तिम् " इत्यादि सर्वं विरुध्यते । तस्मात् क्षेत्रवृद्धौ कालवृद्धिर्नै-
वाधैव । द्रव्यपर्यायास्तु तद्वृद्धौ नियमाद्वर्धन्ते एवेति स्वयं-
मेव हयमिति (बुद्धौ ए दण्डपञ्जवेत्यादि) द्रव्यपर्यायवृद्धौ
सत्यां क्षेत्रकास्ते भक्त्या विकल्पनीयो वर्धन्ते वा न वा । तथा-
ह्यवस्थितयोरपि क्षेत्रकास्तेयोरुत्तया गुणान्यवसायतः लयोपश-
मवृद्धौ छन्द्यं वर्धते एव तद्वृद्धौ च पर्यायवृद्धिरवश्यं प्राप्ति-
रप्यत्र प्रतिद्वयं पर्यायान्तरा ज्ञानयोऽपि वैकल्यस्याद्वयवधेः
पर्यायचतुष्टयभावादिति । पर्यायवृद्धौ च छन्द्यवृद्धिर्नाना ज-
ज्ञसि वा न वेति स्वयमेव द्रष्टव्यम् । अवस्थितेऽपि हि छन्द्ये त-
थाविधकृत्योपशमवृद्धौ पर्याया वर्धन्ते इति निर्मुक्तिमाधायः ।

अथ भाष्यम् ।

काले पवङ्गमाणे, सख्ये दन्वाद्रा पवङ्गति ।

खेचं कास्ते जडयो, वर्धन्ति च दण्डपञ्जनाया ॥

जयण्डा ए खेचकास्ते, परिवर्धन्तेऽपि दण्डपञ्जनाया ।

द्वन्द्वे वङ्ग भवो, जावे द्वन्द्वं तु जयण्डिजा ॥

के अपि व्याख्यातायैः । अत्रोत्तरगाथासंख्येयार्थं विनियम्येन
प्रसं कारयति ।

असंख्योऽसिन्ध्याणं, जहण्ययाईखलिकान्नाणं ।

समयपण्यसमाणं, किं तुष्टं होज हीणहियं ॥

अन्योन्यानिधक्योऽज्ञान्यतिरूपयोः क्षेत्रकास्तेयोः समयप्रदेश-
मानं किं तुष्टं भवेत्कालमधिकं वेति । इदमुक्तं भवति । " अंगु-
लमाधिलयाणंतामसंख्येजायदि " ना ग्रन्थेन परस्परसंख्येयत्वे-
नावधिषयतया प्रोक्तयोऽज्ञान्ययोर्मध्यमोऽनुकूलयोश्च क्षेत्रका-
स्तेयोः संबन्धिनोऽप्रदेशानां च समयानां संख्यामाधिलय यन्मानं
तत्परस्परं किं तुष्टमधिकं हीनं वा भवेदिति प्रश्नः । अत्रोच्यते
सर्वत्र प्रतियोऽभिः कदाचित्कालासंख्येयजागादेः काशादसंख्ये-
यगुणमेव क्षेत्रं यतः प्राह ।

सुद्रुभो य होज कालो, तयो सुद्रुमयर् इव खेचं ।

अंगुलमेटीमिचं, उत्सर्पिणीको असंख्येजा ॥

सुद्रमस्तावत्कास्ते जयति यस्मात्तुष्टपत्रज्ञातजेदे प्रतिपत्रजेद्रम-
संख्येयाः समया जगन्तीत्यागमं प्रतिपाद्यते । न चातिसुद्रमत्वेन
ते पृथग्विभवन्ते । तथापि ततः काशासुद्रप्रतरं भवति । क्षेत्रं य-
स्मादङ्गुलक्षेणमात्रे क्षेत्रं प्रतिप्रदेशं समयगणनया प्रतिप्रदेश-
परिमाणमवसर्पिण्यासंख्येयास्तौ धृक्प्रकृताः । इदमुक्तं भवति
अङ्गुलक्षेणमात्रे क्षेत्रे यः प्रदेशास्तः स प्रतिसमयं प्रदेशापादा-
रेणापन्त्ययमाणाऽसंख्येयावसर्पिणीभिरपद्रव्यते । इति निर्मुक्ति-
माधायः ।

अथ भाष्यम् ।

खेचं बहुयर्मगुल-सेटीमिचं पण्यसपारिमाणं ।

जमसेवेज्जासपिणि, समयसमं थोवओ कालो ॥

गतार्थैः आह । ननु काशात् क्षेत्रं सुद्रममिववर्धमानम् । क्षेत्रात्
छन्द्यजात्रौ क्षेत्रं नृताविति । कथ्यतामिवाशाङ्गप काशात् क्षेत्रद-
व्यजावानां यथास्तरं सुद्रममोपदेशमायमाह ।

कालो खिचं द्वन्द्वं, भावो य जडुत्तरं सुद्रमभेया ।

थोवा असंख्येजाणं, संखाज्जमोदि विसयम्मि ॥

कालादयो यथोत्तरं सुद्रमभेदाः समनुमीयन्ते । कुतो यतः स-
र्वेवाधिविषयस्यप्रतियोगिकक्षेत्राद्यपेक्षया स्तोकाः कास्ते जगिताः ।
ततः क्षेत्रमसंख्येयगुणं ततोऽपि दण्डमनन्तरगुणं पर्यायास्तु " दण्डा-
ओ संख्येजं, संख्येजाये विपक्षेव सहस्र " इति वचनात् । द्रव्या-
संख्येयगुणाविति । एतदेव व्यक्तीदृश्यं ज्ञाययति ।

सम्बमसंख्येजगुणं, काशाओ खेचयोऽविसयम्मि ।

अवरोपरसंख्ये, समयपण्यसपमाणेणं ॥

खेचपण्यमर्दितो, दण्डमनन्तरगुणियं पण्यसेहिं ।

दण्डेहिने भावो, संख्येजाणं संख्येजगुणो ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थमात्रं यस्मात्तत्संख्येयद्वयाद्व्यासंख्येयजागा-
दिकं क्षेत्रं प्रदेशावधिमात्रं कास्तेस्तत्समयाना-
धियासंख्येयगुणमवधिषयं प्रोक्तम् । क्षेत्रप्रदेशोऽन्यस्तद्व्यं प्र-
देशेतरनन्तरगुणमिदं । तस्मात्काशादयो स्तोकावितया अनुमेया
इति । अथ पुर्वोक्तस्य निगमनार्थमुत्तरस्य च प्रस्तावनामाह ।
जगियं खेचपमाणां, तम्हाणमियं भणामि दण्डमओ ।

तं केरिसमारंभे, परिणित्यथो वि मज्जेच ॥

भाषितं जघन्याविज्ञेयं त्रिविधमत्रधिकेष्टप्रमाणम् । विशे० ।

(ए) अवधिनिषयस्य रुच्यस्य मानम् ।

संप्रति तस्य जघन्यादिभेदस्य क्षेत्रस्य यदकुशांशेष्वेवमागादिकं
 मानं तेन मितं परिच्छिन्नं छन्यमत ऊर्ध्वं भणामि । छन्यावस्थाना-
 पेक्षमेव क्षेत्रस्य जघनात् । अन्यथा हि मूर्तिविषये भवयौ प्रका-
 न्ते किमर्मुत क्षेत्रभवेनेति ज्ञातः । तच्च छन्यमार्गजे प्रस्तावने की-
 दृशमर्थोपदिश्यते । परिनिष्ठान्प्रधाने निमग्ने वा की-
 दृशमित्येवं भणामि । इति गाथापञ्चकार्यः । स्वप्रकृततामेवाह

तेयाभासाद्व्याण-मंतरा एत्य सभइ पठवओ ।

गरुलहृत्वा गरुलानुयं, तं पि य तेनावतिष्ठार्ह ॥

[illegible]

अथ भाष्यम् ।

पट्टवओ नामावहि, नाणस्सारंजओ तयाईओ ।

उत्तया जोमां पेच्छइ, तेयाजासंतरे दब्बं ॥

गुरुकृपतेयासर्गं, जासासस्रमगुरुं च पागेज्जा ।

आरंजे जं दिठं, दद्वणं पडइ तं चेव ॥

गाथाद्वयमपि गतार्थम् । नवरं नामेति शिष्यामन्त्रणे तैजसद्रव्या
सत्त्वं गुरुद्रव्यानां द्रव्यासत्त्वं त्वगुरुद्रव्यपश्येदिति । तैजसनाथाद्र-
व्याणामन्तरं तदोद्यं द्रव्यं पश्यतीत्युक्तम् । भतो विनयेः पृच्छति ।

तेयाभासाजोग्गं, किमजोग्गं वा तयंतराले जं ।

ओरा लिय इतएव-गणकर्मणं तयं सज्जं ॥

यसौ जस शरीर जायाया धोयमुचित ऊपमयोय्य वा तद्व-
राखे यमुक्त तज्जा कतमस्वच्छ कियप्रदेशं वेत । कय्यतामसो
राखे । हत्त परमाणुण्णुकाण्णुकादि स्कन्धोपचयवौ नारका-
दि शरीरवर्गणाप्रपुण्यक्रमेणैव तत्तात्पर्यं प्रकृपायितुं शक्यं नान्य-
था इत्यर्थः । विदो० । (यमाणाशब्दे शरीरवर्गणादि प्रकृपाणां)

प्रकृतं स्मरयन्नाह ।

अणियं तेयान्नासा, विमज्जदब्बावगाहपरिमाणं ।

ओद्दिश्राणारंभो, परिनिष्ठाणं च तं जेसु ॥

[illegible]

लाघवगुरुक्षु च कल्पमवधेः प्रथमं पश्यतीति पूर्वमुक्तम् । तत्र
गुरुक्षु कल्पारम्भस्य लाघवेर्यस्य रूपं भवति । तद्विधेयम् ।

गुरुलघुद्वारद्वो, गुरुलघुद्वारं पिच्छियं पश्चा ।

इयराई कोइ पेच्छइ, विमुद्धमाणो कमेयेव ॥

अगुरुस्तुसमाख्यो, उहं बहुः कमेण सो नाहो ।

बहुंतो चिय कोइ, पिच्छइ इयराइ समयह

गुरुत्तुष्टुव्याख्याऽवधितैजसप्रत्यासक्तव्याख्या इत्यर्थः ।

किमियशेषोऽतः । वर्धमानोऽस्त्युत्तापान्येव गुरुक्षत्र्यादिभिरावि-
रूप्यानि बह्वि कश्चापिप्रजातिरुत्तमाकामेवैवागुरुक्षत्रिणा वि-
रुद्धव्यानि पश्यति । वस्तु न विदुः शिवादिभिरासृज्यते । स तेभ्य-
गुरुक्षत्र्युक्तयुक्तिं किन्तु नैव हि स्थिता तमः प्रतिपत्तिः । वस्तुग-
ुरुक्षत्र्युक्त्यव्यवसारमगोः । त्रिभिर्भोवाक्षरभ्याश्च इत्येव । स ऊर्ध्व-
मेव क्रमेण वर्धते । तान्मन्त्रपुण्यविश्वीयैर्गुरुक्षत्र्येण भाषादि-
व्याप्तिं पश्यति । किञ्च सः विषयबुद्धमाने वर्धमान एव । सयथोऽस्मि
ति । युगपद्विषयविषय गुरुक्षत्र्येण । (रक्षितः) पश्यति । पश्यति ।
(अगुरुक्षत्र्यान् गुरुक्षत्र्यादिभिररुपय कृतः)

(६०) क्षेत्रकालयोर्विषयत्वमात्रमाह

ननु पूर्वं कर्मव्यवहृतिः प्रत्येकं लोकपदोपपन्नमात्रा। संस्ये
या विषयबन्धोक्तः। अत्र तु कर्ममात्रादिरहतिः किमिति स्तो-
कं केचनका विषयबन्धोक्तः। अत्रोच्यते। पूर्वं कर्मव्यवहृतिः
कर्मवर्गमात्रागतिनिर्जनं शरीरतयाप्यनुभूयमानि। अत्र तु तद-
पतया बह्वनि गृहीतानि अवदेत्यत्र बह्वनि बाह्यतया भव-
ति। अत्यन्ततन्मन्योऽन्ततन्मन्यु तदार्थान्नादोऽत्र कर्म-
वशरीरवहृतिः स्तोकां केचनका विषयबन्धोक्तानि।
अत्र प्राप्यते।

एयाइं जत्रो कम्म य, दब्बेहिंतोत्ति थुलतरयाइं ।

तेयाइयाइं तम्हा, थोवयरा खिचकालत्य ॥

प्रतापि यतस्तेजसांनि तैस्सहारांरकामेगहारैरित्तसवर्ग-
 गजध्वज्याद्गुण्यानीत्यर्थः । कामेगहारैर्योग्यवर्गमाकुर्येयेत्य-
 ऽतिसुखस्तपसि बावराणि तस्मात् कतरी क्षेत्रज्ञात्पत्र मो-
 कषिति । मांयत्र प्रवितमिति भाव्यनिर्धुनिमाधार्गः ब्राह्म ननु
 यथा जघन्यमध्यमाक्षी निर्दिष्ट्यायत्तसर्वकर्मप्रत्ययवयु-
 क्तं तथोक्तुष्टावधिरपि ब्राह्मैभ्यस्सर्वमपि रुपिद्वयमसौ पश्य-
 तीत्याश्रयाय ।

एगपमोगाढं, परमोद्दी लहइ कम्मगसरीरं ।

लहइ य अगुरुलहुयं, तेयसररीरे नवपुहुत्तं ॥

[illegible]

नप्रति । यस्तैजसशरीरं पश्यति स काशतो जवं पृथक्त्वं च ब्राह्मणमारभ्यनञ्चयः सर्वत्र दृश्यम् । इह च य एष दि प्राक् तैजसं पश्यतः पश्योपमसंस्थेयमागच्छोऽसंस्थेयः काशोऽभिहितः । स एवाग्नेन प्रवपुषक्त्वेन विशेष्यते । इदमपि च नवपृथक्त्वं तेनासंस्थेयकाशेन विशेष्यते । प्रवपुषक्त्वमप्येष एव पश्योपमासंस्थेयमागः काशो नाधिकः पतन्मय एव च नवपृथक्त्वं न बहिस्तादिति । आह । नन्येकप्रदेशावगाढस्य परमावादादेरित्युक्तत्वात्तदुपसंस्थेयं बाह्याणां कार्मेणशरीरादीनामुपसंस्थेयं गम्यत एवेति व्यर्थस्तेषां पृथगुपसंस्थेयोऽप्याह एकप्रदेशावगाढमित्यपि न वक्तव्यम् । रूपगतं ज्ञानं सर्वमित्यस्य वक्ष्यमाणत्वादुच्यते । यः सूक्ष्मं परमावादादि पश्यति तेन बाह्यं कार्मेणशरीराद्यवस्थमेव दृश्यं यो वा बाह्यं पश्यति तेन सूक्ष्ममवस्थं ज्ञातव्यमित्यर्थं न कोऽपि नियमो यस्मात् "सैवाभासा दृष्ट्याणमतेरेत्यादि" । वक्ष्यादुक्तत्वात्पुनरुक्तत्वं पश्यकत्वमपि न गृह्यपुनरुक्तं । अन्त्यव्यातिरूपमपि यथादिकं च मनः पर्यायज्ञानी मनोऽप्याद्यापि सूक्ष्माणि पश्यति चित्तनीयं यथादित्युक्तमपि न पश्यति । एवं विज्ञानविषयैवैकव्यसंज्ञेयं सति संज्ञाव्यवच्छेदाधेयमेकप्रदेशावगाढग्रहणे सत्यपि विशेष्यविशेषणोपादानमवधारयैवेति । अथ च एकप्रदेशावगाढग्रहणेन परमावादादिदृश्यं गृहीतम् । शेषं तु कार्मेणवर्माणपर्यन्तं कार्मेणशरीरग्रहणेनोपरिचितं कर्मवर्णोपरितनदृश्यं तु सर्वमन्यगुल्लयुग्रहणेन संगृहीतम् । च शब्दुचित्वात्पुनरुक्तग्रहणे । ननु यदपदभूतमपराधिकं गृहीतमित्येवं समस्तपुनरास्तिकावधिषयत्वं परमावधेराविशङ्कतं प्रवर्तते । एवं च सति रूपगतं ज्ञानं सर्वमित्येतद्वक्ष्यमाणमस्यैव नियमायैव दृश्यमेवेत्येतदेव हि रूपगतं मान्यदित्यर्थं प्रपञ्चेनेति निर्युक्तिगाथायैः । अथ नाप्यत्र ।

एगपएसोगाढं, पेच्छं पेच्छं कम्म यत्तुं पि ।
अगुरुल्लुगुणाणि य, वसइओ गुरुल्लुहं पि ॥
ते य सरिं पारं, पायइ सो जवपुहुचपेमजवे ॥
योगेदुं बहुतरणं, समरिज न उ ए सइ सव्वे ॥
गतायं एव । नवरम (एगमेवेति) एकस्मिन् विवक्षितजने समुपपन्नोऽवधौ अतीतमनागतं च एतन्मवपुषक्त्वं पश्यति (जे-मेगुमित्यादि) यदि पुनस्तस्याप्यातीतमवपुषक्त्वस्य मध्ये अनेकेषु भवेच्छविज्ञानमुपसंस्थेयत्वात् तेषां पूर्वावधिना दृष्टान् भवपुषक्त्वावधिकानां च बहुतराजनीतानागतजन्मान् स्मरेत् । स्मृतिज्ञानेन जानीयात् । न तु पृथक्त्वावधौर्तिन इव तादृ सर्वान् साक्षादवधिकानेन पश्यति । भवपुषक्त्वमात्रमेव साक्षात्पश्यतीति भावः ॥

अत्र प्रेरकः प्राह ॥

एगपएसोगाढे, जणिणं किं कम्म यं पुणो जणिणं ।
एगपएसोगाढे, दिट्ठे का कम्मए चिंता ॥
अगुरुल्लुगुहणं पि य, एगपएसोगाढो सिद्धं ।
सन्वयासिद्धिमो, रुवगयं जणिइ सव्वं पि ॥
गतायं एव । नवरमेकप्रदेशावगाढे अणुति किमिति । कार्मेणशरीरं पुनरप्यवधिषयत्वेन जगितम् । कुतः कारणात्पुनरने भवनीयमित्याह (एगपएसोगाढे दिट्ठे इत्यादि) दोषमनिगूढाद्येमेवेति । अत्र गुरुराह ॥

एगोगाढे जणिण, विसेसओ सेसए जह्दरंभे ।
सएहयरं पिच्छंतो, वृसयरं न मुणइ यदाइ ॥
जह्द वा मणो विओ न-त्यिदंसेण सेसए ति पूले वि ।
एगोगाढे गरिण, तह सेसे संसेओ होजा ॥
उपसंहरहाइ ॥

इय नाणविसयवइ वि-त्त संज्ञेयं संसयावणो यत्थ ।
जणिण वेगोगाढे, केइ विसेसे पयस्संति ॥
केवित्तामणशरीरागुरुल्लव्यादीन् विशेषान् प्रदर्शयन्ति प्रह-
बाहुस्वामिन इति । प्रकारान्तरेण समाधानमाह ॥
एगोगाढगहणं, एगुगादओ कम्मियं ति जा सव्वं ।
तदुवरं अगुरुल्लुहं, च सइओ गुरुल्लुहं पि ॥
एवं वा सव्वाइ, गहिपाइ तेसि डवनिपमत्थं ।
सव्वरूपमयंति य, एवं विच नावरमउत्थि ॥
नियममेव दर्शयति (एवंविध इत्यादि) एतदेव परमावादादि-
कं रूपगतं मातः परं किमपि रूपगतमस्तीति गाथावचकायैः ।
तदेवं परमावधेरुच्यते विषय उक्तः । अथ क्षेत्रकालौ तद्वि-
षयचूनी प्राह ।

परमोहि य संखेजा, होगमिच समा असंखेजा ।

रुवगयं लहइ सव्वं, खेत्तावमियं अगणिजिवा ।

परमभासावधिविधं परमावधिः । क्षेत्रतोऽसंस्थेयानि लोकमा-
त्राणि बाधनीति गम्यते । सन्नत इति सत्त्वः । काशतस्तु समा
उत्सर्गियेषवसर्पिणीरसंस्थेयस्या एव सन्नते । द्रव्यतस्तु रूपग-
तं मूर्तद्रव्यजातं सर्वं परमावादिनेदजिनिं पुनरास्तिकावधित्य-
र्थः । सन्नते पश्यति । भावतत्त्वसंस्थेयानां स्तण्पर्यायानिति । यदु-
क्तमसंस्थेयानि लोकमात्राणि बाधनीति परमावधिः परवर्तीति त-
दसंस्थेयकं नूनमधिकं च संज्ञवेदतो नियतमानाधेयमाह । उपमा-
नमुमितनावे निग्राह्यतया क्षेत्रत्वापमितं क्षेत्रोपमितं प्रागभि-
हिता एवाभिजिवाः । इदमुक्तं प्रवर्तते । उक्तदृष्टावधेयित्वेन क्षेत्र-
ज्ञतो योऽसंस्थेया लोकाः प्राकारान्ते प्रागजिहितस्वावगाहनान्य-
वस्थापितोक्तुपसंस्थेयसुखमावगात्रिजिवसुच्या परमावधिमतो
जीवस्य संवेतो ब्रह्ममाणया यत्रमाणां क्षेत्रं व्याप्यते तत्रमाणाः
समवेत्तया इति । आह । ननु रूपगतं ज्ञानं सर्वमित्येतद्वन्तर-
गाथावामर्थेनोऽभिहितमेवेति किमर्थं पुनराजिहितमशेष्य-
ते । विस्मरणशीलस्य प्रेयसिदमत्र अग्रतिविहितत्वाद्वा । अत्र
रूपगतमित्येतद्वन्तरुक्तोक्तकाशरूपविशेषणतया व्याख्यायते ।
तथा । लोकमात्रासंस्थेयव्यवहारसंस्थातं तत्सर्पिणीषवसर्पिणी-
लक्षणं प्रस्तुतक्षेत्रकाशसंज्ञं रूपगतं कथिद्रव्यानुगतमेव सन्नते । न-
तु केवलं क्षेत्रकाशयोरमूर्तत्वावधेस्तु रूपिदृश्यविवयत्वादिति
निर्युक्तिगाथायैः ।

अथ नाप्यत्र ।

विचमसंखेजाइ, लोवसमाइ समा उ काहं च ।

दव्वं तु सव्वरूवं, पासइ तेसि वज्जाए ॥

क्षेत्रमवधिः पश्यति किंचित्त्वा । असंस्थेयानि लोकसमानि
लोकानुत्थानि बाधनीति गम्यते । काहं चास्ती पश्यति । किय-
तमित्याह । समा उत्सापिणी । असंस्थेयानि चित्रमवस्थेयमा-
त्राणि संज्ञयन्ते । द्रव्यं तु सर्वरूपं पश्यति । ज्ञानं तु तेषामेव
रूपिदृष्ट्याणां पर्यायान् वक्ष्यमाणसंस्थेयान् जानाति ।

अथ प्रेरकः ग्राह ।

स्वेचोवभाणमुत्तं, जमगणिजैवेहि किं पुणो भणियं ।
तं चिय संताडयायं, जामपिचाह निरिहं ॥

ग्राह । मनु यदासिजैवेः केओपमानं केओपमितं तकिण्ठिकिहता
“ सत्यवदुत्तमगणिजीवा निरंतरं जसियं प्ररिज्जंतु ” इत्यादिगा-
थायां प्रागेवोक्तं प्रतिपादितं किमर्थं पुनरप्यत्र “ स्वेचोवभिजं अ-
मणिजीवा ” इत्यनेन गाथावयवेन भणितम् । अत्रोत्तरग्राह ।
(तं चियेत्यादि) तदेव प्रागुक्तमसिजैवेः केओपमानं केओप-
मितमिह परमो हि “ असंखेजा ” इत्यादिवचनादलोके लोक-
मात्राणि संख्यातीत्यानि अष्टमाणि जवन्तीति नियतमानतया नि-
र्दिष्टम् । न पुनरपूर्वतयेति भावः । इह “ रुग्णयत्तद्दृष्टं सज्जमि ” त्ये-
तद्ग्राह्यता “ इत्थं तु सत्यरुचं पासइ ” इति वचनादवचेद-
व्यतो विषयप्रतिपादनपरं व्याख्यायाम् । अथ “ पाणपसोगाह-
मि ” न्यादिनैव उच्यतेऽप्यविषयस्योक्तत्वात् केत्रकावयवेरेव
विशेषवत्त्वकृत्तव्यं प्रकारान्तरेण व्याख्यायाम् ।

अद्वाहं दुब्बं जणिअं, इह रुग्णयं ति सेत्तकाइदुग्गं ।

रुवाणायं पेच्छइ, न य तं चिय तं जओ अमुत्तं ॥

अथवा “ पाणपसोगाहं परमोहं सहृदं कमगसरीर ” मि-
त्यादिवैवावधिविषयजृत्तं उच्यते भणितमतो रूपगतं लभते । सर्व-
मित्यतद्वचनेद्रव्यतो विषयान्निष्पन्नकृतया च व्याख्यायते । तर्हि
कथमिदं नीयत इत्याह (इहेत्यादि) इह यदसंख्येयलोकास्व-
रुचसंख्यातोत्सर्गवचसर्पणीप्रकृत्यं केत्रकाऽवयवविषय-
वयवेनोक्तं तत्तत्तत्तत्तमिति रूपगतं लभते । सर्वं कोऽर्थ इत्याह ।
रूपानुगतं तत्स्वरूपविषयार्थां दर्शनात् रूपिद्रव्यसंबन्धमेव प्रकृते ।
न पुनस्तदेव केत्रकालत्रयं केवशं पठयति । यतस्तदमूर्तमनविष-
यत्वावधारितं । अथ विनैवाग्रप्रदेशं प्रासङ्गिकं किञ्चिदतिथि-
स्तुर्वैयमाणं च संबन्धयितुमाह ॥

परमोहिआणविओ, केवलमिओ मुहुत्तमितेण ।

मणुयक्खओवसमिओ, भणिओ तिरियाण वोच्छामि ॥

परमावधिज्ञानेन वेत्तीति परमावधिज्ञानवित्तुस्य परमावधि-
ज्ञानविदुः । परमावधी समुत्पद्ये सति किञ्चान्तमुद्वृत्तनाशयमेव
केवलज्ञानमुत्पद्यते । केयग्रहान्तवृत्तस्य ह्युदयपदवोमासादयतः
प्रथमप्रज्ञास्फोटकत्वं परमावधिज्ञानमतस्तद्वनंतरमवयवं अव-
स्येव केवलज्ञानमास्फोटोदयमिति । तदेवं जनितो मनुष्यसंबन्धी
ज्ञापयामिकोऽवधिर्दिष्टाति । तिरिआमनुष्यसमीति गाथावच-
नार्थाः । यथाप्रतिज्ञातमेवाह ।

आहारंतपल्लो, उक्कोभणं तिरिक्खजोणंमु ।

गाउय जहसुमोही, नरएसु य जेयणुक्कोसो ॥

आहारकृतैजसयोत्पल्लवत्वाद्यान्यौदारिकवैक्रियाहारकतै-
जसप्रत्ययाणि यानि च तदन्तरालेषु तदवयव्यानि द्रव्याणि तेषां
लामः परिच्छेदः उत्कृष्टतस्तिर्यग्येनानि मस्यादिषु भवन्ति ।
एतद्द्रव्यानुसारं चैत्रकालमात्राः स्वयमभ्यूह्य इति । तदेवं
यदुक्तम् । “ कादं अषण्णइया अओवसमियाउकाओ वि ” तत्र
ज्ञापयोपशमिकप्रकृतयोऽभिहितः । विरे ० ।

(११) अवप्रत्ययादेवनारकाणाम् ।

अथ भवप्रत्ययाः प्रतिपाद्यास्ताश्च सुरनारकाणां भवन्ति । त-
त्राप्यवकाशप्रत्ययस्य नारकाणामाह (गाउयत्वादि) नर-
केषु पुनर्नारकाणामुक्त्यावधिः । केत्रतो योजनं पश्यति

जघन्यतस्तु गम्यते तत्र योजनप्रमाणां रत्नप्रमाणां गम्यतमा-
नस्तु सप्तमपृथिव्यां द्रष्टव्यमिति नियुक्तिगार्थाः ।

अथ भाष्यम् ।

ओरासिय वेठव्विय, आहारागतेयगाहं तिरिणसु ।

उक्कोसेणं पिच्छइ, जायं च तदंतराहोसु ॥

भणिओ सओवसमिओ, भवपवइओ सचरियपुढवीए ।

गाउयमुक्कोसेणं, पढमाए जेयणं होइ ॥

गतायं एव । नवरं मणितः क्षाप्योपशमिकोऽवधिः अथ भव-
प्रत्ययो भवयते (स चरियपुढवीएति) सचरमायां सप्तमपृ-
थिव्यामुत्कृष्टतो गम्यते प्रथमायां योजनं भवतीति । विरे ० ।
गेरइया णं भंते । केवतियं खितं ओहिणा जाणंति पा-
संति ? गोयमा । जहसेणं अओवगाउयं उक्कोसेणं चचारि
गाउया तं ओहिणा जाणंति पासंति ।

‘ नेरइयाणमित्यादि ’ सुगमं वरं जघन्येनाहं गम्यतमिति ।
सप्तमपृथिव्या जघन्यपदमपेक्ष्य उत्कर्षतश्चात्वारि गम्यतानि
रत्नप्रमाणां गम्यतपदमाश्रित्य ।

(१२) अमुना प्रतिपृथिवीविक्रयं वित्तयन्नाह ।

रयणपभाजपुढविगेरइया णं भंते । केवइयं खितं ओ-
हिणा जाणंति पासंति ? गोयमा । जहसेणं अओवगाउयं गाउ-
याइ उक्कोसेणं चचारिगाउयाइ । ओहिणा जाणंति पासंति ।
सकरपणा पुढवी । गेरइया जहसेणं । तिज्जि गाउयाइ उक्कोसेणं
अओवगाउयं ओहिणा जाणंति पासंति । बालुयप्पजापुढविगेर-
इया जहसेणं अओवगाउयं गाउयाइ उक्कोसेणं तिज्जि गाउयाइ
ओहिणा जाणंति पासंति । पेषप्पजा पुढविगेरणिगा जहसे
दोहिण गाउयाइ उक्कोसेणं अओवगाउयं गाउयाइ ओहिणा
जाणंति पासंति । धूमप्पजापुढविगेरइयाणं पुच्छा, गोयमा । ज-
हसेणं दिवइं गाउयं उक्कोसेणं दो गाउयाइ ओहिणा जाणंति
पासंति । तमापुढवि पुच्छा, गोयमा । जहसेणं गाउयं उक्को-
सेणं दिवइं गाउयं ओहिणा जाणंति पासंति । अहं सत्तमाए
पुच्छा, गोयमा । जहसेणं अओवगाउयं उक्कोसेणं गाउयं
ओहिणा जाणंति पासंति ॥ प्रश्ना ३५ पदं । विरे ० ।

तदेवं सामान्येन नारकजातिमधिकृत्याभिहितमुत्कृष्टमवधि-
सप्तप्रमाणम् । अथ तदेव रत्नप्रमाणादिपृथिवीविभागिनाह ।

चचारिगाउअयाइ, अओवगाउयं तिगाउयं चेव ।

अओवगाउयं दोषिय, दिवइमेणं च नरएसु ॥

इह रत्नप्रमाणां नरकाभासेषु नारकाणां चत्वारि गम्यतान्यु-
त्कृष्टमवधिसप्तप्रमाणं भवति । शर्कराप्रमाणां स्वर्गं चतुर्थस्य
येषु तान्युद्देश्यतुर्थेति गम्यतानि, बालुकाप्रमाणां गम्यतत्रयं,
पद्मप्रमाणां द्वितीयस्य येषु तान्युद्देश्यतुर्थाति गम्यतानि, धू-
मप्रमाणां द्वे गम्यते, तमायां द्वितीयस्यार्थं यत्र तद्वर्धते गम्यते, स-
प्तमपृथिव्यां पुनरेतत्कृत् नारकाणामेकगम्यतमुत्कृष्टमवधिसप्त-
प्रमाणं भवतीति नियुक्तिगार्थाः । सप्तस्वर्गं पृथिवीषु प्रत्येकमु-
त्कृष्टावधिसप्तप्रमाणाद्वर्गगम्यते अप्रवर्तते जघन्यमवधिसप्त-
प्रमाणं भवति । तच्च नियुक्तिगता मोक्षमतो भाष्यकारः ग्राह ।

अक्षुडार्श्याऽं, जहस्यं अक्षुगान्यं ताह ।

जं गान्धर्वं तिभणियं, तंपइ उक्कोसयजहएणं ॥

प्रजातन्त्ररूपानि साधोनि शोषेन प्रच्युतानि राजप्रजायां जलन्यमव-
धिकेन्द्रप्रजायां शाहूराजप्रजायां वीणिण्य गज्युतानि । बालुकप्रजाया-
मसतमगुणित्यामप्यवज्युतां । धूमप्रजायां सारकं, तमायां प्रच्युतं,
जलन्यमवधिकेन्द्रप्रजायां सारकं, जलन्यमवधिकेन्द्रप्रजायां सारकं । शकं वा ।
अन च पुनरेव (रथणपञ्चत्वादि) आह । यथैवमवधिकेन्द्रं जलन्य-
मवधिकेन्द्रं तर्हि "गायत्र्यज्जलन्यमोही नरपुत्रस्य" इत्येतद् व्याहृ-
त इत्याह (जैभाष्येतिव्यादि) । यद्वा शब्दोऽत्र जलन्यमस्य तदुक्तम् ।
यच्च जलन्यं तस्यति तदाशित्योक्तमित्यदोषः । इदमुक्तं भवति ।
सतस्वर्गं धृषीवौ यद्वाज्यतचतुष्टयादि कमनुहप्रजायां केनैत-
मेव सप्तम्युपनिषात्काराणां गज्युतान् । जलन्यमवधिकेन्द्रं स्वस्थानमु-
क्तमपि शाण्डिल्यमुक्तप्रजापेक्षा सर्वतोक्त्या जलन्यमुक्तमिति ।
गाथार्याः । शिवोः ।

असुरादिविषयक्षेत्रज्ञानम् ।

अमरकुमाराणां जने । ओहिणा केवतियं खेचं जाणं-
ति पासंति । गोयमा । जहणेणं पणवीसं ज्ञेयणां उ-
कोसेणं असंखेजं दीवसमुदे ओहिणा जाणंति पासंति ।
नागकुमाराणां जहणेणं पणवीसं ज्ञेयणां उकोसेणं असं-
खेजं दीवसमुदे ओहिणा जाणंति पासंति । एवं जाव
णयियकुमारा पंथियदियतिस्सज्जेणियाणां जने । केवति-
यं खेचं ओहिणा जाणंति पासंति । गोयमा । जहणं अंगु-
लस्य असंखेजइमाणं उकोसेणं असंखेजं दीवसमुदे
पण्य असंखेजं भंते । ओहिणा केवतियं खेचं जाणंति पासं-
ति । गोयमा । जहणेणं अंगुलस्य असंखेजइमाणं उ-
कोसेणं असंखेजं अलोए लोयप्पमाणेमाचं खंदाई
ओहिणा जाणंति पासंति । बाणमंनरा जइा नागकुमारा ।
जाइयियाणां जने । केवतियं ओहिणा जाणंति पासंति ।
जहणेणं वि संखेजं दीवसमुदे उकोसेणं वि असंखेजं दी-
वसमुदे सोइमइंदावा णं भंते । केवतियं खेचं ओहिणा जाणं-
ति पासंति । गोयमा । जहणेणं अंगुलस्य असंखेजइमा-
णं उकोसेणं अइे जाव इमंसे रयणयप्पत्ताए पुदवीए हे-
ट्टिझे चरिंमंते तिरियं जाव असंखेजं दीवसमुदे उहुं जाव
सयाई विमाणाई ओहिणा जाणंति पासंति । एवं ई
साणगदेवा वि सणकुमारादेवा वि एवं चेव नवरं अइे जा-
व दोआए सक्करप्पमाए पुदवीए हिट्टिझे चरिंमंते । एवं
माहिंदगदेवा वि । वंजलोगल्लंतगदेवा तथाए पुदवीए हि-
ट्टिझे चरिंमंते । महासुक्कसइस्सरदेवा चवत्थीए पंकप्प-
त्ताए पुदवीए हिट्टिझे चरिंमंते । आणयपाळयआरणअ-
चुउयेवा अइे जाव । पंचमाए धूपणयप्पमाए पुदवीए होट्टिजे
चरिंमंते । होट्टिमयिज्जेमोवेजगदेवा अइे जाव उट्ठीए तथाए
पुदवीए होट्टिजे चरिंमंते । जवरिंमोवेजगदेवाएं भंते ।
केवतियं खेचं ओहिणा जाणंति पासंति । गोयमा । जह-

स्येयं अंगुस्मास्त असंख्येज्जज्ञानं उकासेणं । अद्दे सत्तमाय
पुद्वीपे हेइइके चरियंते । तिरियं जाव असंख्येज्जदीवसमुणे
उहं जाव सयाइं विमाणाइं ओहिणा जाणंति पासंति ।
अङ्गुत्तरोववाइयदेवाणं भंते । केवयं खेनं ओहिणा जा-
णंति पासंति । गोयमा । संभिसल्लोणाणि ओहिणा ज्ञा-
यंति पासंति ॥

[illegible]

पुनर्विशेषतस्तदेव दर्शयन्नाह ।

सहेसाणा पदमं, दोचं व सणंकुमारमाहिदा ।

तत्र च बंजलंतग-सुकसहस्रारयचउत्ति ।

आणयपाणयकप्पं, देवा पासंति पंचमिं पुढविं ।

तं वेन आरण्यच्युय, ओहीनाणेण पासंति ॥

बद्धिमहेद्धिममज्झिम-गेविज्जा सत्तमिं च उवरित्ता ।

संजिष्यलोगनालिं, पासंति अणुसरा देवा ॥

तत्र शाक्यभेदान्महं शाक्यराज्ञी सौधैर्भेदान्महत्पदेवेन्द्री तदुपपन्न-
क्रितामेव सौधैर्भेदान्महत्पदनिवासिनः सामानिकादयो देवा
अपि गृह्णन्ते । ते ह्यवधिना प्रथमां रत्नप्रज्ञानिधानां पृथिवीं प-
श्यन्तीति क्रिया द्वितीयगाथायां च वक्ष्यति । तथा द्वितीयां च
पृथिवीमप्रतः संष्यद्यते । सनत्कुमारभावेन्द्रावपि ततीयचतुर्थ-

कल्पदेवाधिपतिः । अत्रापि च तत्पुण्यक्षितास्तकल्पनिवासिनः सामानिकादयो देवाः परिगृह्यन्ते । ते हि चिन्तायां पृथिवीमकल्पिना पश्यन्ति । तथा मृतीयां च पृथिवीं ब्रह्मलोकान्तात्कल्पदेव-
त्रापुण्यक्षितास्तकल्पनिवासिनो देवाः सामानिकादयः पश्यन्ति । तथा ब्रह्मलोकसारसुरेन्द्रोऽप्यक्षितास्तकल्पनिवासिनोऽन्येषुपि सामानिकादयो देवाश्चतुर्थी पृथिवीं पश्यन्ति । तथा आनतमापतयोः संवन्धिभ्यो देवाः पश्यन्ति । पञ्चमीं पृथिवीं तानेवारणाक्युत-
देवलोकादयोः संवन्धिभ्यो देवा विशुद्धतरां बहुपर्यायां चावधि-
ज्ञानेन पश्यन्ति । स्वकल्पकथनमेव न तु व्ययच्छेदकमत्र अ-
वधिज्ञानस्यैव विचारयितुं प्रस्तुतत्वाद् व्ययच्छेदाभावादिति ।
लोकपुरुषप्रीत्याख्याने भवानि विमानानि प्रैषेयकाणि तत्राव-
स्थमध्यमप्रेषेयका विमानवासिनो देवा अद्यस्त्यमध्यप्रेषेयका
उच्यन्ते । ते तमःप्रभाभिधानां पृथिवीं पश्यन्ति । तथा सप्त-
मीं च पृथिवीमुपरितनप्रेषेयका देवाः पश्यन्ति । ततः संभिन्नां
चतस्रश्चपि दिक्षु स्वज्ञानेन व्यासां कन्याचोत्तकसंस्थानां लो-
कान्तादीमवधिना पश्यन्ति । अनुचरविमानवासिनो देवाः एष
क्षेत्रतो नारकाणां देवानां च भवप्रत्ययावधिप्रेषेय उक्तः । एत-
दनुसारतो ब्रह्मादयोऽप्यवसेया इति । तदेवमथो वैमानिकाव-
धिक्षेत्रप्रमाणं प्रतिपाद्य तिर्येगृथं च तत्प्रतिपाद्यब्रह्म ।

एतस्मिंसंखिज्ञा, तिरियं दीवा य सागरा वैच ।

बहुबहुपरमुपरिमगा, लङ्कुं च सकल्पपञ्च ॥

एतेषां शकादीनामसंख्येयाः तिर्येग्रीपाञ्च जम्बूद्वीपादयः स-
मुद्राश्च लवणसागरादयः क्षेत्रतोऽवधिपरिच्छेदयानाऽवसेया
इति वाक्यशेषः । तदेवं द्वीपसमुद्रासंख्येयं शब्द बहुतरकं
पश्यति । उपरिमा एषोपरिमगाः उपर्युपरिवर्तिद्वलोकनिवा-
सिनो देवा इत्यर्थः । तथा ऊर्ध्वं स्वकल्पस्तद्भावं यावत् क्षेत्रं
ते पश्यन्ति न परतः आदिशब्दात् ध्वजदिपरिमह इति तदेवं
वैमानिकानामवधिक्षेत्रप्रमाणमभिधाद्यदीनां सामान्यतस्तद्द्वयं
देवानां प्रतिपाद्यब्रह्म ।

संखिज्ञा जोगया खलु, देवाणं अफुसागरे ऊण ।

तेण परमसंखिज्ञा, जहस्ययं पम्परीं तु ॥

देवानामर्धसागरोपरमे न्यून आयुषि सति संख्येयानि योज-
नानि अवधिपरिच्छेदक्षेत्रमवसेयं ततः परं संपूर्णधिसागरो-
परमिदं आयुषि सति पुनस्तंख्येयानि योजनान्यवधिक्षेत्रम-
वगन्तव्यम् । उक्तमुक्तद्वयमवधिक्षेत्रमध्य जघन्यमाह (अहसमि-
त्यादि) दशवर्षसहस्रक्षितिनीं भवनपरिगणनयां जघन्य-
मवधिक्षेत्रं पञ्चविंशतियोजनं ज्योतिष्कवैमानिकानां तु जघन्य-
माध्यकार एव वक्ष्यतीति नियुक्तिमाध्यायपञ्चकायः ।

अथाऽनन्तरमाध्यायपञ्चकायः ।

वेमाणियवजाणं, सामभ्रमिणं तहा वि उ विसेसो ।

लहमदे तिरियमि य, सहाणवसेण विमो ॥

इदं च “संख्येयजोगयाखल्वित्यादि” कमवधिक्षेत्रप्रमाणं वै-
मानिकजघनानां भवनपर्यायिदेवानां सामान्यमवधिषेण दृष्ट-
व्यम् । तथापि तूर्ध्वमवधिः तिर्येकं तेषां देवानां कयाचिदिशा
दीमाधिकावधिक्षेत्रलक्षणो यो विशेषः स इदं च “तप्यागारे
पल्लगयदहोत्यादि” वक्ष्यमाणवधिक्षेत्रसंस्थानवशेन वि-
शेष इति । अत्र यदुक्तं “अहस्यं पयसीं सं तु तद्विजुण-
मुक्तम् । अथुना ज्योतिष्कवैमानिकानां जघन्यमवधिक्षेत्रमभि-
धिसुराह ।

पणवसजोगयाई, दसवरिसहस्रिया डिई जेसि ।

दुविहो वि जोइसाणं, संखेजो डिइविसेसेणं ॥

वेमाणियाणंमुगुञ्ज-नागमसंजं जहस्यो होइ ।

खवाए परजविणो, तन्नवजो होइ सो पन्ना ॥

पञ्चविंशतियोजनानि यज्जघन्यमवधिक्षेत्रमुक्तं तथेषां दे-
वानां दशवर्षसहस्रप्रमाणा स्थितिः तेषामेव विशेष्यम् । ते च
भवनपरितिव्यन्तरविशेषा एव ज्योतिष्काणां पुनर्जघन्य उक्तद्वय
विधिषोऽप्यवधिः स्थितिविशेषेण क्षेत्रतः संख्येयान्येव योज-
नानि विशेष्यानि इदमुक्तं भवति । ज्योतिष्काणां जघन्यतोऽपि
पक्षोपमाद्यमाद्यस्थितिरिति तु दशवर्षसहस्राणि । उक्तद्वयस्तु
वर्षलक्षाधिकं पक्षोपममतो बह्ममुक्तत्वेन महर्दिकत्वात् उक्तद्वयं
तज्जघन्योऽप्यवधिक्षेत्रेषां संख्येयान्येव योजनानि अभिव्यन्ति ।
केवलं जघन्यक्षेत्रात् उक्तद्वयं ब्रह्मप्रमाणं दृष्टव्यम् । “संखेयजो-
यणा खलु देवानामित्यादि” वैमाणीयानुक्तद्वयमवधिक्षेत्रमुक्तं के-
वलं जघन्यमवधिमप्रस्तावात् पुनरपि तदुक्तमित्येवम् । वैमा-
निकानां तु जघन्योऽवधिः क्षेत्रतोऽनुकृष्टासंख्येयमानो भवति ।
अयं चोः पादसमय एव परमावधिको विशेष्यः । ततः पश्चादाव-
ज्ञाविक इति माध्यायार्थः । ७०१ । अथायमेवावधिषेयानुक्त-
ष्टादिनेवमिदं भवति । तादुपवर्षयथाह ।

उकोसो माणुएम्, माणुस्तेतेरिञ्जपि य जहसो ।

उकोसलोगमिचो, पडिवाहो परअपिकाइ ॥

इह कथ्यतः क्षेत्रतः काहंतो जावतभोक्तृष्टोऽप्यधिमुन्येवैव न
देवादिषु । तथा अनुप्रायक्षिर्यं ब्रह्म तेष्वेव जघन्यो न तु सुरार-
केषु तत्र बोक्तृष्टोऽवधिर्विधिषो सागरेनाऽसागरगतश्च तत्र योऽ-
सौ समस्तलोकमावर्त्तयति उक्तद्वयः मात्राशब्दोऽलोकव्यवच्छेदार्थः स
प्रतिपतनशीलः प्रतिपत्ती अमतिपत्ती । च भवति । ततः परं दे-
वानां शोकस्यैकोऽप्याकाशप्रदेशो दृष्टः । सोऽप्रतिपात्येव भवति । क्षेत्र-
परिमाणद्वारेऽपि प्रस्तुते प्रस्तवन् विनेयावुपह्रायं प्रतिपाद्यम-
तिपातित्वरूपमिवावधिमव्यवहारः । इति नियुक्तिमाध्यायः ॥ ७०२ ॥
उक्तं क्षेत्रपरिमाणद्वारम् । विदो ॥

(१३) अथ संस्थानद्वारमजिधिसुराह ॥

थिवुगागारनह्मो, वडो उकोसमायओ किंजि ।

अजहस्यमाणुकोमि य, खंतओ अणेगसंठाणो ॥

स्तिबुको किञ्चिदुच्यते । तदाकारो जघन्यावधिर्जनैव । एतदेवाह
(वडोकिं) सवेतो वृत्त इत्यर्थः । “जावदया तिसमयाहार-
स्थेयादिना” प्रतिपादितस्य पनकायगहनक्षेत्रस्य एतदाकार-
त्वादिति । उक्तद्वयमवधिसु परमावधिः किञ्चिद्व्यवहारः किमपि प्रदी-
यौ न तु सर्वथा वृत्त इत्यर्थः अग्निजीवसूत्रेवधिमच्छरीरस्यायाद-
मस्तकान्तं ग्रन्थमाणाया एतदाकारमावादेति । अजघन्योक्तद्वयो
न जघन्यो नाप्युक्तद्वयं मध्यम इत्यर्थः । अयं पुनः क्षेत्रतः भवेकानि
संस्थानानि यस्येत्येकसंस्थानां भवतीति नियुक्तिमाध्यायः ॥ ७०३ ॥
अथ आभ्यम् ॥

पणओ थिवुगागारो, तेण जहस्यवडो थयागारो ।

इयारो सेदिपरिचसे, व ओउससाखुवन्तीए ॥ ७०४ ॥

इतर उक्तद्वयः अवधिमन्वदेहातुव्याभिज्ञोयधेगणपरिक्षेपादि-
विधायन इति शेषः । शेषं सुगमम् । ७०४ । विदो ॥

अथ मध्यमावधेदनेकसंस्थानत्वमुक्तं तद्विशेषतो दशयथाह ॥

नेरइयाणं यंते । श्रीहि किं संतिरे पक्षते ? गोयमा ।
तपगारसंतिरे पक्षते । असुरकुमारणं पुच्छा । गोयमा ।
पक्षगसंतिरे । एवं जाव धयियकुमारणं पंचिदियतिरस्त-
लोयियाणं पुच्छा । गोयमा । नाणासंताणसंतिरे पक्षते ?
एवं मणुस्सायं वि बाणयंतराणं पुच्छा । गोयमा । परह-
संताणसंतिरे पक्षते ? जोइसियाणं पुच्छा । गोयमा ।
भङ्गारिसंताणसंतिरे पक्षते । सोहम्मगदेवाणं पुच्छा ।
गोयमा । उच्चमुङ्गारसंतिरे पक्षते ? एवं अच्चुयदेवाणं
मेवेज्जयदेवाणं पुच्छा । गोयमा । पुफ्फगेरिसंतिरे पक्षते ?
अणुत्तरोववायाणं पुच्छा । गोयमा । जवनालिया संतिरे
श्रीहि । पक्षते ॥ प्रज्ञा ० ३३ पद ॥

तपगारे पक्षग-परहगङ्गारिमुङ्गपुफ्फजेव ।

तिरियमणुपुस श्रीहि । नाणाविहसंतिओ जणियो ॥

तत्र उडुपकस्तस्येधाकारो यस्यासौ तत्राकारोऽधिर्नारकाणां
मन्त्र्यः । तत्रात्र किंलायतज्यसो भवति । पक्षको धान्याधारतूतो-
ऽनैव प्रतीतः स बोधायतः । उपरि च किंचित्संक्षिप्तस्तदाका-
रोऽधधिर्भवतपतीनां पट्टक आतोषविशेषः प्रतीत एव स च ना-
स्यायतोऽथ उपरि च समः तदाकारोऽधधिर्नरानां उभयतो
सिस्तीषिभ्योभवत्सुखो मये संकीर्णो दक्षालक्ष आतोषविशेषो
भङ्गरो तदाकारोऽधधिर्नारिकाणां मृदङ्गोऽस्यातोषमेव स बो-
धायतोऽधोविस्तीर्णो उपरि च तनुकस्तदाकारोऽधधिः सौध-
म्याच्छ्रुतातकदपनिवासिदेवानां पुपेत्य सृजनाव सृजमिति
ह्रस्वा सत्सिन्ध्यापुष्पभूता चङ्गेरी पुष्पचङ्गेरी परिरुहते । तदा-
कारोऽधधिर्प्रेषयकिमानवासिदेवानां (जवसि) यवो यवनालका-
स च कन्याचोलाकोऽभवत्तस्यः । अयं च मरुमगलादिप्रसि-
द्धाभरणरूपेण कन्यापरिधानेन सह संविता जवति । येन परि-
धानं न संसिति कन्यानां मस्तककुपक्षेपणायं प्रक्षिप्यते । अयं
चोदः सरकच्चुक इति व्यपदिश्यते । एतदाकारोऽधधिरनुसर-
सुराणां भवति । तिर्यग्मनुष्ये पुनरधधिनोनाविषसंस्थानो भ-
वति । यथा हि स्वयंभूरमणमन्त्याः सर्वैरप्याकारैः समये जणि-
तास्तथा तिर्यग्मनुष्येव्यधिरपि किं स्वयंभूरमणमन्त्यानां
वक्ष्याकारता निपिन्दा । तिर्यग्मनुष्याणां पुनरधधिस्तदाकारो-
ऽपि भवतीति निर्नुक्तिमाधार्थः । गुण ० ।

अथ माय्य ।

नेरइयभणवणाय-जोइसकिपालयाण मोहिस्स ।

मेविज्जणुत्तराण य, होत्ता गिइयो जहां संखं ॥

एतास्तथादिसमाना आह्वय्यो नारकायवपयेथासंख्यं कृष्टयाः
तत्र यथासंख्यमेवेति । अथ तत्रादिसंख्यं व्याधिर्यासुराह ।

तणेण समागारो, तपगारो सचाययत्तसो ।

उत्ताय उयपुप्फो, उवरिं च सर्किवि संसिचो ।

नचायओ समो वि य, परहो हिडो वरिपई एसो ।

चम्पावणरुविच्छिण्ण-वक्षयरूवा य उठ्ठारिया ॥

उद्धायओ मुङ्गो, हेडाहं देहोवरिं तणुओ ।

पुफ्फसिहावलइया, वंगरी पुफ्फयंगरी ॥

जवनालउचिर्भाणओ, उज्जोसरकुञ्चुओ कुमारीए ।

अह सब्बकालनियओ, कादाइओ विसेसाणं ॥

गतार्थो एव । नवरं (अह सब्बकालेत्यादि) अथ नारकमवन-
पत्थादीनां तिर्यग्मनुष्याणां आवधिसंस्थाने विशेष उच्यते । कः पु-
नरसाविन्याहसर्वकालनियतोऽधधिसंस्थानामभित्यामीषां नार-
कमवनपत्थादिदेवानां शेषाणां तिर्यग्मनुष्याणां कदाचित्कोऽपि
जवति इदमुक्तं प्रवृत्ति । तत्राद्याकारसमानतया नारकमवनप-
त्थादीनामवधेः संस्थानमुक्तं तदङ्गीकृत्य तेषामवधेः सर्वकालं
नियतोऽवस्थित एव प्रवृत्ति । न त्वन्याकारतया परिणमति ।
तिर्यग्मनुष्याणां तु येनाकारेण प्रथममुपपन्नोऽधधिः केषांचित्-
नैवाकारेण सर्वकालं जवति । केषांचित्त्वन्याकारेण परिणमती-
ति । अथ बहुकुम् “ तिरियमणुपुस श्रीहित्यादि ” तत्राद्या-
व्यासुराह ।

नाणागारो तिरिय-मणुपुस मन्धासयंभूरमणे ज्व ।

तस्य वक्षयं निसिद्धं, तस्सिह पुण तं पि होजाहि ॥

तत्र स्वयंभूरमणे तस्य मन्त्याकारविषये वक्षयं निषिक्तम् ।
अह पुनस्त्वयैकमनुष्ये तु तस्याधधिरित्येवमप्यावृत्त्या योज्यते । त-
दपि वक्षयमाकारमाश्रित्य जवेच्छेयं सुगममिति । तदेवं संस्थाने
प्रोक्तोऽपि कथाऽपि दिशा बहुवचसिः कथाऽपि तु स्तोत्र इति
न ज्ञायते । अत एतद्भवनपत्थादीनां दर्शयन्नाह ।

भवणवर्द्धतराणं, उडिं बहुगो अ होय सेसाणं ।

नारगजोइसियाणं, तिरियं ओरालिओ चित्तो ॥

नारकज्योतिष्काणां मधितिर्यग्गृहसंयमं नुष्याणां तु संबन्धो
अवधिरौद्रिकावधिरुच्यते । अयं पुनश्चो माताप्रकाराः केषां-
चिद्वर्षं बहुवचसि त्वयो परेषां तिर्यक्षेपांविस्वदप इति भावः ।
शेषं सुगममिति गाथायः । श्रवयसितं संस्थानाहारम् ।

(१४) अथ ज्ञानलक्षणं दर्शयन्विभङ्गज्ञानराज-

यं गुणपदमितिस्तुराह-

सागारमणगारा, श्रीहिविभेगा जडभया तुज्जा ।

उवरिमणे विज्जेसु अ, परेण श्रीहि । असंखेज्जा ॥

इहावधिविचारे प्रस्तुते एतच्चिन्त्यते । यद्युत किमिह ज्ञानं किं
वा दर्शने को वा विभङ्गः किं वा परस्परतत्त्वतः। अक्षिं के-
ति । तत्र यो वक्तुनो विशेषरूपग्राहकः स साकारः स च ज्ञान-
मिश्रं सम्यग्दृष्टिर्मध्यादृष्टेस्तु स एव विभङ्गज्ञानम् । यस्तु सा-
मान्यरूपग्राहकोऽयमनाकाराप्रगणान्त च। दर्शनम् । अहिह गाथा-
यां साकारग्रहणनावधानानं शुद्धीतमनाकारग्रहणेन तु अव-
धिर्यदर्शनं विनङ्गग्रहणेन तु विभङ्गज्ञानम् । अत एव ज्ञान-
नविभङ्गलक्षणं ग्राहयमिदं भवति । तत्र चाधधिज्ञानदर्शने त-
था विनङ्गज्ञानं तस्य च संख्येयत्वं यत्केयांश्चित्तमेतत्तदधिदर्शने तं च
पृथक्स्वरूपेण परस्परपक्ष्याऽपरस्थाने आवधिविभङ्गयोर्ज्ञान-
दर्शने अवधारितदेवेत्य आरज्यं यावदुपरितन्प्रेषयकविषयानां
तावज्ज्ञानव्याज्यामरज्यं यावदुपरितन्प्रेषयकविषयानां
विनङ्गलक्षणां प्राप्तिस्तावन्तोच्चादिलक्षणं विषयमाश्रित्य तुल्यं
जवति । इदमुक्तं भवति जवनपतिदेवेत्य आरज्यं यावदुपरितन्-
प्रेषयकविषयानां विनङ्गलक्षणां प्राप्तिस्तावन्तोच्चादिलक्षणं विषयमाश्रित्य
तुल्यं जवति । इदमुक्तं भवति । अतएव तुल्यस्थितानां तु उच्छेद-
ते तथैव तुल्यं जवति । परेण (श्रीहिअसंखेज्जा) प्रेषयकवि-

मनेन्यस्तु परतोऽनुचरविमानेष्वधिज्ञानावधिर्ज्ञानरूपोऽवधि
रेव जयति । न तु विजिज्ञानमिष्याददरेव तज्ज्ञावादनुचररेषु
च मिष्याददरेमावाव स बांनुचरसुरावधिः केवलः कालतत्ता-
संख्येयोऽसंख्यातविषयो जयति कल्पजाविस्वनताविषय इति ।
इह च तिर्यग्मनुष्याणां तुल्यस्थितानामपि कृत्योपशमतीमन्क-
तादिकारणवैविध्यात् केवलकालविषयेऽप्यवधि विजिज्ञानमर्शान-
योर्धिष्वनता । न पुनस्तुल्यतेवेतीह देवेभ्यश्च तयोर्वि प्रतिपादि-
तेति विज्ञावनीयमिति निर्मुक्तिमाधायः ।

अथ भाष्यम् ।

सविसेसं सागारं, तं नाथं निम्बिसेसमणगारं ।

तं दंसंखं ति तादं, ओहि विजंगा ए तुष्टादं ॥

आरञ्ज जट्टाओ, उवरपगेविजगावसाणाणं ।

परओहिनाणंचिय, न विभंगमसंखवं तं च ॥

गातायी एव । गतं ज्ञानदंशं विजिज्ञावाचयम् । विद्यो ॥

अथ देशज्ञाराभिधानमाह ।

(१५) देशतः सर्वतश्चावधिः ।

गेरइयाणं भंते ! किं देनोही ! सव्वांही ? गोयमा ! देसंही
नो सव्वांही । एवं जाव थणियकुमाराणं । पंचिदियति-
रिक्खनोणिपाणं पुच्छा । गोयमा ! देसोही नो सव्वांही ।
मणुस्साणं पुच्छा । गोयमा ! देसोही ! ति सव्वांही
वि वाणमंतरजोऽसियवेमाणिपाणं । जहा गेरइयाणं ।
देशावधिसंबांधिचिन्तायां मनुष्यवर्जः सर्वेऽपि देशावधयो
मनुष्यास्तु देशावधयोऽपि भवति । सर्वोवधयोऽपि परमाव-
धेरपि तेषां संभवान् प्रज्ञा ३३ पद ।

गेरइयदेवतित्यं—करा य ओहिस्स बाहिरा हुंति ।

पासंति सव्वओ खलु, सेसा देमेण पासंति ॥

नारका देवास्तीर्थकाराश्चावधिज्ञानस्याबाह्या भवन्ति । अ-
वध्युपलब्धस्य क्षेत्रस्यान्तर्गतैः । अन्त्यन्तरवर्तिन एव भव-
न्तीत्यर्थः । अत एव बाह्यावधय एवैते प्रतिपाद्यन्ते । अवधि-
प्रकाशितक्षेत्रस्य प्रदीपा इव निजनिजप्रभापटलस्य नैते बहि-
र्भवन्तीत्यर्थः । तथाऽवधिना पश्यन्त्यवलोकयन्ति । कलुशज-
स्यावधारणार्थत्वात्सर्वत एव सर्वोत्वेव दिष्टुं विहिषु च न तु
देशतः । इत्यर्थः शेषास्तिर्यग्मनुष्या देशेनेत्येकदेशेन पश्यन्ति ।
तज्ज्ञावाक्यावधारणार्थधिरुद्धतः प्रसूतेः शेषा एव देशतः प-
श्यन्ति । न तु शेषा देशत एवेति प्रष्टव्यं शेषास्तिर्यग्मनुष्या
सर्वतो देशतश्च पश्यन्तीति भावः । अथवा पूर्वार्थमन्यथा
व्याख्यायते । नारकदेशेवतीर्थकारा अवधेरबाह्या भवन्ति । इति
कोऽप्योऽवधिज्ञानवन्त एवामी भवन्ति । अवधिज्ञानं नियमे-
नैवं भवन्तीत्यर्थः । तत्र किममी तेनासर्वतः पश्यन्ति देशतो
वेति संशयः सत्याह । “पासंतीत्या” पुनराहम् । अस्य व्याख्या
तथैवेति निर्मुक्तिमाधायः । अथ प्रथमं व्याख्यानं तावद्भा-
ष्यकारोऽप्याह ।

ओहिष्णाणिकित्त—ईजवरगा होंति नारया ईया ।

सव्वदिसो बहिविसओ, तेसं दीवण्णोवम्मो ॥

उक्तायैव । बालणाप्रत्यवस्थाने प्राह ।

अर्जिततरणि भणिए, भणइ य पासंति सव्वओ खलु ।

उयइ जमसंततादिसो, अतो वि तिओ न सव्वओ ॥

नन्ववधेरबाह्या भवन्त्यवध्युपलब्धक्षेत्रस्याभ्यन्तरे नारका-
द्यो वर्तन्त इति प्रथमपक्षे व्याख्यातम् । एवं बोद्धेः सति प-
श्यति सर्वतः इति । किमर्थं भवन्ते । ये ह्यवधिप्रकाशितक्षे-
त्रस्य मध्ये वर्तन्ते ते सर्वतः पश्यन्त्येवेति गतार्थत्वाद्वातिरे-
ष्यते । एवेतिमिति पराभिप्रायः । अथ सुहिराह । (इषीत्यादि)
सन्तता निस्तराणाः सर्वा दिग्दिक्कालाद्या दिशः प्रकाश-
विषयभूता यस्यावधेरस्ती सन्ततदिकोऽवधिरबाह्यावधि-
त्यर्थः । न विद्यते सन्ततदिकोऽवधिर्यस्यास्ती असन्ततदिकोऽव-
धिमन् बाह्यावधियुक्तः साम्यादिरित्यर्थः । इयं यकाव (इ य
इति) न पश्यति कथं सर्वतः किम्भूतः सज्जित्याह । अवधिघो-
तितक्षेत्रस्यान्तर्मेभ्योऽपि क्षितस्तस्मात्कर्तव्यं (पासंति सव्वओ
कत्विति) इदमुक्तं भवति । “कटोही वा असंखओ” इत्यनेन
प्रत्येव या माक्ष प्रतिपादितो द्विविधो बाह्यावधिः कट्टाकावधिः
असंखलवसावधारणक्षेत्रस्यान्तःस्थितोऽपि न सर्वतः पश्यन्त्यन्त-
राहारीनातः तज्ज्ञावच्छेदायै कर्तव्यम् । पश्यन्ति सर्वत इति
आह । नन्ववधेरुत्ततदिक्यावधेरबाह्यावधिरिव न भवति । बाह्या
वधिर्येनैव प्राक् प्रतिपादितत्वात् न तु किमेतज्ज्ञावच्छेदपरेण
“पासंतीत्या” पुनराकमेत्यसमयपरिभाषितमबाह्यावधित्वमत्र
नास्ति । लोकद्वे त्ववधिप्रकाशितक्षेत्रमन्यथैतत्त्वमात्रमवापि
विद्येत । इत्यतश्चवच्छेदायै “पासंतीत्या” दि क्षितमित्यलं वि-
स्तरणेति । अथ द्वितीयव्याख्यानं तत्र जेयं आह ।

निययावहिणो अर्म्मि—तरणि वा संसयावणोपयर्थं ।

तो सव्वओ निहाणं, होइ किमन्तंरगाणं ॥

वा इत्यथार्थाः । स च व्याख्यानान्तरत्वकः । तत्र नारकाव-
धोऽवधेरबाह्यावधन्तरा भवन्तीति कोऽर्थ इत्याह । नियतावधयो-
नियमेनैवामवधिर्भवत्येवेति । तर्हि “पासंतीत्यादि” किमपि-
न्याह (संसयावणोपयर्थं) किमेतं देशतः पश्यन्त्याहोऽधि-
त्सर्वत इत्येवभूतसंसाधनोदायं पश्यन्ति सर्वतः कत्विति
वाक्यशेषः । यद्येवं ततः संशयापनोदायं सर्वतोऽभिधानमे-
वास्तु किमन्तरप्रदयेनेति । अत्रोचरमाह ।

अर्म्मितरणि तेषं, निययावहिणोवसेसया भइया ।

अवपच्छयाइवया, सिद्धे कालस्स नियमोयं ॥

यदि सर्वतो ग्रहयेन नारकादीनां देशादेशेन निराकृत्य संश-
यो निरस्त इति भवेत् । तेन तर्हि ओ भ्रेरकः अन्त्यन्तरा ब्रह्माह्य इ-
त्यनेन नियतावधयो नियमेनाऽवधिभूतो नारकदेशवर्तीत्येकाः
अवशेषास्तु तिर्यग्मनुष्या व्रजनीया अवधियुक्तास्तद्विहिता वा
भवन्तीति प्रतिपादितं कट्टप्यम् । सर्वप्रदयेन हि सर्वे देशादेश-
विषय एव संदेहो निवर्त्यते । नियतावधिर्यं पुनस्मीमां न स-
ज्यते । अतस्तत्रातिपादनायमवधेरबाह्या अवधौत्येतच्चनमि-
ति प्राचः । तथैतत्स्यान्नवप्रत्ययो नारकदेशानामित्यादिवचना-
माया । “तिहि नाणेहि सम्मत्तिथयरा जाय होंति गिहवासे”
इत्यादिवचनाश्च सिद्धेव । नारकदेशवर्तीकराणां नियमावधि-
त्वं तत्किमेनेत्येवाहकुप्राह अवधित्यादिवचना सिद्धेऽमी-
मां नियतावधित्वं “ओहिस्स बाहिरा होंति” कालस्य नियमोऽयं
विधीयते इदमुक्तं भवति अवधित्यादिवचनास्तिस्रस्तुति नियमेन
नारकादीनामावधिसर्व परं न हायेते किमावश्यकममीमां-
मवधेरिवति आहोऽभिकथनमपि कां न ज्ञायाऽस्ती मतिपतवतीति
ततश्च “ओहिस्स बाहिरा होंतीत्य” नेन कालनियमः क्रियते सर्व-

वा सर्वकालमभीषामवधिर्वचसि । मन्त्रन्तरात्तेऽपि प्रतिपत्ततीति ।
आह । यथेवं तीर्थकृतौ सर्वकालावस्थापितव्यमवधिर्वचस्यते के-
चल्लोत्पत्तौ तदभावाच्च तेषां केचल्लोत्पत्तावपि वस्तुतस्तत्परिच्छे-
दस्याप्यनवस्थासुतरां केचल्लोत्पत्तौ संपूर्णानन्तरतत्पर्यात्मकव-
स्तुपरिच्छिन्ने । अत्राप्यत्रास्तस्य वा विहिततत्त्वदोष इत्यहं
विस्तरेणेति " सेसा देसेण पासंती " इति व्याख्येयसुराह ।

सेसविष्य देसेणं, न च देसेणेव सेसया किं तु ।

देसेण सम्बन्धविषय, पिच्छंति नरातिरिक्ता य ॥

गतादीनि वक्ष्यामस्वकार्यः । गतं देशचारम् । विज्ञे ० । तं ० ।

अथ केचल्लोत्पत्तिः ।

(१९) केचल्लोत्पत्तिश्चापि तत्र केचल्लोत्पत्तिमभिहितसुराह ।

संसेज्जमसंसेज्जो, पुरिसमभाट्ठाए सेचओ ओहि ।

संबन्धमसंबन्धो, लोगमसंगे य संबन्धो ॥

(केचलोत्पत्तिः) इह केचलोत्पत्तिरिति जीवे प्रदीपे प्रमापट्ठमि-
ष संबन्धो ज्ञानो ज्ञवति । जीवाद्यद्यद्येवोद्भावाद्यत्र निरन्तरं कल्प्यं
वस्तुप्रकाशयतीत्यर्थः । कश्चित्पुनरतिप्रकृतमो व्याकुलान्तरा-
वर्तिप्रदेशमुल्लङ्घ्य दूरस्थितमित्यादि प्रतिपक्षितदीपप्रमेय जी-
वेऽसंबन्धो भवति कया हेतुभूतयाऽसंबन्ध इत्याह । मकारस्या-
व्याकुलितत्वात्पुरुषाभाषयति । पूर्णः शुक्लः कालमिति पुरुषः ।

पुरि शरीरे शयमात्रा पुरुषं जीवः । अथाचमनभाषा अन्तरा-
भित्तियः पुरुषावभाषापुरुषाभाषा तथा हेतुभूतयाऽसंबन्ध इति हे-

त्वर्थं तृतीया स च संबन्धोऽसंबन्धश्चापि केचनः कियत् भव-

तीत्याह । संबन्धेयोऽसंबन्धश्च । योजनसंबन्धः कस्या संबन्धेयसंबन्ध-

यानि वा योजनानि प्रत्येकं भवन्तीत्यर्थः । कया सदेवत्याह । पुरु-

षाभाषयेत्येवं सहायं तृतीया । पुरुषाभाषाप्रथमत्रापि योज्यते । न

केचल्लोत्पत्तिः संबन्धेयसंबन्धेयानि वा योजनानि वा भवन्ति । किं

तर्हि पुरुषान्तराद्वक्तृणा भाषा साध्येतावधाना प्रवर्तनीत्यर्थः । इदं

व्यान्तरमसंबन्धं प्रयावधी भवति न तु संबन्धे तत्र संबन्धत्वेनेव तद-

संभवादिह वा संबन्धे अवधी अन्तरं वस्तुमिच्छा संबन्धयमन्त-

रं संबन्धेयोऽपि १ संबन्धयमन्तरमसंबन्धेयोऽपि २ असंबन्धयमन्त-

रं संबन्धेयोऽपि ३ असंबन्धयमन्तरमसंबन्धेयोऽपि चिरित्येवं च

त्वातोऽपि अत्राकाः संज्ञवन्ति । ४ । संबन्धत्वधी विकल्पाभावः ।

तद्व्यावर्तितान्तराद्वक्तृणा द्वितीयपदस्य तत्रात्रावादि ।

अथ चावधिज्ञोके अज्ञोकेऽपि च संबन्धो ज्ञवतीत्याह । (लोगम-

संगे य संबन्धो) इह लोकसंबन्धः लोकान्तो शुद्धते अत्रापि

च ज्ञानकचतुष्टयम् । तत्र यो लोकप्रमाणोऽपि स पुरुष संबन्धो

जवति लोकान्ते च । १ । यस्तु लोकदेशवर्ती अत्रत्योऽपि २ अपि स

पुरुष संबन्धो न लोकान्ते । ३ । लोकान्ते संबन्धो न पुरुष इति श्रु-

त्योऽयं प्रज्ञः । यो हि लोकान्ते संबन्धः स पुरुष नियमासंबन्ध

एव भवति न त्वऽसंबन्ध इत्येतद्वक्तृणासंभवः । ३ । न लोकान्ते

नापि पुरुषेऽसंबन्धो बाह्यावधिः यत्त्वल्लोकः संबन्धः स पुरुष सं-

बन्ध एव प्रवर्तति । ४ । तत्र अत्राकात्राव इति निर्मुक्तिग्राह-

यः । अथ भाष्यम् ।

ओहि पुरिते कोइ, संबन्धो जह पभावदीबन्धि ।

दूरंधारदीवय-दरिसणमिष कोइ विच्छिद्यो ॥

संसिज्जमसंसिज्जं, द्वाडाओ सेचमंतरं काठं ।

संसिज्जासंसिज्जं, पेञ्जेज्ज तदंतरमवाहा ।

संबन्धमसंबन्धो, नरलोयं तेमु होइ चउमंगो ।

संबन्धो उ अज्ञोऽपि, नियमा पुरिते वि संबन्धो ।

तिष्ठोऽपि गताधीः । नवरं दूरान्धारमित्यादिप्रतिपक्षितदीपस्य
दर्शने तदिव विच्छिन्नं (तदंतरमवाहादि) तयोर्देहावधिप्रका-
शक्षेत्रयोरेतत् तदन्तरं तद्व्याप्योच्यत इति । अत्रासितं केचल्लो-
त्पत्तिः । विज्ञे ० । प्रज्ञो ॥

गेरइयाणं भंते । ओहिस्स किं अंतो बाहिं ? गोयमा ।

अंतो ना बाहिं । एवं जाव वणिक्कुमाराणं । पंचिदियरि-

रिक्खयोणियाणं पुञ्जा । गोयमा । नो अंतो बाहिं । माण-

स्साणं पुञ्जा, गोयमा । अंतो वि बाहिं वि । वाक्खमंतरजो-

इसियवेमाथियाणं जहा गेरइयाणं ।

तथा नैरविक्रमवपतिव्यन्तरजोतिषकैवमात्मिकाः । तथा मयस्या-

भाष्याद्वचनेमध्यवर्तिनो न पुनर्बाहिः किमुक्तं जवति । सर्वतः प्र-

काशविकिरासार्थवधो जवति । न तु स्पर्शकावधयो विच्छिन्ना-

वधयो वा तिवं रूपशब्देन्द्रियास्त्वधेरेतन् न विद्यन्ते । किंतु बहिरभा-

व्येष भावार्थः । तिर्यक्पक्षेन्द्रियास्तथाज्ञवस्वाभाष्यात् । स्पर्श-

कावधयो विच्छिन्ना अत्रान्तरात्ते सर्वतः प्रकाश्यवधयो वा भवन्ति

स्पर्शकावधयोऽपि इति ज्ञायः । प्रज्ञो ० ३३ पदं ० ।

गतिद्वारं विमणिपुराह ।

गनेनरइयाया, हेडा जह वणिण्या तदेहा वि ।

इही एसं य वणि-उज्जति तो संसियाओ वि ॥

गतिनैरकस्यापि आदिशब्दादपरोपीन्द्रियाद्विहारकत्रापः

प्राक् प्रतिपक्षितस्वकुरोऽत्र परिगृह्यते । तल्लभ नारकादिगत्यादि-

द्वाराणि यथाधस्तात्पूर्वं मतिज्ञानप्रकृपाप्रस्ताव्ये " गह इदिय-

काय जोय वेण कलायल्लेसासम्मसनाणे " त्यादिना तथा " संत-

पयपकवणया द्वावमाणं " केत्यादिना च प्रतिपत्तिर्ताति । तथेह-

व्याधिप्रकृपाणां वक्तव्यता । यस्तु विशेषरक्तं आध्याकाः स्वय-

मेव बह्वयति । एषा चावधिलक्षणा क्रद्धिः सिद्धान्ते वार्थेन

इत्यतोऽनेन संबन्धेन दोषा अयमर्थोऽपि आदिना क्रद्धकुरोऽत्र व-

र्त्यन्त इति निर्मुक्तिग्राहार्थः ।

अथ गत्यादिवृत्तौ द्वारेषु चिन्त्यमातस्यावधिकानस्य मतिज्ञाना-

यो विशेषरक्तं असंख्यकारः प्राह ।

जे पबिजउज्जति मइ, ते वहिनाणं पि सपदिया अस्से ।

वेयकसायाईया, माणवज्जनवाणियाणो वेव ॥

सम्मासुरेनइया-णाहारा जे य हांति पजज्जा ।

तेच्छिय पुज्जवप्पमा, विपज्जासएणीया मोच्छं ॥

वे मतिज्ञानस्य प्रतिपत्तारः प्रागुक्ता इहावधिकानस्यापि प्र-

तिपत्तारस्ते एव रूपद्वयाः केवलमवधिका अन्येऽपि केचित्ते

अवगन्तव्यास्तथाद्या (वेयकसायाईयकि) वेदातीनाः कथायातीता

आवेदका अकथायिष्येयार्थः । तथा मनःपर्योयज्ञानिभेद्येते

मतिज्ञानस्य पूर्वप्रतिपत्ता पयोकाः । इह स्वधेरेर्मी प्रतिपत्तारो

जवन्ति । यतः श्रेष्ठिचये वर्तमानानां वेदकानामकथायाणां च केवा-

न्निवधिकानमुपपद्यते । येषां वातुपप्रायधिकानानां मतिभुतचरि-

अवतां प्रथममेव मनःपर्योयज्ञानमुपपद्यते । ते मनःपर्योयज्ञानि-

ऽपि केचित्प्रायवधिकानस्य प्रतिपत्तारो भवन्ति । अपरप्रा-

नाहारा अथयोक्तव्या मतिपूर्वप्रतिपत्ता पयोकाः । न तु प्रतिप-

मानकाः । इह तु येऽप्रतिपत्तिरित्यस्य कथास्तियेऽस्य चोपपत्त्यो देव-

नारका आद्यन्ते । तत्रविज्ञानस्य प्रतिपत्तमानकस्यापि श्राव्यन्ते ।

आत्मनो रूपेद्रव्यसाक्षात्कारकारणं ज्ञानभेदः, स्थावरं ठा० ।

उत्त० । न० (ओहि शब्दे सर्वमुक्तम्) " यो केवलस्याये पु-
विहे पभते तं जहा ओहिनाये केव मयपञ्जवयाये केव "
स्था० २ डा० ।

ओहिणायजिण-अवधिज्ञानजिन-पुं० अवधिज्ञानेन जिनोऽ-
वधिज्ञानजिनः । जिनपदे विद्युदावधिप्रदर्शकः । विद्युत् ५-
धिकेन, स्व० १ डा० । स्था० ।

ओहिणायावरण-अवधिज्ञानावरण-न० अवधिज्ञानस्य प्रा-
कृत्यमित्यप्येष आवरणमवधिज्ञानावरणम् । ज्ञानावरणकर्म-
वस्तुश्रुत्यायामुत्तरश्रुती । कर्म० । उत्त० ।

ओहिर्दंसण-अवधिदर्शनम्-न० अवधिरेव दर्शने अपिसामान्य-
ग्रहणमवधिदर्शनम् । पं० सं० १ डा० । अवधिना अपिमर्त्या-
द्या दर्शने सामान्याग्रहणमवधिदर्शने कर्म० । अवधिदर्शना-
वरणीयस्य क्रयोपमाभ्यान् जायमाने सामान्यग्रहणस्वभावे
दर्शनभेदे, स्था० ७ डा० ।

(अवधिदर्शनकोजः)

पंचहिं ठाणेहिं ओहिर्दंसणे समुपज्जिठकाये वि तपद-
मयाए खजाएज्जा । तं जहा अप्पन्यं वा पुदविं पासिचा
तपदमयाए खजाएज्जा । कुंयुं कुंयुरासिच्यं वा पुदविं पासिचा
तपदमयाए खजाएज्जा । महं महालयं वा महोरगसरिं
पासिचा तपदमयाए खजाएज्जा । देवं वा महिहिं जाव
महेसक्कं पासिचा तपदमयाए खजाएज्जा । पुरेसु वा पु-
राणां महं महालयां महाणिहाणां पहीणसेठयां
पहीणगेचगरां उच्चिस्ससामियां उच्चिस्ससेठयां उ-
च्चिस्सगेचगरां जाइ इमां गामागारनगरलेनकव्वडमनं-
वदोयुहपट्ठाणसमं बाहुसंनिवेसेसु सिधाम्मतिगचउक्क-
वकरनउम्मुरमहाणपइसु उपरसिक्कणेषु मसाणसुखा-
गारगिरिकंदरसंतिमलोवड्डाणजवणिहेसु संनिक्खितां
चिंढंति तां वा पासिचा तपदमयाए खजाएज्जा इधिप-
हिं पंचहिं ठाणेहिं ओहिर्दंसणे समुपज्जिठकाये तप-
दमयाए खजाएज्जा ॥

अथकव्यमवधिना दर्शनमशोकनमर्थानामुत्पत्तुकामं अवि-
तुकामं तद्व्यमतायावधिर्दर्शनोत्पादप्रथमसमये (खजाएज्ज-
सि) एकज्जीयात क्षुत्त्येव स्खलतीत्यर्थः । अवधिदर्शने वा स-
मुत्पत्तुकामे सति अवधिभामिति गम्यते । क्षुत्त्येवपुत्रां स्तो-
कप्रसां पृथिवीं दृष्ट्वा वासाभ्यो विकल्पायाः अनेकसत्यव्याकुला-
चुरिति सम्भावना वा न कस्मादल्पसत्यचुदर्शनात् । आः किमेत-
द्वैषमियेवं क्षुत्त्येववाक्छांणमोहनीयत्वादिति जायते । अथवा नूत-
नाशब्दस्य प्रकृत्येत्वादल्पपूतमत्वां पूर्व्वे हि तस्य बह्वी पृथिवीति
सम्भावनासोदिति । तथाप्यल्पप्रचुरत्वाकुप्यं कुन्त्युरासिभूतां कु-
न्त्याुरासिभूतां पृथिवीं दृष्ट्वाभ्यन्तरे विस्मयमवाप्स्यमिति २ तथा
(महंमहाजयंति) महान्ति महमहोरगसरिं महाहितं वा-
द्यहीपवर्तितो जलसद्वहप्रमाणं दृष्ट्वा विस्मयाद्वाद्या ३ तथा-
देवं महर्हिं महायुक्तिं मदानुजगं महाबलं महासौख्यं दृष्ट्वा
विस्मयादिति । ४ । (पुरेसुवेसि) मगराशेकदेशानुगानि प्राकारा-
वृत्तानि पुराणानि प्रसिद्धं तेषु पुराणानि शिरस्तामि (उराहा-
इति) कवित्वाउत्तर प्रनोहराणीत्यर्थः । (महंमहाजयाइति)

विस्तीर्णत्वेन महाभिधानानीति महासुखरत्नाविमलेन प्रदीपाः
स्वामिनो येषां तानि । तथा प्रदीपाः संसारः संसारस्त्येवोप-
पुत्रपरिणमकपेकाः पुत्रादयो येषां तानि । तथा अथवा प्रदीपाः
सैतव्यस्वप्नविज्ञानचूलाः पालयस्तन्मार्गं वाप्रतिबिम्बित्तन्मया प्र-
तिजागरणमात्रेण च येषां तानि प्रदीणसेनुकानि । किं बहुना
निधायकानां यानि गोत्रागाराणि कुलपूजाणि तान्यपि प्रदी-
पानि येनामयथा तेमावेव गोत्राणि नामान्याकाराभाकृतवस्तु
प्रदीपा येषां तानि प्रदीणगोत्रागाराणि प्रदीणगोत्राकाराणि वा
पयमुच्चिष्टस्वामिकादीन्यपि । नवरमिदं प्रदीपाः किञ्चित्सत्ता-
वन्त उच्चिष्टा निर्मलसत्ताका यानीमानि अनन्तरोकविशेषयानी-
ति । स्था० ५ डा० । (प्राग्निदशम्यव्याख्या स्वस्वशब्दे)

ओहिर्दंसणवरण-अवधिदर्शनावरण-न० कषवद् कव्यं सा-
मान्यप्रकारं मर्त्योदासहितं दृश्यत इति । अवधिदर्शने त-
दावृत्तोतीति अवधिदर्शनावरणम् । उत्त० ३३ अ० । अवधिना अपि-
मर्त्योदासविशेषे वा करणनिरपेक्षे बोधकयो दर्शने सामा-
न्याग्रहणमवधिदर्शनम् तस्यावरणमवधिदर्शनावरणम् । द-
र्शनावरणकर्मभेदे, स्था० ७ डा० । स० ।

ओहिमरण-अवधिमरण-न० अवधिर्मर्त्याद्या तत्तत्ताऽवधिना
मरणमवधिमरणम् । मरणभेदे, यानि हि नारकादिप्रवर्तनबन्ध-
नतया आयुःकर्मदक्षिकान्वयन्य ज्ञियते । मृतो वा यदि पुनस्तान्ये-
वानुदय मरिष्यते । तदा तदवधिमरणमुच्यते । तद्व्यापक्या पु-
नस्तदग्रहणाद्यपि यावज्जीवस्य मृतत्वात् संभवति च गृहीतो-
क्तितानां कर्मैरहितकानां पुनर्ग्रहणं परित्यागवैकिञ्चादिति ॥
तद्वद्वा यथा ।

ओहिमरणेणं भंते । कइहिंवे पणसें गोयमा । पंचविहे
पणसे तं जहा दव्वाहिमरणे सेवोहिमरणे जाव ज्वाविहि-
मरणे । दव्वाहिमरणेणं जंते । कइहिंवे पणसें गोयमा !
चठव्विहे पणसे तं जहा ऐरएद दव्वाहिमरणे जाव देव-
दव्वाहिमरणे । से केणहेणं भंते । एवं बुद्ध ऐरइयदव्वाहि-
मरणे गोयमा । जं णं ऐरइया ऐरइयदव्वे वट्ठाया
जाइ दव्वाइ संपयं मरंति जं णं ऐरइया तां दव्वाइ अ-
णायए कान्ते पुणे वि हरिस्संति । से तेणहेणं गोयमा ।
जाव दव्वाहिमरणे एवं तिरिक्खनोणियमणुस्सदेवदव्वाहि-
मरणे वि । एवं एणए गमएणं सेवोहिमरणे वि । कालो-
हिमरणे वि ज्वाविहिमरणे वि वावोहिमरणे वि ।

नैरयिकदृष्ट्याणि सांप्रतं ज्ञियन्ते त्यजन्ति तानि दृष्ट्याण्यना-
तकां पुनस्तं नारका इति गम्यते । मरिष्यन्ते त्यज्यन्तीति य-
त्तत्रैविकदृष्ट्यावधिमरणमुच्यत इति शेषः " से तेणमि "
त्यादिनिगमनम् ज० १३ वा० ७ डा० । " एवमेव ओहिमरणं, जावि-
मर्त्या तानि केव मरन् पुणे " । १ । एवंमेव यथा वीचिमरणं द-
व्वेक्षेत्राकालमयज्ञानेदतः पण्यति तेषु तेषु अवधिमरणमपीत्यर्थः
तत्स्वरूपमाह । यानि भूतः संप्रतीतिः शेषस्तामि केव (मरन् पु-
णसि) तिरिक्खन्येन मरिष्यति । पुनः किमुकं मयति । अवधि-
योद्या तत्तत्तानि नारकादीनि भवन्ति । बन्धनतयासुः कर्मदक्षि-
कान्वयन्य ज्ञियते पुनरपि ताव्येवानुदय मरिष्यति । तदा द-
व्वावधिमरणं तद्व्यापक्या पुनस्तद्व्यावधिं यावज्जीवस्य
मृतत्वात् संभवति हि गृहीतोक्तितानामापि कर्मैरहितकानां ना-

पुनर्मरणपरिणामवैविध्यमिति । एवं क्षेत्रकालादिष्वपि प्राव-
ना कार्या । प्रव० १५७ हा० । सप्त० ।
ओहोरि-नि-का-पा० अदा० प्रवसायने, ईषत्स्वाये, निचा-
लेरोहीयेनै ७ । ४ । १३ । इति निपूर्वस्य कालेरोहीरादेशः ।
ओहीरह, गिहारा, निजाति, प्रा० ।
ओहोरिमाष-निचाण-वि० प्रवसायमाने, प्र० ११ हा० ११
उ० । वारंवारजीपक्षिकां गच्छति, हा० १ अ० ।
ओहु । रिय-अवधीरित-वि० परिचुले, प्रावा० २ अ० १ उ० ।
ओहुण्य-अवधूनन-न० अपूर्वकरणेन निजप्रत्ये भेदापादने, प्रा-
वा० १ अ० १ उ० ।

ओहुय-अवधूत-वि० उद्युक्ते, हा० १ उ० ।
ओहोवहि-ओघोपाधि-पुं० ओघः संक्षेपः स्तोकः सिङ्गकारकः
अवस्थं प्राहाः रूपधिः । रूपधिनने, नि० वू० ३ उ० । ओ-
घोपधिमित्यमेव यो युध्यते युध्यते पुनः कारणेन स उद्यते ।
तदुक्तम् “ ओहेण अस्व गहर्णं, जोगो पुन कारणा स ओहो-
वही ” ख० ३ अणि० ओघेन सामान्येन जोगे अनोगे वा यस्य
पान्नाद्वैद्वेदयमादां ओगः पुनः कारणभिमित्येनैव भिन्नाटमादि-
ना स ओघोपधिरितिधीयते । पं० व० । (उचहिद्यान्वेऽस्य गणना
प्रमाणं च द्योतितम्) [औकारः प्राकृते न भवतीति तदाद्यः
छाध्वा ओपदर्शिताः]

—X:®:—

इति श्रीमत्सौधर्मवृद्धतपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञ-
श्रीमद्भारक-जेनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १०००
श्रीविजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अत्रिधानराजे-
न्द्रे ओकारादिशब्दशङ्कलनं समाप्तम्

ककार

क-क-पुं० कै-शब्दे, कक-दीप्ति, वा क+प्रज्ञाणि, विष्णोः, कामदेवे, अमौ, वायौ, धमे, सूर्ये, आत्मनि, वृक्षे, प्रजापतौ, राजानि, कामधन्या, मयूरे, मेदिनी० । विहगे, शब्दं किं० । विषे, देहे, काले, घने, मेघे, शब्दे, अनेकार्यकोशः । प्रकाशे च पका० । शिरसि, न० जले, सुखे च न० मेदिनी । केशे, पुं०-परणि ॥ को प्रज्ञा-त्मप्रकाशार्ककोटीबायुयमाभिषु । ११ । कं मीलितुक्ततोयेषु कः शब्दः सर्वशक्तिः । सर्वनामगुणोक्तो यस्तस्व रूपं शिलिङ्गक १ कः स्वात्पितामहे शब्दे, माकले शम्भने नले । सितवर्णे मयूरे च, हरावात्मनि वारिधौ । २ । वसावाहतिशब्दे च प्रकाशे पुंसि कथ्यते । पका० । “कसि कर्म मे पावं” क इत्यर्थे वर्णः कृतं मया पाप-मित्येवमन्युपगमे वर्णते । अ० म० द्वि० । किमादेशः क-कारः कथे, यथा को रक्षा यां न रक्षति । नि० चू० १ उ० । कअ-कृत-वि० क-क-निष्पद्यते, “आहार कअं । अह-वा च कअकजो” प्रा० ।

क (य) अग्रमाह-कअग्रह-पुं० कगजतद्वपयवां प्रायेषु कृ० । १ । उ० । इति अयुक्त अवर्णं यमुतिः इति कगजजेत्यादिना लुकि सति शेषोऽवर्णोऽवर्णोत्परो अयुक्त्यस्तस्य-कारकुतिर्मयति । कयमाहो, कअग्रहः । रत्यर्थे स्त्रियाः केशाकर्षणे, प्रा० ।

कअर-कतर-वि० किम् कतरन् द्वयोर्मध्ये निर्धारणार्थं प्रश्न-विषये एकस्मिन् वदायै, प्रा० । वाच० ॥

कइ-कति-वि० बहुव० । किं परिमाणेषां-किम् उति । किम्-प्राणे, सु० प्र० ९ पाठु० । कियत्संक्येषु, विधेः । संख्यापरिमाणविशेषविषयप्रकृतिष्वेषु पदार्थेषु, वाच० ।

चत्वारि कइ पञ्चता तं जहा दविपकइ माउयकइ पज-वकइ संगहकइ ॥

कदीति प्रश्नार्थपरिच्छेदवत् संख्यावचनो बहुवचनास्तन्त्र ग्रन्थाणि च तानि कति च इत्यकति कति छयाणीत्यर्थः । छ-न्वतिषयो वा कतिशब्दो छत्यर्थः । एवं मातृकापदादिव्यपि नवरं संग्रहाः शालियवगोधूमा इत्यादि स्था० ३ उ० २ उ० । कपि-पुं० वानरे, न० ३ शो ६ उ० ॥

कति-पुं० कथते नवं नवं नणति मङ्गलैवैद्य्यादि सहितैः पाका तिरकसनीयरसरहस्यास्वाद्येभुजितिरसहृद्यदयननैर्भिःशे-यमावाधिशार्चाद्यैर्गोष्ठपचप्रभैर्वैषेणानां करोतीति कविः । राघ-पचप्रभन्तरक, अहमः प्रवचनप्रभावक पचः । च० १ मयि० । कपि-कति० । बहु० ॥

कइअव-कैतव-न० कितवस्य भावः कर्म वा अण् । अइद-स्यादौ च ॥ १५११॥ इत्येतः अइ इत्यादेशः कइअव, कैतव, प्रा० । नेपथ्यमार्गगृहपरास्तादी, कपटे, दम्भे, तं० ।

कतिपय-वि० कति-अवयव-पुङ्गव । आहवौ कतिपये ॥ १५१॥ इति वस्थाने वः । कतिशब्दायै, प्रा० ।

कइ (य) अग्रपञ्चसि-कैतवमहा (झा) ति- स्त्री० कैत-वानि कपटानि नेपथ्यमार्गमार्गगृहपरास्तादीनि (पञ्चसिणि) प्रज्ञाप्यन्ते वाभिस्ताः कैतवप्रहस्यः । यद्वा कैतवानां दम्भानां प्रह्लाः हस्यो हानानि कमलश्रेष्ठिसुतापिनीव यानु ताः कैतवप्रहस्यः । यद्वा कैतवेषु प्रह्लाया बुद्धेरसिरादानं यानु ताः स्त्रीषु “कटवपञ्चसीच, ताणं अजायसीलाय” तं० ।

कइ (य) अग्रपेमागिरिती-कैतवप्रेमागिरिती-स्त्री० कुशि-प्यकुलबालकपाति कामागधिकागणिकावत् कैतवप्रेमभ्यां गिरितट्यामिष पातिकायां स्त्रियाम्, “कटवप्रेमागिरिती-स्त्रीयो” तं० ।

कइ (य) अविवा-कैतविकी-स्त्री० कैतवेन निवृत्ता ठक । कपटेनात्मन्यन्यमनस्यम्यदुवाचीत्यादिलक्षणेन निवृत्तायां स्त्रियाय, ध्व० ४ उ० ।

कइउअ-युके, देशी० ।

कइअं कसई-निकरे, देशी० ।

कइअंकोर-निकरे, देशी० ।

कइअअ-कशिपज- पुं० कपिर्वज्रेऽस्य तैलादिवात् द्वित्वे द्वितीयतुल्योऽपरिपूर्वः ॥ २१॥ इति चतुर्थेऽप्यपरिद्वितीयः । कइअओ, कइअओ, अइने, प्रा० ।

कइम-कतपि-पुं० किम्-अतः । मध्यमकतमे द्वितीयस्य ॥ २१॥ इति द्वितीयस्यात् इत्यच् । कतमः प्रा० । बहुनां मन्वे जात्यादिभिर्निर्धारणार्थं प्रमथिष्ये यंकोरिन् पदा-यै, वाच० ॥

कइरव-कैरव-न० के अले रीति-कअन्-अलुक् समासः । केरवो हंसस्य प्रियश्च अण्वैरादौ ॥ १५२॥ इति ऐत हरा-वेशः । कइरवं 'कैरवं' प्रा० । कुमुदे, शुक्रोत्पले, अमरः । शर्षा, पुं० । कैतवे, न० मेदि० ।

कइलास-कैला(म)शु-पुं० के जले लासे लसनं दीप्तिरस्य अलुक् समासः । कैलासः स्फाटिकस्तम्बश्च शुद्धः अण्वकलीनां समूहः अण्वं कलं तेनास्त्यन्तेऽत्र आन्वा-आधर-चन्-वैरादौ वा । १ । ५२ । इति ऐत स्त्वं वा प्रा० । जम्बूद्वीपे द्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य लवणसमुद्रे, इति सागरस्यां कैलासस्यानुचलं शरनागरा-जस्यावासपर्वते, जी० ३ प्रति० । प्रभुक्तिमिच्छं कैलातो । कैलाशप्रमाणि उत्पलादीनि । कैलाशनामा च तत्र देवः पद्मोपमसिंहधत्तः परिक्रमति । ततः कैलाशः (तस्व) दक्षि-णापरया कैलाशा राजधानी (जी०) (अनुचलं शरशब्दे तद्वर्णकः) तथैष्येऽनुचलं शरनागराजे, (जी०) मन्दरवर्द्धीपस्य पूर्वाधोऽपरिपत्ता मरुद्विके पल्लोपमसिंहधत्तं देवं च जी० ३ प्रति० । शिवकुबेरयोः स्थाने, पर्वतजं च वाच० । मरी च नि० ५०१ ३ उ० । कइलासभवनं-कैलाशभवन-न० क० स० । कैलाहापरे आ-अये, पि० । कैलासापर्वतो मेरुः “तथ आणिवैभवमवनाजि” मन्-रन्ध्रवालयेषु, “कैलासभवनं पते भागता तुषकामेहि” ति० ५०१ ३ उ० । आइतप्रथं प्रायस्ताल्य एव कैलाशाशब्दो दृश्यते । कइलासा-कैलासा- स्त्री० कैलासनाम्नाऽनुचलमन्तरनागराज-स्य कैलासाख्यस्यावासचतुर्थायां राजधान्याय, जी० ३ प्रति० ।

कडमाह-कतिपय-वि० कति अयत्न-पुक्-च-माहवी कतिपये ८ । ५० । इति कतिपये यस्य माह इत्यादेशः । कतिशब्दायै, परिमिते च प्रा० ।

कड्वि- (का) या कैतविका-खी० कडाविकायाम्, झा० १ अ० ।
कडस-क्रीडा-वि० कस्यच दशोन्मस्य-किम्-दशा-कज्- । अ-
पक्षे-अतादृशः । ८ । ४ । ३ । इति दोषेरचयवस्य स्ति अहस
इत्यादेशः । दिव्याहिलोपः । किम्कारे, प्रा० ।

कडसविप-कतिसञ्चित-वि० कतीत्यनेन, संख्यावाचिनो प्रमा-
द्यः संख्यावस्तोऽनिधीयन्ते । अयञ्चाव्ययप्रसवेतिहसंख्यावा-
चकतया कडाग्रही संख्यामाने कष्टम् । तत्र नारकाः कति सं-
ख्याताः एकैकसमये ये उपपन्नाः सन्तः सञ्चिताः कस्युत्तिसा-
धर्म्यद्वयः राशीकृतास्ते कतिसञ्चिताः । स्या० ३ अ० । एक-
समये संख्यातांपादेन पिपिनेतेषु वैर्यिकादिभिर्मानकपक्षेतेषु,
ज० ३० श० १० उ० । (उचवायशादे वक्तव्यतोऽत्र)

कडसित्य-कपिहसित-न० अमङ्ग, सदसा विपुति, आकाशे,
वानरमुखसदृशस्य विकृतमुखस्य हसने, अनङ्गे या विपुत्सदसा
तत्कपिहसितमन्ये त्वाहुः कपिहसितं नाम यदाकाशे वानर-
मुखसदृशस्य विकृतमुखस्य हसनम् । ज० ३ श० ६ उ० ।

कड-कुतस्-अप्य० कुतसः कड कर्दति कु ८ । ३ । १६ । इति
कुतः शब्दस्य कड आदेशः । "महुकतो गुच्छिअतो, कड कु-
पना ब्रह्मि" तस्मादित्यर्थः, प्रा० ।

कड-पुं० । सयूपे यहे, "सयूपो यव यव हि कतु-
चयते । यपरहिन्सु दानक्रियायुको यव इति । विशे० । आ.
म० प्र० । "वरं कृपशताद् वारी, वरं वारीशताद् कतुः । वरं क-
तुशताद् पुत्रः, सत्यं पुत्रशताद् वरम्" स्या० ४ अ० ३ उ० । सं-
कल्पे, अङ्गणां मानसे पुत्रः, स्युपिण्डे, वैषवद्वन्द्वे, इन्दियेषु
विष्णी, रुचराक्षिषे, प्रज्ञायाम्, स्तन्यादिकर्मणि च वाच० ।

कडरव-कौरव-पुं० खी० कुरोरपत्यादि-उसा० अश् तदृशस्य रा-
जा अ० । तेषु अयो या अण् । अउः पौरादौ च । ७ । १ । ६२ ।
इति पौरादित्वात् औनः अउरदेशः प्रा० । कुल्यर्थे, तदहनृषे,
कुलसम्बन्धिनि, तदृशानवे च वि० स्त्रियां ङीप् वाच० ।

कडल-करवि, देशी० ।

कडमल-कौशल-न० कुशस्त्रस्य भावः युया० अण् पौरादौ चेति
भितः अउरदेशः । इक्ष्णायाय, प्रा० ।

कडह-ककुद्-पुं० न० कस्य देहस्य मुखस्य वा कुं रुमि इदिति
दा-क । ककुद् हः ८ । १ । २४ । इति ककुद् इदम् हः । कडह
क । वृषनस्य स्कन्धास्रजोक्तदेहावयवे, अणु० । मित्ये, दे-
शी० । नृपविह्वे उत्रादौ, पर्वताप्रभागे च । वाच० ।

कडह-ककुद्-खी० कं प्रकाशं, स्कृन्नाति स्कृन् क्तिपृ शृणो-
रादित्वास्तिकः । ककुमो हः ७ । १ । २१ । ककुशस्य स्या-
नयवयवजनस्य ङो नयनि । कडहा, प्रा० । दिशि, शोभायाम्, च-
म्पकमालायाय, शास्त्रे, रागिणीभेदे, प्राणे च । वाच० ।

कडो-कुतस्-अध्य० किम्-सत् । संस्कृते किमः कुः । कल-
तलोश्च ७ । ३ । ७१ । इति किमः कः । कस्मादित्य-
र्थे, प्रा० ।

कंक-कङ्क-पुं० काकि-अ० । पक्तिविशेषे, प्रश्न० अथ० द्वा० १ अ० ।
सुप्र० । स्या० । अणु० । "जहा ढंकाय कंकाय कुल्लामगुका-

सिहा । मन्वेसणं क्रियायंति" इत्याद्याः पक्तिविशेषाः अजा-
अया आभिषज्जीविनो मन्वेस्यसि मति भ्यायन्ति । सुप्र० १ सु०
११ अ० । शोमपक्तिविशेषे, खी० १ प्रति० । प्रश्न० ।

कंकगहणी-कङ्कगहणी-खी० पुं० कङ्कः पक्तिविशेषस्तस्येव
ग्रहणीगुदाशयो यस्य स तथा । मोरोगवर्धके, औ० । कङ्कग्रह-
णी भ्रमणो नगवाह्यं महादीरः सपरकुर्वामिदमुत्थाः सुप्रमसुप्रमा-
सुप्रमयोभैरतेकेभजा मनुष्याश्च कङ्कग्रहण्यः (गयः) प्रश्न० १
अथ० ८ अ० ४ अ० । जी० ।

कंकन-कङ्कट-पुं० कं देहं कटति क-कट-मुम्-अ । ककि सौल्ये
भट्ट-वा । वाच० कवचे, रा० । जं० । जी० । झा० । मी० । प्रा०
म० प्र० । "सहकनयसेसगा इति" सह कङ्कटैः कवचैर्वर्तल-
कैश्च शेरकैः शिरसापेक्षे ये ते तथा म० ७ अ० ३३ उ० । झा० ।
कंकडुग-काङ्कडुक-पुं० वुरथेयभाषे, तत्तद् वृथेयहारिणि च ।
"मा किते कंकडुकं कुणिमं पक्कडुवरं च वञ्चारे" इति तस्य दी-
ष्टम् "कंकडुगो विवमासो जेकि न रुवेइ अत्स ववहारो"
यस्य व्यवहारः काङ्कडुकं इय माघ इव न सिक्किमुपयाति
स काङ्कडुकव्यवहारयोगात् काङ्कडुकः व्य० ३ उ० ।

कंकाण-कङ्कण-न० कं झुजं कणति कम् कण-अ० । रुक्मवरक-
रुपे, ज० ११ श० १० उ० । कटनूपणे, नृपयामाये, शेरकै च । कमित्य-
व्ययं अलापकं नस्य कणः जलकणे, पुं० । वाच० ।

कंक (य) त-कङ्कत-पुं० ककि-अवत् । केशसंमयनायै कयु-
पकरणे, सुप्र० १ अ० । नागवाह्यकौ, तलगतौ, अवत् । पुषे०
अल्पविषे, सुप्र० १ सप्रे, पुं० खी० आतिवाह स्त्रियाम् ङीप्
केशप्रसाचन्याय, गौरा० ङीप् । वाच० ।

कंकीतिगाय-कङ्कीतिगाय-पुं० माधराजवंश्यानां पुरविदरिसमरा-
जादीनां काङ्कीनीयामाभिजनप्राप्ते, सी० । कल्य० ।

कंकीतिज-काङ्कीतीय-वि० माधराजवंशज नृपतैः, माधराजस्य
कङ्कीतिप्राप्त्यास्तत्पत्न्याद् वंशजाः पुरविदरिसमराजपिकुणिम-
मराजमोसमराजकुलदेवगणपतिदेवपुत्रा च रुद्रमहादेवी पञ्चवि-
शद्वर्षकृतपञ्चस्तपिः श्रीप्रतापसद्व पते च काङ्कीतीया इति
प्रसिद्धाः सी० । कल्य० ।

कंकलीह-कङ्कलीह-न० कङ्कायसि, "कर्तिकां कङ्कलोहस्य, गोपि-
तां चाद्वे तदा" प्रा० क० । उवाची नृपः कङ्कायः कर्तिका-
कण्टकतेननेन विनासितः स्या० ६ अ० ।

कंकलिल-कङ्कलिल-पुं० कङ्क-वा० पलिल-पुषो० । असोकवृ-
क्षे, प्रव० ३९ अ० । ज० १० । रत्नाशोके, दशो० ।

कङ्कनार-दन्वोदने, देशी० ।

कंकोद-कंकोट-पुं० ककं-ओट-वकावावतः ७ । १ । २६ इति
प्रथमस्वरस्यारुत्वारगमः । नागनेदे, प्रा० ।

कंकोद-कङ्कपय-पुं० कङ्कः पक्तिविशेषस्तस्याहारोपमा यश्च
स प्रयमपङ्कशापय कङ्कपयः । तिर्यगाहारभेदे, अयमर्थो यथा-
हि कङ्कस्य नृजैरोऽपि स्वरूपेणाहारः सुखमङ्कयः सुखपरिणाम-
श्च प्रवति एवं यस्तिरङ्कां सुखमङ्कयः सुपरिणामश्च स कङ्कपय
इति स्या० ४ अ० ४ उ० ।

कङ्कस-दन्वोदने, देशी० ।

कंसज्जाण-काङ्काध्यान-न० अन्यान्वर्शनप्रदः काङ्क तद्व-
ध्यानम्, "कविता इत्थं वि इह चं पि" इति वदतो मरीचिरिच
परन्तेशप्रदध्याने, आणु० ।

कैरवण-काङ्गण-म० अन्त्यान्वर्शनप्रदे, ध० ३ अधि० ।

कं (स्वप्) स्वाप आस-काङ्गाप्रदोष- पुं० क-स- काङ्गा-
मिथ्यात्वमोहनीयव्यसमुद्योऽन्त्यान्वर्शनप्रदरूपो जीवपरिणा-
मः स एव प्रकृष्टो दोषो जीवव्यसुणं काङ्गा प्रदोषस्तद् विषयं उ-
द्देशः । जीवेन नदन्तः । काङ्गामोहनीयं कम् कृतमित्याद्यर्थमिति-
याद्यं भगवत्याः प्रथमशतस्य तृतीये उद्देशे, अ० १ श० १ उ० ॥
काङ्गा दर्शानन्तरं शुद्धो शुद्धिर्वा सैव प्रकृष्टो दोषः काङ्गामोषः
काङ्गाप्रदोषं वा रागद्वेषयानैवति (एतत्तत्र एवान्तकरो भवती-
ति भंतकिरियाभावे)

कैरवा-काङ्गा-खी० काकि-भावे अ+ । प्रप्राप्तविधिवार्थप्रार्थ-
नायाम्, ध० ३ अधि० । काङ्गा शुक्तिराशक्तिरित्येकार्थाः ।
तं० । भोगेभ्यायाम्, सूत्र० १ धृ० १५ अ० ॥ स्वपाथजितौषे, उ-
त्त० १६ अ० । अभिज्ञापाथिके, उपा० २ अ० । क्रमाऽहिंसा-
दिगुणैरवदर्शनात् (ध० ३ अधि०) मिथ्यात्वमोहनीयव्यसमु-
द्योऽन्त्यान्वर्शनप्रदरूपे जीवपरिणामे, प्र० १ श० १ उ० । प्रा-
तु० । झा० । प्र० । सूत्र० । संथा० । उपा० । पञ्चसु
दर्शनातिचारंषु द्वितीय एवः । जीत० । नज्जदोः काङ्गणं काङ्गा-
भुगतादिप्रणीतदर्शमेतु प्राहोऽभिज्ञाप इत्यर्थः तथा चोक्तं 'कंखा
अत्राचक्ष्मं सजगद्वा' सा पुनर्दिभेदा देशकाङ्गा सर्वकाङ्गा च । देश
काङ्गिकदेशविषया एकमेव सौगतं दर्शनं काङ्कति चित्तजयोऽत्र
प्रतिपादितोऽयमेव च प्रधानो मुक्तिहेतुरित्यतो घटमानकमिदं
न दूरापादितमिति । सर्वकाङ्गा सर्वदर्शनामेव काङ्कति, प्राहि-
त्सादिप्रतिपादनपराणि सर्वाप्येव कपिलकनजकाङ्गादादिभिर-
नीह लोके च नात्यन्तक्रूरप्रतिपादनपरायततः शोभनान्येवति ।
अथवेदिकामुष्मिकपराणि काङ्कति प्रसिधिका चेत्यमहर्निरतः
प्रतिविपक्षप्रदानदेवतां कुर्वन् सत्यकवात्तिचारो नभति ।
नभस्यैकान्तिकात्यन्तिकत्वाव्याप्यधमपर्यायं बिहास्यान्व्यकाङ्गा न
कार्यति । आच० ६ अ० ।

काङ्गायामुदाहरणम् ।

राजाऽमात्यौ ह्याकृष्टौ, कैचिद्व्यवर्धौ गतौ ।

जङ्गुः क्षुधितौ तत्र, वनस्पतिफलानि तौ ॥ १ ॥

मिश्रितेषु स्वसैन्येषु, ततः स्वस्थानमीयतुः ।

राज्ञोच सुपुङ्गवसं-धाम्यानि पञ्च भक्तौ ॥ २ ॥

अभिनिर्जुषेभलापास्तः, प्रेक्षणे स्वाध्याया तथा ।

अशनेऽपीति मत्वा प्राक्, कर्णं कङ्किपायतु ॥ ३ ॥

ततः कव्यश्रुत्वेना-न्याहारान्मुत्तवाप्तिर ।

कृत्वा मन्त्री पुनर्वाति, विरेकादीनि पश्यष्टक ॥ ४ ॥

निराकाङ्गः सुखी जातो, भोगानां प्राज्वलं विरम् ।

आ०क०आ०क० । प्र० । मोहनीये कर्मणि, स० । परकृष्यवि-

षयाभिज्ञाकरं चतुर्विधं गौणादुत्पादने, प्र०अ०अ० । झा० ३ अ० ।

कैरवामोहणिज्ज-काङ्गामोहनीय-म० मोहयतीति मोहनीयं कर्म
तत्कारिभमोहनीयमपि भवतीति विशिष्यते काङ्गाऽन्त्यान्वर्शन-
प्रदः । उपलक्षणत्वाभावेन हाङ्गविपरिग्रहः । ततः काङ्गाया
मोहनीयं काङ्गामोहनीयं मिथ्यात्वमोहनीये, ॥

जीवाणं भंते ! कैरवामोहणिज्जे कम्मे कदे ? हुंता कदे से
भंते ! किं देसेणं देसे कदे देसेणं सज्जे कदे सज्जेणं देसे
कदे सज्जेणं सज्जे कदे ? गोयया ! एव देसेणं देसे कदे एव
देसेणं सज्जे कदे एव सज्जेणं देवे कदे सज्जेणं सज्जे कदे ।

"जीवाणमि" त्यादि व्यक्तवचरं जीवानां सम्बन्धि यत् (कंखा-
मोहणिज्जमि) मोहयतीति मोहनीयं कर्म तत्कारिभमोहनीयमपि
भवतीति विशिष्यते काङ्गाऽन्त्यान्वर्शनप्रदः उपलक्षणत्वाभा-
वे हाङ्गविपरिग्रहस्ततः काङ्गाया मोहनीयं काङ्गामोहनीयं मि-
थ्यात्वमोहनीयमित्यर्थः (कनेप्ति) कृतं क्रियानिष्पादमिति
प्रश्नः उत्तरम् (हुंता कनेप्ति) अकृतस्य कर्मव्यानुपपत्तेः । इह च
वस्तुनः करणे चतुर्भङ्गी दृष्टा यथा देशेन हस्तादिना वस्तुनो
देशस्याप्युद्भावं करोति । अथवा हस्तादिदेशेनैव समस्तस्य व-
स्तुनः । अथवा सर्वात्मना वस्तुदर्शनायथा सर्वात्मना सर्वस्य
वस्तुन इत्येवं काङ्गामोहनीयकरणं प्रति प्रत्यक्षाह (से भंते !
इत्यादि) (सेप्ति) तस्य कर्मणः प्रवृत्त ! किमिति प्रश्ने देशेन
जीवस्यांशेन देशः काङ्गामोहनीयस्य कर्मणोऽन्ताः कृत इत्ये-
को भङ्गः । अथ देशेन जीवाऽंशेनैव सर्वं काङ्गामोहनीयं कृतमिति
द्वितीयः उक्त सर्वेण सर्वात्मना देशः काङ्गामोहस्य कृत इति तृती-
याः उताहो सर्वेण सर्वात्मना सर्वं कृतमिति चतुर्थः । अत्रोत्तरम्
(सज्जेणं सज्जे कनेप्ति) जीवस्याभावात्सर्वस्यस्वदेशावगाढत-
देकसमयकथनीयकर्मपुरुषकथनेन सर्वजीवप्रदेशानां व्यापार इ-
त्यत उच्यते सर्वात्मना सर्वं तदेककाळं करणीयं काङ्गामोहनी-
यं कर्म कृतं कर्मतया वक्तव्य एव च भङ्गत्रयप्रतिषेध इति त्रय
एवोक्तम् । " एतपपसो गाढं, सज्जपपसोहि कम्मुणो ओमं ।
बंघं अहुत्तदेवं, तिए पपसोभगाहंति ॥ १ ॥ " जीवापेक्षया कर्म-
प्रत्येककथा च य एके प्रदेशास्तेष्वेवगाढं सर्वजीवप्रदेशाव्यापार-
त्वाच्च तदेकसमयकथनार्हं सर्वमिति गम्यम् । अथवा सर्वं य-
द्विष्यते काङ्गामोहनीयं तत्सर्वात्मना कृतं न देशेनेति जीवाना-
मिति सामान्यिको विवेको नाऽप्यस्मर्यत्, ५ ति विशेषावगात्राण
मारकादिद्वन्द्वेन प्रत्यक्षाह ॥

एतद्व्ययं भंते ! कंखामोहणिज्जे कम्मे कदे हुंता कदे
जाव सज्जेणं सज्जे कदे एवं जाव वेमाणियाणं दंदओ
जाणियण्णे ॥

(नरइयेणमित्यादि) भावितार्थमेव क्रियानिष्पाद्यं कर्मोक्तं तत्र
क्रिया च भिकालाविषयाऽस्तानां दर्शयन्नाह ॥

जीवाणं भंते ! कंखामोहणिज्जे कम्मे करिंमु ? हुंता
करिंमु तं भंते ! किं देसेणं देवं करिंमु एएणं अभिज्ञा-
वेणं दंदओ जाव वेमाणियाणं एवं करिंस्संति एत्य वि दंदओ
जाव वेमाणियाणं एवं करिंस्संति एत्य वि दंदओ
जाव वेमाणियाणं एवं विणं चिण्णिं विण्णिंति चिण्णिस्संति
उवविणं उवविण्णिं उवविण्णिंति उवविण्णिस्संति उदीरं-
सु उदीरंति उदीरिस्संति वेदेसु बंदंति वेदिस्संति पिज्जंरं
पिज्जंरंति पिज्जिस्संति । गाहा । कदे विणं उवविणं,
उदीरिया वेदिंया एणिज्जाया । आदितिए चउजेया,
तिपमेया पच्छिमा तिणि ॥

"जीवाणमि" त्यादि व्यक्तवचरं (करिंमुत्ति) प्रतीतकाले कृत-
वत्तः उत्तरम् हुंताऽप्रापुस्तदकरणं अनादिस्तसाराभावप्रसङ्गा-
त् एवं (करिंति) सम्प्रति कुर्वन्ति । एवं (करिस्संति) भवेन
च त्रिष्यत्कालावकाशस्य दर्शितेति कृतस्य च कर्मण्यव्याप्यो
भवतीति ताव दर्शयन्नाह (एवं विणं उवविणं) व्यक्तवचरं अयः
प्रदेशाजगतेष्वेवैवमुपचयस्तदेव यौनःपुन्येन अन्ये त्वाहुः । च

यन् कर्म पुत्रलोपादानमात्रमुपययन्तु चित्तस्याधाधकांश्च मुक्ता-
या वेदनार्थं निषेकः स कर्म प्रथमादित्यो बहुतरं कर्मप्रदेशिकं
निषिध्यति । ततो द्वितीयायां विशेषहीनमेवं कामपुत्रकथायां
विशेषहीनं निषिध्यति । उक्तं च “मोक्षप्रसंगमयाहं, पद्मशक्तिर्ह
इ बहुतरं दम्भं । सेवं विसेसहीनं, आलोक्योऽंति सत्त्व्याति” १॥
सद्विषयमनुवित्तस्य कारणविशेषाद्वद्वयमेवेष्टानं वेदनमनुजन्तं
विज्ञेयं जीवप्रदेशेभ्यः कर्मप्रदेशानां शास्त्रमिति । इह च सू-
त्रसङ्ग्रहाद्या जयति सा च “कर्मविषयत्वाद्, आधित्यायां च न-
वरं (आश्रित्यपि) कृतचित्तापचित्तकक्षणे (चउनेयपि) सा-
म्बन्धिकायाः कर्मविषयत्वात् (नित्यमेवपि) सामान्यक्रिया-
विरहात् (पञ्चमसि) उदाहरितवेदितनिर्जीयां मोहपुच्छा इति
शेषः (सिधिति) त्रयविधिया इत्यर्थः मन्वाद्ये सुत्रप्रवे कृत-
चित्तापचित्तयुक्तानुचरेषु कस्मात्सोद्विगतेष्वितनिर्जीयानांति
उच्यते । कृतं चित्तमुपचितं कर्म चित्तमप्यवतिष्ठत इति करवा-
दीनां निकाशक्रियामात्रातिरिक्तचिन्त्रावस्थानलक्षणं कृतत्वादा-
श्रित्य कृतादीन्युक्तानुदीरणादीनां तु न विरावस्थानमस्तीति
विकासवर्धना क्रियामात्रेणैव तान्यभिहितानीति जीवाः काङ्क्ष-
ामोहनीयं कर्म वेदयित्वात्युक्तम् ।

अथ तद्वेदनकारणप्रतिपादनाय प्रस्तावयन्नाह ॥

वेदनं न वा एतं जन्ते ! कंसामोहणिज्जं कर्म वेदेंति ?
इता वेदेंति । कह एतं जन्ते ! जीवा कंसामोहणिज्जं कर्म
वेदेंति ? गोयमा ! तद्वि तद्वि कारणेहं संक्रिया कंसिया
विततिगिच्छिया भेदमावधमया कलुससमावधमया एवं
खलु जीवा कंसामोहणिज्जं कर्म वेदेंति ।

(जीवा न जन्ते ! इत्यादि) व्यक्तस्वरं ननु जीवाः काङ्क्षामोह-
नीयं कर्म वेदयन्तीति प्रामिष्यन्ति किं पुनः कथ्यते वेद-
नोपायप्रतिपादनाय । उक्तञ्च “वृत्तजनितं वि पञ्चा, जं
अग्रह तत्तथ कारणं अग्रिथ । पमिसेहं य अग्रुषा, देउचित्तसे-
वञ्जंते चि” १॥ (तेद्वि तेद्वि ति) तेद्विर्देशनात्तद्वयवृत्तकृती-
यिकसंसर्गोद्विभिर्चित्तसिद्धिर्विषयं वेद वीप्सायां कारणैः
शङ्कादिहेतुभिः किमित्याह । शङ्कित जिनोकपदार्थान् प्रति स-
र्वेता देशतो वा संज्ञातसंज्ञाया काङ्क्षिता देशतः सर्वतो वा स-
ञ्ज्ञातात्प्राप्त्यर्थेन प्रहाः (विततिगिच्छिया) विचिकित्सताः
सञ्ज्ञातकलाविषयशङ्काः । भेदसमापका इति किमिदं जिनशा-
सनमाहोद्विद्विद्विषयं जिनशासनव्ययकं प्रतिमतेह्वीभावं
यता अनव्यसक्त्यकारणं वा सतिजङ्गलताः अथवा एत एव शङ्कि-
तादिविशेषणा इत एव सर्वेद्वीभावाङ्गताः कलुषसमापका नै-
तदेवमित्येवं प्रतिविषयोऽंति गताः । एवमित्येवं कारणेण
(अव्युत्ति) वाक्यासङ्कोरे निष्ये अवधारणे वा एतच्च जीवानां
काङ्क्षामोहनीयवेदनमित्येवोपायसंयं जिनप्रवेदितत्वात्तस्य च
सत्यत्वादिति । अ० ॥ ३० ॥ (तदेव सत्यमिति खं सत्त्व-
शान्ये अतिथिच शान्ये च उक्तम्) तद्विथी यथा ।

जीवा एतं जन्ते ! कंसामोहणिज्जं कर्म वेदेंति इता गो-
यमा ! वेदंति कह्यं जन्ते ! जीवा कंसामोहणिज्जं कर्म
वेदंति इता गोयमा ! एमाद्वयं जोगनिमित्तं च से एतं जन्ते !
एमादे किं पवहे ? गोयमा ! जोगप्यवहे से एतं जन्ते ! जाप
किं पवहे गोयमा ! वीरियप्यवहे । मे एतं जन्ते ! वीरिय

किं पवहे गोयमा ! सरीरप्यवहे । से एतं जन्ते ! सरीरे किं
पवहे ? गोयमा ! जीवप्यवहे एवं सद् अत्यि उडाण्डे वा
कम्पे वा बलेइ वीरिए वा पुरिसकारपरकमेव वा ॥

“जीवा न जन्ते ! केजत्था” दि (पमायपवधयि) प्रमादप्रत्य-
यमसत्तासङ्गणानेतोः प्रमादश्च मद्यादि । अथवा प्रमादप्र-
वेण मिथ्यात्वविरक्तियायलक्षणवन्तुहेतुयं इति प्रमादः । इ-
त्येव च प्रमादप्रतर्जयोऽस्य यथाह “प्रमाशो य मुणि देहि, भ-
णिमो अद्वेयेषां । अण्णां संसंभो वेध, मिच्छाणां तदेव य
॥ १ ॥ रामो दोसो मइप्पंसे, धम्मस्मि य ण्णायरो ॥ जोगानं
उप्पत्तीहायं, अट्ठहा वज्जियवधोसि” तथा योगमितिच
जोगा-मनःप्रवृत्तित्वापारस्तं निमित्तं हेतुयं तत्तथा बन्ध-
नीति क्रियाविशेषं च्छेदनेन च योगास्यव्यवृत्तेः कर्मव-
न्हेतुकः च ससुक्को । अथ प्रमादितरेव हेतुकत्वावधेशमाया-
ह “संखुमि” त्यादि (पमाय किं पवहेदि) प्रमादोऽस्ती कस्मात्प्र-
वहति प्रवर्तते इति । किं प्रवहः औनेतेन किमभवः (मोक्षप-
वहेदि) योगो मनःप्रवृत्तित्वापारस्तं प्रवहवच्च प्रमादस्य म-
द्यादासंवनस्य मिथ्यावादिप्रत्यय च मनःप्रवृत्तित्वापारस्त-
ज्ञावे भावात् (वीरियप्यवहेति) वीर्यव्राम वीर्योन्तरायकमङ्ग-
यक्योपशमसमुत्थो जीवपरिणामविशेषः । (सरीरप्यवहेदि) वीर्यं द्विधा सकरणमकरणञ्च । तत्तालेह्यस्य केवलिनः कृत्त्व-
योहेत्यहययोः केवलं ज्ञानं दृश्यं योगयुज्जानस्य योऽस्तावप-
रित्यन्तोऽप्रतिघो जीवपरिणामविशेषस्तद्वकरणं तद्विह नाधि-
कियते यस्तु मनोवाकायकरणसाधनः सत्त्वैवजीवकदेवो
जीवप्रदेशपारस्यन्तात्मको व्यापारोऽस्ती सकरणं वीर्यं तच्च
शरीरप्रवहं शरीरं चिन्ता तद्वमावदिति (जीवप्यवहेति) इह
यद्यपि शरीरस्य कर्माणि कारणं न केवल एव जीवस्तथापि
कर्मणो जीवकृतत्वेन जीवमाध्यात्मजीववर्षहं शरीरमित्युक्तम्
अथ प्रसङ्गतो गोशालकमते निषेधपश्चाह (एवं सइति) ए-
वमृत्तन्यायेन जीवस्य काङ्क्षामोहनीयकर्मवधकत्वे सति
अस्ति विघाते न तु नास्ति यथा गोशालकमते नास्ति जीवा-
नामुत्थानादि पुरुषार्थासाधकत्वाधित्यति एव पुरुषार्थसिद्धेः ।
यदाह “प्राप्तये नित्यित्तलाभयस्य योऽर्थः सोऽवश्यं भवति
दृष्टां शुभोऽशुभो वा । भुतानां महति कृतेऽपि हि प्रयत्ने, ना-
भावं भवति न भाविनोऽस्ति नाशः” इति ॥१॥ एवं हि अ-
प्रमाणिकाया नित्यैरभ्युपगमः कृतो भवति । अप्युक्तसिद्धपुरुष-
कारापलापकः स्यादिति । (उदाह्यं वधति) उत्थानमिति वेति
वाक्ये प्राकृतत्वात्संस्थितोपायमात्रमेवविशेषस्तत्र उत्थानमूर्त्ति-
अवनं इति रुपप्रदेशेन वाशब्दो विकल्पे ससुक्क्ये वा (कम्पे
इवसि) कम्पे उत्थोपभापक्षेणहि (बले इवसि) बलं शरीर-
प्राणः । (वीरिय इवसि) वीर्यं जीयोत्साहः (पुरिसकार-
कमे इवसि) पुरुषकारश्च वीरुवामिमानः पराक्रमश्च स एव
साधिताभिमतप्रयोजनः पुरुषकारपराक्रमः । अथवा पुरुष-
कारः पुरुषक्रिया सा च प्रायः स्त्रीक्रियाऽतः पराकषवती भवति ।
तत्त्वमावधेद्विदि विषयेण तद्वन्नेन पराक्रमस्तु शत्रुनिका-
रवृत्तिः । काङ्क्षामोहनीयस्य वेदनं कथञ्च स हेतुक उक्तः ।

अथ तत्वेवोदीरणामप्यच्च तत्रमेव दृश्यमाह ।

से खल्लं जन्ते ! अप्पणा चेव द्दरीइ अप्पणा चेव गर-
हइ अप्पणा चेव सेवरइ ? इता गोयमा ! अप्पणा चेव

तं चेव उच्चारेयव्वं जं तं जंते । अप्पणा चेव उदरीरेइ अप्पणा चेव गरहइ अप्पणा चेव संबरइ तं किं उदिषं उदरीरेइ ? अप्पुदिषं उदरीरेइ २ अणुदिषं उदरीरेणा जवियं कम्मं उदरीरेइ ३ उदयाणंतरं पच्छा कडं कम्मं उदरीरेइ ४ गोयमा ! नो उदिषं उदरीरेइ ? नो अणुदिषं उदरीरेइ २ अप्पुदिषं उदरीरेणा जवियं कम्मं उदरीरेइ ३ नो उदयाणंतरपच्छा कडं कम्मं उदरीरेइ ४ जं तं जंते । अप्पुदिषं उदरीरेणा भवियं कम्मं उदरीरेइ तं किं उट्ठाणं कम्मं बलेण वीरिएणं पुरिसकारपरकमेणं अणुदिषं उदरीरेणा जवियं कम्मं उदरीरेइ उट्ठाहु तं अप्पुट्ठाणं अकम्मं अवलेणं अवीरिएणं अपुरिसकारपरकमेणं अप्पुदिषं उदरीरेणा भवियं कम्मं उदरीरेइ गोयमा ! तं उट्ठाणेण वि कम्मं वि बलेण वि वीरिएण वि पुरिसकारपरकमेण वि अणुदिषं उदरीरेणा भवियं कम्मं उदरीरेइ गो तं अप्पुट्ठाणं अकम्मं अवलेणं अवीरिएणं अपुरिसकारपरकमेणं अणुदिषं उदरीरेणा जवियं कम्मं उदरीरेइ एवं सइ अनिह उट्ठाणेइ वा कम्मइ वा वझेइ वा वीरिएइ वा पुरिसकारपरकमेइ वा !!

“न एणमि”त्यादि (अपणा चेवाति) आत्मनैव स्वयमेव जीवो-
ज्जन कम्मणां कथादिषु मुख्यवृत्त्यात्मन एवाधिकार उक्तो ना-
परस्व, आह च “अगुप्पया वि ण कम्मइ, वेधो परस्सुपयया
जिणमोसि” उदरीरयति कणविवशेणहृत्त्व भव्यत्वात्तावेवं
अपणा उदयावजिकायां प्रवेशयति तथा (गरहइति) आत्म-
नैव गहते निवृत्तित्यतीतकालकृते कर्मस्वरूपतस्तत्कारणग-
हणद्वारेण वा जातयिगोचरेपसम्भूतं तथा (सेवरइति) संवृ-
णाति न करोति वर्तमानकालिकं कर्मस्वरूपतस्तद्वृत्तिसंयम-
द्वारेण वर्त गहादीं च यद्यपि मुद्यादीनामपि सहकारित्वमस्ति
तथापि न तेषां प्राधान्यं जीवधीयस्वैव तत्र कारणत्वाद्बुद्धी-
भाच्च धीर्बुद्धात्मनमात्र एव हेतुयादिति । अथोदरीरेणामवाश्र-
त्यादि । “जं तं भंते” इत्यादि व्यक्त्व वरम् । अथोदरीरयतीत्यादि
पदसंयोगेऽपि कस्यात् “तं किं उदिषं उदरीरेइ” इत्यादि नाप-
पदसंयोगनिर्देशः कृतः उच्यते उदीर्घादिकं कर्मविशेषणवचनं
उदरीरेणामेवाधित्य विशेषणस्य सद्भावादितायोर्युक्तं तदनावा-
च्यं तर्होदेशसूत्रं गहते संवृणतीत्येतत्पदार्थं कस्मादुपात-
मुसृजामिर्होदयमानत्वात्संयति । उच्यते कम्मं उदरीरेणायां
गर्हासंवरयौ प्राय उपायावित्यभिधानांमेवमुसृजत्रापि वाच्य-
मिति प्रश्नार्थोद्देशोक्तं व्याख्यानादौऽऽह्यः । तत्र (नो उदिषं
उदरीरेइति) उदीर्घस्यादेव उदीर्घस्यानुदरीरेण उदरीरेणाविराम-
प्रसङ्गात् (नो अणुदिषं उदरीरेइति) इहानुदीर्घं विभेण भ-
वियवचुराणमभिव्यज्यदुदरीरेणञ्च तत्रोदरीरयति तद्विषयादरी-
रेणायाः संसप्तनागतकाले वा भावान् (अणुदिषं उदरीरेणाभ-
वियं कम्मं उदरीरेइति) अनुदीर्घं स्वरूपेण किं न्यन्तरसमये
एव यदुदरीरेणाभिव्यं तदुदरीरयति विविदायस्मनाप्राप्तत्वात्
तत्र भवित्यतीति भवा स्वैव भविका उदरीरेणा भविकाऽऽस्येति
प्राकृत्यानुदरीरेणा भविकमन्या भविकादरीरेणमिति स्यादु-

दरीरेणायां वा अन्यं योष्यमुदरीरेणामव्यमिति । नो उदयाणंतरं
पच्छा कडति । उदयेनानन्तरसमये पच्छाकृतमतीततां मीतं
यत्तस्या तदपि मोदरीरयति । तस्यातीतत्वाद्गीतस्य वास-
त्वाद्दसतश्चानुदरीरेणीयत्वादिति । इहा च यद्यप्युदरीरेणान्का-
लस्वभावादीनांकारणत्वमस्ति । तथापि प्राधान्येन पुत्रवधीये-
स्वैव कारणत्वमुपदर्शयन्नाह (जं तमित्यादि) व्यक्त्ववरम् ।
उद्यानादिनोदरीरयतीत्युक्तं । तत्र च यदापचं तदाह (एवं
स इति) एवमुद्यानादिसाधये उदरीरे सतीत्यर्थः शेषं तथैव
कंखामोहनीयस्योदरीरेणोक्तं ।

अथ तस्यैवोपशमनमाह ।

से एणं भंते ! अप्पणा चेव उवसामेइ अप्पणा चेव
गरहइ अप्पणा चेव संबरइ ? इंता गोयमा ! एत्थ वि
तहं च जाणियव्वं नवरं अप्पुदिषं उवसामेइ सेमा पडसे-
इयिच्चा तिप्पि । जं तं भंते ! अप्पुदिषं उवसामेइ तं किं
उट्ठाणं जाव पुरिसकारपरकमेइ वा मे एणं भंते ! अप्पणा
चेव वेदेइ अप्पणा चेव गरहइ ? इंता गोयमा ! एत्थ वि
सव्वे वि परिवाडो णवरं उदिषं वेदेइ नो अप्पुदिषं वेदेइ ।
एवं जाव पुरिसकारपरकमेइ वा मे एणं जंते ! अप्पणा चेव
णिज्जेरइ अप्पणा चेव गरहइ इंता गोयमा ! एत्थ वि सव्वे वि
परिवाडो णवरं उदयाणंतरं पच्छा कडं कम्मं निज्जेरइ
एवं जाव परकमेइ वा !!

“से एणमित्यादि” उपशमनं मोहनीयस्वैव यदाह “माह-
स्सैवोयसमो, सओयसमो च उरहणार्हं । उद्यक्कयपरि-
णामा, अट्ठइ वि होति कम्माणं” ॥१॥ उपशमञ्च उदीर्घस्य
ज्ञायोऽनुदीर्घस्य विपाकतः प्रवेशतश्चानुभयनं सर्वथैव वि-
कम्भिनाद्यत्वमित्यर्थः । अथेवावादिमित्याह उदरीरेणामि-
कस्य सम्यक्त्वस्य लाभे उपशमभ्रंशितस्य वेति (अणु-
दिषं उवसामे इति) उदीर्घस्य स्वत्वस्य वेदनादुपशमनाभाव
इति उदीर्घे सङ्गेष्य इति वेदनसूत्रं तत्र (उदिषं वेदइति)
अनुदीर्घस्य वेदनाभावात् । अथानुदीर्घमपि वेदयति । तर्हि उ-
दीर्घानुदीर्घयोः को विशेषः स्यादिति चेदितं सन्निर्यते इति
निज्जेरासूत्रं तत्र (उदयाणंतरं पच्छा कडति) उदयेनानन्-
तरसमये यत्पश्चात्कृतमतीतताङ्गमिति तस्यथा तज्जिज्ञरयति प्रदे-
शस्थः शालयति नात्यन्तनुभूतरसत्त्वादिनि उदीर्घोपशमव-
दननिज्जंणसूत्रोक्त्याहं संप्रगमात् “तदएणं उदरीरेति, उवसा-
मेति य पुणं वि वीयणं । वेदति निज्जेरंति य, पदमचउत्थेहि
सव्वे वि” ॥१॥ अथ काङ्क्षामोहनीयवेदनादिकं निज्जेरानुसृ-
प्रपञ्चं तारकादिवचुर्थिनिर्दिष्टादिकं विशेष्यमाह ।

नेरइयाणं जंते । कंखामोहणिउजं कम्मं वेदंति इंता वे-
दंति । जहा ओहिया जंवा तदा नेरइया जाव धणियकुमा-
रा । पुढविकाइयाणं जंते । कंखामोहणिउजं कम्मं वेदंति ।
कह एं जंते ! पुढविकाइया कंखामोहणिउजं कम्मं वेदंति ?
गोयमा ! तेमि एं जीवा एं गो एवं तकाइ वा सप्पाइ वा प-
प्पाइ वा मुणइ वा बडइ वा अट्ठेणं कंखामोहणिउजं कम्मं
वेदेमा वेदंति । पुण त से एणं जंते ! तमेव सव्वं नीसंके

ना प्रवृत्तिरिति नास्ती सर्वथाऽपि प्रमाणमायामविक्रमप्रवृत्तेरव-
प्रमाणात्वादिति । तथा कथ्यो जिनकल्पिकाविसमाचारस्तत्र
यदि नाम जिनकल्पिकानां नास्तीति कथ्यो महाकथः कल्पः कर्म-
कृत्याय तथा स्वयिकल्पिकानां वक्ष्यामादिपरिजोगकथो वधा-
वाकिकल्पान्तको कथस्वनायः कथं कर्मस्वनायः ? इह च स-
माधिः द्वावपि कर्मकथयेत् प्रवृत्त्याजेन्द्रे जिनोक्तत्वाकथक-
योक्त विविधकर्मैक्यं प्रति अकारणात्वादिति । तथा मार्गः पुन-
पुनश्चकमागता सामाचारी तत्र केवाञ्छिद्विस्मयन्वन्दानेकविष-
कायोत्सर्गकरणादेकावयकसामाचारी तदर्थेयां तु न तथे-
ति किमत्र संत्वमिति ? समाधिश्च गीताथोराष्टप्रवृत्तिताम्नी
सर्वापि न विरुद्धा आचरितसङ्गणोपेतत्वादाचरितसङ्गणं चेद्व-
“आख्येण समाधेः, जं कथय केन प्रसावजं । न निवारियमथे-
रि, बहुमनुमयमेवमार्यरिति” ॥ १ ॥ तथा मत्तं समाज एवा-
गमे प्राचार्याणामभिप्रायस्तत्र च सिकसेनविवाकरो ब्रन्वते ।
केचित्तिनो युगपज्जानं दृष्टेनचाप्यथा तदाचरन्वक्तृस्य निरर्थ-
कता स्याजिननरुपगणिकमाभ्यगन्तु जिज्ञासमये ज्ञानदृष्टेने जी-
वस्वकल्पताया तदाचरन्वक्तृयोपशमे समानेपि कर्मणैव यत्ति-
भुतोपयोगी न वैकतरापयोगे इतरक्त्योपशमाभावावस्तक्त्योप-
शमस्योक्तद्वयः पदप्राप्तिरागोपमप्रमाणात्वादितः किं तत्त्वमिति ?
इह च समाधिः पदव्यवहारागमनानुवाति तदेव सत्यमिति । मन्त्र-
मित्युत्पन्नस्वेकणीयमाद्यवस्तुभूतेन तदेव सत्त्वानुं शक्यते तदैव
प्रावर्त्तमानाचार्योणां सम्प्रदायादिदोषाद्यं प्रतिभेदो जिनानाम्नु
मत्तमेकमेवाविक्रमश्च रणादिपरिहितत्वात् । आह च “अष्टाव-
कल्पस्य कल्पनाह-परयथा जं जिज्ञासुगमनात् । शिवरात्रोपशमाह,
वर्णप्रहायाश्चो तेनं” ॥ १ ॥ तथा प्रज्ञाद्वयसंयोगमञ्ज-
कास्तत्र च ब्रन्वते मातृका हिंसा न भावत इत्यादिचतुर्जैत्र्यु-
क्तान् चैव तत्र प्रथमोऽपि भज्जे युज्यते । यतः किञ्च ज्येष्ठो हिं-
सा हिंसात्मिका गच्छतः पिप्रीकानिवाप्यापन्नं न चेयं हिंसा
तल्लक्षणयोगा तथा हि— “जो व पमो पुरितो तस्व ज ओगं
पट्च जे सत्ता । वावज्जं निममा, तेसिं सो हिंसोको होरुपि”
॥ १ ॥ उक्त चेयमतः शङ्का न चेयं युक्त एतद्वाद्योक्तहिंसासङ्ग-
कल्पस्य कल्पनाहिंसाभयत्वात् । कल्पहिंसायास्तु मरणमावत-
या कदावादि । तथापि । कल्याणस्तिकाद्यवस्तव यदि ना-
म कल्याणस्तिकमतेन निषं वस्तु पर्यायस्तिकमतेन कथं तदेवा-
नित्यं विरुद्धादिति शङ्का इत्यस्यायुक्ता कल्याणकथैव तस्य
नित्यत्वात् पर्यायपेक्षया चानित्यत्वात् इत्येते चापेक्षैक-
त्रैका विरुद्धाणामपि धर्माणां समाधेरां यथा जनकापेक्षया च
एव पुनः स एव पुत्रापेक्षया पितेति । तथा नियमोऽभिमतस्तत्र
यदि नाम सर्वविरतिसामाधिक्यं तदा किमन्वेन वैरूप्यादिनियमेन
सामाधिक्येनैव सर्ववैरूप्याविरुद्धमासादिति शङ्का इत्यस्यायुक्त-
यतः सत्यपि सामाधिक्यं युक्तः वैरूप्यादिनियमो प्रमाणाद्विद्व-
त्वादिति आह च “सामाहप हिंसावज्ज-वायकवे क गुणक-
रं एयं । अपमयावुज्जिजगत्त-सेण आणाओ विषेयति” ॥ १ ॥
तथा प्रमाणं प्रत्यक्षादि तत्रागमप्रमाणसाधितौ त्रैलोक्यपरिजो-
नशक्तिरिति सञ्जति चक्षुःप्रत्यक्षज्ञ तस्य सुखो निर्गन्धतो
प्रादकमिति किमत्र सत्यमिति सन्नेहः । अत्र समाधिते हि सम्य-
क् प्रत्यक्षमिदं दूरतरदेशतो विप्रमादिति ॥ प्रथमहाते सुतीयो-
रेशकः ॥ जं १ हा ३ उ ० ।

कंसिय-काङ्क्षित- जिं देशसर्वकहापुके, दशां ३ ज ० ।
मतात्तरमपि साधिति बुद्धी, स्वां ५ ज ० । मतात्तरस्याऽपि

साङ्ख्येय मन्तरि, स्वां ३ हा ० ५ उ ० । “कंसिय कथायसगो-
से पिंगलपथं शिन्नायेयं वसली सावयणं इयमकनेवं पुष्टिप
समानं संक्षिप कंसिय” इति होतरं साङ्ख्य भवः कथमहोतरं
हृदये इत्युत्तरद्वानाकाङ्क्षायां कथितः । मं ३ हा ० १ उ ० ।
भक्त्याग परसमयपात्रादभतपरिज्ञानाद्ब्रह्मसुखं न संयुक्तमिति
हाथे, “कंसियस्त कंसं हिंसा भवति” दोषानिर्वातमाश्रितः ।
दशां ५ मं ० ।

कंगु-कङ्कु-ली० कं मुलमञ्जति मृगया-कुशकान्वा० वाच० । व-
हृष्टिरसि चाप्यविशेषे, जं ३ वक्त० । नि० वृत् ० । स्वां ० ।
आवा० । स० । हृक्कङ्क, दशां ६ मं ० । श्यामाकादी, सूच० ।
३ कुं ३ मं ० । पीततरकुटे च । जं ३ वक्त० ।

कंगुलया-कंगुलता-ली० वक्षीनेदः, प्रज्ञां १ पद० ।

कंगुलिया-कङ्कुलिका-ली० हस्तुवृक्षीति करणतत्त्वये जिन-
मन्मोक्तदृष्टातनामेदः, जं २ अथि० । प्रच० ।

कंचन-काञ्चन-न० काचि दीप्ती भाषे ह्युद० । दीप्ती, काचि-
दीप्ती ह्यु स्वयं, ममरः पणकेचोर, मेदि० नागकेशरपुष्पे, धने,
राजनि० । चम्पके, नागकेशरपुष्पे, ठनुचन्द्रे, चन्द्रे, स्वनाम-
क्याते वृक्षे च पुं० मेदि० । स्वायं कन् काञ्चनवृक्षे, काञ्चन-
मिव काचति किं-क-रितरात्रे, न० रजनि० । शास्त्रिनेदः, सुखं
काञ्चनस्य धिकारः अथ काञ्चनविकारे, शिं० काचि चक्षणे प्राव-
त्यु चक्षणे, न० काञ्चिदित्यव्ययार्थे, प्रत्य० वाच० ।

कंचणउ (पु) १-काञ्चनपुर-न० कलिङ्गक्यायेदेशस्य प्राधा-
ननगरे, प्रच० ३ उ ५ हा० । प्रज्ञां “कंचणपुरं कलिङ्गा” सूच०
१ कुं ५ मं ० १ उ ० । “कलिङ्गविसय कंचणपुरं नाम नगरं”
दशौ जम्बूतत्ते काञ्चनपुरं, तथाऽप्युक्तं नृपां मृतः । आ० क० प्राय०
कंचणकुंभिया-काञ्चनकुंभिका-ली० सुवर्णकुंभिकायाम्, प्रा-
य० ५ मं ० ।

कंचणकू-काञ्चनकूट-न० वस्तुमिश्राऽभिधानाधोक्षकनिवा-
सिदिकुमारीनिवासभूते सौमनसस्य वक्षस्कारपर्वस्य षष्ठं कू-
टे, स्वां ५ उ ० ।

जम्बुद्वीपे मन्वरस्य पर्वतस्य प्राच्यां दिशि, रुचकपर्वतस्य
तृतीये कूटे, यत्र आनन्दाभिधाना दिकुमारी महेश्वरिका परिच-
सति जम्बूद्वीपस्य पर्वतस्य दक्षिणस्यां दिशि रुचकपर्वतस्य
द्वितीये कूटे, यत्र सुप्रतिष्ठाऽस्या दिकुमारी परिचसति स्वां ० ।

उ ज० । सनत्कुमारदेवेशोक्तये विमानमेदः च । स० ।

कंचणकोमी-काञ्चनकोशी-ली० कञ्चनमर्यां प्रतिमायाम्
काचकोसीपरिवृद्धेत तपां ३ मं ० ।

कंचणग-काञ्चनक-पुं० काञ्चनपर्वतयास्तस्यमदक्षिणदेवु,
जी, ३ प्रति० ।

कंचणगपञ्चय-काञ्चनकपर्वत-पुं० काञ्चनकभिधानगिरिवु,
मं १५ हा० उ उ ० । तेषु हि ह्यपहादीनि काञ्चनप्रभाषि का-
ञ्चननामानाव देवास्तत्र परिचसन्ति तत्काञ्चनमजोत्पहादियो-
गात् काञ्चनकान्निधेयस्वामिकात्वाच्च तं काञ्चनका इति ते
कोसकुरुषु मीशवर्षादिपद्मानां पूर्वस्थां पश्चिमायाञ्च द्वा दशे-
ति उत्तरकुरुषु कम्पताशेषे आवेदितपद प्रतिवर्णनम् । ३ प्रति०
तेषां संख्या अङ्कुरेण द्वौ द्वौ द्वौ कंचणगपञ्चयस्या पञ्चसा जं ज० ।
उत्तरकुरुषु शीतानदीसम्प्रनिधनां पञ्चानां मीशवर्षादिपद्मानां

प्रमथयस्थितानां प्रत्येकं पुर्यापरतदर्थोद्देशं दृष्ट्वा काञ्चनका-
नित्यानां गिरयः सन्ति ते च शतं प्रचलन्त्येवं देवकण्डवपि क्षीतो-
दा नद्याः सम्प्रग्न्यां निचलद्वादीनां पञ्चानां इत्यानामिति, त-
देवं हे शते एवं पातकीयाएरुपूर्वांकोदित्यप्यस्तस्थिति ॥ अ०
१४ श० = ३० ।

कंचणगौरसरिरी-काञ्चनगौरशरीर- शि० काञ्चनवद् गौरं
शरीरं यव्य । सुवर्णविविध, दर्श० ।

कंचणाल्थल-काञ्चनरथल-न० भरतवर्षे चोदविषये स्वनाम-
कयते नगरे, “ इदं भारते वासे कंचणथलं नाम नगरं तथ
सुवर्नप्रद्वयो नाम सत्ययाहो ” दर्श० ।

कंचणवल्लारुग-काञ्चनवल्लानक-न० चतुरश्रतिरीधमप्ये
तीथेजेने, यत्तु प्रमुनिचिन्मात्रा श्रीअमृतनिधिः । ती० । कटप० ।

कंचणमट्टवृष- काञ्चनमट्टवर्ण-शि० काञ्चनस्येव मृषः रश्मिणः
कुत्रो वा वर्णो यव्य स तथा । स्वर्णस्यै मेवादी, “सेपव्य (मेह)
सहमहप्यगले, विरायती कंचनमट्टवर्ण ” सूत्र० १५० ६ अ० ।

कंचणमणिरथल-कंचणमणिरथल-शि० काञ्चनमणिरथल-शि०
काञ्चनं च मणयश्च रत्नाणि च काञ्चनमणिरथलानि तेषां तन्मयो
वा रस्युपिकागिभरं यव्य तत्तथा । स्वर्णादिमयशिक्षरमुक्त.रा०जी० ।

कंचणमणिसमूह-काञ्चनमणिसमूह- पुं० सुवर्णरत्नप्रकरे,
कटप० ॥

कंचणमाला-काञ्चनमाला-श्री० लघुरप्रयोजनजनः सुताया
वासवदत्ताया धार्याम्, यथा कुण्डिन उपाध्यायस्य काणाया
वासवदत्ताया दृष्टिसंयोगो दृष्टः । आय० ४ अ० । आ० ।
का० । श्रा० ५० ।

कंचणरुद-काञ्चनरुचि-पुं० सौराष्ट्रसिंहकन्यायां रत्नसं-
यायां मग्न्यां तादृशमासार्थादहस्य काञ्चनशिलासामान्यो-
पामुत्पत्ते पुत्रे, दर्श० (वर्य शब्दे देवकण्डवप्रजाप्रस्तावे त-
त्कथा) महाविजयवैताकाशसत्तिस्रकनगरं सुवर्णसारथेष्ठिनः
काञ्चननिक्षयायां नार्थ्यायामुत्पत्ते पुत्रे च । दर्श० ।

कंचणसिंहा-काञ्चनशिला- श्री० तादृशसंवाहमाख्यायां
काञ्चनरुचिमातरि, दर्श० ।

कंचणिया-काञ्चनिका-श्री० रुद्राक्रमयमाक्षिकायाम्, श्रौ० ज०

कंचि (ची)-काञ्चि (ञी)- श्री० काचि बन्धे क्रमेणि
इन्द्र-कन्याजरणविशेषे, श्रौ० । प्रम० । रत्नानायाम् कटवन्ध-
समेदे, काचि क्षीती कर्मरि इन्द्र-चक्रविक्रयप्रतिष्ठायां पुर्यायम्,
श्रु० ३३० । मुद्राग्रमुखे निक्षिप्यमाणं लोहदण्डये, दे० ना०

कंचुअ-कंचुअ-पुं० काचि प्रीतिकर्षणार्थां उडकर-उडणनान्यज-
ने।।।। इतिस्थाने व्यञ्जने परेऽनुस्वारः । प्रा० । वर्गेऽन्यो वा
न० । १० । इति अनुस्वारस्य वा अः । “कंचुअ कंचुअ” प्रा० ।
वापरादेशोऽभासितथाह, उच ए अ० । विषयप्रतीकोक, वि-
शे० । वारवाचं, अ० ए अ० ३३० । चोडके, स्तनाच्छादके
बन्धे, वाच० । स च निम्नदीनिषेधा धार्यां यावाश्च त्वेतदह
“गदेति अणुकुण्ड उडोहे कंचुअो ब्रह्मसिंहवत्तु” देव्यमाश्रित्य
ब्रह्महस्तेनार्चयामीव हस्तप्रमाणः पुण्येण तु हस्तमानः असीकितः
उजयतः कलावकः कंचुअः क्रियते स चोरोरुहौ सुवर्णत कि
पूनी अनुकुम्भितौ रूधो गाढपरिचाने हि विविचकिमानो जय-
ताम् वृ० ३ अ० । नि० ५० । वर्यमात्रे, वर्णकण्टहीनाङ्ग-

स्थितवक्त्रे, पुत्रादेर्जन्मोत्पत्ते श्रुतादिभिः स्वामिनोऽङ्गात् वक्त्रा-
त्कारेण दृष्टीते बन्धे, देवमन्० । श्रौषधमेदे, श्री० गौरा० अर्च-
मेदि० । क्षीरीयावृक्षे, रत्नमा० ।

कंचुअपरिविस्त्रिया-कंचुअपरिविस्त्रिया-श्री० कंचुअको
वारवाचः परिविस्त्रो विक्रितो विस्त्राफितो इवातीतकस्वर्यो-
दृष्टशरीरतया यथा सा तथा । हर्षवशादुदितबन्धनवारवाचा-
याम्, अ० ६ श्रा० ३३ अ० ।

कंचुअ (छ)-कंचुअकिन्-पुं० कंचुअ-अस्यर्थे इतिः प्रत्यः पु-
रनरो ब्रह्मो, विप्रो गुणगणान्वितः । सर्वकाव्यायैकुलसः कंचुअ-
कीत्यप्रतीयते । इत्युक्तकस्य अनुचरे, वाच० । अन्तःपुरप्रयो-
जननिबद्धे प्रतीहारं च । अ० ९ श्रा० ३३ अ० । इति० । आ मा-
रन्ध्रे सामनेनः च । ४ । ६३ । इति शौरसैन्यामिनो नकरस्या-
मन्थ्ये लो धरे आकारो वा अवति प्रां कंचुअम् । मो कंचुअकि
प्रा० । विषये, विशे० । जाते, यवे, धनके च । तुवकपकंचुअका-
वृत्तवास्योस्तथात्वम् आतकचकं ब्रह्मनि० वाच० ।

कंचुअ-कंचुअकीय-पुं० प्रतीहारे, अ० ११ श्रा० ११ अ० । आ०
अ० ८० ।

कंचि-काञ्चि-प्रारनामे, “ देशाभासात् प्रारनामं भवति ”
नि० ५० १ अ० । ध० । वृ० ।

कंचिपत्त-काञ्चिपत्त-न० काञ्चिकेन वापिते अरणिकादि-
शाके, वृ० १ अ० ।

कंटल-काटकिल-पुं० कटक अस्यर्थे इत्यत्र वंशनेदे, कट-
काङ्गुले, सूत्र० १ पु० ५ अ० । कटकवति, प्रम० १ अ० १ अ० ।

कंटल-काटकिन्-त्रि० प्राकृते अस्यर्थे इत्यत्र कटकवति,
प्रम० अ० १ अ० । कटकिनि वदरीवत्प्रभृती, व्य० १ अ० ।
अस्य, वाच० । श्रियां क्षीय-वदरिवृक्षे, पुं० । श्रयमासा० ।
मदनवृक्षे, रत्नमा० । गोक्षुरे, वंशे, वदरवृक्षे च राजनि० । क-
एटकुत्तमात्रे च श्रि० । वाच० ।

कंटय-कटक-पुं० न० कटि एषुष । कुःलोत्पादके, उच० १
अ० । कुक्षिकलाङ्गुले, व्य० ६ अ० । वदर्यादिप्रभेदे (अ० १ वक्त्र०)

शब्दे, विवा० ८ अ० । वदर्यादिप्रभेदे, व्य० ४ अ० । कटकाक्ष
कृत्यते वदर्यादिप्रभेदे भावतश्च वरकाक्षिकुत्तयः । उ-
च० ४ अ० । कटकाक्षे सत्वे लव प्रतिभूलाः शरीरान्णादयो ध-
र्मस्थानविग्रहेतवः यो ३ विव० । प्रित्यपिदिनि मोचने श-
नी, “अकटयं कोशयकटयं” हा० १ अ० । छुद्रावरी, स्या० ।
रामाञ्च, अमरः । मत्स्यापदि, लम्पान्पुमकर्मणि, केन्नु-
क्तं च कएटम् ” वाच० ॥

कंटयवैदिया-कटकवैदिका-श्री० कटकशालायाम्, आ-
चा० २ अ० १ अ० ५ अ० । सूत्र० ।

कंटयाडकर-कटकाशुकर-न० कटकादीनां शरीर-
देः पृथक्करणे ।

निर्गम्यस्य व द्राह पादं सिकलाणं वा कटंगं वा दरेि वा
सकारे वा परियावज्जेजा तं च निर्गमे नो संवाइजा नो
दुरिचप वा विसोहिलप वा तं निर्गमं नीहरमाणी वा
विमोहेमाणी वा नाङ्कमर् निर्गम्यस्य य अङ्कमि पाणे
वा वीप वा रप वा परियावज्जेजा तं च निर्गमं नाम वा-

इज्जा नीहरित्तए वा विसोद्धित्तए वा तं निग्गंघी नीहर-
माणी वा विसोद्देमाणी वा नाइक्कमइ निग्गंघीए ब्राह्म पादं
सिक्खणाणं वा कंठए वा हीरए वा सक्कारे वा तं च नि-
ग्गंघी नो संवाइज्जा नीहरित्तए वा विसोद्धित्तए वा तं नि-
ग्गंघी नीहरमाणे वा विसोद्देमाणे वा नाइक्कमइ निग्गंघीए
अत्थिम्मि पण्णे वा वीए वा रए वा जावत्ति निग्गंघे नीह-
रमाणे वा विसोद्देमाणे वा नाइक्कमइ ।

अस्य सूत्रचतुष्टयस्य संग्रहमाह ।

पायं गता अकप्पा, इयाणि वा कप्पिता इमे सुत्ता ।

आरोवणा गुरु ति य, तेण उ असोससमणुषा ।

प्रायः प्रायेण कष्टिपकानि नो कल्पन्ते इति निबन्धप्रतिपादकानि सूत्राणि दृढपथयेन गतानि इदानीन्तन ऊर्ध्वनिर्मानि कष्टिपकसूत्राणि न्यन्ते । वा विज्ञायां सूत्रेषुपाठुकायाश्चतः प्रतिषेधः क्रियते । एवं वैकल्पिकायुक्तसूत्राणि त्रयश्च । अथ किमर्थं सूत्रं सप्त एवाहुता इत्येवम् । “आरोपणा” इत्यर्थे यद्वि कारणे निरर्थंयस्य निरर्थं निरर्थं निरर्थं वा निरर्थं कण्टकादिकं नीरारति तदा अनुर्थं एवमारोपणा शुरुका महती तेन कारणनान्यर्थं परार्थं समनुका संप्रिपु कृता । आह । यद्वि सूत्रेणानुक्तानं ततः किमर्थंनान्यं सूत्रेषु निरर्थं इत्यत आह ।

जह चेव य पद्मिनेद्दे, हांति अणुभा तु सव्वसुत्तसु ।

तह चेव अणुष्माण, पडिमेहो अन्यतां पुव्वं ॥

यथैव काण्डनः सूत्रपदैः प्रतिषेधे कृते सर्वमूलेष्वप्यर्थताऽनुज्ञा
अवनि तथैव येषु सूत्रेषु साक्षादनुज्ञानमनुज्ञा कृता तेषु पूर्वमर्थ-
तः प्रतिषेधस्तताऽनुज्ञा क्रियते । अथवा प्रकारान्तरेण संबन्ध-
स्त्वमेवाह ।

तद्वाण्ये वा वृत्तं, निगन्थी वा जता न ए तर्ज्जा ।

ਸੋ ਜੰ ਕੁ.ਘਨਿ ਦੁਹਦੋ, ਤਥਾ ਭਵਟੁਧੇ ਮਾ ਵਜੰ ॥

अथवा सत्यवानं तस्य प्राणातिपानादिकुरुः स्थानं प्राय-
श्चित्तं सत्यकृत् प्रत्यक्षपुरुषोऽभ्युपगच्छन्तु भवतीत्युक्तं । अ-
त्राभिप्रेत्य निम्नःपादकवत् यदा उच्यते न तेषां मृक्याय
तदा यदि निम्नःथी तस्य कण्टकविहीनहर्म्यं न कर्गति तथा
स निम्नःथो वा क्वाः र्गमितो यदाभिरुचार्धानं करोति तत्पानं
तत्रिष्यन्नं प्रयश्चित्तं सा निम्नःथी आपद्यते । अन इदं सूत्रमार-
भ्यते अनेन सचनेनासास्यस्यायं व्यत्यासा । निम्नःस्थानः
पादे पाततले स्थायुषां कष्टको वा हर्गो वा शर्को वा पर्या-
पेतदुष्प्रविशति । तच्च कष्टकादिभिः निम्नःथो न शक्नुवतीति सूत्र-
वा निष्काशयितुं वा निशम्यप्रपन्नं तुतो निम्नःथी नीहर्गन्ती
वा विर्गोचयन्ती वा नातिप्रममति आह्नामिति मय्यते ते इति
प्रथमसूत्रम् । द्वितीयसूत्रे निम्नःस्थयाः किं लोचनं प्राणा वा मश-
कादयः सूत्रमा बीजानि वा मृशमानि शमाकादीनि रजो वा
सञ्चित्यस्यस्य वा घृष्टिजोऽयः पर्यापेतत प्राप्यते । तच्च आ-
पयति तन्निम्नःथो न शक्नुवतीति नीहर्गन्तीति प्राग्वत् तृती-
यायुक्तं सूत्रे निम्नःथी विषये यत्नञ्च व्यत्यासश्च इति सूत्र-
चतुष्टयायः ।

अथ निर्युक्तिविस्तरः ।

पाए अचिद्ध विद्वग्गे, समणाणं संजएहिं कायच्चं ।

समर्णीणं समर्णीहि, वोवुञ्छे ढौति चनुगुग्गा ॥१॥

पादे अदिष्टं वा विलम्बे कण्टककण्टिकादौ भ्रमणानां संयतै-
र्नीहरणं कर्त्तव्यम् भ्रमणीनां पुनः भ्रमणीभिः कार्यम् । अथ
व्यत्यासेन कुर्वन्ति तदा श्वतुर्गुरुषः । एते चापराधाः ।

असत्तो विव य कुट्टसि, असत्तो कंटथो खितं जाओ ।

दिष्टं पि हरति दिष्टि, किं पुण अदिष्टमितरस्स ॥

संयतः संयत्याः पार्श्वेत् कण्टकक्रमाकर्षणं कैतवेन यथाभा-
वेन अप्रावृत्त उपविसेत् ततः सा तं यथावस्थितं पश्यन्ती
कण्टकस्थानाद्व्यान्त्र्यं शल्योद्धरणदिना कुट्येत् अन्या-
दित्यर्थः । ततः सापुनरुद्धा अन्येन पथं त्वं कुट्येत् कण्टक-
स्थान्यत्र समसक्तिं पर्याप्तं त्तिनं संजातम् । सा ग्राह इतस्तस्य पुन-
रप्यस्य स्वंविधं सागारिकं दृष्टमपि भुक्तभोगिन्याः स्त्रिया भ्रन-
करो विवोक्तितमपि दृष्टिं हरति किं पुनरदृष्टमभुक्तभोगिन्या-
स्तस्याः सुतरां दृष्टिं हरतोत्यर्थः । एवं मिश्रकथायां प्रतिगम-
नादप्यो दोषाः । यदा तु निरन्यो निरन्यथाः कण्टकमुद्धरति
तदाऽयं दोषः ।

कंटककाणूए लुद्धर, घणितं अत्रलंब मे गतित्तम्मि ।

सूत्रं क्वत्थिसीसे, पिद्धेहि एं थणो कुरति ॥

काश्चिदार्थिका कैतवेनैव श्रूयात् कण्टककुके पादे कण्टकं
चक्षुषि च कणुकमुत्तरणीयमित्यर्थः । माश्रयवहम्भय मम भ्रमि-
वशेन स्मिन्भ्रमात् शृङ्गं चावशितं शर्पे मम समायाति तेन स्तनः
स्फुरति । स्तने स्तने प्रेय पवं शिखकायाः सन्नाशविजिताः ।

एष चैव य दोमा, कहिया वा वेदआदिसृत्तसु ।

अष्टपात्र जंबसीउएह-पारुणं लोर्गिर्ग।रोहा ॥

एत पवानन्तराका दोषाः स्वावेदविषया आदिसन्नेषु सूत्रहृता-
ङ्गनिर्णयस्थीपरिहाण्यनयादिषु सवितरं स्थिताः अथ नाहायास-
कदातोऽप्यजम्पवानेनोपश्रितिक्रौञ्चिकोऽराधायाः कथाः । तथ-
या 'रोधा'नामोपरिपञ्चाद्यनेनाप्याय वाग्रागे विदुः। सो नाय
अभिरुद्धो नाय चिन्तय विज्ञानं से परिक्रान्तामि सो य तथा
जन्मन्मविरुद्धो नाय फलान्ति य नानां नेण भयश्च किं सपहा-
ति नेण उयाह नयस्सहाणि किं । नाय ज्ञश्च सपहाणि तभो
तेण धूरीय सपरां पाडियाणि ज्ञियाया क्वास्ति ताप पुमिश्च
धूति अवणेनं सध्याणि पञ्चाभा भयश्च कदं भान्ति सपहाणि
तेण भयश्च उयाहये दोरुडं पुमिश्चो नयस्योक्तस सा बु-
का । पञ्चा भयश्च माहाणनं कंठो भो ह्योमो किं से रु-
ग्निमागन्तो नाय सपियं सदसियं । सो वि उल्लिखीओ कंठं
पञ्चोपमा भयश्च न दीलश्च कंठकोल । नाय नन्म पगुदो विगुदो
यमं तेमा दाहयन्ते कंठसुच्छरणेण तीप खल्लिक्रो । येषं सादुणो
वि पर्वणिदा दोमा सप्यन्ति । किं च ।

मिच्छते उद्वाहो, विराहणा भावफाससंबन्धो ।

परिगमणादी दांसा, कृतमनूते य नेयव्वा ॥

मिथ्यावासं नाम निम्नस्याः कण्ठकमुकुरन्तं दृष्ट्वा लोकांश्चयात् यथा वाचिनस्तथा कारिणोऽमी न भवन्ति उड्ढो वा ज्ञेयत इहो यदेवमियं पादं शुद्धं ता तृणमन्यथाप्येनयोः साङ्ग्यं भविष्यात्। विराधना सा संयमस्य ज्ञानं कथमित्याह स्वशान्तं शरीररूपस्थानामयोर्याप आवसंभवेऽप्येन जयति। अतो ह्युक्तं भगिनोरनुत्त-
जोगिनोर्वा तयोः प्रथममनादयोः दोषा हान्तव्याः।

अथ मिथ्यात्वपदं ज्ञापयति ।

दिष्टे संकाभोऽय-धादिगणार्तीयगामवहिया य ।

कंठयापह—कण्टकपथ—पुं० कण्टकानां बौद्धचरकसांख्यादीनां पन्थाः कण्टकपथाः । आकारः प्राकृतिकः अथवा कण्टकैः कुनी-
यिकैराकीर्णो भ्यासः कुतस्ततः पन्थाः कण्टकपथः । उक्तं १०
अ० । कण्टकाश्च दृश्यन्ते यत्कण्टकादयो प्रावतस्तु चरका
दिकुमुतयस्तैराकुलः पन्थाः कण्टकपन्था आकारो लाक-
णिकः । उक्तं १० अ० । कण्टकाकीर्णं पथं, अथ १० अ० । “अ-
धिसोहियकंठयापहं, वसिष्ठोसि पहं महास्यं” उक्तं १० अ० ।
कंठिया—कण्टिका—स्त्री० कण्टकसांख्यायाम् ५०१ उ० “तं वयं
कंठियापहं लग्नं तादे संथितं” आ० चू० १ अ० ।

कंठ—कण्ट—पुं० कण ३० उच्यते नेत्यम् । कठि—अच्छ-गले, वाच०
ब्रौह्मपुराणम्, “संकरकुसुपरिदरियकंठे” अथ च कण्टकपात्रे
कण्टगम् इति कण्टे परिधुयेत्युच्यते उक्तं १० अ० । ह्य० ।
मद्रवृक्षे, समीपे, होमकुण्डाद्याश्च भूमिभित्तस्थाने, कण्टध्वनौ,
ध्वनिमात्रे च हेमचं० वाच० । गन्धमात्रे च हेमचं० ॥

कंठकूप—कण्टकूप—पुं० कण्टे कूप इव । कण्टस्थे गतांकारे प्रदे-
शे, तत्र संयमात् क्षुण्णयोज्ये भवति घण्टिकाभ्योतः प्रावना-
नृत्तिसिद्धेस्तदुक्तं कण्टकूपे कृतिरपासानिवृत्तिः” चा० २६हा० ।
कंठगयपाएसेस—कण्टगतमण्डपे—पुं० कण्टे गतः कण्टगत-
कण्टगतमन्त्रासौ प्राणशेषश्च कण्टगतप्राणशेषः । मरणान्तक-
ष्टे, ग० ३ अथि० ।

कंठमणिमुत्त—कण्टमणिमुत्त—न० कण्टमण्डपमयद्वारे, कल्प० ।
कंठमुख—कण्टमुख—पुं० आनरणविशेषे, ह्य० १ अ० । दशा०
कंठमुह्यी—कण्टमुखी—स्त्री० कण्टासन्नतरावस्थाने मुखजाकारे
आमरणे, अ० १ श० ३३ उ० । औ० ।

कंठविमुद—कण्टविमुद—न० यदि स्वरः कण्टे वर्तितो भ-
वति अस्फुटितश्च ततः सम्भवति गेयस्य कण्टकरणविशुद्धे
गाने, रा० ।

कंठमुत्त—कण्टमुत्त—न० “यं कुर्वते वहासि बहुभन्स्य, स्तना-
भिघातं निविधोपधातात् । परिधमातीः शनकर्विद्विधास्त-
त्कण्डलं प्रवदन्ति तज्जाः” इत्युक्तलक्षणे सुरतकण्ठे, वाच०
गलावलयम्बसंकलनकविशेषे च । औ० १ अ० ।

कंठाकंठि—कण्टाकण्टि—अन्य० कण्टे कण्टे गृहीष्वेत्यर्थं, “कं-
ठाकण्टियवयासेति” यद्यपि व्याकरणे युद्धविषये एवंविधोऽन्य-
यीमात्रे दृश्यते । तथापि योगविभागादिभिरनेनस्य साधुपद्यता
दृश्यते । आ० २ अ० ।

कंठिया—कण्टिका—स्त्री० कण्टो भूयतयाऽस्त्यस्याः उद्ग गला-
भरणभेदे, हेमचं० । पृष्ठकायां च जी० ३ प्रति० ।

कंठुगय—(गण्टोग्रक) कण्टोद्गत—पुं० न० कण्टास्यासुप्र-
कश्चाकटः कण्टोमकः कण्टस्थं चोप्राप्तं यस्तत्कण्टोमप्रश्च ।
कण्टाद् वा यदुद्गतमुक्तिः स्वरोऽन्तस्त्वल्पा क्रिया तत् गान्धा-
रस्त्वस्य स्थानं यस्याम् प्राग्भारस्त्वरो विशेषमासाद्ययति ।
“कंठुगयणं गंधारं” भा० ७ डा० ।

कंठगुण—कण्टगुण—त्रि० कण्टे गुण इव कण्टेगुणश्च । क-
ण्टवृक्षसदृशे, मय० अथ० चा० ३ अ० ।

कंठी—कण्टी—न० कण्टमूर्ध्नि अथ कण्टीष्ठम् प्राप्य कृत्वात्स-
माहारः कण्टीष्ठसमुद्भवे, अत्र० ॥

बंठोद्ग वण्डुक—कण्टीष्ठविप्रमुक्त—न० कण्टीष्ठेन विप्रमुक्तं क-

ण्टीष्ठविप्रमुक्तम्, व्यत्ये, बालमूकभाषितवद् पदव्यक्तं न भव-
तीत्यर्थः । अत्र० ।

कंठ—कण्ट—पुं० न० कनी दीप्ती, इ, तस्य नेत्यम् किञ्च दीर्घः ।
दण्डे, बाणे, पर्वणि, कुतिते, वर्गे, अवसरे, जले, अमरः ।
वृक्षस्कन्धे, स्तम्भे, निर्जने, धरणि । नाडीवृद्धे वृक्षभेदे,
मेदि० । न्यायार्थम्, हेमचं० । वाच० । मया० । स० । विष-
यकण्डे, आच० ४ अ० । नाले, ह्य० २ अ० । मया० । समूदे,
“सिरिदामकंठं” ह्य० ८ अ० । दण्डाश्च पोडशहस्तमितो
वंशः वंशादिदण्डश्च संधिष्विच्छन्नैककण्डादिभ्यः, न० कण्ड-
स्यावयवो विकारो वा वित्वा० अण् । काण्डावयवत्वे, तत्रि-
कारे च । त्रि० । अहोदवृत्ते, पुं० शब्दवि० । वाच० । एकादश-
देवलोकास्थे विमानभेदे च न० स० ।

कंठत—कण्टयत्—त्रि० उद्गले तण्डुलादिकं क्षुपटयति “कं-
ठंती” पि० । औ० । च० ।

कंठतिपा—कण्टयन्तिका—स्त्री० कण्डयन्ती—कण्ट—अनुकपा-
याम्, तण्डुलादीन् उद्गुल्लादीन् क्षोदयन्त्याम्, ह्य० ७ अ० ।

कंठक [ग]—कण्टक—न० कण्ड-स्वार्थे-क कण्टे कर्मार्थे ।
अथ किमिदं कण्डकमिति प्रश्ने भूभेदे कण्डकमिष्व कण्डक-
मुपमानार्थः । यथा लोके ताराः कण्डमागश्च कण्डकमित्यभि-
धीयन्ते । तथा कर्मतरोरपि कण्डं कण्डकमिति सिद्धम् । आ०
चू० १ अ० । आ० म० हि० । इक्षुपोतलिकादिदण्डके, आचा० २ बु० ।
पल्लवपमाऽसंख्येयभागलक्षणे, (सं० सं०) समयपरिमाय-
याऽङ्गलमात्रेणोऽसंख्येयभागगतप्रदेशे राशिः संख्याप्राणं सं-
ख्यमभेदी, वृ० ३ उ० (सेदि शब्दे उदाहरणम्) स्वनामक्याने
सविशेषे, यत्र आलम्बिकातः कृतसप्तमवर्षारात्रः अभीरः
प्रस्थितः । आ० चू० १ अ० ।

कंठच्छारिष—कण्डाच्छारिक—पुं० स्वनामक्याने प्राप्ते, प्रामा-
थिपती च । “कण्डच्छारिडसहितो सयंचरस्स बलवत्” ।
काण्डाच्छारिको नाम प्रामो प्रामाथिपतिर्था ५७ उ० ।

कंठरीय—कण्टरीक—पुं० मूलदेवसाहाय्येन वने गच्छतः कस्य-
चिन्पुरुषस्य स्त्रीहारके, ने० (उपासिया शब्दे कथा) साकेत-
नगरवास्तव्यस्य पुण्डरीकचूपस्याऽनुजे, आ० क० । आच० ।
आ० चू० (स च यशोमन्त्रास्त्वस्वभावात्प्राप्त्याऽनजेन मारि-
ति इत्यल्लोभं शब्दे उदाहरणम्) पुष्कलास्तोत्रविज्ञेयं पुण्डरी-
किणीनगरीभरस्स पुण्डरीकागव्य पक्षाणीकृत्तिसिद्ध्यन्ते पुत्रे,
पुण्डरीकस्याऽनुजे च उक्तं १० अ० । आ० चू० ।

तत्कथा वैचयम् ।

जति जं जेत ! समणेणं भगवया महावीरेणं अट्टारम-
मस्स एणवज्जपणस्स अयमहे पणुत्ते एणुव्वीसतिमस्स के-
अहे पणुत्ते एवं खलु जंजूसमणेणं भगवया महावीरेणं
तेणं कालेणं तेणं समणं एहेव जंजुदीवे दीवे पुच्चवि-
देहे सीताए महानरेए उचारिहे कुले नीसंभत्तस्स दाहि-
णेणं उचारिस्स सीतामुद्भवणस्स पच्चिक्खेणं गए स-
ल्लगस्स वक्खकारपण्णत्तस्स पुरचिक्खेणं एत्थणं पुत्त-
झावती नामं विजये पणत्ते तत्थ णं पुंदरीगिणीयामं रा-
यहाणी पक्खा नजोयएवित्थिन्ना दुवालसजोयणाया-

जेणेव असोमवणीया तेणेव उवागच्छति उवागच्छतिचा कंदरीयं अणुगारं असोमवणीयवस्स अहे पुढवीसिलाप-
द्वयंसि ओहययल्लसंकेयं जावजिज्यायमायं पासह यासइवा जेणेव पुंदरीए राया तेणेव उवागच्छति उवागच्छइचा
पोंदरीयं एवं बयासी एवं खलु देवाणुप्पिया ! तव पिय-
भाए कंदरीए अणुगारे असोमवणीयाए असोमवणीया-
यवस्स अहे पुढवीसिलावइए ओहययल्लसंकेयं जावजिज्या-
याव भित्तए एं से पोंदरीए अमथाएए एतमइं सोळा
थिसम्म तहेव संभेते समाणे उट्टाए उट्टेति अंतैउरपरिवा-
हसंपरिवुडे जेणेव असोमवणीयाए जाव कंदरीयं ति-
खलुओ एवं बयासी पखेसि एं तुमे देवाणुप्पिया ! जाव
पवइए अह णं अमथे अणुप्पेइ जाव नो पवइए तं व-
जासि एं तुमं देवाणुप्पिया ! जाव वीवियफले तते एं कंद-
रीए पुंदरीए एं एवं बुधे समाणे तुसिणीए संचिद्धति दौ-
वं पि तवं पि जाव चिद्धति । तए णं पोंदरीए कंदरीए एवं
बयासी अहो यंते ! भोगेहि हंता अत्थि अहो । तए एं से
पोंदरीए कोहुंविपुपरिसं सहावेति सहावेतिचा एवं बया-
सी खिणायेव जो देवाणुप्पिया ! कंदरीयस्स महत्थं जाव
रायाजिसंयं उवहवेह जाव रायाजिसंयं अजिसिंचंति तए
णं पुंदरीए समयेव पंगमुद्धिं कोयं करेति करेतिचा स-
यमेव चाउज्जायं धम्मं पविज्जति पविज्जतिचा कंद-
रीयस्स संतिपं आयाएजं गिएहति गिएहतिचा इमं ए-
याकुवं अजिग्गहं अभिगियहंति कप्पति मे थेरे वंदिता नमं-
सिचा थेराणं अंतिए चाउज्जायं धम्मं उवसेपज्जिताणं
विहरइ । ततो पच्छा आहारं आहारित्तए कहु इमं ए-
ताकुवं अभिगहं अजिगिएहत्ताणं पोंदरीगिणीओ प-
दिनिकस्सपति पदिनिकस्सपतिचा पुब्बाणुपुब्बं चरमाणे गा-
भापुग्गमं दूतिज्जमाणे जेणेव थेरा भगवंता तेणेव पट्टारेच्छ
गमणाए तए एं तस्स कंदरीयस्स रज्जो तं पणीयं पाणभोयणं
आहारियं समाणस्स अतिजागरणं य अतिजोयणप्पसंगेण
य से आहारं एं समं परियत्ते तंत एं तस्स सकंदरीयस्स
रज्जो तंसि आहारंसि अपपरिणममाणंसि पुण्वरत्तावरत्त-
कासमयंसि सरीरगंसि वेयणा पाउम्भूता उज्जला विउला
पगाढा जाव हुक्कीया सा पित्तज्जरपरिगयसरीरा दाहवकंति
एया वि विहरति । तते णं से कंदरीए राया रज्जे य रहे य
अंतैउरे य जाव अण्णोववन्ने अट्टउहइवसट्टे अकामे अव-
सन्नेसे कालमासे कालं किच्चा अहे सत्तमाए पुढवीए उक्को-
सकालाद्धियं नरयंसि नेरइयत्ताए उवववे एवामेव समणाउसो
जाव पवइए समाणे पुणरवि माणुस्सए कामजोगे आसादि-
ति जाव अणुपरियदिस्संति । जहा व से कंदरीए राया तते

एं से पुंदरीए अणुगारे जेणेव थेरा भगवंतो जेणेव उवाग-
च्छति उवागच्छइचा थेरे भगवंते वंदंति नमंसंति थेराणं
अंतिए दोषं पि चाउज्जायं धम्मं पविज्जइ उड्डसणपा-
रत्तमंसि पदमाए पोरिसीए सज्झावं करेति करेतिचा ।
जाव अट्टमाणसीयं लुक्खं पाणं जोयणं पडिग्गहंति पडि-
ग्गहंतिचा अट्टापज्जतमं तिकहु पडिनिपत्तए जेणेव थेरा भ-
गवंतो जेणेव उवागच्छति उवागच्छतिचा जत्तपाणं पडि-
दंसेइ पडिदंसेइचा थेरेहिं भगवंतेहिं अज्जणुप्पान्ते समाणे
अज्जुत्थीए ङ विल्लिभिव पवगन्नएणं अप्पाणेणं फासुए
सण्णिज्जं अत्ताणं ङ सरीरकोड्ढगंसि पक्खिवंति । तते एं तस्स
पोंदरीयस्स असणं ङ कालाड्ढकंति अरसं विरसं सीयं सु-
क्खं पाणभोयणं आहारियस्स समाणस्स पुण्वरत्तावरत्त-
कासमयंसि धम्मज्जागरीयं जागरणमाणस्स से आहारे
णो समं परिणमति तते एं तस्स पुंदरीयस्स अणुगारस्स स-
रीरगंसि वेयणा पाउम्भूता उज्जला जाव हुक्कीया । सा-
पित्तज्जरपरिगयसरीरादाहवकंतीए विहरति । तते एं से पोंद-
रीए अथामे अवसे अवीरिए अणुरिसकारपरकमे करयज्ज
जाव एवं बयासी नमुत्थुणं अरहंताणं जाव संपत्ताणं जाव
नमोत्थुणं थेराणं भगवंताणं मम धम्मापरियाणं धम्मोव-
एसियाणं पुब्बिं पिय णं मए थेराणं अंतिए सन्नेवा पाण्डा-
वाए पवक्खाए जाव मिच्छादंसणसले पवक्खाए जाव
आलोइयपडिक्कंति कालमासे कासं किच्चा सव्वइसिद्धे उ-
ववने । ततो अणंतरे उव्वइत्ता महाविंदहे वासे सिज्जति
जाव हुक्खाणमंते करेति । एवामेव समणाउसो ! जाव
पवइए समाणमाणुस्सएहिं कामजोगेहिं नो सज्जति नो
रज्जति जाव नो विप्पकियातपावज्जति । से एं इह भवे वेव
बहुणं समयेणं ङ अचचखिणे पृथिज्जिं वंदंणिजे सका-
राणिजे समाणणिजे कट्ठाएमंगदं देवपं वेदयं पज्जुवास-
णिज्जे तिकहु परलोए वि य एं नो अगच्छंति । बहुणि
कंदणाणि य तज्जणाणि य ताल्लणाणि य जाव चउरंत-
संमारकंतां जाव विपवतिस्सति जहा व से पुंदरीए अणुगारे ।
एवं खलु जंबुसमयेणं भगवया महावीरेणं आदिग्गरेणं
तित्थगरेणं जाव मिक्कि नामपेज्जइएणं संपत्ताणं एण्णवी-
सात्तिस्स नायज्जयणस्स अयमहे पक्खे । एवं खलु
जंबुसमयेणं जगवया महावीरेणं जाव सिट्ठिगति नामपेज्जं स-
ंपत्ताणं उड्डसत्त अंगस्स पदमस्स सुयक्खंथस्स अयमहे पक्खे
थि वेमि । इति कंदरीकपुंदरीकाध्दयनं एण्णवीसतिमं समत्तं ।

इं सर्वं सुगमं नवरत्तं । उपनयविशेषोऽयं “ बालसहस्सं
पि अहं, काकणं संजमं सुखित्तं पि । अते किंछिहुप्पानो, व विसु-
ज्जहं कंदरीओ ख ॥१॥ ” तथा “ अण्येण वि कालेणं, केह अहं
महिस्सवीहसामभा । साइति निययकज्जं, पुंदरीयमहाइसि-

व्य अहो ॥ २ ॥ इत्येकामविंशतितमं हाते विवरणतः समासमिति । इहो ॥ १ सु० १६ अ० इहो ॥ सु० ॥ आ० प्र० छि० । आ० खू० । तं० । स्या० ॥

कंसबा-कण्डबा-खी० करटिकाख्ये बाह्यविशेषे, अष्टशतं करम-
यागमश्रुतं कण्डबादकामास । रा० ।

कंडिय-काणित- वि० बलातिबन्धिका उडिते, आ० म० छि० ।
बलवत्या रामया उडिते, तं० ।

कंडियापन-काहमकानन- न० वैशाख्या भगव्या बहिस्ताक्षित्ये,
अ० १५ हा० १ उ० ॥

कंडिह-काण्डह-पुं० भारगोत्रान्तगतकाण्डह्यगोत्रप्रवर्तके
अर्था, तत्रोत्रजेपु ख । स्या० उ० उ० ।

कंडिह्यापन-काण्डह्यापन- पुं० स्वनामख्याते श्रुषी, तत्रोत्रे
शतानिमज्जम् " सतनित्या गणकसे कंडिह्यापनसंगोसे पच-
लं " जं० प्र० १० पाहु० ।

कंडु-काण्ड-धा० कण्डादि० गात्रविधयेने उर्ध्वहनमकण्डयवान्-
ले ॥ १ । २१ एतत् उच्यते जयतीत्युच्यते । कंडुअ० । प्रा०
कण्डयति (तं) काष्ठदिना गात्रस्य कण्डयपनोदं विधत्ते
प्राचा० १ ५० ए० उ० ३ उ० ॥

कण्डु-खी० कर्म शृगावादि० छः । गात्रविधयेने तत्कारके
रांगे, वाच० । पाकसंस्थाने ख । जी० ३ प्रति० । " कंडुसु य
पयणपसु य पयंति " सूत्र० १ ध्रु० ५ छ० ।

कंडुग-कान्द-वि० पुं० मिश्राश्विकतति, " राया चित्ते कतो
कुडुस्य जलकंतरयणसेपत्नी " आ० म० छि० । " वृष्टः कान्द-
विको राधा, कुतस्ते तदिदं वद " । आ० क० ।

कंडु (दु) गमद्-कण्ड [न्दु] क्राति-खी० जीवगतितेने,
कण्डुकस्येव गतिः कण्डुकगतिः किमुक्तं भवति यथा कण्डुकः
स्वप्रदेशं पिरित्त ऊर्ध्वं गच्छति तथा जीवाऽपि कश्चित्परम-
भायुष उच्ये परलोकं गच्छन्नुदये परलोकं स्वप्रदेशानकव संपी-
ज्य गच्छति पंच० ॥

कंडू-काण्डू- खी० कण्डूय-कण्डू-अलोपयसोपौ सम्प्रदा० किर
वाच० । कण्डूतौ, हा० ५ अ० । अउर्वा, सु० १ ध्रु० ३ अ०
१ उ० । हा० । स्या० ॥

कंडू-काण्डूति- खी० कण्डूशब्दः कण्डादिव पठ्यते ततः
किन् । वा० ५ वि० । अलोपयसोपौ कण्डूयते, वाच० । औश-
धात्कारकयोः, कण्डूतिप्रभक्षतः । आ० क० ॥

कंडूय-काण्डूयित- न० नक्षेत्रि० खेने, सु० १ ध्रु० ३ अ० ३ उ० ।
कंडूय-काण्डूय-वि० कण्डूयत इति कण्डूयकः गात्रविधये-
के, स्या० ५ उ० १ उ० ।

कण्डूय-काण्डूय- न० कण्डूयविशेषप्रवृत्तौ, पंचा० ५ वि० ।
करणे व्युद कण्डूयमसाधने, क्षियां ऊर्ध्वं वाच० ।

कंडू-काण्डू-पुं० कण्डू-अस्यर्थे लक्ष । कण्डूकारके श्रुते,
राजनि० । कण्डूयके, वि० वाच० । " स्वयं विवादप्रहिते वित-
रकापापित्यकण्डूलमुखे जेतस्मिन् " वितरकापापित्येन
कण्डूलविष कण्डूलं मुखं जपते यस्य स तथा तस्मिन् कण्डूः
अर्जः कण्डूरस्याऽस्तीति कण्डूलं सिन्धुदित्वात्मवर्थायां स-
प्रत्ययाः यथा किञ्चित्तरुपकण्डूजिज्ञासितां काण्डूनि निजकुम्भा-
रयन् पुरुषे व्याकुलतां कलधति पयं तन्मुखमपि वितरकापापिड-

त्येनासंबन्धप्रज्ञापापप्रक्षमाकण्डूय कण्डूशान्तिपुत्रवर्धते, स्या० ।
कण्डूविण्डग-काण्डूविण्डग-वि० कण्डूकृतकर्तारभावि विवृत्त-
शरीरे, अश्रितकर्मशरीरतया वा कविद् योगसम्भवे सनकुमार-
वर्धनशब्दे, " युंदा कण्डूविण्डगा, उज्जवा असमादिता " सूत्र०
१ ध्रु० ३ अ० १ उ० ॥

कंत-कान्त-वि० कर्म शीघ्रौ कच वा-क्तः । क्षीने, " कंतपियदं-
सणा " कान्तं शीघ्रं प्रियं जनानां प्रमोदोत्पादकं क्षीनं रूपं
येषां ते तथा स० । कल्प० । कमनीयं, " सत्सिंसांकारकंतापि-
यदं सणं " शाश्वतीभ्याकारं कान्तश्च कमनीयमन एव प्रियं द्र-
व्यं दर्शनं रूपं यस्य स तथा तस्य प्र० ११ हा० ११ उ० ।
प्रज्ञा० । कल्प० । स्या० । कान्ते, खी० । क्षुभघ्नां पितृणां वि-
शिष्टवर्णादियुक्ते, जी० १ प्रति० । स्या० । शोभमानं, दश० १
अ० । मन्त्राकारिणि, वा० ए० वि० । " बहूने हियपयः कंतं " ।
कल्प० । शी० । पुनरिजिषणीये, दश० १० अ० । अन्तः । अजिनिषिते,
हा० १ अ० । क्षिप्रं, प्राचा० ५ अ० । धृतकरकीपदे, पुं० सु०
प्र० १ ए० पाहु० । पत्न्यौ, चन्द्रे, वसन्ते, हिज्जद्वे, कुडुम, न०
" नाय्यौ, प्रिङ्गुवृक्षे ख । खी० मदि० । भवेत् कान्तयुगसद-
वैयमौनसालगा, इत्युक्तञ्च १२ उर्ध्वमिदं, खी० कामदेव-
भेदं, पुं० वाच० ।

कंत-कान्त-वि० कमनीयते, यथा कृष्णवस्तुवर्णके जी-
मृताद्युपमाऽभिधीयते । " एते कंततरावेषे अशुभतरावेषे " ।
अस्तिस्मिन्मनोहारिकाभिर्गोपचिततया जीमृतादेः कमनीयत-
रकाः जी० ३ प्रति० ॥

कंतप-कण्डर्प-पुं० स्त्रिविशेषाधिके, नृतीवस्तुयोरारोपि-
तीयौ ८ । २४ । इति नृतीयस्य प्रथमः । कामे, प्रा० ।

कंत-कान्तरूप-वि० कमनीयस्वरूपे, विधा० १ ध्रु० १ अ० ।

कंतावसयमिउयुक्तमालकुम्भसंस्थिविमिश्रचरा- कान्तावि-
दमुत्तुङ्गुमारकुम्भंस्थिविमिश्रचरा-खी० कान्ता कमनीयौ
विशदौ विमैतौ मृद्व् अकठिनी सुकुमारभावकेशौ कुम्भस्थितौ
कुम्भवृद्धौ विशदौ विशिष्टरूपगतौ चरणी यासंताः ।
सर्वेक्षणसंपन्नचरणानु युगलखी, जी० ३ प्रति० ।

कंतस्वर-कान्तस्वर-वि० कान्तः स्वरौ यस्य स कान्तस्वरः ।

कमनीयस्वरं, प्रज्ञा० ३ पद ।
कंता-कान्ता-खी० कामिन्यास, हा० ११ हा । कमनीयशब्दां
वाचि, ज० २५ अ० । अष्टानां योगदृष्टानां पञ्चमः । कान्ता तु
ताराभा तत्त्वबोध्यस्ताराभासमानोऽतः स्थित एव प्रकृत्या निर-
तिचारमभानुष्ठानश्रुत्वापयोगानुसारिविशिष्टाऽप्रमादसविचविनि-
योगप्रधानाभीरोदाराशयमिति । हा० २० हा० । अस्याः फलम् ।

धारणाप्रीतयेऽन्येषां, कान्तायां नित्यदर्शनम् ।
नान्यस्तु स्थिरजावेन, मीमांसावहितोदया ॥ ८ ॥

(धारणेति) कान्तायामुक्तरीत्या नित्यदर्शनम् तथा धारणा वक्ष्य-
माणलक्षणाऽन्येषां प्रीतये भवति । तथा स्थिरभावेन, नान्यमु-
दित्यत्र हृष्येता तत्प्रतिभासाज्जायाव दितोदया सम्प्रदां फ-
ला मीमांसा ख सच्चिचारामिका भवति ।

देशबन्धो हि चित्तस्य, धारणा तत्र सुस्थितः ।
प्रियो भवति ज्ञानां, धर्मकाग्रमास्तथा ॥ ए ॥

(वेतोति) वेतो नमिषिकनासाप्रादौ बन्धो विचयान्त-
परिहारण स्थिरिकरणत्वात् हि विचयस्य धारणा यथाह " देश-
बन्धविचयस्य धारणा " तत्र धारणायां सुस्थितः भेदाद्विचयप-
रिक्तमवाप्तितागतः कल्पतया स्वचयस्तेषामनियमतया जितस-
न्त्येव परिहृतप्राणविज्ञेयतया प्रत्याहृतैः क्विब्रामत्येव श्रुतुका-
यतया जितहन्ततया सन्धताज्जाविहृततया च सत्यस्य व्यव-
स्थितः पुराणां जगद्धोकाणां श्रियो भवति । तथा धर्मेकामम-
ना जवति ।

अस्याम्भस्त्वक्कज्ञानं, न भोगा जवहेतवः ।

अतथर्मे मनोयोगा-बेष्टाशुकेर्षेधादितम् ॥ १० ॥

अस्यामिति । अस्यां कान्त्यां कायचेष्टया अन्यपरत्वेऽपि कु-
तयेर्मे आगम मनोयोगाश्रित्य मगःसंक्षुभादाक्षेपकज्ञानाशि-
त्यप्रतिभङ्गपविष्टाक्षेपकारित्वान्नान्न जोगा इन्द्रियायैसंबन्धा
अवहेतवो जवति चेष्टयाः प्रवृत्तः शुद्धैर्मेनेमिषयाव यथोदितं
इतिरत्नसूरिमयोगिहृदिसमुच्चैः ।

मायाम्भस्तत्त्वः पश्य-सनुद्विप्रस्ततो हुतम् ।

तामध्वेन प्रयात्येव, यथा व्याघातवर्जितः ॥ ११ ॥

मायाम्भस्तत्त्वतो मायाम्भस्तेनैव पश्यन् अनुद्विप्रस्ततो माया-
म्भस्तो हुतं शीमे तमध्वेन मायाम्भस्मध्वेन प्रयात्येव न न प्रया-
ति यथेष्टदुष्टादरणोपन्यासायैः व्याघातवर्जितो मायाम्भस्त्वेन
व्याघातासमर्थत्वात् ।

जोगान् स्वरूपतः पश्य-स्तथा मायादकोपमान् ।

शुज्जानोऽपि ब्रह्मज्ञः सन्, प्रयात्येव परं पश्य ॥ १२ ॥

जोगानिन्द्रियायैसंबन्धात् स्वरूपतः पश्यन् समारोपमन्तरेण
तथा तेनैव प्रकारेण मायादकोपमानसाराण्डशुज्जानोऽपि हि क-
मीक्षितानसंगतः सन् प्रयात्येव परं पश्य तज्जनिबन्धकृतया
परचशमाभात् ।

जोगतत्त्वस्य तु पुनर्न जनोदविहङ्गनम् ।

मायादकदृढावेश-स्तेन यातीह कः पथा ॥ १३ ॥

मोगतत्त्वस्य तु मोगं परमार्थतया पश्यतस्तु न भवोदविहङ्गनं
मायादकदृढावेशस्तथा विपयोसांसन यातीह कः पथा यत्र मा-
यायामुक्कबुद्धिः ।

म तत्रैव जयोद्दिनो, यथा तिष्ठत्यसंशयम् ।

मोक्षमार्गेऽपि हि तथा, जोगजन्मालभोदितः ॥ १४ ॥

स मायायामुक्कदृढावेशस्तत्त्वैव पथि जयोद्दिनः सन् यथेष्टपुष्पा-
हरणोपन्यासायैस्तिष्ठत्यसंशयं तिष्ठत्येव जन्मबुद्धिसमावेशा-
न्मोक्षमार्गेऽपि हि ज्ञानाद्रिब्रह्मणि तिष्ठत्यसंशयं जोगजन्मालभो-
दितो जोगनिबन्धनदृष्टादिप्रपञ्चमोदित इत्यर्थः ।

पर्येशक्ति न हन्त्यस्यां, भोगशक्तिर्लीयासीम् ।

हन्ति दीपापहो वायु-उर्जसन्त न दवानसम् ॥ १५ ॥

अस्यां कान्त्यां कर्माक्रियेभ्यो विभक्ता जोगशक्तिरनवरतस्वर-
रसवृत्तयेन बलीयसी धर्मेशक्ति न इति विधेयिणोऽपि निर्ब-
हस्याकिचिकित्स्वात् अत्र पश्यान्तमाह । दीपापहो वायुमिनाशको
वायुर्जसन्तं दवानसं न इति प्रत्युत बलीयसस्तस्य सहाय-
तामिवाकम्बते । इत्यर्थश्च पर्येशक्तिरपि बलीयस्या अवश्यमोगकर्म-
क्षये जोगशक्तिः सहायतामिवाकम्बते न तु निर्बलत्वेन तां विरुज-
कीति । यद्यपि स्थिरायामपि ज्ञानापरिज्ञया भोगानामकिचिकर-

त्वमेव तथाऽपि तद्वै प्रमादसहकारित्वमपि तेषाम् । कान्त्याय
तु धारणया ज्ञानोक्तयोश्च तथात्वमपि तेषां शुधिमामयेर्षेवि-
भ्रंशायामुच्यते ततो यतिनाश्च एव चारित्र्यमोहोदयमात्रात्केवलं
न संयमनधानज्ञाने न तु तद्विरोधपरिणामो हेतवतोऽप्योत्पाद्यो
जगमाहायः ॥

मीमांसा दीपिका चास्या, मोहध्वान्तविनाशिनी ।

तच्चाहोकेन तेन स्या-अ कदाप्यसम्पन्नसम् ॥ १६ ॥

मीमांसा सच्चिधारणा दीपिका चास्याः कान्त्याया मोहध्वान्त-
विनाशिनी अज्ञानतिमिरापहारिणी तच्चाहोकेन परमार्थप्रका-
शेन तेन कारणेन न कदाप्यसम्पन्नस्य स्यादज्ञानमिमिश्रको हि
तज्ज्ञाव इति । हा० २४ हा० । विमर्शे, स्त्रीत्वमिच्छिष्टं च । न० ३
कंताशुस-कान्ताशुष- वि० कामिनीसहिते, हा० २२० हा० ॥

कंता-कान्ता-पुं० कान्ता अमीष्टा अरा इव प्रत्ययोऽस्या । कस्य
अज्ञस्यान्तं कान्तं मनोको वा रससुच्छति गच्छति अ-अण-उप०
स० । इभुभेदे, भावम० कोविदारबुक्ते, बोधे च । राजनि० कस्य
शुक्लस्यान्तसुच्छत्येव अ-आधारे धञ् । मित्रे, मेदि० । अटव्याय,
नि०चु० १ ड० । प्रव० । महत्यामटव्याय, वृ० ३ ड० । ओ० । अथा०
अन्नि, यत्र कल्पनादिज्ञानो न सन्नवति । जीत० । "कंता-
नाम अरण्यं जल्यं त्रपपाणं च हन्ति" वि० चु० १ उ० ।
निर्जले, सन्नये, मानरदिने अरण्यप्रदेशे, वृ० २ अ० २ अ० ।
दुष्टस्वापदाशुक्ले महारण्ये, तं०ज० । अरण्ये, भाव० ६ अ० । स्वा०
कंता-कवाचचारयसम-कान्ता-रकपाटचारकसम-वि० । अरण्य-
कपाटकाराशुहृत्वे, "कंता-रकपाटचारयसमार्ण" (रथी-
शुभ) अयमाशयः यथा गहनवनं व्याघ्रादाकुलं जीवानां म-
नोपादकं भवति तथा नराणां नाय्याऽपि अर्थं जगदतिघ्न-
जीविलादिबिभानशहेतुत्वेनेति । यथा प्रतोल्या कपाटे दत्ते केना-
ऽपि गन्तुं न शक्यते तथा मेरे नारीकपाटदृष्ट्ये दत्ते सति
केनापि कुत्रापि धर्मेननादौ गन्तुं न शक्यते यथा स जीवानां का-
रायुहं दुःखोपादकं भवति तथा नराणां नाय्याऽपि इति । तं०
कंता-गङ्गाशुचूया-कान्ता-रगतिस्थानजुता-स्त्री० कान्ता-
दुष्टस्वापदाशुके महारण्ये गतिस्त्रैकाकित्वेन गमनं स्थानं चै-
काकित्वेन वसने तयोर्मोक्षस्तुल्याः । स्त्रीयु, तासां शक्यम-
हामयोत्पादकत्वात् । तं० ।

कंता-रजश्च-कान्ता-रजश्च-न० कान्ता-रजश्च-तत्र भिक्षुकाणां
निर्वाहाय यद्विहितं तत् कान्ता-रजश्च । अ० ५ श० ६ उ० ।
साध्याद्यर्थमवस्थां संस्क्रियमाये भोजने, अथा० ८ हा० । एत-
त्वा पाञ्चयामिकानामकल्पय । अ० ६ श० ३ उ० ।

कंति-कान्ति-क्री-क-कान्ति-क-दीप्ति-आ आशे किञ् ।
दीप्ति, शोभायाय, । वाच० । क्री० । प्रभायाय, हा० १६ अ० ।
कमनीयतायाय, वृ० २ चु० १ अ० । पञ्चम्यां नीषाऽपि-
सायाय । तस्याः कमनीयताकारणत्वात् । प्र० ० सं० हा० १
अ० । इच्छायाय, स्त्रीणां शुभ्रारणे सौन्दर्ययुग्ममे, "शोभा
मोक्षां स्रष्ट कान्तिर्मेमध्याप्यायिता" मन्मथोन्मेषेणतिविस्तीर्ष-
शोभैव कान्तिकथ्यते इति व्याख्याते सा० ६० । अन्धमसः क-
लाभेदे, वाच० ।

कतिकंदली-कान्तिकन्दली-स्त्री० गन्तासुप्रप्रवेशतत्संस्थि-
तस्य अयसुप्रप्रवेशतत्संस्थितस्य अयसुप्रप्रवेशतत्संस्थितस्य
दृश० ।

कंतिपुरी-कान्तिपुरी-श्री० काञ्चीपुर्याम्, वाच० । अन्य-
स्यां स्थनामस्यातायां पुन्याम्, “कंतिपुरीर्देवभवं” (पार्वत्या-
यः प्रतिमाकपः) “पुराणं गमिस्सह तत्राञ्जलहिमि” ती० ।
कंतिर्देव-कान्तिपति-श्री० कोशस्थपुरस्थान्नाभिधानप्रेष्ठिनो
तुहितरि, आ० म० वि० । आ० चू० । (मायाशब्दे उदाह-
रणम्) अप्सरोभेदे, चन्द्रे, कामदेवभेदे च पुं० कान्तियुक्ते
त्रि० वाच० ।

कंतिविजय-कान्तिविजय-पुं० श्रीमन्मानविजयवाचकेन वि-
वृतस्य धर्मसङ्ग्रहस्य प्रथमादर्शलेखके स्वनामक्याते गणिनि,
“ज्ञानाराधनमतिना, ज्ञानादिगुणान्वितेन वृत्तिरियम् । प्रथमा-
वर्गो लिखिता, गणिना कान्त्यादिविजयेन ” ख० ४ अ० ।
कंय-कन्दय-पुं० ज्ञात्याम् अन्धविशेषे, उच० २३ अ० । स्वा० ।

कंधारिणाण-कंधारिकावन-न० स्वनामक्यातेऽवन्तीपु-
र्यन्तर्गते वने, यत्र सुकुमारोऽनशनेन मृतः महाकालमन्दिरं
च यत्र आ० क० । (अग्निस्यवैवाहाणशब्दे तद्रूपनमुक्तम्)
कंधेर-कन्धेर-पुं० वृत्तभेदे, “मोढलमोढककलिकुमारिक-
थेरवरकुडा य ” ल० प्र० ।

कंद-कन्द-पुं० न० कन्दति कन्दति कन्दते कदि-अञ्ज-णि
च-अच् वा० । विले, रा० । जी० । मूलानामुपरि वृक्षावयववि-
शेषे, श्री० । ज्ञा० । रा० । सूर्यादिलक्षणे, द० ४ अ० । स्वा०
औ० । ज्ञा० । स्कन्धाधोभागकपे, प्रश्न० सं० ज्ञा० ५ अ० । भूम-
धर्मयो वृक्षावयवे, प्रश्न० ४ ज्ञा० । (कन्दाश्च सूरणकन्दाश्च ज्ञा-
तिशब्दे तच्च अर्थात्काश्यशब्दे दृष्टिः । अनन्तजीववमपि तथै-
वाकम्) सूरणे, गृहजने, भेषे, पुं-भेदि० ।

कंदणया-कन्दनता-श्री० महता शब्देन विवरणकपे आन्त-
रधानस्य प्रथमे लक्षणे, ग० १ अ० । स्वा० । औ० ।

कंदप्प-कन्दर्प-पुं० कं सुखं तस्मै तत्र वा दृप्यति कम्-दृप-
अञ्च कुलितो द्रपोऽस्माद् वा । कामभेदे, अमरः । कन्दर्पः काम-
स्तैर्बुधैर्निर्दिष्टो धातुप्रयोगोऽपि कन्दर्पे उच्यते । रागोऽकाव्यहा-
समित्रे मोहोऽदीपके नर्मणि, आ० । व्य० । अयं नातिचारः प्रमा-
दाचरितलक्षणोऽभयदाकमेव तत्र तस्य सहसाकारादिना उपा०
१ अ० । इह खेयं सामाचारी आवकेण न तादृशं वक्तव्यं येन
स्वस्य परस्य वामोहोऽंको भवति अद्वाहसांऽपि न कल्पते
कर्तुं यदि नाम हसितव्यं तैर्तदेवेति य० १ अ० । आवा० ।
आ० चू० । पञ्जा० । प्रव० । पं० व० । अट्टट्टः सहसने, ग०
३ अ० । आनु० । “कन्दपकलहकसिकाहादालयति” श्री०

कन्दर्पः कामप्रधानः । कन्दर्पः कामोऽदीपनवचनचेषा ” जी०
३ प्रति । कन्दर्पः कामस्तप्रधानः । निरन्तरं नर्मादिनिरततया
विष्टप्राये देवविशेषे, प्रश्न० ७३ ज्ञा० । पु० । प्रश्न० । कन्दर्पकथा-
कण्ठगीते, आनु० । स्वा० । कामसम्पन्निधिं कथाय, कन्दर्प-
वति, अि० ह्र० १ उ० ।

कन्दर्पकहाकहण-कन्दर्पकथाकथन-न० कामकथाग्रहे, पं० व० ।

कन्दर्पदेव-कन्दर्पदेव-पुं० कन्दर्पोऽद्वाहसासहस्रं कन्दर्पकण-
दीप्ताः कन्दर्पाः कन्दर्पोश्च ते देवाश्च कन्दर्पदेवाः । कान्दर्पिकदे-
वेषु, तत्स्वरूपं तु “कहकहस्स हसणं ” इत्यादिगाययाञ्च व-
क्ष्यते । तं० ।

कन्दर्पभाषणा-कान्दर्पभाषना-श्री० कन्दर्पः कामस्तप्रधाना नि-
रन्तरं नर्मादिनिरततया विष्टप्राया देवविशेषाः कन्दर्पास्तोऽप्ययं

कान्दर्पी सा चासी भाषना च पुनर्भाषाः संक्रियमावनाभेदे, प्रश्न०
७३ ज्ञा० । सा च० ॥

कंदपे १ कुक्कुडपे २,

कुअसीले ३ आविहासणकरे य ४ ॥

विम्बावितां ५ अपरं,

कंदपभाषणं कुण्ड ॥

कन्दर्पे कौकुचपुङ्गुः शीलत्वे हास्यकरश्चे परविस्मयजननेऽपि
च विषये प्रवर्तति कन्दर्पः कन्दर्पविषया भावना कान्दर्पिकी-
त्यर्थः । अनेकविधा पञ्चप्रकाराः । ततः उच्यते स्वरेण हसनं तथा
परस्परं परिहासस्तथा गुणोर्विनाऽपि सह निम्बुरवकाकस्याद्यः
स्वेच्छाज्ञापोस्तथा कामकथाकथनं तथा एवं केचं च कुयति वि-
धानदारेण कामोपदेशस्तथा कामविषया प्रशंसा च कन्दर्पशान्द-
नोच्यते यदुक्तं “कहकहहस्स हसणं, कंदर्पो अणिगुया य
संलावा । कन्दर्पकहाकहणं, कन्दर्पयपसंसा य ” तथा कुक्कु-
चो भयमचेष्टा तस्य भावः । कौकुचं तद् देहा कायकौकुचं वा-
काकथं च । तत्र कायकौचं यत्स्वयमहसंभव स्मयनादिनि-
र्देहावयवैर्वासरैकैस्तथा चेष्टा करोति यथा परो हसतीति
यदुक्तं “स्मयनयणयणदसण-उपयदि कचवरणकञ्जभावेहि ।
न तं करेह जह ह-स्सप परो अणणा अहस्सं वा ” कौकुचं
तु यत्परिहासप्रधानिस्तैस्सैवैवमजाहैर्विषयजीवविस्तरैर्मुखाभा-
षादितया च परं हासयतीति । यदुक्तं च “बाया कुह्वमो
पुण, तं जंघ जेण हस्सप अमो । नाणाविद जीवरय, कुक्कुह
मुहत्तरप वेव ” तथा दुष्टे दाहं स्वनाथो यस्य स दुःशीलस्त-
ज्ञायो दुःशीलत्वं तत्र यत्संज्ञमाविशवशाद्वर्षोऽप्योऽप्युक्तं द्रुतं
भायते यच्च शतकाले द्रव्यं धुरप्रधानवर्षावर्ष इव द्रुतं द्रुतं ग-
च्छति यच्च सर्वनामसंज्ञितं कार्यं द्रुतं द्रुतं करोति । यच्च स-
न्नायस्थितोऽपि तीर्थाद्रकवशादप्येव स्फुटतीव पतद् दुःशीलत्वं
यदुक्तं “भासह द्रुय कुह्वं ग-ऊय य द्रिज व्य गो व्य सो स-
रप । सव्वहयद्रुयकारी, कुह्वं द्विभो वि द्वियेणं ” तथा भासह-
इव परेणां विम्राणि विरूपेवन्नापाविषयाणि निरन्तरमन्वेषयद्
विचैस्तदशैरेव वेशवचनयदं द्रुण्णमात्मनश्च हासं जनय-
ति तत्र हास्यकरश्च । यदुक्तं “वेषवयणेहि हासं, जणयतो
अण्णो परोसि च । अहहासणोपि अम्रह, घयणो व्य जेले निय-
वणो” “घयणाति ” जणरः तथा सञ्जज्ञासमभूतिनिःकुण्डलीः
प्रहेलिका कुण्डेत्कादिमिच्छा तथाविधप्राम्यलोकप्रसिद्धैस्त्व-
यमविस्मयमानो वाहिसप्रायस्य जनस्य मनोविष्टममुषायायति
तत्परविस्मयजननं यदुक्तम् “सुरजाज्ञमादृषहि तु, विम्वयं कु-
ण्ड तज्जिहवणस्य । तेषु न विम्वदह सयं, अहहकुह्वं उपयिं
च ” अत्र “आहट्टि” प्रहेलिका कुण्डेरुक् कामाणकप्रायः प्र-
सिद्ध एव प्रश्न० ७३ ज्ञा० । पु० । दृशा० । पं० व० ।

कंदर्पिय-कान्दर्पिक-न० कन्दर्पेस्तद्विषयः प्रयोजनमस्य उक्त ।

कन्दर्पेषु किंसाधने वैद्यकांके वाजीकरणेऽदिके विधानभेदे, वाच०
कन्दर्पः परिहासः स येयामस्ति तेन वा ये चरति ते कन्दर्पि-
काः कान्दर्पिकाः वा । व्यवहृतनक्षत्रणयन्त्येव कन्दर्पेऽकौकुचा-
दिकारकेषु, अ० १ श० २ उ० । तथा हि (कहकहहस्स हसणं,
इत्यादि वतवोऽपि कन्दर्पनाचणाशब्दं दृष्टिः) । कामकन्दर्प-
प्रधानकैलकिगिषु नानाविधाहास्यकारिषु, श्री० । हास्यकारिषु
अपराधप्रायेषु देवविशेषेषु च प्रश्न० ७३ ज्ञा० । अ० १ अ० ।

कंदपिया-कन्दर्पिकी-खी० कन्दर्पः कामस्तत्राधानाः षड्रयाया
देवविशेषाः कन्दर्पा उच्यन्ते तेभामिदं कान्दर्पिकी । असंक्रियना-
यनाजदे, वृ० १ उ० । (कन्दर्पभाषणा शब्दे व्याख्यातम्)

कंदप्युषस-कन्दर्पोपदेश-पुं० विधानद्वारेणैवं कुर्वति, हास्या-
विप्रवर्त्तने, पं० व० ।

कंदभोग्य-कन्दर्वाभोजन-न० लुप्यत इति भोजनं कन्दः स्त-
र्याद्विस्तस्य भोजनं तदेव वा भोजनमिति । कन्दाहारे, तच्च पा-
ञ्चयामिकानां प्रतिषिद्धम् स्था० ९, उ० ।

कंदमृत-कन्दवत्-त्रि० कन्दः मृत्तानामुपरि वृक्षावयवविशेषः
सोऽस्यास्ति मनुष्यवयवेष्वेव जृम्भे प्रशंसायां वा । कन्दप्रचुरे,
प्रशस्तकण्ठे च श्री० । इ० ।

कंदभाण-कन्दत्-त्रि० शोकात्म्यद्वार्यानि मुञ्चति, इ० १९ अ० ।

कंदमूल-कन्दमूल-न० कन्दस्य मूलमस्य । मूलके, राजनि० इत-
रेतरद्वन्द्वः । कन्दं सूते च "उद्गिरिपथ्यया सद्यथयथा तसि
कंदमूलकम्" वृ० १ उ० ।

कंदर-कन्दर-न० कम् उल्लेखे दीर्यते ट-कर्मणि-अप० आर्द्ध-
के, छन्द्रे च राजनि० रन्ध्रे, इ० २ अ० । लुमिविचरे, ज० ए० १
३३ उ० । कुहरे, "विसमगिरिकंदरकाशेसाविष्टा" विष्णु० १४
३ अ० । संस्तुतायां गिरिगुहायाम्, आचा० २ अ० २ उ० ।
इ० । वृथाश्च, श्री० श्री० प्र० । कन्दरसंभिरुपदेशार्थं, त्रि० कं
गजशिरा दीर्यतेऽनेन करणे अप० अङ्गोश्च, मेदि० ।

कंदरकम्पायतण-कन्दरकम्पायतन-न० यच्च कन्दरपरिकर्म कि-
यते तादृशे स्थाने, आचा० ३ अ० २ उ० ।

कंदरगिह-कन्दरगृह-न० गिरिगुहायां, गिरिकन्दरे च । स्था०
५ उ० । अ० ।

कंदरविल-कन्दरविल-न० गुहाद्वारेण रन्ध्रे, "हिगुहयथाउ
कंदरविलवन्तस्स" उपा० ३ अ० ।

कंदरी-कन्दरी-खी० गुहायु, इ० १ अ० ।

कंदल-कन्दल-त्रि० कदि-अश्वच-कलापे, उपगमे, कल-
ध्वने च मेदि० । अपवाते, शब्द० । वायुदे, कपाशे च धर-
विः । भोजे, पुं० ज्ञाप० । प्रत्यप्रलतायाम्, इ० ६ अ० । प्रारेहं च-
न० "सज्जुजनीकडुपकडुहसिद्धिचकलियेषु" । इ० १ अ० ।

कंदलग-कन्दलक-पुं० एकवृत्तवृत्त्यदस्थलचरपञ्चेन्द्रियतिर्य-
ग्योनिकजीवविशेषः, प्र० १ पद ।

कंदलसिलिध-कन्दलसिलिध-पुं० कन्दलप्रधाने वृक्षविशे-
षे, इ० १९ अ० ।

कंदली-कन्दली-खी० कव्वा-गौरा० ऊर्ध्व-मृगजदे, गुल्मभेदे
च मेदि० । कन्दजदे, वृ० ३६ अ० । गुच्छजदे, प्र० १ पद ।
हरितजदे, आचा० १ अ० १ अ० ५ अ० । वलवभेदे, प्र० १ पद । ज०
कंदलीमध्य-कन्दलीमस्तक-न० कन्दलीमध्यवर्तिनं गर्भं,
आचा० ३ अ० १ अ० ८ उ० । कन्दल्या मस्तकसदृशवयवः, य-
क्षित्वाऽन्तर्गतेष्वध्वंसमुपयाति आचा० २ अ० ८ उ० ॥

कंदलीसीस-कन्दलीशीर्षक-न० कन्दलीस्तवके, आचा० २
अ० १ अ० ८ उ० ।

कंदार-कन्दार-पुं० कन्दमानाहाकं वानप्रस्थजदे, जी० ।
नि० १ अ० ८ उ० ।

कंदिय-कन्दित-न० कदि-जाले-क- । आङ्गने, मेदि० । योषायां
चीत्कारशब्दकथने, शब्द० । ध्वनिविशेषकरणे, प्र० १ अ० १ अ०
१ अ० अव-आकन्दौ च प्र० १ अ० २ अ० ४ अ० । व्यन्तरकायानामुपरि
व्यन्तरजातिविशेषे, पुं० प्र० १ अ० १ अ० ५ अ० १ अ० । प्रव० ।

कंदियसद्-कन्दितशब्द-पुं० प्रोपितनन्दकाणां विरहिणीर्वा म-
नूयियोगः-आङ्गने, (वृ० १९ अ०) आकन्दकषे शब्दे, "कं-
दियसद् वा सुप्रमाणस्स यंत्रकस्स तं कद्" वृ० २ अ० १
कंदिसिय-कान्दिशुक-त्रि० कं दिशं यामीत्याह तदाहति मा

शब्दादिभ्यः उपसंख्यानत् उक्तं ध्रुवोऽमयुः आकलितमण्यत् स-
मासः । कदि-चैक्ये जावे-इ । कदिः चैक्यस्य । शोकस्-
त्वेन करणार्थत्वाद्भूषणार्थकता जावे-वच्च कदिश्च शोकः अ-
भूषणश्च विद्यते अस्य वा अण् । जयतते पञ्चायने, अमरः ।
कान्दिशोकः शतामीकः कान्दिभ्यः परताऽगमत् " इ० क० ।
कंदु-कन्दु-पुं० खी० स्कन्द-ठ-संज्ञापक्षः । मातृकादिपवन-
भाजने, वि० ३ अ० । सेनाञ्च प्र० १ अ० १ अ० । तप-
स्यार्थं भोजनपात्रमात्रे च । वृ० १ अ० ४ अ० ।

कंदुकुञ्जी-कन्दुकुञ्जी-खी० शोहमयपाननजागृविशेषः, वृ०
१७ अ० ।

कंदुग-कन्दुग-पुं० कं सुखं दादति-दा-डु-संज्ञायाम् कन् । क-
न्दु-यायादिकुमरकीडनकथने कन् वा । वत्सादिनिर्मितं गोश-
कारं कीडासाधने मेव इति प्रसिद्धेऽर्थे, वाच० (कन्दुग-
न्यादिशब्दाः कंदुगादिप्रकरणे उक्ताः) साधारणवन्स्पतिवि-
शेषः, पुं० प्र० १ पद ।

कंदुड-उत्पन्न-न० गोणादयः = १ । २ । ७४ । इति उपसंख्यानं
निपातः । प्र० । कर्मलं, कौ० ।

कंदुमोक्षिय-कंदुपक-त्रि० जलोपसेकं विना कन्दुपाके, पक्वं
तण्डुलादिवृक्षतया घट्टणकुशार्थं, श्री० । अ० ।

कप-कप्प-पुं० कपि-चक्षणे-पञ्च-यात्रादिचक्षणे, वेपथौ, कप्प-
क्षणे स च यात्रादिवा प्रेरणात् स्थावरस्य भूमादेर्प्रेषितं देहाह-
स्तु मनसो विकारजदेन यात्रादिघातुना च चान्द्रात् भयनि वा-
च० । उक्तं च "प्रकामं वेपथे यस्तु कप्पमावस्तु गच्छति" । कक्षा-
पञ्चजं तं विद्याभुक्तसन्निविधमन्त्रम् आचा० १ अ० ६ अ० १ उ० ।
कप्प-त्रि० कपि-णिच्-कर्मणि-यत्-कौट्यं, वाच्यं, आतु० ।

कपण-कप्पन-न० चक्षणे, मेदि० । निच्-त्युट्प्रकप्पयतिरि, त्रि०
शिशिरे अतौ, पुं० अश्वभेदे, सान्निपातिकज्वरभेदे च वाच० । भा-
वे-त्युट्प्रशीतजलाच्चेदनादिना शीतकाले गान्धात्कप्पजनेन, स०

कपमाण-कपमान-त्रि० चक्षनस्यजावे, कटप० । वृ० १ ।

कपिपु-कप्पिपु-पुं० कपि-इष्टरुच्येन, वृक्षभेदे, स च क-
इज्जदेऽश्वेऽश्वे कद कप्पिपुकोऽप्युक्त्यर्थे वाच० । द्वारवस्था-
मन्वकवृत्तधोरणयत्तुपत्तये षष्ठं पुत्रं, अर्थं च नैमिजिना-
न्तिके गृहीतप्रमज्यः शकुज्जये सिद्ध इति अन्तगद्गद्शा-
ङ्कस्य प्रथमवर्गे षष्ठ्यर्थेन स्मृतित्वं तत्र गीतमकुमारचरित-
वज्राश्वनीयम् अन्त० १ वर्गे ।

कामिदय-न० पञ्चाशत्याय्यैश्चैत्रराजधान्याम्, प्र० १ पद ।
इ० । प्रय० । उत्त० । आ० १ । अ० १ । सु० १ । कामिदय-
दयः । कामिदयपुं० अतानां तीर्थङ्गमद्वाराजानां सङ्ग्रहेणो-

ल्लुखः स वैद्यः, गंगामूलचिन्नसिरि-विमलजिणायकगणहरासि-
रिस्स । केषमि समासेण, कंपिलपुरस्स कप्पमहं । अन्थि द-
देव जंहुद्विषा दीचि दक्षिणजाराहरसंके पुण्विस्साए पंचाक्षा नाम
जणवथो । तत्थ गंगा नाम महान्दंतरंगभेयिगणपञ्चसिद्धमा-
णपायारजितियं कंपिलनाम नयरं ३ तत्थ तेरससो तित्थयो
विमलनामा इक्कामगुक्कपदे व ककयम्मनरिन्दनो सामा देवी
कुपिलसिण्णमुखा इहोवमो वराहलक्ष्णो जणकणयवमो यउयो ३
तत्थ तस्सेव जणवथो चवणजम्मणरज्जाभिसेअद्विकन्नाकेवल-
नाणलक्ष्णोइ जायाइ इणाधि तत्थ एपसे पंचकल्लायणं नाम
नयरं रुदं ४ अत्थ तस्सेव भगवथो सुअरत्तजणत्थणं पडुब
केयहिं महिमा कया । तत्थ य सुभगवत्तिं पसिद्धिमुवगतं तत्थ
नयरं दसमो चकवट्टी हरिसेणो नाम संजाओ । ५ तथा दुवाह-
समो सव्वज्जाओ बंधवत्तनामा तत्थेव समुत्पन्नोदेतदा बीरजि-
णनव्वाणओ दीहिं सपहिं वीणाए समहिंहिं वरिसाणं मि-
हिल्लाय नयीए लच्छिहरे केइ पञ्चमिगीरीं आयरियाणं को-
मिन्ना नाम सीसो तस्य आसमिन्ना नामं सीसो अणुत्पवाय-
पुवे नेउत्थियत्तुम्मि छिन्नच्येयणे व वत्तव्याए आत्तावणं
पढंतां पिप्पकिन्नां चउत्थो निहयो जाओ । समुच्चेइहिंदि प-
रंतितां यं कंपिलपुरमागं तत्थ खंरक्का नाम समणोवा-
सगां तं अकुपपात्ता तेहिं भएणं उववत्तीहि य पडिवाहोइ ७
इत्थ संजयो नाम गया होत्था सो अयारदीपगमो कंसज्जा-
णमिएहि एव पांसो तत्थ गहनजिं अणुगारं पालिसा सं-
विमो नव्वदत्ता सुगई पमो ८ इत्थेव नयेरे गागळीकुमारो पि-
ट्टी चंपादिसासमहासामाणं आणिज्जो पिउरजसवरेणं पुसो
आत्तो सो अ नेहि माउलोइ इने य राओ आइवित्ता पिट्टी चंपा-
रओ अहिस्सत्ता । तेसि च गोअमसामिपासे दिक्का गहिंया
कालकसेणं गागळी वि अम्मापिउसहिंओ गोयमसामिपासे जि-
णदिक्खं पडिनाओ सिक्को अ इत्थेव नयेरे दिव्वमउरयणवि-
विअमुत्तणपत्तकेण नामपिज्जेण दुम्मुहां नाम नवरवै कामुदे-
मइमव इंदकउअलीकविचुसिअं महाजणजणियहिउत्तसका-
रं वट्टं हिणंतरे तं वेव भूमि पडिअ पायहिं विलुपमाणं अण-
दसमां ८ दण इहिअणिहिसमुपदिक्कणिय पत्तयमुअं जाओ ।
१० । इत्थेव पुरे हो वडमहासई इत्थनरिंदमहापुआ पंचाहं पं-
रवाणं सयं चरमकासी ११ इत्थेव पुरे थम्मरई नरिंदो अंगुलिअग-
रं वल्लुक्केमियनरिंदो विवमनंसदासुअवणेणं पिसुण्हे कवि-
एण कासीसरेण वि गहिओ वेसमणेण थम्मणभावेणं सबलवा-
हणं परवत्तं गमणगामेणं कासीए मेउं नित्यागिंओ तस्सेव स-
म्माणभायणं जाओ १२ इच्छाइ अणगसंवहाणगरयणनहीणं एव
नयरं महातित्थं इत्थ तित्थजत्ताकरणं त्रिविअओ आजिणसा-
णपत्तायणं कुणंता अज्जिनि इह सोअपरलोअसमुदाइ तित्थयर-
नाममुअं “वापस्त्रियकुक्कमरिउणा, कंपिलपुरस्स पयरतित्थस्स ।
कप्पपढंतअसदाइ य, जणइ जिणप्पोहा मूरी । ११ ।” इति का-
म्पिल्यपुरकल्पः टी० । मलयजपत्तन-न० पाञ्चालप्रधाननगरे, “कंपिले
नयेरे राया वडिअबलवाहने नामेण संजओ नाममिअं उ वणि-
माए ” उ० १८ अ० ।

कंपिलपुर-काम्पिल्यपत्तन- न० काम्पिल्यपुरे, “समुच्चेइ
वडइ सोअथ, ययौ काम्पिल्यपत्तनम् ” आ० क० ।
कंपिलपुर-काम्पिल्यपुर- न० पाञ्चालप्रधाननगरे,

“पंचासेसु जणवयसु कंपिल्लपुरे नयरं तत्थ दुम्मुहां राया ”
उ० १८ अ० । राजपुहापरनामके नगरे च । यत्र खण्डरक्ता-
जिन्नामैः श्रावकैः सामुच्चेदिकनिहयाः संबोधिताः । विदो० ।
आ० ४० छि० ।

कंवल-कम्बल- पुं० कम्ब-कलव-कुं कुत्सितं शिरोऽम्बु वा ४-
वृत्ति बल संवरं, मन्त्र-वा सर्पभेदं, क्रीडा च । जले, उल्लङ्घनं
च मेदि० । मृगानेदे, पुं०छी०जटा० । साक्षात्ताम्, विपा० १ अ० ।
श्रीणिके, आचा० १ सु० ६ अ० २ उ० । कटपे, । वृ० १ उ० ।
वर्षाकल्प्यादे, द० ६ अ० । कर्णामये जीनादी, ज० १३ द० ० एउ० ।
दासांविशोदे, प्रश्न० २ द्वा० ४ अ० । श्राविके, पात्रनियोगे, आचा०
१ सु० ३ अ० । तथा केयलांशिकाशरीरनपके संमुखज्जिवा-
नामव्यसिरस्ति न वेति । अत्र केव शिरीरस्यपके वक्षायिक्का यद-
पचा बहवः सपचने इत्यङ्गराणि त्रेद्वयधे स्फुरन्ति भेतराणीति
इ० । (वन्धशब्दे तद्गुह्यम्) स्नानाभ्यासे गावृषं, सत्वाभ्या-
सेन मूत्रा मागकुमारोपपन्नः । अल्पा चैवम् ॥

महुराए जिणदासो, आनं शिविवाहोराणउववासो ।

मंटीरमित्तवत्, जसे नागाहिआगमणं ।

व्याख्या कथंनकाज्येया सा वेधय ।

इहास्ति अम्बुहीनान्त-भेतरलोचनमण्डपम् ।

नगरी मधुरा नाम, यथा कामिनकामचुक् ॥ १ ॥

जिनदासो वल्लुकः पत्तम, श्रावकः परमाहतः ।

अर्थक्रमः सदा यस्य, भानसे राजहंसिनि ॥ २ ॥

जिनदासी प्रिया तस्य, म्रियङ्कराण्यदोना ।

धर्मं रक्कः स कोऽप्यस्या, न यो योगभृतामपि ॥ ३ ॥

कामान्तरदिशोपाचै-कान्तरमश्रवाजिनी ।

कुमारत्वेऽप्यभूतां तौ, गुरुणासुपुंश्रुतः ॥ ४ ॥

देवयोगासुपुंश्रुतः-अवयुगाभिहस्ततः ।

ब्रह्मभङ्गभयाजिनी, तौ नित्यं श्रद्धाचरिणी ॥ ५ ॥

तौ त्यक्कारमसंरज्जो, प्रत्याख्यातचतुष्टयौ ।

कलान्तराजिनम्रय्यौ, धर्मकर्मकर्मदो ॥ ६ ॥

धार्म्यं प्रतिदिनान्ते, कर्महस्तमगुणकृतैः ।

गोरसंगोकुलायतैः, प्रत्यहं कृतभोजनी ॥ ७ ॥

विस्मयं कृतदेवावैः, गुरुव्याख्यारसाजिनी ।

सायं प्रातः प्रतिक्रांति-कारिणी प्रविशासरम् ॥ ८ ॥

(कलापकम्)

तदानीं जिनदास्याश्च, गोकुलिन्याश्च चेतसोः ।

उपपन्नां भेलोऽभू-रुद्रायमुन्नयोराच ॥ ९ ॥

निमन्त्रितौ गोकुलिकै-विवाहापक्रमेऽथ तौ ।

ऊचतुः कपि नायावो, धर्मो वायत नै यतः ॥ १० ॥

वक्षामरणकुण्डादि-विवाहापोषकारि यत् ।

तथा कपूरकन्द्यी-कुङ्कुमायं च शुभनाम् ॥ ११ ॥

ते तदपिनामाद्य, विवाहं व्यपश्रुतम् ।

मन्त्रं वैवाहिकं तेषां, जह्म शोमानिशापिनी ॥ १२ ॥

विवाहातिक्रमेऽथ, नयोनियाय्यमायन्त ।

हर्षाकरैश्च शाल्यादि-भोजनौ हौ च गोकुलौ ॥ १३ ॥

आर्द्रं सर्वमव्ययम्, गोकुली मेच्छतः पुनः ।

अनिच्छन्तोरपि तयो-वपञ्चा नौ तत्र ते ययुः ॥ १४ ॥

द्यूनी आदौऽथ मांथे च-सल्लोको वाहियच्चिन्ति ।

प्रासुकैश्चरिपानीयै-स्तदासालामिहायम् ॥ १५ ॥

कंबल

अथ कर्मकरं चक्रे, स तयोः प्रतिचारकम् ।
यथैतौ सुखमेधेते, पुत्रकाविषयच्छकौ ॥ १९ ॥
विधत्तं पुस्तकम्यास्यां, स अकार्यं च पर्युत ।
तत्र शुभा भद्रकौ जातौ, गावौ तावपि संहितौ ॥ २७ ॥
न आदौ यद्दिनेऽजातिः, नास्ति तस्मात् तावपि ।
ततस्तौ प्रति भाषोऽप्यु-चया साधर्मिकाविमो ॥ १८ ॥
कम्बलः शयनशोथि, कृतोत्पन्ननामकौ ।
संजाताज्यधिकस्नेहस्तयोः सारं व्यवहारम् ॥ १६ ॥
अनन्यसदृशी रूपाद्या, घासा तेजोमयाविष ।
हरोक्ष इव मूर्खी द्वे, अनायुच्छयैव गोवृषौ ॥ २० ॥
भयदीरमशयात्रायं, बाहकासिद्धुहली ।
वयस्यो जिनवासस्य, तौ निनाय परेद्यधि ॥ २१ ॥
बाहकलीं ततस्ताम्यां, कृत्वा अयमयाविष ।
तद्देवानीय तत्रैव, विमुच्य प्रजति स्म सः ॥ २२ ॥
वैश्याद्यागतः भेद्यो, भान्तौ तौ वीक्ष्य दुःखितौ ।
धूलाधूसरसबाह्वी, तोत्रतोदोद्यथोक्षितौ ॥ २३ ॥
हात्वा तयोर्मिषकृतं, दुष्कृतं तच्च तादृशम् ।
हासयित्वा तदङ्गानि, चारिचारिमदौक्यम् ॥ २४ ॥
तौ न चारिमचारिष्ट-मवातां वरिष वा न च ।
तिर्य्यैद्यमथाकार्यां-वर्शयन्तावुचय सः ॥ २५ ॥
भद्र ! भद्रौ मृदु पत्नी, वृष्टितावतिबेदनात् ।
देहि पर्यन्तपायेय-मेतयोः ससितं पयः ॥ २६ ॥
तं विमृज्य तदाऽजाज्य, दौक्यमास तपुः ।
पयनुत्तौ न तदपि, हात्वा पर्यन्तमात्मनः ॥ २७ ॥
कृषावनशनेच्छौ तौ, वृष्टित्वा अश्वान् ददौ ।
पर्यन्ताराधनां भेद्यो, कारयामास चाङ्गिलाम् ॥ २८ ॥
कृतान्यकृत्यै कृत्यै, ममस्कारधनौ रतौ ।
तौ विषोद्यपद्येतां, देवौ नागकुमारकौ ॥ २९ ॥
आ० क० । (ताम्यां नीलं श्रीवीरमुपसर्गयन् सुदाहः पर-
जित इति वीरयुधे)

कंबलरयण-कम्बलरत्न-० कम्बलकम्बले, "उपदे करेह सीयं,
सीए उष्टसत्तं पुण करेह । कंबलरयणालीनं, एस सहाबो गु-
णयवो" सूत्र० १ सू० १३ अ० ।

कंबलसाराय-कम्बलशाटक-पुं० कम्बलरूपे शाटके ।

कंबलमारुणेणं जेतं । आर्वादिपरिवेदिष समाणे जाच-
तिर्यं उवांसतरं फुसिचाणं चिद्धि विरुद्धे वि य णं समाणे
तावड्यं च व उवांसतरं फुसिचाणं चिद्धि हंता गायमा ।
कंबलसारणं आर्वादिपरिवेदिष समाणे यावति य च व
चिद्धि ॥

कम्बलशाटकः कम्बलरूपः शाटकः कम्बलशाटक इति व्यु-
त्पत्तेः । आर्वादिष्टः परिवेदिष्टो गाढतरं सम्येक्षितः पश्वभूतः
सन् यावत् अवकाशान्तरं यावत् आकाशप्रदेशानित्यर्थः । स्पृ-
ष्ट्वा अवगाहा तिष्ठति (विरल्लप्यतीति) विरल्लितोऽपि विरली-
कृतोऽपि तावदेवाकाशान्तरं तावदेवाकाशप्रदेशान् स्पृष्ट्वा ति-
ष्ठति जगवानाह । "हंता गायमा" इत्यादि हन्तेति प्रत्यक्षधारण-
मेवमेवेति गौतम । यत् "कम्बलसारण्यमि"त्यादि तदेवमेवेति-
ऽन संक्षेपायः यावत् एवाकाशप्रदेशान् सम्येक्षितः सन् कम्ब-
लशाटकोऽवगाहायतिष्ठते तावत् एवाकाशप्रदेशान् जितनील-

तोऽव्यवगाहायतिष्ठते कंबलं घनप्रतमात्रकृतो विशेषः । प्रवेश-
संख्या तुज्यत्रापि तुल्या । उक्तस्यायमर्थोऽन्यत्रापि नेत्रपटमधि-
कृत्य "अहं बलु मह्यमाणां, नेत्रपटो कोटिनां मह्यमस्मि । त-
स्मि वि ताभिं शब्धियु कुरुह पयसे इति" प्रज्ञा० १५ पद ।

कंबु-कम्बु-पुं० न० कम्बु इत्युक्तं कम्बु गतौ । मुगयवा-उन्-वा
वाच० । शब्दे, च० ३ अथि० । स्या० । "अज्ञोयणरदुयाए कम्बु-
गं मेष्ठेउं ताव अणेण जग्गं" आ० प्र० ङि० ॥

कंबुवर-कम्बुवर-पुं० प्रधानशब्दे, "कंबुवरसरिसगीवा" कम्बु-
वरणे प्रधानशब्देन सदृशी उन्नतवद्विभ्रययोगाज्यां समाना श्री-
वा कण्ठो येषां ते तथा तं० । जी० ।

कंबोय-कम्बोज-पुं० इतिभेदे, शङ्खनेदे, मेदि० । पम्बनदं समार-
ज्य म्बेज्जादिक्रिणपुर्वतः कम्बोजदेश इत्युक्ते देशे च वाच० ।
"सबसि अहा से कंबोयाणं आद्वे कंधए सिया" यथा कम्बो-
जानां कम्बोजदेशोऽज्ञानानामभ्यानां मध्ये उक्त० ११ अ० ।

कंस-कंस-पुं० न० कंस-स. कांस्ये, स्वर्णरजतादिनिमित्ते पान-
पात्रे, आढक इति प्रसिद्धे परिमाणं च अस्त्री० वाच० । करोदि-
कादौ पात्रे, दश० ६ अ० । कृष्णमातुसे मयुराराजे, प्रज्ञ० १ अथ.
ह्रा. ४ अ० । (तत्कथा सर्वो बसुदेवहिगङ्गाः समवसेया) अष्टा-
शीतिमहाप्रदहानां ह्रायिषे त्रयोविंशे अ महाप्रदे, स्या० २ ज०
३ उ० । "दो कंसावहि" सूत्रास्मां ह्रायिषि मय्यते स्या०
२ ज० ३ उ० । कल्प० । सूत्र० ।

कांस-पुं० कंस-संभासादिष्वनुस्वारे ङ १ उ० । इति आतोऽन्यं
प्रा० भांसेवापि । ङ १ । ३९ । इति अनुस्वारस्य वा ह्रस्व । सु-
क्ति अत्र न प्रा० । कंसाधिष्ठितोऽजहंशान्जिजन नरादौ, वाच० ।
कांस्य-कंसाय पानपात्राय हितं कांसीयं तस्य यिकारः । यत्र उ-
द्योयः वाचः । त्रपुकाग्रसंयोगजे, प्रज्ञ. अथ. ह्रा. ४ अ० । स्थलकको-
लकादिरूपे धातुभेदे, ग. १ अथि. । कम्बमानविशेषे च उपा. ङ अ. ।
कंसगाज-कंसनाज-पुं० अष्टाशीतिमहाप्रदहानां त्रयोविंशे भदे,
सू. प्र० २० पादु० । अं० प्र० । कल्प० । अस्य कंसवर्ण इत्यपरं
नाम कल्प० ।

कंसताल-कांस्यताल-न० कंसाजिषाष्ये आतोऽन्यभेद, जी० ३
मति० । "मदुसयं कंसाजिषाणं" रा० । आचा० । आ० सू० ।

कंसपत्नी (पाई)-कांस्यपात्री-स्त्री० कांस्यनाजनिशेषे, स्या०
एज० । "कंसपाई व सुकनोए" कंस्वपात्रीष मुक्तं तोयमिव तोयं
स्नेहं येन स तथा । यथा कांस्यपात्रं तोयेन न क्षिप्यते तथा
जगवान् स्नेहेन न क्षिप्यते इत्यर्थः । कल्प० ।

कंसपाय-कंसपात्र-न० तिलकादिकांस्यभाजनं, "कंससु कंस-
पायसु, कुम्भोपसु वा पुणे । लज्जतो असणपाणाहं, आयरो परि-
रस्सह" दश० ६ अ० आचा० ।

कंसभायण-कांस्यभाजन-न० कांस्यपात्राभ्य, "सुविमलवरकं-
सभायणं चैव सुकनोए" प्रज्ञ० २ सं० ह्रा० ५ अ० ।

कंसवध-कंसवर्ण-पुं० अष्टाशीतिमहाप्रदहानां त्रयोविंशे महाप्रदे,
"दो कंसवधा" कंसनाम इत्यपरं तस्य नाम अं० प्र० २० पादु० ।

कंसवस्था-कंसवर्ण-पुं० अष्टाशीतिमहाप्रदहानां त्रयोविंशे
भदे "दो कंसवधामा" स्या० २ ज० ३ उ० । अं० प्र० । सू. प्र० ।

कंसाला-कंसताला-स्त्री० ह्रादशानां नृयन्निर्घोषाणां सप्तमे,
निर्घोष, जी० । न० ।

कंसाक्षिया-कांस्यतालिका-कांस्यताले, जी० ३ प्रति० ।

कंसिया-कंसिका-स्त्री० तास्ये, हा० १७ अ० श्री० आ० म० प्र० ।
कंसिकातास्यव्ययमध्यहृतिकास्ये वादित्रे, आच्चा० २. ध्रु० ।

ककारखकारगकारघकारङकारपविभक्ति-ककारखकारगका-
रघकारङकारप्रविभक्ति-न० कवर्गाङ्गतिरूपनतकमपकृताभि-
नयकपे पञ्चदशे मात्यविधौ, रा० ।

ककुध-ककुद-न० गोणादयः । ८ । २ । ७४ । इति निपातनात् द-
धदितस्य धदितः वृषाङ्गे, प्रा० ।

ककुह-ककुद-ज० गोणादित्वाहस्य धः । तस्य इः । चिह्ने, “राय-
ककुहा” राक्षां नृपतीनां ककुदानि चिह्नानि स्या० ५ ज० १४० ।
प्रधानं च । इ० १७ अ० । औ० ।

कञ्ज-कञ्ज-पुं कञ-कञ-तस्य नेत्यञ घृतनैलादिपाकसंस्कारवि-
शेषे विधीतकञ्जके, विद्यायाम्, किङ्, पापे च भेदि । तुरुष्कनाम-
गन्धद्रव्यं राजनि । घृततन्नादिपाके देवे श्रावणचन्द्रभरे, वा-
च । चन्दनकष्कादिषु प्रसुधादिषु रंगेषु क्षारपातने क्षान्तने श-
रीरस्य देशान् सर्वतो वा शोषादिभिरुत्तरेण, प्रथ० १ शृ० ।
शोषादिद्रव्यसमुदायेन शरीरार्हतनके, सूत्र० १ शृ० ९ शृ० ।
“कञ्ज उज्ज्वलणश्च” द्रव्यसंयोगेन वा कञ्जं क्रियते नि० शृ० १४० ।
पापे वज्रनेत्रायाम् सप्तमे गौणमोहनीये क्षमिणि, स० । कदकं
हिन्यकञ्जं पापं निष्क्रिपति यो वज्रनाभिप्रायः स कदकेष्वो-
त्तरेण भ० १३ शृ० ५ शृ० ।

वक्त्रगुरु-कल्कगुरुक-न०मायायाम्, प्रश्न०१अध०छा०२अ०।

ककगुल्गकारक-कन्कगुल्गकारक- पु० मायाकारके सौरभेदे,
प्रश्न० सं २ द्वा० २ अ० ॥

ककन-ककट-पु० कर्क-अटन् चिभेटके, प्रव० ४ ब्रा० । पंचा० ।
 भुडामसकयत्कफलके, वृक्षजदे, जलजन्तुजदे, कुशीर, पकि-
 भेद, अस्त्रावृक्षके च भेदः ॥

कङ्कटङ्ग-कङ्कटङ्ग-न० कङ्कट-इव कायति कै-कय-त्रेदे, कङ्क-
टो वृक्ष इव कायति कै कङ्कभेदे, शाब्दसिन्ता०। स्वायं कङ् कु-
हरी भ्रमरः। इत्ययस्य वायुविशेषः च। "आसस्स णं धावमा-
णस्स हिययस्स जगयस्स अंतरा एण णं ककरुण नामं वाप-
सुवुक्खिण जणं आसस्स धायमाणस्स खुक्खु त्ति करेह" भ०
१० शा० ३३ उ०।

४ ब्रा० । कर्कटाख्यफत्रविशेषस्यमिश्रादेकं च । पञ्चा०पवि०॥

ककटजन्नाड-ककटजन्नादि-त० ककटकानि विभक्तानि तन्म-
ध्यवर्ति ज्ञं तद्विधेयस्य तन्ककटजन्नादिकम् । ककटाव्यक्त-
विशेषसमिश्रोदकादिपानकं, पुष्पा० ५ वि०० । आदिशब्दात्स्व-
र्जरेद्राक्षाविध्विणिकापानकं कुर्यादपरिग्रहः । एतत्सर्वं पानक-
म् प्रय० ४ डा० ।

पंच तह खाहमं पंचा० १० विष० । पि० ।

कर्म-कर्कटी-स्त्री० कर्कट-डॉ० । शाल्मलौ, मेदि० । सर्पे, श-
रत्न० । देवद्वालीसतायाम्, घोषिकावृक्षे, राजनि० । उत्त० ।

कृष्ण-कृष्ण-पुं० कर्कर-हासे, दर्पण, मेदि०। चूर्णसाधने कुट्ट-
पापान्नामने कृष्ण-हृदे कर्मिणे, त्रि० मेदि०। मन्त्रे, शब्दचि०।

“ककरेडि विध्व” स्त्रा० म० द्वि० ।

ककरणया-ककरणता- स्त्री० शब्दोपध्यादिदोषोद्घातनगर्भप्र-
लयने, स्था० ३ ग० ३ उ० (एषा च साधूनामहिता)

ककराड्य-ककरायित-न० विभमा धर्मवतीत्यादिषाध्यायोपोषा-
रणे, आ० ४ अ० । “अहो विसमा सीतला धम्मिहा दुग्गं
धादि ककराड्यं” कुत्तिसं रसितं कुरासितं कककरसरसितं ५-
कराड्यम् । आ० ४ अ० ४ अ० ।

ककेश-ककेश-पुं० कम्पिहयवृक्षे, अमरः इक्षुवृक्षे, काष्ठे च हेम० । साहित्ये कगेरे च त्रि० अमरः । अस्थपाङ्गना कनिने, " निरुदयस्थस्यज्योत्स्नककेशरक्षणवज्रप्रायमुद्यमयाश्वः " ककेशोऽस्थपाङ्गना यस्तारुणः स्त्री० । प्र०० । " विपुला ककशास-पगला बन्दा दुहा तिस्था दुरादिसासि " एकपाशः । शिषो० । १ ध० १ अ० । पर्ये, प्र०० २ द्वा० । ककशाज्ज्यमिव ककेशः । अतिरे, म०ए०शो०३३० । शपा० । ककशायाः ककशायाश्चिद्रे, उपा० २ अ० । ककशाश्वः । ककेशोश्च ककेशः । ककेशस्थसंस्थादित्यां चड्यायां वा चेदुन्याम, कप्यः १ धा० । किमुक्तं प्रवति यथा ककशापाणसंघर्षः शरीरस्य अज्जानि भोटयति यस्मान्मग्ने-शाच् भोटयन्ती या वेगमेवजायते तस्य ककशा रा० । चडित्याङ्-रायां वन्ति । प्रावा० २ अ० १ अ० । उ० । कुक्किहाडिबुक्षे, राशि० ।

कसवित्रः फुडाडोवकरण दच्छ-कर्मशविकटस्फुटाटोपकरण-
 दक्ष- पुं कर्मसो निष्ठुरो नम्रताया भजावाद्विकटा विस्तीर्णो यः
 स्फुटाटोपः कणादम्बरं तत्करणे दक्षः । फणविकाशानिपुणे
 सर्वे, स्यान् २ व्र० ॥

ककसत्रेयणिज्ज-ककशवेदनीय-न० ककशरीद्रुज्जःकवेद्यन्ते या-
नि तानि ककशवेदनीयानि । स्कन्दिस्त्राचार्यस्याधूनामिषेति ।
असातवेदनीयेषु कर्मसु ॥

अत्रित्य एषं भंते । जीवाणं कक्कसवेयणिज्जा कम्मा कज्जं-
ति । इत्ता अत्रित्य । कठ एषं नंते । जीवाणं कक्कसवेयणिज्जा
कम्मा कज्जंति गोयमा । पाणाद्वाएणं जाव मिच्छादमण-
सत्थेणं । एवं खलु गोयमा । जीवाणं कक्कसवेयणिज्जा कम्मा
कज्जंति । अत्रित्य एषं नंते । नेरइयाणं कक्कसवेयणिज्जा
कम्मा कज्जंति गोयमा । एवं जाव वेमाणियाणं । ४०
७ श० ६ उ० ॥

ककसूर-ककसूर- पुं० उकेहागच्छीये देवगुप्तसूरिशिष्ये
निखलेरुनेरी, हेमचन्द्राचार्यकुमारपालराजाज्यामयमन्यनुकृतः
केल्याणसिन्हायुक्त पराजिष्ये भांसाजिनैत्येवन्दनविधिपञ्चप्र-
माणिकाख्यात ग्रन्थांश्च व्यरिखत जै० ४० ॥

कृत्सेण-कर्मण- पुं० जम्बूद्वीपं द्वीपं प्रवर्तते वर्षेऽतीतायामुत्स-
र्णिग्यामत्पञ्चे पञ्चमे कृत्करे, स्था० १ ग० ॥

विष्णु-कर्मिक-पुंशकाकारस्यास्तीति। चतुर्मुखापरपर्याये श्रीवीर-
नीतीविराधके पाठविपुत्रेभ्यरे, तत्परिच-दुष्प्रमाणम्।
“ओ ज्ये परण्वर्षापर स्पत्यु उडह्लाहिएपु वरिसमु वदन्त-
तमु उडह्दश्याभो विक्कमरिपु पात्राणिपुये नयरे वित्तमुच-
दनीप अचरुते विट्ठिकरुणे मयसरभये वदामणे उत्तस्सस्सयनेर-
ममविण्णित्ताणस्स गिहे जस्येवीए ष्यये बराहकुरे ककि-
मण्णस्स जमणे इत्थस्सिद एगे पममहाणे।” वीराभोगुणवर्षा-

सर्पादि वरिस्ताण भद्रापीताए पंचमासोर्दि होरी चंद्रासकुक्षिमि
कक्षि गियो । तस्स तिथि नामाणि भविस्संति तं जहा वरं कक्षी
वउम्भुहो व । तस्स जम्मे मधुराए राममहुमदभयकचवि-
शुद्धं विष्णुमां तं पमिस्सइ कुमिक्खइ मरण्यादि वज्जणो पी-
डिहिओइ अट्टारस्समे वरिस्से कचियसुकापस्से कक्षिणे रज्जावि-
सेओ भविस्सइ । जउमुआ च नाउ नंदरायस्स सुयवर्धं थोअं पं-
चगाइस्सो गिदिहस्सइ । दम्भयनाणस्स य पविस्सस्सइ । उट्टे
पाडिस्सइ सिद्धे य निग्गदिहस्सइ पुट्ठी साहित्या
उत्तीसइमे वरिस्से तिथिंरंरंदिहइइ भविस्सइ । सव्वओ
अणिता खण्णिखिता मिहाण्णिणि मिदिहस्सइ । तस्स मंदारे नयन-
वइसुवयकोमिकोनीओ चउहस्सइस्सा गयानं सत्तासीई ल-
क्खानं आसायं पंचकोमीओ पाइकाथं हिबुलुरक्कापुगानं
तस्सेव पगच्छुअं इविणयं रायममं आणितस्स पढाणमई
लत्तणदेयी नाम गावी पयडी होण्ण गोयवररियागए साहुणो
सिधेदिं छदिस्सइ । तेदिं पाविषयपाविहस्स कक्षिण इत्थं पुरं
जालादस्सगो धराणियं होहिंति तेदिं आरिस्संस्ति । तथो के
वि साहुणो अन्त्ये विहरिस्संति के वि वत्तहीपदिअंधारणा
वाहिंति तगहणत्थं पयदीनविस्सं सत्तरसाहुबुकीए लब्धयं
निहाणाणि । तथो गंगाए पुरं सममं पि पहादिंजिउदी राया स-
थो अ सत्तरदिस्सिधियं महाधत्तं आक्खिअ गद्धिस्संति राया तयं-
व नयं नगरं गिधेस्सिस्सइ सत्थे वि पारंरंणन वनिज्जिहंति
साहुणं सगासाओ मिक्खन्त्थं स ग्रन्थो काउस्समाहुअ-
सासणदेयधए विचारिज्जोहा पंचासं वरिसादं सुजिक्खं दम्भ-
ण कयाण्हो जो हज्जिदिइ एवं निक्कंयं निक्कंयं रज्जिमि वुं-
जिआ उस्सीसिमे वरिस्से पुणो सव्वधम्मंरे दंशिता सव्वसोअं
निष्पन्नं काउं निष्पन्नउट्ठं साहूहिंता मग्गेहिइ तं अदिंते कारा-
गारे खिचिस्सइ । तथो पाविअधायरियपमुहाओ सासणदेवि-
मणं काउं काउस्समग्गेवादितीए विवेदिओ जाव न पण-
णिदिइ तथो आसणकपेण नाउं माहणकवो सक्को आगामिस्स-
इ । जया उस्संति वि धयणं अ पकिअरिजिदिइ तथा सक्केण चवेदा-
इओ अरिउं नरए गमिस्सइ । तथो तस्स पुत्तं धम्मदत्तं नामे
रज्जे उविज्जिस्सइ संचस्स सुग्गयं आरिस्सयसद्दायं सक्को गंधदा
ती० । अग्गेइ वित्तयम् । विविधतीर्थकूपे कलिकसमयो य इत्थं
प्रतिपादितः दुष्प्रमायाः प्रारब्धवर्षादेर्कोमलविशतिथिप्राप्ते चतु-
र्दशाधिक (१६१५) चतुस्त्रयारिंशदधिकचतुर्दशरात्रे च विप्र-
मत्सर्वस्वरं प्रतिपदाचार्यसमये पाटलिपुत्रं नगरे कलिकसंविष्य-
ति तदनन्तरमेकोनविंशतिवर्षसहस्राणि त्रिजयधौ वस्यन्ति स
शङ्खमात्रं । सम्यति विक्रमसंयसस्सए पञ्चविंशतिशताब्दावत-
मावन्त्येन चतुर्दशशत्या अतीतत्वेन तत्र जातस्य कलिकनूपतः
कापीतिहासप्रवणान् सिकतातिरिचाम् । सिकान्ते हि कलिक-
नूपतिसमये आहामङ्गः प्रायश्चित्तव्युत्पिच्छिन्नं प्रतिपादितं न
वेदानीमाहा भन्ता प्रायश्चित्तं वा व्युत्पिच्छन्ति न जातः क-
लिकः किन्तु प्रविष्यति । तथा च महाजिगीये ।

से जयवं केवइयं कालं जाव एस आणा पवेइया ?
गोयमा ! जाव एं महायस्से महास्से महाणुभागे सिरि-
पप्पे आणगारे । से भयवं ! केव एं कालेणं से सिरिप-
पे आणगारे भवेजा गोयमा ! होही दुरंतपतलकलणे
अदब्बे रोहं वंउ उगपयंहदंने निमिरे निक्खि । नि-

गये निस्सिंसे करयपावर्धं अणारिए मिच्छादिहो ।
कक्षी नाम राया ससेणं पावे पाहुइयं जमाभिक्रामे
सिरिसमणमंयं कयत्थेजा जाव एं कयत्थे ताव एं गो-
यमा । जे केइ तव्य सीलदे महाणुजागे अचलियस-
चे तवोवहाणअणगारे तेसिं व पाकेहेरियं कुजा सोह-
म्मे कुलिसपाणिण रावणगामी सुरवर्तिदे एवं च गोयमा !
देविंइदिंए दिछपचएणं सिरिसमणसंवे णिह्जिआ ॥
कुणए पारंरंणमे जाव एं गोयमा ! एणं अविइज्जो अ-
हिंसालक्खणं खंतादिदमविहधम्मे एणं अरहा देवादि-
देवे एणं गिणलये एणं बंदे एए दक्खे सक्कारे सम्मणे
महाजसे महामचे महाणुजागे दइसीलव्वयानियमधारए
तवोवहाणे साहू । तव्य एं चंदमिक् सोमलेसे वूरिए इव
तवतेपरासी पुट्ठी इव परिसहोवसगममहं मेरुमंदरथरे इव
निष्पकंए विए अहिंसालक्खणखंतादिदसविह धम्मे । से
एं सुसमणुगएणरिउदे निरब्जगयसयवकाहुईजोगुजे
इव गहरिवत्तपरिवरिए गहवईवंदेअ अदिययं विराए-
ज्जा । गोयमा ! से एं सिरिपप्पे अणगारे जोगो एवति-
अं कालं जाव एस आणा पवेइया [महा०] से ज-
यवं केवइयं कालं जाव इमस्स विहीणं पायच्छित्तमुचस्सा-
णुट्ठाणं वहिही ? गोयमा ! जाव एं कक्षी नाम रायणे
निहिणं गच्छिय एक्कं गिणाययणमंदिंयं च सुहं सिरिपप्पे
अणगारे जयवं उहं पुच्छा गोयमा ! उहं न केइ पुरिमे
पुषजागे होही । जन्म एं इणथो सुयवर्धं उवईसमजा
महा० उ आ० ॥

तव्यं पुनरुक्तगम्यम् । पौराणिकानाम् कलिकस्य एक-
तः स स्वयुष्मात्कथंमनुप्राप्ते कलौ सुरप्राथितो विष्णुः सम्भले
प्राप्ते विष्णुयशसो विप्रस्व एते सुमत्यां संभविष्यति सत्पाव-
र्माचारान् वृणुष्विति पुनः कृतगुणं स्थापयिष्यति । सर्वान्
वेदधर्मान् प्रवर्तयिष्यति इति विभिन्नप्रापित्कामोदिक उक्तः ।
वाच० ।

कक्षिण-कलिक-पुं कल्लोअस्यास्ति कलिकशाय्ये, बुद्धः
कल्लो च ते दशगवाच० । “कक्षिणे रज्जादिसेओ भविस्सइ” ती० ।
कक्षिपुत्त-कलिकपुत्त-पुं धम्मस्स कलिकपुत्तयजे, ती० ॥

कक्षिय-कलिक-न० मांससुखपरिजानिये मांसं, मांसं कलिक-
कमित्यपदिइयं संज्ञान्तरसमाधयणादिदोषं मत्त्यंसे सूच० १ शु०
११ अ० ॥

कक्षेय-कक्षेय-पुं अग्निविशेष, “आगासकसकज्जकक्षेय-
णंदणीअअयससुसुमप्यसासे” रा० । रत्नविशेष, अ० । “सो-
अमाणकक्षेयणंदणीअमययससारगह्णुसमंयणं” अ० ३ वज्र० ।
कक्षी (ल) -कक्षेय-पुं वज्जिनामवन्त्यतिभेदे, महा० १
पद । फलेन कक्षीनामि कक्षविशेषः प्रथम० सं ३ श्रा० ४ अ० ।
तत्र सुरजि जयति । आवा० १ शु० १ अ० ५ अ० ॥
कक्षीय-कक्षी-उक्त-पुं स्नानसमयात् सुवेत्तधरनागाराजे, तदा-

वासपथे च । ककोटकानिधानोऽनुयेक्ष्मन्धरागराजबासचतुः
पथतो लघनसमुद्ये ऐशान्या दिश्यस्ति तन्निवासी नागराजः
ककोटकः अ० ३ श० ६ उ० १० । जी० । (विलसत उत्तरकुम्भ-
ध्ये तद्वत्तया शेषे आवेदितम्)

ककलन्तर-कलान्तर- न० कक्षाया अन्तरं ककालन्तरम् । दृ० १३० ।
स्मगान्तरं, कक्षायाऽन्तरितं च । यथा स्मग्मनान्तरितं स्मग्मा-
न्तरम् । नि० चू० १६ उ० ॥

ककलगा-कलिका-खी० कक्षायां जया । कक्षागतकेशतायाम्,
“ककलगाकलियं” कक्षायां जयाः कालिकास्तत्तकेशतास्त-
मिः कलितम् । तं० ।

ककलव-ककल-त्रि० स्वस्थताकारणे ह्यदादिगते रणशेषविशेषे,
अनु० । रथा० । “एते ककलम्” ककलः कठिनोऽमनसकृष्णः
स्वरा० १ श० १ उ० । ककलस्वर्गपरितो पाषाणादिवत् प्रका० १
पद् । ककलस्वर्गो, प्रका० २ पद् । बलवत्यानिहुरे, “उकल-
कुडकुलितजलककलविद्यकलामोवकरणदच्छे” इति ० ए अ० ।
ककलद्रव्य इवादिष्टे, प्रका० सं० २ श० ४ अ० कठिने, “ककल-
पासा” ककलः कठिनो वज्रकण्टकदप्यधिकतरः स्वर्गो ये-
षां ते तथा । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । अतिपरुषे, विशेष० । इति ०
तीक्ष्णमोदये वर्तमाने, “ककलसो तिष्यकम्भोव्य बह्मणो”
नि० चू० १ ए उ० ।

ककलपनिगदरयदर-कलपतिगदरयदर-न० कक्षा-
क्षितप्रतिग्रहकजोहरणचये, “अनिमुते कुमारसमणे अमया
कयारे महावृद्धिकाव्योस्ति निययनार्णस्ति ककलपनिगदरयदर-
मायाय बाह्या संयष्टि विहाग्य” इत्युक्तेः कक्षायां प्रतिग्रहकं
जोहरणं चादित्ये गोचरचर्यायै ककलपतिमिति । ज० १ श० ४ उ० ।
ककलरोम-कलारोम-न० शैर्लुञ्ज केसः, “ककलइकेसक-
कलरोमाश्चि” श्रु० । “ककलरोमाई कपेज वा संठेवज
वा” आवा० २ श्रु० १३ अ० ।

ककला-कला-खी० कक्ष-सा उरोवन्धने “उप्योक्षिककला”
वि० १ श्रु० १ अ० । हृदयरज्ज्वाम्, इति ० १६ अ० । खी० । पी-
णुष्यककलवयव्यवस्थित्यप्यसा” जं० यत्न० १ । सूत्रमूलं, “क-
कलपिण्डम्” कक्षेय दौर्लभमेव निष्ठुतं कोटं जीणवृक्षवृक्ष-
वद्यत्र तत्तत्कलानिष्ठुतम् । ० उत्तरीयवन्धे, कालच्याम, हस्ति-
बन्धने, मध्यबन्धने च । विश्व० । मध्ये, संशयकोटी गुल्यता-
याच्च । वाच० ।

ककलापुट-कलापुट-पुं० सारसंभ्रमचये, हे० ० ।

कक्ष-कच्छ-त्रि० आमे, आमागोरससंयुक्ते कक्षद्रव्यव्यधिकसं-
मिश्रितम् । श्रु० २ अधि० ।

कक्षेन-कृत्यमान-त्रि० पीडयमाने, सूत्र० १ श्रु० २ अ० । उ० ।

कक्षायण-कात्यायन-पुं० कतस्याऽपन्यं कात्यायः गगोद्वैद्यमिति
यश्च ग्रन्थः । तस्यापत्यं कात्यायनः । नं० । कौशिकगोत्रविशेष-
वृत्ते पुरुषे, तदपत्यस्तानेषु च “जे कोसिया ते सप्तविडा प-
द्यत्ता सं जहा ते कोसिया ते कक्षायाण” रथा० ७ उ० ।
कक्षायणसंगोत्र-कात्यायनसंगोत्र-त्रि० कात्यायनगोत्रीयैः
स्वभावगोत्रि, “सूत्रे नक्षत्रे कक्षायणसंगोत्रे पश्यते” सू० प्र०
१० पाहु० । जं० । “सावर्थाय नायरीय श्वभाक्षिस्त अंतवासी
खद्वे नाम कक्षायणसंगोत्रे परिज्याय परिजसह” अ०
१ श० १ उ० ।

कक्षूर-कक्षूर-न० तित्कल्यविशेषे, श्रु० २ अधि० ।

कच्छ-कक्ष-पुं० कक्ष-हिंसादी-च । गोऽप्यादी ८ । १ । १३ ।
इति संयुक्तस्य लुः । प्रा० । शरीराऽवयवविशेषो, वनगहनं च
अ० ३ श० ६ उ० । इति ० ॥

कच्छ-पुं० केन-अनेन-नृणांति दीप्तये ज्ञाद्यं वा नृ-ज-वा । अ-
वाच० । नदीजलपरिवेष्टिते वृक्षादिमन्त्रेषु, ज० १ श० २ उ० ।
सूत्र० । नयासन्नमित्यप्रदेशे, मूलवत्वाद्युद्वादिवादिवाक्याम्, आवा०
१ अ० ३ अ० । तटे, नौकाश्च अं पुं० परिधानाञ्चले, खी० हेम० ।
वाग्राह्यां कीरिकायां च खी० मेदि० । तुषवृक्षे, हेम० । मुखसं-
पुटे, आकाशाच्छादने, कूर्मकपर्परे च निद० । जगद्वपभवेन सह
प्रयोजिते कमिपितरि, स च महाकच्छेन नृणां सहितः भग-
वति प्रतिमास्थिते आदारमहजमानस्तापसपथप्रवर्तकोऽनृत्य
यस्तुना नमिः शैवाख्यागरेन्द्रीक्षिणाचरत्रये राजा जातः कथ्य०
आ० म० प्र० । आ० क० । आ० चू० । (उसजशब्दे उल्लेखितं)
सिन्धुसागरसङ्गमसमीपे देशान्ते, “कच्छतुजः भरतः जाव सि-
न्धुसागरे” ति सर्वं पवरकच्छं च उच्चैरेकण पतिषिभसौ । व-
हस्रमरमणिञ्च सुमित्राये तस्स कच्छस्य मुहणिष्ये” जं० ३
वृत्त० । महाविदेहे वर्षे विजयक्रेत्रभेदे, तच्छक्यता चैवम् ।

कक्षिणं भूतं । अनुदीये दीव महाविदेहे वासं कच्छे एषाम्
विजयं पश्यते । गोअर्धम् । सीआए महाएषं उत्तरेण एषी-
लवंतस्स बासदरपव्यस्स दक्षिणेषां चित्तहूदस्स वक्सा-
रपव्यस्स पक्षिच्छेमां सान्वेतस्स वक्सारपव्यस्स पुर-
च्छिमेण एष्ये जं० दीवे दीप महाविदेहे वासे कच्छे एषाम्
विजयं पश्यते उत्तराद्रिणायां पार्श्वपटीविच्छेपे पव-
लिभ्रं कसंताणसंति ए गंगामिधूदि महाएर्धं वैयधेणं पव-
एणं उभापविजने च सोलसगेअसहस्रार्धे पंच य वा एउए
जं० अणमए दोषि अ एणुवर्षीमई नाए जोअणस्स आ-
यामेण दो जोअणसहस्रार्धे दोषि अ तेरमुत्तरे जोअण-
सए किं चि विसेसुणं विजयेणे ति ।

(कहिणं जने । श्रु) क जदन्त । जन्मदीपे महाविदेहे वर्षे कच्छो
नाम विजयः प्रकृतः सौतम् । शीतामहानका उत्तरस्यां नीलवतो
वैधरपवैतस्य दक्षिणस्यां विजयवृत्तस्य सहरवृत्तकारपवैतस्य
पश्चिमार्धे माल्यवतो गजदन्ताकारवृत्तकारपवैतस्य पूर्वस्या-
म् । अत्रान्तरे महाविदेहे वर्षे कच्छो नाम चक्रवर्तिविजय-
वृत्तिनागरूपो विजयः प्रहामः सर्वोत्तमा विजयवृत्तवृत्तवृत्त-
मिति विजयः अनादिप्रवाहनिपतितये सहा तेनेद्वयस्यमानव-
शेन न तु साक्षात्पृथिवीमिति पदशतमिति । उत्तरदक्षिणाज्या-
मायतः पूर्वोपरविस्तीर्णः पट्टवृत्तस्थानसंस्थितः आगतचतुरज-
त्वात् । गङ्गासिन्धुज्यां महानदीज्यां वैतालेन च पथेन पदसा-
गप्रविजक्तः पट्टवृत्तमद्वय इत्यर्थः । पथमयेऽपि विजया नाम्नाः ।
परं शीताया उद्दीच्याः कच्छादयः शीतोदायाः याम्याः पश्चादयो ग-
ङ्गासिन्धुज्यां बोधा कृताः । शीताया याम्याज्यादयः शीतोदाया उ-
द्दीच्या वमार्दयो रत्नाकरचनीज्यामिति उत्तरदक्षिणाज्यामिति वि-
वृणोति चोक्तशायजसहस्राणि पञ्चजयजनशतानि द्विनवत्य-
कानि द्वौ वैकोनविंशतिनामौ योजनस्यायामन । अत्रोपरपट्टं यथा
विदेहविस्तारात् योजन (३३६८४) कला (४) कपाह शीतायाः
शीतोदाया वा विक्रमो योजन (५००) रूपः शोधयते शेषस्याहं

लक्ष्यते यथोक्तं मानमिति । यद्यपि शीतोदाया वा समुद्रपथेनैव एव पञ्चाशतयोजनप्रमाणे विष्कम्भोऽभ्यन्तरं तु हीनो हीनवरस्त्वनापि कच्छाद्विजयसमीपे उभयकुलवर्तिनो रमणप्रदेशाधिकृत्य पञ्चयोजनशतप्रमाणे विष्कम्भः प्राप्यते इति । प्राचीनप्रतीचीनैति विद्युर्नाति द्वियोजनसदृशं चेन्न योजनशते त्रयोदशोत्तरे किञ्चिदन्ते । अत्राप्युपपत्तिर्यथा इह महाविदेहेषु देवकुलमेतदशतयोजनवत्कृत्स्नकारपर्वतान्तरनदीवन-मुल्लव्यतिरकेनाप्यत्र सर्वत्र विज्ञायाः । ते च पर्वतपरिविस्तृतास्तुल्यविस्तारास्त्वैकस्मिन् दक्षिणभागे उत्तरभागे वाऽष्टौ वत्सृकारमित्यत्र एकैकस्य पृथग्व्यं पञ्चयोजनशतानि सर्वैक-स्कारपृथग्व्यमीलने अत्यारि योजनसहस्राणि अन्तरनद्यश्च पद-एकैकस्याध्यान्तरनद्या विष्कम्भः पञ्चविंशतियोजनशतं ततः सर्वान्तरनदीपृथग्व्यमीलने जातानि सप्त शतानि पञ्चाशदधिकानि (५५०) द्वे च वनमुल्ल एकैकस्य वनमुल्लपृथग्व्यमेकानि-वाद्यन्तानि द्वाविंशदधिकानि (२७२२) उभयपृथग्व्यमीलने जातानि अत्रापञ्चाशदधिकानि वत्सृकाराधिकानि (५४-५४) मेरुपृथग्व्यं दशसहस्राणि (१००००) पृथपरमदशशत-वनयोरायामभ्युत्थत्वारिंशत्सहस्राणि (४४०००) सर्वमीलने जातानि अतुःपत्तिस्सहस्राणि पञ्च शतानि अतुनैवत्यधिकानि (६४५४५) पतञ्जमृद्धीपर्वस्तारता शोधिते च सति जाते श्रेयं पञ्चविंशत्सहस्राणि अत्यारि शतानि पटुसरणि (३५-४०६) एकैकस्मिन् दक्षिणे उत्तरे वा प्रागे विजययोराजिर्भा-वे हने लब्धानि द्वाविंशतितशानि किञ्चिदत्रयोदशदधिकानि (२२२३) त्रयोदशस्य योजनस्य योगशततुर्दशानागतक-त्वात् । एतावानेवैकैकस्य विजयस्य विष्कम्भः । अयं च भर-तस्यैतावन्त्येन चिन्तयन् इति तत्र तद्विषयपुराणम् ।

कच्छस्य एव विजयस्य बहुपञ्चभेदसभाए एत्य एव वेङ्ग-ह्येणाम् पञ्चप पञ्चते जे एव कच्छं विजयं दृष्टा विजयभागे भयभागे चिह्नं तं जहा दाहिणहृक्कच्छं च उत्तरहृक्कच्छं च । (कच्छस्य णमित्यादि) कच्छस्य विजयस्य बहुमध्यदेशभा-गे वेतादणपर्वतः प्रहस्तः यः कच्छं विजयं द्विधा विजयस्तिष्ठति तद्यथा दक्षिणार्धकच्छं उत्तरार्धकच्छं च । वा शब्दो जययोजन-ल्यकृत्ताद्योतायौ । दक्षिणार्धकच्छं स्थानतः पृच्छन्नाह ।

कहिणं जंबुद्वीपे दीपे महाविदेहे वामे दाहिणहृक्कच्छे एषा-मं विजयं पञ्चत्तं गोमया ! वेयहस्त पञ्चयस्य दाहिणेणं सीआए महाणैए उत्तरेणं विचकूटस्य वक्सारपञ्चयस्य पञ्चच्छिमेणं मालवंतस्य वक्सारपञ्चयस्य पुरच्छिमेणं एत्य णं जंबुद्वीपे दीपे महाविदेहे वासे दाहिणहृक्कच्छे एषामं वि-जयं पञ्चत्तं उत्तरदाहिणाप ए पाईणपहीणविरिथमे अह-जोअणसदृसाई दोसि अ एगसचरे जोअणसएकं च ए-गूणवीसहस्रामं जोअणस्य आयामेणं दां जोअणमहसाई दोसि अ तेरमुत्तरे जोअणस ए किञ्चि विसेमूणे विक्खं-भेणं पत्तिअकसंतिणं ॥

कहि णमित्यादि) क मदन ! जम्बुद्वीपे द्वीपे महाविदेहे नाक्षि णं दक्षिणार्धकच्छो नाम विजयः प्रहस्तः गौतम ! धनाख्यस्य पर्वतस्य दक्षिणस्यां शीताया महानद्याः उत्तरस्यां विचकूटस्य वत्सृकारपर्वतस्य पश्चिमायां माल्यवतो वत्सस्य ।

रपर्वतस्य पूर्वस्याह । अत्रान्तरे जम्बुद्वीपे यावदक्षिणार्धक-च्छो नाम विजयः प्रहस्तः । उत्तरेत्यादिविशेषणद्वयं प्राग्बो-ध्यम् । अष्टौ योजनसहस्राणि द्वे च एकसस्तत्तुत्तरे योजनशते एकै चैकानिविशतभागं योजनस्यायामेन पतद्द्वैत्यसिधोदश-सहस्रपञ्चाशतयोजनवतियोजनकलाद्वयकृत्वा कच्छविजयमाना-त पञ्चाशद्योजनप्रमाणेवैतावन्त्येऽर्थाकृते भवति । श्रेयं प्राग्बोध्यम् ।

अयं च कर्मभूमिकोऽकर्मभूमिको वेति निर्णेतुमाह ।

दाहिणहृक्कच्छस्य एणं जंते । विजयस्य केरिसए आया-रजावपमोअरे पञ्चत्तं गोमया ! बहुसमरमाणेज्जे ढुमिजा-गे पञ्चत्तं तं जहा जाव कचिमेहिं चैव अकचिमेहिं चैव । दा-हिणहृक्कच्छे एणं जंते । विजयं माणुआणं केरिसए आया-रभावपडोअरे पञ्चत्तं गोमया ! तेमि एणं माणुआणं ढ-व्विहे संघयणे जाव सव्वदुक्खाणमंतं करेति ॥

(दाहिणहृक् इत्यादि) दक्षिणार्धभरतप्रकरणे इत्येवं निर्विशेषं व्याख्येयम् । अत्र मनुजस्वरूपं पृच्छति " दाहिण " इत्यादि कण्ठ्यम् । अथास्य सीमाकारिणं वेतावन्ति नाम्ना प्रतीतिं निर्दिष्टयानतः पृच्छति ॥

कहि णं जंते । जंबुद्वीपे दीपे महाविदेहे वामे विक्कच्छे विजयं वेङ्गह्येणामं पञ्चप पञ्चत्तं गोमया ! दाहिणहृक्कच्छविजय-स्य उत्तरेणं उत्तरहृक्कच्छस्य दाहिणेणं विचकूटस्य पञ्चच्छि-मेणं मालवंतस्य पुरच्छिमेणं एत्य एणं कच्छे विजयं वेङ्गह्येणामं पञ्चप पञ्चत्तं पाईणपहीणप ए पाईणदाहिणविरिथमे दृष्टा वक्सारपञ्चप पट्टे पुरच्छिमेण कोमीए जाव दोहिं वि पुट्टे भरद्वेअकससिमए । खवरं दां वाहाओ जीवा धाणु-पट्टं च ण क कायव्वं विजयावक्खंभसरिमे आयामेणं विक्खं-भो उच्चत्तं उव्वेहां तह चैव विजाहरसदीआं तहव खवरं पाणपञ्चवणं विजाहरगणदृष्टा वासा पञ्चत्ता आभिभ्रगसे-दोओ उच्चत्तिआओ सदीओ सीआए ईमाणस्य ससाओ स-कस्स कुमासिणे ? कच्छे २ खंडग ३ माणीध वेङ्गह्ये ५ पु-स ई तिमिसमुहा ७ कच्छे ८ वेसमेण ९ वेहे हौति कूडाई ।

' कहिणमित्यादि ' स्पष्टं नवरं द्विधा वत्सृकारपर्वतं माल्यव-चिचकूटदक्षिणार्धकच्छे रूपः इत्येव समर्थयति । पृथगा कोट्या शालकरणा " त्पुरच्छिमिणं वक्सारपञ्चयं पञ्चच्छिमिणए कोडी-ए पञ्चच्छिमिणं वक्सारपञ्चयमिति " बोधं तेन पौरुष्यं वत्स-स्कारं विचकूटनामानं पाश्चात्यया कोट्या पाश्चात्यं वत्सृकारं माल्यवन्तमन एव चन्द्र्यां कोटिज्योः स्फुटः भरतवताख्यसह-स्राकः रजतमयत्वात् रुक्कसंस्थानसंस्थितत्वाच्च । नवरं द्वे जी-वा धनुःपट्टं च न कतव्यमयकैत्रयतिव्यात् इत्यभगान्न न भरतवताख्यसदृश इत्याह । विजयस्य कच्छादयो विष्कम्भः कि-ञ्चिदत्रयोदशदधिकानि विजययोजनप्रमाणेन सदा आया-मेन । कोट्यैः विजयस्य यो विष्कम्भविभागः सोऽस्यायामविभाग इति विष्कम्भः पञ्चाविंशतयोजनः । उच्यते पञ्चाविंशतियोजन-रूपमुच्येः पञ्चाविंशतिप्रोपासकस्त्वयैव भरतवैताख्यवैवन्त्य-यः । उच्यतेऽस्य प्रथमं दशयोजनमित्येन विद्याधरभयैौ नदीय नवरमिति विशेषः पञ्चपञ्चाशत विद्याधरनगरायासाः प्रहस्तः

पक्षकस्यां भेगी दक्षिणभेगी उत्तरभेगी प्ररतिवेताम्बे तु दक्षि-
णतः पञ्चाशद्वत्तरस्तु षड्विंशत्पर्यन्ति मेवः आभियोग्यभेगी
तथैवेति गम्यं कोऽर्थः विद्याधरवेत्तियामुक्तं दशायोजनाति-
क्रमे दक्षिणोत्तरभेदेन द्वे भवतः । अथाधिकारात् सर्ववेताम्बा-
नियोग्यभेगिनिशेषमाह । उत्तरद्विकृष्ट आभियोग्यभेग्यः
शीताया महाज्या ईशानस्य द्वितीयकल्पेनकस्य हेयाः शीता
दक्षिणस्याः शकस्याद्यकल्पेनस्य । किमुक्तं प्रवर्ति शीताया
उत्तरदिशि ये विजयवेताम्बास्तस्यैव आभियोग्यभेग्यो
दक्षिणया वा उत्तरया वा ताः सर्वाः सौधमेकस्येति बहुष्वचनं
आत्र विजयवर्ति सर्ववेताम्बाभेग्यपेक्षया प्रपृथग् । अथ कूटानि
वक्तव्यानीति तद्देशमाह 'कूटा इति' व्यक्तम् । अथ तत्प्रामाण्याह ।
सिक्क इत्यादि पूर्वस्यां प्रथमं सिकायतनकूटं ततः पश्चिमदिश-
मयज्ञम्येमान्यष्टावपि कूटानि वाक्यानि तद्यथा द्वितीयं दक्षि-
णकच्छार्ककूटं तृतीयं अष्टप्रपातगुहाकूटं चतुर्थं माण्डीति प-
द्वैकदेशे पदसमुदायोग्यकारात् माणिभक्तुदे हेयं व्यक्तं परं वि-
जयवेताम्बे तु सर्वेष्वपि द्वितीयाष्टमकूटं स्वस्वदक्षिणोत्तरा-
विजयसमनामके यथा द्वितीयं दक्षिणकच्छार्ककूटमष्टममुत्तरक-
च्छार्ककूटम् इतराणि भरतवेताम्बाकूटसमनामकानीति ॥

अथोत्तरार्ककच्छं प्रश्नयति ॥

कहि णं जंते । जंव्दीवे दीवे महाविदेहे वामे उत्तरकच्छ-
च्छे णामं विजए पक्खसे गोयमा । वेअहसम पव्वयस्स उ-
त्तरणं णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणेणं मालवंत-
स्स वक्खारपव्वयस्स पुरच्छिमेणं चित्तकूटस्स वक्खारप-
व्वयस्स पक्खच्छिमेणं एत्थ णं जंव्दीवे जाव सिज्जंति
तद्देव गेअव्वं ।

“कहिणमि”त्यादि व्यक्तं तथैव दक्षिणार्ककच्छच्छेयं यावत्
सिच्छन्मति । अथैतद्वर्तमानं सिन्धुकुट्टमं वक्तव्यमित्याह ॥

कहि णं भंते । जंव्दीवे दीवे महाविदेहे वामं उत्तरकच्छ-
च्छे विजए सिन्धुकुंटे णामं कुंटे पक्खसे । गोअमा ! मानवं-
तस्स वक्खारपव्वयस्स पुरच्छिमेणं उभयकुंटरस्स पक्खि-
मेणं णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणिणं एतत्तं
एत्थ जंबुद्वीवे दीवे महाविदेहे वामे उत्तरकच्छविजए
सिन्धुकुंटे णामं कुंटे पक्खसे सद्धिं जोअणाणि आयामवि-
क्खंजेणं जाव भवणं अष्टो रायहाणि क णेअव्वा । ज-
रहसिन्धुकुंटरसि सव्वं णेअव्वं जाव तस्स ए । सिन्धुकुं-
टस्स दाहिणिणं तारणं सिन्धुं महाणं पण्डा समाणी
उत्तरकच्छविजए एज्जेमाणी एज्जेमाणी सत्ताहिं मालि-
सहस्सेहिं आकुरेमाणी आकुरेमाणी अहे तिमिसगुहाए
वेअप्रपव्वयं दासयित्ता दाहिणकच्छविजयं एज्जेमाणी
एज्जेमाणी वोहसएहिं मालिमाहस्सेहिं सममा दाहिणेणं
सीहमहाणं समपेहिं सिन्धुमहाणं पव्वं अमूलं अ जरह-
सिन्धुसरिता य माणेणं जाव दोहिं वणमंनेहिं संपरिकिस्सत्ता ।
कहि णं जंते । उत्तरकच्छविजए उत्तरजकुंटे णामं प-
व्वए पक्खसे गोअमा ! सिन्धुकूटस्स पुरच्छिमेणं गंगाकुंटस्स
पक्खच्छिमेणं णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणिणं नि-

भंते णं उत्तरकच्छविजए उत्तरजकुंटे णामं पव्वए पक्खसे अ-
ह जोअणाहिं उहं उक्खेणं तं वेव पमाणं जाव रायहाणी
से खवर्ति उत्तरणं जाणिअव्वा । कहि णं भंते । उत्तरकच्छ-
च्छे विजये गंगाकुंटे णामं कुंटे पक्खसे । गोयमा ! विज-
कूटस्स वक्खारपव्वयस्स पक्खच्छिमेणं उत्तरकूटस्स पव्व-
यस्स पुरच्छिमेणं णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहिणिणं
एतत्तं एत्थ णं उत्तरकच्छच्छे गंगाकुंटे णामं पक्खं सद्धिं
जोअणाहिं आयामविवक्खंजेणं तद्देव जहा सिन्धु जाव व-
णसंनेण य संपरिकिस्सत्ता ॥

“कहिणमित्यादि” व्यक्तं परं नितम्बः कटकः आधवार्यमतिविरा-
माह । “मरहसिन्धुकुंटरसि सव्वं णेअव्वं इत्यादि” सर्वं गता-
धेयम् । गङ्गायमेन व्याख्यातव्यम् । तत्रैव अत्रभक्तुदक्षकथमाह ।
“कहि णमित्यादि” प्रत्ययः । अथ गङ्गाकुण्डप्रत्ययवर्णनमाह ।
“कहि णमित्यादि” सिन्धुकुण्डगमो निर्विशेषः सर्वोऽपि वा-
क्यः परं ततो गङ्गावदीकान्तरप्रपातगुहाया अथो वेताम्बं वेता-
म्बादक्षिणे भोगे शीता समुपसर्जतीति । ननु भरतनदीमुख्य-
त्वेन गङ्गासमुपपद्ये सिन्धुसमुपपद्यते इह तु सिन्धुसमुपपद्ये इति
कथं व्यत्ययः उच्यते । इह मात्रवक्त्रकस्कारतो विजयप्रकरणयाः
प्रक्रान्तत्वेन तदासम्भवान्तिस्सिन्धुकुण्डस्य प्रथमं सिन्धुप्रकरणं
ततो गङ्गाया इति ।

नामनिमित्तमाह ।

से कण्डेणं जंते । एवं बुब्ब कच्छे विजए । गो-
अमा ! कच्छे विजए वेअहसम पव्वयस्स दाहिणेणं
सीआए महाणंए उत्तरणं गंगाए महाणंए पक्खिमेणं
सिन्धुए महाणंए पुरच्छिमेणं दाहिणकच्छविजयस्स व-
हुमज्जदेसभाए एत्थ णं खेमा णामं रायहाणीए पक्ख-
विणंआ रायहाणी सरिता भाणिअव्वा । तत्थ णं खे-
माए रायहाणीए कच्छे णामं राया सप्पज्जं महया हि-
मवंतं जाव सव्वं भरहो उअवण भाणिअव्वं निकलमण-
वज्जं से सव्वं भाणिअव्वं जाव खंज ए माएस्सए सुहे क-
च्छणामपेजे अकच्छे इत्थ देवे जाव पलिअमोहिं परि-
वसइ स एणंएणं गोयमा ! एवं बुब्ब कच्छे विजए
जाव एत्थे ।

केनायं प्रवृत्तः । एवमुच्यते कच्छे विजयः कच्छविजयः गीतम् ।
कच्छं विजयं वेताम्बे दक्षिणस्यां शीताया महाज्या उत्तरस्यां
गङ्गायाः महाज्याः पश्चिमार्थां सिन्धोर्महाज्याः पूर्वस्यां द-
क्षिणार्क कच्छविजयस्य बहुमध्यदेशाग्रे मध्यक्षणे । अ-
त्रान्तरे केमा नाम्नी राजधानी विनीतारजधानीसरहो
जगित्त्या । विनीतारज्यकः सर्वोऽप्यत्र वाक्य इत्यर्थः ।
तत्र केमायां राजधान्यां कच्छो नाम राजा वक्त्रवर्ती समुपपद्यते
कोऽर्थः यस्तत्र पत्रवक्त्रवक्त्रा समुपपद्यते स तत्र शोकः कच्छ
इति व्यञ्जयते । अत्र वर्तमाननिर्देशेन सर्वदाऽपि यथासंज्ञं
वक्त्रवर्त्युपतिः सूचिता न तु जरत इव वक्त्रवर्त्युपत्ती काश्च-
नियम इति 'महया हिमवंतयादिकः' सदा प्रयो वाक्यः या-
वत् सर्वे भरतस्य हेतस्य 'उअवणमिति' साधनं शेषः निक-

मणं प्रमज्ज्याप्रतिपाक्षस्तद्वर्ज्यं भणितव्यं जरतश्चाकिणा सर्वविर-
तिरुद्दिता । कच्छवाकिणस्तु तद्वर्ज्यं नित्यम् इति । कियत्पत्यं-
न्तमित्याह । यावत्सङ्के माधुपकाणि सुखानि । अथवा कच्छना-
मधेयमात्रं कच्छे विजयं दत्तः पत्न्यापमर्षितकथः परिवर्तयति तेना-
र्थेन गौतम । यवमुपपत्ते कच्छराजस्वामिकत्वं कच्छदेवाधिष्ठित-
त्वात् कच्छविजयः इति यावत्कथं इत्यन्तमन्योऽन्याश्चयनिराचारा-
र्थकं सुखं प्राग्ब्रूयै योजनानि यमिति गतः प्रथमो विजयः । जं०
४ वक्क० । स्थानं । “ हो कच्छा ” इक्षिणात्तत्तायति प्रतिजाति
स्था० २ उ० १ उ० । कच्छविजये समुत्पद्यमाने राजनि, तदधि-
ष्टातरि देवे च जं० ४ वक्क० ।

कच्छकृत्-कच्छकृत्-न० मात्यवद् वक्कस्कारपदस्ये चतुर्थे कृते,
स्था० १५ उ० । कच्छविजयविभाजकवैतात्पर्यवर्तय कृत्तये,
तत्र इक्षिणकच्छकृते द्वितीयमुत्तरकच्छकृत्तममथ, स्था० १५ उ० ।
जं० । विक्कटस्य वक्कस्कारपदस्य कृत्तये कृते, जं० ४ वक्क० ।
कच्छकोह-कच्छकोथ-पुं यन्महानामं कुथित्ये शठने, जं०
३ श० ६ उ० ।

कच्छगावर्दे-कच्छगावती-स्त्री० कच्छा एव कच्छकाः मातुकाः
कच्छाण्यः सम्यस्यामतिशायिनः इति अनजरेति ख्ये शरा-
हीनामाकृतितगण्यत्वेन स्मितिः । महाविदेहे वषे चतुर्थविजयभेदे.

कहिंणं जंते ! महाविदेहे वासे कच्छगावतीनामं विजए
पसुत्ते ! गोयमा । एतन्नेतस्स दाहिणेणं सीआए महा-
एण्डए उत्तरेणं दाहिणावतीए महाएण्डए पवच्चिमेणं बग्गकूट
स्स पुरच्चिमेणं एत्थं एहं महाविदेहवासं कच्छगावतीनामं
विजए पसुत्ते उत्तरदाहिणाण्यए षाण्डणपनीणविच्छिमे
सेसं जहा कच्छस्स विजयस्स जाव कच्छगावर्दे अइत्थदेव ।

(दीक्षा सुगमत्वाच्च व्याख्याता) जं० ४ वक्क० । स्थानं । “ हो
कच्छगावर्दे ” इक्षिणात्तरजेनेन क्तिव्यम् । स्था० २ उ० ३ उ० । कच्छ-
गावतीविजयविधिपत्नी राजनि, तदधिष्टायकं देवे च । जं० ४ वक्क० ।

कच्छज-कच्छज-पुं० स्त्री० कच्छमात्मनो मुखसंपुटे पाति स
हि किच्छिद्दं दग्धा शरीरस्य मुखसंपुटे प्रवेशयति संपुटे हि क-
च्छराजः प्रसिद्धः । प्राणिबाध्यकच्छपुट इति कच्छेन कटाईनेन
हतराज्ञानि पाति वा अथवा कच्छेन मुखसंपुटेन पिबतीति क-
च्छपुः । कमाकाशं ह्लादयति कच्छः कच्छः कच्छः अथवापी-
तरा नदकच्छः एतदीयमुद्रकं तेन ह्लादयति इति निरुक्तोक्तः
कच्छं पाति कच्छेन पाति वा कच्छेन पिबतीति वा पा-उ-
वाच० । पकारस्य मकारः प्राकृतत्वात् । प्रज्ञा० १ पद० । कुमे,
जलचरणेन्द्रियनिर्गम्योक्तभेदे, उक्त० ३६ अ० । प्रज्ञा० ।
कच्छपा द्विविधा आर्यिकच्छपमांसकच्छपमदान् । प्रज्ञा० १
अध० ३ उ० १ अ० । प्रज्ञा० ।

से किं तं कच्छमा ? दुविहा पसुत्ता तं जहा अत्यिक-
च्छमा य मांसकच्छमा य सेसं कच्छमा । प्रज्ञा० १ पद०
नवरमस्थिकच्छमा मांसकच्छमा इति येऽस्मिन्नुक्तः क-
च्छपास्तेऽस्थिकच्छपाः ये मांसवहुलास्ते मांसकच्छपाः
सः० वि० । जीव० । सूत्र० । राही, राहुद्वयस्य अग्रं
कच्छप इति नाम, अ० १२ श० ६ उ० । जं० । कुबेरनिधिभेदे,
मलवधभेदे च । पुं० । मेदि० ।

कच्छभरिगिय-कच्छभरिगित्त-न० सतमे वन्दनदोषे, तत्त्व-

कपं वेत्थम् “ ठितु व विहरिगणं तं तं कच्छभरिगियं नाम ”
स्थितस्योद्देश्येन “ न तिरीसं नयराय ” इत्यादि सूत्रमुच्चा-
यन् उपविष्टस्य वाऽऽसीनस्य अहो कायं काय ” इत्यादि सूत्रं
भूतः कच्छपस्यैव अलक्षरजीवविशेषस्य रिक्तस्य मप्रताऽभिमु-
खं यमिच्छिन्नखलं तद्यत्र करोति शिष्यस्तद्विदिकं कच्छपविरिक्तं
नामिति । जं० ३ उ० । आवा० । प्रज्ञा० । आ० ५ उ० ।

कच्छजो (बी)-कच्छप-स्त्री० कच्छमः जातिस्वात् की-
र्त्तः । कच्छपशब्दात् चक्षुरेनाभेदे च वाच० । वायविशेषे, प्रज्ञा०
सं० २ उ० १ अ० । “ अदुस्यं कच्छमीलं ” राय० । नारदवीणाव्याम,
“ इत्थकच्छमील ” प्रति० । पुस्तकभेदे च । पुं० । “ कच्छ-
कच्छविभ्रंते तल्लभो मज्जे पिहलो मुणेष्वभो ” जं० ३ उ० ।
४० । जीत० । नि० ५ उ० । य० । आवा० । कच्छपुपुस्तकं उ-
भयोः पार्श्वयोस्तन्मध्यतन्मात्रं तनुकः सुप्रमं प्रथमगो पृथुलो
कच्छपुपुस्तकं द्वयम् । स्था० ७ उ० २ उ० ।

कच्छरी-कत्सरी-स्त्री० कच्छविशेषे, प्रज्ञा० १ पद० ।

कच्छा-कच्छा-स्त्री० ह्योऽप्यादी ८ । २ । १७ । इति संयुक्तस्य
वृत्तः । प्रा० । शरीरावयवविशेषे, अ० ३ श० ६ उ० । अन्तः-
पुराग्रे, समुद्रे, स्था० ७ उ० । इन्द्राणां कक्षाः ।

चमरस्स एं अमुरिदस्स अमुरकुमारस्यो दुमस्स पायचा-
णियाहिदस्स सच कच्छाओ पसुत्ताओ तं जहा पदमा
कच्छा जाव सचमा कच्छा । चमरस्स एं अमुरिदस्स अमुर-
कुमारस्यो दुमस्स पायचाणियाहिदस्स पदमाए कच्छाए
चठसाच्चिदेवसहस्सा पसुत्ता जावदया पदमा कच्छा त-
न्विगुणा तथा कच्छा एवं जावदया उट्ठा कच्छा तन्विगुणा
सचमा कच्छा एवं वलितस्स वि नवरं महदुमे सद्धिदेवसा-
हस्तिओ सेसं तं चव । वरणस्स एवं चेव नवरमट्ठावीसं
देवसहस्सा सेसं तं चेव जहा धरणस्स एवं जाव महापो-
सस्स नवरं पायचाणियाहिदस्स अन्ने ते पुब्बजणिया ।
सकस्स एं देविदस्स देवरस्यो हरिणगेमिस्स सच कच्छा-
ओ पसुत्ताओ तं जहा पदमा कच्छा एवं जहा चमरस्स
तथा जाव अच्युयस्स नाएणं पायचाणियाहिदस्स एं ते पु-
ब्बजणिया । देवपरिमाणमिं सकस्स चरासीद्देवसह-
स्सा । ईसाणस्स असीद्देवसहस्सा ईसाणस्स एसाणस्स अ-
णुगंतव्वा । “ चरासीद् असीद्, वाचरिसचरी य सट्ठी य ।
फन्ना चचाहीसा, तीमा बीसा दससहस्सा । ? ॥ जाव
अच्युयस्स लहुरपकमस्स दससहस्सा जावदया उट्ठा
कच्छा तन्विगुणा सचमा कच्छा ।

(कच्छति) । समुद्रो यथा चरन्त्य तथा सर्वेषां जयनपती-
न्त्या महायोगात्तानां केचनं पञ्चात्मनीकाधिपतयो ये हेमास्ते
च पुर्वमनन्तरस्ये जगताः (नाशचंति) शाकादीनामानन्तप्राणते-
न्त्यानामैकात्मनिरागां “ हरिणगेमिस्स ” पादात्मनीकाधिपतिरी-
शादीनां मारणाच्युतेन्त्यानामाकान्तरितामां ह्युपराक्रम इति ।
देवेत्यादि । देवा प्रथमकच्छसंघपत्न्योऽनया गाधयाऽवगन्तव्याः
(अक्षरासीमाहा) चतुरशीत्यादिनि पदानि सौधमार्दिषु कने-
षु योजनीयानि नवरं विद्योतपदमात्रमावतयोऽयोजनीयं तयोर्हि

प्राणतान्निधानस्येन्द्रस्यैतत्प्राण "दसेति" एवं त्वारणाच्युतयो-
क्षनीयमच्युतान्निधानस्येन्द्रस्यैकत्वादिति । स्वा० ७ उ० ।

कञ्जार्ध-कञ्जकावती-स्त्री-कञ्जकावतीविजये, "महाकञ्ज-
पुच्छिमेषं कञ्जार्धेयं पञ्चविंशेयं" जं० ४ वृ० ।

कञ्जार्धकृन्-कञ्जार्धकृन्-कृन्-म० महाविदेहे ब्रह्मकृन्स्व चतु-
र्थे कृन्ते, जं० ४ वृ० ।

कञ्जु (चञ्जु) कञ्जु (चञ्जु) स्त्री-कञ्-हिंसायां कञ्जकृन्मे-
ति उणा० ७ वृ० पुष्पो-वा इत्यम् । "सूत्रमाः बाणाः पिरका-
स्तापवत्यः पामेत्युक्ताः कण्डूभ्यः सदाहाः । सैव स्फोटैस्ती-
प्रदाहरेपता, हेया पापयोः कञ्जुभ्या स्फुल्लेभ्यः" इत्युक्तशब्दे
रोगमेदे, वाच० । जी० १ भ्य० । तीक्ष्णकण्टककारके फलविशेषे,
प्रश्न० सं० २ हा० ५ अ० । नि० ७० ।

कञ्जुलभराभि नृप-कञ्जुलसु सराभि नृप-वि० कञ्जः पामा
तथा कसरेभ्य कस्तरिभ्य चूता स्याताः ये ते तथा । पामारे-
गातेषु, जं० २ वृ० । भ० ।

कञ्जुडिय-कञ्जापुटिक-वि० कञ्जाप्रदेशे पुटा वस्य स कञ्जापु-
टिकः । पृथीनीनयामांटेक, वृ० २ उ० ।

कञ्जुल [क] -कञ्जूर-वि० कञ्जूरस्त्यस्य कञ्जा इत्यम् ।
वाच० । कञ्जुलमिति, प्रश्न० सं० २ हा० ५ अ० । वि० ।
कञ्जुरोगयुते पुरुषे, पुं० स्त्री० । पामरे च वि० मेदि० वाच० । गु-
ल्मविशेषे, प्रश्न० १ पद० । जं० ।

कञ्जुल्लारय-कञ्जुल्लारद-पुं० स्वनामभ्याते तापले, हा०
५ अ० । प्रति० ॥

कञ्ज-कार्य-वि० कञ्जं कर्मणि एत्यत् । अन्वयार्थः जः ८ । २ ।

२४ । इति संयुक्तस्य जः । प्रा० । ततो ह्रिचम् । असंयोगस्यै-
वेति नियमात्-कण्ठजतद्वयपञ्चमां प्राये लुगिति न लुक् प्रा० ।
कृत्ये, नि० । "किं कञ्जं भवति जं तु कीरती तेषुं" यदुक्ताप्रति-
वत्येते । प्रयोजने, हा० चू० १ अ० । वि० । कारणे, व्य० २ उ० ।
कार्यं नाम प्रयोजनं ततोऽधिकृतप्रवृत्तेः प्रयोजकत्वात्कारणम् ।
एतन्नाम्यत इत्थम् "कारणं ति वा कञ्जं ति वा पणं" व्य० २
उ० । निष्पाद्ये, यद्यर्थे वेष्टते तत्कार्यम् कर्म० । अग्निवादिके,
"अग्निवाह्यं कञ्जं भवति" नि० चू० १ उ० । कुलगाससङ्गविषये
कृत्ये, व्य० १ उ० । व्यापारे, प्रश्न० १ हा० । कर्मणि, वृ० २
वृ० ५ अ० । इदं बन्धनकारणे कार्यं ति वि० । बन्धनकार्यं कर्म-
कार्यं च । तत्र बन्धनकार्यं द्विधा अभ्युत्थानं कृतिकर्म च का-
न्यकार्यं कर्मकार्यादिभेदात्तदनेकविधम् । कार्यमवश्यकतत्वे-
रूपं यत् कार्यं तत्कार्यकार्यमिति व्युत्पत्तेः । वृ० ३ उ० ।

कञ्जतर-कार्यान्तर-न० अन्यत् कार्यम् । प्रागादिष्टकार्या-
दपरकार्यम्, "कञ्जतरेण कञ्जं तेषुं कांस्तरे च कञ्जं ति" प-
ञ्चा० १२ वि० ।

कञ्जकञ्ज-कार्यकार्य-वि० क० सं० कुलकार्यादिभेदात्तदनेक-
विधेऽवश्यकसंध्यकरूपे कार्यम्, वृ० ३ उ० ।

कञ्जकर-कार्यकर-पुं० आदिष्टकार्यनिर्वाहके राज्ञोऽष्टादश-
श्रेणियन्ध्वतमे, चं० ३० १३ वृ० । प्रयोजननिष्पादके, जि०
"न वा मेदे पक्षिषु कृण्वन्ति अंशविं । जह पुण् दमर्षं च क-
रणं, वा पुण्यकर्म होति" हा० म० ३० ॥

कञ्जकराण-कार्यकराण-न० प्रयोजनविधाने, प्रश्न० १ हा० ३ अ०

कञ्जकारणजाव-कार्यकारणभावे-पुं० कार्यं च कारणं च

तयोर्भाषः । हेतुहेतुमद्भावे, यथा घटद्वयद्वयोरच घटस्य द-
एष्टं प्रति कार्यत्वं दृष्टस्य घटे प्रति कारणत्वम् । अथात्र
सत्कार्यसत्कार्यत्वाद्वादसत्कार्यत्वाद्वादप्रतिद्वयविषया मत्तसं
प्रहमाह । तत्र असत्तः सत्कार्यत्वं इति वीक्षाः । प्रागुपचारेत्-
त्कारणव्यापारादुत्पद्यते इति नैयायिकादयः । प्रागुत्पत्तेः स्व-
पि कारणव्यापारादुत्पद्यते इति साङ्ख्यवादः । तत्र सतो
विवर्ते इति वेदान्तिनः । परिणाम इति साङ्ख्यः । कथं चित् सत्
कथं चिदस्युत्पद्यते इति आहता इति वाच० ।

तत्रासत्कार्यत्वाद्वादमसंज्ञावयव सत्कार्यत्वादी काचित् ब्राह्म ।
न्येतत्कुतो ज्ञायते प्रागुत्पत्तेः सत्कार्यमिति हेतुकाम्यकसत्ता-
वात् । तत्सत्तावयव "असत्कारणापुपादान-प्रधानात्सर्वसंज्ञाभा-
वात् । शक्तस्य शक्त्यकरणा-त्कारणव्यापार सत्कार्यं" मिस्री-
भरकृष्णेन प्रतिपादितः । अत्र आसत्कारणादिति प्रथमो हेतुः
सत्कार्यसाधनयोपन्यस्तः एवं समर्थितः यद्दि हि कारणात्मनि
व्यत्येः प्राक् कार्यं न मयिष्यत् । न तत्कर्मविपरिचयः । यथा
गगनारविन्दप्रयोगः । इदं सत्त्व कर्मविचित्रितम् । यथा
नभोललितम् असत्त्व प्रभृत्पत्तेः परमतेन कार्यमिति व्यापकवि-
रुद्धोपलक्ष्यप्रसङ्गः । न चैवं सवति । तस्मात्प्राप्तिकेते तिस्रा-
दिनित्यैर्वादि कार्यं तत्तत्सत्तागमिपि सद्दिति सिद्धं शक्तिरूपो-
त्पत्तेः प्रागपि कारणे कार्यम् । यद्विरुद्धतया च तत्तदा कापिरे-
रपि । न्येतत् उपादानप्रहादिनि द्वितीहेतुसमर्थनम् । यद्यस-
त्तावे कारणे कार्यं तदा पुरुषाणां प्रतिनियनोपादानप्रदण-
स्यात् । शास्त्रिकार्थान्वितु शास्त्रिकार्थमोपाद्वत्ते न कोच-
बीजं तत्र यथा शास्त्रिजीवादिषु शास्त्रादीनामसत्त्वस्था यद्दि
कोचबीजादिष्वपि किमिति तुल्ये सर्वत्र शास्त्रिकार्थान्वितु-
नित्ये प्रतिनियतत्वेन शास्त्रिजीवादिषु गृह्यन्ति न कोचबी-
जादिकं वायुता कोचवाद्योऽपि शास्त्रिकार्थान्वितुत्वादि-
रक्तसत्ताविशेषात् । अथ तत्कल्लस्यत्वात्सैत्ते मोपादीयन्ते यद्ये-
वं शास्त्रिजीवमपि शास्त्रिकार्थान्वितु तत्कल्लस्यत्वात्तदोपाद्वं
स्यात् । कोचबीजवत्त्वं चैवं भवति तस्माच्च तत्कार्यमस्तीति
मन्यते । सर्वसंज्ञाभावादिहि तृतीयो हेतुः । यद्दि ह्यस-
त्त्वे कार्यमुपपद्यते तदा सर्वसंज्ञागुणपन्नादेः सर्वं सुवर्णरजता-
दिकार्यमुपपद्यते सर्वसंज्ञागुणपन्नामि भावे गुणादिकारणप्रा-
प्तताविरहस्यापिशिशित्वापूर्वं कारणमुत्पन्न प्रसङ्ग उक्तः । सं-
प्रति तु कार्यप्राप्तेरिति विशेषः । न च सर्वं सतो भवति तस्मा-
द्वयं नियमस्त्वैव तस्य सत्तावादिहि मन्यते । स्यादेतत्कारणा-
नां प्रतिनियतेष्वेव कार्येषु शक्तयः प्रतिनित्तास्तेन कार्यव्या-
सत्तेऽपि किमिदं कार्यं कियते न गगनाग्नोरदे किमिदं
वोपादानमुपादीयते तदेव समर्थं न तु सर्वं किमिदं च कु-
श्चिन्नवति न तु सर्वं सर्वसंज्ञादित्यसदेतत्ततः शक्ता अपि देत-
कः कार्यं कुर्वताः शक्त्यक्तियमेव कुर्वन्ति नाशक्यं कुर्वन्तीति यं
नैतत्प्रतिपिप्यते नवता किमिदं सद्दि कार्यं कुर्वन्तीत्येताद्वयव्य-
तत् तच्च तेषां शक्त्यक्तियमेव वासदेतत्कारित्वाभ्युपगमादेवाशक्त्य-
क्रियं कुर्वन्ति तथा हि यदसत्त्वकीरुपं तच्छाश्विषाणादिवद्ना-
जयातिशयं यथानाश्यातिशयं तदाकाशवद्विचारि तथातूतं वा
समासादिताविशेषरूपं कथं कर्मविचित्रयनं कर्तुम् । अथ सद्-
वस्थाप्रतिपत्तेर्विचित्रयन एव तदेतत्संज्ञासत्तावत्सहविप्रभेदेः
ततो विवृताविष्यमाणार्था यस्तस्यात्मा नीरुपायो वपश्यते तस्य
हानिः प्रसज्येन न ह्यसत्तः स्वनावापरित्यागं वा नासत्प्राता परि-
त्यागापरित्यागे वा न सत्सत्प्रातां प्रतिपन्नमिति सिद्धेदन्त्यदेव

यत् साधनानामेकान्तिकता वाच्या सत्यं च वैधर्म्यसाधनं
तन्नायकमित्यवश्यमुपगम्य केनातिरिक्त्यतिर्याचनवस्थाप्रसङ्गे
ङ्गतिवार इति । स्थितिकर्तृकांश्चि संशयसंज्ञायादिसंज्ञी भवतो
न स्वज्ञायातिशयोक्त्यारभिव्यक्तिर्नापि तद्विषया ज्ञानोपपत्ति-
स्वरूपा अभिव्यक्त्युक्तिसंगता तद्विषयज्ञानस्य सधर्माभिप्रायेण
नित्यत्वात् । न वा हि तद्विषयस्वापि संवित्तिः सत्कार्यवादि-
मतेन नित्यैव किमुपाद्यं तस्याः स्वाद्य रूपैकैव अन्वयेनैव सं-
विदासंगेप्रसङ्गादका बुद्धिरिति कृत्यात् । सैव च निश्चयस्तत्र
कोऽपरस्तदुपलभ्यतेतिरिक्त्यक्तयो यः सार्धतः संपाद्यते ।
न च तद्विषयस्वाभावादिष्य संवित्तिः किं तु मनःस्वभावेति
वक्तव्यम् । बुद्धिरुपलब्धिपरिचयसायां मनःसंवित्तिरित्यादी-
नामनर्थान्तरत्वेन प्रदर्शयितव्यमाणाया । तद्विषयोपलभ्याव-
रणकृत्यज्ञानाऽप्यतिरिक्त्यक्तं घटां प्राञ्जितं चितीयस्यापलभ्य-
स्यासंभवनोपलभ्यावरणव्यत्याजनायात् । न ह्यस्तत्त्वावरणं
युक्तिसंगतं तस्य वस्तुसंज्ञिष्यतायात् । न वा तत्तत्साधारणस्य
कुनश्चिद्व्यक्त्यो युक्तः सत्येऽपि तदावारणस्य नित्यत्वाच्च कृत्यः सं-
भवतीति । भावज्ञकण्डेऽपि कृत्यस्तस्यायुक्तोऽपिरित्यक्तपुण्यकृत्यस्य
तिरेयावाधानुपपत्तेः तद्विषयोपलभ्यस्यासत्येऽपि नित्यत्वाच्चावर-
णसंतव इति कुनस्तत्त्वाजातिर्यक्तिः । न चाघावरणकृत्यः के-
नविज्ञातुं शक्यस्तस्य निःस्वभावत्वात्ततोऽतिरिक्त्यक्तस्य घटमा-
नवास्तत्कार्यवाद्यपेक्षं साधनोपायसंवैयर्थ्ये । एवं बन्धमा-
नाभावमसंस्कृतं तत्पक्षं । तथा हि प्रधानपुरुषयोः कैवल्योपलभ्य
संज्ञानवत्ज्ञानप्राप्त्योरेव सत्यपर्वो कापिरेवमुपगम्यते तत्र
तत्पक्षज्ञानं सचवाऽवहितमेवेति सर्वेदेहिनेऽप्युक्त्याः स्युः
अन एव न बन्धोऽपि तत्पक्षे संगतो मिथ्याज्ञानवशाद्विज्ञेय इत्य-
न तस्य च सर्वदा व्यभिचयितव्यतासंशयोऽपि । निर्विके च सत्का-
र्यवादाऽस्तकार्यं कारण इति सिद्धमेव सत्सतोः परस्परपरि-
हारस्थितत्वेन प्रकारान्तरासंज्ञात्वात्पि परांपर्यस्तपकृदुप-
णस्य कृषणाजनास्तप्रतिपादनप्रकारो ज्ञेयतः प्रवर्धते ।
तत्र यत्तत्पक्षेऽपि परेणास्तुतं नैव शक्यते निःस्वभावत्वादिति
तदसिद्धं वस्तुस्वभावस्यैव विधीयमानत्वाभ्युपगमात्तस्य च
नैकव्यसिद्धिः । अथ प्रागुक्तोक्तिः स्वभावेमेव तत्र तस्यैव नि-
स्वभावत्वात्वात्वात् । न च तत्तत्स्वभावं एव निःस्वभावो
युक्त्या वस्तुस्वभावप्रतिषेधेनानुपपत्तिः स्वभाववत्त्वस्य । न च
किंमार्गं वस्तुत्वस्यः प्रागस्ति येन तद्वै निःस्वभावं सिद्धे-
त् । न च वस्तुविद्वत्तत्त्वमेव धर्मिणं नीरूपं पक्षीकृत्य नैक-
व्यसिद्धिः हेतुः पक्षीकृत्य इति वक्तव्यं सिद्धसाध्यताप्रसङ्गात्
यतो न वस्तुविद्वत्तः केनविज्ञायादित्येव प्रसङ्गः । अने-
कान्तिकत्वाय हेतुविषये बाधकप्रमाणप्रदर्शनात्कारणशक्तिप्र-
तिनियमाद्वि किंचिद्वास्तविकयतं यस्यापादाका हेतुविधिते ।
यस्य तु शशशङ्खद्विर्नास्त्युपादाकस्तत्र कियत इति अनेकान्त
एव यतो न सर्वे सर्वस्य कारणमिदं । न च यद्यसत्तत्त्व-
कियत एवेति व्याप्तिरभ्युपगम्यते किं तर्हि यद्विधीयत उत्प-
त्तेः प्राक्त तदवसेवेत्यभ्युपगमः । अथ तुल्येऽपि असत्कारित्वे
हेतुना किमिति सर्वैः सर्वस्यासतो हेतुर्न भवतीत्यभिधीयते
असत्वेत्तु भवत्येवमित्यस्य बोधस्य समानायात् । तथा हि तु

स्ये सत्कारित्वे किमिति सर्वस्य सतो हेतुर्न भवतीत्यसत्कार्य-
वादिनोऽप्येवमभिधानं शक्यमेव न च तन्मते किंचित्स्ति ये-
न तत्र कियते न च कारणशक्तिनियमास्तस्यैव नभोऽनुवहणि-
न कियत इत्युक्त्यभिधानीयमितेन तत्र तदुक्तं " भैरुगुप्य-
विशेषेऽपि, न सर्वे सर्वकारकम् । यद्वत्तद्वत्सत्येऽपि, न सर्वं
सर्वकारकम् " । अन्त्युपगमादनेन च यद्वत्तद्वत्तिः साधयुक्तं
न पुनस्तद्वत्तिः । तथा हि सत्यपि कार्यकारणयोर्मैदं कस्यचि-
त्किंचित्कारणं भवति स्वहेतुपरम्परायात्तत्वाच्चाभूतस्वभाव-
प्रतिनियमस्याभेदे च तयोरेकस्यैकैकैकस्मिन्नेव काले हेतुत्वम-
हेतुत्वं वाऽन्योन्यविरुद्धं कथं संभवत् विरुद्धधर्माभ्यासमिबन्ध-
नत्वात्तद्वत्तुमेव । तदुक्तं " भेदे हि कार्या किंचि-द्वस्तुचर-
तया भवेत् । अभेदे तु विरुध्येत, तस्यैकस्य कियतिक्ये " ॥ १ ॥
अथास्तत्कार्यवादिनः कारणानां प्रतिनियताः शक्तयो न घटन्ते
कार्यात्मकानामवधीमाननिष्पत्तेः न ह्यवधिमतः सद्भावःसंभ-
वति प्रयोगाभावे च सद्भावकार्याविशेषात् न ते साधयुक्तयो
यथा शशशङ्खद्वयः सद्भावकार्याविशेषात् शालीजीवाद्यो
भावा इति व्यापकानुपलब्धेः । सत्कार्यवादे तु कार्यावधिस्तद्भा-
वायुक्तः कारणप्रतिनियमः । उक्तं च । "अवधीमाननिष्पत्ते-र्नि-
यतास्ते न शक्तयः । सत्ये च नियमस्तासां, युक्तः साधयुक्तयो
न स्ति ति " । असत्वेत्तु हेतोरनैकान्तिकत्वात् । तथा ह्यवधीना-
मनिष्पत्तेः क्षीरस्य दूधप्रापदाने शक्तिरिति व्यपदेशः केवलं
मा नृधपुनरनप्यारोपितं सर्वाधीनिरपेक्षं वस्तुस्वरूपं यदन-
न्तरं पूर्वमष्टमात्रे च वस्तुत्वं प्रादुर्भवति तस्य प्रतिषेध एव । न
च शब्दविकल्पानां वन्न व्यावृत्तिस्तत्र वस्तुस्वभावोऽपि निवर्त-
ने यतो व्यापकस्वभावः कारणं वा व्यावर्तमानं स्वभावेत्ये-
व कार्यं वाऽऽद्याय निवर्तते इति युक्तं बोधोदात्तयोः प्रतिषेधात्
न च पयसो दधिवातिरित्यादिव्यपदेशो विकल्पो वा प्रावा-
नां व्यापकस्वभावः कारणं वा येनासौ निवर्तमानः स्वभावः
स्वभावं निवर्तयेत् तद्वतिरिक्तेणापि नावसद्भावत्वात् यतो व्यपदे-
शा विकल्पाभा निर्देशकस्वभावे वस्तुनि यथायासमनैकप्रकारः
प्रवर्तमाना उपलभ्या एकस्यैव शब्दोद्देशोपलब्ध्यादिविकल्पेण
मिश्रस्य समययथासिद्धादिविषयपदेशाद्विकल्पनात्वात्तत्वादा-
त्ये वस्तुनिष्ठत्वप्रसक्तिकल्पपदेशविकल्पवत् शब्दविकल्पानां
वस्तुकल्पवदेकत्वप्रसङ्गः । न शकं चित्रशक्तप्रतिप्रसङ्गात्ततः श-
क्तिप्रतिनियमार्तिकचिद्वैवास्तवविधेयं न सर्वमित्यनैकान्तिकोऽपि
नैकव्यसिद्धिः हेतुः उपादानप्रदानादित्यादिहेतुमुक्त्युपस्थात एवा-
नैकान्तिकत्वम् । तथा हि यदि कार्यसत्त्वकृतेनैव नियतोपादा-
नप्रदं कर्त्तव्यं प्रवेत्तं तदैव स्याच्छास्त्रात् । कारणशक्तिप्रति-
नियमकृतमपि प्रतिनियतोपादानप्रदं घटते एव सर्वस्मात्स-
र्वस्य संज्ञायापि कारणशक्तिप्रतिनियमादेव च न भवति सर्व-
स्य सर्वाधिकारिजावत्त्वस्यासिद्धेः । यद्यपि कार्यातिशयमि-
त्याद्युक्तं तदप्यभिधानापरिज्ञानादेव यतो भास्वामिरजाव उप-
पद्यते इति निगद्यते विकारापक्षो तस्य स्मयावहानिप्रसक्तियुक्त-
त किं तु वस्तुत्वे सत्पुण्यत इति प्राक्त प्रतिपादितम् ।
तच्च वस्तु प्रागुपादादसम्पुलब्धिविश्रुतं प्रागस्त्यनुपलब्धोर्नि-
वृत्तस्यानिप्रसङ्गतः कार्यत्वानुपपत्तेरभ्युपगम्यते । यस्य च
कारणस्य साक्षिधानमात्रेण च तत्तथाज्ञतमिदं तेन तत्कि-
न इति व्यपदिश्यते न व्यापारसत्येवशास्त्रिकचित्तेनचि-
कियते सर्वधर्माभावात्प्राकारात् । नाप्यसत्किंचिद्वन्ति य-
न्नाम कियते । असत्त्वस्य वस्तुत्वभावात्प्रतिषेधकज्ञानत्वात् ।

यानेकान्तसद्भाष्येके ऽध्यात्मिकाभ्युपगमपदार्थाभ्युपगमे शा-
क्योक्तुं शाक्यैरन्यद्वि सत्त्वानाम् क्रियागुणव्यपदेशोपपत्त्यादि-
प्रसङ्गाद्विज्ञानत्वात् सर्वेष्वपि तेषां सत्या इत्येवं संबन्धः कार्यः
तेन ऽहो एव सत्याः स्युः । अथन्यतरिरेकसत्त्वस्याभ्युपगमसद्वत्-
तैरेतत्प्राग्वक्तं तच्चात्वं मिथ्या स्यात् नान्यथा प्रागपि कार्यावस्था-
त एकात्वेन सत्त्वमिथ्यन्यत्त्वस्यासौगम्यमात्रा कथंविस्तरेवं श्रान-
कालावधारणोपदेशाभावा एव स्यात् । सत्त्वया अथ्यसत्त्वयोदे-
वानसद्वत्करणादीन् याव् वदन्ति ते सर्वे तेषां सत्या एव सत्त्वानां
सति कारणाभावात् अथवा शाक्यैर्भूदेवैव कारणाव्यवहारो-
त्पत्तिः स्यात् । अथ शाक्यैश्च कृत्य कारणाभावः अस्त्यन्नात्रकृत्य-
त्वात् तस्य इति चेत् तद्वै कुतः कारणाभावात्पत्तिरिति चेत् सोऽप्य-
नितरैरेतदध्ययदोषा ध्यादीनामपि कं श्रुतिप्राप्तवदवस्थायामसत्त्वो-
पि कुतः कारणसत्त्वत्वाः प्रागस्त्यसत्त्वत्वात् तत्र कारणसद्भावः सति
कारणव्यवहारसम्भवमिति चेत् । अस्त्येतत् घटस्य श्रुतिप्राप्तवत्

स्थायां सत्ये प्रागवस्थायोगादसत्येऽपि शशशृङ्गस्येव तदनुपपत्तेः प्रधास्यात्पक्षिदशनायागमाद्यो न शशशृङ्गस्येति तन्तरत्वाप्रत्ययप्रसक्तः । तथा हि बाधस्य प्रागभावाच्च न तावदनुपपत्तिरिति बाधश्च गोत्यसिद्धिरिति तावत्प्रागभावव्यतिरिक्तिरिति व्यकमितरेतराश्रयत्वात् । अथ कारणस्य कार्यस्य तावत्प्रागभावः प्रागेव सिद्धः अस्त्येनैतत् अकारणस्यापि कार्यस्य तावत्प्रागभावः तत्संबन्धात् घटस्य तत्कार्यताप्रसक्तः । तथा हि यस्य प्रागभावव्यतिरेकः तत्कार्यताप्रसक्तः । न च तदव्यवस्थितिके-स्तस्यैव तत्र प्रतिभासनात् । न च कारणस्य रूपमेव प्रागभावो निर्विशेषणस्य स्वरूपमात्रस्य कार्येऽपि सञ्जावात् । तस्यापि प्रागभावकृपताप्रसक्तः तथा प्रतीत्यभावात् न तदुपपत्तिरिति तत्र प्रतीतिमात्रावन्तर्पादा वस्तुस्वरूपावस्तुव्यवस्थायोगात् । ततो गुणिकादिरूपतया वस्तु युज्यते । अणुसादिना न पुनस्तत्त्वविरिककारणादिरूपतयास्तस्यास्तत्राप्रतिभासनात् । प्रतिभासनेऽपि विशिष्टकार्यापेक्षया कारणत्वस्य प्रतिपत्तौ कार्यप्रतिभासन्तरूपेण तस्याप्रतीतिरेकस्तदानीं कार्यस्याप्रतिभासनात् प्रत्यक्षस्यासङ्ग्राहकत्वेन चाल्पना प्रासक्तः । तदा तत्कार्यस्य सत्त्वप्रशक्तिः स्यादिति । कथमसति कारणस्यापारः प्रतीयत तत्रासतः कार्यस्य युक्तम् । नाप्यसत्कार्यं कार्यं तदानीमसति कारणे तस्य तस्य तत्कृतकार्योक्त्यासङ्गमात्रावस्थानिः कारणस्य भावमात्रव्यवहारमतेऽप्यस्य व्यापारायोगात् । अथ तदन्तरे तत्कार्यस्य भावात् प्रागभावव्यतिरेकमेव कारणस्य व्यापारः अस्त्येनैतत् सन्ततभावस्तद्वृत्तानन्तरं विधातृत्वकार्यस्य सञ्जावात् सर्वेषां तव सर्वकालभावव्यतिरेकस्य भावात् तत्कारणताप्रसक्तः । अथ सर्वभावस्तद्वृत्तान्तरादिऽपि तदभावे इति न तस्य तत्कार्यता न कृत्तिकेनैव भवति विधातृत्वमात्रेण एव सर्वत्र विधादाध्यातृत्वकार्यस्य सञ्जावात्तदपेक्षयाऽपि तस्य कार्यता प्रवेत्तः । न च कृत्तिकस्य कार्यस्य तदभावेऽपि पुनर्भवसम्भवस्तस्य तदेव भावादव्यवस्था कदाचिदव्यवस्थायाश्च विशिष्टभावस्तद्वृत्तान्तुविधानात् तत्कार्यताव्यवस्था सर्वथा न तदभावावधानं तस्य कारणकृपतापेक्षमात्रात् । अतः तस्यापि तत्कार्यताव्यतिक्रमात् । कथंचित्तत्त्वज्ञानानुविधानं अनेकान्तरादापरस्परकारणं कार्यमित्यनुपपन्नमाध्यातात् । अथ सन्तानापेक्षः कार्यकारणभाव इत्ययमदोषो न सन्तानस्य पूर्वपरलक्षणव्यतिरेकानामावात् । भावे वा तस्यैव कार्यकारणकृपत्वाधिक्यासाधारण्यत् तत्त्वं स्यात् लक्षणानामधिक्यासामर्थ्यविकलतया प्रवेत्तः । अथ तत्संबन्धिनः सन्तानस्य कार्यकारणत्वे तेषामपि कार्यकारणभावो न भिन्नयोः कार्यकारणभावात्परस्य संकल्पस्याभावास्तन्तानस्य च सर्वजनकृष्णानन्तराप्रतिपत्तेरस्य सन्तानान्तराप्रसक्तिः स्यात् । किं च तस्यापि नित्यत्वे कृष्णकार्यत्वे च सत्कार्यवादप्रसक्तिः कृष्णिकत्वं नाप्यप्राप्तिरस्यैव तत्कार्यताऽप्रसक्तिर्यतिरेकश्च कार्यतानिबन्धनं कृष्णिकपक्षे न संभवतीति प्रतिपादितमेव न चात्राप्यपरसन्तानप्रकल्पनया कार्यकारणभावप्रकल्पनं युक्तमवस्थाप्रसक्तः । तथा हि सन्तानस्यापि कार्यतानुपगमे कृष्णिकत्वान्न कार्यरूपताऽन सन्तान-

नान्तरमन्त्रापि कार्यतानिबन्धनमनुपगमनस्य तत्रापि च कृष्णिकत्वं कार्यतानिबन्धनस्यैव तन्निबन्धनमपरं सन्तानान्तरमनुपगमनानिबन्धनमवस्था परिकृष्टेयम् । किञ्च कृष्णिकभावात्तदनुपगमनाभावो यदि निम्नकार्योद्भावेतोः सत्यमभिमतं तदा तत्कार्यस्याप्युद्भावात् कार्योद्भावात् सत्यव्यतिरिक्तमवस्थाप्रशङ्गेन कश्चित् सत्त्वव्यवस्था स्यादिति कुतस्तद्व्यवस्थासत्कार्यमिति व्यपदेशः । अथ हानकृष्णकार्यसञ्जावादेतोः सत्यव्यवस्थाः स्याति । ननु हानस्यापि कथं हेतुसत्ताव्यवस्थापकत्वं हेतुकार्यत्वव्यतिरिक्तं ननु किं तेनैव ज्ञानेन हेतुकार्यता स्यात्तन् प्रतीयेत इति ज्ञानान्तरं । न तावत्तन्मैव तस्य प्रागसत्ताव्यवस्थापकत्वेऽपि प्रवृत्तौ वा तत्कार्यतावगतिः । अथ हानकार्यत्वेऽपि हानस्य हेतुकार्यता नन्वेवमविशेषाज्हेतुस्यापि हानकार्यतावगतिः स्यादिति तद्व्यवस्थापकं प्रसज्येत । न च समानाकार्योत्पत्तिसमुद्भयोः कार्यकारणतोपलब्ध्येति प्रकृतेऽपि स न स्पष्टश्च केवलस्यापि कुम्भस्य दृष्टेकर्यता हानस्यापि केवलस्य दृष्टेकर्यतावगतिः स्यात्ततोऽप्यव्यवस्थानिबन्धन इति चेत् । ननु कुम्भोऽपि कुतोऽप्यस्य न प्रवेत्त प्रत्यक्षज्ञानान्तरा इति चेत् एतज्ज्ञानेऽपि समानं नित्यतावप्यनुपगमनस्यैव भवेदिति कुतोऽस्तकार्यवादः । न च प्रत्यक्षज्ञानेन प्रवेत्तः प्रमाणं पूर्वोपरकृष्णिककारणस्यैव तत्ताऽप्रतीतिः । न हि पूर्वोपरकृष्णकार्यस्याप्यनुपगमनपरपूर्वकृष्णत्वं । नाप्येकप्रत्ययेन पूर्वोपरकृष्णस्य क्रमेण ग्रह एकस्याक्रमस्य क्रमवद्ग्रहप्रादुर्भावकतयाऽप्रवृत्तेः । न च स्मरणस्य इत्येवमिति संनवति न चास्य प्रमाणता न च पूर्वोपरस्य क्रमेण ग्रह एकस्याक्रमस्य क्रमवद्ग्रहप्रादुर्भावकतया प्रवृत्तेः । न च स्मरणस्य ह्ययोः प्रत्ययोः परस्परपरिहारेण वृत्तौ तत् तद्व्यवधानं स्मरणमेकत्वस्य वदकं युक्तमवधितिप्रादुर्भावकत्वरूपताप्रशङ्गे । न चास्मादप्येकत्वमर्थेति प्रत्यक्षादप्रमाणव्यवधानार्थवद्व्यवधानस्यैव कार्यप्रवृत्तये च प्रमाणनिरपेक्षताव्यतिरेकत्वप्रादुर्भावः स्वापमदभ्युदयव्यवस्थापि तस्य तद्ग्राहकत्वोपपत्तेः । न चैतस्याप्येकत्वं कुतश्चित्समानात् प्रसिद्धं तद्ग्राहकत्वेन तस्याप्रतीतिः । न च बौद्धस्यास्मा अभ्यवधा वस्तु नित्यमस्ति कृष्णिकाः सर्वसंस्कारा इति वचनात् तत्र तेनैवात्मनः प्रमेयकार्यतावगतिः नाप्यनेन तस्यापि स्वप्रमेयकार्योवगती प्रागवृत्तितयाऽस्तामर्थ्यात् । तत्र हानकृष्णमपि कार्यं हेतोः सत्तां व्यवस्थापयितुं समर्थं कृष्णिकेकत्वप्रादे अथ कृष्णस्य यथोक्तन्यायेन पीषायेति प्रमवृत्तं एव भागुमानस्येति पीषायेति प्रमवृत्तस्य तदुपपत्तिरिति । प्रत्यक्षापि तदपेक्षेयं परकोक्षादविधायिकत्वनामात्रमेव सर्वज्ञानस्यानुपगमात् तत्रास्तकार्योद्भावाः प्रमाणसङ्गतः । तत्कार्योद्भावस्तु प्रागेव निरस्तत्वादयुक्त एव । तथाहि नित्यस्य कार्यकारित्वं तत्र स्वास्तत्तायुक्तं नित्यस्य पीषायेति प्रमवृत्तस्यैव तत्कार्यकारणसामर्थ्यप्रसिद्धः । न हि नित्यसर्वदेहाकाशव्यापिनः कश्चित्कार्यव्यापारविरहितः सामर्थ्यमवान्तां शक्यम् । अथ सर्वदेहाव्यापिनस्तस्य तत्र सामर्थ्ये प्रविष्टयति तद्वत्पत्तः सर्वदेहा व्यापितः सत्यं तत्र प्रातीयेयवधायित्वे सर्वदेहा व्यापितः सत्यं तत् एवाऽनुपगमनीया स्यात् । अन्वुपगमन्यते एवेति वचनेनैव कतिपयदेहाकाशव्यापिरूपप्रतिपत्तेरेवाऽनुपपत्तेः निरवैककृष्णकृपताप्राधानं समायात । न च तदेव कार्यजनकता प्राक् प्रतिक्रिस्तत्त्वाच्चैकान्तनित्यव्यापकवर्षके प्रमाणप्रवृत्तचित्तित्यसङ्गत् प्रतिपादितम् । न चासति कार्ये निर्विषयत्वात् कारणव्यापारसंज्ञावत् सर्वत्र तत्र तेषां व्यापारोद्भावं न दृष्ट्वा भूत्वा ज्ञात्वा वा हेतुना कार्ये व्यापारस्तथा जडत्वेन तदसंज्ञात् । न चाह—

अध्वमा जनेभ्यश्चद्विहेतुकमङ्गोत्पत्तिकं चतुर्हावि संजवतीति प्राक् प्रतीपादितेन चास्तः कार्यस्य विधानं न प्राक्कम-
पुनरप्राप्तादिवृत्तेः प्रवृत्तेः । अन्वया कार्यं कार्योत्पत्तिपादितो
बाधमा भवेत् । किं न यदि स्तस्य कार्यं कारणव्यापार-
स्तदोत्पत्त्यपि घटादिकार्यं कारणव्यापारादन्ववर्तते तदुत्पत्तिप्र-
सक्तित्वाविशिष्टात् । अथानिष्पत्त्यन्वयोत्पत्तेः पुनरुत्पत्तिरूपवर्-
तमानिकत्वात् तस्यैव प्रथमकारणव्यापारादेव निवृत्तत्वात्
नन्वाविष्पत्तिरपि बाधे अन्वयव्यापारोत्पत्तेः संपत्त्याऽप्युक्तं
पुनरुत्पद्येत । अथाविद्यमाना तदा असदुत्पत्तिप्रसक्तित्वे चावि-
ष्पत्त्यात्पत्त्यस्तया कार्यं इव कारणव्यापारोऽप्युत्पद्यन्तुं युक्तः
स्वसिद्धान्तप्रकारोपसन्नत्वात् । अथ तथाः कारणात् कार्योत्पत्ति-
सत्त्वान्वापत्तस्तौ हेतुव्योधात् तदाऽनुपपत्तेः वा शङ्काशङ्कित-
रपि पदार्थोत्पत्तिप्रसक्तिरित्यन्ताजगत्प्रमाणव्योदसत्येवाविशे-
षात् । न च प्रागभावी प्रावीदिति हेतुर्नान्वन्ताप्रावीति वक्त-
व्यं न तथा यदा न हेतुरन्यथा हेतुतिरिति प्रसक्तस्तत्त्वे प्रसक्तम् ।
असत् हेतुः सत्त्वादेतुतिरिति ततः सन्नेव हेतुस्तस्य कार्यं व्या-
पारात् । नास्तस्य तदव्योधादेतद्व्यस्यद्वयं सतः सतोऽपि कार-
स्य प्राक्कनव्यापारित्यगात् न कार्यं प्रति हेतुना प्राक्कनावस्थाव-
त् । अथ तथा व्यापाराव्योदहेतुनाऽसदेनशारादित्यं कार्यं प्रति
तत्त्वे हेतुर्न स्यादपि व्यापारः कुतस्तत्पत्तिरिति वषेयुनामसंभवा-
द् व्यापारव्यवहार्यत्वात् । ननु तस्यापि व्यापारोऽयं परत्वापारात्
तदा व्यापारापरस्याव्यवहितत्वात् कारणस्य न कदाचिद्व्याप-
रित्वे प्रवृत्तिः स्यात् । नूनस्तस्यापारापरस्याप्यवसमानं यावत्
कस्यचित्पदव्यवहारसतः कारणत्वं कार्योत्पत्तिश्च स्यात् ।
अथ कारणस्यरूपमेव व्यापारस्तत्कारणं कथं कार्यं नन मानस्या-
नान्यसतः कारणात्कार्योत्पत्तिः । नन्वेवं कारणसमानकारणे कार्यं
स्यात् तथा च सत्येतराणां व्यापारश्च कुतः कार्यकारणमा-
त्रः । अथ कार्यमात्रकाले कारणास्य न सद्भावस्तर्हि विवरण-
प्रादिवत्तत्कारणस्येति सांगोपि कृतः कार्यसत्त्वकाः कार्योत्पत्तिकान्
तदन्तरमाविनः सत्ता चेत्तर्हि कार्योत्पत्तिः । कार्योन्नति कार्य-
कारणयोः समकारणता च स्यात् । तथा कुतः कार्यकारणमा-
त्रो न च सतः कारणतः कार्योत्पत्तिरित्यनुपपन्नमादिशः का-
योत्पत्तिकान् कारणस्य सत्त्वं वैकृत्यैव सिद्धमिति ननु तस्य
न तस्य सत्त्वावे तदापि न कार्यवत्त्वाविकलकारणत्वात्
प्राप्त्यत् तदा तद्वत्त्वे वा पूर्वमपि तद्वत्त्वं स्यादविकलकारणत्वात् ।
तदव्यापारवैकल्यात्सत्त्वोत्पत्तिबाधोऽसत्त्वोत्पत्त्यादि वा युक्तोऽनेक-
होषदुष्टत्वात् । अथैकान्तेन सदसतोऽन्यत्वात्पुनरुत्पन्नत्वाच्च का-
र्यकारणभावात्तत्वात् । सर्वस्यस्यैव तदुत्पत्त्यप्युक्तं सर्वमिति चे-
त्स्यादिति कार्यञ्च सदसतोऽन्यत्वाच्च । न वैकृत्यैव सत्त्व-
सद्वत्पत्तिं विवर्त्तः प्रत्येवित्त्वान्नितिः पञ्जरस्य सत्त्वसर्वस्य-
कत्वाविनाशपञ्जरः कथं प्रविष्टेन बाधकं प्रतिपत्ते वस्तु-
नि विरोधाग्रस्यैकचित्प्रपटे इमे विव्रकपतायाश्चिप्रपटे च वि-
व्रैककपस्य च विरोधः स्यात् तथा च गुणसाधनेकप्रकारं पृथि-
व्या इवमिति वैशेषिकस्य इतिविधानं ज्ञेयम् । अथ ननुवचनानां
गुणसाधनेकपृथिव्यापानादव्यवहितत्वेनैव रूपं तत्त्ववचनानां
मात्रव्यवहितेनैकप्रकारकप्रतिषेधोविगविरोधात् । अथ प्रत्ये-
कमप्यवयवो गुणसाधनेकैकैकैः रूपं तर्हि तदव्यवहितव्यव्यव्येकैक-
रूपं चावत् परमाग्रे इतिविशिष्टपदत्वादिप्रायोविधविप्र-
पटे नीतिवत् प्रकृतत्वात् नैव भावा इति प्रतिपत्तिः स्यात् न पुनः
अप्रकरः पट इत्यवयवावयविनोरन्यत्वात् अवयवानानेककर्म

निष्क्रियेऽप्यव्यवधानस्तथा भाषाभाषात् । अथावयवविशेषं विधि-
मानकरूपसंगतिस्थानं प्रयुगपत्तये तत्प्रापि विधिकरप्रतिज्ञासा-
नुपापत्तिरनेककरस्यैव प्रत्यक्षस्यैव तत्र सद्भावात् । अथावयवविशेष-
स्यात् । अविनिर्णयं द्वये समानेन्द्रियब्रह्माणां विशेषगुणानाम-
संभवादिति सूत्रेणाभिधानात् । ब्रह्मण्येके पदार्थिद्वये एकेन्द्रि-
यब्रह्माणां ब्रह्मादीनां विशेषगुणानामसंभवाभेन सूत्रेण प्रति-
पादितः स न व्याहृत्येन । किं ब्रह्मादीनामेकं पदार्थावनेक-
रूपकणं सद्भावाज्जगत्संभवे व्याप्युक्तिसमर्थ्योपपत्तिरिति वा ।
ब्रह्माव्यव्युक्तित्वं दोषाणां साध्यव्यापित्वमिति विवक्षितं । ब्रह्म-
व्यपत्तिर्येऽप्येककणश्च सति तेऽप्यव्यव्युक्त्येव सन्त्येव । अपराध-
वायुप-सञ्चालनस्यैकपक्षतिपायः स्यात् तस्यैव सद्भावाभावाभ्यव्या-
पित्वात् । अथ ब्रह्माद्यनेकाकारं विश्वमेकं तद्वत् यथा ब्रह्मादि-
को रूपविशेषः कथं तदनेकाकारमेककरूपिद्वयं भवेत् । विश्व-
करुणाभ्युपगमस्य चित्रतरवात् । अथ विश्विकररूपस्यैव तस्य प्र-
त्यक्षं भवितुं विरोधोपपत्तिः । तदस्यैवैककतया कार्यकारण-
रूपस्य वस्तु नः प्रतिपत्तौ विरोधः कथं भवेद्यच्च विश्वपदार्थाव-
पास्तब्रह्मादिविशेषे रूपमात्रं तद्वत्प्रसम्भाज्यवानुपपत्त्यस्तत्प्र-
युगपत्तयैव विश्वरूपः पट इति प्रतिज्ञासाधनस्येव । कथं पर-
स्परविरोधकानां बुक्कज्ञादिकमानां विश्विकररूपानामन्येकमेव कार-
णगुणानामित्येव बुक्कप्रसङ्गः बुक्कज्ञानरूपमित्यादिप्रतिपत्तिः कथं तद्दि-
कान्तेनैकबुक्कपदविरोधाविशेषेभ्यः कार्यरूपमात्रस्यापास्तद्विशो-
यस्थोक्त्यसिमेव नेत्यस्तस्यासामान्यात् । अथ तदनेककमानि-
न्द्रियरूपानामन्येकमेव दोषाऽसद्वदन्तु बुक्कज्ञादिकविश्विकर-
निरनेकं रूपमिति प्रत्यक्षसमप्राप्य रूपमात्रस्यावयवभाषात्
सामान्यस्य च नित्यत्वेनाज्जगत्प्राप्त्यैव रूपमात्रमिव प्रत्यक्षमिद-
कः पट इति प्रतिज्ञातयो युक्तः बुक्कज्ञातिप्रत्यक्षस्यापि तन्निव-
यन्मत्तं बुक्कज्ञादिकविशेषप्रत्यक्षस्यापि न । न चावयवमेक-
निविकरमत्र पदार्थविभक्तप्रतिज्ञासंशयव्यव्यपि तद्व्याप्यसंज्ञान-
न चान्यत्कस्याप्येव विश्विद्वद्गतिप्राप्तिकारणकृत्यं पृथग्भागत-
निविकरप्रमाणमेव न च यत्नं किन्तु रूपमेककप्रकारमिति विवक्ष्येन
अनेकप्रकारं हि बुक्कज्ञातिविशेषज्ञानमुपपत्तेरूपमात्रं च बुक्कज्ञा-
तिविशेषोपपत्तिं तस्य बुक्कज्ञादिप्रत्यक्षप्राप्त्येव भाषायाः कथं न (ए-
रोधः । वदपि बुक्कज्ञातयेककारणमुपपत्तिरूपमात्रं किन्तु न विशो-
यपदार्थानामात्रमात्रं किन्तुविभुक्तिं द्वये समानेन्द्रियब्रह्माणां विशो-
यगुणानामेककारणमात्रसंभवा न त्वनेकाकारं तेषामुपपत्तिर-
न्यैकाकारणमेकं ब्रह्मं न सद्भावे वक्तव्यं बुक्कज्ञातिप्रतिपत्तेर्य-
नितत्वादिपरतद्भेदकत्वमात्रैव प्रत्यक्षसंज्ञानं न ह्यभ्युपगमः । न कै-
वमेतत्कारणप्राप्तमिति तद्व्यसंगतं व्याख्यायायुक्तिसविकल्-
पस्याप्येव दोषप्रतिपादनात् । अथ व्याप्युक्तित्वेन विश्वविशेषः
दोषाणां साध्यव्यापित्वमेवेत्यवधारणानुपपत्तिमात्रं भवेद्यं सू-
क्ष्मविवरप्रतिज्ञाकोटौ (नित्यान्तरपदविभागवत्) तद्वैशेष्यं प्रति-
पत्तौ यत् तद्वदन्त्य पदार्थावनेकः प्रतिपत्तिरनेकाकारदोषाद्वै-
कज्ञातिरूपप्रतिपत्तिरपि भवेत् । आद्यप्रतिपत्तिप्राप्त्येन तदा-
धारत्वस्य प्रतिपत्तुमसकः । न चान्यतरान्यमकप्राधारवद्य-
तिरिक्तं तस्य तद्व्यापकप्राधारत्वमेकमेकस्याभावायोगिनः पद-
स्यानेकाकारत्वमेकः स्वभावानेह ब्रह्मज्ञानादस्मिन्नेकस्याप्येव तद्व-
योपगतः । तन्नेकत्वमपि तस्यैकस्य कथं मौलिककारणमेकं स्यात् ।
अथ तद्विनिर्णयौ भवेद्यं प्रतिपत्तिप्राप्त्येन विराट्प्राप्य रूपस्य
प्रतिपत्तौ गुणकत्वान् विनिर्णयं तद्व्याप्यविशिष्टगुणस्य विव-
रस्य न च तद्वत्प्रातिपत्तौ नल्लक्षणयोगिना तस्याभावात् दाप्य

प्रमेयव्यवस्थाः प्रमाणार्थं तथा च ब्रह्मपरिमाणयोगित्वे चाप-
तरपदादिकस्य परमाभावात्कारणिकत्वप्रसङ्गः तत्सर्वं तयो-
गित्वात् अत एवकारणव्यवस्थितस्य पदार्थोपपत्तमात्रं एककूपो-
पपन्नस्याभ्यास्यपितया शेषकृपाणामनुपलम्भाच्च प्रतिभासा-
भाव इति यदुक्तं तदपि निरस्तं एककूपोपायकाराङ्गशक्य-
निमित्तस्य पदव्यवस्थानिवृत्त्यात्मनऽप्यङ्गेषु ग्रहणे ग्रहोप-
कूपोपाधुपकारकशक्यनिम्नामनस्त्यैवतया प्रवृत्त्यात्
उपकार्यग्रहणमन्तरोपकारकत्वं ग्रहणस्यासंभवात् । शक्ति-
नां ततो भेदे संबन्धसिद्धेरुपेयकारकशक्तिप्रकल्पनायामनव-
स्थाप्रसक्तः कथं नाशेषोपायकर्मप्रतिभासाविश्रुतिभासाप्र-
सक्तिः । एतेन तन्मनो मीलाद्यनेककूपसंबन्धित्यात् पदव्यवनेक-
कूपारम्भकत्वं किञ्चित्साधकं प्रमाणं कारणगुणपूर्वप्रक्रमेण
तथाविधस्य रूपस्यात्वादावित्यपि श्रुत्युक्तं । एकावयवप्रति-
भासे चित्रप्रतिभासात्पक्षप्रसङ्गश्चैव बाधकत्वात् । यद्यपि अ-
वयु वा एकं पदे चित्रं रूपं मीलादिकपैरेककूपमावात् । यथा
हि शुक्लाद्विधयो रूपस्य तथा चित्रमपि रूपविशेष एव
चित्रशब्दाच्च इति तदुपगतमेव । अनेकाकारस्यैकत्वे चित्रै-
कशब्दाच्चैव बाधोपायकर्मप्रतिभासाविश्रुतिभासानुगमनस्यै-
कस्य कारणादिशब्दाच्चैवेनाभ्युपगमाधिराधानात् । यथा च
बहुनां तन्माद्विगतमीलादिकृपाणां पदगतैकचित्रकूपारम्भक-
त्वं दृष्टत्वाद्विकृष्टं तथाऽनेकाकारस्यैककूपत्वं वस्तुनो दृष्टत्वा-
देव हिद्वयभ्युपगमनस्यन पक्षेकातेककूपमात्रचित्रकूपस्यैक-
वयवसहितेऽवयवित्युपलभ्यमाने शेषावयवावरणे चित्रप्रति-
भासाभाव उपपत्तिमात्रं । सर्वथा च तत्रापि चित्रप्रतिभासा-
स्यानु अवयवविश्यास्या तदुपसृक्तं वस्तुनो बाधवयवनाकाशोपल-
म्भसहकारिभिरवयवविभिन्न चित्रप्रतिभासा संजनयतीति तत्र
सहकार्यमावात् । चित्रप्रतिभासानुपपत्तिरिति वाक्यमवयवि-
नोऽप्यनुपलब्धिप्रसङ्गात् । न हि बाधोपपत्तिपत्त्या शुद्धमात्रकूप-
तवाऽवयवविनो धार्यायै ग्रहणे दृष्टं न च चित्रकूपव्यतिरेकेणा-
परं तत्र रूपमात्रमस्ति यतस्तदप्रतिपत्त्या पदग्रहणे भवेत् । न
चावयवकूपोपलम्भाऽवयविकप्रतिपत्तौ अस्मिन्सहकारि तत्रा-
वे वा तदवयवकूपोपलम्भास्मिन्सहकारि ति तन्मन्त्रेण न स्वादि-
ति पूर्वपूर्वावयवकूपोपलम्भापेक्षपरमाद्युपकूपोपलम्भाभावात् ।
तज्जन्यद्वयकृपावयवकूपोपलम्भासंभवात् । न क्वचिदपि
कूपोपलब्धिः स्यात्तदभावे च नावयव्युपलब्धिरेति तदाभूत-
पदार्थानामप्युपलम्भाभावात् सर्वप्रतिभासाभावः स्यात् । तत
एकानेकस्यैव चित्रपटरूपवत्त्वस्यभ्युपगमनस्य । वैशिष्टि-
केण वैकल्याणि चित्रपटप्रतिभासस्यैककूपतमभ्युपगच्छ-
ता एकानेकरूपं वस्त्वभ्युपगतमेव । अथ प्रतिभासोऽप्येकाने-
करूपो नाभ्युपगम्यते तर्हि सर्वथा प्रतिभासाभावः स्यादित्य-
सङ्काशं तस्मिन् तत् एकान्तेनाऽसति कार्ये न करणव्यापारसेना-
भ्युपगमनस्योत्पत्तिस्तत्र तदज्ञावात् । नापि सति स्वरूपेऽहं त-
न्मन्त्रेणापि ततः प्रागेव निष्पन्नत्वात् न च स्वरूपेऽहं कारक-
व्यापारः पृथुषुभ्रंदाद्याकारता प्रतिपद्यत इति कारकव्यापा-
रकत्वोपपत्तिरप्यवयवत्वे अनेकाकारत्वात्सिद्धिस्तत्वात् द्रव्यात्मिक-
पर्यायास्तिकाभ्यां केवलाभ्यां सति तस्याभ्यामप्यनिरपेक्षाभ्यां
व्यवस्थापितं वस्तुत्वमित्यति तदभावात्कारणं शङ्कं सर्वं मिथे-
ति व्यवस्थितम् । अनुमेवाद्येवमवयवव्यतिरेकाभ्यां द्रवीकृतुमाह
तु ह भयवोवाप्या, समद्वयमापुत्तरं रौति ।
जं भवदुस्त्वविमोक्तं, दो व न पुगातिपदेकं ॥ १४७ ॥

तौ ब्रह्मपर्यायैकतयौ भजनया परस्परस्वाध्यायिनामृतत-
योपनीतौ सत्सद्भूतकान्तव्यवच्छेदेन तद्व्याप्तैककारण-
विश्वस्तुप्रतिपादकत्वमोपायिनी यथा भवतस्तथा सम्यग्बो-
धमनुत्तरं नास्त्यस्याद्वयानुत्तरं प्रधानं यस्मिन्सत्तथाभूतं जग-
त्परस्परविनिर्माणयतिस्त्वयोपायन्यात्मैककवस्तुतन्निवयवस्था-
सम्बन्धोपाधित्वावयवोपायन्यात्वात् । यदा त्वम्याग्निनिपेक्षकूप-
यावयवप्रतिपादकत्वमोपायिनी जगतां न तदा सत्त्वस्य प्रतिपद्येते ।
यस्मात् संसाराजविज्रम्बादिद्विधाविमोक्तमात्यन्तिकं च मेघं
ह्लाषिती तौ प्रत्येकं न विधत्तः मिथ्याज्ञानास्यसृष्टिक्रियाभूतता वा
त्यन्तिकत्वोपाधित्वमित्यसिद्धिः । तद्विपर्ययकारणात्वात् । तथा-
सहस्रमाक प्रतिपादितमिति न पुनः प्रत्येत ततः कारणाकार्य-
कथंविद्वन्त्यदत एव सत्सद्भूतता सत्त्वात्तन्मन्त्रेणार्थमुपाय-
हारद्वारेणोपदृश्यमाह ।

एत्थि पुढवीविसिद्धो, यदोत्ति जं तेषा जुज्ज एणेण ।

जं तु ए पदत्ति पुक्कं, न आसि पुढवी तओ अस्सा ॥ १४८ ॥

नारित इत्यनुपलब्ध्यादिभ्यो विशिष्टो भिन्ना घटः सदादि-
व्यतिरेकः स्वाभावतया तस्यानुपलम्भात् । किं च यदि सत्त्वादि-
धर्मो घटादिकान्तो भिन्नाः संसिध्वा वा तेषां भिन्नाः स्वाकृष्टा
न घटस्य सदादिवत्त्वस्य स्यात् । स्वतोऽसदादिरव्यधर्मयोगेऽपि
शशुङ्गादिव तदयोगात् । सदादिरपि घटाद्याकारादृष्टान्तेन
निराकारताभ्यन्तनाकाशस्यैवोपासन्नविश्रुतिभासात्वात् । हेतु-
प्रमेयव्याविधिमोक्षमपि सदादिधर्मयो जेद अस्त्ये सत्सदादे-
रु तेषां भेदे हेतुत्वात्सत्त्वमोक्षमोक्षमः सत्तेति वचनात् ततः
सदादिकृष्टता उपपन्नमानत्वात् घटस्य तेषां जिनकृपाता-
ज्जुपपन्नत्वात् प्रमेयव्यवस्थितेः प्रमाणनिरूपणात् । यत्पुनः पृथु-
षुभ्रंदाद्याकारतया पूर्वं सदादि नास्तीति ततोऽस्वाभाव्यत्वेऽप्यो
घटकृततया प्राक् सदादेरनुपलम्भनात् प्रागपि तदुपस्य सदादी
अनुपलम्भाद्योगात् । दृष्टानुपलम्भस्य वा प्राचम्यभिचारिवा-
दतदुपतया च विरोधाऽज्ञावात् प्रतीयमानायां तदयोगादवाधि-
तप्रत्ययस्य च मिथ्यात्वात्संज्ञायाद्व्यापिरदस्य च प्रागेवोपाधि-
तत्वात् सदेकान्तवाद्यत् । समम् ।

सदसत्कार्यवाद्भवे कोविन्नयानां सत् केपांश्चिदिति स-
ङ्गं सत्सत्कार्यवाद् इत्येवं भाष्येऽहं व्याख्यायति ।

ममत्तनानुराहिरिअस-न, एत्थुपपज्ज इ चि ववहारो ।

नेच्छं य न उ जासइ, उपपज्ज तेहि सहियस ॥

पातनेव व्याख्याता अत्र तावद्व्यवहारो निश्चयस्य दृष्टमाह ।

ववहारमप्यं जयं, न जायप भाओ कयघटो व ॥

अह वा कयं पि कज्जइ, कज्ज निव नयसमत्ती ॥

यदि हन्त ? सम्यक्पृच्छांति च सम्यक्ज्ञाने प्रतिपद्यत इति
त्वयाऽप्युपगम्यते तर्हि जातमपि ताःसम्यक्ज्ञानं ज्ञानं चास्ती पुनर-
ज्यापद्यतीति सामर्थ्यादापन्नं न च जातं विद्यमानं पुनरपि
जातं न केनापि ततः क्रियत इत्यर्थः । कुत इत्याह । ज्ञानो-
पपत्तिमत्तत्वात्पूर्वनिष्पन्नघटव्यतिरेकव्यवहारनयमनसत्कार्य-
वात्त्व्याहस्य प्रमाणयति काशी यद्विद्यमानं तान् केनचित्क्रि-
यते यथा पूर्वनिष्पन्नो घटः विद्यमाने च सम्यग्ज्ञेः सम्यक्त्व-
ज्ञानेनो न तत्करणमुपपद्यते । अथ कृतमपि क्रियते तर्हि क्रि-
यतां नियमपीति क्रियानुपरमप्रसङ्गः । न चैवं सत्येकस्यापि
कार्यस्य कदापि परिणामाभिरिति प्रस्तुतस्याग्निविद्योक्त्यापि

प्रतिप्रत्यनवधेति । अपि च यदि कृतमपि कियते तदाऽप्येति
दोषाः । क इत्याह ।

किरियाश्वेकसं वि य-पुण्यनूयं च दीसए होंतं ।

दीसए दीहो य जहा, किरियाकासो यडाइयं

यदि कृतमपि कियत इत्यनुपगम्यते तर्हि घटादिकार्ये उ-
त्पादे क्रियाश्वकष्टप्रमणादिकार्या वैषम्यं निरर्थकता प्रामोति ।
कार्यस्य प्रागेव सत्त्वाद् । किं चाप्युक्तविरोधः सत्कार्यवादे यतः
पूर्वं सृष्टिपदार्थवत्त्वयामभूतमविद्यमानं पञ्चायु कुम्भकारादिध्या-
पारे घटादिकार्यं जवज्जायमानं दृश्यतेऽतः कथमुच्यते सत्पुण्य-
घटे इति यस्मिन्नेव समये प्रारब्धते तस्मिन्नेव निष्पद्यतेऽतो
निष्पन्नमेव तद् कियते । क्रियाकालनिष्ठाकाशयोरनेवादिति चे-
नैवम् । कुन इत्याह (दीसरेत्यादि) दीहोऽसंवेद्यसामयिको
घटादिभानुत्पत्त्यानां क्रियाकालो जन्मासौक्यते यस्मात्ततो
न यस्मिन्नेव समये घटादि प्रारब्धते तस्मिन्नेव समये निष्पद्य-
ते मृदानवगतपिष्टद्विधाव्यक्तारोपणशिवकिति विधानादिवि-
रकालेनैव तदुत्पत्तिरिति । ननुतु दीर्घक्रियाकालः कार्यं चार-
म्भसमयेऽप्युपलभ्यत इत्याह ।

नारभे चिथ दीसइ, न सिवाद्वाए दीसइ तदने ।

यइ न समणाइ कासे, नाथं लुचं तदंतमि ॥५७॥

यदि क्रियाप्रथमसमय एव कार्यं निष्पद्येत तदा तत्तत्रैवोपल-
भ्यते । न चारम्भसमय एव तदुद्भवते । नापि शिवकाश्यायां
शिवकाश्यासकोग्रकुसुलादिकां कं तर्हि दृश्यत इत्याह । उ-
द्भवते घटादिकार्यं तस्य दीर्घक्रियाकालस्यातः परिसमाप्ति-
स्तदन्तस्तस्मिन्निति । तस्माद् क्रियाकालपर्यन्त एव तस्य सत्त्वं
युज्यते न तु पूर्वेमुपलभ्यमानत्वात् । यस्मादिकल्पितो न गुरु-
सन्निधाने सिक्तात्तदभ्रमणचित्तने इनादिक्रियाकाले ज्ञानमाभि-
निर्वाहयितुं युक्तं किं तु तस्य अभावादिक्रियाकालस्यास्तदन्त-
स्तस्मिन्नेव तदुक्तं तत्रैवोपलभ्यमानत्वादिति प्रस्तुतोपयोगः ।
तदेवं न क्रियाकासे कार्यमस्त्युपलभ्यमानत्वात्किं तु तन्निष्ठा-
काश एव तदस्ति तत्रैवोपलभ्यमानत्वात्ततो न प्रतिपाद्यमानं प्र-
तिपत्तं कार्यं क्रियाकाश एव तस्य प्रतिपाद्यमानत्वादिष्ठाकाश
एव च प्रतिपन्नत्वात् । क्रियाकालनिष्ठाकाशयोश्चास्तं भेदाश्च-
स्माभिध्यादिरिहानां च सत्यत्वज्ञाने प्रतिपद्यते न सत्यत्वहि-
ज्ञानं इति व्यवहारमयः ।

अत्र निश्चयनयः प्रतिविधानमाह ।

निस्वइओ नाजयं, जाय अभावसओ स्वपुणं च ।

अइ व अजयं जायइ, जायउ तो खरिसाए पं ॥५८॥

निश्चये जवो नैश्चयिको नयः प्राह । यथा जातं न जायते कृत-
घटवदिति नवता अस्तकार्यवादिनाऽभिधीयते तथा वयमपि
सत्कार्यवादिनो ह्यः । नाजातं जायते अत्रेकारणोपः । नाप्रविद्य-
मानमुत्पद्यत इति प्रतिज्ञा अभाववाद्प्रविद्यमानत्वादिति हेतुः क-
पुण्यवदिति दृष्टान्तः । अयमपि विषयेयं बाधामाह । अथाजातमपि
जायते जायतां ततः खरविषामपि अभावविशेषादिति । अपि च
निबकिरियाइ दोसा, नणु तुष्ठा असइ कहरगा वा ।

पुण्यमभ्यं च न ते, दीसइ किं खरिसाए पं ॥५९॥

ननु नित्यकरणाद्यः सत्कार्यवादे ये कोऽपि प्रदास्यते अस-
ति कार्यं असत्कार्यवादेऽपीत्यर्थः । तुदयाः समानासथा ज्ञा-
पि शक्यते वक्तुं यद्यसत्कियते तर्हि कियतां नित्यमेव अ-

सत्त्वाद्यविशेषान् वैषम्यकस्यापि कार्यनिष्पत्तिरुच्यते खरविषा-
णकल्पे वा सति कार्यं समुत्पद्ये कियार्थकस्यापि सत्त्वादि किं तुदया
एवासति कार्यंस्मी दोषा मेत्याह । कहरगा वा पुण्यदिहायो वा ।
सतो हि कार्यस्य केनापि पदार्थविशेषण करणं संभवत्यपि
लोकेऽपि सत्तामाकाशादीनां पर्यायविशेषायाणांप्रकृया कारण-
स्य कदत्वास्था च तत्र वस्तुतः समुपलभ्यते “ आकाशं कुन
पृष्ठं कुन पादौ कुर्वित्यादि ” खरविषाणकल्पे त्यसति कार्यं न के-
नापि प्रकारेण करणं संभवति । ततः कहरगास्तत्राऽस्मी दोषा
इति नाशः । यद्युक्तं “पुण्यमनूयं च दीसए होंतमिति” तत्राह ।
(पुण्यमित्यादि) इत्युक्तेः पूर्वं वा यद्यनूतं सर्वथाऽपिद्यमानं कार्य-
मुत्पद्यत इतीष्यते तर्हि ते तव मतेन किं खरविषाणमपि पूर्वं-
मनूतं पश्चादुत्पद्यमानं न दृश्यते प्रागस्तथाविशेषादिति यदुक्तम्
“ दीसए दीहो य जहा किरियाकासो इति ” तत्राह ।

पुंसमउपपुष्ठाणं, परोप्परविलसत्तएण सुभदृणं ।

दीहो किरियाकालो, जइ दीसइ किं च कुंजस्स ॥

समये समये प्रत्युत्पन्नानां परस्परविलक्षणानां सुवद्वनमसं-
ख्येयानां मूलाननसंहरणपिटकरासनपृष्ठाारोपणावतारणाम्भो-
सेचनपरिमर्दनपिण्डविधानमज्रमणचकारोपणाश्वकस्यासको-
शकुसुलादिकार्योणमिति शेषः । यदि दीहोऽद्याध्यायं क्रिया-
काशो दृश्यते तर्हि किमत्र हन्त ! कुम्भस्य घटस्याद्यातम् । इदमु-
क्तं भवति प्रतिसमये निम्ना एव क्रियाः भिन्नायेव च सृष्टि-
पदशिवकादीनि कार्यापि घटतु खरमैकक्रियाकृणमज्रमज्रायेव ।
ततश्च प्रतिसमयेनिम्नानामनेककार्योणां यद्दीर्घः क्रियाकाशो
भवति तर्हि खरमैकक्रियाकृणमज्रमज्रादिभि घटे दीर्घक्रियाया-
लम्रम्रं परस्वाहात्वायै सूचयतीति । यदुक्तं “नारंजे चिथ दीस-
इत्यादि” तत्राह ।

असारंभे अश्रं, कइ दीसइ जइ यमो पडारंजे ।

सिवकादओ न यटओ, किइ दीसइ सो तदद्वाए ॥

इह “नारंजे चिथ दीसइ” इत्यत्र जवतोऽयमभिप्रायो यद्यतमु-
क्तबीवरकुम्भकारादिसामग्र्याः प्रथमेऽपि प्रवृत्तसमये ।
घटः किं नोपलभ्यतेऽनुपलभ्यमानाद्यमसंस्तत्र पश्चादुत्पद्यते । ए-
तच्चायुक्तमेव यतो न प्रथमे प्राग्वहसमये घटः प्रारब्धः च सृष्टि-
यत्कर्मस्तकमुत्पत्तिपरोपणादीन्वेवाध्यानि अस्यासंख्येयं आत्य-
न्कयं दृश्यते न दृश्यत पक्षेत्यर्थः । यथा पटारम्भे घटः । यद्युक्तं
“न सिवाद्वाप्येति” तत्राह “सिवकादयो इत्यादि” सिवकादि-
काले घटो न दृश्यत इत्युक्तं तदेतद्युक्तमेव यतः शिवकादयो
घटो न जन्वन्त्यतो यत एव शिवकादिकाशोऽस्ती अतः तद्वाक्यं
तत्काले कथमसौ घटो दृश्यतामभ्यारम्भकालेऽन्यस्य दर्शना-
नुपपत्तिरिति । यदुक्तं “दीसइ तदंतमि” इति तत्राह ।

अतिचिथ आरओ, जइ दीसइ तस्मि चैव को दोसो ।

अक्रयं व संपइ गए, किइ किरइ किइ व एसमि ॥

अन्त्य एव क्रियाकृणे आरब्धो यदि घटस्तस्मिन्नेव दृश्यते तर्हि
को दोषो न कश्चिदित्यर्थः अतः किमुच्यते । यतोऽन्यसमये पदो-
पलभ्यते नात्यत्र ततोऽयं पूर्वमसंवेद्य कियत इति स हि पूर्वं प्र-
थमादिक्रियाकृणेणु नारब्धो न च दृश्यते । अन्त्ये तु क्रियाकृणे
आरब्धो दृश्यते वा तस्मिन् क्रियासमये क्रियमणः कृत एव स-
मस्य निरतत्वात् यथा कृतं तत्संदेह ततः तदेव कियते नास्त्य-
यच्च सत्पुण्यमभ्यत एवेति सिद्धम् । अयं यस्मिन्समये क्रियमाणं

तस्मिन्नेव कृतं नेत्येतत् तत्राह (अकथं वेत्यादि) बहुलं वा संप्रति समये क्रियमाणसमये यदीत्येतत् तर्हि तत्कालेऽतीतं समये कथं क्रियतां तस्य विग्रहोपायस्तत्कारणं वा इत्येतत् तस्मिन्नेव कृतमुत्तरागमिनि समये क्रियतां तस्याप्यनुपपत्त्येव असत्वादेव । अथ व्यवहारवादी ब्रूयात्क्रियासमयः सर्वोऽपि क्रियमाणकालः तत्र च क्रियमाणं वस्तु नास्त्येव उपरतायां तु क्रियायां योऽनन्तरसमयः स कृत-कालस्तस्यैव कार्यनिष्पत्तयः कृतमेव कृतमुत्तरं न क्रियमाणमिति । सात्त्वैतिकं त्विदं प्रत्येऽसि किं जवनः क्रियया कार्यं क्रियतेऽक्रियया वा । यदि क्रियया तर्हि कथमियमन्यत्र कार्यं त्वन्येति न हि अद्विरे जेद्वनक्रिया पक्षयोः तु तत्कार्यं नूतन्येव इत्युच्यमानं शोभां विभर्ति । किं च क्रियाकाले कार्यं न जवति यस्मात् भवतीत्यनेनैतदापद्यते यदुत क्रियैव इतका सर्वानर्थमुद्गमेया कार्यास्मात्सिर्लोचिग्रेहेतुत्वात्वाज्ज्ञेया प्रवर्तते तावद्भारकं कार्यं नात्यर्थं अतः पुनस्तत्कालेऽपि क्रियापरेऽपि तत्त्वव्यभिचारेण विपर्यस्ततैव प्रेक्षावत् एतान् प्रक्रमन्त्य इति क्रियैव कार्यं करोति केवलं तन्निमित्तं तत्क्रियद्यत इति चेत्तर्हि हन्त । कस्तस्यास्य विरोधो येन तत् कुर्वन्त्या प्रप्यस्यास्तत्कालमतिवाहं पुन्येतत् नान्यथा तदेवं यथा पट उत्पद्यमानं पशोरुत्पन्नं जायमानं कार्यम् । तदनारम्भेऽपि कस्मात् भवति क्रियानारम्भस्तदुपरम-योरप्येतोऽभिज्ञत्वाद्वा । अथाक्रियेति द्वितीयः पक्षस्तर्हि हिमवेनैकसमुदादिद्यत घटादयोऽप्युक्तका एव प्राप्तस्तद्वैतपा-मपि कारणं तु क्रियामन्वयैव प्रवृत्तेः । तपःस्वाध्यायादिक्रिया-विधानं च मोक्षादीन् प्रति साध्यादीनामनर्थकमेव स्यात् क्रिया-मन्वयैव सर्वकार्योत्पत्तिः अतः तूर्णमावमात्रस्य निष्परिस्पन्द-नानि निराकुलानि तिष्ठन्तु श्रीपथि जुगनानि क्रियारम्भविरोधेना-र्थ्यहिकामुष्मिकसमस्तमनोहितसिद्धिः । न चैवं तस्मात्तत्रैव कार्यस्य कर्ता तत्काल एव च तद्वर्तते न पुनस्तदुपरमेऽतः क्रियमाणमेव कृतमिति स्थितम् । वि० ॥ ब्रा० ० ० ० । निश्चितं च । यथा विप्रबुधोपहस्यमानः । तथा दि ।

से शुर्थं भेन । चलमाणे चलिरे ? उदीरिजमाणे उ-दीरिरे २ वेदिजमाणे वेदिरे ३ पदेजमाणे पहीरे ४ जिजमाणे जिमे ५ जिजमाणे जिमे ६ दजमाणे दहे ७ मिजमाणे मने ८ गिजिरेजमाणे गिजिसे ९ इता गोयमा । चलमाणं च ल एव जाव गिजिरेजमाणे गिजिसे ॥ अथ केनाभिप्रेत्येण प्रगवता सुप्रमत्तमात्मिना पञ्चमः प्रथमश्चा-तकस्थमोद्देशकस्याप्यानुकथनं कुर्वन्तैवमर्थवाचकं सुप्रपुण्यस्तं नान्यानीति ? अत्राव्यते हि वस्तुषु पुरुषाण्येषु मोक्षकथः पुरुषा-नो मुखः सर्वोत्तिशायित्वात् तस्य च मोक्षस्य साध्यस्य सा-धनानां च सम्यग्दर्शनादीनां साधनत्वात्पञ्चमिचारिणामुभयनि-यमस्य शास्त्राव्यासं सद्गिरिच्यते । उभयानियमस्यैव सम्यग्-दर्शनादिनि मोक्षस्यैव साध्यस्य साधनानि नाप्यसाध्यस्य मो-क्षश्च तेषामेव साधनानां साधो नाप्येवामिति । स च मोक्षो विपक्वज्ञातस्मिन्पक्वश्च रूपः स च मुख्यः कर्ममिवात्मनः स-म्बन्धस्तेषां तु कर्मणां प्रकृतेऽप्यनुकूलः उक्तः "चलमाणे इत्या-दि" तत्र (चक्रमणिति । चलत् स्थितिकृत्तुव्यमागन्तव्य-विपाकाभिमुखान् इत्यतः कर्मैतत् प्रकरणगम्यम् तच्चलितमुदिन-मिति व्यपदिश्यते । चलनकाशो ह्युद्वायवज्जिक्ता तस्य च का-ल्याणस्यैवसमयत्वादिमत्तम्यत्वात्प्रातिवं कर्ममुक्तानामाव-

न्ताः स्मन्वा अन्तर्प्रदेशास्ततश्च ते क्रमेण प्रतिसमयमेव च-लन्ति तत्र योऽसाद्यचलनसमयस्तस्मिन्ब्रह्मदेव तच्चलितमु-च्यते कथं पुनस्तत्कर्मणां सद्गीतं भवतीत्यकार्ष्यते यथा पट उत्पद्यमानकाले प्रथमतस्तुप्रवेशे उत्पद्यमान एवोत्पन्नं भव-तीति उत्पद्यमानत्वं च तस्य प्रथमतस्तुप्रवेशकालादुत्पन्न एव उत्पद्यत इत्येवं व्यपदेशाद्गीतामसिक्तयोत्पन्नत्वं तुपभया प्र-साध्यते । तथा हि उत्पत्तिक्रियाकाल एव प्रथमतस्तुप्रवेशो-ऽसाद्युत्पन्नो यदि पुनर्नोत्पन्नोऽत्रविषयवत् तस्याः क्रियाया वैधर्म्यमभिव्यञ्जिष्णुकत्वात्तुत्पादोत्पादनार्थो हि क्रिया प्रव-न्ति यथा च प्रथमे क्रियाकाले नासाद्युत्पन्नस्तदोत्पत्त्यपि क-लेष्वनुत्पन्न एवासी प्राप्नोति । का ह्युत्तरकृणक्रियानामामानं कषविशेषो येन प्रथमसमये गोत्यन्तस्तुत्तराभिस्तुत्पाद्यते । अतः सर्वदेवानुत्पत्तिप्रसङ्गः दृष्टा वोत्युत्पत्त्यन्तस्तुप्रवेशे पटस्य द्योनात् । अतः प्रथमानुत्पत्त्येवकाल एव किञ्चिदुत्पन्नं पटस्य द्योवोत्पन्नं न तदुत्पत्तिक्रियोत्पाद्यते । यदि पुनर्याद्येत तदा तत्कदेवोत्पादन एव क्रियमाणं कालाग्राहक एव स्यात् यदि हि तदेवोत्पाद्यमनिरपेक्षा भव्याः किदा भवन्ति तदोत्तरांशानुक्रमणं नुच्येत नान्यथा तदेवं यथा पट उत्पद्यमान एवोत्पन्नस्यैव प्र-सङ्गेयसमयपरिमाणत्वाद्ध्यावशिकाया आदिस्मयावभृति ब्रह्मदेव कर्मं चक्षिदम् । कथं यतो यर्हि हि तत्कर्मं चलनानिमु-क्षीधुतमुद्वायवशिकाया आदिसमय एव न चक्षितं स्यात्तदा तस्याद्यस्य चलनसमयस्य वैधर्म्यं स्यात्तच्चक्षितत्वात् यथा च तस्मिन् समये न चक्षितं तथा तिस्रोपदिसमयेत्यपि न चक्षेत का हि तेषामात्मनि कषविशेषो येन प्रथमसमये न चक्षितमुत्पन्नं चक्षतीति । अतः सर्वदेवानुत्पत्तिप्रसङ्गः । अस्ति नान्ये समये चलनं स्थितिपरिमितत्वेन कर्माभावात्तुत्पन्नमात्रं अत्र भावशिकाकाला-दिसमय एव किञ्चिच्चक्षितं यच्च तस्मिन्क्षितिं ततोत्तरं तु सम-येषु चलति यदि तु तेष्वपि नदेवार्थं चलनमन्येवत्वा तस्मिन्नेव चलने सर्वेषामुद्वायवशिकाचलनसमयानां कृयः स्यात् । यदि हि तत्समयचलननिरपेक्षाव्यस्यसमयचलनानि भवन्ति तदोत्तर-चलनानुक्रमणं युज्येत नान्यथा तदेवं चलदपि तत्कर्मं चक्षि-तम्भवतीति ॥ १ ॥ तथा (उदीरिजमाणे उदीरिषि) उदी-रणा नाम प्रनुषम्राप्तं चिरेणागमिना कालेन यद्वेदितव्यं कर्म-दक्षिणं तस्य विशिष्टावयवसायकत्वेन कारणेनाह्वयोदये प्रक्षेप-यं वा चासङ्गवेयसमयवर्तिनी तथा च पुनरुदीरण्या उदीरणा-प्रथमसमय एवोदीरयमानं कर्म पूर्वाकपट्टद्यातेनोदीरितमन्व-नतीति ॥ २ ॥ तथा (वेदजमाणे वेदयति) वेदं कर्मणे गो-नोऽनुनय इत्येतत्तच्च वेदं स्थितिकृत्तुव्यमागस्य कर्मण उदीरणाकरणेन बोधयुत्पत्तीतस्य भवति नव्य च वेदनाका-लस्यासङ्गवेयसमयव्यादाद्यसमये वेदनामन्ये वेदितम्भवतीति । ॥ ३ ॥ तथा । (पदेजमाणे पहीरेति) प्रहीनं तु जीवप्रदेशैः सह संतिष्ठस्य कर्मस्थानेनः पतनमेतद्व्यसंख्येयसमयपरिमा-णमेव तस्य तु प्रहीणस्यादिसमये प्रहीयमाणं कर्म प्रहीनं स्या-दिति ॥ ४ ॥ तथा (जिजमाणे जिमेति) जेद्वं तु कर्मणे दीर्घकालानां क्षितीनां हस्तनाकरणं तथाप्यननाजिघानेन क-रणविशेषेण करोति । तदपि च जेद्वनसंख्येयसमयस्य तस्य स्वादिसमये स्थितितन्निष्ठमानं कर्म चिज्यामिति ॥ ५ ॥ तथा । (जिजमाणे मिमेति) नेवस्तु कर्मणः शुद्धस्याशुद्धस्य वा तीव्रसस्याप्यसनाकरणेन मद्भुताकरणं मद्भुत्य बोधनैना-करणेन तीव्रताकरणं सोऽपि चासंख्येयसमय एव नतश्च तदा-

घसन्ने रसतो जिघामानं कर्म जिघमिति ॥ ६ ॥ तथा । (व-
ज्रकामाणे दहेति) बाहस्तु कर्मकक्षिककृद्वाक्यं ध्यायाम्बिता त-
द्रूपमयमयकर्मसंयोजनमित्यर्थः । तथा हि काष्ठस्याम्बिता
वृक्षस्य काष्ठरूपमयमेव प्रसाधयत्येव जलमेव दाहस्तथा कर्म-
णोऽपीति तत्प्राप्यन्तर्मुहुर्यतिवित्तोसासंयत्समयश्चादिसमये
दहमानं दहमिति ॥ ७ ॥ यथा (मित्रमाणे मदेति) मि-
त्रमामाण्युः कर्म स्तुमिति व्यपदिश्यते मरणं क्षायुःपुद्गलानां
क्षयस्तत्तात्पर्यसमयवर्धति भवति तस्य च जन्मनः प्रथमसम-
याहारज्यावीचिकभरणेनानुक्तं मरणस्य आवाञ्छियमाणं स्तु-
मिति ॥ ८ ॥ (मित्ररिजमाणे निक्षिपेति) निजिर्यमाणं
नितरामपुनर्नोवेन हीयमाणकृद्भिर्निर्जीहीयमिति व्यपदि-
श्यते निजैरणेत्यासंयत्समयसमयभावित्वेन कर्मसमयसमय एव प-
टविषयिहृष्टान्तेन निर्जाण्यस्योपपद्यमानत्वादिदित पटहृष्टान्त-
श्च सत्यपदेव सप्तमात्मिका वाच्यः ॥ ९ ॥ तदेवमेतान्त्वय-प्रधान-
न्यौतमेन प्रपद्यत प्रमथः इ प्रसाधितः पृष्ठः सन्मुखाच्च-
 (हृतेत्यधि) इत्येव कर्मसाङ्गवर्तते गौतमः पुनरिति । विद्वि-
तत्तादृशानुगत्य विदितसकलकृतविषयत्वेन निक्षिप्यसंज्ञायाही-
त्येव च सर्वकक्षिकपत्वात्तस्य ज्ञाद च "संसारं च भवे, सा-
हृदं च भा परो च पुन्येज्जा । जयमेव ज्ञानात्प्रेक्षणी, विद्यामेव य-
ज्ञः उभययोश्चि" ॥ १० ॥ नैवमुक्त्युपलब्धेऽपि ज्ञास्यत्वाऽनाभोग-
सम्भवाद् । यदाह "इ हि नाम्नामोमा, उभयस्येव कस्यवि-
म्वदित । यस्माज्ज्ञानावरणं, ज्ञानावरणप्रवृत्तिकर्मैति ॥ १ ॥ प्र-
यथा ज्ञानं यत्र तस्य प्रभः सन्नवति स्वर्गायिषोयसंवादा-
न्यैमहाकर्मोपार्थी शिष्याणां वा स्वयंचसि प्रत्ययोपाद्वार्थ
सुवर्धनाकटपसम्पाद्वार्थं चेति तत्र (इता । गोयमेति)
इति इति कोमहाप्रक्षणायां हीर्षयेवं च मागपदेशीप्रभवमुज्य-
धाति (वल्लभाणे इत्यर्थः) प्रत्युत्पाद्यन्तु चक्षुष्य चक्षितमित्या-
दीनां स्वानुमतत्वप्रवर्तमानैश्च । वृक्षाः पुनराहुः "इता । गोयमा ।
इत्यत्र" इति एवमेतदित्युच्युपगमसकमेव यदुभयतः तस्यदो-
षार्थ्यवल्लभाणे इत्यादि अत्युच्चारितमिति, इह यावत् करण-
ज्यानि पदानि सुप्रतीतान्येव एवमेतानि न च पदानि कर्माधिकृत्य
वर्तमानासीतकाकसमानाधिकरणजिज्ञासया पृथानि निर्धारि-
ति च । अथैतान्येव अस्मादीनि परस्परतः किं गुण्याधीनि मि-
नार्थानि चेति पुच्छां निर्णये च द्योयितुमाह ।

एष एं मंतेः न पदा किं एगडा शाणाधोसा शाणावञ-
या उदाहृ शाण्डा शाणाधोसा शाणावञ्जणा । गोयमा ।
चममाणे चक्षिर् उर्दीरिजमाणे उर्दीरिर्षे बद्धमाणे वेद-
ए पहेजमाणे पहेजे एषणं चचारि पया एगडा शाणा-
धोसा शाणावञ्जणा उपस्यपवत्सस जिज्ञामाणे क्षिप्ते जि-
ज्जमाणे जिषे दहमाणे दहे मिजमाणे मए मिज्जरीज-
माणे मिजिषे एषणं पंच पदा शाण्डा शाणाधोसा शा-
णावञ्जणा विगयपवत्सस ।

"एषण मंते" इत्यादि व्यक्तं नवरत्न । (एगडुत्ति) एकार्थान्व-
न्यविषयानि एकप्रयोजनानि वा (नाणाधोसि) इह घोषा
उदासाध्वः । (नाणा वञ्जणेति) इह व्यञ्जनायुक्तराणि । (उदा-
हृत्ति) उदाहो निपातो (विकल्पायः) (नाण्डपि) जिगामिषेयादि
इह च चतुर्धौ पदेभ्यो इहा । तत्र च कानिचिदेकार्थोपेक्षक-
ज्ञानं यथा हीरं हीरमित्यादीनि ॥ ११ ॥ तथाऽन्यानि एकार्थानि

नानाव्यञ्जनानि यथा क्षीरं पय इत्यादीनि ॥ १२ ॥ तथाऽनेक-
ार्थान्येकव्यञ्जनानि यथाऽकंगव्यमिहादिषानि हीराणि ॥ १३ ॥ न-
थाऽन्यानि नानार्थानि नानाव्यञ्जनानि यथा घटसकलकृदादीनि
॥ १४ ॥ तदेव चतुर्धौसंज्ञभवेति पितोषचतुर्धौसंज्ञको प्र-
सूने सुहीनी, परिहृत्यमानानामुपपन्नमया तदन्वयेरसम्भवा-
द्य निर्वचनसूने तु अस्मादीनि अत्यारि पदाभ्याधित्य वितीयः
जिघमानादीनि तु पञ्च पदान्याधित्य चतुर्थे इति । ननु चक्षि-
तादीनामर्थानां व्यक्तेर्दत्तात्कथमाप्तिः क्षाव्यारि पदान्येका-
र्थानांत्याहाहुपाह । (उपस्यपवत्सससि) उपस्यपवत्ससो भवे
कप्रत्ययविधानात् तस्य पङ्कः परिग्रहोऽङ्गीकारः पङ्कपरिग्रह
इति धातुपाठान्तरं, उपस्यपङ्क इह च पङ्कप्रवृत्तौयार्थत्वात्
उत्पन्नपङ्केष उक्तपाठाङ्गीरणेन उपाध्यायैः प्रणीयं परिपूर्वैका-
र्थान्येतान्युच्यन्ते । अथवा उत्यप्रपङ्कस्य उत्यपादस्य वस्तुविकल्प-
स्याजिघासाकासीति शेषः सर्वेषामनुपपत्त्याद्व्याधित्यैकाधिकारि-
त्यादेकान्तमुहुरस्यमध्यभावित्वेन तुल्यकाशत्वायैकार्थिकत्वमिति
भावः । स पुनरुपाध्यायः पर्यायी विधिः केवलोपाध् एव भूतः
कर्मचित्तायाहुः प्रहाणे पल्लवः केवलज्ञानमेकाप्राप्ती तत्रै-
तानि पदानि केवलोपाधित्येवपदादेकार्थान्युक्तानि सस्मात् के-
वलज्ञानपर्याये जीवेन न कदाचिदि प्राप्नुवतीं यस्माच्च प्रधान-
स्तस्मैवैव वत् पुदयप्रयासस्तस्मात्स एव केवलज्ञानोत्पत्तिप-
र्यायेऽनुपगतः । एषाञ्च पदानामेकार्थानामपि कतामयमर्थः
सामर्थ्यमापिनकर्मो यदुत पुर्यन्तकर्मति उदेतीत्यर्थः । उदिनञ्च
वेद्यते अतुभूयत इत्यर्थः । तत्र ऽपि स्थितिकृत्युत्पद्यमानमु-
द्दीरण्या चक्षुष्यपुनरीतं तनञ्जानुभवान्तरं तत्रहीयते इत्यक्त-
त्वाङ्गीवादपर्यायीत्यर्थः । एतच्च दीक्षाकाशमतेन ज्ञान्यात्तत्तद्व्य-
तु व्याख्यासि स्थितिविध्याधित्येतिरसाभ्याम्यकर्मोभयत्वात्
कार्यिकाप्येतानि केवलतायाद्वक्तृत्वं च साधकानीति अत्यारि
अस्मादीनि पदान्येकार्थिकानीत्युक्ते शेषावश्यमेकार्थिकानीति सा-
मर्थ्याद्वगतमपि सुखावर्षाया साक्षात्प्रतिपाद्यितुमाह । "मि-
ज्जमाणेत्यादि" व्यक्तं नवरं (नाण्डपि) नानार्थानि नानार्थान्ये-
त्वेवं जिघमानं जिघमित्येतत्पदं स्थितिविध्याभवे यतः स्योयिके-
वही अनन्तकात्रे योगानिरोधं कर्तुं कामो वेदनीयमाग्नोभास्मानां
तिसृणां प्रवृत्तीनां हीर्षेकाशस्यितिकानां सर्वोपपत्त्यन्तर्हीर्षि-
कं स्थितिरिषायां करोति । तथा मिज्जमानं जिघमित्येतत्पदम-
नुजावधत्वाभ्यर्थं तत्र च यस्मिन् काशे स्थितिघातं करोति तस्मि-
न्नेव काले रसघातमपि करोति केवलं रसघातः स्थितिविध्या-
केन्यः क्रमप्रवृत्तस्योऽनन्तगुणाज्यधिकोऽतोऽनेन रसघातकर-
णेन पूर्वसंज्ञाक्षिप्यै भवति । तथा दहमानं दहमित्येतत्पदम-
प्रदेशावधारणं प्रदेशव्यवस्थबन्तानामनन्तप्रदेशानां स्कन्धानां
कर्मत्वापादनं तस्य च प्रदेशव्यवस्थकर्मणः सकानां पञ्च हृत्वाह-
रोभावरकाशपरिमाणयाऽसंख्यातसमयया गुणभेदीरवनयया पुर्वे
रचितानां शेषेवयस्त्रापाविसमुपदिग्गक्षिकाप्याम्बिता प्रथम-
समयादारज्य यावदन्त्यसमयस्तावत्प्रतिशमयं क्रमेणासंख्य-
गुणवृद्ध्या कर्मपुद्गलानां दहनं दाहोऽनेन च दहतायै तदेव पूर्वसा-
त्यदाह जिज्ञास्यै पदं प्रजाति दाहज्ञान्याप्यायकदोऽपीह मोक्ष-
विन्ताधिकारात्मोक्तसाधन उक्तज्ञान्येकविधेय एव दाह इति ।
तथा श्रियमाणं स्तुमित्येतत्पदमायुःकर्मवियर्थं यत क्षायु-
ष्कपुद्गलानां प्रतिशमयं कृत्यो मरणमनेन च मरणार्थेन पूर्वपदे-
न्यो जिघार्पेत्यादि यतः कर्मैव निष्ठुञ्जीवनीत्युच्यते कर्मैव च

जीवाद्युपगच्छन्निवृत्त इत्युच्यते । तच्च मरणं सामान्येनोक्तमपि विशिष्टमनानुपगतम् यतः संसारवर्चानि मरणान्यनेकशोऽनुवृत्तानि दुःखरूपाणि चेति किं तैरप्येवैरिदं पुनः पुनः प्रवृत्तं मरणमन्यं सर्वकर्मस्यैव सद्धारितमप्यगतेषु पुनर्नमिति । विवक्षितमिति । तथा निजार्थ्यमाणं निजार्थ्यमित्येतदप्यर्थं सर्वकर्मस्यैव विवर्णं यतः सर्वकर्मनिर्जरेण न कदापि व्यप्यनुवृत्तपूर्वं जीवेनेति अतोऽनेन सर्वकर्मज्ञातकपनिर्जरेणार्थेन पुनरेवेदयो निगम्यन्वादिष्यार्थं पदं भवति । अथैतानि पदानि विशदयतो नामार्थान्वयि सन्ति सामान्यतः कस्य पक्षस्यातिशयकतया प्रवृत्तानीत्यस्यामाशङ्क्यामाह (विगपयत्कस्त्वसि) विगतं विगमो वस्तुतोऽवस्थान्तरापेक्षया विनाशः स पक्षः पक्षो वस्तुधर्मस्तस्य वा पक्षः परिग्रहो विगतपक्षस्य वाचकानीति शेषः । विगतं त्विदं शेषकर्मज्ञातार्थोऽस्मिन्नो जीवेन तस्याप्राप्तपूर्वं यतोऽनन्तरप्राप्तयेत्याह पक्षोऽप्यस्य पुनराप्राप्तस्येति एतानि चैवं विगमार्थानि भवन्ति । छिद्यमानपदे हि स्थितिरप्यन्येन विगम उक्ता, निधामनापदे त्वनुभावनेदो विगमो, दद्यामानपदे त्वकर्मज्ञानवने विगमो, स्त्रियमाणपदे पुनरापुन्यकर्मभाषो विगमो निजार्थ्यमाणपदे त्वशेषकर्मभाषो विगम, उक्तस्तदेवमेतानि विगतपक्षस्य प्रतिपादकानीत्युच्यते । एवञ्च यत्पञ्चमाशङ्क्यविशेषोपन्यासे प्रेरितं यदुक्तं कर्माभिप्रायेणैवं वस्तुमुपस्थापितं तत्पक्षप्रज्ञातोपपत्तयैककर्मविगमज्ञानिधानकपयुक्ताभिप्रायव्याख्यानन निर्णीतमिति, एतत्सर्वसंवादिषिक्तसंवाचायैवोपपत्तौ “ उपपज्जमाणकामं, उपपत्तं विगतं वि गच्छतं । दयिषं पक्षव्ययतो, तिकाश्रयितस्यं विसेसंति ॥ १ ॥ उत्पद्यमानकालमित्यनेन आद्यसमयादारब्धतत्पक्षस्यतत्तमम् यावदुपपद्यमानत्वस्यैवैष्ट्याहर्तमानत्रयिष्यत्कालविवर्णं द्वयमुक्तमुपस्थापित्यनेन तु अतीतकालविवर्णमेवं विगतं विगच्छदित्यनेनापीति तत्तत्तत्पद्यमानादि प्रज्ञापयन् स भगवान् द्वयं विशेषयति । कथं किञ्चिदप्यस्य यथा भवतीति संवादयाथाः । अत्र तु कर्मति पदस्य सूत्रेऽननिधानाशङ्कनादिपदानि सामान्येन व्याख्याति न कर्मापेक्षयेत् तथा हि (अत्रमाणं चक्षिष्यति) इह चलनमस्थिरगवयार्थानं वस्तुन उरगाद् (येऽज्जमाणं वेदयति) ध्येऽव्ययानं कर्ममानं ध्येजितं कपितमेव कर्मण इति वचनात् ध्येऽजनमपि तदप्रापेक्षयापत्तौ एव (उद्दीरिजमाणं उद्दीरयति) इहोद्दीरणं स्थिरस्य सतः प्रवर्णं तदपि चलनमेव (एहेजमाणं पर्वणति) प्रहृयमाणं प्रवृत्तयन् परिपतदित्यर्थः (पर्वणतिं प्रवृत्ते परिपतितमिति) इहापि प्रहृयं पर्वणतमेव चलनार्थानि चैकापेक्षं सर्वार्थं गत्यर्थेयात् (उपपज्जयत्कस्त्वसि) चलनत्वादिना पर्यायेनेत्यपक्षयसङ्गणपक्षस्यातिशयकाम्यतानीति तथा छेदनेद्वयसङ्गणनिर्जरेणान्यकर्मार्थ्यपि व्याख्येयानि तद्व्याख्यानं च प्रतीतमेव निजार्थता पुनरेवमेवं कुजारादिना हतादिविषयच्छेदस्तामरादिना शरीरावयवयो भेदाऽस्मिन्ना दार्वादिद्विषयो दाहो, मरणानु प्राणत्यागो, निर्जरा त्वतिपुराणी भवनमिति । (विगपयत्कस्त्वसि) निजार्थान्वयि सामान्यतो विनाशानिधायकाम्यतानीत्यर्थः । न च वचनं किमेतद्व्यख्यानानि निरिहान् कपितमेवैकपक्षवादेवामिति अनन्तरकपस्यासिक्तत्वात् तदासिक्तस्य निश्चयनयनेन वस्तुस्वरूपस्य प्रज्ञापितुमरभवात्तथापि त्वय्यद्वयव्यभिचिन्तयेन वासितमिति मन्यते निश्चयनयस्तु चरुदपि चक्षितम् । अत्र बहुवचन्यं तच्च विशेषावश्यकमिदं वाजिधायकजमालिचरितान्नावसेयमिति ॥ अ० १ शो १ उ० ॥

जमालिचरितं च वेदनामित्येतो जमालिः संस्तारकस्तस्त्राणां प्राणाय तैराहः अमयः संस्तुते प्राकुर्यत ।

तेज्जासंधारणं किं कमे कज्जइ तए णं समणो गिग्गंथा तं जमालि अणगारं एवं वयासी । एते खलु देवाण्णिण्णं तेज्जा संधारणं कदे कज्जइ तए णं तस्स जमालिस्स अणगारस्स अपमेयाकूवे अन्नत्थिए जाव समुपज्जित्था जं एणं समणे जगवं महावीरे एवमाइस्सवइ जाव एवं परुत्तेइ एवं खलु चलमाणे चलिए उद्दीरिजमाणे उद्दीरिए जाव गिज्जारिज्जमाणे गिज्जिस्स तं एणं मिच्छा इमं च एणं एवमत्तमेव दीसइ तेज्जा संधारणं कउजमाणे अककडे तंथा-रिज्जमाणे असंयथिए जम्हा णं तेज्जासंधारणं कउजमाणे अककडे संधारिज्जमाणे असंयथिए तम्हा चलमाणे वि अ-चलिए जाव गिज्जारिज्जमाणे वि अण्णाण्णिण्णं एवं संपेहेइ संपेहेइचा समणे । णमंथे सदावेइ सदावेइचा एवं बयासी । जं एणं देवाण्णिण्णं ! समणे जगवं महावीरे एवमाइस्सवइ जाव परुत्तेइ एवं खलु चलमाणे चलिए तं वेव सव्वं जाव गिज्जारिज्जमाणे अणिज्जिस्स तए णं तस्स जमालिस्स अ-णगारस्स एवमाइस्समागस्स जाव परुत्तेमागस्स अत्थेग-इया समणो गिग्गंथा एयमट्ठं सहइति पचियंति रोयंति अत्थेमइया समणो गिग्गंथा एयमट्ठं को सहइति एते प-चियंति एते रोयंति ॥

गाढतरं (किं कमे कज्जइ) किं निष्पन्नं तत निष्पद्यते अनेनातीतकालनिर्देशेन वर्तमानकालनिर्देशेन च कृतक्रियमाणार्थोऽहं उक्तः । अत्रोपपद्येवमेव तदेवं संस्तारककृतसाधुभिर्गणित क्रियमाणस्याहतातीतकालं तत्तत्तत्तत्तत् सर्वकर्मपक्षचनस्तंस्तारककृतसाधुवचनयोर्विशिष्टाश्रयकपितवान् क्रियमाणं कृतं यच्चयुगपत्यने तन्न सङ्गच्छते यतो येन क्रियमाणं कृतमित्यनुपगतं तेन विद्यमानस्य करणक्रिया प्रतिपन्ना तथा च बहुवो द्वायास्तथा हि यत्कृतं तत्क्रियमाणं न जयति विद्यमानत्वाच्चिन्तनघटवत् । अथ कृतमपि क्रियते ततः क्रियतां नित्यं कृतत्वात्प्रथमसमय इवेति न च क्रियासमाप्तिर्नैवति सर्वदा क्रियमाणत्वादिः समयव्यति । तथा यदि क्रियमाणं कृतं स्यात्तदा क्रियावैकल्यं स्यादकृतविषय एव तस्याः सफलत्वात् यथा पूर्वमसत्तदेव असद्वद्व्यति स्तथाप्यह-विरोधश्च । तथा घटादिकार्यनिष्पत्तौ दीर्घः क्रियाकालो दृश्यते यतो नारम्भकाल एव घटादिकार्यं दृश्यते नापि क्वासादिकाश्च किं तर्हि तत्क्रियावचनाने यत्तद्वैवं ततो न क्रियाकाले युक्तं कार्य किं तु क्रियावसान एवेति (अ० १ शो ३३ उ०) “ अन्त्येगइया समणो निमंथा एयमट्ठं नो सहइतिति ” । ये च न अहद्विदि तेषां मनसिद्वा नकुतमभूतमविद्यमानमित्यर्थः क्रियते अभावात्कृत्तुपुण्यव यदि पुनरकृतमप्यसद्वर्तित्यर्थः क्रियते तदा करविधानमात्रं क्रियतामसत्त्वाविशेषात् । अपि च ये कृतकणपक्षे नित्यक्रियादयो द्वाया अभावास्तेऽस्तंकरणपक्षेऽपि तुल्या वसन्ते । तथा हि नात्यन्तमसत्क्रियतेऽस्तंकरावात् करविधान-गुणिव । अथ दात्यन्तासदपि क्रियते नदा नित्यं नत्करणप्रसङ्गो न चात्यन्तासतः करणं क्रियासमाप्तिर्नैवति तथात्यन्तासतः क-

रणे क्रियाविफल्यं च स्वादिसत्त्वादेव खरविषाणवत् । अथवा विषयानन्तर्यं करणाज्जुपगमे क्रियाक्रियाद्यो दोषाः कष्टरक्षा भवन्ति अत्यन्ताभावकस्यात् खरविषाण इव, विषयानपको तु प-
रविषयविषेयवर्णनात्स्यादपि क्रियाव्यपदेशो यथा प्राकाशं कुह
तथा च नित्यक्रियाद्यो दोषा न भवन्ति न पुनरयं स्वाद्योऽन्यत्वा-
सतिं खरविषाणादावस्तीति । यथोक्तं पूर्वमसंशयोपपन्नान् इ-
श्यते इति प्रत्यक्षविरोधस्तत्रोच्यते यदि पूर्वमहत्तं सङ्गवद् इ-
श्यते तदा पूर्वमजुतं सङ्गवत्कस्मात्सया खरविषाणमपि न दु-
श्यते यथोक्तं दीर्घः क्रियाकाशो दृश्यते तत्रोच्यते प्रतिस्मय-
मुत्पन्नानां परस्परं वद्विषयज्ञानानां सुखीनां स्थानकोशा-
दीनामात्मसमयेष्वेव निष्ठानुयायिनीनां कार्यकोटीनां दीर्घः
क्रियाकालो यदि दृश्यते तदा किमत्र भट्टस्यायातं येनोच्यते इ-
श्यते दीर्घश्च क्रियाकालो भट्टादीनामिति यथोक्तं गोरम्भे एव
दृश्यते इत्यादि । तत्रोच्यते कार्यान्तरारम्भे कार्यान्तरं कथं इश्यतां
पटारम्भे घटवत् । शिवकथाक्रियाद्यस्य कार्यविशेषा घटस्व-
रूपा न प्रवर्तते ततः शिवकादिकाले कथं घटो दृश्यतामिति ।
किञ्च कल्पसमय एव घटः स्मारकधस्तत्रैव च घटस्य दृश्यते
तदा को दोषः ? एवञ्च क्रियमाण एव कृतो प्रवर्तते क्रियमाण-
समयस्य निरुधत्वात् । यदि च सत्यमिति समयं क्रियाकालोऽप्य-
कृतं वस्तु तदा अतिक्रान्ते कथं क्रियतां कथं वा पश्यति क्रि-
यायां जनयोरपि विनष्टानुत्पन्नत्वेनासात्वात् सप्तम्यमानत्वा-
त्स्मात्क्रियाकाश एव क्रियमाणं कृतमिति । आह च "धराणमयं
नाकय-मनाद्यमं कौरपलपुष्पं च । अद्वय अकथं पि कीरद, की-
रद तौ खरविषाणं पि" ७० १३० १३ ३० । इत्यादिविस्तरेण
प्रत्ययादि (एव यैथौ गंगदत्तशब्दे परिणमन्तः पुष्पलाः परि-
णतः इत्यमर्यादिदेवेन प्रतियादिदेव्य भवनानुमुद्वानुपु-
द्विभविष्यति) आह । ननु यदि क्रियासमयेऽपि कार्यं प्रवर्तते
तर्हि तत्तत्र कस्मान्न दृश्यते एवेति चेन्नन्वहमपि किमिति तन्न
पश्चात्मात्वाद्वाङ्माह ।

पदसमयकजकोटि-निरविकलो धरुगयाभिलासोसि ।

पदसमयकजकाशं, शूलपथ घटः, भिन्न एषि ॥

इह यद्यस्मिन्समये प्रारब्धते तत्तत्र निष्पद्यते दृश्यते च के-
वत्रं स्थूला धूम्रमेषिकावह्निर्ज्वलाह्लाददर्शिनी मतिर्यस्य तत्सं-
कोचनं हे स्थूलमने । त्वं घटः हगर्थसि किमिवाह । प्रतिस्मया-
न्यामानां कार्यकोटीनां कालः प्रतिस्मयकः कस्तत् सर्वमपि घट-
स्थैवार्थं समस्तार्थं मूर्तिपराशिवानचक्रप्रमणादिकं स्वर्गा-
काश इत्ययमस्मिन्नेव घटे संप्रत्यसीत्यर्थः । कथं नूतः सन्नि-
त्याह । प्रतिस्मयापचमानासु मूर्तिपराशिवकथासकोशादिका-
सु सिद्धकेवलमभूतीनां ज्ञानजननादिकासु च कार्यकोटीषु नि-
रर्थः कुनः पुनरपि दृश्यते । यतो घटगतमभिभाषोऽसि त्वं
घटोऽस्यां मुद्गरवचकनीचरादिसामग्र्यामुत्पत्त्यत इत्येवं वैश्वं
घटानिलापयुक्तमाह्वयत इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति प्रतिस्मय-
मपरापरार्थेव शिवकादीनि कार्यापत्यपत्त्यते दृश्यन्ते च तानि
च तयोत्पद्यमानानि त्वं नावयुष्पत्ते घटोऽपत्तिमित्तजुतैवेवं
सर्वोपि मुष्ककचीबरादिसामग्रीयेवं केवलं घटोऽभिभाषयुक्तत्वात्
ततस्तन्निरेपेक्ष एव स्थूलमनितया सर्वमपि तत्कालं घटः हग-
यसि । ततश्च प्राक्तनक्रियाङ्गोपपत्त्युत्पन्नत्वात् घटमह्लात् एव
भूय क्रियाकाशे घटसङ्गानां कार्यमई न पश्यामि । इदं तु नाश-
कमिति यदुत खरमक्रियाङ्गण एव घटः प्रारब्धते प्राक्तनक्रिया-

काशे तु शिवकाद्य एव प्रारब्धतेऽन्यारम्भे चान्यत्र दृश्यते एवेति
व्यवहारवार्ता माह ।

को चरमसमयनिर्णयो, पदेम विषय तो न कीरए कज्ज ।

नाकारणंति कज्ज, तं चवं तस्मिं से समए ॥

प्रथमसमयादरन्ध्रं यद्यपरापरानि कार्यागवारन्ध्रयन्ते तर्हि
कोऽयं चरमसमयनिर्णयो येन विवक्षितं कार्यं प्रथमसमय एव न
क्रियते अकरणे च तत्सत्तत्तत्र न दृश्यते नव्याद्यकार्यवद्विष-
क्षितमपि तत्रैव क्रियतां दृश्यतां चेति प्रावः । अत्र निश्चयः
प्रत्युत्तरमाह । नाकारणं कश्चित्कार्यमुत्पद्यते नित्यं सत्सत्त्वप्र-
सङ्गान् च तत्कारणं (सं) तस्य विवक्षितकार्यस्य तदवयव-
मयं पश्चास्ति न प्रथमादिसमयेऽप्यनो न नेषुपद्यते नापि दृश्य-
त इति तद्वं क्रियाकाश एव कार्यं प्रवर्तते न पुनस्तदुत्पत्तेरने इत्यु-
क्तम् । अथेवं नेष्यते तर्हि प्रस्तुतमानिनिर्वाधिकाज्ञानमेवाधि-
क्योच्यते ।

उत्पाय वि न नाणं, ननु तो सो कस्म होइ उप्पाओ ।

तम्म ए जइ अस्माणं, तो नाणं कम्म कालम्मि ॥

उत्पादनमुत्पादः कार्यस्योत्पत्तिहेतुतुल्यः क्रियाविशेषस्तत्रापि
यदि मतिज्ञानं नेष्यते प्रवर्तते क्रियमाणत्वावस्थायामपि यदि कार्यं
त्वया नाऽभ्युपगम्यते इति ज्ञायः । तर्हि उपाद्यमानस्यास्तत्त्वा-
त्स कस्यात्वाद्वा तदपत्तिवि कथनां न ह्यविद्यमानस्य खरवि-
षाणस्यैवोपाद्वाद्यो युक्तः यदि च तस्मिन् उत्पादकालोऽप्यज्ञानं
तर्हि ज्ञानं कस्मिन् काले अभिषिष्यतीति निवेद्यमाह । उत्पादपर-
म इति चेन्ननु कथमन्यथावाहोऽयस्य नृपस्यमिति । उत्पादो-
परमं च अथकार्यमुत्पादाद्यागपि कस्मात् प्रत्यक्षक्रियाविशेषादित्या-
द्युक्तमेवेति यद्युक्तम् "इय न सर्वेषां काले नाणमिति" नमाह ।

को भवपाटाकालो, उप्पाओ जम्म होज्ज से नाणं ।

नाणं च तदुप्पाओ, यदो वि चरिमम्मि समयम्मि ॥

वा च शब्दाद्यैः कालं ध्वन्यादिकालो व्यवहारवादिः । प्रयतोऽ-
निर्जितो यत्र ज्ञानं निषेधसिद्धं इत्युक्तं त्वया मतिज्ञानस्यात्पादसम-
य एव ध्वन्यादिकालोऽप्रगतस्तथो यत्र (सं) नस्य शिष्यस्य
मतिज्ञानं प्रवेष्टनापरः । अथादित आरभ्य शुक्लमिन्धाने धर्म-
ध्वन्याद्य एव मतिज्ञानस्यात्पादकालो नाऽपराप्रगतस्तथ इति
चेन्नैवमित्याह । "नाणं" मित्यादि ज्ञानं च मतिज्ञानसङ्गणं तदु-
त्पादश्च तस्योत्पत्तिहेतुतुल्यः क्रियाङ्गणः एवौ ह्यपि धर्मध-
व्यादिक्रियासमयराशेरुत्तरमसमय एव प्रयतो न प्रथमादिस-
मयेषु तत्परापरानामेव धर्मावधारितिकार्याणां समयेः । न च त-
द्वादिमामादपि सम्यग्ज्ञानोपपत्तिमुत्पत्ते भवेत्येवमिति तत्सङ्गा-
वात्स्वमादिशिष्ट एव कस्मिन्निवधर्मध्वन्यादीनां चरमसमये
मतिज्ञानं तदुत्पादश्च अतो युक्तमुक्तम् "जुत्तं न दत्तामिति" । प्र-
स्माभिरपि क्रियाकाशस्यातसमये एव तदवयवमालागतस्मान्न
सर्वेषु धर्मध्वन्यादिक्रियासमयेषु मतिज्ञानं नापि सर्वेषामपि ते-
षामुत्पत्तेरने कित्वे कस्मिन्समयसमये तदारभ्यते निष्पद्यते च
अतः क्रियमाणमेव कृतम् । यदि कृतमपि क्रियते निश्चयवाद्-
स्मादि पुनः पुनरपि क्रियतां कृतत्वाविशेषादतः करणानयस्येति
चेन्नैवं क्रियाकाशमिवाकाशयोरनेवाह । यदि हि तदुत्पादव्यभि-
क्रिया प्रारब्धा सती । उत्तरसमयेऽपि प्राप्येत तदा स्थानु-
रिति तत्कारणमेतच्च नास्ति यतोऽस्ती तदुत्पादव्यभि-
क्रिया न पूर्वमाप्युत्तरापि किं तु तस्मिन्नेव चरमसमये प्रारब्धते निष्ठां
च यतीति कुनः पुनरपि कार्यकारणमयो न तत्कारणानवस्थेति

विशेषः । (कारणशब्दे प्रत्यकारणप्रस्तावे कार्यकारणयोरभेदे
हेतौ दो दृशयिष्यते) कार्यस्य कारणानुक्रमस्यसार्वात्रिकम् ।
न च निमित्तः कारणानुक्रमं कार्यं वैसादृश्यस्यापि दृशेताम् ।
तथा हि शृङ्गाच्छरे जायते तस्मादेव सर्वपातुक्षितानुत्पत्तानी-
ति । तथा गोक्षेत्रेण दृष्टौ ततो न नियमः । आ० प्र० प्र० । वि-
शेषः । सूत्र० (करणीये सुखसाध्यमपि कार्यं विनोपायेन न सि-
ध्यतीति गण्यसारणाशब्दे)
कञ्जपञ्चायण-कार्यप्रयोजन-न० अवयवकरणियमप्रयोजने,
प्रश्न० अथ० १ द्वा० १ अ० ।

कञ्जभास-कार्यभासा (रा) स-पुं० यदर्थं चेष्टते तत्कार्यं तस्या-
प्याशः अन्वयशानमन्त्राशः अशृङ्ग व्याप्तावित्यस्य अग्निपूर्वस्य
अभ्यन्तरस्य प्रयोयः कार्योन्मत्ताः कार्यस्यासन्नतायाश्च, कार्यस्य
विकीर्तनत्वे, कर्म० " कञ्जनासाणोत्पत्त्येवसिद्धिर्मात्रमप्यपेक्षं "
(चरित्यशब्दे व्याख्या) अस्तु क्षेत्रस्यस्य तु इत्यन्यतः स च
पुनः पुनरुत्पत्तिरने, ।

कञ्जभाषण-क्रियभाषण-वि० विधीयमाने, पंचा० १९ विव० " कर्मं
च कर्ममाणं च, आगमिस्त्वं च पावयं " सूत्र० १ बु० ८ अ० । वि-
शेषः । (कञ्जमाणं कर्मसि सिद्धान्तः कञ्जकारणजावशब्दे दक्षितः)

कञ्जया-कार्यता-खी० तद्रूपकामिष्यको, न० ।

कजल-कजल-न० कुम्भितं जलमस्मात् कोः कच् । दीपशिखा-
पनिर्तं कृणुष्ये, जं० १ वक्त्र० । रा० । मर्याद, ज्ञा० १ अ० ।
कजलार्त्ता-कजलार्त्ता-खी० कजलमृदे, औ० । हा० ।

कजलपत्रा-कजलमज्जा-खी० जम्बाः सुदृशंगनाः दक्षिण-
पूर्वस्थां पञ्चाशद्विंशत्यन्यथाहा उत्तरस्यां मन्त्राण्युक्तिरयाम्,
वि० ३ प्रति० । जं० ।

कज्जज्ञेयमाण-ज्ञाज्यमाण-वि० उपयुक्तेरिच्छाव्यमाने " कज्ज-
ज्ञावमाणं पदार्थ " आचा० १ बु० ३ अ० ।

कज्जवय-कार्यपद-पुं० अजिनहेतोर्माताविपुण्याधियमाणे कज्ज-
वयतिनामबोधे बालके, अत्रु० ।

कज्जवसग्रा-कार्यवशतस्य-प्रत्य० कार्याङ्गीकरणत इत्यर्थे, न
क्षार्येसिद्धये इति फसितायै, वा० १ विव० ।

कज्जसम-कार्यसम-न० स्वनामके आत्युत्तरेऽनुमानदोषे, स-
म्भ० । कार्यसमं नाम आत्युत्तरमिति प्रतिपादिष्यम् । यथोक्तं
' कार्यत्वान्त्वत्वेनान्यं यस्याप्यासिद्धिर्दृशेताम् ' । तत्कार्यसममिति
कार्यत्वस्यान्यस्यानित्यत्वसाधकत्वेनोपपत्त्यासेऽनुपगतो धर्म-
प्रेक्षेन विकल्पनवृद्धिर्मत्कारणत्वं क्रियाद्वैः कार्यत्वमात्रेण सा-
धेऽर्थात् धर्मप्रेक्षेन कार्यत्वाद्वैकिकत्वमात्रं आसादयतः सामा-
न्येन कार्यत्वानित्यत्वयोर्विपर्यये बाधप्रमाणबलाद् व्याप्तिरिति
कार्यत्वस्यान्यसाध्यादौ धर्मपुण्यपक्षप्रमाणनित्यत्वं साध्य-
तांति कार्यत्वमात्रस्यैव तत्र हेतुत्वोपपत्त्यासं धर्मविकल्पनं य-
स्य चिन्तये तत्त्वबोधुमानोपदेष्टव्येन कार्यसमं आत्युत्तरतामा-
सादयति । सम्भ० ॥

कज्जसेख-कार्यसेन-पुं० जम्बुद्वीपे भरतक्रोडेऽतीतायामुत्सवि-
पयां जाते पञ्चमे कुशकरे, स० ।

कज्जदेउ-कार्यदेतु-पुं० प्रयोजननिमित्ते, विकीर्षितकार्यं प्र-
ति आनुकूल्यकरणे, स्था० ४ ग्रा० । स्तितायान्तं " कज्जदेउं "
पञ्चम्यतो वा " कज्जदेउं " लोकोपरवाचिनयमभेदे, नत्र कार्यदे-

तोक्षोनाविनिमित्तं भकादिदानमिति गम्यम् ग० १ अ० ।
अ० । अयमर्थः कार्यसुतप्रापणादिकं हेतुं कृत्वा भुतं प्रापितो-
ऽभ्यनेनैव हेतोरित्यर्थो विरोधेण विनये तस्य बर्हितत्वं तदनु-
ष्ठानं च कर्तव्यमिति स्था० ७ डा० ।

कज्जिय-कार्यिधि-वि० कार्यार्थाधिनि, व्य० ३ अ० ।

कज्जोवग-कार्योपग-वि० अष्टाष्टीतिमात्राप्रदानं पञ्चदशे महा-
भदे, ' दो कज्जोवगा ' स्था० २ ग्रा० । अं० प्र० । अं० । सू० प्र० । कल्प० ।
कज्जुप्र-कज्जुक्-न० वगेभ्यो वा णि । १३० । इत्यनुस्वारस्य
अ० । चोलेके, प्रा० ।

कज्जका-कज्जका-खी० कन्या-कज्ज मागर्था न्यायज्ञाः अ० ।
उ । ४ । ए २ । इति द्विकोऽर्थः । कन्याशब्दार्थे, प्रा० ।

कट्टर-कट्टर-न० कट-अर्थोदौ ध्वर-व्यञ्जने, दक्षिणरे, रज्जमा०
वजस्तु ससरस्यात्र तत्कट्टरमुच्यते वैद्यकोक्तं तन्मभेदे, कट्टका-
वाय, मावप्र० वाच० । अपरे, ' विसकट्टरे वा ' कट्टरं अं० अत्रु० ।

कट्ट-कृत्वा-प्रत्य० प्रापित्वात् कृत्वाप्रत्ययस्य हुः प्रा० । विधाये-
त्यर्थे, स्था० ८ ग्रा० । इति कट्ट इति कृत्वा दशा० ३ अ० ।
अ० । प्राश्ना० । अत्रु० । विषा० । कल्प० । कट्टोरगमाभेदे,
" तनो पासेदि कट्टरगा कट्टरगा मकुया सिप्पाभा य उवज-
ति " नि० ७० १ उ०

कट्ट-कट्ट-न० कस-क- । कट्टगहनयोः कवः इतीति निषेधः ।

उपयानुपेक्षासंदेहे उ । २ । ३४ । इति द्वय उ । प्रा० । द्विती-
यतुल्ययोपरि पूर्वः उ । २ । ए० । इति द्वितीययोपरि पूर्वः ।
प्रा० । हुत्वे, ज्ञा० ए अ० । क्रेशहेतुके, वि० ७ अ० । पीनायाम्,
व्यथायाम्, पीनायुक्ते, गदने, पीनाकारके, कट्टस्यास्य बहुपायेन
शाम्ये रिपुरोगादौ, । कट्टसाधने, पापे च । वाच० ।

काष्ठ-न० काशत्यनेन काश-कषादं नैदं शस्ये वा । समिधादि-
तुणकाष्ठे, वच० ११ अ० । स्था० । शमीवृक्षस्येभ्यः, " कुलं
च जुवं तयकट्टमणि " उक्त० १२ अ० । दारुणि, पि० । शास्त्रा-
दिस्तम्भे, नि० ७० ५ अ० । " ससारमतिवृष्णं यत्, सुधिमथे
समेष्यति । तत्काष्ठं काष्ठमित्याहुः, कविदादिसमुद्भवम् । इत्यु-
क्तसङ्केपे दारुभेदे च वाच० । राजपुरुषास्तस्यैव स्वनामस्यति धे-
ष्ठिनि, तत्कथा धर्मसंस्मरणार्थसेवा आ० म० शि० । आ० ७० ।

कट्टकर्म-काष्ठकर्म-न० कियत इति कर्म काष्ठ कर्म काष्ठ-
कर्म-काष्ठमित्युद्धितं रूपके, यत्र स्थापनाकार्यः क्रियते । अत्रु० ।

ग० । नि० ७० । प्रतिस्तरमज्जद्वारादौ, आचा० १ बु० १ अ०-
५ अ० । रथार्थे, आचा० १ बु० १ अ० । कर्म करणम् काष्ठ-
स्य कर्म । दारुमयपुत्रिकादिनिर्माणे, ज्ञा० १३ अ० ।

कट्टकर्म-काष्ठकर्मयुत-न० काष्ठकर्मरूपे, यत्र काष्ठपरिकर्म
क्रियते । आचा० २ बु० ३ अ० ।

कट्टकरण-काष्ठकरण-न० इयामाकस्य गृहपतेः क्षेत्रे, " ततो
सामि जं भियगामं गतो तस्स बहिया वि याव तस्स वेधस्यस्स
अदूरसामेते जुवातिप नदीप तीरे उत्तरदिक्षु क्षेत्रे सामागस्स
गाहावस्स कट्टकरणं नाम क्षेत्रं " आ० म० कुं० । प्रा० ७० ।

कट्टकार-कट्टकार-पुं० कट्टं करोति कृत्र-उप० स० । स-
सारं, भिका० । पीनाकारके, वि० वाच० ।

काष्ठकार-पुं० काष्ठशिल्पोपजीविनि, अत्रु० । प्रज्ञा० ।

कट्टकोसंब-काष्ठकोसम्भ-पुं० शास्त्रिकाशानामवतमप्रमाणं

वा कोलम्ब उच्यते । काष्ठस्य कोलम्ब इव काष्ठकोलम्बः । परि-
दृश्यमानावनतदृष्ट्यास्थिकत्वात् । काष्ठमयकोलम्बसदृशे उच्य-
रादौ, "कठकोलंबे व स (चन्धानगरस्य) उच्यते" अणु० ॥

कठखाय-काष्ठखाद-पुं० काष्ठ खातीति काष्ठखादः । काष्ठ-
खादके घुणे, स्या० ४ डा० ।

कठखायसमाख्यभिक्षाग-काष्ठखादसमानभिक्षाक-पुं० विवि-
कृतिहाकारतया काष्ठखादकघुषसमाने भिक्षा, स्या० २४ डा० ।
कठघर्षण-काष्ठघटन-न० घटितम् कलभेद, कटप० ।

कठदल-काष्ठदल-न० तुषरीत्वे, "कटदलं सिधेद्विधत्वं जं"
ल० प्र० ।

कठपाठया-काष्ठपाठुका-स्त्री० काष्ठनिर्मितपाठुकायाव, "क-
ट्टया उपाति वा उरमात्रवाहयति वा । अणु० ।

कठपीठय-काष्ठपीठक-न० काष्ठमयपीठके, निष्प० १२ उ० ।

कठपुत्राशिया-काष्ठपुत्राशिका-स्त्री० काष्ठकर्मणि, यत्र स्थापना-
वश्यकं लब्धते । अणु० ॥

कठपेजा-काष्ठपेया-स्त्री० मुष्णादियूषे, घृततक्षिततद्वत्कुसुंधयायां
व । उपा० १ अ० ।

कठन्य-काष्ठन्य-वि० अत्यन्तनिक्षेप्तया काष्ठोपमे, उच० १२ अ० ।
कठमुद्रा-काष्ठमुद्रा-स्त्री० काष्ठस्येवाकारे काष्ठमयमुद्रावन्धने,

"कठमुद्राय मुद्रं बंध्य बंधयस्" यथा काष्ठं काष्ठमयः पुत्र-
कोन जायते एवं सोमपि मीनवधस्त्री जायते बद्धा पुष्कर-प्रा-
प्तायाव कठमुद्रावधमुद्रयाभ्यां हिमकमोषितद्वरकान्वितं मु-
लबन्धनं काष्ठमुद्रा तया मुलं बन्धति, नि० ॥

कठमूल-काष्ठमूल-न० वणकवत्तलकादिदिक्षे, वृ० १ उ० ।

कठमूलरस-काष्ठमूलरस-न० द्विद्वरसेन परिणामिते पानके,
य० ३ अघि० । काष्ठमूलं वणकवत्तलकादि किञ्च तदीयरसेन

यपरिणामितं तत्काष्ठमूलरसं आम पानकम् इत्युक्तेः वृ० १ उ० ।
कठसगनिया-काष्ठशकटिका-स्त्री० काष्ठभूतायां शकटिका-
याम्, म० २ श० १ उ० ।

कठसमस्तिया-काष्ठसमाश्रित-वि० काष्ठाभाषिते, "संसे वया
कट्टसमस्तिया य" सूत्र० १ मु० ७ अ० ।

कठशिला-काष्ठशिला-स्त्री० काष्ठं चासौ शिलेवायतिविस्ता-
राभ्यां शिला सा चेति काष्ठशिला । स्या० ३ डा० । काष्ठफल-

करूपे संस्कारकभेद, पंचा० १८ विब० । आवा० ।
कठसेजा-काष्ठशर्या-स्त्री० काष्ठं स्थूलमायतमय तदप्रा-

शय्या तत्र वा शय्या शयनम् । पाक्ष्याविकसापुण्यांनुज्ञाते
काष्ठशिलाशयने, स्या० ३ डा० ४ डा० ।

कठहार-काष्ठहार-पुं० श्रीद्विजजीवविशेषे, जी० १ प्रलि० ।
उच० । प्रहा० ।

कट्टा-काष्ठा-स्त्री० दिशि, स्या० २ डा० अष्टादशनिमेषात्मके
काले, तं० । प्रकथं, सू० प्र० १ पाठु० । सीमायाव, दाहुरहि-

त्रायां व । वाच० ।
कट्टाई-काष्ठादि-वि० दाकपाथगमभूती, पंचा० ७ विब० ।

आदिशर्यात्कटकशकटदिप्रज्ञः । पंचा० १८ विब० ।
कट्टिय-काष्ठित-वि० काष्ठादिभिः संस्कृते कुक्ष्यादौ, "कट्टि-

वा उक्विप वा छुषे वा लिषे वा वड्डे वा मटे वा सम्मटे वा

संपधमिते वा तदृष्यगारे उवस्सए" आवा० २ मु० २ अ० ।
कट्टोवम-काष्ठोपम-वि० विषमकाष्ठतुल्ये, प्रति० ।

कम-कट-पुं० कट-कतरी-अच । हस्तिगण्डे, मद्यवर्षणा सया-
त्वम् । गण्डमाने, स्वेद्यवर्षणासयात्वम् वाच० । "कडतडाई"
गण्डनटानि, हा० १ अ० । नलाक्षे तुणै, अमरः । आबरण-
कारकं, जि० अतिशुष्ये, उत्कटे, शरे, समये, आचारः, मेदि० ।
उशीगवितुलमाने, धरणिः । शबे, मेते, शबरये, श्रापविभेदं,
श्मशाने, हेमचं० । तट्टकाष्ठ, शब्दर० । क्रियाकारकमात्रे, जि०
हेमचं० । घृतकीडासाधनद्रव्ये च । वाच० । कटादिभिराता-
नवितानमाधेन निष्पाद्यमाने आशयविशेषे, कट इव कट इत्यु-
पवाचारात्तन्वदिमये आसनभेदे च ।

चत्तारि कटा पयसा तंहा धुंतकडे विदलकडे चम्मकने
कंवन्नकडे ॥

(सुटकडेति) तुणविशेषनिष्पन्नः (विदलकडेति) वंशश-
कलकृतः (चम्मकडेति) बद्धव्यूतमञ्जुकादिः (कंवलकडेति)
कमलमंवेति । स्या० ४ डा० । आ० म० प्र० । सात्तरवंशमये,
वृ० २ उ० । वंशकटादीं, वृ० १ उ० । पर्वतकटये, हा० १ अ० ।
वृ० । संस्कारके च । आवा० १ मु० २ अ० १ उ० ।

कृत-वि० कृ. क. परिकर्मिते, कटप० । अनुष्ठिते "कडं च
कडमाणं च, आगमिस्सं च पावणं" सूत्र० १ मु० ८ अ० ।

विहिते, उच० १ अ० अन्त० । निर्धेति, आह० ४ अ० उपा-
क्षिते, उच० ३ अ० । पूर्वपरिणामायेष्टया परिणामान्तरेण कृते,
अ० १२ श० ४ डा० । निष्पादिते, सूत्र० १ मु० ३ अ० ३ डा० ।

इदानीं कृतपदनिष्पत्त्यं निर्मुक्तिकाध्यामाह ।

करणं च कारभो य, कर्म च तिरुं पि कृकनिकेलेवी ।

दव्वे सित्ते कासे, भावण उ कारओ जीवो ॥३॥

(कर्मणं कर्मादि) इह हतमित्यनेन कर्मोपात्तं न चाकर्तृकं
कर्म भवनीत्यर्थोक्तर्तुशक्येण धात्वर्थस्य च कर्मणस्यासार्थं
त्रयाणामपि प्रत्येकं नामादिः बोद्धा निष्पन्नः । सूत्र० १ मु० १
अ० १ उ० । (अत्र करणनिष्पत्त्यर्थेन कृतनिष्पत्त्यर्थेण सुबाधो
नविष्यतीति बुद्ध्या कृतनिष्पत्त्ये न प्रादुर्भूतं क्रियमाणं कृतमिति
भगवत्कृतैर्मात्रात्रिणाऽश्वकानं तदुत्तरं च कज्जकारणमाश्रय्य
दशितमथ च ज्जालिशय्येपि किञ्चिदश्रयिष्यते) क्रियानि-
ष्पाद्यं, "से वेसे णं वेसे कमे वेसे णं मये कमे" म० १ अ०-
१ उ० । तैः विवर्जितपुरुषैः कर्मैश्च आचकीकृते कृते, कटप० ।
साधूनात्रायोद्विश्य कृते निष्पादिते आधामकर्मणि, सूत्र० १ अ० १
अ० । "कमेतु धासमेज्जा, विड दत्ते स णं वरे" सुहरथः
परिग्रहारमभ्यारणार्थाय वै निष्पादित्वा आधनाद्यन्तरे कृता
उच्यन्ते तेषु कृतेषु परकृतेषु परनिष्ठिगेषु इत्यर्थः । सूत्र० १
मु० १ अ० ४ डा० । "उचकमं तु कडं होइ" उपस्कृतं तु अ-
वादिबुद्ध्यावादि कर्मविवक्षायां कः प्रत्ययः सतोऽयमर्थः । उप-
स्कृतुमारब्धमिति ज्ञायः कृते भवति इत्यादिप्रापकमशब्दे
कृतशब्दाद्यो विस्तरन उक्तस्तेन पञ्चाश्व्यादाव् (प०) कृतयुगे वनु-
ष्के, सूत्र० १ मु० २ अ० । फले च न० साधिते, पक्के, पर्यायां च
वि० चतुर्लङ्गुणिके, पाशकभेदे, धासभेदे च पुं०-जाये, क-क्रि-
याधायाम् न० कृतपूर्वाकटम वाच० ।

कंडर्गर-कमद्वर-न० कर्म भक्षणीयं शस्त्रादि गिरित् अच्यन्ते

निवेशयति शु-अन्-निन्सुय बुले, मुद्रादेः फलस्यैवादिफाक्ते,
अमरः । वाच० । द्या० ।

कदम्ब-कटम्ब-पुं० कट-धातुनामेकार्थेवाद् वदने, अन्वच् वा-
दिने, वाच० । स च द्वादशार्थेनिर्घोषाणां चतुर्थः । द्वा० २०
प्र० । औ० ।

कटम्ब-शाकमाडिकायाम्, कोणे, प्रान्तमात्रे च वाच० ।

कदम्ब-कटाङ्ग-पुं० कटं गदमङ्गति यद्भ्योति अच् अपाङ्ग-
ष्टो, अमरः वाच० । "सकदम्बदिडीष्टो" सकटाङ्गः सापा-
ङ्गा इष्टयश्चावलोकिताति द्वा० ११ अ० । अर्द्धीकृणे च नं० ।

कदम्ब-कटक-पुं० न० कटाविकाजरेणे, प्रज्ञा० २ पृ० । द्वा० ।

"पयसि वरकदम्बानियते बरमउरकुन्दने" रा० । ज० प्रकोष्ठका-
भरणविशेषे, स० कदम्बे, औ० । कदम्बविशेषे, । उपा० २ अ० ।
इत्याजराण्यविशेषे, "वरकदम्बानियतेभियचुप" औ० । अस्ति-
निन्दने "विसमगिरिकदम्बकोऽन्वसिखिद्वि" द्वा० १८ अ० ।

"पञ्चवक्त्रकदम्बानुभवे" प्रअ अथ० १ द्वा० ३ अ० । गदमङ्गले, द्वा० ४
अ० । कदम्बादिरे, द्वा० २ उ० । "कदम्बकंचि विस्रे अय्यफेसि-
या" पं० सु० ४ सू० । चके, अमरः । इस्तिदग्ममण्डले सामु-
क्यवर्णे, राजधान्यां च मेदि० । नगर्याम्, शब्द० । वाच० । कट-
स्याथै क-कटशब्दाथै, "पंसुकदम्बानां" जलु० ।

कडगधर-कडकट्ट-न० वंशदत्तनिर्मापितकटात्मके गृहे, व्य० ।
४ उ० ।

कडगमर्द-कटकर्म्य-ली० कटो वंशकटादिस्त्रिण्यष्टक कटक-
मयी-वंशकटादिमये चिन्तामिहिकाजने, नि० कू० १ उ० ।

कडगमर्द-कटकर्म्य-न० सैन्येन किञ्चिदेन वा कटकर्म्यमर्द-
ने, ततो हि प्राणवधो भवतीत्युपचारात् प्राणघ्ने च । प्रअ०
अथ० १ द्वा० १ अ० ।

कडगिदक्य-कटागिदगक-त्रि० कटालयेष्वथित्वाऽभिनान् द-
हामने, द्वा० ६ अ० ।

कडगुज-कटगुज-न० कटवत्कमप्येवं यस्तु यत्र विज्ञानं त-
स्या । एकोनसप्ततितमे कलानेदे, इदम्ब-य्युनपटोद्वेष्टादी भांज-
नकियादी चोपयोगीनि जं० २ वक्० । द्वा० । "कडगुज्येण नोराज्यं
कडगुज्येदो नाम जो एगड पासा उ सगुहिसह" पं० व० २ द्वा० ।

कडगुज-कृतगुज-न० अष्टाविंशत्यधिकसप्तदशकूपरिमिते काल-
सन्देशे, लोकैः कृतगुजादीनि एवमुच्यन्ते "द्वात्रिंशत्सहस्राणि ।
कलौ स्रक्तचतुष्टयम् । वर्षाणां चापरादौ स्यादेतद् द्वित्रिचतुर्गु-
णम्" द्वा० ४ द्वा० ३ उ० ।

कडगुम्ब-कृतगुम्ब-पुं० न० कलं सिद्धं पूर्णं ततः परस्य राशिसं-
ज्ञानरस्याभावेन न त्र्योऽङ्ग-प्रभुत्ववर्णं यत्तु गुम्बं समराशि-
विशेषः तत्कृतगुम्बम् । अ० १८ द्वा० ४ उ० । गुम्बरशिखिशेषे,
यो हि राशिश्चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो नवति स
कृतगुम्ब इति द्वा० ४ उ० ३ उ० । क० प्र० । कृतगुम्बमित-
प्रदेशासु दिक्षु ली० आवा० १ ध्रु० १ अ० १ उ० (सर्वार्थां
दिशां प्रत्येकं च प्रदेशास्ते चतुष्केणाष्टयमिमाणाः कृतगुम्ब-
वर्णान्ति कृत्वा तत्प्रदेशात्मिकाश्च दिश आगमसंज्ञया कडगु-
म्बाश्च शब्देन कृतगुम्बादि विशेषणैर्निरयिकादीनामुपात्त उच-
पायशब्देनाभिधीयन्ते)

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० न० कृतगुम्बश्चास्ती

कृतगुम्बश्च महागुम्बरशिखिने, यो राशिश्चतुष्केणाष्टयमिमाणा-
ष्टयमिमाणाः पर्यवसितो नवत्यपहारसमया अपि चतुष्केणा-
ष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवास्ती राशिः कृतगुम्बकृतगुम्ब इत्य-
भिधीयते । अष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः चेति द्वे-
धा कृतगुम्बत्वात् अ० ३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महागुम्ब-
राशिने, यो राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यव-
सितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवासावपदिष्टयमा-
णाः पर्यवसितो कलिः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु कृतगुम्ब-
कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश तत्र हि चतुष्केणा-
ष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज० ३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महागुम्बरशिखि-
ने, यो राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो
नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवास्ती अष्टयमिमाणा-
पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु कृतगुम्ब-
कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः एकोनविंशतिस्तत्र हि
चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडगुम्बकडगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्ब-पुं० क० स० महा-
गुम्बरशिखिने, यो हि राशिः प्रतिसमं चतुष्केणाष्टयमिमाणाः
पर्यवसितो नवति तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो एवेति ।
एवासावपदिष्टयमिमाणाः पर्यवसितः । अपहारसमयाष्टयमिमाणाः तु
कृतगुम्ब-कृतगुम्बकृतगुम्बः । यथा जघन्यतः सप्तदश
तत्र हि चतुष्केणाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो तत्समयाष्टयमिमाणाः पर्यवसितो ज०
३६ द्वा० १ उ० ।

कडमुट

कडमुट-कृतमुट-पुं० कर्णं कृतं तेन मूढः । किङ्कर्तव्यतायाङ्कु-
ले, आवा० १ भू० ३ अ० ।

कडप-कटक-न० कलाचिकारभणे, आ० म० प्र० बह्वेव, आ०
३ आ० ५ अ० । अग्निके, पर्वततटे, पर्वतदेशे, आ० ३ अ० ।

कडयन्तरिय-कटकान्तरित-वि० कटालन्तरितमच्छन्नरक्षिते,
“अग्नौ कडयन्तरिको अग्नौ पडयन्ते त्रिविक्रो” तं० ।

कडयणिवेस-कटकनिवेश-पुं० स्कन्धाधार, रथा० १ टा० ।

कडपपल्लव-कटकपल्लव-न० पर्वततटस्थस्थितजलाशय-
विशेषे, आ० १ अ० ।

कडपमड-कटकमर्द-पुं० सैन्यसंमर्दं, तेन कटकमर्देन मार-
णार्थं चाहताः अल्पकवादनिहन्वाः विशेषे । रथा० ॥

कडवा (य)-कृतवादिन्-पुं० केनचित् ईश्वरेण धमना-
दिना वा कृतोऽयं लोक इत्येवमनुपगमग्रहिते वादिनि, सूत्र०
१ भू० १ अ० १ उ० । तेषां मतोपदेशनायाह ।

इणमर्थं तु अक्षाणं, इहमेगसि आहियं ।

देवउचे अयं लोए, बंधउचे ति आवरे० ॥ ५ ॥

ईसरेण कने झोए, पढाणाइ तहारे ।

जीवाजीवसमाउचे, सुहुदुस्तसमभिण्ण ॥ ६ ॥

इहमिति वक्ष्यमाणं तुभ्यः पूर्वस्यो विशेषणार्थः । अक्षानमि-
ति मोहविजृम्भणमिहास्मिन् लोके एकेषां न सर्वेषामाख्यात-
मित्यभिप्रायः । किं पुनस्तदाख्यातमिति तदाह । देवमेतो दे-
वोऽनः कर्षकेणव बीजधरणं वृद्धा निष्पादितोऽयं लोक इत्यर्थः ।
देवैको गुप्तो रक्षितो देवगुप्तो देवगुप्तो देव्यादिकमज्ञानमिति ।
तथा ब्रह्मणा उक्तो ब्रह्मज्ञोऽयं लोक इत्यर्थः । परे पदं व्यच-
क्षिपताः । तथा हि तेषामयमनुपगमः । ब्रह्मा जगत्प्रितामहः
स वैक एव जगद्वासीषेन च प्रजापतयः सुहृत्सैव कर्मणो-
त्तत्सकलं जगदिति । तथेश्वरेण कृतोऽयं लोकः । एवमेक ई-
श्वरकारका अभिवृद्धिं प्रति प्रमाणयन्ति वा सर्वमिदं विमत्य-
धिकरणमाद्योपपन्नं न तु भुवनकरणादिकं धर्मित्वेनोपादीयते ।
बुद्धिमत्कारणपूर्वकमिति साध्यो धर्मः संस्थानविशेषवत्त्वा-
दिति हेतुः । यथा घटादिरिति दृष्टान्तोऽयं यद्यत्संस्थानवि-
शेषवत्समृद्धिमत्कारणपूर्वकं दृष्टम् । यथा देवकुलप्राप्तिं सं-
स्थानविशेषवत् सकराकरवर्धयाराधनशरीरकरणादिकं वि-
धात्वागोचरापन्नमिति । तस्माद्बुद्धिमत्कारणपूर्वकं यच्च समस्त-
स्यास्य जगतः कर्ता सत्कारण्यपुत्रां न भवतीत्यसावीश्वर
इति । तथा सर्वमिदं तनुभुवनकरणादिकं धर्मित्वेनोपादीयते ।
बुद्धिमत्कारणपूर्वकमिति । साध्यो धर्मः कार्यत्वाद् घटादिषु
तथास्थित्वा प्रकृतत्वाद्यविवक्षितः । तथाऽपरे प्रतिपन्ना यथा
प्रधानादिकृतो लोकः सत्कारण्यपुत्रां साध्यावयथा प्रकृतः ।
सा च पुरुषार्थं प्रवर्तते । आदिप्रहणाच्च प्रकृतेर्महान् ततोऽहंकार-
स्तस्माच्च गणः गौरीशकस्तस्मादपि गौरीशकात्पञ्चज्यः पञ्च म-
हद्गौरीनात्यादिकया प्रक्रियया सृष्टिमयतीति । यदि वा आदि-
प्रधानात्स्वजायादिकं गृह्यते । ततश्चायमर्थः । सत्कारणेन कृतो
लोकः कण्टकादिनिर्हययवत् । तथाऽन्ये नियतिकृतो लोको मयू-
राङ्गमृषादित्यादिनिः कारणैः कृतोऽयं लोकः जीवाजीवसमायु-
क्तो जीवरूपयोगक्षुण्णस्तथा अज्जैवैर्धर्मोपाकाशपुत्रादिभैः
समन्वितः समुद्रधराधरादिक इति । पुनरपि लोकं विशेषयन्ति-

माह । सुखमानन्दं च दुःखमस्तातोदयकपमिति तात्पर्यां सम-
न्वितो युक्त इति ।

॥ किञ्च ॥

सयंजुणा कडे झोए, इति वुचं महोसिणा ।

मारेण संधुया माया, तेण झोए अलासए ॥ ७ ॥

(संधुया इत्यादि) । सयंभवनीति स्वयंजुविष्णुरन्यो वा स
वैक एवादाववृक्षचैकाफी रमते द्वितीयमिष्टवांस्तद्विज्ञानन्तर-
मेव द्वितीया हासिः समुत्पन्ना तदनन्तरमेव जगत्सृष्टिरुद्दि-
त्येवं महर्षिणोक्तमिदमित्यप्येव वादिनो लोकस्य कर्तारमनुपग-
तवन्तोऽपि च तेन स्वयंजुवा लोकं संपाद्यानिभारजयाधमास्वो
मारयतीति मारोऽभ्यधापि । तेन मारेण संस्तुता कृता प्रसा-
क्षिता माया तथा च मायया लोकः प्रियते न च परमापेक्षो जी-
वस्योपयोगहृत्कणस्य व्यापस्तिरस्त्यतो मायया । यथाऽयं भूत-
स्तथा चायं लोकोऽशाश्वतोऽनित्योऽविनाशीति गम्यते ॥ ७ ॥
(अग्रदहृन्वादिमतं स्वस्थानं उच्यते)

अधुना एतेषां देवोत्पादिजगद्वादिनामुत्तरदानायाह ।

सर्पिहं परिप्राणैहं, लोयं वृया कनेतिया ।

तत् तेण हि नाणंति, ए विणासं कयाइ ॥ ८ ॥

स्वकैः स्वकीयैः पर्यायिर्गमार्थैर्गुणैर्विशेषैर्यं लोकः कृत
इत्येवमनुब्रह्मजिहिनवन्तः । देवतो ब्रह्मण ईश्वरकृतः प्रधाना-
दिनिष्पादितः स्वयंजुवा व्यापयि तस्मिन्नादितमायाया नियते ।
तथाऽहंकारज्ञायां लोक इत्यपि स्वकीयाभिमुखपरिचितः प्रतिपा-
यन्ति । यथाऽस्मदुक्तमेव सत्यं नात्यदिनि । ते केवंचादिनो वादि-
नः सर्वेऽपि तत्त्वं परमायं यथाऽवस्थितलोकस्त्वयानं नाभिज्ञा-
नन्ति न सम्यक् विवेचयन्ति । यथाऽयं लोका कृत्वा-
येतया न विनाशीति निर्दुल्लः कदाचन न क्षायमादित्य आ-
रभ्य केनचित् क्रियते अपि त्वयं लोकोऽहंकारवृत्तिं जयिष्य-
ति । तथा हि यथावदुक्तं यथा देवानोऽयं लोक इति तत्-
सङ्कनं यतो देवान्त्व लोकस्य न किञ्चिदप्यविषं प्रमाणमस्ति न
चाप्रमाणकमुच्यमानं विद्वज्जनमनांसि प्रीणयन्ति । ईश्वराद्या-
क्षपदं स्वस्थाने विलसतः कृतम यदपि चोक्तं प्रधानादि-
कृतोऽयं लोक इति तदप्यसङ्कनं यतस्तत्प्रधानं किं सृष्टममनं
या घटसृष्टं न ततो मकराकरवर्धयाराधनो घटते । न ह्यो-
काशात्किञ्चिदुपगममानमवस्थतं मृतोत्पन्नोपा-
दिति । अयं मृतं तत्कृतः समुत्पन्नं न तावत्स्थतो लोकस्यापि
तथाप्यस्तिप्रसङ्गात् नात्यन्त्यतोऽनवस्थापेक्षोति । अन्त्यथाऽनु-
त्पन्नमेव प्रधानाद्यनिर्वाधानेनास्ते नह्यल्लोकोऽपि किं नेष्यते ।
अपि च । सत्कारण्यपुत्रां साध्यावयथा प्रधानमित्युच्यते न
चाविकृताप्रधानाभ्यहृद्दहृदरुपाकारित्यत भवतिः । न च विकृ-
तं प्रधानव्यपदेशमाहंकर्तृतात्यतो न प्रधानमहृद्दहृदरुपास्ति-
रिति । अपि चात्रेतानायाः प्रकृतेः कथं पुरुषार्थं प्रति प्रवृत्तिर्ये-
नात्यनो भोगोपपत्त्या सृष्टिः स्यादिति । प्रकृतेर्ये स्वभाव इति
केदं तर्हि स्वभाव एव बहीयाद् यस्तानमपि प्रहृतिं नियमय-
ति तत एव च लोकोऽप्यस्तु किमदृष्टप्रधानादिकल्पनयेति । अ-
थापि प्रहणात्स्वजायापि कारणयं कैश्चिदित्यत इति चेद-
स्तु । न हि स्वभावोऽप्यनुपगम्यमानो नः कृतिमातमेति । तथा
हि स्थमाचः स्वकीयोपासः सा च पदार्थानामित्यत एवेति ।
तथा यदुक्तं नियतिकृतोऽयं लोक इति तत्रापि नियमनं निय-
तित्याभयनं नियतिरित्युच्यते सा चालोक्यमाना न स्व-

भावावस्थितिर्नश्यते । यथाज्यधायि स्वयम्भुवोपायितो भोक् इति तदप्यसुन्दरमेव । यतः स्वयंभूरिति किमुक्तं प्रवर्तते । किं यदाऽसौ भवति तदा स्वतन्त्रोऽर्थनियन्त्रेणैव प्रवर्तते । अथादि-भवनान्स्वयम्भूरिति व्यपदिश्यते । तद्यदि स्वतन्त्रजनान्पुण्यमस्तद्विद्वत्प्रकाश्यायै भवन् किं मानुषपतेते किं स्वयंभुवा । अथा-नादिरस्ततस्तस्यानादित्वे नित्यत्वे नित्यस्य वैकल्पिकत्वान्कर्तृत्वाऽनुपपत्तिस्तथा वीतरागनाशस्य संसारवैकल्यानुपपत्तिः । अथ सत्त्वगोऽसौ ततोऽस्मदाद्यध्यायितरेकासुतत्वां विभक्त्याकर्ता मूर्तामूर्तादिकल्पाच्च प्राग्ब्रह्मायोज्या इति । यद्यपि आनामिहितम् । तेन मारः समुत्पादितः स च भोक्तृ व्यापादयति तदप्यकर्तृत्व-स्याभिहितत्वात्प्रमात्रमिति ।

इदानीमितेषां देवासादिवादिनामहान्तं प्रसाधय तत्कलं दिद-श्याह ।

अमण्डलसमुत्पायं, दुःखसमेव विजाशिया ॥

समुत्पायमनागता, कलं नापति संवरं ॥ १० ॥

मनोऽनुकूलं मनोऽंशोभयमनुष्ठानं न मनोऽहमनोहमसदनुष्ठानं तस्मादनुष्ठानः प्रादुर्जायते यस्य दुःखस्य तदमनोहमसदनुष्ठानम् । एवकारोऽप्रवारेण । स वैषं संभवन्नीयः । अमनोहमसदनुष्ठानमेव दुःखमित्येवं विज्ञानीयाद्दृग्दृष्ट्याहः । एतदुक्तं प्रवर्तते । स्वकृताऽसदनुष्ठानादेव दुःखस्याद्भवा प्रवर्तते नान्यस्मादित्येवं व्यवस्थितेऽपि सत्यनन्तरकवादिनोऽस्मदनुष्ठानमोक्षवस्था दुःख-स्य समुत्पादमजानामाः सन्तोऽप्रयत ईश्वरादेऽऽस्त्योपाय-मिच्छन्ति । तच्चैवमिच्छन्तः कथं केन प्रकारेण दुःखस्य संवरं दुःखप्रतिघातेनैव हास्यति । निदानोच्चेदेन हि निदानिन उच्चेदो प्रवर्तते । ते च निदानमेव न जानन्ति तत्त्वमजानामाः कथं दुःखोच्चेदाय यतिष्यन्ते यत्नवन्तोऽपि च नैव दुःखोच्चे-दनमयाऽन्यन्यपि न संसार एव जन्मजन्ममरणेऽप्यव्योगाद्यध-कः क्लमताघाताद्भूयो भूयोऽऽरहृष्टदृष्ट्यायनानन्तमपि कांश्च संस्थास्यन्ते ॥ १० ॥

साम्रते प्रकारान्तरेण कृतवादिमतमेषोपन्यस्यन्ताह ।

सुखे अपावप आया, इहमेगेमिमाहियं ।

पुणो किङ्गापंदसेणं, सो तस्य अवरज्जइ ॥ ११ ॥

इहास्मिन् कृतवादिप्रस्तावे वैराशिका गोशासकमतानुसारिणो येषामेकविंशतिसूत्राणि पुर्वगतवैराशिकसूत्रपरिपाठ्या व्यवस्थि-तानि ते एवं बद्धानि । यथाऽयमाल्मा सुखं मनुष्यज्वर एव शु-काकारो ज्ञत्वा अगताशयमसकलको मोक्षेऽप्रापको प्रवर्तते । अपगतशेषवर्मा नवतीत्यर्थः । इदमेकां गोशासकमतानुसा-रिणामाख्यातम् । पुनरसावालाऽशुक्लत्वाऽकर्मकत्ववशिष्टाव-स्थां ज्ञत्वा कीदृया प्रवेष्टेण वा स तत्र मोक्षस्य एवाऽपराधयति रजसाऽऽसिन्ध्यते । इदमुक्तं भवति । तस्य हि स्वशासनपूजा-रजसप्रच्यारणशासनपरामर्शं चोपसृत्य कीदृशयते प्रमोहः संजा-यते स्वशासनन्यकारदर्शनाच्च द्वेपस्ततोऽसौ कीदृशेप्राज्यामनु-गतातत्तात्मा शरीरनिर्मयपटवदुपपत्त्यमानो रजसा मस्तिनीक्रियते महीमसम्बन्धकमरीचार्वाभूयः संसारोऽवतरति । अस्यां चावस्था-यां सकर्मकत्वात्तुतीयावस्थावस्थां प्रवर्तते ॥

इह सुंदरे मुण्डी जाप, पक्का होइ अपावप ।

वियदंडु नहुनुजो, नीरयं सरयं तदा ॥ १२ ॥

(इहेत्यादि) इहास्मिन् मनुष्यमये प्रातः सन् प्रच्यारणभ्यु-

पेक्ष संवृतात्मा यमनियमरतो जातः सन् पक्कावपावो भवति । अपगतशेषवर्मा मवतीति भावः । ततः स्वशासनं प्रच्यारण मुक्त्वावस्थां भवति । पुनरपि स्वशासनपूजादर्शना-भिकारोपलब्धेच्च रागद्वेषोपायानुपपत्तात्तात्मा विकटानु-वृक्वकीरज्जत्वं सहातोऽज्ञतेऽनुनिवर्तयत्वं कर्मसंस्कृतं म-लिनं भूयो यथा भवति । तथाऽयमव्यासाऽनन्तकालेन संसा-रोद्देशाच्छुद्धाचारावस्थो भूयाः ततो मोक्षोती सत्यमकर्मो-वस्था भवति । पुनः शासनपूजाधिकारदर्शनाद्वागद्वेषोपाय-कर्मो भवतोऽत्येवं वैराशिकानां राशिप्रच्यारणो भवत्यात्मैवा-ख्यातः । उक्तं च “ दग्धेधनः पुनरपैति भवं प्रमथ्य, निर्वाण-मप्यनवधारितमीक्षतिष्ठः । मुक्तः स्वयं कृतमवस्था पराधेशुर-स्वच्छासनाप्रतिहतेष्विह मोक्षराज्यमिति ॥ १२ ॥

अनुनैतदुच्यतिनुमाह ।

एताणुचीति मेधावी, बंभवेरेण ते वसे ।

पुणो पावाडया सज्जे, अकसायारो सयं सयं ॥ १३ ॥

एतां पूर्वोक्तां वादिनोऽनुविन्य मेधावी प्रमावाद् भयोदा-व्यवस्थितो वा एतच्चधारयेत् । यथा नैते राशिप्रच्यारिणो देवोसादिकवादिनश्च ब्रह्मचर्यं तदुपलक्षिते वा संयमानु-ष्ठाने वसेयुरपतिष्ठेरिति । तथा हि तेषामयमभ्युपगमो यथा स्वदर्शनपूजाधिकारदर्शनाकर्मैवभ्यो भवत्येवं चावश्यं तद्दर्श-नस्य पूजायास्तिरस्कारेण चोभयेन वा भाव्यं तत्संभवाच्च कर्मोपचयस्तदुपचयाच्च शुद्धभावाः शुद्धभावाः मोक्षाभावः । न च मुक्तामयशेषकलङ्कानां कृतकृत्यानामपगतशेषवस्था-वस्थितवस्तुत्त्वानां समस्तुतिनिवृत्तामपगततात्माऽऽस्तीयप-रिहणाणां रागद्वेषानुपपन्नस्तकावाचकः कृतः पुनः कर्मबन्ध-स्तस्माच्च संसारावतरणमित्यर्थः । अस्तरे यद्यपि कथञ्चिद् द्रव्यब्रह्मचर्यं व्यवस्थितास्तथाऽपि सत्यक् ज्ञानाभावाच्च स-म्यगनुष्ठानभाज इति स्थितम् । अपि च सर्वेऽप्येते प्राचादुष्टाः स्वर्कं स्वर्कमालीयं दर्शने स्वदर्शानुगताद्यास्थातः शोभ-नत्वेन प्रख्यापयितार इति । न च तत्र विदितवेवेनास्था विधेयि ॥ १३ ॥

पुनरन्यथा कृतवादिमतमुपदर्शयितुमाह ।

सप सप लव्हाणे, सिद्धिमेव न अह्नाह ।

अधो दहेव वसवची, सबकामसमप्पिप ॥ १४ ॥

(सप सप इत्यादि) ते कृतवादिनः शैवैकद्विरमभूतवः स्वकीये स्वकीये कपतिष्ठतेसिद्धिमुपस्थानं स्वीयमुष्ठानं दीक्षा शुच-चरणशुद्धादिका तस्मिन्नेव सिद्धिमपेवसांसासिकाकर्मप्रच्य-हितस्वभावमभिहितवन्तो नाप्यथा नाप्येन प्रकारेण सिद्धिश्चा-प्यत इति । तथा हि वीचा दीक्षात एव मोक्ष इत्येवं व्यवस्थिताः एकद्विरकाः पक्काविशतितत्त्वपरिहानास्तुकिरित्यभिहितवन्तस्त-थाप्येऽपि वैद्विगताका ध्यानाध्ययनसमाधिमागोनुष्ठानातिस्फि-कत्वन्त इत्येवमन्येऽपि यथा स्वदर्शानोक्तमार्गं प्रतिपादयन्ती-ति । अशेषद्वेषोपरमसङ्काथाः सिद्धिप्रतिष्ठस्तात्मागपि याव-द्वापि सिद्धिप्राप्तिं नवतीति तावदिहैव जन्मवस्मदीयदर्श-नाकनुष्ठानानुगतादुपगम्येवसद्भावो नवतीति दर्शयति । आ-त्मवशं वर्तितुं दीक्षमस्त्येति आत्मवशवशीं वशोक्तिय इत्युक्तं भव-ति तद्वत्सौ सांसारिकः स्वभावैराविन्यते । सर्वे कामा अनिहा-या अप्रियताः संपत्का यस्य स सर्वेकामसमर्पितो यन् याव् कामान् कामयते ते तस्य सर्वे सिध्यन्तीति यावत् । तथा हि सिद्धे-

रारादृष्टुणैर्भूयैस्त्रिभिर्भवति । तद्यथा । अग्निमा अग्निमा गरिमा
प्राक्कायमीशित्वं वक्षित्वं प्रतिघातित्वं यत्र कामावसायित्वमि-
ति ॥२४॥ तदेवमिहैवास्मदुक्तानुष्ठानयोःपुण्यैर्भूयैश्चकृणा सिद्धि-
र्भवेत्सुब्र वाऽशेषकृत्योत्तरमवसकृणा जवतीति दशैयितुमाइ ॥

सिद्धा य ते अरोगा य, इह भेगेसिमाह्रियं ।

सिद्धिमेव पुरा काण्डं, सासप गहिआ नरा ॥ १५ ॥

(सिद्धा य ते इत्यदि) ये ह्यस्मदुक्तमुद्युगं सत्यगनुष्ठान्ति
तेऽस्मिन् जन्मव्यष्टुणैर्भूयैश्चकृणा सिद्धिमासाद्य पुनर्विनिष्ठसमा-
धियोगेन शरीरत्यागं कृत्वा सिद्धाश्चाशेषकृत्यद्वारा अरोगा ज-
वन्ति । अरोगप्रदं चोपसकृण्य अनेकशरीरमानसकृत्यैर्न स्पृश-
न्ति शरीरमानसोरजावादिष्वभिहासिस्त्रैलोक्ये सिद्धिचिह्नार वा
एकेषां दीवादीनामिवमाक्यान् भाषितम् । तच्च दीवाद्यः सिद्धि-
मेव पुरस्कृत्य युक्तिमेवाङ्गीकृत्य स्वकीये आशये स्वदेशानुयुग-
न्ति प्रथिताः संबन्धा अयुपपन्नास्तदनुकूला युक्तीः प्रतिपाद्य-
न्ति । नरा इह नराः प्राकृत्युक्ताः शास्त्रावबोधविकल्पाः स्वाभि-
प्रेतार्यसाधनाय युक्तीः प्रतिपाद्यन्त्येव तेऽपि परिकृतमन्याः प-
रमार्थमज्ञानानां स्वप्रदप्रसाधिका युक्तिमुद्योषयन्तीति । तथा
चोक्तम् । "आपद्भी घत निनीयति युक्तिं, तच्च यत्र मतिरस्य निधि-
ष्टा । पक्षपातरहितस्य युक्ति-यत्र तत्र मतिरेति निवेद्यम् ॥ १५ ॥
छाप्रतमेतेषामनर्थप्रदानेषुःसरं ब्रूषयाधिसयाइ ।

असंबुद्धा अग्नादीयं, जमिहिंति पुणो पुणो ॥

कण्फकाहमुबज्जेति, गणा आसुरकिण्विसिया चिवेमि ॥ १६ ॥

(असंबुद्धा इत्यादि) ते हि पाष्ठाधिकका मोक्षासिन्धुः सत्य-
न्रिष्टा अवि असंबुद्धा इन्धियनोऽन्धियैरसंयता इहायस्माकं ला
अ इन्धियनोऽन्धियैरसंयता सर्वविषयेषु ज्ञानमावृणुमुपपन्नानि । तदेवं मु-
ग्धजन प्रतारयन्तीनादिदंसारकाः तारं अग्निमप्यन्ति पर्येतिप्यन्ति
स्वदुःखरितोपासकर्मपाशाः पाशावशापिनाः पौनःपुन्येन नार-
कादियान्तास्थानपूषयन्ति । तथा हि भद्रियैरित्यतिरिक्तोप-
ग्रहप्रच्युतिशकृणा सिद्धिरवाप्यते । याव्यणिमाद्यष्टगुणलक्ष्मि-
हिकी सिद्धिरभिधीयते सापि मुग्धजनप्रतारणाय दम्भकल्पेवति ।
यापि य तेषां बाह्वतयोऽनुष्ठानादिना स्वर्गवाप्तिः साव्येव प्रा-
यो भवतीति दर्शयति । कल्पकालं प्रभूतकाहमुपपन्नं संभव-
न्ति । असुरा असुरस्यानारपक्षा नागकुमारादयस्तथापि न प्रधा-
नाः किं तर्हि किञ्चिदपि अथमाः मेप्यन्ता अल्पपर्योऽल्पलोभाः
स्वव्यायुःसामर्थ्ययुतेषां अमयन्तीति सुवर् १ शुभ १ अ ५ ४ ० ।
कससंसागां-कटशालाका-ओ ० कटमयशालाकायम्, "कटसु
बकमानस, तेष बृढा कटसलागा" आ ० शु १ अ ० । आ ० म ०
हि ० वंशशालाकायम्, विपा ० १ शु ० ६ अ ० ।

कदम्-कटह-पुं वृक्षविशेष, "कटहवागादीह" वृ १ उ ० ।

कडाइ-कृतादि-पुं हस्तप्रतिनि, "परिसिखित कडाइ हाइ समत्यो
पराप्यसु कडाइ नामहृतयोगी तिकुलसो कडां जोगो अशास
पणगहाणी तो गेहति" नि ० शु १ उ ० परिकर्मितेषु, कल्प ० ।
कडाइ-कडाइ-पुं कटमाहन्ति कट-आ हृ क-पित्तविशेष,
पि ० । होदमयनाजन्मविशेष, उपा ० ३ अ ० । जायमानशुक्लामह-
विशो, मेदि ० नरकभेद, हारा ० कपेर, शब्द ० सुय, स्मृते,
कच्चे य इति केचिद् वाच ० । पदपांशुलिकात्मके देहावयव,
"ज्योत्स्निय कडाइ" पृष्ठिषोऽशेषवत्सन्धित्यः पदपांशु-
का निर्गल्य पार्वेष्टयमावृत्य इदमप्यनयतो वक्त्रः पञ्जरावध-

स्ताब्जिखिलकुकेस्तृपिष्टात्परस्परासमिलितास्तिष्ठन्त्यवस्थ-
कटाइ इत्युच्यते अशा ० १ पद ।

कटि (डी)—कटि (टी)—क्री ० कट-इ-वा ऊप । शरीर-
स्य मध्यजागे, कटिचय कटिः वृक्षादेर्मध्यजागे च । "यनकडित-
इच्छायं" अं ० व ३ ० । रा ० "अग्निज्वालाभरदं परिमन्त्रियकरी-
णं" बी ० भोणौ, तं ० । क्री ० कटिः पित्तप्याम, क्री ० मेदि ० । वाच ० ।
कटिअ-कटित-नि ० कटः संज्ञातोऽप्यति कटिप्रः । कटान्त-
रूपोपर्यावृत्ते, अं ० १ व ३ ० । काष्ठादिभिः कुम्पादी संस्केते,
आचा ० २ शु ० २ अ ० १ उ ० ।

कटिअकड-कटितकट-पुं क ० स ० कटान्तरूपोपर्यावृत्ते कटे,
"घणकडिअकडच्छायं" अं ० १ व ३ ० ।

कटितम्-कटित-न ० कटिस्तदमिव कटितम् । मध्यजागे,
रा ० । अं ० ।

कटितजयाय-कटितयातन-न ० भोगिमायाप्रीकृते, तं ० ।

कटिबेषण-कटिबन्धन-न ० कटिप्रदेशे यक्षादिना बन्धनकृते ब-
न्धने, "सामाहृष्टपुष्टमिच्छा-मि छाओ काठस्समाभिस्वाइ । हु-
च्छं भवियपक्षं विभ, युक्कुप्परपडिअपरिहेणमो" । इति वृहत्तम्,
तिकमण्डेभगनेथाभाश्रित्य केचन भतिनः प्रकथयन्ति । यत् श्री-
मन्तः कटिद्वारकवन्दनं कुर्वन्ति तत्कुव शास्त्रे प्राक्कमस्तीति प्र-
भे भावय्यकवृत्तिधर्मरत्नप्रकरणवृत्त्यादौ श्रीआर्यरित्तिरुग्निः
स्वपितुः कटिद्वारको बन्धित इति शोकमस्ति तेन तदावकरण-
या सांग्रतमपि बध्यत इति वृक्षादः हयेनम् ३ उ ० २ ३ ६ प्र ० ।
कटिपट्ट-कटिपट्ट-पुं धौतिकवस्त्रे, "आ धरह अंते वेदि-
हिति मयं न मुयइ कटिपट्टं" आ ० म ० हि ० । "कटिपट्ट
य जिह्वी" । कटिपट्टकं स परिचाय जिह्वी । शिशा तस्य क-
कल्या वृ ० ४ ० ।

कटिपत्त-कटिपत्त-न ० कटी एव पत्रं प्रतलत्वेनावयववयरूप-
तया य सर्गाविवृक्षद्वय । कटिपत्रम् । कुशकटीजागे, "अक्षरस
कटिपट्टस इमेयाकं वक्षा" अशु ० ३ धर्ग ० ।

कटिबेषण-कटिबन्धन-न ० चोलपट्टके, "से कण्डक कटिबन्धनं
धारिरुप" कटिबन्धनं चोलपट्टकम् कर्तुं मत्स य विस्तेरन चतु-
रङ्गुलाधिकां दीर्घ्येण कटीप्रमाण इति आचा ० १ शु ० ५ अ ० ७ उ ० ।

कटिजिह्व-कटिज-न ० शरीरैकदेशजातिनि कुष्ठदेस ।

कटिजिह्व-कटिज-पुं कट् वा वृक्ष । कारभेज, ततः स्वाधे कज्

तथैव अक्षरः । वाच ० । महाहासने, इय ० २ रा ० । उपकरणभेदे,
नानाविधोपकरणं ताम्रकलशकटिज्जातिनातिनः दश ० ६ अ ० ।

विशे ० । उग्रमोषपादनाकृते, इत्यतिविके, वृ ० ४ ० ।

कटिज्जदेस-कटिज्जदेस-पुं महाहासप्रदेश, इय ० २ उ ० ।

कटिज्जुच-कटिज्जमूत्र-न ० कट्याभरणे, "कटिज्जसुसुकायसंइ" ।

कटिज्जयेण कट्याभरणेण सुष्टु कृता शोभा यस्य स तथा । अं ० ३
व ३ ० । तं ० । हा ० । औ ० । कटिज्जयेण कार्पासस्थिते चातुमये
वा स्त्रे, वाच ० ॥

कडु-कडु-न ० पुं कटति सदाचारमावृणोति रसनामावृणोति
वपेति क्षायवर्धन नासादिनो जह्व कट-कडु । अकार्यं, अम-
रः । दूषणं, विह्वं । वाच ० । शशामयादिप्रशमने मरिचवनाग-
राधाग्निं रसविशेषे, यद्वादि "कडुगोशमयं शोफं, हन्ति यु-
क्तयोपसविनः । दीपनाः पाचको रज्यो, वृद्धयोऽतिपाकः पशवः ॥

कर्म० । जं० । म० । तद्वति, अमरः । स्त्रियां वा जीम् । पठये-
मन्सरिणि, सुगन्धौ च । त्रि० । मेदि० । अग्निषे, त्रिका० । कुग्-
न्धौ, शब्दमा० । वाच० ।

ककुभ्र-कुत्तरा-अभ्य० शयं शौरसेनीयम् ३०१ इत्यधिकृत्य "कु-
गाडुबुजः । इति शौरसेन्यां डडुभ्र आदेशः । विधापेत्यर्थः, प्रा० ।
ककुपया-कडुकौ-क्री० कडु-स्वार्थे कडु गौरा० क्रीड् । स्वार्थ-
कः कः । वहीविशेषः, "कण्डल्या कडुइया" प्रश्ना० १ पद ।
ककुपुष्प-कडुतेज-न० कडु-जेहे, तैल च "अनङ्गाठातैलस्य डेहः
८ । २ । ५५ इति तैलस्य डेह इत्यादेशः "कडुपुष्प" सार्धपतैले,
"सुरहिजलेण कडुपुष्पं" प्रा० ।

कडुग [य]-कडुक-पुं० कडु स्वार्थे कडु वैराग्यवेदनकति-
रसविशेषः, "पगे कडुए" इथा० १ ठा० । यो जिह्वायं बाधते
उदगे जनयति शिरो शुद्धीते नासिकां च स्वाधयति स कडुकः
सुगन्धः । तद्वति, वाच० । मरिचादौ, अ० ३ वृत्ता० शुष्टमरिच-
समये कडुकसपरिणते द्रव्ये, उच्य० ३६ अ० प्रश्ना० । आर्द्र-
कतीनामदौ, आवा० २ भु० १ अ० १ उ० । हा० । वृ० । तं० ।
कडुककृत्य इवानिष्टे, "असुभक्तकृत्यफलसंबद्धफलविभागो"
प्रश्ना० २ सं० छा० ५ अ० । शरणी, असुन्दरे, प्रश्ना० १ अ० ० छा० १
अ० । कानिष्टायै, प्रश्ना० २ सं० छा० २ अ० । चिंसांक्षेपाकारिवाम-
भाषायाम्, आवा० २ भु० ४ अ० १ उ० । तादृश्यां वेदानां च ।
या हि चिन्तप्रकोपपरिकलितस्य रोहिण्यादिकुटुम्बस्यमिबोप-
भुज्यमानमतिशयेनाप्रीतिजनिकेति भावः । स्त्री० । रा० । प-
ठो०, पुं० राजनि० । सुगन्धिद्रव्ये, शब्दार्० कुटजवृक्षे, अक्रवृक्षे
राजसर्पे च पुं० हारा० । शुष्ठीपिप्पलीमरिचकपे, त्रिकडुक,
न० मेदि० । वाच० । द्वाहपरिच्छेदकागिणि, पुं० "दो
सावक्षयस्य गोचिप्यस्त डंडपरिच्छेदकारी कडुगां भयह" ।
नि० वृ० ५ उ० ।

कडुग (य) तुंबी-कडुकुतुम्बी-स्त्री० कडुरे तुंबी इति प्रसि-
द्धायां कडुरसपरिणतायां तुम्ब्याम्, प्रश्ना० १ उ० पद० ।

कडुगदुक्क-कडुकुःख-न० दारुणदुःखे, प्रश्ना० १ अ० ० छा० १ अ० ।

कडुग (य) फलदेसग-कडुकफलादर्शक-त्रि० असुन्दरफ-
लादर्शक, प्रश्ना० १ अ० ० छा० १ अ० ।

कडुग (य) फलविभाग-कडुकफलाविपाक-त्रि० विपाकः
पाकाऽपि स्वादतो विशिष्यते फलरूपो विपाकः । कडुकः फ-
लाविपाकां येषान्ते तथा विपाकावस्थायां कडुकेषु कामभोगे-
षु, म० ६ हा० ३३ उ० ।

कडुगासहाइजोग-कडुकौषयादियोग-पुं० नागरासौषध-
सम्बन्धे, आदिशब्दात्स्नागशिरावेधादिग्रहः । पंचा० ६ विष० ।

कडुकुचुप-कडुकुचुक-न० परिवेषणार्थं भाजनविशेषः,
म० ६ हा० ७ उ० ।

कडुगाम-कडुनामन्-न० रसनाकर्मभेदे, यदुक्त्याङ्गनु-
शरीरं मरिचादिवन् कडु भवति तत्कडुनाम कर्म० ।

कडेयराडुगय-कृतेतरादुगत-त्रि० कृताकृतादिविषये, इदं
मयाकृतमितरवृक्तमादिशब्दादिदं मयाकारितमदमनुचरित-
तमत्त एतदुगत एतद्विषयः न हि मनोविश्रम कृतेतरा-
दिसंस्कारो भवति । यो० १६ विष० ।

कडेवर-कडेवर-न० मनुष्यशरीरे, रा० । "तादे पुण्याणि णियगे
कडेवेरे पण्णेमिंते ते सव्वे पनिया" आ० म० प्र० ।

कडेवरचिय-कलेवरचित-पुं० कलेवरतया चिते पुनश्च, ज० १-
हा० ए व० ।

कडेवरसंपाद-कडेवरसंपाद-पुं० मनुष्यशरीरवृत्ते, रा० ।

कडु-कुप-वा० विलेखने, आकर्षणे च । उवा० पर० सक-आमद ।
कृतेः कडुसासुहृत्वाच्चाप्यङ्गापेभ्यादङ्गा ८ । ४ । ८६ । इति
कडुपेशः । "कडुइ करिसर" प्रा० ॥

कडुजल-कडु-अभ्य० आकृत्य पठित्वेत्यर्थः, पं० व० ।

कडुजमाण-कडुमाण-त्रि० आकृत्यमाणे, "कडुजमाणणि-
रयतलं" आकृत्यमाणनरक पर्यं तलं पातालम् प्रश्ना० १
अ० ० छा० ३ अ० ।

कडुय-कडु-त्रि० आकर्षिते, "उडुकिणं" प्रश्ना० १ अ० ० छा० १
अ० । कथिते, उच्चारिते, "सुप्तमि कडियमि" व्य० ५ उ० ।

कडुपु-कर्षिता-कडु-अभ्य० पठित्वेत्यर्थः, "कडुपु नमोकारं" प-
ठित्वा नमस्कारम् पं० व० ।

कडुकिट्ट-कडुपठु-न० कर्गपकर्षणे, उच्य० १ ए अ० ।

कड-कय-धा० बाहुकम्पने, कथयधौ ८ । ४ । १ ए । इत्यन्यस्य
वः कडह, कथयति प्रा० ।

कय-धा० निपातक, उवा० पर० सक० सेट् कथेरुः ८ । ४ । १ ए ।
इति । अहंदेशज्ञानये कडह कथति कार्यं पचतीत्यर्थः । प्रा० ।

कडिण-कडिन्-त्रि० कड-दन्त, कूट, मिथुर, कजारे, स्तब्धे च
मेदि० । स्थाव्याम्, स्त्री० हारा० न० । गुरुस्य कर्करायाम्, वि-
ह्वः । वाच० । कर्कशोदये कर्मणि, औ० । "कडिणकम्प-
त्थरतरंगारंगं" कडिनानि कर्कशानि तुम्हेष्वानीत्यर्थः । कर्मा-
णि च ज्ञानावरणादीनि क्रिया वा ये प्रसूताः पापानास्तेः कृत्वा
तरङ्गङ्गादीनि विभ्रमन् प्रश्ना० १ अ० ० छा० ३ अ० । तस्य भावः त्व-
कडिन्त्वम् । कडिनत्वम्, न० नह कडिनता तद्भावे, स्त्री० प्यञ्
कादिभ्यं तद्भावे, न० काडिन्त्वञ्च द्रव्यस्य आरम्भसंबन्धविशेषाच्च
स्पर्शविशेषः शब्दादेश्च कुर्वीधत्वम् । स्वनामधेयते महर्षी, पुं०
"कोसंबीपुण्य उपासो जियसन्निवसविष्कासपुषो जसा
कुञ्जसंतुषो कडिणे महर्षि" । ती० । वंशकादौ, न० आ-
वा० १० भु० २ अ० ३ उ० । शरस्तम्भे, वृ० १ उ० ।

कडिणग-कडिन्क-न० अज्ञाशयजे गुणविशेषः, पणं, प्रश्ना०
३ सं० छा० ६ अ० ।

कडिणहियय-कडिणहृद-पुं० स्त्री० । धृतमलिष्टे, व्य० ५ उ० ।

कण-कण-पुं० कण-निर्मलने अञ् । शास्त्रादेः कणिकायाम्,
आवा० १ भु० १ अ० ० छा० । तपडुमे, उच्य० १० अ० । स्ने-
हभेदे, साधारणशरीरबाह्यवस्त्वपिभेदे, प्रश्ना० १ पद० । स-
स्ते महाप्रदे च पुं० "दो कणा" इथा० २ गा० वं० प्र० । कणप० ।
कणदेके-कनिकेतु-पुं० तैलमिथुराधीश्वरं, "अब्दीवे दीवे
पारहे वासे तेवलिपुरं नाम जयरं कणइ केजणाम राया" इथो० ।

कणइपुर-कनिकपुर-न० जनकमहाराजपुत्राः कनकस्य निवास-
स्थानं, "अणयमहारायस्य जारवो कणयस्य निवासछाणं क-
णइ पुरं बहइ" ती० ।

कणइर-कणाविल-त्रि० । कणाकीर्णे, "कणइरअकुडिअणाय-
जुसंगणासं" जी० ३ प्रीति० ।

कणइर-कनइर-पुं० असंगने बोहिस्थनिश्चरीकरणपापाणे,
विपा० १ भु० ६ अ० ।

क्षी० देवानन्दसुरिभिरेष्ये मयुखनृगुरी, अयं च विक्रमसंवत्सरा-
वृद्धादरागत्यिकनकतितमे वर्षे विद्यमान आसीत् । औ० ६० ।

कणगकुक्षिय-कनककुक्षित-न० कनकसंवातेके वस्त्रे, “कणगेण
जस्तं कुक्षिताभां दिक्षाशो से कणगकुक्षिबं” नि० ५० । ७० ॥

कृष्णविष्णुपा-कनकविष्णुपा-०० दशम महाप्रदे, “दो कणक-
विष्णुपागा” स्था० २ ग्रा० ।

कणगकुसिय-कनककुसिय-न० स्वर्णसंयुक्ते वस्त्रे, आचा० २ भु०
५ अ० १ अ० ।

कणगकुसिया-कणककुसिया-क्षी० कयो शेषासन्मात्रकं
पानाये कणकं तस्य कुसिया फुसारम् । पानीयफुसारे, “कणग-
कुसियमितं पिनियिबड्डो से कणप” कल्प० ।

कणगमय-कनकमय-नि० कनकस्य विकारो मयद्, स्वर्णवि-
कारे, वाच० । लोचने, स्था० ५ ग्रा० ।

कणगमंजरी-कनकमंजरी-क्षी० स्वनामक्यातायां चित्रका-
रसुतायाय, या सुस्या कनकमाला केचरी जाता वत्त० ६ अ० ।

कणगमाला-कनकमाला-क्षी० वैताळपवैते, तोरणजिघे पुरे वृ-
द्धासेः केचरस्य पुत्राय, वत्त० ६ अ० । तदुक्तं नमः (६) शब्दे
सिद्धरथस्य राज्ञो महिषी स्वसंकायं कथयती कनकमंजरी-
नाम्न्याश्चित्रकारसुतायाः कनकमालाजन्मविरिते प्रणिप्यति ।
मेघपुत्रनगरराजस्य मकरचक्रस्य देव्या च । दश० । (तच्चरित-
तं श्रीपूजादृष्टान्तं)

कणगमूल-कनकमूल-न० विद्यमसूत्रे, वत्त० २ अ० ॥ .

कणगरट्ट-कनकरथ-०० स्वनामक्याते तैतद्विपुरमगरेभ्यरे,
आ० म० द्वि० । आ० ५० । आ० । (तैतद्विस्तुत शब्दे कथा) वि-
जयपुराधीभ्यरे, स्था० १० ग्रा० । (यस्य वैद्यो धन्वन्तरिनाम ज-
न्मान्तर उड्डयनरत्न आसीदियुवुस्वरत्न शब्दे उक्तम्) यं
महापद्मस्तीर्थकरो मुकुटयित्वा प्रमाजयिष्यति तस्मिन् राजनि च
स्था० ७ ग्रा० ।

कणगरुप-कनकरुचक-त्रि० काञ्चनकात्तौ, मय० १ अय० ।
आ० ४ अ० ॥

कणगलया-कनकलता-क्षी० । चरमसासुरेन्द्रस्य सोमलोक-
पाञ्चस्य द्वितीयाग्रमदिव्याम्, स्था० ४ ग्रा० ॥

कणगसंताणय-कनकसन्तानक-०० एकादशो महाप्रदे, “दो
कणगसंताणया ” च० २०२० पाठु० । स्था० १ कल्प० । सु० ५० ।

कणगसमाणाय-कनकसमाननामन्-०० कनकेन सह एक-
देशेन समानं नाम येषां ते कनकसमाननामानः । कण १ क-
णक २ कणकस्य ३ कणवितानक ४ कणसन्तानका ५ कथम-
प्रदादेष्टु, सु० २० पाठु० । जं० चं० ५० ॥

कणगसचरि-कनकसहस्रि-क्षी० लोकिकभुवनेभ्ये, अतु० ।

कणगदुद्वि-कनकदुन्द्वि-क्षी० । मयुपायां जातायां सिरराज-
महिव्याम् “ इत्थं संखराव कतावै अ पंचमज्जमे देवसीहक-
णयधुद्विनामणो समणो वासया रज्जसिरे जुजित्था ” ती० ।

कणगा-कण (न) का-क्षी० चतुष्टयिज्यविशेषे, जी० १
प्रति० । त्रीमस्य राक्षस्येन्द्रस्य तृतीयाग्रमदिव्याम्, म० १० अ०
५ उ० । स्था० ॥

कणगाव (लि) क्षी०-कनकाव (लि) ली-क्षी० कनकमयम-
णिकनिष्पन्ने जूषणविशेषे, मय० २७ ग्रा० । कल्पनया तदा-

कारे तपसि च । तत्स्यरूपे च कनकमयमणिकमयानुषणविशेष-
कल्पनया तदाकारं यत्तपस्तत्कनकावलीत्युच्यते । तत्स्थापना यै-
वं चतुर्थे वृत्तमष्टं चोत्तराध्यायस्थाने नेषामचोऽष्टावधमानि च-
त्वारि चत्वारि पङ्क्तिद्वयेनाऽवस्थापनीयानि जनयतो रेक्षं चतु-
ष्केण नवकोष्ठकान्विधाय मयमेव शून्यं विधाय शेषपङ्क्त्यु तानि
स्थापनीयानि । तत्तत्स्थानयोऽवस्थानुयादीनि चतुर्दशसमपर्य-
न्तानि ततः कनकावलिमध्यभागस्थापनया चतुर्दशान्वितानि तानि
चोत्तराध्यायं ते त्रीणि चत्वारि पञ्च वट्ट पञ्च चत्वारि त्रीणि
हे चेत्येव स्थाप्यानि । अथवाऽप्यानिः परमिभ्यरेखाजिः पञ्च-
विंशकोष्ठकान्विधाय मये शून्यं कृत्वा शेषेषु तानि स्थापनी-
यानीति । तत उपर्यपरं चतुर्दशसमायानि चतुर्धातानि ततः
पूर्ववदष्टावधमानि । ततोऽष्टमे वट्टे चतुर्थे चोत्तराध्यायानि
चक्रमेकोपवासादिकार्याणि । अथ चैकस्यां परिपाठ्यां वि-
कृतिभिः पारणकं द्वितीयास्यां निर्विकृतिकेन तृतीयायामनेपकृता
चतुर्थ्या च । आहमिति । अथ चैकस्यां परिपाठ्यामेकसंवत्सरो
मासाः पञ्च दिनानि च द्वादश परिपाटी चतुष्टये तु संवत्स-
राः पञ्च मासा नव दिनानि चाष्टावधमानि । औ० ॥

इच्छामि धं अज्जो तुज्जेहिं अज्जणुस्सया सभाणी क-
णगावलिं तवोक्कमं उवसेपंज्जायां चो वद्धरं । ते एवं
जहा रणणवलीं तथा कणगावलीं वि नवरं तिसु द्वाणेषु
अज्जातिकरे जहा रणणवलीं एव द्वाती ए एकाए परिवाना ए
एगे संवच्छरे पंच मासा वारस य अद्दोराचा चवहं पंच
वरिसा नव मासा अद्दोरसदिवसा सेसं तद्देव नव वासा
परिपातो याचणिचा जाव सिच्छा ॥

रणणवलीं कमेणं, कोरु कणगावलीं तवो नवरं ।

कज्जा दुग्गतियपप, दाहमपुप्फेसु पपगे य ।

परिवादिच० के वरि-स पंचगदण्डगुणमासतिमं ।

पदमपुत्तुत्तो कज्जो, पारणयविहं । तवपण्णे ॥ २ ॥

कनकमयमणिकनिष्पन्नो भूषणविशेषः कनकावली तदाकारस्था-
पनया यत्तपस्तत्कनकावलीत्युच्यते । एतच्च कनकावलीतपो रक्षाव-
हीतपःक्रमेणैव क्रियते । नवरं केवलं द्वाविमपुष्पयोः पदकं चिक-
पदे त्रिकणां स्थापना उपवासद्वयसुव-
काः द्विकाः कसंख्याः । शेषे पुनः सर्वम-
विधेयैः । अस्मिन् तपसि कनकावली-
यास्तपोदिनानि द्वादशद्विंशत्युपपुष्पयोः
त्रिंशत्संख्यायुक्तं द्वे शते द्विसप्तत्युत्तरे
पदके पदपङ्क्तिः सर्वसंख्यायां त्रीणि श-
तानि चतुर्दशत्यधिकानि चाष्टादशत्यधिकं पारणकद्विसंख्यास्तम्-
जेपाचत्वारि दिनसंख्यां द्वास्तस्यस्युराणि सर्वपिपदेभ्यु इयमेकं
त्रयो मासाः द्वाविंशतिदिवसाः अत्रापि पूर्ववच्चतुर्भिर्गुणने वर्गो-
नि पञ्च मासी द्वौ दिनानि चाष्टादशतिरिति । अन्तर्द्वदशदिषु
तु कनकावल्या पदके द्वाविमद्वयं च द्विकस्थाने त्रिका उक्ताः ।
रत्नावल्या च द्विका इति । तथा प्रथमतपसि लघुसिद्धिनिष्का-
दि यः सर्वैरस आहारादिकः पारणकविधिकः स एव तप-प-
ञ्चकऽपि सप्तपुहर्तिद्विष्कीरितमुक्तावलीरत्नावलीरक्षणे कर्त-
व्यः । एतच्च यै यथापथं भवितमेवैतं मय० २७ ग्रा० । आ० ।
आचा० जी० । स्वनामक्याते द्वीपे समुद्रे च । तत्र भूपे कन-

१	२	३	४	५
६	७	८	९	१०
११	१२	१३	१४	१५
१६	१७	१८	१९	२०

१ । ३०। इति उपरत्याचर्यः पञ्चमो जः । गन्धे, एवमत्र अट्ट-
स्वायत्करणदर्शिताः कायादिशब्दा उदाहरण्योः प्रा० ।

कण्ठरिया—कण्ठरिका—स्त्री० कन्वर- गौरा० जीव स्वायें कः ।
प्रकृते "कन्वरिकाजिन्विराशे एवः ७७ । ३ । ३। इति संयुक्त-
स्य एवः । कण्ठरिया गुहायाम् ।

कस्य—कस्ये—पुं० कस्येन भाक्येऽपेक्षेन कर्ण-करणे अन्व-कीर्यन्ते
शब्दा वायुनाऽनूक्त-न्य बा श्रोत्रशब्दज्ञानसाधने इन्दिये, वाच० ।
उक्त० । अथवा, उपा० २२० । "कस्यजहस्युक्त्यं चैव विगयधी-
मचन्द्रसंज्ञा" तदाचारं गोलके अस्थ उपाङ्गुल्यन्तर्गतः । "उव-
गा भगुनिकसनासा य आवा० २२० । "निम्मुल्लुङ्गकषाठ्ठालि-
या" प्रश्न० १ । डा० सुवर्णाहीचुके, मदि० त्रिकोणादित्वेन छज-
कोटिसंयोजकरी एवाभेदे, वाच० । प्रथमकोटिभागे, च० प्र० ३
पाठु० कुट्टिरे-कर्णोऽस्ति यस्य प्राशस्येन चश० अन्व अन्वकर्ण,
अरित्र च त्रि० वाच० । छज्यायसुदससमेय जाते अङ्गदेशराज-
धानी चूतचप्रेभ्यरे, पुं० स च दौर्घस्ययामरे आहतः । "तथं-
उमं नृपणयति तथ नं तुमं कथं अंगरायं" हा० १६ अ० १।

कस्य उज्ज—कान्यकुब्ज—पुं० देशभेदे, स च देशो गङ्गायमुपार्थमप्ये
अन्तर्बेधतन्गतः तद्देशप्रधाने नगरभेदे, "पुण्व किर सिरिकन्व-
ज्जणयं जपसा नाम मदिहिसंयोजा णेमामो इत्या" तौ० ।

वस्य कुहुर—कर्णकुहुर—पुं० श्रोत्राभेदे, प्रति० ।

कस्यगद—कण्ठगनि—स्त्री० मेरुसंभविकयां दवरिकायाम् । अथ केयं
कथयतिरुच्यते । आमेरोरकस्मिन् प्रदेशे उपति च तस्य सम-
र्थेणव्यवस्थिते मेरोरेव प्रदेशे या दवरिका प्रदीप्यते सा कथं-
गनिः । अयं० १० पाठु० ।

कस्यग—कन्यका—स्त्री० प्रज्ञाता कन्या अज्ञातार्थे कन् क्षिपका-
दिनादौ नेम्यम् "दशमे कन्यका प्रोक्ता । इति स्मृयुक्तार्थां द-
शमवर्षायां स्त्रियाम्, तस्या दशमवर्षायां द्वां राजकुलतयाऽज्ञा-
त-वास्तव्यायाम् कन्या स्वायें कन्ः कन्याशब्दायें, वाच० "इया-
णि गिदाए द्वांश्च कस्यगानं विनिया" अयं० ४ प्र० ।

कस्यजयमिहदेव—कस्यजयसिंहदेव—पुं० गुजैरप्रशिक्षासासके बो-
धकवंशोय राजभेदे, स च विक्रमादित्यापञ्चाद "अष्टाबुद्धी-
नृत्तानमल्लच्छराजाव प्राप्यातः तौ० ।

कस्यदेव—कण्ठदेव—पुं० विक्रमसंवत्सरस्य त्रयोदशशताब्द्या-
न्तरादे जाते आशावस्त्याः पुत्रे सौराष्ट्रदेशजे राजभेदे, यो हि
हम्सोयुरवारजेन सोमनाभायं नाशितः । तौ० ।

कस्यार (हा) र—कर्णवार—पुं० कर्णमरित्रं धारयति धृ-अण-उप-
स-नाविके, निर्यामके, हा० ७ अ० । आष० । हा० "मङ्क-
धाराणं" आ० म० ६।

कस्यारुण—कर्णमारुण—पुं० अन्तरदीपभेदे, तद्भासितं मनुष्ये
च अन्तरदीपशब्दे वर्णक उक्तः प्रज्ञा० १, पद० प्रश्न० २४० ।

कस्यार (लि) कर्णपलि (झी) स्त्री० १०६ कर्णपात्रके
कर्णोऽभेदे, (कायंरमाता तद्वयवयवमं मांसंपर्णोऽभेदे वाच० ।
कर्णोपरितननाम नृपणविशेषे, स्त्री० ।

कस्यपिड—कर्णपिड—न० कर्णाभरणविशेषे, प्रज्ञा० २५० । जी० कुं-
रजमदन्त्यलकषणीउपारी । कर्णी एव पीडे भास्ते कुम्भ-
भाषावास्तवकर्णपीडे, मृष्टे मृष्टे गण्डतले च कपोलतटे, कर्णपीडे
च यकाऽप्यां ते मृष्टगण्डतलकर्णपीडे ते च ते कुम्भकले चेति वि-
शेषणोत्तरपदः प्राकृतन्यात्मके आरयः अङ्गदे च केयूरे बाह्यम-

नरकविशेषावित्यर्थः । कुम्भकमृष्टगण्डतलकर्णपीडे च धारयति
यः स तथा । अथवा अङ्गदे च कुम्भकले च मृष्टगण्डतले कर्ण-
पीडे च कर्णाभरणविशेषवृत्ते धारयति यः स तथा । स्या०
६ डा० मी० ।

कस्यपुर—कर्णपुर—पुं० कर्णं पुरयति कर्ण-पुर-अण-कर्णाभरण-
विशेषे, हा० ७ अ० । मीश्रोत्पले, शिरीषवृक्षे, अशोकवृक्षे च पतेर्यां
पुण्यैः स्त्रीकर्णस्य नृपा जयतीति तेषां तथात्वम् वाच० ।

कस्यपुरा—कर्णपुरा—पुं० कर्णं पुरयति- कर्ण-पुर-गुञ्ज । कद्-
म्बवृक्षे, वाच० । स्वायें कन् पुण्याय कर्णाभरणविशेषे, हा० ८ अ० ।

कस्यमण्णिबुद्धकर—कर्णमनोनिर्भूतिकर—त्रि० ६० प्रतिभोक्त-
कर्ममलो सुखोत्पादके, जं० १ वक्त० जी० ।

कर्णमज्ञा—कर्णमज्ञा—कर्णगुदादी, नि० बू० ३ उ० । स्तेप्पणितं० ।

कस्यवृष्या—कर्णवृद्धना—स्त्री० कर्णयोः पीडाकृपे रोगभेदे, विषा० १
अ० । उपा० । जी० । हा० ।

कस्यवृष्याग—कर्णवृद्धनक—न० कर्णयोस्तत्त्वं, "कस्येवहणं संय-
च्छरपेहणमं सुलोचनयणं रा० । भ० ।

कस्यसु—कन्यसु—त्रि० कन् अप्यादि-निपातात् कन्यः कन्यत्वेन
कन्यत्वेन सौवर्ते अवस्थितये सां-वयर्थे क-कनिष्ठो सारसुन्दरी
"रामस्य कन्यसो ज्ञाता" रामा० क्षिप्यां, यथावाचित्याद् जीव ।
अथमे, नि० वाच० । "कस्यसि कस्यसमिधमजडा" सुप्रत्वा-
त्कनिष्ठपुत्रजन्मयमिति यावन् । उक्त० ७ अ० । (सुप्रत्वादिपुत्रकया
उक्त० ७। काङ्क्षमते संस्तुतः कन्यस्य शास्त्रे नास्तीति ज्ञाति ।)

कस्यसकुली—कर्णशकुली—स्त्री० कर्णस्य शकुलीव । कर्णमो-
ले तन्मध्यकायो च वाच० । कर्णीयत्वात्, "उक्षुहक-
ससकुली" उर्जमुने कर्णशकुल्यौ कर्णायती ययोस्ती
तथा हा० ८ अ० ।

कस्यनर—कर्णशर—पुं० कर्णगामिनि शरे, द० ६ अ० ।

कस्यमुह—कर्णमुख—पुं० कर्णमुखदायके, रा० । स्त्री० ।

कस्यमोक्च—कर्णमोक्षय—त्रि० कर्णसौख्येहर्तौ, द० ८ अ० ।

कस्यसोयवदिया—कर्णसोतःप्रतिज्ञा—स्त्री० अवयवप्रतिज्ञायाम्,
आकर्णनार्थम् इत्यर्थः । नि० बू० १६ उ० आषा० ।

कस्यसोहण—कस्यसोधन—न० कर्णयोर्मेलनः सारस्यसाधने उप-
करणभेदे, "कस्यसोहणपुण्यकस्यमलेखं संविषणं तु दु-
क्षेज्ज जस्त कया च सुखेज्ज व सो तु मिरहेज्जा" पं० भा० ।
आषा० । "जे मिक्खु कस्यसोहणसस्त उत्तरकरणं सयमेव करर
करतं वासा इज्ज" नि० बू० ४ उ० ।

कस्य—कन्या—स्त्री० कन्य-अप्या० नि० कन्यायाः कर्मात्वेति
निर्देशाद् अपासि प्रथमे इति न जीव वाच० । अपरिणीतायां
स्त्रियाम्, उपा० १ अ० । कुमार्याम्, पञ्चा० १ विष० । मेधा-
वितः वष्टु राशौ, घृतकुमार्याम्, मदि० । स्थूलेलायाम्, वा-
राहाकन्दे, कर्कट्यां च राजनि० "मौ चेदकन्या" इत्युक्त-
ल्लेखे चतुरक्षरपादके छन्दोभेदे च । वाच० ।

कस्यगोत्रमालिय—कस्यगोत्रमालिक—न० कन्या कुमारी
गौत्र बहुला भूमिश्च भूरिति द्वन्द्वनाम्न विषयेऽलीकमन्तं
कन्यागोत्रमालीकमालीकशब्दे द्वन्द्वव्युत्पत्तिः प्राकृतागौली-
बशात् । स्थूलकस्यपादाद्विरमयाक्ष्यवृत्त्यायुप्रतातिचारे,
पञ्चा० १ विष० ।

कक्षाचोत्रय-कन्याचोलक-न० जघनालके, न० ।

कक्षाद-कक्षाद-उं-“रामनाथं समारम्भ्य, श्रीरङ्गात् किलेश्वरि !

कर्णादेव इत्युक्तो, राज्यसाम्राज्यवाक्यः । अकिसङ्ग उक्तं
वेद्यमेव, वाच० । कक्ष० ।

कक्षाणयणीय-कन्यानयनीय-न० चोलदेशप्रधाने नगरे, तत्र
श्रीवीरप्रतिमा चिरपूजिताऽऽस्तीत्युक्तं ।

पणमिय अभियगुणगणं, सुरगिरिर्वीरं जिणं महावीरं ।

कक्षाणयपुरद्विप, तत्पट्टिमकप्प किमपि वाञ्छं ॥ १ ॥

चोलदेशावयसो कक्षाणयनगरे विक्रमपुरवत्पञ्चपट्ट जिण-
वश्वरीसुष्ठुपिओ साह माणदेवकाराविया बारहसयति-
चसि विक्रमवरिते आसाहसुद्धदसमी गुरुदिवसे सिरिजि-
णवध्वरिहिं अम्ह नि य पुन्वापरिपहिं पट्टदिया धम्माण
सोससमुग्यापजई रसोचलयादिया तवीसपञ्चपरिमाण नह-
सुचिन्नगणे वि संतव्व सत्तं कुणित्ति सिरिमहावीरपद्मिमा सु-
मिणाया से ण्डनकवासाभिहाणपुटविधाउ विसेसेणं
सन्निहिया पाकिहेरा सावयजणाणं सेयेणं चिरं पूरया जाव
बारहसयअन्नासे विक्रमाब्बसेवच्छरे बाहुवीणकुलपरेव
सिपुहविरायणरिंदे सुरक्षासहवर्द्धने तं निहणंतीए र-
जजपहाणेय परमसावणए (सिद्धिरामदेवेण सावयं संघस्स
मेरो पिडिओ जहा तुरकसंजायं सिरिमहावीरपद्मिमा प-
च्छा धारेयव्वा तत्रो सावपहिं दाहिमकुलमंरुणं कयं वा-
समंभविना मंकिए कयं वासच्छलिए विजलवाओलुया-
उररे उरिया जाव तत्तद्विद्या जाव नेस इकारमे विक्रमवरि-
से संजाए अद्दारुणे दुच्चिकवे अणिव्वट्ठंती जाजओ-
नाम सुत्तहरो जीवियानिमित्तं सुजिक्खदेवं पइ सकुंठो च-
क्षिओ कक्षानयणीया उ पटमपयाणयं थोवं कायव्वात्त कलि-
ऊण कयं वासत्तलेववत्तं रयाणं पुच्छो अक्खरचे देवयाए
तस्स सुमिणं दिवं जहा इत्थं तुमं जत्थ पुचोसि तस्स हट्ठे
भगवओ महावीरस्स पट्टमापत्तिए सुहत्थिए चिद्धे तु-
मए वि देसंतरं न गंतव्वं भविसस्सइ इत्थेव ते निव्वाहोत्ति ।
तेण समं पभिकुच्छेणं ते ठाणं पुचाईहिं खणावियं जाव दिट्ठा
सा पद्मिमा तत्रो हट्टुट्टेण नयरं गंतुण सावयसंघस्स
निवेदयं । सावपहिं महम्मवपुरस्सरं परमेमरो पाविसि उण
ठाविओ चेदयहरे पूजजइ तिकालं । अणेगवाविओ चेद-
यहरे पूजजइ । तिकालं अणेगवारं तुरकउव्ववासुको त-
स्स य सुत्तहारस्स सावपहिं विचामिन्वाहो कारिओ पट्टि-
माए परिगरो गवेसिओ विचोहिं न लब्धो कत्थं वि घलप-
रित्तरे चिद्धइ । तत्थ य पत्तस्विसवच्छराई छिडिअमभाविज्जइ
अन्नाया एट्टावणेणं स जाओ भयवओ मरिंदे पसेकपसर्तोदि
ट्टो लुहिज्जवणां वि विजु न विमिज्जइ तमे नायं सदेहिं ज
हा कोविओ वरुवो अन्नसयं इत्थं होहं जाव पत्ताए जञ्जुय

रायपुत्ताणं धाहीसमागया जयरं सव्वओ (वृत्तं एवं पाय-
रुपभावो सामी भावपूओ जाव तेरसयपंचासीए संबच्छरो
तम्मि बारिसे आणएणं विपवंसजाएणं धोरपरिखाभेणं
सावया साहुणो य वेदीए काउ विरंविद्या सिरिपासनाह-
विवं सेलमयममं सा पुण सिरिमहावीरपद्मिमा अस्संदिया
चेव सगभमारोविया विट्ठिपुरमाणे उण गन्नका वा दडि-
य मुरत्ताणो किरिआणओ संतो जं आइसित्तं करिस्सामोचि
ठिया पम्बरमपासे तुरकवटीए जो वसमागओ कालकमेण
देवगिरिनयराओ जोगिणिपुरं सिरिमहम्मदसुरत्ताणो अ-
न्नाया विहिणा जाणवयं विहरित्ता संपत्ता विट्ठिसाहापुरे
स्वरयरगच्छांकारसिरिणिणसिहसुरिपट्टदिया सिरिणिण-
पट्टसुरिणो कमेण महारायसभाए पंथियगच्छाए पच्छु-
याए को नाम विसद्विचरो पंथियउत्तरायणए पुट्टो जोइ-
सियधाराधरेणं तेहिं गुणत्थइपारट्ठा तत्रो महाराएणं
तं चेव पंथिय सव्वहुमाणाविया पोसमुक्कविद्याए संजाए
सुरिया चडिओ तेण दि महारायाहिराओ अन्नासभे
उव्वेसिओ कुसलावत्तं पुच्छिय आवांसओ अट्टंण-
चक्का आसिन्वाओ विरि अइच्छीए जाव एगंते गोटी कया
तत्थेव रत्ति वसित्ताए पुणो आहुया संतुट्टेण महारिंदेण
गोमहस्सदविणजावं पहाणमुज्जाणवत्थसयं कंवलसयं
अगुरुचंदणकपूरायंयदव्वाइ व दाउमाडनाणि तत्रो
गुरुहिं साहुणं एयं न कपट्ठि संवोहिऊण महारायं
पादेमिच्छे सत्तं वत्तं पुणां रायाहिरायस्स मा अपत्तियं
होदित्ति । किंचि कंवलवत्था गुरुमाइहिं अंगीकयं रायाजि-
ओगेणं तत्रो नाणदेसंतरागयं पट्टिहं इह वायगुडिं
कारविता मयंगवट्ठिज्जुयलं आणाविं एगम्मि गुरुओ
अन्नास्मि य सिरिजणदेवावरिए आरोविता वजंतात्तुं
अट्टसुस्सरतारिणयगणं भेरित्तुं पुरिज्जमाणेसु जमलंभेसु
धुपंतेसु धुयंगमपइकंसाओयेट्टासहेसु पट्टंतु जट्टपट्टेसु वा
उव्वमसमेया चउच्चिइ संवमंजता य सुरिणो पोसहसालं
पट्टविद्या सावपहिं पेसमहम्मओ विओ दिखाइ महादाणाइं
पुणो पातसाहिणा समपियमयलभेयंवरदंणउव्ववर-
क्खणक्खमं पुरसाणं पंथिया चडाहिं गुरुहिं तस्स पादेच्छं-
दिया जाया सासुत्तुचई । अन्नाया मंगिहिं सुरिहिं सिरि-
सत्तुंजयगिरिनारफलवक्कोपमुहत्तित्थाणं रक्खणत्थं पुरमाणं
दिवं तत्खणं चेव सव्वजोमेणं पेसियंते तित्थेसु मोइया
गुरुवणाणंतरे अणेमे वेदिणो रायाहिरायेण रविसोमवा-
रदिने गुणो वा चाराउत्तं वरिमेते जट्टहरे पेडिओ मुरत्ताणो
कदमखरंदिद्या पाया गुरुणं वृद्धाविया माहाराएण
वत्तकपापूरयासाओ पवरमिवयसंखेण तत्रो आसी-
वाए दिम्भ वभाणा कब्बे य वक्काणीण अइव चमकारि-

यच्चो जात्रो महारात्रो महाशरिंदो अवसरं नाऊण
मगसिरसुक्कसककहणत्थं पुवं स जगवओ महावी-
रस्स पदिमादिओ य ताओ मुक्कमारोहोओ काऊण एगञ्ज-
चवमुहाहिववयणा आण विया गुगलका वादकोसाओ मओ
सुवमाण मल्लिकाणं संघे काऊण सयलसजासमक्कं अ-
प्ये अमे आणाविय दहूणं च समप्पिया गुरूणं । तओ
महूसवपजावणपुवं मुक्कसासणहिया पवेसिया सयलसंघेणं
मल्लिकताजनसरारं ऐया धाया गुरुहिं वासक्खेवो
कओ पुज्जइ महाप्याइ तओ महारायस्स आपसेणं सि-
रिजिणदेवसुरिओ अप्नरसेट्ठि । मंदवे ठावित्ता पडिया
कमेण गुरूणो महरउमंकेसे दिखा रायाहिराएण सावय-
संघमहिषाणं गुरूणं च सइकारिरहतुरयगुल्लिपिणी सुक्कसा-
सणारं सामगं । अंतरासणणरे सुपजावणं ता पए संघेणं
समाहिज्जमाणा अयुव्वतित्थाइ नमंता सुरिओ कमेण पचा
देवभिरिनगरं संघेणं पवेसमहसवो कओ संघप्पया य जाव
जाया पयडाणपुरे य जीवंतसामि सुखिसुव्वयपदिमा संघ-
वइजगसीहसाहणसद्धदेवपमुहमंयमसणहिं जचा कया प-
च्छा टिळ्णीए विजयकट्टए जिणदेवसुरीहिं वि दिठ्ठो महारा-
अं दिखो भुरचाणसराइसि तंति णांमं ठावियं तत्थ चचा-
रि मयाइ सावयकुंडां निवासत्थं आइत्त्याणि तत्थ कारा-
विय पोसइमाला कलिकालचक्रवट्टिणा वेओवड्ढाविओ
तत्थ सो चैव देसे मिरिमहावीरो तिकालं महरिहप्या पया-
रेहिं भगवंतं परतित्थिवासे मेयंवरमत्ता य सावया दहूणं
महम्मदसाहिकयं मासणअयं एवं पंचमकासं कल्लि ति ज-
णा १? विवं पमिहयविवं, रिरिजिणयस्स धुयकिले-
स्सम । आदवसरं पियणं-मणनयणां जयइ निव्वं ॥ कल्या-
णयपुरसंठिय-देवमहावीरपडिमकप्पो य । सिहिओ सुणी-
सरेणं, जिणसिंहमुधिदसीसेणं ॥ १ ॥

अकल्याणयमहावीरंति नामा कल्पः । परिशेववृत्तं तु ।

अह विजातिलयसूणी, आपसा संघतिलयसूरीणं ।
परिसेसत्तावं जपइ, कंनायवीरकप्पस्स ॥ १ ॥

तहाहि जहारिआ सिरिपहसुरिओ सिरिदलचा वादन-
परे साहुओ सालसह जाव अचलकारिअचेइआणं तुरके-
हिं कीरमाणं मंगं फुरनाणदंसणपुवं निवारिचा सिरिजिण-
सामणपजावणातिसं कुणंता पाकिञ्जाणं सिक्कंवायणं-
दिता तवरसाणं अंगारंमपविड्डागमत्तवारं कारिता विधेयाणं
अवरगच्छीयमुणीं पियमाणवागरणकव्वनामपालंका-
राइं सत्थाइ जणंता उम्भडवायजमवायां वादविदाणं
अणप्यदप्पमवहरंता जाव से संवच्छरतिगमइकमंति । इओ
अ सिरिजागिणपुरे सिरिमहम्मदसाहिसगाहिराउ कहिं

वि अवसरे पत्त्यआए पदिअगुडीए सत्थविआरसंसयमाव-
ओ सुपरेइ गुरूणं गुणे जणइ अ । जइ ते जहरया संपयं
महासुहालंकरणं हुंता तो मक्कमणोगयसमत्थसंसमस-
यसल्लुक्करणे हेलाए समंता नूणं विहृप्पइ तम्बुक्किपराजि-
ओ उ चैव जूमिमुक्कमसुवणं गयणदेसमल्लिणी इत्थं
गुरूणं पुरइकिज्जमाणगुणविआणवाइअरे अवसरपू तक्कालं
देठलतावादादागओ ता जलमल्लिको जूमिअल्लमिलिअभा-
लवहो विअवेइ । महाराय ! संति ते तत्थ महप्पाणो परं
तअयरनीरमसहमाणा किसिअंगा गाइं वटंति तओ संज-
रिअगुगुणपक्कभारेण जूमिनाहपासो चैव सीदो आइहो
जो माझिक्क ! सियं मंतूण सुवीरस्साने सिहावेसु फुरमा-
णं फासेसु । तत्थ जहा तारिससामणो चैव भट्टाराय पु-
ण इच्छंति । तओ तेषं पदेव कए पेसिअं फुरमाणं क-
मेण एवं सिरिदउमतावाददीवाणे भणिअं च सविणं नयर-
वायगेण सिरिक्कतुल्लखातेण भट्टारायाणं सिरिपालसिंहफुर-
माणगमाणं चुड्डीपुरं पइथाणं वाइट्ठाणं तओ दिणदस-
गम्भंते सचविठ्ठाणं जिहसिअवरसीए रायजोगे संयस
त्थिअपरिसाए अण्णगम्ममाणा पत्थिआ मइया विचयरंणं
गुरूणो करेण ठाणे ठाणे महूसवसायं पाउज्जावयंता वि
समदूसमादयं दलंता सयलंतरालजणवयजणनयणकोऊह-
हमुप्पायंता पम्मडाणाइं उक्कंता दूरओ उक्कंता पि संतुळा
समागच्छंतआयसिअवगेहिं वंदिज्जमाणा पचा रायजू-
मिअंयणं सिरिअड्ढावपुरदुमंतउत्ततारिसए जावणाए
गुरिसा सहिए हुमिलक्कुयं विप्पदिवचं मुणिऊण ताणं
चैव गुरूणं सीमुत्तमेहिं रायसजामंकेणेहिं गुरूणालंकि-
अदेहेहिं सिरिजिणदेवसुरीहिं विअत्तेण भुवणया सम्मुहं
पविड्डाविएण सचहुमाणं फुरमाणेण मल्लिकप्पवणिअसय-
लसत्थिअवत्थुणो विसेसओ जिणसामयं पजावयंता उइं
यासं अचिअ पत्थिज्जा अड्ढावपुरओ पुणो वि पखणीना-
हेण सिरिसिरोहमक्कानयरे संमुह पेसिअ मसिणसिणक्क-
देवदूसव्यायवत्थदसणेण अलंकरिआ जाव हम्मरीबीररा-
यहाणीपरितरे देसे सुसंपत्ता । इओ चिरोवणिअभंति-
राएण आभिड्डहमाणएहिं दंसणनिमिअओ विअमयकुइं
एहाएहिं बंधनमत्थाणं मक्कमायेहिं आयरिअजइसंघसा-
वयविदेहिं परिअरिआ भवविय सिअव्वीआए जाया राय-
सभामंडला गुणगहालुतक्कणं आणंदभरनिअरेहिं नयरे-
हिं थेहिं अजुत्तापमिअवगंतेण सिरिमहम्मदसाहिसगा-
हेण पुच्छिया कोमलगिराए कुससपठात्तिं वुंविओ असे-
सिणेइं गुरूणं कारावि भरिगराएण धरिओ अहिअए अ-
वतादरपरेण गुरुहिं पि तक्कासकविअअहिनवासंविण-
दानेन चमकारिअं नरेसरमायंसं पतिआयमहामदतारं वि-

सालसालं पोसह्याजं इन्द्राय महीनादेष्टु गुरुणं सह गम-
 णाय पद्मानपुरिसाणं बुधरायाणो सिरिदीनारपमुद्गा म-
 हामण्डिका य पणमंति सयसाहस्सा विरुक्किञ्चिन्ना सावयलो-
 या विरिञ्चिञ्च य वीरदंसेणझाससा नयरलोञ्चा संगया य को-
 ठलेणं पणज्ञाणवयजणा तन्नो वि दिविदेहिं जोगावमि-
 हिं धुवंता भूवात्तपमाइअभूरिजेरीवेणुवीणामहलमुङ्ग-
 गडुपडुइजमलमेलपुगझाई विउझवाइअरत्ताणं दिअंतरासं
 विणिम्पावित्ताविण्यवग्गेहिं वैअज्जाणीहिं युणिजेता गंध-
 व्वेहिं सुहवाहिअग्गइज्जामाणंगला पत्ता तकासं सिरिसुर
 ताणसराइपोसहसात्तंकया य बच्चा नयणमहसवा संयपुरि-
 सेहं चेइओ अजदवयमि अपइआ दिणे सयलनयकारि-
 अमहसवसारं सिरिपज्जोसवणाकपो पत्ता य ठाणे ठाणे
 आगमण्यभावाणो होहारं जिआ मयसदसंसेया मोइआ अ-
 रणेण रायवंदिबद्धा रायदिअसयसाहस्ससावया इअर-
 होगा य कण्णाए उम्मेइआ कारादिनो दीना दाविआ य
 अपइट्ठाणं पड्डा कया य काराविआ य अणेणअणेगरा-
 यवंदीबद्धा रायदिअजमयमहस्सामो जिणधम्मपभावणा
 एवं णिबं रायसजागमणपण्डिअवाइआवेदविजयपुत्तं प-
 भावणाए पयट्ठामाणए कमेणं वासारचउमासीये बइक्क-
 ताए अञ्जया फग्गुणप्पासे दउलता वादाउ आगच्छंतीए
 मगवमं जहानामधिजाए निजजणणीए संसुइं पट्टिण
 चउतरंगमहसत्तट्टेण सुरभाणेण अम्मत्त्याणपुरस्सरं चा-
 जिआ गुरुणो अप्पणा समं वनयणठाणे सिद्धिआ जणणी
 महाराणए दिबं सव्वेसिं महाराणं परिधाविआ सव्वे प-
 हाणकवाइवत्ताइं कमेण पचो महसवमं रायहाणिम-
 म्माणिआ गुरुणो कथं कप्प्याइहिं तन्नो चित्तसिअदुवा-
 लसं ए रायजेगे महारायाणमापुच्छिअ पातसाहिदत्तसाव्वाण
 ठायाए कया नंदे। तत्थ दिक्खिया पंच भीसा मालारोवण-
 समर्तारोवणाइं णिअम्मकिच्चइं कयाणि निव्विअं
 चित्तं थिरं देवन्दनेन वंजदत्तेन आसाइगुच्छदसमीए अप-
 ट्टियाणि अण्हियवकारियाणि तेरसज्वावाण महावि-
 त्तरेण तत्थ विवकारावणं बहूअं वित्तं विसंओ साहुम-
 हारायतण अजयदेवेण चि। त्वा अजया नरिंदेण दूरओ
 निव्वं समागमेण गुरुणं कट्टेति वित्तिज्ज पट्टिआ समयेव
 निअपासायमासे सोईतजवणराइं अभिणवसराइं आइडा
 य वसिउं। तत्थ सावयनया भट्टारससरा इति कयं ससयं न-
 रिंदेण णामं कारिओ। तत्थेव वीरविहारो पोमहसाला य
 पातसाहिणा तन्नो तेरससयनवासिअवरिसे आसाइकिह
 सत्तमीए सुमहत्ते महीवइसमाइचनीयनइवाअसंपदा य पय-
 डिज्जाणअमा गमइसससारं सयं नरिंदेण दाविज्जामाणम-
 हादाणं गइज्जाणमंगलं पड्डा पोमहसालं भट्टारया सं-

तोसिआ पीइदाणेण विउसा उच्छरिआ दाणेण वीणा छ
 होइलोआ चाञ्चिआ। पुणजया मगसिरमासे पुव्वदिसजय-
 जत्तापत्थिएण अप्पणा सह नरिंदेण करिआ ठाणे ठाणे
 बंदामो अण्णाणा जिणधम्मपत्तावेण उच्छरिअं सिरिम-
 दुरात्तित्थं संतोसिआ दाणाइहिं दिअवराइणो निबं या-
 वाम्णे संयावारे कट्टेति मग्गामेण महीनादेष्टु खोजे जहा
 मलिकेण सक्कि आगारा नगराओ परिपेसिआ रायहाणि
 पइ सच्चपइआ गुरुणो महिठण सिरिहत्थिणाउरजुत्ता फ-
 रमाणं समागया तिअच्छाए मुणिबइयो तन्नो येलेज्जए च-
 उव्विहं संयं काऊण य पुत्तवाहिमसहस्स साहुवोहित्यस्स
 संयवइत्तित्थं पट्टिआ आसुहत्ते सायारिआपरिवाए-
 सिरिहत्थिणाउररजंतगुरुणो निहिट्ठाणं निहिट्ठाणे संयवइ-
 वाहित्येणमहसवा संपत्ता। तित्तसत्तुमिं कयं च वच्चावयं
 उविआणि तित्तगुरुहं अहिणवकारियपइहिं आणि मि-
 रिमंतिरुग्गअरजिणविवाणि अविआ पट्टिमा य चेइअट्टा-
 णेसु कया य संयवइअमहसवा संयवइणा संयेण य पइआ
 वत्तज्जोअणतंवात्ताइहिं वणीमगसत्था आगयमित्तेहिं ज-
 ताओ समागए महाराए पवट्टेति ऊसवा चेइवसहीमु सं-
 माणंइ गुरुणो उच्चरोचसमाणवःखेण मिरिमव्वमोमो व-
 ज्जति। पइदिनं सूरिमव्वज्जाणं पभावणा सरोजसपमद्दा
 विहरंति निरुवन्नमं सव्वदेभेसु सअंबरा य दिअंबरा य रा-
 याहिरापडिअकुरमाणहत्था खरतरगच्छांकारगुरुप्पमा-
 याओ सगसिअपरिज्जए विदिसिचक्केयाइं गुरुहं कुरमा-
 णगहणेण अकुताजयाइं सिरिसत्तंजयगिरिनारफलवक्कि-
 प्पमुहत्तित्थंइं उज्जोइआइव्वाइकिचेहिं सिरिपात्तयमह-
 ण्णवाइसिक्केसनदिवायरहंरजइसुरिहचंदमूरिपमुद्गा पु-
 व्वपुरिसा किं बहणा सुरी चक्कवीहं गुणेहिं आवाजि-
 अस्स नरिंदस्स पयडाए व पयट्टेति सयधम्मकज्जा भावइ
 ज्जति पइपचसूं चेइअवसहं। सु जमलसंखा किज्जति धम्म-
 एहिं वीरविहारो वत्तंगहिरिसुहलवयंगानुभावात्ताएपसण-
 यसारमहापुआओ वासिंति सिरिमहावीरपूरओ भाविअ-
 लोअउग्गाहिज्जाणकप्पारागुरुपरिमल्लुरो दिसिचक्कं संच-
 रंति हिंउअरज्जे इव इसमसुसयाए इव आगजरज्ज वि
 इसमार जिणसासणपभावणाए रायणभिद्दाए सुणिणो
 किं च उट्टेति गुरुणं पायपडे किंकरा इव पंचदसणिणो
 सपरिवारा पडिच्छंति पडिच्छगा इव गुरुवयणं तेवंति अ
 निरंतरं जाव सादइत्तिआ गुरुणं दंसणसुगइपरलोअव-
 ज्जित्थिणो परतित्थेणो निव्वअज्जत्थिआओ गच्छति निबं
 रायसभाए गुरुणो मोआवति वित्तवग्गं ठप्पायेत जिण-
 चाणमारजुच्चिउत्तवयणेहिं निरंतरं रायमणे कोऊहं
 महअवरियायुवरिआ पट्टेति पय पय पभावणं गंगेदय-

सचञ्चिता धवलिं तिष्ठि अ नसचदिपादि दिअंत्तरालाई उज्जिवंति । वयणामपहं जीवलोगं सदेमणियो परदेस-
णियो अ वहांति सिरिचिअं गुरुणं आणं समगवावारसु
वक्खाणिचि अणवससाहारणभंगीए सपरिमक्कं तं जुगण्ण-
हाणा एआरिसा पजावणा एगरिसा पयमं चव परिभा-
विज्जमाणा निष्पं पि वट्टमाणा कितियपिआ अण्णमईहिं
कठेडं सक्का केवडं जीवंतु कण्ठकोरुआ पजावयंतु
सिरिजिणसामणं सुचिरं इमे सुरिबरा जिणप्पइसूरीहिं
णं गुणलेसवुईए पजावणं गंति परिसो ते परिकट्टिउज्ज
कक्षाणपवोरकण्णस्स ॥ इति कन्यानवनीयधीमहावीरकल्पः ॥

कप्पाइभट्टिवागर-कर्णाभट्टिवाकर-पुं० वक्षिणापचमसिद्धे
विउड्डरे, ती० (स च वक्षिणापथादागच्छद्वं धौवद्वधादिसूत्रि-
भिर्जितं ग्रन् प्रादित्यंतेति कुटुंबसरशब्दे वक्ष्यते)

कप्पापित्त-कन्यापितृत्व-न० कन्याजनकत्व, 'जातेति चिन्ता
महतीति शोकः, कस्मै प्रदयेन महत् विकल्पः । वृत्ता सुखं
स्थास्यति वा न वेति, कन्यापितृत्वं खलु नाम कष्टम्' अ० २॥

कप्पाद्विषय-कन्यालीक-न० कन्या अपरिणीता स्त्री तदर्थम-
लीकं कन्यालीकम्, उपा० १ अ०। कुसारीविषये असत्ये, प्रअ०
१ अथ० इ० ३ अ० । यथा हेपादिभिरविषयक्यां विषयक्यां
विषयक्यामविषयक्यां वा सुशीलां वा दुशीलां दुशीलां वा
सुशीलांमत्यादि यदन्तं भवति ध० ३ अथि० । आच० । तच्च
रूपलक्षक्युपादाधिरमस्यातिचारिणु, लोकसिगर्हितत्वादुपाच-
तेन सर्वत्र मनुष्यजातिव्ययमलीकमुपलक्षितम् उपा० १ अ० ।

कप्पावली-कर्णावली-स्त्री० कर्णः कुट्टाद्व्यस्येगमावडी सह-
नियंतां तासत्या । कुट्टादिकर्णसङ्गते, अणु० ३ वगे० ।

कप्पिया-कर्णिका-स्त्री० कर्ण-गुणु अत इत्यथ । कर्णाभरणजे-
दे, कर्णरुमरप्रवातित्यङ्गुलाकारे पदार्थे, क्रमुर्कादिवृत्तपरम्परा-
याम्, (उटा) करमभयाङ्गुली, मेदि० । लेख-याम्, हारा० । अ-
भिमन्थवृत्ते, राजनि० । वाच० । दीजकाशे, ज० ११ श० २
उ० । उन्नतसम्विश्रित्कुक्किय्याम्, प्रहा० २ पद । मध्यम-
परुल्लिकायाम् न० । शास्त्रादिबीजस्य सुखमूले लोके यातुपमुख-
मित्युच्यते । स्था० उ पा० । कोणविभागा, स्था० उ पा० ३० ।
'अट्ट कप्पिये' कर्णिकाः कौपाः अनु० ।

कप्पियार-कर्णिकार-पुं० कर्णिनेवेन कराति रु-अण्-उप-स०
(गणिपारी) वृज्जेदे, आराव्यवृज्जेदे च । शोचनरूपमखमेव-
त्वात् तथैवेनधात्वम् वाच० । आच० प्रहा० । स्था० । गोशालस्य
म्, शिपिरस्य दिक्चरमेव, अ० १४ श० १० उ० । कर्णिकारस्य
पुष्प, न० इ० ५ अ० ।

कप्पाइ-कर्णिरथ-पुं० कर्णः सामाधेनास्त्यस्य कर्णा स्कन्धः
तस इः शोभा यस्य न समास्तान् कर् । स चासौ रथो रथकृपं
वाहनं कर्म० । स्कन्धवाहो यानं, (पाशकी) इत्यादौ, । शब्द-
चि० । अया श्रुत्यर्थादिर्दशिता यथा कर्णसाध्यकिया उपचारात्
कर्णः । कर्णः इत्यास्ति हि इति कर्णां चासौ रथश्च शब्दमात्रे-
ण रथो न वस्तुतो रथः । यद्वा सामीप्यात् कर्णशब्देन स्कन्धो
व्यप्यते सोऽस्यास्ति वाहनत्वेन इति कर्णां चासौ रथश्च उज-

यश्च अन्येषामपीति दीर्घ इति । "कर्णीरथस्यां रघुवीरपत्नीदे" ।
रघु० वाच० । "विहिमन्सचामरवाहवीरयिया कणीरथपथाया
वि होया ।" कर्णीरथः प्रवहणविशेषस्तेन प्रयातं गमनं यस्याः
सा तथा । कर्णीरथो इति श्रुतिमतां, केराचिवेव भवतीति, तं-
ऽपि तस्यास्तीत्यतिशयप्रतिपादनाद्यंऽपि शब्दः इ० ३ अ० ।
कण्ह-कृष्ण-पुं० कृष्ण-नक्ष । सूत्रम् अ ण्ण जहण्णकण्हः ८२ ।
७५ । इति संयुक्तस्य कणारकात्वात् । प्रा० । वर्णनेदे,
कृष्णो वर्ण इति सामान्यं तस्य च भ्रमराङ्गारकोकिलजङ्गला-
विषु प्रकरोमकर्मविशेषात् । नेदाः । कृष्णः कृष्णतरः कृष्णतम
इत्यादि आवा० १ शब्द० १ अ० २ उ० । कृष्णवर्णो ज्ञेयम् इ० ३
अ० । काशवर्णं, तं० । कृष्णवति, "किंवा इतीकारव्यर्थं वा-
हृत्येन उपलभ्यते इति तत्रैव वर्णकं वक्ष्यामि जी० ३ प्रि० ।
अवसापिण्यां वसुदेवादिपथ्यां तते नमधामनुदेव, स० । आच० ।
प्रय० । (अस्य आजन्मकथा वसुदेवादिपथ्यां प्रतिपादिता तत
एवाऽवधार्य पञ्चाङ्ग्यां तत्पुत्रकरणेषु च । कश्चिद्विधियुक्तपुत्र-
पथं कृत्वा सन्त्यज्येवादितस्तनः स्थापितम् । यथा कस्मिन् समये
कस्य जिनस्यान्तरे जात इत्यन्तरशब्दे-अथरकाङ्गमर्मात्रेति
अच्छेद दोषाद् । शब्दयोः पितृनामायुर्गत्यादि वासुदेवशब्दे निम-
ज्जिनस्य बलपरिपूरणादि नेमि शब्दे-सोमप्रसिद्ध्यादि मेरीप्रा-
प्तिकया मेरी शब्दे) अग्रमर्हियत्वाग्रमर्हियोशब्दे नवमर्हि ।

तेणं कोट्ठेणं तेणं समयेणं वारावती णाम गयरी होचि
दुव. लनजोयणायामा नवजोयणाविस्थिआ वेसवणमतिगण-
म्याया चाभीकरपागारा णाणामिणपंचवक्खकिसीमरा भं-
हिता मुरमा अन्नकापुरीतकासा पमुदितपर्काद्विया पक्खत्वे
देवडोयमया पामादीया ४ तीमे णं वारवतीए गयरी-
ए वडिया उभरपुरच्छिमे दिसीभाए एत्थणं रेवए णामं
पव्वते होत्या । वसुओ तत्थ णं रेवए पव्वते णंदणवणे
णामं उज्जाणे होत्या । वसुओ मुरपिण्ण णामं अक्खाय-
णे होत्या । पोरायणे सेणं एणेण वणमकेण असोणवरपा-
यने तत्थ णं वारवतीए गयरीए कळे णामं वामुदेवे राया
परिवसइ महया रायवसुओ सेणं त थ सेमुहविजयपायो-
क्खाणं दमएहदसाराणं बसदेवपामोक्खाणं पंचसहमहावी-
राणं पज्जणपापोक्खाणं अट्टहाणं कुमारकोरुआं संवमो-
क्खाणं सट्टीए दुट्ठसाहस्सीणं महामोणं पामोक्खाणं छु-
प्पसाए बलवयसाहसीं वीरसेणपापोक्खाणं एगवीसाए
वीरसाहमेणं उम्मासेनपापोक्खाणं सोलमएहारायसाहमीं
रुपिणीपापोक्खाणं सोलमएहं देवीसाहस्सीं अण्णंगसे-
णं पामोक्खाणं अणेगाणं गणितसाहस्सीं अणेमिं च व-
ह्णं राईवर जाव मत्थवाहणे वारवतीए गयरीए अक्खभ-
रहस्स य समेनसम् आहवेवचं जाव विहरति ॥

(गयसुकुमार शब्देऽपि वृत्तम्) आर्यकुण्याचार्यः येन कोटिक-
मनप्रवर्तकः शिवस्मिर्निर्दिष्टः आ० क० । दिगम्बरमतोत्पत्तिमूलं
सहस्रमस्तस्य शुकः किं नामेत्यत्र कुण्याचार्य इति आशयक-
वृत्तौ तदधिकार उक्तमस्ति ही० । "पुच्छं सिचवुई पि य, को-
सि य कुज्जेत कण्हं य" कल्प० । अर्थकभाषायाः कुण्याया

आत्मजे, नि० (तस्य सकल्यता निरवाधसि कायाश्चतुर्थेऽप्ययमे सु-
चिता प्रथमाध्ययनोक्तकालसकल्यतावशेया) परब्रह्मणि, वेदव्या-
से, ब्रह्मे, मय्यमायायकं च । कृष्णवर्णत्वात् कोकिरे, विभ्वः । का-
कः, मेदि० । कर्मदं कवुके, शास्त्र० । नीले वर्णे, तद्वति नि० अम-
रः । काहागवणि, राजनि० । अमुमकमेवि, न० । दौघधाम,
नीलवृक्षे, लिप्यस्याय, प्राकाशाय, स्त्री० मेदि० । नीलपुनर्नवा-
याम, कृष्णजीरके, नीलाजने, बौदे, मरिचे च पुं० जटाधरः ।
कल्पात्मके अकमाले, कृष्णसारस्ये, पुं० स्त्री० वाच० ।
“ कपदेनं बाह्यदेवे इत्यथर्ववे उद्धुं उक्त्वत्तनं इत्येव वाससयाइ
सम्बाउयं पालयिता मन्वाय बाहुवप्यभाय पुढवी नेरइयत्ताय
उववचे ” इत्या० १० ग० ।

काहकन्द-कृष्णकन्द-पुं० क-स-साधारणचाररवत्यतिभेदे,
आचार० २ अ० । कन्धविद्येये, उक्त० १ अ० । जी० । प्रहा० ।
कृष्णः कन्दाऽस्य भीमोत्पत्ते, न० त्रिका० । वाच० ।

काहकुमियार-कृष्णकौणिकार-पुं० कृष्णवर्णं कौणिकारं, जी०
३ प्रति० ३ उ० ।

काहकुमार-कृष्णकुमार-पुं० अंगिकान्वाय्याया कृष्णया आत्मजे,
नि० (तत्कल्यता निरवाधसि कायाश्चतुर्थेऽप्ययमे सुचिता तत्रैव
प्रथमाध्ययनोक्तकालसकुमारवशेया)

काहगोमि (य) -कृष्णगोमिन्-पुं० कृष्णशृगले, “ कपह-
गोमी जहा विन्ता, कंटकं वा विचिन्तये ” । कृष्णगोमी कृष्णशृ-
गले यथा स कृष्णादिमी रेखाभिन्निधा विविचवर्णा भवति ।
इय० ६ उ० ॥

काहणाम (न) -कृष्णनामन्-न० वर्णनामकर्मजदे, यदुदयाज-
न्मुनारोरे कृष्णं भवति राजपट्टादिवस्त्रकर्मणि कृष्णनाम, कर्म० ।
काहपक्विलय-कृष्णपाक्विक-पुं० कृष्णरङ्गोऽस्यास्तीति कृष्णपा-
क्विकः । मृ० २ अ० २ अ० । कूरकर्मणि, आ० । अधिकतर-
संसारत्राजिनि, ठकं च “ जेसि वडा पुगड-परिपट्टो सेसओ
व संसारो । ते सुकपक्विया बाहु, मरिच पुण कपहपक्वीओ ”
॥ १ ॥ प्रहा० ३ पद० १० सं० । यो० वि० । इथा० (सुकप-
वार्थे ढणक ठकः)

काहपरिन्वायन-कृष्णपरिन्वाजक-पुं० परिन्वाजकभेदे, नारा-
यणभक्तिके च । स्त्री० ।

काहबन्धुजीव-कृष्णबन्धुजीव-पुं० कृष्णवर्णकुसुमे बन्धुजीव-
वृक्षे, जी० २ प्रति० ३ उ० ।

काहजूम-कृष्णजूम-पुं० कृष्णा भूमिर्ष्वेव अच-समा० कालवर्ण-
सुप्तिकायुक्ते देशे, हेम० । सकलसुखायमहलधारणसमर्थे कृ-
ष्णभूमिदेशतुल्ये विनये, आ० म० प्र० (अस्य स्वकर्पं सिस्सरथे
“ कुडे वि दोसमहे, न कएहमोमा व उवट्टय उवय ” इतिग-
यथा घनदृष्टान्ते स्पष्टमविष्यति)

काहुराई-कृष्णराजि-स्त्री० कृष्णवर्णपुङ्गवेजायाम्, अ० ६
श० ५ उ० । कालकपुल्लपङ्कते, इथा० उ० डा० ।
कृष्णराजयथा कति केत्याह ।

कइ णं भंते ! काहुराईओ पम्पत्ताओ ! गोयमा ! अह
काहुराईओ पम्पत्ताओ ! कइ णं भंते ! एया अह काह-
राईओ पम्पत्ताओ ! गोयमा ! उप्पि सणकुमारमाहिंदाणं
कप्पाणं हिंदि बंजलोए कप्परिडे विमाणे पत्थदे । एत्थ णं

अकखादगसमचउरंसंगाणसंजियाओ अह राईओ पम्प-
त्ताओ तं जहा पुरच्छिमेणं दो पम्पच्छिमेणं दो दाहिणेणं
दो ठचरेणं दो पुरच्छिमजंनतरा कएहराई दाहिणं बाहिरं
कएहराई पुट्ठा दाहिणमंतरा कएहराई पम्पच्छिमबाहिरं
कएहराई पुट्ठा पम्पच्छिमजंनतरा कएहराई उपरवाहिरं
कएहराई पुट्ठा उपरजंनतरा कएहराई पुरच्छिमबाहिरं
कएहराई पुट्ठा दो पुरच्छिमपम्पच्छिमाओ बाहिराओ
कएहराईओ छ संसाओ दो उचरदाहिणबाहिराओ कए-
राईओ तंसाओ दो पुरच्छिमपम्पच्छिमाओ अजंनतराओ
कएहराईओ चउरंसाओ दो उचरदाहिणाओ अजंनतराओ
कएहराईओ चउरंसाओ “ पुम्पवा ४ संसा, तंसा पुण
दाहिणुचरावज्झा । अवसेसा चउरंसा, सन्वा वि य
कएहराईओ ” अ० ६ श० ५ उ० ।

(उप्पिमियादि) सुगमं नवरत्नं (उप्पिरि) उपरि (हिंउंति) अ-
वस्ताकृष्णलोकस्य रिद्धाक्यो यो धिमानप्रस्तुतस्तस्यांति भाषः ।
आकाटकवत्समं तुल्यं सर्वोत्तु रिद्धु चतुरसं चतुर्कांशं यस्मि-
न्स्थानं संस्कारस्तेन संस्थिता आकाटकसमचतुरस्रसंस्थान-
संस्थिताः कृष्णराजयः कालपुङ्गवपङ्कयस्तपुःक्षेत्रविशेषा
अपि तथोच्यन्ते इति । यथा च तां व्यवस्थितास्तथा इत्यन्ते
(पुरच्छिमेणंति) पुरस्तात्पुर्व्वस्यां दिशिस्थेः । हे कृष्णराजी
पम्पम्यावपि हे दे तत्र प्राक्कीयका अभ्यन्तरा कृष्णराजी
सा दाक्षिणायां बाह्यान्तां स्पृष्टा स्पृष्टतृतीयां यत्वं सर्वो
वद बाह्यास्तथा पौरस्त्वपाम्यात्वं हे बाह्य कृष्णराजी वदके अट्-
कोटिके उचरादाक्षिणात्ये हे बाह्य कृष्णराज्यके सर्वोभ्यन्-
तोऽपीत्यर्थोऽप्यन्तराश्चतुरसाः इथा० ८ डा० ।

कएहराईओ णं भंते ! केइयं आयामेणं केइयं विक्क-
मेणं केइयं परिकलेवेणं पम्पत्ताओ ! गोयमा ! असंवे-
ज्जाइं जोयणसहस्साइं आयामेणं संवेज्जाइं जोयणसहस्सा-
इं विक्कमेणं अमंवेज्जाइं जायणसहस्साइं परिकलेवेणं प-
म्पत्ताओ । कएहराईओ णं भंते ! केमहालियाओ पम्पत्ता-
ओ ! गोयमा ! अयणं जंबूदंवे जाव अट्ठमाणं बंईवपज्जा
अत्थे गए कएहराई बंईवपज्जा अत्थे गए कएहराई णो
बंईवपज्जा महालियाओ गोयमा । कएहराईओ पम्प-
त्ताओ । अत्थि णं भंते ! कएहराईओ गेहाइ वा गेहवणाइ
वा खो इण्डे समडे । अत्थि णं भंते ! कएहराई गामाइ
वा जाव सप्पिसेसाइ वा खो इण्डे समडे । अत्थि णं भंते !
कएहराईओ उराला वलाहया संभेइ । इंता अत्थि । तं भंते !
किं देवो ! गोयमा ! देवो फरेइ नो ? अमुरो नो नाओ
अत्थि णं भंते ! कएहराईओ बादरे पणियमदे २ जहा
उराला तहा अत्थि णं भंते ! कएहराईओ बायरे आटकाए
बायरे अगाणिकाए बायरे वणफडाए । णो इण्डे समडे
खण्णविगगगसमावणणं । अत्थि णं भंते ! बंदिमस्-
सिप ! णो इण्डे समडे । अत्थि णं कएहराईओ बंदाजाइ वा ?

खो इण्डे समडे । कहराई नं भंते । केरिसियाओ बखेणं पखचाओ ? गोयमा । कासाओ जाव लिप्पायेव बीईपेज्जा । कहराई एं भंते । कइ नामपेज्जा पखचा ? गोयमा । अइ नामपेज्जा पखचा तं जहा कहराई वा मेहराई वा मेयाइ वा मायई वा बायफलियाइ वा बाय-पक्षिकोनाइ वा देवकलियाइ वा देवफलिकोनाइ वा । (नो अछुररसि) अछुरनागकुमारणां तत्र गमनासम्भवात् । (कहराईसि) पूर्ववत् (मेयरजीति वा) काहमेघरेकागु-ल्यत्वाद् मेवेति वा । तमिखता वा चट्टनरकपुष्पीतुल्यत्वात् (मा-चयईसि वा) तमिखयैव सप्तमनरकपुष्पिणीतुल्यत्वात् (बायफ-लियाइ वा चि) वातोश्च वात्या तच्छा तमिखत्वात्परिचक्ष-ल्लक्ष्यत्वात् सा वातपरिचः (बायपरिक्लोनेइ वा चि) वातो जापि वात्या तच्छा तमिखत्वात्परिचक्षोमहेतुत्वात्सा वातपरिक्लो-न इति (देवकलियाइ वा चि) देवानां परिच द्वागंगेभ्य उल्लिख्य-त्वादेयपरिच इति (देवपक्षिकोनेइ वा चि) देवानां परिको-भहेतुत्वादिति ।

कहराईओ एं भंते । किं पुढविपरिणामाओ अठजी-वपोगलपरिणामाओ ? गोयमा । पुढविपरिणामाओ वि-नो आउपरिणामाओ जीवपरिणामाओ बि पोगलपरि-णामाओ वि । कहराईसु एं जंते । सब्बे पाणाभ्या जी-वा सत्ता लववखपुब्बा ? हुंता । गोयमा । असई अइदुवा अणोतरत्तखुचो नो वेव एं बायरआठकाइयचाए बादरअ-गणिकाइयचाए वा बादरअणप्फकाइयचाए वा एपासि एं अइएई कहराईएं अइसु ठवासेत्तेसु अइ लोंगंतियविमा-णा पखचा तं जहा अब्बी अब्बिमाओ बइरोयए । पभेकरे चं-दजे सुराजे सुकाजे सुपइहाजे मजे रिहाभे ज० ६३० ५३० । एतासामधुनां कृष्णराजीमानमष्टव्वकाशान्तरेषु राजीज्जम-व्वसक्खेण्येहो लोकात्तिकविमानानि भवन्ति एतानि चैव प्र-प्ययामुक्क्यते अज्यन्तरपुक्काया अनेप्रक्षिर्विमानं तत्र सारस्वता देवाः पुवेयोः कृष्णराज्योर्मध्ये अक्षिर्माहीविमाने आदित्या देवा अज्यन्तरक्षिणायामे अने वैरोक्के विमाने बाह्वक्षिणयोर्मध्ये कु-न्नहूर वरुणा अज्यन्तरपक्षिमाया अने वज्रज्जे गदेतोया अप-रयोर्मध्ये सुराजे तुषित्ता अज्यन्तरचोरा अने अइज्जमे अन्वावाधा उत्तरयोर्मध्ये सुमतिष्ठाने आम्मेयाः बहुलमध्यजागे रिप्पाने विमाने रिप्पा देवा इति । स्था० ८ ज० ।

एएसि एं अइसु लोंगंतियविमाणेसु अइविहा लोंगंतिया देवा पखचा तं जहा सारस्सयामावा वएही वरुणा य गद-तोया य तुसिया अन्वावाहा अगिग्गा वेव बोधन्वा । स्था० ८ ज० ॥

ईशानस्याग्रमदिव्याम्ब । जी० ४ प्रति० । ती० (जवान्तरचरि-त्रमभामादिषीशब्दे उक्तम्)

कहराईसि-कृष्णर्षि-पुं० राजावती नगरीजाते स्वनामव्याते तपस्विजने, ' एसा संखावई नाम नयरी महातवसिस्स सुग-दियनामधिउज्जस्स कहराईसिणो जम्मवूमि सि ' तीर्थ० ॥

कहराईसि-कृष्णार्षितत्सक- न० ईशानसत्कस्वनामव्याते वि-भाभमेदे, हा० ३० अ० ॥

कहराईसि-कृष्णर्षि-पुं० नित्य० कर्म० स० कृष्णवर्णे संप्रजाति-मेदे, जी० ३ प्रति० २ ड० । स्त्रियां जातिव्येऽपि संयोगोपपत्त्यात् टाए । ओषधिमेदे, वाच० । राही च । यतः कृष्णसर्प इति त-स्य गौर्यं नामपेयम् सू० प्र० ३० गाडू० ।

कहराईसि-कृष्णर्षि-की० रोहीरनगरे इत्स्य सार्धवाइस्य प्राण्यां, देवैश्चावा मासरि, शिवा० १ सु० ५ अ० ॥

कहराई-कृष्णा- की० औपद्याम, प्रति० । ईशानस्य देवेभ्यस्त्व देवराजस्य ग्रथमाग्रमदिव्याम्, जी० । ती० । म० (भ्रामन्तरव-कव्यता अग्रमदिविषाब्दे उक्ता) भेगिकजायांयां कृष्णकुमारमात-रि, नि० । विजयपुरमंगरे बाणवत्तन्त्रः राज्ञः पट्टराज्याय, वि० ३ सु० ४ अ० । आसीरविषये बह-लां नपायम्, ' आसीवि-षये बरहाए वेण्य थ नदीइ अंतरा तावसा परिवसति ' वज्र-अक्षरीयः । हा० म० हि० । हा० चू० । नि० चू० । हा० क० । कहराई-कश्चित्-प्रत्य० कश्चिद्वयं, दशा० १५ अ० । कसाविल्लयै, ' बुद्धपुत्तापिवा गड्डी न निक्कसिज्जइ कण्डुइ ' वच० ३ अ० ।

कहराईरहसिय-कविद्राहस्यिक- जि० कश्चित्कार्ये अरुणम-वेरादिके रहस्यं येनां ते कश्चिद्राहस्यिकाः । तथाकिंचेषु आर-प्यकेषु पाषाणिकेषु, सूत्र० १ सु० १ ड० । दशा० ॥

कसता-कर्तन- न० कृत-मांश्च ल्युट्-उदेने, मा० चू० ५ अ० ।

सूत्र० । विदारणे, उन्मोदेने, सूत्र० १ सु० ५ अ० । त० । कर्तेरि ल्युट्-विधिलीकरणे, करणे ल्युट्-कर्त्तव्यत्वात्, जि० स्त्रियां की० । कर्तनी, कृत्-कर्त्तरि-ल्युट्-अर्द्धकर्त्तरि, जि० वाच० ।

कर्त्तर्यती-कर्त्तर्यन्ती- की० कर्त्तर्यो वक्ष्यादिभिर्यस्याम्, ' क-स्यन्त्या निधिवन्तिस्ती इस्ती ' भाष० ४ अ० ।

कर्त्तरिमुद्र-कर्त्तरिमुद्र- पुं० कर्त्तर्यो मुद्रनेने, मुद्रिते च जि० ' अक्षमासिप कर्त्तरिमुद्रे ' यदि कर्त्तर्यो कारयति तदा पके पके मुद्रं कर्णीयं तत्र प्रापञ्चितं निधियोक्तम् । कल्प० ।

कर्त्तरि-कर्त्तरि- की० कृत-घञ् । कर्त्त राति इति ति य-क-गौरा० की०-तैस्याधृत्वाती० । २ । ३० । इति संस्य हृतादित्वा-द्यः । आ० । कुरापयाम्, पत्रवक्ष्यादिभिरनस्ताधने अक्षमेदे,

(कतरनी) ' कुरमव्यगतअन्तो,सप्त वा कुरमययम् । कर्तेरनी-मयोगोऽयम् ' इति ज्योतिषोक्ते योगमेदे, कृत अरिः कर्त्तरित्त्व-प्यत्र की० स्त्रियां, कर्त्त कर्तेरिकाव्यञ्ज की० वाच० । भाष० ।

कर्त्तवार-कर्त्तवार- जि० कचवर्त्राय अस्तरि, ध० २ अधि० ।

कर्त्तवीरिय-कर्त्तवीरिय-पुं० कृतवीर्यस्यापत्यम् अण्-कृतवीर्यिन्-पात्ये, परब्रह्मस्य मात्स्यसुः पुत्रे, आ० क० । आ० म० हि० ।

आ० चू० । (स च यमइभ्रिमृगाः सताहरन् परब्रह्ममेण मरि-तः इति कौह शब्दे उदाहरिष्यते) अस्यैव पुत्रो नाम्ना सुत्रमोऽ-हमभक्तवर्मा जातः । स० । हा० चू० । भाष० ।

कर्त्तव्य-कर्त्तव्य- जि० कृ-आवहयकः, तन्य० कर्तुं योग्ये, ' मासे-रहजिरहा च, पुण्येण वयसाऽऽयुवा । तत्कर्त्तव्यं मनुष्येण, यस्यान्ते सुखमेतत् ' । हा० चू० १ अ० ॥

कसा-क (ती) वृ-जि० कृ-सु० कर्मणां कारकं, कर्तुंशब्दस्य कृ-दन्तात्कारणस्य च प्राकृतेऽभावात् नामावस्थाकं विभक्तिरि-तं दशैयितुमशक्यं सत्यामेव विभक्तौ प्राकृतसङ्ख्यपरस्यैव एवं

भाषादिशब्देष्वपि क्षेत्रम् । कार्यप्रदर्शकशब्दस्य दौर्भाग्यसम्प-
न्तत्वं संरक्षणायाम्यथापि कश्चिद्विहितम् आ० प्र० द्वि० । स्वतन्त्रः
कर्त्ता यः स्वतन्त्रं स्वाधीनकरणं स कर्त्ता यथा घटस्य कर्त्ता कु-
म्भकारः । अष्ट० "कारिस्त्वस्य कृपान्तरम्" कारि ओं व सय-
स्व सम्पदस्य" कर्त्तारं निवेष्टकं कर्मणः । आ० ४ अ० । द्रव्य०
कृति-कृति-ली० कृत्यते-कृत-कर्मणि-सिद् । चर्म(ज, नि०
चू० १ उ० । शी० । वृ० ।

कसिय-कृत्रिय-न० कृ-विभः कस्मेर्प् व । विदन्नवणे, मेदि० । काव-
लवणे, तुल्कनामगद्यत्रये च राजनि० । सिद्धकं. पुं० मेदि० ।
कियया निष्पद्यमाने, नि० बाच० । "कश्चिमेदि केच वकश्चिमेदि
केच" अ० २ वक्र० ।

कसिय-कार्तिक-पुं० कृत्तिका नक्षत्रेण युक्ता चौमभासी-कृत्तिका-
अष्ट-शीर्ष-कार्तिका साधस्मिन् मासे अणु-पक्षे-उक्त । मासजने,
वत्सासीत्येषामास्यां कृत्तिका नक्षत्रसंज्ञकः सम्भवति बाच० ।
आ० प्र० प्र० । उक्त० । व्या० । स० । स्वभावमन्यते भेदनि,
तत्कथानकं चैवम् ।

तेषां कालेन तेषां समर्पणं विसाहा नाम श्वरी होत्वा वाम-
श्रो सामी समोत्सेजा पञ्जुवासङ् तेषां कालेन तेषां समर्पणं
सकं देविदे देवराया वज्रपाणी पुरंदरे एवं जहा सोमसमसए
विश्ववदेसए तदेव दिव्येण जागविमाणेण आग्रभ्यो श्वरं
एत्य आजिभ्यो वि अत्यि ज्यव वसीसदिविर् नदिविर् उ-
बदेसङ् उबदेसङ्ता जाव परिगए जंतेति । भगवं गायं
समर्पणं भगवं महावीरं जाव एवं वयासी जहा तदपसए
ईसाणस तदेव कूदागारसाला दिहंतो तदेव पुवजवपु-
च्छा जाव अभिममणगाया गायपादि सपथं जगवं महा-
वीरं भगवं गोप्यं एवं वयासी एवं खलु गेयमा । तेषां का-
लेन तेषां समर्पणं इहेव जंबुद्वीवे दीवे भरदे वासे इत्यिणा-
वरे नाम श्वरे होत्वा वामश्रो, सहस्रवणे उजजाणे वषओ
तत्य एवं इत्यिणावरे श्वरे कथियणामं सेडी परिवसङ् अह
जाव अपरित्पू एगेम पदमा सपिण एगेमपट्टसहस्रं बहुपु
कज्जेसु य कारणेसु कुट्टेसु य एवं जहा रायणं सएउज्जे
चित्तं जाव वक्कलूए एगेमपट्टसहस्रस सीयस्स य कुट्टेवस्स
य अहवेव जाव कारेमाणे पालेभाणे सपणे वासाए अजिगय-
जीवाजीवे जाव विहरङ् ॥ म० १७ श० २ उ० ॥

(निरूपयोगिनी टीकेति न शुद्धी) अत्र वृत्तान्तरम् । तथाहि
पृथिवीपृथुलनगरे प्रजापातो नाम राजा कार्तिकनामा अष्टी तेन
अष्टप्रतिमानां शतं कृतं ततः शतकतुरिति कथ्यति । एकदा च
भैरवपरिभाषको मासोपवासी तत्रागतः एकं कार्तिकं विना
सर्वोऽपि भांकरस्सक्तो जातः तच्च ज्ञात्वा कार्तिकोपरि भैरवो
कथः । एकदा च राधा निमन्त्रितोऽवदत् । यदि कार्तिकः परिव-
ष्यति तदा तच्च शुद्धं पारणं करोमि राधा तथेति प्रत्येष क-
र्त्तिकायां कम् । यत्वं मन्दे भैरवः प्रोजय ततः कार्तिकेनांकं
राजन् । भवदाहया नोजयिष्यामि ततः भेषिमा नोजयमानो भैर-
वो घृष्टोऽसीति अकृत्वा मासिकां स्फुटंशेष्टां खकार ।
अंटी द्रव्यो यदि मया पुनं दीहा शुद्धीता उजाविष्य तदाऽयं

पराविष्यदिति विविन्याष्ट/विकलहेजेन वधिषुत्रैः सह
चारिषं शुद्धीता द्वादशालीमधीय द्वादशकवेषयोः सीचमं-
सुत् । भैरवोऽपि निजधर्मतत्त्वज्ञानं देरावतोऽनवत । ततः
कार्तिकोऽप्यमिति ज्ञात्वा पञ्चायमानं पुत्रा शकः शोषव्याकृतः द-
क्षमापनार्थं कपयति कृतवाक् शक्तोऽपि तथा एव कपयत्पुत्र्यं
वकार । ततश्चावधिया ज्ञातस्ववचः शकस्तं तस्मिन्वाह तर्हि-
तस्य स्वाजाविकं रूपं वके इति कल्प आ० चू० । जाव० ती०

तेषां कालेन तेषां समर्पणं मुणिसुव्वए अरहा आदिगरे
जहा सोलसमसए तदेव समोसहै जाव परिसा पञ्जुवासङ्
तए णं से कसिए सेडी इमी से कएए सद्धे सभाणे इहसु-
ङ एवं जहा एकारसमसए सुदंसणे तदेव निगाओ जाव
पञ्जुवासङ् तरेणं मुणिसुव्वए अरहा कसियस्स सेडिस्स
धम्मकहा जाव परिसा पणिगया तएणं से कसिए सेडी
मुणिसुव्वयस्स जाव णिसम्म इहसुद्ध उट्ठाए उट्ठे उट्ठ-
इत्ता मुणिसुव्वय जाव एवं वयासी-एवमेव जंते ! जाव
से जहेयं तुज्जे वदह नं जवरं देवाणुप्पिया ! जेगमड-
सहस्रं आपुच्छामि जेहपुत्तं कुट्टेवं ठावेमि तए णं अरं देवाणु-
प्पियायं अंतियं पव्वयामि अहासुहं जाव मा पणिमंयं करेह
तए णं से कसिए सेडी जाव पणिगिकलमड पडिणिकलमडता
जेणेव हट्ठिणापुरे खयरे जेणेव सए मिहे जेणेव उवाग-
च्छ उवागच्छइत्ता जेगमडसहस्रं सपवेइ सदावंइत्ता एवं
वयासी एवं खलु देवाणुप्पिया ! मए मुणिसुव्वयस्स अर-
हओ अंतियं धम्मं णिस्संतं सेवियधम्मं इच्छिण पडिच्छिण
अजिहरए तएणं अहं देवाणुप्पिया ! संसारजयउज्जिगे
जाव पव्वयामि तं तुज्जे देवाणुप्पिया ! किं करेह
किं वसह किं जे हियइच्छिण किं जे सामये तएणं जेगमड-
सहस्रं तं कसियं सेडिं एवं वयासी अइ णं देवाणुप्पिया !
संसारजयउज्जिगा भोया जाव पव्वयादिसि अहं देवा-
णुप्पिया ! किं अये आसंवे वा आहारे वा पविबंधे वा
अहं देवि णं देवाणुप्पिया संमारजमुज्जिगा भीया ज-
म्ममराणां देवाणुप्पिएहिं सकिं मुणिसुव्वयस्स अरह-
ओ अंतियं धुमे जविता आगाराओ जाव पव्वयामो ।
तए णं से कसिए सेडी जेगमडसहस्रं एवं वयासी । जइ
णं देवाणुप्पिया ! संसारजमुज्जिगा भीया जम्ममराणा-
यं मए सकिं मुणिसुव्वय जाव पव्वयाह । तं गच्छह णं
तुज्जे देवाणुप्पिया ! सपसु सपसु गेहेसु विपुलं अमनं
जाव उवक्कलवावेह मिषणा जाव जेहपुत्तं कुट्टेवं ठावेह
ठावेइत्ता तं मिषणा जाव जेहपुत्तं आपुच्छेह आपुच्छइत्ता
पूरिससहस्रं बाहिशीओ सीयाओ उरुहह उरुहइत्ता मिष
जाव परिजणेणं जेहपुत्तेहि य समखुगम्याणवग्गा सवि-
डिए जाव रणेणं अकालपरिहीणं वेव ममं अंतियं पाउग्गवह
तएणं ते जेगमडसहस्रं पि कसियस्स सेडिस्स एयमहिं वि-

कृतिय

यएणं पन्निमुणंति पडिडुमेतिंता अण्णेव साइं साइं गिहाइं
 तेणेव उवागच्छांति उवागच्छइसा विपुलं असणं जाव उव-
 वस्सकवैति उवक्खसावैतिंथा मिचयाइ जाव तस्सेव मि-
 चयाइ जाव पुरओ जेडुपुच्छं कुहुंवे ठावैति उअंनिंता तंमि-
 चयाइ जाव जेडुपुच्छे य आपुच्छंति आपुच्छंतिता पुरि-
 ससहस्सवाहिणं। अं सोयाओ डुरुहंति डुरुहंतिता मि-
 चयातिणियगपरिजयेणं जेडुपुच्छंति य समणुगम्ममाणम-
 गा सान्निहं जाव रवेण अकात्तपरिहीणं चेव कचियस्स
 सण्हियस्स अंतियं पाठम्भयंति तए एं स कत्तिए
 विपुलं असणं पाणं साइमं साइमं जाव गंगदत्तो जाव मि-
 चयाइ जाव परिजयेणं जेडुपुच्छं येगमट्टसहस्सेण य समणुग
 ममाणमगे सन्निहीए जाव रवेणं हत्थिवाणुरं णयरं म-
 ज्जं भज्जेणं जहा गंगदत्तो जाव आलि तएणं भंते ! लो-
 ए पलिचेणं भंते ! लोए आलिचपलिचेणं भंते ! लोए
 जाव आपुण्णामियचाए जत्तिस्स । इच्छामि एं भंते ! ने-
 गमट्टसहस्सेणं सत्किं सयमेव पच्चावियं मुग्धावियं जाव मा-
 इक्खयं । तए एं मुण्डिमुच्चए अरहा कत्तियं सेट्ठि येगमट्ट-
 सहस्सेणं सत्किं सयमेव पच्चावेइ जाव धम्ममातिक्खंति ए
 वं देवाणुपियया गंतव्यं एवं चिट्ठियच्चं जाव संजमियच्चं ।
 तए एं स कत्तिए सेट्ठि येगमट्टसहस्सेण सत्किं मुण्डिमुच्च-
 यस्स अरहत्तओ इयं एयाकूवं धम्मिय उवदेयं सम्भं संपटिव-
 ज्जइ । तमायाए तहा गच्छइ जाव संजपइ । तए एं स कत्ति-
 ए सेट्ठि येगमट्टसहस्सेण सत्किं अण्णगारे जाव इरियासमिप
 जाव मुच्चंभयारी तए एं स कत्तिए अण्णगारे मुण्डिमुच्च-
 यस्स अरहत्तओ तहाकूवाणं थराणं अंतियं सामाइयमाइ-
 याइ चउइसपुआइं अहिज्जइ अहिज्ज, ता बहूचं उउयज्ज-
 इड्डमं जाव अण्णानं जांमयां बहुपक्खिपुआइं पुवात्तसवा-
 साइं सामराणपरियारं पाउज्जं पाउज्जसा मासियाए संसहे
 णाए अच्चाणं जोमेइ जोसेइसा सट्ठिज्जसाइं अणसणाइं
 वेदेइ वेदेइसा आलोइयपक्किंते जाव किंसा सोहम्मं कपे
 सोहम्मवहेसए विमाणं उवयायसजाए देवसर्पाज्जंसि
 जाव सके देविंदत्ताए उववसे । तए एं सके देविंदं देव-
 ताया अकुण्ठाववसे सोस गहा गंगदत्तस जाव अंतं का-
 हिंणं णाए ज्ञो देसांमज्जिवाइं पक्खा सेवं जंते ! अंतैति ।
 ज० १८ ज० २ उ० ॥

पञ्चमीर्षकस्य पूर्वमेव जीने, स ० । शरद्वसन्तिवेशे जाते त-
पस्विनवे, स वाचशानं कृत्वा शरीरं ध्वस्तंति तं भगवानशये व-
क्तव्यं संथा ॥ कृत्वासासु जाते कार्तिकः कृतिकानङ्गमाप्येव
पुत्रादौ, अनु ० । कृतिकानामयं पोष्यत्वेन ब्रह्म ब्रह्मी । निषिक्त-
कृतेजोजाते स्कन्दे देवे, कार्तिकेयोऽप्यत्र वाच ॥

कत्तिया-कत्तिका-स्त्री० कत्तय्याम्, गृह्णीतोपधिमित्युक्ते, स पषो-

पथभिन्नदीह । कर्त्तिकां कङ्कशो ह्यथ गोपितां वाद्दे तदा । आ० क० ।
स्था० ए० ग० । कृत्तिकां स्त्री० कृतति उग्रव्यात्-कृद्-ति कन-
की । अजिजिदादिषु दशमे नक्षत्रे वाच० । कृत्तिकां कङ्कश्वया-
श्रितेव तदा "कृत्तियाय कङ्कश्वदेवियाम्" ज्यो० ध्वाहु० अस्था० । जं० ।
"कृत्तियाह वाससन्नक्षत्रा पुण्यदेरिया" पं० सं० । "कृत्तिया
नक्षत्रे उच्यते" पं० सं० । स्था० "दो कृत्तियाभो स्था० ३ ग्रा० ।
"कृत्तियानक्षत्रेषु स्यवथाहिराभो मंसाश्वर दसमे मंद्दे चार-
कर" स्था० १० ग्रा० । कार्तिकी-स्त्री० कृत्तिकायां नया कार्ति-
की । कार्तिकमासमाधिन्यां पूर्णमास्य-चं० प्र० १० पाहु० ।
पूर्णिमाशब्दे वक्ष्यते । कृत्तिका नक्षत्रेण प्रज्ञितो यः कार्ति-
की मासः सोऽभ्युपचारत कार्तिकी तस्यां नया कार्तिकी कृ-
त्तिका कङ्कश्वरसमाप्यमान कार्तिकमास ज्ञेयः । ममावास्यायाम्
चं० प्र० १० पाहु० । सू० प्र० । आच० ।

कलियासिन्धुरसंवत्सर-कृतिकाशनेश्वरसंवत्सर- पुं० शनै-
श्चरसंवत्सरज्ये, यस्मिन् संवत्सरे कृतिकानक्षत्रेण शनिश्चरा योग-
मुपावृत्ते, अं० ७ वक्रः ।

कस्तिवदिय-कुत्रिय-त्रिःस्वभाववदिते, “कस्तिवदियाहिं त्रयहिं
प्यदाणाहिं” सुव० १ अ० ४ अ० ।

कसो-कुतस-प्रत्ययान्तौ दो तसो वा ण । २ । १६० । इति तसः
प्रत्ययस्य स्थाने तो प्रा० । किमः कस्मत्सोऽस्य ण । ३ । २७१ ।
इति किमः कः कसो कदां कस्मादित्यर्थे, कसो तं स्वकयद्वा
वि प्रा० । आ० म० ङि० ।

कृत्य-कथ्य-न० यत्र कथिकादि गीयते तस्मिन् गेयभेदे, जी०
३ प्रति० १ उ०। ज०। रा०। कथायां साधु कथ्यम् हाताप्ययन-
वत्। काव्यभेदे, स्था० ४ ग्रा०। अनन्तघनस्पतिभेदे, आच्चा० १
अ० क उ०। प्रज्ञा०।

कुत्र- अथ० किम्-सप्तम्याल्लङ् तस्य स्थ-किम्: कस्मिन्-
साध० ॥ ३७१॥ इति किम्: कः। कथं, प्रा० (क) कस्मि-
न्प्रत्यये व्य० १ उ० “ कर्हि बार्हि चरत्ताणं, कथं गंतूणं
सिज्जह ” प्रौ०।

कथम्-कचित्-अव्य० कचित् । गोणादयः ८ । २ । ५४ । इति
निपातान् कथम्, प्रा० । कुत्रचिदर्थे, "अणत्थकथम्"
अनु० । पंखा० ।

कथं त-कथ्यमान-वि० कथ-कर्मणि यक् । गमादीनां द्वित्वम्
 ८।४।४७। इति यस्य द्वित्वं तत्सन्निधांगेन यसुक् । वाचा
 प्रवक्ष्यमाने, प्रा० ।

कत्थूरी-कस्तूरी-स्त्री०कसति गन्धोऽस्याः कृतः कस्-करयादुद्
 च मृगमदे मृगनाभिजाते गन्धद्रव्यजेदे, स्वार्थे कन् । कस्तूरिका
 तत्रैव वाच० । कल्प० । संधा ।

कहम-कर्म- पुं० कर्म-अम जम्बाले. स्या० ३३०। पङ्के, स्या० ४४०।

यत्र प्रविष्टः पादादिनाऽऽक्रष्टुं शक्यते कष्टेन वा शक्यते स्था०
 H ना० । “अथ इहानिस्तु निष्पत्तिरित्यपगत्य कृत्वा हि रक्तयन्त्रि-

कहमयविभिन्नपुत्रं” प्रश्न० १ अथ० ४ अ० । कारणे-भम-पापे,
 औदार्यिकः तस्य कस्मिन्नाद्यहेतुना त तथात्वम् । मांसं, न०

शब्दार्थः० तत्सर्वेन हि वदार्शब्दो जायते इति तस्य तथान्वयः

कर्द्वमो जातोऽस्य तारका-दतत् कर्द्वमितः । जातकर्द्वमे, त्रि०

अज्ञ० मन्त्रार्थ-अज्ञ० । कवमयुक्त, त्रि० सहामन्यु पु० तयुक्त,

त्रि० मुक्तद्वे, पुं० द्वे० । तस्य कर्मसममिषाज्जात्यासत्तायाम् ।
पुनोद० कर्ममिषात्पि तत्रार्थे वाच० ।

कर्मपञ्चम-कर्मपञ्चम-जी० कर्मससादृश्ये, “अहवा जं छु-
कलुषो कर्मवचसाह पक्षितयश्च कति सखो सो आहोरो भ्रया
वा” बुनुक्या आतांय कर्ममोपमया गृहादिकोष्ठे प्रकिंपति कर्म-
मोपमानामपि कर्ममोपमानां कुर्वाणं कुकि निरन्तरं स स-
मोप्याहारः वृ० ६ उ० ।

कर्मम-कर्मम-त्रि० कर्म कयति प्रकाशते के क-शास्त्रिभेदे,
वाच० । जम्बुद्वीपस्य बाह्याद् वेदिकान्ताद् आभ्येत्थां विविदिशि
द्वाचत्वारिंशत्याजनातिक्रमे विपुलजविपुलिक्रम्यानुषेधपर्या-
यासपर्वतस्याधिपती देवे, स्था० ४ उ० । जी० । लखनसमुके,
आभ्येत्थां विपुलजपर्वतस्तत्र कर्मसो नाम मागराजः प्र० ६
उ० ३ शो ।

कर्ममिषा-कर्ममिषा-त्रि० ३१० पठेन शिषे खरष्टिते, वृ० १३०

कर्म-कर्म-अर्थ० घः शौरसेन्याय ४ । ६६ । यस्व घः शौर-
सेन्याय । केन प्रकारेणेत्यर्थे, प्रा० ।

कर्मिन्-कर्मयित्वा-अर्थ० पश्चात्कर्वा कर्मस्तुलः ८ । ४ । ११ ।

इति त्वा प्रत्ययस्य स्थाने तुन इत्यादेशः उक्त्येत्यर्थे, प्रा० ।

कर्म-कर्म-मु० कर्म-जिन् अन्व समर्थे, यथा वर्णाष्टप्रमाणधरण-

परिचासने कल्पः समर्थः इत्यर्थः । वृ० १३० । २. यत्कल्पं केवलः परि-
पूर्णः स चासी कल्पश्च त्यक्तात्यर्थे करण समर्थः इति केवलकल्पः क-
ल्प पद वा कल्पः तं हो. १३५. वर्णान्याय, यथाऽप्ययमिदंमन
कल्पितं वर्णितमित्यर्थः वृ. २. कल्पनायाम्, स्था. ५ उ० । वेदेन, यथा
केनाद् कर्तव्यं कल्पयति क्षिप्तसौत्यर्थः वृ० । नि० वृ० । आचा० ।
करणक्षिप्तयायाम्, यथा कल्पिता मयाऽस्या जीविका कृता इत्य-
र्थः । वृ० २ उ० । आचारे, स्था० ३ उ० । औपम्ये, यथा सौम्येन ते-
जसा च यथाक्रममिन्दुसूच्यकल्पाः साधयः वृ० १ उ० । केवलकल्पे
केवलमोपम इह कल्पशब्द औपम्ये गृह्यते इति भा. म० प्र० । “उन्मते
य कथा” कल्पाः सहशाः प्रश्न० २ सं० ह्यो २ अ० । अधिवासे,
यथा सौम्येकल्पयासी शक्रः सुखंवरः उक्तं च “सामर्थ्यं वर्ण-
नायां च, वेदेन करणं तथा । औपम्ये चाधिवासे, च कल्पशब्दं
विद्वेषुषः” वृ० । पं० प्रा० । भा० म० जि० । स्था० । कल्पाध्य-
यननामके द्रव्यविशेषे, जी० १ प्रति० । इह सर्वव्यवर्त्येषु

गृहाने सर्वत्रापि घटमानत्यासत्ता इति सामर्थ्ये तावदेतावदेतक-
ल्पाध्ययनमधीयातां चारमक्षिप्तस्य साधोः समर्थः प्रायश्चित्तेन
विशोधिमापयामिन् वर्णितेऽपि यावन्तः प्रायश्चित्तप्रकारास्ताम्
वर्णयतीत्यर्थः कल्पयन्तम् । अथवा मूलगुणान्ध कल्पयति वर्णयतीति
कल्पः । उक्तं च । “कल्पमि कल्पया मूल, मूलगुणा चैव उच-
रगुणा य । यवहारे यवहरिया, यायक्षिता प्रथेय वे” वेदेनेपि
नितः शोभिमतिकास्तस्य पञ्चकृतिवेदेनेन पूर्वाये ऋगिति
करणेपि यद्वत् प्रायश्चित्तं तत्र तथा प्रयत्नं करोति कल्पाध्यय-
नवत्ता यथा तत्पारं नयति । अथवा कल्पयति जनयत्याचार्य-
कर्मिनि कल्पसहायि कराल्याचार्यक कल्पाध्ययनवत्ता सप्र-
गति औपम्येपि कल्पाध्ययनवत्तात् भवति पूर्वधराणां कल्प-
सहृदा इति कल्पस्तथाह कल्पाध्ययनेऽधीते नवति पूर्वधरस-
हृदाः प्रायश्चित्ताविधावाचयः । अधिवासोऽपि कल्पाध्ययनवत्ता
कल्पेमासकल्पे वर्णाकल्पे वा कारणकल्पेपि निनकल्पे वाधिवस-
ताति कल्पः वृ० १ उ० (कल्पयवहाराध्ययनयोर्महो यवहाराद्ये)

मस्य चैवमुपोद्घातः ।

प्रकटीकृतनिःशेषस्य पदे तुत्यविरकल्पजिनकल्पम्
नम्रा शेषनरामर-कल्पितफलकल्पतरुकल्पय ॥ १ ॥

नत्वा श्रीवीरजिने, गुरुव्यकल्पजिने बोधविपुलाभिः ।

कल्पाध्ययने विद्युगेभि, सेवतो गुरुनिगेमेन ॥ २ ॥

मायं क् वातिगर्मीरं, क् वाहं अन्धकारः ।

तद्वज्र जानते पुत्र्या, ये मात्रेवं निपुज्यते ॥ ३ ॥

अद्वैतगुणरत्नानि, कल्पे साहायकं महातेजाः ।

दीप इव तमसि कुण्ठे, जयति यतीशः स चूर्णिकृतः ॥ ४ ॥

इह शिष्याणां मङ्गलमुदिपरिग्रहाय शास्त्रस्यादे मध्येऽवसाने

चावदयं मङ्गलमभिधातव्यम् । यत आदिमङ्गलपरिगृहीतानि शा-
स्त्राणि पारगर्मीनि प्रयानि । मध्यमङ्गलपरिगृहीतानि शिष्य-
क्षिप्रांरपितानि स्थिरपरिचितान्युपजायन्ते । पर्यन्तमङ्गलसम-
कृतानि शिष्यप्रशिक्ष्यपरिग्रहगमनतः स्वीतीभवति । उक्तं च ।

तं मंगलमादीप, मन्त्रे पञ्चतए य सत्यस्य ।

पदमं सत्यथा वि-न्ध पारगमनं निदिह्ते ॥

नस्ते व य जिज्ञास्यं, मज्जिमयं अंतिमं यि सत्सव ।

अन्वाञ्चिति निमित्तं, सिस्सपसिस्सादिवंसस्य ॥

तत्रादिमङ्गलं प्रापयतिपथ्यादिदं सूत्रम् ॥

“नो कल्पति निर्माणां वा निर्माणां वा आमे तालपदेन

अभिर्षे परिमार्ष्टिच” इति मध्यमङ्गलम् । “कल्पति निर्माणां
वा निर्माणां वा पुरकिन्नेये जाय अंगमगाहातो इत्यप” प्य-
मादिपदेवसानमङ्गलम् “अविहदा कल्पति पक्ष्वा” इत्यादि ।

तच्च मङ्गलं वतुर्दि । वद्वयमानस्यकल्पः । तत्र यथा आगमनं प्रा-
चमङ्गलं तद् दिविष्ये सूत्रमणिं सूत्रस्यैककल्पितमणिं

च प्राप्यनृणितमित्यर्थः । सूत्रपरीक्षिकानियुक्तमप्यस्य च संप्रत्येक-
मप्यन्वेन जानत्वा । मध कः सूत्रमकार्यत् । का वा नियुक्तिं

को वा आप्यमिति उच्यते । इह एतेषु यत्नमं प्रत्याख्याननामकं

पूर्वं तस्य स्मृतीयमाधाराय्यं वस्तु तस्मिन् विंशतितमे प्रावृते

सूत्रगुणेषु उचरगुणेषु वा परार्धेषु दशविधमाशेषनादिकं प्राप्य-
क्षिप्तमुपवर्तितं काळक्रमणं च दुष्प्रमानुयायतो घृतिपलवर्धयि-

बुद्ध्यायुःप्रवृत्तियु परिहृयमाणेषु पूर्वाणि दुरवगाहानि जाता-

नि ततो मा स्मार्थविश्लेषव्यवच्छेद इति साधनमनुग्रहाय वतुर्दे-

वापूर्वधरेख भगवता अन्धकाहुस्वामिना कल्पसूत्रं व्यवहा-
रस्यं वाकारि । उभयोरपि च सूत्रस्यैककल्पितुर्दि । इमे ।

अपि च कल्पस्यैवसावता सन्निवृत्तिके अल्पप्रचयनया महा-
वर्णयन् दुष्प्रमादुपवर्तितः । हयमानमेवाधुरादितुलनामिदानीं-

तनजन्तुनामल्पशर्काणां दुर्गन्धं दुरवहारं जाते ततः सुख-

प्रहणभारणाय आप्यकारो माय्यं कृतवाह । तच्च सूत्रस्य

शिकनियुक्तानुगततामिति सूत्रस्यैकशिकनियुक्तिर्भाय्यं कैको प्र-
त्यो जानः । यथ शास्त्रकल्पोपाहातोऽनेन बोधोपाहादेयतया विराजते ।

यथा नमसि मधुच्छन्नश्चम्दाः । उक्तं च “मधुच्छन्नो यथा चम्दो,
न राजति नमस्तलः । उपोद्घातं विना शास्त्रं न राजति तथाविधम्”

तत्र सूत्रमिति तम् । “नो कल्पति निर्माणां वा निर्माणां वा
आभि तालपदेन” इत्यादि सूत्रपरीक्षिकानियुक्तिमिति ।

काण्ठ नमोकारं, तित्थयराणं तिलोगमहिषाणं ।

कप्पव्ववहाराणं, वक्खाणविहिं पक्खसाणि ॥

हृत्वा विषाद्य नमस्कारं प्रणामं केन्य इत्याह । तीर्थकेन्यस्तीर्थे-
ते संसारसमुद्रोऽनेनेति तीर्थे षाड्शङ्खं प्रथमं तद्व्याघारः सं-
नो वा तत्करणशीलास्तीर्थकरास्तेज्या गाथायां वष्टी चतुर्थ्यै
म्राकृतवाञ्छुकं च " उडोविनलीय नजह चउथी इति " किं वि-
शिष्टेषु इत्याह । त्रिशोकमहितेज्यः त्रयो लोकाः समाहृताः सम-
वसरणे त्रयाणामपि सत्यवाद् । तथा हि समागच्छन्ति प्रगवतां
तीर्थकृतां समवसरणेष्वालोकावासिनो भयनपतयस्त्रियंस्त्रो-
कवासिनो वायमन्तरित्येकपञ्चेन्द्रियज्योतिष्का ऊर्द्धलोकवासि-
नः कल्पोपपन्नका देवासिभोकेन महिता पुजिताः त्रिभिर्वै लो-
कैर्महितास्त्रिलोकमहितास्तेज्यः नमस्कारं कृत्वा किमिच्छाह । क-
ल्पश्च त्र्यवहाराश्च कल्पव्यवहारी तयोर्व्याख्यानविधिमनुयोगवि-
धिं प्रकथय भूषां वा वक्ष्यामि । (कल्पव्यवहारयोर्नेद्रो व्यवहार-
शब्दे) (अनुयोगशब्देऽन्त्यानुयोगः कः) ॥ ७० १ ७० ॥

स च वक्षिषिः ।

नामं ज्विहकपपो, दन्ने वासिपरसुमाहिं सु ।

विस्ते कालि जहुव-कपायम जावे उ पंचविहो ॥

नामनिष्पन्नं निक्षेपे कल्प इति नाम । स च बोधा नया नाम-
कल्पः स्थापनाकल्पो ग्रन्थकल्पः क्षेत्रकल्पः कासकल्पः भाषक-
ल्पश्च । तत्र नामस्थापने प्रतीते कल्पकल्पे येन वासीपरम्भा-
दिना कल्पेन कल्पने तद्वत्कल्पकल्पम् । क्षेत्रकल्पो यथा क्षेत्रोपक्रमः ।
कासकल्पो यथा कासोपक्रमः भाषकल्पः पञ्चविधः पञ्चप्रका-
रस्तमेवाह ।

ज्विहव मच्चिवे वा, दसविह बीमइविहे य वायाला ।

जस्स उ नत्थि विजागो, सुव्वजल्लंघकारो सो ॥

भावनाः कल्पः बहुविधः सप्तविधा दशविधो विंशतिविधो द्वाव-
त्वारिंशद्विधश्च एते पञ्चापि प्रकाराः पञ्च कल्पे व्याख्यातास्त-
था ज्ञातव्या यस्य त्वेष विज्ञानः पञ्चप्रकारो ज्ञावकल्पपरिज्ञानं
नास्ति (सं) तस्य सुव्वत् जगन्प्रकारः ॥ (७० १ ७०)

सूत्रनिरुक्तिमाप्यसूत्रिणस्त्रिलोकां नामानि वृत्तिकारी च द्वौ

तत्र कियतो वृत्तिः कल कृतेत्यपि बाह ।

मतमचयमैशिमएण्ड-मणिमुकुटमपुषपांतपक्कमसह ।

सवैहममृतवाचं, श्रीवीरं मौमि जिनराजम् ॥ १ ॥

चरमचतुर्दशपूर्वी-कृतपूर्वीकल्पनामाकाशचयनम् ।

सुविहितहितैकरसिको, जयति श्रीभद्राहगुरुः ॥ २ ॥

कल्पेऽष्टव्यमनर्थं, प्रतिपदमप्यति योऽर्थनिजउत्तरम् ।

श्रीसङ्क्रदासगणये, चिन्तामणये नमस्तस्मै ॥ ३ ॥

शिवपदपुरतपकल्पं, कल्पं विषममपि दुष्प्रभाराजौ ।

गुणमीकरोति यच्छु-निर्दीपिका स जयति यतीन्द्रः ॥ ४ ॥

आगमदुर्गमपदसं-शयादितापो दिक्षांयते विजुषाम् ।

यश्चननचन्द्रसं-मैलवगिरिः स जयति यथायः ॥ ५ ॥

श्रुतलोचनमुपनीय, ममापनीय जनिमज्जन्मपयम् ।

थैरद्विंश शिवमार्गः, स्वगुरुमपि तानहं वन्दे ॥ ६ ॥

अनुपदपकतिरचनं, बाह्यशिरःशेखरोज्यहं कुर्वे ।

यस्याः प्रसादवशातः, श्रुतदेवी साऽस्तु मे वरदा ॥ ७ ॥

श्रीमद्व्यगिरिप्रभयो, यं कर्तुमुपाक्रमन्त मातमन्तः ।

सा कल्पशास्त्रदीका, मयातुष्टधीयतेऽप्यविद्या ॥ ८ ॥

इह श्रीमद्व्यगिरिद्विषयकान्तप्रतिबन्धनिरुक्तिशालसंस्मरणसु-

व्याघारः परोपकारकरैकहीक्षादींश्चितसुपूरीतनामधेयः । श्रीमद्-
बाहुस्वामी सकर्मकणपुटपीयमानपीयूषायमाणक्षितपदकहि-
सवशास्त्राक्षपकं छासुसास्त्रीगतकल्याणकल्पपद्माद्यैसायैविधिप्र-
तिषेधकपकं यथायोग्यमुत्सर्गापवाधपदपदवीसुत्रकवचनरक्तुग-
मं परस्परमुत्सृष्टाभिस्सम्पूर्यपीयूषसुसंदर्भं प्रत्यास्थात्वात्-
नभमपूर्वांशयैताचारनामकतृतीयवस्तुदृश्यविषयकल्पं कल्प-
नामधेयमन्यथं निर्मुक्तिपुक्तं निर्गुहदत्तं प्रत्येयं च स्वल्पप्रथमहा-
यैतया प्रतिप्रथममवसर्गिणीपरिणतिपरिहोयमात्रमितिमेधा-
धारणादिगुणप्राप्तामिदंयुगीनसाधूनां दूरवर्षोक्तया च सकल-
विशोकीसुभगंकरचक्रमाश्रयणनामधेयोऽभिधेयैः श्रीसङ्क्रदासग-
णियुज्यैः प्रतिपदकटितसर्वज्ञाज्ञाविचारध्यायसुतृप्तप्रत्ययज्ञासं
निपुणचरचपरिप्राप्तमोपायोगोचरविचारवाचासं सर्वथाद्वयपर-
णेनाप्यद्वयं प्राप्यं पिरवर्षाद्यं चैवमप्यतिगम्भीरतया मद्भक्त्यसां
दुर्बलममवगम्य यद्यप्युपकृणपरोपहृतिहृता चूर्णिकृता चूर्णि-
रासुभिं तथापि सा निविदज्जिमज्ज्यालज्जालज्जालादिसां मादशां
जन्तूनां न तथाविधमवबोधनिष्कम्भमुपजायते इति परिज्ञाय
शक्त्वासास्त्रादिविचारविधायमप्यज्योतिःपुञ्जपरमाणुं षडितभूमि-
निः श्रीमल्लगिरिसुमीन्द्रपिपिपिदिविचरणकणमुपचक्रमं तद्वि-
ज्जोऽपि हेतोर्विज्ञातौ परिपूर्णं नावशेष्यते इति परिभाष्य मन्त्र-
मविमैशिमिषिणादपि मया गुणपदेशं निश्चिह्नय श्रीमल्लगिरि-
चित्तविचरणादुक्तं विचरिनुमादर्यते । (७० १ ७०) पठिका-
समाप्तिः काव्यम् ।

चारित्र्यपूजाविभासहेतु-प्रासादकल्पे किल कल्पशास्त्रे ।
सुवर्षेयका सुरसावगाता, समर्पिता संप्रति पाण्डकेयव ॥
इति कल्पपौत्रिका परिसमाप्ता । समाप्ते प्रसन्नसूत्रे काव्यम् ।
दुर्गस्थानवहदुर्गनीकतया मन्दार्थं शानुं पता-
न्येतच्चूर्णनिशोयचूर्णस्युगलीयछिद्रवीरशेखराव ।
प्रत्यं प्रत्यं पदं पदे निजगर्भीक्षिप्रप्रचारं मया,
कल्पे यत्प्रकृतं प्रसन्नमविषयं तन्नेचरे चारिता ।
मासकल्पसमाप्तिः काव्यम् ॥

चूर्णिश्रीकुञ्जान्यप्रभृतिवृत्तिप्रत्ययसाधोत्रिरामा-
रामादर्थप्रतामैस्वरितमवाचनेः सुविस्तोरन्त्यसहैः ।
वेनःपदो निषाय स्वगुरुद्विषयैस्तन्तुनिर्गुम्भितैर्ध,
श्रीकल्प मासकल्पमहतिविचरणकल् मया भव्ययेत्याम् ।
समप्रत्य कल्याण्यनन्व प्रथमोद्देशकल्याण्यलूचस्य वा ज्ञाने
दृष्टान्तः ।

अथ निरुक्तिविस्तरः

जो एतं न विज्ञाणइ, पदसुदसस्त अतिमं मुचं ।
अहव त्त्तु सव्वज्जयणं, तत्थ उ नाणं इमं होइ ॥
यक्षाचार्यैः पतायस्तुने प्रथमोद्देशकस्यानर्थं सूत्रं न जानाति ।
अथवा सर्वमपीदं कल्याण्यनं यो न जानाति तत्राचार्यै इदं व-
क्ष्यमाणज्ञानमुपहारणं जयति । आह किमर्थं प्रथमोद्देशकस्या-
न्यसूत्रं न जानातीत्युक्तम् ? उच्यते ।

उज्जासितो पदीवो, चाउस्सासस्त मज्जभागमिम् ।
पमुहे वा तं सच्चं, चाउस्सासं पमासेति ॥

चतुःशास्त्रस्य दृढस्य मयज्ञानं प्रमुखं वा प्रवेशनिर्गममुखे प्रदी-
पो ज्वालिताः सन् तच्चतुःशासं सर्वमपि प्रकाशयति पयम्-
त्रापि सकाशत्रयनवर्तिनि प्रस्तुतसूत्रे यद्विदं प्रथमोद्देशकस्या-
न्यसूत्रं न जानातीत्युक्तं तन्मत्पदीवमवगन्तव्यम् । यथा यस्मा-

प्रथमोद्देशकं समासतः सर्वोपि सामान्यरी समर्पिता । ततः
अतः सामान्यमुक्तां उपलक्षितप्रदीप इवेदमन्यदीपकमवसातव्यया
ततश्चेदमुक्तं भवति यः पञ्चम कथाव्ययनं प्रथमोद्देशकं वा ज्ञा-
नाति स गणपरिवर्धनं भवन्निर्गतोऽनुगतः । इदमेव प्रथिक्कटयिषु-
स्तत्राचार्यं ज्ञातमिदं प्रयतीति पदं व्याख्यायति ।

जो गणहरो न जाणति, जाणतो वा न देसती भग्गं ।

सो सप्पसीसयमिष, विणस्सति विज्जुणो वा ।

यः कश्चिद्व्ययनं मार्गं यथोक्तसामान्यरीकरणं न जानाति ज्ञा-
नाति वा परं न शिष्यायां तं मार्गमुपदिशति स सर्वशीर्षकमिव
वैद्यपुत्र इव वा विनश्यति । तस्य इमं कण्ठिय उदाहरणं । एषो
सप्तो निष्कं पञ्चापं अण्णं जडासुहं विहरहं तां स पुंमेता भ-
सति । तुमं निष्कमेव पुरतो गच्छसि अण्णम् ।

सोऽनुग्रहवान् यथार्थकार, निष्कं पि गच्छामि अजोमणासा ।
गतं चैव सीसगं किं कालं, अहं पि ता होज्ज पुरस्सरातो
जो शीर्षकं । नित्यमप्यहं भवपुत्रजस्य सती यतो यतो मां नयसि
तत्र शीते वा उष्णे वा कुपं वा भिगयति तमोऽप्यकारं वा बहसतमः
पटस्यित्तुल्यं प्रवेशो गच्छामि किं करोमि परं सांप्रतं कर्त्तव्यकालं ग-
न्तव्ये गमने अहमपि तावत्तत्तव पुरस्सरा प्रवेशकं । शीर्षकं प्राह ।

ससक्करं कंटलं य म्मग, वज्जेमि मेरे णल्लादिण्ये ॥

विशेषं याणापि अट्टट्टुचे, मा ता विस्सराहि अजाणि एवं ।
हे पुच्छिके ! सखाकंरात्र शर्करासुकान् कण्टकाकुञ्जं मार्गान्
वज्रयामि । यच्च कं मयूरककुञ्जार्द्धाभ्यन्तरे पञ्चवक्त्रिणः पर्यामि
तत्र न गच्छामि । विलानि चामुनं अट्टट्टाणि अमुनि च पुच्छिके,
इत्येवमहं स्मर्यकं जानामि । त्वं पुनरेतेषां मयावैकमपि न ज्ञा-
नासि । अतस्त्वमेवमजानी मा तावत् । (विस्सराहिम्) किं-
जुह्वितविसृत्तिकापदेशो मा चेदमनुनितवैत्यर्थः ॥ पुच्छिका प्राह ।

तं जाणमं होहि अजाणिगाहं, पुरस्सरा मेव जवाहि मज्झा ।
एसो अट्टट्टं गलिपासएणं, लमाणुअं सीसगं । वच पच्छा ।
शीर्षकं ! त्वं ज्ञायको जव अहमहायिकापि स्थारयामि पुरस्स-
रा परं प्रवामि त्वं मे पञ्चाद्वज्रज । शीर्षकं प्राह ।

अकोविणं होज्ज पुरस्सरा मे, अअं विरोहेण अपां कतोहिं ।

बंमस्स वेदं अपुणे इमस्स, दट्ठणं जो गच्छसितो गतासि ॥

अकोविदं ! मूख ! भव मे मम पुरस्सरा अहमपारुर्हितः सह
विरोधेन वसितेन परं हे अपुणं ! अहं ! अस्म्य भव्यवैकस्य
वेदमपि दट्ठा यदि गच्छसि तनसमपि गतासि विनष्टासीत्यर्थः ।
अथ कार्यस्य पर्यवसानं पञ्चाद्वज्रमपि कृतवसीति भावः । अपि च ।

कुलं विणासेइ सयं पयाता,

नदीं न कुलं कुञ्जदा उ नारी ।

णिम्बं एसो णाह सोभणो ते,

जहा सिगाहस्स व गाइतज्जे ॥

स्वयमात्मजन्धेन प्रयाता प्रवृत्ता कुलटा स्वेरिणो नारी कुलं
च विनाशयति । कथमिदं वा ? नदीं कुलं नदीं स्वेन महत्तरं
प्रवृत्ता सती कुलमुजयमपि पातयति तथैवापि कुलचयमित्यर्थः ।
न चायमिदं नान्यः कदाग्रहः शोचनः परिणामसुन्दरां प्रवि-
ता । यथा शृङ्गाक्षस्य गान्धर्व उग्रदित्ये निर्बन्धो न शोचनः सं
जात इत्यत्र असहानामाक्यानकम् ।

“ एको सियालो रत्ति घरं पिट्ठो घरमाणसेहिं वतितो निच्छु-

निवमाहतो सो सुणमार्हं हि पाट्ठो नीलीरागरज्जणयितो
कहं वि सतो उल्लिखो मीलवधो जतो । तं अणारिसत्तसरक्का
सियालार्हं पालिष्ठ भणंति को तुमं पुरिसा सो जणवइ । अहं
सव्वाहि मिगज्जाहिं कसहुमो नाम मिणराजा कनो । ततो अहं
एत्थमागतो पासामि तच्च को मं न वमसि । ते जाणति अपुच्छे
एयस्स वधो अवस्सं एस देवेहिं अणुणाहिता । तथो जणितं
अग्गे तच्च किकरा संदिहइ किं करोमो । कसहुमो भणति । इति-
यावत्तं देवदिष्टो विश्रब्धो विवरति । अथवा सियालेहिं उच्छु-
र्यं तांहे कसहुमेणं तं सियालसव्वासमसहमाणेण उचय्यं ।
ततो हत्थिया सो सियालोसि गाठं लोमण्णं छेकं मारितो जहा सो
सियालो अणुण्णं विक्कटो एवं तुमं पि निणिसिंहिहिं पि किं च

तुल्लसिया जो मम किं करेसि, तुयं सयं सुट्ठ अजाणामी ।

सुतं तथा किं कयाइ मूढे, तं वाणरो कासि सुगेहियाण ।

पठ पुच्छिके यदि नाम परं तुल्लसियां नीलाम संसुप्तं वसिषं
ततः सक्तं स्वर्षीयं वीर्यमजानीतमम किं करिष्यसि न किमपीति
जावः । परं मूढे ! त्वया किं न कदाचिदप्येतत्तु संविधानं संभू-
तम् । यद् अग्नरः सुगृहि कायाः शकुनिकायाः संसुक्तमाधृतः सन्
कृतवान् । अथ कथानकम् “ वासोणं पञ्चिकज्जंतं यक्षमां वाग्नरं ध-
रितं सुधरा नाम सव्रजिया भणति तदयं तिष्ठए सती जेम्णं
मेच्छाद् भाणज्जणं नरकवासि हरंमि । वसहं कताणिवत्ता तच्च
वसामि निच्छिण्णए इत्यं सामि रमामि च वासारसे एणविय
सुवामि सं वोल्लामि वा तत्पञ्चसिद्धांमिच्छतयत्तवमाणुसारमस
आरिसा हिदय्य व विष्ठाणं इत्था विष्ठाणं च जीवितं च मो-
हं न तुल्लं विस्तरहिं धारपहरं न य इच्छसि मेहमप्यणो
कारं वाग्नरं । तुमं विच्छिण्णं कसहुमो नाम विच्छिण्णं सत्तां वोल्लं
सवितो तीय वाग्नरो पावो रोसण धमवमत्तो उल्लिखि को तं गो-
साहं आकपितमि तापादयमि तिरिगलमता सुधरा भणमि
दुममि उति अकिञ्जते सीतवतणं इतरां वियणंठं वेषुणं पा-
दयस्स सिहराउचणयं पक्खेकं अविच्छणं तो तुम्हती कुवितो
ज्जमीगतमि तोण्डिडुयं । अहं नगर्गतां वाग्नरा पावो सुधरे अव-
हितदिहिए सुण तवे जहा अहिरिया सिणयसिसमहाहियाण
वसिसमसंसाहिया वाण्डा वासुधरे अजसुधिराजावहसिलो ग-
ततीसु जहा सो वाग्नरो सुवहाए पडिबोअओ समणां तीरो के-
व पडिणीहिं तुमं पि अप हितोवपस्सणाणु संसिया पि मम के-
वापरि सुयति अत एवोक्तम् “ उपवेशो न दातव्यो, यावहो ताद-
शो जने । परय वाग्नरसंकेतं, सुगृही निरुद्धी कृतः ” किं चाप्यत ।
न चित्तकम्पनं त्रिसंमथो, संजाणते एवापि मियं कर्कति ।
किं पीडसपी कट्ट वृत्तकम्, अंधो कहिं कत्थ य देमियज्जे ॥
यथा अन्धवृत्तकर्मणो विदेशं रमणीयं न जानीते नापि सृ-
गाह्यस्य सन्धुस्यः कान्तिय एवमपि चक्षुरहिततया मार्गे गन्तुं
न जानामीति भावः । तथा पीडनं सपिणुं गन्तुं शीलमस्येति
पीडसपी कच्च वृत्तकं स्नेहहारकत्वं च चाप्यः क च देश-
कत्वं मार्गदोक्तत्वंम् । यथा सर्वथैवाघटमानकमिदं तथा प्रव-
त्या अपि निष्पाव्यहं गमनमिति भावः । एवं शीर्षिकेणोक्तं सति
सा प्रवीति ॥

बुद्धिबद्धो हीणवला वयंति, किं सत्तुत्तस्स करोइ बुद्धी ।

किं ते वहाणे व सुना कतावी, वसुधेरयं जह वीरभोज्जा ॥

बुद्धिकृष्णं बहसं तदानीवसा निःसत्या एव वदन्ति यतः स

एषुकस्य बुद्धिः किं करोति सत्त्वेनैव कार्यसिद्धेः किं वा त्वया करादिदियं कथा नैव भुना यथा बहुसुन्दरं वीरजोग्या तदुक्तम् ।
“ नये कुञ्जकमायता, शास्त्रेण विविक्ता न वा । कङ्केना-
कस्य लुञ्जीत, वीरजोग्या बहुसुन्दरा ” अथ शीर्षकमाह ।

अनसपं तं अमुपाण भगं, गता विधाणे दुरतिकम्पमि ।
इमं नुपे वाहति वापसीद्धे, असे वि जं काहिंसि एकधार्तं ॥

अनसपं निसस्तेदं त्वमहानां मूर्खानां मार्गमाशेषघातकपं गता । क सनीत्याह । विधाने दुरतिकमे सति विधानं नाम यथेन बदा प्राप्तव्यं तदु दुरतिकम्पं मान्यया कर्तुं शक्यते । वक्तुं च “ बु-
द्धिरुपघातं तादृकं, व्यवसायाच्च तादृशाः । सदायास्तादृशा क्रिया, यादृशी प्रवृत्तिरप्यता ” अत एव तदवश्यमाश्रितया ना-
स्त्वमन्यो दुनोति परं वासशीले । प्रतिकूलं पञ्चमाग्निभिः । आग्निद्वे-
ष बाधते यद्वाहनादात्मव्यतिरिक्तानस्माद्वैशानिकघातं करिष्यासि
आत्मना सह आरयस्यासि प्रावः ।

सा मेदुबुद्धी अहं तीसकस्स, सचन्द्रपंद्या वयणं अकारं ।
पुरस्सरा होतुं मुदुत्तमेयं, अपपचखु सगमेण खुम्मा ॥

सा पुच्छिका मन्त्रबुद्धिः सहृदयविकला । अध्यानन्तरं शीर्षकस्य
वचनमनुवाक्यं स्वच्छन्दमतिप्रवृत्ता मन्त्रा गमनकिंवायामहसा ब-
हो मैत्रिकाया पुरस्सरा । न्यायं गन्तुं प्रवृत्ताः । ततः किमनुब्रुविष्याह ।
अपपचखु शौचमरहितता सा पुरो गच्छन्ती मुदुत्तमात्रेण शक्यतेन
खुम्मा कात्मना विपत्तिमुपगता एव दृष्टान्तः । अथमर्थोपपन्नः ।
ये मासज्जेते सपुं देसगाभा, अतिपिपयं ते सुवसं तु कुञ्जं ।
रुक्खण्ण्डिडेहिं सुताविमो, अमहं पि तो संपद होउ उंदो ॥

ये अगतायाः शिष्यास्ते आचार्यान् जपन्ति अन्त ! ये बहु
अप्यदेशं आर्यक्रेतुं देशा भगवातयेव प्रामाण्यं तत्प्रतिबद्धास्तेषु
अभवत् । मतिप्रियमनी । बहिर्द्वारं रात्रौ परं यथेयं देशेषु कृत्वा भगव-
त् । लज्जितं हिमनया चेतस्तनः । परित्रमणकपया सुप्रतिशयेन तापिता
द्व्यांशदेहाः संजाताः अतोऽस्माकमप्राप्तस्वप्नं विन्दो भवतु
स्वच्छन्देन यत्र यत्र रात्रौ तत्र विहरिष्यामः इति । गुरवो ब्रुवते ।
देशोर्वा । तेणगमावगेहिं, पदुडमचेहिं य तत्प तत्प ।

जा परित्वेनं धुअंनदोस, तदा विजाणस्सह मे विसेसं ॥

नो प्रज्ञा । सूर्यं प्रात्यतदेशं विहरतो यदा देहस्तेनैः शरीरद-
ैरुपचितैर्नैरुपकरणहैः श्वपदैः सिंहज्याद्रादिभिः प्रविष्टास्तेस्ते-
श्च तत्र नृपगहताः सन्तः संयमात्मविप्राणां गतिना परिश्रुतामा-
प्यथ ततो विज्ञास्यथ म मदीयं विशेषं यदा दानशोभनं हन-
मरमाभिः यदेवं गुकणां वचनमनयगणनयं स्वच्छन्दं विहारः कृत
इति । यस्तु गणयतो न जानाति जानानो वा शिष्याणां मार्गं नो-
पदिशति स नेपासनुसूया सम्मार्गमतिक्रम्यानावदेशे विहरत्
तैरव शिष्यैः सह विनाशविशालि यथा सर्पशार्पिकं पुच्छिका-
सहितं विनदिमिति । अथ वैद्यपुत्रप्रधानमाह ।

वेज्जस्स एगस्म अहेसि पुत्तो, पतम्म तांते अणणीयविजो ।
गंतुं विदेसं अहं तो सिङ्गां, वेत्तुमंगं मगदेसमेति ॥

एकस्य वैद्यस्य पुत्र आसीत् । स च तान्ते पित्रिदं खूले सति
अनर्थात्विद्य इति कृत्वा राक्षः सकाशादुपति न लज्जे । ततो वैद्य-
कशास्त्रपठनार्थं विदेशं गत्वा तत्र कस्यापि वैद्यस्य पार्श्वे एकं
श्लोकं लिखति स्म । “ एवाहं यमं दद्या-द्व्याहं विरचयम् ।
वातिकेष्वापि रोगेषु, पथ्यमाहुर्विशोषणम् ॥ ” ततस्तेन क्षिति-

तं हुं ह्यतं वैद्यहस्यम् । अतः किमप्यमत्र तिष्ठामीति । अथान्तर-
मसीं श्लोकं गृहीत्वा स्वकाम्नीयं देशमुपैति ।

अहागता सोऽथपयस्मिं देशे, झच्छं तं चैव पुराणविंश ।
रखो नियोगेण सुते विगिच्छं, कुञ्जं तु तेष्वेव समं विण्णं ॥

अध्यानन्तरं स वैद्यपुत्रः स्वकं देशे समागतः सन् राक्षः स-
मीपे तामेव चतुर्णां बुद्धिं लब्ध्वा अन्त्येष्टा राक्षान् नियोगेन सु-
तस्य राक्षः पुत्रस्य पूर्वाकश्लोकप्रमाणेन चिकित्सां कर्तुमारब्ध-
वात् । ततोऽस्मी राजपुत्रस्तद्विधया अन्त्येष्टाकृत्या विनष्टः । राक्ष-
आपरे वैद्याः पृष्टाः किमेतेन सम्यक्प्रयोगेण क्रिया कृता उनाप-
प्रयोगेणेति ततोऽस्मी तेन राक्षः शरीरेण दृग्भेन दृष्टिमतः पक्ष-
माचरति राजपुत्रेण समं विनष्ट इत्युक्त एव दृष्टान्तः । अथ गा-
धोपनयः । यथाऽस्मी वैद्यपुत्र एकमधिकं मरणमनुप्राप्तः एवं य
आचार्य इदं कल्पाप्ययमेव न ऊर्गति एकदेशं वा जानन्न गणं
परिवर्तयति स गज्जीरसंसारयागं परित्रमणनेकानि जितितव्य-
मसौव्यानि प्राप्नोति । (हृ १ ७) प्रथमोद्देशकस्यान्ते काव्यम् ।

कल्पे माणिक्यकोशे जिनयनिमुपतेः सुरिजस्तथिभ्युक्त-
स्तस्यैवाव्यक्तानिर्गयपथानिपुणैर्हित्यमानाधिकारे ।
पेटा उद्देशकाः स्युः बहिर्द्वारं गहनमत्रा मुद्रिता अर्थरेखः,
पूर्णां सुभाषप्राप्तप्रकटेनविषये कुञ्जिकेपाऽस्तु दीक्षा ॥

चित्तीयोद्देशकस्यान्ते काव्यम् ॥

द्वैतीयीकोद्देशकोऽयं अथापि, स्थलीयैः सहकुण्ठां प्रस्तादात् ॥

सुतो नागनोधिः नुलियन्मन्त्रि-द्रावभण्डज्यां ख्याया बुद्धिमतः किम् ॥

कृतो नागनोऽहं सत्मात् काव्यम् ॥

सुधींवाचोभिः फलकैः सुयोगितैः-गुरुप्रतिष्ठानयुतैः सहस्रकैः ।
नृतीयकोद्देशकवारिधि सतां, तपी तपीतुं विधुतिः कृता मया ॥

चतुर्थोद्देशकस्यान्ते काव्यम् ।

धीचूर्णिकावदनास्त्रचोभार-
निष्पन्दापारकपीबरोपशहभीः ।

उद्देशकं मम मनिप्रमरी तुदीये,
दीकामिणेन मुखरत्नमिदं विन्ते ॥

पञ्चमोद्देशकस्यान्ते काव्यम् ॥

धीमच्छूर्णिवर्चासि तन्तव इह क्र्यासन्धा सहगुरो-

राम्भान्येन हकस्तुरीकुपजनो यास्तुगुह्या वातुरी ।

इत्येतं विततान सायकतमेः धीपञ्चमोद्देशकं,

आरुपाहोहृष्टीयसीमहमिमांश्चिच्छुद्धीकापटीम् ॥

संप्रति प्रस्तुतशालां कविधिपरीत्यकारिणमपायात् दयो-

यप्राह ।

पञ्चाद्री जाव तिता, उस्सगववतियं कोरेमाणो ।

अववते उस्समं, आसायणदीहभसरी ॥

प्रलम्बसूत्रादाज्य यावदितं बद्धिचकपस्थितिसुत्रं तावद्य

तत्सर्गापवाद्बिधिः सूत्रतोऽप्येनोक्तस्तत्रोक्तसंगं प्राप्ते आप-

वाविकीं किंवां कुर्णोणोऽहंतामाशातनायां वतैते अहंमङ्गस्य

धमेस्य शातनायां वतैते आशातनायां धमेमाना दीधेसंसारी

भयति यस्मान् प्रलम्बसूत्रादाज्य बद्धिचकपस्थितिसुत्रं याव-

दुत्संगं प्राप्ते उत्संगः कतव्यः अपवादं प्राप्ते अपवादविधित-
नया कतव्यः । एवं कृत्वां गुणमाह ।

अन्विह कप्पस्म गित्तिं, नाडं जो सद्दे करणहुतो ।

पवयणविहीसुराविल-तो इह परभनवित्थरफफडां ॥

बद्धिचकपस्य सामायाधिकारिकस्य प्रस्तुतशालां ससम्ब-

या शिष्यविशेषाधिकृतताचेतःप्रकारिणी ।
तस्याः श्रीविजयेन्द्रसिखुगुणिकर्मणायाणु-
भवेः स्वाधि वास्तवस्तपस्वकृती विदुः स बाबां वतिः ॥ १७ ॥
सत्याणिपहुजरजःपरिमृतशीर्षा,
शिष्याभ्यां वृधति संमति गच्छजरम ।
श्रीवज्रसंन इति सद्गुरुदामिऽपूज्य,
श्रीपञ्चकसुगुरुस्तु ततो जितोयः ॥ १८ ॥
तार्त्ताथीकस्तेषां, विनेयपरमागुरनग्राशेषेऽस्मिन् ।
श्रीहेमकीर्तिसुरि-विनिर्मम विदुतिकल्पमिति ॥ १९ ॥
श्रीविष्णुः कामति, नयनाग्निगुणेषुपरिमिते (१३३३) वर्षे ।
ज्येष्ठभूतद्वार्या, समर्पितेषां च चक्रार्कः ॥ २० ॥
प्रथमाद्वयं शिक्षिता, नयनप्रभृतिप्रतिभिरपि ।
शुक्रमये शुक्रमकि-नरद्वहनादान्प्रतिशिराभिः ॥ २१ ॥
इदं च सुभाद्वयंयु, यतो भूयस्यां वाचना विद्वांस्यते ।
विषमाक्ष आग्याया, प्रायः स्वप्राज्ञां भूषणमिरः ॥ २२ ॥
ततः पुत्रे वा भाष्ये वा, यन्मतिमोहाम्भ्याऽभ्यासा किमपि,
क्षिप्रं वा विदुस्तं वा, तन्मिथ्यापुण्ड्रकृतं भूयात् ॥ २३ ॥ १५०६३० ।
द्वयद्वारं, अतुष्टाने, सुभं १ ७० ३ ५० ३ ५० । कल्पत इति
कल्पः न्याये, विधौ, आचारे, वरणकरणव्यापारे, आवां०५५०० ।
सततासेवनीये समाचारं, जी० १ प्रति० । कल्पो मतिमयांवा
विधिः सामाचारितयः । ५००० । हा० ३० ३० ६० । स्वा०
विद्वां । जी० स्थितिर्मर्यादा व्यवस्थेति हि पर्यायाः । नं० ५०
५० । ५०० । ५० ५० । स च स्थितास्थितनेदाद् अनेकधा भिन्नः ।
५००० । अनन्तरप्रायश्चित्तमुक्तं तच्च स्थितादिकल्पयुताः साध-
यो ददति यदति वेति स्थितादिकल्पवचकं विमोक्षणं दृष्टा-
यिधानायाह ।

पञ्चमः महावीरं, ठियादिकर्पं समाप्तो बोद्धं ।
पुरिमैरमरिक्कमणिज-विज्ञाण ए सो वयणनीतीए ॥ ११ ॥
नत्वाऽजिवण मदावीरं वर्त्मानजिनं स्थितादिकल्पमवस्थि-
तानवस्थितसमाचारं समासतः संक्षेपेण वक्ष्येऽजिषास्ये (पुरिमे-
रि) पुनः प्रथम इतरोऽन्तिमः मध्यमाः शेषा द्वाविंशतिस्ते च
ते जिनाक्ष तैर्यो विभागः स्थितादिविभजनं स तथा ततः पुन-
रन्त्यमजिनविज्ञागतः इदं च मध्यमग्रहणस्योपलक्षणत्वाद्दिदं-
लिनसंमदां इदयो यतो वक्ष्यति "एवं शु विद्वहजिणकपीति" व-
चननीत्या कल्पादिस्तत्र न्यायेनति गाधार्यः । तत्र स्थितकल्पप्र-
तिपादनायाह ।

दसहा द्वाहं ष कपो, एसो पुरिमैराण त्रियकपो ।
सययासेवणभावा-डियकपो णिषपज्जाया ॥ २ ॥
दशाया द्वाजिनिः प्रभरंरुयतः सामान्येन स चावेक्षक्या-
दिषेड्यमाणः । तुल्यः पुनर्येः जिणकमक्ष कल्पो व्यवस्था
एव तु एव पुनः सामान्यकल्पः पूरितरणत्वादिमान्तिमजिनसा-
धुनां स्थितकल्पोऽवस्थितकल्प उच्यते कृतः सततासेवनाया-
विरन्तराचरणसङ्गाविति । तत्पत एतद्विषयार्थेनमेव ध्या-
यत ब्राह्म । स्थितकल्पो नित्यमार्थांदि गाधार्यः ।
अथ किमर्थं नित्यमासेव्यत इत्याह ।

ततिओसहकपो यं, जम्हा एगंततो उ अविक्को ।
सययं पि कज्जमाणी, आणाओ चेव एतेरिं ॥ ३ ॥
मृतीयौषधकल्पो वक्ष्यमाणौषधतुल्योऽयमेव स्थितकल्पो यस्मा-

द्यतो हेतोरेकान्ततस्तु सर्वयैवाविश्वो युक्तः शुद्धकल्पात् सत-
तमपि सदाऽभ्यासां कदाचित् क्रियमाणो विधीयमानः । अथ म-
ध्यमाणापि तथा प्रविश्यात् । त्याहः । आहः तदप्यभावात् । तेषां नये-
षां जित्वाधुनाय ब्राह्मवीजं च भुज्जुज्जुवादिं वक्ष्यमाणं । मिति
गाधार्यः । मृतीयौषधप्रतिपादनायाह ।

वाहिजवणेइ जाव, कुण्डइ अभावे तयं तु पढमं ति ।

वितियजवणेति न कुणति, तदर्थं तु रसायणं हाति ॥ ४ ॥

किञ्च कस्याचिरपतेः पुत्रोऽप्यन्त्यवङ्गमो बभूव स च तस्य स-
ततारोम्यसंपादनाय आयुर्वेदविशारद्विविधवैद्यानादयोवाच ।
ओ ! निषम्भरा ! मम तनयस्य यथा क्कां न जवति तथा यतच-
मेतं च तद्वचस्तथैव प्रतिपन्नवत्सलतश्च ते यद्योपदेशमौषधा-
नि संस्कृत्य राजानमुपतस्थुः । राजा च तान् प्रत्येकमीषधगुणान्
पश्यन् तेषां तां कमेणाच्युस्तथ च व्याधिं कृत्वापन्नयत्य-
पहरति प्रयुज्यमानं नाथे ध्या न्निनिगम्यते । तथा करोति विषसे
आयिष पुनर्याधेरसद्भावे तत्कं व्याधि तुः पुनर्याधौ
याजिन एव प्रथममन्त्रादिमीषधमिति शब्दः समासी । तथा
दि क्षितं । वमीषधमपनयति हरति व्याधिं सत्यमसन्तं तु न करो-
ति न विषसे । तथा मृतीयं तु मृतीयं पुनरीषधं व्याधिं समं
हत्वा अस्वत्वं चाकृत्वा रसायनं भवति । यथस्तम्भादिगुणाकरं
व्याधिति गाधार्यः । एवं दृष्टान्तमजिषाया द्वाष्टान्तकानि-
धानायाह ।

एवं एसो कप्पो, दोमानावे वि कृज्जमाणो उ ।

सुंदरजावा तु लुद्धु, चारिचरसायणं णओ ॥ ५ ॥

एवमिति मृतीयौषधवद्दोऽनन्तरोकः कल्पः स्थितकल्पो
दोषाभावात्पराधारास्तत्रोपस्थात्तां दोषसङ्गावे क्रियमाणो विधी-
यमानः सन्न तु पाद पुरणं सुन्दरजावात् कलु कोमन्तावेव
चारित्रस्य वरणशरीरस्य रसायनमिव पुष्टिकणाचारिणसा-
बनं हेयोऽयस्य इति गाधार्यः । दशाया यतः कल्प इत्युक्तमथ-
तदर्थोनायेदमाह ।

आचेलकुऐसिय, सिज्जापररायापिकिकिक्कमे ।

वर्पजडपदिकमणे, पारं पज्जोसवणकप्पो ॥ ६ ॥

अविद्यामानं चेन्नं वषं यस्यासावेचेन्नकस्तज्जाव आवेक्षक्यम् ।
उद्देशेन साधुसंकलेन निवृत्तमौद्देशिकमाधार्म्यं श्रवणाव बस-
त्वा तरति संसारसागरमिति शारदावरः स च राजा च नृपश्च-
क्रत्व्याद्विस्तयोः पितृदः समुदात्तमिति शारदातराजपिताः कृ-
तिकर्म वन्दनकमेतेषां च समाहारद्वयत्वात्समर्थेकवचनम् ।
तत्तच्छाचेलक्यादिषु यथास्तं विधिनिर्वाहार्थं स्थितास्थिताः
साधवो भवन्तीत्यतोऽयमाधकल्पः । एतेष्वेव च प्रथमचरमजि-
नसाधवः स्थिता एवेति स्थितकल्पस्तेषां तथा व्रतानि महाव-
तानि ज्येष्ठो राजाधिकः मतिकमगमवाश्यककरणं सत्येयक-
चनं प्राग्भूद (मासमिति) प्राङ्मनवाद्गुत्तुवाः परि सर्वथा व-
सनमेकनिवासा निकुविधिः पर्युपयुतेतद्वयलक्षणः कल्प
आचारः मासपर्युषणकल्पस्तत्र च स्थितास्थित इत्यादि इति
गाथासमासाधौ । वक्तः स्थितकल्पः ।

अथास्थितकल्पाजिधानायाह ।

सुअअडिओ उ कप्पो, एता यजिज्जमणिजाण विओओ ।

णो सययंसेवणिज्जो, अणिश्चमरासुवो ति ॥ ७ ॥

पदम् दशविधयमाणरूपेषु पदेषु अस्मिन्तस्तु अनवस्थितः पुनः

कप्पसमाचारः (एतेति) एतेज्य एव दशज्यः एतेज्यो म-
ध्यानात् मध्यमज्ञानात् तत्साधुनामित्यर्थः विज्ञेयो ज्ञातव्यः ।
कुतोऽप्यित्येत्यस्यित्याह । नो नैव सततं सेवनीयः सदा विधेयो
दशस्थानकापेक्षया पतयति कुत इत्याह । अतिव्ययोदास्व-
पोऽनियतस्यवशास्वभाव इति कृत्वा ते हि दशानां
स्थानानां मध्याह्नकानिचिद् स्थानानि कथाविशेष पाठवन्तीति
आह इति साधारणः । यदस्वभावस्थितः कप्पः । पंचाश १५ विभ-
(इति आट्टियकप्प शब्दे सकम्) वृ० । जीत० । कप्प० (अचेल-
क्यादिकल्प्या अचेलगणविशेषे तु कल्प्याः) वृ० पं० भा० भा० म०
हि० । परः ग्राह । ननु सर्वेषां सर्वज्ञानं सदा एव हितोपदेश-
स्ततः कथं पञ्चयामिकाणां चतुर्धामिकाणां च विसदृशकल्प्या-
कल्पविधिः । तत्रोच्यते कास्तानुजानेन विनियोगामपरापरं तथा
तथा स्वजाचपरिणामे विमलकेवलचक्रकृपा विशेष्य तीर्थह-
स्त्रित्थं कल्प्याकल्पविधिवैविध्यव्यपारः । तथा चाह । पूर्व-
साधुकाः आनुजनाः पश्चिमसाधवो वक्रजना मध्यमा श्रुतग्रा-
हः एतेषां च विविधानामपि साधूनां नटप्रेक्षादृष्टान्तमाह ।
तेन प्रकृष्या कर्तव्या द्विविधानामेव साधूनां संज्ञातककुलमा-
गतानां गृहिण उन्मत्तादिशोनाम् कुतुस्तमपि मिथा विद्वानं
कथं च । तत्र नटप्रेक्षणकथनान्तं तावदाह ।

नटपेच्छं दर्शय, अदस्समाशोयणा ण मे कप्पे ।

कायादीसो पेच्छति, ण ते वि पुरिमाणेतो सज्जे ॥

कथितव्यमतीत्येकसाधुभिर्ज्ञातं पर्यटनं नटस्य प्रेक्षां प्रेक्षणकं
इहा किमन्यमपि काप्रमथशोभय समागतः स च आनुज्येना-
वशमाचार्याणामाशोचयति । यथा नटो कृत्यं नया विशोक्तिः
काचार्यैकं सा नटावशोक्त्या साधूनां कृत्यं न कल्पये । ततो
यथा दिशन्ति नरावबलसमर्थेभ्यस्त्विनाय भूषांऽपि निज्जामटम्
कायाकाविक्रमसौ प्रेक्षते कायाको नाम वेपथुपरचनेकारी नट-
विशुः एतेषां कादिशालाचरैर्कौ प्रवृत्तिपरिमहः ततस्त्वैवाशोचिते गु-
रवो व्रजन्ति । ननु पुंषे वारिण आसीः । स ग्राह । नट एव
कपटं वारिणः च कायाकः । एष तु मया कायाको ह्यः । एवं या-
वन्मात्रं परिस्फुटनं वक्षसा धार्यते तावन्मात्रमेवेन व्रजयति न
पुनः सामर्थ्याकम्परस्य तादृशस्य प्रतिषेधं प्रतिपद्यन्त यदा तु
भगवत्येव न तवेति तेऽपि कायाकाश्चो न कल्पन्ते कपुंनवा सर्वा-
न्पि परिहरन्ति । अतः पूर्वेषां साधूनां सर्वेऽपि नटाश्चो न क-
ल्पन्ते इदमिति प्रथममेवोपदृश्यम् ।

एवेव उग्गमादी, एकेकानिवारिपुत्तरे गिएहे ।

सज्जे वि ण कर्णति, वारितो जाव जियं वज्जे ॥

एवमेव नटप्रेक्षणजनैव प्रकारेण पूर्वनीयंकरसाधुपुंनयैकैकमु-
न्मत्तादिदोषं निवार्यते ततोऽयमेवाध्यात्मार्थिकं द्वापं निवारि-
न-कल्पये व्रजयन्ति । इतरास्तु पृत्तिकर्तृकतैरुदासीन् गृहीते इत्यर्थः ।
यदा तु सर्वेऽप्युन्नमदाणां न कल्पन्ते इति वारितो भवति ।
तदा सर्वानपि वायव्यीयं व्रजयति । अथ संज्ञातकं गमनपदं
व्याचष्टे ॥

सत्तायगा वि उज्ज-चण्णए कस्म केत तुज्जमेयं ति ।

मम उद्दिह ण कप्पइ, कीतं अस्सस् वा एगो ॥

प्रथमनीयंकरनीयं यदा साधुः संज्ञातकं कुञ्जं गच्छति तदा ते
संज्ञातकाः किञ्चिदाध्यात्मार्थिकं कृत्वा साधुणा कथार्यं युष्मा-
जिरिहं कृतमिति पृष्टाः सन्त आनुजनेन कथयन्ति । युष्मदर्थ-
मेतदिति । ततः साधुर्भणति ममोद्दिहं जकं न कल्पये । एवमुक्तः

स गृही कीतकृतमन्यद्वा शोषजातं कृत्वा दद्यात् तद्विष्टमेवायुना
प्रतिषिक्तं न कीर्ताविक्रमिति बुद्ध्या अथवा अन्यस्य साधोरेयो-
याधार्कम् कुर्वीत प्रमोदितं न कल्पते इति भवता तेनात्मन
एवाधार्कम् प्रतिषिक्तं नान्यथाविति बुद्ध्या ।

सज्जज्जए णिमिद्धा, मा उण जणति उग्गमाएस्सि ।

इति कथिते पुरिमाणे, सज्जे सज्जेसि ख करेति ॥

यदा तु तेषां गृहिणामप्रमथिधीयते सर्वेऽप्युन्मत्ता द्वापाः सर्वेषां
यतीनां निषिक्ता न कल्पन्ते मा उद्दस्माकमिति तेषां द्वापा इति
कृत्वा तत एव कथिते भणिते गृहिणः सर्वेषामपि साधूनां स-
र्वानप्युन्नमदोषाश्च कुर्वन्ति । अथ पूर्वेषां तीर्थे ये आरुदय
महमदोषकारिणस्तेऽपि श्रुतजना इति । अथ श्रुतजनद्वयः
कथानमाह ।

उज्जुत्तणं से आलो-यणाए जट्ठणं से जं जूजो ।

तज्जातीए न याणति, गिहो वि अस्सस् अर्थे वा ॥

श्रुतव्यं (से) तस्य प्रथमतः परंकरसाधोरेयं मतव्यं यदकान्ते-
ऽप्यहन् कृत्वा गुणकामवश्यमाशोचयति । यत्पुनर्नैवस्तज्जाती-
यान् शोषान् व्रजयति तेन तस्य उन्नम्यं कृच्छ्रम्वयम् । गृहिणोऽपि
यदकस्य निवारितं तद्व्यस्य निमित्तं कुर्वन्ति । अर्थे वा कीर्त-
नार्थिकं द्वापं कुर्वन्ति । एतेषां उन्नम्यम् । यच्च पृष्टाः सन्तः प-
रिस्फुटं सज्जयं कथयन्ति एतेषामनुजन्तम् । अथ मध्यमानांशु-
द्वज्जनां भावयति ।

उज्जुत्तणं से अलो-यणाए पुणो उ सेमवज्जणया ।

से-शायणा वि दोएण, करेत्त असेण अर्थेसि ॥

रहस्यपि यत्प्रतिसेवितं तद्व्यस्यमाशोचयिष्यामीत्याशोचनया
मध्यमनीयंकरसाधुनाशुतव्यं मतव्यं यत्पुनः शोषाणां तज्जाती-
यानामर्थानां स्वयमनृप्ये ने वज्जनां कुर्वन्ति ततः प्रेक्षा तेषां प्र-
तिपद्यन्त्या । ते हि नटकायलोकां कर्तुं कल्पन्ते इत्युक्ताः आह-
तया स्वचनेनसि परिणय भावयति । यथैतच्छास्त्रोक्तं शास्-
त्रेणलिकचन्तमिति कृत्वा परिहित्येन तथा कायाकननकयादिदृश-
नमपि रागद्वेषलिकचन्तयना परिहर्तव्यमेवेति विनिन्येतोऽप्येवं कु-
र्वन्ति संज्ञातका अपि तेषामिदमुद्दिष्टमर्थं मय न कल्पन इ-
त्युक्त्वा चिन्तयन्ति । यथैतस्यायं द्वापा कल्पनीयस्तथा अर्थेऽपि
तज्जातीयाः सर्वेऽप्यकल्पनीया यथा केतव्य ते कल्पनीयास्तथा
सर्वेषां प्रथमसाधूनां न कल्पन्ते एवं विनिन्येत्यानुक्रमदोषाश्च
कुर्वन्ति । अन्त्येयं च साधूनां वि तेन कुर्वन्ति ।

अथ वक्रजद्वयस्यावयवमाह ।

वंका उण साहंति, पुद्धा उ भणति एहहंकादी ।

पाहुणम मच्छज्जमग्गिहंथो वि उ वाउल्लोते व ॥

पश्चिमतीर्थंकरसाधवो वक्रत्येव किमप्यहल्यं प्रतिसेव्यापि न
कथयन्ति नाशोचयन्ति । यतनया च जानन्तोऽजानन्तो वा भू-
यस्नैवापराधपदे प्रवर्तन्ते नटावलोकनं कुर्वन्ताश्च इहास्त-
तो गुरुभिः पृष्टाः किमयतीं वेलां स्थितास्ततो भणन्ति । उ-
प्येनातितापिता वृक्षादिवृक्षायाथा विभ्रामं गृहीतवन्तः कण्ट-
को वा लज्ज आसीत् । स च तत्र स्थितैरवनीतः । आदिश-
द्वाद्व्यद्व्येयविषयमुत्तरं कुर्वन्ति इति । गृहिणोऽप्यध्यात्मार्थमादी-
कृते पृष्टा भणन्ति साधून्का आमानान्दर्थमिदमुपस्कृतम-
स्माकं वा ईदृशे शाल्येद्वानादीं भन्दे अथ अस्मा समज्जति । उ-
त्सवो वा अस्मासुकोऽस्माकम् । एवं गृहिणोऽपि वक्रजद्वय-

या साधून् व्याकुलयन्ति व्यामोहयन्ति सन्नाहं नास्मान्नीत्यर्थः । एतेन कारणेन चतुर्धामिकपञ्चधामिकानामाधार्कमग्रहणे विशेषः कृत इति प्रकम्भः । वृ० ४ उ० ।

अथ कथमेते एतत्स्वभावा इत्याह ।

कालस्सहावा उच्चिष, एए एवंविहा उ पाएण ।

होति उ उओ मियोहिं, एएसि एमा कया मेरा ॥ ४४ ॥

कालस्वभावादेव कालसामर्थ्यादेव एते साधव एवविधास्तु एवंप्रकाराः पुनः श्रुजुजडयादिधर्मका इत्यर्थः । प्रायेण बाहुल्येन न तु सर्वे तद्विधा एव अवन्ति स्युः (अउओसि) यस्मादेवमत एव जिनैरितरेतेष्वश्रुजुजडादिसाधूनामियमु-
कस्थिता स्थितकल्परूपा कृता चित्तिता (कयाहमसि) पा-
ठान्तरक (मेरसि) भव्यंदिशि गाथार्थः । अथ श्रुजुप्रज्ञानामस्तु
चरणं श्रुजुप्रज्ञत्वादेः श्रुजुजडादीनां तु न युक्तमित्यत आह ॥

एवं विहाण वि इह, चरणं दिहं तिलोणणाहेहिं ।

जागाण पियो ज्ञानो, अम्हा एएसि मुक्को उ ॥ ४५ ॥

अतिपरो उ होइ इयो,

सहकारिवमेण य उ ए तं इहाइ ।

जज्ञणा जायइ उएहं,

वज्जं ण उ चयइ तत्तं पि ॥ ४६ ॥

एवं विधानामपि श्रुजुजडयादियुक्तानामन्यास्तास्तुप्रज्ञान-
मिह प्रकमे चरणं चारिषं हटमवलोकनं चित्तोत्पत्त्यादीनां ज्ञेयः
किं सर्वेषामित्याह । योयानामुचितानां प्रत्ययार्थां कृत एतदेव-
मित्याह । स्थिरः स्थायी भावोऽप्यवसायो यस्मात्कारणत्वादे-
र्याश्रयत्वादीनां शुद्धस्तु प्रशस्त एवेति । अस्थिरस्तु असं-
स्थाः पुनः कादाचित्क इत्यर्थः । भवति स्यादितरोऽश्रुजः अथ
कथमसौ स्यादित्याह । सहकारिवशेन तथाविधसामग्रीसाम-
र्थ्येन न तु स्वत एव । तर्हि शुद्धभावस्वभावचरणोपहतिर्भ-
विष्यतीत्याह । न पुनस्तच्चरणं हन्ति विनाशयति । अत्र दृष्टा-
न्तमाह । ज्ञानानाग्रहे जायते स्वातुष्यं तत्तं वज्जं कुलियं न तु
न पुनस्तज्जति मुच्यति तत्तमपि स्वभावमपि वज्जत्वमपीत्य-
र्थः । अपिः समुच्चये इति गाथाद्वयार्थः ॥

इय चरणम्मि विगणं, होइ अण्णजोगजभावो खज्ञणो ।

य उ तिक्खंसेकिण्णो, अवेति चारित्तभावो वि ॥ ४७ ॥

इति दृष्टान्तोक्त्यायेन चरणं चरित्रं स्थितानामभिधानां प्रवर्त-
स्यान्नामोगमाद्यतः विरमणस्तज्ञावात् रसज्ञानातिक्रमश्चा-
रित्रस्य न तु नैव तीक्ष्णसंज्ञेयाऽनुकूलप्रत्ययवसायादपैति नश्य-
ति चात्रभावाद्भिप्रायं चरणपरिणामः पुनस्तीक्ष्णसंज्ञेयाज्ञायादे-
वेति गाथार्थः । नन्वेवश्रुजडानां युक्तचरणानप्यगमो वज्जडानां
तु कथमसावित्याह

चरिमाण वि तद् ऐयं, संजलणकसायंभयं वेव ।

माइहाणं पार्यं, असं पं हि दु कान्दोसेण ॥ ४८ ॥

चरणानामप्यस्तितानामपि न केषञ्चानामामेव नथति यथा-
धामानामोगजसंज्ञेयत्वात् चरणस्यापिधिका तथा तद्वहेनं ज्ञात-
व्यं चरणायार्थं मातृस्थानमिति योयः । किं सर्वे नेत्याह । सं-
जलणकरायसंगतमेव अल्पतरुकायाङ्गमेव न त्वनन्तातुबन्धा-
द्विगतं किं नितिर्याह (माइहाणंति) आचरः शिष्योऽपिधीयन्ते ता-
सां स्थानमाश्रयोमातृस्थानं माया शिष्यो हि प्रायो मायाश्रिता

भवन्ति । शीतमपि प्रायोऽमायानिवन्धनमथवा मातृस्थानेन मा-
योच्यते । ततश्च तस्याः स्थानं विशेषो मातृस्थानं भाविनां वा
स्थानमिति मायिस्थानं मायैव प्रायो बाहुल्येन केवाश्रित्य सं-
जल्यवेति प्रायोऽग्रहणम् । असकृदप्यनेकशोऽप्यास्तामिकमातृ-
क्याहंकारे कालदोषेण तुष्टमानुजोवेनेति गाथार्थः ।

व्यतिरेकमाह ।

इहारा ठण समण्णं, अमुक्कनावा उ हंदि विसंयं ।

क्षिगम्मि वि भावेणं, सुखविरोहा जओ जणियं ॥ ४९ ॥

इतरथा त्वन्या पुनः कथायात्तरसङ्गतमातृस्थानसंज्ञे इत्य-
र्थः न अभगत्वं न साधुत्वं कृत इत्याह । अशुद्धभावात् अग्रशस्ता
व्यवसायात् अनन्तातुबन्धादिसंगतमातृस्थानक्याह इतीत्युप-
शाने विज्ञेयं कृतव्यं क्षिगम्मि रूप्यक्षिगम्मि रजोहरणादी सत्यास्तां
तद्वर्णां यदि रूप्यक्षिगम्मि रूप्यं न अभगत्वंमित्यत आह ।
भावेन परिणामायेक्ष्यः एतदेव कृत इत्याह । सुखविरोधानां
आगमोक्त्यावेतिरूप्यत्वात् । सुखविरोध एव कृत इत्याह ।
यतो एतन्मुक्तिमुक्तमागम इति गाथार्थः ।

युक्तं तदेवाह ।

सव्ये वि य अइयारा, संजलण्णं तु उदयओ होति ।

मुलच्छंजं पुण होइ, बारसएहं कसायाणं ॥ ५० ॥

सर्वेऽपि च समस्ता अपि न तु केचिदेवातिचारः सर्वविरत्यति-
क्रमाः संजलणानां तु संजलणमात्रकथायाणामेवोद्यतो विषा-
केन नयति स्युः । मृतेनापमप्रायक्षितेन श्रिततेऽपनीयते च-
द्वपराधजातं तन्मृच्छेद्यं तन्मृतेनयति स्यात् । द्वाधशानामनन्ता-
तुबन्धादीनां कायार्थानां कोधादिभाषानामुदयसः इत्यतः सं-
जलनसंगतमेव मातृस्थानं चरणभावकारकं न स्थानज्ञायेति
च चरणसाधवचरणत्वात् स्मृतिरिति गाथार्थः । दुष्कारार्थं केचि-
चारित्रमेव न गम्यन्ते अतिचारधातुल्यस्तत्र नयतो व्यवहार-
नाप्ये साक्षेपः । समाधिरीहोः । “केसिचि अप्यसो, वसण-
नाणेद्विद्वप तिर्यं । वोच्छिञ्चं च चरित्तं, वयमाणे जारिया
चउरो ” अतुमुक्कः प्रायश्चित्तविशेषः वस्तुस्थानविशेषः तथा
“न विण तिर्यनियंयहिं, न तिर्याय नियंयथा । उहाय संजमो
जाय, ताव अणुसज्जणा वारहं ” अथवच्छेदो वक्तव्योऽप्यसो-
धिकच्छेदोपस्थापनीयोऽप्येवार्थः । “जो जणद नतिथ भम्मां, न य
सामह्यं न वेव च वयारं ” अतो समणसंयवज्जो, कायव्वां सम-
णसंवेण ” तथा पूर्वसाध्यपक्षका हीनतरकितापविणामत्वेऽपि दु-
ष्टमासाधूनां साधुत्वमेव । यदाह “सत्यपरिखल्लुकाय, अहि-
गमो पिउउत्तज्जणाय । रुक्खवेव सदे गोवं, जो हे सो वीयपु-
कल्लणी ” अयमर्थः पूर्वं शस्त्रपरिहाष्यनमुत्थापनाहेतुरासो-
दधुना पट्टायाधिमगः । पट्टार्जवनितायािका एवं पिण्डमदण्डे-
तुराचरो दशकालिकं च । तयोत्तराध्ययनान्याचारस्थोपरि-
द्वर्ता नु द्यकाकालिकस्येति पूर्वं वृक्षाः कटपवृक्षाः श्रुताः कृता-
द्योऽपि ते तथा शोचिः वापमासिकी प्रागधुना च पञ्चकल्या-
णकदाशकल्याणकादिनिमित्तं च सा न भवतीति गाथार्थः ।

एवं चरणसाधूनां चरणं व्यवस्थाप्यतिप्रसङ्गवारणायाम् ।

एवं च संकिल्लडा, माइहाणम्मि णिष्ठ तत्तिन्हा ।

आजो विजयजगह्णो, मृदाणो सदाहो णया ॥ ५१ ॥

एवं चोक्तमिहा संजलणध्वनिरीरककथायादयेन अभगत्त्वमि-
त्येवसङ्गताया संक्षिप्तः संक्षिप्तद्विचिताः कायायान्तरोद्वाह

मातृस्थाने मायायां नित्यं तद्धिप्सा सदैव तत्पराः परजनपरायणत्वात् । आजीवनमाजीविका निषोदस्तद्भावनाया यद्भयं भीतिसिद्धाजीविकाजन्यं तेन प्रसताः अभिभूता ये तथा गृहस्थैर्विहातविगुणत्वाच्चादिविरहिता वा कथं निर्वैज्याम इत्यभिप्रायवन्त इत्यर्थः । मूढाः परलोकसाधनविमुखत्वेन ह लोकप्रतिषेधत्वाच्चो नैव साधनो हेया हातव्या इति गार्थार्थः ।

उक्तविषयप्रमाह ।

संविग्ना गुरुविण्णा, पाणी दंतित्दिपा नियकसाया ॥

जव्विरिदे उज्जुत्ता, जह्मारिहं साहुणो हांति ॥५३॥

संविग्नाः संसारज्वरघ्नः भूत एव गुरुषु संसारोत्तरणोपायो पदेष्वेकेषु विनताः प्रणताः गुरुविनताः । भूत एव हाजिनः सुखसमगुरुविनीतगुणहानाः भूत एव च दान्तेन्द्रिया जिताह्वानिता कपाया निगृहीतकोपाधिजावाः अवविरहे संसारवियोगे विधेये लघुक्ता उज्जुता हानक्रियाकृत्पात्तदुःखमस्य यथाहं यथायोग्यं देशकालाद्यपेक्षया ऋजुजडव्यजडऋजुप्रकृत्यानुकुरं वा । न तु वक्रजडत्वे सति ऋजुप्रकृत्याविता इतरं चेति स्वभावः साधनो यतयो नवन्ति द्युरिति गार्थार्थः । स्थितास्थितकल्पप्रकरणं विचरन्तः समासमिति ।

अथैतत्सर्वं निगमचारणेहं पर्ययुक्ततामाह ।

एवं कण्पविनागो, तद्ध्रोमइशाण क्रो गुणेष्वनो ।

जावत्थुत्त एत्थ उ, सक्कत्थ वि कारुणं एयं ॥५४॥

एवमुक्तान्त्वा कण्पविनाग आचेलकपायि स्थितास्थितकल्पतया विनतानं कृत इत्याह । तृतीयोपाधकान्त उक्तोपाधिवेशोदाहरणेन (गुणेष्वनोऽपि) हातव्यः । किंचिद इत्याह । भावार्थयुक्तः पदेष्वयुक्तो न यादृच्छिकः अतः तु इह पुनः कण्पविनागे सर्वत्रापि दशस्वपि पदेषु न तु कश्चिदेव कारण विभागहेतुरेतद्व्ययमागमिति गार्थार्थः ॥

तदेवाह ।

पुरिमाणं दुम्बिमोज्जो, चरिमाणं दुरगुपालो कपो ॥

मज्जिमगाण जिणायं, सुविसेज्जो सुहगुपालो य ॥५५॥

पूर्वेषामाद्यजिनसाधूनां दुम्बिमोऽप्यो दुम्बिनं दुम्बिप्रकृप्रापणायः ऋजुजडत्वेन तेषां बहुमिक्षोपदेशः समस्तदेहाद्यध्वानसंनवेनाभिचारपरिहारसंनयात् चरमाणान्तिमजिनसाधूनां दुरगुपालो दुःखानुपाधनीयः स एव दुःखुपासकः तेषां वक्रजडत्वेन तेन ध्याजेन देहाद्यध्वानसंनयात् कल्प आचेलकपादिसमाचारः । मध्यमकानां जिनानां च व्यक्तं सुविशेषः सुविशेषाध्वनीयः तेषामुज्ज्वलनं यथोपदिष्टानुपाधनात् सुखेनानुपालयन इति सुखानुपाधस्त्वेनां प्राकृत्यनोपदेशमात्रादप्यशेषदेयाद्योऽप्युद्भवेन तत्परिहारसमर्थत्वम्ः समुच्चय इति गार्थार्थः ।

अथ दुम्बिमोच्यत्वादिष्वेव हेतुमाह ।

उज्जुजमा लुगु, उम्मादिणाय उ हांति विसेया ॥

वक्कमदा ठण चरिमा, उज्जुपमा मज्जिमा भणिपा ॥५६॥

ऋजुजडोऽशागस्तं च ते जनाश्च विशिष्टादुर्वैकल्प्येनोक्तमात्रमादिषु ऋजुजमाः पूर्वं आद्यतोऽप्येताध्वः लघुवाक्यादुद्गार्थः नदादिहानात् ननैकप्रभृद्युदाहरणात् पंचा १५ वि० (उदाहरणं व्यासताम्) इ० ॥ अयं च दशकारोऽपि कल्पो दोषाभावेऽपि क्रियमाणस्तृतीयोपाधवन् हितकारको भवति । तथा हि केनविज्ञपनिना इत्युच्यते अनागतचित्तत्वाद् अथो वैद्या

आकारितास्तत्र प्रथमो वैद्यः प्राह । मदीयमौषधं विधमानं ध्यायि हन्ति रोगान्नावे च न गुणं न दोषं च करोति । राजा प्राह । अस्मिन् वृत्तुल्येवानेन औषधेन किम् । द्वितीयः प्राह । मदीयमौषधं रोगसङ्गादे रोगं हन्ति रोगाभावे दोषं प्रकटयति । राज्ञोक्तं सुप्तसर्पोत्थापनतुल्येन अनेनापि औषधेन पर्याप्तम् । तृतीयः प्राह । मदीयमौषधं सङ्गादे रोगं हन्ति तदभावे च शरीरे सौन्दर्यं कीदृशं करोति । राज्ञोक्तं इदमौषधं समीचीनं तदयमपि कल्पे दोषसङ्गादे दोषं निहन्ति । दोषाभावे च धर्मं पुष्पाति । कल्प० । पं० व० ।

अथैतत्सर्वं दशविधे कल्पे यः प्रमाद्यति तस्य

दोषमभिहितसुराह ।

एवं त्रियम्भ मेरं, अद्विषकपे य जो पमादेति ।

सो क्वृति पासत्ये, ठाणम्मि तमं विज्जेज्ज ॥

यवमनन्तरात्तन्मौषध्या वा स्थितकल्पे अस्थितकल्पे च मर्यादा सा सामाचार्य भणिता तां मर्यादां यः प्रमाद्यति प्रमादेन परिहापयति स पाठ्ये पाठ्यस्थसकं स्थाने वर्तेते । ततस्तत्कं वर्जयेत् तेन सह दानप्रदणादिकं संनोगं न कुर्व्यादिति प्रायः । कृत इत्याह ।

पासत्यसंकिहं, ठाणं जिणेहि वुचं थेरहि य ।

तारिस् तु गवेसंनो, से विहारे न मुज्जति ॥

पाठ्यस्थं पाठ्यस्थसकं स्थानमपराधं पदं संक्षिप्तमनुक्तं जिनैस्तीर्थकारैः स्थविरेष्व गौतमादिभिः शोकं ततस्तादृशं स्थानं गणेष्वयं स यथोक्तसामाचार्यपरिहापयिता विहारे न मुज्जति । नासौ संविज्ञविहारीति भावः ।

पासत्यसंकिहं, ठाणं जिणेहि वुचं थेरहि य ।

तारिस् तु विवज्जंनो, से विहारे विमुक्कति ॥

पाठ्यस्थं स्थानं संक्षिप्तं जिनैः स्थविरेष्व शोकं ततस्तादृशं स्थानं विवज्जंनं स यथोक्तसामाचार्यो कर्त्ता विहारे विशुक्कति । श्रुत्वा भवति यतश्चैवमतः ।

जो कण्पतिं एयं, सद्धमाणे करोति सद्धाने ।

तारिस् तु गवेसज्जा, जनां गुणायं ए परिहाणी ॥

य एनामनन्तरात्तं कल्पस्थितिं अध्यायः स्वस्थाने करोति स्वस्थानं नाम स्थितकल्पे अनुवर्तमाने स्थितकल्पसामाचार्यस्थितकल्पे पुनरस्थितकल्पसामाचार्यो करोति तादृशं संविज्ञविहारिणं साधुं गणेष्वयम् । तेन सदैकत्र संनोगं कर्त्तव्यं यतो यस्मात् गुणानां मूलगुणोत्तरगुणानां परिहाणिनं भवति । इदमेव व्यक्तिकर्तुमाह ।

उपकपम्मि दसविधे, उवसे कपे य दुविद्धमस्यारे ।

उत्तरगुणकण्पम्भ य, जारिमकण्पो संसंजो ॥

स्थितकल्पे आचलितकपादौ दशविधे कल्पपानकाले विवक्ष्यमाणे द्विविधाभ्यन्तरस्मिन् उत्तरगुणकल्पवयः सट्कल्पस्तुल्यसामाचार्यः स संमोयः संमोक्तुमुचिनः । वृ० ६ उ० (पथ्युषणकल्पप्रतिपादकं कल्पउत्तरनामकं दशगुणस्कण्पस्याष्टमोऽप्ययने) विशेषः । कल्प० । कल्पने समर्थो भवन्ति संसमाध्वनि प्रवर्तमाना अनेनापि कल्पः । व्यवहाराध्ययने, व्य० १ उ० ।

पञ्चकल्पेऽधिकारालम्ब कल्पहारः ।

कमेणु दु इदाणि किं पुण, उक्कमकरणं बहुतव्यंति नाऊणं ।

किं पुण कप्यञ्जयणे, बभ्रिञ्जय भवती सुणसु ॥
 ता बज्जे अजिबिदिता, उ अचञ्जा तसिये ते उ सयासेणं ।
 कप्ये य कपिणं चेव, कप्यणिजे ति आवरे ॥
 फासुए एसणिजे य, संजंम चेति तावरे ॥
 बालए बाणए चेव, चम्पपट्टे ति आवरे ॥
 पम्पडू किमिए चेव, बासुए मे सते चि य ।
 उवसंपया चरित्तस्स, चरित्ते कइविहेइ य ॥
 णियंता कइ पणत्ता, कइ समोत्तरणा ति य ।
 ववहारे कस्स पन्नके, कइ पन्निसेवणा वि य ॥
 देसभंगे कइ वुत्ते, सन्नजंगे ति यावरे ।
 पच्छिच्चे कं तिबिहे, वुत्ते उट्ठाण ति यावरे ॥
 पंचट्टाणे चउट्टाणे, तिट्ठापेति ति यावरे । पं० भा० पत्र० ५
 उव्विह कप्पासिणमा, णिवत्तेवो उव्विहो मुण्येयव्वो ।
 णामं उव्वणा दविप, त्विच्चे काले य जावेया । पं० भा० ।
 एमो तु जावकप्पो, अहवा णाणादितो पुणो तिबिहो ।
 देसणपदमं जसति, णाणचरित्ता तदावत्ता । पं० जा. १० पत्र.
 इयरो मजसंययणा, सुत्तस्सत्थो तु होति परमत्थः ।
 संतारसज्जायो वा, नानातो मुणितपरमत्था ॥
 दोहगद्वततिपादी, पढिमाइहि गहणजत्तपायास्स ।
 दोहि तु उव्विमाहि, गिण्हेत्ते कत्तपाताई ॥
 दव्वा दजिग्गहा पुच्छा, रयणावलिमादिगा य बोधव्वा ।
 एते सुविदितजावा उ, वेंति जिणकप्पियविहारे । पं० भा० ।
 एत्तो उ थेरकप्पं, समासओ मे निसामेहि ।
 तिबिहम्मि संजमम्मि उ, बोधव्वो होति थेरकप्पो तु ॥
 सामाइयवेदपरिहा-रिए य तिबिहम्मि एयम्मि ।
 तियअट्ठिए व कप्पे, सामाइयसंजमो मुण्येयव्वो ॥
 वेदपरिहारिया पुण, णियमाओ हवेंति उतितकप्पे ।
 एतेसु थेरकप्पां, जह जिणकप्पीण अगगो रोसु ॥
 गहणं च जिग्गहाणं, पंचहिं दोहि च ए तुह इच्चं ।
 बासे वुत्ते सेह, अगगतत्ते पायादत्तणप्पेही ॥
 उव्वजसंययणम्मि य, गच्छे य इहेसणा भणित्ता ।
 जह संजवंतु सेमा, वेत्तादिविजासियन्वदारा तु ॥
 उवरिं तु मासकप्पे, वित्थरितो विजासते तेस्सि ।
 दारं इति एस थेरकप्पो पं० जा० पत्र० १५ । पं० चू० ॥
 एय लिङ्गकत्तः । उव्वधिकत्तमाहा ।
 सत्ताविह कप्प एसो, समासतो बहिहओ सविभवेणं ।
 एत्तो दसविहकप्पं, समासओ मे निसामेहि ।
 कप्पयकप्पविकप्पे, संकप्पुवकप्प तह य अणुकप्पे ।
 उव्वकप्पे य अकप्पे, दुक्कपे तहा सुक्कपे य । पं० भा० ॥
 वुत्ता दसविहकप्पो, अहणा बीसतिविहं तु बोच्छामि ।
 तस्स तु दाराणमां, समहिता बीहि गाहाहं ॥

कप्येसु णामकप्पो, उव्वणाकप्पो य दविचकप्पो य ।
 खेचे काले कप्पो, दंसणकप्पो य मुत्तकप्पो य ॥
 अजाईण न चरित्त-म्मि य कप्पो उव्वही तहव संजंमे ।
 आलोचणउवसंपदं, तहव उहेसणुएहाओ ।
 अक्काणम्मि व कप्पो, अणुवासो तह य होति उतितकप्पो ।
 अट्टितकप्पो य तहा, जिण्येयुव्वालाणाकप्पो । पं० भा०
 दव्वे भावे तदुअय-करणे बेरमणमेव साहारे ।
 णिच्चे अमंतरमयं, तेयउत्त अट्टिते चेव ।
 उणजिण्येयपज्जुसण-मेव मुत्ते चरित्तमज्जयणे ॥
 उहेसवायणपट्टि-च्छणा य परिउव्वणुपेहा य ।
 जो तममाते चियइ-मच्छि-संज्ञाणमेव वयणे य ।
 उववायनिर्माहे य, ववइओ खेत्तकाले य ।
 उव्वही संभंगलिंग-कप्पपडिसेवणा य अणुवासो ।
 अणुपासणा अणुएहा, उव्वणा कप्पे य बोधव्वे । पं० भा०
 (समास-उव्वोऽसमासकल्पो विहारो विहारभावे) कृत्ये,
 “ अकल्पं परिवाणामि कल्पं उव्वसंपज्जामि ” भावः ४ प्र० ।
 च० । श्यविरक्तशरीरं व्यवस्थापय, पा० । आ० चू० । सं-
 धा० । पं० च० । वं० । कद्व० (कल्पस्य वद प्रस्ताराः प्रस्तार-
 भावे) कल्याण्यवोक्तसाधुसमाचारे, ।

(सुत्रम्) कप्पस्स पडिमंयू पय्छा तं जहा कुकइ संजमस्स
 पडिमंयू मोहरिए सववयणस्स पडिमंयू चस्सुलोलाए इरि
 यावहियस्स पडिमंयू तित्तणए एसणागोयरस्स पडिमंयू
 इच्छाओन्नए सुत्तिमगस्स पडिमंयू निज्जा नियाणकरणे
 पोक्खमगस्स पडिमंयू सवत्थ भगवता अनियाणया पत्तथा

अथ निर्मुक्तविस्तरः

पडिमंये गिवेखेवो, एा.मधिकरणम्मि कारगकम्मे य ।
 दव्वपडिमंयो एमेव य, भावम्मि चउसु वि ठाणेसु ॥
 जीवानुकरणे साधकतमेअधिकरणे आधारे कारकः कर्त्ता
 तस्मिन् तथा कर्मणि च व्याप्ये कृत्यतः परिमन्थो प्रवति । तथा
 हि करणे येन मन्यालादिना इत्यादिकं ग्रथ्यते अधिकरणे यस्यां
 पृथिवीकायित्पिण्णयायां ग्रथ्यन्तो ग्रथ्यते । कर्त्तरि यः पुरुषः कीं वा
 दधि विज्ञोदयति । कर्मणि तन्मय्यमानं यन्नवमीनादिकं अय-
 ति एव अनुविधो कृत्यपरिमन्थः । एमेवमेव (भावति) जाववि-
 षवः परिमन्थः सत्तुर्वैप करणादिषु स्थानेषु भवति । तद्यथा
 करणे येन कीत्कुच्चादिव्यापारेण हथितुत्थाः संयमां ग्रथ्यते अधि-
 करणे यस्मिन्निधि ग्रथ्यन्ते । कर्त्तरि साधुः कीत्कुच्चादिजावप-
 रिणतस्ते संयमं मग्नाति, कर्मणि यन्मय्यमानं संयमादिकम-
 संयमादितया परिणमते एव अनुविधोऽपि परिमन्थो जीवादन-
 न्यत्वाज्जीव एव मन्तव्यः । अथ करणे कृत्यसाधपरिमन्थं ज्ञा-
 त्वकारोऽपि जावयति ।

दव्वम्मि मंथिते खलु, नेण मंथिज्जए जहा दहिए ।
 दधितुल्लो खलु कप्पो, मंथिउ ति कोक्कआदीहिं ॥
 कृत्वपरिमन्थो ग्रन्थिको ग्रन्थान इत्यर्थः । तन् ग्रन्थामेन यथा
 दधितुल्यः अथ कल्पः साधुसमाचारः कीत्कुच्चादिभिः प्रकर्त्त-

मंध्येते विनाश्यत इत्यर्थः । तदेवं व्याख्यातं परिमन्थयद्म ।
 वृ० ६ उ० । यद् कल्पस्य प्रतिमन्थयः प्रज्ञासत्तथा कौतू-
 भिकः संमन्थय प्रतिमन्थुः १ मौखिकः सत्यवचनस्य प्रति-
 मन्थुः २ चक्षुर्गोत्र ईर्ष्यापेक्षस्य प्रतिमन्थुः ३ तिल्लिपिकः
 एषणागोचरस्य प्रतिमन्थुः ४ इच्छातोषो मोक्षमार्गस्य प्रति-
 मन्थुः ५ निदानं लिखितमार्गस्य प्रतिमन्थुः ६ " कुक्षुहय "
 प्रभृतिद्यावन्नां व्याख्यास्त्वचान्ध्र ।

सांप्रतमेतेष्वेव द्वितीयपदमाह !

विद्यपदं गेलुषे, अक्षयां चैव तद् य भ्राम्यि ।

योत्तुण चरिपदं, णायव्वं जं जहिं कमति ।।

द्वितीयपदं ग्लानत्ये अर्ध्वनि तथा अयमेव न भवति तच्च चरम-
 पदं निदानकरणरूपं मुक्ता ज्ञातस्य तत्र द्वितीयपदं न प्रयती-
 त्यर्थः । शेषेषु तु कौतूभिकविषय यत्र क्रमते तत्रभावतारणी-
 यमेतरेव नाचरति ।

कदिनेयमवतसे, मुदपागरिसाभगंदलं वा वि ।

मुदकीलग्नसकारा, न तरति वच्चासणो इठं ।।

कदिनेय्वा कस्यापि दुःसहा अवतसे वा पुत्रव्याधिनामको
 रोगो भवेत् । एवं मुदयो पाको प्रशंसि भगन्दरं शुद्धकीलको
 भवेत् । शर्करा कुक्षुमुद्रको रोगः स च कस्यापि प्रवेष्टतो न
 शाक्तोति वच्चासणे प्रवेष्टे द्यातुं एवंविधे ग्लानत्ये अमीक्ष्यप-
 रिस्पर्शनादिकं स्थानकौतूभिकस्यमापि कुर्यात् ।

उच्चयेति गिज्ञाणं, ओसहकजे व पत्यरे वुजति ।

वेवति य खिचचित्तो, विचियपदं होति दोमं तु ।।

ग्लानमुदयेति एकस्मात्प्रभवेन द्वितीयमन्त्रं पार्थं कराति
 औषधकार्ये वा औषधदानहेतोस्तमेव ग्लानमन्त्रं संक्रम्य प्र-
 वस्यचैव स्थापयति । यस्तु क्लिप्तचित्तः स परवशतया प्रस्तरा-
 द्वापाणाम् किपति वेपते च असाध्यत्वे सखितमुक्तावारिमादि-
 कं प्रकराति पतत् द्वितीयपदं यथाकर्म ह्यारोपि शरीरजायाकौ-
 तुभिकयोर्भवेति ।

मौखिकस्य अपवादमाह ।

तुरियगितायाहरणे, मुहरिणं कुज वा दुपस्वे वा ।

ओसहविजं मंतं, मेलिजा सिग्गामि ति ।।

त्वरितं ग्लानविसर्गमप्यारहरणे कतेत्ये द्विपदे संयतप-
 के संयतीपदे च मौखिकस्य कुर्यात् । कथमित्याह । एष शी-
 प्रगामी यत औषधमानेन विद्यां मन्त्रं वा प्रयोक्तुं (मेलिज्जति)
 प्रयत्नां व्यापयतामित्यर्थः ।

अवाउरकजे वा, तुरिये व न वावि इरियमुवओगो ।

वेजस्स वा वि कहणं, भणति विसमूझओमाओ ।।

अत्यातुरस्य वा ग्लानस्य कार्ये त्वरितं गच्छेत् न चापि त्रैवेद्या-
 यामुपयोगं द्यात् । वैद्यस्य वा कथनं धर्मकानं कुर्वन् गच्छेत्
 येन स प्रवृत्तः सम्यक् ग्लानस्य चिकित्सां कराति । त्रये वा
 मन्त्रादिकं परित्यजेयं गच्छति विषं वा केनापि साधुना त्रिजितं
 तस्य मन्त्रेणापमार्जनं कुर्वन् विषवैद्या वानययुहीतानां परिवर्त-
 यन् शूलं वा कस्यापि साधोरुज्जति तत्र प्रमाजयेयं गच्छति ।
 त्रिंतिणिया व तद्वा, अलुदनमाणे विद्वन्तिंतिणिता ।

वेजे गिलाणगादि तु, अहामवंची य अतिरितो ।।

तस्य ग्लानस्य उपलक्षणत्वात् आचार्यदेव्याचार्यो निम्निजि-

तापि स्निग्धमधुरा आहारादिसंयोजनशृङ्गा कर्तव्या । अल-
 ऽयमाने वा ग्लानामायांश्च औषधार्थं कल्पयित्स्निगिता हा कथं
 न हृष्यते ग्लानयोम्यमेवेत्येवंप्रकारा कार्या । इच्छातोषे पुनरि-
 त्तितीयपदं वैद्यस्य दानार्थं ग्लानार्थं वाऽऽहार उपविध्याति-
 रितोऽपि प्रहीतव्यः । आदिशब्दाश्चाचार्यपरिग्रहः । गन्धवि-
 न्तके वा गच्छोपग्रहं हेतोरतिरिक्तमुपयि भारयेत् । एवं तावन्नि-
 दानं यद् अर्कयित्वा शेषेषु सर्वेष्वपि ग्लानत्वमङ्गीकृत्य चित्तीय-
 पदमुक्तम् ।

संप्रति तदेवाध्वनि इत्येवति ।

अवेकसंतो वज्जनया, कहेति वा सत्थियातिअचरिं ।

विजं आइमुतं वा, खेदभवा वा अण्णानोगा ।।

अध्वनि स्तेनानां सिंहादीनां वा अचार्धमेकजान इतमेतच्च
 विमोक्तमानांऽपि वज्जन् यदि वा अध्वनि गच्छन् सार्थिकाना-
 मायितकानां वा सार्थचिन्तकानां धर्मे कथयति येन ते आमुत्ताः
 सन्तो भकपानामुपग्रहं कुर्युः । अथवा विद्या काचिद्विनिवृत्त-
 हीता सा मा विस्मरिष्यन्तीति कृत्वा तां परिवर्जयत्प्रेक्षमा-
 नो वा गच्छेत् आदिभूतं पञ्चमज्जं तत्रा चौरादिभवे परावर्त्त-
 यन् वज्जन् जरो नाम भ्रमस्तेनानुरीभूतो भयाहा संक्रान्त ईर्या-
 यामुपयुक्तो न भवेदिति (अणामोर्गिष्ठ) विस्मृत्यवशात् स-
 हसा वा नेर्यायामुपयोगं कुर्यात् ।

संजोयणापलं वा, तिगाण कप्पादिगो य अतिरेगो ।

ओमादिप वि विहुरो,जाइजा जं जहे कमति ।।

अध्वनि गच्छन् हारादीनां संयोजनमपि कुर्यात् प्रलम्बादीनां
 विकरणकराण्य पिप्पलकादिकमतिरिक्तमुपयुक्तं युहीयाहा धा-
 रयेत्वा अथवा परलिङ्गेन तानि प्रहीतव्यानि ततः परलिङ्ग-
 मपि चारयेत् । कस्या आर्णकाद्यस्तथादिकं आदिशब्दाप्या-
 भादिकश्च दुष्टेन उर्ध्वपरितरितोऽपि प्रहीतव्यः । तदेवमध्वनि
 द्वितीयपदे मावितव्यं । एवमयमं दुर्मिक्तं तथादिशब्दाद्विधादि-
 कारयेत् वा विचुरे आन्वितिकायामपि पञ्चविधं परिमन्थुम-
 ङ्गीकृत्य यत्र द्वितीयपदं क्रमेन तत्रायोजयेत् । एवं निदानपदं
 मुक्ता पञ्चस्यपि कौतूभिकविषय परिमन्थुपु द्वितीयपदमुक्तम्
 वृ० ६ उ० (निदानव्याख्याऽन्यत्र) कल्पप्रतिसंभवायाम्,
 जीतः । पुष्टाशब्दे, यतनादिविषये, पला० १५ विष० । अग्र-
 मादे, "अप्यव्याकृत्यो भवति लक्ष्मणमुपयुक्तपणे" (किर्याह-
 षाऽप्रमादः ति० वृ० १ उ० । तथाविधसमाचारप्रतिपादके
 (नि०) यद्वादिविधिषास्ते वेदाङ्के, कल्प० । अनु० । ज्ञा० । मा० ।
 प्रा० मं० हि० । आदेशां गौणानुज्ञायाम्, नं० निधायाम्, व्य० ४
 उ० । संख्यामज्जे, कल्पज्जेः ककचेव कावस्य तद्विषयं सं-
 ख्यानं कल्प एव परिपाठ्या ककचव्यवहार इति प्रसिद्धमिति
 स्था० १० उ० । प्रावरकस्ये प्रच्छादके, वृ० ३ उ० । जितक-
 ल्पिकानां वयः कल्पाः ।

अथ गच्छुवासिनां कल्पप्रमाणमाह ।

कप्पा आग्रपमाणा, अहोइजाव विर्यदा हत्त्या ।

एवं मग्गिममाणं, उवोसं होति चत्तारि ।।

कल्पा आग्रप्रमाणाः सार्कहस्तद्वयप्रमाणायाम् अर्कतृतीया-
 श्व हस्ता विन्मृताः पुष्टा विधेयाः पतन्मध्यमं मानं प्रमाणं भ-
 वति उक्तेयतो ईर्येन अत्यारो हस्ताः । पतदादेशाद्यं मन्त्रव्यवह ।

प्रथम कारणमाह ।

संक्रुचियतद्वात्राप्यभ्यासमुपायान् सीयसंकासो ।

उद्धमो वेष्टनपथे, धेणुनिययाणारु रक्खा य ॥

यः भयमो बद्ध स संक्रुचितपादः सन्तु शक्नोति तस्य तथा स्वयमेव शीतस्पर्शो न भवति । अतस्तस्यात्मप्रमाणः कल्पोऽनुज्ञातः यस्तु क्वचिरे वयसा बद्धः स क्षीणशक्त्याह शक्नोति संक्रुचितपादः शयितुमस्तस्यानुग्रहायै ईष्येण आत्मप्रमाणावर्जं वस्तुमानि विस्तरतोऽप्येकतृतीयहस्तप्रमाणाद्व्याप्यैकानि वस्तुमानि विधीयन्ते एव विधीयमाने गुणमुपयोजयति (उद्धमोपेष्टनपथि) शिरःपादात्तद्वक्त्रज्वरांश्च पार्श्वयोरेकद्वयस्य प्रत्यक्षमाक्रमणं तेन स्पष्टिरस्य शीतं न भवति । अनुचितो प्राविशेति इत्यर्थः तस्यापि स्वजन्मविषादवन्निमित्तस्य कल्पप्रमाणमेव कालमयम् । अपि च एषं प्राणिनां रक्षा कृता भवति न मग्नकृच्छुर्या कौटिकाद्यः प्राणिनः प्रविशन्तीति ज्ञायः । आदिवाह्यादीष्वज्जलीयाद्योऽपि न प्रविशन्ति तेनात्मनपि रक्षा कृता भवति । वृ० ३ उ० । ४० ।

पञ्चवस्तुवृत्तौ तु तत्प्रयोजनं केत्यम् ।

तत्तद्वृत्तान्तलेखा, शिवावरा मुक्तभ्रमपरणष्टा ।

दिद्वे कप्पमहणं, मिश्राणमरणद्वया चेव ॥

तुल्यप्रमाणान्नसंसाधारण्यं तथाचिषसंहनिनां धर्मबुद्धकरणावयव कल्पमहणं श्रुतिः प्रकृतं स्थानसुतप्रमज्जद्वयार्थं चेति व० ३ अथि० । पं० व० । नि० वृ० । ४० ।

अथ परमप्रमाणाहोत्तरमाह ।

कं मंजमोवयारं, करे वच्छाद जइ मई गुणसु ।

सीयत्ताणं ताणं, जज्ञततणयाण सत्ताणं ॥

तद् निति चाउक्कालं, सज्जायम्भाणसाहणमितीहं ।

महिमहिद्यावामोसो, रयाइ रक्खानिमिषं च ।

मयमंवक्कज्जणत्थं, मिश्राणयावोगारिमाजिमयं ।

मुहपोत्तियाइ चेवं, पञ्चवणजिं जहा जोगमं ॥

संसत्तसत्तगोरस-पाणयपाणीयपाणरक्खत्वं ।

परिगज्जणपाणयायण, पच्छा कम्माइयाणं च ॥

परिहारत्वं पचं, मिश्राणवालाउबुमहुरयं च ।

हाणमयधम्मसाहण-समया चेवं परोप्परमो ॥ ३ ॥

कं नाम संयमोपकारं करोति यस्माद्विक्रान्तिं यदि तत्र भतिः तादृं कथ्यते । वृष्टु सौत्रिकौर्लिककल्पेस्तावच्छीतास्थानां साधुनां नागमार्गचयानपरहरणं क्रियते । तथा ज्वलन्तुणादीन्धनगतानां सत्त्वानां क्षाणं रक्षणं क्रियत इतीहापि इत्यर्थः । इदमुक्तं भवति यदि कदापि न भवेयुस्तदा शीतास्थानां साधुनां स्मिन्नुपादीन्धनज्वलनं दुर्गुस्तत्करणं साधुश्रममाशी तत्रतत्सत्त्वोपघातः । कल्पेस्तु प्राकृतेरपि न प्रत्ययेव । अग्निमुणादिज्वलनमन्त्रेणापि शास्त्रातिविरुद्धिरिति । तथा " कालवड्ढं वड्ढो-सयण जइमे-तिथं तु बोधवन्तित्यादि" वचनात्सप्तस्तपत्रिजागरणं कुर्वेतिः सातुजिह्वारवाः काशा प्रहीतव्याः तच्च हिमकप्रवर्षाणि शीते पतति चतुष्काशं शुद्धताम्रणीयः कल्पाः प्रवृत्ताः सन्तो निर्विघ्नं स्वाध्याय ध्यानं कुर्वन्ति शीतास्थपहरणादिति । तथा(महीचि) महापातोद्विस्त सच्चिता पृथिवी तस्याः पतन्त्या रक्षाभिमिषं

प्रावृताः कल्पाः संजायन्ते महिकाधूमिका (वासस्ति) येषां वृष्टिः (वसस्ति) अवहयायः प्रतीतः रजोऽपि सच्चिन्मावधाना-ग्रमस्यः पतति प्रतीतेरिव आदिशब्दात्मनोपतेःअधुनीनां प-रिग्रहः । एतेषां च महापातादिगतानां रक्षाभिमिषं कल्पाः प्रा-यस्त इति । तथास्तुल्यस्य संवरणं संवरः आच्छादनं वृद्धनं व-हिनयनं तदर्थं च केतो जलग्रन्थान्नादिकादि वस्त्रमजिमनं स्थानप्रमाणोपाकारं च तदभिमनं परममुक्त्यामनं शुक्लवस्त्रिका-रजोहरणादिचोपकरणं समयास्तुसारतः संयमोपाकारित्वेन यो-ज्यं जगनीयम् ॥ विरो० (पत्र ५५८) ॥ इन्द्रसात्विककथ-मिश्राविष्यवहाररूपे आचारे, प्रज्ञा० १ पत्र । प्रव० । तत्पुके दे-वलोके, ज० ५ हा० ४ उ । स्थान० । सौधमोद्वे, स्थान० ३ हा० । (ते च सौधमोद्वे इत्ये वैमानिकदेवानां स्थानप्रकरणे ज्ञान-शास्त्रे वद्वयते, ते चादृश सौधमः १ ईशानः २ सप्तकुमारः ३ महिन्द्रः ४ ब्रह्मलोकः ५ शास्त्रकः ६ महाभुक्तः ७ सहकारः ८ आननः ९ प्राणतः १० आरणः ११ अच्युतः १२ । प्रज्ञा० १ पत्र (एतेषां मानादि सर्वज्ञानाद्ये) एतद्भुतः ।

दस कथा ईदद्विहिया पञ्चत्ता तं जहा सोहम्मे जाव स-हसारे पाउंर अच्युत् । एप्पु एं दसकप्पेसु दस ईदा पञ्चत्ता तं जहा सक्कं ईसाणे जाव अच्युत् । एप्पि एं द-सवहं ईदाणं दम परियाणिया विमाणा पञ्चत्ता तं जहा पालप पुप्फण जाव विमज्जरे सम्बभो भरे ।

(दसत्यादि) सौधमोदीनामिच्छादिष्ठितमतेतिव्यक्त्याणां निवाससाधनतारण्योस्तु तद्वचनित्वं तन्निवासाज्जायात् स्वा-मितया तु तावत्पृथिव्यात्तानेन मन्त्रस्य यावत्कल्पात् " ईसाणे २ सणकुमार ३ महिन्द्र ४ ब्रजलोक ५ संतो ६ सक्कित ७ इत्यस्मिति । यत एतेषु इत्यादिष्ठिता अत एतेषु इत्यादि अन्वयान्तीति वद-यितुमाह । (एप्पु इत्यादि) शकः सौधमेन्द्रः सेवा देवलो-कसमानमानः शेषं सुगममिति । इन्द्रादिकादिषु तद्विमानायाह । (एते इत्यादि) परियाणं देशान्तरगमनं तत्प्रयोजनं येषां तानि परियाणिकानि गमनप्रयोजनानीत्यर्थः यानं शिथिकादि तदा-काराणि विमानानि देवाभ्या यानविमानानि न तु शास्वतानि नगराकाराणीत्यर्थः । पुस्तकान्तरे यानशब्दो न दृश्यते तावत् कल्पादीनि आकाशानां क्रमेणावगतव्यानि यावत्करणात् " सोमण-से ३ सिरिवच्छे उन्नेदियावसे ५ कामकमे ६ पीशगमे ७ अणोरंमे ८ इति " इत्यस्मिति । आगिनियोगिकेते देवा विमानाभव-न्तीति । (स्थान०) एवंविधविमानयाधिनमेन्द्राः प्रतिमादिका-स्तपसो भवन्तीति ।

दोसु कप्पेसु कप्पस्थियामो पणत्तामो तं जहा सोहम्मे चेव ईसाणे चेव । दोसु कप्पेसु देवा तं जहा सोहम्मे चेव ईसाणे चेव । दोसु कप्पेसु देवा कायप-रियारगा पञ्चत्ता तं जहा सोहम्मे चेव ईसाणे चेव । दोसु कप्पेसु देवा फासपरियारगा पञ्चत्ता तं जहा सणकुमारे चेव माहिंदे चेव । दोसु कप्पेसु देवा रूपपरियारगा प-ञ्चत्ता तं जहा बंधनां चेव संतप चेव । दोसु कप्पेसु देवा सहपरियारगा पञ्चत्ता तं जहा महादुक्के चेव स-हसारे चेव ॥

कण्वयोर्देवहोक्तयोः स्त्रियः कण्वस्त्रियो देव्यः परतो न सति शेषं कण्वमिति नवरं (तेजलेससि) तेजोव्या लेख्याः ये-
षान्ते तेजोलेखास्ते च सौधर्मशानयोरेव न परतः तयोश्च तेजो-
लेख्या एव नेतरे आह च “ किण्वा नीडा काळ, तेजलेसा च
मयणवंतरिया । जोइससोइमनीसाणे, तेजलेसा मुण्येव्यसि ” १।
(कायपरिचारकाणि) परिचरन्ति सेवन्ते स्त्रियमिति परिचारकाः
कायतः परिचारकाः कायपरिचारका एवमुत्तराणि नवरं स्प-
ष्टादिपरिचारकाः स्वशास्त्रेणोपाशान्तेवेदोपताया प्रवर्त्तन्त्यभि-
प्रायः । आनतादिषु चतुर्षु कण्वेषु मनःपरिचारका देवा प्रव-
र्त्तन्ति वक्तव्यम् । स्था० २ गा० ।

अस्थि णं भंते ! सोह्मसीसाणे णं कणाणं अहेहेहाइ वा
गेह्वणाइ वा ! नो इण्डे समडे । अस्थि णं भंते ! उर-
लाबलाहया ! हंति अस्थि । देवोपकरेइ अमुरो वि प-
करेइ नो नाओ एवं यणियसरे वि । अस्थि णं भंते ! बा-
दरे पुदिक्काए बादरे अगणिकाए ! णो इण्डे समडे णस-
त्त्वमगगइसमावसाएण । अस्थि णं चंदिम जाव ता-
राकवा ! गोयमा ! णो इण्डे समडे । अस्थि णं जंते !
गामाइ व जाव सन्निवेसाइ वा ! गोयमा ! नो इण्डे स-
मडे । अस्थि णं जंते । चंदाजाइ वा ! गोयमा ! णो
इण्डे समडे एवं सणकुमारमाहिंदेसु णवरं देवो एगो प-
करेइ । एवं बंमलोण वि एवं बंमलोणस्स ठवरि सव्वहिं
देवो पकरेइ पुच्छियव्वो य बायरे आठकाए बायरे अग-
णिकाए बायरे वणस्सइकाए अर्धं तं वेव गाहा “ तमु-
कायकण्वणए, अगणीपुद्वी य अगणिकुद्वीसु । आठ-
तेवणस्सइ, कण्ववरम्मि कण्डरारिसु ” ॥ १ ॥

देवोपकरेइ इत्यादि ” इह च बाह्वृषिधीतेजसोर्निषेधः
सुगम एव स्वस्थानलवासाऽप्यायुवमनस्पतीनामनिषेधोऽपि
सुगम एव तयोर्वृषिप्रतिष्ठितत्वेनाऽप्यनस्पतिस्मभावज्ञा-
योश्च सर्वत्र भावादिति (एवं सणकुमारमाहिंदेसुचि) इहा-
विदेशतो बाह्वृष्यवनस्पतीनां सम्भवोऽनुमीयते स च तम-
स्कायसजावतोऽवसेव इति । एवं “ बंमलोणस्स ठवरि सव्व-
हिंति ” अच्युतं यावदित्यर्थः परतो देवस्यापि गमो नास्तीति
तदुक्तत्वात्कादौर्मोवः । (पुच्छियव्वो य सि) बाह्वोऽप्या-
नुऽपिनाको वनस्पतिश्च प्रत्ययः । अत्र “ तं वेवसि ” वच-
नानिषेधश्च यतोऽग्नेन विशेषोकाद्व्यत्यसर्वं पूर्वाह्णमेव वाच्य-
मिति सुविशेषः । तथा प्रैवेयकादीयन्नामरान्तेषु पूर्वोक्तं सर्वं
हेहादिमथिक्तत्वाच्चान्यामनुक्तमपि निषेधतो ज्येष्ठमिति ।
अ० ६ शु० ८ उ० । भोजनाय पानायैव विधायेव, गा० १ अस्थि० ।
(पात्रप्रकरणार्थां तं विकाशयिष्यामि) कल्पते समर्थो भवति
वृत्तियर्थे विरुद्धलक्षणया समर्थो भवति वा अत्र
कृप सामर्थ्ये विरुद्धलक्षणया असामर्थ्ये वा आधारेण वृत्त-
न्ययति स्फुटि विनाशं वा अत्र कृप विषय आधारे अत्र । अ-
ह्मणो रविहरे जगतां चेष्टाराहित्यसंपादके प्रत्ये, तस्य वि-
नरूपे जगतां चेष्टासंपादके च कालभेदे, बाव० । युक्ते, क-
ल्पन्ते युज्यन्ते युक्तमेतत्तथा स्था० २ डा० ।
कल्प्य-त्रि० कृप-विषय-यत्-कल्पनीये, अत्र० अध० १ डा० ।

एषणीये, स्था० ३ डा० । प्राष्टो, पंचा० १२ विष० । रचनीये,
आराण्ये, अनुष्ठेये, विधेये, बाव० । सारणीकृपादौ च “ सा-
रणीकृपादिको विकल्पा अत्रासि ” नि० सू० १ उ० ।

कण्व-कण्व-त्रि० कल्पयति रचयति आरोपयति वा हृ-
षिक्-युव-रचको, आरोपको च कर्षुरे, नापिते, पुं० तस्य के-
शशेयरचकत्वात् तच्छेदकत्वात् तथाच । कल्प-स्वाये क्व
कल्प शब्दाच्चैव वाच० । कपिलाविप्रसुते, शकटाससुतपुत्रे,
तदृचं केत्यम् ।

इतश्च कपिलो विप्रो, वसति स पुराद्वहिः ।
आगताः साधवः साय-मन्येष्टस्तद्वृष्टे स्थिताः ॥ २० ॥
जानन्त्येते न वा किंचिद्व्यत्यासीद् द्विजः स तान् ।
आचार्यैः कथितं तच्च, भावकोऽभूत्सदैव सः ॥ २१ ॥
अथान्यदा गृहे तस्य, स्थिताः केऽपि सुसाधवः ।
आतमात्रः सुतस्तस्य, रवतोऽश्वकृतिः ॥ २२ ॥
पात्रकानि सुसाधूनां, धृतः कल्पयतामथ ।
नष्टा सा ज्यन्तरी तस्य, कल्प इत्यभिधाऽभवत् ॥ २३ ॥
सर्वविद्यः स जहैऽद्य, पितरौ सुयुमापतुः ।
नैच्छद्दानं च संतोषी, दत्ते विद्यास्तदर्थिनाम् ॥ २४ ॥
तत्रास्त्येको द्विजः कल्प-गमनागमनाश्रितः ।
कन्याजलोदरिण्यसि, तस्य तस्या वरोऽसित न ॥ २५ ॥
स दध्मो कल्पकस्येता-नुपायेन द्वागम्यन्नम् ।
कृत्वा कृपं सुहृदारे, तन्मये तामघातयन् ॥ २६ ॥
इद्व्य कल्पकमायात्न-मन्युर्बन्धनेन पूकृतम् ।
कपिला भोः पपाताशो, व उरकति तस्य सा ॥ २७ ॥
तच्छ्रुत्वा कृपया कल्पो, धावित्वा तं समाकृष्वत् ।
सोऽद्य तेन द्विजेनोक्तः, सत्यस्थो भवति हि ॥ २८ ॥
जनापवादभीतेन, प्रपन्ना कल्पकेन सा ।
पश्चादौषधयोगेन, कृता रतिरिवापरा ॥ २९ ॥
विद्वान् कल्पयुतो राजा, सोऽथाहुऽन्यधीयत ।
मन्त्री भवेति सोऽवादीव, सुखः पापं करोत्यदः ॥ ३० ॥
नाहं परिग्रहं कुर्वे, भोजनच्छादने विना ।
दध्मो राजा विना मन्तुं, नास्ती प्रहमुपेह्यति ॥ ३१ ॥
तद्वस्त्ररजको राजा, प्राक्कम्बधुनाऽप्येवम् ।
वस्त्राणि सार्पयिष्यान्त-मित्रथा प्रदत्तान्यदा ॥ ३२ ॥
रजनायापयामास, वस्त्राणीन्ध्रमहोदय ।
तद्दिने मार्गितस्तानि, हवोऽर्पयिष्यामि सोऽद्यम् ॥ ३३ ॥
एवं वर्णयेय वात, तृतीयेऽवधे पुनः पुनः ।
मार्गितोऽन्यपयैव, दष्टः कल्पोऽयवतः ॥ ३४ ॥
नाहं कल्पोऽस्मि चेत्तानि, रजनायमनुजा न ते ।
अन्येषुः क्षुरिकापाणि-गताऽद्य रजकमियाम् ॥ ३५ ॥
ऊर्ध्वेऽधुका-वर्षयास्य, साऽर्पयन्नकोदरम् ।
पादयित्वा तम्पुत्रा-रज्जयद्यानि कल्पकः ॥ ३६ ॥
तद्वायोच्चै नृपादेशा-आवाहोयोऽस्य कस्तनः ।
कल्पकोऽचित्तयदाहो, यन्मयाऽऽता न मन्त्रिता ॥ ३७ ॥
तद्वाहः कैतवर्धम्, मान्मज्जिन् पुरा यद्दि ।
नात्राभिष्यन्तं तस्मै, ततो गच्छाम्यहं ह्यस्य ॥ ३८ ॥
मा यासं तद्भेदेराच-स्तद्यधी दाम्मुपान्निके ।
राजोऽन्यथायं तं स्माह, तन्मयुक्तं विचिन्तितम् ॥ ३९ ॥
सोऽयवद्वयदादेशं, कुर्वे मन्त्री कृतस्तनः ।

तं दृष्ट्वेपमृषं नष्टा, राजका रावकाणिः ॥ ४० ॥
 राज्ये स्वयम्भरः कल्प-आतो जाताऽथ संवत्ति ।
 तेनाथ पुष्वीवाहे, मातृभिक्षया च नृपजा ॥ ४१ ॥
 वत्सानरणशादि, मृगुभीक्षित्येतेऽस्मिन्मह ।
 शानापुरासतदासी-मुखाद् हात्वा पुरातनः ॥ ४२ ॥
 मन्त्राभ्यङ्गं हृजो देव, हात्वा त्वां कल्पकः सुतस्य ।
 राज्येऽग्निवैष्णुकामोऽस्ति, सामग्रीं तादृगीह्वयेते ॥ ४३ ॥
 पुष्याः प्रेषिता रात्रा, सामग्रीं तेऽप्यभीक्षयम् ।
 कल्पकः सक्तुद्रुमोऽथ, केपितो नृपुजाऽकटे ॥ ४४ ॥
 वज्रते कीदृशीकूर-सेदिकासम्पत्तेः पदस्य ।
 कल्पोऽवक्ष स्यात् किमियता, यः कुलोदरपङ्कजः ॥ ४५ ॥
 वैरनिर्यातेन वाऽनं, हृजोऽसोऽस्मिन् सुधीः ।
 तैरुक्तं नो न शक्तिस्त-पऽप्युक्ताया दिवं ययुः ॥ ४६ ॥
 कल्पकं संवत्तं हात्वा, प्रतिपुमिगुप्रासतिः ।
 आययुः पादग्रीपुषं, प्रहीतौ जाह्नवीतटे ॥ ४७ ॥
 दन्वी नन्दः स मन्वी ये-स्त्वाद् द्विषो नाथयुस्ततः ।
 राजोवै कोऽपि किं कृपे, मत्तं युष्मांस्त तत्पदः ॥ ४८ ॥
 कल्पपुङ्गवाति राजोवै, तदासाऽपि महासतिः ।
 ततो मञ्जिकया कृष्टः, कृष्टाः पित्रश्च कल्पकः ॥ ४९ ॥
 कृतस्मानादिसंस्कारः, प्राकारेऽपि कल्पकः ।
 भीतास्ते कल्पकास्त्वे, मृगेन्द्रादिषु केरवः ॥ ५० ॥
 कल्पो हुतेन तान्त्र्यं, तदासाऽपि महासतिः ।
 निष्पृष्टार्थे विशिष्टैर्धैः, कल्पये सन्निधिमहम् ॥ ५१ ॥
 नाथमाकृष्ट तद्भायु-सिद्धान्तः कल्पकोऽप्यभात् ।
 करस्त्रेकुराणस्य, जिह्वस्योपर्येष्यतया ॥ ५२ ॥
 तिष्ठतिमन्त्रस्तान्त्र्यं, कल्पको हुतस्ततः ।
 अथ कर्कः च जिह्वस्य, दक्षिकुराणस्य किं प्रवेत्त ॥ ५३ ॥
 एवमादौ शैत्यपुष्पा, ताव व्यामोहा निवृत्तवान् ।
 विशिष्टास्ते बिलहास्तु, जम्बू स्वस्वगुणान्तिके ॥ ५४ ॥
 अज्ञातकल्पामिमांश्या, भाव्यस्ते प्रलपयसी ।
 तत्प्रपञ्चेन नष्टास्ते, नन्दः प्रोक्तोऽथ मन्त्रिणा ॥ ५५ ॥
 इत्यथवाद्याच्छिन्नसेवा, पुष्टिं कृत्वा प्रपश्यताम् ।
 पुनर्मन्त्री कृतः कल्पः, कल्पेष्टेयी यिनाशितः ॥ ५६ ॥
 सहादृष्टवस्तन्त्रया, मन्त्रिता कल्पसन्ततः ।
 आ० क० ११६ पत्र० । आ० ५० । आ० ५० ।

कप्यकराण-कप्यकराण-ज० भोजनोच्छिष्टपत्राभाणां भाषणे, वृ०
 ५ उ० (तद्वक्तव्यता तेष्वचक्षते)

कप्यकाल-कप्यकाल-पुं० प्रसूतकाले, " कप्यकाष्ठमुषज्जति "
 सूत्र० १ वृ० १ अ० ।

कप्यट्ट-कप्यट्ट-पुं० समयपरिभाषया वादके, ज्य० ७ उ० । दि-
 म्मरूपे, न० ज्य० ७ उ० । वृ० ।

कप्यटिप्प-कल्पस्थिति-क० कल्पशास्त्रोक्तसाधुसमाचारे, अ-
 वस्थाने, कल्पस्य मर्यादायाम्, वृ० ६ उ० ।

तिविहा कप्यटिप्प पञ्चता तं जहा सामाज्यकप्यटिप्प द्वेदो-
 वद्वावणियकप्यटिप्प निग्विसमाणकप्यटिप्प । अहवा ति-
 विहा कप्यटिप्प पञ्चता तं जहा निविहकप्यटिप्प निग्व-
 कप्यटिप्प येरकप्यटिप्प स्या० १ उ० ।

सङ्क्षेपे च ।

(सूत्रम्) कप्यटिप्प पञ्चता तं जहा सामाज्यसंनयकप्य-
 टिप्प द्वेदोवद्वावणियपसंनयकप्यटिप्प निग्विसमाणकप्यटिप्प ।
 निविहकप्यटिप्प निग्विणकप्यटिप्प येरकप्यटिप्प नि वेमि ।

पञ्चता पदमकारा कल्पे कल्पशास्त्रोक्तसाधुसमाचारे स्थि-
 तिरवस्थानं कल्पस्थितिः । कल्पस्य वा स्थितिर्येवौदा कल्प-
 स्थितिः प्रकृता तीर्थकरणधरेः प्रकृतिता तत्पथेऽनुपन्नासार्यः
 सामाधिकसंहतकल्पस्थितिसमो रागादिबोधहितस्तस्या यो
 ज्ञानो ज्ञानार्थोनां प्रातिस्थिर्यः । सम्य एव सामाधिकं सर्व-
 सावद्यविरहितस्य तत्प्रधानाः संयताः साधवः तेषां स्थितिः सा-
 मायिकसंयतकल्पस्थितिः । १ तथा पूर्वपर्यायच्छेदेनोपस्थापनीय-
 भारोपणीयं यत्तच्छेदोपस्थापनीयं व्यक्तितो महाभारतारोणमि-
 स्थयः । तत्प्रधाना ये संयताः तेषां कल्पस्थितिः द्वेदोवस्थापनी-
 यसंयतकल्पस्थितिः २ निर्विश्रामाभाः परिहार्यविच्छिन्नकल्पे वद-
 मानास्तेषां कल्पस्थितिर्मिर्विश्रामानकल्पस्थितिः ३ निर्विष्टकायि-
 का नाम येः परिहृष्टाभिव्यक्तिके तेषां व्युष्टं निर्विष्टमावेषितो वि-
 र्वाङ्मनस्त्रिरात्रमङ्कणः कायो यैस्ते निर्विष्टकायिका इति व्युत्पत्ते-
 स्तेषां कल्पस्थितिः ४ जिना गच्छतिर्नताः साधुविशेषास्तेषां
 कल्पस्थितिः जिनकल्पस्थितिः । ५ स्थविरा आचार्यादयो ग-
 ष्यप्रतिनकास्तेषां कल्पस्थितिः स्थविरकल्पस्थितिः । इतिर-
 ध्वयनपरिसमाप्तिं प्रवीमि । तीर्थकरणधरोपदेशो सङ्क्षेपमपि
 प्रस्तुतशास्त्रोक्तकल्पसाधुविधिं प्रणामि न पुनः स्वमनीषिक-
 येति सूत्रसंज्ञेपार्थः ।

समाति विस्तार्य विमजिपुमोप्यकारः कल्पस्थितिपदे परव्या-
 त्रिप्रापमाशङ्कं परिहरन्माह ।

आहारा इह उाणं, जो चिह्नाति साहिहसि ते वुद्धि ।

वदहारपनुषेव, उियरेव तु शिच्छण उाणं ॥

कल्पस्थितिरिति सूत्रे यत्पदं तत्र कल्प आचार इति कृत्वा
 स्थानं यस्तु तत्र कल्पे तिष्ठति स स्थितेयज्यत्वात् स्थितिः ।
 ततश्चैवं पृथग्भावाभिधेयत्वेन स्थितस्थानयोः परस्परमन्यत्व-
 मापन्नमिति ते तत्र बुद्धिः स्यात्तुदेव व्यवहारं व्यवहारनयं प्रती-
 त्वैवं स्थितिस्थानयोरन्यत्वम् निश्चयतस्तु निश्चयाभिप्रायेण यै-
 व स्थितिस्तदेव स्थानं मुद्याध्यायेव स्थानं सैव स्थितिः । कथं
 पुनरित्यत आह ।

ठाणस्स होति गमणं, पडिपक्खो तद् गती उिर्ह पणुं ।

एतावता सकिरिए, जेवेज उाणं च गमणं च ॥

सक्रियस्य जीवादिष्वस्य एतावदेव क्रियाद्वयं भवति स्थानं
 वा गमनं वा । तत्र स्थानस्य गमनं प्रतिपक्षो भवति तत्परिज-
 तस्य स्थानाप्रतिवाहः । ततः किमिवाह ।

ठाणस्स होति गमणं, पडिपक्खो तद् गती उिर्ह पणुं ।

ए य गमणं तु गतिमतो, होति पुणो एवमितरं पि ॥

स्थानस्य गमनं प्रतिपक्षो प्रवर्तित न स्थितिः । स्थितिरपि ग-
 तिरप्रतिपक्षो न स्थानमेवं स्थितिस्थानयोरैकत्वम् तथा न च नै-
 व गमनं गतिमतो कल्प्यानुपपन्नं व्यतिरिक्तं भवति । एवमितर-
 दापि स्थानं स्थितमतो कल्प्याद्व्यतिरिक्तं भवत्यम् ।
 इमेव व्यतिरिक्तकारणेन कथयति ।

जइ गमणं तु गतिमतो, होज पुणो तेण सोण गच्छेज्जा ।

जह गणपातो असाहा, गच्छति वसुधरा कसिणा ॥
यदि गमनं गतिमतः पुराणैः पृथग्भवेत् ततोऽसौ गतिमान्
गच्छेत् । दद्यान्तमाह । यथा गमनादन्वा पुनन्ता हस्ता सं-
पूर्णा वस्तु-पर्याय गच्छति हस्तामरणे हेतुप्रभृतिरस्तवययो
गच्छेत्पीति कृपणार्थमेव स्थानेऽपि प्राबन्धी यत एवमतः
स्थितमेतत्

ठागष्टिपद्याणं, गतिगमणां च अत्यतो गति ।
वैजगयाणं पुष्प, जहेव वयणस्त वायो य ॥
स्थानादित्योर्गतिगमयोर्भावेतो नास्ति नानात्वमेकार्थत्वा-
द्यज्जनानात्वं पुनरस्ति । यथैव वचनस्य वाच्य परस्परमर्थ-
तो भावित भेदः । क्वातः पुनरस्ताः । अथवा नात्र स्थितिरा-
शब्दोऽवस्थानात्वा किं तु प्रयादा वाचकस्तथा वाह ।

अहवा जो एत कप्यो, पलंबादी बहुधा समकसातो ।
छडाणा तस्त डिई, द्विचि मेरिचि एगडा ॥
अथवा यः एव प्रस्तुतशब्दे प्रत्यभ्यादिं बहुधा अनेकविधः
कल्पः समाख्यातस्तस्य पद स्थाना पदप्रकारा स्थितिः । स्थि-
तिरिति मयंदेहि वैकालीं वादी । न्योऽपि विनियानुप्रहार्य
स्थितेरैवाधिक्याह ।

पनिडा गावणा ठाणं, ववत्या मंतिनि डिती ।
अवडाणं अवत्या य, एगडा चिट्टणा च ॥
प्रतिष्ठा स्थापना स्थानं व्यवस्था संस्थितिः स्थितिः अवस्थानं
वाप्यस्था चेत्तान्येकाधिकानि पदानि । तथाहि "चिट्टण" सूई-
स्थानमादिशब्दाश्चिपदनं त्वत्वेन तानि त्रीण्यपि स्थितिविशेष-
रूपणि मन्त्ययानि । सा च कल्पस्थितिः षोडा तत्तथा ॥
सामाद्यप्येच्छेदो, णिविसमाणे तहेव निव्विट्टो ।
जिगाकपे थेरेमु य, उव्विट्टकपपिनी होचि ॥

सामाधिक्यसंयतकल्पस्थितिर्द्विदशपदस्थानीयसंयतकल्पस्थि-
तिर्विधेः प्रथमानकल्पस्थितिस्तथैव विविदिष्टकल्पस्थितिः जिनक-
ल्पस्थितिः स्थविरकल्पस्थितिश्चेति पट्तिधा कल्पस्थितिः ।
बु० ६ उ० पत्र० ६१ । स्थान० । पूर्वपक्षिमसाधूनां पञ्चमहावनरु-
पायां मध्यमसाधूनां महाविदेहसाधूनां च चतुर्थ्यां मलकृपायां
कल्पावस्थितैः, बु० ४ उ० । (कथं शब्दे चैतद्भावितम्)

कप्यट्टिय-कल्पस्थित-पुं० कलेण दशविधे अर्थेऽवस्थादी स्थिताः
कल्पस्थिताः । पञ्चयामभप्रतिपक्षे, बु० ४ उ० । पूर्वपक्षिम-
साधूनां, (यत्कल्पस्थितानामर्थोय कृतमकल्पस्थितानां चार्थाय
कृतं तत्कल्पस्थितानां कल्पने इत्यकल्पस्थि शब्दे उक्तम्) आचा-
र्यपदानुशासके, "आचरिणाण पदानुशासको कल्पोऽनो भ-
सति " नि० चू० १० उ० । स्थविरजानसमानकल्पादित्यव-
स्थितं आशोचान्दानयोऽयं, तदनुसंधि इति अतिचारविषया सुनु-
भवेन न स्यात् धा० २ अधि० पंचा० ।

कपट्टिया-कल्पस्थिता-स्त्री० तरुणस्त्रिया, बु० १ उ० । वा-
शिकायां च व्य० ४ उ० ।

कपट्टी-कल्पस्था-स्त्री० कुलवध्याम्, व्य० ३ उ० । (नहुषान्ते
वेदोपशमे स चउदेव शब्दे जावितः) बालिकायाम्, उदितरि
च । व्य० ६ उ० ।

कपट्ट-कर्पट-पुं० न० क-कर्मणि-विच-कर-पट-कर्म-लतके,
जोर्णवस्त्रगडे, मलिनवस्त्रे, करस्थः पटः शक० । घर्मादि-

मार्जनार्थं हस्तन्यस्ते वस्त्रगडे, कपायरके वस्त्रे च । बाध० ।
वस्त्रमात्रे, ध० २ अधि० । प्रव० ।

कर्पट-पुं० कर्पट एव स्वाधेऽण कर्पटः स इवाकारोऽस्यस्य
अत्र वा जोर्णवस्त्रगडे, तादृशवस्तुको कार्याधिनि, त्रि० ।
बाध० । तदाकारयुक्ते जतुनि, हेमच० । बाध० ।

कपट्टिय-कर्पटिक-त्रि० कर्पट-अस्यार्थे उक् । कर्पटवस्तुको
भिक्षुकारो, शस्त्ररत्न० । बाध० आच० । कर्पटेश्वरानुक्ति का-
र्पटिकः भिक्षाचरे, पुं० बु० १ उ० । "भंडोवहि लगभरवह, उद्-
रि कपट्टियसमप्रयो " नि० चू० १६ उ० । "बमद्वस्तस्य पना
कपट्टिओ ओलप्यह" आ० म० छि० । नि० चू०

कपण-कल्पन-न० कृ-भावे ल्युट् ल्युट्ने, पाटने, सूच० १ बु०
५ अ० । आच० । कृ-सामर्थ्ये-शिव-भावे ल्युट् । रचना-
याम्, विधाने, आरोपे च । बाध० ।

कपणा-कटपना-स्त्री० कृ-शिव-भावे युक् रचनायाम्, वि-
धाने, आरोहणाय गजसज्जीकरणे, हेमच० । बाध० । समभेद-
प्रकृत्यायाम्, नि० चू० १ उ० । विकल्पे, कृतभेदे, "कुपाप-
रिओवप, समहकल्पया विकल्पेहि" श्री० । व्यतिरेकव्याप्तिहा-
नापीतिभ्युत्पन्नभेदे, इति नैयायिकाः अर्थापत्तिरपे प्रमाणान्तरे,
इति मीमांसका वेदान्तिनश्चाहुः ॥

कपणामेच-कल्पनमात्र-न० एवं कल्पय केवला वितता-
र्थप्रतिभासरूपा न पुनस्तत्र प्रतिभासमानोऽप्येवमेव कपायं
केवलयां कल्पनायाम्, ध० १ अधि० ।

कपणजि-कपणीय-त्रि० उच्चारितोऽपवाजितं, आव० १ उ० ।

जं जं जोगमशीणं, आहारादी तहेव सेहाए ।
एवं तु कपणजिं, अपरिगहाणा अकपण्यम् ॥
हारे य पलंबादी, सलोमनजाणदि होचि उव्वहीए ।
सेज्जाए दगसाला, अकपण्यहा य जे अजे ॥
केरिसय कपणजिं, फासुयं फासुयं तु केरिमं ।

जीवं जदं ज दृक्, तं पि यं एस एज्जंतु पं० भा० ॥

कपणजेति द्विविह जीवजोऽयं कपणजमकपणजिं
तत्तत्तत्रां कपणजिजमकपण्यं च तत्तत्तत्रां जीवजमकपण्यं
आहारसंपुरिषु वीसं इत्थंयु हस तपुसंगसु तद्विवर्गीयं क-
पण्यं तत्तत्तत्रां आहारोदरिहामा जाव वंतसोपगयं उमा-
मुपायका सखासुदे कपण्यं अपरिगहाणं न तद्विपरोतमक-
पण्यम् पंच० चू० ।

कपण्णी-कल्पने-स्त्री० कल्पने विद्यते यथा सा कल्पनी । श-
स्त्रविशेषे, भावा० १ धु० १ अ० । कलिकाविशेषे, प्रश्न० अथ० १-
अ० "तुरां हि तिलवपारं हि, तुरियां हि कपणो हि यः कपिओ
फाणिया जिओ, उक्तो य आणमो" उक्त० १ एव अ० ।

कपतक-कल्पत-पुं० लतां । अनादी शेषांशोर्द्विवध ४ । ३ ।

एव । इति पकारस्य चित्त्वम् प्रा० । देवतकन्दे, स्मृतिनिबन्धन-
ज्जे, वारीरकनायदीनां भातिनीव्याख्यातकपे ग्रन्थे च वाच० ।
कपत्थि-कटपत्थि-स्त्री० कल्पयदेवशोकयोः स्त्रियः । देवीषु,
स्था० ३ उ० । (कल्पस्त्रीणां वक्तव्यता कल्प शब्दे)

कपट्टम-कल्पयुम-पुं० देवतदेवदे, संकल्पविषयफलदायुवा-
स्यस्य कल्पद्रुमवध्वा बाध० । मयुरायां तीर्थजिने, "मयुरायां
कल्पद्रुमः" ती० ।

कल्पपक्षि-(ए) कल्पमक्षिपन्-पुं० कल्पप्रहणेन दशाधुन-
स्कन्धकल्पवह्वारा गृहीताः प्रकल्पप्रहणेन निशायकल्पः क-
ल्पश्च प्रकल्पश्च कल्पप्रकल्पश्च तदेवात्मन्तानि कल्पप्रकल्पिनः ।
दशाकल्पवह्वारादिसुभायधरेषु, “कल्पपक्ष्यां त सुप्र ब्रालो-
या खातं ते हातं ब्रुता” इयः २० १ उ० ।

कल्पापव-कल्पपादप-पुं० कल्पवृक्षे, पा० १५ विष० ।

कल्पपाल-कल्पपाल-पुं० कल्पं सुराधिपानकल्पं संकल्पं म-
द्याभिज्ञां वा तत्पायिनां पात्रयति । पात्र-अ० । शोणके सु-
राजाय, हेमच० । वाच० । अ० ।

कल्पपाद्वृक्ष-कल्पमृता-न० कल्पजित्पुष्पव्यानगते ग्रन्थाव-
शये, कल्पप्रभृततः पुष्पकृतः श्रोमरुचाहता आयेजेन ततः पात्र-
शिमामायेत्येतत् परम् । इनाऽप्यन्वयः सङ्गपान् प्रपातः काभि-
नप्रः । श्रोमरुजयकल्पोऽयं, आजिनप्रमस्त्रिजिः ।” ती० १ कल्प० ।
कल्पपद्व-कल्पमृदीप-पुं० अरुतररञ्जहारश्चाजिनप्रमस्त्रि-
विरचितं तीर्थकल्पे, । ती० ४६ कल्प० ।

कल्प-कर्पूर-पुं० कृप-अरु-अन्वयाजयः । कपाले, वृ० ४ उ० ।
“तमिण्यते कल्पंरज्जिक्लृष्टं” आ० म० छि० । कल्पकं-
नं संवृणोति विभे० । आच० । नि० ७० । शीर्षांशोस्थान, अ-
मरः । अक्षभेदे, कटाक्षं च मेदि० उरुचरे वृक्षे, अष्ट० । वाच० ।

कल्पकृत्-कल्पवृक्ष-पुं० मध्याह्न्यातिरिक्तसामान्यकल्पितफ-
लव्याप्त्येन कल्पना कल्पस्तत्राध्याना वृत्तः । मत्ताङ्गादिसमवि-
धकल्पवृक्षाणां समकल्पवृक्षजाता, स्था० उ० उ० । कल्प-
वृक्षमात्रे, ते च दृग् । “मसंगया य १ मिग” २ तुकिर्या ३ वीन ४
जा ५ विरग्या ६ विररसा ७ मणिरग्या ८ एणामारा ९ अ-
नियया य १०” प्रव० १७१ छ० (एतेषां व्याख्या मत्ताङ्गादि-
हान्तेषु ओसात्पेणीशब्दे संपुणं वर्णके उक्ता) इत्यवृक्षे च
स्थः ३ उ० ।

कल्पवर्म-कल्पवृक्ष-पुं० कांश्चिदनुकल्पस्य न्यामास्तस्यावय-
व, “सहाभून्नन्वत्समन्ता, मन्त्रिता कल्पसन्ततः । अथाऽभून्नवमं
नन्दे, मन्त्रिराद कल्पवृक्षजः” । आ० क० ।

कल्पवर्धिसय-कल्पावर्तसक-पुं० सौधमंशानकल्पप्रधाने वि-
माने, तत्रोपपन्ने देवे च नि० (तद्वत्कल्पिता कल्पावर्तिसयाश्च)
“ सोहम्मीसाणकल्पसु आण कल्पप्रधानाणि विमानाणि ता-
नि कल्पवर्तिसयाणि” पा० ।

कल्पवर्तिसया-कल्पावर्तसिका-स्त्री० कल्पावर्तसकदेवप्रतिब-
धप्रत्यपकृती, नि० । म० । “ पा० । सोहम्मीसाणकल्पसु आण
कल्पप्रधानाणि विमानाणि ताणि कल्पवर्तिसयाणि । ते सुया
देवीओ जातेण तत्रोविसेसेख उवयस्माओ इदिं च पत्ताओ एवं
जासु सविचरं वसिज्जइ तसो कल्पावर्तसिकाः प्रोचयन्त
इति । कल्पावर्तसिका नाम कल्पावर्तसकदेवप्रतिबधप्रत्यप-
कृतिः सा च निरवाधिका भुत्स्काभ्यतद्वितीया वर्गः अनु-
सरोपपातिकदशाङ्गस्य उपाङ्गश्च, जं० । रा० ।

अति यं भेते ! समयेणं भगवत्या जाव संपत्तेयं त्वर्वाणं
पठमस्स वगस्स निरवाधिलियाणं अयमद्वे पक्खे दावस्स
यं भेत ! वगस्स कल्पवर्तिसयाणं समयेणं जाव काति अ-

उक्कयणा पण्णा १ एवं खमु अंबुसमयेणं जगवत्या जाव
संपत्तेयं कल्पवर्तिसयाणं दस अउक्कयणा पण्णा तं जहा पउमे
१ म्हापउमे २ जहे ३ सुजहे ४ पठमजहे ५ पठमसेणे ६
पठमगुम्मे ७ नलिणगुम्मे ८ आनंदे ९ नंदणे १० नि० ।

कल्पव (वृ) वहार-कल्पवह्वार-पुं० कल्पश्च व्यवहाराश्च
कल्पवह्वारौ । कल्पवह्वारवह्वारवह्वारः ।

कल्पवह्वारार्ण, वक्त्राणाविहिं पक्खस्सामि-वृ० १ उ० ।

आधारदसाकल्पा, ववहारो नवमपुण्वणीसंदो ।

चारित्तरक्तण्डा, सुयकस्तुवरि व चित्तां ॥

अंगदमा अह्लाविहं, उवासागांण तेण तु विससे ।

आधारदसा उमो, जेणेत्ये वणिहयायो ॥

दसकल्पवह्वारा, एगमुत्तमसंपकेदं इच्छंति ।

केदं च दस एकं, कल्पवह्वारवोसं तु ॥

रपणगरभोगीयं, एवमं पुणं तु तस्स नीसंदो ।

परिणीलपग्गिस्सावो, एते दस कल्पवह्वारा ॥

किं कारणं निज्जडा, चारित्तमारिस्स रक्खण्डाप ।

खसियस्स तेहिं सोही, कोरति तो होति निरुपहतं ॥

स्यकह्वरि उचित्ता, जम्हा तु पंच शसपरियायो ।

स्यकभमहज्जति तु, तो जग्गो हांति सो तेसि ॥

अणुक्का वाच्छेदो, कुम्भा जेरी तिणिच्छपरिच्छा ।

कणे परिमा य तद्दा, दिदंता आदिसुत्तमि ॥

उस्सणिणी सवणाणं, हाणि पाठण आउगवलाणं ।

होहिं तु वग्गभेकरा, पुव्वगतम्म पहीणम्मि ॥

खेचस्स य कालस्य य, परिहाणं गहखधारणाणं च ।

बलविरिप मंधयण, सद्धा उच्छाहतो च ॥

किं खेचं कासो वा, संकुयती जेण तेण परिहाणी ॥

भयइ न संकुयती, परिहाणी तेसि तु गुणेहिं ।

जणियव्वं दसमाप, गामा होहिंति तमसाणं ॥

सामायं खेचगुण-हाणी काले वि उ हाति ।

मा हाणी समए णं, ता परिहायेते उववह्मादीया ॥

दव्वादी पज्जाया, अहोरचं तत्तियं च ॥

दसम अणुजावेणं, साहु जग्गा कुट्टभा खेत्ता ।

काले वि य दुक्कवत्ता, अग्गिक्खणं होति कमरायं ॥

दसम अणुजावेण य, परिहाणी होति ओसहवद्धानं ।

तेणं मणुअणं पि तु, आउग्गमेहादिपरिहाणी ।

(दारं) सययणं पि य दिहय, ततो यहार्यं । धितिवल्लस्स जसो

विरियं सारीरबलं, तं पि य परिहानिसचं च ।

हायंति य सद्धाओ, गहरो परियट्ठणे य मणुयाणं ।

उच्छाहो उज्जोगं, अणालमचं च एगडा ।

इय णाउं परिहाणी, अणुग्गहट्टाप एस साहुणं ।

णिउज्जहए कपाय, दिट्ठं तेहिं इमंदि तु ।

पगरणे चेडुयुक्कं पा, दह्वि दह्वि होयगारीणं ।
जहं ठ मे वीयभत्तं, एहहदिहं जहसुवपस्स ।
एवं अप्पत्त विय, पुब्बगतं केड मा हु मरिहिंति ।
नो उ इरिज्ज ततो, हेडाओ तारियं तेहिं (दारे) ।
मा य हु वोच्चिजिह्ति, चरणुयुओमां च तेण णिज्जुहं ।
वोच्चिहं बहुयम्मी, चरणाज्जावो भविज्जाहिं ॥
कहं पुण तेण गेहं तु, दिहहं तत्थियो पा तु दित्तो ।
जहं कोइ दुयारो होसु, मुरजिकुसुमो उ कप्पदुयां ॥
पुरिसा केह असत्ता, तं आरोहणकुसुमगहण्डा ।
तेमिं अकुक्कण्डा, कोइ समत्तो समारुक्क ॥
येणुं कुसुमासुदहग-ण हेवुणं गेणियं दसे तेसिं ।
तह चोइसपुब्बतरं, आरुदो जहवाहं तु ।
अपुक्कपडा गुमिहं, सुयगुहस्सुपरि च वेवीरा ।
(दारं) तं पुण तो वपसेय, वेव गहितं ए सच्छाए ॥
अहिहं गहिए दोसो, असाहगा होंति नाणमार्हणं ।
केवजेरी णीतं, वक्खातं पुब्बसामए ॥
अहवा तिगिज्जओ तु, जाण हियं वा बि ओसहं देजा ।
तेहिं तु ए वा कळं, सिक्खी विवरीयए जवति ॥
पं० जा० ॥

आचारवत्ता अहं तेज भगवता आचारपकप्पा दसाकप्पा-
व्यवहाराय नवमपुब्बनीसंवरता निज्जुहा तेनासी पुजार्हः ।
आचारपकप्पनि विधिः । यस्माच्च दसविधो आचारः ज्ञानद-
र्शनचारित्र्यपौषधीयाचारक प्रकल्पन्ते व्याप्यते प्रज्ञाप्यते इत्यर्थः
इत्यतः आचारप्रकल्पः दशाकल्पव्यवहारानां नवोंक्तं निरुक्तं चा-
रित्र इति । आचारप्रकल्पणं गाहा पञ्चप्रकारं चारियं सा-
मायिकाधम् । अथाव्याप्तपर्यवसानं तस्य रक्षणार्थं रुचि-
रज्जाः परिपन्नमार्थमित्यर्थः सूत्रकृतास्त्वोपरि व्यवस्थापितः ।
किमर्थं सूत्रकृतास्त्वोपरि व्यवस्थापितः आदौ च न व्यव-
स्थापितमुच्यते । सुत्रोपदेशादिति यस्माच्चवहारस्य मृतीयो-
दशकेऽप्युक्तम् । निवर्णपर्यायस्य कल्प्यते आचारप्रकल्प इति । तथा
व्यवहारस्यैव दशमोदशके सूत्रमस्ति निवर्णपर्यायस्य कल्प्यते
सूत्रकृतास्त्वोपदेशपर्यं सूत्रकृतास्त्वोपरि कृत इति । किं कार-
णं तेन प्रगवता भगवता पुज्याओ माणिओ उच्यते । अस्साणि-
यिस्समाणा गाहा उम्मा उस्सपिण्णीहोसेय परिहारयि साहूहि
आउयं वत्तं चुट्टीओ य एतन्निमित्तं उवगाहकरा प्रविस्सति पु-
व्वगए परिहीणं । किं च केवस्स य काहस्स य गाहा । के-
सं ताव उस्सपिण्णि वेव पडुब्ब परिहाणी गहणधारणं च
तहा वत्तवीरियं वत्तं शाररिं वीरियं वीर्यं व्यवसायो वा तहा
संघवणसत्ता मेधाउयं च केवलोसेय य । परिहारयि गाहा ।
अलुक्कं पा वोच्छेए उक्कं च । सिच्छसेमं ज्ञाप्पमणुक्कं निः पात्ताइ-
णलुक्कं पा संजाकिरणम्मि गाहा वोच्छेयम्मि पडुब्बाओ मेयपी-
यत्तं रत्ता दिवहं जणवयस्स । कुसुमो इति तथैव नियमानुरक्तं
गाहा मेरीचंदणकथा ते इच्छन्ति पाणिगिहाणे गाहा तेण प्रग-
वता अलुक्कपिपण मा वोच्चिजिस्संतोति कर्तं उरोहमिष पा-
दं आरुह अप्पना माहिताणे कुसुमाणि अयेसिं च दत्ताणि
तवो उवात्तसविहो शियमा इदियमो, नंदियियमसिं प्रहो निरोध

इत्यर्थः । इच्छियनियमो मोहविषयविलस्यपचारनिरोधो वा सो इ-
दियपसेसु वा अर्थेषु रागदोसनिवारो आच फासिदियं मो इ-
दियं अकुलसममनिरोधो वा कुलसममओ इरणं वा मणसो वा
पगसीमाचकरणं कोइस्स उदयनिरोधो वा उदयपसस्स वा
बिकडीकरणं आच होमस्स तपसा नियमेन ज्ञानेन च संप्रयुक्तो
हुक्कः । किं च सम्यग्दर्शनचारित्र्यपौषधीयाचारः संघमस्सं सम-
ज्जावेय तत्पुण्यः समासः । ज्ञानदर्शनतत्पारिभाषिक एव हुक्कः
केवत्तममिहानी केवत्त अमिहमिमावे चातुप्पेव भूवाविप-
रिपणितस्य केवत्तममि अलस्यप्रत्यये केवत्तममिति भवति । केवत्तं
कृत्स्नं प्रतिपुणं समग्रं साधारणमन्ताविषय अस्संकेयप्रदेशमती-
तानागतवर्तमानजायायमासकमिति पर्यायाः । समने केवत्तं ज्ञानं
आचममाणचुत्तं जीवाद्यः पदार्थाः प्रमेयममिहानी इत्यर्थः ।
ततस्तेन प्रगवता प्रज्जाहुना पुब्बरत्ताकरात्तसमुद्रात्मयजेनाहतः
कृतमित्यर्थः न तु स्वेच्छया तेनासी भुवेकतो अवीर्यपदविहसते
अवीर्यत्वं स्थानाजंवायेति अविः यस्मादसी भगवता माज्जेव
सत्यमर्शनज्ञानचारित्र्यात्मके निवर्णानामां व्यवस्थितः इयंवि-
भिन्न समितिभियुक्कः इत्युक्तः अविः “ले पुण अण्णो इच्छाए
सुत्तं अर्थं वा करेइ तस्स सुत्ते च इत्तु अर्थे च इत्तु आ-
णाइय विराइणादिहंतो वंदणेजेरी य वासुदेवस्स असिबव्य-
समणे सा कृता कथा पच्छा जहवा न प्पसमेइ एव सच्छंदवि-
गणिएसुत्तं मोक्खस्स अस्सावक्तं भवति । वितिया पस्सया उ-
प्पसी वने या होहव वि नेटीन कप्पववहारो पुण पुरिसं व-
रिक्खिज्ज उज्जंति जहा आइसुप पुरिसा परिसा । परिप्रासत्त-
वकुलगा गाहा एव सुस्सिस्सविस्सि” तत्र वैश्वधनजिह्णुकडवा-
हनीमशकमाज्जादयः अनहोः इत्येवमज्जुकादयो वोय्याः ।
तस्मिन्कल्पे किं वर्यते वरणीयं वर्यं गमनीयं द्यौर्नीयमि-
त्यर्थः । उच्यते कल्पे च कपिय एव गाहा कल्पो नाम नी-
तिर्मयोवा व्यवस्था आचारणमित्यनयोत्तरम् पं० जु० ॥

कप्पविमालोववसिया-कप्पविमानोपपात्तिका-खी० कल्पेयु दे-
वलोकासु न तु ज्योतिश्चारे विमानानि देवावासावशिष्याः । अ-
थवा कल्पाश्च सौधमादयो विमानानि च तदुपरि वर्तितैरेवका-
हीनि कल्पविमानि तेषु उपपन्निरुपातो जन्म यस्याः सकाशात्
सा कल्पविमानोपपात्तिका । केवत्ताराधनाजेन्द्रः, ज्ञानाधाराधना-
याश्च, यथा च भुनक्तव्यव्यादीनां भवतीति स्या० ३ उ० (व्या-
ख्या आराहणा शब्देऽस्येति)

कप्पसुत्त-कल्पसूत्र-न० दशाधुतस्कन्धात्तर्गतेऽष्टमेऽध्यायने, प-
रम्परया ज्ञेये, चतुर्मासीस्थितसाधकः भयोनिमित्तमानन्वुरो
समासमङ्गं वाचनादुत्सङ्गसमङ्गं पञ्चमिद्विधैः भवति । अ-
नीकल्पसूत्रं वाचयति कल्प० । अत्र हीरविजयसुरी प्रति प-
रिदत्तविष्णुअविगणिहृतप्रसंगे यथा नवकृष्णः कल्पसूत्रं वाचयते
केचिदधिकरूपे वाच्यते तद्वत्कारणि कल्पनीति प्रमे उचरं नव-
कृष्णैः श्रीकल्पसूत्रं वाच्यते परंपराः अन्तर्गतं अर्थः नवकृष्ण-
विधानाकरसङ्गाथाश्च अधिकव्याख्यानेस्तद्वाचनं न तु तथाविधसु-
विहितगुणपरंपरानुसारि अङ्गानुसारि च नाथसीयते इति ।
तथा यदा चतुर्दश्यां कल्पो वाच्यते तदा वष्टतपः कविधेयमि-
ति प्रमे उच्यते । यदा चतुर्दश्यां कल्पो वाच्यते इत्याद्यत्र वष्ट-
तपोधिष्यते दिवनेयत्वं मास्तीति यथाकथं तद्विधीयतामिति को
ऽत्राहः ही० । तद्वं समुपस्थिते पुरुषेणापार्थ्वेन भङ्गलनिमित्तं

एष्वभिरेव दिवैः कल्पसूत्रं वाचनीयं नञ् यथा देवेषु इन्द्रः नारायणं चन्द्रः, न्यायप्रयोगेषु रामः, सुकृषेण कामः, रूपवतीषु रम्मा, वादित्रेषु भस्मा, राज्ञेषु देवाणां, साहसिकेषु रावणः, बुद्धिमानेषु अर्जुनः, तीक्ष्णशब्देषु अश्वत्थामः, गुणेषु विनयः, धानुष्येषु धनञ्जयः मन्त्रेषु समस्कारस्तकषु सहकारस्तथा सर्वेशाखे शिरोमणि-भावं विभर्ति । यतः 'नाहेतः परमो देवो, न मुक्तः परसंपदम् । न श्रीशत्रुञ्जयास्तार्थे, श्रीकल्याण परं भुनक्तु' ॥ १ ॥ तथापि कल्पः साक्षात्कल्पद्रुम एव । तस्य च अनानुपूर्व्या उक्त्यात् । श्रीवीरचरित्रं बीजम्, श्रीप्राग्बैरत्रिभक्त्यः, श्रीनेमिचरित्रं स्कन्धः, श्रीशृङ्गचरित्रं शाखासमुद्गः, स्थावरावली पुष्पाणि, नामाचारी ज्ञानं, सौरभ्यं फलं श्रीलक्ष्मिनिः । किं च वाचनामाहार्यदाना-न्सवाक्षरभूतेरपि । विधिनाऽऽरक्षितः कल्पः, शिवदेवऽन्तर्ग-वाक्यम् ॥ १ ॥ परमाविष्ठा जिह्वास्वात्ममिः, प्रभावणा पृथप-रायणा जे । तिस्रस्यार्यं निरुण्ति कल्पं, अवश्यं गोष्ठम् । ते रतयि ॥ २ ॥ एवं च कल्पमहिमामाकलयन् तपःपूजामभाव-नादिधर्मकार्येषु कष्टघनव्ययसाध्येषु आलस्यं न विधेयं सकलसामग्रीसहितस्यैव तस्य बाहुकृतफलप्रापकत्वात् । यथा बीजमपि वृष्टिपातमभूतिसामग्रीसङ्गाधे एव फलनिष्पत्तौ समर्थं नान्यथा एवमर्थं श्रीकल्याणऽपि देवगुणपूजामभावनासा-धर्मिकमक्तिप्रमुखसामग्रीसङ्गाधे एव यथोक्तफलहेतुः । अन्यथा 'इहो वि नमुकरो, जिह्वावरमहस्यं यदुत्पामस्य ॥ सं-स्मरसागराश्चा, तारेह नरे च नारि च' ॥ इति भुक्त्वा किञ्चित्प्राप्तसाधनं कल्पप्रवर्गेषुऽपि नास्ति ॥ अथ कल्पः सूर्यं केन वृत्तम् । अथ पुरुषविश्वेस्ते बचनविश्वास इति श्रीकल्पपुत्रस्य प्रमाणना वक्तव्यम् । स च चतुर्दशपूर्वविद्युमप्रधान-श्रीभद्रबाहुमामी दशभूतस्कन्धस्य अष्टमाध्ययनतया प्रत्या-ग्याप्तप्रदाभिधानात् नक्षत्रपूर्वात् उद्भूतः कल्पस्य रचित-वाद् ॥ (कल्पः) तस्मादेतन्महापुरुषप्रणीतवान् सामान्यं गर्भमार्गं च । यतः 'सत्यवर्णं जे हुङ्ग, वालुआ सस्वेदाहीण-जे उदयं । ततोऽप्येनदुष्टिगो, अर्थात् कसम सुखस्स' ॥ १ ॥ 'मुखे जिह्वासहस्रं स्यात्, हृदये केवलं यदि । तथापि कल्प-माहात्म्यं, वर्त्तुं शक्यं न मानवैः' ॥ २ ॥ अथ तस्य श्रीकल्पस्य वाचने ध्वजं च अधिकारिणो मुखकृत्या साधुसाध्यस्तत्रापि कालतो राशौ विहितकालप्रहणदिधिष्वीनां साधुनां वाच-नं ध्वजं च साध्वीनां निशीथस्युपायैरुक्ताविधिना द्विवाऽपि तथा श्रीवीरनिर्वाणादशीत्यधिकनवशतं (६००) वर्षातिक्रमे मतान्तरेण च त्रिनवतिन्युनवशतं (९१३) वर्षातिक्रमे ध्रुवस्यपरस्य पुत्रभरणस्य स्वमाधिरस्य साधुमाधिराधुमानन्दपुरे-सःरासमक्षं समहोत्सवं श्रीकल्पस्यं वाचयितुमारभ्यम् । ततः प्रभृति चतुर्विधोऽपि सङ्घः श्रवणोऽधिकारिवाचने तु विहितयो गातुष्ठानः साधुरेव । अथ अस्मिन् वारिकपर्षणि कल्पश्रवण-वत् । इत्यपि पञ्च काय विषयः कल्पः कायानि तद्यथा चैत्य-परिपाटः १. समस्तसाधुवन्दनं २. सांत्वनिकप्रतिक्रमणं ३. नि-धः साधर्मिकसमापणम् ४. अयमं तपश्च ५. एवमपि कल्पश्रवण-वह्निस्तदायकत्वमवश्यं कर्तव्यं जिनानुज्ञातव्यं च इयम् । तत्र अष्टमं तपः उपवासनप्रमाणं महाफलकारणं रत्नत्रय-वद्वान्यं हास्यत्रयान्मूलं उन्मथयपावनं कायवाङ्मनससंश्लेषा-वकं निम्बत्रयाद्यपदप्रापकं निम्बत्रयसपदाभिधापुकेरवश्यं क-र्तव्यं नागकेतुवत् । तथा हि चापकात्मा नगरी तत्र विजय-सैनो नाम राजा श्रीकान्ताख्यश्च व्यवहारी । तस्य श्रीसखीमा-

या तथा च बहुप्रार्थित एकः पुत्रः प्रसूतः । स च बाहक आस-क्षे पृथुणापर्वणि कुटुम्बकृतामष्टमवर्तात्माकल्पे जतस्सुनिः स्तन्यापोऽपि अष्टमं कृतवान् ततस्तं स्तनयानमकुर्वाणं पृथुवि-मन्त्रात्कुटुम्बमिव स्वात्माभाष्य मातापितरौ अनेकाय उपार्प-यकतुः । कमाक्ष मुञ्जी मासं बालं मृतं हात्वा स्वजना यूयो निक्षिपन्ति स्म । ततश्च विजयसेनो राजा तं पुत्रं तदुत्थेन त-त्पितरं च मृतं विहाय तद्वनप्रहणाय मुनटाग्रपथमास । इत-श्च अष्टमतपःप्रजावात्प्रकम्पितासना धरणेनः सकलं तत्सक-पं विहाय नृमिस्ये बाहकममृतचक्रेत्या आश्वास्य विप्रकृपं कृ-त्वा धने युद्धनस्ताम्रिवायमास । तत् श्रुत्वा राजाऽपि तत्राग-स्यावाच । भो नृदेव । परम्परगतमिदमस्माकमुत्तमप्रहणं कथं निवारयसि । चरणाऽवाहीन् । राजन् । जीवन्त्यस्य पुत्रः ॥ कथं कुत्रास्तीति राजाभिरुक्ते भूमिस्य जीवन्तं बाहकं सा-क्षात्कृत्य निधानमिव दर्शयामस । ततः सर्वैरपि सविनयैः स्वा-मिन् । कस्य कौशाम्निं पृष्टं त्वंऽवदत् । अहं धरणेको न्याग-रजः कृताष्टमतपऽप्य महात्मनः साहाय्यार्थमागतोऽस्मि । राजादिनिरुक्तः स्वामिन् । जानमानेन अनेन अष्टमतपः कथं कृ-तम् । परगेन्द्र उवाच राजन् । अयं हि पुर्यन्वकश्चिद्धिजिपुत्रो बार्हपऽपि मृतमात्रक आसन् । स च अपरमात्रा आयन्तपुत्र्य-माना मित्राय स्वं दुःखं कथयामास सोऽपि त्वया पूर्वंज-न्मानं तपो न कृतं तेनैवं पराजयं व्रजसे । इत्युपदिष्टा-द् । ततोऽसौ यथाशक्ति तपोनिष्ठ आगामिन्यां पुरुषाणा-मवश्यमष्टमं करिष्यामीति मनसि निश्चित्य गृणकुटीरं सुत्वा-प । तदा च लब्धावसरया विमाना आसन्नप्रवृत्तपक्षादग्नि-कस्तत्र निक्षिप्तसेनं च कुटीरकं ज्वलितं सोऽपि स्मृतः । अ-ष्टमध्यानाच्च अयं श्रीकान्तमहेश्वरमनो जातस्ततोऽनेन पुन-र्जन्वाचिन्तितमष्टमतपः । स्वांसेन कृतं तदसौ महापुरुषो ह्यकुप्यो अस्मिन् प्रये मुक्तिगार्मी यथाशक्तीया जन्वतामपि महान् उपका-राय प्रविष्यतीति उक्त्वा नागराजः स्वहारे तत्करोते निक्षिप्य स्वस्थानं जगाम । ततः स्वजनेः श्रीकान्तस्य भुनक्तव्यं तस्य नागकेतुरिति नाम दत्तम् । क्रमाच्च सा बालादपि जितेन्द्रि-यः परमश्रावको बभूव । एकदा च विजयसेनराजेन कश्चिद् ब-चौरोऽपि चौरकञ्चन हनौ व्यनरो जातः स समप्रनगरविधा-ताय शिलां रचितवत् । राजानं पादमहारेण रुधिरं घमन्तं सिंहा-सनाद्रुमौ पातयामासतदा च नागकेतुः कथमिमं सङ्क्रमासादवि-ध्वंसं जीवन् पश्यामीति बह्ना प्रासादशिल्पे प्राकृष्य शिलां पा-ग्नित्वा दक्षे ततः स व्यनरंऽपि तस्यऽशक्तिसहमानः शिलां संहत्य नागकेतुं गतवान् तद्वनं जन्मन त्रपासकस्य निरपकस्य कृत-वान् । अन्यदा च स नागकेतुजितेन्द्रःपुत्रां कुर्वन् पुण्यमध्यस्थि-तस्येण द्रष्टोऽपि तथैवाव्ययो भाग्यनाकः केचनज्ञानमासादि-तवान् । ततः भास्वदेवताग्नितुनियेष्वरं विहरति स्म । एवं नागकेतुः कथां श्रुत्यरपि अष्टमतपसि यतनिधमः । इति श्रीनागकेतुकथा । अथ श्रीकल्पसूत्रे त्रीणि वाक्यानि यथा पुरिष्चरिमाणं कथ्यो, मेगसं वक्ष्यामिर्तथस्मि ।

इह परिकहिषा जिण-गणहराद्वेरावहोचरितं ॥ २ ॥

(पुरिष्चरिमाणं) ये श्रीश्रमभरीगजिनयः (कर्णजि) । अथ कटपः आचारः सद्गुणैश्चतुर्ना वा परमवश्यं पर्येषणा कर्तव्या । उपरिक्लृणत्वात् कल्पस्यं वाचनीयं च (मेगमिति) एकः अथमाचारः अपरं च मङ्गलं मङ्गलकारणं जवनि । वक्षेमा-ननीये कस्मा र्देवमिथाह । यस्मादिह परिकथितानि (जिणानि)

किञ्च । श्रीहीरसुरिसुगुरोः प्रवरी विनेयौ,
जातौ शुभौ सुरसुरोरेव पुण्यदत्तौ ।
श्रीसोमसोमविजयाभिधवाचकेन्द्रः,
सन्कीर्त्तिकीर्त्तिविजयाभिधवाचकश्च ॥ ८ ॥
सौभाग्यं यस्य भाग्यं कलयितुममलं कः क्षमः सङ्गमस्य,
सौ शिञ्चं यच्चरिषं जगति जनमनः कस्य विनीतेन स्म ।
चकाराणं सुखं सुखानि विबुधमखीणं हस्तसिद्धिर्दोषा,
विन्तारत्नेन भेदं शिथिलयति सदा यस्य पादप्रसादः ॥ ९ ॥
आवाहयान्त्रि यः प्रसिद्धमहिमा वैरङ्गिकप्रामाणीः,
पृष्टः शाब्दिकपङ्क्तिषु प्रतिभेदेज्योः न यस्तार्किकैः ॥
सिद्धान्तोद्दिग्धमन्दरः कलिकलाकौशल्यकान्त्युद्भूतः ।
शाब्दस्वैरुपोपकाररसिकः, संवेगवारोनिधिः ॥ १० ॥
विचाररत्नाकरनामधेयः, प्रभोत्तराद्युद्गुह्यशास्त्रवेधः ।
अनेकशास्त्रार्थवशेषश्च, यः सर्वदेवायद्वयप्रसादः ॥ ११ ॥
तस्य स्फुरदुदकीर्त्तिर्वाचकवरकीर्त्तिविजयपुण्यस्य ।
विनयविजयो विनयः, सुबोधिकां स्वरचयकल्पे ॥ १२ ॥
(चतुर्थिः कलापकम्) समशोधयस्तथैवां,
परिष्ठितसंविन्नसद्भावयत्तलाः ।
अविमलद्वैवाचक-वंशे मुकामणिसमानाः ॥ १३ ॥
त्रिपणानिजितत्रिपणः, सर्वत्र प्रभूतकीर्त्तिकर्तुराः ।
आभाविजयवाचक-कोटीशः शास्त्रवसुकिर्वाः ॥ १४ ॥
(युगम्) रसशशिरसनिधिवर्धे, ज्येष्ठे मासे सनुज्यते पङ्के ।
शुरुषुं यत्नोऽयं, सफलो जहो जितोपायाम् ॥ १५ ॥
श्रीरामविजयपरिणत-शिल्पश्रीविजयविबुधसुखानाम् ।
अप्रयथनादयि हन्तु-विहंगयाऽस्याः कृते विवृतेः ॥ १६ ॥
यावत्काशी मुग्धाक्षी धरणिधरजरीक्रीलेः पूर्णगर्जे,
वज्रचक्रौघदग्ने निषण्णिरिमहाकुङ्कुमामत्र विभम् ।
जम्बुद्वीपाभिधानं दिगमिरिरजतं भङ्गस्थानमेत-
जसं तावन्सुबोधा विबुधपरिविता नन्दताकल्पवृक्षः ॥ कल्पः

कल्पसुख-कल्पश्रुत-न० कल्पनं कल्पः स्थविरादिकल्पः तत्प्र-
तिपादकं ध्रुवं कल्पध्रुवम् । उत्कालिकध्रुवमेव, तनुमिदमेव तद्य-
था “सुल्लकल्पसुखं महाकल्पसुखं” । एकमल्पप्रथममप्यर्थं च हि-
तीयं महाप्रथ्यं महार्थं च न० ।
कल्पाकल्प-क (लप्या) कल्पा (लप्य) ल्य-न० कल्पो विचि-
रवार इत्यर्थः । अकल्पश्चाविधिः । अथवा कल्पो जिनकल्पस्व-
निरकल्पादिकल्पस्तु चरकादिद्विज्ञाः । अथवा कल्पं आश्रमक-
ल्पमित्यतः । ततः समाहारद्वन्द्वत्वात्कल्पाकल्पं कल्पयाकल्पं क-
ल्पनीयादकल्पनीयधर्मे, “असंभेद सकृपाणं तु, कल्पाकल्पमि संकि-
यं” कल्पयाकल्पयोः कल्पनीयाकल्पनीयधर्मेविषय इत्यर्थः दृश०
५ अ० । कल्पाकल्पप्रतिपादकमध्ययनं कल्पाकल्पम् । उत्कालिक-
ध्रुवविशेषः, न० । पुण्यफलार्थं लपनामिच्छुर्गौ नि वा यमीनां कसेल्ल-
कादिबद्धिर्दत्तं कल्पते न वेति प्रश्नः । अत्रोत्तरं पुण्यफलपदानि
चूर्णीन च कथञ्चानि बिहन्ते न कल्पन्ते इति गच्छप्रवृत्तिः २
अर्थेन० २ उल्ला० २ प्र० ।

कल्पाकल्पविहिंसु-कल्पाकल्पविहिङ्गा-त्रि० कल्पो नीतिर्मर्यादा
विधिः सामानाधिकरन्त्यः कल्पस्याकल्पस्य च विधिः । कल्पनीया-
ऽकल्पनीयहायकं “अथेरा भगवतो कल्पाकल्पविहिङ्” पं० चू० ।
कल्पाग-कल्पाक-पुं० स्वतन्त्रोऽर्थतः प्राप्ते भिन्नौ, ल्य० ५ उ० ।

विधिः, “कल्पाय देवा परिपश्यसिरयामो” कल्पाकेन शिरो-
अवधनकल्पनेन नौ० ।

कल्पातीत-कल्पातीत-पुं० कल्पमतीताः अतिक्रान्ताः कल्पाती-
ताः । अथस्तनाधस्तनद्वैवेयकादिनिवासिषु, अहमिन्द्रेषु धर्मा-
निकर्षेषु, यज्ञा० १ पद० । ज० । जिनकल्पस्य चिरकल्पान्नाम-
न्यत्र, ज० २५ श० ६ उ० ।

कल्पावत-कल्पयत्-त्रि० देवयति “वज्राचारं कल्पावेज्ज वा
संगवेज्ज वा कल्पावतं” वा । नि० चू० ११ उ० ।

कल्पास-कार्पास-पुं० न० । कृ-उद्भूतं आम् । कार्पासिकवल्क-
लैमुत्पन्नयोनीं वृक्षमेव, अमरः वाच० । कार्पासफलावयवयत् क-
ल्पनीये रोमादौ, “उच्छास्मानि उच्छसिपद्मा आराणगदुराभ-
स्येति तस्स रोमा कल्पाज्जिजा कप्पासो ग्रहावा सप्पाय व कप्पा-
सां पौढावणी तस्स फलं तस्स पम्मा कल्पाज्जिजा कप्पासो
प्रस्यति” नि० चू० ३ उ० ।

कार्पास-त्रि० कार्पास्या अवयवः विल्ला० अण् कार्पासीविकारे
सूत्रादौ, वाच० ।

कल्पासत्ये-कार्पासत्यि-पुं० श्रीनिज्यजीवमेव, जी० १ प्रति० ।

कल्पासिय-कार्पासिक-त्रि० कार्पासेन निवृत्तः उक् कार्पाससूत्र-
निष्पत्ते पट्टादौ, वाच० । कार्पाससूत्रं च न० । अनु० ।

कल्पासी-कार्पासी-स्त्री० कपास-गौरा० कीट-कार्पासकवृक्षे,
वाच० । गुच्छावृष्टताकीशङ्खकीर्पास्याद्यः इति तस्या गुच्छ-
भेदत्वम् । आवा० १ भु० १ न० ३ उ० ।

कपिय-क-दिपत-त्रि० कृ-गिञ्-क-व्यवस्थिते, सूत्र० १ भु० ३
अ० । आवा० । बुद्ध्या व्यवस्थापिते, विपा० १ भु० १ अ० । य-
थास्थानं व्यवस्थिते, अं० ३ वृक्० । कल्प० । “कल्पियद्वाह-
रितसरयं” कल्पितो विम्वस्त्रो हारोऽष्टादशसर्पिकोऽष्टहारो न-
वसर्पिकस्त्रिसर्पिकं प्रतीतमेव यस्य स तथा तं० ज्ञा० । एविते,
औ० । स्वर्गिककल्पनाशिरागनिमित्तं, दृश० १ अ० । सजिते,
“देवमहविकल्पियं” देवमत्या स्वर्गिचातुर्येण विविधमनेकप्रका-
रेण कल्पितं सजितम् अं० ३ वृक्० । आराहणार्थं सजितं गजे,
वाच० । त्रिभे, “जैतो पीलणपुरतकपिया” प्रश्न० अघ० १ अ० ॥
काटिपक-पुं० योग्ये, ल्य० ८ उ० ॥

दुविशो य कपिअओ खलु, द्वे भावे य एण्यन्वो ।
आगम एओ आगमओ, दम्भस्मि य कपिअओ जवे दुविहो ।
आगमतो आणुवत्तओ, एओ आगमतो इमो होइ ।
जाणुगसरिजविण, तम्भतिरिते य होति नायव्वो ॥
जाणुगमयगसरिं, जविअओ पुण सिक्खिहो जो तु ।
वतिरितो एणविधा, तं अजिणुहो य बोधव्वो ।
जावो वि होसि दुविहो, आगमे एओ आगमे चव ॥
आगमअओ उवत्तओ, एओ आगमो य पिंदमार्हणं ।
गहणम्मि कपिअओ खलु, पव्वावेतुं च सेहणं ॥
अं जं जोगमत्तीणं, आहारादं तवेव सेहणं ॥ पं० भा० ।
“कपिअओ जाणुगसरिजविणसरित्वेइरितो उवात्तसविहो
वत्तेयव्वो” पं० चू० ॥

सप्रति कल्पिकद्वारा मह ।

सुप्ते अत्ये तनुजय-उच्चद्विचारलेखने य ।

सिञ्जा वत्ये यार, ओमाहणविहारकूपे य ॥

वर्षिको द्वादशविधस्तत्तथा सुत्रे १ अर्थे २ तदनुयास्मिन् सु-
प्रार्थोजयलक्षण ३ उपस्थापनायां ४ विचारे ५ पात्रेणैषे ६ पि-
ण्डेषु ७ तथा इत्याद्यां ८ वस्त्रे ए पात्रे ९ अथप्रणये ११ विहार-
कल्पे च १२ एष प्रतिहारयावासमासायः (सूत्रकल्पिकादीनां
व्याख्याऽन्यत्र सुतकल्पियाह शब्दे) नवरसिद्ध । जहा "सुते अर्थे
तदनुया-उवहीविचारलक्षणये य । सिञ्जा वत्ये यार-ओमाहणवि-
हारकल्पे य । एष ओहनिष्पन्नैकिकेष्वे पुण्यं वक्ष्यामि इह तु । उदी-
रणमस्तत्तत् सुतकल्पिओ आवाससमाह जाव सूयकनो जहा व-
वहारस्स इस्सुहस्स अरुणाववाय गरुहायवाय जाव सुसाणु-
गामी परियागं नाऊणं परिणामं च तथा तथा विज्जह सुत्तं अ-
त्थं वि आवाससमाह जाव सूयकनो इत्तमाहपरिणामाण दि-
उज्जह अत्थो ज्ञययकल्पिओ सुत्तत्थ तदनुमज्जोमा उवहावरणक-
ल्पो अपत्तं अकवसा गाहा जह आवाससमाह जाव अपत्तं वि-
णीया तत्सुत्ते । अपत्ति ए उवहावये चरगुरु दोहि वि गुरु तवे-
ण काषेण तवगुरु अतो अठमदसमडुवालसमकागुरु विणह-
कासे अह सुत्ते पहिए अर्थे कहिए उवहावे चरगुरु कासहं
कासहं सीतकासे वात्सालु वा अह पहिएसुत्ते य अपरिथियो
तामनसहइह पुदविमार्हेण चरगुरु तथहं तवचउगुरु तयल-
हं च जज्जह अणुध्यायं पुरुष गुरुय अणुध्यायं नाम गेहे च-
उत्थे आर्यिणे च कए पाणए पुरिमस्स निम्बिण एगासणाह
करे तेण गुरुय भवह । अह पहियसुयअग्निगयपरिचिऊण उव-
हाह कि परिहरह न परिहरह उवहाहविहचरगुरु दोहि पि ल-
हुतवकाक्षेण अणुध्यायं पुण एव वारसविहं विकल्पिय जहा
वदियाए भणियं ॥

अथ कल्पिकारमुपसंहराम्हा ।

एणं दुरालसविहं, जिणोवसं जहोवपसेणं ।
जो जाणिऊण कप्यं, सइहणपरपणयं कुणइ ॥
सो भवियसुलभोदं, परिचत्तंसारीओ पणकुम्भो ।
अचिरेण उ काक्षेणं, गच्छइं सिकिं थुपकिलेमां ॥
एनमनन्तरादिनां द्वादशविधं सुत्रार्थादिभिर्द्वादशप्रकारं कल्पं
साधुः समाचारे जिनापदिहं सर्वैकैकामित्यनेन स्वमनीषिका-
भ्युदासमाह । यद्योपदेशत उपदेश्यैपरित्यजेत् ताव्ता अवबुध्य
अदानं य एष कल्पः प्रकृतितः स निरुद्धममेव नास्त्यथा
जिनोपदिष्टादिति । लक्षणमाचरणं च यथाऽवसरं द्वादश-
विधस्यापि कल्पस्यानुपालनं यः करोति स सिद्धिं गच्छतीति
तदङ्कः । अत्राभूत इत्याह । अभ्यसिद्धिगमनयोग्या न खलु
अभ्यस्यैवैव विधकल्पविषयाणि सत्यम्भानप्रधानाचरणानि
समुपजायन्ते । अस्याऽपि कदाचिदुल्लंघनोपधेयः स्यादित्याह ।
सुलभा सुप्रणा बोधिरुद्धममसिधयस्यासौ सुलभबोधिकः ।
असावधि दीर्घसंसारीत्याह । परीतः परिमितः संसारे य-
स्यासौ परीतसामारिकः । अथपि सुकर्मो संवेदिताह ।
प्रकर्षणं ननु प्रकृतितस्मिन्प्रदेशानुमावर्त्तनीयः कर्म यस्यासौ
तनुकर्मः । एवं विधोऽसावधिरस्यैव लक्षणं ज्ञान्यतस्तेनैव
अवप्रदणैर्नोक्तैः संसारप्रवर्तकैः सिद्धिं मोक्षं गच्छति ।
धुनङ्कशः सन् क्रियन्ते वाच्यन्ते शारीरमानसैर्दुःखैः संसा-
रिणः सन्त्या परमिरिति हेतुः कर्माणि । धुना अपर्णताः हेतुः ये
नामी धुनङ्कशः क्षीणकर्मणि भावः । तदेवं व्याख्यातं कल्पि-
कहारम वृ० । (१११ पत्र) १ उ० ।

कपियउदाहरण-कल्पितोदाहरण-न० काल्पनिकोदाहरणं,
यथा अयोव्यशिव्यविवेये मुञ्जरीलघनदृष्टान्त उपासः स च
काल्पनिको मुञ्जरीलघनयोः वक्ष्यमाणप्रकारोऽहङ्कारादिते स्त-
भवति तथैवचेतनत्वात् केवलं शिव्यमतिवितानाय तौ क-
ल्पयित्वा दृष्टान्तोपासः । न० ।

कल्पिमा-कल्पिकी (का)-स्त्री० सकारणे ज्ञानदर्शनादीन्य-
धिहृत्य संयमादियोगेष्वस्तस्मिन्सु प्रतिसेवने, नि० बृ० १
उ० । (अस्या भूतगुणोत्तरगुणविवृत्यं परिसंवेचनाशब्दं स्प-
ष्टीभविष्यति ।)

कल्पिका- व० व० । सौधर्मादिकल्पगतवक्तव्यतामोचरासु
प्रथमद्विषयः पा० । ताश्च निरयावलिकाधुनस्कन्धगतः प्रथ-
मो वर्गः । अन्तर्दृष्टाङ्गस्थोपाङ्गम जं० १ वृ० । निरयावलि-
कति चास्या नामान्तरम् ।

पदमस्य णं भंते ! बगस्य उर्वगाणं निरयावलिपार्थं स-
प्रमाणं जगवया जाव संपत्तेण कइ अज्जयणा पत्तता १
एवं खलु जंमपणेण उर्वगाणं पदमस्य बगस्य निरयाव-
लिपार्थं दस अज्जयणा पत्तता तं जहा काले १ सुकाले २
महाकाले ३ काले ४ सुकाले ५ तदा महाकाले ६ वीरकाले
७ बोधये रामकाले ८ तदेव य पिउसणकाले ९ एवमपि
दसमे महामेणकाले १० ॥

प्रथमवर्गो दशाध्ययनात्मकः प्रकृतः । अध्ययनदशकमेवाह । काले
सुकाले इत्यादीनां मातुलमानिस्तद्व्यवस्थानां पुत्रार्थां नामानि
यथा काल्या अयमिति कालः कुमारः एवं सुकाल्याः कृष्ण्याः
महाकृष्ण्याः वीरकृष्ण्याः रामकृष्ण्याः महामेनकृष्ण्याः अ-
यमित्येवं पुत्रनाम वाच्यं इह काल्या अपत्यमित्याद्यर्थः प्रत्ययेना-
स्याह काल्य दिशब्देष्टव्यत्वात् यत् प्राप्यकासस्तु काशविना-
म्ना सिद्धेरेव वाच्यः । कासः १ तदनु सुकालः २ महाकासः ३
कृष्णः ४ सुकृष्णः ५ महाकृष्णः ६ वीरकृष्णः ७ रामकृष्णः ८
पितृमेनकृष्णः ९ महामेनकृष्णः १० दशम इत्येवं दशाध्ययना
निरयावलिनामात्मकः प्रथमवर्गः, इति । न० ।

कल्पिकाकल्पिय-क (दपा) दप्पाक (दप) दप्य-न० क-
ल्पाकल्पमतिपादकं तत्कालिकभूतविशेषः, पा० । न० ।

कल्पुत-कल्पिका-न० कल्पावस्थस्य उद्देश्यस्य संवादकवचनं,
" कल्पुत्तमेवमार्थं अविप्रतिमासु विनिर्ज्ञोयानं " जी० १ प्रति० ।
कल्पूर-कल्पूर-पुं० स्वनामकथातं स्नेहवृत्तजं, येन त्रयोदशशते-
षु अष्टवत्सार्गशब्धिषु विक्रमवर्षेषु गतेषु हिन्दुदेशे उपलब्धः
कृतः ती० १७ क० ।

कल्पूर-कल्पूर-पुं० न० कल्पूर-लत्याभावः । घनसारे, वृ० २
अधि० । गन्धजल्यविशेषः, ज्ञा० १७ अ० । आचा० ।

कल्पूपूया-कल्पूपूजा-स्त्री० कल्पूपूजातिथ्यकरणे, "पूजोक्तेपणतः
पङ्का-पवास्तस्य जनेतद्वत् । कल्पूपूजाया चात्र, मासकृपाणजं
फलम् " ती० १ क० । (चेद्व शब्द पूया शब्दे चेदाहरणादि
वक्ष्यामि ।)

कप्येक्षण-कल्पयित्वा-अव्य० विशेषधेयन्तं, " कल्पन्तं पा-
एयक्किस्स " पं० व० ।

कप्पेमाण-कप्पयत्-वि० कुर्वणे, झी० । झ० । सु० । “ अह
म्मेण चेष विंति कप्पेमाणे ” वृत्ति जीविकां कल्पयमानः कुर्वा-
यस्तच्छील इत्यर्थः विपा० १ झ० ३ झ० । दशा० ।

कप्पोचिय-कल्पोचित-पुं० संहतनभुतादिसंपदुपेतत्वेन प्रति-
माकल्पप्रतियोग्यं, पंचा० १ एष विष्णु ॥

कप्पोवग-कटपोवग-पुं० कल्प प्राचारः स चेहेन्द्रसामानिकल्प-
यस्त्रिशादिव्यवहाररूपस्तमुपगताः । सौधर्मशानादिदेवलोका-
निवासिषु वैमानिकदेवेषु, कल्पोत्पन्ना दृश्यन्ति ।

से किं तं वेमाणिया वेमाणिया दुविहा पप्पत्ता तं जहा
कप्पोवग्मा कप्पाइया य से किं तं कप्पोवग्मा कप्पाव-
ग्मा वारसविहा पप्पत्ता तं जहा सोंहम्मा ईसाणा सण-
कुमारा भाहिंदा वंनलोया लंतया महासुका सहस्सारा
आणया पाणया आरणया अन्नुया ते सपासओ दुवि-
हा पप्पत्ता तं जहा पज्जत्ता य अप्पज्जत्ता य से तं
कप्पोवग्मा ॥

(सोंहम्मा ईसाणा इत्यादि) सौधर्मदेवलोकादिवासिनः सौधर्माः
ईशानदेवलोकावासिनः ईशानाः एवं सर्वत्रापि भावनीयम् । तत्र
तान्स्थायित्वापदेशां यथा पञ्चाङ्गदृश्यावासिनः पञ्चाङ्गा इति प्र-
ज्ञा० १ पद० (७७ पञ्च०) ॥

कप्पोवपप्पग-कल्पोपपन्नक-पुं० कल्पेषु सौधर्मोद्दिषु उपपन्नाः
कल्पोपपन्नाः चं० पुं० १६ पाठ० । सौधर्मादिदेवलोकात्पुत्रेषु वै-
मानिकदेवेषु, जं० ७ वज्र० । स्था० ।

कप्पल-कट्फल-पुं० कटति आकृत्योत्पन्नरसं कट् किय-कट् फ-
लस्य कटशरतत्प्रापयत् क कप्पामूयै हुक् २ । ७७ इति
उत्तुकु प्रा० । कटुरसतया अण्यस्तथावरकफलकं कायफलं इति
व्याति श्रीपण्डितैः, अमरः ।

कफ-कफ-पुं० केन जलेन फलति फल-रु । शरीरस्थे धातुभेदे,
धाच० । “ कफो गुणार्थैः स्निग्धः प्रमेक्षेद् विरघिरपिच्छः ” । त-
स्य कार्यञ्च “ भ्रूतवशीतन्मयगुरुत्वकण्डू-स्नेहोपदेहस्तिमित-
त्वयोपाः । तत्संप्रसर्पानविरजित्यश्च, कफस्य कर्मणि वदन्ति
तज्ज्ञाः ” । १ । स्था० ४ ग० ॥

कवेंथ-कवन्थ-पुं० “ मनुष्याणां सहजेषु, इतेषु हतमूर्खेषु । त-
दावशाककथस्या-देकोऽमूर्खो कियाम्पुं० इत्युक्तकरणे शि-
रोहिते कियामहिते देहे, अर्था० । अमरः । तद्वदस्य शिरःश-
य्येऽपि बायोः सम्यगुनिस्तरणाज्ज्ञानेन धातुना संबन्धसत्त्वा-
त् कियान्ननव इति बोध्यम् प्रज्ञा० अण० ३ झ० । मेघे, जले,
राक्षसभेदे, धाच० ।

कजग्ग-कजग्ग-न० कपाले, घटादिकर्परे, अणु० अन्त० । “ कज-
गुल्लसंगणसंविप ” उपा० २ झ० ॥

कम्-कम्-पुं० कम् जावकरणादौ यथायथं घञ् मान्तव्यादवृ-
जिः । पादविशेषे पादे, हेमचं० । धाच० । पिं० अहैकमाग्नेज-
प्रचर्महोतुं श्रीतीर्थकराणां कमाभरणः । कृष्या० ४ अथ्या० ।
गौर्वापर्ये, झ० २६ झ० । वरिपात्वाय अनुकम्पे, नि० चू० १ उ० ।
झा० म० प्र० । वृ० वत्त० । आच० विशेष० । “ पुन्याणुपुत्रि न
कमो ” इह कमस्तावन्न द्वित्रिषः पूर्वोत्तुपूर्वी वा पञ्चानुपूर्वी च ।
अनानुपूर्वी किञ्च कर्म एव न भवति असमञ्जसत्वात्, विशेष०
प्रत्ययार्थाय, स्था० ४ ग० । नियमे क वृ० १ उ० ।

कम्-पुं० भाव० उ० २ । ६ । इति किन्तिवत् इत्थं काचित्क-
त्वाच्च प्रा० । “ सोऽनायासः अमो वेह-प्रवृत्तः श्वाससंगतः कम्ः
स इति विशेष इन्द्रियार्थप्रबाधकः ” इत्युक्तकण्ठे अमनेवे वाच्यं ।
कर्मकट्टु-कमाएहमु-पुं० न० मयदने मयदः कस्य जलस्थ द्र०
जाति-झा-कु-अहर्चोदि० । कट्टे, अमरः । वाच० कुण्डिका-
याम्, प्रथम० अण० ४ झ० । नि० । तापसपानीयायाम्, जं० २
वज्रः । प्लवृक्के, धाच० ।

कमकरण-कम्पकरण-न० शरीरानित्यस्तुरकालं बाह्यव्यवस्थावि-
रादिकमेणासनेष्वरऽवस्थाविशेषः, सुच० १ झ० १ झ० ।

कमजोग-कम्पयोग-पुं० परिपाटीव्यापारः, “ इमेण कमजोगेण, भ-
त्तपाणं गवसय ” इति० ५ झ० । योगकर्म, पुं० अस्मिन् योगे
एतावत्याचमन्त्राणि इयन्ति निर्विघ्निकानि श्रव्यं वा उद्देशादयः
क्रियन्ते तथा विवृतयः काः कुञ्जयोगे कल्पन्ते न सत्यं प्रमं,
वृ० १ उ० ।

कमद-कमठ-पुं० कम्प-अन्तः । जे डः उ० १ । एषः । इति उ-
स्य डः प्रा० । कृष्णं, स्थिरां आतिव्यात् कृष्णं, वंशे, पुं० शब्दः ।
शब्दकीवृत्ते, पुं० धरा० । धाच० । पार्श्वप्रवृत्तिर्जातं तर्पस्व-
नि, तद्वत् केयथं अन्येषुगवाङ्मयः स्वामी एकस्यां दिशि ग-
तः पुण्यादिपुत्रोपकरणसहितानागारं अन्तः मार्गोर्दिश्य पते
क गन्तव्योति कश्चित्प्रवृत्तिः स आह प्रते । कुञ्चित् अस्ति
देशास्त्वयो वृद्धिः सुममातापितृयोः ब्राह्मणपुत्रः कृष्या लो-
कजीविनः कमठमात्रात् । स च एकदा राज्ञामराज्यं वीक्ष्य अहो !
पतत् प्रागजन्मतपसः फलमिति विचिन्त्य पञ्चाभ्यादिमहाक-
ष्टानुष्ठायी तपस्वी जानः सोऽयं पुनर् बहिरागतोऽस्ति तं पूजि-
तुं लोका गन्तव्योति निगम्य प्रवृत्तौ सति परिवारस्तं प्रदूयैत् ।
तत्र काष्ठान्तर्दष्टमानं महासर्पं ज्ञानेन विहाय कठारणससमु-
द्धो भगवानाह । अहो मूढ ! तपस्वः ! किं ह्ययं विना हृथा
कट्टं करोषि । यतः “ कृपानदीमहातीरे, जलं धर्मास्तृणाकुराः ।
तस्यां शोषमुपेतायां, कियन्न्मन्ति ते विरम् ” । इत्याकथ्ये कृष्टः
कमठोऽप्येवम् । राजपुत्रा हि गज्याभ्यादिमीदृशं कर्तुं जानन्ति
धर्मं तु यथे तपोधना एव जानामस्ततः स्थामिनामि कुण्ठाया
ज्वलत्काष्ठमाकृत्य कुण्डोरण द्विधा कृत्वा च तापस्याकुप्तः सपौं
निष्काशितः । स च जगवन्निपुक्तपुरुषमुत्तमान्स्तरकाराह प्रत्या-
कथानं च निराशय तत्क्षणं विपदा धरणन्दो जातः । अहो हान्मी
इति जनेः स्तूयमानः स्वामी स्वयहं ययौ । कमठोरुं तपस्त-
त्त्वा मेघकुमारं मेघवर्षी जातः १४४ कट्टप० । ती० । जले,
न० “ जलो नु होसि कमठं खण्डो त जो मलो त कमठं प्रमति ”
नि० चू० ३ उ० । साधुजनप्रसिद्धं पात्रभेदं, “ तुज्जामो कमद-
गादिषु ” कमदगं नाम करोटगामारं छद्मेण कज्जकारं कमठकं
नाम शुष्कलेपेन सवाहायन्तर्हितकारं स्यकट्टोरकारं साधु-
भाएहम् नि० चू० १ उ० ।

कमदग-कमठक-न० चोलपट्टकस्थाने आर्यिकाणां धार्य्यं च-
तुर्देश औचिकापयौ, “ चउहसं कमदगं होति ” वृ० ३ उ० ।
“ कमदगं कट्टगमसं कसमायसंजायसंतिथं चोलपट्टद्वारे
चोहसमं भवति ” नि० चू० २ उ० । तत्राष्टकमयमेकैकं संय-
तीनां निजोदप्रमाणेन विविच्य वृ० ३ उ० ।

कमदगयाणं उदर-पप्माणां संजड्णं विषेणं ।

सइ गहणं पुण तस्स, सइमगदोसा इमा तेसिं ॥३४॥

कमठगमानं स्वकपसंस्थि उद्ग्रहमाणतो निजोद्ग्रहमाणेन संयतीनां विवेधे सदा ग्रहणे पुनस्तस्य कमठकस्य लङ्घुलक-
दोषादित्यस्यवापराधाभासां संयतीनां लग्नग्रहणी अग्र्याया
कुशलपरिणामाभावादिता वाधार्थः । पं० ४० ।
कमठीचूय-कमठीनूत- त्रि० स्थले कमठ इव मन्दगतौ,
व्य० २ उ० ।

कम (न) ण-क्रमण-न० क्रमु पावविलेपे भावे लुट् गतौ,
प्रतिक्रमणं प्रति निवृत्तिक्रमे, प्रवर्तने, आ० व्य० ४ अ० प्रव० ।
आचा० । (पङ्क्तिमण्य शब्दं तथा व्याख्या)
कमणिज्ज-क्रमण० य-त्रि० क्रमणार्थे, औ० ।

कमणिय-क्रमणिका-ली० उपानिह, वृ० ३ उ० । (कमणि-
कयोरपि उवाच इत्येव धारण्युल्लेख)
कमणिस-क्रमण० मत्त-त्रि० सोपानत्के, " गच्छिज्ज भूमिगतोह
कमणिल्ले " भूमिगतान् गच्छे करोति अहो अहं सोपानत्को
ब्रजामि वृ० ३ उ० ।

कमजिम्भ-क्रमजिम्भ-न० त्रयोदशे सूत्रदोषे, यत्र क्रमो नारा-
च्यते यथा स्वर्गेनरस्सनवाणचक्षुःश्रोत्राणामर्थः स्वर्गोत्तर-
स्यकपराब्द इति वक्तव्यं स्वर्गोत्तराब्दगन्धरसा इति कथात्
इत्यादि विशेष० । आ० म० द्वि० । अनु० । यथा वा " धरणीध-
रणीन्द्रपद्मसागराव-गम्भीरनयनमुक्कलसंस्थेयुर्गौजैयति "
वृ० १ उ० ।

कमपरण-क्रमपरण-न० पूर्वैरुद्गृष्टाकारप्रदेशादिभ्योऽप्यवधा-
नतः प्राणपरिचारेण, क्रम० ।

कमल-कमल-पुं० कथ-इपादि कलच् कमलशब्दः संस्कृतव-
देव प्राकृते प्रा० । शोलः पेशाच्यमा ८ । ४ । ७ इति लस्थाने
हकारविधानात् पेशाच्यमाप्यदिशान्तरं न० प्रा० । हरिखि-
शेधे, "कुल्लापलकमलकमलस्मिलयि" कुल्लं यिकसितं तच्च
तनुपलं च कुल्लापलं कमलां हरिखिशेषः कुल्लापलं च कम-
लश्च कुल्लापलकमलौ तयोः कोमलमकटोरं दलानां नयनयो-
ऽन्धोमल्लितमुन्मीलनं यत्र प्रमानं तत्तथा " अनु० । कदप० ।
ज्ञा० । विपा० । औ० । दशा० । सूर्येर्वाधे, ज्ञा० ६ अ० । पञ्च, न०
कदप० । कमलं पद्ममरविन्दं पङ्कजं सर्वोजमिति पर्यायाः
विशेष० । चतुरशीतिकमलाङ्गशतसहस्रं, न० ज्यो० २ पाहु० ।
कालस्य पिशाचैरुद्वेष्ट्याप्रमदित्याः कमलायाः श्रान्ततरपूर्वमनु-
ष्यमन्वे पतिरि, पुं० ज्ञा० २ श्रु० । धूर्ताख्यानकल्पितपातनपुर-
श्चरवज्रसिंहस्य दाहः कमलाभाष्यपरिपत्र पुत्र, दश० । क्रान्ति-
भयजे, सलिले, ताम्रे, हेम० । सारसपक्षिणं, स्त्रियां ऊँ ।
पाटलवर्णं, तद्वति, त्रि० वाच० । कमलायाः कालाप्रमादित्याः
सिंहासनं, न० ज्ञा० २ मु० ।

कमशेग-कमशङ्क- न० चतुरशीतिमहापद्मशतसहस्रं, ज्यो०
२ पाहु० ।

कमलकलाव-कमलकलाप-पुं० कमलसमूहः, कल्प० ।

कमलकलावपरिरामाण-कमलकलापरिराममान-त्रि०-
कमलसमूहेन सर्वेनः पोतमानं, कदप० ।

कमनिलया-कमनिलका-ली० रथनेनस्य रत्नावलीकुकि-
सम्भवायां कुशाम, दश० (तस्याः स्वयंभगादि मदनवृत्त इत्येव)
कमनपथ-कमनमन-पुं० स्वनामक्यते आचार्यं, कमनप्र-

भावायेण तीर्थकुत्रामकर्मभक्तं सत्केन दोषेण विकलं कृतमिति
प्रश्ने । अकस्मात् स्त्रीसंघर्षे जाते सिद्धिभिः प्रभे कृते चतुर्थम-
तस्य प्रशस्तत्विनिर्गुणत्रकणप्रमाने तद्विकलीकृतमिति प्रसि-
द्धिः इत्येन० ३ चण्डा० १६४ प० ।

कमलपूजा-कमलपूजा-ली० काशस्य पिशाचैरुद्वेष्ट्याप्रमदित्या-
व्याम, स्या० ४ ज्ञा० ज्ञा० (तस्या भवान्तर मगमहिली इत्येव
उक्तम्) ।

कमलवर्णिपय-कमलान्वर्तक-न० काशाप्रमदित्याः कमलान्वे-
ष्ट्याः कमलायां राजधान्याम् स्वनामक्यते प्रवर्तने, ज्ञा० २ श्रु० ।

कमलमिरी-कमलमिरी-ली० काशाप्रमदित्याः कमलाया मातति
ज्ञा० २ श्रु० ।

कमलमिद्वि-कमलमिद्वि-पुं० कमलनामके अष्टिनि, तं० (यस्य
सुता पश्चिनी-पश्चिमिणी इत्येव कथा) तस्यान्यस्य वा श्वश्रु-
व्यवहारे यथासौम्येन कथा च० २ ।

कमलपूजा-ली० काशस्य पिशाचैरुद्वेष्ट्याप्रमदित्याम्, स्या०
४ ज्ञा० । म० । (भवान्तरमगमहिली इत्येव उक्तम्) धूर्ताख्यान-
कल्पितपातनपुराजयसुसिंहस्य भार्यायाम्, दश० । हृदय्याम्,
को० । वरनायाम्, जम्भीरभेदे, जन्मानेदे च तद्वृत्तणस्य वृत्तरजा-
वर्त्यां विधेयकम् यथा " द्विगुणनगणसहितः, सगण इह हि वि-
हितः । कर्णपतिमतिविमला, क्षितिपः प्रवति कमला । वसुनिः प्र-
मिता सगणाविहिता, पुनरेकमितं निर्विहतां शुकवते । यदि सन्
कवयो विजस्यन्तयो-ऽभिधया कमलमिति तदा कल्पयन्ते " वाच० ।

कमलागर-कमलाकर-पुं० कमलागारकर इत्यसिस्थानम् । पद्म-
हृदादौ, कदप० । जज्ञाशयविशेषे, अनु० । पद्मानां समूहे च वाच० ।
कमलागरवं (सं) दशोदय-कमलाकरल (प) एकदशक- पुं०
कमलाकरा २६ द्वादशे तु यांनि स्मरानि नमिनीस्मरानि क्रम-
वर्तमानि तेषां बोधको यः स कमलाकरवर्णकबोधकः कमलवर्ण-
विकाशके मूर्त्ये, " कमलागरसंकेतबोधक इत्युच्यते " न०
१ श० १ उ० । कदप० । दशा० । ज्ञा० ।

कमलापीड (मेल)-कमलापीड (मेल)-पुं० जरतचकर्वतिसना-
पतिसत्के शम्बरजे, जं० ३ चक्रे० । (तस्य वर्णको भरह इत्येव
आपातकिरातविजयविधिकारे वक्ष्यते) ।

कमलामेला-कमलामेला-ली० वर्णद्वयवृत्तिपञ्चमजज्ञागरव-
न्दनार्थायाम्, विशेष० । आ० म० प्र० । आ० क० । आ० ४ (त-
स्या वज्रादः अनुश्रेण शब्दं उदाहृतः) ।

कमलामण-कमलामण-पुं० कमलामासने यस्य । चतुरानने प्र-
हाणि, वाच० । " पुर्वि किं नारदरिषिणा कमलाससो दु-
हो ती० १२ क० ।

कमलजल-कमलजल-त्रि० कमलपरिमरिते, " सरं वा क-
मलजलं " व्य० ४ उ० ।

कमलोच्चिज्जपाणवैशोद्या-कमलोच्चिज्जपाणवैशोद्या-ली०
क्रमेण पूर्वक्रमः पश्चाद्द्वय इत्येवं रूपेण व्यवच्छिद्यमानौ बन्धो-
दवौ यासां ताः कमलोच्चिज्जपाणवैशोद्याः । क्रमप्रकृतिभेदे,
पं० सं० । (ताश्च वदन्तीतयः क्रम इत्येव वक्ष्यन्ते) ।

कमसो-क्रमशस्-अथ० कारकायुक्तः क्रमात् वीर्यप्रायां शस्
क्रमं क्रमं क्रमेण क्रमेणेत्यादिकेऽर्थे, वाच० । पं० सं० ।

कमेलगागम-कमेलगागम-पुं० वच्छ्रमन्नेन, जज्ञां निष्काशयतः

क्रमेणकागमन्यायः । यथा कश्चित् क्षेत्राद्वा निष्काशयति तत्र
 कथञ्चिच्छग्वर्णानि निष्काशितायामपि सृष्ट्वा आपतितः भव्य वि-
 द्यो यथा जिनात्वेन भद्रधानस्य महानिर्दिष्टप्राप्तयस्याऽन्यु-
 पगमस्वीकारे तत्त्वसिद्धान्तभङ्गप्रसङ्गस्तत्र जिनप्रतिमाचनस्य
 तत्त्वानुष्ठानात् प्रति० ॥

कम्प-कम्प-पुं० कपि चक्षणे घञ् मकारस्यानुस्वारः तस्य । घर्गे-
 ऽन्त्यो वा ८ । १ । ३० इति मः । प्रा० । गात्रादिचक्षणे, वेपथौ,
 वाच० ।

कम्जन ॥ (म्ह)र-कमीर-पुं० कलहा० ईरून-मुदृच आतकमीर० उ ॥
१०० इति आत्यय० कमीर० स्त्री वा ॥ २ ॥ ६ इति कमीर-
प्राथम्यं संयुक्तयुग्मो वा प्रवर्तित कम्मारो कम्हारो ॥ देशभेदे,
१०१ ॥ ततो प्रवायौ कम्मार० अण कमीरः तद्देशभवे, शि० का-
रमरौप्रसन्नजन्तोऽप्ये तद्विराजो० अथ पिनादिकमरौ तद्देशवा-
सिनि, शि० स्त्रियामुनययुग्मं कृत्प्ये राज्यस्य तथा बहुयु तु
तस्य युक् कमीरः स्त्रियां नगादित्यायुक् युक् वाच० ॥

कम्म-कू-धा० कुरेण केशकल्पने, कुरे कम्मः ७। ४। ७३।
 कुराविषयस्य कृतो कम्म इत्यादेशो वा भवति 'कम्मइ' कुरं क-
 रन्ति इत्यर्थः प्रा० ॥

कर्मन्-न० क्रियते निर्वर्तते यत्कर्म घटमभूतिवृत्तयो कार्ये,
विशे० भावे मन्निव क्रियायाश्च, स्वा० भ० डा० अ० अभावा०
विशे० ॥ शोभां व्यापारः कर्म क्रियत्ववर्धनस्तरे ज्ञे० सुव०
अमणिक्रियायाश्च, स्वा० रे० ॥ उक्त० प्रव० उदा० दृश०
आवा० ॥ प्रक्ष० ॥ संसर्गानुष्ठानरूपायां क्रियायाश्च, स्व० १ भू०
१ अ० ॥ अनुष्ठाने, आवा० १ भू० ५ अ० १ उ० ॥ स्व० ॥ सावधान-
नष्ठाने, स्व० १ भू० १ अ० ॥

- (१) कर्मणस्त्रिविध्यं तेषां स्वरूपनिरूपणम् ।
- (२) कर्मशिल्पयोर्भेदः ।
- (३) नैवायिकवैयकारणयोः कर्मपदार्थनिरूपणम् ।
- (४) नामादितः कर्मनिष्ठपशुकृत्वा तत्प्रसङ्गप्राप्तं शब्दादित
आधाकर्मस्वरूपनिरूपणम् ।

(५) कर्मस्वरूपनिरूपणम् ।
 (६) पुण्यपापात्मकस्य कर्मणः सिद्धिः ।
 (७) अकर्मवादिनो नास्तिकस्य मतनिराकरणम् ।
 (८) कर्मणो मूर्तत्वं तत्राज्ञेपरिहारम् च ।
 (९) जगत्त्रिदंशेषु पुनरपि कर्मसिद्ध्यनिरूपणम् ।

(१०) जीवकर्मणोः संबन्धः ।
 (११) कर्मणो रनादित्वम् ।
 (१२) जगद्विषये कर्मणम् एव हेतुत्वं नेश्वरादीनाम् ।

(१३) स्वभाववादिनिराकरणम् ।
(१४) कर्मणः पुण्यपापहयात्मकत्वविचारः ।
(१५) पापपापयथाः प्रथमक्षणम् ।

(१६) कर्मणश्चतुर्विधत्वम् ।
 (१७) कर्मणि बद्धस्पृष्टादिगोष्ठमाहिलनिह्वमननिरूपणम् ।
 (१८) कर्मविषये शास्त्रातरीयमतं निरूप्य पुनरपि पूर्वोक्तचतुर्विधत्वमेव प्रतिपादितम् ।

(१६) मूलप्रकृत्युत्तरप्रकृत्यादिना द्वैविध्यं निरूप्य नामावितः
अष्टविधत्वम् ।

(२०) कर्मणः ध्रुवाऽध्रुवबन्धिप्रकृतिनिरूपणम् ।
 (२१) ध्रुवाध्रुवबन्धिनीनां भङ्गकास्तयो सत्तानिरूपणं च ।

(२२) कर्मणः सर्वघातिदेशघातिप्रकृतिद्वारनिरूपणम् ।

(२३) क्षेत्रविपाकादिप्रकृतिप्रतिपादनम् ।

(२४) प्रकृतीनां पञ्चोदयहेतवः ।

(२५) ज्ञानवरणदर्शनावरणमोहनीयादीः प्रकृतीर्विस्तरतो हि-
षद्य स्थित्यादिरूपणम् ।

(२६) सस्यकववेदनं।यमिथ्यात्ववेदनीयकृयादिवेदनं।यादीनां
 आयुषश्च पृच्छां निरूप्य नामादिपृच्छाकृत्वापप्रतिपाद-
 नम्।

(२७) तीर्थंकराहारकविकयोः मतान्तरेण स्थितिनिरूपणम् ।

(२७) ज्ञानावरणीयादिकर्मणां अध्वन्यस्थितिबन्धः कस्मिन्
स्वामिनि सञ्जयते इत्यादिचिन्तनम् ।

(२६) अविरतसम्यक्त्वदीनां स्थितिवन्धनिरूपणम् ।

(३०) ज्ञानावरण। यस्य कर्मणः अविभागपरिच्छेदनिरूपणम् ।

(३१) मूलप्रकृतीनां बन्धं प्रतीक्ष्य चत्वारः प्रकृतिस्थानानि जघ-
न्तीति निरूपणम् ।

(३२) कर्मणां बन्धे कर्मप्रकृतिबन्धविचारः ।

(३३) किं कर्म वेद्यते काः कर्मप्रकृतीर्विज्ञातीति उच्यते सह सर्वत्रस्य विज्ञानम् ।

(३४) उत्तरप्रकृतिषु शब्देधादिचिन्तनम् ।

(३५) क्रियाधादिनः कर्मन्वितातः प्रनष्टा इति प्रदर्श्य तन्मत-
वृषणञ्च निरूपितम् ।

(३६) सोपक्रमनिरुपक्रमकर्मधैत्रिये उदाहरणम् ।

(३७) कर्मकृत्यविचारं प्रतिपाद्य सम्यग्ज्ञानकर्मकृत्यनि-
पेधनम् ।

(१) कर्मणस्त्रैविध्यं तत्स्वरूपनिरूपणञ्च ।

विषयात्माऽनुबन्धैस्तु, लिङ्गा शुद्धं यथोत्तरम् ।

प्रधानं कर्म तत्राद्यं, मुक्त्यर्थपतनाद्यपि ॥ २१ ॥

विषयेण गोत्रेणात्मना स्वकृपणानुबन्धेन तृत्तराभ्युत्थितज्ञा-
नेन बह्वं त्रिधा त्रिविधं कर्मानुष्ठानं यथाशरं प्रधानं यद्यत उ-
त्तरं तत्तत्तत्तद्व्या प्रधानमित्यर्थः । तत्रापि विषयबुद्धं कर्म सु-
क्लृप्तं प्रोक्तं ममातो ज्ञयादितिलिङ्या जनिनं पतनाद्यपि भृगु-
पातादाद्यपि क्षादित्वा शस्त्रावाहनवृत्तशृङ्गपेणादित्वा पातोऽप्यः परि-
गृह्यते । किं पुनः शेषं स्वादिक्षकमित्यपि शब्दाध्यः ।

स्वरूपतोऽपि सावद्य-मादेयाशयलेशतः ।

शभमेतन् द्वितीयं त. लोकदण्ड्या यमादिकम् ॥७७॥

तु यन्मतेन हितायैव, तन्मतेन हितायैव यन्मादिदृष्टं तद्वै ।
 स्वकृतं कामना सावधमपि पापमद्वैतमपि श्लाघ्यासावधयो-
 पादिष्यमुक्तिमावश्यं शेषतः सुखमममृतलक्षणचन्द्रं शांभनम-
 तन् । यदाह तदेतद्व्युपादिष्येशभावाच्चन्द्रं मतं छिनीयं तु स्व-
 कृतमद्वैतं तु श्लोकदृष्ट्या स्थूलव्यवहारिणां शोकस्थं मतेन यमा-
 दिकं यमनियमादिरूपं यथा जीवादिदत्तत्वमजानानां पूरणार्थीनां
 प्रवृत्तिरुपादिष्यन्त्यनवर्तिनाम ।

तृतीयं शान्तवृत्त्याद-स्तरत्रमंवेदनानुगमः ।

दोषहानिस्तमोजम्ना, नाद्या जन्मोचितं परे ॥ २३ ॥

शिवशिवस्तत्त्वविद्यायां भाष्ये ज्ञानापरिचयः परम ॥ २२ ॥
 शिवानुवृत्त्या कषायविधिर्काशनिरोधकपया तत्त्वसंवेदानुगं
 ज्ञातिशतित्वसंस्कृपपरिज्ञानानुगतमदोऽयमाशेषं तृतीयमनु-
 भव्यसूक्तं कर्म आत्मापिपयस्युक्तानुष्ठानात्मोपश्रुत्याऽऽयमाशयातिश-
 यत्वात्तानुवाक्येन दोषादनिर्माकज्ञानभाष्यकपरिहाणं भवति ।
 यत आह । “आद्यप्रदोषविग्रह-समाप्ताहृदयव्याप्तं” इति परे पुन-
 राचार्याः प्रवक्तव्यं । अर्थात् दोषाणां विग्रहोऽयमाशयादिकलापि-

जनुकं जन्म ततो भवति । एकान्तरनिरवधे भोके स्वरूपतोऽशी-
कस्यपद्यस्य कर्मणस्तस्याहेतुत्वेऽपि मुक्तीच्छायाः कथंचित्सा-
क्येण तत्तेनुत्वात् तद्भारतया प्रकृतोपयोगादिति क्षमीशामा-
शयः । तस्याह "नृयोयजन्मसंभान-मत एके प्रवक्तव्ये । मुक्तावि-
कृपायि यत् स्थाप्या, तमः कृत्यकरी मता" । तस्याः समन्तम-
रुत्वा-इतिदर्शनादिति" इति ।

मुक्तीच्छापि सतां श्लाघ्या, न मुक्तिस्तरं त्वदः ।

द्वितीयास्ताऽनुवृत्तिश्च, सा स्याद्दूरचूर्णवत् ॥३४॥

उक्ताशयमेवाह "मुक्तीच्छापि" द्वितीयास्तत्त्वकपशुलानुष्ठानात्
सा तु वृत्तिश्चोत्तराव्यनुवृत्तिमती च सा होषहानिः स्याहर्-
चूर्णवन्मग्नकृत्कोदयत् । निरनुवृत्तिदोषविगमे हि गुरुलाघ-
वचित्ताहदप्रवृत्त्यादिकं हेतुस्तदुभयावाचकाश्च सातुल्य एव
होषहानि इति ज्ञावः । तदुक्तम् "द्वितीयादोषविगमो, नत्वेका-
न्तानुवन्धवान् । गुरुलाघवचित्तादि, न यत्तत्र नियोगतः" ।

कुराजचन्दप्राप्ये त-स्त्रिविक्रमदः स्मृतम् ।

तृतीयास्ताऽनुवन्धा सा, गुरुलाघवचित्तया ॥३५॥

तत्तस्मात्सातुवृत्तिदोषविगमाद्भेदो द्वितीयमनुष्ठानं निर्विक-
विषेकरहितं कुराजप्रमाणं कुत्सितराजाधिपुतिनगरमाकार-
मुल्यं तत्र लुण्ठकोपद्वयैवात्राज्ञानदोषोपातस्य दुर्नि-
वारत्वादिति भावः । तृतीयादनुवन्धकानुष्ठानात्सा होषहानिः
सानुवन्धा उक्तोत्तरदोषापगमावहादस्त एव होषानुवृत्तिमती ।
तदुक्तं "तृतीयादोषविगमः, सामुबन्धो नियोगतः" । गुरुला-
घवचित्तयेत्युपलक्षणमेवा हदमवृत्त्यादिः ।

युद्धाथनृपिकाकल्प-मतस्तद् कैश्चिदुच्यते ।

तद्वद्रफसदत्वेन, मतमस्माकमप्यदः ॥३६॥

अतः सामुबन्धदोषहानिस्तस्यावृत्तिरानुवन्धो कैश्चिद्यो-
न्तरीयेरुद्धस्याधूमिका हदपीठवन्धका तत्कल्पे तत्तुल्यमुद्-
ग्रकलहवनेनारफकवाधिवेन तस्याह यत्तुल्यमस्माकमपि मत-
म् । यथा हि युद्धाधूमिकाप्रारम्भदाब्धौ नोपरितनयुद्धं नङ्गफसं
संपद्यति किं तु तदनुवन्धप्रधानमेवं तवसंवेदनानुगमनमुष्ठानमु-
त्तरात्तरदोषविगमावहमेव जयति न तु कदाचानप्यन्यथाकप-
मिति ह्य ० १३ ह्य ० । "कर्मोद्गृह्यकृष्णं, योगिनस्त्रिविधमितरे-
षाम्" शुनफसदं कर्मयोगादिवृत्त्यं, अशुनफसदं अस्मत्प्रादि, कृ-
ष्णमुज्ज्वलं संकीर्णं, शुष्णकृष्णं तत्र शुष्णं हानपःस्वाध्यायादि-
भनां पुरुषाणां, ह्यनं नारकिणां, शुष्णकृष्णं, मनुष्याणां, योगिनां तु
विश्वकर्मणि । ह्य ० १६ ह्य ० । जीवन्मुक्ती, ह्य ० १ अ ० । जी-
वन्मुक्ते आरम्भे, पंचा ० १ विष ० । "कस्मापि तणहारमादीनां"
आ ० १ अ ० । अहारमहाहंसपरेषां, ह्य ० १ ज ० । अ-
नाचार्यके कृत्यादी, ह्य ० ५ टा ० । पि ० । कपय ० । आ ० १ अ ० ।

(२) अनाचार्यके कर्म साचार्यके शिल्पमयथा कार्वाकिकं
शिल्पं कार्वाकिकं वा कर्म शिल्पे तु नियम्यापारः अ ० १ श
ह्य ० ५ ट ० । सर्वकारिकं कर्म तं ० । तत्र कर्म सिकादिध्या-
विध्यासया कर्मोद्विस्वरूपं प्रथमतः प्रतिपाद्यते ।

कम्म जमयापरिओ-वदेसने सिण्णमनहाजिहिये ।

किमिवापिजाईयं, पयलोहाइजेये वा ॥

हृद यत् अनाचार्यायेष्टाजं सातिशयमन्यस्यसाधारणं कर्म त-
त्कर्महं परिशुद्धेन । यत् पुनः कम्म सातिशयमाचार्यायेष्टाजं अ-
न्यनिबद्धं वा तत् शिल्पमय । तत्र कृपाविगम्यादि आदिश-

ब्दात् ज्ञारयाहनाविपरिग्रहः । कम्म घटकारलोहकारादिभेदं
ज्ञापयमानोऽयं निर्देशो घटकारस्वलोहकारत्वादिभेदं कम्म पुनः ।
च शब्दः पुनः शास्त्राद्यः शिल्पमिति । आ ० १ अ ० । अनाचार्यके कर्म
साचार्यके शिल्पमयदि वा कार्वाकिकं कर्मनियमन्यस्वमना
शिल्पमिति कर्मशिल्पयोर्भेदः प्रथमं जगता अस्मभस्यामिना
सर्वाणि कृत्यादीनि कर्माणि हेतुतामि आ ० २ अ ० ह्य ० ।

(३) व्यायमतलिङ्गे पदायनेने, तच्च पञ्चविधम् ।

" एता कम्मं तथे च पंचविहं उक्त्तचणमपञ्चवणपसारणा-
कुञ्चणमगमं" कर्म पञ्चविधं तद्यथा उक्तेषुपमवक्तेषुपमाकुञ्चनं
प्रसारणं गमनमिति । आ ० २ अ ० । आ ० १ अ ० । विहो ० ।
क्रियते कर्म निर्वर्त्यते इति कर्म । क्रियायाम्, यथा कुरमं प्रति
कर्तुं व्यापारः । विहो ० । कर्तुं । स्तिततमं कर्म इति परिभाषितं
कारकभेदे विहो ० । यथा कुम्भकारः कर्तुं । स्तिततमया क्रि-
माणः कुम्भः कर्म ० । अष्ट ० १ अ ० । " कर्मनिर्वर्त्यो षट् एष
क्रियमाणक्रियया व्याप्यमान इति " आ ० १ अ ० । हस्तक-
मेणि, सुत्र ० १ अ ० ए ० ।

(४) नामादितः कर्मनिर्ज्ञेयादि ।

नामं त्वणाकम्मं, दन्वकम्मं च जावकम्मं च ।

दन्वस्मि तिरुदमिता, अधिकारो भावकम्मेणं ॥

नामकर्म स्थापनाकर्म उच्यकर्म भावकर्म चेति सत्तुर्वा कर्मणे
निर्ज्ञेयः । अत्र नामस्थानं कृते उच्यकर्मशरीरजन्मशरीरव्यात-
रितं तु तृणं वा द्वादिशानां कथनं च उपलक्षणमिदं तत्र कुम्भ-
कारयकारादिगमनमपि उच्यकर्म मन्तव्यम् । यद्वा व्यतिरिक्तं उ-
च्यकर्म द्विधा कर्म उच्यं नोकर्म उच्यं वा कर्म उच्यं ज्ञानावरणा-
दि कर्मपर्यायमापञ्चाः कर्मवर्गणापञ्चाः । यथा यज्ञानावरणादि-
कर्मवर्गः न तावदुच्यमागच्छति तर्कमद्वयं नोकर्म उच्यमा-
कुञ्चनप्रसारणोत्प्रेक्षावक्तेषुपमगमनेनादापञ्चधा । ज्ञानतो द्वि-
धा । अगमनतो नोअगमनतश्च अगमनः कर्मपदार्थज्ञानं उप-
युक्तं नोअगमनतोऽर्थावेपे ज्ञानावरणादिकर्मणासुदयः वृ ० ४
अ ० । ६३४ पत्र ० । नि ० १ अ ० । आचार्यकर्मिण्युक्ती ० ।

नापहवणाकम्मं, दन्वकम्मं पओगकम्मं च ।

समुयाणइरियावहियं, आहाकम्मं तवाकम्मं ॥ ७२ ॥

विदकम्मजावकम्मं, दसविहकम्मं समासअो होइ ।

अह्विद्वेण उ कम्मेण, इत्थं होइ अह्विआरो ॥ ७३ ॥

नामकर्म कर्मधेयुश्चमनिजानामार्थं स्थापनाकम्मं पुस्तकप-
त्रादी कर्मवर्णनां सद्भाषासद्भाषका स्थापना । उच्यकर्म-
व्यतिरिक्तं द्विधा उच्यकर्म नोउच्यकर्म च । तत्र तत्र उच्यकर्म-
कर्मवर्णनान्तःपातिनः पुस्तकाः कर्मवर्णनाः कर्मवर्णनाः कदाचित्तु-
धोदीरणा इति । नोउच्यकर्म कृषिबलादिकम्म । अथ कर्म-
वर्णनान्तःपातिनः पुस्तकाः उच्यकर्मस्यवाचिकाः पुस्तकावर्णना
इति संकीर्तने (आचा ०) (प्रयोगकर्मसमुदानकर्मवर्णना स्व-
स्वस्थाने उच्यता) तत्र प्रयोगकर्मणकरूपतया यदीनानां कर्म-
वर्णनां सम्मग मुक्षेत्तत्प्रकृतिस्थित्यनुज्ञापप्रदेशव्यभेदेनाम-
र्यादया देशसर्वोपधातिक्रिया तथा सृष्टनिषेधकारिकावितावस्था-
या च स्वीकरणं समुदायः तत्रैव कर्म समुदानकर्म तत्र मुक्षप्रकृति-
बन्धो ज्ञानावरणायादिहस्तप्रकृतिवन्धस्तद्व्यतिरेक उत्तरप्रकृतिवन्धो
ज्ञानावरणायां पञ्चधा प्रतिभुनावरणमनःपर्यायकेतवावरणजेदा-
त् आचा ० १ अ ० १ अ ० । (१) इयापिथिकर्म इरियावहिय

शब्दे) अग्रुना आध्यात्मम् यदाभाव निमित्तत्वेनाश्रित्य पूर्वा-
 शरत्कालकारमपि कर्मम् बध्नेत्ये तथाऽप्याश्रमेति । तच्च शास्त्र-
 स्मरस्वरूपगन्धादिभिर्निमित्तं इति । शास्त्राद्यमुपगुणविषया-
 भिन्नपञ्चाशत् सुखमित्युक्तोऽप्येतत्वेताः परमाद्योगसुखमप्यपि
 सुखाभ्यासोऽपि विद्वाति तदुक्तम् । "इन्द्रात्मिकेषु विषयेषु सु-
 खाभ्यासिनः, सौख्यात्मकेषु विषयादिषु पुनरुपुज्यते । नन्वाश्र-
 येऽप्यश्रमविश्रान्त्यर्थं, साकृन्मतेति विपरितगतप्रयोगात्" ए-
 तदुक्तं भवति । कस्मिन्निमित्तसुता मनोऽतःपराध्यायश्च एवाका-
 रमेतुच्यते इति । तपःकर्म तस्यैवाश्रमकारण्य कर्मणो बह-
 र्गन्धनिषाधकारितवश्यस्यापि निजहोराऽप्युक्तं बालान्धपन्न-
 भवेन ब्रह्मशक्राकारं तपःकर्ममप्येतत् । कृतकमेतत्सर्वं कर्म-
 षोऽनप्राप्तकारकमित्येताकाशोऽप्याप्यविषये अग्रवमादिकृपमि-
 ति प्रायः कर्मम् पुनरश्रमसुखद्वयं श्रवणयोर्होराभ्यकरणेन चोद-
 यः पुनश्च श्रवणश्रवणविषयेः अन्वेषणेनाश्रमोऽप्येवमुक्तं भवति
 प्रायस्कर्मप्रदेशेनोच्यते इति । तद्वयं पुनर्ब्राह्मिनिर्देशेन ब्रह्मधा-
 कर्मोक्तमिदं तु समुत्तरकर्मोपासनाद्यधिकर्मणाधिकार इति ।
 गथासक्तमेव ब्रह्मोक्ति । "सद्यविद्वेन न कर्मणः, पश्य होरंश्र-
 हियारोऽपि" गार्थार्थं कृतमिति गथाद्वयपरमार्थः । कर्मनिक्षे-
 प उक्तः । आद्याः १५ श्रुतं २ श्रुतं ३ श्रुतं ।

(५) अथ कर्मशब्दं व्युत्पादयन्नाह ।

कीरइ जिण ह्वहिं. जेण नो भंत ! जसइ कम्मंवि॥

[illegible]

[६] अथ कर्मसिद्धिं दर्शयति ।

[illegible]

ना जीवं विना युक्तिमत् । अन्यथाप्युक्तम् । " धारमेत्वेनाधि-
ष्ठस्य, वैचित्र्यं तस्य घटशात् । नरादिकुपं तत्त्विक-भरणं कर्मसं-
ज्ञितम् " यौतिकाका ऋषिर्कर्मसिद्धिं प्रतिपद्यते तथा च तः प्रायः
" यथा यथापुत्रवन्धनः कर्मणः, फलं निश्चयान्नरतिपाद्यवतिष्ठते । ईष्य-
तथा तदप्राप्त्यनुवर्तते, प्रवृत्तद्वेषेन मित्रः प्रवर्तते । स्व-
त्पराकृतं कर्म, न स्मरन्तीह मानवाः । तद्विदं पारुष्येणैव । ईष्य-
मिष्टमिवावृते । मृगैस्तान्वापि मित्राणि, सुकृदाश्चैव शायवाः । न
हीमे तत्करिष्यन्ति, यन्न पूर्यन्ते । तथा । वौद्धा अथाहुः " इत-
एकं नवा कल्पे, शक्यते मे पुरुषो हतः । कर्मसिद्ध्यधिकेन,
पादे विद्योऽस्मि जिह्वायः । तदपि च कर्ममुत्सस्त्वक्यं कर्मप्रतिप-
द्यन् नार्हन्मस्मृतेति कर्मणः सकाशादात्मनोभुज्यते । यथा-
तत्प्रायः प्राक्काशादिधृत्य यदाह (कर्म) " तुल्यप्रायोप-
समाह्वयान्तं, केचित्तुनिरतिजगतादिसिद्धिः । परं न नां मित्र ! नि-
गद्यतां मे, कस्मास्ति दिव्या यदि कोऽपि हेतुः ॥१॥ विविध-
हृत्यतर्कैर्गण्य-प्राजाद्यजातिप्रभृश्वस्यभवाः केन कियन्ते अथवऽ-
प्रियमां-क्षिररत्नं कर्म निरव्यति मित्राः ॥ २ ॥ विविधं मासाश्व-
गर्भमेष्यं, बहुक्रूरकैः कक्षासिद्धिमायः । उठयं निशाशयते स-
विश्याः को गर्भेन कस्य विहाय पूर्वम् " यो वि० ।

[७] अकर्मवादिमतनिराकरणम् ।

[illegible]

तत्कृत्योपासं तु कर्म जन्मा तरे फलित्वाति नात्र नियतकार्य-
कारणभावप्रतिभावारः । साधकानावाद्यपि नावृत्ताभावः । प्राक्
प्राप्तिप्रतिप्राप्त्ययोरागमानुमानयोस्तत्प्रसाधकयोर्भावः । तथा च बुधः पयस्य ऋक्षः पापस्येत्यादि । अनुमानं तु
साधनानां कार्यविशेषः । सहेतुकः कार्यत्वात् कुम्भभवत् इष्टञ्च
साधनमित्यर्थः । ईशयोस्तुल्यत्वमनोः । विशेषो धीर्यविज्ञानवे-
रग्यारोग्यसंपदाय " न चायं विशेषो विशिष्टमष्टकार्यमन्तरेण
यद्युज्जिनमक्रुणमिहमाधममभिधाः " औतुसाहणानं,
फले विलेसो न सो विष्णा हेतुं । कज्जत्तमो गोयम ! घडोव
हेक य से कम्मं " अथ यथेकप्रद्वारासंनयानामपि बह्वेककण्ट-
कानां कौटिल्याजैवादिविशेषो यथा बैकसरसीसंज्ञानामपि
पङ्कजानां गौडवक्रपातपीतशतपत्रसहस्रपत्रादिभेदस्तथा
शरीरिणामपि स्वभवादेवायं विशेषो प्रतीयत्यति तद्वशस्य
कण्टकपङ्कजादीनामपि प्राणित्वेन पर्यायं प्रसिद्धेस्तद्व्यावयव-
जन्यस्य दुष्टत्वाद्वाहाराहृतारोहोद्वादिना वनस्पतेरनामपि प्रा-
णित्वेन तैः प्रसाधमाह । अथ गणपदिसरे मकरकिरणरतङ्ग-
कुङ्कुमारारङ्गाराधकाराननेकप्रकाराद् विभ्रत्यङ्गानि न च
तान्यपि चेतनानि यः समन्तानि तद्वस्तुजातोऽपि राजरङ्गादयः
सन्निवृत्तिं चेतद्वस्तुतेषामपि अगद्वृष्टशोभये देवपद्मीपरिसरे
विचरन्तां विविधाकारस्वीकारात् कक्षायं स्वभावा यद्वाहाङ्गद-
विषयमुच्यते । किं मिहैतुकं स्वामहेतुकत्वे वस्तुधर्मो वस्तु-
विशेषो वा आधारे के सदा सत्यस्वास्त्यस्य वा प्रसङ्गः द्वितीय
आत्माभयस्ये होयः । अग्रिधानानो हि भावात्मा कथं हेतुः स्यात्
विधानानां विधानानां विधानाद्यै कथं स्वोत्पाद्यः स्यात् । वस्तु-
धर्मोऽपि वृत्त्यः कश्चिद्दृष्टो वा दृश्यस्तावदनुपपन्नया
भितः । अदृश्यस्तु कथं सर्वत्र वर्तुः शक्यः अनुमानात् तु
तन्निमित्तं अदृशानुमानमेव अथः वस्तुविशेषोत् स्वभावो
वृत्तातिरिक्तो वृत्तस्वभावः वा प्रथमे भूतोऽन्यो वा भूतो-
ऽपि दृश्योऽदृश्यो वा दृश्यस्तावत् दृश्यानुपपन्नमप्यतिः अ-
दृश्यस्य दृश्यस्य स्वभावनापया भवोपाश्रमः पुनः परः परलोकि-
नः को नामानु न वादृष्टविघटितस्य तस्य परलोकास्वीकार इ-
त्यतोऽप्यदृष्टं स्पष्टं निष्पद्यते । भूतस्वरूपस्तु स्वभावो नर-
न्द्वदिद्रुतादिवैसदृश्यमात्रोऽयं मलजालयोक्त्यादिकस्तुल्य एव
विलम्बकं इति कौतस्कुतस्तयोर्विशेषः स्यात् तद्विशेषात्वाद्वा-
द्यन्तुविशेषानुमानेन नामान्तरातिरोक्तिरतन्मध्यमेवानुमितिसि-
द्धिं मितांऽपि बाह्यशरीरं शरीरान्तरपूर्वकमिन्द्रियादिमवाच-
क्यशरीरवत् । न च प्राचीनजनतातिस्तनुयुगेकमेवमेव तस्य त-
द्वावयवस्य एव पदुपवनप्रतितातितीर्षाचतान्त्वज्जन्वालाकहा-
पुष्ट्यस्या अस्मत्साङ्गावात्पारतन्त्रागततायामेव तत्पूर्वकत्वा-
नुपपत्तः न वाशरीरिणां निरागतमैश्वर्यस्थानप्राप्तिपूर्वकः शरीर-
वर्तुं गच्छते नियामकारणाभावात् स्वभावस्य तु नियामकत्वं
प्रागेव व्यापारं तनां यच्छरीरपूर्वकं बालशरीरं तत्कर्ममयमि-
ति पौत्रिकं चेदमवृष्टमेष्टव्यमात्मनः पारतन्त्र्यनिमित्तत्वादिगि-
ह्यदिवाह कौशादिना व्यभिचार इति चेन्न तस्याव्यपारिणामरू-
पस्य पारतन्त्र्यस्य भावयत्तात्तमिमिसंभूतस्य तु कर्मणां पौत्रिक-
वत्त्वात् एवं सीधुस्वादिनोऽप्यवचित्तवैकल्यमपि पारतन्त्र्यमेव त-
केतुस्तु सीधुपौत्रिककमेति न तेनापि व्यभिचारः ततो यद्योगे-
रात्मनोऽप्यनुगुणलक्षणं, पौत्रिकैः यदुक्तविकारकप, सीगतैर्योस-
नस्वभावयं, अक्षयार्थमिदं विधास्वरूपं, वाद्यन्त्रमादि । तद्व्याप्तं
विशेषतः पुनरमीषां निषेधो विस्तराय स्यादिति न कृतः रत्ना-

७ परि० पतसर्वं विस्तरेण जगत्ता भविकीरेणाभिज्ञाति द्वितीयं
गणधरं प्रति साधितय तस्मिन् जगत्तामाह ।

किं मन्ने अत्थि कम्मं, उ यातु नत्थिपि संसरो तु नं ।
वेयपण्णं य अत्थं, न याणुणं तिसिमां अत्थो ॥

हे अग्निभूते ! नीतम ! त्वमेतन्मन्यसे चिन्तयसि यदुत कि-
यते मिथ्यात्वादिहेतुसमर्थितेन जीयेमिति कम्मं ज्ञानावरणादिकं
तत्किमस्ति वेति न त्वयमुच्यते तत्तव संशयोऽयं हि जगति विद-
रुदेवद्विषयमो वतते तेषां च वेदपदानां त्वमपि न जानासि
तेन संशयं करोषि तेषां च वेदपदानामयं वक्ष्यमाणलक्षणोऽयं
इति अत्र ज्ञानम्य ।

कम्मं तुह संदेही, मन्नासि तं नाणोयपारिणं ।

तुह तमपुमाणसाहण-मणुज्जमं फलं जस्स ॥

हे आयुष्मन्मन्त्रिणे ! ज्ञानावरणादिपरिमाणुसंघातकमे
कम्मं हि तव संदेहो यतः प्रायस्मानुमानादिसमस्तप्रासाध-
कज्ञानोपचारातोतमत्वं मन्यसे तथाहि न तावत्प्रत्यक्षं कम्मं
अतीन्द्रियत्वात् अविद्यावदित्यादिप्रमाणविषयानां तत्वं प्रा-
प्यज्ञावस्थेव कर्म्मणोऽपि समानप्राप्यत्वात् भावनीयमिति त-
द्वैतत्वोच्यते । मा प्रस्थास्यं यतो मम तावत्प्रत्यक्षमेव कम्मं
तवाप्यनुमानं साधनं यस्य तदनुमानसाधनं वर्तते तत्कर्म
न पुनः सर्वप्रमाणगोचरतातिं यस्य कर्म्मणोऽपि । (अथुभू
हमयं फलं जस्सति) सुखदुःखानामनुभूतिरनुभवेन तन्मय
तद्वैतमकः फलं यस्य शुभाशुभकर्मण इति अनेन वेदमनुमानं
नृचितमिति । सुखदुःखानुभवस्य हेतुः कार्यत्वाद्बहुरूप्येवेति ।
अथ यदि भवतः प्रत्यक्षं कर्म तर्हि ममापि तद्व्यत्यक्षं कलाभ
भवनीति चेन्नयुक्तं न हि यदेककस्य कस्यचित्प्रत्यक्षं तेनापर-
स्यापि प्रत्यक्षेण भवितव्यं न हि सिंहसमहंसादयः सर्व-
स्यापि लोकस्य प्रत्यक्षा न च ते न सन्नि बालादीनामपि त-
त्सर्वस्य प्रसिद्धत्वात्प्रसादित्ति कम्मं सर्ववर्त्तेन मया प्राप-
यौकृतत्वाद्भवत्संशयविज्ञानवदिति न च वक्ष्यं त्वयि सर्व-
वत्त्वमस्माद् प्रत्यक्षमयः । "कह सम्मपुत्तिमह, जेणाहं सम्मसं-
सयच्छेदी । पुच्छसु व जं न जाणसी"त्यादिना प्रागेव प्रतिधि-
हितत्वात्कार्यप्रत्यक्षतया भवतोऽपि च प्रत्यक्षमेव कर्म्म ।
तथा घटादिकार्यप्रत्यक्षतया परमाणव इति यदुक्तम् । " तुह
तमपुमाणसाहण " मिति तदेवानुमानमाह ।

आत्थि सुहृदस्सवेहं, कज्जाओ बीयमकुरस्सपि ।

सो इद्धो चेव महे, बतित्ताओ नो नं तुत्तं ॥

जो तुहसाहणायं, फले विसो न सो विष्णा हेवं ।

कज्जत्तमो गोयम ! यदोव हेक य सो कम्मं ॥

प्रतिप्राणप्रतिप्राणः सुखदुःखयोर्हेतुरिति कार्यत्वाद्बहुरूप्ये
धीजमिति । यथेह सुखदुःखयोर्हेतुस्तत्कर्मवत्यसि तदिति
बीजमिति । सक्क-द्वानाङ्गमाद्यः सुखस्य हेतवो दुःखस्य त्वयि-
विषयकपटकाद्य इति दृष्ट एव सुखदुःखयोर्हेतुरस्ति किमह-
स्य कम्मस्त्वत्तदनुवक्तव्येन । न हि दृष्टपरिहारेणादृष्टक-
ल्पना सङ्कल्पमावहत्यतिप्रसङ्गात्तदुक्तं व्यतिचारात्तथा हि
(जो तुह्यादि) इह यस्तुल्यसाधनयोऽपिदृष्टमद्विषय-
सुखसाधनसमेतयोरनिर्घासाधनसंयुक्तयोश्च द्वयोर्बिभूनां वा
फले सुखदुःखानुभवसत्तात्त्विकविषयसत्तात्त्विकयोः दृश्यते ।
नः सो अदृष्टमपि हेतुमन्तरेणोपापयते कार्यत्वाद्बहुरूप्यत्वात् तत्र
विशेषाधायकं दृष्टहेतुस्तत्कर्म । कम्मं प्रतिपद्यस्वेति ।

अनुमानान्तरमपि कर्मसाधनायाह ।

बालसरीरं देहं-तरपुण्यं इदियावृत्तञ्च ।

जह वाज्ञदेहपुण्यं, जुवदेहो पुण्यमिह कम्मं ॥

शरीरान्तरपुण्यकमायं बालशरीरमिच्छियादिमत्वात् युवशरीरवदिति आदिशब्दास्तुल्यदुःखित्वप्राणापाननिरोधोन्मेषजीवनादिमन्वाद्योऽपि हेतवो प्राप्ताः । न च जन्मान्तरांतरात्शरीरपुण्यकमपि शक्यते वक्तुं तस्याप्यनन्तरावस्थानात्तत्त्वत् तत्पुण्यकत्वात्तुपपत्तेः । नचाशरीरिणा नियतगजदेहस्थानप्राप्तिपूर्वकः शरीरप्राप्तो युज्यते नियामककारणाभावात् । नापि स्वभावा निर्यामकस्य तिरस्कृत्यमाणत्वात् यथेह वाज्ञशरीरस्य पूर्वं शरीरान्तरं तत्कर्मैति मन्तव्यं कर्मणं शरीरमित्यर्थः " जायण-कम्मएणं, आहारेदे अणंतरं जोहं " इत्यादि वचनादिति । अनुमानान्तरमपि तत्सिद्धये प्राद ॥

किरियाफज्जजावा उ, दाण्.ईणं फलं किसीएव्व ।

तं चिय दाणाफलं, नणुणयायाइ जइ बुद्धी ।

तं किरियासामभा उ, जं फलमस्सवि तं परं कम्मं ।

तस्स परिणामकूयं, सुहदुवत्तफलं जओ भुज्जां ॥

(दाणादणं फलसि) इह दानादिक्रियाणां फलमस्ति (किरियाफज्जजावा उचितं) सचेतनाप्यक्रियाणां फलज्ञात्वात्तद्वत्तद्वा-वर्शनादित्यर्थः । यथा कुण्डिक्रियायाः । इह या चेतनारुच्छक्रिया तस्याः फलं इदं यथा कुण्डादिक्रियायाः चेतनारुच्छाद् दानादिक्रियास्तस्मात्फलवयः यच्च तासां फलं तत्कम्मं । या तु निष्फला क्रिया सा सचेतनारुच्छाऽपि न जयति यथा परमाणादिक्रियाः सचेतनारुच्छाद् दानादिक्रियास्तस्मात्फलवयः । स्यादेतद्वैकान्तिकोऽयं जल्लेखनारुच्छानामाप कासांविशुद्धादिक्रियाणां निष्फलत्ववर्शनाच्चदुष्कृतं फलज्ञानप्रायेणैव तद्भारम्भान् । यच्च कश्चिन्निष्फलमपि इहयते तस्मैव्युक्तानाद्यभोजन सामग्री-वैकृतवाद्यु इत्यर्थं मनःशुद्ध्यादिसामग्रीविकलतया दानादिक्रिया अपि निष्फला इत्येत एवयदेव । यदि चात्र परलोक्येयुता बुद्धिः स्यात्कथं नृणा इत्याह (तं चियेत्यादि) तदेव दानादिक्रियाणां फलं यद्दत्तादृशाभि प्रत्यक्षं मनःप्रसादोऽपि इदमुक्तं जयति कुण्यादिक्रियाः इष्टाव्याध्यात्मिका इष्टाः अतो दानादिक्रियाणामपि इष्टमेव मनःप्रसादादिकं फलं भविष्यति । किमदु-ष्टकर्मैव लक्षणसाधनेन तत् इष्टवैकृतसाधनादिकृत्वोऽयं हेतुः तद्वै-जयं वयं " किरियासामभाउ इत्यादि " अस्यापि मनःप्रसाद-व्यक्तत्वं तन्मम कम्मं सम्मत्तं । ननु मनःप्रसादस्यापि कथं फलमभिधीयत इत्याह (किरियासामभाउ चि) इदमुक्तं जयति मनःप्रसादोऽपि क्रियासाधनमनःप्रसादस्यापि फलेन भवितव्यमेव यच्च तस्य फलं तत्कर्मैति न कश्चिन्निराकारः । यतः सक्तसि कस्मात्किमस्याह । सुखदुःखफलं (जओकि) सुखदुःखरु-पं फलं सुखदुःखफलं यतो यतो यस्मात् यस्मात्कर्मणः सका-शात्तयाते । कथं नृपः पुनरपि कथं नृपे यत्सुखदुःखफलमित्याह । तस्यैव कर्मणस्तत्फलकथनेन यत्परिणमनं परिणस्तद्वपमिति । यत्पुनरुक्तं जयति यतः कर्मणः सकाशात्प्रतिक्षणं तत्परिणतिरुपे सुखदुःखफलं प्राणिनां समुपजायते तत्कर्म मनःप्रसादक्रियाया अपि फलमभिमतम् । आह नव्यनन्तराध्यायां दानादिक्रियाफलं कर्मैति यदना दानादिक्रियैव कर्मणः कारणमुक्तम् । अत्र तु मनःप्रसादक्रिया तत्कारणमुच्यत इति कथं न पूर्वोपरिवर्गेण इति । सत्यं किं तु मनःप्रसादादिक्रियैवान्वयं कर्मणः कारणं के-

वलं तस्या अपि मनः प्रसादादिक्रियाया दानादिक्रियैव कारण-मतः कारणकारणे कारणोपकाराद्बोह इति ।

अत्र पुनरपि प्रयेमाशङ्क्य विचारमाह ।

होज्ज माणो वितोए, दाणाइ किरि प ज जं फलं बुद्धे ।

तं न निमित्तञ्चा उ, पिणोव्व घरस्स विसेअं ॥

अत्र परस्वयं यथेवभूता बुद्धिः स्यात्कथं नृणा इत्याह । ननु मनो-दुष्तिमनःप्रसव्यादिक्रियाया इष्टरूपा दानादिक्रियैव फलं नत्व-इदं कम्मैति ज्ञावः । अयमभिप्रायः दानादिक्रियाया मनःप्रसा-दाद्यो जायते तेभ्यश्च प्रचक्षमानो इत्यादिपरिणामः पुनरपि दानादिक्रियां करोति एवं पुनः पुनरपि दानक्रियाप्रवृत्तः स च मनःप्रसादादिक्रियामस्तु तत् कम्मैति ज्ञावः । इष्टफलमात्रेणैव चरितार्थः स्वात्मइष्टफलकल्पनेनैति हृदयम् । तदेत कुतो नि-मित्तत्वान्नमनःप्रसादादिक्रियां प्रति दानादिक्रियाया निमित्तका-रणात्वादित्यर्थः । यथा सुनियर्कः घटस्य निमित्तं तत्तस्यैव फलं वक्तुमुचितं दूरविकृतत्वादिति पुनरपि इष्टान्तीकृतकृपायादिक्रि-यावधर्मनैव सर्वोत्सामपि त्रिणां इष्टफलमात्ररूपतामेव साध-यन्नाह प्रेरकः ।

एवं पि दिट्ठफलाया, किरिया न कम्मफला पत्तञ्चा ता ।

सा तं मेचफले चिय, जह मंसफलो पवुविणासो ॥

नन्वेवमपि पुण्यदुष्पत्यस्तद्व्यापिदिक्रियानिदर्शनेनार्थंति सर्वो दानादिक्रापि क्रिया इष्टफलदेव प्रशस्ता न कम्मफल इदमुक्तं भवति । यथा कृपायादिक्रिया इष्टमभिधेयावसितप्रयोजना जयति तथा दानादिक्रिया अपि रुपायादिक्रियादिष्टमभिधेयावसित-प्रयोजना जयति तथाफलमस्तु किमदुष्टफलकल्पनेन । किं बहु-ना सा क्रिया सर्वोऽपि तन्मात्रकल्पे इष्टमवफलेव युज्यते नाद-ष्टफला यथा इष्टमांसमात्रफला पशुविनाशक्रिया न पि पशुवि-नाशनक्रियामदृष्टाधर्मफलाथ कोऽप्यारगतः । किन्तु मांसभक्षण-यमेतस्तन्मात्रफलेव सा तावत्तैवावसितप्रयोजनत्वादेवं दानादि-क्रियाया अपि इष्टमात्रमेव रुपायादिक्रियादि किंचित्कं नान्यदिति ।

अस्थैवाप्येवमर्थनाथे कारणान्तरमाह ।

पायं च जंवल्लोमो, वट्टइ दिट्ठफलायु वि किरियायु ।

अदिट्ठफला संपुष्ठा, वट्टनासंखज्जागे पि ॥

लोकोऽपि च प्रायेण इष्टमात्रफलास्यैव कृपिचाणिज्यादिक्रिया-सु प्रवर्तते अदृष्टफलासु पुनर्दानादिक्रियासु तदसंख्यभागाऽपि न यत्ते कतिपयमात्र एव लोकास्तासु प्रवर्तते न बहुवित्य-र्थः । ततश्च हिंसादीनामभुभक्रियाणामदृष्टफलाभावाच्चुज्जक्रि-याणामपि दानादीनामदृष्टफलाभावां भविष्यति इति परात्रिप्रा-यः । इति भगवानाह ।

सोमं । जओ चिय जीवा, एय दिट्ठफलायु पवट्ठति ।

अदिट्ठफलायु य तम्हा, दिट्ठफलाओ चि पटिवज्जा ॥

हे सौम्य ! यत एव जीवा न इष्टफलास्त्वुज्जक्रियासु प्रवर्तन्ते तेभ्य तस्मादेव कारणात् अपि कृपिहिंसादि का इष्टफलाक्रि-याः अदृष्टफला अपि प्रतिपद्यस्याज्युपगच्छ । इदमुक्तं भवति । यद्यपि कृपिहिंसादिक्रियाः कर्त्तारो इष्टफलाभावात्तमेव ताः समार-भन्ते नाधर्म्यं तथापि न अयमर्म्मलक्षणं पापकर्मइष्टफलमभ्यु-न एव अमनस्यकर्त्तारो वाच्यस्तुपपत्तेरेव हि कृपिहिंसादि-क्रियानिमित्तमनभिप्रायितमप्यदृष्ट पापलक्षणं फलं बद्धा अन्तःसं-

सारं परित्रमन्तोऽनन्ता इह तिष्ठन्ति दानादिक्रियायुष्मातार-
स्तु स्वध्याः अष्टदं धर्मकपं फलमासाद्य क्रमेण मुच्यन्त इति । ननु
दानादिक्रियायुष्मादुभयैरष्ट धर्मैर्लक्षणं फलमाशंसितं तत्त-
थां नवनु यैस्तु कृषिर्हि सादिक्रियाकर्तृभिरष्टधर्मकपं फलं
माशंसितं तत्तथां कथं जयतीति वैभवयुक्तं न ह्यविकलं कारणं
स्वकार्यं जनयन् कस्याप्याशंसाभयेकते क्रियविकलकारणतया
स्वकार्यं जनयत्येव । अन्तराष्टमापि हि कोट्यध्वितीयं कच्चिद्व-
देशे पतितं अज्ञादिसामग्रीसद्भावेऽविकलकारणतां प्राप्तं च आ-
शंसाभावेऽपि स्वकार्यं जनयत्येव । अधिकलकारणभूताश्च कृषि-
र्हि साद्योऽधर्मजननेऽतस्तत्कर्मगतशंसा तथा कोपयुज्यते नच
दानादिक्रियायामपि विधेयिनः फलाशंसं प्रकुर्वते तथाप्यविक-
लकारणतया विशिष्टतरमेव ता धर्मकपं जनयन्ति तस्माच्छ्रुत्या
अब्रुवाभावाच्च सर्वस्या अपि क्रियाया अष्टदं बुधाबुधं फलम-
स्येवेति प्रतिपन्नमर्थः । अनन्तसंसारिजीवसत्तान्धातुपुण-
संरिति स्थितम् ।

एतदेव प्रतिपादयितुमाह ।

इयरहा अदिट्टरहि-या सव्वे मुञ्जेज्ज अयत्तेण ।

अदिट्टारंभो वेव, किंसेसव्वहुओ नवेज्जाहि ॥

इतरथा यत्रि कृषिर्हि साद्युष्मक्रियाणामदृष्टं फलं नानुपगम्य-
ते तदा तत्कर्त्तारो दृष्टफलमावाप्सन्मरणानन्तरमेव सर्वेऽप्यव-
लेन मुच्येरन् संसारकारणाभावात्सुकि गच्छेत्तुस्तत्र प्रायः
शून्य एव संसारः स्यादित्यर्थः । यस्मादष्टारमोऽष्टफलानां दाना-
दिक्रियाणां समारम्भः स एव क्लेशबहुलः संसारं प्रति प्रम-
णकारणतया दुःस्तः स्यात् । यथाहि ते दानादिक्रियायुष्मातार-
स्मदृष्टफलमादृष्टफलानुपगम्ये बिदुषस्ततो जन्मान्तरं तद्विपाक-
मनुजन्तस्ते जेरिताः पुनरपि दानादिक्रियास्वेव प्रवर्तन्तस्ततो
भूयस्तत्फलसंचयात्प्रिपाकानुपुतिः पुनरपि दानादिक्रियारम्भ-
इत्येवमनन्तसत्तिमयः संसारस्तथां जयत्येवैतस्यादिधमयस्तु
काश्च किलास्माकं बाधा अभोच्यते । इयमत्र गरीयसी भवनां बाधा
यत्कृषिर्हि साद्युष्मक्रियायुष्मादुष्मदृष्टं संचयाभावे सत्येतां मुक्ति-
गमने एकाऽपि तत्क्रियायुष्माता संसारं ह्यपि गोपन्नयेत अब्रुव-
स्तत्प्रिपाकानुपगमिता चेकाऽपि कच्चिदपि न दृश्येत दानादि-
द्युष्मक्रियायुष्मातारः कुलतत्फलविपाकानुपगमिता एव च केवहाः
सर्वेषांप्रसन्नयेत् । न चेवं दृश्यते तस्मात्किमप्याह ।

जमशिद्धभोगाजो, बहुतरगा जे च नेह मइपुव्वं ।

अदिट्टाणिट्ठल्ल, कोहि वि किरियं ममारभं ॥

तेण पविचज्जकिरिया, अदिट्टंभोनियफला सव्वा ।

दिट्टाणंगतफला, सा वि अदिट्टाणुभावे य ॥

यस्माद्विष्टभोगाजो बहुतरगा जयति संश्रुतकर्मविपाकज-
निताः दुःखत्राज एव प्राणिनः प्रकुरा इहोपपन्नयेत बुधकर्म-
विपाकनिवन्धनसुखाभिवितारस्तु स्वतया एवेति प्रायः । तेन
तस्मात्कारणात्सीस्य ! प्रतिपद्यस्व बुधा अब्रुवा वा सर्वोऽपि
क्रिया अष्टदं शुभाबुधं कर्मकपमेकान्तिकं फलं यस्याः साऽष्टै-
कान्तिकफलस्येत्तरगाथायां संक्षेपः । इदमुक्तं येन दुःखिनांऽत्र
बह्व्यः प्राणिनो दृश्यन्ते सुखिनस्तु स्वस्वात्स्नेन ज्ञायते कृषिपा-
णिज्यर्हि सादिक्रियानिवधना शुभकर्मरूपा दृष्टफलविपाका दुः-
खिनामनन्तेषां तु दानादिक्रियार्हे तु कृत्युभकर्मकपादृष्टफलविपा-
क इति व्यवस्थाः कस्मात् न भवतीति चेदुच्यते । अब्रुवक्रियादिज-

णामेव बहुत्याच्छ्रुतक्रियायुष्मातृणामेव च स्वधर्मादिति तत्राह ।
नन्वश्रुतक्रियारम्भकारणमपि यद्यदृष्टफलं नवाति तत्किमिति
दानादिक्रियारम्भक इव तदारम्भकोऽपि कश्चित्दशांसां कु-
र्वाणो न दृश्यत इत्याह (जं च नेहत्यादि) यस्मादेतद्व्याप्य-
निष्टमश्रुतं फलं यस्याः सा अब्रुवा निष्टफला तामिष्टयुतां
क्रियां प्रतिपूर्वमाशोसाद्युष्मक्रियापूर्विकां कोऽपि समारम्भत इत्यतो
न कोऽपि तद्दशांसां कुर्वाणो दृश्यते तस्मात्सर्वोऽपि क्रिया दृष्टै-
कान्तिकफलेति प्रतिपद्यस्वेति पुनरपि कथं नृता इत्याह ।
(दिट्टाणंगतफला) दृष्टं भाग्यकाविण्णामादिकमनैकान्तिक-
मनवश्यंजावि फलं यस्याः कृषिप्राणिज्यादिक्रियायाः सा दृष्टा-
नैकान्तिकफला सर्वोऽपि क्रिया । इदमुक्तं भवति । सर्वस्या अपि
क्रियाया अब्रुवफलं तावदेकान्तमेव नवति यन्नु दृष्टफलं तद-
नैकान्तिकमेव कस्याश्चित्दृष्टवति कस्याश्चित्तेत्यर्थः । एतच्च दृष्ट-
फलस्यनैकान्तिकत्वमदृष्टानुपगमेनैव प्रतिपद्यते । नहि
समानसाधनारम्भतुल्यक्रियाणां द्वयोर्बहुनां वा एकस्य दृष्टफ-
लविधातोऽन्यस्य तु नैथेतददृष्टेनुमन्तरणोपपद्यत इति प्रायः ।
एतच्चैव प्रामुक्तमेवेति । अथवा किमिह प्रयासेन प्रागेव साधि-
तमेव कर्म कया युक्तयेत्याह “अदवा फला उ कम्मं, कजजत्त-
णभो पसाहिं पुव्वं । परमाणयो घटस्स व, किरियाण फलं त-
यं भिज्ज” अथवा “जो तुल्लसादणणं, फलं विसेसां न सो विणा
हेवं । कज्जत्तणओ गोयम, ! घनो एव हेक यं कं कम्म” मित्य-
स्यां गाथायां प्रागस्मातिः कर्मं प्रसाधितमेव स्तु इत्याह । फ-
लात्तुल्यसाधनानां वा फलं विशेषस्त्वस्मादित्यर्थः । ततोऽपि
फलविशेषात्कर्मं (किरियाणतयं फलं भिज्जात्) तदेव च क-
र्म सर्वोऽपि क्रियाणामदृष्टं फलमिषेयमिहापि साध्यते ।
कथं नृते तास्य क्रियायां निजं कर्मणः कार्यादाद क्रियाणां
च कारणत्वात्कार्यकारणयोश्च परस्परं जेदादिति भावः विशेषो
भा० प्र० टि० ।

(U) कर्मणां मूर्तेर्यं तत्र तावदाङ्गोपरिहरौ प्राह ।

आह नणु मुचपेव, मुत्तं चिय कज्जमुत्तिपत्ताओ ।

इह जह मुत्तत्तणओ, यरुम्म परमाणाओ मुना ॥

आह मेरका ननु यदि कार्याणां हान्तरादीनां दर्शनात्कारण-
ज्ज्ञे कर्मं साध्यते तर्हि कार्याणां मूर्तेर्याकर्मापि मूर्तं प्राप्नोति ।
आचार्य उच्यते “मुत्तं चियत्तादि” यदस्माजिः यत्नेन साध-
यितव्यं तद्वज्जनापि परसिद्धान्तानिहेश्वरमुक्तितात्प्राऽप्याऽऽवा-
दनाजिप्रयेण साधितमेव । तथा हि यद्यपि य्मां मुत्तपेव कर्मं
तत्कार्यस्य शरीरादेर्देहेत्यादिद यद्यकार्यं सृष्टं तस्य तस्य कार-
णमपि मूर्तं यथा घटस्य परमाणवः । यदमूर्तं कार्यं न तस्य
कारणं मूर्तं यथा ज्ञानस्याभावेति समवायिकारणं वेहादि-
क्रियेत न निमित्तकारणज्ज्ञा क्पाशांकादय इति प्राह । ननु सुख-
दुःखादयोऽपि कर्मणः कार्यमनस्तेपारुभूत्याद कर्मणो मूर्त-
त्वमपि प्राप्नोति न हि मूर्त्ताद्युत्पत्तयेषां युज्यते न वा एकस्य-
मूर्त्तयमसृष्टत्वं युके विरुद्धत्वाद्वाच्यते । नन्वत एवात्र सामवा-
यिकारणे समधिक्रियेत न निमित्तकारणं तुल्यारोऽपि सामवा-
यैवाहानैव समवायिकारणं कर्म पुनस्तेषामप्रपानादिविषादि-
वच निमित्तकारणमेवेत्यर्थोऽपि इति ।

कर्मणो मूर्त्तयसाधनाय हेत्वन्तरात्प्राह ।

तह तुहसींविचं।ओ, संपेवं वेयाणुअवशाओ य ।

वज्जवत्ताट्ठाणाओ, परिणामओ य दिसिथे ॥

ततः संसारव्यवच्छेदानन्तरं सर्वस्यापि जीवराशेर्माकापित्तम-
वेत् । अथाशरीराणामपि संसारपर्यटनं तर्हि निष्कारण एव स-
र्वस्यापि संसारः स्याद्भवमुक्तानां च सिद्धनामिथं पुनरकस्मा-
न्निष्कारण एव संसारपातः स्यात्तथैव च तनुसंस्मरणं ततश्च
मोक्षोऽप्यनाम्नास इति ॥

जीवकर्मणोः सम्बन्धस्तत्र पुनः प्रकाशितेन प्रवेष्टमाह ।

मुत्तस्साधुसमया, जीवेण कहे हवेज संभवो ।

सोम ! धनस्स व नमसा, जह्वा दब्बस्स किरियाए ॥

ननु भूय कर्मति प्राए भवतिः समर्थितं तस्य च भूयस्य च कर्मणोऽभूतेन जीवेन सह कथं संयोगसङ्गः समवायसङ्गः स्यादिति : कर्मसिद्धावस्थेनैव प्रत्येकं पदमाह । प्रगवाणाह सौम्य ! यथा भूयस्य घटस्याभूतेन नमसा संयोगसङ्गः सं-
बन्धस्तथा अत्रापि जीवकर्मणोः । यथा वा धूम्यस्याहुन्यादेः कियथा आहुन्यादिकथाः सह समवायसङ्गः संबन्धस्तथात्रापि जीवकर्मणोरप्यमिति ।

(१०) प्रकाशितेन जीवकर्मणोः संबन्धसिद्धिमाह ।

अहवा पक्कत्वे चिय, जीवोवनिवेषो जह् सरीरं ।

चिद्ध कपयंपरे, जवतरे जीवसंतुषे ॥

अथवा यथेदं बाध शरीरं जीवोपनिबन्धनं जीवेन सह संबन्धः प्रत्यक्षोपपन्नमनेव तिष्ठति सर्वत्र चेष्टते । एवं भवान्तरं गच्छता जीवेन सह संयुक्तं कर्मणशरीरं प्रतिपद्यते । अथ भूये धर्माधर्मेनिमित्तं जीवसंबन्धं बाह्यशरीरं प्रवर्तते तर्हि पुच्छामो भक्तं तावपि धर्माधर्मौ भूयौ वा भवेतामभूतौ वा । य-
दि भूयौ तर्हि तयोरप्यभूतेनात्मना सह कथं संबन्धः । अथ तयोस्तेन सहसौ कथमपि जगति तर्हि कर्मणोऽपि तेन साद-
मयं कस्मात् स्यात् । अथाभूतौ धर्माधर्मौ तर्हि बाह्यभूतस्य-
बाह्यशरीरं तयोः संबन्धः कथं स्यात्भूतयोरेवमदभिप्रायेण संब-
न्धयोगात् न वा संबन्धस्य बाह्यशरीरवैचर्यानिमित्तमनु-
त्पद्यतेप्रतिप्रसङ्गात् । अथाभूतयोरपि तयोर्बाह्यशरीरेण भूतेन सहैष्यते संबन्धस्तर्हि जीवकर्मणोस्तत्प्रसङ्गे कः प्रश्ने इति ।

अथ परावक्षेपरिहारी प्राह ।

मुनेषामुत्तमो, उवपायाणमाहा कहे होजा ।

जह विष्णाणाईणं, महरायाणो सहराईहिं ॥

ननु भूयसि कर्मणाभूतिसमता जीवस्य कथमाहपरितापा-
धनुप्रहोपघातौ स्यातां नभसोऽस्य मजसो भूयैर्नयज्ज्वलनज्वा-
हादिभिर्यस्ती युज्यते इति भावः । प्रसोक्तमाह "जह विष्णाणाई-
णमित्यादि" यथा अमूर्त्तानामपि विहानविधिविषां धृतिस्मृ-
त्यादिजीवधर्माणां भूयैरपि भवित्रापाने हृत्पुर्वविपरिष्कारा-
जिमेक्षितैरुपघातः कियते उपघातकाराधृत्युत्पन्नमज्जनिभिरनु-
ग्रह इत्येवमिहापीति । एतच्च जीवस्याभूतस्यैवमनुपपन्नोऽप्युक्तम् ।
यदि वा अमूर्त्तऽपि सर्वेषांऽसौ न भवतीति इत्येवमाह ।

अहवा नेगंतोयं, संसारी सज्जहा अमुषोचि ।

जमणाइकम्मसंतह-परिणाभावचक्रो सो ॥

अथवा नात्यमेकान्तो यज्जुत संसारी जीवः सर्वेषांभूयै इति ।
कुतो यथस्माद्विनादिकर्मसंस्तुतिपरिणामात्पन्नं बहुयः पिरह-
न्यायेन्यायादिकर्मसंस्तानपरिणतिस्त्वक्षपतां प्राप्ते कथं यस्य स
तथा । ततश्च भूयैकर्मणोः कथं चिन्तयन्त्यामूर्त्तऽपि कथंवि-
जीव इति भूयैर्न कर्मणा भवत एव तस्यानुप्रहोपघातौ नभ-
सस्तु भूयैत्वाद्येतन्नत्वात् सौ न भवत एवेति ।

कर्मणोऽन्नादित्वं तत्र कथं पुनः कर्मणोऽन्नादिसंस्तान इत्याह ।

सेताणोणोई ह, परोपरं हेउहेउजावाओ ।

देहस्स य कम्मस्स य, गोपम ! बीरं कुराणं च ॥

अत्रादिः कर्मणः संस्तानः इति प्रतिज्ञा देहकर्मणोः परस्परं
हेतुसङ्गादिति हेतुः बीजाङ्कुरयोरेवैति दृष्टान्तः । यथा
बीजाङ्कुरो जन्मते अङ्कुरादिव कमेण बीजमुपजायते एवं देहेन
कर्म जन्मते कर्मणा तु देह इत्येवं पुनः पुनरपि परस्परसङ्गा-
दिकालीनहेतुहेतुमज्जावादित्यर्थः । इह कयोरप्योचं हेतुहेतुम-
ज्जावस्तयोरन्नादिसंस्तानो कथा बीजाङ्कुरवत्पुष्पादीनां तथा च
देहकर्मणोः ।

११ ततोऽन्नादिकर्मसंस्तान इति वेदोक्तद्वारेणापि कर्मसाधयन्माह ।

कम्मे वा सइ गोपम ! जमगिहोचाइससकामस्स ।

वेयविहिंयं विहीणए, दाणाइफलं च सोपमि ॥

कर्मणि वा सति गौतम ! अग्निहोषादिना स्वमीकामस्य वे-
दविहितं यत्किमपि स्वर्गादिकलं तद्विद्वन्त्ये स्वर्गादेः शुभक-
र्महेतुत्वात्तस्य च भवतोऽनन्त्युपगमाद्युक्ते च यद्वागादिकिया-
णां फलं स्वर्गादिकं प्रसिद्धं तदपि विद्वन्त्ये तदनुक्तं वेदे "किदि-
याफलजाता ह दाणां ज फलं किस्सि पब्बेस्सा" दिना प्रतियि-
हितत्वादिति । विसे० (३० ६ पत्र०) आ० ४ म० ।

अत्र प्रसङ्गात्

वत्थस्स एं जेतं ! पोमल्लोवचए किं सादीए सपज्ज-
सिए सादीए अपज्जवसिए अणादिए सज्जवसिए अणादी-
ए अपज्जवसिए ? गोयमा ! वत्थस्स अं पोमल्लोवचए सा-
दीए सपज्जवसिए नो सादीए अपज्जवसिए नो अखादी-
ए सपज्जवसिए नो अणादीए अपज्जवसिए । जहा एं
जेतं ! वत्थस्स पोमल्लोवचए सादीए सपज्जवसिए नो सा-
दीए अपज्जवसिए नो अणादीए सपज्जवसिए नो अणादी-
ए अपज्जवसिए तहा एं जीवाणं कम्मोवचए पुच्छा गोय-
मा ! अत्येगप्पाणं जीवाणं कम्मोवचए सादीए सपज्ज-
वसिए अत्येगए अखादीए सपज्जवसिए अत्येगए
अणादीए अपज्जवसिए नो चेव एं जीवाणं कम्मोवचए
सादीए अपज्जवसिए से केणहेण ? गोयमा ! इरिवाविह-
यवेषयस्स कम्मोवचए सादीए सपज्जवसिए भवसिक्खिस्स
कम्मोवचए अणादीए सपज्जवसिए अज्जवसिद्धिस्स
कम्मोवचए अणादीए अपज्जवसिए से तेणहेण ॥

साविचारे "इरिवाविहयवषस्सेत्यादि" ईयांपथो गमनमार्ग-
स्तरं जवमर्यापथिकं केवलयोगप्रत्ययं कर्ममर्थः । तद्वत्कस्यो-
पशान्तमोहस्य क्षीणमोहस्य सयोगिकेवक्ष्येत्तत्त्वः । देयां-
पथिककर्मणो हि अक्षयपूर्वस्य कथनात्सर्वद्वन्द्वं अयोगावस्था-
यां भोगप्रतिपाते वा अवबन्धात्सर्वव्यवसितत्वञ्च ज० ६ श० ३६० ।
(१२) नेववरादयो जगज्जिमे हेतवः कर्मानन्त्युपगमे च यदीश्व-
रादयो जगज्जिमेव कर्त्ता इत्यन्ते तद्वन्त्युक्तमिति दर्शयन्माह ॥

कम्ममणिच्छंतो वा, पुच्छं चिय जीक्खिसराई वा ।

कामसि देहाईयं, जं कचारं न सो जुषो ॥

कर्म बाधनिकजन्मनिर्मुक्तं ! गौतम ! यं कर्मरहितत्वाच्चक्र-
मेव जीवमात्मानमीश्वराव्यक्तकालानियतियच्छादिकं वा देहा-
दीनां कर्त्तारं मन्यसे तत्राप्युच्यते । नासौ शुचजीवश्चरादिक-
र्त्ता युज्यत इति कुत इत्याह ॥

उवरणभावा उ, निच्चेह्माभुत्ताय उ वा वि ।

ईसरदेहाराधे, वि तुल्लया वा भवत्था वा ॥

मायमीश्वरजीवादिरकर्मो शरीरादिकार्यात्पारभते उपकरण-
प्राभावात्पुण्यकर्मणि तन्मुक्ताशब्द न च कर्मो विना शरीरापारा-
म्भिजीवादीनामन्यपुण्यकर्मो भवते । गर्भाण्यवस्थास्वप्नोपराध-
सम्पन्नबाह्वृक्षोपितादिप्रवृत्त्यवस्थायाम्कर्मोऽनुपपन्नः । अथ का-
ऽन्यथाप्रयोगः किमेतं “निष्केत्थ्यादि” नाकर्मोशरीराधारभते नि-
ष्केत्थ्यादाकाशचक्षयाऽसृष्टत्वाद्यादिशब्दाद्शरीरान्वाभिक्किय-
त्वात्सर्वगतत्वाद् वाऽऽकाशवदेव । तथा एकवक्त्रेककर्ममाग्राविवि-
त्यादि । अत्रोच्यते शरीरवामीश्वरः सर्वोपर्ययि देहादिकार्याणां
भरते नन्वीश्वरदेहारम्भेऽपि तर्हि तुल्यता पर्यनुयोगस्य । तथाह-
कर्मो नारभते मित्रशरीरमीश्वरः निरुपकरणत्वाद्वाहारादिरहि-
तस्तु कालवदिति । अप्रधान्यः कोऽप्यनिरुपकरणशरीरारम्भश्च प्रवर्तते ।
ततः सोऽपि शरीरवामिश्वरो वा । यद्यशरीरमस्ति नारभते
निरुपकरणत्वादित्यादि संव यकस्यान । अथ शरीरवामिह तच्छ-
रीरारम्भेऽपि तुल्यता सोऽप्युक्तकर्मो मित्रशरीरं नारभते निरु-
पकरणत्वादित्यादि । अथ तच्छरीररम्भः शरीरवामिह तच्छ-
रीरारम्भेऽपि तुल्यता नारभतेऽतस्तथाप्यव्यक्तस्याप्यव्य हस्येव-
मनवस्था अनिष्टं च सर्वमेतत्समाम्निभवेत् देहादीनां कर्त्ता । कि-
न्तु कर्मो संहितार्थो जीव एव निष्पञ्चजनकेभ्यो देहादिभिरुच्ये-
भ्युत्पन्नकर्म एव स्वभावः । सप्रयोजनकर्तृत्वे पुनरनीश्वरसङ्गः ।
नवानादिपुण्यकर्म्य देहादिकारणेऽपि युज्यते तस्यापराधविकल्प-
कल्पनादित्याद्यं बहु वक्तव्यं गहनमप्यसङ्गत्वं मीयत इत्य-
नैवेद्य विधानेन विपुलप्राज्ञायाऽपि प्रकृत्या प्रवृत्त्या इति ॥

[१५] स्वभाववृत्तं विवक्षुः शस्त्रान्तरं प्रतिविद्यानुमाह ।

अहं व सहावं जमासि, विद्याणयसो । इनेव वृत्ताह उ ।

नहं बहुदोसं गोयम, ! ता णं वपमाणापयमत्थो ॥

अथ “विज्ञानघन पवैतज्यो भूतेज्य” इत्यादि वेदवचनमव-
शास्त्रजावं देहादीनां कर्त्तारं मन्यसे । यतः केचिदाहुः “सर्व-
हेतुनिराशंसं, भवानां जन्म वधयेते । स्वनाशवादिमिस्ते हि, माहुः
स्वमपि कारणम्” अथैकपटकादीनां, वैकिञ्चं कः करोति हि ।
मयूरचन्द्रिकादिर्वा, विजः केन विनिर्मितः । कादाचित्कं यद्वि-
हित, निःशेषं तदहेतुकम् । यथा कएकैहत्थादि, तथा धैते सु-
काद्यः” स्वेतघद्यात्वं मन्यसे गौतम । तथाऽनुपपन्नमन्यमानं ब-
हुतोमेव तथा हि यो देहादीनां कर्त्ता स्वनाशोऽनुपपन्नमन्यते
स किं यत्प्रविशे यो वा अकारणता वा वस्तुधर्मो वेति अर्थी गति-
स्त्वम न तावद्वस्तु (विशेषस्तद्वाहकप्रमाणान्वावाप्रमाणकस्याप्य-
नुपपन्ने कर्मोपि नाप्यनुपपन्नमन्यते तस्यापि त्वद्विप्रायेणाप्रमाण-
कत्वात् किं च वस्तुविशेषः स स्वभावाद् भूत्वा वा स्यादभूत्वा
वा यदि सृष्टस्तर्हि स्वजाय इति नामान्तरं कर्मोक्तं स्यादधामू-
र्यस्तर्हि नासी कस्यापि कर्त्ता कर्मयुक्ताविनिरुपकरणत्वाच्च
ध्येयमवसिति । नच सृष्टस्य शरीरादिकार्यस्याहंकारं कारणमनुरूप-
माकाशवदिति । अथाकारणतास्वजाय इत्येते तत्राप्यभिप्राह ।
मन्येवं सत्यकारणं शरीराद्युपपद्यत इत्यवश्यं स्यात्तथा च स-
ति कारणाभासस्य समानत्वाद्युपपदेवाद्येदेहोपादिप्रसङ्गः । अपि
वेद्यमहेतुकमाकस्मिकं शरीराद्युपपद्यत इत्यनुपपत्तं भवे-
देतत्कारणवत् यतो यदेहेतुकमाकस्मिकं न तदादिमन्यतितिय-
त्वाकर्त्तया अष्टादिप्रतिपादः क्वादिमन्यतितियत्वाकर्त्तयः च श-
रीरादि तस्मात्ताकस्मिकं किन्तु कर्महेतुकमेव प्रतिनियताकार-

त्वादेव व्योपकरणसहितकर्त्तुर्निर्वस्येव शरीरादिकं घटादिवदि-
ति गम्यत एव । नच कर्मोपपत्त्यास्तु कर्मणेऽप्यनुपकरणं व-
दत इत्युक्तमेव । अथ वस्तुना कर्मोः स्वजायोऽनुपपन्नमन्यते । तथाऽ-
प्यसौ यथावत्कर्मो विज्ञानादिवस्तुनिर्वाह शरीराकारणमस्य भू-
त्वाकाशवदप्यनिर्दिशेय । अथ सृष्टमेवस्तुधर्मोऽसौ तर्हि
सिद्धत्वावनाकर्मणोऽपि पुनः सास्तिकापराधविशेषात्तस्मान्मा-
निरनुपपन्नमन्यतित्यादि । अपि च “पुरुष एवेदमर्थं सर्वमिदं यत्” य-
दवाक्यप्रमाणज्ञातः कर्मोऽस्तिवस्तुसंशयः । पर्यायं हि वेदपदानाम-
पर्यस्तैव वेतसि विपरिवर्तते पुरुष आत्मा एवकारोऽवधारणे
स च पुरुषातिरिक्तस्य कर्मप्रकृतेः श्रवणैः सनाप्यवच्छेदार्थः ।
इदं सर्वं प्रत्यक्षं वर्तमानं वेतनावेतनस्वरूपं मयिति वाक्या-
न्नाहारे वदन्तमतीतं यच्च ज्ञाप्यं त्रयिप्यन्मुक्तिर्साधार्य स एव-
स्थः । “सतातुल्यस्वयमान इति” उत शब्दोऽप्यर्थं अपिप्रवृत्त्य-
समुच्चये अभूतत्वस्य आभारस्यभावस्य मोक्षस्येशानः प्रभृतिर-
त्यर्थः “यद्वेत्तानातिगहति” यदाश्वस्य तुल्यस्य दर्शनाच्चात्मना
हारेणारादिव्यतिशयेन वृत्तिरुपैत । यदेजातं ब्रह्मति पम्बादि य-
जेजति न ब्रह्मति परेतादि यद्वरे प्रसीदति यद्व अन्तिकं वराध्याय-
धारणे वृत्तिके समीपे तदपि पुरुष एवेत्यर्थः । यदन्तर्मध्येऽप्य-
वेतनावेतनस्य सर्वस्य यदेव सर्वस्याप्यस्य बाह्यताः तत्सर्वं पुरु-
ष एवेत्यतस्तत्संहतिरिक्तस्य कर्मणः कृतिं सत्ता पुःअन्या इति ते
मोनिः । सत्ता विज्ञानघन पवैतज्यो भूतेज्य इत्यादीनिपि वेदानि
कर्मोनाशप्रतिपादकानि मन्यसे त्वम् । अत्राप्येवकारस्य कर्मो-
दिसत्ताप्यवच्छेदपरत्वात्तदेवमेतदं “पुरुष एवेदमित्यादीनां
विज्ञानवनादीनां च वेदपदानां नायमर्थो यो जयतमेतसि वदन्ते
तेषां पदानामर्थं ज्ञाप्यः पुरुष एवेवं सर्वमिदमित्यादिमिस्तावत्पुरुष-
स्तुतिपरानि आत्मादिमद्वत्यागहेतोर्द्वैतज्ञाप्यप्रतिपादकानि च
वर्त्तन्ते । न तु कर्मसत्ताप्यवच्छेदकानि वेदवाक्यानि हि कानि-
विशिष्टावापराणि कान्यप्यर्थवाद्वाप्रमाणान्यपराणि न अनुवाद-
पराणि “तथानिहोषं जुहुयात्स्वर्गकाम” इत्यादीनि विशिष्टादपरा-
णि । विशेषः (अर्थवाचनंनमन्यम्) “तस्मात्पुरुष एवेवं सर्वमि-
दमित्यादीनि” वेदपदानि स्तुत्यर्थवाद्वाप्रमाणानि उच्यन्ति । विज्ञान-
घन पवैतज्य इत्यपराप्यमन्यः विज्ञानघनाप्यः पुरुष एसावं भू-
तेज्योऽथोन्तरं वदन्ते स च कर्त्ता कार्यं च शरीरादिकमिति
प्राक् साधितमेव । ततश्च कर्त्तृकार्याभ्यामन्योत्तरकरणमनुमीय-
ते । तथाहि यत्र कर्त्तृकार्यसत्प्रत्यक्षप्रवृत्त्यभावि कर्त्तृ यथाऽ-
स्काराद्यः पिप्लवस्तज्ञावे सहायः यच्चानामन्यः शरीरादिकार्या-
निवृत्तौ करणजायमापद्यते तत्कर्मैति प्रतिपद्यच्च । अपि च सा-
कादेव कर्मसत्ताप्रतिपादकानि स्यन्त एव वेदवाक्यानि तदथा ।
“पुरुषः पुरायेन कर्मणा पापः पापेन कर्मणेनैत्यादि” तस्मादग्र-
मादपि सिद्धं प्रतिपद्यच्च कर्मैति । विशेषः (कर्त्ता) (सत्ता) (अग्र-
म्)

(१६) तस्य पुरुषप्रापद्वयामकार्यविचारः ॥

ममपि पुष्पं पात्रं, साहाराणमहं व दो विनिचादं ।

होज्ज न ता कम्मं चिय, सजावन्नो भवपवेषं यं ॥

इह कर्माविचारिकानामर्थं प्रसादः पुरायेनैककर्मसि न पाप-
य । अन्ये त्वाहुः पापमैककर्मसि न पुण्यम् । अपरे तु वदन्ति ।
मममन्यमन्योऽप्यनुविच्छेदकमेव कर्मणि कल्पे सन्निभस्तुल्य-
कायकल्पेन सजावन्नं पुण्यपापाकर्मकं वदन्ति । अग्र-
तु प्रतिपादयन्ति स्वतन्त्रमुक्तं विविक्तस्तुल्यः सकारणं (होज-
न्ति) भवेदिति । अन्ये पुनराहुर्ममस्तः कर्ममय नास्ति स्वभाव

सिद्धः सर्वोऽप्ययं जगत्प्रपन्नः । अतस्त्वमप्येतानेव विकल्पात्म-
स्थस्य । एतेषां च विकल्पानां परस्परविकल्पात्सर्वथायदोहामा-
स्त्रोऽस्ति त्वमिति । ननु येषां पुण्यमेवकमस्ति न पापं तन्मे कथं
कस्यापि दुःखोपापपरित्याह ।

पुण्यकरिसे मुजया, तरतमयोगावरिसओ हाण्डी ।

तस्सेव लए मोक्खो, फण्डाहरोवमाणओ ॥

पुण्यार्ताति पुण्यं तत्परोत्कर्षं देवतां तेरातश्च बूद्धौ ह्यमता
नवति सुखस्यापि कमसो बुद्धिर्भवति । तावचावजुत्कृष्टं स्वर्ग-
सुखमित्यर्थः । तस्यैव पुण्यस्य तरतमयोगापकर्षतो हानिः
सुखस्य दुःखं नवति । इदमुक्तं नवति । यथा यथा पुण्यमपबोधये
तथौ तथा जीवानां क्रमेण दुःखमुत्पद्यते यावत्सर्वमकर्षमासं न-
रकदुःखं तस्यैव च पुण्यस्य सर्वथा कृपो मोक्ष इति एतच्च सर्वं
पर्याहारोपमानाज्ञावनीयम् । तथाहि यथा पण्याहारस्य क्रमेण
बूद्धौ सुखबुद्धिर्याव च पण्याहारस्य क्रमेण परिहारे सरोजता
अभवत्येवं पुण्योपाचये दुःखोत्पत्तिः सर्वथा पण्याहारस्य परि-
हारे च मरणवस्तुपचयस्य मोक्ष इति । केवलपापाभ्युपगमे सु-
खसंभवः कथमित्याह ।

पावकरिसेह भया, तरतमजोगावरिसओ मुजया ।

तस्से व लये मोक्खो, अपत्यजुजोवमाणओ ॥

इहापण्याहारोपमानाज्ञेपरीत्येन आधवा कार्या । तथा हि यथा
क्रमेणापत्यबूद्धौ रोगबुद्धिस्तथा पापवत्यामानं मलिनवतीति
पापं तस्य बूद्धौ दुःखबुद्धिकाऽप्यमता मन्तव्या क्रमेण दुःखं
बुद्धयेतुं दुःखं नारकदुःखम् । यथा वा पण्यागात्क्रमेण
रोगबुद्धिस्तथा क्रमेण पापस्यापकर्षात्सुखस्य बुद्धिर्यावजुत्कृष्टं
सुरसौख्यम् । यथा च पण्याहारस्यासर्वथा परित्यागात्परमा-
नन्दमनुपजायते एवं सर्वपापक्षये मोक्ष इति ।

[१५] अथ साधारणं पुण्यपापाभ्यमेवकमेव संकीर्णं
वर्तित्वं तृतीयविकल्पं भावयन्त्याह ।

साधारणवप्पादिव, अहं साधारणमहेगमत्ताए ।

उक्कारिसावगरिसो, तस्सेव य पुण्यपावक्खा ॥

“अहं साधारणमिति” अथ साधारणं संकीर्णपुण्यपापा-
भ्यवस्तु इत्यर्थः । कथंभूतं पुनरिदमभगन्तव्यमित्याह (सा-
धारणवप्पादिवत्ति) यथा साधारणं तुल्यं इतितात्त्विकान्ति-
कीर्णानामन्तरस्मीलितं वर्णकमण्डप आदिशब्दात् यथा मेवकम-
णिनामहेतुहृदि वा तथैवमपि पुण्यपापाभ्यसंकीर्णमेकं वक्षि-
त्यर्थः । ननु यथेकं वक्षिष्ये तर्हि पुण्यं पापं चेति परस्परवि-
रोधे वस्तुविषयमाख्याद्वयं कथं समते इत्याह “अहेगमत्ताए
इत्यादि” अथ तस्यैवैकस्य संकीर्णपुण्यपापाभ्यवस्तुन एकया
पुण्यपापाभ्या एकेन पुण्यशेनेत्यर्थः । उक्तवैतो बूद्धौ सत्यां पु-
ण्याभ्या प्रवर्तते एकया तु पापमात्रया एकेन पापशेनेत्यर्थः ।
उत्कर्षतो बूद्धौ सत्यां पापाभ्या प्रवर्तते अपकर्षेऽपि पुण्या-
भ्या पापाभ्या प्रवर्तते पापाशस्य त्वप्रकर्षे पाप्या प्रवर्तते इति
चतुर्थे पक्षमेव च विकल्पबुद्धिरुक्त्याह ।

एवं विपु दो जिम्माहेहोज्जा वा सभावओ वेव ।

अवसंजुं जसइ, न सभावओ होज्ज जो जिमओ ॥

होज्ज सहावो वरुं, निकारणया च वत्थुधम्मो वा ।

जइ वत्थुं नत्थि तओ, अणुलल्लओ उ लपुणं च ॥

एवमेव केषांचित्तेन द्वे अपि जिम्मे स्वतन्त्रे स्यातां पुण्य-

पापे तत्कार्यभूतयोः सुखदुःखयोर्योगपदेनानुसम्भावाद्वा-
तोऽनेनैव मिश्रकार्यद्वारेण तत्कारणभूतयोः पुण्यपापयोरि-
क्षताऽनुमीयते इति (होज्जेत्येवादि) अथवा स्वभावत एव
विनापि पुण्यपापाभ्यां अवसंयुतिर्मेववैचित्र्यस्य संभवः कैश्चि-
द्विध्यते तद्वैर्गिताः पञ्चापि पुण्यपापविषया विकल्पाः ।
एतेष्वभिमतमितिः संग्रहो न कर्तव्यः एकस्यैव वस्तुविष-
यकल्पस्यावस्थाच्छेषाणां वानादेयत्वात्त एव प्रत्यासत्तित्या-
यमङ्गीकृत्य पञ्चमविकल्पं तावद् वृथयितुमाह (अवर्थात्यादि)
अथतश्चोचरं न स्वभावतो भवदिति त्रयो विकल्पास्तत्र
यदि वस्तुकोऽयमितं प्रथमो विकल्पस्तर्हि तत्कोऽसौ स्व-
भावो नास्ति अनुपलम्भात्त्वपुण्यवदिति । अत्रायमुपलम्भ-
मानोऽप्यस्यसाधित्याहृथाह ।

अर्धतपणुवल्लो, वि अहं तउ अत्थि नत्थि किं कम्म ।

हेतु च तदत्थि तेजो, नणु कम्मस्स वामए एव ॥

कम्मस्स वा जिदाणं, होज्ज सभावोत्ति होउ को दोसो ।

एहणियगाराउ, न य सो कत्ता घटस्सेव ॥

सुतो अमुतो च तओ, जइ सुतो तो भिदाणओ भिओ ।

कम्मसि सहाओत्ति य, जइ वा सुतो न कत्ता तो ॥

देहाणं तोमपि व-ज्जुजा कजाइ उ य मुत्तिमया ।

अहं सो निकारणया, तो लरसिगाणओ होतु ॥

अइ वत्थुणो सयम्मो, परिणामो तो सक्कमजीवाणं ।

पुण्येपराभिहाणो, कारणकजाणुपेओ सो ।

किरियाणं कारणाओ, देहाणं च कज्जजावओ ॥

कम्म महतिहिंयंति, एहिवज्जसत्तामपि नृयज्जं ।

तं चिय देहाणं, किरियाणं पि या मुजासुजत्ताओ ॥

पत्तिवज्जपुसुपावं, मजावओ जिज्जजार्णं ॥

एतच्च गद्याः प्रायोऽभिभूतिगन्धर्ववादे व्याख्याना एव सु-
गमाच्च नवरं (कारणकजाणुपेओ सोसि) स च अहं कम्मणेनोः
पुण्यपापाजिधानः परिणामः कारणेन कार्येण वातुमीयते कार-
णानुमानात्कार्यानुमानाच्च गम्यते इत्याह । एतदेवानुमानद्वयमाह
“किरियाणं कारणाओ इत्यादि” इनादिक्रियाणां हिंसादिक्रिया-
णां च कारणत्वात्कारणकत्वादस्ति तत्पक्षं नूतनकार्यैक्यपुण्य-
पापात्मकं जीवकर्मपरिणामः यथा कृपादिक्रियाणां शालिय-
वगोष्ठाभिविकल्प उक्तं च “समासु तुल्यं विसमासु तुल्यं, सती-
त्यसमास्यसतीषु समास । फलं क्रियास्त्वित्यथ यश्चिमिहं, तेरेहिनां
सोऽस्ति तु कीर्षि धम्मः ” एतत्कारणानुमानम् (देहादेषाभि-
त्यादि) देहादीनां कारणमस्ति कार्यकत्वात्तयो यथा घटस्य-
भृष्टजडवर्णावपादिसामग्रीकलितकुलाः । नच वक्तव्यं बृष्ट
एव मातापित्रादिकृतेषां हेतुः दृष्टेऽनु साम्येऽपि सुखेतरादिजा-
नेन देहादीनां वैचित्र्यद्वेष्टनात्तस्य चावृष्टकर्मोत्पत्तेरनुभूतयो-
भावत एव पुण्यपापभेदेन कर्मणे वैधर्म्यं शुभदेहादीनां पुण्य-
कार्यत्वादिरेषां तु पापकत्वात्तुक्तं च “इह वृष्टदेहसंज्ञाव,
कार्यविशेषाकुलावयन्नामिव । हेत्वन्तरमनुमेयं, तत्कमे एतादृशं
कर्मः ” एतत्कार्यानुमानं तथा भवदितिनिमित्तं च देहाऽऽ-
भूतिवत्त्वमपि कम्म प्रतिपद्यस्व । सर्वेष्ववयवप्रमाणायादित्यर्थः ।
तदपि पुण्यपापविज्ञानम् ।

इतरद्विपुण्यपापयोः साक्षात् प्रमाणमाह ।

सुखदुःखलक्षणमण्ड-रूपं कज्जस्तं भावो वस्त् ।

परमाणुवो धरुस्तं च, कारणमिह पुण्यपापादं ॥

अस्त्यवशं सुखदुःखानुपपत्तये कारणं कायेत्याद्ययोर्बोद्धे
कार्यं तस्यानुकुर्यं कारणं भवत्येव यथा धरुस्तं परमाणुवस्तम्
तयोपरिहानुपपत्तये कारणं सुखस्य पुण्यं दुःखस्य पापमिति ।

मेरकाः प्राह ।

सुहृदुक्तलक्षणं जह, कर्मं कज्जस्तं तदणुरूपं च ।

पचमरूपं तं पि ह, अहं रूपं नाणुरूपं तु ॥

ननु यदि सुखदुःखयोः पुण्यपापात्मकं कर्मं कारणं तत्पञ्च यदि
कार्यस्य सुखदुःखरूपस्यानुकुर्यं स्वरूपमिष्यते तर्हि सुखदुःख-
योरात्मपरिचयात्मनोऽपराधपरिपुण्यपापात्मकं कर्मं तदनु-
कुर्यताऽप्येव प्रमेति । अथ कपचार्हं नानुकर्यं तन्मूर्च्छत्येन वि-
लक्षणत्वादिति ।

अत्रोत्तरमाह ।

न हि सम्बन्धाणुरूपं, निर्जं वा कारणं अहं मयं ते ।

किं कज्जकारणरूपं-महत्वा वत्पुत्तर्णं तस्स ॥

न हि सर्वथा कार्यानुकर्यं कारणमिष्यते येन सुखदुःखवत्कर्म-
णोऽप्युत्पत्त्यर्थं प्रयेत । नात्येकात्मनैव सर्वकर्मैः कारणं कार्योद्भि-
ज्मेष्टव्यम् (अहं मयंतिष्ठि) अथ ते तथैतन्मतमेकात्मने सर्वैरपि
धर्मैः कारणं कार्यानुकर्यमेव निर्जं वा न्वनुकुर्यमेवेति तर्हि
सर्वथाऽनुकुर्यते एकस्य कारणत्वे अपरस्यापि कारणत्वादिकस्य
च कार्यत्वेऽप्यस्यापि कार्यत्वात्किं तयोः कार्यकारणत्वं न किञ्चित्
द्वयोरपि वस्तुत्वं सर्वथा नैहानिमग्नसङ्गतिरित्यस्यैकान्तेना-
नुकुर्यता अननुकुर्यता वा कार्यकारणयोः किं तर्हि ।

सर्वं तुल्लानुल्लं, जहं तो कज्जानुकर्यया केयं ।

जं सोमं । सपज्जाभो, कज्जं परपज्जाभो सेसो ॥

न केवलं कार्यकारणं एव तुल्यातुल्यरूपे किं तु सकलमपि
निष्ठुवन्नातन्तर्गतं वस्तु परस्परं तुल्यातुल्यरूपमेव न पुनः किञ्चि-
त्कस्यापि एकान्तेन तुल्यमतुल्यं वा । सम्पाद्यकावाः परः प्राह
(अहंमयाभि) यथेवं ततः केवं कार्यानुकर्यता कारणस्य विशेषतो-
ऽन्विष्यते येनोच्यते "सुहृदुक्तलक्षणं कारणमण्डरूपमित्यादि" यदि
हि किञ्चिदेकान्तेनानुकर्यं स्यात्तर्हीत्यं कर्तुं युज्यते यदा त्वेका-
न्तेन किं चिदनुकर्यं नात्यन्तानुकर्यं किं तु सर्वं तुल्यातुल्य-
रूपमेव तदा किमेतन् विशेषण । अत्रोच्यते (अभिमादि) सौ-
म्य । तुल्यातुल्यत्वं सर्वगतं अपि यत्तस्मात्कारणस्य कार्यं स्वप-
र्यायस्तस्मात्कारणं कार्यस्येहानुकर्यरूपमुच्यते शेषस्तथाकारणः
सर्वोऽपि पदार्थः कारणस्य परपर्याय इति तं प्रति विवक्षितं
कारणमसमानरूपमभिधीयते । आह ननु कथं प्रस्तुते सुखदुः-
खे कारणस्य स्वपर्याय उच्यते । जीवपुण्यसंयोगः सुखस्य कार-
णं तस्य च सुखं पर्याय एव दुःखस्यापि जीवपापसंयोगः कार-
णमतस्तस्यापि दुःखं पर्याय एव । यथा च सुखं दुःखं कस्यापि
शिवमित्यादि व्यपदेशाद्भ्रंशंते तथा तत्कारणमूर्तं पुण्यक-
र्मद्वयमपि यथाच दुःखमभ्रममकल्याणमशिवमित्यादि-
र्ज्ञं प्रमेति तथा तत्कारणमूर्तं पापद्वयमपीति । विशेषतोऽहं
पुण्यपापं सुखदुःखयोरनुकुर्यकारणत्वेनोक्तं इति ।

अथ परः प्रये किञ्चिद्विस्तद्वक्तव्यमहोः पृच्छति ।

किं नहं मुत्तममुत्त-स्तं कारणं तहं सुहृदार्णं कर्म ।

दिहं सुहृदकारण-यथाहं जहेहं तहं कर्म ॥

किं यथा मूर्च्छं नीतिविक्रममूर्च्छस्य स्वप्रतिप्राप्तिकामस्य कार-
णं हेतुस्तथा सुखदुःखयोः पुण्यपापात्मकं कर्मोपि मूर्च्छोऽहं स-
त्कारणं यथा प्रत्यक्ष एव दृष्टमप्राप्तिकामादिप्राप्त्यात्मकव्यवहार-
नादिभिरुपरिहानुकर्यमित्यहं सुखदुःखयोः मूर्च्छं सत्कारणं तत्र-
तन्मूर्च्छोपि तथोक्तिं प्राचार्थः । ततः किमिति चेदुच्यते ।

होहं तपे विष किं क-म्मणो न जं तुल्लसाहणार्णं पि ।

फलयेदमो सो वस्त्, सकारणं कारणं कर्म ॥

ननु तदेव दृष्टमप्राप्तिकं वस्तु तस्य सुखदुःखेः कारणमस्तु किन्-
दहेन तेन कर्मणा परिकल्पितेन प्रतिप्रसङ्गात्तदेतत् यथास्मा-
त्तुल्यान्यप्राप्तीनि साधनानि येषां ते तुल्यसाधनाः पुरुषास्तेषा-
मपि फले सुखदुःखकृतेषु कार्यमेहः कर्ममेहो महद्दं दश्यते ।
तुल्येऽप्यप्राप्तिके फले कस्यान्याद्वाहोऽन्यस्य तु योगाद्युपनिर्वा-
ह्यत इत्यर्थः । यद्येवं तुल्याप्राप्तिसाधनानामपि फलमेहः सोऽ-
वश्यमेव सकारणो निष्कारणत्वे नित्यं सत्वास्तत्प्रसङ्गाच्च
सत्कारणं तदवहं कर्म भूतं न तत्कल्पनागर्थक्यमिति ।

मूर्च्छं च तत्कर्मं कृतं इत्याह ।

यतो धियं तं मुचं, मुत्तवलाहाणभो कुंजो ।

देहाहं कज्जमुत्ता-इभावं जिएण पुणो भसइ ॥

यत् एव तुल्यसाधनानां कर्मनिष्पन्नफलमेहोऽत एवोच्यते
मूर्च्छं कर्मं मूर्च्छस्य देहादेर्बलाधानकारित्यानुकुर्यवधया निमित्त-
मात्रमाश्रित्वेन यतो देहादीनां बलमाश्रये एवं कर्मोच्यते मूर्च्छमि-
त्यर्थः । अथवा मूर्च्छं कर्मं मूर्च्छेन अहंमत्त्वनाशित्वा तस्योपचयज्ञ-
कणस्य वस्तुसाधीयमानत्वात्कर्मवधया मूर्च्छत्वेन तैलादिना व-
स्तुसाधीयमानत्वात्कर्मो मूर्च्छः एवं अहंमत्त्वनाशित्वा उपचयिमा-
नत्वात्कर्मोपि मूर्च्छमिति प्राचःयदि वा मूर्च्छं कर्मं देहादेस्तत्का-
र्यस्य मूर्च्छत्वापरमाणुवधया यतोऽस्तत्कार्यस्य दर्शनात्परमा-
णवो मूर्च्छाः एवं देहादेस्तत्कार्यस्य मूर्च्छस्य दर्शनात् कर्मोपि
मूर्च्छमित्यर्थः । एवं जगितेन पुनर्जगति परः किमित्याह ।

तो किं देहादीणं, मुत्तचणभो तपं इवइ मुचं ।

अहं सुहृदुक्तार्णं, कारणभावादरूपं ति ॥

ततः किं देहादीनां कर्मकाशीनां मूर्च्छानां दर्शनात्कर्मं मूर्च्छं
मन्वाहोऽहं सुखदुःखयोः लोकोपमानादीनां जीवपरिणामप्रतानां त-
त्कार्योपायमूर्च्छानां दर्शनात्सत्कारणभावेनामूर्च्छप्रत्यक्षं कर्मत्वेन
मूर्च्छत्वापुनर्जायमानमपि तत्कार्यदर्शनात्किं मूर्च्छं वा कर्मं
प्रवर्तितं निवेद्यतामिति । एवं मेरकेत्योक्तं सत्याह ।

न सुहृदार्णं हेह, कम्मं वि ष किं तु ताणं जीवो वि ।

होहं सवयायकारण-वियरं कम्मं ति को दोमो ॥

सुखादीनां कर्मैव केवलं कारणं न भवति किं तु जीवोऽपि
तेषां समवायिकारणं भवति कर्मं पुनरेतदसमवायिकारणं
प्रवर्ततीति को दोषः । इदमुक्तं प्रवर्ति सुखादेरमूर्च्छत्वेन समवा-
यिकारणस्य जीवस्यामूर्च्छत्वमस्यैव असमवायिकारणस्य तु क-
र्मणः सुखाद्यमूर्च्छत्वेन मूर्च्छत्वं न प्रवर्ततीति न दोष इति ।
तदेवमुक्तमप्युपसंहरकेवलपुण्यसङ्गं प्रथमविकल्पं दृष्ट-
यितुमाह ।

इयं रुचिरे सुहृदुक्त-कारणेषु यं कम्मणो सिट्ठो ।

पुसावगरितंमेवेण, दुक्खवहुलसत्थममुत्तं ॥

इत्थं च पञ्चविकल्पोपपत्त्यस्तस्वभाववादिनिरासेन पुण्यपापा-
त्मकस्य कर्मणः सुखदुःखकारणत्वे कल्पिते च सिद्धे पुण्या-
पकर्षमात्रेण यत् दुःखवहुलत्वं प्रथमविकल्पोपपत्त्यासे प्रोक्तं त-
दनुकमिति कुतोऽयमुक्तमित्याह ।

कम्मपपरिरसिखण्डं, तद्वत्सं पपरिरसाणुचूडं ।

सोत्सलपपरिरसचूडं, जह पुण्यपपरिरसपज्जवा ॥

तत् पुण्यवहुलत्वं पुण्यापकर्षजनितं न जवति किंतु स्वानुक-
लकममपकर्षजनितं प्रकर्षांनुभूतिरवाप्रकर्षांनुभवकफवादिनि हे-
तुः यथा सौम्यप्रकर्षांनुभूतिः स्वानुकलकममपकर्षा इति वृष्टान्तः ।
उपपत्त्यन्तर्माह ।

तह वज्जसाहण्यपग-रिंमज्जावादहृषया न तवं ।

विबरीयवज्जसाहण-बलपपरिरसं भवेत्तेज्ज ॥

तथेयुपपत्त्यन्तरार्थः इह देहिनां दुःखवहुलत्वं केवलपुण्याप-
कर्षमात्रजनितं न भवति कुल इत्थं हेतुमाह । बाह्यानि वाय-
मिच्छाहारादीनि सामान्यानि तेषां यस्तदनुकूलः प्रकलस्तस्याह-
भावाकारणजनकादिति । विपर्यये बाधकमाह । इदंत्यादि तदनु-
कलमन्वाया यदि पुण्यापकर्षमात्रजन्यं जवेत्तदा पुण्यसंपादेष्या-
हारापचयमात्रादेव जवेत्तु पापोदयसंपाद्यमिच्छाहारादिक-
विपरीतबाह्ये साधनानां यद्गलं सामर्थ्यं यत्स्व अनुकूलो यः प्र-
कलस्तमपेक्षेत । इदमत्र इदं यदि पुण्यापकर्षमात्रजन्यं दुःखं भ-
वेत्तदा पुण्योदयसंपादेष्याहारादिसाधनापकर्षमात्रादेव जवेत्तु
कलतरिति इच्छविपरीत्याहारादिसाधनसामर्थ्यादेव तज्जा-
हृषयति । अथि च ॥

देहो नोपचयकम्भो, पुण्यकारिसे व मुचिसत्ताओ ।

होज मुज्झहीखतरओ, कहुममुमपरो महओ व ॥

यो दुःखितइत्सवादिदेहः केवलपुण्यापचयमात्रकृतो न जवति
सौक्ष्मिकपापया पुण्यापकर्षस्तज्जयोऽनुसरसुखकरवत्त्वादिदेहः
यत्तु पुण्यापचयमात्रजन्यः स सुचिमानपि न जवति यथा न
कोऽपि यदि च पुण्यापचयमात्रेण देहो ज्येत्त तदा हीनतरः
ह्यम एव च स्वात्कथं मदानुजिततरत्वं भवेत्तदो मदापुण्यो-
पचयजन्यत्वाद्बुभुमस्य वा ह्यमकर्मनिर्घातितापुण्येन पुनरणी-
यसापि ज्जनेदो ज्येत्त । ननु दुःखितः अणीयसापि हि सुवर्ण-
सत्त्वेन अजीयानपि सौवर्ण्यं एव घटो भवति न तु मांसिकस्ता-
ज्जादेवेति । अथ केवलपुण्यापकर्षं संकीर्ण्य पुण्यापपकर्षं च वचि-
तुमाह ।

एवं विप विबरीयं, जोएज्जा सन्नपापकस्से वि ।

न य साहारणुक्कं, कम्मं तक्काणानावा ॥

सर्वे पापमेवास्ति न तु पुण्यं पापापचयमात्रजन्यत्वात्सुखस्वे-
त्येतस्मिन्नापि पक्षे एवमेव केवलपुण्यापकर्षात्कल्याणद्विपरि-
तमत्वा सर्वं योजयच्छया पापापकर्षमात्रजनितं सुखं न भवति पाप-
त्वात्परीयसोऽपि दुःखजनकत्वाच्च ह्यणीयानपि विषयतः स्वा-
स्म्यहेतुर्भवति तस्मात्पुण्यापचयनितमेवाव्यपमपि सुखमित्यादि स्व-
बुद्ध्याऽप्युक्तं वाच्यमिति पुण्यं सुखदुःखयोः कारणभूते स्तत्त्वे
तु पुण्यापचय इत्येव । अत एव साधारण्येऽपि संकीर्ण्य पुण्यापचये नेह्ये
कुल इत्याह । नयेत्यादि न च साधारण्यकर्षं संकीर्ण्यस्वमाह पु-
ण्यापपापकर्मकं कम्ममिति तस्यैवंजन्तुत्वं कम्मणः कारणाना-
दत्र प्रयतो मास्ति संकीर्णोपपत्त्यं कम्मं भवेत्तज्जाव्यमानैवविध-
कारणत्वात्प्रत्यपुनवतिदि हेतोरितिकर्मा परिहरमाह ।

कम्मं जोगनिमित्तं, सुचो सुभो वा भवेगसमपम्मि ।

होज्ज न ठ उमयकूवो, कम्मं पि तज्जो तपय्हुक्कं ॥

मिष्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगा बन्धहेतव इति पक्षेति यो-
गमिष्यात्वात्सर्वत्र कर्मबन्धहेतुत्वस्य योगमिष्यात्वात् योगा-
मात्रेव बन्धहेतुत्वमिति कम्मयोगनिमित्तमुच्यते । स च मनोवा-
क्कायारमको योग एकस्मिन्समये शुभोऽशुभो वा भवेत्तु पु-
ण्यरूपेभ्यः कारणानुकरपत्वात्कार्यस्य कम्मपि तदनुकूलं शुभं
पुण्यरूपं बध्यते । ननु संकीर्णस्वभावमुपभयरूपमकर्मिहैव
बध्यत इति मेरकः प्राह ॥

नणु मणवइकायजोगो, सुजासुभा बगसमपम्मि दीसंत ।

दम्भम्मि मीसज्जावो, जवेज्ज न ठ जावकरणम्मि ॥

ननु मनोवाक्काययोगाः शुभाशुभाभ्य मित्रा इत्यर्थः एकस्मिन्
समये इत्यतः तत्कथमुच्यते । शुभोऽशुभो वा (पक्षसमयमि-
ति) तथा हि किञ्चिद्विधिना दानादिविधितरुं किन्तवतः
शुभोऽशुभो मनोयोगस्तथा किमप्यविधिबन्ध दानादिविधमनुप-
दिशतः शुभाशुभो बाध्योस्तथा किमप्यविधिबन्ध विनपूजाव-
न्नादिकायैवैवं कुर्वतः शुभाशुभकाययोग इति तदेतत् अ-
नुक्तं कुल इत्याह " दम्भम्मितीत्यादि " इदमुक्तं भवति इह वि-
धियो योगो कस्यतो भावतस्तत्र मनोवाक्काययोगप्रवर्तका-
नि प्रख्यापि मनोवाक्कायपरिस्पन्नात्मको योगश्च इत्यर्थः
यस्चेतनुभयरूपयोगहेतुरप्यवसायः स भावयोगस्तत्र शुभा-
शुभरूपतां यद्योक्तस्मादेशनाकार्यवैकल्यानं प्रवर्तको विधि-
रपि प्रख्यापे व्यवहारमयविवक्षादौर्ध्वमानात्रेव भवेदपि शुभा-
शुभमपेक्षस्यो मित्रभावः न तु मनोवाक्काययोगनिमित्तमाध्य-
वसायकपे भावकरत्वे भावात्मके योगेऽयमभिप्रायः प्रख्यापे
व्यवहारमयदौर्ध्वनेन शुभाशुभरूपोऽपीत्यतः निष्कलनेन तु भू-
योऽपि शुभोऽशुभो वा केवलः समरति यद्योक्तस्मादेशना-
दिप्रवर्तकप्रख्यापेयानामपि शुभाशुभमित्ररूपतां तन्मतेनाभा-
वात्मनोवाक्काययोगनिमित्तमाध्यवसायकपे भावकरुभाभययोगे
शुभाशुभरूपो मित्रभावो नास्ति निष्कलनवदौर्ध्वमवैकल्यानमि-
विधितत्वाच्च हि शुभाशुभमिति वाच्यवसायक्यमाना नि मुक्त्वा
शुभाशुभाध्यवसायस्थानकरपत्तुर्तायो राशिगमने क्वचित्पीत्य-
ते येनाध्यवसायकपे भावयोगे शुभाशुभत्वं स्यादिति भावस्त-
स्माज्जावयोग एकस्मिन्समये शुभोऽशुभो वा भवति न तु मि-
त्रस्ततः कम्मपि तत्तत्समये पुण्यं पुण्यरूपं पापकं वा बध्यते
न तु मित्ररूपमिति स्थितं तदेवैव समर्थयमाह ॥

ऊक्खं मुपममुनं वा, त ठ मीसं जं च ऊजायोवरमे वि ।

मेसा सुभासुभा वा, शुभमशुभं वा तज्जो कम्मं ॥

अपने यस्मादगमने एकदा धर्मेऽशुभान्नात्मकं शुभमर्त-
रीकृतकमशुभं वा निर्दिष्टं न तु शुभाशुभरूपं यस्माच्च ध्वानो-
परमेऽपि लेख्या तेजसिभूतिका शुभा कापोत्तमिषुका वा शु-
भा एकदा भोक्ता न तु शुभाशुभरूपं भवान्लेख्यात्मका स्वभा-
वयोगस्ततस्तेऽप्येकदा शुभा अशुभा वा भवति न तु मित्रा-
स्ततो भावयोगनिमित्तं कम्मोप्येकदा पुण्यात्मकं शुभं बध्यते
पापात्मकमशुभं वा बध्यते न तु मित्रमपि । अथि च ।

पुव्वगग्गिहं च कम्मं, परिणामवसेन मीसयं नेज्जा ।

इपरेयरभावं वा, सम्माभियाहं न उग्गहणे ॥

इत्येववा यतद्यापि सम्माभयेन यत्पूर्वं शुद्धानं पूर्वं बद्धं मि-

अथाव्यवहृक्कर्म परिणामावसायानुसङ्गं कुर्वैर्मिश्रतां सम्यक्मि-
थ्याव्यवहृक्कृतां नैवेद्यापेक्षेदिति। इदं तत्तज्ज्ञां वा नयेत्सम्य-
क्मिथ्याव्यवहृक्कृते। इदमुक्तजन्वात् पूर्ववत्कृतात् मिथ्याव्यवहृक्कृ-
तद्विदुषःपरिणामं संशोधयित्वा सम्यक्कृताव्यवहृक्कृते नैवेद्यविदुषःपरि-
णामं न तु सम्यक्कुर्वेतीत्या सम्यक्कृताव्यवहृक्कृतात् मिथ्याव्यवहृक्कृते संक-
मस्य मिथ्याव्यवहृक्कृतां नयेदिति पूर्ववृत्तीत्यस्य सत्तावार्तम्। कर्म-
ण इदं कुर्यात्। ब्रह्मणोऽप्येते पुनर्न मिश्रः पुण्यपापप्रवृत्त्या सं-
कीर्णस्त्वभावे कर्मवज्जातिः। नित्य इतरकृतां नयतीति विशेषः।
(पुण्यपापप्रवृत्तयः क्वचित् कम्मशब्दे बह्वचने) तदेव पुण्यपापं
पुण्यव्यवसाय्येद्वार्यां तयोरेव पुण्यवृत्तकृतामहा।

साहजवत्सादृशं, सुजातुभावं च जं तयं पुष्टं ।

विवरीयमसृजपात्रं, न वायरं नासुहुमं च ॥

शोभना: क्षुद्रा वर्षादयो गन्धरवस्पर्शकृत्वा गुणा बन्ध त-
 ष्चोभयमपोदितुम् तथा पृथङ्गानुभावं हृज्जिषाकात्मित्येवं
 तत्पुष्ट्युद्यममिधीयते । यन्मुनरतः पुण्याद्विपरिततलक्ष्यमग्रमं व-
 णा-
 नुष्टुभमममविषाकं वक्ष्यते । तस्यैवमुद्यते । पतञ्जलस्यमपि
 कथंनृगमित्याह । न मेवांदित्राभेन परिग्रतस्त्वचमदतिधादरं सु-
 रमेण कर्मस्मर्येणा कर्मण विमर्षत्वात्पि परमाणापिबन्धनि-
 स्तुमवधिदति । आह ननु तत्पुण्यापापपञ्च कर्मभ्यं युष्माके जीवः
 क्षीयते युष्माके तति च युष्माकेत्याह ।

गिएहइ तं जोग्गं चिय, रेणुं पुरिसो जहा कयभंगो ।

एगकखेतोगाढं, जीवो सन्वप्पएसेहि ॥

तस्य पुत्रयथाप्राप्तकस्य कर्मणो योग्यमेव कर्मवर्षागतं क-
व्यं जीवा गृह्णाति । न तु परम्परायादिकर्मोद्धारिकादिवर्गमागतं
वा योग्यमित्यर्थः । तदर्थे कर्तृप्राप्तवागदेव गृह्णाति न तु स्वावगा-
दमदंशेन्यो निष्प्रदेशावगादमित्यर्थः । तच्च यथा तैसादिकृ-
तान्युक्तः पुरुषो रणं गृह्णाति । तथा रागक्षेत्रीकृतमन्त्रयो जीवो-
पति गृह्णाति न तु निर्दोषकमिति प्राचः । इदं च सर्वैरस्ति स्वप्रद-
र्शनीयो गृह्णाति न तु कैश्चिदित्यर्थः । उक्तं च ।

एगपएसोगाढं, सन्वपएसेहिं कम्मणो जोगं ।

बभ्रइ जहृत्तेहेउं, साइयमसाइयं वा बि ॥

उपशमभ्रंश्या प्रतिपतितो मोहनीयादिकं कर्मादि"ब्रज्जाति ।
 शेषस्त्वनवाप्तोपशमभ्रंश्याजीवो नाद्यमेव ब्रज्जातीत्यर्थः इति ।
 अथ प्रेरकः प्राह ।

अत्रिसिद्धपोग्लघणो, लोए थूलतणुकम्पविभागो ।

जृज्जेज्ज गहणकाक्षे, सुजासुजविषयणं कत्तो ॥

मन्वादिभिः प्रत्याकाशमर्थं समन्तात्कृतमनुशासनादिभिरन्यथै-
स्थितैः पुनर्येनानि नित्यतर्कं ध्यात्वा तेषां लोकतत्त्वप्रवृत्तप्रकाशैः शुद्ध-
तैः जीवैश्च स्थूलसूक्ष्मप्रकर्मप्रतिभोगीभ्यो मुनेत्येतास्तैः न बाधयं न बाध-
सुद्धमं येन तैः विशेषणमुपपन्नतद्विशेषणोपपत्तिविशेषाद्यन्तरेण न-
वजात एव जीवैरप्रवृत्तैश्च शुद्धाशुभविशेषैश्च तत्समयमान-
कृतं कर्ममहणकालं तद्वृत्त एव शुद्धतैः पुनर्येनानि कृतः संज्ञायन्-
ते न कुतश्चित्ति परिपत्त्याभिप्रायः । ततश्च "सोऽहंवाचसाङ्गुण्यं
स्थितिस्थितिशेषं न प्रवृत्त इति पराकृत्यमिति । आचार्यैः प्राद-

अविसिद्धं चियं तं सो, परिणामासयसजावडक्खिण्णं ।

करुते सजयसजं वा, महणे जीवो जहाहारं ॥

स जः श्वस्तकर्मप्रवृत्ते प्रवृत्तकाले शुजाशुजादिविशेषणावि-
शिष्टमपि गच्छन् किं तत्कृष्णमेव ज्ञानमव्ययं वा कुरुते ह्यभाह-

प्रविभागेन स्थापयन्तीत्यर्थः । कुत इत्याह (परिणामात्मकज्ञानाव-
रुपि) इहाद्यर्थे द्वित्रिवः कर्मसुबन्धाद्भ्रामस्यत्व तस्य त्रिविध-
स्वाध्यायव्यवस्थेत्यर्थः । परिणामाभावात्प्रत्यक्षज्ञानाच्च परिणामाभावात्प्र-
ज्ञायां तात्पर्यमेतत्कृत्यते । इदमुक्तं भवति औचित्ये गुणोऽगुणो
वा परिणामोऽप्यस्यसाध्यस्तद्वाहो । प्रहणमस्य एव कर्मणो
गुणत्वमगुणत्वं वा जनपति तथा औचित्यपरि कर्माभावेनतु-
त-स्य कोऽपि दम्नाकोऽस्ति चेन्न गुणान्भवेत् परिणमस्यैव
कर्मं युष्मति तथा कर्मणोऽपि गुणानुभवाद्याध्यायस्य तस्य-
जाय कस्यचिदप्यस्या विविधोऽस्ति एव गुणानुपरिणामा-
म्बितजीवेन गुणज्ञानमेतत्तदुपलब्धत्वा परिणमस्य उपलक्षणं चेत्त-
दुत्तिथिर्यद्यनुमानमर्थवैयर्थ्यं प्रत्यक्षानामस्य गुणार्थवैयर्थ्यं च औच-
कर्मणे प्रहणमस्य एव सर्वं करोतीत्युक्तं । "गहणमस्यपि
जीवो, उपाय च गुणैः सद्रूपवपुः । सव्यजित्यात्मकमपि
लब्धं सम्यक् । आद्यजगो योषो, ज्ञानं मोक्षस्य । तथा भविष्यो
आद्यजन्तोरप्य-सरिषो भविष्योमोषिवस्यो । बरिषेयणीयभा-
यो, हविषो ऋकारं किं तु । सुहृदप्रकारजगता, तिर्विषेण
सेसासुक्तिं " इत्यस्यैव कर्मणे प्रहणमस्य आहाराध्यामेन
जीवः करोतीति । आहाराध्यामेनैव ज्ञापयति ।

परिणामाभयवसम्भो, धेणुस्य जह पत्रो विसमहिस्स ।

तस्यो वि तदाहारो, तद् पुष्पापुष्पपरिणामो ॥

(स्वाध्यायोऽपि) तयोपरिधेयोऽहाराहस्तग्राहाराः स मुन्योऽपि-
 ङ्गप्राप्तिको वृहीतः परिणामाभ्यवशयात्तथा येनाः पयो दुग्धं
 प्रवर्तितं, अद्वैत्ये स एव विषयं विवक्ष्यतया परिणमति। तथा तैन्नैव
 प्रकाशेष्यं पुराप्राप्यपरिणमतिः इदमुक्तं नमोति कान्ति स कान्ति-
 कस्त्याहाराः परिणमो येन मुन्योऽपि सन्माभ्यवैश्वप्राप्तिवि-
 श्रतया परिणमति। आभ्यवस्थापयतिधेनुसङ्गणस्यापि तत्परिण-
 मसामर्थ्ये येन मुन्योऽपि वृहीत आहाराहस्तप्रत्यया परिणमति।
 तथा पुरुषप्रापयोऽप्यवस्थापयान्ता कृतवैतं। अथवा अथमेवग्राह-
 ङ्गप्राप्तौ प्राप्यते तद्यथा।

जह वेगमरीरम्मि वि-सारासारपणिणायामेइ ।

अत्रिसिद्धो आहारो, तह कम्मसुजासुभविभागो ॥

येनुविप्रथमः जिन्महारीरे आहारस्य परिणामवैश्वं सर्व-
 तम्। वा इत्येषा यथा एकस्मिन्निपु पुरुषादिहारीरे सिद्धिप्रेम्भ-
 कुरुप आहारे इहीस्वतकृपा यव सारासारपरिणामतामिनि।
 रसाभुम्मांसादि रसपरिणामे मृन्पृथ्वीवकृष्णहरिणामे च युग-
 पदमाशुतीत्यर्थः। तथा कर्मेषु परिणामिच्छस्य इहीतस्य परिणाम-
 मवशात् शुभाशुभजिन्मामो जन्मस्य हितान्तरे च पुण्यपापयथोक्तकृपा-
 दिभेदे प्रसाद्य तन्मद्वैतप्रकृतिभेदेनापि तयोर्भेदमुपदर्शयन्नाह।

सायं सम्मं हासं, पुरिसरइसुभाउनामगोसाईं ।

पञ्चं सेसं पावं, नेयं सविवागमविवागं ॥

सातवर्षीयं सोपितमियात्युपुल्लरुपं सम्यक् ह्यस्त्वं पुरुष-
वेदो रतिः शुभानुसामोभाणि ज्येष्ठस्तत्त्वं पुरुष मियाधियनः । अत्र
मारकायुषोऽथ शेषायुषोऽथ शुभं द्वाविंशत्यवकाशिनित्तिरु-
नामायाः सप्तविंशत्युषो नामकस्यांशं भूमाः सोऽपि पुनर्कलांशं
शुभमनोः पद्वत्कारिणामप्रकृत्याः किल शुभत्यागुभयाः । अन्त्ये तु
सोऽपि तत्र सम्यक्त्वविपर्ययौ शिष्येः सत्त्वद्वन्द्वत्यागमेव सम्य-
न्येत्यतः सम्यक्त्वविपर्ययः पुरुषवेदरतिवजः । द्विवर्त्यारिंशद्वै प्रक-
ृत्याः पुरुषास्तत्पथाः ॥

सो यं उच्चारो यं, नरतिदिद्बाडयाद् तद् नामे ।
 देवदुर्गं मण्डपदुर्गं, पण्डित्वाद्यत्तदुपपन्नं ॥
 अंगोर्देवाणतिर्गं, पदमर्चयणयेव सिचयणं ।
 सुचवणयाद् सुचठकं, अगुरुल्लङ्घं नह य परयायं ॥
 ऊत्तासं आयावं, उज्जोयविद्वाद्गं विष्णुपस्तया ।
 तसबायरपञ्चजं, पचेयथिर् सुजं सुभगं ॥
 सुस्तर आपञ्ज जसं, निमेण तित्थयरयेव एआड ।
 बायालं पर्यं ठ, पुणंति जिण्हंति नजिया ठ ॥

शेषस्तथा या द्वाशीतिप्रकृतयस्तत्सर्वमनुजत्वात्पापं विहेयं सम्भ-
कत्वं कथमनुजं कथं तत्पापमिति चेदुच्यतेऽधिकप्रमेयं हि सम्भ-
कत्वं ह्युजं तथैव विचार्यते किं नु शोभितमिष्यपुत्रकणं तथा
शत्रुकणं तदेतत्तदा अनुजये प्रहज्जन्तव्यं पापं सम्भ्रम्यतेऽतिता-
येन न नाचारकत्वात्पुत्रपापमभेदेऽस्य कस्यमुच्यते परमार्थ-
स्तु मिश्रत्वात्तथैव तदित्येवं प्रसङ्गेन । इदं च पुण्यपापज्ञानमनुज-
मपि विविधपापविधापाकं च प्रत्यक्षं यथा बर्हत्वे विपाकानं
हि सति तेषां किंचिदनुमत्तरत्वं नीरत्वं वा कृत्वा यदेतौ नैवावि-
पाकं वेद्यत इत्यर्थः । तदेवं पुण्यं पापं च ज्ञेयं व्यवस्था-
प्य निरुह्यः संकीर्णपुण्यपापपक्षः । इत्यथयमुक्तः सर्वस्यापि
समिधश्रुत्वात् । कार्यकार्यप्रसंगात् चैतद्वृत्तिं देवादीनां केवलम्
सुखातिष्यदर्शान्नारकादीनां केवलञ्च । अत्र पुनरिति न्यायः
च सर्वथा सन्निधेयकस्य हेतोरनुमत्तरमभेदेऽपि कार्यस्य
प्रमाणतोऽप्यवबुध्यं विहाय स्वयणतो भेदो युज्यते । न हि
मेककारणप्रमेयं कारणमन्तमण्यैकोक्तं घटने तस्मान्मुक्त-
विति शक्यस्यापि सितमन्यथ पुनःकातिशयस्येति । न च सर्वथैव
कस्य संकीर्णपुण्यपापपक्षकस्य हेतोः सुखातिशयनिबन्ध-
पुण्यपापशुद्धिः कातिशयस्य कारणपापार्थादन्वा सुखातिशय-
प्रभाव कस्यपि न्यायः पुण्यपापार्थायोर्निर्भ्रमसंगात्स्यादिति
यत्तु वृत्तादपि न वर्धते तत्ततो मिश्रं यथा देवसत्पृच्छादन्वया
जैमिनी यद्वाह्यो न वर्धते पुण्यपापशुद्धौ पापार्थसत्त्वतो नोति
कोऽसाधिति तस्मात् सर्वसत्ककृता पुण्यपापार्थायोर्घटने कसं-
भान्यरूपतया यद्यसौ तथोरिष्यते तदा सिद्धस्याप्यत्र सातयशः
कीर्णैः पुण्यस्य, अन्नाशयाशःकीर्णोदितस्य पापस्य, अन्नाभि-
रपि कस्मत्सर्वकैतया अष्टपुण्यस्य सत्त्वात्पुण्यपापतया विवि-
ध पुण्यपापं स्त इति । ततः सुखदुःखविशेषानिबन्धनयोः पुण्य-
पापयोर्धोक्तनीत्या साधितत्वात् कस्यचः सत्सहायः किं वा स-
त्वे पुण्यपापयोर्बोदोक्तनीत्या साधितस्याभिज्ञानादेः शोकप्रसि-
दस्य च दानादेरित्यर्थः स्वाधितं दयाशङ्कितं

असह बहि पुत्रपात्रे, जमगिहोत्ताइ सगकास्स ।

तदसंबन्धं सध्वं, दाणाइफलं च लोयम्भि ॥

पुण्यपापयोरस्त्ये यदेतद्विहसिद्वाद्याधनुष्ठानं स्म्योकाभय
पक्षे दानाहिसादिकस्य पुण्यपापात्मकं शोकं प्रसिद्धं तत्तत्सर्वमसं-
क्षिप्तं स्वास्वर्गस्यापि पुण्यफलतत्पुण्यपापयोश्च भवद्विजिप्राये-
मासास्वाहोमासाद्विज्युपगन्तव्ये पक्षे पुण्यपापे तदर्थं वेदपद्वचन-
मामाग्यायुक्तिश्च निम्नस्तस्य सशय इति । ततः किं कृतवामसा-
द्विज्याह ।

उन्नम्भि संसयम्भि, जिणेण जरमरणविप्पमुक्केण ।

सो समयं पञ्चमो, तिहिं उदहखंनियसएहिं ॥

गतार्था इति अनुस्यूतवारिषाज्ञाथार्थः विशेषः ।

(१६) कर्मणश्चतुर्विधत्वं ।

पुण्यपापयोः पृथक्त्वव्यापकं सूत्रे ।

एगे पुसे एगं पावे (स्वा० ? ठा०) वडव्हिहे कम्मे
पसले तं जहा सुजे णामं एगे सुजेसुभेणाममेगे असुजे अ-
सुभेणाममेगे । वडव्हिहे कम्मे पसले तं जहा सुजेणाम-
मेगे सुभविवागे सुजेणाममेगे असुजविवागे असुजेणाम-
मेगे सजविवागे असुभेणाममेगे असुजविवागे ।

[illegible]

(१७) अथ कर्मणोऽवकस्पृष्टवादिगोष्ठामादित्तिहवमतम् ॥

किं कंचुडव्व कम्मं, पइप्पएसमइ जीवपज्जंते ।

पञ्चदेसं सव्वगयं. तदंतरालाणवत्थाओ ॥

अथ जीववर्जितो ना-पावसापन्नं भवंतगायमि ।

मदपाममाजावा ३-बहुभंगमद्योक्त मन्त्रं ॥

सदं सत्त्वविशेषकयोः निष्कर्षणयोः हि सत्त्वसंश्लेषे ।

एव स्रज्वविमोक्त्वा, निष्कारणा वि स्रज्वससारा

जवमुक्काणं च पुणो, संसरणमउअणासासो ॥

ननु "पुत्रो जहा भयस्य कञ्चुकाभित्यादि" गाथायां कञ्चु-
कमित्येव स्पष्टमेव जीव कर्मसं न तु ब्रह्ममित्येव दर्शयते । भवता
तद्विचारोऽपि किं कञ्चुकञ्चुकादिव कर्मस्य जीवावस्य प्रतिवेशं वृत्तं स-
न्नुच्यते । आहोऽभिज्ञाविवर्पयते त्वमप्यर्थेन एव वृत्तं स्पष्टमित्यत
इति द्वयी गतिः तत्र यदि प्रतिवेशं वृत्तान्वात्सर्ग्यमिदं तर्हि
जीव सर्वगतं कर्म प्रपञ्चोति । नोतारु कृतः सर्वगतमित्यार-
तत्तत्तत्तद्विधायि नस्य जीवस्यायानराजं मन्थं तत्तत्तराजं तस्यान-
वस्थानस्यस्य कर्मव्याप्तयानवस्थानादिवृत्तप्राप्तित्यर्थः । न
हि प्रति प्रवेशं वृत्तो कर्मणि जीवस्य कोऽपि मध्यप्रदेश उच्य-
ति येन कर्मलक्षणासर्वगतत्वं स्यात्तस्मादाकाशेनैव कर्मण्या
जीवस्य प्रतिप्रवेशं व्याप्त्यासाध्यस्य जीवे संवर्गतत्वं सिद्धमेव
एवं न सति साध्यविक्रयत्वाकञ्चुकप्रपञ्चोति । सर्वगत एव प्राप्नो-
ति साध्यस्य यथोक्तप्रशेनस्य कञ्चुकं भावादिति द्वितीयं
विकल्पमधिकृत्याह "अहेतुस्य" ब्रह्म जीवस्य बहिस्तत्त्वक-
मेवे वृत्तान्वात्सर्ग्यवत्सर्व कर्मण्येते तर्हि भवद्भाजानां तत्त-
कामतोऽन्तराजं तत्तानुवर्षते तत्तनुवर्षेन प्राप्नोति त्वमर्थमन-

पत्नयेन तदनुगमाभावाद्वाहाङ्गमवयवमिति मुख्यकमेव बाह्याना-
मपि प्रतीतत्वादिति प्रवृत्तमनुबुधिः कम्मेषां प्रजापतरात्रे को बोध
इत्याह (एवमित्यादि) एवं कम्मेषां प्रवृत्तौ सत्त्वां सर्वेषामपि
जीवानां विमोक्षः संसारभावाः प्राप्नोतीति संसारकरणस्य क-
म्मेषां भावादय निष्कारणोऽपि संसार इत्यते तर्हि ये
मनतपःप्राज्ञाचर्यादिकष्टानुष्ठानानि कुर्वन्ते तेषामपि सर्वेषां
संसार एव स्यादन् निष्कारणत्वाविशेषाभिष्कारस्य च जायमानं
भवमुक्तानामपि सिद्धान्तमपि पुनरपि संसरणं संसारः
स्यादिति मुक्तावप्यनाम्नास इति । किञ्च त्वकर्म्यन्तर्वासिनि
कम्मैर्लोप्यमाणे अपरोऽपि बोधः क इत्याह ।

देहं तो जा विपणा, कम्माभावम्म किमिप्पि सा ।
निकारगा वि जइ तो, सिद्धो वि न वेणणारहितो ।
जइ वज्जनमिप्पि सा, तदजावे सा न होज्जो तो अंतो ।
दिट्ठा य सा मुहुहसो, बाहिं निन्वेयएस्सा वि ।
जइ वा वि भिन्नदेसं, पि वेणणं कुणइ कम्म एवंतो ॥
कहमससरीरगम्यं, न वेणणं कुणइ अन्नसत्त ॥

यदि कण्ठुकवद्वहिरिव वसन्ते कम्मं तदा देहस्थान्तर्मेधे या
शूलगुल्मादिवेदना सा किमिप्पिचेति वक्तव्यं साध्यं तत्कारण-
भूतस्य कर्मणोऽभावाद्वाद्य निष्कारणोऽपि देहान्तर्वेदनाभ्युपग-
म्यते तत्तत्तर्हि सिद्धोऽपि न वेदनारहितः स्यान्निकारणत्वा-
विशेषादिति । अथ बाह्यवेदनानिमित्ता सात्त्विकवेदनाभ्युपग-
म्यते बहिर्वेदना हि लघुद्वयात्तादिवज्या प्रादुर्भवतीति मध्यपि
वेदना जनयत्येवेति यदि तत्तामिप्रायस्तर्हि तदभावे लघुद्वया-
त्तादिवज्यवेदनाविरहे सात्त्विकवेदना न भवेद्य जायेत अस्त्वेष-
मिति चेत्तदयुक्तं यतो दृष्टांतो सुखदुःखः श्लाघाप्रियभावाऽन्तर्वेदना
कस्येत्याह । “ बाहिरित्येव्यादि ” बहिर्विषयवेदनायि बहिरुद्गा-
द्विघातजन्मवेदनाग्रहितस्यापीत्यर्थः । यदि ह्ययं नियमः स्यादु-
क्त बहिरुद्गादत्तादिवेदनासङ्गाय पयात्वेदना प्रादुरस्ती-
ति तदा स्यादपि त्वदभिप्रेतं न चैवं यतोऽनुभूयते दृश्यते च
बहिरुद्गादभावात्पि यथोक्तान्तर्वेदना तत्कारणभूतेन मध्ये क-
मेणाऽपि भाव्यमिति सिद्धोऽस्मत्प्रत्यक्ष इति । अथैव ग्रन्थसे बहि-
स्त्वकर्म्यन्तर्वासिनि कम्मं मध्येऽपि श्लाघादिवेदनां जनयति न
पुनर्मध्ये कम्मोऽस्ति तदयुक्तं यतो यदि बहिरुद्गादविभक्तदेश-
स्थितं कम्मं न्यस्यमध्यस्थलाग्रे देवात्तं वेदनां करोतीत्यभ्युप-
गम्यते यत् तर्हि कथं केन हेतुना अन्यशरीरगतं कम्म अन्यस्य
यद्द्वयादिवेदनां न करोति । ननु करोतु नमिषमपि देशांतरत्वा-
विशेषादिति भावः । अत्र पराभिप्रायमाहव्य परिहृत्यमाह ।

क्रह भे संसरइ मई, न बहिं तो कंजुगो व्व निच्चत्ये ।
कंजुगवं पि वेयणा, सव्वम्म विईसई देहो ॥

अथ भवतो प्रतिः एकस्य देवदत्तशरीरस्य बहिरन्तश्च सङ्ख-
रति तत्कम्मं तत्तत्तत्र बहिरन्तश्च वेदनां जनयति न शरीरान्तरे
स्वाभावाद्दरीरे बहिरन्तश्च संस्वरणादव्यवहारी त्वसंस्वरणादिति ।
अत्रोच्यते (न बहिर्मित्यादि) तत्तत्तर्हि संप्रत्यक्ष कण्ठुकव-
ज्जीवज्जिवे बहिरन्तश्च कम्मं निर्यं तिष्ठतीति निर्यथमिति यद्वा-
च्यते तत् तन्न प्राप्नोति किं तु कदाचिद्विद्विः कदाचित्त्वन्तः क-
म्मणः सङ्खणाच्युपगमात्कण्ठुकवनिर्वाहं बहिरन्तं तिष्ठन् । नि-
दमस्याघटनाश्रुत एव तदिति प्राबः । किञ्च कम्मणः सङ्ख-

रणे बहिरन्तश्च क्रमेणैव वेदना स्यान्व चैतद्वहिन लघुद्वयादिभा-
वे बहिरन्तश्च युगपदेव वेदनाद्वयांशस्तस्यान्व कम्मणः संस्वर-
ण-
मुपपद्यत इति । कम्मणः संस्वरणे दृष्टान्तरमप्याह ॥

न जंतवरमणेइ य, सरीरसंचारउ गदनिद्धो व्व ।

चलियं निज्जरियं चिय, भणियमकम्मं च जं समए ॥

किञ्च यदि संस्वरिण्यु कम्मोऽप्युपगम्यते तर्हि मृतस्य तद्वचन-
रमन्वेति प्रजापतरं तस्यानुगमनं न प्राप्नोतीत्यर्थः । शरीरं सङ्ख-
णादिति हेतुः अनिष्टवर्धितं दृष्टान्तः इह यच्च शरीरं बहिरन्तश्च सं-
स्वरति न तद्व्यापारमन्वेति यथोक्तान्तरमिच्छासामिन्नः तथा च क-
म्मं तस्यान्व भवान्तरमन्वेतीति । आह न-वागमोऽपि “ चक्षुमागे-
वमिपि सि ” वचनात्कम्मणश्चक्षुःसमुत्पन्नं विधेः ॥ (कार्यकार-
णभावः कज्जकारणभावशब्दे इति) चक्षुः च संस्वरणमेवो-
च्यते तर्हि कम्मिति तद्विद्वि निविच्यते तदयुक्तमभिप्रायापरिहानादि-
त्याह । “ चक्षुःमिप्यादि ” नेरइय जाव वेमाणिप जीवाणो
चक्षुः कम्मं निज्जरइ “ इत्युक्तिवचनात्तथा ” निज्जकम्मं निज्ज-
कम्मिति ” वचनाद्वा यथास्मात्समये आगमे चक्षितं कम्मं निज्जि-
गैमुक्तं तद्वर्त्तमानं अणितं तच्च मध्ये गतमपि न वेदनां जनयितु-
मसमकर्मणोः नभः परमाएवोदिविषयं तस्याभ्युपगमात्सत्त्वादि-
त्यमेनकदाचिद्व्याप्युक्तं कम्मणः संस्वरणमित्यतो मध्ये भव्य-
स्थितं कम्मोऽस्तीति स्मितम् ॥

मध्ये कम्मोऽवस्थानासाधनार्थमेव प्रमाणयन्माह ।

अंते वि अत्थि कम्मं, विण्णासम्भावाउ तयइ व्व ।

मिच्छत्ताईपचय-सङ्गावाउ य सव्वन्थ ॥

अन्तर्मध्येऽप्यस्ति कम्मोति प्रतिज्ञा वेदनासङ्गावादेति हेतुः त्वचि-
चेति दृष्टान्तः इह यत्र वेदनासङ्गावस्तत्रास्ति कम्मं यथा त्वकर्म्य-
न्तर्वा, अस्ति चातर्वेदना ततः कम्मोऽपि तत्र प्रतीयत्येवेति । कि-
ञ्च मिथ्यात्वादिभिः प्रत्ययैः कम्मं भव्यते ते च जीवस्य यथा
बहिःप्रदेशेषु तथा मध्यप्रदेशेषु यथा मध्यप्रदेशेषु तथा
बहिःप्रदेशेषुचि सर्वत्र सन्ति तेषामभ्यवसायविशेषोपपत्त्याद्य-
वसायस्य च समस्तजीवगतत्वादिनि । तस्मान्मिथ्यात्वाद्वादीनां
कम्मैकव्यकारणानां जीवे सर्वत्र सङ्गावासात्कार्यसूतं कम्मोऽपि
सर्वत्रैव तत्रास्ति न पुनर्बहिरन्तं तस्माद्ब्रह्मयः पिपक्कौगनीरा-
दित्यायाज्जीवेन सहायिभागेनैव स्थितं कम्मोति प्रतिपद्यतां मि-
थ्याजिमान इति आह । ननु यदि जीवकम्मोणोर्वाविनास्त-
र्हि तत्रियोगमाभावात्तन्नाज्ञाव इत्युक्तमेव दृष्टान्तिमाहवाह ।

अविभागउपिस्स वि से, विमोयणं कंचनोवलाणं च ।

नाणं किरियाहि कीरइ, मिच्छत्ताईदि वायाणं ॥

(से) तस्य कम्मो जीवेन सहाविभागेन स्थितस्यापि का-
श्चनोपलयादि विमोचनं विमोचो हानक्रियाचर्या क्रियते । तथा
तस्यैव कम्मो मिथ्यात्वादितिप्रकारात् प्रयणं जीवेन सह संयोगो
विधीयत इत्यर्थः । इदमत्र इदमत्र । इह जीवस्याविभागेनाव-
स्थानं विधा विधत्ते आकाशेन सह कर्मणा च । तत्राकाशेन
सह यद्विभागवस्थानं तत्र विद्युज्जुत एव सर्वत्रैवमवस्थानात् ।
यन्तु कम्मणः सहाविभागवस्थानं तदप्यत्रयज्जानां न विद्युज्जुतं प्र-
प्यानां तु कर्मसंयोगस्तथाविप्रज्ञानतपःसामग्रीसङ्गावे विद्यु-
ज्जुतं बहुधापचर्यादिसामग्रीसत्त्वं काश्चनोपलसंयोगवदिति ।
तथाविप्रज्ञानादिसामप्रज्ञावे न भव्यानामपि कर्मयोगः कदापि

न निवर्तते “ नो वेधं न प्रवसिञ्चिर विरहिय सोए प्रविस्स-
इत्ति” वचनापार्थि अन्वाः कथं ते व्यपविश्यन्ते इति चेदुच्यते ।
योध्यतामनेन न च योध्यः सर्वोऽपि विवक्षितपर्यायेन युज्यते
प्रतिमादिपर्यायेत्यानामपि तथाविधद्वारपाणादीनां तथावि-
धसामप्रपञ्चये केवाविच्छब्दयोगादित्यर्थं विल्लरेण । प्रागेव गज-
धरवादे अस्यार्थस्य विस्तरेणोक्तत्वात् । कमे जीवाव विदुज्यते
अप्योन्माविमोगेनावस्थितत्वादिन्यैकात्मिकमुपायतो इत्यन्मा-
नविधेयोः कीदृशीरकाङ्क्षमोपहादिसिद्ध्यन्निवारत् । ननु प्रस्तुतो
जीवकर्मविभागः केनोपायेन विधटित इति चेन्नन्वभित्तमेव
ज्ञानक्रियोपायतः इति सिध्दादिभिर्हि जीवकर्मसंबन्धः क्रियते
सिध्दात्तादिविषयकतत्वाच्च सम्यक्ज्ञानाद्ययोऽस्तैस्तद्विधेयैर्यु-
क्तियुक्त एव अक्षरमोज्ज्वादिविषयकतृतेह्नादिभिस्तद्विधेयता-
जीवसंबन्धोपपत्तिः । अथादेवादिषु देवादिबुद्ध्याऽजिगमनवन्-
नाजिहत्सादिभिरव क्रियाभिर्जीवस्य कर्मणा संबन्ध इत्येते न
तु दयादानवरीक्षापन्नसन्निधितुयथादिक्रियाभिस्तद्विधेय इ-
त्याहुताह्वयः ॥

कह वा हाणे करिया—साफ्फं नेह तन्विधायमि ।

किं पुरिसगारसज्जम्, तस्से वा सज्जमेगंते ॥

अमुजो तिव्वर्द्धेओ, जह परिणामो तदज्जणे भियमो ।

तद्ध तन्विहो त्विच सुभो, किं नेहो तन्विओगे वि ॥

बाराओ मुनेरज्जुचये । कथं वा हन्त । कर्मणः आद्येन
प्रद्वेष क्रियाणां साफल्यमिह त्यजेत्येते न तु दयादाना-
दिक्रियाणां तद्विधौ साफल्यमिति प्रयेते किमत्र राज्ञामाज्ञा
प्रभवति न तु युक्तिः । किं चेदत्रापि प्रकृत्योऽस्ति किं पापसा-
न्यप्राप्तुतुषकात्साध्यं “ एगंता” इहापि सम्बध्यते एकं
कर्मणः आद्यानमिष्यते एकं तु यत्तस्य निजैरणं तत्तस्यैव संप-
न्नादिदधानाविहितपुरुषकात्साध्यासाध्यामिष्यते इत्येतदपि व्यक-
मेवेभ्यश्चरते प्रवतः । स्वेच्छाप्रवृत्तपुरुषसद्विरहाह । (तांति)
तस्माद्यथा येन प्रकारेण तीमन्दमध्यममेदंभिर्लोऽङ्गुनपरिणा-
मस्तद्वर्जने तस्य कर्मणोऽङ्गेनमुपादानं प्रद्वेषं तत्र हेतुर्नयतोऽ-
भिमतस्तथा तेनैव प्रकारेण तद्विषय एव तीमादिभेदमिच्छामुप-
रिणामोऽङ्गुभविष्यत्त्वाद् कर्माङ्गेनविषयकतृते तद्विधेयमपि हे-
तुः किं चेदो ननु युक्तियुक्त्यादेष्टव्य एवेति प्रायः । तस्माज्जी-
वेन सहाविनागस्थितत्वापि कर्मणः सिद्धो वियोग इति । वि-
द्ये । आ० म० श्रि० ।

कर्मविषये शास्त्रान्तरीयमततः ।

अविद्याज्ञेशकर्मदि, यतरच जवकारणम् ।

ततः प्रधानमैवैतद्, सहाभेदमुपागतम् ॥

“ अविद्येति ” अविद्या वेदान्तिनां, क्लेशाः सांख्यानां, कर्म
जैनानाम्, आदिशब्दाः शास्त्रानां सौगतानां, पासाः शैवानां, यतो
यस्मात्प्रकारतो वक्तव्यमन्तराद्युक्तार्थः । अन्वकारणं संसारहेतुस्त-
स्तस्तस्मादविद्यादीनां अन्वकारणत्वाजैतः प्रधानमैवैतद्विस्मर्य-
पगतं प्रवकारणं सत्संज्ञानं नाम ज्ञानात्म्यमुपागतम् । ज्ञा०
१६ ज्ञा० । यो० वि० । “ कर्मेति सि वा कलुसांति वा वञ्जंति
वा वेरंति वा पंकोति वा क्रमेण सि पगच्छा इति” श्य० १७० ।
अथ कतिनेजं क्रमेण साहाहुताह्वयः ।

पयडिउरसपएस, तं चउहा मो पगस्त दिच्छंते ।

तत्कर्म पूर्वपञ्चावर्गितशब्दायै कतुर्थो कतुःप्रकारं कतुमेदं
प्रवर्तते इति वाः । कथमित्याह (पयडिउरसपएसत्ति) इह
गम्यचपः कर्मोपादे इति पञ्चमी यथा प्रासादात्मकते इति । तत-
श्च प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशमाश्रित्य प्रकृतिबन्धस्थितिवन्धरस-
बन्धप्रदेशबन्धयत्येत्यर्थः । तत्र स्थित्यनुभागाभ्युपगमनार्थानां वाः
समुदायः स प्रकृतिबन्धः । अन्वयवसायविशेषपट्टीतस्य कर्मद-
क्षिकस्य यत् स्थितिकालनियमनं स स्थितिबन्धः । कर्मपुङ्गवा-
नामेव ज्ञानोऽमुजो वा चात्यचाली वा यो रसः सोऽमुभागाभ्यो
रसबन्ध इत्यर्थः । कर्मपुङ्गवानामेव यद्वहणं स्थितिरस्तनिरपे-
क्षक्षिकसंस्कारप्राधान्येनैव करोति प्रदेशबन्धः । उक्तं च । “ तिरे-
वहसस्ति तिरे, पयसवेधं पयसमहणं जं । ताण रसो अणुजगो, त-
स्समुदो एगवहं” अन्वयाप्युक्तम् । “ प्रकृतिः समुदायः स्या-
स्थितिकालावधारणम् । अनुजागो रसः प्राक्तः, प्रदेशं तुलसं-
चयः” इह च प्रकृतिस्थितिरसप्रदेशानां स्ववर्णं मोदकस्य कणि-
कादिमयस्रक्तस्य दद्यात्ताद् दद्यात्तेन भावनीयम् । दद्यात्ताद्वियत्र
तुनीषाये पञ्चमी । यदाह पाणिनिः स्वभाकृतसङ्केपे व्यत्ययोऽन्वा-
सामिति । यथा वाताविनाशिद्विषयमिष्यतां मोदकः प्रकृत्या वा-
तमुपशमयति । पितापशमकप्रयतिवृत्तः पित्रं कफपदहारिक-
व्यसमुद्भूतं कफमित्येवंस्वभावा प्रकृतिः स्थितितु तस्यैव क-
स्थविर्जनमेकम्, अपरस्य तु दिनचयम्, एवं यावत्कस्यचिन्मा-
सादिकमपि कांश्च प्रवर्तत ततः परं विनाशादिति । रसः पुनः
किमप्यनुपादिकपस्तस्यैव कस्यचिदेकाग्रोपरस्य जिगुणां-
अप्यस्य त्रिगुण इत्यादिकः । प्रदेशाश्च कणिक्कादिरुपास्तस्यैव
कस्यचिदेकप्रतिप्रमाणः अन्यस्य तु प्रकृतिद्वयप्रमाणः । याव-
त्परस्य सेतकादिप्रमाणाः एवं कर्मणोऽपि कस्यचन ज्ञानादि-
ग्राहमस्वभावा प्रकृतिः अपरस्य दर्शनानुरूपया अन्यस्य आ-
हुतादिप्रमात्रज्ञाया कस्यचिन्मयधर्मानाविशेषातजननस्वभा-
वेत्यादि । स्थितित्वं तस्यैव कस्यचिन्मयधर्माविशेषातजननस्वभा-
वीरुपा अपरस्य तु सप्ततिसागरोपमकोटाकोटिद्विज्ञातव्यादि ।
रसस्वतुजनागम्यव्यवस्थैवैकस्थानविद्वानभिविधानादिकथः
प्रदेशा अन्यपददुतरवहुतमादिकथा इति । कर्म ।

दुविहे कम्मे पाणत्ते तं जहा पदेसकम्मे वेव अणुभा-
वकम्मे वेव । (स्या० २ टा०) चउन्विडे कम्मे पाणत्ते
तं जहा पगईकम्मे त्रिक्कम्मे अणुभावकम्मे पदेसकम्मे ।
स्या० ५ टा० ।

(१९) दूधप्रकृत्युत्तरप्रकृत्यादिना द्वैविध्यं निरुध्य

माभाविताऽष्टविधत्वमाह ।

मूलपगइ उतर-पगइ अट्ठपंचसपेये ति ।

मूहमकृतयः सामान्यकथा अष्टावष्टकस्या यत्र लम्बुलप्रकृत्यष्टम्
वत्तऽप्रकृतानां दूधप्रकृतिविशेषरूपकामपपञ्चषाकृतं निष्ठा
वस्य तदुत्पत्त्यष्टपञ्चषाकृतमभेदमिति । कर्म० । आभा० ।
खण० । उक्त० । नं । अगो पा० प्रज्ञा० । आगो अस्त० । पं० सं० ।

अथ कर्मप्रकृतय उच्यन्ते

अहकम्माइ वोक्कामि, आणुपुण्डि जहकम् ।

जेहिं बडो अयं जीवो, संसारं परिवर्चई । ? ।

हेजः स्वभावमिह । अहं यथाकममानुपूर्व्या अनुकमेण तानि अह

कर्माणि बह्व्यामि । क्रियन्ते मिथ्यात्वविरहितकृत्याद्योर्गैर्दुःखमिः
जीवेन इति कर्माणि अद्वयंभवानि । बह्व्यानुपूर्वीं विधिषा वर्तते
तथापि यथाक्रमं पूर्वानुपूर्व्यं प्राकृतत्वात् तृतीयस्थाने प्रथमा ।
तानि कानि कर्माणि धैरद्विजः कर्मक्षेत्रे निष्पन्नितोऽयं जीवः
संसारं चतुर्गतिप्रक्रमे परिवर्तते विविधात् परोपान् ।

नापावरणं चैव, दंसापावरणं तथा ।

वेपथिजं तथा मोहं, आणकम्मं तदेव च ॥

नामकम्मं च गोपं च, अंतरायं तदेव च ॥

पवंधेयाइ कम्माई, अहे व उ सप्पासमां ॥

पुण्यम् । एवममुना प्रकारेण एताभिः ऋष्टौ कर्माणि सप्तासतः
संज्ञकतो हेत्यादि इति शेषः । एताभिः कानि तत्र प्रथमं ज्ञानावरण-
कर्म चैव पादपुरेण । तथा द्वितीयं दर्शनावरणं दर्शनं
सम्यग्बुद्ध्यावृणोतीति दर्शनावरणं प्रतीहारत्वात् सम्यक्त्वबुधं
न दर्शयति । २ । तथा वेदनीयं वेद्येन सातासाते अनन्तेति वे-
दनीयं मनुजसिद्धाङ्गावृत्यन्तं तृतीयं कर्म । तथा पुनर्मोहं मु-
ह्यते स्फोटो जयति जीवोऽनेति मोहो मध्यवत् चतुर्थं मोहनाय
मोहाय योयं मोहनीयं कर्म हेत्यह । तथैव च आयाति स्वकी-
यावसरे इत्याहुः गतिर्मिस्मरितुमिच्छन् अपि जीवो निर्गन्तं न
शक्नोति यस्मिन् सति निगड्यन् इव तिष्ठतीत्याहुः स्वज्ञावः
पञ्चममायुःकर्म । ३ । तथा नामयति चतुर्थं गतिपु नर्तानात्
पञ्चमायुः प्रापयति अथ प्रति इति नाम चित्रकारयत् नामक-
र्म पठुं हेत्यह । गोचर्यन्ते प्राप्यते स्रुता दीर्घेण वा शब्देन जी-
वोऽनेनेति गोत्रं कुलकारकत्वात् घटकारकशहरावकाकारकादिभाषण-
कृद्भवति इदं गोत्रकर्म सप्तमम् । तथाऽऽत्मन्येव दातुम्राहक्या-
दिवाच्ये आचार्यान्तरायां यथा राज्ञः कर्मसिद्धिदातृपद्विज्ञाति
तत्र आचार्याणांकारिकाऽन्तराजं विज्जकृद्भवति तद्व्यवहारकर्म अ-
ष्टमं जयति । अथ आध्यानां कर्मपादादौ ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च
प्रतिपादितम् । तत्र आत्मनः स्वभावस्तु ज्ञानदर्शनरूप एवास्ति
अतस्तदावरणमादायुक्तम् । धान्यां कर्मण्यां जीवस्य स्वभाव-
आभिधेयं अतस्तयोर्मुख्यत्वं ज्ञानदर्शनयोश्च समानत्वेऽपि अ-
न्तरङ्ग्येन विशेषतो ज्ञानोपयोगे एव सर्ववैश्वानरीं प्राप्तिः स्यात्
तस्मान् ज्ञानस्य प्राधान्याद्वा द्वौ तदावरणमुक्तं तद्वत् सामान्य-
ज्ञानोपयोगत्वाद्दर्शनावरणमुक्तम् । एवं शेषकर्मपात्राणि विशेष-
वस्तु स्वयमेव ज्ञेयः । ३ । (उक्तं ३३ अ०) । तन्निवृत्त्यं ज्ञानावर-
णापुण्यत्वे किञ्चिदस्ति प्रयोजनमुत यथाकथञ्चिदेव प्रवृत्त
इति ? प्रस्तांति ह्युक्तः किं तदिति चन्द्रवृत्तम् । इह ज्ञानं दर्शनं
च जीवस्य स्वतन्त्रचतुर्त तदज्ञानं जीवत्वस्यैवाध्यागात् वेतनाज्ञ-
कृणां हि जीवस्तनः स कथं ज्ञानदर्शनाज्जावे भवेत् ज्ञानदर्श-
नयोपचितं च मयं प्रधानं ज्ञानं तदज्ञानस्य सकलशास्त्रादिविचार-
सत्ताप्राप्तयुक्तः । अपि च सर्वं अपि लक्ष्यं जीवस्य साक्षात्-
रोपयुक्तस्य जायते न दर्शनोपयोगोपयुक्तस्य । " सत्त्वो मोह-
कीदृशी, सागारोहकीर्णावउत्तस्य नो अणगागरोहकीर्णाव-
उत्तस्येति " ब्रह्मप्रामादयात् । अन्यच्च यस्मिन् समये सकल-
कर्मविनिर्मुक्तो जीवः सञ्जायते तस्मिन् स्वयम् ज्ञानोपयोगोपयु-
क्त एव न दर्शनोपयोगोपयुक्तं दर्शनोपयोगस्य द्वितीयसमय-
भ्यामाह । ततो ज्ञानं प्रधानं तदावरणकं ज्ञानावरणं कर्म ततस्मिन्
प्रथममुक्तं तदनन्तरं च दर्शनावरणं ज्ञानोपयोगात् स्युतस्य दर्श-
नोपयोगोपयुक्तत्वात् । एते च ज्ञानदर्शनावरणं स्वविराकमुप-
दर्शयन्ती यथायोगमवबधं सुखदुःखरूपवर्धनीयकर्मविपाकोदय-

निमित्ते प्रवतः । तथा हि ज्ञानावरणमुपपन्नयोः कर्मपात्रां विपा-
कतोऽनुभवश्च सूक्ष्मसूक्ष्मतत्त्वस्तु विचारसमयेमात्मानं जानानः
विद्यते त्रिभोक्तः ज्ञानावरणकर्मकृत्योपशमपादयोगेन च सूक्ष्म-
सूक्ष्मतत्त्वाणि वस्तुनि निजप्रकृत्या विद्वानो बहुजनातिशायिन-
मात्मानं पश्यन् सुखं वेदयते । तथाऽस्ति निर्विकल्पावधारणवि-
पाकोऽयं ज्ञानव्यापिरनुभवनिः कुःसंदोहं चकनगोभरातिक्रा-
न्तदर्शनावरणकृत्योपशमपट्टितापरिकरितश्च स्वप्रवक्तुःपुत्रोप-
वशावद्भवन्तु निकृष्टम् सत्यगव शोकप्रानो वेदयन्ते क्रमन्मानन्-
संदोहव । तत एतदर्थप्रतिपत्त्यर्थं दर्शनावधारणानन्तरं वेदनीय-
प्रदं वेदनीयं च सुखदुःखे जगत्पत्न्यदीपान्तरीयवियसं-
वन्धे चावश्यं संसार्यां रागद्वेषी तौ च मोहनीयदेतुको तत
एतदर्थमतिपश्यते वेदनीयानन्तरं मोहनीयप्रदं मोहनीयमुदा-
ह्य जन्तयो बहुरजताः परिग्रहन्तुति कर्मोदान्तका नरकाधायु-
क्त्वाकरक्यति । ततो मोहनीयानन्तरमायुर्देहानं नरकाधायुक्ता-
व्ये चावश्यं नरकाधायीनि नामाद्युदयमायान्ति । तत आयु-
रन्तरं नाशप्रदं नाशकर्मव्ये च निरामाद्युक्तान्वात्यन्तरगो-
त्रकर्मविपाकोऽयं जन्मिन्मयमानं नामप्रदानानन्तरं गोत्रप्रदं
गोत्रार्थं चोक्तः कुलोपपन्नस्य प्रायो दानसामानरायाद्विज्ञा-
पदाम् जयति राजप्रवृत्तीनां प्राप्येण दानसामानरायाद्विज्ञा-
नोक्तः कुलोपपन्नस्य तु दानसामानरायाद्युक्तं नोच्यते ततो तथा
दर्शनात् । तत एतदर्थप्रतिपत्त्यर्थं गोत्रानन्तरं तद्व्यवहार-
प्रति । कर्म० ॥

नैरयिकाणां कर्मप्रवृत्तयः ।

नेरदयाणां जेतुं । कति कम्मपगदीओ ? पस्सताओ ।

गोयमा । एवं चैव । एवं जाव वेमाणिपाणं म्हाओ

३३ पद० ॥

इयं कर्मणां मूलप्रकृतौरुपयोगसंस्कृतीराह ।

नाणावरणं पंचविहं, सुयं आजिणिबोहियं ।

ओहिनाणं च तदर्थं, मणनाणं च केवलं ॥ ४ ॥

ज्ञानावरणं कर्म पञ्चविधं कथितं भुतज्ञानावरणम् । तथा
आभिनिर्वाधिकं मतिहानं तदावरणं द्वितीयम् । तृतीयमथ-
विज्ञानावरणम् । तथा मनोहानं मनःपर्यायज्ञानावरणं चतु-
र्थम् । तथा पञ्चमं केवलज्ञानावरणम् ।

अथ दर्शनावरणस्य द्वितीयकर्मणां भेदानाह ।

निहा तदेव पयसा, निहादिहा प पपलपयसा य ।

ततो व थाणिमिद्धी, उ पंचमा होइ नायव्वा ॥ ५ ॥

निद्रा सुखजागरणरूपा । तथैव प्रचला द्वितीया स्थितस्यो-
पचिद्वस्य सभायति । तृतीया निद्रानिद्रा दुःखप्रचला ।
चतुर्थी प्रचलाप्रचला । चलमानस्य या आयाति सा प्रचला-
प्रचला । ततः पञ्चमी स्थानगुह्यिज्ञान्मी ज्ञेया स्थाना पुष्टा
युजित्तो नो यस्यां सा स्थानयुजिः । अथवा स्थाना सहता
उपचितता कश्चिदर्थं सा स्थानयुजिः । यस्याः उदये हि वासुदे-
वादेवतः प्रचलरागद्वेषांश्च जनुजोपयति । अत एव द्विनि-
वृत्तार्थसाधनी इयं पञ्चमी भवति । ५ ।

चक्रुषवचकुओहिस्स, दरिताणे केत्तवे आवरणे ।

एवं तु नवविणो, नापयं दस्सिस्सायावरणं ॥ ६ ॥

एवं तु अमुना प्रकारेण नवविणो नवविधं नवविधं दर्शनावरणं कर्म
ज्ञातव्यम् दर्शनं सम्यक्त्वमावृणोतीति दर्शनावरणम् । पञ्च

निद्राः पूर्वाभाषायामुक्ताः । चत्वारोऽपि भेदास्ते के उच्यन्ते-
 (अथकमुच्यन्कमुच्यतिस्ते इति । तत्र अकमुच्यन्कमुच्य-
 णिहस्त्येत्यर्थं एवं चकुरश्च अचकुरश्च अकुरश्चकुर-
 ष्तिहस्त्ये चकुरश्चकुरश्चकुरश्चकुरश्चकुरश्चकुरश्चकुरश्चकुर-
 तत्परा । इत्येकं पदं च दर्शनं न कुर्यात्सामान्यप्रदत्ते इत्यत्र प्राह-
 च पुनः केचलं केचलकानं यदाचरन्त्यस्य एवं भवति । चक्षुषा
 चक्षुर्दृष्टे श्रायते इति चक्षुर्दृष्टं तदाक्षुर्दृष्टी आक्षुष्यादयतीति
 चक्षुर्दृष्टीनाचरन्त्यस्य ।। तथा चक्षुषोऽप्यचक्षुः श्रोत्रकनरस-
 नास्पर्शरूपमिन्द्रियचतुष्कं तेन अचक्षुषा इत्येतं इति अच-
 क्षुर्दर्शनं तदाक्षुष्यातीति अचक्षुष्यादर्शनं रूपक्षुष्यं सामान्य-
 प्रकारेण सर्वत्राचरति इत्येतं इति । अचक्षिदर्शनं तदाक्षुषो-
 तीति अचक्षिदर्शनाचरन्त्यस्य । एवं चोपेक्षाचतुष्कं चः केचलं
 केचलदर्शनं ज्ञेयाचरन्त्यं तत्र केचलं सर्वक्षुष्यपर्यायाणां सामान्येन
 स्पर्शकं इत्येतं इति केचलदर्शनं तत्र यदाचरन्त्यं केचलदर्शना-
 चरन्त्यस्य । एवं (निद्राचतुष्कं निद्राचतुष्कोपाचरन्त्यानां च एक-
 नीकरणात् भवतिष्यं दर्शनाचरन्त्यं ज्ञातव्यमित्यर्थः । ६ ।

वेयणीयं पि दुविहं, सायमसायं च आह्वयं ।

सायस्स य बहुभेया, एमेवासायस्स वि ॥ ७ ॥

वेदनाय कर्म अपि द्विविधं वेदिनु योग्यं वेदनाय कर्म द्विज-
द्विमास्थानं कार्यायमेकं सातं च पुनरसातम् । तत्र सायते शा-
रीरं मानसं च सुखमनेनेति सातं सातवेदनाय नमोऽप्यहसा-
तमसातवेदनं यमित्यर्थः । तु पुनः सातस्यापि सातावेदना-
वस्थापि बहवोऽप्युपादयो भेदा भवन्ति । यमसातस्यापि क्र-
सातावेदनाद्युपादयि बहवः अर्तिहोकास्तत्तापादयो भेदा भव-
न्ति इति शेषः ॥ ७ ॥

मोहणिज्जं पि दुविहं, दंसणे चरणे तथा ।

दंसणे त्रिविहं बुद्धं, चरणे द्विविहं जवे ॥ ८ ॥

सम्पत्तं चेव मिच्छत्तं, स मामिच्छुत्तमेव य ।

एयांओ तिभि पयमीओ, मोहणीजस्स दंमणे ॥ए॥

चरित्तमोहणं कम्पं, हृविहं तु विपाहियं ।

कसायमोहणिज्जं च, नो कसाय तद्देव य ॥ १० ॥

सोलनविद्वज्ज्ञेयं, कम्मं तु य कसायजं ।

सत्तविह्नवविहं, वा कर्म नो कनायजं ॥ १० ॥

तिसुमां गायामर्भयः । मोहयति जीवं वृण्वयति मयवत पर-
वां करोति मोहस्यतः मोहनीयं कथं अपि शिवं भवति
दर्शनं तथा वरणं दर्शनं दर्शनीयं मोहनीयं तथा वरणं वर-
णविषयं मोहनीयम् । तत्र दर्शनं तत्परिष्कारं वरणं शिवितरु-
क्पम् । तत्राग्राहं दर्शनं यत्मोहनीयं तन्निविष्टं तन्निर्देहकृतं वर-
णं कारितं यन्मोहनीयं तद्दृष्टिषु प्रयेव ॥ ७ ॥ दृष्टयेतं हायते
जीवादयः पदार्थाः अनेनेति दर्शनेन । यत्र मोहयति शृङ्गोहाय-
ति दर्शनं मोहनीयं निविष्टं सम्पत्कम् १ मिथ्यात्वं २ सम्पत्-
मिथ्यात्वं ३ मिश्रमिथ्यात्वं । एव पादपुरुषेण सम्पत्कमोहादीनां मि-
थ्यात्वमोहनीयं मिश्रमोहनीयम् । तत्र सम्पत्कं मि मिथ्यात्वा-
द्वयं पुत्रशः शत्रुपुत्रशः भव्यत्विश्रुता जयन्ति तदा सम्प-
त्कं कथयेत । तत्सम्पत्कं मयं दर्शनं कथयेत दर्शनसम्पत्कस्यो-
न्माप्तासम्पत्कं शुद्धानं । यदा सम्पत्कं मिथ्यात्वप्रवृत्तिर्न प्रजति
सम्पत्कः इव अजीवारा लगति तदा मिथ्यात्वं भवति ।

यथा दर्शनमकृततु मोहो नवति अथवा औपचार्मिकादिकं मोह-
तत्त्वपि सम्यक्त्वमोहनीयमुच्यते। अथ मिथ्यात्वमोहमोक्षस-
क्यमुच्यते। सम्यक्त्ववादीषां मिथ्यात्वम् अमुकदलितकथनं वन-
स्त्वमे वान्तराजिकतये तावदादिकथपत्यं तस्मिन्मिथ्यां तत्तु मुहान्
इति मिथ्यात्वमोहनीयम्। यद्यु सम्यग्मिथ्यात्वमोहनीयं ननु
शुद्धादिकथनं यस्माद्विज्ञपमानं परि रागाऽपि न अवति
शेषोऽपि न अवति अन्नमुहोऽस्मिन्मिथ्यात्वं यथा नादिकेऽपि-
वासिपुत्रोऽन्योऽपि राग्यपि न अवति हेत्यपि न अवति ता-
दृक् स्वभावं मिथ्यमोहनीयं तृतीयमुच्यते। एतारित्तत्त्वं प्र-
कृतं यथा दर्शनं सम्यक्त्वम् अथ दर्शनस्य सम्यक्त्वस्य च मोह-
नीयकर्मणो वेदा इति शेषः। सम्यक्त्वस्य अज्ञानं सम्यक्त्व-
मोहनीयं मिथ्यात्वस्य अज्ञानं मिथ्यात्वमोहनीयं मिथ्यस्य मोहो
मिथ्यमोहनीयवान् हि सम्यक्तमिथ्यात्वमिथ्यकपाः जीवस्य यस्मां
उच्यन्ते॥ ४॥ दर्शनमोहनीयं त्रिविधमुच्यते। अथ चारित्रमोह-
नीयं प्रज्ञावाह (चारित्र्य) मायापुत्रमोहना । अथात्म्यः
तात्पर्यचारित्रमोहनीयं कर्म छिद्विषयव्याख्यातं चारित्रे चारित्रप्र-
ग्रहस्य मोहायति मूढं कर्गति इति चारित्रमोहमयम्। तत्र हि
चारित्रमोहं यत्र चारित्रफलं जानन् अथ तत्ताद्विषये तद्
हेत्यवभाह । कायामोहनीयं यस्मै कायाः क्रोधादयस्त्व-
त्कार्हेमोहनीयतति कायामोहनीयम्। १। तथा नोकपायैवै-
वार्होऽपिपुत्रपदवैजिककर्ममोहनीयं नोकायामोहनीयम्
१०। तत्र कथमयं कायामोहनीयं कर्म तत्पदशब्दविषयं भवति ।
काया हि क्रोधायमानमायालोभाः प्रत्ययकामान्द्राज्यकाः प्रत्या-
स्थानात्प्राप्यान्नासंयत्नलक्षैश्चिद्विषयैः पौडशमैः भव-
ति । अथ नोकायजं मांनीयं तस्मिन् विषये नवविधं
अवति द्वाप्य १ दप्य २ तत् ३ अप ४ शोकः ५ जुगुप्सा ६ वैषम्य-
याणां च सामान्यावगुणयया एक्यमेव गत्यते हास्वदि-
पुनं वैषम्यमेव सतिवधम्। यदा हि त्रयो वेदाः पुंस्त्रीपुंल-
ककायाः गत्यन्ते तदा नवविधं नोकायजं मोहनीयं भ-
वतीत्यर्थः । ११।

अभ्यासुष्कर्मप्रवृत्तीराह ।

नेरइयतिरिक्त्वा उ, मणुस्मा उ तेष य ।

देवा उ चउत्थं तु, आउकम्पं चउव्विहं ॥१३॥

आयुष्कर्म चतुर्विधं भवति यथा नैरयिकतिर्यगायुः निरये भवा नैरयिकाः नैरयिकाश्च तिर्यङ्मश्च नैरयिकतिर्यङ्मस्तथा-
मायुर्नैरयिकतिर्यगायुः आयुश्चन्द्रस्य प्रत्येकं संबन्धः । तथैव
तृतीयं मनुष्यायुश्च पुनश्चतुर्थं देवायुः । एवं चतुर्विधप्रमा-
नमवति । १२ ।

अथ नामकर्मप्रकृतीराह ।

नामकर्म्यं तु दुर्विहं, सुहं असुहं च आहियं ।

सुहस्त बहुभेया, एमेव असुहस्त वि ॥

[illegible]

१५ प्रशास्तरस १६ प्रशास्तरस्यो १७ मनुष्यानुपूर्वी १८ वेदा-
नुपु १९ अंगुष्ठानुपु २० पराधातो २१ कृत्वासा २२ तथा २३ धो-
त २४ प्रशास्तरिहायांगति २५ वस २६ बाध २७ पयोस २८
प्रत्येक २९ स्थिर ३० गुण ३१ सुभग ३२ सुस्वरा ३३ वेय ३४
यराःकोर्ति ३५ निर्माण ३६ तीर्थकरनामकम् ३७ पताः सर्वा
अपि गुणानुभावात् गुणनामकमेवः प्रकृतयो देवाः । तथा अ-
गुणनामकमेव मध्यमेदेविविज्ञया वतुविश्राद्धा नयन्ति । त-
द्यथा । नरकगति १ निवेगान्ये २ केन्द्रिय ३ द्वीन्द्रिय ४ त्री-
न्द्रिय ५ चतुर्न्द्रियजाति ६ अक्षभनाराच ७ नाराच ८ क-
नागच ९ कीजिका १० सेवार्तकसंहनाना ११ न्यमोचमण्ड-
लसंस्थान १२ सादि १३ वामन १४ कुञ्ज १५ दुष्टरका १६
प्रशास्तरवर्णा १७ प्रशास्तरगन्धा १८ प्रशास्तररस १९ प्रशास्तर-
शो २० नरकानुपूर्वी २१ तिर्यगानुपु २२ संयुपधाता २३ प्रशा-
स्तरिहायांगति २४ स्थावर २५ सुदम २६ साधारणा २७ प-
यासा २८ स्थिरा २९ गुण ३० दुर्भग ३१ दुःस्वरा ३२ नावे-
या ३३ यराःकोर्तिकपाः ३४ पताश्च अगुणनरकत्वादिनिष्पन्न-
त्वेन अगुणाः । अत्र च बन्धसंघाते शरीरेभ्यो वर्णाध्यास्तर-
जनाः वर्णादिभ्यः पृथक् न विवक्ष्यन्ते एताः प्रकृतयस्तु मध्यम-
विवक्षया भोक्ताः उक्तप्रविज्ञया तु १०३ भोक्ताः सन्ति १३ उक्त ०
३३ अ० । (नामकमांशरप्रकृतीनामपि भेदा गन्धनामादिशब्देषु)
अथ गौत्रकर्मप्रकृतीर्धनैः

गोयं कम्मं दुर्विहं, उच्चनीयं च आह्रियं ।

उच्चं अह्रिविहं होह, एवं नीयं पि आह्रियं । १४ ।

गौत्रं कर्म श्रित्वैवं उच्चं च पुनर्नीयं च । तत्र उच्चमुच्चैर्गौत्रमि-
ह्वाकुत्रमपि । उच्चैर्मुपदेवदेतुजातिकुत्रकृत्स्नभुनक्तपोषाज्जा-
रविषयवर्धेतुत्वाद्विषयवर्धैर्गौत्रं भवति (पथमिति) अष्टविध-
मेव जातिकुत्रादिमदाधनिकम्पदेतुत्वात्कीचमपि नीचैर्गौत्रमपि नी-
चैर्मुपदेवदेतुत्वात्कृतम् । १४ ।

अथान्तरायप्रकृतीराह

दाणे लाभे भोगे य उच्चोभोगे वीरिप तद्दा ।

पंचविह्यंतरायं, समासेण विद्याहियं H १५ ॥

अन्तरायं समासेन संक्षेपेण पञ्चविधं व्याख्यातं तत्पञ्चविध-
माह । दाणे लाभे भोगे उपभोगे तथा वीर्यं यत्तु पञ्चसु अन्तरा-
यत्वात् पञ्चविधमन्तरायम् । तत्र दायेते इति दाणं तस्मिन् दाणे,
सन्ध्यते इति लाभस्तस्मिन् लाभे, सकृद्व्रज्यते पुण्यादारादिपदा-
र्थे इति उपभोगस्तस्मिन् भोगे, उपेति पुनः पुनः श्रज्यते ह्यवनाङ्गानां
शुक्रादीनि इति उपभोगस्तस्मिन् उपभोगे । तथा विशेषेण ईर्य-
ते वेद्यतः ज्ञेयतः वीर्यं तस्मिन् वीर्ये सव्यन्तरायमिति संबध्यते ।
विषयभेदात्पञ्चविधमन्तरायम् । यत्र यस्मिन् सति चतुरे प्रतीतिर-
पि वेदस्तु तस्य फलं जानन्नपि दाणे न भवतते । तद्वान्तरा-
यम् १ यस्मिन् विशिष्टेऽपि दातरि सति याचनामिपुणोऽपि या-
चका न सजते तदज्ञानान्तरायम् २ पुनर्विभवदावी सत्यपि प्रोक्तुं
न शक्नोति तदभोगान्तरायम् ३ येनोपभोगमग्रे वस्तुनि सत्युपभोगं
न शक्यते तदुपभोगान्तरायम् ४ यद्वशवान् नीरीणस्तत्पुणोऽपि
गुणमपि भक्तुं न शक्नोति तस्य पुरुषस्य वीर्योन्तरायं कर्म हेतवः ।
उक्त ०३३ अ० प्रहाण ० प्र० १० सं० (इहावश्यकत्वाच्चत्तरप्र-
कृतयः नाममात्रसंकीर्तने दर्शिता यथास्थानं तु विस्तरेण
व्याख्याताः)

अथमत्र संक्षेपः ।

दंसेणावरणनामानं दोहं कम्माणं एकावर्णं उत्तरकम्म-
पगमीओ पयसाओ ।

दर्शनावरणस्य नव नाम्नो द्विचत्वारिंशदित्येकपञ्चाशत् ।

नाष्टावरणिजस्स नामस्स अंतरायस्स एतेसिणं तिहं
कम्मपगमीणं वाचवं उत्तरपगमीओ पयसाओ । दंसेणा-
वरणिज्जनामाठपाणं तिहं कम्मपगमीणं पणपणं उत्तर-
पगमीओ पयसाओ ।

(दंसेणेत्यादि) दर्शनावरणीयस्य नव प्रकृतयो नाम्नो द्विच-
त्वारिंशदायुषवत्तस्य इत्येवं पञ्चपञ्चाशदिति । स० ।

नाष्टावरणिजस्स वेयणिय आठयनामणंतरायस्स ए-
एसिणं पंचएहं कम्मपगमीणं अष्टावर्णं उत्तरपगमीओ
पयसाओ ।

(नाणेत्यादि) तत्र प्रान्तरणस्य पञ्च वेदनीयस्य हे आयुष-
वत्तस्य नाम्नो द्विचत्वारिंशदन्तरायस्य पञ्चेति सर्वो मध्यपञ्चा-
शदुक्तप्रकृतयः ॥

माहंणिज्जन्तानां मत्तएहं कम्मपगमीणं एगूणर, जरिं
उत्तरपगमीओ पयसाओ ।

मोहनीयवर्जानां कर्मणामेकोनसप्ततितत्तरप्रकृतयो प्रवर्तन्तीति
कथं ज्ञानावरणस्य पञ्च दर्शनावरणस्य नव वेदनीयस्य हे आ-
युषवत्तस्य नाम्नो द्विचत्वारिंशदन्तरायस्य पञ्चेति । स० ।

ऊएहं कम्मपगमीणं आटमउवरिज्जवज्जानं सत्तासीहं
उत्तरपगमीओ पयसाओ ।

सत्तासीनित्तरप्रकृतयः प्रकृताः कथं दर्शनावरणादीनां पञ्चा-
क्रमेण नव हे अष्टाविंशतिः चतस्रो द्विचत्वारिंशद् हे वेत्येतास्ता-
सां मीत्रने सुत्रोक्तसंख्या स्यादिति ॥

आउयगोचवज्जानं उएहं कम्मपगमीणं एकाणउउत्त-
रपगमीओ पयसाओ ।

आयुगोचवर्जानां पञ्चामिति ज्ञानावरणवेदनीयमोहनीयना-
मान्तरायाणां क्रमेण पञ्च नव अष्टाविंशति द्विचत्वारिंशद् पञ्च
ज्जेदनामिति । स० ६७ स० ।

अट्टएहं कम्मपगमीणं सपणउउत्त उत्तरपगमीओ प-
यसाओ ॥

(एतत्सुखसाध्या नास्ति) स्वेद्यमुक्ताः सर्वकर्मणासुत्तरप्रकृतयः
(२०) संप्रति तासामेव भ्रुवाभ्रुवन्धित्यादि विभागप्रतिपादनार्थं
माह ।

नयिय जिणं पुचवंयो-दयसत्ताप्रायपुष्पपरियत्ता ।

सेयर चउहविवागा, वुच्छं बंधविहसासीय ॥ १ ॥

जिनं नत्वा भयवन्धित्यादि बन्धे इति संबन्धः । तत्र नत्वा न-
मस्कृत्य कसित्येव जिने रागद्वेषमोहादिदुर्वाचैरिवारजेतारं वी-
तरागे परमाहंन्यमदिमासंस्कृतं तीर्थकर्मित्यर्थः । अनेन परमा-
भीष्टेदेवतात्ममस्कारेण ऐकान्तिकमात्यन्तिकं ज्ञावमङ्गमाह ।
अनेन च शास्त्रपरिसमासंनिर्गृहता नवर्तति क्वाप्रत्यस्योत्तर-
क्रियासापेक्षत्वाच्चत्तरक्रियामाह । भ्रुवन्धित्यादि बन्धे (कर्म०)
बन्धश्च उद्वयश्च सच नन्देत्यस्यन्ति । ततो भ्रुवन्धित्यस्य प्र-

येकं संबन्धात् । अत्रापि बन्धोदयसन्ति यासां ताः प्रबन्धबोध-
बलस्य । (धारहति) सर्वेषांतिन्यो देशाणातिव्यवस्थेत्यर्थः । (पु-
ष्पाणि) पुण्यप्रकृतयः । (परियसन्ति) परिवृताः परावर्तमानाः ।
(सेयरासि) सेतराः समप्रतिपक्षविपर्ययकृता इत्युक्तार्थः । नाय-
योऽयं प्रबन्धविन्यः १ अन्वयविन्यः २ भूषोदयाः ३ अन्वयोदयाः
४ प्रवससाकाः ५ आश्रयसाकाः ६ सर्वदेशाणातिव्यः ७
अशातिव्यः ८ पुण्यप्रकृतयः ९ पापप्रकृतयः १० परावर्तमानाः
११ अपरावर्तमानाश्चेति १२ । हादरा हाराणि बह्वे (कर्म)
(भवत्परीतः इह कम्मराध्वे अनुपयुक्तत्वात्पण्यैव न्यास्या
यते) (चउत्विद्विवागति) चतुर्कां केवजपपुत्रविविधाकाः
प्रकृतीर्वह्वे । तथा । (बंधयिद्वि) विधानानि विधा जेदाः
कथस्य विधा बन्धविधाः प्रकृतिबन्धस्थितिबन्धरसबन्धप्रदेश-
बन्धज्ञातृतांस्ताव वह्वे । एष च प्रकृत्यादिस्यमायवत्तुर्वि-
धोपक्रमेणा उपादानकारो एव बन्धत इति बन्धवत्तुर्विधिः सि-
द्धो भवति । तथा नमस्कमणिपायेन बन्धज्ञात् इहापि योज्यते
ततो बन्धः स्वाभिधेन बह्वे । कः कस्याः प्रकृतेः स्थितेर्बो कः
कस्यामस्य लीमन्दादिकृपस्य कश्च कस्य प्रदेशाप्रस्य जघन्य-
त्वादिप्रकृतास्य बन्धक इत्यादि स्वाभिधेन वह्वे । चराध्वानुप-
शमभेदिकृपकभेदपादिकं वह्वे । कर्म० । पं० सं० । अय ययो-
हेतं निर्देशा इति न्यायाच्छतधर्मतां प्रबन्धविन्योः प्रकृतीभ्यांवि-
व्यासुराह ।

बन्धउतयेकम्मा-मुक्तदुनिम्मणोवधायजयकुत्तुत्ता ।

मिच्छत्तुक्तामावरणा विम्वधुवर्धपि समवात्ता ॥ ३ ॥

आलम्ब्यास्त्रिभूचनन्यस्येन प्रबन्धविन्यः प्रकृतयः (सगव-
क्षणि) सप्तस्वचारिदासंख्या भवन्ति । तथा हि वर्णेनोपलक्षि-
तं चतुर्कं वर्णचतुर्कं वर्णगणधरस्पर्शलक्षणं ततो वर्णचतुर्कं
च तेजसं च कामेन चागुरुद्वयं वेत्थादि द्विद्वे वर्णचतुर्कतज
सकामेणागुरुद्वयनिर्माणोपघातमयकुत्ताः । कुत्ता जुगुत्ता त-
था मिच्छान्तं कपायाश्च आवरणानि च मिच्छागवकपायावरणानि
तत्र वर्णचतुर्कतजसकामेणागुरुद्वयनिर्माणोपघातानि स्येता नय
नामप्रकृतयः । जयं कुत्ता मिच्छात्वं कपायाः बोरदा इत्येताः
एकान्विधातिमोदीनयप्रकृतयः । आवरणानि ज्ञानावरणपञ्च-
दशोनावरणनवकस्युपाणि चतुर्दश । विज्जन्तरायं दानज्ञान-
भोगोपजोगदीनयान्तरादितापञ्चविधमित्येवं सप्तव्यवहारिद्वये-
ता प्रबन्धविन्यो निजदेतुसन्नायेऽवश्यबन्धसन्नायादिति । उक्ता
प्रबन्धविन्यः प्रकृतयः ।

सांप्रतमप्रबन्धविन्योः प्रकृतीरितिचिन्तुराह ।

तण्णवंगागिऽसंयथण-जण्णवस्सगदपुत्तिजिणुस्सत्तां ।

उज्जोयायवपरयात-तसव्वासा गोपवेयसिण्णं ॥ ३ ॥

हासाऽज्जुलदुगवे-य आउतेवुचरिअधुवव्वासा ।

भंगा अणाऽसाऽ-अण्णंतसंतुत्तरा चउरो ॥ ४ ॥

तत्रः शरीराणि औदारिकवैकियाहारकलक्षणानि तत्तज्ज-
सकामेणोपेधवन्धित्येतामेदितत्वात् । उपाणिनि औदारिकाङ्गो-
पाङ्गवैकियाङ्गोपाङ्गहारकाङ्गोपाङ्गकृपाणि श्रीपयाहृतयः सं-
स्थानानि समचतुरस्रसंज्ञापरिपूरकहासिद्विकृष्यामनहुङ्गा-
ख्याः यद । संहननानि अदिधनिययात्सकानि वज्रभूषणभारवा-

भूषणभारवाचार्याचार्यनारायकक्षिणसांयतसङ्गाणानि यद ।
यावद् एकैकपयवीन्द्रियशीन्द्रियचतुर्दिन्द्रियपञ्चेन्द्रियरूपाः
पञ्च गतयो देवमनुष्यतिथेयकारकलक्षणवत्तलः । कर्मातिर्वि-
हायार्गावः प्रशास्ताप्रशासनदातृ विधा (पुर्विधा) एवैकदेशे प-
दसमुदायोपकारादातुपुण्यो देवानुपुर्वीमनुजानुपुर्वीतिवन्मनु-
पुर्वीमरकतापुर्वीकृपाश्चतस्रः । जिनमा तौर्यकत्वात् आश-
न.म उच्छ्वासनामेत्यर्थः उद्योतनाम आतपनाम पराघातनाम
(तसवीसां) ब्रह्मेनोपलक्षिता विशातिखलविशतिखलसदृशकं
स्थायरदशकमित्यर्थः । गोमय उर्ध्वगौत्रनीचैर्गोत्रभेदेन हि-
धा । वेदनीयं सातवेदनीयमसातवेदनीयमिति विधा । हास्यादि-
युगलक्षिकं हास्यरायतिशोकाजिह्वः वेदाः क्षीयुषुसकृपा-
ख्यः । आर्यवि देवायुर्मनुजायुस्तिथेयायुर्मरकतायुस्तिथिः खत्वारि
इत्येताश्चित्तसन्निप्रकृतयोऽप्रबन्धविन्यो भवन्तीति शेषः । एता-
सां निजदेतुसन्नायेऽवश्यवदबन्धनायावदप्रबन्धवित्यस्य । तथा
हि आतपं पुनरेकैन्द्रियप्रायोग्यप्रकृतितत्त्वचरितमेव पराघा-
तौच्छ्वासनाङ्गः पर्याप्तमाङ्गव सह बन्धो नापयोत्तानाऽतोऽप्र-
बन्धं नान्यदा उद्योतं तु तिथेयगतिप्रायोग्यवन्धनैव सह बन्ध-
त आहारकक्षिजिननाक्षी अपि यथाकर्म संयमसम्यक्त्वप्रत्य-
येनैव बध्यते नान्यथेयप्रवृत्तित्वम् । शेषशरीरोपाङ्गविधादीनां
पदपट्टिप्रकृतीनां सविपर्ययाभिजदेतुसन्नायेऽपि नावश्यं बन्ध
इत्यप्रबन्धविन्यं सुप्रतीतमेव । उक्ता । प्रबन्धविन्यः प्रकृतयः ।
कर्म० । पं० सं० ।

(२१) सांप्रतं प्रबन्धविन्यप्रबन्धविन्यनीनां प्रकृतान् ग्रन्थसा-
वर्षाणं च बह्व्यमा(प्रबोधोदयप्रकृतीनां च भङ्गकाल्पन्यसाम्प्रि-
य च चित्तयसाह) भंगा अणाऽसाऽ इत्यादि) प्रज्ञा भङ्गकाश्च-
त्वारो जवन्ति कथंमत्याह । अनादिसादयोऽनन्तसान्तोत्तराः ।
इदमुक्तं भवति । अनादिसादयोऽनादी येनां ते अनादिसा-
दयः प्राकृतत्वादिदिशद्वयस्य द्वौषः अनन्तसान्तसादयः उत्तरे
उत्तरपदे येनां तेऽनन्तसः स्यात्तस्ते लुब्धेति लुब्धे पदसाध्वस्य
लोपः । यद्वा वा भङ्गा अनदिसादयोऽनन्तसान्तोत्तराः स-
न्तश्चत्वारो भवन्ति । तद्यथा अनघननतः १ अनादिसान्तः २
साघननतः ३ सादिसान्तश्चेति ४ उक्ता प्रज्ञाः ।

अथ यत्रोदये बन्धे वा ये भङ्गका घटन्ते तानाह ।

पदमवियऽधुवउदसुदु, धुववधिसु तद्वयजजंजगतं ।

मिच्छामि विधि भंगा, दुहावि अधुवा तुरिष जंगा ॥ ३ ॥

प्रथमक्षित्तिध्यानपद्यन्तौ । अनादिसान्तलक्षणी प्रबोदयास्तु
प्रकृतिषु भङ्गको भवतः । तथा हि न विद्यते आदिर्यस्य अनादि-
कालात् सत्तामभावेन सततं प्रकृतेः साऽनादिरनादिरासाया-
नन्तश्च कदाचिदप्यनुदयाभावादानपद्यन्तः । अयं च भङ्गको
निर्माणस्थिरास्थिरागुरुसुषुप्तागुभूतजसकामेणवर्णचतुर्कहा-
नपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनचतुर्कलक्षणानां वद्विशतिप्रकृती-
नां प्रबोदयानामवयवानाभिस्त्य वेदितव्यः । यतो भव्यानां प्रबो-
दयप्रकृत्यनुदयो न कदाचिद्विजिष्यतीति । तथा अनादिरासौ
सान्तश्चानादिसान्तः । तत्र हानपञ्चकान्तरायपञ्चकदर्शनचतु-
र्कलक्षणानां चतुर्दशप्रकृतीनामात्रादिसात्सन्तानजनेत्यानादिः स-
द् यदा क्षीमोर्ध्वोद्वारमसमेव उद्यो व्यवच्छिद्यते तदा भयमना-
दिसान्तमङ्गकः । निर्माणस्थिरास्थिरागुरुसुषुप्तागुभूतजसका-
मेणवर्णचतुर्कलक्षणानां हादशानामपि नामप्रबोदयप्रकृतीनां

अभिधानराजेन्द्रः ।

संश्लेषे ध्रुवाद्यप्रकृतिद्वारानिरूपणायाह !

(निमिषाति) प्राकृतत्वाभिर्माणं स्थिरास्थिरम् (अगुरुति)

इदानीमभ्युदयाः प्रकृतीराह ।

इतरशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धात् स्थिरेतरगुभेतरप्रकृतिचतुष्कं

विना स्थितमस्मिन् शुभमगुम् विना शया एकात्मसत्तत्त्वस्या-
अवबुधबन्धिन्यः प्रकृत्ययस्यथा हि तेनैककर्मिणश्चैः शरीरात्रक-
महाप्राकृत्यस्य संस्थानयवृद्धं संहननयवृद्धं ज्ञानिपञ्चकं गतिवृत्तयः
विश्रापयस्य संस्थानयवृद्धं पुनरीचकं जिनम व वृत्तान्ताम उद्यो-
तमानं पराध्यातं त्रसबादपर्याप्तकप्रत्येकसुगुणसुख्यरादिय-
शक्तितिर्यागप्रसङ्गापर्याप्तकसाधारणमुद्रमोऽस्वरानादेयाय-
शक्तिकृत्पुमधैर्योऽर्नौधैर्योऽसातासातंवनयैः हास्यती-
भरतीत्योक्तौ कर्त्तुं पुनर्यत्नकपेः वेगत्रयमायुज्यप्रकृमिति । तथा
मिथ्यात्वं विना मोहब्रुधबन्धिन्योऽप्रादृश तद्यथा पौरुष
कथायाः प्रत्यं जुगुप्सा निद्रावृधकमुपपातनाम तिष्ठं सत्य-
कथमिति प्रवृज्जयतिप्रसङ्गायथा व्यवहित्तिव्यस्युद्यस्य पु-
नरुद्यससङ्गावायति । यद्यपि मिथ्यात्वस्यायुज्यप्रवृत्तयैव यु-
ज्यते सत्यकथमप्रायै इयवकिञ्चित्स्थायी तदुद्यस्य मिथ्या-
त्वगमने पुनः सङ्गावादित्यत्रोद्यते प्रासां च प्रकृतीनां वेपु
गुणस्थानतरेषु गुणमन्यथोऽप्युद्यस्यव्यवच्छेदो न शिद्यते
अथवा व्यक्तेरुक्तप्राकृत्योऽप्येव गुणस्थानतरेषु कदाचित्त्वैर्न
भवति कदाचित्त्वैति ता व्यक्तेरवोदयायाभिप्राया मिथ्याह-

हेगरज्य क्रीणमोहं यावदुदयो व्यबच्छिद्ये वनेते । अथ च न सततमसौ । प्रवर्तीनि मिथ्यात्वस्य तु मेदं कृष्णं यतस्तस्य यन्न प्रमदगुणस्थानकं नाद्यायुदयव्यवच्छेदस्तत्र सततोदय एव न कादाचित्क इति भ्रूयादयतैव तस्येति । उक्तमभ्रूयादयप्रकृतिपाठः । कर्म० ।

संप्रति भ्रूयसत्ताकाभ्रूयसत्ताकप्रकृतिद्वारद्वयं निरूपयन्नाह ॥

तसवन्नवी ससग-तेयकम्मधुवर्धितेससेवपारिणं ।

आग्निगित्तियेयणियं, उज्जुयत्तसगउल्लासवत्त ॥८॥

खगइतिरियज्जगनीयं, ध्रुवसत्तासम्पमांसमगुणधुगं ।

विउब्बिक्कारणिजाउ, हारसगुप्पा अभुवसत्ता ॥ ९ ॥

इह विशातिशब्दस्य प्रत्येकं योगाश्चलविशतिश्च तत्र असनोप-
स्रक्षिता विशतिस्सविशानिस्तथा हि ब्रह्मवादर्पयाप्तकप्रत्ये-
कस्थिरगुणसुमगसुस्वरवादेयशःकालिनामेनि ब्रह्मदशकम् । स्वा-
परसुद्रमापयाप्तकसाधारणादिधराज्जगज्जगुमेतनुःस्वगनादेया-
यशःकालिनामेनि स्वापरदशकमुनयमीलन असविशतिरियमु-
च्यते । वर्णविशतिरियं कृष्णनीललोहितहरितसिनवर्णभेदात्यञ्च
वर्णाः । सुरजसुरजगन्धजेदेव ह्रीं गणैः तिलकदृकपायाम्लमधुर
भेदापञ्च रसाः । गुल्लघुमुद्रुसुरशीतोष्णस्निग्धकृष्णशरीरेन्द्रा-
दृष्टीः रसोः । सार्यसाग्नेन वर्णविशतिरित्युच्यते । वर्णनापस्रक्षिता
विशतिरिति कृत्वा (सगतेयकम्मत्ता) तैजस्यकार्मणसत्तकं (कर्म०)
(ध्रुववर्धितेससेव) वर्णवतुष्कृतित्तजसकार्मणस्योक्तस्याधेया प-
क्ववापरितोऽतः ध्रुवबन्धिन्यः । तथा हि अमुक्तधुवनिर्णायोपाध्यातन-
यसुगुप्पाभिध्यात्वकपायवर्धशकहानावावरणपञ्चदशानावरण -

नयकान्तरायपञ्चकमिति । वेदविकं स्त्रीपुण्युसकसङ्गणनः ।

॥ आग्निगित्तियं ॥ “ तपुष्पवागिगन्धयन्मयाजागमखगइत्यादि ”

संज्ञा गणान्कमप्रातिविकं गृह्णाते । तत्र आकृतयः संस्थानानि

पट संज्ञनानि पट जानयः पञ्चत्येवमाकृतिरिक्काज्जंन सप्तदश

भेदा गृह्यते येदनीयं सातासागनेन्द्रादिभिः । द्वयोर्गुणयोः समा-

हारो द्विगुलं हास्यगत्वरतिशोककपं (सगउल्लासि) औदा-

रिकसत्तकम्, औदारिकशरीरं ३ दारिकोक्तापञ्चो ३ दारि-

कसंघातानं ३ दारिकबन्धनो ४ दारिकतैजसबन्धनो ५ दारि-

ककार्मणबन्धनो ६ दारिकतैजसकार्मणबन्धनकर्म ७ (सा-

सवत्तसि) उक्तममचतुष्कमुक्तुत्सोऽन्तातपरपाद्यातस्यम

कं संघातिरिक्काणि । द्विकशरीरं प्रोक्तं । संघातुं स्वग-

निद्विकं प्रशस्तविहायेगम्यप्रशस्तविहायंगतिवृत्तकणं तिर्य-

ग्भातिद्विकं तिर्यग्भातिर्यगानुपूर्विकं (नीयति) नैवेनोभिमि-

त्येतास्त्रिशानुसगतसंख्याः प्रकृतयो भ्रूयसत्ताका अभिविद्यन्ते ।

भ्रूयसत्ताकं चालां सम्यक्त्वज्ञाद्वैक्यं सर्वज्ञीयेषु सदैव

संज्ञावात् । अद्यानन्तानुबन्धिनां कपायाणामुज्जवन्नसंज्ञा-

दभ्रूयसत्ताकतैव युज्यते अतः कथं भ्रूयसत्ताकप्रकृतीनां

विशदधिकशनसंख्या संगच्छते मैवं वाच्यो यतोऽपान्ज-

सम्यक्त्वगुणरुग्गुणानामेव जीयानावेव द्विसंयोगो न सर्वज्ञी-

यानामभ्रूयसत्ताका या न यासोत्तरगुणतीक्ष्णैरेव चिन्त्यते अ-

तोऽन्तानुबन्धिनां भ्रूयसत्ताकतैव । यदि चोत्तरगुणमाप्ये-

क्या अभ्रूयसत्ताकना कर्त्तृकृतये तथा सर्वांसारमपि प्रकृतीनां

सम्यक्त्वानुबन्धिनामयः यतः सर्वा अपि प्रकृतयो यथास्थान-

मुत्तरगुणैः सन्तु सत्तामयवत्तेजसमुत्पन्नैरेव । तथा (सम्यक्)

सम्यक्त्वमिधं मनुजद्विकं मनुजगतिमनुजानुपूर्वीरुपम् । (वि उ-

व्यहारासि) वैक्रीयकादृशकं वैयगति १ देवानुपूर्वी २ नरकगति ३
नरकानुपूर्वी ४ वैक्रीयशरीर ५ वैक्रीयज्ञापञ्च ६ वैक्रीयसं-
घातन ७ वैक्रीयवैक्रीयवन्धन ८ वैक्रीयतैजसबन्धन ९ वैक्रीय-
मैर्गबन्धन १० वैक्रीयतैजसकार्मणबन्धन ११ जिननामायुद्वचतु-
ष्कम् (हारसगसि) प्राकृतत्वाद्वाकारसाराः आहारकसत्तकम् ।
आहारकशरीराहाराकज्ञोपाहाराहाराकसंघाता ३ हारकबन्धना ४
हारकतैजसबन्धना ५ हारकार्मणबन्धना ६ हारकतैजसका-
र्मणबन्धनाक्यम् ७ उच्चैर्गोत्रमत्येता अष्टाविशतिरसंख्याः प्रकृत-
यो भ्रूयसत्ताका सच्यन्ते । अयमिह भावार्थः सम्यक्त्वं मिधं वा
प्रमथ्यानां प्रवृत्तमथ्यानां च सत्तायां नास्ति केनाविद्वस्तीति ।
तथा मनुष्यद्विकं वैक्रीयकादृशकमित्येतास्तयोर्दश प्रत्ययस्तेजो-
वायुकायिकजीवमथ्यगतस्याद्वैतनाप्रयोगेण सत्तायां न हृज्यन्ते
तत इतरस्य तु भवति । तथा वैक्रीयकादृशकमसंघातमथ्यगत-
स्य संस्थाभावाद्दिद्वैततत्त्वस्य स्यावर्जनायं गतस्य स्थिति-
रूपेण वा सत्तायां न हृज्यते तत्त्वस्य अल्पेपां तु संभवत्युक्तं । तथा स-
म्यक्त्वहेतौ सत्यपि जिननाम कस्यचिद्वचति कस्यचिन्नेति ।
तथा देयनारकायुषी स्वाधारणां तिर्यगायुष्कं त्वहमिच्छाणां
देवानां मनुजानुप्युक्तं पुनस्तेजोवायुसमपृथिवीमारकाणां सवे-
त्ये तद्व्याजानावासत्तायां न हृज्यते अल्पेपां तु संभवत्युक्तं । त-
था संयमे सत्यपि आहारकसत्तकं कस्यचिद्व्यवमज्ञाव सत्तायां
स्यासद्वज्ञे कस्यचिन्नेति । तथापिनाममसंघातमथ्यगतस्य सं-
स्थाजानायाद्वैततत्त्वस्य स्वावर्जनायं गतस्य स्थितिरूपेण वा
सत्तायां न हृज्यते तेजोवायुकायिकजीवमथ्यगतस्याद्वैतनाप्रयोगे-
ण वा सत्तायां न हृज्यते इतरस्य तु भवति । स्वासाभ्रूयसत्ताक-
ता । उक्तं भ्रूयसत्ताकाभ्रूयसत्ताकप्रकृतिद्वारद्वयम् । कर्म० ।

संप्रतिगुणस्थाकपु सांख्यिक्यहनीनां भ्रूवाभ्रूयसत्तां गाथा-
येन निरूपयन्नाह ।

पदमतिगुणेषु मिच्छं, नियमा कृजयाइअद्वये जज्ञं ।

सामाये खतु सम्मं, मंतं पिच्छाइ दमगे वा । १ ।

प्रथमा भावात्म्यमित्यसंख्या गुण गुणस्थानकानि प्रथमविगु-
णास्तेषु प्रथमविगुणेषु मिथ्यात्वं मिथ्यावन्नकृणा प्रकृतिरियं-
मात्रश्चैव सतिष्ठमानं सत्तायां प्राप्यत इत्यर्थः । अयमा-
ष्टके अश्रितसम्यक्त्वद्वैतश्रितप्रमत्तसंयताममसंघातप्रापूर्वक-
राणां निष्ठाद्वैतसम्यक्त्वसंयतापरात्तमोदहकृणेषु अष्टगुणस्था-
नेषु प्राप्यं विकलनीयं कदाचिद् मिथ्यात्वं सत्तायामस्ति
कदाचिन्नास्ति । तथा हि अश्रितसम्यक्त्वद्वैतश्रितना कृतिनास्ति
उपशमिते त्वस्ति सास्वादाने जनु नियमनं (सम्मति) स-
म्यक्त्वं सम्यक्त्वशून्येदोयन्नकृणा प्रकृतिः सतिष्ठमानं सर्वदेव
हृज्यत इत्यर्थः । यत औपशमितसम्यक्त्वाद्वायां जघन्यतः
समयावशेषायामुक्तुतः पदमाश्रितवादिष्टायां सास्वादानो
हृज्यते । तत्र न नियमादृष्टाविशतिसत्त्वमैवासाविति भावः ।
मिथ्यात्वाद्विद्वशके मिथ्यादृष्टाविषु सास्वादानवर्जितोपपत्ता-
न्तमोदपयसमिगुणस्थानकपु द्वाशसंयेषु वा विकल्पेन मजन-
या सम्यक्त्वं सत्तायां स्याद्वृज्यते स्यान्न वेति । तथा हि मि-
थ्यादृष्टी जीवनादिर्वैद्वशतिसत्त्वमथ्यगतसम्यक्त्वयुजे वा
मिधेऽपुनद्वलितसम्यक्त्वशून्ये अश्रिततादी चोपशान्तमोहात् क्री-
णकस्ये सम्यक्त्वशून्येदानीं सत्तायां न प्राप्यते अन्यथ सर्व-
त्र हृज्यत इति ।

सासणमीसिमु भुवं, मीसं मिच्छाइनवसु भयसाए ।

आइनुगे अणु नियमा, भइया मीसानवमम्मि । ११ ।

साखादनं च मिश्रं च साखादनमिश्रं तयोः साखादनमिभ-
योः । बहुलं च प्राकृतवशाद् यथाहः प्रभुभीहमचक्रसूरि-
पादाः शिवकल्प्य बहुवचनं यथा “इत्या पाया” इत्यादी । साखा-
दनगुणस्थाने सम्प्रमिष्यादष्टिगुणस्थाने कल्प्यः । भ्रमवदर्थ-
भावेन मिश्रं सम्प्रमिष्यादृशानमोहनीयं सदिति पृथोक्तमाया-
तो ऋकर्ममिष्यायादिहापि संबध्यते । इवमत्र हृदयम् । साखा-
द्वगे नियमादष्टादशतिसत्कर्मैव भवति मिश्रसत्प्राद्विशतिस-
त्कर्मो विसेयोजितसम्प्रत्ययः सप्तविंशतिसत्कर्मो वृद्धजितानन्ता-
नुबन्धितुषष्टिगुणस्थाने शतिसत्कर्मो वा तत् एतेषु सत्ता-
स्थानेषु मिश्रं सत्ताऽवश्यं ज्ञप्यते वृद्धिातिसत्कर्मो तु
मिश्रं न संभवत्येव मिश्रजस्य सत्ताद्व्याजानां व्यतिरेकेण
मिश्रगुणस्थानकप्राप्तोरिति मिष्यात्वादि नवसु साखादन-
सम्प्रमिष्यात्वरहितेषु मिष्यादष्टाष्टपुपशान्तमोहपथवसान-
नवगुणस्थानकल्पित्यर्थः । भजनया विकल्पेन मिश्रं स्था-
प्यसाध्यामसिं स्थापयति । किमुक्तं भवति यो मिष्यादष्टिः वृद्धि-
शतिसत्कर्मो ये वाऽविरतिसम्प्रत्ययश्चाद्य उपशान्तमोहान्ताः
क्लाधिकसम्प्रत्ययस्तेषु मिश्रं सत्ताया नावाप्यते अन्यत्र प्राप्यत
इति । तथा आध्यात्मिकं प्रथमगुणस्थानकपुण्ड्रे मिष्यादष्टिसा-
खादनगुणस्थानकद्वय इत्यर्थः (अणुति) अमन्तानुबन्धिनः प्र-
थमकपायाः क्रोधमानमायाहोनामया विनया अचक्षयभावेन स-
त्तायामवाप्यन्ते । यतो मिष्यादष्टिसाखादानसम्प्रत्ययं नियमान-
नुबन्धिनो ब्रह्मनि क्षतिमाहः । तथा ज्ञाप्या ज्ञप्त्या विक-
ल्पनाया मिश्रादिनवकं सम्प्रमिष्यादष्टिप्रभृत्पुपशान्तमोहपथ-
वसाननवगुणस्थानकल्पनान्तानुबन्धिनः सत्तामभिरूपं प्रकल्प्या
इत्यर्थः । इवमत्र भावना । विसेयोजितानन्तानुबन्धितुषष्टि-
शतिसत्कर्मः सम्प्रमिष्यादष्टिः कोऽन्ततत्कर्मैकविंशतिसत्कर्म-
णोऽमन्तानुबन्धितवहिततुषष्टिशतिसत्कर्मणो वृद्धविरतसम्प्रत्य-
यप्रादेरनन्तानुबन्धिनः सत्तायां न सन्ति तद्विरतस्य तु सन्ती-
ति । एतच्च शेषकर्मप्रत्याभिप्रायेणोक्तम् । कर्मप्रकृत्यभिप्रायेण
पुनः श्रीशिवशर्मसूरिपादा एवमाहुः ।

बीजानपसु मीसं, नियमाणनवगम्मि मय्यथं ।

संज्ञापया ङ नियमा, ङुसु पंचतु हुंति नइयत्वा ॥

पूर्वांकीं सुगमं चोत्तरार्द्धस्यैवमङ्करममिका । संयोजय्यात्म-
नोऽनन्तकालमिति “इत्यादिन्यः कर्तरे” त्यनन्तं प्रत्यये सं-
योजया । अमन्तानुबन्धिकपायाः कोऽनुः पुनरर्थं नियमा न द्वयो-
मिष्यादष्टिसाखादनयोः स्वसामाभिरूपं भवन्ति यत् एतावस्या-
ममन्तानुबन्धिनो ब्रह्मनि इति पञ्चसु पुनर्गुणस्थानकेषु सम्प्रमि-
ष्यादष्टिप्रभृत्तन्त्रप्रमत्तसंयतपथेषु सत्तां प्रतीत्य भक्त्याः ।
यदि वृद्धजितान्तेन न सन्ति इतरथा तु सन्तीत्यर्थः । तदु-
परितनेषु पुनरपूर्वैकस्याविषु सर्वेष्वेव तत्सत्ता नास्ति यत्तत्त्व-
निर्माणेण विसेयोजितान्तानुबन्धिकपाय एवोपशमभेगेनमपि
प्रतिपद्यत इति ।

आहारसत्तं वा, सव्वगुणे वितिगुणे विणा तित्थं ।

नोनयसंते मिच्छे, अंतमुहुत्तं जेव तित्थे । १२ ।

आहारकसत्तमाहारकरीराहारकज्ञेयाहाराहारकसंज्ञान-
माहारकवन्धनाहारकतैजसकवन्धनाहारककर्मणवन्धनाह

हारकतैजसकर्मणवन्धनसङ्क्षणं ७ वा विकल्पेन भजनया सव-
गुणेषु सर्वगुणस्थानकेषु मिष्यादष्टिप्रभृत्तन्त्रैकवर्षपथवसाने-
षु । एते वैकल्पकं प्राकृतत्वात्तत्रैव सवैगुणस्थानकेषु विक-
ल्पनया सत्तां प्रतीत्याहारकसत्तं प्राप्यते । इवमत्र हृदयम् ।
योऽप्रमत्तसंयतविशेषः सव्यसम्प्रत्ययाहारकसत्तकवर्षं समारो-
ति, यवच कविचविशुक्ताव्युक्तसत्ययथाशुपरितनगुणस्थानके-
ज्योऽवस्तनगुणस्थानकेषु प्रतिपति तस्य आहारकसत्तं न ब्रह्म-
त्येव तद्वन्धं विनोपरितनगुणस्थानकेष्वभावादेति तद्व्यस्तनेषु
सत्तायां नावाप्यते इति तथा (विति गुणेविणा तित्थंति) को-
लिकनवकस्यायेन सवैगुणेषु कल्पनापि संबन्धनीयं सर्वगुणस्था-
नकेषु द्वितीयतृतीयगुणस्थानके विना साखादनमिभगुणस्था-
नकरहितेषु ह्राद्वारवित्यर्थः । वा विमाधया भजनया तीर्थ-
करनाम सत्तायां प्राप्यत इति । कश्चित् बद्धतीर्थकरनामकमो-
ऽव्यविशुक्तिवशाद् मिष्यात्तमपि मिष्यति तदा साखादानमि-
भरहितेषु ह्राद्वगुणस्थानकेषु तीर्थकरनामकमं सत्तायामवा-
प्यते तीर्थकरनामसत्तायां हि मिश्रसाखादनभावेन न प्रतिपद्यते
स्वजायावेवंति तत्र भवत । यत्तुक्तं बृहत्कर्मसंख्यभाष्ये “ तित्थय-
रेण शिष्टां, सीयासस्यं न संतप होइ । सासणगम्मि
व गुणे, संगमीसे य परीरिणं ” । यः पुनर्विशुक्तसम्प्रत्ययऽपि
सति तत्र बन्धः तस्य सर्वगुणस्थानकेषु सत्तायां न भवति यतो
ऽनयोः संयमसम्प्रत्ययसङ्क्षणस्वप्रत्ययसङ्क्षणऽपि बन्धमाया
प्राप्यते सत्तासंभवः । यत्तुक्तं कर्मप्रकृत्यनप्रदपद्याम् (आहा-
रगतित्थयरा यज्जति) आहारकसत्तकीर्थकरनामसत्ता सत्ता प्रति-
भापयति भावः । एवमाहारकसत्तके तीर्थकरनामनि च प्रत्येकं
सत्तारूपेणवतिप्रमाणे मिष्यादष्टिप्रिप जन्तुर्वैभवनीति । निश्चि-
तमुपयसत्तायामसी भवति न वेति विनेयाह्राद्यामाह (नोभ-
यं संते मिच्छेति) नो वैभोमयस्याहारकसत्तकीर्थकरनामस-
ङ्क्षणकित्य सत्तया सङ्गोव सति (मिच्छेति) मिष्यादष्टिनिवेद्य
कोऽर्थः उभयसत्तायो मिष्यायं न गच्छतीति प्रायाः । तर्हि केव-
लतीर्थकरनामसत्तायां कियत्तं काष्ठं मिष्यादष्टिनिवेत्तीत्याह ।
(अंतमुहुत्तं भवे तित्थेति) अन्तमुहुत्तमन्तमुहुत्तमात्रकाष्ठं ज्ञेय-
ज्जायेत (मिच्छेति) इत्यस्यापि संबन्धान्मिष्यादष्टिनिवेत्तीति
ह सतीत्याह (तित्थेति) तीर्थकरनामकमणि सत्तायां वतैमाने
इति गम्यते । इवमुक्तं जयति यो नरकं बन्धायुक्तो वेदकसम्प्रत्य-
यिष्यतीर्थकरनामकमो संस्तवोपिस्तुपवश्यं सम्प्रत्ययं परि-
त्यजति सत्यसि समन्तरमन्तमुहुत्तार्द्धमवश्यं सम्प्रत्ययं प्र-
तिपद्यते सत्तायामुक्तप्रमाणः काष्ठं ज्ञप्यत इति वक्तुं समतिपदं
भूवसत्ताकप्रकृतिद्वारम् । कर्म० ।

(२२) मधुना समतिपदं सर्वदेशावातिप्रकृतिद्वारं प्रतिपादयन्नाह ।

केवलसुषुप्तावरणा, एण निहा वारसाइमकसाया ।

मिच्छति सव्वगार्इ, चठणाणतिदेसणावरणा ॥ १३ ॥

संज्ञलग्नोक्तसाया, किपे इय देसाया इ अघार्इ ।

पचय तणुह्वाक, तमवीसा गोयदुगवसा ॥ १४ ॥

केवलसुषुप्तं केवलज्ञानकेवलदर्शनरूपं तस्यावरणे आच्छादके
कर्मणो केवलसुषुप्तप्रावरणे केवलज्ञानावरणं केवलदर्शनावरणं
कल्प्यते । पच्यं मिच्छा । मिच्छा १ मिच्छानिद्रा २ प्रचक्षा ३ प्रचक्ष्ण
स्थानांतीकृताः ४ ह्राद्वीति संख्या आदिमकपायाः संयमप्राप-
क्या प्रथमकपायाः क्रोधमानमायाहोनामैकैकशोऽमन्तानुब-
न्ध १ प्रत्याख्यानावरण २ प्रत्याख्यानावरणसङ्क्षणमात्रपथं ह्रा-

चौरादौरेः सह वचनमात्रेण इवावभासते । यद्वापि "जाण
न विसम्भो धाह-सणम्मि ताणं पि सत्त्वधावरेसो । जाय
धाहसणासेण, चोराया वेह चोराणमिदि" उक्तं समप्रतिपक्षसर्व-
देशघातिहाराय । कर्म० । पं० सं० ।

संप्रति पुण्यपापप्रकृतीविचरीपुराह ।

सुरनरतिगुण्यसायं, तसदसतपुण्यवद्वचरवर्तं ।

परयासत् तिरिआउं, वज्रज उपपिदियुजुनखर्गि ॥१५॥

त्रिकशब्दस्य प्रत्येकं योगात् सुत्रिकं सुरगतिपुराणपूर्वसु-
रायुलक्षणं नरत्रिकं नरगतिनरापुण्यनरायुलक्षणं (उच्छत्ति)
उच्छातं सातं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं
भगवत्स्वरदाययशःकीर्तिलक्षणं तनवः श्रीदारिकवेक्रियाहा-
रकनैत्रसकामिण्युपायः पञ्च उपायानि श्रीदारिकाङ्गापङ्कक्ति-
याङ्गापङ्कक्तिहारकाङ्गापङ्कक्तलक्षणं श्रीयि (वरपति) वज्रश्च-
भवनाराचसंहननं चतुष्पदं समचतुष्पदं (पराधसत्तति) परा
धानसमकं पराधातोऽप्यासाऽऽप्येधोतागुरुलघुप्रीत्यकरनाम-
निर्माणरूपम् । तिर्यगायुः वज्रचतुष्पदं वज्रगाभरसस्यशोकं
पञ्चविधयजानिः शुभगतिः प्रशस्तिविहायगतिरिति ।

वायाज्ञपुष्पगर्भ, अमपदसंगणसमपयणा ।

तिरिगुणअसायनोआ-वयापदगतिविज्ञनरयतिगं ॥१६॥

धावरदसवज्र चउ-कपाय पणपात्रमहियवार्मि ॥१७॥

पावपयन्ति च दोमु वि, वज्रादगहा सुहा अनुहा ॥१८॥

सुत्रिकप्रभृतयः शुभमखगतिपर्यन्ता एतां त्रिचत्वारिंशः संख्याः

पुण्याः शुभाः प्रकृतयः पुण्यप्रकृतयः उच्यन्ते । उक्ताः पुण्यप्र-
कृतयः कर्म० । (पापप्रकृतित्विचारः पापपदं शब्दे) पराव-
नेमाप्रकृतयस्संख्यायां च समाधत्ते परावर्तनात्परावर्तमान-
प्रकृतिग्राह्यम् । तदर्थं समर्थितं "पुण्यवधोदयसंघाताय
" पुण्यप्रतिपक्षसंघात इति " मूलहाराधोपपन्नं ग्राह्याद-
शकं संप्रति यदुक्तम् । " चउहविवागा पुच्छमिति "
तद्विनिर्माणः ।

(२३) प्रथमं क्षेत्रविपाकाः प्रकृतीराह ।

(क्षेत्रविवागाणुपुष्पीउत्ति) क्षेत्रमाकाशं तत्रैव विपाक
उद्यो यान्तां ताः क्षेत्रविपाकाः आनुपूर्व्येव तां नारकतिर्यङ्-
नगराणुपूर्व्यलक्षणा यन्तस्तासां तत्स्थानामपि विप्रहृतावे-
षोद्यो भवन्तीति । उक्तं च । वृद्धमन्त्रविपाके । "नरपाउयस्स
उरप, नरप वक्केण गच्छमाणस्स । नरपाणुपुण्यिण, तदि उ-
द्वो अज्झि नत्थिपत्ति, एवं तित्थिणुदेव, तसु विवक्केण ग-
च्छमाणस्स । तेसिणणुपुण्यिण, तदि उद्वो अज्झि नत्थि "
॥२॥ ननु विप्रहृत्यभावेऽप्यानुपूर्व्यामुद्यः संक्रमणकरणेन
विद्यते । अथ कथं क्षेत्रविपाकिन्यस्ता न गतिवज्जीवविपा-
किन्य इत्यत्रोच्यते । विद्यमानेऽपि संक्रमे यथा तासां क्षेत्रप्रा-
धान्येन स्वकीया विपाकोद्यो न तथान्यासात्मनः क्षेत्रविपा-
किन्य एवेति उक्ताः क्षेत्रविपाकाः प्रकृतयः । कर्म० । पं० सं० ।

साम्रतं जीवविपाका भवविपाकाः प्रकृतीराह ।

पणधादुगोयजिणयाम, तसियरतिगसुगदुभयचउसामं ।

जाइतिगजियविवागा, आउ चठरो भवविवागा ॥२॥

अनघातिनः प्रकृतयः सत्त्वधर्मिणात् तद्यथा हानायरणं पञ्च-
व, दशानवर्षं नवधा, मोहनीयमधर्मातिशयिता, अन्तरावर्षं प-
ञ्चधेति । (दुगोयति) " दुगोयवेणिय " मिति वचनात् गोत्रजिकं

गोत्रवर्दीयकपं तत्र गोत्रपुण्यगोत्रनीचिगोत्रजनदाह उपा । वदनी-
यं सातासातमेवेन द्विजमिति दुगोयशब्देन प्रधानचतुर्थं शु-
द्धते (जिननामतसियरतिगति) त्रिकशब्दस्य प्रत्येकं संस्थात्
त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं त्रैलोक्यं
वसुधैव कुटुम्बकम् (सुभगदुःखमवचरति) चतुःशब्द-
स्य प्रत्येकं संस्थात् सुभगचतुष्पदं सुभगदुःखगद्वयशःकीर्ति-
रूपं दुर्भगचतुष्पदं दुर्भगदुःखनामिदायशःकीर्तिलक्षणम्
(सासंति) उच्छातं (जाइतिगति) जातिशब्दोपलक्षितं त्रिकं
जाइगहाय इति " गाथाययोक्तं जातित्रिकं तत्र जातय ए-
कैन्द्रियद्वन्द्वं त्रिद्वयश्चिद्वयचतुरिद्वयपञ्चविद्वयः पञ्च । गत-
यः सुरनरतिगुण्यकररूपाः तत्तत्तः । अगतिः प्रशस्ताप्रशस्तवि-
हायिगतिभेदेन द्विधा । इत्येव जातित्रिकाधेन पकादश प्रकृत-
यो गृह्यन्ते । इत्येतां अष्टासप्ततिप्रकृतयः । जीव एव विपाक-
स्वशाब्दार्थेन लक्षणे विद्यते यान्तां ताः जीवविपाका इत्यन्य-
स्तथाहि पञ्चविधकानावरणोद्यो जीव एवाहानां हान्यन् पुनः
शरीरपुच्छलादिषु तत्कृतः कश्चित्प्रधानांशुग्रहो वाऽस्तीति । एवं
नवविधदर्शनावरणायः जीव एवादर्शनं । नवति सातासातोद्यो
जीव एव दुःखं । दुःखा वा संपद्यते अष्टाविंशतिविधमोहनीयोद्यो-
जीव एवादर्शनी अन्तरित्री वा जायते । पञ्चविधानरायोद्योजीव
एव न दानादि कर्तुं पारयति । त्रैलोक्यगोत्रनीचिगोत्रगतिचतुष्पदं
जातिपञ्चकविदारभ्यः त्रिकजिनप्रसवाद्यपरयोत्सकधावरसु —
दमापयान्त्सुगजगवत्तुर्भगवत्तुष्काऽप्यासनामिदायज्जीव ए-
व तं न जायमानमवति न शरीरपुच्छः इति । अन्तेनाः सत्त्वं अपि
जीवविपाकिन्यः पुच्छविपाकिन्य इति । अपि क्षेत्रविपाका उक्ता
यावत् भवविपाकाः पुच्छविपाकाश्च उच्यन्ते ता अपि परमा-
धेता जीवस्यैव पारमर्थेणाणुग्रहमुपधातं च कुर्वन्ति केचन सं-
सृज्यता क्षेत्रमनुपुच्छे तु तद्विपाकिन्य विभक्तिनत्वात्तद्विपाका उ-
च्यन्ते इति । आर्युपि क्वाचित् नारकायुक्ताऽपि एवैव च प्रकृ-
तवशात् प्राकृते हि द्विक्रमतन्मन्त्रे यद्वादि प्रवादिस्पर्धसौ-
पर्ण्येः श्रीदेवमन्त्रसुरिपादेः स्वप्राज्ञतत्त्वज्ञे द्विक्रमतन्मिति
भवति कर्मवशावर्तनः प्राणिनाऽस्मिन्निति भवेत् नारकादिप-
र्यायः स च पूर्वोक्तपक्षे विप्रहरानेप्यारभ्य वेदितव्यो यदाह
जगदान् श्रीसुधर्मस्वामी भगवत्याम् " नेरइय नेरइयसु उवय-
ज्झइति " तस्मिन् भवेत् नारकतिर्यङ्गमरकप एव विपाक उ-
द्यो विद्यते येषां तानि जवविपाकानि तथा हि यथासंज्ञं
पूर्वमवचकान्यागमिति जवे विपद्यन्त इति भावः । ननु
यथायुषां देवादिजनेष्ववश्यं विपाका भवत्येवं गर्तानामप्यस्तना
अपि भवविपाकिन्यः प्राप्नुवन्ति । अत्रोच्यते आयुष्येप्यवश-
स्य योग्यं निश्चकं तत्समिन्नैव जवे वेद्यते इत्यायुषां जवविपा-
किन्यं गतयन्तु विभिन्नमवयोर्या निष्का अत्येकस्मिन्नपि भवे
सर्वाः संक्रमण संवेद्यन्ते तथा हि मोक्षमार्गिनाऽपेक्षा गतयो म-
नुष्यजने ज्ञेयं यान्ति, अतो जवं प्रति गर्तानी नैवत्याजावश्च ज-
वविपाकिन्यः किं तु जीवविपाकिन्यः एवेत्युक्ता जीवविपाका
जावविपाकाश्च प्रकृतयः ।

इदानीं पुच्छविपाकिनोः प्रकृतीः प्रचिकटयिपुराह ।
नामधुवेदयचउत्तणु-वयायसाहाराण्यजोयतिगं ।

पुणलविवागिभंथो, पयइद्विद्वरसपयसि ॥२१॥

नाम्नो नामकर्मणं वर्णनमुक्तमिति (चउत्तणु) तथा
प्रवोद्या निवोद्यनाम प्रवर्णनाया ह्यहं प्रकृत्यस्य तथा निमो-
हियराधिरागुरुषुषुभाभौ भवतैत्रसकामंणवर्णनमुक्तमिति [च-

उत्तराष्ट्रि] तनुशब्देनोपहसितं चतुष्कं " तद्व्यवंगमिदं संपद्य-
 त् " इति गायत्र्याद्येन प्रतिपादितं तनुचतुष्कं तच्च तैजसकामि-
 नयोर्ध्वेवदममथे पण्डितव्यादिह तन्मयः श्रीदारिकैर्यव्याहारक-
 सकृपायस्त्वः परिपृच्छन्ते उपाङ्गानि शोधि, ब्राह्मण्ये तन्नामानि-
 वदन्, हंसनामानि वदन्, तदेवं तनुचतुष्कमप्येव यथा अष्टादश
 प्रकृतयो पृच्छन्ते । उपधायां साधारणमितरश्च तत्रतपिपकृत्तं प्रत्ये-
 कं [ओपरिवर्गेति] "उज्जोऽयायवपरवापाति" वचनाद्युच्योता-
 तपरपरजातलक्षणमित्येताः वदन्मिदमकृतवतः [पुनराविधा-
 त्] पुनरेवोप शरीरतया परिणतेषु परमाणुषु विपाक उद्योयो
 यास्तं ताः पुन्रकृषिपाकिन्यः शरीरपुन्रकृष्येवास्तीयां शक्ति ईश-
 यन्तीत्युच्यते । यथा हि निर्माणुस्थिरास्मिन्पुनरापाञ्चरीतया व-
 र्णितातानां पुन्रलानामकृष्ययः कृगिद्विषयमनं दृष्टाव्यादीनां स्थिर-
 त्वे विहारीनामनिरवर्तयः परिपृच्छन्तीनां चतुर्व्ये पादानामव्य-
 स्थित्यादि तन्व्यापाञ्चरीतया पुन्रला एव परिणमन्ते अङ्गोपा-
 ङ्गोपाकार शिरोमीशायव्यवधानासे जायते ब्राह्मणैर्मनोदयासे-
 ष्वेवाकारविशेषाः संपद्यन्ते संहननोदयासेषामेव वज्रकृष्यवभ-
 दानादितया विविधा परिणयितव्येति । उपधायां साधारणमप्येवो-
 च्योतातयाद्गामिपि सर्वेषां शरीरपुन्रकृष्येव स्वविपाकवद ईश-
 नास्तुप्रदातमेवासां पुन्रकृषिपाकिनमिति । उक्तमनुवर्तिविपाका-
 काः प्रकृतयः । कस्मं० पं० सं० इह पुन्रकृषिपाकिनामीर्द्विप-
 कनावाप्त्यनुकं तत्तत्प्रसक्तं शेषप्रकृतीनामपि यथासंभवं आ-
 दानमभिप्रेदयह ।

मोहसेव उवसमो, खाओवसमो चउएह घईणं ।

स्वयपरिणामियउदया, अट्टएह वि होंति कम्माणं ।।

अग्रानां कर्मणां मध्ये मोहद्वैत्यं मोहोत्पत्तिवैद्योपशमो विपाक-
इदमप्युपपत्तया स्थितिचर्याप्युपपत्त्यर्थं विष्णुस्मृत्यां नान्यथापुनःप्र-
मेहेह संयोगशमो विवक्षितो न देशोपशममस्तस्य संयोगमपि क-
र्मणां संयोगात् । तथा उपपत्तिःकाप्रविष्टस्यांशस्य ज्ञेयत्वात् ।
द्व्यावस्थिकाप्रविष्टस्यापशममेव विपाकोद्विगमोपशमज्ञेयं निर्दु-
ष्टं । ज्ञातौपशमिकम् । एव च उत्तुर्णामेव धातुकर्मणां ज्ञानावरण-
दर्शनावरणमोहोदनीयतावरणकषणां भवति न शेषकर्मणां च-
त्तुर्णामपि च केवलज्ञानावरणस्यैकवृत्तदर्शनावरणनिवृत्तानां तयो-
र्विपाकोद्विगमिष्णुस्मृताज्ञानं कृत्वाप्यसंज्ञंजाब्दात् । कृत्वापरिणा-
मिकौद्विगताव अग्रलामपि कर्मणां जवति । एव च प्रा-
त्यस्तिकोच्चेऽत्र न मोहनीयस्य सूक्ष्मसंयोगाद्यगुणज्ञानावच्छे-
दखरमस्यंशेषाणां नु उपग्रहानां धातिकर्मणां हीनकषावगुण-
स्थानस्य अथातिकर्मणामयोगिकत्वनिवृत्तिः । तथा परिणमनं परि-
णामः परिणम एव पारिणामिकः जीवमयैः सह संभवत्त्व-
मिष्टीज्ञानमिति भावः । यथा तदुत्पत्त्येवैकज्ञात्वात्पक्षसाध्याप-
क्या तथा तथा संक्रमद्विगुपतया यत्परिणमनं स पारिणामि-
कौ ज्ञायः उद्वत्त्युत्पत्ति एव संयोगात्पत्ति संसारजीवानामपि
चालनायपि कर्मणां तदुत्पत्त्येवोत्पत्ति । एष बाह्य तात्पर्याः मोहोदनी-
यस्य ज्ञायिकज्ञातौपशमिकौपशमिकौद्विगपारिणामिकसङ्ख्या
पदस्यपि भावाः संयोगात् । ज्ञानावरणकर्मणावगणनासंरपाणा-
नौपशमिकवर्जिनः शेषावगन्त्वा । नामनोपवेदनीयायुषां ज्ञायिकौ-
द्विगपारिणामिकलक्षणस्यैव इति ।

संप्रति यस्मिन् भावे यं गुणाः प्राप्नुयन्ति तत्र तानुपदर्शयन्नाह ।

मम्मत्ताइउवममे, स्वाओवममे गुणा चरित्ताई ।

खण्ड. केवलमाई, तव्ववएसो उ ओदण्ड ॥

उपशयो मोहनीयस्यौपशमिके भावे जाते सति सम्यक्प्रादि-
सम्यक्पक्षमौपशमिकेभावेति शब्दाभारिणं च सर्वधिरतिरुक्मौपश-
मिकं प्रवर्त्तनं चतुर्णाम् प्रातिक्रमोत्तमं क्वाप्योपशमिके प्राये वक्ष्यते
गुणाद्यभारिभाष्यो हान्मर्शनसंज्ञादयः प्रादुष्यन्ति । तत्र चारि-
ते देशधिरतिरुक्पं सर्वधिरतिरुक्पं चा सर्वधिरतिरुक्पमिति सामा-
न्यं त्रैगुण्यस्याप्यं परिहारविशुद्धिकं दृष्टमसंसेपराद्यं वा यथा-
न्यातं तस्योपशमं कथ्ये वा संज्ञयात् । ज्ञानं मतिभूताविजयमः
पर्यायकञ्च न केवलज्ञानं तस्य क्वायिकत्वात् । दशानं चतुष्टय-
विज्ञानरुक्पं तत्रेदं चिन्त्यते न केवलदशममपि तस्य क्वायिकत्वात् ।
सम्यक्पक्षं क्वाप्योपशमिकं सुतुर्गतस्य दाक्ष्याभाष्यो दामसज-
न्योपपन्नोगर्वायोपि । आह हान्मर्शनं परित्यज्य किमिति चारि-
भ्रादयो गुणा इति क्वायित्वम् । त्वय्यं चारिभ्रासङ्गाय हान्मर्शन-
योत्तरव्यंजनाय इति क्वाप्यायं तथा क्वायिके भावे ज्ञानं सति केवलज्ञा-
न्यः केवलज्ञानकेवलज्ञानं चारिभ्राज्ञानसम्यक्पक्षः । तत्र हान्मर्श-
नकथं केवलज्ञानं दर्शनावरणकथं केवलज्ञानं मोहनीयकथं चारि-
भ्रमन्मर्शनायैव दानादिद्वैतकथः सत्त्वकमङ्गपर्ययित्वयत्नवति
सौदृश्यिके पुनर्ज्ञानं विमुक्तमग्नये तेन तेनौदृश्यिकेन प्राज्ञैवेव व्य-
पदेशो भवति यथा प्रबलज्ञानावरणाद्यं ब्रह्मज्ञानं प्रबलदर्शनावर-
णादये अथो वधिर एकज्ञेनानविकल इत्यादि । तेनौदयोद्यं
सुखं दुःखं च । कोचापुनये कौषीयं मानं भावायं सोनीयाद्यं ।
नानोदये नारकतयं हम्पुनयोद्यं व एकन्धयो ह । म्बियकौन्धियक-
नुनिन्दियः पञ्चवेष्टियकस्य बादरः पर्याप्त इत्यादि । तच्चैर्गोमोदये
क्वायियकपुनये वेष्टिपुनये सत्यव्यसम्भैः चारं प्रसांशानो व्यपदेशो
नीवेर्गोमोदये वेष्ट्यापुनये इत्येवार्थोऽयमिदं विदुष्यक इत्युपमा निन्द-
नार्गो व्यपदेशः । अनुरागोद्यं प्रज्ञाता ब्रह्मानी अज्ञोव्यादि ।

संप्रति पारिणामिकभायगतविशेषप्रतिपादनार्थमाह ।

नाणंतरायदंसण-वेयणियाणं तु भंगया दोषि

साक्षमपञ्चवसाणो, वि होइ सेसाण परिणायो ॥

ह्यावरणात्तरयदर्शनावरणेन नीयानामप्राप्तापेक्षया सामान्यतः परिणामिके नावे चिन्मयमाने हो भङ्गी जन्त्यते । तद्यथा ब्रह्मादपरिणामिकोऽनादिपर्यवसानब्रह्म । तत्र ज्योतिषधित्यादिस्वर्गपर्यवसानव्यवहारे हि जीवकर्मयोगोत्पत्तिः संश्लेष इत्यादिब्रह्माऽद्वैतादुक्तिगमनसमये च व्यत्ययेद्वास्तवपर्यवसानः । अग्रध्यान-चिक्त्वानात्पर्यवसानः तत्रानादित्वजानाच्च भाव्यत्वं । अपर्यवसानत्वं कदाचिदपि व्यत्ययेद्वाज्ञात्वात् शेषकर्मणां मोहनीयायुक्तानां गानां परिणामः सादिपर्यवसानोऽपि नवति । आस्तामानद्यपर्यवसानोऽनादिपर्यवसानकैः स्वर्गपर्यवसानार्थः । हि गद्यापुष्पांश्चैः नृशब्दो मिक्षकमत्याहुस्तस्मात् सैसाणत्यत्र योज्यते स च विश्रवायसंमुखकयात्पुं विप्रये सुचयति । मोहनीयायुक्तानांमनो-मार्गानां काङ्क्षिदोपसृष्टप्रकृतिपरिचयत्वात् सादिपर्यवसानसकृच्छ्रत्योयैः कृत्वा प्राप्यते । काङ्क्षितपरिचयश्च प्रवृत्तयैः हो भङ्गी तया ह्यौपशान्तिकसम्पन्नावस्थौ सप्रत्यक्सवस्यमिध्यात्ययोः संज्ञयः । पञ्चद्विचयस्यानौ वैकिट्यपदूयस्य सम्पत्क्यप्राप्तौ तीर्थद्वारमन्त्रः संपन्नासाग्रहारकङ्कितस्येति सादिपर्यवसानतानाग्रमनापुनश्चिन्मयचित्कोर्वाभांशानामुक्तिविज्ञानामपि भूयांसिप-बन्धसंनयादायुःप्रकृतिनां च पर्यायेण प्रजगत् स रुद्रैश्च सादिपर्यवसानतः । अप्रत्याक्यानांकोर्वायीत्वात् कङ्कितारोदिनीवैतोत्तम-कृत्वाः पुनस्तप्रकृतिपरिचयत्वात् प्रध्यानाभ्यासादिपर्यवसानतः अग्रज्यानामनापर्यवसान इति चावेव भङ्गी । यथापि

सुखप्रकृतिविषया प्रत्येकं चिन्ता तदाप्येतावेव ह्यै भङ्गा-
विति । आह क्वायोपशमिको जायः कर्मणामुद्ये सति
प्रवत्यनुद्ये वा ? न तावदुद्ये विरोधात् । तदादिक्वायोपश-
मिको भाव उदयावसिक्ताप्रविष्टस्योदास्य कृते सत्यनुदितस्य
क्षोपशमविषाकाद्य विष्कम्भलङ्घने प्राप्नुवति नाम्नाया ततो
यद्युद्यः कथं क्वायोपशमः क्वायोपशमस्यैक्यमुद्य इति । अथा-
नुद्य इति पक्षस्ता सति किं तेन क्वायोपशमिकमभवेन उद्य-
यानायादेव चिन्तितफससिद्धिः । तथा हि प्रतिज्ञानादीनि ज्ञा-
नावरणयुद्धायाभावादेव सत्यन्ति किं क्वायोपशमिकजावपिक-
ल्पनेन । उच्यते उद्ये क्वायोपशमिको भावो न च तत्र विरोधो य-
त आह । “ उद्यं जि य आदिको आउवसलो अणगमे उअं ”
जइ भवइ तिसइ एसो, पदेसउद्यमि मोहस्स ” इह ज्ञानावर-
णीयादीनि कर्माण्यासवक्काया धुषाद्यानि तत्सत्त्वामुद्य एव
क्वायोपशमो घटते भानुद्ये उद्यजावे तेनामेवासंभवात् तत उ-
द्य एव विरक्तः क्वायोपशमिको जायः । यदपि विरोधाभावेन
कृतं यद्युद्यः कथं क्वायोपशम इत्यादि तत्प्राप्त्युक्तं देशघातिस्य-
र्ककानामुद्ये अपि कतिपयेदेशघातिस्यर्कपक्ष्या यथाकृणो-
पशमाविरोधात् स च क्वायोपशमो नैकजडस्तत्र इत्येकैवकावादि-
सामग्रीतो वैचित्र्यसंज्ञायादनेकप्रकारः । उद्य एव वा विरक्त एव
क्वायोपशमिको भावो यदि जवति तर्हि न सर्वप्रकृतीनां किं तु ब-
याणामेव कर्मणा ज्ञानावरणप्रदोषावरणान्तरायाणां मोहनीयस्य
तर्हि का वातेति चेदत आह । मोहस्य मोहनीयस्य प्रवेशोद्ये
क्वायोपशमिको जाय विरक्तो न विषाकाद्ये यतोऽर्जानुब-
न्धाप्रवृत्तयः सर्वघातित्यः सर्वघातिनीनां च रसस्पर्शकानि
सर्वोपयपि सर्वघातीत्येव न देशघातीनि सर्वघातीनि च रसस्प-
र्शकानि स्वघात्यं शुणं सर्वोत्सनां जन्ति न देशस्तत्परां विषाका-
द्येन क्वायोपशमसंज्ञः किं तु प्रदेशोद्ये । ननु प्रदेशोद्येऽपि कथं
क्वायोपशमिकजावसंज्ञः ? सर्वघातिस्यर्ककप्रदेशानां स-
र्वस्वघातिस्युद्धाननस्वभावत्वात् सत्युक्तं स वस्तुतयापरिज्ञा-
नान् ते हि सर्वघातिस्यर्ककप्रदेशास्तथाविधाभ्यवसाययि-
शेपना मनाम्यन्तनुभावीकृत्यविरलाविरतया वेद्यमानदेशघा-
तिस्यर्ककैश्चतः प्रवेशिता न यथावस्थितमाममहात्म्यं
प्रकटयितुं समर्थास्ततो न ते क्वायोपशमदन्तार इति न विर-
ध्यते प्रदेशोद्ये क्वायोपशमिको भावः “ अणगेभेदांति ”
इत्येतेनिशम्भस्याधिकाधिकाकार्यं संसृजनात् मिथ्यात्वाद्यदि
चादृशकथायरीहतानां शेषमोहनीयप्रकृतीनां प्रदेशोद्ये विषा-
काद्ये वा क्वायोपशमोऽविरक्त इति प्रवृत्त्यः । तासां देशघात-
त्वात् तत्राभ्यर्थं विशेषस्ताः शेषा मोहनीयप्रकृतयो भ्रंशोद्यास्त-
तो विषाकाद्याजाय क्वायोपशमिके भावे विभ्रममनाप्रदेशो-
द्यसंज्ञजडपि न ता अनागपि देशघातिन्यां जवन्ति विषाको-
द्ये तु प्रवर्तमाने क्वायोपशमिकजावे मनाम्नासिन्धमात्रकारित्वा-
द्देशघातिन्यो जवन्ति ॥ २६ ॥

इह प्रकृतीनामौदधिको भावो द्विधा जवति तद्यथा शुद्धः
क्वायोपशमिकानुविकृष्य । तत एतद्व्यक्तीकरणाय प्रथमतः
स्पर्शकप्रकरणमाह ।

चउतिट्ठाणरामाई, सव्वापाईणि हाँति फट्ठाई ।

दुट्ठाणि यापि मीसाणि, देसपाईणि सेसाणि ॥३७॥

रसस्पर्शकानि कर्मप्रकृतिप्रसंगधिकारे बन्धनकरणेऽनुभाग-
व्यावसरे स्वकृताऽभिधायन्ते तानि अनुक्तं तद्यथा एकस्थान-

कानि चिस्थानकानि मिस्थानकानि अतुःस्थानकानि च । अथ
किमिदं रसस्यैकस्थानकत्वमिस्थानकत्वादि उच्यते । इह शु-
प्रप्रकृतीनां रसकुरीकण्ठादिरसोपमाऽनुप्रप्रकृतीनां तु मि-
थोपातकथाविरसोपमाः बहुवचि च “ वीसायइमिथुवमो, अस्स-
प्राण सुभाण कीरकंडुवमो ” । कीरादिसत्येव स्थानाविव एक-
स्थानक उच्यते द्वयोस्तु कर्षयोरावर्तने कृतं सति योऽवशिष्यते
एकः कुर्ये स द्विस्थानकः त्रयाणां कर्षणामावर्तने कृते सति
एकः कुर्योऽवशिष्टः मिस्थानकश्चतुर्थी कर्षणामावर्तने कृते
सत्युचरितो य एकः कुर्ये स अतुःस्थानकः । एकस्थानकोऽपि
च रसो जलजवपिष्ठुल्लकप्रसृत्यजलिकरककुम्भजोपादिप्र-
केषान्मन्दमन्दतरादिभस्व प्रतिपद्यते । एवं द्विस्थानकाद्यो-
ऽपि । तथा कर्मणामपि अतुःस्थानकाद्यो रसा प्राचनीयाः
प्रत्येकमनन्तरमेदिमिआश्च कर्मणां वैकस्थानकरसा द्विस्थान-
काद्यो रसा यथास्मरमनन्तरगुणाः बहुवचि च । “अनंतगुणया
कमे निवर्त्तं” तत्र सर्वघातिनीनां देशघातिनीनां च प्रकृतीनां
यानि अतुःस्थानकरसांनि द्विस्थानकद्विस्थानकरसांनि वा स्प-
र्शकानि तानि सर्वघातिनीनां सर्वघातीन्येव देशघातिनीनां तु
मिध्वाणि कानिचिद् सर्वघातीनि कानिचिद्देशघातीनि । शेषा-
नि त्वेकस्थानकरसांनि स्पर्शकानि सर्वावयपि देशघातीन्ये-
व तानि च देशघातिनीनां संज्ञवन्ति न सर्वघातिनीनां कृता
स्पर्शकप्रकृता ॥३७॥

संप्रति यथैदृशिको भावः शुद्धो जवति यथा च क्वायोप-
शमानुविद्यस्तथोपदेश्यति ।

निहएसु सव्वापाई, रसेसु फट्ठेसु देसपाईणं ।

जीवस्स गुणा जायंति त ओदिहएवचसुभाई य ॥३८॥

अथविज्ञानावरणप्रकृतीनां देशघातिनां कर्मणां संवर्धनं सर्व-
घातिस्यर्ककैषु तथापिपिष्ठुल्लकप्रसृत्यजलिकरककुम्भजैर्न नि-
न्दितेषु देशघातिकपतया परिणमितेषु देशघातिस्यर्ककैर्व्याप-
यानिस्निग्धेष्वरसकृतेषु तेषां प्रत्ये कतिपयरसस्पर्शकगत-
स्योद्यावसिकाप्रविष्टाशस्य कृते शेषस्य क्षोपशमे विषाको-
द्यविष्कम्भकैषु सति जीवस्यावप्रिमनःपर्यायज्ञानचक्षुर्दोषा-
न्यां गुणाः क्वायोपशमिका जायन्ते प्राप्नुवन्ति । किमुक्तं जव-
ति । यदा अवधिज्ञानावरणीयादीनां देशघातिनां कर्मणां सर्व-
घातीनि रसस्पर्शकानि विषाकोद्यमागतानि वन्तेते तदा तत्रि-
भ्य औदिक्ये एक एव भावः केवलो जवति । यदा तु देशघा-
तिस्यर्शककानामुद्यस्तदा तदुद्यादादिविको भावः कतिपया-
नां च देशघातिस्यर्शकानां संवन्धिन उद्यावसिकाप्रविष्ट-
स्याशस्य कृते शेषस्य चातुदितस्यावशमे क्वायोपशमिक इति
क्वायोपशमानुविद्य औदिक्यजावः । प्रतिभुतावरणचक्षुर्दर्शनाव-
रणप्रकृतीनां तु सर्वैव देशघातिनामेव रसस्पर्शकानामुद्यो न
सर्वघातिनां तेन सर्वदपि तासामौदिक्यक्वायोपशमिको जायै
सन्निधौ प्राप्येते न केवल औदिकः । इह प्राक् प्रकृतीनां रसच-
तुरादित्वात् न उक्तस्तत्प्रसङ्गेन संप्रति यासां प्रकृतीनां याव-
न्ति बन्धमविद्यस्य रसस्पर्शकानि भवन्ति तासां तावन्ति नि-
र्विदिकुराह ।

आवरणमसव्वमग्गं, पुँसजल्लएतरायपगढी भो ।

चउठाणपरिणयाओ, उतिचउठाणरसा उसेसा ठ ॥

आवरणं ज्ञानावरणं दर्शनावरणं च । तत्कथंजुतमित्याह अस-
र्वेन सर्वं ज्ञानं दर्शनं वा हन्तीति सत्येन सर्वघातिनां च प्र-

यः स्वविषयं ज्ञानादिकं सकलमपि घातयति स्वकार्यसाधनं
प्रत्यसमर्थं करोति स रसः सर्वघाती जघति स च ताम्रनाजन-

वत् विदिग्धो घृतमिधातिशयेन क्षिप्यः काक्षाघातजनुकस्तनुप्रवे-
शोपचितः स्फटिकाग्रहारवत्काशीय निर्मेष्टः । इह रसः केषलो
न भवति ततो रसस्फटिकसंघात एवैकषो कृष्टव्यः ॥ ३७ ॥

देशाघातिरसस्वरूपमाह ।

देसविधासृष्ट्यग्नौ, इयं कर्कष्वलसुसंकासो ।

विविहवदुग्दिजरीओ, अप्रसिनेहो अप्रिमलो यः ॥ ३८ ॥

इतरो देशघातो देशघातित्वास्वविषयैकदेशघातित्वाद्भवति ए-
ष विविहवदुग्दिजरीसुतस्तथा कश्चिद्विशदलनिर्मोपितकट इवा-
तिस्फुराद्विजरातसंकुलः कश्चित्कम्पश्च इष प्रथमविपरिहातसं-
कुलः कोऽपि पुनस्तथाविधमसृणवासांस्वद्वतीबसूक्ष्मविपरिहसं-
कुलः (कटकं वलसुसंकास) इति कटो संघातलनिर्मोपितः, कम्पश्च
कृष्णामयः अमुकं बलं तत्संकाशस्तथा स्वरूपतोऽप्यस्नेहः स्तो-
कस्नेहो विनागसमुदायरूपोऽपि मलश्च नैर्मल्यरहितश्चेति या-
थायः ॥ ३८ ॥

अथातिरसस्वरूपमाह ।

जाणं न विसओ पाइ-सोयाम ताणं पि सव्वथाइरसो ।

जायइ घाइसमासेण-चोया वेव चोराणं ॥ ३९ ॥

यासां प्रकृतीनां घातित्वे घातित्वमधिक्य न कोऽपि विषयः
न किमपि याः प्रकृतयो ज्ञानादिकं गुणं घातयन्तीत्यर्थः । तासा-
मपि घातित्वाकारेण सर्वघातिप्रकृतिसंपर्कनो जायते सर्वघाती
रसः । अत्रैव निदर्शनमाह । यथा स्वयमचौराणां सतां चौर-
संपर्कतश्चौरता ॥ ३९ ॥ संप्रति यद्वक्तव्यं प्राग् देशघातिकं तत्संज-
जननोक्तयाथायां विज्ञापयथाह ।

घाइलओवसमेणं, सम्मचरिताइ जाइ जीवस्स ।

ताणं हणति देसं, संजलणा नोकसाया य ॥ ४० ॥

मिथ्यान्तानुबन्धादीनां लुपतापेक्षया ये जाते जीवस्य सम्प-
त्त्यवधारिते तयोर्दशमेकदेशविषाकादयं प्राप्ताः सन्तः संजलनाः
क्रोधादयो नोक्ताया हास्यादयो धनति भाविन्यभावमुपादय-
न्तीति प्रावः । ततः संजलना नोक्तायाश्च देशघातिनः । एते
ज्ञानदशनद्वन्द्वौ द्वितीयदेशघातित्वात्मानिष्ठानां चरणीयादयो-
ऽपि प्रकृतयो देशविघातिन्यो जायन्तीयाः ॥ ४० ॥

संप्रति परावर्तमानप्रकृतीनां वृक्षरूपमाह ।

विनिवारिय जा गच्छइ, वंणं उदयं च अप्रपगइए ।

सा हु परियवमाणं, अविचारितं अप्रयत्ता ॥ ४१ ॥

या प्रकृतिरन्यस्याः प्रकृतेरन्यस्यैव वा निवार्य स्वयं कथमु-
दयं वा गच्छति सा ह निश्चितं परावर्तमानाश्च सर्वसंस्वरया एक-
नवनसिद्धया निषादपञ्चकं सातासातवेदनीयो बोरुश्च कपायाः
वेदमयं हाव्यपरयारनिशोका आयुक्तदुष्टं गतिचतुष्टयं जातिप-
ञ्चकमैवद्वारिकारिकं वैकिकयद्विक्रमाद्वारिकं च संहन्तानि वद-
स्थानानि चतस्र आनुपुष्यं विहायोगतिद्विक्रमापनाम उ-
द्योतनाम त्रसादिर्विशतिः उर्ध्वगंगं नीचैर्गंगं च । कथमेताः प-
रावर्तमाना इति चेदुच्यते इह यदापि बोरुश्च कपायाः पञ्च नि-
काश्च ध्रुववर्गित्वत् तं गुणपदपि कथमायास्ति न परस्परसंजो-
तायप्रकृतित्वनिरापरस्सरं तथापि यद्विषयमन्यते तदा स-
जातीयप्रकृत्युदयं विनिवार्यैव नान्यथः तत एता एकविंशतिर-
पि प्रकृतयः उदयमधिकृत्य परावर्तमानाः स्थिरगुणस्थिरगुण-
प्रकृतयो युगपदप्युदयमनुवृत्ते परं स्थिरगुणे अस्थिरगुणमभ-
वस्थिरगुणे स्थिरगुणमभयं निरुप्य तमपद्वैतः परावर्तमानाः

शेषास्तु गम्यादयो कथमुदयं वा सजातीयप्रकृतित्वन्योदयनि-
रोधतः प्रपद्यन्ते ततस्ता उभयथापि परावर्तमानाः ॥ ४१ ॥

संप्रति विषाकतत्त्वमुच्यते तदुक्तं तद्व्याख्यान्यथाह ।

दुविहा विवागओ पुण, हेउविवागा उ रसविवागा उ ।

एकहा वि य चउहा, जओ चउदो विगप्पेणं ॥ ४२ ॥

विषाकतो विषाकमाश्रित्य प्रकृतयो द्विविधा द्विप्रकारा
भवन्ति । तद्यथा हेतुविषाका रसविषाकाश्च । तत्र हेतु-
तो हेतुमधिकृत्य विषाको निर्दिश्यमानो यासां ता-
हेतुविषाकाः । रसतो रससुरीकृत्य विषाको निर्दिश्यमानो या-
सां ता रसविषाकाः । रसविषाका अपि पुनइकतुर्को वनुः प्रका-
रास्तत्र पुत्रकृत्प्रभञ्जीवहर्तुमंदाधतुविधा हेतुविषाकास्तद्यथा
पुत्रकृत्विषाकाः क्षेत्रविषाका भवविषाका जीवविषाकाश्च । ताम्भ-
प्रवेवाकाः । तथा चतुर्द्विषाकस्थानकरसभेदाश्चतुर्विधा रस-
विषाकास्तद्यथा वनुःस्थानकरसाक्षिस्थानकरसा द्विस्थानक-
रसा एकस्थानकरसाश्च । एकस्थानकादिनैर्मिथ्याह रसः
मागेवोक्तः । ननु विषाकतो द्विधा प्रकृतयो भवन्तीति द्वारगा-
थायां नोपास्य तत्कथमिदानीं विधियते तदयुक्तमनुपासत्वात् वि-
हेः तथा चाह यत्तद्विशदार्थं विकल्पेन यथाप्रो यस्माद् द्वारगा-
थायां प्रकृतयश्चेत्यत्र चशब्दो विकल्पेन विकल्पलक्षणेनाप्येन
बोध्यस्ततोऽप्यर्थो विषाकतत्त्वमुक्तं ज्ञेयत्वमप्यथा वा । तथा-
न्यथात्वं हेतुरसभेदाद् द्विविधरूपं कृष्टव्यमिति । ४२ ।

संप्रति हेतुविषाकत्वमेव ज्ञापयन्माह ।

जा जं समेव हेउं, विवागउदयं उवेति पणंओ ।

ता तन्विवागमन्ना, ससाभिहाणां सुगमाइं ॥ ४३ ॥

याः प्रकृतयः संस्थाननामदिकां च पुत्राक्षद्विषाकं हेतुं कारणं
समेव संभाव्य विषाकाद्यमुपायानि तास्तद्विषाकमंज्ञा यथा
संस्थाननामदिकाः प्रकृतयः औदारिकदीर्घ पुत्राक्षसंभाव्य
विषाकाद्यमाश्रित्यन्ते ततस्ताः पुत्रकृत्विषाकाः आनुपुष्यैश्च
तथापि क्षेत्रं प्राप्य विषाकादयं गच्छन्तीति क्षेत्रविषाका इ-
त्यपि शेषाभिधानानि तु ध्रुवस्तर्कमोपेक्षकमोद्वलनादीनि सुग-
मानि ततो न विशेषतो विभाव्यन्ते एवमुक्ते स्म पुत्रकृत्विषा-
कत्वमधिकृत्य यत्परस्य वक्तव्यं तदनूय प्रकथयति ।

अइइइइं उदओ, किं न भवे पोगमाणां मंएण ।

अपुण्ड्हं वि किं नो, एवं कोहाइयाणं पि ॥ ४४ ॥

ननु यदि याः प्रकृतयः पुत्रानाद् संभाव्य विषाकाद्यमाश्रित्य
यन्ति ताः पुत्रकृत्विषाकास्तर्हि रसत्योरप्युदयः किं न पुत्र-
क्षान्द संभाव्य भवति तयोरेपि पुत्रकृत्विषाकानेव संभाव्यादयो भवन्ति
इति भावः । तथा हि काटकादिसंस्पर्शान्तरविषाकादयः पु-
ष्पादि संस्पर्शोऽपि रतः । ततस्ते अपि पुत्रकृत्विषाकान्यो युक्ते-
न जीवविषाकान्यविति एवं परेषु काका प्रसेने कृते सत्याचा-
योऽपि काका प्रत्युक्तस्तथा (अपुण्ड्हं वि किं नो) अत्र सप्तम्यर्थे
तृतीया अस्त्वप्येवपि पुत्रकृत्त्वपि किं तयो रसत्योरपि विषाकादयो
न भवन्ति भवन्त्येवेति भावस्तथा हि काटकादिसंस्पर्शव्यति-
रेकेऽपि श्रियाप्रियदन्तस्मरणादिना इत्येते रसत्योरपि विषाका-
द्यस्तत्र नो न पुत्रकृत्विषाकान्यो किं तु जीवविषाकान्यो एवं परोप-
न्यस्तपूर्वैकपुण्ड्रसैन क्रोधादीनामपि जीवविषाकित्वं ज्ञा-
यनीयम् । संप्रति जवविषाकित्वमधिकृत्य परा भूतं नव्यायुषं यथा
हरश्च जव एव विषाकादयो भवन्ति नान्यत्र तथा गतीनामपि

न कालु मतयेऽपि स्वस्वमवस्थतिरेकेणात्यम्यत्र विषाकोद्यम-
धिभयन्तीति सुप्रतीतयेतत् विममवचनतत्त्ववेदिनां ततो ग-
तयोऽप्यायुर्वैजयिपाकाः किं नाग्नीष्यन्ते ॥ ४४ ॥

एवं परेषोके सति सूरिः परीकमव्ययं प्रतिवेधयति ।

आउज्य भवविवागा, गर्द न आउस्स परजवे जम्हा ।

तो सज्जहा वि उदम्भो, गँधेण पुण संकमेण हिय ॥४५॥

आयुर्वैजयतो भवविपाका न प्रवर्तते यस्मादायुषः परमवे-
स्यथाऽपि संकमेणायुर्वयो न भवति ततः भव्या स्वजय-
व्यभिचारानावादायुषि जयविपाकाणि व्यपदिश्यन्ते । गतीनां
पुनः परमवेऽपि संकमेणायाव्यस्तित ततः स्वमवस्थमिचाराण
ता प्रवविपाकिन्यः ।

संप्रति केवविपाकित्वमधिष्ठय परमप्रश्नमपाकनुमाह ।

आणुपुव्वीण उदम्भो, किं संकमेण नरिय संवे वि ।

जह लेखहेउओ ताण, न तद्दा अभाण सविवागो ॥४६॥

ननु यदि गतीनां स्वस्वमवस्थतिरेकेणात्यम्यत्र भवान्तरे संक-
मेणायाव्यस्तिति कृत्वा स्वप्रत्ययमिचाराण ता भवविपाकिन्यः
उत्पन्ने किं तु जीवविपाकित्वस्तद्वानुपूर्वीणां स्वयोक्त्रव्यतिरे-
केणात्यम्यत्र किमुदयः संकमेण नास्ति न विद्यते येन ता नियमनः
केवविपाकिन्या व्यवहियन्ते अन्यत्राप्यस्ति संकमेणायाव्यस्ततः
स्वकेवव्यभिचाराण ताः केवविपाकिन्यो वक्तुमुचिताः किं तु
जीवविपाकिन्य एवेति परस्वयमिमायः । अत्रोत्तरमाह (संते-
यियादि) सत्यपि स्वयंयाय्यकेवव्यभिचारेकेणात्यम्यत्र संकमोदये यथा
तानां केवहेतुकः स्वविपाकः स्वविपाकाद्यमादुमीवस्तथा ना-
न्यासां प्रकृतीनामित्यसत्पारम्यकेवव्यभिचारेकेवव्यभिचार्य केव-
विपाकिन्य उच्यन्ते ।

जीवविपाकित्वमधिष्ठय परमप्रश्नमपनुवत् आह ।

संपप जियकात्ते, उदयं काठं न जंति पणहँओ ।

एवमिणमोदहँओ, आसिब विसेसया नरिय ॥४७॥

ननु कास्ताः प्रकृतयो वा जीव कात्तं चाश्रित्य नोदयमधि-
गच्छन्ति सर्वा अपि जीवकालावधिष्ठय गच्छन्तीति भावः
जीवकालयोस्तरयोद्यासंभवात् ततः सर्वा अपि जीववि-
पाका एवेति प्रष्टुमिमायः । अत्राचार्य आह (एवमिणमि-
त्यादि) आश्रतः सामान्येन हेतु हेतुव्यभिचारमिथ्य एवमेतत्
यथा त्वयोक्तं तथैव विशेषितं त्वसाधारणं तु हेतुमिथ्य
यतश्च भवति जीवः कालो वा सर्वोसामपि प्रकृतीनामुद्यं
प्रति साधारण्यस्ततस्तदपेक्षया चेत् प्रकृतीनां चिन्ता कियते
तसि सर्वा अपि जीवविपाका एव कालविपाका एव वा ना-
स्त्यत्र संदेहः । परं कासांचित् प्रकृतीनां केवविपाकित्वसाधा-
रणमुद्यं प्रति हेतुरस्ति ततस्तदपेक्षया केवविपाकित्वादिध्य-
पदेश इत्यदोषः ।

संप्रति रसमधिष्ठय परं पूर्वपक्षयति ।

केवलदुग्गस्स सुहुभो, हासाइसु कर्हं न कुणइ अणुव्वो ।

सुजमार्हं मिच्छो, किंसिद्धओ एगगणिरसं ॥ ४८ ॥

ननु यथा श्रेयसरोहे अतिवृत्तिबाधत्वरूपराद्धायाः संख्येयु
भागेषु गतेषु सन्तु परतोऽतिविशुद्धिसंभवमातिहानावर-
णीयादीनामशुभप्रकृतीनामेकस्थानकं रसं भ्रामति तत्रा सप-
कभेयसरोहे सूक्ष्मसंपरायश्चरमश्चिचरमाविशु समयेषु वर्तमा-
नोऽपीवाविशुद्धताकेवलल्लिकस्य केवलल्लानावरणकेवलदश-

मावरणरूपस्य किं नैकस्थानकं रसं निर्वर्तयति केवलल्लिकं
हाशुभमतिविशुद्धकरक बन्धेषु लयकभेयसाधकः सूक्ष्मसंपरा-
यस्ततो मतिहानावावरणीयोदयेन संभवति केवलल्लिकस्यै-
कस्थानकरसबन्धः स किं नोक्त इति प्रष्टुमिमायः । तथा
हास्याविशु वड्डीससम्योरये प्रत्यभेहात् हास्यादीनां हास्यरपि-
मयशुब्दानामशुभमात् अणुपूर्वाऽप्युक्तकरो हास्याविशुभकानां
मये तस्यातिविशुद्धिकर्षप्रस्तात्वात् शुभादीनां च शुभमह-
नीनां मिथ्यादृष्टिरतिसंक्षिप्तः संक्षेपप्रकर्षसंभवश्चुभप्रकृतीना-
मेकस्थानकोऽपि रसबन्धः संभाव्यते इति कथमेकस्थानकं
रसं न भ्रामति येन पूर्वोक्ता एव सप्तदश प्रकृतयश्चतुस्त्रिं-
कस्थानकरसा उच्यन्ते न शेषाः प्रकृतयः ॥ ४८ ॥

अत्र खुरिराह ।

जलरेहसमकसाए, वि एगगण्णि न केवलसुग्गस्स ।

जं आणुएषं पि हु भणियं, आवरणं मज्जयाई से ॥४९॥

जलरेहासमेऽपि जलरेहातुज्जेऽपि कपाये संख्यसमलक्षणं
उद्यमागतं न केवलल्लिकस्य केवलल्लानावरणकेवलदशमा-
वरणरूपस्यैकस्थानिको रसो भवति कुत इत्याह यत् यस्मात्
(से) तस्य केवलल्लिकस्य तनुकमपि सर्वजघन्यमपि आव-
रणं रसलक्षणं हु निश्चितं संयथाति भगितं तीर्थकरगणधर्यः
सर्वजघन्योऽपि रसस्तस्य सर्वधाती भगित इति आचार्यः ।
सर्वधाती च रसो जघन्यपदेशेऽपि द्विस्थानक एव भवति नै-
कस्थानकस्ततो न केवलस्यैकस्थानकरसबन्धसंभवः ॥ ४९ ॥

संप्रति हास्यादिप्रकृतीनामधिष्ठयोरपरमाह ।

सेसाणुज्जाण वि न जं, खगियराणं न तारिसा सुच्छं ।

न मुज्जाणं पि हु जम्हा, ताणं बंधो विमुदभंते ॥५०॥

शेषाणुभानामपि आयुक्तमतिहानावरणीयादिसत्तद्व्यभिचार-
व्यतिरिक्तानामशुभप्रकृतीनां नैकस्थानकरससंभवो यद् यस्मा-
त् कारणात् कृपकतरणं कृपकस्यासर्वकणस्थैतरयोऽप्रमसप्र-
मससंयतयोर्न तादृशी शुद्धियेत एकस्थानकरसबन्धो यदा त्व-
कस्थानकरसबन्धोपेक्षा परमप्रकर्षप्राप्ता विगुक्तिरनिवृत्तिबाध-
संपराकायाः संख्येयन्यो जग्रेण्यः परतो जायते तदा बन्धने
च ता आयान्तीति नासन्नैकस्थानको रसः । तथा शुभानामपि
मिथ्यादृष्टिसंक्षिप्तो हु निश्चितं नैकस्थानकं रसं भ्रामति य-
स्मात्तासां शुभप्रकृतीनामतिसंक्षिप्ते मिथ्यादृष्टौ बन्धो न प्रवति
किं तु भनाकु विशुष्यमाने संक्षेपोक्तं च शुभानामपि कृतानामे-
कस्थानकरसकथंसंभवो न तद्वज्ज तत्तत्तासामपि जघन्यप-
देशेऽपि द्विस्थानक एव रसो नैकस्थानकः । यस्वति संक्षिप्तोऽपि
मिथ्यादृष्टौ नरकगतिप्राप्त्योऽपि वैकियैतजसादिकाः शुभानाः प्रकृत-
यो बन्धमायानि तासामपि तथा स्वाभावात् जघन्यताऽपि द्वि-
स्थानक एव रसो बन्धमधिगच्छति नैकस्थानकः ॥ ५० ॥

अत परः प्रश्नयति ।

उकोसविई अज्जव-साणेहि एगगणिओ होति ।

सुभाणं ते न जं उइ, असंखगुणिया उ अणुभागा ॥५१॥

ननु सर्वोसामपि शुभानामशुभानां वा प्रकृतीनामुक्त्या स्थि-
तिरुक्तो संक्षेपो वर्तमानस्य प्रवति मान्यथा । उक्तं च । “स-
ख्येयिणमुक्तोऽस्यो उकोससंक्षिप्तसंयं” ततो यथाध्यायवसायिः शु-
भप्रकृतीनामुक्त्या स्थितिर्भवति तरेवाप्ययसायैरेकस्थानकोऽपि
रसो अभिप्यति ततः कथमुच्यते न शुभानामपि प्रकृतीनामेक-

स्थानकरसबन्धः । अत्रोत्तरमाह "संवेत्वाहि" बवेत्तुक्तं तत्र
बसत्वा स्थितिरसंबन्धेषुयुक्ता यवानुमानाः तुरेयकारायाः ।
कोऽत्र भाव इति चेदुच्यते । इह प्रथमस्तिथितारत्रय समग्रमय-
नुवृत्ता। सर्वसंज्ञानेन परिभाष्यमानाः असंबन्धेयाः क्षितिर्वितोया
एकैकस्यां च स्थितानुसंज्ञेया ये रसस्यैकं रसस्यैकं कसंघात-
विशेषाः तत बह्वृक्षस्थिता बह्व्यामानायां प्रतिस्थितिविशेषमसं-
ज्ञेया ये रसस्यैकं कसंघातविशेषास्ते तावन्तो द्विस्थानकरस-
स्यैव घटन्ते एकैकस्थानकरस्येति न ह्यमप्रकृतीनामुक्तस्थिति-
बन्धोऽप्येकस्थानकरसबन्धः ॥ ५५ ॥

संप्रति सत्कर्मोधिकृत्य परप्रश्नमपाकर्तुमाह ।

दुविहमिह संतकम्भं, ध्रुवाधुवं मृश्यं च सदेष्टुम् ।

ध्रुवसंतं चिय पदमा, जम्भो न नियमा वि संजोगा ॥५५॥

[illegible]

इदं वक्ष्यमाणप्रकृतिस्वरूपप्रतिपादकमन्यकर्तृकं चारणायाह-
यमस्ति तच्च भन्वमतीनां सुखावधौ भेदे तुरतस्तदपि क्षिप्यते ।

अणुदयउदओभयबं-धिणी न नभवंधउदयवोच्छेया ।

संतरञ्जभयनिरंतर-बंधा (उ) दयसंकम्पकोसा ॥५३॥

अणुद्वयसंकमजेद्वा, उदए णुदए य बंध उक्कोसा ।

उदयाणादयर्वाओ. तितिवउदहल सन्वाओ ॥५४॥

इह प्रकृतयस्त्रिधा तद्यथा स्वानुदयबन्धिन्यः स्वादयबन्धिन्यः
उजयबन्धिन्यश्च । तत्र स्वस्यानुदये पक्षे बन्धो विधत्ते यासां ताः
ताः स्वानुदयबन्धिन्यः । स्वस्यादये पक्षे बन्धो विधत्ते यासां ताः
स्वादयबन्धिन्यः । तथा पुनरप्यन्ये उदयविजये वा बन्धोऽस्ति
यासां ता मजयबन्धिन्यः । पुनरप्यन्याः त्रिधा प्रकृतयस्तथास्मिन्
समकस्ये वल्लिङ्गमानबन्धोदयाः क्रमव्यवच्छिन्नानबन्धोदयाः ।

उत्क्रमस्यषष्ठिप्रमाणबन्धोद्घास्यह । तत्र समक्रमेककांश्च द्व्यव-
च्छिज्यमानो बन्धोद्घोयां यासां ताः समक्रमस्यषष्ठिप्रमाणबन्धोद्घाः ।
ताश्च “अम” इत्यनेन पदेन षुहीताः । तथा क्रमेण पूर्व कः
पदवाङ्मय इत्येवंरूपेण द्व्यवच्छिज्यमानो बन्धोद्घोयां यासां ताः
क्रमस्यषष्ठिप्रमाणबन्धोद्घाः । ताश्च “बंब” इत्यनेनांशेन परि-
षुहीताः । तथा कर्त्तव्येण पूर्वमुद्रयः पदवाङ्मयः इत्येवंरूपेण
द्व्यवच्छिज्यमानो बन्धोद्घोयां ताः उत्क्रमस्यषष्ठिप्रमाणबन्धो-
द्घाः । ताश्च “अङ्” इत्यनेनाभ्यवनेन संशुहीताः । पुनस्तस्याप्या
विधा प्रकृतयस्तथा “संतर उभयनिर्तरबंघावति” सात्तर-
बंघाः उभयवत्ता इति सात्तरनिर्तरवत्तयाः निरुत्तरबंघाः ।
पतासां च हङ्गाय स्वयंप्रवाचार्योऽयं बभूवति । मात्थिवीयते
पुनस्तस्याप्या कर्तुं प्रकृतयस्तथा आह । “उदयसंक्रमकोला इ-
त्यादि” उदयसंक्रमोत्कृष्टा । “अनुदयसंक्रमकोला इति” अनुदयसं-
क्रमोत्कृष्टा । “उदयप्राणय उदय उदयकोला इति” उदयबन्धोत्कृष्टा
अनुदयबन्धोत्कृष्टाह । तथा उपरस्याप्या द्विधा प्रकृतयस्तथा
उदयवत्त्वोऽनुदयवत्त्वह “तिति इत्यादि” यताः सर्वा अपि
प्रकृतयो यथाकामं निश्चितकर्तुं जवन्ति ताश्च तथैव पूर्वमुद्रिहः ।
संप्रत्यताः सर्वा अपि क्रमेण वक्तव्यस्तत्र प्रथमतः स्वानुद्घो-
द्घाः । नयनविधौः प्रवर्तिनिदिष्टिभूराह ।

देवनिरयवेण्वि-यत्तकमाहारजुयलतित्याणं ।

बंधा अणुदयकाले, ध्रुवादयाणं तु उदयम्भि ॥ ५५ ॥

देवायुर्नरकानुदेवगतिदेवानुपूर्वीनरकगतिनरकानुपूर्वीवैश्विन्य-
शरीरवैश्विन्याङ्गोपाङ्गलक्षणं वैश्विन्यद्रुमाहारकक्षितानाहार-
शरीरमाहारकाङ्गोपाङ्गलक्षणं तथैवहरनामिसासामेकादशभक्ततीर्था-
नभः स्वस्वनामपदकाश एव तथा हि देवगतिनिकम्ब नैवमयी
वर्तमानैवस्योदेवो नैरकनिकम्ब नरकगती वैश्विन्यक्षिक-
स्योभयप ॥ न च देवा नरका वा पतिः प्रकृतीर्दे-
व्यन्ति तथा भवत्सामाभ्यात् ॥ नीधिरनभ्यामिति च केवलक्षणाप्र-
त्यायुद्यमागम्यकति न च तदानीं तस्य कथः अप्रपञ्चनगुण-
स्यानक एव तस्य बन्धवपञ्चदेवात् ॥ आहारकरकण्ठयापुष्टक-
ल्लयपुञ्जीवनेन ममाह नावतस्तदुक्तकातावर्षी तु तथाविशिवि-
श्वरूपावतः ॥ स्वयं देवमाश्वस्यन्वातिरिच्यआहारकक्षिकबन्धम-
भते ततः पताः सर्वो अग्रि स्वाद्युद्यपन्थिन्यः प्रभोदेवोऽनं पुन-
र्नावावरणपञ्चकदशोनावरणपञ्चकपञ्चास्यास्तथापञ्चकमिथ्यात्यन्ति-
मार्थतैजसकामेगस्थिरास्थिरवर्षोदितपुक्तागुह्यपुक्ताभागमभ-
क्षणानां सत्ताविशोमिप्रकृतीभ्यमुपय एव सति कथ उज्जययते
प्रभादयतया तत्सो स्रवदेव्यभावात् अतो भ्रुवोद्याः स्वोदय-
बन्धिन्यः शेषास्तु निष्पन्नप्रकाशजितपिप्रकाशमयानन्दमुदेनन-
पदूकवायवोमहानवमोकायपरघातातपघातातपोयोतोक्ष्ण-
ससातासातवेदनीयोभन्नीविशोममनुप्यभिततिरिचङ्कीदार्कि-
रिचक्रप्रस्तप्ताप्रस्तविहयोगातपस्तपसाद्वयपथोतप्रत्यक्षधारासरस-
हमायप्रस्तप्ताप्रस्तवासरसमुल्लङ्घनाद्वयपथःकीर्तिःस्वरज्जुभंगा-
नादेयायशःकीर्तिष्वा इहशीतिस्तस्याः स्वोद्यायुद्यपन्थि-
न्यः ॥ तथा श्रुताः प्रकृतव्यस्तित्क्षां मनुष्याणां वा यथायोगमनुद-
ये सद्यं वा बन्धव्यस्तित् ततः स्वोद्यायुद्यपन्थिन्य इ-
त्यन्ते ॥ ५५ ॥

संप्रति समकक्ष्यवद्विद्यमानबन्धोदयादिप्रकृतीरभिधित्सुराह ।

गयचरिमन्नो जधुववं-धिमोहहासरइअरइमाणुयपुब्बीणं ।

सुहृमतिगन्धायव.णं, सपुरिसवेयाण बंधुदया ॥ ५६ ॥

बोधिज्जेति समं चप, कमसो सेसाण् उक्कपेणं तु ।

अद्दहमजसत्तुरतिग-वेउत्ताहारजुपलाणं ॥ ५७ ॥

मत्तोऽपनीतश्चरमो शोभः संभवकपो बन्ध सः गतचरमज्ञोऽजः स चासौ भूषणविभक्त्याऽन्यको मोक्षश्च गतचरमज्ञोऽभूषणवि-

मोहः मोक्षहीनसत्ताः संज्वलनज्ञोऽहीनाः पञ्चदशकावयमिष्यान्वयजुगुप्ताः कथाः अष्टादश भूषणविभक्त्या इत्यर्थः तथा तत्रा हास्यरत्यरतिमनुजानुपूर्वाणां तथा मृदुभाषणीतसाधारणकपसुसमत्रिकातपनीनोः सपुष्पवेदयोः पुष्पवेदसहि तत्राः सर्वसंख्या र्द्धशतितृहृतीनां सममेव समकालेन बन्धोद्वयी इयवच्छिद्येते तथा हि सुसमकियातपमिष्यात्वानां मिष्याप्याधनन्तानुबन्धितानां सासादने मनुष्यानुपूर्वा हि—तीत्यकप्यानामभिरते प्रत्याक्यानावरणकापानां देशविरते हास्यरतिमनुगुप्तानामपुर्वकरोः संज्वलनजिउपवेदोद्वयानिबु-सिवाद्दरसंपराये बन्धोद्वयी समकमेव व्यवच्छेदमानुतः तत एताः समकप्यवच्छिद्यमानान्योद्वयाः शेषाणां नृकप्यमाख्यतिरिक्तानां षडशतितृहृतीनां क्रमेण बन्धोद्वयी व्यवच्छिद्येते ततः पूर्वं बन्धस्य व्यवच्छेदः परश्चातुद्वयस्य तथा हि ज्ञानावरणपञ्चकालरायपञ्चकदर्शनावरणजनुष्ट-यानां सुसमसंपरायचरमसमये बन्धव्यवच्छेदः उद्वयव्यवच्छेदः क्षीणकपायचरमसमये निद्राप्रसन्नयोः क्षीणव्यवच्छेदोऽपुर्व-कारणप्रथमभागे उद्वयव्यवच्छेदः क्षीणकपायक्षिचरमसमये तथा असातवेदनीयस्य प्रमत्ते सातवेदनीयस्य सयोगिधर-मममये तथा असातवेदनीयचरमसमये बन्धव्यवच्छेद उद्व-यव्यवच्छेदः पुनरुभयोरेपि सयोगिकवलिचरमसमये अयोगि-कवलिचरमसमये वा । तथा चरमसंस्थानस्य मिष्यादृष्टौ म-ध्यमसंस्थानचतुष्टयाप्रशस्तविहायोगतिबुःस्वभान्मानां सासा-दने औदारिककठिकप्रथमसंहननयोरविरतसम्यग्दष्टौ अस्थिरा-द्यने प्रमत्तं तेजसकामसुखसमचतुरक्षसंस्थानपणोदितनु-ष्कादिगुल्लजुचतुष्टयप्रत्येकस्थिरशुभसुखरनिर्माणानामपुर्व-करणपष्ठे भागे बन्धव्यवच्छेदः । पुनरासां सर्वासामपि प्रकृती-नामष्टाविंशतिसंस्थानां सयोगिकवलिचरमसमये तथा मनु-ष्यत्रिकस्य बन्धव्यवच्छेदोऽविरतसम्यग्दष्टौ पञ्चजिग्रजाति-जसबादरपयोससुभगादेयतीये हूनाभ्यामपुर्वकरणपष्ठभागे य-शःकील्युच्चैर्गम्योः सुसमसंपरायचरमसमये उद्वयव्यवच्छेदः । पुनरासां ज्ञादशानामपि प्रकृतीनामष्टाविंशतिसंस्थानां सयोगिकवलिचरमसमये तथा स्यात्वरकक्षिचितुरन्ध्रिजजातीनां नरकत्रिकस्यान्तिमसंहनन-स्य यपुंसकवेदस्य मिष्यादृष्टौ बन्धव्यवच्छेद उद्वयव्यवच्छेदः पुनर्यथाक्रमं सासादने अविरतसम्यग्दष्टाप्रमत्तसंयते अतिबु-धिसिवाद्दरसंपराये तथा तिर्यगाणुपूर्वोद्वयमानादेयानां तिर्यगोति-तिर्यगाणुद्योतनानिर्वाणानां स्थानाद्विभक्तिस्य चतुर्थपञ्चमसं-हननयोर्कितीयनृतीयसंस्थानयोश्च बन्धव्यवच्छेदः सासादन-स्य सम्यग्दष्टौ उद्वयव्यवच्छेदः पुनर्यथासंस्पर्शविरते देशविरते प्रमत्तसंयतेऽप्रमत्तसंयते उपशान्तमोहे तथा अरतिशयोक्त्योर्बन्ध-व्यवच्छेदः प्रमत्तसंयते उद्वयव्यवच्छेदोऽपुर्वकरोः संज्वलनलो-भस्य बन्धे व्यवच्छेदोऽनिबु-सिवाद्दरसंपरायचरमसमये उद्वयव्य-वच्छेदः सूक्ष्मसंपरायान्तिमसमये तत एताः षडशतितृपि प्रकृतयः कम्मव्यवच्छिद्यमानान्योद्वयाः । तथा अष्टानामष्टाः कीर्तिसुत्रिक-वैकिथिपञ्चकारिकारकिकरूपानामुत्क्रमेण प्रागुद्वयस्य व्यवच्छेदः पञ्चाद्व्यवच्छेदरूपेण व्यवच्छिद्येते बन्धोद्वयी । तथा हि अयशः की-

र्ति प्रमत्ते वेचापुणोऽप्रमत्ते वेचद्विकैषेतिपञ्चकारिकयोर्पुर्वकरणे ब-न्धव्यवच्छेद उद्वयव्यवच्छेदस्तु पञ्चामव्यविरतसम्यग्दष्टौ आ-हारकिकस्य पुनरपुर्वकरोः बन्धव्यवच्छेदः उद्वयव्यवच्छेदोऽ-प्रमत्तसंयते तत एता अष्टावपि उत्क्रमबन्धव्यवच्छिद्यमानान्य-व्योद्वयाः ।

सांयतं साम्तरादिप्रकृतीः प्रकृतयति ।

पुर्ववर्षिणी ष्ट तित्थगर-नाम आउपयउत्तवादनना ।

एया निरंतराभो, सगवीजुजसंतरा सेसा ॥ ५८ ॥

ज्ञानावरणपञ्चकालरायपञ्चकदर्शनावरणनृकपाययोऽन्यक-मिष्यान्वयजुगुप्ताऽशुक्रजुभिर्मोषतजसकर्मोपपञ्चातपयोद्वि-चतुष्टयकथाः सप्तव्यवच्छिद्यं भूषणविभक्त्याः तद्वैहूनानां आ-युधतुष्टयमिति द्विपञ्चाहासंख्याः प्रकृतयो निरन्तरा बन्धमाण-शार्थ्या वेदितव्याः । तथा बह्वचमाणाः सप्तविंशतिप्रकृतयः (उभ) इति उभयाः साम्तरनिरन्तरा इत्यर्थः शेषाण्येककथा-रिंशत्प्रकृतयः सप्ततराः ।

अधुना पूर्वोद्दिष्टाः सप्तविंशतिप्रकृतीरपवर्शयति ।

चउरसउजसंपरायाय-उसासपुंससुखसायसुभगसं ।

वेठञ्जिरुत्तमृगनर-तिरिगोयसुसतरसतिचउ ॥ ६० ॥

समचतुरक्षसंस्थानं पञ्चजिग्रजातचसहननं पराघातनाम उ-ज्ज्वलनाम पुष्टपदः पञ्चेन्द्रियजातिः सातवेदनीयं शुभविहा-यागतिः वैकिथिपञ्चकारिकार्थिकार्थिकं सुत्रादिकं मनुष्यद्विकं तिर्य-ग्द्विकं गोत्रादिकं (सुसपतिवजपि) यथाक्रमेण संख्यासंख्ये-ययाजना सुखरत्निकं सुखरं सुजगानादेयकं प्रसन्नगुणं त्र-सत्सत्वरपयोत्तरादिकं कृष्णमित्येताः सप्तविंशतिप्रकृतयः सा-न्तरनिरन्तराः ।

सांयतं साम्तरादिपदशेषानिबन्धनामाह ।

समयाउ अंतदुष्टुच-ठकोमो जाण संतरा ताओ ।

वंधे द्वियमि उभया-निरंतरा तमि ष जदुन्ने ॥ ६० ॥

यासां प्रकृतीनां जघन्यतः समयमात्रबन्ध उत्कर्षतः समयाहार-ज्य यावदन्तर्मुहं न परतस्ताः साम्तराजिधानाः बन्धमभिरुप्या-न्तर्मुहमयेऽपि सह अन्तरेण अवधानेन व्यवच्छेदलक्षणेन वर्तन्ते यास्ताः साम्तरा इति अयुपासिबहासाद्येकमास्तदाह । असातवेदनीयवलिचरमपुंसकवेदहास्यरत्यरतिशयोक्तिकारकिकार-हारकिकाचारहितसंस्थानपञ्चकारादिनसंहननपञ्चकजाति-चतुष्टयातपोयोताप्रशस्तविहायोगतिस्थिरशुभयशःकीर्त्यैः स्था-वरादिदशाकं च । एता हि जघन्यतः सप्तविंशतिशुभसंयतेऽपि तथास्वा-भाव्यतस्तोषोभ्याभ्यवसायपरवर्तनेन नियमनः प्रतिपक्षप्रकृतीर्ष-जातिः ततः साम्तरा अजिघांयते । तथा यासां प्रकृतीनां जघन्यतः समयमात्रं बन्धमुत्कर्षतः समयावरणं वैरत्ययान्तर्मुहं तस्यो-पपेपि असंख्येयं काशं यावत् ता उभयाः साम्तरनिरन्तरा इत्य-र्थः । बन्धमभिरुप्यान्तर्मुहमये साम्तराश्च निरन्तराश्चेति हन्वा तादृक् प्रागुक्ताः समचतुरक्षादयः सप्तविंशति प्रकृतयः ता हि जघन्यतः समयमात्रं बध्यन्ते ततः साम्तरा उत्कर्षतोऽ-शुक्रजुगुपादिभिरितसंख्येयमापि काशं ततोऽन्तर्मुहमये व्यव-च्छेदाभावाभिरन्तराः । (तमि च जदुन्ने इति) जघन्ये इति जघन्येनापि याः प्रकृतयोऽन्तर्मुहं यावत् वैरत्ययं बध्यन्ते ता निरन्तराः । निर्गतं बन्धमभिरुप्यान्तर्मुहमये अन्तरं व्यवधानं

व्यवच्छेदो यकाज्यः ता निरन्तर इति व्युत्पत्तेः तावच्च प्रागुक्ता प्रवचनविन्यासयः ता हि उच्यन्तेनाप्यन्तेमुदृतं वाच्यवचनं नैरन्तरेण बन्धते इति । तदेवमुक्ता निरन्तरादिप्रकृतयः ॥ ६० ॥

संप्रत्युद्ययबन्धोक्त्यादिप्रकृतीर्विचक्षुः ।

प्रथमतोऽभिधानकारणमाह ।

उद्यय न अणुद्यय वा, वेधाभ्यो अक्षसंक्रमाभ्यो वा ।

उत्तिसंत जाण भवे, उक्तोसं ता तदस्त्वाम्भो ॥ ६१ ॥

यासां प्रकृतीनामुद्यये वा अनुद्यये वा बन्धादन्वयप्रकृतिव्यक्ति-संक्रमतो वा स्थितिसत्कर्मोक्तं प्रवति तास्तदाख्यास्तदनु-रूपसंज्ञका वेदितव्यास्तद्यथा । यासां प्रकृतीनां विपाकाद्ये सति वन्धावच्छेदं स्थितिसत्कर्मोक्त्याप्यते ता उद्ययबन्धोक्त्यासंज्ञाः यासां तु विपाकाद्यानां बन्धावच्छेदस्थितिसत्कर्मोक्त्यासंज्ञाः अनुद्ययबन्धोक्त्या यासां पुनर्विपाकाद्ये प्रवर्तमाने सति संक्रम-त उक्तं सत्स्थितिकर्म ज्ञायते न बन्धतस्ता उद्ययसत्कर्मो-क्त्याभिधानाः । यासां पुनरुद्यये संक्रमतः उक्तस्थितिसाम-स्ता अनुद्ययसंक्रमावच्छेदक्याः ॥ ६१ ॥

तन्नानुपूर्य्येयस्तीति ख्यापनाय प्रथमत उद्यय—

संक्रमावच्छेदक्याः प्रकृतीः कथयामि ।

माणुण्डसायं सम्मं, धिरहासाइळ वेयसुत्तराजं ।

रिमहचउरस्सीगी, म्मुळउदसंक्रमाकोसा ॥ ६२ ॥

मनुष्यैः सातवेदनीयं सत्यकचं विंशतिदिग्दं स्थिरभु-सुगलसुखरादेययः कीर्तिलक्षणं हास्यदिग्दं हास्यरसिक-भयनुगुणालक्षणं वेदभिर्कं पुनपुंसकजीवेदकं गुणविहायोगति-वर्जरमनाराचादिनि संहनमानि समचउरकादिनि पञ्च सं-स्थानानि वैभोगीरमित्येतारिहास्यकृत्य उद्ययसंक्रमावच्छेदः आ-सां हि प्रकृतीनामुद्ययमासां वा विषयवृत्ता नरकगत्यसातवे-दनीयमिध्यातावयः प्रकृत्यस्तासासुक्त्या स्थिति बन्धा भूय आ-साभेदोद्ययमासां बन्धमानासु वेत्तासु अनन्तरवचनरकमायादि-विषये प्रकृतिव्यक्ति संक्रमयति गुणप्रकृतीनां स्थितिः स्व-बन्धेन स्तोक्तैव भवति अणुमानासुक्त्या ततः संक्रमतः आसा-सुक्त्या स्थितिरवाप्यते इत्येता उद्ययसंक्रमावच्छेदक्याः ॥ ६२ ॥

सोप्रसमनुद्ययसंक्रमावच्छेदः प्रतिपादयति ।

मणुयाणुपुष्पीमीसग, आहारगदेवजुगलविगलाणि ।

सुमुपाइ तिगे ति अ—णुद्ययसंक्रमणउक्तोसा ॥ ६३ ॥

मनुष्याणुपुष्पीं सम्प्रमित्यावभाहारकणुगलमाहाकाशोपाङ्ग-लक्षणं देवपुण्डं देवगणविदेधानुपूर्विकं विकलात्रिकं विकल-भ्रष्टजातिविक्रम इति। न्दियमिन्द्रियबन्धुप्रतिष्ठित्यातिप्रसूतं सुहृ-मन्त्रिकं सुहृमापयांससाधारणजगज्जं तीर्थहरनाम एतास्त्रयोदश प्रमन्याः अनुद्ययसंक्रमावच्छेद यत एतासासुक्त्या स्थितिः स्व-बन्धतो नाभाप्यते किं तु संक्रमतः संक्रमतोऽणुगुण स्थिति-स्त्वादप्येते यदा एतद्विषयप्रकृतीरनुकृत्यस्थितौ बन्ध्या तद्वन्त-रन्तेनासु बन्धमानासु तद्विक्रि संक्रमयति एतद्विषयप्रकृतीनां च उक्तस्थितिव्यक्त्यः प्राप्यो मिध्यावृष्ट्याप्रमनुष्यो न च तदा-जीमासासुवयोऽस्तीत्यनुद्ययसंक्रमोक्त्याः ॥ ६३ ॥

संप्रत्यनुद्ययबन्धोक्त्याद्ययबन्धोक्त्याप्रकृतीराह ।

नारयतिरिउरसमुत्तं, वेधेहिमिदियावरायावं ।

निहा अणुद्ययजेडा, वउउक्तोसा पराणाउ ॥ ६४ ॥

नरकतिर्यथादिकीदृशिक्रिक्रिक्रि संघातं संहननैकियजातिस्थाव-

रनामातपनामानि पञ्च निद्रा इत्येता पञ्चदश प्रकृतयोऽनुद्यय-बन्धोक्त्याः शेषाः पुनरमायुष कायुरक्षनुद्ययपरिताः पञ्चेक-ियजातिवैकियव्यक्तिगुणसंस्थानपरघातोऽन्नासोपोतविहायोग-तयोऽणुगुणपुनैजसकामेणनिमोपोतघातयणादिवन्धुक्त्याप्यदिग्-रादिपुं, बसादिवचन्युक्तमसातवेदनीयं नीचैर्गोत्रं शोका कपाया मिथ्यात्वं ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकं दूरेनावरणचतुष्टयमि-त्येताः षड्भिः प्रकृतय उद्ययबन्धोक्त्याः एतासामुद्ययमासां स्व-बन्धनतः उक्त्या स्थितिरवाप्यते एता उद्ययबन्धोक्त्याभिधानाः आयासां तु न परस्परसंक्रमो नापि बन्धमानासुदैक्षिकं पूर्ववत्-स्यायुष उपचयाय प्रवति तत एकेनापि प्रकारेण स्थितमनुष्या-नुष्योक्त्या स्थितिर्नोभाप्यते इति ते अनुद्ययबन्धोक्त्यादिसं-ज्ञावृत्त्ययातीते । देवनारकापुष्पीं तु यद्यपि परमार्थतोऽनुद्ययब-न्धोक्त्ये तथापि प्रयोजनाभावात् पुनस्तु रिमिः संज्ञावृत्त्ययाती-ते विवक्षिते इति तथोपाय प्रतिषेधः ।

संप्रत्युद्ययबन्धुव्यवस्थोः प्रकृत्योक्त्येकणमाह ।

चरिमसमयमि दक्षियं, जासिं अक्षत्य संक्रमे ताम्भो ।

अणुद्ययवयइरा उ, उद्ययई होंति पराईओ ॥ ६५ ॥

यासां प्रकृतीनां दक्षिणं चरमसमयेऽन्यसमये अन्यत्रान्यासु प्रकृतिषु स्तिबुक्तसंक्रमेण संक्रमयेत् संक्रमय्य वान्यप्रकृति-व्यपदेशेनानुभवेत् न श्योदयेन ता अनुद्ययवत्योऽनुद्ययवतीसंज्ञाः इतरास्तु प्रकृतयः उद्ययवत्यो प्रवर्तते यासां दक्षिणं चरमसमये स्वविषयकिं वेदयेत् ।

संप्रति ता एवोद्ययवतीरभिधानुकाम आह ।

नार्गोतरायात्राजं—दंसाणु उ—वेधेसां अणुपुष्पिन्ती ।

चरिमुद्ययउच्चवेयग—उद्ययई चरिमलो जां य ॥ ६६ ॥

ज्ञानावरणपञ्चकमन्तरायपञ्चकमायुक्तमुद्ययं दूरेनचतुष्टयं सा-तासातवेदनीये स्त्रीनुपुंसकवेदी चरमाद्यं नामनवकया—स्ताश्चेमा मनुष्यानिः पञ्चेकियजातिस्वसनाम आहरनाम पयो-सकनाम गुणनाम सुखरनाम आदेयनाम तीर्थहरनाम तथा उच्चैर्गोत्रं वेदकसम्यक्त्वं चरमशोचः संज्वलनशोचः इत्येता-श्चतुर्गिराव प्रकृतयः उद्ययवत्यस्तथा हि ज्ञानावरणपञ्चक-न्तरायपञ्चकदर्शनावरणकतुष्टयकणां अनुदैश्याप्रकृतीनां क्षीण-कपायान्यसमये चरमाद्यानां च नामनवकलक्षणानां साना-सातवेदनीययोर्लैर्गोत्रस्य च सर्वसंख्यया द्वादशप्रकृतीनामयो-गिकनिबन्धनसमये संज्वलनपञ्चकं सुखसंस्पर्शान्यसमये वेदकसम्यक्त्वस्य सङ्कषणपर्यवसानसमये स्त्रीनुपुंसकवेदयोः कृपकश्रेण्यामानिबुल्लावदरसंपराकायाः संख्येयेषु आश्रयस्तिक्ता-न्तेषु गज्जदप्राप्तसमये आयुषां च स्वस्वमयचक्रसमसमये स्वेधे-नमसि सत एता उद्ययवत्योऽनिमोभन्ते । यद्यपि चरमासातवे-दनीययाः स्त्रीनुपुंसकवेदयोऽन्नानुद्ययवताः। नमपि संजवति तथा-ऽपि प्रथामेव गुणमसमस्य सापुनया व्यपदेशं प्रपञ्चनीति उद्ययवत्यः पुनपुनैरुपैरदिष्टाः शेषास्तु चतुर्दशोत्तरशतसंख्या अनुद्ययवत्यः तासां दक्षिकस्य चरमसमये अन्यत्र संक्रमतः स्वविषयकिंवेदनामावात् तथाहि चरमाद्यसंज्ञा नामनवकनरक-तिर्यग्यैकैकद्विविचतुरिन्द्रियजातिस्थावरसुहृमासाधारणातयो-घोतवजोः शेषा नात्र एकसमितिप्रकृतयो नीचैर्गोत्रं वेद्येता द्विसमितिप्रकृतोः सजातीयासु परमप्रकृतीपूर्वयमागतासु चरम-समये स्तिबुक्तसंक्रमेण प्रक्रिय परप्रकृतीव्यपदेशेनानुजवत्ययो-गिकेवर्त्तौ एवं दिग्प्रपञ्चेन क्षीणकपायः तथा मिथ्यात्वं सत्यम्-

मिष्यात् तदपि सम्भवत्येव प्रक्षिप्य सतकक्षयकातेऽनुभवति भ-
वतानुभवनिर्वाणं क्षयकसमये तद्विषयं क्षयमानास्तु आदिशामोह-
नीयमकृतितु गुणसंक्रमेण संक्रम्य उद्भावकालिकावतमुद्भवचरी-
षु प्रकृतितु स्तिबुक्तसंक्रमेण संक्रमयति उद्भावसूक्ष्मसाधारणा-
तपोयौतिकादिभिरुत्पिन्दुपिन्दुजातिरक्षयकक्षितिर्येवक्षयकपा नाम-
करोद्वा प्रकृत्यैव्यमानायां यथाःकीर्तिगुणसंक्रमेण संक्रम्य
साक्षानुद्भावकालिकावतं दक्षिणं नाम्ना उद्भवमागततु प्रकृतितु
स्तिबुक्तसंक्रमेण प्रक्षिप्य तद्व्यपयेयानुभवति स्थानार्थिनि-
क्रमपि द्योनावरणचतुष्टये प्रथमतः गुणसंक्रमेण संक्रमयति
तत उद्भावकालिकावतं स्तिबुक्तसंक्रमेण संक्रमयति एवमष्टौ क-
थायाद्वा ह्यास्वादिवद्गुणसंक्रमेण संक्रमयति ततः प्रकृतितु प्रत्ये
प्रक्षिपति तत एतः सर्वा अपि चतुर्धोसर-
शतसंख्याः प्रकृतयोऽनुभवयन्त्यः । इति श्रीमन्नगरिनिबिरिता-
यां पञ्चसप्तमहटीकायां कल्याणविद्यायां नृसींघं श्रुत्वा समाप्तम् ।
(कल्याणस्येऽनुमागप्रकरणे आसां षष्ठीः प्रकाशयिष्यते)
कल्याणं संवेद्यः ।

(२५) अथ ज्ञानावरणं होषैः सह चिन्त्यते ।

जस्त एं जंते । नाष्टावरणिज्जं तस्स दंसणावरणिज्जं
जस्त दंसणावरणिज्जं तस्स नाष्टावरणिज्जं । गोयमा ।
जस्त नाष्टावरणिज्जं तस्स दंसणावरणिज्जं नियमं अत्थि ।
जस्म दंसणावरणिज्जं तस्स वि नाष्टावरणिज्जं नियमं
अत्थि । १ । जस्त एं भंते । नाष्टावरणिज्जं तस्स
वेयणिज्जं जस्त वेयणिज्जं तस्स नाष्टावरणिज्जं । गोयमा ।
जस्त नाष्टावरणिज्जं तस्स वेयणिज्जं नियमं अत्थि ।
जस्त पुण वेयणिज्जं तस्स नाष्टावरणिज्जं, सिय अत्थि
सिय नत्थि २ । जस्त पुण जंते । नाष्टावरणिज्जं तस्स
मोहणिज्जं जस्त मोहणिज्जं तस्स नाष्टावरणिज्जं । गोयमा ।
जस्त नाष्टावरणिज्जं तस्स मोहणिज्जं सिय अत्थि सिय
नत्थि जस्त पुण मोहणिज्जं तस्स नाष्टावरणिज्जं नियमं
अत्थि ३ । जस्त एं भंते । नाष्टावरणिज्जं तस्स आउणं
एवं जहा वेयणिज्जेण समं जणिणं तथा आउणं वि समं
भाणियव्वं एवं नामेण वि एवं गोएण वि समं अंतराएण-
पं जहा दंसणावरणिज्जेण समं तदेव नियमं परोप्परं
जाणियव्वान्ति ।

अकेवलिं केवलिनं च प्रतीत्यकेवलिनो हि वेदनीयं ज्ञानावर-
णीयं चास्ति केवलिनस्तु वेदनीयमस्ति न तु ज्ञानावरणीयमि-
ति । (जस्त नाष्टावरणिज्जं तस्स मोहणिज्जं सिय नत्थि सिय
नत्थि चि) अक्षपकं क्षपकं च प्रतीत्य अक्षपकस्य ज्ञानावरणीयं
मोहनीयं चास्ति क्षपकस्य तु मोहक्षये वाचकत्वोक्त्या नोत्प-
द्यते तावज्ज्ञानावरणीयमस्ति न तु मोहनीयमिति । एवं च यथा
ज्ञानावरणीयं वेदनीयं सममधीतं तथा क्षापुषा नाम्ना गोत्रेण च
सहाय्येयमुक्तप्रकरणे अजगताः सखेयेष्वेतु आचार । अन्तरा-
येण च ससं ज्ञानावरणीयं तथा वाच्यं यथा दूरीणावरणीयं
निर्भजनमित्यर्थः एतदेवाह । “एवं जहा वेयणिज्जेण सममित्यादि”
(नियमा परोप्परं जाणियव्वान्ति चि) कोऽर्थः “जस्त नाष्टावर-
णिज्जं तस्स नियमा अंतराएणं जस्त अंतराएणं तस्स नियमा

नाष्टावरणिज्जं” मित्येवमनयोः परस्परं नियमो वाच्य इत्यर्थः ।
अथ द्योनावरणं होषैः चरुमिः सह चिन्त्यमाह ।

जस्त एं जंते । दंसणावरणिज्जं तस्स वेयणिज्जं जस्त
वेयणिज्जं तस्स दंसणावरणिज्जं । जहा नाष्टावरणिज्जं उ-
वरिमेहिं सचाहिं कम्मोहिं समं नयिणं तथा दंसणावरणि-
ज्जं पि उवरिमेहिं वाहिं कम्मोहिं समं जणियव्वं जाव अं-
तराएणं । जस्त एं जंते । वेयणिज्जं तस्स मोहणिज्जं ज-
स्त मोहणिज्जं तस्स वेयणिज्जं । गोयमा । जस्त वेयणिज्जं
तस्स मोहणिज्जं सिय अत्थि सिय नत्थि जस्त पुण मो-
हणिज्जं तस्स वेयणिज्जं नियमं अत्थि । जस्त एं
भंते । वेयणिज्जं तस्स आउणं एवं ययाण परोप्परं नि-
यमं जहा आउणं समं एवं नामेण वि गोएण वि समं
भाणियव्वं । जस्त एं जंते । वेदणिज्जं तस्स अंतराएणं पु-
च्छा गोयमा । जस्त वेयणिज्जं तस्स अंतराएणं सिय अ-
त्थि सिय नत्थि । जस्त पुण अंतराएणं तस्स वेयणिज्जं
नियमं अत्थि ।

(जस्तैत्यादि) अथप्य गमो ज्ञानावरणीयमसम एवेति
“जस्त एं जंते वेयणिज्जं” मित्यादिना तु वेदनीयं होषैः प-
ञ्चभिः सह चिन्त्यते तत्र च “जस्त वेयणिज्जं तस्स मोहणि-
ज्जं सिय अत्थि सिय नत्थि चि” अक्षीणमोहं क्षीणमोहं च प्र-
तीत्य अक्षीणमोहस्य हि वेदनीयं मोहनीयं चास्ति क्षीणमो-
हस्य तु वेदनीयमस्ति न तु मोहनीयमिति (एवमेवापि परो-
प्परं नियमं) कोऽर्थः यस्य वेदनीयं तस्य नियमादुपर्युक्त्वा-
द्युक्तस्य नियमादेर्दनीयमित्येवमेतदेव वाच्ये इत्यर्थः । एवं नाम-
गोत्राज्यामपि वाच्यम् । एतदेवाह “जहा आउणयेत्यादि”
अन्तरायेण तु प्रजनया यतो वेदनीयमन्तरायेण चाकेवलिनमस्ति
केवलिनं तु वेदनीयमस्ति न त्वन्तरायेमेतदेव दृष्टव्यतोकम्
“जस्त वेयणिज्जं तस्स अंतराएणं सिय अत्थि सिय नत्थि चि ।

अथ मोहनीयमस्यैवचतुर्भिः सह चिन्त्यते ।

जस्त एं भंते । मोहणिज्जं तस्स आउणं जस्त आउणं
तस्स मोहणिज्जं । गोयमा । जस्त मोहणिज्जं तस्स आउणं
नियमं अत्थि । जस्त पुण आउणं तस्स मोहणिज्जं सिय
अत्थि सिय नत्थि एवं नामं गोयं अंतराएणं च भाणिय-
व्वं । जस्त पुण जंते । आउणं तस्स नाम पुच्छा गोयमा ।
दो वि परोप्परं नियमं एवं गोत्रेण वि समं भाणियव्वं
जस्त एं जंते । आउणं तस्स अंतराएणं पुच्छा गोयमा ।
जस्त आउणं तस्स अंतराएणं सिय अत्थि सिय नत्थि ।
जस्त पुण अंतराएणं तस्स आउणं नियमं अत्थि । जस्त
एं भंते । नामं तस्स गोयं जस्त गोयं तस्स नामं । गोयमा ।
जस्त नामं तस्स नियमा गोयं जस्त गोयं तस्स नियमा
नामं । जस्त एं भंते । नामं तस्स अंतराएणं पुच्छा गो-
यमा । जस्त नामं तस्स अंतराएणं सिय अत्थि सिय न-
त्थि जस्त पुण अंतराएणं तस्स नामं नियमं अत्थि । जस्त

नं भंते । गोवं तस्स अंतराइयं पुच्छा गोयमा ! जस्स गोयं तस्स अंतराइयं सिध्दं अत्थि सिध्दं नत्थि जस्स पुण्ण अंतराइयं तस्स गोयं नियमं अत्थि ॥ ७ ॥

यस्य मोहनीयं तस्यापुनर्यमावक्येति न च यस्य पुनरापुनस्तस्य मोहनीयं भजनया यतोऽङ्गीकरोहस्यापुनर्मोहनीयं चास्ति क्षीणमोहस्य त्वापुरेवेति (एवं नामं गोयं अंतराइयं च आनि-यन्तीति) अथमयो यस्य मोहनीयं तस्य नाम गोभयस्यरायं च नियमादस्ति यस्य पुनर्नामाविश्वं तस्य मोहनीयं स्वात्स्व-क्षीणमोहस्यैव स्यात्चास्ति क्षीणमोहस्येवेति । अथापुनर्यो-भिः सह चिन्त्यते (जस्स नं भंते । आउयमित्थादि हो भि यो-परं नियमसि) कोऽर्थः । “ जस्स अन्नदं तस्स नियमा नाम जस्स नाम तस्स नियमा आदयं ” इत्यर्थः । एवं गोत्रेणापि (जस्स आदयं तस्स अंतराइयं सिध्दं अत्थि सिध्दं नत्थि) य-स्यापुनस्तस्यान्तराये स्यादस्यैवैवक्षितं स्यात्चास्ति केचक्षि-वदिति “ जस्स नं भंते । नाम ” इत्यादिना नाम अन्येन द्वेन सह चिन्त्यते । तत्र यस्य नाम तस्य नियमाभेदं यस्य गोवं तस्य नियमाध्यम् । तथा यस्य नाम तस्येवन्तराये स्यादस्यैव-क्षित्वस्याभासि केचक्षिवदिति । एवं गोभातरायोपरी भजना आदनीयेति अ० ८ श० १० ८० । इत्युक्तं प्रकृतिकर्म ।

अथ स्थितिकर्म तत्र कर्मणा स्थितिकर्मैके ।

नाणादराण्णजस्स नं भंते । कम्मसं केतियं कळं ठिरे पाण्णाया । गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोदकोदीओ तिप्पि य वाससहस्साइं अवाहा । अवाद्दिहि ता कम्मठिरे कम्मणिसेगे ।

हानावरणीयस्य अतिक्रमकथिनापर्यायकेवहावरकमेदतः पञ्चप्रकारस्य कर्मणे अदत ! कियत्तां कालं बाधद स्थितिः प्रकृता पञ्चभुक् प्रगल्भाह । गौतम ! जहन्नेनात्तमुदूते तत्र सर्व-कषु सुखसंपरायस्य कृपकस्य स्वगुणत्यागकरमसमये वत-मानस्य केदित्तमम् । अकर्तव्यत्वात्सागरोपमकोटीकोट्यः सा च मिथ्यादृष्टेःकण्ठे संज्ञा वतमानस्यावसातम्या तदेवं नियता प्रागुक्तस्य प्रहस्योत्तरासिद्धिः । इदमपुष्ट्याकरणं श्रीभि बर्ष-सहस्राणि अवाधा अवाधोना कर्मस्थितिः कर्मदक्षिकनिषेक इति । किमर्थमिति चेदुच्यते स्थितिद्विविधमदर्शनाय तथा हि द्विविधा स्थितिः कर्मकपतावस्थानादङ्गणा अयुयोया च । तत्र कर्मकपतावस्थानादङ्गणा स्थितिपिण्डेदेवमुक्तं विधात्साग-रोपमकोटीकोटय इति । अनुप्रबोयाया च वर्षेसहस्रबोयाया यत आह च श्रीभि वर्षेसहस्राणावाया इत्युक्तं प्रवति हानावरणीयं-कर्मककल्पस्थितिं कथं सत् कल्पसमाधाराय श्रीणि वर्षेसहस्रा-णि यावत्त किंचिदपि स्वावर्त्ये जीवस्य बाधानुपस्यन्ति तावत्ता समये दक्षिकनिषेकस्याजावत् । तत ऊर्ध्वे हि दक्षिकनिषेकः तथा वा अवाधोना अवाधाकाशपरिहीना अनुप्रबोयाया कर्मस्थितिः किमुक्तं भवति कर्मनिषेकः । स कैवं प्रथमस्थितौ प्रयुतो द्विती-यस्थितौ विशेषहीन एवं विशेषहीनो विशेषहीनश्च तावत्कल्पयो यावत् स्थितिचरमसमयः । एतावता च यत्कर्ममावर्णीयाक्ये क्षित्यै पुर्वकर्मप्रकृते प्राप्नोते वचविधानं स्थितिबन्धाधिकारे क्त्वायैतुगोप्यारापि तद्यथा स्थितिबन्ध-वधानावपेयना अवा-धाकपदकप्रकृता उक्तद्विषेकप्रकृता अत्यवहुत्यप्रकृता चेति तयोक्तद्विधायाकपदकप्रकृता उक्तद्विषेकप्रकृता च इति-

ता भवति । आवाधाकाशपरिहापनीयक्याय यस्य यावत्सः सा-गरोपमकोटीकोटयस्तस्य आवति वर्षासात्यावाधा । यस्य पुनः सागरोपमकोटीकोट्योऽप्ये स्थितिस्तस्यापुर्वेक्षित्वान्मुदूतेना-नुपस्तु अचत्यतोऽन्तर्मुदूतमवाधा अकर्तव्यः पूर्वकोटीविभागः । तत एवमवाधाकार्त्त परिभाषावाधाविषयभि इवमं भवन्तीयमि ।

तत्र निष्ठापञ्चकविषयं सूत्रमाह ।

निर्धार्यचयस्स नं भंते । कम्मसं केवयं कळं ठिरे पण्णाया । गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्स तिप्पि सत्त भागा पडिओवमस्स असेलेज्जहाणेणं ऊण्णाता उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोदकोदीओ तिप्पि वाससहस्साइं अवाहा । अवाद्दिहि ता कम्मठिरे कम्मणिसेगे ।

अत्र जहन्नेतः त्रयः सागरोपमस्य सप्त भागाः पत्योपमासंके-यनागोयाः । काऽत्र भावनेति चेदुच्यते पञ्चानां हानावरणप्रकृ-तीनां वतमुपमां वसेनावरणप्रकृतीनां वतुद्विरोधादीनां संत्यजन-होनस्य पञ्चानामन्तरायप्रकृतीनां च अत्रत्या स्थितिरन्तमुदूते सातवेदनीयस्य सकषायिकस्य द्वाव्हा मुहूर्ताः । इतरस्य तु द्वौ प्रथमसमये कृते द्वितीयसमये वेदं नं मुदीयसमये त्वकर्मो भवन्-मिति यथाः कीर्त्यैवगोत्रयोरेष्टी मुहूर्ताः । पुण्यपट्ठी संवत्सराणि संज्जहन्नाकोपस्य द्वौ मासी संज्जहन्मानस्यैको मासः संज्ज-हन्मथाया अर्कमासः शेषाणां तु प्रकृतीनां या या स्वकीया स्थितस्तस्यैव उक्तद्वयाः सप्तसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणाया मिथ्यात्वस्थित्या मांष्ट हते वसज्जन्ते तत्पत्योपमासंकेयमा-गदीनं जहन्नेस्थितिरिमागम् । तत्र निष्ठापञ्चकस्योक्तद्वया वि-तिस्त्रिंसात्सागरोपमकोटीकोटयस्तासां मिथ्यात्वस्थित्या सप्तति-सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणाया मागे द्वियमोष्ट द्वावं शून्यैव पात्येदिति वचनात् ह्यपञ्चकान् यः सागरोपमस्य सप्त प्रागाः ते पत्योपमासंकेयमागदीनाः कियन्ते ततो भवति यथोक्तं जह-न्नेस्थितिरिमागमिति ॥

द्वितीयचतुष्कस्य ।

दंमणचलकस्स नं भंते । पुच्छ गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुं उक्कोसेणं तीसं सागरोवमकोदीकोदीओ तिप्पि य वाससहस्साइं अवाहा ॥

वेदनीयस्य ।

सातवेदिज्जस्स श्रियावद्विषयबंधं पटुच्च अजहम्मप-एक्कोसेणं दो समया संपराइयबंधं पटुच्च जहणेणं वार-स्य मुहुत्ता उक्कोसेणं पवरस सागरोवमकोदकोदी पन्नर-स य वाससहस्साइं अवाहा । असातावेदिज्जस्स जहन्नेणं सागरोवमस्स तिप्पि सत्त जामा पडिओवमस्स असेले-ज्जहाणेण ऊण्णाता उक्कोसेण तीसं सागरोवमकोदकोदी तिप्पि वाससहस्साइं अवाहा । सम्मत्वेदिज्जस्स पुच्छा गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुं उक्कोसेणं ठावत्तिसाग-रोवमाइं सापिरेणाइं ।

(सायावेदिज्जस्स इति) “ श्रियावद्विषयं पटुच्च अज-हम्मपुक्कोसेणं दो समया संपराइयबंधं पटुच्च जहणेणं वारस मुहुत्ता ” इति आगेव भावितम् । असातवेदनीयस्य जहन्नेणायाः सप्त भागाः पत्योपमासंकेयमागोना मित्रापञ्चकवद् भावनीया

स्तस्याप्युत्कर्षतः स्थितिः त्रिंशत्सागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात्
(२६) सम्यक्त्ववेदनीयस्य ।

सम्यक्चेदङ्गिजस्त पुच्छा गोयमा । जहभेणं अंतोमु-
हुत्वं उक्कोसेणं ठावत्सिगागरोवमाई सातिरेमाई ॥

सम्यक्त्ववेदनीयस्य अजम्बतः स्थितिपरिमाणमन्तर्मुहूर्तमुत्कर्षतः पदपट्टिसागरोपमाणि सातिरेकाणि तत्रैवमभिहित्य वेदितव्यं न बन्धनमाश्रित्य सम्यक्त्वसम्यग्मिथ्यात्ववैयर्थ्याभावात् मिथ्यात्वपुद्गला एव हि जीवेन सम्यक्त्वानुगुणविद्योपिब्रूत-
क्षिप्रा क्षिप्यते तद्यथा सर्वविद्युक्ता अत्रैविद्युक्ता अविद्युक्ताश्च तत्र ये सर्वविद्युक्तास्ते सम्यक्त्ववेदनीयव्यपदेशं जन्ते येऽर्क-
विद्युक्तास्ते सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयव्यपदेशमाविद्युक्ता मिथ्यात्व-
वेदनीयव्यपदेशमनो न तयोर्बन्धसंभवः । यदा तु तेषां सम्यक्-
त्वसम्यग्मिथ्यात्वपुद्गलाणां स्वकृत्यः क्षितिभिन्न्यते तदाऽत-
र्मुहूर्तानां सप्तसिगागरोपमकोटीकोटीप्रमाणा वेदितव्याः । सा
ब तावता यथा भवति तथा कम्मपट्टिसिद्धिकायाः संक्रमणकरणे
भणितमिति ततोऽवधारय ।

मिथ्यात्वस्य ।

मिच्छक्वेदङ्गिजस्त जहन्नेणं सागरोवर्षं पलिओवमस्त
असंखेज्जणं जागेणं ऊणणं उक्कोसेणं सचरिकोडाकोडीओ
सचचासत्तहस्साई अवाहा कणिता उ सम्पामिच्छक्वेदङ्गि-
जस्त जहन्नेणं अंतोमुहुत्वं उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्वं ॥

मिथ्यात्ववेदनीयस्य अजम्बा क्षितिरेशं सागरोपमं पल्लोपमा-
संख्येयानागमुत्कर्षतः तत्पट्टिहस्तितेः सप्तसिगागरोपमको-
टीकोटीप्रमाणत्वात् सम्यग्मिथ्यात्ववेदनीयस्य अजम्बत उक्क-
र्षतो वा अर्कमुहूर्त वेदनापेक्षया पुद्गलाणां स्ववक्ष्यामुत्कर्षतः प्रा-
गेवांकम् ।

कषायस्य ।

कषायवारसगस्त जहन्नेणं सागरोवमस्त चत्तारि सच-
जागा पलिओवमस्त असंखेज्जणं भागूण्ठा उक्कोसेणं चचा-
लीसं सागरोवमकोडाकोडीओ चचालीसं वाससयाई
अवाहा जाव निसेगो ॥

कषायद्वारकस्थानत्वात्तुषण्णितुष्याप्रत्याख्यातत्वात्तुष्यप्र-
त्याख्यात्वात्तुषण्णितुष्यकपस्य प्रत्येकं अजम्बा स्थितिरवत्त्वारः
सागरोपमस्तसमागाः । पल्लोपमासंख्येयभागोना उक्कर्वतस्तेषां
स्थितेः अन्वार्थिस्तसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् ।

कोहसंजल्लणे पुच्छा गोयमा । जहभेणं दो मासा उक्को-
सेणं चचालीसं सागरोवमकोडाकोडीओ चचालीसं वा-
ससयाई जाव निसेगो । माणसंजल्लणे पुच्छा गोयमा ।
जहभेणं मासं उक्कोसेणं जहा कोहस्त । मायासंजल्लणए
पुच्छा गोयमा । जहभेणं अक्कमासं उक्कोसेणं जहा को-
हस्त । होजसंजल्लणेणं पुच्छा गोयमा । जहभेणं अंतो-
मुहुत्वं उक्कोसेणं जहा कोहस्त ॥

संख्यसनागां च अजम्बा स्थितिर्मासद्वयादिप्रमाणा क्षपकस्य
स्ववक्ष्यचरमसमयेऽवसातव्या ।

इत्थंविदस्त पुच्छा गोयमा । जहभेणं सागरोवमस्त
दिबसत्तचगणं पलिओवमस्त असंखेज्जणं जागेणं ऊणणं

उक्कोसेणं पुन्नरस्त सागरोवमकोडाकोडीओ पुन्नरवास-
सयाई अवाहा । पुरिसवेदस्त एणं पुच्छा गोयमा । जहभेणं
अहसंखेज्जणं उक्कोसेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ द-
स य वाससयाई अवाहा जाव निसेगो । नुत्तुसगवेदस्त एणं
पुच्छा गोयमा । जहभेणं सागरोवमस्त दोभि सचभागा
पलिओवमस्त असंखेज्जणं जागेणं ऊणं उक्कोसेणं बीसं
सागरोवमकोडाकोडीओ बीस य वाससयाई अवाहा ॥

क्षीवेदस्य अजम्बा स्थितिर्द्वैसागरोपमस्य सप्त भागाः
पल्लोपमासंख्येयभागोनाः कथमिति चेदुच्यते तैरधिकक-
षायत्वात् तथा हि यदि द्वागानां सागरोपमकोटीकोटीनामेकः
सागरोपमः सप्त भागाः सन्त्यन्ते ततः पञ्चदशभिः सागरोप-
मकोटीकोटीभिः किं लभ्यते राशिप्रत्यक्ष्यापना । १० । १ । १५ ।
अत्रान्येन राशिना पञ्चदशलक्षेण मध्ये राशिरेकलक्षेण
गुणयते जाताः पञ्चदशैव एकस्त्र गुणने तत्रैव भवतीति व-
चनात् तेषामात्रेन राशिना द्वाकलक्षेण भागहरये लब्धाः
साक्षाः सप्त भागाः इति ।

हासररीणं पुच्छा गोयमा । जहभेणं सागरोवमस्त एकं
सचभागं पलिओवमस्त असंखेज्जणं जागेणं ऊणं उक्को-
सेणं दससागरोवमकोडाकोडीओ दस य वाससयाई अवाहा
अरतिभयसोणं पुच्छा गोयमा । जहभं सागरोव-
मस्त दोभि सचभागा पलिओवमस्त असंखेज्जणं जागेणं
ऊणता उक्कोसेणं बीससागरोवमकोडाकोडीओ बीसयवा-
ससयाई अवाहा ॥

(हासरप्रमयसोयदुग्धं अहन्नुकोसिठिं भाविष्यन्ता इति)
हास्यरतिभयसोयदुग्धं अहन्नुकोसिठिं अहन्नुकोसिठिं
सा च सुप्रसिद्धाकोला कपं वकन्त्येति चेदुच्यते । “ हास-
ररीणं पुच्छा गोयमा । जहभेणं एगो सागरोवमस्त सप्तभागो
पलिओवमस्त असंखेज्जणं जागेणं ऊणं उक्कोसेणं दससागरो-
वमकोडाकोडीओ दसवाससयाई अवाहा जाव निसेगो इति ”
वेद्यमिति ।

आनुषः ।

नेरयाउपस्त एणं पुच्छा गोयमा । जहन्नेणं दसवाससह-
स्साई अंतोमुहुत्वं मन्महिदाई उक्कोसेणं तिचिंसीं सागरोव-
माई पुव्वकोटितिनागममहिदाई । तिरियाउपस्त
पुच्छा गोयमा । जहन्नेणं अंतोमुहुत्वं उक्कोसेणं तिचिं
पलिओवमाई पुव्वकोटितिनागममहिदाई एवं मणुस्सा-
उपस्त वि देवाउपस्त जहा नेरयाउपस्त ठिगिति ।

तिरियाउपि मनुस्साउपि च जीणि पयोपमानि पुव्वकोटि-
भागान्यधिकानि यदुक्तं तत्पुव्वकोट्यानुपसिम्भयन्नुपानुबन्धि-
कानिचित्पुत्र्य वेदितव्यम् । अन्यत्रैतावत्याः स्थितेः पुव्वकोटि-
भागकषाया अवाधायाहकात्पञ्चमानत्वात् प्रहाण २३ पद । प्रव ० ।

नामकर्मणः पुच्छा ।

निरयगतिनामणं जेतं । कम्मस्स पुच्छा गोयमा ।
जहभेणं सागरोवमस्तहस्त दो सचभागा पलिओवमस्त

असंखेजङ्गभागेणं ऊणता उक्कोसेणं बीसं सागरोवमकोदा-
कोदीओ बीसयवाससयाई अवाहा तिरियगतिनामाए जहा
नपुंसकवेस्स । मणुयगतिनामाए पुच्छा गोयमा । जहणेणं
सागरोवमस्स दिवहुं सत्तज्जाणं पलिओवमस्स असंखेजङ्ग-
गऊणं उक्कोसेणं पव्वरससागरोवमकोदाकोदीओ पव-
रसवाससयाई अवाहा देवगतिनामाए पुच्छा गोयमा ।
जहणेणं सागरोवमसहससएणं सत्तभागपलिओवमस्स
असंखेजङ्गभागेणं ऊणं उक्कोसेणं जहा पुरिसवेदस्स ।

“तिरियगतिनामाए जहा नपुंसकवेयस्स” इति जघन्यतो ङी साग-
रोवमस्य सप्तभागी पत्योपमासं क्येयज्जागहीनां उक्कथेतो विंचति
सागरोवमकोटीकाठ्ठ इत्यर्थः । मनुयगतिनामा । “जहणेणं साग-
रोवमस्स दिवहुसत्तज्जाणं पलिओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं ऊणं
पि” अत्र ज्ञापना क्वीविद्वचझावनीया “दिवहुसत्तभागमा” स्वावी तु
मपुंसकनिर्देशः प्राकृतवाद् नरकगतिनाको जघन्यतः सागरोवम-
सहस्रस्य ङी सत्तजागी किमुक्तं भवति सागरोवमस्य ङी सत्त-
जागी सहस्रगुणिनीं वंति तज्जुत्तस्थितेविंचति सागरोवमकोटी-
कोटीप्रमाणात्वाद तद्वचस्य च सर्वजघन्यस्यासंक्रियवेन्द्रिय-
स्य ज्ञावात् । असंक्रियवेन्द्रियकर्मवचस्य च जघन्यस्य च अ-
वयवौ वैकियकक्षित्तायां देवगतिनाम्नो जघन्यतः सागरोवम-
सहस्रैकः सप्तभागः एकसागरोवमस्य सप्तभागसहस्रगुणित
इति भावः । तस्य इत्तच्छि स्थितिविंशसागरोवमकोटीको-
टयः ततः प्रागुक्तकारणवशादेव सागरोवमस्य सत्तजागी तस्य
बन्धाऽपि बाध्य जघन्यतोऽसंक्रियवेन्द्रियस्येति सहस्रगुणितः ।
देवगतिनामसुबं “उक्कोसेणं जहा पुरिसस्स वेयस्स इति”
“दससागरोवमकोदाकोदीओ दसवाससयाई अवाहा अवा-
हणिया कम्मठिरे कम्मनिसो गति” वचनमिति यावः ।
जातिमान्नः । गोयमा ।

एग्गिदियजातिनामाए पुच्छा गोयमा । जहणेणं साग-
रोवमस्स दो सि मत्तभागा पलिओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं
ऊणता उक्कोसेणं बीसं सागरोवमकोदाकोदीओ बीसय-
वामसयाई अवाहा । वेद्दियजातिनामाए पुच्छा गोय-
मा । जहणेणं सागरोवमस्स नवपणतीसङ्गभागा पलिओ-
वमस्स असंखेजङ्गभागेणं ऊणता उक्कोसेणं अट्टारससाग-
रोवमकोदाकोदीओ अट्टारसवाससयाई अवाहा । तेद्दि-
यजातिनामाएणं जहणेणं एवं चेव उक्कोसेणं अट्टारससा-
गरोवमकोदाकोदीओ अट्टारसवाससयाई अवाहा । च-
उरिदिदियजातिनामाए पुच्छा गोयमा । जहणेणं सागरो-
वमस्स नवपणतीसजिजागा पलिओवमस्स असंखेजङ्ग-
भागेणं ऊणता उक्कोसेणं अट्टारससागरोवमकोदाकोदीओ
अट्टारसवाससयाई अवाहा । पंविदियजातिनामाए पुच्छा
गोयमा । जहणेणं सागरोवमस्स दोसि सत्तजागा पलि-
ओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं ऊणता उक्कोसेणं बीसं सा-
गरोवमकोदाकोदीओ बीसयवाससयाई अवाहा । ओरादि-
यमीरा वि एवं चेव ॥

हीन्द्रियजातिनामसुबं “जहणेणं सागरोवमस्स नवपणबीस-
ङ्गभागा पलिओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं ऊणता इति” ही-
न्द्रियजातिनाम्नो हपुत्तच्छा स्थितिरिच्छादससागरोवमकोटाकोटयः
“अट्टारससुबुमविगतिने” इति वचनात् । ततोऽप्यहंशालां
सागरोवमकोटाकोटीनां सिध्यात्त्वस्योक्तस्य स्थित्या ससति-
सागरोवमकोटाकोटीप्रमाणाया भागो विधत्ते प्राग्वहं न पृथे
ततः शून्यं शून्यं पात्यते जाता उपरि अष्टादशपक्षस्ताद-
स्तित्योक्तस्यैवापवर्तनाल्लभ्य नवपणविंशज्जागास्ते पत्योपमासं-
क्येयज्जागोनाः क्रियन्ते आगतं सूत्राक्तं परिमाणमिति । एवं त्रिच-
तुरिन्द्रियनामसुबं अपि ज्ञानीये ।

वेद्दवियसरीरनामाएणं भंते पुच्छा । जहणेणं सा-
गरोवमसहस्र दो सत्तजागा पलिओवमस्स असंखेजङ्गभा-
गेणं ऊणता उक्कोसेणं बीसं सागरोवमकोदाकोदीओ
बीसयवाससयसयाई अवाहा । आहारगसरीरनामाए
जहणेणं अंतो सागरोवमकोदाकोदीए उक्कोसेणं अंतो-
सागरोवमकोदाकोदीए तेआकम्मगसरीरनामाए । जह-
णेणं दोसि सत्तभागा पलिओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं
ऊणता उक्कोसेणं बीसं सागरोवमकोदाकोदीओ बीसय-
वाससयाई अवाहा । सरीरबंधाणनामाए वि पंचएहु वि
एवं चेव सरीरसंघातनामाए वि पंचएहु वि जहा सरीर-
नामाए कम्मस्स तिथिचि ॥

वैकियनामसुबं “जहणेणं सागरोवमसहस्र दो सत्तभागा
पलिओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं ऊणता इति” इह वैकियश-
रीरनाम्ना उक्त्या विंशतिसागरोवमकोटीकोटयः स्थितस्ततः
प्रागुक्तकरणधरेण जघन्यस्थितिचित्तायां तस्या ङी सागरो-
वमस्य सप्तभागी लभ्यते परं वैकियधर्मोकेन्द्रिया विकलेन्द्रि-
याश्च न वचजति किंत्वसंक्रियवेन्द्रियास्ततो जघन्यतोऽपि
बन्धं कुर्वाण एकेन्द्रियवचनोक्त्या सहस्रगुणं कुर्वन्ति “पण-
वीसा पञ्चासा सयं सहस्सं च गुणकारो” इतिवचनात् । ततो
यौ ङी सागरोवमस्य सप्तभागी प्रागुक्तकरणवशाद्द्विषी तौ
सहस्रेण शुभयत्ये ततः सूत्राक्तं परिमाणं भवति सागरोवमस्य ङी
सहस्री सप्तभागानां सागरोवमसहस्रस्य ङी सप्तभागविति
ङ्कोऽर्थः । आहारकशरीरनाम्नो जघन्यतोऽप्यन्तःसागरो-
वमकोटाकोटी उक्कथेतोऽप्यन्तःसागरोवमकोटाकोटी नवरे
जघन्याङ्गुलं संक्येयगुणं द्रष्टव्यः । अन्येत्वाहारकचतुष्कस्य
जघन्यतोऽप्यनुहुतेमिचजति तद्वचनः “पुंथेय ऋचवासा, ऋ
शुद्धया असुब गोधाणं । साए वारस आहार-वमापवरनाण
किचूणं” । १ । (अत्र किचूणमिति) अननुहुतेमित्यर्थः ।
तच्च तत्त्वं कैवल्यो विद्वति । यथा च शरीरव्यवकस्य जघन्य-
त उक्कथेतस्य स्थितिपरिमाणमुक्तं तेनैव क्रमेण शरीरव्यव-
कस्य शरीरसंघातव्यवकस्य वचनं तथाचाह । “सरीर-
बंधनामाए वि पंचएहु वि इति” ।

बडोसमनारापसंघयणनामाए जहा रतिनामाए । उतभ-
नारायसंघयणनामाए जहणेणं सागरोवमस्स उपएण-
तीसङ्गभागा पलिओवमस्स असंखेजङ्गभागेणं ऊणता
उक्कोसेणं बारससागरोवमकोदाकोदीओ बारस वाससयाई

अबाह। नारायसंययणनामाए जहभेणें सागरोवमस्स
सत्तपणणीसइजागा पलिआवमस्स असंसेज्झंजागेणें
ऊणता उक्कोसेणें बोदससागरोपमकोडाकोदांओ बोदस-
वाससयाइं अबाह। अरुनारायसंययणनामस्स जहभेणें
सागरोवमस्स अट्टपणणीसइभागा पलिआवमस्स अइसे-
ब्बइजागेणें ऊणता उक्कोसेणें सोदससागरोपमकोडाको-
दांओ सोलसवाससयाइं अबाह। कालियासंययणेणें
पुच्छां गोयमा ! जहभेणें सागरोवमस्स नवपण्ठासइ-
भागा पलिआवमस्स असंसेज्झंजागेणें ऊणता उक्कोसेणें
अट्टाससागरोपमकोडाकोदांओ अट्टासवाससयाइं अबा-
ह। जेवइसंययणनामस्स जहभेणें सागरोवमस्स दोस
सत्तभागा पलिआवमस्स असंसेज्झंजागेणें ऊणता
उक्कोसेणें बांसं सागरोवमकोदाकोदांओ बांसयवाससयाइं
अबाह। एवं जह्हा संययणनामाए(ठ) जणिया एवं अ-
मंठाए वि भाणियच्चा ।

(बहरोसजनाचार्यसंघयजनामाए जडा रचनामाए इति) बज-
पैनाचार्यसंघननानामो यथा प्राक् रतिनाम्नो मांहेनारयस्येकं
तथा वक्तव्यम् । ' बहरोसजनाचार्यसंघयजनामाए इति । कम्मस्य
केवयस्य कां डिउं पक्खा गौनम् । जहण्ये पक्ख सत्तमाणापि-
नोवसम्म सन्धेयज्जइ नाण्ये ऊण उक्कोसणं उससागरोवसमा-
माकादीमीया इति ' श्रूपयजनाचार्यमुपमाः सागरोवमस्य छुण्यमगी-
सनागा पतिपरावमस्य इत्येकंसागरोवमो ऊज्जाति । इति ' श्रूपय-
जनाचार्यसत्तवस्य हृद्दुःस्थितिर्वाशसागरोपमकोटीकायः
तानां मिथ्यात्वस्थित्या ससत्तिसागरोपमकांटीकोटीप्रमाणया
भागां द्विपते तत्र भागद्वारासंख्यात् शून्यं शून्येन पातितव्या
छुण्यच्छूकाशरोपमोपपत्तनान्नाहृद्दुःसागरोपमस्य एव प-
ञ्चश्रेष्ठश्रुद्धायाः पदयोपमासंख्येयमागदीनाः निश्चये एव ना-
राचसंहननानाम् जघन्यस्थितिचिन्तायां सप्त पञ्चश्रेष्ठश्रुद्धायाः
पदयोपमासंख्येयमागदीना उच्छ्रुद्धा स्थितिश्चैवद्वैशसागरो-
पमकोटीकाटीप्रमाणत्वात् । अर्धनाराचसंहननानाम् ऽष्टौ प-
ञ्चश्रेष्ठश्रुद्धायाः पदयोपमासंख्येयमागदीना उच्छ्रुद्धा स्थितिः चैव-
शसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणत्वात् । कीलिकासंहननानाम्
नव पञ्चश्रेष्ठश्रुद्धायाः पदयोपमासंख्येयमागदीनाः उच्छ्रुद्धिच-
त्वाद्द्वैशसागरोपमकोटीकाटीप्रमाणत्वात् परिमार्जनात् । स-
त्तवसंहननस्य तु सुगमम् । यथा संहननपदस्य स्थितिपरि-
माणमुक्तं तैवेव क्रमेण संस्थानपदस्यैव वक्तव्यं तथा च ।
' एवञ्च जडा संघयजनामा उज्जगिया एव संठाया छु मा-
स्थियव्वा उच्छ्रव्यावसायोप्यञ्चपि ' संघय्ये संठाणे, पड-
मे वस उचरामेसु दुग्गुडो इति ' ।

वर्णनामपूरुष्वा ।

सुकिवञ्चनायाए पुच्छा ? गोयमा । जहुअणें सागरोवमस्स
एणें सत्तभागं पत्तिओवमस्स अमंत्तेज्जजागं ऊणणं उक्को-
सेणं दसमागरोवमकोडाकोमिओ दसबाससयाइ अबाहा ।
हासिद्वञ्चनायाए पुच्छा ? गोयमा । जहुअणें सागरोवमस्स
पंच अट्ठासिद्वञ्चनाया पत्तिओवमस्स अमंत्तेज्जभागेणं

कृता उक्तोऽयं अद्वैतससागरोवमकोढाकोढीओ अ-
 क्तेस्वसामसायाः अवाहा । सोऽह्यवज्जनामाए पुच्छा ?
 गोयमा । जहृभेणं मागरोवमस्त उ अट्टावी । ज्ञात्वा ए-
 लिओवमस्त अःस्वेज्जभागेणं ऊणता उक्तोसिणं पन्ने-
 रमसागरोवमकोढाकोढीओ पसरसव.स.यायाः अवाहा ।
 निक्षवज्जनामाए पुच्छ । गोयमा । जहृन्नेणं सागरोवम-
 स्स सत् अट्टावी । सज्जागा पक्षिओ वमस्त असंसेज्जभागेणं
 ऊणता उक्तोसिणं अच्छादरससागरोवमकोढाकोढीओ अ-
 क्छादरसव.स.यायाः अ.हा । कालवन्नामाए जहा वेवह-
 संघयणस्स ॥

हारिचर्वर्णनामाद्ये "अरक्षेणं सागरोपमस्य पंच अचवीस-
जगा पतिमो विसस अरक्षेजगजगणं जगा" इति हारिचर्व-
णनाम्नो हि साक्षां जाहस सागरोपमकोटीकोटयः तथाकोत्त-
रव्यापि । "मुनिहृदयसिद्धिमुपयस्य उ तहा सुनजगुणस्य
यं । अद्वाद्वाद्वापुद्वा अंविद्वाद्वालेरुपव्यायं" तासां मिथ्यात्-
रिथ्या सत्तासंलग्नपदयोः कांटीकांटीप्रमाणं जागो दिवदे तत्र
पदयोः पातना तंनंपरितो राशिः सांशः इति सासत्येन वतुअं
गकय-पं वतुमिगुणयेन अता पदजायमथअसतोऽपि सत्य-
तज्ञानेवराशिः वतुनिर्गुणयेन जाते जे हाते अशीत्यधिकं
ततो ज्योयपि गृण्येन पातनाह्वायाः पञ्च अर्थाविशतिजागो
ते पदयोः प्रमासंल्लेखयनागहीनाः विद्यन्ते । आगतं सुकोः परि-
मादः अन्नंवेव गणनक्रमेण दोहियवर्णनाम्नो अद्यथारिथ्यः
वद् अर्थाविशतिजागोः पद्योः प्रमासंल्लेखयमगहीनाः उत्कषेत्तस-
व्य रिथ्यः पञ्चदशसागरोपमकांटीकांटीप्रमाणत्वात् । नीलव-
र्णनाम्नः सप्ताध्याविशतिजागोः पद्योः प्रमासंल्लेखयमगहीनाः
उत्कषेत्तस्य रिथ्यः सांस्मत्तपदस्य (गारोपमकांटीकांटी-
प्रमाणत्वात् परिमावनीयाः " काहवयनामाय जहा जेवचसं-
यणसस्यि" सेवार्तसंहनस्येय जन्तयोः हाँ सागरोपमस्य
सप्ततन्नी पद्योः प्रमासंल्लेखयनागहीना उत्कषेत्ता विशतिजागो-
पमकांटीकांटीयः कृष्णवर्णनाम्नोऽपि वक्तव्या इति भावः ।

सुगन्धिगंधनामाए जहा सुकिङ्कवक्कनामस्स दुग्धिगंधनामाए
जहा हेवट्टसंधयणस्स ॥

सुरनिगन्धनाम्नः शुक्लवर्णनाम्नः इव “शुक्लशुक्लसुरभिमुद्रा-
ण दस्रु” इति वचनात् सुरनिगन्धनाम्नो यश्च सेवार्थसंहनन-
स्य तद्वानन्तरमेवोक्तमिति न पुनरुच्यते ।

रमाणं महुरादीणं जह, वन्नाणं जणियं तद्देव परिवारिणं
 दीणं जाणयव्वं फासा जे अपसत्था तेसिं जहा देवदत्तस्स,
 जे पसत्था तेसिं जहा सुकिस्सवन्ननामस्स, अग्रुल्लहुना-
 माणं जहा केवदत्तस्स एवं उचयातनामाए त्रि एवं च ॥

रसनां मधुगर्दीनां परिपात्रा कमेण तथा वक्तव्यं यथा
वर्णानामुक्तं तत्त्वं भयुररसनात्मा जन्मस्थितिरेकः सागरो
पमस्य सप्तभागः पथ्योपमासक्येयभागहीनं सर्गपेनां दशसार्ग-
रोपमकोटीकांठ्यं दशवर्षशतान्वाषाघा अषाषाकासहीना कर्मद-
ह्निकिनामः अस्तररसनात्मा जन्मत्वाः पञ्च सागरोपमास्थिति-
रिज्ञाणाः पथ्योपमासक्येयभागहीनाः सर्गपेनां दशसार्गरोपम-
सागरोपमकोटीकांठ्यं तं दशवर्षशतान्वाषाघा कटुरस-

माग्गे जञ्जयत्तः सागरोपमस्य सत्तमासिंहातिजानाः पद्योप-
मासंख्येयजागहीनाः उत्कर्षतः सार्क्ताः सस्रससागरोपमको-
टीकोटयोः सार्क्तासदृशतात्याबाधा । तित्तरसनाम्ने जञ्जयतः
सागरोपमस्य द्वौ सत्तमागौ पद्योपमासंख्येयमागहीनौ उत्कर्-
षतो विंशतिषष्ठतात्याबाधा अभाधाकादहीना कर्मवृत्तिकनि-
षेकः इति । स्वर्गो द्विविधास्तद्यथा प्रशस्ता अप्रशस्ताम् ।
प्रशस्ता मुमुक्षुस्तिष्ठोप्युक्ता अप्रशस्ताः कर्कशमुदकवी-
नकपाः । प्रशस्तानां जञ्जयतः क्षितिरिकः सागरोपमस्य सत्त-
मागः पद्योपमासंख्येयमागहीन उत्कर्षतो दशसागरोपमको-
टीकोटयोः दशषष्ठतात्याबाधा अभाधाकादहीना कर्मवृत्तिः
कर्मवृत्तिकनिषेकः । अप्रशस्तानां जञ्जयतो द्वौ सागरोपमस्य
सत्तमागौ पद्योपमासंख्येयजागहीनौ उत्कर्षतो विंशतिषष्ठता-
त्याबाधा कर्मवृत्तिः कर्मवृत्तिकनिषेकः । तथाचह “फासा जे अप्पसत्था तेसिं
जहा सेवहुस्स जे पसत्था तेसिं जहा सुक्किहुवचनामस्सेति” ॥

निरयाणुपूर्वीनामाए पुच्छा ? गोयमा ! जहन्नेणं सागरो-
वमस्त दो सत्तजागा, पलिओवमस्त असंखेजभागण-
या उक्कोसेणं बीसं सागरोवमकोटाकोटीओ बीसयवास-
याई अबाहा । तिरियाणुपूर्वीए पुच्छा ? गोयम ! जह-
न्नेणं सागरोवमस्त दो सत्तजागा पलिओवमस्त असंखे-
जभागणं ऊणता उक्कोसेणं बीसं सागरोवमकोटाकोटीओ
बीसयवासनयाई अबाहा । मणुयाणुपूर्वीए पुच्छा ? गो-
यमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्त दिवहुं सत्तजागं पलिओ-
वमस्त अरंखेजभागणं ऊणं उक्कोसेणं पन्नरससागरो-
वमकोटाकोटीओ पन्नरय वाससयाई अबाहा । देवाणुपु-
र्वीए पुच्छा ? गोयमा ! जहन्नेणं सागरोवमस्तद्वसपणं सत्त-
जागं पलिओवमस्त असंखेजभागणं ऊणं उक्कोसेणं
दससागरोवमकोटाकोटीओ दस य वाससयाई अबाहा ॥
नरकानुपूर्वीनाम्ने जञ्जयतः सागरोपमसद्वस्य द्वौ सत्त-
मागौ द्वौ सागरोपमस्य सत्तमागौ सद्वसणुगिताविधि जावः ।
भावना नरकानुगतिवृत्तितया अनुत्थानुपूर्वीनामसूत्रे “ ज-
ह्वेण सागरोवमस्त दिवहुं सत्तजागं पलिओवमस्त असंखे-
जभागणं ऊणगति” । पञ्चकण्ठस्सिणि पञ्चदशसागरोपमको-
टीकोटिप्रमाणत्वात् । उक्तवाक्यमपि “तीसं कोटाकोटी अ-
साधआयण अंतगयणं । सिधेसपरो इत्थी मणवुसवायु-
वज्जरस” देवानुपूर्वीनाम्नेऽपि जञ्जयत एकसागरोपमस्य स-
त्तमाग सद्वसणुगिताः पद्योपमासंख्येयजागहीनाः उत्कर्षतो
दि तस्सिधतिर्दशसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणत्वात् । तथाचोक्तम्
“बुहासरई उणे, सुमज्जरस्सिधराज्जह्वेवज्जेण । दस सेसाणं बी-
ना, एवदवयाहावामसया” वयथास्य जञ्जयतोऽसंक्रिये-
न्क्रियेय इति ॥

उत्तसासनामाए पुच्छा ? गोयमा ! जहा तिरियाणुपूर्वीए
आयवनामाए वि एवं चेव उज्जेयनामाए वि । पसत्थवि-
हायोगतिनामाए पुच्छा ? गोयमा ! जहन्ने सागरोऽवमस्त
एगं सत्तभागं उक्कोः णं दससागरोवमकोटाकोटीओ दस य
वाससयाई अबाहा । अपसत्थविहायोगतिनामस्त पुच्छा !

गोयमा ! जहन्ने सागरोवमस्त दोहि सत्तजागा पलिओ-
वमस्त असंखेजभागणं ऊणता उक्कोसेणं बीसं सागरोवम-
कोटाकोटीओ बीस य वाससयाई अबाहा । तसनामाए वा-
सः नमाए य एवं चेव । मुहुमनामाए पुच्छा ? गोयमा !
जहन्नेणं सागरोवमस्त नवपण्ठीमइजागा पलिओऽवमस्त
असंखेजजागणं ऊणता उक्कोसेणं अट्टारससागरोवमको-
टाकोटीओ अट्टारसवाससयाई अबाहा । बादरनामाए
जहा अप्सत्थविहायोगतिनामस्त । एवं पज्जचनामाए
वि । अपज्जचनामाए जहा मुहुमनामस्त पचेगसरीरना-
माए वि दो सत्तजागा साहारगसरीरनामाए जहा मुहुम-
स्त । थिरनामाए एगं सत्तजागं अथिरनामाए दो सुज-
नामाए एगो अमुजनामाए दो सुजगनामाए एगो बु-
ज्जगनामाए दो सुस्तरनामाए एगो दुस्तरनामाए दो आ-
देज्जनामाए एगो अनोदेज्जनामाए दो जसोकिचीनामाए
जहन्नेणं अट्ट मुहुता उक्कोसेणं दससागरोवमकोटाको-
टीओ दसवाससयाई अबाहा । अजसोअकिचीनामाए जहा
अप्पसत्थविहायोगतिनामस्त एवं निम्माणनामाए वि ।
तिरयगरनामाए पुच्छा ? गोयमा ! जहन्ने अंतासागरोवम-
कोटाकोटीए उक्कोसेणं वि अंतोसागरंगवमकोटाकोटीए एवं
जत्थ एगो सत्तजागो तत्थ उक्कोसेणं दस सागरोवमकोटा-
कोटीओ दस वामसयाई अबाहा । जत्थ दो सत्तजागा
तत्थ बीसं उक्कोसेणं सागरोवमकोटाकोटीओ बीस य वास-
सयाई अबाहा ॥

तथा सूत्रमा नाम सूत्रे जञ्जयतो नवसागरोपमस्य पञ्चत्रिंशद्वा-
याः पद्योपमासंख्येयमागहीना द्विःक्रियजातिनाम्न इव जावनी-
याः । सूत्रमाग्गे इत्थं उक्तेनः स्थितेरष्टादशसागरोपमकोटीको-
टीप्रमाणत्वात् । “अट्टारस सुहुमकिगलतिग” इति वचनात्
दसवपयससाधारणनाम्नेरपि भावनीयम् । बादरपयसमत्ये-
कनाम्नां तु जञ्जयतो द्वौ सागरोपमस्य सत्तमागौ पद्योपमासं-
ख्येयजागहीनौ उत्कर्षतो विंशतिसागरोपमकोटीकोटयस्तथा
“वायरनामाए जहा अप्सत्थविहायोगतिनामस्त एवं पज्जच-
नामाए वि इसादि” स्थिराणुमज्जसुस्वरनादेयकपाणां पञ्चानां ना-
म्नां जञ्जयतः स्थितिरिकः सागरोपमस्य सत्त मागाः पद्योपमा-
संख्येयजागोना । यथाक्लिंशानामस्तु जञ्जयतोऽष्टौ मुहुर्वाः
“अट्टमुहुता जसुवगाय” (मिति वचनात्) उक्तपटाः पुनः वचना-
मपि दशसागरोपमकोटीकोटयः “थिरा इज्जह्वेवज्जे” इति वच-
नात् । अस्थिराणुमज्जसुस्वरनादेययथाक्लिंशानाम्नां तु
जञ्जयतो द्वौ सागरोपमस्य सत्तमागौ पद्योपमासंख्येयमाग-
हीनौ उत्कर्षतो विंशतिसागरोपमकोटीकोटयः एवं विमोक्ष-
नाम्नेऽपि वक्तव्यं तीर्थेकरनाम्ने जञ्जयतोऽन्यतः सागरोपमको-
टीकांटी उत्कर्षतोऽप्यन्यतः सागरोपमकोटीकोटी । ननु यदि
जञ्जयतोऽपि तीर्थेकरनाम्नेऽन्यतः सागरोपमकोटीकोटीकोटिनाम
स्थितिरिवाहं तावत्याः स्थितेरन्येयज्जसुस्वरमन्तरेण प्रयितु-
मशक्यत्वात् कियत्तं कावणं तीर्थेकरनामस्तकोऽपि तिर्येज-
जेत् । स वागमे निरिक्कस्तथा बोक्कम् । “तिरिक्क जत्थि

नित्यथर-नासतंति ति क्षेसियसयप । कइथतिरिंन न होइ, जण
सागरोवमकोइ कोइए' इति ततः कयमेतिरिति वचनस्येव इह व-
चिकाशितं । तीयेकरनामकर्म न तस्यिमेगतीं स्वसाधोमिषिकं यन्पु-
नःकइसनापवसैनासाधयंति तइवइ तिथंम्यती न विरोधमास्व-
न्यति तथाचोक्तम् "अभिद निकाइयतिःन्य तिरियजन् न निसेइयं
संतं । इयरमि वथि दांसा, उण्यइसावइणा सेलं" ॥११॥ इति ।

लघागोयस्स पुच्छा । गोयमा । जह्णेणं अद्द मुहुत्ता
उक्कोसेणं दसमागरोवमकोदाकोदोद्दो दसवाससयां अ-
वाहा । नीयागोयस्स पुच्छा । गोयमा । जहा अप्पसत्थवि-
हायोगतिनामस्स । अंतराएणं पुच्छा । गोयमा । जह्णेणं
अंयोमुहुत्तं उक्कोसेणं तीसं सगरोवमकोदाकोदोद्दो विन्नि
य वासहस्सनां अवाहा अथाहाणिया ॥

गोत्रान्तराद्यसुत्राणि सुप्रतीतिमि नवरश्मि । अन्तराह्वयस्स जं
पुष्पमिति । पञ्चप्रकारस्यापि वाक्यशेषः । निर्वैयर्थ्यमपि प-
ञ्चप्रकारस्यापि रूपं तदेवमुक्तं जघन्यत उत्कृष्टतश्च सामान्यतः ।
सर्वासां प्रकृतीनां स्थितिपरिमाणम् ।

साम्प्रतमेकेन्द्रियानधिकृत्य तासां तदभित्सुराह ।

[illegible]

एगिदियाणं भंते ! जीवा सायवेयजिज्जस्म कम्मस्स किं
 बंधंति ! गोयमा ! जहन्नं सागरोवमस्स दिवहं सत्तभाणं
 पत्तिआवमस्स अस्संखेज्झाणं ऊणमं उकोत्तेणं तं चेव पटि-
 पुणं बंधंति ! असायावेदणिज्जस्म जहा नाणावराणिज्जस्स
 एगिदियाणं भंते ! जीवा सम्पचेयजिज्जस्म कम्मस्स किं
 बंधंति ! गोयमा ! खत्ति किंचि बंधंति । एगिदियाणं जंते !
 जीवा मिच्छच्चवेयजिज्जस्म कम्मस्स किं बंधंति ! गोयमा !
 जहन्नेणं सागरोवमं पत्तिआवमस्स अस्संखेज्झाणं ऊणं
 उकोत्तेणं तं चेव पटिपुणं बंधंति । एगिदियाणं जंते ! जीवा
 मिच्छच्चवेयजिज्जस्म कम्मस्स किं बंधंति ! गोयमा ! नत्थि
 किंचि बंधंति ॥

सातावेदनीयस्त्रीवेदमनुष्यानुपूर्वी जघम्यतः सार्द्धसागरोपमस्य सप्तनागः पक्ष्योपमासंख्येयभागहीन इत्युक्तं तः स एव सार्द्ध-

सप्तभागः परिपूर्णः मिथ्यात्वस्य अन्वयत एकं सारारोपं प-
क्षोपमालंकेय्येनाग्राहीनमुक्तर्कतस्तदेव परिपूर्णः । सम्यक्त्ववेद-
नस्य सप्तमिमिथ्यात्ववेदनोपस्य न नहि किञ्चिदपि च्यवन्ति
न किञ्चिदपि वेदान्ततयाऽऽत्मप्रदेशीः सद् व्यप्यवर्णात भावः ।
एकेकिञ्चात् सम्यक्त्ववेदनस्य सप्तमिमिथ्यात्ववेदनस्य वास-
न्यमिथ्यात्वं वस्तु साक्षाद् व्यथः सप्तमिमिथ्यात्वव्योपं घटत एवेति
प्रागेवार्थमिदं हत ।

एभिर्दिधानं कृत्याचारमस्तस्मिन् किं बंधंति ? गोपया !
जहन्नेषं सागरोदमस्तस्मिन् चचारि सचभागो पलिओदमस्तस्मिन्
अस्तेजज्जगणेणं ऊणए उकोसेणं तं चव पकिपुणं बंधंति
एवं कोहंजज्जगणां वि जाव कोहंजज्जगणां वि । इत्थं-
वेदस्स जहा सातवेदिज्जसस्स एभिर्दिधा पुरिसवेदस्स
जहन्नें सागरोदमस्तस्मिन् एवं सचभागं पलिओदमस्तस्मिन् अस्-
तेजज्जगणेणं ऊणए उकोसेणं तं चव पकिपुणं बंधंति ।
एभिर्दिधा नुपुंसगवेदस्स जहन्नें सागरोदमस्तस्मिन् दो सच-
भागो पलिओदमस्तस्मिन् अस्तेजज्जगणेणं ऊणए उकोसेणं
तं चव पकिपुणं बंधंति । हासरि जाव पुरिसवेदस्स अ-
रतिजयपोगुदुग्गहा जहा नुपुंसगवेदस्स ।

काष्यायनशक्राक्षय्य जघनपतिस्तत्तवारः सागरोपमस्य सप्तभागाः ।
 पद्मोपमासंख्येयमाभाहीना उत्कर्षतस्त एव परिपूर्णाः । बुधच-
 व्दहास्यरतिमत्तायैतिहायोगतिस्थिराद्यैर्द्रुमपञ्चसंस्थानमग्नज-
 संदनमृगशक्रवर्षयुतुपगन्धर्वपुत्रसौम्यैर्गामाणां जघनत्त एक-
 सागरोपमस्य सप्तभागाः पद्मोपमसंख्येयमाभाहीना उत्क-
 र्षतः स एव परिपूर्णाः द्वितीयसंस्थानसंजनयोर्जघन्याः बह-
 पञ्चविंशज्ञाणाः पद्मोपमासंख्येयपञ्चागहीना उत्कर्षतस्त एव
 परिपूर्णाः त्रयः संस्थानसंजनयोर्जघन्याः सप्तसागरोपमस्य
 पञ्चविंशज्ञाणाः पद्मोपमासंख्येयमाभाहीना उत्कर्षतस्त एव
 परिपूर्णाः । इतिरुच्योर्भस्मस्तयोर्जघन्याः पञ्चसागरोपमस्याष्टा-
 विंशज्ञाणाः पद्मोपमासंख्येयमाभाहीना उत्कर्षतस्त एव परि-
 पूर्णाः । निहाण्यैककुटुरस्योः सप्तसागरोपमस्याष्टाविंशज्ञाणाः
 पद्मोपमासंख्येयमागोनाः उत्कर्षतस्त एव परिपूर्णाः । मनुष्यक-
 वेनमकुटुपुत्सागोकरतिरित्येगौपरिकृत्तिकचरमसंस्थानचरमसं-
 इनकुण्ठयेवैतिकरत्नाद्युक्तपुष्पाद्यान्युत्सासोपमानसत्तवार-
 पयोक्तृष्येकाक्षिराद्यभुवनैर्बुधकन्यादेवबाह्यशोक्तिस्थाः परा-
 तपोयोताः । भृगुविश्वामित्रादिभिर्यैकैकविजयात्युक्त्यन्वित्यजा-
 तितजसकामाणां जघन्यते द्वौ साद्यरोपमस्य सप्तजगौ प-
 द्मोपमासंख्येयमाभाहीना उत्कर्षतस्तामेव परिपूर्णाविति । त्रै-
 विक्तिक्रिष्टयैश्चक्रिकैर्युक्त्युत्पादाहरककुटुप्यत्यौपरिकामास्त-
 त्वकैस्त्रिणाश्वैश्च वत्सः ॥

नेरइषाउय देवाउय निरयगतिनाम बेडव्विक्सररिनाम
आहारिक्सररिनाम नेरइषाणुपुब्बिनाम देवाणुपुब्बिनाम
तिट्ठयगस्सनाम पदानि पदानि बंधंति । तिरिक्खजोणियाठ-
यस्स जइहन्नं अंतोमुहुत्तं उक्कोभेणं पुब्बकोरं । सचहिं वा-
ससइहस्सेहिं वासमइहस्सतिजागेणं आधिरियं बंधंति एवं
मणुस्साउयस्स वि । तिरिषण्णनायाए जइह नपुंसयवयस्स

मणुपमातिनामाए अहा सातावेदणिज्जस्स । एमिंदियाज-
तिनामाए पंचिंदियाजतिनामाए जहा नपुसगवेदस्स । बे-
इंदिय तेइंदियाजतिनामाए जहन्नें सागरोवमस्स नवपण-
तीसइज्जागे पलिओवमस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणए उ-
कोसेणं ते चेव पदिपुन्ने बंधंति । चउरिंदियनामाए वि
जहन्नें सागरोवमस्स नवपणतीसइभागे पलिओवमस्स अ-
संखेज्जइज्जागेणं ऊणए उकोसेणं ते चेव पदिपुन्ने बंधंति
एवं जत्थ जहन्नगं दो सत्तजामा तिन्नि वा चचारि वा
सत्त जामा अट्ठावीसइभागा जबंधंति तत्थ एवं जहन्नेणं
ते चेव पलिओवमस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणया भाणियन्वा
उकोसेणं ते चेव पदिपुन्ना बंधंति । जत्थ जहन्नेणं एगो
वा दिक्को वा सत्तजामो तत्थ जह्णंते तं चेव पलिओ-
वमस्स असंखेज्जइज्जागं ऊणयं जाणियन्वं उकोसेणं तं
चेव पदिपुन्नं बंधंति । असोकिचिउभायोयाणं जहन्नें सा-
गरोवमस्स एगं सत्तजामं पलिओवमस्स असंखेज्जइज्जागं
ऊणयं उकोसेणं ते चेव पदिपुन्नं बंधंति । अंतराइयस्स
एवं जंत । पुच्छा ? गोयमा । जहा नाणावरणिज्जं जाव
उकोसेणं ते चेव पदिपुन्नं बंधंति ॥

आयुक्षित्तायामपि एकं चिन्ता देवायुर्नैर्यिकायुर्वा न बन्धन्ति
तथा जयस्त्वाजायाम् । किंतु तिरिग्यायुर्मनुष्यायुवा तदपि च ब-
न्धन्ते । जन्ममृत्योऽन्तर्मुहूर्तं बन्धन्ति । उपर्युक्तः एवेकांशियमाणं ना-
थिकं केवलमनुकृत्यं चिन्त्यत इत्येकेन्द्रिया ह्याधिकारित्वसदस्य-
प्रमाणायुषः स्वायुषश्च विभागान्नसोपरजनादुभयन्तः परियुष्मा-
न्ने भूति सत्तवर्षसदस्याणि वर्षसदस्यविभागोत्तराएयधिकानि
सन्त्यन्ते । ततस्तिरिग्यायुर्मनुष्यायुक्षित्तायां सत्त्वं परिमाण-
मिति ।

सम्प्रति द्वीपजानाधिकृत्य तमजिचिखुराह ।

बेइंदियाणं भंते ! जीवा नाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं
बंधंति ? गोयमा । जहन्नें सागरोवमपणवीमाए तिन्नि
सत्तजामा पलिओवमस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणया उको-
सेणं ते चेव पदिपुन्ने बंधंति । एवं निदापंचगस्स वि एवं
जहा एमिंदियाणं जणियं तथा बेइंदियाणं वि जाणियन्वं
नवरं सागरोवमपणवीसाए सह जाणियन्वा । पलिओव-
मस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणया सेतं तं चेव । जत्थ एमि-
ंदिया न बंधंति तत्थ एते वि न बंधंति बेइंदियाणं भंते !
जीवा मिच्छत्तवेदणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा । जह-
न्नें सागरोवमपणवीसं पलिओवमस्स अयंवेज्जइज्जागेणं
ऊणयं उकोसेणं तं चेव पदिपुन्नं बंधंति । तिरिक्खजाणि-
याउमस्स जहन्नें अंतोमुहुत्तं उकोसेणं पुव्वकोदिं च उट्ठिं
वासिहिं आहियं बंधंति । एवं मणुस्साउयस्स वि सेसें जहा
एमिंदियाणं जाव अंतराइयस्स ॥

अत्रेयं परिजाया वरय वरय कमेणो या या स्थितिकुरुत्ता प्रा-
णमिदित्ता तस्मा मिथ्यामवस्थित्या सत्तविसागरोवमपणवीसोकीटीकीटीय-

भाजया ज्ञाने हृते यद्गन्तये तत्पञ्चविधाया गुणयते गुणितं च
सद्य वाच्यमिति तावत्पञ्चोपमासंख्येयजागदीनं इति चिन्तायां
बन्धकानां जन्ममृत्योः परिमाणं तदेव परिपूर्णमुकृत्यस्थिति-
परिमाणं तदप्याहामावरणपञ्चकदंशमावरणजनयकासातवेद-
नीयान्तरावपञ्चकानां त्रयः सागरोवमस्य सत्तजामाः पञ्चवि-
धाया गुणिता वस्तुमुत्था पञ्चविधेः सागरोवमपणां त्रयः सत्त-
जामाः पञ्चोपमासंख्येयजागदीना जन्ममृत्योः परिमाणं
त एव परिपूर्णं वक्तव्यमित्यादि ।

तेइंदियाणं जंते ! नाणावरणिज्जस्स किं बंधंति ? गोयमा ।
जहन्नें सागरोवमपण्णासाए तिन्नि सत्तजामा पलिओवम-
स्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणया उकोसेणं ते चेव पदिपुन्ने बं-
धंति एवं जस्स जइ जामा ते तस्स सागरोवमपण्णासाए स-
ह भाणियन्वा । तेइंदियाणं जंते ! मिच्छत्तवेदणिज्जस्स क-
म्मस्स किं बंधंति ? गोयमा । जह्णं सागरोवमपण्णासं पदि-
ओवमस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणयं उकोसेणं ते चेव पदि-
पुन्नं बंधंति । तिरिक्खजोणियाउयस्स जह्णं अंतोमुहुत्तं
उकोसेणं पुव्वकोदिसाउसेहिं राइंदियतिजामणं य आहियं
बंधंति । एवं मणुस्साउयस्स वि सेसें जहा बेइंदियाणं
जाव अंतराइयस्स ॥

इति चिन्तायां तदेव जागृत्तं पञ्चविधाया—
गुणयते ।

चउरिंदियाणं भंते ! जीवा नाणावरणिज्जस्स किं बंधंति
गोयमा । जह्णं सागरोवमसयस्स तिणिण सत्तजामा पलि-
ओवमस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणए उकोसेणं ते चेव प-
दिपुणे बंधंति । एवं जस्स जइ भागो ते तस्स सागरोवम-
स्स तेण सह भाणियन्वा । तिरिक्खजोणियाउयस्स कम्म-
स्स जह्णं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं पुव्वकोदिं दोहिं मासेहिं अ-
हियं । एवं मणुस्साउयस्स वि सेसं जहा बेइंदियाणं नवरं
मिच्छत्तवेदणिज्जस्स एं जहन्नें सागरोवमसयं पलिओव-
मस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणयं उकोसेणं ते चेव पदिपुन्ने
बंधंति सेसं जहा बेइंदियाणं जाव अंतराइयस्स । असन्नी-
णं भंते ! जीवा पंचिंदिया नाणावरणिज्जस्स कम्मस्स किं
बंधंति ? गोयमा । जहन्नें सागरोवमसहस्सं तिन्नि य सत्त-
जामा पलिओवमस्स असंखेज्जइज्जागेणं ऊणए उकोसेणं ते
चेव पदिपुणे एवं सो चेव गोमा जहा बेइंदियाणं नवरं सा-
गरोवमसहस्सं समं जाणियन्वा जस्स जइ भागति । मि-
च्छत्तवेयिज्जस्स जहन्नें सागरोवमसहस्सं पदिपुन्नं । ने-
रइयाउयस्स जह्णं दसवाससहस्साइं अंतोमुहुत्तमज्जहि-
याइं उकोसेणं पलिओवमस्स असंखेज्जइज्जागं पुव्वकोदि-
तिभागमज्जहियं बंधंति । एवं तिरिक्खजोणियाउयस्स वि
नवरं जह्णं अंतोमुहुत्तं एवं मणुस्साउयस्स वि । देवाउ-
यस्स जहा नेरइयाउयस्स । अमन्नीणं जंते ! जीवा पंचि-

दिद्या विरयगतिनामाए कम्मस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जह्मं सागरोवमसहस्सं दो सत्तभागे पत्तिओवमस्स अ-संखेज्जभागे उक्कोसिणं ते चैव पट्टिपुणं । एवं तिरियगतिए वि मणुपगतिए वि एवं चैव नवरं जह्मणं सागरोवमसह-स्सदिबहुं सत्तभागं पत्तिओवमस्स अमंखेज्जज्जागं ऊण-गं उक्कोसिणं तं चैव पट्टिपुणं बंधंति । एवं देवगतिनामाए वि नवरं जह्मणं सागरोवमसहस्सं एगं सत्तजागं पत्तिओ-वमस्स अमंखेज्जजागं उक्कोसिणं तं चैव पट्टिपुणं । वेउव्विय सरीरनामाए पुच्छा ? गोयमा ! जह्मणं सागरोवमसह-स्सं दो सत्तजागं पत्तिओवमस्स असंखेज्जभागे ऊ-णगं उक्कोसिणं दो पट्टिपुणं सम्मत्तसम्माधिच्छ-आहारसरीरनामाए नित्थयपनामाए य न किंचि बं-धंति अवमेसं जहा वेदियाणं नवरं जस्स जत्तिया भा-गा तस्स ते सागरोवमसहस्सेण सह जाणियव्वा सव्वेसिं आणुपुब्बीए जाव अंतराह्यस्स ॥

चतुर्भिः पञ्चविंशत्यां सङ्ख्येण आह च कर्मप्रकृतिः सङ्ग-णिकरिः "पणवीसा पण्णासा, मयं सहस्सं च शुणकागं । क-मस्सं विगल अस्सन्नाशांमणि " । तदेतदनुवागेण सूत्रे स्वयं भिगमनं ये सुगमय्यात् नवरं "सागरोवमसहस्सं साय तिजि म्म-भागा पत्तिओवमस्स अमंखेज्जज्जागं ऊणगा इति " अथेयं ग. जितजावता पञ्चविंशति सागरोवमाणां सप्तजिज्ञोष विद्यमाने यदुपयन्ते तत् विमुक्तौ कृत्य पदयोग्यमात्रं कथयज्जाहीनः कियन्ते । एवं सर्वत्रापि यथायोगं गणितभावात् कथय्या ॥

सन्नीणं भंते ! जीवा पंचदिद्या नाणावरणिज्जस्स क-म्मस्स किं बंधंति । गोयमा ! जह्मं अंतोसुहृत्तं उक्कोसिणं तः सागरोवमकोडाकोडीओ तिन्नि य वासमहस्साई अबाहा । सन्नीणं भंते ! पंचदिद्या निदापंचगस्स किं बंधंति ? गोयमा ! जह्मं अंतो सागरोवमकोडाकोडीए उक्कोसिणं तीमं सागरोवमकोडाकोडीओ तिजि य वास-सहस्साई अबाहा । दंसणचउक्कस्स जहा नाणावरणि-ज्जस्स सातोवेदिज्जस्स जहा ओहियाई जणिया तहेव जाणियव्वा । इरियावद्वियबंधंयं पद्वं संपराह्यबंधंयं च । असातवेदिज्जस्स जहा निदापंचगस्स सम्मत्तवेदिज्ज-स्स सम्भामिच्छत्वेदिज्जस्स य जा ओहिया ठिई ज-णिया तं बंधंति । मिच्छत्वेदिज्जस्स जह्मन् अंतोसा-गरोवमकोडाकोडीए उक्कोसिणं सत्तहिं सागरोवमकोडाको-डीओ सत्त य वासमहस्साई अबाहा । कसाववारमगस्स जह्मं एणं चैव उक्कोसं चत्तालीसं सागरोवमकोडाकोडी-ओ चत्तालीस य वाससयाई अबाहा । कोट्टमाणमायासो-भंसंजलणाए य दो मामा मासो अरुक्कासो अंतोसुहृत्तो एयं जह्मन् उक्कोमगं पुण जहा कमायवासमस्स चउएह वि आरुयाणं जा ओहिया ठिई जणिया तं बंधंति । आ-

हारमसरीरस्स तिथमरनामाए य जह्मन् अंतोसागरोव-मकोडाकोडीओ उक्कोसिणं वि अंतोसागरोवमकोडाकोडीए बंधंति पुरिसवेदस्स जह्मं अहसंबवच्छाई उक्कोसिणं द-स-सागरोवमकोडाकोडीओ दमवाससयाई अबाहा । जसोकि-तिनामाए उक्कागोयस्स एवं चैव नवरं जह्मन् अहसुहुत्ता, अंतराह्यस्स जहा नाणावरणिज्जस्स सेसएसु सव्वेसु उाए-सु संघयणेषु संताणेषु बन्नेसु मंघेषु य जह्मन् अंतोसागरो-वमकोडाकोडीओ उक्कोसं जा जस्स ओहिया ठिई जणिया तं बंधंति नवरं इमं नाणत्तं अबाहा अबाहा ऊणिता न बुद्धंति एवं आणुपुब्बीए सव्वेसिं जाव अंतराह्यस्स ताव भाणियव्वं । संक्षिप्यत्वेदिज्जस्स पञ्चविंशत्यां विगलमाणां कृपकस्य स्वस्स पञ्चवचरमस-मयं प्रतिपद्यम्यः निष्कापककसांतवेदोत्तोरिभिर्यावसायहाह-साकादीनां तु कृपाणां द्वांश्च पञ्च इति तेषां जघन्यतोऽप्यन्तः साग-रोवमकोटीकोटीप्रमाणं कृत्वा विधायकः सव्वेसं विषयस्य नवरं तिर्यग्मनुष्यदेवायुषां स्वस्वबन्धकेतिबुद्धयेति प्रहो २३ पद । कर्म (कर्मणो रागद्वेषादित्येव बन्धवैविध्यं क्लिप्तचित्तं धाम्) (२७) अमुना तीर्थकारादिरादिक्रियाः प्राग्विकृतिनामि जघन्यां विधिभि पुनर्मोक्षान्तराह ।

" केसुरास्स " इत्यादि के. च. वा. चार्थः सुरायुषा देवायुषके-ण दशधरसहस्रप्रमाणं सप्तं तुयं सुरायुषस्स दशधुस्तुय-स्थितिकं जघन्यतोऽप्यन्तः कतिदिद्याह (जिगति) तीर्थकरना-मकर्म भवते तथा च तैरुपधाभि " सुरातरयाणं दसवाससह-स्स उहसन्निधाय " (लल्लु) जघन्या (स्थितिः सन्निधौ) स्तीर्थ-करनामयुक्त्योरित्यर्थः तथा (आहारंति) आहारकादिराकादी-रादिराकाद्विषाहस्रकृपमन्तमुहंत्तं जघन्यतोऽप्यन्तः कतिदिदं मु-हुत्तं स्थितिकं जघन्येन बध्यत इति भवते तथा च तैकम " आह-रकारिबन्धवर्णाणं किं वृणति " किंदिदं मुहंत्तं जघन्या स्थिति-रिति तिथेम्मनुष्यायुषाजघन्या स्थितिः ।

(२८) इह संक्षिप्यत्वेदिज्जस्स पञ्च विगलमाणां कृपकस्य जघन्यः स्थितिबन्धोऽन्तमुहुत्तादिपरिमाणं उक्कः स कस्मिन् द्वाभिमिनि सचयेते इति जिज्ञासुः पुच्छति ।

नाणावरणिज्जस्स एणं जंते ! कम्मस्स जह्मे तितिवंधं के ? गोयमा ! अन्नयरे सुदुमसंपराए उवमामए वा खवगए वा एसणं गोयमा ! नाणावरणिज्जस्स कम्मस्स जह्मन्-द्धितिवंधं तवइरित्ते जह्मन् एव एतेणं अजिज्ञाणं मो-ह्हाउयवज्जाणं सेसकम्माणं भाणियव्वं मोहणिज्जस्स एणं जंते ! कम्मस्स जह्मन्द्धितिवंधं के ? गोयमा ! अन्नयरे वायसंपराए उवमामए वा खवगए वा एसणं गोयमा ! मोह-णिज्जस्स कम्मस्स जह्मद्धितिवंधं तवइरित्ते अजह्मे ॥

" नाणावरणिज्जस्स " इत्यादि सुगमं नवरमयं तत्सहस्रमसंपराय इति यदुक्तमस्य व्याख्यातं कृपक उपशमको वा सुदुमसंप-राय इह ज्ञानावरणस्य बन्धः कृपकस्य उपशमकस्य च जघ-न्यतोऽन्तमुहुत्तप्रमाणेन ततोऽन्तमुहुत्तसांविधोयात् उपशमको वा सुदुमको वा इत्युक्तमन्यथापि कृपकपक्षेण उपशमकस्य

बभूवित्त्याजितकृणं सूक्ष्मभिकं सुप्रभापयोत्साधारणपथं
आयुषिकं देवायुयैर्नारकनियमन्युत्पायुलक्षणम् । द्विकशब्द-
स्थापि प्रत्येकं संबन्धात् तद्विक्रं सुर्यातिसुरातुपूर्वस्वरूपं वै-
क्रियद्विकं वैक्रियशरीरं वैक्रियाज्ञाया इलकृणं नरकद्विकं नरक-
गतितरकातुपूर्वज्ञकृणमित्येताः सा पञ्चदशमप्रकृतीनामुक्त्यां स्थि-
तिं नरकनियंक्रमन्युत्पाया एव मिथ्यादृष्टया बभूवन्ति न देवनार-
काज्ञानासां मध्ये नियंक्रमन्युत्पायुल्लेखं मुक्त्वा देवात्म्यांश्च
प्रकृतीन्वैवर्त्यमैव न बभूवन्ति तिर्यक्रमन्युत्पायुयोरपि दे-
वगुणादिप्राप्येव उक्तृष्टस्त्रिपत्योरपमलक्षणः स्थितिवन्तः प्रकृत-
स्त्वत्र च देवनारका भवप्रत्ययादेव नोत्पद्यन्ते इत्येतद्वचनोऽप्य-
मार्थानं संनयति तस्मादेते तिर्यक्रमन्युत्पायुषी उक्तृष्टस्थितिकं
पुणःकोत्सायुपस्थितयेक्रमन्युत्पा मिथ्यादृष्टयस्मादायाम् विमुक्ताः
स्वायुस्त्रिजगाद्यसमये वर्तमाना बभूवन्ति सम्यग्दृष्टतिविशु-
द्धिमिथ्यादृष्ट्या देवायुषेभ्यः स्वादिति मिथ्यादृष्टित्वात्प्राप्योग-
विशुद्धः पश्यीशयणद्वयं नारकायुषः पुनरेत एव तत्रायागम्यसं-
क्रियता वाच्याः अत्यन्तदुष्कस्यायतनमैकलक्ष्यं चायुष्य-
रूपं सर्वथा निषेधादिनि नरकद्विकवैविध्यद्विकयोस्त्वेक एव स-
धेयसंक्रियताः पूर्वोक्तदृष्टिर्येनैकैका वाच्याः । विकलजातिनि-
कृष्टमिति हयांश्चनप्रायोग्यसंक्रियता दृष्टव्याः अतिमंक्रियता हि
प्रस्तुतप्रकृतिवन्मनुष्यरूपं नरकप्रायोग्यमेव निवर्त्ययुजिमुक्ता-
स्तु विमुक्तिनारकस्यापञ्चेन्द्रियतिष्यकप्रायोग्यं वा मनुष्यप्राप्य-
मेव वा देवप्राप्यमेव वा कल्पयेयुरिति तत्रायोग्यस्यैकदेशप्रदण्डः ।
देयद्विकस्यापि तत्रायोग्यसंक्रियता दृष्टव्याः । अतिसंक्रिय-
तानामयोक्तिसमन्युत्पादिप्रायोग्यवन्मध्यमसंक्रियद्विको पुनरुक्तृ-
ष्टव्यानावाधिति भावितः पञ्चदशादिप्रकृतयः । तथा एकैकजि-
जातिस्थावरमात्रमात्रपनामप्रकृतिभिकस्य भा ईशानात्
ईशानदेवज्ञाकममिथ्याय सुरा देवाः । कोयः जगन्मयो व्यन-
रा उद्योतात्काः सौधमेशानदेवाः (उक्तोसंति) उक्त्यां स्थितिं
बभूवन्ति तथाहि ईशानादुपरितनदेवा नारकाश्च एकैकजिदेवोत्प-
द्यन्त इत्येकैकजिप्रायोग्यत्वात् नैव बभूवन्त्येवेति तन्निषेधः ।
नियमन्युत्पास्वेनायानि संकलेशा वर्त्तमाना एतद्वन्धमनिक्रम्य
नरकप्रायोग्यमेव बभूवन्ति तेनापि निषेधः । ईशानास्तु
देवाः स्वदेयसंक्रियता अप्येकैकजिप्रायोग्यमेव बभूवन्त्यतस्त एव
स्थावरैकैकजिप्रायोग्यपञ्चप्रकृतित्रयस्य विधितिसागरोपमकोटी-
कोटीरज्ज्गामुक्तृष्टस्थितिं बभूवन्त्यति ।

तिरिउरलङ्गुजोयै, उवड्डुसुरनिरपसेसचउगड्या ।

आहारजिणमपुचो, निरहिमजलणपुरिसल्लु ॥ ४४ ॥

द्विकशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धात् तिर्येकिकं नियमनितिरिगानुपु-
थाकपमोदारिकद्विकमोदारिकशरीरौदारिकाज्ञाया इलकृणमुत्पा-
ननाम सेवासंसेहननाम प्रत्येतासां यथा प्रकृतीनामुक्तृष्टस्थितिं
सुरनारका बभूवन्ति सर्वे विभक्तिलोपः प्राकृतत्वात् मनुष्यति-
येष्टः ते हि तद्व्याहर्त्यसंक्लेशे वर्तमाना एतासां पञ्चप्रकृतीनामुक्तृष्ट-
त्वात्पञ्चदशकोटीकोटिलक्षणमेव अथवा स्थितिमुपचयन्ति
अथाऽधिकसंक्लेशा वर्त्तमाना गृह्यन्ते तदि प्रस्तुतप्रकृतिवन्ध-
मनिक्रम्य नरकप्रायोग्यमुपचयेयुः । देवनारकास्तु स्यादुक्तृ-
ष्टसंक्लेशा अपि तिर्यगनिरायोग्यमेव बभूवन्ति न नरकगतिप्रा-
प्योयं तत्र तेषामुत्पत्त्यभावात्स्मादेवमात्रका एव संक्रियताः ।
प्रस्तुतप्रकृतिपदस्य विधितिसागरोपमकोटीकोटीरज्ज्गामुक्तृष्ट-
स्थितिं रचयन्ति अत्र सामान्योक्तावपि सेवासंसेहननौदारिका-

ज्ञाया इलकृणमुक्तृष्टस्थितिवन्धका देवा ईशानाभुप-
रितनसमकुमाराश्च एव दृष्टव्याः । ईशानाना देवास्ते हि
तत्रायोग्यसंक्लेशे वर्तमानाः प्रकृतप्रकृतिजस्योक्तृष्टोऽप्य-
त्पादशकोटीकोटीलक्षणं मयमात्रं स्थितिं रचयन्ति । अथ
सर्वोक्तृष्टसंक्लेशा गृह्यन्ते तन्नैकैकजिप्रायोग्यमेव निवर्त्येयुर्न-
वैकैकजिप्रायोग्यमेव एते प्रकृतिः कथमेव तेषां संदननोपार्ज्ज्जा-
वात् । "सुरतेरया एगिदिया अ सञ्जे असंघयणा" इति वच-
नात् । सनकुमारादिदेवाः पुनः सर्वसंक्रियता अपि पञ्चेन्द्रिय-
तिष्यकप्रायोग्यमेव बभूवन्ति नैकैकजिप्रायोग्यं तेषामेकैकजिप-
त्यस्यभावात् तस्मात्प्रस्तुतप्रकृतिद्विकस्य विशुतिसागरोपमकोटी-
कोटीरज्ज्गामुक्तृष्टस्थितिं सर्वसंक्रियताः सनकुमाराश्च एव
बभूवन्ति बाधनना देवा इति । तदेवं जितनाम आहारकद्विकदेवा
युर्विक्रमिकमृशमिकायुक्तकिकदेवद्विका वैविध्यक्रियनक-
द्विकैकैकजिप्रातिस्थावरमात्रपनाममतिथेयिदकोटीरज्ज्गामुक्तृष्ट-
स्थितिवन्धकास्मिन् उक्ताः । शेषप्रकृतीनां तु का यातेत्या-
शङ्काह (संसचउगड्यति) अभिताद्याविशतिप्रकृतित्रयः
शेषाणां द्वित्वनिर्णयप्रकृतीनां मिथ्यादृष्टयस्तुगैतिका अभ्यु-
क्त्यां स्थितिं बभूवन्ति तत्रैतासु मध्ये वधेन्युत्पत्तिसंक्रियता-
शुल्लपुमिर्माणोपघातमयद्रुत्यामिथ्यात्वकथायथादेशकज्ञा --
नावरणपञ्चकदर्शनावरणनवकास्त्यापञ्चकलक्षणानां सप्त
कन्वारिगुणो भूयवन्धिप्रकृतीनां पुण्यव्यावर्तिनस्ववर्णानां
तथा अष्टवर्चनिर्जनामपि मध्ये असातारनिशोकनपुलकवेद-
पञ्चेन्द्रियजातिहृदयसंस्थानपराधात्तद्वासागुनविशयोगनि-
प्रसबादपर्याप्तप्रत्येकमस्थिरागुनजडःस्वरूपभेदानादेशायाः --
कालीनां चिरोपमलक्षणानां च विशतोऽपि सत्प्राज्ञानां सत्प्राज्ञानसंक्लेश-
शेनोक्त्यां स्थितिं चतुरैतिका अपि मिथ्यादृष्टया बभूवन्ति
शेषाणां त्र्यवधवर्चिर्जनां सातहास्यरतिसं पुष्टमनुष्य --
द्विकसेवार्थजैर्देवनपञ्चकद्विपञ्चवर्जसंस्थानपञ्चकप्रकृत-
विशयोगतिस्थिरागुनजडगत्पञ्चस्वरतदेयशक्तःपुण्यैर्जगत्प-
णानां पञ्चविशतिप्रकृतीनां तद्वन्धेन तु तत्रायोग्यसंक्रियता-
अनुगतिका अपि मिथ्यादृष्टयः उक्त्यां स्थितिं बभूवन्ति उक्ता
उक्तृष्टस्थितिवन्धकास्मिन् । अथा जय-स्थितिवन्धप्रस्थापिन
आह " आहारजिणमपुचो " इत्यादि आहारकद्विकं जिनाम
(जहृति) वधुस्थितिकं जयस्थितिकं करोतीति शेषः । क
इत्याह (अनुविशति) पदैकदेशे पदसमुदायोगपरादपूर्वोऽपु-
षाकरणरूपकस्तद्वन्धस्य चामस्थितिवन्धे वर्तमानः स्थितिमा-
भियेय्यथः तद्वन्धकेवस्थेयवतिविमुक्तत्वात् । तिर्यक्रमन्यु-
त्पायुयैर्जकमेयं च जयस्थितिविमुक्तिप्रत्ययत्वान् । तथा
(अनियहिमजलणपुरिसल्लुति) संजलनानां कोपमानमाया-
लोत्पल्लवनां चतुर्णां पुरुषस्य पुरुषदेह्य च (जहृति)
लघुस्थितिं जयस्थितिवन्धम् (अनियहिदृष्टि) अनिवृत्ति-
बादरूपकस्तद्वन्धस्य यथा स्वचरमस्थितिवन्धे वर्तमानः
स्थितिं तद्वन्धकेवस्थेयवतिविमुक्तत्वादिति ।

कायजिउच्चारणा, पज्जेमुहो विउजि उ असणी ।

सन्नी वि आउवरा, कियेगिंद उ सेमाण ॥ ४५ ॥

सातं सातवेदनीयं (जसुत्ति) यथाः कीर्तिनाम (उचंति)
उच्चं गम्य (आउवराणि) ज्ञानावराण्यपञ्चकदर्शनादयश्चतुर्धं
विज्जमन्तरायपञ्चकं (सुदुमत्ति) सुवनसेवाराय कृपकधरम् --

स्थितिवन्धे वसमानो लघुस्थितिकं करोति तद्वन्धेकस्यैवा-
तिविशुद्धान्तात् (विडम्बि अग्रसंनिधि) वैकल्पयद्वुरकादिकं
वैकल्पयेद्वैदिकस्थितयः अस्मिन् तिर्यक्पञ्चेन्द्विः सप्तर्षातिभिः
पर्यतो लघुस्थितिकं करोति विमुक्तं भवति वैकल्पयद्वुः हि
सामप्रकृत्यः नाम्नाश्चैव सप्तर्षाणां पञ्चांगपरसम्बन्धेभ्यामनो-
पकेन्द्रियाणां अजन्मा स्थितिः प्रतिपादिता स सहस्रगुणि-
ता धामपरपमसन्नागसहस्रद्वयप्रमाणो वैकल्पयद्वुश्च अजन्मा
स्थितिर्नवति। वैकल्पयद्वुश्च अजन्मस्थितिवन्धका अस्मिन्नि-
पञ्चेन्द्विया एव भैक्षेन्द्रियावस्थेते वासंक्षिप्तचेन्द्रिया अजन्मा
स्थितिर्मेतावतोमेव भवन्ति न म्यामनि यथुक्तम्।

“वे उद्विग्नल्लोके नदस-ताम्रियं जं असंनिष्ठां तेसि ।

पत्न्या संस्रंसूणं, त्रिंश्च भ्रातृण्य निसेगो ” ॥

[illegible]

(बन्धशब्दे स्थितिवन्धप्रस्तावे गुणस्थानकेस्वस्य चिन्ता)

अनुभागकर्म तद्व्याऽनुभागशब्देदर्शितम्) प्रज्ञा०

तत्र यादृशं कर्म

गृह्णाति तदाह ।

सम्वाजियणंतः पारस-माण्डुत्तमएतयपएसं ॥ ७८ ॥

[illegible]

कम्म

वान्तगुणा विद्यन्ते तैश्चैवं विधे रसाणुनियुक्तं परिगतं कम्म-
स्कन्धलिकं जीवो गृह्णातीति एतदुक्तं भवति निम्बेधुर-
साद्यविश्रयैस्तपुस्तपुस्तप्येकं यथारसाविशेषं तत्तत्पुं पक्का-
जनयति नया अनुभागवन्धाध्यवसायैः सर्वस्वकल्पेभ्यः
नन्तगुणकर्मप्रदेशनिष्पन्नेषु प्रतिपरमाणुसर्वजीवभ्योऽन्त-
गुणान् रसविभागपलिच्छेदात् जीवो जनयतीति । तथा
(अणन्तप एसन्ति) अनन्ता अभवन्तान्तगुणाः सिद्धेभ्योऽन्त-
गुणहीनाः प्रदेशाः पुञ्जा यत्र तदनन्तप्रदेशम् । इवमुक्तं भ-
वति । अभवन्त्याऽन्तगुणैः सिद्धेभ्योऽन्तगुणहीनैः परमा-
णुभिर्निष्पन्नमेकैकं कम्मस्कन्धं गृह्णाति तानापि स्कन्धान् प्रति-
समयमभवेभ्योऽन्तगुणान् सिद्धानामन्तभागवर्तिन एव
गृह्णातीति ॥

एगपपसोगाई, नियसव्वपसओ गहंइ जिओ ।

थोवो आउतदंसो, नामोओ एममो अहिओ ॥ ७९ ॥

एकस्मिन् प्रदेशप्रगाढमेकप्रदेशावगाढमेकप्रदेशावगाढं यथा-
काशप्रदेशेषु जीवोऽवगाढस्तेष्वेव थकम्मपुल्लद्रव्यं तत्रागदि-
स्तेहगुणयोगाद्यमानि जगति यदाह वाचकमुच्यते : “ स्नेहा-
भ्यक्तशरीरस्य, रेणुना निरूप्यते यथा । रागहवातुरकस्य, कर्म-
भ्यस्तवाप्रभुस्य ” नन्वनन्तरपरप्रदेशावगाढं भिन्नप्रदेशस्यस्य
कम्मपुल्लद्रव्यस्य प्राज्ञात्परिणामाभावात् यथाहि वेदिनः
स्वप्रदेशस्थितान् योष्यपुञ्जानात्समाधेन परिणमयति इत्येवं
जीवापि स्वस्वप्रदेशेष्वेव कल्पमात्रेण नवननन्तरपरप्रदेश-
स्यस्य एतच्च द्रव्यं शुद्धमात्रं जीवेन नैकेन प्रदेशेन न ज्ञादि-
भिर्बो प्रवेशैः किन्तु स्वैरपरमाणुप्रदेशस्थितैर्बोवाह निजा
प्राप्तीयाः सर्वे समस्ताः प्रदेशा निजसर्वप्रदेशास्त्वैतैर्नजसर्व-
प्रदेशैः आद्यादेराकृतात्मात्मात्सप्रत्ययः निजसर्वप्रदेशैः
कम्मस्कन्धलिकं गृह्णातीत्यर्थः । जीवप्रदेशानां सर्वेषामपि गृ-
ह्णात्वायवानामिष परस्परं संभवश्चिद्वैयभावान् । तथाहि ए-
कस्य जीवस्य समस्तलोकाकाशप्रदेशराशिप्रमाणः प्रदेशा
वर्तन्ते मिथ्यादिबन्धकारोद्ध्ये क सति एकस्मिन् जीवप्रदेशे
स्वस्वभावगाढग्रहणप्राप्त्यर्थद्रव्यग्रहणाय व्याप्रियमाणं सर्वथा
स्मप्रदेशा अनन्तरपरम्परतया तद्रव्यग्रहणाय व्याप्रियन्ते यथा
हस्ताग्रह कस्मिंश्चिदाश कटादिकं शुद्धमाणं मणिकण्डूपर-
शादयोऽपि तद्रूपग्रहणाय अनन्तरपरम्परतया व्याप्रियन्ते इति ।
कम्म ० ५ क ० ॥

नाणावरणिज्जस्स एं जंते । कम्मस्स केवइया अबि-
भागपलिच्छेदा पणणत्ता । गोयमा ! अणंता अबिजाग-
पलिच्छेदा पणणत्ता ॥

(अबिभागपलिच्छेदेति) परिच्छिद्यन्त इति परिच्छेदा अं-
शास्ते क विभागा अपि भवन्त्यन्ता विशेष्यन्ते अबिजागाद्य
ते परिच्छेदाभ्येयविभागपरिच्छेदा निरंशा अंशा इत्यर्थस्ते
च हानावरणीयस्य कम्मयोगोऽन्तः कथं हानावरणीयं याव-
नो हानस्याविभागभेदानावुच्येति तावन्त एव तस्याविभाग-
परिच्छेदा दलिकापेक्षया वाऽनन्ततरपरमाणुकपाः ॥

नेरइयाणं भंते ! नाणावरणिज्जस्स कम्मस्स केवइया
अबिभागपलिच्छेदा पणणत्ता । गोयमा ! अणंता अ-
विभागपलिच्छेदा पणणत्ता एवं सव्वजीवाणं जाव
वेयाणियाणं पुञ्जा । गोयमा ! अणंता अबिजागपलि-

च्छेदा पणणत्ता एवं सव्वजीवाणं एवं जहा नाणा-
वरणिज्जस्स अबिभागपलिच्छेदा भणिया तहा अइएह
वि कम्मपगहीणं भाणियन्वा जाव वेमाणियाणं
अंतराइयस्स ।

“ अबिभागपलिच्छेदेदिहि ” तत्परमाणुभिः ।

एगमेगस्स एं भंते ! जीवस्स एगमेगे जीवप्पसे नाणा-
वरणिज्जस्स कम्मस्स केवइएहि अबिजागपलिच्छेदेहि
आवेदियपरिवेदिए । गोयमा ! सिय आवेदियपरिवेदिए
सियनो आवेदियपरिवेदिए । जइ आवेदियपरिवेदिए नियमा
अणंतेहि एगमेगस्स एं भंते ! नेरइयस्स एगमेगे जीवप्पसे
नाणावरणिज्जस्स कम्मस्स केवइएहि अबिभागपलिच्छे-
देहि आवेदियपरिवेदिए । गोयमा ! नियमं अणंतेहि जहा
नेरइयस्स एवं जाव वेमाणियस्स नवरं मणस्स जहा
जीवस्स एगमेगस्स एं जंते ! जीवस्स एगमेगे जीव-
प्पसे दसिणावरणिज्जस्स कम्मस्स केवइएहि एवं जेहव
नाणावरणिज्जस्स तहव दंओ जाणियव्वो जाव वेमाणि-
यस्स एवं जाव अंतराइयस्स भाणियव्वं । नवरं वेयाणि-
ज्जस्स आउयस्स नामस्स गोयस्स । एएसि चउएह
वि कम्माणं मणस्सस्स जहा नेरइयस्स तहा जाणि-

यव्वं सेतं तं चेव ।

तत्परमाणुभिः (आवेदियपरिवेदियति) आवेदितपरिवे-
दितेऽप्यन्ते वेदित इत्यर्थः आवेष्ट्य परिवेदित इति वा (सिख
नो आवेदियपरिवेदियति) केवलिनं प्रतीत्य तस्य क्षीणज्ञा-
नावरणत्वेन तत्प्रदेशस्य ज्ञानावरणीयाविभागपरिच्छेदेराव-
रणपरिवेष्टनाभावादिनि (मणस्सस्स जहा जीवस्सत्ति) “ सिय
आवेदित्यत्वादि ” वाक्यमित्यर्थो मनुष्यापेक्षया आवेष्टितपरिवे-
दितत्वस्य तदितरस्य च सम्भवात् । एवं दृग्नावरणीयमोह-
मीयान्नराज्येभ्यो वाक्यं वेदनीयायुक्तानामाग्रेषु पुनर्जीवपद-
एव भजना वाच्या सिञ्चापेक्षया मनुष्यपदे तु नामो तत्र वेद-
नीयादीनां भावादित्येतदेवाह नवरं “ वेयाणिज्जस्सत्त्यादि ”
म ० ८ श ० १० व ० । उक्तं (बन्धा इत्यर्थे प्रदशकधाधि-
कारेऽप्यत्र)

प्रथमतः करणाष्टकमभिधित्तुराह ।

बंधण १ संकमणु २ व्व-ट्टया य ३ अववट्टया ४ ल-
दीरणया ५ उवसामणा ६ निहत्ती ७ निकायणा ८ च-
निकरणादि २

इह करणशब्देन सह पर्यन्ते सामानाधिकरण्याभिधानात्
प्रत्येकं करणशब्दोऽभिसम्बन्धीयः नष्टधातुधनकरणं संक्रम-
करणमित्यादि । क ० प्र ० प्रदेशाप्रमुक्त्वा कर्मेणां क्षेत्रं वदन्ति

सव्वजीवाणं कम्मं तु, संगहइदिसागं ।

सन्नेसु वि पएससु, सव्वं सव्वेण वक्कं ॥ १८ ॥

कम्मं ज्ञानावरणीयादिकं सर्वजीवानां एकैन्द्रियादीनां संग्रहे
संग्रहकियायां बोध्यं तु वद्विश्रागन्तं स्यात् यथा दिशां समा-
हारः वद्विशं तत्र गतं वद्विद्विस्थितमित्यर्थः । तत्र वक्तव्यः

पुण्यां दिशः ऊर्ध्वां चो दिग्द्वयं चेदमेवं विग्रहद्वयं बहदि-
शानं कमे षोडश्यादिर्वाच्यं एव अधिष्ठाय संप्रहकिपाद्यं
योग्यं स्यादिति नियमः एकस्मिन्प्राणानु त्वागमेत्यादि दिक्द्वयं
कमे प्रहसुक्रियायां योग्यमपि उक्तमस्ति । अपरत्रागमे च त-
दाह " एगदिद्या गुं भनं । तेयानं कम्मपुणत्ताणं वमणं करे-
मणे किंतिदिस्सि करेइ योग्यमा । सियतिदिस्सि सिय चउ-
दिस्सि सिय पंचदिस्सि करेइ वेइदिस्सि भंते । पुच्छा गोयमा ।
वेदिद्या जाव पेवेदिद्या नियमा कुदिस्सि करेइ " कथं संप्रह-
किपायां योग्यं केन सह क्रियाया स्यादित्याह सचैरप्यात्मप्र-
देशेः स्वहानावरणादि सर्वेषु प्रकृतिस्थित्यादिना प्रकारेण
वज्रकमन्योऽयं सम्बन्धतया क्षीरोदकवत् आत्मप्रदेशैः निष्ठं
तदेव वज्रकं कमे संप्रहं योग्यं ज्वति नवमन्यत् । आत्मा हि
सर्वप्रकृतिप्रायोग्यपुणत्तान् सामान्येन आदाय तां पुणत्तान्
अवयवसायाविशेषाणं पुण्यं कानावरणादिकल्पनेन परिहृम-
यति । यत्र हि आकाशे जीवोऽवबाहस्तत्र ये आकाशप्रदेशा
आत्मन्याश्रितास्तेषु ये कमेपुणत्तादिरागादिस्नेहयोगत आ-
त्मनि लयाति ते एव कमेपुणत्ता जीवानां संप्रहयोग्यान् नुस्ने-
हान्तरावगाढाः कमेपुणत्ता जीवानां संप्रहयादां मिषदेशस्था-
ना प्रहयोग्यामावात् " संवसु एपसेसु " इति प्राकृतत्वात्
तृतीया बहुवचनस्थाने सत्प्रतिबहुवचने मिषप्रदेशस्थाः क-
मेपुणत्ताः कथं प्रहयोग्या ज्वमिन् अत्र हृष्टान्तो यथाभ्रि-
स्वप्रदेशस्थान् प्रायोग्यपुणत्तान् आत्मसात् करोति एतं जी-
वाऽपि स्वप्रदेशस्थान् कमेपुणत्तान् आत्मसात् करोति कि-
ञ्चित्प्रहकिस्थितमपि कमे आत्मा शुद्धाति परममत्वात् विव-
क्षितम् उक्तं २३ अ० कमेणामुदय उदयमदं " एवं उरैरणा
शब्दं उदरिणा बन्धो बन्ध शब्दं " एवं बन्धनादिकराष्ट्रकं
यावद् व्यतिहरणम् ।

अथ बन्धोदयसत्तास्थानानां संबन्धः ॥

मिष्कपण्णं महत्तयं, बंधोदयसंतपयमिठाणाणि ।

वुच्छ सुणु सेलवें, नीमदं दिट्ठिवादस्स ॥ १ ॥

प्रकृतीनां स्थानानि द्विधादिप्रकृतिसमुदाया इत्यर्थः स्थान-
शब्दोऽत्र समुदायवाची बन्धोदयसत्तासु प्रकृतिस्थानानि-
बन्धोदयसत्ताप्रकृतिस्थानानि तेषां संज्ञेयं बन्धे च बन्ध-
माणांशुषु श्रुतिवति क्रियापदं च श्रोतॄणां कथंचिदनाभोगव-
शतः प्रमादसंभवेऽप्याचार्येण नोद्वेजितव्यं किञ्च सुमपुर-
वचोभिः शिखानिबन्धैः श्रोतॄणां मनोसि प्रसाद्य यथाईमा-
नामार्थो निवेदनीय इति श्रवणार्थं तदुक्तम् "अगुवसणापेसेहा
पायं पावति जोगायं परमे । एयणं पियगुकरिसे, उन्वेइ सोह-
अगुवसणा गणेणं । एयय य पमायकलिया, पुवभासेण कस्ससल
न हांति । जो ते वणइ सम्मं, गुत्तुलं तस्स सफलंति । को
नामसारहीणं, स हांज जो भइ वाइणो दमणे । उंठे वि य जो
पाव, दममे तं सारहिं विंति " संज्ञेयस्यैव विशेषणार्थमाह ।
महार्थो महान् प्रभूतोऽर्थोऽभिधेयो यस्य स महार्थः ननु संज्ञे-
पावित्तराणांसंज्ञस्ततः स महार्थ एव भवतीति किमर्थमिति
विशेषणं तद्वक्तुं संज्ञेयस्य अन्यथाऽपि संज्ञावात् तथाह्याख्या-
नात्तापकसंगस्यसंप्रहयः संज्ञेयकपा इत्यन्ते न च महार्थस्त-
न्नापकस्यैवास्मात्प्राप्यत्वात् । नतस्तत्कल्पनमभुं संज्ञेयं नास्तीति
द्विजेयज इत्यमहार्थेवाच्छब्दपुनोदायं महार्थेति विशेष-
णम् पुनरप्यभुं विशेषयति निःस्पन्दहृष्टिवादस्य हृष्टिवादमहा-
र्थैवस्य विदुभूतं निःस्पन्दकदं हृष्टिवादो हि परिकर्म तत्र

प्रथमानुयोगपूर्वगतयुक्तिकारूपस्वप्नस्थानः तत्र पुणेषु मध्ये
द्वितीये अत्रायणीयमिधानं चतुर्दशवस्तुसमाविष्टे पूर्व यत्प-
ञ्चमं वस्तु विशतिप्राप्तपरीक्षां तस्य वस्तु यत् कम्मप्रक-
तिनामकं चतुर्विंशत्यनुयोगाद्वारमयं प्राप्तुं तस्मादिमे षोड-
श्यादयः सुप्रवृत्ता लोकोत्तरे वक्ष्यन्ते ततोऽन्यं बन्धोदयसत्प्रकृति-
स्थानानां संज्ञेयो हृष्टिवादस्य निस्पन्दरूपः अनेन स प्रकार-
णस्य सर्वविष्मूलना क्वापि ता प्रवृत्त्या हृष्टिवादो हि भग-
वता परमार्थन्यायमहिम्ना विराजमानेनवीरवर्द्धमानस्यामिन्
साक्षात्पर्यमाप्तिहितः सुप्रतस्तु सुप्रमंस्थाभिना तर्जिष्यन्-
रूपं चेदं प्रकारमनः सर्वविष्मूलमिति । ननु बन्धोदयसत्प्र-
कृतिस्थानानां संज्ञेयोऽभिधातव्यः किं प्रत्यक्षाभाहोर्भावत् संव-
धरूप उच्यते संबन्धरूपतया वागुमेव संबन्धरूपं संज्ञेयं वि-
बधुः शिष्यान् प्रश्नं कारयति ॥

कदंबंधो वेअए, कदंइ वा संतपयमि ठाणाणि ।

सुत्तरपण्णसुं, कं व्वगप्या उ बोक्खो ॥ २ ॥

कतिशब्दः परिभाण पुच्छायां कनि कम्मप्रकृतीर्बन्धन् प्रकृ-
ति कम्मप्रकृतीर्बन्धने कति वा तथा बन्धतो बन्धमात्रस्य प्रकृ-
तिसरकम्मस्थानानि प्रकृतिसत्तास्थानानि एवं शिष्यैः प्रश्नं कृते
सत्याचार्योऽस्मिन् विषये भेदः ज्ञातमानकप्रकारं वचोभाषेण
यथावत्प्रतिपाद्यितुमशक्यं ज्ञानतः सामान्यैव प्रत्युत्तरमा-
ह मूलं प्रकृतिषु ज्ञानावरणादिरूपासु उत्तरप्रकृतिषु च मति-
ज्ञानावरणादिवृत्तज्ञानावरणादिरूपासु उभयोऽपि च बन्धमात्र-
रूपकासु प्रत्येकं बन्धोदयसत्तासंबन्धमधिकृत्य चिन्त्यमाना-
सु वचोभाषः संभवति ते वास्तविकं प्रकरणं यथासावत् वैविक्ये
न प्रतिपाद्यमानाः सम्यग्बोद्धव्याः । तत्र मूलप्रकृतयोऽष्टौ त-
द्यथा ज्ञानावरणं दर्शनावरणं वेदनीयं मोहनीयम् । आया-
नाम शान्तमन्तरायां च (कर्म०) ।

तत्र मूलप्रकृतीनामुक्तस्वरूपाणां बन्धमतीत्यं चत्वारि प्रकृ-
तिस्थानानि । तद्यथा अष्टौ सप्त पद एकञ्च । तत्र सर्वप्रकृ-
तिसमुदायोऽष्टौ एतासां च बन्धा जघन्यतात्कल्पैनात्ममुदुर्ल-
भप्रमाणः आरूपश्चि बन्धोऽस्तमुदुर्लभैः प्रकाशं भवति न ततोऽप्यधिकम् ।
तथा त पञ्चाष्टावायुर्वेजोः सप्त एतासां च बन्धो जघन्येनात्मे-
मुदुर्लभं यावत् उत्कर्षेण च त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमानि वषामास्ते-
नानि अन्तर्मुदुर्लभं योऽन्येषु पूर्वोक्तोऽभिधातव्यः प्रकृतिस्थानः । तथा ता
पञ्चाष्टावायुर्वेदनीयवज्जोः पद । एतासां च बन्धो जघन्येनै-
कं समयं तथाहि एतासांमुक्तपाणां यथा प्रकृतिरूपाणां यथा
प्रकृतीनां बन्धः सूक्ष्मसंपर्याये सर्वोपशमभेदेषां कश्चिदेकं समयं
भूत्वा द्वितीयसमये प्रवक्ष्येण विवे गतः सर्वोपशमो भव-
ति अक्षिरतये चावश्यं सप्त प्रकृतीनां बन्ध इति यथा बन्धो ज-
घन्येनैकं समयं यावत् उत्कर्षेण त्वन्तर्मुदुर्लभं सुप्रसंपर्यायगुण-
स्थानकस्यान्तर्मुदुर्लभप्रमाणत्वात् तथा सप्तानां प्रकृतीनां बन्ध-
व्यवच्छेद एकस्या वेदनीयकपायाः प्रकृतेर्बन्धः स च जघन्येनै-
कं समयमेकसमयमावोपशमभेदेषामुपशान्तं मोहगुणस्था-
ने प्रागुक्तप्रकारेण जावनीयः उत्कर्षेण पुनर्देशोर्न पूर्वोक्तो
यावत् । सर्वोत्कर्षः कस्या वेदितव्य इति चेत् उच्यते यो
गमंवासे मासमनकमुपित्वा उन्मत्तं शीघ्रमेव योनिनिष्क्रमण-
जन्मना जानो वयोपेक्षावोपरि संयमं प्रतिपन्नः प्रतिपत्यनन्तरं
च रूपकभेदेणमाच्छांतादिनकेवज्ञानदर्शनस्तस्य सयोगिके-

प्रनुपपत्त्येनङ्गवन्मध्यविषयवन्मध्यवत् कदाचित् सर्वथाऽप्यभावात् तत्राविषयवन्विषयवन्मध्यभावात् सर्वेऽपि तावन्नवेषः समाविषयवन्मध्यका इति प्रथमो भंगः समाविषयवन्मध्यकानां सदैव बहुत्वेन प्राप्यमात्रत्वात् एकाविषयवन्मध्यकाभावे द्वितीयसमाविषयवन्मध्यकाः अविषयवन्मध्यकं बहुविषयवन्मध्यकाभावे तृतीयसमाविषयवन्मध्यकाः अपाविषयवन्मध्यकाः । एवमेवाविषयवन्मध्यकाभावे परविषयवन्मध्यकपदेनाप्येकत्वबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गाविति चिकित्सायोगे क्तव्यारो भङ्गाः त्रिकसंयोगेऽप्यविषयवन्मध्यकाद्वयवन्मध्यकपदयोः सम्येकत्ववन्मध्यकबहुत्वाभ्यां द्वौ भङ्गाविति क्तव्यारो इति । सर्वसंख्या नव इत्यर्थोऽपि त्रिकसंयोगोक्तिरित्येकवचनं ।

अहवा सत्तविहवंधगा य अहविहवंधप य एगविहवंधप-
य जंगा अह । एवं एते सत्तावीसं भंगा एवं जहा नाणाव-
रणिज्जं तहा दरिसणावरणिज्जं अंतरादयं पि जीवेणं भंते
वेपणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगदीओ बंधे ।
गोयमा । सत्तविहवंधप वा अहविहवंधप वा छम्बिहवंधप
वा एगविहवंधप वा अवंधप वा एवं माणसे वि अवसेसा
नारपादिहा सत्तविहवंधगा अहविहवंधगा एवं जाववेमाणिया
मनुष्येषु तु सत्तविहवंधगा अहविहवंधपदिहवंधपकेवि-
धबन्धकानां कादाचित्कतया एकत्वादिना भाज्यतया च छन्ध-
मानत्वात् तन्नामीषामत्रापि सत्तविधबन्धका हत्येको प्रज्जः ततो-
ऽप्यविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान्यां द्वौ द्वौ बहि-
धबन्धकप्रक्षेपे इति सप्त ततोऽप्यविधबन्धकपदबहि-
धबन्धकपदप्रक्षेपे चत्वारोऽप्यविधबन्धकपदप्रक्षेपे चत्वारः एकान्विशतिः
ततोऽप्यविधबन्धकपदबहि-धबन्धकपदप्रक्षेपे युगपदप्रक्षेप-
ऽप्याविहतिः सप्तविंशतिः ।

जीवाणं भंते । वेदणिज्जकम्मं वेदेमाणे कइ कम्मपगदी-
ओ बंधेति । गोयमा । सत्त्वे वि ताव होज्ज सत्तविहवंधगा
य अहविहवंधगा य एगविहवंधगा य अहवा सत्तविह-
वंधगा य अहविहवंधगा य एगविहवंधगा य छम्बिहवंध-
धप य अहवा सत्तविहवंधगा य अहविहवंधगा य एगवि-
हवंधगा य अहविहवंधगा य अवंधपण विसमं दो जंगा ने-
यन्ना । अहवा सत्तविहवंधगा य अहविहवंधगा य एगवि-
हवंधगा य अहविहवंधप य अवंधप य चउजंगा एवं एते नव
भंगा एमिदियाणं अज्जगयं नारगादीणं वियजंगा जाव
वेमाणियाणं नवरं मणुस्साणं पुज्जा, सत्त्वे वि ताव होज्जा
सत्तविहवंधगा य एगविहवंधगा य अहवा सत्तविहवंधगाय
एगविहवंधगा य अहविहवंधप य अहविहवंधप य अवं-
धप य । एवं एते सत्तावीसं जंगा जाणियन्ना जहा कि
रियासु पाणाइवायविरयस्स । एवं जहा वेदणिज्जं तहा
आउयं नामं गोयं च भाणियन्ने मोहणिज्जं वेदेमाणे जहा
बंधे नाणावरणिज्जं तहा जाणियन्ने ।

वेदनीयस्यैकविधबन्धकसंयतिगिकवत्तयि तस्यापि वेदनी-
योत्थबन्धसम्भवाद् अन्धकोऽभोगिकेवही तस्ययोगाभाव-
तो वेदनीयं वेदयमानस्यापि तद्व्यासम्भवाद् वेदनीयस्यैक-
वचनबहुवचनक्षित्तायां जीवपदे नव भङ्गाः तत्र सत्तविध-
बन्धकाहविधबन्धकैकविधबन्धकानां सदैव बहुत्वेन छज्यमानत्वा-
त् । बहुवचनात्मके इतरपदद्वयाज्वाले एकस्ततः बहि-
धबन्धक-
पदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान्यां द्वौ एवंमेव श्लोकेविधबन्धक-
पदप्रक्षेपे चत्वारः सप्तपदप्रक्षेपे इति सप्तपदप्रक्षेपे सत्तविहतिः त-
त्र हि सत्तविधबन्धका एकेन बहुत्वेन सदाऽवस्थिता इतरेषु त्र-
योऽप्यविधबन्धका अंधकायाः कादाचित्का एकत्वादिना च
नाज्यास्ततस्तेषामत्रापि सत्तविधबन्धका अंधकेविधबन्धका अ-
र्थास्ततः ततोऽप्यविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान्यां
द्वौ द्वौ बहि-
धबन्धकपदप्रक्षेपे श्लोकेविधबन्धकपदप्रक्षेपे इति बद् ।
तथा त्रयाणां पदानां त्रयो द्विकसंयोगा एकैकस्मिन् द्विकसंयोगे

एकवचनबहुवचनान्यां चत्वार इति द्विकसंयोगे चादश त्रिकसं-
योगेऽप्याविहतिः सर्वसंख्या सत्तविधतिः । एवमायुगमात्र-
सूत्रायपि भावनीयानि । मोहवेदनीयं कम्मं वेदयमानो जीवः
सत्तविधबन्धकोऽप्यविधबन्धकः बहि-धबन्धको वा बहुवचनसम्प-
रायावस्थायामपि मोहनीयवेदनसम्भवात् एवं मनुष्यपदेऽपि
कथं नारकादिषु तु पशुषु सत्तविधबन्धकोऽप्यविधबन्धको वे-
त्येवं वक्तव्यं सुहृदसम्परायान्नाभावतः बहि-धबन्धकत्वास-
म्भवात् । बहुवचनक्षित्तायां जीवपदे प्रज्जविकं तत्र सुहृदसम्प-
रायाः कादाचित्का इतरेषु च सदैव बहुत्वेन छज्यन्ते इति
बहि-धबन्धकपदानां सत्तविधबन्धका अप्यविधबन्धका अ-
र्थात्येका भङ्गस्ततः बहि-धबन्धकपदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान-
न्यां द्वावेति प्रज्जाविहति नैरपिकादिषु स्तमितकुमारपथेषामेव
सत्तविधबन्धकाः सदा बहुत्वेन अवस्थिताः । अप्यविधबन्धकास्तु
कादाचित्का एकत्वादिना च भाज्या इति प्रज्जाविहतिः अर्था-
त्येको भङ्गः । ततोऽप्यविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान-
न्यां द्वावेति पृथिव्यादिषु पञ्चव्ययद्वयकं सत्तविधबन्धका
अर्थाति सप्तपदप्रक्षेपे तेषु सदा बहुत्वेन छज्यमानत्वात् । द्वि-
विचतुरिन्द्रियतयैकपञ्चेन्द्रियेषु ध्यातरज्योतिष्कवैमानिकेषु च
नैरपिकवत् भङ्गविकं मनुष्येषु नव भङ्गाः । तत्र सत्तविधबन्धका
हत्येको भङ्गः ततोऽप्यविधबन्धकपदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान्यां
द्वौ द्वौ बहि-
धबन्धकपदप्रक्षेपे एकवचनबहुवचनान्यां चत्वारः
उजयपदप्रक्षेपे इति तथावाह । “ मोहणिज्जं वेदमाणे जहा बंधे
नाणावरणिज्जं तहा भाणियन्नेमिति ” इति श्रीमद्भगवद्गीताविरचि-
तायां पदविहतिरतमं वेदब्रह्मार्थं पदं ० समाप्तम् प्रश्नो २६ व ० ।
सम्प्रति किं कम्मं वेदयमानः कम्मप्रतीतिवेदयते इत्युद-
र्योदयेन सह संबंधं चिन्तयति ।

जीवेणं जंते । नाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कति कम्म
पगदीओ वेदे ? गोयमा । सत्तविहवंधप वा अहविहवंध-
प वा एवं माणुस्से वि अवसेसा एगणेण वि पुहणेण
वि नियमा अह कम्मपगदीओ वेदे जाव वेमाणिया ।

तत्र सत्तविधबन्धक उपशान्तमोहकणिमोहो वा तथेमोहनीयो-
दयासंनवात् शरास्तु सुहृदसम्परायाविरहाविधबन्धक एवं म-
नुष्यपदेपि बाल्ये, नैरपिकादयस्तु निद्रामादृष्टिविधेवकाः ।

जीवाणं भंते । नाणावरणिज्जं कम्मं वेदेमाणे कइ कम्म-
पगदीओ वेदेति ? गोयमा । सत्त्वे वि ताव होज्ज अह-
विहवेदगा अहवा अहविहवेदगा य सत्तविहवेदप य अ-
हवा अहविहवेदगा य सत्तविहवेदगा य । एवं मणुस्सा
वि । दरिसणावरणिज्जं अंतरादयं च एवं नेव भाणिय-
न्ने । वेदणिज्जं आहणयानमोपायं वेदेमाणे कइ कम्मपग-
दीओ वेदे ? गोयमा । जहा बंधगा वेदगस्स वेपणिज्जं
तहा जाणियन्नापि जीवेणं जंते । मोहणिज्जं कम्मं वेदे-
माणे कइ कम्मपगदीओ वेदे ? गोयमा । नियमा अह-
कम्मपगदीओ वेदे । एवं गोरस्स जाव वेमाणे । एवं
पुहणेण वि ।

बहुवचनक्षित्तायां जीवपदे मनुष्यपदे च भंगविकं तत्र सर्व-
ऽपि तावद्वेषुः अहविधबन्धका हत्येको प्रज्जः ततः सत्तविधब-

अकस्यैकस्य भावे द्वितीयो बहुर्ना जावे कृतीयाः शेषेषु तु वैर-
यिकादिषु पदेषु अष्टमकर्मविधिवेदका इति । सप्तविधवेदक-
स्य तत्रासम्भवात् एवं दशानावरणीयान्तरावसुत्रेणैव अकस्ये
वेदनीयसुत्रे जीवपदे अनुपपद्ये च अयेकमष्टविधवेदको वा स-
प्तविधवेदको वा चतुर्विधवेदको वेति चक्यम् शेषेषु तु वैरयि-
कादिषु अष्टविधवेदक इत्येतत्पुनरास्तमोद्विधवस्थासम्भ-
वात् तत्रैव वेदनीयसुत्रे बहुवचनचित्तायां जीवपदे अनुपपद्ये
च अयेकं भङ्गविकं तत्राष्टविधवेदकाभेदेत्येको अङ्कः एव सर्वथा
सप्तविधवेदकानामजावे ततः सप्तविधवेदकपदस्यैवैकवच-
नबहुवचनान्यां द्वौ जङ्गायिति शेषेषु तु वैरयिकादिषु स्थानेष्वन-
ङ्कमष्टविधवेदका इति । एवमासुनांमोहजुषाएवपि जावनी-
या मोहनीयं कर्म वेदवसाने निष्पत्त्याष्टविधवेदक इति जी-
वादिषु पञ्चविंशती एतेष्वेकवचनचित्तायां बहुवचनचित्ता-
यां च सर्वमाप्यनङ्ककारः । अष्टी कर्मप्रकृतीदृश्यते वेदवन्ते वा
प्रज्ञा ० ३७ पदं ० ज ० ।

सम्प्रति उद्यमप्रश्रित्य प्रकृतिस्थानप्रकरणः क्रियते उद्यमप्रतिनीधि
प्रकृतिस्थानानि तद्यथा अष्टी सप्त चतस्रः । तत्र सर्वप्रकृति समुदा-
योऽष्टी तासां च उद्योऽभयानाधिकृत्य अनाद्यपर्यवसितोभयान-
धिकृत्यानादिसपर्यवसानः उपशान्तमोहगुणस्थानकान् प्रतिपत्तिता
नधिकृत्य पुनः सादिसपर्यवसानः स च अच्येनान्तमुहसंक्रमणः
उपशमभेधोनाः प्रतिपत्तिस्थ पुनरप्यन्तमुहसंक्रमणः कस्यापि उपश-
मभेधप्रतिपत्तयेः उत्कर्षेण तु देशोनापार्श्वोक्तप्रकारस्यैः तथा ता
एवाष्टी मोहनीयवर्जोः सत तासामुद्योः अच्येनैकं समर्थं तथा
हि सतानामुक्तप्रकारां प्रकृतीनामुद्योः उपशान्तमोहे क्षीण-
मोहे वा प्राप्यते तत्र कश्चिदुपशान्तमोहगुणस्थानकैः एकं समर्थं
स्थित्या द्वितीये समये जनकत्वेण विधं गच्छत्कविरतो भवति
अविरतत्वे चावश्यमनुयां प्रकृतीनामुद्योः सतः सतानामुद्योः
अच्येनैकं समर्थं यावत्प्राप्यते उत्कर्षेण तु अन्तर्मुहोः उपशा-
न्तमोहगुणस्थानकस्य क्षीणमोहगुणस्थानकस्य वा सतोदयहेतो-
रान्तर्यं हुत्तिकत्वा सथा घातिकर्मवर्जोभ्यस्तः प्रकृतयः
तासामुद्योः अच्येनान्तमुहसंक्रमणः उत्कर्षेण देशोनपूर्वको-
टिप्रमाणः तद्वत् कृता उद्यमधिकृत्य स्थानप्रकरणः ।
संप्रति कस्याः प्रकृतेरुद्ये कति प्रकृतिस्थानान्युद्यम-
प्रश्रित्य प्राप्यन्ते इति निरूप्यते । तत्र मोहनीयस्योद्ये अष्टा-
नामुद्यः मोहनीयवर्जानां त्रयाणां घातिकर्मणामुद्ये अ-
ष्टानां वा तत्राष्टानां सूत्रमसंपरायणुगुणस्थानकं यावत् सताना-
मुपशान्तमोहक्षीणमोहे वा वेदनीयान्तांमोहप्राप्तामुद्ये अष्टानां
सतानां चतसृणां वा उद्यः । तत्राष्टानां सूत्रमसंपरायणं यावत्
सतानामुपशान्तमोहे क्षीणमोहे वा चतसृणांमोहसामेव वेदनी-
यादीनां सयोगिकैवस्थयोगिकैवस्थिति च । सम्प्रति सत्ताम-
धिकृत्य प्रकृतिस्थानप्रकरणः क्रियते सत्ताम्याति प्रीति प्रकृति-
स्थानानि तद्यथा अष्टी सप्त चतस्रः । तत्र सर्वप्रकृति समुदा-
योऽष्टी तासां चाष्टानां सत्ता अभयानाधिकृत्य अनादियपर्यवसाना
प्रयानाधिकृत्यानादिसपर्यवसाना तथा मोहनीयं क्षीणे सतानां
क्षणा । सा च अच्येनान्तमुहसंक्रमणं प्राप्यता सा हि क्षीण-
मोहे क्षीणमोहगुणस्थानकैः आन्तर्मुहप्रमाणमिति घातिकर्मच-
तुष्टयस्य च चतसृणां सत्ता सा च अच्येनान्तमुहसंक्रमणः
तर्क्येण पुनर्देशोनपूर्वकोटिमात्रा कृता सत्तामधिकृत्य प्रकृति-
स्थानप्रकरणः । संप्रति कस्यां प्रकृतेः सत्ता कति प्रकृतिस्थाना-
नि सत्तामधिकृत्य प्राप्यन्ते इति निरूप्यते मोहनीयसत्ताम्याम-

पि सत्ता क्षानावरणक्षानावरणान्तरायाणां सत्ताया मथा-
नां सतानां वा तत्राष्टानामुपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत्मोह-
नीयं क्षीणे सतानां सा च क्षीणमोहगुणस्थानकैः वेदनीयाद्विभि-
न्नोक्तानां सत्तायामाष्टानां सतानां चतसृणां वा सत्ता तत्राष्टानां
सतानां च प्राप्ता प्रश्रित्य चतसृणां सत्ता वेदनीयादीनामेव
सा च सयोगिकैवस्थिगुणस्थानकं च प्रपद्यते । कर्म ० ।

सम्प्रति बन्धोद्ये सत्ताप्रकृतिस्थानानां परस्परं

बन्धप्रकरणार्थमाह ॥

अष्टविह सत्तं बन्धं गेसु उट्टं च उद्यमसंता ।

एगविहे तिविकप्पा, एगविगप्पा अ अर्धमि । ३ ।

अष्टविधबन्धकसप्तविधबन्धकद्विधबन्धकेषु अयेकमुद्ये सत्तायां
चाष्टी कम्मोपि प्राप्यते कथमिति चेत्तुच्यते इह अष्टविधब-
न्धका अभ्रमतान्ताः सप्तविधबन्धका अनादिविवाहरसंपरायण-
पर्यवसानाः बन्धिष्वकथाया सूत्रमसंपरायाः । एते च सर्वेऽपि
सरागाः सरागात्वं च मोहनीयोदयाद्युपजायते उद्ये च सत्यच-
र्यं सत्ता ततो मोहनीयोदयसत्तासंभवात् सप्तविधाष्टविध-
द्विधबन्धकेष्वचर्यमुद्ये सत्तायां वा अष्टी प्राप्यते एतेन च
बन्धो जङ्गा इतिताः । तद्यथा अष्टविधो बन्धोऽष्टविध उद्यो-
ऽष्टविधा सत्ता एव विकल्पः आसुर्भूतकाले एव च स्थित्या
दष्टादीनामभ्रमतानांमसंस्थेयं न शेषानामासुर्भूतस्थानांमवासा
सप्तविधो बन्धोऽष्टविध उद्योऽष्टविध सत्ता एवविकल्प
आसुर्भूतभावे एव च स्थित्यादष्टादीनामविहितविवाहरसंपरायणा-
मसंस्थेयः । तथा बन्धिष्वः बन्धोऽष्टविध उद्योऽष्टविध विधा सत्ता
एव विकल्पः सूत्रमसंपराया (एगविहे तिविगप्पोति) एकवि-
धे एकप्रकारकस्य एकस्मिन् केवलिवेदनीये बन्धमान इत्यर्थः ।
विकल्प इति समाहारविहितोऽप्यर्थः प्राप्तासुर्भूतकालेः त्रयो विक-
ल्पा भवन्तीत्यर्थः । तद्यथा एकविधो बन्धः सप्तविध उद्यः अ-
ष्टविध सत्ता एव विकल्प उपशान्तमोहगुणस्थानकैः प्राप्यते त-
त्र मोहनीयस्योद्यो न विद्यते सत्ता पुनरस्ति तथा एकविधो
बन्धः सप्तविध सत्ता एव विकल्पः क्षीणमोहे गुणस्थानकैः प्रा-
प्यते तत्र मोहनीयस्य निःशेषतोऽप्यमाह तथा एकविधो बन्ध-
श्चतुर्विध उद्यश्चतुर्विध सत्ता एव पुनर्विकल्पः सयोगिकैव-
स्थिगुणस्थानकैः प्राप्यते तत्र मोहनीयस्य निः शेषतोऽप्यमाह ।
तथा एकविधो बन्धश्चतुर्विध उद्यश्चतुर्विध सत्ता एव पुनर्वि-
कल्पः सयोगिकैवस्थिगुणस्थानकैः प्राप्यते तत्र घातिकर्मवर्ज-
यथोपगमात् चतसृणां आघातिप्रकृतीनामुद्ये सत्तायां प्रा-
प्यमाणत्वात् (परमिगप्पो क्वचमिस्सि) अत्र बन्धानांमव-
यथोपगमात् चतसृणां आघातिप्रकृतीनामुद्ये सत्ता एव घायोगि-
कैवस्थिगुणस्थानकैः प्राप्यते । तत्र हि योगमाथात् बन्धो न भ-
वति उद्यस्यते आघातिकर्मणां जवतः तद्वत् सूत्रप्रकृतीरधिकृत्य
बन्धोद्यसत्ताप्रकृतिस्थानानां परस्परं संवेधे सप्तविकल्पा उक्तः
कर्म ० पंखे ।

जीवस्थानेषु विवृण्वनाह ।

सत्तद्धवणं अट्टदयसंतेरसमुनीवउण्णसु ।

एगमि पंचरीमंगा ह्वीति केवविण्णां ॥ ४ ॥

इह जीवस्थानानि चतुर्दश तद्यथा अपयांससूत्रैकैन्द्रियः प-
यांससूत्रैकैन्द्रियः अपयांसवादेरैकैन्द्रियः पर्यायावादेरैकैन्द्रियः
अपयांसद्वैन्द्रियः पर्यायाद्वैन्द्रियः अत्यंतसंश्रित्यः पर्यायसंश्रित्यः
अपयांसचतुर्विन्द्रियः पर्यायचतुर्विन्द्रियः अपयांससंश्रित्यः

[illegible][illegible]

उपशमभेदात्मपूर्वकारणस्य द्वितीयाभागप्रथमसमये चतुर्विधं बन्धमारभ्यान्तरसमये कश्चित्कालं करोति कांश्च कृत्वा दिवं गतः सन् अविरोतो भवति अविरोतत्वे च बन्धो बन्ध इत्येकसामागिकी चतुर्विधस्यात्मन्य स्थितिः । तथा नवप्रकृत्यात्मकं ज्ञानस्थानं दर्शनावरणस्य कालमधिकृत्य क्वां ज्ञानाद्यपर्यवसितमनादिसंपर्यवसितं च । तत्रानाद्यपर्यवसितमभ्ययानां कदाचिद्विषयवच्छेदात् अनादिसंपर्यवसितं तु न भवति । नवप्रकृत्यात्मकसत्तास्थानव्यवच्छेदो हि कृपकभेदयोः भवति न च संप्रकथनीतः प्रतिपातो भवतीति एतच्च सत्तास्थानमुपशमभेगमधिकृत्योपशान्तमोहगुणस्थानकस्य यावदवाप्यते कृपकभेगमधिकृत्य पुनरनिवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानकस्य प्रथमं भागं तथा नवप्रकृत्यात्मकं सत्तास्थानं जघन्येनोक्तं चान्तमुद्धृतप्रमाणं तथा निवृत्तिबादरसंपरायगुणस्थानकस्य द्वितीयाभागादरन्त्य क्रीणमोहगुणस्थानकस्य द्विचरमसमयं यावद्व्यवसेयं चतुःप्रकृत्यात्मकं त्येकसामागिकं क्रीणकायाचरमसमयं प्राविश्यादिति । उदयस्थानं पुनर्दे भवतः तद्यथा चतस्रः पञ्च च तत्र चतस्रश्चछुर्दर्शनावरणाचछुर्दर्शनावरणायधिर्दर्शनावरणकवर्गदर्शनावरणकपाः । एतासां च समुदायो भूषोदय इति एकमप्रकृतिस्थानम् । एतासु च चतसृषु मध्ये निद्रादीनां पञ्चानां प्रकृत्यानां मध्यादयनमस्यां प्रकृतौ प्रक्षिमायां पञ्च नदि निद्रादयो द्वितीयादिका युगपद्वयमायाति किन्त्वैकस्मिन् काले एकैवाऽन्यतमा कश्चिन् निद्रादयश्च भूषोदया न भवन्ति कालाविसां कालात् कान् इदं पञ्चप्रकृत्यात्मकमुदयस्थानं कदाचिद्विज्यते तदयमुक्तानि दर्शनावरणस्य बन्धोदयसत्तामधिकृत्य स्थानानि । संप्रति संवेधमार्तिभिरुत्तराह ।

वीयावरणे नवर्षे-धेगुसु चउपचउदयनवसता ।

छत्रवर्षे चैवं, चउर्षुदुद उलंसा य ॥ ६ ॥

उवरषवर्षे चउपण, नर्वसचउरुदयद्वज्ज चउलंसा ।

वेयणियाउयगोप, विमज्ज मोहं परं वउत्तं ॥ १० ॥

द्वितीयावरणं दर्शनावरणं तस्मिन् द्वितीयावरणे नवकथकेषु स कालदर्शनावरणोत्तरप्रकृतिबन्धकेषु मिथ्यादृष्टिासादानेषु (च उपचउदयसि) उदयश्चतुर्विधः पञ्चविधो वा तत्र चतुर्विधश्चछुर्दर्शनावरणोत्तरप्रकृतिप्ररोपात्यव्यवधिः । सत्तामधिकृत्य-पुनः प्रतिस्थानं नय मय प्रकृत्यात्मकं तदेवं नवविधबन्धकेषु द्वौ विकल्पाः दर्शितौ तद्यथा नवविधो बन्धश्चतुर्विधो सत्ता एव विकल्पो निद्रादयोप्राप्य निद्रोदयो च नवविधो बन्धः पञ्चविध उदयो नवयिया सत्ता (उचउवर्षे चैवं) यमबन्ध उदयवर्षे च एवं पुर्वोक्तप्रकारेण उदयसत्तास्थानानि भवितव्यानि इदमुक्तं ज्ञातये च चतुर्विधबन्धकाः सम्प्रमिथ्यादृष्टाविरतसम्यग्दृष्टिशिरतप्रमत्ताः प्रमत्ताः कियकात्मपूर्वकारणस्य तेषां चतुर्विधाः पञ्चविधो वा उदयः नवविधा सत्ता एतेन च द्वौ विकल्पौ दर्शितौ तद्यथा पञ्चविधो बन्धश्चतुर्विध उदयो नवविधा सत्ता त्रयथा पञ्चविधो बन्धः पञ्चविध उदयो नवविधा सत्ता । एतौ च द्वौ विकल्पा कृपकमुक्त्यात्र सन्निवृत्ति प्राप्यते कृपकं त्येक एव विकल्पस्तद्यथा पञ्चविधो बन्धश्चतुर्विध उदयो नवविधा सत्ता कृपकस्य हि अस्यनिवृत्त्युक्तत्वेन निद्राचक्षयोर्नोदयः सन्नतत तदुक्तं सारमस्ये "निद्रादुगस्स उदयो, क्रीणगल्लवो य परिचज्जं " तथा चतुर्विधबन्धकेषु क्वात्ममपूर्वकरणेन अनिवृत्तिबादरसम्परायगुणोपशम-

भेगे प्रतीत्य चतुर्विधः पञ्चविधो वा उदयः नवविधा सत्ता कृपकभेगमधिकृत्य पुनरुदयश्चतुर्विध एव कारणमत्र प्रागेवोक्तम् । कतिचपुनः कृपकक्रीणमोहेष्वपि निद्राप्रमत्तयोदयमिच्छन्ति तत्कर्मप्रकृत्यादिप्रत्ये-सह विरुध्येते इत्युपेक्षते यावच्चतुः कृपकभेगात्मिकं स्थानान्तिर्जिकं न क्रीयते तावत्सत्ता पञ्चविधैव सा नवविधिकं तु क्रीणं पञ्चिथा तथावाह (चउवर्षुदय छुर्गंसा यति) इह अंश इति सारमोर्गजियोयते यदाह चतुर्विधम् । अंश इति "लंन कम्मं जगस"चतुर्विधे चैव चतुर्विध उदयः त्रि-वृत्तिबादरसम्परायगुणस्थानकादयोः संस्थेयेज्यो प्रागेज्यः परतः स्थानान्तिर्जिकं क्रीणं पञ्चिथा सत्ता एव विकल्पस्तत्तावत्याप्यते यावत्सम्परायगुणस्थानकसमयः परतस्तु न प्राप्यते बन्धाभावात् तदेवं चतुर्विधबन्धकस्य त्रयो विकल्पास्तद्यथा चतुर्विधो बन्धश्चतुर्विध उदयो नवविधा सत्ता एव उपशमभेदयोः वा यावत् स्थानान्तिर्जिकं न क्रीयते चतुर्विधो बन्धः पञ्चविध उदयः नवविधा सत्ता । एव-उपशमभेदयोः कृपकभेदयोः तु पञ्चविधोदय-सत्ताजावात तथा चतुर्विधं बन्धश्चतुर्विध उदयः पञ्चिथा सत्ता एव विकल्पः कृपकभेदयोः स्थानान्तिर्जिकान्तरमवसयः "उ-वरषवर्षे " इत्यादि उपरते व्यवच्छिन्ने बन्धे चतुर्विधः पञ्चविधो वा उदयः नवविधा सत्ता एतौ च द्वौ विकल्पावुपशान्तमोहगुणस्थानकं प्राप्यते उपशमभेदयोः हि निद्राप्रमत्तयोदयः संभवति स्थानान्तिर्जिकं न ज्ञायमुपगच्छति ततश्चतुर्विधः पञ्चविधो वा उदयो जयति नवविधा च सत्ता प्राप्यते तथा चतुर्विध उदयः पञ्चिथा सत्ता एव विकल्पः क्रीणकायावस्य चरमसमये निद्राचक्षयोर्नोदय-चरमसमयं यावदवाप्यते । तथा चतुर्विध उदयश्चतुर्विधो सत्ता एव विकल्पः क्रीणकायावस्य चरमसमये निद्राचक्षयोर्नोदय-चरमसमये एव कृतिवत्वात् । तदेवं दर्शनावरणे सर्वसंस्थया एकादश विकल्पाः । यत्र पुनः कृपकक्रीणकाभेदयोः निद्राप्रमत्तयोदय इत्येते नर्दि चतुर्विधो बन्धः पञ्चविध उदयः पञ्चिथा सत्ता कथामात्रे पञ्चविध उदयः पञ्चिथा सत्ता इत्येतौ द्वौ विकल्पा द्विचौ प्राप्यते इति त्रयोदश ज्ञातव्याः वेदनीयस्य संबन्धस्वरूपं वेदनीयायुगोभे संवेधविकल्पोपदर्शनायैमाह (वेय-णियाउयगोपविमज्जति) वेदनीये आधुपि गोत्रे च यथागमं बन्धादिस्थानानि संवेधमाश्रित्य विमज्जे विकल्पपदेन तत्र वेदनीयस्य चान्येतेकं बन्धस्थानं तद्यथा सातमसात् वाऽऽनयः परस्परविकल्पात् सत्तास्थाने द्वे तद्यथा द्वे एकं च । तत्र यावदेकमन्यतरं न क्रीयते तावत् अयि सती अन्यतमस्मिन्न क्रीण एकमिति । संप्रति संवेध उच्यते असातस्य बन्धः सातस्योदयः सातासाते सती । अथवा असातस्य बन्धः सातस्योदयः सातासाते सती । एतौ च विकल्पा मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकात् प्रभृति प्रमत्तगुणस्थानकं यावत् प्राप्यते न परतः परतोऽसातस्य बन्धाजावात् तथा सातस्य बन्धः असातस्योदयः सातासाते सती एतौ द्वौ विकल्पा मिथ्यादृष्टिगुणस्थानक-द्वयः सातासाते सती एतौ द्वौ विकल्पा मिथ्यादृष्टिगुणस्थानक-द्वयः सातस्योदयः सातासाते सती एतौ द्वौ विकल्पावयोर्गोत्रेव द्विचरमसमयं यावत् प्राप्यते चरमसमये तु असातस्योदयः असातस्य सत्ता यस्य द्विचरमसमये सातं क्रीणं यस्य स्वसातं द्विचरमसमये क्रीणं तद्यथा विकल्पः सातस्योदयः सातस्य सत्ता एतौ च द्वौ विकल्पावयोर्गोत्रेव द्विचरमसमयं यावत् प्राप्यते । तथा आधुपि सामान्येतेकं बन्धस्थानं चतुर्नामन्यत-

मत परस्परविरुद्धत्वेन युगपद् द्वित्रायुषां बन्धानावात् उद्यत्स्थान-
मन्येषो तदपि क्षणानिमित्तमत युगपद् द्वित्रायुषासुदयाज्जावात्
हे सत्तास्थाने तद्यथा हे एकं च । तत्रैकं क्षणानिमित्तमतं याव
व्यत्यारम्भवायुर्न बध्यते परम्बायुषि च बद्धे यावद्व्यत्यार परम्-
बेगोत्पद्यते तावद् हे सती । संप्रति संवेध उच्यते तत्रायुषस्तित्वा
उपस्थास्यद्यथा परजवायुष्यैककांक्षत् पुषावस्था परम्बा-
युष्यैककांक्षत्वास्था परम्बायुष्येभ्योसत्तास्थानावस्था च । तत्र नैर-
विकस्य परजवायुष्यैककांक्षत् पूर्वनरकायुष उद्ययो नरकायुषः
सत्ता एव विकल्प आयेतु क्षणेषु गुणस्थानकेषु शेषगुणस्थान-
कस्य नरकसंज्ञावात् परम्बायुष्यैककांक्षत् तिर्यगायुषो बन्धो
नारकायुष उद्ययो नारकतिर्यगायुषी सती एव विकल्पो मिथ्या
हृष्टः सासादनस्य वा ह्येतेवाद्ययोर्गुणस्थानकयोस्तिर्यगायुषो
बन्धसंभवात् । अथवा मनुष्यायुषो बन्धो नारकायुष उद्ययो
नारकमनुष्यायुषी सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टः सासादनस्या-
विरतसम्यग्दर्शेर्बो बन्धो सत्ताकांक्षं नारकायुष उद्ययो नारकतिर्य-
गायुषी सती एव विकल्प आयेतु क्षणेषु गुणस्थानकेषु तिर्य-
गायुष्यैकानन्तरं कस्यापि सम्यक्त्वे सम्यग्मिथ्यात्वे वा गमन-
संभवात् । अथवा नारकायुष उद्ययो मनुष्यायुष नारकायुषी सती
इह नारका देवायुषीरनारकायुष मयप्रत्ययादेव न बलन्ति तत्रो-
त्पत्त्यावात् । यच्चकम "देवा नारका वा देवसु नारकेषु धि न
उचिष्यज्जतिस्ति" ततो नारकाणां परजवायुष्यैककांक्षं बन्धोसत्ता-
कांक्षं च देवायुषीरनारकायुष्यै विकल्पानावात् सर्वसंख्यया प-
ञ्चैव विकल्पा जन्वन्ति एवं देवानामपि पञ्चैव विकल्पा ज्ञानीया
नरकं नारकायुषस्थाने देवायुषीरिति बलत्वं तद्यथा देवायुष उद्ययो
देवायुषः सत्ता इत्यादि । तथा तिर्यगायुष उद्ययस्तिर्यगायुषः
सत्ता एव विकल्प आयेतु पञ्चसु गुणस्थानकेषु शेषगुणस्थान-
नकस्य तिर्ययैवसंज्ञावात् । एव विकल्पः परजवायुष्यैककांक्षत्
पूर्वै बन्धकांक्षे तु नारकायुषां बन्धसंतिर्यगायुष उद्ययो नारक-
तिर्यगायुषी सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टेन्यत्र नारकायुषो
बन्धानावात् । अथवा तिर्यगायुषो बन्धसंतिर्यगायुष उद्ययो तिर्य-
गायुषी सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टः सासादनस्य वा नान्यस्य
सम्यग्दर्शेऽशिरतस्य निरब्धोऽविरतस्य च देवायुष एव बन्धसं-
ज्ञावात् । अथवा देवायुषो बन्धसंतिर्यगायुष उद्ययो देवतिर्यगायुषी
सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टः सासादनस्याविरतसम्यग्दर्शेऽश-
विरतस्य वा न सम्यग्मिथ्याहृष्टः सस्यायुष्यैककांक्षंभवात् एते चत्वारः
च विकल्पाः परजवायुष्यैककांक्षं । बन्धे तु व्यवच्छिन्ने तिर्यगायुष
उद्ययो नारकतिर्यगायुषी सती एव विकल्प आयेतु पञ्चसु गुण-
स्थानकेषु नरकायुष्यैकानन्तरं सम्यक्त्वादायपि गमनसंज्ञावात् अथवा
तिर्यगायुष उद्ययो तिर्यकतिर्यगायुषी सती अथवा तिर्यगायुष
उद्ययो देवतिर्यगायुषी सती एतेऽपि त्रयो विकल्पा आयेतु पञ्चसु
गुणस्थानकेषु सर्वसंख्यया निरब्धं नव विकल्पाः चनसुष्वपि
गतिषु तिरस्त्रासुप्यादसंज्ञावात् तथा मनुष्यायुष उद्ययो मनुष्या-
युषः सत्ता एव विकल्पोऽयोगिकेवतिनं यावत् । तथा नारकायुषो
बन्धो मनुष्यायुष उद्ययो नारकमनुष्यायुषी सती एव विकल्पो मि-
थ्याहृष्टः सासादनस्य वा मनुष्यायुषो बन्धो मनुष्यायुष उद्ययो
मनुष्यमनुष्यायुषी सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टः सासादनस्य
वा । मनुष्यायुषो बन्धो मनुष्यायुष उद्ययो मनुष्यमनुष्यायुषी सती
एव विकल्पो मिथ्याहृष्टः सासादनस्य वा देवायुषो बन्धो म-
नुष्यायुष उद्ययो देवमनुष्यायुषी सती एव विकल्पो प्रमत्तगुण-
स्थानकं यावत् एते चत्वारो विकल्पाः परजवायुष्यैककांक्षं बन्धे

तु व्यवच्छिन्ने मनुष्यायुष उद्ययो नरकमनुष्यायुषी सती एव
विकल्पोऽप्रमत्तगुणस्थानकं यावत् मनुष्यायुष उद्ययो मनुष्यम-
नुष्यायुषी सती एव विकल्पः प्राम्त्य मनुष्यायुष उद्ययो देवमनु-
ष्यायुषी सती एव विकल्प उपशान्तमोहगुणस्थानकं यावत्
देवायुषि बद्धेऽप्युपशान्तमोहसंभवात् सर्वसंख्यया मनुष्या-
णां नव भक्ताः तदेवमाद्युषो सर्वसंख्यया पञ्चाविंशतिभ्यः ।
तथा गोत्रे सामान्येनैकं बन्धस्थानं तद्यथा उच्चैर्गोत्रं नीचैर्गोत्रं
वा परस्परविरुद्धत्वेन युगपद्बन्धानावात् उद्ययस्थानमन्येषो तद-
पि ह्योरन्यतरत्वं परस्परविरुद्धत्वेन युगपद् ह्योरदयाज्जा-
वात् हे सत्तास्थाने तद्यथा हे एकं च । तत्र उच्चैर्गोत्रनिर्गमिणे
समुचिते हे तेजस्कथिकावस्थायासुच्चैर्गोत्रे उच्चैर्गोत्रे एकम् ।
अथवा नीचैर्गोत्रे क्रयोगिकेवतिनं द्विचरमसम्यग् क्रीब एकम् स-
म्प्रति संवेध उच्यते नीचैर्गोत्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्योद्ययः नी-
चैर्गोत्रस्य सत्त एव विकल्पस्तैजस्कथिकावस्थायायुषि ह्यन्य-
ते तद्वयाद्दुष्टेषु वा शेषजीवेष्वेकद्वित्रिचतुस्तिर्ययैवपञ्चैक्येषु
कियत्कांक्षं नीचैर्गोत्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्योद्ययः उच्चनीचैर्गो-
त्रस्य वन्धः उच्चैर्गोत्रस्योद्ययः उच्चनीचैर्गोत्रे सती एतौ च
द्वौ विकल्पा मिथ्याहृष्ट्यु सासादनस्य वा न सम्यग्मिथ्याहृ-
ष्ट्यादिषु तेषां नीचैर्गोत्रबन्धानावात् । तथा उच्चैर्गोत्रस्य
बन्धो नीचैर्गोत्रे सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टिगुणस्थानकाद्-
रन्य देशविरतिगुणस्थानकं यावत् प्राप्यते न परतः परतोः
नीचैर्गोत्रस्योद्ययावात् तथा उच्चैर्गोत्रस्य बन्ध उच्चैर्गोत्र-
स्योद्ययः उच्चनीचैर्गोत्रे सती एव विकल्पो मिथ्याहृष्टेगारम्य-
सुहृत्संपरायगुणस्थानकं यावत् न परतः परतोः बन्धानावात् ब-
न्धानावे उच्चैर्गोत्रस्योद्ययः उच्चनीचैर्गोत्रे सती एव विकल्प उप-
शान्तमोहगुणस्थानकाद्दृष्ट्यायोगिकेवतिनं यावत् उच्चैर्गोत्रस्य
वन्धः । उच्चैर्गोत्रस्योद्ययः उच्चैर्गोत्रे सत्त एव विकल्पोऽयोगिके-
वतिनं चरमसम्यग् तद्व्यतिरेकं गोत्रस्य सर्वसंख्यया सत्त जगः (प-
रं मोहं वाञ्छं) अतः परं मोहं वृद्धये मोहनीयस्य बन्धादि-
स्थानानि वृद्धये इत्यर्थः " गोत्रमिमं सत्त जेगा, अद्ध्य व भंगा
हवंति वेअणिण । पण नञ् नञ् पण भंगा, भाउचउच्चै व कमसे
उ ॥११॥ " इयं गाथा मूलपुस्तकेषु पञ्चम्यमानापि टीकापुस्तके
नास्तीति नास्तीति स्फुट्याहूरेः प्रकाशिता, नापि शक्यता ।
तत्र प्रथमं बन्धस्थानप्रकल्पनाध्याहारः ॥

वावीसपक्खीसा, सत्तरमा तेरसेव नव पैच ।

चउतिगदुगं च एकं, वेधट्ठाणाणि मोहस्स ॥ १२ ॥

मोहस्य दश बन्धस्थानानि तद्यथा द्वाविंशतिः एकविंशतिःस
सद्वाद त्रयोदश नव पैच चत्वारः तिस्रः हे एका च तत्र सम्यग्मिथ्या
हृष्टे बन्धे न भवतो न च त्रयाणां वेदानां युगपद्बन्धः किंत्वैकका-
क्षमेकस्यैव हायपरतिगुणभारदिशोकपुण्येते अपि न युगपद्बन्ध-
मायात् । किन्चेकमेव युगपत् ततो मोहनीयस्योत्कर्षतः प्रचतुप्रकृ-
तिबन्धो द्वाविंशतिः सा च मिथ्याहृष्टिगुणस्थानकः प्राप्यते ततः
सासादनसम्यग्दर्शिगुणस्थानके मिथ्यावस्थ बन्धाभावात् ।
एकविंशतिः यद्यप्य तनुस्यदेवस्यापि बन्धो न प्रवति तथापि
तत्स्थाने स्त्रीवेदः पुत्रवेदो वा प्रक्षिप्यते तस्यैकविंशतिरिव बन्धः ।
ततो मिथ्याविरतसम्यग्दर्शिगुणस्थानकयोरनन्तानुबन्धिनार्माप
बन्धानावात् सत्तदः । ततोऽपि देशविरतिगुणस्थानके प्रत्या-
ख्यानकथायानां बन्धाभावात् यो देशविरतस्ततोऽपि प्रमत्तगु-
मत्तापुत्रकरणेषु प्रत्याख्यानावरणानां बन्धानावात् तत्र यद्यन्य-

रतिशोकरूपं युगलं प्रमत्तगुणस्थानकं एव व्यवच्छिन्नं तथापि तत्स्थाने हास्यतियुगलं प्रक्षिप्यते इत्यमरात्पूर्वकरणयोगेनैक-
बन्धो न विरुध्यते ततो हास्यरतिनयजुगुप्साऽपूर्वकारणवरप्रम-
स्ये बन्धकानांश्रियं व्यवच्छिद्यते इति अनिवृत्तिबाधरसंपरायगु-
णस्थानकं प्रथमभागे पञ्चानां बन्धः द्वितीयभागे पुरुषवेदस्य
बन्धाभावात् चतुर्थानां बन्धः तृतीयभागे संयत्नजनकस्य बन्धा-
भावात् तिसृणां चतुर्थभागे संयत्नजनमानस्य बन्धाभावात्
द्वयोः पञ्चमभागे संयत्नजनमायाया अपि बन्धाभावात् एकस्याः
संयत्नजनत्रैभ्यः प्रकृतेर्देवः ततः परं बाधरसंपरायां दयानावात्
तस्या अपि न बन्धः तदेवमुक्तानि मोहनीयस्य बन्धस्थानानि ।

संप्रत्युदयस्थानान्यभिहितपुराह ।

एकं व दो व चउप, एचो एकादिया दमुकोसा ।

ओहेण मोहाणिजे, उदयडाणाणि नव हुंति ॥ १३ ॥

अथेन सामान्येन मोहनीयं उदयस्थानानि नव प्रवन्ति तद्यथा
एकं द्वे चत्वारि अतश्चतुर्कादूर्ध्वं त्वेकारिका उदयविकल्पात्ता-
वद्वगन्तव्या यावद्वक्तव्यं तद् दशदशक (१ । २ । ४ । ४ । ६ ।
७ । ८ । ७ । १०) मुदयस्थानं भवतीत्यर्थः । कम्म० ॥

एतानि चानिवृत्तिबाधरसंपरायगुणस्थानकादारभ्य पञ्चाशुपु-
स्यां किञ्चिद्भाष्यते तत्र चतुर्णां संयत्नलानामन्यतमस्यां द्ये एक-
मुदयस्थानं तदेव वेद्वगन्तान्तमवदोदयप्रकृते छिन्नं तत्रापि
हास्यरतिकरयुगलप्रकृते चतुर्णां तत्रैव त्रयप्रकृतापञ्चकं जुगु-
प्साप्रकृतापञ्चकं तत्रैव चतुर्णां त्रयाक्यानावरणकवायाणामन्यत-
मस्य प्रकृते समकं तत्रैव वा त्रयाक्यानावरणकवायाणामन्यत-
मस्य प्रकृते अष्टकं तत्रैव चतुर्णामनन्तानुबन्धिकायाणामन्यत-
मस्य प्रकृते तवकं तत्र मिथ्यात्वप्रकृते दशकम् । एतच्च सामा-
न्येनाकं विशेषतस्त्वेष मुक्तदेव सप्रपञ्चं कथयिष्यतीति तत्रैव
भाष्यार्थः । तदेवमुक्तानुबन्धस्थानानि । कम्म० १० सं० ॥

संप्रति बन्धस्थाने संवेधस्थाने च प्रतिपिपादयिषुराह ।

आहुगसत्तगद्धवउ-तिगदुगएणाहिवा जवे बीसा ।

तेरसवारिकारस, उचो एवाह एहुणा ॥ १४ ॥

संतस पगडिणा-ई ताणि मोहसुस होंति पवसर ।

बंयोदयमते पुण, जंगविगप्पा बहु जाण ॥ १५ ॥

विशतिरष्टकसप्तपद्वत्तलिच्छेकारिका । तथा त्रयोदशका-
दशदशकाद् सप्तास्थानात् एकोनानि एकैकोनानि पञ्चादीनि
सप्तायाः प्रकृतिस्थानानि मोहनीयस्थानागतान्यनि तानि च
सर्वसंख्यया पञ्चदश भवन्ति । इदमन्त तारपर्यम् । मोहनीयं
पञ्चदश सप्तप्रकृतिस्थानानि तद्यथा अष्टाविंशतिः सप्तविंश-
तिः षड्विंशतिश्चतुर्विंशतिः त्रयोविंशतिर्द्विविंशतिः त्रयोदश द्वाद-
श एकादश पञ्च चतस्रः तिस्रः द्वे एका च । तत्र सर्वप्रवृत्तिस-
मुदायोऽष्टाविंशतिः । तत्र सम्यक्त्वे उद्भूतिरे सप्तविंशतिस्त-
तोऽपि सम्यग्मिथ्यात्वे उद्भूतिरे षड्विंशतिः अनादिमिथ्याहर्षियां
षड्विंशतिः अष्टाविंशतिः सत्कर्मणोऽनन्तानुबन्धचतुष्टयकृते चतु-
र्विंशतिः ततोऽपि मिथ्यात्वे कृतिरे त्रयोविंशतिः ततोऽपि सम्य-
ग्मिथ्यात्वे कृतिरे द्विविंशतिः । तत्र सम्यक्त्वे कृतिरे एकविंश-
तिः ततोऽष्टकप्रत्याख्यातप्रत्याख्यानावरणसंज्ञकेषु कथायेषु क्षी-
णेषु त्रयोदश ततो नपुंसकवेदे कृतिरे द्वादश ततः स्त्रीवेदे कृ-
तिरे एकादश ततः वदसु नोक्तायेषुक्षी णेव पञ्च ततोऽपि पुरुषवेदे
कृतिरे चतस्रः ततश्च संयत्नजनकस्य कृतिरे तिस्रस्ततोऽपि संय-

त्नजनने कृतिरे द्वे ततोऽपि संयत्नजनमायायां कृतितायामका
प्रकृतिर्नवतीति । तदेवमुक्तानि सत्तास्थानानि । एतेषु पुनर्बन्धो-
दयसत्तास्थानेषु प्रत्येकं संवेधेन बहव्यं प्रज्ञा भवन्ति तांश्च
प्रज्ञां यथावत्प्रतिपाद्यमानान् सम्यग्जानीहि ॥

तत्र प्रथमतो बन्धस्थानेषु ननुजनितायर्थाह ॥

उब्बावीसे चउए-अ बीसे सत्तरसे तेरे दो दो ।

नव बंधो उ दांणि उ, एकैकमओ परं भंगा ॥ १६ ॥

आविंशती आविंशतिबन्धे वरुचिकरणा प्रवन्ति । तत्र षाविं-
शतिरियं मिथ्यात्वं योऽहं कथायास्त्रयानां वेदानामन्यतमो वेदः
हास्यरतियुगलारतिशोकयुगलयोग्यतरत् युगलं त्रयं जुगुप्सा
च । अत्र भङ्गाः वद । तथाहि हास्यरतियुगले अरतिशोकयुगले
च प्रत्येकं आविंशतिः प्राप्यते इति तैः अ श्री प्रज्ञी निष्पत्तिवेदेषु
प्रत्येकं विकल्पेन प्राप्यते इति द्वौ निश्चिन्तनीौ जाताः एव तै च
आविंशतिमिथ्यात्वेन विना एकविंशतिर्नैव रमत्र द्वयोः रन्यतरो वेद
इति वक्तव्यम् । ये च एकविंशतिरन्यथाः सासाधनसम्यक्त्वदृष्टेस्तै
च स्त्रीवेदे वा वज्जन्ति पुरुषवेदे वा, न नपुंसकवेदे नपुंसकवेद-
बन्धस्य मिथ्यात्वेनैव निबन्धनत्वात् सासाधनानां च मिथ्या-
त्वादप्राप्तात् । अत्र च भङ्गाश्चत्वारः तथा चाह (चउवीसए-
गासि) एकविंशती एकविंशतिबन्धे चत्वारो भङ्गाः तत्र हास्य-
रतियुगलप्रतिशोकयुगलान्यत्र ग्रागिव द्वौ प्रज्ञौ तौ च प्रत्येकं
स्त्रीवेदे पुरुषवेदे च प्राप्यते इति द्वौ द्वौ ग्रागिनी जाता-
श्चत्वारः सैव द्वौ विंशतिरनन्तानुबन्धचतुष्टयकथायां सप्तदश
नवरमत्र धंशेषु मध्ये पुरुषवेदे एवेका वक्तव्यो न स्त्रीवेदे वज्जन्ति
सद्वृत्त्याऽनन्तानुबन्धुदयनिमित्ताभावात् सम्यग्मिथ्याहृदयादी-
नां चानन्तानुबन्धुदयानाभावात् । अत्र च हास्यरतियुगलाभ्यां
ग्रागिव द्वौ प्रज्ञौ ता एव सप्तदश प्रत्येकयोऽष्टाव्यानाक्यावचतु-
ष्टयरहितान्त्वयोदा अत्रापि ग्रागिव द्वौ प्रज्ञौ तथाचाह (सच-
रसरतेरे दो दो) सप्तदशबन्धे त्रयोदशबन्धकं द्वौ भङ्गौ तौ च
प्रमत्ते ह्यापि चउवै । अग्रमात्पूर्वकरणयोस्त्वेक एव प्रकृत-
वारतिशोककपस्य युगलस्य बन्धासंभवात् तथा ता एव नव
हास्यरतियुगलनयजुगुप्साबन्धव्यवच्छेदे पञ्च अष्टक एव प्रज्ञः
एवं चतुस्त्रिककबन्धेष्वपि प्रत्येकमेकैक एव प्रज्ञा बाध्यः ।
तथाचाह (एकैकमओ परं भंगा) अतो नवक-
कथात्परं पञ्चाद्विपु प्रज्ञाः प्रत्येकमेकैकः एव कसंख्या
वेदितव्या अकारस्वसाङ्गिकः अग्रमीयां च आविंशत्या-
द्विबन्धस्थानानां काष्ठप्रमाणमिदं आविंशतिविकल्पस्य काष्ठो
ऽनन्यानाधिकृत्यानाद्यपर्येषितः जग्येनाधिकृत्यानादिसपर्येषितः
तः सम्यक्त्वपरिच्छाद्यविद्वज्जगज्ज्येनान्तमुद्भूतप्रमाणा अकर्म-
तो देशोनापादेपुल्लप्रमाणः एकविंशतिविकल्पस्य काष्ठो अज-
न्येन समयमात्र अकर्मतः वदावलिकाः सप्तदशः । बन्धस्य
काष्ठो अजग्येनान्तमुद्भूत अकर्मतः किञ्चित्सम्यक्मिथ्यानि त्रयोविंश-
तागरोपरमाणि । तथाहि त्रयोविंशतागरोपरमाणि अनुत्तरसु-
स्थ प्राप्यन्ते अनुत्तरसुप्रमवाहं व्युत्पन्ना यावद्वर्णाप देशविरतिस
वैरविरति च न प्रतिपद्यते तावत्सप्तदश बन्धे घेति किञ्चित्सा-
धिकानि त्रयोविंशतागरोपरमाणि ह्ययोदश बन्धस्य नव बन्धश्च
च काष्ठः प्रत्येकं अजग्येनान्तमुद्भूतमुक्तवस्तु देशोना पूर्वकोटी
यत्तत्त्वादाश बन्धा देशविरती नवकबन्धस्तु सर्ववैरतिशोःक-
र्ततोऽपि देशानपूर्वकोटीप्रमाणा पञ्चाद्विपु पुनर्बन्धस्थानेषु का-
स्तः प्रत्येकं जग्येनान्तमुद्भूतसम्यक्त्वपर्येण चान्तमुद्भूतस्य । एकसप्त-

बाहीनामन्यतमो वेदो कोषादिको त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदो द्वयोर्गुणलघोरन्यतरत् पुनरुक्तमित्येतासां पञ्चानां प्रकृतीनामुपव-
क्षयोद्देशकत्वे अथ । अथ प्रागुक्तमेव प्रकृष्टानामेकां चतु-
र्विंशतिः त्रयस्त्रुप्तावेदकसम्पत्त्वानामन्यतमं कश्चिद् द्विते बन्धा-
मुद्रयाः अथ प्रचारिविषयो विकल्पाः एकैकस्मिन् विकल्पे प्रकृष्टा-
नां चतुर्विंशतिरिति तिस्रस्तुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव पञ्च-
के जपस्त्रुप्तायोरपथा प्रत्येककसम्पत्त्वयोर्धत्वा त्रुप्तावेद-
कसम्पत्त्वयोः प्रक्षितयोः सप्तानामुद्रयाः । अत्रापि तिस्रस्तुर्विं-
शतयोः प्रकृष्टानां जपस्त्रुप्तावेदकसम्पत्त्वेषु पुनर्गुणवत् प्रक्षि-
तेषु अष्टानामुद्रयाः अथ कैका चतुर्विंशतिप्रकृष्टानां सर्वसं-
कषया प्रयोद्देशकत्वे अष्टौ चतुर्विंशतयः "चक्षुरादीत्यादि" । अथ
बन्धकप-
विनागस्थानानि उद्भवस्थानानित्यर्थः । तद्यथा वतस्तः पञ्च
वत् सप्त तत्र संयज्ञमक्रोषादीनामन्यतम एकः क्रोषादिकः प्रधा-
नो वेदानामन्यतमो वेदः द्वयोर्गुणलघोरन्यतरत् पुनरुक्तमित्येता-
सं वतस्तयां प्रकृतीनामुद्रयाः कौषिकसम्पत्त्वद्विषु औपशान्ति-
सम्पत्त्वद्विषु आ प्रसत्ताद्विषु भुवः अथ कैका प्रकृष्टानां चतुर्विं-
शतिः । अस्मिन्नेव चतुर्के जपे वा त्रुप्तायोरपथा वा वेदकसम्प-
त्त्वयोः प्रक्षिते पञ्चानामुद्रयाः । अथ प्रकृष्टानां तिस्रस्तुर्विंशत-
यस्तथा तस्मिन्नेव चतुर्के जपस्त्रुप्तायोरपथा अथवेदकसम्प-
त्त्वयोः प्रक्षितयोः बन्धामुद्रयाः अत्रापि तिस्रस्तुर्विंशतयोः प्रकृ-
ष्टानां अथत्रुप्तावेदकसम्पत्त्वेषु तु पुनर्गुणवत् प्रक्षितेषु सप्ताना-
मुद्रयाः । अथ प्रकृष्टानामेकां चतुर्विंशतिः सर्वसंकषया मयकषयो
ऽष्टौ चतुर्विंशतयः "एचविहत्यादि" एचविहत्याचकषयो पुनरुक्तयो
द्वयोः प्रकृतिप्रयात्सकमुद्रयस्यानमिति नाथः । तत्र चतुर्णां संय-
ज्ञनामैककसमः क्रोषादिः चतुर्णां वेदानामन्यतमो वेदः । अथ
विनिर्देशेऽस्तुर्विंशति संयज्ञनिर्देशादस्य भङ्गः ॥

एतो चतुर्वर्धः, एकमुद्रया हतति सन्निवे ।

बन्धो चरिरे वि तद्वा, उदयावावे वि वा होज्ज ॥१॥

इतः पञ्चकषयानन्तरं चतुर्विंशत्यः सर्वेऽपि प्रत्येकमेकै-
काद्याः एकैकप्रभृत्पुण्या अर्पन्ति हातम्याः । तथाहि चतुर्विंश-
तबन्धो नवति पुरुषवेदपञ्चमयच्छन्दे सति पुरुषवेदस्य च पुन-
रप्य बन्धोऽप्यौ ध्यवच्छिद्यते । ततश्चतुर्विंशतपञ्चकादे एकोद्भव ए-
व नवति स च चतुर्णां संयज्ञनामन्यतमः अथ क्त्वायो प्रङ्गाः
यतः कोऽपि संयज्ञमक्रोषेणोद्भवमस्ति अत्र प्रतिपद्यते कोऽपि-
संयज्ञमन्यतमो कोऽपि संयज्ञमन्यतमः कोऽपि संयज्ञमन्यतमो
नेति क्त्वायो प्रङ्गाः । इह केचित्तुर्विंशतपञ्चकसंयज्ञपञ्चकादे भ-
याणां वेदानामन्यतमस्य वेदस्याप्यमिच्छति ततस्तन्मतेन च-
तुर्विंशतपञ्चकस्यापि प्रथमकादे द्वौवाच्योऽप्यमङ्गा इत्यन्ये
तत्तुक्तं पञ्चसं प्रवृत्तलीकायाम् "चतुर्विंशतपञ्चकस्याप्याद्य-
भोगे बयाणां वेदानामन्यतमस्य वेदस्याप्यमिच्छति केचिद्विच्छति च-
तश्चतुर्विंशतपञ्चकस्यापि द्वौवाच्योऽप्यमङ्गा इति तद्विच्छति-
यत् सात तेषां मतेन सर्वसंकषया द्विकोद्भवचतुर्विंशतिप्रङ्गा भ-
वत्येताः । संयज्ञमक्रोषकषयमयच्छन्दे सति भिक्षिको बन्धः त-
त्रान्येकविंश एकोद्भवः अथ भद्रो प्रङ्गः नवमस्य संयज्ञमक्रोष-
वज्रानां त्रयाणामन्यतम इति वक्ष्यामः । यतः संयज्ञमक्रोषोदये
सत्यवर्धये संयज्ञमक्रोषस्य कषेयं भवितव्यम् "जे येय" इति
वक्ष्यामः तथा च सति चतुर्विंशत एव कषः प्रसक्तस्ततः
संयज्ञमक्रोषकषेयं कषेयविच्छिन्नमने उद्भवोऽपि स्वच्छिद्यते

इति भिक्षिके बन्धे एकविंश उद्भवस्यानामन्यतम इति कस्य
संयज्ञमक्रोषकषेयमयच्छन्दे सति भिक्षिको बन्धः । तत्रान्येकविंश
एकोद्भवः केवलं "समया होमोऽयं" इति वक्तव्यं युक्तिः प्राणि-
नाम्नानुसृतयोः । अथ च द्वौ भङ्गौ संयज्ञमक्रोषकषेयम-
यच्छन्दे एकस्य संयज्ञमक्रोषकषेयमयच्छन्दे एकस्य बन्ध-
वस्तस्यैव च उद्भवः प्रोक्तो भङ्गः । इह यद्यपि चतुर्वादिषु बन्धवस्थानेषु संयज्ञमक्रोषमुद्रयम-
धिकृत्य न कश्चित् विशेषस्तथापि बन्धवस्थानावेक्या भेदोऽ-
स्तीति प्रङ्गाः पृथगर्थे गणयितव्ये तस्या बन्धोपरमस्यपि बन्धाभा-
वेऽपि मोदवीचस्य सुहृदसंपरायमुद्रयाणामेक एकविंश उद्भवो
भवति स च संयज्ञमक्रोषस्यावसेयः तत्तत्सुहृदकिहिवेदनाय
ततः परमुद्रयाभावेऽपि उद्भवेऽप्यन्येऽपि उपशान्तकषायमधिकृत्य
मोदवीचं सज्जयति यतश्च प्रसङ्गागतमिति क्त्वाकोऽयं अन्वधा-
कषस्यान्योद्भवस्थानेषु परस्परं संयज्ञेन चिन्त्यमानेषु नरे स-
त्कर्माभिधानमुपयोगीति ।

संमति द्वाशद्विषु एव पर्यवसन्तेषु पावसो भङ्गः
प्रवृत्ति क्त्वायोर्गो विरिद्धिर्गुहा ।

एकगङ्गकेकादश-दससचवउएकगा येव ।

एव बहवसिगया, वारदृगकम्मि एकार ॥ २० ॥

इह द्वाशदीप्युद्भवस्यानामधिकृत्य यथासंख्यं संख्यापदबो-
जना कतेभ्यः सा केचं द्वाशद्वे एका चतुर्विंशतिर्नान्योद्भवे वत् त-
द्यथा द्व्यतिथिभ्यो तिस्रः एकविंशतिभ्यो तिस्रः पञ्चातिथिभ्यो
तिस्रः अथ प्रत्येकं तिस्रः । एकविंशतिभ्यो तिस्रस्तद्व्याच-
न्ये च प्रत्येकं द्वौ द्वौ त्रयोदशान्ये कैका । तथा सतीत्ये द्वा तत्र
द्व्यतिथिभ्यो एकविंशतिभ्यो तिस्रस्तद्व्याचन्ये च प्रत्येकमेकौ
आविरतसद्व्याचन्ये द्व्यतिथिभ्यो तिस्रस्तद्व्याचन्ये च प्रत्येकं तिस्रः
नवकषयोऽप्येका । तथा वदुद्भवे सप्त तत्र आविरतसम्पत्त्व-
सद्व्याचन्ये एका त्रयोदशकषयो नवकषयो च प्रत्येकं तिस्रः । तथा
पञ्चकोद्भवे वतस्तः तत्र त्रयोदशकषयो एका नवकषयो तिस्रः
पञ्चकोद्भवे एका चतुर्विंशतिः (एव बहवसिगयायि) एते
अनन्तरा एकादिकाः संख्याविशेषाः चतुर्विंशतितया चतु-
र्विंशत्यभिधायकाः एता अनन्तरा एकाद्विंशतयोः हातम्या इत्य-
र्थः । एताश्च सर्वसंख्या क्त्वाविंशतः तथा (सारदुगेति)
द्विकोद्भवे चतुर्विंशतिरेका भङ्गकानाम् यतश्च मतान्तराणोक्तम-
न्यथा स्वमते चार्थैव भङ्गः वेदितव्यः (इकम्मि इकारयि) ए-
कोद्भवे एकाद्वार प्रङ्गास्ते चैव चतुर्विंशतः क्त्वाविंशतः त्रिविधकषे त्रयो
द्विविधकषे द्वौ एकविंशकषे एकः क्त्वायाया वैक इति ।

सम्पत्तेष्वेतामेव भङ्गानां विशोदतरसंख्यानिरूपणार्थमाह ।

नवपंचाणउदसपर, उदपंचिगपेहि मोदिया जंजा ।

अउणुपरि एउपरि, पयविंदनएहि विवेया ॥ २१ ॥

इह द्वाशद्विषु द्विकोद्भवस्थानेषु उद्भवस्यानेपूवद्व्यस्यानभङ्ग-
कानामेकस्यादिशानुविंशतयोः क्त्वास्तत एककषयतिथिभ्यो-
तुर्विंशत्या गुणवते गुणितयां च सत्यां जातामि नवासीच-
यिकानि नवशतानि तत्रैकोद्भवे भङ्गः । एकाद्वारद्विषु प्रक्षितेषु नवश-
तानि एवमनवकषयिकानि प्रवृत्तिः । एताश्च द्विकोद्भवस्यानवि-
कल्पैर्व्यापारोर्गं सर्वे संसारिणो जीवा मोहमायादिता विज्ञे-
याः । संमति एतसंख्यानिरूपणार्थमाह (अउणुपरिचयि)
इह एवादीनि नाम सित्याथमप्रयायककषयस्यानान्वारण-
कषे इत्येवमक्रोष । तथा चतुर्विंशत द्वाशोद्भवस्यानवप्राणां प-
द्धानि आर्यत्वात् राजद्वारद्विषु मध्ये पाशान्मुपगमाद्वा कुश-

[illegible][illegible]

सं समयद्वयोनावशिकाद्वयवर्धनं च क्षीकं सद् अन्त्यर्त्तं सर्वं क्षीयं त-
दापि समयद्वयोनावधि काष्ठिकामेषु काष्ठेन क्षयमापन्त्यति याव-
च्च नाद्यापि क्षीयते तावत्तच्छः सत्यः क्षीये तु तस्मिन् ये ते अ-
न्यन्तस्तुष्टुक्षीयं काष्ठं यावत्तच्छः । एकविंशत्ये पुनः पञ्च सत्तास्था-
नानि तत्पथा अष्टाविंशतिरेकमुपविशतिरेकविंशतिः द्वे एका
च । तत्राद्यानि त्रीणि प्राविशोपशामभ्येषां शेषे तु द्वे कृपकभ-
र्यां तं चैवं संज्वलनमायायाः प्रथमस्तितायावत्तिकायोपायां कथो-
द्योदीरणा युगपद् व्यवकरोद्मुपयानि व्यवच्छिन्नास्तु तास्तु बन्ध
एकविंशो प्रवर्तति संज्वलनमायायास्तदासीं प्रथमस्थि-
निगतमावशिकामात्रं समयद्वयोनावशिकाद्वयवर्धनं च सद्-
स्ति अन्त्यस्मरत् क्षीयं तदपि च तत्समयद्वयोनावशिकाद्विक-
मात्रेण काष्ठेन क्षयमुपगमिष्यति यावच्च न क्षयमुपयाति तावद्
द्वे स्तौ । क्षीये च तस्मिन्नेका प्रकृतिः संज्वलनभोरुपका सती
(चत्वारि उ चंचोपेयं) कथायावै सुखसंपराधगुणत्वात्
चत्वारि सत्तास्थानानि तत्पथा अष्टाविंशतिरेकमुपविशतिरेकविंश-
तिरेकं च । तत्राद्यानि त्रीणि प्राविशोपशामभ्येषाम् एका तु
संज्वलनभोरुप्रकृतिः कृपकभर्या तदेवं कृता संवेधचिन्ता ।

संस्तुपुसंहादमाह ।

दसनवपञ्चरमाहं, बंधोदयस्तपपटिडाणाहं ।

भणियाहं मोहणिजे, एतो नायं परं वोचं ॥ ३५ ॥

बन्धोदयस्तपकृतिस्थानानि यथासंख्यं दश नवपञ्चदश संख्यानि
प्रत्येकं संवेधद्वारेण च जनितानि इतः परमागच्छं नाम वक्ष्ये ना-
शान् बन्धस्थानानि वक्ष्ये । तत्र प्रथमतः बन्धस्थानप्रपञ्चमाह ।

तेवीसपञ्चवीसा, ज्ववीसा अष्टवीस गुणवीसा ।

तीसैगतीसमेकं, बंधाणाणि नायसत् ॥ ३६ ॥

नाम्नोऽष्ट बन्धस्थानानि तत्पथा अष्टाविंशतिः पञ्चविंशतिः चत्वारि-
विंशतिर्योक्तानि त्रयोविंशतिः त्रिंशत् एकविंशत् एका च । अयमि-
नियममुत्पादयित्वा प्रयोग्यतया अनेकप्रकाराणि तत्समयं चो-
पद्ध्यन्ते । तत्र त्रिंशत्प्राप्तोऽयं बन्धनः सामान्येन पञ्च ब-
न्धस्थानानि तत्पथा त्रयोविंशतिः पञ्चविंशतिः चत्वारितिर्यं
तिर्येगानुपूर्वी एकैन्दियजातिरीदारिकैजसकर्मणिना हुण्डस्ते-
स्थानं वणनाशरसस्थानाः अगुरुक्षुष उपघातनाम स्थावरनाम
सूक्ष्मबाद्वर्योरेकतरमपर्याप्तकनाम प्रत्येकसाधारणयोरेकतरम-
स्थिरनाम अयुजनाम दुर्जगनाम अवरोधनाम अयशः कीर्तिनाम
निर्माणनाम एतासां त्रयोविंशतिर्योक्तानि समुदायः एकं बन्धस्थान-
म् । एतच्च पर्याप्तप्राप्तोऽयं बन्धतो मिश्राष्टष्टेरस्यस्यम् । अत्र नङ्गाश-
त्वारः तथाहि बाद्वरमात्रेण बन्धमाने एका त्रयोविंशतिः प्रत्येकना-
म्ना सहव्याप्यते द्वितीया साधारणनाम्ना एवं सूक्ष्मनाश्रयि ब-
न्धमाने द्वे त्रयोविंशतीं सर्वसंख्यया वत्तत्तः । एवैव त्रयोविंशतिः
परतोऽन्याससहिता पञ्चविंशतिः प्रत्येकनाम्ना सह प्राप्यते द्वि-
तीया साधारणनाम्ना नवरमेवमभिप्रपनीयं तिर्येगानुपूर्वी
एकैन्दियजातिः श्रीदारिकैजसाधारणकादीनां हुण्डस्तेस्थानं वणादि-
चतुष्टयमगुरुक्षुष उपघातनाम पराघातनाम उच्चासनाम स्थाव-
रनाम बाद्वसूक्ष्मयोरेकतरं पर्याप्तकं प्रत्येकसाधारणयोरेकतरं
शुभाशुभयोरेकतरं यशःकीर्योरेकतरमयशःकीर्योरेकतरं दुर्ज-
गनामादेयनिर्माणमिति । एतासां पञ्चविंशतिप्रकृतीनां समु-
दायः एकं बन्धस्थानं तच्च पर्याप्तकैन्दियप्राप्तोऽयं बन्धतो मिश्रा-
ष्टष्टेरवगन्तव्यम् । अत्र नङ्गा विभक्तिः । तत्र बाद्वरयोस्तत्प्रत्येकेषु
बन्धमानेषु भिन्नाभिन्नास्तुनयनाः कीर्ययशःकाक्षिजिह्वी नङ्गाः ।

तथाहि बाद्वरयोस्तत्प्रत्येकस्मिन्नुत्पन्नो बन्धमानेषु यशः कीर्यो स-
ह एका द्वितीयाऽयशः कीर्यो । एतौ च द्वौ नङ्गा बन्धते ततो जातान्धत्वारः
स्मिपदेन द्व्यङ्गाः । यशःकीर्योरेकयोः चत्वारो द्व्यङ्ग्ये ततो जा-
ता अष्टौ । एवं पर्याप्तबाद्वर्यो साधारणेषु बन्धमानेषु स्थिरा-
स्थिरास्तुनयमयशःकाक्षिपदैर्यत्वारः यतः साधारणेन सह यशः
काक्षिर्बन्धो न प्रवर्तति “ नो सुदुर्मनिगेण जसं ” इति बन्धनास-
तत्त्वदाभिता विकल्पना न प्राप्यते तदेवं सर्वसंख्यया पञ्चविंशति-
बन्धे विंशतिर्नङ्गाः एवैव पञ्चविंशतिरानुपाद्योतान्यसरसहिता ब-
न्धितानि नवरमेवमभिप्रपनीया तिर्येगानुपूर्वीपुण्येकैन्दियजा-
तिरीदारिकैजसकर्मणिना हुण्डस्तेस्थानं वणादिचतुष्टयमगु-
रुक्षुष पराघातमुच्चासनाम आतपोघातयोरेकतरं बाद्वरनाम
पर्याप्तकनाम प्रत्येकनाम स्थिरास्थिरयोरेकतरं शुभाशुभयोरेक-
तरं दुर्जगनामादेयं यशःकीर्ययशः कीर्योरेकतरं निर्माणमिति
एतासां पञ्चविंशतिप्रकृतीनां समुदायः एकं बन्धस्थानं तच्च पर्या-
प्तकैन्दियजातिप्रपनीयं तत्पथा अष्टाविंशतिर्योक्तानि त्रयोविंशतिः त्रिंशत्
एकविंशत् एका च । अत्र नङ्गाः यो नङ्गा ते चातपोघातस्थिरास्थिरशुभा-
शुभयशः कीर्योपदैर्यत्वारः आतपोघातान्यां च सह सूक्ष्मसा-
धारणबन्धो न प्रवर्तति तत्तत्त्वदाभिता विकल्पना न प्राप्यते एकै-
न्दियाणां सर्वसंख्यया नङ्गाश्चत्वारि तदुक्तम् “ चत्वारि धी-
स सोत्तरं, जेगा एगिदियाण अत्ताश ” द्विन्द्रियप्राप्तोऽयं बन्धतो-
बन्धस्थानानि त्रीणि तत्पथा पञ्चविंशतिरेकानि त्रिंशत् त्रिंशत् तत्र
तिर्येगानुपूर्वी एकैन्दियजातिरीदारिकैजसकर्मणिना हुण्डस्ते-
स्थानं स्यात्संज्वलनोऽयं बन्धतो मिश्राष्टष्टेरस्यस्यम् । अत्र नङ्गाश-
त्वारः तथाहि बाद्वरमात्रेण बन्धमाने एका त्रयोविंशतिः प्रत्येकना-
म्ना सहव्याप्यते द्वितीया साधारणनाम्ना एवं सूक्ष्मनाश्रयि ब-
न्धमाने द्वे त्रयोविंशतीं सर्वसंख्यया वत्तत्तः । एवैव त्रयोविंशतिः
परतोऽन्याससहिता पञ्चविंशतिः प्रत्येकनाम्ना सह प्राप्यते द्वि-
तीया साधारणनाम्ना नवरमेवमभिप्रपनीयं तिर्येगानुपूर्वी
एकैन्दियजातिः श्रीदारिकैजसाधारणकादीनां हुण्डस्तेस्थानं वणादि-
चतुष्टयमगुरुक्षुष उपघातनाम पराघातनाम उच्चासनाम स्थाव-
रनाम बाद्वसूक्ष्मयोरेकतरं पर्याप्तकं प्रत्येकसाधारणयोरेकतरं
शुभाशुभयोरेकतरं यशःकीर्योरेकतरमयशःकीर्योरेकतरं दुर्ज-
गनामादेयनिर्माणमिति । एतासां पञ्चविंशतिप्रकृतीनां समु-
दायः एकं बन्धस्थानं तच्च पर्याप्तकैन्दियप्राप्तोऽयं बन्धतो मिश्रा-
ष्टष्टेरवगन्तव्यम् । अत्र नङ्गा विभक्तिः । तत्र बाद्वरयोस्तत्प्रत्येकेषु
बन्धमानेषु भिन्नाभिन्नास्तुनयनाः कीर्ययशःकाक्षिजिह्वी नङ्गाः ।

यत्रातिरिदारिकाङ्गोपाङ्गं तेजस्कर्मण्ये वशां संस्थानानामक-
सत्त्व संस्थानं वशां संस्थानानामकसत्त्वहनं वशांश्चिन्तुष्टयम-
सुखलक्ष्णं उपधातं पराधातुमुच्चासनाम प्रशस्तप्रशस्तविहायोग-
त्योरकतरं वशांस्वनाम बादरनाम पयोत्तकनाम प्रत्येकं स्थिरास्थिर-
योरकतरं गुणगुणयोरकतरं सुगुणगुणयोरकतरं दुःस्वरसुस्व-
रयोरकतरम् आद्यैश्वर्ययोरकतरं यशःकीर्त्यशःकीर्त्योर-
कतरं निर्माणमिति । एतासांकोनविंशत्यवकृतीनां समुदाय एकं
व्यवस्थानम् । एतच्च मिथ्यादृष्टेः पयोत्तयिष्यपञ्चैक्यप्राप्त्यर्थं
वज्रतो वेदितव्यम् यद्यि पुनः सासादनो वज्रका नृपति तर्हि तस्य
पञ्चानां संस्थानानामन्यतमसंस्थानं पञ्चानां संहननानामन्यत-
मसंहननमिति वक्तव्यम् । अस्यां वैकोनविंशतिसामान्येन वज्र-
संस्थानेः वज्रजिः संहननैः प्रशस्तप्रशस्तविहायोगतिष्यां स्थिरा
स्थिरानां गुणगुणानां सुगुणगुणानां सुस्वरदुःस्वरानामा-
भावादेयानां यशःकीर्त्यशःकीर्त्यां जज्ञा अष्टाधिकपद-
व्यापारिषाजज्ञा सैव तीर्थेकरसहिता विनाम । अत्र च स्थि-
रास्थिराद्योऽप्येकः वेदितव्यः । यैवैकोनविंशत उपातसहि-
ता विंशतवति भ्रात्रपि मिथ्यादृष्टिसासादनानधिकृत्य तथैव वि-
शेषाजज्ञत्वस्य सामान्येन च भङ्गाः अष्टाधिकपदव्यापारिषा-
जसंस्थाकाः । उक्तञ्च “गुणतीसे तोसे वा, भंगा अष्टादिया उयाल
सया । पौंविदियानिरीयांगे-वणुबीसे बंधयामेङ्का” सर्वसंख्या
ज्ञानविशतानि सप्तदशधिकानि । तथा मनुष्यगतिप्राप्त्यर्थं वज्र-
तन्त्राणि वज्रस्थानानि तद्यथा पञ्चविंशतिरेकानि शिष्टं मिश्र-
तत्र पञ्चविंशतियथा प्रागुपातकक्षीन्ध्याप्राप्त्यर्थं वज्रतोऽभि-
हिता तथैवावगमस्या नवरश्मि मनुष्यगतिमनुष्यादुपुर्वी इति
वक्तव्यम् । एकोनविंशत विधा एका मिथ्यादृष्टी वज्रकाना-
श्रित्य वेदितव्या द्वितीया सासादनान् वृत्तीया सम्प्रमिथ्यादृ-
ष्टी अभिरतस्यपुष्टीया । तत्राप्येव द्वे प्रागिव भावनीये ।
वृत्तीया पुनरियं मनुष्यगतिमनुष्यादुपुर्वी पञ्चैक्यजातिरीदा-
रिकर्मादारिकाङ्गोपाङ्गं तेजस्कर्मण्ये समचतुरस्रसंस्थानं वज्र-
वैननाराचसंहननं वशांश्चिन्तुष्टयमसुखलक्ष्णपराधातुमुच्चा-
सनाम प्रशस्तविहायोगतिस्त्वसनाम बादरनाम पयोत्तकनाम प्र-
त्येकं स्थिरास्थिरयोरकतरं गुणगुणयोरकतरं गुणगुण सुस्वरमादे-
यं यशःकीर्त्यशःकीर्त्योरकतरं निर्माणमिति । अस्यां वैकोनविं-
शति प्रकारायापि सामान्येन वज्रजिः संस्थानेः वज्रजिः संहननैः
प्रशस्तप्रशस्तविहायोगतिष्यां स्थिरास्थिरानां सुगुणगुणानां
सुस्वरदुःस्वरानामाभावादेयानां यशःकीर्त्यशःकीर्त्यां
जज्ञा अष्टाधिकपदव्यापारिषाजसंस्था जज्ञा वेदितव्या । यैव वृत्ती-
या एकोनविंशतुक्ता सैव तीर्थेकरसहिता विनाम । अत्र च स्थि-
रास्थिराद्योऽप्येकः वेदितव्यः । यैवैकोनविंशत उपातसहि-
ता विंशतवति भ्रात्रपि मिथ्यादृष्टिसासादनानधिकृत्य तथैव वि-
शेषाजज्ञत्वस्य सामान्येन च भङ्गाः अष्टाधिकपदव्यापारिषा-
जसंस्थाकाः । उक्तञ्च “पणुबीसयमिमे एको, ग्यालस-
या च अष्टानरं । गुण्तीसेदुड सन्ने, ग्यालसया उ सतरस ”
तथा देवगतिप्राप्त्यर्थं वज्रतन्त्राणि वज्रस्थानानि तद्यथा अष्टा-
विंशतिः एकोनविंशद विंशत एकाविंशत । तथा अष्टाविंशति-
रियं देवगतिर्देवादुपुर्वी पञ्चैक्यजातिर्देविक्रियं वैक्रियाङ्गो-
पाङ्गं तेजस्कर्मण्ये समचतुरस्रसंस्थानं वशांश्चिन्तुष्टयमसुख-
लक्ष्णं पराधातुमुपचातमुच्चासनाम प्रशस्तविहायोगतिस्त्व-
सनाम बादरनाम पयोत्तकनाम प्रत्येकं स्थिरास्थिरयोः गुण-
गुणयोरकतरं सुगुणं सुस्वरमादेयं यशःकीर्त्यशःकीर्त्यो-
रकतरं निर्माणमिति । एतासां समुदायः एकं व्यवस्थानम् ।
एतच्च मिथ्यादृष्टिसासादनमिभ्रावितसत्यपददृष्टिस्थिरतानं ।

सर्वकिरतानां देवगतिप्राप्त्यर्थं वज्रतानमस्येयम् । अत्र स्थिरा-
स्थिराद्योऽप्येकः वेदितव्यः । यैवैकोनविंशत उपातसहि-
ता विंशतवति भ्रात्रपि मिथ्यादृष्टिसासादनानधिकृत्य तथैव वि-
शेषाजज्ञत्वस्य सामान्येन च भङ्गाः अष्टाधिकपदव्यापारिषा-
जसंस्थाकाः । उक्तञ्च “गुणतीसे तोसे वा, भंगा अष्टादिया उयाल
सया । पौंविदियानिरीयांगे-वणुबीसे बंधयामेङ्का” सर्वसंख्या
ज्ञानविशतानि सप्तदशधिकानि । तथा मनुष्यगतिप्राप्त्यर्थं वज्र-
तन्त्राणि वज्रस्थानानि तद्यथा पञ्चविंशतिरेकानि शिष्टं मिश्र-
तत्र पञ्चविंशतियथा प्रागुपातकक्षीन्ध्याप्राप्त्यर्थं वज्रतोऽभि-
हिता तथैवावगमस्या नवरश्मि मनुष्यगतिमनुष्यादुपुर्वी इति
वक्तव्यम् । एकोनविंशत विधा एका मिथ्यादृष्टी वज्रकाना-
श्रित्य वेदितव्या द्वितीया सासादनान् वृत्तीया सम्प्रमिथ्यादृ-
ष्टी अभिरतस्यपुष्टीया । तत्राप्येव द्वे प्रागिव भावनीये ।
वृत्तीया पुनरियं मनुष्यगतिमनुष्यादुपुर्वी पञ्चैक्यजातिरीदा-
रिकर्मादारिकाङ्गोपाङ्गं तेजस्कर्मण्ये समचतुरस्रसंस्थानं वज्र-
वैननाराचसंहननं वशांश्चिन्तुष्टयमसुखलक्ष्णपराधातुमुच्चा-
सनाम प्रशस्तविहायोगतिस्त्वसनाम बादरनाम पयोत्तकनाम प्र-
त्येकं स्थिरास्थिरयोरकतरं गुणगुणयोरकतरं गुणगुण सुस्वरमादे-
यं यशःकीर्त्यशःकीर्त्योरकतरं निर्माणमिति । अस्यां वैकोनविं-
शति प्रकारायापि सामान्येन वज्रजिः संस्थानेः वज्रजिः संहननैः
प्रशस्तप्रशस्तविहायोगतिष्यां स्थिरास्थिरानां सुगुणगुणानां
सुस्वरदुःस्वरानामाभावादेयानां यशःकीर्त्यशःकीर्त्यां
जज्ञा अष्टाधिकपदव्यापारिषाजसंस्था जज्ञा वेदितव्या । यैव वृत्ती-
या एकोनविंशतुक्ता सैव तीर्थेकरसहिता विनाम । अत्र च स्थि-
रास्थिराद्योऽप्येकः वेदितव्यः । यैवैकोनविंशत उपातसहि-
ता विंशतवति भ्रात्रपि मिथ्यादृष्टिसासादनानधिकृत्य तथैव वि-
शेषाजज्ञत्वस्य सामान्येन च भङ्गाः अष्टाधिकपदव्यापारिषा-
जसंस्थाकाः । उक्तञ्च “पणुबीसयमिमे एको, ग्यालस-
या च अष्टानरं । गुण्तीसेदुड सन्ने, ग्यालसया उ सतरस ”
तथा देवगतिप्राप्त्यर्थं वज्रतन्त्राणि वज्रस्थानानि तद्यथा अष्टा-
विंशतिः एकोनविंशद विंशत एकाविंशत । तथा अष्टाविंशति-
रियं देवगतिर्देवादुपुर्वी पञ्चैक्यजातिर्देविक्रियं वैक्रियाङ्गो-
पाङ्गं तेजस्कर्मण्ये समचतुरस्रसंस्थानं वशांश्चिन्तुष्टयमसुख-
लक्ष्णं पराधातुमुपचातमुच्चासनाम प्रशस्तविहायोगतिस्त्व-
सनाम बादरनाम पयोत्तकनाम प्रत्येकं स्थिरास्थिरयोः गुण-
गुणयोरकतरं सुगुणं सुस्वरमादेयं यशःकीर्त्यशःकीर्त्यो-
रकतरं निर्माणमिति । एतासां समुदायः एकं व्यवस्थानम् ।
एतच्च मिथ्यादृष्टिसासादनमिभ्रावितसत्यपददृष्टिस्थिरतानं ।

संप्रति कश्चित् वज्रस्थाने कति भङ्गाः सर्वसंख्या
प्राप्यन्ते इति चिन्तायां तन्निष्कर्षाधेमाह ।

चउपणी बीसा सोलस, नव बाणउडयसागं अरुयाहा ।

एयालुतरगया-लसया एकिकेवपविह । ॥३७॥

विशयादिषु वज्रस्थानेषु यथासंख्यं चतुरादिसंख्या वज्र-
विषयो वज्रप्रकारा वज्रभङ्गा वेदितव्याः । तत्र ये विंशतिवज्र-
स्थानेषु भङ्गाश्चत्वारस्तै वैकिक्रियप्राप्त्यर्थमेव वज्रतोऽवसेयाः,
अन्यत्र अष्टाविंशतिवज्रस्थानस्याप्राप्त्यभावात् । पञ्चविंश-
तिवज्रस्थाने पञ्चविंशतिभङ्गाः अभैकेन्द्रियप्राप्त्यर्थं पञ्च-
विंशति वज्रतोः विंशतिः । अथयत्तकक्षिचित्तुतिरुत्तियेव,
वैकिक्रियमनुष्यप्राप्त्यर्थं वज्रतानमैकं इति सर्वसंख्या विंशतिः ।
वर्हिशतिवज्रस्थानेषु यथासंख्यं चतुरादिसंख्या वज्रविषयो
वज्रप्रकारा वज्रभङ्गा वेदितव्याः । तत्र त्रयोविंशतिवज्रस्थाने भ-
ङ्गाश्चत्वारस्तै वैकिक्रियप्राप्त्यर्थमेव वज्रतोऽवसेयाः । तै भङ्गाः
पौरुषस्तै वैकिक्रियप्राप्त्यर्थमेव वज्रतोऽवसेयाः अन्यत्र वर्हिशति-
वज्रस्थानस्याप्राप्त्यभावात् अष्टाविंशतिवज्रस्थाने भङ्गा नव ।
तत्र देवगतिप्राप्त्यर्थमाष्टाविंशति वज्रतोऽष्टौ नरकगतिप्राप्त्यर्थं
तु भङ्गा एक इति वकोनविंशद्वस्थाने भङ्गाः अष्टचत्वारिंश-
दधिकानि द्विनवतिशतानि । तत्र तिर्यक्पञ्चैक्यप्राप्त्यर्थमेकोन-
विंशतं वज्रतोऽष्टाधिकानि वज्रव्यापारिषाजसंस्था निवि-
चतुरिन्द्रियप्राप्त्यर्थं देवगतिप्राप्त्यर्थं वतीर्थेकरसहिता वज्रतां
प्रत्येकमप्यष्टाविंशति विंशतिवज्रस्थाने भङ्गा वज्रव्यापारि-

शब्दकृतानि । तत्र तिर्यक्पञ्चेन्द्रियप्रायोग्यां विंशतं बभूवोऽष्टाधिकानि वदन्त्यादिशब्दकृतानि द्विचतुस्त्रिंशत्प्रायोग्यां मनुष्यगतप्रायोग्यामाहारकसहितं विंशतं बभूव एक इति । तथा एकविंशत्यवस्थाने एका एकविंशतैः सर्वसंख्यायां सर्वव्यवस्थानेषु भङ्गाख्यायां सहस्राणि नव शतानि पञ्चत्वारिंशदधिकानि । तदेवमुक्तानि समग्रं नवव्यवस्थानानि ।

संस्तुत्यवस्थानप्रतिपादनार्थमाह ।

बीसिगवीसा चठवी-सगा य एगादिया य इ णीसा ।

उदयद्वाणाणि भवे, नव अइ य हुंति नामस्स ॥ २८ ॥

उदयव्यवस्थानानि द्वादश तद्यथा विंशतिरेकविंशतिश्चतुर्विंशत्याश्च एकविंशति एकविंशतः तावद्भक्त्या वाच्येकविंशत् तद्यथा चतुर्विंशतिः पञ्चविंशति षड्विंशतिः सप्तविंशतिस्तथाविंशतिरेकोन विंशत् विंशत् एकविंशत् तथा नव नवी च यतानि कैकेन्द्रियाद्यपेक्षया नानाप्रकाराणीति ताव्यभिरूप समप्रपञ्चमुपदर्शयते । तत्र एकैन्द्रियासुव्यवस्थानानि पञ्च तद्यथा एकविंशतिश्चतुर्विंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिः । तत्र तैजसकामेने अगुरुष्वक्षुधिरास्थिरे गुणाद्यने वरुणम्बरस्तपशां निर्माणमित्येता द्वादश प्रकृतय इदमभिरूप भुवाः । यतस्तिथ्येनातिस्तिर्यग्गानुपूर्वी स्थानवर्त्मकेन्द्रियजातिर्वातसुखस्योरेकतरमप्योतस्योतयोरेकतरं तुर्मंगमनावेयं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरमप्यप्रकृतित्वादिता एकविंशतिः । अत्र भङ्गाः पञ्च बादरसुखमाज्यां प्रत्येकं पर्याप्तपर्याप्तान्मनयशःकीर्त्या सह चत्वारः बादरपर्याप्तयशःकीर्त्याः सह एक इति सुखमाज्यामाज्यां सह यशःकीर्त्ययशो न प्रवर्तते इत्यादि तद्विंशति विकल्पा न प्राप्यन्ते एव कैकविंशतिरेकैन्द्रियव्यवस्थापान्तरात्मनो बर्त्तमानस्य वेदितव्यता ततः शरीरस्वस्थौदारिकाशरीरं दुष्करसंस्थानमुपस्थात् प्रत्येकमिति चतस्रः प्रकृतयः प्रकृत्यन्ते तिर्यग्गानुपूर्वी आपनीयते ततश्चतुर्विंशतिर्भवति अत्र च भङ्गा दश तद्यथा बादरपर्याप्तस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदैश्चत्वारः अर्पयोत्ताबादरस्य प्रत्येकसाधारणान्मनयशःकीर्त्या सह द्वौ सुखमस्य पर्याप्तपर्याप्तप्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्या सह चत्वार इति दश । बादरवायुकायिकस्य कैकियं कुर्वत औदारिकस्थाने कैकियं वक्तव्यं ततश्च तस्यापि चतुर्विंशतिरुदये प्राप्यते केवलमिह बादरपर्याप्त्येका यशःकीर्त्तिपदैरेक एव भङ्गः । तैजसकायिकवायुकायिकयोः साधारणयशःकीर्त्ययशो न भवतीति तद्विंशति विकल्पा न प्राप्यन्ते । सर्वसंख्याया चतुर्विंशतेरुदये एकादश भङ्गास्ततः शरीरपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य पराधाते क्षिते पञ्चविंशतिः । अत्र भङ्गाः वद तद्यथा बादरस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदैश्चत्वारः सुखमस्य प्रत्येकसाधारणान्मनयशःकीर्त्या सह द्वौ । तथा बादरवायुकायिकस्य कैकियं कुर्वतः शरीरपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य अनुदिते पराधाते क्षिते पञ्चविंशतिर्भवति अत्र च प्राग्देक एव भङ्गः सर्वसंख्याया पञ्चविंशतौ सप्त भङ्गाः प्राणपानपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य उच्छ्वासं क्षिते षड्विंशतिः अत्रापि भङ्गाः प्रागिव वद । अथवा शरीरपर्याप्तपर्याप्तस्य उच्छ्वासं अनुदिते आनयोद्योतयोरन्यतरस्मिन्दुदिते षड्विंशतिर्भवति अत्रापि भङ्गाः वद । तद्यथा बादरस्योद्योतन सतिस्तस्य प्रत्येकसाधारणयशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदैश्चत्वारः आतपसहितस्य च प्रत्येकस्य यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदैश्चत्वारः बादरवायुकायिकस्य वै-

कियं कुर्वतः प्राणपानपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य उच्छ्वासं क्षिते प्राणपानपञ्चविंशतिः षड्विंशतिर्भवति तत्रापि प्राग्देक एव भङ्गः तैजसकायिकवायुकायिकयोरातपोद्योतयशःकीर्त्यामाज्यामाज्यामाज्या विकल्पा न प्राप्यन्ते सर्वसंख्याया षड्विंशतौ त्रयोदश भङ्गाः । तथा प्राणपानपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य उच्छ्वासं सप्तविंशतौ आतपोद्योतयोरन्यतरस्मिन् प्रक्षिते सति सप्तविंशतिर्भवति अत्र भङ्गाः वद । ये प्रागातपोद्योतान्यतरसंहितायां षड्विंशतौ प्रतिपादिताः सर्वसंख्याया कैकेन्द्रियाणां भङ्गा द्विचत्वारिंशत् उक्तं च “यगिदिव उदपसु, पंच य एकार सप्त तेरस य । कुक्क कम्मो मंगो, वायाला होति सव्वे कि” इन्द्रियाणां मुदयव्यवस्थानानि वद तद्यथा एकविंशतिः षड्विंशतिरेकविंशतिरेकोनविंशत् विंशत् एकविंशत् । तत्र तिर्यग्गानुपूर्वी इन्द्रियजातिस्त्रयसनाम बादरनाम पर्याप्तपर्याप्तयोरेकतरं तुर्मंगमनावेयं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरमप्येतानां नव प्रकृतयो द्वादशसंख्यानि भुवोद्यवाभिः सह एकविंशतिः । एषा आपान्तरात्मनो बर्त्तमानस्य द्वीन्द्रियव्यवस्थायते अत्र भङ्गाख्याः तद्यथा अर्पयोत्तकनामोदये बर्त्तमानस्य यशःकीर्त्या सह एकः । पर्याप्तमाज्याद्ये बर्त्तमानस्य यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योर्न्यां द्विविंशति ततस्तस्यैव च शरीरस्य औदारिकमौदारिकाक्षोपात् दुष्करसंस्थानं सेवार्त्तसंननमुपधातं प्रत्येकमिति वद प्रकृतयः प्रकृत्यन्ते तिर्यग्गानुपूर्वी आपनीयते आतपविंशतिः । अत्रापि प्रकृत्यव्यवस्थे च प्रागिव प्रष्टव्याः । ततः शरीरपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य अग्रहास्तविहायोग्योत्तिपराधायोः प्रकृत्योरद्विविंशतिः । अत्र यशःकीर्त्ययशःकीर्त्याः द्वौ नङ्गौ अर्पयोत्तकनामस्तविहायोग्योरेकविंशतिर्भवति ततः प्राणपानपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य उच्छ्वासं क्षिते एकादशविंशत् अत्रापि तावैव द्वौ नङ्गौ । अथवा शरीरपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य उच्छ्वासं अनुदिते उद्योतनाभि सुदिते एकादशविंशत् अत्रापि प्रागिव द्वौ नङ्गौ सर्वेभ्योकोनविंशत् चत्वारो नङ्गाः ततो प्राणपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य उच्छ्वाससहिततामैकोनविंशति सुस्वरदुस्वरयोरेकतरस्मिन् प्रक्षिते विंशत् भवति । अत्र सुस्वरदुस्वरयशःकीर्त्तिपदैश्चत्वारो नङ्गाः । अथवा प्राणपानपर्याप्तस्य पर्याप्तस्य स्वरं अनुदिते उद्योतनाभि सुदिते तिस्रश्चतस्रि भङ्गा यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिविकल्पाद्व्या द्वौ नङ्गौ सर्वे विंशति वद अत्र यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदैश्चत्वारो नङ्गाः । एवं सर्वसंख्या द्विविंशतिर्भवति । एवं श्रीन्द्रियाणां चतुर्विन्दियाणां च प्रत्येकं वद उदयव्यवस्थाने प्राचनीयानि नवरं द्वीन्द्रियजातिस्थाने द्वीन्द्रियाणां त्रिन्द्रियाणां श्रीन्द्रियजातिश्चतुर्विन्दियाणां चतुर्विन्दियजातिविंशतिस्तथा प्रत्येकं नङ्गा द्विविंशतिरिति सर्वसंख्याया विकल्केन्द्रियाणां नङ्गाः षड्विः । तदुक्तं “ तितगिदुगचउज्जच, विगसाण उसहि होइ तिहं पि ” प्राह्वानियेयकपञ्चेन्द्रियाणामुदयव्यवस्थानानि वद तद्यथा एकविंशतिः षड्विंशतिः अष्टाविंशतिः एकोनविंशतिर्विंशत् एकविंशत् । तत्र तिर्यग्गानुपूर्वी पञ्चेन्द्रियजातिस्त्रयसनाम बादरनाम पर्याप्तपर्याप्तकयोरेकतरं तुर्मंगदुर्मंगयोरेकतरमाज्यानामेययोरेकतरं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्योरेकतरमित्येतानां नव प्रकृतयो द्वादशसंख्यानि भुवोद्यवाभिः सह एकविंशतिः । एषा आपान्तरात्मनो बर्त्तमानस्य तिर्यक्पञ्चेन्द्रियस्य वेदितव्यता । अत्र नङ्गा नव । पर्याप्तकनामोदये बर्त्तमानस्य सुप्रगुणं

माध्यामादेयानादेयाद्याः यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिभ्यां चाष्टौ भङ्गाः । अपर्याप्तकामादेये वर्षेमानस्य दुर्भंगानादेयायशःकीर्त्तिभिरैकः । अर्धे पुनराष्टौ सुभगादेयगुणानुभेगानादेयगुणानां यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिभ्यां च चत्वारो भङ्गाः अपर्याप्तकामादेये वैश्वेक इति सर्वसंख्यया पञ्च । पञ्चमुत्तराध्यापि प्रत्याख्येन भङ्गवपश्यं स्वधिया परित्रावणीयम् । ततः शरीरस्थस्य आनुपूर्वीमपनीय प्रौढारकमौदारिकाङ्गोपाङ्गं यथा संस्थानानामभेकतमत्संस्थानं यथा संहनानामभेकतमत्संहननमुपधातं प्रत्येकमिति बद्धं प्रतिष्यते ततो जाता वङ्गिभिरिति । अत्र भङ्गानां द्वे अत एकोनवत्पञ्चिकं तत्र पर्याप्तस्य वङ्गिः संहननैः सुभगादुर्भंगानामादेयानादेयाद्याः यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिभ्यां च द्वे शतं प्रज्जानामाद्याशीत्यधिकं अपर्याप्तकदुष्टकसंस्थानसंघाते दुर्भंगानादेयायशःकीर्त्तिपदेरेक इति । अस्यामेव वङ्गिभिरिति शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य पराधाते प्रशस्तप्रशस्तविहायोग्योरन्यतरविहायोग्यता च प्रतिज्ञायामाद्याभिरिति । तत्र ये प्राक् पर्याप्तानां द्वे शतं भङ्गानामाद्याशीत्यधिकं उक्ते ते अत्र विहायोग्यतिष्ठिकेन शुणितं अवयन्त्ये । तथाच सत्यत्र भङ्गानां पञ्च शतानि वदसत्यधिकानि भवन्ति ततः प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञिते एकोनविंशति अत्रापि भङ्गाः प्राग्व्य पञ्च शतानि वदसत्यधिकानि । अथवा शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञितं उद्योतनाञ्चि त्वदिते एकोनविंशद्भवति अत्रापि भङ्गाः पञ्च शतानि वदसत्यधिकानि सर्वसंख्यया भङ्गानामेकोनविंशत् द्विपञ्चाशदधिकानि एकादश शतानि । अथवा प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य स्वरं अनुदिते उद्योतनाञ्चि त्वदितं विंशद्भवति अत्रापि भङ्गानां प्राग्व्य पञ्च शतानि वदसत्यधिकानि सर्वसंख्यया विंशति भङ्गानां सप्तदश शतानि अष्टाविंशत्यधिकानि । ततः स्वरसहितानां विंशति उद्योतनाञ्चि प्रकृति एकाविंशद्भवति । अत्र ये प्राक् स्वरसहितानां विंशति भङ्गा द्विपञ्चाशदधिकैकादशसंख्या उकास्ते पञ्चाशदत्रापि दृष्टव्याः । सर्वसंख्यया प्राकृतितिर्यक्पञ्चैन्द्रियाणामुद्भवभङ्गाव्यस्यपञ्चाशदशतानि वङ्गिभिरिति । इदानीं वैकियतिरस्मानुद्भवस्यापि पञ्च तद्यथा पञ्चवैकियतिः सप्तविंशतिरष्टाविंशतिरेकोनविंशत् विंशत् । तत्र वैकियाङ्गोपाङ्गं समचतुरस्रमुपधातं प्रत्येकमिति पञ्च प्रकृतयः प्रागुक्तयां तिर्यक्पञ्चैन्द्रिययोग्यायामेकविंशती प्रक्षिप्यन्ते तिर्यागनुपूर्वीं चापनीयते ततः पञ्चविंशतिर्भवति । अत्र सुभगादुर्भंगानामादेयानादेयाद्याः यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिभ्यां चाष्टौ भङ्गाः । ततः शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य पराधाते प्रशस्तविहायोग्यता च प्रतिज्ञायां सप्तविंशतिः अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । ततः प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासनाञ्चि प्रकृति अष्टाविंशतिर्भवति । अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । अथवा शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञितं उद्योतनाञ्चि त्वदिते अष्टाविंशतिर्भवति तत्राप्यष्टौ भङ्गाः । सर्वसंख्यया अष्टाविंशती भङ्गाः षोडश । ततो भाषापर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चाससहितानां सप्तविंशती सुखरे क्षिते एकोनविंशत् । अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । अथवा प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य स्वरं अनुदिते उद्योतनाञ्चि त्वदिते एकोनविंशत् अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । सर्वसंख्यया एकोनविंशति षोडश ।

ततः सुस्वरसहितायामेकोनविंशति उद्योते क्षिते विंशत् अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । सर्वसंख्यया वैकियं कुर्वता वदपञ्चाशत् भङ्गाः । सप्तयां तिर्यक्पञ्चैन्द्रियाणां सर्वसंख्यया एकोनपञ्चाशदशतानि द्विपञ्चदशिकानि भङ्गानामव्यस्येयानि । सामान्येन अनुष्णाशामुद्भवस्थानानि पञ्च तद्यथा एकाविंशतिः वङ्गिभिरिति अष्टाविंशतिः एकोनविंशत् विंशत् । एतानि सर्वाण्यपि यथा प्राक् तिर्यक्पञ्चैन्द्रियाणामुद्भवस्थानानि तद्यथा-त्रापि वक्तव्यानि नवरं तिर्यगातिरिक्तयानुपूर्वींस्थाने मनुष्यगतमनुष्णानुपूर्वीं वेदितव्ये । एकोनविंशत् उद्योतरहिता वक्तव्या वैकियाहारकसंयतानां सुखत्वा शेषमनुष्णाणामुद्योतनाद्याभावात् ततः एकोनविंशति भङ्गानां पञ्च शतानि वदसत्यधिकानि । विंशत्येकादश शतानि द्विपञ्चाशदधिकान्यवगतव्यानि । सर्वसंख्यया प्राकृतमनुष्णाणां वङ्गिभिरितिशतानि द्विकाधिकानि भङ्गानां भवन्ति । वैकियमनुष्णाणामुद्भवस्थानानि पञ्च तद्यथा पञ्चविंशतिः अष्टाविंशतिः अष्टाविंशत् एकोनविंशत् विंशत् । तत्र मनुष्यगतिः पञ्चैन्द्रियजातिर्वैकियाङ्गोपाङ्गं भेदचतुरस्रमुपधातं वसनाम बादरनाम पर्याप्तकर्म सुभगदुर्भंगयोरकनरन् आद्यानादेययोरकनरं यशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदेरेकतरं त्रयं पञ्च प्रकृतयो आदयसंख्याभिधेयाद्यानिः सह पञ्चविंशतिः । अत्र सुभगदुर्भंगमादेयानादेययशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिपदेरेकः भङ्गाः देशवित्तानां संयतानां च वैकियं कुर्वता सर्वप्रशस्त एव एष भङ्गो वेदितव्यः ततः शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य पराधाते प्रशस्तविहायोग्यता च प्रतिज्ञायां सप्तविंशतिः अत्रापि तद्यथा भङ्गाः । ततः प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञिते एकाविंशतिः । अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । ततः प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य अथवा संयतानामुत्तरवैकियं कुर्वता शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञितं उद्योतनाञ्चि त्वदितेऽष्टाविंशतिः । अत्रैक एव भङ्गः । संयतानां दुर्भंगानादेयायशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिभ्यां चाष्टौ भङ्गाः । सर्वसंख्यया अष्टाविंशती भङ्गानां । ततो भाषापर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चाससहितायामाद्याभिरिति सुखरे क्षिते एकोनविंशद्भवति । अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । अथवा संयतानां स्वरं अनुदिते उद्योतनाञ्चि त्वदिते एकोनविंशद्भवति । अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । सर्वसंख्यया एकोनविंशति भङ्गानां । सुस्वरसहितायामेकोनविंशति संयतानामि प्रकृति विंशद्भवति अत्रापि प्राग्विवाष्टौ भङ्गाः । सर्वसंख्यया वैकियमनुष्णाणां भङ्गाः पञ्चविंशत् । आहारकसंयतानामुद्भवस्थानानि पञ्च तद्यथा पञ्चविंशतिः सप्तविंशतिः अष्टाविंशतिः एकोनविंशत् विंशत् । तत्र आहारकमहारकाङ्गोपाङ्गं समचतुरस्रसंस्थानमुपधातं प्रत्येकमिति पञ्च प्रकृतयः । प्रागुक्तया मनुष्यगतिप्रयोग्योन्मत्त्यायामेकविंशती प्रक्षिप्यन्ते मनुष्णानुपूर्वीं चापनीयते ततो जाता सप्तविंशतिः । केवलमिह एतानि सर्वाण्यपि प्रशस्तान्येव भवन्ति । आहारकसंयतानां दुर्भंगानादेयायशःकीर्त्ययशःकीर्त्तिभ्यां चाष्टौ भङ्गाः । ततः शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य पराधाते प्रशस्तविहायोग्यता च प्रतिज्ञायां सप्तविंशतिः अत्राप्येक एव भङ्गः । ततः प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञितं उद्योतनाञ्चि त्वदिते अष्टाविंशतिर्भवति अत्राप्येक एव भङ्गः । अथवा शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चासंज्ञितं उद्योतनाञ्चि त्वदिते अष्टाविंशतिर्भवति अत्राप्येक एव भङ्गः । ततो भाषापर्याप्तया पर्याप्तस्य उच्चाससहितामाद्याभिरिति सुखरे क्षिते विंशद्भवति अत्राप्येक एव भङ्गः । अथवा प्राणापानपर्याप्तया पर्याप्तस्य स्वरं अनुदिते उद्योतनाञ्चि त्वदिते एकोनविंशत् अत्राप्येक एव भङ्गः । सर्वसंख्यया एकोनविंशति षोडश ।

सततिष्ठ एवं वेदिं वात्युद्याविशत्युद्येऽपि कृच्छ्या । एकविशत्युद्ये इमे द्वे सत्तास्थाने तद्यथा ब्रवीतिः पदसततिष्ठ एवं नसविशत्युद्येऽपि । एकोनश्रितीति चत्वारि सत्तास्थानानि तद्यथा ब्रवीतिः पदसततिरेकोनाशीतिः पञ्चसततिष्ठ बत एकोनविशत्तीर्थेकरस्यानीयैकरस्य च प्रवर्ति । तत्रापे द्वे तीर्थेकरनविश्वस्य वेदित्वेने अन्तिमे द्वे अतीर्थेकरनविश्वस्य । विश्वस्येऽप्ये सत्तास्थानानि तद्यथा निवर्तयति द्विंशतिरेकोनश्रितीतिः अष्टाशीतिः ब्रवीतिः एकोनाशीतिः पदसततिः पञ्चसततिष्ठ । तत्राप्यानि चत्वारि पशान्तकपायस्य कृपकस्य च त्रयोदशकं न क्षीयते कन्त्यानि चत्वारि क्षीणप्रयोदशकस्य केवलिनो वा आहारकसत्त्वमेणस्तीर्थेकरस्याशीतिस्तस्यैवातीर्थेकरस्यैकोनाशीतिः आहारकचतुष्टयराहितस्य तीर्थेकरस्य क्षीणकपायस्य सयोगिकेवलिनो वा पदसततिः तस्यैवातीर्थेकरस्य पञ्चसततिः । एकविशत्युद्ये द्वे सत्तास्थाने तद्यथा ब्रवीतिः पदसततिस्तीर्थेकरकवलिनो वेदित्वेन्ये अतीर्थेकरकवलिन एकाविशत्युद्येऽप्येऽष्टाश्रीतिः । नवोद्ये त्रीणि सत्तास्थानानि तद्यथा ब्रवीतिः पदसततिर्नैव च तत्रापे द्वे पापवृद्धिचरमसमये तावद्योगिकेवलिनस्तीर्थेकरस्य वेदित्वेने चरमसमये तु नव । अष्टोद्ये त्रीणि सत्तास्थानानि तद्यथा एकोनाशीतिः पञ्चसततिरेष्टे । तत्रापे द्वे अयोगिकेवलिनोऽनीयैकरस्य द्विचरमसमये तावत् वेदित्वेन्ये चरमसमयेत्युदाहिति । एवं बन्धकस्य दशात्युद्यस्थानानि प्रवर्ति तदेवमुक्ता सत्तरम्भूतानां कथाद्यसत्तास्थानभेदाः संवेधस्थ । संवेधस्याभित्यं गुणस्थानानि बाधित्वस्य स्वाभी निद्वयं ।

तथा कम्मपेयैषां जीवस्थानानि ।

तिविगुणपगङ्गाशे-र्हि जिवगुणसिद्धिस्तु ठाणेषु ।

जंगा पठेजियव्या, जत्थ जहा संजयो जवह् ॥ ३५ ॥
त्रयो विकल्पा बन्धोद्वयसात्त्विकसंस्कार्यानि स्थानानि विप्रकृतिस्थानानि त्रिविकल्पमकृतिस्थानानि तैर्लोक्संज्ञितेषु गुणसंज्ञितेषु च स्थानेषु जीवस्थानेषु गुणस्थानेषु त्रयोदशः । भङ्गाः पूर्वोक्तानुसारेण वक्ष्यमाणानुसारेण च प्रयोक्तव्याः । कथमित्याह (जत्थ जहा संभवो भवह्) यत्र येषु जीवस्थानेषु गुणस्थानेषु च यथा संजयो प्रवर्ति यथा घटना प्रवर्ति तत्र तया प्रयोक्तव्याः यो यत्र यथा जङ्घतेतसत्र तया कर्त्तव्य इत्यर्थः ।

तत्र प्रथमजीवस्थानान्यधिक्यप्रतिपाद्यति ।

तेरससु जीवसंसे-वपसु नांत्तापयति विगप्पो ।

एकस्मि तिविगुणप्यो, करणं एह एत्थ अविगप्पो ॥ ३६ ॥

संक्षिप्यते संख्यहन्ते जीवा धर्मिरिति संज्ञया अपर्याप्तिकेचिद्व्यवस्थाद्वयान्तर्जानिभूताः । जीवानां संज्ञयाः जीवसंज्ञयाः जीवस्थानानीत्यर्थः । पर्याप्तसंक्षिप्येन्द्रियवर्जेषु शेषेषु त्रयोदशसु जीवस्थानेषु ज्ञानावरणान्तर्गतार्यावर्णोद्वेष्टाद्वयकलाभ्या विकल्पास्त्वतया पञ्चविधो बन्धः पञ्चविध उद्यः पञ्चविधा सत्ता ज्ञानावरणान्तर्गतार्यावर्णोद्वेष्टाद्वयसत्ताकलाभः (निविगप्पो इति) त्रिगुणमाहारस्येऽप्यावर्णोद्वेष्टाद्वयनिर्द्देशः (एवमस्मि तिविगुणप्यो) एकस्मिन् पर्याप्तसंक्षिप्येन्द्रियवर्जेषु जीवस्थाने त्रयो विकल्पा प्रवर्ति द्वौ वा विकल्पो । तत्र त्रयो विकल्पा इमे पञ्चविधो बन्धः पञ्चविध उद्यः पञ्चविधा सत्ता । एते च सुदमसंपरायणगुणस्थानकं यावत् प्राप्येते ततः परं बन्धच्छेद उपशान्तमोहे क्षीणमोहे च द्वौ विकल्पो तद्यथा पञ्चविध उद्यः पञ्चविधा सत्ता अत्रान्यो भङ्गे न संभवति उद्यमसत्तायुगपत् उद्य-

कृद्वाह (करणं एह एत्थ अविगप्पो) इह केवलिनो मनोविज्ञानमधिकृत्य संज्ञिनो न प्रवर्ति उद्यममनःसंख्यातु पुरुस्तेऽपि संज्ञिनोऽप्यवन्दिद्यते उक्तं च पूर्वोर्त्तं “मणकरणे केवलिणां विषयि तेन संज्ञिनो बुधति मणोविज्ञानं पञ्च तेन संज्ञिनो इवमिति ” ततः करणं उद्यमनो रूपं प्रतीत्य यः संज्ञी सयोगिकेवली वा भवस्यस्तस्मिन् । अत्र ज्ञानावरणेऽन्तराद्ये च अधिकल्पानानुप्रायः । आशुभं तदुच्छेदे सति केवलिनस्याभावः ।

सम्प्रति द्वांशानवरणं जीवस्थानेषु चित्तवर्ति

तेरे नव चउपगणं, नव सत्तगम्मि जंगमिक्कारा ।

वेगुणजिअवागोए, विजज्ज मोहं परं पुण्णं ॥ ३७ ॥

पर्याप्तसंक्षिप्येन्द्रियवर्जेषु शेषेषु त्रयोदशसु जीवस्थानेषु नवविधो बन्धश्चतुर्विधः पञ्चविधो वा उद्यो नवविधा सत्तयेते द्वौ विकल्पो (एवमस्मि मणमिक्कारा) एकस्मिन् पर्याप्तसंक्षिप्येन्द्रियवर्जेषु एकस्मिन् प्रज्ञास्ते च तथा प्राक् सामान्यं संवेधविन्त्यायामुक्तस्यैवात्राप्यनुनातिरिक्ता बन्धव्याः (वेगुणजिअवागोए विमज्जति) वेदनीये आरुप्य गोभे च यानि बन्धादिप्रकृतिस्थानानि तानि यथाकर्म जीवस्थानेषु विप्रज्जेत् चित्तवर्त्येतु । तत्रं यं वेदनीयगोलायौर्विकल्पनिरूपथायमन्तर्भाष्यगोधा पञ्चसत्तगमिक्कारि, अट्ट उच्छेदं च वेधविपयंगं । सत्तयतिंगं च गोए, पत्तयं जीववागुणेषु ॥ ३७ ॥

पर्याप्तं संज्ञिनं वेदनीयस्याष्टौ प्रज्ञास्त्वतया अमानस्य बन्धः असातस्योद्यः सातासाते सती, अधवा असातस्य बन्धः सातस्योद्यः सातासाते सती एतौ द्वौ विकल्पो मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकात् प्रभृति गुणस्थानकं यावत् न परतः परतोऽसातस्य बन्धाज्जायत । तथा मानस्य बन्धः असातस्योद्यः सातासाते सती अधवा सातस्य बन्धः सातस्योद्यः सातासाते सती एतौ द्वौ विकल्पो मिथ्यादृष्टिगुणस्थानकादारभ्य सयोगिकेवलिगुणस्थानकं यावत् प्राप्येते ततः परतो बन्धाज्जाये असातस्योद्यः सातासाते सती अधवा सातस्योद्यः सातासाते सती एतौ द्वौ विकल्पो अयोगिकेवलिनि द्विचरमसमये यावत् प्राप्येते चरमसमये तु असातस्योद्यः असातस्य सत्ता यस्य द्विचरमसमये सां क्षीणं यस्य त्वसातं द्विचरमसमये क्षीणं तस्य सातस्योद्यः सातस्य सत्तति सर्वसंस्थया भष्टौ भङ्गाः । इह सयोगिकेवली अयोगिकेवली च उद्यममनोजिः संख्यासंज्ञी व्यवन्दिद्यते ततः संज्ञिनं पर्याप्तं वेदनीयस्याष्टौ प्रज्ञाः उद्यममनो न विद्वद्भ्यस्ते इतरेषु पर्याप्तसंक्षिप्यतिरिक्तेषु त्रयोदशसु जीवस्थानेषु प्रत्येकं प्रत्येकं चत्वारो भङ्गा भवन्ति तद्यथा असातस्य बन्धः असातस्योद्यः सातासाते सती अधवा सातस्य बन्धः सातस्योद्यः सातासाते सती असातस्य बन्धः सातस्योद्यः सातासाते सती सातस्य बन्धः असातस्योद्यः सातासाते सती । एते गोलोकास्त्रय संज्ञिनि पर्याप्ते सत भङ्गाः तद्यथा नीलैर्गोत्रस्य बन्धो नीलैर्गोत्रस्योद्यः नीलैर्गोत्रं सत् एव विकल्पस्तेऽन्तार्यावर्णोद्वेष्टाद्वयनिर्यपञ्चेन्द्रियसंहियेनोत्पद्य कियत्तानं प्राप्येते उच्चैर्गोत्रस्य बन्धः नीलैर्गोत्रस्योद्यः उच्चनीलैर्गोत्रं सती अधवा नीलैर्गोत्रस्य बन्धः उच्चैर्गोत्रस्योद्यः उच्चनीलैर्गोत्रं सती एतौ च विकल्पो पर्याप्तं संज्ञिनं मिथ्यादृष्टौ सातासाते वा प्राप्येते न सत्यमिथ्यादृष्ट्यादौ तस्य नीलैर्गोत्रबन्धाभावात् । तथा उच्चैर्गोत्रस्य बन्धः नीलैर्गोत्रस्योद्यः उच्चनीलैर्गोत्रं सती एव विकल्पस्तेऽन्तार्यावर्णोद्वेष्टाद्वयनिर्यपञ्चेन्द्रियसंहियेनोत्पद्य कियत्तानं प्राप्येते न परतः परतो

नीचैर्गोत्रस्योद्वाभावात् । तथा उच्चैर्गोत्रस्य बन्धः उच्चैर्गोत्रस्यो-
द्भवः उच्चनीचैर्गोत्रे सती एव च विकल्पः सुदृढमस्तरागुण-
स्थानं चायदवसेयः परतो बन्धाज्जायते । उच्चैर्गोत्रस्योद्भवः
उच्चनीचैर्गोत्रे सती । एव विकल्पः उपशान्तमोहगुणस्थानका-
दारण्य सयोगिकेवल्लिखितव्यमस्मयं यावदवाप्यते । उच्चैर्गोत्र-
स्योद्भवः उच्चैर्गोत्रे सत् एव विकल्पः सयोगिकेवल्लिखितव्यमस्मयं
इत्येव पुनः पर्याप्तसंक्षिप्त्यतिरेकेषु त्रयोदशसु जीवस्थानेषु प्र-
त्येकं त्रयस्त्रयो भङ्गास्त्वद्यथा नीचैर्गोत्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्यो-
द्भवः नीचैर्गोत्रे सत् । अयं च विकल्पस्तज्जोवायुषु उच्चैर्गोत्रोच्-
न्नानन्तरं सर्वकालं तेजोवायुजगत्पदस्य समुत्पन्नस्य वा पृथि-
व्यादिद्विज्जिवादिषु कियत्कालं प्राप्यते नान्येव । तथा नीचैर्गो-
त्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्योद्भवः उच्चनीचैर्गोत्रे सती तथा उच्चनीचै-
र्गोत्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्योद्भवः उच्चनीचैर्गोत्रे सती शेषा विकल्पा
न संभवन्ति तिर्यगुच्चैर्गोत्रस्योद्वाभावात् ।

संप्रत्यायुषो जङ्गा निरुप्यन्ते तन्निरुपणार्थं च्येयमन्तर्जातीयगथा
पञ्जरा पञ्चराग-समणा पञ्चज भगणसेसेसु ।
अट्ठावीसं हसगं, नयगं पणगं च आठस्स ॥ ३९ ॥

समनाः संह्री तत्र पर्याप्तं संक्षिप्त्यायुषो भङ्गाः अप्राधिंशतिः । अय-
योसं संक्षिप्तं जङ्गानां वृथाकं पर्याप्तं भ्रमन्ति असंक्षिप्तं पञ्चोन्म्र्य
भङ्गानां नवकं कोषेष्वकाशसु जीवस्थानेषु पुनर्भङ्गाणां प्रत्येकं
पञ्चकामिन् । तत्र संक्षिप्तं पर्याप्तं इमे अप्राधिंशतिर्भङ्गाः ।
नैतद्विकल्पं नरकायुष उद्भवो नरकायुः ऽनृतं एव परजवायु-
बन्धकासायुषं परजवायुबन्धकासं तिर्यगायुषं बन्धः नरकायुष
उद्भवः नरकतिर्यगायुषी सती । अथवा मनुष्यायुषो बन्धः नरका-
युष उद्भवः नरकमनुष्यायुषी सती । अथवा नरकायुष उद्भवः नर-
कमनुष्यायुषी सती । इह नारका देवधामनरकायुष जन्मप्रस्थया-
देव न बध्नाति तत्रोत्पन्नाद्यात् । ततो नारकायां परजवायुबन्ध-
कासं बन्धोत्तरकासं च देवायुनरकायुषौ विकल्पाज्जायन्तं सर्व-
संख्यया पञ्च विकल्पाः । एवं देवानामपि पञ्च विकल्पा भाव-
नीया नवरं नारकायुःस्थाने देवायुरिति वक्तव्यं तद्यथा देवा-
युष उद्भवः देवायुषः सत्ता इत्यादि । तथा तिर्येगायुष उद्भवः
तिर्येगायुषः सत्ता अयं विकल्पः परजवायुबन्धकासायुषं परज-
वायुबन्धकासं तु नरकायुषो बन्धस्तियेगायुष उद्भवः नरकतिर्ये-
गायुषी सती । अथवा तिर्येगायुषो बन्धस्तियेगायुष उद्भवः तिर्यङ्-
तिर्येगायुषी सती । अथवा मनुष्यायुषो बन्धः तिर्यगायुष उद्भवः
मनुष्यतिर्येगायुषी सती । अथवा देवायुषो बन्धः तिर्यगायुष उद्भवः
देवतिर्येगायुषी सती । परजवायुबन्धोत्तरकासं तिर्येगायुष उद्भवः
नरकतिर्येगायुषी सती । अथवा तिर्यगायुष उद्भवस्तियेगायुष-
युषी सती । अथवा तिर्येगायुष उद्भवो मनुष्यतिर्येगायुषी सती अ-
थवा तिर्येगायुष उद्भवः देवतिर्येगायुषी सती । सर्वसंख्यया संक्षि-
प्यथातिरिक्तां नव विकल्पाः । एवं मनुष्यागामपि नव जङ्गा जाय-
नीयाः केवलं तिर्येगायुःस्थाने मनुष्यतिर्यजिजातव्यः । त-
द्यथा मनुष्यायुष उद्भवो मनुष्यायुषः सत्ता इत्यादि । तदेवं सर्व-
संख्यया संक्षिप्तं पर्याप्तं अप्राधिंशतिर्भङ्गा अपर्याप्तं संक्षिप्तं आ-
युषो इहा जङ्गस्ते च इमे तिर्येगायुष उद्भवः तिर्यगायुषः सत्ता अयं
विकल्पः परमयायुबन्धकासायुषं परमयायुबन्धकासं तिर्यगायुषो
बन्धस्तियेगायुष उद्भवः तिर्येगायुषी सती । अथवा मनु-
ष्यायुषो बन्धस्तियेगायुष उद्भवो मनुष्यतिर्येगायुषी सती परज-
वायुबन्धोत्तरकासं तिर्यगायुष उद्भवः तिर्येगायुषी सती । अथवा
तिर्येगायुष उद्भवो मनुष्यतिर्येगायुषी सती । एवं तिर्योऽपर्या-

प्तसंहिम्नः पञ्च भङ्गाः एवं मनुष्यस्यापि पञ्च वक्तव्याः । सर्वसंख-
या द्वा शेषा न जवन्ति । अपर्याप्तो हि संक्षिप्तं तिर्येगमनुष्यो वा
न देवानरकी नचापि स देवायुनरकायुषौ भज्नाति ततो ऽस्मिन्
यथोक्ता भङ्गाः । तथा ये प्राक् संक्षिप्तस्त्वी नव भङ्गा उकासे
एवासंक्षिप्यपर्याप्तोऽपि नव भङ्गा वक्तव्याः ततोऽसंक्षिप्तं पर्याप्त-
स्तियेगेव भवति न मनुष्यादः ततोऽत्र तदाश्रिता भङ्गा न
प्राप्यन्ते । तथा ये पर्याप्तसंक्षिप्ततिरिक्तां पञ्च जङ्गाः प्रागुक्तास्त-
एव भङ्गाः शेषव्ययेकादशासु जीवस्थानेषु वक्तव्याः सर्वेषामपि
तिर्येकत्वात् देवादिपृष्ठादाभावात् ।

(मोहं परं वाञ्छंति) अतः परं मोहनीयं जीवस्थानेषु वक्ष्ये ।

अट्ठसु पंचसु एगे, एगट्ठं दस य मोहवंधणं ।

तिग चउ नव उदयगण, तिगतियपन्नरस मंतमि ॥४०॥

अट्ठसु पञ्चसु एकस्मिन् पञ्चकममेकं इह दश च मोहनीयप्रकृति-
बन्धगतानि स्थानानि जवन्ति तथाऽट्ठसु पर्याप्तापर्याप्तसुदृढमापर्याप्तया
द्वद्वोन्म्र्यत्रिभ्यश्चतुरिभ्यश्चैव संहिपञ्चेन्द्रियकेषु एकं
बन्धस्थानं द्विगच्छेन्निरुप्य । द्विचिदातिरिक्तं मिथ्यात्वं भोदश
कथायाः त्रयाणां यद्वाक्यमन्यतमो वेदः हास्वरतिर्युगलारतिशोक-
युगलयोग्यतमस्तु युगलं नव त्रयुष्मा चेति । अत्र त्रिभिर्देहाऽन्यां
युगलान्यां षट् भङ्गाः जवन्ति पर्याप्तबान्धवद्विचिदतुरिभ्यश्चिदासं-
क्षिप्यपञ्चेन्द्रियकेषु पञ्चसु जीवस्थानेषु इमे चे हे बन्धस्थाने
तद्यथा द्विचिदतिरिक्त्यातिरिक्तः । तत्र द्विचिदातिरिक्तः प्राणि-
वसन्तेना वक्तव्या सैव च द्विचिदातिरिक्त्यावहना एकचिदातिः
सा च केचोचित् करणापर्याप्तावक्तव्यां सासादननाये सति ज्ञ-
न्यते न सर्वेषां शेषकासे वा । अत्र चत्वारो भङ्गाः यत इह न-
नुसकवेदो न बन्धमायानि मिथ्यात्वोपयानावात् ननुसकवेद-
स्य च मिथ्यात्वोद्घातितव्यमन्यत्वात् ततो ज्ञान्यां वेदाज्यां युग-
लान्यां चत्वार एव भङ्गाः एकस्मिन् पर्याप्तसंक्षिप्ये जीवस्थाने
द्विचिदास्वादिनि वृथा बन्धस्थानानि तानि च प्राग्वत्सप्तमेदार्जिन वक्त-
व्यानि "तिग चउ नव उदयविही" इति शेषोक्त्येष्वट्ठसु जीवस्थाने
नेषु प्रत्येकं त्रीणि त्रीणि उदयस्थानानि तद्यथा अष्टौ नव दश च ।
यत्तु सप्तकमुद्घस्थानमनन्तानुबन्धुदयइति तत्र प्राप्यते तेषां
मवश्यमनन्तानुबन्धुदयसंहितत्वात् वेदश्च तेषामुदयप्राप्तो ननु-
सकवेद एव, न स्त्रीवत्पुरुषवेदी । ततोऽष्टादंशे मिथ्यात्वं कोषा
इति नाम्मन्तमाहचत्वारः कोषादिका ननुसकवेदाऽन्यतरं युगल-
मित्येवैकैषाभुर्निः कोषादिहिजङ्गान्यां च युगलान्यां भङ्गा अष्टौ-
षट् त्रये वा जुगुप्तायां वा प्राप्तायां नवोदयः । अथैकै-
स्मिन् विकल्पे भङ्गाः अष्टौ अष्टौ प्राप्यन्ते इति सर्वसंख्यया नवोद-
ये जङ्गाः भोदश । जुगुप्तायांस्तु युगपद प्राक्तितयोद्देशोदयः अथज-
ङ्गा अष्टौ । सर्वसंख्यया अट्ठसु जीवस्थानेषु प्रत्येकं द्विचिदजङ्गाः ।
तथा उक्तकेषु पञ्चसु जीवस्थानेषु प्रत्येकं चत्वारि तत्तद्विद उदय-
स्थानानि तद्यथा सप्त अष्टौ नव दश । तत्र सासादनकाले एक-
चिदातिरिक्तं सत्तावन्धकत्वाणि त्रीणि उदयस्थानानि वेदश्च ते-
षामुदयप्राप्तो ननुसकवेदस्ततोऽन्यतमे चत्वारः कोषादिका ननु-
सकवेदाऽन्यतरं युगलमिति । सप्तोदय परःविधा(सर्वे) अथः अत्र
प्रागिहाष्टौ भङ्गाः । ततो त्रये जुगुप्तायां वा प्रक्षिप्तावामष्टोदयः
अष्टाष्टोदयः भङ्गाः सर्वसंख्यया सासादननाये जङ्गाः द्विचिदास्व-
सासादननाभावे द्विचिदातिरिक्तं दुतः त्रीण्युदयस्थानानि त-
द्यथा अष्टौ नव दश च । एतानि प्राणिगं जावर्नीयानि कृष्णिकार-
स्वसंक्षिप्यपि बन्धपर्याप्तिकं त्रीन् वेदान् यथायामुदयप्राप्तानि-

अति तनस्तम्भेन तस्य हाविशतिबन्ध एकविंशतिबन्धे च प्रत्येकमेकस्मिन् सप्ताद्या उद्यस्थाने विमिश्रयेत्तुविंशतिर्नङ्गाः । अवशेषाः । एकस्मिन् पर्याप्तसंक्षिप्ये जीवस्थाने नवी-
द्वयस्थानानि तानि च प्रागिव सप्तनेष्टानि वक्तव्यानि
(तिगतिगपवत्स संतमिति) अष्टसु पूर्वोक्तकेषु जीवस्थानेषु
त्रीणि सत्तास्थानानि तद्यथा अष्टाविंशतिः सप्तविंशतिः
षड्विंशतिः । पञ्चस्थपि चोक्तकेषु जीवस्थानेषु तान्येव
त्रीणि त्रीणि सत्तास्थानानि एकस्मिन् पर्याप्तसंक्षिप्ये पञ्चो-
द्यस्थे जीवस्थाने पुनः पञ्चदश सत्तास्थानानि तानि च प्रागिव
सप्तनेष्टानि वक्तव्यानि । संप्रति संवेध उच्यते । तत्राष्टसु जीव-
स्थानेषु हाविशतिबन्धस्थानं त्रीण्युद्यस्थानानि तद्यथा अष्टी
नव दश च । एकैकस्मिन् उद्यस्थाने त्रीणि सत्तास्थानानि त-
द्यथा अष्टाविंशतिः सप्तविंशतिः षड्विंशतिः । सर्वसंख्या नव
सत्तास्थानानि पञ्चमुक्तकेषु । जीवस्थानेषु च च दशस्थाने त-
द्यथा हाविशतिरकविंशतिः । तत्र हाविशतिबन्धे प्रागुक्तान्ये-
व त्रीण्युद्यस्थानानि एकैकस्मिन् उद्यस्थाने तान्येव पूर्वो-
क्तानि त्रीणि त्रीणि सत्तास्थानानि एकविंशतिबन्धे अष्टानि त्री-
ण्युद्यस्थानानि तद्यथा सप्त अष्टी नव । एकैकस्मिन् उद्यस्थाने
एकैकं सत्तास्थानमष्टाविंशतिः । एकविंशतिबन्धे हि सत्ता-
प्रावमुपागतेषु प्राप्यते सासादनाश्चावश्यमष्टाविंशतिसत्कमाण-
स्तेषां दशान्वक्तव्य नियमनो ज्ञायते । ततस्तेषु सत्ता स्थानमष्टा-
विंशतिः एकविंशतिबन्धे त्रीणि सत्तास्थानानि हाविशतिबन्धे
च नव इति । सर्वसंख्या पञ्चसु जीवस्थानेषु प्रत्येकं द्वादश द्वा-
दश सत्तास्थानानि भवन्ति एकस्मिन् संक्षिप्येते पुनर्जीवस्थाने
संवेधे प्रागुक्त एव सप्तपञ्चे चटुष्टयः । कर्म ९ क ॥

संप्रति नामकर्मजीवस्थानेषु विन्यस्यताम् ।

पणदुग्गपणं पणचउ-पणमं पणया हवति तिषेव ।

पणछप्पणमं उच्छ-प्पणमं अट्टड्डसमं ति ॥ ४१ ॥

सत्तेव अपज्जता, सामी सुहमा य बायरा चेव ।

विगल्लिदिया उ तिल्लिउ, तह य अससमी य ससमी य । ४२ ।

अनयोर्माधयोः पदानां यथाक्रमं संस्थप्यस्तद्यथा " पणदुग्ग-
पणंति सामी सत्तेव अपज्जता " बन्धोद्यसप्तप्रकृतिस्थाना-
नां यथाक्रमं पञ्चकं द्विकं पञ्चकं च प्रतिस्वामिनिः सप्तैवापर्या-
प्ताः । इयमत्र साधना सप्तानामपर्याप्तानां पञ्च पञ्च कवचस्थानानि
इ द्वे उद्यस्थाने पञ्च पञ्च सत्तास्थानानि तत्र कवचस्थानान्य-
सुनि त्रयोविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिरेकविंशतिश्चाष्टं विशात्
अपर्याप्ता हि सत्तापि त्रियंमनुष्यप्रायेक्यैकविंशतितिर्यं त्रियं-
मनस्तिर्यगानुपूर्व्यां तैजसकामाणगुरुक्षुण्णानिचतुष्टयमेकं-
न्द्रियजातिः स्वाधारनाम वादरनाम अपर्याप्तकनाम स्थिरा-
स्थिरे बुभानुने दुनेगमनादेयमयशःकसिन्निर्माणमिति ।
एषा वैकविंशतिरपान्तरागतौ वनेमानस्य प्राप्यते अत्र च
एक एव भङ्गः उन्नयोपि तस्यामेकविंशतौ औदारिकशरीरं
हुण्डसंस्थानमुपपातनाम प्रत्येकसाधारणयोरेकनमिति प्र-
कृतिचतुष्टयं प्रकृतिं तिर्यगानुपूर्व्यां आपनीतायां चतुर्विंशतिः ।
अत्र प्रत्येकसाधारणान्यां सूक्ष्मपर्याप्तस्य च प्रत्येकं द्वौ द्वौ

जङ्घी तदेवं द्वे द्वे उद्यस्थाने अष्टिकृत्यद्वयोपि प्रत्येकं त्रयकृत्ये
भङ्गः । विकलेन्द्रियासंक्षिप्तस्यपर्याप्तानां प्रत्येकमिदं द्वे द्वे उ-
द्यस्थाने तद्यथा एकविंशतिः षड्विंशतिः । तत्रैकविंशतिरपर्याप्त-
द्वीन्द्रियारणामिदं तैजसं काममणमगुरुक्षुण्णं स्थिरास्थिरे बुभानुने
वर्णादिचतुष्टयनिर्माणं तिर्यगानुपूर्व्यां तिर्यगानुपूर्व्यां त्रि-
व्यसनाम वादरनाम पर्याप्तकनाम दुर्गमनादेयमयशःकसिन्नि-
रति एषा वैकविंशतिरपान्तरागतौ वनेमानस्य प्राप्यते । अत्र
सर्वोत्पत्तिरप्याप्तप्रशस्तान्येवेति कृत्वा एक एव भङ्गः ततः शरीर-
स्थस्यौदारिकमौदारिकाहोपाङ्गं हुण्डसंस्थानं संघातसंनहनमु-
पघातं प्रत्येकमिति प्रकृतिचतुष्टयं प्रकृतिचतुष्टयं तिर्यगानुपूर्व्यां आपनीयते
ततः षड्विंशतिर्नवति । अत्रान्येक एव भङ्गः । एवं चन्द्रियादनाम-
प्यवगतव्यं नवरं द्वीन्द्रियजातिस्थानं त्रि-न्द्रियजातिरित्युच्चारणी-
यं तत्रैवमपर्याप्तद्वीन्द्रियादनां प्रत्येकं द्वे द्वे उद्यस्थाने अष्टिकृत्य
द्वौ द्वौ जङ्घी वेदितव्ये केवलमपर्याप्तसंक्षिप्तभ्रव्याः यतः द्वौ भङ्ग-
वपर्याप्तसंक्षिप्तसिद्धः प्राप्यते द्वौ अपर्याप्तसंक्षिप्तानां मनुष्यस्थ-
ति प्रत्येकं सप्तानामपर्याप्तानां पञ्च पञ्च सत्तास्थानानि तद्यथा
द्विनवतिः अष्टाविंशतिः पदशीतिः अष्टीति चटुष्टयमिति । एतेषां
च स्वकपं प्रागिव चटुष्टयम् " पणचउपणमंति सुहमा " इति
संस्थते सूक्ष्मस्य पर्याप्तस्य पञ्च कवचस्थानानि तद्यथा पञ्च-
विंशतिः षड्विंशतिः षड्विंशतिरेकविंशतिश्चाष्टं पदानि च
तिर्यगानुपूर्व्यां तिर्यगानुपूर्व्यां चटुष्टयमिति तत्रैव सूक्ष्मपर्याप्तस्यो-
त्पादसंज्ञायते । एतेषां च स्वकपं प्रागिव सप्तपञ्चं चटुष्टयम् ।
उद्यस्थानानि कवारि तद्यथा एकाविंशतिश्चाष्टविंशतिः पञ्च-
विंशतिः षड्विंशतिः । तत्रैकविंशतिरित्यं तैजसं काममणमगुरुक्षु
स्थिरास्थिरे बुभानुने वर्णादिचतुष्टयनिर्माणं तिर्यगानुपूर्व्यां
एकैन्द्रियजातिः स्वाधारनाम सूक्ष्मनाम पर्याप्तकनाम
दुर्गमनादेयमयशःकसिन्निरति । एषा वैकविंशतिः सूक्ष्म-
पर्याप्तस्यापान्तरागतौ वनेमानस्य वेदितव्या । अत्रैकौ
जङ्घः प्रतिपक्षपदविकल्पस्यैकस्याप्यभावात् । अस्यामेवैक-
विंशतौ औदारिकशरीरं हुण्डसंस्थानमुपघातं प्रत्येकसाधार-
णयोरेकनमिति प्रकृतिचतुष्टयं प्रकृतिचतुष्टयं पञ्चविंशतिः तिर्यगानु-
पूर्व्यां आपनीयते नतश्चतुर्विंशतिर्भवति । सा च शरीरस्थस्य
प्राप्यते तत्र प्रत्येकसाधारणान्यां द्वौ जङ्घी ततः शरीरपर्याप्तस्य
पर्याप्तस्य पराघाते कृते पञ्चविंशतिः अत्रापि तावैव द्वौ जङ्घी
ततः प्राणापणपर्याप्तस्य पर्याप्तस्योच्छ्रितं कृते षड्विंशतिश्चाष्टं
तावैव द्वौ भङ्गौ सर्वसंख्या सूक्ष्मपर्याप्तस्य कवचानुद्यस्थाना-
न्यष्टिकृत्य भङ्गः सप्त पञ्च सत्तास्थानानि तद्यथा द्विनवतिः अ-
ष्टाशीतिः पदशीतिः अष्टीतिः अष्टसप्ततिश्च । केषां च पञ्चविंशत्यु-
द्ये षड्विंशत्युद्ये च प्रत्येकं यः साधारणपदेन सह जङ्घस्तत्राष्ट-
सप्ततिर्यगानु कवारि सत्तास्थानानि वक्तव्यानि । शरीरपर्याप्तस्य
हि पर्याप्तस्तेजोवायुजैः सर्वोऽपि मनुष्यगतमनुष्यानुपूर्व्यां नि-
यमात् भवति पञ्चविंशतिर्षड्विंशत्युद्ये च शरीरपर्याप्तस्य प-
र्याप्तस्य जवतः ततः साधारणस्य सूक्ष्मपर्याप्तस्य पञ्चविंशत्यु-
द्ये षड्विंशत्युद्ये चाष्टसप्ततिर्न प्राप्यते प्रत्येकपदे पुनस्तेजोवायु-
कायिकाव्यन्तर्भवत इति तदपेक्षया तत्राष्टसप्ततिर्नैवेत्यतः । त-
दर्थं साधारणपदागुणौ पञ्चविंशतिसर्कः द्वौ जङ्घी च सत्तास्था-
नार्कौ दोषास्तु पञ्च भङ्गाः पञ्च सत्तास्थानाः " पणगाहि-
वति तिषेव " अत्र बादरा इति संस्थते पर्याप्तपदैरेकैन्द्रियस्य
पञ्च बन्धस्थानानि तद्यथा अष्टाविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिरेक-
विंशतिश्चाष्टं पदानि तिर्यगानुपूर्व्यां तिर्यगानुपूर्व्यां तानि च प्रागिव

प्रत्यक्ष्यानि । उदयस्थानानि पञ्च तद्यथा एकविंशतिःक्षतुर्विंशतिः
 पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिः । तदैकविंशतिर्यत्र तेजसं
 कामेण गुरुग्रहं स्थिरास्थिरं द्वाभ्यांश्च वर्षाणांइत्युपनिर्मणं
 नियमास्त्येषांनुपूर्वी एकैःकथ्यन्ते । भावनात्मानं वादनात्मानं
 पयोःसकनात् दुर्गमनानन्दयममशःकीर्तिरिति । एषा वैकविंशतिः
 पर्याप्तबाह्यस्थपान्तराद्गतौ वसमानस्याप्यवस्था । अत्र पशुः
 पञ्चविंशतःकविंशतिः भङ्गः ततः शरीरस्यस्योत्तरात्ततः
 हुण्डसंस्थानमुपघातनात् भङ्गस्तथाधारणयोरुत्तरमिति प्रकृति-
 चतुष्वेव प्रक्षिप्यते तिर्यगांनुपूर्वी आपनीयते ततश्चतुर्विंशतिर्मे-
 वति । अत्र प्रत्येककायपयशःकीर्त्यपशःकीर्त्येवैषावरा-
 न्भङ्गः । वैज्यं कुर्वतेः पुनर्बाह्यवायुकायिकःकार्यः यतस्तस्य सा-
 चारणयशःकीर्ति उदयं नागच्छत । अन्यच्च वायुकायिकचतुर्विंशता
 यौवार्कशरीरस्थानं यौवार्कशरीरमिति वक्ष्य्यं शेषं तथैव
 सर्वसंख्या चतुर्विंशतौ पञ्च भङ्गः । ततः शरीरस्यस्य
 पयसस्तस्य पराधानं प्रक्षिपे पञ्चविंशतिरात्रापि तथैव पञ्च
 भङ्गस्ततः प्राणायानरयोरप्या पर्याप्तस्योपज्ञासे कृते षड्विंशतिः ।
 अत्रापि तथैव पञ्च भङ्गः । अथवा शरीरपर्याप्तया पर्याप्तस्यो-
 पज्ञासेमुदिते श्रतयोपोत्तान्यतरस्मिद्धादिति षड्विंशतिः । अत्रा-
 न्नतः प्रत्येककायःकीर्त्यपशःकीर्त्येवैषा भङ्गः साधारणयशोवा-
 द्याभावात् तद्विभ्रतिं विकल्प्ये न भवतः । उद्योतेन प्रत्येकसा-
 धारणयशःकीर्त्यपशःकीर्त्येवैषाभङ्गः सर्वसंख्या षड्विंशता
 पञ्चविंशतः भङ्गः ततः प्राणायानरयोरप्या पर्याप्तस्य चतुस्रस्यवि-
 त्तया षड्विंशतिः आनयोद्योतयोरत्यन्तरस्मि-
 न्प्रक्षिपे सप्तविंशतिः । अत्र प्रागिवातमेव द्वौ उद्योतेन सह चत्वार इति सर्वसंख्या
 सप्तविंशतौ वरु भङ्गः सर्वे बाह्यरपर्याप्तपशान् एकोनविंशत्
 सप्तस्थानानि पञ्च तथैवा द्वावित्पञ्चशान् । अन्तरातिरश्मि-
 रसप्ततानिच । इह पञ्चविंशतस्यैव षड्विंशत्युदये चतस्रःकायाः-
 कीर्तिन्योमेकैको द्वौ त्रयो यो च द्वौ भङ्गवैकविंशतौ य च द्वौ-
 यत्नवद्वायुकायिकचतुर्विंशतौ भङ्गःअथवास्तु सवैषड्पि सं-
 ख्ययाऽष्टौ पञ्चस्थानकाः शेषास्त्वैकविंशतिसंख्याकास्त-
 स्थानकाः । "पणउत्पणगति" अत्र "विकसिद्विया उ तिष्ठि उ"
 इति संप्रत्यये विकलसिद्धान्तो भव्यानां पञ्च वत्पञ्चस्थानं तद्यथा
 न्योपविशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिरेकोनविंशतिश्च त्रिंशत् एता-
 न्यपि तिर्येमनुपयमायान्तिवति त्वं च प्रागिव छद्वयानि तद-
 उदयस्थानानि तद्यथा एकविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिर्को-
 नविंशत् त्रिंशत् एकविंशत् च पर्याप्तैर्द्विष्यत्यैकविंशतिर्यत्र
 तेजसं कामेणगुरुग्रहं स्थिरास्थिरं युभाभ्यामे वर्षाणांइत्युपनिर्म-
 णं तिर्येमनुपयमायान्तिवति त्वं द्वौ द्विचतस्रस्तत्समानं वादनात्मा-
 नपयोःसकनात् दुर्गमनानन्दं यशःकीर्त्यशःकीर्त्योरुत्तरमिति ।
 एषा वैकविंशतिः पर्याप्तबाह्यस्थपान्तराद्गतौ वसमानस्या-
 प्यवस्था अत्र द्वौ भङ्गः पशुःकविंत्यपशःकीर्त्योर्त्तरःततःशरीरस्य
 श्रीवाहकाक्रात्राःपशुःहुण्डसंस्थानं सेवापेक्षंमनुपयशतःअथ-
 क्मिति प्रकृतिवन्दुं प्राक्षिप्येन तिर्यगांनुपूर्वी आपनीयते ततः षड्वि-
 शतिर्नवति । अत्रापि तावत्तु द्वौ भङ्गः । ततः शरीरपर्याप्तया पर्या-
 प्तस्य पराधानं प्रस्तविहायोरप्यां प्रक्षिप्यामष्टविंशतिः अत्रापि
 तावत्तु द्वौ भङ्गः । प्राणायानरयोरप्या पर्याप्तस्योपज्ञासे कृते एकोन-
 विंशत् अत्रापि तावत्तु द्वौ भङ्गः अत्रापि तस्यामेवष्टविंशतौ सञ्जा-
 तंनुदिते सद्योतमानि त्वदिते एकोनविंशत् अत्रापि तावत्तु द्वौ
 भङ्गः सर्वसंख्या एकोनविंशत् चत्वारो भङ्गः ततो नात्रापर्या-
 प्तया पर्याप्तस्य उदयासंहरितयायान्तिवतिरिति सप्तविंशतः

योर्येकतरस्मिन् कृतिं त्रिंशद्विंशतिं अत्र प्रज्ञाः सुखरदुःखरयशः
कीर्त्येवशाः कीर्तिपदैश्चत्वारः । अथवा उच्चासहस्रितायामेकोन-
त्रिंशतिं स्वरेऽनुविष्टोऽतोऽनानि तद्विधे त्रिंशद् अभाष्योऽनु-
कीर्त्येवशाः कीर्तिपदैर्द्वौ प्रज्ञौ सर्वसंख्यया त्रिंशतिं पदं भङ्गाः । स्व-
रसहस्रितायामेव त्रिंशद् । अत्र सुखरदुःखरयशः कीर्त्येवशाः कीर्ति-
पदैर्द्वौ भङ्गाः सर्वसंख्यया पर्याप्तोऽङ्गिन्विद्यस्य प्रज्ञा त्रिंशतिः सप्त-
त्वाभ्यानि पञ्च तद्यथा क्षिप्तविरहोऽशानिः परकीर्तिरतिशीतरष्टाद-
शतिः । अत्र यावत्कीर्त्यानुपपद्ये द्वौ भङ्गौ यो व किञ्चिदुत्पद्ये पदेन क-
त्वाः पञ्च सप्तत्वाभ्यानाकाः यतोऽष्टः सतिस्तेऽत्रावापुत्राभादुदय-
योऽङ्गिन्विष्येनोत्पाद्यानिचिदुप- किमङ्गात् प्राप्यते शेषास्तु यो-
दश प्रज्ञास्तु सप्तत्वाभ्यानाकास्त्वष्टसत्तरावप्यभ्यागन्त्याद् । त-
त्र ओवापुत्रजो हि शरीरपर्याप्त्या नियमतोऽनुत्पर्ग्यतममुत्पादुपु-
र्याः बर्जन्ति ततः सप्तविंशत्युपपेय एवसतिर्न प्राप्यते एव श्रीमृष-
यन्त्ररिचिद्विद्यानामपि वदोऽनाम कथम्व्यम् (उच्छ्रयपङ्गां तं) अत्र
“ अस्मदीयं ” शनैः सर्वपथं अस्मैऽङ्गिपञ्चनिरूप्यस्य पदोऽप्येव
वृत्तभङ्गनानि तद्यथा त्रयोविंशतिं पञ्चविंशतिः किञ्चित्तरष्टादि-
शानिरेकोनत्रिंशद् त्रिंशद् अस्मैऽङ्गिपञ्चविद्या हि पर्याप्तः नरकम-
नि शम्भते वसुधैवकुम्भमात्रं तद्यथा पर्वविंशतिः किञ्चित्तिः अष्टाविं-
शतिः एकान्विंशत् त्रिंशत् पर्वविंशत् । तत्रैकविंशतिरियं तेजसं
काशं शुद्धमक्षिप्तारिं शुभाशुभं वर्णातिरुच्युत्पाद्यमोर्णातिरुच्य-
मोर्णातिरुच्यमनुपुर्णा पञ्चेकविंशतिरुच्यमिदं वादरन्म पयाप्य-
कनाम सुभगदुःखयोर्येकतरस्यैवकाशयोऽप्येकं पदं यथा कीर्त्येव-
शाः कीर्त्योर्येकतरमिति एषा वैकविंशतिरसङ्गिपञ्चविद्यस्यापयो
पदस्यापातराज्ञानतोऽप्येवमानस्य पदस्य अत्र सुभगदुःखयोर्येव-
शाः केवयशः कीर्त्येवशाः कीर्तिभिर्ये भङ्गाः ततः शरीररूपस्य औ-
दार्क्यौदार्क्यादिपञ्च पक्षां संध्यानामनेकतमस्य संध्यानां प-
क्षां संधनानामेकतमत् संधनमनुपपद्यते प्रत्येकमिति प्रकृतिपदं
प्रकृप्यते तिर्यगागुपुर्वा चापनीयते ततोः किञ्चित्तिः । अत्र पर्वविः
संध्यातिः पर्वमिः संधनैः सुभगदुःखयोर्येवकाशयोऽप्येवकाश-
योः कीर्त्येवशाः कीर्तिपथां व द्वे शतं भङ्गानामाष्टाशविंशत्यि-
के । ततः शरीरपर्याप्त्या पर्याप्तस्य पर्याप्तं प्रशस्तमाशस्त-
विद्यायोग्योऽप्येवविद्यायोग्यतां व प्रकृतिपथायांविंशतिः
अत्र पाश्चात्या एव भङ्गा निहायोगातिरिक्तेन गुरप्यन्ते ततो
भङ्गानां पञ्च शानिं पदसत्यधिकानि भवन्ति । ततः प्राणा-
पानपर्याप्त्या पर्याप्तस्यापञ्चास्ते कृति एवकानिंशत् । अत्रापि
अङ्गानां पञ्चाशतं वदसत्यधिकानि । अथवा शरीरपर्याप्त्या
पर्याप्तस्य उच्छ्रयतेऽनुविष्टे उद्योते तद्विधे एकान्विंशत् । अत्रापि
पञ्च शतानि पदसत्यधिकानि प्रज्ञानां सर्वसंख्यया एकादश
शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि ततो प्राणापयाप्या पर्याप्तस्यो-
च्चासहस्रितायामेकोनत्रिंशतिं सुखरदुःखरयशोर्येकतरस्यो-
द्विंशतिं त्रिंशद्विंशतिः । अत्र पाश्चात्यायुक्तासहस्रानि प्रज्ञानां
पञ्च शतानि पदसत्यधिकानि सुखरद्विकेन गुरप्यन्ते ततः
एकादश शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि प्रवर्तिः । अथवा प्राणा-
पानपर्याप्त्या पर्याप्तस्य स्वरेऽनुविष्टे उद्योतनाम्नि तद्विधे
विद्यापदवि अत्र भङ्गानां पञ्च शतानि पदसत्यधिकानि सर्वसं-
ख्यया त्रिंशति प्रज्ञाः सप्तदश शतानि अष्टाविंशत्यधिकानि
ततः स्वसहस्रितायां त्रिंशति उद्योते प्रकृप्यते पर्वविंशद्विंशतिं अत्र
प्रज्ञानामेकदश शतानि द्विपञ्चाशदधिकानि सर्वसंख्यया
पर्याप्तोऽङ्गिपञ्चविद्यस्यैकोनपञ्चाशद्विंशतिः क तुरीयाप्येव

क्षिपञ्चेन्द्रियाश्च वैक्रियस्मिन्निष्ठात्वात् वैक्रियं नारजन्ते तत-
स्तदाभिता उद्यविकल्पा न प्राप्यन्ते । सत्तास्थानानि पञ्च
तद्यथा द्विनवतिः अष्टाशीतिः बहुरातिः अशीतिः अष्टसप्ततिश्च
तत्रैकविंशत्युद्यवसत्ता अष्टौ भङ्गाः बहुविंशत्युद्यवसत्ता अष्टाष्टा-
शीत्यधिकशतद्वयसंख्याः पञ्च सत्तास्थानाकाः शेषाः सर्वेऽपि
अतुःस्थानकाः । युक्तिरत्र प्रागुक्ता इच्छया (अष्टद्वयसंघंति)
संक्षिपञ्चेन्द्रियपर्याप्तस्य सर्वाणि बन्धस्थानानि तानि चाष्टौ
विंशतिचतुर्विंशतिनवाष्टराहितानि सर्वोपन्युद्यवस्थानानि ता-
न्यन्यथा विंशतिनवाष्टोद्या हि केवलानि भवन्ति चतुर्विंशत्यु-
द्यवसंकेन्द्रियाणामत एते वर्ज्यन्ते । अत्र केवलौ संक्षित्वेन न विव-
क्षित इति कृत्वा तद्व्यवस्थितेषु नवाष्टराहितानि सर्वोपन्युद्यव-
स्थानानि तानि च दश भ्राम्येकविंशत्युद्यवभङ्गा अष्टौ बहिःशा-
त्युद्यवभङ्गाः अष्टाशीत्यधिकशतद्वयसंख्याः पञ्च सत्तास्थानाकाः
शेषाश्चतुःसत्तास्थानाकाः । समप्रति संवेद्यक्षिप्यते । सूत्रैके-
न्द्रियाणामपर्याप्तानां त्रयोविंशतिबन्धकानामेकविंशत्युद्यवे पञ्च
सत्तास्थानानि तद्यथा द्विनवतिराशीतिः बहुरातिः अशीतिः
अष्टसप्ततिश्च । एवं चतुर्विंशत्युद्यवेऽपि सर्वसंख्यया दश एवं प-
ञ्चविंशति बहिःशात्येकोनविंशद्वन्धकानामपि द्वे द्वे बन्धस्थाने अवि-
कृत्य प्रत्येकं दश दश सत्तास्थानानि अवगन्तव्यानि सर्वसंख्यया
पञ्चाशत् । एवमन्येषामपि वक्ष्यामपर्याप्तानां त्रयोऽपि नवरमा-
न्तीषु आत्मैषे उद्यवस्थाने प्रागुक्तवत्प्रत्येकं चकल्पे सूत्रमपर्याप्त-
विंशतिबन्धकानामेकविंशत्युद्यवे चतुर्विंशत्युद्यवस्थानेषु प्रत्येकं
पञ्च पञ्च सत्तास्थानानि सर्वसंख्यया विंशतिः एवं पञ्चविंश-
तिः बहिःशात्येकोनविंशद्वन्धकानामपि बहुरातिः तत्तुमपर्या-
प्तानां सर्वसंख्यया सत्तास्थानानां शतं बाह्वैकेन्द्रियपर्याप्तानां
त्रयोविंशतिबन्धकानामेकविंशतिचतुर्विंशतिचतुर्विंशत्युद्यवेषु पञ्च
पञ्च सत्तास्थानानि सप्तविंशत्युद्यवे चत्वारि सर्वसंख्यया
चतुर्विंशतिः एवं पञ्चविंशतिः बहिःशात्येकोनविंशद्वन्ध-
कानामपि प्रत्येकं चतुर्विंशतिचतुर्विंशतिः सत्तास्थानानि सर्व-
संख्यया पर्याप्तबाह्वैकेन्द्रियाणां विंशतिशतं सत्तास्थानानाम् ।
द्विन्द्रियपर्याप्तकानां त्रयोविंशतिबन्धकानामेकविंशत्युद्यवे च
पञ्च पञ्च सत्तास्थानानि अष्टाविंशत्येकोनविंशद्विंशद्विंशद्वेषु
प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि सर्वसंख्यया बहिःशातिः । एवं पञ्चविं-
शतिर्बहिःशात्येकोनविंशद्वन्धकानां प्रत्येकं बहिःशातिः बहिः-
शातिः सत्तास्थानानि सर्वसंख्यया विंशद्वन्धकाः । एवं त्रयाणां
चतुर्विंशत्युद्यवेषु पर्याप्तानां वक्तव्यम् । असंक्षिपञ्चेन्द्रियाणा-
मपि पर्याप्तानां त्रयोविंशतिबन्धकानामेकविंशत्युद्यवे च प्रत्येकं
पञ्च पञ्च सत्तास्थानानि अष्टाविंशत्येकोनविंशद्विंशद्विंशद्वेषु
प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि सर्वसंख्यया बहिःशातिः । पञ्चविं-
शतिर्बहिःशात्येकोनविंशद्वन्धकानामपि वक्तव्यम् । अष्टाविंश-
तिबन्धकानां पुनस्तथा द्वे एवोद्यवस्थाने तद्यथा विंशद्वैकविंश-
तः प्रत्येकं त्रीणि त्रीणि सत्तास्थानानि तद्यथा द्विनवतिराष्टा-
शीतिः बहुरातिः । अष्टाविंशतिर्द्वे देवगतिप्राप्तयोऽप्य तत्तत्सर्व-
बन्धमानामभयस्य वैक्रियचतुष्टयादि बन्धते इत्यशीत्यष्टसप्तती-
न प्राप्यन्ते सर्वसंख्यया पर्याप्तसंक्षिपञ्चेन्द्रियाणां बह्विंशद्विंशति-
सत्तास्थानानां शतं पर्याप्तसंक्षिपञ्चेन्द्रियाणां त्रयोविंशतिब-
न्धकानां प्राग्वत् बहिःशातिः सत्तास्थानानि ब्रह्म्यानि । एवं पञ्च-
विंशतिबन्धकानामपि नवरं देवानां पञ्चविंशतिबन्धकानां पञ्च-
विंशत्युद्यवे सप्तविंशत्युद्यवे च द्वे द्वे सत्तास्थाने तद्यथा द्विन-
वतिराष्टाशीतिश्च एते एव द्वे पञ्चविंशतिर्बहिःशातिसप्तविंशत्युद्य-

विंशत्येकोनविंशद्वेषु प्रत्येकं चकल्पे त्रिंशद्वेषु चत्वारि
तद्यथा द्विनवतिरकोननवतिराष्टाशीतिः बहुरातिश्च । एतेषां
च भावना प्रागेवाष्टाविंशतिबन्धे संवेद्यक्षिप्यतायां विस्तारोप कृते
न न युज्यः क्षिप्यन्ते विरोधानामाद्या प्रमथगौरवजयकाः । एकविंश-
द्वेषु त्रीणि सत्तास्थानानि तद्यथा द्विनवतिराष्टाशीतिः बहुरा-
तिश्च । सर्वसंख्यया अष्टाविंशतिबन्धकानामेकोनविंशतिः सत्ता-
स्थानानि एकोनविंशद्वन्धकानां सत्तास्थानानि पञ्चविंशति-
बन्धकानामिव भावनीयानि तानि च त्रिंशत् नवरसमं विरोधो
प्राप्यते अविस्तरसम्यक्प्रदेवगतिप्राप्तयोऽप्यमेकोनविंशतं भङ्गतः
एकविंशतिर्बहिःशात्येकोनविंशद्विंशद्वेषु प्रत्येकं द्वे
द्वे सत्तास्थाने भवन्ति । तद्यथा द्विनवतिरकोननवतिश्च ।
पञ्चविंशत्युद्यवे सप्तविंशत्युद्यवे च वैक्रियसंयतसंयतान-
धिष्ठित्युत्तरे एव द्वे द्वे सत्तास्थाने । अष्टाष्टाऽऽहारकसंयतानधि-
ष्ठित्युत्तरे पञ्चविंशत्युद्यवे च निवर्ततः त्रैगुणिकं तीर्थैकसत्त्वार्थो-
मिथ्यादृष्टिमिथ्यादृष्ट्येकोननवतिः । सर्वाणि चतुर्विंशत् सर्वसंख्य-
योकोनविंशद्वन्धकानां सत्तास्थानानि चतुःशतवारिंशत् त्रिंशद्वन्ध-
कानामपि सत्तास्थानानि पञ्चविंशतिबन्धकानामिव भावनी-
यानि तानि च त्रिंशत्, केवलं देवानां मनुजगतिप्राप्तयोऽप्य ती-
र्थैकसंहितं त्रिंशत् भजतमैकविंशतिपञ्चविंशतिसप्तविंश-
त्यष्टाविंशत्येकोनविंशद्वेषु प्रत्येकं द्वे द्वे सत्तास्थाने तद्यथा द्विन-
वतिरकोननवतिश्च एतानि च द्वादश ततः सर्वसंख्यया त्रिंश-
द्वन्धकानां द्विवारिंशत्सत्तास्थानानि एकविंशद्वन्धकानामष्टौ
सत्तास्थानानि तद्यथा द्विनवतिर्द्विनवतिरकोननवतिः अष्टाशी-
तिः बहुरातिः एकोनशीतिः बहुरातिः पञ्चसप्ततिश्च तत्रा-
द्यानि चत्वारिपुंशामभेदाद्यमप्यथा कृपकपयथा याचकाद्यापि
त्रयोदश नामानि कथितं तेषु तु कृषिणेषु उपरितनानि चत्वारि
सत्तास्थानानि कल्पन्ते बन्धामात्रं संक्षिपपर्याप्तानामेक-
सत्तास्थानानि तानि च भ्रमन्तरोक्तान्येव कृष्टव्यानि केवलमप्या-
नि चत्वारि कृषिणोऽपि कृषिणेषु तद्वत् सर्वसंख्यया संक्षिपपर्या-
प्तानां द्वे सत्तास्थानानामप्यधिके । यदि पुनर्द्विभ्यमनोऽपि सं-
ख्याश्च केवलिनोऽपि संक्षिप्तो विवक्ष्यन्ते तदानीं केवलिसत्ता-
नि बहिःशातिसत्तास्थानान्यपि प्रवर्तन्ति तद्यथा केवलिनो दश उ-
द्यवस्थानानि तद्यथा विंशतिः एकविंशतिः बहिःशातिः सप्तविंश-
तिः अष्टविंशतिः एकोनविंशत् त्रिंशत् एकविंशत् नव अष्टौ च ।
तत्र त्रिंशत्युद्यवे द्वे सत्तास्थाने तद्यथा एकोनशीतिः पञ्चसप्त-
तिश्च । एत एव बहिःशात्युद्यवाष्टाविंशत्युद्यवोरपि प्रत्येकं कृष्टव्यं
एकविंशत्युद्यवेऽपि त्रैमे द्वे सत्तास्थाने अशीतिः बहुरातिश्च त-
एव सप्तविंशत्युद्यवेऽपि एकोनविंशद्वेषु चत्वारि सत्तास्था-
नानि । तद्यथा अशीतिः बहुरातिः एकोनशीतिः पञ्चसप्तति-
श्च । एकोनविंशद्वेषु हि तीर्थैकं अतीर्थैकं च प्राप्यते तत्र
तीर्थैकसमिधित्वं द्वे द्वे सत्तास्थाने अतीर्थैकसमिधित्वं पुनर-
न्तिमे त्रिंशद्वेषु चत्वारि पुर्वोक्तानि एव एकविंशद्वेषु द्वे अशी-
तिः बहुरातिश्च । नवाद्यं त्रीणि तद्यथा अशीतिः बहुरातिः
नव च । तत्राद्ये द्वे तीर्थैकस्यायोगिकेवलिनो द्विचरमसमं बा-
धय चरमसमं त्वद्विंशति सर्वसमुद्यवसं संक्षिप्तं चतुर्विंशद्व-
धिके द्वे शते सत्तास्थानानां तद्वेव जीवस्थानान्यधिकृत्य स्वाभि-
त्यमुक्तम् ।

संप्रति गुणस्थानान्यधिकृत्याह ।

नाणैतरायतिवद्भय-वि दसमु दो हौति दोसु राणेणु ।
मिच्छासाणे वीध, नव चउपण नव य संतसा ॥ ४९ ॥

मिथ्यादृष्टिप्रभृतिषु सूक्ष्मसंपरायपर्यन्तेषु दशसु गुणस्थानेषु ज्ञानावरणमन्तरायं च (बन्धिममपि बन्धोद्वयसत्तापेक्षया त्रिमकारमपि भवति मिथ्यादृष्ट्यादिषु दशसु गुणस्थानकेषु ज्ञानावरणस्यान्तरायस्य च पञ्चविधो बन्धः पञ्चविध उद्वयः पञ्चविध उद्वयः सत्यर्थः ।) उच्यतेः पुनर्गुणस्थानकोपशान्तमोहकी-
चमोहकपर्योर्हं उद्वयस्य स्तः न बन्धः बन्धस्य सूक्ष्मसंपराये ऽप्यवच्छिन्नात्वात् । एतच्चकं नवविधं बन्धानां उपशान्तमोहे कीणमोहे वा ज्ञानावरणायान्तराययोः प्रत्येकं पञ्चविध उद्वयः पञ्चविधा सत्ता प्रवर्तति परत उद्वयसत्तोरव्यभावाः (मिच्छासोपे वीर्यात्) द्वितीये द्वितीयस्य दर्शनावरणस्य मिथ्यादृष्टौ सासादने च नवविधो बन्धः चतुर्विधः पञ्चविधो वा उद्वयः नवविधा सत्ता इति द्वौ विकल्पो द्वयोर्गुणस्थानयोः स्थायिद्वित्रिकस्य नियमसो बन्धात् (नव य संतस र्ति) नव च सत्ताशः सत्ताभेदाः सप्तकृतय इत्यर्थः । एतेन च द्वौ विकल्पो द्वितीयौ तथया नवविधो बन्धः चतुर्विध उद्वयः नवविध सत्ता अथ शत्रुविधो बन्धः पञ्चविध उद्वयो नवविधा सत्ता ।
मिस्सादनिपट्टोद्भो, उच्यतः चरण नव य संतकर्मसा ।

चउवंधातिगे चउ पण, नवंनदुसु जुयलद्धसंता । ॥४४॥

मिथ्यादिषु मिश्रप्रभृतिषु गुणस्थानकेषु अग्रमत्तगुणस्थानकपर्यन्तेषु निवृत्तौ च अपूर्वकरणे च अपूर्वकरणकाद्याः प्रथमसंक्षेपतमजगो चेत्यर्थः परतो मिद्वात्रिकबन्धव्यवच्छेदेन पट्टिच-
बन्धासंवाद् तत एतेषु पट्टिषो बन्धः चतुर्विधः पञ्चविधो वा उद्वयः नवविधा सत्ता इति द्वौ विकल्पो चउवंधातिगे चउ-
पयानवमंति । इहापूर्वकरणकाद्याः प्रथमे संक्षेपतमे भागे गतं सति निद्वाप्रत्ययपरिपथ्यवच्छेदो भवति ततः अत ऊर्ध्वमपूर्वकरणेऽपि चतुर्विध एव बन्धः । तत्तत्त्विके अपूर्वकरणाभिप्रायत्वात् सूक्ष्मसंपरायकं चतुर्विधं बन्धप्रभृतिषु उद्वयः पञ्चविधो वा उद्वयः (नवंसंति) नवविधा सत्तति प्रत्येकं द्वौ द्वौ विकल्पो (अस इति) सत्ताऽभिधीयते । एतच्छब्दमुप-
शान्तमोहनिर्मिथ्यस्य कृपकभ्रमयो गुणस्थानकत्रयेऽपि पञ्चविध-
स्योद्वयस्य सूक्ष्मसंपराये च नवविधायाः सत्तायाः अग्राप्य-
माणत्वात् (उल्लुल्लसंस्संति) इह कृपकभ्रमयमनिवृत्ति-
बाद्वरसंपरायाः सत्येत्यतमेषु जगेषु एकस्मिद् भागे संक्षेपतमे अवतितप्रमते स्थानद्वित्रिकस्य सत्ताव्यवच्छेदो प्र-
वर्तति ततस्तदनन्तरमनिवृत्तिवादेऽपि पट्टिधा एव सत्ता प्रवर्तति तत काह (दुसुत्त) द्वयोरनिवृत्तिवादेऽप्यसूक्ष्मसंपरायोः सुगममिति बन्धादयामुच्यते चतुर्विधं बाहुवर्त्ये ततश्च-
तुर्विधो बन्धः चतुर्विध उद्वयः (ससंस्ति) पट्टिधा सत्ता । अथ पञ्चविध उद्वयो न प्राप्यते कृपकाप्राप्त्यन्तविशुद्धीकरणे निद्वा-
त्रिकस्योद्वयान्तात्वात् उक्तं च कर्मप्रकृतियुक्तानुबुद्धीरीकरणे
“द्विपक्षपीय अर्थांतरं समये सज्जो विनिर्वापयस्सुवीरणे ज-
वह नवरं क्षीणकसायस्सवगे सुत्तुं तेषु उद्वो गतिरिति काहं”

उवसंते चउ पण नव, त्वेति चउरुद्व द्धव चउ संता ।

वेयण्णिअअउगोप, विजज्जा माहं परं वोच्छं । ॥४५॥

उपशान्तमोहे बन्धो न प्रवर्तत तस्य सूक्ष्मसंपराये एव व्यव-
च्छिन्नात्वात् ततः कवचप्रभृतिषु पञ्चविधो वा उद्वयो नवविधा सत्ता उपशान्तकोपशान्तमोहा ह्यन्तर्विशुद्धा न भवति तत-
स्तेषु निद्वात्रिकस्याप्युद्वयः संभवति । कीर्णं कीणमोहं चतुर्वि-
धा सत्ता (वेयणिअअउगोप विजज्जाति) वेदनीयायुगोत्राणां

बन्धोद्वयसत्तास्थानानि यथागमं गुणस्थानकेषु विभज्यत् विक-
ल्पयेत् । तत वेदनीयगोत्रयोर्होत्रिकेक्षणवियोगमन्तमवगाथा ।
चउरुस्सु दोषं सत्तसु, एगेचउ गुणिसु बंधणियजंगा ।
गोप पण चउ दोत्तिउ, एगच्छु दोषं एकस्मि । ॥४६॥

मिथ्यादृष्ट्यादिषु अग्रमत्तसंयतपर्यन्तेषु बहसु गुणस्थानेषु प्र-
त्येकं च वेदनीयस्य प्रथमाहवकाव्यो भङ्गस्ते चमे असातस्य
बन्धः असास्योद्वयः सातासाते सती, असातस्य बन्धः सात-
स्योद्वयः सातासाते सती, सातस्य बन्धः असातस्य उद्वयः सा-
तासाते सती, सातस्य बन्धः सातस्य उद्वयः सातासाते सती
तथा अग्रमत्तसंयतादिषु सयोगिकेवशिष्येतेषु सत्सु गुणस्था-
नकेषु द्वौ भङ्गौ तौ चानन्तरौकावेष्य मतीयचतुर्थौ ज्ञानव्यो एते
हि सान्नेव बज्जति नासातश्च तथा एकस्मिद् अयोगिकेवशिनि
वत्सारां प्रज्जाः ते चेमे असातस्योद्वयः सातासाते सती अथवा
सातस्याद्वयः सातासाते सती, एतौ द्वौ विकल्पावयोगिकेवशिनि
चिचरमसमयं यावत्प्राप्यते च (ससंस्ते तु सातस्योद्वयः असात-
स्य मत्ता यस्य द्विचरमसमये सानं कीण, यस्य त्वसातं चिचरम-
समयं कीर्णं तस्यायं विकल्पः सातस्योद्वयः सातस्य सत्ता (गोप-
इत्यादि) गोत्रगोत्रस्य पञ्च भङ्गाः मिथ्यादृष्टौ ते चेमे नीचैर्गोत्रस्य
बन्धः नीचैर्गोत्रस्योद्वयः नीचैर्गोत्रस्य एव विकल्पस्तेजस्सायि-
कवायुकायिकेषु ह्यन्त्ये तद्भवाः उद्धृतेषु बाधोपजीवेषु कियत्काहं
नीचैर्गोत्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्याद्वयः उच्चनीचैर्गोत्रं सती अथवा
नीचैर्गोत्रस्य बन्धः उच्चनीचैर्गोत्रस्याद्वयः उच्चनीचैर्गोत्रं सती अथवा
उच्चैर्गोत्रस्य बन्धः नीचैर्गोत्रस्याद्वयः उच्चनीचैर्गोत्रं सती उच्चैर्गो-
त्रस्य बन्धः उच्चैर्गोत्रस्याद्वयः उच्चनीचैर्गोत्रं सती । सासादनेव प्र-
थमजगोः प्रथमो हि भङ्गस्तेजोवायुकायिकेषु ह्यन्त्ये तद्भवादुद्वय-
तेषु वा कियत्काहं न च तजोवायुषु सासादनेभावं ह्यन्त्ये नापि
तद्भवादुद्धृतेषु तत्काहम् । अतोऽत्र प्रथमजगप्रतिपद्यः । तथा त्रिषु
मिथ्याचित्तैश्चिरितेषु चतुर्थेपञ्चमकपी द्वौ जङ्गौ प्रवतः न शोवाः
मिथ्याद्वो हि नीचैर्गोत्रं न बज्जति अन्यं त्याज्यते देशविरतस्य
पञ्चम एवैको भङ्गः “सामकेणं ष य आरेप उच्चगोत्रस्य उद्व-
यो होर” इति वचनात् (एगच्छुति) अग्रमत्तसंयतप्रभृतिषु अ-
हसु गुणस्थानेषु प्रत्येकमेकौ जङ्गः तत्र प्रमत्ताप्रमत्तापूर्वकर-
णनिवृत्तिबाद्वरसूक्ष्मसंपरायेषु केवलः पञ्चमो जङ्गः तेषामुच्चैर्गो-
त्रस्य च बन्धोद्वयसंजवात् उपशान्तमोहे कीणमोहं सयोगिके-
वशिनि च बन्धानां च प्रत्येकमयं विकल्पः उच्चैर्गोत्रस्योद्वयः
उच्चगोत्रं सती (दोषि एकस्मिदि) एकस्मिद् अयोगिकेवशिनि
द्वौ जङ्गौ उच्चैर्गोत्रस्याद्वयः उच्चनीचैर्गोत्रं सती एव विकल्पश्चर-
मे चिचरमसमये त्वेव विकल्पः उच्चैर्गोत्रस्याद्वयः उच्चैर्गोत्रं सत् ।
नीचैर्गोत्रं हि चिचरमसमये एव कीर्णमिति चरमसमये न तप्रा-
प्यते । संस्थापुज्जा निरूप्यते तत्रिकरूपायं वेयमन्तमोभवगाथा ।
अच्छाहिंगवीसा, साहसवीसं च वासच्छाहो ।

दो अरुसु तीसु एक, मिच्छास्सु आरवे जंगा । ॥४७॥

मिथ्यादृष्ट्यादिषु गुणस्थानकेष्वयोगिकेवशिष्येतेषु गुणस्थानकेष्वप्यधि-
का विंशतिरायुगो जङ्गाः मिथ्यादृष्ट्यादि
चतुर्गतिका अपि संभवति तत्र वैरायिकानिष्ठस्य पञ्च तिरश्चोऽ
विहृत्य नव मनुष्यानिष्ठस्य नव देवानिष्ठस्य पञ्च एते
च प्रागेव सप्तपञ्च जाविता इति न ते ज्ञायो भाव्यन्ते । सा-
सादनेव वदयिका विंशतिः यत्तस्मिंश्चो मनुष्या वा सा-
सादनेभावे वर्तमाना नारकायुर्जनिनि ततः प्रत्येकं तिरश्चो

मनुष्याणां च परमार्थायुर्वेदशकाले एकैको भङ्गो न प्रा-
प्यत इति बह्विप्रतीतिः । सत्यमिष्यायाद्यैः पोषास्यसत्यमिष्याद्य-
वै हि आयुर्वेदप्रमाणप्रत्ये तः आयुर्वेदशकाले मारकाणां यो न
नष्टो ये च तिरश्चोक्तं त्वत्तरो ये च मनुष्याणां प्रमाणं वाच्यारः शी
च देवानां ह्य तानेनान् दास्य वज्रयित्वा शेषाः पोषास्य भवन्ति
आचिरतसत्यमिष्याद्यैश्चानेनङ्गाः कथमिति हेतुद्वयतः तथैवमु-
पपन्नतां प्रत्येकमायुर्वेदशकाले ये नारकितियेभ्यस्तुल्यवर्गतिष्विष्या
कथयन्त्योऽङ्गाः पश्य एवंनेरियाणां प्रत्येकमायुर्वेदशकाले तिम-
रंभ्यतिविषय एकैको भङ्गः तानचिरतसत्यमिष्याद्यो न भवन्ति
ततः शेषा विश्रित्य भवन्ति । देशचिरतेर्होदय प्रङ्गा येषां
देशचिरतिस्तथैवमुपपन्नानेव भवति न च तथैवमुपपन्ना देश-
चिरता हि आयुर्वेदजन्तां देवायुर्वेद भवन्ति न शेषमायुस्ततस्तिर-
श्चो न मनुष्याणां च प्रत्येकं परमार्थायुर्वेदशकालात्पुर्वैकैको भङ्गः
परमार्थायुर्वेदशकालेऽपि एकैक आयुर्वेदशकालात् पश्य चत्वार-
हत्वारः । यतः केचित्तुल्यैः मनुष्याणां चतुर्णामेकमभ्यतपरमार्थ-
वेर्भ्या देशचिरतिं प्रतिपद्यन्ते ततस्तदेवैक्या यथोक्तान्वयतारो
प्रङ्गाः प्राप्यन्ते सर्वसंख्यां दास्य (न दोषु लि) ह्योः प्रमत्ता-
प्रमत्तयोः प्रत्येकं बह्वङ्गः प्रमत्ताप्रमत्तसंख्यता हि मनुष्या एव
भवन्ति ततः आयुर्वेदशकालात् पुर्वैकः आयुर्वेदशकालेऽप्येकः ।
प्रमत्ताप्रमत्ता हि देवायुर्वेदकं भवन्ति न शेषमायुर्वेदशकालं
च आयुक्ता देशचिरतसत्यमिष्याद्यैश्चानेनङ्गाः ततः (दो च-
वृत्ति) चतुर्षु आयुर्वेदकथेऽग्निर्दत्तस्यद्वयसहस्रमहस्ययोगास्तत्त-
हस्येषु शुद्धाण्येकैकपदमायुर्वेदमभिहित्य प्रत्येकं शी शी भङ्गो
तद्यथा मनुष्यायुष इत्येवं मनुष्यायुषः कथं चरिष्यद्वयः परम-
मार्थायुर्वेदशकालात्पुर्वैकमथ मनुष्यायुष इत्यो मनुष्यदेवैषांयुषी
सती एव विक्रियः परममार्थायुर्वेदशकाले ततः आयु-
र्वेद भवन्ति तिसृष्विद्वत्पुर्वैकस्योपि सप्तमार्थेण प्र-
तिपद्यन्ते देवायुषेव नायुषुषि तद्वक्तं कर्मसहृतां " तिसु
आहमसु बहसु जेय सदिं न आहहइ तत उपरमम-
गिमिष्यस्य पेतसु ती ज्ञापय प्रङ्गा पुर्वैक्यायुस्तु न दशमार्थे-
षि प्रतिपद्यन्ते तत दशमार्थमभिहित्यतुल्यं कृपकअप्यां
नेतेषांयुर्वेदको नङ्गसत्यथा मनुष्यायुष इत्यो मनुष्यायुषः स-
चेति (तिसुसहृति) त्रिषु कीणमाइ सत्ययोगिकचन्दययोगिकवलिक-
द्वय प्रमत्तकैको भङ्गस्तद्वय मनुष्यायुष इत्यो मनुष्यायुषः स-
त्ता शेषा न संभवन्ति तदेवमायुषो गुणध्यानेकेषु प्रङ्गा निषिद्धाः ।

संप्रति मोहनीयं प्रत्याह (मोहं परं बुद्धं)

अतः परं मोदनीयं बह्वये ।

शुण्ठाण्यसु अद्वसु, एकेकं मोहबंधगणं तु ।

पञ्चानियद्विडाणा, बंधोवरमो परं तत्तो ४८ ॥

भोईनीयवसत्कम्बस्थानेषु ग्रन्थे एकैकं कम्बस्थानं मिथ्याह-
ह्वादिषु गुणस्थानेषु भवति तथैवा मिथ्याहृष्टादिभिः स-
स्याद्वैतैकैर्विभक्तिः। सत्यमिमिथ्याहृष्टादिवैतस्यमथैक्यं ग्रन्थे
सप्तदश देवमिथ्याहृत्य त्रयोदश प्रमात्रा प्रमासप्तैककारणानां प्रत्येकं
मयं नव। एतानि च भगवोद्विष्यन्ति नृपयन्त्राणि नव नव-
स्थानानि भगवे सप्तप्रज्ञं जगित्तामिति न चतुषु जगत्स्थाने विभो-
बाज्ञादौ केचनप्रमाणपूर्वदृष्ट्याणामेकैकं एकैकं एव वक्तव्यः।
अतस्तिगोकेनैकमध्यमं प्रमत्तगुणस्थानेकं एव व्यवहरेद्वाह्यं।
अत्र प्रमासप्तैक्या मयंकम्बस्थानेषु नैव ज्ञातुं इति (एवा-
विभक्तिज्ञाने) अविदुस्त्रिधादत्तपदार्थगुणस्थानेकं एवैककम्बस्था-

नानि तद्यथा पञ्च सतस्रः तिस्रः द्वे एका च प्रकृतिरिति । ततो-
ऽनिवृत्तिस्थानात् परं सूक्ष्मसंस्तरायादी बन्धोपरमो बन्धाभाषः ।

संप्रत्युदयस्थानप्ररूपणार्थमाह ।

सत्ताइ दस उ मिच्छे, सासायणमीसए नबुकोसो ।

छाई नवउअ विरई, देसे पंचाई अछेन ॥ ४६ ॥

विरण स्वभ्रोवसमिण, चउराई सत्त छुत्त पुण्वम्मि ।

अनियद्विवायरे पुण, एक्को व दुवे व उदयंसा ॥ ५० ॥

एगं सुहृदमरागो, वेष्ट इष्ट वेयगा भवे सेसा ।

भंगारं न पर्याप्तं, पुनरुद्दिष्टेण नाशब्दं ५१ ॥

[illegible]

त्वारि उद्यस्यानामि तद्यथा पञ्च वद् सप्त ऋष्टे तत्र प्रत्याख्या-
नावरणसंज्ञकोपायीनामन्यतमौ द्वौ कोपादिकौ त्रयाणां वेदा-
नामन्यतमो वेदः द्वयोर्गुणयोरन्यतरगुणमिति पञ्चानां प्रकृ-
त्तीनामुद्ययो देशविरतस्य क्रायिकसम्यग्दर्शपरामिकसम्यग्दे-
यो जयति । अथैका भङ्गकानां चतुर्विंशतिस्ततो जये वा जुगु-
प्सया वा वेदकसम्यक्त्वे वा प्रक्षिते पञ्चामुद्ययः अत्र तिलः
चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव पञ्चके भयजुगुप्सयोर्वद्वा जुगु-
प्सायेदकसम्यक्त्वयोरथवा भययेदकसम्यक्त्वयोर्युगपद्विशि-
स्योः सप्तानामुद्ययः अत्रापि तिलश्चतुर्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव
पञ्चके भयजुगुप्सयोर्वेदकसम्यक्त्वे च युगपद्व प्रक्षितपञ्चानामु-
द्ययः अथैका चतुर्विंशतिमङ्गकानां सर्वसंख्यया देशविरतस्यो
चतुर्विंशतयः । तथा विरते ह्यायोपशमिके प्रमत्ते चेत्स्यैः विरतो
हि श्रेयैरक्षस्तत्प्रमाणः ह्यायोपशमिको विरत इति ध्यवन्दितमेत-
त्तद्वचनं प्रमत्तं अग्रमत्तं च प्रत्येकं चतुर्दादि सप्तपेयानि च-
त्वारि उद्यस्यानामि जयन्ति तद्यथा चतस्रः पञ्च वद् सप्त ।
तत्र क्रायिकसम्यग्दर्शपरामिकसम्यग्दर्शयोः प्रमत्तस्याग्रमत्त-
स्य च प्रत्येकं संज्वलनकोषादीनामन्यतमः एकः कोषादिः त्र-
याणां वेदानामन्यतमो वेदः द्वयोर्गुणयोरन्यतरद् युगलमिति
चतसृणां प्रकृतीनामुद्ययः । अथैका चतुर्विंशतिमङ्गकानां ततो
जये वा जुगुप्सया वा वेदकसम्यक्त्वे वा प्रक्षिते पञ्च-
ानामुद्ययः अत्र तिलः चतुर्विंशतयो जङ्गकानाम् । तथा तदि ।
— अथ चतुपके भयजुगुप्सयोर्जुगुप्सायेदकसम्यक्त्वयोरथवा जय-
येदकसम्यक्त्वयोर्युगपद्वप्रक्षितयोः पञ्चामुद्ययः अत्रापि तिलश्चतु-
र्विंशतयः । तथा तस्मिन्नेव अतुपके जयजुगुप्सायेदकसम्यक्त्वयोर्यु-
गपद्व प्रक्षिते पञ्चानामुद्ययः अथैका चतुर्विंशतिमङ्गकानां
सर्वसंख्यया प्रमत्तस्याग्रमत्तस्य च प्रत्येककदाचद् चतुर्विंश-
तयः (कुच पुत्रमिम) अप्रवृत्तये चतुर्दादिनि पदार्थेभ्यस्तानि
त्राणि उद्यस्यानामि तद्यथा चतस्रः पञ्च वद् तत्र संज्वलन-
कोषादीनामन्यतमः एकः कोषादिः त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः
द्वयोर्गुणयोरन्यतरगुणलमित्येतासां चतसृणां प्रकृतीनामु-
द्ययोऽपुर्वकरणं कुचः अथैका चतुर्विंशतिमङ्गकानां ततो जये
वा जुगुप्सया वा पञ्चानामुद्ययः अत्र हे चतुर्विंशती भङ्गका-
नाम् । भयजुगुप्सयोर्गुगपद्व प्रक्षितयोः पञ्चामुद्ययः अथैका
भङ्गकानां चतुर्विंशतिः सर्वसंख्यया अप्रवृत्तये चतस्रश्चतुर्विं-
शतयः अत्रिभूतिषादे पुनरेका द्वौ वा उद्यादौ उद्यमदौ
उद्यस्याने इत्यर्थः अत्र चतुर्णां संज्वलनानामन्यतमः एकः
कोषादिः त्रयाणां वेदानामन्यतमो वेदः इति द्विकोद्ययः । अत्र
त्रिभिर्वैभक्त्युर्भिः संज्वलनैर्द्वादश भेदाः । ततो वेदोद्यय-
वच्छेदे एकाद्ययः स च चतुर्विधवच्छेदः त्रिविधवच्छेदः द्विवि-
धवच्छेदः एकविधवच्छेदः च प्राप्यते । तत्र यथापि प्राक्चतुर्विधवच्छे-
दोत्तराः त्रिविधवच्छेदः त्रयः द्विविधवच्छेदो द्वौ एकविधवच्छेदः एकः
इति दश भङ्गाः प्रतिपादितस्तथाप्यत्र सामान्येन चतुर्विध-
कस्य अपेक्षया उत्तरा एव भङ्गा विषयवत्ते (एषं सुदुमसरगे
वेद्य इति) सुदुमसंपरदाये बध्नाभावे एकं किञ्चित्तसंज्वलन-
लोमं वेद्यते अत्रैक एव भङ्गः एवमेकोद्ययभङ्गः सर्वसंख्यया
पञ्च । तथा शेषा उपरितना उपशान्त्येवैकाद्ययः सर्वेऽप्यवे-
दिकः “ भंगाद्यं च पमाणं ” मित्यादि तत्र मिथ्यादृष्ट्या-
दिषु युगलस्यैव उद्यस्यानमङ्गानां प्रमाणं पूर्वोद्दिष्टेन पुनो-
क्तेन प्राक् सामान्योक्तोद्देशीयोद्यस्यानचित्ताधिकाशोचोऽन-
प्रकारेण ज्ञातव्यम् ।

संप्रति मिथ्यादृष्ट्यादीन्यधिकृत्य दशादिष्वेकपर्यवसानेषु
भङ्गसंख्यानिरूपणार्थमाह ।

एकमङ्गकिंसारि-कारस एकारसे व नव तिभि ।

एष चवर्त्तसाया, बारनुगं पंच एकमि ॥१५॥

इह दशादीनि चतुर्न्तानि उद्यस्यानां अधिकृत्य यथासं-
ख्यमेकादिसंख्यापदयोजना कर्त्तव्या सा सैवं दशाद्ये एका
चतुर्विंशतिः नवोद्ये वद् । तत्र मिथ्यादृष्टौ तिलः सासादने
मिश्रे अविरते च प्रत्येकमेकैका । अष्टोद्ये एकादश । तत्र मि-
थ्यादृष्टौ अविरते च प्रत्येकं त्रिद्विः तिलः । सासादने मिश्रे च
प्रत्येकं द्वे द्वे । देशविरतौ वैका । सप्तोद्ये वैकादश । तत्र मिथ्या-
दृष्टौ सासादने मिश्रे प्रमत्तं अग्रमत्तं च प्रत्येकमेकैका । अवि-
रतौ देशविरते च प्रत्येकं तिलः । षडुद्ये । एकादश ।
तथाविरतसम्यग्दर्शो अप्रवृत्तकरणे च प्रत्येकमेकैका देशविरते
प्रमत्तं प्रत्येकं तिलः अग्रमत्तं च प्रत्येकं तिलः तिलः पञ्चको-
द्ये नव । तत्र देशविरते भूका प्रमत्तं अग्रमत्तं च प्रत्येकं
तिलः तिलः अप्रवृत्तकरणे हे चतुर्वदये तिलः । प्रमत्तं अग्रमत्तं
अप्रवृत्तकरणे च प्रत्येकमेकैका । एते च अनन्तरोक्ता एकादिकाः
संख्याविशेषाश्चतुर्विंशतिगताश्चतुर्विंशतिसंख्याधिका एता
अनन्तरोक्तचतुर्विंशतयो ज्ञातव्या इत्यर्थः । एताश्च सधेवं-
ख्यया द्विपञ्चादयश्च द्विके द्विकोद्ये भङ्गा द्वादश एकाद्ये पञ्च ।
एते च प्रागेव भाषिताः ।

संप्रत्येतेषामेव भङ्गानां विशिष्टतरसंख्यानिरूपणार्थमाह ।

बारस परासद्विसया, उद्यविगणेषिं मोहिया जीवा ।

चुससीईं सनुचरि, पयविन्नसपदि विसेया ॥१६॥

इह दशादिषु चतुःपर्यवसानेषु उद्यस्यानेषु भङ्गकानां द्वि-
पञ्चाशच्चतुर्विंशतयो लक्ष्यस्ततो द्विपञ्चाशद् चतुर्विंशत्या
गुणयते गुणितया वा स तस्यां द्विकोद्यमभङ्गा द्वादश
एकाद्यमभङ्गाः पञ्च प्रक्षित्यन्ते ततो द्वादश शतानि
पञ्चषष्ट्यधिकानि भवन्ति एतेकद्वयविकसैर्बैषाधोरां सर्व-
संसारिणो जीवा मोहिता मोहमापादित्वा विहेयाः । संप्रति
पदसंख्यानिरूपणार्थमाह (चुससीईं सनुचरिणि) इह पदानि
नाम मिथ्यात्वं प्रत्याख्यानकोषः अग्रस्याख्यानावरणकोषः इत्ये-
वमादीनि ततो बुद्धानां दशाद्युद्यस्यानरूपानां पदानि पदबु-
द्धानि भाषित्वा राजराजद्वारादिषु मध्ये पाठाभ्युपगमाद् द्वु-
दशम्वयः पदेतिपातः । तेषां सप्तसत्यविकचतुर्लोकादिचतुर्-
स्यमोहिताः संसारिणो जीवा विहेयाः । एताश्च तसंख्यात्रिः
कर्म्मप्रकृतिभिः यथायोगं मोहिता जीवा ज्ञातव्या इत्यर्थः ।
अथ कथं सप्तसत्यधिकानि चतुर्दशीतिशतानि पदानां भवन्ति
उच्यते इह दशाद्ये दश पदानि दश प्रकृत्याः उद्यस्यमात्रा
इत्यर्थः । एवं नवोद्ययादिव्यपि नवादीनि भावनीयानि ततो
दशाद्ये वा वानिर्गुण्ये जाता दश नवोद्ययः वानिर्गुण्ये जाता-
इत्यतः पञ्चाग्राह्यं अष्टोद्यय एकादशनिर्जिता अष्टाशीतिः सप्तो-
द्यय एकादशनिर्जिता सप्तसतिः षडुद्यय एकादशनिर्जिता
षडुष्टिः पञ्चकोद्यय नवनिर्जिताः पञ्चचत्वारिंशद् चतुर्वद्वय-
त्रिनिर्गुण्ये जाता द्वादश एते सर्वेऽप्येकत्र मीलयन्ते आगानि
द्विपञ्चाशदधिकानि बीणि शान्ति । एतानि चतुर्विंशतिगुणि-
तानि अष्टचत्वारिंशदधिकचतुर्दशतुताष्टसदृशानि प्राप्यन्ते
इति चतुर्विंशत्या गुणयन्ते ततो द्विकोद्यमपदानि द्वादशगुणता-
नि चतुर्विंशतिः एकैकपदानि पञ्च प्रक्षित्यन्ते तदुच्यते अ-

क्षित्ये भिग्वाधिकानि यद्योक्तसंख्यान्वये पदानां शतानि ।
संमति मिथ्याहृष्टादिषु प्रत्येकमुद्यमभङ्गविकल्पार्थे भाष्य-
कृतमार्गयोगाद् ।

अदृगचउचउचउर-दृगा य चउरो य होति चउवीसा ।

मिथ्याहृष्टमुप्यन्ता, वास्तव एणां च अनियद्दी ॥ ४४ ॥

मिथ्याहृष्टाद्योऽपूर्वविकल्पान्ता अष्टादिविंशतयोः भवन्ति
किमुक्तं नवति मिथ्याहृष्टादिविंशतपूर्वविकल्पपर्यवसानेषु गुण-
स्थानकेषु चतुर्विंशतयोः यथासंख्यमष्टादिसंख्या भवन्ति । तत्र
मिथ्याहृष्टाद्योऽसादान्ने चतस्रः मिश्रे च चतस्रः (चउरउगति)
अविरतादिषु अग्रमसत्पर्यवसानेषु चतुर्विंशतगुणस्थानकेषु प्रत्येक-
मष्टौ अपूर्वविकल्पे चतस्रः एताश्च प्रागेव भाविताः । अनिवृत्तौ
अनिवृत्तिबाधारे द्विकोदये द्वादश भङ्गा एकोदये पञ्च
अष्टाद्विंशतिविंशतबाधरे एकोदये अत्यारः एकः सूक्ष्मसंपराये इति
विशेषं द्योतयति

संप्रत्येतयामेवोद्यमज्ज्ञानामुद्यमपदानां च योगोपयोगादि-
मिर्गणार्थमुपदेशमाह ।

जोगोवत्रोगलेसा, इएहिं गुणिया हवंति कायव्या ।

जे जत्थ गुणद्वारे, हवंति ते तत्थ गुणकारा ५५ ॥

मिथ्याहृष्टादिषु गुणस्थानकेषु ये योगोपयोगादयस्तेऽसंख्यमङ्गा
गुणितानि कस्यचिद् इत्यर्थः । कतिपयैश्च गुणयितव्या इत्यत आह
ये योगाद्यो यस्मिन् गुणस्थानके यावन्तो नवन्ति तावन्तस्तेस्मिन्
गुणस्थानके गुणकारास्तेस्तावन्तिस्मिन् गुणस्थानके उद्यमज्ज्ञा-
गुणयितव्या इत्यर्थः । तत्र प्रथमतो योगेऽनुगुणज्ञावन्ना किमेतद् इह
मिथ्याहृष्टादिषु सूक्ष्मसंपरायपर्यवसानेषु सर्वसंख्ययोद्यम-
ज्ज्ञाः पञ्चाहृष्टाधिकानि द्वादश शतानि तत्र पञ्चाहृष्टमुद्यममो-
योगचतुष्टयौ दारिककाययोगाः सर्वेष्वपि मिथ्याहृष्टादिषु
गुणस्थानकेषु संज्ञकानि ति तेनैवजिगुष्यन्ते ततो जातानि एका-
दश सदृशानि त्रीणि शतानि पञ्चाशीन्विधिकानि । तथा मिथ्या-
हृष्टवैदिककाययोगं ज्ञात्वापि चतुर्विंशतयः प्राप्यन्ते वैदिक्यमिश्रे
औदारिकमिश्रे कामेणकाययोगे च प्रत्येकं चतस्रः चतस्रः एता-
श्च या अनन्तानुबन्धुद्यमसंहितास्ता एव द्रष्टव्याः । वास्तव-
नन्तानुबन्धुद्वयरहितास्ता अत्र न प्राप्यन्ते किं कारणमिति चे-
दुच्यते । इह येन पूर्वं वैदिकसम्पृष्टादिता सता अनन्तानुबन्धिभ्यो
विस्संयोजिता विस्संयोग्य च परिणामपरावृत्त्या सम्प्रकृत्वाम्प्र्यु-
त्त मिथ्यात्वं गतेन भूयोऽप्यनन्तानुबन्धिना बन्धमारभ्यन्ते त-
त्स्थं मिथ्याहृष्टवैदिक्याधिकामात्रं यायदन्तानुबन्धुद्वयो न प्रा-
प्यन्त न होयत्य अनन्तानुबन्धिना विस्संयोग्य भूयोऽपि मिथ्यात्वं
प्रतिपद्यन्ते अजन्त्यतोऽप्यन्तसुदृष्टवैदिक्याद्युक्ता एव अनन्तानु-
बन्धुद्वयरहितस्य मिथ्याहृष्टेः कात्स्न्यकरणप्रतिपेक्षात् । तथोक्तं
“ कुणह उज्जसो काळमिति ” नतस्तेस्मिन्नेव मये चक्षमानो
मिथ्यात्वप्रत्येकं दृष्टोऽप्यनन्तानुबन्धिना बन्धाति बन्धाधिकमि-
श्र प्रवेद्यन्ते ततोऽपान्तगलग्नौ वर्षमानस्य भवन्त्यरे वा प्रथम-
मुपपन्नस्य मिथ्याहृष्टेः सतोऽनन्तानुबन्धुद्वयरहिता उद्यमविक-
ल्पा न प्राप्यन्ते । अथ च कामेणकाययोगेऽपान्तगलग्नौ औदा-
रिकमिश्रकाययोगे वैदिक्यमिश्रकाययोगे च भवन्त्यरे उपपद्यमान-
स्य ततः कामेणकाययोगादौ प्रत्येकं चतस्रः चतस्रस्तुर्विंशतयो-
ऽनन्तानुबन्धुद्वयरहिता न प्राप्यन्ते वैदिक्यमिश्रकाययोगो भवा-
न्तरं प्रथमतः एवोपपद्यमानस्य भवन्तीति यद्युक्तं तद्वाङ्मनसाभि-
त्योक्तमन्यथा तिर्यग्मनसाभिज्यामपि मिथ्यानामपि मिथ्याहृष्टां वै-

विकल्पकारिणां वैकियमिश्रमभाव्यते एव परं चूर्णकृता तन्नात्र
विवक्षितमित्यस्मान्निरपि न विवक्षितम् । एवमुत्तरत्रापि
चूर्णकारसागानुसरणं परिगणनार्थम् । तथा सासादान्नस्य
कामेणकाययोगे वैदिक्यकाययोगे औदारिकमिश्रकाययोगे च
प्रत्येकं चतस्रस्तुर्विंशतयः सम्प्रतिप्रव्याहृष्टवैदिक्य-
काययोगे चतस्रः अविरतसम्पृष्टवैदिक्यकाययोगे अष्टौ
वैदिक्यविरतस्य वैदिक्ये वैदिक्यमिश्रकाययोगे च प्रत्येकमष्टा-
वष्टौ । अग्रमसत्पर्यवसानस्य वैदिक्ये वैदिक्यमिश्रे च
प्रत्येकमष्टावष्टौ, अग्रमसत्पर्यवसानस्य वैदिक्यकाययोगे अष्टौ
सर्वसंख्यया चतुर्विंशतगुणयितव्याः । चतुर्विंशतगुणयि-
तव्या गुणितानि जातानि पोरुशाधिकानि विंशतिशतानि-
तानि च पुर्वरागौ प्रक्षिप्यन्ते । तथा सासादान्नस्य वैदिक्यमिश्रे
वसमानस्य ये चत्वारोऽप्युद्यमस्थानविकल्पास्तथा सप्त-
य एकविकल्पे अष्टाद्वयो द्विविधो नवोदयः एकविकल्पे द्वय नवुत्प-
कवेदो न लज्ज्यते । वैदिक्यकाययोगे प्रत्येकमष्टावष्टौ मये
सासादान्नस्थोपादाभावात् ये च अविरतसम्पृष्टवैदिक्यमिश्रे
कामेणकाययोगे च प्रत्येकमष्टावष्टौ उद्यमस्थानविकल्पाः एव
स्त्रीवेदो न लज्ज्यते वैदिक्ययोगेषु स्त्रीवेदेषु मये अविरतसम्प-
ृष्टवैदिक्यकाययोगे एतच्च प्रायोवृत्तमाश्रित्योक्तमन्यथा कदा-
चित् स्त्रीवेदेष्वपि मये तदुपायो भवेदिति । उक्तं च चूर्णौ ”
कदाचिद् दृष्टं तिथ्यग्रेसु वि वेद्येव मीसगदसत्ति ” अग्रमसत्पर्य-
वसानस्य “आहारकाययोगे आहारकमिश्रकाययोगे च अग्रमसत्पर्य-
वसानस्य आहारकाययोगे च प्रत्येकमष्टावष्टौ उद्यमस्थानविकल्पाः
स्त्रीवेदरहिता वेदितव्याः आहारकं हि चतुर्विंशतगुणयितव्यां नवति
“आहारं चादपुस गुणियं च” इति वचनात् न च स्त्रीणां चतु-
र्विंशतगुणयितव्याः संभवति सूत्रे प्रातिपद्यन्त तदुक्तम् ।

तुज्जा गारवदृष्टा, चलिदिता दृष्ट्या य पिहए च ।

अग्रमसत्पर्यवसानस्य, चूर्णवाभाश्रं मोर्धणं ॥

चतुर्विंशतौ नाम हृष्टाद्वय एते सर्वेऽप्युद्यमस्थानविकल्पाः सर्व-
संख्यया चतुश्चत्वारिंशत् । एतेषु चांशप्रकारेण द्वौ द्वौवैव वैदौ
लभ्यौ ततः प्रत्येकं पोरुशं पोरुशं द्वादश तद्वचनमुद्यमवैदिक्याम्
पोरुशमिगुणयन्ते जातानि सप्त शतानि चतुर्विंशतानि तानि पु-
र्वरादौ प्रक्षिप्यन्ते तथा अविरतसम्पृष्टवैदिक्यमिश्रकाययोगे
ये अष्टावष्टौ उद्यमस्थानविकल्पास्तं पुर्ववैदिक्या एव प्राप्यन्ते न
स्त्रीवेदेषु पुर्ववैदिक्यासंहितास्तेऽप्यनुगुण्ये स्त्रीवेदेषु मये अ-
विरतसम्पृष्टवैदिक्याद्विज्ञावन्त एवञ्च प्राचुर्यमाश्रित्योक्तं ततः स-
द्विस्वाम्यादिजने व्यभिचारः । एतेषु वैदिकेन पुर्ववैदिकेन प्रत्ये-
कमष्टावष्टौ एव अष्टौ लभ्यन्ते ततोऽप्यनुगुण्ये जातानि चतुर्विंश-
तानि च पुर्वरागौ प्रक्षिप्यन्ते तत आगतानि चतुर्विंशतदृशानि
शतं चकानसप्तत्यधिकम् । (१४१६५) एतावन्तो मिथ्याह-
ृष्टादिषु सूक्ष्मसंपरायपर्यवसानेषु गुणस्थानकेषु उद्यमज्ज्ञा ये
गुणितानि प्राप्यन्ते तदुक्तम् “ चउद्वस य सदस्सात्, सयं च
गुणहसत्तरे उद्यमार्ण ” संमति पदबुद्ध्यानि योगगुणितानि ज्ञा-
व्यन्ते तच्च न्याद्वयपदप्रकरणार्थमिवमन्तजान्याथा ॥

अच्छी बत्तीन्, बत्तीन् सट्टिमेव वाचसा ।

चोयालिहोत्तु वीसा, मिथ्यामासु सामभे ॥ ५६ ॥

मिथ्याहृष्टादिविंशतपूर्वविकल्पपर्यवसानेषु यथासंख्यमष्टाहृष्टा-
दिसंख्यानि उद्यमपदानां भवन्ति तथाहि मिथ्याहृष्टौ चत्वार्यु-
दयस्थानानि तद्यथा सप्त अष्टौ नव दश । तत्र दशोदय एकां दश-
मिगुणयन्ते जाता दश नवोदयस्थानानि नवतिः जाता सप्तविंशतिः

[illegible][illegible]

पञ्चतुष्टु अष्टसप्ततिष्वर्जानि शेषाणि प्रत्येकं चत्वारि चत्वारि सप्तास्थानानि । सर्वसंख्यया सर्वोपपत्त्युद्भवस्थानान्यधिकृत्य त्रयोविंशतिष्वकस्य चत्वारिंशत्सप्तास्थानानि । एवं पञ्चविंशतिष्व-
 ण्निशतिष्वकानामपि वक्तव्यं केवलमिदं देवोऽप्यस्तीत्येषु सर्व-
 पञ्चदशयथासु वक्ष्यते । पर्याप्तैकेन्द्रियप्रायोग्यां पञ्चविंशतिं
 वद्विंशतिं च ब्रज्जतीत्यवसेयं नवरं पञ्चविंशतिष्वेकं वावरपर्याप्तप्र-
 त्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभदुर्भागान्द्वययशःकीर्त्ययशः कीर्तिः—
 पदैरङ्गं भङ्गा अवसया न शेषाः सूक्ष्माकारणपर्याप्तं मध्ये
 देवस्योत्पादनावात् । सप्तास्थानावना पञ्चविंशतिष्वेकं वद्विं-
 शतिष्वेकं च प्राग्विषयं कर्तव्या सर्वसंख्यया चत्वारिंशत् सप्ता-
 स्थानानि । अष्टाविंशतिष्वकस्य मिथ्याहृष्टेर्द्धयस्थाने
 तद्यथा विंशत् पञ्चविंशत् । तत्र विंशत् त्रिष्वकपञ्चेन्द्रियमनुष्या-
 नधिकृत्य एकविंशत् त्रिष्वकपञ्चेन्द्रियानव अष्टाविंशतिष्वकस्य
 चत्वारि सप्तास्थानानि तद्यथा द्विवचनितरेकानवचनैः अष्टावी-
 तः वरुणीति । तत्र विंशदुदये चत्वार्यपि तत्राप्येकानवचनैः
 यो नामवेदकस्यष्टिर्द्धतयोऽथैकानमापरवचनैर्न मिथ्याऽयं
 गतो नरकानिमुखां नरकगतिप्रायोग्यामष्टाविंशतिं ब्रज्जति
 तर्माधिकृत्य यदितव्या शेषाणि पुनर्वर्जानि सप्तास्थानान्यविशेष-
 ण नियमनुष्यागामेकविंशदुदयं एकाननवतिष्वर्जानि त्रीणि स-
 प्तास्थानानि । एकाननवतिरिदं त्रिष्वकानामसद्विंशत् न च तथैव
 करणाम त्रिष्वक्तु संभवति सर्वसंख्यया अष्टाविंशतिष्वेकं सप्त स-
 प्तास्थानानि द्व्यगतिप्रायोग्यवर्जं शेषमेकानविंशतं विकलेन्द्रि-
 यतिष्वकपञ्चेन्द्रियप्रायोग्यां मनुष्यगतिप्रायोग्यां च ब्रज्जतो मि-
 थ्याहृष्टः सामान्येन नवपि प्राङ्गानि उद्भवस्थानानि । यद् स-
 प्तास्थानानि तद्यथा द्विवचनितरेकाननवतिरष्टावीतिः वरुणीतिर-
 णीतिरष्टसप्ततिः । तैकविंशदुदये सर्वोपर्याप्तानि प्राप्यन्ते
 तत्राप्येकाननवतिष्वकानिष्वकानामानं मिथ्याऽयं गतं नैरयिकमधि-
 कृत्यावसेया । द्विनवचनैः अष्टावीतिष्वेकं देवनैरयिकमनुष्यविकलेन्द्रि-
 यतिष्वकपञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य वरुणीतिरणीतिष्वेकं विकलेन्द्रियति-
 ष्वकपञ्चेन्द्रियमनुष्यैकैन्द्रियानाधिकृत्य वेदितव्या । अष्टसप्ततिरैक-
 ण्डियविकलेन्द्रियतिष्वकपञ्चेन्द्रियानाधिकृत्य, चतुर्विंशदुदये ए-
 काननवतिष्वर्जानि शेषाणि पञ्च सप्तास्थानानि तानि वैक-
 ण्डियाः वाचिकृत्य वेदितव्यानि अन्यत्र चतुर्विंशदुदयस्याजावात् ।
 पञ्चविंशत्युदयेऽपि यद् सप्तास्थानानि तानि पर्येकविंशत्यु-
 दये भावनानि तथैव भावनीयानि । वद्विंशत्युदये एकाननवतिष्व-
 र्जानि शेषाणि पञ्च सप्तास्थानानि तानि प्राग्विषयं भावनीयानि एको-
 ननवतिस्तु न सत्यं यतो मिथ्याहृष्टः सप्त एकाननवतिरैकैकपु-
 ष्टमानस्य नैरयिकस्य प्राप्यन्तं न शेषस्य । न च नैरयिकस्य वद्विंश-
 त्युदयाः संभवति । सप्तविंशत्युदये अष्टसप्ततिर्न वद्विंशति शेषाणि पञ्च
 सप्तास्थानानि । तैकेकाननवतिः प्रागुक्तस्वरूपं नैरयिकमधिकृत्य
 द्विवचनितरेकानिष्वेकं देवनैरयिकमनुष्यविकलेन्द्रियतिष्वकपञ्चे-
 न्द्रियानाधिकृत्य वरुणीतिरणीतिष्वेकं एकैन्द्रियविकलेन्द्रियतिष्व-
 कपञ्चेन्द्रियमनुष्यानाधिकृत्य अष्टसप्ततिर्न संभवति ततः स-
 प्तविंशत्युदये तज्जोषावृज्जानामेकैन्द्रियानामागतपोषोत्तम्यतरस-
 हितार्थां नारकादीनां वा भवति । तच्च वेदनाष्टसप्ततिस्तेषामवयवं
 मनुष्यद्विकषण्यसंज्ञयात् । एतान्येव पञ्च सप्तास्थानान्यष्टाविंश-
 त्युदयेऽपि तैकेकाननवतिद्विनवतिरष्टावीतिरष्टावीतिः प्राग्विष-
 यं भावनीयाः वरुणीतिरणीतिष्वेकं विकलेन्द्रियतिष्वकपञ्चेन्द्रियमनु-
 स्थानाधिकृत्य वेदितव्या । पञ्चमेकानविंशदुदयेयान्येव पञ्च-
 सप्तास्थानानि भावनीयानि । विंशदुदये चत्वारि नद्यथा दिन-

वतिरष्टावीतिः वरुणीतिरष्टावीतिरानि विकलेन्द्रियतिष्वकप-
 ष्वेन्द्रियमनुष्यानाधिकृत्य वेदितव्यानि एकोननवतिस्तु न प्राप्य-
 त यतः सा मिथ्याहृष्टः सप्ता ब्रज्जतीत्येकाननवति मिथ्याऽयं ग-
 तस्य नैरयिकस्य प्राप्यन्तं । न च नैरयिकस्य विंशदुदयोऽस्ति । एक-
 विंशदुदयेऽप्येतान्येव चत्वारि तानि च विकलेन्द्रियतिष्वकपञ्चे-
 न्द्रियानाधिकृत्य उच्यन्ते । सर्वसंख्यया मिथ्याहृष्टेरेकोन-
 विंशतं ब्रज्जतः पञ्चचत्वारिंशत् सप्तास्थानानि । या तु देव-
 गतिप्रायोग्या एकोनविंशत् सा मिथ्याहृष्टेर्द्धयमायाति का-
 रणं प्रागेवोक्तम् । मनुष्यदेवगतिप्रायोग्यवर्जं शेषं विंशतं वि-
 कलेन्द्रियतिष्वकपञ्चेन्द्रियप्रायोग्यां ब्रज्जतः सामान्येन प्रागुक्तानि
 नवोदयस्थानानि एकोननवतिष्वर्जानि पञ्च सप्तास्थानानि । एको-
 ननवतिस्तु न संभवति सत्कर्मणस्तिथेर्मातिप्रयोग्यत्वात्ऽऽहृष्ट-
 संभवात् तानि च पञ्च सप्तास्थानानि एकविंशतिचतुर्विंशतिप-
 ष्वविंशतिष्विंशत्युदये प्राग्विषयं भावनीयानि । सप्तविंशत्युद-
 यतिष्वेकानविंशतविंशदुदये पञ्चसुदयस्थानेषु अष्टसप्त-
 तिष्वर्जानि प्रत्येकं शेषाणि चत्वारि चत्वारि सप्तास्थानानि भाव-
 नीयानि अष्टसप्ततिप्रतिष्वकानेषु प्रागुक्तमनुसर्णायैव । सर्व-
 संख्यया मिथ्याहृष्टविंशतं ब्रज्जतः चत्वारिंशत् सप्तास्थानानि
 मनुष्यगतिदेवगतिप्रायोग्या विंशत् मिथ्याहृष्टेर्द्धयमायाति मनु-
 जगतिप्रायोग्या विंशत् नार्थिकगतामसद्विंशत्, देवगतिप्रायोग्या
 त्वाहारकद्विकतीत्येकानामसद्विंशत् । सा कथं मिथ्याहृष्टेर्द्ध-
 यमायाति । तदेवमुक्तं मिथ्याहृष्टेर्द्धयसत्प्रादयसत्प्रादयः
 संप्रति सासादनस्य वयोवयससासादानुत्पद्यते । (तत्र सप्तदु-
 गणि) त्रीणि वयसस्थानानि तद्यथा अष्टाविंशतिः एकोनविंश-
 तविंशत् । नवविंशतिविंशतिर्द्धय देवगतिप्रायोग्या नरकगतिप्रायो-
 ग्या च । न च नरकगतिप्रायोग्या सामादनस्य न वयसमायाति दे-
 वगतिप्रायोग्यायावच्च वयस्यकान्तिर्येष्वकपञ्चेन्द्रियमनुष्यावचा तस्यैव
 चाष्टाविंशती वयसमानायामष्टौ भङ्गाः । तया सासादना एकै-
 न्द्रियविकलेन्द्रियतिष्वकपञ्चेन्द्रिया मनुष्या देवा नैरयिकस्य
 त्रिष्वकपञ्चेन्द्रियप्रायोग्यां मनुष्यगतिप्रायोग्यां वा एकोनविंशतं
 ब्रज्जति च शेषाद् । अथ च भङ्गाः चतुर्विंशतानि । तथार्था
 सासादना यदि त्रिष्वकपञ्चेन्द्रियप्रायोग्यामष्टाविंशतप्रायोग्याम-
 कोनविंशतं ब्रज्जति तद्यपि न ते हुतकसंस्थानं सवाचं च संदंनं
 ब्रज्जति मिथ्यान्वेषाभावात् ततश्च त्रिष्वकपञ्चेन्द्रियप्रायोग्या-
 मिकानविंशतं ब्रज्जतः पञ्चभिः संख्याः पञ्चभिः संदंनैः प्रशस्त-
 प्रशस्तविद्यायागतिभ्यां स्थिरास्थिराः शुभाशुभाभ्यां सुजग-
 दुर्गमभ्यां सुखदुःखाः स्वराज्यं वा अद्वैतानुद्वैतार्थां यशःकीर्त्ययशः
 कीर्तिर्जयः च प्रज्ञा ह्यविनाशस्तानि । एवं मनुष्यगतिप्रायोग्या-
 मापि ब्रज्जतो ह्यविनाशस्तानि । ततः सर्वसंख्यया चतुर्विंशत-
 यतिः ततः सासादना एकैन्द्रिया विकलेन्द्रियाः त्रिष्वकपञ्चेन्द्रिया
 देवा नैरयिका वा यदि विंशतं ब्रज्जति तर्हि त्रिष्वकपञ्चेन्द्रिय-
 प्रायोग्यामवशोत्तसहितं न शेषात्, तां ब्रज्जतां च प्राग्विषयं भ-
 ङ्गानां ह्यविनाशस्तानि । सर्ववयस्यस्थानभङ्गसंख्या अष्टाधिकानि
 वयसवतिष्वर्जानि ।

उक्तमङ्गसंख्यानिष्कर्षणमियमन्तर्नाश्याद्या ।

अष्ट सप्ता चतसृती, वसी सप्ता ५ सासणे जेवा ।

अष्टावीसार्हे, स्वर्णचट्टारि अष्टवर्ह । ६१ ।

सासादनवयोवयसस्थानानि सप्त तद्यथा एकविंशतिवचनार्थ-
 शतिः पञ्चविंशतिः वद्विंशतिरैकानविंशतं विंशदेकविंशत् ।

[illegible]

इगच्छतिगारवत्सी-स क सयश्गतीसिगारनयनरह

सत्तरिगंसि गुत्तिस, चतुद्विगारचउसद्वि मिच्छद्वया ॥६२॥

(इयं गाथा शिक्षितपुस्तकेष्वनुपलब्धयमानाऽपि मुक्तपुस्तकेष्वनुपलब्धयते इति व्याख्यापि सोपयोग्यापि असत्पुस्तकेनास्तीति न व्याख्यायते नृदितेति न संज्ञायामः किन्तु ग्रन्थकारैरेव न श्रुती-
तेति निश्चिनुमः । तत्वं केवलिनो विद्वन्ति)

सत्कृपाया एव प्रकृतसंख्याया निरूपणार्थमाह । तत्रान्तर्ज्ञाध्यगाथा
बत्तीस दोन्नि अठ्ठ य, बासीइसया य पंच नव उदया ।
बारहिया तेधीसं, बायांनकारस सथा य ॥ ६३ ॥

सुगमा सर्वभङ्गसंस्थया सामानव्यधिकानि कर्त्तव्यशब्दतानि सासादनस्य द्वे सत्त्वास्थाने तथया द्विनवतिरष्टाशीतिश्च । तत्र द्विनवतियं आहारकस्तुष्टयं बध्वा उपगम्यभेदितः प्रमितवद् सासादनप्राशसुपगच्छत् तस्य लज्जयते न शेपस्य अप्याशीतिश्च-
तुर्गतिविनामपि सासादननाम । संप्रति सर्वेभ्य उच्यते तथा-
पि विनामिर् बभूतः सासादनस्य द्वे बद्धयस्थाने तथया वि-

[illegible]

नैरयिकतित्येकपञ्चेन्द्रियमनुष्यदेवानाधिकृत्य वेदितव्यः । क्रायिक-
सम्पन्नेऽपि पुनर्विद्यायुक्तस्य पतेतु सर्वेष्वपि तस्य संभवात् ।
अथैरितसम्पन्नक्रियापरांतेषु गोप्यते ततोऽपरांतकोदयवर्जोऽ-
शेषा भूतः सर्वेष्वपि वेदितव्यः । ते च पञ्चविंशतिः तत् तत्तै-
र्येकपञ्चेन्द्रियानधिकृत्यापि ननुप्यानाधिकृत्यापि देवानाधिकृत्या-
पि नैरयिकानाधिकृत्यैकः । एवमविंशतिसप्तविंशत्युद्यौ देवान्
नैरयिकानां वैकियतियेभ्यमनुष्यानां अधिकृत्यान्करोती । तत्र नैरयि-
काधिकृत्यैव कस्यमगदहर्षां देवशिवितसम्पन्नहृष्टिपि । उक्तं च
व्याप्यौ 'पञ्चविंश सप्तविंशोद्यौ य देवनेरप देवशिवितस्य ति-
रियमगुण पठुञ्च नेरहगोकार्थमयंगसम्मादिष्टि' इत्यादिविहस्य-
स्मादिष्टि 'वि तिनमं' शब्दित्वाद्युपस्थित्येभ्यमनुष्याणां क्रायिक-
कसम्पन्नहृष्टिनाम् औपरमिकसम्पन्नहृष्टितित्येभ्यमनुष्येभ्यु मध्ये
गोप्यते इति शिवितसम्पन्नहृष्टिनामिति नोक्तं वेदकसम्पन्नहृष्टिनां
च तिरक्रां ह्यविंशतिसत्कर्मणां वेदितव्यः । प्रष्टाविंशत्येकोनविं-
शत्युद्यौ नैरयिकतियेभ्यमनुष्यदेवानां त्रिंशद्युपस्थित्येकपञ्चेन्द्रियम-
नुष्यदेवानामेकशिवित्वाद्युपस्थित्येकपञ्चेन्द्रियाणाम् । अत्र क्रमः
आत्मीया प्राप्तीयाः सर्वेऽपि हृष्ट्याः । अन्वारे सत्ता-
स्थानानि तद्यथा जिनवर्तिनपितरेकोनवतितिरष्टाश्रितश्च ।
तत्र योऽप्रमत्तसंस्तोऽप्युपकरणो वा तीर्थकगृहादिरसद्वि-
तामकविंशतं बन्धवा पञ्चाद्विंशतिसम्पन्नहृष्टिदेवो जातस्तमि-
हस्य जिनवर्तिः यस्याहारकं कृत्वा परिणामपराबर्जनेन मि-
थ्यात्वमुपगम्य बतनुवां गतीनामन्यतमस्यां गतानुत्पन्नस्तस्य
तत्र तत्र गती भूयोऽपि सम्पन्नस्य प्रतिपन्नस्य जिनवर्तिदेवमनु-
ष्येभ्यु मध्ये मिथ्यात्वमप्रतिपन्नस्यपि जिनवर्तिः प्राप्यते एकान-
न्यते । देवनेरियेभ्यमनुष्याणां विरतसम्पन्नहृष्टिनाम् । ते हि त्र-
योऽपि तीर्थकनरामस्तकर्मणांऽप्युत्पद्यन्ते इति तिर्यहं न श्रुदोतः
अष्टाश्रितित्यनुतीकानामविरतकसम्पन्नहृष्टिनाम् । अन्वारे सत्त-
वच्यते । तत्राविरतसम्पन्नहृष्टिर्षाश्रितिवचकस्य अष्टाव्यस-
न्नस्थानानि तानि तितियेभ्यमनुष्यानां अधिकृत्य तत्रापि पञ्चविंशति-
सप्तविंशत्युद्यौ । वैकियतियेभ्यमनुष्यानां अधिकृत्य एकैकस्मिन् व-
चकस्थाने ते देवैः सत्तास्थाने तद्यथा जिनवतिरष्टाश्रितः । एको-
नविंशत् द्विषा देवगतिप्रमाणम् । मनुष्यगतिप्रमाणम् च । तत्र दे-
वानां प्रमाणम् तीर्थकनरामस्तवतिता तं च मनुष्या एव बज्जनि-
न तिर्यङ्गः एतेषां च वचकस्थानानि सप्ततया एकविं-
शतिः पञ्चविंशतिः पञ्चविंशतिः सप्तविंशतितिरष्टविंशतरेकोनविं-
शत् त्रिंशत् । मनुष्यानामेकविंशत् प्रणवति एकैकस्मिन्वचकस्थाने
देवैः सत्तास्थाने तद्यथा जिनवतिरकोनवतिश्च । मनुष्यानामेकविं-
श्यां एकोनविंशतं बज्जतां देवनेरियकाणां तत्र नैरयिकाणां-
मुद्रवस्थानानि पञ्च तद्यथा एकविंशतिः पञ्चविंशतिः सप्तविं-
शतिरष्टविंशतिरेकोनविंशदेवानां पञ्च तावदेतान्येव न त्रिंशत् सत्ता-
व उद्योतवेदकानामन्यतमस्या एकैकस्मिन् वचकस्थाने तद्यथा
जिनवतिरष्टाश्रितः । मनुष्यगतिप्रमाणम् । त्रिंशत् विरतसम्प-
न्नहृष्ट्यो देवा नैरयिकाश्च बज्जनि तत्र देवानामुद्रवस्थानानि व-
तान्येव एकविंशतिः पञ्चविंशतिः सप्तविंशतिः अष्टाविंशतिः
एकोनविंशतिश्च विंशत् तेषु उद्वयस्थानेषु प्रत्येकं द्वे देवैः सत्तास्थाने
जिनवतिरेकोनवतिश्च तीर्थेकाणां मुद्रवस्थानानि पञ्च तेषु प्रत्ये-
कं सत्तास्थानामेकोनवतिः तीर्थेकाणां मुद्रवस्थानानि पञ्च त्रिंशत् तेषु
उद्वयस्थानेषु सत्तास्थानानि प्रत्येकं अन्वारे तत्रापि तद्यथा जिन-
वर्तिः त्रिंशत् विरतकानवतिरष्टाश्रितः । एकविंशत्युद्यौ द्वे नव-

[illegible]

[illegible][illegible]

सांप्रतं गत्यादिषु मार्गणास्थानकेषु विचिन्तितेषु प्रथमतो
गतिषु तावच्चिन्तयन्नाह ।

दो अक्षरचतुर्कं, पण नव इकारचतुर्कं उदया ।

नेरइयाइसु संता, ति पंच एकारस चउकं ॥६४॥

[illegible]

[illegible]

विशतं भजतः पञ्चत्वापि उदयस्थानेषु प्रत्येकैकैकं सप्तास्थान-
मेकोनवतिरिति सर्वेष्वपस्थानेषु उदयस्थानेषु कृत्वा सप्तास्थानि
अन्वार्थिरादत् । सम्रति पञ्चत्वात् संवेध इष्यते । त्रयोविंशतिर-
अथकस्य तिरपश्च एकविंशत्यादीनि चतुस्त्रयस्थानानि तानि
आन्वत्यरेभ्योऽर्थाः । तथाप्येव चतुर्थैकविंशतिचतुर्विंशतिपञ्च-
विंशतिष्वर्ध्वसितिकेषु प्रत्येकं पञ्च सप्तास्थानानि तथाप्य द्विष-
तिरच्छादितः षडशीतिरतिरेकोनविंशतः । इहाऽऽसतिस्तेषोवा-
युत् तत्रैवायुत्तुष्टान्वाधिष्ठत्य बहिन्यथा शेषेषु तु सप्तविंशत्यादि-
षु पञ्चत्त्रयस्थानेषु अष्टाविंशत्यादिषु पञ्चत्त्रयस्थानेषु अष्ट-
सितिवज्जानि अन्वार्थिर सप्तास्थानानि सप्तविंशत्यापुष्येषु पञ्च-
सितिवज्जानि मनुष्यानिद्विषसप्तविंशत्सप्तसितिव ज्ञप्यते । एवं पञ्च-
विंशत्यात्येकोनविंशतिरष्टादशकाऽर्थाऽपि षडस्य नवरमेकोनविंश-
तं मनुष्यानिद्विषाऽर्थाऽऽ भजतः सप्तव्यपुष्यपस्थानेष्वष्टसप्तविज-
जानि अन्वार्थिर अन्वार्थिर सप्तास्थानानि अष्टाविंशतिष्वथकस्य
अष्टादशपस्थानानि तथाप्य एकविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंश-
तिः सप्तविंशतिरष्टाविंशतिरेकोनविंशत् विंशत् एकविंशत् । तत्र
एकविंशतिष्वर्ध्वसितिकेषु चतुर्विंशतिरेकोनविंशत्तथाप्य पञ्च उद-
याः स्वाधिकसम्यग्दृष्टीनां वेदकसम्यग्दृष्टीनां वा अष्टाविंशति-
सम्यग्दृष्टीणां पुष्यैकविंशत्यामवकाशमन्यः । एकैकविंशते द्वे द्वे
सप्तास्थाने तथाप्य द्विषवतिरच्छादितः । पञ्चविंशतिसप्तविं-
शत्युदयः वैकल्पिकतया वेदितव्यः तथापि ते एव द्वे द्वे सप्ता-
स्थाने त्रिषद्विंशत्युदयौ सर्वेष्वर्थासिर्पयानां सम्यग्दृष्टीनां
वाऽनवेदयौ । एकैकविंशतौ वैकल्पिकतया सप्तास्थानानि तथाप्य
द्विषवतिरच्छादितः षडशीतिः । षडशीतिर्मिथ्यादृष्टामवग-
न्तव्या सम्यग्दृष्टीनां च न संभवति तेषामवश्यं वेदोऽष्टादि-
कस्यसंभवात् तद्वत् सर्वेष्वपस्थानेषु वेदोऽष्टादशानपेक्षया सप्ता-
स्थानानां द्वे शतं सप्तविंशत्याधेकः । तथाहि त्रयोविंशतिर-
अष्टाविंशतिष्वर्ध्वसितिकेषोर्नविंशतिरष्टादशकेषु प्रत्येकं अन्वार्थि-
रश्वत्वारिंशत्तथाप्यविंशतिकस्ये चाष्टादशः । सम्रति मनुष्याणां
संवेधोऽन्येन न तन्मुपस्थ चतुर्विंशतिरन्वप्यकस्य उदयाः सप्त
तथाप्य एकविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिरष्टा-
विंशतिरेकोनविंशत् त्रिंशत् शेषाः केचन्युदया इति न संभवन्नि
त्रयोविंशतिकषकस्य पञ्चविंशतिसप्तविंशत्युदयौ च वैकल्पिका-
ग्निषो वेदितव्यौ एकैकस्मिन्नन्वार्थिर अन्वार्थिर सप्तास्थानानि तथा
प्य द्विषवतिरष्टादशः षडशीतिरतिरेकोनविंशत् पञ्चविंशतिष्वथकस्य
त्युदये च द्वे द्वे सप्तास्थाने तथाप्य द्विषवतिरच्छादितश्च शेषार्थि
तु सप्तास्थानानि नैर्धकस्य एकविंशतिरेकोनविंशत्येव त्रयोविंशत्या-
नैति न संभवति सर्वेष्वपस्थानेषु चतुर्विंशतिः एवं पञ्चविंशति-
ष्वर्ध्वसितिकेषु चतुर्विंशतिरेकोनविंशत्येव अष्टाविंशतिष्वथकाऽऽनेकोनविं-
शत् त्रिंशत् च षड्दशामयेवष्येव । अष्टाविंशतिष्वथकाऽऽ सप्त-
दशसप्ततथाप्य एकविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिरे-
कोनविंशतिरष्टादश एकविंशत् तत्र पञ्चविंशतिष्वर्ध्वसितिकेषु
अष्टविनसम्यग्दृष्टः करणायवर्तस्य पञ्चविंशतिसप्तविंशत्युदयौ
वैकल्पिकद्वयसंवेधस्य अष्टाविंशत्येकोनविंशत्योऽऽष्टविनसम्य-
ग्दृष्टीनां वैकल्पिकद्वयसंवेधस्य अष्टाविंशत्येकोनविंशत्योऽऽष्टविनसम्य-
ग्दृष्टीनां वैकल्पिकसम्यग्दृष्टीनां च त्रिंशत् सप्तविंशत्येव तथाप्य द्विषवतिर-
च्छादितः । आष्टाकस्य द्विषवतिरेव त्रिंशत्युदये अन्वार्थिर
सप्तास्थानानि न तथाप्य द्विषवतिरेकोनवतिरष्टादशानि षड-
शीतिः । तत्रैकोनविंशतिः नवकनिप्रयोध्यामष्टाविंशतिकेन भज-
तो मिथ्यादृष्टस्येति सप्तसंवेधया अष्टाविंशतिकेन वेदोऽष्ट
सप्तास्थानानि देवार्थविंशत्यामवकाशमिंशत् नैर्धकस्यसितानां

भजनः सप्त उद्बस्थानानि तानि आष्टाविंशतिबन्धकानामिव
कृष्णानि नवरं विश्विदुषः सत्यवृद्धीनामेव बह्वयः यत
एकानिभिरुद्बस्थैरुत्तरनाम बन्धमायाति सत्यवृद्धीना-
मिति सर्वेष्वपि बन्धस्थानेषु द्वे द्वे सप्तास्थाने तद्यथा विन-
चित्तरंकोनवतिश्च । आहारकस्यतस्य विनचित्तरं सप्त-
संख्यया बहुतुष्ट । आहारकद्विकसहितं त्रिशास्त्राहारकबन्ध-
नं त्रिंशद्विंशसंख्ययासाधारं प्रयोरप्युद्बस्थानयोः प्रत्येकमेकं
सप्तास्थानं द्विनयति । एकविंशत्येकस्य एकमुद्बस्थानं त्रिंशत्
एकं सप्तास्थानं विनयति । एकविंशत्येकस्य एकमुद्बस्थानं
त्रिंशत्, अष्टौ सप्तास्थानानि तद्यथा विनयतिः विनचित्तरंको-
नवतिः अष्टाश्रुतिः अश्रुतिः एकानाश्रुतिः बहुसंख्यः द्वा-
सप्ततिश्च । सर्वेबन्धोद्बस्थानापरक्या सप्तास्थानानां शतमेको-
नवत्येष्वपि तद्यथा प्रयोगविहितपञ्चविंशतिपद्विंशतिषु बहु-
विंशतिश्रुतिविधतिः सप्ता अष्टाविंशतिबन्धे षोडश मनुजानि
नियेमातिप्रयोगैकानां पञ्चविंशतिषु त्रिंशद्वे बहुतुष्टिषु त्रिंशति-
षु । देवानां प्रयोगैकानां पञ्चसहस्रिद्वैकोनविंशत्ये बहुतुष्टे
एकत्रिंशद्वय एकमेव प्रकृतबन्धे अष्टाविंशति, बन्धमात्रे बन्ध-
स्थानासप्तसप्तास्थानयोः परस्परमेकयोः साभावयः सर्वेष्वभिन्ना-
यामिव वेदितव्यः । संमति देवानां पञ्चविंशतिबन्धकानां षट्-
स्थवि उद्बस्थानेषु प्रत्येकं द्वे द्वे सप्तास्थाने तद्यथा दिनवति-
रष्टाविंशतिः । एवं बहुतुष्टयेकोनविंशत्येकसप्तसप्तसप्तसप्तसप्त-
उद्योतसहितं त्रियेकश्रुतिषुप्रयोगैकानां त्रिंशद्वयैकद्वयैक-
मेव, तीर्थैकसहितं पुनस्त्रिंशतमयान्कपुण्यगतिधाम्यां ब-
ध्नातं षट्स्थवि उद्बस्थानेषु द्वे द्वे सप्तास्थाने तद्यथा दिनव-
तिरंकोनवतिश्च । सर्वसंख्यया सप्तास्थानानि षडिः तदेव
गतिमात्रं प्रत्येकस्य ।

संग्रहतीन्द्रियमाभित्याजिधीयते ।

इगविगद्धेदियसगले, पण पंच य अट्ट बंधगणाणं ।

पण्डुकंकारुदया, पण पण बारस य संताणि ॥ ६५ ॥

एकेन्द्रियविकल्पेन्द्रियपञ्चेन्द्रियाणां यथाक्रमं बन्धस्थानानि पञ्च पञ्च वृष्टौ । नैवेष्टेन्द्रियाणां पञ्च बन्धस्थानानि तद्यथा त्रयोविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिरनैकविंशतिश्च त्रयः । तत्र देवगति-प्रयोगमार्गकोनत्रिंशत् त्रिजनेत्या शेषानि सर्वाण्यपि सवर्गानि प्रायम्यानि बन्धस्थानानि समग्रं ज्ञानि वक्तव्यानि । चिकेहेन्द्रियाणां त्रयोविंशत्यर्थं पञ्च पञ्च बन्धस्थानानि । पञ्चेन्द्रियाणां (त्रयोविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिरनैकविंशतिरैकविंशत् त्रयः) त्रिजनेन्द्रियदेवैकं वेति । सर्वाण्यपि बन्धस्थानानि समगतिप्रयोग्यानि समग्रं ज्ञानि कथ्यन्ति । संसृत्यबन्धस्थानान्युक्त्यन्तं (पण-सुक्तेकावयसि) एकेन्द्रियविकल्पेन्द्रियपञ्चेन्द्रियाणां यथाक्रमं पञ्च बन्धेकादय उक्तस्थानानि । तस्यैकेन्द्रियाणामुपनि पञ्च पञ्च पञ्चविंशति तद्यथा एकविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिः एतानि समग्रं ज्ञानि प्रागिव वक्तव्यानि । चिकेहेन्द्रियाणां दद उक्तस्थानानि तद्यथा एकविंशतिः षड्विंशतिरष्टविंशतिरैकविंशत् त्रिंशदेकविंशत् । एतान्यपि यथाऽष्टमसङ्क्रान्ति सवैव वक्तव्यानि । पञ्चेन्द्रियाणामुपनि का-दयोद्वयस्थानानि तद्यथा विंशतिरेकविंशतिः पञ्चविंशतिः षड्विंशतिः सप्तविंशतिरष्टविंशतिरेकविंशत् त्रिंशदेकविंशत् । एकेन्द्रियविकल्पेन्द्रियसत्कोद्वयस्थानानि वर्जयेत्तथा शेषानि सर्वाण्यपि पञ्चेन्द्रियाणां समग्रं ज्ञानि वक्तव्यानि ।

[illegible]

नि चत्वारि । पञ्चविंशतिसत्तविंशत्युदयोः पुनरिमांश्चत्वारि सत्तास्थानानि तद्यथा द्विजवतिस्सिन्धवतिलोमनवतिर-
ष्टासीनिष्ठ । सत्ताङ्कुस्यानि । सर्वसंख्या पुनरेकाविंश-
३१ २५ २६ २७ ३८ ३९ ३० ३१ इत्येव चतुस्त्रिंशत्तिराशु
७ ४ ७ ४ ६ ६ ६ ६
सत्तास्थानानि त्रिंशद्वन्धकस्यापि ताभ्योऽष्टाद्वयस्थानानि ता-
भ्येव प्रत्येकं सत्तास्थानानि केवलमिदं किंचित्शतस्यैव आद्यानि
द्विजवत्यष्टासीतिवद्विंशतीत्येवसत्तित्वापि पञ्च सत्ता-
स्थानानि तिर्यन्ततिप्राप्त्येवमेव विंशतं बन्धतो वेदितव्यानि
न मनुष्यगतिप्राप्त्याम् । तस्यास्तीत्यकरणमसदित्याह । द्वेग-
तिप्राप्त्योऽपि नु त्रिंशदाहारकक्षिकसहिता सा एकविंशत्युदये न
संभवति त्रिजवत्येकाननवती मनुष्यगतिप्राप्त्याम् त्रिंशतं बन्धतो
हेतव्यं वेदितव्यं पट्टिंशत्युदये च नाम्नेष पञ्च सत्तास्थानानि ।
पट्टिंशत्तया हि तिरिष्ठां मनुष्याणां वा तेषामेवस्थानां न च
तदानीं द्वेगतिप्राप्त्याया मनुष्यगतिप्राप्त्योऽप्यसहिता ब-
न्धोऽस्तीति त्रिजवत्येकाननवती न प्राप्यते देवं तथैव सत्ताङ्कु-
स्थापना २१ २५ २६ २७ २८ २९ ३० ३१
७ ४ (७) ४ ६ ६ ६ ६ ६

सर्वसंख्या त्रिंशद्वन्धे द्विजवतिरासत्तास्थानानि एकत्रिंशद्व-
न्धकस्य एकविंशद्वन्धकस्य च उदयसत्तास्थानसंवेधस्तद्यथा
प्राप्त्यनुपपत्तकस्तथैव वक्तव्यः । तद्वैमिन्द्रियापयचित्तस्य सं-
वेध उक्तः ।

उपकम्मपगङ्गाणां, मुहु बंधुदयसंतकम्माणां ।

गङ्गायपट्टिं अष्टमु, चउपगारं नेषाणि ॥ ६६ ॥

इत्युक्तेन प्रकारेण बन्धोदयसत्तानां संबन्धिनि कर्मप्रकृतिस्था-
नानि मुहु प्रत्यन्तमुपगारं कृत्वा गत्यादिभिः (प्रकरितस्थानि)
गङ्गादिषु य कार, जोष एव कस्यापि य ।

मंभपदंसणसमा, भवमग्गे सविआहारे ॥ ६७ ॥

इत्येवंकैष्विंशतुद्देशिमांस्तथास्थानिद्वस्तु अनुपयोगारेषु ।

मंतपयपस्वणया, दम्भपमाणं च स्वतकुसणा य ।

कालंतरे च भावे, अप्पावहुयं च दराई ॥ ६८ ॥

इत्येवंकैषु ज्ञातव्यानि तत्र सत्पदप्रकणया संवेधो गुण-
स्थानकेषु सामान्येनोक्ता विशेषस्तु गतीन्द्रियाणि चास्मिन् प-
तदनुसारेण काययोगादिभिर्मांसेनास्थानेषु वक्तव्यः प्रमाणाद्-
व्यानुपयोगादराणि कर्मप्रकृतिप्राज्ञानादीन् प्रमाणाद् सत्यक-
परिज्ञाप्य वक्तव्यानि तत्र कर्मप्रकृतिप्राज्ञानादयो प्रमाणा न सं-
प्रति वर्तन्ते इति चेत्ततोऽपि दर्शयितुं न शक्यन्ते । वस्तुवैतुं प्र-
तिपत्तिं भुजे सत्यगतास्तमभियोगमास्थाय पूर्वोपरी परिसाध्य
दर्शयितुं शक्यन्ते तन्नाश्वयं दर्शयितव्यानि प्रज्ञेनोभयो हि स-
नान्यथापि शीघ्रीमतरस्योपशमभावेनास्तीत्याह विज्ञायमानां
सर्वप्रमाणो लभ्यते । अविद्याव्यदपि यत्किंचिदपि श्रूयमाणपतितं
न तेनापनीय तस्मिन् स्थानेऽप्यन्तं समीचीनमुपेक्ष्यं सन्तो
हि परोपकारकर्मकारिका भवन्तीति कथं पुनरेतत्सुयोग-
द्वारेषु बन्धोदयसत्तास्थानानि ज्ञातव्यानीत्याह चतुःप्रकरणे
प्रकृतिस्थित्यनुभागप्रदेशकरणे प्रकृतिगतानि बन्धोदयसत्ता-
स्थानानि प्राप्य उक्तानि एतदनुसारेण स्थित्यनुभागप्रदेशगतादी-
न्यपि भावनीयानि । इह बन्धोदयसत्तास्थानसंवेधे विन्यमाने
वद्व्यप्रवृत्तनादीरणापि शुद्धीता कृष्टया । उदये सत्पुदीरणाया
अपि भावाद् (एतद्विशेषतो वर्णनं सप्तनिनामकषट्पदकर्मप्र-

त्यप्रकरणतोऽवश्यः) कर्म०६क० । इह बन्धोदयसत्तकर्मणां संवे-
धः कल्पितः सोऽपि सामान्येन ततो बन्धोदयसत्तकर्मसु विशेष-
जिज्ञासायामतिदेशमाह ।

दुरहिगमनिपुणपरम-त्यस्वरवभुमं गदिच्चियायाओ ।

अस्या अणुमपि स्यात्, बंधोदयसंतकम्माणां ॥ ६९ ॥

दुःखेन महता कष्टेन प्रमाणवर्थादिकेषां विरिधिमयो निपुणः
सूक्ष्मबुद्धिगम्यः परमाथो यथावस्थिताथो रजिरः सूक्ष्मन-
राधः । तत्र पटुप्रज्ञायां मनःप्रज्ञादकरा बहुप्रज्ञा बहुविषय-
दक्षिणावत्समाद्व्योदयसत्तकर्मणां विषयेऽपि विशेषरूपा अनु-
संख्या ज्ञातव्याः । इह तु संज्ञितरचितसत्त्वानुप्रप्रवृत्तनया
प्रवृत्तीरवग्रहणोद्यमो कर्म० ६क० । पं० सं० । " दुविधिं संवेध-
मंहावी, किरियमक्कायमणेहिंसं " (द्वे विधे प्रकाशवर्धयति
किं तत्कर्म तत्वेयोप्राप्त्यं सांप्रायिकं च साक्षात् ११, सु० ९, अ० ।
(विशेषतो व्याख्या उच्यमाणसु यद्ये " संपराहवर्णयच्छक्तिं ")
द्विविधं कर्म दोषां सांप्रायिकं च सु० ११, सु० १ ।
चतुर्विधं कर्मचयं न गच्छति सिद्धसमये इति तदभिहितसुराह ।

अद्वावरं पुरस्सायं, किरियावाइदरिमणं ।

कम्मचिंतापराहणं, संसारस्स पवहुणं ॥

अधेत्यान्तर्गते अज्ञानाद्यप्रसक्तान्तरिमिदमन्यत्तु पुनः पूर्णमा-
न्यातं कथितं किं पुनस्मदित्याह । क्रियावादिदर्शनम् । क्रिय-
वैचर्यकर्मोदिका प्रयानं भोक्ताभिमित्येवंविधं शीघ्रं येषां न
क्रियावादिनस्तेषां दर्शनमागमः क्रियावादिदर्शनम् । किं-
तास्ते क्रियावादिन इत्याह । कर्मणि ज्ञानावरणादि के विन्ना
पर्यालोचनं कर्मचिन्ता तस्याः प्रपञ्चा अवगताः कर्मचिन्ताप्र-
पञ्चाः । यत्तस्मिन् अविज्ञानाद्युपचितं चतुर्विधं कर्मचयं वेदन्त्यनः
कर्मचिन्ताप्रपञ्चतेषां चेद् दर्शनं तु अन्तःकर्मचिन्तात्वातोदयपरंप-
राया विषयं न प्रवर्तते । कल्पितं सावर्ण्यमिति वाः । ते शोचं
प्रतिपद्यमानाः संसारस्य कुक्षिमेव कुक्षिनि मोक्षं कुर्वन्ति ।

(३५) यथा ते कर्मचिन्तातो नरास्तथा दर्शयितुमाह ।

जाणं काएण एाहई, अमुहो जे च हिंमति ।

पुटो संवेदं परं, आविपचं सु सारवणं ॥ ७० ॥

यो हि जानन्नवगच्छन् प्राणिनो हिमस्ति कायेन आमाकुट्टी
कुट्टं च्छेदने । आमाकुट्टनमाकुट्टः स विद्यते यस्यासाधाकुट्टी नाकु-
ट्टनमाकुट्टी । इत्युक्तं न प्रवर्तते । यो हि कायेदेर्निमित्तमेव केचन
मनोव्यापाराः प्राणिनो व्यापारयति न च कायेन प्रायश्चर्यवार्ता
जेदमभेदनादिके व्यापारे वसन्ते न तस्याऽवधायः । तस्य कर्मोप-
यो न भवतीत्यर्थः । तथाऽप्योऽज्ञानाः कायव्यापारसामेण यं
च हिमस्ति प्राणिनं तत्रापि मोहव्यापाराभावात् कर्मोपचय इति
श्रवणं च श्लोकायेन यदुक्तं नित्यकिंमुता यथा " चतुर्विधं कर्म
मोपचयते भिन्नसमये इति " तत्र परिज्ञोपचितमविशेषचित्ता-
व्यं भेदचयं साक्षादुपार्तं शेषं त्वीयोपधस्त्वान्तिकभेदव्यं
चशब्दभोमासत्त । तत्रवर्जनीयो गमनं तत्संबन्धः पन्था ईषोपध-
स्तव्यस्य च कर्मोपचयः । एतदुक्तं भवति । अपि गच्छन्तो
यथायथाद्विजवतिसंवेधेऽप्यग्नित्यापानं भवति कर्मज्ज्ञा बो न
प्रवर्तते । तथा स्वचान्तिकमिति । स्वय एव श्लोकोक्त्या स्व-
यथा स्वः स ज्ञितो यद्वय तत्स्वचान्तिकं तदपि न कर्म बन्धाय
यथा स्वन्ते सुविंशतिप्राप्यं गृह्यक्रियाया कर्मोपधस्त्वान्तिकं
तर्हि तेषां कर्मोपचयो न प्रवर्ततीत्युच्यते । यद्यसौ इवमन्तः प्राणी

अवति ह्यमुञ्ज यदि प्राणित्वेवहानमुत्पद्यते तथैवं ह्यन्विष्येवं
य यदि बुद्धिः प्रादुःस्यादेतेषु च सन्तु यद्दि कश्चचेद्वा प्रवर्तते
नस्यामिपि यद्यसौ प्राणौ व्यापयते ततो हिंसा । तत्तच्च कर्मो-
पचये अवतीत्येवाप्तव्यतराभावेऽपि न हिंसा न च कर्मवचः ।
अन च पञ्चानां पदानां ह्यभिप्रायः कृत्वा प्रवर्तते । तत्र प्रथममङ्गे
हित्वाऽपरेणैकविंशत्यवहितसकः तथा चोक्तं । “प्राणी प्राणि-
ज्ञाने, प्रातकविषं च तज्ज्ञा चेष्टा । प्राणैश्च विमयेगः, पञ्चजि-
नपचते हिंसा” किमेकान्तैव परिकोपवितादिना कर्मोपचयो
न भवत्येव क्वाविद्वयिकमात्रेति दर्शयितुं श्लोकपञ्चादमाह ।
(पुट्टोपि) मेव केवलमनाप्यापारकपरिकोपचितेन केवल-
कार्यक्रियेण्येदेन चाऽविहोपचितेनैवापचयेन स्वनालिकेन च
वर्तुर्दिनैरपि कर्मणा स्पृष्ट ईयस्तुतः संस्तकर्मोऽस्ती स्पृष्टमा-
त्रेणैव परमनुजयति न तस्याधिका विषयोऽस्ति कुत्राप्यतित-
मिकतामुचितस्पर्शान्तरमेव परिधातुतीत्यर्थः । अत एव तस्य
न्यायाभावाऽभिधीयते न पुनरप्यत्राभावे इति । एवं च कृत्वा
नद्वय कर्मपरिस्फुटं तुल्यचारणे अत्यक्तमेव स्पष्टविषयानु-
नयात्वात् । तदेवमत्यक्तं सदावचने गह्वरेण वर्तते तत्परिकोपवि-
ताधिकर्मैति ॥ २५ ॥

ननु च यदानन्तरेण चर्चविं कर्म नोपचयं वाति कथं
तर्हि कर्मोपचयो अवतीत्येतत्तच्छङ्कावाह ।

मति मे तउ आयाण, जेहि कीरु पावर्ग ।

अज्ञिकम्मा य पेना य, मण्णा अमुज्जाणिया २६ ॥

(सन्ति मे इत्यादि) सन्ति विद्यन्ते अस्मि त्रीणि आदीयते
स्वीक्रियते अस्मिन्मिः कर्मत्वादानानि । एतदेव दूशेयति । वैरा-
द्विः क्रियते विधीयते निष्पाद्यते पापकं कलमं तानि खासुमि
तद्यथा अज्ञिकस्यैवास्मिन्मुनेन वर्यं प्राणिनं काम्मा तद्वान्ना-
मिमुनं चिन्तं विधाय यत्र स्वत एव प्राणिनं व्यापादयति त-
देवं कर्मादानम् । नयाऽपरं च प्राणिघाताय प्रेर्यं समाविश्य
यस्याग्निध्यापानं ननु हिंसेयं कर्मादानमिति । तथाऽपरं व्या-
पादयन्तं मनसाऽनुजानीत इत्येतत्तृतीयं कर्मादानम् । परिकोप-
चिन्ताद्वयार्थं ज्ञेयं तत्र केवलं मनसा चिन्तनामिह स्वपरेण व्या-
पाद्यमाने प्राणिन्यनुमोदनमिति ॥ २६ ॥ तदेवं यत्र स्वयंकृतकारि-
नानुमतयः प्राणिघाते क्रियमाणं विधाते क्लिष्टाध्यवसायस्य
प्राणातिपातञ्च तत्रैव कर्मोपचयो नान्यत्रेति दर्शयितुमाह ।

एते उ तउ आयाणा, जेहि कीरु पावर्ग ।

एवं जावबिसोहीए, निष्पाणमभिगच्छ २७ ॥

(एतउ इत्यादि) तुरवचयेन यत्नान्येव पुनोक्तानि त्रीणि व्य-
स्तानि कर्मत्वादानि वा आदानानि येषु ह्यध्यवसायव्यपेक्षैः पापकं
कर्मोपचिद्यत इति । एवं च किमेतं यत्र कृतकारिनानुमतयः प्रा-
णित्यपराधेन प्रति न विद्यन्ते तथाभावाद्बुद्ध्या अत्रकलिष्टपुच्छा
प्रवर्तमानस्य सत्त्वपि प्राणातिपाते केवलं न मनसा कायेन वा
अमोहसिधिरहितेनानुग्रहेण वा विद्युत्तुल्यं कर्मोपचयस्मद्वा-
चाच्च निर्वर्णं सर्वद्वन्द्वोपदानाभावाभिमिश्रित्यमुक्तं प्राप्नो-
तीति । भावयुच्छा प्रवर्तमानस्य कर्मबन्धो न प्रवर्तीत्यर्थो
रहान्तमाह ।

पुणं पिप्या समारज्ज, आहारोज्ज असंज ।

जुंनमाणो य मेहावी, कम्मणा नो विस्सिप्प २८ ॥

पुनमपयं पिता जनकः समारज्य व्यापाद्याहारार्थं कल्याण-
चयाविषयाभावादि तदुत्तरार्थमरकच्छिद्योऽसंयतो दृष्टस्व-

स्तत्पिपित्तं मुञ्जनाऽपि चशब्दस्याशुप्यार्थत्वादिति । तथा मे-
हाव्यपि संयतोऽपीत्यर्थः तदेवं सुहृत्ते मित्राणां मुक्ताश्वः पि-
शिताश्वापि कर्मणा पापेन नोपलिप्यते नाश्लिष्यत इति यथा
वाच्यं पितुः पुत्रं व्यापयन्तस्तथाप्यरकच्छिद्यमनसः कर्मबन्धः, न
अवति तथाऽप्यस्याप्यरकच्छिद्यतः करणस्य प्राणित्वे च सत्त्वपि
न कर्मबन्धो नवतीति ।

सांमतमेतद्व्याख्याह ।

मणसा ये पउस्संति, चित्ते तेसि ए विवज्ज ।

आणवज्जमतदं तेसि, एते संयुदचारिणो ॥ २९ ॥

ये हि कुतश्चिन्मिस्मात्माननाऽतःकरणेन प्रदुष्यन्ति मङ्गप-
मुपयान्ति तेषां वधपरिणतानां मुक्तं चिन्तं न विद्यते तदेवं पपे-
रमिहितं यथा केवलमनःप्रभेदे अत्यन्तं कर्मोपचयाभावे हीन-
तत्त्वेनायमतद्व्यमसद्व्याभिचारिणं यतो न ते संवृत्तकारिणां
मनसोऽशुकादयः । तथाहि कर्मोपचये कर्तव्ये मन एव प्रधानं
कारणं यतस्तीरपि मनोरहितकैवल्यकाव्यथाप्राप्य कर्मोपचयाभा-
वोऽजिहितः ततश्च यथास्मृष्टं सति भवत्यस्मिन् तु न प्रवर्तते
तत्तस्य प्रधानं कारणमिति । ननु तस्यापि कार्यव्यवहारितत्वाऽ
कारणव्यमुक्तं सत्यमुक्तम् । अमुक्तं तत्कं यतो भवतीत्येव ज्ञाय-
शुद्धा निर्वोपमभिगच्छतीति अन्ता मनस एवेकस्य प्राधान्य-
मन्यथापि तथाऽन्यदप्यभिहितम् “चित्तमेव हि संसारं रागा-
दिक्लेशावाहितम् । तदेव तैविमित्तं भवत्यसि हितं कथ्यते” तथा
अन्यत्र अभिहितम् “मतिविजयनसत्त्वे यत्समस्तेऽपि पुनरा, परि-
णमासि शुभांशेः कलमपारीश्वर्यमेव । निरयवगारवत्प्रस्रियताः
कष्टमेव, क्षुपाचितमुद्रादकस्या सुखेऽसंवेदितोऽप्ये” १ तदेवं स-
वद्व्युपगमैव क्लिष्टपदव्यापारः कर्मबन्धायेत्युक्तं नवति । न-
दर्थोपचयेऽपि यद्यनुपयुक्तो घाततत्वाद् ततोऽनुपयुक्तं क्लि-
ष्टचित्तं तेषां कर्मबन्धो भवत्येव । अथोपयुक्तो वाति ततोऽप्रमत्त-
त्वाद्व्यवहारः एव तथा चोक्तम् “वज्जालिं पि पाद, इतिवासि-
यस्स संकमट्टाप । वावज्जेज्ज कुत्तिणि, मरेज्ज तं जोगमासज्ज ॥ १ ॥
न य तस्स तस्सिमितो, वेणो सुहमा वि देसितो समयं । वण-
वज्जो जपयोगो, न सखजायेण सो जइदा” ॥ २ ॥ अस्मान्ति केऽन्य-
मुक्तचित्तसद्वाहारीषण्यो भवत्येव स च प्रवर्तोऽप्यनुपगत
व्याप्यकं तत्त्वाद्यधिमत्तमेनेति तदेवं मनसोऽपि हिद्वैत्यैकस्यैव
व्यापारबन्धसद्वावाह यत्कृतं भवता प्राणां प्राणजानमिस्मादि
तत्सर्वं प्रवर्तते इति । यदप्युक्तं पुनं पिता सामारज्येयादि त-
द्व्यनाशोऽतिभिधानं यतो मारयातीत्येवं वाप्य चित्तपरिण-
मोऽमृतावध क्लिष्टावाद्ययति एतद्वृत्तचित्तपरिणतत्वात् कथम-
संक्लिष्टता चित्तसंक्षेपे वावयंयंमार्थं कर्मबन्ध इत्युपयोरपि
संवादेऽस्ति । यदपि न तैः क्लिष्टचित्तं यथा परत्वात्वादिन-
विशितमङ्गले परत्वात्कृताद्वारदाभावाद्येव दोष इति तत्रापि
विशिनङ्गुण्यनुमतिरप्रतिहतऽस्माच्च कर्मबन्ध इति । तथा चा-
न्यैरप्यभिहितम् । “अनुमत्ता विशलिता, संहंतो कयविकया ।
संस्कर्तो चोपशोका च, चातकक्षाघातकाः” यच्च हनकारिना-
नुमतिकपमादानार्थं तैरजिहितं तज्जैनेकमततत्त्वात्वादनमेव नि-
रकाराति । तदेवं कर्मवत्तुषं नोपचयं वातीत्येवं तत्तद्विधायाः
कर्मचिन्तातो नष्टा इति सुप्रतिष्ठमिदमिति ॥ २९ ॥

अनुनैनेवं किंवादिनामन्येपरंपरां दर्शयितुमाह ॥

इच्छेयाहि य दिदीहि, सातामारवणस्सिया ।

सरखं ति कम्मणा, सेवंती पावर्ग सज्ज ॥ ३० ॥

इत्येतानिः पूर्वोक्ताभिमतवृत्तिर्बन्धं कर्म नोपपन्नं बातीति दृष्टि-
भिरुपपन्नमेवेति बादिनः सातागौरवमभिधातः सुखशीलताया-
मासत्तयं धीकचनकारिणां यथाशक्यमेवेति संसारोक्त-
यसमर्थं शरणमिदमस्त्वदीयं दर्शनमित्येवं मन्थयामा विपरीता-
नुष्ठानतया सेवन्ते कुर्वन्ति पापमवच्छेदयन्ति तेषां सन्तो जना
इव जनाः प्राकृतपुरुषसदृशा इत्यर्थः ॥ ३० ॥

अस्यचार्यस्योपदर्शकः दृष्टान्तमाह ।

जहा अससाविणिं णावं, जाइअंथो बुरुहिया ।

इच्छई पारमाणंहुं, अंतरा य विसीर्यई ॥ ३१ ॥

(जहा अससाविणिमित्यादि) आ समन्तात्प्रवर्तति तच्छीला
अवाकाविणिं सच्चिद्रेत्यर्थः । तां तथानुतां नावं यथा जात्यन्धः
समाकृष्ट पारं तटमागन्तुं प्राप्नुमिच्छत्यसौ तस्यान्ध आविणि-
त्वेनोदकप्लुतत्वादन्तराले जलमध्यं यत्र विधीदति वारिणि
निमज्जति । तत्रैव च पञ्चव्यस्युपयातीति ॥ ३१ ॥

संज्ञते तद्वाद्यौलिकयोजनायमाह ।

एवं तु समणा एगे, मिच्छादिद्धिं आणारिया ।

संसारपारकंस्वीं ते, संसारं आणपरियईं ति चि वेमि ३२ ॥

यथाऽन्धः सच्चिदं नावं समाकृष्टः पारमग्नयं नावं तथा
अमणा एके शाक्यादयो मिथ्या विपरीता दृष्टिर्वा तां मिथ्या-
दृष्टयः । तथा विप्रिताज्ञानानुमेतरानां स्वदेशीयानुरागेण संसा-
रपारकाङ्क्षया मोक्षानिश्चायुक्ता अपि सन्तस्ते चतुर्विधकर्मच-
यामभ्युपगमयन्ति युगत्वाद्यासन्नस्य संसारात्तेव चतुर्गति संसा-
रणकर्ममुपपद्यन्ति । त्रयो ब्रूयन्तत्रैव जन्मजरामरणद्वी गत्यादि-
कृतेष्वभ्युपगमन्तोऽन्तर्ममपि कालमासते न विवक्षितमोक्षसुखमा-
प्नुवन्तीति प्रवर्त्तन्तीति पूर्ववदिति ॥ ३२ ॥ सूत्र० १३७० ॥ ३०२३० ॥

(३६) सोपक्रमनिरुपकमादिना कर्मद्वैविध्यमाह ।

कर्ममेतः सोपक्रमनिरुपकमाद्यवस्थश्च यदलज्जननाय सहोप-
क्रमेण कार्यकारणाभिप्रेत्येव वसन्ते यथोपागमवेगे प्रसारितमर्क-
वत्सं शीघ्रमेव बुध्यन्ति निरुपकर्म न विपरीतं यथा तदेवार्क वासः
पिरदीकृतमनुच्ये देशे चिरेण शोभमेतीति ज्ञा० २६ ज्ञा० ॥

अस्योद्वाहरणम् ॥ ननु तथैकदा यत्र विहरन्ति तत्र देशे
पञ्चविशतियोजनानि आदेशान्तरेण ब्राह्मणानां मध्ये तीर्थ-
कारितशायनं वैराद्योऽनर्था जयन्ति यदाह " पञ्चुप्पञ्चा
योगा, पसमंति इत्थेरमारीओ । अहवुद्धिं अणायुद्धं न दोह
दुमिक्कमरमरं वेति " तत्कथं श्रीमन्महावीरे भगवति पुरिम-
ताले नागरे व्यवस्थितं पशामग्नसेनस्य पूर्ववर्णितो व्यतिकरः
संपन्न इत्यत्रोच्यते सर्वमिदमर्थानर्थजायं प्राणिनां स्वहृत्सक-
र्मणः सकलाशुपजायते । कर्म च द्विधा सोपक्रमं निरुपक्रमं
च तत्र यानि वैरादीनि सोपक्रमसंपाधानि तान्येव जिनाति-
शयादुपशाम्यन्ति सदीपतासध्वग्याचिवत् । यानि तु
निरुपक्रमकर्मसंपाधानि तान्यवश्यं विपाकतो वेद्यानि नोप-
क्रमकारणाणिविधायि असाप्यवस्थिवत् । अत एव सर्ववर्ति-
शालसंपत्समन्वितानां जिनानामप्यनुपशान्तवैरमाया गोसा-
कादृष उपसर्गाव् विहितवन्तीति विपा० ३२ ज्ञा० ॥

॥ ज्ञं भंते । समणेणं जगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं पंच-
मस्स छायाज्जयणस्स अयमंठे पम्भस्स दृष्टस्स एवं भंते । णाय-
ज्जयणस्स समणेणं भगवया महावीरेणं जाव संपत्तेणं के अहे-
पम्भस्स एवं खलु जंब तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे

छामं छयरे होत्वा । तत्थणं रायगिहे छयरे सेणिए छामं
राया होत्वा । तत्थणं रायगिहस्स बहिया उत्तरपुरिच्छिमे दि-
सीभाए एत्थणं गुणसेल्लिए णामं चेइए हंत्थातेण कालेणं
तेणं समएणं समणे जगवं महावीरे पुम्माणुपुत्तिं वरमाणे
जाव जेयेव रायगिहे णयरे जेयेव गुणसेलाए चेइए तेणेव स-
मोसहे अट्ठापरिकरुवं ठगहं उगिएह्वा संजमेणं तवसा अ-
प्पाणं भावेमाणे विहरइ परिसा गिग्गया सेणिओ विणिग्गओ
धम्मो कहिओ परिसा गिग्गया । तेणं कालेणं तेणं समएणं
समणस्स जगवओ महावीरस्स जेहे अंतेवासी ईदृचई छामं
अछगारे अदूरसार्पते जाव गुक्कम्भाणोवगए विहरति ।
तए णं से ईदृचई जायसहे एवं वयासी । कइ णं जंते !
जीवा गुरुयत्तं वा लहुयत्तं वा हव्वमागच्छति गोयमा । से
जहानाप केइ पुरिसे एगमईं मुक्कं तुंभं निच्छिइं निरुवइयं
दम्भेहि य कुमेहि य वेदेइ वेदेइत्ता मट्ठियालेवेणं छिपति उ-
यहे दलयति दलयइत्ता मुक्कं समाणं दोंभं पिडियकुसेदि
य वेदेइ वेदेइत्ता मट्ठियालेवेणं छिपइ छिपइत्ता ठाहं । मुक्कं
समाणं तंभं पि दम्भेहि य कुमेहि य वेदेइ मट्ठिया लेवेणं
छिपइ । एवं खलु एएणं उवाएणं अंतरा वेदेमाणे अंतरा
लिपेमाणे अंतरा मुक्कं वंमाणे जाव अट्ठिं मट्ठियालेवेहि
आलिपति अत्थाइं सिअ तारंगंसिय अपापमपौरसियंसि उ-
दगंसि पक्खिस्वेज्जा स एणं गोयमा । से तुंभे तेसि अट्ठहं
मट्ठियालेवेणं गुरुयत्ताए चारियत्ताए गुरुयचारियत्ताए उ-
प्पि सल्लिस्सेमेत्तिता ओरे धरणिपत्तेरे पट्ठाजं जवति । एवा-
मेव गोयमा । जीवावे पाणाइवाएणं जाव मिच्छादंसणस-
ल्लेणं आणुपुब्बेणं अट्ठकम्मपगमीओ सज्जजिणिच्चा तासि
गुरुयत्ताए चारियत्ताए गुरुयचारियत्ताए कालमासे कालं
किंवा धरणिपत्तमपतिवत्तिच्चा अट्ठेणगतलपट्ठायां जवति
एवं खलु गोयमा । जीवो गुरुयत्तं हव्वमागच्छति । अट्ठणं
गोयमा । से तुंभे तेसिं पट्ठिमग्गंसि मट्ठियालेवंसि ति-
चंसि कुहियंसि परिसरियंसि इंसि धरणिपत्ताओ उप्पइ-
त्ताए चिट्ठति । तयाणंतरे च णं दोंभं पि मट्ठियालेवे जाव
उप्पइत्ताणं चिट्ठइ । एवं खलु एएणं उवाएणं तेसु अट्ठसु
मट्ठियालेवेसु तिस्सेसु जाव विषुक्कंभणे अट्ठेधरणिपत्तमव-
इत्ता ठप्पि सत्तिस्सत्तपट्ठायां भवइ । एवामेव गोयमा ।
जीवा पाणातिवायपेरमणेणं जाव मिच्छादंसणसल्लवैरम-
णेणं आणुपुब्बेणं अट्ठकम्मपगमीओ स्वेत्ता गगखलम-
प्पइत्ता ठप्पि लोयमपट्ठाया जवति एवं खलु गोयमा ।
जीवा लहुयत्तं हव्वमागच्छति एवं खलु जंबसमणेणं भग-
वया महावीरेणं जाव संपत्तेणं उट्ठस्स णायज्जयणस्स
अयमंठे पम्भस्स चि वेमि ॥

सर्वे सुगमं नवरं निरुपहतं वातादिनिर्देहमभूतैः कुशैश्च-
लभूतैश्चासा इभैः कुशमेव हस्त्यन्ते (अत्याहसितं) अस्नात्ते आ-
वाचं इत्यर्थः पुरुषः परिमत्स्यमयेति पौरुषिकं तन्निषेधाच्च पौरु-
षिकं भूषणार्थं संबन्धश्च गुरुकतया गुरुकतैव कृतः भारिकतया
सुखप्रजनितभारवत्त्वेनेति भावः । गुरुकभारिकतयेति तु धर्मोच्-
यन्त्यप्यप्राग्जनकारणतात्पर्याद्व्यापारम् (उत्पत्तिः) एपरि 'अह-
वस्ता' अनिपत्वातिक्रम्य (तिस्सित्तिः) स्तिमिते आकृतौ गते
ततः कुपिते कांधमुपगतं ततः परित्स्थिते पलित इति । इह गाथे
"अह मिज्जे वालिच्चं, गुरुयं तुंभं अहो वयइ एयं । आसवकय-
कम्मगुरु, जीवा वधोति अइदरगइ ॥१॥ तं जेय तियमुक्कं, ज्जांय-
रिं गइह आइ लहुजायं । अइ तइ कम्मविमुक्का, सोयभापयिआ
होति" ॥ १०६ ॥

आइ गुरुलघुकमगुरुलघुचं वा इत्थं भवति नवैकान्तगुरुकं
नवैकान्तलघुकमित्यागमः । अभिधीयते ततः कर्मणां गुरुतया जी-
वा आधो वदद्भुतिं लघुतया तूष्णिमिति कथं न विरुध्यते उच्यते
इह हि यद्व्यक्तं गुरुलघुकमगुरुलघुचं वा इत्थमुक्तं तन्निश्चयतः
'विदेवा एवञ्च सव्यस्य परित्स्थित्वा' गुरुकं लघुकं मिथं गुरु-
लघुकमिथं गुरुलघुकमित्यर्थः । एवं व्यवहारतत्त्वतुल्यं उच्यते ।
ननु गुरुतेनैवार्थं मध्ये ये प्रथमः (तनी) यथेते ते संबन्धाय निश्चयन-
यमादाधितेषु सुखेषु प्रतिविद्धा । तथाहि स निश्चयनयोः प्रवी-
ति नास्त्येकान्तेन गुरुत्वज्ञानं किमपि वस्तु पराभिप्रायेण शु-
रुत्वेनाभ्युपगतस्यापि लघुत्वादेः परप्रयोगेऽर्थात् (विशममदर्शनात्-
तः) । एतेकान्तेन लघुत्वमात्रमपि भावित इति आधेरपि व्याप्ता-
देः कर्तारानुवादिना आधेयगमनिर्देशनात् । तस्माद्विधे वस्तुनः
परिभाषा यत्किमप्यत्र जगति बाधं वस्तु न सर्वं गुरु लघुदा-
यं तु सर्वमप्यगुरुलघुकमिति । इदमेव व्यपञ्चिकृत्येवाह ।

जा तेयं सरंरं, गुरुलघुद्वयाणि कायजोगा य ।

मणसा अगुरुलघु, अरु विद्वन्ना य सन्ने वि ।

औदारिकशरीरादारुच्यं तेजसशरीरं यावत् यानि उच्यन्तीणि
यश्च तेषामेव संबन्धकारकायोगाः शरीरव्यापार एतस्यैव गुरु-
लघुकमिति निर्देश्य । यानि तु मनोभाषाप्राप्येभ्योपपल्लव-
त्यादान्यनकर्मणा प्राप्येभ्योपपल्लवति तद्व्यापारलवर्तनीति च उच्यन्तीणि
यानि च सर्वोपपत्तिः कर्माधर्माकाशजीवास्तिक्याहङ्काराभ्यक-
पिद्रव्याणि तदेतत्सर्वमगुरुलघुकम् ।

अहवा बापरबोदी, कलेवरा गुरुलह भवे सन्ने ।

सुहृदापंतपेसा, अगुरुलह जाव परमाणू ॥

अधर्षति प्रकारान्तर्घातेन बाधरा बोद्धि शरीरं येयाने बाध-
रबाल्ययो बाधरनामकर्मोदधर्षतिना जीवा इत्यर्थः तेषां स-
म्बन्धीनि यानि कलेवराणि यानि वा परावपि बाधरपरिण-
तानि तत्ताम्योपरादाणि प्राक्कापणधर्षेण प्रमृतीनि वा वस्तु-
नि तानि सर्वाण्यपि गुरुलघुमुच्यन्ते यानि तु सुहृन्नामकर्मो-
दधर्षतिनां जन्तूनां शरीराणि यानि च सुहृन्मात्रेणामपरिणतानि
अनन्तप्रदेशिकादीनि परमाणुपुल्लं यावत् उच्यन्तीणि तानि
सर्वोपपद्यगुरुलघुनि ।

अथ व्यवहारनयनमाह ।

ववहारनयं पण उ, गुरुया लहुया य मीसाया चेव ।

लहुगपदं निगारय, एवं जीवाण कम्मई ॥

व्यवहारनयं प्राप्याहङ्कार्य विविधानि द्रव्याणि भवन्ति त-

द्यथा गुरुकाणि लघुकाणि मिश्रकाणि च गुरुलघुनीत्यर्थः ।
तत्र यानि तिर्यग्भूतं वा प्रतिसाम्यं स्वभावाद्वाधो निप-
तन्ति तानि गुरुकाणि यथा लेपप्रभृतीनि । यानि तूष्णैस्ते-
स्वभावादि तानि लघुकाणि यथा प्रवीणकादीनि । यानि तु
बाधोपतिस्वभावादि न वा ऊर्ध्वगतिस्वभावादि किं तर्हि ति-
र्यग्मात्रधर्मकाणि तानि गुरुलघुनि यथा मादन्ते वायुस्त-
भृतीनि एवं जीवानां कर्मोपपत्ति विविधा भवन्ति गुरुणि ल-
घुनि गुरुलघुनि वा । तत्र धैर्यमी जीवा आधेयमिति दीपयन्ते
तानि गुरुकाणि वैस्तु न एवेर्ध्वगतिं प्राप्यन्ते तानि लघुकाणि
यैः पुनस्तिर्यग्योनिकेषु वा मनुष्येषु वा गतिं कारयन्ते तानि
गुरुलघुकानीति तदेवं व्यवहारनयमिप्रायेण समर्थितः क-
र्मणां गुरुत्वलघुत्वगुरुलघुत्वपरिणामः । कथं परः ग्राह ।
ननु जीवास्तावत् स्वभावो वा तावत्प्राप्यदिकं कर्मोपपि-
न्यन्ति ततोऽनिरपि तेषां व्यवहारतया किं न प्रवर्तते यदेवं
कर्मोदधर्षताद्वैकधर्षतया जीवैः । उच्यते ।

ऽम्म जेणुं वि सवसा, तम्मदुपम्मि ठ परवमा होति ।

उरुसं दुल्लह सवसो, विगल्लं स परवमा तत्ता ॥

जीवाः स्ववशाः स्वतन्त्रा एव निष्पत्त्याविरत्यादिभिः कर्म
विन्यन्ति ब्रह्मन्तीत्यर्थः परं तस्य कर्मणः उच्ये ते जीवाः पर-
वशा भवन्ति । अथ कश्चित्पुरुषो वृक्षमारोहन् स्ववशः स्वा-
भिप्रायानुकुल्येनारोहति स च कुतश्चिदुत्थमादात्मनो विग-
लन् परवशः स्वकाममन्तरेणैव विगलति । आह यदेवं ततः
किं संसारिणो जीवाः सर्वेयव कर्मपरवशा एव । उच्यते ना-
यमेकान्तो यत आह ।

कम्मवसा खलु जीवा, वसाई कर्हि वि कम्मई ।

कत्थइ धणिआ बल्लवं, धारणमो कत्थइ बल्लवं ॥

कर्मवशाः खलु प्रायेण धर्मो संसारिणो जीवाः परं कुञ्चि-
त्प्रबलभूतिबलादिसद्भावे कर्मोपपत्ति जीववशानि । अनुमेयार्थं
दृष्टान्तेन इदयति यथा कुञ्चिद्वज्रवदपदी पनिको व्यवहा-
रको बलवान् कुञ्चिद्वज्रः प्रत्यनप्राप्तवौ धारणिकाः शूलधा-
रकोऽपि बलवान् । इयमत्र भावना । यत्र जनपदमप्यवर्षी
अविद्यमानविषयो वा धारणिकस्तदा पनिको बलीयान् ।
अथ धारणिकाः प्रत्यनप्राप्तं वा परवशां वा गत्वा क्षितः नया
तस्य तदाविधं किमपि द्रव्यमस्ति ततो धारणिको बलवान्
भवति । एव दृष्टान्तः । अथार्थोपनयमाह ।

धणियसरिंतं तु कम्मं, धारणिगममा उ कम्मिया होति ।

संतःसंतपण्णा जह, धारणिगधिबल्लं तणू ॥

एवंविधधनिकसदृशं कर्म धारणिकसमानाः कर्मिणः सकर्मका
जीवा जवन्ति सुखदुःखोपमोमादि शून्यधारकत्वात्सेयमिति
भावः । यथा च सन्तो विद्यमानविभवा असन्तोऽपिद्यमानवि-
जया धारणिका जवन्ति तत्र च विद्यमानविजये धारणिकं ध-
निकस्य यदि कार्यं भवति तदा राजकुलधर्मेन न धारणिकं ध-
न्या स्वसत्यं उच्यं बलादपि गृह्णाति स च धारणिकस्तरिद-
उच्यं दूते सन्ति अनुजीवजति । अथ सोऽपिद्यमानविभवस्त-
तो धनिकेन स्ववशीक्रियते स्ववशीकृतवच्च नपरातन्त्येण वन-
मानो दुःसहं दासत्वादि महादुःखोपनिपातमनुसवति । एव-
मभाषि धुत्सिते (तच्छुति .) शरीरं च बलं कदापिद्यमानार्थं
कदाप्यभवमवयव । इदमुक्तं जवन्ति यस्य जीवस्य वज्रकुलसमानं

विशिष्टं मनःप्रविवक्षितं च अज्ज्ञपमनराचसंनहनलक्षणं च शारीरं बलं भवति स धनिकसदृशं कर्म कृपयित्वा सुखेनैवाभूत् प्रवर्तते । यद्यपि तु धृतिवशं शारीरबलं वा न भवति स तेन कर्मणा बलीक्रियते । यथा कृतश्च तत्परतन्त्रतया वर्तमानो विविधशरीरान्तरात्मनः कृपापनिधायमनुभवति । आह धृतिरसंनहनलोपेतो यत्कर्म कृपयति तत्किमुदीर्योदीर्यं वा कृपयतीत्युच्यते ।

मनुष्यासङ्घां कालं, जहं षण्मिषो एवमेव कम्मं तु ।

उदियातुदिबसवणा, होज्ज सिया आउवज्जे तु ॥

धनिको हिवा सहिष्णुतरहिष्णुश्च । यः सहिष्णुः स विवर्जितं कालं प्रतीकते इतरस्तु न प्रतीकते यथमेव कर्माणि किञ्चित्कालस्यार्त्ता किञ्चित्सुखमस्तमेनापि स्वविपाकं दर्शयतीत्येवमुदीर्यस्यानुदीर्यस्य वा कर्मणः कृपया धृतिरसंनहनलोपेतस्य भवेत् (सियत्) स्यात्काश्चित्कस्याप्यसं जयति न सर्वस्य । यस्तु संहननविविधानः न चरममुदीर्य कर्म देशानः क्षययेत् न सर्वतः (आउवज्जे तु सि) आतुः कर्मवज्जानां शेषकर्मणामनुदीर्योनामापि कृपणं भवति नापुनः पुनरुदीर्यस्यैव कृपणमिति ज्ञातः । तदेवं धनिकधारणिकदृष्टान्तेन जीवकर्मणोऽवभोरापि मुख्यमेव यथायथा बलीयस्त्वं दृष्टव्यम् । उक्तं च "कम्मागो अण्णस्स जरतमुपयः सर्वेनाशश्च हण्णे, मीसिगोत्रावतारहचरमजिनमेतमिह्मिनायेऽवलत्थम् । निबानं नारदोऽपि प्रशमपरिततः स्वाक्षित्तातीसुतेऽपि, इत्ये कमांनवीये स्कुटमिह जयति स्फुरेथा तुदयदरे" यत्कं सत्पण्डं भाषापिकारस्य । ७०१ उ० । सह कल्लेवर रे वदं चित्तय, स्ववशता हि पुनस्तव दुल्लेजा । बहुतरं च सहिष्यति कर्म हे, परमयो न च तत्तु गुणोऽस्ति ते आत्मा० १, सु० २ अ० १ उ० ।

कर्माणि एणं घणविकारां, गहिआरं बहरसाराई ।
लायद्वियं पि पुरिसं, पंथमो उण्हं ततो आत्मा० २ अ० ३ उ० ॥
उतो वाः स्वत एव मोहसहितो जम्मालघालोऽशुणो ।
रागद्वेषकायसन्ततिमहाविधिप्रवीजस्यथा ।
रगिरकुर्वतो विपरकुसमितः कम्ममूढः सार्वतः ।
मोहानां यदि सख्येण फलितो तुः कैरयोगामिभिः ।
पुनरपि सहनीयो दुःकपाकलघातं ।
न लल्लु नयति नाशः कर्मेणां संचितानाम् ।
इति सह गणयित्वा यद्यदा याति सम्यक्, सन्ति वदं विवेकोऽप्यत्र भूयः कुतस्तवः । आत्मा० १, सु० २ अ० ।
लुज्जागुआमि कर्माणि, स्वयं कुर्वति हेजिनः ।
स्वयमेवोपपुज्यते, दुः कामि जं लुआमि च. उक्त० १ अ० ।
यदिह क्रियते कर्म, तत्परजोपजुत्यते ।
मूलसिकेपु वुक्केपु, कर्मं शाखासु जायते सु० २ सु० १ अ० ।
इत्ये बीजे यथाऽप्यन्तं, प्रादुर्भवति नाशुरः ।
कर्मबीजे तथा दन्धे, न रोदिहि ज्जाकुरः स्वा० ॥

क्लेशाः पापानि कर्माणि, बहुभयानि नो मते ।

योगदेव ह्यस्तेषां, न भोगादनवसिद्यते ॥ ११ ॥

ततो निरुपमं स्थानं-मनस्तमुपनिष्ठते ।

जवमपञ्चरहितं, परामन्दमेदुस्सु ॥ १२ ॥

क्लेशा इति नोऽस्माकं मते पापान्युग्रमधिपाकानि बहुमेवाणि विविधानि कर्माणि इत्यावरणयानि क्लेशा उच्यन्तेऽतः कर्मकृप एव क्लेशहानिरिति ज्ञातः । तस्य "नाष्टकं हियते कर्म, कलपोदिशुतेरपि । अत्रहयमेव नोक्तं, कृतं कर्म शुभाशुभं ।

मिति वचनाज्ञोगादेव कर्मेणां कृपे तस्याप्युपुदयाथेवमनिशारितमेवेत्यत आह योगादेव हानाक्रियासमुच्चयसङ्कलान् ह्यस्तेषां नानाभयाजितानां प्रवृत्तानां न जोगादवचस्मितेभोगजनितकर्मान्तरस्यापि भोगानाद्वत्तादनवस्थानात् । ननु स्वतन्त्रानिष्यङ्गोपपत्त्ये न कर्मान्तरजनकत्वं प्रवृत्तानामपि च तेषां कृपो योगाज्ञादधीनं कायवृद्धलाडुत्पत्त्येत इति चेन्न प्रायः विवक्षादिनापि कर्मेणाशोपपत्तेः कर्मणां जोगेतरनाशस्यस्यापि व्यवस्थितिः योगेनापि तत्कारणसंभवे कायवृद्धादि ह.कल्पेन प्रमाणाभावात् । कर्मणां हानयोगमादयतया "हानामिः सर्वकर्माणि अस्मसात् कुदतेऽमुंमिति" जवदशमनापि सिक्तात्वात् । नरादिशरीरसत्ये शुकरादिशरीरानुपपत्तेः कायवृद्धानुपपत्तेर्मनोस्तरप्रवेशादिकल्पेन गौरवाच्च । ये स्वाहुः पातज्जलाः "अन्नेः स्फुल्लिहानामिव कायवृद्धमात्रायां कस्मादेव विस्तत्राज्जला-ज्जानाचित्तं नां परिजामोऽस्मितामात्राविति" तदुक्तं "निर्मोक्षविश्रान्त्यविनाशानात् प्रवृत्तिभेदे प्रयोगाद्विस्तारकर्मणः कर्माणि" तेषामप्यनस्तकाः प्रवृत्तानां कर्मणां नानाशरीरोपजोगानादवत्कल्पनमोह एव तत्पदद्वयानं पुनरप्युपपत्त्येति निरुपमकर्मण एव जोगैकानादवत्प्रमथयणी-यमिति सर्वमवधारतम् ३१ (तत इति) सुगमम् ३३ । आ० २६ आ० (३३) कर्मसाधविचारः ।

तस्य सम्पत्कानस्य सत्याथेत्येन बलीयसिक्किवुत्ते च मिथ्या-ज्ञाने नम्यल्लसत्कारणाद्यो न भवति कारणाभावे कार्यस्यानुत्पादाकागच्छानां च तत्कार्यं प्रवृत्तियर्थवसिते तदभावे च धर्माधर्मयोर्नुत्पत्तिरारम्भकार्ययोश्चोपजोगाप्रवृत्तिरिति संक्षिप्तोक्तं तयोः प्रत्यस्तस्वहानां च ननुक्तं "यद्येत्थमसमिकोऽग्निः-अस्मसात्कुदते ज्जालत् । हानानिस्सर्गकर्मणां, अस्मसात्कुदते तथा" अधोपजोगादपि प्रवृत्ते "ना तुक्तं ह्रीयते कर्म कलकादिशरीरपि" त्यागमोऽस्ति तथा च विरुद्धार्थत्वाद्भयोरैकत्रयं कथं प्राप्ताप्यनुपपत्तेर्भोगाच्च प्रवृत्तेऽनुमानात्पत्त्यस्यैव कुर्वन्ति । पूर्वकर्मण्युपजोगादेव ह्रीयन्ते कर्मेणाद्युपपत्त्ये तत्तदुपजोगादेव ह्रीयते यथाऽऽरम्भशरीरं कर्म तथा चैतत्कर्म तस्मादुपजोगादेव ह्रीयत इति । न चोपजोगात्प्रवृत्ते कर्मान्तरस्यावश्यं भावान्तेसारानुत्पत्तेः । समाप्तकादुपपत्तत्त्वज्ञानस्यावगतकर्मसामर्थ्यादित्युपपत्तेश्चशरीरं हारावा-त्तारापजोगस्य कर्मान्तरात्पत्तिनिमित्तसिद्ध्याज्ञानजनितानुस-त्त्वानाविकलस्य कर्मानुपपत्तिस्तदुपभोगं विना कर्मेणां प्रवृत्त्यानुपपत्तेर्भावेऽपि तद्व्यतिथया प्रवृत्तेर्भावेदशादुत्पत्तेर्वि-वक्षाचाचरते ज्ञानमयेवमशरीरौत्पत्तिद्वारेणोपभोगात्कर्मणां विनाशस्यापाराधनिरवोपच्येत इति व्याकथयत् । ननु साक्षान्चैतद्व्याकथं तत्त्वज्ञानानां कर्मविनाशस्तत्त्वज्ञानादितरेषां तदुपजोगादिति ज्ञानेन कर्मविनाशे प्रसिद्धोपाहरणाप्रा-प्तं न च मिथ्याज्ञानजनितसंस्कारस्य सहकारिणोऽभावाद्भिद्यमानावपि कर्माणि न जन्मान्तरशरीराद्यारम्भस्य इत्यनुपप-मः भेदोऽनुत्पादितकार्यस्य कर्मलक्षणस्य कार्यवस्तुनः प्र-वृत्त्यानित्यप्रसक्तः । अथागागतयोर्बीजोपमेयावस्थपिप्रतिषेधे तत्त्वज्ञानिनो नित्यनैमित्तिकानुष्ठानं कथं प्रत्यवायपरिहारार्थं तत्तुक्तं "नित्यनैमित्तिकैरेव, कुम्भायो दुरितक्षयः । ज्ञानं च विमर्श-कुम्भे-अप्यगतेन तु पाक्येत ॥ अग्न्यासात्पक्षाक्षिप्तः, कैवल्य-सम्भते नरः" । कैवल्यं कान्ये नित्यिदे च प्रवृत्तिप्रतिषेधप्रतिषेध-कं "नित्यनैमित्तिके कुम्भा-स्त्यस्यस्यज्जहासवा । भोगेहर्षी न

मयत्तेन, तत्र काटपनिवेद्ययदिति " सम्म १५५ पञ्च. ॥
अस्य कण्डवम् ।

यथुल्लमारब्धकार्ययोर्वर्माधर्मयोः रूपयोगात्प्रकृतः संविन-
योश्च तत्पुद्गलानादित्यादि तदपि न सङ्गतमुपयोगात्कर्मणः
प्रकृत्यै तत्पुद्गलसमयेऽपरकर्मनिमित्तस्यप्रतिभिलाषपूर्वकमनो-
बाकायस्यापरासरूपस्य संभवाद्द्विकलकारणस्य प्रचुरतर-
कर्मणः सङ्गात्तत्कथमात्मन्यस्तिकः कर्मण्यः सम्यग्ज्ञानस्य तु
मिथ्याज्ञानानिबृहत्यादिप्रकृत्यै पापिक्रियाविशेषितसङ्गचारिण्यै-
षवृंहितस्यागामिकर्मोत्पत्तिरसामर्थ्यवत्संचितकर्मण्येऽपि
न्यामार्थ्यं संभाव्यत एव यथोक्त्यन्यस्य भाविशोतस्पर्यानुप-
पत्तिः समर्थस्य पूर्वप्रचुरतस्पर्यादिभ्यस्तेऽपि सामर्थ्यमुपलभ्यं
किन्तु परिणामिजोबाजोवाविषस्तुविषयमेव सम्यग्ज्ञानं न
पुनरेकान्तनित्यात्मादिविषयं तस्य विपरीतार्थप्राप्तकत्वेन
मिथ्यात्वोपपत्तेर्यथा वैकान्तवादिपरिकल्पितं ज्ञानमाद्यौ न
संभवति तथा ज्ञानं निवेद्यप्यन्ते । मिथ्याज्ञानस्य च मुक्तिहे-
तुः परतःपि मेव्यन दधानो यदुक्तं 'परिधांसिपादि' तत्सर्वं
संवररूपचारिजोषवृंहितसम्यग्ज्ञानानेरदोषकर्मस्य यन्मात्रार्थ-
मनुपगम्यते तत्सिद्धमेव साधितम् । यद्योपयोगाददोषकर्म-
ण्येऽनुभावनमुपपन्नं तत्र यदेवागामिकर्मप्रतिषण्ये सामर्थ्यं
सम्यग्ज्ञानादि तदेव संचितकृत्येऽपि परिकल्पयितुं युक्तमिति
प्रतिपादितं सर्वज्ञसाधनमात्राद्येवोपयोगात् प्रकृत्यै स्तोत्रज्ञान-
स्य कर्मणः प्रचुरतरकर्मसंयोगसंचयोपपत्तेः तददोषकृत्यो-
मुक्तिः संगतः । कर्मत्वादिति च हेतुः समान्तत्ववद्द्विसिद्धाधने-
कदोषोद्वहताश्च प्रकृतसाधकः । अस्ति तद्विदितो ज्ञानं च
सन्तानत्वहेतुदूषणानुसारेणातिसंख्यानेन निवर्तयितुमश-
क्यत्वान्मानसो विकल्पः । नया ह्यनुभावनत्वात्प्राप्तिकृत्यं विक-
ल्पयतोऽपि मानिकत्वप्रत्ययो विषयते शाक्यपान्ते तु प्रति-
संख्यानेन विचारयितुं कल्पना न पुनः प्रत्यक्षमुपलब्धत्वासाध-
याऽम्बं विकल्पयतोऽपि मोक्षरीमात्रं गोत्रत्ययो विकल्पकथा
त्यमेव वाच्यं न पुनरुच्यते प्रमथगीरवभयात् । यच्च समाधि-
बलादुत्पन्नत्वज्ञानस्येत्यादि तद्वयुक्तमनिलाषकपरागाद्य-
भावे ह्युपयोगासंभवात् संभवेऽपि बाधव्यर्थावि श्रद्धिमतो
भवद्विप्रायेण योगिनोऽपि प्रचुरतरकर्मोधर्मसंभवोपतिभा-
गिन इव भूपत्यादेर्वैद्योपदेशवर्षमानानुरादृष्टान्तोऽप्यसंगतः
तस्यापि नौकमान्वाभिलाषेण प्रवर्त्तमानस्यैवप्रादाचरणे
वीतरागत्वासिद्धेः । नञ् मुमुक्षुरपि मुक्तिमुक्ताभिलाषेण प्र-
वर्त्तमानस्य सरागात्वं सम्यग्ज्ञानप्रतिषण्यकपरागविग्रमस्य
सर्वज्ञानस्यानुपपत्त्या प्राक्प्रसाधितयज्ञाज्ञांप्राप्तिकर्मनि-
मित्तस्य तु बाह्यवृत्तिरीरात्मप्रवृत्तिरुपपन्न्यै सातजकस्य
शैलेश्यवस्थायामुमुक्षोरभावात् । प्रवृत्तिकारणत्वेनाप्युपगम्य-
मानस्य मोक्षसुखाभिप्रायस्याप्यसिद्धेर्मुमुक्षो रागित्वम् ।
प्रसिद्धश्च भवतां प्रवृत्त्यज्ञावो प्राविष्टप्रमोधर्मप्रतिषण्यकः य-
च्च प्राविष्टप्रमोधर्मोऽप्यभिप्रायः हेतुः स एव संचितकृत्ये
ऽपि युक्त इति प्रतिपादितमन एव सम्यग्ज्ञानदर्शनचारिण्यक
एव हेतुर्मायिभूतकर्मसंभवाप्रतिघातकत्वात्प्राप्त्यवस्थाका-
रणं नाभ्य इति तेन यदुक्तं तत्त्वज्ञानादिभिर्न तत्पुद्गलैश्च । य-
स्मिन्नेवाप्युपेजोमादिति तत्पुद्गलसुपेजोमासङ्गह्यानुपपत्तेः प्रति-
पादितत्वात् । यथु नित्योन्मिषिकानुष्ठानं केवलज्ञानोत्पत्तेः प्रा-
काश्यामिषिकानुष्ठानपरादारेण ज्ञानावरणादिदुर्बुद्धितत्त्वनिमित्त-
त्वेन केवलज्ञानयत्तत्वेनेत्येन प्रतिपादितं तदिदमेवासाकं कथ-

ज्ञानज्ञानोत्पत्तकृतं तु शैलेश्यवस्थायामुपकर्मनिर्जरेणक-
पायां सर्वकियाप्रतिषेध एवाभ्युपगम्यत इति न तस्मिन्मो ध-
र्मोधर्मकलपानुजोयः । प्रवृत्तिनिमित्तस्यप्रतिषण्यत्वात्तद्वि-
तुत्वात्तद्विः सम्म० तथा पूर्वः कर्मनिमित्तस्य जीवस्य वक्ष्य-
पिण्डव्यायेन कथं सम्बन्ध इति प्रश्नं प्रकथयिष्येः सह कृपिणां र-
योगसंबन्धस्यमर्यादेव यथाऽकारो न सह परमात्मापुं पक्षिणां वा
वह्न्यःपिरेकस्यानेन तु संबन्धविशेषो व्यवस्थाप्यते न तु क्वचि-
यान्येनः संबन्ध इति न किञ्चित्पुनरुक्तम् । ४०९ एवेन ३ उक्तः
कर्मभो-कर्मतत्-प्रथमं कर्मणः सकाशादित्यर्थे, ज० १२
श० ५ श० ।

कर्मत-कर्मन्त-पुं० कर्महेतौ, 'तदप्यगारा सावज्जा अयादिहा
कर्मता परपण्यपरिवाणकक कज्जं' सूत्र० २ पुं० ३ अ० ।
कर्मतसाला-कर्मन्तसाला-पुं० ३ "तुहादिया जय्य कम्म
विज्जति सा कम्मतसाला" कृत्वादि यच्च परिकल्प्यते सा क-
र्मन्तसाला इत्युक्तकृत्यायां शाखायाव, कर्मन्तसालादप्यत्र नि०
पुं० ४ उ० । प्रश्न० ।

कर्मस-कर्मो-पुं० कर्मनेषु, ज० १५ श० १ उ० । व्या-
पारिणु, क्री० ।

पदममयजिणसं यं चत्तारि कम्मसा खीणा नर्वाति
तेज्जा णाणवरणिज्जं दूरिसण्णवरणिज्जं माहणिज्जं अं-
तराहं । उप्पण्णण्णदंसण्णवरं अरहा जिणो केवली च-
त्तारि कम्मसे वेदंति तेज्जावपयजिज्जा आहं यं णाण गोयं ॥

प्रथमः सजयो यत्त स तथा स चासौ जिनश्च सयो-
निकचलिप्रथमसमयजिनस्तस्य कर्मणः सामान्यत्वात् । ज्ञा-
नावरणीयाद्यो जंदा इति । उप्पण्ण आवरणस्यज्जाते ज्ञानवर्ग-
ने विशेषसामान्यबोधस्वरूपे चारयनीनि उपपन्नज्ञानदर्शनम-
रोऽननादिस्तिष्ठकेवलज्ञानयतः सदाविषयस्यासङ्गात् दर्श-
यति न विज्ञाते इह एकान्तो गोप्यस्य सकलसंक्षिप्तित्य-
वहितस्त्वसुखमप्राप्यसाक्षात्कारित्यादित्येवम् । देवादि-
पुञ्जाहेत्यनाहेत्या । रागादिजन्तुचार्जिनः । केवलज्ञानं पर्यपुण-
ाणि ज्ञानादीनि यत्त सन्ति स केवलज्ञानं । सिद्धात्तस्य कर्मकृ-
णस्य च एककर्मण्ये सम्भवात् स्या० ४ उ० । (के देवाः कियता
कालेनाऽनन्ताद कर्मसाहस्यपण्णानांति जवणा शब्दे)

कम्मकट-कर्मकृत-वि० ३ त-कर्मनिवेति, ७७० कर्मकरणाधि-
करणे, "इत्थीय पुरिसस्स य कम्मकटाय जोजीय भवुणवचिच
नामं संजोय समुपपज्ज" - नामकर्मनिवेतितायां योनि, अथ-
वा कर्ममहाप्रापको व्यापारास्तत्कृतं यथां सा कर्मकृता ज०
३ सा० ५, उ० ।

कम्मकट-कम्मकट-वि० कर्म करानीति कट-वेननेन कर्म-
कारके, खियां ३५-वाच० । आचा० । औ० । आ० स०
हि० । भुनके, वृ० १ उ० । लोकमिलादिकर्मकरे, दवा० ९
अ० । कर्मोभ्यं करं, आ० स० हि० । (करशब्दे तन्निर्णये
विश्रुतिः) नाच्छीत्ये-दासे कर्मकरणादि, खियां ३५ कटि-
सायाप्-कम्म-कर्महिंसां करोतीति । देव्यादि, यमे, पुं० मेदि०
सर्वप्राप्तिहिंसायां तस्याधिकृततया च तस्य तथात्वम् स्या-
ज्जायात्, की० मेदि० ।

कम्मकरण-कर्मकरण-न० कर्मविषयं करयं कथयत् । सेनना-
दिनिमित्तमुत्ते जीवघटीयं, स० ६ श० १ उ० ।

कादिवैमानिकपर्यन्तेषु, अ० १४ श० ६ उ० ।

कम्माणिव्वत्ति-कर्मनिष्ठेति-श्री० कर्मणो ज्ञानावरणवित्तया निष्पत्तौ,

इद्विहा णं भंते ! कम्माणिव्वत्ती पणत्ता ? गोयमा !
अउविहा कम्माणिव्वत्ती पणत्ता तंजहा णाणावरणिज्ज-
कम्माणिव्वत्त। जाव अंतरादयकम्माणिव्वत्त। शेरुदयाणं
भंते ! इद्विहा कम्माणिव्वत्ती पणत्ता० तंजहा णाणावर-
णिज्जकम्माणिव्वत्ती जाव अंतरादयकम्माणिव्वत्ती य एवं
जाव वेमाणियाणं ज० १९ श० ८ उ० ।

कम्मणिसेग-कर्मनिषेक-पुं० कर्मदत्तकस्यानुभवनायै रचना-
विशेषे, अ० ६ श० ३ उ० । (यथा कम्म शब्दे दर्शितम्)
कम्मण-कर्मण-न० कर्मणो विकारः कर्मणो विकारेऽणप्रत्ययः
यद्वा कर्मैव कर्मणो प्रभाविभ्योऽणप्रत्ययः । कर्मजशरीरे, कर्म०
(कम्मजशब्दे विवृतिः)

कम्मत्त-कर्मत्त-त्रि० इतः पूर्वाचरितेः कर्मभिर्नुचिते, कर्मभिः
कृष्यादिभिरातीः । कृष्यादिकर्मकर्तुमसमर्थं, " कम्मत्ता तु-
म्मगा जेव, इत्थारं सुखदो जण्णा " एतेः पूर्वाचरितेः कर्मभि-
राताः पूर्वसकृतकर्मणः फलमनुभवन्ति । यद्वा कर्मभिः कृ-
ष्यादिभिरातोस्तत्कर्तुमसमर्थो उद्दिष्टः सन्तो यतयः संयुक्ता
इति सूत्र० १९ श० ३ अ० १ उ० ।

कम्मरयय-कर्मस्तव-पुं० देवद्वन्द्वस्त्विद्विचिते सनामक्याते क-
र्मप्रत्यये, तदधिकाराः । बन्धोद्योदीरणसत्यपदं, निष्पेक-
मर्थत्वेन नित्यम् । यः सिद्धिसाधनमूलककार, श्रिये स यः
श्रीजिनवीरनाथः । " नत्वा गुरुपदकमलं, गुरुपदेशाद्यथा-
श्रुतं किञ्चित् । कर्मस्तवस्य विद्युति, विदधे स्वपरोपकाराय २
तत्रादिवैव भङ्गलार्थमभीष्टदेवतास्तुतिमाह ।

नह गुणियो वीरजिणं, जह गुणगणिषु सयदाकम्माइ ।

बंधुद्योदीरणया, सत्तापत्ताणि खविपाणि ॥ १॥

तथा तेन प्रकारेण स्तुतोऽसत्तापत्तयस्तद्वत्सकलकर्मनिष्ठ-
लक्षणलक्षणगुणोत्कीर्तनेन सत्यनगोचरीकुर्मैः कं वीरजि-
नम् (कर्म०) यथा येन प्रकारेण " अभिनवकम्मणहणं,
बंधो ओहेण सत्तवीससयं । तित्थयराहादुग-वज्जं मिच्छुम्मि
सत्तससय " मित्यादि वच्यमाणेषु गुणेषांषु परमपदासा-
दृशिवरातोहसोपानकल्पेषु व्याख्यात्मगानलक्षणेषु मित्या-
दृष्टपादिषु सकलानि समस्तानि भवित्तानावरणप्रभृत्सुत्तर-
प्रकृतिकदम्बकसाहित्यानि कर्मोपे ज्ञानावरणोपादिवृत्तप्रकृति-
रूपापयष्टौ कर्मणि च स्वोपकर्मविषाके विस्तरेण व्याख्याता-
निकर्तृत्वादि 'बन्धुद्योदीरणया सत्तापत्ताणि' कर्म० । (वि-
शेषत उपयोगानायाव सत्तवो व्याख्यायने) पर्यन्ते । इति श्रीदे-
वद्वन्द्वस्त्विद्विचित्यायै स्वोपकर्मस्तववटीकायां सत्ताधिकारः
समाप्तस्तस्मादौ च समापिता लघुकर्मस्तवटीका ॥
सत्ताधिकारमेव, विवृण्वता यन्माजितं सुदुनय ।

निःशेषकर्मसत्ता-रहितस्तोनास्तु लोकोऽयम् ॥ १ ॥

विष्णोरिव यस्य विभोः, पदत्रयी व्यामशे जगत्सिद्धिद ।

कर्ममजपटलमुक्तः, स श्रीवीरो जिने जयतु ॥ २ ॥

कुन्दोज्ज्वलकिर्तिजरी, सुरभीकृतसकलाविष्टपाभोगः ।

शतमखगुनयिनतपदः, श्रीगीतमगणधरः पातु ॥ ३ ॥

तद्वत् सुखमा स्वामी, जम्भप्रनवाद्यो मुनिवद्विदाः ।

मुतजलविधिपारीणा, तयांसः श्रेयसे सन्तु ॥ ४ ॥

कमात्मास्तपाचार्यै-स्त्वभिष्यसिद्धिनायकाः ।

समचूषन् कुले बान्धे, श्रीजगत्कम्बुसूरयः ॥ ५ ॥

जगज्जितविशेषानां, तेषां शुचचारिणाम् ।

विनेयाः समजायन्त, श्रीमद्वैवस्वद्विदाः ॥ ६ ॥

स्वान्ययोरुपकाराय, श्रीमद्वैवस्वद्विदाः ।

कर्मस्तवस्य टीकेयं, सुखयोषा विनिर्मम ॥ ७ ॥

विशुधवरधर्मकीर्ति-श्रीविद्यानिष्ठसुखसुखः ।

स्वपरस्तमयैककुशले-स्तवैव संशोधिता चयम् ॥ ८ ॥

यद्विदितमवमतिना-सिद्धास्तविद्वद्भिर्ह कमापि शास्त्रे ।

विद्वज्जितस्तवैव, प्रसादाभावा तच्छ्रुयम् ॥ ९ ॥

कर्मस्तवस्य प्रसिद्धं, विद्वद्ययना यन्माजितं सुदुनय ।

सर्वेऽपि कर्मवन्धोस्तेन मुक्तस्तु जगताऽपि १० कम्म० १ क० ।

कम्मद्वन्द्व-कर्मद्वन्द्व-न० कर्मवन्धोऽप्ये, आवा० १ श्रु० ८

अ० १ उ० ॥

कर्मद्वन्द्व-कर्मद्वन्द्व-पुं० कर्मैव द्वौवः कर्मणि द्वौवः कर्मदेतुद्वौ-

वो वा । कुष्ट पापजनके हिंसादौ कर्मणि, कर्मजन्य पापादौ,

सकलकर्मद्वौ भिन्नाहः।मज्जन्मसनाद्वे द्वौव, वेया० याव० ।

गुणप्रतिबन्धकर्मविषाके च । पंचा० १४ विव० ।

कम्मद्वन्द्व-कर्मद्वन्द्व-पुं० द्वयमनोमयं द्वौव कर्मणि, " ततो यः स्वत-

एव मोक्षसिद्धेः जन्मलवाशोऽशुभो, रागद्वेषकथासत्ताति-

महान् निर्विघ्नोऽजस्यवा । रोगैरकुर्वितो विपकुर्मितः कर्म-

द्वयः प्राप्तं, सत्त्वानो यदि सत्यंयव कर्मैवो दुःखरघोषागमि-

मिः ॥ १ ॥ आवा० १ श्रु० ८ अ० ४ उ० ।

कम्मधारय-कर्मधारय-पुं० तत्तुल्यः समानाधिकरणः कर्मधा-

रयः इति लक्षिते समसभेदे,

से किं तं कम्मधारय ? कम्मधारय धवदो वसदो धवल-

वसदो किण्हो मियो किण्हमियो सेतो पदो सेतपदो रत्तो

पदो रत्तपदो मेत्तं कम्मधारय ॥

धवद्वन्द्वोऽपि वृषजन्म धवद्वन्द्वयव इत्यादि श्रुत० ॥ तथा समा-

साधिकारे कर्मधारयसमासप्रयोजनं न प्राप्तानि यतस्तस्य

तत्तुल्यसमासात्पुण्यशृङ्खलाभाव इति प्रबो जर्गतां वासी गौड

जर्गवो इत्यत्र कर्मधारयसमासत्वात् पुंवकर्मधारये इत्यनेन

पुंवङ्गावस्तत्तुल्यत्वाच्च गोस्तरात्पुण्यद्विषय समासताः दिव्याव-

दो प्रत्ययः इत्येकत्र समासत्रयप्रयोगजनसद्भावस्तथा विशेषणं

विशेष्येणैकार्थ्ये कर्मधारयभेदेति पुण्यशृङ्खलासम्भावना च का-

व्यामशुनि १३८ श्वेन० ३ वहा० ।

कम्मपङ्क्ति-कर्मपङ्क्ति-पुं०-त्रि० कर्माश्रिते, " जीवा कम्मपङ्-

क्तिवा " कर्मवशवर्तित्वात् स्था० ७ उ० ।

कम्मपग (य) दि-कर्मपङ्क्ति-श्री० कर्मणो मूलजने,

कइ ण भंते ! कम्मपगदीओ पणत्ताओ ? गोयमा ! अइ क-

म्मपगदीओ पणत्ताओ तंजहा णाणावरणिजं जाव अं-

तराद्वे जाव वेपाणियाणं ॥ अ० १६ श० ३ उ० ।

(कम्मशब्देऽत्र वक्तव्यं सवैमवदितम् । नवरय)

जीवा णमद्वैकम्मपगदीओ विण्णुपुं वा विण्णंति वा वि-

णिस्संति वा तज्जहा णाणावरणिजं दारसणावरणिजं वे-

यजिज्जं मोहसिज्जं आउयं नामं गोयं अंतराहयं ॥

“जीवा क्षमिण्यादि” प्राणिष्व व्याख्येयं तत्र चयनं व्याख्या-
नान्तरैणाकलनमुपचयनं परिपोषणं बन्धनं निर्मापणमुदीरणं
करणमाकुष्य दक्षिणकोषोदये दातं वेदनमुत्तजव उदय इत्यर्थः ।
निज्जेरा प्रदेयेभ्य शटनमिति ॥ २५० ८ टा० । कर्मेन्द्रप्रतिब-
न्धकव्यताकं प्रयत्तिरो उत्तराव्ययैः उत्त० ४ क० । बन्धना-
दिकराण्युक्तप्रतिपादकं कस्मान्नकस्याने भ्रमे, तथादी ।

प्रणम्य कम्मद्रव्यकमेति, नमस्तुराधोराधिरुणेतिमय ।

कर्मप्रकृत्याः क्विप्ता पदानां, सुखावबोधाय कमेति टीकायाम् ॥१॥

अयं गुणहृत्सिद्धतः समग्रो, यदस्मदादिबेदनीह किंचित् ।

उपाधिषंसंप्रकेवशाद्विशेषो, लोकऽपि इष्टः स्फटिकोपलस्य ॥२॥

इह शिष्टा क्विचिदेष्टं वस्तुनि प्रत्यक्षमालाः सन्त इष्टदेवता-

नमस्कारपुस्तकसमेष प्रवर्तन्ते न चायमाचार्यो न शिष्ट इति

सिद्धसम्बन्धविराजनाय तथा येषांसि बहुविधानि भवन्ति उ-

क्तम् ॥ “क्वयांसि बहुविधानि भवन्ति महतामपि । अध्येयसि

प्रवृत्तानां कापि यन्ति विनायका” इति । इदं च प्रकरणं स-

म्बन्धानुवृत्त्यात् भयोभूतमता मा भूद्वयं विद्वा इति विद्वावि-

नायकोपशान्तये षेष्टदेवतानमस्कारं तथा न प्रेक्षापूर्वकारिणः

क्वचिपि प्रयोजनादिविहितं प्रवर्तन्ते महं प्रेक्षायां प्रवृत्त्यर्थं

प्रयोजनादिकं च प्रतिपिपादयितुं प्राद्विद्वाह क० प्र० ।

संप्रति प्रकरणप्रधाननिबन्धनां विविधफलसंप्राप्तिमाह ।

करणोदयसंततिश्चो, तज्जिअकरणसंजमुज्जोया ।

कम्मज्जुदयनिद्धा-जणियमसिद्धं सुहमुवेति ॥ ४७३ ॥

करणा(नायुक्तव्यकारणा)मुदयससंयोज्य सम्बन्धविराजानुयुक्त-

स्वजिअकरणं (संजमुज्जोयसि) तासां करणोदयसत्तानां या

निज्जेरा तस्याः करणं निर्वर्तनं तदर्थं संयमं प्रति उद्योग उद्यमो

येषां ते तज्जिअकरणसंयमोद्योगाः ते इत्थंभूताः (सन्तमित्याह)

कर्माहंकोदयसत्तानिज्जनिद्धा (कर्म)प्रकृत्यश्च अद्यानां कर्माणामुदय-

निष्ठया उदयप्रदं बन्धस्याप्युपलक्षणं ततोऽप्यर्थः बन्धोदय-

सत्ताज्ञयेण जनिनमुत्पादितं यत् (मणिष्ठानि) मनस इष्टम-

यथा (आणिद्वुति) न विद्यते निष्ठा पर्यवसानं यस्य तत् अ-

निष्ठम् । आनिष्ठमपर्यवसानं सुखमुत्तमयथापि मोक्षसुखं तत्

(उपयानि) प्राप्नुयन्ति तस्माद्वश्यमिह प्रकारेण प्रेक्षायज्जि-

निर्दन्तनरन्त्यासः करणीयः कृत्वा च यथाशक्तिसंयमाधयति

प्रवर्तितयं प्रवृत्तेन च सत्ता संक्षिप्तप्राप्त्यवसायकपुण्यपरि-

हारे अथ आरब्धय इति । प्रत्येकार्थे आत्मन औक्त्ये परिह-

रन् अन्वेषां बहुभुतानां प्रकारणार्थपरिभाषनाविषये प्राधान्यां

कुर्वन् प्रेक्षावर्ता प्रकरणविषये उपादेयमुक्तिपरिग्रहाय प्रकर-

णस्य परंपरया सर्वविमूलनां व्यापयति ।

इय कम्मण्णमदीओ, जहासुहं नीयण्णमहणाजि ।

सोहिय-एणाजोणकयं, कहं तु वरदिद्धिनायन् ॥४७४॥

अल्पममिनाऽपि अल्पबुद्धिनाऽपि सत्ता इत्यवमुक्तेन प्रकारे-

ण युक्तरूपकमप्युपासनां कुर्वता युक्तादभूतं यथा मया ज्ञातं

तथा कर्मप्रकृतेः कर्मप्रकृतितानमाकाशभूतान् दृष्टिवादे हि अनुवृत्ता-

पूर्वाणि तत्र च द्वितीयमात्राणोपायनिधानमनेकवस्तुसम्बन्ध-

तं पूर्वं पञ्चमं वस्तुविशतिप्रभृतिपरिमाणं तत्र कर्मप्रकृत्याक्यं

क्षतयं प्राप्तं वस्तुविशत्युद्योगद्वारमयं तस्मात् इह प्रकरणं नी-

तम माहूपमित्यर्थः । अस्मिन् प्रकरणे यत् किमपि स्थूलितं तद्व-

रणसामर्थ्यात् नो अनाजोगादिः संनयति तत् आभोगः संनयति

आभोगज्जितं यत् किमपि स्थूलितं तत् शोधयित्वा अपन-

यन्तु ये घरा उक्तलितदुद्धातिशयसंपन्ना दृष्टिवादा इत्युक्त-

ज्ञावदस्य ममोपरि महत् । मनुप्रहृष्टुकिमाख्या तत्रान्यद्व पक्ष-

गमानुसारि प्रक्षिप्य कथयन्तु यद्यद्वयं पदं समीचीनं नेह-

मिति । न पुनर्येकाकारोऽप्रसादस्तेः कस्यचनः इत्यत्र सावता ।

अत्र “कम्मपयसिगाह” इत्यादिना प्रयेन प्रकरणस्य सर्वप-

न्मूलता व्यापिता द्रष्टव्या । दृष्टवादा हि जगता साक्षादर्थ-

तोऽभिहितः स्वयेन वस्तुतस्तु सुषमं स्वामिना दृष्टिवादाः तर्गतं च

कर्मप्रकृतिप्राभृतं तस्माच्च प्रकरणमुद्भूतमिति परम्परया रुषे-

वित्युल्लम् । इह शास्त्रस्यादौ भये अथानेन च मङ्गलमवश्यम्-

भिधातव्यम् आदिमङ्गलाभिधाने हि शास्त्राविवेचने परिसमा-

प्तिमियायै श्रम्यममङ्गलाभिधानतश्च प्रदिध्यादिपरंपरागमेन

स्यैवमाधत्ते । पर्यन्तमङ्गलाभिधानप्रभात्यतः पुनः शिष्यप्रशि-

ष्यादिभिरवधार्यमाणं तेषां चेतासु सुप्रतिष्ठितं भवति । तत्रात्रि-

मङ्गलम् “सिक्कं सिद्धायस्स ससुयं” मिश्यापुल्लम् । श्रम्यमङ्गलं

तु “अकरस्यइच्छाह अद्युद्योगधरे पत्थियथामाति” ॥

संप्रति पुनरवस्थानमङ्गलमाह ।

जम्मवरमासाणायव-फारिसपविकसियविमल्लमङ्करणा ।

विमल्लेति कम्ममङ्ग्रे, मो ये मरणं महावीरो ॥

यस्य भगवतो महावीरस्य वरमनुसरं यत् शास्त्रे तद्वचन-

संस्पर्शात् प्रकटं विकसिता उद्भूतं मता विमला अयमाभि-

ध्याज्ञानस्वकपमला प्रतिकरणा मन्त्रेय किरणस्ते कर्ममलिनः

कर्मनो महीमाम्नां क्षुद्रमनो विमलतयति विमलीकुर्वन्ति स्व

भगवान् महावीरां यदेमानस्वामी मे मम संसारमयज्जीतस्य

शरणं पतिगणहेतुर्नायं इति ।

कर्मप्रपञ्चं जगनोऽनुबन्ध-फलेशावदं वृक्षरूपापरीतः ।

क्षायय तस्योपदिष्टे रत्न-प्रयं स्व आचारिजनयर्चमानः ॥

निरस्तकुलमध्वान्, सत्पदार्थप्रकाशकम् ।

निर्योदयं नमस्कृत्य, जैनसिद्धान्तभाषकम्

पूर्वोत्पन्नकर्म-प्रकृतिप्राप्तसमुद्भूता येन ।

प्रकृतिरियमधिगमन-शुनकवदगम्यज्जायाः

ततः क्व चैषा विषमार्थयुक्ता,

क्व चात्पशात्प्रायैकृतममोऽहम् ।

तथापि सन्मगुरुसंप्रदायात्,

किंचित् स्फुटार्थापि विबुधा मध्येषा ॥ ४॥

कर्मप्रकृतिनिधानं, बहुषे येन मारणां येभ्यः ।

क्वैक परोपकृतये, बीजुणिकृते नमस्तस्मै ॥ ५ ॥

एतानिगम्यन्ती, कर्मप्रकृति विबुधवता कुशलम् ।

यदापि मलयगिरिणा, सिद्धिं तेनानुतां लोकः ॥ ६ ॥

अदन्तो महजं मे स्युः, निष्ठाह्व मम मङ्गलम् ।

मङ्गलं साधकः सम्य-ज्ञानो धर्मोऽस्तु मङ्गलम् ॥ ७ ॥

इतिमोमहायगिरिविरचिता कर्मप्रकृतिटीका समाप्ता क० प्र० ।

आप्रायणीयाभिधानद्वितीयपूर्वस्य पञ्चमवस्तुसत्तकचतुर्थं प्रा-

कृतं, क० प्र० ।

कम्मपयसिगह-कर्मप्रकृतिसंग्रह-पुं० कर्मप्रकृतिजगत्तस्य प्र-

त्यस्य बन्धाधिपलक्षणस्यार्थोपकारस्य संग्रहो यत्र स तथा

पञ्चसंग्रहग्रन्थस्य पञ्चमाधिकारे, पं० सं० । संप्रति कर्मप्रकृति-

संग्रहोऽर्थभातव्यः कर्मप्रकृतिवच्च शास्त्रान्तरं प्रवर्ति च ततो

न माहशैरल्पमेधोभिः स्वमतिप्रभावतः संप्रहर्तुं शक्यते किन्तु कर्मप्रवृत्तिप्राप्त्याभिप्रायः यथापराभिधिप्रवृत्तयोरपदेशपारंगम्येनस्ततोऽवश्यमिह नैव नमस्करणीया इति । पं० सं० । ते भ्यो नमस्कारं प्रकृतप्रवृत्त्येन सह वक्ष्यमाणग्रन्थस्य संबंधं च प्रतिपादयितुमिदं ब्रह्म ।

नमिच्छु सुयद्वाराय, वोचं करणाणि वंधपाणि ।

मंकमकरणं बहुसां, अउडिसियं उदयमेतं जे ॥

नत्वा भुतधरेभ्यः सकलभुतमहार्णवपारगमिभ्यः उक्तं शयनादिभिर्बहुलमिति सुखेन संप्रदानसंज्ञायां चतुर्थी यथा पत्न्ये दोने प्रणम्य शस्त्रेषु गतायेत्यादौ चतुर्थी प्रसङ्गे च "उडुविमत्तीय ज्ञ-
नद चउरियत्ति" प्राक्तनसङ्गा यद्वा भुतधरेभ्यः नत्वा किमिच्छाह
करणानि धीर्येयिष्येयकपाणि बन्धनादीनि बन्धनसंक्रमणोद्धर्त-
नायवनेनादीरणीपशममानिचत्तानाकपानि पं० नं० ६६ पत्र ।

कम्मपट्टवणासय-कर्मप्रस्थापनाशत-न० कर्मप्रस्थापनार्थप्र-
तिपादनपरं जगत्तया यकोनमिच्छामे शते, अ० १९ हा० ।
(अत्रत्या वक्तव्यता बंध शब्दे)

कम्मपरिमा-कर्मपरिमा-अ० कर्मणोऽनेकप्रकारतापरिज्ञाने, "उ-
क्त्वास्स कुत्तश परिहमुद्दहर्त्ति" इति "कम्म परिमाय सव्वसां"
कर्म बंधोद्घाटयसत्कमेनाविधानतः परिहाय सर्वेशः सर्वैः प्रकारैः
कुत्तशः प्रत्याख्यातपरिहामुद्दहर्त्ति । यदि वा मूलोत्तरप्रकृ-
तिप्रकारैः सर्वैः परिहायति मूलप्रकारा अथे उत्तरप्रकृतिप्रका-
रा अपपञ्जाशुत्तरं शतम् । अथवा प्रकृतिभिर्यनुभागप्रदेश-
कार्योद्घोदयप्रकारैरेवसत्कमेनाकारणैश्च कम्म परिहाय-
ति आवा० १ शु० ३ अ० ४ उ० । "कम्ममभियावा पसरसवि-
याअं पससाआ नेजहापंच भरदेषु पंच परवसु पंच महावि-
देहेसु" ज० ३ प्रति० ।

कम्मपरिसारणा-कर्मपरिशटना-अ० ६ त० ज्ञानावरणादी-
नां कर्मणां जीवप्रदेशेभ्यः पृथक्करणे, सूत्र० १ शु० १ अ० ।

कम्मपादव-कर्मपादप-पु० पादपत्वेनोपक्रान्तिं वृत्ते, यथा सर्व-
पादपानां लूमा प्रतिष्ठितानि मूलानि पवं कमेपादपानां संसारे
कपायकपाणि मूलानि प्रतिष्ठितानि । आवा० १ शु० २ अ० १ उ० ।

कम्मपुरिस-कर्मपुरुष-पु० कर्मानुष्ठानं तत्प्रधानः पुरुषः कर्मपुरु-
षः । कर्मकारादिके, सूत्र० १ शु० ४ अ० १ उ० । कर्माणि
महारम्भसंपाद्यानि नरकायुष्मादीनि तद्वर्जनपरः पुरुषः कर्म-
पुरुषः । उत्तमपुरुषजैः, "कम्मपुरिसा वःसुदवा" कर्मपुरुषश-
ब्दाभिप्रायः वासुदेवाद्यः स्थाः ३ गा० ।

कम्मपवाय-कर्मपवाद-न० कर्म ज्ञानावरणाद्यादिकमष्टकारं
तत्प्रकरणेन प्रकृतिस्थित्यनुगमप्रदेशादिभिर्मैदैः समपञ्च वद-
तीति कर्मप्रवादश्च न० । ज्ञानावरणादिकमष्टविधं कर्म प्रकृति-
स्थित्यनुगमप्रदेशादिभिर्मैदैर्यथोक्तोत्तरमैदैर्यथैव चरयेते
तत्कर्मप्रवादश्च ॥ अष्टमे पूर्वे, तत्प्रपरिमाणमेका कोटी अशी-
तिश्व सहस्रानि स० २०० पत्र । न० १० । स्था० १० । कम्मपवा-
यपुण्यस्स पं वीसं वरपू पससा" स० । विशेष ।

कम्मपवपयिज्ज-कर्मप्रवचनीय-पु० कर्म कियं प्रोक्तवाद्
इति कर्मप्रवचनीयः । कर्त्तरि लुते खानीयर । कर्मप्रवचनीया
इत्यभिप्रायं यानिपुणे कस्यापिबु शब्धे, तेहि संप्रति कियं न
कथयन्ति अपि द्योतयन्ति किन्तु नियानिद्वितसम्बन्धविशेषं

द्योतयन्तीति तेषां तथाग्रहः । यथोक्तं हरिणः "कियाया द्योत-
को नायं, सम्बन्धस्य न वाचकः । नापि कियापदास्तेषां, सम्ब-
न्धस्य तु भेदकः" इति "अधिपरी अनर्थकाकियादेवतद्व्याप-
त्वाभावेऽपि योग्यतया तथाग्रहः वाच० ।

कम्मपपसंग-कर्मसङ्ग-पु० कर्मेष्वभ्यासे, आ० म० डि० ।

कम्मपपसंगसत्त-कर्मसङ्गसत्त-त्रि० कर्म कृत्याद्यनकप्रकारं
तस्य प्रसङ्गोऽनुष्ठानं तत्र प्रसक्तस्तथिष्ठः । कृत्यादिकर्मनिरते,
आवा० १ सु० १ अ० ६ उ० ।

कम्मपव-कर्मवप-पु० कियत इति कर्म ज्ञानावरणाद्यादिसङ्गं
तस्य बन्धः । कर्मणो विशिष्टरचनयाऽप्रमति स्थापने, कर्मणा
वाऽऽत्मनो बन्धः आत्मनः स्वस्वकारनिरस्करणलक्षणं कर्मणा
बन्धः, आवा० ६ अ० । आ० सू० । ज्ञानावरणाद्यापुण्ये, जी-
वानु० । (अभिज्ञानानुपपत्तिनस्य चतुर्विधकर्मणो बन्धविना
कम्मशब्दे कृता प्रकृतिबन्धादिप्रकृषणा बंधभावाः) नवरभिह
विवेकधर्षणविकृतप्रभस्य हीरविजयसुरिकृतमुत्तरम् यथा
कस्यचित्ज्ञानतोऽभिनिविष्टस्य संसारवृद्धिहेतुः कर्मबन्धो द्य-
यानुत्तानमभिनिविष्टस्य तन्मार्गानुयायिनो वाऽज्ञानत इति प्रभे
उत्तरमाह अत्र व्यववहारेण ज्ञानतः कर्मबन्धो भूयानित्यवस्यतीति ।
तथा कश्चिदज्ञानं हिंसादिना कर्म विनोति कश्चित् ज्ञानं
इत्यनयोः कस्य कर्मबन्धोऽस्तीति प्रभे उत्तरमाह अत्र उ-
त्तरापरि कस्यापिद्वारा।मस्य दृढत्वे कर्मबन्धस्य दाह्यं कर्मद्वे-
षे तु मन्त्रं जयति । ही० ।

कम्मपुदय-कर्मपुदय-पु० ज्ञानावरणादीनां कर्मणामनु-
दयं, "कर्माभ्युदयो भावोपसंगे इति" सूत्र० १ बु० अ० १ उ० ।

कम्मनारियता-कर्मनारिकता-अ० आरंभित येषां तानि
नारिकानि तन्नाशो नारिकता कर्मणो नारिकता कर्मनारिकता ।
कर्मणो भारे, अ० ६ हा० ३ उ० ।

कम्मजुमग-कर्मभूमक-पु० कर्म कृतिषाणित्यादि मोक्षानुष्ठानं
वा कर्मप्रधाना भूमिर्येषां ते कर्मभूमा आर्यत्वात्समासात्तोऽप्र-
त्ययः । कर्मजुमा एव कर्मभूमकाः । कर्मभूमिषु मनुष्येषु,
प्रज्ञा० १ पद० । जी० । आ० अ० डि० ।

सम्प्रति कर्मभूमिकप्रकृतिप्रतिपादनाधेमाह ।

से किं ते कम्मजुमा ? कम्मभूमा पसरवाहिदा पससा
तंहा पंचविं जरदेहि पंचविं एरवणहिं पंचविं महाविदे-
हेहिं । ते समासओ दुविहा पससा तंहा आयरिया य
मिन्नववु य ॥

(संकिंतमियादि) अथ के ते कर्मभूमिकाः सुरिराह । कर्मभू-
मिकाः पञ्चदशविधाः प्रज्ञास्तत्तच्च पञ्चदशविधकं ज्ञेयमिहा
तथाग्राह । "पंचविं जरतेहि" इत्यादि पञ्चनिर्मरतैः पञ्चनिर्-
रावतैः पञ्चनिर्मरतविदेहेभिर्ममानाः पञ्चदशविधा अवन्ति । ते
च पञ्चदशविधाः समासतो द्विधा प्रज्ञास्तत्तद्यथा आर्या स्तेषां-
श्च । तन्नाराह हेयधर्मज्ञाः याताः प्राप्ता उपदेयधर्मित्यायाः
पृषोदराद्य इति कृतिष्यन्तिः । स्तेषां अत्यन्ताबाधसमा-
चाराश्चेष्ट अव्यकायां वाचि इति वचनात् प्रापग्रहणं कोप-
क्षणं तेन शिष्टासम्मतसकलव्यवहारा स्तेषां इति प्रतिप-
त्यम् । प्रज्ञा० १ पद० ।

कम्मजुमि-कर्मजुमि- श्री० कृषिवाण्युत्पत्तयः संयमाद्युत्तमादि-
कर्मप्रधाना भूमयः कर्मजुमयः । भरतपञ्चकैरवतपञ्चकमहावि-
देवपञ्चककङ्कणात्सु जृमिषु, नं० ॥ अ० ॥ प्र० ॥ पञ्चदशकर्म-
भूमयो यत्र तीर्थकरादय इत्यष्टान्ते प्र० १ ॥ ३० ॥ ३५० ॥
ताः पञ्चदशैवम् ॥

जंबूद्वीपे द्वीपे तथो कम्मजुमिओ पञ्चसाओ तंजहा जरहे
एरवण महाविदेहे एवं धायइसंने दीव पुरच्छिमफ्दे जाव
पुक्खरवरदीववह्वपच्छिमफ्दे ।

एकं भरतकेव जम्बूद्वीपे द्वे धातकीक्षणे द्वे च पुक्खरवरद्वी-
पाकं एवं भरतानि पञ्च पर्व महाविदेहा घेरवतानि च प्रत्येकं
पञ्च पञ्चैति प्र० ६३ ॥ ३० ॥

कडविहे णं भंते ! कम्मजुमिओ पञ्चसाओ ? गोयमा !
परणरसकम्मजुमिओ पञ्चसाओ तंजहा पंच भरहाइ पंच
परवयाइ पंच महाविदेहाइ ज० २० ॥ ३० ॥ ८० ॥

कम्मजुमिग-कर्मजुमिग-पुं० कर्मजुमिजाते, प्र० ॥ २३ पदः ।

कम्मजुमिगपक्षिभाणि (ण)-कर्मभूमिप्रतिभाणि-पुं० कर्म-
भूमिगाः कर्मभूमिजातास्तेषां प्रतिभागाः सादृश्यं तदस्यास्ती-
ति कर्मजुमिगप्रतिभागाः । कर्मजुमिगसदृशे, कोऽसर्वाति चेष्ट-
कथयेता कर्मजुमिगा तिर्येक्स्त्री गतिर्णी सती केनाप्यपह-
स्याकर्मजुमी मुक्ता तस्यां जातः कर्मजुमिगमदृशः । अन्ये तु
व्याचक्षते कर्मजुमिग एव यदा कनाप्यकर्मजुमी नीता भवति
तदा स कर्मजुमिगप्रतिभागा इव पश्यन्ते इति प्र० ॥ २३ पदः ॥

कम्मजुमिग-कर्मजुमिग-पुं० स्त्री० कृष्यादिकर्मप्रधाना जृमिः
कर्मजुमिः । जरादिषा पञ्चदशधा तत्र जाताः कर्मजुमिजाः ।
कर्मजुमिजातेषु मनुष्येषु, तेनैव स्त्रीषु, स्त्री० ३५० ॥ ३० ॥ ३० ॥

कम्ममल-कर्ममल-पुं० ग्यायुत्पन्नं मलोपमिने कर्मणि, " तथ्यं
ज्वरकम्ममलं हरेज्जा " सूत्र० ७ प० १ उ० । वि० ॥

कम्ममल्ल-कम्ममल्ल-पुं० कर्माण्येव मल्लः सुजटः कर्ममल्लः । अ-
ष्टावत्पारिणयुत्तरमहानिकपे कर्मणि, " हंनुण कम्ममल्लं सिक्कि-
पकाणा तु मे लका " संधा० ।

कम्मपास-कर्मपास-पुं० आशुशमसे, तत्र दि त्रिशङ्कान्त्रिवा-
नि तथादि कर्मसंस्मरणस्त्रीणि शतानि षष्ठ्यधिकानि तेषां द्वाद-
शजिह्वेते भवति यथोक्तं कर्मपासपारमाणम् । ज्यो० १ पाहु० ॥

कम्मपास्य-कर्मपास्य-पुं० प्रतिमापने, तत्स्वरूपं चेत्यथा । पंच
गुञ्जा एकः कर्ममाषकः अथवा सतस्रः काकाय एकः कर्म-
माषकः । यद्विवा त्रयो निष्पायका एकः कर्ममाषकः । अत्र ने-
नादिन गुञ्जापञ्चकाकाकीचतुष्कनिष्पायत्रिकाणामेकमान-
स्यात् प्रतिमानशब्दे सूत्रेण सटीकेन दशोपिष्माणत्वात् । अत्रु० ।
स्या० ॥ आशु० ॥

कम्मय-कर्मक-न० कर्म-स्यार्थे क-कर्मणशरीरनामकर्मोद्भवि-
नैवैवं आशयकर्मणां प्रोदभूमौ आधारयुते संसाध्यमित्ता गत्य-
न्तरसंकमणे साधकतमे कम्मणवर्गणस्वरूपे शरीरनेद्रे, स्या०
३ ॥ ३० ॥ ३० ॥

कर्मज-न० कर्मणो जातं कर्मजम् । कर्मणशरीरे, श्री० १
प्रति० । किमुक्तं यद्यति कर्मपरमाणुव पचामपदेष्टैः सडये क्षा-
रनीवरद्वयोऽप्यनुगतः सन्तः शरीररूपनंवा परिणमन्ते ते

कर्मजं शरीरमिति । अत एवैतद्व्यत्र कर्मणमिदमुक्तम् । कर्मणो
विकारः कर्मणमिति तथा चोक्तम् ।

कर्मविगारो कम्मण-मनुविचितकम्मनिष्पन्नं ।

सन्वेति सरीरायं, कारणनृते मुण्येवम् ॥ १ ॥

अत्र (सन्वेतिमिति) सर्वेषामादार्कानां शरीराणां कार-
णनृते वीजनृते कर्मणशरीरे न बद्धाभूलसमुच्चये भवप्रप-
ञ्चगोदबीजमूले कर्मणि वपुषि शेषशरीरमाजुजीवः । इदं च
कर्मजं शरीरं जन्तोर्गत्यन्तरमकान्तौ साधकतमे कारणे तथाहि ।
कर्मजनेव वपुषा तैजससहितेन परिकरितो जन्तुर्मरणदेशमप-
ह्रायोपस्थिदेशमभिसर्पति । ननु यदि तैजसमहितकर्मणवपुः-
परिकरितो गत्यन्तरे संक्रामानि तर्हि स गच्छन् आगच्छन् वा
कस्याहृषिपथमवतरति ? उच्यते कर्मपुत्रानां चातिसूत्रम-
तया चतुराङ्गिन्द्रियाणोवरत्वात् तथाच परनायिकैः प्रहाकर-
गुतेत्युक्तम् " अन्तरा भवदेहोऽपि, सूत्रमवस्थापलभ्यते ।
निकामम् प्रविशन्वाऽपि, नाज्जोऽभी हणदपिनि " प्र० ॥ २१
पदः । ३० ॥ कर्म० । अत्रु० । आशु० ।
कार्मक-न० कर्मपरमाणुकु भवं कर्मकम् । कर्मणशरीरे, क-
र्म० ३ क० ।

कम्मगसरंणिं जंते ! कडविहे एणत्ते ? गोयमा ! पंच-
विदे पणत्ते तंजहा एमिदियमरीरे जाव पंचिदियसरीरे
एवं जदेव तेयगसरंरस्स भेदो संठागओगाहणा जणि-
या तदेव निरवेसं भाणियव्वं जाव अणुत्तरावदायत्ति
प्र० ॥ २१ पदः ।

कम्मयओ-कर्मकतस्-अव्य० इह कर्मययः स्वाधिकः कर्म-
भित्तिरयर्थे, पंचा० १ विव० ।

कम्मय (ण) काययोग-कार्मक (ए) काययोग-पुं० कर्मणमेव
कायस्तेन योगः कर्मणकाययोगः । काययोगनेदे, कर्म० १ क० ।
कम्मयग-कर्मजक-न० कर्मणो जातं कर्मजं कर्मात्मकमित्यर्थः ।
तदेव कर्मजकं जातौ वा स्वापे क इति प्राकृतलक्षणत्वात् कर्म-
ययः । कर्मणशरीरे, प० सं० ।

कम्मय- (ए) एण-कार्मक (ए) नामन्-न० कर्मक-
(ण) निबन्धने नाम कर्मक (ए) नाम । शरीरनामनेदे, ब-
द्धत्वात् कर्मणमाश्रयोपान्नु पुत्रलानादाय कर्मणशरीररूपनया
परिणमयनि परिणमयव च औपर्यदेशैः सहान्योन्यानुगमकपतया
संबन्धयति । कर्म० १ क० ।

कम्मय (ए) वर्गणा-कार्मक (ए) वर्गणा-श्री० कर्मणा नामकर्मोत्तर-
प्रवृत्त्या निवृत्तं कर्मणम् । इनाचष्टविधकर्मस्वप्रायेऽयुक्लानां
गृहीतानां तत्तद्भूयण परिणामजनकमित्यर्थः नत्र वर्गणा । इनावा-
रणाद्यष्टविधकर्मपरिणामहेतुके इति, कर्म० २ क० । [वमणा-
शब्दे स्वरूपे वक्ष्यते]

कम्मया-कर्माजा-श्री० अनाचार्यकं कर्म साचार्यकं शिल्पम् ।
अथवा कार्याचित्के शिल्पे साधिकाधिकं कर्म । कर्मणो जाताः
कर्मजाः । कृषिवाणिज्यादिकर्मण्यसाधमेव बुद्धिनेदे, नं० ३३
पत्रः । ३० ॥ अथ कर्मजाया बुद्धेर्लक्षणमाह ।

अवभागदिदसारा, कम्मपतंगपरिपोलणविसाला ।

सादुकारफलवत्, कम्मसमुत्था इव बुद्धि ॥ ६ ॥

(उचभोगेत्यादि) उपयोजनमुपयोगो विवक्षितकर्मणि मन-
सोऽजिनिवेशः सारस्वत्येव विवक्षितकर्मणः परमार्थः उप-
योगेन ह्येः सारां यथा सा उपयोगादृष्टसारा । अजिनिवेशोप-
लब्धकर्मपरमार्थो ह्यर्थः । तथा कम्मणि प्रसङ्गेऽप्यासः
परिचालनं विचारः ताभ्यां विशयासा विस्तरमुपगता कम्मप्र-
सङ्गपरिचोद्योक्तविशया । तथा साधु कृतं सुष्ठु कृतमिति विद्वज्ज-
प्रशंसा साधुकारस्तेन युक्तं फलं साधुकारफलं तद्वति साधु-
कारपुरःसरं वेतनादिलाजकत्वं तस्याः फलमित्यर्थः । सा तथा-
कम्मसमुत्था भवति बुद्धिः ।

अस्या विनेयजानुप्राय उदाहरणैः स्वरूपं दर्शयति ॥

हरिष्य करिसप, कोलिय कोवे य मुषियपवप ।

नुवायनहइ पुर-ए य पदविषयकरे य ॥ १० ॥

“ हरिष्य ” इत्यादी वृद्धयर्थे सप्तमी । ततोऽयमर्थो (हरिष्यति)
हरिष्यकस्य कम्मज्जा बुद्धिः । एवं सर्वत्रापि योजना कार्या ।
हरिष्यको हि स्वविज्ञानप्रकर्षप्रप्तोऽभिषकारोऽपि हस्तस्पर्शवि-
रोधक रूपकं यथावस्थितं परीक्षते (करिसगेभि) अग्रांदाहर-
णम् । कोऽपि तस्यो राशौ चाणजो गृहं पश्चात्तरं खानं खान-
वान् । ततः प्रातरलङ्कितः तस्मिन्नेव गृहे समागत्य जनेभ्यः
प्रशंसामाकलयति तत्रैकः कर्षकोऽर्जवत् किं नाम शिखिनस्य
कुम्भरत्नं यद्येन सर्वत्राभ्यस्तं कम्मं स तत्कर्षं प्राप्तं करोति
मात्रं विस्मयः । ततः स तस्कर एतद्वाक्यमप्येवैश्वानरसंयु-
क्तमसमाकर्ष्य जज्वाल कोपेन । ततः पृथवान् कर्माप पुरुषं
कोऽयं कस्य वासक इति ज्ञात्वा तन्मध्यं बुद्धिकामाकृत्य गतः ।
तेनैव तस्य पार्श्वे न मारुत्याग्निं स्थां स्थापित । ततोऽं किमिति
सोऽवादीत् तस्यया तदानीं मम खानं न प्रशंसितमिति कृत्वा,
सोऽर्जवत्सम्यग्मतुं यो यस्मिन् कर्मणि सर्वत्राप्यासपरः स
तद्विषये प्रसंगवान् भवति । नन्वाहमेव दृष्टान्तः । तथा ह्यमुन्
मुखाय हस्तगतान् यदि जगामि तर्हि तस्मान्प्यधोमुखात् पातयामि
यथा ऊर्ध्वमुखात् अथवा पार्श्वस्थितान् इति । ततः सोऽधिकतरं
विस्मितचेतोः प्राह । पानय सवान्प्यधोमुखां इति विस्तारितो
भूमी पदः पानिताः सर्वेऽप्यधोमुखाः मुखाः । ज्ञानं महान्द्विस्मयः
चोरस्य प्रशंसितं नृपो ज्ञयस्व कोशलमहो विज्ञानमिति वदति
चौरः । यदि माधोमुखाः पानिताः अभविष्यन् ततो नियमात्
त्वामहममारयिष्यमिति कर्षकस्य चोरस्य च कर्मजा बुद्धिः ।
(कोलियसि) कौलिकस्तनुवायः स मुष्टा तन्नुवाय
जानाति एतावद्भिः कण्डकैः पदो भनियति (डेपसि)
वर्षा बद्धकिर्जानाति एतावद्भ्य मास्यतीति (मुत्तिसि) म-
णिकरायै मैतिकमाकाशे प्रक्षिप्य सुकरवालं तथा धारयति
यथा पततो मैतिकस्य रत्ने स प्रविशतीति (वपासि) घृ-
तविक्रयी स्वविज्ञानप्रकर्षप्रप्तो यदि रोचते तर्हि शकटमपि
भिनोऽवस्तात् कुण्डिकानालंऽपि घृणं प्रक्षिपति (पवयसि)
मवकः स आकाशस्थितानि करचरणानि करोति (तुणयसि)
सीधकर्मकर्त्ता स स्वविज्ञानप्रकर्षमाप्तस्या सीवति यथा
प्रायो न केनापि लभ्यते (वड्डसि) वड्डीकः स च स्वविज्ञान-
प्रकर्षप्रप्तोऽस्मिन्नाऽपि देवकुलराशीनां प्रमाणं जानति
(पूरयसि) आगुपिकः स चास्मिन्नाऽप्यपूरानां वलस्य रत्नं
जानाति (वदसि) वटकारः स्वविज्ञानप्रकर्षप्रप्तः प्रथमतः
प्रमाणयुक्तं सुदं युद्धाति (चित्तकारेण) चित्तकरः स च
रूपकभूतिकाममित्राऽपि रूपकप्रमाणं जानाति तावन्मात्रं

या वर्षकुञ्चिकाया युद्धाति यावन्मात्रे प्रयोजनमिति । उक्ता
कर्मजा बुद्धिः । नं० ३६ एव । आ० १० । आ० २० हि० ।

कम्मरय-कर्मरजसु-न० कर्म ज्ञानावरणाद्यष्टकारं तदेव आ-
वस्य गुरुद्वेनेन भासित्यापावनाद्भजो भवत्येते नं० । आत्मर-
ज्जनाद्भजउपमिते कर्मणि, दश० ६ कम् ॥

कम्मरिउ-कर्मरिउ-पुं० रिपुत्वोपमिते कर्मणि, “ कम्मरिउज-
यस्य सामात्यं लभ्यति ” आ० १० १ कम् ॥

कम्मलायव-कर्मलायव-न० भावतो लाघवे, आचा० १ सु०
६ कम् ३ उ० ।

कम्मलस्सा-कर्मलेश्या-कर्मणः सकाराद्या लेख्या जीवपरि-
णतिः सा कर्मलेश्या । नं० १४ गु० ३ उ० । कर्मणो योन्मा
लेख्या कृष्णादि कर्मलेश्या (शिखि नेश्ये) इति व्याप्तात्
कृष्णादिलेश्यायाम्, नं० १२ इ० १० १० । भावलेख्यायाम्,
नं० १४ श० १ उ० ।

कम्मव-उप-नुज-था० ज्ञात्वा० कथादि-उपमेगे, “ बोपेन
कम्मवः दा१११ उपेन युक्तस्य भुजेः कम्मव इत्यादेशो वा भ-
वति । कम्मवद उपहुज्ज संपमुद्ध । उपमेगे करोति प्रा० ।
कम्मवण विज्ञानु-कम्वेनाविभावसु-पुं० कम्वेनस्य ज्ञानाव-
रणादिसमुत्पादकस्य विभावसुरिवागिरिच तदाह कत्वेन ।
कर्मज्ञपणेनैव केवलप्रकृते धर्मे, सू० २० १ पाठु० ।

कम्मवाइ (ण)-कर्मवादिन-पुं० कर्म ज्ञानावरणायादि तद्
वदितुं शीलमस्य । कर्मणो जगद्भिद्यथादिनि, यतो हि प्रा-
णिनां मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकपाययोगैः पूर्वं गत्यादियो-
ग्यानि कर्मोपायादित्ते पश्चात्तानु तासु विकल्पापासु योनिषु
उत्पन्नं कर्म च प्रकृतिस्थित्यनुभागाग्रदेशात्कर्मकमेवमिति ।
अनेन च कालयदृष्टकल्पितयोनित्वात्तयादिना निरस्ता द्रष्टव्याः
आचा० १ सु० १ कम् ३ उ० ।

अस्य मतम् । जन्मान्तरोपासमिषानिष्टफलदं कर्म सर्वजग-
द्वैविध्यकारणमिति कर्मवादिनस्तथा आहुः “ यथा यथा
पूर्वकृतस्य कर्मणः, फलं निधानस्यमिषावनिष्ठते । तथा
तथा तत्पनिपादनायता, प्रदीपहस्तेव मतिः प्रथर्तते ” तथा
च “ सकर्मणा युक्त एव, सर्वो ह्युत्पद्यते नरः । स तथा
कृष्यते तेन, यथाऽयं स्वर्गमिच्छति ” तथाहि समानमी-
हमानानां समानदेशकालकुलाकारादिमत्तमप्रमायमातिना
निमित्तोऽप्यनियमितस्य देशादिना प्रतिनियमायोगात् । न च
परिदृश्यमानकारणप्रभवस्तस्य समाततयोपलम्भात्तत्त्वकल्प-
नकार्यभेदस्तस्योद्भूतकल्पप्रशङ्गेहेतुकत्वं च तस्य कार्यस्या-
पि तद्वृत्तप्राप्तोः । भेदाभेद्व्यतिरिक्तस्य तस्यासत्त्वात्, ततो
यजिमिषे पते तदुद्धारणव्यतिरिक्तमदृष्टकारणं कर्मेति । अस-
देतत् कुलासावेष्टादिकारणत्वेनाप्यक्षतः प्रतीयमानस्य परि-
हारण परादृष्टकारणप्रकल्पनया तत्परिहारस्य परादृष्टकारणक-
ल्पनया अनवस्थाप्रसङ्गतः कश्चिदपि कारणप्रतिनिधमातृपक्षः ।
न च स्वतन्त्रं कर्मवैविध्यं कारणमुपपद्यते तस्य कर्मधीनत्वात् ।
नवैकस्वभावात् ततो जगद्वैविध्यमुपपत्तिमत्कारणवैविध्यम-
न्तरेण कार्यवैविध्ययोगात् । वैविध्ये वा तदेककार्यताप्रत्युत्प-
न्नेकस्वभावात्वे च कर्मणो नाममात्रविषयभवेन विद्यतेपक्षः ।
पुनश्चास्तस्य तत्रादरेपि जगद्वैविध्यकारणत्वेनार्थतोऽभ्युपग-

मात् नच तेन चेतनवताऽनभिधितमन्तनवत्वाद्वास्याविचत् घतेते
अथ तदधिष्ठायाः पुरुषो ऽप्युपगम्यते न तर्हि कर्मकात्तवा-
दः पुरुषस्य तदधिष्ठायाकत्वेन जगद्वैचित्र्यकारणत्वोपपत्तेः नच
केवलं किञ्चिद्वस्तु नित्यामित्यं चाकार्यकृतं संज्ञातीत्यसकृ-
त्पतिपावितं तत्र कर्मकात्तवादोऽपि युक्तिसंगतः सम्म०
नवो० १८४ पत्र. ॥ सूत्र० ॥

कम्मवावर-कर्मव्यापार-पुं० अज्ञानादिजनकज्ञानावरणादि-
लक्षणसामर्थ्ये, पञ्चा० ३ विव० ।

कम्मवाहिकिरिया-कर्मव्यापिक्रिया-स्त्री० कर्मरोगकिंत्सा-
याम्, " इय कम्मवाहिकिरियं बद्धं भावक्रो पवस्वस्स " पंचा-
१६ विव० ।

कम्मविउत्सग-कर्मव्युत्सर्ग-पुं० अज्ञानावरणादिजनकघहेतूनां
ज्ञानप्रत्ययान्तरादीनां त्यागे, अ० ३५ शु. ७ उ० ।

तज्जेता यथा ।

से किं तं कम्मविउत्सगं ? कम्मविउत्सगं अष्टविहे-
पधत्ते संज्ञा पाणावरणजिज्जकम्मविउत्सगं दूरिसणाव-
रणिज्जकम्मविउत्सगं वेअरणीअकम्मविउत्सगं मोहणी-
यकम्मविउत्सगं आउअकम्मविउत्सगं नामकम्मविउ-
त्सगं गोअकम्मविउत्सगं अंतरायकम्मविउत्सगं सेचं
कम्मविउत्सगं ।

कम्मविउत्स-कर्मविगति-स्त्री० भगुमानां कर्मणां स्थितिमाभि-
त्य विगमे, अ० ९ हा० ३३ उ० ।

कम्मविवाग-कर्मविपाक-पुं० ६ तु पुण्यपापात्मकस्य कर्मणः
फलं, अ० १४० । " सत्थो पुण्यकथाणं, कम्मालं पावप फल-
विबाणं । अवगहेनु गुणेषु य, जिमित्तमिंसं परो होह " सूत्र० १
शु० १२ अ० (किरियावाउशब्दे व्याख्यास्यामि)
पुनरपि तत्पर्यायस्वरूपायनाय प्राणिनां संसारनिर्वेदवैराग्यो-
त्पत्त्यर्थमभिहितकाम आह ।

तं सुणेह जहा तहा संति पाणा अंधा तमसि वियाहिया
तामेव सयं असयं अतिउच्च उच्चावए फासे पडिसेवेदंति
बुद्धेहि एअं पवेदितं । संति पाणा वासगा रसगा उदए
उदयचरा आगासगामिणो पाणापाणे क्लेशंति पासलोए
महज्जयं बहुउत्तला हु जंतवो सत्ताकामिदं माणवा अब-
लेणवहं गच्छंति सरंरिणं भंगुरेणं अट्टे से बहुउत्तसे इति
बाले पकुव्वंति एते रोगे नहु एत्ता अउरा परितावएणात्तं
पास अत्तं तेवे तेहि एयं पासपुणी महकभयं णातितावेज्ज
कंचण आयाणत्तो नुमुससो ।

(तत्त्वव्यादि) तं कर्मविपाकं यथावस्थितं तथैवमानेदयतः
शुभं दुष्टं तथा नारकादिभ्यः नारकलक्षणाभ्यस्तत्र
नारकगती चत्वारो योनिलकाः पञ्चविंशतिकुलकोटिलकात्म्यविश-
िष्टास्मान्तरात्मसमुत्पन्ना स्थितिवेदनाश्च परमाधार्मिकपरस्पररो-
दाहितस्वाभाविकदुःखानां नारकाणां या जन्वन्ति ता बाबा-
मगोचराः । यद्यपि श्रेष्ठतत्त्विकयाधियोरजिनेयविययं न वागचत-
रति तथापि कर्मविपाकावेदनेन प्राणिनां धरायं यथा स्यादि-
त्येवमर्थः ह्येकेरेव किञ्चिदभिधीयते ।

"अवलणयनं नेमाद्वारः करकमपाउत्तय ।
इदयद्वहनं नासाक्खेदप्रतिज्ञादणकणम् ॥
कटिधिरुदनं तीवसुपाताविशुलाविमद्वनम् ।
दहनवद्वनं कट्टेयोरैः समनविमल्लणम् ॥
तीक्ष्णैरसिद्धिदितैः कुत्तैर्विपमैः परवधैः अक्षकैः ।
परशुविश्रुमसुभर-तामरवासी लुण्ठदोमिनिः ॥
संजिसनासुशिरसा-किञ्चलुजाकिञ्चलकण्ठानासीद्धाः ।
निजहृदयोद्वारा, निजालीपुटाः सुदुःखार्ताः ॥
निपतन्त्य उत्पतन्तो, विवेष्टमाना महीनक्षे दीनाः ।
नेकुल्लं ज्ञानानं, नैरायिकाः कर्मपदलक्षणाः ॥
लुण्ठयन्ते कृपणाः कृतांतपरशोस्त्रीक्ष्णेषु धारासिना,
कम्पन्तो विषचक्रिभिः परिवृताः संमृकण्यवृत्तिः ।
पाठ्यन्ते क्रकवेन दास्यदसिपञ्चसत्त्वाहङ्गयाः,
कुम्भोषु प्रपुणान्दधननवो मृगास्तुवातमर्गताः ।
भृत्यन्ते जलदम्बरीषु द्रुमभुषवालाभिराराविणो,
दीप्ताङ्गारनिमेषु वज्रभयनश्चक्रारकभूतिधताः ।
रुदन्ते विह्वलाः कषाहृषदनाः क्रन्दन्त आर्तस्वनाः,
पदयन्तः कृपणा दिशो विशरणास्त्राण्य कां नां मवेदन्ति"
नथा तिर्यग्नाती पृथिव्याकायजन्तूनां सस योनिलका आदरा कु-
लकोटिलकाः स्वकायपरकायश्लाघि शीतोष्णादिकाः वेदनाः ।
तथाऽकायस्यापि सस योनिलकाः सस च कुलकोटिलका वेदना
अपि नानाकथा एव । तथा नेजस्कायस्य सस योनिलकात्म्यः
कुलकोटिलकाः पूर्वचक्षेदनादिकम् । बायोरीप सस योनिलकाः
सस च कुलकोटिलका वेदना अपि शीतोष्णादिका नाना-
कथा एव प्रत्येकजनस्वतेर्देश योनिलकाः साधारणवस्त्ररूपेभ्यनु-
देश उभयवस्त्ररूपेभ्योविशतिः कुलकोटिलकास्तत्र च गतोऽनु-
माननत्वमपि कालं वेदनवेदनमोदनविज्जितानि नानाकथा वेदना
अनुभवस्तथा । विक्लेशेन्द्रियाणामपि द्वौ द्वौ योनिलकौ कुलको-
टयस्तु द्वेन्द्रियाणां सप्त, श्रीन्द्रियाणामष्टौ, चतुरिन्द्रियाणां नव
दुःखं तु क्षुत्पिपासाशीतोष्णादिज्जितमेनेकधाऽप्युक्तमेव । नेपा-
मिति पञ्चेन्द्रियनिरास्त्रामपि चत्वारो योनिलकाः कुलकोटिल-
कास्तु जलचराणामष्टैश्चतुर्दश, पक्षिणां आदरा, चतुष्पदानां
दश, उरःपरिसर्पाणां दश, हज्जपरिसर्पाणां नव, वेदनाश्च नाना-
कथा यास्तिरश्वां संभवन्ति ताः प्रत्यक्षा एवेति । उक्तं च "कुट्टि-
दिमायुष्णभयादितानां, पराभियोगव्यसनातुराणाम् । अहो
निराश्रयान्तिभूतानां, सुखानुभूतं किं वासंसेतं " इत्यादि
मनुष्यमनाद्यपि चतुर्दश योनिलका आदरा कुलकोटिलका वेद-
नास्त्वेवमुक्ता इति ।

दुःखं क्रीकृत्त्रिमये प्रथममिह जघे गर्भवासे नराणां ,
वालन्वे चापि दुःखं मल्लुक्षिततनुकूपयःपातमिश्रम् ।
तादृशे चापि दुःखं भवति विरहञ्च वृद्धजायोऽप्यसारः,
संसारे रे मनुष्या ! वदत यदि सुखं स्वल्पव्यवस्थित किञ्चित् । १।
बाल्याभ्यर्पणं च रोगे-हंशोर्जिनप्यश्च याथाविह मृत्युः ।
शोकविशोपायोगैर्-दुर्गतद्वैस्त्वन्नेकविधैः ॥

शुभृद्भिर्मोक्षानिलशीतदाहा-प्रियादियोगैः मिथिययोगैः ।
दीर्घाग्निसौख्यानां निजाव्यद्वय-वैकल्प्योत्तामिन्निरस्तवन्तः । २।
इत्यादि देवमानवापि चत्वारो योनिलकाः पञ्चविंशतिः कुल-
कोटिलकास्तेषामप्यप्यधिपदसत्परचयवसयसाध्यवितुषुभ्यु-
नननाऽऽऽनुभूत एव सुखमासाभिमानस्तु केवलमिच्छु-
च " देवेषु चरन्वयवियोगदुःखितेषु, कोपेप्योमदमदानिपाहि-

तेषु । आर्या नस्तदिह विचार्य संगिरन्तु, यसौख्यं किमपि नि-
वेदनीयमस्ती ” इत्यादि तदेवं चतुर्गतिपतिताः संसारिणो ना-
मारुपं कम्मविपाकप्रसङ्गान्निवृत्तेर्देव गृह्येयमित्याह ।
(संतिपाठा इत्यादि) सति विद्यते प्राणाः प्राणिनो वा चकृ-
रिन्द्रियविकला ज्ञात्वा अपि सत्सद्भिदेकविकलास्तमस्यन्ध-
कारे नरकमादाहो भावाधकारऽपि च मिथ्यात्वाविरतिप्रमाद-
कषायादिके कम्मविपाकापादिते व्यवस्थिताः । किञ्च व्याख्या-
तामेव इत्यादि तामिवावस्थां कुण्डाद्यापादितार्थैकविधापर्याप्त-
कादिकां वा मरुदनुदय कर्मोदये तामेवासकृद्वेकशोऽसित्य-
त्वात्वावसानोन्ममन्दान् स्वर्गान् दुःखविशेषान् प्रतिसंवेद्य-
न्यनुजन्त्येतत् तथैकस्मिन्निवर्तितमित्याह “ बुद्धेहि इत्यादि ”
बुद्धेस्तीर्णकृद्भिरेतद्वनरोकप्रकर्षेणाहो वाऽऽवेदितमेतच्च बह्व्य-
माणं प्रवीदितमित्याह “ संतोऽप्यादि ” सति विद्यते प्राणाः प्राणिनो
वासका वातु शब्दकुलसायं वासन्तीति वासकाः । भाषा-
विशेषान्नाहो इन्द्रियाद्यवस्थां सन्मनुष्यत्वान्तीति रस्याः कर्तु-
तिककषायादिरसवेदिनः सङ्गिन इत्यर्थः इत्येवं ज्ञतः कम्मवि-
पाकः संसारिणा संवेद्य इति संवधस्तथा “ बध्ये इत्यादि ”
उदके उदककषा एवैकविधा जन्तवः पर्याप्तकाप्येतक-
भेदेन व्यवस्थिताः । तथोदकं चरन्तीत्युदकचराः पुनर-
कच्छुनकलोऽङ्गकचसमस्यकच्छपादयः । तथा स्थलजा
अपि केचन जलाभिना महीरागादयः पल्लवश्च केचन तरु-
हयो द्रष्टव्याः । अपरे त्वाकाशप्राणिनः पल्लव इत्येवं
सर्वेऽपि प्राणाः प्राणिनो परान् प्राणिन आराराधयं मत्सर-
दिना वा क्रैयन्त्युत्पातयन्ति । यद्येवं ततः किमित्यत आह
“ पास इत्यादि ” परयावधारय लोके चतुर्विंशरज्ज्वात्मके
कम्मविपाकान्मकारान्महद्भयं नानागतिदुःखकलशविपाका-
त्मकमिति किमिति कम्मविपाकान्मकं महद्भयमित्याह “ बह-
इत्यादि ” बह्वि दुःखानि कम्मविपाकापादितानि येषां जन्तूनां
ते तथा दुर्घसादेवं तस्मात्तत्ताप्रमादयता भाग्यं किमित्येवं श्रेयो
भूय उपरिश्यत इत्यत आह । “ सत्ता इत्यादि ” यस्मादना-
दिभवाभ्यासेनागणितोत्तरपरिणामाः सत्ता पुञ्जाः कामेष्वि-
च्छामदमरूपेषु मानवाः पुरुषा इत्यतो न पुनरुक्तोपायपुङ्गवः ।
कामासत्ताश्च यदवाप्नुवन्ति तदाह “ अपलेश इत्यादि ” ब-
लपदितेन नित्सारेण तुषमुष्टिकल्पेनौदारिकेण शरीरेण प्रम-
ङ्गुरेण स्वत एव भङ्गशीलेन तत्सुखाधानतया कर्मोपवि-
त्यानेकशो बधं गच्छन्ति । कः पुरस्ती विपाकप्रदुक्तेषु का-
मेभ्यो यो र्नि विदध्यादित्याह “ अहे इत्यादि ” मोहोदयादा-
नोऽगणितकार्यकार्यविकेतोऽसुमान् । बह्वुत्वं प्राप्तव्यभवे-
नेति बहुदुःख इत्येवं कामातुषपञ्च प्राणिनां क्लेशं याति वालो
रागद्वेषाकलितः प्रकर्षेण करोति प्रकरोति तत्रातिविकम्मवि-
पाकाशानेकशो बधं गच्छति । यदि वा रोगेषु सन्तु इत्यत-
प्रवर्णयं बालोऽहः प्रकरोति तदाह “ एय इत्यादि ” एतात्
गण्डकुष्ठराज्यमदीनं रोगान् बह्वुत्पन्नमिति ज्ञात्वा तज्जो-
गवेदनाया आतुराः सन्तश्चिकित्सायै प्राणिनः परितोप्ये-
युर्नार्चकादिपिसितासिनः किल ज्ञयव्याभ्युपगमः इत्यादि-
त्यादिवाक्यकार्थेनार्जोवित्तायया गरीयस्त्वपि प्रायुषमर्दं
प्रवर्तेरैतद्वधधारयेयुर्यया स्वकृताबन्धकर्मविपाकोदयादे-
तत्तदप्रशमाभोपशमः प्रायुषमर्दचिकित्सा च किल्बिषातु-
पञ्च एवेत्येतदेवाह “ शालं इत्यादि ” पर्येतद्विमलविवेकाव-
लोकनेन यथा बालं न समर्थोक्तिसाधिकाः कर्मोदयोप-

शमं विधातुम् । यद्येवं ततः किं कर्षयामिति दर्शयति । अक्षं
पर्याप्तं तच्च सत्सद्भिदेकविकला एवैवः पापोपादान्मभूतश्चिकित्सा-
विधिभिरिति । किञ्च “ एवं इत्यादि ” एतत्प्रायुषमर्द-
पर्यावधारय हेतुन । जगत्त्रयस्वभाववेत्तिनः । महदुद्वेगहे-
तुत्वाद्भयश्च यद्येषम् । ततः किं कुर्यादिति दर्शयति माति-
पातयेच्च इत्यादिकेचन प्राणिने यत एकस्मिन्नापि प्राणिनि
इत्यमामेऽष्टप्रकारमपि कर्म बध्यते तस्मात्सर्वे संसार-
मनायेत्यतो महाजयमिति । यदि वा “ एय एते बहु रात्रे ”
इत्यादिको ग्रन्थः कामानधिष्ठत्य हेतुः । एतात् रोगकाम-
कामान् बहून् ज्ञात्वा आसेवनाप्रकृत्येत्यतुराः कामेऽग्राह्या
अपरान् प्राणिनः परितोप्येत्युपादिना प्रक्रमेणेति आचा०
१ सु० ६ अ० १ इ० । अष्ट० । ज्ञात्वापर्याप्तकर्मणां तत्ता-
वरणदुःखदायकत्वज्ञाने विवाके, दर्श० “ पयश्चिद्विषय-
सा-गुमाशयि० सुखासुखदि० । जीणागुमाशयि०, क-
म्मविवागं विधिचित्ता ” अष्ट० ५ अ० (ऊर्ण हास्य व्याख्या)
कर्मणां ज्ञानावरणादीनां निषादोन्मथः कर्मविपाकः । कर्म-
विपाकप्रतिपादकं प्रथमं कर्मज्ञानं, “ विनेशवद्भानवरप्रतपिरन-
न्तलक्षप्रविचिं समन्तात् । योऽंशोऽयकर्मविपाकपङ्कं देवो मुदे
बोऽस्तु स पङ्कमानः ॥१॥ ज्ञानादिगुणगुणानां, धर्मगुणानां प्रणय-
पदकत्वम् । कर्मविपाके विवृति, स्मृतिर्वाचविबुध्य विदेध । २।
तत्ताद्विवाधीष्टदेवतास्तुत्यादिप्रतिपादिकाभिर्मो माथामाह ।

मिरिबीरजिणं बंदिअ, कम्मविवागं समासओ वुट्ठं ।

कौरु जिण्णहेउर्हि, जेणं तो जन्नए कम्मं ॥ १ ॥

धिया सकलजिह्वजनजनमन्त्रमकारकारि मोहोदि परमा-
हृत्यमहामहिमविस्तारि “ अशोकवृक्षः १ सुरपुष्पवृद्धि, २ र्दि-
व्यो पवनि ३ आभर ४ मासं च ५ भागवत्सूत्र ६ कुण्डलि ७
रातपत्रं ८ सप्तमतिहायोणि जितम्भराणामिति ” इष्टाष्टप्रातिहा-
यशोनाया चतुर्विंशदतिशयविशुद्धा वा समन्विता बीरः श्री-
बीरः स चाहो रागद्वेषमोहप्रभृतिवैरिवारपराजयाजिनश्च
श्रीबीरजिनसं श्रीवीरजिनं श्रीवैर्मानस्वामिनं कथित्वा
विशुद्धमानसप्रणिधानसमन्विनेन धार्येणैव स्तुत्या वाद्ययोगेन
च प्रणय्य धुञ् स्तुत्यभिवादनयोरिति वचनात् एतेन मङ्गला-
धमनीष्टदेवतायाः स्तुतिरुक्ता कथाप्रत्ययस्य चास्तरकियासा-
पेक्षावापुस्तरकियामाह कर्मविपाकं यद्वये । तत्र कर्मणां ज्ञाना-
वरणादीनां निषादोऽनुजयः कर्मविपाकस्य कर्मविपाकं बध्य
ऽजिघास्ये । अनेनाभिधेयमाह । कथमित्याह समासतः संज्ञेये-
व विस्तरेण दुष्प्रमातृभावापवीयमानमेधापुनैलादिगुणानामिदं-
गुणीनजमानं विस्तराभिधाने सति उपकारासंभवात्तदुपकारा-
च एव शास्त्रारम्भप्रयासः । एतेन संक्षिप्तचित्तस्वत्वाभाष्ये
प्रयोजनमाच्छेद । संबन्धस्त्वर्थापत्तिगम्यः स बोधोपपेयलक्षणः
साध्यसाधनलक्षणे शुक्रपर्वकमङ्गणे वा स्वयमन्यूह इति
कम्म० १ क० ।

कम्मविवागदसा—कर्मविपाकदशा—स्त्री० बहव० कर्मणोऽसुज-
स्य विपाकः कलं कर्मविपाकस्तप्रतिपादिका दशा अथयनाम-
कत्वाद्दशाः कर्मविपाकदशाः । (विपाकबुधावयवस्यैकादशरुद्रस्य
प्रथमभुतस्कन्धे, द्वितीयभुतस्कन्धोऽप्यस्य दशाभ्ययनात्मकः
कर्मविपाकप्रतिपादकश्च । नचासाविहासितः स्थानाङ्गस्त्या
विहृतत्वात् । इति । पा० । इयं विवृतिः ।

कम्मविवागदसाणं दस अज्जयया पप्पसा तंजहा ।

मियापुसे य गुत्तासे, अंमे सगदे इयावरे ॥

माहणे नंदिसेणे य, सुरिए य उट्टवरे ॥१॥

सहसुरादे आमलप, कुमारो लेच्छदितिय ॥

(मित्तेत्यादि) श्लोकः सार्धः श्रुगा श्रुगप्रामाभिधाननगर-
राजस्य विजयनाम्नो भायो वत्स्याः पुत्रो श्रुगापुत्रस्तत्र किल
नगरे महावीरो गौतमेन समवसरणागतं जात्यन्धं नरप्रबन्धो-
क्य वृष्टो भद्रत्यागोऽप्रीहास्ति जात्यन्धो जगधस्तं श्रुगापुत्रं
जात्यन्धमनाकृतिमुपदिदेश । गौतमस्तु कुट्टहलेन तदर्थमार्यं
तद्वृहं जगाम श्रुगादेवं च बन्धित्वा गमनकारणं प्रपच्छ । गौ-
तमस्तु त्वत्पुत्रदर्थमार्यमिस्तुषाच । ततः सा नृमिगृहस्थं तदु-
द्धाटनस्तं गौतमस्य दर्शितवती । गौतमस्तु तस्मिन्पूना-
क्षयं वृष्टाऽऽगत्य च भगवन्तं प्रपच्छ । कोऽयं जन्मान्तरेऽभवत्
जगवानुषाच अयं हि विजयवर्धमानकाभिधाने षेदे मकायी-
त्यभिधानो हज्जोपचारदिभिर्लोकपतापकारी राष्ट्रकूटो बभूव ।
ततः पौड्रगतोऽगामिस्तुतो श्रुतं नरकं गतस्तः पापकर्मवि-
पाकेन श्रुगापुत्रो लोहकारोऽभ्यन्तेन्द्रियो दुर्गन्धो जातः । ततो
श्रुगा नरकं गत इत्यादि तद्वक्तव्यता प्रतिपादकप्रथममप्ययं
श्रुगापुत्रमुक्तमिति । (गोत्रासेति) गास्त्रसितवानिति गो-
त्रासोऽयं हि हस्तिनागपुरे भीमाभिधानकूटप्राहस्तोपलानि-
धानाया भार्यायाः पुत्रोऽभूत् । प्रसवकाले ज्ञानेन महापापस-
त्वेनाऽऽज्यात् गास्त्रासिना यौवनं चायं गोमोलात्पान्थनकथा प्र-
कृतियाद् । ततो नारको जातस्ततो वाणिज्यप्रामगरे विजय-
नार्याहमन्त्राभार्ययोर्लभ्यतकाभिधानः पुत्रो जातः । स च
काश्मिजगणिकार्यो राजा तिस्रो मांसच्छेदनेन तस्याग्नेन च
चतुर्ष्वे विदम्य व्यापारितो नरकं जगामि गोत्रासवक्तव्य-
तामिदं द्वितीयमप्ययं गोत्रासमुच्यते ॥ ३२३॥ (अंजेति)
पुरिमताशनगरवास्तव्यस्य कुट्टाद्यनेकविधापदभार्यस्यव-
हारिणो वाणिज्यकस्य निष्काभिधानस्य पापविपाकप्रतिपाद-
कमगदमिति । स च निष्का नरककूटस्तत्तदृष्टोऽऽन्मलेन
नामा पल्लिपतिजातः । स च पुरिमतालनगरवास्तव्येन निरन्तरं
दशलूपनातिकोपितेन विव्वास्यानीय प्रत्येकं नगरचत्वरेषु
तत्प्रमः पितृव्यपितृव्यभूमिर्न स्वजनवर्गे विनाश्य ति-
लशो मांसच्छेदनविपर्ययोर्भोजनार्थना कर्षयित्वा निपा-
तिन इति विपाककृते वा जन्मलेन भूमीदमप्यनमुच्यते ३ (स-
गवियारवरेति) शुकदमिति चापरमात्ययं तत्र शास्त्राज्यां न-
गर्यां सुनद्राक्षससार्थबाहजानिधानतर्जार्याः पुत्रः शकटः ।
स च श्रुयेणजिधानामास्य सुदृशोनाभिधानपिकाभ्यतिकरे
सगणिको मांसच्छेदादिनाभ्यस्तं कर्षयित्वा विनाशितः । स
च जन्मान्तरे जगदपुरे नगरे अस्मिकाभिधानज्जगिको मांसप्रि-
य भाक्षीदित्येतदर्थप्रतिषेधं चतुर्थमिति ॥ ४ ॥ (माहणेति)
कौशल्यां वृहस्पतिदत्तनामा आहणः स चात्माःपुरज्यतिकरे उ-
दायनेन राजा तथैव कर्षयित्वा मारितो जन्मान्तरे चासा-
वासीमहेषधरदत्तनामा पुरोहितः । स च जिनशशो राज्ञः शुभ्र-
जरायुं आहणादिनिर्जोमं चकार तत्र प्रतिदिनमेकैकं चातुर्विध-
वारकमष्टयावितु द्वौ द्वौ चतुर्मास्यं चतुरध्वरः षण्मास्याम-
ष्टावधौ संवत्सरे पौरुष पौरुष परचक्रागोमष्टयतमकद्वयतं पर-
चक्रं च जीयते तदर्थं भूत्याऽसी नरकं जगामेयं आहणवक्तव्य-
तामिदं पञ्चममिति ५ (नंदिसेणयति) मयुरायां श्रीदामरज-

सुतो दन्दिषेणो युवराजो विपाकभूते च नग्दिवर्धनः सत्यं स
च राजद्रोहध्यातिकरे राजा नगरचात्तरे तस्य होहस्य प्रवेण
स्नानं तद्विषसिहासमोपवेशनं सारतैरुत्तमकद्वयै राज्याजि-
पक्ष कारयित्वा कष्टमारण परासुतांती नरकमगतः । स
च जन्मान्तरे सिंहपुरनगरराजस्य सिंहद्वाराधिपानस्य द्युयोध-
ननामा शुश्रिपालो बभूव । कनेकविधयतानिर्जनेन कर्षयित्वा
श्रुतो नरकं गतवानित्येवमर्थं पष्ठमिति ॥६॥ (सोर्यायति) सीरि-
कद्वयो नाम्ना मत्स्यबन्धुपुत्रः स च मत्स्यवासिभ्यो गहविजन्म-
मत्स्यकष्टको मदाकष्टमनुजय भूया नरकं गतः । स च जन्मा-
न्तरे नमिपुरनगरराजस्य मित्राभिधानस्य श्रीको नाम मदान-
सिकोऽभूत् जीवधानरतिमोसप्रियश्च भूया चासी नरकं गत-
वानिति सप्तमम् ॥७॥ इदं चाध्वयं विपाकभूतेऽष्टममर्थेनम् ।
(उट्टवरेति) पाटलीकायं नगरे सागरदत्तसाथेबाहूत उट्टम्ब-
रक्षो नाम्नाऽभूत् । स च धोमशर्मा रोगैरकदाऽमिन्नो मरुत-
कष्टमनुजय मृतः । स च जन्मान्तरे विजयपुरराजस्य कनकध-
नामा धवन्तरिनामा वैध चासीत् । मांसप्रियो मांसप्रेषदेष्टा
चेति कृत्वा नरकं गतवानित्यष्टमम् ॥ ८ ॥ (सहसुरादेति) सह-
साऽकस्माद्वाहः प्रकृष्टो वाहः सहस्रोवाहः सहस्राणां वा लो-
कस्थोवाहः सहस्रोवाहः (आमलपयत्) रभुनेक्षुतिरित्यामरकः
सामस्येन मारितवमर्थप्रतिषेधं नवमम् । तत्र किल सुप्रतिष्ठे
नगरे सिंहसेनो राजा इयामाभिधानदेवामनुरक्तश्चक्रवाद्य-
कोनामि पञ्चदशतमि देवीनां तां मिमार्षिदृष्टिं ज्ञात्वा क्रुपितः
सन् तन्मातृणामेकोनपञ्चशतान्तुपनिमस्य महत्यगारं आयाचं
दत्त्वा भकादेतिः सम्युप विप्रधानि सदर्बीकानि मर्षयिष्या-
णि सर्वतो हारबन्धनपूर्वकमनिप्रदानेन दण्डयान्ततोऽसी रा-
जा भूया वपुषां च गत्वा गौहतेके नगरे दत्तसाथेबाहवश्च दु-
हिता देवदत्तानिधानाऽभवत् । सा च पुण्यमिन्द्रा राज्ञा परि-
णीता स च मातुरेकपिरतया तद्व्यापि कृषं प्रसादान्तया च
भोगविभक्तकारिणी तन्मातुर्जल्लोहद्वान्धारयानम्रेषात्सह-
सा दाहनवयो ध्यायि राजा चासी विविचिदम्बनाभिर्द-
म्य विनाशितेति विपाकभूते देवदत्तानिधानं नवममिति । ९ ॥
तथा (कुमार्यति) कुमाराः राज्ञाऽथवा कुमारः प्रथम-
वयस्थास्तादृ (लेच्छदितिय) हिन्धुश्च वाणिज्याभिर्य दश-
ममर्थयामिति शब्दश्च परिसमाप्तौ निष्पन्नमर्थेन । अथमथ
भाषायां द्युत इन्दुपुरे नगरे पृथिवीलामागणिकाभूत्सा
च बहुत्र राजकुमारवर्णिकुत्तारीन् सम्पृच्छातिमिषेशोहृत्पा-
दाराज् भोगार्ज हृत्कवतो पष्ठपाञ्च गत्वा धर्ममाननगरे धनद्व-
सार्थेबाहूदृतिता अश्रुत्वात्यनिधाना जातेति सा च विजयराज-
परिणीता याऽतिशुभेन कृष्णं जीवित्वा नरकं गतेति । अत एव
विपाकभूते प्रकट इति दशममर्थममुच्यते इति स्था० १ ॥ १० ॥

कम्मविवेग-कर्मविवेक-पुं० कर्मनिर्जरायाच, आच० ६ द्र० ।

कम्मविस-कर्मविष-न० कर्म च विषमात्मनो विकारहेतुत्वात्
कर्मविषम् । विषत्वेपमिते कर्मणि, पंचा० ६ धिव० ।

कम्मविमुद्ध-कर्मविमुद्ध-पुं० कियत इति कर्म ज्ञाभावरणादि-
लक्षणं तेन विशुद्धो विमुक्तः कर्मविमुद्धः कर्मकलहरहितः, “क-
म्मविमुद्धाण सत्त्वांसिद्धाण” दशा० १ द्र० ।

कम्मविमुद्धि-कर्मविमुद्धि-स्त्री० प्रदेष्टापेयाऽभुभानां कर्म-
जां विगतौ, अ० १. श० ३२ द्र० ।

कम्माविशोधि-कर्मविशोधि-खी० रसमाधित्य कर्मणां विभम्, प्र० १ श० ३३ उ० ।

कम्माविहृण्ण-कर्मविधुनन-न० कर्मणां विधुनने, आचा० १ श्रु० ६ अ० १ उ० । प्र० [धृताप्यमस्य द्वितीयोद्देशके उक्तम्]
कम्मवर्धय-कर्मवर्ध-ज-न० वीजत्वात्प्रकृते कर्मणि, "अवतननं-वृ-
पिहितं, पुरातनं कर्मवीजमविनाशि । तृष्णाजलाभिषिक्तं, सु-
ञ्जति जम्माकुंर जन्तोः " "मृगे बोजे यथाऽस्थनं, प्रादुर्भवति
नाकुः । कर्मधीजे तथा मृगे, न रोहति मवाकुः " आ० म०
हि० । सुख० ।

कम्मवयय-कर्मवेदक-पुं० कर्मणां वेदमरूपके प्रज्ञापनायाः पञ्च-
विंशतितमं पदे, प्रज्ञा० ३५ पदः ।

कम्मस-कम्मप-न० कम्मं छुजाद्वुप-रूपति सो-क-वत्त्वं रस्य
लः । " सर्वत्र लवणमचक्षते " २ । १७ इति लुक्-द्विवचन
प्र० । पापे, की० । मन्त्रिने, त्रि० जटाधरः । " जन्मयुक्ते यदि
स्वातां, चारी नैमनवानैश्चरी । स मासः कम्मयो नाम, मनो-
ज्जुःकप्रदायकः " दीपकोक्तिं मासजेदे, वाच० ।

कम्मसंगरकेलि-कर्मसंगरकेलि-पुं० कर्मकैवकरसंग्रामे, "कृत्-
मोदाहृत्यैकय-मानचर्मं विभर्ति यः । कर्मस्तस्य कचा मङ्कः
कर्मसङ्करकेलियु " अष्ट० ३३ पत्रः ।

कम्मसंयन्तर-कर्मसंयन्तर-पुं० कर्म लौकिको व्यवहारस्तत्प्र-
धानः संयत्तः कर्मसंयन्तरः । श्रुतसंयत्तस्य, यस्मिंस्त्रिणि
शतानि पञ्चदशकानि परिपूर्णान्यहोरात्राणां भवन्ति । लोको
हि प्रायः सर्वोऽप्यननैव संयत्तस्येव व्यवहरति तथा चैतन्म-
नस्यमधिकृत्याभ्यन्तरोक्तं "कम्मो निर्वसयाप, मासो व्यवहारका-
रगो लाप । संसा उ संसयाप, व्यवहरं दुक्करा पित्तुं " सु०
प्र० १० पाठु० । ज्ञा० ।

कम्ममज्जुसय-कर्मसमर्जनशत-न० कर्मसमर्जनलक्षणार्थ-
प्रतिपादके जगत्याः अष्टाविंश शतके, ज० २८ श० । (अत्र-
त्यावकस्यानां संघ शब्दे)

कम्ममभारंभ-कर्ममभारम्भ-पुं० ६ त० ज्ञानावरणाद्यप्रका-
रस्य कर्मणः उपादानहेतौ उपाज्जोपाये, आचा० १ श्रु० १ अ० १
उ० । पञ्चाशतमांसमल्लसुरापाननिर्लाङ्घनादिके सावधानु-
ष्ठाने, सुत्र० २ श्रु० १ अ० ।

कम्मसट्ट-कर्मसट्ट-वि० कर्मविपाकसहिष्णौ, सुत्र० १ श्रु० २
अ० १ उ० ।

कम्मसाक्षा-कर्मसाक्षा-खी० कुम्भकारघट्टाग्रं, यत्र कुम्भकारो
घटादिभाजनानि करोतीति श्रु० २ उ० ।

कम्मसिद्ध-कर्मसिद्ध-पुं० ७ त० कर्मशब्दोक्ते "कम्मं जमणा-
यरिणं" इत्युक्तक्षणं कर्मणि निर्वाणं गते, आ० म० हि० ।

सम्प्रति कर्मसिद्धं सोदाहरणमभिहितसुराह ।

जो सबकम्मकुसलो, जो वा जत्थ सुपरिनिद्धिमो होइ ।
सज्जगिरिसिद्धगो विव, स कम्मसिद्धो वि विवेओ ॥

यः अभिन्न सर्वकर्मकुशलो यो वा यत्र कर्मणि सुपरिनि-
ष्ठितो भवत्येव कस्मिंश्चि कर्मणि सज्जगिरिसिद्धक इव स क-
म्मसिद्ध इति विधेयः । कर्मसिद्धो ज्ञातव्य इत्यर्थः । एष माया-
कारणः । आचार्यः कथानकाद्वचनः । तन्वेदं " कौकजे एगम्म
ज्जगोसज्जसं जंमं ओक्कहति विसलयति यत्तानं वि विसमं मुक्-

भारवादि ति काकूण रखा समाणुत्त एएसि मयवि पंथां हाय-
थो न उण एएसि कस्स वि । इतो य एगो सिधघतो पुराणो
सो पडिभज्जतो चित्तेहोहिं जामि अहि कम्मण एस जीओ उअइ
सुहं विदप सो तेसि मिलितो । सो गंतुकामो एयणिपअव-
साणे जेणह कुदुक्कयमिओहियल्लो । सिद्धो मणह सिद्धिं
देहिं मम अह सिद्धं सिद्धया गया । सज्ज यं " अत्र कुदुक्कः
कुहुटः सल्लकं सल्लपयत्तं " सो य तेसि महसुरतो सबबधुं भारं
बइह । अज्जा साहु तेण मग्गेण आगज्जेति तेण तेसि साहुणं-
मग्गो चिज्जो । वेक्कहा राउंने गया रायानं धव्वेति । अअं राया
वि मग्गं देह आरोण दुक्खाविज्जतानं एस पुण समणस्स
रितस्स मग्गं देह । राणा पणियं धरे डुहु । ते कहं मम आणा
हुंणिया । तेण भणियं देव । तुमे मुक्कमारवाहि ति काकूण मे य
माणत्तं रखा आमेति पडिसुणेतणे भणियं अह एवत्ता सो
मुक्कतराहा कहं अं सो अवससेमो अचरससील्लेगसइस्स-
निच्चरं यारं उद्वति जाम पदे आहुं न पारिओ पयंमेरा धम्म-
कहा तेण कडिहा ते भइगाया डुज्जेति नाम जारो ने विय डुज्जे-
ति वात्तमेतेहिं सील्लमरो बोद्धव । आवउजीवं अर्थासामो राया
पडिवुटो सो य संबंजतो पुणारि पवज्जाय अणुचित्तो एसो
कम्मसिद्धो " ॥ आ० म० हि० । आ० चू० ॥

कम्महय-कर्महत-वि० कर्मभजे, व्य० २ उ० ॥

कम्मार्जाव-कर्मार्जाव-पुं० कर्म कृत्वाधनाचार्य्यं वा स्वाधिनो-
पदस्ये ततो जन्कडिप्रादके आजीवनार्थकयणादोपवृत्ते, आ० उ० ।
कम्मार्णुबंधच्छेद्य-कर्मार्णुबंधच्छेदक-वि० कर्मसत्ताव्यवच्छे-
दके, पंचा० १५ विष० ।

कम्मार्दान-कर्मार्दान-न० कर्मणि ज्ञानावरणादीनि आधीयन्ते
येनानि कर्मार्दानानि । अथवा कर्मणि च तात्पादानानि
च कर्महेतव इति विग्रहः अ० उ० ५ उ० । कर्मोपादा-
नहेतुः, उ० १ अ० । अ० । "जे ममे समणोपासना जवंति
तेसि ना कप्पति इमां पणरस्स कम्मार्दानाहिं सयं करेतप
वा० इंगालकम्मे " इत्यादि । म० उ० श० ५ उ० । कर्मार्दानात्प-
णसावधजीवनोपायानावेऽपि तेषामुक्तज्ञानावरणाध्यादिक-
महेतुत्वादादानानि कर्मार्दानानि ज्ञातव्यानि । आच० ६ अ० ।
(उपमोगः परिभोगवय शब्दे विवृतः) कर्मणां ज्ञानावरणा-
दीनामादानम् । बन्धस्थानहेतौ, अत० ७ वगे० । तथा मगवत्यां
आदानां पञ्चदशकर्मार्दानानिवधे प्रागे तत्सर्वमं कल्पते नवेनि
प्रवेऽलोत्तरं आकाजां पञ्चदशकर्मार्दानानिवध आधुनिको हेतो
ऽपचावपदे नु परिहायाशक्तौ शकटासादीनामिष तानि कल्पन्ते-
ऽपीति १०४ म्येन १ उल्ला० ।

कम्मायक-कर्मोतङ्क-पुं० क्लिष्टकर्मणि, पं० सु० ।

कम्माययण-कर्मोयतन-न० कर्मणां ज्ञानावरणादीनामायतनम् ।
बन्धस्थानहेतौ, अत० ७ वगे० ॥

कम्मा (रिब) वरिय-कर्मार्थ-पुं० दीक्षिकसौधिकार्थे कर्म-
ण्यर्थे, प्रज्ञा० १ पदः । (आर्यिय शब्दे क्षिप्तोऽस्य भेदः)

कम्मार-कर्मकार-पुं० उगणपुञ्जापनेतरि, जं० २ वक्त्त० ।
शोहादिकर्मकार, जी० ३ प्रति० २ उ० ।

कम्मीर-पुं० कर्मं श्रुजति श्रु-अर्-चंशभेदे, कर्मरज्जुक्ते च
राजनि० । कर्मप्राप्तिर, त्रि० स्वाधं कन्त तत्रैव वाच० । अयस्कारे

“ कम्मर इवादायालोप संदासोहाणं ” विधेः । होहकारे, नि० षू० १ उ० । (तिक्किः कम्मसरीरकायपयमंगशब्दे)

कम्मरगगम-कम्मरगगम-पुं० हातकदादोघालसमीपे स्वनाम-
वशात् ग्रामे, यत्र भगवान् वीरः हातकदादोघालसमीपेः आ० षू० १
अ० म० हि ।

कम्मरदारय-कम्मरदारक-पुं० होहकारदारके, जी० ३ प्रति० ।
कम्मरभिक्षुय-कम्मरभिक्षु-पुं० देवद्रोणीयाहकमिभुवि-
शेषे, वृ० ३ उ० ।

कम्मसरीरकायपयोग-कम्मसरीरकायपयोग-पुं० काय-
प्रयोगेने, कम्मसरीरकायप्रयोगे विप्रदे, समुदागतस्य च
केवलिनस्तुतिवचनुर्यपञ्चमसमवपु भवति उक्तं च “ कम्मण-
शरीरयोगो वतुयके पञ्चमं नृतीयं च ” अ० ८ श० १ उ० ।

(अत्र मूलपुस्तके कम्मसरीरकायपयोगेयुक्तमित्तिहापि तथै-
वंके वस्तुस्तु कम्म (ण) वसरीरति यकारप्रकरणे पयोपयुज्यते
यच्च आर्षत्वाद्यकारलोपः दीर्घे कम्मसरीरेति । अथवा कग-
चजेत्यादिना यकारलोपे उभयोरकारयोर्दीर्घे कम्मसरीरेति ।

कम्मि (ण) कम्मिन्-नि० कम्मस्यस्य ब्रह्मादिवत्वादिन् व्यापा-
रयुके, स्त्रीयां ङीप् वाच० । सावधानुष्ठानवशित्, कर्मवतिपापि-
नि, वृ० १ शू० १० सपाये, वृ० १ शू० ७ अ० ।

कम्मिदिय-कम्मिन्दि-न० कम्मनां वचनादीनां निमित्तमिन्दि-
यम् । वचनादिकर्मकरेषु बागादिषु, वाक्पाणिपादपाय-पस्या-
नि कम्मिदियारयः । वचनादिविहरणोत्तरागन्ताश्च प-
ञ्चानाम् “ वाच० [पयामिन्दिमयत्तिनाकरणमिदिय शब्दे उक्तम्]
कम्मिया-कम्मिता-स्त्री० कर्म विद्यते यस्यासौ कर्मा तन्नाम-
स्तसा । कर्मवशे, ज० १ श० १ उ० ।

कम्मिका-अण्ये स्वाङ्गः कर्मण्यं विकारः कम्मिका । वज्जीके कर्म-
शेषे, “ कम्मियाय संगियाय देवा देवशोभेसु उवचउत्ति ” अ-
ङ्गीकोन कम्मेशेण देवत्वावातिरित्ययः । अ० १ श० १ उ० ।

कम्मूम्मीसग-कर्मोन्मिश्रक-न० कम्मण्येन शरीरेणोन्मिश्रके
व्यामे । अवश्यसंयुक्ते, ।

वत्तारि सरीरगकम्मूम्मीसगा पक्खा तंजहा ओरादिए
वेवविणए आहारए तेयए ॥

(कम्ममोसगसि) कम्मण्येन शरीरेणोन्मिश्रकाणि न के-
वलाणि यथौदारिकाणि भूति कैकियादिनिर्मिश्रकाण्यपि
अवन्ति नैवं कम्मण्येनेति शरीराणि कम्मण्येनोन्मिश्रकाणीत्युक्तम् ।
स्था० ४ ग० ३ उ० ।

कम्मुरलुग-कर्मौदारिकद्विके-न० कम्मण्ये औदारिकद्विके,
औदारिककलके च । पं० सं० ।

कम्मोदिय-कर्मोदिय-पुं० कर्मणामुदयः । कर्मणामुदितवत्, अ० १
श० ३ उ० ।

कम्मोदियवचयउक्का-कर्मोदियमयययान-न० कर्मणामुदयः
प्रत्ययो हेतुययययानस्य तत्कर्मोदयप्रत्ययपयानम् । कर्मोदय-
प्रत्ययेन वा पयानं कर्मोदयप्रत्ययययानम् । प्रथमं शुभपरिणाम-
वतोऽपि पञ्चाङ्गुलिककर्मोदयतोऽङ्गुलपरिणामत्वे, पथा पर्य-
न्तकाले इत्यस्य आनु० ६ प० ।

कम्मोपा (वा) हिमिणिमुक्क-कर्मोपाधिनिर्मुक्क-नि० कर्म-
शामीपाधिकाणामयद्वयणां कुतश्चिद्व सङ्गानामुपाधिः साद-

वर्त्ये तेन विमिर्मुक्क रहितः कर्मोपाधिनिर्मुक्कः । सिञ्ज,
वृ० २१ पत्रः । (पयोपाधिकयस्य पञ्चमनेद्वयके विवृतिः)

कम्मोवग-कर्मोपग-पुं० कर्म ज्ञानावरणादियुक्तकणमुपगच्छति
वचनद्वारेणोपयातीति कर्मोपागः ज० १४ श० ६ उ० । अमि-
कर्मवत्, कर्मोपागिन्, वृ० १ शू० ५ अ० । “ तद्वयकमा
कम्मोवगा कम्मणियाणेनं तत्पुञ्जमा उक्कणोपिपसु उक्कत्ताय
विउत्ति ” (वृ०) तथापिचन वनस्पतिकायसम्भवेन क-
मणा प्रयेमाणास्तेष्वेव वनस्पतिषु उप साम्राप्येन तस्यामेव च
पुथिन्यां गच्छन्तीति कर्मोपाग ज्ञयस्ये (वृ०) ते हि कर्मव-
शगा वनस्पतिकायादागत्य तेष्वेव पुनरपि वनस्पतिषु उप-
पन्त्ये न चाप्यत्रोत्ता अम्यश्च ज्ञविष्यतीति । उक्तं च “ कसुम-
पुराते वीजे, मयुरायां नाकुवः समुज्जवति । यत्रैव तस्य बीजं,
तत्रैवोत्पद्यते कस्यचः ” वृ० २ शू० ३ अ० ।

कम्मोपसवि-कर्मोपशान्ति-स्त्री० अथेवमन्त्रात्मात्मकसंसार-
तत्तोजन्तुत्वाच्च कर्मोपमुच्यते, आवा० १ शू० २ अ० ।

कम्मोवहि-कर्मोपधि-पुं० उपचरित्यते पाण्यते जीवोन्मेषुपधिः
कर्म पयोपधिः कर्मोपधिः । उपचिजदे, स्था० ३ ग० १ उ० ।
(व्याख्या उचरिहृष्ये)

कम्मल्लय-कर्मल्लज-त्रि० पापोत्पत्ते, अष्ट० ६ अ० ।

कम्हा-कम्हात्-किय-कस्-कसिहं ० । ३ । ६६ । इति क्लेसहं ।
कम्हादेशः । कृत इत्यर्थे, प्रा० ।

कम्हार-कर्मर-पुं० “ आल कर्मरे ” ॥ १००१ कर्मरशब्दे
इकारस्य आह भवति प्रा० । “ कर्मरेमो वा दाशेदोऽङ्गि
संयुक्तस्य स्तो वा । कर्मरान् कम्हारो प्रा० । नम्ये अथमदेव-
पुत्रे, तद्विहितदेशमेव च कर्मरः ।

कय-कच-पुं० कच-अण्य-कच्ये, तं० । वृहस्पतिपुत्रे, शृङ्गकच्ये,
मेघे, शब्दवा० । इतिस्त्वाम्, स्त्री० भेद्वी० भावे च० वच्ये,
शोभायां च । वाच० ।

कृत-वि० कृ-कर्मणि-कः । अतोऽह ० । १ । ३६ । इति श्रुतो-
ऽन्वयः अ० । विहिते, “ कयकउयमंगलपच्छत्ता ” विपा० १
शू० २ अ० । अम्यः । आवा० । निर्मिते, अन्वयस्ते, वाच० ४
अ० । निष्पादिते, स्था० । “ अणुभायसुयकययरेवेसा ”
रा० । आनु० । “ कयादाशब्दे ” कृतोऽन्वयश्चत आहारे यका-
जिस्तास्तया । औ० । अजिते, आनु० । उपपन्न, प्रा० ४ अ० ।
अर्थे, अथेजने, “ आयकय ” अर्थकृते अयोधम् दाश० १ अ० ।
वृ० मनुष्ठिते, स० । आचरिते, वृ० १ शू० १३ अ० ।
कय-पुं० क्री याच्ये अच्य-कय्ये कयः । लामार्थमत्यमृत्येन
वदित्यस्तुप्रदथ्ये, आनु० । (कीयकयशब्दे कय्येव वक्ष्यामि-
सुपमोमे निधेयस्यते)

कयंजलि-कृताञ्जलि-पुं० कृतोऽञ्जलिरिव पत्रसङ्कोचो येन ।
हज्जालुवृत्ते, समुद्रीकृतहस्ते, नि० चरणि, वाच० । “ कय-
जली सयंबुक्तं सरणमुपगतं ” प्रा० अ० ३० । “ कयंजलिहना ”
हनाञ्जलिपुटाः प्रा० अ० ३० ।

कयंगसा-कृतङ्गसा-स्त्री० आचस्त्रीनगरीसत्रीपरिस्त्रियां, नग-
र्याम्, “ तीये नं कयंगसाय नयरीय अयुरसामंते सायत्थी
वामं नवरी हाथा ” ज० २ शू० १ उ० । आ० अ० हि० ।

कयंत-कृतान्त-पुं० कृतः अन्तो यिपयंनगो निष्ठावो विषय-

रिच्छेदी वा येन । सिद्धास्ते, वाच० । "नियमादिव्यक्तानुसृष्ट-
ते इति जयतां ह्यन्तः" अने० । कृतं निष्पादितं बहुविधं कार्य-
भूतं नवनीति व्युत्पत्त्या कृतम्, यमे, तत्पत्यप्रदेशे, "कथं तस्स
सांभ्रष्टे तिस्रस्तोसो आहिंग वा" वृ० १ उ० । पापे, प्राग्जन्त-
ये देवे भ्रमरः । शनौ, शक्तिरत्नकृपायां चित्तवस्थयां च वाच० ।

कथं-कथं-पुं० ससृष्टं, कथं० । वृत्तविशेषे, रा० । प्रह्ला० ।

"घणपतश्चण्डाया बहुलकुलश्च आम्बुकथंयु" प्रा० । शशुज्ये पथं-
ते च. ती० १ कथ्य० ।

कथकज-कृतकार्य-वि० विहितसमस्तवस्तवितिप्रमाणमादिष्ट्या-
पारे, नि० वृ० २० उ० ।

कथकरा-कृतकरा-वि० प्रत्यस्तकिये, पं० व० ४० । प्रक-
रणागुरोधात् धनुर्वेदकृत्याप्यते सहस्रयांभिनि, वृ० १ उ० ।
रक्षां विहितवीरगुह्यनि, "कथंकरणसहस्रकथा" प्रप्र. आश.
३ द्रा० ब्रह्माष्टमादिभिर्विधिततपोविधानैः परिकर्मितशरीरे,

कथकरणा इयरे वा, साविकसो खलु तद्वै निरवेकसो ।

निरवेकसो जिष्णवादी, साविकसो आयरियमादी ॥

कथकरणा नाम ब्रह्माष्टमादिभिर्विधिततपोविधानैः परिकर्मित-
शरीरा इतरे अकृतकरणाः ब्रह्माष्टमादिभिस्तपोविधौचैरपरि-
र्मितशरीराः । तत्र ये कृतकरणास्ते द्विविधास्तद्यथा सांपेक्षाः
कालु तथैव निरपेक्षाः । सह अपेक्षा शक्यस्येति गम्यते येषां ते
सांपेक्षा गम्यवासिनः । निगताः अपेक्षा येन्यस्ते निरपेक्षास्ते
त्रिविधा जिनादयः तद्यथा जिनकल्पिकाः शुकपरिहारिका य-
थात्मकनियमाश्च एते नियमाकृतकरणा अकृतकारणानाम-
न्यतमस्यापि कथंरूपं प्रतिपत्त्येवयोगः । सापेक्षा अपि त्रिविधा
आचार्याव्यस्तद्यथा आचार्या उपपाध्याय निज्ज्वलाः एते प्रत्ये-
कं द्विधात्वात्पदं भवन्ति तद्यथा आचार्या कृतकरणा अकृतकर-
णाश्च । उपपाध्याय अपि कृतकरणा अकृतकरणाश्च । शिष्यावधि-
कृतकरणा अकृतकरणाश्च । तत्र कृतकरणां चिन्त्यमानत्वाद्वा-
स्त्यां गायथामिते कृतकरणा प्राणाः ।

अथ किंस्वरूपाः कृतकरणा इति कृतकरणास्वरूपमाह ।

उद्गृह्णामिहं, कथकरणा ते उभे य परिवाय ।

अहिंगयकथकरणं, जां मायतगारिहा केई ॥

कृतकरणा नाम ये ब्रह्माष्टमादिभिस्तपोविधौकथनपर्याया आम्-
भ्यपर्यायादीक्षापर्याया वैश्वधीः । परिकर्मितशरीरास्ते ज्ञातव्यास्त-
त्रिभङ्गाणा इतरे सामर्थ्यादकृतकरणाः । अथैव मतान्तरमाह "अहि-
गयत्यादि" केचिदाचार्या ये अविगततास्ते नियमात् कृतकरणा
इत्यादिगतानां कृतकरणत्वमिच्छति कस्मादिति ज्ञेयं तद्माह ।
"जोगानयनगारिहा इति" निमित्तकारणहेतुषु सर्वसां वि-
भक्त्यां प्राये दर्शयामिति वृत्तवैयकारणप्रभावात् देवावत्र प्रथ-
मा ततोऽन्यथैः यतस्तैर्महाकथ्यपुस्तकादीनामायतका योगा उद्-
गृह्णास्तत् आयतकयोगाहो अजवञ्जिति नियमतोऽविगताः कृ-
तकरणा इति तदेवं कृता पुनर्वचनमोक्षा व्या० १ उ० । अ-
न्यत्र आबन्धितं पच्छिन्नं शब्दे" नि० वृ० । "गीयथा कथकरणा,
पौधा परिणामिया य गंभीरा" कृतकरणा अनेकवारमात्रोक्त्यायां
सहायभवन्ताव् व्य० ४ उ० ।

कथकराजिज-कृतकरणीय-वि० कार्याणि कृतवति, कृत-
करणा नाम गीतार्थतया परिणामकतया वाच्यत्वादिपि अन्यैः स-
हानकसहशानि कार्याणि कृतवन्तः । यद्यपि च कथारचितं वि-

लीयः सहायो न कृतवान् तथापि योष्यतया स कृतकरणीय
इव कथ्यः । व्य० ४ उ० ।

कथकिञ्च-कृतकृत्य-वि० निष्ठितार्थे, यो० २ विच० ।

कथकारिय-कृतक्रिय-वि० कृता योगेना गृहकरणमादिक्रिया येन
स कृतक्रियः । सुकृतगृहकरणे, वृ० १ पुं० १ अ० । आचार्या
कृता स्वप्नस्या क्रिया संयमागुह्यनरूपा येन स कृतक्रियः ।
संयते, वृ० १ पुं० २ अ० ३ उ० ।

कथकोठयमंगलपायचित्र-कृतकौतुकमङ्गलपायचित्र-वि०
कृतं कौतुकं मञ्चपुष्पादि मङ्गलं दृश्यकृतकथनादि एते च प्राय-
श्चित्तदुःस्वप्नादिप्रतिघातज्ज्वालयकथात्वात्पाद्येन स तथा । कौ-
तुकमङ्गलरूपमात्रः कृत्यं कृतवति, उपा० ३ अ० । "कथकलि-
कम्मा कथकोठयमंगलपायचित्रा सुकृता म० २ गु० ५ उ० ।
कथ्य० । तं० । विप्र० ।

कथग-कथक-पुं० कथं जतन्व तस्यो हासो यस्मात्, वृत्तमेवे,
गजनि० । तस्य कथय-अण् । तस्य शुक तत्फलं, मणु० । "अक्ष-
सादि कृतकस्तपकं कृतकं स्मृतम्" भावप्र० वाच० । कतको-
वृत्तस्तपकं कृतकम् भाव० ३ अ० ।

कृतक-वि० कृतं करणं भावः क० । तत आगतः क० । कृतमेव
स्वार्थे कः कृतवति स्वरूपं कृत क० वा हृत्प्रभं, करणाज्ञाते, वि-
द्वत्प्रभं, न० भ्रमरः । वाच० । एतावत्कांस्ते त्वद्वा स ह्यन्युपगमिने
हासमेवे, पुं० "तं पञ्चविक्रिणश्च ततो कथगा जगति" आ० म०
प्र० । अथयमणं वा बलनयं वा कथगजयं वा नि० वृ० ४ उ० ।
सुवर्णं, इ० १ अ० ।

कथगह-कथग्रह-पुं० मैथुनप्रथमसरस्मे, रमसवभास्युल्लसुव-
नाथयं युवायः पञ्चाङ्गुलिनिः केदोषु प्रहणे, आ० म० प्र० । जी-
वा० । "कथगहगहियकरयल पथ्यच विमुक्तेयं" इह मैथुन-
सारस्मे यधुवतेः केदोषु प्रहणं स कथग्रहस्तेन पृष्टी इति । तथा
करतलात् विमुक्तं सत् प्रहणं करतलप्रहणविमुक्तम् प्राकृतत्वा-
त्पद्व्यत्ययः रा० ३६ प० । कथानां प्रहो यत्र । केदकपेयेन
घर्षणे, वाच० ।

कथगघ-कृतप्र-वि० कृतं इति ह०-टक् । कृतोपकारस्यापकार-
के, वाच० । कृतं वस्त्रानरण्यप्राजादि प्रदत्तं ज्ञाति सर्वथा नाश-
यतीत्येवंशीलाः कृतज्वाः । औपु०, तं० ।

कथजज-कथ्य-पुं० यो नृत्यान्तरादिगान्ध्यामयै सञ्जिहोति न तु क-
चिद् व्ययति तस्मिन्, च० १ अण्वि० ।

कथज् (नू) -कृतज्ञ-वि० स्वल्पमपि उपकारमैहिकं पार-
त्रिकं च परकृतं जानाति न निहृते इति कृतज्ञः प्र० २४ द्रा० ।
परोपकारविस्मारेके एकोनविंशभावकगुणविशिष्टे भावके, च०
२० । द्यो० । कृतज्ञो हि सर्वेष्टान्यन्मां किं समसाद्यतीति
अकृतजनस्य गुणवत्त्वम् । प्र० २४ द्रा० ॥

सांप्रतमेकोनविंशस्य कृतज्ञतागुणस्यावसरस्तत्र परेण कृतमु-
पकारमविस्मृत्वा जानातीति कृतज्ञः । प्रतीक्ष यथ ततस्तं फल-
द्वारेण व्याचष्टे ।

बहु मज्जं धम्मगुहं,
परमुययारि वि तत्तबुद्धी ।

तत्तां गुणो णु बुद्धी,

गुणारिदो तेभिह कथन् ॥ ३६ ॥

बहु मन्थते सगौरवं पश्यति धर्मशुद्धं धर्मदातारमाचार्यादिकं परमोत्करी ममायमुक्तोऽहं यमेनाकारणयत्सलेनातिघोरसंसार-
रूपकुहरे निपतन्त्रित्येवंकारणया तत्त्वबुद्ध्या परमार्थसार-
मत्ता स हि भावत्येवं परमागमवाक्यम् । "तिरहं बुष्पादियारं
समणउत्तो तंजहा अम्मापिऊणं १ अट्टिस्स २ धम्मायरियस्स
व ३ तत्थ सयंपाओ वि यणं केह पुरिसे अम्मापियरं सयपा-
गसहस्सगेहि तिहोहि अज्जमंगिप्ता सुरहिणा गंधोदयणं उ-
व्वहिप्ता तेहि उदगेहि मज्जाविप्ता सव्वाहंकारविभूतियं
करिप्ता मणुअं धालीपागसुअं अट्टारसवज्जणारलं ज्ञोयणं भोधा-
विप्ता जाव जीवं पिठिअस्सियाए परिवहिप्ता तेणा वि तस्स
अम्मापिउत्तस्स दुप्पदियारं हवह । अहं णं से तं अम्मापियरं
देनत्तिपअस्स धम्म आघवहत्ता पअवहत्ता पअविप्ता उविप्ता
अवह । तेणांमेव अम्मापिउत्तस्स सुपदियारं अवह १ समणउत्तो!
केहं मव्वे हरिहं समुक्कसिप्ता तए णं से हरिदे समुक्किदे स-
माणे पव्वा पुरं व णं विपुलमस्समआणए पावि विहरिप्ता तए
णं से मरहणए अज्जाया कयाहं हरिहं दूए समणे तस्स इहिस्सिस्स
अंतियं हव्वमागिच्छिप्ता । तए णं से हरिदे तस्स अट्टिस्स स-
व्वस्समवि दहहत्ता तेणा वि तस्स दुप्पदियारं हवह । अहं णं
से तं अट्टि केवलपअस्स धम्म आघवहत्ता पअवहत्ता पअ-
विप्ता उवहत्ता अवति । तए णं से तस्स अट्टिस्स सुपदियारं
जवह १ । केह तहाकवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतियं
पगमवि अंतियं धम्मियं सुवयणं सुआ निसम्म कालमासे कासं
किआ अअयरेसु देवलोपसु देवपाए उववसे । तए णं
से देवे तं धम्मायरियं दुग्गिक्कआओ वा देसाओ सुजिक्कं देसं
साहरिज्जा कंताराओ वा निहंतारं द्वाहकारिणए वा रोमाय-
केण अजिभूयं विमोहज्जा । तेण वि तस्स धम्मायरियस्स दु-
प्पदियारं हवह । अहं णं से तं धम्मायरियं केवलपअस्स धम्म
आघवहत्ता पअवहत्ता पअविप्ता उविप्ता अवह । तए णं तस्स
धम्मायरियस्स सुपदियारं हवह । वाक्कमुत्थेनाप्युक्कम्
" दुष्पणिकारी माता-पितरौ स्वामी शुद्धा लोकेऽस्मिन् । तत्र
शुद्धिदामुत्र च, सुदुष्करतरः प्रतीकारः " इति । तनस्तस्मा-
त्सहताजावजितशुद्धशुद्धमानाव गुणानां ज्ञान्यादीनां ज्ञाना-
दीनां वा बुद्धिजैवतीति वार्यते । गुणाहो गुणप्रतिपत्तियव-
स्तेन कारणेनहं धर्मोपकारिधारं कृतहं उकशकार्यो धवल-
राजतनुजविमलकुमारवत् । तस्मिन् तं पुरिदस ।
पुरमाथि वरुमाणं, सुवदमाणं सिरीहिं पउराहिं ।
बहुवहमहहृक्काण, कारणं वरुमाणं व ॥१॥
रमस्सवसनमिगियनिवह, नसदसेविज्जमाणकमकमलो ।
रज्जनधरणधवसो, धवसो नामेण तत्थ निवो । २ ।
सययं सुहासिणो सुम-णसंगया किं तु अस्सयकुलीणा ।
देवी इव देवीकमल-सुंदरी नाम तस्सत्थि । ३ ।
नीस्सकशकुलसो, सव्वसरल्लो विमुक्कअसिलमलो ।
ताणं तणओ विमलं, कयन्नुया इंसवरकमलो । ४ ।
किर सामदेयसिद्धिस्स, नंदणो बहुलियाहं कुलमवणं ।
आओ य यामदेवु ति, तस्स मिअं महामणो । ५ ।
कदया वि कांलणकए, अजयं कालियव्व नेहेण ।
कीलानंदणनामे, उज्जाण दो वि ते पत्ता । ६ ।
तत्थ नरमिहुणपयप-निमुत्तमं वासुपायायं दट्ठं ।
तणुअवक्खणनिउणमहं, मिअं पए अंपए विमलो । ७ ।
जाण इमा पयपंनी, चळकुसकमलकलसकयसोहा ।

दीसह केयरसामाहि, तेहि वरमिअनविअयं । ८ ।
तयसु धणकोपणेण, पुरको गंतुं लयागिहस्संते ।
आसलं तं मिदुणं, निअति ते परमसुंदरं । ९ ।
इतो य जुवे पुरिसा, कटिअकरवाअमीसणकरमा ।
इण इय इणति अणिए, द्यागहस्सुपरि संपत्ता । १० ।
पणेण ताण बुवणं, ररे निमुज्ज होसु तं पुरिसो ।
सुमरेसु इच्छेवं, कुणल सुदिहं व जियलोयं । ११ ।
तं सुणिय पुरियगुरुकां-वपसरमिअसिअतअहरदलो ।
वड्डिअियमज्जिमनरो, विणिग्गओ लमवमाकरो । १२ ।
तो मुक्कहवहंअसि, अरुअसंमंतकेयरीविहं ।
जायं तेसि मयणं, गणमिअ अट्टारुणं जुज्जं । १३ ।
ओ पुण बीओ पुरिसो, हयागिहं सो पविट्टमहिअसह ।
ततो मिहुणनरिअथी, जयकंपता विणिक्कंता । १४ ।
दट्ठं च अणह विअमं, पुरिसुत्तमं ! रक्ख रक्ख मं जीयं ।
सो आह दो सुजहं, बीसत्था नत्थि तुज्ज मयं । १५ ।
इतो तमाहणयं, पत्तो सो केयरो गयणममो ।
विमलशुणुत्तुवणवद-वयाह अहं थंमिओ सहसा । १६ ।
सो वि य नुज्जंतनरो, विजिओ मिहुणनरेण य पहाणो ।
तणुटोए सम्मां, जियकासी मिहुणसां सो वि । १७ ।
अंजियनरेण दिट्ठो, संज्याया तएणुत्तस्स गमणिज्जा ।
तं नाहं देवीय, उरुत्तिअ वरणिओ सो च । १८ ।
लग्गो य तेसि पिट्ठे, सिविअि पत्ता अदंसणपहम्मि ।
अहं वाला कयहं इहा, मं मुत्तं नाहं ! कथं गत्तो । १९ ।
इयंनरमिअ जयअट्ठि, परिगओ आगत्तो मिहुणपुरिसो ।
जाया य इहुनुटो, सा वाला अमयसिअ ज्व ॥ २० ॥
सो नमिय जणह विमलं, तं विय कट्टं तुमय मह मिअं ।
अं पत्ता मज्ज पिया, हीरनीं रक्खिआ धीरं ॥ २१ ॥
विमओ वि मणहं अलं, कयसु सिरियणसंभेण इहं ।
किं तु इमं वुत्तेअं, कहसु पत्ता किं इय मणहं ॥ २२ ॥
अरिअहं वेयवुगिरि-असंतिअ रयणसंजए नयरे ।
राया मणिअरहनामो, कणयसिहा भारिया तस्स ॥ २३ ॥
ताणं च अरिअ पुत्तो, विणयपरो रयणसेहरो नाम ।
धूया व दुग्गि पवरा, रयणसिहा मणिअहा य तहा ॥२४ ॥
रयणसिहा ससिणेंदं, परिणीया मेहनायअयरेणं ।
तेसि च अहं वुत्तेओ, नामेणं रयणसुत्ति ॥ २५ ॥
अमियणपहस्यरेणं, परिणोया मणिअिहा व तेसि ।
संजाया दुग्गि सुया, अक्खो ववसो य पवलल्लया । २६ ।
तह रयणसेहअस्स वि, रक्कंता नामियाहं दहयाय ।
जाया पत्ता किर चूय-संजरी बल्लहा धूया । २७ ।
सव्वेहि वि वाअते, सह पंमुक्कीअिए अमहेहि ।
गहिया उ नियकुअम-समागयाओ य विप्ताओ । २८ ।
चंदणमिहाणनिअमिअ-सिअपुत्तस्स संगमवसेय ।
आओ मह माउलओ, अक्खंतं अणधम्मरओ । २९ ।
तेणं महासपणं, जणयो जणयो य मज्ज अययं च ।
कहिकणं जिणधम्मं, तिहिधम्मपुत्तएया विहिया । ३० ।
निहिटो हं अहं च-दणेण पासिअ लक्खणं किं पि ।
विज्जा वक्की होही, पत्तो बहु दारणो अहरा । ३१ ।
तो विमओ मिसेणं, वुत्तो संवयहं सुम्भं तं वयणं ।
सो अणह न मे वयणं, किं तु इमं आगमुहिं ॥३२ ॥

पुनः मणह रयणचक्रो, तुष्टेण मासेल्ले मम दिश ।
 तेषां चयमजरी परि-गिया मय सा इमा जह ॥३३॥
 तस्यो य अन्वसन्नवसा, कुशिया न य मं चयेति परिहृषिदं ।
 चूच्यन्निहम्याण-पञ्चमया विमर्शति दिशे ॥३४॥
 तस्योयजाणयस्य, कुञ्चयणो नियचरो पञ्चतो मे ।
 सो अश्विणे सदसा, मायुं मम ह्य कदित्या ॥३५॥
 जह देव दोस सिद्धा, काङ्क्षं विज्ञा तद्विषय इय मते ।
 जुञ्जिअहिह सदेगो, बीयो पुण तुह पिय हरिदं ॥३६॥
 को बंधवेहि सरिसं, जुञ्जिअस्सह चित्तिरुण पयमहं ।
 अविसेसि निगहन्मा, स्य निहो जुमिहस्यगेद ॥३७॥
 ते दो वि मय जियिया, न य इणिया जायकसि काठण ।
 इत्थो य पर तुमह वि, पायं सव्यं पि पचचक्खं ॥३८॥
 माथारं नेण इमं, मह जायं धारियं तप भव्या ।
 सयला वि धरा धरिया, जस्सुवधारे मई एवं ॥३९॥
 उक्तं च 'दो पुरिसे धारिधरा, अहवा दोहिं पि धारिया धरणी ।
 सययारे जस्स मई, उचयारे जं न संकुसह ॥४०॥
 तो दिज्जअ भायसो, तुज्ज पियं किं करेह एस जणो ।
 अह इतं कतिचयसिय-धरवद्वं जांय विमलो ॥४१॥
 भो रयणचक्र च्छा-मणी तु मासि कतु होयमि ।
 सव्यं पि तप विट्ठियं, पयनं तेज निवरहस्सं ॥४२॥
 यतः । यच्चसहस्रेण सतां न सुन्दरं,
 हरितयकोट्यापि न या निरीक्षितम् ।
 इवाव्यते सज्जनसोऽकचेतसा,
 न कोटिद्वैतैरपि भायमीक्षितम् ॥ ४३ ॥
 तो सयणयं जणियं, अयरेणं कुमर ! मज्ज पासकण ।
 गिगहसु इमं सुरयणं, चित्तामणिरयणमागि ४४ ॥
 जंयं चयसंयकरो, दिशं तु मय य गहिचियिणं ।
 अरयं तुहेव पास, मुच्यअ अइसंनयं जह ! ४६ ॥
 अइ अइनिरोडमाव, नाविमत्तस्स विमलजायस्स ।
 तथेव अंवेत्ते तं, रयणं बयह रयणयुद्धं ४६ ॥
 पुट्टो य वामद्वो, अवापिठनामायं सव्यं ।
 कुमरस्स संतियं कह-ह सदरिसो अयवरस्स ४७ ॥
 तं सुणिय विमलचरियं, अचरियकरसिंक्षितय अयरो ।
 पकिन्नवगरामि अइ वं, जिणबिंभं ससिय इमस्स ४८ ॥
 तो जणिय अयरेणं, कुमरवर ! मयि काणणे इत्य ।
 मम मायामहकारिय-माहजणियस्स वेहइहं ४९ ॥
 तं मम काव पसाय, कुमरवरो वृद्ध अइहइह इविय ।
 एवंति मयिय सव्यं, जिणमवणाजनुदमहं चरिया ॥ ५० ॥
 थंमसयसंनिविद्धं, बहुविहसुसंगयं च उज्जाणं ।
 नहु (ह) सुत्तारिअदरिदिहं, मयोरं वररमागिहं ॥ ५१ ॥
 अइउअरंदिहं कंचण-पयदंनेहि वं हंतुरे व सया ।
 सवरे विरायमायं, कामीयवमल्लकसंणे ॥ ५२ ॥
 कथरं पञ्चवियं पिय, रोमं न पवं व अविषं व कहि ।
 संयमियं व कथरं वि, कथरं वि सिषं व किरणेण ॥ ५३ ॥
 जाणजाणं विचारिय-हरिअंणवासगेहिं कयसोहं ।
 सुसिञ्जिस्संविभावा, हसिस्साराचचमियमियं ॥ ५४ ॥
 बहुसासमंजियाहिं, विस्सिञ्जिआहिं सोहमायाहिं ।
 अरअअरुहि सययं, अहिदियं मेअमिअरं व ॥ ५५ ॥
 पयंविहजियमयणं, पसा दिद्धा व सिअहनाहस्स ।
 पदिमा अपदिमदया, मयिया हिदेहि तेहि तसो ॥ ५६ ॥

तं अहसयमसीयं, बिंभं उरुकरियदुरियगिरिसंभं ।
 अणमिसनयणजुअरिं, पिच्छेनं धवसनिचतयसो ॥ ५७ ॥
 एरिसकचं बिंभं, पयं पि मय कहिं वि विट्ठे ति ।
 चित्ततो मुच्यत्वाय, पडिभो धरणीयसे सदसा ॥ ५८ ॥
 अह पवणपयासिणं, पक्षागयवेयणो पुणो कुमरो ।
 अहमायरेण पुटो, अयरेणं किं तुय येति ॥ ५९ ॥
 तो रयणचक्रचरणे, जयहरणे पणमिं धवलपुत्तो ।
 हरिसनरनिमरंमो, एवं सुणं समहत्तो ॥ ६० ॥
 तुं माया तुं व पिया, तुं माया तुं सुहं तुमं वेणो ।
 तुं परमपा जीमं, पि मय्मं तुं वेव अयवर ॥ ६१ ॥
 जेण इमं सुरनरसु-कलकारणं पुरियमिमिररयिबिंभं ।
 बिंभं सुगादेवस्स, ससियं मह तप सःमि ॥ ६२ ॥
 ययं संसतेणं, तुमय मह ससिपट्टे सुगहमयो ।
 चिच्छं च बुद्ध, राजालं, विष्णिमियं परमसोअणं ॥ ६३ ॥
 अयरो वि मणेह महं, परमंय दथ किं वि न हु जाणे ।
 यिमलो वि आह ससियं, सजायं जाहसरणे मे ॥ ६४ ॥
 पुणजयेत्तु वि बहुसो, जिणबिंभं चरिय मय नात्र ।
 संयममासुदंसण-चरणं परिपालयं सुद्धं ॥ ६५ ॥
 मिसीपमोयकण-मन्त्रायुगुहिं प्राविभो वप्प ।
 इच्छाअ मय सरियं, जाहसरणणं सव्यं पि ॥ ६६ ॥
 तं मय्मं कयं तुमय, अं परमगुरु कुणति तो जह ! ।
 इय जंपतो कुमरो, पामो अयविद्वचरणसु ॥ ६७ ॥
 अलमित्थ संनमियं, निहत्तु उट्ठावियं च निवणयं ।
 स. हंमियं ति बंदिनु, सद्वियणं जंपय अयरो ॥ ६८ ॥
 भो भो नरिदमंण. । संपणं मह समीहियं सव्यं ।
 अं एवं तुह जसी, जिणनाहे भिच्छला जाया ॥ ६९ ॥
 ठाण य पल हरिसो, पयदुकरिसो कुमर ! तुह अग्धा ।
 मुमं दुहाविमुसि, नत्तय रमंति सयुरिसा ॥ ७० ॥
 वल्लं " अज्ञानायाश्चदुःखचयितायाश्चविकेपिनास्ते,
 कामे सक्ति इधति विमवाभोगतुङ्गाजेन या ।
 विचन्विचत्तं प्रवति हि महामाक्षसोऽप्येकतानं,
 नात्यस्कन्धे विटपिनि कस्यंशुभिः स गजेन्द्रः ॥ ७१ ॥
 किंच नियजायसरितं, कलमिह मिच्छंति पाणिणो पापं ।
 सुणभ्रो कववेण हरी, तु वसह करिफुज्जलणण ॥ ७२ ॥
 सत्तासकरो नच्यह, बंदिद्वं पय्य सुसोको अहियं ।
 सुंजह करी अवत्ता-ह भोयणं निअद्वं पि ॥ ७३ ॥
 पुठिय तुमं सुरयणं, पसे मज्जय जायमहोयो ।
 न हु अक्खिअं मय तुह, हरिसवियारो मणमं पि ॥ ७४ ॥
 अहवा तं पुण आभो, हरिसज्जविअमणारोमंभो ।
 जिणपययणस्स साजो, पुरिसुअमं सद्दु सद्दु अरि ॥ ७५ ॥
 परमित्थ जयेणं, गुरुसमारोवणीयं कुमर !
 अं बुद्धो सि सयं विय, निमित्तमितं जणो एसो ॥ ७६ ॥
 भोयनियंवेधंदि, सहसंवेद्धा जिणेषा अइ वि ।
 बोहिज्जति तदा वि, तेसि न हु हंति ते मय्मं ॥ ७७ ॥
 तदं वेव जये वि जणो, जाणिज्जतं तुं गुहं निवतणमं ।
 संयुक्ताण जिणणं, इक वि न हुनि ते देवा ॥ ७८ ॥
 तं पुण मज्जे सिट्ठिरिस्-इमाहपडिमाअरंसनयसं ।
 सज्जमलंभणेण, फुनं गुरु होसि अं जणियं ॥ ७९ ॥
 अं जेण सुक्कम्ममि, नाविभो संजयण गिदिहा वा ।
 सो वेव तस्स जायह, धम्मगुरु धम्मदयाओ ॥ ८० ॥

अविषं च सुपुरिसाहो, काउं विनयासो हृदगुक्मि ।
साहमियासिस्स वि, जणियं किर बंधारंयं ॥ ८१ ॥
अयरो जेअर नेयं, बुणुं अरिहं नरवरंगहो ।
अ गुणपयारिस्सको, तं भिय सण्णसि होसि शुक् ॥ ८२ ॥
जणो कुमारो गुणगण-अरिचाण कयं तु बाणसु नराणं ।
एयं भिय इह हिनो, अ गुणो एयणं निष् ॥ ८३ ॥
स महप्पा सो धणो, स कयसू सो कुमुभयो धीरो ।
सो छयणबंधिओ, सो तयसो पंदिओ सो उ ॥ ८४ ॥
दासत्तं पत्तत्तं-सयगमाय च किरकरं च ।
अणयरयं कुब्बंता, जो सुपुणं न लजेह ॥ ८५ ॥
तिब्बियमणवयणपु, सुकयप्पा गुणगुण सुगुण ।
जे निकसितणसेपुण-विणयकरुणुज्झा सययं ॥ ८६ ॥
समसदायगणं, दुययिआरं जवसु बहयसु ।
सव्वगुणमंशियादि वि, उवयारसहस्सकोमीदि ॥ ८७ ॥
जो सुपुरिस । बुद्धो अं, तुज्ज पसायण गिपिहं दिक्कं ।
किं तु मह तायपमुहा, बद्धे इह बंधवा संति ॥ ८८ ॥
आ तसि पंदिओ, जायह तो अं भवामि कयकिणो ।
ता उववस सुगुं मे, अह दिट्ठो भणइ अयसिदो ॥ ८९ ॥
अयि सुहनामसरी, जलनरअरियेबुवाहसमघोसां ।
जह पउ कह वि सो इह, तो पंदिओदिउज तुह बंधू ॥ ९० ॥
कुमरेण तथो जणियं, सो दिट्ठो कय्ये ते महाभाग ।
सो आह इहुज्जाण, जिणउवणासन्नभयो ॥ ९१ ॥
अं अह अचमीय, सपरिअणायणमे इय ।
पविसत्तं जिणमं-दिरमि दिट्ठं सुगुणियं ॥ ९२ ॥
तस्स य मज्जे एगो, साहु मसिममियलाकलियदेहो ।
पिंगलरिसिबुद्धरभरो, सेलु व्व जलनद्वज्जणो ॥ ९३ ॥
आलु व्व लहुयकओ, बुद्धविगलु व्व पिंगनयणज्जो ।
ववग व्व खिदिनसत्तो, भिय व्व अहंदिहकंउतो ॥ ९४ ॥
अंभोयरो य चूओ-यरो य उव्वंगज्जणगववरो ।
धम्मं वागरमाणो, दिट्ठो महुमहुरसद्धेणं ॥ ९५ ॥
तं असरिसगुणज्जु, बद्धं मे जितियं इमं दिवय ।
जह एयस्स भगवओ, गुणाणुक्कं न कयं ति ॥ ९६ ॥
तो पविसिय जिणमवणं, जिणपमिं बहविय पूरुक्कं च ।
अणिमणियं साहु-ण बंधणयं विणिकणतो ॥ ९७ ॥
ता सो च वरमुणी, उवविट्ठो विमज्जकययकमसम्मि ।
रःमुक्क व्व अणगो, ससहर इव रोहिणीरहिओ ॥ ९८ ॥
जासु सुवज्जवन्तो, तणुण्णह पत्तलदियतमपसरो ।
अशिशकज्जकसो, सुसिदिट्ठपत्तलवसणज्जो ॥ ९९ ॥
नीसुपुअद्धमयणं, अइउनयसरसमासियावतो ।
कंधविद्विक्कंत्तो, नयपल्लवअरुणअहकुट्ठो ॥ १०० ॥
केसरिकेसरउयरो, विमालवज्जयलज्जाणयकणयसिओ ।
सुरकिंनपरियरिओ, विट्ठो विट्ठो सुहदेक ॥ १०१ ॥
तो चितियं मय कह, यस्स खणणं अणेरिसां जाओ ।
अहवा बंधगुरुणा, कहिया से विविदलकोओ ॥ १०२ ॥
तथादि ।

आमांछदि १ विणोसदि १ केओसदि १ जल्लओसदी चय ४
सव्वोसहिपमंभिओ, १ ओहिउरिओऽवउत्तमइसकी १०, १०३ ।
धारण १० आसीविम ११ के-
वली य १२ मणनाणिओ य १३ पुणवध १४ ।
अरंत्त १५ अकवही, १६ बंधदेव १७ वासुदेव य १८ ॥ १०४ ॥

कीरमहुसपिआसव, १९ कोउयबुद्धी २० पयाणुसारी य २१ ।
तह बोयुक्किरेयसिय, २३ आहारतरेयसिजेसा य २५ ॥ १०५ ॥
बेठवो देहलकी, २६ अक्कीममहाणसी २७ सुलाया य २८
परिणामतवयसंणं, पमाइ हुंति लखीओ ॥ १०६ ॥
संकरिसणमांमो, मुत्तुपुरिसाण विणुसो काबि ।
अबे विरिंति विट्ठो, भासंति पयसायण ॥ १०७ ॥
एय अणेवि बह, जेसि सव्वे वि सुरहिणा वयवा ।
रोगोवसमसमथा, ते हुंति तथोसहिप्पसा ॥ १०८ ॥
जो सुणइ सज्जओ मुण-इ सव्ववियस य सव्वमोएदि ।
सुणइ बह एय सह, मिणे संमिओसोओ सो ॥ १०९ ॥
रिउसामसं समच-आरिणी रिउमइ मणोनायं ।
पापं विससयविमुद्धं, धममिंत्तं चितियं सुणइ ॥ ११० ॥
विउडं यरुपुसियेसण-नायं तगाहिणं नं विउत्ता, चितियमगुसरइ धमं, पसंगओ पउजवसपदि ॥ १११ ॥
अहसयवरुणसमथा, जंघाविउज्जाइ चारणमुणीओ ।
अंधादि आह पढमो, विसंकाउं रयिकरे वि ॥ ११२ ॥
एगुप्पायण गओ, रुययरमिं तो पंदिनियतो ।
बीएण नंदिसरमइ, इहं तययण गुणो उद्धं ॥ ११३ ॥
पढमेण पढमवणं, बीउप्पायण वद्धं एह ।
तइउप्पायण तथो, इहं अंधाचारणो एह ॥ ११४ ॥
पढमेण माणससर, नगंलु नंदीसरं तु बीएणं ।
एह तथो तइएणं, कयचेइययंदणो इयं ॥ ११५ ॥
पढमेण नंदणवणं, बीउप्पायण पंढगवणमि ।
एह इहं तइएणं, जो विउज्जाचारणो होइ ॥ ११६ ॥
आमांछादा तमाय-महाविसा सीधिसा जवे बुविहा ।
ते वम्मज्जाणयण, अणमहा चउविदविणया ॥ ११७ ॥
कीरमहुसपिआसो, वमाणवयणा तथा सवा हुंति ।
कुट्टयवसुनिगल-सुतरया कुट्टुकी य ॥ ११८ ॥
जो सुतपयण बद्धं, सुयमखुआरह पयाणुसारी सो ।
जो अयपयणयं, अणुसरव स बीयवको उ ॥ ११९ ॥
समओ जइअमेतर-मुक्कोसंणं तु जाय उम्माना ।
आहारसरियाण, उक्कोसंणं भव सहस्सा ॥ १२० ॥
चत्तारि य वारा उ, चउदसयुक्की करइ आहारं ।
संसारमि वसेतो, एगमंवे दुणियाराओ ॥ १२१ ॥
तिथयरिदिसं-सयण (१) मओवगइयहेअं वा (२)
संसयवुच्छेयत्तं, (३) गमणं (४) जिणपायसूलमि ॥ १२१ ॥
रसमओ १ भवगयवेयं,

२ परिहार ३ पुला य ४ मयमत्तं च ५ ।

चउदसपुण्ड्रि ६ आहो-रगं च ७ न क्वाह संहरइ ॥ १२२ ॥
वेअवियलखीय, अणु व्व सुडमा कण्णो जायति ।
कंचागिगीरं व्व गुरुणो, लहुदेहा अक्कलं व ॥ १२३ ॥
पढमो पढकोओ, पणुणि चहा उ चउसहस्साइं ।
चितियमिंत्तं कवं, कण्णि मणिपण किं बहुला ॥ १२४ ॥
अंतमुद्धं नय, सुहुंति चत्तारि तिरियमणुपसु ।
देवेसु अइमासो, उक्कोसविउव्वया काओ ॥ १२५ ॥
अक्काणमहाणसिया, भिक्खं जेणायिं पुणो तेण ।
परिजुत्तं चिय जिअर, बहूपदि वि न उण अओहि ॥ १२६ ॥
नयसिद्धियपुरिसाह, यया उ इभंति मणिगवळकीओ ।
मयमिद्धियमोहणा वि, जसि य जायति तं बुद्धं ॥ १२७ ॥
अरिहंतइ अकिरेकसव, बह उ सभिओ यएआरणएगुव्वा ॥ १०४ ॥

गणदरपुत्रायाः आहा-रयं च १० न तु भवियमहितायं ॥१३॥
अभविष्यपुरिसाणं पुण, इत्युपविष्ठास कयसिचं ॥
उत्तुममन्विउलमर्ह, तेरस पया उ न हु कुंति ॥१३० ॥
अभविष्यमहितायं पि हु, दया न हु कुंति भविष्यलक्ष्मीको ।
महलीरासवलक्ष्मी, वि नेव सेसा उ अभविका ॥१३१ ॥
ता नृणं वेउमिवय-लक्षिपमायेण निमित्तं पतुणा ।
पुर्वि वियवकं, इमस्स साहायिणं तु इमं ॥१३२ ॥
तो विम्विपणं गुणो, मुणिये व भय जिण्डिया सव्वे ।
दिवां य तेहि कयसिय-सुहृत्ताजो धम्मत्ताजो मे ॥१३३ ॥
गुणिणा व सुदारसवरि-सुहृत्ता देवणा कयं तसि ।
पुंनं य मुणो पयो, किं नामा एस्स मुनिनाहो ॥१३४ ॥
भविषं च तेण मुणिणा, अग्गं गुक् पस्स ज्ञवणविककाओ ।
सुहृत्तामा लक्ष्मिनी, विहरर भविष्यविहारिण ॥१३५ ॥
तं मुणिय अहं हिजो, भविउं गुरुणा गमो सत्ताणमि ।
परउत्तरादिगुक्, गुक् वि अन्नप विहरिया ॥१३६ ॥
नेण भणमि अहं तो, बुद्धरी जइ व पक्कं कइ वि ।
तो तुज्जं वंयवणं, सुहणं धम्मं पि बोहिज्ज ॥१३७ ॥
अं मह परिवारस्स य, धम्मो विज्जाय मे वि तइया वि ।
विहिंयं विवज्जिवकं, तेणं परिटियकयमणेण ॥१३८ ॥
विमत्तो भणेइ सुपुरिस, अम्मत्थिय इत्थं सो समणसीहं ।
तुम इच्छिय आणओ, पयं पि वज्जय कयरो ॥१३९ ॥
नो अस्सुपुत्रवणो, कुमरं आरुपिण्डं रयणचूरो ।
संपत्तां सट्ठाणं, सुमत्तां निमलमुणिवहं ॥१४० ॥
कुमरो वि जिणं थुणं, निगमं नृणं जिण्डवभवणाओ ।
पमोह मिस्स । पयं, रयणं इत्योवणोपेहि ॥१४१ ॥
गुरुप कहिं वि कजे, उवज्जिजहिइ इमं महारयणं ।
गेहं नीयं पमेव, जाइ ही पुण अणायरओ ॥१४२ ॥
अं आणवेइ कुमराचि, भणियं तथेय गुभिलदेसमि ।
सो गोवहं रयणं, अह पत्ता हो वि सारिहेसु ॥१४३ ॥
सहूलवसओ पविसिय, बुद्धी चिंतइ सामदेवसुओ ।
वंचित्त्तं विमलकुमरं, हेरेमि गंतुं तयं रयणं ॥१४४ ॥
अगणियकुमरुवपारे, अणियतइया वि नेव सो पावो ।
जत्थ निहितं विट्ठ, रयणं पत्तो तमुदेस्स ॥१४५ ॥
तत्तां उक्कखिउं तं, तत्थं बलं तत्थं वेउउं कविउं ।
अन्नत्थं निहियरयणं, गिहपत्तो चिंतइ निसाप ॥१४६ ॥
न हु साहू भय विधियं, अ रयणं माणियं तयं गेहे ।
गिहविहार को वि अओ, केण वि मिट्ठं पुवं होही ॥१४७ ॥
इच्छाइ वागजालं, परिचिंततस्स तस्स पावस्स ।
धारिणयस्स गयस्स व, न मणायवि आगया निहा ॥१४८ ॥
उट्ठितु सो पभाय, तुरियं तुरियं गमो तहिं राणे ।
जागिरीहस्सइ रयणं, ता कुमरो तमिहे पत्तो ॥१४९ ॥
उज्जाणगयं सुणिउं, च वामदेवं लहुं कुमरो वि ।
पत्तो तहिं वि दिट्ठो, आगच्छंते य इयरेण ॥१५० ॥
तो आहसंमंतेणं, तेणं विस्सटिययथाणायणं ।
भीएण सुवहियएण, गिहिउं उवलकज्जउं ॥१५१ ॥
लिवियं कविचहीय, पुट्ठो विमलेण कीस संमंतो ।
ईससि वयसु तुह विरह-भावओ सो वि पच्चाह ॥१५२ ॥
तं संउविउ कुमरो, पत्तो लियामहे सयं तेणं ।
मज्झमि गमो विमलो, ठिओ व चालो बहिं तहिं वेसे ॥१५३ ॥
नाच्चा कुमरेण अह-ति संकिरो मीयमाणसो धणियं ।

मट्ठो नडुविणो, तओ पयसा उ सिट्ठसुओ ॥१५४ ॥
इवववपयहिं तिहिं वा-सरेहिं अइवीसजोयणे गंतुं ।
आ जोइइ अणिगंदि, ता पिच्छइ उवलसकलं सो ॥१५५ ॥
हा हा हओ हओ मिह, नि मुक्किओ निवडिओ धरणिपिट्ठं ।
पच्चागयचेयओ, विविहपलाये करेसी य ॥१५६ ॥
तस्युज्जु वि गंतुणं, गेहेमि नं रयणभियविचितेउं ।
बलियो सवेसमिमुहं, मुट्ठं मुट्ठं मणसि भूरंतो ॥१५७ ॥
इओ व नभियदेवं, जिणमवणाओ विणिग्गहो कुमरो ।
मित्तमवासिणु तओ, गवेसप काणणहिंसु ॥१५८ ॥
सम्भरथ वि अनियंतो, वउरिस्सि पेसय निप पुरिते ।
सो पत्तो पेरहिं, उवणीओ कुमरधांसमि ॥१५९ ॥
अइसणे मिषेलिय, पुट्ठो कुमरेवं कइज्ज मे मित्त ।
अं अणुत्तुं तुमप, सुहउक्कं सो वि इय आह ॥१६० ॥
तइया जिणं अणुत्तं, वेहणिहं तो गमो मनु कुमरो ।
जिणमवणदारदेसे, अह वं पुण जाव चिट्ठाभि ॥१६१ ॥
ताव सहस ति पत्ता, पया कयरी य कट्ठियकिवाला ।
सरीरसाय तीप, गयणे उप्पाडिओ य अह ॥१६२ ॥
नीओ य दूरदेसे, इओ अच्चा वि आगया कयरी ।
सा मह कवविमुट्ठा, उहालेउं समादसा ॥१६३ ॥
ताणं तुउरंतीणं, पडिओ इं महीयसे तओ नट्ठो ।
पत्तो य तुह नरेहिं, निवमंणं तं च मिलिओ सि ॥१६४ ॥
नेण निदंसियससिये-हवयणउयणाहंरजिओ कुमरो ।
पमणइ वहरं जायं, अं दिट्ठीप तुमं दिट्ठो ॥१६५ ॥
इत्थंतरमि वाओ, अकत्तो इव महामहिचरेण ।
दल्लिओ विव वज्जणं, पडिओ वेययसमुग्घाय ॥१६६ ॥ तथाहि-
उप्पत्ता सिरविषया, एणंति अगाइ पचलियदसणा ।
संजायमुयरसलं, भगंतापायणं महसा ॥१६७ ॥
तो आद्वो विमलो, गुरुओ हा हा रओ ससुच्छुलिओ ।
पत्तो धवलनरिंदो, किं किं ति जणो बहू मिलिओ ॥१६८ ॥
आहयावरविज्जा, तेहिं पउसा उ विविहकिरियाओ ।
न य आओ को वि गुणो, सरियं विमलेण अह रयणं ॥१६९ ॥
तं सव्वरोगरहरणं, ति तत्थं गंतुण पिच्छण जाव ।
तमदुट्ठं च विसओ, मित्तसमीवं पुणो पत्तो ॥१७० ॥
अह पया बुद्धिपी, विरियंमिया मोहिवं नियं अणं ।
उव्विज्जियं युवयुजं, केसा विहुमुल्लक्षिण्ण ॥१७१ ॥
मुक्का सिक्कारप्या, आहविणरालं पयासियं कवं ।
भीओ जणो य पुच्छइ, हेमयवइ कइसु का वि तुमं ॥१७२ ॥
सा आह अहं वणुवे-वयं मिह एसो मय कओ एवं ।
अं इमिणा पावेणं, सरलो वि एवंविओ विमलो ॥१७३ ॥
इयउत्तमत्ताजालं, तं रयणं विणिहिंयं पयासियं कवं ।
ता चूरिस्सं सज्जण-जणवामं वामदेवं ति ॥१७४ ॥
तो विमलेणं देवि, अम्मत्थिय मोहओ निषयमिओ ।
सो थिज्जिक्कारहओ, जाओ वडुओ तणाओ वि ॥१७५ ॥
तइ वि हु विमलकुमरो, गंभीरिमविजियमंतिमसमुहो ।
पुवं पि व तं पिच्छइ, न हु वंसाइ कायइ विहारं ॥१७६ ॥
अअदिणमि सत्तिओ, कुमरो पत्तो जिण्डवभवणमि ।
पूहंतुं रिहसहनाइ, एवं थुणियं समादसो ॥१७७ ॥
सिरिरिसहनाइ । तुह वयं-नहकवीओ जयंतु तिजयस्स ।
जंतो उवउरमपिउर, भावं साधारिणीपस्स ॥१७८ ॥

तुह कमकमलं विमलं, बहुं हृदाय देवपदविषलं ।
 यथा कलमलसुखा, रायमराधु ज्य भावति ॥१७४॥
 असारिसमपुहदं-लिनीलियाणं शियाय जह माह ।
 न शिय शो सरयं, लीयतायं च विद्यमाहो ॥१८०॥
 तिहृयपुहपुहमयं पिय, सर्मं तुह पचयये परिपयसि ।
 अजरायरमायं अह, लहति लह लहयकममायो ॥१८२॥
 देव बरमायवंदय, दुहायि तुह वंशयेण देवीयं ।
 मोरेख बीबराय च, कयेय कयमेह मालिचं ॥१८२॥
 तुह समरयेण सामिय, किलिद्रकम्मो वि सिक्कय जीवो ।
 किं न हु जायह कयणं, लोहं पि रस्सस फरिसिक्कं ॥१८३॥
 पडुं तुह ग्रुयग्रुयेणं, चित्तुवचिप्ताय भवियसत्ताणं ।
 यणनीरेय च जं-फलाह विपलं ति पावार्हं ॥१८४॥
 वंशयपयये नयये, भालं भालं हयेह तुह नयये ।
 ता पक्कवीमारवं, बहुं महुति जहं स विवरेह ॥१८५॥
 इय संयुमो सि हेविह-विदंयियजुगासजिजचंद ! ।
 मह देह्नु निपकंपं, मये मये निपयय प्राप्तिं ॥१८६॥
 एवं जा चवलनरिद-नंदयो धुणियपदमाज्जुचंदं ।
 चंदुं ज्य विमलहेलो-पंचेण कुणह पणियायं ॥१८७॥
 ता लव्वेह पचो, बहुलवरपरिगमो रयणचूदो ।
 तं सुणिय विमलविहिंयं, थयं पडिहो जणह पवं ॥१८८॥
 मो सारु सारु सुपरिस, निविम्मो ते भावोपही यत्त ।
 जस्सेरिसो विणिपे, जचो विक्कुट कककं ॥१८९॥
 तसो नमिनुं देवं, पक्कवं वंदयाइयं कां ।
 भणिपीडियक्कादि, हिडा ते होवि उयविट्ठा ॥१९०॥
 अह पुष्पितयुक्तुसलं, कयरीदो मज्जह मो महाभाग ! ।
 जं मह काइविंशो, जाभो हेहं सुणसु तय्य ॥१९१॥
 सयया मुग्ध सयया, पचो सपुदिम पणमिया पियरो ।
 प्राभिमंदिषो य तोरि, हरिसंस्तुयपुनयणेहिं ॥१९२॥
 अज्जे तेमि दिणो, मह सयणययस्स सरियजिजयुणो ।
 निहायया मिलाय य, दव्वको भावमो न उण ॥१९३॥
 मो सुवणेसरमचय, उडुसु एवं सुणेनमो वययं ।
 चुको निपमि पुरको, होहिणियमुहा उ विज्जाभो ॥१९४॥
 तुह धीरजमभिरमाय-रंजिया पुनपेयिया अग्गे ।
 सिखाव चि मणिया, मह अंगे अणुपविठा उ ॥१९५॥
 मो सयलकेयवंदि, विदियो मे कयर वज्जिप्राभिमसेधो ।
 बोलीया के वि दिणा, मयरज्जं संवठवत्तल ॥१९६॥
 सुमसिय तुह आपत्तं, परिमज्जो चुरिमंसेसु अहं ।
 दिहो पयाय मय, बुहसुदी जुरिसि-लुक्को ॥१९७॥
 क्किरो तुह चुत्तं, सययो पि हु तस्स समणसीहस्स ।
 मुग्गणलुमाहं, अररा ह सो पडु पडि ॥१९८॥
 इय कारणा उ अह यं, कालविलेणेण कुमर ! इह पचो ।
 इय जा कहेह कयरो, ता पचो तय्य मो भवई ॥१९९॥
 अज्जाणपालपडि, तुरियं वडाविमो चवलराधो ।
 विमंअक्कयराहसिंभो, पचो गुनवरचनमणयं ॥२००॥
 निपयाहंजोकरेड, सपरिपयो पणमिज्जु मुक्काय ।
 भासं तरपुलहंभो, वचविट्ठो वचिपदेस्समि ॥२०१॥
 अय राजा गुणो कपं, तुयनामभद्राचक्रम ।
 साक्षाभिरिहय निर्योजं, म्याजहार सविस्सय ॥२०२॥
 मगणभीहने कये, रायभारोचितोपि हि ।
 कुतो वैरायनः पूय-अयुहे दुक्करं प्रतम ॥२०३॥

भवदुष्य ततस्तेषां, प्रतिबोधं विशेषतः ।
 वाक्यप्रतिमतिवीच-मुवाचति यतिप्रवरः ॥ २०४ ॥
 राजन् ! राजकारकार-जैनमन्दिरस्तुभ्यम् ।
 प्रभूतवृक्षं वृक्षतं, पुरमस्ति घरातलम् ॥ २०५ ॥
 राजा ह्यभविषाकस्य-स्तत्र शत्रुधनानलः ।
 लवा नमोगा देवीव, उद्येवीनिजसाधुता ॥ २०६ ॥
 कमाचयोः समुद्रतः, सन्नतगुणमन्दिरम् ।
 केतकीयत्रपावित्र-चरित्रस्तनयो बुधः ॥ २०७ ॥
 ह्यनाभिप्रायपूषस्य, पुत्रिकां धिषणाभिधाम् ।
 शुद्धं स्वयंवरायाता-मुपायस्तं स यौचने ॥ २०८ ॥
 तथाऽऽनुभविषाकोऽस्ति, ज्ञाता तस्यैव पूषतेः ।
 भायो परिणानिस्तस्य, तथा मन्त्राह्वयः सुतः ॥ २०९ ॥
 भग्नोऽप्यहदलोहादीं, बुधमन्दौ महाधुता ।
 एकदा विजकसेन, परिकीर्तिमोयतुः ॥ २१० ॥
 तस्यानो दृष्टे ताज्यां, विशाखो प्राज्ञपर्वतः ।
 रोलम्बनीकेशालि-वनराजिजिवाजितः ॥ २११ ॥
 अघस्ताङ्गालोक्षस्य, वरायवरकदया ।
 दृष्टाश्रतःस्फुरदास्ता, नासिकानामिका गुहा ॥ २१२ ॥
 लुहृहाभयिणा प्राणा-भिधनं शिष्टानां समस्त ।
 शिष्टया तुजंगतानान्या, मन्दो मेमौ मुदाऽकरात् ॥ २१३ ॥
 दष्ट्यां बुधस्तु ह्युदासा, सतामन्यक्षिया सह ।
 प्राज्ञायाऽपि न युक्तः स्या-भिन्नतायास्तु का कथा ॥ २१४ ॥
 तन्मे तुजंगतां ह्येषा, हेया प्राणस्त्वसौ धूयम् ।
 स्वकेवादिगुहमप्य-चास्तव्योऽर्हति पालनम् ॥ २१५ ॥
 एवं ध्यात्वा बुधः कृत्वा, प्राणेषु सप्त मैत्रिकायम् ।
 कजाज्यामपि मन्दस्तु, स्वस्वसत्ता समीपतुः ॥ २१६ ॥
 मोक्षो भुजंगतां श्याव, सुगन्धाप्राणस्यपदः ।
 अमन्दमन्त्रार्थिन्दे, प्राप दुःखं परे पदे ॥ २१७ ॥
 इतश्च यौवनाकटो, विचारो बुधदारकः ।
 कथंविचिरगार्हो-देहादशरीरकाम्यया ॥ २१८ ॥
 बहिरङ्गाक्षरक्रेपु, भूविदेशेषु चुरिदाः ।
 सभूरिकीर्तुको ज्ञान्या, तदागाजिमन्दिरे ॥ २१९ ॥
 अथ तस्मिन् समायते, मुषितौ धिषणाबुधौ ।
 संतुष्टं राजकं सर्वं, श्रुश्रामान्तिरं पुरम् ॥ २२० ॥
 हृष्टं महाविमर्दनं, ततश्चागमनोत्सवे ।
 साक्षापि मैत्रिका तेन, प्राणेषु बुधमन्योः ॥ २२१ ॥
 ततः पितरमेकाने, विचारः प्राविचामिति ।
 तात प्राणेषु ते मैत्रो, न ज्ञया शृणु कारणम् ॥ २२२ ॥
 तदहं तानमन्त्रां वा-मापुडज्य निरगो मुहात् ।
 देवान् दिष्टदुराग्रयं, नात ! देवेषु भूरिषु ॥ २२३ ॥
 अन्वया भवकथाये, संज्ञातोऽहं महापूरे ।
 तत्र राज्यपथेऽपहव-मेकां प्रवत्सुन्दरीम् ॥ २२४ ॥
 तां हृष्टा तात जातोऽहं, प्रमोदपुलकक्षितः ।
 बिभ्रमादीनवेह दृष्टे, छावितानेऽपि सज्जनं ॥ २२५ ॥
 सोऽपि मां वीह्य संज्ञके, किले च सुखसामरे ।
 सिके याऽमृतसेकेन, प्राप्तराज्येव ह्यैवात्मा ॥ २२६ ॥
 ततः कृतप्रणामोऽहं, मोको द्वासाशिया तथा ।
 कलवं वत्स ! मयाऽप्युक्तं, धिषणाबुधमन्दम् ॥ २२७ ॥
 अष्टाऽऽपितरौ मात-र्देशाकालिका यतः ।
 अथौ सा मां वारिजय, शोके ह्येषाभयुल्लङ्घक ॥ २२८ ॥

धन्याऽस्मि कृतकृत्याऽस्मि, यद् दृष्टस्य मयाऽनघ ! ।
 त्वं न जानासि मां वत्स ! हृत्पुङ्खोऽस्मि यत्तदा ॥ २३६ ॥
 अहं हि बुधराजस्य, सर्वकार्येषु संमतः ।
 पित्रायाय वयस्याऽस्मि, नाम्ना माणोनुसारिता ॥ २३७ ॥
 अतो मे भागिन्येवस्ये, सुन्दरं कृतवानसि ।
 बह्वैश्वर्योमाकाङ्क्षी, नगरत्रय समागमः ॥ २३८ ॥
 येनैवं नगरं दृष्टे, मृरिहृताम्लसंयुतम् ।
 तेन वत्सेकिते सर्वे, लुचने सचराचरम् ॥ २३९ ॥
 मयोऽनम्रम् ! बघेयं, तन्मे संदर्शयाधुना ।
 पुरमेतत्तयैवाभ्या, मम सर्वमशीदृशात् ॥ २४० ॥
 ग्रथेकत्र मया दृष्टे, पुरं तत्र महागिरिः ।
 तच्छिखरेऽभीव रम्यं, निविष्टमपरं पुरम् ॥ २४१ ॥
 तयोक्तमम्रम् ! किं नाम, पुरमेतत्तयैवाभ्या ।
 किनामायं गिरिः किंच, शिखरे दृश्यते पुरम् ॥ २४२ ॥
 अस्या जगद् वत्सेनं, पुरं सात्त्विकमानसम् ।
 विषेकोऽयं गिरिश्चन्द्र-ममसत्त्वमित्यद् ॥ २४३ ॥
 इदं तु भुवनव्याप्तं, वत्स ! जैनं महापुरम् ।
 तत्र विज्ञातसारस्य, कथं प्रष्टव्यतां वतम् ॥ २४४ ॥
 यावत्सा कथयत्येवं, तात ! मणं कुट्टाक्षरम् ।
 तावज्जातोऽपरस्त्र, वृत्तान्तः श्रुतां स तु ॥ २४५ ॥
 गाढं प्रहारनिर्मितो, नीयमानः सुविज्वलः ।
 पुरुषैर्वेष्टितो ध्वजि, मयैको राजद्वारकः ॥ २४६ ॥
 मयोक्तं द्वारकः कोऽयं, किं वा गाढप्रहारितः ।
 कुत्र वा नीयते लम्बं, के वान्नी परिघाकाः ॥ २४७ ॥
 अम्बिका स्थाते देवस्य, विविदेऽत्र महागिरौ ।
 राजा वारिषधर्मोक्त्यो, यतिधर्मो वा तत्पुनः ॥ २४८ ॥
 तस्यायं संयमो नाम, पुरुषः प्रौढपौरवः ।
 यत्कायं कश्चिद् दृष्ट्वा, महामोहादिश्रुतिः ॥ २४९ ॥
 बहुराष्ट्रय शृङ्गाणं, प्रहर्षजैर्जरीकृतः ।
 अयं निस्सारितो वत्स, रथभूमिः पदातिभिः ॥ २५० ॥
 प्रक्षिप्य डोलिकायां च, नीयतेऽसौ समन्विरे ।
 अयं चात्र पुरे जैने, सर्वे तिष्ठन्ति बाणधराः ॥ २५१ ॥
 ततोऽहं कौतुकाक्षित-स्तात ! माता समं क्षणात् ।
 तेषामनुसमाकटो, विषेकगिरिमस्तके ॥ २५२ ॥
 अथ तत्र पुरे जैने, राजमण्डलमध्यगः ।
 दृष्ट्वित्तसमाधानं, मरणेपे स महादुष्टः ॥ २५३ ॥
 सत्यशीघ्रतपस्याग-प्रक्षाक्षिचनतादृशः ।
 अन्त्येऽपि मण्डलापीडा, अम्बया दर्शिता मम ॥ २५४ ॥
 इतश्च तेनैरैस्तुष्यं, समानीतः स संयमः ।
 दर्शितोऽस्य नरेन्द्रस्य, वृत्तान्तश्च निवेदितः ॥ २५५ ॥
 तदेतुकस्ततस्ततः, मोहचारित्रभूजोऽहं ।
 तदा महाहयो जहं, विभ्वस्यापि भयंकरः ॥ २५६ ॥
 कणाचारित्रभूयासः, सबलो बलशालिना ।
 जित्वे मोहनरेन्द्रेण, गङ्गा स्वत्नानमाश्रयत् ॥ २५७ ॥
 ततः परिश्रुतं राज्यं, महामोहमहीपते ।
 वारिषधर्मराजस्तु, निरुद्धो व्यस्तरे स्थितः ॥ २५८ ॥
 माणोनुसारिताऽवारीदृ, दृष्टं वत्स ! कुतुहलम् ।
 स्वर्गं दृष्टं मयाऽप्युक्त-मितिकायाऽसादृतम् ॥ २५९ ॥
 केवलं कलहस्थाय, मूलमम्रं ! परिकुटुम् ।
 अहं विश्रुतमिच्छामि, प्रोचेश्वा गच्छ पुत्रक ! ॥ २६० ॥

रागकेशरिराजस्य, मन्त्री मोत्साहसाहसः ।
 त्रैलोक्यमपि विषया-मिलाप इति विद्युतः ॥ २६१ ॥
 अनेन मन्त्रिणा पूर्वं, विभ्वसाधनदेतये ।
 मानुषाणि प्रयुक्तानि, पञ्चात्मीयाणि सर्वतः ॥ २६२ ॥
 स्पर्शमेव रसना प्राप्य, दृष्टं भोजनमिति नामतः ।
 अगजव्यग्रवीणाणि, विरघादितवत्तानि च ॥ २६३ ॥
 कापि ताम्बिमभूतानि, संतोषेण पुरा किल ।
 वारिषधर्मराजस्य, मन्त्रपालेन लीलाया ॥ २६४ ॥
 तन्मिलितः समस्तोऽयं, जातोऽमीयं परस्परम् ।
 कलहो वत्स ! सादोष-मन्तरङ्गमहीभुजाम् ॥ २६५ ॥
 मयाऽवधारय पूर्वं मे, देवदरीनकोतुकम् ।
 साम्प्रतं तातपादानां, समीपे गन्तुमुत्तुक् ॥ २६६ ॥
 भाषोक्तं गम्यतां वत्स ! विज्ञेयं जनवेष्टितम् ।
 अहमन्यायार्थि-वासि, तत्रैव नव स्तम्भौ ॥ २६७ ॥
 ततोऽहमागमं क्षिप्तं, निश्चित्यैव प्रयोजनम् ।
 ततस्ततामुना भ्रष्टी, ब्राह्मेण न तयोचिता ॥ २६८ ॥
 यावत्तद्विषयस्येवं, विचारो निजलोचिनि ।
 मार्गानुसारिना ताव-रागादुच्यतभूषते ॥ २६९ ॥
 समर्थितं तया सर्वं, विचारकचितं वचः ।
 त्वज्जिनि प्राणमित्येवं, बुधस्यापि, इति स्थितम् ॥ २७० ॥
 इतोऽहं कृतानुयोक्तं, ब्राह्मलाञ्छनलाञ्छनः ।
 मन्त्रः सुगन्धिगन्धानां, सदाशिवेणतपसः ॥ २७१ ॥
 तत्रैव नगरे आश्रयम्, लीलावत्या निजस्वसुः ।
 देवराजस्य भार्याया, यदौ गेहे करावतः ॥ २७२ ॥
 सत्यलोचनप्राप्त्यैव, तस्मिन्नेव कृते तया ।
 प्राप्ता कोमलकरादयः, संयोगो मर्यादायुक्तः ॥ २७३ ॥
 तां गन्धपुटिकां हारे, मुक्त्वा लीलावतीयुहे ।
 प्रविशेत् स च प्राप्ता, मन्त्रः सा तत्र वीक्षिता ॥ २७४ ॥
 ततोऽहं भुजगां शोषा-कण्ठोदित्या पुटिमलौ ।
 ताव् मन्वान् सहसाऽजित-प्राणैश्च मुमुक्षुः क्षणात् ॥ २७५ ॥
 तं मन्त्रं ब्राह्मदोषेण, विषये वीक्ष्य कुञ्चरीः ।
 विरक्तः प्राग्जन्म-घोषाभावेनितिके बुधः ॥ २७६ ॥
 स क्रमेण समस्ताङ्गो-पाङ्गपूर्वविशारदः ।
 अनेकलक्षविधवायुभि-संघातसुरवेनयः ॥ २७७ ॥
 विहरन्मन्त्र-प्राप्तः, स परोऽहं नरेन्द्र ! ।
 मन्त्रेण पुनः के, तन्मे मन्त्रस्य चरितम् ॥ २७८ ॥
 तच्छ्रुत्वा विस्मयस्मेर-लोचनो धवसो नृपः ।
 विमलाया जनाः सर्वे, कृताञ्जलय ऊर्ध्वरे ॥ २७९ ॥
 अहो जगत्तयो कथं-महो मधुरिमा गिराज ।
 अहो परांपराकृत-महो बोधनयागुरौ ॥ २८० ॥
 अहो सदा स्वयं बोध-वन्दुरैकपुत्रीणता ।
 यदा जगत्तोऽमुष्य, चरितं सर्वमन्यहो ॥ २८१ ॥
 अहं स्वयमेव राया, संयोगगो पयं पर कुमरं ।
 तं वन्दु ! गिरिह रज्जं, वयं तु दिक्कं गतिस्सामो ॥ २८२ ॥
 जगद् कुमरो किं ताव, नृह अहं इह अविष्टो नृपभा ।
 रज्जपवाणमिसंघं, जेणमिमं निर्वर्ति भवभवम् ॥ २८३ ॥
 तं सुणिम मये तुष्टां, धवसो विमलस्स इदमेवं धनुः ।
 कमणं कयलिद्वन्द्वं, निरञ्जयोरभि संजयम् ॥ २८४ ॥
 विमलकुमारं जगत्, कृतं वरपदमितिमाह्वयुः ।
 रिसिनुहुरिनायाने, गिरिह दिक्कं भवलाभो ॥ २८५ ॥

श्रयंतरमि नटो, मुष्टी बंधिषु वामदेवो सो ।
 मा हु कुमार दिक्खं, बलाधिरो गहहस्ससि ॥ २७७ ॥
 कुमारमुणिषा वि किमिणं, ति पुच्छिउं जणं समणस्सो ।
 विमलज्जिम्मल्लवारर-सिगिषा किं पुच्छुपे णेन ॥ २७८ ॥
 विमलज्जिम्मल्लवारर, इमस्स वरिणं वहीरंणं कुणसु ।
 कयरो वि आह एव, जे पुत्तजा आणुयंति सि ॥ २८१ ॥
 अह कयकिं अणं, मणंता रयणसूदस्सयिदो ।
 नमिउं गुरुयकमलं, संपसो निययनयरमि ॥ २८२ ॥
 चिन्द कुमारमाह, कयगुत्तरमेहरो कया वि मणे ।
 परउयवारपत्तं, अहो अहो रयणसूदस्स ॥ २८३ ॥
 पदमज्जिणनाहस्सं-पवरवरसाप्रेजेण पदमं पि ।
 जयभोमकुवकुहरो, निवउंता रक्खिषो तदया ॥ २८४ ॥
 सिउंहुमुण्णिहंसण-संनकणमुक्खिणित्तु अहय ।
 अह यं तह एस जणो, सिजिपुरांसुमो विहिरो ॥ २८५ ॥
 इय चिंतता निषं, कमण निट्ठविषअट्ठकसमसो ।
 विमजो तह वल्लभनयो-अहविमपयं समणुपसो ॥ २८६ ॥
 नरया स वामदेवो, दिक्खलागणमया नटो नटो ।
 कंचणपुरमि पसो, जिओ गिहे सरलमिच्छिस्स ॥ २८७ ॥
 सिट्ठो सो य अणुसो, तं सययय वि गणेउ एवं च ।
 अंनकुणं पि द्दस्स, अइसरलो तस्स कुमिलस्स ॥ २८८ ॥
 कडायि सो निस्साप, संनकणमुक्खिणित्तु अहय ।
 हट्ठाउ उअह कुलं, वहेणिको वउयासीदि ॥ २८९ ॥
 ना उमाओ दिगयंद, मुटो मुटुति ननु कुविणं ।
 मिञ्जिओ पधुयसो, सरलो आओ विमसणं ॥ २९० ॥
 आ कुणु सिदि । खं, लट्ठा येओ वि अणिय पसीदि ।
 बंधिषु वामदेवो, नाओ नरनाहवाग्मि ॥ २९१ ॥
 कुविणस नेण वज्जो, आणसो मरहमिच्छिणा तसो ।
 दाऊण पधुयधणं, कहकहमयि मोडओ एसो ॥ २९२ ॥
 नो निदिउउं लोप, कयणसूदस्सो इमो पावो ।
 जेण नियज्जयतुहो, बीलसिञ्जो बंधिओ सरजो ॥ २९३ ॥
 अक्खिणं निविहो, मिञ्जो कणावि सिक्खिउज्जण ।
 न य जक्खिओ य एसो, नो कयिओ नरवउं पाहो ॥ २९४ ॥
 णयं तु वामदेवस्स, कम्ममियं जपिउं तयं पावो ।
 ओअधायइ सो वि द, मणिउं पसो नमतमाय ॥ २९५ ॥
 तसो अणनकाओ, अमियजय कहयि जत्तववरज्जम ।
 होउं कयणुयसरो, सिवं वसो वामदेवो वि ॥ २९६ ॥
 “ इयं वं च कुनहतागुणसुखं सतपणनिज्वाणिकं ।
 दृग्धापायजगमरास्पदकरीं प्रार्थ्यो बुधनामां प ।
 पायं पायमपायसुकननवाः स्फुरीजयवसंभवा,
 पां तस्या अवतांसिनां विमलवर्षा-शेपमुणिक्रिजिताः ॥ २९७ ॥
 उक्तः कुनह इत्येकान्विशिनमो गुणः ५०० ॥
 गुणविदितोपकारो, स्वार्थं कः कुनकृतकस्त्वैव पंचा० २१ विव०
 कयगुण्यो-कुनकृता-स्त्री० कृतस्य इना ज्ञाने परोपकृतस्य अवि-
 द्मे . (५०) कनकज्ञानो दाक्षिण्य, सदाचारः प्रकर्मितः ”
 ५०। एवं हि तस्य महाद कृतउताओ अर्वात अत एव कृताप-
 कारं शिरमि जगमिषि कयगुण्योः कदापि न विस्मरन्ति सा-
 दृशकम् । प्रथमवयसि च तं तायमशं स्मरन्तः, शिरसि
 भित्तनमाग नागिका नराणां । उरकममनकपं दृग्धापाजिवा-
 नान्, नहि कृतमुपकारं सत्त्वो विस्मरन् ॥ इति । ५० ।
 अ. ५० । परीकरः २१ विव०, इ० । कुनहता विष आहवायो-

कनस्यपकारता चेति मुख्यविषयः । यो हि मुख्यमुपकार-
 मात्मविषये विवेकमपन्नतया ज्ञानाति यथाऽस्यास्त्वनुग्रह-
 प्रवृत्तैः स्वकीयकलानिरपेक्षतया शान्तिदिव महाद प्रयासः
 शास्त्राध्ययनपरिहानविषयः प्रवृत्तं कांश्च वाच्यं कृत इति सहाक-
 उच्यते । अथवाऽप्यधम्युपकारं नृणां सन्त्यते । अथवाऽकृता-
 तयाञ्चोक्तप्रसिद्ध्याविभागन कृतस्य मतिपाटवाद् विशेषं वि-
 पयं स्वकपं परिच्छिन्नासि न पुनःकृततया कृतमपि साक्षात्
 प्रशाशिकया वा न वा न वेति ततस्तद्ज्ञातः कृतकृता तेषु सु-
 क्तु कृतज्ञानासिद्धिं विस्त कृतज्ञातविषयं, पा० १३ विव०। “एवं
 गुरुद्वयमाणां, कया गुया सगलगरुद्वयगुणुधु” शुक्रममुज्जता
 कृतज्ञता चागमिता भवति प्रधानध्यायं पुरयस्व गुणी आदिऽपि
 गायेत । तथाहि “ स कलाकलापकुशलः, स पठितः सकल-
 शास्त्रवर्धः । निःशोकमुणगिष्ठः । कृतकृता बं समाधत्ते ”
 लोकांतरेऽपि एकादशानुसुमपयं पठितं पथेति । ५० २० ।
 कृत्य-कृतार्थ-वि० कृतार्थः प्रयोजनं येन । कृतस्ययोजनं,
 ज० १ श. ३ उ० । ५० । आ० म० प्र० । कृतकृत्यं, आचार्यो-
 पाध्यायप्रवक्तृकथयविरमणुषावचने कलकृतापदपक्षकयायन-
 या शिष्याणां निष्पादनेन निष्ठितार्थे, “कृतार्थानां निरपेक्ष-यति-
 धर्मोऽनिसुन्दरः ” ५० ४ अधि० ।
 कृतार्थ-वि० कृतं शिहितमर्थं येन । शिस्तितार्थे, वाच० ।
 कृत्य-पुं० कुस्मिन्तार्थः “ कोः कृततः तत्करोतीति जिह्व० ।
 कर्तृधेयति कुस्मितमर्थं करोतीत्यर्थः । ततः कः कर्तृधेयः कु-
 स्मिन्तार्थकृतं, वाच० । “ गोसांशो वि कर्तृधेययुक्तामात्र-
 वसतो पुच्छ ” आ० म० जि० । व्युद कर्तृधेयं कुस्मितार्थं,
 कर्ण-युच-कर्तृधेयं तत्रैव स्त्री० । वाच० । घटना कर्तृधेयं
 आचा० १ कु० उ अ० १ उ० ।
 कयदाण-कृतदान-कृतं दानमेतन् तदर्थयोजनमिति प्रत्युपका-
 रार्थं यदानीं तत्कृतदानमित्युच्यते । दानमेदं, उक्तं च “ शतशः
 कृतापकारा, दानं च सहस्रशो भवान्न । अहमपि ददामि कि-
 ज्जिनं, प्रत्युपकाराय नदानमिति ” १ स्था० १० ज० ।
 कयदिदृष्टम-कृतदृष्टम-वि० कृत आचारतो दृष्टं व्यवहि-
 तोऽवगतव्यधर्मो येन स तथा । ज्ञानयुतधर्मः, “ भिक्षुमुयथे
 कयदिदृष्टम, गामं च लुण्ठं च अणुण्यावस्सा ” लु०
 १ सु० १३ अधि० ।
 कयपि-कृतपि-वि० कृतोपकिर्मिता तत्त्वोपदेशोपलैस्त्वज्ज-
 स्वाभ्यासप्रकारेण संस्तृता धीबुद्धिर्धेयं तं कृतपिचः । विपश्चिद-
 पुरुषगुरु, “ न्यवेमनस्मान्स्वयं कृतसपायः कृतपिचः ” न्या० ।
 कयपंजलि-कृतप्राज्जलि-वि० प्रणयथं कृतप्राज्जलितानि, क-
 यपंजलिभिमुहो, न जानसु जानपासुउं ” आच० १ अ० ।
 कयप दक-कृतपनिक्तु-वि० विनयाप्रसादिताः सुरवाः स्तुनं
 दास्मन्त्वोत्थमिप्रायेणाज्ञानदानादियनरूपे लोकोपकारविषयमे-
 दं, पंचा० १६ विव० । स्त्री० । “ कयपिकई तदयं ” कृते भक्ता-
 दिनोपचारं प्रसादः गुरुवः प्रतिकृतिं प्रत्युपकारं स्तुतिद्विधानं
 मे कर्त्तव्यमि नो नामिकेव निवेदिते जतादिदाने यत्नः कार्यः ।
 अतप्रापणादि किमिति कृत्या भूने प्राप्नोऽऽत्मनेनेति हता-
 नित्यर्थः विक्षेपेण विषय वार्ताप्रथम यः ३ अधि० ।
 “ कज्जे पमिकिती खेव ” कृते कार्यं यः क्रियते धियः स
 प्रवृत्तिविकल्पात् प्रतिवृत्तिकेयं च विनये, ५० १ उ० । (आक्षे-

जुष्वा । कथययकम्भो चउहा, भावस्थो तस्मिं होइ । १३॥
तत्र तेषु वदसु त्रिंशेभ्यः कृतमतकर्मो वतुर्वा, वतुर्नदो म-
धनीति संभवः । तानिच भेदादिति । आकर्णनं भयजनम् । हान-
मयबोधः २ ग्रहणं प्रतिपत्तिः ३ प्रतिसिधेयं सत्यक पातनम् ४
ततो ह्यहस्तेषु मतामामिति प्रकमाकम्भते उच्यते उचमवाच भा-
वार्थः एवं तस्य वतुर्विषयस्याप्यवभासकं भणित्यमात्रेण जय-
नीति । १३ ध० २१५०, ४० । (आकलनादिशब्देषु तद्व्याख्या)
कथवर-कथवर-पुं० अथकरे, हा० ७ अ० । स्वरूपतुष्ट्या-
दिपञ्चकपे (रा० आभा०) गुहमते, आच० १ अ० । "बहुसुखि-
रुच्यसंकरो कथवरो प्रयति" नि० २७० ७ उ० ।
कथवरशिस्सय-कथवरनिभित-पुं० यत्र तुष्ट्यासमुदाय-
स्तकिभितः कुमिकीटतत्कार्यो जीवभेदे, आभा० १ कु० १
अ० ४ उ० ।
कथवरोकिज्या-कथवरोकिज्या-ली० अथकरशोविकायाय,
हा० ७ अ० । एवमायाय, वाच० ।
कथयिकथ-कथयिकथ-पुं० मूल्येन वस्तुनो ग्रहणग्राहणयोः, ग० ।

जत्य य मुष्णिगो कथयि-कथयौ कुर्वन्ति संजयभट्टा ।
तं गच्छ गुणसायर । विसं वदरं परिहरिजा ॥
यत्र गणे मुनयो कथयसाधवः कथं मूल्येन वस्तुनामोषधशिष्वा-
दिग्रहणं विक्रयं च मूल्यमान्येषां वस्तुप्रादिकार्याणां कुर्वन्ति
वशाद्व्यवस्थेः कारयन्ति अनुमोदयन्ति वाकिमुता मुनयः संयम-
ज्जिताः दुरीकृताचारिणमुष्णाः गुणसागरेति गौतमसम्प्रदाये तं गच्छं
विश्रामं वासाहसमिव वृत्तः परिहरतु सम्पुञ्जि । अथ विवस्था-
पना देवसाधये यतो विषादेकारण्ये भवति संयमज्जगृहणा-
त्वनन्तानि जन्ममरणानि जयन्तीति गाथाशब्दः ग० २ अथि० ।
कथयिकथ (पैठा) उजाण-कथयिकथध्यान-न० कथयं क-
थो ज्ञानार्थमप्युच्यते बहुमुख्यवस्तुग्रहणं विक्रयणं विक्रयः
बहुमुख्यतामप्युच्यतेस्तुग्रहणम् । क्रयश्च विक्रयश्च कथयिकथौ
नयोर्ध्यानश्च लोहद्वयेन स्वर्णकुशाप्रालोभनः इत्येव ध्यान-
भेदे, आनु० ।
कथयिकथमिहिउवरय-कथयिकथमिधुपुतर-त्रि० कथ-
विक्रयसिधियः उपरतो विरतः उच्यमाणेनमिधुपुत्रयविक्र-
यपट्युचितस्थापनेन्यो निवृत्ते, दशा० १ अ० ।

कथयिविहंग-कृतविभङ्ग-त्रि० कृता विदित्ता वृत्ताविरेव (विहंग-
न) विभागा यस्य । अथवाः कृते, प्रश्न० आध० ३ हा० ।
कथयिविहंग-कृतविजय-त्रि० कृतसंपन्नसंपद, हा० १ अ० ।
कथयोरिय-कृतरीर्य-पुं० काश्चरीर्योद्विजयतिर्य, यां हि स्वभा-
र्योव्यतिकरे यमदन्तिना विभाशितः सूत्र० १ नु० ८ अ० ।
वाय्योर्जिते, नि० वाच० ।
कथयोरियायार-कृतवोरियायार-त्रि० विहितस्वशाक्त्यापारे,
पंचा० ४ वि० ।

कथवेयदिय-कृतवित्तिक-न० रचितवेयदिके, हा० १ अ० । जी० ।
कथयय-कृतवत-पुं० ली० उपस्थापित, " वसेल्लमावकयय-
निदिनताग नारिकरं नरु-
नाम्नं, तदि कृतमुपकारं साधनो विस्मरन् " इति, विष्णु-
अ० ४ । परोपकारः इतिहासे, हा० । कृतज्ञता चित्ते आश्रययोग-

कथा-कदा-अव्य० कस्मिन् काले, " कथा नं भदं ग्रन्थं वा बहु,
वा " स्वा० ३ हा० ४ उ० ।
कथाइ-कदाचित्-अव्य० कदाचिन्मते, सूत्र० १, पु० १ अ० ३ उ० ।
" नदसि कथाइ ति " कदाचिदिति वितर्कायः । इदमेवं मध्ये
यद्यन नष्टस्त्वमेसीति अ० १५ श० १ उ० । कदाचिनाद्यो-
ऽप्यत्र वाच० ।
कथाकथ-कृताकृत-त्रि० कृतभासावकृतश्च कृताकृतः मूल्यसं-
काश्य इति समासः । नैगमनयमतेन कृते शेषाणामकृते, आ०
म० द्वि० किञ्चित्कृते किञ्चिदकृतं च । कृते कार्यं च अकृतं कार-
णं च समा० ८० । कार्यकारणयोः, केन नञ्विशिशिरेनाजम् " वा० । कृते अकृते च । भाव-क-करणाकारणयोः, न० द्वि० वाच० ।
कथागम-कृतागम-त्रि० कृतपरिज्ञाने, व्य० १ उ० । कृत आगमो
येन आगमकर्तार, वाच० ।
कथाभरण-कथानरण-न० केशाभरणे, औ० ।

कर-कु-पा० नना० उभ० संक० अनिदं । श्रवणं स्वयारः दा॥ ३३
इत्यन्तस्य अरादेवः करह-करोति, प्रा० ।
कर-पुं० वर्षोपले, रस्मी, कौट्येते विधिष्यन्ते रु-करणे-अ-
पाणौ, हस्तशुग्ने च । तयोर्ज्ञेताविलेपसाधनत्वात्साध्यात्म्यं क-
मेति अ-करणे, मेदि० । वाच० । ज० । "मुत्तारंगं पाणौ वर-
करः" हा० १६ अ० । औ० । गवादीनां प्रतिषेधे राज-
देवे इत्ये हा० १ अ० । कटप० । राजदेयमाने, प्रश्न० २
हा० । पि० । हेत्वादी-कर्मोपपदे-रु-कर्तार, अहं तत्कर्मकारके,
त्रि० यथा भवेत्करः इत्यादि वाच० ।
अस्य निष्पत्तिः ।

नामकरो उवणकरो, दम्बरको लेखकालभावकरो ।
एमा खलु निक्सेवो, करणस्स उ ल्खिहो होइ ॥
नामकरः स्थापनाकरः "लेखकालनायकरो" इति करशब्दः
प्रत्येकर्मसंबन्धते केशकरः कालकरो नायकरः । एष खलु
करणं करलस्य निक्षेपः बहुषुचो जयति । तत्र नामस्थापने खु-
ल्यत्वादनारह्य उच्यतेरममिधुपुराह ।
गोमहिमुद्रपुष्पं, जगलीं पि य करा शुणेष्वभा ।
ततो य तणपज्ञालं, हुसकहिंमारकरयेव ॥
सोत्तंवरंजाय, बलिबद्धकरे पदे य वस्से य ।
बोद्धगकारयजणिए, अद्धारसमाकुरूपत्तो ॥

गोमहिषाद्रूपपुष्पां जगलीनामपि च करा सातव्याः । तत्र गो-
करयाचनं यथा पतावतीषु गोषु विक्रीणास्येका गोर्दंतव्येति ।
यदि वा गोशिकयस्वरूपं रुपकयाचनं गोकः । एषं मदिष-
करः । २ उच्यकरः ३ पुष्पकरः ४ जगलीं वरदा तत्करः जगलीं-
करः ५ ततस्त्वगुणियः करस्त्वुच्यकरः ६ पञ्चालकरः ७ तथा पु-
ष्पकरः ८ काष्ठकरः ९ अक्षकरः १० स्त्रीनां हाङ्गुलपकृतिः ता-
मश्रिय करो जगो धान्यायाचनं सीताकरः ११ उम्बरो देहजी
तद्विषयः करो रुपकयाचनम् उम्बरकरः १२ एवं अक्षकरः १३
बलीपर्वकरः १४ अक्षकरः १५ कमेकरः १६ बुद्धगो मंजजनं त-
देव करो बुद्धगोकरः स वायं येषु पञ्च कुलादिनिषिद्धस्य इ-
त्येक एव १७ अक्षपुत्र करस्येत्यसिः स्वकल्पनाशित्यनिर्मि-
ता पुष्पोक्तसदृशकरस्येत्यसिः स्वेष्टया कल्पितोऽष्टाव्याः करः
प्रातः विक्रयः कति, प्रसिद्धः । इतो प्रत्येकः ।

कर

करकंडु

संप्रति केचकरादीभिधित्सुराह ।

सेचस्मि नस्मि सेचो, कासे जो नस्मि होए कासस्मि ।

कुविहो य होइ जावे, पसत्या तह अपसत्यो य ॥

यो यस्मिन् केच शुक्लादिकुरो विविधः करः स केचे केचवि-
षयः करः । तथा यो यस्मिन् कासे अवाति मुदितादानादिकपः
करः स कासे कासकरः । द्विविधश्च प्रवति माय आवकरः ।
द्वैविध्यमेव द्वयैवति प्रशस्तस्नधा अग्रस्तस्नधा । तत्र प्रशस्तप-
र्यागते प्रशस्तस्नधा इति आदावप्रशस्तमेवभिधित्सुराह ।

कलहकरो दमरकरो, असमाहिकरो अनिवृत्तकरो य ।

एतो उ अपसत्यो, एवमाई मुण्येवमो ॥

आह उक्तप्रयोजनस्नधावातुदेशोऽप्ययमेवादावप्रशस्तः क-
स्माद्योऽप्यस्तः उच्यते इह समुत्पद्यः प्रशस्तपवजाव आसत्त-
नायोपयो नेतर इति वथापयार्थमर्थो प्रशस्त उक्त इत्यर्थः । तत्र
कलहो वा विचिक्रं गन्तं तत्करणशरीरः प्रशस्तकोषाचीद्व्य-
भावमयः कलहकरः । कायवाहनाभिधिविधिं तादृशं दमरं
तत्करणशरीरो दमरकरः । तथा समाधानं समाधिः स्वास्थं
न समाधिरसमाधिरस्वास्थ्यविबलना सा सा कायाविवेश-
नकरणाशरीरोऽसमाधिकरः । निवृत्तिः सुखमनिवृत्तिः पीडा तत्क-
रणशरीरोऽसमाधिकरः एव तुष्टमस्यावधारणायेत्यादि एव
जात्येवधानं तुष्टमस्त्येवजाय एवमादिव्येक्येवजायऽप्यः प्रश-
स्तो भावकरो ज्ञातव्यः । सम्प्रति प्रशस्तं भावकरमभिधित्सुराह ।

अथकरो य हिकरो, गुणकरो किंचिकरो जसकरो य ।

अथकरो निवृत्तकरो, कुलकरात्तरयंकरंतकरो ॥

इह अर्थो नाम विद्यापूर्वधनार्जनं शुभमर्थं इति स प्रशस्तवि-
चिक्रमहेतुपशमादिभौतत्वरक्षणशीलोऽयंकरः । अथ हि-
तादिविषये भावनायं नवरं इति परिणामपथं यत्किञ्चित्कुशा-
नुचिपि, कीर्तिदीनपुत्रयफला, गुणा ज्ञानादयः, यशः पराक्रम-
कृतं पराक्रमसमूहः साधुवाद इति प्रायः । अजयादयः प्रका-
र्याः । नवरमन्तक इत्यन्ततः कर्मणां तत्फलतत्त्वस्य वा संसा-
रस्य परिशुद्धते । उक्तो भावकः आ०म०शि० । आ०पु० । वाच० ।
करंज-करंज-पुं कं शिरः जलं वा रज्यति अ० ० नकमजि,
प्रज्ञा० १ पदः । " करंजो नकमजि, करंजभिरपित्तकः । घृत-
पूर्णकरंजोऽप्यः, प्रकीर्यः पुत्रिकोऽपि च ॥ स कोकः पुत्रिकरजः,
सोपयत्तक्य स स्तुतः । करंजः कटुककलीकृषो, वीथयान्तां यानि-
गोचरः ॥ कुशोवातेशुल्लसारी-मण्डमिकफापदः ॥ उदकीर्य-
पर्याये तु स्त्रीव्यभिचि गौरा० उ०पि तसैलशुभां ॥ कर्मजंजं
मृत्सिंघः, वातहृत् स्थिरदीक्षितः । नेत्रामयधतारो-कुलकपदू-
विशुद्धिकाः । नाशयेत् तीक्ष्णमुष्णं क, जेवनाकर्मशरीरहृत् । राजनि
वाच० । आत्मा० । स्वार्थं क करंजकोऽप्यं अ० ० वाच० ॥
करंदग-करंदग-पुं करंद-स्वार्थं कदू । वंशके, तं । व-
क्ष्णरवादिस्नाने, समुक्ते, स्वा० ७ ज० ७ डां जि० ७ । (स्वभा-
वकेशवापुहपतिराजकरंदकयाप्या आचार्यशब्दे कृता) ।
करंद-करंद-पुं दधियुक्तद्विपण्ये द्विविधये विद्वत्तिते, अ० ० डां । घ० ०

करकंडु-करकंडु-पुं स्वनामक्याते प्रत्येकबुद्धे, "करकंडुक-
जिनेतु" श्रीवास्तुपुराणवित्तिकयाणकपञ्चकास्तेष्वयं प्रथम-

स्तत्करिमेव विनष्टपापायां वर्यायां नगर्यां वृधियाहनामा
बुधोऽनुत् तस्य चेतकमहाराजपुत्री पद्मावती मिया जाता साऽ
न्यदा गर्भिणी बभूव गर्भोऽनुभाव च नस्या ईदृशं दोहदमुत्पन्नं
अहं पुत्रपुत्रा भर्मा पुतातपत्रा गजाप्रमागच्छाः आगमं स-
चरामि अजया इहं दोहदं भूपतेः पुत्रं वल्लभशकां सा कृशाहः ।
बभूव । राहोऽप्यदा तस्याः कृशाहकारणं पुष्टम् । अतिनिब-
न्धेन सा स्वदोहदं कथयामास राजा अत्यन्तं तुष्टस्तं पट्टह-
स्तिस्वच्छं समारोप्य स्वयं तन्निरालि त्रुं पुनयात् तादृश एव
राजा गजाकडो राहो पञ्चान्नगरे स्थितो बने यया । तस्मिन्समये
तत्र जलशारम्भा बभूव तत्र सत्सुकीप्रमुखाविधिवुक्तपुण्या-
न्येजलसितमृच्छिष्य विद्वद्भिन्नतः स करी मदीन्यतः स्ववा-
नभूमिं स्मरत् अर्थाय प्राणि अयायत् । अश्ववारिः प्रवर्तितभ-
आसी न स्पृष्टः नेत्र गलेन गर्भोऽनित्यता कर्त्तुंकोमहशरीर-
राहोया सार्धं स राजा महारण्यं नीनः । समविद्यामोक्षदु-
रासनामकमयाव पश्यन् भूपतिर्दृष्टैकमायात्वं इहा भार्या
प्रतीदमवदत् हेजडे । पुरःस्थस्यास्य वटस्य शाकामेकप्रथम-
भेदास्यमहमयेकां शाकामाभिविष्यामि गजस्तु एवंमथ यानु
एवमुक्त्या राजा वटशालायां गम्यः राहो तु जयव्यग्रा वटाव-
लम्बं कर्तुमुक्त्या हसित्वाऽप्रेतो नीताः राजा तु वटावुत्प-
शनेः श्वेतिमिश्रितसैन्यः पत्नीविगटुत्किनअप्रार्थं प्रविष्टः ।
राहो जडेन तेन हस्तिना महनीमदर्थं नीता वृषाकुलः स हर्षः ।
चतुर्विंशतु पार्ष्ण्यं पश्यन् एकं सरो इद्धा तत्पादायमतीर्थं वायव्य-
पतिनि तावत्सरा राहो गृहायत्तमेव तत्करणाधु सतारं अजस्तु
धीपतापितः सरोऽन्ताविशेष्ट । राहो कान्तारं इद्धा दृष्टमन्ता
सती मनीस एवं किन्तयामास । क च नमगर्भं क च सा धीः क
तन्मिन्द्रं क सा सुखादप्य वृत्तमर्था विपाकात् सर्वं मे मृतम् ।
अथआग्न बने विविधस्वापदेशैर्येभ्यमपराधगणाया मे ज्ञाय-
विष्पति तदा मम दुर्गतिरेवेति मत्वाऽप्रमत्ता सती आराधनां
व्यधात् । सुकृताभि अनुमोघ सर्वजैवेषु तामां कृत्वा वान-
शनं साकारं एवं नमस्कारं आयाचनी तत उग्राया सा ए-
कया विशा गच्छन्तो पुरस्मादेकं तापसं ददर्श । तापसेत्य-
मेवं पृष्टा वन्तः । त्वं कस्य पुत्री कस्य मिया आहृत्यैव त्वं मया
भूरिमाया ज्ञाना इयं का तवावस्था कथय वयस्य अग्रयाः
शमिमः स्मः । सा राहो तापसं निर्विकारं निर्मलकरं ज्ञात्वा
स्ववृत्तान्तं शकलं जगी । एतस्याः राहोयाः पितुश्चेतराजस्य
मित्रेण तेन तापसेन उक्तं वन्ते । त्वया मातः परं चिन्ता
कायो अग्रमयः सर्वविपदाभास्यते सर्ववैवर्त्तनामनित्यता
चिन्तनीया एवं प्रतिबोध्य सा राहो तेन तापसेन स्वात्मं
मीता । तस्याः प्राणशया कलैः कारिता । अथ स्वदेशीक्षि तां
मीत्वा स तापस एवं जगाद हेपुत्रि । अतः परं हस्तदृष्टा
सवाधा घरा वर्तते सा मुनिभिर्नोक्तकृपा ततोऽहं पञ्चा-
लामि अयं मार्गो दन्तपुत्रस्य वर्तते तत्र दन्तवक्त्रनामा राजा
वर्तते इतः सुसाधेन त्वं पुरे गच्छ । एवं निगद्य स तापसः
स्वाधर्मजगाम राहो तु पुरातनः साव्युपाधये जगाम साव्य्या
पृष्टे तथा सकलोऽपि वृत्तान्तः कथितः । साध्वी तस्या एवमुप-
देशं ददौ अस्मिन् बने दुःकागारे संसारे सुखाभास एव स-
र्वेषां सचोऽपि अभविस्तारो भवजिस्त्याप्य एव साध्वी वक्त्रा
धैर्यायं गता स तदैव दीक्षां जग्राह स्वतविष्पिभिया सती
सन्मतिपि नरी न जगी । कालान्तरे तस्या उदरवृद्धी साध्व्या
पृष्टे किमेतत्तथेति तयोः मम पूर्वावस्थाममयो गमो बधे-

ते मया तु प्रतविष्णुमयाभोजकः । ततो महेश्वरा साध्वी तां
 आध्वीमुग्रहभयेन एकान्ते संस्थापयामास । काले सा पुत्रं
 प्रसूय दत्ताकम्बलेन संघर्षे पितृनाममुद्राङ्गितम् कृत्वा इमशाने
 द्रुगनुभोज्य इमशानप्रतिर्जनगमस्ते बालकं तथाविधमा-
 लोकेयं गृहीत्वा च अग्नयथायाः स्वपण्याः समपेयत् । सा
 भभयी गुप्तचर्यया तं व्यतिकरं बाल्या महेश्वराया क्रमे एव-
 माचक्ष्यी भूत एव बालो जानस्तनो मया त्यक्तस्ततः स बालो
 लोकोत्तरकान्तिर्जनगमार्थांश्च दत्तापकशिनमा वधुषे । सा
 साध्वी सननं बहिर्मेजती पुत्रलेहेन मातङ्गया सह कोमलाश्रयैः
 सङ्गतिं चमेः स बालकः प्रतिविरिमकबालकैस्सह कीडन् महाने-
 जसा भूरां राजते आगर्भवहृशाकाघशनदोषेषु तस्य बालकस्य
 कणकूलतादोषाऽनयत् स्वयं राजचक्रं कुशोष्णः स बाहः पर-
 बाहैः सामन्तीकृतैर्देहकरदुसपाकारयति । ततो लोकैः
 करकादुर्गतिं नाम दत्तम् । सा साध्वी तद्वदभिशोकेनायं
 मातङ्ग गडके निरन्तरं याति त्रिजालाब्धं मोदकादि तस्मै ददा-
 ति अमणत्वेऽप्यपल्लवा प्रीतिस्त्वया कुस्तेति बाहकोऽपि त-
 स्यां दृष्ट्यां बहु विनयं करोति प्रीतिञ्च दधानि । स बाहकः प-
 रुषयः पितुरादेशात् इमशानं कृति । अन्यदा तस्मिन् इमशाने
 रक्षति सति कोऽपि साधुभूषणेषु प्रति तद्वदमहानस्यं
 सुसङ्गणं वंशं दृष्टितवान् । उक्तवाक्यं मूलतश्चतुर्गुणैर्मयं वंश-
 मादाय यः स्वस्मिन्पि स्थापयति सोऽवश्यं राज्यं प्राप्नोति । इदं
 साधुवचस्तेन बालकेन तद्वदभिशोकेन द्विजेन च श्रुते द्विजस्तु न व-
 शमायतुर्गुणं भिन्ना यावद् शुक्लां तावत्करकटुना तत्प-
 रात् स वंशो गृहीतः स्वकरं गृहीत्वा कसहं कुर्वतो द्विजस्य
 करकटुना उक्तम् । मरितुममशानयनायं वंशं नाहमन्यस्मै
 दास्यं स ब्राह्मणः करकटुं बालभोति द्वावपि विवदन्तो नगर-
 विकारिपुत्रं गनी नगराधिकारिर्नर्भानममहो बालः तथायं
 वंशः किं करिष्यति स प्राह ममायं राज्यं दास्यति तदाधिका-
 रिणः स्मिन्ना एवमुच्येदा तव राज्यं भवति तदा त्वयाऽस्य
 ब्राह्मणस्य एको भ्रामो देयः शिशुस्तद्वत्सङ्काङ्क्ष्य स्वगृहम-
 गन्तुः स विप्रोऽप्यविभ्रेः संसृप तं बालं हस्तमुपाकमत् तं द्वि-
 जापकमं ज्ञात्वा करकटुपिना जनद्वयः स्वकलवपुष्यचस्तं
 देवं विहाय वनेश्वरः । सकुटम्बः स जनकमः कितितलं काम-
 म् कञ्जमुपुर् जगाम । तत्र मपुत्रं गुपे मृते स विधेरधियासित-
 स्तुरगः करकटुं दृष्ट्वा हेवारवं कृतवान् तं सलक्षणं दृष्ट्वा
 नगरलोका जयजयाराधयन्तुः । अथादिनार्थ्यपि वाद्यानि स्वयं
 निनदुः स्वयं उग्रं शिरसि स्थितम् । ततोऽप्यार्यैरपि नवीनानि
 वस्त्राणि परिधाय स करकटुस्तस्मैस्वमारोहः यावत्पराग-
 लोकैः परमप्रमोदेन पुरातनः प्रयेयते तावद्द्विप्रस्तं स्लेच्छो-
 ऽयमिति कुर्यात् न भवेत्ते नदा मूकः स शिशुस्तं वंशद्वयं र-
 मसिच कुरु जगत् । अविप्रार्थ्यैर्विभोऽस्मि इति सुप्रसूय इमेग-
 जानमवगणयिष्यति तस्य मूर्तिं अस्मीं दृष्ट्वाः पतिष्यति इत्यु-
 क्त्वा सुतारन्ध्रिगिरसि पुण्यवृद्धिं चक्रः । भिन्नाः सन्तो विप्र-
 सनस्य स्तुतिं कृत्वा चारंवारमाशीर्षयमुष्मरति करकटु-
 र्यमुच्यते अहो ब्राह्मण ! येन भस्त्रिभ्राएराहा गर्हितस्तन-
 स्तेऽप्यथमं वाटपायनवास्तव्याभ्राएराहाः संस्काराब्राह्मणाः
 कायाः संस्कारादेव ब्राह्मणं जायते न तु जात्या कश्चिद् ब्राह्मणो
 भवति । तं भवश्रममवचनान् । अथा तं ब्राह्मणः प्रकामं
 प्रीनास्तनो वाटपायनवास्तव्याभ्रामाला ब्राह्मणीकृताः ।
 अत्युत्सवेन कञ्जमुपे प्रवेधितः स करकटुर्ममालेदुप-

पट्टेऽभिषिक्तः कमन्महाप्रतापोऽभूत् अन्यदा स वंशप्रति-
 बादी विप्रस्तं भूपं निरास्य ग्रामाभिलाषकः सन् करकटुनु-
 पपरेदि प्राप्तः करकटुनोपलस्य तस्य विप्रस्याङ्कं तव यविष्टं
 तत्कथय ब्राह्मणेनोक्तं मद्रुहं चमयायं वसैते तेन तद्विषयभ्रा-
 ममेकमहर्मीहं । अथ करकटुनुपतिभ्रम्यापुराणस्य दधिवाह-
 ननूपतेः अस्मै द्विजाय त्वद्विषयभ्रममेकं देहीति आर्वा प्रा-
 र्हाणोत्, आवाहारिणं करकटुनुपस्य दूतं विस्मितचित्तः कु-
 ङ्क्ष चम्यापतिर्दधिवाहनः प्राह । अरे स स्लेच्छुबालो
 मृगनुत्यः करकटुः । सिंहनुत्येन मया सह विरुध्यते परवत्स-
 भिलाषमवस्य पातकस्य तव स्वामिनः शुक्तिं मत्सङ्गतीष्यकानं
 दास्यति एवमुक्त्वा दधिवाहनेन तिरस्कृतः स दूतस्तत्र
 गत्वा करकटुनुपाय यथार्थमवदत् । करकटुनुपोऽपि प्रकामं
 क्रुद्धः स्वस्वैवपवित्रुतभ्रम्यापुरासमीपे समायातः । दधिवाह-
 नोऽपि पुरीं दुर्गं सङ्गीकृत्य स्वयं बहिर्निस्ससार उभयोः सैन्ये
 सङ्गीयते यागोऽयं लभ्ये तावत्साध्वी तत्रागत्य करकटु-
 नूपतिं प्रति एवमूचे अहो करकटुनूपः । त्वया अनुपतिं
 पित्रा सह युद्धं किमार्ग्यं करकटुनूपः प्राह हेमहासति ।
 कथमेव दधिवाहोऽस्माकं पिता साध्वी स्वस्वरूपमखिल-
 मूचे । आर्या मातरं दधिवाहनञ्च पितरं मत्वा करकटुनूपो
 जहर्षे तथापि करकटुनूपोऽभिमानीत् स्वपितरं दधिवाहेन
 नन्तु नोत्सहते नदा साध्यपि दधिवाहनसमीपे गता दधि-
 वाहनभूलैरुपलसिता दधिवाहननूपाय रात्री साध्वीका
 समागतेति वदार्पणिका दत्ता । अथ दधिवाहननूपोऽपि तां
 साध्वीं ननाम गर्भवृत्तानं प्रपञ्च साध्वी क्वचोऽस्यं तं तस्यः
 येन सह त्वया युद्धमारब्धम् । अथ दधिवाहननूपः प्रीतात्मा
 पादचापि करकटुनूपं प्रति गत्वा वन्दत् । उतिष्ठेयुक्त्वा तमु-
 त्थाप्य आश्लिष्य च शिरसि अजिग्रत् हर्षो भूजलसहितैस्ती-
 ष्णैः पुनोऽयं राज्यव्रतेऽपि दधिवाहनेनाभिषिक्तः दधिवा-
 हनः कर्मविनाशाय स्वयं दीक्षां गृहीतवान् । करकटुनूपो
 राज्यद्वयं पालयामास चम्यायामेव स्ववासमकरोत् । तस्य
 गोकुलानि इष्टानि आसन् संस्मानकृतिवर्षिषिष्टानि गोकु-
 लाणि काटिस्तथापि तेन मेलितामि स तानि निरन्तरं पश्यन्
 प्रकामं प्रमोदे लभते । अन्येषुः स्फटिकसमान एको गोवत्स-
 स्तेन गोकुलमप्येष्टः अयं कण्ठपर्यन्तमुग्धधानिः प्रत्यहं रो-
 वणीय इति गोपालान् स आदिदृष्टवान् अन्यदा स मारुः पुष्ट-
 तनुर्बलशाली घनघर्वचक्रधरेन अन्यदृष्टवान् ब्राह्मणं भूपतिना
 दृष्टः तथापि भूपतेस्तस्मिन् वृषे प्रीतिरेव बभूव । साम्राज्य-
 कार्यकरख्यमो भूपतिः कतिचिद्वर्षाणि यावत्गोकुले नायानः
 अन्यदा तद्वर्गेभोगपठः स जूपतिस्तत्र समायातः स वृषः
 क इति गोपालान् वृषपतिः प्रपञ्च गोपालैर्जैराजोपलितदश-
 नो हीनबलो वसैत्येतिददेहः कृमाङ्कः स दर्शितः तं तथाविधं
 दृष्ट्वा जवदार्थं विषमो भिन्नास्यत् करकटुं राजा एवं किन-
 यति यथाऽस्मीं वृषः पुनोऽवस्थां मनोहरां परित्यज्य इमां वृ-
 ङ्गावस्थां प्राप्तः तथा सबोऽपि संसारोऽस्मिन् नरायं नवामव-
 स्थामभ्येति मोक्षे वैच एकावस्था मोक्षस्तु जिनधर्मदेव प्रा-
 प्यते अतो जिनधर्ममेव सत्पराध्यायीनि परं वैराग्यं प्राप्तः ।
 करकटुं राजा स्वयमेव प्राग्भवसंस्कारोदात्तं प्रतिभुजः ।
 सद्यः शासन्ध्यापतिस्त्वप्युपवकाञ्च परित्यज्य प्रज्ज्यां प्राप
 उक्तं च " इवेतं सुजानं सुविनयशुक्तं, गोष्ठ्याये वीज्यं वृषे ज-

रासम् । श्रुतिं च बुद्धिश्च समाह्वय बोधान्, कश्चिद्भूतजयिष्याप धर्मम्" १ इति करकादुत्तरिचम २७० ए अ० नि० आद्य० ।
नी० आ० २७० । आ० क० । करकण्डु इति शीर्षान्तोऽप्ययम् ।
करकचिय-क्रकचिन-त्र० करपत्रविदारिते काष्ठाहौ, अणु० ।
करकटि-करकटि-स्त्री० कठिनायाम्, "जंघाभो करकटीभौ ।"
कठिने निर्मासे इत्यर्थः उपा० २ अ० । हस्तयोर्धेः कटीदेशे,
" बज्जकरकनीचुययिष्ये" करयोर्हस्तयोर्धेः कटीदेशस्युभौ
युयम् । विपा० ३ अ० ।

करकप-क्रकच-न० करपत्र, प्रअ० आध० १ इति जी० सूत्र० ।
करकरमुंठ-करकरमुंठ-पुं० नृपविशेषः, " एरंडे कुबिंदे क-
रकरमुंठे तह विनंतूय " प्रहा० १ पद ।

करकरिग-करकरिक-पुं० पञ्चाशोत्तिनमे महाप्रदे, " दो
करकरिगा " स्था० २ उा० ३ उ० । करः करिकश्चेति द्वौ
प्रदौ तत्र करस्यशान्तिनमः करिकश्चनुर्वातिनम इति "अंगा-
हय विद्यालय इति" पाठे अङ्गानुसारात् ज्ञायते परं (स्था० २ उा०
३ उ०) सुवानुनागकरकरिक इति एवमांगानिमस्य विशिष्टा
मंशा रूपं प्रतीयते च्च० २० पाठु० । कण्व० ।

करकुडिया-करकुटिका-स्त्री० निःसजीविकायाम्, " बज्जकर-
कुडियुयं निययं " बहस्य यत्करकुटिकायुयं निःसजीविका-
ह्वयं तन्निरवित्तो यः स तथा विपा० २ अ० ।

करग-करक-पुं० न० किराति विप्रियति कराति वा जयमत्र क-
कुं वा-कुआदिंसङ्गायां बुद्धिः कमरगलौ, वाच० । बाधेडिका-
याम्, अणु० ३ अ० । जज्ञायां, अदिरामात्रे, लुण० १ शृ०
४ अ० २ अ० । वनोपले, जी० १ प्रति० उ० १ । कठिनोदके,
दश० ३ अ० । आवा० । कपीपुनस्त्वस्यु, ध० ३ अथि० ।
पकिभंदे, पुं० स्त्री० । करज्जभंदे, राममा० स्वायं कन् रा-
जकरं, इस्ते च. पलायवृक्षे, हाग० । कोविदारवृक्षे, व-
कुलवृक्षे, कपिरे, नारिकेलस्थनि च राजाने० । वाच० ।

करगाम्बा-करकम्बा-स्त्री. बाधेडिकाभीषायाम्, अणु० ३ अ० ।
करगहमह-कम्पहमह-पुं० पाणिप्रहणमदोऽस्वयं, अष्ट. २ उअष्ट.
करच्छय-कराक्षिप्त-त्रि० कराक्षेपे, प्रअ० आअ० ३ इति ।

करज्ज-जज्ज-आ० अज्जेवैमयमुसुसुरसूरसूरविरपविरज्जकरजं
नोरज्जाः पा० १६ इति मज्जेः करज्जादेशः 'करज्ज'जनकि प्रा० ।
करद-करट-पुं० किराति मद्रस-ह-अट्ट गजगम्भे, काके, पुं०
स्त्री० अनरः शिर्यां डीप कुडुमवृक्षे, पुं० मिज्जाजीविनि, त्रि०
शिर्यां कट्टा कुडुके, कुकज्जेचमतके वादिनि, वाद्यभेदे च पुं०
भेदि० । स्वायं कन् काके, पुं० स्त्री० शब्दर० । शिर्यां डीप स्तेयदा-
त्मप्रवर्तके, वाच० । रक्तापदपदके, प्रा० २ अ० । नि० चू० ।
करदी-करटी-स्त्री० वाद्यभेदे, " अट्टसयं करदीणं अट्टसयं
करदीवायमायं " जं० २ वल० ।

करदुपनुच-करमुकजुक्-न० मृतकमोजने मांसादौ, पि० ।
करण-करण-न० कृ प्रावादी लुपट् । कियायाम्,

करणपदस्य शब्दार्थं भेद्विधाह ।

करणं किरिया जावे, संजवन्नो वेहं छविदं तं च ।

नामं ठवणा दविण्, लेपे काले य जावे य ॥

करणं कियते माये वा प्राधमात्रमिह बाधयम् (संभवन्नो वे-
हिव) अथवा संभवतो यथासंभवमिह शाब्दार्थो बह्व्यस्त-

यथा कियते तदिति करणं कियते चास्मिन्निति वा करणमि-
त्यदि तत्त्व करणं नामादिभेदाशुद्धिमिति ।

अथ नामस्थापनाकरणमाह ।

नामं नामस्म व नाम-ओ वा करति नामकरणंति ।

उपसाकरणं नासो, करणागारो व जो जस्स ॥

(नामं ति) नामैव करणमिति सामानाधिकरणं दृष्टव्यम् ।
अथवा नाम्नः करणं नामकरणं नामतो वा करणं नामकरणं
" करणंति " इत्ययं करणशब्दः प्रत्येकं योजनीयः स च योजित
एव [नामकरणंति] द्वारापरामर्शः (उच्यते) स्थापनाकरणमु-
च्यते इत्यर्थः । किं तदित्याह । करणस्य करणशब्दस्य न्यासः
करणस्यास्य । अथवा यो यस्य करणस्य आधारेकारः का-
-प्रां विन्यस्यः स स्थापनाकरणमिति । अथ द्रव्यकरणमजि-
धितुर्कथ्यकरणशब्दस्य व्युत्पादनार्थमाह ।

तं तेण तस्स तस्मि व, संभवन्नो वे किरिया मया करणं ।

द्रव्यस्म व द्रव्येण व, द्रव्यस्मि य द्रव्यकरणंति ॥

कियते तदिति करणमिति करणशब्दः कर्मसाधनः कियते-
नेमिति करणसाधनः, तस्य द्रव्यस्य कृतिः करणमिति प्रावसा-
धनः, कियते तस्मिन्नित्यधिकरणसाधनः तत्र कर्मकृताधिकर-
णपक्षे तु द्रव्यं च तत्करणं च द्रव्यकरणमिति कर्मधारय एव
समासः इत्येतत्त्वयमेव दृष्टव्यम् । (संभवन्नो वे किरिया मया
करणमिति) अथवा संज्ञानां यथासंभवमपरं बह्वीत-
-त्पुरुषादिकं समासमपेक्ष्य क्रियेह प्रानं करणं स्वकारकादि-
न्यायत्वाद्वाक्यवर्धयेति तमेव पठितुमुपपादिकं समासं दृशे-
यति । द्रव्यस्य करणं द्रव्यकरणं द्रव्येण वा करणं द्रव्यकरणं
द्रव्ये करणं द्रव्यकरणमिति शब्दश्च च द्रव्यकारणस्याप्यतो नो-
आगमसंज्ञत्वादिबिचारः सुकर एव तावदाद्यहं शरीरमभ्य-
-शरीरव्यतिरिक्तं द्रव्यकरणं व्यापयति तच्च द्रव्यकरणं द्विधा
संज्ञकरणं नोसंज्ञकरणं च । तत्र संज्ञाकरणमाह ।

द्रव्यकरणं तु मखा-करणं पेलुपरगायं बहुधा ।

सखा नामं ति मदे, तं नो नामं जमजिह्वानं ॥

जं वा सदत्यविगले, कीरइ दव्वं तु दविणपरिणामं ।

पेलुकरणाइदित्ते, तदत्यसुणं न वा सरो ॥

जइ न तदत्यविहीणं, तो किं दव्वकरणं पठणेण ।

दव्वं कीरइ सखा, करणति य करणकई उ ॥

द्रव्यकरणं तु यथावत्संज्ञाकरणं तत्पेलुकरणादिकं बहुधा व-
हमेदं तत्र सादृश्ये कृतसंबन्धिनी या पुरिकेति प्रसिद्धा नैव
महाराष्ट्रकावचये पेलुचित्युच्यते तस्याः कारणं निवर्तकं यथाश-
-मयी शलाका पेलुकरणम् । आदिशब्दात् " कुट्टकरणं पाह्लुका-
-दि " तथा वाचोकरणं बाह्यानामर्थानामां चैकैकं तथा का-
-यइकरणमुपकरणं विशेषरूपं कायदकरणं परिच्छते । एवम-
-यद्यपि सांके प्रसिक्तं संज्ञाविशिष्टं करणं संज्ञाकरणं वेदितव्य-
म् । ननु संज्ञा नामैवाच्यते ततश्च संज्ञाकरणानामकरणवांशि-
-षो न प्राप्नोतीति परस्य मतिभेदेचक्षतो नैव युक्तं यस्मात्कर-
णमित्युक्तत्वात्कर्मजिधानामावेव नाम न तु द्रव्यम् । अथवा
यद्यप्येकैकलं बस्तुनि संकेतमात्रतः करणमिति नाम कियते
तन्नामकरणरूपेण वदं द्रव्यं गमने तत्परिणामस्तत्त्वमात्रम-
-भिधीयते हि यस्मात् तत्पेलुकरणादिकवत् तदर्थस्युक्तं करणं

शब्दार्थविकलं पूर्णिकादि करणपरिणामावितत्वाभावि शब्दः करणानिष्ठत्वमात्रकः इति नामकरणसंज्ञाकरणयोजैव इति । अहं ननु यदि तदर्थविहीनं करणवाक्यार्थैरहितं संज्ञाकरणं न भवति ततस्तादृ किं कस्माद्रूपकरणमैतत्किमिति कथ्यविचारे इयं पृथगे ननु मासकरणमैतत्संज्ञाप्रथाः उच्यते यतस्तेन पेलुकरणदिना संज्ञाकरणेन कथं पुष्टिकादिकं क्रियते निर्वस्यते अतो कथ्यस्य करणं द्रव्यकरणमिति द्युत्पत्त्येमांश्चित्य द्रव्यकरणमिदमुच्यते । संज्ञाकरणं निर्वहं करणकदितो भवयते करणसंज्ञातो लोकेऽस्य भवत्वावित्यर्थः ।

अथ मासंज्ञाकरणमाह ।

नोसञ्चारणं पुण, दृव्यस्माद्वदकरणस्यपि ।

तकिरिया जावाभो, पञ्चगमो बीससाभ्यो य ॥

साइयमभाण्यं वा, अज्जिद्वद्व्याप बीसता करणं ।

धम्मपाम्मनयाणं, अणाइसंघायणाकरणं ॥

मासंज्ञाकरणं कथ्यस्य प्रयोगतो विज्ञसातक्य भवति कथंभूत-
मित्याह । अहद्वदकरणसंज्ञमप्यकदा अग्रस्तका करणमिति संज्ञा
यस्यद्वदकरणसंज्ञमिति अत्र एव करणसंज्ञायास्तत्तामावाभो-
संज्ञाकरणमुच्यते अहद्वदकरणसंज्ञं करणमदमित्यर्थः । यदि क-
रणसंज्ञा तत्र नास्ति तर्हि करणमपि कथमुच्यते इत्याह (त-
किरिया भावाभोसि) मा चासौ करणलक्षणा क्रिया न तत्क्रिया
तस्याः सञ्चारणादिति । इदमुक्तं भवति । तथापि शरीराद्वेत्तव्य-
भूतार्थो करणसंज्ञा भावि तत्रापि प्रयोगविज्ञसातनितकरण-
क्रिया विद्यते अतस्तद्वद्वेत्तव्यमेतत् करणत्वं न विरुध्यत इति ।
तथा जीवद्वय्याणां विज्ञसाकरणं साधनादि च भवति तत्र
धर्माधर्मोस्तिकायमभसां संघातमाकरणं प्रदेशाणां परस्परं
संहृत्यवधानकरणकथमनादि कथं विवेचयामि ।

अत्र परःप्राह ।

ननु करणमभाण्यं च, विरुद्धमपि भक्षेन दोसोति ।

अशोभसमाहाणं, जपिह करणं तं निवचची ॥

ननु कतिनिर्वृत्तवस्तुनः कण्ठमुच्यते तच्च साद्येव भवति
षट्कटशकटाधिकरणवत् तत्तत्र भरणमनादि वेत्तुच्यमानं वि-
रुद्धमेव माता मे वन्त्येव्यादिवचनयविति । नयत अत्रोत्तरं
नायं होषो यस्माद्धर्मास्तिकायादियः प्रदेशानामप्योन्यं परस्परं
यत्सद्व्यगानां समाधानमनादिकाभासं इत्यावधानं धातुना-
माधर्माधर्मात्तद्वेत्तव्यं करणमभिधेयं न पुनरपुर्वोक्तिव्याप्तः धर्मा-
स्तिकायादिप्रदेशाराधेयं तस्यानादित्वं न किंचिद्विरुध्यते अ-
नादिकादीनामवाप्त्येति ।

अथवा धर्माधर्ममभसां सादिकमपि

करणं प्रवर्तति वर्णयसाह ।

अहव परपचयाउ, संजोगादि करणं नभोईणं ।

साइयमुवयाराउ, पञ्जाया देसभो वा वि ॥

अथवा उपचाराचक्रप्रभृतीनां करणं सादिकं विज्ञेयम् उप-
चारादिपि कुन इत्याह । परमथस्याहदावेवमन्त्याभित्येयर्थः ।
कथंभूतं करणं संयोगादि आदिशब्दाद्विज्ञागादिपरिग्रहः । इ-
दमुक्तं भवति । आकाशादीनां यदादिसंयोगाद्व्यःसाद्वः सपर्य-
वसानाच्च ततो यत्सेषां षटादितिः सः संयोगादिकरणं तस्मा-
दिकं जनायत । अथवा पर्यायकतया सर्वं वस्तु जैनानां
सादि सपर्यवसितमेव भवति कुतः पर्याया देशतः पर्यायाना-

भित्त नमःप्रभृतीनामपि करणं सादिकं बोद्धव्यमिति । तदेव-
मप्युपचारादीनां साधनादि च विज्ञसाकरणमुच्यते ।

अथ कथ्यजीवद्वय्याणां भित्त्याह ।

चक्रवुसमचक्रवुसं, पि य साई य रुविर्वीससाकरणं ।

अग्न्याण्पथिर्भेणं, बहुडा संघायनेयकार्यं ॥

इहोत्पद्यतुःपरमाणुप्रभृतीनां कथ्यजीवद्वय्याणां विज्ञसाकर-
णं चक्रवुसं इत्यते इति चाणुवमन्त्यादीनां चणुगांशरातीत्य-
चाणुवं परमाणुकादीनां एतद्वद्विषयमपि संघातमेव कृतं बहुधा
बहुभवं सादिकं प्रवर्तति । अग्न्यादीनां तु केष्विदुल्लाः संहर्म्यन्ते
केचिद्विद्यन्ते ततस्तेषां नानाकथा भवन्ति एवं चाणुकादिकस्ये-
ष्वपि वाच्यं परिणामास्तु स्कन्धाद्विद्वत्तमेव करणं भेदाद्गु-
रिति वचनादिति करणं वेद इतिः स्वजावत एव निवृत्तिर्गुह्यत
न पुनः क्रियत इति करणमिति । विशेषः ।

संप्रति चाणुवनेदमेव विशेषेण प्रतिपादयति ।

संघायनेपतदुसप-करणं ईदा उ ह्माह पचकवं ।

दुअआण्पाथिर्भेणं, ऋतभरथादीणं पचकवं ॥

संघातः संहर्म्यन्ते त्रेदो विघटनं तत्पश्च्येन संघातजेदो परामुश्ये-
ते । तच्च तत् उच्यते च तदुभयं संघातजेदुतदुभयैः करणं क्रि-
यते इति करणं कर्मसाधनः करणशब्दः संघातभेदतदुभयक-
रणम् । इत्याणुयादिस्त्वुत्तमननुपक्रामकं प्रत्यक्षं चाणुवमि-
त्यर्थः । तथाहि । अग्न्यादीनां क्वचित्कविदुल्लाः संहर्म्यन्ते एव
क्वचित्केचिन् निष्पन्न एव क्वचित्कविदुल्लाः संहर्म्यन्ते क्वचि-
संघातभेदतदुभयकरणम् । चाणुकादीनामादिशब्दात्तथावि-
धानस्याणुकास्तानां युतेः करणमिति वचने उच्यसाध्यादीनामादिश-
ब्दः स्वगतानेकभेदप्रतिपादनार्थः । अग्रपञ्चमचाणुवमित्यर्थः ।
उक्तं विज्ञसाकरणम् । आ० म० द्वि० ।

अथ प्रयोगकरणमाह ।

होह उ एगो जीव-व्यावारां तेणं जं विधिम्माणं ।

सज्जीवमजीवं वा, पञ्चगकरणं तयं बहुहा ॥

सज्जीवं मूलुत्तर-करणं मूलकरणमभाण्यं ।

पंचाहं देहाणं, उत्तरमाई मूलस्सेसं ॥

प्रयोजनं प्रयोगो भवति क इत्याह । जीवव्यापारस्तेन यद्विनि-
म्माणं निम्माणं तत्प्रयोगकरणं भवत्ये तच्च सज्जीवमजीवं च
बहुधा भवति । सद् विद्यमानो जीवो यत्र तत्सज्जीवं प्रयो-
गकरणं पञ्जानामीश्वारिकादिशरीराणां दृष्टव्यम् इदं च मूल-
करणोत्तरकरणभेदाद् द्विविधम् । अत्र एवाह (सज्जीवं मूलुत्तर-
करणं) सज्जीवं प्रयोगकरणं द्विभेदं तद्यथा मूलकरणमुत्त-
रकरणं च तत्र (मूलकरणजमाईवेति) पञ्जानामपि शरीरा-
णां यदायं पुकलसंघातकरणं तत्मूलकरणं वेदितव्यम् (उत्त-
रमाहिनयस्सेसायि) उत्तरकरणत्वाद्विद्वत्तमेव आवागामे-
वोदागिकवेदिक्याहारकशरीराणां भवति ननु तेजसकामर्गयो-
रित्यर्थः । नन्वस्याचारादिचक्रवुस्य शिरवःप्रभृतीनां क-
रकारणाह्वयत्वादीनि बोधान्नाति भवन्ति तत्रापि कियदिह सू-
तकरणं कियचोत्तरकरणमिति विधानं न कथ्यतामित्यथाह
मूलकरणं शिरोऊक, पिडांशोरोदोरोनिम्माणं ।

उत्तरमयस्सेसाणं, करणं केसाइकम्मं च ॥

इहोद्वारिकादिशरीरत्रये यद्विचरतःपृष्ठिबहुद्वयोदोदोद्वयव-

आद्यानामद्यानाङ्गानां निर्माणं निष्पादनं तन्मुखकरणम् आच-
शेषाद्यं तु करणचक्राण्युत्पत्त्यादीनामुपक्रान्तां पश्चिमोर्ध्वं तदु-
त्पत्तरूपं तथैवार्थिकवैधियशरीरयोः केशाण्युत्पत्त्यादिसंस्कार-
रूपं यत्केशादिकर्म तदपि तयोक्तसारकरयमिति ।

अपरमप्रीतिवारिकवैधियशरीरयोः उत्तरकरणं वक्ष्येवम् ।

संवाणमणवेविहं, दोहं पदमस्त भेषपहं ॥

वशादित्यं करणं, परिच्छेदं तदपि नित्यम् ॥

विनष्टकर्णाद्यवयवसंघातादिकृपमौद्धारिके केशाद्युत्पत्तरूपं
तु संस्थापनं वैकृत्य इत्येवं द्वयोराशरीरयोः संस्थापनं सं-
स्कारयुग्मेकविधं भवति । प्रथमस्य पुनरीतिवारिकशरीरस्या-
न्योऽपि विशेषः क इत्याह भेषपहं पितृपाकैरतिविमर्ष-
र्णोद्भिर्ना विशेषापादनं तत्तस्योत्तरकरणम् । नृतीये त्याहारक-
शरीरं केशान्वाहत्वादिपरिकर्म मात्स्येव स्वरूपेण विशिष्टत्वा-
त्ययोजनाभावाच्चेति । विशेषः ० उक्तः ० आभङ्गितः ० सूत्रः ०

अथवा प्रकारान्तराणि विविधं आभयप्रयोगकरणं
विक्षेपं कथामित्याह ।

संघायणपटिसारण-मुमयं करणमहं सरीराणं ।

आदायं मुयणसमयं, तदंतराहं च दासो सिं ॥

अथवैवार्थिकशरीराणां संघातनं परिशादनं संघातपरिशाटो-
जयसङ्क्रान्त्युमयं चेत्त्येवं विविधं करणं विक्षेपम् । तत्र पूर्वभ-
विकमौद्धारिकादिशरीरं पारित्यज्य अग्रतन्मभे पुनरपि तदु-
त्क्रान्ते यत्तुक्रान्तां संघातनं ग्रहणं स संघातः । यस्तु नदीयोद्धारि-
कादिशरीरं पारित्यज्यतश्चरसमये सर्वथा तत्पुक्रान्तां परि-
त्याज्य सत्त्वोद्भाविशरणायत्यवस्थादर्शनेष्विति धातोः पुक्रान्तां
परिशाटमभवसायनं परिशाटः सङ्घातनपरिशाटसमययोः आया-
नरालसमयेषु सर्वेष्वपि संघातपरिशाटोभयं द्रष्टव्यं सर्वत्र
पूर्वपृष्टीतपुक्रान्तां मोचनान्दन्त्येवं च ग्रहणमिति । तत्राशरीर-
त्रयस्य संघातपरिशाटोभयलक्षणं विविधमपि करणं भवति ।
नैजसकार्मण्योस्तु संघातो न अथवेव पारित्यक्तोस्तथाः पु-
नर्ग्रहणादिति । अथ संघातादीनां काष्ठप्रमाणमभिधत्तुराह
(निति) एतेषां संघातपरिशाटोभयानां कालोऽभिधीयते कि-
यान्तिताह (आदायंमुयणसमयं) आदानमौद्धारिकादिश-
रीरपुक्रान्तां प्रथमं ग्रहणं संघातनं संघात इत्यर्थः । अथमेक-
मेव समयं जवति ततः परं संघातपरिशाटोभयप्रवृत्तेः मोचनं
पुक्रान्तां परिशाटनं परिशाटः सोऽप्येकमेव समयं जवति । तद-
न्तराहं संघातपरिशाटोभयलक्षणमिह पृष्ठते तस्य कालो व-
क्ष्यत इति शेषः । अथास्तसंघातादीनामन्तरालकाष्ठान् वक्ष्यत
इति इदमिति ।

तत्रैवार्थिकशरीरस्य संघातपरिशाटोभयकाष्ठमाह ।

तुङ्गागजवगहणं, तिसमयद्विं जहृञ्जुजयस्त ।

पञ्चतियं समरुणं, उक्तीसोराहकासो यं ॥

अथ संघातपरिशाटोभयस्य अजयकाष्ठे प्रतिपाद्ये

विग्रहेणोपादनीये ते यथाह ।

दो विगहम् समपा, समथो संघायणाय ते हूं ।

तुङ्गागजवगहणं, सवजहृञ्जुई कासो ॥

इह यत्पञ्चाशद्विधावक्षिणाशतद्वयमायुषो अजयस्थितिकृपं
तुङ्गागजवगहणमुच्यते । तथा च बुद्धोक्तम् "दो य सयाज्जप्रा,
प्रावक्षिष्यामं तु तुङ्गागजवगहणं । श्रियदागदोसमोदेहिं, निजप-

देहिं विगिदेहिं" । इह च तुङ्गागजवगहणं द्वयोः विग्रहसमवा-
यवमेकत्र स संघातसमयस्य न्यूनं संघातपरिशाटः तत्रकस्यो-
भयस्य अजयस्थितिमानं अजयतोऽपि संघातपरिशाटोभयमे-
तावन्तं काष्ठं सवतीत्यर्थः । अथाह कश्चिदनुत् "विदिभेव-
दिसि पदमे य, वीय पविसेह लोगमज्जमं । तरहं र्थिप थावह,
नकिर्वाहं जायह चडत्" इतिवचनयदा अक्षस्वसनाख्या
बहिर्विश्राष्टेलांके वसनाख्या बहिर्वेव निगोद्वादिश्रवणतुर्भिः
समयैकपथते तदा विग्रहगतावपात्तरालगतौ आधात्म्यः सम-
वाद्यतुर्धस्तु संघातसमय इत्येवं अनुमिरपि समयेन्यूनं तुङ्गा-
गजवगहणं संघातपरिशाटोभयस्य अजयकालः प्राप्यते तत्कि-
मिदोहि विमिरेव समयेन्यूनं तुङ्गागजवगहणं अजयतस्तत्कालं
उक्तः । सत्यं किंत्वायां वतुःसमययाः विग्रहगतां य आयाः स-
मयः स इह परमभवप्रथमसमये न विमर्शितः अपि पूर्वभवव-
गहणसमय यथ पूर्वमवशरीरस्य तत्र मुख्यमानत्वात्सुष्ठुमानं वा-
मुकमिति व्यवहारसमयप्रत्ययप्राप्तिरिति । अथवा वसतीवसं-
व्यवस्थेवेहापात्तरालमिति विवक्षितत्वात्सजीवाभ्योक्तुतोऽपि तु-
लीयसमये उक्तः किंत्वायां प्रत्युत्पत्तीत्येव इति तावद्वयवग-
हणमः तत्त्वं तु बहुमुता विदन्तीति । इह चैतानि तुङ्गागजवग-
हणानि एकस्मिन्पुत्रासंनिभ्यस्तत्तिरेकाणि सप्तदश मन्ता-
व्यानि यत उक्तम् "तुङ्गागजवगहणा सत्तरह इदंति प्राहुपा-
जम्" इति ।

अथ पञ्चतियमित्यापुष्टकसंघातपरिशाटोभयकाष्ठभाषनामाह ।

उक्तीसो समरुणो, जो सो संघायणसमयद्विं ॥

किदं न दुसमयविद्विंणो, परिसादसमय वणीयम् ॥

इह यो देवकुविद्विषुपत्र मौद्धारिकशरीरस्य प्रथमसमये सं-
घाते कृता त्रिणि च पद्योपमानि उक्तुमायुः परिपादय श्रि-
यते तस्य संघातसमयम्युनिति त्रिणि पद्योपमानि उक्तुह-
संघातपरिशाटोभयकालः प्राप्यते । अथाह ननु कथमेकमेव स-
मयेन न्यूनोऽयमभिधीयते यावता यथा शरीरग्रहणप्रथमसमये
सर्वतस्तथा तन्मोक्षसमये सर्वपरिशाटोऽपि भवति ततस्त-
स्मिन्नपि परिशाटसमये आपनीते समयद्वयहीन एव प्राप्नोतीति ।

अथ प्रतिविधित्तुराह ।

महद्व जवचरिमि वि, समये संघायसाकरणे वेव ।

परभवपदमे सादण-मठतःणो न कादो ॥

अपथते अगोचरं अवस्व चरमेऽपि समये संघातपरिशाटो-
भयमेव प्रवर्धते यत्तु शरीरपुक्रान्तां केषां परिशाटमभव तत्प-
रभवस्य प्रथमसमये एव मन्तव्यम् (परभवपदमे सादणमिति)
निश्चयनयमताभ्यप्रादतस्तेन परिशाटसमये न न्यूनं संघातप-
रिशाटोभयकालो न जवतीति ।

अत्र व्यवहारतयवादी प्रेत्यति ।

जहं परपदमे साधो, निवेगमहो य तस्मि संघातो ।

तथुस्वसादसंघाय-णा उ सपयं निष्काउ ॥

ननु निश्चयनयवादिनः यदि परजवप्रथमसमये शाटोऽप्युपग-
म्यते निर्दिष्टतश्च श्रुजुभगप्री जोपपद्यमानस्य तस्मिन्नेव स-
मये संघात इत्येते तदा त्वदो सर्वशाटसंघातो युगपदेकस्मिन्नेव
समये चिच्छेत् तत्र प्राप्नुतः सर्वशाटस्य पूर्वजवशरीरसंनिधि-
त्वात्सर्व संघातस्य भवान्तरालनशरीरसंनिधिपयं यत्तवाज्ञवद्वयशरीर-
योऽप्युपयत् सत्यस्य वृत्तिकत्वादिति ।

निष्प्रययवादी प्रतिषिधानमाह ।

नरुहा विगच्छविगर्ग-एण विगयमुपज्जाणुप्पण्णे ।

नो परजवाइहए, भोक्खादाणाण न विरोहो ॥

यस्मात्पूर्वभयशरीरं परमवापसमये विगच्छाद्विगतमुपपमानं त्वयस्तनन्वशरीरमुपपन्नं किञ्चकालनिष्ठाकाशयोरभेदास्तनन्व मोक्षाद्विगतोरप्यमागतयेन कश्चिद्विरोधो मुक्त्वामानस्य मुक्तचे-
नैकस्थैवाप्रेतनन्वशरीरस्य सङ्काषादिति । अत्र च मरुत्तसमयः परमवापसमयत्वेनाभ्युपगम्यन्त्य एवाप्यथा दोषसंभवादित्याह ।

सुहसमये नेह भवो, इह देहविमोक्खओ जहा तीए ।

अइ न परजवो ि तहिं, तो सो को होउ संनारी ॥

च्युतिसमये इह भवपरजवशरीरारुः पुक्कलपुवेपरिशाटमयं तावादिह ज्ञेयो न भवति इह भवदेहस्यायुषश्च मुख्यमात्मन्युप-
पमानस्य च सर्वथा विमोक्षान् किञ्चकालनिष्ठाकाशयोरभेदा-
दिति (जहा तीएत्त) यथा कर्त्तानजमनीह भवो नास्त्यत्र-
पदेहाभावात्तथा च्युतिसमयेऽप्यसौ न प्रत्ययेव इह भवदेहा-
भावस्याविशेषादित्यर्थः एवं च सति यदि तस्मिन्च्युतिसम-
ये परमवापि प्रवृत्ता नाभ्युपगम्यन्ते तदाऽसौ संनारो जीवः
को प्रवृत्तु । इह भवत्वस्य तादृश्रुति एव निवृत्तापर-
भवत्वस्य तु त्वयाप्यनभ्युपगम्यमानत्वात्संनारित्वेन च मुख्य-
पदेशाभावादित्येवमेषा एवासी स्यादिति ।

इय्यहारनयवादी प्राह ।

नणु जइ विगहकासे, देहाभावे पि परजवगहणं ।

देहाभावमि वि हो-ज्जेव भवो वि को दोसो ॥

ननु यथा विग्रहकासे विग्रहे परमवगमनकाले पारमि-
कदेहानुपेक्ष्य जीवस्य परमवग्रहं नारकादिपारमधिक्य-
पदेशः तथा च्युतिसमयेऽपि भवशरीरमाधेऽपीह ज्ञेयो यदि
ज्ञेयदेह जववग्रहोऽपि यदि स्यात्तर्हि को दोषो न कश्चि-
न्मयास्य समानवादिनि ।

निष्प्रयवादी प्रतिषिधानमाह ।

अं चिय विगहकासो, देहाभावे वि नो परभवो सो ।

सुहसमए उ न देहो, न विगहो जइ म को हेह ॥

इत्तं यत् पचापान्तरालगतौ जीवस्य विग्रहकासो न तु पूर्वज-
कालः तत एव देहाभावेऽप्यसौ परमवग्रहसंघटितेन व्यपदेश्यः
परमवाप्युप उर्ध्वगत्याप्यभवायुषस्तु प्रागेव निर्जग्ग्याद्विरा-
गुषश्च जीवस्य संसारे असंजगदिति । च्युतिसमये तु न एवं-
प्रवे देहः तस्य त्यक्तत्वात्प्रागेव विग्रहो क्कामावाहार्येवं तर्हि स
च्युतिसमय इहत्वपारित्रिकजवसमयानां मध्यार्त्तको जवविव-
कृत्यताम् । ननु प्रागेव यथा विग्रहकासे परमवदेहाभावे-
ऽपि परमवस्तथा च्युतिसमये इहत्येव देहाभावेऽपि इह ज्ञेयोऽस्तु
को दोषोऽस्त्यमुक्तमिदं त्वया नतु युक्तं दृष्टान्ताद्विस्तृत्योर्ब-
धस्यापवादिकं च्युतिसमये इहत्येव देहाभावस्तथा इहत्यायुगेऽप्य-
भावस्तस्यापि निर्जार्थमाणस्य तत्र निर्जार्थत्वात्ततः कथमसौ
च्युतिसमय इह भवो नतु तु दृष्टान्त्युक्ताद्व्याप्तावादिग्रहकासे
तु युक्तं परमवाप्युक्ताद्व्याप्तावापि तस्मात्परजवच्युतिसम-
ये परमवाप्युक्ताद्व्याप्तिग्रहकासवद्व्यपत्त्या तस्य निर्व्यपदेश-
प्रसङ्गादतः “परमवग्रहे सारुणमिते” स्थितम् । तदैव बीदा-
रिक्त्तसंघातपरिशादोभयानां काश उक्तः ।

अथ तेषामेवास्तरकासमन्त्रिधितुः संघातस्य
तावत्तत्त्वमन्तरकालमाह ।

संघातंरकासो, जहसओ सुहस्यं ति समकणं ।

दोविगहमि समयो, तइयंघायणा समओ ॥

ते ह एणं सुहजवं, धरिउं परजवमवगमहेणिव ।

गंतु पढमसमये, संघायस्त उ स विभेओ ॥

एकदा औदारिकशरीरस्य संघातं कृत्वा पुनस्तत्संघातं कुर्व-
तस्मिन् समयेऽयं लुल्लकजवग्रहं जघन्याऽन्तरकालः प्रा-
प्यते स च यदा कश्चिदेकं द्विगुणितजीवो मृतः समयस्य च वि-
ग्रहे कृत्वा धुल्लकजवग्रहणायुष्को पुष्टिव्यादिवृत्त्यस्तुतीयस-
मये औदारिकस्य संघातं कृत्वा यथार्थस्मिन् समयेऽयं लु-
ल्लकजवग्रहं संघातपरिशादोभयं विभाव्य मृतो निर्बिग्रहेणैव
अनुप्रेषणा अत्रननवे पुष्टिव्यादिवृत्त्यैव औदारिकशरीरस्य
संघातं करोति तदा तस्य जन्तोर्दारिकशरीरसंघातस्य च
विसमयस्यनभुल्लकजवग्रहणलक्षणं जघन्याऽन्तरकालो वि-
ज्ञेयः । इह च जघन्यान्तरकालस्य प्रतिपादायुत्तं इत्युक्तत्वात्प्र-
थमं विग्रहेणात्रेनवमये तु निर्बिग्रहेणोपादिताऽप्यथा मध्यम-
स्तरकालमसङ्कादिति ।

अर्थादारिकस्यैव कृत्तसंघातान्तरकासमाह ।

उक्कोमं तेत्तीमं, समयोहियपुव्वकोरिसिहियां ।

सो सागरोवमार्ह, अविग्गहेणो संघायं ॥

काऊण पुव्वकोरिमं, धरिउं सुरनेट्ठमाउयं तत्तो ।

जोत्तुण इहं तइए, सए संघाययं तस्स ॥

सागरोपमानौल्यस्य व्यवहितः संबन्धः ततश्च त्रयस्त्रिंशत्सा-
गरोपमाणि समयाधिकपूर्वकोट्यधिकान्यौदारिकसंघातान्तर-
मुकृते भवतीति गम्यते । कदा पुनरयं संघातान्तरकालो ह-
प्यन इत्याह । स उक्तलक्षणः काल इह नृत्तिसमये संघात-
यतः औदारिकशरीरस्य संघातं कुर्वतो लभ्यत इति द्वितीय-
गाथायां संदृष्टः । किं कृत्वा इत्याह कुतश्चिपूर्वजगदाविग्रहेणैव
तावन्मनुष्यस्य समागत्य प्रथमसमये संघातं कृत्वा पूर्वकोटि-
विधेयं पूर्वकोटिप्रमाणमिहायुष्कं परिपादय्य ततश्च उपद्रुमा-
युष्कं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमसङ्ख्येयमनुसरदुरेणुभूय ततश्चनु-
त्वा समयस्य च विग्रहे विधायेति अत्र च विग्रहसंस्कृतसमयस्य-
मप्यादेकं प्राक्तनपूर्वकोट्यां संज्ञित्यते एवं च सति त्रयस्त्रिंशत्सा-
गरोपमाणि समयाधिकपूर्वकोट्यधिकानि ऋद्धमौदारिकशरीर-
रसंघातान्तरं सिद्धं भवति । अस्य कोपलक्षणत्वापुर्वकोट्या-
युगं मन्वस्याप्राप्तिमाननरको समुपपद्यते पुनर्मन्वस्यैवृत्त्यस्यैव-
मन्तरं मन्तव्यमिति ।

अर्थादारिकस्यैव संघातपरिशादोभयस्य

जघन्यमुत्कृते चान्तरकालमाह ।

उभयंरं जहणं, समओ निर्बिग्गहेण एणं सारं ।

परमं स तिससयां तेत्तीसं उघट्टिमाह ॥

संघातपरिशादोभयस्यैकः समयो जघन्यमन्तरं भवति क नि-
विग्रहेण संघातं स्ति । इदमुक्तं जयति । इह औदारिकशरीर-
श्रायुःपर्यन्तं यावत्संघातपरिशादोभयं कृत्वा अत्रेतनभवे अवि-
ग्रहेणोपचौदारिकस्यैव संघातं कृत्वा पुनरपि तदुभयपार्श्वे
तस्य स पदैकः संघातसमयो जघन्यमुभयान्तरं भवति परमं

तुल्यमेतदन्तरं स हि त्रिजिः समदैर्घ्येनैव त्रिसमयानि त्रयस्त्रिंशद्विंशानामि सागराभिधानानि सागरोपमाणि प्रकृतानि ।

कदा पुनरेतानि प्राप्यन्त इत्याह ।

अष्टमविंशं देवांश्च, तेषां समिदागयस्त तदयमि ।

समये संघायासाधन, दुर्विहं साधनं वाचं ॥

देवादिष्वविशेषादप्रतिष्ठाने वा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाण्यनु-
स्यूतागतस्य तृतीयसमये संघातयतो ज्ञप्त्यन्ते । अयमत्र सा-
धार्यः । इह कश्चिन्मनुष्यादिः स्वजन्मजरमसमये संघातपरिष्ठा-
टोऽयं कृत्वा अनुसरत्युप्यप्रतिष्ठाने वा यदा त्रयस्त्रिंशत्सागरा-
पमाण्यनुस्यूत पुनरपीह समयद्वयविग्रहेणागत्य तृतीयसमये श्री-
दारिकस्य संघातं कृत्वा तत् उभयभारमते तदा द्वौ विग्रहस-
मयावेककालं संघातसमये देवादिभ्यस्तं धीनि च त्रयस्त्रिंशत्सा-
गरोपमाण्यनुकृष्टोभयान्तरे प्राप्यन्त इति । तदैवसैदारिकविष-
यस्य संघातस्योभयस्य अयमनुकृष्टं आनयमुक्तं । अथ प-
रिशाटस्य तदभिहित्पुराह (जुह्वमिवादि) द्विविधं जन्म-
मुकृष्टं च शाटस्यान्तरे वर्धयति इति यथाप्रतिज्ञातमेवाह ।

खड्गमभयगद्वयं, जडममुक्तोसयं च तेषां ।

तौ सागरोभयार्, संघुषा पुष्पकादौ । य ॥

ह्रींशारिके शाटस्य आन्तरे जन्म्यन्तः कुल्लकमवग्रहणं भवति
उत्कृष्टं तु तत् शाटान्तरे पूर्वकोट्यधिकानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोप-
माणि भवन्ति । अत्राह नयेतन्मात्रमवग्रहणं जन्म्यन्तः कस-
मयोऽनुकृष्टकमवग्रहणं तस्मिन् उत्कृष्टपक्षेऽपि समयोऽनुकृष्टकोट्यधिक-
त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणावतिरिति तथाहि यः कुल्लकमवग्रहणानु-
कृष्टो वनस्तस्यादिविषयान्ते स "परं जन्मपदे तदाहमिति" वच-
नात्तस्य कुल्लकमवग्रहणस्यादिसमये प्राक्कीर्णदारिकशरीरस्य
सर्वशाटं करोति ततः कुल्लकमवग्रहणं पर्यन्ते मृतः समयोऽनु-
कृष्टकमवग्रहणं प्राप्यन्ते । उत्कृष्टपक्षेऽपि संयतमनुष्यः कश्चि-
न्मृतो देवभयाद्यसमये श्रीदारिकस्य सर्वशाटं कुर्यात् त्रयस्त्रिं-
शत्सागरोपमाण्यनुसरत्युप्यप्रतिष्ठाने वा पूर्वकोट्यानुकृष्टे
अनुस्यूतेष्वप्यनुस्यूता यदा पुनरपि भयाद्यसमये श्रीदारिकस्य स-
र्वशाटं करोति पूर्वकोटिमध्याद्यसमयो देवभयानुकृष्टं कल्प्यते तदा
श्रीदारिकस्य शाटस्य आन्तरे उत्कृष्टतः समयोऽनुकृष्टकोट्यधि-
कानि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणा ज्ञप्त्यन्ते तत्कथमिदं नेतव्यमि-
ति सप्तमोऽधिकारः किंचिद् कुल्लकमवग्रहणाद्यसमये परिशाटो ने-
प्यते किंतु पूर्वजन्मसमये विगच्छद्विगतमिति व्यवहार-
नयमात्राभ्युपगमेन भवाद्यसमयपरिशाटो न कल्प्यते किंतु सं-
यतनत्वात्समयः । अत्रापि व्यवहारनयमात्राभ्युपगमात्तत् एवं जन्म-
पदे उत्कृष्टपदे चादौ व्यवहारनयमात्राभ्युपगमे पर्यन्ते तु निश्चय-
नयमात्राङ्गकारे सर्वमपि नाप्यकारांकारमिदोपेयं गच्छतीति वृत्त्या
व्याकृते तत्वं तु गमनीरभावितानां परमशुद्ध एव विद्वति ।
तदैवसैदारिकसंघातपरिशाटोभयानां सागरोऽन्तरे चोक्तम् ।

अथ वैकियशरीरस्य जन्मसंघातकालमाह ।

नेत्रज्वयसंघातो, समग्रो सो पुण विउज्वलार् ।

ओरालियाणमहवा, देवांश्चाङ्गाहयमि ॥

वैकियशरीरस्य संघातो जन्म्यन्तः एकसमयः स च (ओरा-
लियाणत्) श्रीदारिकशरीरानुसरवैकियसंघातानां तिर्य-
ग्मनुष्याणां विकुर्वणमुत्तरवैकियकरणं तस्यादिविकुर्वणादि-
स्तस्मिन्वैकिये तिरस्त्रो मनुष्यस्य वा उत्तरवैकियं कुर्वत एक-

स्मिन्प्रथमसमये संघातो भवतीत्यर्थः । अथवा देवादीनां देव-
नारकानां वैकियशरीरप्रदणस्यादावेकस्मिन् समये संघातो
जन्वतीति ।

अथोत्कृष्टं वैकियसंघातकालमाह ।

उक्तोसो समयदुर्गं, जो समयविउज्वयमग्रो विद्व ।

समए हुरेमु बबद, निजिगगदो तयं तस्त ॥

उत्कृष्टसंघातकालः समयदुर्गं भवति (तयं तस्तस्ति) तच्च
समयदुर्गं तस्य भवति य श्रीदारिकशरीरी समयमेकमुत्तरवै-
कियं कृत्वा मृतो द्वितीयसमये निर्विग्रहेण आनुशाया सुषु-
प्तिं गच्छति तत्र च प्रथमसमये वैकियस्य संघात करोति तस्यैको
वैकियसंघातसमयोऽत्रत्यद्वितीयसु देवसंघर्षाति ।

अथ वैकियस्यैव जन्मसमुकृष्टं च संघातपरिशाटोभयकालमाह ।

उभयजडुर्गं समग्रो, सो पुण दुसमयविउज्वयं मयस्त ।

परमियरुई संघा-यमयदुर्गाणां तेषां ॥

वैकियसंघातपरिशाटोभयस्य शाटस्य च जन्म्यन्तः समयो
भवति, तच्च समयः समयदुर्गं वैकियं कृत्वा मृतस्य कृच्छ्रः ।
इदमुक्तं भवति केनचिद्दीदारिकशरीरिणा उत्तरवैकियमारब्धं
स च तत्र प्रथमसमये श्रेष्ठानं द्वितीयसमये तु संघातपरिष्ठा-
टोऽयं कृत्वा यदा स्मृत्यं तदा तस्य संघातपरिष्ठाटोभयस्य
समयसंघातो जन्म्यन्तः कालः प्राप्यन्त इति परमुत्कृष्टमनुष्यस्य
स्थितिमानं तर्तुं लक्ष्यमितुमशक्यायतयात्तु सात्त्विकसमयान्ते
प-
नेन संघातसमयेन हीनानि त्रयस्त्रिंशदनुसरत्युत्तरवैकियप्रतिष्ठाननर-
कं वा बोध्यवतीति । तदैव वैकियसंघातस्य बोधनस्य च कालः
उक्तः परिशाटस्य स्वेकसमयसंघातकालः स्वयमेव इत्यर्थः ।

अथ वैकियसंघातस्य जन्मसंघातपरिशाटकालमाह ।

संघातं तस्मिन्, समयविउज्वयमयस्त तदयमि ।

सो दिवि संघाणग्रो, तदए व मयस्त तदयमि ॥

वैकियसंघातस्य देववैकियसंघातस्य च जन्मसंघातं समयो
भवति । स च श्रीदारिकशरीरिणः समयमेकमुत्तरवैकियं कृत्वा
मृतस्य द्वितीये समये विग्रहं विधाप्य तृतीयसमये दिवि देव-
लोकं संघातयतो वैकियशरीरसंघातं कुर्वतो विक्रियः । अत्र हि
प्राक्तनोत्तरवैकियसंघातस्य देववैकियसंघातस्य च विग्रहस-
मयोऽन्तरं भवति । अथवा तस्यैदारिकशरीरिणः समयदुर्गं
उत्तरवैकियं कृत्वा तृतीयसमये मृतस्य निर्विग्रहेण च दिवि
समुपपन्नस्य तत्क्षणेन तृतीयसमये देववैकियसंघातं कुर्वतः
एकः संघातपरिशाटोभयसमयः संघातान्तरं भवतीति ।

अथ वैकियसंघातपरिशाटोभयस्य शाटस्य

च जन्मसंघातकालमाह ।

उभयस्य चिर विउज्वय-मयस्त देवसु विगमहायस्त ।

सास्तस्तनुमुक्तं, तिरह वि तसकालपुक्कोसं ॥

जनयस्य वैकियस्य संबन्धिनः संघातपरिशाटलक्षणस्य सम-
य एको जन्मसंघातं भवतीत्यर्थाह । कस्य जनतोऽदिमधा-
प्यत इत्याह चिरमस्तसुदृष्टमेतानं कालं विकुर्वन् वैकियवपुषि स्ति-
त्वा मृतस्य देवेष्वऽविग्रहगतस्य जनोः संघातसमयोऽन्तरं
प्राप्यते । अयमत्र त्रावार्थो य श्रीदारिकशरीरी वैकियनिष्ठा-
नुपकल्पितवैकियशरीरः परिपुर्णं तिर्यग्मनुष्यवैकियस्थितिकालं
यावत्संघातपरिशाटो विधाप्य स्मृत्यं जन्मप्रदं च सुरालये
समुपपन्न मयमसमये वैकियसंघातं करोति द्वितीयादिसमयेऽ

१५ संधारपरिशिष्टौ तत्संबन्धिषु उभयस्य बान्धवे स एवांशः
संघातसमयो भवतीति । ननु यथेवं नहि 'चिरविश्रुतिप्रियमयस्सं'
स्थं चिरप्रत्यक्षमप्राप्यंकिमाह हि अनुप्राधिवेपु यश्चिरं स्तोत्रं वा
तत्तं वैकियसंघातपरिशिष्टौ कृत्या न्यायसंविदस्य विप्रसमुपपत्ते
तेनैव भयोऽजं किं विश्वासविशोधणेन सतिपु । किंतु प्रथमभ-
येप्रति मरणातिशेयाद्यमित्युक्तम् यदि वा अनन्तरं वैकियसंघा-
तानन्तरं भाव्यता सप्रयोजनत्वाद् द्वितीयान्वयस्येष्ट्याकास्मि-
कत्वात्तत्संविद्यस्यापि भवत्युक्तम् अथ न्यायसांख्यवैकियप्राप्यं
मरणोपश्रयैने किंविश्रुत्योऽजनिमिति स्थपनायै चिरप्रहणेन प-
रिपूर्णात्संतुष्टिर्भवत्यनुप्राधिवैकियसंघातिकाश्रयाप्राप्यं कृत-
वान्नावाह्यं हत्योऽयं (साहसंस्तमुक्तमुच्यते) एकदा वैकिय-
संघाताद् कृत्या पुनरपि तत्संघातं कुरुतेऽन्तर्मुष्टं जन्मभ-
न्तरं प्रवर्ति । कथमिति चेदुच्यते किंनैवारिकशारीरं वैकि-
यसंघातमप्युक्तं कथमिदं योऽजनिवैकियं शरीरं कृत्या सार्वयन्ते त-
स्य सर्वपरिशिष्टाद् विषया पुनर्नृणांरिकाश्रयात्तत्प्रति तत्र ता-
स्य संतुष्टं स्थित्वा पुनरुत्पत्त्युत्पन्नमयोऽजने वैकियं करोत्यन्तर्मुष्टं
अ तत् स्थित्वा पुनरप्यौवारिकमागमनवैकियसंघाताद् क-
रोत्येवं अ सति वैकियशरीरमागमन्तुष्टं कुरुते प्रवर्ति । अनेन
बान्धवोऽन्येऽन्येनापि बहून्तरमेकबान्धवोऽन्तर्मुष्टं विप्रवर्तितमनो यु-
ज्यते अथर्वं वैकियशरीरानन्तरमन्तर्मुष्टं सति तद्वं वैकियसं-
घातमयशादात्मनं जन्मनोत्पत्तिकाल उक्तं अथ भयानामप्येवं
ताम्युक्तमन्तरकालमाह (निपहयिच्छाद् "ह हृदा कथा-
क्षिप्तौ वैकियशरीरस्य संघातादात्मनं कृत्या वन्विश्रुतिभूतपते
तत्र आगन्तकाममितिवाह्य तत उच्युतः पुनरपि कथ्येद्वैकियश-
रीरमासाद्य तत्संघातादिभ्यं करोति नदा तत्संबन्धेन संघात-
परिशिष्टादोनयत्संकुणस्य प्रत्यप्यास्य स एवांशोत्सर्पिण्यस-
क्षिप्तिर्नृणां भवत्यपि कालाद् भन्तरे भवतीति ।

अथाहारकशरीरसंघातपणिशादतदुजयानां
कालोऽन्तरं च वक्तव्यं तत्राह ।

आहारोभयकालो, दुबिहो अंतरत्तियं जह्मं ति ।

अंतोमुहसमुको-समष्टपरियट्मणं च ॥

आहारकशरीरं संचातः परिश्राटश्च मयेकं सामायिकं भवति
 च सुगुममाध्यापयते न विनित्तः स्वयमेव तु द्रष्टव्य इति ।
 संचातपरिश्राटोभयोरुक्तं शिषिषः उक्तयोः अथवातस्य
 संचातपरिश्राटोभयोर्यां यदन्तर्जिकमन्तरकाशत्रयं जघन्यं तदेत-
 स्संस्थानं मुकुटं संचातप्रमाणमवगम्य कैश्चिन् तेषां मुकुटं संचा-
 तमुकुटं तारतम्येन ज्ञेयमिति । आहारकशरीरं च ह्यन्तर्मुकुटका-
 शत्रयत्रयेभ्यः जघन्यत्रयसंस्थाभिः संचान् परिश्राटोभयोर्यस्य
 जघन्यत्रय उक्तमुकुटं संचातप्रमाणमिति । संचातमुकुटं एकहा-
 रं संचातकशरीरं प्रमाणसिद्धौ परिप्लव्य च भुतुश्रावपूर्वधरो
 जघन्यतोऽर्जुनमुकुटोत्पन्नोत्पन्नप्रमाणस्य प्रमाणस्य स्वरूपं तदेतद् संचा-
 तपरिश्राटोभयोर्यां संचात जघन्यमन्तर्मुकुटंमिति । उक्तं
 तद्वत् प्रमाणमिति । संचातपरिश्राटोभयोर्यां किंचित्पुनर्नाहं पुन-
 र्नाहपरिप्लव्यं भवति । इदं च यत्पुनर्पुनर्वैवा आहारकशरीरं
 कृत्वा प्रमादाभविष्यौ भवस्वयादिषु यथोक्तं स्थित्वा
 पुनरपि भुतुश्रावपूर्वधरयमभवाहारकशरीरं करोति तस्य
 दृश्यमिति ।

अथ तैजसकार्मणविषयं संघातादिविचारं चिकीर्षुग्राह ।
तेयाकम्माणं पुण, संताणःणाइओ न संघाओ ।

भव्याण होज्ज सामो, सेलेसी चरियसयम्मि ॥

तुभयं अणाइनिहणं, संतं भव्वाण होज्ज केसिंचि ।

अंतरमणाइ भावा, अचंतविभ्रोगओ शोसिं ॥

ते त्रैलोक्यकर्माण्योः पुनः संघातस्तथास्मिन् प्रवर्त्येव तथोत्पादितका-
रात्सत्त्वानि प्रवृत्तत्वात्संघातस्य तु शुद्धामाहारीप्रवृत्तसम-
प्रवर्त्यत्वादिति प्रागुक्तं सर्वपरिणामादौ त्रैलोक्यकर्माण्योरन-
यत्वं न प्रवर्त्येव तस्य व्यवस्थामाहारीप्रवृत्तत्वात्तथा च तस्य
सत्त्वानामावृत्त्यानां तु कैर्वाचित्तैस्तैश्चैतानां च समप्रवर्त्येच्छादं
स सामयिकां प्रवृत्त्यः उभयं तु संघातपरितृक्कणम्, आ-
वृत्त्यैश्च निश्चय आदिनिमित्तेन न विच्छेदो भाविनिमित्तेन यस्य तदनादि-
निमित्तमेवामस्यमानं भवति तस्यागामावृत्त्यानां तु कैर्वाचि-
त्तैश्चैतानां च समप्रवर्त्येव तस्य समुत्पत्त्ये भवेच्छादं सर्वथा तस्यावाद्-
तत्वं तु (सिंति) एतयोर्न प्रवर्त्येव अस्मभ्यामात्मनादिनिमित्त-
वाच्यताः भव्यतां तु प्राणिजनव्येऽप्यत्यन्तवासिष्ठेन स्यामापुन-
रुत्पत्तिरुद्भावाद्यकस्य पुनर्ग्रहणाकारादिसंभववदिति । सं-
घातपरिच्छादप्रवृत्त्यता समात्ता तद्वत्सत्वं सत्त्वावप्रवृत्तकफराद्येव ।

अथाजीवप्रयोगकरणमभिधित्सुराह ।

अज्जीवाणं करणं, नेयं परसंखसगरुयूणाणं ।

संघायणपरिसारुण, उभयं तदनोभयं चैव ॥

प्रजादानां कारणं हेतुं किं तदित्याह । संघातनं तन्मूलं पट्टे परिशाटनामेव केवलं स्फूर्णिकरणं शास्त्रस्य उन्नयं संघातपरिशादकृष्णं तत्कृष्णकीर्णिकाधियोपाच्चकटस्थं (नो भयति) संघातपरिशादोभयनिवेशः । स्पृश्याथाः केवलोत्तेजकरणञ्चि भावेन तद्भावविति । एवमन्यथापि यस्मिन्नप्रयोगाद्वाज्रधानां कियते तत्सर्ववर्ज्यवर्णनमिति दर्शयन्नाह ।

जं जं निज्जीवाणं, कीरइ जीवप्पञ्चोग ओतं तं ।

बन्नाइ रुचकम्माइ, वा वि तदर्जीवकरणं ति ॥

एवं यद्यदजीवानां वस्त्रकष्टपाशाणादीनां जीवमयोगाजीव-
व्यापारेण कुसुममञ्जिष्ठादिनिषेधादि क्रियते पुष्पासकारिकं
रूपकमादि वा विधीयते तत्सर्वमजीवकरणमिति । तदेवमुक्तं
ब्रह्मकरणम् । विशेषः० उत्तरः० सप्तः० ।

अथ क्षेत्रकरणमभिधित

इह दण्डं चेव निवा-समंत्तपज्जायभावओ खेत्तं ।

जशद नर्जं न तस्स, पकरणं निवसिञ्चो भिडियं ॥

હોજ્ઞ વ પજ્ઞાયાહ, ય જ્ઞાઓ જેણ દન્વઓ નક્કો ।

उत्तराखण्ड राज्य, जहाँ नोए सांख्यिकीकरण है H

स्वेत्ते च जल्य करणं, तिखितकरणं तदं

स्वेत्तं पुष्पमिणं पुष्प-करणासंबन्धमेत्थेणं ॥

इह लब्धमेव सञ्जनः क्षेत्रं भण्यते कुत इत्याह । “निवासेत्या-

दि "मात्रशब्दस्य व्ययहितः प्रयोगो निवासपर्यायप्रावमात्रत

इत्यर्थः । इदमुक्तं प्रवर्तते । किं निवासगत्योः इति क्षियन्ति

निवसन्ति जीवा अजीवाश्चाप्रत्योणादिके अप्रत्यये क्षेत्रमित्य-
स्मादन्वर्थः इत्यपि ननु क्षेत्रमस्यते तस्य च नष्टोन्निर्वाणतो

निष्पादकेन करणं नाभिहितमष्टात्रिमत्वादस्येति । यदि तस्य

करणं नास्ति तर्हि कारणभेदेषु पाठः किमर्थमित्याशङ्क्याह ।

(होज्ज खेत्यादि) भवेद्वा क्षेत्रस्याऽपि करणं (पञ्चायावत्ति)

षट्पटादिसंयोगवियोगादिपर्यायानाभिस्त्यर्थः । पर्याया हि

सर्वेषामपि वस्तुनामिन्या इत्यतस्तेषां करणमपि संभवति । यदि नामपर्यायाणां करणं सञ्जयति तर्हि इत्यस्य किमापातमित्याह पर्यायो येन इत्याह न्यायिनिमित्तं पर्यायस्य करणं द्रव्यस्यापि करणं भवत्येवेति उपधारतो वा क्षेत्रस्य करणं भव्यते (अहं शोपं साक्षिकारणा इति । यथा शोकं वक्तारो जयन्ति शान्ति-क्षेत्रमिहोक्तं न वा मया कृतमित्यादि । अथवा क्षेत्रस्य करणमिति वक्ष्येतिपुनरुक्तं न कियते किंतु क्षेत्रे करणं क्षेत्रकरणं सप्तमीतन्पु-रुष इति दर्शयन्माह (जेत्ये वेत्यादि) अथवा यत्र क्षेत्रे करणं पुरयादेस्तत्क्षेत्रकरणं यथा लोकोऽपि सिद्धमतपुण्यमिदमुज्जय-न्तशत्रुजयादिविनां पुरयकरणसंभवमात्रेण तत्र हि ये दामान-शानादिकं कुर्वन्ति तेषां महत्पुण्यं भवतीत्यतः पुण्यस्य तत्र करणापुण्यक्षेत्रं तदिति, विशेषः । ३५० म० ३० ३१० उक्तं ।

पुनः क्षेत्रकरणम् ।

ए विणा आगासेणं, कीरइ नं किंचि खेतमागासं ।

वंजणपरियावठं, उच्छुकरणमादियं बहुहा ॥ उच्छ० नि० ।

आह नित्यत्वाद् क्षेत्रकरणं न संपाद्यते तत्कथं क्षेत्रकरणसं-भव उच्यते न विनाकाशेन कियते न निर्वर्धयते चेदिति वस्मात्किंचिदित्येवमपि ब्रह्मणं स्वभावाद्यतस्तत्प्राधान्याद्द्रव्यकरण-मपि क्षेत्रकरणमुच्यते इत्युपस्कारः ननु यथाकाशेन विना किंचि-दित्युच्यते तदाकाशकरणेनैवास्तु कथं क्षेत्रकरणतोऽप्यते क्षेत्रमि-ति क्षेत्राद्व्यवस्थामाकाशं तथा च पर्यायशब्दत्वाद्द्रव्योरित्य-मभिधानमदृष्टमेवेति भावः तच्च व्यञ्जनशब्दस्तस्य पर्यायो-ऽन्यथास्याच्च न भवत्वं व्यञ्जनपर्यायोः तस्मात्तं प्राप्तं व्यञ्ज-नपर्यायापन्नम् (उच्छुकरणमादियं) प्रकमान्मकारस्य आग-मिकत्वादिभू क्षेत्रकरणमिति बहुधा बहुप्रकारेणैवैवैपि क्षेत्र-स्य इहोक्तं भादिकरणरूपेणानिषात्पस्य बहुप्रकारत्वात्तथा च सं-प्रदायः "वंजणपरियावठं नाम जं जेत्यति अभिज्ञाप्यते तं जहा उच्छुक्लक्षेत्रं साक्षिकक्षेत्रं तिलक्षेत्रं करणं" तिलक्षेत्रक-रणमेवमादि अथवा यस्मिन् क्षेत्रकरणं कियते वक्ष्यते वा तत् क्षेत्रकरणमिति गाथायाः । उच्छ० ४ क्र० ।

साम्प्रतं कालकरणाभिस्थत्वाऽऽह ।

कालो जो जावइओ, जं कीरइ जम्मि जम्मि कालम्मि ।

आहेण एामतो पुण, करणा एकारसं हवति ॥

(कासो जो इत्यादि) कालस्यामिमुक्त्यं करणं न सञ्जयतीत्यौ-पचारिकं दशोयति कासो यो याचामिति । यः कस्मिद् घटिका-दिको भवितकदिना व्यबच्छिन्नं व्यवस्थाप्यते तदथा वच्छुद्रक-पलमाना घटिका द्विघटिका मुहूर्तसिद्धिमासमुहूर्तमहोरात्रमित्यादि तत्कालकरणमिति । यद्वा यद् यस्मिन् काले कियते यत्र वा काले कियते व्याख्यायते तत् कालकरणमेतदोक्तं [सूत्र० १ बु. १५. १. उ.] यद्वा व्याख्यायां प्रकारान्तरेणाह (कासोगाहा) कासो यः स्वमयात्रियौचस्यदिमाषः यस्मात्पुण्यमित्युपकारणत्वेन व्या-ख्ययते । किमुक्तं भवति यस्य भोजनादेर्यथा घटिकाद्वयादिका-क्षेत्रेन निष्पाद्यस्वस्य एष कालकरणं तत्रैव तस्य साधकम-त्वेन विचक्षितत्वाद् । यदि वा यत्करणं कियते निष्पाद्यते यस्मिन् यस्मिन् काले तस्य स एष कालः करणम् । कालकरणमना-धिकरणसाधकत्वेन विचक्षितत्वाद् कणुमण्डस्य ओघोमेति ना-मादिविशेषात्पुण्यं कृमिकालकरणं तथान्न बुद्धाः "कालकरणं जं जं जावतियस्य कासेण कीरति जम्मि वा" "कालमिति" इहापि कालस्याकृमिमेव तस्य करणसंभवादिदमपुन्यास्तः नामतः पुनर्मे-

वत्येकादश करणानि काशविशेषरूपाणां चतुर्थ्यामप्रमाणानि । क-रणत्वं तेषां तत्र किंसाधकतमत्वादिना गाथायाः उच्छ० ४ क्र० । अथ कालकरणं बाध्यं तत्र कालस्याप्यकृमिमेवत्वात्करणं ना-स्ति इत्यपरायस्यविषयकया तस्य तद्वेषेण इति दर्शयति ।

जं वत्तणाइहो, कासो दम्बस्स जेव पज्जाओ ।

तो तेण तस्स तम्मि व, न विरुद्धं सज्जहा करणं ॥

यस्मान्मायुक्तस्वरूपे वर्षमानादिरूपः कासो इत्यस्यैव पर्या-यः पर्यायश्च कल्याद्विशिष्टतो यथा-कल्याणस्य नथा तस्यतपि करणं न विरुद्धम् । कथमित्याह । तेन कालेन तस्य वा तस्म-न्नेत्यादिभिः सर्वेषां सर्वैरपि प्रकृतिभिः ।

अथवा ज्योतिष्कार्मागमिसंक्षेपेह कालकरणं

गृह्यत इति दर्शयति ।

अहवेह कालकरणं, पुद्गल जोऽसिपगइविसेणं ।

सचविहं तस्य चर-वउच्छिहं थिरमइस्सायं ॥

"अथवा यथाकाशविषयं चन्द्रादित्यादिज्योतिषकदेवगतिवि-शेषेण यद्वक्ष्यते तद्विह कालकरणं गृह्यते । तत्र च यथादिके कालकरणं सप्तविधं चरम् अन्त्यान्यतिथिषु भावाच्चतुर्विधं तु स्थिरमात्रत्वात् नियताश्चैव तिथिषु भावादिति ।

तत्र यत्सप्तविधं चरं तदाह ।

ववं च बालव चैव, कोसवं थंविशोपयं ।

गरादि वणियं चैव, विह्मि हवस सत्तमा ॥

अस्य सप्तविधस्यापि चरस्य करणस्थानयनोपायमाह ।

पक्खचिहउ वुगुणिपा, दुक्करइया व सुक्कावल्मम् ।

सचहिउ देवसियं, तं चिय रुक्काहियं रुक् ॥

कृष्णस्य शुक्लस्य वा प्रस्तुतपक्षस्य यास्तिथयोऽतिक्रान्ता-स्ता द्विगुणीकृत्यते तत्तत्तत्तत्तत्तः सप्तनिर्माणं द्विष्यते एषं च कृते यत्करणमागच्छति तत्प्रस्तुततथैव कृष्णपक्षे दैवासिकं विद्ध्यते । क्पाधिकं तु तदेव रात्री यथा कृष्णदशम्यां द्विगु-णितायां विश्रुतिर्भवति ततः सप्तनिर्माणे इते चरं शेषा भवन्ति । तथा चेत्तं बह्वं वणिजानिधानं दैवासिकं करणं लब्धं कृते तत्र प्र-क्षिते रात्रिगतं विष्टनिधानं क्षप्तं करणं लभ्यते एवम-न्यत्रापि कृष्णपक्षे द्रष्टव्यम् । शुक्लपक्षे विशेषमाह ।

(उक्कुरहिया य सुक्कपक्कम्मिति) शुक्लपक्षे द्विगुणितति-थिराशौ पात्यते ततो दैवासिकं करणमागच्छति सप्तभिन्नं भागो न पुर्यते तत्सप्तदैवासिकं बह्वं करणं लब्धं कृते तु प्रक्षिते सप्तमं विष्टयनिधानं रात्रिगतं करणं लभ्यते एवमन्यत्रापि शुक्लपक्षं कर्तव्यमीयामि । इह च शोकप्रसिद्धकरणनयनोपायोऽभ्यासपि वि-द्यते । तथा " तिहिद्विगुणी य किहं उमीसचहि हरणं सेसं करणमिति " पुनः कैवलमिह मास्तिथयो द्विगुणिततया यदागच्छन्ती लडाक्रिगतकरणं कृते तु पाठिते दिवसगतं द्रष्टव्यमिति ।

अथ चतुर्विधस्थिरकरणमाह ।

सउणिचउप्यनागे, किंयुणं करणं थिरचउहा ।

बहुससउसरसि, सउणि सेसं तियं कमनो ॥

कृष्णचतुर्दशीरात्री सदावस्थितं शाङ्गनिर्माणं करणं भवति अमावस्यायां दिवसे चतुर्पदं रात्री मागं प्रतिदिनं दिवा किन्तुपुनं शेषरात्रीदिनयोर्विधोक्तपायतत्क्षरकरणमवश्यमिति । विशेषः ॥

करणाणां भेदानाह ।

कतिणं भेते । करणा पञ्चता । गोयमा । एकारस करणा पञ्चता तेजहा बवं बासवं कोलवं धीविज्ञोभर्ण गराइ वणिजं विट्टी सउणी चउप्यं नागं किंयुमं एतेसिणं भेते । एकारसएइ करणाणं कांत करणा चरा कति काणा थिरा पञ्चता । गोअमा । सत्त करणा चरा चत्तारि करणा थिरा पञ्चता तेजहा बवं बालवं कोलवं धीविज्ञोभर्ण गराइ वणिजं विट्टी एतेसिणं सत्त करणा चरा । चत्तारि करणा थिरा पञ्चता तेजहा सउणी चउप्यं एणं किंयुमं एतं गं चत्तारि करणा थिरा पञ्चता । एतेसिणं जंते । चरा थिरा कया जवंति । गोअमा । सुकपक्खस्स पढिवाए राओ बवे करणे जवइ वितिआए दिवा बाला करणे जवइ राओ कोलवे करणे जवइ तनिआए दिवा धीविज्ञोअणं करणं भवइ राओ गराइ करणं भवइ चउत्थेए दिवा वणिजं राओ विट्टी पंचमीए दिवा बवं राओ बालवं छट्टीए दिवा कोलवं राओ धीविज्ञोअणं सत्तमीए दिवा गराति राओ वणिजं अट्टमीए दिवा विट्टी राओ बवं एणवीए दिवा बालवं राओ कोलवं दसमीए दिवा धीविज्ञोअणं राओ गराइ एकारमीए दिवा वणिजं राओ विट्टी बारसीए दिवा बवं राओ बासवं तेरसीए दिवा कोलं राओ धीविज्ञोअणं चउत्थीए दिवा गराति करणं राओ वणिजं पुणिमाए दिवा विट्टीकरणं राओ बवं करणं भवइ । बहुसपक्खस्स पढिवाए दिवा बासवं राओ कोलवं वितिआए दिवा धीविज्ञोअणं राओ गराइ ततिआए दिवा वणिजं राओ विट्टी चउत्थीए दिवा बवं राओबालवं पंचमीए दिवा कोलवं राओ धीविज्ञोअणं छट्टीए दिवा गराइ राओ वणिजं सत्तमीए दिवा विट्टी राओ बवं अट्टमीए दिवा बालवं राओ कोलवं एणवीए दिवा धीविज्ञोअणं राओ गराइ दसमीए दिवा वणिजं राओ विट्टी एकारसीए दिवा बवं राओ बालवं बारसीए दिवा कोलवं राओ धीविज्ञोअणं तेरसीए दिवा गराइ राओ वणिजं चउत्थीए दिवा विट्टी राओ सउणि अमावसाए दिवा चउप्यं राओ एणं सुकपक्खस्स पढिवाए दिवा किंयुमं करणं जवइ ।

कति । जन्दत् । करणाणि प्रहसति गीतम् । एकादश करणाणि प्रहसति तद्यथा वयं बालवं कोलवं धीविज्ञोचनं अन्यत्राख्ये तैत्तिर्यामिनि गराइ अन्यत्र गरां वणिजं विट्टिः शकुनिः चतुप्यं नागं किंस्तुप्रमिति । एतेषां चरस्विस्वरत्वादिष्वप्येति अमाह (एतेसि णं इत्यादि) एतेषां जन्दत् । एकादशानां करणाणां मध्ये कति करणाणि चराणि कति करणाणि स्थिराणि प्रहसति । चकारोअत्र गम्यः जगयानाह गीतम् । सत्त करणाणि चराणि अन्यत्राख्ये तैत्तिर्यामिनि । चत्तारि स्थिराणि नियतं तिथिं ज्ञाति-
त्वात् तद्यथा बवादीनि सुभोक्ताणि येषांनि एतानि सत्त करणा-

नि चराणि इत्येतद्विषयमनवाक्यम् । अत्रादि करणाणि स्थिराणि प्रहसति तद्यथा शकुन्यादीनि सुभोक्ताणि येषांनि चत्तारि करणाणि स्थिराणि प्रहसति इति तु निगमनवाक्यम् । आरम्भक-
नियममनवाक्यस्य भवेन मात्रं पुनरुक्तिः । एतेषां स्थाननियमं प्रमु-
आह (एतेसिणमित्यादि) सर्वं तैत्तिर्यामिनि नयं दिवरावि-
यिनामेन वत्तं पृथक् चयनं तत्त करणाणां निश्चयप्रमाणत्वात्
कृष्णचतुर्दशं रात्री शकुनिः अमावस्यायां दिवा चतुर्थं रात्री
जागं शुक्लपक्षप्रतिपदि दिवा किंस्तु नैति अत्रादि स्थिराणि ।
आखेव तिथिषु भवन्तीत्यर्थः । जं ० ७ वत्तं ० वत्तं ० सूत्रं ० ।
आ० म० द्वि० ।

एषु कर्त्तव्यमाह ।

वव ? बासवं चउत्तह कोलवं ? च धीविज्ञोयणं गराइ ए च ।
वणिजं इ विट्टी य तहा, ७ सुकपक्खस्स पढिवाए य ॥ ४२ ॥
सउणि चउप्यनागं, किंयुमं च करणा पुना हुंति ॥
किंहु चउत्तरात्त, सउणी पंचिज्जए करणं ॥ ४३ ॥
का न खु तिहिं विउणं, जंअ गो साहप न पुण काले ॥
सत्तहिं हरिज्जभागं, जं सेसं तं भवे करणं ॥ ४४ ॥
ववे य बासवे चव, कोलवे वणिजं तहा ॥ ४५ ॥
नागं चउत्तपया वि, सेहनिक्कमणं करे ॥ ४६ ॥
चउत्तवावणं कुजा, अणुणं गणिवायए ॥ ४७ ॥
सउणम्मि य विट्टीए, अ गसणं तत्त कारए ॥ ४८ ॥
(दारम ४) सुकपक्ख सोपदिचवे, सेहनिक्कवणं करे ।
चउत्तवावणं कुजा, अणुणं गणिवायए ॥ ४९ ॥
रविजोमकोणदिवसे, चरणकरणाणि कारए ।
तवो कम्माणि कारिजा, पाओवगमणाणि य ॥ ५० ॥
(दारम ५) रुदो ल मुहुत्ताणं, आइच्छिअवइ अंगुलच्छाओ ।
सेओ हवइ सट्टी, बारसमिओ हइ उज्जो ॥ ५१ ॥
छच्चेव य आरभदो, साविच्चो पंच अंगुलो होइ ।
चत्तारि य चरिज्जो, उच्चैव य सावसु होइ ॥ ५२ ॥
परिमंक्खो मुहुत्तो, असीवि मज्जेति तेट्ठि होइ ।
दो होइ रोहणो पुण, वलो य चउत्तगुलो होइ ॥ ५३ ॥
विजज्जा पंचंगुलिओ, छच्चेव य नेरिओ हवइ उज्जो ।
वरुणो य हवइ बारस, अज्जमदो यो हवइ सट्टी ॥ ५४ ॥
अमउइ अंगुलाइ, पुण होइ भगोत्तरअत्यमणावलाए ॥
ए दिवसमुहुत्ता, रत्तिमुहुत्त अओ बुच्चं ॥ ५५ ॥
हवइ चिवरियणो, पयोयणो अज्जमित्तहासीणो ।
रत्तसपासाउज्जो, सोमो वंओ बहुसमइया ॥ ५६ ॥
बिहइ तहा पुणो रि, चो रत्तिमुहुत्ता विवाहिया ।
दिवसमुहुत्तगइए, कायामाणं मुण्येयव्वं ॥ ५७ ॥
मिओ नंदे तइ सुट्ठि य, अमिइ चंदे तव्वे य ।
वरुणगो वेसईसाणे, आणंदे विजए य ॥ ५८ ॥
ए मुहुत्तगोए, सेहनिक्कवणं करे ॥

चवद्वावणां च, आण्णा गणिवाय ॥ ५१ ॥
 वंभे व लय वाडम्भि, उभये कणे तदा ।
 अणमण पाववगमणं, उचमदं च कार ॥ ५८ ॥
 (दारम् ६) पुष्पाभिज्ज सज्जेसु, सहनिकसमणं करे ।
 धानामेसु सज्जेसु, समारिं कार विज्ज ॥ ५९ ॥
 नपुंससु सवणेषु, सवकम्माणि वज्ज ॥
 वामेमेसु निमित्तेसु, सव्वारंभाणि वज्ज ॥ ६० ॥
 तिरियं वाहरंतेसु, अहाणाययणंगरे ।
 पुष्पिण फलिण वच्चे, सज्ज्मायं करणं करे ॥ ६१ ॥
 दुमसंभे वाहरंतेसु, सज्ज्वावणां करे ।
 गवाणवाहरंतेसु, उचमदं तु कार ॥ ६२ ॥
 विलमूले वाहरंतेसु, आणा तु परिगण्डण ।
 उप्पयम्भि वयंतेसु, सज्जेसु भरणं जवे ॥ ६३ ॥
 पक्कमेतेसु सज्जेसु, हरिं तुहिं च वागरे ।
 (दारम् ७) चक्षरासिविज्जमं, सहनिकसमणं करे ॥ ६४ ॥
 थिरारसिविलमं, चवद्वावणां करे ।
 सुये स्थाण्णुआओ, उदसे य समुदिने ॥ ६५ ॥
 विसरंराविलमं, सज्ज्मायं करणं करे ।
 रविहोराविज्जमं, सहनिकसमणं करे ॥ ६६ ॥
 चंदोराविज्जमं, सज्ज्मायं करणं करे ।
 समुहंकोणमं, वरणं करणं तु कार ॥ ६७ ॥
 कूटिकाणलमं, उचमदं तु कार ।
 एवं लग्गाणि जाणज्जे, दिकाणे सुममंओ ॥ ६८ ॥
 भागमहाविलमं, सहनिकसमणं करे ।
 कुरगहाविज्जमं, उचमदं तु सार ॥ ६९ ॥
 राहुकेउविलमं, सव्वकम्माणि वज्ज ॥
 विलमं पसत्तेसु, सुवसत्थाणि आरभे ॥ ७० ॥
 अपसत्तेसु, होगेसु, सव्वकम्माणि वज्ज ॥
 विज्जमंजाणिजा, गणं जिणजासिण ॥ ७१ ॥
 न निमिषा विज्जंते, न पिण्डा रिभिभासियं ।
 (दारम् ८) बुद्धिणं निमित्तेणं,
 आदेसो उ विणस्स ॥ ७२ ॥
 सुद्धिणं निमित्तेणं आदेसो न विणस्स ॥
 जा य अप्पाया जामा, जं च जंपति बाणया ॥ ७३ ॥
 जं वि त्वांओ य भासंति, नसिय तस्म वडक्कां ।
 तज्जाणय य तज्जायं, तज्जिणेय य तज्जिं ॥ ७४ ॥
 तारुवेण य तारुवं, सरिसं मरिसिण निहिसं ।
 इत्थीपुरिसनिमित्तं, सहनिकसमणं करे ॥ ७५ ॥
 नपुंसकनिमित्तं, सव्वकम्माणि वज्ज ॥
 वामिसेसु निमित्तं, सव्वारंभं विवज्ज ॥ ७६ ॥
 निमित्तं किति ये नसिय, निमित्तं भाविसुज्ज ॥

जेण सिद्धा विद्याणि, निमित्तुप्पायलक्षणं ॥ ७७ ॥
 निमित्तं पसत्तेसु, वसेसु चक्षिणसु य ।
 सहनिकसमणं कुज्जा, चवद्वावणाणि य ॥ ७८ ॥
 गणमं गहणं कुज्जा, गणहरे इत्थयाव ॥
 सुयकत्वाण्णुआओ, आण्णा गणिवाय ॥ ७९ ॥
 निमित्तं पसत्तेसु, सिद्धिलेसु वसेसु य ।
 सव्वकम्माणि वज्जज्जा, अप्पासाहरणं करे ॥ ८० ॥
 एअत्तेसु निमित्तं, सुपसत्थाणि साङ्ग ॥
 अप्पमन्थनिमित्तं, सव्वकम्माणि वज्ज ॥ ८१ ॥
 दिविसाओ निहिवज्जिओ,
 तिहिओ वलिं तु मुव्वड रिक्कं ।
 नक्कवा करणमं, करणा गहहिणी वली ॥ ८२ ॥
 गहाणिणं मुहं, मुहं सज्जेसु वसो ।
 वज्जाओ वल्लिसं, तओ निमित्तं पहाणं तु ॥ ८३ ॥
 विलगाओ निमित्तं, निमित्तं वल्लिसं ।
 नेतं संविज्जं लण, निमित्तं न जेले जवे ॥ ८४ ॥
 एमा वल्लिसं, समासओ कितिओ सुविहिसं ।
 आण्णोणं नाणमं, नाणं अप्पमन्थं ॥ ८५ ॥
 गणिवज्जा पयं सम्मं ८०० ४ पय ॥

अथवा भावकरणमाह ।

जावस व जावेण व, जावे करणं भावकरणंति ।
 तं जावाजीवाणं, पज्जविनेसओ वहुहा ॥
 भावस्य पर्यायस्य करणं भावकरणं जावेन वा करणं तच्च जी
 वानां पर्यायविशेषतः पर्यायविशेषानामित्य वहुधा बहुभेदं भवति
 तत्रात्ययकस्यत्वाद्जीवजायकरणं तावदाह ।
 अपरपगभोगं जं, आजीवकवाहं पज्जयावत्तं ।
 तपजं वभावकरणं, तपज्जायपणवेकं ॥
 परप्रयोगज्जातं परप्रयोगं न परप्रयोगं स्वभाविकमि-
 त्यर्थः यदप्रयोगं तदजीवजायकरणम् इति संशयः कथं हन-
 मित्याह । आजीवकवाहपर्याया रूपं वाडवस्थास्वरूपं यस्या-
 जीवभावकरणस्य तदजीवकवाहपर्यायावस्थे परप्रयोगजन-
 येनैव यद्व्याज्यजीवानां स्वजायिकं ऊपरसमन्वयस्योपस्था-
 नादियथाकरणं तदजीवभावकरणमित्यर्थः, विशेषः ।
 तस्य जपजीवकरणं, तं पंचविहं तु णायव्वं ।
 वणरसमंथफाणे, संताणे च व ह्राड णायव्वं ॥
 पंचविहं पंचविहं, बुद्धिहं विहं च पंचविहं । लुत्तं निं
 तत्र तपोमये यदजीवकरणं तत्पञ्चविहं पञ्चप्रकारेन-
 च ज्ञातव्यमवसंयमिति गाथार्थः । एतदेव स्पष्टयितुमाह (व-
 षागाहा) वणरसमन्वयस्योपस्थानं ऋषोभयत्र विषयसाम्यं
 ततो वणोविषयं प्रवृत्तिं ज्ञातव्यमजीवकरणमिति प्रकमस्तत्र
 वणः कृष्णादिः रसः पञ्चविधस्तत्तादृशं गन्धो हिज्जः सुवसि-
 तरस्य स्पष्टोऽव्ययः कर्कशादिः संस्थानं पञ्चविधं परिमल-
 लादि पन्थे हातकरणमप्येष्टविषयतावच्छेदेनैव तावदाह " प-
 ञ्चविधमित्यादि " मनु उच्यकरणकारोऽस्य विशेष उच्यते इह

पर्यायपङ्क्त्या तथा जवनमभिधत्त इत्यकरणे तु इत्यस्यैव तथा तथोत्पादोऽप्यास्तिकमतपङ्क्तयेति विशेषः ।

उक्तं च “अपरपञ्चाशजं जं, अजीवकपादि पञ्जया वरं । तमजीवभावकरणं, तत्पञ्चाभ्यप्यणापेक्षं ॥ कोऽप्यविस्ससाकरणाउ, विवसो इमस्स णणु भणियं । इह पञ्जवविक्खाप, दब्बट्ठियमययं ते च” इति गायार्थः ॥ ननु तर्हि इत्यविस्ससाकरणादस्य को भेद इत्याहुः । (तत्पञ्जाप्यपणापेक्षेति) तेषामजीवानां पर्याया कपादयस्सन् पर्यायास्तेषामपेणं प्राधान्येन विषयकणं तत्पर्यायार्पणं तस्यापेक्षा यत्र तत्पर्यायवर्णनापेक्षम् । इदमुक्तं भवति । एवं इत्यप्राधान्यविषयक्या इत्यविस्ससाकरणादिह तु कपादिपर्यायप्राधान्यमपेक्षयित्वैव प्राचकरणाभिहितमिति इत्वं च ‘तत्पञ्जाप्यपणापेक्षं’ मित्यनेन दत्तमप्युत्तरमवगच्छन्तः परस्य मतमाशङ्क्याह । को दम्बजीससाकरणाउ, विमसा इमस्स नणु भणियं । इह पञ्जायापेक्का, दब्बट्ठियनययं ते च ॥ गतायां । अथाजीवकरणमाह ।

इह जीवभावकरणं, सुयकरणं सुयाजिहाणं च ।

सुयकरणं सुविपणं, सोइयलोउत्तरं चेव ॥

बष्पावद्धं च पुणो, सत्थासत्थोवणं संभया उ ।

एकैकं सहनिर्नि-इकरणभयं सुणयव्वं ॥

जीवस्य प्राणे जीवभावस्तस्य करणं जीवजायकरणं तच्च द्विविधं मूलज्ञानभावकरणं नोभूतानभिधानं च नोभुनहानजायकरणं अन्यर्थः । आह ननु यथा भूतज्ञानं जीवस्य जावस्तथा शे-पज्ञानान्वयि विद्यन्ते ततोऽभ्यादिज्ञानभावकरणमपि कस्मा-न्नोक्तम् । सत्यं किन्तु यथा परायसत्त्वाद् मुकपदेशादिना भूतज्ञानं क्रियते तैवं शेपज्ञानमिति तेषां स्वाचारणस्योपसमस्यार्ज्यां स्वत एव जायमानवादेनैव सम्भक्त्वाद्योऽपि जीवभावानैकान्तेन परायसत्तेषां गारकादिष्वप्यध्यामावादिति । भूतज्ञानकरणमपि द्विविधं लौकिकं, लोकोत्तरं च । पुनरप्येकैकं द्विधा बद्धमर्थं च । तत्र राद्यपद्यकपतया रचितं बद्धम् । इत्वं च दास्यापदेशरूपं भवति यत्पुनरक्षाकोपदेशरूपं कण्ठादेव स्तूयते तद्बद्धम् । इत्वं च बद्धं च एकैकं द्विधा भवति शब्दकरणे निश्रीयकरणं चेति ।

अथ शब्दकरणस्य निश्रीयकरणस्य च व्याख्यानमाह ।

उत्तरी सहकरणं, पगासपाठं च सविसेसां वा ।

गृहत्वं तु निर्सादं, रहस्समुत्पत्त्यपहवा जे ॥

(उत्तरी सहकरणंति) उक्तिविशेषः शब्दकरणमप्यावकाशापठं शब्दकरणं यदि वा उदाहादिस्वरविशेषः शब्दकरणमुच्यते इति । गृहो गुप्तेऽनवगम्यमानोऽप्योऽस्य तद्गृहाय पुनर्निशीयकरणमुच्यते । अथवा यद्बहस्यसुत्रार्थे तन्निशीयकरणमुच्यते यथा निशीयोऽप्ययनं रहस्यमप्रकाशयं सूत्रमर्थश्च यस्य तद्बहस्यसुत्रार्थमिति सप्तमाः ।

किं पुनस्तुष्टौकिकं लोकोत्तरं वा बद्धभुनमित्याह ।

लोए अणिवद्दादं, अमिणिवपवद्दादं करणं ।

पंचादेसनयादं, मन्देवर्णिणं उत्तरिणं ॥

लोपे अतिबद्धाद्युपदेशमावकाशानि न पुनः शास्त्रनिषेधानि मन्त्रानां करणविशेषाकस्यानिष्क्रादिमत्तद्विधायां विधेयानि । लोके तरे त्वनिषेधानि पञ्चगत्यादिदेशानां बोधयानि (म-

न्देवर्णिणसि) मन्देव्यादेश आदौ येषां तानि मन्देव्यादीनि पञ्चादेशशतानि यथा ब्रह्मन्तस्त्वधरा अनादिनस्तपसि कायाउ-दृत्य मन्देवी प्रथमजनिमता सिङ्गेति । यद्युक्तं “उत्तरीउत्तर-करणमित्यादि” तत्र प्रत्ये परिहारं चाह ।

भावकरणादिगारे, किं भिं सहाइद्व्यकरणेण ।

भयइ तस्य वि भावो, विवविक्खाओ तन्विस्सो उ ॥

मन्विह जावकरणाधिकारे किमप्रस्तुतेन शब्दादिप्रत्यकरणा-पन्थासैन शब्दादिशब्दगतानकनेदसंप्राहकः भव्यते अत्रोत्तरं तत्रापि शब्दइत्यकरणे भाव एव भावशुतमेव विधयितं कार्य-भूतो भावस्तद्विशिष्टः शब्दविशिष्टः । अयमभिप्रायः प्रकाशपा-दादिकं शब्दकरणेऽपि न केवलं शब्द एव विवर्तितः किं तु य-सस्य कारणरूपं कार्यरूपं च भावस्य तदेव शब्दविशिष्टमिह विवर्तितमित्यर्थोऽयं इति । उक्तं भुनकरणम् ।

अथ नोभुनकरणमाह ।

नोमुयकरणं दुविहं, गुणकरणं गुणणिभिहाणं च ।

गुणकरणं तवसेजम-करणं म्मुत्तरगुणं वा ॥

नो शब्दस्य सर्वनिर्बोधचनाच्छ्रुतत्वातिरिक्तं यत्तत्पसंयमा-दिकस्य जीवजावस्य करणं तत्रोभुतभावकरणम् तच्च द्वि-विधं गुणकरणं तथा (गुणजाभिहाणं ति) गुञ्जन्त इति योगा-मनःप्रवृत्तयस्तेषां यत्करणं यद्योजनाभिधानं करणमिति तत्र गुणकरणं तत्पसंयमयोः करणम् । अथवा मूलगुणकरणमुत्त-रगुणकरणं च गुणकरणमुच्यते इति ।

अथ योगकरणव्याख्यानमाह ।

मणवयणकार्यकिरिया, पम्बरसविडा उ गुंजणकराणं ।

समाइयकरणमिणं, किं नामाणो होजाणि ॥

सत्यादिभेदतन्त्रविधिं मनःचतुर्विधं वचनमौदात्तिकमिश्रा-दिभेदात्ससविधः कायः इत्येवमेतत्कियाऽपि पञ्चदशविधा योजनाकरणत्वेनावगन्त्या तदेवमवसितं भावकरणम् । त-द्वचनाने चोक्तं नामादिभेदतः वष्टुधर्मयि करणमिति, विशेषं । आ० म० हि० । उत्त० । आ० ।

प्रकाशान्तरेण भावकरणप्रतिपादनायाम् ।

जावे पञ्चोगादीसम, पञ्चोगसामूलउत्तरे चेव ।

उत्तरकमसु य जावण-बप्पादं नोअण्णाम् ॥१४॥

(भावे पञ्चोगेत्यादि) भावकरणमपि द्विधा प्रयोगविकसामे-दात् । तत्र जीवाभित्तं प्रायोगिकं मूलकरणं पञ्चानां शरीराणां पर्यायस्तिताहि पर्यायसिनामकमौदायादीदयिके भावे वर्तमानो जीवः स्वकीयजनितेन प्रयोगेण निष्पादयति । उत्तरकरणं तु ग्रा-यापञ्चादेनाहाउत्तरकरणं क्रमभूतयौवनवर्धनविकत्तरूपम् तज्ज-क्रमकरणं शरीरनिष्पत्त्युत्तरकालं बालमुत्पत्त्यध्यादिक्रमेणो-त्तराचरोऽवस्थाविशेषः । भुतकरणं तु व्याकरणादिपरिज्ञान-रूपोऽवस्थाविशेषोऽपरकालानां परिज्ञानरूपश्चेति । यौवनक-रणं कालकृतो वयोऽवस्थाविशेषोऽवस्थापनाद्यापातिको वेति । तथा वर्णगन्धरसस्पर्शकरणं विशिष्टेषु भोजनाविषु सत्सु य-द्विशिष्टवर्णोद्यापादनमित्येतच्च पुनरुक्तिपात्किवाह्योदीनाम-जावाभित्तमपि दृष्टव्यमिति ॥ १४ ॥

इदानीं विज्ञासत्करणमपि विस्तयाऽऽह ।

वष्पादिषा वष्पा-दिपु उ केइ वीसमा मेखा ।

ते हुंति थिरा अथिरा, गयतवडुक्फदादि ॥१५॥ ;

(वषा इत्यादि) वर्षादिका इति रूपरसगन्धस्पर्शास्तेषां परमात्मपरेषां वा स्थकपादीनां मिलन्ति ते वर्षादिमेलका वि-
कलाकारणम् । ते च मेलकाः स्थिरा इत्यर्थेयकालावस्था-
यिनोऽस्थिराश्च क्षणावस्थायिनः । संचारागोपेन्द्रधनुरादयो
भवन्ति । तथा क्षायावनेनातपयेन च पुद्गलानां चित्तसापे-
क्षामत एव परिणामो भावकरणम् । स्तनप्रणयनानन्तरं दु-
ष्टप्रतिक्षणं प्रतिक्षणं कठिनास्थादिभावेन गतमिति ॥ १५ ॥
सांप्रतं भुतज्ञानमधिकृत्य मूलकरणाऽभिधित्वस्याऽऽह ।
मूलकरणां पुन सुते, तिविधे जोगे मुजासुमज्जाणे ।
सप्तमयसुपण्य पण्यं, अरुणवसाणेण य मुह्ये ॥ १६ ॥

(मूलेत्यादि) भुते पुनः भुतप्रणये मूलकरणाभिधं प्रियधि-
योगं मनोवाक्कायलक्षणे व्यापारे शुभाशुभे च ध्याने वर्त्मनानि-
र्ग्रन्थगन्धना क्रियते । तत्र लोकोत्तरेः शुभाशुभध्यानावस्थितै-
र्ग्रन्थगन्धना विधीयते लोके त्वदुभयध्यानाभितेन्यग्रन्थने क्रि-
यत इति लौकिकग्रन्थस्य कर्मवन्धनेतुत्वात् कर्तृशुभध्या-
नियमवसंयम् इह तु सूचकास्य तावत्त्वसमयेन शुभाप्य-
वसायेन च प्रकृतं यस्याङ्गपरैः शुभध्यानावस्थितैरिवमङ्गी-
कृतमिति ॥ १६ ॥ तेषां च ग्रन्थगन्धनां प्रति शुभध्यायिनां कर्म-
द्वारेण योऽवस्थाविशेषस्तद्दृशयितुकामो नियुक्तिर्द्विधा ।
त्रिप्रमुजानावे वंशण-निकायणनिहृत्तर्दृष्टस्मेसु ।

संकमउद्दिगणाए, उदये वेदे उवसेय य ॥ १७ ॥
“ त्रिह इत्यादि ” तत्र कर्मस्थितिं प्रति अजगन्त्याकृष्टस्थिति-
मिर्गणधरैः सूत्रमिदं कृतमिति । तथाऽनुभाषो विपाकस्त्वव-
देष्टया मन्त्रानुभाषस्यास्यमङ्गीकृत्य अन्तर्गणयोपदिप्रकृ-
तीमैवानुभाषा बभूवित्प्रत्याऽनिकाचयद्विरेवं निषसाव-
स्थामकुर्वन्तिस्तथा शीघ्रस्थितिकाः प्रकृतौलघीयसीजेनयाद्भि-
स्तयोत्तरप्रकृतौबिषयमानासु संकामयन्तिस्तयोदयवर्णां कर्म-
साधनोत्तराणां विद्धानैरपरमचतुर्गुणस्यैस्तु सानासाधून्पुनरु-
दयन्तिस्तथा मनुष्यगतपिण्डेन्द्रियजात्यैदादिकशरीरतद्द्रो-
पाङ्गादिकर्मणामुदये वर्षमामैस्तथा वेदमङ्गीकृत्य पुंवेदे सति
तथा (उवसमेति) सूत्रमात्सुब्रमिति क्षायोपशमिकाभावे
वर्त्तमानैर्गणपागिभिरिदं सूत्रहताङ्गमन्यतमिति ॥ १७ ॥
साध्वतं स्वमनीषिकापरिहारद्वारेण करणप्रकार-
मभिधानुकाम आह ।

सोऊण जिनवामतं, गणद्वारी काउ तखओवसमं ।
अऊजवसाणेण कर्यं, सूत्रमिणं तेषां ॥ १८ ॥
“ सोऊणेत्यादि ” अत्रा निशम्य जिनवामां तीर्थकरणां म-
तमभिप्रायं मातृकादिपदं गणधरैर्गीतमादिभिः कृत्वा तत्र प्र-
त्यखत्वे क्षयोपशमं तत्प्रतिबद्धं कर्म क्षयोपशमाद्वासावधि-
रिति भावः । शुभाशुभवसाये च सता कृतमिदं सूत्रं तेन सू-
त्रकृतमिति ॥ १८ ॥

इदानीं कस्मिन् योगे वर्त्तमानिस्तीर्थकुञ्जिर्भाषितं कृष
वा गणधरैरल्लब्धमित्येतदाह ।

बइजोगेण पजासिय-अणेगजोअंभराण साहूणं ।
तो वयजोगेण कर्यं, जीवस्म सजावियगुणं ॥ १९ ॥
“ बइजोगेत्यादि ” तत्र तीर्थकुञ्जिः क्षाधिकज्ञानवर्त्तिमिषो-
भ्योगमायः प्रकथैल भाषितः प्रमायितो गणधराणां ते च न
प्राकृतपुरुषकथाः किं त्वेकयोगधराः । तत्र योगः क्षीराभ-

वाहिलक्षिकतापसंभवस्तं धारयन्तीत्येकयोगधरास्तेषां
प्रमायितमिति सूत्रहताङ्गाऽपेक्षया ननुसकता । साधवश्चात्र
गणधरा एव शुद्धास्ते तदुद्देशेनैव अगवनामर्थप्रमायणादिनि ।
ततोऽर्थे निशम्य गणधरैरपि धारयोगैर्नैव कृतं तच्च जीवस्य
स्वाभाविकेन गृह्यते । स्थस्मिन् भावे अथः स्वाभाविकः प्रा-
कृत इत्यर्थः प्राकृतमापसंयत्सुक्तं भवति न पुनः संकृतता ल-
क्षित्वाप्यप्रकृतिप्रत्यक्षादिविकारविकल्पमिष्यत्येति ॥ १९ ॥

पुनरन्यथा सूत्रकृत् निरुक्तमाह ।

अक्खरगुणमतिंसंथा-यणाए कम्मपरिसादनाए य ।

तदुनयजोगेण कर्यं, सुत्तमिणं तेषां सुत्तगदं ॥ २० ॥

(अक्खरन्त्यादि) अक्खणि अक्खरादीनि तेषां गुणोऽनन्तग-
मपयायसुधारणं वाऽन्यथाऽथेस्य प्रतिपाद्यतुमशाप्यत्वात्
मतेर्मतिज्ञानस्य संघटना अक्खरगुणेन मतिंसंघटना भावमुत्तम्य
रूपवृत्तेन प्रकाशयन्मिष्येति । अक्खगुणपदं वा मत्स्या बुद्ध्या सं-
घटना रत्ननेति यावत् तथाऽक्खरगुणमतिंसंघटनया । तथा क-
मेणं अक्खरगुणादीनां परिशाटना जीवप्रदेशेन्यः पृथकरण-
रूपा तथा च इनुपूतया सूत्रहताङ्गं कृतमिति संबन्धः । तथाहि
यथा यथा गणधराः सूचकरायाद्यमं कुर्वन्ति तथा तथा
कर्मपरिशाटना जवति यथा यथा च कर्मपरिशाटनं तथा तथा
प्रत्यक्षनायाययः संपद्यत इति एतेनैव माथापभावेन दृश्यति
(तदुभययोगेनेन) अक्खरगुणमतिंसंघटनायोगेन कर्मपरिशाट-
नायोगेन च यद्विधा साधयोगेन मनोयोगेन च कृतमिदं सूत्रं तेन
सूत्रकृतमिति, सूत्रं ० १ अ० १ इह । इह । कर्मणं नयमं ॥ १-
त्वादिगाथायाः समन्ततः “ नामं उपपन्नादिवि ” इत्यादिका ब-
द्धयो गाथा निरुद्धौ इहयते ताश्च नात्यकारेण प्रक्षेपकरणा-
दिना केनापि कारणेन प्राप्या न लिखिताः केषलं तदर्थं एव
प्राप्यगाथाभिर्लिखितस्तद्वत् कारणं स्वयिथाऽन्यथासि । तद्व-
त् व्याख्यातः “ करणे अप्यअ ओन ” इत्यादिगाथायाः कारणज्ञ-
क्षणम् । कारणं चेह सामाधिकक्षयेव प्रमृत्तं करोमि नदम् । सा-
मायिकमिति संबन्धात्तस्तदेवं सामाधिककरणमप्युत्पन्नविने-
ययगंन्युत्पादनाय समभिरनुयोगद्वारे । कृता विषो ० १७२ पत्र ।
(कृतादिभिः पुनरिक्तपणं सामादिकशब्दे कारविषये) इदंणि
करणं कनि विदे ति (द्वारं) ध्यायित्वस्य चउविधे तंजया वह-
सणाकरणं धायलाकरणं समुद्देशमाणकरणं अणुष्ठाकरणं सिते
विहू उहासिउजमाणकरणं चउजमाणकरणं अणुष्ठाविजमाण-
करणं दाम् ॥

दशरुतः ।

कइविहाणं ॥ भंते ! करणे पमत्तं गोयमा । पंचविदे करणे
पमत्तं तेजहा दव्वकरणे सेचकरणे कालकरणे भावक-
रणे खरइयाणे जेतं । कइविहे करणे पमत्तं गोयमा पंच-
विहे करणे पमत्तं तेजहा दव्वकरणे जाव जावकरणे एवं
जाव वेमाणिषा । कइविहाणं ॥ भंते ! सरिरकरणे पमत्तं
गोयमा । पंचविहे सरिरकरणे पमत्तं तेजहा ओरासिय-
सरिरकरणे जाव कम्मा सरिरकरणे एवं जाव वेमाणिषा
जस्स मइ सरिराणि कइविहेणं जेतं । इंदियकरणे पमत्तं
गोयमा । पंचविदे पमत्तं तेजहा सोइदियकरणे जाव फा-
सिंदियकरणे एवं जाव वेमाणिषा जस्स मइ इंदियाई एवं

एरणं कमेणं भासाकरणे चउविहे, मणकरणे चउविहे, कसायकरणे चउविहे, समुगयकरणे सत्तविहे, मणकरणे चउविहे, लेस्साकरणे उविहे, दिट्टिकरणे तिविहे, चदकरणे तिविहे पसुचे तंजहा इतिवेदकरणे पुरिसवेदकरणे गुणसंगवेदकरणे एए सव्वे एरइयादिदंहा जाव वेमाणिया जस्स जं अयिय तंतस्स सव्वं भाणियव्वं । कइविहे णं ? भंते ! पाणातिवायकरणे पसुचे ? गोयमा ! पंचविहे पसुचे तंजहा एणिंदियपाणाइवायकरणे जाव पंचिंदियपाणाइवायकरणे एवं एिरवसेसं जाव वेमाणिया कइविहे णं जंतं ? पोमंअं करणे पसुचे गोयमा ! पंचविहे पोमले करणे पसुचे तंजहा वन्नकरणे गंधकरणे रसकरणे फासकरणे संजाणकरणे वसुकरणे णं भंते ! कइविहे पसुचे ? गोयमा ! पंचविहे पसुचे तंजहा कालवसुकरणे जाव सुकिंहुवसुकरणे एवं भेदो गंधकरणे दुविहे रसकरणे पंचविहे फासकरणे अट्टविहे संजाणकरणे भंते ! कइविहे पसुचे ? गोयमा ! पंचविहे पसुचे तंजहा परिमंलसंजाणकरणे जाव आयतपंजाणकरणे सेधं जंतं जंतंति । जाव विहरइ दन्वे सत्ते काअ, भवे य जावे य सरीरकरणे य । इंदियकरणे जासा, मण कसाय समुगय ॥ १ ॥ मणगालेस्सादिट्टी, वेणुपाणाइवायकरणे य । पोमलकरणे वसं, गंधरसफाम संजाण ॥ १ ॥ एणुपवीसदमस एवमो वेदो संसोसंति । (भ०)

“ कइविहेणमित्थादि ” न च क्रियतेऽनेनेति करणे क्रियायाः साधकतमं ह्यग्न्यां करणं क्रियामात्रं न अन्यस्मिन् वा स्थाने करणस्य निर्वृत्तवच न भवेत् स्थानिनिर्वृत्तरपि क्रियारूपत्वान्निरूप्यते इत्यर्थः । इत्यर्थः करणं द्वाधादि इत्यस्य वा कटदिदंल्येण वा शशाकादिना, इत्ये वा पाशादी, करणं द्रव्यकरणम् (लेसकरणंति) क्षेत्रमय करणं क्षेत्रस्य वा शालिकेन्द्रादेः करणं क्षेत्रेण वा क्षेत्रे वा करणं स्वाध्यायादेः क्षेत्रकरणम् (कालकरणंति) काल एव करणं कालस्य वाऽयसगादेः करणं कालेन काले वा करणं कालकरणम् (भयकरणंति) भयं नास्मादिः स एव करणं तस्य वा नेन वा तस्मिन् वा करणम् एवं जावकरणमपि शेषं तु उद्देशकसमाप्तिं यापयितुं नामिति एकान्विश्रुतिं तमशते नवमः, भ० ११ १० ए उ० । निपादने, आतेव्वे, काव० ४ अ० । संयमव्यापारे, हा० १ अ० । समारणं, य० १० । व्यापारे, आवा० १ अ० ए अ० १ उ० । अट्टुणं, स्था० ३ उ० ४ उ० । विधाने, औ० । स्था० । सुत्र० । “ करणनिगं ” करणविकं करणकारणानुमोदनारूपमव्यं १० उ० । तिविहे करणं कृतं कारितमनुमोदितं च, ति० कू० १ ए उ० । उपायं, “ एसो आउट्टीओ, वोअं उहकमेण सरस्सं । चंदस्स य सहुकरणं, जह दिट्ठं पुव्वसुरीहिं ” लघुकरणं लघुप्राप्यम्, उपा० १३ पाठु० जीवरीयंविशेषं, कर्मपासोऽपि कर्त्तव्यानि “ वंघण १ सं. कमणु-२ वृद्धया ३ य अवेवट्ठणा ४ उदीरणया ५ । उवसासमणा ६ (निहत्ति), ७ निकायसा ८ चंति करणादि ” क० प्र० १ क०)

(बन्धनादिकरणानां व्याख्या बंधाश्चान्येषु)

संप्रत्यक्षानामपि करणानां यदध्यवसायास्तेषां परिमाणनिरूपणार्थमाह ।

योवा कसायतदया, त्रिःपंधोदीरणा य संकमणा ।

तवसामाणइसु अउऊर-साया कममा अमंखगुणा ॥ १७७ ॥

स्मितवन्धे उपलक्षणमेतत् अनुभागवन्धे वा ये प्रायोदीर्घास्तं सर्वं स्तोकाः प्रकृतिप्रदेशकान्धोपयोगाद्वयतः इति ताविह न पृथक्ते अनुनामवन्धोपलक्षणव्याख्यानात् पृथक्तेस्तत्त्वस्थितिवन्धे कयायादयाः स्तोका इति । किमुक्तं भवति वन्धनकरणाध्यवसायाः सर्वस्तोकास्तेन्य उदीरणाध्यवसाया असंख्येयगुणास्ततोऽपि संक्रमाध्यवसाया असंख्येयगुणाः संक्रमप्रदेन यो-हस्तनायवर्त्तने पृथक्ते इत्येते । संक्रममेववास्तयोः तत उपशान्ती-परामनाध्यवसाया असंख्येयगुणास्ततोऽपि निचत्ताध्यवसाया असंख्येयगुणास्ततोऽपि निकाचनाध्यवसाया असंख्येयगुणाः इति श्रीमलयागिरिविरचितायां कर्मप्रकृतिटीकायां कर्त्तव्या एकं समासम् नदंभवमकानि कर्त्तव्यानि, क० प्र. १०८ पत्र. १०० । मल्लशास्त्रप्रसिद्धे अष्टमभुविशेषं, औ० । किन्ते येन तत्करणम् । मननादिक्रियासु प्रवर्त्तनानस्यात्मन उपकरणं नृते तथा तथा परिष्कारमवशुफलसंघाते, स्था० ।

इति करणे पसुचे तंजहा मणकरणे वयकरणे कायकरणे एवं एरइयाणं विगल्लिंदियज्जाणं जाव वेमाणियाभणं ॥

मनस एव करणं मनःकरणमेवमितरे अपि एवमित्यादिनिदेशासु पूर्ववदेव भावनीयमिति । अथवा योगप्रयोगकरणाध्यानां मनःप्रभृतिनिमित्तमित्येतया योगकरणसुखेभ्योऽभिहितमिति नार्थमेव । अन्वयगुण्युक्त्याणां प्रयोगाभेदाध्यानां आगमं बहुधाः प्रवृत्तिदेशानां । तथाहि योगः पञ्चदशविधः शतकादिषु व्याख्यातः प्रह्लादपनायां त्वमेवमात्रं प्रयोगशुद्धनोक्तस्तथाहि “ क-निविहे णं जंतं । पंधोसे पसुचे सोयमा । पसुसविहव्यादि ” तथा आवश्यके अयमेव करणतयांस्तस्तथाहि “ जुज्जरणे निविहं, मणवइकाय य अणसि सभाइ । सट्टाणं तंति जेभो, चउउहा सतहा च्वेव ति ” स्था० ३ उ० ।

कइविहे णं जंतं । करणे पसुचे ? गोयमा ! चउविहे करणे पणचे तंजहा मणकरणे वयकरणे कायकरणे कम्मकरणे । नेरइया णं भंते ! कइविहे करणे पसुचे गोयमा ! चउविहे करणे पसुचे तंजहा मणकरणे जाव कम्मकरणे । एवं पंचिदिआणं मव्वेसं चउविहे करणे पसुचे एणिंदियाणं दुविः कायकरणे य कम्मकरणे य । विगल्लिंदियाणं वइकरणे कायकरणे कम्मकरणे । नेरइयाणं जंतं ! किं करणं असायं वेयणं वेदंति अकरणं अओ असायं वेयणं वेदंति ? गोयमा ! नेरइया णं करणं अओ असायं वेयणं वेदंति एओ अकरणं अओ असायं वेयणं वेदंति ? से तेणुण्हे ? गोयमा ! नेरइयाणं चउविहे करणे पसुचे तंजहा मणकरणे वय (इ) करणे कायकरणे कम्मकरणे । इत्थेणं चउविहे-हेणं अमुंसेणं करणेणं नेरइया करणं असायं वेयणं वेदंति एओ अकरणं अओ । से तेणुण्हे । अमुंरकुमारणं किं करणं अओ अकरणं अओ ? गोयमा ! करणं अओ एओ अकरणं

एतन्मो से केणद्वेणं ? गोयथा । असुरकुमाराणं चवन्दिहे करणे पससे तंजहा मणकरणे वडकरणे कायकरणे कम्म-करणे इत्थेणं मुजेणं करणेणं असुरकुमारा करणओ सारं वेयणं वेदंति नो अकरणाओ एवं जाव थनियकु-मारा । पुढविकाइयाए एवायेव पुत्ता गवरं एत्थेएणं मु-जासुमेणं करणेणं पुढविकाइया करणाओ वेमायाए वेयणं वेदंति नो अकरणाओ उराक्षियसरंरा सव्वे मुजासुमेणं वेमायाए देवा सुमेणं सायवेयणं वेदंति, ज० ६ श० १ उ० । प्रकाशान्तरण करणवेधियमाइ ।

तिविहे करणे पससे तंजहा आरंजकरणे संरंजकरणे समारंजकरणे गिररंत जाव वेमायियाणं ।

(तिविहे इत्यादि) आरम्भणमारम्भं पृथिव्याधूमपूषमं तस्य हृदिः करणं स एव वा करणमित्यारम्भकरणमेषमितरे अपि वाच्ये नवरमर्यं विशेषः संरम्भकरणं पृथिव्यादिविषयमेव मनःसंक्षेपकरणं समारम्भकरणं तेषामेव संतापकरणमिति । आहवच "संकथो संरंभो, परित्याकरो नवे संमारंभो । आ-रंभो उडवओ, सुज्जनायां तु सव्वेसि " ति ॥१॥ इदमारम्भा-दिकरणत्रयं नारकादीनां वैमानिकत्वानां भवतीत्यतिदिशगृह (निरंतरमियादि) सुगमं केवलं स्वरम्भकरणमसंज्ञिनां पूर्व-वसंस्कारानुवृत्तिमात्रतया भावनीयमिति, स्था० ३ ज० १ उ० । पुनरपि प्रकाशान्तरण करणवेधियमाइ ।

तिविहे करणे पससे तंजहा धम्मए करेणं अग्रम्मिए करणे थम्मियाथम्मिए करणे ॥

हृदिः करणमनुष्ठानम्, तथा धार्मिकद्विस्त्रिभिर्देन विधिषु तत्र धार्मिकस्य संयतस्येवं धार्मिकेवमितरत् नवरमधार्मि-काऽसंयतस्त्वृत्तयो देवसंयतः अथवा धर्मे भाषधर्मे वा प्रयोजन-मस्थिति धार्मिकः विषययस्तु इतरत् । एवं तृतीयमाप, स्था० ३ ज० ५ उ० । कियेनं येन तत्करणम् । क्रियां प्रति साधकतम, करो-तीनि करणः 'कृत्यव्युत्तो बहुलमिति' (पाणि०) वचनात् कर्त्तरि लृट् कर्त्तरि, तत्र "तद्वया करणम्मिया" करणे तृतीया कृता विधित्वा यथा नीतं शास्त्रं तेन शकटेन । कृतं कुरमं भवति, स्था० ८ उ० । अजु० । करणे, येन कर्त्ता कार्यं निर्वर्त्तयति, आ० खू० १ उ० । "कज्जपसाइगतमं करणम्मि उ पिद्वंरुहं" कार्यप्र-साधकममं कारणं करणमुपादानमिमिसमेदाहं क्रियेवं तत्र थंटे सुपिणगसुपादानं दृढाडारिनिमित्तम् । अजु० १ अजु० ४० । "इयानि करणे पणसे जहा श्वाणे हुनाति पिणलकेण वा द्वासाकण्णं करेति पुहेसे दाहेभुमंति परसुहं वा कण्ठं कपेति" नि० खू० १ उ० । विशेष० स्था० । चतुरारिषिक्कियेषु, जं० ३ वज्ज० । "करणं द्विविधं वेदं, बाह्यान्तर्यत्तरं जुषे । य-था हुनाति श्वाणे, मेवं गच्छति चतसा" भा० १ ज० । कर्णं द्विधा ध्वन्यः करणं बहिः करणं वा । ध्वन्यः करणं मगो, बहिः कर-णं पक्षेतिपयाधि, वो० १५ विषया स्था० आ० म० प्र० । प्रख० । नं । आवा० । "तद्वडवचसे तदपियकरणे" करणानि तत्सा धकतमानि आबधयकरंहरओहरणमुषवत्सिकादीनि, अजु० । आवा० । कियते कर्मकृपणमनेनेति करणम्, विशेष० सम्प्रकथा-लुपुणे विष्णुकरते जीवपरिणामविशेषे, अ० ३० ।

करां अह्वापवत्तं, अप्रवृत्तमनियद्विमेव भव्याणं ।

इयरेमि पदम चिय, भयइ करण ति परिणामो ॥

इह जन्मानां त्रिवि करणानि जवन्ति तद्यथा यथाप्रवृत्तकर-णम् अप्रवृत्तकरणम् अनिवृत्तिकरणं वेति । तत्र येन अनानिष्ठ-सिद्धप्रकारेण प्रवृत्तं यथाप्रवृत्तं कियते कर्मसंशयमनेनेति कर-णं सर्वैव जीवपरिणाम एवेत्येते यथाप्रवृत्तं वा तत्करणं वा यथाप्रवृत्तकरणमेवमुत्तरपाणि करणमायमेन कर्मधारया । अना-दिकालात्कर्मकृपणप्रवृत्तेऽप्यवसायविशेषो यथाप्रवृत्तकरण-मित्यर्थः । अत्राप्तपूर्वमपूर्वस्थितिवातरसघाताद्यपूर्वाधनियसै-कं वा अपूर्वनिवर्त्तनशीलं 'निवर्त्ति' आसम्प्रत्यशैशान्नाज्ञा निव-र्त्तत इत्यर्थः । एतानि त्रिपथि यथोक्तं विष्णुविष्णुकरारवि-ष्णुकरताप्यवसायकृपाणि जन्मानां करणानि जवन्ति इतरेषां स्व-भयानां प्रथममेव यथाप्रवृत्तकरणं भवति नेतेरे द्वे इति एतेषां करणानां मन्त्रं कस्याप्रवस्थायां किं भवतीत्याहुः ।

जा गंतो वा पदं, गंतं समष्टिओ अप्रवृत्तं तु ।

अनिअट्टिकारो पुण्ण, सम्मत्तपुरस्सवे जीवि ॥

अनादिकालात्परम्य भावस्थित्यस्थानं तापप्रथमं यथाप्रवृत्त-करणम् भवति कर्मकृपणनिबन्धनस्याप्यवसायमात्रस्य सर्वदेव भावात् अद्यात्तं कर्मप्रवृत्तीनामुद्भवप्राप्तानां सन्देह कृपादि-नि ग्रन्थितं समप्रतितामसो निदानस्यापूर्वकरणं भवति प्राक्-नास्तिष्कृत्ताप्यवसायकृपेण तेनैव ग्रन्थजैदादिति । अनिवृत्त-करणं पुनः सम्प्रकृतं पुरस्कृतमिमसुं यस्यासी तस्यकपुरस्कृ-तोऽमिमुक्तस्त्वकस्य इत्यर्थः तत्रैव जूते जीवे भवति तत् ए-वातिष्कृतमाप्यवसायकृपादानतः सम्प्रकृतत्वाभावेति गाथा-दृशकार्योः विशेष० । आ० म० प्र० । कर्म० । पं० सं० । आवा० । अजु० । यो० सि० (यथा प्रवृत्त्यपुनरुपपत्तिविष्णुसिकरणानां क्रमः उवसमसेणिशब्दे उक्तः) (गतिभेदशब्दे ग्रन्थिनेदप्रस्तावे यथां चर्चाऽनिवारयते) भागरक्षादिप्रारम्भयत्ते, दृ० ६ अ० । कियत इति करणम् उत्तरपाणि, खू० २ खू० १ अ० । विष्णु-विष्णुद्वारादौ, आ० ८ अ० ।

पिंदिसारिं ४ समिदं, ५

नावण १२ पडिमाय १५ इदियनरो हो १ ।

पडिमेहण १५ गुत्तीओ १,

अभिमाहा ४ चव करणे तु ॥

खू० १ पात्र१ वस३ त्वाहारशुल्लिकणा चतुर्थो पिद्विषुक्तिः 'हरियासमिदं १ भासासमिदं २ एतथासमिदं ३ आयाणमंरमत्-निकसेवयासमिदं ४ उभारपासवणखेलजल्लसंभाणपादिहावणि यासमिदं ५' इति स्मृतिः । अनियताभावना १ अश्वरसुभाषा १ मञ्जारावना २ एकत्वजावना ३ ग्रन्थत्वजावना ४ अश्रोत्रावना ५ आश्रयावना ६ आश्रयावना ७ संवरभावना ८ निर्जारावना ९ धर्मस्वक्या-तताभावना १० लोकाभावना ११ शोभाभावना १२ इति भावना । बारस निकलुपडिमो पयसाओ तेजहा भासियनिकलुपडि-मा १ दोमासिया २ तिम्रासिया ३ चडमासिया ४ पंचमासि-या ५ त्रमासिया पडिमा ६ ससमासिया पडिमा ७ सत्तरावि-या भिक्खुपडिमा ८ दोषा सत्तराविद्या भिक्खुपडिमा ९ व-च्छा सत्तरादिद्या भिक्खुपडिमा १० अहोराद्या भिक्खुपडि-मा ११ एराद्या भिक्खुपडिमा १२ इति प्रतिमा । मनोकायमेहेणु हाब्दं १ रूप २ गन्ध ३ रस ४ स्पर्शेषु ५ । ओत्र १ चतु २ त्री-ण ३ त्रिधा ४ त्वमित्थ ५ विषयीभूतेषु रागद्वेषवज्जनारप-वेत्थियनियोषः ।

दिष्टिप्रतिभेदगा, वृद्धकृपकांष्टतिगतमंतरिया ।

अकस्त्रोत्पन्नजाया, नवनवमुहुत्पत्तिगर्भासा ॥

प्रथमं दृष्टिप्रतिभेदना १ ततः पार्श्वद्वयेऽपि त्रयस्य ऊर्ध्वप्र-
स्फेदाः कार्याः एवमलग्नग्निरास्फेदा संगयन्तिः प्रथमाजिना-
श्च परस्परं भिन्नक्रियाकारितः प्रत्येकं नव नव कार्याः एवमष्टा-
वशा इति मुख्यक्रियाप्रतिभेदनाः पञ्चविंशतिः स्युः “ पाया-
दिषेण तिष्ठति, वामिपर बाहुसीसमुद्दिश्य । अमुग्राहो पिंडः,
चन्द्रवर्णयदेदृषणीया ” इति प्रतिभेदनाः पञ्चविंशतिः मनोवा-
क्कायगुणिकर्वास्तंभो गुणयोः कल्पक्रेत्रकात्मयभेदाच्छत्यारोऽ-
भिप्रायाः इति कारणमिति गायानंदः । १०० १ अथि० । औ० न० ।
आ० १०० । आ० म० ३० । प्रथ० । ३० । सम्म० । ज० ।
उपपौ, करणमुच्यते उपचिर्मप्येन, नि० १०० १ उ० । तपो-
नियमवन्नायमुद्रानि, ४० २ अथि० । आधारे लुट् क्रेत्र-
रूपे देहे, अमरः कर्णाभ्यव्यामस्य तथात्मम् । “ उपमानमज-
वृ विक्षान्तिर्ना, कर्णं यस्यकान्तिमस्य ” कुमा० भाव-लुट्-
क्रियायाम्, वैद्वेन दृष्ट्यायुत्पन्ने वण्णाह्वजातिभेदे, पाच० ।

करणञ्च (तो)—करणतत्त्व-मन्त्रं प्रयोगत इत्यर्थं “ अन्यतो
य करणतो य सेहविशिष्ट ” इथा० ३ उ० ।

करणक्या—करणकुला—औ० कर्णं क्रिया तथा कुला यथा
महत्त्वपूर्वकनिर्बृत्तिकरणसाध्यक्रियाविशेषकलासमुपश्रमावामात्र,
क०-प्र० ४४ पत्र० ।

करणगुण—करणगुण-पुं० कलाकौशले, प्राचा० १० २ अ० १ उ० ।

करणचरणगुण—करणचरणमुपधान-त्रि० कारित्रप्रधाने, नि० ।

करणजड—करणजड-पुं० कर्णं क्रिया तस्यां जडः करणजडः
स्मृतिगुणित्युत्पन्नप्राप्तिक्रिया पुनः पुनरुपदिश्यमानामप्यतीव
अनवया घृहीतमयत्तं, ४० ३ अथि० । प्राच० ।

करणद्वय—करणद्वय-न० कर्णानां वीर्यविशेषरूपाणामष्ट
कं करणाष्टकम् । वण्णनादैः, “ कर्मद्वयस्य करणचतुष्टयसंतापि
सोऽप्यमि ” क० प्र० ।

करणगिण्यस्य—करागिण्यस्य-त्रि० निमित्तगिण्यस्य, “ विषया
गिण्यस्य वा करणगिण्यस्य वा निमित्तगिण्यस्य वा ए-
गद्व ” आ० १०० १ उ० ।

करणनिय—करणनिय-न० मनोवाक्कायलक्षणं करण-
त्रये, दश० १० अ० ।

करणपञ्चत—करणपर्याप्त-पुं० शरीरेन्द्रियादीनि निर्वर्ति-
यति पर्याप्तभेदे, कर्म० १ क० ।

कराणां—कराणां—औ० संयमस्यामुद्रानि, ज० ११० ३३ उ० ।
कराणविरिय—कराणवीर्य-न० क्रियावीर्यं, यथा च्छकरणक्रि-
यावीर्यं पटकरणक्रियावीर्यम् “ एवं ज्यथ ज्यथ उद्गाणकम्म-
वलससी । प्रवति तथ तथ करणवीर्ये मनोवाक्कायकरणवी-
र्ये ” नि० १०० १ उ० ।

कराणसत्त्व—कराणसत्त्व-न० प्रतिभेदनादिक्रियाविषये निरासत्त्वे
करणमन्त्रस्य कर्तुं प्रसपूर्वकमाह ।

करणसत्त्वे णं जेते । किं जणयइ करणसत्त्वेणं करणस-
त्त्वं जणयइ, करणसत्त्वे वृत्तायं जीवे नादवाहं नहा कारी
वा वि नयइ ।

हे जवन्म ! करणसत्त्वेन जीवः किं जनयति करणं प्रतिभेद-
नादिक्रियायां सत्यं यथोक्तविधिना आराधनं कर्णं सत्यं तेन
करणसत्त्वेन जीवः किं फलमुपजयति तदा गुरुराह हेहिष्य ।
करणसत्त्वेन करणशक्तिं क्रियासामर्थ्यं जनयति पुनः करणसत्त्वे
वसैमानो जीवो यथा वादी तथा कारी भवति क्रियासत्त्वः
पुनराह वाद्यं सुषार्यं पठति तादृशो क्रियाकक्षाप । यद्वा-
नि तथैव करोति इति भावः । (उक्त०) करणं सत्यं
करणसत्त्वं यत्प्रतिभेदनादिक्रियां यथोक्तां सत्यगुणयुक्तः कु-
ठने तेन करणशक्तिं तन्माहात्म्यानुगन्धवसितक्रियासाम-
र्थ्यरूपां जनयति । तथा करणसत्त्वं वसैमानो जीवो वधा-
वादी तथा कारी वापि भवति । स हि सूत्रमर्चीयानो यथा
एव क्रियाकक्षापं वदन्शीलः करणशीलोऽपि तथैवेति । उक्त०
२६ अ० । आच० ।

कराणां—कराणां—पुं० किमन्त्रे इति करणानि । ते-
वामनुयोगः करणानुयोगः । द्वयानुयोगभेदे, तथाहि “ जी-
वद्वयस्य कर्तृविधिचक्रियासु साधकतमानि कालस्वभावा-
नियतिपूर्वकानि कैकाजी जीवः किञ्चन कर्तुमशक्तिं सूत्र-
व्यं च कुलालश्चक्रवीचरदृष्टादिकं करणकलापमन्त्रेण च व-
दन्लक्षणं कार्यं प्रति घटन इति तस्य तानि करणानीति द्र-
व्यस्य करणानुयोग इति, इथा० १० उ० ।

कराणां—कराणां—पुं० अत्र पञ्चापालकः पिएह-
विश्वरूपदेः करणस्य पूर्वविपरंपराक्रमेण पालके, दृ० ३ उ० ।
कराणां—कराणां—पुं० करणपर्याप्तो, ये पुनः
कर्णानि शरीरेन्द्रियादीनि न तावद्विचरन्ति अपश्यं पुन-
स्तावित्वसंविप्यन्ति ते करणापर्याप्ताः । कर्म० १ क० १ उ० ।
कराणां—कराणां—त्रि० करणालसं, धर्मं प्रत्युत्पन्नं,
“ एवं केह जंपति इहोदरससायनारयण बहवे करणालसा
पक्वैति धम्मवीमंसपणं मोसं ” प्रश्न० आअ० २ द्वा० ।

कराणि—कराणि—पुं० सादृश्ये, अनु० ।

कराणि—कराणि—त्रि० ऊ-अनीयर “ वीर्यादीनीयल्लोकाः
वाश्रम इति वकारस्य द्विरुक्तो जः वा करणिजं करणीञ्चं
करणीयम् प्रा० । कर्त्तव्ये, प्रयोजने, ज्ञा० ३ अ० । आचा० ।
अनुप्रेये, दृश्य० १० अ० । कर्तुं योग्ये, न० । अवश्यं कर्त्तव्ये,
जीत० । व्य० । सामान्येन कर्त्तव्ये, आच० ४ अ० ।

करणीजं करिणी—करणीयक्रिया—औ० पद्येन प्रकारेण कर-
णीयं तत्तत्तत्तं क्रियते नाम्नाया इत्येवमपे क्रियाभेदे, तथा हि
यद्यो मृत्पिण्डादिक्रिया एव क्रियते न पात्राण्युक्ततादिक्रियेति
सूच० २ दृ० २ अ० ।

कराणोदपसंत—कराणोदपसता—औ० करणोदपसं, लघुत्वायं च
“ करणोदपसतायां सामिपो वेदि सेसरां नेयं ” क० प्र० ।
कराणोपाय—कराणोपाय—पुं० क्रियते विविधायां जीवन्त्या-
नेन । क्रियते वा तदिति करणम् । कर्मप्रसक्तक्रियाविशेषो वा
करणं करणस्य करणं स्थानान्तरप्राप्तिहेतुतासाधन्यान्तर्ग-
तदेवोपायः कर्मरूपे हेतौ, सिध्यात्वादिकं कर्मवन्धेती च ।
“ अन्नकलसाण्युज्ज्वलपणं करणोपायणं एवं ललु ते जीवा
परमविधायेयं पकरेति ” अ० २५ श० २ उ० ।

करत (य) ल—करतल—न० हस्तस्य तले करतलमिष हस्ते,
वाच० । प्रश्न० । अ० । उपकाराह हस्तवाधो करो हस्तस्तस्य

तलं करतलम् । " हस्तयत्नं प्रेरितेषु बुद्धं भवति अक्षतरं
वा करतलेन वाद्यं करोति " वि० पू० १ उ० ।

करत (य) लपग्मद्विष-करतलमष्टद्वित-वि० करतलाम्यां
प्रकथेन गृहीते, व्य० १ उ० । " करयलपरिम्याहिवं दस्यह-
मन्थप अजतिं कहु अपथं बद्धयेह " रा० १७ पत्र ।

करत (य) लपग्मद्विषमूक-करतलमष्टद्विममुक्त-वि०
करतलात् विप्रमुक्तं सन् प्रमद्वं करतलविप्रमुक्तम् । प्राकृत-
त्वापद्व्यत्ययः । ततो विरोधसमासः । हस्ततलादिप्रमुक्ते
सति प्रमद्वे, रा० ३६ पत्र । जी० ।

करत (य) लमादय-करतलमेय-वि० मुद्रिप्राष्ठे, कल्प० ।

करत (य) लपरिमिय-करतलपरिमित-वि० मुद्रिप्राष्ठे,
श्री० । रा० । झा० । " करयलपरिमियपस्यतिबलियबलि-
यमयम् " करतलपरिमितो मुद्रिप्राष्ठः प्रशस्तः प्रशस्तलवणे-
पेनस्त्रिबलिको बलिकत्रयोपेतो रेखात्रयोपेतो बलयाद् मध्यो
मध्यभागो यस्याः सा " करतलपरिमितप्रशस्तत्रिबलिकब-
लिकमध्या, रा० १५ पत्र ।

करपत्त-करपत्त-न० करात् पतति, पत्-पुन । कपके, दारुने-
दके अस्त्रभेदे, विपा० ६ अ० । झा० । झा० । करावेष्ट पत्रं वाहनं
यत्र जलकोडायात्, जटाधरः । तत्र हि हस्ताभ्यां जलमुत्तोल्य
परस्परं क्रीडन्ते, वाच० ।

करपतद्वारण-करपतद्वारण-न० नरके करपथेन नारकदेहवा-
रणे, सूत्र० १ सू० १ अ० ।

करपहार-करपहार-पुं० करेणाभिधाते, कल्प० ।

करं वयं-करम्बक-पुं० तथा दध्ना पृथ्वीतीदनेनकोक्त्य करम्ब-
को विहितः स तृतीयदिने यतीनां कल्पते नवेति प्रश्ने । उत्तर-
म दध्ना तत्रेण वा द्वितीयदिनौक्ते द्वितीयदिने तृतीयदिने
वा करम्बको विहितः स तृतीयदिने साधूनां विद्वत् कल्पते
इति परंपरास्तीति ६८ (सेन० ३ उ०) तथा केवलपुराण-
सूत्रेण पृथ्वीना साधूनां गृहीतुं न कल्पते करम्बकस्तु नवीन-
तकादिसंस्काराहंत्वाकल्पत इति १२२ सेन० ४ उ० ।

करज (इ)-करज-पुं० क-अम्व करे माति मणिबन्धात्
कनिष्ठापर्यन्ते करस्य बाह्यदेहे, अमरः । करिशावके, उग्रशि-
शी, गणपद्रव्यभेदे, उद्गृह्ये, पुं० स्त्री० मेदि० । वाच० । प्रम० ।
करजउच-करम्यागुप्त-वि० करण्यां प्रसिध्य शक्तिं, सू० २७० ।
करजी-करजी-स्त्री० करम ङीष् उपप्राप्त, पिं० । घटसंस्था-
नसंस्थिते धान्याघाते, सू० २ उ० ।

करजीखीर-करजीखीर-न० उद्गृह्ये, "आहारप्रो पंचगव्यज-
णं, मोक्षार्थं केचित्प्राह । इत्यर्थं पलायं कुरजीखीरं गोमांसं
सर्वं चेत्येत् पञ्चकवर्जनेन मांसं बहति, सूत्र० १७७ अ० (पत
मिराकरणं 'कुसील' शब्दे)

करय-करक-पुं० वनोपले, प्रम० १ पद । सूत्र० । वार्धटिकावा-
रके, उपा० ७ प्र० । अनु० ।

करकह-करकह-न० पुं० करे रोहति कह-क-प्राकृते, शुभाष्टाः
कशीवे वा ८ । ७ । ३४ । इति वा क्रीडामयम् । करकहं करकहो
८ । नवे, अमरः । कृपावे, वाच० ।

करसावप-करसावप-न० वगुक्तियुक्तमकलायाम्, कल्प० ।

करली-कदली-स्त्री० कदल्याप्रभम् । ८ । १ । २२ । कदली-
-

भ्ये अनुमवाचिभि दस्य ये भवति इमविशेषाभिने कदलीश-
यावे, करली, अनुम इति किम् कदली, केली, मा० ।

करवेदण-करवन्दन-न० कर्मजित्यर्थं करं मयमागेन वन्दनकृ-
ष्यन्तकस्य वदिते दोषे, " करमिव मरुध दितो बंदनयं आर-
हति अकहति " आच० ३ अ० । वन्दनकं वदत् करमिव राज-
देवज्ञागमिव मयने अहतेः कर इति, सू० ३ उ० । कर इव राज-
देवभाग इवाहंतीतीतो वन्दनकोऽप्यहयं दातव्य इति धिया
वन्दनम्, य० दक्षाधि० । झा० । सू० ।

करवीर-करवीर-पुं० करं वीरयति वीरा० वीरविक्रान्ती, अष्ट कृपा-
णे, कहे, स्वनामबधौ वृत्तान्ते च, मेदि० । इमशाने, इम० आवा० ।
करसी-इमशान-न० गंशोदयः । उ । ३ । ७४ । इति इमशान-
शब्दस्थाने निपातः । विवृणं, १०० ।

करसेवण-करसासेवण-न० कर्मजित्यर्थं करं मयमागेन वन्दनकृ-
ष्यन्तकस्य वदिते दोषे, " करमिव मरुध दितो बंदनयं आर-
हति अकहति " आच० ३ अ० । वन्दनकं वदत् करमिव राज-
देवज्ञागमिव मयने अहतेः कर इति, सू० ३ उ० । कर इव राज-
देवभाग इवाहंतीतीतो वन्दनकोऽप्यहयं दातव्य इति धिया
वन्दनम्, य० दक्षाधि० । झा० । सू० ।

करहृदग-करहृदग-पुं० तीर्थभेदे, " करहृदके उपसंगेहः ए
इत्येतायः " ती० ४५ कल्प० ।
कराद्वल्लण-कराद्वल्लण-पुं० स्वयन्मन्त्राते वीकराजे,
" अत्य महोवा पूर्व्यां समुद्रपसीया कराद्वल्लणरिदकुलसंभूया
रायाणां उदुनसा अजवि नियदेवयस्य पुरउमह्यमल्लं पल्लणा-
भं अल्लिकं विमुत्सिं महापुरां डोअति " ती० ३७ कल्प० ।

करास-करास-पुं० कराय विक्षेपायाऽऽस्ताति पर्व्यामिति करं जा-
ति सा-क-वा-सञ्जेरस्युक्ते तैले, कृष्णकुटेरके, तुङ्ग, दन्तरे, उ-
न्नतदन्ते, जयानक, शि० मेदि० । झा० म० खि० । शास्त्रिधौष-
धी, स्त्री० राजनि० । राजो० ङीष् । हस्तोरगभेदे, क० स्तूर्यौष-
पुं० स्त्री० स्थाये-क० करालकः उकार्ये, तुलस्याम्, पुं० वाच० ।
करासनामके वैदेहराजे, " राधकस्यां नाम भोजः कामात् । आ-
ल्लणक्यामनिमयस्यायः सवन्धुराष्टो विनतादा करालजनकश्च
वैदेहः, य० १ अवि० ।

कराव-कारि-वा० कृ-णिच् क्रियायां प्रवर्तने, " खरेदेवावाये उ ।
३ । ५९ इति यः स्थाने, अत-एत-आच-आये-एते चत्वार आच-
शाः । कोरेइ । करावेइ, प्रा० । अस्य जावकमेणि । के
व हुरावां कामावकमेतु उ । ३ । ५२ । यः स्थाने हुरावां स्थान-
देशी प्रवतः के जावकमेविहिते च प्रत्यये परतः । कारिश्चं क-
राविश्चं । जावकमेणिः कारीअइ करावीअइ । कारिजइ करा
विजइ । अवेद्लुक्पादत आः उ । ३ । ५३ । इति खरेदेहोपेपु
कृतेषु आदेरकारस्य आ भवति । एति कोरेइ सुकि कारीमे कार-
रीअइ कारिजइ, प्रा० ।

करावण-कारापन-न० क्रियायां प्रवर्तने, प्रम० सं० ३ झा० ।

करि (ण)-करिन्-पुं० स्त्री० करः कृष्णः प्राशस्येनास्त्यस्य
इति । इतिनि, वाच० प्रम० ।

करिअ-कुरवा-अच्य० क०-कवा क्षामोक्तु अ० ८ । ४ । ७१ इति
कुरातोः परस्य कवाप्रत्ययस्य दिव् अनुञ्चं इत्यादेशो वा कनुञ्च
पके करिअ करदण, प्रा० ।

करिपन्थ-करिपन्थ-पुं० क-तल्य०-अपस्ये, " तल्यव्य इत्यर्थः ।

पम्बं पवाः ७ । ४ । ३८ । इति तस्यप्रत्ययस्य इपम्बं
पम्बं एवा इत्येते नव आदेशा भवन्ति । करणीये, “ अ-
हकरिष्वम्बं किं वि विमिरिष्वम्बं परविष्वम्बं ” प्रा० ।
करिसु-कुर्वत्-वि० कृतवन्ति, स्वा० ८ डा० ।

करिस्तुगसय-कृतवन्तु-न० करिस्तुग इत्येते शब्दोपलक्षितं
शतं प्राकृतमाध्या “ करिस्तुगसयन्ति ” भगवत्याः सप्तविधे
शतके, प्र० २७ शु० । (तत्रत्या वक्ष्यता वृक्षशब्दे)

करिषा-कृत्वा-प्रत्य० विधायेत्यर्थे, “ दुष्करां करिषाणं दु-
स्तरां सदेव य ” दश० ३ अ० ।

करिष्य-कृत्वा-प्रत्य० विधायेत्यर्थे, प्रा० ।

करिय-करिक्-उं० केवलानुसारेण चतुर्लक्षितमे महाप्रदे,
न० प्र० २० पाठु० । सू० प्र० । कल्प० ।

करिष्ठ-करील-न० प्रत्ययकल्पते, अणु० ३ वर्ग० । किमिदं
मंभृतंशकरिलमाभिर्षं वेति, वि० ।

करिस्-कुर्व-धा० विलेखने, आकर्षणे च, स्वा० पर० अनिदं
‘ बुधादीनामिति ’ दा० ३३ इति श्रुत्याने अतिः । करिस् इति कर्षति
“ कृषेः कट्टसाभट्टाभ्यामृष्याभ्याम् ” दा० ३८ कृषेरेते
वडादेशा वा भवन्ति । कट्ट साभट्ट अह अह अह अह अह
अह अह अह अह । पक्षे करिस् इति प्रा० ।

करिस्-कर्ष-उं० पलचतुर्भागे, “ अर्द्धतुर्लक्षानि पलाणि एकः
सुवर्णः स्रक्षैकः सुवर्णः कर्ष इत्युच्यते, ज्यो० २ पाठु० । षोड-
शमात्रः कर्षः अशीतिशुभ्रमात्राण्य इत्यर्थः “ दशदिगुर्धं प्रव
दन्ति मात्रं, मापाद्द्वयैः षोडशमिन्न कर्षम् । लीला० तन्मित्रे
सुवर्णं शक्तिरकवृक्षे, उं० शम्भू० । कृष् मात्रे घञ् । आक-
र्षणे, तुदा० कर्ष-भावे-घञ्-विलेखने, वाच० । स्वा० ।

करिसग-कर्षक-त्रि० कृष् विलेखने एवुर् कृष पले, उत्त०
३ अ० । “ हेरषिय करिष्य (कर्षकोऽर्भाक्लणोणेन कलनि-
पति जानाति इति कर्मभाशब्दे उदाहृतम्) आ० म० णि० ।

करिसण-कर्षण-न० तुदा० कृष-भावे ह्युद् तान्नासदिना भूमे-
ल्लने, हेम० वाच० । करी, प्र० ३३ प्रा० १ डा० ३३वा । कृष भा-
वे ह्युद् आकर्षणे, खोरिर्वाचुषे, राजनि० गौरा० कर्ष वाच० ।
करिस्-कर्षक-न० एकस्य कर्षस्य पलचतुर्भागापस्यार्द्धं

अर्द्धकर्षकपरिमाणस्युक्तिकाया तसुरेखाया, ज्यो० १ पाठु०
करिसावण-कर्षापाण-पुं० कर्षापाणपते क्रियते कृष्यके, षोड-
शपलपरिमाणकर्षस्य षोडशमात्रकमित्येव षोडशभिः पलै-
स्तस्य कल्पयान् तत्संख्यासाम्यात् तथात्वं ततः प्रज्ञादि० स्वायं
अणु । कर्षापाणोऽप्यत्र अर्द्धांशदि० तेन पुं० न० वाच० । “ जहा
पयो करिसावणो तथा बहवे करिसावणा ” अनु० । तं० ।

करिसिप-कुशित-त्रि० । सतुके, कुर्वन्, स्व० ३ सु० ३ अ० ।

करिस्तुपरा-कर्षोत्तरा-स्त्री० कर्षोत्तरकर्मवृत्तिस्त्विकायां रेखा-
याम्, कर्षोत्तरकर्मवृत्तिस्त्विकायास्तत्तत्तत् रेखा नव-
ति तद्यथा द्वितीयकर्षपरिमाणस्युक्ता तृतीया द्विकर्ष-
स्युक्ता चतुर्थी त्रिकर्षस्युक्ता पञ्चमी चतुर्कर्षस्युक्ता पलस्य-
विकल्पार्थः, ज्यो० २ पाठु० ।

करिर्-करिर्-उं० कृ इत- घटे, मेदि० । वंशकृते, अमरः ।
आहुताय, प्रावप्र० । मृष्टपत्रे, मयसुमित्रे, मृष्टपत्रे वृक्षभेदे,
आवप्र० । खरिकावाय, किन्नेत्राय, तस्मिन्मृष्टे, स्त्री० उच्चा-

वि० वाच० । करमहमृक्षसग करीर एव राधमहमृक्षे, प्रज्ञा० १ वत् ।
तत्संविष्टुदेवशरी, त्रि० स्त्रियां ङीष् वाच० ।

करीरपाण-करीरपाण-न० करीरसंभवेन कृते पाणकभेदे,
आवा० २ पु० १ अ० ८ उ० ।

करीरसग-कर्षाङ्ग-न० अणुदीपनकारणे, उत्त० १२ अ० ।

करैत-कुर्वत्-त्रि० कृ- शब्- खमकारे, भृत्ये, वि० । कर्तरि
त्रि० स्त्रियां ङीष् वाच० । प्रज्ञ० ।

कराण-करेण-पुं० कृ-एण, के मस्तके रेणुरस्य वा गजे, अमरः ।
कर्णिकारवृक्षे, विश्वः । वाच० । हस्तिन्याम्, स्त्री० पुं० १ डा० ३३वा०
स्वार्थे कन् करेणुकाऽप्यत्र स्त्री० रायसुकुटस्तु करेणुशब्दं दीर्घा-
न् पठित्वा हस्तिनि, पुं० स्त्री त्वाह । वाच० ।

करेणुदत्त-करेणुदत्त-पुं० ब्रह्मदत्तचक्रिणः पितृवयस्ये ब्रह्म-
दत्तचक्रिणा लब्धे कन्यारत्ने, स्त्री, उत्त० १३ अ० ।

करेणुसेना-करेणुसेना-स्त्री० ब्रह्मदत्तचक्रिणा लब्धे कन्यारत्ने,
उत्त० १३ अ० ।

करसत्-कर्तृम्-प्रत्य० विधातुमित्यर्थे, अ० ८ डा० २ उ० ।

करमाण-कुर्वत्-कर्तृण-त्रि० विदधाने, “ पक्षुभिर महासमु-
हरवभूयं पिव करमाणे ” श्री० ।

करोड-करोटक-पुं० कटोरके पात्रभेदे, “ ततो पासेर्द क-
रोडसा करेणो मंजुषा सिन्ध्या पञ्चभञ्जितं ” नि० ७ पु० १ डा०
योगशास्त्रप्रवर्तके-शुनिनि, गोपेन्द्रादीनां गोपेन्द्रवाचककरोट-
कगणप्रभृतीनाम्, पं० व० ।

करोडिप-करोटिक-पुं० कापालिकः, डा० ६ अ० १ श्री० । द्वि-
ककारादिरप्यत्र, डा० १ अ० ।

करोनिया-करोटिका-स्त्री० अतीवविशालमुखायां कुण्डि-
कायाम्, अनु० । स्थनिकायाम्, डा० १ अ० । मृष्टमयभा-
जनविशेषे च, श्री० ।

करोटिपाधारि (च्)-करोटिकाधारि-पुं० स्थनिकाधारि-
णि, न० ११ डा० १ उ० ।

करोटी-करोटी-स्त्री० कपासे, डा० ७ अ० ।

कल-कल-धा० संख्याने, सक० शब्दे, अक० भवा-आय० सेद ।
वाच० । कलसंख्याने धातुधा० शब्देऽपि इति संज्ञानेऽपि

‘ कलश्च जानाति संख्यान् करोति ’ नि वा, प्रा० विशेषे प्रव० । कल-
गतौ संख्यायां च अ० ८ लुटा० सक० सेद-कलस्य (ति) वाच० ।
कर-पुं० रसांशेऽपि ७ । ४ । ७७ इति मागध्यां रक्ष्यानेऽः

हस्ते, प्रा० ।

कल-पुं० कल शब्दे, घञ्-नि० अणुदिः । अत्यन्तध्वजहृदय-
हरे अयकल्पने, मधुरे, डा० १ अ० व्याकुलशब्दसमूहे, चं० प्र०
१५ पाठु० “ कलत्रिभयमहुरतीतलतासकलहृद्वंसाभिरामं ”

डा० १७ अ० । कलाये, त्रिपुटाये वृत्तचयके वा, जं० २ वृ०
धान्यविशेषे, न० १५ डा० १ डा० । प्रज्ञा० । कल-भेदे अणु ८-
स्य लः श्रुके, चरमघातौ, न० भेदि० कोलिचुके, पुं० शास्त्र-
के, पुं० राजनि० । अजीर्णे, मेदि० । कलाऽस्यस्य अच्-कला-

स्मितेऽप्यथे च, वाच० ।

कला-पुं० कल शब्दे, घञ्-नि० अणुदिः । अत्यन्तध्वजहृदय-
हरे अयकल्पने, मधुरे, डा० १ अ० व्याकुलशब्दसमूहे, चं० प्र०
१५ पाठु० “ कलत्रिभयमहुरतीतलतासकलहृद्वंसाभिरामं ”

डा० १७ अ० । कलाये, त्रिपुटाये वृत्तचयके वा, जं० २ वृ०
धान्यविशेषे, न० १५ डा० १ डा० । प्रज्ञा० । कल-भेदे अणु ८-
स्य लः श्रुके, चरमघातौ, न० भेदि० कोलिचुके, पुं० शास्त्र-
के, पुं० राजनि० । अजीर्णे, मेदि० । कलाऽस्यस्य अच्-कला-

स्मितेऽप्यथे च, वाच० ।

कला-पुं० कल शब्दे, घञ्-नि० अणुदिः । अत्यन्तध्वजहृदय-
हरे अयकल्पने, मधुरे, डा० १ अ० व्याकुलशब्दसमूहे, चं० प्र०
१५ पाठु० “ कलत्रिभयमहुरतीतलतासकलहृद्वंसाभिरामं ”

डा० १७ अ० । कलाये, त्रिपुटाये वृत्तचयके वा, जं० २ वृ०
धान्यविशेषे, न० १५ डा० १ डा० । प्रज्ञा० । कल-भेदे अणु ८-
स्य लः श्रुके, चरमघातौ, न० भेदि० कोलिचुके, पुं० शास्त्र-
के, पुं० राजनि० । अजीर्णे, मेदि० । कलाऽस्यस्य अच्-कला-

स्मितेऽप्यथे च, वाच० ।

कलंक-कलङ्क-पुं० कलयति-किप्-कलं वाऽसावबुद्धं कं प्रहाय-
मपि लङ्घयति गच्छति शक्तिं गतौ अण् वा चिद्धि, अपवादे, तात्प्रा-
यिवाचानां भवेद्भेदः, तात्प्राद्विद्योगात्, अस्माद्विधिवारे च । मेवि०
वाच० । " भद्रकलंककः " आध० ४ अ० । स्वनामक्याने विह-
ज्जेदे, तथा वाह कलंकः " भेदज्जेदमके हेये, जेदामेद्वानिसम्भ-
वः " आ० म० ३॥ ततोऽस्सयेये इति कलंकिन् तपुके किय्यां कीप्
नतः तारका० आतापे इतश्च कलंकितः । ज्ञातकलंक, वि० वाच०
कलंकण-कलंकिन-न० कलंकस्य करणे, अन्त्याक्याने, अस्-
होषस्वारोषणे, प्रथ० ८ आ० ।

कलंकणिम्बुक-कलंकिनुक्-नि० कलंकरहिते, प्र० २ अणि०
कलंकल-कलङ्कल-त्रि० अशुनवस्तुनि, संथा० ।

कलंकजिज्ञा-कलङ्कजिज्ञा-पुं० संसारगर्नादिपर्वते, आ-
वा० १ अ० । असमम्भसत्ये, औ० ।

कलंते-कलन्ते-त्रि० कलमे, " अयंकलंतायं बहुलुनयं विवसे-
यारंते " आध० ३ अ० ।

कलंद्-कलन्द-न० कुपयते, औ० । उपा० । बनेशुद्धजाती,
आत्माव्यविशेषे, स्था० ६ आ० ।

कलंश्च-कलंश्च-पुं० कलंकरणे अस्मत् वृत्तिविशेषे, औ० । प्र० ।
" कलंकोऽपिसायाय " स० । तस्य प्रेदाः " भोपोमहाकदम्बः
स्यात्, धाराकदम्ब इत्यपि । द्वितीयोऽप्यप्रसारश्च, वृत्तपुष्पाः
कदम्बकः । हारिद्रुनुरजोबलः । " भूलीकदम्बको धारा-क-
दम्बः दृढपदमिया । वृत्तपुष्पाः केराज्जयः, प्राद्वेषयः कदम्बकः
नीपो महाकदम्बोऽपि, तथा बहुकुलो मयः । इति प्रवतः वाच०
कलंश्च-कलंश्च-त्रि० न० अयमविशेषे, विवा० १ अ० ६ अ० ।
कलंश्चालुया-कदम्बबालुका-औ० कदम्बपुष्पाकारा बालुका
कदम्बबालुका, नरकनद्याय, प्रथ० आध० १ आ० । सूत्र० ।
" महाद्वयमिसंकासे, मरुमि वदरबालुए । कलंश्चालुयाय च,
द्वुपुष्पो अणंतलो, उत्त० १९ अ० ।

कलंश्च-कलंश्च-त्रि० न० अयमविशेषे, स च दर्भा-
द्वयत्वाय तुक्कः । अतः " कलंश्च-कलंश्च-पञ्च च कुंतमे वा
नामगेति वा " तुःस्पर्शस्वनापमायम् । औ० ३ प्रति० १ उ० ।
स्था० । कदम्ब-कलंकेति विदुर्द्ध प्रतिभाति, विवा० १ अ० ६ अ० ।
कलंश्च-कलंश्च-त्रि० न० नालिकायाम्, पुष्पप्रधानवृत्तिभेदे,
स० प्र० ४ पाठ० । अत्ररुहेदे, आवा० १ अ० १ अ० ४ अ० ।
कदम्बपुष्पाकारमसंकासे, विवा० । स्वनामक्याने सन्निवेश
च । यत्र भगवतो महावीरस्य कालहस्तिना उपसर्गः कृतो मे-
लेन च तज्ज्ञात्वा पुत्रा हुता, आ० म० ३॥ । आ० म० ३॥ ।

कलंश्च-कलंश्च-त्रि० न० नालिकायाम्, तच्च दक्षि-
मपुष्पमिति संज्ञायते । स० प्र० ४ पाठ० ।

कलंक-कलंक-पुं० औ० कल-कुपरा-खल । शकुलमत्स्ये, हेम-
च० । किय्यां ज्ञातिवात् ऊर्ध्वं वाच० । इन्द्रकाव्येति-
व्याणां वादे पराजिते जिज्ञाती, येन तेभामेकोनपञ्चशतानि कु-
द्यानि ज्ञानानं प्रापितानि, संथा० ।

कलंक-कलंक-पुं० कलमकार शुणवचनत्वात् प्रकारे द्वि-
त्यर्थ कोलाहले, वाच० । व्युत्पन्नत्वे, रा० विवा० औ० । म० ।
अस्मत्पञ्चमवचनविधाने एवौ, म० ए ॥ ३३ उ० । औ० ।

हा० । औ० । आकुशराश्वस्यूते, स० प्र० १ ए पाठ० । जं० ।
" कलंकलं णे वयणं कुपति " कलंकलराश्वस्यूतात् कलंक-
लस्य, प्रथ० आध० १ आ० । कलस्य शालवृक्षस्य कलः यत्र
शाश्वनित्ये, मेवि० । वाच० ।

कलंकल-कलंकलायमान-त्रि० कलबोले कुषाणे, कलंकलं
कुपति, प्रथ० आध० ३ आ० । " कलंकलं बालवदलं " कल-
कलायमानो यो बोलो ध्वनिः स बहुलो यत्र स तथा, औ० ।
" कलंकलं कलारपरिसिखाद्वरुजंतगता " कलंकलायमा-
नकारेण यत्परिचितं धरिचकः तेन (गाढमत्यर्थ) रुजंतति ।
वृक्षानमानायां येषान्ति तथा, प्रथ० आध० १ आ० ।

कलंकलंतेवेपरणी-कलंकलायमानवेतरणी-औ० कलंकलाय-
मानं यत् बहुकादि तृज्ज्वा वेतरणयप्रधाना या नदी सा क-
लंकलायमानवेतरणी । नरकनद्याय, प्रथ० आध० १ आ० ।
कलंकलंज-त्रि० कलंकलज-वि० कृपादिभिन्नजन्मते, विवा०
१ अ० ६ अ० ।

कलंकलंते-कलंकलंते-पुं० कलंकलंतेने रवे, " सयरा-
हसंतकलंकलंतेने " प्रथ० आध० ३ आ० ।
कलंक-कलंक-न० कलमयत्वेन कलंगता गत्यर्थस्य-ज्ञानार्थश्च
दहमे, करणे स्युद् द्वि, वातपित्तादिशेषे च । तैः स्वकपालुमा-
नात् तथायम् । प्रहणे, प्राप्ते, ज्ञाने च, वाच० । संशुध्यन्, सं-
वधाने च, विद्ये० । " कं जलं ज्ञाति उत्पत्तिसाधनत्वेन तथा
सम्भति नृत्वा-न । वेत्तवृत्ति, पुं० राजनि० । तस्य जलसमी-
पजातत्वात् तत्कोलसा नमनाश्च तथास्य, वाच० ।

कलंक-कलंक-न० गहसत्वेने अत्र अद्विष्ट कः इत्ये लः कलं
त्रायते वैकः कल-शासने वा अत्र नदस्य हो वा भार्यायाय,
वाच० । हरेत्, आध० ४ अ० । " मितकलंकारं सेवर् " प्रथ० आ-
ध० २ आ० । आवा० । निगमे, अमरः । कृपायां तुर्गस्थाने, दे-
मचं, वाच० ॥

कलंका-कलंका-औ० बाह्यावस्थायाय, आ० १ अ० ।
कलंकाण-कलंकाण-त्रि० स्वस्वमोक्षाने, किय्यां कलंकाण-
णीः स्य० ७ उ० ।

कलंक-कलंक-पुं० कलंते अराणि कल-कलम्य लेखन्यां, जटापरः
वाच० । " कलंकावगोक्षति " " कलंका महालक्ष्मणमयमं मे-
पति " नि० सू० १ उ० । शांतिने, स च कलमः कलि-
विख्यातो जायते स वृहदने कलंकावेद्य एकोनो महातयकुलग-
भेकः इति ज्ञाप्र० । उत्कलमतिसरोपितधान्यभेदे च० " आया-
द्वयप्रमत्ताः कलंका इत्ये रयुषः " कलपति परस्वे कल-अमत्र
चौरे, पुं०, आवा० । आम० ३॥ ।

कलंम-कलंम-पुं० अपवित्रमते " रागेण न जाणुति वराया
कलमलस्य शिदमणं " तं० । अत्रद्रव्यससूहे, " कलंमलजम्मा-
लाय " कलमलो अत्रद्रव्यससूहः स एव अम्माहः, स्था० ३
आ० ३ उ० । कर्मो यस्यां सा तथा शरीरसत्काष्ठजलद्रव्य-
विशेषे, " कलंमलहादिवात्तुपद्रव्यससूहजपसाह्वरा " कलंम-
लस्य शरीरसत्काष्ठजलद्रव्यविशेषस्याऽधिवासोभाष्यत्वेन पुं-
जाः वृक्षपा ये ते तथा । बहुजनानां साधारणाभाष्यत्वेन ये ते
तथा । ततः कर्मकारयः, अ० ए ॥ ३३ उ० ।

कलंमसालि-कलंमशाली-पुं० पूर्वदेशप्रसिद्धे (वृक्ष० १ अ०)
शालिविशेषे, जं० २ वृक्ष० ।

कलमसांलिगिव्यतिय-कलमशालीनिर्धेति-त्रि० कलमशा-
लिये, जी० ३ प्रति० ३ उ० ।

कलमशायण-कलमशोदन-कलमशालिकुरे, व्य० १० उ० ।

कलमश-कलमश-पुं० न० कल-शूया-कल-गन्नेयेधर्मणि, अ-
मरः "एकरात्रेण पच्यमाने गर्भावयवयुते रेतोऽधिकारे, वाच० ।
उत्पत्तिक्रमे, यत् "सचाहं कलमं होह, सचाहं होह बुध्युं" सता-
होरात्राणि यावत् शुकशोणितसमुदायमात्रं कलसं भवति, तं० ।

कलमश-कलमश-पुं० कलं मधुरोऽयं ध्वनिं शब्दं श्रु-गतौ
वा-मः । घटे, वाच० । भुङ्क्ते, रा० । महाघटे, अं० २ वक्र० ।
अरुमाधुमशुलेष्वन्तर्गमना । रा० । औ० । जं० । विवाहादौ, उ-
त्सव्ये यो मण्डपे तस्यैव माङ्गलिकत्वात् प्रहसाम, संधा० ।

कलसं (सिंव) शिष्या-कलसङ्कलिका-स्त्री० 'कलसि'
कलाया धान्यविशेषः तेषां "संश्लिष्यति" कलिका अणु० ३
वर्ग० । कलायानिधान्यकलिकायाम्, अ० ७ श० १ उ० ।

कलसय-कलशक-पुं० आकारविशेषयति. वृहद्वेद, उपा० ७ अ० ।
कलसि-कलशि-स्त्री० पृथिव्यपराधीय, अमरः । घटे, देमचं० ।
अस्य कलिकारान्तत्वात् वा ऊँ "कलशस्थियुगमयत्र" वाच० ।
कलशिया-कलशिका-स्त्री० लघुतरं कलशे, अणु० । आतोय-
विधाने, आ० न्यु० १ अ० । रा० ।

कलसिपुर-कलशीपुर-न० पुरेन्द्रे, यन् घोषवर्तीसेना, वस-
न्तः । कलसिपुरः । धारिता बामहस्तेन, कृत्रियः सैव वेम(ग) वाज् ।
॥ २३ ॥ प्रव० ३ द्वा० ।

कलह-कलह-पुं० न० कलं कामं हन्ति अत्र । हन्-वा-आधारे,
इ, वाच० । च्वाकिरणे, स्व० १ बु० १३ अ० । वचन-
राटौ, अ० ३ श० ६ उ० । आनु० । परस्परं राटौ, पि० । प्रअ० ।
जी० । प्रव० । औ० । प्रहा० । दशा० । स्या० । वाविकमरुते,
आ० म० द्वि० । प्रअ० । कौशे, प्रव० १६ द्वा० । वायुये, प्रति० । जी० ।
६० । उच० । युगाहोति वा कलहोति वा अंशनात् वा शिवादेति
वा एगम् " नि० न्यु० १६ उ० । (अहिगरणशब्दे वक्तव्यतांका)
महता शब्देनान्योऽप्यमसमञ्जसजापणे, एतच्च क्रोधकार्ये-
भित्ति (अ० १३ श० ५ उ०) क्रोधे, उच० ८ अ० । तद्वैपौ-
ल्यमोहनीयकर्मणि, स० सङ्ग्रामे वा, आचा० १ बु० ५ अ० ४ उ० ।
कलहं भाष्य-कलहध्यान-न० कलहो वाविकारादिः तस्य
ध्यानं कलहध्यानम् । लक्ष्मणीसत्यत्रागोप्यतिकरे, कुलहप्रि-
युध्युपानुपस्येव कलमामेलादिव्यतिकरे मारदस्येव वा
बुध्यमानं, आनु० ।

कलहंस-कलहंस-पुं० स्त्रि० कलामधुरशब्दा ये हंसाः कलहंसाः ।
राजहंसेषु, कव० । जी० । प्रहा० । नृपभेदे, मेदि० । कलमधानो
हंसः वासहंसमेदं, त्स्मिन् जातित्वात् ऊँ वाच० ।

कलहकर-कलहकर-पुं० कलहो वाविकः जयमन्तकरणशक्तिः
अप्रशस्तक्रोधाद्यौदिकजावयशतः कलहकरणशले, आ०-
म० द्वि० । कलहहनुभूतकतव्यकारिणि, प्रअ० संव० ३ द्वा० ।
स० । "कलहकरा असमाधिकरे" आक्रोशादिना येन कलहो
भित्ति तत्काराति सवैधं शुण्युको हि असमाधिकस्थानमष्टदशं
भवति, दशा० १ अ० । आ० न्यु० । भाव० ।

कलहकारय-कलहकारक-त्रि० राटिजनकं गिलायसरमेता-
शं इति कलहकारण, अणु० ।

कलहप्रिय-कलहप्रिय-त्रि० राटिब्रह्मणे. " भेषयसरसं पश्चा
अवति कलहप्रिये" स्या० ७ उ० । सारिकापक्षिप्रायम्, स्त्री०
राजनि, वाच्य० ।

कलहप्रित-कलहप्रित-न० कलहानन्तरं जाते मित्रे, व्य० ४ उ० ।
कलहप्रिभिर्गदि (ए)-कलहप्रिभिर्नन्दि-त्रि० महर्षिनाम्-
स्यामिनि कलहप्रिये, मं० ।

कलहसंगकर-कलहामङ्गकर-कलहः संप्रामस्तप्रासङ्गः सम्बन्धः
कलहसंगस्तत्करः युद्धसंगठिति, कलहः क्रोध आसङ्गो राग-
स्त्यतः रागवैषकारिणि, आचा० १ बु० ५ अ० ४ उ० ।

कलश-कलश-स्त्री० कल अच्. दाप विहानि, ताम्र कलनीयमेदाद्
क्षिप्तसतिर्नवति ।

एगमेगस्य एं रभो चाज्जंतकवद्विस्त बावत्तरिपुररसा-
हस्तीओ पलताओ बावत्तरिकलशओ पलताओ तंजहा ।
लेहं ? गणियं ३ रुबं ३ नटं ४ गायं ५ बाइयं ६ सग-
रयं ७ पुक्कलगायं ८ ममतालं ९ ज्यं १० जणवायं ??
पोरकवं ? २ अडावयं ? ३ दगमाटियं ? ४ अवाविही ? ५
पाणविही ? ६ वत्थविही ? ७ सयणविही ? ८ अजं ? ९
पहसियं १० मागटियं ११ गाहं १२ सिलामं २३ मंध-
जुति २४ मयुसित्यं २५ अजानणविही २६ तरुणीपाहि-
कम्मं २७ इत्थोडकलणं २८ पुरिसलकलणं २९ इत्थलकलणं
३० गपलकलणं ? ३१ गाणलकलणं ३२ उकुडलकलणं
३३ भिंयलकलणं ३४ चकलकलणं ३५ उचलकलणं ३६
दंरुलकलणं ३७ असिलकलणं ३८ माणिलकलणं ३९
कागणिलकलणं ४० चम्मलकलणं चंदलकलणं मूरचरियं
राहुचरियं गहचरियं सोभागकरं दोजागकरं विजागयं सं-
तगयं रहस्सगयं ४१ सभासंचारं ४२ बुद्धं ४३ संधावा-
रमाणं ४४ नगरमाणं ४५ वत्थुमाणं ४६ संधानिवसं ४७
वत्थुनिवेसं ४८ नगरनिवेसं ४९ ईसत्यं ऋण्णवायं ५०
आससित्तवं ५१ हत्थिसित्तवं ५२ धणुज्येयं ५३ हिरस-
पागं ५४ सुवजपागं ५५ मणियागं ५६ पातुपागं ५७ बहु-
जुळं ५८ पातुजुळं ५९ सुट्टिजुळं ६० जुळं ६१ निज्जं
६२ जुळाडजुळं ६३ सुलत्थेदं ६४ बट्ठत्थेदं ६५ नाजिण-
त्थेदं ६६ चम्मत्थेदं ६७ पल्लजं ६८ कदगजं ६९ स-
ज्जिं ७० निज्जिं ७१ मज्जाणस्यं ७२ । स० १३० पल ।
अत्र 'लेह' भित्तिवादीनि शासतानि एतानि राजमन्त्रीयानुसारेण
क्षितिवास्तानि प्रतिभासन्ते इत्यत्रापि व्याख्यायां तथैव दर्श-
यिष्यन्ते समवायाह्मादुसारेण च विभक्तियप्येव प्रथमान्त-
तया स्वयं योजनीयानीति । तत्र लेखनं लेखोऽक्षरविन्यास-
स्तद्विषया कला विज्ञानं लेख एषोच्यते तं भगवानुपदिश-
तीति प्रकृते योजनीयम् । एवं सर्वत्र योजना कार्या । स च
लेखो द्विधा लिपिविषयमेवात् । नन लिपिरच्छादस्थानोक्ता
अथवा लाटविदेशमेव तत्स्थायिधिविधिवोपाधिमेव तौ शा-
नेकविधेति । तत्रापि पञ्चमकलाद्युक्तलोहताम्रजस्ताम्बाऽ-

पराधामाधारात्तथा लोकनैतिकरूपस्युत्पत्तिकृत्रिमिदं-
 ग्यसंक्रान्तिरतोऽपराधि प्रकल्पते । विषयापेक्षयाऽप्यनेकधा
 सामिभूयविद्युत्पुनःपुनःशिवमार्थापतिशानुमिधारीनां लोकवि-
 बाधालामप्यनेकत्वात्प्राथमिकयोजनमेवाह अस्यदोषाह ।
 “अतिकार्यमनित्यत्वं, वैयर्थ्यं पङ्क्तिरकता । अनुस्यूनां च
 सादस्य-अविभागः पदेषु च” इति १ तथा शक्तिं संख्यां
 संकलितारण्येकमेदम्प्रादप्रतिबन्ध २ कृपे लोप्यशिलासुवर्ण-
 मणिविषयविधिवु रूपानेमांशु ३ नाथं सामिनयनिरमि-
 नयमेदमितं तादृचम् ४ गीतं गन्धर्वकलागावविज्ञान-
 मिन्धयः ५ वादिनं बाधं ततश्चिततादिभेदमिदम् ६ स्वरगतं
 गीतमूलमूलात् ७ वज्रशब्दमादिवरणां हानम् ८ पुष्कलगतं
 पुष्करं वृद्धश्रुतजादिभेदमिदं तद्विषयकं विज्ञानम् बाधालम्-
 तत्वेऽप्यस्य यत् पुष्पकथनं तत्परमं पङ्क्तितात्त्विकव्यापनायेम् ९
 खमतालं गीतविमानकालसालः स समोऽप्युपाधिकमात्रि-
 कायेन यत्नाह हायते तत्समतालविज्ञानम् १० कवितालमान-
 मिति ११ पाठः ४ पृतं सामान्यतः प्रतीतम् १० जनवादे पूरवि-
 शेधम् ११ पाठकं प्रतीतम् १२ अष्टापरं सारिकलकथनं त-
 द्द्विषयककला १३ पुरःकाव्यमिति पुरतः पुरतः काव्यं शीघ्रक-
 वित्प्रमित्यर्थः १४ (द्वयमद्विभामिति) द्वाकसंयुक्तस्यैकस्यैक-
 कद्रव्यप्रयोगपूर्विका तद्विधेचनकलाऽप्युपचाराद्वहकृत्तिका
 ताम् १५ अत्रविधिं स्पकारकला १६ पानविधिं द्रव्य-
 त्तिकाकलाया प्रसादितस्य सहजनिर्मलस्य तत्संस्कारकर-
 णम्, अथवा जलपानविधिं जलपानविषये गुणदोषविज्ञान-
 मित्यर्थः यथा “अमृतं भोजनस्यार्थं, भोजनान्ते जलं विषम्”
 इत्यादि १७ वस्त्रविधिं वस्त्रस्य परिधालीयादिकल्पस्य मवको-
 णद्वेषिकादिभागयथास्थाननिवेशादिविज्ञानं वा अनादिवस्तु
 अनन्तविज्ञानान्तर्गतमिति नेह युज्यते १८ त्रिसेपनविधिं य-
 त्तत्कर्तृमादिपरिज्ञानम् १९ शयनविधिं शयनं वाप्या पत्य-
 द्वादिस्तत्रिभिः स वैवं “कर्माहुर्लक्षं शय्याक-मुपरास-
 कं तुषेः परित्यक्तम् । अङ्गुलशतं नृपाणां, प्रहती शय्या
 जयाय कृता ॥१॥ नवाभिः सेव चन्दना, द्वादशाङ्गना त्रिष-
 द्दहाना च । नृपपुत्रमन्त्रिबलपति-पुरोधासां स्तुयेधासंस्थम् ॥२॥
 अर्थमतेऽष्टांशानं, विक्रमो विम्बकर्मणा प्रोक्तः । आधामअं-
 शसमः, पादोऽङ्गः सङ्कुक्षिराः” ३ इत्यादिकं विज्ञानम् ।
 अथवा शयनं स्वप्नः तद्विषयको विधित्तं यथा पूर्वसां शिरः कु-
 योदित्यादिः विधिम्, २० आर्यं सप्तचतुष्कलगतविषयवस्था-
 निक्तं माहात्म्यवैयर्थ्यम् २१ प्रद्विकानं गुणायपपद्य २२
 प्रागधिकां रसविशेषम् । तद्वक्तुं वेदम् “दिसासुसुकिटगण-
 सप्तसु पोदो तन्नो तुसु वि जस्य । लङ्घनं कणयो लङ्घनं-कणया तं
 मुणह मागहिर्ल” इति २३ गार्थां संस्केतेतरभाषानिबन्धमा-
 र्थमेव २४ गीतिकां पूर्वार्द्धस्योपराधसंज्ञकणमाथमेव २५
 श्लोकमनुपुष्टविशेषम् २६ द्विरप्ययुक्तिः द्विरप्यस्य कल्पस्य युक्ति
 यद्योचितत्वेने योजनम् २७ ४ पथं सुवर्णयुक्तिम् २८ चूर्णयुक्तिं
 कोष्ठादिसुरमिद्व्ययेषु चूर्णीकृतो तत्पुनश्चितप्रत्यभेदलम् २९
 कालभरणविधिं इत्यक्तम् ३० तत्पर्यपरिकम् युवतीनामङ्ग-
 त्तिकां वणीद्विवाङ्किरुपाय ३१ श्रीपुंस्तल्लङ्घने सामुद्रिकप्रसिद्धे
 ३२ । ३३ हयलक्षणं दीर्घमात्राङ्कित इत्यादिकम्बन्धकवि-
 ज्ञानम् ३४ गजलक्षणं “पञ्चोक्तिः सप्त मृगस्य द्वैध-प्रद्वै-
 दस्ताः परिधाहमानम् । एकद्विद्विद्वय सग्नमद्वै, संकीर्णमगो
 नियतप्रमाणः” १ इत्यादि हानम् ३५ । (गोपलक्षणाति) गोजा-

तीयलक्षणं “सास्त्राधिकक्षातिरक्ता मृषिकनयनाश्च न ह्यमदा
 भावः” इत्यादिकम् ३६ कुण्डलकणं “कुण्डलस्युत्तमपद्विहृति-
 दस्तप्रचयमनकृत्तिकाः सितः” इत्यादिकम् ३७ उभयलक्षणं यथा
 कविणां उभरनस्य ३८ वचनलक्षणम् “यथाऽऽतयवाङ्मोक्षे-
 कापयितानकृत्तयवाङ्माराणां । व्यापता १ तन्मी २ मयु ३
 कल्प ४ वर्ण-कर्मोक्तमेवैव हिताय द्वाकः ॥१॥ मन्त्रि १ मू २ धन ३
 कुल ४ कथावत्, रोग ५ मयु ६ वननाश पर्वतिः । आदिमिद-
 कविधर्तिः कमात्, द्वाधरात्तत्रिभिः सर्मः कलम् ॥२॥ याचामसि-
 दि १ द्विर्तां विनाशो, २ हानः ३ प्रतीतो वसुधागमम् ॥३॥ युक्तिः
 पशुना ५ मन्त्रिवाङ्मिताय ६-कथादिव्ययुग्मेयु तद्विभारणम्”
 ४ इत्यादि ३९ अस्तिलक्षणम् “अङ्गुलशतंकेयुसप्त, कनः स्या-
 त्पञ्चविंशतिः अङ्गः । अङ्गुलशतंकेयो, अणोऽङ्गो विषम-
 पर्वस्थः” १ अत्र व्याख्येयं अङ्गुलशतंकेयुसप्तः अङ्गः पञ्च-
 विंशत्यङ्गुलमानजनिता । अनयोः प्रमाणयोर्मयुदितः अयम-
 नृतीयपक्षमसमादिविद्वद्वलेयु स्थितः स अङ्गः अर्थादिव
 सताङ्गुलेयु द्वितीयकथनयथाहमारादिविदु यः स्थितः स अङ्गः
 मिषेयु समविषमाङ्गुलेयु मयम इत्यादि ४० मणिज-
 णं रत्नपरीक्षा प्रत्योक्तकाकापदमलिकापदकेशादिव्यय-
 रतास्वस्ववर्णोचितफलदायित्यादिमणिगुणध्वेषविज्ञानम् ४१
 काठोऽङ्गि कर्कशे रत्नविशेषस्तस्य अणुं विषद्वरणमानो-
 न्यानादिवाग्यपक्षैकत्वादि ४२ वास्तुनो गृहप्रमेविधा वा-
 स्तुनास्त्रमसिद्धं गुणराषविज्ञानम् ४३ स्कन्धाकारस्य सामम् ।
 “एकैककथास्म्यहा, पतिः पञ्च पदातिः । सेना सेनामुलं गु-
 ल्मो, बाहिनीं भूतना चम् १ कर्कशः क पक्षः स्कन्धादिना-
 सिगुणैः कलाः । द्वायिकायोऽङ्गो द्वितीयादि” ४४ गगनमन्त्रं द्वा-
 दशयोजनायामनवयोजनम्यासादिपरिज्ञानम् । उपलक्षणाच्च कल-
 यादिनिर्दिष्टेषुपुष्पकस्तृपास्ययथास्थानवर्णोदिव्यवस्थापदिता
 नम् ४५ अत्रो ज्योतिष्कारस्ताङ्गिज्ञानम् ४६ प्रतिचारः प्रति-
 कृत्याहो चाराणां चक्रगममादित्यनपरिज्ञानम् । अथवा प्रति-
 चरणं प्रतिचारो रोगिणः प्रतीकारकरणं तद्विज्ञानम् ४७ स्य-
 युपुत्ततां सैन्यरचनं यथा चक्रम्युदे चक्राङ्गनी मुष्कारकपरिधा-
 दिवु राज्ञ्यवस्थापनेति ४८ प्रतिग्रहं तत्प्रतिग्रहनिर्णयं तद्वन्तोपा-
 यप्रवृत्तानां स्युहम् ४९ सामान्यतो स्युहान्तर्गतत्वेऽपि प्रमाण-
 त्रानिह स्युहविशेषानाह चक्रम्युदे चक्राङ्गितसैन्यरचनामित्यर्थः
 ५० गदम्युहं गदमाङ्गितसैन्यरचनामित्यर्थः ५१ एवं शकटम्युहम्
 ५२ युद्धं कुण्डलामित्येव नृपमाङ्गित शङ्खिणस्य शङ्खाङ्गि
 युपुत्तयाऽङ्गुलसामान्यम् ५३ गियुद्धं मङ्गुलम् ५४ युक्ति-
 युद्धं अङ्गुलविषयेपदेकं महापुर्कं यत्र यं प्रति चङ्गिहतानां
 पुरुषाणां पातः स्याद ५५ दृष्टियुद्धं योयमतियोयधोऽङ्गुलप्रा-
 निनिपातस्यानम् ५६ मुष्टियुद्धं योयधोः परस्परं मुष्टया हननम् ।
 ५७ बाहुयुद्धं योयमतियोयधोऽङ्गुलप्रा-
 निमत्सया वरगमम् ५८ लतायुद्धं यथा लता वृक्षमारोहन्ती
 आसुलमादिरस्त्यन्वेति । तथा यत्र योयः प्रतियोयधरीं गार्द
 निपीड्य नृमी पातयति तद्वतायुद्धम् ५९ (ईलसंगति) प्राकृत-
 शैल्यो वसुधाच्च गगनाकाशदिशेयत्वादिस्त्वैकं शास्त्रम् ६०
 (उक्त्यवधारणे) त्वकः अङ्गुलमिद्व्यवयवयोगात् तत्स्य-
 न्नेनाह अङ्गुलं अयमेव समुद्राद्योपचारस्तस्य प्रधादो यत्र
 शास्त्रे तत् समप्रवाहं अङ्गुलिशिखारात्मित्यर्थः । प्रत्यनकारणे
 तु “त्वत्प्रमण्ड” इति पाठः ६१ अनुर्देहं अनुःशास्त्रम् ६२ हि-
 रण्यपाकमुषण्पाको रजःपञ्चिकनयनिकर्षि ६३, ६४ (सु-

कहते, प्रब० ३ ब्रा०, श्रुते, युक्ते, हेम० । वाच० । स्वनामक्याते कलीनाम युधपुत्रे, यम धर्मस्व 'गामयोहस्व' मार्याः प्रीक्षिता, दर्म० (सुदशरथे उदाहरणम्) अयानयन्योः समीपे पश्येत्तमे, 'अयानयरीय नाहूरे कायबरी' नाम अर्थो ह्येत्या तस्य कली नाम पश्यन्ते " ती० ५४ कल्प ।

कलिओप-कश्योप (स्)-पुं० कलिनां एकेन आवृत्त एव कृतयुगपरिचरितनाम प्रोजो विप्रमार्गविशेषः कश्योपः इति । युग्मराशिविशेषे, (अ०) । " जेणं रासीचउक्कएणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं पणपणवसिए सेणं कलिओप " प्र० १८ हा० ४ उ० । स्थान० ।

कलिओगकलियुग-कश्योपकृतयुग-पुं० महायुग्मराशिमेदे, " जेणं रासीचउक्कएणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं जेणं तस्स रासिस्स अवहारणसमया कलिओगा सेणं कलिओगकलियुगं " कश्योपकृतयुगे वतुरादयः प्र० ३४ शु० १ उ० । कलिओगकलिओग-कश्योपकृतयुगे-पुं० महायुग्मराशिमेदे, " जेणं रासीचउक्कएणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं जेणं तस्स रासिस्स अवहारणसमया कलिओगा सेणं कलिओगकलिओगे " कश्योपकृतयुगे वतुरादयः, प्र० ३४ हा० १ उ० ।

कलिओगतेओग-कश्योपकृतयुगे-पुं० महायुग्मराशिमेदे, " जेणं रासीचउक्कएणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं जेणं तस्स रासिस्स अवहारणसमया कलिओगा सेणं कलिओगतेओगे " (अ०) कश्योपकृतयुगे सप्तदयः प्र० ३४ शु० १ उ० । कलिओगद्वारजुग्म-कश्योपकृतयुगे-पुं० महायुग्मराशिमेदे, " जेणं रासीचउक्कएणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं अवहारणं जेणं तस्स रासिस्स अवहारणसमया कलिओगा सेणं कलिओगद्वारजुग्मं " कश्योपकृतयुगे वतुरादयः प्र० ३४ हा० १ उ० ।

कलिंग-कलिङ्ग-पुं० क्ली० कं स्त्रीणि लिङ्गमस्य धृष्ट्याः पक्षिणि, क्रमरः । तस्य अन्तर्गतं पीतचिह्नवत्साधारण्यं स्त्रियां जातिस्त्वऽपि संयोगोपधत्वात् टाप् । कलिं गच्छति वा । अन्व निर्य मुम् च । प्रतिकर्षणे, हेमच० । कुटजे, तस्य कलस्य ध्वजस्य लुप । इत्यप्येव, न० । चिरिचबुद्धे, प्लक्षबुद्धे च, मेदि० वाच० । देशमेदे, यत्र काञ्चनपुरं नगरम् । प्रभा० १ पद । कल्प० । प्रब० । दर्श० । सूत्र० । आवा० ।

कलिंगराज-कलिङ्गराज-पुं० कलिङ्गजनपदात् राजनि, आव० ४ अ० ।

कलिङ्ग-कलिङ्ग-पुं० कं-जातं हञ्जति रोषेन ' लजि मज्जे' अन्व-कटे, हेमच० । तस्य गृहाद्यावत्केन वातरोचनासधात्वात् वाच० । " कलिजो णाम वंसमया कलवञ्जोसठ्ठी चि भयति " नि० सू० १७ उ० ।

कलिव-कलिम्ब-पुं० यन्त्रकर्पायाम्, वृ० ४ उ० । नि० सू० ।

" कलिषो वंसकपरी " ग० २ अधि० शुष्ककाष्ठे, म० ८ शु० ३ उ० ।

कलिकर्द-कलिकरार-पुं० कर्षीनां कलहाणां करणक इव प्राज्ञमविशेष इव कलिकरणः । एकोनविंशे गौण-परिग्रहे, प्रज्ञ० भाष० ५ हा० ।

कलिकलह-कलिकलह-पुं० राटीकहते, " कलिकलह-बहकरणं " कलिकलह इव राटीकहते न तु रतिकलहः । प्रज्ञ० भाष० ३ हा० ।

कलिं (लि) कलुस-कलिकलुष-न० कलहहेतुकलुषे, विधा० १ सु० १ अ० ।

कलिकुङ्क-कलिकुङ्क-न० कलिपर्वतस्याऽधोभूमिस्थे सरोवरे, तत्कल्पव्यायम् । अंगजनपद करकलुषिवासिजमाणा एव पानयरीय नाहूरे कायबरी नाम अर्थो होय । तस्य काली नाम पश्यन्ते तस्स अहो भूमिये कुङ्कं नाम सरवरः । तस्य अहोहिर्वि अहिहरो नाम हर्षो होय । अथवा उदमधविहारिणं विहरेतो पाससामी कलिकुङ्कसमीपदेशे काळसंभोगे विभो सो य जुह-नाहो पणं पिक्कन्तो जाहसरो जाभो वित्ते । अहो हं विहेहेसु, हेमचरो नाम माहणो । अहोसि जुवाणां वि-जा य मा ओवहसंति, तस्मात् वेरुमण, नलिरसाहस्स साविणो साहाय सक्कं विभो स-रिणं कामो अहं विहो सुणइरुक्कं देण पुहो । अ कारणं मय अह-टिप बुद्धे तेणाहं सुणुक्कालो मेओ पाणिको सम्मत्तं । अन्ते क-याणसणेण विधानं मय कयं अहा अन्तरे उडो हं जुज सि । मारुज्ज हर्षो जाभो हं । इह प्रथमे तयो इमं प्रगतं पड्ड-वासाभित्ति चित्तिमं कतो अहं सरवरयो चिणं सरलकमत्तं मेहिं जिणं पूरइ परिवालिमपुग्गमहिअस्सम्पत्तं अणसणे काउं मदिहोओ वंतरो जाभो । एयमकलमुक्कं चारोहिंतो सोक्कया करक्कं भा इत्यात्तयाओ । न विहो सामी । राया अहं अ-प्याहं विहेइ अओ सो इहो जेण मययं पूरओ । अहं हं अथओ सि । एवं सोअतस्स पुरओ अहोहिण्यमावेण नवहटय-प्यमाया एमिमा पाठभूया तओ तुओ रावा जय जय सि अणतो सीय जमय पूरइ अवेहं तस्य कारेइ नय्य सित्तं पुक्क-णि संपुइयं पिक्कन्तो अकारेण कस्स कलिकुङ्कसिणं पयासिम् । तस्य सो इहो वंतरो सामिज्जे रत्ता मयियं य पूरेइ मज्जेसीय मुहज्जणाणि कलिकुङ्कमेने य कम्मकरे पयासेइ । अहा गम-वासी जणो यामुसि अहइ तथा कलिकुङ्कनिवासिजणो चि क-लिकुङ्को । एसा कलिकुङ्कस्स उणयो । १० १५ कल्प । कलि-कुङ्के नागकहे (ह्ने) च श्रीपादपनायोः ती० ४५ कल्प ।

कलिगिरि-कलिगिरि-पुं० अयानयन्योः समीपे कलिपर्वते, यस्त्रोपत्यकावर्ति कुण्डं नाम सरः, ती० ३५ कल्प ।

कलियुग-कलियुग-न० कर्म० स्त० राक्षसिरोचत्तयुवो वा कलिकुपे युगे काळविशेषे, वाच० ।

कलियुगोत्पत्तिर्लोकं पश्य ।

तेणं कलियुगे तेषं समयेणं समणे जगत्तं महावीरे पाणयकप-टिप पुप्फुत्तविमानो बीससायरोवमाहं आउं परिपालिना त-ओ बुद्धा समणो तिष्ठाणोअगमां इमीसे उस्सपिणीए ति-सु अरण्ये वरुहेतेसु अन्ननवमासाहिअपंचहुत्तरोवासावासा-सेसे चउत्तय अरण्य आसादसुक्कडोए उत्तरकरमुणीरिक्के मा-हणकुङ्कामे नयरे उअमत्तमाहमारियाए देवाणंए कुङ्कं-सि सीहययवसहाइचउहसमाहमिणसंसूइओ अवइओ । त-स्य वासीइणिणंतेरे सक्कादेण इरण्येअसिणि आसाययहुल-देवीए तिसाए गमविमियं काउं गममिमा साहुरिओ । मा-हण सिणेहं नाउं सत्तममासे अस्माविशेहिं अंवेहिं माहं समणो होहिंति गहीआमिमाहो नवहइं मासाणं अरुडमाहुरा-इदियाणं अन्ते चित्तसियतेरसीअररत्तं तस्मिन्ने वेच रिक्के जा-ओ । अस्माविहं कययदमानानां मेवकपुसुरमयं । इ-

वायव्यपवनवाहं पवनस्रवदाभौ वृक्षजोगा अस्म्यपिर्दिष्टं देव-
सगपदि सीसं वासाहं आगारवासे बसित्ता संवच्चरिषं दाणं
दाणं चंपुहृदयं सिविषाय पदाग्री पणदेवस्येण मन्त्रसिरक-
सिन्दसमीय तस्मिन् वेधे बरिते ग्रेष्ठेन अवहरदे नायसंडवणे
निष्कर्मणे ॥ बीयादिने काशविष्येणं पायसेनं पायविभो पंच
दिग्भाहं पाठय्युह्याहं ततो वायसवासार्हं तेरसपयने अमन्तु-
रतिरिपकमोबलसो सतिष्ठा उग्रां यं तथं बरित्ता अंमियन्नामे
उग्रावासिभाहीरे गोरोहिआसणेनं हडनसेनं तस्मिन् वेधे न-
पयसे वसहाहसुहृदसमीयं पहरतिमे केवलयं पयो ॥ इ-
कारसंयं अ मन्त्रिजपावाय महेसवने तिस्रं पण्डितं ॥ इ-
भूयस्युह्या गणहरा दिक्कभा सपरिवारा वयविदिभाभो अ-
वयभो वायाहीरं वासा वचस्मासीको जायामो तंजहा यना अ-
टिप्रगमे, तिथि चंण्डु, दुकास्य वेसाहीवायिव्यमामेसु, वडहस
काशदारायमिहेसु, कुमिदिहाय दो अदिवाय, यमा आहमियाय
यमा वयिअसमीय, यमा सावलीय, यमया पुन अमिजमपावाय, इ
थिपावासे अ उज्जयनाय सुहृदसमीय आसि ॥ तस्य आउसेनं
जानंतो सामी सोलसपदरार्हं देसयं करे तस्य चंदिउमागमो
पुष्यपक्षो राया अचरं सुदिहायं सुमियायं फलं पुजेइ नयं
वागपेइ ते अ इमे ॥ पदमो ताव अक्षपासयसु नया विधति तेसु
पदंतेसु वि ते न शिति केध तदा निष्कंधंति जहा तय्यनाभो
विश्वस्संति यवस्स सुमियास्स फलं एवं वृक्षमगिदिहासा वच-
पासायस्साजीभा संयपायं सिष्युहायं विसायां अ अविरत्ता-
भो इ मे दुस्समाय दुष्पयं ॥ विहवाहवयणाभो गया धम्मदी-
वायवा इवरपयसमयमिहार्हंति तस्य सयेण ते अ मिहवासाय
पदिहंति देसजंगार्हंति तदयि मिगंतुं न इच्छिस्संति वयगहणेनं
अे विभीर्हिंति ते वि अविहिनिभामेयभोसंते ते विमिसिस्संति
निहिं संकिलेसमजे आगया अमपरिभासा अविस्संति वेरहा
य सुसादुभो होहण आगमासुसारेणं निहिंसंकिलेसार् अजे
आगय वि अयगविजय वसो, सुगणेण विजयिहंति सति पदम-
सुमियाय ॥ बीभोपुन इमे बहभो वागय तस्मिन् जहाहिय-
इमो ते अ मज्जायं अण्णायं वित्तिपति अयो वि अतयो लोगो
इसह ते जगंति न अयमसुदे गोसीसचंयं सु पयं विरत्ता
पुण वागय न लिप्यति ॥ अंते अलिस्संति किलिज्जंति ॥
एवस्स फलं पुण इमे वागययाणीभा गच्छिज्जया अयमकसेणं
अमपरिजामयेणं अ जहाहियं गच्छाहियं आयरिआरणे अ-
सुवयिलेवणं तु तेसि अदाकमसह सायजलेवणं अयविलेवणं
अ अयोसि ति अकरेण लोहसहसं अंते अयुविषयविषाए
य वयगहोला ॥ ते अमिस्संति न एवं गराहियं किं तु धम्मंग,
अयं विरत्ता तदपुरोणाणि न सायजे उपरिहंति ॥ ते य तेहिं
किलिज्जंति जह वयवणीभा अमिक्किरय यति ॥ बीयसु-
मियाय ॥ २ ॥ इमो पुण इमो सज्जायकचित्तयं हिंउं बहवे
सीहपोअया पसंनकया विधंति ते य लोपहि पसंतिज्जंति
अदिगमंति य वंक्कणं य हिंउं सुगणसि ॥ फलं तु यवस्से-
नं बीररत्तायाणीयां सिहायं विहरणपाउमगां निष्ठा-
णि साययां सा सहेयं अमिजमुमानयता धम्मोचमाह-
दाणपरा सुसोहरकवावणपरा य ते य संधिहंति वडुगा सीह-
पोयमा नीयावासिपासयोससार्हं किंउसणेभो अये सीहास-
याभो अ ते अण्णायं जणउजणयं पसंतं दुरिसिहंति ॥ तहा-
विहपोहइअिलोहंति पसंतिज्जंति अदिगमंति अदिगमिस्संति अ-
तमवयकरणाभो य ते अययकयार्हं केई धमसज्जा वाहाक-
गपरिहारगयो दूरजंति तेअ तेसि तत्पाविआयं अ सुणगाह

पदिहासिस्संति अमिक्कणं सुवयममकहेणं अंतिस्संति ति
असु कुलेसु दूरजंति ते पदिहासिस्संति अयथाय वृक्षमवा-
सेण धम्मगच्छा सीहपोअया इय अविस्संति सि ॥ ३ ॥ अ-
उत्थो पुण एवं केध कागा वाणीय तदे तिसाय अमिभूया
मायासं इहुं तस्य गंतुं पांठु केध वि मिसिज्जा न एवं ज-
संति ते असहंता तस्य गया विषुद्वयंति ॥ फलं तु इमे वाणी
वाणीआसु साहुरार्हं अरगमीरा सुमियाअरत्ता उस्समाववा-
यकुसला अगहिसगहिलो राया इदनायस कालोविअयम-
विरता अयिस्सिउअस्सिया तस्य कागसमा अरवंकजहा
अयेगकलंकोबहया धम्मद्वी ते अज्जयधम्मसज्जाय अमिभूया
मायासरण्याया पुण पुणुसविषरीया धम्मचारियो अरंभक-
ड्यायुगुणिरया वि य परिणताभो अणुवाययपट्टाभो अक-
म्मयंअइउयो ते इहुं मूढधम्मिया तस्य गच्छिहंति सि ॥ केध
वि गीयस्येण ते अमिहंति जहा न पस धम्मसमो किं तु
तयामासोयं तहवि ते अयसहंता के य जाहिंति विमिस्सि-
हंति अ संसारे पयइयेणं वाहिंति ते अ मूढसाहया अवि-
स्संति सि ॥ ४ ॥ पंचमो इमो अयेगसायवगणाउले विसमे
वये अग्गे सीहो अमो विट्ठर न य तं को वि सिगालार्हं वि-
यासेइ कासेणं तस्य मयसीहकलेवरे कीडया उअया तेहिंति
अमिक्कयं इहुं ते सियालार्हं उअयंति सि ॥ फलं तु पयस्स
सीहो पयणं परवाअमयुदुरिस्सताभो वयं पयिलसुपरि-
क्कणधम्मअज्जा अरहहासे सायवगणा परतित्थिआह
पययणुपवणीया तेहिं एवं अमंति एवं पयययमहायं पुआ-
सकाद्वारायउउच्छेयगंरतो जहा तहा फिहमो सि विसमं अ-
मरकयजणसकुलं तं य पययणं मयं आसयवयमयेणं नि-
यमायं अविस्सह तहा वि पक्कयणीया मयणं न तं उअवि-
हंति किं इत्य परप्परं संयर्हं अयि सुद्विउसंभवि अमिक्कयोसेणं
तस्य कीरगण्याया पययणंनिदया समयंतरीयाहं वयिअहिंनि
ते य परोप्परं वि तमेषुसि पुदे निरहसेसं मेयं वि सि निअयसे-
यं उअविस्संति पययणंति ॥ ५ ॥ छठो पुण इमो पउमागय सरा-
यार्हं अयज्जा गागमज्जाया पउमा पुण ककउट्टियाय ते वि वि-
रत्ता न तहा रमणिज्जसि फलं तु पउमागयणांयाणि धम्म-
विआयं सुकुलार्हं वा तेसि धम्मो पयचित्थइ ते वि अट्टाणुप-
तिहोसाणुभो होएय किलिज्जमज्जाया ईसाइयोसज्जुं तेण न
स कज्जं साहिसंति सि ॥ ६ ॥ सप्तमो इमो को वि कउसगां उ-
अविबडो उट्टुपुणकज्जायं परोअज्जुमायं वांयाहं समं वा-
याहं अमंतो कणिता य किलेसु कतरासु पययव तमज्जे स-
माययं विरलं सुकं वायं अयणेर सुखिसें य परिहइ सि एव-
स्स फलं इमे करिस्सयाणीया दाणधम्मदं ते य उअियपटा
आणयं मत्ता अण्णाअमाणि वि संयनसाहं दाणाणि पाठमाणि म-
जंता ताणां वि अयपेसु दाहिंति इय वडमंतो यमो सुतो अण्पा-
उगमज्जे किं सुकं देयं मवहं सं अयोहिंति सुपयं वा सताग-
यं परिहइस्संति परसाणि दाणाणि दायया गाहया य जविस्से-
ति ॥ अजहा वा वक्कणं अणीया असाइयो ते वि साहउद्वीय
उअियवडा गियिहस्संति अट्टाणेसु अविहीयसु अ वाविस्संति
जहा दुवियको कोइ करिस्सो अवीलसो अवीयाणि बीया-
विहपोहइअिलोहंति पसंतिज्जंति अदिगमंति अदिगमिस्संति अ-
तमवयकरणाभो य ते अययकयार्हं केई धमसज्जा वाहाक-
गपरिहारगयो दूरजंति तेअ तेसि तत्पाविआयं अ सुणगाह

पीप अग्रदुमानमभिमार्शहि तथा कारिस्सन्ति जडा पुणपस-
 ध्वं अक्खमार्शं होहिंति ॥ ७ ॥ अग्रमो आपसो पासायसिहरे
 बीरतमरिमा सखाअग्रसोचिंया वा कलसा विह्वित्तं अण्वे
 य भूमीय बौदया ओगाससयकलिया कालेण ते सुइकलसा नि-
 यछाणांमो बहिया बौयदपड्डाणं उवरिं पटिया वि जग्गासि
 फत्तं तु कलसत्थाणीया सुसाहणे पव्वं उग्गदविहारेण विहरं-
 ता पुत्ता होऊण कलाइसोचोमो नियसमत्था उट्ठिञ्जा उस्स-
 खींयुया सीयसविहरिणे पायं जयिस्सन्ति इयेरे पुण पासत्था-
 ई भूमिद्विया वेव जूमिरयमोगासप्याय भसंयमछाणसयकलिया
 बौयदघणप्याया निजसपरिणामा वेव होहिंति ते य सुसाहुणे
 उट्ठंता अक्खविहारकित्ताजावाओ बौयदघणकप्यायं पासत्था-
 ईणं उवरिपीरं करिस्सन्ति ते य सल्लिखअक्खमणेण पीटिया संता
 निक्खसल्लण सुखरयं तेल्लं संकिल्लेसं साय होहिंति तो परुण-
 रविवायं कुणतो वा वि संजमाओ जमिस्सन्ति "इके तवगारवि-
 ष्ठा, कल्ले सिट्ठिआ सयधमंकरियासु । अक्खरवासनुहुञ्जिवि,
 होहिंति अपुधुधममाणे ॥ ११" केह पुण अगहिहेगहिहिल्लवराय-
 अक्खणागविहीए कालाइसोचिं य अप्पाणं निज्वाइस्सन्ति तं
 अक्खणाणयमंयं पञ्चयंति पुज्जायरिया एडिक्क किर पुहवीपुरीय
 पुणे नाम राया तस्स मंती सुबुद्धी नाम अज्जा ओगदेवो नाम
 नेमिस्सिओ आगमो सो य बुद्धिमंतिया आगमंस्स काळं पुट्ठो
 तण जणियं मासाणंतरे इत्थं जलहरो वरिसिस्सइ तस्स जलं
 ओ पाहिइ सो सज्जो यि गइधरओ भविस्सइ किप्पि यि
 काले गय सुबुद्धिं जणिस्सइ नउत्तलपाणेण पुणे जणा सुग्धिं
 जयिस्सन्ति तत्रो मंतिया तं रायां विज्जलं प्याय वि परहचोसेण
 वासिस्सं गहत्थो जणो आइहो जणेय वि तस्संगहो कओ मा-
 सेय्य पुट्ठो मंते तं संहयिंयं नीरं कालेण निट्ठियं लोपयं
 नवोदयं वेव पाउमाळवं तओ गहिहोत्ता सव्वसोछा सामं-
 ताई गायंति नखंति सुत्थाय वि विट्ठतो केवलं राया अमओ
 अ संगहिंयं जलं न निट्ठियंति तं वेव सुत्था विट्ठति तत्रो सा-
 मंताई विस्सरिस्सिच्छि रायआमक्क निरिक्खिल्लण परपरं मंति-
 छं जहा गहिहो राया मंतिया एय अग्गाहिंते यि विस्सरिसाया-
 रा तत्रो एय अवसाकिण अवरे अप्पतुल्लायरे रायांयं वया-
 विस्सामो मंतोक्क तेल्लं मंत नाक्क रायां विन्नेवइ रक्खा बुत्तं
 कहमंयं दुत्तो अप्पारक्खियव्वो विह्वं इ नरित्तुल्लं इवइ मंति-
 या भणियं महराय । अगहिहेहिं पि अग्गेहिं गहिहो होऊण ज
 यव्वं न अग्रहा सुक्को तओ कित्तियमदिक्की होउं तं राया म्मा
 तेल्लं मज्जे निअसंययं रक्खतां चिट्ठि तत्रो तं सामंताई तुछा
 अहो राया म्मा वि अक्खरिस्ता संजायति उवायण तेण तं हि
 अप्पारक्खिओ तत्रो काळंतरेण सुहबुद्धिं जाया नवोदये पाय स-
 न्नं होगा पमाइमायसा मुग्गहा संयुत्ता एयं दुस्समकाळे नीयत्था
 कुल्लिगीहिं सरिस्ता होऊण वट्ठता अप्पणो समयं भाविणं
 पडिआहिंओ अप्पणं निज्वाइस्सन्ति एयं भावि दुस्सम-
 विज्जसिअसुअगाणं अणएइं सुमिणाणं फत्तं सामिमुहाओ
 होऊण पुण्णपादमरिदो पव्वइओ सिंयं गमो एयं अ दुसमासमवि
 हस्सिअं लोइया वि कलिकालववएसेणं पक्खित्तं जहा पुब्बं
 किर दावरज्जाउत्तणं रक्खा जइट्ठिणं राययानिआगएयं
 कप्प वि परस्सं वडिअयाय हिदो एया गावी घण्णपाणं कुणंती
 विट्ठा तं अ अक्खेरयं दूणण राक्खा दिअधरा पुछा किमंयंति तं हि
 भणियं देव । आगामिणो कलिजुगस्स स्यगमेयं इमस्स अ-
 ष्ठमुस्स फल्लमिणं, कलियुगे अग्गापिअओ कप्पयं कप्पयं वि

रिक्सिंपक्कस्स दाणं तं उवजीविस्सन्ति ततो दविणगगाइहणा
 तत्रो अग्गाउ ज्जुत्तं पक्खिएण सल्लिखसीसासिअवयालुयाय एज्जु
 उ वलंता के वि विट्ठा कणमिणियं ताओ रउत्तओ वायावक्क-
 जोएण सुक्खसिआ तत्रो महावहणा पुच्छिएहिं भणियं दि-
 एहिं महराय । एयस्स फत्तं अं दविणं किच्छवसीए होया विद-
 धिस्सन्ति तं कलिजुगमिं चोरगिरायदंनदाईपहिं विणास्सइइ
 पुणुरवि अग्गाओ बहिएणं धम्मपुण्णं दिहं अह बौयसुत्तिहं
 जलं कूबं परंतं तत्थ वि बुत्तं माहोहिं देव अं इत्थं पयाओ अ-
 सिमसिक्कित्तिवाणिज्जाईहिं उवज्जिहिंति तं सव्वे रायउल्ले ग-
 च्छिहिंति अक्खजुगसु किर रायाणो नियदव्वं दाऊण सोअं
 सुट्ठिं अकरिउ पुणो पुत्तओ वक्कंतेण विवइ एगगयक्कपयं तं
 अ एयमिं पयस्से विट्ठा तत्थ सरं पायवक्कस्स वेइयावंचनंजण-
 धमल्लइपुआ गीयवइमहिमा य जणेण कीरमाणं एओइह
 अक्करस्स तरुणा उवायास्स वि मइमहिमकुसुमसुमिक्कस्स वि
 बत्तं पि कां न पुट्ठिहिं तस्स फत्तं वरावाणियं विप्पेहिं
 जहा गुणवत्ताणं महप्पायं राजजाणं न पुआ भविस्सइ न व
 रिक्खिं यार्पदिंति निम्मुणाणं पाविट्ठाणं खल्लं पुआ सक्कारो
 इहो य कलिजुगे भविस्सइ भुज्जो पुरोपाविट्ठियं राऊण विट्ठा
 एयां टिआ सुहुयकिइइवक्काज्जमाओवणं अंतुरिक्खिअपि
 तत्थ वि पुट्ठेहिं सिअं सुत्तकंठोइ जहा महामाग । कलिआं
 सिलाजुल्लं पायं विअलं जयिस्सइ वाअल्लमरिओ धम्मो एय-
 ट्ठिहिं परं तिअयस्स वि अक्कस्स माहएयेणं कविक्कां तिप्प-
 रिस्सइति लोभो तस्सिं वि तुट्ठे सव्वं सुमिस्सइ दुसमसुसमा-
 य पुव्वसूरीहिं एओइया विक्काए कलिजुगमाहएयमिंयं साहिंय
 " कुआवाहाजीवणं-तरुफल्लवहिया वि वयथावगया ।
 होइ विअज्जकमिअल-सण्णदमइयुअपुआय ॥ १ ॥
 हायंति कलिजुगघट्टणं-गयगइमसगदवाअल्लिअरणं ।
 एमाई आइरया, लोअमिं वि कालोदयेण ॥ २ ॥
 अयधरकलइकुलयर-मेराअसुअधम्मपुट्ठविहिं ।
 वालुपचक्कारेओ, एमाइमाइ सएण ॥ ३ ॥
 कलिअवयारे किअमि-अएसु अउत्तं पि पंदयेसु तह ।
 जोइवहाइकहाए, जागिमज्जोमि कलिजाओ ॥ ४ ॥
 तत्रो सुइट्ठेणं, जिअमिं टिइहाइय तमिअ ।
 एमाई अदुत्तर-सएण सिआनियट्ठिहिं ॥ ५ ॥
 एयासि गाहाणं अथो कूवेण आवाहो उवजीविस्सइ । राया
 कूवणत्थाणीओ सव्वसिं बाल्लिअववसुत्तुहाणं अरणीय-
 नेय आवाहतुल्लायं कलिजुगदोसाओ अय्थमाहणं करिस्से ?
 तहा तरेण फल्लनिमिओ वहे उओ भविस्सइ फत्तं मुत्था
 पुणो तत्तुल्लस्स पिउओ वट्ठपारवं उदेसं गंयणपत्तल्लहणा उ-
 प्यास्सइ २ वडिअजुल्लाय कप्पाय विक्कमाइणा गंतुल्ला ज-
 णां भावणतुल्ला उवजीवणं करिस्सइ ३ होइमई कडाईं
 तिस्सावि कक्का सो सुग्धिंतिअल्लवयणगगविअए कल्लमस्स
 पिसियाइणो पागो इविस्सइ । स जाअक्कमपरिहारेण अनालव-
 केसु परजणेसु आवाणं भविस्सइ सिआओ ४ सण्णसरिस्सेसु नि-
 हायसु धम्मवक्केसु दाणाएसक्कारो गक्कपायेसु पुज्जसु धम्म-
 वारिउ अयुया व भविस्सइ ५ हायस्स अंगुलिजुगसु घट्टणं
 वणं भविस्सइ इत्थजुल्लस्स पिअओ अंगुलिजुगनुत्तां वहुपु-
 सोहिं लयगवरकरणाओ अट्ठयं नाम लोभो भविस्सइ ६ गय-
 वोडव्वं सगमं गहमवोडव्वं भविस्सइ गयत्थाणीओ उच्चकु-
 लेसु गइत्थया व सगदवाहणेविण्णु कलहो गयलो वा भवि-

स्सह इय नीयकुत्रेसु गहजत्पायीणसु मेरा भीरं भविस्सह ७
बालवचा सिला धरिस्सह भणुस्सि सुदुमयेर बालप्पायसु
यस्मे सत्थासुसारिणिसिस्तानुहाय पुढीय निशिवानितोमस्स
जिदं निज्जइयं भविस्सह ८ जहा बालुपाय चको तया गहिदुं
न तीरह एयं आरंजाभी नि बाणियजकसिस्सवार्ं भाउविसिअं
पमासाणकयं कजं अ पाविस्सह ९ ससगाहा दुग्गायोक्कहाणय-
यम्मा तं येमं किअं पंचपंडथा सुओइणकुत्तासणाओ भाहुसय
कलुगंगयदोणापरिसु अ संगामसीय निहयसु बिदं रउअं प-
रिवास्सिअ कलियुगपविसकाले मदापरं पट्टिआ कत्थ विष्णु-
हेसं पत्ता तत्रो रत्तीय जुदिहिसेण भीमायां परपहरपाहरि-
रसे निजिआ ततो सुसेसु धम्मपुचारसु पुरिसकयं कावं
कली प्रीमसुचिपटिओ अहिबिचो य तेण प्रीमो । रेजावम ।
सुगुपिमाहाइयो संपद धम्मयं पटिओ तुमं ता करिसो तुह
धम्मो तओ भीमो कुओ तेण सह जुजिकमरारो जहा जहा
भीमो जुज्जह तदा तदा कली बहुर तत्रो निजिओ कलिया
प्रीमो । एयं बीयजामे अज्जुणो तहअचत्थजामेसु नकुलसह-
इवा तेण अहिबिचो कट्टा निजिआ य तत्रो सावसेसाय
मिसाय उटिणसु जुदिहिसे जुजिओ मुओ कली ते उरवंतीय
वेव निजिओ कली सो संकोमनेअं सरावमज्जे उविओ पनाय
य भीमायं इंसिओ । एस सो जेण तुम्मे निजिआ यमाइयं
दिट्ठताणं अहुसरसएण मदाजारे वेसि सिया कलिहिं रं-
निययि । अलं पसंगेण । सीए २१ कलप १ ।

कलित्त-कलि (लि) प्र-न० कतिविशेषे, हा०१ अ० । औ०
कलिदपद्दह-कलिदपद्दह-न० हस्तिनापुरस्थे बृहदे, ती०
४९ कलप १ ।

कलिय-कलित्त-त्रि० कल-कर्मणि-क-युक्ते, ल० । स्या० । हा०
प्रश्न० । " सुंदरयणजघनचयणकसरणयणसाधबिहास-
कलिया " विपा० १ सु० २ अ० । रा० अ० औ० उपेते, बहु-
रवजययकलित्तं " प्रश्न० आश्र० ३ हा० । आश्र० । विहिते,
प्राप्ते, च मेदि० । भदिते, संघाते, सम्भूते । शुद्धीते, उक्ते, विधा-
रिते, वदे, च प्राप्ते कः हावहाभाही, न० बाच० ।

कलुष-कलुष-त्रि० करोति मन आनुकूल्याय क उन्नत् " हरि-
जारी हा० । १ । ४४ इति रस्य हा० । करोत्याह्ने, । विपा० १
सु० ७ अ० । प्रश्न० । द्यास्पदे, प्रश्न० आश्र० ३ हा० । विपा०
दीने, सु० १ सु० १ अ० २ अ० । " कुलितं रीत्येनेति निरु-
क्तिवशात्करणः । करुणास्पदाकारकम् । प्रियविप्रवागादिजुः
अहेतुस्य शोकप्रकर्षस्वरूपे रसविशेषे, अतु० ।

अथ हेतुतो लक्षणात्तत्र करुणरसस्वरूपमाह ।

पित्राविप्रयोगवर्ध-स्वहावाहिविण्वाययसंमुपप्लव्णु ।

सोऽभिलिखिप्रपराहाय, रुशिलिगो रसो करुणा ॥१६॥

प्रियविप्रयोगवर्धन्यथाभ्याविधिनिपातसंक्रम्यन्ः समुत्पन्नः
करुणो रस इति योगस्तर विनिपातः सुतादिमरणं संक्रमः य-
रवकादिभवं शेषं प्रतीय । किं लक्षण इत्याह । शोचितविप्र-
तिप्रद्वान्नद्वितानि शिक्षानि लक्षणाणि यस्य स तथा । तत्र
शोचितं मानसो विकारः शेषं विवर्तितमिति ।

उदाहर्यं यथा ।

पञ्क्या किलामि मेयं, बाहायपपफुत्त्रियं बहुसो ।

तस्म विभोगे पुत्तया, दुष्कल्यं वे मुहं जयं ॥१७॥

अथ प्रियविप्रयोगवर्धनं बाह्यं प्रति वृत्ता काव्यिदाह तस्य
कस्यचित्प्रियतमस्य विधोगे पुत्रिके दुर्बलकं ते मुञ्चं जातं कथं
भूतम् । (पञ्क्याकिलामित्यंति) प्रप्रातं प्रियजनविषयमिति-
चिन्तितं तेन क्लान्तम् (बाहायपपफुत्त्रियंति) बाष्पस्यागतमा-
गमनं तेनेपप्लुते व्यति क्रान्तिषु यत्र तत्तथा बहुशोऽजीवन-
मिति ॥१७॥ अतु० ३४० पत्र० । कामनेयं, मनुष्याणां करुणा म-
नोहृत्यस्या तथाविधत्वात् तुच्छतेन क्लेशदहनत्वेन शुक्लशो-
णितानिप्रमयदेहाश्रितत्वेन च शोचन्मात्रकत्वात् करुणो हि
रसः शोककृष्णभावः करुणः शोकप्रकृतिरिति वचनादिति, स्या०
४ ग० ४ अ० । वृत्ताभेदे, तु० बाच० ।

कलुषवादिषा-करुणप्रतिष्ठा-क्री० करुणार्थं शुद्धाभित्येवं प्रति-
ज्ञानं, " कलुषपनिर्याय जायउज्जा धम्मियाय जायमाय जाय-
आ " भावा० २ सु० ३ अ० ३ अ० ।

कलुषविणीय-करुणविनीत-त्रि० करुणाहापविनयपूर्वके, " म
ज्जिमंजणेहि वेगेहि कलुषाविणीयमुमुगसित्ताणं " सु० १ सु०
४ अ० १ अ० ।

कलुषा-करुणा-क्री० कृपायाम्, यो० ४ विष० । दीनादिष्वनु-
करुणायाम्, य० १ अर्थि० ।

करुणा दुःखहानेच्छा, मोहादुःखतदर्शनात् ।

संवेगाच्च स्वभावाच्च, प्रीतिमत्स्पर्शेऽपि च ॥

(करुणैति) दुःखहानस्य दुःखपरिहारस्येच्छा सा च मोहादुहा-
नादेका यथा ग्लान्याविना पश्यवस्तुप्रदानामिलापलक्षणाऽ-
स्या च दुःखिनस्य दीनादर्शनात् तस्य शोकप्रसिद्धादुत्पन्न-
श्रयनासादिप्रदानेन संवेगात्मोक्तानिलापाच्च सुखित्येवपि स-
त्वेऽपि प्रीतिमत्सु सांसारिकदुःखपरिजनेच्छा लुप्तस्यानामपरा
पुनरपरेषु च प्रीतिमत्ता संभव्यधिकेषु लुप्तेष्वेव स्वभावाच्च
प्रयत्नमाणा केवलिनानिभ भगवतां महासुखीनां संचातुमहापरा
यथानामित्येवं अनुबुद्धिः । तदुक्तं " मोहादुत्पन्नसंवेगाय हतमुता
वेव करुणति " हा० । पा० ४ विष० ।

कलुस-कलुष-तु० क्री० कल-उद्य च सुषांहासायां कस्य जल-
स्य बुधो घातक इति वा । महिषे, राजनि० । क्षिप्यो जानित्वात् ।
क्रीड् बनच्छे, धाबिले, त्रि० अमरः । गहिंते, त्रि० शब्दः । अ-
समये, वाच० । प्रीतिवर्जिते, स्या० ४ ग० ४ अ० । द्वेषशोभादि-
लक्षणे पापे, सु० २ स० । प्रश्न० । सु० ० " कम्मंति वा क्वहंति वा बो-
जानि कलुसेति वा पेक्षन्ति वा वेरंति वा पंकोषि वा मक्षेति वा एते
पण्डिता " नि० ५०१ २ अ० । प्रा० ४ कृ० । कात्याय० ५० " कलुस-
स्स य णिकसेवो चउविहो कोहादि एक्कारो " नि० ५०१ ३ अ० ।

कलुसकम्म (ण)-कलुषकर्म्म-न० मित्रद्रोहादिव्यापारकं
महोमसं कर्मणि, प्रश्न० आश्र० ३ हा० ।

कलुसमावश-कलुषसमापश-त्रि० मतिमालिन्यमुपगतं, हा० ३ अ० ।
एवमिदं सर्वं जिनशरणात्कर्मम्यथा वेति कलुषसमापके, स्या०
४ ग० ३ अ० । " स संकिते जाव कलुससमावशे णो
संचायेत्ति " कलुषं समापशः प्राकानिअयसिपर्ययलक्षणे
शोशालकमत्तानुसारीणां अनेन मिथ्यात्वं प्रत्यक्ष इत्यर्थः । अथवा
कलुषजावं जितोऽहमनेनेति केदकमपास इति, उपा० ६ अ० ।
कलुसदियय-कलुषहृदय-त्रि० दुष्टचित्ते, हा० १६ अ० ।

कलुसाठ (वि) अच्येय-कलुषातु (वि) लघुतस्त-त्रि० क-

लुपेण देवसेनादिदलक्षणपापनायिलमाकुलं वा चेत्तो यस्य स तथा कल्लुपितमनस्के, स० ।

कल्लेवर-कल्लेवर-न० कल्ले वृक्षे वरं भेषम् । तदुत्पन्नत्वेऽपि शुचिं सत्तया अलुक् । शरीरे, स्या० ५ डा० १ डा० शरीरं वपुः कायो देहः । कल्लेवरमित्यादयस्तु शरीरपर्यायाः विशेषः। मृत-शरीरे, प्रश्न० ब्राह्म० ३ डा०। प्रायः। मनुष्यशरीरे, अ० १ पक्ष० । कल्लेवरसंघाट-कल्लेवरसंघाट-पुं० मनुष्यशरीररुमे, संघाटश-य्योयुग्मवाची यथा साधुसंघाट इति, जी० ३ प्रति० २ डा० । कल्लेयुग-कल्लेयुक्-न० लुणविशेषं, लुण० २ ध्रु० २ अ० ।

कल्ल-कल्ल-न० कल्लयति चेष्टामत्र यक् कलपते कलगतौ कर्म-ण्यत् यद्वा कलानु साधुः प्रसूये, अमरः। वाच० । आ० म० प्र० भी० । त० । प्राज्झाकाश्च, रा० । प्रभाते, प्रभु० । कलपमिति भवः, ज्ञा० १ अ० । " ते एवं कल्लं पुण मास्सिणिपदिच्छिदसि मा वा वसिहि " आ० म० ८० । विशेषः । भी० । कलप० । नीरो-गत्वे, ज्ञा० १ अ० । " कल्लं किलारोमं " कल्लं किलारोममु-च्यते । " तं तच्चं गिण्वाणं कारणकज्जेवयारात्तं " वच्चारोमं तस्यं निरुपचरितनिर्माणमवगन्तव्यमयथा कार्यं कारणोपचा-रात् तत्साधनदर्शनज्ञानचारित्रलक्षणं निर्वाणमवसेयमिति विशेषः । संघा० । साव० । निरामये, सज्जं, समये, उ-च्यते च, सि० अमरः। बाक्कलुतिवर्जिते उपायवचने, कल्याणवचने, व सि०, मेदि० । सुत्तयाम्, मेदि० । सुमान्मिकायां आरयाध, स्त्री० अमरः। हरीतक्याय, स्त्री० शब्दः। मञ्जुनि, म० हेम. वाच० । कल्लमरीर-कल्लमरीर-न० नीरोमदेहं, स्या० ३ डा० ३ डा० । पट्टशरीरे, स्या० ४ डा० ३ डा० ।

कल्लकल्ल-कल्लपाकल्ल-न० कल्ले च आकल्ये च । कल्लपाक-ल्लम् अनुविनमित्यर्थः । " कल्लापल्लि कोद्धातियासो व " विपा० ३ अ० । प्रतिप्रज्ञातम्, उपा० ७ अ० । अंत० । ज्ञा० ।

कल्लाण-कल्याण-वि० कल्याण्यन्तनीरुक्तया मौक्तन्तमान-यति प्रापयतीति कल्याणः सुखिहेतोः, उच० ३ अ० । पफान्त-पुफान्तपुष्पावहे, जी० ३ प्रति० २ डा० । अयसि, ज० २ डा० १ डा० । निःअयसे, स्या० ६ डा० । पुण्ये कर्मणि, स० । प्राचा० । शुने, शुक्लदायके, उच० ३ अ० । शोभने, उच० ३ अ० । स्व-अयसं, पंचा० १३ विच० । सुत्र० । सुखं शुनं कल्याणं शिवमि-त्यादीन् व्यवपदेशाभूते, विशेषः । सुत्रने, सूत्र० २ शु० १ अ० । तस्यपक्ष्मा तथाविधविशिष्टकल्लादिनि अन्तर्गोपशमकारिणि, जी० ३ प्रति० २ डा० । रा०। कल्लवृक्षविशेषः, ज्ञा० १ अ०। यथे-ष्टार्थफलसंप्राप्ती, सूत्र० २ ध्रु० ५ अ० । मङ्गले, स्या० ४ डा० ३ डा० । माङ्गल्ये, संघा० । उपद्रवामात्रं, प्रद्रवामात्रं पट्टिकाऽनुव्ययः, पंचा० १८ विच० । दशांशसमुद्दिहेतुत्वादी, स्या० । " कल्ला-खाहिं वग्गहिं " कल्याणप्राप्तिवृत्तिकानि, अ० ए डा० ३३ उ० । ज० । बुभार्थप्राप्तिवृत्तिकारिभौ । कल्याणानि समुच्चयस-त्कारिणामिः कल्ल० । ज्ञा० ।

स भद्रेतो कल्लण-सुदो यं कल्लं किंमारोमं ।

ते तव निव्वाणं, कारणकज्जेवयार अत्रो वा वि ॥

तस्साट्ठमणससो, सत्तयो अद्रव गच्छत्थो ।

कल्लमणइच्चि गच्छइ, गमयइ वुज्जइ व बोद्धइ वति ।

अणइ भग्गोरेइ जइइ-तो कल्लाणो सचापरिओ ॥

कल्लं किंमारोममुच्यत इतियच्चारोमं तथ्यं निरुपचारिणं निर्वाणमेवमवगन्तव्यमयथा कारणे कार्योपचारात्सात्स्थानं द-शमज्ञानचारित्रलक्षणं निर्वाणकारणमवसेयम् । अणशब्दः अणघातोऽकभार्थत्वाच्छब्दाद्यो गत्यर्थो वा द्रष्टव्य इति । त-तश्च कल्लं यथोक्तमारोममणति गच्छत्यल्लुत्तमं एवमथ वा पराद् गमयति बुध्यते स्वयं बोधयति वा पराद् शब्दार्थत्वेऽपि कल्लयति स्वयं मणति पुरैश्च माणापति यस्मात्समाकल्याणः स चेष्टाचार्यो गुरुर्बोध्य इति । अथवा कल्लघातुः शब्दार्थः संख्यानाथो वा कल्लशब्दसंख्यानयोरेति धातुपाठाच्च कल्य-मिति निपात्यते । ततश्च कल्लं शब्दं शास्त्रं संख्यानं वा गणनं यस्माद्वर्णितं शब्दयति प्रतिपादयति बुध्यते बोधयति वा तेन तस्मात्कल्याणो गुरुर्वत्येतदेवाह ।

अद्रव कल्लाददधो, संखाणत्थो य तस्स कल्लंति ।

सहं संखाणं वा, जमणइ तथं व कल्लाणो ॥

गतार्थः, विशेषः २८२ पत्र० स्या० । अ० आच० । सुखस्तर्हि किमिति सुहृद्व्यं नीरोमात्कारणं, ज्ञा० १ अ० । इहभोकादिनं, उच० १ ४० । कल्याणहेतौ, अ० १८ पाठोऽउच० । कल्याणहेतु-त्वाद्युद्देश्ये, जी० । प्रघातं, अ० कृ० ५ अ० । माषपण्याम् वाच० । गांजि च, ज्ञा० १ पद० ।

कल्लाणकल्य-कल्लाणकुत्तक-न० नगरभेदे, पूर्व्विक कल्लाण कउप नयेर परमट्टी नाम राया रज्जं करइ । ती० २५ पत्र० । (नासिकपुराशब्दः कथा)

कल्लाणकम्म-कल्याणकम्म-न० शुभकर्मणि, सन्ति जीवा-नां कल्याणि कर्माणि इति काशोदायि प्रश्नः । ('अक्षजुत्थिय' शब्दे लुपणः) ज० ७ डा० ८ अ० ।

कल्लाणकारि (ण)-कल्याणकारिन्-वि० कल्याणकरणं म-ङ्गलकरणं, ज्ञा० १६ अ० ।

कल्लाणग-कल्याणक-पुं० " कल्याणगपवरगंधमल्लाणुलेखचर " कल्याणकानि मङ्गलानि प्रचुराणि सुखादिना वक्त्राणि परिहृ-तानि निवृत्तानि येन तान्येव वा परिहृतौ निवृत्तिर्न यः स तथा कल्याणकं च प्रयत्नं च । पाठान्तरेण प्रयत्नमर्थं च प्राप्त्यं मालायां साधु पुष्पमित्यर्थः । अमुलेपने च शोभनकार्दाविलं-पने यो चारयति स तथा स्या० ८ डा० । उपा० । कल्याण-कमङ्गल्ये, स्या० ८ डा० । अयसि, पंचा० विच० ।

जिनानां पञ्चकल्याणकानि कल्याणान्येव स्वकृततः फलतश्चाह ।

पंच महाकल्लाण, सत्वेसं जिणण होंति नियमेण ।

ध्रुवणच्छेर ज्ञया, कल्लाणफला य जीनाणं ॥ ३० ॥

गवने जम्मे य तद्धा, गिक्कलमेणे चैव णाणं व्वाणे ।

जुवणगुरुण जिण्णाणं, कल्लाणा होंति सायव्वा ॥ ३१ ॥

पञ्चैव महाकल्याणानि परमधर्मानि सर्वेषां सत्सत्त्वकारिणिक-लनरकोजनाविनां जिनानामहतां अवन्ति निधमनावर्त्तनयिते तथावस्तुस्वजावाचात् सुखनाथ्येयतामि निस्त्रिषुषुनाट्टत-पूतानि त्रिषुषुजनामन्दहेतुत्वात्तथा कल्याणफलाणि च निःअ-यससाधनानि चः समुच्चये जीवानां प्राप्तिनामिति गर्भे गर्भा-धाने जन्म-मृत्युसर्पा चः शब्दः समुच्चये तथेति वाक्योपक्षेपे नि-ष्क्रमणे अमारात्सात्कारिभौ वैति समुच्चयवाच्यारणार्थादुक्त-

एव संभस्येते ज्ञाननिर्वाणे समारहणत्वात्केवज्ञाननिर्धु-
स्योरव च केनां गर्मादिवित्याह सुखमुक्तं ज्ञातयेद्युक्तां जि-
नानामर्हतां किमित्याह । कल्याणानि स्वःश्रेयसानि भवन्ति
वसन्ते ज्ञानस्यानि ज्ञेयानि ति गायत्र्याचार्यः । ततश्च ।

तेसु य दिहेमु धम्मा, देविंदाई करिंति भसिण्या ।

जिणजनादिबिहाणा, कलाणा अप्पणो च ॥३३॥

नेषु च पुनर्दिषु दिवसेषु येषु गर्मादयो बहुषुध्या धर्मधनं
सम्पदार्थः पुण्यभाजः इत्यर्थः । देवेन्द्रादयः सुन्दरप्रभृतयः कु-
र्बन्ति विधुषति जकितता बहुमानमन्त्राः किमित्याह । जिनया-
त्रादईकृत्यवपुजास्त्राप्रभृतिन्यः कुत इत्याह । विधानादि-
धिना अथवा जिनयात्रादिविधानानि कि भूयं जिनयात्रादी-
त्याह । कल्याणं स्वः श्रेयसं कर्त्तव्यम् । आरामः स्वस्य धैर-
शक्त्यस्य समुत्तमार्थस्यैव परेषां भक्तिं गायार्थः यत एवम् ।
इय ते दिणा पमत्था, ता सेसेहिं पि तेमु कायव्वं ।

जिणजनादिसहरिम्, ते य इमे वक्क्याणस्म ॥३३॥

इत्यनेन हेतोः पूर्वोक्ता जीधानां कल्याणकल्यादिवक्त्राणाः । ते
इति येषु जिणगर्माधामादयो भवन्ति दिना दिवसाः दिनरात्र्यः
पुद्गिगोऽप्यस्ति प्रवासानां श्रेयांसस्ततः किमित्याह । ता इति य-
स्मादेवं नस्मात् श्रैयैरपि देवेन्द्रादिव्यतिरिक्तैर्मनुष्यैरपि न
केचनसिन्धुः (दिमिरकस्यदिश्वरार्थः) । तेषु गर्मादिकल्याणादि-
नेषु कर्त्तव्यं विधेयं जिनयात्रादि धीतरागोपस्यपुजाप्रभृति-
कृतसु कर्त्तव्यं सप्रमादं यथा जयति कानि च नानि दिनानि-
न्यस्यां जिहासायां सर्वजिनसंबन्धिनानां तेषां च वक्त्रमशक्यत्वाद्-
संभानानिर्वाधिपतित्वेन प्रत्यास-त्तयादेकस्य महाधीरस्य
तानि विवभूराह (ते य स्मि) तानि पुनर्गर्मादिदिनानि इमानि
वक्त्रमाणानि बर्त्तमानस्य महाधीरस्य भवन्तीति गायार्थः ।
तान्येवाह ।

आमाइमुक्कट्ठी, चेते तह सुप्पत्तेरसी चेव ।

मगासिराकएहदसमी, वडसाहं सुप्पदसमी य ॥३४॥

कसियकिशे चरिमा, गम्भादिणा जहकम् एते ।

हत्तुत्तरजाण्णं, चउरो तह सानिणा चरमी ॥३५॥

आगाढमुक्कट्ठी आगाढमांसं शुक्रपुरुषं वट्टीनिधिरित्येव दि-
गमेव चैवमांसं तथेति समुच्चयः । शुक्रत्रयोदशध्यानि द्वितीयं चै-
कन्यधारणा । तथा मार्गशीर्षकृष्णदशमीति तृतीयम् । विशालशु-
द्धदशमीति चतुर्थं चण्डयः समुच्चयार्थः । कर्तिककृत्ते चरमा
पञ्चदशमेति पञ्चमम् एतानि किमित्याह । गर्मादिदिनानि गर्-
भजन्मनिष्क्रमणज्ञाननिर्वाणविदला यथाक्रमं कर्मेणैतान्यन्य-
नोक्तान्यां च मध्ये हस्ताक्षरयोगेन हस्त उत्तरा यासां हस्ता-
पलकिता वा उत्तरा हस्तात्तरा उत्तरफाल्गुन्यस्तात्रियोगः सं-
वत्सपञ्चदशमेति हस्ताक्षरायोगस्तेन करणचूटेन चत्वार्योधा-
नि दिनानि प्रवन्ति तथेति समुच्चये स्वातिना स्वातिनक्रेण
युक्तः (चरमासि) चरमकल्याणकदिनमिति प्रवृत्तत्वादिति
गायत्र्यार्थः ।

अथ किमिति महाधीरस्यैवैतानि दक्षितानिन्यत्राह ।

आहियतित्वविद्याया, भगवंति पिदिंसिया इमे तस्स ।

सेसाण वि पर्ध नि य, णियणियतित्थं नु विण्णया ॥३६॥

अधिकृतनीर्धविधाता वसन्तमानप्रवचनकर्त्ता भगवाम्महाधीर-
इति हेतोर्निर्दिष्टान्युक्तानि इमानि कल्याणकदिनानि तस्य च

कैमानजिनस्य अथ शेषानां तान्यतिदिशक्ताह शेषाणामपि न
वर्त्तमानस्यैव श्रुतप्राधान्यामपि वसन्तमानावसर्पिणो प्ररतकेप्रा-
पेक्षया एवमेवेह तेषां वर्त्तमानस्यैव निजानिजतायेषु स्व-
कीयप्रवचनावसरेषु दिहेयानि ज्ञातव्यानि मुख्यवृत्त्या विधेय-
तयिनि । इह च तान्येव गर्मादिदिनानि जम्बुद्विपभारतानाम्भु-
वमादिजिनानां तान्येव सर्वभरतानां सर्वैरावतानां च तान्येव च
पतवामस्यामस्यार्थान्यां तान्येव व्यत्ययनोत्सर्पिण्येषामपि
गायार्थः ॥ ३६ ॥ पंचां ८ विषयं (कल्याणकेषु यात्राविधानं
अणुज्ञापे शब्दे उक्तम्)

अथ पदकल्याणकवादी ग्राह ।

ननु “ पंचहत्युत्तरे साधना परिनिष्ठुदेति ” इति वचनान्य-
होरीरस्य वद कल्याणकत्वं संप्रभवेष्ट प्रैषम् एवमुच्यमानं “ उ-
त्तरेणैव अरदा कोसत्रिप पंच उत्तरासादे असीह कृष्ट हात्यासि ”
जम्बुद्विपप्रहासिवचनात् भीश्रुवभस्यापि वद कल्याणकानि व-
क्तव्यानि स्युः न च तानि त्वयापि तथोच्यन्ते तस्मात्पञ्चपद-
उत्तरासादे इत्यत्र नक्षत्रसाध्यात् राज्याम्रियको ग्रन्थे गणितः
परं कल्याणकानि तु “अनीहमेष्ट” इत्यनेन सह पञ्चैव तथाऽत्रा
पि “पंचहत्युत्तरे” इत्यत्र नक्षत्रसाध्यात् गर्जापहारो ग्रन्थे ग-
णितः परं कल्याणकानि तु “साधना परिनिष्ठुदेति” इत्यनेन सह
पञ्चैव तथा श्रीशाल्वाराकूटीकाप्रमुनिषु “ पंचहत्युत्तरे ” इत्यत्र
वस्तुन्येव व्याख्यातानि न तु कल्याणकानि किं च ।
श्रीहरिजकसूरिकृतयात्रापञ्चाशकस्य अथयदेवसूरिकृत्यां टीका-
कायामपि आषाढशुक्लपट्टयां गर्मसंक्रमः १ चैत्रशुक्लपट्टयां
जम्भ २ मार्गसितदशम्यां जम्भ ३ वैशाखशुक्लदशम्यां केयसं ४
कर्तिक्यामावस्यायां मार्गः ५ एवं श्रीवीरस्य पञ्च कल्याण-
कानि उक्तानि । अथ यदि वृष्टे स्वात्साह तस्यापि दिनमुक्तं
स्यात् अन्यच्च श्रीवीरशक्तिविष्णुकपयश्च कतिमिदं पञ्चाश-
यैरुपस्य गर्जापहारस्यापि कल्याणकत्वकथनमनुचितम् । अथ
“ पंचहत्युत्तरे ” इत्यत्र गर्जापहारं कथमुक्तमिति चेत् सत्यम्
अत्र हि भगवत् देवानां कृत्तौ अमर्तानां प्रवृत्तवती च त्रिशक्षेति
असंगतिः स्वात्साहवारणाय “ पंचहत्युत्तरेति ” वचनमित्यलं प्र-
संगेन । कल्याणकानि पञ्चैव कटपञ्चसु । पञ्चकल्याणकशोध्य
अतीचागाः (पंचकलाणगशब्दे) कार्ष्णिपत्यपुरस्य मगरस्य
राज्ञो प्रशदत्तस्य आहारे, निष्पञ्च १० । महाविदेहेषु कल्या-
णकतिथ्यादिकतिदिनमेवावस्थिति प्रश्न उत्तरमाह । महाविदेहेषु
कल्याणकतिथ्यादिकतिदिनमेवेति न सम्भाव्यते यदा अत्रत्यनी-
र्धकर्त्ता कल्याणककल्याणक तदा तत्र विवसमज्ञात्वात् तस्मात्
पाहकान्यक्राराण्यपि नोपलभ्यन्ते, । टी० १ पत्र- ।

कलाणगगत-कल्याणकपुत्र-न० सुभुक्तेः कोपचिमेदयुक्ते
घूतभेदः, निष्पञ्च १० । (तश्चिमाणिविधिः सुभुक्ते पतञ्जले
एव वाचस्पती च)

कलाणगजना-कल्याणकयात्रा-स्त्री० कल्याणकविषयेषु क-
ल्याणकजिनोत्सवे, पंचां ६ विषयः ।

कलाणगतव-कल्याणकपुत्र-न० तपोविशेषः, प्रव. ज्ञा. तथाधि-
कामाणि कल्याणकानि पुण्यं पाश्चात्ये वा मार्गि क्रियन्ते केचन
परप्राप्तिका यदन्ति प्रथमभागकृष्णपक्षे द्वितीयभावनशुक्ल-
पक्षे कल्याणकनपो विधायते तत्स प्रवृत्तयश्च वेति प्रश्नः । उत्तरमः
देवकमासापेक्षा कृत्तिका विमुख्य कल्याणकपुत्र-कर्त्तव्यमुक्ति-
मदिति, सेन० १॥६॥ प्र०३ उल्लास तथा चैवमासवृद्धौ कल्याण-

कादि तपः प्रथमे द्वितीये वा मासि कार्यत इति प्रश्ने । उत्तराय प्रथमचैत्रासितद्वितीयचैत्रसितपक्षाज्यां चैत्रमाससंबद्धं कल्याणकादि तपः श्रीतातपादिरपि कार्यमाण इष्टमस्ति तेन तथैव कार्यमन्यथा आद्यपक्षेचैत्र मासकृष्णपादितपांसि कुत्र परिहितमस्ति ११८ लेख० २ छल्ल० । (तच्चकल्पता पंच-कल्याणगण्यं वक्ष्यते)

कल्याणगतपपरिहित्य-कल्याणकवलपरिहित-त्रि० कल्याण-कल्याणकारि प्रवरवर्षं परिहितं येस्त कल्याणकवलपरि-हिताः । सुखादिदर्शनादिष्टान्तस्याऽत्र पाक्षिकः परनिपातः परिहितप्रवरकल्याणकवलसु, जी० ३ प्रति० ३ उ० ।

कल्याणगुण्य-कल्याणनगर-न० कल्याणदेशं मगरभेदे, "इमोत्र कल्याणदेशं कल्याणनगरं संकरो नाम राया जिह्मजतो दुर्या" ती० ४१ कल्प० ।

कल्याणदिवह-कल्याणदिवस-न० पञ्चमहाकल्याणीप्रतिबद्ध-दिनं, "अष्टकं कायव्या जिह्मण कल्याण दिवहेतु" पंचा० ९ विव० ।

कल्याणपरंपरा-कल्याणपरम्परा-स्त्री० मातृव्यपदार्थसंस्तौती, संथा० । प्र० ।

कल्याणपाशुय-कल्याणपापक-न० इष्टाऽनिष्टफले क्षुणाऽशुभ-कर्मणि, लपा० २ अ० ।

कल्याणपुक्कलविशालसुहावह-कल्याणपुक्कलविशालसुखा-वह-त्रि० कल्याणं पुक्कलं संयुक्तं न न तदप्यं किन्तु विशालं वि-स्तीर्णमेवंतं सुखमावहति प्रापयतीति कल्याणपुक्कलवि-शालसुखावहः । अपवर्गसुखप्रापके, "कल्याणपुक्कलविशाल-सुहावहस्त, को देवदाणवर्णार्द्रगणेश्वरस्त । धम्मस्त सार-नुयलभकरे पमायं" ख० ३ अष्टि० ।

कल्याणफल-कल्याणफल-त्रि० निश्चयसत्ताधने, पंचा० ९ विव० ।

कल्याणफलविभाग-कल्याणफलविपाक-न० कल्याणस्य पुण्य-यः कर्मणः फलं कार्यं विपाच्यते व्यक्तीक्रियते यैस्तानि क-ल्याणफलविपाकानि । पुण्यफलविपाकेषु अग्रमन्याकरणेषु आप्यनेषु श्रीवीरो जगवान् "पण्यपञ्च अज्यपान्यं कल्याणफल-विपागाई वागमिस्त सिक्के" ख० ११६ पत्र० ।

कल्याणभाण्य-कल्याणभाजन-न० रोहिक्कायन्मुदधपात्रे, पंचा० ११ विव० ।

कल्याणविजय-कल्याणविजय-पुं० हीरविजयसूरिशिष्ये, प्रमो-दं येषां सद्गुणगहनज्ञतां विज्रति यशः, सुखां पायं पायं कि-मिह निरपायं न विदुषाः । धर्मीणां (हीरविजयसूरिणां) यदतर्किदमिथयनमन्यमानमतयः, सुशिष्योपाध्यायाः बहुरिह हि कल्याणविजयाः । श्र० ३१ श्र० । न० ।

कल्याणसागर-कल्याणसागर-पुं० अन्धलगच्छीये धर्ममूर्त्याका-रंयस्य शिष्ये अमरसागरस्य गुरौ, अयं च विक्रम संबद्ध पदसम-स्याधिकयोद्गमशतमे वर्षे विद्यमान आसीत् जामनगरवास्तव्यं शास्त्रनगरीं वर्षमानशाहनामानं गृहपतिं प्रतिबोध्य तत्र जिनाल-यमकारयत् प्रातिष्ठिष्य स्वयमिति तत्र शिलासु सिद्धितम-स्ति, जै० १० ।

कल्याणि (शु)-कल्याणिन्-त्रि० कल्याण-अस्यर्थे इति, क-ल्याणघति, जिनां कीर्त्त सा च बलानामोपयौ, राजजि० । वाच० । पंचा० ।

कल्यास-कल्पपाश-पुं० मधवणिजि, "कल्यासयेरुं श्रीबलं" क-ल्पपाशयुगेयु किल अमरशब्दसमुच्चारिते सुरा विनश्यति अनु० ।

कल्यास-कल्पपाश-न० रसवासिष्ये, "रसवासिष्यं कल्या-सखणं तस्य सुरपाण्ये बहु दोसा मारणकोसवहादी तम्हा न कप्य" आच० ६ अ० ।

कल्लुग (य)-कल्लुग-पुं० शीम्बियनेदे, जी० १ प्रति० "क-ल्लुकाः पाषाणेषु धेमियज्जातिविशेषा भवन्ति" वृ० ४ उ० ।

कल्लुरिया-कल्लुरिका-स्त्री० कायकापण्ये, आ० म० हि० ।

कल्लोरुप-कल्लोटक-पुं० गौरहकं, (इम्ये वृषभे) आचा० २ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

कल्लोस-कल्लोस-पुं० कल्ल-वां प्रोक्ष-कम् जलं होलं चपलं यस्माद् वा प्रहोमी, जी० । स्थानं को० । इयं च । विरिणि, त्रि० मेदि० वाच० ।

कल्लार-कल्लार-न० को जले क्षते क्षादं अथ घृषो दस्य रः होहः ८ । २ । ७६ । इत्यनेन लकाराक्रान्तं लः प्रा० । लौगणिके, आ-म० प्र० । प्रह० ।

कवहु-कवल-न० "मोऽनुनासिके वो वा ८ । ४ । ६७ इत्यपञ्चशे-मश्चर अनुनासिको वा । अन्त्याकारस्योत्थमिति धुनिः । क-वल् कमल्य पृष्ठे, प्रा० ।

कवनिया-कवचिका-स्त्री० कलाचिकायाम्, म० ११ श० ११ उ० ।

कवहु-कवधित-त्रि० कवधित-क प्राकृतं "कवधिते वा ८ । १

२४ । कवधिते इत्येवो भवतीति । इत्येवः । वृत्तप्रवृत्तसृष्टिका-पचनकवधिते टः ० । १ । १९ एषु संयुक्तस्य टो भवति इति टः कुत्तितार्थीत्येव ।

कवद-कपट-स्त्री० कप-अट-कं ब्रह्माणमपि पटान् भास्वादा-यति पर-अच-वा-अर्द्धचोदि अमरः । वाच० । वेपाद्व्यथाव्येन क्रि-यमाणे छत्रणि, श्र० ९ अ० । वज्रनाथ वेपातारादिकरणे, प्रम० आच० ७ श्र० । का । कपटमिति, केतवमिति शत्रुतापि चेति एका-राः प्रम० ३ श्र० । देशभावापेनपण्यादिविषयव्यकरणं कपटं य-थाऽऽपादभूतिना नटेन वा परापरवेषपराद्व्यावाच्योपाध्याय-संघाटकार्माद्यं ज्ञात्वाते मोक्षका भवाताः, सुख० २ कु० २ अ० । दशा० ।

कवहु-कपर्द-पुं० पर्वपर्य्ये, किपु "सम्मर्देवितिर्विचिच्छर्द्धच्छर्द्धि-कपर्दमर्द्धिते इत्येव ८ । २ । ३६ एषु ईस्य ऋः । इदजटापाद, प्रा० । स्वायं कः वाटकं, आच० ४ अ० ।

कवहुजवख-कपर्दि (क) यद्-पुं० स्वनामगत्याते यक्षभेदे, "सिरिसिन्धुजसिद्धरे, परिधिषं परमिऊण रिसहजिणं । तस्सेव यस्स पुच्छं, कवदिजवखस्स कप्पमहं" ॥ १॥

अतिथि वालकजगणय पातिताणयं नाम नयरं तस्य कवहु-नामभिजिणो नामो महत्तरे । सो भ्रमजमसमहजोवाचायमशीय-यणपरपणहत्तणपरतमणीयमण्णा पातिताणयपयसत्तज्जितो भण

हीनामियाण अल्लुकविठियाण जज्जाय सह विसय उवहुज्जेनो गामास्सकालं । अथवा तस्स भवपट्टिधस्स साहुडुमल्लं घरे पणं तेणा वि दिट्ठिय पणामं काठं विजसत् जोकिअ कररे मयधं ।

किमिथागमनकारणं तुम्हाणं । अम्हं घरे डडददिअघयत-काइ पडरमियि जेण कज्जे तं आइसहसाहुडि जणिमं न अम्हे-मिक्खइमागया किं तु अम्हं गुरुणो सपरिवारां छिदिंति मयह-

रेण विपुलं विधौ मय उवस्त्वस्यो आगच्छतं वरिणो विद्वन्तु
 आह्लासुर्दं केवलं भ्रम्यान् पावनिरयाश्च धम्मोत्तमसो न दाय-
 यो पित । वाहुर्हि भविष्यं एवं होतुं पित । तस्यो भवया शुक्रो
 विष्ठा वासा चाडम्मासि कुण्ठितं सेतयं सज्जयं सेसंति गढमा-
 र्दं निरतान् कामणञ्चरन्तं वासारेण परेषु मुक्कलावित्तं
 भयहरं गुरुणो लो तेसि सव्यपहणत्तणञ्चो पतिरुत्तो नियनवर-
 सीमसंधि जाव बोलाविउं पट्टविश्रो पत्ताय सीमसंधीयं वरिहिं
 अपिथं नोमयहरत्तय भ्रम्यान् उवस्त्वपहणाश्ना बह्वपारो
 कस्यो ह्वयः । भयहरेण भविष्यं नियमो न ताव मह निव्वहदं
 किं व मेतक्करं उवहसह । तस्यो वरिहिं अलुकंपया पंचपरमि-
 छिनवकारमहामतो सिक्खाविधो । जल्लज्जणधंजलाह पजायो
 व तस्स उववविधो । पुणो मुक्कहिं भविष्यं पददिग्रहं
 नेमुयवदिसाय कोट्ठण तुमसं पणामो कायव्यो भयहरेण तद-
 धि पमिज्जिज्जण गुरुणो पणमित्तण नियचरे आगवं वरिणो
 अत्ताय विहरिया । अहं कमेण तं पंचपरमिद्धिमं जंवितो नि-
 यमं व निव्याहिंता कालं आहयाहरेण अत्ताय नियचरीय कल-
 हं काट्ठण गेहाव्यो नासारिभो आरहिभो लभो सिंसंजगिरि-
 सिहं जाव मज्जमरियं भाययं करे धरित्ता चरक्कञ्जायाप-
 मज्जपणं करितं कासो उवाविद्धो ताव गित्ठमुत्तमधंजलाहिरा-
 ल्लविधुमज्जपणं पमिभो विद्धो । तं दृष्टुण विरत्तमणो मज्जं
 निअमहं प्रवधिरतो अ अणसलं काट्ठण तत्तल्लं आहजिणं द-
 वत्तण कमलं नवकारं व संवरतो मुहज्जणण मरुत्तसंयसो ति-
 त्ताहपय्यं नवकारप्यभावेनं व कवविजकलः कल्पञ्चो ओ-
 दिनाणेण पुव्वजवं संवरित्ता आहजिणं आहवेह सा य तस्स
 गेदिणो तत्तद्वयं सुणिता तत्त आगतुण अणायं निव्वं । अ-
 णसलं करित्ता जिणं दं सुमरंती कासधम्ममुवगया जाया तस्से-
 व करिचत्तण व वादयं कवविजकलस्स वउत्तु वि अ दरेत्तु
 कमेण पासं कमुद्विण्वासाणिआ धीयपूराहं विठंति पुणो सां
 आदिशा आनोपक्कल पुव्वअथगुरुणं पायसले पत्तो वंदिता ओ-
 लियकत्तलो विअवेह प्रवयं तुहं पत्ताएण परिसा मय रिद्धी
 लत्ता संपं मह किं वि किम्माहसह गुरुणं जंपियं हव्य ति-
 त्थे निव्वं तुमप वापययं तिकासं सुगहमाहो अंविअव्यो ज-
 लागयमवियज्जणायं मणवन्निअफलं पूरेययं सयलसंधस्स वि-
 ज्जा भवहरिअव्यो । तस्यो गुरुणं पाप धंदिअ तदहि पमिच-
 जिअ पत्तो अक्कमाहिता विमममिदिहिरं करे जहा गुण-
 हं “इमं अंवादेवोप, कवविजकलस्स अक्कलायस्स । विहि-
 अक्कप्यनुपजिण्यह-सुत्तीहं बुडवयणाओ ॥ १ ॥ कपदिक्कक-
 ल्यः, ती० ३० कल्यः ।

कवण-कम्-पुं-किमः कर्हं कवणो वा ।। ४ । ६३ । अपञ्जो
 किमः कपण कवणादसः कुलितं, जिज्ञासितं, गितकविषये,
 वाच० । “ जह न सुभाअद्वं, धक्काहं अहो मुह तुज्जं । वय-
 णउज्जमहं तउ, सहंइ सो पिउ होइ न मज्जु ” प्र० ।

कवय-कवच-पुं-गर्हभारं वृत्ते, पट्टवाच्यं अदि० सत्राहं, गा-
 नभाणे, योवृजियुक्तं शस्त्राघातस्त्रक्षणमन्त्रे धार्यं लोहा-
 दिनिर्मितं वर्मणि, पुं० अ० अमरः । वाच० । सध्वहविशेष, श्री०
 तनुवाचविशेष, प्र० आच० ३ हा० जी० हा० आ० अ०
 “कटको स्रजश्चक्रवर्त्मयकचवर्षि” हा० १ अ० सुव० श्रियां
 उ० तन्त्रोक्तं मन्त्रसाधनाहं, वाक्यसंघने, व वाच० ।

कवल-कवल-पुं० केन जलेन वलते वल चक्रेने अच् । प्रांस,
 कुक्कुटाएकप्रमाणो वडोऽशानपिण्डः कवडोऽभिधीयते प्रव०
 ४ हा० । आच० । उच० । वि० १० । श्री० । जिह्वाहलिकेण त-
 एतुलेन कवलो भवति तं० (कवलप्रमाणमाहारशब्दे उक्तम्)
 आ० अ० । मत्स्यनेत्रं, शब्द० १० । वाच० ।

कवलि-कवल-श्री० गुडादिपाकभाजनं, विपा० १ शु० ३ प्र० ।

कवान-कपाट-पुं० न० कं वातं पाटयति तद्वर्गं क्वाकि पट-
 णिन्-अण् । प्रतोलीहारस्को, प्र० १२ पद । हारस्वयने, दश०
 ५ प्र० । श्री० । जी० । प्र० १ । रा० स्था० । हारयने, दश० ५
 अ० । “ वक्रगयमुर्मपिउरोहसयान्जलमकवानधनदुप्याध-
 रणा ” रा० । हा० । स० । ज० ।

कवाम-कपाट-न० कपाटमिव कपाटकम् क उपमार्थः ।
 कपाटस्थानेनावस्थितं आत्मप्रदेशश्च, यथोजयोः प्राक् प्र-
 त्यविशोक्तिरपि विल्लीनमागुदन्दिशोऽहंस्वसुखोपेदिशोऽ-
 च्युतं कपाटमिति तद्वत्तं तथा समुदात्तकरणवशान्नितानामा-
 त्मप्रदेशानां पृथोपरद्विक्रिणोत्तरासु दिक्षु कपाटस्थानेनावस्था-
 नात् कपाटकत्वसिद्धिः आ० चू० १ प्र० । (तत्करणं स-
 मुग्धावशब्दे)

कवानमय-कपाटश्रुतक-पुं० स्तिष्ठानके, श्रोत्रादिर्यस्य स्त-
 ङ्गमप्यते द्विहस्ता त्रिहस्ता वा त्वया चूमिः क्षान्तव्येतावन्तं
 पन्तं वास्यामीत्यं नियम्यति “ कपालचक्षुमाहृत्यमपि कम-
 रयति य धणेल एषिकराहुवत् तं कायव्यं कम्म जंविनि ”
 स्था० ४ हा० १ उ० ।

कवाल-कपाल-न० पुं० कं-जलं शिरो वा पालयति पाल-अण्
 षट्कर्परादी, आचा० १ शु० ६ प्र० ३ ड० सुव० आहङ्गाहं,
 सुव० २ शु० २ प्र० । ससदं, व मेदि० । शिरोस्त्रि, यतीनां
 भिक्षापात्रं, अण्डादीनामवयवं व । अजनेनभेदे व, वाच० ।

कवि-कपि-पुं० वानरं, अमरः । अष्ट० । सिलहकं, गन्धद्रव्य-
 भेदे, तस्य कपिजातवान् वाराहं, धात्रिकायाम्, रत्नचन्दनं
 तद्वत्, पिङ्गलं, व पुं० तद्वर्णवति, नि० वाच० ।

कवि-पुं० काव्यकारिणि, स्था० ७ हा० । कविरपि व प्रय-
 चनस्य उद्गावकः, आचा० १ शु० ५ अ० ३ ड० । खलीनं,
 श्री० मेदि० । वा कीर्ण स्तोत्रिणि, नि० वाच० ।

कविजल-कपिजल-पुं० श्री० कपरिच जलते इव पिङ्गलं
 वा कमनीयं शब्दं पिञ्जयतीति निरुक्तेः पुयो० पक्षिभेदे, चा-
 तके, राजवट् । जलपाचनार्थं तस्य शब्दकरणार्थं तथात्म
 तिस्रौ, जिक्ता० वाच० । जी० प्र० १ । आचा० प्र० अ० सुव० ।

कविजलकर-कपिजलकर-पुं० कपिजलानुद्दिश्य यत्र
 किञ्चित् कियते तथा यत्र स्थाप्यते तत्र तस्मिन् स्थाने, “ क-
 योयकरणाणि वा कविजलकरणाणि वा अक्षयरोसे तद्वप्य-
 गारसि यो उच्चारं पासवयं बोसिरज्जा ” आचा० २ शु० ।

कविगुरु-कपिकुरु-श्री० कपीनामपि कच्छूयस्मात् ५ व०
 कण्टूतिजनकं वल्लीविशेषे, जी० ३ प्रति० । प्र० १ ।

कविट्-कपित्थ-पुं० कपित्थिष्ठत्त तत्फलप्रियत्वात् स्था-क-
 थ्यो० वाच० । (कवीट्) बह्वीजकवुलभेदे, आचा० १ शु० १
 अ० ५ उ० । जी० । जं० प्र० १ । उच० । अस्व फले, न० “ अ-
 द्रकविट्गुसंठाणसंदिट्वा ” प्र० १ २ पद । कपेरिव लम्बते

कपित्थम्, अणु० । कायोत्सर्गदोषभेदे, “ कृष्णश्च आणभयं
कुणश्च अण्डं कविट् व ” भाष० ५ अ० । पदविकानां भयेन
कपित्थवृक्षाकारत्वेन संवत्यं अङ्गादिभ्ये पदं कृत्वा तिष्ठ-
त्युत्सर्ग इति कपित्थस्योऽन्तः, प्रथ० ५ इण् ।

कादिलकपिल-पुं० सांख्यशास्त्रप्रसङ्गं कृत्वा, भाष० कापिला-
नां देवतारि, औ० । लृण० । कपिशानां शास्त्रं त्रिविधं संस्मरन्ति-
राश्वर्यं च तत्र संस्मरन् सांख्यं भगवत्कृतारः कपिलः प्राणीत-
वान् निरीश्वरं सांख्यं तु आण्यतारः कपिष्ठ इति सांख्यशास्त्रा-
नुवायिनः, भाष० । समयविद्वस्तु अपगतयोगस्य च मरीचिः
कपिलो नाम राजपुत्रो धर्मगुरुश्च तत्किंक्रमागत इति क-
थिते साधुधर्मे स आह । बधये मायैः किमिति मघतेतद्वृ-
कृतम् । मरीचिराह “ पापेहं शोहं विव्यादि ” विनाया पूर्व-
पदं कापिलोऽपि कर्मोदयात्साधुधर्मनिमित्तमः कान्वाह तथा
य किं भवद्दर्शनास्येव धर्म इति मरीचिरपि मधुरकर्मो ज-
नस्य न तथैकैकं प्रतिपद्यते धर्मं सहायः संवृत्त इति सं-
ख्यशास्त्राह । कपिलाः (पश्यं पि चि) अपिशम्भस्यैवकारार्थ-
त्वाविरुपचरितः कल्वयैव साधुमायै (इहं पिचि) स्वल्प-
स्त्वभावि विद्यत इति गार्धार्यः । स ह्येवमाकर्ष्यः तत्सकाशा-
यिते प्रसजितः ॥ ५ ॥ (भा० म०) कापिलोऽपि प्रन्थापेरिका-
नशूय एव तद्विशिष्टक्रियारतो विजहार आनुजनाम च शिष्या-
न्नेन प्रवर्जित इति तस्य स्वमाचारमात्रं विद्वांस एवमन्यापि
शिष्यान्संशुद्ध शिष्यप्रवचनानुरागनत्यरो मृत्वा प्रसङ्गोक्त एवो-
त्पन्नः स हनुपत्तिसमन्तरमेवायं विप्रकृत्वा किं अथ हृतं
वेष्टं वा दानं देयेया दिव्या देवकिः प्राप्तिरिति स पूर्वंत्रं विज्ञाय
चित्तयामास मम शिष्या न किंचिद्विचि तत्तत्स्योपदिशामि
नवमिति तस्मै आकाशशृण्वपञ्चममरुतलकस्थानं जगदहं
“ कविलो भवन्ति चो कदम्बः कपिलः कपिलोऽपि कपिलवान्
किमन्यत्तादृशं व्यक्तं प्रवर्तयति ततः बधितव्यं जातं तथाचाहुस्त-
न्मातानुसारिणः प्रकृतेर्महर्षिस्ततोऽहंकारस्तस्मात्प्रणव्यं वांश-
कः । तस्मादपि पौनराशकान् पञ्चज्यः पञ्चभूतानीत्यादि ” अलं
विस्तरं प्रकृतं प्रस्तुत इति गार्धार्यः, भा० म० प्र० आ० लृ० ।
(संख्यशृण्वं सर्वमतमुपपादयिष्यामि) जीर्णं भोजनमात्रेयः कपि-
लः प्रणिनां दया। सुदृश्यनिर्विषयासः, पञ्चासः स्त्रीषु मार्गवृत् ।
आ० म० इति। काश्यपब्राह्मणस्य यशानामर्थां ब्राह्मण्यां जाते पुत्रे,
कपिशनिक्तेपमाह ।

निकसंवा कविलभिम, वडविह बुविहो य होइ दन्त्रमिम ।

आगम नां आममतो, नोआममतो य सो तिबिहो ॥

निक्रियो न्यासः कपिले कपिशविषयकतुःप्रकारो नामस्थापना-
कृत्यमात्रभेदावशात्प्रतीते द्विविधो निमित्तो भवति कृत्य इति
कृत्यविषये । द्वैविध्यमेवाह आगमतो नोआगमतस्तथागमतो
ज्ञातानुपयुक्तो नो आगमतस्तत्र द्विविधो निमित्त इति गार्धार्यः ॥
द्वैविध्यमेवाह ।

जाणगमरीरजविष, तव्वहिरिच य सो पुणो तिबिहो ।

एगजविषयक्काठय, अभिमुरो नाम गोए य ॥

कपिलशब्दार्थज्ञातारं पञ्चात् कृतपर्यायं बभूवुरस्मिन्त्युच्यते
तदेव द्रव्यकपिलाः (भविष्यति) भव्यशरीरं पुरस्कृतकपिल-
शब्दार्थज्ञानात्मकपर्यायं द्रव्यकपिलस्तत्तत्प्रतिपत्तिरुक्तं सः ।
तच्चित्तारिकः द्रव्यकपिलः पुनस्त्रिविधस्त्रिभेदकैविध्यमेवाह ।
एकभक्तिको बदायुक्तोऽस्मिन्बुधनामर्गाप्रत्येति गार्धार्यः ।

भावकपिलमाह ।

कपिशानानामगोयं, वेयंतो जावतो भवे कविशो ।

ततो समिधियमिण, अज्जयणं कारित्सिज्जति ॥

कपिलायुर्नामगोत्रं वेदयन् अणुभवन् भावतो भावमाश्रित्य
भवेत्कपिलस्तत्तत्तस्मात् समुत्थितमिदं प्रस्तुतमप्ययमहं
(कविचित्सिज्जति) कापिलीयमित्युच्यते इति गार्धार्यः ।

कथं पुनरिदं कपिलास्तमुत्थितमत्याह ।

कोसंवि कासवजसा, कविनो सावत्य इदं ह्यं च ।

इमं य साविभरे, धयासिद्धिपसेणई राया ॥८८॥

कविलो निजिय परिवे-सिया य आहारभित्तुहो ।

बावारीओ य दुहिमो-सएई सो निम्यतो रचि ॥८९॥

दक्खितं गच्छेत्तो, बद्धो य हतो य अपि उरओ ।

राया सेदं बं, किं देमं केण ते अट्टो ॥९०॥

अत्रैकं भणति ।

जहा लाहो तहा सोहो, माहासोहो पवइह ।

दो नासकयय कज्जं, कोदोए चि न छियं ॥९१॥

कोई। विदेमि अज्जो-वि अणइ राया पइहुहवओ ।

सो वि चइज्जण कोदं, जाइ समणो समियपावो ॥९२॥

नम्यासे उठमत्यो, अट्टारस ओयणाइ रायगिहो ।

वज्जजइण्मुहाणं, इकनदासाण पंच सया ॥९३॥

आत्मात्मकारणः सुगम एव नवरं (निजियपरिवेसिवायति)

नैसिकपरिवैयैकतया प्रतिदिनमित्युक्तमङ्गदाय्या वा (वारिउ-

त्ति) व्यापारिणो नियुक्तः (दुहिं मासेहिदि) श्रान्तं भावका-

भ्यां तादृश्यं चतुर्थी (दुहिणंति) प्राकृतत्वात्, दुहिणी (पवइ-

मुहवधि) प्रहटः प्रहयैवाव मुखवर्णो मुखलाया यत्न स तथा

मुखस्य प्रहटत्वाद्बुधकारासहस्रोऽपि प्रहटः उक्तः । यद्वा प्रह-

टमुखस्येव मुखवर्णो यत्न स तथा । मयूरव्यंसकादित्यास्त-

मासो मानसत्वाच्च हर्षोदीर्घो मुखस्यापि इदं च कविल इति

भावनीयम् । इहहृदासजातीनाम् अतिशये अतिशये (होहो

अट्टो इमो चि) भविष्यत्यर्थः । प्रयोजनमयं पूर्वसंगतिकचौर-

शतपञ्चकप्रतिषोषतक्षण इति हात्वा च (अट्टाणमणुचितं-

ति) अष्टा मार्गस्तस्मिन् चित्तमभिप्रायोऽव्यगमनचित्तं तत्क

रोतीय करोति तत्त्वतो हि केवलचित्तेनामनकत्वाच्च तस्याभि-

प्रायकरणसंभवः (चम्भइयत्ति) आर्यान्वाकर्मोदितत्वावधेय-

तस्तेषां धर्मः रघीयत्येवमर्थं (रघीयत्ति) चय गत्यमानात्तद्व-

गतं च स्वरगमानुगतगतिकानिबकमिदमेवाध्ययनं करोती-

ति योगो चैवमाननिर्देशस्तु सुखस्य त्रिकालगोचरत्वात्माह । य-

द्विधा गीतमिति स्वरराजमुगमनेन शब्दितमिद्वचनभ्यनमिति

गम्यते प्राचार्यः कथानाकाद्वचनस्यस्तत्र संप्रसारणः २३ उक्तं

८ अ० । यथा कौशाम्यां नगर्यो जितशस्त्र राजा राज्यं करो-

ति तत्र काश्यपो ब्राह्मणः चतुर्दशविधास्यानपारयाः पौरा-

जां राहृष्ठातीय सम्मतः तस्य राजा महती वृत्तिर्दत्ता काश्यप-

ब्राह्मणस्य यथा नाम्नी मार्यो वसते तयोः कपिलनामा पुत्रोऽ-

स्ति तस्मिन् कपिले बाधे एव सति काश्यपो ब्राह्मणः काशं गतः

तद्विधानं राजाभ्यस्तै ब्राह्मणाय दत्तः । सोऽप्यहकद्वयं

भियमागेन मगरातवैजति । एकहो तं तथा प्रज्जते दृष्ट्वा यद्वा

भूशं करोद् कपिलेन पुत्रं मातः किं रोदधति सा प्राहः कस्त्

तत्र पिता ईदृश्या श्रद्धया पुत्रतन्त्रमगच्छन्तं मृतं च तत्र पितृ-
रि त्वयि चाविदुषि सति अयं तत्र पश्यं परं प्राप्तस्ततो रात्रिम्
कपिल ऊचे ब्रह्म भणामि यथा ब्राह्म पुत्र । अत्र तत्र न कोऽ-
न्यत्तद्गता पाठयिष्यति इतस्तस्मात् आचर्या ब्रज तत्र त्वयिपु-
त्रिभ्य ईदृश्याः प्राज्ञानसत्त्वां पाठयिष्यति । कपिलः आचर्यां त-
त्समीपं गतः तेन पुष्टं कर्त्तव्यं कृतं आयातः । कपिलेन सर्वं स्व-
स्वकपयुक्तं तेन मिलपुत्राणां स्वविशेषं पाठ्यते परं स्वष्टदे भो-
जं तस्य कारयितुं न शक्यते ततोऽनेन शालिभक्तनामा तत्रत्यो
व्यवहारी प्रापितः यथाऽस्य त्वया निरन्तरं भोज्यं देयं त्वय-
सादाशिक्षितोऽहो पठति तेनापि प्रतिपन्नः । कपिलः शास्त्रि-
प्रज्ञादे प्रसह्य भुङ्क्ते ईदृश्याः शुद्धसमीपेऽप्येति । शालिभक्तपुष्टे
वैष्ठा दासी वसेत्त ईदृश्याः गतास्तस्मात्सौ रक्तोऽनुवृत्तः । अन्यदा सा
गमिणी जाता कपिलं प्रत्याह । ब्रह्मं तत्र पत्नी जाता भगवद्रे
स्वप्नो जाताः अतस्त्वया मे वरणपोषणादि कार्यम् । कपिल-
स्तद्वचनमवगच्छात् भृशं विभ्रतः परमाभ्युत्थितं प्राप न च तस्मात् रा-
त्रौ निर्गतां प्राप । पुनस्तथा भगवति स्वाभिर्गताः । केदं मा कुर्वोः
भक्तकर्ममुपायं शृणु । अत्र धननामा श्रेष्ठो वसेत्त तस्य यः प्र-
थमं प्रयाते गत्वा वर्यापयति तस्य सुतयं मापद्वयं दद्यात् त-
तस्त्वमप्यत्र जाते गत्वा प्रथमं वर्यापय यथा सुतयमाप-
द्वयं प्राप्नुयाः । कपिलस्तथा वचः श्रुत्वा मध्वरात्रा-
भुवि तत्सर्वं धाम्नि प्रपठः कश्चिन्मा प्रथमं यायादिति
मत्वास्तुष्येन गच्छन् कपिलः पुरा रक्तैर्गृहीतः चौरधिया
वधः प्रयाते पुरस्त्रामिनः पुरो नीतः । पुरः स्वामिना पुष्टं
कर्त्तव्यं किमर्थमईरात्रौ निर्गतेस्तेन सकलं स्वकपं प्रकटीक-
नम् । सत्यवादितास्य तुष्टो राजा प्राह । यत्वं मार्गयसि
तद्वहं ददामि । स प्राह । विवृणु मार्गयिष्यामि राजा प्राह ।
या हि अशोकभक्तिया विचार्य स्वैष्ट्यम् । कपिलस्तत्र गत
इति चिन्तयितुमारम्भवान् वेदहं सुखैर्मापद्वयं मार्गयामि
तदा तस्या दास्याः शाटिका मार्गं जायते न तु आभरणानि ।
ततः सहस्रं मार्गयामि । तदापि तस्य आभरणानि न जायन्त
ततोऽहं लक्षं मार्गयामि नवापि मम आत्युत्तुङ्गमोक्षमगच्छन्-
प्रवररथादिस्वामिनी न जायते ततः कोटिं मार्गयामीति चि-
न्तयन्नेव स्वयं संवेगमागतः । सुखैर्मापद्वयार्थं निर्गतस्यापि
मम कोट्यापि तुष्टिर्न जातेति धिगमिं वृणामिति विचार्य
स्वमरुतः लोचं कृतवान् । शास्त्रवेदेष्वपि तस्य रजोहरा-
दिलिङ्गमूर्धितं कपिलो द्रव्यभावाभ्यां यतिर्नृत्वा राज्ञः पुरः
समागतः राजा भगिनं त्वया विचारितम् । ब्राह्म स “ जहा
लाहो तहा लोहो, लाहालोहो पञ्चद्वह । रीमासकणयं कज्जं,
कोडीप वि न निद्विह ” मिति । विचार्याहं त्यक्तुष्णः संयमी
जातः । राज्ञो कोटिमपि तवाहं ददामि तेनोक्तं सर्वोऽपि
परिग्रहो मया श्रुत्युष्टो न मे कोट्यापि कार्मियुक्त्वा स
अस्यस्ततो विद्वतः परमासात् वावन् कुक्ष्य दयासीत् पद्मा-
त्केयली जातः । इतश्च राजपुत्रमगच्छन्तं तालमार्गं बलमद्रम-
मुक्ताक्षीराः सन्ति एतेषां प्रतिबोधो मयो भविष्यतीति
ज्ञात्वा स कपिलः केवली गतः तैर्दृष्टः प्रोक्तवान् । भोः भ-
मणः ! नृत्वं कुत केवली प्राह । बादकः कोऽपि नास्ति तत-
स्ते पञ्चशतबीरास्तास्तानि कुड्धयन्ति कपिलकेवली गायति ।
उत्त० = अ० । तत्रोत्तममाह ।

अधुने असासर्मि, संसारम् दुस्त्वपवरा ।

किं नाप होज तं कम्पयं, जेणाहं दुगदं न गच्छेज्जा ।।

साहि प्रमाणात् । कपिलनामा स्वयं बुद्धिमान् संसारसंघातसंघोषा-
येमं भूषकं संगीतवान् । भूषकलक्षणं वेदम् “ जं गिज्ज पुणं
विद्य, पुणो पुणो सम्मकम्मपंचसु । पुणयंति तमिदं तिबिहं,
कप्पाय चणयं दुपयंति ” तत्र भूषा य एकास्पदप्रतिबन्धो
न तथा भूषस्तस्मिन् संसार इति संबन्धः । अस्मति हासिलेन-
कपूषाचरणयानेषु जल्पे इति तेषां कवित्वपुण्यभावा-
ज्जकं च बाधकैः “ रंगपुमिने सा कावित, छुका जगति वि-
द्यते । विचित्रैः कर्मणेपयि, यत्र सत्येनं नादित ” मिति । सा-
स्वतं नित्यमविद्यमानं सास्वतमस्मिन्नित्यस्यास्वतस्तस्मिन् ।
संसार एवासास्वतं हि सकलमिह राज्यादि तथा ब्राह्म
हारिलवाचकः “ बलं राज्येभ्यश्च जनकनकसारं परिजनो,
पुण्यं चाजल्पं चमममसौख्यं च विपुलम् । बलं कपारोम्यं
चलमिह बरं जीवितमिदं, जनो यो यो वै जनयति सुखं सोऽपि
हि बलः । ” यथा भूषां नित्यो न तथा भूषस्तस्मिन्नेव च कियत्
कालावस्थापित्यभ्यासकथनेन । अत आह शब्दज्ञवाच्यार्थवतो
न तथा शाश्वतस्तस्मिन् शब्दार्थेन हि शाब्दिकणावस्थितरपि
संज्ञवत्तन्निषेधे तु तस्या अपि निषाधार्थयाप्यतया तद्विज्ञात-
वत्तन्मात्रावस्थापित्युक्तं प्रवर्ति एकायै वा पद्वयमुपदे-
शत्वा इति शयस्यापकत्वाच्च न रौतकथनम् । क. पुनरादिहि सं-
सरत्येतस्मिन् स्वकर्मवशात्किं न जल्पे इति संसारस्तस्मिन्
(दुःखपवरापि) प्रचुरायेय प्रचुरकाणि प्रजुतानि दुःखानि
शरीरमानसानि यस्मिन् स तथा । तस्मिन् प्राकृतवाचकं स्व-
यं एवं निर्देशो यथा दुःखानां प्रचुरं प्रायो हामो यस्मिन् स तथा
तस्मिन् । किमिति प्रश्ने नाम्नि संज्ञावर्णाय वाच्यभाकारो वा
प्रवेत् स्यात्प्रकृत्य इति कर्म तदेव कर्मकमनुष्ठानं यत् ।
कीदृशित्याह येन कर्मणा हेतोर्नृत्वा अस्मिन्मात्रानं निर्दि-
शति दुर्गातिं नरकादिकं न गच्छेत् न यायाम् पठान्तिव (ज-
याहं रोगात्) मे मोक्षेज्ज (सि) सुखमगम गतवतः श्रितसंश-
यत्वे मुक्तिरामितया दुर्गत्यस्येऽपि च प्रतिबोधे एवंस्मात्
कांक्षामित्यमभिधानम् । मार्गादुर्गातास्तु प्रथमपदमेव पठन्ति
(अथुवंमि मोहमाहयापि) तत्र मुह्यतेऽनेन जानापि जन्तुरिति
मोहो द्रोमोहर्नीयादि तेन गहने शुविलो मांहगद नः स एव
मोहगहनकस्तस्मिन्निति सूत्रार्थः । एवं च जगदतोऽस्मिन् तस्यैव
नमेव भूषकं प्रत्युज्जयति तालं च कुड्धयन्ति तैश्च प्रत्युज्जते
अगयानाह ।

विजहिषु पुण्वसंजोगं, न सिणेहं कहिं विजिजा ।।

असिणेहसिणेहकरेहि, दोसपदोसेहिं मुषपं जिक्ख ।। ११ ।

विहाय विशेषेण तदननुस्मरणाद्यत्मके न हित्वा कमित्याह पुरा
परिचिता मायुपिनायः पूर्वंशानोपचयते ततस्तेरुपलब्धत्वा-
द्वैषश्च स्वजनघनादिभिः संयोगः संबन्धः पूर्वंसंयोगस्ततः ततः कि-
मित्याह न स्नेहमभिष्वङ्गं कश्चिद्वाहो यस्तुति कथयन्तरे वा (कुवि-
जहि) कुर्वीत तथा च को गुण इत्याह । (असिणेहसि) प्राकृत-
त्वाद्द्विजिज्जनीयसोपे स्नेहं विद्यमानप्रतिबन्धः (सिणेहकरेहि)
सुखमत्पयाद्यप्येगममानत्वाच्च स्नेहकरणशीलत्वापि पुत्रकलात्रा-
दिष्यास्मान्मन्वर्षाणां विषयाद्यर्थो दोषयदेरपराधस्यानैमुष्यते-
तत्पद्यते किमुक्तं प्रवर्ति निरतिवारारिभो भयस्त्वसन्नेहो हि
कलात्रादिष्वहोपपदमातित्वाकरूपमायुतापि निष्कारित सायुः
पात्रान्तरश्च दोषप्रदोपेस्मन् दोषैर्द्वैहैव भगवत्पादिभिः प्रदो-
षैश्च परत्र नरकागत्यादिभिरिति सूत्रार्थः ।

पुनर्यदसौ कृतवांस्तदाह ।

तो नाणदंसणसमणे, हियनिस्सेसा य सव्वजीवाणं ।

तेसि विमोक्कमट्ठाए, जासई सुणिवरो विगयमोहो ॥

ततोऽनन्तरं जायते मुनिवर इति संक्थः । स कौटु ह्य-
यतेऽनेन शिरोधातुना वसित्वेति ज्ञानं इत्येतं सामान्यरूपेण व-
सित्वेति दर्शने तात्पर्या प्रस्तावात् केषवात्पर्या समग्रः समन्वितो
यदि वा प्राकृतत्वात्समग्र परिपूर्णं ज्ञानदर्शने वयस्यसौ सम्पत्-
ज्ञानदर्शनः किमर्थमस्ति जायत इत्याह (हियनिस्सेसा इति)
सुप्रसादितः पथो भावारागे हेतुत्वान्निःश्रेयसो मोक्षो हिनशा-
सौ (निःश्रेयसश्च हितनिःश्रेयसस्तस्मै । यथा प्राकृतत्वादेव नि-
शेषं समस्तं हितं सम्पत्कृद्ज्ञानादि तस्यैव तत्पत्तो हितत्वात् ।
ततो निःशेषं च तद्धितं च निःशेषहितं तस्मै । कथं नाम निःश-
षहितावासिः स्यादिति वशब्दो भिन्नक्रमस्तोषामित्येव शोच्यते
केषां सर्वज्ञाणामाशेषाणिनां तेषां च पञ्चदशसंस्पर्शचौराणां
विमोक्षणमप्येविकर्मणः पृथक्करणं तदेवार्थः प्रयोजनं विमोक्ष-
णार्थः तस्मै तस्मिन् भाष्ये इति वचनमाननिर्देशः प्राग्वद् यथा
भवति सतामतीतः प्रातो यो नाम वचनमानत्वमिति वचनात्त-
स्यापि तदा वचनमानत्वेति तत्कालावस्थस्य विवक्षितत्वाच्च दोषः
सुनिवरो मुनिप्रधानः । विगतो विमट्ठा मोहो वयस्य वयसाद्वा स
तावत् इह च विगतभोग्यव्ययनेन चारित्र्यमुक्तं ननु " हियनिस्से-
साय सव्वजीवाणं ती " न्युक्तः "तेसि विमुक्कमट्ठा इति " आंतरि-
क्यने न तावेवोद्दिष्टइत्यास्य जगत्तः प्रवृत्तिरिति प्रधानत्वापुन-
रुक्तिमोक्षार्थेतामिधानम् । यदर्थे हि ब्राह्मणः आयाता वि-
शिष्टोऽप्ययात इति सामान्योक्तावपि पुनः प्रधानस्याभिधान-
मिति सूत्रार्थः ।

यदसौ भाषते तदाह ।

सव्वं गंथं कलहं च, विपज्जे तदहविं निवसु ।

सव्वेसु कामजाणसु, पासमाथो न द्विपई तई ॥ ४ ॥

सर्वमशेषं प्रपञ्चं बाह्यान्धनन्तरं च । तत्र बाह्यं धनाद्यान्धनन्तरं
मिथ्यात्वादि कलहहेतुत्वात् कलहः कोपस्तं वशब्दात् प्रा-
नादीन्धान्यन्तरं ग्रन्थरूपत्वेऽपि केनां पृथगुपादानः बहुदोष-
व्यापनायैव (विपज्जहेति) विप्रज्जहात्येत्यनेन तथाविध-
मिति कर्मबन्धहेतुं ननु धर्मोपकरणमपीत्यभिप्रायः । पाज्ज-
नश्च तथाविधो भिन्नतुल्यः तस्यैव विषयमोहं त्वादव्ययनिधान-
मन्योक्त्या वाऽत एवैवमुच्यते तत्रश्च किं स्यादित्याह । सर्व-
व्यशेषेषु कामजातेषु मनोऽहशब्दादीनां प्रकोपेषु समूहेषु वा
(पासमागोसि) पश्यन् प्रेक्षमानो विषाकं कटुकान्तकं तद्वि-
षयं दोषमिति गम्यते न सित्यते कर्मणा नोपदिष्टे कामदोष-
क्षये तेषु प्रायः प्रवृत्तेरभावादिति ज्ञातः तापते श्रवते वा इह-
तत्तुं दुर्गतरात्मानमेकेहिदयादिप्राणिनो वाऽवश्यमिति तापी
त्रयी वेति सूत्रार्थः । इत्थं ग्रन्थत्यागिनो गुणप्रतिप्राय व्य-
तिरेके दोषमाह ।

जोगामिसदासविसन्ने हि-अशित्तोयसवुक्किबोक्खत्ते ।

वाक्षे य मंदिए मूढे, वज्झइ मत्थि जाव खेलंमि ॥

सुख्यन्त इति भोगा मनोहाः शब्दादयस्ते च ते आभिषं चाल्य-
नर्युक्तेषु तेषां जोगामिषं तदेव इष्यमाणेन दुःखलक्षणवि-
कारमुपलक्षणं भोगाभिषवस्तस्मिन् । विगतेषु सव्वो (निमनो)
भोगामिषदोषविषयः । यथा भोगाभिषादोषा जोगामिषदोषा-

स्ते च तदासकस्य विविधप्रत्यक्षेणा अपत्योत्पत्तौ च तात्स-
नोपापपतया व्याकुलत्वाद्यस्तौविषयो विषादो यतो भोगाभि-
षदोषविषयः आह च " जयाय कुकुर्वन्सं, कुतसीहि विज-
हम्मइ । इत्थोषं वेषणं वक्षो, पसन्था परितपयति । पुनर-
परिक्रियो, मोहसंताप संतप्यो । पंकासन्नो जहा नाया, पस-
त्थापरितप्यई " (हियनिस्सेससमुक्किबोक्खत्ते इति पदान्वय-
निःश्रेयसो मोक्षोऽनयोः कर्मधारये हितनिःश्रेयसौ । यथा
हिनां यथाज्ञाविषयविषयावात्स्याऽप्युद्यो निश्रेयसः स एव
तयोर्द्वन्द्वस्तत्र तत्र तयोर्वा कुत्सितप्राप्त्युपायविषया भवितु-
स्यां विषयैस्तो विषयैवाव स वा विषयस्ता हितनिःश्रेयससु-
विषयस्य सः विषयस्तद्वितनिःश्रेयससुविषयो विषयस्तद्विशेष-
तु परनिपातः प्राग्वत् । यथा विर्यस्ता द्विते निःशेषा कुत्सि-
व्य स तथा बाह्याहः (मंदिएते) सुखत्यागमन्वो धर्मका-
र्यकरणं प्रत्यनुष्ठानं मुहो मोहात्कुत्सितमानसः स एवविषयः किमि-
त्याह । वज्झइ मत्थि यथा ज्ञानाभिरुपादिकर्मणा म-
द्विक्रय (मोह) श्रेयसाणि वक्षतेति गम्यते । इदमुक्तं भवति
यथाऽस्मै तत्तन्मध्यानाश्रयिनिराकृत्यमाणा तत्र मज्जति म-
ग्ना च रेवशादिना कथ्यत एवं जनुत्तपि भोगामिषे मग्नाः कर्म-
भेदिनि सूत्रार्थः । ननु यथेवममी भोगाः कर्मबन्धकारणं किं न-
न्व सर्वेऽपि जन्मवत्सज्जन्तीत्याह ।

दुप्परिचया इमे कामा, एो सुजहा अधीरपुरिसेहि ।

अह संति सुव्या माहु, ए तर्नि अतरं वणिघा वा ॥ १ ॥

दुःखेन रुद्धस्य परित्यज्यते परित्यज्यते इति दुष्परित्यज्जा
इमे पत्यन्त उपलभ्यमानाः कामभोगा नो नैव (सुजहति)
सुखत्वात्सुखेनानायासेन हीयन्ते इति सुहानाः सुख्या विप-
संयुक्तस्मिन्मधुराजवत् । कैरधीरपुरीषरुद्धिमज्जिरसैर्वा
नरैः पुरुषग्रहणं तु ये तावद्वेषदोषवत्यया सुखेनैव त्वताः
संभवन्ति तैरप्यमी न सुखेन त्यजन्त इत्यास्तामितिदारुणस्त्री-
परवृत्तेर्दोषाकुलितैः स्त्रीनपुंसकैरिति । यथाह दुष्परि-
त्यजा इत्युक्त्या पुनर्न सुहाना इत्युक्तं तदत्यन्तदुस्सज्जतास्था-
पकं प्रपञ्चितविविनयानुग्रहाकं चेत्यपुनरुक्तम् । अधीरग्रह-
णेन नु धीरैः सुत्यान्या एवेत्युच्यते अत एवाह अथेत्युपन्यासे
सन्नि विद्यन्ते शोभनानि सम्यक्ज्ञानाधिष्ठितत्वेन ब्रतानि हि-
साविरमणादीनि येषां ते सन्तानि । शान्त्या शोषलक्षिताः सु-
ब्रता शान्तिसुभाना । इह च स्मृतिनि शेषः । यथायन्ति धीरव-
धीभिः क्रियाभिर्मूर्ध्निमिति साधवो ये किमस्याह ये तर्नि
परंपरावात्स्याकाममिति कथनं तर्निमशक्यं विषयगणं
अव वा क इव वणिज इव वशब्दस्यैवार्थत्वात् । यथाहि व-
णिजोऽनरं नीरपिषा न पात्रादिनिषोषाने तत्तत्सर्वमेतेषां धीरा
ब्रतादिनिषोषानेनोक्तकूपमतरमधीरैर्वोक्तनीतितोऽस्य दुस्तर-
त्वात् । पठन्ति च (जे तर्ति वणिघा व समुई ति) सद्यस्य
उक्तं केनचित् " विषयगणः कापुर्यं, करोति वशवर्णिनं
न सत्युपम । बज्जाति प्रसमेधे हि, लूतातन्तुर्नमानह "
मिति सूत्रार्थः । किं सर्वेऽपि साधवोऽतरं तत्त्यजन्त नेत्याह ।

समसा मु एगे वयमाण, पाणवहमिया अपाणंता ।

यंदा निरयं गच्छंति, बाला पाविषाहिं दीहं ॥ ३ ॥

आम्यन्ति मुक्क्यं विद्यन्त इति अमणाः साधवो मु इत्यमा-
ननिर्देशोऽन्त्यादिभित्तिके केचन तीर्थोत्थरीया वदमानाः सा-
निप्रायमुदीरयन्तो " भासनेपलंभापान्नपक्षविमत्युपमन्-

नेषु वयः" । १।१।४७ । इत्यनेन (पाणिनिवचनेन) आत्मने-
पदम् । प्राणो उरुकरास्तेषां वधो घातस्तत्र जानन्त इति संबन्धो
शृगा इव शृगाः प्राग्बद्धा अजानन्त इति अपरिहया के प्राणिनः ।
के वा तेषां प्राणाः कथं वा वध इत्यनवबुध्यमानाः प्रत्याख्या-
नपरिहया च तद्वधमप्रत्याक्षणाणोऽनेन के प्रथमव्रतमपि
न विदित्वास्तौ शेषाणीत्युक्तं भवत्यत एव मन्वा इव मन्वा
मिथ्यात्वमहारोगप्रस्ततया निरयं पाठान्तरतो नरकं वा प्रतीतं
गच्छन्ति याति बाला हेयोपययिविवेकविकलत्वात् (पाथिया-
हिति) प्रापयन्ति नरकमिति प्रापिकास्तमित्येव प्रापा एव
पापिकास्ताभिः परस्परविरोधाविरोधात् सकृदेव कृत्स्न-
तस्मिन्नाहिस्वास्तर्वा भूतानीत्याद्यभिधाय "भवेत् क्षागमाल-
भेत वायव्यां विधि भूतिकाः" इत्यादिपरस्परवैरुद्धाद्योभि-
धायिनीभिः पापहेतुभिर्वा पापिकाभिर्द्विनिर्देशनभिप्रायक-
पाभिः "ब्रह्मणे ब्राह्मणमालभेत इत्यादि एव मरुद्व्यो वैश्यं त-
पस्ते शुद्रम्" यथा "यस्य बुद्धिर्न लिप्येत, इत्या सत्यमिदं जगत् ।
आकाशमिष पदेन, न स पापानि लिप्येत" इत्यादिकाभिर्द-
यादमवहितकृतामिस्तद्विहितकृतानां हि विविधवत्कलवेषादि-
वारिणामपि न केनचित्पापापरिहारात् । तथा च वाचकः
" कर्मवत्कलवीराणि, कूर्चमुदजटाशिराः । न व्यपोहन्ति
पापानि, सोधको तु व्याधमा" इति सूत्रार्थः ।

अत एवाह । सुखकृत् ।

ननु पापार्थं ब्रह्मणोऽपि, सुखं कपाडं सन्वदुक्ताहं ।

एवापरिहं अपराधं, जेहं सो साधुषम्यो पक्षो ॥

(ननु) नैव प्राणवधं प्राणघातं मृषाभाषापुलकणं केतत्
(ब्रह्मजगोति) अपिराज्यस्य सुमतिर्हिद्वयजानन्त्यास्तां
कुर्वन् कारयन् वा मुच्येत त्यजेत । संभावेन लिख्यते ततो
मुक्तिर्नान्यथापि नास्तीत्युक्तं भवति कथाचित् कस्मिन्विदपि
काले कैमुच्यते इत्याह । (सन्वदुक्ताहंति) दुःखजनीति
दुःखानि कर्माणि सर्वाणि च तानि दुःखानि च सर्व-
दुःखानि सैः सुख्यत्यथा नृतीयायै वष्टी । यद्वा सर्वदुःखैर्नर-
कादिगतिप्राविभिः हारीरमानसैः क्लेशैस्ततः प्राणातिपातनि-
वृत्ता एव चान्तरं तरति न त्वितर इत्युक्तं भवति । किमेतत्
त्वय्येवोच्यते इत्याह (एवापरिहंति) एवमुक्तप्रकारेणार्थैः
सकलहेतव्यमन्यो दूरं यातेस्तीर्थकरादिभिराचार्यैर्व्याख्यातं
कथितम् । के बीरहा इत्याह । वैरायै राचार्यैर्वीर्यं साधुधर्मो,
हिसानिबुध्यादिः प्रज्ञः प्रकृतिः साधुमित्र्येन चान्ति वसन्मानं
तेषां ब्रह्मण्यौराणां प्रत्यक्षं साधुधर्मं निर्दिशतीति सूत्रार्थः ।
यद्येवं ततः किं कृत्यमित्याह ।

पाणे य यादावाज्जा, सेसमीएति वुच्येहं ।

तार्ह तत्रो से पावयं कम्मं, निज्जाहं उदगं व थदाओ ॥

(पाणे य यादावाज्जा) य शब्दो व्यवहितसंभवस्ततश्च
प्राणानिक्चिपक्षकादीनातिपातयेत् स्वयमिति गम्यते । य
शब्दात्तराणानुमत्योरपि निषेधो मृषावादादिनिवृत्त्युपलक्षणं
केतव्यं । किमिति प्राणान्नातिपातयोदित्याह । यः प्राणान्नाति-
पातयिता स समितः समितिमानित्युक्त्येतिप्रतीयते कीदृशः
सन्निहाह जायै त्ववश्यं प्राणिघाता समित्वेवैष को गुण उ-
च्यते । तत इति तस्मात्समिनत्वात् (से) इत्यर्थं पापकर्मो-
द्धमं कम्मं ज्ञानवरणादि निर्वोति निर्गच्छति । पठन्ति च "नि-
ष्ठा" इति अत्र च देशोपत्त्याद्यो गच्छन्ति किमिदोदकमिव कु-

तः स्वस्वाद्यनुगतप्रदेशादेन च पूर्ववदस्य कर्मणो जाय उ-
क्तो न स्मियत प्राणीति च बहुलमानस्येति न पीनरुक्त्वं पापक-
प्रदं चान्स्यावश्यतया जायव्यापकं पुण्यस्य हि संहनाना-
दीषात् सुकल्पमानमेवैवाप्यसौ संभवोऽपि स्यादेवाव्यथाहि
पुण्यस्यापि स्वर्गनिगमप्रायतया विनिर्गम एव विमुक्तिरिति
सूत्रार्थः । यदुक्तं "प्राणान्नातिपातयेति" तदेव स्पष्टयितुमाह ।

जगनिस्सिएहिं भएहिं, तसनामोहिं थावरोहिं च ।

नो तेसिमारभे देहं, मणसा वयसा कायसा चेव ॥१०॥

जगलोकस्तन्मिन्नाभिधान्याभिधानि जगनिःश्रान्ति तेषु तू-
तेषु अनुत्तु (तसनामेतुति) तस्मान्नामकर्मोदयवत्तु धीमक्रिया-
दिषु स्यादेषु तन्नामकर्मोदयवर्षिषु पृथिव्यादिषु चः ससुख-
ये (नो) नैव (तेसिंति) तेषु रक्षणायत्वेन प्रतीतेः प्रारम्भं कुर्या-
द्दृष्टं दृष्टं च चहातिपातात्मकस्ते । मणसा वयसा कायसा-
चेवचित्) आर्यत्वात्मनसा वयसा कायेन चहाद्दः शेषमङ्गापलङ्कक-
स्ततश्च यथा मनसा वयसा कायेन च दृष्टं नारयेत नवा
रभमाणान्यन्यानुगम्येत एवोऽत्रधारणे भिन्नक्रमश्चात एव नो
इत्यस्यानन्तरं योजितः । पठ्यते च " जगनिस्सियाण ज्ञयाण
तसाणं थावराण य । नो तेसिमारभे देहंति " गतायंभेव ।
अपरं तु " जगनिस्सिपहियादि " तृतीयात्यन्तयेवाधीयते ।
ततश्च जगन्निधितैर्हृतेकैः स्याद्वैरुद्ध इत्यनानोपाति शेषो नैव
तेष्वारजेत दृष्टमङ्गजयनीभावकपुण्यवद्भवं च संप्रदायः । " उ-
ज्जेलीए सावगसुओ ओरोहिं हरिउं मालवगे सुयगरम्मस हार्ये
विक्कीओ लावगे मायसुण माय्यामीति इत्थी पादसासनं
सीसारककरणं वेति" स एव प्राणस्यापि स्वानुपरोधो एव-
मन्येपरि यतितव्यमिति सूत्रार्थः । उक्तां सुलुगणाः ।
संस्तरसुरगुणा वाचयास्तन्व्येषणा समितिप्रधानेति तामाह ।

सुक्केसणा उ एच्चाणं, तत्थ ठाविज्ज भिवसु अप्पाणं ।

जायाए पासमेसिज्जा, रसगिक्का उ जिकेस्ताए ॥११॥

श्रुताः बुद्धिमत्तो दोषरहिना इत्यर्थः । ताश्च ता एषणाभ्यां-
भेषणाद्याः बुद्धेष्णा यद्विषेष्णाः सप्त संसृष्टाद्यास्तदथा "संसृ-
मसंसृष्टा, उक्तस्तद्व्यवस्थायां । उमाहिता पम्माहया, उज्जि-
यधम्मा य सप्तमिया" एतासु च बुद्धेष्णाः पञ्च जिनकल्पिका-
पक्रमेतदुक्तं भवति तदधिकारं " पंचसु गहो दोसु अजिमादो
सि " एताश्च हात्ताजसुधुय किमित्याह । ज्ञानस्य फलं विरति-
रिति । तत्रैषणासु स्यापयनिषेधोयद् निज्जत इत्येव धर्मो तस्मा-
दुच्यते किं निज्जुः सन्नात्मानं एवं किमुक्तं भवत्येषणापरि-
हारण एषणा शुद्धमेव शुद्धीवाचदपि किमर्थमित्याह । (जाया-
यति) जायायै संयमनिषेधनिमित्तं (चासति) प्रासमेषय-
कवययुक्तेहिं " जहसगमस्सोसंगा, कीरह न्मवहणकारणा ज-
वरं । तह गुणमवहणार्थं आहारो बीमवारोणी " ति । एषणाशुद्ध-
मयादाय कथं भोक्तव्यमिति प्रासेषणामाह रसेषु स्निग्धमधु-
रादिषु शुद्धो शुद्धिमाद् रसशुद्धो न स्यान्म जनेव । (भिक्खाप-
त्ति) भिक्षादौ निज्जको वा अनेन रागपरिहार उक्तो द्वेषपरि-
हारोपलक्षणं नैव ततश्च रागद्वेषरहितो शुद्धातिरुक्तं भवति
यदुक्तं " रागहोसविमुक्ता, सुजिज्जा निज्जारापहंति " सूत्रार्थार्थः
अयुच्छ रसेषु यत्तुर्वाचदाह ।

पंताणि चेव सेविज्जा, सीयं पिणं पुराणकुम्मासं ।

अपुवससंसं पुराणं वा, जवण्ठा ए सेवए मंथु ॥१२॥

कविले

अते इह च लाजालोभः प्रवर्द्धत इति वचनाद्यथा तथैव्यत्र
वोप्ला गम्यते ततश्च यथा यथा लाजस्तथा तथा लोभो भव-
तीत्युक्तं जयति । हामालोभः प्रवर्द्धत इत्यपि कृत इत्याह ।
ह्यप्यत्र हिसंख्याकाभ्यां प्रापाभ्यां पञ्चरत्निकाभ्यां क्रियते
निष्पाद्यत इति ह्रिमावकृतमार्गत्वाद्भनंभावकाले कः कार्यं प्र-
योजनं तस्येह दास्यते पुष्पतान्त्रलस्यरूपं कोट्यापि सुवर्णश-
तल्लकात्मिकाया न निष्ठितं न निषण्णं तदुत्तराचरविशेषवा-
क्यात इति ज्ञाय इति सूत्रार्थः ।

चंप्रति यद्युक्तं चिमापकृतं कार्यं कोट्यापि न निष्ठितमिति
तत्र तदनिष्ठितः स्त्रीमूलेति तत्परिहायतोपदर्शनायाह ।

नो रक्त्वसीसु गिम्बिजा, गंधवच्छामु येगांच मृ ।

जाभ्यो पुरिसं पद्मोभिरा, खलैरिति जडा च दासेर्दि ॥१८॥

नो नैव राक्षस्य इव राक्षस्यः स्त्रियस्तासु यथाहि राक्षस्यो
रक्तसंस्थमपकर्षन्ति जीवितं च प्राणितानामपहरन्त्येवेमेता अपि
तत्त्वतो हि हानादाभ्येव जीवितं स्वार्थेन तानि च तामिरपक्रि-
यन्त एव तथा च हारितः “ बातोऽङ्गो ब्रह्मि कृतसुब्रह्मेकं
नराणां, मत्तो नायः कुपितभुजगम्बेकदं तथैव । हानं शीलं वि-
मयविजयोदायेविहानदं ह्य, सयोनयो न हृदि वनिताऽमुष्मि-
कानैहिकांश्च ॥ (गिम्बेजति) गुरुवद्विजाङ्गवान् भवेत् । कीदृ-
शीषु (गंधवच्छामुलि) गणरमिह बांयन्तिपिशितपिण्डरु-
पतया गलत्पूतकविचार्यतांभवाच्च तदुपपन्नाङ्गमे कुवा-
भूको नै ब्रह्मसि यामां तास्तयायुतास्तासु वैराग्यात्पादनायै
वेत्यनुकम् । तथा अनेकान्यनेकसंख्यानि चञ्चलतया चित्तानि
मर्गांसि बासां तास्तासु अनेकचित्तासु आच च “ अन्यस्याङ्गु-
लस्येति विशदं, बाभ्यमाङ्गुल्ये शोने, अनें बाभ्य वषपति हन-
त्यन्त्यन्त्यं च रीति । अन्यं त्रेष्टि पृथानि कदाति प्राणैरे चान्-
म्यनदं, नायै नृत्यपञ्चित इव धिक् चञ्चला बाहिकाश्च ” तथा
(जाभ्यो) याः पुरुषं मनुष्यं कुलीनमपीति गम्यते प्रसन्नं
त्वमेव हारणं स्वमेव च प्रतिहृदिप्यादिकाभिर्यामिभिर्यप्रतायै
कान्ति (जडा बाधि) बाभ्यस्यैवकार्गधत्वाधत्वेव दासैः
रे ह्यगच्छ मा वा त्वं मायासीरित्यादि विषयकृतप्रभृतिभिः क्री-
डाजिबिहसन्तीति सूत्रार्थः ।

पुनस्तासामेवातिदेयतां दर्शयन्नाह ।

नारीसु नो पगिम्बिजा, इष्टीविष्यदे अणगारे ।

धर्मं च पसलं नवा, तस्य कृविज भिक्खुपण्यां ॥

नारीषु नो नैव प्रयच्छेयमशब्दं बाविकर्माणि ततो युक्तिसारे-
तापि न किं पुनः कुर्यादिति भावः (इष्टीविष्यदिति) स्त्रियो
स्त्रियैः प्रकारैः प्रकर्षेण च जडाति त्यजतीति स्त्रीविप्रजडः
“ उपादयो बहुलम् ” ३ । ३ । १ । इति बहुलवचनाच्चः । यत्रा-
(इष्टीपि) स्त्रियो (विष्यजति) विषयज्ज्ञातृपूर्वजं नारीप्र-
दद्यान्मनुष्यस्यैव यथाका इह च स्वतयैकसंयन्त्रिन्योऽपि
स्याव्यवतयाच्यते इति न वीरवत्स्वयमुपदेशस्तथाह । अनगारः
प्राभवत् किं पुनः कुर्यादित्याह धर्ममेव ब्रह्मचर्यादिरूपं चर्या-
धारणार्थव्यपेक्षामिह परत्र वैकान्तहितत्वेनातिमनोर्णं ह्याया
अवबुध्य तत्रेति धर्मं व्यापकविशेषयैत्रिभुवितरात्मानं विषया-
भिरागमिषेण इति सूत्रार्थः । अण्यथानाथोपसंहारमाह ।

इति एस धर्मे अण्णाप,

कविले च विमुक्कण्येण ।

तरिहिति जे ठ काहिति,
तेहि आराहिया दुवे कोग चिवेमि ॥२०॥

इतीत्यनेन प्रकारेण एषोऽन्तरसुरूपो भर्मा यतिधर्मं आ-
कृति सकलतत्त्वकृपाभिर्याप्याख्यातः कथितः कथातकेने-
त्याह । कपिलेनेत्यात्मानमेव निर्दिशति पूर्वसंगतिकत्वाद्धमी
महच्चतः प्रतिपद्यन्तामिति चः पूरे विशुद्धप्रवेन निर्मला-
वबोधेनातोऽर्थमिदमिहाह (तरिहिति) तरिष्यन्ति अवा-
णैवमिति शेषः । ये इत्यविशेषामिधानं तुः पूरे ततोऽविशे-
षत एव तरिष्यन्ति ये कतिपय्यनुद्वारस्यन्ति प्रकामादमुं ध-
र्ममन्यच्च तैराराधितौ सकलाकृतौ द्वौ द्विसंख्यौ लोका-
यिह लोकपरलोकावित्यर्थः । इह महाजनपूयतया परत्र च
निःधेयस्याभ्युदयमाप्येति सूत्रार्थे इति परिसमाप्तौ त्रयीमि-
ति । नयाच्च प्राग्वदिति । उक्तं ८ अ० । भरतकण्डकृष्ण-
बासुदेवसमकालीने धातकीलकण्डान्तर्गतपूर्वार्धे भारतवर्षस-
त्कम्पानगम्यार्थे भवे बासुदेवे, हा० १६ अ० २० (येन वि-
जितापरकङ्काधीशपद्मानस्य कृष्णबासुदेवस्य शङ्कशब्दः
भुनः आधितत्वेति होपरी (दुवह) शब्दवच्यते) सुस्थिता-
चार्यस्य सुद्रेक शिष्ये, येन शय्यातर्गङ्गाएका (कन्या) नि-
मित्तं शिषे चिद्धे तुरीयचंद उत्पन्नः सु० ४ उ० । (पडि-
सयथाशब्दे कथा) मन्तामात्यस्य कथकस्य पितामहः, आ०
क० आ० ३० । आ० ३० । (कथकशब्दे उक्तम्) पल्लिशिषे,
हा० १७ अ० ३० । प्रभ० ३० । वरीशिशिषे, उपा० २ अ० ।
अनु० । तल्लेशचि, पिङ्गले, त्रि० । उपा० २ अ० । कपिलपु-
ण्यां शिशुपायाय, स्त्री०, रात्रि० । रेयुकात्मानमगधद्वये क-
पिलवर्णयोः स्त्रियो नृदायेव वर्णवाक्चिन्ऽपि अनुदात्तात्मा-
पत् । कुक्कुरातिस्त्रियो तु जातितात्वा जीवशाच० ।

कविलकविल-कपिलकपिल-त्रि० अतिकडार, उपा० २ अ० ।

कविलदंसण-कपिलदर्शन-न० शाङ्कशब्दे, “ अमर्षंभेतनो
भोगी, नित्यः सर्वगतोऽक्रियः । अकर्षा निर्गुणः सुम आत्मा
कपिलदर्शनं ” गा० (पतञ्जिराकरणं संज्ञशब्दे)

कविलपतियकेस-कपिलपतितकेश-पुं० कपिसाः पलिताश्च
शुक्राः केशा येषां ते तथा । अतिकृच्छ्रे, ज० ७ उ० ६ उ० ।

कविलेय-कपिलेक-पुं० राहुदेवस्य कृष्णपुल्लस्ये, सु० २०
२० पाद० । चं० २० ।

कविला-कपिला-स्त्री० स्वनामकत्वात्तथा ब्राह्मणायाम्, “ अदि
काससोरिपरसूयं मोर्षदं जदि य कविलं माहंजि निषण्णं द्वा-
बायंदि ” आ० चू० ४ अ० ।

कवि (वे) लुय-काविष्ठक-न० मरडकपचनिकायाम्, सं-
था० । “ मत्तं कविष्ठं विदुषचिते ” सु० ५ उ० । “ पच्चा गोवा-
लाणं जं जेण कवेष्ठं असायं ” आ० म० टि० । भाव० । अं० ।

कवि (वे) लुयावाय-कवेष्ठुकापाक- पुं० कवेष्ठुकाणि प्रति-
तानि तेषामपाकः । आण्डपचनधाने, स्वा० ८ ज० । जी० ।

कविरीस-कपरीर्षि-न० कपीनां त्रियं शर्विसमम्, शाक० ।
प्राकाराप्ते, त्रिका० । कपीनां प्राकाराप्रवासित्वं लोकसिद्धय
स्वायं कः तत्रैव, बाच० । “ कविसीसयवहरइयसंठयथिराय-
माणा ” कपरीर्षिकेः कृत्स्नचित्तेर्बुद्धौः संस्थितेर्विदित्यसं-
ख्यान्यज्जिगिगजमाना शोचमाना वा सा तथा । हा० १ अ० । रा० ।

कविहसिय-कपिहसित-न० नभासि विवृतिकपयस वानरमुल-
सरशस्य ब्रह्महासे, ५४० ७ ४० । श्री० । आ० ५० । नि०
५० । आ० । आकाशमसि जगद्भिमशब्दे, जी० ।

कवोय-कपोत-पुं० स्त्री० पारावते, पिं० विपा० । उपा० । स च
विषा युहकपोतवनकपोतचिककपोतनेत्रत, वाच० ।

कवोयकरण-कपोतकरण-न० कपिजलानुद्विष्य यत्र किञ्चित्
कयेति तथा यत्र स्थाप्यते तस्मिन् स्थाने, आचा० २ ५० ।

कवोयपरिणाम-कपोतपरिणाम-त्रि० कपोतस्यैव पक्षिविशेष-
स्यैव परिणाम आहारपरिपाको येषां ते कपोनपरिणामाः । आ-
हारपरिपाकसक्योपराशिषु, कपोतस्य हि जठराग्निः पापाणल-
वान्निषि जरयतीति (जन) भ्रुतिः, तं० । प्रश्न० । जी० ।

कवोयशरीर-कपोतशरीर-न० कपोतकवेदे, कृष्णारकफले, च
“लेताय गाहायती एवम ब्रह्माय बुधे कवोयसरीर उच्चकन्दिया
तेदि पो अठो बुधे कवोया” सिंहावगारं प्रति बरिजिनः इत्यादिः
स्यमाणमिषाये वैचिष्यमन्वते । अन्यं त्वातुः कपोतकः पक्षिविशे-
पलसद्वद् ब्र फले वर्णसाधर्म्यात् तं कपोतं कृष्णारं हलं कपो-
तके ते च तं शरीरं च वनस्पतिजोयदेहत्वात् कपोतकशरीरे ।
अथवा कपोतकशरीरे इव धूसरवर्णसाधर्म्यादिव कपोतकशरीरे
कृष्णारकफले एव ते उपस्कृतं संस्कृतं, अ० १५ श० १ उ० ।
कवोय-कपोल-पुं० सौ कप-ब्रह्मणः गच्छे, गच्छे, उपा०
२ अ० । “पौमंसंलग्नकवोयसमाया” “दीनी पुष्टी यतो मां-
सश्रो उपचितो कपोलसङ्गौ देशभागी मुक्तावयवौ येषां तं
अ० २ वक्त्र० । अ० ।

कव्य-काव्य-न० कवेरजिमायः काव्यम् । रस्ये, अनु० । कवेः
भृगुपुत्रस्यापस्यं यज्ञ-शुके, अमरः । कवेरिदं यज्ञ कविसंलग्न-
विष्णु, कवे-वर्णनं, स्तुतिः, च । कर्मेण-एव । वर्णनीयं, स्तुत्यं, च
त्रि० । त्रिपां टाप् शाङ्कराद्यां तु काव्यशब्दस्य यज्ञतस्यैव प्रह-
णात् ततः स्त्रियां स्त्री । कवेः कर्म ध्यञ्-कविहृद्गद्यपद्यत्मके
प्रत्ये, वाच० ।

चतुर्विधे कव्ये पण्यते तंहा गजे पजे कृत्ये मेये ।

काव्यं चैतन्नवरं काव्यं ग्रन्थः गद्यमचन्दोनिवर्त्तं शास्त्रपरि-
क्षाध्ययनवत् पद्यं छन्दोनिवर्त्तं विमुक्ताध्ययनवत् । कथायां
साधु कथ्यं ज्ञाताध्ययनवत् । गद्यं गानवोप्यम् । इह गद्यपद्य-
तर्जयिष्यतीत्यरयोः कथा गानधर्मविशिष्टगद्य विशेषो विवक्षित
इति । स्था० ४ श० ४ अ० । “गृहविहो गार्यविहो, कव्य-
स्त चउज्विहस्त उपपत्तिः । संखेममहाविहिम्नि, तुडिबंगणं
च सखेति ” स्था० ५ श० ।

कव्य-काव्यवत्-त्रि० काव्य-मनुष्य-“आदिवहोहोहोहोचतम-
न्तेसेरमनामतोः । उ । १ । १५ । इति मनुष्यः स्थाने इहादेशः
काव्यविशिष्टे, प्रा० ।

कव्य-कवट-न० कवे-मट-श्लक्ष्णकप्राकारेच्छिते, अभितः पर्व-
कृते, जं० २ वक्त्र० । महाश्रुत्सन्निवेशे, दश० १ सूत्रि० । कवट-
जनावासे कुनगरे, वक्त्र० ३० अ० । स्था० । रा० । प्रश्न० ।
कव्य० । औ० । ज्ञा० । आचा० । अनु० । प्र० । तद्वसिति जने,
च नि० । कवाडी, वक्त्र० ३० अ० ।

कव्यरस-काव्यरस-पुं० कवेरभिमायः काव्यं रसवन्ते अन्तरा-
त्मनाऽनुभूयन्ते इति रसास्तरसहकारिकाण्यनिषांनोक्त्याम्-

तोविकारविशेषाः इत्यर्थः । उक्तं च “ बाह्यार्थात्मनो वस्तु-
विकारो मानसो भवेत् । स भावः कथ्यते सज्जि-स्तस्योत्कर्षो
रसः स्मृतः ” ॥ काव्येवृषनिबद्धा रसा काव्यरसाः । वीरशृङ्ग-
रपिदु रस्ये, ।

से किं तं एवनामे एवनामे एव कव्यरसा पद्यथा तंजहा
“ वीरो सिंगारो अ-सुभ्रुभ रोदो अ होइ बोक्क्यो ।
बेलणभो वीभच्छो, हासो कमुणो पसंतो अ ॥ (अनु०)

(वीरादिशब्देषु व्याख्या)

सास्त्रतं नवानामपि रसानां संक्षेपतः स्वकपं कथयन्पुनरब्राह्म
एए नवकव्यरसा, वचनीया दोसविहिममुपस्था ।

गाराहिं छुणैअम्मा, इवंति धुक्का च मासा वा ॥ २० ॥
सेत्तं नवनामे ।

पते नव काव्यरसः कृष्ण-तपोकथागाभिर्यथोक्तप्रकारेणैव मु-
णितया ज्ञातव्याः । कथंभूनाः “अक्षिसुवधापयजस्यं, निरथ-
यमुवत्यं चंद् ७ हुल्ल ” मित्याद्यथोऽत्रैव वक्ष्यमाणाः । यद्वा वि-
शम्भुपदोपास्तेन विधिचिरवर्त्तं तस्मात्समुत्पन्नाः । इदमुक्तं भ-
वन्वर्त्तकतासङ्गणो यस्तावत् सुवदोष उक्तस्तेन कश्चिदसो
निष्पद्यते यथा “ सेपां कदतद्वष्ट-मैजानां मद्बिन्दु जिः । प्राये
‘मैत नदी चारा, हस्यभरधवाहिनी ” ॥ १ ॥ इत्येवं प्रकारं
सुखमसीकतादोषपट्टं रसव्यायममुतः ततोऽनेनासीकतासङ्गण-
सुवदोषेणादुष्टो रसो निष्पद्यते कश्चिदस उपपातलक्षणेन
सुवदोषेणानिवर्त्तते यथा स ‘यव प्राणिनि प्राणी, प्रीतेन कुपितेन
च । विचैविपसरत्कन्द, प्राणिता येन प्राणिना’ इत्यादिप्रकारं सुखं
परोपपातलक्षणदोषपट्टं वीररसव्यायम् । ततोऽनेनोपपातल-
क्षणेन सुवदोषेण वीररसोऽत्र निवृत्त इत्येवमप्यत्रापि यथासं-
यं सुवदोषविधानाद्गुणनिष्पत्तिर्वैकल्या प्रायेः कृषि वाञ्छित्येवमु-
क्तं तपोवानविवचस्य वीररसस्य प्रशान्तादिरसानां च कवि-
वृत्तादिसुवदोषानन्तरेणापि तिष्ठन्तीति । पुनः किञ्चिद्विशिष्ट
असी जयन्तीत्याह (इवन्ति सुखा वा मीसा वन्ति) सुखा वा
मिश्रा वा जयन्ति कश्चिदकाव्ये शुरु एक एव रसो निष्पद्यते
कश्चिपु ज्ञादिरससंयोग इति भाव इति गाथायाः अनु० ३४१ एव
कव्यद्विग-काव्यलिङ्ग-न० हेतोर्वाक्यपदार्थतेति लक्षिते अ-
र्थाऽलङ्कारभेदे, प्रति० १७ पत्र० ।

कव्यसत्ति-काव्यशक्ति-स्त्री० पकोनविशतितमायां लीकहा-
याम, कल्प० ।

कव्युर-कवुर-पुं० किञ्च, ज्ञा० उ अ० । आचा० । शब्दे, त्रि० ।
स्था० ५ ज्ञा० ३ उ० ।

कव्युर-कवुर-पुं० वोरुसो सतद्वेष्टे वा महाप्रभे, “ दो कवु-
रया ” स्था० २ ज्ञा० ३ उ० । अ० । कल्प० ।

कस-कश-पुं० नासज्जकामाव, (उत० १ अ०) चर्मयदि
काथाम, प्रश्न० आचा० १ ज्ञा० । वक्त्र० ।

कष-पुं० न० कष-अच् । कष शिपिति दूरकथातुहिरासं ।
कषति कथ्यते च परस्परमस्मिन् प्राणिनः इति कषः । कर्म०-
१ क० । ज्ञा० ४० । प्र० । आचा० । कथ्यतेऽस्मिन् प्राणी
पुनः पुनराकृषिभावमनुभवति कपोलकथ्यमागणककवदिति
कषः । कषति हिनस्ति “पुंसि संहायां अः प्रायश्च ” ॥ ३१३१ । २
इति प्रायप्रहणात् च । अन्यथा हस्तत्वाक्यलक्ष्येति षष्ठं स्थानं

दशे ० १०० एच. संसारे, उक्त ०४ अ० आवा ० । कपति देहिने कप इति कपय, स्या ० ४ अ० १ उ० । कपयन्ते वाष्पन्ते प्राणिनोऽन्नेनेति कपय कर्मणि ज्ञावे च यः, विशे ० । स्वर्णवर्णकप-
कानाथं पाषाणप्रदे, प्रसादे स्तोदणीकरणसाधने, शापाव्येयं च अमरः । वाच ० ।

कसट-कट्ट-न० कप क-नेट् " संस्तथा रिचलिनसटाः कवित् " ॥ ४ । २३ । इति दृस्थान सटादेशः पीमायाम्, प्रा० ।

कसपट्टय-कपपट्टक-पुं० कपे, न० ॥ ४० २ उ० ।

कसण-कसन-पुं० कसति दिनस्ति कस् ल्युट् काशरोगे, वृ-
तामेदे, वाच ० ।

कुप्य-पुं० " कुप्यो वर्ण वा ण । २ । १ । १० कुप्यवर्णवाचनि संयु-
कम्बजनात्पुर्वावर्तिता वा मयतः कसणो कसिणो कएहो वर्ण
इति किम् विष्णो कएहो, प्रा० ।

कण्यकणि (ण्) कुण्यकणि-पुं० " को भवौ " ण । १ ।
३६ । इत्यस्य प्राथिकत्याज कपय जः कृण्यसपें, प्रा० ।

कसपट्टय-कपपट्टक-पुं० निकपे, प्रनु० ।

कसपट्टार-कसप्रहार-पुं० धर्देतारने, प्रा० ३ अ० ।

कसर-कसर-पुं० (कएकृत) कसरे, " ककळकसरामिभूया " ॥
जं २ वङ्ग० ॥ २० ।

कसमुचि-कपमुचि-स्त्री० विधिप्रतिषेधयोर्वाङ्मनोपवर्धने
यत्रमुचिर्भेदः, विधिप्रतिषेधौ कप इति विधिरविरुक्तत्वेऽप्या-
र्थोपदेशकं वाक्यं यथा 'स्वर्गकेवलार्थिना तपो ध्यानादि कसं-
व्यं' सभित्तुसिमुका । क्रिया इत्यादि प्रतिषेधः पुनः 'न हिंस्यात्स
वेन्नतानि नानृतं वेदत्' इत्यादि ततो विधिष्व प्रतिषेधश्च विधि-
प्रतिषेधौ किमन्याह कपः सुवर्णपराक्रायाभिव कपपट्टके रक्षा
इत्युक्तं नवति । यत्र धर्म उक्तकृपा विधिः प्रतिषेधश्च यदे
पदे सुपुष्कल उपलभ्यते स धर्मः कपयुक्तः । न पुनरन्यधर्म-
स्थिता सत्त्वा असुरा इव विष्णुना उच्छेदनीयास्तेषां हि वधे
दोषो न विद्यत इत्यादिकवाक्यधर्म इति ४० १ अणि० ।
अथास्य सङ्ग्रहमाह ।

मुष्मो असेसविसम्भो, सावजे जय अन्धि पदिसहो ।

रागादिविअणसदं, जाणाइअ एस कसमुचो ॥ ६८ ॥

सुष्मो निपुणोऽणविवयः ध्यापयेत्यर्थः सावजे सपापे य-
न्नासि प्रतिषेधः कृतधर्मे । तथा रागादिविकुट्टने सदे समर्थ
ध्यानादि च एव मुचः कृतधर्मे इति गाथायः ।

इत्थं लक्षणमभिधायोदाहरणमाह ।

जह मणवयकाएहि, परसस पीमा ददं न कायत्वा ।

भाएअव्वं च सया, रागादिविपक्खजाजं तु ॥ ६९ ॥

यथा मनोवाक्कायैः करणचूतेः परस्य पीमा ददं न कसंस्या
कान्यादिनेदेन तथा ध्यातव्यं च सदा विधिना रागादिविष-
कजाजं तु यथोचितमिति गाथायः ।

अतिरेकतः कपमुचिमाह ।

थूलो ण सव्वविसम्भो, सावजे जय होइ पदिसहो ।

रागादिविअणसदं, न य भाणाइ नि तदमुचो ॥ ७० ॥

स्थूलोनिपुणः न सर्वविषयः अन्त्यापकः सावजे वस्तुनि यत्र
भवति प्रतिषेध आगमे रागादिविकुट्टनसमर्थ न च ध्यानाद्यपि
यत्र स तदमुचः कपामुचः इति गाथायः ।

कषैषोदाहरणमाह ।

जह पंचदिवदुएहिं व, एमा हिंसा मुसंविंसवाप ।

इवाओज्जाणम्मिअ, जाएअव्वं अगाराइ ॥ ७१ ॥

यथा पञ्चभिः कार्ष्णैः प्राण्यदिभिः बहुनिर्वैकन्धियादिभि-
रेका हिंसा यथोक्तं " प्राणी प्राणिहानं, ज्ञातकविषं च तत्त-
त्तावेष्टा । प्राथेय विषयोऽपि, पञ्चभिरापद्यते हिंसा " तथाऽन-
स्थिमतां शुकटनरैको घात इति तथा मृषा विंसबादे वा-
स्तव इत्याह । " असन्नोऽपि स्वका होषाः, पापशुद्धयेमी-
रिताः । न मृषायं विंसबाद-विरहासस्य कस्यचित् " इत्यादौ
विचारं तथा ध्याने च ध्यातव्यमकारादि यथोक्तं " ब्रह्मोका-
रोऽत्र विद्ध्यो, ह्यकारोऽविष्युच्यते । मोहभरो मकारस्तु, जय-
मेकत्र तव्यतः " इति गाथायः । पं० ४० ४ ह्रा० ।

कसा-कषा-स्त्री० अन्धादितारनसाधिकायां चर्मयष्टिकायाम्,
विपा० ६ अ० । आ० क० । ह्रा० ।

कसाइ (ण्)-कषाथिन-पुं० कषाया विघटने यस्याऽसौ क-
षायी, सूत्र० १ अ० ६ अ० । कौषमानमायालोनिजिन, सूत्र० १
अ० ४ अ० । प्रहा० ।

कसाइय-कषायित-त्रि० कषायाद्यं प्रातः, व्य० ६ उ० । आ०
म० द्वि० ।

कसाइयमेत-कषायितमात्र-त्रि० उद्योगेमात्रकौषादिकषायं,
" जं अज्जिं चरिंत्तं, देसुणाप वि पुव्वकाम् । तं पि कसाइ-
यमेत्तो, नासेइ नरो सुहत्तेण् " वृ० १ उ० ।

कसाओदगय-कषायोपात-न० कौषाद्यव्यवशगमने, य० ३ अर्थि०

कसाय-कषाय-पुं० न० कपति कएट्म आय-अर्द्धवर्गदि । शयः
स ॥ १ । २६० इति वस्य सः, प्रा० । रक्तहोषाद्यवहर्त्तं वि-
भीतकामलकपिध्याद्याभित रसविशेष, यदुप्राणि " रक्तहोषं
कफं पित्तं, कषायां हृत्ति सेवितः । रक्तः शीतो गुरुप्राह । रे-
चकश्च स्वरूपः ॥ १ ॥ कएपा जं० प्रअ० । अनु० । एमे क-
साय 'अनरुचिस्तमनकृष्णकायः स्या ० १ अ० । तच्छति बह्ना
दौ, दश० ५ अ० । न०० मुक्तदौ, प्रा० ११ अ० । कृपति विवि-
च्यति कर्मक्रेयं सुखदुःखकस्योपायं कुर्वन्ति कतुषयन्ति वा जी-
वमिति निरुक्तविधिना कषायाः । औणादिक आयप्रत्यया नि-
पातनाच्च श्रुतारस्य कषायाः । यदि वा कतुषयन्ति शुद्धसमा-
र्थं सन्तं कर्म मलिनं कुर्वन्ति जीवमिति कषायाः पृथक्च आय-
प्रत्यया निपातनाच्च कतुषयव्यस्य णिज्जनस्य कषायादेस्तः उक्तं
च " सुदुष्कलबहुसहयं, कर्मलसं कसंति जं अम्हा । कतु-
सांति जं च जीवें, तेण कसापि बुच्चन्ति " प्रहा० १३ पद ।

कर्म क सं जवो वा, कसमाओसि जओ कमाया तो ।

कसमाययंति ज जओ, गययंति कर्म कसायंति ॥

जाअव उपायान्, तेण कसाया अओ कसस्साया ।

जीवपरिणामस्त्वा, जेण उ नामाइ नियमो यं ॥

कषशिक्षेत्त्यादि हिंसायो दण्डकथातुः कप्यन्ते वाष्पन्ते प्राणि-
नोऽन्नेनेति कपं कर्म अये वा तदायो ज्ञान एषां यतस्ततः
कषायाः कौषाद्यः । अथवा यथोक्तं कषमायधातव्येतस्था-
पयन्ति गमयन्ति प्रापयन्ति यतस्ततः कषाया इति । अथवा
आय उपादानहेतुः पूर्वोक्तं कषस्याय उपादानं हेतवो य-
स्मात्ततः कषायाः विशे ० । उक्त० । कप्यतेऽस्मिन्प्राणी पुनः पुनः

राहुति भावमनुयति कपोलकल्पमाजकनकवदिति । कषः संधारः तस्मिन्नासमस्तादृश्यत्वे गच्छन्त्येति सुमुत्त इति कषायाः यद्वा कषाया इव कषाया यथाहि तुषारिकादिकषायफलुपिते वाससि, मज्जिष्ठादिरासः निक्षुपति त्वरं चावतिष्ठत नयेतक-
लुपिते आरामेन कर्म संबन्धतेतिरं स्थितिकं च जायते तदाय-
त्तत्वात्तरिचयेः । उक्तं हि शिवधर्मशास्त्रे “ओगायपदिपयसं,
नितिवशुभायं कसायश्चो कुण्डह्यायि” ॥ ३१ ॥ उच्यते ४ कं
कर्म ० आवा ० दृष्टं ० पं ० चू ० च ० पं ० सं ० उच्यते ०
पा ० मोहनीयकर्मपुस्तोदयसम्पाद्यजीवपरिणामेषु कोषमान-
मायाक्षेत्रेषु, स्यात् ० १, ७० ० विष्टो ०

तेषां कषायाणां सामान्येन नैव यस्मात्तामादिकोऽप्यविश्रव्य-
नियमोऽयमन्यत्र प्रसिद्धस्तेनासीः उच्यते इति शेषः क इत्याह ।
नाम उरणा दविष, उष्णत्वा पवष य आरसे ।

रसपि कसाय वि य, पक्वता तसि मा होइ ॥

अत्र नामस्यापेनं लुपे इत्यकषायविचारोऽपि लुपते नयं
ज्ञानव्यशरीरव्यतिरिक्तोऽप्यकषायमाह ।

दुर्विदो दम्बकसायो, कम्पद्वये य नो य कम्पमि ।

कम्पद्वयकसायो, चतुर्विदो पांगलाण्डया ॥

ज्ञानव्यशरीरव्यतिरिक्तो द्विविधोऽप्यकषायः कर्मद्वयक-
षायां नो कर्मद्वयकषायश्च । तत्र कर्मद्वयकषायां “जामा
यदा वनंतशाये” (यादिना प्रागुक्ताः) अनुदितास्तुर्विधमुक्ता
ज्ञातव्याः । नो कर्मद्वयकषायमुत्पत्तिकषायां चाह ।

सज्जकसायादिको, नो कम्पद्वय उ कसायो य ।

लेवाहसमुपत्ती, जचोपनवो कसायाण ॥

नो कर्मद्वयत्तोऽयं कषायः क इत्याह । सज्जकषायादिकः
सर्जो विज्ञातकदरीतकषाद्यो वनस्वतिविशेषा नो कर्मद्वय-
कषाया इत्यर्थः । केनादिकं वस्तु (समुपत्तिरिति) उत्पत्तिक-
षायः किं सर्वं नैयाह यतः केनादेः कषायाणां प्रपञ्चः । इवमु-
क्तं भवति । यतः केनादिशब्दाद्व्यादेवो कसायाकषायात्पत्ति-
र्भवति तत्केवद्वयदिकं वस्तु कषायात्पत्तिहेतुत्वात्तुत्पत्तिक-
षाय उच्यते । भवति च व्यादेः लकाशाकषायात्पत्तिः उक्तं
च “किं पतो कटुपरं, जं मूढो ज्ञाणुमिमि अपदिमो । ज्ञाणु-
स्त तस्स कसद, न जणयो दुष्पआयस्स” सि ।

प्रत्ययकषायमाह ।

होइ कसायाणं वैच-कारणं जं सपत्तयकसाठ ।

सहाइउति केई, न समुपत्तीए भिन्नो सो ॥

कषायाणां यदन्तरङ्गमविरत्याभ्यादादिकं बन्धकरं सोऽन्तर-
ङ्गकषायकानकषयः प्रत्ययकषाया ज्ञवति । अन्ये तु केचिद्द्विहिरङ्ग
यव हावद्वयादिविवेकप्राप्तः प्रत्ययकषायाः इति व्याचकृते त-
न्नायुक्तं यत उत्पत्तिकषायाप्राप्तेः मिथेते ज्ञ्यादेरिव तस्मा-
दपि बहिरङ्गाकषायात्पत्तेरिति ।

आदेशकषायमाह ।

आएसओ कसायो, कइयवकषजिउविमं गुरायारो ।

केई चित्तागठ-द्वयणात्तयं तसेसो य ॥

योऽन्तरङ्गकषायमन्तरेणापि कुपितोऽयमिच्छादेरुपेणादिशये
स आदेशकषायः । सवेह केतवकृतशुक्रुदमिच्छाकारो नरादि-
प्रदृष्टयः । केचिन्तु तदुपधरश्चिदादितो जीव भावकषाय इति
व्याचकृते तन्नायुक्तं स्थापमानार्थान्तरव्याचक्ष्येति ।

रसजावकषायावाह ।

रसओ रसो कसायो, कमायकम्पोदो य जावमि ।

सो कोहाइ चठफा, न पाइचठव्विहेक्को ॥

हरीतकषादीनां यो रसः स रसतः कषाया रसकषायाः । प्रा-
यकषायस्तु मोहनीयकर्मोदयस्तु ज्ञानितश्च कषायपरिणामः ।
स च कोषादिभेदाद्यनुक्तः । कोषादिरपि प्रत्येकं नामादिभे-
दाद्यनुत्पत्तिश्च इति ।

अथ नामादिकषायाणां को नयः कमिच्छतीत्याह ।

भावसहाइनया, अहं वहुममुक्तेनमाइया ।

नापसुपत्तीओ, सज्जं पवषयिमाप्पा ॥

प्रायकषायायेव शब्दात्प्राच्यद्वयतया इच्छन्ति नामादिकषाया
शेषास्तु ऋतुपुत्रवज्जं निगमादिनयाः शुद्धा ऋतुद्वयश्च ।
तत्राविशुद्धास्तथा अष्टविंशति नामादिकषायाभिचक्षति यं तु
विशुद्धास्तथा ऋतुपुत्रवज्जं तैस्तैः उच्यते व्यादेः कोषात्पत्तिकषाया
नैव स्मृति कुत इत्याह । (जं पवषयिमाप्पसि) यदास्मादेतौ हा-
वपि प्रत्येककषायविकृतौ प्रत्ययकषायाश्च जिघत्ते तथा उष्ण-
त्तिकषायाः कषायात्पत्तौ प्रत्यय इत्युक्तमेव । तथा आदेशकषा-
योऽपि केतवकृतोऽप्यकषायात्पत्तौ प्रत्ययो जवत्वेवेति न तस्मा
नैव जिग्रावति ।

अथ नामादिके द्वयकोषे ज्ञशरीरव्यशरीरव्य-
तिरिक्ते इत्यकोषमाह ।

दुर्विदो दम्बकोहो, कम्पद्वये य नोय कम्पमि ।

कम्पद्वये कोहो, तज्जोगा पांगलाण्डया ॥

नो कम्पद्वयकोहो, नो उ चमारणीलिकोहाई ।

जं कोहयेणिएजं, समुद्वं भावकोहो सो ॥

ज्ञानव्यशरीरव्यतिरिक्तो कोषो द्विधा कर्मद्वयकोषयो नो क-
र्मद्वयकोषश्च । तत्र योषाद्योऽनुदिताश्चतुर्विधाः पुस्तकाः
कर्मद्वयकोषाः । नो कर्मद्वयकोषास्तु (कोदिदि) प्राकृतश-
ब्दमाधिन्य चम्मेकारः चम्मेकीया नीलकोषादिश्च ज्ञेयाः आ-
यकोषमाह । यकोषधेदनीयं कर्म विपाकनः समुहर्गमुदय-
मागतं तज्जानितश्च कोषपरिणामः स आयकोष इति । एवं
मानाद्योऽपि नामादिभेदाद्यनुक्तः चतुर्विधा वाच्याः । अथवा
पृथगन्तानुक्त्यादिभेदास्तैरेव कोषाद्यवयवचतुर्विधाः ज्ञेयाः
इति दर्शयन्माह ।

भाणइओ वि एवं, नमाई चठव्विहा जोगं ।

नेपापिहण्पिया वा, सव्वे एताणुवंधा ॥

गतार्था । तत्रान्ताद्यनुक्तप्रत्याख्यानावरणप्रत्याख्यानावर-
णसंज्ञकनकाणां कोषादीनां पञ्चानुपूर्व्यां प्रत्येकं स्वरूपमाह ।

जलरेणुजमिपवपय-राइसरिसो चठव्विहो कोहो ।

तिणिमिहायकफडिय, सेलच्चोभेनो माणो ॥

मायावलेहंगा-त्तमिहसिगवणवसंभूतसमा ।

लोहो हरिहलंजण, कदमकिमिरागसा माणो ॥

पक्वकायामावच्छर, जावज्जीवाशुगमिणो कयसो ।

देवनरतिरिपनारय-नाइसाहाणदेयं नेपा ॥

एताः स्थानान्तरेष्वतिप्रतीत्यर्थव्याजोऽह व्याख्यायन्त इति ।

विष्टो ० आ ० ग ० हि ० आ ० चू ० उच्यते ० आ ० १, ७० ०

चत्तारि कसाया पयसा तंजहा कोहकसाए माणकसाए
मायाकसाए लोभकसाए एवं नेरइयाए जाव वेमाणियाए ।
यथा सामान्यतस्त्वारः कथावास्तथा विशेषतो नारकाणा-
मसुपर्णा वायव्युर्विद्यति तमे पदे वैमानिकानामिति । स्था० ४
डा० १ डा० १० । आ० । प्रज्ञा० ।

आयसं दद्यात्तेनैते मेवाः ।

चत्तारि आयसा पयसा तंजहा त्रयवचे उज्जयवचे गू-
दावचे आमितावचे । एवमेव चत्तारि कसाया पयसा
तंजहा त्रयवचे समाये कोहे उज्जयवचसमाये माणे गू-
दावचसमाया माया आमितावचसमाये लोभे । त्रयवच-
समाये कोहमणुप्यविडे जीवे कालं करेइ खेरइपसु उव-
वज्जइ । उज्जयवचसमायं तं चेव गूदावचसमायं मानेपेवं
चेव आमितावचसमायं लोभमणुप्यविडे जीवे कालं करेइ
खेरइपसु उववज्जइ ।

सुगमं चैतन्नवरं करो मित्तरोऽतिवेगितया पातकभेदको वा
आयसंमावर्षः स च समुद्रादेः क्वचिद्योगायां चेति जरावर्षं व-
क्तुं उचितः सत्त्वासाधारणैरेवेति उभयतः स च पर्वतशि-
खरादोऽथमार्गस्य वातोत्कलिकाया वा । गूदासाधारणैरेवेति
गूदावर्षः स च गन्धकद्वारकस्य दारुमयादेवो । आमिषं
मांसादि तदर्थमावर्षः शुक्लिकादीनामिषावर्ष इति । एत-
त्समाप्ता च कोषादीनां क्रमेण परोपकारजनदायकत्वात्
पञ्चगुणविस्तृत इव मनस उन्नतत्वाद्रोपजात् अत्यन्तदुर्ल-
भ्यवस्तुत्वत्वात् अनर्थतासंपातसंकुलेऽप्यवपतनकारणत्वा-
चेति । इयं चैवमा प्रकथेयतां कोषादीनामिति तत्कलमाह
(काल्यस्त्यादि) अशुभपरिणामत्वाद्युभयकथनमिति स-
त्तया दुर्गतिनिमित्तत्वाद्युच्यते (खेरइपसु उववज्जइ) आ०
४ डा० ४ डा० ।

कथावस्त्वर्कं दृशीयितुकामः क्रोधस्त्रोत्तरनोपदर्शयिष्यमा-
णस्यान्यादिकथाव्ययप्रकरणमाह ।

चत्तारि केअण्णा पयसा तंजहा वंसीमूलकेअणए भद-
विसाणकेअणए गोमुत्तिकेअणए अविहेइहणियाकेअणए
एवमेव चइव्विहा माया पयसा तंजहा वंसीमूलकेअणस-
माया जाव अवलेहणियाकेअणसमाया । वंसीमूलके-
अणसमायं मायं अणुप्यविडे जीवे कालं करेइ खेरइपसु
उववज्जइ भदविसाणकेअणसमायं मायामणुप्यविडे जीवे
कालं करेइ तिरिस्सजोगिणए उववज्जइ । गोमुत्तिकं
जाव कालं करेइ मणुस्सेसु उववज्जइ अवलेहणिया जाव
देवेसु उववज्जइ ।

प्रगटं किन्तु केतनं क्षामायेन वर्कं वस्तु पुष्पकरवस्त्व वा
सम्पन्नि सुदिष्टदण्ड्यान् वंशादिपुष्पकं तच्च वर्कं भवति कं-
वत्सिह क्षामायेन वर्कं वस्तु केतनं मुखत्वे तत्र वंशीमूलं
च तत्केतनं च वंशीमूलकेतनमेवं सर्वत्र नवरं भदविषाणं मेघदुर्ल-
भोऽनिका प्रतीता (अवलेहणिया) अवलिक्यमानस्य वं-
शशालाकोर्वा प्रतीती त्यक्ताऽवलेखनिकेति । वंशीमूलकेत-
नपादिसमा तु मायायुत्तल्लान्नाज्जेअदोचथादि यथा
वंशीमूलमतिमुत्तल्लवर्कमेवं कस्यचिन्मायाऽप्यित्येवमस्यात्पत-

राज्यतमानार्जवत्वेनान्यापि प्रावनीयेति । इयञ्चान्तानुवन्ध-
प्रत्याक्यानावरणसंज्यल्लक्षणा क्रमेण होया, प्रत्येकमित्यन्त्ये ।
तैमैवान्तानुवन्धिण्या उरवेऽपि देवत्वादि न विरुध्यते एवं
मायावोऽपि । साधनान्तरे तु पूर्वं क्रोधमामसुर्वाणि ततो माया-
सुर्वाणि । तत्र क्रोधसुर्वाणि “चत्तारि राईओ पयसाओ तं-
जहा पयस्यराई पुडिपिराई रेणुपराई जलराई एवमेव चइविधे
कोहे ” इत्यादि । मायासुर्वाणि “आधोतानि फलसुं अनुप-
विष्टस्तदुदयवर्त्तति स्था० ४ डा० १ डा० ।

चत्तारि यंभा पयसा तंजहा संसर्धं अट्ठिधंमे दारुधंमे
तिणिससयाधंजे । एवमेव चइव्विहे माणे पयसे तंजहा
संसर्धंजसमाये जाव तिणिससयाधंयसमाये । संसर्धंयस-
मायं मायं अणुप्यविडे जीवे कालं करेइ खेरइपसु उव-
वज्जइ एवं जाव तिणिससयाधंयसमायं मायं अणुप्यविडे
जीवे कालं करेइ देवेसु उववज्जइ ।

शिसाधिकारः शैलः स चाली स्तम्भश्च स्थाप्यः शैलस्तम्भ
एवमन्वयपि नवरमस्त्रिंशद्वा च प्रतीतं तिनितो वृक्षाविशेष-
स्तस्य तता कथा तिनिसाया सा काव्यतन्मूढीति मानस्यापि
शैलस्तम्भादिसमानता तद्वातां नमनानावशिष्टेराद्येवेति । मानो
ऽवनन्तानुत्पन्नादिकथः क्रमेण इत्ये । तत्कलसुत्रं व्यक्तम् ।

चत्तारि वत्था पयसा तंजहा किमिरागरचे कइमरागरचे
खंजखरागरचे इहिरागरचे । एवमेव चइव्विहे लोभ
पयसे तंजहा किमिरागरचवत्थसमाये कइमरागरचवत्थ-
समाये खंजखरागरचवत्थसमाये इहिरागरचवत्थसमाये ।
किमिरागरचवत्थसमायं लोभमणुप्यविडे जीवे कालं करेइ
नेरइपसु उववज्जइ । तदेव जाव इहिरागरचवत्थसमायं
लोभमणुप्यविडे जीवे कालं करेइ देवेसु उववज्जइ ।

किमिरागे वृक्षसंप्रदायोऽयं मनुष्यादीनां दधिरे यदृत्तत्वा-
नापि योगेन युक्तं भाजने स्थाप्यते ततस्तत्र कृमय उपपद्यन्ते ते
च वाताभिलाषिणश्चिद्रिगता आसन्ना झमन्ते नीदिलसत्ता
मुञ्चन्ति ततः कृमिसूत्रं जययते तच्च स्वपरिणामरागराजि-
तमेव भवति । अन्ये जगन्ति ये दधिरेकृमयं जन्मयन्ते तान्
तत्रैव सुदृत्ता कलवस्तुसायं तद्वत्ते केऽङ्गानु योगं प्रक्रियं य-
दृष्टुं रज्जयन्ति स च रसः किमिरागे जययते । अनुपादीति
तत्र कृमीणां रागे रज्जकरतः किमिरागस्तेन रक्तं किमिरागरक्तमेवं
सर्वत्र नवरं कर्हणे गोवादादीनां कञ्चनं दीपादीनां हरिद्रा प्र-
तीयेति । किमिरागादिरक्तवस्तुसमाप्ता च शोभस्यानन्तानु-
बन्धादि तद्वद्वतां जीवानां क्रमेण इदानीन्तनरहितसमानु-
बन्धित्वात् । तथाहि किमिरागरक्तं वर्कं द्वाधमपि न रागानु-
बन्धं मुञ्चति तज्जसन्तोऽपि रक्तत्वादेवं यो स्तोत्रोप होत्रानु-
बन्धं न मुञ्चति तस्याभिधीयते शोभः किमिरागरक्तवत्समा-
नोऽनन्तानुबन्धी चेति । एवं सर्वत्र भावना कार्याति । फलसुत्रं
स्पष्टम् स्था० ४ डा० २ डा० । (इह कथावरूपमाणायाः अनु-
पदयंयोकाः)

अनुपतिहिताः कोषाध्वः ।

कति पातिट्टि एवं थंते । कोहे पयसे ? गोयया । चउ-
पट्टि कोहे पयसे तंजहा आयपातिट्टि परपट्टि त-

हुभयष्टिर्ह्य अपष्टिर्ह्य । एवं नेरुयाणं जाव वेमाणि-
याणं दंरुओ. एवं माणेणं दंरुओ, मायाए दंरु-
ओ होणेणं दंरुओ ।

कतिपु कियत्कारेणु स्थानेषु प्रतिष्ठितो भवन्त । कोषः ज-
गन्नाह । अतःप्रतिष्ठितस्तथाशा आत्मप्रतिष्ठित इत्यादि ।
आत्मन्येव प्रतिष्ठितः आत्मप्रतिष्ठितः । किमुक्तं जवति स्वयमा-
चारितस्य ऐदिकं प्रत्ययायमचबुधु बद्धा कश्चिदात्मन एवोप-
रिक्तव्यति तथा आत्मप्रतिष्ठितः कोषः प्रतिष्ठितः इति । यदा
पर उदीरयति आकाशःशोनां कोपं तदा किल तद्विषयः
उपजायते इति स परप्रतिष्ठित इति । नैगमनयदर्शनमेतत् ।
नैगमनयो हि तद्विषयमात्रेणापि तत्प्रतिष्ठितं सम्बन्धे यथा जीवः
सम्बन्धदर्शनमनुभवसम्यग्दर्शनमित्याद्योऽष्टौ भङ्गाः सम्य-
ग्दर्शनस्याधिकरणचित्तायामावश्यकं तदुपपत्तिरिति आत्म-
पररूपोभयप्रतिष्ठितः यदा कश्चिन्नयाविचापराधशरादात्मप-
रविषयकोषमाचरो इति । अप्रतिष्ठितो नाम येषः स्वयं दु-
श्चरणात्मकोशादिकं च कारिणं विना निरालम्बन एव केवल-
कोषधेयनीयादुपजायते स हि नात्मप्रतिष्ठितः स्वयं दुश्चर-
णात्मातन्त्रबन्धविषयत्वात्तथावत् । नापि अतःप्रतिष्ठितः परस्या-
पि निरपराधतया अपराधसम्भावनाया अभावतः कोषालम्ब-
नत्वायोगात् । इदमेतत् च कस्यापि कदाचिद्वयमेव केवलं कोष-
धेयनीयोद्यादुपजायमानः कोषस्तथा च स परत्वात् नूनं अहो
मे निष्कारणकोषो नैव विषयकपुंभावेन न च किञ्चिद्विनाशयती-
ति । अत एवोक्तं पुष्पमूर्धनिभिः सापेक्षाणि निरन्तराणि च क-
र्माणि फलविषयकपुं सांप्रकर्म निरूपकमं च इदं यथायुक्तमि-
ति । एवं मानमायालोना अपि आत्मपरोभयप्रतिष्ठिताश्च
जावनीयाः । त्वेषामधिकरणमेवेन ज्ञेयं उक्तं ।

संप्रति कारणभेदतो भेदमाह ।

कहि णं भंते ! ठाण्हिं कोहुपत्थी जवति ? गोयमा । च-
उहं ठाणेहं कोहुपत्थी हव्व । तंजहा सिचं पनुच्च वत्तुं
पनुच्च सरिं पनुच्च नवहिं पनुच्च । एवं नेरुयाणं जाव
वेमाणियाणं एवं माणेणं वि मायाए वि होणेणं वि । एवं ए-
ते वि चत्तारि दंरुगा । कतिविहेणं जंते ! कोहे पसुसे ?
गोयमा । चउव्विहे कोहे पसुसे, तंजहा अणंताहुणंघी
कोहे अप्पत्त्वक्ताणारणेणं कोहे पत्त्वक्ताणारणेणं कोहे
संजज्ञेणं कोहे एवं नेरुयाणं जाव वेमाणियाणं एवं मा-
णेणं मायाए होणेणं एव वि चत्तारि दंरुगा ।

तिष्ठत्येवमिति स्थानानि करणानि कतिभिः कियत्संस्थाकैः
स्थानैः कारणैः कोषोपलक्षणैः ? जगन्नाह-चतुभिः स्था-
नैः तात्पत्र स्थानान्याह । (खंत्तं पडुच्च इत्यादि) तत्र त्रैय-
काणां त्रैयिककृते प्रतीत्य तिरस्कां तिर्यक्कृते भनुप्याणां भनु-
प्यकृते देवानां देवकृते (वत्तुं पनुच्च) वस्तु संसेतनम-
सेतनं वा शरीरं प्रतीत्य दुःसंस्थितं विकृते वा उपधि प्रतीत्ये-
ति वधत्तुपकरणं तस्य तत्तौरादिना अपरिह्यमाणान्यथा वा
प्रतीत्य एवं त्रैयिकाविद्वरुकसुत्रमपि, प्रह्मो १४ पक्ष । अन-
न्तं जगन्नुपज्जाति प्रविष्टिचक्रं करोतीत्येवं शीतोऽन्तानुबन्धि अ-
नतो वाऽनुबन्धो यस्येत्यन्तानुबन्धो सम्यग्दर्शनसहभावि-
भादित्वरूपोपशमादिचरणसुखविषयं च । आरिजमोहनीयत्वाच-

स्य न चोपशमादिभिरेव आरिजो अल्पत्वात् यथा भगवन्स्को
न संज्ञी किंतु महता मृगमुणादिरूपेण आरिजेण आरिजी मनः
संज्ञया संक्षिप्तं एव त्रिविधं दर्शनमोहनीयं पञ्चविधातिथि-
आरिजमोहनीयमिति । ननु "पदमिष्टुयाणं उदये नियमं" इत्या-
दि विरुध्यते आरिजाचारकस्य सम्यक्त्वाचारकत्वानुपपत्तेरत
एव सप्तविधं दर्शनमोहनीयमेकाविंशतिविधं आरिजमोहनीय-
मिति मतं संगतमाभातीत्यन्वयते । पदमिष्टुयाणेत्यादि यत्कृतं
तदन्तानुबन्धिनो न सम्यक्त्वाचारकतया किंतु सम्यक्त्वसह-
भास्युपशमाद्याचारकतया अन्यथाऽन्तानुबन्धिभिरेव सम्य-
क्त्वस्यावृत्तत्वात् किमपरेण मिथ्यात्वेन प्रयो जगन्नावृत्तत्वाद्याव-
रणेऽनवस्थाप्रसङ्गात्तस्मादर्थः, "केवलसिधायणं ज्ञेयो, जस्य-
क्षय कसायाणं इति" इह कसायाणां केवलज्ञानस्थानावा-
रकत्वंऽपि कसायकृषः केवलज्ञानकारणतयावृत्तसिधेय-
तस्य आवादेवमन्तानुबन्धिर्नैव प्रथम एव सम्यक्त्वसाज उ-
च्यते तस्मिन् सति तस्य आभासतोऽन्तानुबन्धिबुद्धिते
मिथ्यात्वज्ञयोपशममुपयाति तदाभावाच्च न सम्यक्त्वमिति ।
यच्च सप्तविधं सम्यग्दर्शनमोहनीयमिति प्रमातरं तत्सम्य-
क्त्वसहचरित्वेनोपशमादिगुणानां सम्यक्त्वोपचारादिभिः प्र-
त्यामहे इत्यादि । न विधाते प्रत्याख्यानमप्युपजातारूपं य-
न्मिन् सोऽप्रत्याख्यानां देशविरत्यावारकः । प्रत्याख्यानामा-
योद्या सर्वविरतिरूपमेत्यर्थः । कुण्ठोतीति प्रत्याख्यानावरणः ।
संज्ञलयति दीपयति सर्वसाक्षाद्यविर्तनमपि निष्कार्यसम्पाते
वा संज्ञलयति दीपयति इति संज्ञलयः । यथा कथातत्तत्तत्तत्तत्त-
वारकः एवं मानमायालोभेव्यवन्तानुबन्धादिभेदमुत्पद्यमध्ये-
तयामिति । एषां निरुक्तिः पुष्टीरियमुक्ता " भगवन्मात्मानुब-
न्धित, यतो जगमि जूयते । अतोऽन्तानुबन्धाख्या, कोषाद्ये
प्रदर्शिता ॥ १ ॥ नाप्यमप्युत्सरेषां प्रत्याख्यामिहोद्देश्यः ।
अप्रत्याख्यानसंज्ञातो, द्वितीयेषु निवेशिता ॥ २ ॥ सर्वसा-
क्षयविरतिः, प्रत्याख्यानमुद्देश्यतः । तदावरणसंज्ञात-स्तुतीयेषु
विवेशिता ॥ ३ ॥ शब्दादौ विषयाद्वा प्रप्य, संज्ञलयति यतो
मुहुः । अतः संज्ञलनामानं, चतुर्थोनामिहोच्यते" ॥ ४ ॥ स्वा-
४ डा १ उ ॥

संप्रत्येकमेव विशेषतः किंस्वरूपं प्रतिपिपादयिषुराह ।

जा जीव वरिसचउभास, एक्खणान्तरयतिरिचनरअमरा ।

सम्माणुसम्बविरिं, अहस्तायचरित्तायाकुरा । १८ ॥

"यावत्तावज्जीवितवर्षसमानावृत्तावारकदेवकुर्वन्नेवमेवः" ॥ ८ ॥

२ । २७ १ इति प्राकृतसूत्रेण वकारोत्पेयं च जावजीव्यं च वर्षं च
चतुर्मासं च पक्षश्च यावज्जीव्यवर्षचतुर्मासपक्षास्तदा गच्छन्ती
ति यावज्जीव्यवर्षचतुर्मासपक्षगाः "तामो गमेः क्वः विहावस-
स्तु विह" इति च प्रत्ययः । इदमुक्तं भवति । यावज्जीव्यानुगान-
तानुबन्धिनः वर्षेणा अमत्याख्यानावरणचतुर्मासगाः प्रत्याख्या
नावरणपक्षगाः संज्ञलनः । इदं च " परसवयणेण विण
तव अहिक्किवतो य इहा मासतव " मियादियत्त-
वहारनयमात्रोक्त्यते अन्यथा हि बाहुबलिप्रसंगतो प-
क्षादिपरतोऽपि संज्ञलनाद्यवस्थितिः भूयते अन्यथा च
संयतादीनां मासवर्षादिकां प्रत्याख्यानावरणमात्रमात्र-
ख्यानावरणमात्रमात्रानुबन्धिनां चान्तमुद्देशादिकं कालमु-
दयः भूयते इति । तथा नरकवित्तिकारणत्वात्तानुबन्धिनः
कसाया अपि नरका भवन्ति च कारणे कथापवासाद्यथा जा-

सुवर्णं नङ्गुलौघं पादरोग इति । एवं तिर्यग्नातिकारखत्वाति-
र्येणोऽप्रत्याख्यानावरणयोः नरयति कारणत्वाद्भराः प्रत्याख्याना-
वरणयोः । अमरगति कारणत्वाद्भराः संज्वलनाः । पतुक्तं भ-
वति । अन्तानुबन्धयुद्धे स्तो नरकगतावगच्छति अमत्या-
ख्यानावरणोद्धे स्तोतिर्येणु प्रत्याख्यानावरणोद्धे स्तो ननु-
व्युद्ध संज्वलनोद्धे पुनर्हृत्तोऽमर्येण गच्छति । उक्तव्यामर्थः
पञ्चानुपूर्व्यो अत्रापि " पञ्चकडमासवत्सर-जावज्जीवाणुना-
मिषो भविष्य । देववरतिरियनारय, गरुसाहृष्टेयवो नेया " इ-
वमपि व्यञ्जहारकवमधिकृत्योच्यते अन्यथा हि अनन्तानुबन्ध-
व्यवतामपि मिथ्याहङ्गां केपांविपुपरितनयैवेयकधृत्पतिः इ-
यते अमत्याख्यानावरणोद्धेयवतामभिरत सम्यग्दर्शो तिर्येणु-
व्याणां चासुरेयपतिः प्रत्याख्यानावरणोद्धेयवतां च देशवि-
रतां देवगतिः अमत्याख्यानावरणोद्धेयवतां च सम्यग्दर्ष्टिदे-
वानां अनुव्यगतिः । नया (समति) सम्यक्त्वं च (अणुसम्यवि-
रति) विरतिशब्दस्य प्रत्येकं संभव्यात् अणुविरतिश्च देशवि-
रतिः सर्वविरतिश्च । यथाख्यातचारित्र्यं च "सम्माणु" सर्ववि-
रतिर्यथाख्यातचारित्र्याणि तेषां धातो विनाशः "सम्माणु" सर्व-
विरतिर्यथाख्यातचारित्र्यातस्तं कुर्वन्तीत्येवंशीलाः सम्माणु-
सर्वविरतियथाख्यातचारित्र्यातकराः । एतदुक्तं भवति । अन-
न्तानुबन्धिनः कषायाः सम्यक्कषायतकरा यदाहुः श्रीभद्राहु-
स्वामिपादाः " पदभिल्लुषाण उदय, निधमा संजोयणा कसा-
याणां समर्हसणलं, नवसिर्काया वि न हति " अमत्या-
ख्यानावरणो देशविरतिधातकरा न सम्यक्कषयत्यर्थोद्धेयः । यदाहुः सुधुषाणः " बीयकसायात्पुत्र, अप्यक्षकालानामपि-
उजाण । समर्हसणलं, विरियाविरियं न य हति " प्रत्या-
ख्यानावरणानु सर्वविरतेर्धातकाः सामव्योश्च देशविरतेः उ-
क्तं च " तदयकसायात्पुत्र, पञ्चकषाणावावरणानामपिउजाण ।
हेसिक्केसविरियं, चरिसलं न उ हति " संज्वलनाः पुनर्ये-
थाख्यातचारित्र्ये धातका न सामान्यतः सर्वविरतेः उक्तं च
श्रीमद्वाराध्यादैः "सङ्गुणाणं लंभं, न हहह सलगुण द्याहृ
उदय । संजलगुणं उदय, न हहह चरणं अहकषायमि " ति ।

अथ जलरेखाविद्यदत्तेन किञ्चिद्विशेषशब्दकोषाधि-
कषायार्थां स्वरूपं व्याचिख्यासुराह ।

जलरेणुपुढविपव्य-रार्इ सरिसो चञ्चिविहो कोहो ।

तिष्ठिसल्लयाकह्दुःद्विभ, सल्लयभोमर्षो माणो ॥ १९ ॥

इह राजिशब्दः सट्टशब्दश्च प्रत्येकं संभव्यते ततो अङ्गरा-
जिसट्टस्तावत्संज्वलनः क्रोधः यथा यएणदिभिर्जलस्ये
राजोरेका क्रियमाणा शीर्गमेव निवर्तते तथा यः कथमप्युदय-
प्राप्तोऽपि सत्वरमेव व्याचरते स संज्वलनः क्रोधोऽभिधीयते ।
रेणुराजिसट्टशः प्रत्याख्यानावरणक्रोधः अयं हि संज्वलनक्रो-
धापेक्षया तीमत्वात्पुण्यविहितरेखावकिरेण निवर्तते इति
भावः । पृथिवीराजोसट्टशब्दप्रत्याख्यानावरणः यथास्फुटित-
पृथिवीसंविन्नां राजी कचवरादिभिः पुरिता कहुनपनीयते
एवमेवोऽपि प्रत्याख्यानावरणोपेक्षया कष्टेन विनिवर्तते इति
भावः । विद्वलितपर्वतराजिसट्टशः पुनरनन्तानुबन्धी क्रोधः क-
थमपि निवर्तयितुमशक्य इत्यर्थः । उक्तञ्चतुर्थेऽर्थः क्रोधः ।
इदानीं मानोऽभिधीयते तत्र तिसिखलतोयमः संज्वलनो मानः
यथा तिसिखो वनस्पति विशेषस्तस्तसंविन्नी लता सुखेनैव
नमत्येवं यस्य मानस्योद्धे जीवः स्वाहर्हं सुकृत्वा सुखेनैव न-
मति स संज्वलनमानः । यथा स्तब्धं किमपि काष्ठमग्निस्त्वे-

वद्विषहृषाथैः कष्टेन नमत्येवं यस्य मानस्योद्धे जीवोऽपि क-
ष्टेन नमति स काष्ठेऽपमः प्रत्याख्यानावरणो मानः यथाऽस्थि
हृद् बहुतरुकायैरतितरां महता कष्टेन नमत्येवं यस्य मानस्यो-
द्धे जीवाऽप्यतितरां महता कष्टेन नमति सोऽस्थपुमोऽप्रत्या-
ख्यानावरणो मानः । शिखार्थां घटितः शैलः शैलश्चासी स्त-
म्भश्च शैलस्तम्भस्तदुपमस्त्ववतानुबन्धी मानः कथमप्यन-
मनीय इत्यर्थः । उक्तञ्चतुर्थो मानः ।

अथ मायालोभो व्याख्यायन्नाह ।

मायावलेहिगोमुचि, मिहंसिगयवंसमुल्लम ।

लोहो हलदखेजह-कृमकिमिरम सारित्यो (सामाणो) २०
मायाऽवलोककासमा संज्वलनी धनुरादीनामुद्दिश्यमानानां
वाऽवलोकका वक्तव्येषा पतति यथासी कोमलत्वात् सुखेनै-
व प्राञ्जलोभित्येवं यस्या उदये समुत्पन्नापि हणु-
यकुटिता सुखेनैव निवर्तते सा संज्वलनी माया गौर्यै-
र्लघ्वैरुत्तस्य मार्गे गच्छन्ता वक्तव्या पक्षिता सूत्रधारा गो-
सूत्रिकाऽभिधीयते यथाऽसौ शुक्रा पचनादिभिः कमपि कष्टे-
नापनीयते एवं यज्जनिता कुटिलता कष्टेनापगच्छति सा गोमु-
त्रिकासमा प्रत्याख्यानावरणो माया । १ । एवं मेघशृङ्गसमायाम-
प्यप्रत्याख्यानावरणमायायां भावना कार्या नवरमेवा कष्टर-
निवर्तनीया । घनवंशीमुल्लसता त्वनन्तानुबन्धिना । माया यथा
निधिरुचंशिमूलस्य कुटिलता कष्टवत्तद्विनापि न दृष्टते एवं यज्ज-
निता मनःकुटिलता कथमपि न निवर्तते सान्त्वनानुबन्धिना । माये-
त्यर्थः । तथा लोभो हिरिकारागसमानः संज्वलनः यथा वा-
ससि हिरिकारागः सुवर्णात्परपशोदिमात्रादेव नियतं तथाऽय-
मतीत्यर्थः । कष्टनिवर्तनीयो वर्यावल्लमः प्रवर्धोपादिकल्लमनसमानः
प्रत्याख्यानावरणलोभः । कष्टरापनेयो वर्यावल्लमनिविडकद-
मसमानोऽप्रत्याख्यानावरणलोभः । क्षमिगारकपदसुवरागस-
मानः कथमप्यपनेतुमशक्योऽनन्तानुबन्धी लोभ इति । कर्म १
क० । आनृ० । पं० सं० । स्थो० । वि०० ।

समप्रति एतेषामेव कोषादीनां निवृत्तिर्नभेदोऽवस्थापे-
दनम्भ भेदमाह ।

कतिविदे एं भंते ! कोह पसते ? गोयमा ! चट्ठविहो
कोह पसते तंनहा आजांगणिव्जापे अणानोगनिव्व-
कोह उवसते अनुवसते । एवं नेरइयाणं जाव वेमाणि-
याणं । एवं माणेण वि मायाए वि लोभे ज वि च-
त्तारि दंरगा ।

यदा परस्वपराधे सम्यगवबुद्ध कोषकारणं च व्यवहारतः
पुष्टमवबुध्य नान्यथास्य शिक्कोपजायते इत्यनेत्येकोपं च वि-
धत्ते तदा स कोष आनोगनिर्वर्तितः । यदा त्वेवमेव तथापि
यदुद्देवैवशादुद्देवैवपथिवारणास्यः परवर्धोपादिकल्लमनसमानः
तदा स कोषो भागोनिर्वर्तितः उपशान्तोऽनुयायकः अनुप-
शान्त उदयावस्थः । एवमेतद्विषयं इत्येकसुत्रमपि प्राचनीयम्
एवं मानमायालोभाः प्रत्येकं चतुःप्रकाराः सामान्यतो इत्येक-
कमेण च वेदितव्याः ।

समप्रति फलभेदं काष्ठमयवर्तिनां भेदमभिधानुकाम आह ।

जीवाणं भंते ! कतिहिं ठाण्हिं अड् कम्मपण्ढीओ वि
णिट्ठु ? गोयमा ! चट्ठहिं ठाण्हिं अड् कम्मपण्ढीओ
विणिट्ठु तंनहा कोहणं जाव लोभेण एवं नेरइयाणं जाव

वेमाणियाणं । जीवेणं भंते ! कतिहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपय-
दीओ चिणंति ? गोयमा । चउहिं ठाणेहिं तंजहा कोहेणं
जाव लोभेणं एवं नेइया जाव वेमाणिया जीवेणं भंते !
कतिहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगदीओ चिणस्संति ? गोयमा ।
चउहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगदीओ चिणस्संति तंजहा
कोहेणं जाव होजेणं । एवं नेइया जाव वेमाणिया । जी
वाणं भंते ! कतिहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगदीओ उवचि-
णिसु ? गोयमा । चउहिं ठाणेहिं अट्ट कम्मपगदीओ उव-
चिणिसु तंजहा कोहेणं जाव लोभेणं एवं नेइया जाव
वेमाणिया । जीवाणं पुच्छा ? गोयमा । चउहिं ठाणेहिं उ-
वचिणंति कोहेणं जाव लोभेणं एवं नेइया जाव वेमा-
णिया एवं उवचिणस्संति । जीवाणं जंते ! कतिहिं ठा-
णेहिं अट्ट कम्मपगदीओ वंथिसु ? गोयमा । चउहिं ठा-
णेहिं अट्ट कम्मपगदीओ वंथिसु तंजहा कोहेणं जाव लो-
भेणं एवं नेइया जाव वेमाणिया वंथिसु वंथंति वंथिस्संति
उदरंरंसु उदरंरंति उदरंरिस्संति वेदंसु वेदंति वेदस्संति
निज्जरंसु निज्जरंति निज्जरिस्संति । एवं एते जीवादीया
वेमाणिया पज्जवसाणा अट्टारम दंडगा जाव वेमाणिया
निज्जरंसु निज्जरंति निज्जरिस्संति “आतपत्तित्ति खेचं,
पडुबु अण्णताणुवंथिअन्नोमं । चिणउवचिणवंथउदी-रण
वेद नहं गिज्जारा चेव ” ।

जीवा भदत्त ! कतिभिः स्थानैरपि कर्मप्रवृत्तिभित्तवत्तः क्वयं
नाम कथायपरिणतस्य कर्मपुत्रलोपादानमात्रं भगवानाह । गी-
तम् । वतुभिः स्थानैस्तथाया कोथेन मानेन मायया लोभेन ।
एवं नैरयिकादिदृष्टकौटिपि यकस्य एव दृष्टकौटितीतकाल-
विषयः एवं वत्समानकालमविष्यत्काशविषयायपि वाच्यौ, ए-
वमुद्यमबन्धोद्धारणयेदननिर्जराविषया अपि प्रत्येकं त्रयस्योद्ग-
रणका वाच्यया इति सर्वसंख्यबाऽष्टादश दृष्टकालस्तोपचयं
नाम स्वस्वाभावाकालस्योपरिज्ञानावरणीयादिकर्मपुत्रलानां वे-
दनार्थे निषेकः । सत्त्वैः प्रथमस्थितौ सर्वमजुतं द्वितीयस्यां
स्थितौ त्रिषुपदीनं, ततोऽपि तृतीयस्यां विधेवहीनम् एवं विधे-
हं न विधेवहीनं तावद्वाच्यं यावत्सत्कालव्यवमानायाः स्थिते-
श्चरमा स्थितिरतश्च सविस्तरं कर्मप्रवृत्तिटीकायां पञ्चसंग्रह-
टीकायां चाभिहितमिति ततोऽप्युपायम् । स्वयमेव नाम ज्ञानावर-
णीयादिकर्मपुत्रलानां यथोक्तप्रकरणे स्वस्वाभावाकालोत्तर-
काशे निषेकानां यदुभयकथायपरिणतिविशेषाभिक्रानमुदीर-
णामुदीरणाकरणावस्तनः कर्मपुत्रलानामनुद्यमानामनुद्यवावलि-
कानां प्रवेशनं तदपि हि किञ्चित्पाथिषिकथायपरिणतिवशात्तु
वर्तते “चउहिं ठाणेहिं उदीरंरंसु उदीरंति उदीरिस्संति”
त्युक्तम् । अन्यथा कथायव्यतिरेकेणापि ज्ञानोमाहोदये ज्ञानाव-
रणादीनामुदीरिका वस्तन्ते इति वेदना स्वस्वाभावाकालज्ञाया-
द्धृष्टमात्रस्य उदीरणाकरणेन वा उद्यमपुनरिति तस्य कर्मण उप-
भोगः निर्जराः कर्मपुत्रलानामनुभूयानुभूय कर्मत्वापादान-
मात्रप्रवेशः संश्रितायां ज्ञानावरणीयादिकर्मपुत्रलानामनुभूया
नुभूय शासनमिति भावः । उक्तञ्च “पुत्रकथकम्मसारुण निज्ज

रा इति ” इत्यञ्च देशनिर्जरा कृत्या कथाव्यक्तित्वाच्च सर्वनि-
र्जरा । सा हि निष्कपायस्य सर्वनिष्कस्योगस्य भोक्तासाधम-
धिराहतो भवति न शेषस्यात एव वतुविशतिद्वयकसुखमन्व-
धिकदं देशनिर्जरायाः सर्वकाशं सर्वधामपि प्राप्ता । सस्मरति
यत्पद्मप्रचिह्नस्य प्राक् सुभाषयुक्तानि तानि विनयेजनानुप्राय
सङ्गृह्यणिगकथा निर्वहति “आयपपरिपे ” इत्यादि प्रथमं
सामान्यसूत्रे सुप्रगीतमिति न संशयं द्वितीयमात्मप्रतिष्ठितप-
दोपलक्षणं सूत्रं ततोऽनन्तानुगच्छिष्योऽपलक्षितं तदन्तःप्रमाणो-
पपदोपलक्षितं तत्तत्प्रयोगव्यवधानोद्धारणवद्वाननिर्जराविषयाय
क्रमेण सूत्राणि । अत्र “विणेति” उपपद्यसूत्रोपलक्षणम् । प्रका०
१४ पदं । स्था० । जी० “मूलं संसारस्सय, होति कसाया अण-
तपस्सय । विणओ ठाणपउत्तो, उल्लविसुक्कस्स मोक्कस्सय”
दशा०४ अ० । “कसाययुद्धि करेउत्तर गच्छवज्जे” प्रायः महा०
७ अ० । “कोहं माणं प्राय, मोहे व मणत्तवापि वसारि ।
जो रंगह सुत्तया, एमो भोदंविमपणिही । जस्स वि य वृत्त-
णिदिहा, होति कसाया तवं वरंनस्स । सो दासतवस्सो विव,
गयणहाण परिरस्सं कुणारं” सामप्रथमपुत्रवरंनस्स, कसाया जस्स
वक्कमा होति । मत्तामि उच्छउत्तुं, व गिण्णहं तस्स सामंथं ॥
दशा०८ अ० (पणिदिशाद्वे व्याख्यायन्ने) “अकप्पायं तु व-
त्ति, कसायवस्यति न संजओ होह ” (इति अहिगरणशब्दे
उपपादितम्) ।

कोहं मायं च मायं च, लोभं च पाववृणं ।

वमं चचारि दोसाइ, इच्छंतेो हियमपपेओ ॥ ३१ ॥

लोभं मानं च मायां च लोभं च पापवर्तनं सर्वं येन पापहे-
तव इति पापवर्तनव्यपदेशः । यत्तद्विषयतो वमं चतुरो वापा-
नेनानेव कोषादीन् हितमिच्छन्नातमानः पतन्नामे हि सर्वं सखि-
ति सूत्रार्थः ।

अथमेव विहं लोके एवापायमाह ।

कोहो पीइं पणासेइ, माणो विणयनामणो ॥ ३२ ॥

माया मित्राणि नासइ, लोभो सत्त्वविषामणो ॥ ३३ ॥
कोषः प्रीति प्रशयायति कोषाभ्यवचनतस्तत्तुच्छद्वेषोनाव
मानं विनयनाशनः अवलोपेन भूयतेया तद्वकरणोपलब्धमाया
मित्राणि नाशयति कीदृश्यवतस्तस्यागदृशेनात् । लोभः सर्व-
विनाशनः तत्त्वतश्चयाणांमपि तन्नामभावित्वादिति सूत्रार्थः ।
यत एवमन्तः ।

उवसमेणं हरेणे कोहं, माणं मदवया जिणे ॥ ३४ ॥

मायं वज्जवमावणं, लोभं संतोमओ जिणे ॥ ३५ ॥

उपशमेन क्षान्तिरूपेण हन्यान् कोषमुद्यमिनरोधोद्यप्राप्ता-
फलीकरणेन एवं मानं मारहेनानुत्थिततया जयेत् उद्यमि-
रोधादिनैव मायां च अज्जुभावनारादतया उद्यमिनरोधादि-
नैव एवं लोभं सन्तोमेण निःस्पृहत्वेन जयेत्तुद्यमिनरोधो-
द्यप्राप्ताफलीकरणेनेति सूत्रार्थः ।

कोथामोदामेव परलोकापायमाह ।

कोहो य माणो य अण्णिमग्गीया,

माया य लोभे य पडुभाणा ।

चचारि एए कसिया कसाया,

सिंचिंति मूत्ताइ पुण्णववन् ॥ ३६ ॥

कोषश्च मानमानिग्रहीतो उच्छृङ्खलो माया च लोभश्च वि-

वर्द्धमानौ बुद्धिं गच्छन्तौ चत्वारि एते क्रोधादयः कृत्वाः
संपूर्णाः कृष्णा वा क्रिष्टा वा कषायाः (सिचित्ति) अशुभ-
भावजनने शूलानि तथाविधकर्मकषायि पुनर्भवस्य पुनर्जन्म-
तरोरिति सूत्रार्थः । दश० ८ अ० । (पञ्चमहाभ्रतधारणमपि
कषायिषो निष्पन्नं स्यादन्नतस्तापकषयापातनार्थं कषायनि-
रोधो विधेय इति धम्मशब्दे सुहृदमुपपादयिष्यन्ते)

अथ गाथात्रयेण कषायानाश्रित्य गणस्वकपमेवाह ।

जत्य मुणीण कसाया, जगदिज्जंता वि परकमाएहि ।

ण इच्छति समुद्धेवं, मुनिविद्धो पंगुल्लो चेव ॥६७॥

यत्र गच्छे मुनीनां कषायाः परकषायैः (जगदिज्जंतविति)
पीडादिकरणेनोदीर्यमाणा अपि समुत्थान्तो नेच्छन्ति स्कन्द-
काचार्यशिष्याः । अज्जन्तेमालाकार २ दमदस्तादीनाश्रित्य ३
स्वर्वायं दर्शयितुं नोत्सहन्ते । अत्र कषायार्णो स्वातन्त्र्यविवि-
क्षितया कर्तव्यं यथा उत्पद्यते घटः इत्यत्र कृष्णकारेणोत्पद्य-
मानस्यापि घटस्य स्वातन्त्र्यविविक्षितयैव कर्तव्यमिति । अत्र
गद्याल्लमाह (वेवसि) यथा मुनिविष्टः सुकोपविष्टः पङ्कलः
पादविकलः समुत्थान्तो नेच्छति मोक्षहन्ते हेतौतम् । स
गच्छः स्यादिति शेषः इति ॥ ६७ ॥ (स्कन्दकाचार्यशिष्या-
दीनां सम्प्रत्ययः स्वस्वशब्दे)

धम्मतरायनीए, संसारगम्भवसहीणं ।

न उदीरंति कसाय मुणीणं तयं गच्छन् ॥ए०॥

यत्र गच्छे धम्मस्यान्तरायाः कसायोदीरणाजन्यो विघ्नः त-
स्माद्रीनाः तथा संसारगम्भवसतिभ्यः संसारप्रभयबसनेभ्यो
भीताः अत्र 'कविद्वितीयाव' इति प्राक्कृत्यत्रेण पञ्चम्यर्थे पद्यो
वर्षविधा मुनयो मुनीनां कषायान् क्रोध १ मान २ माया ३
लोभकषाय नोदीरणाया इह परलोकोर्मसंसायाफलप्रदत्वात्
हेतौतम् । संगच्छति अत्र क्रोधफले क्षपकोदाहरणम् ।
ग० २ अधि० । (तच्च चरदकोसियशब्दे) (कषाया एव दुष्प-
रपरया भूतबीजमिति जिनकल्पियशब्दे) कषायार्णां दुर्ग-
तस्य । तथाच एतदेव दुर्गन्तं कषायसामर्थ्यमुक्तौतयन्नाह ।

उवसामं उवणीया, गुणमहया जिणचरितसरिंसे पि ।

पाटिवायंति कसाया, किं पुण मे संसरं गच्छे ॥

उपशमनमुपशमस्तमपिशब्दात् क्षयोपशममपि उपनीताः के-
नोपशममुपनीता इत्याह मुणिकेहाह गुणमहाह तेन महता उप-
शमकेन प्रतिपातयन्ति कषायाः संसारकं तमेवोपशमकं कथं-
तृप्तमित्याह जिनचारित्रसदृशमाप (जिनस्य कवक्षितधारिणेण
कृत्वा सदृशस्तुल्यो जिनचारित्रस्तुल्यो द्वयोरपि कषायादयदरहि
तचारित्रयुक्तत्वात् । तमेवं तृप्तमपि प्रतिपातयन्ति अथोपशान-
ताः सन्तः कषायाः कथं स्वस्वकपमुपदर्शयन्तीत्युच्यते इह
यथा जन्मच्छुद्धोऽस्मिन् सकरोपणापि सत्त्वात्पवनादिसदृश-
कारिकारणान्नमासाद्य पुनः स्थं स्वकपमुपदर्शयति । यथा वा
अज्जनद्वेमे वनद्वयधामितोऽप्यन्तःसारस्थापि सचेतन-
त्वादुदकसेकादिकारणसामग्रीमवाप्य पुनरप्युद्धारुपुपपन्नप्रवा-
सादिकपं निजस्वकपमुपदर्शयति एवमुपपात्ता अपि कषायाः
स्वकपेणाद्यापि सन्त इति । तथाविधं किञ्चित्सिद्धमासाद्य
स्थं स्वकपं प्रकटयन्ति ततोऽन्तर्गृह्णांनियमेन प्रतिपतति । उक्तं
च "हवदूमियंजणदुमो, नाचकम्मो गणिय एव पच्चयतो । डा-
वेर जइ सरुपे, तह सफसातोदयो जु (ख) उज्जे" प्रतिपत्ति-

तच्च संसारं पर्यटति तथाहि स तावत् भवे एव निर्वर्णां न
लभने उत्कथस्तु देशोनमर्कपुल्लपराधर्ममपि संसारमनु-
ब्रूयति । उक्तं च "तस्मिं भवे निर्वर्णां, न सभइ उकोस्तो व सं-
सारं । पोम्भापरियट्ठे, देसुणं कोइ हिकिज्जा" यत एवं तीर्थ-
करोपवेशांश्च औपदेशिकं गाथाच्यमाह ।

जइ उवसंतकसातां, लहइ अणेंतं पुणो वि पडिवायं ।

न तु जे वाससियन्वं, थोवे वि कमायसेसम्मि ॥

अणयोवं वणथोवं, अग्गणीथोवं कसायथोवं च ।

न तु जे वीससियन्वं, थोवं पि हु तं बहु होइ ॥

यद्युपशान्तकषायाऽप्यनन्तं क्षयोऽपि प्रमातव्यं लभने ततः
स्त्रोक्तं अपि कषायथोवं न तु नैव (जे) भवद्भिर्विभ्वसितव्यम् ।
अमुमेवायं सदृष्टान्तं भावयन्ति (अणयोवमित्यादि) अणस्य
स्त्रोक्तं अणस्त्रोक्तं अणस्त्रोक्तमनिस्त्रोक्तं कषायस्त्रोक्तं च इद्वान् न
तु नैव (जे) भवद्भिर्विभ्वसितव्यं यतः स्त्रोक्तमपि ततः अ-
णाविद्वद्भूतं भवति तथा चानेकदोषसंभवः । तथाहि अणु-
प्रवर्द्धमानं गच्छता कालेनातिप्रवृत्तं स तदास्तस्युपनयति यथा
वर्णमृद्धितुः साधुजगत्याः अणश्च विसर्पन् अतिप्रवृत्तान् जृत्वा
स्त्रोक्तकालेन मरणम् । वर्द्धित्वादिद्विस्त्रोक्तमपि वृद्धादतिप्रसर-
च्चिरोहन् सर्वस्यापि प्रामनगराद्दृष्टाह कषायाः पुनः प्रवर्द्धमाना
जन्ममनन्तमिति । उक्तं च "दासत्तं देइ अणं, अचिरा मायं
वणो विसप्यंते । सव्वसं दाइमग्गो, देति कसाया जवमणंतं"
अणो म० प्र० ।

कसायअसंखिलेस-कसायासंज्ञेद्वा-१० अंसंज्ञेसंभेद, स्था० १० अ० ।

कसायकुसुद-कषायकुशुद-पुं० कषायेः संवलयनक्रोधाद्यु-
द्यलक्ष्यैः कुरीक्षः कषायकुशुदः । कुशुदित्येदं, (कुशुदित्य-
शब्दस्य पञ्चविधत्वम्) प्रय० ए३ इति ॥ अ० ।

कसायजय-कषायजय-पुं० कषायाः क्रोधमानमायालोलजलकृणा
अन्तारस्तपो जयोऽजिभवः । क्रोधादीनामुत्थितानां विफलं करणं
नानुदितानां चानुत्पादनेन अजिभवं संयमभेदं, कषायजयोपाय-
स्तु तत्तदोपप्रतिपक्षसंवादिना स्वात्तथाहि क्रोधः क्षमया १
मानो माद्वेन २ मायार्जवेन ३ लोभः संतोषेण ४ रागो वैरा-
ग्येण ५ द्वेषो मैत्र्या ६ मोहो विवेकेन ७ कामः स्त्रीशरीराशौ-
चमायनया ८ मत्सरः परस्परवृत्तुर्कथंऽपि चिन्तानाबाधया ९
विषयाः संयमेन १० अशुभमनोवाक्काययोगा गुतिभयेण ११ प्र-
मादोऽप्रमादेन १२ अचरितविर्हत्या १३ च सुखेन जीयन्ते ।
अ० २ अणुप० ।

कसायसुमिय-कषायनटित-त्रि० क्रोधाद्यभिभूते, "केहं क-
सायनडिया, ते पि हु हीलंति मुदमरं" जीवा० १८ पत्र. ।
कसायणाम-कषायनामन्-न० रसनमकभेदे, यदुदयाज-
न्तुशरीरं विभीतकादिवत् कषायं भवति तत्कषायनाम ।
कमे० १ क० ।

कसायणिवृत्ति-कषायनिवृत्ति-स्त्री० जीवनिवृत्तिभेदे,

कइविहाणं जंतं । कसायणिवृत्तिं पप्पसा । गंयमा !
चउव्विहा कसायणिवृत्तिं पप्पसा तंमहा कोहकसायणि-
वृत्ती जाव सोभकसायणिवृत्तिं एवं जाव वेमापियायं
अ० १६ अ० उ० प० ।

कसायपञ्चकलाय-कषायप्रत्याख्यान-न० कोषादिप्रत्याख्याने, तान् (कोषादीन्) न करोमीति प्रतिज्ञाने, अ० १७ श० ३ उ०। उक्त० ।

कसायपञ्चकलायेण जते । जीवे किं जणयइ । कसायपञ्चकलायेण बीयायजानं जणयइ बीयायजानं पवित्रये य णं जीवे समसुहृदुक्त्वे जवइ ॥३६॥

हेस्वामिन् । कषायप्रत्याख्यानेन जीवः किं जनयति । गुरु-राह हेरिष्य । कषायप्रत्याख्यानेन कोषमानमायालोभत्यागेन जीवो धीतरागभावं जनयति । प्रतिपक्षधीतरागभावो जीवः समसुहृदुःखो भवति । उक्त० २६ अ० ।

कसायपत्रिकमाण-कसायप्रतिकमाण-न० कषायाणां प्राग्विक-पितराभ्यानां कोषादीनां प्रतिकमणे, आच० ४ अ० । (प-डिकमणशब्दे उदाहरणं वक्ष्यामि)

कसायपरिणाम-कषायपरिणाम-पुं० कश्चिन् हिंसन्ति पर-स्परं प्राणिणोऽस्मिन्निति कषः संसारस्तमयते अन्तर्भूततय-यत्नान् गमयन्ति प्रापयन्ति ये ते कषायाः । "कर्मयऽण्" ३ । २१ । इत्यण् प्रत्ययः । कषाया एव परिणामः कषायपरिणामः । जीवपरिणामभेदे, प्रज्ञा० १२ पद ।

कसायमोहनिर्गुण-कषायमोहनीय-न० मोहनीयकर्मभेदे, कर्म० १ क० (मोहनीयशब्दे व्याख्या) ।

कसायवयल-कषायवचन-न० कोषप्रधानकटुकवचने, सूत्र० १ ध्रु० ३ अ० १ उ० ।

कसायवारसग-कषायद्विशदक-न० अन्नतानुबन्धितचतुष्टयाप्र-त्याख्यानचतुष्टयप्रत्याख्यानात्तरणचतुष्टयरूपे कषायाणां द्वा-दशसंख्याञ्जिते गते, प्रज्ञा० १३ पद । (कषायाणां स्थितिं दिदिशब्दे वक्ष्यामि)

कसायविजयगुण-कषायविजययुत-त्रि० कोषादिकषायपरि-भवनशीले, कर्म० १ क० ।

कसायविजयतब-कषायविजयतपस्-न० कषायाणां कोषमा-नमायालोभलक्षणानां चतुर्णां विजयोऽप्रेषणामिभवनं य-स्मादिति कृत्वा तपोभेदे, कषायविजयतपः प्राह ।

एकासनगं तह, निन्विगइयमारविद्धं अजचड्ढे ।

इह होइ सयचउकं, कसायविजए तवचरणे य ॥

एकासनकं निर्विहृनिकमाचामात्मम् । अमकार्यम्भोपवास इत्येका लता प्रतिकषायं कैकैका लता क्रियते एतत्कषाय-विजयं तपश्चरणं कषायाणां कोषमानमायालोभलक्षणानां च-तुर्णां विशेषणं जयोऽस्तिमचनं यस्मादिति कृत्वा अस्मिन्न-तपसि त्वत्तो लताः षोडश दिवसानि प्रच०, २७१ द्वा० ।

कसायसंकीलस-कषायसंकीलश-पुं० कषाया एव कषायेर्षा-संकीलशः कषायसंकीलशः । संकीलशभेदे, भा० २ द्वा० १ उ० ।

कसायसंलीनया-कषायसंलीनया-स्त्री० कषायाणामनुदीर्घा-नामुद्यत्तिरोधेन उदीर्घाणां च निफलीकरणेन कषायविष-याणां संलीनतायाम्, "सहेडु भइयया, वणुसु सो व विस-यमुबगएसु । तुडेण व हडेण व, समणेण सया ह होयम्" प्रच० ७ द्वा० ।

कसायसमुदाय-कषायसमुदात-पुं० कषायेः कोषादिभिर्है-भूतैः समुदातः कषायसमुदातः । कषायाख्यचारित्रमोह-

नीवकमोभये समुदातविशेषे, प्रज्ञा० ३६ पद । तथाहि सीम-कषायाद्याकुलो जीवः स्वप्रदेशान् बहिर्दिक्षिपति तैः प्रदेशै-र्द्वानादरादिरन्त्राणि कणैस्सन्धाद्यन्तरालानि वा पूर्वार्थामर्शं-विस्तरतश्च देहमात्रेणमभिव्याप्य वर्तते तथामूलकं प्रभृतान् कषायकर्मपुद्गलान् परिश्रापयति, प्रच० २६६ द्वा० । स० । प्रज्ञा० आचा० । भा० (समुदायशब्दे यतमाभिव्य-द्वयकं वक्ष्यामि)

कसायाईय-कषायातीत-पुं० अकषायिणि, विशेष० ।

कसायाता-स्त्री० कषायात्मन्-त्रि० कोषादिकषायविशिष्टमा-त्मा कषायायाम् प्रज्ञाणानुबन्धोऽसंकषायाणामात्मभेदे, ज्ञ० १३ श० १ उ० ।

कसाहि-कशाहि-पुं० मुकुक्षिसर्पभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

कसिण-कृत्स्न-त्रि० हुन-अञ्ज-० हैर्षाद्विहृत्सक्रियादिवृषामि-त् ८ अ० १०॥ इति संतुक्त्वाभ्यन्तरमज्जनात् पूर्वं इकात् प्रा० । सम्पूर्णं, आचा० २ कु० १ अ० १ उ० । सूत्र० । उक्त० । "क-सिणो नाम संतुक्त्वा" ३ अ० १ उ० । नि० १० । सर्वथा-व्याप्यं, सूत्र० १ ध्रु० १ अ० १ उ० । (वयशब्दे कृष्णवज्रनि-कषः) परिपूर्णे, द्वा० ३० द्वा० । निरवशेषे, २४० १ उ० । "क-सिणं अण्यं केवलभाषणं" इत्यनेन सकलपदार्थविषयत्वात्, स्यात् १ द्वा० १ उ० । अलं, कुर्वी, पुं० वाच० ।

कृष्ण-त्रि० क्रिष्टे, वश० ८ अ० । मयूरघ्रीयसन्निभे, कृष्णवर्णे, नि० १० २ उ० । परमकाशितेनेने, "आणामियचावकदरतणु-कसिणसिक्कूया" ३ अ० ३ प्रति० ३ उ० । औ० । इयामवर्णे, कष्ट० । आसिने, प्रज्ञा० आच० ४ द्वा० । (कृष्णवस्तुगुणान् तेमि-शब्दे कथयिष्यामि) क० । नि० १० । दीर्घदेशानां एष्वभे-दव्यवहारे च, स्यात् १० द्वा० ।

कलिणगुणोर्वेय-कृत्स्नगुणोर्वेय-त्रि० अश्रेयगुणाम्भिते, प-ञ्चा० १४ विव० ।

कसिणम्भपुडागम-कृत्स्ना (णा) भ्रूपुडागम-पुं० कृत्स्न-स्य कृष्णस्य वा भ्रूपुडस्याऽपगमे, "विराजकम्भगमिम् अग्रगद-कसिणम्भपुडागमे व चन्दे" विराजते शोभते कर्मचने ज्ञाना-वरणायादिकर्मभेदप्रपणते सति निदर्शनमाह । कृत्स्नाभ्रपुडा-गमस्य इव चन्द्रमा इति यथा कृत्स्ने कृष्णे वा भ्रूपुडप्रपणते स-ति चन्द्रो विराजते शरदि तद्वत्सावपेतकर्मचनः समासादि-तत्त्वसाक्षात्को विराजते इति, वश० ८ अ० ।

कसिणसंज्ञम-कृत्स्नसंज्ञम-पुं० सर्वथा प्राणवधविरतौ, पञ्चा० ६ विव० ।

कसिण-कृत्स्ना-स्त्री० आरोगेणामेदे, कृत्स्ना पुनर्वच जोषो न क्रियते । जोषस्त्वयमिह तीर्थे वरमासान्तमेव तपस्ततः यथा मासानामुपरि यान् मासानामपरोऽपराधी तयोर् कृपयमा-रोपणं प्रस्थे चतुःसेदकातिरिक्तान्यस्यैव जाडनमित्यर्थः । जो-षानां च सा परिपूर्णैति कृत्स्ना इत्युच्यत इति भावः, स्यात् ५ द्वा० १ उ० । नि० १० । (आरोगेणामेदे विवृतिः) ।

कमेरु-क (श्रे) सेरु-पुं० कस उ प क्मागमः । कशेरु, क्-करस्य म्रिये जलकर्मभेदे, च । कशेरुभेदे आचा० । प्रज्ञा० । राजनि० । वाच० ।

कह (हं) कथम्-अव्य० किमकारे, यमु कादेशश्च "मांसादे-र्को" ८ । १ । ३९ इत्यनुस्वारस्य लुग्या प्राकृते कह कहं वा ।

प्रा० । शौरशेन्यां तु "घो धः" ८ । ४ । ६६ शौरशेन्याम् यस्य
घो वा कहं कथं, प्रा० । केन प्रकारेणयथं, सूत्र० १ सु० ६
अ० । "कहं श्रुता मन्त्राण्यस्यं कथेति" नि० सू० १ उ० ।
"कहं श्रे कथं विष्टे, कहं मासे कहं सप । कहं हृज्जो नासंतो,
पाथं कम्मं न बंधइ" । कथं केन प्रकारेण, दश० ३ अ० ।

कहं कहा-कथं कथा-श्री० कथं कथमपि कथा रागकथादिका
विकथायाश्च, आशा० १ सु० ८ अ० ६ उ० ।

कहं वि-कथमपि-अव्य० कथं च अपि च हृत्स० पदस्य-
मित्रेके केनचित्प्रकारेणेत्यर्थे, अतिकहेनेत्यर्थे च आ० ।

कहकह-कहकह-पुं० अनुकरणम् प्रमोदकलकले, "देवकहक-
हति" देवहृतप्रमोदकलकले । स्था० ३ डा० १ उ० । आशा० ।
प्रज्ञा० । प्रज्ञा० । प्रमोदजनरवशतः स्वेष्टावचनेनैकलोलात्ते,
आ० अ० २० ।

कहकह (ग) जूय-कहकह (क) जूत-वि० कहकहेत्यनुकरणं
कहकहेति जूतं प्राप्तं कहकहजुतम् । निरन्तरं तच्छब्दोप-
शानतः सम्मलितप्रमोदभरणपरयस्सकलविकृत्यकवाहयतिप्रक-
कजगद्व्याप्तसावचनबालकोलाहलम्याकुलीभूतं, रा० । इथो-
दहासादिनाऽव्यक्तवर्णकोलाहलमयं, कमे० २ क० ।

कहग-कथक-वि० सरसकथाकथनं श्रोतुरसोपत्तिकारके,
जं० २ वक्त० । सरसकथावक्तरी, कद० ३० औ० । नि० सू० ।
प्रज्ञा० । रा० । ब्रम्हनिनिः पुरतो धर्मकथके, प्रब० ७३ हा० ।

कहण-कथन-न० प्रज्ञापने, अ० १ अवि० "पक्वणाति या
कहणति वा वक्कणममगोषि वा पगड्डा" आ० सू० १ उ० ।

कहणविद्धि-कथनविधि-पुं० कथनप्रकारे, ।

आणागिज्जो अत्थो, आणाए चेव सो कहेअब्बो ।

दिट्ठिअदिट्ठता, कहणविद्धि विराहणा इहरा ॥ ७१ ॥

आज्ञा आगमस्तज्ञाहस्तज्ञिनिकाऽर्थः आगमनातिक्रान्तप्र-
त्याख्यानदि आह्वयवामनैवासां कथयितव्यां न दृष्टान्तेन तथा
दार्ष्टान्तिकः दृष्टान्तपरिच्छेदः प्राणातिपातायनिवृत्तानामेतेऽ-
र्था भवन्त्येवमादिर्दृष्टान्तात् दृष्टान्तेन कथयितव्यः । कथने-
ऽर्थे विधिरेव कथनप्रकारः प्रत्याख्याने वा । यद्वा सामान्येनैवाज्ञा
प्राज्ञोऽर्थः सौधमदिराह्वयेवासी कथयितव्यां न दृष्टान्तेन तत्र
तस्य वस्तुतोऽसंभावात् । तथा दार्ष्टान्तिक उपादादिमात्राया
वस्तुत्वाद् घटवदित्येवमादिदृष्टान्तात्कथयितव्य एव कथनवि-
धिः । विराधना इतरथा विपर्ययेऽप्यथाकथनविधेरप्रतिप-
क्षिहेतुत्वात् अधिकतररसमेवाहिति गाथायः ॥ ७१ ॥ इति क-
थनविधिः । आवा० ६ अ० ।

कहणिज्ज-कथनं-य-न० उत्तराध्ययनज्ञातमर्थकथादौ कथ्ये,
पूर्ववर्तितकथनानुपपत्त्यास्तस्य, सूत्र० १ सु० १ अ० १ उ० ।

कहण्णगर-कथम्प्रकार-वि० किम्प्रकारे, अ० ५ डा० ६ उ० ।

कहं वि-कथमपि-अव्य० कृच्छ्रादित्यर्थे, प्रज्ञा० आश्र० १ हा० ।

कहा-कथा-श्री० कथं वि-अ० "रुफटिकनिकापचिकुरेपु हः" इत्य-
तः ह इत्यनुवृत्त्यै "अथयथयं" = । १ । ८८ इति यस्य हः, प्रा०
तस्मात्कारणतद्गुणात्कीर्तनतत्कारितवर्णनादिकायां वचनपद-
स्याश्च, अ० २ अवि० । स्था० । अनु० । प्रज्ञा० । ग० । वसुदे-
वकृतिवेदकथादौ, सू० १ उ० वाक्यप्रबन्धे, शास्त्रे, स० "ति-
तिहा कथा पयसा तेजहा अथकहा धम्मकहा कामकहा" ।
स्था० ३ उ० ३ उ० ।

सम्प्रले कथामाह ।

अथकहा कामकहा, धम्मकहा चेव मीसिया य कहा ।

एता एक्केका वि य, मेगविहा होइ नापव्वा ॥ १८४ ॥

(अथकहेति) विद्यादिभिर्यस्तत्प्रधाना कथा आधेकथा ।
एवं कामकथा धम्मकथा चेवं मित्रा च कथा अत आसां क-
थानामेकैकापि च कथा अनेकविधा तथानि ज्ञातव्योपपन्नस्तगा-
थार्यः १६५ । ८० नि० ३ अ० (अथकथादिशब्देषु अर्थकथादि-
व्याख्याः) (अन्तर्गृहे धर्मकथा न कर्तव्येति अंतरंगिहास्ये)
अत्रैव प्रक्रमं कथामाह ।

तवसंजमगुणधारी, जं चरणरया कहिति सम्भावं ।

सवज्जगजीवहिणं, सा उ कहा देसिया समए ॥ १९१ ॥

तपःसंयमगुणधाय चारयतीति तच्छब्दाश्रिते तपःसंयमगुण-
धारिणः यं कंचन चरणरताक्षरप्रतबका न त्वन्ध्रं निदाना-
दिना कथयति सद्भावं परमार्थं किमिष्टमिष्टाह । सर्वजग-
जीवहितं तु व्यवहारतः कतिपयसत्यहितमिति । तुशब्द-
स्यावधारणाद्येत्यात् सैव कथा निश्चयनः । देशिता समर्थं निजे-
राख्यफलसाधनात् कर्तव्यां श्रोतृणामपि चेतःकुशलपरिणामनि-
बन्धना कथेयमेव चेद्वाज्येति गाथार्थः ।

इदं विद्यामाह ।

जो संजओ पमत्तो, रागइ,सवसगओ परिकहेइ ।

सा उ विकहा पवयणे, पयसा चोरपुरिनेहि ॥ १९१ ॥

यः संयतः प्रमत्तः कथायादिना प्रमोदेन रागद्वेषवशतः सन्न
तु मध्यस्थः परिकथयति किञ्चित् सा तु विकथा पवचने सा
पुनर्विकथा सिद्धान्ते प्रज्ञता धीरपुरुषैर्नृण्यथैकरादिभिः । तथा
विषपरिणामनिबन्धनत्वात्कर्तव्यामिति । श्रोतृपरिणामभेदे तु
तं प्रति कथान्तरं येषां सर्वत्र साधना कार्यानि गाथार्थः ।

साम्रतं अमयेन यथाविधा न कथनीया तथाविद्यामाह ।

सिमारगसुसुइया, मोटकुविक्कुफुगाहसमहिं ति ।

जं सुमामगसुसु कइं, समणेण न सा कहेयव्वा ॥ १९१ ॥

भृङ्गाररसेन मन्मथार्थपकेन उल्लेखिता अपिच दीपिता कन्या-
ह मोह एव चारीत्रमोहनीयकामादयसमुत्थासम्परिणामकः
कुपितः फुंकुकाषट्ठितकुक्कुडा (इन्महसिस्त्रा) जाज्वल्यमाना
जायत इति वाक्यदोषः यो भूषणतः कर्त्ता मोहादयो जायत
इत्यर्थः । अमयेन साधुना न सा कथयितव्या आकुलभावनि-
बन्धनत्वादिति गाथार्थः ।

यत्प्रकारा कथनीया तत्प्रकारामाह ।

समणेण कहेयव्वा, तव नियमकहा विरागसंजुता ।

जं सोऊल मणुणो, वच्चइ संवेगणिज्जपे ॥ १९१ ॥

अमयेन कथयितव्या किमिष्टेष्टाह तपोनियमकथा अनहा-
नादिपञ्चाशच्चविरमणादिरूपा सापि विरागसंजुता न निदाना-
दिना रागादिसंगता अत एवाह यां कथां कृत्वा मनुष्यः श्रोता
प्रजति गच्छति (संवेगणीवदिति) संवेगं निवेदं चेति गाथार्थः ।
कथाकथनविधमाह ।

अत्यमहंति विकहा, अपरिकेलेसवहुसा कहेयव्वा ।

इंदि मइया चमगर-चेणेण अत्यं कहा इणइ ॥ २२० ॥

महाश्रीऽपि कथा अपरिकेलेसावहुसा कथयितव्या नातिविस्त-
रकथनेन परिकलेशः कार्य इत्यर्थः किमत्येवमित्याह इन्मल्लु-

पदार्थेने महता चरकत्वेन अतिप्रपञ्चकथनेनेत्यर्थः किमित्याह । अर्थे कथा इति तत्रार्थो नारायणोति गाथायः ।

विशेषोपमाह ।

सेवेन कालं पुरिसं, सामर्थ्यं चपणो विनायेत्ता ।

समयेण तु अणुवजा, पर्यायम् कहा कइयन्ता ॥२२१॥

केचं भीमादिभाषितं कालं क्रीडमाणदिलक्षणं पुरुषं पारणा-
मिकादिरूपं सामर्थ्यं चात्मनो ज्ञात्वा प्रकृते बन्तुनीति योगः
अभयेन त्ववद्या पापापुण्यवरीहता कथा कथयितव्या नान्यथे-
ति गाथायः । उक्ता कथा । दृश० नि० ३ अ० । “वि-
सम्म भासीय विणीय गिदि, हिंससिधं वा ल कइ क-
रेज्जा” “गुदि गाह्वे विषयेषु शुद्धादिषु विनीयापनीयनिश-
म्यावगम्य पूर्वोत्तरेण पर्यालोच्य भाषको भवेत् तदेव द्रष्ट-
यति हिंसवा प्रायुषमदकपया अन्वितां युक्तां कथां न कु-
र्यात्” न तत्प्रवृत्त्या यत्परामर्शेनोक्तयोर्वा भाषकं वच इति
भावः तद्यथा “अर्धति पिबत स्वादुत मोदत हत छिन्दत
प्रहरत पचते” त्यादि कथां पापोपादानभूतां न कुर्यादिति
(सूत्र०) नैयायिकसम्प्रते वादाद्यात्मके पदार्थभेदः, “तिक्षः
कथा चार्थो जल्पो वितण्डा चेति” तत्र प्रमाणतर्कसाधनोपा-
लम्भः सिद्धान्ताधिकरुदः पञ्चावयवोपपन्नः प्रतिपक्षपरिग्रहो
वादिः । स च तत्त्वज्ञानार्थं शिष्याचार्ययोर्मेषति । स एव
विजगीषुणा सार्धं क्लृप्तजातिनिग्रहप्रधानसाधनोपालम्भो
जल्पः । स एव प्रतिपक्षस्थापनाहोति विनष्टेति । (एतत्त्व-
रज्जं यथा) तत्रास्तां निगुणामपि कथानां भेद एव नोपप-
द्यते वनस्तत्त्वचिन्तायां तत्त्वनिर्णीयार्थं चार्थो विषयो न क्लृप्त-
जल्पदिना तत्त्वावगमः कर्तुं पार्यते । क्लृप्तादिकं हि परवज्ज्ञान-
र्थमुपन्यस्यते । न च तेन तत्त्वावगमनिरिति । सत्यपि भेदे
नैर्वा पदार्थता यतो यदेव परमार्थनो बन्तुवृत्त्या वस्तुवस्ति
तदेव परमार्थतयाऽप्युपगमन्तुं युक्तं वादस्तु पुरुषेच्छावशेन
भवन्त्याऽन्यतया वर्त्तन्ते न तेषां परमार्थेति । किञ्च पुरुषे-
च्छातुविधायिना वादाः कुक्कुटलावकादिष्वपि पक्षप्रतिपक्षप-
रिग्रहेण भवन्त्यतस्तेषामपि तत्त्वप्रतिः स्याच्च चेतद्विष्यत
इति । सूत्र० १ सु० १२ अ० समयायै तु पञ्च प्रतिपादिता
तत्र चतुर्था प्रकीर्णकथा सा चोत्सर्गकथास्तिकनयकथा वा ।
तथा निश्चयनयकथा पञ्चमी सा चापवादकथा पर्यायास्तिक-
नयकथा चेति । स० १२ स० । “वादे जप्यविन्दं, पश्यग-
कहा य शिष्यकहा य । संजोगविहिधिपत्ता, कथपडिबंथा
विजुद्धा ॥२३१॥ वादं जप्यविन्दं, सवे हि वि कुणति स-
मणित्वज्जेहि । समणीज विपडिक्कुद्दा, हन्ति सपरि वि तिरिह
कहा ॥२३२॥ उत्सगपश्यकहा, अववातो होति शिष्युय
कथा तु । अहवा ववहारणया, पश्यसुद्धा य शिष्यकहा ॥२३३॥
(संभोगशब्दे सव्याख्याका इमा वक्ष्यन्ते) नि० ५०४ उ० स० ।
कहापंचपण-कथाप्रकथन-न० कथा वाद्यादिका पञ्चमा
तस्याः प्रबन्धनं प्रबन्धनं करणं कथाप्रबन्धनय वाद्यदिकथा
प्रबन्धकरणे, तत्र सम्भोगाऽसम्भोगौ भवतः । स० १२ स० ।
नि० ५०० (कथाशब्दे उक्तम्)

कहाकहाण-कथाकथन-न० पञ्चपञ्चाशत्तमे श्रीकलामेदे, कल्प
कहावण-का (क) वीणण-न० कथ्येस्वेत् स्थायं वा अण् ।
तेन आपरयते आ-पण-कर्मणि घः “कार्पापसे ॥२१७१॥ कार्पा-
पसे संयुक्तस्य हो भवति । काहावयो कथंकाहावयो ? इत्यः

संयोग इति पूर्वमेव इत्येव पञ्चादादेशे कर्षापणशब्दस्य वा
अभिधायि । प्रा० “रहोः” ॥२॥३३ इति इत्य न ह्रित्व
प्रा० अशीतिरसिके तात्रिके, कर्षे, वाच० ।

कहासेमा-कथाशेषा-ली० उज्जयिनीप्रत्यासक्तप्रामावास्तव्य-
भरतमट्टहिति, प्रा० क० । (बुद्धिसिद्धशब्दे कथा)

कहादिगरण-कथाधिकरण-न० कथा वाक्यप्रबन्धः शास्त्र-
मित्यर्थस्तद्व्यापयधिकरणानि कथाधिकरणानि । कौटिल्य-
शास्त्रादिषु प्रायुषमर्द्धनप्रवर्त्तकत्वेन तेषामात्मवर्गतावधिका-
रित्वकरणात् । कथया क्षेत्राणि कृततः मानसस्यतत्त्वादि
कथाधिकरणानि तथाविधव्यवृत्तिकरणानि । असत्यवृत्तिषु,
कथा च अधिकरणानि च इत्यः । राजकथादिकायां कथा-
याय, यन्त्रादिषु कलहेषु वा अधिकरणेषु, स० । “ज कहा-
दिगरणां संपदंते पुणो पुणो” स० ।

कहि-क-अव्य० प्राकृते कियं ऋ “नवाऽग्निदेवतो हिम”
॥३॥६० इति कलिः स्त्री हिमादेशः प्रा० । किमः कादेशः ।
कस्मिन्नर्थे, औ० ३ प्रति० । “कहिं जंजुदीये दीये” क-
स्मिन् देशे, इत्यर्थः भ० ६ शृ० १ उ० । “से कहिं जाह्वं भंते !
सिद्धा परिचसंति” क देशे, औ० । “कहि पडिहया सिद्धाः
कहि सिद्धा वडिहया । कहि वीदि चरणाय, कथं गत्थु
सिज्जह” औ० । “कहि अणुपविद्धे” कातुप्रविद्धे कातु-
लीन इति भावः रा० । काले तु “केडोडो डालासो काले”
॥३१६॥ इति केऽस्थानेडाह डाला इहा तत्प्रादेशशब्दे काहे
काला कइहा । पले कहि कस्मिन् कस्मिन् कल्प । कस्मिन् काले,
इत्यर्थः प्रा० ।

कट्टिय-कथित-त्रि० कथ-गौणकर्मणि क-तत्समप्रविश्याहारे
मुख्ये कर्मणि क-उत्ते, वाच० । आख्याते, पंचा० १७ वि० ।
आव० । प्रतिपादिते, सूत्र० १ सु० ३ अ० २ उ० । उपविद्धे, सू०
प्र० १ पाठ० । कथंतां प्रथितश्लोके, इत्यर्थे किञ्चिद्वचनं प्रतिपादि-
ते गौण कर्मणि कः यस्यावबोधाय कश्चिदर्थः प्रतिपाद्यते
तस्मिन्नर्थे, वि० । भाव क-कथने, न० वाच० ।

कहेत्ता-कथयितु-वि० कथ जित् । शीलायै सूत्र कथनशीले,
“इयिकहं जसकहं रायकहं कहेत्ता जवह” स्या० ७ उ० २ उ० ।
काअव्य-कथेव्य-वि० कृ-तव्य-“आहुतोयूतजपित्यतोऽक्ष” ७ ।

४।२।३ इति तथ्ये परे कृतांतराकारान्तादेशः । करणीय, प्रा० ।
काई-किम्-त्रि० “अपउयो किमः काई कवणी” ॥११८०॥ इति
काई प्रादेशः । “जं न सुभावह ईदधर, काई अहो मुहउज्जु ।
वयणज्जु खंडह तड सहिप, सो विट हाह न मज्जु” प्रा० ।

काइय-वापिक-त्रि० कायन शरीरं निष्ठः कायिकः । काय-
कृते, आब० ४ अ० । वि० ० । दस्तपाद्यादिके संघेष्टे, सूत्र० १
सु० २ अ० शारीरिके इमाविश्रादिप्राणतले, स्या० ७ उ० ।

कायः प्रयोजनं प्रयोजनोऽप्यतिवारकस्योत कायिकः । काया-
ज्जातेऽतिचारे, “जे मे अइहायं कभो काइमो वाइमो माणसि-
ओ” आ० ५०४ उ० काये भवे कायिकं रोगादौ, उ० ३३ अ० ।

काइयजोग-कायिकयोग-पुं० कायन निर्वृत्यः कायिकः योजनं
योगो व्यापारः कर्म कियेत्तनयोनरम् । कायिकायं कियवाच,
वि० ० । गिरहस्य काइरणं, निस्तरह तह वाइरण जोगे-
यं । यमंतरं च गिरहसि निस्तरह यमंतरं भवे” वि० ० ।

(भाषाशब्दे विवृतिः)

काट्या-कायिकी-स्त्री० चयित इति कायः शरीरं काये मवा कायेन निर्वृत्ता वा कायिकी । अ० ३ श० १ उ० । प्रज्ञा० । कियामेरे, कायचेष्टायाम्, स० । स्वा० । घ० । इस्तादिभ्यापारणे, प्रति० । कायव्यापारे,

काट्या किरिया बुद्धिा, पञ्चता तंज्ञा अणुवरयकाय-किरिया चेव दुपउत्तकायकिरिया चेव ॥

कायिकी द्विधा (अणुवरयकायकिरिया चेवति) अनुपरत-स्याविरतस्य सावधान् मिथ्यादृष्टेः सम्बन्धेर्वा कायकियात्केयादिलक्षणा कर्मबन्धिन्यधनमनुपरतकायकिया तथा (दुपउत्तकायकिरिया चेवति) दुष्पयुक्तस्य दुष्टप्रयोगयतो दुष्पणिहितस्येष्टिबाधयाभित्येष्टाभिष्टयिपयासी मनाक् संवेदनिष्पद्यमानेन तथासिन्धिमिथ्याभिष्टाऽशुभमनसकल्पपक्षेणापवर्गमार्गप्रति दुर्व्यवस्थितस्य प्रमत्तसंयतस्येष्ट्यर्थः । कायिकिया दुष्पयुक्तकायकिरिति । ४ । स्वा० २ श० १ उ० । प्रज्ञा० । आ० २० श्रि० १० । सा पुनस्त्रिधा अविरतकायिकी दुष्पणिहितकायिकी उपरतकायिकी । तत्र मिथ्यादृष्टेरविरतस्यम्बन्धेष्टाया अविरतस्य कायिकी दृष्टेर्पादिलक्षणा किया कर्मबन्धिन्यधनमनुपरतकायिकी दयमन्थकायि पट्टीसमासे योऽयः । द्वितीया प्रमत्तसंयतस्य सा पुनर्द्विधा । इन्धियदुष्पणिहितकायिकी नातन्धियदुष्पणिहितकायिकी च । ततोऽन्धियः श्रोत्रादिभिर्दुष्पणिहितस्य दृष्टाभिष्टयिपयासी मनाक् अत्र निर्वेदद्वारेणापवर्गमार्गप्रति दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी । एवं नादन्धिन्यधनमना दुष्पणिहीतस्याशुभमनसकल्पपक्षेरे दुर्व्यवस्थितस्य कायिकी । तृतीया अप्रमत्तसंयतस्य उपरतस्य प्रायः सावधान्योपेक्ष्यो निवृत्तस्य कायिकी । गता कायिकी (आय० ४ अ०) घ० श्रि० १० श्रुतपुरीषयोः “आहाराभोग्यमसिन्धारे भोग्यां कायं योसिरिष्टं दृवं गेहगतिं” नि० चू० १ उ० । वलीवदादिका-प्रत्यक्षयाध्यायाम्, समुपवनाधिरोधेन प्रत्यक्षमन्त्रिरोधेन प्रत्यक्षमन्त्रिरोधेन यवपणादादिकृपायां वा कुडै, च । वाच० ।

काउ-काकु-स्त्री० कक-उ-ए-“निष्कण्ठध्वनिधोरैः, काकुरि-स्वामिधीयते” इत्युक्तलक्षणे शोककान्तिरितिध्वनेर्निष्कारे, वि-कन्धार्थकस्य, मज्जादौ शब्दे, च उद्ग० । “शुरुपरतन्त्रया वत, दूरतरदेहामुद्यतो गन्तुम् । अलिङ्गुलकांकिन्नलङ्घितैर्न्यति सखि । सुरजिसमयऽस्ती” नपयति अपि तर्हि एष्यत्येवेति काका व्यज्यते इत्युक्तम् वाच० । आवा० ।

काउँ-कर्म-अन्व० क तुमुन् “आः कृगो जृतजन्मियतोऽहम्” ॥ ४ २१ ३ । इति क-धातोर्नन्त्यस्य आ । विधातुमित्यर्थे, प्रा० । इत्वा विधायेत्यर्थे, तं ॥

काउवर-काकोडु (दु) म्बर-पुं० काकमीपञ्चममत्र काकस्य त्रियः वडु (कु) म्बरो वा । उडुम्बरधेदु, शम्बरताना० । स्वाधे क्त्वा अत इवम्, स्वाधिकाप्रत्ययस्य प्रह्वानिष्क्रियतिक्रमः । काकोडुम्बरिकाप्यत्र स्त्री० अमरः । वाच० । प्रज्ञा० । जी० ।

काउसग-कायात्सर्ग-पुं० कायः शरीरं तस्मात्सर्गः पट्टीसमा-स्तः (कायात्सर्गहास्यस्य लुचिरूपेण पञ्चदशाधिकाराः यथा) (१) कायात्सर्गहास्यार्थाः

(२) प्रायश्चित्तभेजनापराधमणचिकित्सां संपाद्य वैचित्र्येण दशधा प्रायश्चित्तभेजं समनिहितम् ।

(३) उच्यमावयोर्नैदं व्रणैर्वैषम्यमेकमेवभिन्नेनोक्तम् ।

(४) कायात्सर्गमधिकृत्यैकादश मृगद्वाराह निर्युक्तज्जानि ।

(५) तृतीयविधानमार्गेणामूलद्वारावयवस्य सङ्ख्यायोक्त ।

(६) वतुयं काठपरिमाणसुलक्षणमुक्तम् ।

(७) पञ्चमं भेदपारिणामसुलक्षणं नवमं देनान्वितं बहुविस्त-रवृत्त्या सम्प्रदािकार्षेणैवैवसिकरात्रिकावयवकक्षासा-पकानि सङ्ख्याकानि, व्युत्सर्गोत्तारिः, मुनेः किया, प्रतिहेक्षणविधिश्चापः ।

(८) नियतानियतकायात्सर्गावुक्ता ।

(९) केयु केयु कायेयु कियदुच्छासामव्युत्सर्गमत्र द्वारगा-था सङ्ख्याक्यया समनिहिता ।

(१०) पञ्चासज्जाममृगद्वारमत्र दार्ष्टान्तिकयोजनां मायावतो द्वापञ्च प्रातिपाद्यवयवसङ्ख्यामधिकृत्य वतुनेकमुक्ता ।

(११) सप्तमं सज्जामकं मृगद्वारमत्र शुकहेतुभिः कारकाणां कुट्टमद्युत्तममुक्तम् ।

(१२) अष्टमं विधेर्मृगद्वारमत्र कथं कयारीत्या कायोत्सर्गे स्थातव्यमिति विधिः ।

(१३) नवमद्वारम कायोत्सर्गस्य “चोडगवयसंभारं” इत्याद्ये कोनदिशार्तदायव्याख्याभिर्नितम् ।

(१४) दशमं कस्येति मृगद्वारमनोक्तदोषरहितस्यायं व्युत्सर्गः यथोक्तपक्षको भवतीत्युक्त्या त्रिचोपसर्गसंहिष्योरेवा-यं जवलीति प्रदर्शितम् ।

(१५) एकादशं फलस्याधिकामुचिकक्षाकोपेक्षया द्विधा फलं सुदृशोर्नादिनर्दन्मपुष्कलं, कर्मज्ञयफलमतिचारे प्राय-श्चित्तं च समनिहितम् ।

(१) कायोत्सर्गशब्दार्थाः ।

देहस्य कृताकारस्य स्थानमैनध्यानक्रियाव्यनिकेकक्रियामन्-राध्यासमधिकृत्य परित्यजे, त० । प्रति० । अतिचारशुचये कायस्य व्युत्सर्जने, कायमन्त्रव्यज्जने, उत्त० २६ अ० । धर्मकायातिचारमणोपाधेक, आचरयकभूतस्फुटस्य अन्ध-यनविशेषे च, पा० ।

(२) प्रायश्चित्तभेजनापराधमणचिकित्सां संपाद्य वैचि-त्र्येण दशधा प्रायश्चित्तभेजं समनिहितम् ।

तत्र कायोत्सर्गवक्तव्यता कायोत्सर्गाध्ययनात्संगृह्यते । तत्रैव कायोत्सर्गमध्ययनमारभ्यते अस्य स्वाभाविसंन्यः अनन्तराध्ययने वन्दनाकरप्रतिषेधा स्वास्तितस्य निन्दा प्रतिपादिता । इह तु स्मलितविशेषतोऽपराधमणविशेषसं-भवादेतावता शुद्धस्य सनः प्रायश्चित्तभेजनापराधमण-चिकित्सा प्रतिपाद्यते यथा प्रतिकमलाध्ययने मिथ्यात्वा-दिप्रानकमणद्वारेण कर्मनिदानप्रतिषेधाः प्रतिपादितः । यथा चोक्तम् । “मिच्छुक्तपडिकमणं, तत्रैव अमयमे पडिकमणं । कसायाए पडिकमणं, जो याम्बवप्पसत्थाए” मित्यादि । इह तु कायोत्सर्गकरणान् प्रागुपात्तकर्मज्ञयः प्रतिपाद्यते व-श्यते च “जह करगओ शिंकिदर, दारदतो पुणं विवधंतो । इअ कितंति सुविहिआ, काउस्समेण कम्मार् । काउस्समे जह मुट्ठिय स्स अजंति अंगुवंगार् । इअ भिदंति सुविहिआ, अ-डुविहं कम्म संघाय” मित्यादि । अथवा सामायिके चारित्र-नरुपा एषमिदं जितयमुक्तम् । अस्य च यितपासेवनमैहिका-मुष्मिकापायपरिजिहीषुणा शुरोर्निवदनीयं तच्च सन्त्यपुष्प-मित्यतस्तन्निकृपितं निषेध मूयः शुभोऽवस्थानेषु प्रतिकमण-

मासेवनीयमित्यनन्तराध्ययने तद्विकल्पित इह तु तथाप्यशुद्ध-
स्यापराधमण्डलिकित्साप्रायश्चित्तमेवञ्च प्रतिपाद्यते ।

तत्र प्रायश्चित्तमेवमेव तावद्विधिष्व् प्रतिपाद्यन्नाह ।

आलोअण ? पडिकमण्ये, धर्मास ३ विवेगेऽपुत्ताह विउस्सग्गे ५ ।
तव ६ वेअउ मूलउ अणव-द्वयाय ६ पारिचए चेव ॥१॥

(आलोअणसि) आलोअणप्रयोजनो हस्तशताद्विहीन-
मादौ गुरोर्विकटना १ (पडिकमण्येति) प्रतिक्रमण्ये प्रतिक्रमणे
सहसा समित्यादौ मिथ्यापुच्छतकरणमित्यर्थः २ (मीससि)
मिश्रसाम्राज्यस्य राणादिकरणे विकटना मिथ्यापुच्छतावित्यर्थः
३ (विवेगात्) विवेकः अनेपणीयस्य ज्ञानार्थः कथंचिद्ब्रू-
तस्य परिण्याग इत्यर्थः ४ तथा (विउस्सग्गे/स) तथा व्युत्सर्गः
कृत्स्नमादौ कायात्सर्ग इति भावना ५ (तवेसि) कस्मैताप-
नाक्षपः पृथिव्यादिसंघट्टनादौ निर्विह्वलिकादि ६ (जेयसि)
तपसा जुहैमस्य भ्रमणपर्यायं पुनरुद्वेगमिति द्रव्यम् ७ (सुलेसि)
प्राणातिपातादौ पुनरेतारोपणमित्यर्थः ८ (अणवच्छतायेति)
इत्यन्तालापि प्रमाद्व्याप्यपुनरुद्वेगपरिणामत्वाद्भूतेषु नावस्थाप्यते
इत्यनवस्थाप्यतज्ज्ञायाऽनवस्थाप्यता च ९ (पारिचए चे-
वसि) पुरुषविशेषस्य स्वातिङ्कराजपम्पाघासंघटनायां पारिवर्तिकं
भवति पारं प्रायश्चित्तात्तमश्चैति गच्छति इति पारिवर्तिकं न तत्र
कर्तव्यं प्रायश्चित्तमस्तीति गाथार्थः ॥ १ ॥ एवं प्रायश्चित्तमे-
वञ्चतुक्कम् ।

(३) सत्यं ब्रह्मः प्रतिपाद्यते स च द्विजैः कृत्यब्रह्मो भाव-
ब्रह्मश्च । कृत्यब्रह्मः शरीरकृतलक्षणम् असत्यवि द्विविधं यव
तथा चाह ।

जुविहो कायस्मि वणो, तजुज्जवागंनुगो अ नायव्वो ।

आगंतुगस कोरु, सव्वुत्तराणं न इअरस्स ॥ २ ॥

द्विविधो द्विप्रकारः (कायस्मि वणात्) चक्षुष इति कायः
शरीरमित्यर्थः तस्मिन् ब्रह्मः कृतलक्षणः । द्वैविध्यं दर्शयति । त-
स्मिन्नुद्भवोऽप्येति गण्डाद्विरागनुक्कञ्च ज्ञातव्यः । आगंतुकः
कण्टकादिप्रभवः तत्रागंतुकश्च कियते शक्योद्धारणं नेतरस्य
तदुद्भवो वास्येति गाथार्थः ॥ २ ॥

यद्यस्य यद्योद्भियते उत्तरपरिकर्म च कियते ब्रह्मब्रणे यव
तदभिविस्तुराह ।

तणुओ तिकखुंनो, अतोणिआ केवळं तयालग्गो ।

उच्छरिओ अवणज्जइ, सव्वो न मलिज्जइ बण्णओ ॥ ३ ॥

अगुच्छिअस्मि बओ, मणएणं परअरग्गेसव्वे ।

उच्छरणमलणपुरण-द्वरपरगए तैअस्मि ॥ ४ ॥

(तणुओ) तदुच्छे तनुकः कश्च इत्यर्थः । न तीक्ष्णतुण्डमती-
क्ष्वमुक्तमिति भावः । न यस्मिन् शोणितं विद्यत इत्यशोणितं
केवलं तद्वत्त्वञ्च बाह्यावच्छिन्नममुमुमु (अवणज्जइ सव्वो-
त्ति) परिचर्यते शब्दं प्रकृतौकयाऽन पुच्छिङ्गनिर्वाहः (प-
मलिज्जइ बणो) न च खड्ग्यते ब्रह्मः अल्पवाचकत्वस्येति गा-
थार्थः ॥ ३ ॥ प्रथमशब्दोऽयं विधिः । द्वितीयादिशब्दो पुन-
रयं (अगुच्छिअस्मिगादा) लक्ष्ममुक्तं तस्मिन् द्वितीयं चास्मिन्
अच्छरणे शब्दं इति योगः अनारं दृढलक्ष्म इति भावना । अत्र
(मलिज्जति परंति) मुच्यते यदि परं ब्रह्म इति उच्छरणं श-
ब्दस्य महत्त्वं ब्रह्मस्य पूरणं कलमश्रित्वा तत्त्वैतानि कियन्ते
दूरतरगेन तृतीयं शब्दं इति गाथार्थः ॥ ४ ॥

मा वेअण्ण उ तो उ-च्छरिउ गालंति सोणिअं चउत्ते ।

रुज्जइ लहुति चिडा, वारिज्जइ पंचमे वण्णो ॥ ५ ॥

मा वेदना अभिव्यतीति तत्र उच्छृत्य शब्दं गालयति शोणितं
चतुर्थं शब्दं इति तथा कथंतां शोणितमिति चेष्टा परित्यज्यना-
दिलक्षणा बाधते निविध्यते पञ्चमे शब्दे उच्छृते ब्रह्मोऽस्यास्ती-
ति तृतीयं शब्दं ब्रह्मिन् शीघ्रतराश्चर्यस्येति गाथार्थः ॥ ५ ॥

रोहंइ वणं छेड, द्विअमिअभोइ अजुज्जमाणो वा ।

तितिअमिअं जिज्जइ, सत्तमए पूरुमंसाई ॥ ६ ॥

रोहयति वणं वष्टे शब्दे ऋदुते स्मिति हितमित्येवञ्च हिनं
पथं मितं स्ताकं अदृष्टानां वा तथा यावच्छब्देन कृषितं
(तलियमिअंति) तावत्तमांश्चिरेति सप्तमे शब्दे उच्छृते किं पू-
तिमांसादीति गाथार्थः ॥ ६ ॥

तह विअ अड्ढायमाणे, गंखएतिसिअइरफिए वा पि ।

कोरुइ तदंगेओ, स अड्ढिओ ससरकख्खा ॥ ७ ॥

तथापि च (अड्ढयमाणेति) अतिवृत्तिं सति विसर्प्यती-
त्यर्थः । गोलमप्रक्रितिकादौ रक्षिके वापि क्रियते तत्र कृच्छ्रे
हः सहाया शोचकार्यमिति गाथार्थः । एवं तावद्व्यवधानवि-
हित्वा च प्रतिपादिता ॥ ७ ॥

अणुना भावब्रह्मणः प्रतिपाद्यते ।

मुलुत्तरगुणरूबरस, ताइणो परमचरणपुरिससस ।

अवराहससुपुज्जवो, भाववणो हाइ नायव्वो ॥ ८ ॥

इयमन्यकलंका सोपयोगा चेति व्याख्यायते मूलगुणाः प्राणा-
तिपातादिविरमणलक्षणा उत्तरगुणाः पितृद्विहृत्त्यादयः यत
एव रूपं यस्य स मूलगुणोत्तरगुणरूपः तस्य तानिः परम-
स्यास्य चरणपुरुषस्येति समासात्तस्यापराधी गोचरादिगो-
चराः त एव शक्यानि तेज्यः प्रभवः संज्ञयो यस्य स तथा-
विधभावब्रह्मो नवतीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ॥ ८ ॥

साम्प्रतमस्यानेकभूमिन्यस्य ब्रह्मस्य विविचित्रप्राय-

चित्तमेवमेव चिकित्सा प्रतिपाद्यते ।

जिक्खारिअइ सुज्जइ, अइअरो कोइ विअकणए उ ।

विअओ अ अस्मिअओ मिति, कीस सहसा अणुतो वा ॥ ९ ॥

जिलाचयोदिः शुद्धलसतिचारः कश्चिद्विकटनयैवालोचनयैव-
न्यर्थः । अविशुद्धादिहारतृयादिगमनोऽनुद्यते अनाऽतिवृत्ता
एव ब्रह्म एव सर्वत्र योग्यम् । (जिक्खारिअ) द्वितीयो ब्रह्मो-
ऽप्रत्युपकिंचित्त्वैलवियेकादौ हा अस्मिताऽस्तीति किमिति सह-
सा अणुतो वा मिथ्यापुच्छमिति चिकित्सेत्यर्थं गाथार्थः ॥ ९ ॥

सहाइएसु राणो, दोसं व पणं गण्णो तदअवणो ।

नाउं अणेसणिज्जं, जत्ताविगिचणचउत्ते ॥ १० ॥

शुद्धाविच्छिन्नानिष्टे राग द्वेष च मनसा गतः अत्र (तदव-
णोत्ति) तृतीयो ब्रह्मः मिश्रमेवचिकित्सा आलोचनाप्रतिक-
मणशोच इत्यर्थः जाला अनेवणीयमकपादि विकिंचना च-
तुर्थं इति गाथार्थः ॥

उस्सग्गेण वि मुज्जइ, अइअरो कोइ कोइ उ तवेणं ।

तेणं वि अमुज्जमाणं, जेअविससो वितोहिं ति ॥ ११ ॥

कायोत्सर्गेणापि शुध्यति अतिचारः कश्चिद्विहृत्त्यादि कश्चिपु
तपसा पृथिव्यादिसंघट्टनादिजन्तो निर्विह्वलिकादिना यस्मात्सं

तेनाप्युच्यमानं तस्य

गाथायाः ॥१॥—नाभूतं युक्तरं जेद्विषयोया विषयोपयन्मति
मुखादिनिष्ठं । एवं सप्तप्रकारजावज्जलविक्रसादिप्रदक्षिता
वित्तमन्त्रे विषयनिकषणचारेण स्वस्थानादवस्थेयानि जेद
वित्तमन्त्रे स्तुत्युक्तानुबन्धितम् । यद्वत् प्रस्तुतम् । एवमेतानिकरूपे-
न संबन्धेनायातस्य कायोत्सर्गाध्ययनस्य स्वाध्याययुगोद्गाराणि
वक्तव्यानि तत्र नामनिष्पन्ने निक्षेपे कायोत्सर्गाध्ययनमिति
कायोत्सर्गाध्ययनं च ।

(४) कायोत्सर्गमधिकृत्य द्वारगाथायाह निरुक्तिकारः ।

निरुक्तेवे १ गृह २ विद्वान्, भग्न ३ काल ४ जेअपरिमा-
ण ५ । अन्व ६ स्ते ७ विह्वि ८ दोसा, ९ कस्त ति १०
कल्लं च ११ दाराइ ॥ १२ ॥

(विश्लेषार्थः) कायोत्सर्गस्य नामविश्लेषो निक्षेपः कार्यः १
(एगच्छि) एकार्यकानि वक्तव्यानि (विद्वान्भग्न) विधा-
नं जितोर्जिधते अन्वमार्गोया कायो ३ (कालमन्परिहामित)
कालमन्परिमाणमभिभवकायोत्सर्गादिना वक्तव्यम् ४ मन्परि-
माणमुत्थितादिकायोत्सर्गमन्त्राणां वा वक्तव्यम् इति ५ (असत्-
ति) असत्कायोत्सर्गकर्ता वक्तव्य ६ स्था सत्तव वक्तव्यः ७
(विह्वि) कायोत्सर्गकरणविधिवाक्यः ८ (दोसा) कायो-
त्सर्गदोषाश्च वक्तव्याः ९ (कस्तति) कस्त्यकायोत्सर्ग इति वक्त-
व्यम् १० (कल्लं च) येद्विहासुम्भिकमन्त्रं च वक्तव्यम् ११
(दाराइ) एतावन्ति द्वाराणि गायसाध्यासायः ॥ १२ ॥

(काय उत्सर्गमिति, निरुक्तेवे तुंति कुञ्जि उ विगणा ।
एरमि दुएरंवी, एतअपरिमाणं बुद्धं ॥ १३ ॥

व्याख्याः तु प्रतिद्वारं प्रापकृतेवाभिधास्यति (कायसि १३)
तत्र कार्यं कायस्य उत्सर्गः कायोत्सर्गवयवश्च एषं निक्षेपानि-
क्षेपविषयो जवतः द्वारेव विकस्यो जायेव जेदी अनयोद्वेयो-
त्सर्गमधिकृत्योः प्रातिक्षीं प्रकृषणां वक्ष्यति गाथायाः ॥ १३ ॥
(कायशब्दनिक्षेपः कायशब्दे वक्ष्यते । उत्सर्गशब्दे उत्सर्ग-
निक्षेप उक्तः)

अधुना इह एकार्यकायस्यवत्ते तथेवं गाथा ।

उत्सर्ग १ विउत्सर्ग २ लउम्फणा य,
३ अवकिरण ४ लुङ्गण ५ विवेगो ६ ।

वज्जण ७ चयण ८ म्मुअणा, ९

परिसावण १० सादणा चेव ॥४०॥

उत्सर्गः ध्युत्सर्गना उज्जना च अर्थाकार्यं ज्वहेन विवेकः व-
ज्जनं त्यजनश्च उन्मोचना परिदातना शातना धेवेति गाथायाः ।
मूलद्वारगाथायास्तुकायुत्सर्गकार्यकानि ततश्च कायोत्सर्ग इति
स्थितं कायस्य उत्सर्गः कायोत्सर्ग इति ।

(५) इदानीं मूलद्वारगाथागतविधानमार्गमाद्वारावयवाध-
व्याविक्रयासायाह ।

उत्सर्गो निरुक्तेव, चउत्तरो द्धकरो अ कायनो ।

निरुक्तेवं काउत्सर्ग, एरुवणा तस्त कायना ॥४१॥

सो उत्सर्गो कुविरो, वेद्वए अजिभवे अ एणय्वा ।

जिक्सारिआइएदमो, लवसगाभिज्जणे वेओ ॥४२॥

कायोत्सर्गां द्विविधः (वेद्वएअभिज्जणेणयवो) वेद्वया-
मजिमावे च हाउपयः । तत्र (जिक्सारियादि एदमो) जिक्सा
चयोदी विषये प्रथममेव कायोत्सर्गमस्तथाहि वेद्वविषय एवा-

सौ जयतीति (उवसगामिज्जणे वितिओ) वपसगां विद्या-
द्वयैरभियोजनमुपसर्गान्भियोजनं तस्मिन्मुपसर्गाभियोजने
चिन्तोयोऽभिज्जकायोत्सर्गो इत्यर्थः । विद्याप्राप्तिरूप एव मदा-
मुक्तिरद्वैतार्थं करोतीति इदमर्थः । अथवा उपसर्गोपाभियोजनं
साद्व्यवसायोपसर्गास्तद्वयं न कार्यमित्येवचतुर्त्तं तास्मिन् द्वितीय
इति गाथायाः ॥४३॥

इत्थं प्रतिपादिते सत्याह चोदकः कायोत्सर्गे हि साधूनां नो-
पसर्गाभियोजनं कार्यम् ॥

इहरह वि ता न जुज्ज, अभिआगो कि पुणाइ उत्सर्गम् ।

नणु गव्णेण परपुरं, अभिगिज्जइ एवमअं पि ॥४४॥

इतरथाऽपि सामान्यकार्येऽपि तावत्कश्चिद्व्यवस्थानादौ न युज्य-
तेऽनियोगः । कस्यचित्कृतं (किं पुणार उत्सर्गात्) किं पुनः
कायोत्सर्गकर्मकृत्याय क्रियमाणे स हि सुतरां गर्भरहितेन
कार्येः । अभियोगाच्च गणौ वषते नन्वित्यस्यैवा गण्याभियो-
गेन परपुरं शत्रुनगरमभिमुह्यते यथा तत्कर्तृकरणमसाधु एवम-
तदपि कायोत्सर्गेऽभियोजनमज्ञानमेवेति गाथायाः ॥ ४३ ॥

इत्थं चोदकेनोक्ते सत्याहाकार्यः ।

मोहपपमोजनं अभि-नविज्जो जो कुणइ काउत्सर्गं तु ।

जयकारणे त विवदे, नाभिभवो नेह पदिसेहो ॥४४॥

मोहप्रकृतितो जयं मोहप्रकृतिप्रथमः । अथवा मोहप्रकृतिव्यासौ
प्रयमिति सत्ताः मोहनीयकर्मजैव इत्यर्थः । तथा हाक्यरत्यर-
तिनयशोकजुष्टावर्द्धं मोहनीयमेवतथा प्रतीतं तत्र अभिभ-
वितुमभिज्जुष कश्चित्करोति कायोत्सर्गम् । नृशब्दो विषय-
गाथः नात्यन्तं किञ्चन बाधमनिरुपेति अयकारणं तु शिष्यं
बाधो (अयकारणेन) विद्यमनुपपत्तिर्यमेवमिति सति तस्य ना-
तिमयः नाभियोगः । अथ इत्थं भूतोऽप्यभियोगः ॥ ४४ ॥
(नेहपदिसेहो) इत्थं भूतव्याभियोगस्य नैव प्रतिषेध इति
गाथायाः ॥ ४४ ॥ किं तु ।

आगारेऊण परं, रणिक्व जइ सो करिज उत्सर्गम् ।

जुअए अजिभयो तो, तदजावे अजिभयो कस्त ॥४५॥

(आगारेऊणति) आकार्ये र क वाक्यलिङ्गादीमेव परममर्थं
केचन (रणिक्व) संशय इव यदि स कुर्यात्कायोत्सर्गं युज्य-
ते अभिभवस्ततः तदजावे पराजावे अभिभवः कस्यचित्कृत्या-
गाथायाः ॥४५॥ तत्रैतत्साङ्गमर्थं कर्मशो वषते कर्मणोऽपि वा-
मिभयः चोदकोः कालेकान्तेन नैव कायाप्येतत्साङ्गमर्थः ।

अहविहं पि अ कम्मं, अरिज्जुं तण तज्जयाए ॥

अम्मुअिआ उ तथेवं-जमं च कुव्वंति नग्गंथा ॥४६॥

अहविषमप्यहप्रकारमपि कश्चिद्विधेयणाद्यस्तस्य व्यव-
हितः संबन्धः (अहविहं पि अ कम्मं अरिज्जुं च) तत्तत्राय-
मर्थः यस्माद्द्वारावर्णयोयाहि अरिज्जुतं शत्रुजुतं वनेते भवति
व्यवस्थात्वं चशब्दाद्वेतेन वेतनकारणे न तज्जयाए कम्म-
जयनिमित्तम् (अम्मुअिआउति) आभिमुख्येनोत्थिता पय प्र-
कान्तेन गर्वविकला अपि तपो दादशप्रकारं संयमं च सत्सद्व्य-
प्रकारं कुर्वति निरुद्धः साधव इत्यतः कर्मजयायमेव स्वा-
दिति जायनापि कायोत्सर्गे कार्यैवेति गाथायाः ॥ ४६ ॥

तथा बाह ।

तस्त कनाया चत्तारि, नायगा कम्मससुखिअस्त ।

काउत्सर्गमज्जमं, करेति तो तज्जयाए ॥ ४७ ॥

नन्य प्रकृत्युत्सैम्यस्य कथायाः प्रातिनिकपितृस्वरूपाश्चत्वारः कोषाद्यो नायकाः प्रधानाः [काउत्सवमनर्गं करंति तौ तत्राद्योऽपि] कार्यान्वयमप्राप्तिं कुर्वन्ति साधवस्ततस्त-
ज्जयतिमित्रं तपःसंयमवदिति गाथायैः ॥३७॥ यत्सुखगाथायां-
विधानमार्गाणां द्वारम् ।

(६) अधुना काउपरिमाणद्वारावस्तरस्तेष्वेवं गाथा ।

संवत्सरमुत्सवोऽसौ, अंतमुद्रुत्तं च अग्निप्रवस्सगो ।

चेत्ता उत्सवगस्सउ, कालप्रमाणं उवरि बुद्धं ॥ ४८ ॥

" संवत्सर " इत्यादि संवत्सरमुत्सवकालपरिमाणं तथा च बाहुबलिनो संवत्सरकार्योत्सर्गः कृत इति (अंतमुद्रुत्तं च) अ-
भिभवकार्योत्सर्गो अंतमुद्रुत्तं जघन्यकालपरिमाणमभिभवका-
र्योत्सर्गो इति चेत्ता कार्योत्सर्गस्य तु कालपरिमाणममेकमेवदि-
नस्य (उवरि बोद्धंति) उपरिच्छादयाम इति गाथायैः ॥४८॥
उक्तं तावदाद्यतः कार्यात्सर्गपरिमाणद्वारम् ।

(७) अधुना मेवपरिमाणमधिकृत्याह ।

उविउत्सवो अ १ तद् उ-त्सवो अ २ उत्सिअ-
निसअओ चेव ३ । निसअउत्सिअओ ४ निसओ, ५ निस-
अगनिसअओ चेव ६ ॥ ४९ ॥ निवन्नुत्सिअओ ७ निव-
न्नुत्सिअओ ८ निवन्नुत्सिअओ ९ नायवो १० ॥ एएस्ति तु
पयाणं, पत्तेअप्रकृष्यं बोद्धं ॥ ५० ॥

उत्सुतात्सुताः १ उत्सुता २ उत्सुतनिषयः ३ निषयोत्सुतः ४
निषयः ५ निषयनिषयः ६ अत्रैते निषयात्सुताः ७ ॥ ४९ ॥
[निषयुत्सुताऽग्राह] निषयोत्सुताः ८ निषयः ९ निषयः १०
निषयः ११ निषयः १२ निषयः १३ निषयः १४ निषयः १५
इति गाथात्सुतायैः ॥ ५० ॥

अथवाद्यंमुपारिच्छादयामः तत्र ।

उत्सिअनिसमननिव-न्नुगे अ इकिक्काम्मि पदे ।

दध्वेण य जावेण य, चउक्कनयणा उ कायन्ना ॥५१॥
उत्सुतनिषयनिपन्नेषु एकैकस्मिन्नेव पदे [दध्वेण य भावेण
य] ऊच्यमानाभ्यां चतुष्कनयना कार्यौ । "चउक्कनयणा उ का-
यन्ना" ऊच्यतः उत्सुतः ऊच्यमानस्यः जायतः धर्मोत्सवस्यायी
१ अथयन्तु ऊच्यन्तु उत्सुतः उच्यमानस्यो न भावत उत्सुतः
भयानचतुष्टयरहितः कृष्णादिर्धर्मो गतपरिणाम इत्यर्थः २ अ-
थयन्तु न ऊच्यत उत्सुतं उच्यमानस्यो भावत उत्सुतः धर्मे-
शुक्लस्यायी ३ अथयन्तु न ऊच्यतो नापि भावतः । इत्ययं प्रते
तार्थे एवमन्यपदचतुर्नैकावपि वक्तव्याविति गाथायैः ॥ ५१ ॥
इत्थं सामान्येन जेवपरिमाणे निर्दिष्टं सत्याह बोद्धः । ननु
कार्यात्सर्गकरणं कः पुनर्गुण इत्याहवाच्यैः ।

देहमइज्जमुक्की, सुहइकवतितिसया अणुपेहा ।

आयड अ मुहं जाणं, एगमो काउत्सवगम्मि ॥५२॥

(देहमइज्जमुक्की) देहइज्जमुक्कीस्मिन्निप्रमाणतो मति-
जायन्मुक्कितस्थावस्थितस्याप्येवमपि विधानतः (सुहइकवतिति-
कनयति) सुहइकवतितिक्का सुहइकवतितिसहमित्यर्थः [अ-
णुपेहा] अनित्यत्वाद्यनुत्पेक्षा च तथा उच्यस्थितस्य जयति ।
तथा [आयड अ मुहं जाणं] ध्यायति च ब्रह्मध्यानं धर्ममुक्त-
तत्त्वम् एकस्मै एकस्मिन् शेषव्यापाराभावात्कार्यात्सर्गं इति
इहानुत्पेक्षा ध्यानादौ ध्यानापरेन च जयतीति कृत्वा मेहेनोपन्य-

स्तेति गाथायैः ॥ ५२ ॥ इह ध्यायति च ब्रह्मध्यानमित्युक्तं तत्र
किमिदं ध्यानमित्यत आह ।

अंतोमुद्रुत्तकालं, चितस्मेगगया हवइ जाणं ।

तं पुण अहं कपे, धम्मं सुद्धं च नायव्वं ॥ ५३ ॥

विशदिको मुद्रुत्तः जित्तो मुद्रुत्तं इत्युच्यते अंतमुद्रुत्तकालं चि-
तस्यैकाग्रता भवति ध्यानमिति कृत्वा तपुनरास्ति रौद्रं धर्मं
सुद्धं च ज्ञातव्यमिति । तथा च स्वर्गाय यथा प्रतिफलप्राप्-
त्येन प्रतिपादितं तथैव इहामयमिति गाथायैः ॥ ५३ ॥

तस्य उ दौ आइइहा, जाणा संसावइहा भयिया ।

उत्थि य विवुक्कहेत्त, ते इहं गारो न एयेरि ॥५४॥

निवदिसत्ता । सांप्रतं यदा भूतो यनं यथा स्थितो यच्च ध्या-
यति तदेतदनिश्चितम् ।

संवरिआसवदारो, अन्दाइइं अक्कट्ठं देसे ।

काऊण थिरं उणं, ठिअो निवओ निवओ वा ॥५५॥

चेत्ताममचेत्तायं वा, यं अक्कट्ठं यं यणं यणसा ।

जायड मुक्कअथं वा, दविअं तपज्जप वा ॥५६॥

(संवरिआसवदारोऽसौ) संवृत्तानि स्थितानि आश्रयद्वाराणि
प्राणार्तिपातार्थानि यनं स तथाविधः ध्यायति (आश्रयाधे अ-
क्कट्ठं देसात्) अश्रयाधे गन्धर्वादिहृत्कणभावाध्यायाध्यायि-
कले अक्कट्ठके पापाणादिद्रव्यकटकविकले इहो भूतानां कथं
व्यवस्थितो ध्यायति (काऊण थिरं उणं जित्तो निषयो नि-
षयो वा) कृत्वा स्थिरं निष्कम्प्यं स्थानमवस्थितविशेष-
करणं स्थितो निषयो निषयो वेति प्रकटार्थः । चेत्तं मुक्कअं
अचेतनं प्रतिमादि वस्तु अवलम्ब्य विषयोऽस्तु धर्मं इत्यनन्तरा
अतःकरणेन ध्यायति "सुयं वा अर्थं वा" ध्यायति संवत्सरे सुयं
गणधारादिनिबद्धम् अर्थं वा तत्रोच्यते किञ्चनार्थमित्यन आह
[दविअं तपज्जपयाधे] उच्यं तपज्जपयाधे वा इह च यदा सुयं
ध्यायति तदा तदेव सूत्रगतधर्मास्त्वयमिति न तथैव यदायं न
तदा सुखमिति गाथाद्वयार्थः ॥५६॥

अधुनाप्रकटप्रकृतं पत्रं कुन्तोचपरिहारयाह ।

तस्य उ जणिज्ज कोइ, भाणं जो माणसां परीणामो ।

तं न जइइ जिणदिहं, जाणं तिदिहं वि जोगम्मि ॥५७॥

तत्र अनेव इत्याह कच्चिन् वि इत्यादित्याह । (जाणं जो माण-
सां परिणामो) ध्यानं यो मानसः परिणामः सौ चित्तार्था-
मित्यस्य चित्तार्थत्वादिः यस्याहोकारमाह । तत्र जयति [जि-
णदिहं जाणं तिदिहं वि जोगम्मि] तदेतच्च अयमिति तत्पर्याया-
भ्यामपि कुतः यस्माज्जिमेहं ध्यानं त्रिविधेऽपि योगे प्रमेया-
कायलक्षण इति गाथायैः ॥५७॥ किंतु कस्यचिद्विचित्रा-
धान्यमाभिस्य नेद्वेन व्यवहेतः प्रवर्तते तथा चासुमेव न्यायं
प्रदर्शयमाह ।

वायाइं भाऊणं, जो जाहं इहं उक्को पाऊ ।

कुविउत्ति सो पवुवइ, न यइअरे तस्य दो नवि ॥५८॥

वाताविधात्मानादिः स्याद्वातापि तत्रोच्यते यो यदा अयमु-
त्कटः प्रचुरो वातुः कुवित इति स प्रोच्यते उत्कटत्वेन प्राधा-
न्यात् (न य इयरे तस्य दो नवि) न चेत्तरी तत्र द्वौ न स्त
इति गाथायैः ॥५८॥

एवेव य जोगाणं, तिहइवि जो जाहि उक्को जोगो ।

तस्स तद्धि निरेसो, इअरे तत्थि क दो व न वा ॥५६॥

एवमेव च योगार्त्तां मनोवाक्छायां त्रयाणामपि यो यदा उ-
त्कटः योगस्तस्य योगस्य तदा तस्मिन्काष्ठे निवेशः (इतरत-
त्थि क दो व न वा) इतरस्तस्मैकं भवति द्वौ वा भवतः न वा
नवत्येव । इयमत्र प्रावना केवलिनः वाचि उत्कटावां का-
याऽप्यसि स्मद्वाराभिर्नां तु ममः कायां न वेति केवलिनः एव
शेषेऽप्यवस्थायां काययोगनिरोधकास्ते स एव केवल इत्यनेन च
क्षुभयोगात्कटत्वं तथा निरोधक इयमपि ध्यानमित्यादि वेदित-
व्यमिति गाथाार्थः ॥ ५६ ॥ इत्थं च उत्कटो योगस्तस्यैवेतरा-
ऽस्तज्जिह्वेऽपि प्राधान्यात् सामान्येन तमजिह्वायुना विदेशेन
त्रिकारमनुपदर्शयन्नाह ।

काए वि अ अऊर्णं, वापाइमल्लन चेव जह होइ ।

कायवयमणो जुत्तं, ति विहं अऊर्णमाहुं सु ॥६०॥

कायेऽपि च अन्त्यात्मनि वर्त्तत इत्यध्यात्मं ध्यानमित्यर्थः । ए-
काग्रतया एजनादिनिरोधात् (वायार्णं) तथा वाचि अ-
ध्यात्मं तथा एकाग्रमनसैवायतनप्राप्तिनिरोधात् [मणस्स चेव जह
होइति] नमस्तस्मै यथा प्रवत्यध्यात्मस्य । एवं कायेऽपि वाचि
चेत्यर्थः । एवं जेहेनाजिधायानुकेदियेवपदर्शयन्नाह “ कायवा-
ज्जनायुक्तं त्रिविधमध्यात्ममाख्यातवन्तस्तथेकरा गणधराश्च
वक्ष्यन्ते च “ जंगियं सुयं गुणं ते वट्ठइ ति विहं ओग ” मिति
गाथाार्थः ॥ ६० ॥

एराज्जुपगतध्यानमास्यप्रदर्शनेनानुपगतयोरपि
ध्यानानां प्रदर्शयन्नाह ।

जइ एगमं चित्तं, पारयओ वा निरेवओ वा वि ।

जाणं होइ नणु तहो, इअरंरुं वि दांनु एवेव ॥६१॥

हे प्राप्यन्त्ययेकाग्रचित्तं कथिहस्तुनि धारयतो वा स्थिरतया
हेतुध्यापिषिषवट्ठइ इति निकम्भतो वा चित्तनिरुधानस्य वा
तस्य च योगनिरोध इव केवलिनः किमित्याह ध्यानं भवति मा-
नसं यथा तथा इतरयोरपि प्रयोगाद्विषययोरप्येवमेव एकाग्रध्या-
पानिरेव प्रकारेण तल्लक्षणयोगध्यामं भवतीति गाथाार्थः ॥ ६१ ॥
इत्थं त्रिविधे ध्याने सति यस्य यदेतत्कटत्वं तस्य तदेतरस-
ज्जिह्वेऽपि प्राधान्याद्यप्येव इति श्लोकाच्चरानुगतध्यायं न्यायो
वर्त्तते नथाच्चाह ।

देसिअदसिअमग्गे, धव्वं तो नररुं सहइ सरं ।

रायत्ति एस वव्ढ, लेसे अणुगाणिणो तस्स ॥६२॥

देशयतीति देशकः अग्रयावी देशकेन दर्शितो मार्गः पन्था
वस्य स तद्योच्यते प्रजद गच्छन् नरपती राजा लभते राज्यं
प्राप्नोति । इत्थं किं नूतमित्याह (रायत्ति एव वव्ढ ति)
राजा एव प्रजतीति न वासो केवलः प्रभुतश्लोकानुगतत्वाच्च
तद्व्यव्यपदेशकत्वेनाप्राधान्यात् तथा चाह [लेसा अणुगा-
णिणो तस्सत्ति] शेषा अग्रमात्यादयः अनुगाणिनाऽनुयातरुन-
स्य राज्ञः इत्यतः प्राधान्यात्काजेति व्यपदेश इति गाथाार्थः ॥ ६२ ॥

अयं लोकानुगतो न्यायः अयं पुनर्लोकचरानुगतः ।

एवमित्युगस उट्ठ, कोहस्तिअरे वि ति ति तत्थ त्थि ।

न य ते न संति तद्धिअ, नयपाहुं तहं पि ॥६३॥

प्रथम एव प्रथमलोकः । प्रथमतः वास्य सम्यग्दर्शनाक्यप्रा-
ग्रगुणघातिवास्य तत्त्वव्यवस्थितकस्य उट्ठत्येव कस्य कायेत्य अन-
न्तानुबन्धिन इत्यर्थः । इतरं वि ति ति तत्थ त्थि] शेषा अपि

अयः अग्रत्याक्यानप्रत्याक्यानावरणसंज्वलनोदयवन्तस्तत्र जी-
वकस्य सति न चातीताद्येकया तत्सज्जावः प्रतिपाद्यते । यत
आह [न य ते न संति तद्धिअ] न च ते अग्रत्याक्यानावरणा-
व्यो न सन्ति तथा किंतु सत्येव नव प्राधान्यं तेषामतो न व्यप-
देशः । आद्यस्यैव उपदेशः । तदं पि] तथैतद्व्यभिहितं वेदि-
तव्यमिति गाथाार्थः ॥ ६३ ॥

अनुना स्वरूपतः कायिकं मानसं च ध्यानमायेदयन्नाह ।

मा मे एअउ काओ चि, अचलओ काइअं इवइ जाणं ।

एवेव य याणसिअं, निरुप्पमणसो इवइ जाणं ॥६४॥

मा मे मम [एअउ काठपि] एजनु कयपनां कायो देह इति
एवमचलन एकाग्रतया स्थितस्येति भावना । किं कायेन नि-
रुप्तं कायिकं भवति ध्यानम एवमेव मानसं निरुक्तं मनसो ज-
वति ध्यानमिति गाथाार्थः ॥ ६४ ॥

इत्थं प्रतिपादिते सत्याह बोद्धकः ।

जह कायमणिरोहे, जाणं वायाइजुज्जं न एवं ।

तद्धा वई उ जाणं, न होइ को वा वि सेमुत्थ ॥६५॥

ननु यथा कायमनसो निरोधे ध्यानं प्रतिपादितं नवथा [वा-
याए जुज्जइ न एवंति] वाचि युज्यते [न एवंति] तैव कदा-
चिद्व्यवस्थैव निरोधानात्वात् । तथाहि न कायमनसो यथा स-
दावृत्ते तथा वागिति । [तद्धावति तु जाणं नहोई] तस्मादा-
गुण्यां न भवत्येव नुदावृत्त्येव कारणत्वाद्भावहितप्रयोगाच्च
को वा विशेषोऽत्र येनेत्यमपि व्यवस्थिते सति वाक्प्राधान्यं ज-
वतीति गाथाार्थः ।

इत्थं बोद्धकैनाके सत्याह शुद्धः

मा मे चलउ चि तण्, जह तं जाणं पि होइ ॥६६॥

अजया भासविवाजिस्स, वाअअं जाणमेव तु ॥६६॥

मा मे चलनु कयपनामितिहास्य इत्यर्थः प्रयोगः [ते द-
शयिप्यामः तनुः शरीरमेव चलनक्रियानिरोधेन यथा तद्व्याने
[तिगयणो होइति] निरुधनस्य निरुप्पस्य भवति [अजयाभा-
सविवाजिस्स वाअअं जाणमेव तु] अयतो प्राधाविषयिणो दुष्ट-
वाक्परिहर्तुरित्यर्थः । वाचिकध्यानमेव यथा कायिकनुशाध्या-
नधारणार्थे इति गाथाार्थः ।

माअतं स्वरूपत एव वाचिकध्याननुपदर्शयन्नाह ।

एवंविहा गिरा मे, वचव्वा एरिसा न वचव्वा ।

इअ वेअसिअवक्कस्स, पासओ वाअअं जाणं ॥६७॥

एवंविधेति निरवधा शीर्वाङ्कुप्यते मेति अथा वक्तव्या । [ए-
रिसिअ] ईदृशी सावधा न वक्तव्या [इयंवाजियवक्कस्स
आसंतो वाचिअं जाणं] एवमेकाग्रतया चिचारितवाक्यस्य
सतो भावप्राणस्य वाचिकं ध्यानमिति गाथाार्थः ॥ ६७ ॥

एवं तायव्यवहारभेदेन त्रिविधमपि ध्यानमावेदितमनुमैकैव
एकमेव त्रिविधमपि दर्शयते ।

मणसा वाबारंतो, कायं वायं च तत्परिणामो ।

भंगिअमुत्तं गुणंतो, वट्ठइ ति विहं वि जाणस्मि ॥६८॥

मनसाऽनुरूपकरणोपयुक्तः सम्प्रधापारमर्क्यायं वेहं च वाचं च
जगतीं च [तत्परिणामाणि] तत्परिणामः विवक्षिततत्परि-
णामः । अथवा तत्परिणामो वाक्प्रत्यपरिणामः स तथाविधः
शस्तो योगत्रयपरिणामो वक्ष्यासी तत्परिणाम इति । तज्जिह्व-

कभुनद्विवादानर्गतमस्य च तथाविधः [गुणयत्नं] गुणयत्नं
वर्त्तते विधिरेवैषि ध्याने मनोवाकाव्यव्यापारसङ्क्षण इति गा-
थार्थः ॥६८॥ अथसातमानुषङ्गिकं साग्रतं भेदपरिणामं प्रतिपा-
दयता उचिष्यतामिदानीमिदं यो नवधा कार्यात्सगं उपन्यस्तः
स यथायोगं व्याख्यायत इति । तत्र

धर्मं मुक्तं च दुवे, जायइ जाणइ जो त्तिओ संतो ।

एसो काउस्सगो, उंसिउंसिओ होइ नायवो ॥६९॥

धर्मं मुक्तं च प्राक्प्रतिपादितस्वरूपमेतं द्वे ध्यायते ध्याने यः
कश्चिन्विद्यतः सन् एष कार्यात्सगं उचिष्यते अथति ज्ञातव्यो य-
स्मादिह शरीरमुत्थितभाषोऽपि धर्मं मुक्तं ध्यात्वा उचिष्यत
एवेति गाथार्थः ॥६९॥ गतः कस्वको ज्ञः ।

अधुना द्वितीयः प्रतिपादते ।

धर्मं मुक्तं च दुवे, न वि जायइ न वि अ अइइइइइ ।

एसो काउस्सगो, दुवुत्तिओ होइ नायवो ॥७०॥

धर्मं मुक्तं च द्वे नापि ध्यायति नापि आसरीद्रे एष कार्यात्सगो
कस्योत्थितो भवतीति ज्ञातव्य इति गाथार्थः ।

कस्यां पुनरवस्थायां न शुनं ध्याने ध्यायति
नायशुभमित्यवधारयते ।

पयसायं तसु सुतो, नेव सुहं जाइ जाणमसुहं वा ।

अवाचारिअचित्तो, जाणस्याणो वि एमेव ॥७१॥

प्रत्यक्षयमान इत्यस्वरूपमित्यर्थः [मुनेति] सुप्तु सुप्तः स बहु
नेव सुप्तु ध्यायति ध्याने धर्मं शुभप्रसङ्गं अशुभं वा आसरी-
दलङ्घनं न व्यापारिनं कश्चिद्वस्तुनि चित्तं येन न अवापारि-
तचित्तः यक्षिरं जाग्रदपि एवमेव शुभं ध्यायति नायशुभमि-
ति गाथार्थः ॥७१॥ किं च

अचिरोवववगाणं, चित्त्तुअ अन्वत्तमत्तसुचाणं ।

ओहाइअमवत्तं, च होइ पाएण चित्तं ॥७२॥

न चिरोपपन्नका अचिरोपपन्नकास्तेयामचिरोपपन्नानामचि-
रानामित्यर्थः । मूर्च्छिताम्यकमत्तसुचाणाम् । मूर्च्छितानाम-
निघातादिना अम्यकानामम्यकचेतसां मत्तानां भविष्यादिना
सुपुमानां निघटा इहाभ्यक्तानामिति यदुक्तं तत्राप्यकचेतसः
अम्यकास्तेपुनरम्यकं कीदृशमित्याह [ओहाइअमवत्तं च होइ
पाएण चित्तं तु] स्थगितं विधादिना तिरस्कृतस्वभावमम्यकं
च अम्यकमेव अशब्दोऽवधारयते अथति प्रायश्चित्तमिति प्रायो-
द्वयान्द्विधायां संनयनाति गाथार्थः स्थायित्वं दुवत्तस्यापि
चेतसो ध्यानादस्तु को विरोध इत्यवधारयते । तदेवं यस्मात् ॥

गाढाअवण्णमं, चित्तं पुत्तं [नरेअणं जाणं ।

सेसं न होइ जाणं, मउअपवत्तं धर्मं ते च ॥ ७३ ॥

गाढालम्बने लम्बं गाढालम्बनलम्ब । गाढालम्बनमेकालम्बने
स्तिरतया व्यवस्थितमित्यर्थः । चित्तमलःकरश्चमुक्तं अजितं
निरेज्जनं निष्पकम् ध्याने यतश्चैवमतः शेषमस्मादप्यस्य नवति
ध्याने किञ्चतुल्यं [मउअपवत्तं धर्मं ते च] मूदुभावनायामकठो-
रमम्यकं पुष्पको अमस्यानदस्थितं चेति गाथार्थः आह, यदि
चित्तं ध्याने न जयति वस्तुतः अम्यकत्वात्कथमस्य पञ्चादपि
व्यक्तता इत्यत्राह ।

उम्हासेसो वि सिहं, होउं अकिण्णो पुणो जसइ ।

इअ अन्वत्तं चित्तं, होउं वत्तं पुणो होइ ॥ ७४ ॥

कृपावशेषोऽपि मनागपि लब्ध इत्यर्थः । शिखी ज्ञानिः नृत्वा
लब्धेभ्यः प्राप्तकाङ्क्षादिः सपुनर्ज्वलति [इअत्तं] एवमम्यकं
चित्तं भविष्यादिना भूत्वा व्यक्तं पुनर्भवयामिष्यति गाथार्थः ।
इत्थं प्रासंगिकं किञ्चदुक्तम् अधुना प्रकाम्तवस्तुशुक्तिः कि-
यते । किं च प्रकाम्तं कायिकाविधिध्यानं यत उक्तं “मंगिय-
सुं गुणतो, वइइ तिविहे वि जाणमि” इत्यादि एष च व्यवस्थित
“अतो मुहुत्तकालं, चित्तमेगमाया भवति जाणं” यदुक्तमस्मा-
द्विनयस्य विरोधाशङ्क्यामोहः स्यादमस्तवपनादायाकाङ्क्षामाह
पुण पुत्तं च जवुत्तं, चित्तमेगमाया वइइ भाणं ।

आवन्नमयेगमं, चित्तं चित्तं ते न तं भाणं ॥ ७५ ॥

पुनस्त्रिभिधं ध्याने सानि पूर्व च यद्वक्तुं चित्तरेषाकामता भव-
ति ध्यानम् । “अतोमुहुत्तकालं चित्तस्तेगमाया जयति जाणं”
इति वचनात् आहाम्बुत्तमन कर्तुमुक्तम् “मंगियसुं गुण-
तो, वइइ तिविहे वि जाणमि” अतोत्यरपरविरुद्धं कथं यत-
स्त्रिभिधं ध्याने सति प्राक्प्रसङ्गे कथिष्यते ध्यानमिति तथाहि प्रम-
सा किञ्चिद्व्यायति ध्यात्वा ऽभिषेचनं कायेन क्रियां करोतीत्यनेका-
प्रता । अत्राचार्य इदमनाहृत्य सामान्यनानेकाप्रवृत्तिं हृदि कृत्वा
काकाह “चित्तं चित्तं ते न तं जाणं” यदनेकाप्रं तच्चित्तमेव न तच्छा-
नमिति गाथार्थः । आह-उक्तव्यापारान्तरं त्रिभिधं ध्याने त-
स्मात्सहिं ध्यानस्यानुपपत्तिर्नोपपत्तिरपरिहानाय तथाहि ।

मणसहिण्णं उ काएण, कुणइ वायाइ भासई जं च ।

एअप्पि भावकरणं, मणसिहं दवकरणं तु ॥ ७६ ॥

मनःसहितेनैव कायेन करोति यदिति संबध्यते उपपत्तौ या-
करोतीत्यर्थः । वाचा ज्ञातये यच्च मनःसहितया यत्नदेवा प्र-
करणं वर्त्तते । नावकरणं च ध्याने मनोराहितं तु प्रत्यकरणं ज-
यति । ततश्चेतच्छक्तं जयतीहानेकाप्रवृत्तिं नास्ति सर्वेषामपि मनः
प्रभृतीनामेकविषयत्वात् । तथाहि स यदेव मनसा ध्यायति त-
देवाभिषेचे तन्नैव च कार्याकियेति गाथार्थः ।

इत्थं प्रतिपादितं सत्यपरस्त्वाह ।

जइ ते चित्तं जाणं, एवं जाणमपि चित्तमावणं ।

तेन किर चित्तभाणं, अहु नेवं जाणमणं ते ॥ ७७ ॥

यदि ते तच्च चित्तं ध्यानम् “अतो मुहुत्तकालं, चित्तस्तेगमा-
या वइइ भाणं” इति वचनात् । एवं ध्यानमपि चित्तमावणं
ततश्च कायिकावाचिकध्यानासंभवं इत्यभिप्रायस्तेन किञ्च चित्त-
मेव ध्याने नाप्यदिति हृदयम् । अथ नैवमित्येते मातृकायि-
कवाचिके ध्याने न अभिष्यत इति इत्थं तर्हि ध्यानमम्यकं तच्च
चित्तादिति गम्यते यस्मान्नावययं ध्याने चित्तमिति गाथार्थः ।
अत्राचार्य आह अभ्युपगमादिहोमं तथाहि ।

नियमा चित्तं भाणं, चित्तं भाणं न या विमइअव्वं ।

जह खरो होइ दुमो, दुमो अ खरो अ खरो वा ॥ ७८ ॥

“निष्पन्ना भाणं चित्तं चित्तं जाणं” इति पाठान्तरं व्याख्या-
न्तरे नियमान्वयमेव उक्तलङ्घनं चित्तं ध्यानमेव [जाणं वि-
मइअव्वं] ध्याने तु चित्तं न चाप्येवं विजक्तव्यं विकल्पनीयम् ।
अत्रैवायं वृत्तलमाह “जह खरो होइ दुमो, दुमो अ खरो
अ खरो वा । यथा खद्विरो भवति दुम एव दुमस्तु खद्वि-
रो अखद्विरो वा अथादि केत्यं गाथार्थः । अन्ये पुनरिदं गाथाव्य-
वृत्तिकान्ते गाथां विधाकेपद्वारेणान्यथा व्याख्यते यदुक्तं
“चित्तं चित्तं ते न तं जाणति” इत्येतद्वचनं यच्च “यदि ते

विचिं क्कणं, एवं जाणमवि चित्तमावच्छं । सामान्येन “ तेन किर चित्तज्जाणं । अहं नेवं जाणमञ्जं ते ” चित्तात् अत ऊर्ध्वं पाठात्तरैषां सरग्गाया “ नियमा ज्ञाणं चित्तं, चित्तं ज्ञाणं न या विमइय्वं ” । यतो ध्यत्वादि चित्तं न ध्यानिमिति । ‘अहं कइते’ इत्यादि निदर्शनेन पूर्ववत् अर्थे प्रसङ्गेन । प्रकृतं प्रस्तुतम् । प्रकृतञ्च द्वितीयं उचित्याभिधानकायोत्सर्गजं इति स व्याख्यातः नभरं तत्र ध्यानचतुष्टयध्यायी श्रेयसापरिवर्तो वेदि-तस्य इति ।

इदानीं तृतीयः कायोत्सर्गजैः प्रतिपाद्यते ।

अहं रुदं च दुवे, जायइ भाणाइ जो उिओ संतो ।

एसो काउत्सग्गो, दन्वुसिओ जावओ निसओ ॥ ७६ ॥

निगदसिद्धे ।

अधुना चतुर्थकायोत्सर्गजैः प्रदर्श्यते तत्रेयं गाथा ।

धम्मं मुक्कं च दुवे, जायइ भाणाइ जो निसओ अ ।

एसो काउत्सग्गो, निसन्नुसिओ होइ नायव्वो ॥ ७७ ॥

निगदसिद्धे । नभरं कारणिक एव ध्यानस्थविरादियं निष्प-कारी वेदितव्यः वक्ष्यते अत्रान्तरत इत्यादि । अधुना पञ्चमका-योत्सर्गजैः प्रदर्श्यते ।

धम्मं मुक्कं च दुवे, न वि भायइ न वि अ अट्ठहाई ।

एसो काउत्सग्गो, निमज्जओ होइ नायव्वो ॥ ७८ ॥

अधुना षष्ठः कायोत्सर्गजैः प्रतिपाद्यते ।

अहं रुदं च दुवे, जायइ जाणाइ जो निसओ उ ।

एसो काउत्सग्गो, निसज्जानिसज्जो नाम ॥ ७९ ॥

अधुना सप्तमः कायोत्सर्गजैः प्रतिपाद्यते ।

धम्मं मुक्कं च दुवे, जायइ जाणाइ जो निवओ उ ।

एसो काउत्सग्गो, निवन्नुसिओ होइ नायव्वो ॥ ८० ॥

निगदसिद्धे । नभरं कारणिक एव ध्यानस्थविरादियों निष्प-कारोऽपि कर्तुमसमर्थः स निष्प्रकारी शुध्यते ।

साम्प्रतमष्टमकायोत्सर्गजैः निदर्श्यते ।

धम्मं मुक्कं च दुवे, न वि जायइ न वि अ अट्ठहाई ।

एसो काउत्सग्गो, निवज्जओ होइ नायव्वो ॥ ८१ ॥

निगदसिद्धे । इदमपि च प्रकरणाभिनिष्पन्नः सधर्मादीनाम-ध्यापयतीत्यवगतव्यम् ।

अधुना नवमः कायोत्सर्गजैः प्रतिपाद्यते ।

अहं रुदं च दुवे, जायइ जाणाइ जो निवओ उ ।

एसो काउत्सग्गो, निवज्जओ होइ नायव्वो ॥ ८२ ॥

अन्तर्तो निसओ, करिज्ज तव् इ वि असह निवओ उ ।

संभावुस्स ए वा, कारणिअ सम्पत्ति वि निमओ ॥ ८३ ॥

निगदसिद्धे । अन्तर्तो गाहा । निगदसिद्धे नभरम् [कार-णिसम्मयो वि निसन्नासि] यो हि शुक्लवैद्यवृत्त्यादिना व्यावृत्तः कारणिकः समर्थोऽपि निष्पन्नः करोतीति । इत्थं तादृकायो-त्सर्गे वक्तुः । अत्रान्तरे अप्ययनशुद्ध्यर्थो निमित्तः स आन्य-प्राप्यकृष्णानि कपितस्थानि हासितः । यतो नाम निष्पन्नो निक्षेपः । साम्प्रतं सूत्रालापकनिष्पन्नस्य निक्षेपस्यावसरः । स च तावत् सति भवति सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चो व-क्यः यावत् तत्रेयं सूत्रम् ।

नमो अरिहंताणं करेमि भंते ! सापाइयं इच्छामि
तामिकाठसम्मं जो मे देवसिओ ॥

“ करेमि भंते ! सामाइयं ” इत्यादि यावत् “ अप्पाणं बोसि-
रामि ” । अस्य संहितादिलक्षणा व्याख्या यथा सामायिकाध्य-
यने मथाऽवगन्तव्या पुनरभिधाने च प्रयोजने वक्ष्यामः । इद-
मपरं सूत्रम् “ इच्छामि तामिकाठसम्मं जो मे देवसिओ अ-
यागे कओ ” इत्यादि यावत् “ तस्स मिच्छामि जुक्कमं ” अस्य
व्याख्या तदुक्तं कदं संहिताव्यादि तत्र इच्छामि स्थातुं कायो-
त्सर्गे यो मे देवसिओऽतिचारः कृत इत्यादि । संहिताप्रधानं तु
इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गं यो मया देवसिओः अतिचारः कृत
इत्यादीनि । पदार्थस्तु “ इदु इच्छायाम् ” इत्यस्योत्पत्त्युपैक्य-
जनस्य “ इदुगमियमां कूः ७३.३.७७ ” इति उच्ये इच्छामीति ज्ञपति
इच्छाम्यभिलषामि स्थातुमिति “ ग्रा गतिमिदुसी ” इत्यस्य तुमुप्र-
त्ययान्तस्य स्थातुमिति भवति । कायोत्सर्गमिति “ चिञ्च कथने
अस्य घञन्तस्य “ निवासवित्तशरीरोपसमाधानेन्द्रादेश्च क ३.३.
४१ ” इति बीयत इति कायः होइ इत्यर्थः “ मुज्जविसं ” उपावस्य
घञि उत्सर्गो ज्ञपति । शेषपदार्थो यथा “ तिक्रमण इति पदवि-
प्रदस्तु यानि समाससाराञ्च पदानि तेऽभिप्रेतं भवति तावन्वैधर्म्यमिति
नात्र इच्छामि स्थातुं कायोत्सर्गस्यैः कायोत्सर्गः इति तं ज्ञ-
पद्विग्रहा यथा प्रतिक्रमण एव साधना प्रत्ययस्थानं च यथा-
संभवमुपरिग्राह्यव्यामः ।

तथेदमन्यसूत्रम् ।

तत्सुत्तरीकरणेणं पायच्छित्तकरणेणं विमोहीकरणेणं
विसङ्घीकरणेणं पात्राणं कम्माणां निम्मायणपाए तामिका
काठसम्मं अन्नत्तुससिण्णं नोसिमिण्णं खासिण्णं छी-
एणं जंभाइएणं उरुमुएणं आयनिसग्गेणं जमलीए पित्त-
मुच्छाप सुहोमि अंगसंचोहिं सुहोमिं खलसंचोहिं सुह-
मिं दिडिसंचोहिं एवमाइएहि आगरोहिं अन्नग्गो अ-
निगहिओ तुज्ज मे काउत्सग्गो जाव अरिहंताणं जगवंताणं
नमुक्कोरेणं न पारेमि ताव कायं ठाण्णं मोएणं जाण्णं
अप्पाणं वेमिरामि ॥

अस्य व्याख्या । तस्योत्तरीकरणेन तस्यैव तस्यानन्तरप्रस्तु-
तस्य अमर्ययोगसंचातेस्य कथं चित्तमादात्तं कएदनादिनाधः-
कृतस्य उत्तरीकरणेन हेतुत्वेन “ तामिकाठसम्मं ” नियमः
ततोऽप्युच्छारेण पुनः संस्करणद्वारेणोत्तरीकरणसुषुप्तेन अनुसर-
मुत्तरं क्रियते इति वक्तरीकरणं कृतः करणमिति । तत्र प्राय-
श्चित्तकरणद्वारेण भगवतीत्यत्र आह [पायच्छित्तकरणेणं] प्रा-
श्चित्तशुद्ध्यर्थं वक्ष्यामस्तस्य करणं प्रायश्चित्तकरणं तेन अथ
वासादीनि प्रतिक्रमणवासनानि विमुक्तौ कंसंख्यायां सलकर-
णमिदं पुनस्तत्तत्करणसमस्तं नोत्तरीकरणेन प्रायश्चित्तकरणेनेति
किया पूर्ववत्प्रायश्चित्तकरणं च विमुक्तद्वारेण भवत्यत आह ।
[विसोहीकरणेणं] विसोचयं विमुक्तद्वारेण प्राथमसिन्ध्यात्मन
इत्यर्थः नस्याः करणं तेन हेतुत्वेनेति । विमुक्तिकरणं च विश-
ल्याः करणद्वारेण ज्ञपत्यत आह [विसङ्घीकरणेणं] विगता-
नि शक्त्यानि प्रायादीनि वक्ष्यामी विशाल्यस्तस्य करणं तेन
हेतुत्वेन [पात्राणं कम्मानां निम्मायणपाए तामिकाठसम्मं]
पात्राणां संसारादिबन्धनानां कर्मणां ज्ञानावरणादीनां निघात-

नार्थे निर्वोतनमिच्छेत् व्यापत्तिनिमित्तमित्यर्थः किं तिष्ठामि
कायोत्सर्गं कायस्योत्सर्गः कायोत्सर्गः कायपरित्याग इत्यर्थः ।
पतदुक्तं भवति अनेकार्थत्वाद्वात्तां तिष्ठामीति करोमि कायो-
त्सर्गमप्यापराधतः कायस्य परित्याग इति भावना । किं सर्व-
था नेत्याह [अत्रत्युपनिषदपत्तिः] अन्यथोच्छ्रितं तदुच्छ्रि-
तं मुक्त्वा योऽप्यो व्यापारस्तेन व्यापारवर्ज इत्यर्थः ॥

एवं सर्वत्र भावनीयम् । तत्रोच्छ्रयप्रसङ्गं श्रुतिसमुच्चलितं तेन
[नोपनिषदपत्तिः] अप्रत्यक्षितेन निःश्रुतितेन (कायस्यपत्तिः) ति
कास्मिन्मिति प्रतीतम् [उच्यते] श्रुतेन पतदपि प्रतीतमेव
[जम्बादपत्तिः] श्रुतिनेन विवृतवदन्त्यप्रवृत्तपवननिर्गमो
जृम्भितमुच्यते [उच्यते] उच्चात् प्रतीतं [वायानिस-
मार्गः] अपानेन वातनिर्गमो वातनिसमो भवत्येतं तेन [अ-
मर्लापत्तिः] प्रमत्ता इयमाकस्मिन् शरीरप्रवृत्तिलक्षणा प्र-
तीतिर्ये [पिच्छमुच्चापत्तिः] पिच्छमुच्चापि पिच्छावस्थातमाना
सूच्यं प्रवर्ति [सुदुर्मेहि कंगसंवाहः] सुदुर्मेहि कंगसंवाह-
कृषौर्गविवृत्तनप्रकारे रोमोक्तादभिः [सुदुर्मेहि कंगसंवा-
हः] सुदुर्मेहि कंगसंवाहः यस्यात्संयोगिवाच्यः स उच्यते
तेन कंगसं भवति [सुदुर्मेहि विद्विंसंवाहः] सुदुर्मेहि विद्विंसंवाह-
निर्मितेवादिभिः [यस्यादपत्तिः] आगारेहि अमर्गो अविवा-
दिभ्यो द्वजं न काउस्सगो । यस्यादिति रित्यादिशब्दं वक्ष्या-
मि । अत्राकियन्त इत्याकारः अकृष्यन्ते इति भावना सर्वथा
कायोत्सर्गापवादो प्रकार इत्यर्थः तैगकारिर्बिम्बमनिरपि न ज-
म्भाऽयम्नः सर्वथाऽविनाशितः । न विनाशितोऽविनाशितोऽवि-
नाशितो देशभ्रमोऽभिधीयते मे मया कायोत्सर्गः कियते याव-
दित्याह [जाय अरहताम्] जाय अरहताम् न पारमि ।
यावदहतां भगवतां नमस्कारेण न पारयामि यावदिति कालाव-
धारणमशोकापदप्रमाणितकारिणिकपं पञ्चाहतेति त्वदेतस्ते-
षामहतां भगवतोऽभिधीयते स विद्यते येषां न जगज्ज-
न्तेषां भगवतां सर्वथाप्यं नमस्कारेण [नमो अरहतापत्तिः]
अनेन पारयामि पारं गच्छामि तावत्किमित्याह [तावत्कायं
क्षणं मेणंणं कणंणं अप्पानं बोमिरामि] तावच्छब्देन का-
लनिर्देशमाह । कायो देहः स्थानान्तर्गमनं तथा मैनेन वा-
न्मनोऽपलक्षणं तथा ध्यानेन शुभं न कथापत्तिः] प्राकृत-
शैल्या आरम्भमन्येन पठत्येवैनमालापकं ध्युत्सुजामि परित्य-
ज्यामि यद्यत्र भावना कार्यस्थानं भौतध्यानक्रियाव्यतिरेकेण
ज्यामि श्वापराध सचारेण ध्युत्सुजामि नमस्कारपाठं यावत्प्रल-
म्बमुक्तो निरुद्धकृतिसरः प्रशस्तध्यानानुगुणस्तथापि तथा च
कायोत्सर्गपरिसमाप्ती नमस्कारमपठतस्तद्वत् एव चक्षुष्य इ-
त्येव तावत्समाप्तायोः अथवाच्यं नु प्राप्यकारं वक्ष्यति । भावः
& अ० कायोत्सर्गं का गतिरिति जगन्मन्योऽपि तावच्छ्रुत्वा स-
माप्तौ च प्रमादमदिवारमपहन्वन्ते तथा वाच्यस्थितं जग-
च्चक्षनमनालोच्य तथाविधजानसंवेदनमेव प्रमाद्यतः पूर्वापर-
विकृतमित्यमभिधीयति उत्सृज्यतेत्यु साध्यादिनोकेनाप्राचरि-
तत्वात् एतच्चयुक्तम् । अधिकृतकायोत्सर्गसूत्रस्येवायान्तरा-
भावात् सकाशतायां बोधार्थोपात्तः । अथ जगन्मन्योः का-
योत्सर्गकरणे न पुनरयं स इति किमर्थमुच्चारणमिति वाच्यं व-
न्दनार्थमिति चेत्तार्थत्वात् । अत एवाभ्यासेनातिप्रसङ्गः । का-
योत्सर्गमुक्तमेव वन्दनमिति केकस्यैव्यस्तहि स इति नुप्रस-
न्यभावात् कियत एवेति चेत्त तस्य नियतप्रमाणत्वात् अद्यमि-
मभेदेन द्विपकारत्वाद्युक्तं च " सो वस्समो दुविहो, चेदापि

अभिभवं य जायस्यो । भिक्खारिवाइपदमो, उवसमाभीभो
जणो वीभो " अयमपि स्तुतयोर्वाच्यतः स्थातु अन्वथा
कायोत्सर्गस्य बाणीयसोऽप्युक्तमानत्वात् । उक्तं च " उदेस्स
सत्तवीसं, अएस्सयपियाय अट्टु व । ये उवससा पववण-
पम्पिक्कणाह अणायं " न शुहीन इति वेतनादिशब्दावह-
त्वात्पुनस्तथायासुत्सर्गोपपन्नकृतत्वात्प्रापि भागमेवोपेध-
सुशोभत एवानुकार्यसिद्धेः । उक्तं च " गांसमुदणंतादी, आ-
होइयदेसिय ए अइयारे । सव्वे समणइहा, दिवए होस्स उ
वेयाहि " अत्र मुखवत्कितापानोके आदिशब्दे वापकरणादि-
परिग्रहोऽवलीयते सुप्रसिद्धत्वात्प्रातिदिशसोऽयोगाच्च । अयेदे
नोक्तमिति अनियतत्वात् । समानजातीयोपादानादिह तद्वह-
मस्येव समानजातीयं च मुखवत्कितापः दोषोपकरणमिति
चेत् तथापि तन्मानकायोत्सर्गलक्षणसमानजातीयवमस्य-
वेति मुख्यतामभिधीयते । न क्वं साध्यादिभेदेनानाचारितमेव
कचित्सदाचरणोपपत्त्यो आगमविशेषात्तथाप्यपवाच्यं न वैधुत-
मनाचरितमापि प्रमाणं तद्वत्तुल्यायोगाद्युक्तं च " असदेण समा-
इहं, उं कयइ कयं उमावज्जं । य विचारियमहिं, उं वहु-
अयेमयमाययि " न अतस्तावत्तु सुत्रावस्य प्रतिपादिन-
त्वात् । तस्य आधिकारनुरूपान्तराभावाच्चाकारणविरोधात् ।
न चाव्यतिरेकनिवारितं तदात्मनपरैरागमविशिर्निवारितत्वात्त एव
न बहुमतमपीति भावनीयम् अतः प्रसङ्गे न यथादितं तेष्वेव का-
योत्सर्ग इति इहोच्छ्रितसमसमाधेयम् । न पुनर्हंयमित्यर्थः । यथा प-
रित्यागेनैतत्स्थापनं च गणास्तथायानि यानि स्थानवर्णाधोलक्षणा
नि च आरम्भिवर्णप्रतिपक्षा वा एतद्विधाजम्भवीजं तत्पराधम्भ-
रन इन्धमेषमप्यार्यासिक्तं शुद्धमप्यार्यासिक्तं कर्मावन्धेन युष्मद्यष्टा-
पुद्गाहरणात् । एतद्यथा विद्याजम्भकारणानुपपत्त्येन युष्मद्यगम-
सिद्धम् एतद्वत्तुल्यानुपाति च । यथाशुद्धकर्मिण्येव आनुरूपं प्राप्य
सुन्दरं । तन्प्राप्त्यपिपत्तयेच्छा, न पुनः संभवति ॥१॥ विद्याज-
म्भास्तत्त-द्विषयेषु महात्मनः तत्त्वज्ञानसमन्येन, न अतोऽपि
प्रवर्तते ॥ २ ॥ विषयस्तस्य भेदेन्योः, निर्विद्याज्ञोऽज्ञो यथा ।
विद्याजम्भान्यस्येव-विषयतागस्तथैव हि ॥ ३ ॥ शैवे मार्गे स
एवाऽसौ, यानि नियममभेदितः । ननु मोहविषयप्रसन्न, इतरस्मिन्नि-
वेतरव ॥४॥ क्रियाज्ञानात्मक योगे, सातत्येन प्रवर्तनम् । वीत-
सुहृदस्य सर्वेषु, यान्म्याहुः शिवायानि ॥५॥ इतिवचनात् अ-
सिन्मत्तानुरूपिकम् । प्रकृतं प्रस्तुतः स हि कायोत्सर्गगतं यथैकप-
ततो नमो वरहेताणानि नमस्काराणि नमस्काराणि विषयकारिताया
प्रतिज्ञानज्ञः जाव अरहेताणो इत्यादिनास्यैव प्रतिज्ञानत्वात् नम-
स्कारत्वेनास्यैव कृत्वादर्थयन्तुयां जिघानेऽपि शोचसंभावात्
तद्वन्मन्त्रादौ तथा दर्शनादिति । अथ ब्रह्मवृत्तत एव यत् स्तु-
ति पठत्येव नु कायोत्सर्गमेव तिष्ठति यावत् स्तुतिपरिसमाप्तिः
अथ चैवं वृद्धा वदन्ति, यत्र किञ्चायतने देववन्दनञ्चिकीर्तनं तत्र
यस्य भगवताः स्थापितं स्थापनाकर्तुं तस्यैव प्रथमं कायो-
त्सर्गस्तुतिश्च तथा शोभनभावजनकैवमनस्यैवप्राकारित्यात्मनः
सर्वेऽपि नमस्कारोच्चारणेन पारयन्तीति व्याख्यातो वन्दना-
कायोत्सर्गः ॥ स० ॥

तत्रोच्छ्रयमि स्थानं कायोत्सर्गमित्याद्युत्सृज्यवचमधिकृत्याद
परः कायोत्सर्गस्थानं च काययोत्सर्गजनरहितत्वात्प्राप्यविषय-
नवद्वित्यनेच्छये प्रयोजनरहितत्वमसिद्धम् । यतः-

काउस्सगमि तिष्ठो, निरेअकाओ निरुक्कवपसरो ।

जाणइ सुदुपेगणो, मुणि देवसिअइअइआरे ॥ ८० ॥

परिजाणैकश य जग्रो, सम्मं गुरुजणपासणेणं तु ।
सोद्वद्भ्रं अप्पमं सो, जम्हा व जियेहिं सो जणिओ । ७८१

(काउत्सगं गाहा) इह च संबन्धगाथाद्वयमन्यत्रैकं तथापि
संप्रयोगमिति कृत्वा व्याख्यायते कायोत्सगं उक्तस्वरूपे स्थि-
तः सन्निरेजकोषो निष्कस्पन्देह इति ज्ञात्वा निष्कवाक्प्रस-
रां मौनव्यवस्थितः सन् जानीते सुखमकम्मा एकाग्रचित्तः
सम्कोऽसौ भुमिः सायुः किं दैवसिकापनिचारम् । अवि-
द्यायाऽहो कियाप्रद इति गाथायः ॥ ७७ ॥ ततः किमत्याह
(परिजाणैकश) पक्किय अतिचारं यस्मात्कारणात् स-
म्यगशब्दावेन गुरुजनप्रकाशनेनेति इदमथ तुसादिदिष्टा-
वक्षितकारणेन च शोधयत्यात्मनसो अतिचारम्लिनं ज्ञा-
स्यतीत्यर्थः । तथातिचारपरिज्ञानमविकलकलायात्समंन्यव-
स्थितस्य भवत्यतः कायोत्सगस्थानं कार्यमिति । किं च य-
स्माच्चित्तैर्भगवत्प्रियं कायोत्सगं भाषितः उक्तः तस्मात् कायो-
त्सगस्थानं कार्यमिति गाथायः ॥ ८८ ॥

यतश्चेवमतः ।

काउत्सगं मोक्खप-इदेसिओ जाणैकण तो धीरा ।

दि-साइअरमाण-इमिं आयति उदग्गं ॥ ७८२ ॥

मोक्षस्य पन्थास्तीर्थैकैरेव भवत्ये तत्प्रदोक्तान्तरूपे का-
योपचारात्तेन मोक्षपथेन दैवित उपदिष्टः मोक्षपथदैवितस्तं
(जाणैकणितं) दिवसापतिचारपरिज्ञानोपायतः विज्ञाय ततो
धीराः साधवः दिवसापतिचारज्ञानार्थमित्युपपन्नं राज्यति-
चारज्ञानार्थमपि (आयति उदग्गं) तिष्ठन्ति कायोत्सगं
कुर्वन्ति कायोत्सगमित्यर्थः । यतश्च कायोत्सगस्थानं कार्यमेव
सम्प्रयोजनत्वात्साधिविधेयव्यववदिति गाथायः ।
साम्प्रतं यदुक्तं दिवसापतिचारज्ञानार्थमिति तथैवोक्तं विषयज्ञा-
रेण तमतिचारमुपदेशं प्राचक्ष ।

सयणासण्णपाणे, चेइअजसिजकाइउवारे ।

समिंजातणगुणो, वितहायरणे अइआरो ॥ ७८३ ॥

शयनोपविताचारणं सत्यतिचारः । पनडुक्तं नवभि संस्मा-
रकवितथाविधिना प्रहणोदौ अतिचार इति [आसणत्ति] आ-
स्ननवितथावरणं सत्यतिचारः पीठकादरेविधिना प्रहणादाव-
तिचार इति भावना [अन्नपाणेत्ति] अन्नपात्रवितथावरणं
सत्यतिचारः अन्नपात्रस्याविधिना प्रहणादावतिचार इत्यर्थः
[केवितथत्ति] केवितथावरणं सत्यतिचारः । केन्य-
विषये च वितथावरणमविधिना वन्द्ये अकरणे केन्यादि
[जइत्ति] यतिवितथावरणे सत्यतिचारः यतिविषयं च वितथा-
वरणं यथाई विनयापकरणमिति (सेज्जत्ति) शय्यावितथा-
वरणं सत्यतिचारः शय्या वसतिरुच्यते तत्रिपयं वितथावरण-
मविधिना प्रमाज्जनादौ कयादिसंस्कारायां वा यस्तौ । इत्यादि
कायिकावितथावरणं सत्यतिचारः वितथावरणं वाऽप्यशिरमन्त्रे
कायिकान्युत्तजनः । इयमिदं वाऽप्रत्युपेक्षिते वेत्याह (उ-
वारात्ति) उच्चारः शय्या वसतिरुच्यते सत्यतिचारः उच्चारः पु-
रौ भवत्ये वितथावरणं चैतद्विषयं यथा कायिकं (समि-
त्ति) समित्तिवितथावरणं सत्यतिचारः समितयः श्रेयः स-
मितप्रमुखाः पञ्च यथा प्रतिक्रमणे विनयावरणं वा समविधि-
नासंवनमनासंवनं वेत्यादि (भावेत्ति) भावना वि-
तथावरणे सत्यतिचारः भावनाश्चानित्यन्तादिगोचरा ह्यद-

श तथा बोद्धं भावयितव्यमनित्यत्वमसरणत्वं तथैकतान्यत्वे
अद्यत्वं संसारः क्रमोन्नतः संवरविधिश्च निजैराणां
लोकविस्तारं धर्मः स्वाक्यातनत्वाच्चिता च बोधे सुसुलभत्वं
च भावना ह्यदृश विमुद्धाः अथ वा पञ्चविंशतिभोषना
यथा प्रतिक्रमणे वितथावरणं वाऽऽप्तामविधिनासेवनमिस्वा-
दि (गुप्ति) गुप्तिवितथावरणे सत्यतिचारः ताश्चेमा नो-
गुप्तिप्रमुखास्तिस्रो गुप्तयः यथा प्रतिक्रमणे वितथावरणमपि
गुप्तिविषयं यथा समितिस्थिति गाथायः ॥ ८० ॥

इत्थं सामान्येन विषयद्वारेणातिचारमभिधायादुना

कायोत्सगगतस्य भुमिः क्रियामभिधेयसुहायुना

गोसमुद्वहंतगार्ह, आओए देसिए अइआरे ।

सन्ने समापत्ता, हिअए दोसे उविज्जहिं ॥ ८१ ॥

गोसः प्रत्युषो भवत्ये (मुह्यंतगार्ह) मुखवक्षिका आ-
दिश्याच्छेद्योपकरणादिप्रहस्तभैतजुक्तं भवति गोसादा-
रस्य मुखवक्षिकादौ विषये (आओए देसिए अइआ-
रे) अवलोक्येचिरीक्षेते दैवसिकानतिचारानविधिना
प्रत्युपेक्षितादौनिति ततः (सन्ने) सवर्गानतिचारान्यु-
खवक्षिकाप्रत्युपेक्षणाद्वारम्य यावत्कायोत्सगं प्रवक्ष्यामरम
(समापत्ता) समाप्य बुद्धवर्लोकनेन समाप्तिं नीत्वा पता-
वानेव नातः परमतिचारोत्सृजति इदये चेतासि दौषान्प्रतिषेध-
करणादितत्त्वानालोच्य स्वायदेविति गाथायः ॥
काउं हिअए दोमे, जहकमं जाव ताव परेइ ।

ताव सुहमाणुपाण, धम्मं मुक्कं च भाइज्जा ॥ ८२ ॥

[काउं हिअयेत्ति] कृत्वा इदये दौषान्प्रत्यक्षममिति प्रतिषेध-
नानुलोम्येन आलोचनानुलोम्येन च प्रतिषेधनानुलोम्यं नाम ये
यथा संविता इति आलोचनानुलोम्यं तु पूर्वं यद्यन् आलोचनं
तत्तत्पञ्चादुक्तं (जाव ताव परेइत्ति) यावत्सावत्परयति
गुणमस्कारणं (ताव सुहमाणुपाण) तद्वदितिकालावधार-
णार्थं सूक्ष्मप्राशयानः सूक्ष्मपञ्चासनिःश्वास इत्यर्थः (धम्मं-
मुक्कं च भाइज्जा) धर्मः ध्यानप्रतिक्रमणाप्यनोक्तस्वरूपः
गुरुं च ध्यायेदिति गाथायः ॥ ८२ ॥

देसिअरइअपक्केले, चाउम्मासे तदेव वरिसे अ ।

इक्षिके तिष्ठ गमा, नायज्जा पंचसेपमु ॥ ८३ ॥

दैवसिके प्रतिक्रमणे विषयेन निर्वृत्तं दैवसिकं (राशयत्ति)
राशिके (पक्षिचयत्ति) पक्षिके चातुर्मासिके (तदेव वारस-
अत्ति) तथैव वार्षिके च वर्षेण निर्वृत्तं वार्षिकं सावत्सरि-
कमिति भावना एकैकस्मिन्प्रतिक्रमणे दैवसिकादौ त्रयो गमाः
ज्ञानव्याः पञ्चस्वेतेषु दैवसिकादिषु कथं त्रयो गमाः सामायिकं
कृत्वा कायोत्सगं करणं सामायिकमेवं कृत्वा प्रतिक्रमणं सा-
मायिकमेव कृत्वा पुनः कायोत्सगं करणमिह यस्माद्विस्वा-
द्वितीये दिवसं प्रपन्ने च तस्मादैवसिकमादाविति गाथायः
९३ ॥ अत्राह बोद्धः-

आइमकाउत्सगो, पक्किमं ताउ काकाउ ।

माइअंनो किं करे-इ बीअं तइअं च पुणे विउत्सगो ॥

व्या०- (आइमकाउत्सगणे) प्रथमकायोत्सगं कृत्वा सा-
मायिकमिति योगः ॥

पक्किमं ताव बीयं, काउं सामाइयं तिओगेतो ।

किं करेइ तदयं सा-मइयं पुणे वि उत्सगो य ॥ ८४ ॥

आलना वयमभोच्यते-

समभावमि त्रिभया, उत्समं करिअ तो पदिकमई ।

एमेव य समभावे, त्रिभस्म तडअं तु उत्समये ॥१६॥

इह समभावव्यवस्थितस्य जावप्रतिक्रमणं जवति, तावथा. ततश्च समजाव रागद्वेषमयवीर्यनि (स्वमेव आत्मना यस्यासौ स्थितान्-स्मा, (उत्समं करित्येता पदिकमइ) दिवसाचारपरिहाराय कार्या-स्तस्य कृत्वा गुरुनित्यवारजाले निषेधे नमस्कृतप्रायश्चित्तसमजा-वपूर्यक्रमेण नतः प्रतिक्रमणीति । एवमेव च (समभावे त्रिभस्म तडअं तु उत्समये) एवमेव समजावे र्द्वैतस्य सतत्त्वारित्रिशुद्धि-रपि भवतीति कृत्वा तृतीयं सामायिक कार्यात्मनो प्रतिक्रान्ता-स्तरकालभाविनि (कियत इति गाथायेः ॥ १६५ ॥

अथवस्थानामिदमथा-

सज्जयाजाननवओ-महेसु उवमथुदपायेसु ।

मेतगुणकिणेषुओ, न हुंति पुणकत्तेसा उ ॥१६६॥

(मत्तिमिदमद्वेष, छत्तिअदेमिण उरणे इइ ।

मत्तिअमेराइ त्रिओ, दत्तिउंग म अयाणं ॥१६७॥

कचि कमे म पावे, कचिअनेमे, म तं च उवमेण ।

एमे भिउओक्कड-पवकवरुयो समानेणं ॥१६८॥

सज्जयागहा निगद्विउया (१६६) इवानी "ओ मे देवसिओ अर-आगे कमे" इत्यादिमुपमये व्याख्यातस्यावधार्य "तस्मिन्-मि-च्छामि उवमे" ति सूत्रावयवं व्यक्तमप्यासुराह-मिच्छामि उ गा-हा (१६७) कचित्कडे मे गाहा धनगाथायुगलकथा सामा-यिहावयवं व्याख्यातं तथैव प्रदर्शयति ॥१६८॥

साम्भने तस्योत्तरकरणमिति सूत्रावयवं विष्णुआह-

खंमिअविगादिआणं, मूलगुणाणं सत्तमगुणाणं ।

उत्तरकरणं कीरड, जड मगमरुहेगेहाणं ॥१६९॥

अङ्गितविराधितानी-अङ्गितनाः सर्वथा भङ्गाः, विराधिता देशतो भङ्गाः, मूलगुणाणां प्राणानिपातानिनिर्मुक्तकृपाणां, सड उत्तरगुणैः विरमविशुद्धाश्चिन्त्यमेव इति सोत्तरगुणाः, तेषामुत्तरकरणं कियतं, आलोचनाविना पुनः संस्करणमि-त्यर्थः । इष्टान्तमाह-यथा शकटस्याङ्गुगेहानीं षड्वचकरो-हाणमिम्यर्थः । तथा च शकटादीनां अङ्गितविराधितानामस-बलिकादिनोत्तरकरणं कियत इति गाथायैः ॥ १६९ ॥

अथुना प्रायश्चित्तकरणेनेति सूत्रावयवं व्याख्यासुराह-

पावे त्रिदइ जम्हा, पायच्छित्तं ति जजई तेणं ।

पाएण वा वि चित्तं, विमोइई तेण पच्छित्तं ॥ २०० ॥

पापं कर्मोच्यते, तत्पापं जिनाति यस्मात्करणतः प्राहुनश्लेया "पायच्छित्तं ति" नपथ्ये तेन कारणेन । संस्कृते तु पापं जिना-सीति पापच्छिद्वच्यते । प्रायशो वा चित्तं जीवं शोधयति कर्मम-लिनं विमलोकरात् तेन कारणेन प्रायश्चित्तमित्युच्यते । प्राया बाहुल्येन चित्तं स्वेन रूपेण भस्मिन्मति भवतीति प्रायश्चित्तम् । प्रायश्चित्तो संवरादरपि तथाविधचित्तसङ्क्रावित्ति गाथायैः ॥

अथुना "विसेहीकरणेन" इत्यादिमुत्रावयवं

व्याख्यासुराह-

दव्हे जावे अ हुडा, सोई सव्वं च इकमिक्कं तु ।

१०४

सव्वं पावं कम्मं, जाविउजड जेण संसारं ॥ २०१ ॥

ऊच्यते जावतश्च छिन्विष्या शुद्धिः, शब्दं च (इकमिक्कं तु) एकै-कम् । शुद्धिरपि । ऊच्यते जावतश्च हिंसा शब्दमपीत्यर्थः । तत्र द्रव्य-शुद्धिर्ज्ञानादिना यत्नायः, भावशुद्धिः प्रायश्चित्तादिना आत्मनः । पञ्च ऊच्यते कण्टकशिलासुखफलानां भावशब्देन तु मायादिश-ब्दम् । सर्वे इहमावर्णयादि कर्म पापं वसन्तः । किमिति ? आ-भ्यन्ते येन कारणेन तेन कर्मणा जीवः संसारं तिष्ठेन्नरनारका-मरमयानुभवलक्षणः तथा च दम्भउत्तुकद्वेषेन प्रवेपप्रार्थिना अ-ल्पेनापि सत्ता कथयितुं शक्यं न मुक्तिस्मादाव्यवर्तति दारुणं संसारसमर्पणमिति कमेति १. गाथायैः ॥ २०१ ॥

साम्भतमव्यथायुक्तुं सन्तेत्यवयवं विष्णुंति-

उत्सपामं न निरुभड, आभिग्गहिओ वि किमुअ वेढाओ ।

सत्तमरणं निरोहे, मुहुम्ममभं तु जयणाए ॥ २०२ ॥

ऊर्ध्वं प्रवेष्टुं वा व्याधः संज्ञासः, न (न निरुभड इति) न निरु-णार्धः, (आभिग्गहिओ वि) अभिमुखान् इत्यभिग्रहः, अभिग्रहेण निवृत्तेः अर्थाः प्रहिकः कार्यात्मनो, नृद्व्यापारेकात् नरोऽप्या-भिग्रहे हो भवत्येव । यस्याप्यभिग्रहेण तत्पराकार्यपरीत्य-र्थः । (किमुअ वेढाओ ति) किमुत्प्रेष्टाकार्योत्समकारी । स तु सुतुभं न निरुणार्धं इत्यर्थः । किमिदं आह- (सत्तमरणं निरो-हे ति) सद्यो मरणं निरोधे सत्त्वामस्य, नतश्च । सुहुम्मसासं तु जयणाए इति । सुहोमत्त्वामस्य यतनया मुञ्चति, नाट्य-यः, मा चुरत्तस्थान इति गाथायैः ॥ २०२ ॥

अथुना आसितेनेत्यादिमुत्रावयवार्थं प्राक्कथयिष्येदमाह-

कात्समुअनंभिण मा, ह सत्थमनिद्धोऽनिलस्म तिष्णुवेहो ।

असमाई । अ निरोहे, माममगाई अ तो हत्थे ॥२०३॥

इह कार्यात्मनो काशानुज्जिमिर्ताना नाऽयतनया कियन्ते । किमिति- (मा) सत्थमनिद्धोऽनिलस्म (तिष्णुवेहो ति) मा शब्दं भविष्यति काशतादिसमुद्रप्राप्तिर्लोक वायुनिलस्य बाह्यस्य वा-योः । किज्जुन-नं। भिण्यः, बाह्यानितापेक्षया अत्युष्ण इत्यर्थः । न च न कियन्ते, निरुच्यन्ते एव (असमादीय निरोहे ति) असमा-धिष्ठः, चक्षुश्चामशार्थमपि सोभाव्येन, कासितादिनिरोधे सति । तथा-मा मशकादयश्च कामितादिसमुद्रपवनेन स्वेष्ट्यादिनिहता मरिच्यनि, कुञ्जिने वा वदनपथशं कर्षयन्ति; ततो हस्तः अग्रतो दीयते इति, यतनमिति गाथायैः ॥ २०३ ॥

आह-निष्प्रसितेनेति सूत्रावयवो न व्यक्षयत इति किमत्र करणम् ? उच्यते-उत्सुचिनेन तुष्टयगोलेमन्यादिति ।

इदानीमुक्तरितेनेत्यादिमुत्रावयवं व्याख्यासुराह-

वायनिसगुग्गारे, जयणा सदस्स नेव य निरोहे ।

उग्गारे वा हत्थे, भपवोमुच्छाया अ निवेसे ॥ २०४ ॥

वातानिसर्ग उत्कलकपः, उक्तराऽपि । तत्रार्थं विधिः यतना श-ब्दस्य कियतं न निरुपे मुच्यत इति । (नेव य निरोहे ति) नैव च निरोधः कियतं, असमाधिष्ठमावादेव । उक्तरा वा हस्मा-ऽनरं दीयत इति । (भमश्रामुक्तासु अ निवेसे ति) भ्रमासु-क्षयोश्च निवेष्टो मा सहसा पानितस्याताविगधना जपिष्यती-ति गाथायैः ॥ २०४ ॥

साम्प्रतं सुखैरङ्गलं चौरित्यादिस्त्रायवयवव्याचि-
व्यासयाऽऽह-

वीरिअसजोगयाए, संचारा सुद्धमवायेरे देहे ।

बाहिं रांमबाई, अंतो खेसांनिलाईआ ॥ २०५ ॥

वीर्यसंयोगनया कारणेन संचाराः सुद्धमवायेरे अवश्यं
यायेनः । वीर्यं वीर्यान्तरावयवयवशमकुचं जलत्वात्सपरिणामा
मययते । योगास्तु मनोबाह्याः, तत्र वीर्यसंयोगतयैव अतिच्छा-
राः सुद्धमवादा भवन्ति, न केवलं वीर्यादिति । देह एव च सति
प्रयत्नि मादेहस्य, तत्र (बाहिं रांमबाई) बहिः रोमाञ्छायाः, आदि-
शब्दादुत्पन्नप्रसङ्गः । अंतो खेसांनिलाईआ) अन्तर्गते सुखाः
खेसाऽऽनिशादयो विचरन्तीति गाथायैः ॥ २०५ ॥

अधुना सुखैरङ्गलं चौरित्यादि स्त्रायवयव व्याक्यानयति-

आलोअचलं चवत्तु, मणुएवं तं वुक्करं थिरं काठं ।

खेपीदं तयं खिप्पइ, सजायओ वा सयं चलइ ॥ २०६ ॥

आलोअचलं चवत्तु, तत्सत्संस्पर्शवलोके चलं चञ्चलं, दर्शन-
काष्ठसमस्यर्थः । किं चक्षुर्नयनं, यत्तच्छेदमनो मनोवत् भूतः क-
रणमिव, तच्चक्षुर्दृष्टकरं स्थिरं कर्तुं, न शक्यते इत्यर्थः । यतो ह्यौ-
त्सवाङ्मन्यते, स्वजायतो वा स्वभावेन वा नैसर्गिकेन, स्वयं
जलत्वात्समैव चक्रेतीति गाथायैः ॥ २०६ ॥

यस्मादेवं तस्मात्-

न कुणइ निषेजजं, तत्पुवओगेण माण जाइजा ।

एगानिंत्तु पवन्नो, जाइ सह अणिमिसच्छो वि ॥ २०७ ॥

न करोति निषेजयत्तं कायोत्सर्गकारं । किमिति (तत्पुव-
ओगेण माण कायजा) तत्र निषेजयत्तं य उपयोगस्तेन सना
आनयमानं ध्यायत अतिप्रमत्तमिति (एगानिंत्तु पवन्नो जाइ सह
अणिमिसच्छो वि) यकाराधिकृतं तु प्रतिमां प्रतिपन्नो महासत्त्वः
ध्यायति समर्थः, अणिमिषाङ्कोऽपि अणिमिव अङ्गणो यस्य सः
अणिमिषाङ्कः, निश्चलनयन इति गाथायैः ॥ २०७ ॥

अधुना एवमादिभिराकरितिरित्यादि स्त्रायवयवं

व्याचिख्यासुराह-

अगणी ? ठाँउदेज व, प्र बाहिअलोभाइ ३ दीहके वा ४ ।

आगारेहि अजमो, उरसमो एवमाईहिं ॥ २०८ ॥

यदा ज्योतिः स्फुरति तदा प्रावरणाद्य कल्पप्रहणं कुर्वतोऽपि
न कायोत्सर्गमङ्कः । आह-नमस्कारमेवाभिधाय किमिति तद-
प्रधानं न करोति येन तद्विषयं न जयति । उच्यते-नात्र नमस्का-
रेण पारणमेवाविशिष्टं कायोत्सर्गमानं क्रियते, किंतु यो यत्परि-
माणो यत्र कायोत्सर्ग उक्तस्तत् ऊर्ध्वमिति समाप्तिऽपि तस्मिन्-
नमस्कारप्रपन्नो जङ्ग इत्यर्थः । अर्थात्समाप्तिऽपि च पन्नो अङ्ग
एव । स चात्र न भवतीत्येवं सर्वत्र प्राग्गीयम् । (ठाँउदेज व
लि) माज्जरी मूषिकादिको पुरतो यायावत्प्रायः सन्नो न
कायोत्सर्गमङ्कः । (बाहिअलोभाइ ३) बांधिकाः स्नेहकास्तेष्व्या-
ङ्गानः सन्ध्रमः, आदिशब्दाङ्गादिकोऽपि परिगृह्यते । तत्रास्था-
नऽप्युक्तावयवो वा न कायोत्सर्गमङ्कः । (दीहके वा ४) संपदं वाऽऽमरनि परं वा साधौ सहसाऽऽकारणं एवोच्चार-
यतः तथैव । आकिंयस्त इत्याकाराः, तैराकारैः, अमरः स्वा-
त्कायोत्सर्गः, एवमादिभिरिति गाथायैः ॥ २०८ ॥

अधुनीयतः कायोत्सर्गविधिं प्रतिपादयन्नाह-

ते पुण ससुरित विअ, पासवणुआकासपृथीओ ।

पेहिता अरवमिण, तं तुस्समं सए णाणं ॥ २०९ ॥

ते पुनः कायोत्सर्गकर्तारः साधवः ससूर्य एव दिवसे प्रक्षय-
शोकारणकालभूमीः प्रत्युपेय, आदरा प्रक्षयणभूयः आकाशय-
रिजोगाग्र्यतः पद, पद बहिः एवमुच्चारत्तुमर्थेण आदरा । प्रमाणं
चाऽऽसां तिर्यग् जगन्नेन हस्तमात्रम्, अथधर्माव्यङ्ग्यान्वयेतनम्,
उत्कृष्टनस्तु अङ्गिरसं आदरायोजनमानम् । अच्यतेनाधिकारः ति-
क्षस्तु काक्षभूमयः कालमण्डलाव्याः, यावच्चैतनमयं च अमण-
यामं कुर्वन्ति कालवलायां तावत्प्रायशोऽस्तमुपायायेव स-
न्विताः ततश्च (अरवमिणं तं तुस्समं सए णाणं लि) उक्तम् ।
अम्यथा यस्य यदेव व्यापारपरिसमाप्तिर्भवति स तदेव सामा-
यिकं कृत्वा निश्चितंति गाथायैः ॥ २०९ ॥

अयं च विधिः केनाचत्कारणात्परे गुरोर्व्याघाते सति-

जइ पुण निव्वायाओ, आवस्संतां करंति सव्वे वि ।

सहाइकहणवाया-ययाइ पच्छा गुरु उंति ॥ २१० ॥

यदि पुनर्निव्याघात एव सर्वेषामावश्यकं प्रतिक्रम्य, ततः कुर्व-
न्ति सर्वेऽपि सहैव गुरुणा (सहाइकहणवायाययाइ पच्छा
गुरु उंति) इति निम्नसिद्धिमिति गाथायैः ॥ २१० ॥

यदा च पश्चाद् गुरुवस्तिष्ठति तदा-

सेसा उ जहासत्ति, आपुच्छिता ण उंति सट्ठाणे ।

सुसत्त्यमरणहेऊ, आर्यरिं विअमि देवमिअं ॥ २११ ॥

शेषास्तु साधवः, यथाशक्ति शक्यस्तु कुर्यात्, यो हि यावन्तं कालं
स्थानुं समर्थः " आपुच्छिता न गुरु उंति सट्ठाणे सामायायिकं
काकण । किं विमिसम ? (सुसत्त्यमरणहेऊ) सुसत्त्यमरणहेतुम् ।
(आर्यरिं विअमि देवमिअं लि) आर्यरिपुत्रोऽपि तस्व सामा-
याइवासाणे देशमियं अइयारं विमंति । अत्र भणति-"जाइ आ-
र्यओ सामादयं कइइ, तहे ते वि तइद्विया वेव सामादयसुस-
मणुपेहति, गुरुणा सह पच्छा देवासंयंति" गाथायैः ॥ २११ ॥

शेषास्तु यथाशक्त्युक्तम्, यस्य कायोत्सर्गेण स्थानुं शक्ति-
रेव नास्ति स किं कुर्वोति तत्र तं विधिमभिधिसुराह-

जो हुजाइ अमसत्थो, बालो बुद्धो मिलाए परित्तो ।

सो विमहाइ विरिद्धो, भाइजा जा गुरु उंति ॥ २१२ ॥

यः कश्चित्साधुर्भवेत्समर्थः कायोत्सर्गेण स्थातुम् । स किंभूत
इत्याह-बालो बुद्धः स्थानः परित्तोऽपि परिगृह्यतो गुरुव्यावृ-
त्त्यकरणश्रद्धा । आस्रापि विक्थादिरेहितः सद् ध्यायेत्सुधार्थ-
म् । (जा गुरु उंति) यावत् गुरुवस्तिष्ठति कायोत्सर्गमिति
गाथायैः ॥ २१२ ॥

आचार्यं स्थिते वैश्वसिक्त्युक्तं तत्र तं विधिमभिधिसुराह-

जा देवसियं दुगुणं, चित्तेइ गुरु अहिंदिअओ चेदं ।

बहुवावारा इअरं, एगगुणं ता वि चित्तंति ॥ २१३ ॥

निगदसिद्धा । नवरं चेष्टा व्यापारकयाऽवगतमव्या ॥ २१३ ॥

पण्डिआए न चेदं, नाऊए गुरुं बह्विहिअं ।

कालेण तदुचिण्ण, पारेइ य थोवचेओ वि ॥ २१४ ॥

नयोकार चठवोसग-किङ्कमालोअणं पदिकमणं ।

किङ्कम्मदुरालोदम्-उत्पन्निकंते अ उत्सम्मे ॥ ३१॥

(नमोकारे सि) “काउत्सम्मसंमत्ती ए नमोकारेण पारेति नमो कारित्वात्तं ति । (च उचीसगति) पुणो अहि इमे तित्थं हेसियं हेसिं तित्थगराणं उत्समार्णं च उचीसत्थपण उक्खिणं करेति ; ‘लोणस्सुउत्तोयणं’ ति अणियं होइ । (किङ्कम्मं ति) ततो बंधव-कामा गुरु संडासं पक्षिहेदिता उववसंति । ततो मुहणंतण पक्षिहेत्य स स्तीसोवरियं यं कायं पमज्जेति, पमज्जिता परेषु वि-खणं तिरकषपरिसुक्कं किङ्कम्मं करेति, बंधवगमित्थयः । उक्कं च-“आलोयणुवागरण-स्स पुक्कणं पृथणाइसज्जाए । अ-बराहे व गुरुणं, विणुओ मूलं च धंदुणं” ॥ इत्यादि । (आलोण-णं ति) एवं च बंधिता उत्थायानयकरगहियरभोहरणअत्ताव-णवकाया पुवं परिचितिय होले अहाराणिगयाए संजयभासा-ए अहा मुक्क लुण्ण, तहा पवहुमाणसंवेगा भावामवविण्णुआ कप्पया विणुक्कनिमित्तमाशोयंति” । उक्कं च-

“ विणयए विणयमूलं, गंधुवायिरियपायमुत्तम्मि ।

जाणाविज्ज सुविदिभो, उह अण्णाणं तहा इं पि ॥ १ ॥

कयपायां वि मण्णे, आलोइयमिदिआं मुक्कसगासे ।

इंइ अइगलकुआं, आंहरिअमद न्व मारवहो” ॥ ३ ॥

तथा—

उत्पणाऽपुत्पणो, मायाअपुत्पमगो निहंतव्वा ।

आलोयणनिदधगरि-हण्णहि न पुणो सि या वितियं ॥ ३ ॥

तस्स व पायक्किअं, उम्मवत्थि गुरु उववसंति ।

तं तह अपुत्तचरियम्, अणुवत्थपसंगमीपणं” ॥ ४ ॥

(पडिक्कमं ति) “आलोइकण होले, गुरुणा पडिक्कपाय-क्किता तो । सामाइयपुत्तमं, समभावे ठाकण य पमिक्कमं ति” ॥ ३ ॥ सम्ममुवउत्ता परपण पमिक्कमं कहुंति अणवत्थ-पसंगमीया । अणवत्थप पुण उववत्थ-तिलहारागकप्पणो सि । (किप्पिक्कमं ति) “ ततो पडिक्कमिता कामणनिमित्तं पमिक्कमणनिबधणत्थं बंधेति । ततो आयरियमाइं पमिक्कम-ण्यमेव इंसमाणा कामेति” ।

उक्कं च-

“ आयरियउववत्थप, स्तीसे साइम्मिय कुलणणे वा ।

ओ मे केह कसाया, सव्वे तिबिहेण काममि ॥ १ ॥

सव्वस्स सणयसंभ-स्स भगवत्तो अंउक्किं कांरिय स्तीसे ।

सव्वं अमावहत्ता, काममि सव्वस्स अणयं पि ॥ २ ॥

सव्वस्स ओवरासि-स्स भावओ अम्ममिहिमियाचितो ।

सव्वं अमावहत्ता, काममि सव्वस्स अणयं पि” ॥ ३ ॥ इत्यादि ।

“दुरालोदम् उत्पन्निकंते य काउत्सम्मा” सि एवं कामसा आयरियमाइं, ततो “दुरालोदम् वा होजा उप्पन्निकंते वा होजा अणाभोगादिणा कारणेण । ततो पुणो वि कयसामाइया व-रित्तिहोइण्यमेव काउत्सम्मां करोति सि” गाथायः ॥ आमेव ॥ ५ ॥

एवंविहपरिणामा, जाणेणं तत्थ नवरमायरियं ।

सामंति तव्वसाह, जइ जिहो अन्नहा नेहं ॥ ७३ ॥

यमंविधपरिणामाः सन्तो भावेन परमायेन, तत्र नवरमावा-

य प्रथमं क्रमयति सर्वे साधवाः, यदि ज्येष्ठोऽसौ पंचांशेन, अ-न्यथा ज्येष्ठऽसति ज्येष्ठमसार्धं क्रमयति, विनागत्यन्ते शिष्य-काविभक्तान्निवारणार्थं कदाचिदाचार्यैरेवेति गाथायः ।

आयरिय-उववत्थाए, काऊणं सेसमाण कायम्बं ।

उत्पन्निवाहीकरणे, दासा सम्मे तहाऽकरणे ॥ ७३ ॥

आचार्योपाध्याययोः कृत्या, क्रमणमिति गम्यते । शेषार्थं सा-धुनां यथारत्नाधिकतया कर्त्तव्यम् । उपारिपाटीकरणे, विष-यैयकरणे इत्यर्थः । दोषा प्राज्ञादयः । स्वम्यक तथा अकरणे, विकलकरणे च दोषा इति गाथायः ।

जा दुचरियो सि ता हो-ई खमणं तीरिए पमिक्कणे ।

आज्जं पुण तिण्हं, गुरुस्स दोयहं च देवसिए ॥ ७४ ॥

याचतु द्विचरम इति, द्वितीयाश्च स चरमश्च क्रमणपेक्षयात्ता-वज्जवति क्रमणः, तीरीते प्रतिकर्मण, पविने प्रतिकर्मण इत्यर्थः । आचरितं पुनस्तथासां गुरुद्विष्योश्च शेषयोर्द्विष्यसक इति गाथायः ॥

आचरितकथप्रवृत्तिमाह—

धिस्संययाण्णिं, महु हाणिं च जाणिंते येरा ।

सेहअमंअत्थाणं, उवणा आइक्कपप्पस्स ॥ ७५ ॥

धूमिलहनवादीनां हानिं च हाता इत्यत्रि गीतायोः, शिष्य-कागीतायोर्विपरिणामिन्युपयर्थं स्थापनां कुर्वतीति । इत्या-पना आचरितस्य कथयति गाथायः ॥

अथवा—

असदेण समाइम्, जं कत्तइ केणइ असावज्जं ।

न निवारिअमणेहि, अ बहुमणुमयमेअमाइम् ॥ ७६ ॥

अश्वेन समाचरितं योकिचिद् कुत्रापि कप्पादौ केनचित्त-माणस्थेन असावजं न निवारितमप्येव गीतायैश्चाकर्त्तव्यं इत्यर्थे बहुमतमेतदाचरितमिति गाथायः ।

अमुमेवार्थे विशेषमाह—

विअइयपवक्कसाणे, छुए अ रयणाहिअ वि ठ करंति ।

मज्जिक्खे ण करंती, सो चव य तेसि पकरेइ ॥ ७७ ॥

विकटनप्रत्याक्याययोरित्यत्र विकटनमाशौचनय, प्रत्याक्यायं प्र-तीत्यर्थः । भुने बोहिइयमानादौ रक्षाधिका अपि तु ज्येष्ठार्थं अ-पि कुर्वन्ति; बन्धनमिति प्रकमाद् गम्यते । मज्जय इति, क्रमण इत्यर्थः । न कुर्वन्ति, अपि तु स एवाचार्यैरेवेति रत्नाधिकानां करोति बन्धनमिति गाथायः ॥

सामित्तु तत्रो एवं, करंति सव्वे वि नवरमणवज्जं ।

रेसिम्मि दुरालोदम्-उत्पन्निकंतस्स उत्सम्मे ॥ ७८ ॥

क्रमयित्वा ततस्तदनन्तरम्, पञ्चमुक्तेन प्रकारेण, कुर्वन्ति सर्वेऽपि साधवाः, नवरमणवज्जं, सम्यगित्यर्थः । रेखायां दुरालोचितउत्पत्ति-कान्तयोः, एतत्क्रमिसमिति भावः । कायोऽसंगमिति गाथायः ॥

अत्रापि कायोऽसंगकरणे प्रयोजनमाह—

जीवो पयाववहुलो, तम्भावण्णाविओ अ संसारे ।

तत्थ वि संजाविज्जइ, छुहो सो तेण ठस्समो ॥ ७९ ॥

जीवः प्रमादबहुलः, तम्भावनानाश्रित एव प्रमादभावनानाश्रित-

स्तु, संसारे ततश्चैवम् । यतोऽन्यासापटवास्तत्राध्यासोचनादौ
संज्ञाव्यते सूत्रमोऽसौ प्रमादः ततश्च दोष इति, तेन कारणेन
तज्जयाय कायोत्सर्ग इति गाथायः ॥

चोएइ ढंदि एवं, उत्सग्यमि वि स होइ अणवत्था ।

यधइ तज्जयकरणे, का अणवत्था जि ए तम्म ॥८०॥

साधयति शिस्तकः-हृदि यद्येवं कायोत्सर्गोऽपि सः सूत्रमः प्रमादो
अवति ततश्च तत्रापि दोषः । तद्यथा-अपरकर्मणं तथाप्येव एव
सूत्रान्त इत्यनवस्थाः । एतदाशुद्धाह-अण्वेन, प्रतिचचनम्-तज्ज-
यकरणे अग्निह्वनसूत्रमप्रमादजयकरणे प्रस्तुते, काऽनवस्थाः,
अति तस्मिन् सूत्रमग्निह्व इति गाथायः ॥

तत्त्व वि अ जो तसो वि हु, जो अइ तेणेव य सयाकरणं ।

सधो वि साहुमोणो, तं स्वतु तत्पक्वणो भो लि ॥८१॥

तत्रापि च इतरेकायोत्सर्गः, यः पूर्वोक्तमुक्त्वा एतितः सूत्रमः प्रमाद-
तः, तकोऽन्यासावपि, जोत्येन निरस्तकियेन, यदतिरेण तदुत्तरका-
ज्ञावाचना कायोत्सर्गण, तत्रापि यः, असावपीतरेण स्यादेतन्, एवं
सदा कायोत्सर्गकरणवपि निरस्तकियेन-स च सदाकरण,
कायोत्सर्गस्यैव गत्येन । कुत इत्याह-सर्वोऽपि साधुयागमन्त्रो-
क्तः धर्मव्यापारः यस्यात् । अतुशुद्धं विशेषणार्थः, भावप्रधान
इत्यर्थः । तत्प्रत्ययः क इति-सूत्रमप्रमादप्रत्ययोक्तः अत एव त्रयव-
त्कातुष्ट्यं विहितानुष्ठानधर्मो विनिश्चित्य प्रमादं बोधनरागा
अर्थात् । इत्थं जयनया एव तस्य भगवद्भोजनतस्या इति ब-
हुवचक्यमित्यर्थः प्रसङ्गेनति गाथायः ॥

स्वागादा-

एस चरितुस्सगो, दंमणमुच्छीर्णं तइअओ होइ ।

सुअनाणस चउत्थो, मिच्छाणं पुंय किइकम्मं ॥८२॥

एष चरित्रकायोत्सर्गस्तदा दर्शनशुक्तिमिदं नृनीयो भव-
ति । आरम्भकायोत्सर्गोपेक्षया तस्य नृनीयत्वम् । भुनक्तानस्य
चतुर्थः । एवमेव सिद्धानां स्तुतिश्च, तदनु कृतिकम्म-वन्दन-
मित्तं सुजागाथासमासायः ॥

अवयवाधेमाह-

सापाइअपुनंगं, करिति तं चरितोहणनिमित्तं ।

पियचम्मऽवज्जभीक, पसासुस्सामगपमाणं ॥८३॥

सामायिकपूर्वकं प्रतिप्रसंगोत्तरकाज्ञावाचिनं कायोत्सर्गं कु-
र्वेति चरित्राशोधननिमित्तम् । किमितिष्टाः सन्त इत्याह-प्रि-
यचर्मोऽवज्जभीकः पञ्चाशदुच्छ्वासप्रमाणमित्ति गाथायः ॥

ऊसारीऊ विहिणा, सुद्धचरिता तथ्यं पकादिता ।

कहुंति तथो चेइअ-वेदणदं तउत्सग्यं ॥ ८४ ॥

उत्सर्गं विधिना-“एणो अरहतणमिति” अग्निपातकृणेन, शु-
द्धचारित्र्याः सन्तः, स्वयं “लोकास्त्योद्योतकरूपं”, प्रकृष्य, पञ्चि-
स्वस्योः । कर्षयित्, पठन्तीत्यर्थः । ततस्तदन्तरं चैत्यचान्नं
व्यसकं कर्षयित्, ततः कायोत्सर्गं कुर्वन्तीति गाथायः ॥

किमर्थमित्याह-

दंमणमुक्किनिमित्तं, कणिंति पणवीसगपमाणेणं ।

ऊनारीऊ विहिणा, कहुंति सुअसथ्यं तहं ॥८५॥

दर्शनशुक्तिनिमित्तं कुर्वन्ति पञ्चाविंशतुच्छ्वासप्रमाणेन व-
न्त्यायं विधिना पूर्वोक्तं, कर्षयित् भुनक्तवन्तः ततः “पुष्करदरेत्या-
दि” लक्षणमिति गाथायः ॥

सुअनाणसुस्सगं, करिति पणवीसगं पमाणेणं ।

सुअयाविसोहण-निमित्तमह पारिउं विहिणा ॥८६॥

पुष्कानस्य कायोत्सर्गे कुर्वन्ति पञ्चाविंशतुच्छ्वासमेव प्रमाणेन व-
क्ताचिराशोधननिमित्तम्, अधानन्तरं पारयित्वा विधिना
पूर्वोक्तंति गाथायः ॥

चरणं सारो दंमण-नाणा अंगं तु तस्स निच्छयओ ।

सारमि अ जइअव्वं, सुच्छं पच्चाऽणुपुव्वं ॥८७॥

किमित्याह-

सुद्धसयलाइआरा, सिद्धाणं थयं पउंति तो पच्चा ।

पुव्वमणिणए विहिणा, किइकम्मं दिंति गुरुणाओ ॥८८॥

शुद्धसकलानिचाराः सिद्धानां सर्वाधनसम्पत्तं पठन्ति “सिद्धा-
णमित्यादि” लक्षणमह, ततः पञ्चात् पूर्वमणिनेन (विधिना, कृति-
कम्मं यद्वन्तं इति) शुरोऽप्याचार्यायैवेति गाथायः ॥८८॥ पं०
व० ३ द्वाः ॥

एस चरितुस्सगो, दंमणमुच्छीर्णं तइअओ होइ ।

सुअनाणस चउत्थो, मिच्छाए पुंय अइकिइकम्मं ॥८९॥

(एस चरितुस्सगोति) चरितानिगारयितुकिमिच्छोति ज-
णिय होइ । अयं च पञ्चात्सर्गावगमिमाणो, ततो णमोक्षरेण
पारिस्ता विमुक्तचरिता विमुक्तचरिणं दंमण्याणं दंमण्यावसु-
द्धिनिमित्तं पथं नामुक्त्वा च कर्तुं चारितयिमातिथ । इयाणि
दंमणविसोहिद्धांति कट्टुत पुण नामाकलणमेवं कर्त्तु-
“लोयास्तुज्जोयगरेत्यादि”, अयं चतुर्विंशतिस्तत्राधुनविशति-
स्तत्रे न्यखेण व्याख्यात इति नेह पुनश्चाख्यात ॥८९॥

चतुर्विंशतस्तत्र चविधाय द्वाविंशतिशुक्तिनिमित्तमेव का-

योत्सर्गं चिकीर्षन्तः पुनरिदं सूत्रे पठन्ति-

सुप्रम्

स्वबलोए अरिहंतचेइआणं वेदणवचियाए पयण-
वचियाए मकारवीतियाए सम्माणवचियाए बाहिल्लज-
वचियाए निरुवसग्गवचियाए मक्काए मेहाए थिइए धार-
णाए अणुपेहाए वच्चामाणे एणमि काउत्सगं ॥

अस्य व्याख्या-सर्वलोकोऽहंक्षेत्र्यानां करोमि कायोत्सर्गमिति ।
तत्र लोपयन्त इत्येन कथलकामास्वनेति लोकाः, चतुर्दशर-
ज्वात्मकः परिगृह्यते इति । उक्तं च-“धर्मादीनां धृति-वैध्यानां
अवति यत्र तत् क्षेत्रम् । तैरेवैः सह लोका-स्तदिदपरितो ह्यलोका-
व्यम्” । १ । यः सर्वे जलवयवस्त्रिगुणं भवजिज्ञासः, सर्वेषां लोका-
संभलोक्तस्मिन्सर्वलोका, वैशोक्य इत्यर्थः । तथाहि-अधोऽलो-
के चमगादिभवेनेषु, तिर्यलोके ह्योषाजलज्योतिष्काद्यमानादिषु,
सन्त्येवाहंक्षेत्र्यानां । ऊर्ध्वलोके सौधमेषिमानादिषु सन्त्येवाहं-
क्षेत्र्यानां । तत्र अशोकाद्यहमहामनिहारायोदिकृपां पूजामर्हती-
त्यहंस्तन्तीयेकराः, तेषां क्षेत्र्यानां प्रतिमालक्षणान्यहंक्षेत्र्यानां ।
इयमत्र भावना-चित्तमन्तःकरणं, तस्य भावं कमणिं वा, “वण-
हडादि” ॥७१॥६॥ लक्षणंति त्र्याणं कृते नैव्यं जयति । तत्रार्थात्
प्रतिमाः प्रगस्तसमाधिचित्तोपादाकावाहंक्षेत्र्यानां भरणयन्तः ।
तेषां किं करोमीत्युत्तमपुरुषवचनमिदं शोभात्मजपुण्यमं दर्श-
यति । किमित्याह-कायः शरीरं तस्यासर्गं कृत्वा, कायस्य
स्थानं मौनभगानक्रियाव्यतिरेकेण क्रियान्तराध्यासमक्रिय

परित्याग इत्यर्थः; न कायात्सर्गमाह । कायत्सर्ग इति पञ्चमा समासः कृतः । अहं चैत्यानांमिति प्रागुक्तम् । तत्किमहं चैत्यानां कायात्सर्गं करोति, नेत्युच्यते-पञ्चमनिर्दिष्टं तत्परं पञ्चमम-
तिक्रम्य मय्युक्तस्यैवा इत्यनप्रत्ययमित्यादिभिरनिसंभवत्ये । तन्नाहं चैत्यानां वन्दनप्रत्ययं करोमि कायात्सर्गमिति द्रष्ट-
व्यम् । तत्र वन्दनमभिधादयम्, प्रशस्त्याकाश्यान्तःप्रवृत्तिरि-
त्यर्थः । तत्प्रत्ययं तन्निमित्तं, तत्फलं मे कथं नु नाम कायात्सर्गा-
देव स्यादित्येतोऽपेक्षमिति । एवं सर्वत्र भावना कार्या । तथा-
(पुण्यवर्षाया (स) पुजनप्रत्ययं पुजननिमित्तं, तत्र पुजनं गन्ध-
माह्वादिभिरभ्यर्चयेत् । तथा-(सकारवर्षाया (स) सत्कारप्र-
त्ययं सत्कारनिमित्तं, तत्र प्रवक्ष्यन्त्याभरणशब्दिभिरभ्यर्चयेत् स-
त्कारः । आह-यदि पुजनसत्कारप्रत्ययं कायात्सर्गः कियते, तत-
स्तन्नामेव कस्यापि कियते ? । उच्यते-इत्येतन्नाह्वादिप्रधान-
त्वात् । यदुक्तम्—

“ इत्यर्थो य आह-न्यमेव बहुगुणो ऽसि बुद्धिः सिया ।

अनिकृण जयवयशुभिः, सुखीवाहयं जिह्वा षिति ॥१॥

उज्जीवकायसंज्ञम-इत्यर्थं सो विदुः ॥२॥ कांसो ।

तो कसिणसंज्ञमे वि ड, पुष्पादेयं न इच्छति ॥३॥

अकसिणपञ्चधाणं, विदयाविरयाण एव क्लृप्ता ॥४॥

संसारपञ्चगुणयोः, इत्यर्थपञ्चविदुः ॥५॥

अतः श्रावकाः पुजनसत्कारादपि कुर्वन्त्येव । साधवस्तु प्रश-
स्ततत्पञ्चमनिमित्तमेवैवमभिदधति । तथा-(सम्मानवर्षा-
या (स) सम्मानप्रत्ययं सम्माननिमित्तम्, तत्र स्तुत्यादिजिह्वा-
श्रुतिकरणं सम्मानः । तथा मानमप्रातिविधेय इत्यर्थः । अथ
बन्धुपुजनसत्कारसंमाना एव किं निमित्तमित्यत आह-(बो-
हिज्ञावर्षाया (स) बोहिज्ञाननिमित्तं मेव जितप्रज्ञीतपद्मा-
सिर्बोहिज्ञानो भवत्ये । अथ बांधवपुजन एव किं निमित्तमित्य-
त आह-(निवृत्तसम्मानवर्षाया) निवृत्तसंमत्प्रत्ययं निवृत्तस-
मनिमित्तम्, निवृत्तस्यो मोक्षः । अथ ये कायात्सर्गः कियमाणोऽपि
अह्वादिभिरकस्य वासिनिधितार्थप्रसाधनावाप्तमित्यत आह-
(स्रका मेहाय धिश्च धारणाद् अलुण्णह्यार वरुमानां पर ठा-
मि काउस्सगं ति) अह्वा हेतुभूतया िष्ठामि कायात्सर्गं,
न बलाभियोगादिना । अह्वा निजोऽभिज्ञावः । एवं-मेधया
षट्पदेन, न जडतया । अन्ये तु व्यावृत्त-मेधयेति मयादाव-
नित्येन, नासमञ्जसतयेति । एवं-धृत्या मनःप्रतिधानलक्षणया,
न पुनारगण्यलक्षतया । धारणया भेदद्विगुणाभिव्यक्तकृपाया,
न तु तत्कल्पयतया । अतुमेधया भेदद्विगुणाभावे मुहुर्द्विगुणिविष्णु-
नित्येणानुचितनकृपाया, न तु तद्विकल्पेन । वर्द्धमानयांत प्रत्येकम-
निसंबन्धेन । अह्वा वर्द्धमानया । एवं मेधयेत्येति । एवं तिसृषामि
कायात्सर्गम् । आह-उक्तमेव-अकरोमि कायात्सर्गं, सांप्रतं 'ति-
ष्ठामि'ति किमर्थमिति । उच्यते-वर्द्धमानसामीप्ये वर्द्धमानव-
द्वा' इति कृत्वा करोमि करिष्यामीति कियामिमुच्यमुक्तम् । इहा-
मी'त्यावृत्तत्वाद् कियामिषिष्ट-वात् किंयाकालनिष्ठकाशयोः
कयजिदनेनासिष्ठाम्येव । आह-किं सर्वथा ? नेत्याह-अत्रयुल-
सिपण्यामिह्यादि पूर्ववत् यावदाहसिर्वासा'ति । एवं च सुखं पदिता
पण्यं । सुखसाधपरिमाणं काउस्सगं करोति इत्यलुण्णह्यारं तथैव
उच्यते 'ति'तु'तार्थं वास्यातिधाराशोचनविषयधमकायात्स-
र्गापेक्षयेति । ततो-“नमोकारेण पारिता सुवनाणपरितुङ्गिनिमि-
त्तं अहवाविसोहृदण्यं च सुयधमस्स मयवतो पराए मसो-
य तत्पक्कमनमोकारपुक्कमं धुरं पठति” ॥ आ० ५, अ० ॥ “का-
१५५

उस्सगस्स उण्णविही' जया बोहिजिह्वा'ए' आ० ५, अ० ॥

इदानीमेनामेव द्वारगाथां विशेषेण व्याख्यानमपकाह-

उह्मिसीपुतुयङ्ग, उणं तिविहं तु होइ नायकं ॥

उह्मं उणारां, गुरुमूं पदिक्कमं ॥ ४१५ ॥

तत्र स्थानं त्रिविधं ज्ञातव्यम्-उह्मस्थानं, निधीकृतस्थानं, स्वध-
र्मेनस्थानं च । तत्राद्यमुह्मस्थानं व्याख्यानमपकाह- (उह्मं) उ-
णारायं उह्मं स्थानं कायात्सर्गः । स उणारादीन् कृत्वा, आदि-
प्रधानात्मकानं कृत्वा, ततश्च गुरुमूल आगत्य प्रतिक्कमयः,
काम, ईयांषधिकीं प्रतिक्कमते भवति ॥

एवमेव कसासादे, पुराओ अविण्णिपयगमो वाठ ।

गिक्कसमपवेससज्जण, जावासन्नो मिलाणाए ॥ ४१६ ॥

कायात्सर्गं कुर्वता आचार्यैरङ्कं पक्कमदेने न स्वातन्त्र्यम्, यतः
गुरुकृपा जेनामिह्यते । अथ पुरः स्थानमप्यम्, यतः पुरः
आविनीतत्त्वमुपजायते गुरुमाह्ला तित्तनः । नापि मार्गतः गुरोः
पृष्ठम्, यतो गुरोर्गोशुनिर्गन्धनं श्रानता भवति । वायुयोऽप्या-
नेन नैवेच्छति । अतः पुनः स्वयंभयम् । यत्र गिक्कममवशस्था-
नं, तत् वर्द्धमानया कायात्सर्गं करोति (आवासन्नो ऽसि) यः उ-
णारादिना पीडितः स च निर्गमे क्कं संज्ञानिराणं करोति,
ततश्च श्रानता भवति । अथ निर्मच्छति ततः कायात्सर्गमङ्कः ॥
पारे वेयण स्वमगुह-मुच्छपरिताव छेदये कलहो ।

अन्नाओ ठाणे, सागारपमज्जे जयणा ॥ ४१७ ॥

तथा च तार्यं कायात्सर्गकरणे एते दोषाः-निज्जामदित्वा
कम्भिदायातः साधुः, स च जारं सति यदि यतिवालयति त-
तो वेदना भवति । तथा-क्लृपकः कम्भिज्जलं पृहीत्वाऽऽयातः,
तथाऽप्यः उष्णसंतप्त आयातः । अन्नायोऽप्येति प्रतिधात-
यतो यथासंख्यं सूक्ष्मपरितायो भवतः । क्लृपकस्य सूक्ष्मं, उष्ण-
तस्य परिनापः । अयेन कायात्सर्गं कृत्वा प्रविशति ततः प-
रस्परं कज्जो भवति । तस्मान् मन्वावाथे स्थाने कायात्सर्गः
कस्यच, एतदोषमयात् । (सागारपमज्जे जययेति) यत् तु
पुनः सागारिको भवति कायात्सर्गं कुर्वन्तस्तदा अग्रमाजैनमेव
करोति, यतनया वा प्रमाज्जयति-रजोहरणेन बाह्यनिपद्यवा प्र-
भृत्य कायात्सर्गस्थानं, ततस्मां निपयां सागारिकपुरतः एकान्ते
मुञ्चति, गते च तस्मिन् पृष्ठति । उक्तसूत्रेऽन्यथम् ॥ आ० ७ ।
“निष्वाघाते उयंनो चैव पुणं सामारिकं कारिसा सुखं मणु-
पेहति, जाव आयरिएण 'बोभिरामा' ति मणितं, तादे मे भि अ-
तियारुद्धमं भिया पाहल्लह्वादिवं चिनेति । अथे भवति अदि
आयरिया सत्तायं यगदित्ता ताहे ते तहात्ता चैव अणुण्यं-
होत पदमे सुखं चिनेति । अन्ना-एतय किंनिमित्तं काउ-
स्सगो कोरति, जेण जेरहसस एयरवज्जता होति, सुदं च
पक्कां चिंतहिति ? । उक्तं च-

“ काउस्सगमि ठिओ, नेरहकायो निक्कचयपरसं ।

जाणइ सुदमयमणो, मुण्डिबसित्वा अहवारं ॥ ८७ ॥

परिजातिकाण य अन्ना, सस्मं मुदज्जं पयासणेणं तु ।

सो होइ अण्यं सो, उज्झा य जिणहि' सो मणित्ता ॥ ८८ ॥

सो काउस्सगो ।

काउस्सगो मोक्कपद-देसियं जाणिऊण तो धीरा ।

दिवसाधारजाणुण-उण्णा उयंति उस्सगं ॥ ८९ ॥ आ० ७ ।

काउस्सगं मोक्कपदं इति इत्यंत जिणहि, जेण एव-

रक्षता होइ ति । अहवा मोक्षपद्मो जैनशासनं,
तस्मिं देसितं विधेयत्वं, मोक्षपद्मगोहिं वा विनोहि द-
शितं मोक्षजिगमिषूणां कर्तव्यतया । अहवा—मोक्षप-
द्मो भाषादीणि, तस्स देसियं, देसयतीति देसियं; तं
देशयतीत्यर्थः । एवं जाणिद्वण, ततो धोरा, धी बुद्ध-
कथा राज्ञस्म इति धीराः । देवसियातिवारस्स य पारजा-
णत्वा काउत्सगं ठाति ति । एवं काउत्सगं डितेण सुदण-
तिमाहि काउं ज.व पथ काउत्सगं विनो ताव अणुपेहत्तव्व,
सत्थं देवसियं चित्तेसा जावइया देवसियाप्रतिपारा ते सत्थे स-
मणेइसा ते दोसे आशोयणाणुलोमं पकिसेवणाणुलोमे य उव-
इसा । तेषु संमत्तु पट्ठमसुकाणि जापइसा जाव आयरिपहि
वस्सारायेति । अ यरिया पुण अप्पोआयं देवसियं वेदुं दोवा-
रे चित्तेनि, नाव इमाहि पक्कसि चित्तेनि होति । किं कारुणं, त-
स्स पट्ठिमिदितस्स अण्णा अतिपारा, पिस्सादीणि हिंताणं च
बहुतरा, दिवस्सगाहणं किं निमित्तं; दिवसादीयं तिर्यं पस्यो-
भवति । एवं एताओ तिरिण माधाओ दिवसे, एवं पक्कस्य वि
दिवसा, आउम्मासिय वि दिवसो, संवच्चरिय वि दिवसो, तेण
दिवसा तिथिः, एव ताप दांसो, पक्कसे रानिया अतिपारा
पक्कस्यवाउम्मासियसंवच्चरिया णत्थि । एतेण कारुणं दि-
वसगहणं, पुवपदे वा केवत्तं दुग्गाडणुपेडा पवइयायं वा प-
योगं णाणुण अपरिमितेण काउंय उवस्सरेत्तव्वं, तं च गमो
अरिहंतात्ति त भिक्खु पारिं । पच्छा पुत्ति जणति । सा य
धुनी—अहिं इमं नित्यं इमाय उवस्सत्थयीय पदेसियं एणानं-
सणुवत्तस्स य उववेत्तो तेसिं महनीय जत्तीय बहुमाणे
तो संघो वाक्यो । एतेण कारुणं काउत्सगाणुत्तरं
बउवीसत्थयो । सा य उववत्तं पट्ठिना गुणुजतो प-
ट्ठिपत्तिमित्तं सव्वदमाणं सव्वेसारां अवराधालोयणा कात-
इसा । थिययमूओ धम्मो ति काउं थोत्तुकामो गुवं सखा-
सयं पट्ठिंइसा उववो मुदणत्तयं पट्ठिंइसा । ते सोस कायं
पट्ठिना परेण विवएण तिकरयविसुक्कं कतिक्कमं कातव्वं ।

तथ सुत्तगाथा—

आलोयणवागरेण—स्स पुत्तुणं पूयणाए सउम्माए ।

अवराहे य रुक्खं, विणओ मूत्तं च वट्ठण ॥२६॥

एवं विणयं पट्ठजिता अणुत्थाय जहारातिणयाए दोहिं इ-
त्थेहिं एवहत्तं गहाय अक्कल्लियं आलोएति जहा रुक्खुणेति
एण तमो संजनमासए पुव्वरए दोसे काउत्सगाणिं शुक्कस ।

तथ सुत्तगाथाओ—

विणएण विणयमूलं, गंतूणं सावुपादमनुमि ।

जाणावेज सुविहिंओ, जह अण्णाणं तह परं पि ॥२७॥

कपपावो वि माणुां, आलोइय णिंदिओ पुत्सगास ।

होइ अरंगजहुओ, आरिखभरो वव बारवडो ॥२८॥

उणमाणुपण्णा, मायाअणुमगतो गिहत्तव्वा ।

आलोयणुदिग्गर-हणेहिं ए पुणोचिया विनियो ॥२९॥

अदि नरिय अतिपारो तादे संदिसह ति, भजिनो पकि-
कमति जाणियव्वं । अह अतिपारो पायदित्तं पुरिमहा-
दीहिं ति, तं च तदेव अणुचारित्तव्वं, मा अणुवरयादीया
दासा भविसंति ।

तथ सुत्तगाथा—

तस्स य पायचित्तं, जम्मगाविदुं गुरु उवदिसिं ।

तं तह अणुचारित्तव्वं, अणुवत्तयपसंमज्जतिणं ॥३०॥

अणुवरयाए उदारणं—तिवहाणेण वेहेणं कइयलिस-
एणं तेणएणं पसंगवजिचारणद्वय आता उवाओभित्तो,
जधा ण पुणो अतिवरति । एतेण कारणेणं वेदुं जाणन्तरे
आलोयणा आओइय, पुणरवि सामाइयं ववगयरावदोसोह
होणु पंचदियसवुद्धा सचित्तो समणो जाव तज्जाव-
णाभावितो सुत्ते सुत्ते उववत्तं अणुसरइसा । एतेण अमिस-
वेधेण आलोयणाणंतरे सामाइयं, ततो थाणुदंसनचरिणां
विद्युक्किमित्तं पट्ठिसाणं वागरणातिचारस्स किंवाणं अ-
कण्णातिवारस्स अहोवदेसस्स अ सइइया अतिवारस्स वि
तहा, पक्कवणातिवारस्स य विमोहानिमित्तं वेधे पट्ठि-
मणं पट्ठपेणं अणुसज्जितव्वं, उववत्तं वि तं निंदांमि,
अणागतं पक्कवणांमि ति, कावविभायेण य सत्थेसु ठाणु
जहा अप्पो ठाति तहा कातव्वं ।

तथ सुत्तगाथा—

एते चेव अणुजिगतो, भाधेवरेतिनो अजिणिधिओ ।

मिच्छादंसणमिणो, बहुवारं वियाणाहिं ॥

एव णाणुत्तं, अन्विगीतं पदे पदेण ऐतव्वं ।

पुणरवि ति उववत्ति, तो वेज्जति गयं पुव्वं ॥

दिट्ठेण थिययमूओ धम्मो ति पुव्वत्तविहसा वेदुअमाय-
णापुव्वं थियवेणं च पट्ठिज्जेतोमि अतिपारियायं वेदुं काउंय
सेसगा वि खमावेत्तव्वा ।

तथ सुत्तगाथा—

आययियउववत्तए, रसिं माहम्मि ए कुलगेणे वा ।

ज ये केइ कसाया, सत्थे ति विहेण खामेणि ॥३१॥

सव्वस्स समणसंघ—स्स जगवओ ओजलिं करिय सोसे ।

सव्वं खमावइसा, सव्मांमि सव्वस्स य तुमं पि ॥३२॥

एणामिसंघेण वेदुणाणंतरे कमासमणा, ततो सेसगा वि
जीवा कमावेत्तव्वा । एवं विगतारावदोसमोह इति पुणरवि
सामाइकुव्वं च चरित्तविसोषणहेतुं काउत्सगो वेज्जति ।
गपदिट्ठे वेव के कइ चारिसाविराधणाकता पक्कमणा-
लोयणाहोण सुद्धा, तसे विसोहावमित्तं काउत्सगं ति वा,
ओगनिमाहो ति वा, एतेण कारुणं चरिसानियारविसोधि-
निमित्तं सामाइयं कट्ठिऊण काउत्सगं इरुंयं च जाव तस्स
उत्तरीकरणे जाव बोसिरा ति । एवं थिरवउत्तं जनेज्जं
तस्स जत्तीय काउत्सगो कायव्वो । केवच्चरं काले पमाणेण ।
‘उसासाणं’सिंसांग चत्तारि पादा, पादे पादे कसातो । तथ गथा-
“ पादसमा उस्सासा, कालगमाणेण होति जातव्वा ।
एतं कालपमाणं, उस्सासो होइ णानव्वो ” ।

तथेमा परिमाणगाथातो साय संतं गोसखं सायं वे-
यासिय संजा । तथ अथेदुपज्जकमणे पठिते पच्चा तित्तु
वि काउत्सगंमु सुस्साससत्तं भवति । तस्स पदमो चारि-
सकाउत्सगं, तथ पच्चा उस्सासणं वेसारेसा थित्तु-
कचरिसदसयाणं मदाणुणीणं मदाजसाणं मदाणाणीणं
ओहिं निवाणवग्गोपव्वो कतो तेसिं तिरयपायं अविहत्त-

मग्नां देसगांश्च देसणसुदिगिमिच्छं पामुक्खित्ताणां कीराता । किं निमिच्छं ? , चरितं विसोअन्नं इत्यादि देसणविसोअंभी कातव्व निमि । एनेणामिसवंधण चउवीसयओ सां पुव्वमणिया, तस्स विसोहणनिमिच्छं काउस्तम्गं करेतां पराप ज्ञाअर भणति-
“ सव्वल्लेए अरिहंतवेइयाणं वेइयवन्धियाए ” इत्यादि । अस्स इयावन्धो न कवलं अउवंधामण, जे वि सव्वे एए सिद्धादी अरिहंता, चर्याणं य, तस्सं येव प्रतिक्कतिसक्खणिमि । विती संहाणे, संहाणमुपयत्ते काउकुमोअंशु प्रतिक्कति इत्था जया अरहंतप-
भियाए सा इति । अयं मय्जिन्-अरहंता भियगया, तेसिं वेइ-
याणं अरिहंतवेइयाणं; अरहंतमिमा इत्यर्थः । तस्मिं वेइना-
दिप्रत्ययं ठामि काउस्तम्गमिति योगः । तत्र चन्धावांश-
चं चन्धावै कायात्सगं करोमि । अस्माभिर्वर्द्धमजिः सत्तुण-
समुक्कीतंनपूर्वकं कायोत्सगंयेव पूजनें करोमात्यर्थः । जया
कोइ गंयजुज्जगणसमहादीहिं समअयवेनं कट्ठेणति एवं स-
क्कारवात्तयाए सम्मानवात्तियाए वि जायेताव । जणरं स-
क्कारो जया वय्याभरणदाहिं सक्कारणं सस्सणो सम्मानणं ।
केइ जव्जन्-वेइयाणया एगडिया आदुरावे वणारिद्धिनि । अ
वयं वेइयाणं किमयाभियाह-“ बोधिलानवात्तयाए ”
बोधे लामो सम्मंवेइयादीहिं कविप्ययोगो सधमोएणिरि-
स्याह-अस्य सवमांवात्तियांश्चो हाम इत्येतदर्थं बोधिलाम ।
किमय्याभियाह-“ निरुवसमयत्तियाए ” निरुवसमो माक्को,
तदर्थं ‘एत्थं य निक्काए मेहाए धित्तीए धारणए अणुपेइयाए
वट्ठमाणीए ठामि करेमि काउस्तम्गमिति । तच्चुद्धा-
द्विक्कतियथसमाभिलासना इत्यर्थः । समत्तं नीधामिन्नेव इ-
त्यर्थः । तीए वट्ठमाणीए । एवं मेहाए । मेहा एउज्ज न च घे-
ससमो । ननुपुणपरिहाणमिराये । अयं पुनः मेघाए सि
आसानणाविरहंता तथैव मग्नां द्वितो इति । विसं।मणो सु-
पेण्णियाणंशु इत्याद्यादि आकुलो, धारणां य बोधदेसावि-
स्मरणं । अयं तु धारणए हि अरुहंशुयविसस्मरणकया, न
तु नृद्व्यनया इति । अनुमेइहा तदुणानाममुचिन्तनं, वट्ठमाणी
वर्द्धमम । केइ पुण अणुपेइयाए वट्ठमाणीए ए पठेति । अत्र पुण
वर्त्तन्ति-सज्जानिमिच्छं अर्थात् अस्मानिमिच्छं च ठामि काउस्तम्-
ग । एवं मेहाइदु इति भावितव्यं । ठामि काउस्तम्गं इत्यादि
पूर्ववत् । एतुशीसं उत्सलकाउस्तम्गा एमोक्कारेण परेति; तनां
याव्यातिथार्यावसुद्धिमिच्छं सुत्तणारेण मोक्कसाइयाणं
साइद्धिनि वि काउं तस्स भगवतो पराप जन्ता । एत्तपुण-
गणमोक्कारपुण्यं पुत्तिकित्तणं करति । (अ० सू० ५ अ०)

तद्वयाध-

पुक्कवरवदीवहे, धातस्संमे अ जनुदीवे अ ।

जरहेरवयविदेहे, धम्माङ्गरे नमसांमि । ? ॥

तमतिमिरपण्णविदे-सणस्स सुरगणनरिंदमहिअस्स ।

सीमापरस्स वंदे, पक्काकिममोहजालस्स । ? ॥

अहिजामरणसोगपणासणस्स,

‘कट्ठाएपुक्कलवसासांमुहावहस्स ।

को देवदाणवनरिंदगणविअस्स,

धम्मस्स सारमुवज्जन्नं करे पमायं । ? ॥

अस्य व्याख्या-पुक्कराणं पक्कानि तैवेरः प्रधानाः पुक्करवरा, पु-
क्करवरासौ द्वीपमेति समासः तस्यार्हं मानुषोत्तरावस्था-

भ्यामर्थानि, तस्मिन् । तथा-धातवीवहाणं यस्मिन् स धातवी-
वहाणो द्वीपः, तस्मिन् । तथा जम्भोपसहितस्तराधधाना वा द्वीपो
जम्भोपः, तस्मिन् । एतेष्वेदं तृतीयेषु द्वीपेषु महाकेनप्राधान्या-
द्भूतकरणतः पञ्चानुपुण्योपगमाः तेषु धामि भरतेरवतविदेहा-
नि । प्रादुर्गोदया त्वेकवचननिर्देशः । द्विक्कवज्जालाए भरतेर-
वतविदेहात्पुण्यं प्रवृत्तिः । तत्र धर्मादिकथावमस्यामा । ‘पुत्ति-
प्रत्युत्तानं जीवाव, यस्माद्धारयते तनः । धत्ते वेतावुं हामे स्सणे, त-
स्माद्धमं इति स्मृतः ॥१॥ स च द्विन्दः-मुत्तधमंस्मादिचधमं ।
मुत्तधमेणहाधिकारः तस्य भरतःविज्यादी कणवशीलास्तीर्थं क-
रा एव भरतस्तेषां स्तुतिरुक्तः । साम्प्रतं मुत्तधमंस्माद्व्यत्यंत-तमति-
मिरपण्णविदेहसणस्स सुरगण इत्यादि । ततः भ्रान्त तदेव
तिमिरं, तमस्तिमिरय अधया-तमो बहस्पृष्टनिषणं हानाव-
शीवं निष्काशितं तिमिरं, तस्य पृष्ठत्वं कुट्टं तमस्तिमिरपण्णत्वं, त-
द्विष्यत्वं ति मशयतीति तमस्तिमिरपण्णत्वं तस्य तस्य, तथा
वाहाननिरासेनैवाव्यं प्रवृत्तिः । तथा-सुरगणनरेकमहिस्व,
तथा बाग समहिमानं कुर्वन्त्येव सुरादयः । तथा-सीमां मयीदां
धारयतीति सीमाधराः, सीमि वा धारयतीति तस्योति द्वितीयाहं
कर्मणि षष्ठी । तं वहे । गस्व ५ यस्माद्धारयं तद्वहे । अधया-तस्य
वन्द इति वन्दनं करोमि । तथा ह्यगमयत् एव मयीदां धारय-
न्ति । किं भूतस्य, प्रकृतेण स्फोटिनं मोहजालं मिथ्यात्वादि वेद्य
स तथोच्यते तस्य निधा वास्तिमसति विवाकनां मोहजालं विना-
यमुपयायेव । इत्थं मुत्तधमंमिच्छ-धातुना तस्यैव शुभोपवर्शन-
क्षारेण प्रमादोत्पन्नं प्रतिपादयन्नाह- (आहिजामरणस्याहिं)
आतिरुपार्शः, जरा यवोहाणः, मरणं प्राणस्यानः, शोकः मनसो-
द्वः, विदेशः । आतिरुक्क जरा क मरणं च शोकमेति द्वेहाः ।
आतिजमरणशोकाः प्रणाराधन्यपनवति आतिजमरणशो-
काः प्रणाराधनः तस्य । तथा च ह्यनधर्मोकादुत्तमानां जात्यादयः
कण्ठवन्त्येव । अनेन वाक्यान्धर्मातिरुक्कत्वाद् । कट्ठ-
माराधन्यमनीति कल्याणं, कस्यं शब्दयतीत्यर्थः । पुक्कलं
संपुण्यं । न च तत्त्वं, किं तु विशालं विस्तीर्णं, सुखं प्रतीत-
म् । कल्याणं पुक्कलं विशालं सुखमावर्ति प्रापयति कल्याण-
पुक्कलाविशालसुखादयः, तस्य । तथा च भुवधर्मोकादुत्त-
मानाकुलक्षणमपवर्गसुखमाप्यत एव । अनेन वाक्यं विशि-
ष्टाप्रमाथकत्वमाहः कः प्राणी देवदानववन्द्यगुणावितस्य भु-
तधर्मस्य सारं सामर्थ्यमुपलभ्य इत्था विज्ञाय कुर्वात् प्रमादश्च ।
सन्तननं वाचिधर्मप्रमादः कर्तुं न युक्त इति इदमर्थः आह-सु-
रगणनरेन्द्रमहिस्वस्त्युक्तं, पुनर्देवदानववन्द्यगुणावितस्येति
किमर्थमिति । अत्रोच्यते-सविगमस्याद्वैतः तस्यैवशुणस्य सु-
तधर्मस्य सारमुपलभ्य कः सकः प्रमादः । अवेचारिकधर्म इति।
यन्धेवमतः-

सिद्धे भो ! एततो ‘एगो जिणमए’ नंदी मयासंजमे,

देवंनागसुवन्नकिन्नरगणस्समज्जन्नाञ्जावधि ।

दोणो जत्थं पइत्तिओ जगमिणं तेषुक्कमासुरं,

धम्मो वट्ठु सासओ विजयओ धम्मरुत्तं वट्ठु ॥ ४ ॥

तुअस्स जगवओ करेमि काउस्तम्गं ॥

सिद्धे प्रतिष्ठिते प्रयाक्याने भो इत्येतदतिशयिनामामन्त्रणं,

पश्यन्तु भवन्तः, प्रयतोऽहं यथागच्छेतावन्तं कालं प्रकथं

यतः । इत्थं परमात्मिकं प्रयतो भूत्वा धर्मनिरूपकानि-‘नमो जिन-
नमते’ अथोद्भिन्नकिपरिणामः-नमो जिनमताय । यत्तमेवभूताहं

मार वेत्तिषा पणमं कात्तुं मच्छति । तं च सुकुर्यं कात्तुं पुणो पणामपुण्यं विवेदति । एवं सादुणो वि गुरुत्तमादिहा वंद्यपुण्यं चारिषाद्विबोधिं कात्तुं पुणो सुकुर्यं कतिक्कमा संतो गुरुत्तमिधेदंति-भगवो । कथं ते पेसणं आरयिसेहि कात्तुं तं वंद्यं कात्तुं पुणो उक्ककुया आरयिष्यामिहा । विण रइयं जजिहवा चिंठति, जाव गुरु बुद्धमहणं करोति । ततो पक्खा सम्मत्ता एवह-मयुरए पुंन कहुंति; ताओ पुनाओ वहुंति यो । तिष्ठ कहुंति सि । आह च-वहुंति व पुन । भो, गुरुबुद्धमहणं कथंति तं गायथेऽरमः ततो पाउसियं कत्तव्यं करोति । एवं ताव देवसियं गयं ।

इयंति राइयं, तथिमा विही-। पढमं चिय सामाइयं कहुंत्तुण चारिषिबुद्धिज्जिमिसं पणवीसुत्तासमितं काउत्सम्मां करो-ति, ततो नमोकारेणं पारेसा इंसणयिसुत्तिमिसं चउवीसत्थ-यं पढति, पणवीसुत्तासपणमांमयं काउत्सम्मां करोति । एयं चि नमोकारेण पारेसा सुयमाणयिसुत्तिमिसं सुयमाणेत्थयं कहुंति, काउत्सम्मां च तत्सुत्तिमिसं करोति । तथ्य य पादो-सियं धुरमाइयं आधिक्यकाउत्सम्मापद्धतमपारं विनोति । आह-किं निमित्तं पढमकाउत्सम्मा एव न चितिंति । उचयते-

निशमिषो न सरइ, अइआरं माइयणं जुणे ।

किइअकरणदोसा वा, गो-नई तिचि उत्सम्मा ॥३२॥

निशमसो निशमिभूयो, न सरइ न संसरति, सुदु अइयारं माइयणं जुणे अंधयारे वंद्यं उवाणं कितिअकरणदोसा वा अंधयारं अवंसणाओ अइत्तवा वा यं वंदेति । एयं कारणेण गोवं पक्कमं आइए, तिचि काउत्सम्मा मयंति, न पुण पाउ-सिए जहा एको ति । " तथ्य पढमो चारिष, इयणसुआए वि-इअओ होइ । सुअनामस्स उ तइओ, नवरं चिनेइ तथ्य इम" ॥

तइए निस्सइआरं, चितइ चरमस्मि किं तवं काही ? ।

उम्मासा एगदिहा-उ हाणि जा पोरिसि नमो वा ॥३३॥

नइए निस्सइयारं चिनेइ ति व्याख्याण एवायमवयवः । नतो चित्तुण अरयारं नमोकारेण पारेसा सिद्धाणं धुरं कात्तुं पुण्यजणिएण विहिणा वंदिसा भासार्पणं, नतो सामाइयपुण्यं पडिक्कमंति, ततो वंद्यपुण्यं जामिनि, ततो सामाइयपुण्यं काउत्सम्मां करोति । तथ्य वितयंति-कम्मि-या इयण निउत्ता वयं गुरुत्तिनां तासं तव पवज्जाओ जातिरेण नत्स हाणी न जवइ । ततो चनउ-उम्मासं नम-यं करोमो, न वक्केमो एगदिधसंण ऊणयं तहा वि न स-ककामो, एवं जाय पंच माला, नतो चसरि, ततो तिचि, ततो होचि, ततो अकमयं जाव उउत्थं अयंविण एगदिधसंण व-रिमहुं विविग ति य नमोकारसुहियं व ति । उक्कं च-चारिमे किं तवं काहि ति । चरिमे काउत्सम्मा (उम्मासावणं) हाणी जाव पोरिसि नमो वा । एवं अ समत्थो काउं तमसज्जावा इयए करो-ति, पक्खा वंदिसा गुरुत्तमिधे वणजति, सर्वे य नमोकार-इ-त्ता समं उहुंति, वासिपावंति ति संयति य । एवं पोरिस-माओसु विमाला । ततो तिचि पुनीओ जहापुण्यं, नवरमणस-इयं देति, जहा चरकोरं जहा सत्ता न उहुंति; ततो देवे वंदति, ततो बहुचं संदिशयैमि; ततो रयहरणं पडिक्कंति, पुणो ओहियं संदिशयैमि, पडिक्कंति य; ततो वसहि पडिक्कंति कात्तं निवेदंति । अत्र मणंति-धुरसमणंते कात्तं निवेदंति ।

एवं च पडिक्कमकात्तं तुलैति, जहा पडिक्कमंताणं धुरमवस्था-णं च व पडिक्कमंताणं मवइ । गयं राइयं । आबो ५ अ० ।

इयंति पडिक्कमेता ए पडिक्कमकात्तं जाव सज्जायं क-रिजा, उवाज्जसं पमुत्त हसुमणं वा कुसुमिणं वा उग्गा-इएजा सणं उतासाण काउत्सम्मां रणोए जीएजा वा, खासंज वा, कइहमपीडगदंमोण वा मुउक्कापउरिया समणंदिवा वा राओ वा हाससंइ कंदययाहवायं करे-जा उवहावणं । महा ० अ० ।

इयंति पडिक्कयं । तथिमा । वेही-जाइ देवसियं पडिक्कंता प्रवेति विविदंमपडिक्कमणं ताइ गुरु निवसंति, ततो साह वंदिसा मणति-इच्छामि जमासमणो । पडिक्कयं जामणये ति ।

एयं पढमं जामणायुत्तः न पुण इम-

इच्छामि जमासमणो । उवाहुओ मि अजितरपडिक्कयं स्वा-मेजं एएहरपइ दिव्याणं पन्नमएदं राणिं जं किंकि अप-सियं पणोसियं मते प्राणे विणए वेयावहे आतावे संज्ञाव उवाज्जं तपासणं अवरजासाए उवरिजासाए जं किंकि मज्झ (वज्जपडिह)ं सुहं व वा बायरं वा नुक्के जाणइ अइ न ग्गमाइ तस्य मिच्छा मि लुक्कं ।

इयं च पडिक्कमं, नवर अनरजाणा-आचार्यस्य प्रा-प्राजस्यान्तरं भाष्यते । उवरिमासा-इत्तरकात्तं तदेव किला-धिकं भाष्यते ।

तथाचार्यो यदभिवृत्ते तत्प्रतिपाद्यन्माह-

अहमपि स्वामेयी १ तु-भेहि समं २ अहं च वंदामि ३ ।
आवरिअनेतिअइ निरयाराओ ए गुणो अत्रयणाई ॥३४॥

(अहमपि स्वामेयि ति) अहमपि स्वामेयि, तुमे ति मणियं हो-इ । एवं जहनेण तिग्गि, उक्कालेण सर्वे जामिज्जां । प-क्खा गुरु उउत्तुण जहापडिगयार उउहिओ च व जामिह । इयं च जहारायणिए सर्वे वि अणयंउत्तमगा मणति देव-सियं पडिक्कंते पडिक्कयं जामेमा पसरसइ दिवसाणमित्थावि । एवं ससगा वि जहारायणिए जामेति । पक्खा वंदिसा मणोत-देवसियं पडिक्कंते पडिक्कयं पडिक्कममेष । ततो गुरुत्तिदिवा या पडिक्कयं पडिक्कमणं कइइ । ससगा जहा-सति काउत्सम्माद्विजिया चमउम्माओमया हुंति । कहु-ए मूउत्तगुणंइ अ जाउयं तस्य पावउत्तमानांमत्त तिचि उ-मासयाणि काउत्सम्मां करोति । "वास उउाएकरं" ति जणियं होइ । पारिप उउाएकरं धुरं कहुंति । पक्खा उउिधडा मुह-नेतमं पडिक्कंति वंदेति । ताइ पडिक्कं विणयायार जामे-ति । पक्खा जहारायाण पुसमाणं वा जतिक्कंते मंगसिउं कजे बहु मणो; सत्तु पडिक्कमण अज्जियण-वडससं सोमणो कात्ता मणो । जमो वि एवं जेव वणउओ ।

एवं पडिक्कयं विणयावयारं जामेति वितियजामणसुत्तुसत्तुवे-

सुवम्-

इच्छामि जमासमणो । पियं च मे जं जं इहाणं तु-
हाणं अप्पायं कालेणं अजग्गनांमाणं सुनीलाणं सुवपाणं
सापरेअउवज्जापाणं नाणेणं दंसणं चरित्तेणं तवसा

कृष्णाणं जावेमाणाणं बहुसुभेण जे दिवसां पोसहां प-
कसां बर्कतां अन्नो अ जे कल्लाणेणं पञ्जुवड्डिओ सिर-
सा मणसा मत्थएण वंदायि ॥ २ ॥

निगदसिद्धम् । आयरिओ भणइ साहहि समंति, साधुहि
समं ज्ञेयं भणियंति, ततो चण्डवेंदावण साहुवदवयणं च नि-
वेदितकामा भणति-

सूत्रम्-

इच्छामि स्वामसमणो ! पुंस्वि चेद्याइ वंदिता नमस-
इहा तुज्जणं पापमूलं विहरमाणेणं जे केइ बहुदेवसिया
साहुणो दिद्धा समणा वा ब्रेसमणा वा गामागुणामं व-
इज्जमाणा वा राणिया संपुच्छंति ओमराणिया वं-
दंति अज्जा वंदंति अज्जियाओ वंदंति सावया वंदंति
सावियाओ वंदंति अहयं पि निस्सेडु निक्कसाओ चि कहु
सिरसा मणसा मत्थएण वंदायि ॥ ३ ॥

निगदसिद्धम् ; नवर समणा बुद्धासी, येममणा वा अ-
विक्कपविहारो । बुद्धासी जंघावहपरिक्खीणा नवविजोम
केसं काऊण विहरंति, अवक्कपविहारो पुण उउक्के अज्जमा-
सकण्णेण विहरंति । एए अट्ट विगप्पा बासावासम्मि एवमि
केसं ग्राहं करंति । एस नवविक्कणो । अजाचार्यो ज्ञाति-
मत्थएण वंदामि अहं पि तेसं । अन्ने ज्ञाति-अहमवि वंदा-
वेमि सि । ततो ज्ञाणं गुरुणं तिचेदंति चवरत्थमाणसु-
त्तेण ; तच्चदम्-

सूत्रम्-

अहमवि वंदावेमि चेद्याइ इच्छामि स्वामसमणो ! उव-
ड्डिओमि तुज्जणहं सतिंयं अहाकपं वा वत्थं वा पणिग्ग-
हं वा केवअं वा पायपुंउणं वा अक्खरं वा पायं वा गाहं
वा सिहोमं वा अट्ठं वा इहं वा पसिणं वा वागरणं वा
तुम्भेहिं य चियत्तेण दिन्नं मए विणएण पदिच्छियं त-
स्स मिच्छा मि दुक्कहं ॥ ४ ॥

अहमवि वंदावेमि चेद्याइ निगदसिद्धम्, नवर आयरिओ ज-
णइ-आयरियसंतिंयं ति अहंकारपरिवज्जणायं किं ममावेति ।
ततो जं घेणइया, तमणसहिं बहु मन्मंति पंचमखामाणसुत्तेण ;
तच्चदम्-

सूत्रम्-

इच्छामि अहमवि पुव्वां स्वामसमणो ! कयाइं च मे किङ्क-
म्माइ आयायमंतरे विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहि-
ओ ज्वग्गहिओ सारिओ बारिओ चोइओ पडिचोइओ
चियत्ता मे पडिचोयणा उवड्डिओहं इ तुज्जणं तव तेयसिरीए
इमाओ चाउरंतसंमारकंताराओ साहुहु नित्यविस्सापि चि
कहु सिरसा मणसा मत्थएण वंदायि ॥ ५ ॥

इच्छामि स्वामसमणो कयाइं च मे किङ्कम्माइ आयायमंतरे
विणयमंतरे सेहिओ सेहाविओ संगहिओ उवग्गहिओ नाणा-
हिंदिं पवाणो हिए पवाणो बारिओ अहियाओ निव-
चित्तो चोइओ जल्लयाए पडिचोइओ पुणे पुणे अक्खं

डिओ सि । एत्थ आयरिओ भणइ-निगधारम सि । निगधार-
गाहाहिं सि गुरु भणांति एवाइं वयणाइं ति बह्वेसमयं
माधार्थः ॥ २३१ ॥

एवं सत्साणं वि साहुणं कामखं वंदनं करंति । अहवा
अहविवाहो माधार्थो वा ताहे सत्सपहं पंचवदं तिपहं वा
पक्का वेंचसियं पडिक्कमंति । केइ ज्ञांति सामान्यं ।
अधे भणंति कामणाइयं । अन्ने चरिणुस्समादियं । से जा दे-
वयाए य उस्सगं करंति पडिक्कताणं गुरुसु वंदंति सु बहुमा-
णीओ तिथिं खुईओ आयरिया भणति । इमे वि अज्जालि-
उलियग्गहत्थाओ संमत्ताए नमोक्कारं करंति । पक्का स-
सगा वि ज्ञांति । तद्विवसंते सुत्तपांरिस्सी ए अत्थपे-
रिस्सी खुईओ भणति, उस्स जालियाओ यंति । एसा प-
क्खियपनिक्कमणिवही मूलटीकासुसारं भणिया । अन्न पुण
आयरणासुसारं भणति । इवमिप पडिक्कते आणियं य ततो
पहमं गुरु चेव उचित्ता पक्खियं कामंइ जहारावणि-
याए, तन्ना उवविसर । एवं सत्सगा वि जहारावणि-
याए कामेत्ता उवविसंति । पक्का वंदिता ज्ञांति-देवसियं पडिक्कं
पक्खियं पडिक्कमाविह इत्थादि पुवेवत् । गयं पक्खियं
एवं चाउम्मासिदं पि, नवरं काउत्सग्नो पंजुस्साससयाणि । एवं
संवक्कयिं पि, गवरं काउत्सग्नो अट्टहस्सुस्साणं ति । चा-
उम्मानिवसं चण्डारियसुभयं वि मज्झिमुत्तरगुणायं आशोषणं
डाऊण पडिक्कमंति, केवदेवयाए य उस्सगं करंति, केइ पुण चा-
उम्मासिगे सज्जादेवयाए वि काउत्सग्नं करंति, भाए इ
आवस्सए कए पक्कं कल्लायं मेरइति, पुव्वगहिप य अभि-
हे निवेइति, जइ सग्गं नाणुपासिओ तो उस्सगं करंति । पुणे-
पि अन्नं मेरइति निर्गज्जणहं य वड्डं अरियओ संवक्कं
य आवस्सए कए पाउंसिप पज्जासवण ; कणो कहुज्जइ, सो
पुंस्वि चेव अणामहं च पंचरत्तेण कहुज्जइ । एसा सामायारि ।

एतामेव ज्ञेयं उपसंहारं प्राह आच्यकारः-

चाउम्मासिअवरिसे, आओण ए निअम सा उ हायणा ।

गहणं अजिग्गहाण य, पुव्वग्गहिप निवेएअ ॥ २३२ ॥

चाउम्मासिअवरिसे, उस्सग्गो स्विचदेवयाए ल ।

पक्खियासज्जमुएए, करिंति चट्मासिप चेणो ॥ २३३ ॥

माधार्थं यतार्थम् ।

(८) अनुना नियतकार्योत्सर्गं प्रतिपाद्यन्नाह-

देसिअराइअपक्खिअ-चाउम्मासिअ तदेव वरिसे अ ।

एएसु हुंति निअया, उस्सग्गा अजिअया सेसा ॥ २३४ ॥

निगदसिद्धा, नवरं दोषा गमनादिभियथा इति ॥ २३४ ॥

सांप्रतं नियतकार्योत्सर्गोन्माद्योच्यते उच्छ्वासमानं प्रतिपाद्यन्नाह-

साय सयं गोसक्कं, तिलेव सया इवंति पक्खिअम् ।

पंच य चाउम्मासे, अट्टहस्सं च वारिसिप ॥ २३५ ॥

चत्तारि दो ण्ढालस, बीमं चत्तारि हुंति उज्जोआ ।

देसिअराइअपक्खिअ-चाउम्मासे अ वरिसे अ ॥ २३६ ॥

एणबीसपक्कं तरस, सिहोण पक्कत्तारि च बोधव्वा ।

सयमं पाण्णीमं, वेवावक्का य वारिसिप ॥ २३७ ॥

(सायं ति) सायं प्रदूषः, तव शतमुच्छ्वासानां भवति चतुर्भि-
रुद्योतकैरेति यावत् एवावयवः प्राक् । (गोसक्कं ति) प्रत्ये

इत्थंशतस्याभ्यन्तरे उच्चारं प्रभवत्यु तन्मात्रकं वा परिष्ठापयति
तदाऽपि विचार इति वचनात् एवंपाथिकीप्रतिक्रमपुरस्सरः
पञ्चविंशत्युच्चारणप्रमाणः कायात्सर्गः प्रायश्चित्तम् ।

संप्रति 'सुखं' इति पदं व्याख्येयत्वात्पुराह-

उद्देशसमुद्देशे, सत्तावीसं तद् आणुषाण ।
अद्देव य ऊसासा, पङ्कवणपङ्कमणमादी ॥

उद्देशो वाचनात्प्रवृत्तानमित्यर्थः । समुद्देशो व्याख्या, अर्थप्र-
दानमिति भावः । अनुष्ठा सन्नाथयोरन्यप्रदानं प्रत्यनुगमनम्;
यत्पुः, तथेतिमुद्देशोऽनुकसमुच्चयार्थः । नेन अतस्कन्धपरिचयनेन
प्रक्षपरिचयने च कृते तदुत्तरकाशनेनार्थिसमाचरणपरिहरा-
य प्रायश्चित्तं कायात्सर्गः । इतिविंशत्युच्चारणप्रमाणः पर्यन्तैक-
पाद इति । समस्तअनुद्देशितस्तवस्तव चिन्तनीय इति भावः ।
(अद्देव य इत्यादि) प्रस्थापनं स्वाध्यायस्य, प्रतिक्रमणं काशस्य,
तथाः करणे कायात्सर्गः प्रायश्चित्तमात्राव्याख्यासाः । अष्टोच्चा-
णप्रमाणः । आदिशब्दात् मात्रकमपि परिष्ठाप्य येषोपधिकीप्र-
तिक्रमणोत्तरकाशं कायात्सर्गोऽष्टोच्चारणप्रमाणः करणीय इति
ब्रह्मव्यम् । पतञ्जलस्य व्यवहारस्य चूर्णं इष्टुः लिखितमिति ।

अथैवाऽऽज्ञेयमभिधिरुत्तराह-

पुर्वं पङ्कवणा खलु, उद्देशाद् य पञ्चतो हुति ।
पङ्कवणुरेतादितु, अणानुपुर्वी कया कि तु ॥

ननु पूर्वं प्रस्थापना खलु स्वाध्यायस्य क्रियते, पञ्चादुद्देशादयो
अचिन्ताः ततः प्रस्थापनोद्देशादितु प्रस्थापनाऽनन्तरमुद्देशादितु
व्याख्यास्थिते, किं तु इत्याक्षेपे । किमर्थं ननु अणानुपूर्वी अन-
व्याप्याध्यायं कृता, किमिति पञ्चास्रगाथायां पूर्वमुद्देशादय उक्ता-
स्तदनन्तरं प्रस्थापनमिति भावः ? । नैव ह्यपि; मतान्तरणैव-
क्षपाया अणानुपूर्व्याः संभवात् ।

तथा चाह-

अक्रजयशाणं तितयं, पुन्तुचं पङ्कविर्जा जेहि ।
तेमिं ठरेसादी, पुचमतो पङ्क पङ्कवणा ॥

थैराकारिरेव्ययनामम्, उपलक्षणमेतत् । उद्देशकप्रार्थनादीनां
अभितयं उद्देशसमुद्देशानुष्ठापणं, पुन्यैः पुन्यप्रयत्नं, प्रस्था-
प्यते उद्देशादितु कृतपु पञ्चात्तथा प्रस्थापना थैराकारिरेव्यय-
नं, मेतां मयामेव क्रम इति व्याख्यायते । अतः प्राज्ञावाप्यां
पूर्वमुद्देशादय उक्ताः पञ्चास्रप्रस्थापयेति ।

संप्रति 'सुखं वा' इति वाच्यप्रसमुच्चितं दर्शयति-

सर्वेषु खल्लिमादीषु, भापजा पंच यंगलं ।
दो सिल्लामो वि चित्तंजा, एगज्जा वा वि तक्कलं ॥

इह यदि बहिर्गमने प्रयाजानन्तरप्रारम्भे वा पञ्चावैः स्म-
रणं जयति । आदिशब्दात् शेषापशुकुनदुर्भिक्षपरिग्रहः । तेषु
सर्वेषु स्मृतिविशिष्टेषु समुपजातेषु तत्प्रतिपाद्यते । विविधमपि,
मुच्यतेतत्तु कायिकम् ।

तथाचाह-

कायचिह्नं निर्दिष्टा, मण बायं च सर्वस्य ।
वट्टे काण्ण जाये, सुहृमुत्सासवं सुणी ॥

कायचिह्नं कायव्यापारं, तथा बायं च सर्वस्यः सर्वोत्तमा निर-
ध्य कायात्सर्गः क्रियते । ततः कायात्सर्गस्यो मुनिः सुस्मात्पू-
षवान् । उपलक्षणमेतत्-सूत्रमष्टिष्वध्यायार्थं ध्या, न च्छु का-

योसर्गं सुहृमुत्सासादयो निरुच्यन्ते, तन्निरोधस्य कर्तुमशक्य-
त्वात् । वनेन कायिकं ध्यानं पतञ्जलमुच्यते, तस्य स्पष्टमुप-
लब्धमाणात्वात् । यावता पुनर्वाचिकमानसं शपि ध्यानं कृष्यते ।
तथाचाह-

न निरुज्झति उत्सर्गो, ज्ञाणा वाट्यमाणसा ।

तीरिण पुण वुत्सर्गो, तिहममचयेर सिया ॥

न निरुज्झेत उत्सर्गं कायात्सर्गं ध्यानं वाचिकमानसे वाह्य-
नोपायव्यापारं, विषयान्तरतो निरुध्यमानःत्वात् । सुखं च दि-
त्वेऽपि बहुवचनेन प्राकृतत्वात् । उक्तं च- "बहुवचनेण दुवचय-
मिति" । तीरं संज्ञातमस्येति तीरितः परिपूर्णं सति सम्प्रति-
धिना पारितः, तस्मिन् तीरितं कायात्सर्गं, पुनश्चापानां ध्याना-
नामन्यतरत्वं अन्यतमस्यात् न पुनान्वितमपि । अक्रियुतं
गुणनव्यतिरेकेण प्रायोऽन्यत्र व्यापान्तेरे ध्यानव्रितयाऽमंभ-
वात् । अथवा कायात्सर्गं किमर्थमुपि गुणाः संभवति, किं वा
नेति ? । उच्यते-संभवन्तीतं प्रमः ।

तथाचाह-

मणसो एगमसं; जणयदं देहस्स इणइ जडुसं ।

काठस्तमगुणं खलु, सुहृदुहमज्जत्तथा चव ॥

कायात्सर्गस्य गुणाः कायात्सर्गगुणाः । कायात्सर्गगुणाः कञ्च-
मः । तद्यथा-कायात्सर्गः सस्यवर्धिता विधायमानो नाम अ-
नसञ्चितस्य एकप्रत्येककालमवसानं जनयति । तच्चैकाप्रत्ये-
परम ध्यानम्; "उ (धरमज्जत्तमसं) तं ज्ञाणमिति" वचनात् ।
देहस्य शरीरस्य, जलस्य जाळं, इति विनाशयति, प्रत्यक्षविशे-
षतः परमसाधवसंभवात् । तथा-कायात्सर्गस्येवमानो वासी-
चन्दनकल्पस्यान्तु सुखदुःखमभ्यस्यत् । सुखदुःखं च परंरुदी-
येमाणं रागद्वेषाकारम्, अन्यथा सस्यकायात्सर्गस्येवमासंभवा-
त् । उक्तं व्युत्सर्गाहं प्रायश्चित्तम् । ४३० १ उ । ४० ।

जुज्झि अकाशपठिआ-इएमु दुधु अ पठोच्चिअरिमु ।

समणुजसमुद्देशे, काठस्तमसस करणं तु ॥ ४४२ ॥

गुच्यते संगच्छते घटते अकाशपठिनादितु कारणेषु स्तब्ध,
अकाले पठितम्, आदिशब्दात्काशेन पठितमित्यादि । दुधु च प्र-
ताञ्जिनादितु हृष्टविधिना प्रताञ्जितम्, आदिशब्दात्कृतहीर-
नादियदिग्रहः । (समणुजसमुद्देशे ति) सममुत्तमानुद्देशयोः,
समनुत्ताराय समुद्देशे च कायात्सर्गस्य करणं गुच्यते एवेति
योगः, अतिवचनसंभवादिति याथार्थः ॥ ४४२ ॥

न पुण इहिसमाणे, अणुइकेता वि कुणह उत्सर्गम् ।

एम अक्रमो वि दामो, परिणिण्ड कि मुहा भंतं ॥ ४४३ ॥

यत्पुनरुद्देश्यमात्राः पुनर्मननिकान्ता अपि निर्विचयत्वात्पर्याच-
ग्रभाता अपि (कुणह उत्सर्गम्) कुतः कायात्सर्गस्य; एव अक्र-
तोऽपि दावः कायात्सर्गस्योऽपि परिणितम्, किं मुहा भवत् । त-
त्परिमुच्यते, न कथंभ्यः तर्ह्युद्देशे कायात्सर्गस्य इति याथार्थप्रमाणः ।

अप्राहाकार्यः-

पातुगार्हा कीरइ, उत्सर्गो मंगलं ति उच्येते ।

अणुवद्विषयमंगलाय, या हुज्ज कर्हाणि णे कियं ॥ ४४४ ॥

पातुगार्हागाहा निगदसिद्धा ॥ ४४४ ॥

"सुमिणंसेणे राजो ति" द्वारं व्याख्यानव्याह-

पाणवहसुसावाए, अदसमेहुणपरिमाहे चेव ।

समयेगं तु अणुणं, उस्समाणे जविज्जाहि ॥२४९॥

सुमिणं प पाणवहसुसावाए अदसे मेहुणपरिमाहे चेव
आसंविण समणे (समयेगं तु अणुणं, उस्समाणा जवज्जाहि)
मेहुणे विविपरियासिवाए सब इतिविपरियासिवाए अ-
हसंति ति माथाऽधो ॥ २४९ ॥

उक्तं च-

दिद्धिन्विपरियासे, सपमेहुणे विपरियासे ।

अदसपे ववहारे, अणुजिस्संगस्स साहस्स ॥२५०॥

'नावा नदसंतरे ति' द्वारभयं व्याख्ययासुराह-

नावाए उचरिउं, वहमारे तद् नं च एवेवं ।

संतारेण बलेण य, गंतुं पण्णांस उस्संस्स ॥२५०॥

गाथेयमन्धकट्टक। सोपयोगा च निगदांसि ।

इदानीमुच्यतेसमानप्रतिपादनायाऽह-

पायसमा उस्सामा, कालपमाणेणं हंति नायव्वा ।

एअं कामपमाणं, उस्समां होइ नायव्वे ॥२५०॥

निगदसिद्धा, नवरं वादः स्याकपादः व्याख्याता गमनागमे-
त्यादि २३८ द्वारगाथा ।

(१०) अथुना हारगाथागतमहाद्वार व्याख्यायते । इह
इवानवथा शास्त्रावहितनाऽऽमहिनामांति कृत्वा स्वबलापेक्षया
कायोस्समे कार्यः अन्यथाकरणेऽप्यकदेवप्रसङ्गः ।

तथाचाह भाष्यकारः—

जा खलु तीसद्वारेमे, सचरिविरेण पाण्णांसयो ।

विमयेव कूटवाहं, निव्विणाणं हुं से अहे ॥२५०॥

यः कश्चित्पाणुः। अथुवाहो विदोपायाः। निगदपेः सन्, खलुना-
महाद्वारवानाद्वारहितः। समतियेणान्येन कुत्रेन साधुना पार-
णया समः। कायात्संगप्रारम्भपरिसमाप्त्या तुल्य इत्यर्थः। विष-
म इव कूटवाहविष कूटवाहं। विषमवाहं। बलीवद्वन्। निर्विज्ञान
पवासौ जमः, स्वहितपरिज्ञानशून्यत्वात्। तथा चात्माहितमेव
सम्पदायात्संगकरणम्, स्वकर्मज्ञयफलवादिह माध्याः ॥२५॥

अथुना इष्टानमेव विवृण्वन्नाह-

समोपे वि अइजारां, उज्जाणे किउअ कूटवाहिस्स ।

अइजारेणं जज्ज, तुण्यथाएहि अ मरालो ॥२५०॥

समभूमापि अतिभारो विषमवाहित्वात् 'उज्जाणं किमुअ
कूटवाहिस्स' ऊर्ध्वं यानमस्ति इत्युपानमुद्धृतं, तस्मिन्नु-
धाने, किमुत सुतरामित्यर्थः १। कस्य?, कूटवाहिनां बलीवद्व्य-
त्यय च दीपद्वयम् । कथमित्याह—(अइजारेणं अज्ज इत्युपधा-
दि य मरालो।) अतिभारो अत्यंत, यतो विषमवाहित
एवातिभारो प्रवति, तुल्यकथान्ति विषमवाहितो यीक्यते । तु-
ल्यगो प्राविण्यगो मरालो गतिरिति माथाऽधो ॥ २५० ॥

साम्प्रतं दार्शनिकयोजनां कुर्वन्नाह-

एयेव बजमपगो, ए कुणइ मायाइ सम्मसुस्समं ।

मायाविदपि कम्मं, पावइ उस्समगकेसं च ॥ २५१ ॥

इयमन्धकट्ट। सोपयोगा चेति व्याख्यायते । एवमेव मराल-
१०९

लीवदेवत् बलसमग्रः सन् न करोति मायया कारणेन सम्प-
क सामर्थ्यानुकूपं कायोस्सर्गं न मूढः मायाप्रत्ययं कमे प्रयोति
नियमन एव, तथा कायोत्संगेक्ष्यं च निष्कलं प्राप्नोति । तथा
निर्मोयमैवापेक्षारहितस्य स्वशक्त्यनुकूपं च कुर्वेति एव सर्वम-
गुष्ठानं फलवद्भवतीति माथाऽधो ॥ २५१ ॥

अथुना मायावतो द्वावानुपदर्शयन्नाह-

मायाए उस्समं, मेसं च तव्वं अकुब्बओ सहणो ।

का अओ अणुइविही, सक्कमसं अणुज्जारेअं ॥२५१॥

मायया कायोस्सर्गं, शेषं च तपः अन्तश्शक्तिं आकुर्वेतिः संहिष्णाः
समयेस्य (का अओ।) कोऽस्याऽऽनुभविष्यति, किम्?,
स्वकर्मशेषमतिजितम् । शेषता चास्य सत्यकल्पप्राप्त्योक्त-
ष्टकमपेक्षयति । उक्तं च—'सत्तएहं पगडिणं, अमितरमां अ
काहिंकाओ' । काणं अवगण, जंदि लहइ चवइमस्यय-
रं' ॥ अन्ने पण्णिन—'एयमेव य उस्समा ति' । नचायमतिमो-
भनपाइ इति माथाऽधो ॥ २५१ ॥

यतश्चेवमनः—

निवकूमे सविमेने, वयाणुकवं बलाणुकवं च ।

खाणु ण उहेहो, काउस्समं तु उइज्जा ॥ २५१ ॥

निष्कृष्टमति अगूढम्, सविशेषमति समबलाद्व्यवसायका-
शात् नचाहमहमक्या, किनु वयोऽनुकूपं, बलाऽनुकूपं च, स्थाणु-
रिवादिदं (नियमक्यः समशक्तिः कायोत्सर्गं तिष्ठत) । तु-
शब्दान्त्यस्य निज्ञातानाद्येयंभूत एवातिष्ठेदिति माथाः २५२
इदानीं वयोबल चाधिकृत्य कायोत्सर्गकरणविधिमन्यते—
तरुणो बजवं तरुणो, अ वुब्बओ धेरओ बजसिद्धो ।
येरो अवजो चउयु वि, जंगसु जहावत्तं वा ॥२५१॥

तरुणो बलवान् १, तरुणश्च दुर्बलः २, स्थायरो बलसमृद्धः ३,
स्थावरोऽबलः ४, चतुर्विधं भङ्गकूपं यथावत् तिष्ठति, बलानु-
पमियर्थः । न न्यमिमानतः । कथमननापि कुत्रेन न तुल्यबल-
वताऽपि स्थानियम्, उत्तरत्रासमाधानमग्नानाद्यधिकरणबल-
सन्नबाधिति माथाः ॥ २५१ ॥ गते समसङ्गमशुद्धिद्वारे ।

(११) साम्प्रतं शब्दाराधनसम्बन्धे माथा-

एवलायइ पदिकुण्डइ, कंदग बाअर पासवण धम्मे ।

निअओ गेलवं वा, करेइ कुं दवइ एअं ॥ २५१ ॥

कायोत्सर्गकरणवलायां मायया प्रवृत्त्यायति निर्द्वां गच्छति, प्र-
तिपृच्छति सूत्रमर्थं वा, कण्टकमपनयति । (विचारं वि)
गुणात्समगो गच्छति (वासवश्च वि) कायिकीं ध्युन्मुक्तिं ।
(यस्मैति) धर्मे कथयति, निरूप्या मायया ग्लानत्यं वा करं-
ति, कूटं जलत्वेन दृष्टुर्नामिति माथाः ॥ २५१ ॥ गते शब्दद्वारे ।

(१२) अथुना विधिद्वाराव्याख्यानं, तत्रेय माथा-

पुवं वंति उ गुरुणो, गुरुणा उस्सारीअमि पारंति ।

उयंति अ सविसेसं, तरुणा अकुत्तुविरिआओ ॥२५१॥

'गुरुणो' इत्यादि प्रकटार्थम् ।

चउरंगुल मुहपची, उज्जुए कव्वइत्य रयहरणं ।

बांसकुचत्तहो, काउस्समं करिज्जाहि ॥ २५२ ॥

(चउरंगुलं वि) चचारि इ कुलानि पापानि भूतं करेयम् । (सु-

हपोसि उज्जुपत्ति) शहिणहत्येण मुसुपोसिया चसव्वा, मन्वहन्त्ये
रयवहन्त्ये कायम् । पयण विहिण्ण (सोमं च ससदेहं सि) ना पु-
र्यवत् काउस्समगं करेज्झादि सि गाथायः ॥२५७॥ गते विधिहा-
रय ॥ आ० ५ अ० ॥ आ० ५०० ॥

(१३) अनुना दोषद्वारा वसरस्तनेर्धं गाथाद्वयम्-

पोरुगहाया य खभे, कुहे माले अ सवर् वहु निअमे ।
खंबुत्तरयण उच्छी, संजइ खसिणे अ वायम कविहे ॥२५८॥
सीमुक्किअ मूः, अंगुलिमुहडा उ वाकणी पेहा ।

एए काउस्समगं, इहेति ५३ता इगुण्णीसं ॥२६०॥

(नानीकरयलकुप्पर-आस्तादिअपारिआम्य धुं)

तथैव कायात्मनो भवति दोषा एकोनविंशतिरिति संज्ञः । का-
यस्य शरीरस्य स्थानमीनध्यानाक्रियाव्यतिरेकेणान्यत्रोद्भूति-
तिरिति चः क्रियास्तराध्यासमाश्रय य उन्मत्तस्वप्नां "नमो अ-
रिहंतागमिनि" ब्रह्मना, पूर्वस कायात्मनः । स च जेधा-जेधा-
धामाभिभवे च । जेधायां गयनाममनादधिर्यापयिकयादिप्रान्तक-
मनसाभे । अभिभवे च सुरादिविषयमानापरसंग्रजयाधेय ।
यज्जकय- "सो उस्समगो उधिरा, जेह्वाए अभिभवे य नायव्वा" ।
भिक्षायादिरियाइ पढमा, उवसमाऽनित्तुंरण योआ" सि । स च
दोषादीनां विधायामाना निर्जराहनुभवो । दोषाश्चेत-घोट-
कलतास्मन्मकुल्यमानाशर, बधुनिगरुद्धोत्तरस्मनोर्दिककास-
यताखलीनवायसकपिप्यधा । योत्सकप्यनमूकः कुलिसकुटावाह-
धीप्रहा इत्येकोनविंशतिः ।

इदानीं नामतोऽनिरुद्धतामेव स्वयमेव विवृणोति-

आसो व विसमपायं, आउंटाविउ उइ उस्समगो ।

कंपइ काउस्समगं, जय व सरपवणसंमेणं ॥ २६१ ॥

खंने वा कुहे वा, आवउंनिय कुणइ काउमगं तु ।

माने य उतमगं, अवउंनिय उइ उस्समगं ॥ २६२ ॥

सवरी वमणविरहिआ, करेहि सागारियं जइ उवइ ।

उउकण गुउजंयं, करेहि इय कुणइ उस्समगं ॥ २६३ ॥

अवणामिउत्तमगं, काउस्समगे जहा कुलवहु व ।

निपायिआ विव चरणे, विस्वारिय अहं मेज्झविं ॥ २६४ ॥

काउण चोलपटं, अविहीप नाहिमंलसुवुरि ।

रेडाइ जाणुमंणं, चिहइ खंबुत्तरसमगं ॥ २६५ ॥

पच्छाइ ऊणवयणं, चोलगपट्टेण उइ उस्समगं ।

दंभाउरक्खण्णत्ता, अहवाऽणानोगतोमेहिं ॥ २६६ ॥

मेक्षिणु परिहयाआ, चलेण विस्वारिऊण बाहिरओ ।

काउस्समगो एनां, बाहिरउच्छी मुखयव्वा ॥ २६७ ॥

अंगुहे भेलविआ, विस्वारिय परिहया उ बाहिं तु ।

कउस्समगं एसा, जणिआ अरिंनेतक्किणि ॥ २६८ ॥

कपं वा पटं वा, पाउणियं संजइ व उस्समगं ।

उयइ खलिणं च जहा, रयहरणं अमआ काउं ॥ २६९ ॥

भोमेइ तहा दिहिं, चलाचिपां वायसो व उस्समगं ।

उणवणाय भणं, कुणइ य पइ कविं च ॥ २७० ॥

सीमं पकंपपाणी, जकखाइओ व कुणइ उस्समगं ।

मूउ व बहुअतो, तदेव जिज्जितापसुं ॥ २७१ ॥

अंगुलिमगुहाओ वि य, चालंता कुणइ तह य उस्समगं ।

आलाउमगणण्डा, संजवणत्वं च जोगाणं ॥ २७२ ॥

काउस्समगमि अमो, सुरा जहा बुद्धमेइ अवत्तं ।

अणुपेहंता तह वा-नरो व चालेइ हुइउडं ॥ २७३ ॥

आकुञ्चितस्यैकपादस्य घोटकस्यैव स्थानं घोटकदोषः । क-
म्पते कायात्मनो लतेव सरपवसङ्केतनि सतादोषः । स्तम्भे
वा कुण्डे वा अवष्टुप्य स्थानं स्तम्भकुण्डदोषः । तथा मांल
उपरितननाय उतमाहमवष्टुप्य करात्युत्सर्गमिति मांलदोषः ।
शबरा पुलिन्दिका यननवर्हिता कराभ्यां सागारिकं गुण्डे
यथा स्थगयति, एवं स्थगयित्वा गुण्डदोषं कराभ्यां करात्युत्सर्ग-
मिति शबरादोषः । अवनामिनां लमाङ्गः कुलवधूरिव तिष्ठइ
करात्युत्सर्गमिति बधूदोषः । तिगडानयतिअन इव चरणी । यि-
स्तापोयया मोलवित्था करात्युत्सर्गमिति तिगडादोषः । कृत्वा
चोलपट्टमार्गिचना वानिमण्डइत्येवार्थं अधस्तात्तज्ज जातुमां
तिष्ठानि कायात्मनो इति लम्बोत्तरदोषः । अवच्छाद्यस्थगयित्वा
स्तनी चोलपट्टदंदादीनां रक्षणार्थम्, अथवा अनाभोगदोषेण,
अज्ञानदोषेण वा करात्युत्सर्गमिति स्तनदोषः । ऊर्द्धिकादापो
त्रिधा-बाहोर्दिकदोषोऽप्यन्तरादिकदोषश्च । तत्र च हावपि
पटौ क्रमेण मीत्रयित्वा पाणीं चरणावप्रयोगं विस्तरय बाहूनां
वर्धितुं च तिष्ठत्युत्सर्गं एव बहिःशकटोर्द्धिकादापो ज्ञान-
व्यः । तथा-अङ्गुष्ठौ मोलायित्वा विस्तरय पाणीं तु बाहूना-
स्तिष्ठत्युत्सर्गं एव मांलतोऽप्यन्तरादिकदोर्द्धिकादापो । कटपं
या पटापटं वा चोलपटं सयनाय कटपदंशुयार्थपरि प्रावृत्त्य
तिष्ठत्युत्सर्गं इति संयतोदोषः । खलीनाम्य कविकामिभ रजो-
हरणमग्रतः कृत्वा तिष्ठत्युत्सर्गं इति खलीनदोषः । वाऽत्र
समुच्चये । अन्ये खलीनातेवाजिवटूपांशिरःकपने खलीन-
दोषमाहुः । तथा-टाटं प्रमथति चञ्चचित्तां वायस इवेनस्तनो
नयनमात्रकम्रमणं दिङ्निरोक्षं वा कुलं उन्मगं इति वायस-
दोषः । पट्पदिकाभयेन कपिधवदृत्ताकारान्धेन सवर्धं जह-
घादिमध्ये पटं कृत्वा तिष्ठत्युत्सर्गं इति कपिधवदोषः । एवमेव
गुष्टि बध्वा स्थानमित्यन्ये । भूताविष्टुदंशे शीघ्रं कपयतः
कायात्सर्गकरण शीघ्रोत्कर्मितदोषः । तथा-जियमांनु कप-
चित्त्तं गृहस्थादिना कायात्सर्गव्यवस्थितप्रत्यासन्नमग्ने शवतिषु
हरितादिषु तक्षिवारणार्थं सूक इव हुं इमित्यव्यक्तं शब्द
कुर्वन्तिष्ठत्युत्सर्गं इति सूकदोषः । तथाऽऽपकणमनामहं-
लोत्थालयत्, तथा योगा नाम स्थानमात्रं व्यापारान्तरनिष्पन्नायै
ब्रुवो चालयत् प्रसक्तो कुर्वन्, चकारादोषमेव वा प्रवृत्तं कुर्वन्-
त्सर्गं तिष्ठतीति अहंलुज्जदोषः । तथा-कायात्सर्गमित्यनो निष्प-
द्यमानसुरेव बुद्धबुद्धाश्चमव्यकराव करोतीति चार्थान्दोषः । अनु-
प्रेक्षमाणो नमस्कारादिकं चिन्त्यत्युत्सर्गनो वानर इव चञ्च-
त्योष्टुटादिनि प्रेक्षादोष इत्येकोनविंशतिः । अन्ये त्वेकविंशति
मन्यन्ते । तत्र स्तम्भकुण्डदोषेण स्तनदोषः, कुण्डदोषश्चैति द्वौ
विवाकृतौ । तथाऽङ्गुलिमगदोषेणापि आकुलिदोषो, मुद्रादोषश्चेत्य-
मेकविंशतिः । एक आन्धानपि कायात्सर्गदोषानाहुः-

यथा—

“निष्ठान् वपुःस्थसौ, प्रपञ्चबहुला स्थितिः ।
स्वोदितविषयैर्न, धनोऽपेक्षाविवर्जनाम् ॥ १ ॥
कालापिक्तायतिराम्नि-व्याहृतासक्तचित्तता ।
भोजाकुलितचित्तस्य, पापकार्यधामः परः ॥ २ ॥
कृत्याकृत्याविमुक्त्यै, पट्टकायुषार्थधितिरिति ॥”

इदानीमनुपसंहरामहे—

एष काउस्सगं, कुणमाणेण विवदेण दोसा उ ।

सम्मं पारंहरियत्वा, जिणपमिसिक्खि काळण ॥३७॥
एते पूर्वभजिता दोषाः कायोत्सर्गं कुर्वता विबुधेन सम्यग् प-
रितुष्टाः, जिनिस्तोषकरैः प्रनिषिद्धा निवारिता इति कृत्वा ।
जिनाज्ञाकरणं हि सर्वत्र अपेक्ष्यमिति । प्रव० ५ द्वार ॥ ३७० ।
४० । आश० ॥ ३७० चू० ।

(१४) साम्प्रतं कस्येति द्वारं व्याख्यायते । तत्रोक्तदोषर-
हितोऽपि यस्याऽयं कायोत्सर्गो यथोक्तफलो भवति तमु-
पदेश्यब्रूह—

वान्निन्दनकप्पो, जो मरणे जीविष अ समसो ॥

देहे अप्पमिक्खो, काउस्सगो इव दे तस्म ॥ ३७१ ॥

वासीचन्द्रनकटपः उपकार्यनुपकारिणोरपि ग्रन्थस्थः । उक्तं च-
“जो चन्द्रण बाहु, आसिपड वानिया उ तथेह । संयुणह ओ व
निदिनि, महरिसिणो तथ समभावां ॥” अनेन परं प्रति माध-
व्यमुक्तं ज्ञवति । तथा—यो मरणं प्राणत्यागलक्षणे, जीविने च
प्राणमध्यागलक्षणे, चराध्यादिदृष्टोक्तार्थो च समसम्बन्धः, तुल्य-
बुद्धिरित्यर्थः । अनेन चात्मानं प्रति माधव्यस्यमुक्तं ज्ञवति ।
तथा—देहं च शरीरं चाप्रतिबद्धभगवाद्भ्रातृपुत्रपण्यौ च का-
योत्सर्गो यथोक्तफलो भवति तस्येति गाथायै ॥ २७३ ॥

तिविदाऽपुवसग्माणं, दिव्वाणं माणुवाण तिरिआणं ।

सम्ममहिआसण्णए, काउस्सगो इव दे मुद्धो ॥२७६॥

त्रिंशद्वातो त्रिप्रकाराणामुपसर्गाणां दिव्यानां व्यन्तरादिकृ-
तानां, मनुष्याणां म्लेच्छादिदृष्टानां, तैरब्रूहानां सिंहादिकृत्तानां
सम्यग्मध्ययधर्मावेन अतिसहनायां स्वर्गां कायोत्सर्गो भवति
मुद्धः, अविपरात इत्यर्थः । ततश्चोपसर्गसहिष्णोः कायोत्सर्गो
भवतीति गाथायै ॥ २७६ ॥

(१५) साम्प्रतं फलद्वारमभिधीयते । तच्च फलमिदंलोक-
परलोकापेक्षया द्विधा भवति । तथा ब्रूह ग्रन्थकारः—

इहोअगम्मि मुजहा, राया उदिआ अ सिद्धिभज्जा य ।

सो दासखग्गयंजण, मिळिसगो अ परलोए ॥३७॥

इहलोकं यत्कायोत्सर्गफलं तत्र सुखकोदाहरणम् । कथम् ?—“व-
संतपुरं नरैः तथ जिणशून् राया, जिणदत्तो संघो, संजयसङ्ग-
आ, तस्स सुभहा दारिगा धूमा प्रतोव कव्वसिणो भोरालिय-
सरीरा साविना य । स त ज्ञासाहोमयाण न देह । तव्वजिय-
सङ्गेण चंपाओ बाणिज्जएण दिट्ठा । तीए कवल्लोणेण कवड-
सङ्गओ ज्ञाओ । धम्मं सुणेह, जिणसाहं य पुणेह । अजया भावो
सट्ठपसओ आयरियाण आओयए, तेहि वि बण्णसासिओ, जि-
णवत्सेण वि से भावं नाळण धूमा दिआ, यीयाहो कओ, चिरका-
खस्स वि सो तं गहाय चंपं गओ, गुण्णसासुमाहावाओ तवसि-

यसङ्गिआओ तं चिसंति । तओ जुअमं वरं कयं, ततोऽजेमसमख-
समणीओ य पाओग्गमिजिसमागच्छंति । ततो तव्वजियसङ्गिआ-
ओ अणंति—एसा संजसेण इह रणंति । जसरो से न पत्तिपड ।
अजया कोह वल्लकतादियणुओ तस्सजियक्ख पाओग्गमिमिणं
गओ । तस्स य वाठकूयं अक्खमि कण्णं पविठं । सुजहाय तं
जीहाए सिद्धिण अणणीयं, तस्स निळासे निळाओ संकोतो । तेण
वि वज्जविसंखिसेण ज्ञाणिओ । सो मीसरह ताव तव्वजियस-
ङ्गमाहि अयकागयस्स असारस्स हंसिओ—पेण्डु इमं वीसत्थर-
मियसंकांतं समजाए संतमं तिलगंति । तेण वि चित्तियं—किमिह-
मेवं पि होहेउजा? अहवा बलवंतो विसिया; अण्णेण बालणीयं पाणि-
वं कि न होहं चि मेवंहो जाओ । सुजहाय (व कव्हि विदिओ एस्स
जुसंतो । चित्तियं च ताए—पावयणिओ एस्स उड्ढाओ कहे केहि-
ओ चि पवयणदेवयममिसंधारिणए रयणीए काउस्सगो जिया ।
आह संनिधिया काह देवा तीए सीअसमायाए नाळण आगवा ।
जणियं च तीए—किं न पियं करमि चि? तीए अणियं—उड्ढाहं के-
हिदि । देवाए अणियं—केहिमि, पच्चस्स इमाए नयरीए दारिणि
यंमेमि । ततो आउलगेसु मगरेसु आगासया अणिस्समि । जाए
परपुरिसो मण्ण विण चित्तिआ सा इत्थिगा बालणीयं पाणि-
वं छोटुं गंतुं तिलं वारे छुट्टे, तओ उग्घाणाणि भविस्संति ।
ततो तुमं वि भासिए सेसमागरीणां पच्छा जाएज्जासि, ततो
उग्घाडिहिसि, ततो किंदिदि उड्ढाहो, पसंसे च पाविहिसि । न-
देव कयं, पसंसे च एसा ॥ १ ॥ एयं इहलोकायं काउस्सगफलं ॥ अने
अणंति—“वाणारसीए सुभहाए काउस्सगो कओ, पणुगच्छुण-
त्तो भाणिग्गवा । राया उदिआदिये चि । उदिआदियेस्स रओ
जआ । लोनागयतिवरोहियस्स वल्लगपसमं जियं जायं सेटि-
जआए चि । चंपाए सुदेसणो सेटिपुओ । सो सावणो बहु-
मिखउदसीसु चव्वारे उवासगपमिमं पडिवज्जाहं सो महादेवी-
ए पणियज्जाणे न इच्छुह, अजया वोल्लुकावधवपमिमं चि व-
त्थवेओ चरीहि अनेवरं चातिणीओ, देवीए निव्धो कओ ।
नेच्छुह पणुच्छाए । कोलाहओ कओरओ वज्जो आणेतो, निजज-
माणा जआए से मिसवतीए साविगाए सुयं, सव्वणं जक्ख-
स्साराधणाए काउस्समं जिया । सुदेसणस्स चिय मड्ढुंज्जाणि
कीरं तु चि संघं वसो बाहिउं सव्वणं जक्खेण पुण्णमं कओ ।
मुक्को रओ पूअओ य । नाहं मिसवतीए पारियं । तहा (सो
दासंति) सो दासो राया जहा ममाकारे (खग्गयंजणे चि)
कोह विराडियेसामं अग्गो समण्णो बह्माए मारेह । साह पहा-
विथा तेण दिआ आगओ, इयरेवि काउस्समेण जिना न भवह,
पच्छा तं दट्ठुण वसंसेतो” । एतदेहि कलं । (सिद्धी सम्यो य प-
रलोए) सिद्धिर्लोकः स्वर्गो देवलोकः चराध्यात्मकवर्तिन्याद्-
परलोकं फलमिति गाथायै । आह—सिद्धिः सजकर्मक-
यादात्पत्यते, “इत्थं कम्मसयाम्भोत्ता” इति वचनात् । सा कथं
कायोत्सर्गफलमिति उच्यते? कमैक्यस्यैव कायोत्सर्गफलत्वात्
परम्पराकारणस्यैव चिह्नितत्वाद् कायोत्सर्गफलत्वं कमैक्यस्य ।
कथम् ? , यत आह जायकारः—

जह कर गओ निक्कित्ठ, दाहं इतो पुणो वि वसंते ।

इअ किंताति सुविदिआ, काउस्सगेण कम्मां ॥३७॥

यथा(करणोचि) करपत्रं निकृत्तं जिनिचि विदारयति, किम्?,
वृक्षं काष्ठं, किं कुर्वन्?, आसज्जनं, पुनश्च न त्रस्तयति? । एवमेव

आह-किमिदमित्थमिति !, अत आह-

इमं भिदंति मूर्खवरा, भद्रविहं कम्मसंघायं ॥ २७ए ॥

भाह-यदि कायोत्सर्गे सुस्थितस्य भज्यन्ते अङ्गोपाङ्गानि
ततश्च दृष्टापकारित्वादेवात्मनोत्पन्नोच्यते-सौम्य ! नैधम्-

शुक्लपङ्क्तिभेदकरं, बिंदुमयं सरीराञ्च ॥ १८० ॥

अन्यद्विं शरीरे निजकर्मोपाप्तमालयमात्रमाश्रयतथ, अन्यो
जीवोऽप्यविद्यानां शाश्वतः स्वकर्मकर्मज्ञोपजोकाऽयम्, इत्ये-
वंजनबुद्धिः सन् दुःखपरिहृणकरो ग्निधि ममायं शरीरात् ।
किञ्च-यद्यन्यथाप्यसंज्ञेन काश्चिदर्थः संपद्यते पारलौकिकः, ततः
सुखतरो यच्चः कार्य इति ग्राह्यार्थः ॥ २८० ॥

किंचैत्रं च भावनीयम्-

कान्तस्मरणो नरगो, कस्मस्वयच्छाय कायन्वा ॥ २५२ ॥

पावत्यन्कुनिनप्रणीपममेण, किंशशयः परांकाऽऽगम्यादसं-
 शक्तः दुःखानि शारीरमानसानि । संसारं त्यिक्वन्नरका-
 म्रमजानुभवलक्षणं, यानि मया अनुभूतानि, ततस्तज्यां दु-
 विषहतराणि अग्रतः प्रकटयितुं यानि नरकसु सामान्यकादिष्व-
 अनुभूतानि उपमारहितानि दुःखानि, दुविषहव्यंतेषां शेषवर्ग-
 समुप्युक्तः प्राकटयति गार्थाः ॥ २४ ॥ तस्मात्सामान्यं ममव-
 रहितं मुनिना साधुना । किञ्चूनेन, उपलब्धसुखसारेण वि-
 हातस्त्वपरमार्थेन, किम् । कायार्थस्य सकलकथः उग्रः दुः-
 भाप्रियगार्थाः प्रवक्तव्यमर्थार्थं न तु स्वर्गादिनिमित्तं कथ्य-
 तव्यं गार्थाः ॥ २५ ॥ इत्युक्तः कायार्थसः ॥ आश्र ५ अ०

अधुना कार्योत्सर्गफलं प्रश्नपूर्वकमाह—

काउस्समगे एं भंते ! जीवे किं जणयइ ?! काउस्समगे एं
तीयपइयुअं पायच्चित्तं विसोदेइ । विमुत्तपायच्चित्ते य
जीवे निम्बुयद्वियए आहरियजह व्व जारवहे पसत्थज्जा-
णोवगए सुअं सुदेणं विहरइ !! १२ ॥

हे भदन्त ! कायोत्सर्गे अनीकारविशुद्धयै कायस्य व्युत्सर्ज-
नेन जीवः किं जनयति । गुराह-हे शिष्य ! कायोत्सर्गेण अनीतं
चिरकाक्षस्मृतं, प्रत्युत्पन्नम् आसन्नकालं वर्तमानं प्रायश्चित्तम्
उपचारात् प्रायश्चित्तादम् अतीचारं विशेष्यस्यपनयति । विष्णुः-

प्रायश्चित्तस्य जीवां निर्बुधं स्वस्थैर्कृतं हृदयं यस्य स निर्बुधहृद-
यः । प्रशस्तसद्भावनया वपगतः सुखं सुखेन विहरति सुखान्
परमस्य विचरति । क इव, अपहृतभारो भारवाह इव । यथा-
वहारितभारजरो भारवाहकः सुखं सुखेन विहरति, तथा का-
यान्तर्गणे प्रायश्चित्तविशुद्धिं विधाय स्वस्थैर्कृतहृदयं जीवः सु-
खेन विचरति । उक्तं २६ अ० ।

कायेत्मर्गातिचारे प्रायश्चित्तम्-

फिडियसयमस्सारिय-भग्गे चेगाड्वंदणस्सग्गे ।

निर्व्विड्यपरिमंगा-सणाड सव्वेसु चाचामं ॥ ५७ ॥

स्फिटिदन्ते स्वयमुत्सारिते भञ्ज एव एकविधान्दोनास्ये निवृत्तकृति-
कपुरिमास्माकाशानां सर्वेषु आचामाप्रतिफलम् । अथ भाषाये-
निद्राऽस्मिन्प्रमादयस्यो युक्त्याः सप्त प्रतिकामणः स्फिटिदन्ते प्रसि-
त्ता एकस्मिन्कायास्ये निवृत्तकृति द्वयः पुत्रिमास्माकाशानां, त्रयासि-
काशानाम् । तथा-युक्तिभरवारितेऽपि कायास्ये स्वयमात्मना
प्रथममेव पारिते प्रमेय आ कायास्ये श्रान्तनिवृत्ताऽपि सर्वे शि-
व्स्वययमन्तरगत एव पारिते एकत्रिसिंख्ये कायास्ये यथासिं-
ख्ये निवृत्तकृतिगुणस्माकाशानां निवेष्ट्यापि कायास्ये युक्त्यास्ये
स्फिटिदन्ते भञ्जस्य आचामागमस्य । एवं वन्दनकऽपि
स्फिटिदन्ते, पक्षापारितनये पुत्रिपुत्र्यन्दनक दृष्टान्तस्य स्वयमप्रान-
प्रदस्य, प्रदत्त कृतापहतनये भग्ने या यथास्वककृतिभिरद-
द्वयेषु त्रिषु सर्वेषु आचामागमस्य ॥५॥

यस्तु कायोत्सर्गादीनि न कारयेत्, तस्य किमित्याह-

अकण्डसु य पुरिमासण-माचापं सन्वमो चउत्थं तु ।

पुत्रमपेक्ष्य थंडल-निसि वामिणिणे दिया मवणे ॥७३॥

अकृतं तु पुनः कार्यात्मर्गेषु यत्नस्तत्केषु च एकादिषु एकाङ्गिः श्रयः
 पुनिरिक्ताशानाचामाह्वानि (सव्यसा च उच्यते तु) सव्यसम्स्तु अ-
 नित्यमप्ये अकृतं चतुर्थं तु । तथा पूर्वं सध्यायमर्गः कृतमर्थ्यावकस्य
 निश्चि संज्ञासंगमं कृतं चतुर्थम् । तथा दिवस्य निद्राकृतं चतुर्थ-
 म् । जीतम् । (कार्यात्ममर्गस्तु श्रावकस्याह्वानात् 'श्रावकस्य' ।
 शब्दो द्वितीययोगो ऽऽ ३ ७ पृष्ठे श्रावकादितमः व्याख्यानादौ कार्या-
 त्ममर्गं 'वक्काणवार्वाह' इति शब्दादौ वक्ष्यते ।)

काउत्सुगपट्टिमा-क्यात्सुगप्रतिमा-स्त्री० । पञ्चम्यामुपात्तक-
प्रतिमायाम्, उपा० १ अ० । (स्वरूपं चास्याः 'उवात्सुगपट्टि-
मा' शब्दे द्वितीय जागे ११०४ पृष्ठ मनुक्तम्)

काऊण (एं)-कृत्वा-अव्य० । “ कथस्तमक्षणतथाणाः ”

॥ ८ । २ । १४६ ॥ इति त्वाग्रत्ययस्य तृणादशः । 'कट्' इति त

आर्षे । प्रा०२ पाद । "कन्धाम्यादर्शम्यार्वा" ॥८॥ १ । २७॥ इत्य-

नुस्वारान्तादेशो वा । प्रा० १ पाद । “भाः कृणो जूतभविष्यताम्”

॥८॥२१॥ इति कुण्डलान्त्यस्य त्वाप्रत्यये आकारान्तादेशः॥

विधायत्यर्थं, प्रा० ४ पादः । पञ्चा० ।

काष्ठक्षेप-कापोतक्षेप-त्रि० । कापोतक्षेप्या विद्यतेऽस्य,

कापेः तत्तद्व्यापारिणामर्वात् जीवे, स्था० १ ना० १ उ० ।

काकलेस्सा-कापोतलेइया-खी० । कपोतस्य पक्षिविशेषस्य

वर्णेन तुल्यानि यानि द्रव्याणि, घृष्टाणि इत्यर्थः। तत्साहाय्याद्

जाना कापोतश्रया । स्था० १ ग० १ उ० । वर्णतोऽतसीकु-

सुमपारायताशिराधराकाशेन। कन्दलादधुम्रद्रव्यतुल्यवर्णः, र-

सतस्तद्वर्णप्रसङ्गकापत्यादिसमाधिकरसः, गन्धतः काथतस-

रीमुपादिसमधिकगन्धैः, रूपकैः कठोरपलाशानरुपप्रादिसम-
धिकस्पर्शैः सकलप्रकृतिनिष्पन्नं चूतैः कपोतामद्भुदैर्निष्पन्नं ज्ञे-
य्याज्रेदं, पा० ।

काकरोदर-काकोदर-पुं० । क्री० । कुतिलं कुटिलमकति, अक-
चकगतैः, अक्षु, कोः कादंशः काकुमुदरं यस्य । वाच० । र्वीक-
रसपिबोष, प्रभ० । १ बाध० द्वार । तस्य उरसा कुटिलगा-
मित्रत्वं तथात्वम् । स्त्रियां तु जातिवाद् जीष् । वाच० ।

काकरोली-काकोली-क्री० । काकाशशब्दाद् गौरादित्वाद् जी-
ष । लतानेदं, वाच० । अन्तर्जीव कन्द्रेदं, प्रका० । १ पद् ।

काकरोपाय-कापोपाय-पुं० । कायाकायेषु चोपगच्छतीति का-
योपायः । संसारिषु, "तेण्णसंजोगमविपुहाय, कायोपगा-
खनकरा भवति" । सुव० २ कु० ६ प्र० ।

काक [ग]-काक-पुं० । वासं, प्रपु० ३ वर्ग । का० । स्था० ।
प्रका० । चूकार, तं० । पञ्चविंशत्तम महाप्रदे, " दं काका "
स्था० २ टा० ३ उ० ।

काकं [गं] दिय-काकान्दिक-पुं० । काकन्दी नगरी, तद्वयः
ज्ञा० ७ प्र० । काकान्यां नगरी जाते, सुहास्तिनः शिष्यश्च । " सु-
हृदियुपाङ्गुलुष्टाणं कांमियकाकंदगाण वग्गावच्चसमुत्ताणं "
कौटिककाकान्दिकाविति तु नामनी, अनन सुस्थितमुप्रांतबुद्धौ
ज्ञानं नामनी, कौटिशः सुविमलजपात् काकण्यां नगरी जातस्याच्च
कौटिककाकान्दिकाविति विशेषणम् । कलप० ८ त्त० । " तद्-
यच्च सुसुस्तिवाथी, कौटिककाकान्दिकायचोपायम् । सुस्थि-
तमुपनिबुद्धौ, कौटिकगच्छस्ततः समचूतः॥१॥ " ग० ४ अग्रि० ।

काकं [गं] दिया-काकान्दिका-क्री० । र्थावगादभयशयात्
जगद्वाजसंयमात् निर्गतस्य बुभुक्षुडिकणस्य तुनीशावाया-
म, कलप० ८ त्त० ।

काकंदे-काकन्द-क्री० । नगरीभेदे, ज्ञा० ९ प्र० । या पुष्पद-
न्त्यस्य तीर्थकस्य जन्मभूमिः । स्था० ४ टा० १०० । यत्र च नञा-
सार्धवाहीसुता धन्यकां नाम मदावीरसमीपं धर्ममनुश्रित्य म-
हाविजुत्या प्रव्रजितः । स्था० १० टा० । अन्त० । अग्रु० ।

काक [ग] जय-काकजङ्घ-पुं० । स्वनास्त्रा श्यातिमागतं पाट-
लिपुत्रेभ्यदे, येन उज्जयिनीपतिः अवच्छेदा भयात् शून्येन मृतः,
तत्सत्कर्मकमेवेन नैललेपादप्राप्तकाकश्यामजङ्घनाऽवाता ।
आ० क० । (' लिप्यासिद्ध ' शब्दे कथा वक्ष्यते)

काक (ग) जया-काकजङ्घ-क्री० । काकस्य जङ्घाव्यययो-
रयथाः ।

" काकजङ्घा नदीकान्ता, काकतिका सुलोमशा ।
पारावतपदी दास्ये, काकाह्लाडिप प्रकांतिना ॥
काकजङ्घा हिमा निषा, कवाया कफिपिजित ।
निहन्ति उवरपिच्छ-उवरकाकुविषकर्मन् " ॥

इत्युक्तगुणे (वाच०) वनस्पतिभेदे, प्रपु० । " काकजयातिवा "
(धन्याऽमरास्य जङ्घा) सा हि परिदश्यमानायायुका स्थूलस-
न्धिस्थाना च भवतीति तथा जङ्घावरूपमानश्च, अथवा काको
वायसः । अग्रु० ३ वर्ग ।

काक [ग] एि-काकणि-क्री० । कत्रियभाषया राज्ये, वि-
१०८

शे० । " वंद्युत्पपुना य, बिंदुसारस्स नमुओ । असोसगसि-
रिा पुणे, अंधा अपयति कारणि " ॥ ८६५ ॥ कु० १ उ० । कप-
कद्रव्यस्य अशीतितम भागं, लत्त० ७ प्र० । ल० ।

काक [ग] शिममग-काकणिमक-न० । देहाङ्कतहृत्समां-
सबाण्क, विपा० १ कु० २ प्र० । दशा० । देहाङ्कतहृदयमां-
सबाण्क, औ० ।

काक [ग] शिरपण-काकशिरज-न० । काकथी सुवर्ण-
मयी अघिकरणीसंस्थानेति तद्वर्णं रत्नम् । ल० । १४ सम० ।
चक्रवर्तिरत्नम् । " चवर्गुलप्यमाणा सुवसुवर्कागणी नया " ।
स्था० ७ टा० । काकणिर्नममृत्सौवर्णिकं समचतुरस्रसंस्था-
नसंस्थितं विद्यापहारसमर्थं, यत्र चन्द्रप्रभा सूर्यप्रभा वाह्वीरिषो-
न तमःस्त्रोमपठतुमं समर्थं, तत्र तमिच्छगुहायामपि निविष्ट-
तिमिरनिरस्कादृक्, यस्य दिव्यप्रभावकालितया ह्लादश्या-
जनानि यावत् तमिच्छविसरविनाशका गभस्तयो विवर्धन्ते,
यश्च सर्वकालं चक्रमती । निजस्कन्धावोरे राजी कराति, नाजि
प्रकाशं दिवसालोकं नूतं रज्यमादधानि, यस्य च प्रभावेन
चक्रवर्ती द्वितीयमर्केनरतमंजितुं सकलसैन्यसमतस्तमिच्छ-
गुहां प्रविशति । तथाहि-नत्र प्रविष्टः सन् पूर्वजित्तते पश्चि-
मांभित्तते च प्रत्येकं योजानाम्तरानामि पञ्चवधुतःशतऽऽयाम-
विष्कम्भान्युभयपार्श्वेयोजेज्जदोचोत्तराणि चक्रनेमिसंस्थाना-
नि चक्रमगच्छप्रतिनिमानि बुद्धाहरहरंखाकापाणि गोशुत्रि-
कान्यान्वैकस्यां भित्तौ पञ्चविंशतिरपर्याप्तं चतुर्विंशतिरित्येको-
नपञ्चाशत्तमं गम्यन्त्यानिखिन्नं व्रजति, तानि च मारुद्वानि या-
वच्चक्रवर्ती चक्रवर्तिपदे परिपालयति तावद्वतिष्ठते, गुहापि
तिथेबाध्वाष्टना तिष्ठति, उपरतं तु चाङ्गि सधुसुधमया ।
प्रव० २१२ द्वार । अनु० । आ० कु० । लत्त० । ज० । आदित्यव-
दासस्तु काकणारंजं नासीत् सुवर्णमयानि यक्षापवीतानि कृत-
वान् । महायशःप्रभृतयस्तु केचन कथ्यमयानि केचन विचित्रप-
ट्टुचमयानित्यर्थं यक्षापवीतप्रसिद्धः । आ० म० प्र० ।

एगमेगससं रथो चाउरंतचक्रवृट्सि अह सोवक्षिण
कार्गाणिरयणं उचले दुवालसंनिप अट्ठकासिए अघिकर-
णसंतिण पसुत्ते ।

एकैकस्य राज्ञश्चतुरन्तचक्रवर्तिन इत्यत्रान्यान्पकालोत्पञ्चा-
नामपि तुन्वकाकिणीरक्षमतिपादनामैकैकप्रहरणं, निष्पत्तिर-
तराजशब्दविषयज्ञापनार्थं राजप्रहरणं, पदक्षरणंरजराट्त्राङ्कु-
त्त्वमतिपादनाय । चतुरन्तचक्रवर्तिप्रहरणमात्रं । अष्टसौवर्षिकं
काकिणीरन्तः सुवर्णमानं तु चत्वारि मधुरतृणफलान्येकः श्वेत-
सर्पः, पोडश श्वेतसर्पया एकं धान्यमावफलं, द्वे धान्यमावफ-
ले एका गुच्छा, पञ्च गुच्छा एकः कर्ममापकः, पोडश कर्ममापकाः
एकः सुवर्णः । एतानि च मधुरतृणफलादिनि प्ररतकालमावधीति
युक्तं, यतः सर्वचक्रवर्तिनां तुल्यमेव काकिणीरक्षमिति पदुत्तं
द्वादशाक्षि अष्टकक्षिकम्-अधिकरणीसंस्थितं प्रकृतमिति । तत्र
तत्तानि मध्यखण्डानि, अक्षयः काटयः, कर्षिकाः काणविजगाः,
अधिकरणी स्वर्णकारापकरण्ये प्रतीतेवेवेति । इदं च चतुरङ्गुल-
प्रमाणम् । स्था० ८ टा० ।

काक [ग] शिद्धाक्षण-काकाणिलस्रज-न० । कलजेदे, का-
कशिरजपरीलायाम, ज्ञा० १ अ० । ल० । औ० ।

काक [ग] तालिज-काकनालिय-न० । काकागमनसमये ताल-

पलममार्कितहेतुर्कं तदिव भविनकितसम्भवे, यादृच्छिकागतौ,
वाच० । यथा काकनाडीयमवुत्पूर्वकं, न काकस्य वुत्किरस्ति
मथि तासं पतिष्यति, नापि तासस्यानिमात्र-काकापरि पतिष्या-
मि । आचा० १ पु० १ अ० १ उ० ।

काक[ग]पुं-काकपुं-पुं० । १ त० । काकास्ये, काकपुंरुस्येव
वर्णोऽस्त्यस्य अच् । काकागुणि, वाच० । अष्ट० ।

काक[ग]पृष्ठ-काकपृष्ठ-वि० । काकवृष्टे, “तत्थ पगो ज्ञ-
ति कागधट्टो भणति,” आ० चू० ४ अ० । आच० ।

काक[ग]पाल-काकपाल-पुं० । महाकुष्ठजेदे, प्रअ० १ संव० द्वार ।

काक[ग]पिदी-काकपिदी-स्त्री० । अप्रपिदे, आचा० २ पु०
१ अ० ६ उ० ।

काक[ग]ल-काकल-न० । ईषत् कसो यस्मात्, कोः कादेशः ।
श्रीषास्य उन्नतप्रदेशे, वृद्धिकाप्यभेदे च । वाच० । अष्टु० ।

काक[ग]लि[ली]-काकलि[ली]-स्त्री० । कल इव ईषत् क-
लिः, कोः कादेशः, कृदिकारान्त्वाद् वा ऊँप् । सुषममधुरा-
श्चुट्पथौ, वाच० । सुषमकरज्यगीतध्वनौ, आ० १० ग० ।
काकलं गलस्योन्नतप्रदेशाकारः अस्त्यस्य अच्, गौरा० ऊँप् ।
काकलाकारे स्तेयसाधने पदार्थे, काकं काकवर्णमर्थफलं
भाति-गौरा० ऊँप् । गुञ्जायाम्, वाच० । अजिनन्दनस्य
देव्याम्, श्रीअजिनन्दनस्य काकलीनाम्नो देवी इयाम्कास्तिः प-
ञ्चाक्षरा चतुर्मुखा वरदपाशाधधितदक्षिणकरद्वया नागकुशासङ्क-
तचामपाणिद्वया च । प्रव० २३ द्वार ।

काकवृष-काकवृष-पुं० । काकजन्तुवे, यो हि तैलेन जङ्घयो-
र्हृत्पत्वात् काकव्यामजङ्घः । आ० म० द्वि० । आ० चू० । (‘हि-
प्पसिञ्च’ शब्दे कथा वयतते)

काक[ग]स्तर-काकस्तर-पुं० । स्तब्धत्वात् ऽऽभ्ये स्वरे, अ०
३ बङ्ग० ।

कागिणि-काकिणी-स्त्री० । काकिणी चतुर्भागे माषकस्य
इत्युक्ते माषकचतुर्भागे, पणचतुर्भागे च । “ बराटकानां
दशकद्वयं यत्सा काकिणी ताञ्च पणः चतस्रः । वाच० ।
कणकस्यप्येव अशीतितना, उक्त० ७ अ० । सुवर्ण-
भवेऽधिकरणीसंस्थाने, स० १४ सम० । अष्टसौवर्णिके
कणकातिरेकः, “ अष्टसौवर्णिकं कागणिपणं ” आ० चू० २
अ० । (‘अंगुल’ शब्दे प्रथमभागे ४४ पृष्ठे प्रसङ्गाद्
व्याख्याते)

काकिनी-स्त्री० । पणपादे, मानपादे, बराटके च । वाच० ।

कागी-काकी-स्त्री० । काकस्त्रियाम्, काक्यपि हि किलैकं वारं
प्रसूते इति प्रसिद्धिः । व्य० ३ उ० । परिम्राजकविद्याविशेषं च ।
आ० क० । कल्प० । आ० म० । काकवर्णत्वात् वायसीहताया-
य, काकोल्यां च । वाच० ।

काक्-कक्-वि० । “स्ववर्णां स्वराः प्राचोऽपभ्रंशे” । ॥ ४॥ ३२६ ।
ह्रस्वाकारः । आमे, प्रा० ४ पाद ।

काठ-गाठ-न० । गाह-क । “बलिकापैथाचिके दृतीयगुप्तयो-

रापद्धितौ,” ॥ ॥ ४॥ ३२५ ॥ इति वर्णविपर्ययः पैथाच्याम्,
अतिशयवृद्धे, प्रा० ४ पाद ।

काण-काण-पुं० । स्त्री० । कण निर्मोलेन, संज्ञायाम् कर्ण-
धम् । काके, वाच० । निजैकाङ्गे, दृश० ७ अ० । एकाङ्गे,
प्रव० ११० द्वार । व्य० । नि० चू० । चतुर्विकले, पु० १ उ० ।
“ काणां निम्नान्वयमेतत्कट्टाष्टरकः, शुका विरागजनेन जन-
नातुराणाम् । यां नैव कस्याच्युतैः मनःप्रियत्व-मालेभ्यः कर्म-
क्षिप्तितोऽपि किमु स्वकपः ? ” आचा० १ पु० १ अ० ३ उ० ।

काणक [ग]-काणक-वि० । चोरने, “ काणकमहिमे वा ”
यथा चोरितमहिपः । प्रव० ११० द्वार । व्य० । व्याधिंविशेषा-
त्सम्बद्धे, आचा० २ पु० १ अ० ७ उ० ।

काणक-वि० । कनकस्येदमर्थः । कनकसम्बन्धिनः, कनकं क-
लमिव उन्नतस्यस्यस्य अण् । जयपालवीजे, वाच० ।

काणकिल-काणकि-न० । अप्रशस्ते चतुर्नेदे, महा० ४ अ० ।

काणकिञ्चया-काणशिक्षा-स्त्री० । काणस्यैवाङ्गिकारिकायाम्,
“ तथ हस्ये गायति य अष्टदृष्टहासे मुञ्चति काणकिञ्चया तो व
जहा बिडो तदा केरे ” आ० म० द्वि० । पु० ।

काणण-कानन-न० । कन् दीप्तौ णिच् लुट्, ल्युवां । स्त्रीपङ्क-
स्य पुरुषपङ्कस्य चैकतरभागेषु भाग्ये वनविशेषः, यत्परन. प-
थेनाऽऽयी वा भवति तस्मिन्, आ० १ अ० । सामान्यवृक्षजा-
तित्युक्ते नगरार्ज्येयवर्तिनः, शार्ङ्गवृक्षकक्षिते वा, अतु० ।
प्रअ० । आ० । म० । स्त्री० । सामान्यवृक्षवृत्ते, जी० ३ प्रति० ।
हृददृक्काणामाभराजादनादितकणां वने, ‘काणणुञ्जानसोहिप’
उक्त० १६ अ० । कस्य ब्रह्मण आननम् । प्रअ० । मुख, वाच० ।

काणणदीव-काननदीप-पुं० । जलपत्तनभेदे, आचा० १ पु० ७
अ० ६ उ० ।

काणिका-काणिका-स्त्री० । पाषाणमयः पक्षेष्टक वा बलिका
महत्पक्ष काणिका उच्यन्ते । इत्युक्तेऽर्थे, पु० ३ उ० ।

काणिट्टघर-काणिट्टघर-न० । षोडशपट्टकायुदे, व्य० ४ उ० ।

काणिय-काणय-न० । अक्षिरोगे, स च द्विवा-गर्भगतस्त्योत्प-
द्यते जातस्य च । तत्र गर्भस्थस्य दृष्टिभागप्रतिपक्षं तेजो जात्य-
म्भ करोति, नन्दैवाङ्गिगते काणं विषधेते, नन्दव रत्नानुगतं रक्षा-
कं, पिशानुगतं पिङ्गलाक्षं, कस्यानुगतं शुक्लाक्षं, वातानुगतं विहृ-
ताक्षं, जातस्य च वानादिर्जाततामिस्यदेवो भवति । तस्माच्च
सर्वरोगाः प्रादुर्भवन्ति । उक्तं च-“ वातात् पिशान्काफाका-
क्षनिस्यन्दस्तुर्विधः । प्राणाय जायते घोरः, सर्वेनशामयाकरः ” ॥
आचा० १ पु० ६ अ० १ उ० ।

कार्द [यं] व-कार्दम्ब-पुं० । स्त्री० । हंसभेदे, स्त्रियां जाति-
त्वेऽपि संयोगोपधत्वाच्च ऊँप्, किन्तु टाप् । तस्य च ना-
लवर्णत्वम् । शैवी, पुं० । वाणे, कर्दम्बस्यमृदु अण् । कर्द-
म्बसम्बन्धिनः, त्रि० । कदम्ब पत्र स्वार्थेऽण् । कदम्बवृक्षः,
पुं० वाच० । प्रअ० । गन्धर्वभेदे च । प्रज्ञा० १ पद ।

कार्द [यं] वग-कार्दम्ब-पुं० । कलहंसे, कल्प० ३ लो० ।

कार्द [यं] वरी-कार्दम्बरी-स्त्री० । कुम्भितं मलिनमम्बं

कादंबरी

वस्य, कोः कदादेशः, कदम्बरो नीलाम्बरो बलभद्रस्तस्य प्रया
अष्ट । हस्तिमियायां मदिरायाम्, बाच० । कदम्बकदम्बकाद-
रमुत्पत्तिस्तान्त्वेन स्मृति ला-क० । तस्य रः मत्स्यै, र वेति
कायम् । कादम्बं रस्ते राति रा० क० गौरा० उच्ये । कोकिला-
नाथ, सरस्वत्याम्, शारिकायां च । बाणभट्टविरचिते कथामेदे,
सा च बाणजनेन सावि कुता, तत्पुत्रेण समारि नीमा । बाच० ।
व्यवस्था नगर्यां मातिद्वरेऽटवीभेदे, “ चंपानयरीप गाहद्वरे
काचंबरी नाम भट्टवी हुता । तत्प काली नाम पव्वञ्चा ”
नी० १५ कटप । अस्यां करकण्डनामधेयो भूमयल्लाखण्डलः ।
नी० ३५ कटप ।

कापुरिस-कापुरुष-पुं० । कुत्सिनपुरुषः, कोः का, कुद्रस्तत्वे कु-
त्सिननरः, पं० व०१ द्वाग्न । ज्ञा० । प्रश्न० । म० । “ तं तह दुल्लहलं-
भं, विजुल्लयाचंचलं य माहुससं । लदुण जो पमायह, सो का-
पुरिसो न सत्युरिसो ” । आ० म० द्वि० । “ स्त्रीसञ्चिषी परमकापु-
रुषा भवन्ति ” सूत्र० १ भू० ४ म० ३५ उ० । कापुरुषस्येदम् अष्ट ।
कुत्सिनपुरुषसम्बन्धिनि, त्रि० । “ कृत्वा कापुरुषं कर्म, शूरोऽहमि-
ति मन्यसे ” स्त्रियां ऊर्जा । भावे, कर्मणि च व्यञ्ज ।
कापुरुष्यम् । न० । बाच० ।

काफूर-पारसीकशब्दः । इसलामाभ्ययवनमतोऽप्युपगम्य-
तेन धर्मप्रदेष, “ हिन्दुतुल्लकाफुराण ” त्री० १८ कटप ।

काम-काम-पुं० । कामयन्तेऽभिलाष्यन्त एव न तु विशिष्टसारीर-
संस्पर्शशरीरेणोपयुज्यन्ते ये ते कामाः । मनोहेतु शब्देषु संस्था-
नेषु वर्णेषु च । म० ।

रूवीजंते ! कामा, अरूवी कामा ? । गोयमा ! रूवी कामा
समण्यासो ! नो अरूवी कामा ।

कपिणः कामा नो अकपिणः, पुत्रलभर्त्वेन तेषां मृतत्वादिति ।

सचिचा भंते ! कामा, अचिचा कामा ? । गोयमा ! सचिचा
वि कामा अचिचा वि कामा ।

सचिचा अपि कामाः समनस्कप्रणिरुपापेक्षना; अचिचा-
अपि कामा भवन्ति, शब्दद्रव्यापेक्षया असंज्ञिजीवशरीररुपा-
पेक्षया चेति ।

जीवा जंते ! कामा, अजीवा कामा ? । गोयमा ! जीवा वि कामा
अजीवा वि कामा । जीवाणं भंते ! कामा अजीवाणं कामा ? ।
गोयमा ! जीवाणं कामा नो अजीवाणं कामा कइविदे णं कामा
पसुत्ता ! गोयमा ! दुविहा पसुत्ता । तं जहा-सहा य रुवा यां

(जीवेत्यादि) जीवा अपि कामा भवन्ति, जीवशरीररुपापेक्षया।
अजीवा अपि कामा भवन्ति, शब्दापेक्षया, चित्रपुरुषिकारुपापे-
क्षया चेति (जीवाणमित्यादि) जीवानामेव कामा जन्वन्ति,
कामहेतुरावाह । अजीवानां न कामा भवन्ति, तेषां कामासम्भवा-
दिति । ज० ७ श० ७ उ० । शब्दरुपापेक्षया विषये, । आनु० ।
औ० । दश० । उपा० । स्था० । कामौ शब्देषु सुखकारणत्वा-
त् सुखम् । औ० । म० । ज्ञा० सू० । सूत्र० । आचा० । आच० ।

चण्डिका कामा पसुत्ता । तं जहा-सिंगारा कट्टणा बी-
जच्छा रोहा । सिंगारा कामा देवाणं, करुणा कामा मणु-

बाणं, बीजच्छा कामा तिरिक्त्वजोणियाणं, रोहा कामा
ऐरुप्पाणं ॥

कामाः शब्दादयः शृङ्गारा देवानामेकान्तिकास्त्यक्तमनोहेतवे-
न प्रकृष्टरितरसास्पदत्वादितिकोपे हि शृङ्गारो, यदाह व्यवहारः-
पुष्पाव्याख्याभ्यन्तरकथा रतिप्रकृतिः शृङ्गार इति । मनुष्याणां क-
रुणा मनोहेतव्यस्यातथाविधाभावतः, तुच्छत्वेन कृष्णरुपमत्वेन
मुक्तरोजितादिप्रमदवेष्टाङ्गीकृतत्वेन च शङ्कानामकत्वात् । करुणो
दिरसः शोकस्वभावः, करुणः शोकप्रकृतिरिति वचनादिति । ति-
रच्छां बीजस्ता जुगुप्सास्पदत्वात् । बीभत्सरसां हि जुगुप्सामकः ।
यदाह-जवति जुगुप्साप्रकृतिर्बीभत्स इति । निरयिकाणां रौद्रा-
दाहणाः, अत्यन्तमन्यत्वेन क्रोधात्पादकत्वात् । रौद्ररसो हि क्रो-
धरूपः । यत आह-रौद्रः क्रोधप्रकृतिरिति । क्वा० ४ डा ४ उ० ।
च० । उपा० । कम प्रावे चञ् । कन्दर्पोजिताये, तं० । सूत्र० ।
अभिलाषे, उपा० ४ म० । इच्छायाश्च, उपा० १४ अ० । सूत्र० ।
आचा० । प्रज्ञा० । भागतीव्रामिलाये, भाव० ६ अ० । मदाभिला-
षमात्रं, स्था० ६ डा० १ उ० । इच्छाऽनुरूपे, सूत्र० १ भू० १ अ० १
उ० । यत अभिमानिकरसात्पुष्पात् स्वर्वाङ्गीकृतिः स कामः ।
च० १ अचि० । स्वेच्छायां, मैयुनसेवायां च । प्रज्ञा० २ पद ।
स्त्रीगात्रपरिच्छन्नादौ, सूत्र० २ सु० १ अ० । अविद्यायांऽऽत्मनः
परस्य वा पापहेतौ, च० १ अचि० ।

कामनिक्षेपः-

नामं उवणा कामा, दुर्वचकामा य भावकामा य ।

एसो सखु कामाणं, निक्खेवो चउविहो होइ ॥१६७॥

नामस्थापना कामा इत्यत्र कामशब्दः प्रत्येकमभिसंबध्यते ।
कृष्णकामाश्च भावकामाश्च । अशब्दो स्वगतानिकमदसमुच्चयायौ ।
एव चखु कामानां निषेधश्चतुर्विधो भवतीति गाथायः ॥१६७॥
तत्र नामस्थापने ध्रुवत्वाद्नामस्य द्व्यकामाभ्याम्ति-

पादयक्षा-

सहरसखगंभ-प्रासा उदयंकरा य जे दुव्वा ।

हुविहा य भावकामा, इच्छाकामा मयणकामा ॥१६८॥

शब्दरसखगम्भस्पर्शा मोहोदयमित्यर्थः सत्त्वेः कामयन्त
इति कामाः, मोहोदयकारीणि च यानि द्वयावि संघाटकृष्य-
कटमांसादीनि, तान्यपि मदनकामाभ्यामभावकामहेतुत्वाद्भ्य-
कामा इति । भावकामानाह- (द्विविधाश्च द्विकाराश्च भाव-
कामाः-इच्छाकामाः मदनकामाश्च । तत्र एवमिच्छा सेव वि-
स्तान्तितावरुपत्वात्कामा इच्छाकामाः । तथा-मदयन्तीति म-
नश्चित्तं मोहोदयः, स एव कामप्रसूतिहेतुत्वात्कामा, मदनकामा-
इति गाथायः ॥१६८॥

इच्छाकामाश्च प्रतिपादयति-

इच्छा पसत्थमपस-स्थिगा य मयणम्मि वेयउवओगो ।

तेण्डुहिगारो तस्स उ, बयंति धीरा निरुत्तमिणं ॥१६९॥

इच्छा प्रशस्ताऽप्रशस्ता च । अनुस्वारोऽल्लाङ्गणिकः मुख-
सुकोकारणार्थः । तत्र प्रशस्ता धर्मेच्छा मांशच्छा, अप्रशस्ता युव-
प्या रात्र्येच्छा । उक्ता इच्छाकामाः । मदनकामानाह-मदन
इत्युपलक्षणार्थत्वात्प्रत्येकमभिसंबध्यते । कोऽस्याविरत्यत आह-वेदो-
पयोगः, वेद्यत इति वेदः स्त्रीवेदादिस्तदुपयोगस्तद्विषयकानुभव-
नम्, तस्मादारभ्यन्ते । यथा-स्त्री वेदोदयेन पुरुषं प्राप्यते इत्या-

दि । तेनाधिकार इति । मदनकामेन शेषा उच्चारितमहेश इति प्रकथिताः, तस्य तु मदनकामस्य, वदन्ति धीरास्तीर्थकरगणधराः, निरुकाभिर्, वक्ष्यमाणसप्तगमित गाथायः ॥ १६॥

विसययुद्धेऽप्युपमत्तं, अमुदजाणं कामरागपद्विदं ।

उत्कामपंतिं जीवं, धम्माओ तेण ते कामा ॥ १७॥

विषीद्व्यापक्यन्ते येनपु प्राणिन इति विषयाः शब्दादयः, तेन्यः सुखानि तेषु प्रशक्त आशक्तत्वे, जीवमिति योगः । स एव विशिष्यते-अमुषः आबपस्विद जनः परिजनो यस्य स अमुधजनस्तम्, अकहया मिश्रपरिजनमित्यर्थः । अनेन क्वा विषयमुक्तप्रशक्तिहेतुमाह । कामरागप्रतिबद्धमिति । कामाः मदन-कामास्तेभ्यो रागाः विषयामिष्यङ्गाः तैः प्रतिक्रिया व्यास-स्तम् । अनेन तु आन्तरं विषयमुक्तप्रशक्तिहेतुमाह । ततश्चाऽमुध-जनस्यात्कामरागप्रतिबद्धत्वाच्च विषयमुक्तपु प्रशक्तमिति भावः । किं निरुक्तविषयादाह-नप्रत्यक्षो कर्त्ता दुःकालमन्यपनयन्ति, जीवमनन्तरविशेषितम्, कुतो ई, धर्माद । यस्तदोमित्याजिसंबन्धाय येन कारणेन तेन सामान्यमेव कामरागाः, कामा इति गाथायः । अन्ये पदमिति, 'वत्कामयन्ति यस्मादिति' अत्र चापुधजन एव विशेषणः, शेषं पूर्ववत् ।

अस्मिं पि य से नाम्, कामा रोग चि पंथिया विति ।

कामे पत्थेयाणो, रोगे पत्थेयं खलु जंतु ॥ १७१॥

अन्यदपि येषां कामानां नाम । किमुभक्तिदाह-कामा रोगा इति एवं पण्डिता ब्रुवन् । किमन्येनदेवमन आह-कामान् प्राथयमानोऽभिलषन् रोगान् प्राथयेत्, खलु जन्तुः, नृहृत्पमादेव कारणं का-बोपचारादिति गाथायः । दृष्टं २ अ० ।

(२४) अथाः-

कामो चउवसिविहो, संपत्तो खलु तहा अमंपत्तो ।

संपत्तो चउदसहा, दसहा पुण होइ संपत्तो ॥ ७६ ॥

कामश्चतुर्विधाविषयश्चतुर्विधमितिभदो जयति, तत्र प्रथमं ताव-त्सामान्येन द्विधा-संप्राप्त कामिनामभ्याश्रयसंगमसमुत्थः, तथाऽ-संप्राप्तश्च विप्रशम्भलक्षणे । तत्र संप्राप्तश्चतुर्दशधा चतुर्दशप्रकारः, दशधा पुनः दशप्रकारो भवत्यसंप्राप्त इति ।

तथाप्येवमवस्थायसंप्राप्तं तावदाह-

तत्थ असंपत्तथा, चित्ता तह सहु संजरणमेव ।

विकल्पेव हज्जनामो, पमाय उम्माय तज्जाहे ॥ ७७ ॥

मरणं च होइ दुसरे, संपत्तं पि य समासत्ता वाचं ।

दिङ्गिए संपाओ, दिङ्गीसेवा य संजासो ॥ ७८ ॥

तत्र द्वयोः संप्राप्तसंप्राप्तयोर्भेदसंप्राप्तोऽयम् । (नरकं चि) अ-श्वेनमर्थः, उहेऽपि रजवबाहो बुत्वा तदांनलाभाच, तथा-विन्ना आहो । कपाक्षयस्तस्या बुत्वा तत्पदार्थमन्व विनत, तथा-अका न-सत्कामानिलाच, तथा-अस्मरणं संकल्पितकल्पनान्तिस्कादिदृष्ट-मेनाऽऽप्तमेना विनोदने, तथा-विज्जुता तद्विद्वदुःखानिरेवक हासादिचिचि निरपेक्षता, तथा-अस्मानाहः शुभांशसमकमपि तद्वशुणात्कीर्तनं, तथा-प्रमादस्तत्त्वमेव सत्कारमपु प्रवर्तनं, त-थोन्माहो मष्टचित्तया आलज्जालज्जपनं, तथा-तज्जावः स्तम्भ-हीनामपि तद्वशुणाऽऽसिद्धिनादिच्छाः । मरणं च भवति दशमः,

असंप्राप्तकाममेदं । इदं च सर्वथा प्रागुपनिष्यमग्नयुक्तं न हा-तव्यं, शृङ्गारसंनद्धमसङ्गत्, किन्तु मरणमिव मरणं निश्चयावस्था सुखं प्राया कर्त्तव्यमित्यर्थः । इत्यमेव चाननवगुणेन भरतवृन्त-कुनाऽपि व्याख्यातव्यमिति । अथ संप्राप्तं काममाह- (संपत्तं पि य समासत्ता वाचं) । दिङ्गीए संपाओ । दिङ्गीसेवा य संजासो ३ । संप्राप्तमपि कामं समासतः संक्षेपेण वक्ष्ये । तदेवाह-दिङ्गिसंपा-तः स्त्रीणां कुचाद्यलोकनं २, तथा-दिङ्गीसेवा हावजावसारवह-द्वेर्द्विप्रमहन् २, तथा-संभाषणमुचितकाले सरकयाजिजल्पः ३ ।

हसिय लक्षिभोवद्विहय, दंत नह निवाप चुवणं वेव ।

आभिगणमादाणं, कसंवाऽणंगकोया य ॥ ७९ ॥

हसितं च घर्षोक्तिमनंदनं, ललितं पामकादिकीमा, उप-गुदं गाढतरपिचिह्नः, दन्तमिषातो दशनच्छेदोवाधः, तर्लानपा-तः करकहैविपाटनप्रकारः, चुम्बनं वक्षसंयोगः, आभिगणमोप-स्तर्शनम्, आदानं कुचादिप्रदणम्, १ । करसंवेगं ति । प्रकु-नशेया कारणासवेन, तत्र कारणं सुरतारम्भयन्मं चतुरशीति-भेदं वात्स्यायनप्रसिद्धम्, आसवेनं मेथुनक्रिया, अनहकीमा चाऽऽस्थादावर्थोक्तयेति । प्रव० १६१ द्वार । उत्त० । " कटानु कुज्जा सामंभं, जो कामं न निवारप । पप पप विसोयतो, सक्पस्स वसंगयो " दृष्टं २ अ० । ('नामद्रपुद्वयं शब्दे-व्याख्या) " काम । ज्ञानमिति रूप, संकहाधिकल जायसे । न त्वां संकहापिथ्यामि, ततो मे न भवित्वाभि " १ । आचा० १ श्रु० ५ अ० ४ उ० । " सव्यवहाणं पमयो, महागदो सव्यवहाणपट्टी । कामगदो वृत्त्या, ज्ञानार्थमभूय ज्ञं सव्य " । महा० ७ अ० । यथा स्थूलनदेण कामो विजिनस्तथा 'थूलसह' शब्दं वक्ष्ये) कामो हि दुर्लभकमः । कामा द्विविधाः-वच्छाकामा मदनकामाश्च । तत्रेच्छाकामा मोहनीयभेदहास्यरस्युज्जवाः, मदनकामा अपि मो-हनीयभेदं वेदोदयामादुःखनि । ततश्च द्विक्रपाणमपि कामानां मोहनीयं कारणं, तन्मज्जाव न कामोदल्लुक् । आचा० १ श्रु० २ अ० ५ उ० । मकरचक्रं, इय० १ उ० । शीर्षकमण्य, पु० । चउदेव, तस्य कामपालत्वात्तथात्वम्, महाराजसूत्रं, कर्मपूर्वकात् कर्मयनेः कर्त्तव्यं शण्, नल्पपदार्थाकामनायुत्ते, याच० । दीर्घ-कालं जीवितुकामः दीर्घकालमातुकाभिर्लापणः । आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० । रेतसि, न० वाच० ।

कामं-कामम्-अव्य० । अनुमते, वृ० १ उ० । नि० चू० । अवमतार्थे, नि० चू० १० उ० । अवधूतार्थे, नि० चू० ४ उ० । काममित्य-वधूतार्थे, अवधूतमेतत् । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । " कामं चातु धल-सदो " नि० चू० ११ उ० । चादकामिप्रायसमर्थनाप्रमयायेण कामशब्दप्रयोगः, अहवा आचार्येण चादकामिप्रायोऽवधूत इत्य-तः कामशब्दप्रयोगः । नि० चू० १४ उ० । " कामं चादकाऽभिप्राय-स्य अलुमवयर्थे, " नि० चू० १६ उ० । आवा० । आ० चू० । काम-मित्येतदनुगतम्, यथा-ऽद्यमेतदस्माकम् । सूत्र० २ श्रु० ६ अ० ।

कामेय-कामाङ्ग-पु० । कामं कामोदापनमजं मुकुलमस्य । आ-प्रवृत्तं जटाधरः । वाच० । स्नानादिषु कामोदापिपेषु, सूत्र० २ श्रु० २ अ० ।

कामंदकि-कामन्दकि-न० । नीतिशास्त्रमेतदिति, वाच० । स्था० ।

कामकत-कामकान्त-न० । स्वनामक्यते कामादिविषयमभेदं, जी० ३ प्रति० ।

कामकम्-कामकम्-न० । पशुद्वेष्टोक्तोक्तस्य परिधायिकविधाने,
स्था० १० ग्रा० ।

कामकहा-कामकथा-स्त्री० । कामप्रधानायां कथायाम्, दृश० ।

साम्प्रतं कामकथामाह—

रुवं वभो य वेतां, दक्षत्वं सिवित्वं च विसप्सु ।

दिष्टं सुयमाप्नुयं, च संथयो वेव कामकहा ॥ १७८ ॥

रुवं सुन्दरं, वभोभ्रमं, वेव उज्ज्वलः, दक्षित्वं मार्दवं, शिक्तिं विषयवु शिक्ता च कलास्तु, दक्षमदुस्तुद्वेष्टोक्तमाश्रित्य, सुतं च अनुभूतं च संस्तवश्च परित्यज्येति कामकथा । रुवं च वसुदेवाद्य उदाहरणम् । वभःस खवं एव प्रायः कमनीयां भवति, सावधयात् । उक्तं च—“यौवनमुवप्रकाले, विद्याति विक्रपेऽपि सावधयम् । दृश्यति वाक्स्वयमेव, निम्नफलं वाऽपि माधुर्यम्” इति । वभ उज्ज्वलः कामाङ्गः, यं कञ्चन उज्ज्वलत्वं यं पुनरुद्भूतं स्त्री कामवर्धे” इति वचनात् । एव दक्षिण्यमापि, “पञ्चकस्त्रीषु मर्दयामात वचनात् । शिक्षा च कलासु कामाङ्गः, वैदग्ध्यात् । उक्तं च—“कलातां प्रदण-
देव, तौ नाग्यमुपजायते । दृशकास्त्री त्वेव्याऽऽस्तां, प्रयोगः संभवश्च वा ” ॥ अन्ये त्वेवाचलमूलद्वौ देवदत्तां प्रतीत्युक्त्याचनयां मनुताऽऽसक्तं-स्तोकरुतप्रदानद्वारं गेदाद्वारं प्रमिधति । दृष्टमधिकृत्य कामकथा । यथा-नारदेन रुक्मिणीयं दृष्ट्वा वासुदे-
वः कृताः भुनं त्वधिकृत्य यथा-पद्मनाभेन राजा नारदाप्रीपदीरु-
पमाकार्यं पूर्वसंस्तुनदेवेभ्यः कथिताः अनुभूतं वागिक्त्य काम-
कथा यथा-तरङ्गवत्या निजानुमचकथने । संस्तवश्च कामक-
थापरिचयः कारुण्यनीति कामस्वभावात् । अन्ये त्वमिधति-
“सहस्रलाङ्ग पम्भं, वमाङ्ग रती रती य विस्संतो । विस्संतामो
पणभो, पंचविहं वहुए वेम्भं ” इति गार्धार्यः ॥ १६८ ॥ उक्ता
कामकथा । दृश० ३ ग्रा० ।

कामकाम-कामकाम-वि० । कामेन स्वेच्छया कामो मैयुनसे-
वा येनां न कामकामाः । अनियतकामेषु, प्रज्ञा० २ पृ० ।
जी० । कामे शब्दरूपयोः कामो बाष्पक्षामां यस्यासौ कामका-
मः । शब्दरूपांमहापुके, तं० । कामं काम्यं कामयते, कश्च
निष्कृष्टः । उप-स० । त्वियप्रायंकं, क्षियां कीप् । वाच० ।

कामकामि-कामकामिन्-वि० । कामाद् कामयितुममिलवितुं
शीलमस्येति विषयप्राधान्याशीले, आवा० ।

कामकामी खलु अयं पुरिसं से सोयति कूरति तिप्यति
किङ्कति परितप्यति ।

कामान् कामयितुमजिज्ञासितुं शीलमस्येति कामकामी । जलु-
कीयालङ्कारे । अयमित्यप्यलः, पुरुषो जनुयैरुत्सवंविधोऽविरत-
वेताः कामकामी स नानाविधान् दुःखाविशेषाननुभवन्तीति दृ-
श्यति-“सं सोयमित्यादि” स इति कामकामी रूपेण स्वार्थ-
स्याप्राप्तौ तद्विधौ च स्वरूपतुल्यः शोकरुतमनुभवति । अथवा
शोचत इति काममहात्वरपुद्गीतः समप्रलपतीति । उक्तम्—“ग-
ते प्रेमावधे प्रणयवदुग्धेन च गलिते, निद्रुषे सज्जने जन इव
जने मग्न्यति पुरः । तत्सुखेयतेदृश्यं विस्मयति । गतांस्तांश्च
दिशसान्, न जान को हेतुर्देहाति शतधा यश्च हृदयम् ।” इत्यादि
शोचते । तथा-“कूरहि हृदयेव विद्यते । तथया-“प्रथमतरपदे
१०६

चित्तवीथं न चासीत्, बहुजनद्वयितेन प्रेम कृत्वा जनेन । हत हृदय
मिरास क्लेशोऽसंमप्यस किं, न हि जङ्गलतोयं सितुष्यथाः किं-
यन्ते” ॥ इत्येवमादि । तथा-“तिप्यति” “तिप्यते” इत्युच्यते । से-
पते कूरति संभ्रमति मर्षादानो ब्रह्मणः, निर्मर्षादीनचवीति यावद् ।
तथा-शरीरमानसैर्दुःखैः पीड्यते । तथा-परितः समस्ताः बहिर-
न्त्यस्त तप्यते परितप्यते, पञ्चाकार्यं च करोति । यथा-पुरुषकलादीं
कोपात् कश्चित् समयाजनुवर्तित इति कोपात् परितप्यते । स-
वाणि वेतांति वाचनादीनि विषयविषादरूप्यास्ताः करणानां
दुःखावस्थासंस्तुचकानि । अथवा-शोचत इति यौवनजनमद-
मोहाजिभूतमानसां विद्वत्तां निवेद्य पुनर्भयपरिणामेन स्तुत्य-
कालोपस्थानेन वा मोहापगमे सति किं मया मन्त्रभाष्येन पूर्व-
मशेषादिऽऽर्थाणिः सुगतिगमनेकहेतुर्गतिहारपरिचो धर्मो ना-
र्थाणि इत्यर्थं शोचते इति । उक्तं च—“नर्भशी भावानां परिणतिमना-
लोक्य नित्यतां, पुरा हा । यत्किञ्चिद्विदितममश्रुयं यौवनमहात् । पुनः
प्रत्यासजे महति पराशेकैकगमने, तदैकैकं पुलां व्यथयति जरा-
जीववपुषाम्” ॥ ११॥ तथा कूरतीत्यादीन्पि स्तुतकथा योजनीयामि-
ति । उक्तं च—“सगुणमपयुगं वा कुर्वता कार्यज्ञातं, परित्यतिरवधा-
यो यत्नतः परिक्रतेन । अतिरमसकृतां कर्मणा माविषयेभ्यति
हृदयदाही शयत्यनुस्यो विपाकः” ॥ १॥ इत्यादि । आवा० १,
गु० २ ग्रा० ५, पृ० ।

कामकसल-कामकज्ञा-पुं० । व्यवहारकुशलेभ्यः, स च यक्षेनाऽ-
नुवर्तते मियां बाष्पानुवर्तितया कलहाभावादिनि मिर्बुतिभेव-
ति, तत समयलोकरसिंहरिति । यदा च त्वैवाभिगमनं करोति
तदा तां मुखशुद्धि कारयति, तदृष्टे ज्ञानं न विधत्ते, करोति
चत्सदा यथा तद्व्यवहारो न भवति, तद्व्यवहारेणां प्रत्यक्षोकाहा-
निः स्यादिति । दृश० ।

कामकुरु-कामकुरु-पुं० । काम पशु कृतं शूद्रं प्रधानमस्य । वेदया-
मिये, वेदयथा विज्ञेयं च । वाच० । विमानभेदः, जी० ३ प्रति ।

कामवत्सल-न०-कामस्कन्ध-पुं० । काम्यत्वात् कामाः मनोज्ञा-
भ्याव्यः, तत्तदेवः स्कन्धास्तत्तत्पुद्गलसमुदाः कामस्कन्धाः ।
उक्त० ४ अ० । शब्दादिद्रव्यस्कन्धेषु, उक्त० ।

स्वं वत्पु हिरण्यं च, पसवो दास पोरुसं ।

चत्तारि कामसंधाणि, तस्य से उपवज्जई ॥ १७ ॥

मितं व नायवं हां, उन्ना गोए य वसवं ।

अप्रायंकं महापक्षे, अभिजाए असो वलं ॥ १८ ॥

किं निवासगत्योऽक्रियन्ति निवसन्त्यसिंहरिति स्वं, प्रामादरा-
मदिसंस्तुकेतुमयास्मकं वा; तथा वसमयासिंहरिति वास्तु; जातो-
द्धितो नयासकम्, हिरण्यं सुवर्णम्, उपवज्जयत्वात् कृत्वा च, पशु
कोऽभ्याव्यः, दास्यते वीर्यते एवम इति दासः पोष्यवर्गकृपा,
ते च, (पोरुस स्त्रि) सुवत्तापीकष्यं च पदातिस्समूहः, दास-
पीकष्यं, चत्तारः चतुःस्कन्धाः, अत्र हि क्षेत्रं वासिवातं कैको, हि-
रण्यमिति द्वितीयः, पशव इति तृतीयः, दासपीकष्यमिति च-
तुर्थः । यत् किमित्याह-काम्यत्वात्कामा मनोज्ञाभ्याव्यः, तत्तदेव
स्कन्धास्तत्पुद्गलसमुदाः कामस्कन्धाः, यश्च भवन्तीति गम्यते ।
प्राक्तन्वाच न निर्वेष्टः । तत्र तेषु कुलेषु (स इति) स उपपद्य-
ते जायते, अनेन कैकमङ्गुलम् । शोभाति तु नवाङ्गान्याह । मिना-
धि सह पाण्डुकिमितादीनि सन्त्यस्यति मित्रवाह, हातयः स्क-

भाः सम्पद्येति कालिमात्रं भवति, उक्तैश्चर्यादिभ्योऽपि पूर्यतया गोत्रं कुलसंस्थेयुर्कोषोपाः । चः समुच्चये । वर्यः इयामादिः शिष्य-
स्तिविगुणैः प्रशस्तोऽप्येति विषयान् । अस्यातद्वः भान्तकविरे-
दितः, गीतयो इत्येताः । महाश्वेति महाप्रकाः, पणितोऽभि-
जातो विनीतः, स हि सर्वज्ञत्वाभिगमनीयो ज्ञवति, पुर्विनीतस्तु
शेषगुणान्वितोऽपि न तथेति । अत एव च (असौ त्ति) यशस्वी,
तथा च सति (वले त्ति) बली कार्यकरार्थं प्रति सामर्थ्यवान्,
अभयवृत्तत्वात्सर्वविशेषोऽपि । एतैकोऽपि हि शिष्यवत्पारिवृत्तस्त-
त्कार्याभिनिर्वर्तनकामः, हि पुनरमी समुद्दिताः शरीरसामर्थ्य-
वान् वेदं बलीति । उ० ५४ अ० ।

कामगम-कामगम-वि० । कामं स्वेच्छया गमो वेधां ते कामगमाः ।
स्वेच्छाचारिण, उ० ३ प्रति० । प्रका० । वष्टदेवलोकोद्भवस्य
पारिविधाने, अ० ५ ब० १० । श्रौ० ।

कामिनि-कामिनि-वि० । उ० । कामेणु इच्छामन्वदनेषु अ-
भ्युपपन्ने, आचा० १ मु० ३ अ० १ उ० ।

कामगुण-कामगुण-पुं० । काम्यन्ते अभिलष्यन्ते इति कामाः,
ते च ते गुणाश्च पुत्रलभार्थः शब्दादयः । स० ५ सम० । पञ्च-
ग्विषयसुखेषु सद्रक्ष्यस्यमिष्टाभ्युपपन्ननाटककालिताश्वेषु-
बीणाकलितकाकलीगीतादिपदार्थेषु, उ० १४ अ० । आचा० ।
आचा० । "पंच कामगुणा पञ्चषा । तं जहा-सहा कथा रसा
गंधा कासा ।" स० ४ सम० । आचा० । प० । आ० ।

पंचेव य कामगुणे, (पंचेव य अष्टदेवे महादोमे) ।
परिवर्जते गुणा, रक्ताभि महवर्ष पंच । ॥ १२ ॥

(पंचेव य त्ति) पञ्चैव अनोक्तशब्दपरलक्षणस्वरूपजोऽप्युपलब्धः
कथा एव । अथाव्योऽर्थान्तराभिधानसमुच्चयार्थः । के इत्याह-
काम्यन्ते दद्यातुरे प्राणिभिरनिकाङ्क्षन्त इति कामाः, भविल-
क्षणीयपदार्थाः, त एवात्मसंयमनेकहेतुत्वाद् गुणाः स्वतन्त्राः,
आत्मगुणोपपातकारणत्वाद्वा गुणाः कामगुणाः । अथवा-का-
म्यं मय्यनस्याभिज्ञापनाश्रयं वा संपादका गुणाः अयोप्युप-
लब्धानां कामगुणाः, न चाऽन्येऽन्येऽपि । यद्वक्तव्यं-

"कलरजितमपुत्रगान्ध-वैर्त्ययोपिच्छिभूषणरवायैः ।
ओषाऽवबद्धहृदयो, हरिण इव विनाशमुपयाति ॥ १ ॥
गतिविघ्नमिहिका-रहास्यलीलाकटाक्षविक्रितः ।
कपाकण्ठितचक्षुः, शालम इव विपद्यते विषयः ॥ २ ॥
स्नानाङ्कुरगवतिक-वर्णकपूपाधिवालसपटवसैः ।
गन्धमयितमस्कां, मयुर इव नाशमुपयाति ॥ ३ ॥
मिष्टाश्रयाभामालो-वनादिमयुगपत्सर्वविषयमुद्रात्मा ।
गलपन्मपाशवको, मोम इव विनाशमुपयाति ॥ ४ ॥
शयनासनसंवाधन-सुखस्नानानुसप्तताऽऽप्तकः ।
स्पर्शव्याकुलितमनि-गैजेक इव कायते शूबः ॥ ५ ॥
इत्यतः स्नानादिकामगुणान् परिवर्जयन्निति योगः । पा० ।
आचा० । मकरतुकार्ये, प्रका० ४ आ० ३ अ० । कामस्य कामकृते
वा गुणः । अनुरागे, विषये, आनोगे च । वाच० ।

कामगम-कामगम-पुं० । सुरतासवकोऽेकाद् विघ्नमे, पं० ११ अ० ।

कामजल-कामजल-न० । स्नानपीठे, आचा० २ मु० ३ अ० १
उ० । "सिन्धवापीदं तु कामजलं" नि० व्यू० १३ उ० ।

कामप्रभय-कामप्रभय-पुं० । विमानभेदे, उ० ३ प्रति० ।

कामप्रभय-कामप्रभय-श्री० । स्वनामकथातयां गणिकायाश्च,
विपा० १ मु० ३ अ० । (वाशिष्ठप्रामाण्यास्तव्यार्थां यस्यामुक्ति-
तकदारक आशयः; तथोक्तं 'अग्रिमय' शब्दे द्वितीयांशं
७४६ पृष्ठं)

कामदि [ए]-कामार्थिन-वि० । शब्दकथार्थिनि, हा० १ अ० ।

कामद्वि-कामदि-न० । वैषयपाटिकगणस्य तृतीये कुले,
कथ० ७ ख० ।

कामतिव्वराग-कामतीव्वराग-पुं० । कामः शब्दरूपे, तत्र तीमा-
भिलाषः । स्वदारसन्तोषस्य तृतीयेऽतिचारं, य० २ अ० ३ ।

कामतिव्वराग-कामतीव्वराग-पुं० । कामाः शब्दाव-
स्तेषु तीमाभिलाषः । कामजोऽप्यवसायत्वलक्षणे स्वदा-
रसन्तोषस्य तृतीयेऽतिचारं, आ० । यतो वाजीकृपादि-
नाऽनवरतसुरतसुकार्यमन्वदुद्दिपयति । पञ्चा० १ वि० ० ।

कामदुह-कामदुह-वि० । कामं हंसि, दुह-क-योदेशः । अ-
नीहसम्पादकं, सुरभी, गवि, स्त्री० । वाच० । "अप्या काम-
दुया चेष्टु, अप्या मे शब्दं वणं ।" आत्मैव कामदुया चेष्टुर्वर्ण-
न, कामं हंसि पूर्यतीति कामदुया । जीवः ह्यभिक्रियां करोति,
सा ह्यभिक्रिया, सुखदेत्यर्थः । उ० २० अ० ।

कामदेव-कामदेव-पुं० । काम एव देवः । कल्पे, वाच० । का-
चित् बृहत्कुमारिका वाञ्छितवस्तुप्राप्तये ऋग्वेदपञ्चाग्व्यंशे
गुणार्थे कोरयन्तीं भार्यापतिना श्रुतीता । आ० ४ डा० ३ अ० ।
नि० व्यू० । स्वनामकथाते चर्यामगरीतास्तव्ये उपासकभेदे,
आ० १० डा० । ती० । स्या० ।

अहं जंते । समगणं जाव सपणेसं सचमस्त अंगस्त
उवासगद्साणं पदमस्त अग्रमयणस्त अग्रमण्डे पणसे । दो-
बस्म यं जंते । अग्रमयणस्त के अष्टे पणसे ? । एवं सल्लु
जंत्तु । तेणं कालेणं तेणं समणं चंथा सायं णयरी हो-
त्या । पुणभे चेट्ठ जियसं नू राया, कामदेवे गाहावर्ग,
मदा भारिया, उ हिरसकोदीओ । निहाणपणओ, उ-
डुडि उ पत्थिर उ च्चया दस गोमाहस्सोणं वणं
समासरणं जहा आणंदो तद्दा निगओ तदेव सावय-
धम्मं पडिवज्जइ, सा चेव वचचव्या जाव जेडुपुं कुट्टंवे
य उवेचा मित्ताअं पुच्छिआ जेणव पोसहसाला
तेणव उवागच्छइ, उवागच्छइआ जहा आणंदं जाव ममण-
स्त जगवओ महाविरिस्त अंतिपं पाणज्जप, तणं ये देवे
पणं मणं पित्तायरुवं विठवइ ।

अथ द्वितीये किमपि सिध्यते-(पुनरुच्चारणसकालसमयं त्ति)
पूर्ववत्प्रकाशपुनरुच्चारणसकालसमयं त्ति पूर्ववत्प्रकाशपुनरुच्चारणः, स यत्र प्रकाशः स-
मयः कालविशेषः ॥

तस्स एणं देवस्स पिसायकवस्स इमे एयारुबे बल्लावासे पण्णचे-संति से मोक्खिलंजंसाणसंतिवयं साभिभसेल्लसरि-
सा से केसा कविल्लतेएणं दीपमाणा महल्लठाच्छापा-
भल्लसंठाणसंतिवयं शिखलां मुंमुं सपुच्छं व तस्स जूवागाओ
फुगफुगाओ विगयबीभच्छदंसणाओ सीसिघादेविणि-
गयायं अच्यीणि विगयबीभच्छदंसणायं कक्षा जह सुप्प-
कचरं चेव विगयबीभच्छदंसणिजा उरक्कपुदसंनिभा से ना-
सा, कुसिरा जमल्लुद्धीसंठाणसंतिया दो वि तस्स नासा-
पुदया, पोदगपुच्छं व तस्स मंखूरं कविल्लारं विगयबीभ-
च्छदंसणायं उट्ठा उड्डस्स चेव लंबा फाल्लसरिसा से दंता
जिम्भा जह सुप्पकचरं चेव विगयबीभच्छदंसणिजा इल-
कुदालसंतिया से दृष्टुया गल्लकफिद्धं व तस्स लदं कुदं कवि-
लं फरिंसं महल्लं धूरंगाकारोवमे से तंभे पुवरकरादोव-
मे से वच्छे, कोट्टिया संठाणसंतिया दो वि तस्स बाट्टा, नि-
सापाट्टाणसंठाणसंतिया तस्स दो वि इत्या, निसालोदसं-
ठाणसंतियाओ इत्येयु अंगुलीओ, सिप्पिपुदगसंतिया से
णट्टा, एट्टावियए पसेवज्जव उरिंसं संवेति दो वि तस्स बण-
या पोहं अयकोट्टज्ज व च पाणा कलंदसरिसा से नाथी सि-
कगसंठाणसंति से पोचे, किडपुदसंठाणसंतिया दो वि
तस्स बणया, जमलकोट्टियासंठाणसंतिया तस्स दो विठ्ठक,
अरुणुणपुच्छं व तस्स जाणूरं कुटिलकुटिलायं विगयबीभ-
च्छदंसणायं जंवाओ करकमंओ लोभेहि उवचियाओ,
अपरिसंठाणसंतिया दो वि तस्स पाया, अट्टरीसोदसंठाण-
संतियाओ पापसु अंगुलीओ, सिप्पिपुदसंतिया से णट्टा,
लदहमवट्टाणए विगयभगज्जुगभमुए अवदासियवय-
णविवरनिदासियअग्गमीहे सररुक्कयमासियाए उंदरमाला-
परियट्टसुक्कयचिन्ने ण उल्लकअपूरे सप्पकयवगच्छे अफोदंते
अजिगज्जेते नीमयुक्कट्टासेण णावाविहपंचवनेहि लोभेहि
उवचिणे एणं महे नीट्टुप्पसगवल्लुप्पिअयसिक्कुसुप्प-
गासं अंसि खुरपारं गहाय जेणेव पोसट्टसाला जेणेव
कामदेवे समणोवासए तेणेव उवागच्छद, उवागच्छदूया
आमुरुचे रुठे कुविए चंडिकिए मिसिमिसीयमाणे काप-
देवस्स एव बयासी-

तत्र (इमे एयारुबे बल्लावासे पण्णचे सि) वर्यकव्वासो व-
केकवित्तरः [सीसंति] शिरः [से] तस्य [मोक्खिलंजं]
गवां वरणायं वट्टसल्लमममहत्ताजनं तत्रोक्तवच्च ' रुद्धं
सि' बहुवचने, तस्याधोमुखीकृतस्य यत् संस्थानं तेन संस्थितं,
तत्तत्ताकारमित्यर्थः । पुस्तकाग्नौरे विशेषणान्तरमुपलब्धत्वे-
[विगयकययनिमंति] विकृतो योऽरक्कजरादीनां कल्य यत् क-
ल्यकच्छेदः, वणदं 'कल्पयसि' तावप्यसि, तत्राद्यं तत्सदृशमि-
ति । क्वचिन्नु 'विचरकोप्यरनिमंति' इत्यन्ते, तत्रोपदेशगम्यम् ।
[साभिभसेल्लसरिंसं] श्रीहकिणियसूक्तसमाः [से] तस्य

केसा बालाः । एतदेव श्वनाकि- [कविल्लतेएणं दिप्पमाणा] वि-
ल्लहदीप्या रोचमानाः [उट्टियाकमल्लसंठाणसंतिवयं] उट्टिया-
सुमयो महाभाजनविशेषः तस्याः [कमलं] कपालं तत्संस्था-
नं तद्वत्संस्थितम् [निखलंति] शरीरम् । पाट्टास्ते- [अट्टि-
उट्टियाकमल्लसरिसेवमे] महेष्टिकाकपालसदृशमित्येव लघुल्ले-
खेनोपमा उपमानवाक्यं यत् तत्तथा । [मुंमुं सपुच्छं व] उज्ज-
रितपैविशेषो मुंमुं, सा च 'जाड/हिल्ल सि' संभाव्यते, तत्पुच्छवत्,
तस्येति पिशाचकपस्य [जूवागाओ] जूवौ, प्रस्तुतोपमायमे-
व श्वनाकि- [फुगफुगाओ सि] परस्परसंबन्धरोमिकं, विकीर्णसे-
मिकं इत्यर्थः । पुस्तकाग्नौरे तु- [उट्टिअउट्टिअल्ल] प्रतीतं, (वि-
गयबीभच्छदंसणाओ) विकृतं धामस्तत् व दूर्यं कर्पं दयोस्तं
तथा । (सीसंतिवयं विगययादं) शरीरमेव घटी तदाकारत्वम्
शरीरं घटी, तस्या विनिर्गते इव विनिर्गते शिरो घटीमतिक्रम्य श्व-
नास्थितत्वात्, अकिम्बी लोचने, विकृतवीमस्तदृशेन प्रतीतम्, क-
लीं धवणी यथा सूर्यकतेरमेव सूर्यकपदमेव नाम्नायकारो, ट्यपरा-
कारावित्यर्थः । विकृतस्यादि तथैव, (उरक्कपुदसंतिया) उरक्कः
ऊरुणस्तस्य पुदं नासापुदं तत्संनिभा तत्सदृशी नासा नासिका ।
पाट्टाग्नौरे- [उट्टमपुदसंठाणसंतिया] तत्र उट्टमो बाह्यविशेष-
स्तस्याः पुदं पुष्पकं तत्संस्थानं संस्थितम्, अतः किमपिद्वयेन सम-
त्वादिति । कुसिर (सि) अहारम्भा [जमल्लुद्धीसंठाणसंतिया]
यमलयोः समर्थयत्तद्वयकयोः कुल्लयोर्लत्तं संस्थानं तत्संस्थिते
हे अपि तस्य नासापुदं नासिकाविवरे । बाह्यमाग्नौरे- [महल्लकुव-
संतिया दो वि से कपोला] तत्र क्रीणमालसत्वात् उच्यते किंवाच्य-
कुचचित् निर्गमं काममित्यर्थः । तत्संस्थितौ हावपि [से] तस्य
कपोलौ गदो, तथा [घोरगा सि] घोरकुपञ्चवत् भवत्वादि-
वत्तस्य पिशाचकपस्य इत्यस्य कुचकेकाः, तथा कपिलकपिसा-
नि अतिक्रान्ताणि विकृतानीत्यादि । तथैव पाट्टाग्नौरेण- [घोरवपु-
च्छं व तस्स कविल्लफदसाओ] उल्लेखमात्रेण दाडिवाओ । तत्र
पठने कर्कसपत्तौ जर्द्धुरोमिके, न तिर्यग्वनते इत्यर्थः । दृष्टिके व-
रौष्ठोमायि, आहो दृशनच्छदौ उट्टस्य तस्यो प्रक्रम्यमानौ । पा-
ट्टाग्नौरेण- [उट्टासे घोरगस्स जहा दो वि लंबमारा] तथा कालां
लोहमयकुट्टास्तत्सदृशा, दीर्घत्वात् । [सि] तस्य, इत्या दृशनाः
जिह्वा, यथा सूर्यकतेरमेव नाम्नायकारो विकृतस्यादि तदेव । पां-
टाग्नौरे- [हिट्टुयथासकंदरविंसं व तस्स वयं] इति दृश्यते ।
तत्र हिट्टुसुको वनेद्रव्यं, तद्गुणं धातुयत्नं तत्तथाविधं यत्तान्द्रवि-
तं गुहाल्लकं रूपं तद्विच तस्य वयम् । [इल्लकुदाल सि] इल-
स्वोपरितो भागः तत्संस्थिते तदाकारे अतिवक्तं दीर्घं । तस्य
[इल्लुव सि] दृष्टाविशेषे [गल्लकफिद्धं व तस्स सि] गल्लयत्त-
कपोलं यत्, कटिद्धं अट्टकादिपचनजाजनं गल्लकफिद्धम् । यः लघु-
वचनं । तस्य पिशाचकपस्य [जटंति] गतैरप्राकारं निमगम्य-
भागमित्यर्थः । [कुदंति] विद्वीर्यमनैवेव साधर्म्येण कश्चिद्धि-
त्युपमानं कृतं, 'कविलंति' वनेतः 'कदसंति' स्पष्टतः 'महल्लं
ति' महत्, तथा सुदृक्कारेण भवेत्तादृश्योपमा यस्य स
सुदृक्कारोपमाः [से] तस्य, स्कन्धोऽस्तद्वयः [पुव्वरे सि]
पुरवत्करपाठोपमां [से] तस्य, यत् उरःस्थलं, विस्तार्यत्वादिति ।
तथा कोट्टिा शोहादिधातुमगधौ सुक्किणानी कुल्लुविका,
तस्या यत् संस्थानं तेन संस्थितौ तस्य हावपि बाट्टं अजी,
स्फुट्वावित्यर्थः । तथा [निसापाट्टाणे सि] मुञ्चादिदलकीभासा,
तत्संस्थितौ प्रुल्लतवत्पल्लवत्वाच्च हावपि अग्रहस्तौ प्रुजयोर-

अमूलौ, करावित्यर्थः । तथा [निसाशोदो षि] शिखापुष्पकः तत्सं-
स्थानसंस्थिता इत्येतोरद्वयम्, स्तुत्यस्वर्गधामध्याम् । तथा
[निविपुनं षि] शुकिसंपुटस्यैकं दशं, तत्संस्थिताः [तत्स म-
का षि] नन्वा हस्ताद्विभक्त्यभिनः । बाचनान्तरे तु इदमपरमधि-
भतेन [अडयालगलसंस्थितौ उरो तत्स रोमविहो] षि अत्र 'अ-
न्या षि' अङ्गुलः आकाशवयः संभाव्यते, तत्साधनं, तत्साधनं
योरसः क्षामत्वादिभित्ति । तथा [बहाविषय पंखव उ षि] नापि-
तत्तत्संस्थित इव नन्वाशेषकपुरादिभाजनमिव उरसि बहसि
[लंघति षि] अलम्बमासौ तिष्ठतः श्रावपि तस्य स्तनकौ धकोजौ,
तथा [पोहं] अट्टर धयःकोष्ठकृद्गोहृद्युलवत् वृषे वल्लं,
तथा पानं धाम्परससंस्कृतं यन्, येन कुबिन्धाश्चिकराणि पाययन्ति,
तस्य क्लृप्तं कुपयं पानकलम् तत्सदृशी यन्म। रतया [सि] तस्य
नमिजैठरस्य अन्ध्यावयवः बाचनान्तरेऽथवा [अमकनोविग-
यं कपिट्टिध स्वरिता वा षि तत्स पित्तमन्त्र] तत्र अमकटिदि-
कृतवक्त्रगुणिः क्लिप्तो पुनौ । तथा [सिक्तं कं वृष्यादिमाज्जनाधारकं
वृक्कमपयसाकाशेऽवस्थम्नं शोकं प्रसिद्धं, सत्संस्थानसंस्थितं,
[सि] तस्य वेत्र मिथिद्वयमाकर्षणरज्जुः, तद्वहोद्यता तत्रैव शेफ
कल्पते । तथा [किष्पुडसंस्थानसंस्थितः षि] सुरगोणकप-
तपद्मकृष्टिरेव नृतगात्रीपुटप्रयसस्थानसंस्थिताविनि संप्राश्यते,
श्रावपि तस्य पुष्पणौ पोषका । तथा [अमलकोट्टिप षि] समन-
या ध्ववस्थापिनकुश्लिकाद्वयसंस्थानसंस्थितौ श्रावपि तस्य
कृक अङ्गु । तथा [अयुगुणमुक्त्वं व षि] अङ्गुनस्पृणावशेषः, तस्य
मुक्त्वं स्तनकलनद्वयस्य आनुमी प्रनन्तरोकोपमानसाध्यस्य व्यन-
ति । कुटिले भित्तवत् विह्वलनीलसदृशं तथा, अङ्गु आचोर-
धोकाशेभ्यो [करकटिभ्रां लो] कनिजि, निमलं इत्यर्थः । तथा रोम-
भिरुपचिते । तथा-अथरीलोहः शिलापुष्पकः, तत्संस्थानसंस्थिताः
पाद्मार्द्रकृत्यः, शुकिसंपुटसंस्थिताः [सि] तस्य पाद्मार्द्रकलनाः ।
आकाशपानाधारं यायुर्गतिर्न पिशाचकपयः । अयुना सामान्येन त-
द्वर्णनायाह [लनदमद्वज्राण्य षि] इह प्रस्तावे लनदमद्वं
गत्याः पश्चाद्भागवति तदुत्तङ्करक्षणाय यकाष्ठं तदुच्यते,
तत्र गत्याः श्लेषचन्द्रमं भवति । एवं च श्लेषकपनत्वाद्द्वड इव
लद्वे भद्राद्वे च स्फुल्लावाद्यपरीभावाभ्यां जानुनी यस्य तत्तथा ।
विकृते विकारवस्यौ छमे विसंस्कृततया भुमे बह्वे जुवौ यस्य
पिशाचकपस्य तत्तथा । इदमप्यदि [विशेषयुक्तुप्ये वाचनान्तरे
तु प्रधीयते—[अमिसूतसगमसिकापय] मयीमुषिकाम-
दिष्वधिकारार्थं [अध्वमेवपणे] अलभ्यतेमध्वणे, कालमेव-
स्थयः [लोभो निगमयते] प्रतीते, तत्तथा अवधारितं विजुनी-
कृतं बह्वेनकृतं विचरं येन तत्तथा । तथा-निलोहितता निष्कासि-
ता अग्रजिह्वा जिह्वाया अग्रभागे येन तत्तथा । तथाः कर्मधारयः ।
तथा शब्दः कृकलः कृतमालिङ्गमुपे बह्वि लो वानेन त-
त्तथा । उन्पुटमात्राया मूषककाजा परिचर्य परित्यजे सुकृते सुपु-
र-चितं विह्वं स्वकीयशास्त्रं येन तत्तथा । तथा नकुलार्थो
बह्वन्मं कृते कर्षेपुं अमरखविषये येन तत्तथा । सर्पाभ्यां
कुनं वैकल्यमुत्तरासक्तं येन तथा । पाक्षान्तरे—[सूतगकपुटुलप
विद्वयुक्ते सत्यकपयुक्तोपद्वं] तत्र 'अनुभूत षि' शब्दः
[विद्वयु षि] वृद्धिकाः बहोवर्तितं ब्राह्मणकयद्वयम् । तथा
[अनिभमुदगयननकवववधसिक्तसिक्तसिक्तसं] अजिन्वाः
जानिगीणो मुक्तयननका यस्यां सा तथा, सा च सैरवत्याश्रय-
शिक्षा कर्तुं, अक्षिप्तमिति कर्मधारयः । सा निवसन् परिधानं वस्य

तत्तथा । [सरसकहिरमंसावतिगतसे] सरसार्था रुधिरमोसा-
भ्यामयविक्षं गात्रं यस्य तत्तथा । आस्फोटयत् करस्फोटं कुर्वन्-
भ्रिगजैश्च घनध्यामि सुखम् भीमो मुक्तः कुनोऽष्टदृष्टासौ हासवि-
शेषो येन तत्तथा । नानाविधपञ्चवर्णै रोज्ज्वलितवर्णमयं महशी-
लोत्पन्नगलवृत्तिकाऽनीकुसुमप्रकाशमसि धुरधारे वृहतीवा
यत्र पीकधारायां यत्र कामदेवधम्मणोपासकलनपिपायच्छ-
ति स्मति । इह गवले महिषशृङ्गः, गुहिका नीली, अतसौ धान्य-
विशेषः, आसि अङ्गु, धुरस्येव धारा यस्यातिच्छेदकत्वात्सौ धु-
रधारः । [आसुक्ते कट्टु कुंवर चान्द्रिप मिमिसि] धमाण
षि] एकायाः शब्दाः कापातिशयप्रदर्शनायाः ।

इमौ । कामदेवा समणोवासाय अप्पत्थियपत्थिया दुर्-
तपंतल्लखणा हीणपुण्णवाठरसिया । सिंहरिषिथितिकिष
४ जाव पभिवज्जिया धम्मकामया पुणसग्गामोक्खधम्मक-
खिया ४ धम्मापिवागमिया ४ यो खलु कप्पइ तव
देवां सील्लाइ बयाइ वेरमणाइ पच्चक्खणाणां पोसहो-
बवासाइ चाक्षेप वा खोभंतस्स वा खोक्कत्तए वा जंजित-
ए वा उज्जितए वा परिचउत्तए वा तं जइ एं तुमं अज्ज
सीलप्पयाणं ० जाव पोसहोबवासाइ ए णं दंसि ण भंजेसि
तो अइ अज्ज उमेणं एणुप्पेएणं ० जाव अमिणा खंदा-
खंदां करोमि जहां एं तुमं अट्टट्टवत्तइ अकाले वेव
जीवयाओ ववरोविज्जसि ।

(मत्पिपिधपत्थिया) अप्रापितप्रायिका, वृन्नाति दुष्टपथ-
नामिनि, आस्ताप्युत्तराणि लक्षणानि यस्य स तथा । (हीण-
पुण्णवाठरसि) हीना धर्मपुणो पुण्या चतुर्दश । निधिज-
कोस यस्य स हीनपुण्यचतुर्दशकः, तदाम्बुधरम् । अहीणु-
कीतिवर्जितेति व्यक्तम् । तथा धमे च भुनक्तिचक्रणं कामयतेऽ-
निलषति यः स धमेकामः, तस्यामन्त्रं ह धमेकामः । या एवं
स्वपयानि नवरं पुण्ययुगमकृतिकपं कर्म स्वर्गः, नत्फलं भो-
क्षो धर्मफलं काङ्क्षु । अभिलाषातिरेकाः, पिपासाः काङ्क्षातिरेकाः,
पथमेतैः पदेकरोरसामिलाप्यप्रकषं पयोकाः (एणं खलु इत्यादि) ।
न खलु नैव कल्पते शिलादीनि कलियतुमिति, येनितु देशनां
मङ्गुं सवतः केषवं यदि त्वं तान्पथ न कषयसि तदांइ त्वां खल्ल-
अएनं करोमि वाक्यार्थः । तत्र शीलान्पयुष्टतानि, ज्ञानादि
पित्ततादीनि निविमलानि, रागादिविरतयः प्रत्याख्यामानि, नम-
स्कारसहितादीनि पौषधोपवासनाद्यादिभेदेन चतुर्दिधाङ्ग ।
(वाचिषिप) अङ्गान्तरकरताः ज्ञानयितुमेतत्तत्तलनविषय-
ज्ञानं कर्तुं, अपरयितुं देशतो मङ्गुं, सर्वत वाञ्छितुं सर्वस्य देश-
विरतेसयागतः परित्यक्तुं, सम्यक् तस्यापि त्यागादिति (अट्टट्ट-
वत्तइ षि) श्रावसेव ध्यानविशेषस्य यो (डुहइ षि) दुधेदो
दुग्धयो दुग्धिरोपो यशः पारतन्त्र्यं, तेन अतः पीकित श्राव-
दुधेदवशात् । अथवा-आचनेन दुष्कारं प्रातुं दुःखातः, तथा-व-
शेन च विषयविरतन्त्येव अतः परितो यशसः । ततः कर्म-
धारय षि ।

तए णं से कामदेवे सम्पणोवासरं तेणं दिव्हेणं पिसाय-
क्केणं एवं वुचे समाणे अपीए अतये अणुविमो अ-
णुपणुजिए अपाखिए असंभवे तुसणीए विहइ, धम्म-

अज्ञाणोदण ए विहरइ, तएणं से दिव्वे पिसायरूवे कामदेवं समणोवासयं अज्जीए अतत्थं जाव भम्मज्जाणो-
वमयं विहरमाणं पासइ, पासइत्ता दोब्बं पि तच्चं पि कामदेवं
एवं बवासी-हं जो कामदेवा समणोवासया अपरित्यप-
रिथाया । जइ एणं तुमं अज्ज जाव बवरोविज्जसि तए णं से
कामदेवे समणोवासए तेणं दिव्वेणं दोब्बं पि तच्चं पि
एवं वुत्तं समाणे अज्जीए जाव भम्मज्जाणोदण ए विह-
रइ, तए णं से देवे पिसायरूवे कामदेवं समणोवासयं
अज्जीयं जाव विहरमाणं पासइ, पासइत्ता आमुरं ४
तिवसियं भिठ्ठिणिहासो साहइ कामदेवं समणोवासयं
नोछुण्णलं जाव आसिणा खंदाखं करइ । तए णं से
कामदेवं समणोवासए तं उज्जलं जाव उरुहिंया संवेयणं
सम्मं सइइ जाव अइहासो । तए णं से दिव्वे पिसायरूवे
कामदेवं समणोवासयं अज्जीयं जाव विहरमाणं पासइ, पास-
इत्ता जाव नो संवेइइ कामदेवं समणोवासयं निग्गंथाओ
पावयणाओ चालितए वा खोजितए वा विपरिणाभि-
त्तए वा ताइ मंते परितंते सणियं २ पबोसकइ, पबोसकइ-
चा पोसइहालाओ पणिक्खसमइ, पणिक्खसमइत्ता वि-
त्तं पिमायरूवं विप्पजइइ, दिव्वं एणं मइं इत्थिरूवं वि-
त्तइइ, सत्तंणपट्ठियं सम्मं सत्तियं सुजायं पुरओ दग्गं-
पिड्ढो बराइ अवाकुत्ति पसंभकुत्ति पलंबलंबोदराप-
वरं अनुत्तममउत्तमद्विपाविमल्लपवसदंतं कंछणकासी-
पावइदंतं आणामिपचावल्लितसंवेद्धितअगसोदं कुम्प-
ट्ठिपुल्लचलणं बीसइनत्तं अज्जीणपमाणुत्तपुत्तं मत्तमइमि-
व गुत्तुगुत्तेनं मणपवणजणियवेगे दिव्वं इत्थिरूवं वि-
त्तइइ, जेणव पोसइहाला जेणव कामदेवे समणोवासए
तेणव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता कामदेवं एवं बवासी-हं
ओ कामदेवा । तइव भणइण जाव ए भंजेसि तो ते अज्ज
अहं सोदाए गेइहामि, गेइहामिचा पोसइहालाओ
णीणेमि, णीणेमिचा उठ्ठं बइसं उव्विहामि, उव्विहामि-
चा तिव्वेहिं दंतमुल्लेहिं पणिच्छामि अइहरणतंतिमि
तिक्खुओ पाएपु सोत्तेमि जया एणं तुमं अइउइइवसइ
अकाले चैव जीवियाओ बवरोविज्जसि ॥

अज्ञेते इत्यादीन्त्येकार्थान्यतिनयप्रकर्षप्रशंसायानि । [तिक्ख-
लियं ति] तिक्खिस्सि अकट्ठीं वडिं रत्तनाविणयेयं बलादि सं-
हृत्य विद्याधति वासयितुमनययाकर्तुं । चल्लनं च द्विधा-संघाय-
हारणं, विपर्ययहारणं च । तत्र कोजयितुमिति संशयतो, विपरि-
णामयितुमिति च, विपर्ययतः आन्तादयः समावाधौ । [सत्तंण-
पट्ठियं ति] सत्ताङ्गानि-अन्वाराः पादाः, करः, पुच्छः, शिस्तं चेति
एनानि प्रतिष्ठितानि जुमीं हन्तानि यस्य तत्तथा । समं मांलोप-
अथाव संदिश्यतं गजलक्षणोपेतं सकलाङ्गोपाङ्गत्वात् सुजातमि-
व सुजातं एणदिनजाणं पुरोऽज्ज उद्गममुक्कम्, समुच्छित्तमिण

इत्यर्थः । पृष्ठतः पृष्ठवेधो बराहः शूकरः स इव बराहः, प्राकृतत्वा-
त्पुंसकलिङ्गता । अज्जाया इव कुक्षी यस्य तदजाकुलि, यत्तन्मकुक्षी
प्रतन्मत्वेन, प्रतन्मो दीर्घो लम्बोदरस्यैव गणयन्नेरिवाधरोहः कर-
श्च इत्येवो यस्य तत्तन्मत्वेन धारकरश्च । अनुत्तममुकुला भावा-
त्कुलमला वा मल्लिका विष्कलिङ्गः तस्या यो मुकुलस्मरश्च विमलौ
ध्वजौ इत्येवो वत्स । अथ वा प्राकृतत्वात्तुल्लिकामुक्यस्य अनुत्तम-
ज्जाया विमलध्वजस्येत्येवो यस्य तदनुत्तममुकुलमल्लिकाविमलध-
वजस्येत्येव, काङ्क्षनकाशीप्रतिष्ठद्वयं, काशीप्रतिप्रतमा, आनामिनमो-
वन्नामितं यन्नायं धनुस्तद्वया संलता च विलासयनी सम्वेज्जि-
ता च वेष्टवनी संकोचिता वा अग्रमुपेडा शूराणां यस्य तत्तथा ।
कूमवत् कर्माकाराः प्रतिपूर्णाभरणाय यस्य तत्तथा । विद्यातिनव-
मालीनप्रमाणयुक्तपुच्छमितं कथञ्चन ।

तं से कामदेवे समणोवासए तेणं दिव्वेणं इत्थिरूवेणं एवं
वुत्तं समाणे अज्जीए जाव विहरइ । तएणं से दिव्वे इत्थि-
रूवे कामदेवं समणोवासयं अज्जीयं जाव विहरमाणं पासइ,
पासइत्ता दोब्बं पि तच्चं पि कामदेवं एवं बवासी-हं जो
कामदेवा । एणो विहरइ । तंनि दिव्वे इत्थिरूवे कामदेवं
समणोवासयं अज्जीयं विहरमाणं पासइ, पासइत्ता आमुरं ४
कामदेवं समणोवासयं सोदाए गिइइइ, गिइइइत्ता उठ्ठं
विहासं उव्विहइ, उव्विहइत्ता तिव्वेहिं दंतमुल्लेहिं पणिच्छ-
इ, पणिच्छइत्ता अइ हरणितंतिमि तिक्खुओ पाएपु सोत्तेमि ।
तए णं से कामदेवं तं उज्जलं जाव अइधियाभइ तए णं से दि-
व्वे इत्थिरूवे कामदेवं जाव नो संचाएइ जाव सणियं २ पबो-
सकइ, पबोसकइत्ता पोसइहालाओ पणिक्खसमइ, पणि-
क्खसमइत्ता दिव्वं इत्थिरूवं विप्पजइइ, विप्पजइइत्ता एणं
मइं दिव्वं सत्तंणं वित्तइइ, उवागच्छं उवागच्छं दिव्वं मइं
कायं मयं प्रमाकालं नयणविसरोसपुणं अज्जणपुज्जि-
गरप्पगासं रत्तच्छं ओहिणलोपणं जमल्लयत्तं चत्तजीइ
अणियत्तं वेणियूथं उक्कइकुहकुमिन्नजटिलककनविअइकु-
दाभावरणदक्खं सोहागरप्पममाणधमधम्मत्तपांसं अ-
णालिअत्तिवपंचदरोसं सत्तंणं वित्तं चत्ता जेणव पो-
सइहाला जेणव कामदेवे समणोवासए तेणव उवागच्छइ,
उवागच्छइत्ता कामदेवं समणोवासयं एवं बवासी-हं जो
कामदेवा । जाव ए जंजेसि तओ अजेव अहं ससररस्स
कायं उरुहामि, उरुहामिचा पणिच्छंणं जाएणं तिक्खुओ
मीवं बइमि, बइमिचा तिक्खाहिं विसपरिणयाहिं दादा-
हिं ठरसि चैव निकुट्टेमि, जहा णं तुमं अइउइइ-
अकाले चैव जीवियाओ बवरोविज्जसि । तए णं से काम-
देवे समणोवासए तेणं दिव्वेणं सत्तंणं एवं वुत्तं
समाणे अज्जीए जाव विहरइ । सो पि दोब्बं पि
तच्चं पि जणइ, कामदेवो जाव विहरइ । तए
णं से दिव्वे सत्तंणं कामदेवं समणोवासयं अज्जीयं जाव

पासह, पासह्ता आमुर्ते कामदेवस्त सरस्स कायं दुरु
ठह, ठुरुह्ता पच्छिमभाएणं तिकखुत्तो गीवं वेदेह, वेदे-
ह्ता तिकखाहिं विसपरिगयाहिं दादाहिं उरसि चव
निकुहेह । तए णं कामदेवं तं उज्जलो जाव अहिंयासह ।
तए णं से दिव्वं सप्पकूवं कामदेवं अजीयं पामह, पासह्ता
जाहे नो संचालेति कामदेवं समणोवासयं (नगंथाओ
पवयणाओ चालित्तए वा खोजित्तए वा विपरित्तए वा
ताहे सेते ३ सणियं २ पचासकह्ता पामहसालाओ
पहिण्णिकवमह, पहिण्णिकवमह्ता दिव्वं सप्पकूवं विप-
जहह, विपजहह्ता एणं महं दिव्वं देवकूवं विउव्वह ।
हारिवाइयवत्थं ० जाव हसदिआओ उज्जेवेमाणं पजामे-
माणं पामह, दिव्वं देवकूवं विउव्वह, विउव्वह्ता काम-
देवस्त पासहसालं अणुपविमह, अणुपविमह्ता अंतरि-
कपविह्वल्ल सत्तिखण्णियां पंचवभाहं बत्त्यां परिहिण्
कामदेवं समणोवासयं एवं वयासीहं जो कामदेवा समणोवा-
सया ! धसेसि णं तुमं देवा ० संपुसे कयह्ता कयलकखण्ण
सुलक्खेणं तव दे ० माणुस्सजम्भवीवियफत्ते जस्स णं
दे ० तव निगंथाओ पावयणाओ मेव व्व पविचवी हप्ता
पवा अभिममसागया ॥

‘ उम्भविस्स ’ इत्यादीनि सपकपविशेषणानि क्वचित्पा-
थेष्वनुपास्यमानि काचित्साक्षादुक्तानि दृश्यन्ते । तत्रोपविष्य उ-
रधिसत्तं विषं, अण्डविषमण्डपकालेनैव दृष्टरौरव्यापकविष-
त्वाद्, धोरविषं मारकत्वाद्, मत्ताकायं महाशरीरं, मयीमुयाका-
लकं, नयनविषेण दृष्टिविशेण रांयेण च पूर्णं नयनविषोपवपूर्ण-
म् । अञ्जलपुञ्जानां कज्जलानकराणां वा निकरः समूहस्तद्व्य-
काशो यस्य तद् अञ्जलपुञ्जलनकरपकायं, रत्तात्तं लोहात्तलान्नं,
यमस्योः समस्योःयुगलं द्वयं च अञ्जलन्योरन्यस्य अपलयांजह-
यायस्य तद् यमलयुगलचञ्जलजिह्वं, धरणीतलस्य वलीयं क-
शकन्धविशेष इव कृष्णत्वर्ध्वतवाच्यमितं धरणीतलवर्णभूतम्,
लटकदलमिभवनौयत्वात्, स्फुटो ह्यको भासुरतया दृश्यत्वा-
त् कुटिलो वक्रत्वात् अटिलः केशसटायोगात् कर्कशो निपुरो
नमुनाया अभावाद् विकटो विस्तीर्णो वा स्फुटाटांयः फणा-
टम्बरं तत्करणं दृक्ः उत्कटस्फुटकुटिलजटिलकेशवि-
कटस्फुटाटापकराजदक्षः । तथा [लोहारधम्ममागधम-
धमंतोसं] लोहारकस्येव ध्यायमानस्य अस्त्रावातेनोह-
प्यमानस्य धमधमायमानस्य धमधमेत्वेवं शब्दायमानस्य
धोषः शब्दो यस्य तत्तथा । इह च विशेषणस्य एवानातः प्राकृ-
तत्वाद्भित्तिः । [अण्णागलितित्थपवेरासं] अनाकलितोऽपरि-
मितोऽवर्गलितो वा निरोकशस्यस्त्राभिः प्रवेष्टोऽतिप्रकृष्टो
रोधो यस्य तत्तथा । [सरमरस्स सि] लौकिकानुकरणग्रायाः ।
[पच्छिमणं जायवन्ति] पच्छिमेत्यर्थः । [निकुहेमिण्] निकुट-
धामि प्रहयिम् । [उज्जलंति] उज्ज्वलां विपक्वतलशनाप्यकलङ्गि-
विपुलां शरीरयापकत्वाद् कर्कशां कर्कशकृष्णमिश्रानि प्रा-
दां प्रकवेरणीं वाग्रां रौद्रां [दुक्खं] दुःखकां न सुखामित्यर्थः ।
किनुकं जयति [दुराहिंयासति] दुराधसत्तमिति । ‘ हारिवा-
-

यवत्यमित्यादौ ’ यावत्करणादिहं दृश्यम्—“ कडगुत्तियेयंभिय
सुयं अयदकुल्लघट्टांरुतलकलपेओधरिखिचसहधाज्जणं
चिचित्तमात्ताअल्लिकह्ताणगवग्गमत्ताणुल्लवखधरं जासुर—
बौदीकपल्लवणमात्ताअरं दिव्वेणं वखणं दिव्वेणं गेण्ण
दिव्वेणं फासेलं दिव्वेणं संखयेणं दिव्वेणं संजणं
दिव्वाए इग्गीए दिव्वाए जुद्धं दिव्वाए पण्ण दिव्वाए ग-
याए दिव्वाए अक्खीए दिव्वेणं नेणं दिव्वाए लेसाए सि ”
कण्ठ्यम्, नवरं कटकानि कङ्कणाविशेषास्तुटिनां बाहुरक्ता-
स्त्राभिरतबहुत्वाद् स्तम्भिनः स्तम्भिकृतां तुज्जी यस्य तत्तथा ।
अङ्गदे च कयुर, कूगदले च प्रतीती, घृष्टगमनत्वे घृष्टगहोपकण-
पीगजिधाने कर्णाज्जणं च, धारयति यत्र तत्तथा । तत्र विचित्रमा-
लाप्रधानो मौलिमुकुटं भस्त्रकं वा यस्य तत्तथा । कल्याणकमनु-
पहतं प्रवर वस्त्र परिहितं येन तत्तथा । कल्याणकानि प्रवराणि
मात्यानि कुपुमानि अजुलपनानि च धारयति यत्र तत्तथा ।
‘ भास्वरबौदीक ’ दीप्तशरीरं, प्रज्ज्वाला वा वनमात्रा आभरणवि-
शेषस्तां धारयति यत्र तथा । दिव्वेन वण्णेन युक्तमितं गम्यते । एवं
सवेधं, नवरम् अट्टया विमानवस्त्रभूषणादिक्या, शुक्क्या इष्टप-
रिवारादियोगेन, प्रनया प्रभावेन, ग्रायया प्रतिविम्बेनादिवा दी-
प्तिजात्रया, तेजसा कात्या, लटयया आत्मपरिपोषेनोद्योतयन्
प्रकाशयन् शोभयन्नि प्रतिमादीनि चित्ताद्वाक्कं दर्शनीयं यत्प-
श्यन्नुपेनं आस्यति, अजिक्कपं मनोहं, प्रतिक्कं दृष्टारं २ प्रति रूपं
यस्य विकुल्लं वैकिणं कृत्वा अन्तरिक्षं प्रतिपद्यः आकाशे स्थितः
सर्किङ्कणीकानि क्षुद्रघीणदकोपनानि ॥

एवं खलु देवा ० सक्के देहिंदे देवराया मयकत्ता सहस्म-
कत्वे जाव सक्कसि सांहासरासि चरासीति ए सामा-
णियसाहसरीणं देवा जाव असेसि च बहूणं देवाण
य देवीण य भञ्जगए एवमाइवत्तह ॥ एवं खलु
देवा ० जेव्दीवे २ भारहे वासे चंपाए नयरीए का-
मदेवे समणोवासए पासहमालाए पासहिए बंचवा-
री जाव दस्ससंथारोवणए समणस्स जगवओ महा-
धीरस्स अतिमं धम्मपण्णत्ति उवसं ० विहरइ । नो
खलु से सक्का केणइ देवेण वा दाणयेव वा गं-
धवेण वा जाव निगंथाओ पावयणाओ चालित्तए
वा खोजित्तए वा विपरित्तए वा तए णं अहं सक्कस्स
देविंदस्स देवरखो एयमहं असइहमाणे ३ इहं हव्वमाग-
ओ तं अओ देवा ० उट्ठी इ सप्फा ३ तं दिट्ठा णं देवा
इट्ठी जाव अभिसमसागया तं खामेमि णं देवाणु ० खमं
तुमं रुहेति णं दे ० णाउज्जो करायाए सि कटु पायव-
दिणं पंजिखिदं एयमहं तुज्जो १ स्वाभेह, स्वाभेत्ता जावव
दिसं पाउव्वए तामेव दिसं पदिगए, तए णं से कामदेव
समणोवासए णिववमगमिति कटु पदिमं पारइ ॥

‘ सक्के देहिंदे इत्यादौ ’ यावत्करणादिहं दृश्यम्—“ व-
ज्जपाणी पुरद्वरं सयकऊ सहस्सकल्लं मधवं पावसास्ये वा-
हिणह्लोसादिहवं बलीमविमानस्यमयनदस्सादिहवं दरावण-
वाह्ये सुरिदं अपरंवरवथधरं आहंइयमाहमउज्ज पणहंमचा-

रक्षितचञ्चलकुहलविहिज्जामागण्डे भासुरबौदीपसंभव-
मालधरे सोह्रमे कर्ण सोह्रम्भद्विषय विमाणे सजाय सोह्र-
माय 'सि' । शकादिशब्दानां च सुव्यवस्थयमेवेन भिन्नार्थता क-
ष्टया । तथाहि-शक्तियोगाच्चक्रः, देवानां परमेष्ठरत्नाद् देवैः, दे-
वानां मध्ये राजमानव्याप्यमानव्याहचराजः, वज्रपाणिः कु-
क्षिशकरः, पुरोऽम्बुरदिवगवर्धियस्तस्य शरणात् पुनश्च, तथा
शतकतुराश्वेनेह प्रतिमा विचक्षिताः, ततः कार्तिकेयछित्तं शतं
कनूनामभिग्रहविशेषाणां यस्यासौ शतकतुरित्ति कृष्णकार-
व्याख्या । तथा-पञ्चानां मन्त्रिशातानां सहस्रमह्यां भवसीति
तपोगावसी सहस्राङ्गः, तथा-मन्त्रशास्त्रेनेह मेधा विचक्षितास्ते
यस्य वशवर्तिनः सन्ति स मन्त्राद्, तथा-पाकां नाम बलवा-
स्तस्य रिपुस्तच्छाशनात्पाकशसनः, लोकस्याहमर्जसोको व-
क्षिणो योऽहंलोकस्तस्य योऽधिपतिः स तथा । 'परावणो' परा-
वणो हस्ती स बाहने यस्य स तथा, सुष्ठु राजन्ते येन सुष्ठुस्तथा-
भिन्ः प्रभुः सुरेन्द्रः, सुरीणां देवीनां वा इन्द्रः सुरेन्द्रः, पूर्ववद् दे-
वैर्नन्द्रेन प्रतिपादित्यात् । अन्यथा वा पुनरुक्तपरिहारः कार्यः । अ-
रणांसि निर्मलानि अम्बरमाकाशं तद्वद्व्यन्तेन यानि ताम्बम्बरा-
णि तानि चक्ष्वाणि धारयति यः स तथा, आलङ्कितमात्रमारो-
पितक्रां सुकुटो यस्य स तथा, नवै इव नवह्रदः सुवर्णस्य सम्भ-
न्धिनी चारुणी शोभने चित्रे चित्रवती चञ्चले ये कुण्डले ता-
भ्यां विलिख्यमाना गणदौ यस्य स तथा । शेषे प्राग्विति ।

(सामाजियसाहस्रीणं) इह यावत्करणादिदं दृश्यम्—
“तापसीसाय तापसीसनाय चतुर्ध्वं होमपाताणं अग्रहं
अग्नामहिंसीं सपरिवाराणं तिष्ठे परिणानं सतएहं अग्निया-
णं सतएहं अग्नियाहिवर्धेनं चतुर्ध्वं चतुरासीनां आयरचन्द-
वसाहस्रीणं ” । तत्र त्रयस्त्रिंशतः पुत्र्याः महत्तरकस्या लोक-
पालाः पूर्वादिदिग्विधपतयः सोमयमववर्धयेन्नमनाभ्याः, अमर-
द्विष्यः प्रधानभार्याः, तत्परिवारः प्रत्येकं पञ्च सहस्राणि, सर्व-
भालने चार्यदिशस्तहस्राणि, तिस्रः परिवर्द्धाऽन्यतया मध्यमा
ब्रह्मा च सप्तानीकानि पदातिगजश्वरवधुवभमेदात् पञ्च सं-
प्रकाश्यां गन्धर्वादीनां नाट्यानां चैति सप्तानीकाधिपतयश्च
सत्सैवं प्रधानपतिः प्रधानो गजः, एवमन्येऽपि आरमरकाधर्म-
ङ्गराकाश्यानां चतस्रः सहस्राणां चतुर्ध्वीय आख्याति सामा-
न्यतो भाषते विंशतः एतदेव प्रज्ञापयति प्रकृपयतीति पदद्वयेन
क्रममाच्यत इति । देवेण वन्द्यादी वायव्यकरणादेवं दृष्टव्यम्—
“अक्ष्णाय वा रक्षस्तेषां वा किञ्चरेण वा किंपुरितेण वा महो-
रगेण वा गन्धर्वेण वा” इति । 'रक्ष्दी' इत्यादि यावत्करणादिदं
दृश्यम्—“युः अतो वसं धीरियं पुरिस्तक्षारपरक्रमेति नायं यु-
जो करुष्या तनैव, 'आयंति' निपातो वाक्यालङ्कारः, अव-
धारणे वा । अयः करणतायां पुनराचरणे, न प्रवर्त्तयिष्यते इ-
ति गम्यते ।

तेषां काक्षेण तेषां समर्पणं समणे भगवं महावीरे समोस-
रिष समणे जाव बिहरइ, तए णं से कामदेवे समणेवा-
सए इमीसे कट्हाए झफ्ठे समणे एवं खलु समणे जाव
बिहरइ । तंसेयं खलु मयं समणं भगवं महावीरं वंदित्ता
णमसित्ता तन्नो पणिणियत्तस्स पोसहं पारिचए सि कहुं
एवं संपेहेइ, संपेहइत्ता मुक्कथा वेसाई बत्थाई अप्पमो
मणुस्स कगुरापरिक्खिसे सयाओ गिहाओ पणिणिकवमह,

पणिणिकवमइया चंपे नगरिं मज्जे मज्जेण णिग्गच्छइ, नि-
ग्गच्छइत्ता जेणेव पुण्णजे चेइए जहा संसे जाव पज्जुवा-
सइ, तए णं समणे जगवं महावीरे कामदेवस्स तीसे य
जाव धम्मकट्ठा सम्मत्ता कामदेवे समणे जगवं महावीरे
कामदेवं एवं वयासी-से णूणं कामदेवा । तुमं पुम्बरत्ताव-
रत्तकाहससयसि एगे देवे अतिवं पाठमज्जेए तए णं से
देवे एगं महं पितायरुवं विठम्बइ, विठम्बइत्ता आसुरत्ते
एगं महं नाडुप्पसअसि गहाय तुमं एवं वयासी-ई जो
कामदेवा । जाव जीवाओ बवरोविज्जामि तं तुमं तेषां देव-
ेण एवंतुत्ते समणे अभीए जाव बिहरसि, एवं व-
खगरीहया तिणि वि उवसग्गा तहेव पन्निउवारेपव्वा
जाव देवो पणिगया से णूणं कामदेवा झठे समह
इत्ता । अत्थिय ।

[जहा संसे सि] यथा सङ्गः श्रावको जगवत्यामभिहितस्तथा-
ऽयमपि सकल्यः, अयमग्निप्रायः-अन्ये पञ्चविधमभिगमं सवि-
सद्व्यवस्युसगौदिकं समवसरणमयेवे विदधति, शङ्खः पुनः पौ-
वधकत्वेन सचेतनदिक्ष्व्याणामभावात्सङ्गततथानयमपि पो-
वधिक इति शङ्खेनोपमितः । यावत्करणादिदं दृष्टव्यम्—“जे-
णेव समणे जगवं महावीरे तेषां उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
समणं भगवं महावीरं तिकसुतो आयासिणं पर्यादिणं करेइ, क-
रेइत्ता वंदइ मयं सतर, शर्मसहया ण्णासिणं वाइरुं सुवस्समा-
खे अग्निमुहे पंजलिठमे पज्जुवासइ सि, तए णं समणे भगवं महा-
वीरे कामदेवस्स समणेवासयस्स तीसे य महइ महालीयाए
परिसाए ” । इत आरय्य औपपातिकार्थीति सूचं नावक्ष्यम् या-
वत् धर्मकथा समाप्ता परिवर्द्ध प्रसिद्धा । तथैवं सकलसमय-
वर्धयेत—“तए णं समणे जगवं महावीरे कामदेवस्स समणेवासय-
स्स तीसे य महइ महालीयाए ” तस्यासङ्ग(महाली) महत्या इत्य-
र्थे इति । (परिसाए अइए परिसाए) तत्र पश्यन्तीति श्रवणोऽव-
ध्यादिकान्वयः, मुनयो वाचंयमा, यतयो धर्मकियायु प्रत्यमा-
ना, “अथेमसयाने अणेगसयवदं परिवारातो” अनेकशतप्रमा-
नानि यानि वृन्तानि परिवारो यस्यास्तथा, तस्या धर्मं परिकथय-
तीति सम्बन्धः । किंभूतो भगवन् ? [मोहजले] मोहजले, याव-
त्करणाद्व्यवहितदृष्टव्यः अतिबलः अतिबलाऽतिक्ताश्लाघाप्रवृत्तामरमु-
यम्बलः, महाबलोऽप्रमितबलः । एतदेव प्रपञ्चयते—“अपरिनि-
यवलवीरीवं” अपरिमितानि यानि बलादीनि तेषुको वाः स
तथा । बलं शरीरं, प्राणः बर्हि जीवप्रभवः । “तेयमाहप्यकोति-
जुसे” तेजो हौर्धिमोहास्यं महातुमावता, कान्तिः कायना,
“सारयनवचणुणिनायमहुरनिग्गंसंजुंजिसरे ” शर-
त्कालमभवाभिनवमेषशब्दवदं मधुरो निधोषो यस्य दुग्धम-
रिव खतो यस्य स तथा । (उरोविश्रयमाए) गर्लाववरुय वतु-
त्तयात् । (सिरे संकिणाय) सूक्ष्मे नि संकीर्णतायामस्य सूक्ष्म-
स्मितत्वात्, सरस्स्येति सम्बन्धः । “कट्टीवट्टीयाए अमरजते”
व्यक्तवर्णयोस्तस्यैव । (अम्ममणाय) अनवरजम्भामनयेयैः । “स-
व्वक्खरसांखायाए” सर्वोत्तरसंयोगवत्या पुनश्चरते ते परिपू-
र्यमचुरया (सर्वमासापुगागमिणो ए सरस्सहए अमिया जी-
वनीहारीत्ता सत्थेय) योजनान्तिक्रामिणा हान्धेन “अइमम-
हीए भासाए भासइ अइहा धम्मं परिकहेइ” अइमागधी-

भाषा वक्ष्याम्, "रसोऽसौ" ॥ ३ ॥ १२८८ ॥ मागध्यामिषादिकं मागधीभाषाज्ञानं परिपूर्णं नास्ति ज्ञायते सामान्येन ज्ञानमिति। किंचिद्ये भगवान्, अहं बुद्धितो एकोऽस्मिन् अहं रसोऽसौ वा सर्व-
ज्ञात्वात्, किं, अहं अहं यदेवात्तु यदेवत्तु अज्ञानज्ञानानुष्ठानकं, त-
था-परिकल्पयति अहं यथैव यथैव यथैव। तथा "तसि सर्वसि
आयिरमयायिरायां अगिहाय धम्ममादिकम्" न केवलं अ-
विषयैवादीनां ये वक्ष्यायथैवमागध्यामिषात् सर्वेषामायाया-
मयेत्येतद्व्याख्यायति। अहं यथासाक्षात् अहं यथैव। "सा
वि यथं अहमागधी भासा, तसि आयिरमयायिरायां अय्यो
भासाय परिणामेन परिणम" स्वभाषापरिणामेनत्यर्थः। धर्मक-
थामेव दर्शयति-"अयि होय अति अतोय एवं जीवा अजीवा वधे
मोक्षे पुण्ये पावे आसवे संवरे निज्जे" एतेषामस्ति यदर्थेन शुच-
ज्ञानमिरास्मिन्नेति कास्त्वानि कमित्यवादिनास्ति कादिकुत्तयनि-
राकणाय परिणामवत्तु प्रतिपादनेन सकलैहिकामुष्मिकक्रिया-
यामनवच्छेदमावेदितम्। तथा "अयि अरिहंता अकवही वज्जे-
वा अरुदेवा नेरया (तिरिक्काजीणिवा (तिरिक्काजीणिवा) माया
पिया रिख देवा देवतोया सिद्धी सिद्धा परिनिष्वाणे परिनि-
ष्वाण" सिद्धा कृतकृत्यता, परिनिष्वाणे सकलकर्मकृतविकारवि-
रहावैरव्यास्यम्, एवं सिद्धपरिनिष्वाणमात्रेण विशेषोऽयस्यः।
तथा-"अयि पाणादया मुसाया अदिआदये महुणे परिग्गहे
अयि कोहे माणे मायाहोमे पिण्डे होसे कलहे अय्यक्काणे अरि-
रहे पणुणे परपरियाय आयामेस मिच्छादंसलसङ्गे अयिपाणा-
दावेरमणे कोहविगेणे जाव मिच्छादंसलसङ्गविगेणे किं
वदुया सर्वं अयि पावं अयि पित्त वयह सर्वं मयि पावं न-
यि पि वयह सुविआ कम्मा सुविक्कता भवति" सुचरिता
क्रिया दानादिकाः सुखीकृताः, पुण्यकृता नवन्तीत्यर्थः। "सुवि-
आ कम्मा सुविक्कफफानज्जति कुल्ल पुण्य पावे" ब्रह्मत्याप्ता
सुखकर्मणी, न पुनः साङ्गधर्मने नैव न भवति "पञ्चायंति" जीवः
प्रत्यागन्ते, उत्पद्यन्ते इत्यर्थः। "सकलं कल्लाय पावप" इष्टानि-
कलं, सुखान् कर्मस्यर्थः। "धम्ममादिकम्" अनन्तरको ह्येव-
अन्तर्यामिन्पञ्चादे इत्यर्थः। तथा-"अयि पण्ये पावयण
सम्मे" इत्येव प्रत्यक्षं नैम्यं प्रयत्नं जिनवासनं सत्यं सद्गतं,
कथायादिशुद्धताम् सुचरितम्। "अयि पावे" अभिधानं प्रधान-
तत्त्वं केवलम्। अतिरिक्तं संशुद्धं निर्दिष्टं "पनिपुण्यं सद्गुणानु-
त्तमम्" शैवार्थं कथयति। "सल्लगणम्" मायाविशुद्धक-
र्तृत्वं "सिद्धमग्गे" हितप्राप्तये। "मुसिमग्गे" अहितविषयानुत्तम-
या "निष्वाणमग्गे" सिद्धिहेतुतायाः। "परिनिष्वाणमग्गे"
कर्मभाष्यप्रमयसुखायाः, "सल्लगणमग्गे" सल्ल-
गणसुखायाः, इत्येव प्रधानं कथयति। "ए-
त्थं पिया जीवा सज्जंति" निष्ठानार्थतया "सुज्जंति" के-
वलतया "सुज्जंति" कथयति। "परिनिष्वाणं" स्वस्थीभवति। कि-
मुक्तं मयन्तीति? "सल्लगणमग्गे" करेण एषाणा पुण्यजन-
ताया एकाक्या आरिहतायुण्याः सयामुष्ठानं वा एका अल-
हरी अर्वा शरीरं येषां ते एकाक्याः ते पुनरैकैव वा येन सि-
द्धयति ते भक्ताः निर्मेषप्रयत्नसेवका नवन्ता वा भट्टारका
अय्यजातो वा, "पुण्यकम्मसंसेणं अजतरेसु देवतोगसु दे-
वताय उच्चपादां नयति, महाहिंसु महाउत्तम महाउत्तम
महावेलेसु महापुण्येसु महासुखेसु उदरगसु विरटिपसु
तेषां तस्य देवा भवति महाहिंसा जाव विरटिपसु दारवि-
श्ववत्थकडगणुभिययंभिययुवा अंगकुत्तलमङ्गउत्तलकड-

पोउधारी विविक्तहत्याजरा विविक्तमाता भजितमउडाव" ॥
इति विविक्तानि वा "मउले पि" सुकुटविशेषः। "क-
ड्ढायपवत्थयपरिहया कल्लायपवत्थयपुण्यल्लवणचरा भा-
सरवोदीपल्लवणमात्ररा दिव्सेन वषणं दिव्सेणं गण्यं दिव्सेणं
संषण्येन दिव्सेणं संज्ञाणेन दिव्सेण इहोदीपल्लवणाय उरुपे
दिव्साय पमापदिव्साय ज्ञायाय दिव्साय अन्नाय दिव्सेणं तेषां
दिव्साय सेसाय दमदिव्साय उज्जोयमासा वमासमाणा गड-
कल्लाना उड्कल्लाना आगमसि महा पासाया वरसलित्ता
अभिकवा पडिकवा तमाइकलसि" यहि धर्मकसं तथाकथ-
ति, तथा "एवं जलु वड्ढि ज्ञाणेहि जीवा नेरयत्ताय क-
म्मं पकरेति" एवमिति वक्ष्यमाणप्रकारेणैव "मेरइयत्ताय क-
म्मं पकरता नेरयत्तु उववज्जति। तं जहा-महाउत्तमयाय महा
परमाहाय पञ्चोदिववधेनं कुमिमाहारेणं कुणमंति मंसं एवं च
एषणं अभिभावणं तिरेक्काजाणिय सुमाइह्वाया अलियवव-
ण्येन उक्कंअववण्य वं वणयाय" तत्र माया वज्जन्तुः उक्कंअं
सुखधम्मं प्रवृत्तयः समीपवर्तिविश्वरक्षतायां कृणमन्वा-
पारतया अवस्थानं वज्जन्ते विमत्तारणं "मय्येसु पगइह-
याय पगइविधीययाय सायुक्कंसायाय अमच्छुरियाय" प्र-
कृतिभक्तता स्वभावतः एवापरोपानापता अनुकूलः। "दय-
हेवत्तु सरागंसंअण्यं संज्ञायासंअण्यं अकामनिज्जराय भा-
हत्तयाकम्मानं तमाइकम्" यद्वयमुक्तं नारकत्यादिनि-
धनं तदाक्यातीत्यर्थः।

तथा—

"जहा नरया गमंती, जे नरया जाव वेवया मरय ।

सारीमारयासारे, इक्काहं तिरेक्काजाणीय ॥ १ ॥

मायुत्तं च वणिचं, यदिज्जामरणवेवणापडरं ।

देवा य देवतोय, देवोहि देवसंकाया ॥ २ ॥

देवांश्च देवलोकात्, देवेषु देवलोकाभ्याख्यातीति ।

"नरगतिरितिक्काजाणि, मायुत्तमावं च देवतोगं च ॥

सिद्धि च सिद्धिसाहि, उज्जोयणिय पडिकम् ॥ ३ ॥

जह जीवा वज्जंती, सुज्जंति जह य संकिस्सेसंति ।

जह पुक्कायं अंतं, करेहं के अयिक्का ॥ ४ ॥

अज्ञा अविद्यया, जह जीवा पुक्कसागरमुवेति ।

जह वेरामुत्तया, कम्मसमुत्तं विहादेति ॥ ५ ॥

आर्त्ताः शरीरतो दुःखिना अस्मिन् विताः शोकादिप्रीतिनाः

आर्त्ताः ध्यानविशेषादस्तिक्का इति। "जह रागेण कड्ढाय,

कम्मानं पावउत्तविवाणो । जह य परिदण्णकम्मा, सिद्धा

सिद्धासमुवेति ॥ ६ ॥ अथात्तुष्टानुष्ठानसङ्गं धर्माह-"तमव

धम्मं उविहमाइक्खयं" येन धर्मेण सिद्धाः सिद्धासमुत्तयाभि-
स एव धर्मो द्विविध आख्यात इत्यर्थः। "तं जहा अण्णारध-

म्मं अण्णारधम्मो इह सल्लु सल्लग" सदाह धनपात्यादिप्र-

कारणानिभ्य "सल्लगण" सर्वात्मना सर्वैरात्मपरिष्कारैरि-

त्यर्थः। "आणाराधो अण्णारिये पण्यइक्खंति सव्वादा पा-

णाव्वायाधो वेरमणं, एवं मुसायायाधो अदिआद्वान्णो वेर-

मणं महुणाधो वेरमणं परिमाहारीमायाधो वेरमणं, एवं

अयमाउसो अण्णारासायाय धम्मं पण्णं, यस्स धम्मसं

सिक्काय उवट्ठिए निगणं वा सिग्गोया वा विहरमाणा आणाय

आणाय भवइ, आणारधम्मं ज्वालसविहं अइक्काह । तं जहा-

पंवाउण्णयाहे तिहि गुणव्याहं अत्तारि सिक्कायायहं च

अप्युत्तरादि । तं जहा-युताभो पाणाहवायाभो वेरमणं, एवं मुलावायाभो वेरमणं, अदिवायाभो वेरमणं सवारसंतोस इ-
च्छापदिमाणं । तिष्ठि गुणव्यथा । तं जहा-अणुदुर्बलवेरमणं दि-
सिष्यं वृषभोगपरिभोगे परिमाणं । चत्वारि सिक्कावयाहं । तं
जहा-सामाहणं देसावगासिंयं पोसहोवयाभो अनिहिसंविभागे
अपवित्रमरणसिंयसंलहणा कुमणा आराहया अयमाउलां
आगरसामाहणं धर्मं पयत्ते, एयस्स धम्मस्स कामसावप उ-
चठिप समणोवासए समणोवासिया वा विहरमाणाए आणए
आराहए जवइ, तए ये ते मइहं महात्तिया मणुसपरिसा सम-
णस्स जगवओ महावीरस्स भंतिप धम्मं सोळा जिलम्म हउनुहुं ।
जाव हियया उट्ठाए उट्ठइ, उट्ठत्ता समणं भगवं महावीरं नि-
कलुसां आयाहिणं पयाहिणं करेइ, करइत्ता वंदइ खम्मंसइ, अत्थे-
गइया मुक्ता भावित्ता आगराभो आणगारियं पवइया अत्थेगइया
पंचालुपवइयं सत्तासिक्कावइयं दुवावत्ताविहं गिठिधम्मं पाडव-
आ अरवत्ता परिसा समणं भगवं महावीरं वाट्ठात्ता तमसित्ता
ववं वयासी—सुयकजाए खं भंते ! निमणं पावयणे एवं
सुपयसं ” अदत्तः “ सुभासिप ” वचनम्यक्तिः “ सुवि-
पीए ” सुष्टु शिष्येषु चिनियांजना, “ सुभाविने ” तत्त्वज्ञ-
नात् । “ अपुत्तरं जंते ! निमणं पावयणं एवं सुपयसं धम्मं तं
आइक्खमाणे उवसमंतं आइक्खह ” । काथादिनिग्रहमित्यर्थः ।
“ उवसमं आइक्खमाणया विधमं आइक्खह ” बाह्यप्रमित्यामि-
त्यर्थः । “ विधमं आइक्खमाणया वेरमणं आइक्खह ” भोगनिष्ठि-
मित्यर्थः । “ वेरमणं आइक्खमाणया अकलं पायां कम्मण आइ-
क्खह ” धर्ममुपशमादिस्वरूपं द्वय इति हृदयम् । “ नत्थि णं अणे
कइ समये वा माहणे वा जेपरिसं धम्मस्स माइक्खत्त ने ” प्रमु-
रिति शेषः । “ किमणं पुण एषो उत्तरतरे एवं वेदित्ता जामेव दि-
सि पाअमूया तामेव दिंसि पडिगयत्ता अत्थं सवमइत्ति ” अ-
स्त्येव इत्यर्थः । अथवा मयादितवस्तुसमर्थः संगतः । इत्ता !
इति कामत्ताम-वणवचनम् ।

अज्जो समणे भगवं महावीरे वइवे समणे णिग्गंये य
णिग्गंयाओ य आमतत्तेचा एवं वयासी—जइ ताव अज्जो
समणोवासगा गिंढिणा गिहमज्झा वसत्ता दिव्वमाणुसति-
रिक्खजोणिए उवमणे समं सइइ जाव अइयासेइ सका
पुणाइ अज्जो ! समणेहिं निग्गंधीहिं उवावत्तासं गणिपिदमं
अइजिमाणेहिं दिव्वमाणुमानिरिक्खजोणिएहिं समं सहितए
जाव अइयासंतए तए खं से वइवे समणा णिग्गंया य
णिग्गंधीणां य समणस्स भगवओ महावीरस्स तह ति
एयमइ विणएणं पडिमुण्डे, पडिहुण्णत्ता तए खं से
कामदेवे समणोवासए हउहुइ । समणं भगवं महावीरं
पडिण्डां पुच्छइ, अइमादिदइ समणं जगवं महावीरं
तिक्खुलां वंदइ एयमइ, वेदित्ता णमसित्ता जामेव दिंसि
पाअमूया तामेव दिंसि पडिगया, तए णं समणे भगवं
महावीरे अस्सया वंपाओ पडिबहिया जएवयं जाव
विहरइ । तए खं से कामदेवे समणोवासए पडमं उवा-
मपडिमं उवसंपजित्ता णं जाव विहरइ, तए खं से काम-
देवे समणोवासए बहुठिं जाव भावित्ता बीमं वासाइ

समणोवासगपरियाणं पाठिणत्ता एकारस उवासगप-
मिपं समं काएण फासेत्ता दुमामियाए संसेइणाए
अत्ताणं उज्जुसित्ता सइइ जत्ताइ अणमणाए च्छंएत्ता
आलोइय समाहिपत्ते कालमासे काअं किआ शोइम्मं क-
पं सोहम्मावर्तिसयम्म महाविमाणस्स उत्तरपुरुच्छिमेणं
अस्सत्ते विमाणे देवत्ताए उववमि । तए खं अत्थेगइयाणं
देवाणं चत्वारि पडिआवमाइं ठिइ पसुत्ता । कामदेवस्स वि दे-
वस्स चत्वारि पडिओवमाइं ठिइ पसुत्ता ; से खं जंते ! काम-
देवं तंओ चैव देवलोगाओ आउक्खएणं अप्पंतरे वयइ,
चत्ता कइं गमिहिं त कइं उववजिहिं ? । गोयमा !
महाविदेइ वामे सिज्जिक्कडिहिं ॥

[अज्जो ति] आर्यो इति । एवमात्र-वैयसवादीविति । [सं-
हति ति] यावत्करणादिदृष्टं हृदयम्-“कामति तिकमति” एकारा-
भ्यंतं विश्वव्याप्यव्ययमयं वामास्ति, तद्वन्मतेऽयमेवमिति । “ नि-
क्खेवओ ति ” निगमनवाक्यं वाक्यम् । तच्छब्द-“ एवं कल्लु जंइ ”
समणेण जाव संपत्तयं शोक्खस्स अज्जएणस्स अयमठे पयसं ति
वेमति । ” उपा० २. अ० ४०८० । संथा० १५० । अ० २० ।
माभाउवशेवावसेसस्स । सापुहालोकरयाअमजे, यइयं श्रीमद-
जिनन्दनस्य वैश्यं कारितम् । तं १० ३२ कल्प । श्रुयमदेवस्य
पञ्चदशे पुत्रे, कल्प० ७ कल । (‘अदिगंइ’ शब्दं प्रथमभागे
८८६ पृष्ठे कथा निरूपिता)

कामदेवचण-कामदेवचण-न० । काममन्दिरं, “ पविरहसहित-
मेया कामदेवसमणं, समोअणुत्तायनमतस्सिस्स एयस्स ” इत्यं ।
कामपरिमृगमृगं—कामपरिमृगमृग-वि० । विषयलोहपुं,
कामपरिमृगो गृहस्थत्रयमेव प्रशंसति । बहिं च—“ गृहाभ्रमपरां
धर्मो, न भूतो न जयिष्यति । पाक्षयन्ति नराः शूराः, क्रीडाः
पाल्शुदमाभिताः ” ॥ ११ ॥ गृहाभ्रमाऽऽधाराश्च सर्वेऽपि पाक्षयन्ति
इत्येवं महामाहमोहिता इच्छामदनकामिषु प्रवर्तन्ते । आचा०
२. ध्रु० ४. अ० १ उ० ।

कामपाल-कामपाल-पु० । कामाव् पालयति । पाल एकेष-अणु ।
वत्तमं, वाच० । क्रीडविशेषाधिपते, क्री० ।

कामप्प-कामप्प-न० । स्वनामस्थाने विमानमेदे, जी० ३ प्रति० ।

कामफास-कामपरी-पु० । ससत्त्वचारिणो महाप्रदे, सू० प्र०
२० पाठु० । कल्प० ।

कामभोग-कामभोग-पु० । इ० स० । कामभोगशब्दादर्थोऽयं, तत्र
कामाः कमनीया जोगाः शब्दादर्थोऽयं कामी शब्दरूपे भोगाः
गन्धर्वसंस्थः कामजोगाः । स्था० ४ जा० १ उ० । यद्वि वा कामा
इच्छाकृपा, मदनकामस्तु भोगाः । सूत्र० २. ध्रु० २. अ० । कामानां
शब्दादीनां यो जोगाः । स्था० ४ जा० १ उ० । शब्दादिजोगं, मदन-
सेवाणां च । ग० १ अधि० । अथवा काम्यत इति कामाः,
मनोहा इत्येवमेतत्तत्तत् । सुखमस्त इति जोगाः, शब्दादर्थ इति
भोगाः । स्था० २ जा० ४ उ० । इच्छा मदनकामाः शब्दादर्थ
विषयास्ते एव सुखमस्त इति भोगाः । सूत्र० २. ध्रु० १. स० ।
मनोबोधुः, स्था० ४ जा० ३ उ० । मदनकामप्रधानेषु शब्दादिषु विष-
येषु, वत्त० १. सू० । अ० २० ।

भेदाः—

कविर्वा मां जेतैः कायजोगा पयनत्ता । गोयमा । पंचविहा
कामजोगा पयनत्ता । जंतवा-सखा गंधा कृत्वा रसा कासा । जी-
वाणं जेतैः । किं काशी जोगी । गोयमा । जीवा काशी विजोगी
वि । मे केणइहणं जेतै । एवं बुच्छइ जीनाणं कापी वि भोगी
वि । गोयमा । संस्रिदियचत्तित्थियाइं पयुच्च कापी, पाणिदि-
यजिम्भिदियफासिदियाइं पयुच्च जोगी, से तण्णइं गोय-
मा ॥ जाय जोगी वि । नरइया जंत जेतैः किं काशी जोगी । एवं
चेव । एवं यणियकुमारं, सुदवीकाइपाणं पुत्तुका । गोयमा ।
पुदसिदिया नो कापी जोगी । मे केणइहणं जाव जोगी ।
फासिदियं पयुच्च से तण्णइं जाव जोगी । एवं जाव वण-
त्तइकाइया, ब्रइदिया एवं चेव, णवरं जिम्भिदियफासिदि-
याइं पयुच्च तैदिया वि एवं चेव, नवरं पाणिदियजिम्भिद-
ियफासिदियाइं पयुच्च चठरिदियाणं पुत्तुका । गोयमा । च-
रिदिया कापी वि जोगी वि । से केणइहणं जाव भोगी वि ।
गोयमा । चरित्थियं पयुच्च काय । पाणिदियजिम्भिदियफा-
सिदियाइं पयुच्च भोगी, से तण्णइं जाव जोगी वि । अयसेमा
जहा जीवा जाव वेमाणिया । एस्सिणं भेतै । जीनाणं काय-
जोगिणं नो कापीणं नो भोगीणं । गोनीया कज्जर करेण
जाव विससियाया वा । गोयमा । सज्जत्थोवा जीवा काय-
जोगी, नो कापी, नो जोगी अणंतगुणा, जोगी अणंतगुणा ॥

(सन्तस्थोवा कामसंगेति) ते हि चतुर्निर्ऋत्याः पञ्चमि-
याश्च ऋग्यजुःतेषां त्तोका एव । नौ कामी नौ जोगेति सिद्धा-
रमे च तेषां ज्ञानस्तगुणा एव । भोगेति एकहिर्निर्ऋत्यास्ते
च नैवेद्ये ज्ञानस्तगुणाः, चतस्रस्तीनामनस्तगुणत्वादिति । ३० ७
११७ ७ ३० ।

[illegible]

लुथाउडलसाक्षिसएम् विडङ्ग, एरयत्ताणं उपचयस्योम-
 यदुगुलपट्टाङ्कचक्रायणे रत्तसुस्युत्तुके सुरम्मे आःखगुल-
 कुरणवणितत्तुकासे सुगंधवत्कुसुमसुलसयणांवाचारकसिते
 ताए तारिसाए जारियाए मन्दि सिंगारमारवाक्के-
 साए मंगतमपहसितभणितचिद्वित्तत्तुकाविल्लामाणठ—
 एणुत्तावोवारकुमझाए अगुरसाए आवरसाए मणोसु-
 झाए एयंतरीतयसचे अमथय कयड मणं अकुब्बमाणे इड्ड
 सङ्करिसरमरुङ्गणं माणुसए कामजोगाए पच्चाएज्जवमाणं
 विहरिज्जा। ना मेणं पुरिसे वि उ समणे कात्तमसयणंवि के-
 सये म ता सोक्खं पच्चाणजवमाणं विहरति ?। उरामं समण-
 ठमो ! ता तस्स एं पुरिमस्य कामजोगेहिता एत्ता अणंतगु-
 णविसिद्धतराए चेव वाणमतराणं देवाणं कामजोगा वाणमं-
 तराणं देवाणं कामजोगेहिता अणंतगुणविसिद्धतराए चेव
 अमृदिब्बजियाणं भवणवामीणं देवाणं कामजोगा अमृ-
 दिब्बजियाणं देवाणां कामभोगेहिता एत्ता अणंतगुण-
 विसिद्धतरा चेव असुरकुमारणां इन्दुयाणं देवाणं काम-
 जोगा अमृकुमारणां देवाणं कामजोगेहिता एत्ता अणं-
 तगुणविसिद्धतरा चेव गद्धकक्खत्ताराक्खाणं कामजोगा
 गद्धकक्खत्ताराक्खाणं कामभोगेहिता अणंतगुणविसि-
 द्धतरा चेव चिंदिमसुरियाणं देवाणं कामभोगा ता एरसि-
 एणं चिंदिमसुरिया जोडसिदा जोडमरायाणां कामभोगं प-
 चणुजवमाणा विहरंति ॥

(ता चन्दिमस्यादि) ता इति पूर्ववत्, चञ्चल्यर्थः, नामनिष्ठाया-
सङ्कारेणानिषन्ना उच्यते। चान्द्राः, कारुण्यं, कामयोगान्, अय-
न्भवन्ते। विहृतवन्तिचिह्नम् ?। मगधानाह—(ता स जडेयादि)
‘ता इति’ पुरोचनम् । ‘स’ इत्यदिशिरस्वर्यो नाम, यथा कान्तिं पुरु-
प्रथमपौनःपुन्ये यद्गुलं शिरस्यप्रधानस्तेन समर्थः प्रथमपौनः-
त्यानन्तरप्रसर्पया भाष्यया सह क्रमिकचक्रविवाहः सन्, अथ
अर्थाधि ग्रन्थवषयस्य ग्रन्थवैयर्थ्यनिमित्तं योऽश्वर्षाधि यावत्
द्विर्वाचनं शब्दान्ते प्रवासं कृतवान्, तः शोऽश्वर्षानन्तरं
स पुरुषा लब्धार्थः प्रभूतमापितार्थः, (अग्रहसमयः)। जन-
यमकृतं न पुनरपानन्तरात् केनापि चोदरिनाप्रचिबुलं, समग्रं ह-
वत् नाश्रयाद्यदि यत्स स तथाः स पुरुषं यं निजकं शुद्धं
शोभायमानं, ततः ज्ञानः, क्वाचित्कामं कृतकौतुकमङ्गलप्रमाय-
श्चितः सुखरामा, वेद्यपानि वेद्योचितानि प्रवर्णानि यस्मात् परि-
हितो निर्वात्यः । इत्यनन्तराभरणार्थांश्चसखरिरे शतं । अल्यः
स्त्रीकैमहार्थस्यैव । इत्यनन्तरैल्लक्षणं भगवंतं कान्तिमो-
क्षार्थः, स्वाध्यायं चिह्नं तस्मां चकौ यत्स तस्य या, अयत्नं हवति न
सुप्तं अभयित, न इदं विशेषणं, शुद्धं भक्तदोषवर्जितं स्वाध्यायिकं
च तत् शुद्धं च स्वाध्यायिकमुच्यते । [अष्टारसंज्ञयाज्जगति] [अ-
ष्टादर्शाभ्योऽप्रतीत्येज्ज] । शास्त्रकतर्कादिनान्कुलम्—अष्टाष्ट-
शब्दश्चकृतवान् । अथथा—अष्टाष्टशब्दं च तत्पञ्चजनकुलं च अ-
ष्टाष्टशब्दश्चकृतवान्, साकारार्थिनां तत्पञ्चजनान्तरशब्दोपः । (सू-
प्र०) अयन्ते योजनं युक्तः सन् तत्सम् तदश्व यास्यस्य, किं विधि-

काममतिवट्ट—काममतिवर्त—पुं०। कामेष्वच्छामदनरूपेण मतेषु-
केमनसां वा चरन् प्रवृत्तिर्यस्यासौ काममतिवर्तः । कामाभि-
लाषुके, सूत्र० १ श्रु० ४ अ० २ उ० ।

काममग्न—काममग्न—पुं०। दुर्जयत्वेन मग्नत्वोपमिते कामे, “च-
न्त्यास्ते धम्बनीयास्ते, त्रैलोक्यं तेः पवित्रमग्नः । यैरेव जुषन्तः
शोः, काममग्नो निपातितः” ॥१॥ पञ्चा० १ वि० ।

काममहावण—काममहावण—न०। वाराणसीसमीपस्थे चैत्ये, “त-
त्पणं जं से वडवै पडहपरिहारे से थं वाराणसीए वयरीए
बाहिया काममहावणुंसे बेइथेसे मन्थिस्स सरीरं विण्णजहा-
मि” । म० १५ श्रु० १ उ० ।

कामयुग—कामयुग—पुं०। लोमपङ्क्तिभेदे, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

कामरय—कामरजसु—न०। कामः शब्दो रूपं, स एव रजः काम-
रजः । कामलक्षणे रजसि, स्त्री० ।

कामरत—न०। कामानुरागे, म० १ श्रु० ५ उ० ।

कामरागपदिबन्ध—कामरागमतिबन्ध—त्रि०। कामा मदनकामाः,
तेज्यो रागा विषयाभिषङ्गाः, तेः प्रतिबद्धो व्यासः मनसा विष-
यसुखेण प्रशक्तं, “विषयसुखेण पसक्तं, अशुद्धजनं काम-
रागपदिबन्धं” । आकामयति जीवं, धम्मासो तेषं तं कामा” ॥
ध० २ अधि० ।

कामरागमोह—कामरागमोह—पुं०। ममधरागमूढे, तं० ।

कामरागविविधण—कामरागविवर्धन—त्रि०। त्रैलुनाभिलाषवर्ध-
के, “इथीयं तं न विज्झाप, कामरागविविधणुं” ॥५॥ ॥ दश०
८ अ० ।

कामरूप—कामरूप—पुं०। प्राग्योतिषावधे देशानेदे, स चेदानीत-
नराजमाधया आसामग्रान्ते स्वनाम्ना प्रसिद्धः । बाच० । कामं
स्वेच्छया रूपं यस्य । स्वेच्छाविकुर्वित्तानामाकूपेऽयं, प्रज्ञा० २
पद ।

कामरूपदेहधारि (ण)—कामरूपदेहधारिन्—त्रि०। कामं स्वे-
च्छया रूपं येषां ते कामरूपास्ते च ते देहाश्च कामरूपदेहास्ता-
न् धरन्तीत्येवंशीलाः कामरूपदेहधारिणः । स्वेच्छाविकुर्वित-
तानामाकूपेदेहधारिण, प्रज्ञा० २ पद । जी० ।

कामरुवि (ण)—कामरूपिन्—त्रि०। कामं स्वेच्छापूर्वं रूपं येषां
ते कामरूपिणः । उच० ५ अ० । स्वेच्छान्वधारिषु, आ० म०
छि०। यादृशं रूपं मनसि बाधन्ति तादृशं कुर्वन्तीत्यर्थः । उच०
५ अ० । कामोऽभिलाषस्तेन रूपानि कामरूपानि, तद्वन्तः ।
विनिषेधैकियकयन्वितेषु, सप्त० ५ अ०। विधाप्यं, पुं० स्त्री०
बाच० ।

कामप्राप्तस—कामलाप्तस—त्रि०। सरके, “एवं लगति दुस्मेहा,
अं नरा कामलालसा । विरक्षा उ न लग्नाति, जडा से सुकगो-
त्तए” ॥ ५४ ॥ संचा० ।

कामलेस्म—कामलेस्म—न०। स्वनामक्याते विमानभेदे, जी० ३
प्रति० ।

कामवध—कामवध—न०। स्वनामक्याते विमानभेदे, जी० ३ प्रति०।

कामविगार—कामविकार—पुं०। इन्द्रियाधीकौपमे, स्वा० ६ उ० ।

कामविणय—कामविनय—पुं०। कामहेतुके विनयभेदे, दश० ६ अ०।

कामविणिच्छिय—कामविनिश्चय—पुं०। विनिश्चयभेदे, स्था०
३ उ० ३ उ० ।

कामसत्य—कामशास्त्र—न०। कामस्य स्वर्गादेः प्रतिपादकं
शास्त्रम् । स्वर्गादेः प्राप्नुयाद्यप्रतिपादके शास्त्रे, कामस्य तच्छेष्टि-
तस्य प्रतिपादकं शास्त्रं रतिशास्त्रं, बाच० । वास्त्यायनादिहृ-
ते, ध० २ अधि० । सूत्र० ।

कामसमागुण—कामसमनोद्गा—त्रि०। कामा इच्छामदनरू-
पाः, सम्यग्मनोद्गा यस्य स तथा । अथवा सह मनोहोवर्तते इति
समनोद्गा । गमकत्वात्प्रापेक्षस्यापि समासः । कामिः समनोद्गाः
कामसमनोद्गाः, यदि वा कामान् सम्यगनु पश्चात् सदातुबन्धा-
ज्जानाति सेवन इति कामसमनोद्गाः । अन्नरुक्कसंलग्नमन-
स्कं, आचा० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।

कामसिंगार—कामगृह्णार—न०। स्वनामक्याते विमानभेदे,
जी० ३ प्रति० ।

कामसिद्ध—कामशिष्ट—न०। विमानभेदे, जी० ३ प्रति० ।

कामसोक्त—कामसौख्य—न०। मनोभयाऽऽनये, “अग्रयोपा-
यणकामसोक्तं य लोयसारं हुति” । “राज्यं सारं वसुधा, वसुं-
धरायां पुनं पुरं सौधम् । सौधं तत्त्वं तत्त्वं, वराङ्गनाऽनङ्ग-
सत्त्वस्वम्” ॥ प्रश्न० ३ आध्म० द्वार ।

कामावट्ट—कामावर्त—न०। विमानभेदे, जी० ३ प्रति० ।

कामावसाय—कामावशायिता—स्त्री०। कामेन इच्छया अव-
शाययति पदार्थान् स्थितिं । सत्यसंकल्पवत् योगिनोर्मन्त्र-
व्यभेदे, बाच० । सूत्र० ।

कामाविकरण—कामाविकरण—न०। पञ्चाशत्तमे स्त्रीकक्षानेदे,
कल्प० ७ कृण ।

कामांस [स] प [प] भोग—कामांसासयोग—पुं०।
शब्दादाभिलाषमात्रे, स्था० ४ ठा० ४ उ० ।

कामासि—कामाशक्ति—स्त्री०। शब्दरूपायाः प्राप्तिसाधना-
याम्, भ० १३ श्रु० ६ उ० ।

कामासा—कामाशा—स्त्री०। मौख्यमाहनीयकर्मभेदे, स० ५२ स०।

वामि [ण]—कामिन्—त्रि०। कम-सुखं, निमि०। का-
मनायुके, अतिशयस्मरवेगयुक्ते, बाच० । “कामी सच-
रं गणतो, मूलपद्मसि होइ दृढध्वाः” नि० सू० १५ उ० ।
काम इच्छा अस्यर्थे इति । आभिलाषिणि, सूत्र० १ श्रु० १ अ०।

कामिन्ना—कामिक—पुं०। स्त्री०। कामोऽस्त्वस्य उद । कारस्वपक्ति-
णि, स्त्रियां जातिन्वात् जीष् । कामेन निर्बुद्धस्य, उज् । कामेन
निर्बुद्धकाम्ये, स्त्रियां जीष् । कामिकं काम्यमाधिष्ठस्य कृताः प्रप्यः
कण् । काम्यधिकारेण हते प्रप्ये, बाच० । लौकिकेषु स्वनाम-
क्याते सरोवरभेदे, तत्र पतद् नित्यमनुण्या देवा जायते ।
विशे० । (‘लोमं शब्दं कथा वक्ष्यते) “संस्युरद्विगमुर्त्ता-
कामियतिगं जिणसरो पासो । तस्सेस मए कप्पं, त्तिहिओ
गीयासुलारेण” ॥१॥ सी० २८ कट्ठ ।

कामिहि—कामिहि—पुं०। प्राग्यसुहस्तिनो वशिष्ठोपस्य चतु-
र्थे शिष्ये, कल्प० ७ कृण ।

कामिणी-कामिनो-न्मो० । कामिशब्दे दार्शनिकत्वविशिष्टार्थे,
“अं चैव मउदमे लोभमाणमनुब्रूते चिम कामिणीर्ण०” प्रा०
२ उ० ।

कामुत्तरवर्द्धिसंग-कामोत्तरावर्तंसक-न० । विमानभेदे, जी० ३
प्रति० ।

काय-काच-न० । काचयतेऽनेन । क बन्धने, करणे घञ्, न
कृत्यम् । (मोम) लिङ्गधे, तस्य बन्धनतुल्यासाधन्यम् । वाच० ।
पायाणविकारे, औ० । काचः क्षारमृत्तिकाऽस्यस्याऽऽकरत्वेन
अच् । क्षारमृत्तिकाञ्च लघणभेदे, शिष्ये, ग्रन्थभेदे च । वाच० ।

काय-पुं० । लिङ्गधे, लयने इति धातोऽभ्ययं कायाः, लीयतेऽनेनेति
वा कायः । विशे० । लीयते यथायम्यमौदारिकादिबर्गणाकपे
स्यं नीयत इति कायः । “लति देहावासोपसमाधानं कश्चादेः”
॥ ४३१॥ ३९॥ इति घञ् प्रत्ययश्चकारस्य ककारः कर्म० ४ कर्म० ।
पं० लं० । आ० मं० । औ० । शरीरे, आचा० १ पु० ४ अ०
४ उ० । “एगदिसो कायो सरीरं देहो” आ० चू० ५ अ० ।
मूत्र० उच्यते । “दो काया पयसा । न जहा-तसकाय चैव, धावर-
काय चैव ।” स्या० । डा० । उच० । मूत्र० । आच० । आचा० ।
नि० चू० । म० । जी० । लं० । कर्म० । (स्यात्वाऽस्य स्वस्वशब्दे)

कायनिकपः-

कायस्य उ निस्त्वो, वारसञ्चो उक्चो अ उस्मग्ने ।
एगमिं दुन्दं पी, पंतञ्चपुक्वणं नोचं ॥ १५ ॥

(कायस्य उ लि) कायस्य तु निस्त्वः (वारसञ्चो लि) डाद-
श्चकारकः, (उक्चञ्चो य उस्मग्ने लि) षट्शब्दोत्सर्गविषयः,
बद्धप्रकार इत्यर्थः । पञ्चादं निगमिन्दम् ।

तत्र कायनिकपप्रतिपादनायाऽऽह-

नामं उव्वल सरीरे, गडं निकायडंत्थिकाय दविए अ ।
माउअ संगह पज्जव, भारे तह भावकाए अ ॥ १५ ॥

नामकायः १ स्थापनाकायः २ शरीरकायः ३ गतिकायः ४
निकायकायः ५ अस्तिकायः ६ द्रव्यकायश्च ७, मानुकायः ८
संग्रहकायः ९ पर्यायकायः १० भारकायः ११ तथा जायकायः
१२ अति गाथासमासायः ॥ १५ ॥

तत्र नामकायप्रतिपादनायाऽऽह-

जमओ कस्तइ नामं, कीरइ देहो वि बुद्धं काओ ।
कायमाणओ वि बुवइ, बद्धमवि निकायमाहंनु ॥ १६ ॥

कायः कस्त्वपिपदार्थस्य सचेतनस्याव्येतनस्य वा नाम क्रिय-
ते स नामकायः, नामाभित्य कायो नामकायः तथा-देहांडपि श-
रीरसमुच्चयंऽपि उच्यते कायम तथा-काचमनिरपि कायां जण्य-
ते प्राकृते तु ‘काय’ इति । तथा-बद्धमपि किञ्चिन्निकायं ‘निकाय-
माहंनु लि’ निकायितमाख्यातवस्तुः प्राकृतशैल्या ‘निकाय
लि’ गाथायः ॥ १६ ॥

अधुना स्थापनाकायप्रतिपादनायाऽऽह-

अक्से वरादए वा, कडे पुत्थे व चित्तकम्मे वा ।
सभाअससञ्जावे, उव्वलाकायं विञ्जणाहि ॥ १७ ॥

११२

‘अक्से’ चन्दनके, वरादके वा कपर्दके, काष्ठे कुट्टिमे, पुत्थे वा
बल्लकृते, चित्तकर्मणि वा प्रतीते । किमिदं वाह-सतो ज्ञाथः स-
ञ्जावस्तस्य इत्यर्थः । तमाभित्य, तथा-असतो अतोऽसञ्जावः,
अतथ्यभावा इत्यर्थः । तमाभित्य, किम्?, स्थापनाकाय विज्ञानी-
हति गाथायः ॥ १७ ॥

सामाम्येन सञ्जावासञ्जावस्थापमादाहरणमाह-

सिप्पगहत्थी हत्थि, ति एस सञ्जाविआ जवे उव्वणा ।
होइ असम्भावे पुण, हत्थि ति निरागई अक्से ॥ १८ ॥

यदिह लघ्यकालस्मिं हस्तीति स्थापनायां निवेद्यते [एस सञ्जा-
विया अवे उव्वणि ति] एषा एष सञ्जावस्थापना भवतीति । अस-
ञ्जावे पुनर्हस्तीति भ्रमाद्वितीहस्यकृतिरुत्था । एवं चतुरङ्गादा-
विनि । तदर्थं स्थापनाकायोऽपि भावनीय इति गाथायः ॥ १८ ॥

शरीरकायप्रतिपादनायाऽऽह-

ओगलिआ वेउत्थिअ, आहारग वेअ कम्मए चैव ।
एमां पंचाविहो खलु, सरीरिकाओ मुणयव्वो ॥ १९ ॥

उद्वारेः पुद्गलैः निर्वृत्तमौदारिकम्, विविधा क्रिया विक्रिया, वि-
क्रियायां यथै वैक्रियं प्रयोजनादह, आह्वय इति आहारकं, ते-
जोमयं तेजसं, कर्मणा निर्वृत्तं कर्मणश्च । औदारिकं वैक्रियमाहा-
रकं तेजसं कर्मणश्चैव, एष पञ्चविधः खलु, शीयन्त इति शरी-
राण्येष पुद्गलसंघातकपत्वात् कायः शरीरकायो विज्ञातव्य-
इति गाथायः ॥ १९ ॥

गतिकायप्रतिपादनायाऽऽह-

चउमु वि गमुइ देहा, नेरइआइण जो म गङ्काओ ।
एसां सरीरिकाओ, विममणा होइ गङ्काओ ॥ २० ॥

इयमप्यन्यकृतौ गाथा सोपयोगिनि च व्याख्यायते-चतसृ-
ष्वपि गतिषु नारकालयेकनगरमसप्तमासु, देहांडकस्ते शरीर-
समुच्चये नारकादीनां यः स गती काय इति कृत्वा गति-
कायो जग्यते । अत्रान्तरे आह-चोदकः- [एसां सरीरिकाओ लि]
नन्वेव शरीरकाय उक्तः । तथाहि-औदारिकाद्व्यतिरिक्ता नार-
कादिनारकाविदेहा इति । आचार्य आह-(विममणा होइ गतिका-
ओ लि) विशेषणाद् विशेषणसामर्थ्याद् भवति कायः गतिकायः ।
विशेषणं च्छात्र गती कायो गतिकायः यथा द्विविधाः सत्सर्गिणः-
ब्रह्माः, स्यावगन्ध । पुनस्त एव खीपुनयपुनसकविशेषभेदयन्ते
इति । एवमवशीति गाथायः ॥ २० ॥

अथवा सर्वसत्त्वानामपान्नरालगनो यः कायः स गति-
कायो भवत्येते । तथाचाऽऽह-

जेणुवगहिओ वडइ, भवतंरं जविरेण कालेण ।
एमां खलु गङ्काओ, सतेपणं कम्ममसरीरे ॥ २१ ॥

येनोपयुहीत उपस्कृतो व्रजति गच्छति । किम्?, जगद्द्वयोः अर्थो
भवान्तरम् । तत एतदुक्तं भवति-मनुष्यादिमनुष्यमवाच्ययुतः
येनाश्रयेणापान्तराश्च देवादिभवं गच्छति स गतिकार्यो भव्यते ।
तन् कालमानतो दृश्यति-[जविरेण कालेन लि] स च यायना
कालेन समयदिना व्रजति नाशनेमेव कायमसौ गतिकार्यो ज-

वर्तमानजने वर्तमानस्य जनयत एवमेव अतीतं च, अनन्तरमात्रं च, पुरस्कृतपश्चात्कृतमवसंबन्धितान्युक्तं नवति । यथा तिष्ठति आद्युष्क-
मव, तुगर्हस्यावधारणार्थात् । न शेषं कर्म विवक्षितं यद् बह-
म । अयं भाषार्थः—पुरस्कृतमवसंबन्धितविज्ञायाविशेषाद्युक्तः सा-
म्येन तस्मिन्नेव भवे वर्तमानो पश्चात्, पश्चात्कृतसंबन्धिनः पु-
नस्तस्मिन्नेव वेदयति । अतिप्रसंगानुक्त्यर्थमाह—(हुजिरेसु
वि जह तं दृष्यन्नाह हुज्ज तान वि) भवेत् इतरेष्वपि प्रभु-
नेषु अतीतेषु यद् बह्वच, भवानेतेषु च बहुदृश्यते । यदि तस्-
स्मिन्नेव भवे वर्तमानस्य, द्रव्यभवा भवेत्तद्, ततस्तदपि, तदायु-
ष्ककर्मसंबन्धादिति हृदयम् । न चैतदस्ति; तस्मादसम्बादक-
वचनमिति गाथायः ॥ २८ ॥

असौवार्थस्य प्रसाधकं लोकप्रतीतं निर्दर्शनमभिधातुकाम
आह—

संक्रामु होमृ सृगे, अदिस्तभाणो वि एव सयईअं ।
जह् आंजाम् सिंखं, तद्वे एअं वि नायव्वं ॥२९॥

संख्या च संख्या च संख्ये, नयोः संखयोर्द्वयोः प्रत्युपप्रदायप्रति-
बद्धयोः, स्यै आदित्यः, अदृश्यमानोऽप्यनुपपन्नधर्माणोऽपि, प्राप-
णाय प्राप्य, समतिक्रान्ते समगीतं, यथाऽवजासते प्रकाशयति
ज्ञेयम् । ननुधा—प्रत्युपसंख्यायां पूर्वविदेहं भरतं च, प्रदायसं-
ख्यायां तु भरतमपरविदेहं च, तथैव, यथा सूर्यः इदमपि प्रकाशं,
ज्ञातव्यं जिह्वेयम् । एतदुक्तं भवति—वर्तमानजनेव स्थितः पुरस्कृत-
जनः पश्चात्कृतमवसं आद्युष्ककर्मसंबद्धव्यनया स्मृशति, प्रका-
शनाऽऽदित्यवदिति गाथायः ॥ २९ ॥

अधुना मातृकायः प्रतिपाद्यते, मातृकति मातृकापदानि
“उपपन्न इव” इत्यादीनि, तन्मूर्धो मातृकायः, अन्यो-
ऽपि तथाविधः पदसमूहो बह्वर्थ इति ।

नथाच्चाह भाष्यकारः—

मातृअपयं ति जेमं, नवरं अत्रो वि जां पयसमूहो ।
मो पयकाओ जह्द, ए जगएव वद् अत्या ॥३०॥

मातृकापदमिति (जेमं ति) चिह्नं, नवरमन्योऽपि यः
पदसमूहः पदसङ्घातः स पदकाया जगयतः मातृकापदकाय
इति भावना । मातृशिष्टः पदसमूहः, किं तु (जि एगएव वद् अ-
त्या) यस्मिन्नकस्मिन् पदं बहवोऽर्थाः, तेषां पदानां यत्समूह
इति । पात्रान्तरं वा—(जग्मगएव वद् अत्यं ति) गाथायः ॥३०॥

संगहकायप्रतिपादयति—

संगहकाओऽणेगा, वि जय्य एगवयणेण पिपपति ।
जह साझिगाममणा, जाओ वसई निविट्ट जि ॥ ३१ ॥

संग्रहणं संग्रहः, स एव कायः संग्रहकायः । स किंविशिष्ट इत्या-
ह—(एगा वि जय्य एगवयणं भव्यं ति) प्रभूता अपि यत्रैकव-
चनेन गृह्यन्ते । यथा—साङ्गिग्रामसंज्ञा जाता वस्मति निविट्टति यथा-
सकृद्यम् । प्रभूतप्वपि स्मरन्तु सन्तु जातः शास्त्रिणिव्यपदेशः ।
प्रभूतप्वपि पुरुषवर्तिनादिषु वसति ग्रामः, प्रभूतप्वपि हसयादिषु
निविष्टा सन्ति । अयं शाल्यादिरर्थः संग्रहकायो भवत्यत इति
गाथायः ॥ ३१ ॥

साम्प्रतं पर्यायकायं दर्शयति—

पजवकाओ पुण हुं—ति पजवा जय्य पिंमिआ बहव ।
परमाणुम्मि वि कम्मि वि, जह वसई अणतमुणा ॥३२॥

पर्यायकायः पुनः, अवन्ति पर्याया वस्तुधर्मो यत्र परमासाधनो
पिण्डितः बहवः, तथा च परमाणावपि कस्मिंश्चित्, संयवहा-
रिक इति पात्रोऽवबुध्यतां सांयवहारिकः, यथा वसुधायां वसुगन्ध-
रसस्पर्शः अनन्तमुणाः, अन्यापेक्षया । तथाचोक्तम्—“कारणमेव
नदत्तं, सुद्धां नित्यञ्च नवति परमाणुः । एकरसमन्वयधोः द्विरप-
शः कार्वाकिल्लम्” ॥३२॥ स चैकस्ति कादिरसः तदन्यापेक्षया तत्क-
तरतिकतमादिनादन्त्यं प्रापयते । एवं वर्णादिध्वनि विभाव-
नेति गाथायः ॥ ३२ ॥

अधुना भारकायः—

एगो काओ हुहा जाओ, एगो चिह्द एगु मारिआं ।
जीवंत एएण मारिआं तं, लव मारणं कण हेउणो ॥ ३३ ॥

एकः कायः ह्रीः कायो द्विधा जातः, यद्वद्वयं न्यासात् । तत्र एक-
स्तिष्ठति, एको मारितः, जीवन् मृतेन मारितः । तदन्तं (लव मा-
णं ति) ह्रीं हे मानव ! केन कारणेन ? कथानं यथा प्रतिक-
मणाव्ययने परिदृष्टाव्यामिति गाथायः । भारकायश्चात्र शरी-
र-धुतकुम्भद्वयोपेता कापाती भवत्यतः नारकासी । कायश्चेति भार-
काय अन्ये जगतिः अन्ये तु भारकायः कापात्येवोच्यते इति ।

भारकायप्रतिपादनायाऽह—

हुगतिगचउरा पंच, जावा बहुआ व जय्य विज्जति ।
मो होइ भावकाओ, नीवजजं विज्जामाओ ॥ ३४ ॥

ह्रीं त्रयश्चत्वारः पञ्च वा जावा औदधिककायः प्रभूता अ-
न्येऽपि यत्र सचेतनचेतने वस्तुनि विद्यन्ते स भवति भारकायः,
भावानां कायो भावकाय इति । [जीवमजीवे विभासाओ] जीवा
जीवयोर्विभाषा खत्वायामानुसारं एण कायंति गाथायः ॥३४॥

अधुनैकाधिकान्युच्यते—

काए ? शरीरं देहो ३,
हुंदी ४ चय ५ उक्चए अ ६ संयाण ७ ।
उस्सय ८ समुस्सए वा ९,
कवेरे १० जय्य ११ तणु १२ पाणु १३ ॥ ३५ ॥

कायः शरीरं देहो बोद्धिः चय उक्चयइव सङ्घात उक्चयः समुक्च-
यः कवेरे जन्मा तनुः पाणुति गाथायः ॥३५॥ आच० ५ अ० ।
दश० । आ० सु० । आ० म० । दश० । वि० । पृथिव्येतज्जावायुव-
नस्पतिभस्मकायजन्मादा पाहाकायः प्रव० २५४ अ० । क० । वि-
श० । चतुर्थी कायः—पृथिव्येतज्जावायवहच । आच० १ अ० १
अ० १ उ० । दश० । पाञ्चजातिकं शरीरं, आ० २६ आ० । “वसाऽ-
सुगमं लभेदेऽस्थि-मज्जशुक्रान्त्वक्चक्षुःसाम् । अशुचीनां पदं कायः,
शुचिभ्यं तस्य तनुतुः” ॥३॥ आ० १६ अ० । (कायाम्मलनि-
सारणनिषेधो “अजायार” शब्दे प्रथमभागे ३११ पृष्ठे निरूपितः)
औदारिकादित्रयं धातिचतुष्टयं, आच० १ अ० ६ अ० ५ उ० ।

आया जंतं ! काए अमो काए ? । गोयमा ! आया वि
काए, अमो वि काए । रुवी भंते ! काए अरुवी काए ? ।
गोयमा ! रुवी वि काए अरुवी वि काए । एवं एकैकं पु-
च्छा गोयमा ! सचित्ते वि काए, अचित्ते वि काए, जीवे वि
काए अजीवे वि काए, जीवाण वि काए अजीवाण वि
काए । पुर्वि भंते ! काए पुच्छा गोयमा ! पुर्वि वि काए

काङ्क्षमाणे वि काए, कायसमयवीक्षते वि काए । पुर्वि जते ! काए भिज्ज पण्ड । गोयमा ! पुर्वि पि काए जिज्ज, काङ्क्षमाणे वि काए जिज्ज, कायसमयवीक्षते वि काए भिज्ज । कङ्खिहं जते ! काए पण्ड ? गोयमा ! सचविहं काए पण्ड । तं जहा-भोरालिए, भोरालियमीस-ए, वेडविहं, वेवविहंयम, सए, आहारए, आहारयमीसए, कम्मए ।

[आया भने । काय इत्यादि] आत्मा कायः, कायेन कृतस्त्वानुभव-नाद, नष्टम्येन कृतमन्याऽनुजवति, अकृतागमप्रसङ्गात् । अथाप्य आत्मनः कायः, कायेकदेशच्छेदोऽपि संवेदनस्य संपूर्णत्वेनानु-पगमादिति प्रश्नः उत्तरं तु आत्माऽपि कायः, कथञ्चित्पक्षेऽपि कालः क्षीरनीरवत्, अन्तर्यः पितृवत्, काङ्क्षणेपलवत् वा, अत एव कायस्पर्शो सत्यागमः संवेदनं भवति । अत एव च कायेन कृत-मागमना भवागते वेद्यते, अत्यन्तजेदं वाऽकृतागमप्रसङ्ग इति । [अथं वि काय (त्)] अत्यन्ताभेदे हि शरीराद्यच्छेदे जीवाद्यच्छे-दप्रसङ्गः ; तथा च संवेदनताऽसंपूर्णता स्यात् । तथा शरीरस्य हाड आत्मनोऽपि दाहप्रसङ्गेन परलोकाजायप्रसङ्ग इत्यतः कथ-ञ्चित् आत्मनाऽप्योऽपि काय इति । अन्येस्तु कामेनकायमाश्रय-आत्मा काय इति व्याख्यातव्यं, कामेनकायस्य संसायात्मनश्च परस्परार्थाभिव्यक्तिरनेककल्पकस्यात् । [अथं वि काय (त्)] औदारिककादिकायापेक्षया जीवादन्यः कायः, तद्धिमाचनेन तद्व-र्त्तकस्येति । [कथं वि काय (त्)] रूपेण कायः, औदारिक-दिकायवस्तुल्यत्वापेक्षया । अरूपेण कायः, कामेनकायस्याति-सूक्ष्मकल्पितत्वापेक्षयापेक्षया । [एवं पण्डितं पुण्ड (त्)] पूर्णोत्पन्नकारण एकेकलक्षं वृक्षं विभया । तथा-“सचित्ते भं-ने । काय” इत्यादि । अत्राचरम-“सचित्ते वि काए जीवद्वय-यां चैनन्त्यसमभितस्यात् । [सचित्ते वि काय] मृतावस्थायां चै-तन्यस्याज्ञात्वात् । [जीवे वि काय (त्)] जीवोऽपि विवर्त्तितोऽप्यु-त्पादितान्युक्तोऽपि भवति कायः औदारिकविशरीरमपेक्ष्य । [अजीवे वि काय (त्)] अजीवोऽप्युत्पादादिरहितो भवति कायः कामेनशरीरमपेक्ष्य । [जीवानं वि काय (त्)] जीवानां सं-वधा कायः शरीरं भवति । [अजीवानं वि काय (त्)] अ-जीवानां स्थितिस्थानाऽर्थादीनां कायः शरीरं भवति, शरीरा-कार इत्यर्थः । [पुर्वि वि काय (त्)] जीवसम्बन्धकालापूर्वम-पि कायः भवति ; यथा भविष्योऽपि वस्तुसम्बन्धं मृतदण्डशरीरम् । [काङ्क्षमाणे वि काय (त्)] जीवेन चायमानोऽपि कायः भवति, यथा जीवच्छरीरा । [कायसमयविहं वि काय (त्)] कायसमया जीवेन कायस्य कायताकरणलक्षणः, तं व्यतिक्रा-न्ता यः स तथा । सोऽपि काय एव, सूक्ष्मदण्डवत् । [पुर्वि वि काय जिज्ज (त्)] जीवेन कायतया ब्रह्मसमयानुपूर्वमपि का-ये मधुच्छादित्यनेन द्रव्यकायां निधत्ते, प्रतिकर्णं पुनलक्षया-पचयनात्वात् । [काङ्क्षमाणे वि काय भिज्ज (त्)] जीवेन कार्यो क्रियमाणां पि कार्या मिधानं, सिकताकणकलापमुद्भि-द्वन्वत् पुनलक्षानामनुकर्णं परिगृह्णताम् । [कायसमयविहं-जते वि काय भिज्ज (त्)] कायसमयव्यतिकालस्य च कायता मृतावस्थायां पुनकुप्तादित्यनेन, भेदश्च पुनलक्षानां तात्त्वमा-वनेति । शरीराध्यायन-पुनः कायस्थाति कायस्थस्य कथं शरीराध्यायनं चयमावधायकत्वमस्तीत्यस्य व्याख्यातम् । उदा-

ह-“कायमहं सर्वज्ञातसामयसरीरवाय” कायस्थः सर्व-भावनां सामान्यं यच्छरीरं खयमात्रं तद्वाचक इत्यर्थः । एवञ्च [आया वि काय ससद्व्याधि वि काय (त्)] इदमुक्तं भवति-आत्माऽपि कायः, प्रदेशमन्त्र्य इत्यर्थः । तद्व्याप्यः कायः, प्रदे-शसम्बन्धकरत्वादि । कपी कायः पुनलक्षकत्वापेक्षया, अरूपः कायः जीवधर्मोऽस्ति कायापेक्षया, सचित्तः कायः जीवच्छरी-रापेक्षया, अचित्तः कायः उत्तमसम्बन्धपेक्षया, जीवः काय उ-त्पादादिपुनलक्षयवसम्बन्धरूपः, अजीवः कायस्तद्विलक्षणजीवा-नां कायः जीवराशेः, अजीवानां कायः परमाववादिशाशिरिति । एवं शेषावयव । अथ कायस्यैव ज्ञानाह-“कतिवदिहंमियादि” अयं च सचित्तोऽपि प्राविस्तरणेन व्याख्यातः । इह तु स्थाना-भ्यां लेशतो व्याख्यायते-तत्र च [भोरालिए (त्)] औदारि-कशरीरमेव पुनलक्षकत्वरूपतापुनर्जीवमानत्वात्काय औदा-रिकायाऽप्येव च पर्यसकस्यैवेति । [भोरालियमीसए (त्)] औदारिककायां मिश्रञ्च कामेनेनोद्धारिकमिश्रोऽप्येव चाप्या-सकस्य । [वेडविहं (त्)] वैकल्पः पश्चात्कस्य देवाः । [वे-वविहंमिसए (त्)] वैकल्यालां मिश्रञ्च कामेनेन विविगमिश्रः, अयं चाप्रतिपूर्णवैकल्यशरीरस्य देवाः । [आहारए (त्)] आहा-रक आहारकशरीरनिवृत्ते । [आहारगमोसए (त्)] आहारक-परित्यागेन औदारिकप्रहणायोद्यतस्याहारकमिश्रो नयति, मिश्र-ता पुनर्औदारिकेति । [कम्मए (त्)] निप्रहृतानां कंवात्समुद्य-ता वा कामेनः स्यादिति । भ० १३ श० ७ उ० । जीविकायः, स्वा० ३ डा० १ उ० । उत्त० सु० । कायस्थः संवेदनात्मानं साम-ान्यं यच्छरीरं खयमात्रं तद्वाचक इत्यर्थः । भ० १३ श० ७ उ० । राशी, स्वा० ३ डा० २ उ० । सधानं, अष्ट० । विश० । पञ्चविंशत्तमे महाभदे, “हो काया” स्वा० २ ना० ३ उ० । भ० ५ सु० ५० । अनादिशविशेषः, स्वा० २७४ द्वार । सु० । नखिवाग्निं जने, ब्रह्म० १ पदः कः प्रजापतिः, कं सुखं वा ततः देवताद्यं, तस्येदं वा अणु, कस्ये-दस्यादेवं वृद्धिः । प्रजापतिदेवताकं हविषादौ, कान्धाऽप्यु-त्पन्नस्थानरूपे प्रजापतिर्नोयः न० । कायसम्बन्धकायापेथ-मित्यादं मनुष्येति, न० । प्रजापतिदेवताकं विवाहभेदे, पुं० । चीयतेऽविः कमेति घञ्, खः कस्य । मूलघने, पुं० । मू-लघनेत्य वृक्षा उपचयीमानत्वात् तथात्वम् । करण घञ् । वस्तुस्वभावेन पदार्थानां क्षीयमानत्वात् तथात्वम्, नायं घञ् । संघे, पुं० । वाच० । कायाः पृथिव्यादयः । स्वा० २ ना० ४ उ० ।

कायजजुयया-कायलुक्ता-न्वी० । ऋजुकस्यामिन्वेन मा-यः कमेव ऋजुक्ता, कायस्य ऋजुक्ता कायलुक्ता । स्वा० ७ डा० १ उ० । परावज्जनपरकायवैद्यया, भ० ८ श० ८ उ० ।

कायक-कायक-न० । कविहंस् इन्द्रनीलवर्णः कार्पासां भवति, नेन निष्पन्नं वस्त्रं, आचा० २ सु० ५ अ० १ उ० ।

कायकिलेस-कायकिलेस-पुं० । कायस्य शरीरस्य क्लेशः खे-वः पीडा कायक्लेशः । स्वा० ७ डा० । शरीरक्लेशेन, स्वा० ६ डा० । तापशीतादीनां सहने, उच० ३० अ० । आच० । का-लतयोपदे, पा० । न० । स च धारासनादिभेदाद्विचित्रः । दश० १ अ० ।

घानतो मौक्तिकः कायङ्कसः-

सच स्नरा तत्रो गामा, मुच्छणा पराविस्ती ।

ताया एषूपस्थासा, संयचं सरमंदलं ॥ १४ ॥

सच विहे कायकिलेसे पक्षसे । तं जहा-दाणाए उक्कुआ-
सणिण पढिमइइ बीरासणिण ऐसजिए दंदायए लंगं-
मरइए ॥ १॥

व्यानायतिकः स्थानातिवो वा कायोत्सर्गकारी । इह
अ धर्मेधर्मिणोऽभेदादिबुद्धिप्राप्तासाः, अन्यथा कायकलशस्य प्रका-
शत्वात् स एव वाक्यः स्यादु, न तद्वान्, इह तु तद्वद्भाविह इति ।
एवं सर्वत्र-उत्कृष्टकायसैनिकाः प्रतीतः, तथा प्रतिमास्थापीति मि-
थुप्रतिमाकारी, बीरासैनिकाः यः सिंहासने निविष्ट इवास्ते, नै-
र्वाधकाः समग्रदुतादिभिर्यथोपवेशाः, इत्यादयः प्रसारितदे-
हः, जगद्वत्सायी भूम्यन्नमपृष्ठः । स्था० ७ अ० । ज० । ग० ।

आयावयंति निम्हेसु, इमेतेसु अवाहता ।

वासासु पदिमंलीणा, संजया सुमयादिया ॥ १५ ॥

आतापयन्ति ऊर्ध्वं व्यानादिना आतापनं कुर्वन्ति श्रीधेयूषणकालेषु,
तथा हेमन्तेषु, तथा शीतकालेष्वप्राप्तुना इति प्राचरणरहिततास्ति-
ष्ठति । तथा वर्षासु वर्षाकालेषु संलीना इत्येकाध्वस्था भवन्ति
मयताः साधवाः, सुसमाहिताः ज्ञानादिषु यत्नपराः । श्रीध्यादिषु
बहुवचनं प्रतिषर्पकरणापनायामिति सुधार्यः । दश० १ अ० ।

कायगुप्त-कायगुप्त-वि० । कायगुप्त्या गुप्तः कायगुप्तः । उच०
१२ अ० । असन्कायकियायिकले जितेन्द्रियः, "कायगुप्तो जिहं-
दिषोः ।" उच० १२ अ० ।

कायगुप्तया-कायगुप्ता-खी० । कायस्याऽभ्युपगाराद् गोपने,
उच० १२ अ० ।

अथ कायगुप्तः फले प्रप्रपूर्वकमाह-

कायगुप्तयाए णं भंते । जीवे किं जयणइ । कायगुप्तयाए णं स-
म्बरं जयायइ, संवरेण कायगुप्तं पुणो पावासवनिरोहं करेइ ५५
हे भदन्त ! कायगुप्ततया जीवः सम्बरं जयति । शुक्राह-हे शिष्य !
कायगुप्ततया जीवः सम्बरं जयति, सम्बरेण गुप्तकायः पुनः
पावाभवनिरोधं करोति । दश० २२ अ० ।

कायगुप्ति-कायगुप्ति-खी० । गमनागमनप्रवृत्तनादानस्थान्य-
नादिक्रियाणां गोपनं गुप्तिमेव, उच० ।

इत्यामी कायगुप्तिमित्रात्तुमाह-

ठाणे निसीयणे वा वि, तदेव य तुयहणे ।

उद्धपण पद्धपण, ईदिपाणं क जुंजणे ॥

संरंजसमारंभे, आरंभे य तदेव य ।

कायं पवत्तमाणं तु, नियंतेज जई जयं ॥

व्याने ऊर्ध्वस्थाने । निसीयणे (सि) निषादने उपवेशने । अः
तयोरेव विविचिमेदसमुच्चयार्थः पवति पूरे । तदेव अ त्वय-
सने शयने, उज्जहने तथाविधिनिमित्तत ऊर्ध्वमुभिकायुक्तमेव, ग-
र्वाधिकमेव, प्रज्जहने सामान्येन गमने । उभयत्र सुखत्वात् सुषो-
लुक् । इन्द्रियाणां क स्वर्शनादिनां (जुंजणे सि) योजनं शब्दादिजि-
वये वयापारणं, तसिद्, त्वैव च वर्तमान इति शेषः । ततः व्यानादि-
षु वर्तमानः । संरंजसमारंभे । उद्धपणादिस्थानमेव संकल्पय-
कमुपचारारसंकल्पवार्थं, तत्समारंभः । परितोपकरो मुहय्याय-
जितातः, ततः संरंजसम्भारंजसम्भारं संरंजसमारंभं, तस्मिन् आ-
रंभे प्राणिपथात्मानं कायं प्रवर्तमानं निवर्तयेत् । शेषं प्राग्भाषितं
११३

सुधार्यः उच० २४ अ० । अथ कायगुप्तिरपि द्विधा-चेष्टानिबृत्तिरक-
णा, यथागमे चेष्टानियमस्तथा च । तत्र परीपक्षोपसर्गादिर्जन-
इति यत्कायोत्सर्गकरणादिना कायस्य निश्चलताकरणं, सर्वयोग-
गतिरोच्चावस्थया वा सर्वथा यत्कायचेष्टानिरोधनं सा प्रथमा ।
गुह्यमावृणुष शरीरसंस्तारकमुप्यदिप्रतिहेक्षणमाप्रार्जनादि-
समयान्तिकवाकलापपुरस्सरं शयनासनादि साधुना विवेच्य,
ततः शयनासननिष्ठेदादमादिषु स्वच्छन्दचेष्टापरिहारेण निवृत्ता
या कायचेष्टा सा द्वितीयेति । उच० च-

" उपसर्गप्रसंगेऽपि, कायोत्सर्गमुषो मुनेः ।

सिरीभाषः शरीरस्य, कायगुप्तिनिघटतः ॥ १ ॥

शयनासननिष्ठेदा-दानसंक्रमणेषु च ।

व्यानेषु चेष्टानियमः, कायगुप्तिस्तु साऽपरा ॥ २॥ अ० ३ अघि० ।

दृष्टव्यः-

" प्रवृत्तः साधुध्यानां, साधे वा वान्ति कश्चित् ।

पद्मानं कथमपि, ह्रुं कथं हस्तमासदत् ॥ १ ॥

स्थितस्तनैकपादेन, सर्वमपि विचारारं ।" अ० क० ।

कायसंज्ञा-कायसंज्ञा-न० । कायानां पृथिव्यादीनां बदकं काय-
यदकम् । बदम् कायेषु स्वल्पमनुपालनविषयतया । उगारगुणमेव,
आध० ४ अ० । (तत्र यतना प्रथमभागे १४६ पृष्ठे " अट्टारस-
टाए " शब्दे उक्ता)

कायजोग-काययोग-पुं० । औदारिकारिशरीरउत्कृष्टात्मने
वीर्यपरिपुष्टिविधेयं, दश० । न० । व्या० । प्रज्ञा० । खी० । विश० ।
" निर्याहीनप्रसीताङ्गः, कूर्मेव दुग्निपुङ्गवः । तिष्ठेत् प्रयाजना-
भावे, काययोगोऽयमीरितः " ॥ १ ॥ जीत० । भद्रा-काय-
योगः सत्तया-वैकियकाययोगः, आहारककाययोगः, औ-
दारिककाययोगः, मिश्रपञ्चस्य पूर्ववर्तिशरीरशरीरशरीरेण सह
संख्यात् वैकियमिश्रकाययोगः, आहारकमिश्रकाययोगः,
औदारिकमिश्रकाययोगः, कायकाययोगः । अयं भाषः-
विविधा विशिष्टा वा क्रिया विक्रिया, तस्यां भवे वै-
क्रियम् । तथाहि-तदेकं भूत्वा जनेकं भवति, जनेकं जूत्वा
एकम् । अणु भूत्वा महद्भवति, महद् भूत्वा अणु । तथा
ज्वरं जूत्वा भूमिज्वरं भवति, ज्वरं जूत्वा ज्वरम् । अदृश्यं जूत्वा
दृश्यं भवति, दृश्यं जूत्वा अदृश्यमित्यादि । बह्वाविशिष्टं कुर्वन्ति
तदिह वैकुण्ठिकम्, पृष्ठादरहितत्वाद् भीष्टरूपसिद्धिः । तत्र द्विधा-
अपरातिर्, लब्धिप्रत्ययं चास्तीपरातिक्रम-उपपातसिद्धिनिधं,
तत्र देवनागरकायम् । लब्धिप्रत्ययं तिथ्येष्टानुष्ठानम् । उच० च
श्रीमन्नयानागरसुषुप्ती- " विविधा विसिद्धा वा, क्रियाया
तोए जं अये तमिह । निधमा विजिविजं पुनः, मागदेवाय यय-
इए " ॥ १ ॥ तदेव काययोगः, तस्येवा वा योगो वैकिययोगो, वै-
कुण्ठिककाययोगो वा वैकियं मिश्रं यत्र काम्येनौदारिकेय वा अ
वैकियमिश्रः । तत्र काम्येन मिश्रं देवनागरकायमप्येतावस्थायां
प्रथमसमयादनन्तरं बादरपयोसकाये पञ्चिन्द्रियतियेष्टानु-
ष्ठानां च वैकियलब्धिप्रतीति वैकियारम्भकाले वैकियपरिपुष्टि-
काले वा औदारिकेण मिश्रं, नतो वैकियमिश्रभासो कायश्च वै-
क्रियमिश्रकायः, तेन योगो वैकियमिश्रकाययोगः । अतुदशपूर्व-
विधा तथाविधयोगैस्तौ विशिष्टलब्धिबह्वादाहृत्येत निवर्त्यत
द्विधाहारकम् । अथवा-आहृत्येत शुभान्तं लीकरीद्विधसमीपे स्त-
द्वमा जीवाद्यः पदार्थां भवेन्नेत्याहारकम्, " कृद्गुह्यम् " ॥ १ ।
१ । १ ॥ इति कर्मणि, करणे वा णकः । यद् उच्चादि-

“ कश्चिन्मि समुप्यजे, सुययवेक्षिणा विस्मिन्नकीर्णः ।
जं इत्य आहारिज्जह, जणंति आहारं तं तु ॥ १ ॥
पाणिद्वयविकसंहरि-सत्पत्यमर्योयगगहणहृदं वा ।
संसयधुच्छेयस्थं, गमयं जिषपायमूलम् ” ॥ २ ॥

तद्वच कायः, तेन योग आहारककाययोगः । आहारकं मिश्रं
यत्र, औदारिकेणति गम्यते । स आहारकमिश्रः । सिरुप्रयोजनस्य
चतुर्दशपुत्रिदं आहारकं परित्यज्यत औदारिकमुदादानस्या-
हारकं प्रारम्भमाणस्य वा प्राप्यते । स एव कायः तेन योग-
आहारकमिश्रकाययोगः । कम० ४ कम० ॥

कायजोगि (ण) -काययोगिन्-पुं० । जीवभेदे, काययोगिन
पकेन्द्रियाः, अन्तेषां ज्ञेयगमययोगयोरपि सन्त्वत् । स्या०
४ डा० ४ २० ।

कायटिप्प-कायस्थिति-पुं० । काये निकाये पृथिव्यादिनामान्य-
रूपेण स्थितिः । स्थितिभेदे, “ होदं कायटिप्पसत्ता सं जहा-
मपुस्तस्यं चैव, पञ्चिदितिरिक्खजोणियाणं चैव ” । काय-
स्थितिरसंस्थेयासर्पियादिका । स्या० २ गु० २ ३० । काय इह
पर्यायां पृष्ठते, काय इव काय इत्युपमानात् । स च द्विधा-सा-
मान्यरूपेण विशेषरूपेण । तत्र सामान्यरूपेण निविशुपणा जीव-
स्वल्क्षणः, विशेषरूपेण नैरयिकत्वादिलक्षणः । तस्य स्थितिरव-
स्थानं कायस्थितिः । सामान्यरूपेण विशेषरूपेण वा पर्यायणा-
दिदृश्य जीवस्वाभाव्यचक्षुर्द्वेन भवने, प्रज्ञा० ।

(१) कायस्थित्याधिकारमाया ।

(२) दृग्गकत्वेन जीवानां कायस्थितिः ।

(३) जीवानां नैरयिकत्वादिपर्यायिकस्थानचित्तनम ।

(४) तिर्यकनिर्यकस्त्रीणां मनुष्यमनुष्यस्त्रीणां च कायस्थितिः ।

(५) देवदेवीनां कायस्थितिवाचिका ।

(६) पशुसापर्यायविशेषेण नैरयिकत्वादीनां कायस्थितिः ।

(७) इन्द्रियद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(८) कायद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(९) योगद्वारमवलम्ब्य कायस्थितिनिवारः ।

(१०) वेदद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(११) कपायद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१२) वेद्यद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१३) सम्यग्गृहद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१४) ज्ञानद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१५) दर्शनद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१६) संयमद्वारमुपयोगद्वारं चाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१७) आहारद्वारमाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(१८) भाषकाभाषकद्वारं परितःपरितद्वारं चाश्रित्य जीवानां
कायस्थितिः ।

(१९) संज्ञिद्वारं नवसिद्धिकद्वारं चाश्रित्य जीवानां कायस्थितिः ।

(२०) उदकमर्जादीनां कायस्थितिनिरूपणम् ।

(१) कायस्थित्याधिकारमाया-
जीवगर्हादिकाए, जोए वेदे कसाय लेसा य ।

सम्मन्तनानर्दसणं संजय उवओग आहारे ॥ १ ॥

भासगपरितपज्ज-सपुहमसम्भं जवत्थिचरिये य ।

एएस्मिं तु पदार्णं, कायवेत्ति होइ पायव्वा ॥ २ ॥

प्रथमं जीवपदम् । किमुक्तं जयति १, प्रथमं जीवपदमधिकृत्य
कायस्थितिविषयता इति १, ततो गतिपदम् २, तदनन्तरमिदं -

यपदम् ३, ततः कायपदम् ४, ततो योगपदम् ५, तदनन्तरं वेद-
पदम् ६, ततः कपायपदम् ७, ततो लेइयापदम् ८, तदनन्तरं
सम्यक्पदम् ९, तदनन्तरं ज्ञानपदम् १०, तदनन्तरं दर्शनपदम्
११, ततः संयतपदम् १२, ततः उपयोगपदम् १३, तदनन्तर-
माहारपदम् १४, ततो भाषकपदम् १५, ततः परीतपदम् १६, ततः
पर्योक्तपदम् १७, ततः मूहमपदम् १८, ततः संक्षिपकपदम् १९, ततो
अवासिज्जपदम् २०, तदनन्तरमस्ति कायपदम् २१, ततश्चरम-
पदम् २२ । एतेषां द्वाविंशतिसंस्थानां पदानां कायस्थितिर्भवति
ज्ञानव्याः यथा च भवति ज्ञातव्या तथा यथोद्देशं निर्दिश्यते ।

(२) जीवादिदृग्गकः--

जीवे णं भेते जीव ति कात्तओ केव चिरं होइ ? गोयमा ! सव्वदं ।
“ जीवेणं भेते ” इत्यादि । इह जीवनपर्यायविशिष्टो जीव उच्यते,
तत्रश्रयानं जीवा, गमाति वाक्पासलेकरं । भवन्ति जीव इति ।
जीवपर्यायावशिष्टतयेत्यर्थः । कात्तनः कालमाधिकृत्य, कियं-
चरं कियन्तं कात्त वावज्जवानं । भगवानाह गौतम ! सर्वोद्धां, सर्वे-
कालं यावता कर्माणि चन्दं, उच्यन्ते-इह जीवनमुच्यते प्राणधा-
रणम् । प्राणाश्च ह्रिषिधाः-द्रव्यप्राणा मायप्राणाश्च । द्रव्यप्राणा इ-
न्द्रियपञ्चकवलनिकास्मान्वासनायुष्मकानुभवज्ञानाः, माय-
प्राणा ज्ञानादयः । तत्र संसारिणां मायुष्मकानुभवज्ञानं प्राणधारणं
सर्वैवावस्थितम्, न हि मा काचित्त्वन्मा संसारिणामस्ति य-
स्यामायुष्मकानुभवं न विद्यत इति । मुक्तानां तु ज्ञानादिक-
प्राणधारणमवस्थितम्, मुक्तानामपि हि ज्ञानादिकृपाः प्राणाः
सन्ति, यमुक्तेऽपि जीवनां निव्यपदिश्यते । ते च ज्ञानादयः मु-
क्तानां शाश्वताः अतः संनययस्थायी च सवेव जीवनमस्ती-
ति सर्वकात्तजार्थी जीवनपर्यायः ।

(३) सम्प्रति तस्यैव जीवस्य नैरयिकत्वादियपर्यायैरादिदृश्य
नैरय पर्यायिरव्यचक्षुर्द्वेनावस्थानं विस्मयसाह-

गेरइए णं भेते ! नेरइए ति कात्तओ केव चिरं होइ ? गो-
यमा ! नहोमं दम वासमहस्मादं, उक्कोमेणं नेची सं साग-
रावमादं ॥

“ नेरइएणं जेन ” इत्यादि सुयमं, नवरं नैरयिकाल्लो जयम्बामा-
व्यानुक्युत्वा ज्ञानं न ज्ञेयो भूयो नैरयिकत्वेनापराधम्, ततो य-
देव नेपो भवस्थितेः परिमाणं तद्वच कायस्थितेरपि मनुष्यपदं
जघन्यत उक्तपदं यथाकपरिमाणकायस्थितिः ।

(४) निरञ्जम--

तिरिक्खजोगिणं णं जेने ! तिरिक्खजोगिणं ति कालओ
केव चिरं होइ ? गोयमा ! नहोमं अंठोसमुत्तं, उक्कोमेणं
अणंतं कालं, अणंतोओ ओसपिया ! उत्सपियाओ का-
लओ स्थितओ अणंतो लोगा असंख्खेजा पागलपरियइ
आवलिथाए असंख्खेजाप्यागे ॥

(तिरिक्खजोगिणं णं जेने इत्यादि) तत्र यदा देवो
मनुष्या नैरयिको वा तिरिक्खजोने तत्र चात्तमुहं स्थित्या
भूयः खगनो गायन्तरं वा संकाशितं, तदा हस्यते जघन्यतोऽन-
मुहं त्रसमाणा कायस्थितिः, उक्तपदोऽनन्तं कालं यावत् । तस्य
चानन्तस्य कालस्य प्रतीक्षा द्विविधा । तद्यथा-कालतः, क्षेत्र-
तश्च । तत्र कालतोऽनन्ता उत्सर्पिण्यवसर्पिण्यः, उत्सर्पिण्य-

धर्मपिणीपरिमाणं च ननुध्ययनटीकानोऽवमेयम्, तत्र सविस्तरमात्रहितन्यायः । केचनोऽन्तना लोकाः । किमुक्तं जयन्ति, अनन्तं पुं लोकाऽऽकाशेषु प्रान्तसमयेयमेकैकदेशापरहरेः क्रियमाणे यावन्त्याऽन्तना उत्सर्पितयवसर्पियाण्ये भवन्ति तावन्तीर्यावत् तिर्यक् क्रियतेकस्येनायतिष्ठते, एतेष्वेव कात्रपरिमाणपुद्गलपरावर्त्तसङ्कतो निरूप्यते । पुद्गलपरावर्त्तस्वरूपं च पञ्चसंघट्टटीकायां विस्तरतोऽर्भाहृतोर्भाति ततोऽप्यधार्थमिह तु नाभिधीयते, ग्रन्थगौरव-भवात् । असंख्येयाता अपि पुद्गलपरावर्त्ताः कियन्त इति विशेषसंख्यानिरूपणार्थमाह-[ननुमित्यादि] त पुद्गलपरावर्त्ता आवृत्ति-काया असंख्येयतमभागः । किमुक्तं भवति, आवृत्तिकाया असंख्येयतमे भागे यावन्नः समयास्तावत्प्रमाणं असंख्येयपुद्गल-परावर्त्ता इति । एतच्चैव कायस्थितिपरिमाणं वनस्पत्यपेक्षया ब्रह्मण्यं, न शेषतिथिगणक्याः वनस्पतिवर्षांतरकेण शेषतिथ्यामेतावत्कालप्रमाणं कायस्थितेरन्यसम्भवात् ।

तिर्यक्क्षर्या कायस्थितिमाह—

तिरिक्त्वजोणिणीं एणंते । तिरिक्त्वजोणिणीति कात्रओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं तिभि पलिओवमाई पुवकोरीपुहुत्तमत्वाह्वाई, एवं मणुस्मे वि, मणुस्मी वि एवं च ।

[तिरिक्त्वजोणिणीं भने । इत्यादि] इह उत्तरत्र च जघन्य-तोऽनमुहुत्तंजावना प्रागुक्ता अन्तमुहुत्तंजावनामात्रेण स्वयं जाननीया । उत्कर्षतस्त्राणि पदयोपरमाणं पूर्वकोटीपृथक्स्वाभ्य-धिकानि । कथमिति चेत्, उच्यते—इह तिर्यगमनुष्याणं स्त्रीष्वपञ्च-डियाणामुत्कर्षतोऽप्यष्टौ जवाः कायस्थितिः, “नरतिरियाणं सप्तद्व भवा” इति वचनात् । तत्रोत्कर्षस्य चित्तमानत्वाद्वा-द्रापयि जया यथासंजनवमुहुत्तधिकताः परिगृह्यन्ते । असंख्य-यवोपपुद्गलस्तु मृदवा नियमतो देवलोकापत्यद्ये न तिर्यक्तातः सप्त भवाः पूर्वकोट्यायुषो बद्धितव्याः । अष्टमस्तु पथंमवर्त्ता दे-वकुर्वादिष्विति त्रीणि पदयोपरमाणं पूर्वकोटीपृथक्स्वाभ्यधिकानि भवन्ति च [मनुस्मे वि मनुस्सी वि इति] एवं तिर्यक्क्षरि-गतेन प्रकारेण मानुष्योऽपि च वक्तव्याः । किमुक्तं भवति ?—मनुष्यस्य मानुषास्त्रे च जघन्यतोऽनन्तमुद्दसमुत्कर्षतस्त्रीणि पदयोपरमाणं पूर्वकोटीपृथक्स्वाभ्यधिकानि वक्तव्यानीति । सूत्र-पाठस्येवम्—“मणुस्मे णं अंतो । मणुस्स ति कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं दस बासमहस्साई उकोसेणं तिभि पलिओव-माई पुवकोरीपुहुत्तमम्भह्वाई, मणुस्सीणं भंते । मणु-स्स ति कालओ ” इत्यादि ।

[५] देवदेवीनाम—

देवे णं भंते । देवति कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहए गेरइए । देवी णं जंते । देवति कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं दस बासमहस्साई उकोसेणं पण-पणपलिओवमाई । मिच्छे णं भंते । सिच्छे किं चिरं होइ । गोयमा । सादिअपजवसिए ॥

[जहए गेरइए इति] यथैव नैरयिकः प्रागुक्तस्तथैव दे-वोऽपि वक्तव्यः, देवस्यापि जघन्यतो दशवर्षसहस्राणि, उ-त्कर्षतः त्रयस्त्रिंशत्सागरोपरमाणं वक्तव्यानीति भावः । देवा अपि हि स्यमयाच्छ्रुत्वा न भूयोऽनन्तरं देवत्वोत्पाद्यन्ते, “नो वेधे देवेऽस्य उवधज्जह” इति वचनात् । ततो यदेव देवानामपि जघ-

स्थितेः परिमाणं नदेव कायस्थितेरपि । देवीमृते—उत्कर्षतः पञ्च पञ्चाशत् पदयोपरमाणानि, देवीनां भवस्थितेरुत्कर्षतोऽप्यनाधत्त-माणास्तावत् । एतच्च ईशानदेव्यपेक्षया ब्रह्मण्यम्, अन्यत्र देवीनामे-तावत्या स्थितेरभावात् । सिद्धसूत्र-साधपयवसित इति । सिद्धत्व-स्य कृयासम्भवात् । सिद्धत्वाद्रिचयायवितुमंशा रागादयो, न च ते जगद्वतः सिद्धस्य संभवन्ति, तस्मात्सिद्धकर्मपरिमाणवज्जावात्, तद्भावाच्च तेषां निमृगलकां कथितत्वात् ।

[६] सज्जयेनावतो नैरयिकादीन् पर्याप्तापय्यातेन विशेषण-क्षरं चिन्तयन्माह—

गेरइए णं जंते । गेरइयअपजजत्तए णि कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं वि उकोसेणं वि अंतोमुहुत्तं, एवं जाव देवी अपजजत्तिया ॥

[नेरइए णं भंते] नैरयिको भदन्त । अपयस इति । अपयोस्तत्र-पर्याप्तशिष्टा विच्छेदेन काशतः कियन्ते काशं यापय्यवति । ज-गदानाह-गौतमेत्यादि । इहापर्याप्तवस्था जघन्यत उत्कर्षतश्चास्त-मुहुत्तप्रमाणं, तत्र ऊर्ध्वं नैरयिकाणामवश्यं पर्याप्तवस्थानावाह । तत उक्तम्—[जहसेणं वि अंतोमुहुत्तं उकोसेणं वि अंतोमुहुत्तं, एवं जाव देवी अपजजत्तिया इति] एवं नैरयिकानेन प्रका-रेण पर्याप्तास्तियैवागदयस्तावद्वक्तव्या तावद् देवीअपयानिका, अपयान्तकदेवीसूत्रं यावदित्यर्थः । तत्र तिर्यक्षे मनुष्याष्व यद्यप्यपयानिका एव भूत्वा भूयो लूयोऽपयानेनोत्पद्यन्ते, तथाऽपि तेषामपयोस्तावदस्या नैरन्येनोत्कर्षतोऽप्यस्तमुहुत्तं प्रमाणेन ल-ज्यते । यद्वद्वन्ति—“अपजजत्तए णं भंते । अपजजत्तए णि कालओ के-व चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं अंतो मुहुत्तं उकोसेणं अंतो-मुहुत्तमिति । देवदेवीसूत्रे—अनन्तमुहुत्तंभावा नैरयिकवत् ।

नैरयिकाणां पर्याप्तस्येन—

गेरइए णं भंते । गेरइयपजजत्तए णि कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं दस बासमहस्साई अंतोमुहुत्तंणाई उकोसेणं तेचीसं सागरोवमाई अंतोमुहुत्तंणाई ।

नैरयिकपर्याप्त इति । पर्याप्तो नैरयिक इत्येवमविच्छेदेन काल-तः कियच्चिरं भवति । जगदानाह-गौतम । जघन्यतो दश वर्षे-सहस्राणि अन्तमुहुत्तंभावात्, अन्तमुहुत्तस्यापयोस्तावदस्या गत-त्वात् । अत एवात्कर्षतोऽपि त्रयस्त्रिंशत्सागरोपरमाणं अन्तमु-हुत्तंभावात् ।

तिरिक्त्वजो—

तिरिक्त्वजोणियपजजत्तए णं तिरिक्त्वजोणियपजजत्तए णि कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं तिभि पलिओवमाई अंतोमुहुत्तंणाई । एवं ति-रिक्त्वजोणियपजजत्तिया वि । मणुस्से मणुस्सी वि एवं च । देवपजजत्तए जहा गेरइयपजजत्तए । देवीपजजत्तियाणं जंते । देवीपजजत्तए णि कालओ केव चिरं होइ । गोयमा । जहसेणं दस बासमहस्साई अंतोमुहुत्तंणाई, उकोसेणं पणप-णं पलिओवमाई अंतोमुहुत्तंणाई ॥

तिर्यक्सूत्रे—जघन्यतोऽनन्तमुहुत्तंभावा प्रागुक्त । उत्कर्षतस्त्री-णि पदयोपरमाणं तमुहुत्तंभावात् । एतच्चोक्त्यायुषो देवकुर्वादि-

गोयमा ! सकाइए दुविह पक्को । तं जहा-अण्णादिए अप-
ज्जवसिए,अण्णादिए सपज्जवसिए । पुदविकाइए णं पुच्छा ?
गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं असंखिजं कालं,
असंखेज्जाओ आसप्पिणिउम्मप्पिणिओ कासओ, सिच-
ओ असंखेज्जा होमा । एवं आउतेउवाउकाइया वि । व-
पस्सइकाइया णं पुच्छा ? गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं उ-
क्कोसेणं अणंते कालं अणंताओ आसप्पिणिउम्मप्पिणिओ
कासओ, लेचओ अणंता लोमा, असंखिज्जा पोमअपरिय-
ट्ठा, तं णं पोमगलपरियट्ठा आवलियाए अमंखेज्जाओ ।
तसकाइए णं जंते ! तमकाइए चि पुच्छा ? गोयमा ! जह-
णेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दो सगरोवमसइस्साई संखे-
ज्जवाससम्भइयाई । अकाइए णं जंते ! पुच्छा ? गोयमा !
अकाइए सादिए अपज्जवसिए ॥

(सकाइए णं जंते ! इत्यादि) सह कायो यस्य येन वा सका-
यः, सकाय एव सकायकम् । आर्यं वात् स्वायं इकप्रत्ययः ।
कायः शरीरं, तन्मोहार्कवैकियाहारकैजसकामेणभद्वान्प्र-
धा । तत्रह कर्मणं तेजसं वा द्रष्टव्यं, तस्यैवासंसारभावात् । अ-
न्यथा विप्रहर्षनी वसंमानस्य शरीरपर्याप्तस्य च शेषशरीरा-
स्त्रयादिकविकल्पे पञ्च । तथा च सति निर्वचनसूत्रमाह-
(सकाए दुविह पक्को इत्यादि) तत्र यः संसारपाशानी न
जविष्यति सोऽनाद्यपयवसितः, कदाचिदपि तस्य कायस्य व्य-
वच्छेदाऽसंभवात् । यन्तु मोक्षमधिक्रान्तो सोऽनादिसपदेवास्ति-
त, तस्य मुक्त्यवस्थासम्भवे सर्वोभन्ता शरीरपरिचयागता ।
एवमन्यजोवायुधनपरिचर्याणि सुसंग्रहि, अन्यत्रापि तदर्थस्य
प्रतीतव्यात् । तथा चांक्रम-“असंखेज्जासप्पिणिउम्मप्पिणिओ
एणिद्वियाण वसण्हं ता वचओ अणंतवणस्सइए वायव्वा” । ननु
यदि वनस्पतिकालप्रमाणमसंख्येयाः पुञ्जलपरायणाः, ततो
यदीयं सिद्धान्ते मरुद्वाजीवा यावद् जीवजावं वनस्पतिरा-
स । इति तत्कथं स्यात्, कथं वा वनस्पतीनामादित्यम्, प्रतिनि-
यतकालप्रमाणतया वनस्पतीनामवस्थानादित्यवरोधात् । तथा
हि-असंख्येयाः पुञ्जलपरायणास्तेषामवस्थानमानं तन एतावति
कासोऽतिक्रान्ते निधमासंख्येयऽपि कायपरायणं कुर्वन्ति, यथा स्व-
स्थितिकाशान्ते सुरादयः ।

उक्तञ्च-

“जइ पुमगलपरियट्ठा, संखेइया वणस्सइकासो ।
अणंतवणस्सइए-अणाइयसमत एय हंतुओ ॥ १ ॥
जमसंखेज्जा पुमगल-परियट्ठा तयउत्थपणं ।
कासंखेयइएण, तम्हा कुवन्ति कायपुल्लइ ॥ २ ॥
सम्भ वि वणस्सइण, डिहकालं तं जहा सुराई व ॥”

किं चैवं यद्धनस्पतीनि निर्लेपनामगमे प्रतिषिक्तं, तत्प्रीदानीं प्रस-
क्तः । कथं मातं चेत् ? उच्यते-इह प्रतिस्मये संख्येया वनस्पति-
भ्यो जीवा उद्धर्तन्ते, वनस्पतीनां च कायस्थितिपरिमाणमसंख्ये-
याः पुञ्जलपरायताः, ततो यावन्तोऽसंख्येयेषु पुञ्जलपरायणेषु सम-
यास्तेभ्यस्ता एकसमयोद्विषुजा जीवा यावन्तो भवन्ति, तावत्परि-
माणगतान्, न वनस्पतीनाम् । ततः प्रतिनियतपरिमाणसिद्धिं निर्ले-
पनं प्रतिनियतपरिमाणत्वादेव गच्छाकालेन सिद्धिरपि सर्वेषां भ-
व्यानां प्रसक्तः, तत्प्रसक्ती च मोक्षपथव्यवच्छेदाऽपि प्रसक्तः । स-

वैमव्यसिक्किगमनान-तरमन्यस्य सिद्धिगमनायोगात् ।

आह च-

“कायट्टिइकालेणं, तेसिमसंखेज्जा जाव भावेणं ।
निह्वणमावओ, सिद्धी वि व सव्वअण्णाणं ॥ १ ॥
पस्समयं संखेज्जा, जेणुव्वट्ठं ति ता तद्व्यवथा ।
कायट्टिइए समया, वणस्सइणं होइ परिमाणं ॥ २ ॥
न वैतस्ति, वनस्पतीनामादित्यनिर्लेपनप्रतिषेधस्य सर्व-
भव्यासिद्धेरैकोपपद्यवच्छेदस्य तत्र तत्र प्रवेष्टासिद्धान्ता-
भिधानात् । उच्यते-इह द्विविधा जीवाः-सांख्यवहारिका असां-
ख्यवहारिकाश्च । तत्र वे निर्गोदावस्थात बहुव्यं पृथिवीकायि-
कादिभेदेषु वर्तन्ते ते लोकेषु दृष्टिपथमागतः सततः पृथिवी-
कायिकादिव्यवहारमनुपतन्तीति सांख्यवहारिका उच्यन्ते । ते च
यद्यपि भूयोऽपि निर्वोदावस्थामुपयान्ति, तथाऽपि ते सांख्यवहा-
रिका एव, सांख्यवहारे पतितत्वात् । ये पुनरनादिकाशान्ताहार-
ज्य निर्गोदावस्थामुपयता एवावतिष्ठन्ते ते व्यवहारपथातीत-
त्वादसांख्यवहारिकाः । कथं नन्दवक्षीयते द्विविधा जीवाः-सां-
ख्यवहारिका असांख्यवहारिकाश्चेति ? उच्यते-युक्तिपथात् । इह
प्रागुत्पन्नवनस्पतीनामपि निर्लेपनामगमे प्रसिद्धम्, किं पुनः
सकलवनस्पतीनाम्, तथा भव्यानामपि । यच्च यदु व सांख्यवहा-
रिकाशित्तिपतिता अस्त्यन्तयनस्पतयो न स्युः, ततः कथमुपपद्यते,
तस्मादवस्यते अस्म्यसांख्यवहारिकराशिरां वक्ष्यतामना-
दिता । किञ्च-इयमपि गाथा शुक्रपदेशादगता-“ सप्तम अणिय
अणुना, जीवा जेहि न यनो तसारापरिमाणो” । ते वि अणताण-
ता, निर्गोयवासं अणुवसन्ति” ॥ १ ॥ तत इतोऽप्यसांख्यवहा-
रिकाशः सिद्धः । उक्तञ्च-“पञ्चुत्पन्नवणस्सइणं निह्वणं न भ-
व्याणं जुत्तं होइ, तं जइ अणंतवणस्सइं मतिथ, एवं अणादिव-
णस्सइणं कालप्रमाणमथो सिद्धं” । अथ इयमपि गाथा शुक्रव-
पनागया-“ समय अतिथ अणुना, जीवा ” इत्यादि । तत्रैवं सुत्रं
सांख्यवहारिकान्तिकृत्यावस्यम् । न चासांख्यवहारिकाद्विश-
वविषयत्वात् सूत्रस्य, न चैतत्स्वमनीयिकाविकृम्भनम्, यत आहु-
जिनजगृगणिक्कामधमस्यपुत्र्यादाः-“ तह कायट्टिइ काला-
दओ विसेसे पडुचव किर जीवा । नाशाइवणस्सइणो, अ सं-
ववहारवाहिरिया ” ॥ १ ॥ अत्रापिशब्दास्त्वैरपि जीवैः भुन-
नमन्तशः स्फुटमित्यादि । यद्व्यामव प्रज्ञापनायां वच्यते, प्रागुक्त-
श्च परिग्रहः, ततो न कश्चिदौघः । असक्यसम्भं सुवर्णीतम् ।
एतानव सकायिकादीन् पर्याप्तपर्याप्तविशेषवविशिष्टान्

विन्ययशाह-

सकाइयअपज्जच णं पुच्छा ? गोयमा ! जहणेण वि उ-
क्कोमेण वि अंतोमुहुत्तं, एवं जाव तमकाइयअपज्जच णं ।
सकाइयअपज्जच पुच्छा ? गोयमा ! जहणेणं अंतो-
मुहुत्तं उक्कोमेण सगरोवमसपुटत्तसतिरेणं । पुदविका-
इयअपज्जच पुच्छा ? गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं उ-
क्कोसेणं संखेज्जाई वाससइस्साई । एवं आठ वि । तउकाइय-
अपज्जच पुच्छा ? गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं सं-
खेज्जाई राईदियाई । बाउकाइयअपज्जच णं पुच्छा ? गोयमा !
जहणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं संखिज्जाई वाससइस्साई ।
वणस्सइकाइयअपज्जच णं पुच्छा ? गोयमा ! जहणेणं अंतोमु-
हुत्तं उक्कोसेणं संखेज्जाई वाससइस्साई । तसकाइयअपज्जच-

ए षं पुञ्जा ? । गोयमा ! महिषेणं अंतोमुह्यं उक्कोसेणं
सागरोदमसयपुह्यं सातिरेगं !

“सकाय” इत्यादि सुगमं, नवरं तेजस्कायसुत्रं उत्कर्षतः
संख्येयानि रात्रिन्दिवानिति । तेजस्कायस्य हि भवक्षितिक-
र्षतोऽपि त्रीणि रात्रिन्दिवानि ततो निरस्तं कतिपयपक्षांशमव-
कलनायामपि संख्येयानि रात्रिन्दिवाभ्येव लज्यन्ते, न तु तर्वाणि,
वर्षसदृक्षाणि वा ।

संप्रति कायद्वारास्ताप्रवेशभंभवात् सूक्ष्मकायिकादीन्
निरूपयितुकाम आह-

सुधुमे यं भंते । सुधुम चि काञ्चओ केव चिरं होइ । गोयमा ।
जहभेणं अंतोमुहुं उकोसिणं अस्सखेज्जं कालं अस्सखेज्जा-
ओ ओसपिण्णस्सपिण्णीओ कालओ, खेचओ अस्-
सखेज्जा भोगा । सुधुमपुदविकाइए सुधुमआउकाइए सुधुम-
तेउकाइए सुधुमवाउकाइए सुधुमपणस्सकाइए सुधुमनिगंदे
जहन्नेणं अंतोमुहुं उकोसिणं अस्सखेज्जं कालं अस्सखि-
ज्जाओ ओसपिण्णस्सपिण्णीओ कालओ, खेचओ
अस्सखेज्जा भोगा । सुधुमे यं भंते । अपज्जलए चि पुज्जा ।
गोयमा । जहन्नेणं अंतोमुहुं उकोसिणं अस्सखेज्जं कालं
पुदविकाइए आउकाइए तेउकाइए वाउकाइए पणस्सकाइया -
ए व एणं खेव । पज्जसिपायं जहा अहियायं ।

[सुहृदेभ्यं नमः । इत्यादि] सुह्रमः सुह्रमकायिकः भवन्त । इति । सुह्रमवर्णनार्थं-अथैवः सःकषयकच्येनैव कालतः किञ्चिन् भवति । अगवान्वाह-गीतम । [जद्रेणैवम्यादि] एतदपि सुह्रमवर्णनार्थं किञ्चिद्विषयमवसाद्यत्वं । अग्न्याया उत्करोन् । उल्ल-
खयेयकालमिति यद्विषयेनमुक्तं तत्तथाप्यपते, सुह्रमनिगोद्वृत्ता-
नामसाम्यवहारीदृशमिदमितिनाममनाहतायाः प्राशुपया-
दित्वात् । [नेत्रयोः अंसंकाशा लोहा इति] अंसंयेवे-
व लोकाकाशेऽपि प्रतिस्तरमस्यैकैकप्रशुपहारी शायम्य अन्तर्-
द्वयसर्पिण्यो भवन्ति तावन्मत्स्या अंसंयेया उत्सर्पिण्य-
सर्पिण्य इत्यर्थः । सुह्रमभनस्यतसुह्रमपि प्राशुमु-
कित्वाद्यं साम्यवहारीदृशविषयं व्याख्याय, तथा सुह्रमः
श्यामान्यतः पृथिवीकायिकदिशिदिशश्च यथासां द्यपयतां-
का निरन्तरं भग्नन्तो भग्नन्तः सकर्तव्यत्वात्तुमुहुरेककालं यावत् स-
कर्मिणः तत्सत्क्षिपयस्यस्यकर्मणः सर्वथाऽपि जगन्तः सकर्तव्य-
त्वात्तुमुहुरेककालं ।

वाङ्मयसामान्यसूत्रे यदुक्तमसंश्लेष्यं काव्यं तस्य विशेषनिरूप-
णार्थमाह-

बादरे एं भंते ! बादरे चि कालभो केव चिरं होइ ! गो-
यमा ! जहणेणं भ्रंतामुदुहं उकोसेणं असंखजं कालं भ्र-
संखेज्जाभो भ्रासपिण्डसत्पिण्णो भो कावभो, खेच-
भो अंगुलस्य अमखेज्जजाणं । बादरपुदविकाएणं एं भंते !
पुच्छा ! गोयमा ! जहणेणं भ्रंतामुदुहं उकोसेणं सत्तरिसा-
गरोवमकोकाकोइओ । एवं बादरभावाकाएणं वि जाव बा-

दरावठाकाऽए णि । बादरवण्यस्तसकाऽए णं जंते । बादर णि पु-
 च्छा । गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं असंखेजं कासं
 जाव खेत्तओ अंगुलुत्तस असंखेजसभागं । पत्तयसररिबादर-
 वण्यस्तसकाऽए णं जंते । पुच्छा । गोयमा ! जहस्येणं अं-
 तांमुहुत्तं उकोसेणं सत्तरिकोमाकोडीओ । निगादे णं जंते ।
 निगादे णि पुच्छा । गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं
 अणंतं कालं अणताओ ठस्सप्पिणिआप्पिणीओ काल-
 ओ, खेत्तओ अह्हाइज्जा गोमल्लपरियइ । बादरनिगो-
 दे णं जंते । बादर णि पुच्छा । गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं
 उकोसेणं सागरावसं सत्तरिकोमाकोडीओ । बादरत्तस-
 काऽए णं जंते । बादरत्तसकाऽए णि कात्तओ केव चिरं होइ ।
 गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं दां सागरावस-
 सहस्साइ संखेज्जावसम्महियाइ, एतोसं वेव अपज्जत्तगा
 सव्वे वि जहनेणं वि उकोमेणं वि अंतोमुहुत्तं । बादरपज्ज-
 त्ताए णं जंते । बादरपज्जत्ताए णि पुच्छा । गोयमा ! जहनेणं
 अंतोमुहुत्तं उकोसेणं सागरावसत्तपुहत्तं सातिरेणं । बादरपुह-
 त्तिदायपज्जत्ताए णं पुच्छा । गोयमा ! जहनेणं अंतोमुहुत्तं
 उकोसेणं संखेज्जाइ वाससहस्साइ । एवं आठकाऽए णि ।
 तेठकाऽएपज्जत्ताए णं पुच्छा । गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं
 उकोसेणं संखेज्जाइ राइदियाइ । वाठकाऽए वण्यस्तसकाऽए
 पत्तयसररिबादरवण्यस्तसकाऽए पुच्छा । गोयमा ! जह-
 स्येणं अंतोमुहुत्तं उकोसेणं संखेज्जाइ वाससहस्साइ । नि-
 गादेपज्जत्ताए बादरनिगादेपज्जत्ताए पुच्छा । गोयमा ! दे-
 णं वि जहनेणं वि उकोसेणं वि अंतोमुहुत्तं । बादरत्तस-
 काऽएपज्जत्ताए णं जंते । बादरत्तसकाऽएपज्जत्ताए णि काल-
 ओ केव चिरं होइ । गोयमा ! जहस्येणं अंतोमुहुत्तं उको-
 सेणं सागरावसत्तपुहत्तं सातिरेणं ॥

असंख्येया उत्सर्पित्यवशसंप्रिप्यन्; इदं काष्ठनः परिग्राममुक्तम् ।
 केचन चाहन्ति किमुल्लस्य असंख्यज्जगतायामिति । अमुक्तव्यासं-
 ख्येयो प्राप्य । किमुक्तं प्रवर्तति । अमुक्तव्याससंख्येयमेव प्रागे-
 यावन्त आकाशमृदुदेष्टास्ते प्रतिशमयमन्वेष्टेदेष्टाश्चोदेष्टाश्चोदेष्टा-
 न्येया उत्सर्पित्यवशसंप्रिप्यन् । अन्त्येदेष्टाश्चोदेष्टाश्चोदेष्टाश्चोदेष्टा-
 उक्तञ्च "सुदुर्मो य होर कालो, तस्यो य सुदुर्मयं हृदयं निजितं"
 इत्यादि । एतच्च आश्विनवन्द्यकियापेक्षानुवृत्त्यात्तत्त्वम्, तस्य
 वास्तव्येतत्त्वक्यापेक्षितेरत्यस्यस्य । शेषस्थानां द्वारसमाप्तिः
 वायस्त्वस्यमिति । गतं काष्ठप्रज्ञा ।

(९) इदानीं योगद्वारमन्त्रिधित्सुराह-

सजोगी णं जंतें ! सजोगिनि कालओ केव चिरं होइ ?। गोपया ! सजोगी दुविहे पयसे। तं जहा-अणाइए वा अप-उजवमिअ, अणाइए वा सपजवसिए। मणजोगी णं जंतें ! मणजोगिनि कालओ केव चिरं होइ ?। गोपया ! जहसेणं एकं समयं उठोसेणं अंतोमहत्तं । एवं वयजोगी नि ।

कायभोगी न जंते ! पुच्छा ? गोयमा ! जहभेणं अंतोमुहुषं उकोसेणं वणस्मइकासो । अजोगी न भंते ! अजोगि चि कासभो केव चिरं होइ ? गोयमा ! सादिप अणमवसिप ।

योगा मनोवाक्कायव्यापाराः, योगा एषां सन्तीति योगिनो मनोवाक्कायाः, सह योगिनो यस्तु येन वा सयोगी । अत्र निवे-
क्ष्यम्—(सजोगी दुषिदे पक्खे इत्यादि) अणप्रपण्यवसितो-यो न जातुविदिपि सोऽङ्गगतः स्वकासमभ्यस्यमन्थमेन योगेन सयो-
गी; ततोऽप्राद्यपयवसितो-यस्तु यास्यति भोगं सोऽमादिसपर्य-
वसितः । मुक्तिपर्यायमात्रां च योगस्य सर्वथाऽपगमात् । मनो-
योगित्वे-अज्यत एकं समयमिति यदा कश्चिद्द्वारिककाय-
योगेन प्रथमसमयमनोयोगं यत् पुद्गलानादप्य द्वितीयसमये
मनस्त्वेन परिणम्य मुञ्चति तृतीयसमये चोपरमते श्रियते वा,
तदा एकं समयं मनोयोगी सन्त्यते उत्कर्षतोऽन्तर्मुहुषं निरन्तरं
जीवन्त्याभ्यासपुद्गलानां प्रदूषाविसर्गौ कुर्वन् तत् ऊर्ध्वं सोऽवश्यं
मनोवाक्कायादुपरमते, उपरन्त्य केव चिरं होइ ? गोयमा ! अजोगेण
एकं समयं उकोसेणं अंतोमुहुषमिति ॥ (एवं वययोगी (च इति))
एवं मनोयोगी च वायोग्यपि वक्ष्यते । तद्यथा—^{१५} वज्रजोगी यं
जंते ! वज्रजोगि चि कासभो केव चिरं होइ ? गोयमा ! अजोगेण
एकं समयं उकोसेणं अंतोमुहुषमिति ॥ तत्र यः प्रथमसमय
काययोगेन भाषायोग्यानि कृत्वापि मुञ्चति, द्वितीयसमये ता-
नि भाषत्येव परिणम्य मुञ्चति, तृतीयसमये चोपरमते श्रिय-
ते वा, स एकं समयं वाययोगी सन्त्यते । अत्र च मूलटीकाकारः—
“ पदमसमये काययोगेन गहियाव आसाद्वान्, बिद्वसमये
वद्योगेण निस्सर्गं काऊण उवर्चमत्तस्स वा वणस्मभो लम्भइ ”
इति । अन्तर्मुहुषं निरन्तरं प्रदूषाविसर्गौ कुर्वन् तदनन्तरं चोपर-
मते, तदा जीवन्त्याभ्यासात् । सन्त्यते । काययोगी अज्यतोऽन्तर्मुहुषं-
मिति । इह इन्द्रियादीनां वायोग्यपि सन्त्यते । संक्षिपन्त्येन्द्रि-
याणां मनोयोगोऽपि, ततो यदा वाययोगो भवति मनोयोगो वा
तदा न काययोगप्राप्त्यमिति, सादिसपर्यवसितत्वभावात् ।
अज्यतोऽन्तर्मुहुषं काययोगी सन्त्यते, उत्कर्षतो वनस्पतिकार-
णः, स च प्रागोक्तः । वनस्पतिकार्यिकेण हि काययोग एव के-
वलतो न वाययोगो, मनोयोगो वा । ततः शेषयोगासम्भवाणाम्
कायस्थितिः । सततं काययोग इति मानम् अयोगी च सिद्धः,
स च साद्यपर्यवसित इत्ययोगी साद्यपर्यवसित उक्तः । गतं यो-
गचारम् ।

(१०) इदानीं वेदद्वारं प्रतिपादयितुराह—

सवेद एणं जंते ! सवेद चि कासभो केव चिरं होइ ? गोय-
मा ! संबद पिबिहे पण्ठे । तं जहा-अण्णादिप वा अणजव-
सिप, अण्णादिप वा सण्जवसिप, सादिप वा सण्जवसि-
सिप । तस्य एणं जे ते सादिप सण्जवसिप से जहभेणं
अंतोमुहुषं उकोसेणं अण्ठाआओ आसपिपिउवस्स-
प्पिणीओ कासभो, खेचओ अवहणोमगपरियइ दे-
सुणं । इत्थिवेदेणं जंते ! इत्थिवेदे चि कासभो केव चिरं हो-
इ ? गोयमा ! एगेणं आदेसेणं जहभेणं एकं समयं उको-
सेणं दसुत्तरं पत्तिओवमसतं पुण्वकोमिपुहचमज्जहिणं ।

एगेणं आदेसेणं जहभेणं एकं समयं उकोमेणं अह्मासप-
त्तिओवमसं पुण्वकोदिपुहचमज्जहिणं । एगेणं आदे-
सेणं जहभेणं एणं समयं उकोसेणं वेदवसपत्तिओवमसं पु-
ण्वकोदिपुहचमज्जहिणं । एगेणं आदेसेणं जहभेणं एणं
समयं उकोसेणं पत्तिओवमसतं पुण्वकोदिमज्जहिणं । ए-
गेणं आदेसेणं जहभेणं एणं समयं उकोसेणं पत्तिओवमपु-
हचं पुण्वकोदिपुहचमज्जहिणं ॥

(सवेद एणं जंते ! इत्यादि) सह वेदो यस्तु येन वा स सवेदकः ।
“ रेणुहा ” । (७३११७३१) इति क्रमव्ययः । स च त्रिविधः । तद्यथा-
अनाद्यपर्यवसितोऽमादिसपर्यवसितः, सादिसपर्यवसितकः ।
तत्र य उपशमभोगेण, कृपकभोगेण वा न जातुविदिपि प्रा-
प्त्याति सोऽप्राद्यपयवसितः, कदाचित्पि तस्य वेदोदयमव-
कक्षासम्भवात् । यस्तु प्राप्यत्युपशमभोगेण सपकभोगे
वा सोऽमादिसपर्यवसितः ; उपशमभोगेणप्रतिपत्तौ कृपक-
भोगेप्रतिपत्तौ वा वेदोदयमवकक्षेदस्य प्रातिपत्त्यात् । यस्तु-
उपशमभोगे प्रतिपद्यते तत्र भावेदको भूत्वा भूय उपशमभोगीतः
प्रतिपत्त्यं सवेदको भवति, स सादिसपर्यवसितः, स च अज-
त्येमान्तर्मुहुषस्राकायमिति चेत्, उक्तवन्त-इह यदा कापि उपश-
मभोगेमुपपद्यं विधिधमपि वेदमुपशमव्याभेदको भूत्वा पुनरपि
भोगीतः प्रतिपद्यत सवेदकत्वं प्राप्य क्कटित्युपशमभोगे कर्मप्रधि-
काभिप्रायेण कृपकभोगेण वा प्रतिपद्य वा वेदव्यमुपशमवर्धनं,
कृपयति वा अन्तर्मुहुषेन, तदा अज्येमान्तर्मुहुषस्रमवेदकः, उ-
त्कर्षतोऽप्राद्यपयवसितपर्वदेशान्, अणगततर्ह्यं यस्तु स पर्वकः,
देशानं किञ्चिदुक्तः उपशमभोगीतो हि प्रतिपत्तिर एतावन्तं कासं
संसारं पर्यटति, ततो यथोक्तमकर्षणः सादिसपर्यवसितस्य
सवेदकस्य कालमानमुपपद्यते । अविदेवविषये च पञ्चदेशान्, ता-
व कमेण निकपयति—(एगेण आदेसेणमिवादि) तत्र सवेद-
पि अज्यतः समयमात्रं आवनीयम्-काचित् पुवतिरुपशमभोगे-
वेदव्योपशमेनावेदकत्वमनुचूय ततः भोगि प्रतिपत्तौ स्त्रीवे-
दोदयमेकसमयमनुचूय द्वितीयसमये कालं कृत्वा देवेष्वप्यतः,
तत्र च तस्याः पुंसमवेग न स्त्रीवत् । तत एव अज्यतः समय-
मात्रं स्त्रीवेदः । उत्कर्षेचित्तायामिव प्रथमाऽद्देशावना-कश्चिज-
न्तुनारीषु तिरस्त्रीषु वा पूर्वकोट्यायुक्तासु मध्ये पञ्चमात्रं प्रवान्
अनुचूय देशानं कल्पे पञ्चापश्चात्प्रत्ययोपमप्रमाणोत्कटित्वाचित्पि-
परिग्रहीतासु देवीषु मध्ये देवीत्वतोत्पन्नः, ततः स्वायुःकल्पे वृ-
त्त्वा भूयोऽपि नारीषु तिरस्त्रीषु वा पूर्वकोट्यायुक्तासु मध्ये स्त्री-
त्वतोत्पन्नः । ततो भूयोऽपि द्वितीयवारीकानां देवलोके पञ्च-
पञ्चापश्चात्प्रत्ययोपमप्रमाणोत्कटायुक्तास्वपरिग्रहीतदेवीषु मध्ये
देवीत्वतोत्पन्नः, ततः परमवयवेषु वेदाभ्यन्तरेण गच्छति । एवं वयो-
सतं पक्ष्यापमसतं पुष्पकोटिपुष्पकाज्यधिकं प्राप्यते । अत्र पर
आह-ननु वदि देवकुलस्य कुलीविषु पक्ष्यापमवयवधिकताकासु
स्त्रीषु मध्ये समुपपद्यते, ततोऽपि काऽपि स्त्रीवेदस्य स्थिति-
राप्यते, ततः किमित्येवोपदिष्टा । तदुच्यते । अग्निप्रायापरिहा-
नात् । तयादि-इह तावदेवीजन्यमुत्पन्ना असंख्येयवर्षायुक्ता-
सु स्त्रीमध्ये गोत्यते, देवलोके वस्युतानां सन्त्येयवर्षायुक्तेषु
मध्ये उत्पादप्रतिषेधात् । नाप्यसंख्येयवर्षायुक्ता सती यो-
षित उक्तासु देवीषु जायते । तत्र उक्तं मूलटीकाकारः—
“ जाता असंख्येया वासावया उकोसट्ठिरे न पावेइ ” इति ।

(१२) अथुना ज्ञेय्याहारमाह—

सत्तेस्ते णं जंते । सत्तेस्ते सि पुच्छा ? । गोयमा । सत्तेमे दु-
विहे पक्षसे । तं जहा—अथादि ए वा अपज्जवसिए, अथा-
दि ए वा सपज्जवसिए । काहलेस्ते णं भंते । पुच्छा ? । गो-
यमा । जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं तेत्थीं मागरोवमाइं
अंतोमुहुत्तमपज्जदियाइं । नीलसेणं भंते ? नीलसे सि
पुच्छा ? । गोयमा । जहणेणं अंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दम सागरो-
वमाइं पक्षिओवमासंवेज्जइजागमम्भदियाइं । काउसेसे णं
जंते । पुच्छा ? । गोयमा । जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं ति-
जि सागरोवमाइं पक्षिओवमासंवेज्जइजागमम्भदियाइं ।
तेउसेसे णं भंते । पुच्छा ? । गोयमा । जहणेणं अंतोमुहुत्तं,
उक्कोसेणं दा सागरोवमाइं पक्षिओवमासंवेज्जइजागमम्भ-
दियाइं । पम्भसेसे णं भंते । पुच्छा ? । गोयमा । जहणेणं अ-
ंतोमुहुत्तं उक्कोसेणं दम सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमपज्जदियाइं ।
युक्कलेस्ते णं पुच्छा ? । गोयमा । जहणेणं अंतोमुहुत्तं उक्को-
सेणं तेत्थीं सागरोवमाइं अंतोमुहुत्तमपमंहायाइं । अलेसे
एणं पुच्छा ? । गोयमा । सादि ए अपज्जवसिए ॥

(सत्तेस्ते णं भंते । इत्यादि) सह लेख्या यस्य येन वा स स-
लेख्या । स द्विविधः प्रकृतः । तद्यथा—अनादिरपययसित्त—या न
जतुविदि ए ससारव्यवच्छेदकः । अनादि सपर्यवसान—यः स-
सारपारगामी । (काहलेस्ते णं भंते । इत्यादि) इह तिरच्छां
मनुष्याणां च लेख्याद्वयव्यापनमीदृजिनां, ततः परमवश्यं
लेख्यान्तरपरिणामे न जनः । देवैरनर्थिकाणां तु पृथिव्यवसाय-
मनुष्याणाञ्च परमार्थधामनमुहूर्तं सादि ए सपर्यवसानं, ततः
सर्वत्र जघन्यनममन्तमुहूर्तं तिर्यङ्मनुष्यापेक्षया छद्मम् ; उक्तं
देवैरनर्थिकापक्षे वा त्रिचर्माभित्ति आभ्यते । तत्र त्रिचर्माभित्ति
वदन्तं त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तमुहुत्ताभ्यधिकारिणीति,
नतः सप्तमनरकपृथिव्यपेक्षया छद्मम् । तत्र हि त्रैर्यिकाः
कृष्णलेख्याः । तेषां च स्थितिः सकृदा त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि,
यत्तु पूर्वोत्तरभग्नता यथाक्रमं चरमाद्यो धर्मन्तमुहूर्तं, तत्रे अत्य-
कमन्तमुहुत्तस्थानसंख्यातमभिरक्षति । तथाचाभ्यव्याप्त्युक्तम्—
“युक्कलेस्ते जहा, तिप्पीं सागरो मुहुत्तदिया । उक्कोसा होइ
उत्तिरे । नायच्छा काहलेस्साए” । (अंतोमुहुत्तदिया इति) खु-
ण्णिक्का व्याख्यातमन्तमुहुत्ताधिकारि । नीलज्ञेय्यास्त्रे—यानि
दश सागरोपमाणि पदयोपमासंख्ययज्जागम्यधिकारिण्युक्तानि ता-
नि हि प्रथमपृथिव्यपेक्षया वेदितव्यानि । तत्र हि प्रथमप्रसूते
नीलज्ञेय्या, “पंचमिया ए मीसा” इति वचनात् । तस्मिन् प्रथ-
मप्रसूते स्थितिरुक्तवर्त एतावती । ये तु पूर्वोत्तरजयगते अ-
न्तमुहुत्तं । पदयोपमासंख्येयमागे व्याप्तगते इति न पृथग्वि-
वक्षिते । एवमुत्तरप्रायं छद्मवत् । कापोतलेख्यास्त्रे—यानि सा-
गरोपमाणि पदयोपमासंख्येयज्जागम्यधिकारिण्युक्तानि ता-
नि पृथिव्यपेक्षया उच्यन्ते । तृतीयपृथिव्यामपि प्रथमप्रसूते
कापोतलेख्याया भावात्, “तथाए मीसाया” इति वचनात् ।
तत्र कोह्लुट्टिस्तेरेतावत्याः संख्या । तेजोज्ञेय्यास्त्रे—दश सा-
गरोपमापदयोपमासंख्येयज्जागम्यधिकारिण्युक्तानि तानि
११५

पञ्चज्ञेय्यास्त्रे—दश सागरोपमाणि अन्तमुहुत्ताभ्यधिकारिण्युक्तानि तानि
लोकापदयोपमासंख्येयानि । तत्र देवार्मा हि स्थितिसकृदा
दश सागरोपमाणि, लेख्या च पक्षलेख्या । ये न पूर्वोत्तरभग्नता
अन्तमुहुत्तं तं किलेकमन्तमुहुत्तमित्ति अन्तमुहुत्ताभ्यधिकारि-
ण्युक्तम् । युक्कलेस्ते—त्रयस्त्रिंशत्सागरोपमाणि अन्तमुहु-
त्ताभ्यधिकारिण्युक्तानि अन्तमुहुत्तापेक्षया, तथाचमुक्तवतः स्थितिसकृदा
दश सागरोपमापदयोपमासंख्येयानि । अन्तमुहुत्ताभ्यधिकारिण्युक्तानि च
प्राप्तवत् । अलेस्याऽयोगिकवर्तं सिद्धम्, ततो न तस्यामप्य-
वस्थायां लेख्यत्वव्यापत्ति इति साधनपर्यवसितः । गते ज्ञेय्या-
हारम् ॥

(१३) इदानीं सम्यग्दृष्टिहार—

सम्यग्दृष्टि एणं भंते । सम्यग्दृष्टि सि पुच्छा ? । गोयमा । स-
म्यग्दृष्टि । छुविहे पक्षसे । तं जहा—सादि ए वा अपज्जवसिए,
सादि ए वा सपज्जवसिए । तत्र एणं जे से सादि ए सपज्ज-
वसिए, स जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं जहाइं सागरो-
वमाइं सारिरेगां । मिच्छादिह । एणं जंते । पुच्छा ? । गोयमा ।
मिच्छादिह । ति विहे पाणत्तं । तं जहा—अथादि ए वा अप-
ज्जवसिए, अथादि ए वा सपज्जवसिए, सादि ए वा सपज्ज-
वसिए । तत्र एणं जे से सादि ए सपज्जवसिए से जहणे-
णं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणत्ताअओसपिण्णिउस्सपि-
ण्णिओ कालोअ, सेवओ अहं पोम्मलपरिपुं देसुणं ।
सम्यग्दृष्टिदिह । एणं पुच्छा ? । गोयमा । जहणेणं वि उक्को-
सेणं वि अंतोमुहुत्तं ॥

(सम्यग्दृष्टि एणं भंते । इत्यादि) सम्यगधिपेक्षता दृष्टिर्जन-
प्रधानवस्तुत्वप्रतिपत्तिर्यस्य स सम्यग्दृष्टिः । स चात्तरकर-
णकालभावित्वा उपशमिकसम्यक्त्वेन साक्षादनुसम्यक्त्वेन वि-
शुद्धदर्शनमेवाहुञ्चादयसंविज्ञायापेक्षामिकसम्यक्त्वेन सकल-
दर्शनमेवाहीयज्ञसमुच्चैर्वापिकसम्यक्त्वेन वा छद्मवत् । निवे-
चनम्—सम्यग्दृष्टिर्विषयः प्रकृतः । तद्यथा—साधनपर्यवसितः—एष सा-
यिकसम्यक्त्वेन उपादिते सति वेदितव्यः, तस्य प्रतिपाताभा-
वात् । सादिसपर्यवसितः—एष जायोपशमिकादिसम्यक्त्वापेक्ष-
या । तत्र चांसी सादिसम्यक्त्वावसितः सम्यग्दृष्टिर्जनमानसमु-
हूर्तं, परतो मिथ्यात्वमनात् ; उक्तवैतः बद्धविलासागरोपमाणि
सातिरेकाणि । तत्र यदि चारद्वयं विज्ञायेतु चतुर्षु अमतिप-
तितसम्यक्त्वं उत्कृष्टव्यधिकारो देव उपपद्यते वलाभयं याऽनु-
तर्का, ततो देववैतरेय बद्धविलासागरोपमाणि परिपूर्णं नि ज-
वन्ति । ये तु प्रथमभवाः सम्यक्त्वसंहितास्तेऽधिकारा इति तैः
सातिरेकाणीति । उक्तं च—“ हो बोरे विज्ञयासु, नायस्स ति-
जिच्छुए अहव तादे । अस्सेणं नरभयियमिति । ” (मिच्छादिह)
एणं जंते । इत्यादि । मिथ्या विषयेस्ता दृष्टिर्जीवाजीवादवस्तु-
त्वप्रतिपत्तिर्यस्य प्राकृतवस्तुत्वस्य स्ति । पीतप्रतिपत्तिवत्
स मिथ्यादृष्टिः, ननु मिथ्यादृष्टिरपि काश्चिद्दर्शनं भवत्यतया
जानाति पयं पेयतया मनुष्यं मनुष्यतया पशुं पशुतया, ततः स
कथं मिथ्यादृष्टिरुच्यते ? भगवति सर्वज्ञत्वस्य प्रत्ययाभावात् ।
इह हि सम्यग्दृष्टिर्जातौ सकलप्रायः प्रवचनार्थमिदोच्यमा-
नाऽपि यदि तदनुसमकमप्यन्तरं न रोचयति तदानीमप्येषां मि-
थ्यादृष्टिर्वाच्यते, तस्य भगवति सर्वज्ञप्रत्ययानाशात् ।

उक्तञ्च—“सुत्रोक्तस्यैकस्याप्युक्त्यादकारस्य भवति नरो मि-
थ्यादिनाः। सूत्रे हि नः प्रमाणं जिज्ञासिहन्तं किं पुनः शेषं भग-
वद्देवो भिहति । तथा च जीवाजीवादिष्वस्तुतस्वप्रतिपासिचि-
कला मिथ्यादृष्टिः । मनु सकलप्रपञ्चमयीतिरोचनासकतक-
तिपयार्थानां चारोक्षमादेव न्यायतः सम्प्रतिमिथ्यादृष्टिरेव भवि-
तुमर्हति, कथं मिथ्यादृष्टिरेव भवितुमर्हति? उत्पत्तेः सत्सद्वस्तु-
तत्वापरिज्ञानात् । इह यदा सकलवस्तुनिजपन्निगतया सम्यक्
अद्वयं तदानीमसौ सम्यग्दृष्टिः यदा त्वेकस्मिन्नापि वस्तुनि
पर्याये वा मतिर्दोषद्वयादिना एकात्मने सम्यक्परिज्ञानमिथ्या-
परिज्ञानाभावाने न सम्यक् अस्ति, नान्येकात्मने विप्रतिपत्तिः,
तदा सम्यग्मिथ्यादृष्टिः । उक्तञ्च शनकगृह्यसूत्रे—“जहा माति-
करीर्षिष्यासिस्स खुहाइयस्स विपत्तसमागयस्स पुरिसस्स
य भोययाएए अणोयवेहो होइ एनस्स आहुरस्स उवर्हि न रुई
न निदा जेण तेण सो भोयणाओ आहुरो न रुयाइ विटो ना-
वि सुओ, एवं सम्मामिच्छदिट्टिस्स वि जीवाइयपरयाण उवर्हि
न य रुई नावि मिदं ति ।” यदा पुनरेकस्मिन्नापि वस्तुनि पर्याये
वा एकात्मने विप्रतिपद्यते तदा मिथ्यादृष्टिरेवेत्येताः स च त्रि-
विधाः लघया-अनाद्यपर्यवसितोऽनादिसपर्यवसितः, सादिसप-
र्यवसितश्च । तत्र यः कदाचिनापि सम्यक्त्वं नाप्राप्यति सोऽ-
नाद्यपर्यवसितः, यस्तु सम्यक्त्वमासाद्य न्युयोऽपि मिथ्यात्व या-
ति स सादिसपर्यवसितः । स च जघन्यमान्तमुहूर्तं, तदनन्तरं क-
स्यापि न्युयः सम्यक्त्वावाप्तिः उत्कर्षतोऽनन्तं कालम् । तमेवा-
नन्ते काश्चिदाप्रकृपयति-कालतः क्षेत्रश्च । तत्र काश्चतोऽन-
न्त उत्सर्पिण्यवसर्पिणीयावत्, क्षेत्राणां स्याद् पुद्गलपरावर्त-
देशो नमः । अत्र क्षेत्र इति निर्देशात् क्षेत्रपुद्गलपरावर्तः परि-
प्राप्तो न नु क्वपुद्गलपरावर्तः । एवं पुनोत्तरत्रागं च
प्राप्तव्यम् । (सम्मामिच्छादिद्वि त्रिमिथ्यादि) सम्यग्मिथ्या
च दृष्टिरेवस्यासौ सम्यग्मिथ्यादृष्टिः । स च जघन्यतां वात्कपेतां
वा अन्तमुहूर्तं, परतोऽनन्तं तत्परायणावधिष्वसत्, तथाजिह्वा-
प्राप्त्यात् । ततः सम्यक्त्वद्वारम् ।

(१४) इदानीं ज्ञानद्वारम्—

नाणीं यं भंते! नापि किं काश्चिदत्रोक्त्वं विरहोऽयं! गोयमा!
नाणीं दुर्विदेषाच्च । न जहा—सादि ए वा अपज्जवसि ए, सा-
दि ए वा सपज्जवसि ए । तस्य जं जे से सादि ए सपज्ज-
वसि ए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्तेषां ज्ञावद्धि सागरा-
वमार् सातिरेगाई । आभिणिवाहियनाणीं यं पुच्छा! गो-
यमा! एवं च । एवं सुयनाणीं वि । ओहिनाणीं वि एवं
चेव, नवरं जहन्नेणं एकं समयं । मणपज्जवनाणीं यं भंतं!
पुच्छा! गोयमा! जहन्नेणं एणं समयं, उक्तेषां देसूणं पु-
व्वकोटिं ॥

(नाणीं यं भंते! इत्यादि) ज्ञानमस्यास्तीति, “अतोऽनेकस्मरात्” । (७।
२१६) इति इह प्रत्ययः । स द्विधा-साद्यपर्यवसितः, सादिसपर्यव-
सितश्च । तत्र क्षेत्रज्ञानापेक्षया साद्यपर्यवसितः, प्रतिपाताभा-
वात्, शेषज्ञानाभां प्रातानयनकाज्ञावात् । स जघन्यमान्तमुहूर्तं, प-
रतो मिथ्याव्यगमनेन ज्ञानपरिणामापायनात् । उत्कर्षतः यदपिसा-
मोपमाणि सामतिरेकानि यावत्तानि सम्यग्मिथ्यादृष्टिरेव प्राप्तव्यानि,
सम्यग्मिथ्यादृष्टिरेव ज्ञानित्यात् । आभिनिवाधिकज्ञानसूचं—(एवं चेवापि)

यथा सामान्यतो ज्ञानी सादिसपर्यवसितो जघन्यत उत्कर्षत-
श्चोक्तः तथाऽऽभिनिवाधिकज्ञापि वक्तव्यः । स चैवं—“जहन्नेणं अ-
ंतोमुहुत्तं उक्तेषां ज्ञावद्धि सागरावमार्” । एवं पुद्गलान्यापि ।
अनाधिकज्ञानपर्यवम्, नवरं जघन्यत एकं समयं वक्तव्यम् । कथ-
मेकसमयताऽवधिज्ञानस्येति चेत्, उत्पत्तेः इह तिर्यकपञ्चमिथ्या
मनुष्या देवा वा विजङ्गहानी सत् सम्यक्त्वं प्रतिपद्यते, तस्य
च सम्यक्त्वप्रतिपत्तिसमये एव सम्यक्त्वमभावतो विजङ्गहान-
मवधिज्ञानं जातं, तच्च यदा देवस्य कथनेन मरणेनाप्यस्यान्य-
था वाऽनन्तरसमये प्रतिपत्तितत्त्वा जयत्ववधिज्ञानस्यैक-
समयता; उत्कर्षतः सातिरेकाणि पट्टेहिमागरोपरमाणि, याव-
त्तानि वा प्रतिपत्तितवधिज्ञानस्य वारुण्यं विजयाविवृण गमनेन
वारुण्यमच्युतदेवलोकागमनेन तथा धर्तित्वानि । मनपर्यवहा-
नितेन एकसमयता संयतस्याप्रमत्तादयो वरुमानस्य मनः-
पर्यवधानमुपयाधानत्वरस्य काश्च कुर्वता प्रायणीया; उक्ता-
र्थतो देशानां पूर्वकोटिः तत ऊर्ध्वं संयमानावतो मनःपर्यवधान-
स्याऽप्यभावात् ।

केवलनाणीं यं पुच्छा! गोयमा! सादि ए अपज्जवसि ए ।
अन्नाणीं यं पुच्छा! गोयमा! अन्नाणीं, मतिअन्नाणीं
सुपअन्नाणीं ति विदे पन्नत्तं । तं जहा—अणादि ए वा
अपज्जवसि ए, अणादि ए वा सपज्जवसि ए, सादि ए
वा सपज्जवसि ए । तस्य जं जे से सादि ए सपज्जव-
सि ए से जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं उक्तेषां
अणेतं कालं अणताओ ओसपिणिउत्समपिणिओ का-
दो, स तओ अणुत्तं पोगलपरिपुट्टं देसूणं । विरंगना-
णीं यं पुच्छा! गोयमा! जहन्नेणं एणं समयं उक्तेषां
तेचीमं सागरोवमार् देसूणा ए उव्वकोटी ए अज्जहिंयाः ।

अज्ञानी त्रिविधाः न पथा-अनाद्यपर्यवसितः, अनादिसपर्यवसितः,
सादिसपर्यवसितश्च । तत्र यस्य न कदाचिनापि ज्ञानलाभां
भावी सोऽनाद्यपर्यवसितः यस्तु ज्ञानमासाद्य न्युयो मिथ्यात्वगमनेनाज्ञा-
नित्वमधिगच्छति स सादिसपर्यवसितः । स च जघन्यमान्त-
मुहूर्तं, परतः सम्यक्त्वस्यासादेन ज्ञानेनाज्ञानपरिज्ञानपराय-
मसम्भवात्, उत्कर्षतोऽनन्तं कालमिथ्यादि प्राप्यत् ; तत
ऊर्ध्वमथस्य सम्यक्त्वावातिरेकानित्यापयमात् । एवं प्रत्य-
ज्ञानी क्षुताज्ञानी च त्रिविधो प्राप्तनीयः । विभङ्ग-
ज्ञानी जघन्यत एकं समयम् । कथमाति चेत्, उत्पत्तेः कश्चित्
तिर्यकपञ्चमिथ्या मनुष्या देवा वा सम्यग्मिथ्यादृष्ट्याद्विज्ञानां
सत् मिथ्यात्वं गतं, तस्मिन् मिथ्यात्वमपि पत्तिसमये मिथ्या-
त्वमभावतोऽवधिज्ञानं विजङ्गहानभूतमाद्यप्रमज्ञानमाप भव-
ति, मिथ्यात्वसंयुक्तमिति वचनात् ; ततोऽनन्तरसमये देवस्य
मरणेनाप्यथा वा तद्विभङ्गमज्ञानं परिपत्ति, तत एवमेकस-
मयता विभङ्गज्ञानस्य उत्कर्षतस्त्वान्तरास्सागरोपरमाणि दे-
शानपुर्वकोट्यभ्यपिण्यते । तथाहि—यत् काश्चिमिथ्यादृष्टि-
स्तिर्यकपञ्चमिथ्या मनुष्या वा पुर्वकोट्याः कतिपयवर्षाति-
कमे विभङ्गज्ञानो जायते, जातञ्च सप्रतिपत्तितविभङ्गज्ञान
एवाग्रिमदृष्टया सप्रमत्तकृतिव्यां त्रयस्त्रिंशत्सागरोपरमास्थ-
तिका वैरिका जायते, तदा नयति यथातमुह्विहमा-

भम्, तत ऊर्ध्वं तु सम्यक्प्रतिपत्त्याऽविज्ञानभावात् स-
र्वथाऽपगमाद्वा सद्धिभङ्गज्ञानसुषुप्तकृति । गते ज्ञानपादम् ।

(१६) इदानीं दृश्यनद्वयम्; तदेवमादिबुधम्-

चक्रपुटदंष्ट्री एं भेते । पुच्छा । गोयमा । जहन्नेणं अं-
साधुदुर्धं उक्तासेणं सागरोपमसहस्रं साविरं । अचक्रपु-
टदंष्ट्री अं जेते । पुच्छा । गोयमा । अचक्रपुटदंष्ट्री दुहिदे
पधचे । तं जहा-अण्णादि ए वा अपजजवसिए, अण्णादि ए वा
मपजजवसिए । ओहिदंमण । एं पुच्छा । गोयमा । जह-
न्नेणं इकं समयं, उक्तासेणं दो ठावहीसागरोवमाणं साति-
रेगाणं । क्ववददंष्ट्री एं पुच्छा । गोयमा । सादि ए अप-
जजवसिए ।

इह यदा श्रीरक्ष्यादिभ्यस्तुरिन्ध्यादिपुन्यथा तत्र चान्तमुद्धर्त्तुं
स्थित्वा भूयोऽपि श्रीरक्ष्यादिषु मध्ये उपपद्यते, तदा चर्हदंष्ट्रीनी
अन्तमुद्धर्त्तुं लभ्यते. उक्तपक्षः साविरं सागरोपमसहस्रं, तच्च-
तुरिन्ध्यादित्येकपक्षेन्द्रियैर्यथाविशेषमभ्यस्येनावसातव्यम् ।
अचक्रपुटदंष्ट्रीनी अवाधपयैवसितः-यो कदाचिदपि न सिद्धिभा-
वमधिगमयति, यस्त्वधिगम्यता सोऽनादिसर्वपथसितः । त-
था-नित्यैकपक्षेन्द्रियो मनुष्ये । वा तथाविधाध्वयसायावधिया-
ऽविधदर्शनमुत्पाद्यानन्तरमन्ये यदि कालं करोति तदाऽविधदर्-
शनं प्रतिपन्नोति, तदाऽविधदर्शनेन एकसमयता, उक्तपक्षो-
ऽविधदर्शने द्विपदपट्टासागरोपमणीति सातिरेकः । कथमिति-
क्यन्तु, उच्यते-इह कश्चिद्विज्ञानज्ञानी तिर्यक्पक्षेन्द्रियो मनुष्यो वा
अप्रतिपत्तिविमङ्गलान् एवाविप्रगृह्यताऽधःसतमनरकपुण्ड्र्यां
अवशिष्टासागरोपमस्थितिं नैरयिकां जातः, तत्र चोद्धतनाम-
स्यामिषकाले सम्यक्स्वमुपाद्य ततः परिजृष्टः, ततोऽप्रतिपत्तिवन्त
विमङ्गलान्त पुर्वकोऽप्युत्प्रेक्ष्य तिर्यक्पक्षेन्द्रियेण स्वमुपाद्यः, तत्र
च परिपूर्णं स्वायुः प्रतिपाद्य पुनरप्रतिपत्तिविमङ्गल एवाधःसत-
मपुण्ड्र्यां अवशिष्टासागरोपमस्थितिकां नैरयिकां जातः ; त-
त्रापि चोद्धृत्य प्रत्यासक्तौ सम्यक्स्वमासाद्य परित्यजति, ततो-
भूयोऽप्यप्रतिपत्तिविमङ्गल एव पुर्वकोऽप्युत्प्रेक्ष्य तिर्यक्पक्षेन्द्रि-
येण जातः, तदयमेकपदंष्ट्रीसागरोपममाणामभ्युत्प्रेक्ष्य, सर्वत्र च ति-
र्यक्पक्षमणानां विप्रदंष्ट्रीयपद्यते, विप्रदे विमङ्गल्य तिर्यक् मनुष्य-
षु च निषेधातायद्धस्यति-“विमंगलाणि” पक्षेदितिरिक्कञ्जोधि-
या मरुत्सा आहारया” इति । आह-किं सम्यक्स्वमुपाद्योऽन्तरालं
प्रतिपद्यते । उच्यते-इह विमङ्गल्य उक्तपक्षोऽपि अवशिष्टासाग-
रोपमाणि दर्शानपुर्वकोऽप्यधिगम्यति । तथाकोऽं प्राक्-“ विमं-
गलाणि जहन्नेणं एकं समयं, उक्तासेणं तेषां सागरोवमाणं
दंष्ट्र्याऽपुण्ड्रकोऽंशो अस्महिवा” इति । तत एतावन्तं काल-
मविदंष्ट्रं विमङ्गल्यप्रमाणत्वात् अपातराले सम्यक्त्वं प्रति-
पद्यते । ततोऽप्रतिपत्तिविमङ्गल एव स्वमुत्पद्यमानध्वय संयमं पाल-
यित्वा द्वौ चारौ बिजयादिपुण्यप्रमाणस्य द्वितीया पदपट्टिः सा-
गरोपमणी सम्यग्पट्टिदंष्ट्रीति । एवं द्वे पदपट्टिसागरोपमणाम-
वधिदर्शनस्य । अथ विमङ्गल्यस्यापामवधिदर्शनं क्रमेणकृत्या-
दिषु प्रतिपद्यते, ततः कथमिह विमङ्गलं तद्व्यपद्यते । नैपदोषः ।
सूत्रं विमङ्गल्यस्यावधिदर्शनस्य प्रतिपादितत्वात् । तथा ह्ययं सूत्रा-
भिप्रायः-अप्यवधिष्वयं विमङ्गलान्, सामान्यविषयमवधिदर्शनम् ।
यथाहि सम्यग्पट्टिदंष्ट्रीपविषयमधिज्ञानं सामान्यविषयमवधि-
दर्शनमुपपद्यते, कथञ्च विमङ्गलानिोऽप्यवधिदर्शनमनाकारमाशब्ध-

वाविशेषत्वात्त्वधिकानिोऽवधिदर्शनं तुल्यमिति, तदप्यवधि-
दर्शनमुपपद्यते, न विमङ्गलदर्शनमिति । आह सूत्रोक्तकाकारोऽप्येनद्रा-
वनाया-“संयमं च विमंगे” हीजज्ञाता तुल्यमेव अतो चेव वावदु-
ओ साविरगाओ” इति । ततोऽस्माभिरपि तुल्यमेवऽविधदर्शनं ना-
वितम् । कामप्रार्थिकाः पुनराहुः-अथापि साकारितरविशेषभाष-
न विमङ्गलानमवधिदर्शनं च पुनरागति, तथाऽपि न सम्यक् नि-
श्चयो, विमङ्गलानेन मिथ्याकथयताः नाप्यवधिदर्शनेन, तस्याना-
कारमाशब्दात्, अतः किं तेन पुनश्च विवक्षितनापीति, तद्विज-
येण न विमङ्गलवस्यायामवधिदर्शनम् । न्वेतत्स्वमनीषिकाक-
ल्पितम्, पुनरुक्तिरित्येवं मतविनाशस्य व्ययस्थापितत्वात् ।
उक्तं च विशेषयथा जितभद्रगणिकुमाभमणपुत्र्यादिः-

“सुखं विमंयस्स वि, फक्कयं ओहिदंष्ट्रं बहुतो ।
कील पुणं पड्डिसिक्, कम्मपगड्डीण गणरत्तणमि” ॥१॥
विमंये वि इरिसेणं, सामकविसेसविसयओ सुते ।
तं च विसिद्धमण्णा-रमेसतो वि हि विमंगण” ॥२॥
कम्मपगड्डीमं पुण, सागारेयरविसेसजाचं वि ।
न विमंगणाणं दंसण-विसेसणमणिग्घियत्तणओ” ॥३॥ इति ।

अन्ये तु व्याचक्रेते किं सतमनरकपुण्ड्र्यावित्वासिनां नार-
ककल्पमया सामान्यैवैव नारकतिष्ठेत्कामारमवेणु पयट्टतः क-
ल्ववधिविमङ्गल एतावन्तं कालं भ्रमन्ति, तत ऊर्ध्वमपश्यं इति ।
केवलदर्शनस्य केवलज्ञानिनः सूत्रवद्वाचनीयम् । गतं दृश्ये-
नद्वयम् ।

(१६) इदानीं संयमद्वयम्-

संजएणं भेते । पुच्छा । गोयमा । जहन्नेणं एकं समयं,
उक्तासेणं दंष्ट्रं पुण्ड्रकोर्हि । अंसंजएणं भेते । पुच्छा । गो-
यमा । अंसंजएणं तिदिहं पधचे । तं जहा-अण्णादि ए वा अपज-
जवसिए, अण्णादि ए वा सपजजवसिए, सादि ए वा सपजजवसिए ।
तत्थ एं जे से सादि ए सपजजवसिए से जहन्नेणं अंतांमुहु-
तं, उक्तासेणं अणंते काले, अणंताओ ओसापिण्डिउत्स-
पिण्णाओ काअओ, सेत्तमो अवहं पांगलपरियहं देसुणं ।
संजयासंजएणं पुच्छा । गोयमा । जहन्नेणं अंतांमुहुतं,
उक्तासेणं दंष्ट्रं पुण्ड्रकोर्हि । एं संजएणं अंसंजएणं
संजयासंजएणं पुच्छा । गोयमा । सादि ए अपजजवसिए ।

अजन्म्यत एकसमयता संयतस्य, चारित्रपरिणाम समय एव क-
स्यापि काङ्करणात्समयानस्तु त्रिधा-अनाद्यपर्यवसितोऽनादि-
सपर्यवसितः, सादिसपर्यवसितश्च । तत्र यः संयमं कदाचनपि
न प्राप्स्यति सोऽनाद्यपर्यवसितः, यस्तु प्राप्स्यति सोऽनादिसपर्य-
वसितः, यस्तु संयमं प्राप्य ततः परिजृष्टः स सादिसपर्यवसितः ।
स च अजन्मनास्तुह्यते, ततः परं कस्यापि पुनराप्यसंभ्रमप्रतिप-
त्तिभावात् । उक्तपक्षोऽन्तकालसिद्धिश्च प्राप्यते । तत ऊर्ध्वम-
भवयं संयमप्राप्तिः संयनासंयतदेशिरितः, स च अजन्मनाऽ-
प्यन्तमुद्धर्त्तुं, देशविरतिप्रतिपत्त्युपयोग्यं अजन्मनाऽप्यन्तोऽप्यन्तोऽ-
न्तिकत्वात् । देशविरतिस्तर्हि द्विविधाविध्यादिभ्यः बहुला । त-
स्तप्रतिपत्तौ अजन्मनाप्यन्तमुद्धर्त्तुं स्याति, सर्वविरतिस्तु सर्व-
साधवमं न करोतीत्येवंप्रकारं, नतस्तप्रतिपत्त्युपयोग्यं एकसा-
माधिकोऽपि भवत्यति प्राक् संयतस्य एकसमयतोऽङ्ग । यस्तु न
संयतो, नाप्यसंयतो, नो संयतसंयतः, ससिक् इति साधय-

षलिन इति । गतं संयमहारम् । प्रश्नः ० १८ पद । (निश्रेण्यानां कावस्थितिः ' निशब्द ' शब्दे बध्नेते)

इदानीमुपयोगहारम् । तत्रैवमदिसूत्रम्-

मागारोवचने णं भंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! जहणेण वि उक्कोसेण वि अतोमुहुत्तं ; अणगागारोवचने वि एवं चेव ॥
(सागरोवचने णं भंते ! इत्यादि) इह संसारिणामुपयोगः साकारोऽसाकारो वा अचम्यतोऽचम्यन्मुहुत्तिकं लक्ष्यतेऽपि । ततः सूत्रद्वयस्य अपच्यत उक्त्यर्थे आन्तर्मुहुत्तमुक्तम् । यस्तु केवलिनान्मुक्त एकसामायिक उपयोगः स इह न विवक्षित इति गत-मुपयोगहारम् ।

(१७) इदानीमाहारहारम् ; तत्रैवमदिसूत्रम्-

आहार एणं जंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! आहार ए दुविहे पणत्ते । तं जहा-उउमत्तयाहार ए य, केवलिआहार ए य । उउमत्तयाहार एणं जंते ! उउमत्तयाहार ए चि कालओ केव चिरं होइ ? । गोयमा ! जहणेणं खुद्दुगभवगहणं दुस-मज्जाणं, उक्कोसेणं असंखेजं काहं असंखेज्जाओ ओसपि-णिउसपिणीओ कालओ, खंत्तओ अंगुलस्म असंखेज-जाणं । केवलिआहार एणं भंते ! केवलिआहार ए चि कालओ केव चिरं होइ ? । गोयमा ! जहणेणं अतोमुहुत्तं, उक्कोसे-मं दम्भं एवकाहिं । अणगाहार एणं जंते ! अणगाहार ए चि पुच्छा ? । गोयमा ! अणगाहार ए दुविहे पणत्ते । तं जहा-उउमत्तयाहार ए य, केवलिअणगाहार ए य ॥

"आहार एणं जंते ! इत्यादि सूत्रम्, नवरं "जहणेणं खुद्दुगभवगह-णं दुसमज्जाणि" इह यद्यपि चतुःसामायिकं च विग्रह-निर्भवति । आह च- "उउमत्तया य एगवका, उउहो वंका गती विणिहिद्धा । सुद्ध निचऊवका, वि नाम चउपचसमया-ओ " ॥ १ ॥ इति । तथापि बाहुल्येन द्विसामायिकी त्रिसामा-यिकी वा प्रवर्तते, न चतुःसामायिकी पुच्छसामायिकी वा प्र-वर्तते, ततो न ते विवक्षिते । तत्रोक्त्यर्थे त्रिसामायिक्यां विग्रह-गती द्वावाधौ समयायनाहारक इत्याहारकत्वचिन्तायां सुलभ-जग्रहणं ताच्यां न्यूनमुक्तं, अङ्गुलतिरेकवक्तृगतिश्च न विव-क्षिता, नरैश्च अचम्यस्य परिचिन्त्यमानत्वः । उक्त्यर्थे उक्त्यर्थे कालमत्यादि सुगमं, नवरम् पलायतः कालाद्दुर्लभवशं विग्रह-गतिर्भवति, तत्र चानाहारकत्वाभयमन्यं कावस्थितिं नोक्तम् ।

उउमत्तयाहार एणं भंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! जहन्नेणं एकं ममयं, उक्कोसेणं दो ममया । केवलिअणगाहार एणं जंते ! पु-च्छा ? । गोयमा ! केवलिअणगाहार ए दुविहे पणत्ते । तं जहा-सि-द्धकेवलिअणगाहार ए य, भवत्यकेवलिअणगाहार ए या सिद्धके-वलिअणगाहार एणं पुच्छा ? । गोयमा ! सादि ए अपजवसि ए । अवत्यकेवलिअणगाहार एणं जंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! जवत्य-केवलिअणगाहार ए दुविहे पणत्ते । तं जहा-मज्जागिवत्तके-वलिअणगाहार ए य, अजोगिवत्तकेवलिअणगाहार ए य । सजोगिवत्तकेवलिअणगाहार एणं भंते ! पुच्छा ? । गोय-

मा ! अजहन्मण्णोसेणं तिप्पि ममया । अजोगिवत्तकेव-लिअणगाहार एणं पुच्छा ? । गोयमा ! जहणेण वि उक्कोसेण वि अतोमुहुत्तं ।

केवलिसूत्रं सुगमम् । उक्त्याऽनाहारकत्वेन- "उक्कोसेणं दोस-मया इति" । त्रिसामायिकीं विग्रहागतमधिकृत्य चतुःसामा-यिकीं पुच्छसामायिकीं च विग्रहगतनिर्णयविक्षितित्यभिहितमन-न्तरम् । सजोगिवत्तकेवल्यनाहारकत्वेन-मया समया अप-सामायिकस्य केवलिसमुद्घातस्य तृतीयचतुर्थपञ्चमकथाः ।

उक्तं च-

"वृद्धं प्रथमसमये, कपाटमथशेखरे तथा समये ।
ग्रन्थानमथ तृतीये, शोकव्यापी चतुर्थे तु ॥ १ ॥
सङ्गरि पञ्चमे त्व-स्तराणि ग्रन्थानमथ तथा षष्ठे ।
सप्तमे तु कषाटे, संहरति ततोऽष्टमे वृद्धम् ॥ २ ॥
ओङ्कारकथयन्ता, प्रथमाष्टमसमथोरसाष्टिः ।
मिश्रैदारिकयोक्ता, सप्तमपठित्तये तु ॥ ३ ॥
कामंशरीरयोणी, चतुर्थे च पञ्चमे तृतीये च ।
समयत्रयेऽपि तस्मिन्, भवत्यनाहारका नियमात् ॥ ॥ ॥ इति ।
गतमाहारहारम् ।

(१८) अथुना ज्ञापकाज्ञापकहारमाह-

ज्ञाप एणं पुच्छा ? । गोयमा ! जहणेणं एकं ममयं, उक्कोसेणं अतोमुहुत्तं । अभास एणं पुच्छा ? । गोयमा ! अभास ए दुविहे पणत्ते । तं जहा-सादि ए वा अपउभवसि, सादि ए वा सप-उजवसि । तत्थ णं जे मे सादि ए मज्जावसि ए मे-जहन्नेणं अतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं बाणसङ्कातो ।

(आस्य णं जंते ! इत्यादि) इह जचम्यत मकनमयता, उ-क्त्यर्थे आन्तर्मुहुत्तकता च वाग्योर्गिन इवावसानव्या । अमा-पकास्त्रिषः । तथा-अनाद्यपर्यवसानः, अनादिसपर्यवसानः, सादिसपर्यवसानश्च । तत्र यो न जातुविदुषि भाषकत्वं ल-प्स्यन् सोऽनाद्यपर्यवसितः, यस्त्वयास्यति सोऽनादिसपर्य-वसितः, यस्तु भाषको भूत्वा ज्ञेयोऽप्यभाषको भवति स मा-दिसपर्यवसानः, स च जचम्यन्तान्मुहुत्तं भाषिका काश्चिन्का-लमयस्याय पुनर्भाषकत्वापलम्बः । शब्दा इन्द्रियादिभाष-क एकन्द्रियादिव्यभाषकपुनश्च तत्र चान्तसद्दं जीवत्या पुनरपि वहा इन्द्रियादिव्यवपचने तदा जचम्यन्तऽन्तर्मुहुत्तम-भाषक लक्ष्यते । वनस्पतिकालम् ; स च प्राग्वोक्त इति भाष-इत्येतं । गतं ज्ञापकाभाषकहारम् ।

इदानीं परीतहारम्-

परिते पुच्छा ? । गोयमा ! परिते दुविहे पणत्ते । तं जहा-कायपरिते य, संसारपरिते य । कायपरिते णं पुच्छा ? । गोयमा ! पुढविकाहो असंखेज्जाओ ओस-पिणिउसपिणिओ । संसारपरिते णं पुच्छा ? । गोयमा ! जहन्नेणं अतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं अणंते काहं आव अवहं पोगत्तपरिहं दम्भं । अपरिते णं पुच्छा ? । गोयमा ! अपरिते दुविहे पणत्ते । तं जहा-काय-

अपरिते य, संसारअपरिते य । कायअपरिते णं पुच्छा ? । गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं बणस्सइकाळो । संसारअपरिते पुच्छा ? । गोयमा ! मेसारअपरिते दुविहे पसुत्ते । तं जहा-अणादि ए वा अपज्जवसिए, अणादि ए वा सपज्जवसिए । नोपरिते नोअपरिते णं पुच्छा ? । गोयमा ! सादि ए अपज्जवसिए । पज्जत्त ए णं पुच्छा ? । गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं सगरोवमसत्तपुहुत्तं सातिरेणं । अपज्जत्त ए णं पुच्छा ? । गोयमा ! जहन्नेणं वि उक्कोसेणं वि अंतोमुहुत्तं । नोपज्जत्त नोअपज्जत्त ए णं पुच्छा ? । गोयमा ! सादि ए अपज्जवसिए । सुहुमेणं भंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं पुढविकालो । बादरे णं पुच्छा ? । गोयमा ! जहणेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं असंखेज्जं कालं जाव, खेत्तआ अंगुलसम असंखेज्जइभागं । नोसुहुमे नोबादरे णं जंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! सादि ए अपज्जवसिए ।

परीतो द्विधा-कायपरीतः, संसारपरीतश्च । तत्र यः प्रत्येकशरीरी स कायपरीतः, यस्तु सम्यक्वादिना कृतपरिभ्रितसंसारः स संसारपरीतः । कायपरीता जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, स च यदा कश्चिद्भागोऽपि प्रत्येकशरीरिण्यु समुपपद्यते तत्र चातर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयोऽपि विप्रवृत्तपुण्येन, उत्कर्षतोऽस्त्ययं कायसम, स चाऽसंख्येयकालः पृथिवीकालो, यावान् पृथिवीकायिककालव्यतिकालस्तावत् वेदितव्य इत्यर्थः । तमेव काळतो निरूपयित्वा असंख्येया उन्मर्षिण्यवसर्पिण्यः । संसारपरीतो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, तत ऊर्ध्वमनन्तकालव्यतिरेगेन मुक्तिनावाह । उत्कर्षतोऽन्तर्मुहूर्तं कायसम । तमेव निरूपयति-“अणतोश्च” इत्यादिप्राग्वत्, तत ऊर्ध्वमवश्यं मुक्तिमनाह । कायापरीतोऽन्तर्गतकायिकः, संसारपरीतोऽन्तर्गतकायिकः । कृतपरिभ्रितसंसारः । कायापरीतो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, स च यदा कश्चित्प्रत्येकशरीरिण्यु उद्भूत्य निर्गच्छेत् समुपपद्यते, ततश्चातर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयोऽपि प्रत्येकशरीरिण्युपपद्यते तदाऽवसातव्यः, उत्कर्षतोऽस्त्ययं कायसम । स च प्रागेवोपदेशितः, तत ऊर्ध्वं नियमासत उद्भूतेः । संसारपरीतो द्विधा-अनाद्यपर्यवसितः-यो न कदाचनोपि संसारव्यवच्छेदं करिष्यति, यस्तु करिष्यति सोऽनादिपर्यवसितः । नोपरीतो नोऽपगतश्च सिद्धः साद्यपर्यवसितः पद्यः पर्याप्तगण-पर्याप्तो जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, तत ऊर्ध्वमपर्याप्तव्यवसलेः । उत्कर्षतः सान्निहिकं साद्यरोपमशुत्तपुण्यकथम्, पतायन्तं कालं पर्याप्तव्यवस्थानसंभवात् । अपवादो जघन्यत उत्कर्षतश्चातर्मुहूर्तम्, तत ऊर्ध्वमवश्यमपर्याप्तव्यवस्थानसंभवात् । नोपरीतो नोऽपगतश्च सिद्धः, स च साद्यपर्यवसितः, सिरुत्वस्याप्रच्युतः । सुमहोत्तरसुखसुख-उत्कर्षतः पृथिवीकाल इति यावान् पृथिवीकायस्थितिकालस्तावत् वक्तव्यः । बादरसूत्रं सुगममा मनयोश्च भावना प्रागेव कृता । नोसुखो नोबादश्च सिद्धः, ततः साद्यपर्यवसितः ।

(१६) संक्षिप्ताम-

सन्नी णं भंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! जहन्नेणं अंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं बणस्सइकाळो । नोभन्नी नोअसन्नी णं जंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! सादि ए अपज्जवसिए ॥

संक्षिप्ते-जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तंमिति । यदा कश्चिज्जन्तुर्लोकजिन्य उद्भूत्य संक्षिप्तु समुपपद्यते, तत्र चातर्मुहूर्तं जातिवत् भूयोऽपि असंक्षिप्तपुण्येन तदा लभ्यते । उत्कर्षं सुगमम् । असंक्षिप्तं जघन्यतोऽन्तर्मुहूर्तम्, स चैकः कश्चिज्जन्तुर्लोकजिन्य उद्भूत्य संक्षिप्तपुण्येन, तत्र चातर्मुहूर्तं स्थित्वा भूयोऽपि संक्षिप्तु अभ्यं समागच्छति, उत्कर्षतोऽस्त्ययं कायसम । वनस्पतिकालस्याप्यसंक्षिप्तपुण्येन प्रवृत्तः । नोसंक्षिप्तो नोअसंक्षिप्तो च सिद्धः, स च साद्यपर्यवसितः ।

भवसिद्धिकारम-

भवसिद्धि ए णं भंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! अणादि ए सपज्जवसिए । अमवसिद्धि ए णं पुच्छा ? । गोयमा ! अणादि ए अपज्जवसिए । नोअवसिद्धि नोअजवसिद्धि ए पुच्छा ? । गोयमा ! सादि ए अपज्जवसिए ॥

(भवसिद्धि ए भवित्वादि) जवसिद्धिस्थासौ जवसिद्धिः, भव इत्यर्थः । स चानादिसपर्यवसितः, अन्यथा भवित्वायोगात् । अजवसिद्धिकोऽभव्यः, स चानाद्यपर्यवसितः, अन्यथाऽनव्यवस्थयोगात् । गोमव्यो नोऽभव्यश्च सिद्धः, ततः साद्यपर्यवसितः । अस्तिकायाः पक्षापि सर्वकालावधिनः ।

धम्मन्थिका ए णं पुच्छा ? । गोयमा ! सव्वच्च एव जाव अक्कासमणं । चरिमेणं पुच्छा ? । गोयमा ! अणादि ए सपज्जवसिए । अचरिमेणं पुच्छा ? । गोयमा ! अचरिमे दुविहे पसुत्ते । तं जहा-अणादि ए वा अपज्जवसिए, सादि ए वा अपज्जवसिए ॥

अक्कासमयोऽपि प्रवाहापेक्षया, तत ऊर्ध्व-“एवं जाव अक्कासमणं” चरमो जवो भविष्यति यस्य स हि भव्या चरमः, तद्विपरीतोऽचरमः, स चाभव्यः, तस्य चरममवानावाह । सिद्धश्च, तथापि चरमत्वायोगात् । तत्र चरमोऽचरमोऽनादिसपर्यवसितः, अन्यथा चरमत्वायोगात् । अचरमो द्विविधः, अनाद्यपर्यवसितः, सादिसपर्यवसितश्च । तत्रानाद्यपर्यवसितोऽनव्यः, साद्यपर्यवसितः सिद्ध इति । प्रज्ञा १८ पदं । पं २० । दश ० ।

(२०) उदकगमोदीनाम-

उदकगमने णं भंते ! उदकगमने ति कालो केव चिरं होइ ? । गोयमा ! जहन्नेणं एकं समयं, उक्कोसे ऽम्मासा । तिरिक्खजोणियगमने णं जंते ! तिरिक्खजोणियगमने ति कालो केव चिरं होइ ? । गोयमा ! जहन्मंतोमुहुत्तं, उक्कोसे अट्ठ संवच्छराइं । मणुस्सीगमने णं जंते ! मणुस्सीगमने ति कालो केव चिरं होइ ? । गोयमा ! जहन्मंतोमुहुत्तं, उक्कोसे बारस संवच्छराइं । कायमवस्थे णं भंते ! कायजक्खे ति कालो केव चिरं होइ ? । गोयमा ! जहन्मंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं चउवीसं संवच्छराइं । मणुस्सपंचिंदिय-तिरिक्खजोणियवी ए णं जंते ! जोणियनूप केवइयं कादं संविद्धइ ? । गोयमा ! जहन्नेणंमंतोमुहुत्तं, उक्कोसेणं बारस मुहुत्ता ।

परिचारणायौ किल गर्भः स्थायित्वं गर्भप्रकरणम्, तच्च (उद्य-
ममेव) काचित् 'दगम्भं यं ति' इत्येत । तत्र उक्त्वाग्नेः काल-
नन्वेण जलप्रवर्षणहेतुः पुनरुत्पत्तिरिति, तस्य चावस्थानं ज्ञप्यते
एकः समयः, एकसमयान्तरमेव प्रवर्णयति । उत्कर्षतस्तु पश्चात्-
सान्, पश्चात्सानात्पुनरुत्पत्तिर्बर्ह्यात् । अयं च आग्नेयशरीरप्राप्तिषु वै-
शाखात्पुनरुत्पत्त्यापरागमेवोत्पादाद्विशिष्टो भवति । यथाह—“यौवे
समग्रीश्वर्ये, सप्प्यारगमोऽम्बुदाः सपरिवेषाः । नास्यै मागंधिरे,
शरीतं यौवेऽतिहमपातः” ॥ १ ॥ इत्यादि । (कायजन्मत्वे यं भवेत् ।
इत्यादि) कायं जन्मपुनरुत्पत्त्यवस्थस्थितनिजदेह एव यो मयो
जन्म स कायजन्मः, तत्र तिष्ठति यः स कायजन्मस्य, स च का-
यजन्मस्य इति, एतेन पर्याप्त्यर्थः । (चउदीप्तं संवच्छा-
ति) । श्रीकाये द्वादश धर्माणि स्थित्वा पुनर्नृत्या तस्मिन्नेवा-
त्मन्येवोदे इत्यधत्ते द्वादशधर्माद्विद्यति कतया प्रति, एवं चतुर्दशति-
धर्माणि प्रवर्ति । कायैः द्वादश धर्माणि स्थित्वा पुनस्तत्रै-
वात्मनोजन्म तत्परीरे उपपद्यते द्वादशधर्मास्थितिरिति । म० २
श० ५ उ० । (पुनरुत्पत्त्यां कायस्थितिः “पुनरा” शब्दे वर्यते)

कायटिप्पकालः—कायस्थितिकालः—पु० । कायानां पृथिवीकायादी-
नामन्यतमस्मिन् श्रुत्वा श्रुत्वा तत्रैव भूयः भूयः स्थितिः, तस्याः
कालः कायस्थितिकालः । कालभेदे, प० ख० ४ धृ० ।

कायपिरोहः—कायनिरोधः—पु० । ऊर्ध्वस्थानादिलक्षणे कायस्य
निरोधे, प० ख० ३ धृ० । मनोवाक्यायानामकुशलायामाकरणे
कुशलानामपि निरोधे, आ० ४ अ० ।

कायतिगिच्छा—कायचिकित्सा—स्त्री० । ज्वरादिरोगप्रसूतशरीर-
स्य चिकित्सा रोगप्रतिक्रिया यथाविधीयते तत्कायचिकित्सा ।
आयुर्वेदादि, तत्र हि मध्याह्नसमाश्रितानां ज्वरातिसारादीनां शु-
भमार्थं चिकित्साविधीयते । म० ३ अ० ३ धृ० ।

कायतिजः—कायतीर्थः—वि० । कायतन्मयी शरीरतरुण्योन्मे,
दृश० ७ अ० ।

कायदी—देही—परिहासे, दे० ना० २ वर्ग ।

कायद्वन्द्वः—कायद्वन्द्वः—पु० । काय एव दृश्यः कायद्वन्द्वः,
कायेन वा उद्यम्युत्पन्नमात्मनो दृश्यः । दृश्यभेदे, स० १
सम० । “कायद्वन्द्वः—कायेन प्रसूतपरिणतां पमसा वा जं
करेति सो कायद्वन्द्वः, द्विद्वन्द्वः—चन्द्रवदो आर्यभट्टो उक्तेष्वज-
हिरायामातो अणुयामपेक्षका आगतो, सो य ज्ञात्री रासल्लो,
तस्य च समोत्तरणे गणित्यापचरदेहेजता जातिकुलादिसंपन्नो
इन्द्राद्वन्द्वोऽसौ उच्यते । तात्पर्यमर्थे अलहर्हतेहि चन्द्रवद्वन्द्व-
पासं पेलिमां—कलियुक्, कलियुक्सोपि स तस्य उच्यते ।
तेन स ताह वैभ साय कोमां पमरातो । पचल्लुक् गर्मं वधंताहं
चन्द्रवदो पश्यरे आधमिगो, रुदो सेहं केरपल्ल मथर आसिहज-
तिः कहे ने पयरो न द्विद्वो पि । सौहो सन्मं सल्लति, कल्लं
केवल्लपानं चन्द्रवद्वन्द्वं चिन्तं पासिन् वेरमंयं केवल्लपाणं
अतो पतेहि देहेहि ओ मे जाव उक्कम्” । आ० ४ अ० ।

कायदुक्कहा—कायदुष्कृता—स्त्री० । मासजगमनस्थानादिति-
मिसायामाशातनायाम्, ध० २ अ० । आ० ४ ।

कायदुष्पिण्डरु—कायदुष्पिण्डान—न० । कृतसामाधिक्यस्य-
प्राप्त्यपेक्षितानिभूतलक्षणी करणप्रादीनां देहावयवानामिभूत-
स्थापने, उक्त्वा—“अतिरिक्तत्वोपपन्नमिष-धौरेण्यं अथमाद स-

वतो” । हिसामावेति न सो, कदसामावेति पमायासो” ॥ १ ॥
आ० ६ अ० । अयं च सामाधिक्यस्थातिवस्तुतयः । ध० २
अ० । प्र० । उपा० ।

कायपुञ्जो—देशी०—कामिजुवाक्यप्राप्ति, दे० ना० २ वर्ग ।

कायपमज्जण—कायप्रमोदन—न० । शरीरलोधने, “जे निम्बू वि-
पुत्तावादिपय अण्णो कायं आमज्जेज्ज वा पमज्जेज्ज वा आ-
मज्जेत वा पमज्जेत वा सांज्जेज्ज” ॥ १०७ ॥ वि० कू० १५ उ० ।

कायपरिचा (या) रग—कायपरिचारक—पु० । परिकरन्ति सेव-
न्ते स्त्रियमिति परिचारकाः, कायतः परिचारकाः कायपरिचार-
काः । “दांतु कण्ठसु देवा कायपरिचारमा यत्तत्ता । तं जहा—सो-
हम्मे खेय ईसाणं खेव” । स्वा० ३ श० ४ उ० । कायेन शरीरेण
मन्युत्पत्त्यापरागमिष परिचारो म्रैयुनोपसेवमं यथां ते कायप-
रिचारकाः । परिचारकदेवनेरे, ते हि परस्परगोचरावयवमन-
संस्पर्शमात्रेणैव कायपरिचारादुपपन्नं सुखमाप्नुवन्ति, सुखाच्च
तामप्राप्तेष्वोपजायन्ते । प्र० ३ अ० ३ धृ० ।

कायपाद (पू)—कायपातिन्—वि० । कायमात्रेणैव सावका-
यात्मनोरिति, “कायपातिन् एवेह, बोधिसत्त्वाः परादिनम् । न
चिरपानिनस्त्वाव—देतद्व्यापि युक्कमव” ॥२७१॥ यो० वि० ।

कायपाय—काचपाय—न० । काचमये पाये, आ० २ श० ६
अ० १ उ० ।

कायपउच्छा—देशी—कालिपाय, दे० ना० २ वर्ग ।

कायपुस—कायपुस्य—न० । कायेन पयुत्पन्नानां यत्पुसं सत्पु-
स्यम् । पुस्यभेदे, स्वा० ६ डा० ।

कायपुत्रागपरिणत—कायप्रयोगपरिणत—वि० । औदारिकादि-
काययोगेन युद्धोते औदारिकादिगवेषाच्छेपे औदारिकादि-
कायतया परिणत, म० ५ श० १ उ० ।

कायवर्ज—कायवन्त्य—पु० । वद्विद्यत्तमे महाप्रदे, “दो कायवर्ज”
स्वा० ३ श० ३ उ० ।

कायवह—कायवध—पु० । वनस्पत्यादिषु, “हृषोदाहरमादिह
कायवधोऽपि शुण्णवा” । यो० ६ वि० । जीविकायादिस्थि-
पाय, पञ्जा० ४ वि० ।

कायवन्त्य—कायजन्मस्य—पु० । काये जन्मपुनरुत्पत्त्यवस्थस्थित-
निजदेह एव यो मयो जन्म स कायजन्मः, तत्र तिष्ठति यः स
कायजन्मस्य । मातृवद्वन्तीति जीवे, म० २ श० ५ उ० ।

कायभाय—काचभाय—पु० । काचभये, आ० ३ अ० ।

कायमत्त—कायवत्—वि० । कायो महाकायः मांशुः, सत् विद्यते
तेषां ते कायवन्तः । सूत्र० ३ श० १ अ० ।

कायमणिया—कायमणिगा—स्त्री० । काचाद्ये ते मण्यस्य काच-
मण्यः, कुसिताः काचमण्यः काचमणिकाः । अविमल-
काचमणियु, आ० ६ ।

सुचिरं पि अत्यमाणा, वसतिश्चो कायमणिअमत्तिसो ।
न ठवेह कायमावं, पाटन्नपुणेण निजएण ॥१॥

कुसितकाचमण्यः काचमणिकाः, तैरुपाकृतेन मिश्रः काच-
मणिकोन्मिश्रः नोपैति न याति काचमावं काचमत्तं, प्राधान्य-
विमलमण्येन निजान्मांशिव, एवं सुखात्पुनरुत्पत्त्यादिभिः

सार्द्धं स वसन्नापि शीलगुणेनात्मोद्येन न पाह्यस्थादिमावमुपै-
त्ययं प्राधार्थः । आच० ३ अ० ।

कायर-कातर-त्रि० । ईषजराति स्वकार्यसमाप्तिं गच्छति । तु-
अच् । कोः कादेशः । आधारे, ध्यस्तनाकुले च । वाच० । परीष-
दोपसर्गोपनिषाते सति । आवा० १ भु० ६ अ० ४ उ० । हीमस्तचे,
उत्त० २० अ० । बिशावहम्भर्जिते, ह्य० १ अ० । ग० ।
मन्त्र० । मीते, विषये, चञ्चले च । के जले आतरति म्रवते
न तु विरोधतो म्रजति । उडुपे, मत्स्यभेदे च । अत्रियां जानित्वाद्
कीच् । अष्टभिभेदे, ततः गोत्र नष्ट० फल्कातरायणः । तद्वगोत्राय-
त्ये, पुं० । स्त्री० । जावे ध्यच् । कातर्यव्याकुलतायाश्च, न० । "कात-
र्यं कषला मतिः, शौर्यं श्वापदचेष्टितम् ।" तच्च-कातरता ।
स्त्री० । त्वे-कातरत्वम् । न० । तदर्थे, वाच० ।

कायरिय-कातरिक-पुं० । आजीविकोपासकभेदे, म० ८ अ०
५ उ० ।

कायरिया-कातरिका-स्त्री० । मायायाम, "विरया वीरा ससुहि-
या, कोडकायरियाऽधीक्षणा" । सूत्र० १ भु० २ अ० १ उ० ।

कायरो (हो)-देशी-प्रिये, दे० ना० २ धर्मे ।

कायवल्-कायव्रण-पुं० । शरीरशोथे, "दुविधो कायस्मि वणो,
तदुभयानुगुप्तो वि शायस्वोः ।" कायवणो दुविधो-तथैव काय
जम्भयो जस्म सो य तम्भवा, आगुण्यण सखादिषा कश्चो
जो सो आगुण्यो ह्यमो, तस्य लेपो न कस्यचः । नि०
वृ० ३ उ० ।

जे जिक्खू दिया गोमयं पद्मिगाहेत्ता दिया गोमयं कार्यसि वणं
आहिपेज्ज वा विधिपेज्ज वा आहिपंतं वा विधिपंतं वा साइज्ज
॥ ३९ ॥ जे जिक्खू दिया गोमयं पद्मिगाहेत्ता रत्ति कार्यसि
वणं आलिपेज्ज वा विलिपेज्ज वा आहिपंतं वा विधिपंतं
वा साइज्ज ॥ ४० ॥ जे जिक्खू रत्ति गोमयं पद्मिगाहेत्ता
दिया कार्यसि वणं आलिपेज्ज वा विलिपेज्ज वा आहिपंतं
वा विधिपंतं वा साइज्ज ॥ ४१ ॥ जे भिक्खू रत्ति गोमयं प-
द्मिगाहेत्ता रत्ति कार्यसि वणं आहिपेज्ज वा विधिपेज्ज
वा आहिपंतं वा विलिपंतं वा साइज्ज ॥ ४२ ॥

चउक्कमंगलुत्तं उच्चारयम् । कायः शरीरं, म्रणः कृतं, तेष गोम-
येण आलिपद् सह्य, विलिपद् अनेकशः, अपरिवासिते मास-
हर्षे, परिवासिते चउमंगे चउलहु, तच्चकालविसिद्धा आणादि-
या होसा ।

दियरातो गोमणं, चउक्कभयणा तु जा वणे बुत्ता ।
एचो एगतेरं, मक्खेत्ताऽणादिणो दोसा ॥ २१६ ॥
चउक्कभयणा चउमंगो तथियउदेसए जा मणे बुत्तो हई पि सखेवा
तिव्णुप्पतितं दुक्खं, अभिज्जतो वेयणाएँ तिव्वाए ।
अदीणो अण्वहितो, तं दुक्खहि थासते सम्मं ॥ २१७ ॥
अण्वोच्चिणिमित्तं, जीयट्ठाए समाहिदेहं वा ।
एतेहि कारणेहि, जयणा आलिपणं कुब्जा ॥ २१८ ॥
पूर्ववद ।

गोमयगहणे इमा विही-

अभिणवोमहाऽऽसति, इतरे लवयोगे काठ गहणं तु ।
माहिसि असती गच्छं, अण्णातवत्थं च विसघाती ॥ २१९ ॥

बोसिरियमेत्तं चेत्तम्भं, तं बहुणं, तस्साऽसति इयरं चिरकात्त-
बोसिरियं, तं पि ववम्रोगं करेतुं गहणं, दिणसंसत्तं पि माहिसिं
चेत्तम्भं, माहिसाऽसति गच्छं, तं पि अण्णातवत्थं, छायाथाभि-
त्यर्थः । तं असुसिरं विसघाती नवति, भाववत्थं पुण सुसि-
रयरं, स न गुणकारी ।

जे जिक्खू दिया आहिषणजायं पद्मिगाहेत्ता दिया कार्य-
सि वणं आहिपेज्ज वा विधिपेज्ज वा आहिपंतं वा विधिपंतं
वा साइज्ज ॥ ४३ ॥ जे जिक्खू दिया आहिषणजायं
पद्मिगाहेत्ता रत्ति कार्यसि वणं आलिपेज्ज वा विलि-
पेज्ज वा आलिपंतं वा विलिपंतं वा साइज्ज ॥ ४४ ॥ जे
भिक्खू रत्ति आलेवणजायं पद्मिगाहेत्ता दिया कार्यसि
वणं आहिपेज्ज वा विधिपेज्ज वा आलिपंतं वा विधिपंतं
वा साइज्ज ॥ ४५ ॥ जे भिक्खू रत्ति आलेवणजायं पद्मि-
गाहेत्ता रत्ति कार्यसि वणं आहिपेज्ज वा विधिपेज्ज वा
आलिपंतं वा विलिपंतं वा साइज्ज ॥ ४६ ॥

आलेवणजातं आलेवणप्पगारा ।

दियरातो लेवेणं, चउक्कजयणा उ जा वणे बुत्ता ।

एचो एगतेरं, मक्खेत्ताऽणादिणो दोसा ॥ २२० ॥

सो पुण सेवो चउट्ठा, समणो पायी विरंग संरोही ।

वउक्कज्झितुवरमादी, अण्णहरेणं इहं एगते ॥ २२१ ॥

वेदणं ओ उच्चसेति, पाहणं करेति, विरेयणो पुण्वं खिचं
होसे वा शिण्णए असिसारादी रोहकेति, जावहमो वउक्कज्झि-
मादी तुवरा वेयणोवसमकारणा इह अणाहारियं परि-
साधेतस्स चउलहुं ।

तिव्णुप्पतितं दुक्खं, अभिज्जतो वेयणाएँ तिव्वाए ।

अदीणो अण्वहितो, तं दुक्खहि थासए सम्मं ॥ २२२ ॥

अण्वोच्चिणिमित्तं, जीयट्ठाए समाहिदेहं वा ।

एएहि कारणेहि, कप्पति जयणाएँ मक्खेतुं ॥ २२३ ॥

पूर्ववत् । नि० वृ० १२ उ० ।

कायवर-काववर-पुं० । प्रधानकाचे, प्रअ० ५ सम्ब० द्वार ।

कायवायाम-कायव्यायाम-पुं० । कायते इति कायः शरीरं, तस्य
व्यायामो व्यायारः कायव्यायामः । औदारिकादिशरीरयुक्तस्या-
त्मनो वीर्यपरिणतिविशेषे, "एते कायवायामे" कायव्या-
याम औदारिकादिनेदं सप्तप्रकारोऽपि औदारिकत्वेना-
मन्तमेवोऽपि वा एक एव कायव्यायामः सामान्यादिति ।

एणे कायवायामे देवासुरमनुष्याणं तंति तंति समयसि ।

कायव्यायामः काययोगः, स वैश्वामेकरा एव एव,
सत्तानां काययोगानामेकदा एकतरस्यैव ज्ञावात् । ननु
यदाऽऽहारकप्रयोका प्रवति तदाद्वारिकत्वावस्थितस्य च-

यमाणात्वात् कथमेकदा न काययोगव्यतिथिः ? । अत्रो-
च्यते-सतोऽप्यौदारिकस्य व्यायामाभावाद्वाहारकस्यैव च तत्र
व्यायाममाणात्वाद्प्यौदारिकमात्रेण व्यायाम्यते तर्हि मिश्रयोगता
अविध्यति, केवलसमुद्राते सप्तमपट्विंशतीयसम्येय्यौदारिक-
मिभवात्, तथा बाह्यारकप्रयोगेन न ज्ञप्यते, एवं च सप्तविधका-
ययोगप्रतिपादनमनर्थकं स्यादित्येक एव कायव्यायाम इति, एवं
कृतमैकिकशरीरस्य चक्रवर्त्योदेरप्यौदारिकं निर्व्यापारमेव । व्या-
पारव्यायामे, उन्नयस्य व्यापारवर्त्ये केवलसमुद्रातवन्मिश्रयोग-
तैस्येवमप्येकयोगत्वमव्याहृतमेवति । तथा काययोगस्याप्यौदा-
रिकतया वैकियतया च क्रमेण व्यापिप्रमाणत्वे आशुवृत्ति-
तया मनोयोगवद् यद् यौग्यमन्तः स्यात्सा को दोष इति ।
एवं च काययोगेकत्वे सत्यौदारिकादिकाययोगाद्गतमनोव्य-
वाह्यस्य साविध्यजातजडव्यापारकपन्थात्मनोयोगायोगेरे-
ककाययोगपूर्वकतयाऽपि प्रागुक्तमेकत्वमसंशयमिति । अथ चेद-
मेव च मनोमार्गं प्रमाणम्, साक्षात्प्राप्त्यादस्य । यतः-“आणागाम्भो
अग्रतो, आणाप एव सां कदेवस्ये । विद्वतादिद्वितीय, कण्ठवि-
हिषिराहणा इवरा ” ॥१॥ इति । इष्टान्दशाष्टांतिकः, अर्थ इत्यर्थः ।
ननु सामान्याभ्यैकत्वेनैव सूत्रमगमं ज्ञाप्यतीति किमनेन वि-
शेषव्याख्यानेनेति । उच्यते-नैवम्, सामान्यिकत्वेऽस्य पूर्वपूर्वैरेवा-
निहिततयाऽस्य पुनरुक्त्यप्रसङ्गादेवादिग्रहणसमयग्रहणयोर्भेदे-
यत्प्रसंगोऽस्ति । इह च देवादिग्रहणं विमिश्रैकिकलाभिविषय-
तयैवामेकशरीररक्ते सत्येकदा मनोयोगाद्विनामनकत्वं शरी-
रव्यतिथ्यतीति प्रतिपत्तिनिरासार्थं न तु त्रैयमारकाणां व्यव-
चरेदार्थमानुसृतिर्वगारका अपि वैकियलक्षितमन्तः, तेषामपि वि-
क्रियायां शरीरानेकत्वेन मनःप्रभृतीनामनेकत्वप्रतिपत्तिः संजा-
यते एवेति तद्वहनमपि म्यास्यमिति । सत्यम् । किंतु देवादीनां वि-
शिष्टतत्त्वत्वतया शरीराणामन्यतानेकत्वेति तद्वहनम्, तथा
प्रधानग्रहे इतरग्रहं भवतीति स्यादादौः । नारकादित्रयश्च
देवादीनां प्रधानत्वं प्रतीतमेवेति । एतेषां च मनःप्रभृतीनां य-
था प्राधान्यकृतः क्रमः प्रधानत्वं च बहुदपालपनकर्मसंयोगा-
मममवलाभकृतमिति । स्यात् १ ग १ ० १ ३ ।

कायविषय-कायविनय-पुं० । कायस्य विनयाद् कुशलप्रवृ-
त्तौ, स्यात् ७ ग ० ।

कायविरिष-कायविर्ये-न० । शौर्ये बले, सूत्र० १ पुं ० ८ अ० ।
(“विरिष” शब्दस्य विवृतिः)

कायव्य-कर्तव्य-त्रि० । विधेये, पञ्चा० ६ विव० । प्रव० । ३० ।
नि० चू० । प्रावा० ।

कायसंक्लेश-कायसंक्लेश-पुं० । कायः शरीरं, तस्य संक्लेशः
शः शास्त्राविरोधेन बाधनम् । अत्र तु तनोरनेकत्वेऽपि शरीरश-
रिणोः कदाचिद्भेदात् कायक्लेशोऽपि संभवत्येव । विरोधा-
द्यसंकरणेनाप्रतिकर्मशरीरत्वकेशोल्लुञ्जनादिना च देहस्थौज-
स्येन विबाधने बाधतपसि, यं १ आधि० । अयं च स्वकृतक्लेश-
शानुभवकृपः, परीषद्वास्तु स्वपरकृतक्लेशकृपाः, इति कायक्लेश-
शस्य परीषद्देहजोऽयं । यं ३ अयि० ।

कायसंपदा-कायसंपत्-स्त्री० । “रुपावाययबलवजसंदननत्वानि
कायसंपदह” इति पतञ्जल्युक्ते उत्समरुपादी, द्वा० २६ द्वा० ।

कायसमय-कायसमय-पुं० । जीवेन कायस्य कायताकथने, न०
१३ हा० ७ उ० ।

कायसमयविक्रंत-कायसमयव्यतिक्रान्त-त्रि० । जीवेन का-
यस्य कायताकरणलक्षणं समयं व्यतिक्रान्ते, “कायसमय-
विक्रान्ते वि काय” कायसमयव्यतिक्रान्ताऽपि काय एव, मृत-
कलेववत् । यं १३ हा० ७ उ० ।

कायसमाधारणया-कायसमाधारणता-स्त्री० । संयमयोगेण दे-
हस्य सम्यग्व्यवस्थापनायाम्, उक्त० ।

तरफलम्-

कायसमाधारणया एं जने । जीवे किं जाययः । कायसमा-
धारणया एं जीवे चरितपञ्चवे विमोहेऽ, चरितपञ्चवे
विमोहिता अहंत्वायचरितं विमोहेऽ, अहंत्वायचरि-
तं विमोहिता चचारि केवलकर्म मे त्वेदं, तत्रा पच्छा
सिञ्जइ वुजइ मुबइ परिनिव्वाएइ सबहुत्तसाणुमेतं
करेइ ॥ ए० ॥

दे अगवद् । कायसमाधारणया जीवः किं जनयति । कायस्य
समाधारणा न्यमयोगेण देहस्य सम्यग्व्यवस्थापना कायस-
माधारणा, तथा, जीवः किं फलमुत्पादयति । तदा गुरुह-हे-
शिष्य । कायसमाधारणया चारित्र्यपथ्यान् चारित्र्यमैदानं चा-
योपशमिकाद् विशेषयति, चारित्र्यपथ्यान् विशेष्य यथास्या-
तचारित्रं विशेषयति, यथास्यातचारित्रं निर्मलं कुर्वत । ननु
यथास्यातचारित्र्यमविद्यमानं कथं निर्मलं भवति । अत्रांतरम् ।
यथास्यातचारित्रं सयथा अविद्यमानं नास्ति, अविद्यमानस्य
निर्मलत्वात्सम्भवात्, तस्माद् यथास्यातचारित्रं सयथास्ति, पर
चारित्र्यमोहनीयेन मलिनमस्ति, तदेव यथास्यातचारित्रं चा-
रित्रमोहनीयेन मलिनमस्ति, निर्मलं कुर्वत, यथास्यातचारित्रं वि-
शेष्य च केवलसत्त्वमोहाद् अस्त्वारि विद्यमानकर्मणि घ-
नघातीयानि वेदनीयायुर्नामगोत्रलक्षणानि कृपयन्, ततः सम्प-
त्ति, कृपये, सुकृपये, परिनिर्वापयति, सबहुः क्षान्तामनं कराति ।
उक्त० २ ए अ० ।

कायसमिद-कायसमिति-स्त्री० । कायस्य स्थानादिसमिती, स्यात् ०
ग ० ।

कायसुदृया-कायसुखता-स्त्री० । काये सुख यस्यासौ कायसुख-
स्तद्भावः कायसुखता । सुखिते काये, प्रज्ञा० २३ पद ।

कायाम-कायाक-पुं० । वेधपरावसंकारिणं नटविशेषं, हु० ४ उ० ।

कायाणुवाय-कायानुवात-पुं० । पृथिव्यादीनां यकायं शरीरं
तस्यानुवातो विनाशः । पृथिव्यादीनां ह्यिन्द्रियादीनां च काया-
नामुपवाते, नि० चू० २३ उ० ।

कार-देशी-कट्याश्च, दे० ना० २ वर्ग ।

कार-कार-पुं० । कृ हुनो घञ् । क्रियायां, यत्ने च । वाच० । करणे,
आतु० । प्रव० । करणे घञ् । बले, कस्य सुखस्यारः प्राप्तिर्यत्र ।
रतौ, कृ हिसायाम् जावे घञ् । घञे, धातुनामनकार्थ-
त्वात् निश्चयः, कर्मणि घञ् । पुत्राणहारं वलौ, क सुखसुख-
नेन, मृ करणे घञ् । पत्न्यौ, क सुखं निर्भुतिमृच्छति अयं, क-
संरि अण् । यान्तं चतुर्थांशम्, क जले नित्यम् उच्छ-
च्छति अण् । हिमावले, कर्मण्युपपदे कृ अण्, स्वर्ण-
कारः कुम्भकार इत्यादौ तत्तत्कर्मकारकं, त्रि० । स्त्रियां टाप् ।
वाच० । “संयमजे कारे” कारशब्दाऽत्र कृपमात्रं सङ्गमथ्ये

व्यवहृत्यैव । व्य० ३ उ० । “ वर्णात्कारः ” इति वर्णवाचकात्कारप्रत्ययः । “ सायंकारे सि ” सायमिति निपातः सत्याधः, तस्मात् वर्णात्कार इत्यनेन कान्दसत्वात्कारप्रत्ययः, करणं वा कारः, ततः सायंकार इति । द्या० १० उ० ।

कारकर्मो-वेणी-पठे, दे० ना० २ वं ।

कारंभ-कारणद्व-पुं० । स्त्री० । रभः डः । इत्ये नेत्वम्, ररभः । इषत् ररभः कारयम्, नं वाति, करभस्त्वैव कारयं तत्कारं वाति वा । इंसजेदे, वाच० । हा० । स्त्री० । जी० ।

कारग-कारक-वि० । कृ-पञ्चुल । अनुष्ठारति, उत्त० १ अ० ।

अस्य निक्षेपः षोडा-

द्ववे लिखे काले, भावेण त कारभो जीवे ॥४॥ सू० १० ।

नामस्थापनाद्व्यवेक्षेणकालमात्रेणात्तु षोडा निक्षेपः, तत्र नामस्थापने प्रसिद्धादनाद्व्यवेक्षेण द्वयाविकं इत्यर्थः । द्ववे क्षि० । द्वय-विषये कारकभिन्यः । स च द्वयस्य द्वयेण द्वयचूना वा कारका द्वयकारकः । तथा-लैत्र भरतादी यः कारका यस्मिन् वा केने कारका व्याख्यायते स तत्रकारकः । एवं कालोऽपि व्यायम् । भावेन तु भावद्वारेण चिन्त्यमानोऽत्र कारका यस्मान्मन्वस्य गणधरः कारकः । एतच्च सूत्रद्वेष्टेत्तरत्र वक्ष्यति “ उि इअनुनावेत्यादी ” ॥ ४ ॥ सू० १ सु० १ अ० १ उ० । करोति कर्तृवादिष्वपदेशाद्, कृ एतुश्च, कर्तृवादिस्तोत्राप्रयोजकं कर्मण, क्रियायां, “ कारकं ” पाणिनिस्तु, कर्तृवादिष्वपदेशकारिण्यां क्रियायामित्यर्थः । करोति क्रियां निष्पादयति, कृ एतुम् । क्रिया-निष्पादकेषु कर्तृकर्मोऽपि कारकसङ्गतिष्वेतेषु, तथा च क्रियाया-निबन्धनः । कारकत्वं नाम-क्रियाजनकशक्तिसम्बन्धः, करोति क्रियां निबन्धनीति सङ्गमाभ्यं व्युत्पादनात्, साधकः क्रियातत्त्वाद्क भवनीति वार्तिकोक्तम् । द्वयस्य तथात्वाभावेऽपि शक्त्याऽऽ-विष्टस्यैव तस्य तथात्वम् । तत्तत्त्वान्यव्यतिरेकसत्त्वात्प्राप्तिरेव कारकमिति मतान्तरम् । तद्वक्तं हरिणा । “ साभ्ये समवेतानां, तद्वेवाभ्यान्तरं । क्रियाणांमिमिष्यती, सामर्थ्ये साधनं वि-ज्जरिति ” । शक्तिशक्तान्तराभेदाद् द्वयं कारकमिति व्यवहार इति । वाच० । तानि च कर्तृकर्मकरणसंप्रदानापादानाधिकरणरूपाणि चट् । “ आत्मस्यवात्मनः कुर्यात्, यः पट्टकारकसङ्गतम् । आत्मस्यवात्मनः स्यात्, वैभवं जडमजनात् ? ” ॥ १ विवे० । अष्ट० । [एषां परस्परं स्यादादुभयस्या संवेद्यः ‘सामादय’ शब्दे वक्ष्यते] “ यद्येति शरीरं न यद्येति, यद्येति वा निःस्वनां मेघः । नीलो वदति न कुरेत, न वदति साधुः करोत्येव ” ॥ १ ॥ कण० २ अ० । “ कारणं ति वा कारयं ति वा साहारणं ति वा यगा ” । आ० सू० १ अ० । तुमर्थे पञ्चक कर्तुमित्यर्थे, तद्योगे कर्मणि न क्वी, अतो घटं कारको ब्रजत्यर्थं प्रयोगः । करकाया इत् तत्र अर्थः वा अणु । करकासम्बन्धिनि तत्प्रतिपत्तिजले, न० । अणु, स्त्री० । जी० । वाच० । कारणति सन्तुष्टानिमिति कारकम् । विवे० । सूत्रादुक्त्यायां क्रियायां, तस्या एव परातत्सम्बन्धत्वाद्दत्तत्वेन सम्यक्वरूपत्वात् । तद्वचिज्जि वा सम्यक्प्रभेदे, घ० ३ अवि० । पक्षि-वृत् सम्यक्त्वे सति सन्तुष्टानं अदत्तं सम्यक् करोति च । वि-वे० । एतच्च साधूनां विशुद्धचारिणिणामेव । घ० २ अवि० । अ० । द्रष्ट० ।

कारगुत्त-कारकसूत्र-न० । विल्लेपेनाधिकृतार्थमसिद्धिकारके सूत्रभेदे, वृ० १ उ० । (‘सुत्त’ शब्देऽप्य विश्रुतिः)

कारण-कारण-न० । कारयति क्रियानिर्वहेनाय प्रवर्तनाय प्रव-र्तयति कृ-णिञ्-अणुद् । क्रियानिष्पादक, वाच० । इतो, हेतुमि-मित्तं कारणमित्यनर्थान्तरम् । विवे० । आ० म० । “ अथो सि वा इति वा कारणं ति वा यगा ” । नि० सू० २० उ० । आ० सू० । संघा० ।

निक्षेपः-

निकलेवो कारणस्मी, चञ्चिद्विहो वुविहो होइ द्वयस्मि । तद्व्यवहृत्यैव, अहवा वि निमित्तनमिषी ॥३०६॥

समवाय असमवाय, द्विविध कत्ता य कारण कर्म च ।

तथा य संपयाणा-पयाण तद् संनिहाये य ॥३०६॥

इह करोति कार्यमिति कारणम्, तस्य नामस्थापनाद्व्यवहृत्यैव-वाचकत्वेनापि निक्षेपे न्यासः । तत्र नामस्थापने सुज्ञानः । द्वयकार-णं तु क्षरीरभ्यन्तरीयव्यतिरेकसाह- (तुविहो तस्याह) व्यति-रेकद्वयकारणविषयो निक्षेपे द्विविधः । कथम् ? (तद्व्यवहृत्यैव सि) तद्व्यवहारणम्, अन्यद्वयकारणं चेत्यर्थः । तस्यैव जन्मस्य पटादेः सजातीयत्वेन संबन्धि इत्ये तस्यैव तद्व्यवहारं, तच्च तत्कारणं च तद्व्यवहारणम्, तथा-यसिद्धिपरीति तद्व्यवहारण-रणं अन्यपटादिविजातीयं वमादीत्यर्थः । तद्व्यवहारणस्य कार-यकारणयोरैक्यमिति प्रत्येस्य परिहारं वक्ष्यति भाष्यकारः । अथ वा-अन्यथाव्यतिरेककारणस्यैव द्वौवधः-निमित्तकारणं, निमित्तकारणमेति । तत्र कार्यत्वेन आसन्नान्वेन जनकं निमि-त्तम्, यथा पटस्यैव तस्यै, तद्व्यतिरेकस्य पटस्याकारणम् । तच्च तत्कारणं च निमित्तकारणम्, यथा च तन्मुनिर्विना पटो न भ-वति तथा तद्व्यतिरेकसाहानाद्विषयान्निरूपणापि न भवत्येव । तस्याच्च तत्त्वैवाद्या वमादि कारणम्, अतो निमित्तस्यैव निमित्त-कमिति ॥ २०६ ॥ अथवा-अन्यथाव्यतिरेककारणस्य विविध-मित्याह- (समवायीत्यपि) ‘सम्’ एकताभावं, अवशब्दोऽप्युच्यते, अय गतो, इण गतो वा । तत्त्वैकाभावाप्युपमानेन समवायः संश्लेषः, स विचिंत्ये येषां त समवायिनस्तत्त्वः, यस्मात्तेषु पटः समवेतीति, समवायिनश्च ते कारणं च समवायकारणम् । तन्तु-संयोगास्तु कारणरूपद्रव्यान्तरधर्मेन पटाद्व्यकार्यद्रव्यान्त-रस्य दूरवर्तितावत्समवायिनः, त एव कारणसमवायिकारण-व । आह- ननु तद्व्यवहारिककारणव्यतिरेकं यथाकथंनार्थस्याने-द एव, इति किं नरेनोपपत्त्याः ? । सत्यम्, किंतु तन्मात्रादायुप-गतसंज्ञान्तरप्रदर्शनेपरत्वाद्वापः । अथवा-व्यतिरेकं द्वयकार-णम् (द्विविधं सि) अनुस्वारस्य सुतस्य दर्शनात् वक्ष्यं वदप्रकार-म् । कथम् ? कर्ता कुलान्नसज्जनस्ताधकार्यस्य घटादेः कारणम्, तस्य तत्र स्वातन्त्र्येन वा व्यापारात् । तथा करणं च सृष्टिरवष्टादृ-सृष्टादिकं घटस्य करणं, साधकतमत्वात् । तथा क्रियते निर्वर्त्यते यत्तत्कर्म घटलक्षणं तदपि कारणम् । आह- ननु कथमास्मैवात्मनः कारणम्, अस्मात्मास्मास्य तस्य कारणत्वात्तुपपत्तेः ? । सत्यम्, कुलात्पादिकारणव्यतिरेकक्रियाविषयत्वात्तुपचारतस्तस्य कारण-त्वम् । उक्तं च- “ निर्वर्त्ये वा क्रियायै वा, प्राप्यं वा यत् क्रियाफल-म् । तत् इष्टादृष्टसंस्कारं, कर्म कर्तृवैदं । एतन्म ” ॥ १ ॥ तदेवं क्रि-याफलत्वेन कार्यस्यपि कारणत्वम्, अन्यथा कुलात्पादिक्रियावि-षयप्रसंगमादिति । मुखवृत्त्या वा स्त्री कार्येगुणेन कारणत्वम् तत्प-स्यक सत्कृत्य वा प्रत्येन न द्यते तत्संप्रदानम्-घटप्राह- देवाद्यादि । तदपि घटस्य कारणम्, ननु द्वेनैव घटस्य निष्पत्ति-

थः, ननु लक्षणकारणाभितत्वात् । तथा चाह-तं ननु संयोगा येन कारणेन तन्तुधर्म्मः । अतो निमित्तकारणं न ज्ञातं, नञ्जिज्ञाप्यत्वात् । ननु तु तर्हि समवायिकारणं, तन्तुधर्म्ममात्रं पदे समवेतत्वात् । नैवम् । यन्तन्तुद्रव्यात् इत्याह-तं पदः । तस्माच्च द्रव्यान्तरं तन्तुः । द्रव्याणि द्रव्यान्तरमात्रेण, गुणाश्च गुणान्तरमिति सिद्धात्मादिति । ततः किम् ? इत्याह-द्रव्यान्तरधर्म्मस्य च यतो न द्रव्यान्तरं समवायः, शीतादीनामेव बुनयुजि, यस्मात्तन्तुधर्म्माणां तन्मेयेमानां पदे द्रव्यान्तरे समवाय इत्यत्रापि पदतन्तुलक्षणयोः कार्यकारणयोरेकता प्रामाण्ये, इतरेतरगुणसमवायात् । तनञ्च यथा पदधर्माः शुक्लद्रव्यः पदे समवेतत्वात् तद्व्यतिरिक्तः सन्तो न पदस्य कारणम्, एवं तन्तुसंयोगाच्चापि न तत्कारणं स्युः, एकमेव कार्यकारणजायायोगादिति । तद्वचं चर्यापकाः कार्यकारणयोरेकत्वं कथमपि नैक्येन ॥ २१०७ ॥ २१०८ ॥

अथैतन्तु जैनव्याख्याद्वयितया कारणत्वायै निष्प्रमसिद्धं च पक्षप्राह-

जडं तन्तुं धर्म्मा, संयोगा तद् यतो वि सगुणा व्व । समवायात्तन्तुश्च, दन्वस्व गुणाद्द्रव्यो चेवं ॥ १२१०८ ॥

अग्निहायबुद्धिलक्षण-निन्ना वि जडा सत्त्वश्चोऽण्णे । दिक्कालाद्विसेमा, तद् द्रव्याश्च गुणाईमा ॥ १२१०९ ॥

तवयारमेत्तिश्चा, तं चेव जडा तडा गुणाईमा ।

उह कजं कारणश्चो, जिनमपिध्मेवं च को शोसा ॥ १२११० ॥

ननु यथा तन्तुनां धर्मा वनेन, कः, तान्मेयेमाद्वयः, तथा पदोऽपि तन्तुनां धर्मे एव । यथा तेवमिष तन्तुनां स्वगुणाः शुक्लाद्वयः तन्मः । कुतः ? समवायादिभिरात् । इह यो यच्च समवेतः स तस्य धर्मे एव, यथा तन्तुनां स्वगुणाः शुक्लाद्वयस्तत्तन्मः, समवेतं न तन्तुधर्म्माः । तस्मात्तन्मः पदः । यथा च तन्तुनां धर्मे पदः, एवं द्रव्यस्य गुणाद्वयोऽपि, गुणकर्मसामान्याविशेषसमवायाच्चापि धर्मा इत्यर्थः । यदि नाम तन्तुनां धर्मे पदः, द्रव्यस्य वा गुणाद्वयो धर्मा, तथापि प्रस्तुतं कारणत्वात् कार्यस्य भेदाभेदं किमायातम् ? इत्याह-अग्निहायेत्यादि । यथा दिक्कालाद्वाद्या विंशत्या अग्निधानबुद्धिलक्षणादिभिर्मिन्ना अपि, संख्यासाधर्म्यं सत्त्वं, सत्ता-सामान्यान्त्यर्थः । तस्मात्सत्त्वज्ञेयत्वप्रमेयत्वादिद्विरनयः अभिसाः । तथा तैव प्रकारेण द्रव्याद् गुणकर्मसामान्यसमवायाद्वयोऽण्णे अभिव्यक्तः । इतमुक्तं भवति-दिक्कालादीनामन्यदग्निधानम्, अन्यच्च सामान्यस्य, अन्यादृशी दिगादिषु बुद्धिः, अन्यादृशी च सत्ता-सामान्यं, अन्यच्च दिगादीनां लक्षणं चकपम्, अन्यादृशं च सत्तासामान्यस्य, इत्येवमग्निधानाद्वयज्ञेयत्वाद्याद्या मिन्ना अपि दिक्कालाद्वयः सत्तासामान्यात्सत्त्वज्ञेयत्वादिनिर्दिष्टत्वात्, तथा द्रव्याद्वयं तन्मात्रादिशुक्लगुणाद्वयोऽग्निधानादिभिर्मिन्ना अपि सत्त्वज्ञेयत्वादिनिर्दिष्टत्वात् । यथा मिन्नास्माभेदः कथमिस्माह-उचयारेत्यादि । तं चैव दिगाद्वयो यधोपचारमात्रतः सत्तासामान्याद्विज्ञानास्तथा गुणाद्वयोऽपि द्रव्याद् मिन्नाः । इतमुक्तं भवति-यथा सत्तासामान्याद्वयिन्नेव अपि दिगादिध्वनिधानादिनिर्दिष्टत्वं उपपद्यते, एवं द्रव्याद् गुणादीनामापि तथाहि-प्रमाणान्यामि सम्प्रमन्त्रकारो अविश्लेष्यनिश्चिततत्त्वज्ञानमिन्नावलाकायाः पक्षविचरेण केनापि किञ्चिद्वक्तुमशक्यमभ्यन्त इत्येवं शुक्लाद्वयं निश्चयेन, न तु बलात् । एतच्च गुणगुणयोः कथं ज्ञेयत्वं नन्वेव नोपपद्यते, एकान्ताभेदे

गुणप्रवृत्ते गुणिनोऽवश्यं ग्रहणप्रसङ्गात् । तस्माद् द्रव्याद्वयानां कथाज्ञेयत्वं, कथाज्ञेयत्वं इति । तथा तैवैवात्तमप्यकारणात्कार्यमात्रावादिभिराह-मिच्छं, सर्वत्रहेतुवादिभिर्मध्यस्थमिच्छं यदि स्यात्तर्हि को शोचः ? । येन वैशेषिकाद्वयो भेदे एव कार्यकारणजायमिच्छन्ति ? ॥ २१११ ॥

अथ बाहेवं व्यतिरिक्तकारणे व्यतिरिक्तत्वात्प्राह-

कारणमडवा ल्पका, तस्य मतेतो ति कारणं क्त्वा ।

कजस्म माहगतम्, करणम्वि पदं-देकां ॥ १२११२ ॥

कम्पं किरिया कारण-मिह निश्चिद्धो जत्रो न साहेड ।

अडवा कम्पं कुजो, स कारणं बुक्किहेड ति ॥ १२११३ ॥

मवो ति व जोगा ति व, सको ति व मो सव्वलामम ।

कारणत्ताभेदज्जिम्म वि, जज्जागा तस्यमारो ॥ १२११४ ॥

वज्जुनिमित्ताविवत्तं, कजं वि य कज्जाणकासम्पि ।

होड सकारणमिहवा, विवज्जाया जावया होजा ॥ १२११५ ॥

देवो स जस्स तं मं-पयाणमिह तं पि कारणं तस्स ।

होड तद्वित्तामो, न कीरेण तं विणा जं सो ॥ १२११६ ॥

जुपिक्कायाओ, पिणो वा सकमाद्वयाओ ।

चक्कयादावो वा-ऽऽपादाणं कारणं तं पि ॥ १२११७ ॥

ववुहाऽऽगायं चक्कं, सक्कविच्चिदाद सन्निहाणं जं ।

कुंजस्स तं पि कारणं-मभावओ तस्स जदमिच्छी १२११८ ॥

समापि प्रायो व्यक्तानाधोः । नवरं क्रियते कर्त्ता निश्चयं इति व्युत्पत्तः कर्म भव्यते । काऽसौ क्रिया कुम्भं प्रति । कर्त्तव्यत्वात्-रूपा । सा च कुम्भमङ्गुलकार्यस्य कारणमिति प्रतीतमेव । आननु कुलास एव कुम्भं कुर्वन्तुपश्यते, क्रिया तु न काचित् कुम्भकारणं इवामिवमाणा इत्यत इत्याह-इह निश्चिद्धः कुलासोऽपि यस्माच्च घटं साधयति निष्पादयति, या च तस्य चेष्टा सा क्रियाः इति कथं न तस्याः कुम्भकारणत्वमिति ? अथ वा-कर्तुं । न्यतत-प्रवृत्तिर्यथाः कुम्भ एव कर्म, तर्हि कार्यमेव स । अतः कथमन्य कारणत्वम् ? न हि सुतोदिगमपि सृष्ट्यप्रमाणानमेव विधीति । ततः कार्यं निश्चयस्यमान एव कारणमित्यनुपपन्नमेव, इत्याह- (सकारणं बुक्किहेड (ति) स कुम्भः कारणं हेतुः कुम्भस्य । कुनः, प्रस्तावात् कुम्भमुक्तिहेतुत्वात् । इतमुक्तं ज्ञातं संयोगे वि बुद्धौ संकल्प्य कुम्भाधिकार्ये काराणां ति व्यवहारः । ततो बुद्ध्याऽव्यवसितस्य कुम्भस्य चिकीर्षितो ह्युत्पत्त्यकुम्भस्तत्तुल्यत्वात्सम्भनया कारणं भवत्येव । न च वक्तव्यः-अप्यप्रवृत्त्यस्य नो तद्वैकार्यं कथमाशम्भनं स्यादिति । द्रव्यरूपतया तस्य सर्वत्र सत्त्वादिनि । ननु य एवेह सृष्टमयकार्यरूपा घटस्तत्त्वेव कारणस्य विन्यय इति प्रस्तुतम् । वक्तव्यं ध्यायतस्तत्तु तस्माद्वय एव, इति तत्कारणाभ्यामित्यनमप्रस्तुतम् । सत्यम्, जातिविद्युत्तदुपकारन्यायेन न तयारकत्वाऽव्यवसानाद्वोचः स्वात्मकोशाद्विकारणकोशोऽपि हि किं करोतीति पृष्टः कुम्भकारः कुम्भं करोमीत्येतेव यदिति, बुद्ध्याव्यवसितेन निरूपयमानस्यैकत्वाव्यवसायादिति । अथ वा-अथो योऽय सत्त्वपदान्तेत्येति शक्यं उत्पादयितुम्, अतः सुवचनत्वात्कार्यस्यत्वात्तमः कारणमिष्यते । अप्रत्ययं च कमेतः कारणमिष्यतेत्येवम्, यद् यस्मात्समस्तकारणसामग्रीसिद्धिगोऽपि वैकमेवकारमात्रं प्रारम्भः, किं तु विचित्रतत्त्वकार्यमेव, अतस्तत्त्वविनाभावित्वात्कार्यत्वायाः कार्यमप्याशङ्कते

कारणमिति । एतदेव भावयति-बाह्यानि कुलालचक्रचीवरादी-
नि यानि निमित्तानि तदपेक्षं क्रियमाणकालेऽन्तरबुद्ध्याऽऽशो-
चितं कार्यं प्रथमं स्वभावात्मनः कार्यं स्वकारणम्, अन्यथा य-
दि बुद्ध्या पूर्वमपराजितमेव कुर्यात्तदाऽपेक्षापूर्वं गन्धमन-
स्कारमभिवर्धयाम् अथैव, घटकारणसंज्ञाधानमन्यन्यात्मिकमपि
शरावादि कार्यं ज्ञेयं, अभावा भावमेव, न किञ्चित्कार्यं भवे-
दित्यर्थः । तस्माद् बुद्ध्यावसितं कार्यमन्यतः कारणमष्टमम् ।
किं बहुना ? यथा येषां युक्तितो घटने तथा तथा बुद्ध्या क-
र्मणः कारणत्वं वाच्यम्, अन्यथा कर्मणोऽकारणत्वं करोती-
ति कारणमिति यथा कारणवानुपपत्तिरेव ध्यादिति । (जू-
पित्यादि) भूत्पादानम्, पितृऽपायेऽपि भूत्पात्तम् । अथ वा-
विषङ्ग्या पिपङ्गोऽपादानम्, तद्गतशर्कराज्ञानमप्येऽपि वि-
षेकेऽपि भूत्पात्तम् । अथ वा-घटाऽपायावकमापाकां वाऽपादान-
मिति । (वस्तुहेत्यादि) घटस्य चक्रं सत्त्विधानमाधारः, तस्यापि
बलुधा, तस्या अप्याकाशम्, अथ पुनः स्वप्रतिष्ठवात्स्वकप-
माधार इत्येवमादि यत्किमन्यतन्मतेषु परम्परया वा संविधा-
नमाधारे घटस्य विवक्ष्यते तत्सर्वमपि तस्य कारणम्, नद्भा-
वे तस्य घटस्य यद्यस्माद्वसिद्धिरित्येकान्विश्रुतिमाधारेः । त-
देवमुक्तं द्रव्यकारणम् ।

अथ भावकारणमाह-

जातमि होइ छुविहं, अपमत्थ पसत्थयं च अपसत्थं ।
संसारस्तेगविहं, छुविहं तिविहं च नायत्थं ॥२११॥

अन्तर्नीति भाव औद्दृष्ट्यादिः, स चासौ कारणं च संसारप-
र्यवयोरिति भावकारणम् । ततश्च जावे भावकारणं विचार्ये द्वि-
विधं कारणं अर्था-अग्रशस्त्रं प्रशस्तं च, शोचनमशोचनं अन्त्य-
र्थः । तत्राग्रशस्त्रं संसारस्य संबन्धे कविधनेकप्रकारम्, द्विविधं,
त्रिविधं च । चतुर्थोऽनुक्तचतुर्विधाविसंसारकारणसमुच्चयार्थे
शति ॥२११॥

अथ किं तदेकविधादिसंसारस्य कारणमित्याह-

अस्संजो य एको, अभाणं अविरेई य दुविहं च ।
यिच्छुसं अभाणं, अविरेई चेव तिविहं तु ॥२१२॥

असंजयोऽविरतिलक्षणः, स प्रधानतया विवर्जितः सत्त्वकवि-
ध एव संसारकारणम्, अज्ञानादीनां तदुपपन्नकालेनाप्रधान-
त्वविरहात् । तथा-अभावविगमिन्न प्रधानतया विवर्जितं द्वि-
विधं संसारस्य कारणम् । तत्राज्ञानं मिथ्यात्वमिरोपलब्धुत-
ष्टजीवस्य विपर्ययो बोध्यः अविरोक्तं सावधयंगादभिवृत्तिः ।
तथा-मिथ्यात्वमज्ञानमविरतिलक्षणेति त्रिविधं संसारकारणम् ।
तत्र तत्त्वार्थाऽज्ञानरूपं मिथ्यात्वं प्रतीतमेवेति । एव कथायादि-
योगादभ्येऽपि चतुर्विधादिसंसारकारणज्ज्ञेया वक्ष्यामि ।
उक्तमग्रशस्त्रं भावकारणम् ॥

अथ प्रशस्तं भावकारणमाह-

होइ पसत्थं मोक्स-स्त कारणमेगविहं दुविहं तिविहं च ।
तं चेव य विवरीयं, अहिहार पसत्थपणुत्थं ॥२१२॥

इह यमोक्तस्य कारणं हेतुस्तग्रशस्त्रभावकारणमुच्यते । किं
पुनस्तद्विधाह-[तं चेव य विवरीयं ति] यद्यग्रशस्त्रमसंयमा-
दिभावकारणमुक्तं तदेव विपरीतं सदेकविधं द्विविधं त्रिविधं
च प्रशस्तं भावकारणं भवति । तत्रासंयमाद् विपरीतः संयम

एकविधं प्रशस्तभावकारणं प्रवर्तते, अज्ञानाविरतिविपरीतं तु
ज्ञानसंयमौ द्विविधम्, मिथ्यावाक्याविरतिविपरीतं सत्यम्-
ज्ञानसंयमकम् तु त्रिविधमिति । विशेषः । स० । सूत्र० ।
न० । आचू० । प्रा० म० । प्र० । प्रयोजनं, आचा० । १ । धृ०
५ । अ० ५ उ० । जी० । कर्तृनीति कारणम् । परोक्तार्थनिर्णय-
निमित्तं उपपत्तिमात्रे दुष्टहेतुः, यथा निरुक्तमनुक्तः निरुक्तः, ज्ञा-
नानावाच्यमप्यर्थः । नात्र किञ्च सकललोकप्रतीतिः साध्यसाध-
नप्रमाणगुणो ह्यन्योऽस्तीत्युपपत्तिमात्रा, ह्यन्यसङ्गाधेऽस्यैव
हेतुव्यपदेशः स्यात् । स्या० १० डा० । आ० म० । औ० । स०
“ पांसनाई कारणार्थे वागर्णाई पुत्तिस्सप ” कारणमुपपत्ति-
मात्रं तद्विषयत्वात्कारणमिति, यत एव तदस्य वास्तव्यमिति । अ०
२ श० १ उ० । आसम्बन्धे, तत्पुनः परित्यक्तं ज्ञानादिकम् । प्रा०
म० प्र० । कारणम्-ज्ञानादिव्यवस्थं ज्ञानहीनचारित्र्यरूपस्यार्थ-
स्य यथार्थतया न तत्कारणम् ।

आह-किं तत्कारणम् ?, उच्यते-

असिबे ओपोयारिपे, गयहूडे जए व गेलसि ।

उत्तिमहे य नाणे, तह दंसए चरिसे य ॥

विवर्जितदेशे अज्ञानमशयमौद्दृष्टं राजद्विष्टमर्थं वा प्रत्यनीका-
दिसमुच्यम् । अज्ञानादशब्दः प्रत्येकमज्ञिसंबन्धयति । तथा तत्र वस-
तां स्नानं च भूयं ज्ञय सत्ययते, यद्वा-देशान्तरं स्नानं च कस्या-
पि समुपपन्नं, तस्य प्रतिजगामर्कं कथंयम् । उत्तमार्थं वा कोऽपि
प्रातिपक्षस्य निर्माणं कार्यम् । तथा विवर्जितं देशं ज्ञानं वा द-
शमं चारित्र्यं वा मोक्षार्थं । हृ० १ उ० । अपभावे यथा-“अंतरा-
रि व स केवद ” इत्यादि । कहर० ६ कृपा । ह्यर्थानां हेतुपु कृपि-
पशुपयणवागज्यादिषु, अ० १ डा० २ उ० । सिधाध्यायिच प्रयो-
जनोपाये विपर्ययते, विपा० १ हृ० । ५० । वेदनादिकारणानां
तु ज्ञानस्य आहारस्य कारणार्थः, जा० १ । ध० । ग० ।
देहे, इन्द्रिये च । इ वध स्यात् सिद्धि-भावे लुट् । वधे,
करण एव कारणः । कायस्थ, पुं० । करणमर्थे स्वार्थे ङण ।
साधने कर्मणि, वाच० ।

कारणअविज्ञासओ-कारणविनाशतस्-अव्य० । कारणनामे-
वानावादित्यर्थः, “कारणअविज्ञासमां य जीवस्स एिधत्तं वि-
ज्जेयं ” दश० ४ अ० ।

कारणअविज्ञा-कारणविज्ञा-पुं० । पटादेस्तन्वादेरेव कार-
णविभागानां, दश० ४ अ० ।

कारणजाय-कारणजाद-न० । कारणविशेषे, “एयं गुणं स पड-
सा, कारणजापणं तेउवग्गां ” दश० ४ उ० ।

कारणविशवास-कारणनित्यवास-पुं० । हीनजङ्गावसत्त्व-
लणे कारणं नित्यवासं, दश० ।

कारणसाय-कारणत्व-न० । बौद्धानां मते कारणस्य प्राग्भा-
वित्वमात्रे, कारणस्य कार्यजनकशक्तौ च । सम्म० । कारणम् ।
कारणद्विधा-कारणद्विधा-न० । अन्यार्थितकाव्योकरणं
हेतुप्रकाशनायाम्, यद्वा १२ वि० ।

कारणदोस-कारणदोष-पुं० । साध्यं प्रति हेतुपुन्यकारे, यथा-अ-
पारुषेयो वेदः, वेदकारणस्याभ्युपगमात्वादिनि, अथयमायुषं हि
कारणान्तरादपि संभवति । स्या० १० डा० । आहारं वेदनादिकार-

यमन्तरेण भुञ्जानस्य कारणदोषे, आचम० ३ शु० १ अ० ८ उ० ।
(विवृतं चैतदनुपदेम 'कारण' शब्दे)

कारणदोषविसेस-कारणदोषविशेष-पुं० । दोषसामान्यापेक्षया कारणदोषरूपे विशेषे, स्था० १ ग० ।

कारणपरिसिंघे-कारणप्रतिसेविन्-त्रि० । कारणे प्रतिसेवते तच्छीतः । अग्निर्वाहितकृपे विद्युद्वेगालम्बनेन बहुशो विचार्याद्युक्तादिपरिशुक्षिप्तमाकाङ्क्षिष्यन्मृष्टान्तनाकृत्य यतनया प्रतिसेवत इत्येवंशीले, "अवेकं अकुटिलं वाधि, कारणपरिसिंघे तह य आहम्ब" । व्य० १ उ० ।

कारणवन्दन-कारणवन्दन-न० । पञ्चदशे बन्धनकदोषे, वृ० ।

नाणाज्ञितं मुक्तं, कारणमिदं सांगसाहगं होइ ।

प्यागारवहेवं, पाणमग्राहे वि एमेव ॥

ज्ञानदर्शनधारित्रयं मुक्त्वा यत्किमप्यन्यदिह लोकसाधकं ब्रह्मादिकं बन्धनकदामाद् साधुरभिधयति तत्कारणं भवतीति प्रतिपन्नम्यम् । ननु ज्ञानादिप्रहर्षाथं यदा बन्धते तदा किमेकान्तं नैव कारणं न भवतीत्याशङ्क्याह-यदि पूजार्थं गौरवाथ वा बन्धनकं दृष्ट्वा विनयपूर्वकं ज्ञाते क्षुतं गृह्णाति येन लोकं पूज्यो अन्येभ्यश्च भुनधरभ्यां अधिकतरो भवतीति तदा तत्पुण्यमैव कारणं धन्दनकं भवतीति ।

तत्र किमभिप्रायवत इहलोकसाधकं कारणं जयतीत्याह—

आयतरेण इंदी, वेदामि धौ तेण पच पणयिस्सं ।

वेदणमोल्लभावे, ए करिस्सइ मे पणयजंम् ॥

इंदीर्नहलोकसाधककारणोपप्रदर्शनं, अग्निशायद्रेण वन्दे प्रणमामि, गमिष्येनमाचार्यं, तेन जवबन्धनकप्रदानेन हेतुभूतेन, पञ्चादमुं किञ्चिद्व्याप्य प्रणयथ्ये याचिष्ये, न चासौ मम प्रणयजं प्रार्थनायै कथिष्यति । कथंभूतः सन्निव्याह-वन्दनकमेव मृत्यं तत्र भावंअग्निप्रायं यस्य सूरः स तथाजुतः, वन्दनकमुल्यवशील इत्यर्थः । इत्यग्निप्रायवतः कारणवन्दनकं भवतीति । वृ० ३ उ० । आच० । आ० ५ उ० । प्र० ।

कारणविष्ठाणवोह-कारणविज्ञानवोध-पुं० । कारणरूपे विज्ञानस्य विदुपतावाप, कारणविज्ञानबोधोऽन्वयव्यतिरेकेण । अने० ४ अ० ।

कारणविसेस-कारणविशेष-पुं० । कारणाविषये भेदरूपे विशेषज्ज्ञे, यथा गरिणामि कारणं मृत्पिण्डोऽपेक्षाकारणं दिव्यशक्त्याकाराशुपुष्पचक्रादि, अथवापायानकारणं मुद्रादि, निमित्तकारणं कुलास्वादि, सहकारिकारणं चक्रवीरवादीत्येकधा कारणम् । स्था० १ ग० ।

कारणिय-कारणिक-त्रि० । कारणेषु भवं, कारणैर्निर्भूतं वा कारणिकम् । कारणान्याधिकृत्य प्रवृत्त, व्य० २ उ० । कारणवशाप्रवृत्त, व्य० ६ उ० । कारणैश्चरति उक्तं । कारणेन विचारकं परीक्षके, कारणस्येदम् कारणं उक्तं सिद्धं वा । करण-सम्बन्धिनि, शिष्यां गमि पित्वाद् ऊहं, शिर इतुच्चारणार्थः । शिष्यां टाप् इति भेदः । वाच० ।

कारणोपपन्न-कारणोपपन्न-पुं० । हेतुकोपपन्ने, " हेतुगोचरयो ११८

सि वा कारणोपपत्तौ सि वा परगणोपपत्तौ (सि वा एगदा " आ० ५ उ० १ अ० ।

कार(रा)वण-कारापण-न० । विघापने, पञ्चा० ६ विब० । कारापणं वा यत्स्वयं करणं कुशलानन्यानपीच्छाकारेण कारापयतीति । व्य० ३ उ० । कारापणं पुनर्मेनसा चिन्तयति-करणेभ्यः सावधम, असावधि स्थितित्तोऽग्निप्रायज्ञस्तत्र प्रवर्तते । आ० ।

मागहा इंगिएणं तु, पण्डिएण य कोसला ।

अप्पुत्तेण उ एंचाहा, णाणुवं दक्खिणावहा ॥

एवं तु अप्पुत्ते वी, मणसा कारापणं तु वोपण्वं ।

मणसाऽणुक्ता माह, वृषवणं वृषं वृषति वा ।

मगधाः मगधदेशोद्भवाः प्रतिपन्नप्रतिपन्नं वा इङ्गितेनाकारविशेषेण जानन्ति । कोशलाः प्रेक्षितेन अवलोकनेन । पञ्चाला अलोकनेन । नातुकं दक्षिणापथाः, किं तु साकाक्ष्यसाध्यकीकृतं ते जानते, प्रायः जडप्रह्वताः । तत एव सति वचसाऽणुक्तेऽपि विवरणाभावात् मनसा कारापणं बोद्धव्यम् । व्य० १ उ० । "एवं जगति-तुमं अप्पणे य अश्वस्स वा इत्यकम्मं करोहि सि । आत्मव्यतिरिक्तस्य परस्य एवं इच्छस्स वा अणिच्छस्स वा यत्तज्जिअंगा इत्यकम्मं कारावयतो कारावणा भवति" । नि० ५ उ० ।

कार(रा)वाहिय-कारवाहि(धि)कृत-त्रि० । करं राजदेयद्रव्यं बहन्तीत्येवं शीलाः करवाहिनाः, न एव कारवाहिकाः, कारवाहिता वा । अ० ६ शु० ३ उ० । नृपभागवादिषु, अ० । कारणकारागारेण वाधितः । कारागारपरिहिते, ज्ञा० १ अ० ।

कार(रा)विय-कारित-त्रि० । अन्वैर्विधापिते, पा० ।

कारा-देशी-लेखायाम्, दे० ना० २ वर्गं । इ निशदितावत् अहं । बन्धनागारं, वृत्त्याम्, बीणाऽपः स्फाटमयभाण्डे, सुवर्ण-कारिकार्या च । वाच० ।

कारि-कर्तृ-त्रि० । कर्मणे निर्वर्तके, आच० ४ अ० ।

कारिगा-कारिका-स्त्री० । कृ-भवे शुब्ध । क्रियायाम्, कारो यो गवधः स्थापयताऽस्त्यस्य इन्द्र । कृतिस्त्रायाम् शुब्धं वा । रोगनाशिकायां कण्टकार्याम् । मृदयेति, विवरणश्लोके, अस्त्रपात्रेण बह्व्यस्त्रापरिक्रमेदे, शिष्टपरचनायाम्, वृद्धिर्भेदे, वाच० । आ० ३ उ० ।

कारिर्-देशी-कृषिमे, दे० ना० २ वर्गं ।

कारिय-कारित-स्त्री० । कृण्वि कर्मणि कः । करणावे प्रेरिते, अधमर्णेन स्वकार्यसिद्धये नियतकुंकरज्ञां कृताधिकवृद्धौ, स्त्री० । वाच० । अन्वैर्विहिते, आनु० ।

कार्य-न० । प्रयोजने, सूत्र० १ पु० २ अ० ३ उ० । प्र० ।

कारि-संग-कारिषाङ्ग-न० । अमृदुहिपनकारणे, उक्त० १२ अ० ।

कारुडज-कारुकीय-त्रि० । बहट्ठम्पकादिषु कारुकेषु भवे, प्र० २ अ० ।

कारणिय-कारणिक-त्रि० । कर्णा शीतमस्य ठक् । द्यालौ, द्याश्लिष्य, वाच० । द्रव्यलिङ्गवर्जिते साधौ, स्था० ४ ग० २ उ० ।

कारुण्य-कारुण्य-न० । करुणः करुणायुक्तः, करुणाविषयां वा, तस्य जायः, करुणैव वा कारुण्यम् । व्यञ्ज् । करुणायां परञ्ज्-कप्रहारैरुच्छायाय, करुणाविषयस्ये च । वाच० । "दीनेष्वातेषु भीतेषु, पाचमानेषु जीवितम् । उपकारपर तुक्तिः, कारुण्यमात्र-धीयते" ॥१॥ अह० १६ अह० ।

कारेदशा-कारयित्वा-अव्य० । क-विष्त्वा । "जेरदेवावले" । न० । १४६ । इति जेरादेशः । विधायेत्यर्थे, मा० ३ पाद । कारमाण-कारयत्-वि० । अन्यैर्निर्गुणैः पुरुषैः (जी० ३ प्रति० । मझ० । अ० । कल्प०) अनुनायकैः संवक्तानां नियामिकैर्विधा-पयति, स० । स्त्रियां कुरेमासी । विधा० १ कु० २ अ० ।

कारेयवन्-कारयितव्य-वि० । विधापयितव्ये, पञ्चा० ६ विव० ।

कारादिय-कारादिक-पुं० । कारासिके, ज्ञा० १ अ० ।

कात्त-देशी-तामिरे, दे० ना० २ वर्ग ।

काल-कात्त-पुं० । कल्प संख्याने । कलनं कात्तः, कल्पते वा परिच्छिद्यते वस्तुवनेनेति कात्तः, कलानां वा समयादिकृपाणां समूहः कालः । कर्म० ३ कर्म० । आ० म० । आच० । विशे० । तेषु वा करणयुतेन दिव्यादिकडकं कलिज्जातीति कालो ज्ञाय-त इत्यर्थः । नि० मू० १ उ० ।

- (१) कालनिरुक्तयः ।
- (२) कालस्य इत्यात्मरसिकौ विचारः ।
- (३) मतान्तररूपजनम् ।
- (४) कालसिद्धिः ।
- (५) काललक्षणम् ।
- (६) कालभवाः ।
- (७) कालविषये दिग्गम्बरमतनिरूपणम् ।
- (८) ततो दिग्गम्बरमतनिरूपणम् ।
- (९) कालनिरूपणम् ।
- (१०) सुवृत्तादिप्रमाणम् ।
- (११) समयादीनां संख्येयसंख्येयत्वविचारः ।
- (१२) समयादिकलानं मनुष्यकृते एव ।
- (१३) काले ज्ञानाचारः ।
- (१४) कालिकजायायाः कान्त्यनामकामजवकव्यता ।

(१) तत्र कालसंख्येयपुनःप्राप्ताह-

कलणं पञ्जायाणं, कलिज्जपं तेन वा जम्मां कत्तु ॥
कलयति तयं तस्मिन्, समयात्कलणसमूहो वा ॥२०२५॥

कल शब्दसंख्यानयोः। नवपुराणादीनां समयादीनां वा पर्याया-णां कलनं संशयनं, संख्यानं वा भावप्रत्ययः कालः । अथवा-मा-सिकोऽयं सांवत्सरिकोऽयं शारदोऽयमित्यादिकृपेण कल्पते परि-च्छिद्यते यतो यस्मात्स्वनेनेति कालः । अथवा-कलयति ज्ञानिनः समयादिकृपेण परिच्छिन्वन्ति तस्मिन् कालः । यदि वा-मासिको-ऽयं सांवत्सरिकोऽयमित्यादिकृपया कलयन्ति परिच्छिन्वन्ति वस्तु तस्मिन्नेति कालः । समयादिकलानां वा समूहः कात्तः । आह-ननु सामूहिकं प्रत्ययं नपुलकत्वं प्रामाण्यं, यथा-कापांतं मासूरेत्यादि । सत्यम्, किं तु शिष्टप्रयोगाद् कडितआहोयः । नया चाह-लिङ्गमशिश्यं लोकअयवदिति । तदयं काल-स्यान्तरकृता-निरुक्तो भणितः ।

इदानीमुत्तराधासंबन्धनार्थमाह-

सां वत्तयाइस्सो, कालो दव्वस्स वेव पज्जाओ ।
किंविम्वपवित्तसे-ण दव्वकल्लाइवपसो ॥ २०२६ ॥

स वनेनादिरूपः कात्तः द्रव्यस्यैव पर्यायः । ततः, पर्यायरूपत-या तत्तत् एककृपायां तस्य किञ्चिन्मात्रविशेषविक्रया द्र-व्यकालः, अकात्तः यथाऽऽप्युक्तं कात्त इत्यादिव्यपदेशः प्रवर्तते इति ज्ञान्यगार्थाः । विशे० । न्यायमतेन परापरव्यतिकरयो-गपथायैवपचविरक्तिप्रत्ययलिङ्गं द्रव्यमेव, सम्म० ।

(२) स च द्रव्यान्तरम्-

तथाहि-परः पिताऽपरः पुत्रोऽयुगपदयुगपद्वा, तथा चिरं क्षिप्रं वा कृतं करिष्यते यत्परापरादिकानं तद्वद्विज्ञाया इत्यव्यतिरि-क्ता पदार्थनिबन्धनं तत्र, प्रत्ययविरक्तकृपात्वात्, घटादिप्रत्ययव-त् । योऽस्य हेतुः स पारितोष्याद् कात्तः, यतो न तावत्पराऽप-रादिप्रत्ययां दिव्यशक्तौऽप्यत्र । स्थविरं अचरद्विज्ञानमावस्थि-तेऽपि पराऽप्यस्मिन् प्रत्ययोत्पन्नः । तथा यूनि चरद्विज्ञानमावस्थि-तेऽपि अपरोऽप्यस्मिन् ज्ञानप्रादुर्भावात् । न च बलीपक्षितादिकृ-तोऽयं प्रत्ययः, तन्मृतप्रत्ययवैलक्षण्येनेतोत्पन्नः । नापि क्रिया-नि-र्वातेतस्तत्प्रतिभाति । तत्तद्ज्ञानवैलक्षण्येन संवेदनात् । तथा च स्वयम्-"अपरं किंप्रति कात्तलिङ्गात्" । न्यायकावद्वत्तायापि विभुत्वनिर्वायेकत्वादयो धर्मा अवगम्यन्त्याः । सम्म० १ काट्ट ।

(३) अथ स्वरूपम्-

दिक्कलसाधनप्रयोगावस्थिते होपाः-

सामान्येन साधने निरुद्धसाध्यता, विशेषसाधने हेतोरन्वया-धर्मादिरनुमानवाधित्वं च प्रतिज्ञाया इति समानाः । तथाहि-पूर्वापरोपरकृपादार्थविषयपूर्वापरशब्दसंकेतवशाद्बुद्भूतसंका-रनिबन्धनत्वात् कृतप्रत्ययस्य कारकत्वात् साध्ये कथं न सि-द्धसाध्यताः, विशेषे च कथं नात्वसाधिताः, अयमतिवाधा च प्रतिज्ञायाः पूर्ववद् भावनीया । अत एव नन्तरंगाश्रयदोषो-ऽपि पूर्वपक्षेणेनोऽपि विशिष्टपदार्थसंकेतप्रमाणस्य अस्य प्र-त्ययस्य । किं च-निरंशैकदिक्कलसाध्यपदार्थनिमित्तत्वे परादिप्र-त्ययस्य प्रसादयितुमश्रुतपगतम् । तत्तथाप्युक्तम् । स्वकात्तयुक्ता-दिप्रत्ययजनकस्य तद्विषयत्वात् । निरंशस्य पूर्वोपर्यादिर्वाभा-गाभावतस्तथाप्रत्ययतापदाकत्तासंभवता । तथाभूतस्य तादृ-परीतार्थसिद्धिरष्टविधपर्ययाधर्मावच्छेदकत्वं हेतुः स्यात् । अथ बाह्याऽऽप्यात्मिकभावपूर्वोपर्याधर्मावच्छेदकस्य दिक्कलयाः पूर्वो-पर्यव्यपदेशस्य भावाच्च हेतोर्विरुद्धता । नन्वेव दिक्कलपरि-कल्पना व्यर्था, तत्साध्याज्जिततस्य कार्यस्य बाह्याध्यात्मिकः संबन्धिरेव नियतितत्वात् । तथाहि-दिक् पूर्वोपरादि-व्यवस्थाहेतुरित्यते, कात्तश्च पूर्वोपरकृपणवर्धनविमेषकलाबुद्भूतम-हरद्विसाहोरात्रपक्षमाऽयं यत्नसंस्तरादिप्रत्ययप्रजर्जनीम्-सोऽप्युपगतः । अयं च स्वकृपनेदः स्वात्मनि तथाः समस्तो-ऽप्यसंवातसंबन्धिषु पुनर्जायषु विद्यमानस्तत्र प्रत्ययहेतुर्नित्यो यो न तत्रकल्पना । अथ तत्संबन्धिष्वप्ययं भेदा अपर/किया-दिमन्निमित्तस्तादि तान्येवमित्यनवस्थाप्रशङ्कः । अथ पर्याये-षु पूर्वोपरजेदः कात्तनिमित्तः । ननु कालोऽप्यसौ न स्वत इति, परकालानामसौ यद्यभ्युपगम्यते तदाऽनवस्था । अथ पदार्थमे-दनिमित्तः, तदेनन्तराश्रयप्रसङ्गः । अथ तत्र स्वत पदार्थं भेदः, पदार्थेष्वपि स्वत पदार्थं किं नाश्रुपगम्यते ? । ततश्च पुनरपि

दिक्षाक्षप्रकटनं व्यर्थम् । सम्म० २ काण्ड । जैनसमयेन विधिउप-
रापप्रत्ययादिज्ञानुमेये ह्यवभेदे, सम्म० २ काण्ड ।

(४) काक्षसिद्धिः—

अथ काल एव कथमवसीयत इति चेत् १, उच्यते—वकुलचण्ड-
काशोकादिपुष्पप्रदानस्य नियमेन दर्शनात्, विद्यामकक्ष काल
इति ॥ सा० १ ग० १३० । काक्षो नाऽस्ति, अनुपलभ्यते; यच्च
स्वतिसकुसुमादिकाक्षलक्षणमाचक्षते, तत्पदमात्रं स्वरूपमिति व-
न्तव्यम् । असत्यम् । तेषामपि स्वस्वरूपं वस्तुनोऽभितरेकाल ।
कुसुमादिकरणमकारणं तर्कानां स्यात् । प्रश्न० २ आश्र० द्वार ।

(५) काललक्षणम्—

कालस्तु परमार्थतो द्रव्यं नास्तीति साङ्ख्येन विराकुलते-
वर्तनात्लक्षणः काक्षः, पर्यवक्ष्यमिष्यते ।

छव्यजेदात्तदानन्त्यं, सूत्रे ख्यातं सविस्तरम् ॥ १० ॥

[तर्कनेति] सर्वेषां छव्याणां वर्तनात्सङ्ख्यो नवीनजीवक-
रणलक्षणः काक्षः पर्यायछव्यमिति । तत्कालपर्यायेषु
अनादिकाक्षो न छव्योपचारमनुसृत्य कालद्रव्यमुच्यते । अत एव
पर्यायेषु द्रव्यमेवात् तस्य कालद्रव्यस्यानन्त्यम् । अनन्तकाल-
छव्यमात्रं सूत्रे उल्लाप्यते सविस्तरं ख्यातम् । तथा च
तन्मुखम्—“ धर्मो अयमसौ आगस्त्यं, द्रव्यमिच्छिमाहियं ।
अनंताणि य द्रव्याणि, काक्षो पुनस्तत्तन्धो ” ॥ ११ ॥ पतुपञ्जीया-
प्यत्राण्डकम्—“ धर्माधर्माकाशाद्यैककर्मणः परं त्रिकर्मणस्तम् ”
इति । ततो जीवद्रव्यमनन्तं, तस्य च वर्तमानपर्यायस्यार्थ
काक्षद्रव्यमनन्तमित्युक्तमागमे । विस्तरस्तु ततोऽवधारणीयः ।
छव्या० १० आश्र० १ ।

कथं पुनर्द्रव्यस्य कालोऽन्तरङ्गः, न तु क्षेत्रमित्यादि—

जं वचणाङ्कुराः, वचुरणत्यंतरं भ्रमो कालो ।

आहारमन्तव उ, स्वेतं तेषुतरं सो ॥ १२०५ ॥

वर्त्तना आदिर्येषां परिणामादीनां ते वर्त्तनादयः, त एव रूपं
वस्यासौ वर्त्तनादिरूपः तौर्येकादीनां संमतः कालः । उक्तं च—
“ वर्त्तना परिणामः क्रिया परापरत्वे च काक्षस्योपग्रहः ” इति । तत्र
विवक्षितेन नवपुराणादिना तेन तेन रूपेण यत्पदार्थानां वर्त्तनं श-
ब्दद्रव्यं सा वर्त्तना । परिणामोऽप्रादीनां सादिः, चन्द्रविमानादी-
नामादिः । क्रिया देशान्तरप्राप्तिलक्षणः । वेद्यत्वाद् बहवस्तः प-
रः पुनर्वपुत्वाच्च, यद्वत् सात्त्विकं यद्वत् सांख्यिकं । अतोऽन्तरात्पञ्च इत्यादिरूपं
परापरत्वम्, इत्येतानि कालस्योपग्रह उपकारः । एतानि अस्यापि
कालकृतत्वात्सङ्गिनीति भावः । स च वर्त्तनादिरूपः कालो
यद्वत्साक्षात्तुद्रव्यादनर्थात्तन्मात्रमिच्छस्वरूप एव वर्त्तते, केन तु
द्रव्यस्याधारमात्रमेव, न त्वर्थात्तरम् । तेन द्रव्यस्यान्तरङ्गः काक्षः,
बहिरङ्गं तु क्षेत्रम्, अतो द्रव्यनिर्गमादनन्तरं कालनिर्गमोऽभि-
धीयत इति । विशेषः ।

तेषामेव छव्यकालादिदेशानां प्रतिपादार्थं नियुक्तिकारः ग्राह-

द्वं ब्रह्म अद्वा उ य, उवकमे दत्तकालकासे य ।

तद् य एमाणे वक्षे, भावे पण्यं तु भावेण ॥ १२०३० ॥

इह नामस्थापने सुखावसन्तवाञ्छां, शेषास्तु नवकाक्षभेदाः
प्रोच्यन्ते—तत्र द्रव्य इति वर्त्तनादिरूपो छव्यकालो वाच्यः । (अ-
रु ति) अकल्प्यादिक्रियाऽभिव्यक्त्याऽऽस्तुतीयतोऽसमुक्तान्तर्-
त्येक्षकालः समयावधिकरणो वाच्यः । तथा यथायुक्तकालो देवा-

यायुक्तकालो देवाऽऽध्यायुक्तकणो वाच्यः । तथा—उपक्रमका-
क्षोऽभिप्रेतायैसात्रीव्ययनलक्षणः समाचारी, यथाऽऽयुक्तजे-
दभिज्ञोऽभिधानो वः । तथा—देशः प्रस्तावोऽवसरो विज्ञायाः पर्याय
इत्यनर्थात्तस्यैव स देशरूपः कालो देशकालो वाच्यः, अजीव-
स्वरूपाव्यवसरकाक्ष इत्यर्थः । तथा—काक्षकालोऽभिधानीयः, त-
त्रैकः काक्षश्चाव्येऽनन्तरनिरूपितशाब्दायः, द्वितीयस्तु समयप-
रिज्ञापका कालो मरणमुच्यते । ततश्च काक्षस्य मरणक्रियारूपस्य
कलनं काक्षः, काक्ष इत्यर्थः । तथा—प्रमाणकालोऽप्यकाक्षस्यैव
विशेषभूतो दिवसादिकृणो वाच्यः । तथा वर्णश्चास्ती काक्षश्च
वर्णकालो भगनीयः । तथा (भावे ति) औदयिकादिमार्गस्य
सादिसपर्यवसानादिनेद्विज्ञः कालो भावकाक्षः प्रकृषणीयः ।
(पण्यं तु भावेण ति) प्रकृतं प्रस्तुतं पुनरत्र भावेन नावका-
क्षेनेहाधिकारः । शेषास्तु छव्यकाक्षद्वयः काक्षजन्मात्रतः
प्रक्षयिताः । इति नियुक्तियाद्वाह्यसंक्षेपायः ॥ १२०३० ॥

अथ प्रतिद्वारं विस्तरार्थमभिस्तुराह—

चेयणमचेयणस्तस्य य, द्रव्यस्व जिडे उ जा चउ विगण्या ।
सा होइ दन्वकालो, अद्वा वा दवियं तपं वेव ॥ १२०३१ ॥

चेतनमिति विज्ञाक्रियारथयात्पट्टी छव्या । चयम्बस्तु
समुच्चये । ततश्च चेतनस्य सूरनारकादेः, अचेतनस्य च पुनरुत्क-
न्धादेः, द्रव्यस्य चाऽवस्थानद्वया स्थितिः सादिसपर्यवसानादि-
जेदावतुर्बिकल्पावतुर्जेदा सा स्थितिर्भवति । किमित्याह—छव्य-
स्य कालो जीवकाक्षः, तत्पर्यायत्वाद् । अथवा—तदेव सचेतनाच-
ेतनरूपं छव्यं कालो छव्यकाक्षः प्रोच्यते, पर्यायपर्यायिणोर-
भेदोपचारादिति नियुक्तियाध्यायः ॥ १२०३१ ॥

अथैतानां भावकारो व्याधिचक्षुषाग्राह-

दन्वस्स वचणा जा, स दन्वकालो तदेव वा दन्वं ।

न हि वचणाङ्गिर्ज्ञे, जम्हा दन्वं न अओऽजिहियं ॥ १२०३२ ॥

सुप्तं जीवाजीवा, समयाऽऽवलिपादभो पवुक्चंति ।

दन्वं पुण सामर्थं, जण्डइ दन्वहयामेत्तं ॥ १२०३३ ॥

छव्यस्य या सादिसपर्यवसानादिकृणा तेन रूपेण
वृत्तिर्वर्त्तना स द्रव्यस्य कालो द्रव्यकालः समुत्कीर्यते । अ-
था—तदेव चेतनाचेतनं छव्यं कालो द्रव्यकाक्ष इत्येते । कुत इ-
त्याह—न सानु । यस्माद्वर्त्तनापरिणामादिरभ्यो भिन्नं पृथग्युतं द्र-
व्यमस्ति, यतोऽभिहितं सूत्रे आगमे । किमभिहितमित्याह—
[जीवाजीवत्याह] समयावधिकारद्वयः केऽजीवीयन्ते ? इत्याह—
जीवाजीवाः जीवाजीवच्छव्याव्यव समयावधिकारद्वयं, अप्यन्ते,
न पुनस्तद्द्रव्यातिरिक्तस्त इति भावः । तदेवं जीवाऽजीवभ्यांऽ-
व्यतिरिक्तः समयावधिकारद्वयः कालः । ते च जीवाऽजीवा
छव्यायतमात्ररूपं सामान्यतोऽप्यमुच्यते । ततोऽप्यमेव काल-
ो छव्यकाक्ष इति सिद्धम् । इह चागमोऽकोऽप्येव द्रव्यस्थितः, सुप्तं
पुनरिच्छमवगन्तव्यम्—“ किमियं भन्ते ! काक्षे ति पवुक्चं ? ।
मायमा ! जीवा चैव, अजीवा चैव ति ” ।

कथं पुनश्चेतनस्याचेतनस्य च छव्यस्य चतुर्विधा स्थितिरित्याह—

सुरासिद्धं भव्यज्जवा, माइमपज्जवसायादभो जीवा ।

खंणाणामपरीया, नभादभो चेषणारहिया ॥ १२०३४ ॥

सुरप्रहस्योपलक्षणात्सूरनारकातिथेकमुच्यते, सुरस्यादिप-

धायमधिकृत्य सादिसपर्यवधिपथतयः । सिद्धाः प्रत्येकं सिद्ध-
त्वमधिकृत्य साधपयवसानाः । जन्मजीवान्, अभ्यत्वमाभित्य,
कचनान्यसादिसपर्यवसानाः, "सिद्धो नो अभ्य नो अभ्यवे" इति
वचनान् सिद्धत्वमासी अभ्यत्वनिवृत्तेः । अजन्मजीवान्, अभ्य-
त्वमङ्गीकृत्य, प्रनाधपयवसानाः । इत्येव चेतनकल्पस्य सादिस-
पर्यवसानादिका चतुर्विधा स्थितिः । अचेतनकल्पमुरीकृत्या-
ह- "अध्यादि" आध्याकादिकलाः सादिसपर्यवसानाः, ए-
केन द्वययुक्ततादिना परिश्रमिनात्कृष्टतोऽपि पुनरुद्भवस्यासं-
क्षेपकालमेव क्षितेः । अनागततादा ज्ञाप्यत्कालरूपा साधपयव-
सिता । अतिकालकालरूपा अतीतादा अनादिसपर्यवसिता ।
आकाशधर्माधर्मादिप्रकाशाद्यवस्थमाधपयसिता । इत्येव चेत-
नारहितस्यापि कल्पस्य चतुर्विधा स्थितिः । तदेवमविहितो
कल्पकालः ॥ २०३४ ॥ (अद्याकालस्वरूपोपदर्शने 'अद्याकाल'
शब्दे प्रथमभागे ४६३ पृष्ठे कृतम्)

अथाऽऽयुष्कालं विभागयुक्तोपकारस्तत्स्वरूपमाह-

आहत्यमेवविदिष्टो, स एव जीवाण वत्तणाऽमश्रौ ।

जक्षद अट्टाउकालो, वच जे जिबरे जेण ॥२०३५॥

स एवोक्तकालोऽद्याकालो वर्तनादिमयो जीवानां नारकनिर्मु-
क्तमरणानां यथायुष्कालात् ज्ञप्यते किं सर्वोऽपि न, इत्याह-आ-
युष्कमात्राविष्टः, नारकाद्यायुष्कालविशेषित इत्यर्थः । अत्र
एवायं यथायुष्ककालात् ज्ञप्यते । यद्येन तिर्यग्मनुष्यादिना जीवेन
वद्या येन रौद्राक्षमेष्यानादिना प्रकरणेपाजितमायुष्यायुष्कम्,
तस्याऽऽयुष्मन्नकालो यथायुष्ककालः । किञ्चित्तमवधिं यावदसौ
मवतन्त्याह-यो जीवो येनास्तमवधेनायुषा [जिबरे ति] याव-
न्मनसुर्दुर्तादिकं ब्रह्मस्मृत्सामगरोपमपर्यन्तं कालं वर्तते, तस्य
जीवस्य तावन्तमवधिं यावद्यायुष्ककालो भवतीति ताव-
दायः । इत्येव विवक्षासाधकतोऽद्याकालस्य यथायुष्ककालयोर्नैव ।
अनोऽद्याकालस्यैव विशेषभूतत्वात्तदन्तरं यथायुष्ककालमा-
हेति ज्ञात इति माध्यायः ॥ २०३५ ॥

इति विहितसंक्रमणमेव यथायुष्ककालं निर्युक्तिकारः प्राह-

नरइपतिरियमपुआ-देवाण अट्टाउर्यं तु जं जेण ।

निव्वत्तियमन्नजवे, पालंति अट्टाउकालो ॥२०३६॥

नारकतिर्यग्मनुष्यदेवानां मर्यादघटने जीवेन वद्या येन रौद्रच्या-
नादिना प्रकरणायामेव पुनर्जन्मपरिनिर्धर्तमायुरेतद् यथायु-
रवधिष्यते । तच्च यदा त एव नारकाद्यो विपाकः पालयन्त्यनु-
भवति, तदाऽसौ तेषां यथायुष्ककालोऽभिधीयते । तुवन्ता कल्प-
कालादिज्योऽस्य विशेषणार्थं इति निर्युक्तिमाध्यायः ॥२०३६॥
(उपक्रमकालः 'उपक्रमकाल' शब्दे द्वितीयभागे ७७३ पृष्ठे ऊ-
प्यः) तत्र सामाचारः शिष्टजनसमाचारितः क्रियाकलापः, तस्य
भाव इति "गुणवचनमाह्वानादिभ्यः कर्मणि च" (पाणि०)
५ । १ । १६४ । इति ध्वजप्रत्ययं सामाचार्यम् । ततः साम-
प्रोत्पादादिविष स्त्रीत्वविवक्षायां प्रत्यये यतोप च सामाचारी
इति प्रवर्तिः । तस्या उपक्रमणमुपरितनधुतादिहासनं साम-
माचार्युपक्रमः ; स चासाधुपचारकालश्च सामाचार्युपक्रमका-
लः । यथा बह्वस्यायुष्कस्यापक्रमणं इधिकालज्ञेयस्य नपु-
तरकाक्षैव रूपेण यथायुष्कोपक्रमः ; स चासाधुपचारकाल-
श्च यथायुष्कोपक्रमकालः । यः सामाचार्युपक्रमणद्वार-
शोपक्रमस्तः कालः स सामाचार्युपक्रमकालः । यस्त्वायुष्को-

पक्रमणद्वारेषोपक्रमस्त्ये स यथायुष्कोपक्रमकाल इतीह तात्पर्यम् ।
तत्र सामाचारी विधिषा । कथं ? (आह दस्तदा पर्यावभागे (सि)
श्रोत्रः सामान्यं तेन सामाचारी श्रोत्रसामाचारी, सामान्येन संके-
पतः साधुसमाचारान्निधानरूपा । सा बोधनिर्मुक्तवैदित्या । दश-
धा सामाचारी पुनरिच्छाकारमित्यादुक्ताऽदिदशविधसाधुसमा-
चाररूपा । विष्टोः । "अमुकवसागनिमित्तो, आहारे वंशेणा वरा-
द्याए । फासे आणापाण्डु, सत्ताविदं भिज्जए आउं" ॥२०३७॥
(सप्तधा आयुर्भित्तं इति 'आउ' शब्दे द्वितीयभागे १० पृष्ठे स-
विस्तरं व्याख्यातम्)

अथ प्रमाणकालाग्निविस्तस्य तत्स्वरूपं विवरीषुर्माध्यकारः प्राह-

अट्टाकालविसेमो, पत्थयमाणं व मायुसे सिसे ।

सो संववहारस्यं, पपाणकालो अट्टारंत्तं ॥२०३८॥

स प्रमाणकाल इति समर्थयिज्ञिः प्रकल्पते । यः कथंभूतः ?
इत्याह-अद्याकालस्यैव विशेषस्वरूपः । अयं च अर्थाद्विगतकि-
याजिज्ञेयत्वाद् मनुष्यकृत्र एव भवति, न परतः, सूर्यादिवगति-
क्रियाभावात् । किंविशिष्टः पुनरसावित्याह-अहोरात्रमहोरात्र-
संज्ञिनः । किमर्थं पुनरसौ प्रकल्पते ? इत्याह-संव्यवहाराय जीवा-
जीवादिस्थित्यादिमानव्यवहारायम् । किञ्च ? प्रमाणकालचतुः ।
यथा सामान्यमानस्य विशेषपञ्चनं मनुष्येष्टेन आन्यादिमितनत्सं-
व्यवहारायम् "यो असदंशो पसरंशो, दो पसरंशो संहया, चत्ता-
रि रेहयाशो कुडवा, चत्तारि कुडवा पथो" इत्यादिना सूत्रं
प्रकीर्णते प्रत्यक्षकामम् । तथाऽयमव्यवहाराप्रकृषः प्रमाणकालः
इति माध्यायः ॥२०३८॥ विष्टोः । (वणकालज्ञापकालादीनां
व्याख्या स्वस्वस्थाने)

अथ कण्ठनोऽपि सूत्रे जीवाजीवान्यामतीतः कालः कथितो-
ऽऽस्तमेव नैव सूत्रप्रकाशः-

जिवाजीवमयः कालः, समये न पुण्ण कृतः ॥

इत्येकं संगिरन्तेऽत्र, धारयन्तः शुनां मतिम् ॥११॥

समये सिद्धान्ते जीवाजीवमयः जीवाजीवरूपः कालः कथितः,
पुण्णं भिन्नस्माज्ज्ञानं न कृतः, ततो भिन्नः कथं कथ्यते इति
पूर्वोक्तमेकं आचार्याः सङ्ग्रहणे प्रापन्ते अत्र । किं कुशलं ?
शुनां विशुक्तं मतिं बुद्धिं धारयन्तः । शुब्दबुद्धिमतां सुधी-
राणां यथाकञ्चीजिनप्रणान्तस्वबन्धुणं प्रसिद्धं सम्यक्कथाविशेषः
शुलजा जयनीति पथयम् । तथा च गौतममेव मङ्कपरिचाराभा-
ल्लिना भगवान् पृष्टः, नदाहेति भगवन् ! किमयं काशं
जीवस्तथाऽजीवश्चेति प्रश्ने भगवानाह-गीतम् । जीवोऽपि
कालः, अजीवोऽपि कालः, नटुनयं काल एव, जीवाजीवयोः
कालेनोपजीवोपजीवरूपकभावसंक्रमः स्थितिः ।

पुनस्तदेवाह-

आहुरन्ये जचक्रस्य, विषे चारण या स्थीतः ।

कालोऽपेत्तकारिणं च, क्यमित्यपि पचम् ॥१२॥

अन्ये आचार्या एव कथितवन्तः-अचक्रस्य ज्योतिश्चक्रस्य चा-
रेण या विष्टे स्थितिरवस्थाविशेषः स काल इत्यभिधीयते ।
तथा च वृत्त्याकारं ज्योतिश्चक्रं, तस्य चारणं पत्तवारणस्यमनु-
राणादिज्ञातस्थितिहेतुः, तस्यापेत्तकारणम् । मनुष्यलोकां हि
अर्थस्य सूर्याकोपनायककल्पसारत्तत्रप्रमाणमेवोपक्रमं च-

दत्ते, तत् पतादयं कांस्यकल्पं कल्पते । तत् एव श्रीमद्यज्ञ-
“कश्च न भेदे । दृष्ट्वा पञ्चरा । गोयमा । कु दृष्ट्वा पञ्चरा ।
तं जहा-धम्मसि कायं जाय भयानसमय ।” एतद्वचनमस्ति ।
तस्य विरुपचरितस्यास्थानं घटते । तथा च वर्त्तनापर्याय-
स्य स्वाधारप्राप्तौ न कथ्यते तथा तु शक्तिस्थित्यवगाहनासा-
धनापेक्षाकारणत्वेन धर्मोपभोक्तिकायां सिद्धौ जातौ नचाप-
प्रनाशस्य आध्यात् । अथ च अर्थयुक्त्या प्राप्तामस्ति तस्मात्क-
लमाङ्गवैष प्राप्ताऽस्ति परं तु कथं सन्तोषयुतौ भवेताम् ? ॥२॥

एतन्मतद्वयं धर्म-संज्ञाद्विषया च जाप्यके ।

अनपेक्षितरूपार्थि-कथने तस्य योजना ॥ ११॥

एतन्मतद्वयं धर्मसंग्रहिण्यां श्रीहरिभक्तपुरिणा प्याख्यातम् । त-
था च तत्राद्या-“जं वसवाधर्मको, कांसो दृष्टस्त्व जेव पञ्चा-
भा । सो जेव तवो धर्म्मो, कांसस्त्व जेव उज्जो जं जाय-
सि” ॥ १ ॥ एवमेतन्मतद्वयमङ्गं श्रीहरिभक्तपुरिसम्मतधर्मसंग्र-
हिणीमुच्यते । तथा च एतन्मतद्वयं जाप्यके भीतत्वाय-
आभेदोपि दास्येकस्तथैव प्रणीतमस्ति । तथाच तदुच्यते-“का-
लक्ष्येयम्” इति वचनाद् द्वितीयमतं भीतव्यार्थस्यास्थानं स-
मर्थयितम् । पुनस्तस्य कालस्य अनपेक्षितरूपार्थिकनयने योज-
ना युक्तिः प्रवर्तते । तथाहि-स्थूललोकाव्यवहारसिद्धाये काल-
संस्पर्शादहितञ्च ज्ञेयः । अन्यथा वर्त्तनापेक्षाकारणत्वेन य-
त्कालक्ष्येयं साधितं तत्पञ्चपरिधिष्ववधारितवस्तुष्वणपरत्वापर-
त्वादिनियामकत्वेन द्विरूपमपि सिद्धं स्यादिति । अथ च-
“आकाशमयगाहय, तदनन्था विनमथा । तादृष्येवमनुच्छेदा-
स्तान्यां चान्यदुद्गाहत्म्” ॥११॥ इति सिद्धसंनिधावकारकतानिअ-
ध्यातृशिक्षकां विमुख्य आकाशादयं विधायै प्रसिद्धयति ।
इत्यमङ्गकुर्वतां कालक्ष्यं कार्यमपि कथञ्चित् एवापपत्तिः
स्यात् । नस्मात् ‘कालक्ष्येयके’ इति सूत्रमनपेक्षितरूपार्थिकन-
यनैव इति सूत्रमदृष्ट्वा विनावनीयम् ॥ १३ ॥

(७) अथ कालरूपधिकारं दिग्भ्यश्चक्रियया उपन्यसन्नाह-

मन्दगत्याऽप्युपायवत्, प्रदेशे नजसः स्थितौ ।

याति तत्समयस्यैव, स्थानं कांसाणुरुच्यते ॥ १४ ॥

मन्दगत्वा मन्दगमनेनाणुः परमाणुः नभसः आकाशस्य प्रदेशे
स्थितौ स्थाने याद्यदिति यावत् कालेन गच्छति तत्समयस्य
साक्षात्पर्यायमित्यस्य कांस्यस्य स्थानं कांसाणुरिति व्यवहारो जा-
यते इति । एकस्य नजसः स्थाने मन्दगतिरेणुयावत् कालेन
संभरति तत्पर्यायेण समय उच्यते, तदनुकूपश्च यः स कांसः
सर्वायसमयस्य नाजं कालाणुरिति । स च एकस्मिन्नाका-
शप्रदेशे एकैक एव कुर्वतां समस्तआकाशाप्रदेशप्रमाणाः का-
साण्यो जायन्ते इति । इत्येकस्मिन्प्रदेशे यद्वत् जैनाजासां
दिग्भ्यश्च पद्यास्ति । उक्तं च इत्यसंग्रहे-“रयणाणं रासी इ-
व, तं कालाणु असंख्यद्वयाणि ॥” इति दिग्भ्यश्चरतमनुसृत्य
योगशास्त्राभ्यासं अपरोऽपि कश्चित्द्वयचनमुदाहारात् ॥ १४ ॥

तदेव दृष्टान्त्यथाह-

योगशास्त्रान्तरश्लोके, मतमेतदपि श्रुतम् ।

लोकप्रदेशेऽप्यणुवो, जिभा जिभास्तदप्रवा ॥ १५ ॥

योगशास्त्रान्तरश्लोके एतदपि मतं पुनर्दिग्भ्यश्चरतेऽपि अन्त-
रश्लोकभ्यामन्यथाऽस्ति । यतो लोकप्रदेशेऽपि जिभा जि-
१६

भा अणुवस्तमुत्पत्त्यमापादयन्ति । लोकप्रदेशे जिभा जिभाः
कांसाण्यवस्त एव मुख्यकांस इति व्यवहारः ।

तथाच तत्पाठः-

“लोकआकाशप्रदेशस्थाः, जिभाः कांसाण्यवस्तु ये ।

आयानां परिचर्याय, मुख्यः कांसः स उच्यते” ॥१॥ इति ।

अस्य ज्ञायायै-लोकआशे यावन्तः प्रदेशास्तेषु तिष्ठन्तीति लो-
काकाशप्रदेशस्थाः, जिभाः पृथक् पृथक् एकान्तप्रदेशे एकैक, इत्ये-
व सर्वत्र सर्वे ये कांसाण्यवः स्मृतिरप्य तावन्तः कांसाण्यव इति ।
तु पुनर्नावानां पद्यायानां परिचर्याय नूतनं कृत्वाजीर्णं करोति,
जीर्णं कृत्वा नूतनं करोति एवं नावानां परिचर्याय घटते स-
यच मुख्यः सर्वत्र प्रजापयदार्थः कांस उच्यते इत्यर्थः ॥ १५ ॥

पुनस्तदेव कथ्यवन्नाह-

प्रचयोर्ध्वत्वेमेतस्य, द्वयोः पर्यायेर्नैवेत ।

तिर्यक्पञ्चपता नास्य, प्रदेशश्च विना नवचित् ॥ १६ ॥

एतस्य कांसाणुद्वयस्य प्रचयोर्ध्वत्वमुद्भूताप्रचयः द्वयोः प-
र्यायेभ्यः पूर्वोपर्यायेनैव । यतो यथा सूक्ष्मस्य स्थानकोहा-
कुल्लादिपूर्वापरपर्यायाः स्मृतिरप्य एतस्य कांसस्य समयावली-
मुद्भूतादयः पूर्वापरपर्याया बन्धन्ते, परं तु सूक्ष्मस्य प्रदेशस-
मुदायः कांसस्य नास्ति तस्माद् धर्मोक्तिकायादीनामिव तिर्य-
क्पञ्चपता न संभवति, एतावता तिर्यक्पञ्चपत्यर्थं नास्ति । तेनै-
व कांसरूपमित्यस्य इति नोच्यते । परमाणुपुञ्जस्यैव पु-
नस्त्यैर्यक्पञ्चपता नास्ति । तस्मात् सर्वसाधारणगतिहेतुनाति-
र्यक्पञ्चपता न कथनीया इति ॥ १६ ॥

(८) अथैतदिग्भ्यश्चरते वादेन वृथ्यवन्नाह-

एवमणुगेतोत्वात्, हेतुं पर्माणवस्तदा ।

साधारणत्वेकस्य, समयस्कन्धताऽपि च ॥ १७ ॥

एवमनया रीत्या यदि आणुगतेः परमाणुगमनस्य हेतुमिति
हेतुर्न ज्ञात्वा गृहीत्वा धर्मोपभो धर्मद्वयानुपभो भवन्ति तदे-
कस्य कस्यचित्पर्यायस्य साधारणत्वं गृहीत्वा समयस्कन्धता
स्यादिति । अथ योजना एवम्-यदि मन्दाणुगतिर्कार्यहेतुपर्या-
यसमयभाजनं द्रव्यसमयाणुः कल्पते तदा मन्दाणुगतिहेतुता-
रूपणुभाजनं धर्मोक्तिकायाऽपि सिद्ध्यति । एवमधर्मोक्तिकाया-
स्यायुगुप्रसङ्गात् स्यात् । अथ च सर्वसाधारणगतिहेतुनाति-
र्यक् गृहीत्वा धर्मोक्तिकायायेकस्कन्धरूपं उच्यं कल्पते तदा देश-
प्रदेशादिकल्पनाऽपि तस्य व्यवहारानुरोधेन पञ्चातकत्वेन स्या-
त् । यदि च सर्वजीवाजीवद्वयसाधारणवर्तनाहेतुताणुं गृही-
त्वा कालरूपमित्येव लोकप्रमाणं कल्पयितुं युज्यते धर्मोक्तिस-
कायादीनामधिकारेण साधारणगतिहेतुनाऽणुपस्थितिरेवास्ति ।
अस्याः कल्पनायास्तु अभिनिवेशं विना द्वितीयं किमपि कारणं
नास्ति ॥ १७ ॥

अथ पुनस्तदेवाह-

अप्रदेशत्वमासूत्रं, यदि कांसाण्यवस्तदा ।

पर्यायवचनोच्चुक्तं, सर्वैर्पर्यायचारिकम् ॥ १८ ॥

अप्रदेशत्वं प्रदेशरहितत्वं यदि आसूत्रं प्रकल्पितस्य कांसस्य
अवयवः कथ्यन्ते तदा पर्यायवचनेन योजनं क्रियते सर्वैर्मनुष्य-
कारेण इदमिति । तथाच यदा एवं कथयन्-सूत्रं कांसाऽप्रदे-
शी कथितः तस्यानुसारेण कांसाण्यवः कथयन्ते, तदा तु सर्वै-
-

त्रिविधः कालो भगवद्भिस्त्वैवैक्यमधरौर्नैर्दिष्टः । तद्यथा-
संख्येयोऽसंख्येयोऽनन्तश्च । तत्र समयादिः शीर्षमहेतिकाप-
यन्तः संख्येयः, असंख्येयः पदयोपमादिकः । अनन्तः-अनन्तो-
त्सापिण्यवसर्पित्यादिकः । ज्यो० १ पाहु० ।

तत्र प्रथमतः संख्येयं कालं विचिबुद्धिराह-

समय आबलिआ आण पाणु पोवे क्षवे मुहुचे अहो-
रते पक्खे मासे उऊ अय्ये संवच्चरे जुगे वाससए वास-
सहस्से पुव्वंगे पुव्वे तुदिअंगे तुदिए अइदंगं अने अवव-
गे अववे हुहुअंगं हुहुए षण्णलंगे षण्णल पउमंगे पठ्ठे
पासिअंगे एणिए अत्थिनिठरंगे अत्थिनिठरे अउअंगे
अउए नउअंगे नउए पउअंगे पउए वृत्तिअंगे वृत्ति-
आ सीसपहेलिअंगे सीसपहेलिआ पत्तिओववे सागरोव-
मे अवसत्पिणी उत्सत्पिणी पोग्गळपरिअट्ठि अतीतत्था
अणामत्था सव्वदा । अनु० ।

(अस्य व्याख्या 'आणुपुष्पी' शब्दे द्वितीये भागे १५१
पृष्ठे कृष्टव्या)

कालो परमनिरुद्धो, आविजज्जो तं तु जाण समयं तु ।
ममया य अमंखेजा, इदं हु उत्सासनिस्सासो ।

काशः परमनिरुद्धः परमनिरुद्धः । एतदेव व्याचष्टे-अविज्ञेयो
विजकुमशक्यः । किमुक्तं भवति?-यस्य चूयोऽपि विभागः कर्तुं
न शक्यते स कालः परमनिरुद्धः, इत्युक्तं परमनिरुद्धं काल-
विशेष समयं जानाहि । स च समयो दुरधिगमः, तं हि जग-
वन्तः केषांनिऽपि साक्षात् केवलज्ञानेन विदन्ति, न तु शृङ्ग-
प्रादिकया परंपर्या निर्देष्टुं शक्यन्ति । निर्देशो हि प्रथमतः काय-
प्रमाणेन आधाद्व्याप्याराधं पञ्चाङ्गाकृत्याधिकरणप्रयोगतो
विधीयते, ततो यावत्समय इत्येतदवन्त्यङ्गारगुच्यार्थेन ताव-
दसंख्येयाः समयाः समानिक्रामन्तीति न साक्षाद्विनिर्मुक्तिरु-
पतया निर्देष्टुं शक्यन्ते । इत्युक्तं समया असंख्येया एक उ-
च्च्वासनिःश्वासाः भवति । किमुक्तं भवति?-अनन्तरोक्तस्वरूपाः
समया जघन्यवृत्ताः संख्यातकप्रमाणा एका आबलिका, सं-
ख्येया आबलिका एक उच्च्वासः, तावत्प्रमाण एव एको निःश्वासः ।
तयोश्चायं त्रेदः-कर्तुमगमनस्वभाव उच्च्वासः, अधोगमनस्वभावा
निःश्वासः ।

उत्सासो निस्सासो, दोहिं वि पाणु एि भणए एका ।

पाणु य सच्च घोवा, घोवा वि य सच्च लवभाहू ।

अट्ट य तीसं तु लवा, अण्णलवो वेव नासिया होइ ॥

पुरुषस्य शारीरिककबलोपेतस्यानुपहतकरणप्रामस्य निरुजस्य
प्राशस्तं यैवैव वसमानस्यानाकुलचेतसो य एव उच्च्वासः
संख्येयाबलिकाप्रमाण, यस्मैको निःश्वासः संख्यायाबलिका-
प्रमाण एव, तौ द्वार्षाप समुदिताधिकः प्राणो भ्रमयते । प्राणो
नाम कालविशेषः । एतदुक्तं भवति-यथाकपुरुषगतोच्च्वा-
सनिःश्वासप्रमितः कालविशेषः प्राण इति । यच्च पुरुषस्य
शारीरिककबलोपेतादिविशेषकलापोपदानं तद्व्यापानुपुरुष-
संबन्धितानुच्च्वासनिःश्वासी न प्राणरूपकालविशेषप्रमिते-
न ज्वत इति प्रतिपत्त्यर्थम् । ते च प्राणाः सप्त सप्तसंख्या एकः
स्तोकः, स्तोकापि च सप्तसंख्यानं लवभाहुः पूर्वस्वरयः ।

ते पि च लवा अष्टात्रिंशत्संख्या अर्द्धलवः । अर्द्धं लवस्य
अर्द्धलवश्च, समेऽग्रे । अर्द्धं नपुंसकम् । १ । २ । २ । इति
समासः । वैवशब्दः समुच्चये । एका नालिका भवति । साक्षा
अष्टात्रिंशद्भवाः समुदिता एका नालिका भवतीत्यर्थः । ज्यो० १
पाहु० । (नालिकादिं घटिकादिं प्रमाणं स्वस्थाने कृष्टव्यम्)

(१०) संप्रति मुहूर्त्तविभागमाह-

वे नालिया मुहुचो, सट्ठि पुण नासिया अहोरात्रो ।

पन्नरस अहोरात्रा, पक्खो तीसं दिणा मासो ॥

वे नालिके द्वे घटिके समुदिते एको मुहूर्त्तः, स च धरिमप्रमाण-
चिन्तायां द्वे पलशते, मेयप्रमाणचिन्तायां चत्वार आदकाः । घटिः
पुनर्नालिका घटिकाः समुदिता एका अहोरात्राश्चिन्तामुहूर्त्ता
एकोऽहोरात्रमित्यर्थः । तत्र च मेयप्रमाणचिन्तायां विशत्यु-
त्तरमादकशतम्, धरिमप्रमाणचिन्तायां चत्वारसहस्राणि, तानि
यदि भारीकृत्य चिन्तयन्ते तदा ज्यो भारा जवन्ति । पञ्चदश
अहोरात्रा एका पलः, स च मेयप्रमाणचिन्तायामष्टादश
आदकशतानि, धरिमप्रमाणचिन्तायां पञ्च चत्वारिंशद् भाराः,
तथा त्रिंशद् भाराः । तथा त्रिंशदिनाम्बहोरात्र एको मासः । स
च धरिमप्रमाणचिन्तायां नवतिभाराः, मेयप्रमाणचिन्तायां
चत्वारिंशदादकशतानि ।

संवच्चरो उ वारस, मासा पक्खा य ते चउच्चसिं ।

तिञ्जेव सया सट्ठा, हव्वंति रादिदियाणं तु ॥

ते अनन्तरोक्तप्रमाणा मासा द्वादशसंख्या एकः संवत्सरो भवति ।
ते च च्वादश मासाः पलतया चिन्त्यमानाः चतुर्विंशतिः एका-
भवन्ति । रात्रिन्दिवतया चिन्त्यमानास्त्रिंशति शतानि घटानि, च-
त्वारष्टमधिकानि जवन्ति रात्रिदिवान्महोरात्राणाम् । एष च
संवत्सरो यदा मेयरूपतया चिन्त्यते तदा शतवर्षार्थिकानि
त्रिचत्वारिंस्त्रिंशत्काण्यथादकानां भवन्ति (४३२००) तस्यैकरूपतया
तु चिन्त्यमानो भाराणामेकं सहस्रमशीत्यधिकम् (१०००) ।
एष च संवत्सरो लोके कर्मसंवत्सर इति, श्रुतसंवत्सर इति
च प्रसिद्धिः गतः । तथाहि-लोकिकाश्चिन्तामहोरात्रान् मासं
परिगणयति, इत्येभूतमासद्वयार्थकं च वसन्तादिकमुत्तु, तथा-
भूतानां वर्षा वसन्तादीनामुत्तुनां समुदायं संवत्सरम् । यानि
च लोकं कर्माणि प्रवर्तन्ते तानि सर्वाण्यम् संवत्सरमधिकृत्य,
एष कर्मसंवत्सरः, सावनसंवत्सरः श्रुतसंवत्सर इति ख्यातः ।

तथा चाह-

इय एस कमो भणिओ, नियमा संवत्सरस्स कम्मस्स ।

कम्मो चि सावणो चि य, उउ चि य तस्स नामाणि ॥

एष पूर्वोक्तः क्रमो भणितो ज्ञानव्यो नियमात् कर्मणः कर्मनाम्नः सं-
वत्सरस्य, तस्य वैकल्पस्य संवत्सरस्यासृति नामालि । तद्यथा क-
मेति कर्म लौकिको व्यवहारः, तत्प्रधानतः संवत्सरोऽप्युपचारात्
कर्म । (सावणो चि) सवनं कर्मसु प्रेरणं, सुखं प्रेरणं इति वचनात् ।
तत्र भव एष संवत्सर इति सावनः । श्रुतं लौकिकसिद्धं वसन्तादिः,
तत्प्रधान एष संवत्सर इत्युपचारात् श्रुतः । ज्यो० २ पाहु० । 'सं-
वच्चर' शब्देऽस्य विशेषः । सप्रत्युत्तरः कालविशेषाद्विभक्त्येत-
न्नानन्तराद्विषयव्यपेक्षानुमित्येव विशेषः । पञ्च विंशतानि व-
र्षान्, दश शतवर्षाणि वर्षसहस्रं, शतं सहस्रवर्षाणां वर्षवर्कं, चतु-
रशीतिवर्षसहस्रावर्षेण पूर्वोक्तं, चतुरशीतिः पूर्वोक्तं तानि पूर्ववत् ।

तथा चैतदेवाह-

वाससहस्साईं बुल-सीइगुण्डं य होज पुव्वं ।

पुव्वंगसहस्साईं, बुलसीइगुणा इवइ पुव्वं ॥

खुगम ।

संमति यथोक्तमेव पूर्वपरिमाणं मुख्यजनविबोधनायै वर्ष-
कोटिभिः प्रकथयति-

पुव्वस्स ठ परिमाणं, सत्तरि खलु होति सयसहस्साईं ।

अप्यसं साहस्सां, बोधव्वा वासकोरीणं ॥

पूर्वस्य परिमाणं खलु निश्चितं भवति वर्षकोटीनां सप्ततिः श-
तसहस्राणि, तदुपरि षट् प्रश्नाशतसहस्राणि बोधव्यानि ॥

युग्मव्या सयसहस्सं, बुलसीइगुणं लयंगमिदं भवति ।

तेसिं पि सयसहस्सं, बुलसीइगुणं लया होइ ॥

तथो महात्तया वी, बुलसीईं चैव सयसहस्साणि ।

नक्षिणं नाम भवे, एत्तो वोच्छं समासेण ॥

पूर्वाणां शतसहस्रं तच्च अनुरशीतिगुणमिदं प्रवचने एकं सता-
ङ्गं भवति । किमुक्तं भवति ?-अनुरशीतेः पूर्वलक्षाण्येकं सताङ्ग-
मिति । तेषामपि सताङ्गानां शतं प्रवचने सहस्रं च अनुरशी-
तिगुणमेका लया भवति । अनुरशीतिनाशतसहस्राण्येका
महालता । तना महालतारुपात् संख्यास्थानादुद्धूयानि सं-
ख्यास्थानानि भवन्ति । (एत्तो वोच्छं लयासेणं नि) इत्ता नलि-
नानि, अन्न ऊच्छं संख्यास्थानान्येव क्रमेण कवलाणि निर्वह्या-
मि, न माकससंख्यास्थानानीव प्रत्येकं गुणकारनिर्देशन । य-
स्तु बध्यमाणलोककलनायुगकारः स पर्यन्ते कथयिष्यते इति ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

नल्लिण महानक्षिणं, इवइ महानल्लिणमेव नायव्वं ।

पवयंगं तह पठमं, तथो महापठमयंगं च ॥ १ ॥

इवइ महापठमं वि य, तथो कमलंगमेव नायव्वं ।

कमलं महकमलंगं, तथो परतो महाकमलं ॥ २ ॥

कुपुयंगं तह कुपुयं, तथो य महाकुपुययंगं च ।

परतो य महाकुपुयं, तुडियंगं इवइ तुडियं तु ॥

तथो महतुडियंगं, महातुडियमेव नायव्वं ।

अरुनंगं पि य परतो, अरुडमेव इवइ महारुनंगं ॥

एवं चैव य तथो, नायव्वं महारुनंगमेव !

ऊहंगं पि य ऊहं, भवइ मदूहं च ऊहंगं ॥

तथो य मारुहं, इवइ तु सीसपदेरिलयायंगं ।

तथो परओ सीसग-पेरिलिया होइ नायव्वा ॥

इह सर्वत्रापि अनुरशीतिशतसहस्रप्रमाणो गुणकारः “ ए-
स्य सयसहस्साईं ” इत्यादिपक्ष्यमाणवचनाङ्गं अनुरशीति-
नलिनाङ्कशतसहस्राण्येकं त्रिजिम्, अनुरशीतिनानक्षिणशतसहस्रा-
णि एकं महानलिनङ्गं, अनुरशीतिमहानलिनानक्षिणशतसहस्राण्ये-
कं महानलिनम, अनुरशीतिमहानलिनशतसहस्राणि एकं
पञ्चाङ्गं, अनुरशीतिशतसहस्राण्येकं पञ्च । ततश्च अनुरशीतिपञ्चाश-
तसहस्राण्येकं महापञ्चाङ्गम् । “ हवइ ” इत्यादि द्वितीयाद्या-अ-
नुरशीतिमहापञ्चाङ्गशतसहस्राण्येकं महापञ्च, महापञ्चाशतसह-

स्येकं कमसाङ्गम् । अनुरशीतिकमसाङ्कशतसहस्राण्येकं कम-
सम् । अनुरशीतिकमशतसहस्राण्येकं महाकमसाङ्गम्, ततः
परतश्च अनुरशीतिकमहाकमसाङ्कशतसहस्राण्येकं महाकमसम् ।
“ कुमुयंगमित्यादि ” द्वितीयाद्या-ततश्च अनुरशीतिकमशतसहस्रा-
ण्येकं कुमुयङ्गम् । अनुरशीतिङ्कमुयङ्कशतसहस्राण्ये-
कं कुमुयम् । तथा ततः कुमुयङ्गास्तसंख्यास्थानादुद्धूय अनुर-
शीतिकुमुयशतसहस्राण्येकं महाकुमुयङ्गम्, ततः परतश्च अनुर-
शीतिमहाकुमुयङ्कशतसहस्राण्येकं महाकुमुयम् । अनुरशीति-
महाकुमुयशतसहस्राण्येकं बुदिताङ्गं बोधव्यम् । “ तुडियेत्यादि ”
अनुयङ्गाद्या-अनुरशीतिबुदिताङ्कशतसहस्राणि एकं बुदितम्,
अनुरशीतिबुदितशतसहस्राणि एकं महाबुदितम् । ततः परतश्च
अनुरशीतिमहाबुदितशतसहस्राण्येकं महाबुदितङ्गम्, अनुरशीतिमहा-
बुदितशतसहस्राणि एकं महाबुदितम्, ततः परतश्च अनुरशीतिमहाबुदितशतसह-
स्राणि एकं महाबुदितङ्गम्, अनुरशीतिमहाबुदितशतसहस्राण्येकं
महाबुदितम्, परतश्च महाबुदितशतसहस्राण्येकं महाबुदितङ्गम्, अनुरशी-
त्युदाङ्कशतसहस्राण्येकं मुहम्, अनुरशीत्युदितशतसहस्राण्येकं
महाहम्, अनुरशीतिमहाहशतसहस्राण्येकं शीर्षप्रहलिकाङ्गम्,
अनुरशीतिप्रहलिकाङ्कशतसहस्राण्येका शीर्षप्रहलिका जातव्या ।

संप्रत्येव संख्यास्थानेषु गुणकारनिर्देशमाह-

एत्थ सयसहस्साईं, बुलसीईं चैव होइ गुणकारो ।

एकेकमि ठ ठाये, अइ संखा होइ कासम्मि ॥

अत्र एतु नलिनादिषु सर्वसंख्यास्थानेषु शीर्षप्रहलिकापर्यन्तेषु
मध्ये एकैकस्मिन्संख्यास्थाने पूर्वसंख्यास्थानमधिकृत्य गुणकारो
भवति अनुरशीतिशतसहस्राणि । किमुक्तं भवति ?-पूर्वं पूर्व सं-
ख्यास्थानं अनुरशीतिशतसहस्रमुपरिमुक्तं संख्यास्थानं भवति;
यतश्च प्रागेव भावितामिति । इह स्कान्दशतार्थप्रवृत्तौ तुः यमा-
नुजावतो दुर्मितप्रवृत्त्या साधूनां पञ्चमगुणानां च सर्वमन्य-
शात्, ततो द्विजिज्ञातक्रमेण सुविप्रवृत्तौ त्रयोः सङ्गमेलापकोऽन-
वत् । तद्यथा-यको बलभ्यामैको अयुरायाम् । तत्र च सुबोधसं-
घटनेन परस्परं बाधनाज्ज्ञेयं जानः । विस्मृत्योर्द्वि सुत्रार्थयोः स्मृ-
त्वा स्मृत्वा संघटने भयत्यवश्यं बाधनाज्ज्ञेयं इति न काचित्पुन-
रपत्तिः । तत्राभ्यासद्वारादिकमिश्रान्वितसंमानमायुरबाधनायुग-
तम् । ज्योतिष्कारादिकसूत्रकृतौ चार्थायां बाधनम्, ततो यदि
संख्यास्थानप्रान्तपादनं तद् बाधन्यबाधनायुगतमिति नास्या-
नुयगाद्वारप्रतिपादितसंख्यास्थानिः सह विलसदश्वसुपलज्य
यिकिर्किसितव्यमिति । संप्रत्युपसंहाराह- (अइ ए) एषा
अनन्तरादिता संख्या भवति काशे काशविषया ।

एषो पञ्चविण्णजे, काशो संसेजओ मुण्येयव्वो ।

वोच्छामि असंसेजं, काशं उवमाविसेसेणं ॥

एषोऽनन्तरादितत्परः काशः प्रज्ञापनीय इति । अत्र शङ्कावनी-
यप्रत्ययज्ञोऽप्यमर्थः-प्रतिनियतप्रमाणतया प्रतिपाद्यितुमश-
क्यः संख्यां ज्ञातव्यः । अत ऊर्ध्वमसंख्यां संख्यातीतकाशं
बहूयामि । ननु यः संख्यातीतः स कथं प्रतिपादनीय इत्यत
आह-उपमाविशेषेण उपमाभेदेन, पक्षोपपत्त्या इत्यर्थः । ज्योः
१ शङ्का ।

अथ पक्षोपपत्तिसारापमयोरित्युपरि कालत्वेन कृतमस-

म्मायव्व प्रश्नपञ्चाह-

अतियं भंते ! एक्किं पिडिओवमसारोवमा थं संपइ

वा, अवचष्ट वा ? इति अस्थि । ज० ? ? श० ? ? उ० ।

(पद्मोपमसागरोपमायां स्वस्थस्थाने व्याख्या)

काष्ठभेदानाह-

दुबिहे काले पक्षे । तं जहा-ओसपिणीकासे चैव,
उत्सपिणीकासे चैव ।

(दुबिहे काले इत्यादि) तत्र कल्पते संवत्सायतेऽसावनेन
वा, कलमे कलासमूहो वेति कालः, वर्तमानपरवाऽपरवादिश-
क्षणः स चायसर्विसयुसर्विणिकृतया द्विविधो द्विस्थानकातुरो-
धातुकः । अन्यथा अवस्थितलक्षणो महाविद्भोगान्मिसंज-
यो तृतीयोऽप्यस्तीति । स्था० २ गा० । इह काष्ठस्त्रिविधः । त-
द्यथा-उत्सपिणीकालः, अवसपिणीकालः, उन्नवाभायनोऽव-
स्थिमक्षः । तत्र भरनेरवतेषु प्रत्येकं विद्यतिसागरोपमकोटा-
कोटिमानस्य कालचक्रपट्टे द्वाभ्युदौ-उत्सपिणी, अवसपिणी
का । एकैकाः बाहुनायाः-नत्रावसपिण्यां सुषमसुषमाख्यः प्रवाह-
नश्चतुःसागरोपमकोटाकोटीप्रमाणः प्रथमकालविभागः, द्विती-
यः सुषमाख्यः त्रिसागरोपमकोटाकोटीमानः, तृतीयः सुषमदु-
षमाख्यः सागरोपमचक्रपट्टे द्वाभ्युदौ-उत्सपिणी, अवसपिणी
का । द्वौ चतुःसागरोपमकोटाकोटीमानः, चतुर्थो दुःषमसुषमा-
ख्यो द्वाचत्वारिंशद्वयसहस्रानुसागरोपमकोटाकोटीमानः, प-
ञ्चमो दुःषमाख्य एकविंशत्ययसहस्रमानः । षष्ठा दुःषमदुःष-
माख्यः, साऽप्येकविंशतिवर्षसहस्रमानः । अयमेव चोक्तमेषो-
त्सपिण्यासि पयोक्तसंख्यः काष्ठकर्मो वेदितव्यः । अवस्थित-
श्चतुर्विधः । तद्यथा-सुषमसुषमासुखप्रतिज्ञायाः, सुषमासुखप्रति-
भागः, सुषमदुःषमासुखप्रतिज्ञायाः, दुःषमसुषमासुखप्रतिज्ञा-
मक्षः । तत्र प्रथमो वैचकुण्ठनरकुण्ड, द्वितीयो हरिवर्षरम्यकोः,
तृतीयो दैवतहरणवतयोः, चतुर्थो महाविन्देयु आ० म० द्वि०
अ० । आ० न्य० ।

कालविशेषान्त्रिधा विभज्याह-

तिविहे समप पक्षे । तं जहा-तीते पटुप्पने अणायगए ।
एवं आबलिया आणा पाण्णो धोवे लवे सुहुत्ते अहोरेत्ते
जाव वाससयसहस्से पुव्वं पुव्वे जाव ओसपिणी । तिविहे
पोगलपरियट्टे पक्षे । तं जहा-तीते, पटुप्पने, अणायगए ।

(तिविहे समप इत्यादि) कालसूत्राणि समयार्थे द्विस्थान-
कायुद्देशकवद् व्याख्येयाः, नवरत्न- (पोगलपरियट्टे स्ति) पुत्र-
लानां कपिद्रव्याणामाहारकविजितानामौदारिकाद्वारकाण्यं शु-
द्धं एकजाधोपक्षया परिवर्त्तनं सामर्थ्येन स्वस्थैः पुत्रलपरि-
वर्त्तः । स च यावता कालमवयति स काष्ठोऽपि पुत्रलपरिवर्त्तः ।
स चायन्तासर्वियवसपिणीरूप इति । स चेत्थं भगवत्यामु-
क्तः-"कतिविहे णं भंते ! पोगलपरियट्टे पक्षे ! सत्तुविहे पक्ष-
े । तं जहा-ओसपिणीपोगलपरियट्टे वेडभियपोगलपरियट्टे,
एवं लेया कम्मा मणुषेअणायपाण्णोपगलपरियट्टे" । तथा-"से
केण्डुणं भंते ! एवं बुव्वअहोरात्रियपोगलपरियट्टे २, गोयमा !
अणु जीवेण ओरात्रियसरीरे बह्माणेण ओरात्रियसरीरे-
पाण्णामां वव्वअं ओरात्रियसरीरेकाय गदियार्हं जाव तिस-
ह्मां भवति, से तण्डुणं गोयमा ! एवं बुव्वअहोरात्रियपुण्ण-
परियट्टे" । एवं शेषा अपि शक्याः । तथा-"ओरात्रियपोगलप-
रियट्टे णं भंते ! केव्वकास्तस्स निव्वत्तिअहो । गोयमा ! अणंता-

हि उत्सपिणीओसपिणीहिंति । एवं शेषा अपीति ।

अन्वयस्त्वेषमुच्यते-

"ओरात्रे वेडवे, तेय-कम्म-जात्ताऽण्ण-पाण-मणणेहि ।

कासे वि सव्वपोगल-मुक्का अह वायरपरट्टे ॥

एवमेव सुहुमपरट्टे, जाह एणेण अह सरीरेण ।

लोगम्मि सव्वपोगल-परिमाणे ऊण्णेण मुक्क स्ति" ॥

उच्यपुत्रलपरिवर्त्तनसदृशा येअयं केव्वकाज्ञापपरिवर्त्तस्तेऽ-
न्यतोऽवसेवा इति । स्था० ३ गा० ४ उ० ।

जनुदीरे णं जंते ! दीवे भारहे वासे कतिविहे कासे पस-
से ? गोयमा ! दुबिहे काले पक्षे । तं जहा-ओसपिणी-
कासे अ, उत्सपिणीकासे अ ॥

अम्होदीरे द्वीपे भरतवर्षे जगवत् । कतिविधः कालः प्रकृतः ? ज-
गवानाह-गौतम ! द्विविधः कालः प्रकृतः । तद्यथा-अवसर्पति ही-
यमानाऽऽरकनयाऽवसर्पयति वा कमेणायुःशरीरादिनावाक् हा-
पयतीत्यवसर्पिणी, सा चासौ कालश्च, प्रज्ञापकपिण्या वास्या
आवापुष्पमयः । तत्रैषु अरतस्यैव उत्सर्पति वर्द्धतेऽरकापेक्ष-
या वर्द्धयति वा कमेणायुःशरीरं भावयन्त्युत्सर्पिणी, सा चा-
सौ कालश्च । नकारार्थं द्वयोरेपि समानरकतासमानपरिमा-
णातिज्ञापनार्थम् । ज २ वक्र० ।

(११) समयार्थानां संख्येयाऽसंख्येयत्वं विचारः-

आबलिया णं भंते ! किं संखेज्जा समया, असंखेज्जा स-
मया, अणंता समया ? गोयमा ! णो संखेज्जा समया, अ-
संखेज्जा समया, णो अणंता समया । अणायपाण्णं भंते !
किं संखेज्जा ? एवं चेव । योवे णं भंते ! किं ? एवं चेव ।
एवं लवे वि सुहुत्ते वि । एवं अहोरेत्ते । एवं पक्खे वासे
उक्त अयणे संवत्तरे जुगे वाससए वासमहस्से वाससय-
सहस्से पुव्वं पुव्वे तुभियंते तुनिए अरुक्कं अरुक्कं अव्वं
अव्वे ह्हुअं ह्हुअं ठप्पलं ठप्पलं पडमं पडमं एल्लिणं
गे पाण्णि अच्छिणिपुरं अच्छिणिपुरं अउयं अउए
णउयं एणउए पउयं पउए चूलियं चूलिया सीसपेह-
दियंते पलिओवेम सागरोवेम ओसपिणी, एवं उत्सपि-
णी वि । पोगलपरियट्टे णं भंते ! किं संखेज्जा समया,
असंखेज्जा समया पुच्छा ? गोयमा ! णो संखेज्जा समया,
असंखेज्जा समया, अणंता समया । एवं तीयच्छा
अणायपच्छा सव्वच्छा । आबलियाओ णं भंते !
किं संखेज्जा समया पुच्छा ? गोयमा ! णो संखेज्जा स-
मया सिप, असंखेज्जा समया सिप, अणंता समया । अ-
णायपाण्णं भंते ! किं संखेज्जा समया पुच्छा ? ।
गोयमा ! एवं चेव । धोवा णं जंते ! पुच्छा ? । एवं
चेव । एवं जाव उत्सपिणी ति । पोगलपरियट्टा णं किं
संखेज्जा समया पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जा,
णो असंखेज्जा समया, अणंता समया । अणायपाण्णं

जंते ! किं संखेज्जा आवसिष्या पुच्छा ? । गोयमा ! संखेज्जाओ आवसिष्याओ, णो असंखेज्जाओ आवसिष्याओ, णो अणंताओ आवसिष्याओ । एवं पोवा वि । एवं जाव सीसपह्लेसिय सि । पल्लिओवमे णं जंते ! किं संखेज्जा पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवसिष्याओ, असंखेज्जाओ आवसिष्याओ, णो अणंताओ आवसिष्याओ । एवं सागरोवमे वि । एवं ओसपिणी वि उस्सपिणी वि । पोमगलपरियट्टे पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवसिष्याओ, णो असंखेज्जाओ आवसिष्याओ, अणंताओ आवसिष्याओ । एवं जाव सव्वका । आयापाएणं भंते ! किं संखेज्जाओ आवसिष्याओ पुच्छा ? । गोयमा ! सिय संखेज्जाओ आवसिष्याओ, सिय असंखेज्जाओ, सिय अणंताओ । एवं जाव सीसपह्लेसियाओ ।

विशेषाधिकारकालविशेषसूत्रम् । (आवसिष्या जमियादि) । बहुव्यधिकार- (आवसिष्याओ जमियादि) । (णो संखेज्जा समयादि) एकस्यामपि तस्यामसंख्याताः समयाः, बहुषु पुनरसंख्याता अनन्ता वा स्युर्न तु सङ्ख्येया इति ।

पल्लिओवमा णं पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवसिष्याओ, सिय असंखेज्जाओ आवसिष्याओ, सिय अणंताओ आवसिष्याओ । एवं जाव उस्सपिणीओ सि । पोमगलपरियट्टाओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ आवसिष्याओ, णो असंखेज्जाओ आवसिष्याओ, अणंताओ आवसिष्याओ । पोवे णं जंते ! किं संखेज्जाओ आयापाएणं असंखेज्जाओ ? । जहा आवसिष्याए वचन्वया एवं आयापाएणं वि पिरवसेसा । एवं एएणं गमएणं जाव सीसपह्लेसिया जालियन्वा । सागरोवमे णं जंते ! किं संखेज्जा पल्लिओवमा पुच्छा ? । गोयमा ! संखेज्जा पल्लिओवमा, णो असंखेज्जा पल्लिओवमा, णो अणंता पल्लिओवमा । एवं ओसपिणीओ वि । पोमगलपरियट्टे णं भंते ! पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जा पल्लिओवमा, णो असंखेज्जा पल्लिओवमा, अणंता पल्लिओवमा, एवं जाव सव्वका । सागरोवमा णं भंते ! किं संखेज्जा पल्लिओवमा पुच्छा ? । गोयमा ! सिय संखेज्जा पल्लिओवमा, सिय असंखेज्जा पल्लिओवमा, सिय अणंता पल्लिओवमा । एवं जाव ओसपिणीओ वि उस्सपिणीओ वि । पोमगलपरियट्टा णं पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जा पल्लिओवमा, णो असंखेज्जा पल्लिओवमा, अणंता पल्लिओवमा । उस्सपिणीओ णं जंते ! किं संखेज्जा सागरोवमा ? । जहा पल्लिओवमस्स वचन्वया तहा सागरोवमस्स वि । पोमगलपरियट्टे णं भंते !

किं संखेज्जाओ ओसपिणिओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ ओसपिणीओ, णो असंखेज्जाओ, अणंताओ ओसपिणीओ । पोमगलपरियट्टा णं जंते ! किं संखेज्जाओ उस्सपिणीओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ, णो असंखेज्जाओ, अणंताओ । पोमगलपरियट्टा णं भंते ! किं संखेज्जाओ ओसपिणिउस्सपिणीओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ ओसपिणिउस्सपिणीओ, णो असंखेज्जाओ, अणंताओ ओसपिणिउस्सपिणीओ । एवं जाव सव्वका । पोमगलपरियट्टा णं भंते ! किं संखेज्जाओ उस्सपिणिओसपिणीओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ उस्सपिणिओसपिणीओ, णो असंखेज्जाओ, अणंताओ उस्सपिणिओसपिणीओ । तीतप्पा णं भंते ! किं संखेज्जाओ पोमगलपरियट्टा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ पोमगलपरियट्टा, णो असंखेज्जाओ, अणंताओ पोमगलपरियट्टा । एवं आयागया वि । एवं सव्वका वि । आयागया णं जंते ! किं संखेज्जाओ अतीतप्पाओ, असंखेज्जाओ, अणंताओ ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ तीतप्पाओ, णो असंखेज्जाओ तीतप्पाओ, णो अणंताओ तीतप्पाओ । अणायया णं तीतप्पाओ समयाहिया, तीतप्पा णं अणाययाओ समयाहिया । सव्वदा णं जंते ! किं संखेज्जाओ तीतप्पाओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ तीतप्पाओ, णो असंखेज्जाओ तीतप्पाओ, णो अणंताओ तीतप्पाओ । सव्वका णं तीतप्पाओ सातिरेगुणो । तीतप्पा णं सव्वकाओ पोवूणाए अट्टे । सव्वका णं जंते ! किं संखेज्जाओ अणाययकाओ पुच्छा ? । गोयमा ! णो संखेज्जाओ अणाययकाओ, णो असंखेज्जाओ, णो अणंताओ अणाययकाओ । सव्वका णं अणाययकाओ योवूणगुणो, अणाययकाओ णं सव्वकाओ सातिरेगे अट्टे ॥

(अणाययकाओ तीतप्पाओ समयाहिय सि) अणाययकालोऽतीतकालान्तरमाधिकः कथ्यते, यतोऽतीतानामगो कालावधि-त्वान्तरमात्रं समानं, तयोश्च मध्ये भवगतः प्रक्षयमयो वर्तते । स चाविनष्टत्वेनातीतान्तरमात्रादिविनाशसामर्थ्यादनागमे किं सततः समयातिरेकाऽनागनादा भवति । अत एवानागतकालादतीतकालः समयागो भवतीति । एतदेवाह-“तीतद्वाणमि-त्यादि” (सव्वदाणं तीतप्पाओ सातिरेगुणो सि) सर्वथाऽतीतानागतादाहय । सा चानतीतकालः सकाशात्सातिरेकादि-गुणा भवति, सातिरेकत्वं च वर्तमानसमयेन । अत एवानतीतत्वा सर्वथाऽयाः स्तोकोनमर्कमुत्तमं च वर्तमानसमयेन । एतदेवाह- (तीतद्वाणं सव्वकाए पोवूणाए अट्टे सि) इह कस्मिंश्चिद्-अतीतद्वाणोऽनागनादाऽनन्तरगुणा यतो यदि ते वर्तमानसमये सन् मे म्यान्तं ततस्तत्प्रातिक्रमेऽनागनादागममयेना स्यात् । ततो ह्यादिभिरर्थं च समानं नास्ति । ततोऽनन्तरगुणाऽऽनागनादायाः सकाशात्, अत एवानन्तरमात्रं कालेन यतो नाली दीयत इति । अत्राच्यते-इह समानमन्तरमात्रादन्तरमात्रेण कि-

वर्तितमिति चाद्याव निवर्तितमिति पर्यया उद्देशकावाचुकाः,
ते च भेदा अपि प्रवर्तन्ति । अ० ३५ श० ४ उ० ।

(१२) समयविमर्शानं मनुष्येभ्य एव-

अस्मि णं भंते । नेरइयाणं तत्समयाणं एवं पछायए तं
समयाइ वा आबलियाइ वा जाव ओसपिणीइ वा उ-
स्सपिणीइ वा । एो इण्डे समडे । से केण्डेणं जाव
समयाइ वा आबलियाइ वा ओसपिणीइ वा उस्सपिणीइ
वा । गोयमा । इहं तेसि माणं इहं तेसि पमाणं इहं तेसि
एवं पछायए तं समयाइ वा जाव उस्सपिणीइ वा से
तेणं जाव नो एवं पछायए समयाइ वा जाव उस्सपिणीइ
वा एवं जाव पंचिदियतिरिक्खजेणिया । अस्मि णं जंते ।
मणुस्साणं इहगयाणं एवं पछायइ तं समयाइ वा जाव
उस्सपिणीइ वा । इहंता । अस्मि । से केण्डेणं । गोयमा ।
इहं तेसि माणं इहं च व तसि पमाणं इहं तेसि एवं पछाय-
इ । तं जहं-समयाइ वा जाव उस्सपिणीइ वा से तेण्डेणं
बाणंमरजोइस्सेमाणिपाणं जहं नेरइयाणं ।

कालव्यभिचिन्नाख्यम् । (तस्य गयानं ति, नरके स्थितैः बह्वधा-
स्तुनीयार्थत्वात् । (एवं पछायए ति) एवं प्रज्ञायते इदं वि-
ज्ञायते (समयाइ व चि) समया इति वा (इहं तेसि ति)
इह मनुष्येभ्ये तेषां समयादीनां मानं परिमाणम्, आ-
दित्यगतिरसमभ्यन्तरावस्थास्य आदित्यगतं बह्विधं मनुष्येभ्य-
एव भावावरकादौ न्यभावादिति । (इहं तेसि पमाणं ति)
इह मनुष्येभ्ये तेषां समयादीनां प्रमाणं प्रकृतं मानं, सू-
क्ष्ममात्रमित्यर्थः । तत्र मुहूर्तेस्तद्व्यपनानं तद्विषयकं लब्धः सू-
क्ष्मभावाप्रमाणम् । तद्विषयका स्तोकाः प्रमाणं, लब्धस्तु मा-
नामित्यर्थं नये यावत्समय इति । ततश्च (इहं तेसिमि-
त्यादि) इह मर्त्यलोके मनुजैस्तेषां समयादीनां सम्बन्धि-
एवं वक्ष्यमाणलक्षणं समयं स्वाधये ज्ञायते । तद्यथा-(समया-
इ चेत्यादि) इह च समयं कृत्वा द्विविधैर्तेनां सर्वेषामपि स-
मयावधानमवसंयम्, तत्र समयादिकालस्याभावेन तद्विषयहा-
राभावात् । तथा पञ्चैन्द्रियतत्त्वज्ञानं, अवनपतित्वतत्त्वज्ञा-
निकाङ्क्षं यथापि किञ्चनमनुष्येभ्योऽपि समित्, तथापि ते-
ऽप्याः प्रायस्तद्विषयहारिण्येतेषां तु बहव इति तद्विषयका
ते न जानन्तीत्युच्यते इति । अ० ५ श० ९ उ० । (म-
न्वरस्य पर्वतस्य दक्षिणोत्तरार्द्धां कालविभागः ' उद्यमसिद्धि-
शब्दे जित्वाजाने ७०५ पृष्ठ उक्तः) " काशो वाचात्म, इयरो य
मायव्वा । इह काशो जिविधो भवति । तद्यथा-व्याघातम
ज्ञानम् । व्याघातेन निर्मुक्तो व्याघातनिः । भावादिप्रत्ययः । इ-
तरां निर्वाधातः । अ० ७ उ० । " कालमाह्वं " काल-
स्य प्रस्तावाप्रादोषिकस्य प्रथमम् । अत्र च कालो व्या-
धातिकोऽप्युच्यते । (तस्य प्रथमप्रकारप्रदर्शनं ' सञ्ज्ञाय ' शब्दे
करिष्यामि)

निकेयरो य काशो, परंतसिषिष्ठ मज्झम जहो ।

मुक्खे वि होइ ति विहो, जहम मज्झमो य उकोतो ॥५३॥

इह कालः सामान्यतो द्विविधः । तद्यथा-जिह्वयो कृत्वा । तत्र
सजलः सजीतश्च जिह्वः । उभयोः कृत्वा । जिह्वोऽपि जिघा ।
तद्यथा-एकाग्रजिह्वः मध्यमो जवन्त्यश्च । तत्र एकाग्रजि-
ह्वोऽतिजिह्वः । कर्णोऽपि जिघा । तद्यथा-जवन्त्यो मध्यम उक्त-
श्च । उक्तोऽहो नाम अतिजवन्त्यः कृत्वा । पि० बौ० । " कालः
पचनि भूनामि, कालः संहरते प्रजाः । काशः क्षुत्सेषु जाग-
र्ति, काशो हि दुर्गन्तकमः " ॥ १ ॥ आच० ४ अ० ।

तेणं कालेणं तेणं समयणं चेपा नामं नयरी इत्या ।

तस्मिन् काले तस्मिन् समये यस्मिन्सलीनगरी बज्जवेति । अ-
धिकरणं चयं सप्तमी । अथ कालसमययोः कः प्रतिवर्तकः ।
उच्यते-काल इति सामान्यकालः अवस्थापरिधाद्यनुर्थविभाग-
कृतः । समयस्तु तद्विशेषः । अथवा तेन कालेन अवस्थापरिधा-
द्यनुर्थारकत्वव्यवस्थेन हेतुवृत्तेन, समयेन तद्विशेषभूतेन हेतुना,
अप्या नाम नगरी (होत्ये सि) प्रमवस्था । इत्यर्थः । आ० १ सु०
१ अ० । सु० । विपा० । रा० । नि० । तेन कालेनेति
द्रुपमसुप्रमाविश्लेषणं, आच० । ते इति प्राकृतवैलम्बिता-
त् तस्मिन्निमित्तं द्रष्टव्यम् । अस्यायमर्थः-यस्मिन् काले भग-
वान् ब्रह्मानुत्पत्त्यादी स्वयं विहरति तस्मिन्निमित्तं । यामिति वा-
क्यालङ्कारः । दृष्टव्यान्वयत्रापि अशब्दो वाक्यालङ्कारार्थः । यथा-
" इमा यं पुढव्वी " इत्यादाविति । कासे अधिकतावस्थापरिधा-
द्यनुर्थविभागकृतः, रा० ।

(१३) काले ज्ञानाकारः-

कासे विणए बहुमा-गे उवहाणे तदा अनिएहवणे ।

वज्रणअस्य तदुजए, अइविहो नायमायारो ॥

तत्र यो यस्याऽङ्गप्रविष्टादेः सुतस्य काल उक्तः, तस्य तस्मिन्नेव
व्याप्याः कार्यं, नान्यथा, प्रत्ययवास्यसम्भवात् । (तीर्थकरवचन-
विरोधात् । अ० १ अधि०) इत्येते च लोकं दुषि कृष्यादेः काल-
करणे कलं, विपर्यये तु विपर्यय इति । यत उक्तम्-" कालमि-
कारमाये, किङ्कर्म बहुकलं जहा भयिणं । इय स्वभा वि य कि-
रिया, नियनियकासमि कायव्वा " ॥ १ ॥ इति । प्रच० ६ द्वार । द्वा० ।
" काशो विव निरुत्थकाको " । स्त्रियः (काशो सि) दुर्निष्कालाः,
एकाग्रतुः प्रमाकाशो वा । यथा-लोकोक्तो दुष्टसर्पः, तद्वि निरु-
त्थकाः व्यावजिताः । तं । तद्यथाविधाऽवसरे, अ० ११ श० ११
उ० । पञ्च० । अत्रापि, कालाशब्दोऽज्ञावशात् । १० ४ उ० ।
मरणे, अ० ११ श० ११ उ० । मुर्यौ, आच० ११ सु० २ अ० ३
उ० । काल इव काशः । मारणानिमित्तसमुद्भावे, अ० १४ श० ३
उ० । क्रूरप्रकृतिवत्त्वात् कृतान्तसदृशे कृष्णे, अ० २ वज्र० । घन-
मेघसदृशे साम्राज्यसदृशमाने काशक, अ० २ श० १ उ० ।
कृष्णवर्णे, प्रज्ञा० २ पद० । प्रज्ञा० । सू० प्र० सप्तमनरकशृङ्खला-
स्तृतीयं नरकं, पुं० । सू० १ सु० १ अ० १ उ० । अ० १४ का० ।
स० । बोरशानां पिशाचानां मध्ये पञ्चमे पिशाचे, प्रज्ञा० १ पद० ।
दासिपात्यानां पिशाचानामिदं, प्रज्ञा० २ पद० । अ० २० ।
स्था० । काव्यं अथमपत्यं वा काशः । कोणिकजार्थ्याः
काव्या आरम्भे, नि० ।

(१४) तद्वक्तव्यता-

एवं स्मृत्तु जंक् । तेणं कालेणं तेणं समयणं इहेव भन्दुं वि
दीवे जारहे वासे चेपा नायं नयरी इत्या । रिप्पुबुजने

वेदेषु तत्पुत्रं चंपाए नयरीए सेणियस्स रभो पुत्ते चेद्धणाए देवीए अत्तए कृणिए नाम राया होत्था । महता तस्स एं कृणियस्स रभो पडमार्वई नाम देवी होत्था । सुखमात्तं जाव बिहरइ, तत्पुत्रं चंपाए नयरीए सेणियस्स रभो भज्जा कृणियस्स रन्नो बुद्धमात्तया काळी नाम देवी होत्था । सुखमात्तं जाव मुक्खा, र्हासे एं कालीए देवीए पुत्ते काळे नाम कुमारं होत्था । सुखमात्तं जाव मुक्खे तत्ते एं से काळे कुमारं अन्नदा कदाइ तिहिं देवीसहस्सेहिं तिहिं रहस्स सहस्सेहिं तिहिं आमसहस्सेहिं तिहिं मणुयकोदीहिं गरुलवूहे एक्कार-समणं ल्हेइं कृणिएणं रन्ना सक्किं रहसुल्लं संगमं उ-वागए । तत्ते एं से कालीदेवीए अन्नदा कदाइ कुटुंबनाग-रिंयं जागरमाणीए अयमेयाक्खे अजज्जिएणं जाव समुप्प-जित्था । एवं खलु मयं पुत्ते काळकुमारं तिहिं देवीसह-स्सेहिं जाव ओयाए से मग्गे किं जितस्सति, नो जितस्स-ति, नो विस्सइ, नो जोविस्सति, पराजणस्सइ, एं पराज-णस्सइ । कास्से एं कुमारं अहं जीवमाणं पासिज्जाओ इ-यमणं जाव जियाति । तेषं कालेणं तेषं सपयंयं सपयं भगवं महावीरं समोसरिते परिमा निग्गया । तेषं एं तंमे कालीए देवीए इपीसे कहाए लच्छाए, समाणीए अयमेयाक्खे अजज्जिएणं जाव समुप्पजित्था । एवं खलु समणे ज-मवं महावीरं पुब्बाणुपुब्बि इहमागते जाव बिहरति । तं म-हाकास्से खलु तहाक्खणं जाव विउलस्स अट्ठस्स गहण-ताए तं मच्छाभि एं समणं जाव पज्जुवासांमि । इयं च एं एयाक्खं वागरणं पुच्छिस्सामि तिकट्ट एवं मंपेहेति, सं-पेहेत्ता कोमुंयिपुुरिसे सदावांति, सदावेत्ता एवं व-दासि लिप्पयिब भो देवाणुप्पया । धम्मियं जाणपवरं जु-जामंम उवडावेह, उवडाविता जाव पच्छुप्पिंयंति । तेषं से काळी देवी एहाया कयवत्तिकम्मा जाव अप्पमह्म्याजरगा-लंकियसरीरा बहूहिं छुज्जाहिं जाव महत्तरगवंदपारीखिता अंतैरराता निग्गच्छति, निग्गच्छत्ता जेणुव बाहिरिया उवडाणसाला जेणुव धम्मिए जाणपवरं तेणव उवागच्छइ, धम्मियं जाणपवरं छुक्कति, छुक्कित्ता नियगपरि-यालं संपरिवुडा चंपानयरीं मय्कं मय्के एं निग्गच्छति । जेणुव पुएणभदे वेदए तयेव उवागच्छइ, धम्मियं जाणप-वरं छुक्कति त्रुक्कित्ता नियगपरियालसंपरिवुडा चंपा-नयरीं उज्जादीए धम्मियं जाणपवरं ठवेति, धम्मियाओ जा-णपवराओ पओक्कति । बहूहिं जाव लुज्जाहिं वंदपरिलिं उ जेणुव समणे भगवं महावीरं तेणव समणं यगवं महावीरं तिकुत्तो वंदति, वंदित्ता उिया चेव मपरियावा सुस्सु-माणं नयंसमाणा अजिमुडा विणएणं पंजसिपुडा प-ज्जुवासति । तत्ते एं समणे भगवं जाव कालीए देवीए

तीमे य महइ महालियाए धम्मकहा जाणियन्वा, जाव समणेवासए वा समणावासिया वा विहग्गमाणा आ-णाए आराहए जवंति । तत्ते एं मा काळी देवी समणस्स भगवओ अंतिए धम्मं सोच्चा नितम्प जाव इयहियया समणं भगवं तिकुत्तो जाव एवं बयासी-एवं खलु भंते ! मय पुत्ते काळे कुमारं तिहिं देवीसहस्सेहिं जाव र-हसुल्लसंगामे आयाति से एं भंते ! किं जइस्सति जाव कालेणं कुमारं अहं जीवमाणं पासिज्जा काळीति समणे भगवं कास्सि देवि एवं बयासी-एवं खलु कास्सि ! तव पुत्ते काळे कुमारं तिहिं देवीसहस्सेहिं जाव कृणिएणं रन्ना सद्धिं रहसुल्लं संगमं संगममाणं हयमहतए वरवीरया-तिविवादित्तिच्छयपफागे निरालोयाता दिसातो कारे-माणे चेदगस्स रभो मपक्खं सपमिदिसिं रइणं पदि-रइं इवमागतं ।

“एवं खलु अंत्तेणं कालेणमित्यादि” [उद्देशे च] इहैव देशतः प्रत्यक्षासन्नं पुनरस्तंभेयत्वाच्चन्द्राणामन्यथैव ज्ञायः । आ-रते वषे क्वे चेत्यामगर । अनुवृत्तिरित्येतेन “विक्रिप्रयसमिक्क” इत्यादि दृश्यम् । व्याख्या तु प्राग्वतः । तत्रोक्तं पूर्ववद्विभागं पूर्णम-द्रव्यात्मकं सैवैवं व्यवहरायतम् । [काणिय नाम राय नि] कृणिय-कनामा धेणिकनामा राजपुत्रो राजा [हात्तु] इति अयमन्तरङ्गकः । (महायाहिमवंतमलयमंदराद्भवसारं इत्यादि भागे विहरइ) इत्येतदन्नः । तत्र मद्राहिमचानिब मद्राज शेरवाजपेक्षया । तथा मलयः पूर्ववाशेषोः । मन्द्रो मरुमहन्तः शकादिदेशं यस्य स तथा । तथा प्रशान्तिनि डिम्बानि विप्रान्मन्त्राणि च राजाज्जमा-दिक्कना विद्वरा यस्मिन् तस्यथा । प्रसाधयत् पालयत् विहरया-स्ते स्म । कृणिकद्वयाः पञ्चावर्तानाम्भ्यां वर्णकोऽयथाः (सुत्तमात्त जाव विहरति) यावत्करणादेव दृश्यम्-“सुत्तमात्तपाणिपाया आहीणपंचेदियसरीरा” आहीणानुत्तानि लक्षणानिः स्वकपनां वा पञ्चापीण्ड्याणां वस्तिस्तत्तयाविधं शरीरं यस्याः सा तथा । (लक्षणयंजलगुणोपयेवा) लक्षणानि स्वस्मिककच्चा-दीनि व्यञ्जनानि सर्वातिशकादीनि तेषां यो गुणः प्रशस्तता, तेन उपपत्ता युक्ता या सा तथा । उप अनेन शब्दत्रयस्थानं शक-ध्वादिदेशानुपपत्तिरित्यात् । “माणुस्मान्मण्यमणपडिपुसुख-जायसव्वेगसुत्तरं” तत्र मानं जलक्षणाप्रमाणता, कथम् ? जल-स्थितिभूतं कुण्डे पुरुषे निवेशितं यत्नलं निःसरति, तदाहि को-णमानं भवति तदा स पुरुषो मानप्राप्त उच्यते । तथा उन्मान-मर्कजाप्रमाणता, कथम् ? तुलारोपिनः पुरुषो यत्कर्मभारं तुलति तदा स उन्मानप्रमाणमुच्यते । प्रमाणं तु स्नाहूक्षेनाशोत्तराज्ञा-च्छाविता । तत्तच्च मानोन्मानप्रमाणप्रतिपूर्यायन्मानीति । सु-जातानि सर्वाणि अङ्गानि शिरःप्रभृतीनि यस्मिन् तत्तथाविधं सुन्दरमङ्गं यस्याः सा तथा । “ससिलोमाकारकं पियवंसणा” शशिवत्सौम्याकारं कान्तं च कर्मवीर्यमत एव प्रियं च्छूपां द्दोहं कपं यस्याः सा तथा । अत्र एव सुरूपा स्वकपतः सा पञ्चावर्तः । देवी “कृणियण सद्धिं आरालाहं भागभोगाहं बुज्जमाणी विहरइ” भागभोगाहं अतिशयवद्भोगाहं [तथ प्रामित्यादि] “सुत्तमा-लपाणिपाया” इत्यादि पूर्ववद्भाष्यम् । अन्त्यम् “कोमुइय्याणय-रयिमलपडिपुसुसोमययणा” कौमुदीरजनिकरवत् काविकी-

बन्धु इव विमलं प्रतिपुष्पं सौम्यं यदनं यस्याः सा तथा । "कु-
रुल्लुङ्घितयन्त्रदेहा" इत्युक्तस्याप्युल्लिखिता वृद्धा गण्डकेणा
कपालाविराजितसुगमदादिरक्षा यस्याः सा तथा । "सिंगारगार-
चारवत्या" इति शब्दात् रसविशेषस्यागारमिवानारम्भ, तथा
कदा चेन्नो नेपथ्यं यस्याः सा तथा । ततः कर्मधारया । काही
नाम देवी । अंगिकस्य प्राचां, सा कृणिकस्य राज्ञश्चञ्चलनी
समुत्तमाऽभवत् । सा च काही देवी "सेणियस्स रत्ना इहा
बल्लभा" कान्ता काम्येवात्, म्रिया सदाभिमविषयत्वात् । "मनु-
ष्या" सुन्दरत्वात्, नामधेया, प्रशस्तनामधेयवतीत्यर्थः । नाम आ-
धार्यवद् इति धरणीयं यस्याः सा तथा । "वसासिया" विम्बल-
नीयत्वात् । "सम्भया" तत्कृतकायेत्य संनमत्वात् । बहुता बहुशो
बहुभ्यो वाऽऽप्येव्यः सकाशात् बहुमानवाच्यं च 'अधुमया'
विश्रम्यकरणत्वापि यस्मान्नाम अनुताम् "भेदकरं डकसमा-
णा" भाभरणकररुक्मसमाणा उपोदयत्वात् सुसंपन्नितत्वा-
च्च । "तेलकं इव सुसंभाविया" तिलकः सौराष्ट्रप्रसिद्धो
मृन्मयस्तेलकस्य भाजनोपयोगः । स च अङ्गुभ्याम्भ्रान्नजघन-
सुष्ठु संयोग्यते, एवं सापि तयोच्यते । "वेतापेडास्तुसंपगाहि-
या" वस्त्रमञ्जुपेथ्यर्थः । "सा काही देवी सेणियस्स सच्चिदिउ-
त्ताई भागमेगाई पुंजमाखी यिहरइ" । कालनामा च तत्पुत्रः ।
"मुखमालपाणिपाय" इत्यादि प्रासुक्यार्थे कोरेतो वाच्यः, यावत्
"पासाइय द्रिस्ताज्जे अभिक्रिय पकिवे" इति पर्यन्तः । "सेण-
ियस्स रत्ना" पुत्र रथया अङ्गारसं च काहा भूमिभरणगन्धर्व-
तस्य किर सेणियस्स रत्ना जावइयं रज्जम्भ सुल्लं तानइयं देव-
दिङ्गादास्स सेयणमस्य य गंधर्वादिभ्यस्स, तथा इतरस्स उ-
पपात्तपद्यावे कहिजिस्सइ, कृणियस्स य पद्यो व उपपत्ती
विधायकं गणितस्स । तत्कारणं काहादीनां भरणसंभवाद्वा-
रभ्य संभ्रामतो मरकताभ्यक्तमौषधविधानात्, नवरं कृणिक-
स्त्वदा काहादिद्विकुमारानां भित्तभस्पायां राज्यं चकार । सर्वेऽपि
तं देवोऽनुकुरेव इव कामनेगपरायणाख्यजिज्ञासया देवाः
"उत्तुमाएण्णि भुभमस्यइहं बरतगणिस्साणिदिण्णिहं वचीस-
व्दानां बडेहिं नान्पइं ठगिजजमाना भागमेगाई भुंजमाना
विट्तरि, इल्लवेइल्लनामाखी कृणियस्स विम्बणादेवीभंगजाया
वो भायरा अग्धि । अधुना हारस्स उपपत्तिं भइइ-इत्य सक्को
सेणियस्स प्रगव्ते पइ निजजमिस्सि य पसंसं करइ ।
गमो ख वृयस्स जाव देवो तम्भसिंरजिओ सेणियस्स तुल्लो
वन्तो अधुत्तस्सवर्कं हारं देइ । बोणिय य वड्ढोओगे देइ । सेणिय-
स्स सो हारो वेळ्ळणाय दिखो पियो सि काति, वड्ढुग सुनं-
दाए अनयसंतिजजणीए ताए वट्टाए कति इह चेटकस्यं किं ति
काडं अरथोडियमग्गा, तस्य पयमि कुंडलं पनमि वय-
जुवणं उट्टाए गहियाणि । अन्नया अन्नमो सामी पुच्छप-को
अ पच्छिमो रायसिंरि ति । सामी उट्टावियो वागिरेमो । अन्नो
परं वड्ढमउता न पयसंति । ताइ अन्नमो रत्नं विज्जमाणं न
इच्छयंति । पग्गा सेणियो चित्ठ-कोणियस्स विज्जिहि ति ।
इल्लस्स हर्था दिवो सेयणयो, भेइल्लस्स देवदिवो हारो, अम-
हणं वि पण्यतेन सुनंदाए खोमजुयलं कुंरुजुयलं च इल्लवेइ-
ल्लं विज्जाणि, महया विह्वेण उमओ नियजणीसमेमो पव-
इहं । सेणियस्स वेळ्ळया देवो अंगसमुम्भूया तिणि पुणा-कृ-
णियो इल्लवेइल्लया य । कृणियस्स उपपत्ती इत्येव भणित्सइ ।
कालीमहाकालीपमुद्देवीयं अन्नेसिं तस्यया सेणियस्स बहवे
पुण्या कालप्पमुहा सति । अमयमि गहियवए अन्नया कोणि-

यो काहादीहिं दसहिं कुमारोहिं समं भेइ-सेणियस्सयं विष-
कारयं वेधित्ता एकारसमाय रत्नं करेमो सि । तं हि पमिस्सुयं ।
सेणियो बडो । पुणवहे अन्नमे य कससयं दवावइ । सेणिय-
स्स कृणियो पुणवचरियनण्णे वेळ्ळणाय कयाइं मोयथं
न देइ, अन्नं वागियं, गणिंयं न देइ । ताइ वेळ्ळया कदां वि कु-
म्मासे बाओहिं वेधित्ता सयारं च सुएपवेइहं, सा किर वेळ्ळ-
य सयवारं सुए वागियं सव्वं हाइ । तीए पडावेण से वेययं न
वेएइ । अन्नया तस्स पडमावइदेवीयं पुत्तो एवं पिमो अग्धि ।
माया पत्तो अग्धियो-दुरासम् । तव अंगुलं । किमि एवं संता-
पियमुहं काऊण अक्किवाइ इयरहातो मरोवंतो वेव चिट्ठसु
ताहिं विस्समाणु य संजायते, उप्पय पिया एव बसणपाविओ
तस्स आंधेइ जाया । भुंजिओ वेव उट्टाय पसुह्मयो गमो ।
अन्नं जणंति-लोहर्ने गहया निवकाणि प्रजापि सति पहावि-
ओ रक्खवाओगे तह च भणइ, एस पासो ण वा बोइइं पखुं
वा गहाय एव सि । सेणियेण विजिये-न भज्जइ कण कुमारेण
मारं, तमो तात्तुडुगं वि संखेइयं जाव एइ ताव ममो, सुदुरं
अधिइ जाया । ताइ अपाकिंयं काऊण चरमाओगे रज्जधुराम्भो
कत्ताओगे तं वेव विततो अग्थेइ । एवं कालेण वि सोंगाआओ
पुणरवि सयणमास्सत्थेए पईसंतिप इट्ठण अग्थेइ होइ । तमो
रायगिहाओ गिमांतो संपं रायहाणि करं । एवं संपाय कृणियो राया
रत्नं करइ, नियमजाए मुहसयसंयोगमा । इह निरयावलीव-
सुयकसंयं कृणिकचक्रमया चादुगुगिफा, नत्ताइयकरणगन्ध-
रत्नां काहादीनां कुमारानां वशानामपि संभ्रामे रथमुहास्यं प्र-
नृनजनह्वयकरणेन मरकताभ्यक्तमौषधविधानात् । तत्संपादनमरक-
गमितया "निरियडंति" प्रथमाध्ययनस्य कालादीनां कुमारच-
क्रयता प्रतिक्रयस्य पत्तं नाम । अथ रथमुहास्यविधानं । तत्तद्विधानं
पत्तौ किं निष्कथयन् । अत्रोच्यते-एवं किलायं संभ्रामः संजातः ।
अस्यां कृणिको राजा राज्यं चकार, नस्य वा अजुओ इल्ल-
वेइल्लामिधानो ज्ञातरो पितृवत्सत्वंमाभिधाने गन्धर्वादिभि-
समाकृते दित्युक्तलक्षित्यहातिभूतिः । विलसन्ति इट्ठा प-
क्षावत्यभिधाना कृणिकराजस्य प्राचां कदाचिद्विल्लिगोपहाराय
तं कृणिकराजं प्रति वचकतो कणं विषोपमम्-अयमेव कुमारो
राजा तत्त्वतो, न च, यस्येदहा विलासाः । प्रजावसामाधिपसो न
कथं चिद्व्यस्येयोरपराजः । ततः प्रतिकृणिकराजेन तौ याचि-
तौ, तौ तद्व्याघ्रहात्यां नगपत्नी स्वकीयमानामहस्य चे-
टकाभिधानस्य राजोपतिकं सहस्तिभौ सान्तापुःपुरविचारिनी
गतवन्तौ । कृणिकेन च दूतप्रेषणेन याचितं, न च तेन प्रेषिनी,
कृणिकस्य पत्न्या तुल्यमानुकायात् । ततः कृणिकेन भगितव्य-
यदि न प्रेषयति तदा युद्धसज्जो भव । तेनापि भगितम्-एव स-
ज्जोऽस्मि । ततः कृणिकेन सह कालाद्यां दश विभ्रमातुका
ज्ञातरो राजानश्चेटकेन सवं संभ्रामायायाताः । तस्यैकस्य श्री-
णि श्रीणि इस्तिमां सल्लुआणि । एवं रथानामभ्रानां च अनुप्राणां
च प्रत्येकं तिष्ठस्तिभः काटयः, कृणिकस्याप्येवमेव । तत्र एकाद-
शान्तापुःपुरराजस्य कृणिकस्य कालादिनिः सह निजेन एकाद-
शानेन संधायं काह उगतः । प्रथमं वत्तुमाह- "तय ये से
काले" इत्यादिना । एवं च स्यातं कदाचि चेदकेनाप्यह्वादास्य
गणराजानो मीक्षिता, तेषां चेदकस्य च प्रत्येकमेवमेव इत्यह-
विबलपरिमाणम् । ततो युद्धं संप्रलभं चेदकस्य, राजस्य प्रतिप-
न्नमतमेव विमनस्येयकमेव शरं मुञ्चति, क्रमोश्वापाण्य सः ।
तथ च कृणिकस्यैव गहकमुद्दे, चेदकस्यैव लागरमुद्दो विटि-

तस्य । कृष्णकस्य चोक्तो द्यूदनायको मित्रजन्तवो
 पुष्टमानस्तावन्तो यावन्नेतः । तत्तस्तेनैकार्जनापानेनासी
 निपातितः । अयं च कृष्णकबलश्च, गन् बद्धमपि बलं नि-
 जम्भावास्तस्याम् । श्रियोऽपि ह्युक्तां नाम द्यूदनायको
 मित्रजन्तवो पुष्टमानस्तावन्तो यावन्नेतः । एवं सोऽयं
 कृष्णकस्य निपातिनः २ । एवं तूनाऽपि महाकातः सोऽयं च ३ ।
 वतुपुण्ड्रि कृष्णकुमारस्तथैव ४, पञ्चमं सुकृष्णः ५, षष्ठं महाकृष्णः
 ६, सप्तमं धीरकृष्णः ७, अष्टमं रामकृष्णः ८, नवमं पितृसन-
 कृष्णः ९, दशमं पितृसेनमहाकृष्णः १० चेदन्ते एकैकशरेण नि
 पातिताः । एवं दशसु विवसेषु चेटकेन विनाशिता दशापि काशा-
 द्यः । एकादशोऽपि विवसे चेटकज्यायै देवताऽप्राधान्या कृ-
 षिणोऽष्टममङ्गं प्रजग्राह । ततः शकवमराधायते । ततः शको
 बभौ-चेदकः आचक इत्यहं न तं प्रदराहि, नवरं जन्तवं संरं-
 ज्जामि । ततोऽसौ तत्तद्वायै वज्रप्रतिकपकमग्रेण कवचं कृत-
 वाह । नवरस्तु द्वौ संभ्रायो विकुर्वेत्तवाह-महाशिक्षाकृष्टकं-
 रथमुश्रुतं चेति । तत्र महाशिक्षक कण्टको जीवितेभ्यस्तवाह
 महाशिक्षाकृष्टकः । तस्यैव वज्रमुष्टकविनाशप्रयत्नइत्यहं-
 म्बहस्वादेर्महाशिक्षाकृष्टकेनेवास्याहतस्य वेदना जायते स सं-
 भ्रायो महाशिक्षाकृष्टक एवेत्येत । (रथमुश्रुते सि) यत्र रथो मु-
 श्रुतेन युक्तः परिचायक महाजङ्घयं कृतवाह अतो रथमुश्रु-
 तः । उपवासि । उपवासः संभ्रायः । (किं जहस्सति) जय-
 न्मार्घा प्राप्स्यति । पराजेष्यति अग्निजविष्यति, परं सैन्यं परान-
 मिजविष्यति । तेन काममात्रं पुत्रं जीवन्तं ब्रह्माय्यहं न व-
 त्स्येवमुपहृतो मनःसंकष्टो युक्तायुक्ताविषयेने पय्याः सा उदहा-
 तमना संकष्टः । यावत्करवात्-“करवपरहसिधियमुदो महाज-
 न्मोवयाशो मंथियवयवयुनयवयवमज्जाशं” मंथियं अघोमुक्ति-
 कृतं यत्नं च नयनं कमन्नेव यथा सा तथा । “दीणविषमवयवा”
 दीनस्यैव विवर्षी बह्वं यस्याः सा तथा । [मियायति] आर-
 ध्यायं ध्यायति “मयोमाणसिपण्ड कुक्षिकं अभिभूया” मनसि
 जातं मानसिकम्, मनस्येव यत्नते तन् मानसिकं, कुक्षवचने-
 नाप्रकाशितत्वात् तन्मनोमानसिकं, तेन [अवहति] वसेनाभिभू-
 तः । “तेषु कालेणमित्यादि” [अयमेयाकवे सि] अयमेतत्त-
 पो बह्वयमायकः । [अभ्यवहति सि] आध्यात्मिक आग्र्यविशेष-
 चरिते तस्मैरुपकृते प्राथितं लब्धमाशसितं मनोगतं मनस्येव
 चरितं यत् न बहिः प्रकाशितं संकष्टपक्षिकल्पसमुपगमं प्राप्नु-
 श्वेत्यहं सवेहाह-एवमित्यादि । यावत्करवात्-“पुष्पापुष्पि
 करमाणे तामाखुगामं वृज्जमाये इहमाग इह संपन्ने इह स-
 मोल्लुहे इहेव चंपाय नयरीह चंपाजहे चेष्य ब्रह्मापटिकपे उगाह
 उमिहासा सि । एवं तो विजनेह दित्या सुहाव पमाय नित्येयसाए
 आग्रागानियसाए भवित्सह,मं च न एवाह्वं वागरनं पुकि-
 र्त्सामि सि कट्टु एवं संपदेह” । “संभ्रमेतं परांलोचयति सुयमं,
 नवरम् (इहागह सि) अग्रां (इह संपदे सि) पुणंजं चैत्ये
 (समोल्लुहे सि) साधुपितायम् । एवं च-“इह चंपाय ह्या-
 वि” (महापरिवृत्त सि) यथाप्रातिकपमुचितमित्यर्थः । (तमिति)

तस्मात्(महाकं वि)महत्कलामाभ्यां भवतीति गम्यम् । (तहाक-
 बाणं ति) तत्तस्मैजनेनम्बह्मभावाभ्या-
 यः । (नामगोवस्य सि) नाम्नां यादिकृष्णमिधानस्य गोव-
 स्य शुनित्यश्वस्य (सवणयाए सि)श्रवणेन । (किमगः पुष्ट इति)
 किं पुनरिति पूर्वोक्तार्थविशेषघोशनार्थम् । अङ्ग्रेत्यामन्त्रेण । यथा-
 परिपुत्रं दवायं शब्दां पिशाचपार्थः । अग्निमयं वदन् स्तुतिः
 मननं प्रगुजनं प्रतिप्रकृष्य शरीराग्र्येनाग्निकः, पशुपासनं
 सेवा, तज्जावस्तता, तथा एकस्याप्यर्थेयाग्र्येणैकस्याह
 धार्मिकस्य धर्मप्रतिबद्धत्वाद् वन्दामि वन्दे सोमि नमस्त्वा-
 मि, सरकार्यामि आदरं करोमि । ब्रह्माचर्येण वा संमानयामि
 उचितप्रातर्पथेति, कल्याणं कल्याणहेतुं भूजं तुरितोपश-
 मनहेतुं देवं त्वं पशुपासयामि सेवे । एतत् सोऽस्माकं प्रत्य-
 भवे जन्मान्तेर इतिव प्रथमावयव सुखाय श्रमेण क्रमेण सं-
 गतिव्याय निःश्रवसाय भोगाय व्रतगामिकत्याय भवपरंपरासु
 सातुक्पञ्चमुक्ताय भविवतीति कृता इति हेनोः संज्ञकत्वेन प-
 यांलाचयति । संप्रत्य एवमवधारित-शीममेव भो देवाऽप्युष्या !
 धर्माय विमुक्तं धार्मिकं मानप्रवरम् (वाउर्वेष्ट आसरेहं ति) बन-
 को वरदाः पुष्टोऽग्रतः पार्श्वेनक्षालम्बमाना वयस्य स वतुपण्डः,
 अम्बुपुष्टे रथोऽभरवं युक्तमायऽमादिभिरुपस्थापयन्ति प्रगुणी-
 कृत्य मम समपेयन (एवायन्ति) कृतमजनाः, क्षानामन्तरम् (कवच-
 शिक्कम् सि)स्वशुह देवनाम कृतवतिक्रमो, (कयकायमंगल-
 याप्यजि सि) कृतामि कौतुकमङ्गलायैव प्रायश्चित्तानीय दुःस्व-
 भादित्यपोहायावयं कर्मकृत्यत्वात् प्रायश्चित्तानीय यथा सा
 तथा । तत्र कौतुकानि मणीतिहेतुनाग्नि, महत्सादीनि (सि-
 खायेव्यक्तद्वयोक्तुरादीनि । “मुष्ट्यावसेकोऽहं ब्रह्माहं परिदिवा
 मयमइमवाभरणालिकपयसीर” सुगमम् । (उवहाग्रेसार”)
 उपवेशनमपेयः । (तुहइह) आरादति (ब्रह्माहं सुवहाहं)
 तत्र कुञ्जिकाभिवज्जङ्गामि, विशालीभिरनयैदेशात्पञ्चभिः,
 वागनाभिः इववरीराभिः, क्वाभिः पदहकोऽभिः, कम्बरीभिः
 कम्बरदेशे संजघाभिः, बहुसकाभिः योमिकाभिः, पयइकाभिः, इ-
 सिनिकाभिः, यासिकाभिः शासिकाभिः लुकुसिकाभिः क्विन्दी-
 भिः सिहहाभिः चारवाभिः पङ्करीभिः बाहुलीभिः मुसंडीभिः
 सवरीभिः पारसीभिः नानादेशोभिः, बहुविधानायेदेशात्पञ्चभि-
 रित्यर्थः । विदेशः, तदीयदेशायां कृपा यस्या नगरी विदेशः । तस्यः
 परिमितिकाभिः, “एतिमं वितियं पण्डियं विधायागिह” तत्र एहि-
 तेन नयनादिच्छाविशेषो, चिन्तितं च परेण दृष्टिस्थपितप्राथितं
 चाभिसिपितं च विज्ञानितं यास्मान्मयामि, स्वस्वदो यत्नेपयं
 परिचायादिरचना तद्वद् शुद्धीतो देवो यकानिस्तस्यथा, ताभिः ।
 निपुणाभिं मये कुरहा यास्तान्मया, ताभिः, अत एव विनी-
 ताभिर्मुक्तेति गम्यते । तथा चेदंकाचकाभिनं, अर्थात् स्वहस्य-
 संभवं वृन्दं परिक्रिता या सा तथा । यथैव अमणो जगन्नाह
 तथैवोपागता संभ्राता, तदनु महावीरं शिकुष्या बह्वं
 स्तुत्या नमस्यति प्रणामतः स्थिता वृद्धेयानेन कृताञ्ज-
 लिपुटा अभिमुखा भती पशुपासते, धर्मकथाप्रवधानमतरं वि-
 कृत्वा सम्प्रतिपत्ता एवमवधारित-“एवं कलु भंते ।” इत्यादि सुवा-
 मय । अत्र काशीदेव्याः पुनः काशनमा कुमारा इतिस्तुत-
 रथपदातिक्रान्तिसंनयपरिवृतः कृष्णकराजिनयुक्तो चेटकराजेन
 सह रथमुसलं संभ्रामयन् सुनरेभ्योऽपसक्तैरेवैव कृतं तद्वाह-
 (इयमिहयवचौरवार्यायैवादिपयिकरूपपडाते) सैन्यस्य
 हतत्वात् महतो मानस्य मय्यन्नाह प्रभरवीराः सुजनाः, चातिता

विनाशिता यस्य स तथा । विपातितानिहन्त्रा गच्छादिवि-
ह्वयुक्तः केतवः पताकाश्च यस्य स तथा । ततः पद्मपुष्पस्य
कर्मधारयः । अतएव [निराहोयाञ्चो हिसाञ्चो कर्मधारणे]
निर्गन्तुलोका विशाः कुर्वन्, चेदकाराजस्य (सपक्वं सपदिदि-
ति) सपक्वं समानपाम्भसमावितरपाभ्यन्तया, समतिदिक्-
सामप्यथैतमभिमुच्यतन्वर्थः । अभितुषागमनो हि परस्परसाम-
र्थ्यावच दक्षिणसामपाम्भोति । तत एव चिदिद्यावप्रीति ।

तते णं से चेत्तए राया कालं कुमारं एजमाणं पासति,
कालं एजमाणं पासिता आसुरवे जाव मिसिमिसेमाणे
निवसियं मिठमि निनाले साहडु, धणं परासुसति, तओ
अयं परासुसदं, परासुसइचा विसाहं उणं उगति, ठाडिचा
उपायकषायंतं उरुं करोति, करेत्ता कालं कुमारं एगा-
इच्चं कूडाइच्चं जीवियाओ ववरोवेति । तं कालगतं
काली काले कुमारं नो चेव नं तुमं कालकुमारं जीवमाणं
पासिहति । तते णं सा काली देवी समणस्स भ-
गवओ भ्रंतिए एयमहं सोच्चा निसम्म मइया पुत्तसोए-
णं अफ्फणा समाणं । परसुविवादिआ विव चंपगल्ला भस-
ति परणोत्तडांसि सच्चंगेहिं सच्चिवादिआ । तते णं सा
काली देवी मुहुचंतरेणं आसत्था समाणो उट्टाए उट्टेति,
ठाडिचा समणं जगवं महावीरं वंदइ नमंसइ० एवं धयाती-
एवमेयं भंते ! तइमेयं भंते ! अचित्तइमेयं जंते ! असं-
दिद्धमेयं जंते ! सचे णं एसमडे से जहे तं तुम्हे वदइ चि कडु
समणं भगवं वंदइ नमंसइ, वंदइचा नमंसइत्ता तमेव धम्म-
यं जाणप्पवरं दुहुति जायव दिसं पाउन्नइया तामेव दिसं
पनिगता जंते ! चि भगवं गोयमे वंदति नमंसति, वंदइचा
नमंसइत्ता एवं वयासी-कालं णं भंते ! कुमारं तिहिं दंत-
सहस्सेहिं जाव रहपुसलं संगामं संगामेमाणे चेत्तएणं र-
आ एगाइच्चं कूडाइच्चं जीवियाओ ववरोवेति समाणे
कालमासे कालं किच्चा कडि गइहिं गते कडि ठववन्नं ?,
गोयमति समणे भगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खल्लु
गोयमा । काले कुमारं तिहिं दंतिसहस्सेहिं जाव जीवियाओ
ववरोवेति समाणे कालमासे कालं किच्चा चट्थीए
पक्कण्णए पुव्वीए हेमाजे नरो दसमागरोवमहिंसु
नेरइएसु नेरइएणाए उववन्ने । काले णं जंते ! कुमारं
केरिसएहिं आरंभसमारंभेहिं केरिमएहिं भोगेहिं सं-
भोगेहिं केरिसएहिं संभोगेहिं भोगसंभोगेहिं केरिसेणं
वा असुभकडकम्पवज्जारेणं कालमासे कालं किच्चा चट-
त्थीए पुव्वीए० जाव नेरइएणाए ठववन्ने । एवं खल्लु मोच-
मा । तेषं कालेणं तेषं समएणं रायगिहे नामं नयरे होत्था
रिक्कत्थमियसमिद्धा । तत्थ णं रायगिहे नयरे सेणिए
नामं राया होत्था । महता तस्स णं सेणियस्स रन्ना

नंदा नामं देवी होत्था । सुलमाळा० जाव विहरति ।
तस्स णं सेणियस्स रन्ना नंदाए देवीए अत्तए अजन्
नामं कुमारे होत्था, सुलमाळा० जाव सुरुवे सामं दंनं जहा-
चित्ते जाव रज्जुवुरा चित्तए याचि होत्था ।

इत्येवं स कालमेदकाराजस्य प्रथम प्रतिरर्थं (इत्थं) वीरसमा-
सकं संमुखीनमागच्छन्तं इष्टा चेदकाराजस्तं पश्यति, इष्टा च
(आसुरवे वडे कुविए कंकिणिए मिसिमिसीमाणे चि) तथा
आशु सीमं उहः कोधन विमोहितो यः त आशुवहः । आसुरं
वा आसुरसत्ककोपन दाकणत्वात् उक्तं भणितं यस्य स आ-
सुरकः वधो रोषवान् (कुविए चि) मगला कोपवान्, वा-
पिडकितां दाकणीभूतः, ततः (मिसिमिसीमाणे चि) को-
धज्जालया ज्यसए (सिमसियं निर्वीरं मिनामे साहडु चि)
विज्जिकीं मुहुंटे होचनविकाराविशेषं ज्जहादे संहत्य विवाच
अंतुः परासुशति विक्षाकं स्थानं तिष्ठति [आयवकषायंतं
चि] बाणमाकुच्च [एगाहचं चि] एकैवाहत्वा हननप्रकारे
यच्च स जीवितव्यपरोपये तदेकाहत्वं, तदथा प्रत्ययत्वं च ।
कथमित्याह—“ कूडाहचं ” कूटस्थेव पाषाणप्रयमज्जारव-
यन्त्रस्थेव आदननं यच्च तत् कूटाहत्वं । अगवतंकिं व्याख्या ।
नि० ॥ (कृष्णकज्जकथा “ कृष्णियं ” शब्दे बह्वते)

तत्थ णं चप्पाए नयरीए सेणियस्स रन्नो पुवो वेज्जणा-
ए देवीए अत्तए कृष्णियस्स रन्नो सहोपरे कणीयसे भा-
या वेइल्ले नामं कुमारे होत्था, सुकमाल० जाव सुरुवे । तते णं
तस्स वेइल्लस्स कुमारेण सेणिएणं रन्ना जीवत्तएणं वेव
सेयएणं गंधहत्थी अट्टारसक्कं हारे पुव्वं दिन्ने । तए णं
से वेइल्लकुमारे सेयएणं गंधहत्थिणा अंततरपरियादा-
संपरिबुदं चं नगरं मज्झमज्जेणं निगच्छित्ता अभि-
क्खणं गंगं महानं मज्जणयं ओयरति । तए णं से से-
णाए गंधहत्थी देवीओ सोभाए गिन्हति, गिन्हत्ता अप्पे-
गइयाओ ल्थे ठवेति, एवं अप्पे कुंते ठवेति, अप्पे सीसे
ठवेति, अप्पे दंतमुसले ठवेति, अप्पेगइयाओ सोभाए गहाय
उट्टं वडांसं उव्विहइ । अप्पे सौकण्याओ अंदोसावेति,
अप्पेगइया दंतंवेरु सु तीणेति । अप्पे सा करेणं एहाणे-
ति । अप्पेगइयाओ अणेगेहिं कीलावखोहिं कीलावेति ।
तते णं चप्पाए नयरीए सिंघानगलेगचउक्कचवरमहापइवहं-
सु बहुजणो अन्नमयन्त्स एवमाइत्तइ आक् पक्कवेत्त-एवं
खल्लु देवाणुपिया ! वेइल्ले कुमारे सणएणं गंधहत्थिणा
अंतउरं तं चेव आक् योगेहिं कीलावणएहिं कीलावेति । त-
ए णं वेइल्ले कुमारे रज्जसिरेफकं पण्णुभवमाणे विहरति,
नो कुविए राया, तते णं सीसे पडमावइए देवीए इमीसे
कहाए लड्डाए समायीते अयमेयाक्कं जाव समुपज्जि-
त्ता, एवं खल्लु वेइल्ले कुमारे सेयएणं गंधहत्थिणा०
जाव अणेगेहिं कीलावणएहिं कीलावेति ! तए णं से

वेदं कुमारे रजसिरिकलं पञ्चजवयाणे विहरति, नो कृ-
णिए राया, तं कृणो अमहं रज्जेण वा जाव जणवणं वा ज-
णं अमहं सेयणगे गंधहत्थी नत्थि तं सेयं खलु ममं कृणि-
यं रायं एयमहं विन्मव ए चि कट्टु एवं स्नेहेति, संवेहता
जेणेव कृणियराया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छतिचा कर-
तल० जाव एवं वयासी-एवं खलु सामी । वेदं कुमारे सेय-
णगंधहत्थियाण० जाव अणेमेहि कीलावेणेहि कीलावेति,
तं कृणो सामी । अमहं रज्जेण वा जाव जणवणं वा, जाति
ए अमहं सेयणगे गंधहत्थी नत्थि, तए एं से कृणिए
राया पञ्चमार्यदेवीए एयमहं नो आढाति, नो परिजाणति,
तुसिणीए संवेहति । तए एं सा पञ्चमार्यदेवी अभिक्ख-
णं कृमियं रायं एयमहं विस्सेइ । तए एं से कृणियराया
पञ्चमार्यदेवीए अभिक्खणं अभिक्खणं एयमहं विस्विज्ज-
माणे अमहा कयाइ वेदं कुमारे सरावेति, सरावेता से-
यणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं जायति । तए एं मे वेद-
ं कुमारे कृणियं रायं एवं वयासी-एवं खलु सामी । से-
णिए एं रक्षा जीवेतए चेव सेयणं गंधहत्थी अट्टारसवंकं च-
हारं दिवो, तं जइ एं सामी । तुक्के ममं रज्जसय ए अमहं दल-
तोणं अमहं तुक्के सेयणयं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं
दल्लयामि । तए एं से कृणिए राया वेदं कुमारे कुमारे
एयमहं नो आढाति, नो परिजाणइ, अभिक्खणं अभिक्ख-
णं सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं जायति । तए एं
तस्स वेदं कुमारे कुमारे एयमहं नो आढाति, नो परिजाणति,
अभिक्खणं अभिक्खणं सेयण० तए एं वेदं कुमारे कृणि-
एणं रन्ना अभिक्खणं अभिक्खणं सेयण० हारं एवं अ-
भिक्खणिकामेणं गिणिएउकामेणं उदालेउकामेणं ममं कृ-
णिए राया सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं तं जाव
ताव ममं कृणिएणं रन्ना सेयणगं अभिक्खणं अभिक्खणं
हारं गहाय अंतैउपरिवुक्कस्स सज्जंमपोक्कणमाताए चं-
पातो नयरीतो पढिक्खलमिचा वेसाळीए नयरीए अज्जं
चेदयं रायं उवसंपज्जिता एं विहरितए एवं संपेहेति, संपेहे-
ता कृणियस्स रन्ना अंतैराखि जाव पढिजाममाणे परि-
जाममाणे विहरति । तए एं से वेदं कुमारे अमहा
कयाइ कृणियस्स रन्ना अंतै जाणति सेयणगं गंधहत्थि
अट्टारसवंकं च हारं गहाय अंतैउपरिवाणपरिवुक्के सज्जंम-
पोक्कणमायाए चंपाओ नयरीतो पढिक्खलमति, पढिक्ख-
लममा जेणेव वेसाळा नयरी तेणेव उवागच्छति, वेसा-
लीए नयरीए अज्जं चेदयं रायं उवसंपज्जिता एं
विहरति । तए एं से कृणिए राया इमंति क्हाए मज्जे
समाणे एवं खलु वेदं कुमारे ममं असंविदितेणं सेयणगं
गंधहत्थि अट्टारसवंकं च हारं गहाय अंतैउपरिवाण-

संपरिवुक्के जाव अज्जं चेदयं रायं उवसंपज्जिता एं विह-
रति । तं सेयं खलु ममं सेयणगं गंधहत्थि अट्टारसवंकं
हारं दूतं पेसितए एवं मपेहेति, दूतं सहावेति, सहावे-
ता एवं वयासी-गच्छइ एं तुमं देवाणुप्पिया ! वेसाळि न-
गरिं, तत्थ एं तुमं ममं अज्जं चेदयं रायं करतलवद्धाव-
ता एवं वयासी-एवं खलु सामी । कृणिए राया विन्मवेति-
एस ए वेदं कुमारे कृणियस्स रन्ना असंविदितेणं से-
यणगं अट्टारसवंकं च हारं गहाय इहं हव्वमागए, तए
तुक्के सामी । कृणिं रायं अणुगणहमाणा सेयणगं गंध-
हत्थि अट्टारसवंकं हारस्स कृणियस्स रन्ना पच्चाप्पि-
इ, वेदं कुमारे पेसइ । तए एं से दूए कृणिए करतल०
जाव पढिमुणित्ता जेणव स ते गिहं तेणेव उवाग-
च्छइ, उवागच्छिता तदेव चित्तो० जाव चच्चावित्ता एवं
वयासी-एवं खलु सामी । कृणिए राया विन्मवेइ । एस एं
वेदं कुमारे तदेव भाणियव्वं जाव वेदं कुमारे सपे-
सइ । तए एं से चेदए राया तं दूयं एवं वयासी-जइ
चेव एं देवाणुप्पिया । कृणिए राया सेणियस्स रन्ना पु-
त्तं चिच्छणाए देवीए अत्तए ममं न तुए तदेव एं वेद-
ं कुमारे सेणियस्स रन्ना पुत्तं चिच्छणाए देवीए अ-
त्तए ममं न तुए सेणियेणं रन्ना जीवं तए एं चेव वेदं
कुमारे सणगे गंधहत्थी अट्टारसवंकं हारे पुक्खदिन्नं
तं जइ एं कृणिए राया वेदं कुमारे रज्जसय ए जणवयस्स अज्जं
दल्लयति । तौ एं अमहं सेयणगं अट्टारसवंकं हारं कृणियस्स
रन्ना पञ्चणियामि, वेदं कुमारे पसेमि, तं दूयं सम्मा-
णति, पढिक्खलमि । तए एं से दूते चेदएणं रन्ना पढि-
क्खलमि समाणे जेणव चाउमंटे आसरेहे तेणेव उवा-
गच्छइ, चाउमंटे आमरहं तुक्कंति वेसाळिनगरिमज्जं
मज्जेणं निमाच्छइ, निमाच्छता सुभेहि वमहीहि पायरा-
सीहि जाव चच्चावित्ता एवं वयासी-गच्छ एं तुमं देवा-
णुप्पिया । चंपं नगरिं चेदए राया आणवेति । जइ चेव एं
कृणिए राया सेणियस्स रन्ना पुत्तं चिच्छणाए देवीए अ-
त्तए ममं न तुए तं चेव भाणियव्वं, जाव वेदं कुमारे
पेसिमि, तं न दूति, तं सामी । चेदए राया सेयणगं अट्टा-
रसवंकं हारं वेदं कुमारे पसेमि । तए एं से कृणिए राया
कुक्कं वि दूयं सहावेता एवं वयासी-गच्छइ एं तुमं देवाणु-
प्पिया ! वेसाळि नगरिं, तत्थ एं तुमं ममं अज्जं
चेदं जाव एवं वयासी-एवं खलु सामी । कृणिए
राया विन्मवेइ जाणि काणि रयणाणि समुपज्जंति
सव्वाणि ताणि रायकुल्लमाणि । सेणियस्स रज्जो रज-
जिरिकारेमाणस्स पालेमाणस्स दुवे रयणा समुपपन्ना ।
तं जहा-मेयएणं गंधहत्थी, अट्टारसवंकं हारे । तं तुक्के

सामी ! रायकुलपरपरागयं त्रिदयं आशोषमाणे सेयणगं गं-
 षाहस्यं अट्टारसवंकं च हारं कृणियस्स रत्नो पच्चप्पिण्ह,
 वेदुल्लं कुमारं पेसेह । तते एं से दूते कृणियस्स रत्नो तदेव
 जाव वच्चाविचा एवं वयासी-एवं खलु सामी ! कृणिए
 राया चिञ्चवेड-जाणिति जाव वेदुल्लं कुमारं पेसेह । तते एं से
 चेहए राया तं दूयं एवं वयासी-जह च्वे एं देवाणुप्पिया !
 कृणिए राया सणियस्स रत्नो पुत्ते चिञ्चणाए देवीए अचए
 जहा पढेमं जाव वेदुल्लं च कुमारं पेसेह चि दूतं सकारंति
 सम्माणेति पभिसिज्जति । तते एं से दूए जाव कोणि-
 यस्स रत्नो वच्चाविचा एवं वयासी-चेरए राया आणवे-
 ति जह च्वे एं देवाणुप्पिया ! कोणिए राया सणियस्स
 रत्नो चिञ्चणाए देवीए अचए जाव वेदुल्लं कुमारं पेसेमि ते
 न देति एं मामी ! चेहए राया सेयणगं गंधहत्थिं अट्टार-
 सवंकं च हारं वेदुल्लं कुमारं नो पेसेति । तते एं से कृणिए
 राया तस्म दूयस्स अंतिए एयमडं सोच्चा निसम्म आसु-
 रुते रुढे कुविए जाव मिमिमिमेयाणे तच्चे दूतं सहावेति,
 सहावेतिच्चा एवं वयासी-गच्छह एं तुमं देवाणुप्पिया !
 वेसाहोए नयणीए चेरगस्स रत्नो वामेणं पादेणं पायपीढं
 अक्रमहि, अक्रमिच्चा कुंतगेणं लेहं पणावेहि, पणावेहिच्चा
 आसुरुत्ते जाव मिसिमिमेयाणे तिउद्धी जिउसी निमज्जे
 साहदु चेरयं रायं एवं वयासी-हं जो चेरगरया ! अपत्थि-
 यपात्थिया तुरंतं जाव परिवाज्जिच्चा एम एं कृणिए राया
 आणवेड-पवप्पिणाहि एं कृणियस्स रत्नो सेयणगं अट्टार-
 सवंकं च हारं इल्लवेदुल्लं कुमारं पेसेहि, अहवा जुळं मज्जेह
 चिह्माहि, एम एं कृणिए राया मवज्जसवाहणं जुळसज्जे इह
 हव्वमागच्छति । तते एं से दूतं करतलं तहेव जाव जेणव
 चेरए राया तेणव उवागच्छद, उवागच्छिच्चा करतलं जाव व-
 द्धावेचा एवं वयासी-एस एं सामी ! ममं विणयपडिबची इ-
 याणि कृणियस्स रत्नो आणुची चेहगस्स रत्नो वामेणं पाएणं
 पाटपीढं अक्रमति, अक्रमिच्चा आसुरुते कुंतगेणं लेहं पणावे,
 तं च्वेव सवज्जसवावारेणं इह हव्वमागच्छति । तते एं से चे-
 रए राया तस्म दूयस्स अंतिए एयमडं सोच्चा निसम्म आसु-
 रुत्ते जाव साहदु एवं वयासी-ता अपमेणं कृणियस्स रत्नो से-
 यणगं अट्टारसवंकं हारं वेदुल्लं च कुमारं नो पेसेमि, एस एं जु-
 ष्सज्जे चिह्माहि, तदूयं असक्कारितं असंमाणितं अवहारेणं
 निच्छुहावेडि । तते एं से कृणिए तस्म दूतस्स अंतिए एयमडं
 सोच्चा निसम्म आसुरुते कालादीए दसकुमारे सहावेड, स-
 हावेडिच्चा एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ! वेदुल्लं कुमारे
 ममं असंविदितेणं सेयणगं गंधहत्थिं अट्टारसवंकं अंतिउरं
 सयंनं च गहाय चंपातो निक्खमति, वेसाहं अज्जगं जाव
 ज्वसंपञ्चिच्चा एं विहरति । तते एं मए सेयणगस्स गंधह-

विस्स अट्टारसवंकं अट्टाप दूया पेसिया, ते य चेरए रत्ना
 इमेणं कारणेणं पडिसेहिता अट्टारं वणं ममं तच्चे दूते अ-
 सक्कारिते असंमाणिते अवहारेणं निच्छुहावेति, तं सेयं खलु
 देवाणुप्पिया ! अमहं चेहगस्स रत्नो जुळं गिन्दुत्तए, काला-
 इया दस कुमारा कृणियस्स रत्नो एयमडं विणएणं पभिसुणे-
 ति । तते एं से कृणिए राया कालादीए दस कुमारे एवं वयासी-
 गच्छह एं तुमं देवाणुप्पिया ! सपसु सपसु रज्जसु पत्तेयं प-
 त्तेयं एहाया जाव पायच्छिच्चा हत्थिस्संभवरगया पत्तेयं पत्तेयं
 तिहिं दंतिसहस्सेहिं एवं तिहिं रहसहस्सेहिं तिहिं आस-
 सहस्सेहिं तिहिं मणुस्सकोदीहिं मक्किं संपरिवुद्धा सव्वहृदीए
 जाव रवेणं सएहिं सएहिं तो नगरेहिं तो पभिनिकलमंति, पभिन-
 कलमंतिच्चा ममं अंतियं पाउअवह । तते एं त कालाइया दस
 कुमारा कोणियस्स रत्नो एयमडं सोच्चा सपसु सपसु रज्जसु
 पत्तेयं एहाया जाव तिहिं मणुस्सकोदीहिं मक्किं संपरिवुद्धा
 सव्वहृदीए जाव रवेणं सएहिं सएहिं तो नगरेहिं तो पभिन-
 कलमंति जेणेव अंगजणवए जेणव चंपा नगरी जेणेव कु-
 णिए राया तेणव उवगता करतलं जाव वच्चावेति । तते
 एं से कृणिए राया कोणियपुरिसे महावेति, सहावेतिच्चा एवं
 वयासी-खिप्पावेव जो देवाणुप्पिया ! आभिसेकं हत्थिरयणं
 पभिकप्पह, म एं हयगयचाउरं गिणीनेणं सज्जावेड, ममं एय-
 माणसियं पच्चप्पिण्ह जाव परिप्पणंति । तते एं से कृणिए
 राया जेणेव मज्जणधरे तेणव उवागच्छद, जाव पभिनिया-
 च्छिच्चा जेणेव वाहिरिया उवद्धाणसाला जाव नरवडे दु-
 रुढे, तते एं कृणिए राया तिहिं दंतिसहस्सेहिं जाव रवेणं चं-
 पं नगरं मज्जेह मज्जेणं निमगच्छति, निमगच्छिच्चा जेणेव
 कालादीया दस कुमारा तेणव उवागच्छति, उवागच्छिच्चा
 कालाइएहिं दसकुमारेहिं सक्किं एगंततो मत्तायंति । तते एं से
 कृणिए राया तेत्तीसाए दंतिसहस्सेहिं तेत्तीसाए आससहस्स-
 हिं तेत्तीसाए मणुस्सकोदीहिं सज्जिं संपरिवुद्धे सव्वहृदीए जाव
 रवेणं सुजेहिं वसदीहिं पातरायेहिं नातिविगिद्धेहिं अंतरावासे-
 हिं वसमाणे वसमाणे अंगजणवयस्स मज्जे मज्जेणं जेणेव वि-
 देहं जणवए जेणेव वेसाहं । नगरं तेणव पहरित्त्यमणया ते
 तते एं से चेहए राया इपीसे कहाए अच्छेदे समाणे नयव-
 छिद्धिं नयवेच्छिद्धिं कासीकोसलका अट्टारस वि गणरायाणां
 सहावेति, सहावेत्ता एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पि-
 या ! वेदुल्लं कुमारे कृणियस्स रत्नो असंविदितेणं सेयणगं
 अट्टारसवंकं च हारं गहाय इहं हव्वमागते, तते एं कृणि-
 एणं सेयणगस्स अट्टारसवंकस्स अट्टाप तत्रो दूया पेसि-
 या, ते य गए इमेणं कारणेणं पभिसेहिता, तते एं से
 कृणिए मय एयमडं अपभिसुणमाणे चाउरं गिणीए से-
 णाए मक्किं संपरिवुद्धं जुळसज्जे इह हव्वमागच्छति,

संस्पर्धनं दृष्टव्यं कौणिकराजप्रभितं निषेधितम् । तृतीयवृत्त-
स्वस्वसत्कारितोऽप्यष्टारेण निष्कालितः । ततो धार्मा सप्तमया-
ञ्च प्रदीप्तमुद्यता वधार्मते कृषिकराजः कालादीन् प्रति भण-
ितवाद ॥ तऽपि च दशापि तद्वधा विनयेन प्रतिशुश्रूषितं युष्म-
न्ति । एवं वधासि वि । एवमप्यदीर्घं तावत् प्रति-पञ्चत युयं
स्वराग्रेषु निजमिजसामम्बा सख्यौ समागतस्य मम समीपे,
तस्य कौणिकोऽभिषेकार्हे इतिरानं निजसमुद्धेयपस्यापयति
प्रगुणीकारयति । “ प्रतिकल्पयतेति पाठे ” सखाहधत्तं कुरुत
इत्याहं प्रयच्छति । [तमो ह्यसि] त्रयो वृत्ताः कौणिकेन प्रेषिताः ।
[मयर्पाह सि] इत्युपाहितैः फलकादिभिः [तोर्पाह सि] इवभिः
[सजीवाह सि] सप्तस्यैषेयुर्निर्मुक्तैः कवचैः शरैश्च इत्यष्ट-
द्वैतीं रौके श्रेयिकनयूणां यौग्यां कालमहाकाशचक्रज्ञानं
क्रमेण व्रतं पर्यायाभिधायिकम् । “होएहं च पंच” इत्यादिवाचा ।
अस्याधोः-इदमुच्यते प्रये प्रयोः काशमुकाशसत्कथाः पुनर्वाग्भितपर्या-
यः पञ्चचर्षापि त्रयाणां चत्वारि त्रयाणां त्रीणि त्रयोहं द्वे एवं
व्रतपर्यायः । तत्राद्यस्य यः पुत्रः पञ्चनामा स कामान् परित्यज्य
अगव्यं महावीरस्य समीपे शूरीतमं पदादशाहचारीभूत्वाऽ-
स्तुम् बहु वतुषपष्टादधिकं तपःकर्म कृत्वा अतीव शरीरेण कु-
श्लः शूतः विष्णोः कृतवान्-पादद्वितं मन्त्रवर्षायादिशक्तिस्तत्तद-
गन्तमनुज्ञाप्य जगत्तदनुज्ञया मम पादोपागमनं कर्तुं श्रेय इति
तत्रैवासी समनुतिष्ठति । ततोऽसौ पञ्चवर्षमनपालनमपः-
कृत्वा संस्त्रजनया काशगतः सौमनं देवत्वमोत्पन्नो हिसागरोपम-
स्थितिकः, ततश्चतुष्टया महाविद्वद् वरपथ स्तेष्यति । इति कदाप-
वन्तसकालेनस्य प्रथममन्त्रयमं समाप्तम् । नि० १ वग् । जम्बूद्वी-
पे ब्राह्मणकदागमरीवास्तव्यं स्वनामप्रत्यये शुरुपते, हा० २. ४०
१ अ० । यस्य पुत्री कालो देवो चमरस्याग्रमहिषी जाता (इति
“अग्रमहिषी” शब्दे प्रथमभागं १६६ पृष्ठे उक्तम्) महाविधिभेदे,
“ काले कालधायि, स्वपुत्राणं च तिरु वि वसेसु ।
सिपस्य कम्मणि य, निशि पञ्चाय हितकराणि ॥१॥ ”

अष्टपष्टो निधिः (काले कालधायनिर्यादि) कालनामनि निधौ
कालज्ञानं सकलज्योतिःशालावृत्तिश्च ज्ञानम्, तथा जगति त्रयो
वंशाः, वंशः, प्रवाहः, आबलि का इत्येकाध्याः । तद्यथा-तीर्थकरवं-
शश्चक्रवर्तिवंशो वलदेववासुदेववंशश्च । तेषु त्रिष्वपि वंशेषु यज्ञा-
व्यं यत्र पुराणमतीतम् । उपलक्षणमेतत्-वर्तमानं ह्युभाद्युजं तत्
सर्वमस्ति इतो महाविधितो जायत इत्यर्थः । शिष्यपुत्रं वि-
ज्ञानशतम्, घट्टेहोहविश्वरूपनापितिशिल्पाणां पञ्चानामपि प्रत्ये-
कं विशुतिज्ज्ञेत्वाय कर्माणि च कविषाणिज्यादिनि ज्ञान्यम-
ध्यमाह्वयेभेदिनामि नि। एतेषां नि प्राजाया हितकराणि निवाहा-
भ्युदयहेतुत्वात्, पतत् सर्वमेषाभिधीयते । जं० ३ वक्ता० । स्था० ।
अङ्कानुसारं पदपञ्चाशत्तमं महाप्रदं, सू० ५० २० पाठु० । क-
वर्णावृत्तिनारकाणां पाचकं यातनाकारकं वर्णाक्ष कालं सप्तमे
परमाधार्मिके, भ० ३ श० ६ उ० । आ० ५० । प्र० ।

अपि च-

मीरासु संतुष्टसु य, कंसु य पयणसु य पर्यति ।

कुर्जसु य वक्षीसु य, पर्यति काञ्चा उ णेरप् ॥ ७६ ॥

(मीरासु इत्यादि) तथा कालाख्या नरकपालाः सुरा मीरासु शी-
र्षेषुष्टी, तथा शुरुकेषु, तथा कंसुकेषु प्रचरन्केषु गीततापेषु
नारकाश्च पचन्ति, तथा कुम्भीषुष्टीकृतिषु, तथा वक्षीष्वयसक-
वक्षिषु नारकाश्च व्यवस्थाप्य आबामत्स्यानिश्च पचन्ति । सू० १

भु० ५ भ० १ उ० । कालावतंसकमन्त्रेन स्वनामक्याते सिंहा-
सने, हा० २ भु० १ अ० । यत्र चमराग्रमहिषी काशी देवी उपपत्ता ।
क्षीहे, न० । चातुषु, तस्य कृष्णत्वात् तथात्वम् । कालो, न० । काशी-
यके गन्धर्वभेदे, न० । तयोर्गन्धर्वकृत्येयु कृष्णत्वात् तथात्वम् ।
कोकिह, पुं० स्त्री० । तस्य पतिषु कृष्णत्वात् तथात्वम् । कीर्ण-
राते, रत्नाचित्रके, कलमर्दे (कालकलम्पा) वृत्तं च । पुं० ।
शुभिप्रदं, कृष्णत्वात् तस्य तथात्वम् । बाराविंशे, विंशदेन ज्यो-
तिषोके यावदीति निषेधे योगेन, “कोवीरो वैपरीत्येन कालो,
वरेऽकोपे संयुक्ते तस्य पाहाः । राजावती वैपरीत्येन गम्यी,
यात्रायुजे संयुक्ती वजनीयौ” ॥१॥ काहाये शिम्बीभेदे, वाच० ।
अष्टपञ्चाशत्तमं महाप्रदं, “हा काला” स्था० २ उ० ।

कालओ-कालतत्-प्रत्य० । कां प्रतित्यर्थः वा । सू०,
दे० ना० २ वग् ।

कालं नर-काशं नर-पुं० । कालं जरयति कु-गिह्म प्रच वा ।
पुं० । परेतभेदे, “यन् पुन बोधयौ कालं जरयतिषीए गंगाय
महानदीरे विजिस्स य अंतरा” भा० म० हि० । देशभेदे, थ०
२० । सच कालञ्जरगिरिरूपजनपदाधिभूतः, ततो प्रवादी रो-
पथत्वात् प्रत्यतिवाच्यं पुं० । कालञ्जरके तद्वृत्ते, नि० । कां
शुयुं जरयति, जु वा अञ्ज । काशस्य श्रुत्योर्जरके, जि० वाच० ।
कालकीर्त्ति (ण)-काशकाङ्क्षिण-नि० । अथसरत्तं, उ० ६
अ० । “ सन्ति सद्भिर्त सदाजते कालकली परित्यज् ।
काल इति श्रुतोत्तरप्रकृतिभेदभिर्न प्रकृतिस्थित्यनुज्ञागप्रदे-
शश्च-वात्मककथायांयस्यसकमेतथा व्यग्रस्थापितम्, तथा बज-
रुष्टुनिधत्तनिकाचित्तावस्थां गतं कर्म, तच्च न च्छसीयसा
कालेन क्रयमुपगतीत्यतः कालकाङ्क्षीत्युक्तम् । आभा० १ उ०
३ अ० २ उ० ।

कालकल्प-काशकल्प-पुं० । मासकथादी, पं० आ० ।

एतो व काशकल्पं, बोच्चाभि जहकर्मणं तु ।

मासं पञ्जोमवणा, बुद्धावास-परिषाय-कपो य ॥

उस्सगपदिक्रमणे, कितिकम्मे चेव पडिलेहा ।

सज्जायफाणजिकले, जसविषारे तदेव सज्जाए ।

विकस्समणे य पेवेसे, पं० ज्ञा० ।

मासकथादीनाम-

....., अहुणा बोच्चाभि कालकल्पं तु ।

जावाठतंतुभीणं, अणुपालेता व सामभं ॥

गीतमहाओ विहारे, सविग्गेहं च जतणुबुधो ठ ।

असती वि मग्गमाणे, तेत्ते काले इमं माणं ।

पंच व ह्म सत्तमत्ते, अतिरेगं वा वि ज्येयणां तु ।

गीतत्यपादमूलं, परिमग्गेओ अपरितेत्ते ॥

एकं व दा व तिसिह व, उकोसे मारसेव वासाई ।

गीतत्यपादमूलं, परिमग्गेओ अपरितेत्ते ॥

संविग्गेओ गीयस्यो, जंगवउक्के तु क्खमववसेण ।

असती ततिय वितीरे, चउत्थगणो ऊ उवसे ॥

उक्कमओ खलु अहुणो, चउरो अहुणा चउत्थजंगमिम् ।

अस्सङ्का उवसंपद, तं नत्थि चउत्थजंगम्मि ।
 एतंमिं तु अलंभे, एगो थामावहारमकरंते ॥
 विहरेज गुणसम्मिद्धो, अण्णिदाणो आगमसदाओ ।
 कास्सम्मि संकिस्सिद्धे, उक्कायदयावरो वि संविग्गो ॥
 जयजोगीण अलंभे, पण्णगेएहत्तरेण संघासो ।
 पण्णगेएहत्तरपसत्थे—मादिभंगे चउत्थए जयणा ।
 जत्थ वसंती ते तु, हाति तहिं वीमुवसदीए ॥
 तेसिं निवेदिऊयं, अह तत्थ ए होज अत्तवसदीओ ।
 ए वहेज्ज वा उदंभं, वसेज्ज तो एकवसदीए ॥
 अपरीजोगोगासे, तत्थ उतां पुणो वि य जएज्जा ।
 आहारमादिपहिं, एमेण विट्ठिणा जहाकमसो ॥
 आहारे उवहम्मि य, गेस्सणापादकारणे वा वि ।
 थामावहारविजडो, असतीउत्तो ततो गहणं ॥
 आहारउवहिमादी, उप्पादे अप्पणा विसुदं तु ।
 असती सतलाजस्स उ, जो तेसिं साहुपक्खिओ ॥
 सो तु कुत्ताई पुत्ति—ज्जती मुदा एत्ति वा वि सो तेसिं ।
 तह वि अलंभंता तू, जतती पण्णदाएणि जो लहुगा ॥
 सांविग्गपक्खिससङ्घिओ, ताहे उप्पादएज्ज मुक्खं तु ।
 असती पण्णदाणी वा, जतिउत्तु अप्पे पक्खिगहणं ॥
 तह वमती तम्मादण—वाणीयं गिएहती तहिं चव ।
 णियेगे वि पक्खिगहणे—एहति पासत्थणाओ य ॥
 उवहिं पुराणगहितं, अपरीउत्तं तु गेएहती तेसिं ।
 अमती तएत्तरं पी, जदि य गिस्सणां भवे तत्थ ॥
 तत्थ वि जएज्ज एवं, असती सव्वं पि मे करंजितरे ।
 अहवा ते वि गिस्सणा, हवेज्ज ताहे करे सो वि ॥
 एतत्थं इच्छिज्जति, गच्छो अस्सोसजं तु माहुज्जं ।
 कीरति ए पमाओ खलु, तम्हा गेस्सएहं कायव्वो ॥
 दीहो व मरुहओ वा, कम्मो चइड हवेज्ज आतंको ।
 मरुहो अदिग्गरोगो, तन्निवरीओ भवे इत्तरां ॥
 कादकचळे वी खलु, कायव्वं होति अप्पमंसेणं ।
 ठउव्क्के वामासु अ, दिवराओ चउकमंतं तु ॥
 जिणवयणजासियम्मि, जिज्जरंगलएहकारणे विउला ।
 आतंकपउत्तराए, कउपक्किइया जहण्णेणं ॥
 जह जयरमहुवरगणा, शिवयंती कुसुमियम्मि वणसंभे ।
 इय हांति णिवइयव्वं, गेस्सएहे कइवपज्जेणं ॥
 सयमेव दिट्ठिवादी, करेति पुच्छंति आणणो वेज्जं ।
 वेज्जजाण अड्ढं पुण, णायव्वमिणं समालेणं ॥
 संविग्गअसंविग्गो, दिवसत्थे लिंमि सावए सएही ।
 असन्मीसन्नि इतरे, परातिथियकुसलए इत्थं ॥
 जदि दिणमलज्जमाणे, तत्थ उवयव्वनं जं व किंचि ।
 तत्थ तु भण्णज्ज को वी, सुक्खं तु उवे दवे दोसो ।

मंसत्तं पि सुव्वं तु अ—णिदं वसु सोहणं सु सारत्थं ।
 अतगं होती इतरे, दोसा वा वहु इमे णिक्के ॥
 दव्वे पक्खीए य, पमज्जणपाणतक्काहिरणा ।
 एते दोसा जम्हा, तम्हा तु दवं ण उवेज्जा ।
 जएहति जणं कज्जं, तं उवेज्जा तहिं तु जयणाए ।
 आतंकविवच्चासे, चउरो लहुगा य गुरुगा य ।
 जं सेवियं तु किंचि, गेस्सएणे तं तु जातु पउणो वि ।
 आसेवते तु साधू, रसगिणो मेलओ चव ॥
 तंवलपचणा ते—ए माहु ससा वि तू विणस्सेज्जा ।
 णिज्जूहंती तं तू, मा अएहो वी तहा कुज्जा ॥
 कालकप्पाहिरारं, तुमत्थुणा होति सो वि तस्सरिसो ।
 कालविकप्पाएहो वी, असिवादीओ सुणयव्वो ॥
 असिबे ओमोदिए, रायउल्ल पवादुट्टे वा ।
 आगादं अण्णिगिणं, कालरक्खेवावगमणं च ॥
 अग्निव जदि जतियं ता, डिगिणिवेगेण तक्खणे गच्छे ।
 सव्वत्थ वा वि अग्निं, कादकक्खेवा विवेगेणं ॥
 ओमि चवं कुज्जा, पवादिदुट्टेण बुद्धिलोयाणं ।
 तत्थ वि य अन्नसिं, गिहिसिं वा वि चासेज्जा ॥
 एयं चिय आगादे, अहवा देहस्स जा तु वावची ।
 णिवसयाणचीए व, भत्तम्म णिमेहणं चव ॥
 एतसामएणत्तरं, अण्णागाहं लपणो णिसेवेज्जा ।
 तट्ठाणतावराहं, संवहियमावराहाणं ॥
 संवह्तितावराहं, ततो व छेदो तं व मूलं च ।
 आयाये कप्पे जं, पमाणुणिम्माणचरिमम्मि ॥
 एसां तु कालकप्पो, पं० जा० ।

इयाणि कादकप्पो । कल्लं कादकः । कालससुहो नीयनं अने-
 नार्थ इति नयः । केवइयं पुण कालं साहुणा संजमं अणुपालय-
 थ्वं ? । उचयते—जाव आउसं ताव अणुपालयथ्वं । सो पुण
 कथं अणुपालयथ्वो ? । उचयते—गीयत्थसंविमसागान्ने । जह
 पुण वापाएण गीयत्थसंजया न होज्जा ताहे मणिगव्वो ।
 तत्थ गाहा—(पंचमसत्तसया) गाहा सिद्धाएवं संवगेगे वि दो
 हो गाहाओ, जत्थ गओ तत्थ चउमेयो, तस्स अणुपालयसंवि-
 ग्गाणं अलंभे एगो वि रागदोमणिपमुक्को थामावहारं न क-
 रंतेो विहरेज्जा, परोसहेउ अवपरंतेो अणुगृहियव्वसवीरिओ आ-
 गमसदाओ । आगमो नाम सुत्तांज्याणि । एयसु पणसु जयंता
 गीयत्थसंविमो पुउवमणिओ चउज्जो, तस्स सगासे अयथा,
 तस्ससह विइयनइयाणं कथं आरिथयथ्वं ? । गीयत्थसंविमा-
 पायमूले, तस्सा सह विइय गीयत्थसंविमो पच्छा संविमआग्नि-
 यत्थे पच्छा चउत्थे पडिसेहो, आयतिथं भंगाल अस्स य एगो
 वि थामावहारविजडो विहरिओ गाहाकालम्मि संकिस्सिद्धे । सं-
 किस्सिद्धकालो नाम जम्मि कादं गीयत्थसंविमो नत्थि, सो सं-
 किलिडुकावो, तत्थ उक्कायदयावरो जुसजोमी भावसंविमो, अ-
 क्काने पासत्थावरो जत्थ गांम तत्थ अत्तए, अक्काप वसदीए सक्-
 मावदुक्कुरे विलवज्जयाए ठवणायिरिं काऊण ओहनिउत्तुत्ति-

विहीर पयसि निवेयं काऊण । अह अभा यसहो न होजा, तथ
वा त्रियस्स उदें न वहरि, ताहें तेसि चव वसहो । अपारिहंजमा-
न ठासे वाह तथ द्विओ आहारोवाहिम्मि य जह आहारो सयाप
पसणाप हिंममाणो य भंजउजा ताहें पणयपावहाणो । एअय जाव
वसहण्ड पत्तो, जह तह वि न भंजउजा तं य पामस्याह
निमंजजा ताहें भणइ-उवयसं देह, कुलाणि वा मम साहह
अणइ, अह तह वि पयस्स न देंति ताहें जा धम्मसङ्घियतरा तं
पुवं चव गाहइ, संविग्गभावायं ताहें जणइ-पयण समं हिंमा-
मि । तेण वि समं हिंमनो सयाप एसणाप लहए तं च
जणइ-अहं अप्पणा चव जाणिस्सामि जं भम गेहिहवयं भ
तं मद्दुए गेहएहिंसि । अह तेण वि समं भायणं देजा ताहें
धम्मसङ्घियं भणइ-नुमं मम हिंमहि, अहवा नुमं एसणउजं देहि,
असह उक्काडें पि गेहइ, ठवही य अप्पणा जयइ जाव
उत्तलहं पत्तो जाहें न लभइ तह वि ताहें न भणइ-मम इ-
व्वावह । अह तहा वि न लजइ ते य भणेजा-इमं सीयं
गाढं तुमं च परिकोवही इमं पि गेहहादि, ताहें तेसि तणयं
अं अहिणयगहियं उग्गमाप्याणं तुज्जे अपरिनुजं तं गेहइ,
तस्स अमहं मंदपरिनुजं गेहइ, तं चव असह परि-
नुज पि. पच्छा पुराणगहियं उग्गमाप्युज्जे अपरिनुजं,
अमहं परिनुजमवि तस्स सह एसणाप अतुजं अ-
भिणयगहियं अपरिनुजं मंदपरिनुजं पि पच्छाओ उप्पाय-
ए अतुजं अभिणयगहियाह पच्छा उग्गमेषं वि तुज्जे अ-
भिणयपुराणपरिनुजं च एव जाव हंसाहं पि रागहोसवि-
मुक्को, गाहा- (दीहो व मन्इओ वा) अह तथ अयमाणो
भाजा, तथ जइ समन्था अप्पणा वेह जयइ असह भंभे
साहें ते आणेत, एवं सो धाम्मद्वाराविज्झो असह गि-
गइइ, सो पुण आर्यको दीहो मन्इओ वा होओ दोषु वि
कायव्यं । अहवा तंति गेहएहं होजा ताहें सो तेसि क-
रेजा, ययमिमितं गच्छवालो इच्छिजइ, पराप्परसाहि-
दुग्ग वा कालचउक्कनिओ व भासासु रासिदिवसओ वा
जिणवययनिहिट्ठा गेलएहं करेमाणस्स विपुला निज्जरा,
तम्हा कायव्यं निज्जराकामिण । इव्वयमाणं ति वेज्जो
पुच्छियव्यं । कहं भयंति-गिहायो नयव्यो वेज्जसना-
सु, एवं जणंतस्स चउग्ग, सो गिलाया निज्जमाणो
परितापणइ गाढमगाढं अह सण्णा वा मल्लकुले वे-
लाइ वेज्जो वा गिहण समानो । समानो वि अम्मगिओ
एगसाइओ छारउक्कुरेडे वि त्रिओ वा कसाओ वा
जणउजा-कि मम धरं सुसाणकुली, अहवा तथ वे-
ज्जगिहं अन्ने आउरा पासंमगहत्या य सेज्जानु नवणी-
यत्तालिमउलासु उक्कंलवयतासियंउमाइसु सीयधरं वासा-
रत्तसकपूरचंदणं इमं वा कालामुक्काइ आदारे य ताप-
पारो पासिना संताविमओ रायमं वा पव्वइओ, परिगम-
णाइ असंतविमयो निदानं करेज्जा, जम्हा एएदोसा तम्हा न ने-
यव्यो गिलायो वेज्जवरं । सा पुण वेज्जपुच्छा विहिंमविही य
यणो उंको दो अमइया चसारि नदीहारी तम्हा तिखि य पंच व सत्त
व तं पुण गच्छता आक्कणवेक्कू करेति, काळवरपहरणं निसे-
उमइल्लाणि वा गेहएति एकैकम्मि चउग्ग । तम्हा सुकिल-
या पत्तयचोअपट्ठइरणकणं तथ गया वेज्जो कसाओ
अम्मगिओ वा पुच्छंति चउग्ग, पत्तयासल्लगओ य संतो
पुष्पपडलहत्यगओ आउरत्तयाण वा धायमाणो पुच्छिजइ

आयाणमिदाणं च मसा साहज्जइ सो पुच्छओ उवयसं वेज्जा,
द्व्याइव्वया कलमसालिंतुलवाउरकेण गोक्षीरेण अदुर-
सवंजनाओवेवा ज्ञाप्यं ववइसजा, केतओ सीयकाओ गम-
धरे उवहकालं सीयधरं उक्कंलवयतासियंउमाइ सकपूरचंदणा-
इ वा कालमां पुष्पपट्ठाइ जाव अउरत्तं वा तावओ जण
गीयवाइयनामयकुनकाररुहकारुयुयुकारकसकाररुयसाहं वा
रवसाइमां य जण्यं कण्ठा इहा न्तिथ जहा रत्तो अपदि-
कूलेसु सव्वकउज्जेसु वि भावियव्यं । एवं जणिए जइ जणइ कुओ-
अइ एयाणि चउग्ग गिलाणो परिचित्तो, एवमुवदिहं ज्ञापिय-
व्यं-सावग । तुमं रायमाइइ इरिहाण य तिगच्छु करइ,
विजवायुक्कं जाणइ, तुमं अओ परदुययजीवी सव्वमअओ
ममियव्यं, जया कलमसाओवाउरके वा न जमेज्जा तया कि
कायव्यं, तया इतरं इतरं वा गोक्षीरं, एवं जाव कावुकणे
उल्लारासु वा त्रिओ । केतओ य किट्ठयमाइ जाव वक्कमुओ
विहिंमिणी कौण काळओ जाहें लभइ । भावओ जाणसु
अइहं वक्काइइ । नतुक्कं भवति-“निरेसमवुत्तं, निकायणा पच्छ
इच्छा य । आर्यकपउरयाए, पुण कपपिकइया जहखिया ।” तं पुण
कहं गेतव्यं गिलाणस्स (जइ मममदुकरमाणा गाढाविक) अह
वेज्जो भणेजा-जामिं पालामि गिलाया, सो वेज्जो संविग्गो गीव-
त्थो कुललो तेण पढमं पच्छा अमंविग्गो । तं गीयत्थो कुललो
एवं सावए गीयत्थसंवग्गपुणकुलले पच्छा गीयत्थअसं-
विग्गपुणारे कुलले गाहियाणव्यं गीयत्थं संविग्गमाविए
कुलले अमहियाणव्यं वि कुलले असंभाविकुलले पच्छा
राया सन्नी गीयत्थकुललो स एव समहिट्ठिकुलले, एवं तत-
त-मज्जेणं सव्वत्थकुललेण तं इच्छा संसंजदकएव गिलाण
सुतं कयाइ संनिदी कायविया होज्जा, सा पि होव्वए जहा
गीयत्था य याणंति असइ कइयंतरिए वा विहिंमिणिअंतरिए
वा उस्समणं ताव परिदिवसं मयिज्जइ नेहाइएणगपरिहाणीय
जाव चउगुं पत्ता असइ वसदीए पारगस्स सानित्रीए सावध-
स्स अम्मापिउसमाणस्स गिहें कालासमायणं तस्स सयलाओ
एस परिकम्म अहाकडे वि असइए जहा त्रिपमा-
णादयो दोसा न भवति पडिदिवसं पडिहंइज्जइ इच्छा-
कारेण शुंभइज्जइ जहा कीमिदिवसं विराहणा न अवह, त-
त्थ काइ भणेज्जा-निदे वव्यं य एए य दोसा तथ छिपमाणं य
निकल्पमाणं य पाणाइविराहणा माणउजेंतं य अयओओ
पदमियमाइसचित्तपुदविमाइविराहणा, एवं अंतस्स चउ-
गुक्क आर्यकविचक्षासं । आर्यकविचक्षासं नाम आगाहं
हिदइहं अणागाढं करेइ चउइहुगा जं च वय उचजीवइ
ओ पुण पठ्ठां वि समानो तं चव आदारे पारंभं करइ, स-
सत्ता विव तस्स तं चोसपसिदुत्तंण ससदोसरक्कणछाप
मा अओ वि पडिसेविदिंति ताहि निच्छुअणा स । आगाहं-
सिये ओमोयारिए) अह कालकण्ठाहिगारे वट्टमाणं आसवा-
इणि कारणाणं होजा, आसिये य जइ सपक्कवाइ होजा
संजयपत्ताए तम्मि आगाहं ताहिं सिगविवेगं काऊण सिवं व-
वइ । अह सव्वत्थ वि आसियं होजा ताहें कालकण्ठं करेति
सिगविवेगं काऊण अर्यंति जाव सिवं जायं । एवं ओमे वि
रायउट्टे वि परप्यावउट्टे वि पुट्टिलाइ अक्कलिगे पुण न-
हिये इमा जयणा । जइ भिच्छुओ ताहें पिडवाइयत्तणं करइ,
अह न लंमज्जा सामयं च समुदसं जाव पवारओ न एह

ताव आशय वक्ष्ये । अत्रत्य य गतो ताहे कल्पिपारीमो भ-
जति-तुम्भे चव जाणह अं कायम्भं अं च पमाणं गिरहयव-
न्ति. पैतोय च पोम्भलपत्तकलाह परिहरह । वेज्जाहारो वि-
क्षिम्भयतीण जिणे मणुली करेकण महराडनियत्तणं च भावेह,
अह सरक्को ताह उहंरयत्तणं करे. मणुह य-मम वेज्जावसे-
ण उल्लिखेणं पायम्भं । गाढा- (एतेस्मान्महतं) एपस्ति कार-
ण्ये विणा अवागाहे निरासंयवो जो पक्षिस्वह तदणारोष-
णा (संवहिया वराहे) गाढा । एस कालकण्ठो सम्मसो । पं० चू० ।
काज्ञकरण-कालकरण-० । कालजेदे, सुभ० १ बु० १ अ० १
उ० । (तस्मिन्महस्तृतीयमगे ३६५ पृष्ठे 'करण' शब्द उक्तः) ।

कालकाज्ञ-कालकाज्ञ-० । एकः कालराष्ट्रः प्राज्ञिकपित एव,
हितोयसु सामायिकः । काला मरणमुच्यते । मरणकि-
वाकलेन, दश० १ अ० । आ० म० द्वि० । संमति कालकाज्ञः
प्रतिपाद्यः-कालो मरणं नस्य कालः कालकालः । तथाचाह-
“ कालो हि मयं मर्यं, जहह मरणं गतो हि कालगते ।
तन्मा स कालकोलो, जो जस्स मर्यो मरणकालो ” ॥१॥

अमुमेवापि प्रतिपाद्यचाह—

कालेण कयो काज्ञो, अम्हं सज्जायदेसकालम्भि ।
तो तेण हतो कालो, अकाज्ञे काज्ञं करामेण ॥

कालेन शुभा कृतः कालः कृत मरणमस्माकं स्वाध्यायदेशकाले
स्वाध्यायकरणप्रस्तावे तत्तलेन शुभा कृतो भग्नः कालः स्वा-
ध्यायकरणकालः । अकाले प्रस्ताव मरणं कुर्वतेति । तन्नेन का-
लशब्दस्य मरणपाचित्यनुपदिष्टितम् । आ० म० द्वि० । आ० चू० ।

कालकूटकलुगार-काज्ञकूटकलुगार-० । उद्गीर्ण्यमा-
णकालकूटकले, ‘लक्ष्यास्तादिति कालकूटकलुगारो गिरः
पाप्मानम्’ । प्रति० ।

कालकेय-काज्ञकेय-० । कान्या अपत्ये, आ० चू० १ म० ।

कालगज-कालकार्य-० । इयमाचार्ये, विष्टे० । आ० म० । प्रति० ।

काज्ञकाचार्य-० । स्वनामस्थाने आचार्ये, विष्टे० । तद्वृत्तं चैव-
माक्यान्ति-धारावासनाग्नि नगरे वैरसिहनाम्नो राज्ञः सुरसुन्द-
र्यो नाम देव्याः कुञ्जः कालको नाम कुमारो जडे । एकदा अय बाहो-
ऽयस्कन्धकूट उद्यानं गतस्त्र दशनां दूरतो गुणाकमुनेर-
नित्यं उपविष्टः तत च सुतिना योग्यं भोजनं काला अगारयममन-
गारधर्म च सत्यम्याक्याय प्रतिबंधितः संपिन्नः सन् प्राता-
पिभोराज्ञं गृहीत्वा तत्पादमूलं प्रापजव । तस्मैदेव तद्वनिनी
सरस्वती नाम्नी अपि प्रभाजता । ततः सर्वशास्त्रेष्वचिरं काल-
मेन पारानमसु ज्ञान्या स्वपदे स्थापयित्वा श्रीगुणाकराज्ञः
स्वरगमत् । अन्त्यदा कालकाचार्य उज्जयिनी नगरीं गतस्त्र
सह विहारं समागतां मागे गच्छन्तीं सरस्वतीं नामिनस्य
अग्निं नम्रयो गर्भोभूत् नाम राजा बलादुद्वहत् । ततस्तं बहु-
निकषापिः प्रतिबंधोप्यापि तां मांश्चित्युत्तमश्चतुर्व कालकाचार्य-
स्त्वभिप्रदे कृतप्रतिष्ठः (संप्रनुयाः परतरी शकान् सहायीकृत्य
गर्भमिलं निगृह्य सरस्वतीं सुमांश्च, मूलच्छेदेन शोधयित्वा
पुनः आचार्येऽस्थापयत् । (इत्यंतदस्माभिः प्रथमजागे ५८३
पृष्ठे 'अधिगरण' शब्दे 'गर्भमिल' शब्दे च नि० चूर्णिपाजेन
वर्तितम्) अथैकदा भृगुकथननगरराज्ञा बह्मनिभः काज्ञकाचा-

र्यस्य आग्निंश्च पतस्य दशोत्ताकचित्तुनः स्वमन्त्रिणः प्रेम्ण आ-
हूय विहारक्रमेण तत्र समागतमेतं महोत्सवेन नगरे प्रावशय-
त् । तत्र शकुनिकार्योपे मुनिमुत्तस्त्वाभिमतं नव्या स आचार्यस्त-
न्महिमानं राक्षेऽभावयत् । राजा चाऽऽचार्यं भक्तिभरनिम्रो जा-
तः ततस्तद्वसहितेषुना पुनोर्द्विहितानुपुनोर्द्वितीयसर्वीर्यस्युष्टः प्रातिष्ठा-
नपुरे स्नातवाहनमुपेतः प्रार्थयथा विहतवान् । तत्र च प्राप्तपुष्प-
णापवेणि राजा प्रार्थयामास-अगवत् । प्राज्ञश्च शुक्रपञ्चम्या मि-
न्द्रश्च जमोत्सवो जवतीतिषष्ठ्या साम्प्रसारिकं कर्तव्यमिति । त-
दाऽऽकण्योचार्यलोकम्-नैव भवितुमर्हति । तदा राज्ञोक्तम्-चतुर्थ्यो
तर्हि कर्तव्यम् । शुक्रलोकम्-कथाश्रित्वं भवितुमर्हतीति । ततः प्रभृ-
ति चतुर्थ्यामैतत्पर्वं भवति स्मेति । तुरार्यपर्यां नगयामस्यैव जा-
मिजः द्यो नाम राजा बहुयत्कलुवृक्षानां नरकः फलमित्यनेन
स्पष्टमुक्तः क्लृप्त एतद्वचनं ततः सप्तमऽहनि राक्षस्यनेन
मृत्वा नरकं गतः । सागरचन्द्रस्य स्वर्णाधस्य नवांशमो-
क्तोऽन्यत्र दर्शितः । अयं च कालकाचार्यः बीरमाज्ञात् ३३६
वर्षे वि० सं० प्राक् १३९ वर्षे ३३९ । अज्ञावकवि-
वानुमारंण अस्मादेवाचार्योद चतुर्थ्या पर्वपणापर्व प्रच-
लितमित्युक्तम् । अन्त्ये पुनरन्यमेव कालकाचार्य पर्वपणाप-
र्वणश्चतुर्थ्या प्रथमकारकं वदति, स च बीरमोक्षात् ९९० वर्षेऽ-
ज्ञातः । तृतीयाऽन्येकः कालकाचार्यो बीरमोक्षात् ९५३ वर्षेऽ-
जवत् । प्रहाणान्त्रं च प्रथमेनैव रचितमिति प्रतीयते । जै० १० ।

काज्ञगय-काज्ञगत-० । दिवंगतं, कथ्य० च कृण । (कालगतस्य
साधाः पारिष्ठापनिकी 'पारिष्ठापनया' शब्दे वदन्ते । आचार्ये
वृत्तस्थस्योपसत् 'उपसपया' शब्दे द्वितीयजागे ६०६ पृष्ठे उक्ता ।
आचार्यकल्पधरे द्युच्छिन्न अत्यंतपसं पितृव्यापि 'उपसपया'
शब्दे द्वितीयजागे ६०६ पृष्ठे उक्ता । कालगतासु संपत्तीसु प्रव-
र्तिनीषु साध्वीनामन्यत्र गमनं 'विहार' शब्दे वदन्ते)

कालग-काज्ञग-० । कलनं कालः तस्याप्रम् । सर्वोदाधाय,
“ कहे समयो आवाल्या लखे मुहुतो पहरो दिवसो अहराणं
पक्कं मालो उड अयण संवत्सरो उअपल्लिखोमं लागरोधमं
ओसपिणी उत्सापणी । पुणसपरिवटो तीतकमाणगतदः सव-
डा एवं स्वर्गसि अस्मं भवति वृद्धात् कालम्भ । ” नि० चू० १ उ० ।

काज्ञगहिय-कालगृह-० । कालेन मृत्युना गृहीतः काल-
गृहीतः । पीतः पुन्येन मरणप्राप्ति, आचा० १ बु० ४ अ० २ उ० ।
काज्ञचक्र-काज्ञचक्र-० । चतुर्थे कालेपु, नि० चू० १ उ० ।
काज्ञचक्र-कालचक्र-० । विशतिमासं पणकोडाकोडाप्राणं
उत्सर्पितलक्षणं काले, नं० । ('काल' शब्दे तृतीयजागे ७५९
पृष्ठे उत्सर्पितयादिमानमुक्तम्) । “ जादे एवमहि न सक्रह ताहे
कालचक्रं विउत्तरे ” आ० म० द्वि० ।

कालचयाग-कालचयाग-० । पलमन्त्रे, स्था० ५ डा० ३ उ० ।
कालचूडा-कालचूडा-० । अधिमासातो अधिके काले,
नि० चू० १ उ० । ('चूडा' शब्देऽपि विवृतिः)

कालचयापदिष्ट-कालात्ययापदिष्ट-० । कालात्ययेनापदिष्टः ।
३ त० । हेतुद्वये, नल्लक्षणं गौतमसूत्रे दर्शितम् । यथा-“ काला-
त्ययापदिष्टः कालातीतः ” । कालात्ययेन प्रयुक्तं यथार्थ-
स्वैकदेशोऽप्यवश्यमानः स कालात्ययापदिष्टः कालातीत इत्यु-
च्यते । निदर्शनम्-नित्यः शब्दः संयोगव्यङ्ग्यत्वात् कथ्यते ।
प्रायस्कं च व्यक्तेरवस्थितं रूपं प्रदीपघटसंयोगेन व्यज्यते, तथा

य शब्दाऽप्यवस्थितां तैरीदरसंयोगेन व्यज्यते, दाक्षपरशुसं-
योगेन वा । तस्मात् संयोगव्यङ्ग्यत्वात् नित्यः शब्द इत्यय-
मन्तः । काशाल्ययापदशाब्दः व्यङ्ग्यकस्य संयोगस्य कालं न व्य-
ङ्ग्यस्य रूपस्य व्यक्तिरस्येति, सति प्रदीपघटसंयोगे रूपस्य प्रह-
णं भवति न निवृत्तं संयोगे कृत्वा श्रुतं, निवृत्तं दाक्षपरशुसंयोगे
दूरस्थेन शब्दः श्रूयते, विभागकालं संयं श्रुत्यव्याप्तिः संयोगकाल-
मस्येति । न संयोगनिर्मिता भवति, कस्मात् कारणाद्? नावाञ्चि
कार्यानां इति । एवमुदाहरणसाधनस्यानावादासाधनमयं हेतु-
हेत्यानासत् इति । आद्यः । काशाल्ययापद्विशेषः । तथा ह्यस्य रूपं
काशाल्ययापद्विः काशालीत इति हेतोः प्रयोगकालः प्रत्य-
क्षगमावपहतपक्षपरिग्रहसमयस्तमतीत्य प्रयुज्यमाणः प्रत्यक्षा-
गमाधिते विषये वसंयमानः कालाल्ययापद्विहो भवतीति । अयं
य किञ्चित्कदूषणैव दूषितोऽवसेयः । रत्नाः ६ परि० ।
काशाल्ययापद्विशेषः इत्यानासोऽपराधप्रयुक्तः । यथा-पक्षा-
भेदात्प्राक्पक्षान्त्येकशस्त्राभ्रमभयत्वात्प्राक्पक्षकलहः । अस्य हि
कपत्रययोगिनोऽपि प्रत्यक्षपक्षितकर्मोन्तरप्रयोगात् अपादि-
हनामकस्य निषेधनं हेतोः काशाल् दुष्टकर्मोन्तरं प्रयोगा-
प्रत्यक्षादिविरुद्धस्य दुष्टकर्मोन्तरं प्रयोगात्कालव्यतिक्रमेण
प्रयोगः । तस्माच्च कालाल्ययापद्विहोऽभिधेयता, हेत्वाभासता
च । समग्रः २ कावक ।

काशच्छेय-काशच्छेद-पुं० । कालविभागे, यः ३ अधि० ।

काशपर्य-कालनरक-पुं० । नरकजं, यत्र वाचसी स्थिति-
ति । वृत्तः १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

कालपाण-कालज्ञान-न० । कालस्य श्रुताद्यभिरूपस्य ज्ञाने,
“काशं काशपाणं” स्था० १० टा० । “कालपाणसमासो, पुष्पा-
यारयदि णिस्त्रिभो एसो । दिक्कपपञ्चशीघ्रो, सोऽज्जणविभो-
हणट्टाप” ॥१॥ उपो० ३१ पाठो० । वाच० ।

कालपाणि (ए)-कालज्ञानिन्-त्रि० । कालवे, “काशं का-
शपाणी जायह वज्रयं वज्रो” । अन्तु० ।

कालगिर्विभ (ए)-कालनिवेशिन-पुं० । अनस्तमिते रात्रि-
प्रथमार्धे पौरुष्यां निवेशं कृत्वा तिष्ठति, वृ० १ उ० । “का-
शगिर्विभो जं अजगद्यमि ए आह्वेऽवक्रमति” । नि० चू० १६ उ० ।

काशसु-काशज्ञ-त्रि० । काशं योग्यकालं ज्योतिषोकालावय-
यं वा जानाति । ज्ञा-क । कालज्ञानयुक्ते ज्योतिषिके, वा-
च० । उचितानुचितताऽनुरूपे, आचा० १ श्रु० ८ अ० ३ उ० ।
काशज्ञानं वैधान्तिके प्रविशतो यः कालः प्रस्तावस्तद्विदिनः ।
वृ० १ उ० ।

काशसुया-काशज्ञता-स्त्री० । काशं प्रस्तावमुपसन्नजन्ताह् दृश्यं
च जानातीति काशज्ञस्तज्ञावः काशज्ञता । देशकालपरिज्ञाने,
तस्मिन् हि सति गुर्वोदित्यन्ता गुर्वोदित्य आहवादिप्रदानं
करोति ततो विनयहेतुत्वात्तदपि देशकालपरिज्ञानं विनय
हि औपचारिकः वष्टोऽयं विनयः । व्य० १ उ० ।

काशतिग-कालत्रिक-न० । अतीतानागतवर्तमानकालरूपे
काशत्रये, प्रश्नः २ संभ० द्वार ।

काशद्वय-कालद्वय-न० । काल एव तत्र तद्वयवशात् द्व-
यं काशद्वयम् । द्वयभेदं, कर्म० । कालद्वयस्य नि-
वृत्त्यता, ततः काश एव तद्वयवशात् द्वयं काशद्वयम्, तत्र च

काशस्य यस्तुनः समयरूपस्य निर्विनागतवाच्यं देशप्रदेशसंज्ञः ।
अत एव नास्ति कालत्वाभावां यदि तद्व्यः । नन्वतीतानागतवर्तमा-
ननेदेन काशस्यापि वैविध्यमस्ति । तिक्रमिति नोक्तम् । सत्यम् । अ-
तीतानागतयोर्विनागताऽनुपपन्नेनाऽविद्यमानत्वाद्वास्तीमन्निक एव
समयरूपः सद्रूपः, यद्यपि तदि पुन्यसमयिरोपेक्षैवोत्तरसमय-
संज्ञाव्यं असंख्यतानां समुपसमियाद्यसंभवादावस्तिकादयः
शास्त्रान्तरप्रतिपादिताः काशावेषाः कथं संगच्छन्ते । सत्यम् ।
तत्त्वतो न संगच्छन्त एव, केवलं व्यवहारार्थमेव कल्पिता इति ।
कर्म० ४ कर्म० ।

कालदेव-कालदेव-पुं० । द्वीपसमुद्रविशेषाधिपतौ, द्वी० ।

कालदोस-कालदोष-पुं० । दुःखमाप्नुमोवे, पञ्चा० १७ विव० ।
अवसर्पिषां लक्षकस्य हीनहीनतरादिव्यभावस्य समयस्याऽप-
राधे, हारि० १८ अष्ट० । सूत्रदोषविशेषः च । यत्र हि अतीतादि-
कालव्यत्ययो यथा रामो वनं प्राविशदिति वक्तव्ये रामो वनं
प्राविशतीत्याह । अन्तु० । आ० म० । विशेषः । वृ० ।

कालकाणाङ्कित-काशध्वनिताकान्त-त्रि० । प्रहरत्रयाद्वै-
प्रियमाणं कालातिक्रान्ते, अर्थेऽजगतिरेकदाहीनते च । तत्र
साधूनामपरिज्ञानम् । आह-साधूनामुपयुक्तवाक्यं कालाति-
कालत्वसम्भवः । सत्यम् । सम्भवत्येव श्रानादिहेतोः त्यक्तं वा
स्थगितं न स्यात् सामारिका वा स्युःश्रीरादिभिर्यं वा तथा
स्वादिति तत्र विवेकाहं प्रायश्चित्तम् । जीत० ।

कालधम्म-कालधर्म-पुं० । काशो मरणं स एव धर्मो जीवप-
र्यायः कालधर्मः । ज्ञा० १ अ० । कालो मरणं तद्वृत्तयो धर्मः
पर्यायः कालधर्मः । विश० । मरणे, स्था० ३ टा० ३ उ० । “तत्र
काशेन मर्यादवशा मरुत्सा काशधम्मणा संनुत्ता जयति”
स्था० ४ टा० ३ उ० । “काशधम्मणा संनुत्तं ति” श्रुतमित्यर्थः ।
विषा० १ श्रु० २ अ० ।

काशपचवत्तण-काशप्रत्यावर्तन-न० । वनस्यारपौक्यप्र-
त्यावर्तनादौ, “कालपचवत्तणं णमोक्कारेपोरिस्सिगुमिहं प-
च्छिमिह्वादि क्कामसावसंछेण दं दिवसा तिस्सि दिवसा मासो
वा जाय उम्मासां ति” । आ० चू० ६ अ० ।

कालपदिमेद्वहा-कालप्रतिलेखना- (प्रत्युपेक्षणा) स्त्री० ।
काशस्य व्याघातकप्रभृतिकाशजलतुष्टयप्रतिरेखना प्रकृषा
काशग्रहणरूपा काशप्रतिलेखना । कालप्रदण, उक्त० ।
तत्कलम-

काशपदिलेहयाए णं जंते ! जीवे किं जणयइ ! काशप-
दिलेहयाए णं नाणावराणिज्जं कम्मं खवेइ ॥ २६ ॥

हे भदन्त ! कालप्रतिलेखना काशस्य प्रादोषिकप्राभातिका-
दिकस्य प्रतिरेखना प्रत्युपेक्षणा सिद्धान्तोक्तवधिना सत्यप्रक-
षणा ग्रहणप्रतिजागरणसाधनानां काशप्रतिलेखना, तथा जी-
वः किं जनयति ? शूकराह-हे शिष्य ! कालप्रतिलेखना जीवो
ज्ञानावराणीयं कर्म क्षययति । उक्त० २६ अ० ।

कालपरियाय-काशपर्याय-पुं० । श्रुत्योर्वसदे, आचा० १ श्रु०
८ अ० ५ उ० ।

कालपरियायमरण-कालपर्यायमरण-न० । सत्तेजनाकाल-
पर्यायेण भक्पटिकादिमरणं, आचा० १ श्रु० ८ अ० ५ उ० ।

कालपुरिस-कालपुरव-पुं० । कालः कालचक्रं पुरुष इव । मेवा-
दिद्वादशारिस्वरूपे कालव्यवहारकारके पुरुषाकारे मगन-
स्थे बायुचक्रभेदे, बायु० । 'पुरिस' शब्दे वक्ष्यमाणस्वरूपे
पुरुषभेदे, सुश० १ श्रु० ४ श्रु० १ उ० ।

कालपोगलपरियङ्-कालपुनलपरावर्ध-पुं० । कालतः पुद्ग-
लपरावर्धे, कालतस्तु यदोरसिर्दिएयस्पर्षिणीसमयेषु सर्वेषु
अपि कर्मकारमेव वा अनन्तानन्तैर्भवेरौ जन्तुभूतो भवत
तदा बाद्यकालपुद्गलपरावर्तो भवति, केवलं येषु समयेष्वेक-
दा भूतोऽन्यदपि यदि तस्यैव समयेषु जिन्यते तदा ते न गण्य-
न्ते, यदा पुनरेकस्मिन्निर्वाहिसमयक्रममुल्लङ्घ्यापि अपूर्वेषु सम-
येषु जिन्यते तदा ते व्यवहिता अपि समया गण्यन्ते इति ।
कर्म० ५ कर्म० ।

कालपरिहीण-कालपरिहीन-न० । परिहानिः परिहीनं काल-
स्य परिहीनम् । कालविक्षम्भे, रा० ।

कालप्रपञ्च-कालप्रज्ञ-पुं० । धरणादेरुत्पत्तयर्थे, स्था० १० डा० ।
[स च येषां यावत्प्रमाणस्तथोक्तं द्वितीयभागे ८३३ पृष्ठे
"हणाय" शब्दे]

कालप्रमाण-कालप्रमाण-पुं० । अतुःप्रमाणभेदे, स्था० ४
जा० १ उ० ।

कालवृद्ध-कालवध-पुं० । कालव्याधौ, "कविहसिप्रवि-
ज्जुर्गमि भ्र, गांजमवकाय कालवधो" । भाव० ५ अ० ।

कालबाह-कालपाल-पुं० । व्यन्तरे-काणां शोकपाले, स्था०
१० डा० ।

कालभूमि-कालभूमि-स्त्री० । कालमरकल्याम्, "ते पुण सख-
रिड बिभ्र पासवच्चारकालभूमिभो" भाव० ४ अ० ।

कालभोगि (५)-कालभोगिन्-त्रि० । मय्यहं स्वयैणपि
श्रियमाणं हृज्जानि, वृ० १ उ० ।

कालभाषा-कालमान-न० । काशो मन्वतेऽसौ । मन्-कर्मणि च-
ष्य सुप्-स० । कालपरिमाणे, बाच० । कालपरिमाणपेक्षायां,
पञ्चा १० वि० । (देवानामादरपेक्षासयोः कालमानं
'मान' शब्दे वक्ष्यते)

कालभास-कालभास-पुं० । कालो मरणं तस्य भासः प्रकमा-
द्वयः कालभासः । मरणभासे, अ० उ श० १० उ० । "काल-
भासं कालं किञ्चा" म० उ श० ६ उ० ।

कालभासिणी-कालभासिनी-स्त्री० । कालमासवर्षां गभीषा-
नाजवमासकल्याण, "सिया च समणछाट गुविणी कालमा-
सिणी" । इश० ५ अ० १ उ० ।

कालमिगपह-कालमृगपह-पुं० । कालखगबर्मणि, जं० २ वक्ष० ।
जी० ।

कालय-कालक-पुं० । झमरे, विधे० । इयामे, "तेण तेज्जेण ह-
ज्जंते कालयो जातो कागवधो नामेण विष्णोतो" भा०
म० श्रि० ।

कालसंय-कालसङ्ग-पुं० । कालस्य साधुचित्तिकासमयस्य
सङ्गं लङ्घनमतिक्रम इति यावत् । अतिथिसंविभागाव्रतस्या-
ऽतिबादे, कालं ग्यूनमधिकं वा ज्ञात्वा साधवो न ग्राही-

ष्यन्ति, ज्ञास्यन्ति च यथाऽयं द्वातीत्येवं विकल्पतो दानार्थ-
मभ्युत्थानमतीकार इति चतुर्थः । अ० २ अथि० ।

काललोहोत्तिषण-काललोहसेचन-न० । काललोहेनाऽमिषेच-
नरूपे शरीररक्षणे, प्रश्न० ५ सख० द्वार ।

कालवृद्ध-देखी-चतुर्थि, द० ना० २ वर्ग ।

कालवर्धिन-कालवर्तक-न० । चमरचञ्चाराजधान्यां स्वना-
म्यात् विमानं, यत्र चमराग्रमहिषी काशी देवी सपत्न्या ।
जा० १ अ० ।

कालवाइ (५)-कालवादिन्-पुं० । कालकृतमेव सर्वे जग-
न्मयमानं, न० । कालवादिनश्च नाम ते मन्त्रव्याये काल-
लकृतमेव सर्वे जगन्मयन्ते । तथा च ते ब्राह्म-न काल-
मन्त्रेषु चम्यकाशोकसहकारादिवनस्यानकुसुमाक्रमफलच-
न्धाद्यां द्विमकणानुपकशोत्तप्रपाननसन्नगमोयानवर्षावयो वा
अनुबिजनामं पादित्वा बालकुमारविहारायैवास्तितागमादिव
वाऽवस्थाविशेषः यदन्ते प्रातर्नियतकालविभाग एव तेषामुप-
लभ्यमानावत । अन्यथा सर्वमव्यवस्थया जवत् । न चेतत् ह-
र्षमिदं वा । अपि च-मुद्रपङ्क्तिर्गमि कालमन्त्रेण लोके भवति-
दृश्यते, किं तु कालक्रमेण, अन्यथा स्थायी-धनादिसामग्रीसंय-
कैः संज्ञेयं प्रथममयं ऽपि तस्याभावप्रवेगेन न च भवति, तस्मा-
द्यत्कृतं तत्सर्वं कालकृतमिति । तथा चोक्तम्-

"न कालव्यतिरेकेण, गमेशालशुनादिकम् ।

यत्किञ्चित्प्राप्यते लोकं, तदसौ कारणं कितम् ।

किञ्च काष्ठारणे नैव, मुद्रपङ्क्तिरपि जने ।

स्थास्यादिस्मिन्निधौऽपि, ततः कालादसौ मता ॥ ३ ॥

कालाज्ञायेव गजादि, सर्वे स्यादव्यवस्थया ।

परं हेतुसज्जवामात्रादेव तद्वृत्तयः ॥ ३ ॥

काष्ठः पचति भूतानि, कालः सहरते प्रजाः ।

काष्ठः सुतेषु जागर्ति, काष्ठो हि दुरतिक्रमः" ॥ ४ ॥

अत्र परं हेतुसज्जवामात्रादिनि पराभिमतवर्तितपुरुषसंशो-
गादिमात्ररूपहेतुसज्जवामात्रादेव, तदुज्जवादितां गमांशुद्रव-
प्रसंगात् । तथा कालः पचति परिपाकं नयति परिणतिं नयति
भूतानि पृथिव्यादिनि; तथा कालः सहरते प्रजाः पूर्वपथाया-
त्यव्यवयव पर्यायान्तरेण प्रजाः शोकालं स्थापयति; तथा कालः
सुतेषु जनेषु जागर्ति काष्ठ एव तं सुते जनेमापदो रक्षति
प्रायः । तस्मादि स्फुटं दुरतिक्रमाऽपाकं गृह्येण्यः काष्ठ इति ।

न० । खण्डनम्-तत्र ये काष्ठवादिनः सर्वे कालकृतं मय्यन्ते तान्
प्रति श्रम-काशो नाम किमेकस्वभाषो नित्यो व्यापी, किं वा
समयादिकपतया परिणमनीति । तत्र यथायाः पक्का-नद्वयक-
प्रत्य-तथाकाष्ठप्रकपमाणाभावान्न तथाच न तं तथाच न कालं प्रत्य-
क्षेणोपलभामहे । नाप्यनुमानेन, तद्विनाभावविशिष्टाभावात् ।
अथ कथं तद्विनाभावविशिष्टाभावां यावता दृश्यते भरत-
रामादिषु पूर्वोपरव्यवहारः, स च न वस्तुस्वरूपमात्रमिति चिन्तां,
वस्तुमानं च काष्ठे वस्तुस्वरूपस्य विद्यमानतया तथा यद्वा-
प्रवृत्तिप्रशङ्कः, ततो यच्चिन्तितोऽयं भरतरामादिषु पूर्वोपरव्य-
वहारः स काल इति । तथाहि-पूर्वकालयोगी पूर्वा नरत्तक-
वर्ती, अपरकालयोगी चापरः रामादिरिति । ननु यदि भरत-
रामादिपूर्वोपरकालयोगिनः पूर्वोपरव्यवहारस्तर्हि कालस्यैव
कथं स्वयं पूर्वोपरव्यवहारः । तद्व्यक्त्याल्लोकादिति चेत्, न ।

तत्रापि स एव प्रसङ्ग इत्यनवस्था । अथ मा जुषेव शेष इति । तस्य स्वयमेव पूर्वस्यपरत्वं चेष्टते, मान्यकालयोगादिति । तथाचोक्तम्— “पूर्वकाशादियोगी यः, पूर्वादित्यपदेशमात्रं । पूर्वापरत्वं तस्यापि, स्वकृपादिव मान्यतम्” ॥१॥ तद्व्याख्यायिताऽपि—साऽऽजवप्रज्ञापदेशीयम् । यत्र एकांतैकौ व्यापारौ नित्यः काशोऽनुपपन्नाते ततः कथं तस्य पूर्वोदित्वसंभवः । अथ सहचारिसं-पकवशादेकस्यापि सत्तावकल्पना । तथाहि—सहचारिणी भरता-द्वयः पूर्वा अपरे च रामाद्याऽपराः, तत्तत्संपर्कवशात्कालस्यापि पूर्वापरव्यपदेशो भवति । सहचारिणो व्यपदेशो यथा—म-ञ्जः क्रीडन्ति इति । तदेतदपि चाग्निशब्दप्रत्ययम् । इतरतराभ्य-योधप्रसंगम् । तथाहि—सहचारिणं जरतादीनां पूर्वोदित्वं का-लगतपूर्वोदित्वयोगात्, कालस्य च पूर्वोदित्वं सहचारि-भरतादिवगतपूर्वोदित्वयोगात्, तत एकाप्रसङ्गावबन्धतरस्या-प्यसिद्धिः । उक्तं च—

“एकत्वव्यापितार्था हि, पूर्वोदित्वं कथं जनेत् ? ।

सहचारिणानामस-द्वयोऽव्याभ्यन्तरे ॥ १ ॥

सहचारिणां हि पुनरेवं, पूर्वकालसमागमात् ।

कालस्य पूर्वोदित्वं च, साहचर्यवियोगिनः” ॥ ३ ॥

प्रार्थसद्भावविकल्प कथमन्यस्य सिद्धिरिति तत्रापः पक्षः श्रेयाद् । अथ द्वितीयः पक्षः सांख्ययुक्तः, यतः समवायिके परिणामिनि काले विशिष्टापि फलवैशिष्ट्यसुपलभ्यते । तथाहि—समकालमा-रुच्यभ्राणायामपि मुद्रपङ्क्तिरविकला कल्पयितुं दृश्यते, अपरस्य तु स्वाध्यायादिसंगतामेव विकला । तथा समयकाशमेकस्मिन्नेव राज्ञि सन्त्यमाने सवकस्थेकस्य फलमपिचिदाज्ञापिते, अपरस्य तु कालागतेऽपि; तथा समानेऽपि समकालमापि क्रियमाणे क-र्माधिकर्मसंयकस्य परिपूर्णां धान्यसंपन्नप्राप्तये, अपरस्य तु लघुदस्कुटिता या न किञ्चिदपि । ततो यदि काश एव कं-वतः कालो भवेत्तर्हि सर्वेषामपि सममेव मुद्रपङ्क्त्यादिकं फलं जयेत्, न च भवति, तस्मात्त काशमात्रकृतं विभ्यवैशिष्ट्यम्, किं तु कालादिसाम्यस्यापेक्षं तत्तत्कर्मैककथनमिति स्थितम् ॥ १० ॥ [अनेकान्तेन स्याद्वादिनामपि काशस्य कारणत्वं सम्मतमेव] कालोऽपि कर्त्तृ, यतो बहुसम्पकाशोऽपुत्रागसहकारादीनां विशिष्ट एव काशे पुष्पफलापुत्रयो न सर्वदेति । यच्चाकम्—काशस्यैककृपसाक्षाद्वैशिष्ट्यं न घटत इति, नदस्यान् प्रति न दू-षणम्, यतऽऽस्माभिर्न काश एवैकः कर्तृवेनाभ्युपगम्यते, अपि तु कर्त्तृपि, ततो जगद्विषयमित्यदोषः । एकात्मतादिसमाभयणे तु दोषः । मूत्रम् १ ॥ भ्रुम् १ ॥ श्वम् २ ॥ ३० ॥

कालादेकान्तबाधोऽपि मिथ्यात्वमेवेत्याह—

काशो सदाव गिर्यदं, पुनर्वक्यं पुरिसकारणेगेता ।

मिच्छत्तो चेव छ, समासश्चो होति सम्पदं ॥ १५० ॥

काशस्वप्नाभिनयितपूर्वकृतपुरुषकारणरूपा एकात्मताः सर्वेऽप्ये-कका मिथ्यात्वम्, त एव समुदिताः परस्परानुबन्धवृत्तयः सम्य-कत्वकथनं प्रतिपद्यन्ति इति तात्पर्यार्थः । तत्र काल एवैकान्तो न ज-यतः कारणमिति काशवादिनः प्राहुः । तथाहि—सर्वस्य शीतोष्णव-र्णवस्त्रादिपुरुषादेजगतः प्रजनस्थितिविशेषेषु प्रज्ञापरगम्युत्पि-कोद्व्यास्तमयगतमगमनमगमनौ काः काशः कारणं, तत्रन्तरं स-र्वव्याप्त्योपपत्तिकारणत्वात् । जितवर्णावसङ्गावप्यभावात्, तत्सङ्गाव-च भावाच्च युक्तम् “कालः पचति घृतानि” इत्यादि । असत्तदपि । तत्कालसङ्गावेऽपि बुद्ध्यादेः कदाचिद्दर्शनात् । मय तदन्वयमपि १३४

तद्विशेषकृतमेव, नित्यैककृततया तस्य विशेषाभावात् । विशेषे-वा तज्जननाज्जननस्वभावात्तया तस्य नित्यत्वव्यतिक्तात् स्वभा-वमेवाद् भवेत्तत् । नच प्रहममकालादिकृतो वर्षाद्विशेषः, तस्या-व्यहेतुकतयाऽज्ञावात् । नच काल एव तस्य हेतुः, इतरतराभ्य-योधप्रसङ्गे । सति काशमेव वर्षादिमेव हेतुः प्रहममकालाद् भवेत्, त-ज्ज्ञाच्च काशमेव इति परिरुद्धाभिप्रेतराभयवत् । अन्यतः कारणाज्ञादिभेदेन काश एव एकः कारणं भवेत् इत्यनुपग-माविरोधः । काशस्य कुतश्चिज्ज्ञेदाभ्युपगमं भवितव्यमित्युक्तम् । तत्र च प्रजनस्थितिवर्णवृत्तयः काशः कारणं, तथा तत्रापि-स एव परेनुयोग इत्यनवस्थानात् वर्षादिकार्योपपत्तिः स्यात् । नवैकस्य कारणत्वं युक्तम्, कमयीगपचाज्या तद्विरोधात् । तत्र काल एवैकः कारणं जगतः । सम्म ३ ॥ काएम् । आभा ० ।

कालवासि (५)—काशवर्षिण्युं—० । अत्रसरवर्षिणि मेघे, अ-बसरे दानव्याव्यामादिपरांपकाराद्यप्रवर्तकं पुरुषजाते च । स्यात् ७ ॥ डा ० ७ ॥ ३० ।

काशविभाग—काशविज्ञान—पुं० । अनाद्यप्यव्यसिततदिकाश-नेवेतु, “इत्तं काशविभागं तु, तस्मिं षोडशं चतुर्भिर्द” । उक्तं ३६ ॥ १० ।

काशविमोचस—कालविमोक्त—पुं० । वैत्यमहिमादिकेषु कालेषु, समावातादिषोषणापादितो यावत्तं कालमुच्यते यास्मिन् वा काशे व्याख्यायते तस्मिन् विमोक्तमेव, आभा ० १ ॥ भ्रुम् १ ॥ डा ० १ ॥ ३० ।

काशविरुद्ध—काशविरुद्ध—वि० । कालप्रतिकूलं, काशविरुद्धं स्ये, वम—शीतौ हिमाक्षयपरिसरे, गोष्मर्तौ ग्री, वर्षासु अपरद्वि-क्षुसमुपपन्नमृगभागे, अहरादये यामिनीमुखवलायां वा प्र-स्थानम्, तथा फास्गुनमासाद्यनन्तरं तिसर्पाक्षम्, तद्व्यवसा-यादि, वर्षासु वा पत्रमाकमहणादि हेतवः । यम् ३ ॥ आचि ० ।

काशविवक्षास—काशविपर्ययास—पुं० । श्रुतबद्धे अधिकचालं, वर्षासु विहरं च । “उत्तुबद्धकाले अनिरगो बासो एवं संभव-ति दुष्प्रजदव्यवृत्ता वा बासासु विहरंति, एवं काशविवक्षात्स-करोत” वि० भ्रुम् १ ॥ डा ० १ ॥ ३० ।

काशवेला—कालवेला—स्त्री० । कालस्य शनवेला कालभेदः । रम्यादिवारेषु दिवाभिनशोरज्ययामभेदे, वाच ० । कालवे-लायां प्रकरणानि नियुक्त्या वा साधुनिर्गपयते, न वा । तथा कालवेलायां आदरेषु संप्रहणुप्रमुखं गत्यते, न वेति प्रश्ने, काश-वेलायां सर्वेषामव्याचारप्रवीणां नियुक्तिप्राज्ञादिप्रभृति स-र्वे पठनपाठनादि प्रतिपिद्यमन्ति । ३६ प्र० सेनम् ३ ॥ ३० ।

कालवेसिप—काशवैश्यक—पुं० । काशाख्यायाः वेद्यायाः पुत्रः काशवैश्यकः । मधुरादुपतेः कालवेद्यायां संजाते पुत्रे, उक्तं २ ॥ अ० । (‘रोगपरीसह’ शब्दे तत्कथा वक्ष्यते)

कालसंज्ञो—काशसंज्ञो—पुं० । वर्तमानादिकाशसङ्गानुवृत्तौ, मरणयोगे च । स्यात् ३ ॥ डा ० २ ॥ ३० ।

काशसंदीप—काशसंदीप—पुं० । रुद्रभेदश्चरमारितिपुरासुते, आ० क० । आ० भ्रुम् १ ॥ सूत्रम् १ । (‘सिफ्ता’) शब्दे दक्षि-ध्दमात्रकथा स्पष्टीजयति)

हि पाहुनेहि अयमाउसो । महावज्जकिरिया यावि जवति, इह खलु पार्थेणं वा षु संते गइया जाव ते रोयमाणेहिं बवे समणजाय ममु(इह) तत्थ अगारीहिं अगाराहिं चेइयाइ भवंति । तं जहा-आएसणाणि वा जाव भवणगिहाणि वा जे जयंतारो तहपगाराहिं आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा उवागच्छंति, इतरा इतरंहिं पाहुनेहिं अयमाउसो । तावज्जकिरिया यावि जवति, इह खलु पार्थेणं वा षु संतेगइया सहा जवति । तं जहा-गाहावेहिं वा जाव कम्मकरीओ वा तोसिं व वं आयागोपेणो णो सुखिसंते भवति, तं सहमाणेहिं ३ एवं समणजाय ममु(इह) तत्थ तत्थ अगारीहिं अगाराहिं चेइयाइ जवंति । तं जहा-आएसणाणि वा जाव जवणगिहाणि वा महया पुव. वकायसमारंभेणं एवं आउतेपवाउवणस्तइ महया तसकायसमारंभेणं महया संरेभेणं महया समारंभेणं महता आरंभेणं महया विरुवकूडेहिं पावकम्मकिंवाहिं तं जहा-कायणओ जेवणओ संयाउववापिहाणओ सी-तांदए वा परिहविय पुवे भवति, अगणिकाए वा इज्जा-अियपुवे जवति, जे जयंतारो तहपगाराहिं आएसणाणि वा जाव भवणगिहाणि वा उवागच्छंति इतरा इतरंहिं पाहुनेहिं दुपकलंते कम्मं सेवंति अयमाउसो । महासावज्जकिरिया यावि भवति, इह खलु पार्थेणं वा षु जाव ते रोयमाणेहिं अप्पो सयहाए तत्थ तत्थ अगारीहिं अगाराहिं चेइयाइ भवंति, तं आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा महया पुव. विकायसमारंभेणं जाव अगणिकाए वा उज्जाअियपुवे भवति, जे भयंतारो तहपगाराहिं आएसणाणि वा जाव गिहाणि वा उवागच्छंति, इतरा इतरंहिं पाहुनेहिं एगपकलंते कम्मं सेवंति अयमाउसो । अप्पसावज्जकिरिया यावि जवति एवं खलु तत्थ भिक्खुस्त वा भिक्खुणीए वा सामगियं ।

साम्मतं कालातिक्रान्तवसतिदोषमाह-(स) इत्यादि । तेष्वन्तरागारेषु ये भगवन्त आनुबर्त्तमाना शीतोष्णकालयोर्मौलसकयनुप-नायातिबाह्य वर्णसु वा चतुरो मासाननिबाह्य तत्रैव पुनः का-रणाग्रमन्तरालान्ते, अथमापुनश्च । कालातिक्रमदोषः संभवति । त-थायत्नद्विप्रकिञ्चनः जेहापु क्रमविशेषान्मयो जेत्यत-स्तथा स्थानं न कल्पते इति । इदानीमुपस्थानदोषमभि-स्तुष्टाह-(स) इत्यादि । ये जगन्तः साधवः प्राणत्यागपितु आनु-बर्त्तं वर्षा वाऽतिबाह्यान्त्य मासमेकं स्थित्वा द्विगुणित्वा-दिमा मासकल्पेनारपिहृत्य द्विमासैर्विषयान्महत्त्वा पुन-रुक्तैव वसन्ति । अग्रमेवंप्रतः प्रतिअय उपस्थानक्रियादोष-दुष्टो भवतीत्यतस्तत्रावस्थानं न कल्पत इति । इदानीमतिक्रान्त-वसतिमातिपाह्यायाह-इह महापचापचेकया माध्यापितुं विष्णु आचक्राः प्रकृतिजक्रका वा शुद्धपत्यादयः वक्राः तेषां व सा-ज्याचारणां वरः(णो) सुखिसन्तो इति । न दुष्टु निमान्तः भूतोऽपगतो जव व साधुमाभेवंप्रतः प्रतिअयः कल्पते, जैवंप्रत इत्येवं व ज्ञानं प्रमत्तौ लब्धः । प्रतिअवधारणत्वं व स्वर्णादिकैः दुःकृतिज-

वचनं तच्छब्दकृतैः प्रतीयमाने रोचयन्तिरेकार्णो एते, किञ्चिद्-भेदाद्वा भेदः । तदेवं नूतैरन्तरिभिर्नूतैरुच्येवैव अन्तरालीतुदिरप-तव तथाऽऽत्मायो चाप्यन्तरालीनं स्यात् कुर्वन्तिः अथवाच-काशार्थम् (चेइयाति) महात्मि कृतानि जवन्ति चाग्नरायि, क्वच-न्नाहं दूरीयति । तदथा-मोक्षमार्गानि सोहकारादिशास्त्रा, चायत-नानि देवकृपाध्यायवर्कदेवकृतानि प्रतीतानि, सन्नाह्यतु-र्भेदादिशास्त्राः प्रया उचक्रान्तवसति, पचयगृहाणि पचयपन्नाः, शास्त्रा चंचलाः, यानगृहाणि वच यानानि तिष्ठन्ति, वानस्यस्य-मय यानानि निष्पान्ते (सुखाकम्मं) तानि यत्र सुखा परिकल्प-न्ते । एवं जन्मवचनान्तराकालकर्मवृद्धिनि प्रवृत्त्यनि । इत्यम-नयुहं प्रतीतव, शान्ति कम्मवृद्धं यत्र शान्तिकर्म किञ्चे, गिरिपुहं पर्वतोपरिपुहं, कम्पं विमिरुहां संकृता, शैलोपस्था-नं पाषाणमाकृतव, तदेवंप्रतीति गृहाणि तैश्चक्राणाणां विभि-रभिक्रान्तिनि पूर्वं पञ्चादु भगवन्तः साधवोऽपगतन्यवतरन्ति । जयमायुष्मद् । श्लेषासम्बन्धम् । मतिप्रान्ताभिर्या वसतिनिस्तव-दोषो वेद्यम् । इहत्यादि सुगमं, नवरं वरकादिमिरजवसितपुवी-भमिक्रान्तिक्रान्तवसतिमेवतीं वाऽभिमिक्रान्तवसतिमेवकल्पयन्ति । साम्मतं वज्जोभिधानां वसतिमाह-इह कालिकयाहिं प्राय-सं सुगमम् । समुद्रार्थोप्यासायं गृहाणि निर्वातितानि साधुभ्यो इत्या-द्याभ्यां न्यायानि कुर्वन्ति, ते व साधवस्तोषिततरेषु च्छायाये-षु (वाहुदेहिं ति) प्रत्येकं गृहेषु यदि वसन्ते ततो वज्जोभियानि-धाना वसन्तिः सा व न कल्पते इति । इदानीं महापचापविधान-वसतिमधिक्रान्त-इहत्यादि जावः सुगममेव, नवरं भ्रमणाद्यर्थं निष्पादितार्थां यावन्ति वसतो स्थानादि कुर्वन्तो महावज्जो-भिधाना वसतिमेवत्यकल्पया वेद्यं विष्णुकोटिंक्षेति । इदानीं साधवाभिधानमधिक्रान्त-इहत्यादि प्रायः सुगमं, नवरं पञ्चविषयभ्रमणाद्यर्थमेवैवः कश्चित्ता, ते चासीं भ्रमणाः-“विष्णो-व-सकृतावसमेकमभाजीवपञ्चहा समण इति” इत्यादि व कालादि कुर्वन्तः सावच्छक्रियाभिधाना वसतिभ्यः, ककल्पेतिक्ष-वेद्यं विष्णुकोटिंक्षेति । महासाधवाभिधानमधिक्रान्त-इहत्यादि । इह कालिहृद् शुद्धपत्यादिकेकं साधर्मिकमुद्विह वृ-थिवीकायादिसंस्मरमारंभेऽप्यतरेषु वा महता तथा वि-कल्पपेर्नानाकृतेः पापकर्मकृत्येनगुणमिस्तदथा ह्यद्वानतो लेप-नस्तथा संस्तराकार्ये ह्यारद्विधानं चेत्प्रादीनि प्रयो-ज-नाप्युद्विह शीतोदकं त्यक्तुमेव जनेव, अनिवार्यं प्रजगलितपूर्वो जनेव, तद्वत्थं वसतो स्थानादि कुर्वन्तस्ते द्विपदं कर्मसे-वन्ते । तदप्यु-पक्रम्य आचारार्थमकल्पस्तत्प्राप्तवदाहृद् गृहस्थं व-रागद्वेषं व इयोपयं सोपारयिकं चेत्प्राद्विधानं महासाधवाभि-धाभिधाना वसतिमेवतीति । इदानीमवपक्रियाभिधानमधिक-क्रान्त-इहत्यादि सुगमं, नवरं कल्पपत्याऽज्ञावभावोति, ए-तत्सर्वं मिश्रोः साम्मतं संपूर्णं मिश्रमात्र इति । “कालाङ्कत-कृष्णा भजिन्तो वेव भ्यानिष्कलाय वक्रा य मयावपत्ता सत्व-कमहप्यकिरिया य” यत्नाह नव वसतो यो यथाकमं नवजिरनन्तर-सुखेऽभिमिपादित्वा, चायसु व भनिक्रान्ता अष्टपदिके योमेव, सेवा-सर्ववेण्या इति । अथा२ इ नु ३ अ ० २ उ ० । पं ० व ० ।

कालाङ्कता-कालातिक्रान्ता-ली० । कालमतिक्रान्ता कालाति-क्रान्ता । कालातिक्रान्तिकार्ये वसतिदोषमेह-“उदमासं समईह, कालाईह व स्या भवे सिज्जा” । (अतचिति) आनुवर्त्तं यानं समतीता वा निवासन, उपवसणादयर्थेकाले वा चतुरकावातीता-सु कालातीतैव, सा भवेच्छया, शृङ्गेरि वसति । ग्रन्थे तु प्राग-

नर इयं व्याचक्षते-अनुवर्षयोः समतीता भिन्नं कालानुवर्षके
भासं कपोकाले अतुल इति शेषं दूषयत् । पं० पं० ३ द्वार ।

कासाङ्कत-कासातिक्रम-पुं० । कालस्य साधुचित्तिकासमय-
स्याऽतिक्रमोऽद्विस्तयाऽनागतमोजनरथावमोजनद्वारेणोद्धृ-
तं कासातिक्रमः । अतिथिसंविज्ञानस्य अतुल्यप्रकाशतयाऽ
विचारे, पञ्च० १ विष० । । कालस्यातिक्रमः कालातिक्रम
इत्युच्यते यो भिन्नाकालः साधुना, तमतिक्रम्यानागतं वा
मुक्तभित्तकाले वा तदा च किञ्चित् लभ्येनापि कासातिक्रा-
न्त्याचक्ष्य । उक्तं च-“काले दिवस्त्व परेऽन्यस्त्व अग्नौ न
सीरै किं तु । तस्वेव न कालपणा-मिथस्त्व गेयहृत्वा न-
सि” भाषा- १ अ० ।

कासाङ्कार-कासातिचार-पुं० । शीघ्रस्थितिके, “आउत्स काला-
इचरं च धाप, लब्धाणामां य परेऽनु भवे ।” सुत्र० १ मु० १३ अ० ।
कासापस-कासादेश-पुं० । कालप्रकारे कालत इत्यर्थे, म० २४
श० १ उ० ।

कासाकाल-कालाकास-पुं० । संचरणस्य उचितऽनुचित-
रूपयोः समयाऽसमययोः, प्रश्न० ३ भाष० द्वार ।

कासाग (पु) व-कासाग (गु) व-ज० । कृष्णानुषि, शा०
१ अ० । “कालागुक्तकृष्णवर्ममधमधायभाषणं पुनरुवाचिनामे” ।
प्रश्न० २ पृ० १ शी० । १० ।

कासाणुभोग-कासानुभोग-पुं० । स्तुत्येऽनुभोगे, स च सुव्य-
हृति, उपलक्षणमेतद-अन्वयमन्यादिरपि । आ० म० द्वि० ।

कासाणुडाह (य)-कालानुष्ठापिन-वि० । यद्यस्मिन् काले
कर्तव्यं तस्मिन्कालानुष्ठाप्य शीघ्रमन्येति कालानुष्ठापि । कालान-
विपातकल्योऽधत्ते, भाषा० १ मु० २ अ० ५ उ० ।

कासादेस-कालादेश-पुं० । पकृतिमवास्थितिकत्वे, अ० ५
श० ८ उ० । कालविशेषितत्वलक्षणप्रकारे, अ० १४ श० ४ उ० ।

कासापस-कालापस-ज० । सांविधिके, म० १ श० ५ उ० ।
श्री० । अ० । “ कालापससुकृपयोमिच्छतकर्म ” कालापसे-
न लोदविशेषेण सुदुर् अतिशयेन कृतमेवांशुपरिचयेयं काला-
रकोपरिफलकचक्रवालस्य कर्म यस्मिन् स कालापससुकृ-
तमेवमिच्छकर्म । जी० ३ प्रति० । लोहमात्रं, जी० ३ प्रति० ।

कासापार-कासाचार-पुं० । ज्ञानाचारजने, नि० चू० ।

अं जमि होइ काले, आयरियन् स कालमायारो ।

वहरिजो तु अकाशो, लहुगा तु अकाशकिरिस्स ।। १॥

[जमिति] अर्थाद्विहृतं सुयं चेप्य [जमि] काले आचार-
भूते [होति] जवतीत्यर्थः । [आयरियन्] नाम पडियन्
क्षयन् वा, अहा सुत्तपरिशीय सुत्तं कायन्, आयरियशीय
अर्थो, अहवा काशियं कासपवणउत्थानपरिशीय, उष्कालियं
सव्यासु पोरिशीय कालचन्धं मोत्तुं [स] इति निर्देशः । अत्रो
स एव काशो कासायारो भवति । वहरिजो नाम अहाऽजि-
दियकालाशो अर्था अकालो भवति, अहा सुत्तं वित्तिपाय, अर्थं
पडमाये पोरिशीय वा सज्जाय वा असज्जाय वा, तुलहा
करणायेवञ्च, कारणं पप्य विषयासो [पि कज्जति, अतो तस्मि
अकाले द्रव्येण पडंतस्स सुत्तेतस्स वा पाञ्चजं भवति । तं च

इमं लहुयाभो अकालकिरिस्स सुत्ते अर्थे य । तुलहा के-
वि मयिसेसायेवञ्च, तं च उवारी जणीहि सि ।

इवाणि बोदगो प्रणुति-

को आहारस्स काशो, मइ जवर पोवणे व्व को कालो ।

जदि भोक्खहेठ्ठनाणं, को काशो तस्स काशो वा ।। १॥

[को] क आहारो रोगो, कल्लं कालः, कलासमूहः काशः,
तेज वा कारणभूतेन दिव्यादिष्वउत्कर्षं कल्लिज्जतीति काशः,
हायत इत्यर्थः । कांकारस्साहाजिहाणेण य ज कोइ काशो का-
लोऽजिहारिज्जइ । यथाऽम्यत्राप्यभिहितम-को राजा न रकति
मसो अस्स बिज्जति, तं मइलं अंशं वरयं तस्स य मइलवर-
स्स धोवाणं प्रति कासाकाशो न विपत्ते, प्रणिधा विहृता । इवा-
णि विहृतिता अर्था भवति-एवं [जइ] जइत्ति अष्टबलमो
सव्वकम्मावगमो मोक्खो भवति, तस्स य इदं कारणं निमि-
त्तमिति पज्जाय । हायते अंशमिति ज्ञानं, यद्येवमनुपगम्यते
ज्ञानं कारणं न भवति मोक्खस्यातो कालो तस्स अकालो वा
काशः । [तस्सेति] तस्स णणस्स अ काशो वा, मा जयतु इ-
ति वक्ष्यसे ।

आपरिमो मणजि-सुणेहि बोदग ! समयपिसेहेदि लोणप-
सिदेहि य कारवाहे पम्माइ-

आहारविहारदिमु, मोक्खविहारिसेसु काल अकालो ।

जइ दिट्ठो तह सुत्तं, विज्जाणं साहेणो चव ।। ११ ।।

आहारिज्जतीति आहारो, सां य मोक्खकारणं भवति, अहा
तस्स काशो अकालो य दिट्ठो, अर्थायं च अकालं वरसि भि-
कखुल्लिगो, विहारं विहारो, सां य उदुबद्धमवासासु अहवा
दिवा न रात्रौ, अहवा दिवसतो वि तत्तिपाय न संसादु, मे य
विहारो मोक्खकारणं भवति । [मोक्खविहारिसेसु] मोक्खका-
रणेसु, अहवा मोक्खत्वं आहारिसेसु अहिवारो कारति, अहा
जेण पगारेण विट्ठो उववसो कालो अकालो य तहा
तेणप्यगारेण [सुत्तं सि] सुवपाणं तस्मि वि कासाकाशो
भवतीति वक्ष्यसे । किं च-विज्ञाणं साहेणे चव कासाकालो
विट्ठो, अहा काइ विज्जा कपदवाउत्तिसममोसु साहिज्जति,
अकाले पुण साहिज्जमाणीं उववाचं जणयति, तहा णाणं पि
काशे अहिज्जमाणं णिज्जारादक भवति, अकाले पुण उववाचन-
कर कम्मबंधाय भवति, तम्हा काले पडियन्, अकाले पडंतं
पडिणीया देवता जेजेज्ज ।

अहा-

तक् कुदेणाहरणं, दोहिियवमपरि होति णायन्वं ।

अतिसिरिमिच्छतीए, विणासितो अप्पहारं तु ।। १२ ।।

तक् वत्सी, कुडो घनो आहरणं विहृतां, तत्कारिणं कुजेण
आहरणं विज्जति, अहा मइहाय गायरीयं परतो साहू पात्रांसं
काशं चेत्तु अक्षताय पोरिशीय कालियसुवमसुववोणसं
पडति, तं सम्माहेट्ठो देवया पासनि, ताप चित्ति-आ एव साहू
पंता देवता उवेदि, तत्राणं पडिवोहमि, ताप य साहीरीकं
काशं तत्तकुडं चेत्तु तस्स पुराणं ‘तक् विक्कायइ’ सि घोसेती
गताऽऽगताणि करोति, तेण साहूणा विरस्स सज्जायवाधायं
कुराति सि अग्निधा-को इमो तत्तकयकाशो । तयाऽऽसिधिये-मुत्ते
पुणइ को इमो कालियस्स सज्जायकाशो वा । अर्थायं च-‘तु-
पवपमाणापि, परिक्रिह्याणि पासति । अप्यथा विज्ञमेता-

वि पस्सेतो वि ण पासासि"॥१॥साह उवउतो,यावं मिच्छा मि
 पुच्छादिं भाउहो । विषया जगति-भा अकाले पदमाभो पंतवेष-
 बाए अस्मिन्निति । अहवा इत्युदाहरण्य-बोहि व धमयहि अने
 धमे अस्मिन्निति अतिचंतं न सोममि, ऊ अस्मिन्नं धम्मं ते तेण
 सहायिं अतिधम्मं तेण एवो सामासो, वेत्तेसु अतो सुअ-
 राहसावज्जमासत्तं दिगं धमति । अहवा तेवो वासे चोरा गा-
 बीओ इरंति, तेव समावसीए अंतं चोरा कुदं भागओ सि गा-
 बीओ उड्डु मया, तेव पमाए दुदु नीया इतो चरे चित्तेइ व-
 चंतपमावेषु मे पसाओ, अस्मिन्नं धमामि अहवा वि पाविस्सं,
 एवं वेत्ते गाबीओ य रक्खंतो अरयति, अहवा तेण वेव अंतोए
 ले चोरा गाबीओ इरंति, तेव य सियं अंतं चोरेहि आणक-
 ऊए इओ, गाबीओ व नीयाओ । तदा काले वेव धम्मियव-
 । इहायं विंतिओ धमओ अयाति-एवो राया इत्युदाहार काल-
 ओ, एवेव य संकधमेण समावसीए तस्मि काले संको पूरितो,
 मुद्धो राया यके पूरितो सि भादितितो सवपूओ, सयसहस्सं से
 दिव्हां, लो तेण वेव हेवाएवं धम्मंतो अरयति । अहवा राया वि-
 रयेणपीरितो धम्मिगहमेतति, तेण य संको दिव्हां, परबलकोहं
 व बहुति, राया संतलो, वेगधारं व से जायं, गिलायो संतुओ,
 लओ उड्डिएण रया सव्वस्सहरणो कओ । ऊम्हा एते हासा
 अकालकारीणं तदा काले वेव पडियवन्, अकालो । अहवा इओ
 विदुहो "अतिसिरिमिच्छंतोय" वच्छजं । अयातिओ अणह-हे बो-
 द्दं । अकाले तुमे पदंतो अतिसिरिमिच्छसि, अतिसिरिमिच्छंतो
 य विणासं पाविहिस्सि । कहं सिरिए मीतमंतुस्सं अतिसार-
 याए पत्थए "अतिसिरिमिच्छंतोय, घेरीए विणासिओ" । अया-
 याए धाण हायिघेरीए धाणमंतसाराहिंयं, अचमं करंतीए
 अहवा उगहाणं पण्णययंतीए रयणसि जायायि, इस्सरोयू-
 या वाउवसासं चरे कारियं अणेगघणुरयणसयणासणजरियं,
 सहायियधेरी य तं पेक्कति, पुच्छति य-कुआ एवं इतिण सि । ती-
 ए व अहा भूयं कहियं । ताए विउवलेवणधुवमासीहि आराहितो
 भाणमंतरो, जणमि य-वूहि वरं । तया लवित-जं तीए तं
 अम दुयुणं जवउ, न व तीए सव्वं नुयुणं जायं । ततो मुद्धा अरयति ।
 ताए व पुरिम्येराए तं सव्वं सुयं, ताए व अमरिसपुयाए वितियं मम
 वाउवसासं किहउ, तणकुनिया जवउ, चितियाए हो ती कुह-
 आओ जायाओ पुणं तीए वितियं-मम एक्कं अत्यकुलं जव-
 उ इयतीए हो वि कुहो, एवं इत्ये पाए वसंतिआ विणासमु-
 वगता । एतो असंतोसदंता । तदा अतिरिसे काले सज्जाओ
 ण कायभो, मा एवं विराह्या अविस्सति सि । अण्णिओ काला-
 यारो । नि ण्ण १ ३० ।

कालावड-कालाप-ली० । पुच्छासाही, जीत० ।

कालावग-कालाप-ज० । कालापकय कलापिना प्रोक्क
 शाब्दान्दस्य धमं आन्नायां वा । (सरणाद्ध धर्मन्नाययोः)
 " सरज्जन्तो धमस्सत् " । ४ । ३ । ४६ । इति (पाणि०) बुध् ।
 कलापिप्रोक्कशाब्दान्दस्य धमं, आन्नाये व । वाव० । व्याक-
 रणनेदं, कय० १ कल ।

कालासवेसियपुत्त-कासारैवैशिकपुत्र-पुं० । स्वनामक्यते
 पात्तोपत्तये, अ० ।

तेणं काक्षेणं तेणं समएणं पासावच्चिजे कालासवेसिय-
 पुत्ते गामं अणगारे जेणव थेरा जगवंतो तेणव उवागच्छइ,

उवागच्छइत्ता थेरं भगवं एवं वयासी-थेरा सामास्यं य
 याणंति, थेरा सामास्यस्त अहं ण याणंति, थेरा पक्क-
 कलायं न याणंति, थेरा पक्ककलायस्स अहं ण याणंति,
 थेरा संजमं ण याणंति, थेरा संजमस्स अहं ण याणंति,
 थेरा संवरं ण याणंति, थेरा संवरस्स अहं न याणंति, थेरा
 विवेमं ण याणंति, थेरा विवेगस्स अहं ण याणंति,
 थेरा विउस्सगं ण याणंति, थेरा विउस्सगस्स अहं न
 याणंति । तए णं ते थेरा जगवंतो कालासवेसियपुत्तं
 अणगारं एवं वयासी-जाणामो र्हा अज्जो ! सामास्यं, जा-
 णामो णं अज्जो ! सामास्यस्त अहं, जाव जाणामो णं
 अज्जो ! विउस्सगस्स अहं । तए णं से कालासवेसियपुत्तं
 अणगारे थेरे जगवंते एवं वयासी-जइ णं अज्जो !
 तुम्हे जाणह सामास्यं, जाणह सामास्यस्त अहं, जाव
 जाणह विउस्सगस्स अहं । के जे अज्जो ! समाए, के
 जे सामास्यस्त अहं० जाव के ये विउस्सगस्स अहं ? । तए
 णं ते थेरा जगवंतो कालासवेसियपुत्तं अणगारं एवं वयासी-
 आयाओ अज्जो ! सामाए, आयाओ अज्जो ! सामास्यस्त अहं,
 जाव विउस्सगस्स अहं । तए णं से कालासवेसियपुत्ते अण-
 गारे थेरे जगवंते एवं वयासी-जइ जे अज्जो ! आया सामाए
 आया सामास्यस्त अहं, जाव आया विउस्सगस्स अहं,
 अवहइ कोदमाभायालो जे किमहं अज्जो ! गरहइ ? ।
 कालासा ! संजमइयाए । से जंतं ! किं गरहासंजमे अ-
 गरहासंजमे ? । कालासा ! गरहासंजमे, नो अणगरहासंजमे ।
 गरहा वि य णं सव्वं दोसं पविणेइ सव्वं बालियं पग्गिआए
 एवं खु खे आयासंजमे उवट्टिए जवइ, एवं खु खे आयासं-
 जमे उवचिए अवइ, एवं खु खे आयासंजमे उवट्टिए अवइ,
 एत्थ णं से कालासवेसियपुत्ते अणगारे संतुच्छे थेरे जग-
 वंते वंदइ खमंसइ, वंदिता खमंसइत्ता एवं वयासी-एरसि णं
 जंतं । पयाणं पुत्तिं असाणयाए असवणयाए अबोहियाए
 अण्णिगेमेलो अदिद्धानं अस्सुयाणं असुयाणं अविद्यायाणं
 अन्वोक्कयाणं अन्वोक्कियाणं अण्णिज्जुदाणं अण्णवचारि-
 याणं एयमहं णो सइए खो पचिए णो रोएइ, इयामि
 जंतं ! एरसि णं पयाणं जाणयाए सवणयाए बोहि-
 याए अजिगेमेलं दिद्धानं सुयाणं सुयाणं विद्यायाणं बोम-
 डाणं बोक्कियाणं गिज्जुदाणं उवधारियाणं एयमहं स-
 हामि पयियामि रोएमि एयमेयं से जहंयं तुम्हे वयह ।
 तए णं ते थेरा भगवंतो कालासवेसियपुत्तं अणगारं एवं
 वयासी-सइइहि अज्जो ! पयिआहि अज्जो ! रोएहि
 अज्जो ! से जहंयं अम्हे वयामो । तए णं से कालास-
 वेसियपुत्ते अणगारे थेरे जगवंतो वंदइ नमंसइ, वंदिता

यमसदृशा एवं वशासी-इच्छाभि शं भवे । तुभ्ये
अतिए चाठजामाओ भय्माओ पंचमहवहरं सपदि-
कमणं वयं उचसंयजिता शं विहरित् । अहामुहं दे-
वाखुण्णिया । या पविषं करेह । तए णं स कालासवेसिए
पुत्रे अग्रगारे धरे जज्जिते वंदे नमसइ, धंदिता नमसइ-
तथा चारजामाओ भय्माओ पंचमहवहरं सपदिक्कमणं व-
यं उचसंयजिता नं विहरइ । तए णं से कालासवेसियपु-
त्रे अग्रगारे वदुण्णि वासाणि सामखपरियाणं पाठणइ, पाठ-
णइथा जत्सहाए कंरइ नमज्जावे हेइज्जावे अन्हाणयं अ-
दंतपुवणयं अक्कलपं अणोवाहणयं चूमिसेजा फहाइसे-
जा कइसेजा केसलोओ वंचवेरवासी पधरपपेवो अ-
क्कावक्की उच्चाववा गामकंटया वासीसं परीसहावस-
मा अहिवासिज्जइ समइ चाराइइ, आरादेइथा चरे-
हि उस्सासन।सांमेहि सिक्के बुद्धे सुके परिनिववुए सज्ज-
हुकल्पयिणे ।

(तेणमित्थादि) (पासायचिञ्चि सि) पाश्चात्पत्यानां पार्थ-
जिनशिष्याणामयं पार्थावन्धीयः । (येर सि) श्रीमहावीर-
जिनशिष्याः श्रुतबुद्धाः । (सामाहयं सि) समग्रवक्त्रम् । (न
वाधंति सि) न जानन्ति, स्वयंस्वाचक्ष्व (सामाहयस्स अ-
हुं सि) प्रयोजनं कर्मानुपादानमिर्जयकम् । (पक्कक्काणं
ति) पीठस्थानितियम्, तदर्थं आश्रयद्वारानरोधम् । (संजमं
ति) बुध्दिवादिंसंज्ञकलक्षणं, तदर्थं चानाश्रयत्वम् (संवरं
ति) इन्द्रियनाशमिदित्यनेवमेतं, तदर्थं तु आनाश्रयत्वमेव (वि-
जेणं ति) विशिष्टोचं, तदर्थं च स्वाज्यव्यागादिकम् । (विउ-
स्समं ति) भ्युत्सर्गं कार्यादीनां, तदर्थं चानिमिष्यकताम् ।
(अज्जा सि) हे आर्य ! ओंकारस्तथा लब्धोऽप्ये प्राकृतत्वात् ।
[के न सि] किं मवतमित्यर्थः (आयासे सि) आग्रसोऽ-
स्माकं मते सामाधिकमिति । यदाइ—“ जीवो शुष्पपनिबधो, न
वस्स इव्वद्वियस्स सामाहयं ” । सामाधिकार्थोऽपि जीव
पथ. कर्मानुपादानादीनां जीवशुष्पत्वात्, जीवाव्यतिरिक्तत्वाच्च
तदुपगुणानामितं, एवं प्रत्याक्यानाद्यप्यवगम्यम् । [अइ मे
अज्जा सि] यदि भवतां हे आर्याः स्थयिराः सामाधिकमा-
ग्ना, तथा (अइइइ सि) अपहृत्य स्वत्वा क्रोधादीन् कि-
मर्थं गृह्येत् । “ निन्दामि गरहामि अण्णाणं वोसिरामि ” इतिव-
चनत्वात् क्रोधादीनेषु, अथवा अवधार्मिण्येव अण्ये । अयमभि-
प्रायः—यः सामाधिकवाद् स्वकक्रोधादिष्व स कथं किमपि नि-
न्दति । निन्ना हि किञ्च द्वेषमवर्तति । अत्रासरम् । संयमायंमिति ।
अवधं गार्हेत संयमा भवति, अवधानुमेतमेव वच्छेदनात् ।
तथा गार्होम्येवमस्तदनुत्वाच्च कवसमसी, गार्होर्माउपा-
दानहेतुत्वासंयमो भवति । (गरहा सि य सि) गृह्ये
व सत्ये (दांसं सि) दोषं रागादिकं, पुच्छकपापं वा, द्वेष
वा, प्रावचयति कृपयति । किं कृण्वेत्स्यह—[सयं चालियं
ति] कायं वासतां मित्रयात्वमवर्तति च (परिखाए सि)
परिक्षाय इपरिक्षया जात्या प्रत्याक्यान्परिक्षया च प्रत्याक्यायं-
ति । इह च गार्हायास्तद्वनक्षोभोदायककर्तृकत्वेन परिक्षायेत्यथ
क्वथाप्यवधिचिरकइ मिति । (एयं कुं सि) एयमेव [ये सि]
अस्माकम् । (आयासंजमे उवहिइ सि) उपहितः प्रक्षितो न्य-

स्तो जयति । अथवा—आमरूपः संयम उपहितः प्राप्नो भवति ।
(आयासंजमे उवहिइ सि) आत्मा संयमविवक्षे पुष्टो भवति ।
आमरूपा वा संयम उपविता जयति । (उवहिइ सि) उपवि-
ताऽप्यस्तावकापी । [एयंसं णं भंतं पयाणं इति] अस्त्वं अवि-
दुषामित्यादिनाम् । सम्भवः । कथमप्यहानमित्यत आह—अथा
वयाए सि] ब्रह्मानां निर्हानस्तस्य प्राप्नोऽज्ञानता, तथाऽज्ञान-
तया, स्वक्रेणानुपगम्यादित्यर्थः । यतदेव कथमित्याह—[अस-
वण्णयाए सि] अथवणः भुविवाजितस्तत्रावस्तथा, तथा [अथो
हिइ सि] अथवाजितचर्मोवातिः, इह तु प्रकमान्हावीरजन्म-
चर्मनवास्तनया, अथ वीत्यसिकयादिमुद्रमायेन [अग्रमि-
गमं ति] विस्तरकोषाभावेन हेतुना अग्रधानां साक्षात्सत्यम-
नुपलब्धत्वात्प्रधानानामन्यतोऽनाकथितानाम् [अनुयाणं ति]
अस्तुनानां श्रौताकर्षणभावेनानुत्पन्नानाम्, अत एवावि-
हातानां विशिष्टोपाधिविधौकृतानाम् । यतदेव कुत इत्याह—
[अय्वाकमाहं ति] अय्याकृतानां विशेषतो शुक्रभिरनास्थाता-
नाम् । [अयेवजिष्ठाणं ति] विपक्षाद्व्यप्येवदितानाम् [अनि-
ज्जुदाणं ति] ग्रहणा प्रत्यात्तु सुखायवोधाय संक्षेपनिमित्तमनुग्रह-
परमुद्रिणः अनुग्रहानाम्, अत एवास्मान्निर्नुपधारितानामनव-
धारितानाम् [एयमहुं सि] एवं प्रकाराद्योऽथवाऽयमर्थं
[नो सहइए सि] न अक्षितः [नो पविइ सि] नो वैषं प-
सियं ति । प्रीतिरूप्यते, तद्योगात् पविइ सि । प्रीतिः प्रीति-
विषयीकृतोऽथवा न प्रतीतो न प्रप्रायितो वा हेतुजिः [नो रोए
इ सि] न चिकीर्षितः [एवमेपं से जहंयं तुभं ववइ सि]
अथ यथा एतस्सुतं युवं वदथ, एवमेव तद्वन्निवृत्तिं प्राबः [वा-
उज्जामाओ सि] वतुमंहावताम्, पार्थनाथजिनस्य हि चत्वारि
महाभूतानि, नापि युष्टांतास्ती भुज्यत इति मेधुनस्य परिग्रहंभन-
मोवाक्षितः । सपदिक्कमणं ति । पार्थनाथधर्मो हि अग्रतिकमणः,
कारणं पथ अतिकमणकरणादन्यथावकपाणाद् महावीरजिनस्य
तु समतिकमणः, कारणं विनाऽप्यवदुं प्रतिक्मणकराक्षितं ।
(रेवाखुण्णिय सि) प्रियामन्त्रणम् (या पविषंथं) । आ व्याधातं,
कुरुष्वेति गम्यम् । (मुंभमावे सि) मुपक्रमार्थो क्षितित्वम् ।
(फलगसेजं सि) प्रतलायतविक्रममवत् काष्ठरुपा (कइ-
सेजं सि) असंस्कृतकाष्ठपायनं काष्ठशय्या वा अमनोधा व-
सतिः । (लखावक्की सि) लब्धं च लामोऽपलाब्धिश्च अज्ञा-
मोऽपरिपुणलामो वा लब्धापलब्धिः । (उच्चावच सि) उ-
च्चावचा अनुकूलप्रतिकूला असमञ्जसा वा (गामकंटय-
सि) ग्रामस्थान्येवसमुद्रस्य कण्टका इव कण्टका बाधका
शब्दो ग्रामकण्टकाः । क एत इत्याह—(वावासं परीसहोव-
सगं सि) परीरहाः कृपादयः न पथोपसर्गाः उपसर्जनाद-
मेतदुपनात्परीरहाऽपसर्गाः । अथवा द्राविशतिः क्षरीरहाः । तथा
उपसर्गा इम्यादयः, कालासवेसियपुत्रः प्रत्याक्यानाकियथा
सिक्क इति । अ० १ श० १ उ० ।

कासिं (ण)—कासिन्-पुं० । कालयति, कल्ल मोदमे णिणिः प्रे-
रकं, जि० । का० । अथवापुरिसोमोप कादम्बव्यटवीस्थे पर्वते
भेदं, ती० १३ कल्प० ।

कालिङ्ग—कालिङ्ग—न० । पुं० । कुस्तिनं सिक्कमस्य । हस्ति-
न, सपै, बौद्धभेदे च । कलिङ्गानां राजा अणु । कलिङ्गे-
शत्रुत्वो, बह्वृत्त तस्य लुक-कलिङ्गाः । “ कलिङ्गदेशमारव्य-
पक्षाव्ययोऽपि । दक्षिणार्धं भद्रेशान् । कालिङ्गः परिकी-

वितः ॥ १ ॥ इत्युक्तदेशजेदे, गौरा० । जीप् । राजककेत्वाय, वाच० । मन्त्रा० । आचा० । स्वा० ।

कालिजग्री-देखी-वापिच्छ, दे० मा० २ वर्ग ।

कालिजग्री-देखी-तापिच्छलतायाम्, दे० मा० २ वर्ग ।

कालिजर-कालिजजर-पुं० । स्वनामधेयान्ते पठ्यते, उच० ।

“ हासा हल जेमा स्त्रीयमिया कालिजरे मने ” । उच० १३ अ० ।

कालिजरतित्य-कालिजजरतीर्थ-न० । मधुरास्थे लोकिकतीर्थ-मेदे, ती० १ कस्य ।

कालिज्रा-देखी-शरीरे, दे० मा० २ वर्ग ।

कालिंग- (य)-कालिक-पुं० । स्त्री० । काले वर्षाकाले चरति उच्च । के जले प्रलति, प्रलत्ता इत्युक् । उ त० वा । कौञ्जे, वक्, स्थियां जीप् । कालो वर्षोऽस्त्यस्य उक् । कालाद् वर्ण-वाच्यत्वे जानपदा० जीप् । ततः स्वार्थे के इत्य इति वा । कालिका । देशाद्युत्तिभेदे, वृक्षिकपत्रकृते, क्रमदेवयस्तुमुद्ये, धूतस्योम्, जटामास्याय, काक्याम्, पटोलशालायाय, रो-मावल्याय, शिवायाम्, मेघावल्याय, स्त्री० । जीरकीडे, मत्स्याय, काकोल्याय, इयामापाङ्गिणि, स्त्री० । हिमाचल-भयायाम् त्रिशिरायाम् हरीतक्याय, स्त्री० । कालस्य भाषो वा बुद् । कृष्णवर्णे, स्त्री० । स्वर्णदेशे, बह्निना दाहे, य-कृष्णायत् स्वर्णस्य कृष्णता भवति सा च तन्नादिधानुयोगैः काय जज्ञाय प्रलति पर्याप्नोति । अत्र पर्याप्ती यञ्जुं टाप् । अत इत्यम् । कुजटिक्यायाम्, नवमेवे, स्त्री० । काले, दाय-ने उक् । प्रतिभासद्युच्यते, के जलमलति युजयति अत्र भूयणे गबुब् टाप् । अत इत्यम् । सुरायाम्, स्त्री० । कालो वर्षोऽस्त्यस्य उक् । कालीयके कृष्णचर्मणे, न० । प्रकृष्टो द्वािषेः कालोऽय्य प्रकृष्टे उच्च । वैरे, न० । तस्य दायिकालस्याविमल्य तयात्यम् । “ वयं वानिरे ” । ५ । ४ । ३१ । इत्यधिकारे “ कालाचव ” । ५ । ४ । ३३ । [पाणि०] कन् कालिकः । स्थियां टाप् । अत इत्यम् । कालिका शाटी । कालेन निर्वृत्तः उक् कालिकः । काल-निवृत्तं कालिकुले, त्रि० । विशेषः कालिकोऽयस्या । काले भवः उक् । कालभवे, त्रि० । उजयत्र स्थियां क्वाप् इति भेदः । वाच० । “ इत्या गया इमे कामा, कालिया अे भ्रणायवा । ” काले भयाः कालिकाः । उच० ५ अ० । काले संभवति कालिकाः । उच० ५ अ० । कालिगमाप्ति-कालिकसंज्ञिन्-त्रि० । कालिकसंज्ञा दायिकालिकी संज्ञा साऽस्त्यस्येति कालिकसंज्ञी, तत्संज्ञिनि, विशेष० । (स च “ सञ्जी ” शब्दे विवेचितः)

कालिग (य) सुय-कालिकभुत-न० । यदिह दिननिशाघन्तयौ-रुषाद्वयस्याऽस्त्राध्यायान्ते पठ्यते तत्काशेन निर्वृत्तं का-लिकम् । उच० ३ अ० । कासे प्रथमचरमपौरुषीलकृणे कालप्र-हणपुरुष पठ्यते इति कालिकम् । विशेष० । तच्च भुत्तं च । तत्त-राऽप्ययमादौ, अज्ञात्वाऽऽप्यवकस्यातिरिक्तमुत्तमेदे, यदिह विषलनिशप्रथमपक्षिमयौरुषील्य पथ पठ्यते । स्वा० २ ज० १ उ० ।

तानि च-

से किं तं कालियं । कालियं भ्रमोयविर्हं पयत्तं । तं जहा-उच-

राज्यपथाद् इसाठकप्यो बवहारो निसीयं महानिसीयं इति-जासियायं । अनुदीवपक्षी दीवसागरपक्षी चंदपक्षी खु-डिया विमाणपविषी महृक्षया विमाणपविषी भंगचूक्षिया बंगचूक्षिया विवाहचूक्षिया अरुणोववाय वरुणोववाय ग-खोववाय वरुणोववाय वेसमखोववाय वेसं वरोववाय देविदेव-वाय ठडाणसुय सड्डाणसुय नागपरियावणिपाय निरवाव-लियाय कपियाय कपिवर्भिसियाय पुष्कियाय पुष्कचूक्षियाय बह्नीदसाय एवमाययाय चरारीदे पक्षमसहस्ताय जगवक्रो अरहो असहसाभिस आसित्त्ववरस तहा संसिज्जायं व-हृक्षमसहस्ताय मज्जिमगणमिणवराणं चोदस पदन्गस-हस्तायि सपणगस्त जगवक्रो वक्रमाणसाभिस अहवा जस्त जातिया सीसा उप्पत्तियाय बण्डियाय कम्मियाय पारि-णाभियाय चउत्तिवहाय बुद्धियाय ठवनेया तस्त ततियाय पस-मसहस्ताय पचेयपुद्धा वि ततिया येव । सेत्तं कालियं, सेत्तं आवस्तयवहरिंत्तं सेत्तं अणंगपविद्धं । न० । पा० ।

कालिकभुतेऽनुयोगार्थक्यमायंरक्षितसुरिज्यः समारज्य जा-तम् । आह-कियन्तं कासं यावत् पुनरिदमपुष्कत्वमासीत्, कुतो वा पुनरविशेषादारभ्य पुष्कत्वमनुदित्वा-
जावं वि अजजहरा, अमुदत्तं कालियाणुभोगस्त ।
तेणरेण पुहत्तं, कालियसुय दिट्ठियाय प ॥

यावदायंशैरा गुरवो महामतयस्तावत्कालिकं बुतायुगेवस्या-पुष्कत्वमासीत् । आयावयातुर्णां भोगुर्णां च गौरणप्रज्ञत्वात्, कालिकप्रहणं च प्राधान्यक्यापनार्थमन्यथात्कालिकेऽपि सर्वत्र प्रति-सूचं त्वावरोऽपि अनुयोगस्तदानीमासकथेति । तदारतस्वावेर-क्षितेभ्यः समारज्य कालिकभुते इट्ठियादे आनुयोगानां पुष्-कत्वमभूदिति निरुक्तिमाधार्मः । विशेष० । (“ अजजन्किय ” शब्दे प्र० मा० २१५ पृष्ठे “ अणुभोग ” शब्दे प्र० मा० ३५० पृष्ठे वा न्यक्त्रेय प्रकपितमेतत्)

कालिकभुतस्य परं पुष्कत्वायत्तत्तत् पुष्कति-

जे भिक्खु कालियसुयस्त परं तिरहं पुच्छाणं पुच्छद, पुच्छंतं वा साऽज्जइ ॥ ६ ॥ जे भिक्खु दिट्ठियायस्त प-रं सत्तएहं पुच्छाणं पुच्छद, पुच्छंतं वा साऽज्जइ ॥ १० ॥ कालियसुयस्त ठकाले संभासु वा असंजह वा तिरहं पुच्छाणं परेण पुच्छति तस्त चउत्तइ । दिट्ठियायस्त संभासु असंजहाय वा सत्तएहं परेण पुच्छं तस्त ह ।

तिणहुवारे कालियस्सा, सत्तएहं परेण दिट्ठियायस्त ।

जो भो निक्खु पुच्छा, णं च सग्ग पुच्छमाऽऽणादी ॥ ३२ ॥

चउत्तु संकासु अय्यरीय वा तस्त माणादी पुच्छा ।

ते पुण किं पमायं अतो सवति-

पुच्छाणं परिं जा-वतिं पुच्छते अणुणरुत्तं ।

पुच्छेज्जाही जिक्खु, पुच्छगिसज्जा य चउभंगो ॥ १३ ॥

अणुणरुत्तं जातिभो कट्ठिभो पुच्छति सा यया पुच्छा । यय चउभंग्यं करेतस्व स्मे दोषा-

पुष्पगर्हितं च नासति, अपुष्पगर्ह्यं कर्मो स विकहाति ।
विषसनिमिमादिचरमा-सु चतसु सेसासु चक्षयम् ॥३४॥

सुखयो मोक्षं हेतु-अन्त-राय-हृदिकहादिसु पमसो अत्यन्ति,
शुचैतस्स पुष्पगर्हितं वासति, विकहापमसस्स च अपुष्प-
गर्ह्यं अत्यि, तस्मात् सो विकहासु रमेजा, विवसस्स पदमचरि-
मासु, योस्य च पदमचरिमासु च, यदासु चतसु वि कालियसु-
प्यस्स गह्वरं शुष्यं च करेज, सेसासु चि विवसस्स चितियाय
उक्तालियसुप्यस्स गह्वरं करेति, अयं वा सुपाते, एसा चैव
अपया, रतिवाय वा निष्कं हिन्द, अयं चिदति तो उक्तालि-
यं पदति, पुष्पगर्हियासु उक्तासिं वा शुणेति, अयं वा सुपाय वा,
यिस्सिस्स ततियाय निशामोक्षं करेति, उक्तालिं मेघदति शु-
येति वा, कालिकं यं वा सुप्तमयं वा कुरेति, एवं सेसासु
मायया भावेयया उक्तालिया ।

सज्जायस्स च अकरणे इमे कारणा-

असिधे भोमोवरिण, रायपुट्टे जप व गेलखे ।
अच्छाखरोहर वा, कासं व पटुक्ख एो कुज्जा ॥३५॥
सज्जायवज्जमसिधे, रायपुट्टजपरोहणअप्पुक्को ।
इतरमरोहो अस्सिधे, जइते इतरे पसेजयसु ॥३६॥

(सज्जायवज्जमसिधे चि) भोगे असिधे वा सापु अयथा अ-
गदिता तस्य सज्जायं पटुवेति आचस्सगादि उक्तालियं करेति,
रायपुट्टे बोधिपमय च सुपिहका अत्यन्ति मायजिहामो, तस्य का-
लियमुक्तालिं वा न करेति, अत्रा रायपुट्टे अप चि निवि-
सया अन्तपाणे एतिसेधे च न करेति सज्जायं, उवकरणहर दु-
बिधे जेत्ये व च करेति माणजीहामो ति, रोचणे असुकेण कालि-
य करेति, इत्यस्मि आचस्सगादि उक्तालियं जप रोचणे अ-
चिचयं असिधे च गदिता तस्य तं णि न करेति, इतरे भोमोवि-
या तस्य प्रयथा, अह चितियजामादिसु वेत्तामो न करेति सज्जा-
यं, अह यं पुष्पं ति पुष्पस्सपेवलातो आदिबोद्ध्यामो भारदातो
व हिंसेति आच अन्तरागहो चि गेलखजानेसु न संभयमुत्ति, अह
निशामो लसो अजाणिगं वा न निखो तो करेति अह सत्ता
तो न करेति, अहवा गिलायपण्डियग्गा वा न करेति,
कासं वा पटुक्ख यो कुज्जात, असुकेय वा कासेण करेति,
तस्य आचस्सगादि न करेति, अपुष्पेहा सभयव मविहका ।
नि० सू० १६ उ० ।

कालिकमुत्स्य व्यवच्छेदः-

एसुं जंते । तेवीसाए जिणंतरे कस्स कहिं कालि-
यसुपस्य बोच्छेदे पखे ॥ गोयमा । एसुं जं तेवीसाए
जिणंतरेसु पुरिमे पण्डियपसु अइसु अइसु जिणंतरेसु ए-
त्थ यं कालियसुपस्य अ बोच्छेदे पखे ॥ पविक्कपसु स-
कसु जिणंतरेसु, एत्थ यं कालियसुपस्य बोच्छेदे पखे ।
सम्भस्य वि णं बोच्छेदे दिदिवाए ॥

कस्य जिनस्य सम्पत्तिगः कस्मिन् जिनांतरे कयोजिनयो-
रन्तरे कालिकमुत्स्यैकादशाहिकपस्य व्यवच्छेदः प्रकृत इति
प्रश्नः । उत्तरं तु-“एत्थुं याम्भ्यादि” इह च कालिकस्य व्यव-
च्छेदेऽपि इहैव पटुहस्याप्यवच्छेदस्याभिधानं तद्विपक्षभावेन

सति विभक्तिर्येषां सुकरं भवतीति कृत्वा कृतमिति । (अ-
जिमपसु सत्तसु चि) अनन “ कस्स कहिं ” इत्यस्योत्तर-
मवस्यम् । तथाहि-अयमेव सत्तस्वस्त्युक्तं सुविचिजिततोयस्य
सुविचिजितलजिनयोरन्तरे व्यवच्छेदो बभूव । तदावच्छेदकाल-
श्च पयोपमचतुर्जोः । एवमन्ये वद जिनाः, वद च जिनान्तराणि
वाचयानि, केषां व्यवच्छेदकालः सत्तस्वस्त्यवस्यसेयः १। “ अ-
उज्जागो १ चउज्जागो २, तिथिं य चउज्जागो ३ यलियेगं य ४ ।
तिथेयं य चउज्जागो ५, चउज्जागो य ६ चउज्जागो ७ ति ।
१। [एत्थं यंति] एतेषु प्रकापकनोपपद्यमानेषु जिनान्तरेषु का-
लिकमुत्स्य व्यवच्छेदः प्रकृतः । इतिवादापेक्षया त्वाद- (सत्तस्व-
स्ति यं योचिसे दिदिवाए चि) सर्वत्रापि सर्वेष्वपि जिनान्तरेषु
न केषां सत्तस्वस्य कश्चित्कल्पनमपि कालं व्यवच्छिन्नो व-
दिवाइ इति प्र० २० श्रु० ८ उ० । सुसंहाप्यशब्दे
एकादशाहकूपे भुते, एकादशाहकूपे सर्वमपि भुनं कालमह-
णादिविचिमाऽऽधोयत इति कालिकमुच्यत । वि० ० ।

कालिगा(या)-कालिका-खी०। कृष्णायां रात्री, व्य० ५ उ०। का-
लीदेव्यां च । का० २ उ० १ अ० ।

कालिगापयिच-कालिकाचार्य-पुं० । आर्यदेश्यामे, येन प्रका-
पमात्सवं चिरचितम् । [तत्प्रयोजनं स्वीयेत्यस्य स्थितिचिन्ताया-
मुक्तम्] । यथा-यत्तथा पञ्चानामादेशानां मध्येऽन्वयतमादेशसमी-
चेकतामिणं योऽप्रतिश्रुयकालमिति पूर्वात्कृष्टसुललान्धसम्पन्नैर्वा क-
र्तुं शक्यते, ते च भगवद्वैश्यामप्रतिपक्षो मासीरन्, केषां त-
त्कालापेक्षया पुष्पेच्छेदकालमवधिप्रत्ययैर्वापुष्ये-
पयोतोचनया यथास्वमति स्वीयेत्यस्य स्थितिं अन्वयवर्ति स्म;
न च तेषां मतं किमपि निष्पया क्तां शक्यते, ततस्तेषां
सर्वेष्वपि प्राच्यार्थकत्वात् प्रतापि भगवानावैश्याम उ-
पदिष्टवात्, तेऽपि प्राच्यार्थकत्वात् न्यमतेन सूत्रे पठतो मौत-
प्रमगवर्तिचिचनकपतया पठन्ति, न तस्यैवस्यायं सुत्राणि
लिखितानि-गोयमा । इत्युक्तम् । अथवा भगवति गौतमाय
साक्षाच्छिद्वरि न संशयकथनमुपपद्यते, जगत्तः सर्वसंशयातीत-
त्वात्, ततः “ योरो ज्ञाएतं ” ति च ननं भायैश्यामस्य प्रतिपत्त-
यं न जगत्प्रद्वैतमस्वामि इति । पं० सं० २ चार । इमे० ।
आ० क०। ती० । (“ अविगरण ” शब्दे प्रथमभागे ५=३
पुष्ट अस्व गहैभिर्भेन राज्ञा सह वैरमुपपक्षितम्) (अतुय-
भागे “ सुयमव ” शब्दे सागरचकस्य एनं प्रति गव्धकरणम्)

कालिगा (या) वाय-कालिकावात-पुं० । प्रतिकृतवायो,
ज्ञा० १ श्रु० ८ अ० ।

कालिज्ज-कालेय-न० । कलायै रज्यारविष्ये दितं हक् । च
कति, वाच० । ब्रह्मांतरेण मांसविशेषेण, तं० ।

कालिदास-कालिदास-पुं० । ६ तं० । संज्ञायं द्रव्यः । रज्जु-
वादि काव्यकर्तारं महाकविभेदः, वाच० । नं० ।

कालियजोग-कालिकयोग-पुं० । साध्वीनां कालिकयोग-
क्रियायां आचक्ष्णानि वन्दनकानि शुक्लानि नवेति प्रश्ने, सा-
ध्वीनां कालिकयोगक्रियायां आचक्ष्णानि वन्दनकानि शुक्ल-
ानि । सेव प्र० ६३ उक्ता० ।

कालियदीव-कालियदीप-पुं० । स्वनामव्याते सवयसमुक्ता-

गैते ह्रीपमेदं, यम इतिशरीरैर्नगरवास्तव्या बाजिजका गन्धा रनाम्नामीतवस्त इति । इमं १७ अ० । (एतच्च 'डुबई' शब्दे बह्वन्ते)

कासिबसुयश्चाष्टुभोगिण-कासिकभुताऽऽनुयोगिक-पुं० । का-
शिकभुतानुयोगे इत्याशयाने नियुक्ताः कासिकभुतानुयोगिकाः । का-
शिकभुतानुयोगे यथा विद्यते इति कासिकभुतानुयोगिनः, ततः
साधार्यकमप्यवशिष्टानांकासिकभुतानुयोगिकाः । कासिक-
भुतस्याशयाने नियुक्तं, "अथलपुत्रा शिष्यन्ते, कासिबसुय-
श्चाष्टुभोगिणं धीरे ।" न० ।

काशी-काशी-अ० । कालस्व शिष्यस्य पत्नी ङीष् । शिष्यपत्न्या-
म्, अ० । कालाद् बर्णश्रेयः, कालवर्णा । कृष्णवर्णायां शि-
ष्याम्, वाच० । "स्वमा गायत्र मधुरं, काशी गायत्र करं च रुच्यं
च ।" इत्या० ७ उ० । अनु० । अग्निमन्त्रस्य शास्त्रविद्वाङ्मां व-
च्यम्, श्री अग्निमन्त्रस्य काशी गङ्गा देवी इत्यामकारितः पञ्चा-
सना चतुर्लङ्का वररूपमाधिष्ठितदक्षिणकरद्वया नागाङ्गाहाङ्गु-
लधामपशिष्टायाः स्त्री । प्रच० २७ द्वार । पञ्च० । कालस्याभ्यु-
त्थस्य प्रथमाग्रमहिष्याय, स्या० ५ उ० । १ उ० । (छस्या अ-
चान्तरवचःप्रयता 'अग्रमहिषी' शब्दे प्रथमभागे १६६ पृष्ठे
उक्ता) काकजङ्घायाम्, उच० १ अ० । अर्गकस्य नाग्यायाम्,
कृष्णकन्ध्या राक्षो सधुमातरि, लि० १ ग० । १ ग० । ('काक' शब्द-
ऽस्मिन्नेव जागे ४८३ पृष्ठे चैतदुक्तम्)

अहं जंते । अहमस्य वगस्त दत्त अञ्जयणा पृथक् । तं
जहा-पदमस्य अञ्जयणस्य समर्थेण जगवया महावीरेण के
अष्टे पृथक् । एवं स्वतु जन्व । तेषं काक्षेणं तेषं समर्थेण चंपा
नामं ध्यरी होत्वा, पुनर्जन्व चंपा कोणिरयाया, तस्य णं चं-
पाए ध्यरीए मेणियस्य रसो भज्जा कूणियस्य रसो बुल्लमा-
जया काशी नामं देवी होत्वा । वषट्ठो जहा-एदा जाव सा-
मावियाति एगारस अंगाई अहिजंति, अहिजंतिचा
बहुई चउत्थ जाव अप्पाणं जावेमाणे विहरति, तते
णं सा काली अज्जा अक्षया कपाइ जेनेव अज्जव-
एणो अज्जा तेषेव उवागया एवं वयासी-इच्छामि णं
अज्जातो तुज्जेई अज्जणुसाया समाया रयणावन्नि-
तवो ठवसंपज्जिचा णं विहरति, ते अहमुणं तसा काशी
अज्जा अज्जचंदपा णं अज्जणुसायामाणे रयणावसितवो-
कम्मं ठवसंपज्जिचा णं विहरति । तं जहा-चउत्थं क-
रेति, चउत्थं करेतिचा सव्वकामगुणे य पारित्ता कट्ठं करेति,
ठट्ठं करेतिचा सव्वकामगु० पारि० अट्ठमं करेति १ चा सव्व-
काम० पारि० दसमं करेति १ चा सव्व० पारि० दुबालसमं
करेति २ चा सव्वकाम० पारि० चउहसमं करेति १ चा स-
व्व० पारि० सोलसमं करेति १ चा सव्व० पारि० अट्ठा-
रसमं करेति १ चा सव्व० पारि० वीसमं करेति १ चा
सव्व० पारि० बावीसमं करेति २ चा सव्व० पारि० चउ-
वीसमं करेति २ चा सव्व० पारि० ठवीसमं करेति २ चा
सव्व० पारि० अट्ठावीसं करेति २ चा सव्व० पारि० तीसमं
१२६

कंतेति १ चा सव्व० पारि० वचीसं० करेति १ चा सव्व०
पारि० चउतीसमं करेति २ चा सव्व० पारि० चउतीसमं क-
रेति १ चा सव्वकामगुणे य पारित्ता चउवीसं ठट्ठं करेति
१ चा सव्व० पारि० चोवीसं करेति १ चा सव्व० पारि०
वचीसं करेति १ चा सव्व० पारि० वीसं करेति १ चा सव्व०
पारि० अट्ठावीसमं करेति २ चा सव्व० पारि० द्वावीसं
करेति १ चा सव्व० पारि० चउवीसं करेति २ चा
सव्व० पारि० बावीसमं करेति २ चा सव्व० पारि० वीसमं
करेति १ चा सव्व० पारि० अट्ठावीसं करेति १ चा सव्व०
पारि० सोलसमं करेति २ चा सव्व० पारि० चउहसमं
करेति १ चा सव्व० पारि० वारसमं करेति १ चा
सव्व० पारि० दसमं करेति २ चा सव्व० पारि० अट्ठमं
करेति २ चा सव्व० पारि० ठट्ठं करेति १ चा सव्व० पारि०
चउत्थं करेति १ चा सव्व० पारि० अट्ठमट्ठातिं करेति १ चा
सव्व० पारि० अट्ठमं करेति १ चा सव्व० पारि० ठट्ठं
करेति १ चा सव्व० पारि० चउत्थं करेति १ चा
सव्व० पारि० एवं स्वतु एसा रयणावन्नीए तवोक्कमस्स
पदमा परिवादीए गेणो संवच्छेणं तिहिं मांमहिं बावीसाए य
अहोरेचेहिं अट्ठासुत्तं जाव अग्राहिय भवेहि, तयाणंत्तरं च णं
दोवाए परिवादीए चउत्थं करेति विगतिवज्जं पारेति कट्ठं क-
रेति, करेतिचा विगतिवज्जं पारेति १ चा एवं जहा पदमा-
ए परिवादीए तथा विड्याए त्रि, नवरं सव्वत्थपारणए वि-
गइवज्जं पारेति जाव अग्राहिया भवति, तयाणंत्तरं च णं तवा-
ए परिवादीए चउत्थं करेति १ चा अट्ठेवाचं पारेति, पारेतिचा
सेसं तदेव एवरं अट्ठेवाचं पारेचा, एवं चउत्था वि परिवादी,
नवरं सव्वपारणए आरंविज्जं पारेति १ चा सेसं तं चैव, पदममि
सव्वकामगुणं पारणयं, वितियए विगतिवज्जं, तइयमि अट्ठेवा
हं आयंविज्जेमो, चउत्थमि तते णं सा काली अज्जा तं रयणा-
वलीतवोक्कम्मं पंचहिं संवच्छेरेहिं दोहिं य मासे य अट्ठा-
वीसाए य दिवसहिं अट्ठासुत्तं जाव अग्राहिया जेनेव अज्ज-
चंदपा अज्जा तेषेव उवागच्छति, उवागच्छतिचा अज्जचंदणं
अज्जं वंदति, १ चा बहुई चउत्थ जाव अप्पाणं भावेयाणे
विहरति, तते णं सा काली अज्जा तेषे उरालेया जावक्कमप्री
संतया जाया या वि होत्वा, सेज्जं जहा ईगाल जाव सु-
हुयहुयासणेति व भासरति पल्लिच्छया तवेंतंतेणं तवैय-
सिरीए अतीव २ उवसोनेमाणी २ चिट्ठति, तते णं से काशीअ
अज्जाए अक्षया कपाइ पुवरत्तावरकालसमयांसि अयं
अज्जकत्थि ते जहा स्वत्थस्य चिंता जहा जाव अत्थि उ उाणे-
णं वा ताव ता मे सेयं कट्ठं जाव जलंते अज्जचंदणं अज्जं
आपुच्छिचा अज्जचंदपाए अज्जाए अज्जणुसायाए स-
याणीए संकोहणा कुसणा १ जपपाया १ परिपातित्से

कालं भगवत्कलमाणं विहरात तं कद्रु एव सेपेहति, सेपेहं तिचा कद्रुं जेणव अज्जचंदणा अज्जा तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिचा अज्जचंदणं वंदति तमसति, वंदिता नमोस्सिचा एवं वयासी-इच्छामि एं अज्जो । तुज्जेहि अज्जणुष्साया-ते समाणी संसेहणाए जाव विहरिचा, ते एहसुर, तं तं न काली अज्जा अज्जचंदणाए अज्जणुष्साया समाणी संसेहणा जसिय जाव विहरात, तमा काली अज्जा अज्जचंदणाए अतिप जयातिमातियाइ एका-रस अंगाई अहिज्जिचा पुपिपुसाई अहसवच्चा-राइ सामक्षपरियाग पुरिणिण ना मासिया त संलंढणा त अचाणं कुसिया अज्जचंदणा अगमणा ते छेदेति, छेदेतिचा जस्तुचा अतिरति नमिणजाव जाव चरिसुस्सासान-स्मासई सिद्धं । मयमं अज्जगणं ? निक्खेवा-तेणं कासे-एं तेणं समएणं चंपाणां गयुरी होत्या एज्जचंद-इए कंथिए राया तथ एं सेणियस्म रसो जज्जको-थियस्म रसो चुक्कमाउया सुकाली नामं देवी होत्या, जहा कझी तहा मुकाली वि निक्खंता जाव बहुहिं वडत्थं जाव जावमाणे विहरति, तेणं सा सुकाली अज्जा अज्जया कयाइ जेणव अज्जा चंदणा अज्जा जाव इच्छा-मि एं अज्जो । तुज्जेहि अज्जणुष्साया समाणी कणाग-बलि तत्रोक्कमं उवसंपज्जिचा एं विहरति, ते एवं जहा रयणावली तहा कणागवली वि, नवरं तिधु ठाण्णु अह-मातिकरे जहा रयणावलीए कडाती एकाए परिवासीए ए-गे संवच्छरे पंच मासा बारस य अहरेरचा चउणं पंच बरिसा नव यासा अचरस दिवसा सेसं तहेन नव वामा परिवारो पावयिचाउ जाव सिच्छा ॥१॥ अन्त० ८ वर्ग ॥

काशीपर्वगंसकास-कालीपर्वगंसकास-त्रि० । काशी काक-जहा, तस्याः पर्वणि क्युराणि मथ्यानि च तनुनि भवन्ति, नतः काशीपर्वणि जानुकुपेराईनि वंशु तानि कालीपर्वणि, उ-द्रुवुक्कविममधमपवलांसीसमासः । तथापरेरुईः शरीरावयवैः सत्यक् काशीत तपस्वि वा ह्यन्ते कति काशीपर्वगंसकासः । यद् वा प्राकृते पुरांपरनिपातस्यातन्त्रवाद् प्राप्नो दृश्य इत्यादिबद् अथयवचमंगलाप्यवयविनि व्यपदेशदृशेनाकाङ्क्षसन्धीतार्थाय काशीपदेसदृशायां कालीपर्वमिः संकाशानि सदृशान्यङ्गानि यस्य स तथा । विकल्पतोऽनुष्ठानतोऽपचितपाशितकां-गिते, उच० २ अ० ।

काळुड्डाई-कालोत्थियिन्-त्रि० । उद्गते आदित्ये विवसतो ग-च्छति, "कालुड्डाई कालांगवसो, ठाण्डुड्डाई य कालजोई य ।" ति० श्रु० १६ उ० ।

काळुण्णिया-कारण्यप्रतिज्ञा-स्त्री० । कारण्यवृत्तौ, विया० १ श्रु० १ अ० ।

काळुण्य-कारणिक-त्रि० । कणाग शीलमस्य उक् । द्या-शी द्याशोडि, वाच० । कणागप्रधानं विज्ञापापाय वचसि,

अनुष्ठाने च । सूत्र० १ श्रु० १ अ० १ उ० । कारण्यं यो-कस्मिन् पुत्रवियोगादिजातितेन तद्विषयेव तस्यादिः स-जन्मान्नरं सुखितो जन्मावति वासानांऽन्यस्य यद्वा न त-त्कारण्यदानं, कारण्यजन्मत्याद् वा दानमपि कारण्यमुक्तं, उ-पचारादिति । दानमेव, स्या० १ अ० १ उ० ।

काळुसिधजाण-काळुप्पध्यान-न० । अपमानतोऽपरगुणग्रह-सायामीर्थातो वा विसिन्ध कलुपजावः कालुप्पं मलिनता, तस्य ध्यानं कालुप्पध्यानम् । बाहुसुबाहुग्रहं सामसहस्रमन्योः सिंह-गुहास्थितकूपकस्यैव ध्यानं, आनु० ।

कालोज्ज-देशा-तापिच्छकुसुमं, दे० ना० २ वर्ग ।

कालोज्ज-कासेय-पुं० । कास्या अपत्यम् उक् । कालोकेयं, कालचन्दनं, न० । कलायै रक्तवारिण्ये हितं दद्रु । सकृति, वाच० । इदयान्तवर्तिमांसचक्षरे, सूत्र० १ श्रु० ५ अ० १ उ० ।

काळोद् (य)-कालोद्-पुं० । चातकीकण्डस्य सर्वतः परि-क्षेपकं समुद्रमेदं, चातकीपरितापि शुष्कोद्करसावधः कालो-दसमुद्रः । अनु० । स्या० ।

संमति कालोदसमुद्रकल्पतामाह—

यापइसंसे एं दीवे कालोदे नामं व्हं वडयागारसंठाण-संठिते संवेत्ता संवेत्ता संरिक्सिचिचा णं विद्ध ॥

(यापइसंसे एं दीवमिथ्याद्), चातकीकण्ड, जमिति पूर्ववत्, दीपं कालोदसमुद्रो वृषो वलयाकारसंस्थानंसीएवः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षेप्य भूध्रियवा तिष्ठति ।

काळोदे एं समुदे किं समचक्कवाज्जमंडिते विसमचक्कवा-लसंठिए ? गोयया । समचक्कवाज्जसंठिए, एो विसमचक्कवाज्ज-संठिए । काळोदे एं जंते । समुदे केवतिंयं चक्कवाज्जविकलंभे-एं केवतिंयं परिकलंभेणं पन्नने ? गोयया । अहजोयणमयम-इस्माई चक्कवाज्जविकलंभेणं एकणउतिजोयणसयसइस्माई सचरिमयमइस्माई उव पंचुचरे जोयणसये किंचिर्विभे-साहिए परिकलंभेणं एणएचं । से णं एकाए पउमवरवांदि-याए एणए वणमंडेण य दोएह वि विएणओ ॥

"कालोए णं जंतुः समुदे किं समचक्कवालसंठिए" इत्यादि प्राग्बन्ध-प्रभृत्तं सुगमम् । प्रगवानाह-वीमम् । अष्टो योजनशतसहस्राणि चक्रवाजविक्रमेन एकनवतियोजनशतसहस्राणि सप्ततिसह-स्राणि चक्रवाजविक्रमेण पञ्चोत्तराणि काश्चिद्देशे वा धिकानि परिक्रमेण, एकं च योजनसहस्रमुद्वेधेति गम्यते । उक्तं च—

"अट्टं य सयसहस्ता, कालोपचक्कवालविक्रमो ।

जोयणसहस्रसमेगं, उग्माहेणं मुणयव्वो ॥

इगनउरसयसहस्ता-इ इवति तद् सचरीसहस्ता य ।

उक्क सया पंचाद्विया, कालोपचक्रवालविक्रमो एतो ॥

(से णं एकाए इति) स कालोद्ः समुद्रः एकया पञ्चवर्षेविकया, अष्टयोजनोच्चपञ्चमुपरिभाविन्यति गम्यते । एकन च वन-काएनं संवतः समन्तात् संपरिक्षितो, इयोरपि वर्णकः प्राग्म-य । जी० ३ अं० । परिक्रमेणानिभावन इयम्-कांसादस-समुद्रस्य यकतोऽपि चक्रवाजालायाः विक्रमोऽष्टौ योजनसहस्रा-

अपरतोऽपि इति बोध्य, आतकीअण्डस्यकताऽपि अतको लङ्गा अपरतोऽप्यधी, लक्षणसमुच्चय एकोऽपि हे लङ्गे, अपर-
सांघीति अतको, एको लङ्गा अम्बुह्वापस्यति सर्वसंख्यया एकोन-
त्रिगुण्युक्ता जाताः ३६००००० । तेषां च वर्गो विधीयते, आतोऽष्ट-
कम्बुत्थ एकक, श्रुत्यानि दश, ततो दशजिगुणे जातान्ये-
कादश श्रुत्यानि ८८१०००००००००० । तेषां वर्गसु श्रुत्यानि ह-
स्यं यथोक्तं परिधिपरिमाणम्-६१७०६०५ । शेषं त्रिको नवक-
ञ्जिकञ्जिको नवकः सप्तकः पञ्चकः ३६३३६७५ इति यद्वति-
ष्ठते तद्वैज्या विशेषाधिकन्यमुक्तम् । एकनवतिशतसहस्रा-
णि सप्तशतानि सप्तसिंहहजाधिकानि नक्षत्रादिपरिमाणं चाध्या-
विशत्यादिंसंख्यानं नक्षत्रादीनि ज्ञावत्पारिगता गुणयत्वा
परिमावनीयम् । यं ० प्र० १ पाद० । सू० प्र० ।

कालोप ए समुद्रे एकाण्डजोपसयसहस्रसां साहि-
यां परिक्लेवेण ॥

(कालोप ए णि) काशोदः समुद्रः, स केनवातेलङ्काणि स्वाधि-
कानि परिक्लेवेण आधिक्यं च सत्तया सहस्रैः बहिः शतः
पञ्चांशैः सप्तदशभिर्गुणैः सप्तैः पञ्चांशैः सप्तशतैः सप्तशतैः
हस्तैः साधिकैरिति । स० ७१ सम० ।

हाराणि-

कालोयस्स ए जंते । समुद्रस्स केवति द्वारा पण्णा ? । गो-
यमा । चचारि दारा पण्णा । तं जहा-विजये वेजयंते जयंते
अपराजि । कट्ठि एं भंते । काशोदस्स समुद्रस्स विजए एा-
मं दारे पण्णे ? । गोयमा । काशोदसमुद्रपुरिच्छिमापरंते पुक्ख-
रवरदीवपुरिच्छिम्पस्स पण्णम्मि एं सीतोदाए महानदीए
ठण्णि, एत्थ एं काशोदस्स विजये जाव पाएण्णे ।
गोयमा । अट्ठ जेयणं तं चेव पणं नाव पाएणाणीओ ।
कट्ठि एं भंते । कालोयस्स समुद्रस्स वेजयंते एांमं दारे
पण्णे ? । गोयमा । कालोयसमुद्रस्स दक्खिणापरंते पुक्ख-
रवरदीवदक्खिण्णस्स उत्तर एत्थ एं काशोयसमुद्रस्स
वेजयंते पणं दारे पण्णे ? । कट्ठि एं जंते । कालोयसमु-
द्रस्स जयंते पणं दारे पण्णे ? । गोयमा । कालोयसमुद्रस्स
पण्णम्मिमापरंते पुक्खरवरदीवपण्णम्मिम्पस्स पुराच्छिमेणं
सीताए महानदीए ठण्णि जयंते नामं दारे पण्णे ।
कट्ठि एं भंते ! अपराजि ए पणं दारे पण्णे ? । गोयमा ।
काशोदसमुद्रस्स उत्तरकापरंते पुक्खरवरदीवोत्तरकस्स
दादिणओ एत्थ एं कालोयसमुद्रस्स अपराजियनामं दारे,
सेसं तं चेव ॥

काशोदस्य भवन् । समुद्रस्य कति हाराणि प्रकृतानि । जगवा-
नाह-गौतम । अत्यारि हाराणि प्रकृतानि । तयाया-विजयं वेज-
जयन्ते जयन्तमपराजितम् । क भवन् । काशोदसमुद्रस्य वि-
जयं नाम द्वारं प्रकृतम् । जगवानाह-गौतम । काशोदस्य समु-
द्रस्य पूर्वार्धेयन्ते पुक्खरवरदीपस्य पूर्वार्धेयस्य पश्चिमदिशि
क्षीतोदाया महानद्या उपरि, अत्र काशोदस्य विजयं नाम
द्वारं प्रकृतम् । एवं विजयद्वारवत्कथं प्रायःतुलारेण वक्तव्या,
नवरं राजधानी अन्त्यस्मिन् काशोदे समुद्रे । वैजन्तद्वारप्र-
सूत्रं सुगमम् । जगवानाह-गौतम । काशोदसमुद्रदक्षिणपथेयन्ते
पुक्खरवरदीवदक्षिणार्धेयस्य उत्तरतोऽत्र काशोदसमुद्रस्य वैज-
यन्तं नाम द्वारं प्रकृतम् । एवं जम्बुद्वीपगतवैजयन्तद्वारं वक्तव्यम् ।
नवरं राजधानी अन्त्यस्मिन् काशोदे समुद्रे, अत्र का-
शोदसमुद्रस्य जयन्तं नाम द्वारं प्रकृतम्, एतद्वि जम्बुद्वीपगतज-
यन्तद्वारवत्, नवरं राजधानी अन्त्यस्मिन् काशोदे समुद्रे । अप-
राजितद्वारप्रसूत्रमपि सुगमम् । जगवानाह-गौतम । काशोदस-
मुद्रोत्तरार्धेयन्तेयन्ते पुक्खरवरदीपे उत्तरार्धेयस्य दक्षिणतोऽत्र काशो-
दसमुद्रस्यापराजितं नाम द्वारं प्रकृतम्, तद्वि जम्बुद्वीपगताप-
राजितद्वारवत्, नवरं राजधानी अन्त्यस्मिन् काशोदे समुद्रे ।

संमति हाराणां परस्परमन्तरं प्रतिपिपाक्षिपुराह-

काशोदस्स एं जंते ! समुद्रस्स दारुणं ३ प ए स एं
केवति एवाहाए अंतरे पण्णे ? । गोयमा । शवीसमयस-
हस्सा बाणठंति खमु जंवे सहसांदिं द्धच्च सया उठा-
ला दारंतं तिथि कोसा ये दारस्स ३ प अवाहा अंतरे
पण्णे । काशोदस्स एं जंते । समुद्रपदेसा पुक्खर-
वरदीव० तद्वे, एवं पुक्खरवरदीवसं वि जीवा वडाइचा
तद्वे बाणियन् ।

प्रसूत्रं सुगमम् । जगवानाह-गौतम । द्वाविशतिर्बोद्धवत्तस-
हस्राणि द्विवर्तिः सहस्राणि वद् बोद्धवत्तशतानि वद् चत्वारिंश-
द्विधकानि त्रयश्च कोशा द्वारस्य द्वारस्य परस्परमभाषया मन्तरं
प्रकृतम् । तथाहि-चतुर्णामपि हाराणामेकं पुक्खरमोक्षं अ-
ष्टादश बांजानानि, तानि काशोदसमुद्रपरिमाणत्वात् १७०६०५
इत्येकपात शोष्यन्ते, शोधितेषु च तेषु जातमिदम्-ए-
कनवर्तिनः सप्ततिः सहस्राणि, पञ्च शतानि सप्ताशीत्यधि-
कानि ७१७०५८७, तेषां चतुर्भिर्गुणैः हतं लब्धं यथोक्तं हारा-
णां परस्परमन्तरपरिमाणम् २४२६५६ । उक्तं च-“त्रयाणां
लब्धं सया, बाणइह सहस्रसंख्यवानीसं । कोसा य तिथि
दारंतं-तं तु काशोयहिस्स जंवे ” ॥१॥ “काशोदस्स एं जंते !
समुद्रस्स पयसा ” इत्यादिष्वचतुष्टयं पूर्ववद्भावनीयम् ।

मामन्वर्धेमनिधित्तुपुराह-

मे केण्ण्णं भंते ! एवं बुवति कालोयनमुद्रे काशो० ३ ? ।
गोयमा । कालोयस्स एं समुद्रस्स उदके आससे यांससे
पेससे मासरासिबण्णे पगतीए उदगरसेणं पण्णे, काशो
महाकाशो यऽत्थं जुवे देशा महिहिया० जाव पण्णिओवम-
हितीया परिवसंति, से तेण्ण्णं गोयमा । जाव णिच्चे ।

(से केण्ण्णं/मिथादि) अथ केनायेन भवन् । एवमुच्यते-
काशोदः समुद्रः काशोदः समुद्र इति । जगवानाह-गौतम । का-
लोदस्य समुद्रस्य उदके आससमस्यायाम्, उदकरसत्वात् ।
मांसलं गुरुधर्मत्वात्, पेससमस्यायाम् अनोक्तत्वात् । कालं क-
ण्णम्, एतद्वैजयन्तया प्रतिपिपाक्षयति-मात्रायाश्चिन्तयन् । उक्तं च-
“पण्णं इदंकरसं काशोदं उदगमासरासिबमिति । ततो काश-
ोदं यस्यासी काशोदः, तथा काशमहाकाशौ च तत्र द्वौ द-
वौ पूर्वार्धेयस्यार्धोत्तरार्धेयस्य महर्दिकी यावत्पञ्चोपमस्थितिकी
परिवसतः, ततः स काशोदः । तथाचाह-“जे तेण्ण्णं मिथादि”

चन्द्रादित्यौ—

काशेयगेणं जेतै । समुद्रं कति चंदा पजासिम् वा ३ पु-
च्छा । गोयमा । कालोपयेयं समुद्रे बायालीसं चंदा पजा-
सिम् वा ३ बायालीसं चंदा बायालीसं च दिखगरा दिचा
कासोदादिभि एते चरति संबंधलेसागा शक्यत्तसहस्रं
एगमेगं ठावचरं च सतमएणं ठाव सया उण्णउया बहु-
गहा । तिण्णि य सहसा अडावीसं कासोदादिभि बारां
सवसहसां नव य सता वहासा तारायकोनीकोनीणं
सोभं सोजंमु वा ३ ॥

चन्द्रादित्यादिसूत्रपाठसिद्धय । एवं कपे च चन्द्रादीनां परिमाण-
मन्त्रवाप्युक्तम्—

“ बायालीसं चंदा, बायालीसं च दिखगरा दिचा ।
कालोयदिभि एप, चरति संबंधलेसागा ।
अक्यत्तसह सहासा, सयं च वाचचरं मुणेयव ।
ठाव सया ठा नउया, गहाण तिण्णव य सहसा ।
अडावीसं कासो—दिहिभि बारसयसहसां ।
नव य सया पहासा, तारायकोनीकोनीणं ।
तं च पुक्करवरद्वीपः सर्वतः संपरिक्षिप्य स्थितः । जी० ३ प्रति० ।
(तद्वत्कथं पुक्करवरद्वीपं शब्दे द्रष्टव्यम्) नन् । चन्द्रादीनां पान्तरस्ये
समुद्रभेदे, स्या० ७ उ० ।

कासोदा [प]—कासोदायिन—पुं० । स्वनामकथातेऽन्ययुधि-
कभेदे, ज० ७ उ० १० उ० । [‘अद्यवतिथय’ शब्दे प्रथमभागे
४५५ पृष्ठे तद्वत्कथं स उक्तम्]

कालोपास—कासावजास—त्रि० । कालद्वितीय, ज० ६ श० ५ उ० ।
यः काल एवाऽवभासते पश्यताम् । स्या० ७ उ० ।

कालोपक्रम—कालोपक्रम—पुं० । कासस्योपक्रमः कासोपक्रमः । उप-
क्रमभेदे, “ले कि तं कासोपक्रमे । कासोपक्रमे जयं नालिआरंदि
कालस्लोपक्रमं कीरैसेसं कालोपक्रमे” । अत्र० । नि० ५० ।
(इति ‘उपक्रम’ शब्दे द्वितीयभागे ८७३ पृष्ठे व्याख्यातम्)

काव—काव—पुं० । ज्योतिषज्ञे, ज्ञा० १ कु० ४ अ० । कावदिचाह-
के, जि० । जी० ३ प्रति० ।

कावकोटिय—कावकोटिक—त्रि० । कावो मारोदहनं तस्य कोटी
भागः कावकोटी, तया ये चरन्ति ते कावकोटिकाः । कावटिके-
षु, ज्ञा० १ कु० ८ अ० । अत्र० ।

कावटिक—कावटिक—त्रि० । कपटचारिणि, ज्ञा० १ कु० ४ अ० ।

कावसबाग—कार्पण्यत्याग—न० । ऊपशमावपरित्यागेऽनुष्ण-
हृषी, से० ४ वि० ।

कावस—कावस्य—पुं० । सप्तत्रिंशत्तमे महाप्रदे, चं० प्र० २० पाठः ।

कावसिन्धो—देशी—असहने, दे० ना० २ वगे ।

कावसिय—कावसिक—न० । कंथक्षेत्रं कावसिकम् । नाहारादी,
न० । कवसप्रत्येनिष्पादिते प्रत्येपहारे, सूत्र० १ कु० १ अ० ३ उ० ।

कावसिय—कावसिक—पुं० । यक्षिणजस्ते पाक्षिरुक्तासाधौ, ५०

१ उ० । “ कावसिककपेय तेण सह वच्छद । ” आच० ४
अ० । अत्र० ।

काविड—कापित्य—न० । स्वनामकथाते विमानभेदे, स० १४ स० ।

काविल—कापिल—पुं० । कपिलो देवता येषां ते कापिलाः । वि-
रोधरसाङ्गेषु, जी० । “अं काविलं वरिसणं, एवं वव्वद्वियस्स
वक्कम्” यत्कापिलं दर्शनं साङ्ख्यमतमनम् । स० १ काण्ड ।

काविलिय—कापिलिय—न० । उत्तराध्ययनानामष्टमऽध्ययने, स०
३५ स० । यत्र कापिलस्य महासुनेर्दृष्टान्तमभिज्ञानलोकमवहती-
करणं कथितम् । उक्त० ७ अ० । सूत्र० । [‘काविल’ शब्दे अस्मिन्नेव
भागे ३८७ पृष्ठे उक्तम्]

काविसायण—कापिशापन—न० । मध्विंशते, जी० ३ प्रति० ।

काव—देशी—नीलवर्णोपाय, दे० ना० २ वगे ।

कावादी—कापोती—स्त्री० । मारकाये, दश० ४ अ० । [‘काय’ शब्दे
अस्मिन्नेव भागे ५४७ पृष्ठे तद्व्याख्यानं स्पष्टीकृतम्]

कास—काश(स)—पुं० । केन जलेन कफात्मकेन ग्रहयते व्याप्यते इव ।
अथ व्याप्यौ आधारं घञ् । काशरोमं, वाच० । उपा० । ज्ञा० ।
सप्तचत्वारिंशत्तमे महाप्रदे “दां कासा” स्या० २ उ० ३
उ० । कुतं, जलेनाकीर्णं वा सधातम् । काश दीप्तौ अञ् । के-
शियातुभेदे, तदुगुणाद्युक्तम् । तात्पुणं. न० । इवभ्यानि
अश—अञ् । काः का । सूत्रिकभेदे, पुं० । स्त्रीयां ङीष् । श्रुतिभेदे,
पुं० । काशस्य गोत्रापत्यम् । अथवा० कस्य कारायनः । तत्रात्राप-
त्यं, पुं० स्त्री० । वाच० । काशं भवः काशयः । रसे, स्या० ७ उ० ।
कस्यतेऽस्मिन्निति कायः । संसारे, आवा० १ कु० ४ अ० ३
उ० । कस हिंसते कसैरि णः । हिंसक, काशनेऽनेन काशं करेण
घञ् । रोगभेदे, पुं० । क जलमस्येतेऽनेन, असु स्तूपेण
करेण घञ् । शोभाजनवृक्षे, पुं० । तद्वज्जनसंवेन नेत्राञ्जलिनि-
सारणास्य तथात्वम् । वाच० ।

काव—पुं० । कस्यतेऽनेन कथं करेण घञ् । कषणपाषाणं प्र-
स्तरभेदे, श्रुतिभेदे च । वाच० ।

कासं कस—कासक—पुं० । कस्यतेऽस्मिन्निति कासः संसार-
स्तं कथतीति तदभिमुखो यातीति कासकृपः । ज्ञानदिग्माद्व-
ति, आवा० १ कु० २ अ० ५ उ० ।

कासंत—काशमान—त्रि० । रोगविशेषे, “कासंता बाहिया य आ-
माभिभूयता” । प्रश्न० ३ आश० द्वार ।

कासग—कर्षक—पुं० । कृषिबले, वृ० ३ उ० । “जेण रोदंति धी-
आह, जेण जीवंति कासगा” । नि० ५० १ उ० । उक्त० । जेवी-
कारके, उक्त० १२ अ० ।

कासण—कासन—न० । कटकरणे, श्रोत्र० ।

कासदह—कासहृद—पुं० । स्वनामकथाते तीर्थभेदे, यत्र विष्णुवन-
मङ्गलकलायः श्रीमादिनाथः । ती० ४३ कल्प ।

कासमाण—काशमान—त्रि० । काशं कुर्वानं, “णीससमाणे
कासमाणे गीयमाणे वा । ” आवा० १ कु० २ अ० ३ उ० ।

कासव—कारयप—पुं० । काययं पिबति घणयं काऽउप० स० । वाच० ।
“कमचउतद्वययां प्रायो हुक्” । ८ । १ । १७७ ।

इति यज्ञोपे " हस्तयवशशसं शयसां दीर्घः " । ७ । १ । ४३ ।
 इति शकारस्पादेः स्वरस्यादेर्दीर्घः । प्रा० १ पाद । ब्रह्मणो
 मानसपुत्रस्य मरीचः पुत्रं श्रुतिनेदं, वाच० । भगवतः श्रुत-
 नदेवस्य पूर्वपुरुषे, काश्वः भवः काश्यां रसलं पीतवानिति
 काश्वपाः, तदपत्यान्यपि काश्वपाः । तदपत्येषु, ते च मुनि-
 सुत्रतमेमिवर्जो जिनाश्चक्रत्यादयश्च क्रियाः सप्तमणधरा-
 दयो विज्ञाः जम्बूद्वीपादयो गृहपत्यमेति । तत्सकं मूलगोत्र-
 भेदे च । " सप्त महाशूलगोत्रा पञ्चसु । तं जहा-कासवा गो-
 यमा । " । इह च गोत्रस्य गोत्रवद्भ्यां जहादेवं निर्देशोऽप्यथा
 काश्यपमिति वाक्यं स्यादेवं सर्वत्र । स्या० ७ प्रा० आच० ।
 सूत्र० । " जे कासवा ते सप्तविहा पणसु । तं जहा-ने कासवा
 ते स्तंरिज्ञा ते गोत्रा ते घाला ते मुञ्जनिषा ते पञ्चतिषां ते क-
 रिसकण्डा । " स्या० ७ प्रा० । चं० प्र० । जी० । प्र० । का-
 श्यपगोत्रे श्रीमद्वागीचक्रत्यादयस्त्वामिनि सूत्र० १ बु० १६ अ० ।
 इष्ट० । कल्प० । " जंस् विरता समुत्तिता कासवस्स
 अष्टमस्यचारिणो । " काश्यपस्य अष्टमस्यामिनो चर्द्धमानस्वा-
 मिनो वा । सूत्र० १ बु० ६ अ० । कापिलीयाऽप्ययने-
 कपापिलस्य पितरि, सप्त० ७ अ० । काश्यं राजभे-
 र्पाति नरकात् पा-कः । काश्यपस्य पुत्रं, सुगभेदे, पु० ।
 स्त्री० । स्त्रियां जातित्वात् ऊष् । षड्यपस्येदं काश्व ।
 काश्यपसम्प्रदायि, त्रि० । स्त्रियां ऊष् । पुष्टिदा, स्त्री० ।
 तस्याः संबन्धितया काश्यपपत्याय, स्त्री० । काश्यपे-
 यः । काश्यपगोत्रोत्पन्ने विष्वक्किन्त्याभिज्ञे श्रुतिभेदे, वाच० ।
 " समणस्स णं जगवशां महावीरस्स जेठा प्रशंसां सुत्तं-
 सणा कासवी गोत्तसं । " आच० ३ बु० ३३ अ० । नापिते,
 सूत्र० म० प्र० । आ० । सूत्र० । राजगृहपास्तस्य स्वनामकथाने
 गृहपतौ, (तद्रक्तवपना अन्तकृश्यासु पञ्च वर्गे चतुर्थेऽप्ययने
 स्वतः । तथादि-) तेषां कालेण तेषां समयेण रायमिदं गयरे-
 गुणसीदप चेह्य, तत्थ णं सेणिणं राया कासवं नामं महावर्गो
 परिवसति, जहाहामकाइ संशसे घासा परिघाउ पावणुत्ता
 बिबुले पव्वले (सिद्धं) । अम० ७ वर्गे० ।

कासवग-काश्यपक-पुं० । नापिते, प्र० ६ श० १० उ० । आ०
 सू० । तस्य राज्ञः श्रेणीयत्वमैव । जं० ३ वृत्त० ।

कासवगीत-काश्यपगोत्र-पुं० । काश्यपाक्यगोत्रवति, " धेरे
 ओरियपुत्ते कासवगोत्तं अट्टहाइ समणस्य्याइ वा एइ " ।
 कल्प० ७ अ० ।

कासवजिया-काश्यपजिका-स्त्री० । माणवकगणस्य प्रथम-
 शाखायाम्, कल्प० ८ कृत्त० ।

कासवणाक्षिय-काश्यपनालिक-न० । श्रीपणिकले, आच० २
 अ० १ अ० ७ उ० ।

कासवी-काश्यपी-स्त्री० । पञ्चमतीर्थकरस्य प्रथमशिष्यायाम्,
 स० । काश्यपगोत्रायां स्त्रियाय, " समणस्स णं भगवशां
 महावीरस्स जेठा भइणी सुदंसणा कासवी गोत्तं " ।
 आच० ३ बु० ३ वृत्ति० ।

कासायवत्य-कापायवत्-त्रि० । कापायवत्परिधाने, इ० १ उ० ।

कासार-देशी-सीसपत्रे, दे० ना० ३ वर्ग ।

कासार-कासार-पुं० । कस्य जलस्य सारोऽयं । सरोवरे,
 विश्वरूपारणेः रचिते वायव्यकच्छन्नेभेदे च । वाच० । प्रा० का० ।
 कासिञ्ज-देशी-श्वेतवर्णं, दे० ना० २ वर्ग ।

कासिञ्ज-देशी-काकस्सलाभिधाने देशे, दे० ना० २ वर्ग ।

कासिञ्ज-काशिञ्ज-स्त्री० । कुण्डल्येयं, जी० ३ प्रति० ।

काशिय-कासित-न० । छुते, च० ३ अवि० ।

कासिराय-काशिराज-पुं० । काशीनां जनपदानां राजा, टप् ।
 वाच० । काशिमरुत्ताधिपतौ, सप्त० १८ अ० । " तस्य
 तस्स मागिणञ्ज कासिराया तेष खव रज्ज दाविन्नो केसी
 कुमारे " आच० ३ अ० ।

काशिराजकथा-

तदेव कासिराया, सेतुसङ्घपरक्रमे ।

कामनोपे परिच्छिन्ना, पठेत्तु कम्पमहावर्णं । ४५ ॥

हे मुने । तथैव तेनैव प्रकारेण पूर्वोक्तपुण्यत्वात् काशिराजपतिर्-
 न्द्वेनवाना राजा सप्तमण्डपेः कर्मकरं महावनं प्राहणत्, इन्म-
 ल्यामासन्त्यर्थः । किं कृत्वा-भोगान् परिचर्य, कीदृशां नन्दनः,
 श्रेयःसत्त्वपराक्रमः श्रेयः कल्याणकारकं यस्सत्यं संयमः श्रेयः-
 सत्यं तत्र पराक्रमं यद्यस्य सः श्रेयःसत्त्वपराक्रमः, मोक्षदायक-
 चात्रिचर्मं विहितवीर्यं इत्यर्थः । अत्र काशिराजराष्ट्र-
 मन्त्र-वाराणस्यां नगर्याम श्रमिणिशुभां राजा, तस्य जयन्त्यभिधा-
 देवी, तस्याः कुलिसमुज्जताः सप्तमण्डपदेशं गन्तुं नाम, तस्का-
 ऽप्युक्तो ज्ञानां शेषवतीराष्ट्रीलुतां वृत्तो वासुदेवः, स च विधा
 प्रसन्नराज्यः सर्वाधनमरुतां नन्दनानुगतो राज्यार्थं स्फी-
 तामनुबन्धुः । कालेन यदाज्ञाशापसहस्राण्ययुर्गतवान्वाह्यं कृत्वा
 दत्तः पञ्चमनरकपृथिव्यामुत्पन्नः, नन्दनोऽपि च गृहीतभ्रामण्यः
 समुत्पादितकवलकानः पञ्चाष्टयर्थसदृशाणि जीवितमनुपास्य
 मोक्षं गतः, चतुर्विंशतिपर्णेषु खानयोर्देहप्रमाणमसीदिति का-
 शिराजराज्यतः । ४५ ॥ सप्त० १७ अ० ।

कासी-काशी-स्त्री० । काशते कार इत् स्त्रियां ऊष् । काश-
 तिच् । गौरा ऊष् । वाच० । वाराणस्यां, तज्जनपदे च ।
 अ० ७ श० २ उ० । काशी जनपदे, यत्र वाराणसी नगरी । इह०
 १ बु० ७ अ० । तस्या आर्यक्षेत्रेषु गणना । प्रका० १ पत्र । प्रब० ।
 स्या० । सूत्र० । " तेषां कालेण तेषां समयेण कासी नामं जनपदं
 होत्या, तस्य वाराणसी नामं गयरी होत्या, तस्य णं संज्ञं नाम
 राया होत्या । " इह० १ बु० ७ अ० । स्वहर्षाये ऊष् । स्वल्प-
 काशतृणे, वाच० ।

कासीवृक्ष-काशीवर्धन-पुं० । वाराणसीनगरीसंघन्यजनपद-
 बुद्धिकरे, स्या० ८ टा० ।

काह-काह-पुं० । जलादारेके, " यो काहरो तस्याय दो घ-
 का पाणियस्स अरेऊण " । द्वा० ४ अ० । दे० ना० २ वर्ग ।

काह-काह-वि० । तस्य इः " हरिकाहो हः " । १ । २४४ ।

इति रस्य हः । प्रा० १ पाद । अपीरे व्यसनाकुले, वाच० ।

काहस-पुं० । स्त्री० । कुम्भिनं हलति लिखति हन्-अह् ।

काःकाविकाले, कुकुदे, स्त्रियां ऊष् । कायमात्रं, पु० । अय्यक-
 वाक्येः शुके, भूते, वृक्षे च । त्रि० । महादकायाम्, स्त्रियां टाप् ।

हृत्काराये वाद्यमन्त्रे, वाद्यः। नृपविधौ, मा० म० प्र०। श्री०
न०। अरुणायाम, मा० म० प्र०। अ०। गोमुखार, स्या० ७ ग०।

कादहिया-काहिका-खी०। रत्नावलीनामनृषयस्य सौख्ये-
ऽवयवभेदे, अन्त० ८ वर्ग ।

काहिया-वेष्टी-तद्वयाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

काहिय-काधिक-पुं०। कथया चरति काधिकः। स्व० १ सु० २
अ० २ व०। कुशीलनेदे, स्व० १ सु० ६ अ० १ व०। यो मित्रा-
यै प्रविष्टो धर्मकथां महतीं करोति। अथवा० कथाकथैकनिष्ठं,
अ० ३ अ० १०।

अक्खाइयाउ अक्खा-खाइ गीयाइ छलियकम्पाइ ।

कड्यंता य कदाओ-ऽनियस्युत्या काहिया होति ॥

आचार्याकास्तरङ्गवर्नीमलयवर्नीप्रभृतयः, आचरानकांन धु-
तोवधानकादीनि, योगानि ध्रुवकादिद्वन्द्वानिजगान् योगपदा-
नि, तथा छलिनानि छद्मकारकाण्यनि, कथा वासुदेवचरित-
बेदकथाः, इत्यकथया चरन्तीनि ध्रुवसंवेच्छेयःसमुपधा
धर्मकामार्थव्यवस्थानामप्रभवाः, संकीर्णकथा इत्यर्थः। एता
आचार्याकादीनि कथयन्तः काधिका उच्यन्ते, तच्चन्दनं नि-
धिकम्। सु० १ व०।

जे भिखू काहिये वेदइ वेदंते वा साइरुजइ ॥ ४१ ॥

जे भिखू काहिये पंससइ पंसंते वा साइरुजइ ॥ ४२ ॥

ये सुने सज्जयादिकरणजे जोग मोपु ओ देलकहादिकहाओ
कथेति सो काहियो। इमा जिउनी-

आहारादिखडा, जसहेतं अह्न पयणणिमिचं ।

तक्कमो जे धम्मं, कथेति सो काधितो हाति ॥ ६३ ॥

धम्मकहं पि जे करोति आहारादिमिचं, वय्यपानादिणि-
मिचं वा, जसार्थी वा, वंदणादिपूयणिमिचं वा, सुत्तपारि-
सिस्तु कवमाचार्यो अहो य रातो य धम्मकहादिपडलकहणव-
ज्जो तद्व्यास्य केवलं कम्मं पवविधो काहितो जयति ।

बोद्ध आह-अणुसज्जओ पंचावधो वायणादिगो, तस्स पं-
चमो नेदो धम्मकहा, तेज भव्वसत्ता पडिबुज्जति, तित्थे य
अव्वोच्छिज्जति, पजावणा य भवति, अतो तामो णिज्जरा चेव
जयति, कहं काहियं तं पडिस्समकति ?। आचार्य आह-

कामं खलु धम्मकहा, सज्जायस्संव पंचमं भंगं ।

अव्वोच्छिज्जति ततो, तित्थस्स पजावणा चेव ॥ ६४ ॥

पूर्वाजिहितमोक्षकार्यानुमते कामधर्मः, अलुपार्हऽवधारणादेः,
किमवधारयति-इतं सज्जयस्स पंचमय वागं धम्मकहा,
अहं य एवं-

तहं वि य हा सव्वकासं, धम्मकहा जीयस्सव्वपरिहाणं ।

नाहं व स्वेत्तकासं, पुरिसं व पवेदिते धम्मं ॥ ६५ ॥

सव्वकासं धर्मां य कहेद्व्यो, जतो पडिल्लहयादिसंजमज्जायां
सुत्तपारसीय य आयरिगिलाणमादिक्किणाय य परिहाणं जय-
ति, अतो य काहियं तं कायव्वं, अहं पुण धम्मं कहेति तहं। नाहं सा-
पुं साधुणीयं य वहुगच्छमहं, केचंति भोमकासं बहुयं साधु-
साधुणीयं उवगाहकया इमे दाणसुद्धादि जविस्संति, धम्मं कहेय
रत्ताविपुरिसं वा नाहं करेया, महाकुलं वा इमेव पळेण कवसंते-
नं पुरिसं बहु उवसंतीति कहेया। नि० सू० १३ उ० ।

काहीइदाण-करिण्णतिदान-न०। करिण्णति कज्जनोपकारं
प्रमायमिति बुद्ध्या यद्दानं तत्करिण्णति दानमुच्यते। दान-
भेदः, स्या० १० ग० ।

किङ्-कृत-खी०। क मावाही किङ् । "इत्तपादौ" । ८। १।
१३८ । "कुलम्" करये इति श्रुत इत्यम्। प्रा० १ पाद । करणे,
विशो०। आ० म०। अमुप्राते, स्या० ३ ठा० ६ व०। अथनामा-
विकरणे, कियतेऽसाविति कृतिः। मोक्षयाचनामादिचेष्टायाश्च,
आव० २ अ०। कृतिकर्मणि वन्दनं, दश० ६ अ० १ उ०। व्य०।
पुरुषप्रत्यये कर्तृव्यापारे, कृ वधे क्तिन्। हिसायाश्च, विशति-
संख्यायाश्च। कृन्-वा-करये-इक्। कर्त्तव्याश्च, खी०। वाच०।

किङ्कम्-कृतिकर्म-न०। कृतिरेव कृतेषां कर्म किया कृति-
कर्म। वन्दनके, आव० ३ अ०। स०। आवा०। आ० सू०।
कर्मापि हिंथा, उच्यन्तः कृतिकर्म निहृवादीनामप्रवनामादिकरण-
प्रत्ययसम्यक्पुनर्नां च, भावतः सम्बन्धप्रत्ययानामिति।
एतच्च भाविशानिजिनसमये स्थितम्। सु० ६ उ०।

(१) कृतिकर्मद्वारं निरूप्य कृतिकर्मणि संयतेत्यः संवर्ता-
नां विशेषप्रतिपादनम् ।

(२) यथाहं वन्दनस्याकरणे दोषाः ।

(३) कृतिकर्मणि च्यव्यमावप्रतिकटविषया दृष्टान्तप्र-
तिपादनम् ।

(४) कृतिकर्मकरणाहंस्यतादिनिरूपणान्तरं बन्वाहंस्य-
तादिनिरूपणम् ।

(५) द्रव्यकौशलमावतो भेदाः ।

(६) आचरणसत्तमं प्रतिपाद्य पर्यायपदेषु दोषाचार्यस्य व-
न्दनविचारः ।

(७) वैधर्मिकरात्रिकप्रतिपक्षयोगसंघे निरुध्निरेव स्तुति-
मिराचार्यादिभिर्महत्तमं विधेयम् ।

(८) कृतिकर्म कस्य कस्यैव कस्य नेति विचारः ।

(९) कारणतः पारम्पर्यादीनां बन्धनप्रकारं निरूप्य तद्वन्-
नकारणप्रतिपादनम् ।

(१०) पारम्पर्यादिवन्दनं निष्कलमिति निरूप्य तत्प्रतिषेध-
प्रयुक्तेताम्रपापप्रदर्शनम् ।

(११) गुणवतामयं पारम्पर्यादिसर्वगोचरं दोषसंभवात्सहज-
न्तं बन्धनविषयप्रतिपादनम् ।

(१२) पारम्पर्यादिवन्दनं व्यापारप्रदर्शनम् ।

(१३) सुसाधुवन्दने गुणप्रदर्शनम् ।

(१४) कृतिकर्मकरणस्यानुचितानुसृष्टिनां व प्रतिपादनम् ।

(१५) कदा कृतिकर्म कस्येव कदा वा नेति प्रकरणम् ।

(१६) कतिहृत्यः कृतिकर्म कस्येवमिति निवृत्तानियतत्वेन
निरूप्य विद्यतयवन्दनस्यानुसंभवाप्रतिपादनम् ।

(१७) कृतिकर्मस्वरूपनिरूपणम् ।

(१८) कतिभरावश्यकैः परिशुक्लमित्येवमिदं निरूपणम् ।

(१९) विराधनगुणोपदर्शनम् ।

(२०) बन्धनकरणकारणप्रतिपादनम् ।

(२१) बन्धनकाव्यधिकरणम् ।

[१] अथ कृतिकर्मद्वारमाह—

कृतिकर्मं पि य छविहं, अञ्जुहाणे तेह वंदनगा ।
समयांडि य समणीडि य, जहारिहं होति कायव्वं ॥

कृतिकर्मोऽपि द्विविधः-अभ्युत्थानं, नयेव बन्धनकर्मद्विविधमीप
सुतीपोहेहाके व्याख्यातम् ॥ ६३० ॥ अञ्जुत्थानम् "अञ्जुहाणं"
शब्दे प्र० भा० ६३३पुष्टे उक्तम्, बन्धनं तु 'वंदनगं' शब्दे व्याख्यास्व-
ते) उभयमीप च अभयैः अभयणीमिह यथाहं बधारेत्माधिकं वर-
स्परं कर्त्तव्यम् । तथा अभयणीनामयं विशेषः—

सब्बाहि संयतीहिं, कितिकम्मं संजताण कायव्वं ।
पुरिसचारीतो भम्भो, सब्बणिणाणं पि तित्थम्मि ॥

सद्योभिरपि संयतीनिष्ठप्रप्रमजिताभिरपि संयतानो तहि-
जहांजितानामपि कृतिकर्मं कर्त्तव्यम् । कुन इत्याह—सर्वजिताना-
मो सर्वेषामपि होषिकृतो होषं पुरुषाचरो धर्म इति ।

किङ्क—

तुच्छतणेण गम्भो, जायति ण य संकने परिजवेणं ।
आमां पि होज्ज दोमो, यियामु माहुज्जहम्मामु ॥

स्त्रियाः स्थापना वन्द्यमानायास्तुच्छत्वेन गद्यो जायत, गर्विता
च साधु परिभवकुट्वा पश्यति, ततः परिभवेन च नैव साधोः
शङ्कने विजति । अन्त्योऽपि दोषः स्त्रीषु माधुर्यदोषांशु माद्वेषमा-
ह्नासु बन्धमानासु जवति, जायसंभव इत्यर्थः ।

आयि य हु पुरिसपणीतो, भम्भो पुरिसो य रविलडं सचो ।
लोगविरुद्धं चेयं, तम्हा समणण कायव्वं ॥

अपिचेति कारणान्तराभ्युत्थये, पुरुषैस्तार्थकरगणधरलक्ष्णैः
प्रणीतः पुरुषप्रणीतो धर्मः, पुरुष एव च तं धर्मं रक्षितुं प्रत्य-
नोक्तानिपद्यमाणं पालयितुं शक्नुः, लोकाविकर्षं चैतत्पुरुषेण
स्त्रियो बन्धनम्, तस्मात् अभयानां ताजिः कर्त्तव्यम् ॥ ६३० ६
३० । कल्प० । प्रव० । पञ्चा० ।

(२) यथाहं बन्धनस्याकरणे दोषानाह—

एयस्म अकरणम्मी, माणो तह णियकम्मबंधो सि ।

पवणसिसाऽयाणम्, अबोहिजवबुद्धिं अरिहम्मि ॥ ६३१ ॥

एतस्य कृतिकर्मणोऽकरणेऽविधौ मानोऽहङ्कारः कुतो ज-
वति । तथेति समुच्चये । नीचकर्मबंधो नीचैर्लोत्रकर्मबन्धनामि-
ति, एतस्मान्मानात् स्यात् । तथा प्रवचनसिंहा शासननिन्दा-
नूतनमत्तप्रवचने विनयो नाभिधीयते, यत एतं बन्धनं यथा-
बन्धं न कुर्वन्तीत्येवंकृत्वा । तथा (अयाणमिति) अज्ञातका
अविज्ञा एते लोककदिमपि नातुवच्यन्ति एवं विनिन्दन्ति ।
अत एवाधोऽयः स्वयम्भूदोनाश्रयः । अशोभितामफलं कर्मत्व-
र्थः । ततश्च अचक्षुः संसारबद्धमिति दोषः । कैतस्याकरणे
इत्याह—अहं योग्यं बन्धनस्य, न यत्र कुत्रचित्ति वाधाप्रार्थः ।
पञ्चा० उचित० । प्रव० । इत्या० । जित० । पंच० । भा० । पंच० ॥

वंदणचिदकिङ्कमं, पूआकम्मं वचियकम्मं च ।

कायव्वं कस्स व केण वा चिक्राहं व कइसुचो ? ॥

(गाथापूर्वार्धः 'वंदनं' शब्दे वच्यते) आह—इदं बन्धनं कर्त्तव्यं क-
स्य वा केन वा कदा वा कस्मिन्वा काले कृतित्वो वा कियस्यो
वा वारा इति ।

किङ्कोणं कइ सिरं, कइहि व अयस्सपडि परिसुद्धं ।
कंतिदोसविपपुक्कं, कितिकम्मं कीस कीरि वा ? ॥

अवनतिरवनतं कृत्यवननं तद्वन्धनं कर्त्तव्यम्, कति शिरः कति
पिंगांसि, तत्र अयस्सतीत्यर्थः । कतिभिराङ्गवश्यं केरावतीतिभिः
पिंगांस्यै, कतिदोषविपपुक्कं टोलनगन्धाद्यो दोषाः । कृतिकर्म ब-
न्धनकर्म [कोस किर व चि] किमेति वा क्रियत इति वाधासंखे-
पार्थः । आच० ३ अ० ।

(३) सांभवं बन्धादिषु कृत्यमाचनेर्धं प्रविष्टव्यिषुर्ध-
हान्तादप्रतिपादयन्माह—

सीयले खुडए कणे, सेवए पासए तहा ।

पंचेते दिहुंता, किनिकम्मं होति णायव्वा ॥ ३ ॥

शतितः, खुडकः, कृष्णः, सेवकः पालकस्तथा पञ्चैते दृष्टान्ताः
कृतिकर्मणि भवन्ति ज्ञातव्याः । आच० ३ अ० । (तत्र सकपानकः
शतितल्लहणतः 'सीयल' शब्दे वक्ष्यते)

अथ कुलकहणान्माह, तथेर्धं कथानकम्—

“एगो खुड्गो आयारिएण काणं करमाणेण लक्खणहुत्तो
आयोरभो ठविओ । ने सव्वे एवइया तस्स खुड्गस्स
आणानिदेसे बईति । तेसि च कडाडोणं येरण मूले पडह ।
अजया मोहणउज्जेण वाहिज्जेनो भिक्खाए गणसु साहुडु
वीतिअएण सत्तापाण्यं आयेत्ता पत्तयं गहाय ववइयपरि-
णामो ववइ एगदिसिए, परिसंनो एगमि वणसंजे वीसमह,
तस्स य पुत्तिकयकमित्तयस्स मज्जे भमिज्जेकरस्स पाडं बडं । भो-
गो तथ्य पुयं करइ तिलगचउलाहोणं, किंचि वि सो बिते-
इ । एयस्स देवस्स गुणेण एरसे पुया किञ्च अविमर्षि ।
सो अणुइ—एय किं अवेइ ? ते भणुति—पुविहोइ कयल्लव
एयं, तं च जणो बंदइ । तस्स वि चित्ता जाया—पेज्ज जासिं
खमिज्जेकरं तारेसो मि अहं, अणे वि तथ्य बहुत्तुया रावपुत्ता
इअपुत्ता भणियं, ते ण ठविया, बहं ठविओ, ममं पूयति, कम्मो
मज्ज समणत्तं एयररुचित्तियुणेणं बईति, परिमियत्ता इय-
दे वि भिक्खाओ आगया मण्णिनं, न लभंति सुतिं वा प-
उत्तिं वा, सो आगओ आलोएइ—जडाऽहं सज्जामि मग्गो खु-
ल्लो उडाइसो तथ्य पडिओ अरिथओ, इयानि उवसंते आ-
गमो मि, ते तुहा, पच्चा करइमं आलोएइ, पायकिण्ठं च
परिवज्जइ । तस्स पुविइ वव्वाचिंती, पच्चा भावचित्ता जाया” ।

इदानीं कृष्णकपानकमाह—

“बारवरेप वासुदेवो, वीरओ कोसिओ, सो वासुदेवभओ । सो
य किर वासुदेवो वरिसारस्स बहव जावा बहिज्जंति तिओ नरं ।
सो वीरगो बारं अलंभेओ पुत्तल्लुजियाय अरुच्येण काऊय व-
साइ, दिणे दिणे न य जेमइ, पडदमंसु जाओ । वत्तं वरिसारस्सो
नतिराया सव्वे वि रायाणो उयडिया, वीरओ पायसु पमिओ ।
राया पुअइ—वीरओ तुअल्लोसिं वारत्तालेइं कडियं जहाव्वं ।
रओ अणुकंया जाया, अवारिओ पायेसो कम्मो वीरयस्स ।
वासुदेवो य किर सव्वाओ धूयाओ आदे विवाहकालं पायेव-
दिया बयंति, तादे पुअइ—किं पुत्ति । दासो होइहि वदाहुं सामि-
णि ति ? ते ओ भयंति—सामिणिओ होहासु (सि । राया जव-
इ—तो कप्पाइ एवयइ अहारायस्स पायसूदे, पच्चा मइया मिक्कमज-
सज्जारेय सज्जारियाओ पव्वंति, एवं ववइ क्काओ ।
अजया एगए देवीय धूया, सा चित्तेइ—सव्वाओ पप्पाचिज्जिंति ।

सीप धूया निष्कवायिवा-भगाहि, दासी होहामि चि । ताहे स-
व्यासं कियमुसिया उवणीया पुच्छिया भण-दासी होहामि चि ।
वासुदेवो चित्ते-मम धूयाओ संसारं हिंकिहिंति कहां बा अणे-
हिं अयमिच्छांतं तो न लखो एको उवाओ, जेण अवा विचरं न
कारहिंति चि चित्तेहालको उवाओ बीरनं पुच्छिय-अस्थिते कि-
चि कयमुवयं ? जणति-वांथि । राया भय-चित्ते हि । सुचरं
चित्तेहा जगह-अस्थि बयरीर उवरि सरको, खो पाहाणेण आ-
हणेहा पामिओ मओ य, सगरवहाए पामिंयं बहंनं वामपाए-
ण धारिंयं उक्केहाए गयं, पञ्चमप्रजियाए मच्चियाओ पवि-
छाओ इत्थेण ओहानियाओ गुमगुमंतोओ होअंतं । बीए दिव-
से अस्थानाए सोल्लसवं रायसहस्राण मओ सो अणति-सुगह
ओ ! एयस्स बीरयस्स कुमुपपी सुया, कम्मणि य । कांण
कम्मणि ! वासुदेवो भणति-जेण रत्तसिरां मागे वसेतो वड-
हीवणे पामिओ पुढाविसंथेय, बेमंतो नाम काचिओ, जेण न
कमुया गंगा बहंतो कल्लुओदवं धारिया वामपाएण, बेमंतो नाम
काचिओ, जेण वोसवतो । तेण वसेतो कल्लुओदो धारिया
वामहत्थेयं, बेमंतो नाम काचिओ, एयस्स धूवं होमि चि । सो
अस्थिओ-सुयं ते बेमि, नो चेच्चति, ओवरी कया, हिंसा, भीया य
धरं, लयाविसे अयमांत, इमो से सववं कंतिहालया राया पुच्छ-
ति, किहू ते कयवं करेति । वारो मे जणति-अईं समिणीए
हाओ चि । राया जणति-सववं जइं न कारावेसि तो नांथ ते
निष्केदओ । तेण रओ अकूयं नाळण घरं गएण जणिया-जहा
पञ्चवं कंदि चि । सा रुद्रा, कोलिओ ! अययं न याणांसि,
तेण उठेऊण रज्जुए आहया कयंतो रओ खूलं गया । पा-
ए वडिया भणइ-तहाहं कोमिरेण आहया । राया भणति-
जेण येव सि मय जणिया-सामिणी होहिंति चि, तो हा-
लणं समसि, अहमेसाहं न वसामि । सा भणति-सामि-
णी होमि । राया भणति-वीरओ जइं अस्मिंहति । सोड्या प-
अहया । अरिउमिसासी समोत्तरिओ । राया निगओ । सभ्ये
साहु वारदावेलो वंदति, रायाओ परिरसंताविया । वीरओ
वासुदेवाखुवसीए वंदति, कसे वडसेओ जाओ । अहारओ पु-
च्छिओ-निहिं सहुईं सयहां संगमाणं न एवं परिमंसे नो मि-
मगव ! भगवया वणिंयं-कन ! साहगं ते संगमं, उप्पाडवं ति-
अयरदासयोवं न, जया किर पाए विडा तवा निजगारिहणए
सकामय पुढवीए वंडेछयं आउयं उववनेण तवं पुढमिमाणीवं,
जइं आउयं धरे तो पढमपुढविमायेतो अणे भणति-इहंय वंदं-
तेणं ति भावकीतिकम्मं वासुदेवस्स, दयवकतिकम्मं बीरयस्स ।

अथ सेवककथानकमाह-

“एयस्स रओ दो सेवभा, तसिं बल्लीया वामा । तसिं सीमाजि-
मिच्छो अंमणं जातं, रायकुलं पहाविया । साहु दिओ, एगे
जणति अवेणं साहुं हड्डा-धुवसिच्छिः पवाहिणीकावं वंदिता
कओ । विनिओ तस्स किर उवओहुं कंतेति, से वि वंदांत,
तडेह जणति । ववहाओ आवाओ, जिओ, तस्स दव्वपूजा, वय-
दुच्छ आयपूजा ।”

इदानीं पालककथानकमाह-

“वास्वनीए वासुदेवो राया पालयसंवाद्धो, से पुओ बेसी सभ्यो-
सओ । वासुदेवो भणति-जो कल्लं सामिं पढमं वंदति वस्सा-
हं अं मगति तं देमि । मंवेण सयणीआओ उट्टिया वंदिओ ।
पाळयण जोणेण सिंथेय आउरयणं वंदिं गंधूय खो किर

अभवसिद्धिओ वंदति, दिवएय कओसति । वासुदेवो निगओ
पुच्छति-कण तुजे अज ! पढमं वंदिथा । दव्वओ पालयणं, नाव-
ओ मंवेण । संवसेतं तं दिं” । एवं तावद् हृच्छपय्योयशुद्धा-
रेय निष्कपितम् ।

अधुना ययुक्तं कर्त्तव्यं कथ्यते, स निष्कप्यते, तत्र वेणो न
कर्त्तव्यं तानानेपिस्तुहा-

अस्संजयं न वंदिज्जा, मायूरं पिअरं गुहं ।

सैणावं पसत्थारं, रायाणं देवयाणि अ ॥ ४ ॥

न संयता असंयताः, अवित्रता इत्यर्थः । तासु वन्देत् । कादृ?, मा-
तरं जननं, तथा पितरं जनकम्, असयतामिति वचने । प्राक्तनशै-
ल्या वाऽसंयतशब्दा लिङ्गवत् ऽपि यथायोगमसिष्यते ।
तथा गुहं पितामहादिलङ्गणम्, असंयतत्वं सर्वत्र योजनीयम् ।
तथा हस्त्यम्बरधरपदातिजङ्गणं सेना, तत्प्रायः पतिः सेनापतिः,
गणपति इत्यर्थः । तं सेनापतिं, प्रशास्यतारं कर्त्तव्येण शास्त्रेण,
तं धर्मपाठकदिलक्षणम्, तथा बहमुक्तो राजाऽभिधीयते, तं रा-
जानं, वैचतामि च न वन्देत्, देवदत्तसंप्रदायं देवताप्रहणम् ।
अशुद्धाङ्गुष्ठाचार्यादिप्रहो वेदितव्य इति गाथायः ॥ ४ ॥

[४] इदानीं यस्य वन्दनं कर्त्तव्यं स उच्यते-

समथं वंदिज्ज मेहावी, संजयं सुसमाहिंअं ।

पंचममित्रं तिगुत्त, अस्संजमपदुगुत्तं ॥ ५ ॥

अथमः प्रातिर्कषितशुद्धयः, तं अथमं वन्देत् नमस्कुर्वीत,
कः?, मेधावी म्वायावस्थितः । स वस्तु अमणो नामस्थापना-
विश्वमित्रोऽपि जनति, अत आह-संयतम्, समेकभावेन यतः
संयतः, क्रियायां प्रयत्नवातिर्यथः । अनाद्यपि च व्यवहारम-
वाभिप्रायतो हृच्छावाविनामसमसंयतं दशोदरपि संभा-
व्येन, अत आह-सुतमाहितम्, दशोनादिव सुतु सम्यगाहितः
सुसमाहितस्तम् । सुसमाहितमवयव वक्ष्यते-पञ्चममित्रोऽस-
मित्यादिभिः समितिजः समितः पञ्चममितम् । तिसृभ्यो-
नागुप्यादिभिर्गुप्तं त्रिगुप्तम् । प्राणातिपातादिलङ्कारोऽसंयतः
असंयतं गहंनं सुगुप्तनीत्यसंयतं सुगुप्तस्तम् । अत न वद-
यताऽस्यावेदितं अवतीति गाथायः ॥ ५ ॥

आह-कमिति यस्य कर्त्तव्यं वन्दनं स एवादी नोक्तः, येन वेणो न
कर्त्तव्यं ममादीनो नऽप्युक्ता इति ?, उच्यते-नवैवावेवं होईं शा-
स्त्रम्, त्रिविधाश्च विनये भवन्ति-कोचदुर्गातडा ज्ञानि, कश्चि-
न्यमप्युक्तः, काकप्रपञ्चिनाहा इति । तत्र मा भूत् प्राज्ञिज-
ज्ञानो मानः-तकलक्षणअमण्यव कर्त्तव्यं, ममादीनो तु न वि-
चिन्ते प्रतिषेध इत्यतस्तेऽप्युक्ता इति । यथेयं कमिति तेनो न
कर्त्तव्यं त एवावावुता इति ? । अत्रोच्यते-दितप्रवृत्तरहितप्रवृ-
त्तिगैर्यसो । शुक् संसारकाणामिति प्रदशोनामिम्यते प्रसङ्ग-
प्रकृतं प्रस्तुतः । अथमं वन्देत् मेधावी संवतामित्युक्तम् ।

तत्रेयं भूतमेव वन्देत् न तु पार्थव्यादीन्, तथा आह-

पंचहं किङ्कमं, माझमकणं होइ दिहंतो ।

वेलिअ नाथ दंमय, नीआवसे अ जे दोअ ॥ ६ ॥

पञ्चानां पार्थव्यावसककुर्वितसंलययच्छन्दानां कृतिकम्मं, न
कर्त्तव्यमिति वाक्यशेषः । अथं वाक्यशेषः-अथमं वन्देत् मेधावी
संवतमित्यादिप्रपादवचन्यते, पार्थव्यादीन् यथाकथम-

विद्यमणपञ्चस्राणे, घृणसुरादिगमा वि द् क रंति ।
मयिभ्रष्टे न करंति, सो च व करं देति तु ॥

चिह्नकमनाशोचनं, प्रत्याख्यानं प्रतीतं, तयोः, तथा बुते चो-
दिश्यमानसमुद्दिश्यमानादौ राज्ञाका अपि उन्मेषाचार्या अयुय-
संपदं प्रतिपन्ना अथमराजिकस्याचार्यस्य चन्दनकं कुर्वन्ति ।
य तु मध्यमं कामाजकचन्दनं तत्र कुर्वन्ति, किं तु स एवाचार्य-
स्तेषां राजिकानां कराति ।

[७] अथ बहुकं तिष्ठः स्तुतयो दातव्या इति तत्र
विधिमाह—

भुङ्मंगलमि गणिणा, उच्चरितं सेसगा धृती दिति ।

धम्मद मेरसारण, विणयो य ए कमेति एवं ॥

पाक्षिकादिषु यद्यप्याचार्याऽथमराजिकस्तथापि स एवाचार्य-
कं समापिते प्रथमगल्लः स्तुतीर्द्दाति । दैवसिकराजिकयो-
रपि प्रथममाचार्येण स्तुतिमङ्गलं आरम्भणीयम्, नतः शेषैः । अत
एवाह—स्तुतिमङ्गले गणना आचार्येणापचारिते सति शेषाः
आचार्यः स्तुतीं श्रुत्वा, श्रुतीत्यर्थः । धर्मायै गुरुपादमूलं पञ्च कि-
ञ्चनमपि कालं तिष्ठन्ति । किमर्थमिति चेत् ? अत आह—काचि-
मयांशं साम्राज्यं विस्मृता भवेत् तस्याः स्मरणं गुरुवः
कुर्वन्ति, परमोपकारिणश्च गुरुवः, तत एवं प्रतिमनामनन्तं
किमप्यस्मिन् कालं तेषु पशुपास्यमानेषु विधमणादिविधानेन
विनयोऽपि न स्फोटतां न हासितां ज्ञाति ॥

अथ के पुनस्त ये आचार्यस्यापि रत्नाधिकमा भवन्ती—
स्तुतये—

अन्नेसि गच्छाणं, ठवसंपकाणं बंदणं नट्टियं ।

बहुमाणं तसस वयणं, ठवनेवाऽऽलोयणा नणिया ॥

अन्नेयं गच्छानां संवर्धन आचार्या रत्नाधिकनराः स्वायं-
निमित्तं सम्यग्यमराजिकमाचार्येण उपसंपकास्तेषां अथमवन्दन-
कम् अथमराजिकेन दातव्यं शेषं कालं, तेऽपि राजिकात्मन्या-
थमराजिकस्य बहुमानं पूज्योऽयमस्माकं गुणाधिकतयेति लक्ष-
णं वचनमाज्ञानिर्देशं कुर्वन्ति । अन्नेऽपि क नशाशोचना भ-
विना जगत्त्रिः । किमुक्तं यद्यति ?—तस्य पुरन आलोचनं प्र-
त्याख्यानं च चन्दनकं दत्त्वा विहितमिति जगयनामुपदेशः ।

(८) अथ परः ग्राह—कस्य पुनः कृतिकर्म कर्त्तव्यं कस्य
वा नेति ? उच्यते—

सेहीठाणटियाणं, कितिकम्मं वाडिगाणं भयितव्वं ।

सुत्तज्जाणणं, कायव्वं आणुपुव्वी ॥

सम्यग्गोपयाः संबन्धोनि विद्युद्धिप्रकारांपकपकृतस्यकपमेदक-
पाणि यानि स्थानानि तेषु स्थानानां कृतिकर्म कर्त्तव्यम् । ये तु
सम्यग्गोपिस्थानेन्यो बाह्यालंघनं प्रकाश्यं कर्त्तव्यं वा न वेति-
माहः । तत्र कारणं समुत्पन्ने सुधार्यमेव गीतार्थेन आनुपुर्व्या
“बायाइ नमोकरो” इत्यादिकया बद्धयमाणपरिपाठ्या, कर्त्त-
व्यम्, अन्यथा तु नेति पुरातनीमाथासमासार्थः ।

साम्प्रतमेनामेव विवरिवृत्ताह—

सेहीठाणटियाणं, कितिकम्मं सेदि इच्छिमे णां ।

तम्हा लुलु सेही, कायव्वं पक्खणा इणमे ॥

सम्यग्गोपिस्थानस्थितानां कृतिकर्म कर्त्तव्यमप्युक्तं कश्चिद् वि-

नेयो भ्यात—वयं नामय अणि प्रथमतो ज्ञातुमिच्छामः सूरिराह-
वत एवं भवतः अणिविषया जिज्ञासा साऽऽस्माभिरपि कर्त्त-
व्या अंशेः प्रकृपणया इयं वक्ष्यमाणलक्षणा ।

अतस्तस्मिन् चिकीर्षुः प्रथमतः अणिक्लिताणां
कृतिकर्मकरणं विधिमाह—

पुव्वं चरित्तसदी, तिप्पस पज्जा टिण्ण कायव्वं ।

सो पुण तुल्लचरित्तो, हविज्ज णो वा भट्ठिओ वा ।

पूर्वं प्रथमं यः सामाविकस्य जेदापस्थापनीयस्य वा प्रतिपत्त्या
चारित्र्यधर्मा स्मिन्तस्य पश्चात्स्थितेन कृतिकर्म कर्त्तव्यम् ।
स पुनः पूर्वस्थितस्तं पश्चात्स्थितप्रवेपथ निश्चयतस्तुष्ट्यचारि-
त्रो न्यूनो वा अधिको वा भवेत् । यतः—

निच्छयओ हुन्नेयं, को जावे कम्मि वट्ठे सण्णो ।

ववट्ठारओ य कोर, जो पुव्वट्ठिओ चरिसम्मि ॥

निश्चयतस्तत्त्वस्य काः पूर्वस्थितः पश्चात्स्थितो वा भ्रमणः,
कस्मिन् भावे चारित्र्याप्यवसायकं मन्दं मध्यं तमि वा वर्तने
इति ज्ञेयम्, तद्विद्विज्ञानाच्च कथं निश्चयनाऽभिप्रायेण कृति-
कर्म कर्त्तव्यम् । व्यवहारतस्तु व्यवहारतयमङ्गीकृत्य पुनः
क्रियते कृतिकर्म यः पूर्व चारित्र्ये स्थितमन्येति ।

अनु फलसाधकत्वासिध्यवस्थेव प्रामाण्यं, न व्यवहारस्तेत्याह—

ववट्ठारो वि हु वल्लं, जं ठठपसं वि वट्ठे अरहा ।

जाहोइ अण्णभिन्ने, जाणतो धम्मओ एवं ॥

व्यवहारोऽपि, आत्मा निश्चय इत्यपिशुद्धार्थः । तु निश्चितयः,
ववट्ठारः । यद्यस्माच्छुद्धमपि लक्ष्यप्रभृतिनां चन्द्रे अरहा
केशरी । किमन्त काश्चिन्मयादि—वायुर्लक्षो अण्णभिन्ने (सि) के-
वालितया ज्ञानमहाज्ञानं ज्ञाति तावदेन व्यवहारमवबलवत्त्व-
ल्लं धर्मेना जानन् शुद्धस्यमपि चन्द्रे इति ।

कथं पुनरसौ केवलतया ज्ञायत इत्याह—

केवल्लिणा वा कहिए, अव्वंदाणां व केवल्लि अजं ।

वागरणपुव्वं कहिए, देवपुआणु व सुण्णति ॥

अन्नेयं केनापि केवल्लिणा कथितं—अयं केवलो ज्ञात इत्याख्या-
ते सति प्रसन्दमानो वा केवल्लिनामयं केवल्लितया ज्ञायते ।
व्याकरणपूर्वं वा अनिश्चयज्ञानगम्याधिक्यनपुरस्सरं तेनैव के-
वल्लिना स्वयमेव कथितं सति, वेत्तापुत्राणु वा यथासंविधि-
तद्वैः क्रियमाणां महिमां दृष्ट्वा गुरुभूतयस्तं केवल्लिनं विद्वन्ति ।

अथ अण्णप्रकृपणमाह—

अविभागपल्लिच्छेया, ठाणंवरकंणं य वट्ठाना ।

टिड्डा पज्जमाणं, वट्ठो अप्पावट्ठो जीवा ॥

अविभागपरिच्छेदप्रकृपणा, स्थानान्तरप्रकृपणा, कण्ठप्रकृपणा,
धरुप्रकृपणा, अथप्रकृपणा, पर्ववसातप्रकृपणा, वृत्तिप्रकृ-
पणा, अल्पबहुत्यप्रकृपणा, जीवप्रकृपणा आर्या प्रतिहारिणि ।
तद्यथा—

आज्ञावगाणविहिय—अविहिय फासया पकृपणया ।

गणुपयसेदिअवट्ठा—रभाग अप्पावट्ठो समया ॥

आलापकप्रकृपणा, गणनाप्रकृपणा, विरहितप्रकृपणा, आविहि-
तप्रकृपणा, स्पृशनाप्रकृपणा, गणपदप्रकृपणा, अण्णपदप्रकृ-
पणा, भागप्रकृपणा, अल्पबहुत्यप्रकृपणा, समयप्रकृपणा इति
आर्यामाहव्यम् ।

तत्राविनागपरिच्छेदप्रकरणं करोति-

अविनागपरिच्छेदो, चरितपञ्चवर्णपरपरमाणु ।

धरमाणुस पक्षपण, चउविहा भावओ णं सा ॥

इह संयमस्थानकवशिष्टाश्चन्द्रकेन छिद्यमानं निरुदयता यदा विभागं न यच्छति तदाऽऽसांशान्मोऽशांशविभागपरिच्छेद उच्यते । स चरित्रयथायथाविशेषेऽक्षरचित्रपरमाणुषु जयते । परमाणुश्च सामान्यतस्तनुविधा प्रकृषणा, कस्यैकत्रकालभाव-प्रेदात् । द्रव्यत एकाणुकः, क्षेत्र भाकाशप्रदेशः, कालतः सम-यः, भावतस्त्येकगुणकालकादि । अत एव वा चरित्रादिभाग-परिच्छेदाः । ते खानन्ता अनन्तात्मकप्रमाणानि ।

तथा चाह-

ते किंचिदा परमा, सत्त्वागामस्य भगणा होइ ।

ते जित्तिआ परमा, अविभागतसो अणुंताणुणा ॥

ते चरित्रस्य प्रदेशाः कियन्तः किं प्रमाणा इति चिन्तायै निर्-
बन्धनमाह-संयमस्य लोकांलोकगतस्याकाशस्य मागणा भव-
ति । यावन्नः किञ्च सर्वोकाशस्य प्रदेशस्ततस्तथैवः सर्वोकाश-
प्रदेशत्रयश्चात्रसर्वविनागपरिच्छेदा अनन्तगुणाः स्रष्टव्य-
व्यपि संयमस्थानं प्रतिपत्तव्याः, एषा प्रातिभागपरिच्छेदप्रक-
रणा । सर्वजघन्यात् संयमस्थानात् द्वितीयं संयमस्थानं ततस्त-
स्माद्वनन्तभागवृद्धम् । किमुक्तं यथाति ? प्रथमसंयमस्थानगतनि-
विनागपरिच्छेदा द्वितीयं संयमस्थानं निविनागा प्राणा अनन्त-
नमेन तस्मात्तथापि का नवन्ति, एषा स्थानात्तत्प्रकृषणा । तस्मा-
दपि यदनन्तरं तृतीयं तत्र नैऽनन्तभागवृद्धाः, एवं पूर्वस्मादुत्तरो-
त्तराण अनन्ततमेन भागेन वृद्धानि निरन्तरं संयमस्थानानि
तावद्भक्तव्यानि यावद्भूतमात्रवृद्धासंख्येयभागमतदेशराशि-
प्रमाणानि भवन्ति । परत्वावति च समुदितानि स्थानानि कएर-
कामियुचयेन । एषां कएरकप्रकरणे अस्माच्च कएरकपरतो य-
द्यादन्तरं संयमस्थानं भवति तत् पूर्वस्मादसंख्येयभागाधिकम् ।
एतदुक्तं जवति-पाश्चात्यकएरकसकजरमसंयमस्थानगतनि-
विभागभागापेक्षया कएरकानन्तरं संयमस्थानं निविनागा
प्रागा असंख्येयतमेन भागेनापिकाः प्राप्यन्ते, ततः पराणि पुन-
राप कएरकमात्राणि संयमस्थानानि यथोत्तरमनन्तभागवृ-
द्धानि भवन्ति । ततः पुनरेकं संख्येयभागाधिकं संयमस्थानं, भू-
योऽपि ततः पराणि कएरकमात्राणि संयमस्थानानि यथोत्त-
रमनन्तभागवृद्धानि जवन्ति, ततः पुनरेकमसंख्येयभागाधिकं
संयमस्थानम् । एवमनन्तभागधिकैः कएरकप्रमाणैः संयमस्था-
नैर्यथावति असंख्येयभागाधिकानि संयमस्थानानि ताव-
द्भक्तव्यानि यावत्तथापि कएरकप्रमाणानि भवन्ति । ततश्चर-
माद्संख्येयभागाधिकसंयमस्थानात्पराणि यथोत्तरमनन्तभा-
गवृद्धानि कएरकमात्राणि संयमस्थानानि जवन्ति, ततः पर-
मैकं संख्येयभागाधिकं संयमस्थानम्, ततो मृदादरस्य याव-
न्ति संयमस्थानानि प्रागतिकान्तानि तावन्ति ज्योऽपि तेनैव
क्रमेणाभिधाय पुनरप्येकं संख्येयभागाधिकं संयमस्थानं वक्त-
व्यम्, इदं द्वितीयं संख्येयभागाधिकं संयमस्थानमननैव क्रमेण
तृतीयं यावत् संख्येयभागाधिकाणि संयमस्थानानि कएरकमात्रा-
णि जवन्ति तावद्भक्तव्यम्, तत उक्तक्रमेण ज्योऽपि संख्येयभागा-
धिकसंयमस्थानप्रसङ्गे संख्येयगुणाधिकमेकं संयमस्थानं वक्त-
व्यम्, ततः पुनरपि मृदादरस्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागति-
कान्तानि तावन्ति ज्योऽपि च वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं सं-

ख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, ततो ज्योऽपि मृदादर-
स्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकं
संख्येयगुणाधिकं संयमस्थानम् । अस्मत्पक्षेयं संख्येयगुणाधि-
कानि संयमस्थानानि तावद्भक्तव्यानि यावत् कएरकमात्राणि
भवन्ति, तत उक्तक्रमेण पुनरपि संख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं
वक्तव्यं, ततः पुनरपि मृदादरस्य यावन्ति संयमस्थानानि
प्रागतिकान्तानि जवन्ति तेनैव क्रमेण ज्योऽपि वक्तव्यानि, ततः
पुनरप्येकमसंख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यं, ततो ज्योऽपि
मृदादरस्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः
पुनरप्येकमसंख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, अस्मिन्
वैषमसंख्येयगुणाधिकसंयमस्थानानि तावद्भक्तव्यानि यावत्क-
एरकप्रमाणानि भवन्ति, ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्यसंख्येयगुणा-
धिकसंयमस्थानप्रसङ्गे अनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यं,
ततो ज्योऽपि मृदादरस्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागतिकान-
्तानि तावन्ति तथैव क्रमेण ज्योऽपि वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येक-
मनन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यं, ततो ज्योऽपि मृदादरस्य
तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वक्तव्यानि, ततः पुनरप्येकम-
नन्तगुणाधिकं संयमस्थानं वक्तव्यम्, एवमनन्तगुणाधिकाणि ता-
वद्भक्तव्यानि यावत्कएरकमात्राणि भवन्ति । ततो ज्योऽपि तेषामुपरि
पञ्चद्व्यस्मात्कानि संयमस्थानानि मृदादरस्य तथैव वक्तव्यानि,
यपुनरनन्तगुणवृद्धेस्थानं तत्र प्राप्य वदस्थानस्य परिसमाप्ति-
त्वात् । इदं नूनात्मसंख्येयानि कएरकानि समुदितानि वदस्थान-
नकं भवति, तस्माच्च प्रथमवदस्थानकादूर्ध्वमुक्तमेतैव द्वितीयं
वदस्थानकमुचिष्ठति, एवमेव च तृतीयं, च वदस्थानकात्पि
तावद्भक्तव्यानि यावद्संख्येयलोकाकाशमदेशमप्राप्तानि जवन्ति ।
उक्तं च-“ छुट्टाणमप अस्सया ए भञ्जं छुट्टाणं पुणंमन्तं । एव-
मसंखा लोगा, उट्टाणाणं मुणेरखा ” । इदं नूनानि वास्तव्येय-
लोकाकाशमदेशमप्राप्तानि वदस्थानकानि संयमसंख्येयवृद्धयेन ।
तथा चोक्तम्-“ उट्टाणा उट्टसंखा, संजसंसेटो मुणेरखा ” तदे-
वं भूतादिभागपरिच्छेदस्थानात्तरकएरकवदस्थानकात् प्रकृषणा
॥ सप्रमस्यः स्थानरूपणाः कियन्ते-प्रथमादसंख्येयभागवृद्धा-
त्स्थानादपः कियन्ति संयमस्थानामनन्तभागवृद्धानि । उच्यते-
कएरकमात्राणि । तथा प्रथमासंख्येयभागवृद्धात् स्थानादपः
कियन्ति असंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि । उच्यते-कएरकमा-
त्राणि । एवमुत्तरोत्तरस्थानादधोऽप्यनन्तरोपे तावत्सार्वाणां
कस्यया यावत्प्रमाद्वनन्तगुणवृद्धात् स्थानादपः कियन्ति अ-
संख्येयगुणवृद्धानि स्थानानि । उच्यते-कएरकमात्राणि । इहा-
नीमेकान्तरिता प्राणिणः कियन्ते-तत्र प्रथमासंख्येयभागवृद्धात्
स्थानादपः कियन्त्यनन्तभागवृद्धानि स्थानानि । उच्यते-कएर-
कवर्गः कएरकं च । तथा प्रथमासंख्येयगुणवृद्धात् स्थानादपः
कियन्ति असंख्येयभागवृद्धानि स्थानानि । उच्यते-कएरक-
वर्गः कएरकं च । तथा प्रथमाद्वनन्तगुणवृद्धात् स्थानादपः
कियन्ति संख्येयगुणवृद्धानि । उच्यते-कएरकवर्गः कएरकं च ।
एवमुक्तप्रकारेण अन्तरिता अन्तरिता चतुरन्तरिता च भाग-
या सुविधा परिभाषनीया ॥ अथ एवमेवसाहचर्य-तत्त्वान-
न्तगुणवृद्धकएरकादुपरि पञ्चद्व्यस्मात्कानि सर्वाणि स्थाना-
नि गत्वा पुनरनन्तगुणवृद्धं स्थानं न प्राप्यते, वदस्थानस्य परि-
समाप्तित्वात् । ततस्तदेव सर्वास्मिन्स्थानं वदस्थानकस्य एवैव-
वसानम् ।

अथ प्राप्यकारः प्रकारान्तरेणाद्यः पूर्ववत्तान्तरावसोः पुनरप-
त्रप्रकृषणाऽऽह-

एषं चरितसेहिं, पवित्रज्ज्ञं हिदु कोइ उररिं बा ।

जो हिदु पवित्रज्ज्ञ, सिग्गइ नियमा जदा जरेइ ॥

एवं चारित्र्येण किञ्चिद्व्योऽप्यस्ताव ज्ञानसंयमस्थानेषु प्रतिपद्यते, किञ्चित्पुनरपि उपरितनेषु पवनचरितेषु उपरिगन्तव्यस्थानेषु वा संयमस्थानेषु प्रतिपद्यते । तत्र व्योऽप्यस्तनेषु संयमस्थानेषु चारित्र्येण प्रतिपद्यते, स नियमाचनैव मध-
प्रहणेन सिद्ध्यति, यथा प्ररतज्ज्ञकचरि ।

मज्जे वा उररिं बा, नियमा ममणं तु हिद्विं ठाणं ।

अतो मुहुत्तवुद्धी, हीणा वि तरेव नायव्वा ॥

यः पुनरप्येव वा मध्येषु, उपरि वा उपरितनेषु संयमस्थानेषु चारित्र्येण प्रतिपद्यते, तस्य नियमाद्युपस्तनं सर्वत्रय-
संयमस्थानं यावज्जन्मं भवति, ततोऽतो तेनान्येन वा मध-
प्रहणे सर्वानि संयमस्थानानि स्पृष्ट्वा सिध्यति, या पुनर्यस्तनसंयमस्थानेभ्य उपरितनसंयमस्थानादौहृत्प्रकृष्या बुद्धिः सा जन्तुमुद्धर्त्तमात्रं भवति, या चोपरितनसंयमस्थानेभ्योऽप्य-
स्तनसंयमस्थानेषु वाऽऽरौहृत्प्रकृष्या हानिः साऽपि तथैवान्त-
मुद्धर्त्तमात्राऽवज्ञातव्या; एतेन बुद्धिद्वारप्रकृष्याऽपि कृता । स-
प्रति अत्युत्तमद्वारं प्रकृष्यते-तत्र सर्वेस्तेऽकाव्यन्तमुद्धृत्वा-
नि स्थानानि, कण्टकमाश्रयास्तथा । तेभ्योऽसंख्येयगुणबुद्धा-
नि स्थानानि, कण्टकमाश्रयास्तथा । तेभ्योऽसंख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि । गुणकारश्च इयं कण्टकमार्गाणां ज्ञा-
तव्यः । एकैकस्थानतनुगुणबुद्धयः स्थानस्थावस्तान्त्रात्येकम-
संख्येयगुणबुद्धानि स्थानानि कण्टकमाश्रयानि प्राप्यन्ते प्रति-
कृष्या अनन्तगुणबुद्धयः कण्टकमाश्रयपरि कण्टकमाश्रयानि
असंख्येयगुणबुद्धानि प्राप्यन्ते. तस्मिन्तनुगुणबुद्धेः स्थानं तेन
उपरिहादिकस्य कण्टकस्थानिकस्य प्रहणः, तेभ्योऽप्यसंख्येय-
गुणबुद्धेभ्यः स्थानेभ्यः संख्येयगुणबुद्धानि असंख्येयगुणानि,
तेभ्योऽपि संख्येयभागवधिकानि स्थानानि असंख्येयगुणानि,
तेभ्योऽसंख्येयभागवधिकानि स्थानानि असंख्येयगुणानि, तेभ्योऽ-
नन्तानुगुणबुद्धानि स्थानानि असंख्येयगुणानि, गुणकारेषु सर्व-
त्रापि कण्टकानामुपरि चैव कण्टकप्रहणः । प्रकृषितमस्यबु-
त्त्वद्वारम् । जीवपदप्रतिबन्धानां तु आहारापगमनादीनां द्वाराणां
प्रकृषया संप्रदायाभावश्च कियते ।

अथ प्रस्तुतयोजनं कुर्वन्नाह-

भेदीठाणान्तिपाणं, किङ्कमं वादरे न कायव्वं ।

पासस्थादीं चउरे, तस्य वि आणादिणो दोसा ।

अनन्तराकायाः भेगः संश्लिष्य संयमस्थानेषु चित्तानां साधू-
नां कृतिकर्मकर्त्तव्यं, ये तु भेगेनाद्यास्तत्तेषां न कर्त्तव्यम् । के पुन-
रन्ते इत्याह-पार्श्वस्थाव्यवस्थारं, तत्र पार्श्वस्थावसप्रकुर्वीत-
संयमस्थावन्ताः पञ्चाव्यंको जेवः । कायिकाश्रमिकमीमांसक-
संस्थासाका द्वितीयः । मन्थरीयिकास्तृतीयः । शुद्धस्थावतुयः ।
पते कथ्यारोऽपि भेगिणाद्याः प्रत्यव्याः । तत्रत्येतेषां कृतिकर्म-
करणेऽपि, न केवलमनुग्रहात् इत्यपिचाभ्यायः । आहारादयो को-
वाः, प्रायश्चित्तं च प्राग् यथा अशुद्ध्याने पार्श्वस्थान्तराधिकार-
विधिवयं वर्णितं तथैव वक्तव्यम् ।

शिष्यः पुच्छति-

सिंहेन निगतो जो, पागमसिंघं चरेइ जो समणो ।

किच होइ सिंघगो चि य, दिव्हेतो सकरकुनेणं ॥

सिंहेन राजाहरणादिना यो मुक्ता स संयमभयया निगतः
प्रतीयते, यस्तु भ्रमणः प्रकटमेव सिङ्गं धारयति स कथं निग-
तः अणिवाद्यो भवति । भ्रमणसिङ्गस्यापलभ्यमानत्वाद् न भ-
वतीति ज्ञायः । अत्र धुरिटा-ब्रह्मन्तः शकराकुटिनाश्च क्रि-
यते । "अहा कस्तइ रओ दो भमवा सकरा जरिया, ते अग्रया
सुरं शकण दोयहं धुरिसाणं समप्पिया, जित्तो य-अहा सा
रक्कहइ, अया मणिज्ज्ञइ तथा विस्सह" ।

ततः किमभूदित्याह-

दावं हिचा सारं, सव्वतो कटियाहि वेदिचा ।

सकवामणणावापे, पादेति तिसंज्जम्भिकसंतो ।

तथोरकः पुरुषस्तं राजा समर्पितं घटं गृहीत्वा तस्यायः क्वा-
रं दत्त्वा, यथा कीटिका मागच्छपुरिति ज्ञायः । ततः सर्वतः
काटकाभिः तं वेष्टयित्वा सकपटे पिधानमुत्तमावाधं प्रदंष्ट-
स्थापयित्वा त्रिषंध्यमीक्षमाणः सम्यक् वासयति ।

द्वितीयः पुनः किमुतयानित्याह-

मुहं अविच्छन्ती-हि कीटियाहिं सवालणो चैव ।

जज्जारितो कालेणं, पमायकुम्भं पिपे दंदो ।

द्वितीयः पुरुषस्तं घटं कीटिकागणस्यादौ स्थापयित्वा मध्ये मध्ये
नाथलोकेन । ततः शकृदागन्धमायणः समायानाभिः कीटि-
कामुद्रामाविकचयतिः स घटोऽप्यन्तान् कालेन जडरीकृतः,
शकरा सर्वोऽपि मयितः, मन्धवः राजा तौ पुच्छे चटं याचितौ, न-
नो हान्यामप्यानीयं दक्षितयोष्टयः (पमायकुम्भं स्ति) येन
कुट्टरसणे प्रमादः कृतः तस्य नृपेण दण्डः कृतः । उपलक्ष्यमिदं
तेन यस्तं सम्यक् पाशितवान् तस्य विपुलां पुंजां विदधे । पश-
हन्तः । अयमर्थोपमया-राजस्थानीयाः पुरुषः, पुरुषस्थानीयः
साधवः, शकरास्थानीयं चारित्रं, घटस्थानीयं ग्रामाः, मुद्रास्था-
नीयं राजाहरणं, कीटिकास्थानीयान्यपराधपदानि, वृक्षस्था-
नीया दुर्गतिप्राप्तिः, पुञ्जास्थानीया स्वर्गादित्युत्तरम्पराप्राप्तिः ॥

तथा चासुमेवोपमया लेशतो मायाकरोऽप्याह-

निषसरिसो आपरिअं, सिंघं मुदा उ सकरा चरयं ।

पुरिसा य हुंनि साह, चरितदोसा मुंङ्गामो ।

गताधो, मयर्ं मुयिङ्गाः कीटिकाः । यथा मयः प्रमत्तपुरुषस्य
मुद्रासङ्गाधेऽप्यः प्रविशन्तीतिः कीटिकाभिर्दंष्ट विजम्ब शकरा
विनाशिता, एवं साधोरपि प्रमादिनो राजाहरणमुद्रासङ्गाधेऽ-
प्यपराधपदैरात्मभिः जडरीतशकरातुल्यं चारित्रं कालेन वा
सद्यो वा विनाशमाविशति ।

तत्र कालेन यथा विनश्यति, तथा दर्शयति-

एसणदोसे सीयइ, अणाणुतावीण चैव विपेइ ।

एवइ करं मोधिं, ए य विरमति कालतो भस्से ॥

एषणारोपेणु सीदति, तत्रोपबुद्धं भक्तयानं शृण्वान्तीत्यर्थः । ए-
वं कुषेणपि पञ्चाशाचं करिष्यतीत्यह-अननुतावी पुरःकर्मादि-
दोषपुद्गलहारप्रदणादनु पञ्चाशत्तं 'दुष्टं कृतं मयेत्यादि' मानसिक-
तापं चणुं शीघ्रमसंख्यनुतावी, न तथोपयनुतावी, कथमेतज्जा-
यते इति । आह-न चैव विकटयति मुकुणो पुरतः स्वयंदो न प्र-
काशयति विकटयति वा, परं तस्य शोभिं प्रायश्चित्तं मुद्रप्रद-
त्तं नैव करोति, नच नैवाह्वयाहाराप्रदणाद्विरमति । एवं कु-
षं कालः कियताऽपि कालेन चारित्र्यापरिहृत्येव । यस्तु
मूलगुणान् विराधयति स सद्यः पक्किमयति ।

अमुमेवायं सविशेषमाह-

मूसगुणउत्तरगुणे, मूसगुणोहि तु पागहो दोइ ।

उत्तरगुणपदिसेवी, संसयवाच्येद्वतो तस्य ॥

इह भातसेवको द्विधा-मूलगुणप्रतिलेखक उत्तरगुणप्रतिलेखक-
कक्षः । न च मूलगुणप्रतिलेखायां वसमानः प्रकट एव प्रतीकतः, यथा
आभावात्परिच्छिद्यते । उत्तरगुणप्रतिलेखी तु संसयं च बहुपराध-
मीशकं येऽमुद्राहाराहृणादिव व्यवहृत्तः परिणामस्यानुपर-
मस्ततो ब्रह्मन्, चारित्र्यापरिच्छेदमाप्नुयति ।

अत्रैवायं दृष्टान्तमाह-

अंनो भयणा वाहि तु, निगते न तस्य मर्यादित्तो ।

संकर सरिसव मगरे, मंदववरेण दिहंतो ॥

इह संसयातुल्योऽस्यः प्रथममुत्ताराई व्याख्यायते-संकरस्त्व-
आदिकवचनः, तद्दृष्टान्तो यथा-“आरामे सारणीय
वर्तनाए एतं तस्यं तस्यं लग्गं, तं न भवणीयं, मत्त लग्गं, तं
पि न भवणीयं, एतं बहुदिह लग्गंतिदिह तस्यं तेषां आशयेण वि-
चक्षणपुत्तोए संसयो आओ । तेषां संसयेणं न एणियं पदे
अजगो गंतुं पवहं, ताहे सो आरामो चुळं । एयमभिकर्णं अ-
भिकर्णं उत्तरगुणपडिसयाए अवराहसंखो भवह, तेण
संजमजलं वडमाणं निरुद्धह, तसो चारितारामो सुक्कह ।”
सर्वपराकटमयदृष्टान्तो यथा-शकट मरुपे न च कोऽप्येकः
सर्वपः प्रक्षितः, स तत्र यातः, अन्यः प्रक्षितः, सोऽपि यातः,
एवं प्रक्षिप्यमाणः सर्वपेक्षिप्यति सुसर्वो यः तं शकटं
मगस्यं वा भनक्ति । एवं आदिरेऽप्यमुद्राहाराहृणादिरकोऽ
पराधः प्रक्षितः, स तत्राचरतिदिह कृत्याद्युत्तरीयः प्रक्षितः स्था-
व्यवस्थितः, एयमपरापरैरुत्तरगुणापराधैः प्रक्षिप्यमाणैर्भविष्य-
ति स उत्तरगुणापराधः, येन चारित्र्यं सर्वधामक्षमुपगच्छति । अथ
बलदृष्टान्तो अभ्यने-यस्ये क्वचिदेकस्तेलविन्दुः कथमपि जलमः,
स न शोषितः, तदाश्रयेण एषु पुच्छा कथयतांकर, एयमप्य-
प्राप्यकाशो तैलविन्दुलेभः, सोऽपि न शोषितः, एयमस्यान्यै-
स्तेलविन्दुभिर्लगात्प्राप्यकाशेयमाभैः सर्वमपि तद्वत् मलिनो भू-
तः । एवं चारित्र्यवत्तमप्यपरापरैरुत्तरगुणापराधैरुपक्षिप्यमान-
मभिरादेव मलिनो भवतीति, तद्वत्सुखगुणप्रतिलेखी काले-
न चारित्र्यात् परिदृश्यतीति स्थितम् । अथ कृतिकर्मविषयं
विशेषं विमर्शयिष्याह-“अंनो प्रयणा” इत्यादि पूर्वोक्तम् । यः
संयमभ्येतरतमैषे स्थितस्तस्य कृतिकर्मकरणे भवना, सा चात्र
दृष्टीयति; यस्तु अनेवदिह निर्गतस्तस्य न कस्येभ्यः तथा च
मरको वा स्तेनः, तस्य दृष्टान्तः कियते-

यकणउले वसंतो, सउणीपारो वि गरहितो दोइ ।

इय गरहिया सुविहिया, भजिज वसंता कुमालाणं ॥

यकणकुलं भातकुपुहं, तत्र वसन्त शकुनीपारोऽपि द्विजो ग-
र्हितो भवति । शकुनीशब्देन अतुर्दृशविधास्यानामि गृह्यन्ते ।
तानि चातुर्नि-“मज्झिमे वेदाध्यापारो, मीमांसा व्याधिस्यनः ।
पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानाभ्याहुस्तुर्दृशं ॥१॥” तत्राङ्गानि च-
द्विषाकरणं, कस्यः, उभयोः, निरुक्तं, उपाधिभिर्मिति । (इय सि) एवं
सुविहितः साधवः कुमालां मध्ये वसन्तो गर्हितो भवति,
अतो न तेषु वसतव्यम्, न वा कृतिकर्मदि विषेयम् ।

ननु वा पार्थिव्यादीनां कृतिकर्म न कस्येभ्यमिति मन्त्रिरभिविहितं,
१२३

तत्र पार्थिव्यादीनां अङ्गण कश्चिदपि धर्मजोऽजिवादि कस्यचोपकार्यं,
काचित् तु स्त्रीसेवादि महादोषकपमावश्यकविक्षास्त्रैर्विधीय-
ते । तद्वत् यत्वं न जानीमहे कस्य कस्येवं कृतिकर्म कस्य
वा नेत्याहङ्गावकाशमवलोक्य विषयविभागमुपदर्शयति-

संक्षिप्तवराहपदे, आणाणुतापी य दोइ अवरेदे ।

उत्तरगुणपदिसेवी, आसंभवनवज्जितो वज्जो ॥

इह यो मूलगुणप्रतिलेखी स निवेमाद्यचारित्र्याति कृत्वा स्फुट-
मेवावन्दनीय इति न तद्विचारणा, परं य उत्तरगुणविषये-
बहुनिरपराधपदैः संकीर्णैः शुभलोक्तचारित्र्यैः, अपरं च अपराधं
अमुद्राहाराहृणादावपराधे कृतोऽपि अननुतापी, हा वुत्तु कृतमह-
त्याविषयात्तापं न करोति, निःशङ्को निर्द्वयश्च प्रवर्तते इत्यर्थः ।
एवंविध उत्तरगुणप्रतिलेखी यथास्तम्बनेन ज्ञानमर्शनचारित्र्य-
कपविशुद्धकारणं वज्जिनः, कारणमन्तरं प्रतिस्वेत इति
भावः । तदाऽमी वज्यः, कृतिकर्मकरणे वज्जनीयः । शिष्यः प्राह-
न्येवमर्थादापरं आस्तम्बनसहितं उत्तरगुणप्रतिलेख्यपि
कृत्नीयः । स्फुरिहा-नं केवलमुत्तरगुणप्रतिलेखी, मूलगुणप्र-
तिलेख्यप्यास्तम्बनसहितः पूज्यः ।

कथमिति चेदुच्यते-

हिङ्गङ्गाणवितो वी, पावपणिमगणद्वया उ अवरे उ ।

कडजोगि नंनिसवड, आदिणिगंथो व सो पुज्जो ॥

अथस्तनस्थानेषु उच्य-संयमस्यानेषु स्थितोऽपि, मूलगुण-
प्रतिलेखयति भावः । कृतयोगी गीताधेः, प्रावचनिकस्याचार्य-
स्य गणस्य च गण्यस्यानुग्रहाद्यसमरे आत्यन्तिकं कारणं समु-
पस्थितं याचयेत, तत्रासौ संयमभ्येयामेव वर्तते इति कृत्वा
पूज्यः । कश्चेवह-आदिनिगमेष इव । इह पावकचक्रशुद्धी-
निर्ग्रन्थस्नातकावकायः पूज्यः निगमोः । तेषामादिभूतः पुलाकस्त-
त, तस्य स्नातदृशी लक्ष्येयः चक्रवर्तिनः कथाधारमपि अग्नि-
वाद्नावी कुलादि कार्ये स्तन्मीयात्, विनाशयेद्वा, न च माव-
क्षितमाप्नुयात् ।

तथा चाह-

कुणमाणो वि य कदणं, कतकरणी एव दोसकमेति ।

अप्येण बहु इच्छं, विमुद्धालं वणो समणो ॥

कदणं कटकर्म कुवाणोऽपि कृतकरणी पुत्रको नैव स्वद-
मपि दोषमन्यतां प्राप्नोति । कुन इत्याह-यतोऽसौ अमगो वि-
शुक्लास्तम्बनः सद् अल्पेन संयमव्ययनं बहु संयमज्ञानमिच्छति ।

अमुमेवायं समर्थयन्माह-

संयमेले अवजे-तणं पि ए हु दोसकारणं विंति ।

पावण वोच्छेयं वा, समादिकारो वणादीणं ॥

प्रावचनिकादेः प्राणव्यपरोपणात् अपि इय रक्षणेन यः संयम-
स्तरेतोस्तामित्रिं पुत्राकादेरयतमपि नहि नैव दोषकारकं
कृते । यथा समाधिकारो वैद्यो मन्त्रादीनां यथाध्यायध्यायप्रल-
पनेन पाषाणं, यथा शास्त्रादिना विच्छेदं, यथा व्यवच्छेदं अङ्गं
कारयति, तेषु इदानीं पीडाकारमपि परिणाममुत्तरमिति
हु वा न सर्वोपच, एवमिदमपि ।

अथ परस्वाभिप्रायमाहमान आह-

तत्त्व जवे जति एवं, अस्मि अस्मेल रक्त्व जित्त्व ।

अस्संजया वि एवं, अस्मि अस्मेल रक्त्वति ॥

तत्त्वमन्तराकाऽपि अभिहिते सति भवेत्, परस्परमिप्राय इति वाक्यशेषः । यद्येवं निष्कः पुष्पाकारिदृश्यमात्राधिकमन्त्रेण स्कन्धावादिना कृष्णा रक्ताति, एकस्य विनाशेनापरं पाहयतीति भावः । तत एवमसंयता शुद्धस्या अप्यन्वयमन्त्रेण रक्त्वेत्येव, अतो न कश्चिदसंयतानां संयतानां च प्रतिविशेषः ।

एवं परेषांके सुरिराह—

न इ ते संजमहेठं, पाक्षिति असंजता अजतभावा ।

अचिञ्जितिसंजमहा, पाक्षिति जती जतिजणं तु ॥

न इ नैवे असंयता अजतभावव्यवस्थिनाम् शुद्धस्याव संयतहेतोः पात्रयति, किन्तु स्वात्मनो जीविद्यादिनिमित्तं, ये तु वनयस्तथा लोचस्याव्यवस्थितिरित्यन्तर्भावमात्रात्मनश्चात्योऽन्योपकारद्वारेण संयमस्तद्वत् यतज्जनं पात्रयति, तुल्यो वि-
श्ववर्णाः । एव विशेषः साधूनां शुद्धस्यां चेति ।

किञ्च—

कुण्ड वयं पण्डेओ, थलस्त धातिरो ठ आगमं खाठं ।

इय संजमस्त वि वतो, तस्सेवहा ए दोसाय ॥

यथा धनिको बाण्ड्यं कुण्डागमं लाभं हाया धनहेतोर्नि-
व्यापज्जनायै शुष्ककर्मकरद्वाराजनादकारिप्रधानेन धनस्य व्ययं करोति । (इयंति) एवं पुष्पाकारिदृश्यप्रतिषेधनां कुर्वन्त्यस्य बाः कोऽपि संयमस्य व्ययः स तस्यैव संयमस्यार्थोय विधोच-
माना न हायाय संजायते; तत्र पुष्पात्मनसहितो मूलगुणप्र-
तिषेधपरि शुद्ध इति विधानम्, अथानुष्ठानम्भनो निरात्मन्भनो वा प्रतिषेधते ततः संसारोपनिपातमासादयति ।

तथा आत्र दृष्टान्तमाह—

तुच्छमवलंबभाषो, पतति निरालम्भनो य मुग्गमि ।

मासंभनिरासंवे, अहं दिहंतो णिसंवेतो ॥

इहात्मन्भनं कल्पनायज्ञदाहिषा, तत्र गनौरी पतज्जियेद् कल्पमा-
भ्यन्ते तद् कल्पाम्भनम् । तच्च हिषा-पुष्टमपुष्टम् । अणुपुं दुर्बलं
कुलवक्तृत्वादि, पुष्टं बलिष्ठं तथाविधकरोचलत्वादि । एवं भा-
वालम्भनमपि पुष्टापुष्टेभ्यश्च हिषा, पुष्टं तीर्थीयवक्तृत्वात्समन्धा-
ध्ययनादि, अणुपुं शून्यतया स्मृतिमानोऽस्मिन्नतमात्मन्भनमात्रम् ।
ततश्च कल्पमात्मन्भनपुष्टमवलम्भनानां निरालम्भनो वा यथा
पुणं गतोऽपि पतति, यस्तु पुष्टात्मन्भनसम्भने स सुखनैवात्मानं
गनौरी पतन्ते धारयति । एवं साधोपरि मूढगुणाद्यपराधान्निषे-
धनादप्युक्तं सालम्भनिरात्मन्भावः, अथायं दृष्टान्तः मन्त्रव्यः ।
किमुक्तं जयति—यो निरात्मन्भनोऽपुष्टात्मन्भनो वा प्रतिषेधते स
आत्मानं संसारगनौरी पतन्ते न संधारयितुं शक्नोति । यस्तु
पुष्टात्मन्भनः स तदवष्टम्भादिव संसारगते सुखनैवातिरहण्यति,
यत एवमन्तः पुष्टात्मन्भनार्जितः कृतिकर्मणि वज्जीय इति ।

अथ भोग्यस्थानस्थिना अपि ये कृतिकर्मणि नियमेन जज्जनया
वा न व्यवहृयन्ते ताप्रतिपाद्यति—

सेहोणो सीमा-कज्ज चचारि बाहिरा होति ।

सेहोणो दुयमे-ययार्थे चचारि जइयन्वा ॥

भोग्यस्थानं सीमास्थानमित्यन्वयार्थोत्तरम्, तत्र प्रवर्तमाना अपि
चत्वारो जनाः प्रत्येकपुष्पादयो वक्ष्यमाणाः कार्यं बाह्या भवन्ति ।
इह कार्यं हिषा-वस्तुनकार्यं, कार्यकार्यं च । तत्र वस्तुनकार्यं
हिषा-अभ्युत्थानं, कृतिकर्म च । कार्यकार्यं कुलकार्यादिभेदा-
द्भेदविषयम् ; कार्यवक्ष्यकार्यव्यवस्थं यत्कार्यं तत्कार्यकार्यमिति
भ्युत्पत्तेः । एतद् हिषिषमपि प्रत्येकपुष्पादयो न कुर्वन्तीति ज्ञायः ।
तथा भोग्यस्थानं वर्तमाना अपि गच्छुप्रतिषेधकपालिकाद्वय-
चत्वारो (उच्यतेवयायं सि) कृतिकर्मकमन्तराकार्यव्यव-
स्थिधानमङ्कुर्य भक्त्याः तत्र व्यवहृयन्ते वा न चेति भावः ।
इदमेव स्फुटतरमाह—

पंचयवुक्क निगक-णियाय य मुदपरिहारिण अहाखेदे ।

एए चरोरो मुगजे-दयाय कज्जेसु बाहिरया ॥

प्रत्येकपुष्पा जिनकर्मिकाः शुद्धपरिहारिणोऽप्रतिषेधकपालि-
काद्वयं, एते चत्वारो जनाः कृतिकर्मकमन्तराकार्यव्यवस्था-
कार्यावपु बाह्या जयन्ति, न तद्विषयं व्यवहारपरमन्तरात्पी-
ति भावः ।

गच्छमि णियमकज्जं, कज्जे चत्तारि होति जइयन्वा ।

गच्छपविबद्धभाव-भाषमि तह संजततो य ॥

मच्छे नियमावस्थितया कर्तव्यं यत्कार्यं कुलगणसङ्गतिष्वयं
तत्र कार्यं चत्वारो जना अतस्या जयन्ति-गच्छमिबद्धकपालि-
काः, (आवायं सि) आपन्नपरिहारिकाः, प्रतिमाप्रतिपत्ताः,
संयत्यारोचते । यथा सङ्गः कुलादिकार्यं कर्तुं न शक्नोति नन
एतेऽपि कुर्वन्तीति, वस्तुनकार्यं तु प्रतिषेधकपालिका यस्या-
वार्थस्य पार्थे तत्राप्रवृत्तं कुर्वन्ते, तस्यावमस्यापि कुर्वन्ति, वे-
वसाधूनां तु न कुर्वन्ति । आपन्नपरिहारिणां प्रतिमाप्रतिपत्तानां
संयतानां च कृतिकर्म कियते वा न वा, तेऽपि कुर्वन्ति वा न चेति ।

इदमपि सविशेषमाह—

अंतो वि होइ भयणा, ओमे भावसमंयतीओ य ।

बाहिं वि होइ जणणा, अयवालगणायमे सीसा ॥

आन्तरेऽपि भोग्यस्थानतः स्थितानामपि वस्तुनं प्रतीत्य
भजना भवति । कथमित्याह—(ओमे सि) योऽवमरालिकः
स आलोचनादौ कार्यं मन्यते, अन्यदा तु नेति । (आवायं सि)
आपन्नपरिहारिका न वन्दते स पुनराचार्यान् वन्दते । (संजइ-
ओ सि) संयत्योऽपि उन्त्यमते न वन्दन्ते, अपवाद्वत्पुं यद्
वस्तुना महत्तरा काचिद्वस्तुनस्तत्कथं धारयति ततस्तेस्याः
सकाशाद्गृहीतव्येण उद्देशसमुद्देशादिषु सा प्रेक्षावस्तुनकेन वन्द-
नीया, न केवलमन्तः किं तु भेदवैदिरपि स्थितानां कृतिकर्मण
भजना मन्तरा, कारणे तेषामपि कृतिकर्म विषयमिति भा-
वः । अथ न कुर्वन्ति ततो महाद् द्वाये जयन्ति । यथा ब्रह्मा-
पात्रकाचकमवन्तमाना अगोतायाः शिष्याः, दोषं प्राप्तवन्त
इति वाक्यशेषः । अथवा (सीस सि) संविप्रविहाराल्लिङ्गा
परिच्युतं त्वगुरुं रहसि शीर्षेण प्रणम्य वक्तव्यम्-भगवद् !
गुप्ताभिः परित्यक्ताः सन्तः सांप्रतमनाया वयमतः कुत्सेतामनं
पुनश्चरणकरणांनुपालनायामिति ।

अथ 'ओमे भावसमंयतीओ सि' वाधाऽप्येवं विवृणोति—

आलोअणमुत्तया, सामण ओमे य संजतीसुं वा ।

आवसे कज्जकज्जं, करेइ ए य वंदनी अगुं ॥

आशोचनामिच्छायाश्चैव शब्दकस्यापि बन्धनं वा-
स्तव्यम्, कामणं तु स एव रमापिकानां बन्धनं दद्यात् । सं-
यमीनामपि आशोचनास्वाधोनिमित्तं कृतिकर्म कर्तव्यम्, यः
पुनरापन्नपरिहारकः स कार्यकार्यं कुलकार्यादि करोति (भगु-
वंति) गुणं मुक्ता न कमापि साधुं बन्धते । उपलक्षणमिदं-
तेन नचासौ कमाऽपि साधुना बधयते ।

अथाजापात्रकृष्टान्तमाह-

पसविया पवंतं, गीतामति किलत्परेहग अग्रीया ।
पडियविलवा पुच्छं-ति वायमं कथ्यऽरुखे चि ॥
आसंकं जे दहुं, संकृष्टेती उ वातगो कुविओ ।
पडिविलकहण रंभण, गुरुआगम वेदुणं सेहा ॥

केनचिदाचार्येण गीताचार्यान्वे अगीतायाः साधवः प्रत्युत्प-
र्यां क्षेत्रप्रमुपलक्षः प्रेषिताः तत्र च ब्रह्मत एको वाचको रा-
जकुलं कृतमयाः परितःसन्, ते च प्रत्युत्पलक्षेनाः सा-
धवन्तं वाचकं लोकस्य समीपं पुनरुक्ति-कुत्रासौ तिष्ठति ।
लोकानोक-अरस्य । ततस्तेऽपि तत्र गताः, तं चाज्जारकृष्ट-
वृत्तं ब्रह्मन्तं दह्युः अदृष्टव्योऽयमिति विमुदरागीतार्थत्वेकं श-
नैरुपलक्ष्यन्ति । तांश्च तथा दह्युः वाचकस्य शङ्काः-नकिन्तऽपस-
पंतोऽपि नूनमत्र ब्रह्मन्तं ज्ञात्वा, ततः शङ्कोऽप्येव स वाचकः
कुपितः सद् पल्लोपतः कथयित्वा तेषाममीनाचार्यानां (कम्प-
नं) श्रुतौ प्रकोपं कृतवान्, ततस्त्वन्वेषणायां शुकुणं तन्नाग-
मयम्, ते च तं वाचकं यन्मित्रा 'शिक्षका अगीतायो येन' इत्यु-
क्त्वा स्वशिष्यान् आवाहयन्तः, एवं भीष्माद्यानामपि बन्ध-
नं कर्तव्यम् ।

अथ 'सौल चि' पदं प्रकारान्तरेण व्याचष्टे-

अदवा शिगविहारा-उ पदुबं तं पाणिययु मीभेणं ।
जणति रदं पंनभिओ, उजम भंते । तगुणेहि ॥

अथवा लिङ्गाद्वा संविभ्राविहारा प्रत्युत्पलक्षेन तस्ववृत्तं रहसि शी-
घ्रेण प्रणिपत्य प्राञ्जलिं च रचितपञ्जलिपुटो भगवि-मन्त-
प्रसादं विधायापद्यन्त गुणेष्वनन्तानां तपःकर्मणि मूल-
गुणोत्तरगुणेषु च, प्रयत्नं कुर्वति भावः । एवमादिकं कारणं अ-
भिधाद्यानामपि कृतिकर्म कर्तव्यम् ।

अथ न करोति तत इदं प्रायश्चित्तम्-

उपलक्षणम्मी, कितिकम्मं ओ न कुज दुविहं पि ।
पासत्यादीयाणं, उग्याया तस्स चचारि ॥

उत्पक्षे बह्यमाये कारणे यः कृतिकर्म द्विविधमन्यनुष्ठान-
बन्धनकथं पार्श्वस्थादीनां न कुर्यात् तस्य चात्वार उद्धाता मा-
सः भवन्ति, अतुलं पुनरित्यर्थः ।

शिष्यः प्राह-

दुविहं किङ्कम्ममी, वाउलिया मो णिक्कवुद्धीया ।
आलिपमिसेदितम्मि, उवरि आरोववा गुविआ ॥

एवं शिषिषे अन्यपुत्राये बन्धनकृतकृतकर्मणि पूर्वं प्रति-
षिष्य पश्चादुद्धाने सति व्याकुलिता आकुलीभूता वयमत
एव निष्ठा संतपकोऽङ्कता बुधियैषां ते निवहजुष्टिकाः सं-
जाना वयम् । कुत इत्याह-आहो प्रथमं प्रतिषिद्धं द्विविधमपि
कृतिकर्म पार्श्वस्थादीनां कर्तुम्, आरोपणा च बह्वी तत्कुर्वेथो

निर्दिष्टा (उपरि चि) इदानीं पुनस्तेषां बन्धनकर्म प्रपद्यते वा
अतुलं पुनरपि आरोपणा प्रतिपाद्यते, सा गुपिता गम्भीरा,
मान्यतो वाऽपि वयमवबुद्ध्यामेहे इति ज्ञायः ।

(ए) सूरिराह-उत्तरेणो न कल्पते पार्श्वस्थादीन्
बन्धितुं परम्-

गच्छपरिरक्षणं, अनागतं आउवायकुसलेण ।

एवं गुणधितयिणा, मुहसंलग्नवैतणा कजा ॥

अथमराजद्विष्टादिषु ग्लान्तये वा यद्भवमानानुपग्रहकरणेन
गच्छपरिपालनं तदर्थमनागतमवमादिकारणे अनुपपन्न एव
आवोपायकुसलेन, आयो नाम-पार्श्वस्थादेः पार्श्वोन्निपत्य-
इत्यन्यमात्रादिको ज्ञायः । उपायो नाम-तथा कथमपि
करोति यथा तेषां बन्धनकमपदान एव शरीरवासी गवेष-
ति, न च तथा कियमात्रो तेषाममीतिकमुपजायते, प्रत्युत्
लब्धतसि ते चिन्तयन्ति-अहो यते स्वयं तपःलभोऽपि एवं ब-
न्धनास्तु(आह्वयित्वा), तत यतोरायोपाययोः कुशलेन गुणधितयिणा
नवितव्यम्, एवं बह्यमात्राकरणे सुख्याः शान्तं गवेषया कार्या ।

तत्र येषु स्थानेषु कर्तव्या तानि दृश्यति-

वाहिं प्रागमणपरे, उज्जाणे देउले सभाए वा ।

रस्यउरस्सयवाहिया, उतेओ जणया इमा होइ ॥

यत्र ते प्रागमणरादौ तिष्ठन्ति तस्य बहिः स्थितो यदा ताव-
दप्यति, तदा निरावाधवासी गवेषयति । यदा वा जिह्वा-
योदौ तन्नागच्छन्ति, तदा तेषामागमनपथं स्थित्वा गवेष-
करोति । एवमुपाने दहानां, ज्येष्ठबन्धानामित्यं गतिर्वैकुण्ठे वा
समवसरणे वा दहानां रचनायां वा भिन्नमदतमामिसृजानमे-
मिहितानां वातां गवेषणीया । कदाचित् पार्श्वस्थादीन्(उ-
परि)-अस्माकं प्रतिभयं कदाऽपि नागच्छत । ततस्त्वदुक्त्या
तेषां प्रतिभयमपि शब्दा तेषांपात्रवस्थ बहिः स्थित्वा सभ्यं
निरावाधनादिकं गवेषयितव्यम् । अथ गाढतरं निषेधं ते कुर्व-
न्ति तत उपायवस्थान्तरमव्यस्त(तोऽपि अधिप गवेषयतां सा-
धुनामिव बह्यमात्रा पुनरुपदेशवन्मनसि यतना भवति ।

पुनरपि शेषं तावदाह-

मुक्कुरा संपागन-अकिच चरणकरणपरिहीणा ।

शिगावसेसमिभे, जं कीरइ तारिसं वोच्छं ॥

युः संयमपुरा सा मुक्ता परित्यक्ता येन स मुक्कुरः, संय-
कटाभि प्रबधनो यथा तन्निरेपक्षनाया समस्तजनमप्यक्षाय-
हृत्सति युशोरगुणमतिसेवनाकृपायां वस्य तत्संप्रकटा-
त्यः । अत एव चरणेन अवादिना, करणेन, पिण्डविगुणवा-
दिना परिहीना । एतदहो शिक्षावशेनामे केषलकल्पित-
मुक्तं यत् वाद्यं बन्धनं कियते तावदाहमहं बध्ने ।

वायार्थं नयोक्तेरो, इत्युस्सेहोऽपि सीसनमणं वा ।

संपुच्छं उल च्छो-भवंदं भवंदं वा वि ॥

बहिरामनमपयादिषु हृत्स्य पार्श्वस्थादीषु नमस्कारः कियते,
कस्यामेहे जन्धनं चयमित्येवमुक्त्यायेते इत्यर्थः । प्रमाणं करोति ।
अपासौ विमिश्रित उन्नतरसभायो वा ततो वाचा नमस्कृत्य ह-
स्तोत्सेधमङ्गलि कुपोद, ततो विमिश्रितं अरुप्रमत्तमाये वा
अग्रवि वा नमस्कारादहोस्तेषो कृत्वा सुतीयं शिराज्जमनं

करोति । यद्युक्तुरासंविद्यकरणे पुरुषकार्येभ्यः प्राकृतापवा-
रात्पुनरिह दृश्यते । (संप्रत्ययं ति) पुरतः क्लिप्ता क्रिक्रिय द-
श्यता शरीरावातायाः संप्रत्ययं कर्त्तव्यम् - कुशलं भवतां बलेते
इति । (अस्ययं ति) शरीरवातायां प्रक्रियत्वा कृणमात्रं यथुपासनम् ।
अथवा पुरुषविशेषं ज्ञात्वा तदीयं प्रतिभयमपि गत्वा बोधकम्-
नं संपूर्णं वा सम्पन्नं दातव्यम् ।

अथ किमर्थमत्र बाधिव ममस्कारः क्रियते कारणाभावे वा
किमिति श्रुतं पञ्च कृतिकर्म न क्रियते इत्याशङ्क्याह-

अहं नाम सूक्ष्मो भित्ति, विवक्षितो वा वि परहरति कज्जो ।
इयं वि हु सुहृसीलाग्रणी, परिहज्जो अणुमती या सा ॥

यदि नाम कक्षिपाश्चैवधादिषु ममस्कारमात्रकरणेन अहो !
सुखितसिरस्कृतोऽहममुना अहमन्तरयेण । सर्वथा कृतिकर्मा-
करणेन विवक्षितः परित्यक्तोऽहमस्मिन्निति परामर्शं मन्यमानः
सुखशीलविहारितो परिहरति । (इयं ति) यद्येवमपि कार-
णमवश्यमप्य परिहास्यः कृतिकर्मण सुखशीलजननः, न केवलं पू-
र्वाक्षं दोषजाहमाश्रित्यैवपिशभायोः । अपिच-तस्य कृतिक-
र्मणि विधीयमानेन तदीयायाः संवेद्यक्रियाया अप्यनुमतिः कृ-
ता भवति, अतः सा मा भूदिति बुद्ध्यप्येव न वन्दनीयोऽस्ती ।

किञ्च-

सोप वेदे समप, दिदो द्वंदो अकज्जकारीणं ।

वस्सेति दावणा वि हु, दमेण जहावरादेण ॥

लोकं लोकाचारे, वेदे समस्तदर्शिनो लिङ्गान्ते, समये रा-
जनीतिशास्त्रे, अकार्यकारिणां कौरिकाद्यपराधिनां दपमेऽसंभा-
ष्यता शास्त्राभिप्रेतवद्विज्ञानः प्रयुज्यमानो दहः । कुतः पुन-
रसौ प्रबुधत इत्याह-दावणा रौद्रस्ते अपि यथापराधेनापरा-
धात्पुनरपि दपमेन हीयमानेन वरग्रणे वशीकृत्यन्ते, अत इहा-
पि शूलगुणाद्यपराधकारिणां कृतिकर्मवर्जनादिको दपमः प्रयु-
ज्यते, एतच्च कारणाज्ञापनार्थं कृत्योक्तम्, कारणं तु बाधनम-
स्कारादिकं वन्दनकपयन्तं सर्वमपि कर्त्तव्यम् ।

यत आह-

बायाएँ कम्मणा वा, तह चेद्धति जह ख होति से मंतुं ।

पस्सेति जने अशायं, तदभावे दूततो वज्जे ॥

यतः पार्श्वस्थादेः सकाशात् कृतिकर्मण्यविधीयमाने अयायं
संयमात्मविवाधनादिकं पश्यति । संप्रति यावत् अशुरसंभाषणा-
दिना, कर्मणा शिरःप्रणामादिक्रियया, तथा चेद्धत यथा तस्य
मन्त्रः, स्वपमम्यप्रीतिकं, न भवति, अथाद्यन्वेऽपि संयमेपया-
तादिरणयो न भवति, तत्संस्थापयत्यस्मात्वं दूरतस्त्वं सुखसा-
लजनं वज्जेत् । एव विषयवज्जागः कृतिकर्मकरणाकारणयो-
रिति भावः ॥

किं पुनस्तेषां वन्दने कारणातीत्याह-

एताह अकुण्वन्तो, जहारिहं अरिहदेसिए मयो ।

अ भवति पश्ययश्च, अभिमर्षतादिया दोसा ।

एतानि वाक्कनस्कारादीनि पार्श्वस्थादीनि यथाहं यथायोग्य-
तः, अरिहंति मारो विधातः सद् कषापोरुदतना को न करोति,
तेन प्रसन्नये न भक्तिः कृता भवति किंतु अभक्तिमत्त्वाद्यो दो-
षा ज्ञायन्ति, अथाऽऽकाशमभूतं अयायनां न शक्तिमत्त्वं ज्ञायति ।

आदिशब्दात्स्वायंपरिहृताकारिकाहिरिकाद्यन्यास्यामप्राप्तिके-
भ्यमाद्ययच्च दोषा भवन्ति ।

कानि पुनस्तेषां वन्दने कारणातीत्याह-

परिवार परिसं पुरिसं, खितं कालं च आगमं नाहं ।

कारणजातं जाते, जहारिहं जस्स कायम्भं ।

परिवारे पर्यं पुरुषं केन कालं च आगमं ज्ञात्वा यथा कार-
णानि कुलगणादिप्रयोजनानि तेषां जातं प्रकारः कारणजातं
तत्र जाते उत्पन्ने सति यथाहं यस्य पुरुषस्य यद् बाधिकं
कायिकं वा वन्दनमनुकूलं तस्य तत्कर्त्तव्यम् ।

अथ परिवारादीनि पदानि व्याचष्टे-

परिवारो से विट्ठो, परिसगतो साहृती व वैरगं ।

माणो दावणभावे, शिसंसं पुरिसाथो पुरिसो ॥

लोगपगतां निवे वा, अदृष च रायादिदिक्खत्तो अज्जो ।

खितं विट्ठिमादि अज्जा-विषं च कालो व ण्णाकासो ॥

'से' तस्य पार्श्वस्थादेर्यः परिवारः स सुविहितानुष्ठानमु-
क्तो वसते । पर्यदि गतो वा सन्यायमुपविष्टो वैराग्यमिति का-
रणे कायोपचारात् संसारचरामजनक धर्मं स कथयति, येन
प्रभूनाः प्राणिनः संसारवर्तकजनसः संज्ञायन्ते । तथा कक्षिपा-
श्चैव, हिः स्वभावादेव मार्गो साहंकारः, तथा दावणजातो रौ-
द्राध्यवसायः दृशंसो नाम कृतिकर्म अवश्यमानो वधश्चार्थादिकं
कारयतीत्यर्थः । अत एव पुत्रवर्णां मध्ये अधमः पुरुषाधमः
एतादृशः पुरुष इह युज्यते । यज्ञा-लोके प्रकृतो बहुलोकसमनो,
दुष्टप्रकृतो वा धर्मकथादिलिप्तिसेवपन्नया राजवहुमनः (अह-
व ति) अथवा राजादिद्विक्रितोऽस्ती शैलकावायाद्वनः । ए-
वंविधपुरुष इह प्रतिपश्यः । कृतं नाम-विहादिकर्मभाविनं वा ।
विहं कालान्तम्, आदिशब्दात्प्रत्ययनं कापुष्यकपुत्रकम्, तत्र वत्स-
मानानां साधूनामसाधुपदार्थं कर्त्तुं । अनायिन नाम-संघिनः
साधुविषयः भद्राधिकतं पार्श्वस्थादिज्ञाविनामर्थः, तत्र तेषा-
मनुष्ठितिं विधेयानि स्थातव्यम् । कालश्च अनाकालो वा दुष्काल-
न उच्यते, तत्र साधूनां वत्सपन्नं करोति । एवं परिवारादीनि
कारणानि विहाय कृतिकर्म विधेयम् ।

आगमप्रहणेन च आरणायायां दर्शनेहानादिको नावः सुखितः,
अतस्त्वमङ्गः कृत्यं विट्ठिमाह-

दंसणनाणचरित्तं, तवविणायं जत्थ नत्तिथं जाणे ।

जिणपन्नत्तं जत्ती-इ पूयए तं तद्धिं भावं ।

दर्शने च निःशङ्किनादिगुणोपेतं सम्यक्त्वम्, ज्ञानं चाऽऽचारान्ति-
कुनं, चारित्तं च संशोचरगुणानुपासनात्मकम्-दर्शनेहानायादिवत् ।
अन्वैक्यज्ज्ञायः । एवं तपश्चानुष्ठानादिविधिषं तावदप्येव भक्ष्या
कृतिकर्मादिलक्षणया पूजयत् । ७३ ३ ४० । आद्य० ।

(१०) पार्श्वस्थादिबन्धनं निष्फलाभियाह-

पासत्याह वंदमा-पासम् नेव किन्ती न निज्जरा होइ ।

कायकिसेतं एये-व कुणइ तह कम्मवंधं च ॥ ३१ ॥

पार्श्वस्थादीनुकूलक्षणावयवमनस्य ममकुर्वन्तः नैव कीर्तिने
निज्जरा जवति । तत्र कोपने कीर्तिरहास्यं पुण्यभागित्वेव हस्त-
का, सा न भवति, आप त्वकीर्तिमिथान-नूनमयमन्यत्वयो
वैभवां वन्दनं करोति । तथा निज्जरं निज्जरा कर्मसयहस्तया,

सा न जयति, तीर्थकराधिराधानाद्वारेण निर्गुणत्वात् तेषामिति ।
 कायत इति कायः देहः, तस्य क्रेशः अवनमादितक्षणः कायक्रेशः,
 तं कायक्रेशघ्न, स एवमेव सुधेय, करोति निर्वर्णयति । तथा
 किञ्चित् इति कर्म ज्ञानावरणाधिरादितक्षणं, तस्य बन्धो विनाष्टरच-
 नया आत्मनि स्थापनं, तेन वाऽऽत्मनो बन्धः स्वस्वकृतिरस्करण-
 लक्षणः कर्मबन्धः, तं कर्मबन्धं करोति वदेते । चशब्दाद्वाङ्मात्रा-
 दीन्ध दोषानवाप्नुते । कथम् ? जगद्यप्रतिकुष्ठवन्तं आह्वानकः, तं
 दृष्ट्वाऽप्येति बन्धनि इत्यन्वयश्चाह । तान्बन्धमानाद् दृष्ट्वाऽप्येति
 मिथ्यात्वम्, कायक्रेशतो वेत्ताजयो वाऽऽत्मविराधना, तद्वन्त्वेन
 तत्कृतासंयमानुमोदनात् संयमविराधनेति गाथायैः ॥ ३१ ॥
 एवं तावत् पार्थिव्यादीन् बन्धमानस्य द्वाया उक्ताः, साम्प्रतं
 पार्थिव्यादीनामेव गुणाधिकवद्भनप्रतिषेधकमुक्तम्-
 पाथान् प्रदर्शयिष्यामि-

• जे बंजचेरजडा, पाए उड्डेति बंजपारीणं ।

ते हुंति कुंठंटा, बोही अ सुदुष्टा तेसि ॥ ३२ ॥

ये पार्थिव्यादयः अष्टप्रक्षय्योऽपगतप्रक्षय्यो इत्यर्थः । प्रक्ष-
 यश्चरुशरो भिन्नधरितिरावकः, तथोच्यतः संयमवाचकश्च ।
 [पाए उड्डेति बंजपारीणं ति] पादावभिमनानो व्यवस्थायन्त
 प्रक्षय्यारिणो बन्धमानानामिति, तद्वन्त्वेन विषयं न कुर्वन्ती-
 त्यर्थः । ते तदुपायकर्मजं नारकत्वादितक्षणं विपाकमासाद्य
 यथाकथञ्चित्कुच्छेदं मानुषत्वमासादयन्ति, तदापि जवन्ति का-
 रणमगताः, बोधिप्रज्ञा जितशान्त्यवशेषव्यवस्था सकलदुःखविषय-
 कभूता सुदुष्टमा, नपां सकृत्प्राप्तिं सत्याप्यमन्तस्तसारवादि-
 नि गाथायैः ॥ ३२ ॥

तथा-

सुदुतरं नासती, अप्पाणं जे चरितपन्नज ।

गुरुजग वंदावती, सुस्समण जहुत्तकारिं च ॥ ३३ ॥

[सुदुतरं ति] सुतरं नाशयन्त्यात्मनं सम्मार्गात्, केऽपि चारि-
 त्वात् प्रामाणिकपतशब्दाध्यात्मकपक्षे नृप अनेनाः सन्तः, गुरु-
 जतं गुणस्थसाधुर्वि, बन्धयानं कृतिकर्म कारयति ।
 किं नुनं गुरुजन्तम् ? शोभनाः भ्रमणा यस्मिन् स गुरुजन्तम् ।
 अनुस्वारलापोऽत्र दृश्यः । तथा यथोक्तं क्रियाकलापं कर्तुं
 शीलमस्येति यथोक्तकारी, तं यथाकृतिरिति गाथायैः ॥ ३३ ॥
 (११) एवं बन्धकवत्सद्विषयसंभारापार्थिव्यादयो न बन्धनीयाः,

तथा गुणवन्तोऽपि ये तैः सार्द्धं संसर्गं कुर्वन्ति
 तेषां न बन्धनीयाः, किमप्यत आह-

अमुद्वेष्टाणे पडिआ, चंपगमाला न कीरई सीसे ।

पास्त्याडिङ्गणस्, पवडमाण तह असुम्फा ॥ ३४ ॥

यथा अमुचिस्थाने पतिता विद्वत्प्रधानस्थाने पतिता, अल्पक-
 माला स्वरूपः शोभनाऽपि सती अमुचिस्थानसंसर्गाद् न क्रि-
 यते शिरसि, पार्थिव्यादिस्थानेषु प्रवर्त्तमानाः साधवः तथा
 अपुत्र्या अवधनीयाः । पार्थिव्यादीनां स्थानानि वसतिनिर्ग-
 मनरूपमादीनि परिगृह्यन्ते । अत्र तु शब्दात्तरपिपाकाद्युपभोग-
 ङ्गकृत्वाणि व्याचक्रते । तत्संसर्गात्पार्थिव्यादयो भवन्ति, न चै-
 तानि सुदुष्ट घटन्ते, तेषामपि तद्वाधपक्षः । अल्पकमालोदाहर-
 णोपपत्त्यस्य च सत्यम् घटतास्तथापि । तत्र कथानकम्-
 “ एगो चंपगपिओ कुमारे चंपयमाहाए सिंर कयाए
 आसगमो बध्ति । आसण उड्डत्तस सा चंपकमाला
 १३०

अमज्जे पडिया, गेणहामि ति अमज्जे दृष्टुं मुक्ता, सो
 य चंपयहि विष्ठा धिति न लभइ, तदा वि छाणदोसेण मुक्ता ।
 एवं चंपयमाहावाणीया साह, अमज्जपार्थाया पास-
 त्याड्यो, जो विष्ठाको तेहि समं मिश्रति संवसति वा सो वि
 परिहराणो ॥ ”

अधिकृताध्यासधानयैव दृष्टान्तान्तरमाह-

पक्काकुले वसंतो, सट्ठीणीपारो वि गरहिओ होइ ।

इय गरहिआ सुविहिआ, मण्डि वसंता कुसीत्ताणं ॥ ३५ ॥

पक्काकुलं गडितकुलं तस्मिन् पक्काकुले वसन् पारं गता-
 मिति पारगः शकुन्याः पारगः शकुनीपारगः, असाधपि
 गडितो निन्द्यो भवति । शकुनीशब्देन चतुर्दशविधा-
 स्थानानि परिगृह्यन्ते-“ अङ्गानि चतुरो वेदान्, मीमां-
 सां न्यायवित्तरम् । पुराणं धर्मशास्त्रं च, स्थानान्याहुस्तु-
 र्बैश ” । तत्राङ्गानि षट् । तथया-शिक्षा, व्याकरणं, कव्यं, ध्वनिः,
 निरुक्तं, उपायवर्धिति । (इय ति) एवं गडिताः साधवो मध्ये
 वगन्तः कुसीत्तानां पार्थिव्यादीनाम् । अत्र कथानकम्-“ एग-
 स्म पिडाइयस्स पंच पुत्ता सट्ठीणीपारगा, तस्येगो मरुगो एगए
 दासीए संलग्गो, सा मज्जे पियति, इमो न पियइ । तीए अग्रह-
 जइ तुमं पीयइ ताहे साहएरसी होआ, इयरहा विसरिसो
 संजोगो ति । एवं सो बहुसो जणतीए वाओ, सो पढमं पच्छां
 पियति, पच्छा एयमं पियइमाइसो । पच्छा अविण्यसंगेणं संसासी
 संजुसो । पक्काणि सह होउममाइसो । तेहि चैव सह खानि,
 पिबानि, संवसति य । पच्छा पिण्डाण सयणणं य सव्वज्जो कण्यं-
 सो कअओ, अग्रया सो पाल्लमो विनिओ । सो वि अयासि-
 शेणं तं कुमिं पविसिण्ण पुच्छनि, वेति य से किञ्चि । सो पिण्ड-
 णा उवज्जंमिण्ण निच्छूदो । तनिमो बाहिरपाडए भीयं पुच्छाति,
 विसज्जि से किञ्चि । सो वि निच्छूदो । अउत्थो परपरएण दे-
 वायानि, सो वि निच्छूदो । पंचमो गेपे पि नेच्छुति, तेण मरुएण
 करणं अमिण्ण सयस्स घरस्स सो सामी कअो । इयरे चत्ता-
 रि वि बाहिरा कया, लोमगरहिया य जाया । एस दिट्ठो ।
 उवणओ सो इमा-जिरिसा पक्का तासिसा पासित्तादी,
 जारिसो पिडाइओ तासिसो आयरिसो, जारिसा पुत्ता तासि-
 सा साह, जहा ते निच्छूदा, एवं निच्छुभंतो कुसीलसंसर्गिं करे-
 ता गरहिया य पवयणं जवति । ओ पुण परिहरति सो पुज्जे
 सानोअग्रवसियं निष्ठायां पाविए । एवं संसर्गो विणासोया
 कुसीबेहि । उक्तं च-“ ओ जरिमेष मेत्ति, करंमि अविरेण तासि-
 सो होइ । कुसुमेहि सइ वसंता, तिआ वि तर्माविआ होति ” ॥ १ ॥
 मरुवात्ति दिट्ठोतां गमो ” ।

पार्थिव्यादिसंसर्गदीपाद्वन्दीयाः साधवोऽप्युक्ताः, तत्राह शो-
 बकः-कः पार्थिव्यादिसंसर्गमाहावृणवतो होयः?, तथा आह-

सुचिरं पि अत्यमाणो, वेरुसिओ कायमणिअठम्मो सो ।

न ठोपेइ कायजार्, पाहन्नगुणेण निअएण ॥ ३६ ॥

सुचिरमपि प्रभूतमपि काशं तिष्ठन् वैदृष्ट्यो मणिपयोधः
 काचमात्रं ते मणयश्च काचमणयः । कुतस्ताः काचमणयः
 काचमणिकाः । तैरुपावन्त्येन मिश्रः काचमणिकांमिश्रः,
 नापैति न यानि काचमात्रं काचमणं प्राप्तावगुणेन वि-
 मलगुणेन निजेनाभ्यन्तरेण । एवं सुसाधुरपि पार्थिव्यादिभिः
 सार्द्धं संवसन्त्येव शीलगुणोन्मादीयेन न पार्थिव्यादिमावर्त्युपत्यं
 भावो इतिगाथायैः ॥ ३६ ॥

प्रमाह आचार्यः-यत्किञ्चिद्विदम्, न हि दृष्टान्तमात्रे-
वाभिलषितार्थसिद्धिः संजायते, यतः-

जातुगञ्जातुगाणि भ्र, लोप वदिहार्हं हुंति द्वाब् ।
बरास्रो तस्य यण, अजातुगो अश्रद्व्योह ॥३७॥

आभ्यन्ते प्रतियोगिनां स्वगुणैरुत्तरमभाषणान्न इति भा-
ष्यानि कपिल्लुकादीनि, प्राकृतशेखाः भाषुकाम्युच्यन्ते । अथवा-
प्रतियोगिनि सति तद्गुणापेक्षया तथा जवनशीलानि भाषुकानि,
लघुपतपदस्यानुबुधनकमगमशुभ्य उक्तम् ॥३३॥ ॥५॥ इत्युक्त्वा
तस्य ताच्छीलिकस्यादिति । तद्विपरीतानि अभाष्यानि च नला-
दीनि । शोकं द्विविधानि द्विप्रकाराणि प्रचलितं कृत्यानि वस्तु-
नि । वैकृत्यस्तत्र मयिरजाव्यः अभ्युच्यतेः काचार्यादीनि रक्षित
इति गार्थाः ॥ ३७ ॥

स्यान्मतिर्जीवाऽप्येषभूत एव प्रविष्यति, न पाहर्वस्यादिसं-
सर्गेण तन्नाशं यास्यतीत्येतन्नास्तद् । यतः-

जीवां अणाज्ञानहणो, तन्मात्राणभाविभ्रो अ संसरे ।
खिपं सां नाविज्झ, मेक्षणदोसाणुजावेण ॥ ३८ ॥

जीवः प्राकृतिकपितृशब्दाध्यः, नोऽजादिनिघनः, अनाद्यप्यं-
न्त इत्यर्थः । तन्मात्राणभाविभ्रश्च पाहर्वस्याद्याचरितप्रमादादि-
भाषनाभाषितश्च, संसारं निर्वृत्तनारकात्मरभवातुभूतिलक्षणं,
ततश्च तन्मात्रनाभाषितत्वाद् द्विजं शीघ्रं स आभ्यन्ते प्रमादादि-
भावनाया आसीकियते, मीलनदोषानुभाषन संसर्गदोषानुजा-
वेनेति गार्थाः ॥ ३८ ॥

अथ अन्ते दृष्टान्तमात्रेण परितोषः, ततो मन्त्रिचक्षितार्थमति-
षाक्तोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव । शृणु-

अंबस्स य निवस्स य, दुन्दं पि समगयाई मूलाई ।
संमग्गीद विण्हो, अंबो निवस्स पत्तो ॥ ३९ ॥
सुचिरं पि अत्यमाणो, नल्लय्यो लच्छुवाकयकम्मि ।
कीस न जायइ महुरो, जइ संसग्गी पमायं ते ॥ ४० ॥

चिरपतितकामिन्मात्रकवासितायां भूमौ अम्बवृक्षः समुत्पन्नः,
पुनस्तत्राश्रयं निवस्य च द्वयोःरपि समागते एकीभूतं मूलं,
ततश्च संसर्गोत्सगत्या विनष्ट आश्रयं, निम्बत्वं प्राप्तः, तिनफ-
लं स्रुप्त इति गार्थाः ॥३९॥ तदेवं संसर्गसिंहापदृशं नात्त्याज्या
पाहर्वस्यादिसंसर्गिरिति । पुनरप्याह चोदकः-नन्वेतस्य सप्र-
तिपक्षम्, तथाहि-सुचिरं पि सति । सुचिरमपि प्रवृत्तमपि कालं
तिष्ठन् नल्लय्यो वृक्षावशेषः इच्छुवाकयस्य इच्छुसंसर्गतः किमि-
ति न जायते मधुरः, यदि संसर्गः प्रमाणं तर्बन्ति गार्थाः ॥४०॥
आचार्य माह-ननु बिहिसोत्तरमेतद्-“ जातुगञ्जातुगाणि ”
इत्यादिना ग्रन्थेन, अत्रापि च केवली अभाष्याः पाहर्वस्यादि-
भिः, सरागास्तु ज्ञाया इति ।

आह-तैः सहाश्रयमात्रतायां संसर्गी क इव दोष उच्यते-

ऊणगसयमाणेण, बिंदां परिणमंति तन्मात्रं ।

लवणागराड्डु जहा, वज्जेह कुसीलसंसर्गि ॥ ४१ ॥

ऊनक्षाली शतजगाम्भोजशतभागः, शतभागोऽपि न पृथ्यत
इत्यर्थः । तेन तावतोद्येन प्रतियोगिना सह संबन्धनीति प्र-
क्याकम्यते । बिन्धाणि क्वापि परिणमन्ति तन्मात्रमासाद्यन्ति,

लवणीभयन्तीत्यर्थः । लवणाकरादिषु यथा, आदिशब्दात्कण्ड-
आदिस्वरकादिभ्रदः, तत्र किल लोहमपि तन्मात्रमासाद्य-
यति । तथा पाहर्वस्याद्यालापमात्रसंसर्गादि सुविहितास्त-
मेव भावं यान्ति, अतः [वज्जेह कुसीलसंसर्गि] वज्जेयत कुसी-
लसंसर्गि पारित्यजत कुसीलसंसर्गमिति गार्थाः ॥ ४१ ॥

पुनरपि संसर्गिदोषप्रतिपादमात्रेण-

जह नाप मटुरसल्लिहं, सागरसल्लिहं कमेण संपत्तं ।

पावेइ लोणजावं, मेक्षणदोसाणुजावेण ॥ ४२ ॥

एवं खु सीलवंतो, असीलवंतेहि मीलिभ्रो संतो ।

पावेइ गुणपरिहाणं, मेक्षणदोसाणुमावेणं ॥ ४३ ॥

यद्येत्युदाहरणोपस्थासः, नामंति निपातः । मधुरसल्लिहं मदी-
पयः, तत्र लवणसमुद्रं कमेण परिपाठ्या प्राप्तं सत् (पावेति
लोणजावं ति) प्राप्नोति आसाद्यति लवणभावं कारजावं
मधुरमपि सम्मिलनदोषानुभावेनेति गार्थाः ॥ ४२ ॥
(एवं खु ति) सुशुद्धोऽवधारणे, एवमेव, शीलमस्यास्तीति
शीलवान्, स कस्यशीलवज्जिः पाहर्वस्यादिभिः सार्द्धं मिल-
तः सम्प्राप्नोति आसाद्यन्ति, गुणाः मूलोत्तरगुणलक्षणाः, तेषां
परिहाणरयचयः, तांस्तथेहिहाणपायान् तत्कृतदोषसमुत्पा-
निति मीलनदोषानुभावेनेति गार्थाः ॥ ४३ ॥

प्राप्त्येवमतः-

लवणमपि न स्वमं काठं, अणाययणमेवणं सुविहिआयं ।

इदि समुहमङ्गयं, उदयं लवणत्तणमुण्ड ॥ ४४ ॥

सुविदिभ्र दुब्बाहिं वा, नाहं जाणामि हं सु उमत्थो ।

लिंगं तु पृथयामी, तिमरणमुक्केण भावेण ॥ ४५ ॥

जइ ते लिंग पमायं, वंदेही निहए तुमं सव्वे ।

एए अवंदमाण-स्स लिंगमपि अप्रपमायं ते ॥ ४६ ॥

जइ लिंगमपमायं, न नज्झइ निच्छएण को भावो ।

दहूण समणलिंगं, किं कायव्वं तु ममणं ॥ ४७ ॥

अपुण्वं दहूणं, अणुदह्याणं तु होइ कायव्वं ।

साहुम्म दिहपुण्वे, जहारिहं जस्स जं जुमं ॥ ४८ ॥

मोचननिमेषमात्रः कालः कृणोऽजनीयते, तं कृणमपि,
आस्तां तासुसुहृदोऽप्येव वा कारविशेषः, न ह्यमं न स-
मर्थप्रयोग्यम्, किं कर्तुम् ? , (अणाययणलवणं ति) कर्तुं निष्पा-
दयितुं अनायतनं पाहर्वस्याद्यायतनं, तस्य लवणं अजन्म अना-
यतनसंबन्धम्, केषाम्, सुविहितानां साधूनाम्, किमिदम् आह-
हन्दीत्युपप्रदर्शने, समुद्रमाततं लवणजलाधिप्राप्तमुद्रकं म-
धुरमपि सत् लवणत्वमुपेति शारमाशुपेति । एवं सुवि-
हितोऽपि पार्थव्यादिदोषसमुद्रं प्राप्तस्तन्मात्रमाप्नोति । अतः
परश्लोकाद्येना नत्संसर्गिस्त्याज्येति ॥४४॥ ततश्च व्यवस्थितमि-
दम्-येऽपि पार्थव्यादिभिः सार्द्धं संसर्गि कुर्वन्ति तेऽपि न च-
नीयाः, सुविहिता एव चन्नीया इत्यमाह-(सुविहित्ये ति) शो-
जनं विहितमनुष्ठानं यस्यासी सुविहितस्तस्य । अनुस्मरणोपाश्र-
यः । सुविहितस्तु पार्थव्यादिस्तं दुर्विहितं वाऽहं न जाना-
मि माहं वेति, यतोऽतः करणवृक्षशुद्धिकृतं सुविहितसुविहि-
तत्वं, परमाश्रयस्तु तस्यतः सर्वज्ञावयवः, (अहं खु उमत्थो ति)

अहं पुनश्चक्ष्यः । अतो लिङ्गमेव रजोहरणं वञ्च्यप्रतिग्रह-
धनलक्षणं, पूज्यामि वन्दे इत्यर्थः । विकरणशब्देन आनेन
वाङ्मयशब्देन मनसंति गाथार्थः ॥४५॥ आचार्य आह—(अहं
ते) यदास्त्वयमनुपगममदृश्यामर्थः । ते तव लिङ्गं कल्प-
सिद्धयः, अन्त्यस्योऽत्र सुतो वेदितव्यः । प्रमाणं कारणं वन्द-
नकरणं, इत्थं तर्हि वन्दस्व नमस्व लिङ्गवान् जमासिप्रभु-
तात्वं सर्वोक्तिरवशेषाद्, कल्पसिद्धिरित्युक्तवाच्यमिति ।
अथितानिमिषाद्विषयाश्च वन्द्यं, ननु एतावद् वन्द्यसिद्धि-
कान्त्यवन्मानस्याप्रमाणतः लिङ्गमप्यप्रमाणं तव वन्दनप्रवृत्ता-
विति गाथार्थः ॥४६॥ इत्थं लिङ्गमात्रस्य वन्दनप्रवृत्तावप्रमा-
णतया प्रतिपादितया सत्यामनर्मानविष्ट एव सामावारी
जिह्वासया आह बोद्धवः—[अहंति] यदि लिङ्गं कल्प-
सिद्धमप्रमाणम् अकारणं वन्दनप्रवृत्तौ, इत्थं तर्हि न हायेते
नावस्थिते, निश्चयेन परमार्थेन, उच्यते जन्तुना कस्य को
भावः ? । यतोऽसंयता अपि लब्ध्यादिनिमित्तं संयतवच्चेह-
न्ते, संयता अपि च कारणतः असंयतवदिति । तद्वं
व्यवस्थिते दृष्ट्वा आलोक्य, अमरलिङ्गे साधुलिङ्गे, किं पुनः
कस्य अमरणं साधुना । पुनश्चादर्थस्तद्वन्, व्यवहिन-
ओरुणाधातुलोभ्याविति गाथार्थः ॥४७॥ एवं बोधकेन वृष्टेः
सन्नादाचार्यः—[अवुत्वं ति] अवुत्वं नदृष्टपूर्वं, साधुमिति
गम्यते । दृष्ट्वाऽवशेषाभिप्रेत्येतान्धानमनुष्ठानम् आसनस्या-
गलकस्य, नृशब्दादृष्टाद्विग्रहणं च भवति कस्येवम् । किं
मिति कदाचित्किञ्चिदसौ आचार्यादिः विद्याऽऽद्यतिशयसंपन्नः त-
त्प्रदानयिष्यामि भवेद्य शिष्यसकाशाभावात्सर्वकालकवयः स
कवयिनीतं सन्नाम्य न तत्प्रयच्छति । तथा दृष्टपूर्वांश्च विप्र-
काराः उच्यते विहारिणः, शीतलविहारिणः । तत्रोद्यतविहा-
रिणि सायौ दृष्टपूर्वं उल्लस्यपूर्वं यदाहै यथायथमभ्यस्तुत्यां
वन्दन्ति यस्य बहुकृतादेश्योऽयं, तत्कस्यैव प्रवति । यः पुनः
शीतलविहारी, न तस्याप्यनुष्ठानवन्माह उःसर्गतः किञ्चित्क-
स्येवमिति गाथार्थः ॥४८॥ आच० ३ अ० ।

एतच्च बाह्यमस्कारदिना विशेषेण कियते, किं तर्हि—

परिआठ बंजचेरं, परिसविणीआ सि पुरिस नचा वा ।

कुञ्जकजादायसत, आघवत् गुणगममुमं वा ॥१६॥

सिचिम्मि संवतिज्जि, जस्स पजावेण निवसगं तु ।

ओमम्मि अपरितपप्प, साहूवं आगमं तु अ ॥१७॥

एवंविहस्स कुञ्जा, उण्णवे कारणप्पगारम्मि ।

कलिठण जहाजुगं, वापार्हि अ समगामि ॥१८॥

पर्याये प्रज्ञावर्धमुच्यते, तत्पुत्रं कालमनुपालितं येन, परि-
पचीता वा तत्प्रतिबन्धा साधुसंहतिः शोभना (सं) तस्य
[पुरिस नचा व ति] पुत्रं ज्ञात्वा वा । अन्त्यस्योऽत्र कल्पः
कथं ज्ञात्वा ? कुलकापार्हः मन्वेनापत्तानि, आविश्ववाङ्मनसघ-
कार्यपरिग्रहः । [आघवत् ति] आघातस्त्वस्मिन् केने प्रसिद्धः,
तद्वलेन तत्सत्यत इति क्षेत्राचार्यः । (गुणानमसुमं व ति) गु-
णा अवमप्रतिआगरादय इति कालावधारणार्थः । आगमः
स्वाध्यायकपः, भुतं सूत्रमेव, गुणाश्चागमश्च भुतं क्षेत्र्यकश्चावः
तद्वाऽऽस्यति विद्यत इत्येवं ज्ञात्वेति गाथार्थः ॥ आच० ३ अ० ।
('यमाह' ५७ गाथा '५१६ पुष्टे दृष्टकल्पप्राप्तेन मतार्थः)

एवमुद्यततरविहारगतविधौ प्रतिपादिते सत्याह बोद्धवः—
मित्रोऽनेन पर्यायेनैवेषेण सर्वथा प्राबल्यम् । कर्मोपनयन
जिनप्रणीतमिच्छिमेव युक्तं, तत्रगुणविचारस्य निष्फल
त्वात् । न हि तत्रगुणप्रवना ममस्कर्तुर्निर्जरा अपि तु आ-
स्तीयाध्यामशुक्तिप्रवना । तथाहि—

तित्यपरगुणा पकिमासु नस्य निस्सस्यं विद्याणो ।

तित्यह चि नमोतो, सो पावद निज्जरं विरल्लं ॥१९॥

तीर्थकरस्य गुणा ज्ञानाद्व्यस्त्यीकरगुणाः ते प्रतिमासु वि-
मलकृपासु (नस्य) न सन्ति निःसंशयं संशयरोहितं वि-
ज्ञानम् अवबुध्यमानस्मद्यापि तीर्थकरोऽयमित्येवं प्राबल्यम्
नमद् प्रणमन्यगामकत्वं प्रामाण्यासाधयति निजेरौ कर्मकृपल-
कृपां विपुलां विस्तीर्णमिति गाथार्थः ॥२०॥

एव दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः—

लिगं जिणपण्णं, एवै नमत्तस्स निज्जरा विरल्ला ।

जद्वि गुणविपुलं, वंदः अज्जप्पोसाहीए ॥२१॥

लिङ्गवत्तेऽनेन साधुरिति लिङ्गं रजोहरणादिधरणलक्ष-
णम्, जितैरर्हंजिः प्रकृतं प्रणीतम् । एवं यथा प्रतिमा इति
नमस्कृतं : प्रणमनः निर्जरा विपुला, यद्यपि शुभैर्भूतोत्तर-
गुणैर्विषयमनेकधा प्रकर्षेण हीनं रहितं गुणविपरीणं वन्दते
नमस्करोति, अद्यात्मशुद्ध्या चेतःशुद्धयेति गाथार्थः ॥२२॥

इत्थं बोद्धेनोक्तो दृष्टान्ताद्व्याप्तिकार्योऽयमनुपदर्थम्याहा
वाच्यः—

संता तित्यपरगुणा, तित्यपरे तेसिम्मं तु अवस्सुपं ।

न य सावज्जा किरिआ, इअरेसु धुवा समणुपमा ॥२३॥

सन्तो विद्यमानाः शोभना वा तीर्थकरस्य गुणाः ज्ञानाद्व्य-
क्त तीर्थकरे भवति प्रगवति, इयं च प्रतिमा तस्य प्रगवतः ।
(तेसिम्मं तु अवस्सुपं) तेषां नमस्कृततामिदमव्यात्म्य इव चेतः,
तथा न च तासु सावजा सपाया, क्रिया चेष्टा, प्रतिमासु, इतरेषु
पार्थस्यादिषु ध्रुवा अवश्यंभाविनी सावजा क्रिया । प्रणमतस्त-
त्र किमित्यत आह—(समणुपमा) समनुज्ञा सावजाक्रियायुक्त-
पार्थस्यादिषु प्रणमनात्सावजाक्रियायानुमतिरिति इदम्य । अथ-
वा सन्तस्तीर्थहरगुणास्तीर्थकरे तावद् वयं प्रणमामः, तथाभिद-
मप्यात्म्य इव चेतः, ततोऽहं दृष्ट्वाभ्यारोपेण प्रतिमाप्रण-
मनान्नमस्कृतुं तव सावजाक्रिया परित्यज्यन्नलक्षणं, इतरेषु
पार्थस्यादिषु पूज्यमानेष्वनुष्ठानक्रियोपेतत्वात् तेषां नमस्कृतु-
ध्रुवा समनुज्ञेति गाथाऽर्थः ॥ २३ ॥

पुनरप्याह बोद्धवः—

जह सावज्जा किरिया, नसिय उ पाभिमासु एवमिअरा वि ।

तयजावे नसिय फलं, अहं होइ अहेउअं होइ ॥ २४ ॥

यथा सावजा क्रिया सपाया क्रिया नास्त्येव न विद्यत एव प्र-
तिमासु, एवमितराऽपि निरवद्यापि नास्त्येव । ततश्च तयजावे नि-
रवद्याक्रियाभावे नास्ति फलं पुण्यलक्षणम्, अथ नवनि, अहेतुकं
भवति निष्कारणं च भवति, प्रणम्य वस्तुगतक्रियाहेतुकत्वात्
फलस्येवमिमायः । अहेतुकत्वे चाकस्मिककर्मसंभवाभ्यां तादा-
त्राव इति गाथाऽर्थः ॥२५॥

इत्थं बोद्धेनोक्तो सत्याहाऽऽचार्यः—

कामं उजयाभावो, तव वि फलं अत्थि माणविसुक्कीए ।

वीरं पुण मणिविमुक्ती-इ कारणं हुंति पदिमाओ ॥६९॥

कामम् अनुमतमिदं यदुत उजयाजायः साधयेतरकियाभायः प्र-
तिमासु, तथापि कस्तं पुण्यलक्षणम्, अस्ति विद्यते, मन्त्रो विमुक्तिः
मनोविमुक्तिः, तस्या मनोविमुक्त्यैः सकारणम् । तथाहि स्वगतमनो-
विमुक्तिर्ये नमस्कृत्यः पुण्यकारणं, न नमस्करणीयवस्तुना
किया, आत्मान्तेर फलमाभावात् । यद्येवं किं प्रतिमान्तिरिति ?
उच्यते-तस्याः पुनर्मनोविमुक्त्यैः कारणं निमित्तं भवन्ति प्रतिमाः,
तद्वशात् तस्याः संभूतिर्वैकान्तिकेति गार्थाः ॥ ६९ ॥

आह-एवं लिङ्गमपि प्रतिभावन्मनोविमुक्तिकारणं त्रयत्वेवेत्युच्यते-
न हि अ पदिमा उ जहा, मुनिगुणसंकल्पकारणं भिगं ।

उभयपक्षि अस्ति लिगं, न य पदिमासुयं अस्ति ॥६९॥

यद्यपि च प्रतिमा यथा, मुनीनां गुणाः मुनिगुणाः प्रताप्य, तेषु
संकल्पः अण्यथायः मुनिगुणसंकल्पः तस्य कारणं निमित्तं
मुनिगुणसंकल्पकारणम्, लिङ्गं द्रव्यलिङ्गम्, तथापि प्रतिमाभिः
सह वैधर्म्यमयः यत उभयमप्यस्ति लिङ्गे, सावद्यकर्म निरव-
यक्तं च । तत्र निरवद्यकर्मस्युक्त एव यो मुनिगुणसंकल्पः स
सम्पत्संकल्पः, स एव च पुण्यफलः । यः पुनः सावद्यकर्म-
संकल्पे मुनिगुणसंकल्पः स एव विपर्ययसंकल्पः, ज्ञेयफ-
लभासी, विपर्ययसंकल्पवादेव । न च प्रतिमासुभयमस्ति, वद्य-
हितत्वात् । तन्मन्त्रासु जिनगुणविषयस्य ज्ञेयफलस्य विपर्य-
यसंकल्पस्याभावात्, सावद्यकर्मरहितत्वात् प्रतिमानाम् । आह-
इत्थं तर्हि निरवद्यकर्मरहितत्वात् सत्यसंकल्पस्याऽपि पुण्य-
कल्पस्याप्यभावात् एव प्राप्तं हि, उच्यते-तस्य तीर्थकरगुणान्धा-
रोपेण प्रवृत्तेर्भाव इति ।

तथा आह-

निजमा जिणेषु उ गुणा, पदिमाओ दिस्त जं मणे कुणइ ।
अगुणे उ विआणंते, कं नमठ मणे गुणं काउं ॥६९॥

निजमादिनि निपमेनावयनया, जिनेषु तीर्थकरेष्वेव, तुरष्ट-
स्यावधारणार्थत्वात्, गुणा ज्ञानायाः न प्रतिमासु, प्रतिमाः दृष्टा
तात्त्विकारोपद्वारेण यन्मनांस करोति वेतसि स्वापयति, न पुनर्म-
स्करेति, अत्र एवामी तासु ह्यमपुण्यफलं जिनगुणसंकल्पः,
सावद्यकर्मरहितत्वात् । न चाप्यं तासु निरवद्यकर्मज्ञानावभावा-
द्विपर्ययसंकल्पः, सावद्यकर्मोपयस्तुविषयत्वात् तस्य । तत-
स्तत्त्विकारोपद्वारेण यन्मनांस करोति निपयगुणान्तेन चाध्यारो-
पोऽपि युक्तियुक्तः, (अगुणे तु इत्यदि) अगुणान्व, तुरष्टस्या-
वधारणार्थत्वात्, आवयमानगुणमेव विज्ञानश्च पुण्यमानः
पार्ष्ण्यदीनः (कं नमठ मणे गुणं काउं ति) कं मनसि कृत्वा
गुणं, नमस्करांतु तातिनि । स्वादेतत्, अयसाधुसंभितं तेष्व-
ध्यारोपमुजेन मनसि कृत्वा नमस्करांतु, न, तेषां सावद्यकर्मसु-
कतया अध्यारोपविषयलक्षणविकलत्वात्, अविवक्ष्य आध्यारो-
पमपि कृत्वा नमस्कृत्येवो दोषदर्शनात् ।

आह च-

जह वेसंभगलिगं, जाणंतस्स नमओ हवइ दोमो ।
निच्छंसाभिअ नाऊ-ण वंदमाणे पुवो दोसो ॥ ६९ ॥
कइ लिगमपमाणं, उण्णं केवसे वि जं नाणे ।
न नमंति किणं देवा, सुविहिअनेवत्परिदीणं ॥ ६९ ॥

यथा विमज्जकलिङ्गं भगदादिकृते जानतेऽवबुद्धमानस्य
नमतो नमस्कृत्येवो सतोऽस्य भवति दोषः, प्रवचनहीनमादि-
ल्लगः । निजन्त्यसं प्रवचनोपज्ञातिरपेक्षं पार्ष्ण्यदीनं (इव
सि) एवं तात्त्वाऽवगम्य (वन्दमाणे पुवो दोसो ति) वदति
नमस्कृत्येति नमस्कृत्योः ध्रुवोऽवश्यंभावी दोषः, आभाविप्राय-
नादिलक्षणः । पाठान्तरं वा-“निच्छंसा पि नाऊण, वंदमाणस्य
दोसा उ ” इदं प्रकटार्थमेवेति गार्थाः ॥ ६९ ॥ एवं न लिङ्ग-
मात्रमकारणतेऽवगन्तावद्याक्रिय नमस्कृत्यत इति स्थापितम्,
आवलिङ्गमपि छप्यलिङ्गमस्ति तस्यैवावगम्यत्वम् । प्रावलि-
ङ्गमं तु छप्यलिङ्गं नमस्कृत्यते, तस्यैवावलितापार्थक्याभावा-
त्तत्त्वात् ।

कपकटशान्तभावाह-

रुपं टंकं विममा-इयक्खरं न वि उ रुवओ ठेओ ।

हुणं पि समाओगे, रुपो उअत्तअमुवेइ ॥ ६९ ॥

अत्र तावच्चतुर्भङ्गाः-कपमशुद्धं, टङ्कं विममाहताकरमित्येको
भङ्गः । कपमशुद्धं, टङ्कं समाहताकरमिति द्वितीयः । कपं शुद्धं,
टङ्कं विममाहताकरमिति तृतीयः । कपं शुद्धं, टङ्कं समाहताकर-
मिति चतुर्थः । अत्र च कपकटं भावाङ्गं, टङ्ककटं द्रव्यलि-
ङ्गम् । इह च प्रथमभङ्गस्याभरकादयः, अशुक्तान्यालिङ्गत्वात् ।
द्वितीयभङ्गस्याः पार्ष्ण्यत्वात्, अशुद्धभावाल्लङ्गत्वात् । तृती-
यभङ्गस्याः प्रत्येकशुद्धात्, अतस्तुष्टसंभालं कालमशुद्धनिद्रव्य-
लिङ्गाः । चतुर्थभङ्गस्याः साधयः शीलपुत्राः, गच्छगनाः । नगं
ताश्च जिनकरिदायः । यथा कपकोऽभरकादयः ततः “अ-
त्येक ” इत्यविकलतर्थादियथापिना नोपादीयते, चतुर्थभङ्ग-
निकपिन एवोपादीयते, एवं भङ्गव्यतिर्दिशितपुत्रा धाप पर-
लोकाधिनीधेता न नमस्करणीयाः, वरमभङ्गकल्पनीतिना एव
नमस्करणीया इति भावना । अङ्गाणि त्वेव नीयन्ते-कपं
शुद्धाशुद्धभेदं, टङ्कं विममाहताकरं, विपर्ययस्तिविद्युत्तरं, कैव
कपकटलोकः, असत्यव्यवहारिक इत्यर्थः । द्व्यर्थोप शुद्धकप-
समाहताकरटङ्कयोः समायोगं सति कपकटलोकत्वमुपैतीति
गार्थाः ॥ ६९ ॥

कपकटशान्ते दार्ष्टान्तिकनियोजनं निदर्शयन्नाह-

रुपं पत्तेअवुट्ठा, टंकं जे लिगधारिणो समणा ।

द्वत्तस्य य जावस्स य, ठेओ समणो समाओगे ॥६९॥

रुपं प्रत्येकशुद्धा इत्यनेन तृतीयभङ्गात्तयः, टङ्कं ये लिङ्गधा-
रिणः अमणा इत्यनेन तु द्वितीयम्, अनेनैवाशुद्धशुद्धसमायामक-
स्यापि प्रथमचरमभङ्गद्वयस्येति । तत्र द्रव्यस्य च भावस्य
च ठेकः अमणः समायोगं समाहताकरटङ्कशुद्धकपकटलोक-
प्रभावाल्लङ्गस्योपे शोभनः साधुरिति गार्थाः ॥ ६९ ॥
आव ० ३ ४० । (ज्ञानप्राप्त्यावधारोऽनयोपयुक्तत्वा-
त्तत्र कृतः)

अवसितमालुपकिङ्कम्, तस्याव स्थितमिदं पञ्चानां

कृतिकर्म न कर्तव्यम्, तथा च निगमयज्ञात-

दंसणमाणचरिते, तवविण्णं निष्काज्जपसत्तरा ।

ए ए अवेदिण्णा, जे जत्तपार्हं पवणस्स ॥ ७० ॥

[दंसणमाणचरिते ति] प्राकृतशैल्या ज्ञानसत्त्वाच्च दृष्टो-
मज्ञानचरित्राणां, तथा तपोविनययोः [निष्ककालप्राप्त्यत्वे ति]

नित्यकालं सर्वकालं पार्श्वे निष्ठुमीति नित्यकालपार्श्वस्थाः ।
नित्यकालप्रद्वान्मित्रप्रमाद्वयवृक्षद्वयोः, चैत्रप्रमादा-
क्रियतया ज्ञानाद्यपगमेऽपि व्यवहारतस्तु साधय एवेति ।
एते प्रस्तुता अवन्दनीयाः, किन्तुताः, यशोघातनः यशोविना-
शकाः । कस्य?, प्रवचनस्य, कथं यशोघातनः?, अगणगुणोपासं
यथाः तत्तद्गुणवित्पासंयुक्तो घातयन्तीति गाथाऽर्थः ॥१२६॥

(१२) पार्श्वस्थादिबन्धनं व्याप्यायुः निर्वृत्त्युद्वाह-

किङ्कम्यं च पसंसा, मुदसिखणमि कम्मबंषाय ।

जे जे पयायणा, ते ते उव्वडिआ हुंति ॥१२७॥

कृतिकर्म बन्धनं, प्रशंसा च-बहुभूतो विनीतो वाऽयमित्यादिल-
क्षणा, सुखशीलजने पार्श्वस्थजने, कर्मबन्धाय । कथम्?, एतस्ते
पुत्र्या एव वयमिति निरपेक्षतरा जयन्ति । एवं यानि यानि
प्रमादस्थानानि, येषु विचरन्ति पार्श्वस्थाद्वयः, तानि तानि
वपुर्वृत्तितानि जयन्ति समर्थितानि अवस्थानुमतानि भवन्ति ।
तन्मत्स्यवत्त्व बन्ध इति गाथाऽर्थः ॥१२७॥

बस्मादेतेऽप्यायत्तस्मापार्श्वस्थाद्वयो न वन्दनीयाः, साधय
एव वन्दनीया इति निगमवप्राह-

दंसणनाणचरिणे, तवविण्ण निष्कासमुज्जुया ।

एण उ वंदिण्णिया, जे जसकारी पवणस्स ॥१२८॥

पणनज्ञानचारित्र्यवृत्त्या तपोविनययोः, नित्यकालं सर्वकालम्,
उपुका लघता एते एव वन्दनीयाः, ये विशुद्धमार्गप्रमादवना
यथाःकारिणः प्रवचनस्येति गाथायः ॥१२८॥

(१३) अणुना सुसाधुबन्धनं गुणमुपवर्शयन्वाह-

किङ्कम्यं च पसंसा, संविगगनमि निजरहाए ।

जे जे विरडहाणा, ते ते उव्वडिआ हुंति ॥१२९॥

कृतिकर्म बन्धनं, प्रशंसा च-बहुभूतो विनीतोः पुत्र्यजान्मन्यादिल-
क्षणा, संविगजने निजैराधाय कर्मसायाय, कथम्?, यानि यानि
विरतिस्थानानि, येषु वर्तन्ते ते संविगनाः, तानि तान्युपवृत्तितानि
जयन्त्यनुमतानि भवन्ति, तदनुमत्या च निजैरा । संविगनाः पुन-
र्द्विधाः-द्रव्यतो भावतश्च । द्रव्यसंविगना मृगाः, पत्रेऽपि चलति
सदा ब्रतबन्धनः, भावसंविगनास्तु साधयः, वैरिहाधिकार इति
गाथाऽर्थः ॥१२९॥

गता समपञ्चं पञ्चानां कृतिकर्मैषादिहारगाया । निगमयतो-
कमोक्षतो दृग्मन्युपयुक्ता एव वन्दनीया इत्युच्यते
तानिवाच्यार्थविभेदतोऽभिहितस्तुवाह-

आपरिअ उव्वजाओ, एवति पेरे तहेव रायणिण ।

एएनि किङ्कम्यं, कायव्वं निजरहाए ॥१३०॥

आचार्य उपाध्यायः प्रवर्तकः स्वविरस्त्यैव रत्नाधिकः । एते-
वा कृतिकर्म कर्तव्यं निजैराधाय । तत्र आचार्यः मृगार्थोभयवेषा,
लक्षणादियुक्तः । आशब् ३ अ० । (अधिकमश्रयम्, 'पवसग'
शब्दं वक्ष्यते)

प्रथमद्वारागाथायां गतं कस्येति हारम् ।

(१४) अणुना केनेति हारम् । केन कृतिकर्म कार्यं, केन वा न
कस्यस्य, कः पुनरस्य करणोचितः, अणुचितो वेत्यर्थः । तत्र
मातापित्रादिरनुचितो गणः । तथाचाह प्रथमकार-

भायरं पिभरं वा वि, जिगमं वा वि भायरं ।

१३१

किङ्कम्यं न कारिजा, सन्धे रायणिण तहा ॥१३१॥

विभट्टपक्षवलाणे, सुए अयणादिआ वि हु करंति ।

मागिकेने न करे, सा चव य तेसि पकरे ॥१३२॥

मातरं पितरं चाऽपि ज्येष्ठकं चापि द्वातरम्, अपिशार्वाङ्गमात्म-
हपिनामहादिपरिग्रहः, कृतिकर्म अश्रुत्स्थितवन्दनं न कारयेत्,
सर्वाङ्ग रत्नाधिकारः । तथा पर्यायज्येष्ठानित्ययोः किमिति?, आत्मा-
ह्मन्धनं कारयतः लोकगर्होपजायते, तेषां च कदाचिद्विपरिणा-
मो भवति । आलोचनप्रत्याख्यानसूत्रार्थे तु कारयेत्, सागारि-
कायकं तु यतनया कारयेत्, एष प्रज्ज्यामतिपञ्चानां विधिः ।
मुदस्थास्तु कार्योचितं गाथायः ॥१३३॥

सप्तमं कृतिकर्मकरणोचितं प्रतिपादयन्वाह-

पंच महवयजुषो, अणहस माणपरिणिअमईओ ।

संकिग निजमई, किङ्कमकको हुवडि साड् ॥१३४॥

पञ्च महाव्रतानि प्राणानिपातविमिषुलक्षणाणि तैर्युक्तः,
(अणहस सि) आलस्यरहितः, मानवर्जितमतिः जाग्रदधि-
शानपराङ्मुखमतिः, संविगः प्राकृत्यायत एव, निजैराधायी क-
र्मक्षयार्थी, एवंभूतः कृतिकर्मकारको जयति साधुः, एवंभू-
तेन साधुना कृतिकर्म कस्यस्यमिति गाथायः ॥१३४॥ गतं
केनेति हारम् ।

(१५) सप्तमं कदेत्यायातम्, कदा कृतिकर्म कर्तव्यं

कदा वा न कस्यस्यमित्यत आह-

वकिस्व पराहुत्ते, अ पप्पे मा कया वंदिजा ।

आहारं च करं, नीहारं वा जई करइ ॥१३५॥

व्यासितं धर्मकथादिना, (पराहुत्ते यत्ति) कदापि च, अ-
शब्दाज्जुष्कनादिपरिग्रहः । प्रमत्तं कोषादिप्रमादं, मा कदाचि-
द्वन्द्व, आहारं कुर्वणं, नीहारं वा यदि कदाचित् । इह च धर्मा-
न्तरायाः नवधारणप्रकोपाहारान्तरायपुरीवर्गिणमन्त्रयो द्वाषाः
प्रपञ्चनं वक्तव्या इति गाथायः ॥१३५॥

कदा तर्हि वन्द्यं इत्यत आह-

पमंते आसणस्ये अ, उवसंते उवडिण ।

अणुन्नविचु मेटावी, किङ्कम्यं पठंण ॥१३६॥

प्रशान्तं व्यासपरहितम्, आसनस्य निषयागतम्, उपशान्तं
कोषादिप्रमादरहितम्, उपरिधत्तं जन्मन्त्यानिधानम् नित्यस्य-
तम्, एवंभूतं सत्यम्, अनुज्ञाय मेधावी, ततः कृतिकर्म प्रयुज्जी-
न, वन्दनं कुर्यादित्यर्थः । अणुनापानायां च आदिशब्दव्यय-यानि
भूवबन्धनानि तेषु प्रतिक्रमणादीं नालुकापयति । यानि पुनरीत्य-
स्तिकानि तेष्वनुज्ञापयतीति गाथायः ॥१३६॥ गतं कदेति हारम् ।

(१६) अणुना कतिह्वयः कृतिकर्म कार्यं, कियस्यो वारा
इत्यर्थः । तत्र प्रत्यहं नियतान्वयनियतानि वन्दनानि अवश्यत
उभयस्थानानिदर्शनायाह नित्युक्तिकारः-

पदिकपणे सज्जाए, काठस्सगावराहाणुए ।

आलोअणसंवरणे, उतमडे अ वंदयण ॥१३७॥

प्रतीपं क्रमणं प्रतिक्रमणम्, अपराधस्थानेज्यो गुणस्थानेषु व-
न्दनमित्यर्थः । तस्मिन्मासाभ्यन्तरे वन्दनं भवति । तथा साध्याय
बाधनादिकक्षणे, कायास्संगे यो हि विगतिपरिभोगायाद्यास-
विसर्जनाय कियते । अपराधं मुच्यतेनवल्लङ्घनकपे यतस्ते व-
न्दित्या क्लामयति पातकबन्धनान्यपराधे पतन्ति । प्रापुमेके

उत्पेक्ष-समागते सति वन्दनं भवति, इतरस्तिष्ठन्पि प्रतीक्षित-
व्यस्य । अत्र चायं विधिः—

“संमोहयमसंमोह-या व बुविहा भवति पाहुण्वा ।
संमोहय आयरियं, आयुप्तिता व वंदति ॥
इयर पुण आयरियं, वदिता संदिसाविउं तह य ।
पच्चा वंदति जई, गयमोहो अहव वद्वि ॥”

तथा आशोचनायां विहारपराचभेदभिन्नयां संवरणं हुके
प्रत्याख्यायत । अथवा कृतनमस्कारसंहितादिप्रत्याख्यानस्यापि
पुनरजीर्णादिकारणतोऽभकार्यं युक्ततः संवरणं तस्मिन्बन्धनं
प्रवर्तते । उक्तमात्रं चानुदानसंलेखनायां बन्धनमस्येत्यु प्रती-
कमणारिषु स्थानेषु बन्धनं भवतीति गाथायः ॥ ४४३ ॥

अयं सामान्येन नियतनियतस्थानानि बन्धनानि प्रवृत्ति-
मानि, सामान्यं नियतबन्धनस्थानसंस्थाप्रवृत्तानायाऽऽह—

चत्वारि पदिकमणे, किङ्कम्मा तिनि हुंति सज्जाए ।
पुम्बन्द् अवर्न्दे, किङ्कम्मा चउदस इवंति ॥ ४४४ ॥

चत्वारि प्रतिकमण्ये कृतिकमणि, त्रिणि भवन्ति स्थापयते, पूर्वा-
हे प्रत्युपसि । कथम्—“गुरुं पुत्रवत्तमाय वंदिता आलोप-
ति एयं एकः । अष्टशुद्धिवाचसाये ऊं पुणो वंदति गुरुं एतं वितो-
यं । एतय व विदोः पक्का जहणेण तिजि । मज्झिमं पंच वा
सत्तया, वड्ढासं सव्वे विवियय्वा । ज्ञा वाउत्तापक्खेवो
वा नो एकेण ऊणया जाव तिजि अवस्सं वंदिय्वा । एयं देव-
सिए पक्खिए पंच अवस्सं, चाउत्तापिए संवच्चारिए वि सत्त
अवस्सं ति । ते वेदिकेण ऊं पुण आयरियस्स भविविज्जाति नं
तनियं, पक्खिजाण वड्ढयं सज्जाए पुणो वंदिता पड्वेति ।
एवमे पड्विए पवेदपेतस्स विनियं पच्चा वदिउं समुवड्ढं पड-
ति । उहेससमुहेसवद्वंदाणमिहेवं तम्भावो ततो जाह चउत्तामा-
वस्ससा वेदसि ताहे पाए पडिलेहेति । जति न पडिउकामां तो
वंदति, अह पडिउकामो तो अवंदिता पाए पडिलेहेति । पडि-
लेहिता पच्चा पडति, कालवेलाप वंदितं पडिक्कमति । एयं तदयं,
एयं पूर्वाह्नं सत्त, अपराह्णे पि ससिय जवन्ति, अनुज्ञावन्दनानां स्था-
पयवबन्धनं प्रवृत्तानमोयात । प्रतिक्रमणिकानि तु चत्वारि प्रति-
क्राम्येयमनानि भूवाणि प्रत्यहं कृतिकमणि चतुर्दश भवन्ति
अत्रकार्यकरस्य । इतरस्य तु प्रत्याख्यानबन्धननामिकाणि भव-
न्तीति गाथायः ॥ ४४४ ॥ गतं कतिक्कम्मा हारम् । आव ३ इ ३० ।

(१९) कृतिकमस्वकारणिकणम्—

नुबालसावचे कितिकम्मे पणचे । तं जहा—नुभाणयं
जहानायं कितिकम्मे बारसायं चउसिरं तिगुत्तं दुपेत्तं
एगनित्तपणं ॥

ह्रादशावर्षे कृतिकम् बन्धनं प्रवृत्तम् । ह्रादशावर्तनानिवा-
स्यानुबन्धनशेषां तदर्थमननिधित्सितं रूपकमाह—(बुभोग्-
येयादि) भवनतिरवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः । हे
भवन्ते यस्मिन्स्तद् ह्रावन्तम् । तत्रकं यदा प्रथममेव—“इच्छामि
समाजिणः । वंदितं जावाणञ्जाए निसीहियाए” चि भजिना-
यावप्रहानुज्ञापनायावन्मति, द्वितीयं पुनर्यथाप्रहानुज्ञापनायै-
वावमननीति यथाज्ञातं भगवत्प्रभवन्तकृणं जन्माभिर्य यो-
मिनिष्कमणलक्षणं च, तत्र च राजोरहणमुखवत्किञ्चाक्षेपपट्ट-
मात्रया भगवतो जातो रचितकपट्टस्तु यस्या निर्गतं एवञ्चूत

एव बन्धते, नदव्यतिरेकाद्वा यथाज्ञातं जग्यत, कृतिकम् बन्ध-
कम् । (वारसावर्षं ति) ह्रादशावर्षाः स्वर्गाभिधानग्नोः का-
यव्यापारावशेषाः यतिजनप्रसिद्धा यस्मिन्स्तद् ह्रादशावर्षम् ।
तथा—(चउसिरं ति) चत्वारि शिरांसि यस्मिन्स्तद् चउसिरः ।
प्रथमप्रविष्टस्य कामणाकाशे शिष्याचार्यशिरोह्वं पुनरपि नि-
ष्क्रम्य प्रविष्टस्य द्वयमेवेति भावना । तथा—(तिगुत्तं ति)
तिस्त्रिगुर्तिर्जगुत्तः । पाठान्तरादपि तिस्त्रिणिः अक्षावुत्तिभेरे-
वति । तथा (दुपेत्तं ति) द्वौ प्रवेक्षौ यस्मिन्स्तद् द्विप्रवेशम् ।
तत्र प्रथमोऽवप्रहमनुज्ञाप्य प्रविशतो, द्वितीयः पुनर्निर्गम्य प्र-
विशत इति । (एगनित्तपणं ति) एकं निष्क्रमणमवप्रहारा-
वशिष्याभिरगच्छत । द्वितीयवेलायां ह्रावप्रहारा निर्गच्छति
पादपतित एव सुयं समापयतीति । स० १२ स० ० । नि० ५० ।

कत्यवनतमित्याद्याह्वारं तदर्थप्रतिपादनायाऽऽह—

दुभाणय जहानायं, किङ्कम्मे वारसावर्षं ।

चउसिरं तिगुत्तं च, दुपेत्तं एगनित्तपणं ॥ ४४५ ॥

अवनतिरवनतम्, उत्तमाङ्गप्रधानं प्रणमनमित्यर्थः । हे भवनन्ते
यस्मिन्स्तद् ह्रावन्तम् । एव यदा प्रथममेव—“इच्छामि समासम-
योः वंदितं जावाणञ्जाए निसीहियाए” चि अभिप्राय कृत्वा-
ऽनुज्ञापनायावन्मति । द्वितीयं पुनर्यथा कृतार्थतो निष्क्रान्तः
इच्छामीत्यादिप्रथमभिधाय उम्हाऽनुज्ञापनायैवावनतमित्य यथा-
ज्ञातं जन्मभगवत्प्रमाणभिर्य योमिनिष्कमणं जातः, रचितकपट्ट-
गमुखवत्किञ्चाक्षेपपट्टकमात्रया भगवतो जातो, रचितकपट्ट-
स्तु यस्या निर्गतः, एवञ्चूत एव बन्धते । तदव्यतिरेकाच्च य-
थाज्ञातं भग्यते, कृतिकम् बन्धनम् । (वारसावर्षं ति) ह्रा-
दशावर्षाः स्वर्गाभिधानग्नोः कायव्यापारावशेषा यस्मिन्प्रति
समासः । तद् ह्रादशावर्षम् । इह च प्रथमप्रविष्टस्य वनावर्षाः
अर्वात—“अर्वाकायं कायसंपादं भजमणञ्जो ने किल्लामो अ-
प्यकितंताण बहुसुणेण ने विवसां वरुक्को, जसा मे जव-
णिउं च ने ” एतत्स्वर्गमोः गुरुचरणपदस्नहस्तशिरःस्थाप-
नकरा निष्क्रम्य पुनःप्रविष्टस्याप्येत एव वरिनिः एतच्चापान्-
रालह्राद्वयमाद्यहारापलक्षितमवगतव्यम् । गतं कत्यवनतह्रा-
रम् । साम्नं कतिशिर एयेह चारं ध्याक्खिस्वासुखिर्म्मपरं गाथा-
शकलमाह—(चउसिरमित्यादि) चत्वारि शिरांसि यस्मिन्स्त-
द् चउसिरः । प्रथमप्रविष्टस्य कामणाकाशे शिष्याचार्यशिरो-
ह्वं, पुनरपि निष्क्रम्य प्रविष्टस्य शिराह्वमेवेति भावनाह्रा-
रम् । तिस्रो गुरया यस्मिन्स्तद् त्रिगुत्तम् । अनसा सम्पक्कप्रणि-
हितम्, वान्वा अस्सलितान्यहाराण्युक्त्वायवन्, कायेन आवर्ष-
ने विराधयव् बन्धनं करोति यतः । चउपेदोऽवधारणार्थः । द्वौ
प्रवेक्षौ यस्मिन्स्तद् द्विप्रवेशम् । प्रथमोऽनुज्ञाप्य प्रविशतो, द्वि-
तीयः पुनर्निर्गम्य प्रविशत इति । एकं निष्क्रमणम् आवश्यकया
मिनिष्कृतः । एतत्स्वर्गाभितरालाक्षारव्यं कतिशिरोह्रावेयोपल-
क्षितमवगतव्यमिति गाथायः ॥ ४४५ ॥

[१८] साम्नं कतिभिर्वाऽवश्यकैः परिशुक्रमिति हारायोऽ-
भिधीयते । तथाचाह—

अवणामा दुहा जायं, आवत्तो वारसे वय ॥

सीसा चत्तारि गुणीओ, तिजि दो अ पसेवणा ॥ ४४६ ॥

एगनित्तपणं चैव, एणवसां विराहिआ ।

आवस्सएहि परितुक्कं, किङ्कम्मे जेहि कोई ॥ ४४७ ॥

इदम्यक्त्युक्तं गाथाद्वयं निगद्यसिद्धमेव । एभिर्गाथाद्वयौकैः पञ्चविंशतिभिरावश्यकैः परिशुद्धं कृतिकमं कथय्यम्, अन्यथा कथ्यकृतिकमं अवश्यम् आह—(एग सि) कृतिकममपि कुर्वन् भवति कर्मनिर्जराभागी पञ्चविंशतरवश्यकानाम् अन्यतरत्वाप्युत्थानं विराधयन्, विद्याहस्तोऽत्र । यथाहि—विद्या विकलाशुष्ठाना फलदा न भवति, एवं कृतिकममपि निर्जराफलं न जयति, विकलत्वादेवेति गाथार्थः ॥१४७॥

(१५) अथुना विराधनगुणोपदर्शनायाऽऽह—

पणवीसा परिसुक्तं, किङ्कमं जो पठंजइ गुरुणं ।

सो पावइ निम्बाणं, अचिरंण विमाणवासं वा ॥१४८॥

पञ्चविंशत्याऽऽवश्यकानाम्यवननाशानि प्रतिपादितान्येवं तत्सुक्तं, तद्विषयकं कृतिकमं यः कश्चित्प्रयुङ्क्ते, करोतीत्यर्थः । कस्मै?, गुरुवं आचार्यार्थं, अन्यस्मै वा गुणयुक्तं, स प्राप्नोति विनिर्वाणं मोक्षम्, अचिरंण स्वल्पेन कालेन, विमानवासं वा सुरलोकं वेति गाथार्थः ॥१४८॥ (कतिदाप्यविप्रमुक्तमिति यत्तुक्तं तत्र द्वानिशादोपदर्शनं च 'वदण' शब्दे अनादृतादिशब्दवाक्या 'अ-आदि' आदिशब्देषु बह्व्येति)

किङ्कमं पि करोतो, न होइ किङ्कमनिजराज्जम्ही ।

बत्तीसामन्नयरं, साह ठाणं विराहंतो ॥१४९॥

बत्तीसदोसमुक्तं, किङ्कमं जो पठंजइ गुरुणं ।

सो पावइ निम्बाणं, अचिरंण विमाणवासं वा ॥१४९॥

कृतिकमपि कुर्वन् भवति कृतिकमो निर्जराभागी, द्वानिशादो-पापान्यवननराशान्; स्थानं विराधयन्कति गाथार्थः ॥१४९॥ दो-षविप्रमुक्तं कृतिकमकरणं गुणमुपदर्शयन्—द्वानिशादोषपरि-शुद्धं कृतिकमं यः प्रयुङ्क्ते करोति गुरुये, स प्राप्नोति विनिर्वाणम्, अचिरंण विमानवासं वेति गाथार्थः ॥१४९॥

अहो दोषपरिशुद्धाद्वन्दनात्को गुणः, येन तत एव निर्वाण-प्राप्तिः प्रतिपाद्यते, इत्येवमर्थः—

आवसत्तएज्ज जइ, कुणइ पयचं अहीणमइरिचं ।

तिविहकरणोपवत्तो, तह तह से निजरा होइ ॥१५०॥

आवश्यकव्यवनतादिविषयदोषत्यागशून्येषु च यथा यथा करोति प्रयत्नम्, अहीनातिरिक्तं न हीनं नाप्यतिरिक्तम् । किमुतः सन्—निविहकरणोपयुक्तः समोपाकावैक्ययुक्तः इत्यर्थः । तथा तथा (सं) तस्य वन्दनकर्तुर्निर्जरा भवति कर्मकृत्यो भवति । तस्माच्चोपासितिरित्यतो दोषपरिशुद्धादेव फलावाप्तिरिति गाथार्थः ॥१५०॥ गतं समसक्तं दोषविप्रमुक्तद्वारम् ।

(२०) अथुना 'कमिति कियते' इति द्वारम् । तत्र वन्दनकरणकारणानि प्रतिपादयन्—

विणओवपार माण—स्त जंजणा पुआया गुरुजणस्त ।

तित्थयराण य आणा, सुअधम्माराहणाऽकिरिया ॥१५१॥

विनय एवोपचारो विनयोपचारः कृतो भवति । स एव किमर्थ इत्याह—मानस्याहङ्कारस्य भङ्गना विनाशः तदर्थः । मानेन च भग्नेन पूजना गुरुजनस्य कृता भवति, तीर्थकरणं आह्वय-नुवालिता जयति । यतो भगवद्विनिनयमूत्र एवोपदेशो धर्मः, स च वन्दनादिश्रवण एव विनय इति । तथा बुतधर्मावधाना कृता भवति, यतो वन्दनपूर्वं भुतधर्मणम्, (अकिरिय सि) पार-

पयेणाक्रिया भवति । यतः—अक्रियः सिद्धः, असत्तवि पारम्प्ये-ण वन्दनलक्षणाद्विनयादेव भवति । उक्ताञ्च परमार्थिनः—“तदाक-वे वां अंते । समणं वा माहणं वा वंदमानस्त पज्जुवासात्थम्स किं फत्ता वंदणपज्जुवासणया ? । गोयमा ! सणणफत्ता सवरेण पाणफले, माणे विमाणफले, विमाणे पणकमाणफले, पण-कमाणे संजणफले, संजणे अणअणफले, अणत्तए तवफले, तवे वोदाणफले, वोदाये अकिरियाफले, अकिरिया सिक्कगति-गमणफत्ता । ” तथा याचकमुत्थेनाप्युक्तम्—

“विनयफलं शुद्धं, गुरुश्रद्धाफलं भुतज्ञानम् ।

ज्ञानस्य फलं विरति—विरातफलं चाऽऽप्यवनिरोधः ॥ १ ॥

सर्वफलं तपोबल—मथ तपसो निर्जराफलं हृद्यम् ॥

तस्मात्क्रियानिबृत्तिः, क्रियानिबृत्तेरयोगित्वम् ॥ २ ॥

योगनिरोधाद्भवत्—तत्तत्तुयः संततिक्कयाम्नाहः ।

तस्मात्कल्याणानां सर्वेषां प्राज्ञं विनयः” इति गाथार्थः ॥१५१॥

किञ्च—

विणओ सासणमूणं, विणोओ संजओ भवे !

वेणयाओ विण्णमुक्कसम्, कओ धम्मो कओ तवे ॥१५२॥

शास्त्रन्तेऽनेन जीवा इति शासनं द्वादशार्कं, तस्मिन्विनयो मूलम् । यत उक्तम्—

“मूलान्धं चक्षुष्यमप्ये कुमस्त, कंधाह पच्छा समुपैति साहा ।

साहा प्यसाहा विरहति पत्ता, पत्ता सि पुण्णं च फलं रत्तो व ॥

“एवं धम्मस्त विणओ, मूलं परमो से मोक्खो । जण किंवा सु-यं सिग्धं, नीमसं आभिगच्छति” । अतो विनीतः संयतो जवेव, विनयाद् विप्रमुक्तस्य कृतो धर्मः कुमस्तप इति गाथार्थः ॥१५२॥

अतो विनयोपचारार्थं कृतिकमं कियत इति स्थितम् । आह—

विनय इति कः शम्भाय इत्युच्यते—

जम्हा विणयइ कम्मं, अट्ठविहं चाउरतमोक्खत्ताय ।

तम्हा उ वयति विओ, विणओ ति विलीणसंसारो ॥१५३॥

यस्माद्विनयति नाशयति कर्म अष्टविधम् । किमर्थम्?, अतुल्य-मोक्षाय, संसारविनाशायेत्यर्थः । तस्मादेव यद्वति विहासः—वि-

नय इति विनयनाहं विहाससंसारः क्षीणसंसारः । अथवा

“विहीमसंसार” इति पाठे विनीतसंसारं नष्टसंसार इत्यर्थः ।

यथा विनीता गौर्नंदक्षीरा नमिनीयत इति गाथार्थः ॥१५३॥

किमिति कियत इति द्वारं गतम् । व्याख्याता द्वितीयं क-

त्यवनतमित्यादिद्वारगाथा । अत्रान्तरेऽप्ययनहास्यार्थो नि-

रूपणीयः स चान्यत्र न्येक्ष्य निरूपितत्वाद्देहाधिकृतः । गतो

नाम निरण्नो निष्क्रियः ।

(२१) सांख्यं सूत्राज्ञापकनिष्कलस्य निष्कलस्यावसरः, स

च सूत्रे सति भवति, सूत्रं च सूत्रानुगम इत्यादि प्रपञ्चतो ब-

कम्यम्, यावच्छब्दे सूत्रम्—

इच्छामि स्वपासयणो ! बंदिउं जावणिजाए निरिसेहिवा-

ए आणुजाणह मे मिओग्गाहं निसीहि अहोकायं कायसं-

फासं स्वमणिज्जो जे किट्ठापो अप्पकिंस्तोणं बहुसुजे-

ण मे दिवसो वड्ढंतो जत्ता जे जवणिज्जं च मे स्वमिमे

स्वपासयणो ! देवसियं वड्ढमं आवातियाए पानिकम्भाणि

स्वपासयणो देवसियाए आसायाणाए तेत्तीसअरारए

किङ्कम

जं किं विष्कम्भः माणवुकनाए वयवुकनाए कायदुह-
नाए कोहाए माणाए मायाए सोनाए सव्वकालियाए
सव्वविष्कोवयाए सव्वभय्म(इकमणाए आनायणाए जो
मे अइयारो कम्मा तस्स स्यासमणो) पनिकम्भामि निदा-
मि गरिहामि अण्णाणं बोसिरामि ॥

अस्य व्याख्या, तदुक्तं चैवम् । 'संहिता वेत्तादि' । तत्रास्माकित-
पदोच्चारणं संहिता । सा च—'इच्छामि जमासमणो' । बन्दि-
ज्जाव्यिआए पित्तिसिद्धिआए पित्त' इत्येवं सुत्रोच्चारणरूपः । अनुना-
पदविभागः—इच्छामि क्रमाभरण । बन्दिनुं यापनायया नेव-
धिक्या अनुजानीत मम मितावग्रहं नैवेधिका । अथः कार्यं काय-
संस्पर्शः क्रमणीयः भवतां क्रमः । अद्यकालात्मानं बहुश्रुतं न भ-
वतां दिवसो व्यतिक्रान्तः, यात्रा भवतां, यापनीयं च भवतां
समयमि क्रमाभरण । नैवेधिकास्तिकमणा आशान्तनया यो
प्रत्या प्रतिक्रामि, क्रमाभरणानां नैवेधिका आशान्तनया त्रय-
क्षिराद्यन्तरया यत्किञ्चिन्मिथ्यायामनादुक्ततया वागुक्तक-
या कायदुक्ततया कोषया मानया मायया लोभया सर्वकालि-
क्या सर्वमिथ्यापचारया सर्वधर्मातिक्रमणा आशान्तनया यो
मया अतीचारः कृतः तस्य क्रमाभरण । प्रतिक्रामि निन्दा-
मि गदामि आरामं व्युत्सजामि । यत्तान्ति सर्वसुखदानं ।
सात्मनं पदार्थः पदविग्रहश्च यथासंभवं प्रतिपाद्यते—तत्र 'इच्छु'
इच्छामिमित्यस्यासत्पुरुषकथनमात्रस्य इच्छामीति अस्मि ।
'कम्भू' सहने इत्यस्य अङ्गप्रत्ययान्तस्य क्रमा 'अनु' तपसि छेदे
क, अस्य कसैरि क्त्वा । आत्म्यसाधिति अरणः । क्रमाप्रधा-
नः भरणः क्रमाभरणः, तस्याभरणम् । बन्दिन्सुखप्रत्ययान्तस्य
बन्दिनुं । 'या' प्रापण अस्य अद्यन्तस्य पुक् कस्यैनीयः,
यापयतीति यापनीया, तथा । 'विष्कु' म्भ्यामस्य निपुवेस्य घमि
निषेधनं निषेधः, निषेधेन निषेत्ता नैवेधिका । प्राकृतशब्दा ग्रा-
ह्यस्त्वान्न नैवेधिकाप्युच्यते । एवं बोधपदार्थोऽपि प्रकृतिप्रत्यय-
न्युत्पत्त्या बन्धनः, विनयासंमोहार्थं तु न क्रमः । अयं प्रकृत-
प्रायः—अवग्रहाद् बहिः क्षिप्तो विनयोऽर्जवन्नकायः करद्वय-
सुदीरजोहरणं सन्मनायोद्यत पवमान—इच्छामिभिलाषमि हे
क्रमाभरण । बन्दिनुं ममकण्ठं, प्रवन्तमिति ग्रन्थे । यापनी-
यया यावदुक्ततया नैवेधिका, अनुजानितादिनिबुद्धतया तथा,
शरीरेणेत्यर्थः । अत्रान्तरे मुख्यार्थोक्तापदिबुक्ताः निषेधेनेति प्र-
णति । ततः शिष्यः संक्षेपवद्भनं करोति, श्रवणादिबुद्धिकस्तु
" कुप्पेनेति अणुति ।" ततो विनयेत्यस्य एवंमाह-
अनुजानीत अनुज्ञां प्रयच्छत, ममेत्यामिनिर्देशिकम् । मिन-
आसावधदधेति मितावग्रहत्वं चतुर्द्विधाव्याख्यासामग्र्यां
कोममवग्रहस्तमनुज्ञां विहाय प्रवेष्टुं न कल्पते । ततो गुरु-
मुनि—अनुजामामि । ततः शिष्यो नैवेधिका प्रविश्य गुरुपा-
दात्मिकं निधाय तत्र रजोहरणं तल्लालं च करभ्यां
संस्तुषाभिर्दे अणति—अवस्ताव कायः अवकायः पादलक्षणं,
तमभःकार्यं प्रतिक्रियेन निजदेहेन संस्पर्शः कायसंस्पर्शः, तं
कारभ्येतवानुजानीत, तथा क्रमणीयः, सखी भवताम् । अथा
क्रमः देहभ्रान्तिकपः, तथा अलरं स्तोत्रं क्कामं येषां तदेव-
क्रान्तास्तेषामस्पर्शक्रान्तानां बहु च तत् शुभं च बहुश्रुतं, तत्र बहु-
श्रुतेन, प्रकृतसुखेनेत्यर्थः । नवार्थं दिवसो व्यतिक्रान्तः, पुष्पा-
महर्गमित्यर्थः । अत्रान्तरे गुरुनेति—तथेति, यथा जवान् अवी-

ति । पुनराह विनयः—यात्रा तपोनियमादिसंज्ञा, क्वायिकोपश-
निकमावलक्षणा वा उत्सर्पेति अन्वयः । अत्रान्तरे गुरुनेति—
युष्माकमपि वन्दते । मम तादृशोत्सर्पते, मयतोऽप्युत्सर्पते इत्य-
र्थः । पुनरप्याह विनयः—यापनीयं च इत्थिकथनोद्देश्योपश-
मादिना प्रकारेण जवतां, शरीरमिति ग्रन्थे । अत्रान्तरे गुरुराह-
एवं क्रामं, यापनीयमित्यर्थः । पुनराह विनयः—क्रमयामि भव-
यामि । क्रमाभरणेति पुर्ववत् । दिवसेन निर्वृत्तौ । देशसिक्तं
व्यतिक्रमपराधमत्रैवैवसिकग्रहणं रात्रिकोपलक्षणार्थम् । अत्रा-
न्तरे गुरुनेति—अहमपि क्रामयामि दैवसिकं व्यतिक्रमं, प्रमा-
दोज्ज्वलमित्यर्थः । ततो विनयः प्रणम्यैव क्रामयामि श्लाघनादेशं
च प्रतिक्रमणादेण प्रार्थ्यक्षतेनात्मानं शोधयन् अत्रान्तरे अकर-
णतयोत्थायाऽवग्रहाभिर्गच्छन् यथा योऽव्यवस्थितस्तथा क्रियया
प्रवर्तयन्नावशिक्येयादिकं दृष्टकस्त्रं अणति । अवग्रहं कर्तव्य-
भरणकरणाद्येति निबुद्धता आहवदिकी, तथा मांसवमाश्रय इतुच-
तया, यदसाधुमुद्रितं तस्य प्रतिक्रामि निवर्तयामीत्यर्थः । इत्ये-
व सामान्येनाभिधाय विशेषेण जणानि—सामान्यमाणानां व्यावर्धित-
रूपाणां संक्षिप्यया नैवेधिका दिवसेन निर्वृत्तया ज्ञानाद्वा-
शान्तनया तथा, किं विशिष्टया । त्रयक्षिराद्यन्तरया । आशा-
तनाश्च यथा दशाशु तथा द्रष्टव्याः । अत्रैव वाऽनन्तराभ्यन्तरे
तथा द्रष्टव्याः—'तात्रा पुण तेत्तीसं पि क्रामायणाभा
हमासु चउसु सहासायणासु समयरति । न जहा—द्व्यवसा-
यणा ए द्वासायणारादियेण सत्पि कुत्तं मयुत्तं असयं
यथा अरण्यो हृज्जनि, पवमुद्रिदंशारग्यादिसु वि, ज्ञासा ज्ञ-
सासायणा आसत्तं गता भवति राहण्यस्तः । कालासायणा
रामो वा विग्रहं वा बाहरमस्तसु लज्जा ए चिद्वह । आ-
वासायणा आचार्यं नुमं तुमं नि च भवति । एवं तेत्तीसं पि
चउसु द्वादिशु समयरति ।' यत् किञ्चिन्मिथ्याया यत्किञ्चि-
दाश्रय मिथ्याया, मनसा दुष्कृता मनादुक्तता, तथा, प्रवेष्टन-
मित्येत्यर्थः । वागदुष्कृतया असाधुचर्यानामित्यथा, कायदुष्क-
तया आमलग्नप्रमादमित्यथा, कोषधीत कोषवर्धति प्राप्ते
अदीरादुक्तगतादिव अस्त्वय्यस्तमास्माकंधया कोषानु-
गतया, मानया मानानुगतया, मायया मायानुगतया, लोभया
लोभानुगतया । अयं भाषार्थः—कोषानुगतेन वा कश्चिन्न-
वर्गशोदितक्रिया आशान्तनया कृता सन्ति एवं नैवेधिका ग्रन्थे ।
अनुनेह भवान्यमवगमनानां नागतकालसंप्रदेशोमाह—
सर्वकालेनातीतानि निर्वृता सावकालिकी, तथा । सर्वे
एव मिथ्यापचारः मातृस्थानगमः क्रियाविशेषा यस्यामिति
समासः, तथा, सर्वधर्मो अष्टौ प्रवचनानि निवेद्यमात्राः सामान-
तिक्रमं लक्षणं यस्याः सा सर्वधर्मातिक्रमणा, तथा, एवं-
वृत्तया आशान्तनया इति मिश्रमयति, या मयाऽनित्यः
अपराधः कृतो निर्वर्तितः, तस्यातिचारस्य हेत्वाभावेन । पुष्प-
तत्साक्षिकं प्रतिक्रम्य पुनः कण्ठतया निवेद्यमात्रेत्यर्थः । तथा
दुष्टकमेकारिणं निन्दाम्यात्मानं प्रशान्तेन प्रबोधिज्जेन चेतसा,
तथा गह्वर्यात्मानं पुष्पात्साक्षिकं, व्युत्सुजाव्यात्मानं दुष्टक-
मेकारिणम् । नदनुप्रतिवर्त्येन सामान्यिकाभुत्तारणं च निन्दा-
दिपदार्थो न्येकमेव वक्तव्यः । एवं क्रामयित्वा पुनस्तत्रैव
पवाकायनकायः एवं अणति—'इच्छामि जमासमणो !' इ-
त्यादि सर्वे द्रष्टव्यमित्येव, नवमस्य विशेषः—'क्रामामि
जमासमणो !' इत्यादि सर्वे सुममावशिक्या विरहिते तत्पद-
पठित एव अणति । शिष्यः अत्रादि सुखशिक्षाणां स्वरूपानं

कालु अनादय्य लेशानस्तदर्थकथनयैव पदार्थो निश्चितः ।
आय० ३ अ० ।

इत्थं सुत्रे प्रापयो धम्ममानस्य विधिकः, निर्युक्तताऽपि
स एव व्याख्यातः । अथाना धम्मगतविधिप्रतिपाद-
नायाऽऽह निर्युक्तिकारः—

वेदेणऽणुजाणमी, तह चि तुज्जं पि वट्ठए एवं ।
अट्ठमहि खाभेहि तुभे, वयणां वेदपरिहस्स ॥१७॥

अनेन अनुजानामि, तथेति पुष्पाकमपि वर्तते । एवमहमपि
क्रामयामि त्वां, वचनामि धम्माहस्व धम्मयोगस्य । विषय-
विभागस्तु पदार्थनिरूपणार्थं निश्चित एवेति गार्थायः ॥१८॥

तेषु वि परिक्रियस्व, गारवरहिएण सुकृदियएण ।
किङ्कम्मकारगस्स, संवेगे संजणंतेय ॥१९॥

नेन धम्माहणेन एवं प्रत्येष्टव्यम्, अपिशब्दस्यैवकारणत्वात् ।
अट्ठमाऽऽदौपरिहरितेन शुद्धहृदयेन कथारविप्रमुक्तं कृति-
कर्मकारकस्य धम्मनक्षत्रैः संवेगे जनयता, संवेगः शरीरादि-
पृथग्भावो मोक्षोत्सुक्य चेति गार्थायः ॥१८॥ इत्थं स्वस्व-
शान्तियुक्त्या व्याख्यातं सूत्रम् ।

साम्रतं चालनात्प्रानुपपत्तिचोदना, तथाबाह-
आवत्ताडसु जुगवं, इह जणिभो कायवापवावारी ।
तुन्हेगया य किरिआ, जओ निसिधा आओ जुओ ॥२०॥
इहावत्ताडिषु, आदिशब्दादावशिक्षयादिपरिग्रहाः । युगपदेकदा,
अर्धत उक्तः, कायवाग्वापवाः, तथा च सत्येकदा क्रियाद्वयप्र-
सङ्गः । द्वयोरकदा च क्रिया यतो निविद्या, अन्यत्रोपयोगद्वया-
भावात्, अतो युक्तः स व्यापार इति ।

तत्राह सूत्रं पठित्वा कायव्यापारः कार्यं इत्युच्यते—
भिन्निविसयं निस्सिकं, किरियावुगभेगया न एगम्मि ।
जोगम्मिस्स विग्गिम्म, सुत्तं किरिया जणिया जणिया ॥२१॥
इह भिन्नविषयं विज्ञकणवस्तुविषयं क्रियाद्वयं निस्सिकम्,
एकदा पद्योत्पन्नते सुत्रार्थे नयादिगोचरमिति च । तत्रोत्प-
त्त्यायं पद्योत्पत्तिः, न तदाऽनेन, यदा चाऽनेन, न तदाऽप्यज्ञायामि-
ति कावस्य सूक्ष्मत्वादिन कणविविधानुयोगत्रयक्रियाऽप्यविक-
रः । यथोक्तम्—“अंगयसुत्तं गुणतो, वट्ठइ निविहे वि उज्जाग्गिम्म”
इत्यादि गतं प्रत्यवस्थानम् ।

मीसो पदमपवेसे, वेदिउमावसिसवार्ये पिकमिठं ।
वीअपवेसम्मि पुणो, वेदइ किं चाअण्णा अट्ठावा ॥२२॥
अट्ठ वृद्धो रायाणं, नमिठं करुजं निवट्ठं पच्छा ।
वीसज्जिअओ वि वेदिअ, गच्छति साहू वि एमेव ॥२३॥
इहं प्रत्यवस्थानम्, उक्तानुपपत्तिकम् । साम्रतं कृतिकर्मविधि-
संसेवनाफलं समाप्तपुण्यशेषका—

एअं किङ्कम्मभिदिं, जुंतेना चरणकरणाभावात् ।
साहू खवंति कम्मं, अणेगजवसंविअमणंते ॥२४॥

एवमन्तरदर्शितं, कृतिकर्मविधिं धम्मवर्धिषु, पुष्पानाभरण-
करणीयपुकाः साधवः क्षयन्ति कर्म अनेकजवसंविने, प्रभूतम-
खापासमिथ्यैः किंयद्, अन्तर्नामसि गार्थायः । उक्तोऽनुगमः ।

नयाः सामायिकानिर्मुक्ताविषय इत्युच्यते । आय० ३ अ० । अ०
२० । कार्यकरणे, अ० १५ वा० ३ उ० ।

किङ्कम्मविहिण्णु-कृतिकर्मविधिः—अ० । धम्मनाकारादिप्रका-
रत्वा, आय० २ अ० ।

किंभाय-कुत्तिभोज-पुं० । कस्यायुचोगतर्कणाकारके, कस्या० १ अ० ।

किं-किम्-अ० । कु शब्दे, वा विमुः । परिप्रेष, नि० अ० १

अ० । सुअ० । स्था० । मं० । प्रअ० । ज्ञा० । विरो० । आचा० ।

“स किं तं जीवाजीवाणिगमं ?” किंशब्दः परिप्रेष, स

आनिधेययथावत्स्वकपनिहोमि नपुंसकलिङ्गतया निर्दिश्यते ।

तथा चोक्तम्—अप्यकण्ठसम्बन्धं नपुंसकलिङ्गं प्रयुज्य-
ते, ततः पुनरर्थोपेक्षया यथाऽनिधेयमनिसंक्षयते इति ।

जी० १ प्रति० । “किंवा लब्धा किंवा यत्ता किंवा आभि-
समन्वायया” (किंवा पत्तोति) कन हेतुना प्राप्ता उपाज-
ता सती प्राप्तिमुपगता । विपा० १ अ० ५ अ० । कारत्वेः प्र-

योजनः (किं तस्मै) किं तत् । प्रअ० १ आअ० ।

“किं जीवो तत्परिणतो पुत्रपतिवन्नमो उ जीवाणं” कि-

शब्दः केयप्रत्ययसकलशकणपण्य, तत्रैव प्रश्न, अयं च प्रा-

कृतोऽभिज्ञः सर्वोद्दिगं बुलकान्दर्शयः पूर्वभिज्ञैः सह यथायोग-

मनिसंक्षयते । आ० मं० अ० । आ० अ० । किमितिश-
यायें, नि० अ० १३ उ० । “मत्तादेवो” ॥७॥ १ । १२ ॥

इत्युत्तरादयं वा सुक्त । “किं करेमि” “किं करेमि” आ० १

पाद । जिज्ञासिते, वितर्कविषये, कुरासायां, वितर्कं, कुत्तिते,

साहृदये, करिष्ये, एवार्थे च । आच० ।

किङ्कव्याजाव-किङ्कर्तव्यताजाव-पुं० । सूत्रत्वे, आचा० २

अ० २ अ० २ उ० ।

किङ्कम्म-किङ्कर्म-पुं० । स्वनामक्याते पृष्टपरी, (तत्रकम्मता

अन्तर्हृदासु पृष्ठे ययें द्वितीयेऽप्ययने सुचित्वा, तत्रैव प्रथमाध्य-

यनोक्तमकार्यगमेन नेतव्यम्) “होक्त्वस्स लक्षणेवञ्चो किङ्कम्मं वि

एवं जाव विवुले सिद्धे” अंत० ७ अ० ।

किङ्क-किङ्कर-अ० । किञ्चित् करोति अथ । आदेशसमाप्तेः पुनः

प्रसकारिणः प्रअ० २ आअ० द्वार । प्रतिकर्म प्रभोः पृष्ठपार्श्व-

कारिणि, जी० । अ० । १० । प्रअ० । किङ्कर्वाणं कर्मकरपुरुषं,

ज्ञा० १ अ० १ अ० । स्त्रियां नु दाए । किङ्करस्य पत्नी जीव,

(किङ्करी) दासपत्न्याम्, स्त्री० । किङ्करस्य गोत्रापत्यम् नडा०

फक् किङ्करायणः । तद्गोत्रापत्ये, पुं० । स्त्री० । आच० ।

किङ्किअं-वशी-धवलं, दे० ना० २ वर्गे ।

किङ्किडी-देशी-सर्पे, दे० ना० २ वर्गे ।

किङ्गिरि-किङ्गिरिट-पुं० । जीवियजीवमेहे, प्रज्ञा० १ पद ।

किञ्च-किञ्च-अव्य० । किं च च अन्तः । आरम्भे, समुच्चये,

साकल्ये, संज्ञानानायां, आगत्ये च । आच० । अन्त्युच्चये, पञ्चा०

३ विष० । “किञ्चित् अयि निज्जुत्ती, विषयवहारनिज्जुरिषय-

णाउ ।” जीवो० ७ अ० ।

किञ्चि-किञ्चित्-अव्य० । किम् विचक्ष । असाकल्ये, आच० ।

स्तोके, लक्ष० २ अ० । स्वल्पतरे, नि० अ० १ उ० । १० ।

“किञ्चि बहुलं च पोषं च ।” प्रअ० ३ आअ० द्वार । “किञ्च

अन्धा पाषेठं” किञ्चिद्व्यभिचि लब्ध्या योग्या प्रापयितुम् । प्रअ०

३ सत्य० द्वार । अमिदिह, “किञ्चि इत्थं सत्थिपुत्तिसत्त-

वाचकसद्वस्वरवरकणगरयणमादिपादयं । किञ्चित्किञ्चिद्वस्वरकं कथय । प्रश्न० ३ सम्म० द्वार । अस्य पदद्वयत्वमन भकिञ्चित्त्व इत्यादि "सह सुधा" । २ । १ । ४ । इति समास इति बोध्यम् । इदं तथा निर्वैद्यमशुच्यत्वमेव किञ्चित्त्वम् । वाच० । किंसक-किञ्चलक-पुं० । किञ्चित्त्व अस्ति । अल भयवारण, क, तस्य नेत्वम् । पुष्पकेशरे, पुष्परेणौ, नागकेशरे च । पद्ममन्त्रये केलाकारे पद्मये, वाच० । कुसुमासवलोला किञ्चलक-लम्पदा । हा० १ बु० १ अ० ।

किञ्जल्पा-देशी-शिरीष, दे० ना० २ वर्ग ।

किमोपिय-किमोनिक-त्रि० । का योनिः उपस्थितस्थानं येषां ते किमोनिकाः । तेषां का योनिरिति प्रश्नविषयेषु, ज० १ शु० ६ उ० ।

किणो-दृष्टी-प्रश्न, दे० ना० २ वर्ग ।

किन्तु-किन्तु-अध्य० । पूर्ववाक्यसंकोचोच्चापने. प्रागुक्तविरुद्धार्थे, किन्तुनिरस्ये च । वाच० । अमुपपन्नमप्युक्तविशेषोद्योतन, स्या० । किमुप-किन्तु-न० । बलाधिकरणेभ्यस्तम, आ० म० द्वि० । तच्च शुद्धपक्षमतिर्वाच्यं भवति । विश० । ज० । उच्य० आ० ५० ।

किंचरो-देशी-अधुमस्ये, दे० ना० २ वर्ग ।

किंप्रश्नो-देशी-रूपणे, दे० ना० २ वर्ग ।

किंप्रजावमिय-किंपर्यवसित-त्रि० । कस्मिन् स्थाने निष्ठां गते, प्रश्न० ११ पद ।

किंपातिय-किंपर्यव-न० । कि कारणमाश्रित्यर्थः, "किंपातिय नं जंतः अमुरकमार देवा बुद्धिकायं पकरोति" । म० १४ श० ५ उ० ।

किंपरिणाम-किंपरिणाम-त्रि० । किमाहारितं सत् परिणाम-यतीति प्रश्नविषये, अ० १४ श० ६ उ० ।

किंपद्वय-किंपद्वय-त्रि० । कस्मात्प्रत्यय उपादौ यस्य तत् । सत्यर्थे नौते कारणे पुनः कस्मात् कारणान्तरादुपपद्यत इति प्रश्नविषये, प्रश्न० ११ पद ।

किंपाग-किंपाक-न० । कुस्तिनः पाको यस्य । महाकाष्ठ-नायाम् । वाच० । "किंपागफलमिष मुहमहुराभा" । किंपा-फलमिष मुष्कं भावौ मधुरा महाकामरत्नात्यारिकाः परं पञ्चा-द्विपाकशब्दा, प्रश्न० चकारिन्तु (लिख्यः) न० ।

किंपागकशोभ-किंपाकफलोपम-त्रि० । त्रुपरीफलमिष-नकटी, आभा० १ बु० ३ अ० २ उ० ।

किंपुरिस-किंपुरुष-पुं० । रत्नप्रभायाः उपरि योजनसदृश-वर्तित्यन्तरनिशावाहकमध्यगतपद्मलोककये भ्यन्तरविशेषे, ज० १ बु० । स० । ज० । अमु० । ते च द्वा । प्रश्न० १ पद । औ० । स्या० । सत्यपुरुषो महापुरुषकैषामिन्द्रो । म० ३ श० ८ अ० । प्रश्न० । बालिनो वैराग्येभ्यस्तस्य रथानीकाधिपते, स्या० ५ आ० २ उ० । देवगायके, स च अञ्जकारजघनः नराकारमुक्तः । वाच० ।

किंपुरिसकंठ-किंपुरुषकण्ठ-पुं० । किंपुरुषकण्ठप्रमाणे रत्नवि-शेषः, "अष्टसंघं किंपुरिसकंठां" रा० । औ० ।

किंपुरिससंधार-किंपुरुषसंधाट-पुं० । किंपुरुषमुष्मे, संधा-टशब्दो युग्मवाची । ज० १ पद ।

किंपुरिसुधम-किंपुरुषोत्तम-पुं० । किंचरमेदे, प्रश्न० १ पद ।

किंमय-किंजय-त्रि० । कस्माद् भयमेषां ते किंमयाः । कुतो वि-भ्यस्तु, स्या० ।

अज्ञो सि समणे जगवं महावीरे गोयमाई समणे निग्मंथे आभतिता एवं वयाम् । किंजया पाणा सट्ठाजसो !, गो-यमाई समणा निग्मंथा समणे जगवं महावीरं उवसंकमति, उवसंकमिथा वंदंति नमंसति, वंदित्ता नमंसिथा एवं वयामी-तो तसु वयं देवाणुपिया । एयमहं जाणामी वा, पांसामी वा । तं जहा-जहं देवाणुपिया । एयमहं नो गि-ल्लायंति परिकेत्तए तमिच्छामी णं देवाणुपियाणं अ-त्तए एयमहं जाणित्तए अज्ञो सि समणे भगवं महावीरे गोयमाई समणे निग्मंथे आभतिता एवं वयामी-द्वसज्जया पाणा समणाठसो !, से णं भंते । वुत्तसे केण कहे !, जीवेण कदं पमाएण्, मे णं भंत । वुत्तसे कहे भेज्जंति ? अप्पमाएण् ।

(समणाठसो सि) दे भ्रमणाः ! हे आयुष्मन्तः ! इति गौ-तमादिनामैवान्तराभिप्रायः । अयं च जगवतः प्रश्नः शिष्याणां स्तुत्यादर्थं एवमेवापुच्छतेऽपि शिष्यस्य हिताय तत्त्वमन्ये-यमिति ज्ञापयति । उच्यते च-

"काथर पुच्छर सोसो, कहिं चउपुट्टा वयंति आयरिया ।

सोसाणं तु दिवटा, विउलतराणं तुउपुट्टाए" ॥ १ ॥

तत्राह (उवसंकमति सि) उपसंक्रामति उपगच्छति तस्य स-मीपवर्तिनां अभिनं । इह च तन्काशपेक्षया क्रियाया वसमान-त्वमिति वसमाननिर्देशो न दुष्टः । उपसंक्रयं वन्दते स्तुत्या, नमस्यन्ति प्रणमन्तः, एयमेव प्रकाशः (वयाम् सि) गान्-तत्वाद्बहुवचनार्थे एकवचनमिति । अत्रादिबुक्तवन्तः । नो जानामी विशयते, नो पययामः सामाज्यः । शाश्वती विक-ल्पायौ, तदिति तस्यादिनमर्थं किमयाः प्राणा इत्येवं शङ्कणं । [नो गिल्लायंति सि] न स्थायन्ति न क्षात्यन्ति परिकथयन्ति परिक-थनेन [नं सि] ततो [दुक्खमय सि] दुःखामृणादिकपाद्वय-मेषामिति दुःखजया [सं णं सि] तद् दुःखं [जीवेण कहे सि] दुःखकारणकर्मकरणाद् जीवेन कृतमित्युच्यते । कथमित्याह- (पमाएणं सि) प्रमादेनाज्ञादिना बन्धदेतुना कारणभूतेनेति ।

उक्तं च-

"पमायो व भुणिदिदि, अणियो अज्जेयभा ।

अप्पानं संसमो चेष, मिच्छानाणं तहं व ॥ १ ॥

रागां दोसां मग्गस्सो, धम्मस्मिं च जल्लयरो ।

जोगाणं पुण्णोहाणं, अट्ठा धाज्जियव्वणां" ॥ २ ॥

तत्र अट्ठो लिप्यते, प्रमादेन बन्धदेतुमतिपक्षभूतत्वादिनि । अस्य च वृत्तस्य "दुक्खमया पाणा १ जीवेण कहे दुक्खे पमा-एणं २ अपमाएण अट्ठाह" इत्येवं प्रश्नोत्तरत्रयेऽप्युक्तम् । जिज्ञानकाशतारो कटव्य इति, जीवेन कृतं दुःखमित्युक्तम् । आ० ३ श० २ उ० ।

किंपद्वय-किंपद्वय-त्रि० । कि मयं यस्य तत् किंपद्वयम् । किं शब्दस्यापेक्षायाम् असारः, प्रश्न० ४ सम्म० द्वार ।

किंसंठिय-किंसंठित-त्रि० । कि संस्थितं संस्थानं संस्थित्यर्थः । सा किंसंस्थिता । अ० म० ४ पाठो । केन कारणेन संस्थितायां कस्यच संस्थानमस्या इति ज्ञायः । प्रश्न० ११ पद ।

किंयु-किंयु-पुं । कश्चित् शुक इव शुकपुत्रमभ्युपस्थात्
पलायं, वाच० । स्था० । अनु० । रा० । औ० । पलायकुसुमे,
ज्ञा० १ भु० ६ अ० ।

किंयुयकुसु-किंयुयकुसु-न० । पलायकुसुमे, स्था० ८ डा० ।

किंयुयकुसुसमाण-किंयुयकुसुसमान-वि० । रक्तया पलाय-
कुसुसमाने, " किंयुयकुसुसमाणाणि वक्रासहस्रांश्च विणि-
म्युयमाह " स्था० ८ डा० ।

किंयुयवण-किंयुयवण-न० । पलायवणे, रा० ।

किंयंत-कृत्यमान-वि० । छिद्यमाने, पीड्यमाने च । सूत्र० १ भु०
११ अ० ।

किञ्च-कृत्य-वि० । उचितकार्ये, उक्त० १ प्र० । कार्ये, तं० ।
कर्त्तव्ये, सूत्र० २ भु० ६ अ० । तं० । नि०
चू० । प्रयोजने, नित्यकरणिये च । " किञ्चार्हं करणि-
जार्हं । " उचितानुष्ठाने, उक्त० १ प्र० । अनुष्ठाने, आचा० २
भु० १ अ० २ उ० । सूत्र० । विहितानुष्ठाने, वं० वं० ४ प्र० । कर्त्त-
व्यानि, प्रयोजनातीत्यर्थः । अथवा कृत्यानि नैतिकाणि, करणी-
यानि कार्याचिन्तकानि । ज्ञा० ३ प्र० । कृत्यं करणाय पञ्चमपा-
चनकण्डनपेयार्थादिको नृत्तापमर्दकारो व्यापारः । सूत्र० १
भु० १ अ० ४ उ० । " पङ्क्तिस्त्राणं कर्तये किञ्चानमकरणे
" कृत्यानामास्यनीयानां कालस्याप्यायार्थानां योगादीनामकरणे-
ऽनित्यपादेऽनासेवने । आचा० ४ प्र० । कृतिं वन्दनं तद्वर्ति
कृत्याः, वन्दनादिवाङ्मयप्रत्ययः । अर्थात् आवाच्योद्दिष्टु, उक्त० १
अ० । " न पिष्टो न पुरो नैव किञ्चान पिष्टो " ।
उक्त० ३ प्र० । व्याकरणप्रसिद्धे पाणिन्यादिपरिभाषिते त-
व्यादी ल्युत्पत्त्यप्यन्यानीयव्यक्त्यालमर्थे प्रत्यये, वाच० ।
कृत्यं कर्त्तव्यं साधयानुष्ठानं, तत्प्रधानः कृत्यः । गृहस्थे, सूत्र०
१ भु० १ अ० ४ उ० ।

किञ्चक्र-कृत्यक्र-पुं । ग्रामकृते नियुक्ते ग्रामव्यापके, नि०
चू० २ अ० । हू० ।

किञ्च-कृत्या-क्री० । क कयट् टाप् । " इच्छापूर्व " । ॥ ११२५
इति श्रुत इत्यम् । प्रा० १ पाद् । इयमिच्छाकृत्याज्येऽभिचारो-
द्देश्यनाशकः, देवादिसृष्टिमेव च । सा च वैदिक्काभिचार-
कृत्याज्यया अष्टदशविंशतिवैश्या देवादिसृष्टिकृत्याज्यया
आभिचारोद्देश्ये पुरुषं निहत्य नश्यतीति अथर्ववेदे प्रसि-
द्धम् । वाच० ।

कृत्या-क्री० । उपायांस्यर्थे, सूत्र० १ भु० १ अ० १ उ० । वि-
धायस्यर्थे, हित्येत्यस्यर्थे च । वाच० ।

किञ्चि-कृत्ति-क्री० । कृत्वेते ह्य कर्मणि किञ्च " कृत्तिष्यते
चः " । ८ । ३ । १३ । इति संयुक्तस्य चः । " अनादी
शेषादेशायादिवचः । ८ । ३ । ८९ । इत्यादेशस्य सव्य
क्षित्वम् । प्रा० १ पाद् । सुगादिबर्म्मणि, कृत्तिवाससि, त्वञ्चि, मूर्ध-
नने, कृत्तिकामहने च । गृहे, वाच० ।

किञ्चोपदेश-कृत्योपदेशक (ग)-पुं० । कृत्यं करणीयं वच-
नभाष्यमकण्डनपचार्थादिको नृत्तापमर्दव्यापारस्तत्त्वोद्देशः, तं

वचनन्तीति कृत्योपदेशगाः, कृत्योपदेशका वा । गृहस्थेऽप्येव
कृत्तु, सूत्र० १ भु० १ अ० ४ उ० ।

किञ्चोपदेश-कृत्योपदेशक-पुं० । कृत्यं कर्त्तव्यं कर्त्तव्यानु-
ष्ठानं तत्प्रधानः कृत्या गृहस्थाः, तेषामुपदेशः संरम्भसमार-
म्भारम्भरूपः, स विद्यते येषां ते कृत्योपदेशिकाः । सावद्यगृहि-
स्थापारे प्रवक्ष्यते, सूत्र० १ भु० १ अ० ४ उ० । " हिक्वा जं
पुण्यसंज्ञां, सित्या किञ्चोपदेश (सि) गा । " सूत्र० १ भु०
१ अ० ४ उ० ।

किञ्च-कृत्य-पुं० । भ० । कृत्यं रक्त, गोऽन्तर्देशः " इच्छापूर्व " ।

। ८ । १ । १३८ । इति श्रुत इत्यम् । प्रा० १ पाद् । वाच० ।

स्वनामचयते त्वत्, ज्ञा० ।

संतापनादिनेदेन, कृच्छ्रमुक्तमनेकथा ।

अकृच्छ्रादितकृच्छ्रेषु, हन्त । संतारणं परम् ॥ १६ ॥

(संतापनादीति) संतापनादिनेदेन कृच्छ्रं कृच्छ्रनामकं
तत्प्राप्त्यर्थे कृत्या, आदिना पादसंपूर्णकृच्छ्रमहः । तत्र
संतापनकृच्छ्रं यथा— " इयहमुष्णं पिबेदमुष्णं, इयहमुष्णं
भूयं पिबेत् । इयहमुष्णं पिबेदमुष्णं, इयहमुष्णं पिबेदमुष्णः " ।
इति । पादकृच्छ्रं स्वतन्त्रं " एकमन्त्रं नैकेन, तथैवाद्यादि-
तेन च । उपवासनेन चैकेन, पादकृच्छ्रं विधीयते " इति । सम्पूर्ण-
कृच्छ्रं पुनरतदेव वस्तुर्गणनमिति । अकृच्छ्रादिकृच्छ्रेषु न-
रकादिपातकफलैश्च पराधेषु, हन्तीति प्रत्यवधारणं, संतारणं सं-
तरणहेतुः परं प्रकृष्टं प्राणिनाम् ॥ १६ ॥ ज्ञा० १२ ज्ञा० । यो०
वि० । कष्ट, दुःख, कष्टसाध्यं, कष्टयुक्तं च । जि० । वाच० । " परं
किञ्चेन जनां सो अनीच विसमो " भा० म० ८ । पापे,
न० । मृच्छ्रकृच्छ्रयोरे, पुं० । कृच्छ्रं वेदवने सुखां कथ्यत् । पा-
पार्थकीर्णायाम्, कृच्छ्राय पापं चिदीरिति, सुखां अस्त्यर्थे वा
मनुष्यस्य वा, कृच्छ्रवत् पक्षे हिनाः किञ्चिन् । तस्यै, नि० । वाच० ।
किञ्चोपायगव-कृच्छ्रमायगत-वि० । कष्टे पतितप्राणे, " कि-
ञ्चोपायगव दिसां शिसि पतिसिदित्वा " । अ० ७ शृ० ६ उ० ।

किञ्चोत्तम-कृच्छ्रोत्तम-वि० । दुर्गमे दुष्प्राप्ते, स्था० ६ डा० ।

किञ्चविधि-कृच्छ्रविधि-क्री० । दुर्गमे, दुःखेन गमने, दुःखेन

गम्यमाने च । स्था० ६ डा० १ उ० ।

किञ्चित्-किंयथा-वि० । मूल्येन शुद्धमार्गे, प्र० २ अ० १० प्र० ।

किट्ट-किट्ट-न० । किट्टो इहमावः । धाम्नां मले, तैलाद्यो-
भागरथे मले च । वाच० । होहादिमले, आचा० १ भु० १
अ० १ उ० ।

किट्टा-कीर्तयित्वा-अभ्य० । गुणं प्रति विनयपूर्वकं मया म-
वृत्त्यः सकारात् सम्यक् प्रकारेण सम्पूर्णमधीतमिति कथ-
नेन कीर्त्तनं कृत्येत्यर्थे, " किट्टा सोहृत्ता आराहिता " ।
उक्त० ३६ अ० । आभिर्भावित्येत्यर्थे, सूत्र० १ भु० १६
अ० । यथाश्लिखत् प्रावाहं प्रतिपादित्येत्यर्थे, आचा० २
भु० ६ अ० २ उ० ।

किट्टण-कीर्त्तन-न० । कृतः कीर्त्तदेशः । सौचं कीर्त्तं वा, प्राप्ते
द्वन्द्वः । वाच० । कीर्त्तनं नाम या प्रथममनुरूप आदिता, सा भग-
वतः सर्वभूतानामुत्तरव्य लोकस्य पृथ्वा क्षीपक्यां गतिः प्रसिद्ध-
त्वादि । एवं सर्वेषामपि प्रकृष्टाकरणाक्रोहाद् गुणाद् कीर्त्तयति,
कृ० ३ उ० । सुमार्थकथने, कृ० ३ उ० ।

किट्टि-किट्टि-ली० । एकांशरां बुद्धि कयावयित्वाऽनन्तगुणही-
नैककर्मण्युत्पादनेन योगस्यावरीकरणे, भा० म० द्वि० । "आयु-
ष्यविशोहीय ब्रह्मजागोर्लुपविमयमं किट्टि" अप्रुपं वा विशुद्धा-
न्नुभागयोऽनन्त्योऽनन्त्य एकांशरबुद्धिवाचनेन हीनत्व हीनत्व
रस्य यद् विनञ्जनं सा किट्टिः । किमुक्तं भवति-पूर्वस्पर्क-
स्योऽप्युत्पन्नकर्मण्यस्य वर्णना सुहीत्या तासांमनस्तुहीनर-
सतामापाय बृहन्तरासतया यद् व्यवस्थानं यथा यासां वर्णना-
नामसंकल्पनया अनुभागाभां शतं अन्तरं सुस्तरकांशरं वा-
ऽस्तिव, तासामनुभागाभां यथाक्रमं पञ्चविंशतिः पञ्चदशकं पञ्च-
कमिति ताः किट्टयः । पं० स० १२ द्वार । कर्म० ।

किट्टियोस-कीर्तिषो-न० । स्नानमक्याते विमानमेदं, स० ६ स० ।

किट्टिचा-कीर्तियेत्वा-अण्य० । आत्यन्त्यः उपविश्यत्यर्थे, कल्प०
ए क्षण ।

किट्टिय-कीर्ति-त्रि० । कृतः कीर्तयेदो कः । व्याचर्षिते, सूत्र०
२ सु० ६ अ० । कथिते, प्रतिपादिते च । सूत्र० २ अ० ३ अ० ।
"सप्त सप्त मियाणं मिक्खुपकिमा अहाकणं कांसिया तीरिया
किट्टिया जाय आराहिवा भवइ" कीर्तिता नामत इदं चेद् अ
कसैव्यमस्यां तत्कृतं प्रत्येयमिति । श्या० १० डा० । कीर्तिता
पारणकदिनेऽयमयं आनिम्रहकविशेषः कृत आसीदस्यां प्रतिमा-
यां स आराधित पद्यायुता मुक्तलोऽहमिति वृत्तमहं कीर्ति-
मात् । श्या० ७ डा० । दशा० । आ० ५० ।

किट्टिया-कीटिका-ली० । साधारणशरीरबाह्वर्धनस्पतिकावि-
काविशेषे, प्रभा० १ पद० जी० । अनन्तजीविशेषे, म० ७ अ० २ अ० ।

किट्टिस-किट्टिस-न० । आलोको, अरसांश, अणु० । सूत्रमेदं, कर्णा-
धीनां यदुद्भूतं किट्टिसं तज्जपणं सूत्रमपि किट्टिसम्, अथवा यते-
नामिषोणधोनां द्विकाविसंयोगानिष्यं सूनं किट्टिसम्, अथवा
उक्तोपपञ्चादिजीवसोमनिष्यं किट्टिसम् । अणु० । विरो० ।
आ० म० ।

किट्टिसिय-किट्टिसिक-पुं० । प्राणदात्री, अ० ६ श० ३३ अ० ।

किट्टिकय-किट्टिकृत-त्रि० । इल्लहणीकृते, प्रब० ७९ द्वार ।

किट्टि-कट्टि-त्रि० । कर्म कर्मणि कः । हस्तविदारिते, पि० । प्राचे
म० । कथेय, ततः हडा० भावे इमनिष् । अतः १ । कट्टिमन् ।
कट्टये, कथेणे, पुं० । वाच० ।

किट्टि-किट्टि-पुं० । ली० । "किट्टिरिदो रो कः" । ८ । १ । ५२ ।
इति रस्य कः । श्रुते, प्रा० १ पाद ।

किट्टिकिडिया-किट्टिकिटिका-ली० । निर्मासास्थिसंघनिधि
उपवेशनादिक्रियासमूहे शब्दविशेषे, अ० २ श० १ उ० ।

किट्टिकिडियान्य-किट्टिकिटिकानृत-त्रि० । किट्टिकिटिकां नृ-
ता प्राप्नो यः स किट्टिकिटिकानृतः । कृशराजपवेशनादिक्रि-
यासमये शब्दायमानास्थिके, ज० २ श० १ उ० ।

किट्टिम-किट्टिम-पुं० । किट्टिरिव आस्ति कृष्णत्वात् । भा-कः ।
कशंकादे, सर्वदशमोपपन्नमेदं, म० । तज्जपणं तन्मोक्तं यथा-
"मत्तं क्वाविहृत्तं अनमुककात्, तव स्तिगधकृणं किट्टिमं यदस्ति"
वाच० । इत्युक्तकथने सुबुद्धुत्वाविशेषे, म० ७ श० ६ उ० ।
"किट्टिमं अथासु काशं तं रसियं यदस्ति" नि० ५० १ उ० ।

किट्टि-किट्टि-ली० । स्थविरभाषिकायाम्, सु० २ उ० । श्रुते,
पुं० । हे० मा० २ धर्मे ।

किट्टित-कीटित-त्रि० । अन्तर्भूतकारितायत्वात् अन्यत्र कीर्य-
ति, म० १३ श० ६ उ० ।

किट्टा-कीट्टा-ली० । कीर्य भाषे अः । प्रमेदे, सूत्र० १ सु० १
अ० ३ उ० । हास्यकन्दर्पहस्तसंस्पर्शमालिङ्गनादिकायां बहुक-
यकुकारिकायाम्, सूत्र० १ सु० ६ अ० । "सहस्सं दय्यं रति कि-
ट्टे, सह सुत्तासणापि च" उक्तं १६ अ० । नि० ५० । सारि-
चतुरङ्गसूताध्यायं क्रियायाम्, जी० । कीर्याप्रधानायां दशया-
य, "बाला किट्टा मंदा" इति दशदशास्थियं द्वितीया । तं० ।

किट्टापरिहार-कीट्टापरिहार-पुं० । सप्तधत्ताज्जलकजलकु-
क्षुत्पुष्टादिवर्जनं, दश० ।

किट्टारतिपत्तिय-कीट्टारतिमत्तय-म० । कीट्टायां रतिरानन्दः
कीट्टारतिः, अथवा कीट्टा च रतिश्च कीर्यानी, सा, ते वा, प्रात्य-
यो निमित्तं यत्र तत्कीट्टारतिप्रत्ययम् । म० १३ श० ६ उ० ।
कीट्टारुपा रतिः, अथवा कीट्टा च केलनं, रतिश्च निधुचनं की-
ट्टारनी, सेव, त एव वा प्रत्ययः कारणे यत्र तत्कीट्टारतिप्रत्यय-
म् । किट्टाभिमतकः, "कि पत्तिय चं भेत ! असुरकुमारा देवा
तमुक्तायं पक्कंरति ? गोयमा ! किट्टारतिपत्तिय वा" । अ० १४
श० ३ उ० ।

किट्टि-कट्टि-पुं० । कृष्णते इति कृषिः । संज्ञेगाय प्रतारिके स्थाने
नीयमाने, "सिगाविशेषं काटं, सांहुकिट्टि पत्तियतो" म्य० ३
उ० । स्थविर, सु० १ उ० । आवा० । आ० ५० ।

किट्टिण-किट्टिण-न० । वंशमये तापससंघाद्विभि भाजनावि-
शेषे, म० ७ श० ६ उ० ।

किट्टिणपट्टिरुग-किट्टिणप्रतिरूपक-म० । किट्टिनं वंशमयस्ता-
पससम्बन्धी भाजनाविशेषः, तत्प्रतिरूपके किट्टिणकारे वस्तु-
नि, "यमं महं आयसं किट्टिणपट्टिरुगमं विउत्थिता" म० ७
श० ७ उ० ।

किट्टिणसंकाश्य-किट्टिणमाङ्गुलिक-म० । किट्टिनं वंशमयस्ता-
पसजाजनाविशेषः, तत्सह तयोः साङ्गुलिकं भारोद्वहनार्थं कि-
ट्टिणसाङ्गुलिकः । कायटे, "कायटं" इति प्रसिद्धेऽर्थे, अ० १
श० ७ उ० ।

किट्टिय-किट्टिक-पुं० । स्थविर, सु० १ उ० ।

किणं-कीणत्-त्रि० । किण्वत् कथेय गृह्णाति "से किणं किना-
धमाने इणं वायमाने" सूत्र० २ सु० १ उ० ।

किण-किण-पुं० । कथ गतो अच्, पूर्ण० अत इत्यम् । शु-
ष्कमणे, मांसवर्था, धर्मेण जे विहे च । वाच० । आवा० ।

किणय-कणय-म० । शूलमेव ग्रहणे, प्रम० ५ स० ५ चार ।

किणयेमाण-कापयत्-त्रि० । कथेय परं ग्राहयति, "से किणं
किणयेमाणं" सूत्र० २ सु० १ अ० ।

किणिय-किणिक-पुं० । अङ्गितज्जातिमेदं, ये वादित्राणि

परिवृष्टास्ति, वप्यानां च नगरमध्ये नवियमानायां पुराणे बाधयति ।
व्य० ३ उ० । “ किशियाउ बरयाआ बलिति ” पं० ब्यू० ।

किशित-न० । बाधभेदे, रा० ।

किशो-प्रत्य० । प्रभे, “ किशो प्रभे ” । ॥ २ । ३१६ । किशो इति
प्रभे प्रयोग्यम् । “ किशो युवति ” प्रा० २ पाद । कस्मात्,
कि कसि “ किमो विणोडीयो ” । ॥ ३ । ३८ । इति कसंदि-
वाराः । कुत इत्यर्थे, प्रा० ३ पाद० ।

किशु-किएव-न० । सुराधीने, पापे च । बाध० । अनन्तजीवि-
कवनस्पतिभेदे, आचा० १ भू० १ प्र० ५ उ० ।

कांशि-प्रि० । क-कः । क्लिष्टे, स्वा० १ उ० । प्रक्ष० । बाधजन्मे,
मिहिते, विक्लिष्टे, दिक्षिते च । बाध० ।

किशुअ-विलुप्त-प्रि० । आर्धे, प्रा० ४ पाद ।

किशुपुनसंठाणसंतिअ-किएवपुनसंस्थावसंस्थित-वि० । सुरागो-
पककपणपुत्राकिश्वधुपुत्राणां । पुनसंस्थानसंस्थिते, वस० २ म० ।

किशुपुत्रा-क्रो० । तपुत्रक-पुं० । वृत्तकगजपुत्र, आ० ब्यू० ४ अ० ।

किशुर-किन्नर-पुं० । रत्नप्रभाया उपरितमयोजनसहस्रवर्तिभू-
मन्तरिकायाहमपयगपञ्चमनिकायकपे स्थानरज्ज्वरे, जं० १
वह्ण० । कल्प० । ज० । प्रक्ष० । रा० । उ० । मनु० । आ० । “ कि-
शुरा ” इत्यादि किशुरा इत्यादिधाः । तदाया-किशुराः १ किपुव्याः २
किपुवयोत्तमाः ३ किन्नरोत्तमाः ४ हृदयंगमाः ५ कण्ठाग्निनः ६
आग्निजनाः ७ मनोरमाः ८ रतिप्रियाः ९ रतिश्रेष्ठाः १० । चमर-
स्यास्तुरेकस्यासुरराजस्य रथानीकाधिपती, स्वा० ७ डा० ४ उ० ।
बाधार्थेन, प्रक्ष० ४ आ० ४ द्वार । धीयस्तेषु नवीयकरत्न आ-
सनयते, न च त्रिमूला यक्षः रत्नयः कूर्मवाहनः पद्मजं
अपूपकगदाभययुक्तं किशुपाणिप्रयो नकुतप्रदेशकृत्मासायु-
कपाणिप्रयश्च । प्रय० २६ उ० । वसतादानीं द्वीपकुमारानां-
मित्रक, स्वा० ३ डा० ३ उ० ।

किशुरसंठा-किन्नरकण्ठ-न० । किन्नरकण्ठदमाखे रत्नविशेषे,
जी० ३ प्राति० ।

किशुरगेजसवण-किन्नरगेयध्रुवण-न० । विव्यगीतध्रुवणे, धो०
११ विव० ।

किशुरसंधार-किन्नरसङ्घाट-पुं० । किन्नरयुग्मे, संधाटशब्दो यु-
ग्यवाची, जं० १ वक्ष० ।

किशुद-दशी-शोभमाने, दे० ना० २ वर्गे ।

किशु-कृष्ण-पुं० । वर्णविशेषे, यहा० १ पद । जी० । रा० ।
“ एको किशुद ” स्वा० १ डा० १ उ० । कृष्णवर्णयुक्ते, लू० प्र०
२० पाद० । काश्मर्ये, जी० । प्रक्ष० । कृष्णेनाहृदशसहस्रसा-
धूनां बन्धनकानि दृष्टानि, तानि कि लक्ष्या, क्षम्यया वा, यदि
क्षम्या तदा वीराशालाविक्रयस्थितिं तथैव, क्षम्यया चेति प्रभे, उत्त-
र-क्ष-क्षमेन सहस्रादिपारिवारसहितं यावन्नापुत्रादीनामप्रसरा-
जां बन्धनकानि दृष्टानि, तदनुयायिसमन्परिवारस्थापि तानि
समाधत्तायेव, ततो मनसा त्वष्टादशसहस्रसाधूनां दृष्टायेव,
वहीत्येन कथ्यते तदा चेत्ता न प्राप्नोति, वनो दिनमानं
तदा महाभाभूत, तथा कृष्णस्थापि बन्धनकानां विहाता
वास्ति, तस्माद्वीराशालाविक्रय बन्धनकदाने न काऽप्यावद्वृत्ति
लभ्यम् । ११७ प्र० । लेन० ३ उ० ।
१३३

किशुदकुंअ-कृष्णकङ्कण-न० । कृष्णवर्णे कङ्कणके, ल० रस० ।

किशुदकरवीर-कृष्णकरवीर-पुं० । कृष्णे वृत्तभेदे, रा० ।

किशुदकेसर-कृष्णकेशर-पुं० । कृष्णबकुले, रा० ।

किशुदग-कृष्णगङ्गा-पुं० । सप्तमे बासुदेवस्याचार्ये, ति० ।

किशुवापरजय-कृष्णवापरध्वज-पुं० । कृष्णवर्णसामरयुक्त-
ध्वजे, आ० । रा० । जं० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णद्वज्राय-प्रि० । कृष्णा गद्या आकारः सर्वावि-
संवादिनया येषां ते तथा । सर्वाश्च प्राणि कृष्णाकारेण, रा० ।

किशुद्वज्राया-कृष्णद्वज्राया-जी० । आदित्यावरणज्ये वस्तु-
विशेषे, जी० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णप्राक्कि-पुं० । “ जेसिमवट्टो पोमल-परिय-
हो होह संसारा । ते सुखपक्कियावडु, इयरेणुं किशुद्वज्राय ”
इत्युक्तमर्थेण वृद्धप्राक्कियतिरिक्ते, स्वा० १ डा० १ उ० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्र-पुं० । चतुरिभ्यश्चसंयुक्तिमभ्युत्पलके चतु-
रिभ्यश्चजीवभेदे, प्रक्ष० १ पद । जी० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्राज-पुं० । कृष्णवर्णे बन्धुजीववृत्ते, रा० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्राजिन-न० । कृष्णहरिचर्मणि, आ-
चा० १ भु० ३ अ० ६ उ० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्राजिन-जी० । कृष्णादिद्रुयोपाधिकजीव-
परिखामविशेषे, पा० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्राजिन-पुं० । पादद्वयचरित्रे आम्भिनसि-
ताष्टम्यां कृष्णजसोक्तम्, नेमिचरितेऽपि लोकोक्तौ च आच-
यासिताष्टम्यामिति, कथमनयोः संगमिरिति प्रभे १, उत्तर-
अत्र मतात्तरं रूपमिति । ६१ प्र० । लेन० १ उ० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्र-पुं० । संप्रजातियशेषे, जं० १ वक्ष० । रा० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्र-जी० । श्रीकुन्नुनाथस्य आर्याध्याम्, ल० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्र-जी० । अज्युष्टोपे मन्दरस्य पर्वतयोस्तोरण वह-
न्या रक्तया महानद्याः समपिकायां महानद्या, स्वा० १ उ० ।

किशुद्वज्राय-कृष्णपुत्राजिन-पुं० । कृष्णाऽवजातो येषां ते कृष्णा-
वमासाः । रा० । कृष्णप्रभेण, कृष्णा पञ्चजानास्ततः कृष्णावजा-
साः । जी० । हा० ।

किशु-कीर्त्त-पुं० । संशयने, आ० ब्यू० २ अ० । “ कृत ” संशयने,
“ वपवादाश्च ” । ७१ । १०१ । इति (पाणि०) श्रूत इह रत्नरत्नम् ।
उपधायां चानि वीर्यः । बाचा० । “ अहिंते किशुद्वज्राय, वक्ष्योऽसि पि
केवली ” । कीर्त्तयिष्ये नामोचकारणपूर्वकं स्तोत्रम् । ७० १ अ० ।
कीर्त्तयिष्यामि प्रतिपादयिष्यामि । आ० प्र० ५ । संशय-
यिष्यामि । आ० ब्यू० २ अ० । कीर्त्तयिष्ये अग्निधास्ये । आ० १
भू० १ अ० १ उ० । “ किशुद्वज्राय पदयिष्यामि पन्नवत्सामि
पदा ” । आ० ब्यू० १ अ० । पारणकार्त्तये इहं चेदं चेतस्याः कृष्णे
कृतमित्येवं कीर्त्तयाम । हा० १ भू० २ अ० ।

किशु-कीर्त्त-न० । संशयने, व्य० ७ उ० । शुशोचकार-
स्य कर्त्तये, उत्त० ३१ अ० ।

किंति-कीर्ति-श्रीः । कीर्तनं कीर्तिः । अद्भुतपुण्यनामित्येवं लक्षणं, आद्यः ३ अ० । सर्वदेव्यापि साधुवादे, स्यात् १० जा० । ८० । कीर्तने, संशयने, स्थापने च । कर्म० १ कर्म० । दानपुण्यफलवाय, एकदिग्गामिनां वा (कर्म० १ कर्म०) प्रसिद्धौ, स्वा० ८ जा० । प्रश्नः १ पं० सं० । औ० । आ० २० । भ० । सूत्र० । सुखायाम्, व० १३ विव० । शुणोत्कीर्तनकथायां प्रशंसायाम्, पं० सं० ३ द्वार । सर्वत्र गुणप्रवादे, वश ७ अ० । कीर्त्या उपलक्षितः " तदेव विजयो राया, अण्डा किंतिपथ्य " उच्यते १३ अ० । पञ्चमयागहिसायाम्, तस्याः क्वातिहेतुत्वात् । प्रश्नः १ सत्यः द्वार । केशरिमहाह्वयपिपतिवेत्तायाम्, नीलकण्ठकेशरिद्वये कीर्तिदेवता । स्यात् १३ डा० ३ उ० । नीलवर्णवर्चस्वैरुपैतस्य केशरिद्वयस्य । स्यात् १३ धक्क० । स्यात् १ । सौधमे कथं कीर्त्यतेत्ययमनादयाम्, नि० । (तत्पदेमवबलकयता निरवायिकादीनां चतुर्थधर्मस्य पुण्यश्लोकायां चतुर्थधर्म्यने लुभित, तैषोके अद्वैतवक्तव्यत्वाद्वागम्या) विस्तरे, कर्दमे च । आद्यः ० ।

किंतिकर-कीर्तिकर-वि० । सर्वदेव्यापि साधुवादे, तं० । क्वातिकरे, हा० १ कु० १ अ० । श्रीशृङ्गभनायस्य क्वातिरिक्तमे पुनः, तत्प्राप्तिं देवतेन्द्रे च । पुं० । कल्प० ७ कृण ।

किंतिचंद्र-कीर्तिचन्द्र-पुं० । स्वनामक्याते चम्रेभ्यः, च० २० । (तत्कथा " अक्कूर " शब्दे प्र० जा० १२६ पृष्ठे उदाहृता)

किंतिधम्म-कीर्तिधर्म-पुं० । स्वनामक्याते राजेन्द्रे, " सीहउरे नयेर किंतिधम्मो नाम राया, तस्स कुपण्णो देवीय धुयाडं पडमासरी पाया एसा वि प्रज्ज वष (तया) " वश० ।

किंतिधर-किंतिधर-पुं० । स्वनामक्याते राजेन्द्रे, यस्य आर्यायाः कोशलजनन्याः निरनुकम्पतायां कथा प्रसिद्धा । तं० ।

किंतिपुरित-कीर्तिपुरुष-पुं० । कीर्तिप्रधाने पुरुषे, " एष सल्लु पडिखण, किंति (की) पुरिताण वासुदेवान् " स्यात् ६ डा० आद्यः ० ।

किंतिम-कुंतिम-वि० । कर्तृकरणव्यापारसाधये, सूत्र० २ कु० १ अ० । आ० २० ।

किंतिम-कीर्तिमती-श्रीः । ऊजितसेनाचार्यसत्कर्महस्तिर-कालाकाम्या, यदन्तिके करद्वारकवृत्राजभायां प्रव्रजिता । आद्यः ८० । " अल्लोभ्या " शब्दे प्र० भा० ७८५ पृष्ठे कथा उक्ता । आद्यः ० । प्रश्नचक्रवर्तिलक्षणायां कीर्तिसंलक्षणायां, उच्यते १३ अ० । कीर्तियुक्ते, वि० । आद्यः ० ।

किंतिप-कीर्तिप-वि० । स्वनामनिः प्रांकेषु, ल० । आद्यः ० । " किंतिपविधिमहिया, जे जे ओगहल लमपा सिद्धा " कीर्तिता स्वनामनिः प्रांकाः वदित्तास्त्रिविधयोगेन सम्यक् स्तुताः, महिताः पुण्यादिभिः पूजिताः । पं० २ अक्षि० । नामत उपाधिचिया संशब्दिते, स्यात् २ डा० ४ उ० । निरूपिते, तं० । कीर्तितं भोजनवेशापमयुक्तं मया प्रत्याक्यातं तत्पुण्यपुत्रा मोक्षे इत्युच्चारणेन शब्दितं विबुधैः प्रत्याक्याने, प्रव० ४ द्वार । भावः ० ।

कीर्तिद-वि० । कीर्तिमदे, औ० ।

किंति-वि० । किंतिमाणे, " किंतिया सिद्धा " अद्य २ उ० । तं० ।

किंतिपमित-किंतिपान्त्र-वि० । किंतिमाणे, तं० ।

किंति, वैजय-कीर्तिवैजय-पुं० । श्रीह्रीरविजयसुरिस्थित्यै, कल्प० ।

" श्रीह्रीरसुरिसुरोः प्रवरी विनेयो, जानौ शुनौ सुरगुरोरिव पुण्यन्ती । श्रीमोमसोमविजयविजयवाचकैः, सत्कीर्तिकीर्तावजयाभिषवाचकैः " १ १ कल्प० ६ क्षण ।

किंतिपण-कीर्तिसेन-पुं० । प्रह्लादसत्त्वधर्म्यारत्नस्य पितरि, उच्यते १३ अ० ।

किंति-कथम्-अव्य० । " कथययातायां यादेरेमेमेहा मितः " । ८ । ४ । ४०१ । इति यादेरेवयवस्य द्विविधादेशः । केन प्रकारेणेत्यथ, प्रा० ४ पाद ।

किंतिरत्न-किंतिरत्न-पुं० । स्वनामक्याते राजेन्द्रे, यः शकं समरे निजित्यापि शपशतोऽङ्गरो जातः । नि० सू० १ उ० । [इति " चुल्लकलाप " शब्दे वक्ष्यते]

किमाहार-किमाहार-वि० । किमाहारयतीति प्रश्लेषणं, भ० १४ शा० ३ उ० ।

किमि-कु (क्रि) मि-पुं० । कम इन्, अत इत्थम् । " क्रमेः सं-प्रसारणं च " ॥ ५९० ॥ (उणादि) इत्यतः संप्रसारणानुवृत्तौ " क-मितमिशमितस्तनामत इव " ॥ ४९६ ॥ (उणादि) इति कुमिः । अन्वयाः किमिः । कुलजन्तुभेदे, सातायाः कुमियुक्ते, खरे, गर्वने च । वाच० । विष्टामिस्त्री, तं० । भावाः ० । सूत्र० । " किमिउत्पन्नपगलंतपुपकहे " धर्मानिकल्पधर्मानां ऊर्ध्वं वध्यमानां प्रगलंतपुपकहेति यस्य स तथा तस्य । प्रश्नः ३ आद्यः ० द्वार ।

किमिच्छय-किमिच्छक-न० । कः किमिच्छति, यो यदिच्छति तस्य तद्दानम्, समयपरिभाषये किमिच्छकमुच्यते । इन्द्रादाने, आ० २० प्र० । दश० । किमिच्छति किमिच्छतीति पृच्छति प्रश्नकारकं, भोजनाद्यधर्माह्वानाय नियुक्ते भृत्यादौ, इच्छाविषय-प्रश्नपूर्वके पृच्छानुपपत्त्येवमात्रेऽपि, वाच० ।

किमिण-कुमिण-वि० । कुमियुक्ते, प्रश्नः ३ आद्यः ० द्वार । " किमिणबहुदुरनिगंधेषु " प्रश्नः ५ सं० द्वार । कुमिरस्यस्य । कुमियति, वाच० ।

किमिय-कुमिय-न० । " कोसजपट्टमादी, जं किमियं तु वसुध-ति " इत्युक्तलक्षणे कोश्यादौ वस्त्रभेदे, पं० भा० । पं० सू० ।

किमिरागकंबल-कुमिरागकंबल-पुं० । कुमिरागरके वस्त्रे, प्र-श्नः ० १९ पद ।

किमिरागरत्न-कुमिरागरत्न-न० । कीटजन्मभेदे, वस्त्रभेदे च । आ० २० । अत्र वृद्ध्याख्या-कथिद् विषये अनुसृग्दिशोक्तिं शुद्धित्वा केनार्थं योगेन एकं नामनस्येदं स्थाप्यते, तच्च च प्रभूताः कुमयः सन्तुपपन्ते, ते च वातामितापिषां भाजनचिह्नैर्निर्गम्य तदासत्वं पदेनानां साक्षात्तं प्रसूज्यन्ति, तच्च कीलकेषु लम्बाः परिरुह्यन्ते, तत्कुमिरागं पट्टसूत्रमुच्यते । तच्च रक्तवर्णैः कुमिसमुत्पत्त्या स्वपरिणामेन एव रक्तं भवति । अन्ये त्वनि-दधति-यदा तत्र गोर्णिते कुमयः समुत्पन्ना भवन्ति तदा सङ्क्रमिकमेव तत्पलित्वा किंदि संपरित्यज्य रक्तां शुद्धये, तच्च च किंदियोगः प्रक्रियते, तेन यद्रज्यते पट्टसूत्रं तच्च कुमिरागमिति । तच्च यौताद्यवस्थास्वर्णिन मन्नागवि रगं मुञ्चति । आ० २० प्र० । अनु० । ३ अधिरक्तमयं सत्पद्यते तच्च तैवैव सुदित्वा क-चवरमुत्तार्य तत्तुल्यं किंदि योमं प्रक्रियं पट्टसूत्रं रज्ययति, च

च रसः कुमिरागो ज्ञस्यते अनुसारीति, तत्र कुमीणां रागो र-
क्षकरसः कुमिरागस्तेन रक्तं कुमिरागरक्तम् । स्या० ४ डा० २ ड० ।
किमिराय-देशी-साक्षात्करे, दे० ना० २ बये ।

किमिरासि-कुमिराशि-पुं० । अमलजोषे वनस्पतिजैवे, प्र-
हा० १ पद ।

किमु-किमु-अव्य० । के निमुः । प्रसे, विरो० । मा० म० द्वि० ।
निपेधे, वितर्के, निन्दायां च । बाच० ।

किम्पय-किम्पय-वि० । किञ्चिदादे, जी० ३ प्रति० ।

किम्पय-किम्पय-न० । जाड्यतायाम्, सर्वशरीरावयवना-
मवशित्वे, भावा० १ बु० ६ म० १ ड० ।

क्रिया-क्रिया-स्त्री० । "ईधोऽहीकृत्स्नक्रियादिष्टास्वित्" । बा१
१०४ । इति हकारो भवति "करणे, व्यापारे", "हमं नामं कि-
याहीनं, हया अत्राणिणो क्रिया" प्रा० ३ पाद ।

क्रियापर-क्रियापर-वि० । आरिभक्तहनीयकर्मज्ञोपशमाम्नु-
क्तिसाधनानुष्ठानकरणपरायणे, पञ्चा० ३ द्विव० ।

किर-किल-अव्य० । "किसायादिवासहनेहिः किरादृष्टकृष्टि-
संयुताहि" । णा० ४३१ । इत्यथञ्जये किलस्य किरः । प्रा० ४ पाद ।
"किरेदिरकिलाये वा" । भा० १/१२६ । इति प्राकृतेऽपि किराये
किः । प्रा० २ पाद । दे० ना० २ बये । संज्ञायनायाम्, सं० निष्ठा-
ये, सं० संशये, आ० म० द्वि० । परोक्षसागमवादासंयुक्तेन,
दश० १ अ० ।

किराण-किराण-पुं० । कीर्यते परितः कृ कर्मणि ह्युः । बाच० ।
रविकरणे, अभिनयादित्यकरे, औ० । रश्मौ, क० म० । कां०,
किराणान्वी-किराणान्वी-आ० । स्वनामक्यतायां पर्युपजा-
कप्रवृत्तौ, कदप० १ सख ।

किरमाण-क्रियमाण-वि० । आचक्षते, "तद् सावञ्जं जोगं प-
रस्स ठाए निट्ठियं किरमाणं" दश० ७ अ० । आवा० ।

किराय-किरात-पुं० । स्त्री० । किरमवस्कारादेर्निष्पन्नानां पर्व-
स्तमसति अत आण, वप० स० । "तत्तकुराद्धं समारज्यं, राम-
क्रेमाक्षिणं शिवे" । किरातदेशे विक्रयो, विन्ययेनोलेऽवतिष्ठते" । इ-
त्युक्तमपि देशे, बाच० । आचार्यदेशाविशेषे, प्रथ० १४८ द्वार ।
द्व० । तद्देशानां राजा अण् किरातः, तदशून्ये, बहुषु अणो
लुक् किराताः । जातो स्थिर्वाङ्गीय मत्स्यभेद, पुं० स्त्री० । साम-
रथादिभ्याम्, स्त्री० भूमिमिन्, पुं० । घोटकरत्नक, अल्पतमौ,
वि० । बाच० । "किराते च" । णा० १/१२६ । इति किराते
कस्य चो भवति "खिलाओ" पुल्लिङ्ग एवायं विधिः । कामक-
र्णि तु नैष्यते-"नमिमां हरकिरामं" प्रा० १ पाद ।

किरितट-गिरितट-न० । पुं० । "बुलिकापैशाचिके तृतीयचतु-
र्थयोराद्यक्षितौ" । ८ । ४ । ४४४ । इति बुलिकापैशाचिके
तृतीयस्य प्रथमः गिरितटः, किरितटः । पवर्तमाने, प्रा० २ पाद ।

किरिया-क्रिया-स्त्री० । आच करणादौ वा यथायथं "कथं श च"
। ३ । ३ । १०० । बाच० । "ईधीहीकृत्स्नक्रियादिष्टास्वित्" । ण ।
२ । १०४ । इति संयुक्तस्यायथक्यमातृवृषे हकारः । प्रा० ३
पाद । करणे, नि० वृ० १ ड० । व्यापृतौ, स्या० ३ डा० ३ ड० ।
व्यापारः, कर्म, किरित्वनर्पितम् । विशेष० । आचम्य भारंने, निष्कृ-

तौ, शिक्तायाश्च, पूजायाश्च, संमचारण, विवाहविचारार्थे साध्ये,
सामाधुपाये, बाच० । करोमीत्यादिके भावयति, प्रथ० ३ द्वार ।

- (१) क्रियायाः स्वकृपनिकृपणम् ।
- (२) क्रियाया निष्पत्तिः ।
- (३) क्रियाया भेदनिकृपणम् ।
- (४) स्पृष्टास्पृष्टादिना प्राणातिपातक्रियां निरूप्य क्रिया-
याः सन्निवृत्त्यवक्रियत्वं प्राणातिपातक्रियायाः अक्रा-
रस्य च निरूपणम् ।
- (५) व्यावादादिकमाश्रित्य क्रियाकरणप्रकारः ।
- (६) अष्टादश आनाम्यविधिरूप एतत्तत्पुत्रक्याप्यां कर्म-
कथ्यत्वोपदेश्यम् ।
- (७) ज्ञानावरणीयादि कर्मबन्ध जीवः कातिभिः क्रिया-
भिः समापयतीति बहुपुत्राभिधौलिकरूपम् ।
- (८) अनुर्विशतिद्वयकर्मवैशालिकरूपम् ।
- (९) अनुव्यादाङ्गुपतस्य क्रियां निरूप्य क्रियाज्ज्ञं कर्म
सङ्केतं व्याहृत्य क्रियानिकृपणम् ।
- (१०) क्षमिभावतः क्रियां निरूप्य क्रियान्तराणां विषयनि-
रूपणम् ।
- (११) अमणोपासकस्य क्रियाः कथयित्वा अनायुक्ते गच्छ-
तोऽमणारस्य क्रियामरूपणम् ।
- (१२) सङ्कासकेन तत्तत्तत्तदुत्तिष्ठतः क्रियाः ।
- (१३) वर्षाङ्गानामपि हस्तादिप्रसायतः क्रियां निरूप्य ताल-
मादृक् तत्फलं पातयतः क्रियानिकृपणम् ।
- (१४) शरीराणि निर्वर्चयतः क्रियास्तुक्त्वा प्राणातिपात-
दिना क्रियमाणायाः क्रियाया निरूपणम् ।
- (१५) ज्ञानयुक्तापि क्रिया विधेयति क्रियाऽष्टकम् ।

(१) क्रियायाः स्वकृपनिकृपणम्—

क्रिया च भावना उत्पादयितुंयारोपका साध्यत्वेनाभिधीयमा-
नेति बोध्यम् । "व्यापारो भावना तैवो-त्पादना तैव च क्रिया"
इति धर्म्युक्तेः "यावन्निस्समासिद्धं वा, साध्यत्वेनाभिधीयते । आश्रि-
तकर्मरूपत्वाद्, सा क्रियत्वाभिधीयते" इति । "साध्यत्वेन क्रिया
तत्र, तिङ्पदैरभिधीयते" इति बाष्पपदीयायाः (यावदिति) सर्वमि-
त्यर्थः । तदेव विद्युन्नांति- (सिद्धमसिद्धं वति) सिद्धं वक्ष्यमानत्वेन
प्रतियोगि, तद्विनिष्क्रमसिद्धम् । तच्च वर्षमानेन अभिव्यञ्जेति द्वि-
विध्यम् ; तेषामपि पश्यति पञ्चतीत्यादौ सर्वत्र साध्यत्वेन अ-
साध्यरूपत्वेनाभिधीयमाना क्रियेति, क्रियाशब्दस्य कठिनत्वेन
दर्शितेति प्रायः । यौगिकत्वमप्याह- (आश्रितकर्मरूपत्वा-
दिति) आश्रितः क्रमो रूपं यस्यास्तत्त्वात्, पूर्वोपरीचुतव-
यवकत्वादित्यर्थः । तदीयावयवनामभिधायकाद्यः अर्थक-
पर्यन्तानां क्रमेणोत्पत्तेः क्रियापदेन तत्समुदायोऽभिधीयते ।
यत्र च न क्रियको व्यापारोऽस्ति तत्र कठिनाद्वर्णीयेति पौर्वा-
पर्य्यारोपेण वा सर्वत्र फलस्य स्वजनकत्वात्प्रागत्यौपार्थक्य-
रोपसत् यौगिकत्वम् । अत एव फलमात्रबोधकस्यापि क्षचित्
घातुत्वसिद्धिरिति कलितायः । इयान्तु विशेषः-पाक इत्यादीं
घातुना साध्यत्वेनोपस्थाप्यायाः क्रियायाः सिद्धक्रियाकृते चञ्च-
र्ये विशेषणत्वम्, पञ्चतीत्यादी तु नैवमिति । अत एव-"साध्य-
त्वेन क्रिया तत्र, तिङ्पदैरभिधीयते" इति बाष्पपदीयकारिक-
म्याख्यायां चूचनसारद्वयेन तिङ्पदैरित्येतद् तद्गुणसंविधान-
बुद्धीहिता विरुद्धपदैषां तु निरित्यमिति । तैव सर्वत्र धातौः

क्रिया, साऽपि प्रयोगाद्विषयस्य वा ज्ञेयम् । तत्राप्युपयोगपूर्विका वाऽनुपयोगपूर्विका वाऽकिर्तनमभावादिक्रिया वा सा सर्वत्र व्यवस्थिता । ज्ञातक्रिया न्ययम्-तद्यथा-प्रयोगक्रिया, उपायक्रिया, करणीयक्रिया, समुदानक्रिया, ईषांपथक्रिया, सम्यक्त्वक्रिया, मिथ्यात्वक्रिया इति । तत्र प्रयोगक्रिया प्रमाणाकायलक्षणा त्रिधा । तत्र ह्युत्तरज्जर्मनोद्येयारम्भन उपयोगो भवति, एवं बाकाययोरपि वक्ष्य्यम् । तत्र शब्दे निष्पाद्य बाकाययोरिदं तदनुपयोगः । तथा चोक्तम्-“गिणहृय काइरण्, जिंसरह तह वाहु-एण जेणगु ।” गमनादिक्रिया तु कार्याक्रियैव । उपायक्रिया तु घटादिकं कथं येनोपायेन क्रियते । तद्यथा-मृन्मलनमर्दनचक्कारापणद्वैरुचकसालिलकुम्भनारण्यापार्यावाङ्मूरुपायैः क्रियते सा सर्वोपायक्रिया । करणीयक्रिया तु यथेन प्रकारेण कारणीयं तत्कथं क्रियते नापथा । तथाहि-घटो मृत्प-रमादिकथैव क्रियते, न पाषाणसिकनादिकथेति ३ । समुदानक्रिया तु शक्तेः प्रयोगशुद्धांतं समुदायावस्थं सम्प्रकृति-स्थित्यनुभावप्रदेशश्रुतया यथा व्यवस्थाप्यते सा समुदानक्रिया । सा च मिथ्याहृरारम्भ स्वमसंगपर्यं यावद् भवति । ४ । ईषांपथक्रिया तु शास्त्रमोहादरारम्भ सयोगिकवलिनं बाध्यादिति ५ । सम्यक्त्वक्रिया तु सम्यग्दर्शनयायाः कर्मैश्वर्यैः समन्वितसंख्या यथा भज्नाति साऽभिधीयते । मिथ्यात्वक्रिया तु सर्वाः प्रकृतिविशानुसरसंख्यास्तीथेऽङ्गहारकसरारितद्वङ्गापङ्क-चिकराहना यथा भज्नाति सा मिथ्यात्वक्रियस्याभिधीयते । सूत्र ० १ भु० ३ अ० ।

(३) क्रियाया भेदानाह-

एषा क्रिया ।

एषा अविद्यतितविशेषतया करणमात्रविवक्त्यात् करणं क्रिया कार्यापक्रिया । स्या० १ उ० । शास्त्रकमात्रम् । स० १ स० ।

दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-जीवकिरिया चेव, अजीवकिरिया चेव ॥

स्वार्णं पदमिश्रित, करणं क्रिया, क्रियत इति वा क्रियेति । ते च द्वे प्रकृते प्रकृति जिनैः । तत्र जीवस्य क्रिया व्यापारो जीवक्रिया । तथा अजीवस्य पुत्रलसमुद्रयस्य यत्कर्मोपायं, तथा परिणमनं सा अजीवक्रियेति । इह ‘चेव’ शब्दस्य ‘चेव’ शब्दस्य च पाठान्तरं प्राकृतस्य द्विर्भाव इति, चेवत्यर्थं च समुच्चयमात्र एव प्रतीयते, अपि चेव्यादिवदिति । स्या० २ उ० । ३ उ० ।

पुनः प्रकारान्तरेण प्रतिपादयति—

दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-काइया चेव, आहिगरणिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-पाउस्मिया चेव, पारियावणिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-पाणाइवार्यकिरिया चेव, अपक्खलाणकिरिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-आरंजिया चेव, परिगहिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-मायावत्तिया चेव, मिच्छादंसणवत्तिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-दिडिया चेव, पुडिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-पासुडिया चेव, सामन्तोवनिवाइया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-साइत्थिया चेव, १३४

नेनत्थिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-आणवणिया चेव, वेयारणिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-अणानोगवत्तिया चेव, अणवत्तवत्तिया चेव । दो किरियाओ पन्नत्ताओ । तं जहा-पेज्जवत्तिया चेव, दोसवत्तिया चेव । स्या० २ उ० । ३ उ० ।

(अणानोगवत्तिया चेव चित्) अणानोगोऽङ्गानादि, अणानं प्रत्यये निमित्तं यस्याः सा तथा । (अणवत्तवत्तिया चेव चित्) अनाकाङ्क्षा स्थरीराद्यनपेक्षात्, तैव प्रत्ययो यस्याः सा । स्या० २ उ० । ३ उ० । आ० चू० । (पमेदादिप्रकरणे तत्त-काम्दे वक्ष्यते)

तिविहा अणानकिरिआ पन्नत्ता । तं जहा-मइअणानकिरिया, सुयअणानकिरिया, विमंगअणानकिरिया ॥

(मइअणानकिरिय चित्) “आविसंभिया मइ चिय, सममइत्तस्सा मइसाणं मइअणानं मिच्छा-दिट्ठिस्स सुयं पियंभं” इति । मय्यज्ञानाक्रिया अनुष्ठानं मय्यज्ञानक्रिया, एयमित्तरऽपि । नृचरं विजङ्गा मिथ्याहृष्टवोधः स एवाज्ञानं विमङ्गज्ञानमिति । स्या० ३ उ० । ३ उ० ।

“ एनादि एंवहि एंववीसकिरियाओ सुत्थिआओ । तं जहा-मिथ्याक्रिया १ प्रयोगक्रिया २ समुदानक्रिया ३ ईषांपथक्रिया ४ कायिका ५ अचिकरणक्रिया ६ प्राङ्गोर्वा ७ वरिणापनिका ८ प्राणातिपातक्रिया ९ दर्शनाक्रिया १० केशोर्वाक्रिया ११ सामन्तक्रिया १२ अनुपातक्रिया १३ अनाजोगक्रिया १४ स्वहस्तक्रिया १५ निसर्गक्रिया १६ विदारणाक्रिया १७ आह्वापनक्रिया १८ अनाकाङ्क्षाक्रिया १९ आरम्भक्रिया २० एरिग्रहक्रिया २१ मायाक्रिया २२ रोगक्रिया २३ ङेवक्रिया २४ अप्रत्याख्यातक्रिया २५” इति । आ० चू० । ४ उ० । आ० म० । स० । दुव्यापारविशेष, स० ४ स० । प्रौ० ।

कइं जंते ! किरियाओ पणत्ताओ ! गोयमा ! एंव किरियाओ पणत्ताओ । तं जहा-काइया, आहिगरणिया, पाउसिया, पारियावणिया, पाणाइवापकिरिया ॥

करणं क्रिया, कर्मवन्धनियन्धनं चेष्टा इत्यर्थः । सा पञ्चधा । तद्यथा- (काइया इत्यादि) नीयते इति कायाः शरीरं, कायं भवा, कायं नित्यत्वा वा कार्याकी । तथा-अचिक्रियते स्थाप्यते तारकादिध्यात्माऽनेन्यधिकरणमनुष्ठानविशेषो बाह्यं वस्तु चकच-रूपादि तत्र भवा, तेन वा नित्यत्वा आधिकरणिकी । (पारिविया इति) प्रवृत्तौ मत्सरः कर्मवन्धनदुर्गुणलं जीवपरिणामविशेष इत्यर्थः । तत्र ज्ञातेन वा नित्यत्वा, सा एव वा प्राङ्गोर्विकी । (पारियावणिया इति) परिनायनं वरितायः, पीडाकरणाभित्यर्थः । तस्मिन् ज्ञाते, तेन वा नित्यत्वा, परिनायनमेव वा पारितापनिकी । (पाणाइवापकिरिया इति) प्राणा इन्द्रियादयः, तेषाम-तिपातो विनाशः, तद्विषया, प्राणातिपात एव वा क्रिया प्राणातिपातक्रिया । प्रह्ला० ३१ पद । स्या० ।

पाउसिया एवं जंते ! किरिया कतिविहा पणत्ता ! गोयमा ! तिविहा पणत्ता । तं जहा-जेण अप्पणो वा परस्स वा तदुच-यस्स वा अमुषं मणं पधारं, सेत्तं पाउसिरिया किरिया ॥

प्राङ्गोर्विकी जिज्ञेहो । तद्यथा- (जेण अप्पणो इत्यादि) येन प्रका-रेण जीवा आत्मनः स्वस्य वा, अन्यस्य वा आत्मन्यतिरिक्तस्य,

किरिया

किरिया

उभयस्य वा स्वपरतत्त्वस्योपरि आद्युभयभूतानां मनोऽन्तःकरणं प्रचारयति प्रकरणेन धारयति, करोतीत्यर्थः । तेन कारणेन विषयस्य प्रविध्यात् त्रिविधा प्रादुर्भाविकी किर्या । तथाहि—कृत्स्निकम् प्रयोजने स्वयमनुविद्यते, पर्यन्ते विधाकदाकणे संवृत्ते सति त्रिविधैकात्मन एतेषां परि आद्युभयभूतानां स्वप्रचारयति । एवं कश्चित्परस्य कश्चित्स्वपरयोरेव । इति ।

परियावयिष्या एं जंते ! किरिया कतिविहा पक्षता ? गोयमा ! तदुभयस्य वा असायं वेदणं उदरिति, सेचं परियावयिष्या किरिया ।

परितापनिक्यपि त्रिविधा । तद्यथा—“जेणं अप्पणे” इत्यादि । येन प्रकारेण कश्चित् कुतश्चित् हतेरपि विद्येत आत्मन पयामातां दुःखकरो वेदानुसृत्यादयति । कश्चित्परस्य, कश्चिदुभयस्य । ततः स्वपरतदुभयानन्दादयो विधा परितापनिक्या । किर्या । आह—एषं सति लोककरतुषोऽनुष्ठानाकरणप्रसङ्गः, यथायामं स्वपरोभयासातवेदानां हेतुत्वात् । तदुपक्रमः । विधाकहितत्वेन चिकित्साकरणवत् । लोककरणादंरसातवेदानां हेतुत्वायेणात् । अशक्यतपोऽनुष्ठानप्रतिषेधाच्च । उक्तञ्च—“सो ह्यु तवो कायव्या, क्यतपोऽनुष्ठानप्रतिषेधाच्च । उक्तञ्च—“सो ह्यु तवो कायव्या, जेण मयांभ्यंगसे न बिनेह । जेन न इदियदाणी, जेण ह्ज जांगा न हाय्यल ” ॥ १ ॥ “कायां न केवलमयं परियावयिष्या, सुष्टु-रसैर्बहुविधैश्च ज्ञातव्यः । जिज्ञासुर्वाणि न चरन्ति यद्यो-त्थेषु, बह्वयानि येन च तथाऽऽचरन्ति जिज्ञासाय ” ॥ २ ॥ इति ।

पाणाइवायकिरिया एं भंते ! कतिविहा पक्षता ? गोयमा ! तद्विहा पक्षता । तं जहा—जेणं अप्पाणं वा परं वा तदुभयं वा जीवियाणो ववरोवड, सेचं पाणाइवायकिरिया ।

प्राणातिपातकिर्याऽपि त्रिविधा । तद्यथा—(जेणं अप्पाणं इत्यादि) येन प्रकारेण कश्चित् त्रिविधैकात्मनैरयप्रतापादिनाऽऽत्मानं जीविताश्च परंपरयति, कश्चित्प्रत्येयादिना परम, कश्चिदुभयमयीत्यतः प्राणातिपातकिर्याऽपि त्रिविधा । अत एव कारणान्नगवाज्ज-रकालमरणमपि प्रतिषिद्धम्, प्राणातिपातकिर्यादोषसंज्ञयात् ।

(४) सुष्टुस्वुष्ट्यादिना प्राणातिपातकिर्यां निरूपयति—

असिय एं भंते ! जीवाणं पाणाइवाए एं किरिया कज्जइ ? । हंता अस्थि । सा भंते ! किं पुडा कज्जइ, अपुडा कज्जइ ? जाव निव्वापाएणं । छहिसिं वाघायं पडुच्च सिय निदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिमिं । सा जंते ! किं कदा कज्जइ, अकदा कज्जइ ? गोयमा ! कदा कज्जइ, नो अकदा कज्जइ । सा भंते ! किं अचकदा कज्जइ, परकदा कज्जइ, तदुभयकदा कज्जइ ? गोयमा ! अचकदा कज्जइ, एणं परकदा कज्जइ, एणं तदुभयकदा कज्जइ । सा जंते ! किं आणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ, अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ ? गोयमा ! आणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ, नो अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ । जाय कदा जाय कज्जइ जाय कज्जइस्मइ, मन्वा-सा आणुपुण्ड्रिकदा नो अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ । सत्तव्वं नि-या । अस्थि एं जंते ! नेरइयाणं पाणाइवायकिरिया कज्ज-

इ ? । हंता अस्थि । सा जंते ! किं पुडा कज्जइ, अपुडा कज्जइ जाव निव्वापाएणं । छहिसिं वाघायं पडुच्च सिय निदिसिं सिय चउदिसिं सिय पंचदिमिं । सा जंते ! किं कदा कज्जइ, अकदा कज्जइ । सा भंते ! किं अचकदा कज्जइ, परकदा कज्जइ, तदुभयकदा कज्जइ ? गोयमा ! अचकदा कज्जइ, एणं परकदा कज्जइ, एणं तदुभयकदा कज्जइ । सा जंते ! किं आणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ, अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ ? गोयमा ! आणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ, नो अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ । जाय कदा जाय कज्जइ जाय कज्जइस्मइ, मन्वा-सा आणुपुण्ड्रिकदा नो अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ । सत्तव्वं नि-या । अस्थि एं जंते ! नेरइयाणं पाणाइवायकिरिया कज्ज-

यमे समणं जाव विहरइ ॥
“अस्याद्यादि” । (अस्थि ति) अस्त्ययं पक्षः (किरिया कज्जइ ति) । कियत इति किर्या कर्म, सा किरिये भवति । ‘पुडा’ इत्या-द्व्योक्त्वा पूर्ववत् (किर्या कज्जइ ति) कृता भवति, अकृतस्य क-मेणोऽभावात् । (अचकदा कज्जइ ति) आत्मकृतमय कर्म ज-यति नान्यथा । (अणुपुण्ड्रिकदा कज्जइ ति) पूर्वपश्चाद्वि-भागो यत्र नास्ति तदनापुर्वाद्यन्वयत्वात् इति । (जहा नेरइया तहा एमिदियवज्जा जाणियव्वं ति) नारकवदुष्टादयोऽपि वा-क्याः । एकस्मिन्वचनं, तं स्वन्वया, तथा हि दिक्पदं “निव्वाया-एणं जहिसिं वाघायं पडुच्च सिय निदिसिं” इत्यादौर्विद्यामिला-पस्य जायपदोक्तस्य भावात् । अनपवाह—(एमिदिया जहा जीवा तहा जाणियव्वं ति) जाव मिच्छादंसणसङ्गे । इह यावत्कर-णात्—माणे माया लोभे पेजे । अननियत्तमायालोभस्व-भावमतिवृत्त्याच्च । प्रेम (होसं) अननियत्तमायालोभस्व-वमशीतिमात्रं देवः । अकदा रातिः । अकदाकदा । अस्तौपा-विष्करायम् । (येसुं) प्रकृतममहोपाविष्करायम् । (परक-रिवाए) विमर्शने पर्यायं शुण्ठाव्यवचनम् । [अरइरई] अरति-मोहनीयाद्यावच्चलोकाः तत्कला, रतिविषयेषु मोहनीयाद्या-वत् जिज्ञासिरतिः अरतिरतिः [मायामोसं] तृतीयकाय-द्वितीयाध्वयोः संयोगः । अनन च मन्वेतयांगा उपलक्षिताः । अथवा वेदान्तरभाषान्तरकरणेन यत्परवज्जं तन्मायासृष्टेति । मिथ्यादर्शनं शत्र्यामिव चिद्विषयधर्माभिव्यक्त्यादर्शन-श्रव्यामिति । ज० १ श० ६ उ० ।

सम्प्रति यतः किमविशेषेण सर्वेषां जीवानां सति किं वा नेति जिज्ञासुरिदमाह—

जीवा एं भंते ! किं सकिरिया अकिरिया ? गोयमा ! जीवा सकिरिया वि, अकिरिया वि । से केण्डणं भंते ! एवं वुचइ जीवा सकिरिया वि अकिरिया वि । गोयमा ! जीवा दुविहा ज्जन्ता । तं जहा—संसारसमावन्नाय य, अ-संसारसमावन्नाय य । तस्य एं जे ते असंसारसमावन्नाय, ते एं सिद्धा, सिद्धाणं अकिरिया । तस्य एं जे ते सं-सारसमावन्नाय ते दुविहा पक्षता । तं जहा—सेलेसिपाकि-वन्नाय य, असेलेसिपाकिवन्नाय य । तस्य एं जे ते सेले-सिपाकिवन्नाय ते एं अकिरिया, तस्य एं जे ते असेलेसि-पाकिवन्नाय ते एं सकिरिया । से तेण्डेणं गोयमा ! एवं वुचइ—जीवा सकिरिया वि अकिरिया वि ॥

“ जीवा णं जेने ।” इत्यादि सुगमम्, नवरम् (संसारसमावक्रमा इति) संसारं चतुर्गोतिप्रमण्यत्वं सम्बन्धकोभावेनापक्षा एवं संसारसमापन्नकाः । प्राकृतत्वात्स्वार्थे कप्रत्ययः । तद्विपरीता असंसारसमापन्नकाः । अशुभै स्वयन्तानिकजन्तुसूचकौ । तत्र येऽसंसारसमापन्नकास्ते सिद्धाब्दे दहमेतत्सुप्रभावेनऽक्रियाः, ये तु संसारसमापन्नकास्तं द्विविधाः-शैलेशीप्रतिपन्नका अशैलेशीप्रतिपन्नकाश्च । शैलेशी नामाद्योपवचन्या, तं प्रतिपन्नाः शैलेशीप्रतिपन्नाः, ततः पूर्ववत् स्वार्थिकः कप्रत्ययः । शैलेशीप्रतिपन्नकाः । तद्वर्तिररकाः अशैलेशीप्रतिपन्नकाः । तत्र शैलेशीप्रतिपन्नकास्ते सूत्रमाधुरकायवाक्योन्वागानिरोधादक्रियाः, ये त्वशैलेशीप्रतिपन्नकास्ते सयोवि-त्वात् सक्रियाः । “सं तेनुदणं” इत्याद्युपसंहारवाक्यम् । तद्वचं ये साक्रिया ये चाऽक्रियास्ते उक्ताः ॥

संप्रति यथा प्राणातिपातक्रिया भवति तथा दर्शयति-

‘अस्थिं णं जंते ! जीवाणं पाणाइवाएणं किरिया कज्जइ ? ।
हंता अस्थिं ॥

“अस्थिं णं जंते !” इत्यादि । अस्थेयत्, एमिति वाक्यवाक्यद्वयं, अद्वयत् । जीवानां प्राणातिपातेन प्राणातिपाताध्यवसायेन, क्रिया, सामर्थ्येन प्राणातिपातक्रिया क्रियते । कर्मकर्मण्यं प्रयोगो भवत्यर्थः । अनघाननयाऽभिप्रायात्मकोऽयं प्रश्नः । कतमोऽत्र नयोऽयमध्यवसायस्त्वृष्ट इति चेत्, उच्यते-श्वसुत्रम् । तथाहि-श्वसुत्रस्य हिंसापारणितकाल एव प्राणातिपातक्रियोच्यते, पुराणपाकमोषादानुपादानयोऽप्यवसायानुरोधिवात्, नान्यथा परिणतामिति । भगवानपि तां श्वसुत्रनयमधिकृत्य प्रात्युक्तमाह—“हंता अस्थिं” । हन्तेति प्रमाणप्रत्ययधारणुवि-वादिषु । अत्र प्रत्ययधारणे, अस्थेयत् प्राणातिपाताध्यवसायेन प्राणातिपातक्रिया भवति । “परिणाप्रियं पमाए, णिच्छुयमवसं-वमाणाणं” इत्याद्यानमवयवनस्य स्थितिराह । असुमेव वचनमधिकृत्यावश्यंऽपीह सूत्रं प्रावर्त्तिह—“माया के अहिंसा, आयाहिं सति निच्छेमा एस” इति । तद्वचं यथा प्राणातिपातक्रिया जयति तथाकम् ।

संप्रति कस्मिन् विषये सा प्राणातिपातक्रिया भवतीत्येतच्चि-
कूपयति-

कम्हिं णं जंते ! जीवाणं पाणाइवाए णं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । णसु जीवाणिकाएसु ॥

‘कम्हिं णं’ इत्यादि सुगमम्, नवरं मारणाध्यवसाये जीवविषयां भवति नाजीवविषयेऽपि, रज्ज्वादी सर्पादिबुद्ध्या मारणाध्यवसायोऽपि सर्वोऽयमिति बुद्ध्या प्रवक्तमानत्वात् जीवविषये एव, न कस्य रज्ज्वादी रज्ज्वादितया परिच्छिन्न-कश्चिद्विषयं मारणाध्यवसायं विदधाति, ततः प्राणातिपातक्रिया बहसु जीवनिष्कायपूका ।

एतमेव प्राणातिपातक्रियामुक्तप्रकारेण नैरपिकारिकं

चतुर्विंशतिवर्गकमधिकृत्य विन्यस्यति-

अस्थिं णं जंते ! नेरइयाणं पाणाइवाए णं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । एवं चेव । एवं जाव निरंतरं वेमाणियाणं ।

(अस्थिं णं जंते ! इत्यादि) नवरमेव सुत्रपाठः—“अस्थिं णं जंते ! नेरइयाणं पाणाइवाए णं किरिया कज्जइ ? । हंता अस्थि । कम्हिं णं जंते ! पाणाइवाए णं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । णसु

जीवनिष्कायसु” एवं तावद्वाच्यं वाच्येमानिकसुचम् । तद्वचं यथा प्राणातिपातक्रिया भवति यद्विषया च तत्प्रतिपादितम् ।

(५) संप्रत्येवमेव सुत्रावादादिविषयाएषापि सुत्राएवाह-

अस्थिं णं जंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया कज्जइ ? । हंता अस्थि । कम्हिं णं जंते ! जीवाणं मुसावाएणं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । सम्बद्वेषेसु । एवं निरंतरं थेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । अस्थिं णं जंते ! जीवाणं अदिवादाणेणं किरिया कज्जइ ? । हंता अस्थि । कम्हिं णं जंते ! जीवाणं अदिवादाणेणं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । महणधारिण-ज्जेसु दवेसु । एवं थेरइयाणं निरंतरं जाव वेमाणियाणं । अस्थिं णं जंते ! जीवाणं मेहेणं किरिया कज्जइ ? । हंता अस्थि । कम्हिं णं जंते ! जीवाणं मेहेणं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । दवेसु वा कवसहगतेसु वा दवेसु । एवं थेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । अस्थिं णं जंते ! जीवाणं परिमाहं किरिया कज्जइ ? । हंता अस्थि । कम्हिं णं जंते ! जीवाणं परिमाहं किरिया कज्जइ ? । गोयमा । सम्बद्वेषेसु । एवं थेरइयाणं जाव वेमाणियाणं । एवं केहेणं माणेणं मायाहोभेणं पेजेणं दोसेणं कलहेणं अम्भकसाणेणं पमुणेणं पर-परिवाएणं अरतिरतिप मायामोसेणं मिच्छादंससङ्गणे सचेत्तु जीवणेरइयजेदं भाणियव्वं निरंतरं जाव वेमाणियाणं ति; एवं अद्धारस एए दंका ॥

“अस्थिं णं जंते ! मुसावाएणं” इत्यादि सुगमम्, नवरं (किरिया कज्जइ इति) यथायामं प्राणातिपातादिक्रिया भवतीत्यर्थः । तथा सतोऽपराधोऽस्तनक्त प्रकरणं मुसावादः, सक्त लोकालोकागतसमरतवस्तुविषयोऽपि घटते । तज्जकं मुसावादः सूत्रम्—“सम्बद्वेषेसु” इति । कल्पप्रहणमुपलक्षणम्, तेन पर्याये-ष्वपीत्यपि कल्प्यम् । यथा यद्वस्तु यदाहं पारयितुं वा शक्यते तद्विषयमादानं भवति न पार्श्वविषयमनोऽदकादानसु-त्रं “महणधारिणज्जेसु दवेसु” इत्युक्तम् । मैयुनाध्यवसायेऽपि चित्रलेपकाद्यादिकर्मणेतु कपेसु सदगतेषु वा स्व्यादिषु ततो मैयुनसुत्रे उक्तम्—“दवेसु वा कवसहगतेषु वा इति” । तथा परिग्रहः स्वस्वामिभावेन मूर्च्छा, सा च प्राणिनामिति तामास-कलवस्तुविषयाऽपि प्राप्नुमतिः । ततः परिग्रहस्य उक्तम्—“सम्बद्वेषेसु” इति । अत एवान्वाश्रयि प्रथमप्रतं सर्वजीवविषयमुक्तम्, चित्तीयचरमे सर्ववस्तुविषये, चतुर्थं तदेकदेशविषये इति । उक्तञ्च—“पदममि मव्वजीवा, बीए खरियं वे कज्जइ-व्वाह । सेसा महव्वया कलु, तदेकदंसमि मायव्वा” ॥ १ ॥ कोधाद्यः सुप्रतीताः, नवरं कलहो राटिः, अज्याक्यानमसहो-बारोपणम् । यथा-अचौरऽपि चौरस्त्वम्, अपारद्वारिकेऽपि पारद्वारिकस्त्वमित्यादि । इहं सुत्रावादेऽप्यन्तर्गतं परमुक्तञ्चोऽयं दोष इति पृथगुपासकम् । पैयुन्यं परेऽहं सतोऽस्ततो वा दोषस्याद्याट-नम् । परपरिवाः प्रयुतजनसमकूपरोषाविकथनम् । अरतिरतिप्रातीति । इदमेकं समुचितं पाषष्णनम् । (मायाभासेणमिति) माया च सुत्रा च समारोरो वृद्धः हृदयकव नमुनकवमिति “कल्ले” ॥ १।१।६७ ॥ इति इत्यन्त्यम्, तेन इह समुदायो विचिकितो भ-

हामकर्मबन्धदेतुमेति मृषाबाधामाभ्यां पृथगुपास्यत् । [मिच्छा-
हंसणसङ्केतं ति] मिथ्यादर्शनं मिथ्यात्वं तदेव शल्यम्, तेन ।
(अहुरास एष इदंवा इति) एते अनन्तरादितपदेन्द्राणां पद-
शिताः सर्वसंख्याऽऽष्टादश दृष्टका अवन्ति, प्राणातिपाता-
दीनां पापक्षानानामष्टादशास्तात् । तदेवमष्टादशपापस्थानान्य-
धिकृत्य जीवानां क्रियाऽक्रियाविषयकोपदेशितः ।

[६] सामर्थ्यं तन्मेधाविषयस्य जीवानामेकत्वपृथक्त्वान्यां
कर्मबन्धत्वमुपपद्येतिपुराह—

जीवे णं जंते ! पाणाइवाएणं कति कम्मपगदीओ बं-
धइ । गोयमा ! सत्तविहबंघए वा अट्ठविहबंघए वा, एवं
ऐरइए जाव वेमाणिए । जीवा णं भंते ! पाणाइवाएणं
कति कम्मपगदीओ बंघंति । गोयमा ! सत्तविहबंघमा वि,
अट्ठविहबंघमा वि । ऐरइयाणं भंते ! पाणाइवाएणं कति
कम्मपगदीओ बंघंति । गोयमा ! सत्वे वि ताव होज्ज स-
त्तविहबंघमा अहता सत्तविहबंघमा य अट्ठविहबंघए य,
अट्ठवा सत्तविहबंघमा य, अट्ठविहबंघमा य । एवं अपुर-
कुमारा वि जाव यणियकुमारा । पुद्विआउतेउवाउवण-
स्सइकाइया य एए सत्वे वि जहा ओइया जीवा अव-
सेसा जहा खेरइया । एवं एए जीवा एणिंदियवज्जा तिन्नि
भंगा सवत्थ जाणियव्वं ति जाव मिच्छादंसणसङ्केतं ।
एवं एगद्धपाइत्थिया उच्छीसं दंरगा हौति ।

“जीवे णं भंते !” इत्यादि सुगमम्, नवरं सत्तविषयबन्धकत्वमा-
नुष्यध्विरहकाले आद्युपधकाले चाष्टविषयबन्धकत्वं पृथक्पृ-
थकत्वात् सामान्यतो जीवपदे सत्तविषयबन्धका अष्टविषयबन्धका
अपि सदैव बहुत्वेन लभ्यन्ते, तत उभयप्रापि बहुवचनमित्येवं
रूप एक एव बन्धमङ्कः । नैरयिकस्य सत्तविषयबन्धका अव-
स्थिता एव, हिसापरिणामपरिणतानां सदैव बहुत्वेन लभ्यमाना-
नां सत्तविषयबन्धकस्यावश्यंभावितात् । ततो यदा एका-
ऽन्यष्टविषयबन्धको न लभ्यते तदैव प्रज्ञः । सर्वेऽपि तावज्ज्ञे-
षु सत्तविषयबन्धका इति । यदा पुनरेकाऽष्टविषयबन्धकाः, शे-
षाः सर्वे सत्तविषयबन्धकास्तदा द्वितीयो प्रज्ञः । सत्तविषय-
बन्धकाश्चाष्टविषयबन्धकाः । यदा त्वष्टविषयबन्धका अपि बहुधा
लभ्यन्ते तदोजनगतबहुवचनरूपस्त्वृणो भङ्कः । सत्तविषय-
बन्धकाश्च अष्टविषयबन्धकाश्च । एवं प्रज्ञव्यवस्थासु कुमाराद-
योऽपि तावद् वक्तव्या यावत् स्तनितकुमाराः पृथिव्यस्तजोवा-
युष्मत्स्वपतिक्रियाः । यथा सामान्यतो जीवा उक्तस्तथा वक्त-
व्या उभयप्रापि बहुवचनैक एव भङ्को वक्तव्य इति भावः, पु-
थिव्यादीनां हिसापरिणामपरिणतानां प्रत्येक सत्तविषयबन्धकानां
मष्टविषयबन्धकानां च सदैव बहुत्वेन लभ्यमानत्वात् । शेषा कि-
ंचतुस्त्रिंशद्विषयैकपञ्चाशद्विषयमनुष्यव्यन्तरज्जातिकवेमानिका
यथा नैरयिका भङ्गनिकेयांस्तथा वक्तव्याः । यथा च प्राणा-
तिपातेनैकवपृथक्त्वात् यद् द्वौ दृष्टकावुक्तावेवं सर्वपापस्थानि-
रपि प्रत्येक द्वौ द्वौ दृष्टकावुक्तावेवं । तथा चाह—“जाव मिच्छा-
हंसणसङ्केतं ।” सर्वसङ्ख्याया कियतो दृष्टका नभन्वीति चेत्,
अत आह—“एवं एगद्धपाइत्थिया उच्छीसं दंरगा हौति” अष्टाद-
शानां द्वान्यां गुणैरेव पद्विंशद्वावत् ।

(७) ज्ञानावरणीयादि कर्म बजन् जीवः कतिभिः क्रिया-
भिः समापयतीति बहुत्वमाभिव्याह—

जीवे णं भंते ! नाणावरणिज्जं कम्म बंधमाणे कति
किरिए । गोयमा ! निय विकिरिए सिय चठकिरिए निय
पंचकिरिए जाव वेमाणिए । जीवा णं जंते ! नाणावरणि-
ज्जं कम्म बंधमाणे कति किरिया ? गोयमा ! तिकिरिया
चि चठकिरिया वि पंचकिरिया वि, एवं ऐरइया जाव वे-
माणिया । एवं दरिणखरणीयं वेयणिज्जं मोहणिज्जं आइ-
यं नाम गोयं अंतरादयं च अट्ठ वि कम्मपगदीओ जाणि-
यव्वाओ एगचपोत्तिया सत्तसं दंरगा भवंति ।

“जीवा णं भंते !” इत्यादि । अथ कोऽन्यं सूत्रस्यापि सम्बन्धः ।
सम्बन्ध—इह प्रायुक्तं जीवप्राणानिपातन सत्तविषयमष्टविषयं वा क-
र्म बभूवति, न तु तमेव प्राणानिपातं ज्ञानावरणीयादि कर्म ब-
ध्नुं कतिभिः क्रियाभिः समापयतीति प्रतिपाद्यते । अपिच-
कायेण ज्ञानावरणीयावयवेन कर्मणा कारकस्य प्राणातिपातावय-
स्य निवृत्तिर्नैव उपपद्यते, तद्भद्रावयव बन्धविशेषोऽपीति । उ-
क्तञ्च—“नित्यमः चतुर्भिरय पञ्चानिष्ठ हिसा समान्यते क्रम-
शः । बन्धोऽस्य विशिष्टः स्था-योगप्रवृत्तिसाम्यं वा ” इति ।
तदेव प्राणातिपातस्य निवृत्तिर्नैव दर्शयति—“निय विकिरियं”
इत्यादि । स्यात्कदाचित् त्रिक्रियाः, कदाचित्चतुर्विक्रियाः, कदाचि-
त्पञ्चक्रियाः तत्र त्रिक्रियता कायिकथापिकरणकी प्राज्ञपिकीभिः
क्रियानिः । कार्त्तिकी नाम-दृष्टग्राह्यदिव्यवायणम् । आधिक-
रणकी—सूक्ष्मादिप्रभुणीकरणम् । प्राज्ञपिकी—मारयादेवमित्य-
शुनमनःसंघराणुमेति । चतुर्विक्रियता कायिकथापिकरण-
कीप्राज्ञपिकीपारितोषिकीभिः । पारितोषिकी नाम—सङ्गाहि-
घातेन पीमाकरणम्, पञ्चक्रियता यदा प्राणातिपातिकाऽपि
पञ्चमी भवति, प्राणातिपातनक्रिया जीवात्तद्विपर्ययम् । एवं
नैरयिकादाराद्य चतुर्दिशतद्विदङ्ककर्मण तावज्ज्ञेयं यावद्भौ-
तिकमुपय । सूत्रपाठस्येवम्—“नेरइया णं जंते ! नाणावरणिज्जं
कम्म बंधमाणं कति किरिए पचसं” इत्यादि । तदेवमेकमेव दृ-
ष्टक उक्तः । सम्प्रति बहुत्वेनाह—“जीवा णं भंते !” इत्यादि
प्रसूयं सुगमम् । जगवानाह—गीतम् । जीवाः क्रियाया अपि चतु-
र्विक्रिया अपि । किमुक्तं भवति ? जीवा ज्ञानावरणीयं कर्म बजन्तः
सदैव बहुव एव त्रिक्रिया अपि चतुर्विक्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि
लभ्यन्ते इत्येक एव प्रज्ञः । यथा च सामान्यतो जीवपदेऽभङ्क-
कं तथा नैरयिकादिषु चतुर्विंशतो स्मर्याणुषु प्रायस्कमजङ्क-
कण्वयम्, नैरयिकादीनामपि ज्ञानावरणीयं कर्म बजन्तां सदैव
त्रिक्रियासामापि चतुर्विक्रियासामापि पञ्चक्रियासामापि च बहुत्वे-
न लभ्यमानत्वात् । यथा च ज्ञानावरणीयं कर्माधिकृत्य एकवच-
पृथक्त्वाभ्यां द्वौ दृष्टकावुक्ता तथा दर्शनावरणीयादीन्यपि क-
र्मोपर्याधकृत्य प्रत्येकं द्वौ द्वौ दृष्टकावुक्ता । तत एवं सति
सर्वसंख्या पाठसा दृष्टकाः ॥

जीवे णं जंते ! जीवातो कइ किरिए ? गोयमा ! सिय
विकिरिए सिय चठकिरिए सिय पंचकिरिए सिय अट्ठ-
रिए ॥

(जीवे णं भंते । जीवाभो कइ किरिय इति) । अथ को-
ऽस्य सुखस्य सम्बन्धः । उच्यते-इह न केवलं वर्तमानजन्तुभिर्नो
जीवस्य ज्ञानाचरणीयादिकर्मण्यभ्यो जेदप्रकरणे कायिकवादिक्-
वाधितेष्वपि प्राणातिपातभेदो जन्तुभिः, किमन्तीतजनकायसम्ब-
न्धः कायिकवादिक्वाधितेष्वपि । तत परतयाथैव्य प्रति-
पादनाथंमिदं सूत्रम् । अस्य क्षेत्र्यमेव पूर्वोक्तार्थोपदिष्टता भाव-
ना-“इह संसारमधीय परित्रयमेतद्दि सम्बन्धीयं” तेषु तेषु
जनेषु सरीरोवाहिषा विष्णुमुखा तेषि य स्मृत्पृथग्दि जया
कस्सह” स्वनाः परितोपनाथो भवन्ति”तथा तस्साभिधो सभ-
सरे गयस्स वि”तत्रानिबुत्तत्वात् “किरिया संजणह” इति । व्युत्प-
त्ते तु न भवति, निबुत्तत्वात् । एतथ उदाहरणम्-“वसंतपुरे न
चरे अज्जेसेणस्स रथो परिचारणया डुवे कुलपुत्तया । तन्नेगो
समयसत्ते, इयरो मिच्छादिदि । अस्सया रथणीय रथो निस्स-
एणी, संजमरुतराणं तेषि षोडशकाद्वारं अग्गा पम्पडा, सत्तेण
जवाकोलाहो मग्गिओ न लहइ । इयरेण इत्थं” किमर्थे ण
होस्सति । सत्तेण अहिरणं ति कट्ट वासिंरयं । इयरे अग्गा-
माहिणो थंमिम्महसाइसिपहिं सत्तो गहिआ, अणेदि रायवहे-
ह्मो पलायणो वाहाइस्सो । तथो आरकस्साइ गहिउणं
रायसमीवं नीया । कदिओ बुत्ते । कुदिओ राय” । पुत्थियं
अ णेण-कस्स तुभ्भे । तदि कदिथं-अग्गाहा कल्लं चिय कप्पाड-
या पथय एतम्ह अग्गा कदि लक्कि सि पुत्थिपहिं कहियं-पमि-
या इति । तथो सारसिरेण रथा अभियंथयेस्सह तुयिं मम
अणचज्जवरिणं ईसरपुत्तस्स णं महापम्पसायं कस्स इमे अग्ग
ति । तथो तदि मिठयं गवोसत्तेण विअत्त रथो-सामि ! गुणव-
द्वालचेदायति । तथो रथा पि हण्णिदं सहावउण अभिया-
लेह निअस्सो । पकेण गहिंयं, पुत्थिओ रथनं तं पणहुं ति ।
तेण कहियं जहाविस्सं, कीस न गयिहुं । अग्ग-सामि ! तुम्ह पसा-
एण एह्दभेसमावि गवसामि । सत्तो मेच्छुइ । रन्ना पुत्तिओ-
कीस न गयहासि ! तेण अभियं-सामि ! अग्गाणमेस डिई वे-
अ गयिथ, जमेयं गिरिहज्जह, अहिरणसत्तणओ । परं संभमेण मग्गो-
नेण वि लक्कं ति वासिंरयं, अत्तो न कप्पइ मे गिरिहउं । त-
थो पमायकारी अणुसासिओ । इयरो वि मुक्को य । एस विउत्तो
य । सो य सं अत्थावणयो-जडा सो पमायममेण अवासिरिय-
हासेण अवराइं पत्तो, एवं जीवो वि जम्हंतरम्भयं देहाव-
हाइ अवासिरितो अणुजयभासो गोवह दोस” । अथैतं अ-जा-
तिहमरणदिना बिहाय पुणंदेहममोहात् सुरनब्धं प्रत्यक्षि-
कलाभि नयसीति । इदानीं सुखदयाख्या-जीवो जदन्त ! जीव-
मधिकृत्य कतिक्कयः प्रकृतः ? । अगवानाह-गौतम ! स्यात्कच्चिद-
भिकियः, कायिकवाधिकरणकोप्राध्विकीभावात्, ततो वर्तमान-
मवमधिकृत्य भावना प्राग्ब्रह्मवनीया । अतोतमवमधिकृत्यैव-
अ-कायिकी, तत्सम्बन्धिनः कायस्य कायैकदेशस्य वा व्याप्ति-
वभावात्सत्ता । आधिकारिकीवत्संयोगात्तानां हलगरकूटवय्ना-
दिनां तन्निर्वाहसिद्धां वा आसि कुत्तलेमरादिनां परोपचात्या-
व्याप्तिवभावात्सत्ता । यथैवा देहोऽप्यधिकरणमिवाधिकराणि-
क्यपि प्राध्विकी तद्विषया कुशलपरिणामप्रवृत्तेरप्रत्याख्यान-
त्वात् स्यात्तुक्तियाः । पारितोपनिक्यपि कायेन कायिकदेशेनाधि-
करणेन वा तत्सम्बन्धिनी किरिया क्रियमाणत्वात् स्यात्पञ्चक्रियाः ।
यदा तेन जीवित्वादि व्यवरोधवशाधीयते स्वाधिकारः, यदा पु-
नश्चैवभावाद्यारोपधिकरणं वा विधिषं विधिषेन व्युत्पद्ये अ-

वति, नचापि तज्जन्मजावना शरीरेण कायिकपि क्रियां करोति ।
इहं वाकिरियं अणुप्रायेणया कट्टम्भय्, तस्यैव संविकरितभा-
वात्, सिद्धापेक्षया वा तस्य देहमनादुत्पन्नावेनाकिरियत्वात् ।

(८) अणुमगधे वतुथिय तिदपमककमेण निदकयति-

जीवे णं भंते । गेरयियाओ कइ किरिइ ? गोयमा ! सि-
य तिकिरिइ सिय चउकिरिइ सिय अकिरिइ । एवं
जाव बाणयकुमारओ पुडिकाइयाओ आठकाइयाओ
तेठकाइयाओकाइयवणस्सइ काइयवेइदियतेइदियचउरिदि-
यपंचिदिइ तिरिक्खणोणियमणुस्साओ जहा जीवाओ बा-
णमंतरजोइसियवेमाणियातो जहा अइयाओ ।

“जीवे णं भंते ! नेरइयाओ कइ किरिइ” इत्यादि सुगमम् । नवरमं
भाषाः-नेवमारकात्, प्रति अणुक्रिय एव, तेषां जीविताह् इव-
परोपणस्यासम्भवात्, अनपयरोपणो नारकदेवा इति वचना-
त् । शेषान् संवयेयथोपुः प्रति पञ्चक्रियाऽपि, तेषामप्यवस्था-
गुक्तनया जीविताह् व्यवपरोपणस्यापि सम्भवात् । तदेवमेकस्य
जीवस्य एकजीवं प्रति क्रियाश्रित्यतिः ।

समस्यकस्यैव जीवस्य बहून् जीवान् प्रति क्रियाश्रित्यति-

जीवे णं भंते । जीवेहिंतो कति किरिइ पस्स ते ? गोयमा !
सिय तिकिरिइ सिय चउकिरिइ सिय पंचकिरिइ सिय अ-
किरिइ । जीवे णं भंते । नेरइयाओ कति किरिइ ? गो-
यमा ! मिय तिकिरिइ सिय चउकिरिइ सिय अकिरिइ ।
एवं जहेव पदमोदंओ तदा एसो वि वितिओ जाणि-
यण्वो । जीवा णं भंते । जीवाओ कति किरिया ? गो-
यमा ! मिय तिकिरिया वि, सिय चउकिरिया वि, सिय
पंचकिरिया वि ॥

“जीवे णं भंते ! जीवेहिंतो कइ किरिइ” इत्यादि । एषोऽपि
द्वैतरूपः प्रथमद्वैतरूपकवद्वचनः ।

अणुना बहूनां जीवानां बहून् जीवानधिकृत्य सुखमाह-

जीवा णं जंते । नेरइयाओ कति किरिइ ? गोयमा ! ज-
हेव आदिद्वन्द्वंओ तदेव जाणियण्वो जाव वेमाणियि वि ।
जीवा णं जंते ! जीवेहिंतो कइ किरिया ? गोयमा ! तिकि-
रिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि, अकिरिया वि ।
जीवा णं भंते । नेरइयाओ कति किरिया ? गोयमा !
तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, अकिरिया वि, अणुसकुमा-
रोहिंतो वि एवं चैव जाव वेमाणियहिंतो ओरालियसरीरे-
हिंतो जहा जीवेहिंतो ॥

“जीवा णं जंते” इत्यादि । अथ प्रश्नः पाठसिद्धः । निर्वचनमिदम्-
गौतम ! त्रिक्रिया अपि अणुक्रिया अपि पञ्चक्रिया अपि । क-
स्याऽपि जीवस्य कमापि जीवं प्रति त्रिकिरियत्वात्, कस्यापि अ-
णुक्रियत्वात्, कस्यापि पञ्चक्रियत्वात् । कस्यापि अणुस्य
सर्वोत्तमकारिणिः सिद्धस्य वा शेषस्याधिकृत्यत्वादिति । सर्व-
त्र बहुवचनक एव एव अङ्गः । एवं नेरयिकाधिकरणे ताव-
द्भक्त्यं वाप्राध्विकीसुखम्, नवरं नेरयिकात्, देवीं प्रति त्रिकि-

या अपि चतुक्रिया अपि अक्रिया अपीति वक्तव्यम् । शेषान् संख्येयवर्णानुषः प्रति पञ्चक्रिया अपीति । तद्वै सामान्यतो जीवव्यवसाधिकृत्य द्वापकचतुष्टयमुच्यते ।

सम्प्रति नैरयिकपदमधिकृत्याऽऽह—

नेरइए एं भंते ! जीवाओ कइ किरिए ! । गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिए सिय पंचकिए । नेरइए एं भंते ! नेरइयातो कइ किरिए ! । गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिए एवं जाव वेमाणिएहिंनो, नवरं ऐरइयस्स ऐरइएहिंनो देवेहिंनो य पंचमा किरिया नत्थि । ऐरइया एं भंते ! जीवाओ कइ किरिया ? । गोयमा ! सिय तिकिरिया सिय चउकिरिया सिय पंचकिरिया । एवं जाव वेमाणियाओ, नवरं ऐरइयाओ देवाओ य पंचमा किरिया नत्थि । ऐरइए एं भंते ! जीवेहिंनो कइ किरिया ? । गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, पंचकिरिया वि । ऐरइया एं भंते ! ऐरइएहिंनो कइ किरिया ? । गोयमा ! तिकिरिया वि चउकिरिया वि । एवं जाव वेमाणिएहिंनो, नवरं ओरासियसरीरेहिंनो जहा जीवेहिंनो ।।

“ नेरए एं भंते ! जीवाओ कइ किरिए ? ” इ—
त्यादि । “ एवं जाव वेमाणिएहिंनो ” इति । अथ
यावत्करणान्न नैरयिको जीवान् प्रति कतिक्वय इति ।
इत्यादिकर्णो द्वितीयोऽपि दृष्टव्यः उक्तो कृत्यम् । सर्वत्र जीवा-
रिक्तशरीरान् संख्येयवर्णानुषः प्रति स्वाधिकृत्यः स्वाधनुक्रि-
याः स्वाधनुक्रिय इति वक्तव्यम् । नैरयिकदेवान् प्रति पञ्चमी
जीविना इत्येवोपपत्त्या क्रिया नास्ति, तेनानुपपत्त्यायुक्तत्वात् ।
तत्सत्यम् प्रति स्वाधिकृत्यः स्वाधनुक्रिय इति वक्तव्यम् ।
नैरयिको देवान् प्रति कथं चतुक्रिय इति चेत्, उच्यते—इह जवन-
वात्स्यादयो देवाः सृष्टीयां पृथिवीं यावत्प्रता गमिष्यन्ति च । किमर्थं
गता गमिष्यन्ति ? इति चेत् । उच्यते—पूर्वसाकृतिकस्य वेदनामु-
पशमयितुं पूर्वैरेवैरिणो वेदनामुद्वृत्तयितुं तत्र गच्छन्ति, तदानीम-
नन्तकालावतदपि जवति तत्रताः सम्प्रतो नारकैरेव्यन्त इति ।
आह च मूलटीकाकारोऽह—तत्र गता नारकैरेव्यन्ते
इत्ययमन्तकाल एव कथञ्चित्समयमात्रमिति । अत्रा—
एव आह—तं नारकस्य इन्द्रियादीनि विहृत्य कायि-
क्यादिक्रियासम्भवः । उच्यते—इह नारकैरेवसापूर्वजवशरीरं
न व्युत्पद्ये, विवेकाभावात्, तन्नाशश्च अवश्यत्वात्, ततो याव-
च्छरीरं तेन जीवेन निर्बलितं सततं शरीरपरिणामं संघट्या न
परित्यजति, तावद्देशतोऽपि ते परिणामं प्रजयते पूर्वमाद्यप्राणान-
या तस्येति व्यपदेशयते, घृतघटवत् । यथा हि घृतपूर्णं घटो
घुनऽपगतपि घृतघट इति व्यपदेशयते, तथा तदपि शरीरं तेन
निर्बलितमिति तस्येति व्यपदेशमहेति । ततस्तस्य शरीरस्य एकदेशो-
नाश्यादिविना योऽयः प्राणातिपातं करोति सतः पूर्वनिर्बलितशरीर-
जीवोऽपि कायिक्यादिक्रियाभिर्मुच्यते, तेन तस्याव्युत्पत्त्यात् ।
तत्रैवं पञ्चानामपि क्रियाणां जावना—तत्कारणस्य व्याप्रियमाण-
त्वात्कारणिकी, कार्याधिकरणमपि जवतीत्युक्तं प्राक्, तत आधि-
करणमीमात्राधिक्रियाद्यस्त्वेवम—यदा तमेव शरीरैकदेशं अभिधा-
रतिस्त्वर्थमन्थः कञ्चनापि प्राणातिपातोऽप्यतो दह्या तस्मिन् दहा-

तेनिकादौ समुत्पद्ये क्रोधादिकारणोऽभिधातादिसमर्थो निर्द-
शाक्षमिति चिन्तयन् अतीव क्रोधादिविरागामं प्रजने, पीडां को-
त्यादयति, जीविताश्च व्यपरोपयति, तथा तत्संबन्धमात्रेणिक्रियादि-
क्रियाकारणत्वात् । तेनानुपपत्त्याय तस्यपि प्राद्विषिकी शरि-
रानिर्वाहो प्राणातिपातक्रिया च ॥

अमुरकुमारे एं भंते ! जीवाओ कति किरिए ! । गोयमा !
जदेव ऐरइए चत्तारि दंढमा तदेव अमुरकुमारे वि चत्तारि-
रि दंढमा भाणियेव्वा । एवं उववजिऊण जावेयव्वं ति । जीवे मणुस्से य अकिए वुद्धा, सेसा अकिरिया ए वुच्चं-
ति सव्वजीवा । ओरासियसरीरेहिंनो पंच किरिया । ऐर-
इयदेवेहिंनो पंच किरिया ए वुच्चंति । एवं एकेकजीवपदे
चत्तारि चत्तारि दंढमा भाणियेव्वा एवं एतं दंढमसतं स-
व्वे वि य जीवादिमा दंढमा ॥

यथा च नैरयिकपदे स्वमरो दृष्टका उक्ताः, तथा अमुरकुमा-
रादिष्वपि, शेषेषु त्रयोविंशतो स्थानेषु चत्तारिचत्तारो दृष्टका
वक्तव्याः । नवरम् जीवपदे मनुष्यपदे वा क्रिया इत्यादि वक्त-
व्यम्, विरतिप्रतिपत्तौ व्युत्पद्यन्तेन तस्मिन्मात्रायाः स्वभाव-
त्, शेषा क्रिया मोक्षयन्ते, विरत्यभावात् । स्वशरीरस्य जवा-
न्तरागत्याव्युत्पद्यन्तेनावश्यक्रियासंभवात् । तद्वै सामान्यतो
जीवपदे वक्तव्यं, शेषाणि तु नैरयिकानि स्थानानि चतुर्विंशति-
रिति सर्वत्रैवमप्या पञ्चविंशतिः, एकैकस्मिन्श्च स्थाने चत्तारो
दृष्टका इति सर्वत्रैवमप्या दृष्टकशतम् । प्रह्ला २२ पद ।

जीवे एं भंते ! ओरासियसरीराओ कइ किरिए ! । गोय-
मा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिए सिय पंचकिए सिय
अकिए । नेरइए एं भंते ! ओरासियसरीराओ कइ किरि-
ए ! । गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिए सिय पंच
किरिए । अमुरकुमारे एं भंते ! ओरासियसरीराओ कइ किरि-
ए ! । एवं पंच जाव वेमाणिए, एवमं मणुस्से जहा जीवे । जी-
वे एं भंते ! ओरासियसरीरेहिंनो कइ किरिए ? । गोयमा !
सिय तिकिरिए जाव सिय अकिए । नेरइए एं भंते ! ओ-
रासियसरीरेहिंनो कइ किरिए ! । एवं एसो जहा पढो दंढओ
तहा इमो वि अपरिसेसो जाणियेव्वो जाव वेमाणिए, एवमं
मणुस्से जहा जीवे । जीवा एं भंते ! ओरासियसरीराओ कइ
किरिया । गोयमा ! सिय तिकिरिया जाव सिय अकिरिया ।
नेइया एं भंते ! ओरासियसरीराओ कइ किरिया ! । एवं एसो
वि जहा पढो दंढओ तहा भाणियेव्वो जाव वेमाणिया,
एवमं मणुस्सा जहा जीवा । जीवा एं भंते ! ओरासियसरी-
सरीरेहिंनो कइ किरिया ? । गोयमा ! तिकिरिया वि चउ-
किरिया वि पंच किरिया वि अकिरिया वि । नेरइया एं
भंते ! ओरासियसरीरेहिंनो कइ किरिया ? । गोयमा ! ति-
किरिया वि चउकिरिया वि पंचकिरिया वि, एवं जाव वेमा-
णिया, एवमं मणुस्सा जहा जीवा । जीवे एं भंते ! वेउव्व-

यसरीराओ कइ किरिइ ? गोयमा ! सिय तिकिरिइ सिय चउकिरिइ सिय अकिरिइ । नेरइ खं भंते ! वेउन्वियसरीराओ कइ किरिइ ? गोयमा ! सिय तिकिरिइ सिय चउकिरिइ एवं जाव बेमाणिय, एवरं मणुस्से जहा जावे । एवं जहा ओराणियसरीरेणं चपारि दंन्या तहा जाणियव्वा, एवरं पंचपकिरिया न जयइ, सेसं तं चेव, एवं जहा देउ-न्वियं तहा आहारं पि, तेयणं पि, कम्मणं पि जाणियव्वं । एक्के चपारि दंन्या भाणियव्वा जाव बेमाणिया । बेमाणिया नं जंते ! कम्मगसरीरोहिंते कइ किरिया । गोयमा ! तिकिरिया वि, चउकिरिया वि, सेवं जंते जंते सि ॥

“ओवे नं” इत्यादि । (ओराणियसरीराओ सि) औदारिकशरीरात्परकीयमौदारिकशरीरमाश्रित्य कतिक्रियां जीवन्, इति प्रश्नः । उत्तरं तु—(सिय तिकिरिइ सि) यदेको जीवोऽन्यस्य पुण्यव्यादेः सम्बन्धौदारिकशरीरमाश्रित्य कांश्च व्यापारयति तदा तिक्रियाः, कायिकयाचिकारणिक्क्रियाभेदिकीर्णां भावात् । एतासां च परस्परजाविभाभूतत्वात्स्यात् त्रिक्रिय इत्युक्तम् । न पुनः स्वाधिकार्यः स्वाधिकार्य इति, अविनामाश्रयतामेव । आधिकृतक्रिया श्राव्यतरागस्यैव नेतरस्य, तत्राधिकार्यमर्थं न तु-त्यात् । अतीतरागकायस्य चाधिकरणस्य चाधिकरणत्वेन प्रत्येकचित्तत्वेन च कायक्रियासङ्गावे इतरयोरवश्यंजाव, इतरजाव च कायिकसङ्गावः उक्तम् । (वच्यते चात्रे) प्रहायनामाभिरार्थ—“अस्स नं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया नियमा कज्जइ । जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ” इत्यादि । तथाऽप्यक्रियात्रयसङ्गावे उत्तरक्रियाद्वयं भजनया भवति । यदाह—“अस्स नं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ” इत्यादि । ततश्च यदा कायव्यापारद्वारेणाऽऽयक्रियात्रय एव वर्तते, न तु परितापयति, न चातिपातयति तदा त्रिक्रिय परेत्यतोऽपि स्यात् त्रिक्रिय इत्युक्तम्, यदा तु परितापयति तदा चतुष्क्रियः, आद्यक्रियात्रयस्य तत्रावश्यंभावात् । यदा त्व-पातयति तदा पञ्चक्रियः, आद्यक्रियाचतुष्क्रिय तत्रावश्यंजावात् । उक्तम्—“अस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया नियमा कज्जइ” इत्यादि । अत एवाह—(सिय चउकिरिइ सिय पंचकिरिइ सि) । तथा (सिय अकिरिइ सि) । कीलतराग-वस्यामाश्रित्य तस्यां हि कीलतरागस्यादेव न सम्बन्धिहृतक्रिया इति । (नेरइ नमित्थादि) मारको यस्मादौदारिकशरीरकम्पं पु-ण्यव्यादिकं स्पृशति परितापयति विनाशयति च तस्मादौदारिकात् स्यात् त्रिक्रिय इत्यादि । अक्रियसत्त्व न मत्त्ववीतराग-त्वेन क्रियाणांमवश्यंजावित्वादिनि । (एवं चेव सि) स्यात् त्रिक्रिय इत्यादि सर्वेष्वसुरादिपदेषु बाध्यमित्यर्थः । (मणुस्से जहा जीवे सि) । जीवपदे इव मणुप्यपदेऽप्यित्यमपि बाध्यमित्यर्थः । जीवपदे मणुप्यसिद्धोपेक्षयाऽप्यित्यवस्थाऽधीतत्वादिति । (ओराणियसरीरोहिंते सि) औदारिकशरीरेण्य इत्येवं बहुव्या-पेक्षोऽप्यमप्यो दृष्टव्यः । एवंमेती जीवस्यैकत्वेन द्वौ दृष्टव्यौ । यद्यञ्च जीवबहुत्वेनापरी श्राव्यमौदारिकशरीरापेक्षया चत्वारो दृष्टव्यो दृष्टव्यो दृष्टव्यो । “जीवे नमित्थादि” जीवः परकीयं वैकियशरी-रमाश्रित्य कतिक्रियाः उच्यते—स्यात् त्रिक्रिय इत्यादि । पञ्चक्रिय-

मेव मोचयते, प्राणानिपातस्य वैकियशरीरिणः कर्तुमशक्यत्वाद्-विरतिमाश्रित्य वेह विचक्षितत्वात् । अत एवाकम्—“एवमतिकि-रिया न जयइ सि” एवं “जहा वेउन्वियं तहा आहारं पि सेवणं पि कम्मणं पि भाणियव्वं सि” अनेनाहारकादेवशरीरव्यवस्थाश्रित्य दृष्टव्यचतुष्टयं नेतरयिकारिजीवानां त्रिक्रियत्वं चतुष्क्रियत्वं चोक्तम् । पञ्चक्रियत्वं तु निवारितं, मारितुमशक्यत्वात्संयति । अथ मारकस्याधोऽहोकरितत्वाद्वाहारकशरीरस्य च मनुष्यलो-कचित्तत्वेन तत्क्रियाणामविवक्षयात् कथमाहारकशरीरमाश्रित्य मारकः स्यात्तत्रियः स्याच्चतुष्क्रियः ? इति । अत्रोक्तं—यावत्पूर्व-शरीरमणुष्युत्तरे जीवनिर्वासितपरिणामं न त्यज्यति तावत्पूर्वमा-त्रमहापनामभ्येतनं निवर्तकजीवस्यैवेति व्यपदिश्यते घृतच-ट्प्यायेनेत्यतो मारकपूर्वजन्यदेहो मारकस्यैव तद्देहनं च मनुष्य-लोकरचित्तमाऽस्सपादिकेण यद्वाहारकशरीरं स्मृयते, परिता-प्यते वा, तद्वाहारकदेशाकारकाश्रित्यचतुष्क्रिया वा भवति, कायिकीभावे इतरयोरवश्यंभावात्, पारितापनिकीभावे चाद्य-त्रयस्यावश्यंजावित् । एवमिहात्म्यदि विषयमवगम्यस्यम् । एवमेतज्जसकामेणशरीरापेक्षया जीवानां परितापकत्वं तदौदा-रिकापाश्रित्येन तयोराचसंयम, स्वकपेण तयोः परितापयितु-मशक्यत्वादिति । ॥ ८० ॥ ३० ॥

अथ केनां जीवानां कति क्रिया इति निरूपणार्थं

प्रारुक्तमेव सूत्रं पठन्ति—

कति णं भंते ! किरियाओ पछाओ ? गोयमा ! पंच किरिया पछा । तं जहा—काइया जाव पाण्डावायकिरिया ।

“कइ णं भंते ! किरियाओ पछाओ ?” इत्यादि प्राम्बल । एता एव क्रियाश्चतुर्धितित्त्वकक्रमेण चिन्तयति—

जेरइया णं भंते ! कति किरियाओ पछाओ ? पंच किरियाओ पछाओ । तं जहा—काइया जाव पाण्डावायकिरिया । एवं जाव बेमाणियाणं ।

“जेरइया णं भंते ! इत्यादि पाठसिद्धम् ।

संप्रत्यासामेव क्रियाणामेकजीवाभ्येव परस्परवनिना—

माश्रित्वं चिन्तयति—

जस्स णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ, जस्स अहिगरणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स नं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स अधि-गरणिया नियमा कज्जइ, जस्ताभिराणिया किरिया कज्जइ तस्स वि काइया किरिया नियमा कज्जइ । जस्स णं जंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पाओसि-या कज्जइ, जस्स पाओसिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! एवं चेव । जस्स णं भंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ, जस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स काइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! जस्स नं जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया सिय कज्जइ, सिय

नो कज्जइ । जस्स पुण पारियावणिया कज्जइ तस्स का-
इया नियमा कज्जइ । एवं पाणाइवायकिरिया वि । एवं
आदिग्धाओ परोपरं नियमा तिन्नि कज्जइ । तस्स उव-
दिग्धाओ दैग्धि सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । जस्स
उपरिदिग्धाओ दैग्धि कज्जइ तस्स आदिग्धाओ नियमा
तिन्नि कज्जइ ॥

“जस्स एं भंते !” इत्यादि । इह कायिकी क्रिया औदारिका-
विकारादिना प्राणानिधाननिर्बन्धनसमयो प्रतिविशिष्टा परि-
शुद्धिः । अनेयोः काचन कामेनकायाभिता वा तन आधानो ति-
शुद्धौ विद्यायो परस्परं नियन्त्रयानयमाकमाकः कथामिति चेत्, उ-
च्यते-कायोऽधिकरणमपि भवतीत्युक्तं प्राक् । ततः कायस्याधि-
करणत्वाद् कायिकया सत्यात्मत्वमधिकारयिष्यते, आधिकर-
णिक्यामवश्यं कायिकी । सा च प्रतिविशिष्टा कायिकी क्रिया
प्रवेष्टव्यमस्मरेण न भवति, ततः प्राणोपनिषत्वाऽपि सह परस्परमवि-
मानायाः । प्रवेष्टोऽपि च काये स्फुटमिह एव, चक्रकल्पनादेस्त-
द्विकाराद् अविनः प्रत्यक्षत एवापन्नमनात् । अकञ्ज-“कज्जयित् क-
कता ननु, वक्के स्मिह्मणि च रज्यतः पुंसः । औदारिकाऽपि वे-
ही, भाववशात्परिणमत्येवम् ॥” १ ॥ परितोपनस्य प्राणानिपा-
तस्य चायाकन्यायसम्भवेऽप्यनिवर्तः कथमिति चेत्, उच्यते-
यद्यसौ धार्या भूयादित्यतः कथमुपनिषत्वादिना विष्यते
ततस्तस्य चरितार्थं मरणं वा भवति, नाप्यथा, ततो नियमा-
भावः, परितोपनस्य प्राणानिपातस्य च भावे पूर्वोक्त्यापामव-
श्यंभावः, तासामभावे तयोर्भावाद् । ततोऽमुमर्थे परिभाष्य
कायिकी श्रुत्याभिहितमितिः क्रियाभिः सह, आधिकरणिकी ति-
शुद्धिः, प्राणोपनिषत्वाऽपि सुवतः सम्पद्य चित्तनीया ॥

पारितापमिकीप्राणानिपातक्रिययास्तु चूं साक्षादाह-

जस्स एं जंते ! जीवस्म पारियावणिया किरिया कज्जइ
तस्स पाणाइवायकिरिया कज्जइ, जस्स पाणाइवायकिरिया
कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया कज्जइ । गोयमा !
जस्स एं जीवस्म पारियावणिया किरिया कज्जइ तस्स पा-
णाइवायकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । जस्स पुण
पाणाइवायकिरिया कज्जइ तस्स पारियावणिया किरिया
नियमा कज्जइ । जस्स एं जंते ! येरइयस्स काइया किरि-
या कज्जइ तस्स आभिगरणिया कज्जइ । गोयमा ! जहेव जी-
वस्स तदेव नेरइयस्स वि । एवं जाव निरंतरे वमाणियस्स ।

“जस्स एं जंते !” इत्यादि । पारितापमिक्याः सद्भावे प्राणा-
तिपातक्रिया स्याद्व्यति, स्याक भवति । इहा धाणापसिञ्जातन
औचित्यात् व्यत्ययते तदा भवति, शेषकाश्च न भवतीत्यर्थः ।
इत्येव पुनः प्राणानिपातक्रिया तस्य नियमापरितोपनमन्तरेण
प्राणव्यपरोपणा । संप्रति नैरविकीदित्युक्तिरितिदप्युक्तमपि
परस्परमविनानाभावं चिन्मयति-“जस्स एं भंते ! नेरइयस्स
काइया कज्जइ” इत्यादि प्रतीत्य, भावितत्वात् । तदेवमेवो व-
दंशक उक्तः ।

संप्रति कालजन्मिकृत्योपकारादेव किरीदवदकमाह-
जं सवर्थं एं जंते ! जीवस्स काइया किरिया कज्जइ तं समयं

आभिगरणिया किरिया कज्जइ, जं समयं आदिगरणिया
कज्जइ तं समयं काइया किरिया कज्जइ । एवं जहेव आइ-
ह्मओ दंरओ तदेव आणियमो जाव वमाणियस्स ॥

“जं समयं एं भंते !” इत्याकारम् सर्वं पूर्वोक्तं तदेव ताव-
द्वक्तव्यं यावद्भौतिककर्मम् । तथा चाह-“एवं जहेव आइह-
ओ दंरओ तदेव आणियमो जाव वमाणियस्स” इति । समय-
ग्रहणेन केह सामान्यतः कालो शुद्धते न पुनः परमनिरुद्धो व-
योक्तव्यरूपो नैक्यिकः समयः, परितोपनस्य प्राणानिपातस्य वा
धाणाधिकोपनस्यतया कायिक्याः प्रथमसमये एवास्मभ्याम् ।
एव द्वितीयो दृष्टकः ।

सम्प्रति द्वौ दृष्टकौ क्षेत्रमधिकृत्याह-

जं देसे एं भंते ! जीवस्म काइया कज्जइ तं देसं आदि-
गरणिया तदेव जाव वमाणियस्स । जं पदेसे एं जीवस्स
काइया किरिया कज्जइ तं पदेसं आदिगरणिया किरिया
कज्जइ । एवं तदेव जाव वमाणियस्स । एवं एते जस्स जं
समयं जं देसं जं पदेसं चत्तारि दंरका हौति ॥

“जं देसे एं भंते !” इत्यादि । आत्रापि सूत्रं पूर्वोक्तं तदेव सर्वं तावद्व-
क्तव्यं यावद्भौतिककर्मम् । तथा चाह-“तदेव जाव वमाणिय-
स्स” एव तृतीयो दृष्टकः । “जं पदेसे एं भंते ! जीवस्स
काइया किरिया कज्जइ” इत्यादिवक्तव्यः । आत्रापि सूत्रं
प्रागुक्तमपि तावद्वक्तव्यं यावद्भौतिककर्मम् । तथा चाह-“एवं
तदेव जाव वमाणिय” इति । द्वाककसंस्कृतनामाह-एवंमेत
इत्यादि । एताश्च यथा ज्ञानावयोर्यादिकर्मकप्रकारेण तथा
संसारकारणमपि, ज्ञानावयोर्यादिकर्मकप्रकारेण संसारकारण-
तया तद्वत्त्वं नानामापि संसारकारणतोपचारात् । तथा चाह-

कति एं भंते ! आओजियाओ किरियाओ पक्कताओ । गोय-
मा ! एवं आओजिताओ किरियाओ पक्कताओ ! तं जहा-
काइया जाव पाणाइवायकिरिया । एवं नेरइया न जाव
वमाणिया एं ॥

आयोजयन्ति जीवं संसारे इत्यादयोक्तः कायिक्यादिकाः श्रे-
णं सर्वे सुगमभाः सूत्रप्राप्तस्तु पूर्वोक्तप्रकारेण तावद्वक्तव्यो यावद्-

जस्स एं जंते ! जीवस्स काइया आओजिता किरिया
अत्थि, तस्स आदिगरणिया आओजिता किरिया अत्थि,
जस्म अभिगरणिया आओजिता किरिया अत्थि, तस्स काइया
आओजिया किरिया अत्थि ? । एवं एतेणं अभिज्ञायेणं ते
वेव चत्तारि दंरका जाणियन्ता । जस्स जं समयं जं देसं
जं पदेसं जाव वमाणियाणं ॥

(अस्सेति) यं समयमिति यं देसमिति यं प्रवेष्टमिति परि-
पूर्णाः चत्वारो दृष्टकाः । यं समयमित्यादि “कालावधौर्वा-
त्तौ” इत्यादि । इत्याधिकरणे द्वितीया । ततो यस्मिन् समये, य-
स्मिन् दृष्टे यस्मिन् प्रवेष्टे, इति व्याख्ययम् ।

जीवे एं जंते ! जं समयं काइयाए आदिगरणियाए पाओ-
रियाए किरियाए पुहे तं समयं पारितापमियाए पुहे, पा-

पाण्डवायकिरियाए पुढे १। गोयमा ! अत्येगतिए जीवे एग-
तियाओ जीवाओ जं समयं काइयाए अहिमरणिष्याए पा-
ओसियाए किरियाए पुढे तं समयं पारियावणिष्याए पुढे
पाणाइवायकिरियाए पुढे ?। अत्येगतिए जीवे एगतियाओ
जीवाओ जं समयं काइयाए अभिगरणिष्याए पाओनियाए
किरियाए पुढे तं समयं पारितावणिष्याए पुढे पाणाइवायकि-
रियाए अपुढे २। अत्येगतिए जीवे एगतियाओ जीवाओ
जं समयं काइयाए अहिगरणिष्याए पाओमियाए किरियाए
पुढे तं समयं पारियावणिष्याए किरियाए अपुढे पाणाइ-
वायकिरियाए अपुढे ३ ।

“जीवे जं भंते !” इत्यादि । अत्रापि समयप्रदेशेन सामान्यतः
कालो द्योते । प्रश्नस्य सुगमम् । निवेद्यत्सु जन्मस्थी-कञ्चि-
ज्जीवमधिकृत्य कञ्चिज्जीवा यस्मिन् समये काले क्रियावशेन स्पृ-
हस्त्वस्मिन्समये पारितावनिया प्राणानिपातक्रिया
चेति एको भङ्गः । पारितावनिकया स्पृष्टः प्राणानिपातनास्पृष्ट
इति द्वितीयः । पारितावनिकया प्राणानिपातक्रियया वा स्पृष्ट
इति तृतीयः । एष च तृतीयो भङ्गः बाणादेर्जापरिद्वेषेन ना-
स्त्वस्य मृतादेः पारितावनाशमन्त्रे वेदितव्यः यस्मृद्यस्मिन् सम-
ये जंयमाधिकृत्याऽऽद्याक्रियावशेनास्पृष्टः स तस्मिन् समये तम-
चिद्व्यत्य निपातार्थानिपातक्रिया प्राणानिपातक्रियया वा स्पृष्टः,
कायिकवाद्यमात्रे पारितावनादेरभावात् । तदेवमुक्ताः क्रियाः ।

साङ्ख्येन प्रकारान्तरेण क्रियां निरूपयति-

कति णं भंते ! किरियाओ पयसाओ १। गोयमा ! पंच कि-
रियाओ पयसाओ । तं जहा-आरंजिया पारिमगदिया मापा-
वतिया अपचक्खलाणकिरिया मिच्छादंसणवतिया ॥

“कति णं भंते !” इत्यादि । आरम्भः पृथिव्याद्युपपत्तेः । उक्तं च-
“सकप्यो संरंते, पारितावकरो भवे समारंभो । आरजो इहवतो,
सुद्धु नयायं तु सव्थेसि” ॥१॥ आरम्भः प्रयोजनं कारणं यस्याः
सा आरम्भिकी (पारिमगदियति) परिप्रदो धर्मोपकरणवर्त्यव-
स्तुस्थीकारः, धर्मोपकरणमूर्च्छा च । परिप्रद एव पारिमगदिकी,
परिप्रदेष निवृत्ता वा पारिमगदिकी । (मायावतिया इति) मा-
या आरंभयमा, उपलक्षणत्वात् कालावसरपि परिप्रदः । माया प्र-
त्ययं कारणं यस्याः सा मायाप्रवया । (अपचक्खलाणकिरिया
इति) अप्रत्यक्षत्वेन मत्तापि विरतिपरिणामाभावात्, तदेव क्रिया
(मिच्छादंसणवतिया इति) मिथ्यादर्शने प्रत्ययो हेतुर्नस्याः
सा मिथ्यादर्शनप्रत्यया ।

यतासां क्रियाणां मध्ये यद्यय वा सम्भवति तस्य तां नि-
रूपयति-

आरंजिया णं जंते ! किरिया कस्स कज्ज १। गोयमा ! अ-
अपरस्स वि पमत्तंसजतस्स । पारिमगदिया णं भंते ! किरिया क-
स्स कज्ज १। गोयमा ! अअपरस्स वि संजतासंजतस्स ।
मायावतिया णं जंते ! किरिया कस्स कज्ज १। गोयमा ! अ-
अपरस्स वि अपमत्तंसजपस्स । अपचक्खलाणकिरिया णं भं-
ते ! कस्स कज्ज १। गोयमा ! अअपरस्स वि अपचक्खला-
णियस्स । मिच्छादंसणवतिया णं किरिया कस्स क-

ज्ज १। गोयमा ! अअपरस्स वि मिच्छादंसणस्स ॥

“आरंजिया णं भंते !” इत्यादि । (अअपरस्स वि पमत्तंसजय-
स्स इति) । अत्रापिशब्दो निष्कामः । प्रमत्तसंयतस्याप्यभ्युत्प-
त्य एकतरस्य कस्याचित्प्रमादे सति कायदुष्प्रयोगभावतः पृ-
थिव्यादेकपदसम्भवात् । आपिशब्दाऽऽद्यपामधस्तन्पुण्यस्या-
नवर्त्तिनां नियमप्रदर्शनार्थः । प्रमत्तसंयतस्याप्यारम्भिकी
क्रिया भवति, किं पुनः शेषाणां देशविरतिप्रयुक्तानामिति ।
एवमुत्तरत्रापि यथायोग्यमपिशब्दभावना कर्तव्या । पारि-
मगदिकी संयतासंयतस्यापि देशविरतस्यापीत्यर्थः, त-
स्याऽपि परिप्रदधारणात् । मायाप्रत्ययश्च अप्रमत्तसंयतस्याऽपि ।
कथमिति चेत्?, उच्यते-प्रवचनेऽग्राहप्रच्छादनार्थं वर्णाकरणसमु-
द्देशवित्तु अप्रत्याख्यातक्रिया अन्यतरस्याप्यप्रत्ययान्वितः, अन्य-
तरापि न किञ्चिदपित्यर्थः । यो न प्रत्यावर्णाति तस्येति भावः ।
मिथ्यादर्शनक्रिया अन्यतरस्यापि सुषोक्तमकमप्यङ्गं वाऽऽरोच-
यमानेत्यर्थः मिथ्याहर्षवैवति ।

यता एव क्रियाभ्यनुदिशतिदण्डकमेव निरूपयति-

गेरइयाणं जंते ! कति किरियाओ पयसाओ १। गोयमा !
पंच किरियाओ पयसाओ । तं जहा-आरंजिया जाव मि-
च्छादंसणवतिया ; एवं जाव वेमादियाणं ॥

“गेरइयाणं भंते !” इत्यादि सुगमम् । मन्मत्तासां क्रियाणां प-
रस्परमर्षिनामात्रं चिन्तयति यस्यारम्भिकी क्रिया तस्य पारिम-
गदिकी स्याद्भवति, स्यात् न भवति । प्रमत्तसंयतस्य न भवति, शेष-
स्य भवतीत्यर्थः ।

जस्त एं जंते ! जीवस्स आरंजिया किरिया कज्जइ तस्स
पारिमगदिया किरिया नज्जइ, जस्त पारिमगदिया कज्जइ
तस्स आरंजिया किरिया कज्जइ ?। गोयमा ! जस्त णं जीव-
स्स आरंजिया किरिया कज्जइ तस्स पारिमगदिया किरिया
सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ; जस्त पुण पारिमगदिया कज्जइ
तस्स आरंजिया किरिया नियमा कज्जइ । जस्त णं भंते !
जीवस्स आरंजिया किरिया कज्जइ तस्स मायावतिया
किरिया कज्जइ ?। गोयमा ! जस्त एं जीवस्स आरंजिया
किरिया कज्जइ तस्स मायावतिया किरिया णियमा कज्जइ,
जस्त पुण मायावतिया किरिया कज्जइ तस्स आरंजिया
किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । जस्त णं जंते !
जीवस्स आरंजिया किरिया कज्जइ तस्स पचक्खलाणकिरिया
कज्जइ पुच्छ १। गोयमा ! जस्त जीवस्स आरंजिया कज्जइ
तस्स अपचक्खलाणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ ।
जस्त पुण अपचक्खलाणकिरिया तस्स आरंजिया नियमा
कज्जइ । एवं मिच्छादंसणवतियाए वि समं । एवं परिमगदिया
वि तिदं वि उवरिज्झादं समं संचारियव्वा, जस्त मायावतिया
किरिया कज्जइ तस्स उवरिज्झाओ दो वि सिय कज्जइ, सिय
नो कज्जइ । जस्त उवरिज्झिआओ दो कज्जइ तस्स माया-
वतिया नियमा कज्जइ । जस्त अपचक्खलाणकिरिया कज्जइ

तस्मिन् भिच्छादंसणवत्तिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । जस्म पुण भिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्म अप्पचक्खणाणकिरिया नियमा कज्जइ ॥

तथा यस्म्यारम्भिकी क्रिया तस्य मायाप्रत्यया नियमाङ्गवति, तस्य मायाप्रत्यया तस्यारम्भिकी क्रिया स्याद् भवति, स्यान्न भवति । प्रमत्तसंयतस्य देशविरतस्य च न भवति, शेषस्याविरत-सम्पन्नाद्यधर्मवतीति प्रायः । यस्य पुनरप्रत्ययाख्यानाक्रिया तस्यारम्भिकी नियमात्, अप्रत्ययाख्यानिनाऽवश्यमारम्भसम्पन्न-त्वात् । एवं मिथ्यादर्शनप्रत्ययाऽपि सहायिताभावां भावनीयः । तथाहि-यस्म्यारम्भिकी क्रिया तस्य मिथ्यादर्शनप्रत्यया स्याद्भ-वति, स्यान्न ज्ञायति । मिथ्यादृष्टेर्भावात्, शेषस्य न ज्ञानोत्पत्त्यः । यस्य तु मिथ्यादर्शनक्रिया तस्य नियमाद्वारम्भिकी, मिथ्याद-ष्टविरत्येनावश्यमारम्भसम्पन्ना । तद्वैवाच्यारम्भिकी क्रिया पारिप्राहिक्यादिजिज्ञासुभिरुपवर्तितनीभिः क्रियाभिः सह पर-स्परमवितानात्वेन चिन्तिता । एवं पारिप्राहिकीं तिसृभिर्भावा-प्रत्यया, ह्याभ्यामप्रत्ययाख्यानाक्रिया, एकया मिथ्यादर्शनप्रत्यया चिन्तनीया । तथा चाह—“ एवं पारिप्राहिया विमितिं उचिर-ह्मादि समं लंभारेयम्वा ” इत्यादि सुगमं भावनीयाः, सुप्र-तीतत्वात् ।

अमुमेवार्थं चतुर्विधतिदण्डकक्रमेण निरूपयति—

नेरइयस्स आदिद्धियाओ चचारि परोप्परा नियमा क-ज्जइ, जस्म एताओ चचारि कज्जइ तस्म भिच्छादंसण-वत्तिया किरिया भज्जइ, जस्म पुण भिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ तस्म एता चचारि नियमा कज्जइ । एवं जाव यणियकुमारस्स पुद्विक्काइयस्स जाव चउरिदियस्स पंच वि परोप्परं नियमा कज्जइ ।

‘नेरइयस्स आदिद्धियाओ चचारि’ इत्यादि । नैरयिका हात्कर्पतो-ऽव्यविरतसम्पन्नाद्युपस्थानकं यावन्न परतः, नतो नैरायकाणा-माद्याक्षतव्यः क्रियाः परस्परमवितानाद्विन्ध्य, मिथ्यादर्शनाक्रि-यां प्रति स्याद्वाद्ः । तमेवाह—“ जस्स एयाओ चचारि ” इत्या-दि । मिथ्यादृष्टमिथ्यादर्शनक्रिया भवति, शेषस्य न भवतीति प्रायः । यस्य पुनर्मिथ्यादर्शनक्रिया तस्याद्याक्षतव्यो नियमा-न्वयस्यादर्शने सत्यारम्भिकप्राज्ञानामवश्यं प्राप्तावत् । एवं ताव-द्भक्त्यं यावत्स्तनितकुमारस्य पृथिव्यादीनां चतुर्निन्द्यपर्यव-सानानां पञ्च क्रियाः परस्परमवितानाविन्ध्यं वक्तव्याः, पृथिव्या-दीनां मिथ्यादर्शनक्रियाया अप्यवश्यंभावात् ।

पंचिदिवतिरिक्कमोणियस्स आदिद्धियाओ तिन्नि वि प-रोप्परं नियमा कज्जति । जस्स एताओ कज्जति तस्म उव-रिद्धियाओ दो भज्जंति । जस्म उवरिद्धियाओ दांघि क-ज्जति तस्म एताओ तिन्नि नियमा कज्जति । जस्म अप्पच-क्खणाणकिरिया तस्म भिच्छादंसणवत्तिया नियम कज्जइ, सिं-य नो कज्जइ । जस्म पुण भिच्छादंसणवत्तिया किरिया क-ज्जइ तस्म अप्पचक्खणाणकिरिया नियमा कज्जइ । यणुस्स-स्स जहा जीवस्स बाणमंनरेमोहनिपवेमाणियस्स जहा ने-

रइयस्स । जं समयं भंते ! जीवस्स आरंभिया किरिया क-ज्जइ तं समयं पारिमादिया किरिया कज्जइ । एवं एते जस्स जं समयं जं देसं जं पदेसं एं य चचारि दंढगा नेयम्वा । ज-हा नेरइयाणं तथा सन्देवाणं नेयन्नं वेमाणियाणं ।

निर्वैक्यञ्चेन्द्रियस्याद्यास्तित्वः परस्परमवितानभूताः, देशविरतिं यावदात्मावश्यंभावात् । उत्तरार्भां तु ह्याज्यां स्याद्वाद्ः । त-मेव दर्शयति—“ जस्स एयाओ कज्जंति ” इत्यादि । देशविरत-स्य न भवतः, शेषस्य भवत इति भावः । यस्य पुनरुपरितन्व्यौ द्वे क्रिये तस्याद्यास्तित्वो नियमाद्भवति, उपरितन्व्यौ द्वि क्रि-ये-अप्रत्ययाख्यानाक्रिया मिथ्यादर्शनप्रत्यया च । तन्नाप्रत्ययाख्यान-क्रिया अविरतसम्पन्नाद्युपस्थान, मिथ्यादर्शनक्रिया मिथ्यादृष्टे-राद्याक्षतव्यो देशविरतिं यावत् । अत उपरितन्व्योर्भावेऽवश्यं-माद्यानां तिसृणां भावः । सम्प्रत्यप्रत्ययाख्यानाक्रियायाः मिथ्यादर्-शनक्रियायास्तथैकपञ्चेन्द्रियस्य परस्परमवितानात्वं चिन्तयति—“ जस्स अप्पचक्खणाणकिरिया ” इत्यादि भावितम् । मनुष्ये यथा जीवपदं तथा वस्तुत्वम्, दम्भतरयोतिष्कवैमानिकानां यथा नैरयिकस्य पथमेव एकां दण्डकः । एवमेव “ जं समयं जं भंते ! जीवस्स ” इत्यादिको द्वितीयः । “ जं देसं जं ” इत्यादिकस्तृती-यः । “ जं पदेसं जं ” इत्यादिकचतुर्थः ।

अथ पदकायाः प्राणातिपाताद्विरमणवैतव एव भवन्ति, किं वा तद्विरमणवैतवादीति पृच्छति—

अस्मि एं जंते ! जीवाणं पाणाइवायेवेरमणे कज्जइ । इहा ! अस्मि । कम्मि एं भंते ! जीवा एं पाणाइवायेवेरमणे कज्जइ ? गोयमा । छुमु जीवनिक्काएसु । अस्मि एं भंते ! नेरइयाणं पाणाइवायेवेरमणे कज्जइ ? गोयमा ! एां इण्हे समट्ठे । एवं जाव वेमाणियाणं नवरं यणुस्साणं जहा जीवाणं एवं मुसा-वाएणं जाव मायामोसेणं जीवस्स य यणुस्सस्स य, सेसाणं एां इण्हे समट्ठे । एवरं अदिन्नादाणं गहणपरणिजेसु द-व्वेसु मेहुणस्सेसु वा रुवसदगतेसु वा दव्वेसु सेसाणं दव्वेसु सव्वेसु । अस्मि एं भंते ! जीवाणं भिच्छादंसणमव्वेवमणे कज्जइ ? इहा अस्मि । कम्मि एं जंते ! जीवाणं भिच्छादंस-णसव्वेवमणे कज्जइ ? गोयमा ! सन्देव्वेसु । एवं नेर-इयाणं जाव वेमाणियाणं नवरं एमिदियदिगाल्लिदियाणं एां इण्हे समट्ठे ।

“ अस्मि एं भंते ! ” इत्यादि । सर्वत्र क्रियते कर्मकर्तृ प्रयोगः, ततो भवतीति दृष्टव्यम् । प्राणातिपाताद्विरमणविषयाश्च पदका-याद्यः प्रागव भाविता इति न न्युये भाव्यन्ते । विरतिश्च प्राण-तिपातादीनां मायासृष्ट्यापर्वयत्नानां जीवपदं मनुष्यपदं च वक्तव्या, शेषेषु तु स्थानेषु नायमर्थः समर्थ इति वक्तव्यमतेषां ज्ञाप्य-यतः सर्वविरम्यम्भवत् । मिथ्यादर्शनाद्विरमणावयवविन्ध्यायै सर्वैन्द्रियेभ्यः । उपलक्षणमेतत् सर्वपथेऽप्यवि, अन्यथा एक-स्मिन् दृष्ट्यं पर्यायं वा मिथ्यात्वभावे मिथ्यादर्शनाविरमणासम्भवा-त्, सूत्रात्सर्वकस्याप्यरोचनादक्षरस्य ज्ञवति नरो मिथ्यादृष्टिः, मिथ्यादृष्टेर्हि सूत्रं हि न प्रमाणं जिज्ञानांतमिति वक्तव्या-

तु । मिथ्यादर्शनशक्त्याविरमणं च एकस्मिन्नाविकलेति प्रवचनेषु शेषेषु स्थानेषु । एकस्मिन्नाविषु तु न भवति । कस्मादिति चेत् ? उच्यते-पूर्वमिथ्यादिषु उज्जयाभावः, “पुढवाश्पस्तु” इति वचनात् । द्वी-मिथ्यादीनीं तु यद्यपि करणायत्तसावस्थयां केचिच्छ्रान्तासादन-सम्यक्त्वं भवति, तथापि तस्मिन्प्राप्त्याभिमुखानां तत्प्रतिकूल-नाम्, अतस्तेषामपि मिथ्यादर्शनशक्त्याविरमणप्रतिषेधः । आह च- “असिं च नंते ! जीवा न मिथ्यादर्शनसत्त्वाविरमणे कञ्चह” इत्यादि ।

अथ प्राणातिपातविरतस्य कर्मबन्धो भवति, किं वा नेति ? ।
उच्यते-भवत्यपि, न जन्त्यपि, तथा च एतदेव
प्रश्नसूत्रपूर्वकमाह-

पाणादवायविर एणं भंते ! जीवे कइ कम्मपगनीओ
बंधं । गोयमा ! सत्तविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा क-
ण्डविहबंधं वा एगविहबंधं वा अबंधं वा । एवं माणुस्से
वि जाणियन्ते । पाणातिवायविरयाणं भंते ! जीवा कइ
कम्मपगनीओ बंधंते ? । गोयमा ! सन्ने वि ताव होज्ज
सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा ? । अहवा सत्तविहब-
ंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा १ । कण्डवां
सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ३ ।
अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा ४ ।
अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा ण्डविह-
बंधं वा ५ । अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा
अबंधं वा ६ । अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा
अबंधं वा ७ । अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा
अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा ? । अहवा सत्तविहब-
ंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा २ ।
अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविह-
बंधं वा ण्डविहबंधं वा ३ । अहवा सत्तविहबंधं वा ए-
गविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा ४ । अहवा
सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा अबंधं
वा ? । अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा
अट्टविहबंधं वा अबंधं वा २ । अहवा सत्तविहबंधं वा
एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा अबंधं वा ३ । अहवा
सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा अबंधं
वा ४ । अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा
अट्टविहबंधं वा अबंधं वा ५ । अहवा सत्तविहबंधं
वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा
अबंधं वा ? । अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा

अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा अबंधं वा २ । अहवा स-
त्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डवि-
हबंधं वा अबंधं वा ३ । अहवा सत्तविहबंधं वा एग-
विहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा अबंधं वा ४ ।
अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविह-
बंधं वा ण्डविहबंधं वा अबंधं वा ५ । अहवा सत्तवि-
हबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डविहब-
ंधं वा अबंधं वा ६ । अहवा सत्तविहबंधं वा एगवि-
हबंधं वा अट्टविहबंधं वा ण्डविहबंधं वा अबंधं वा ७ ।
अहवा सत्तविहबंधं वा एगविहबंधं वा अट्टविह-
हबंधं वा ण्डविहबंधं वा अबंधं वा ८ । एवं एते अ-
ट्टबंधं सन्ने वि भेल्लिया सत्तावीसं जंगा जन्वन्ति । एवं म-
णुस्सा वि, एवं वेव सत्तावीसं जंगा जाणियन्ता । एवं मु-
त्तवायविरयस्स जाव मायाभोसविरयस्स य जीवस्स य म-
णुस्सस्स य ।

जीवेत्यादि सुगमम् । बहुचक्ष्नेऽपि प्रश्नसूत्रं सुगमम् । निर्बन्ध-
सर्वेऽपि साधुवेयुः सत्तविधबन्धकाश्च एकविधबन्धकाश्च ।
इह प्रमत्ताऽप्रमत्ताऽपुत्र्यकरणानि वृत्तबाधरसम्परायाः सत्तवि-
धबन्धकाः प्रमत्ताः, अप्रमत्ताः आत्युर्बन्धकाः षोऽष्टविधबन्धकाः, आ-
त्युर्ऽपि बन्धकाः । आत्युर्बन्धकाः कादाचित्क इति कदाचित्
सर्थाकां न लप्यन्तेऽपि, प्रमत्ताः आत्युर्बन्धकाश्च सदैव बहुल्येन ल-
प्यन्ते, अनिवृत्तबाधराश्च कदाचित् प्रवचनयपि, विरहस्यापि
तेषामागमे प्रतिपादनात् । एकविधबन्धका उपशान्तमोहाः क्षीण-
मोहाः सयोगिकेवलिनः । तत्र उपशान्तमोहाः क्षीणमोहाश्च क-
दाचित् लप्यन्ते, कदाचित् लप्यन्ते, तेषामन्तरस्यापि सत्तविध-
सयोगिकेवलिनस्तु सदा प्राप्यन्ते, अन्योऽन्यत्रागमे तेषामव्यव-
च्छेदात् । ततः सत्तविधबन्धका एकविधबन्धकाश्च व्यवस्थि-
ता इत्यष्टविधबन्धकापञ्चावे एका भङ्गाः । अथवा सत्तविधबन्ध-
का बहुव एकविधबन्धका बहुव एकोऽष्टविधबन्धक इति द्वितीयः ।
अष्टविधबन्धकानां तृतीयः, बहुविधबन्धका अपि कदाचित् लप्य-
न्ते, कदाचित्, उत्कर्षतः परमासविरहाभावात् । यदाऽपि ल-
प्यन्ते तदाऽपि अजन्मपदे एको द्वौ वा, उत्कर्षपदेऽष्टोत्तरशतम्,
ततोऽष्टविधबन्धकपदेऽष्टाभिः बहुविधबन्धकपदेनापि द्वौ ज्ञौ ।
अबन्धकाः अवोगिकेवलिनः, तेऽपि कदाचिद्व्याप्यन्ते, कदाचित्,
तेषामप्युत्कर्षतः परमासविरहाभावात् । यदाऽप्यव्याप्यन्ते तदाऽ-
पि अजन्मपदे एको द्वौ वा, उत्कर्षतःऽष्टाधिकं शतम् । ततोऽष्ट-
विधबन्धकपदाभावे अबन्धकपदेनापि द्वौ ज्ञौ, तदेवमेकः प्राप्नो
भङ्गः, एकसंयोगे च वक्षितं सत भङ्गाः । इदानीं द्विकसंयोगे
जङ्गा इत्येते-तत्र सत्तविधबन्धका एकविधबन्धका-
श्चावस्थिताः, उभयेषामपि सदा बहुल्येन लप्यमानत्वात् ।
ततोऽष्टविधबन्धकपदे बहुविधबन्धकपदे च प्रत्येकमेकविधबन्ध-
कको भङ्गः । अष्टविधबन्धकपदे एकवचनं, बहुविधबन्धकपदे
बहुवचनमिति द्वितीयः । एतौ द्वौ जङ्गावष्टविधबन्धकपदे एक-
वचनेन लभ्यौ । एतयेव द्वौ ज्ञौ बहुवचनेनेति चत्वारः । एवमे-
व चत्वारो भङ्गा अष्टविधबन्धकावष्टविधकपदाभ्यामेव चत्वारः,
बहुविधबन्धकावष्टविधकपदाभ्यामिति सर्वसंख्या द्विकसंयोगे

हादय भङ्गाः । त्रयाणामष्टविधबन्धकवद्बिधबन्धकाबन्धक-
पाणां पर्यानां संयोगे प्रत्येकमेकवचनबहुवचनान्यामद्यौ
जङ्गाः । सर्वसंकलनया सत्संविद्यतिजङ्गाः । अत्रापर आह-
ननु विरतस्य कथं बन्धः ? न हि विरतिर्बन्धहेतुर्भवति ।
वदि पुनर्विरतिरपि बन्धहेतुः स्यात्ततो निमित्तप्रसङ्गः,
कपायाज्ञायाः । उच्यते-न विरतिर्बन्धहेतुः किं तु विरतस्य वे
कपाययोगास्ते बन्धकारणम् । तथाहि-सामायिकछेदोपस्थाप-
नपरिहारविशुद्धिकेष्वपि संयमेषु कपायाः संखलनरूपा उद्व-
प्राप्ताः समित योगाश्च, ततो विरतस्यापि देवायुष्मादीनां क्षमप्र-
तीनां तत्प्रत्ययो बन्धः । यथा-तत्प्रातिपादविरतस्य सत्संविद्यति-
जङ्गा उक्ताः । तथा मृगयाद्यविरतस्य बाधमात्राभ्यामविरतस्य ।

मिथ्यादर्शनशब्दविरतिमधिकृत्य सूत्रमाह-

मिच्छादंसणसङ्गविरएणं जंते । जीवे कइ कम्मपगदीओ
बंधं । गोयमा । सत्तविहबंधं वा अद्धविहबंधं वा उब्बिह-
बंधं वा एगविहबंधं वा अबंधं वा । मिच्छादंसणसङ्गवि-
रणं जंते । नेरइए कइ कम्मपगदीओ बंधं । गोयमा । स-
त्तविहबंधं वा अद्धविहबंधं वा जाव पंचिदियानिरिक्ख-
णोणिए मणुस्से जहा जीवे । बाणमंतरजोइसियवेमाणिए
जहा नेरइए ॥

“ मिच्छादंसणसङ्गविरएणं जंते । ” इत्यादि सुगमम्, नवरं
सत्संविधबन्धकत्वमष्टविधबन्धकत्वं चद्विधबन्धकत्वमेकविध-
बन्धकत्वमबन्धकत्वं च मिथ्यादर्शनशब्दविरतेरविगतसम्य-
वृत्तेरारण्यायोगिकत्वं वा यद्विज्ञायाः । तैर्यथादिचतुर्वि-
द्यातद्वद्वक्तव्यत्वात् मनुष्यवर्जेषु शेषेषु सर्वेष्वपि स्थानेषु
सत्संविधबन्धकत्वमष्टविधबन्धकत्वं वा, न पद्विधबन्धकत्वा-
द्विधिप्रतिपत्त्यसम्भवात् ; मनुष्यपदे च यथा जीवपदे तथा
बकपदे, मनुष्यपुं सर्वमायसम्भवात् ।

बहुवचनेनेतिद्वयं सूत्रमाह-

मिच्छादंसणमद्धविरयाणं जंते । जीवा कइ कम्मपगदीओ
बंधं । गोयमा । ते चैव सत्तावीसं जंगा जाणियन्वा । मि-
च्छादंसणसङ्गविरयाणं जंते । नेरइया एं कइ कम्मपगदी-
ओ बंधं । गोयमा । सत्तविहबंधं वा अद्धविहबंधं वा य, अहवा सत्तवि-
हबंधं वा अद्धविहबंधं वा । एवं जाव वेमाणिया नवरं म-
णुस्सा एं जहा जीवा ॥ ॥

“ मिच्छा ” इत्यादि । अत्रापि ते एव पूर्वोक्ताः सत्संविद्यतिजङ्गाः,
चैर्यथैकपदे भङ्गविक्रमः । तत्र सर्वेऽपि तावद्बहुयुः सत्संविध-
बन्धका इत्येका भङ्गः । अयं च यदेकाऽप्यष्टविधबन्धको न ल-
प्स्यते तदा भवति, यदा पुनरेकाऽष्टविधबन्धको लप्स्यते तदाऽयं
चित्तियो भङ्गः, सत्संविधबन्धकाश्च अष्टविधबन्धकाश्च । यदा पु-
नरद्विधबन्धका अपि बहो लप्स्यन्ते तदा नूतन्याः सत्संविध-
बन्धकाश्चाष्टविधबन्धकाश्च, एवं जङ्गविक्रं तावदाष्ट्यं या-
च्यैमानिकसूत्रम्, नवरं मनुष्यपदे सत्संविद्यतिभङ्गका यथा जी-
वपदे इति ।

अध्यात्मिकादीनां किर्याणां मध्ये का किर्या प्राणातिपातवि-
रतस्याति चिन्तयति-

पाणाइवायविरयस्सं जंते । जीवस्स किं आरंभिया किरि-

या कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ? गो-
यमा । पाणाइवायविरयस्स जीवस्स आरंभिया किरिया सिय
कज्जइ, सिय नो कज्जइ । पाणाइवायविरयस्सं जंते । जीवस्स
पारिमहिया किरिया कज्जइ ? गोयमा । एो इण्हे समहे । पा-
णाइवायविरयस्सं जंते । जीवस्स मायावत्तिया किरिया
कज्जइ ? गोयमा । पिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । पाणा-
इवायविरयस्सं जंते । जीवस्स अपपचक्खणाणवत्तिया कि-
रिया कज्जइ ? गोयमा । एो इण्हे समहे । मिच्छादंसणव-
त्तियाए पुच्छा ? गोयमा । एो इण्हे समहे । एवं पाणाइवाय-
विरयस्सं मणुस्सस्स वि, एवं जाव मायामोसविरयस्स जी-
वस्स मणुस्सस्स य ॥

“ पाणाइवायविरयस्सं जंते । ” इत्यादि । आरम्भिका किर्या
स्याद्भवति, प्रमत्तसंयतस्य भवति, शेषस्य न प्रवर्ततेति भावः ।
पारिमहिका निषेध्या, सर्वथा परिग्रहा विवृत्तत्वात्, इत्यथा
सम्यक् प्राणातिपातविरत्युत्पत्तेर्मायाप्रत्यया स्याद्भवति, स्वा-
त्प्रवर्ति । अप्रमत्तस्यापि दिक्दाजित्यवचनमालिङ्ग्यरक्षणमि-
भवति, शेषकालं तु न प्रवर्ति । अप्रमत्ताभ्यामकिर्या मिथ्यादर्शन-
प्रत्यया च सर्वथा निषेधते, तद्भावं प्राणातिपातविरत्ययोगा-
त् । प्राणतिपातविरतश्च द्वे पदे । तद्यथा-जीवा, मनुष्यश्च । तत्र
यथा सामान्यतो जीवमपि कथं वा, तथा मनुष्यमपि कथं वा-
च्यम् । तथा चाह-“एवं पाणाइवायविरयस्सं मणुस्सस्स वि”
इति । एवं तावत्तत्त्वं यावत्प्राणाभ्यामविरतस्य जीवस्य मनु-
ष्यस्य च ।

मिथ्यादर्शनशब्दविरतिमधिकृत्य सूत्रम्-

मिच्छादंसणमद्धविरयस्सं जंते । जीवस्स किं आरंभि-
या किरिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया क-
ज्जइ ? गोयमा । मिच्छादंसणमद्धविरयस्सं जीवस्स आरं-
भिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । एवं जाव अपपचक्खा-
णकिरिया मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ । मिच्छा-
दंसणसङ्गविरयस्सं जंते । येरइयस्स किं आरंभिया कि-
रिया कज्जइ जाव मिच्छादंसणवत्तिया किरिया कज्जइ ?
गोयमा । आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अपपचक्खणाण-
किरिया वि कज्जइ । मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ
एवं जाव थणियज्जुमारस्स । मिच्छादंसणसङ्गविरयस्सं जंते ।
पंचिदियानिरिक्खणोणियस्स एवमेव पुच्छा ? गोयमा ।
आरंभिया किरिया कज्जइ अपपचक्खणाणकिरिया सिय कज्ज-
इ, सिय नो कज्जइ, मिच्छादंसणवत्तिया किरिया नो कज्जइ,
मणुस्सस्स जहा जीवस्स । बाणमंतरजोइसियवेमाणियस्स
जहा नेरइयस्स ।

“ मिच्छादंसण ” इत्यादि । आरम्भिका स्याद्भवति, स्वात्
प्रवर्ति । प्रमत्तसंयतस्य भवति, शेषस्य न प्रवर्ततेति भावार्थः ।
पारिमहिका इति शब्दविरति यावत्प्रत्ययाभ्यामिवृत्तत्वाद्-
रसम्प्रदायं यावत्प्रवर्ति, परतो न भवति । अप्रमत्ताभ्यामकिर्याऽ-

व्यविरतिसम्पन्नादि यावन्न परतः । तत एता अपि किरिया अचि-
कृत्य " सिय कञ्जसि सिय नो कञ्जस " इति वक्तव्यम् । तथा-
वा- (एवं जाव अपचक्ष्णाणां किरिया इति) मिथ्यादर्शनप्र-
त्यया पुनर्निषेध्या, मिथ्यादर्शनविरतस्य तस्या अस्मन्नभात् । च-
तुश्चासिद्धकक्षितार्थो नैरर्थिकात्मा स्तनितकुमारपर्यवसानानां
वतः किर्या वक्तव्याः, मिथ्यादर्शनप्रत्यया निषेध्या तिर्यक्पञ्चे-
न्द्रियाधारितस्तः किर्या निवर्ततो वक्तव्याः, अप्रत्याक्ष्यानां किर्या
प्राग्यम् । देशविरतस्य न भवति, शेषस्य भवतीत्यर्थः । मि-
थ्यादर्शनप्रत्यया निषेध्या मनुष्यस्य यथा कामान्वृतो जीवस्य
व्यवहारादीनां यथा नैरर्थिकस्य ।

समस्यासान्निवादिमिथ्यादर्शनां किर्याणां वरपरम्पर्य-
बहुत्वम्वाह-

एतासि हां जंते ! आरंभियाणं जाव मिच्छादंसंनवत्तिया
गु य कुरे कुरैरहितो अप्पा वा बहुया वा पुं ? गोयमा !
सन्वत्थोवाओ मिच्छादंसंनवत्तियाओ किरियाओ अपच-
क्ष्णाणकिरियाओ विसेसाहियाओ पारिगहियाओ विसेसा-
हियाओ आरंभियाओ किरियाओ विसेसाहियाओ माया-
वत्तियाओ विसेसाहियाओ किरियापदं सम्मत्तं !

" एतासि हां मंने ! " इत्यादि । सर्वस्वोक्ता मिथ्यादर्शनप्रत्यया
किर्या, मिथ्यादर्शनात्मा भावात् । तानां प्रत्ययात्म्यमकिर्या विशेष-
धाधिका, अविरतिसम्पन्नादीनां मिथ्यादर्शनां च भावात् ।
ताभ्यांऽपि पारिग्रहिकया विद्याधिका, देशविरतानां पूर्वेषां
च जावात् । आरंभिकया विद्याधिका, प्रमत्तसंयतानां पूर्वेषां
च जावात्, ताभ्यांऽपि मायाप्रत्यया विद्याधिका, अप्रम-
त्तसंयतानामपि भावात् । प्रज्ञा २२ पदं । (नैराधिकारिणां सम-
क्रियत्वनिषेधेन 'सम' शब्दं करिष्यते)

(६) मृगवधाद्याद्यतस्य किर्या-

पुरिसे हां भंते ! कञ्जसि वा दहंसि वा उदगंसि वा दविं-
सि वा बलयंसि वा भूमंसि वा गहणंसि वा गहणविदुगंसि
वा पण्यंसि वा पण्यविदुगंसि वा वणंसि वा वणविदुगं-
सि वा भियविचीए भियसंकपे भियपणिहाणे भियवहाए गं-
ताए एमिए ति काओ अखयरस्त भियवहाए कूरुपांसं ठहाइ;
तओ एं जंते ! से पुरिसे कइ किरिए ? गोयमा ! सिय तिकि-
रिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए । से केण्डेणं भंते !
एवं बुवइ सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकि-
रिए ? गोयमा ! जे जविए उदवणयाए थो बंधणयाए थो-
कारणयाए तावं च एं से पुरिसे काइयाए अहिगरणि-
याए पाओसियाए तिहिं किरियाहिं पुडे जे भविए उड-
वणयाए वि बंधणयाए वि नो भारणयाए तावं च एं से
पुरिसे काइयाए अहिगरणियाए पाओसियाए पारियाव-
णियाए चउहिं किरियाहिं पुडे जे भविए उडवणयाए
वि बंधणयाए वि भारणयाए वि तावं च एं से पुरिसे काइ-
याए जाव पाणइवायकिरियाए पंचहिं किरियाहिं पुडे
से तेण्डेणं जाव पंचकिरिए ॥

सव (कञ्जसि व सि) कञ्जे गहीअसपरिवेधिते वृक्षादिमते
प्रदेशे । (दहंसि व सि) दहे प्रतीते । (उदगंसि व सि) उदके
जलाशयभावे । (दविंसि व सि) कश्चिके मृणादिद्रव्यसंमुदाये
(बलयंसि व सि) बलये वृत्ताकारनद्यामुदककुटिलगतियुक्त-
देशे । (थुगंसि व सि) नृप अवतमसे गाढतमसे । (गहणंसि
व सि) गहने वृक्षवृद्धीलतावितानवीरसमुदाये । (गहणवि-
दुगंसि व सि) गहनाविदुर्गे पथेतकेदवावस्थितकुक्ष्यस्थादि-
कुमुदाये । (पण्यंसि व सि) पथेत (पण्यविदुगंसि व सि)
पथेतसमुदाये । (वणंसि व सि) वने एकजातीयवृक्षसमुदाये
(वणविदुगंसि व सि) मानाविधिवृक्षसमूहे, मृगैर्हरिणैर्वृत्तजै-
बिका वस्य स मृगवृक्षकः । स च मृगवृक्षोऽपि स्वादि-
त्यत आह- (भियसंकपे सि) मृगेषु संकटयो वधाध्यवसाय-
भेदेन वा वस्यसौ मृगसङ्घः । स च वलचित्तयाऽपि भ-
वतीत्यत आह- (भियपणिहाणि सि) मृगवधैकप्रक्रियाः (मि-
गवहाए सि) मृगवधाए (गंत सि) गत्या, कच्चादविति योगः ।
(कटपांसं सि) कूटं च मृगसंग्रहकार्यं, गर्तविधायाश्च तद्वन्ध-
नमिति कटपासाय । (उडाए सि) उड्वाति, एवमत्येत्यर्थः ।
(तओ एं ति) ततः कटपासाकरणम् । (कइ किरिए सि) क-
ति किर्याः, किर्याश्च काधिकयादिकाः (जे भविए सि) यो भव्यो
योगः, कर्तैति यावत् । " जावं च एं " इति शेषः । यावन्तं काय-
हमित्यर्थः । कस्याः कसंत्वाह- (उदवणयाए सि) कटपासा-
करणतया, ताप्रत्ययस्यैव स्वार्थिकः । (तावं च एं ति) तावन्तं कावं
(काइयाए सि) गमनादिकायश्चैष्टारुपया [अहिगरणियाए
सि] अतिकरणेन कटपासाकरणे निवृत्त्या वा सा सथा, तथा ।
(पाओसियाए सि) प्रदेशे मृगेषु उड्डनावः, तेन निवृत्त्या प्रादे-
विकी, तथा (तिहिं किरियाहिं ति) किर्यसा इति किर्यास्येष्टा-
विशेषाः [पारियावणियाए सि] पारियावणम्योजना पारिया-
वणिकी । सा च वने सति मृगे भवति, प्राणातिपातकिर्या च
चातिते इति ।

पुरिसे हां जंते ! कञ्जसि वा जाव वणविदुगंसि वा त-
छाई ऊसविय ऊसविय अगणिकायंसि निसिरइ तावं च
हां जंते ! से पुरिसे कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय
चउकिरिए सिय पंचकिरिए । से केण्डेणं ? गोयमा ! जे ज-
विए उदवणयाए तिहिं उदवणयाए वि निसिरणयाए
वि नो दइणयाए चउहिं जे भविए उदवणयाए वि नि-
सिरणयाए वि दइणयाए वि तावं च एं से पुरिसे काइ-
याए जाव पंचहिं किरियाहिं पुडे से तेण्डेणं गोयमा !

(ऊसविय सि) उत्सर्प्य " बासिकिऊणेत्यादि " उड्वाकृत्येति
वा [निसिरइ सि] निश्रुजति, क्षिपति, यावदिति शेषः ।

पुरिसे हां भंते ! कञ्जसि वा जाव वणविदुगंसि वा भियवि-
त्तिए भियसंकपे भियपणिहाणे भियवहाए गंता एमिए
सि काई अन्नपरस्त भियसं बहाए उडुं निसिरइ ततो
एं जंते ! से पुरिसे कइकिरिए ? गोयमा ! सिय तिकिरिए
सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए । से केण्डेणं गोयमा !
जे जविए निसिरणयाए तेहिं जे जविए निसिरणयाए वि
विष्कंसणयाए वि नो भारणयाए चउहिं से भविए निसि-

रणया वि बिर्दसणयाए वि मारणयाए वि तावं च एवं
से पुरिसे जाव पंचहिं किरियाहिं पुडे, से तेण्डेणं गोय-
मा ! सिय तिकिरिए सिय चउकिरिए सिय पंचकिरिए ।
पुरिसे एवं भंते ! कच्छसि वा जाव अन्नयरस्स मियस्स
बहाए आययकक्षायायं लुमुं आयामेवा चिडिज्जा अन्न-
येर पुरिसे मगम्भो आगम्भ सयपाणिणा असिणा सीसं
डिदेज्जा से य उटु ताए वेव पुब्बायामणयाए तं भियंवि-
षेज्जा । से एवं जंते ! पुरिसे किं भियेरेण य पुटे पुरि-
सेरेणं पुटे ? ! गोयमा ! जे भियं मारेइ से भियेरेणं पुटे, जे
पुरिसं मारेइ से पुरिसवेरेणं पुटे । से केण्डेणं जंते ! एवं
बुबड जाव से पुरिसवेरेणं पुटे ? ! से एणं गोयमा ! कज्जमा-
ए कडे संषेज्जमाणे संषिए निव्वत्तिज्जमाणे निव्वत्तिए नि-
सिरिज्जमाणे निसिडे चि वत्तव्वं सिया । हुंता अगवं ! कज्ज-
माणे कडे जाव निसिडे चि वत्तव्वं सिया । से तेण्डेणं गोय-
मा ! जे भियं मारेइ से भियेरेणं पुटे, जे पुरिसं मारेइ से
पुरिसवेरेणं पुटे, अंतो इहं मासाणं मरइ काइयाए जाव
पंचहिं किरियाहिं पुडे, वाहिं इहं मासाणं मरइ काइयाए
जाव पारियावणियाए चउहिं किरियाहिं पुडे ।

“उटुं ति” (वाणं आययकक्षायायं ति) कणं यावद्वायत आ-
कूटः कर्णायतः । । आयतस्मयस्सवत् यथा ज्वलीत्येवं कर्णायत
आयतकर्णायतः, तम् । (आयामेस ति) आयम्याकूय (मग्ग-
आं ति) घूततः (सयपाणिण ति) स्वकपाणिना स्वहस्तं
(पुब्बायामणयाए ति) पुर्वकर्षणेन (से णं भंते ! पुरिसे ति)
स शिरस्सेऽपि पुद्बयः (भियेरेणं ति) इह वैरं वैरहृत्याह्वयः
पापं वा वैरं वैरहृत्यादिति । अथ शिरस्सेऽप्युपगृह्यतेऽनुकवादि-
तु निपातस्य कथं धनुर्धरपुरुषो मृगवधेन स्पृष्ट इत्याकृतचतो
गीतमस्य तदनुपगतमेवार्थमुत्तरतया ग्राह—क्रियमाणं
धनुष्काण्डादिकृतमिति व्यपदिश्यते । युक्तिस्तु ग्राह्यत् । तथा
सगृहीयमाणं प्रत्यक्षायामारोप्यमाणं कारणं धनुर्धोऽऽरोप्य-
माणप्रत्यक्षं सन्निधत् कृतसन्धानं भवति तथा निर्वृत्त्यमानं नि-
तरं वस्तुक्रियमाणं प्रत्यक्षाकषेणेन निर्वृत्तिं वृत्तकृतं म-
रणाकारं कृतं भवति । तथा निरुज्जमानं निरुज्जमानं
काण्डनिस्पृष्टं भवति, यदा च निरुज्जमानं निस्पृष्टं तदा नि-
रुज्जमानतया धनुर्धरेण कृतत्वात्सेन काण्डनिस्पृष्टं भवति,
काण्डनिसर्गाच्च मृगस्तेनैव मारितः । ततकोप्यते—“ जे मियं
मारेत्वादीति ” । इह च क्रियाः प्रकान्तात्तात्त्विकान्तरां क मृ-
गादिष्वेव यावत्यो यत्र यत्र कालत्रिभागे भवन्ति तावन्तीत्यत्र
इत्येवमस्ति—“ अंतो इहहमस्मिदि ” । परमासायन् यावन्महार-
हेतुकं अरण्यं, परतस्तु परिणामाभ्यन्तरापातिमितमिति कृत्वा व-
यमासापुडुं प्राणातिपातक्रिया न स्यादिति इत्ययं । यतश्च
व्यवहारनयापेक्षया प्राणातिपातक्रियाव्यपदेशमात्रापदेशानर्थ-
मुक्तम् । अन्यथा यदा कदाऽप्यधिकृतप्रहारहेतुकं मरणं जवति
तदैव प्राणातिपातक्रियेति ॥

पुरिसे एवं जंते ! पुरिसं मचीए ममभिधंसेज्जा सयपाणि-
या वा से असिणा सीसं डिदेज्जा, तन्नो णं जंते ! से

पुरिसे कइ किरिए ? ! गोयमा ! जावं च णं से पुरिसे तं पुरिसं
सत्तीए समभिधंसेइ सयपाणिणा वा से असिणा सीसं
डिदेइ तावं च एवं से पुरिसे काइयाए जाव पाणाइवाए
पंचहिं किरियाहिं पुडे आससवहएण य अणवकंस्वचत्ती-
एणं पुरिसवेरेणं पुडे ॥

(सत्तीए ति) शक्त्या प्रदशविशेषेण (समभिधंसेज्ज ति)
इत्यात् (सपाणिण ति) स्वकहस्तेन (से ति) तस्य
(काइयाए ति) कायिक्या शरीरस्वरूपया, आधिकरण्याया
शक्तिकृष्यापारकपया, प्रादेयिक्या मनोवृत्त्यधिधानेन, परित्ता-
पनिक्या परित्तापनरूपया प्राणान्तिपातक्रियया मारणरूपया
(आसस ति) इत्यादिशक्त्या अभिधंसेकोऽसिना वा शिरस्से-
या पञ्चभिः किवाभिः स्पृष्टः, तथा पुरुषवैरं च स्पृष्टो मारितः
पुरुषवैरिजाबेन । किम्भूतं नैतत्वाह—आससो वधो यस्माद्विरासत्त-
या तेनाससवधकमेन भवति च वैराद्वयो वधकस्य तमेव वध-
माभिव्यान्वतो वा तत्रैव जन्मनि जन्मान्तरे वा । यथाह—“ वद-
मारणमभिमिक्षणा—गदाणपरपराधमोवप्राणं । सवज्जहसो
उटुड, इत्थगुणिमो पक्कसि कयाणं ” ॥ १ ॥ चः समुक्कचये ।
अनवकाङ्क्षया परप्राणनिरपेक्षा स्वगतापायपरिहारानिरपेक्षा
वा वृत्तिवर्तनेन यैव वैरं तत्तथा. तेनानवकाङ्क्षगुणात्संकेतनं ॥
न० १ श० ८८ ८० । (पुर्वोकायमानं यत्कर्त्तान्तिचय इति ‘मान’
शब्दे द्वि० प्रा० १०८ पुटे समुक्तम्)

अथ क्रियाजन्यं कर्म तद्वेदनां चाधिकृत्याह—

पुर्वि जंते ! किरिया पच्छा वेयणा, पुर्वि वेयणा पच्छा
किरिया ? ! मंदियपुत्ता ! पुर्वि किरिया पच्छा वेयणा,
एो पुर्वि वेयणा पच्छा किरिया ॥

“ पुर्वि भंते ! ” इत्यादि । क्रियाकरणं तज्जन्यत्वात् कर्मापि
क्रिया । अथवा क्रियत इति क्रिया कर्मैव । वेदना तु कर्मणाऽ-
नुभवः, सा च पश्चादिव जवति, कर्मपूर्वकत्वात्तदनुजननस्येति ॥

(१०) अथ क्रियामेव स्वाभिधातवो निरूपयन्नाह—

अत्थि एवं भंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ? !
इंता अत्थि । कहि एवं जंते ! समणाणं निग्गंथाणं किरि-
या कज्जइ ? ! मंदियपुत्ता ! पमायपब्बया जोगनिमिस्सं च, एवं
खलु समणाणं निग्गंथाणं किरिया कज्जइ ॥

“ अत्थि णं ” इत्यादि । असत्यं पक्षो यदुत क्रिया क्रियते, क्रिया
जवति, प्रमादप्रत्ययात् । यथाऽऽहुः—प्रत्युक्त्याक्रियाजन्यं कर्म,
योगनिमिस्सं च, यथैवापेक्षिकं कर्म । म० ३ श० ३ ड० ।
(‘उत्तम’ शब्दे क्रियायाः कृतात्वे कारणं आहवायहारे बहयते)

अथ क्रियान्तराणां विषयनिरूपणायाह—

माहावस्स एणं जंते ! शिकिणमाणस्स केइ भंते अवह-
रेज्जा, तस्स णं जंते ! भंते आणुणवेसमाणस्स किं आरंजि-
या किरिया कज्जइ, परिग्गहिद्या मायावत्तिया अपच्चक्खत्ता-
णीया मिच्चाईसणत्तिया ? ! गोयमा ! आरंजिया कि-
रिया कज्जइ, परिग्गहिद्या मायावत्तिया अपच्चक्खत्ताणि-
रिया कज्जइ, मिच्चाईसणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो क-
ज्जइ । अइहं से जंते अभिसमयाणए भवइ, तन्नो से पच्छा

सम्भावो ताभ्यो पयगुर्जवन्ति । गाढावस्स एं जंते ! भंदं विक्किणमाणस्स कइए जंदं साइजेज्जा भंदे य से अणुवणीए सिया । गाढावस्स एं जंते ! ताभ्यो भंदाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ, जाव भिच्चादंसणकिरिया कज्जइ । कइयस्स वा ताभ्यो जंदाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ जाव भिच्चादंसणकिरिया कज्जइ । गोयमा ! गाढावस्स ताभ्यो जंदाभ्यो आरंभिया किरिया कज्जइ जाव अप्पवत्ताणकिरिया कज्जइ । भिच्चादंसणकिरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । कइयस्स णं ताभ्यो सत्ताभ्यो पयगुर्जवन्ति । गाढावस्स एं भंते ! जंदं विक्किणमाणस्स जाव जंदे से उवणीए सिया, कइयस्स एं जंते ! ताभ्यो भंदाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ, गाढावस्स वा ताभ्यो जंदाभ्यो किं आरंभिया किरिया ? गोयमा ! कइयस्स ताभ्यो जंदाभ्यो हेड्डिआभ्यो चचारि किरियाभ्यो कज्जंति । भिच्चादंसणकिरिया भयणाए गाढावस्स एं ताभ्यो सत्ताभ्यो पयगुर्जवन्ति ॥

गृहपतिगृहं । “ भिच्चादंसणकिरिया सिउ कज्जइ इत्यादि ” मिथ्यादर्शनप्रत्यया किंवा स्यात्कदाचित् कियंते भवन्ति, स्वाभ्यां कियंते कदाचित् प्रवर्तन्ते । यदा मिथ्यादर्शिनृपतेस्तदासौ भवति, यदा तु सत्यगृहस्थित्वा न जवन्तीत्यर्थः । अथ क्रिया-स्वेष विशेषमाह—(अहेत्वादि) प्रयेति (पयगुर्जवन्ति) । (से जंदं सि) तज्जाएडम् । (अजिससमझाए सि) गवययता लब्धं जवन्ति । (तज्जा सि) सत्तागमनात् । (से सि) तस्य गृहपतेः पञ्चासम्भवागमास्तरेवेव (सत्ताभ्यो सि) यासां सत्तावत् । (सिन ता आरंभिकयादिक्रियाः) पयगुर्जवन्ति सि । प्रतनुकीजवन्ति इस्वीभवन्ति । अपहृतत्राण्णगेयणकाते हि महत्तरुना आसन् प्रयत्नविशेषपरत्वात्, गृहपतेस्तज्जा-अकावे तु यत्नविशेषपरत्वात् इस्वीभवन्तीति । (कइए जंदं साइजेज्ज सि) कयिको प्राइको भाइइ स्वाद्येत् सत्यङ्गरदानतः स्वकुर्यात् । (अणुवणीए सिव सि) कयिकायाः समर्पितं स्यात् (कइयस्स णं ताभ्यो सत्ताभ्यो पयगुर्जवन्ति सि) अयासमादित्वेन तज्जाकिरियाणामवस्थादिति, गृहपतेस्तु महत्यां माण्डस्य तदीयत्वात् ? । कयिकस्य भाइइ समर्पिते मदत्सनाः, गृहपतेस्तु प्रतनुकाः २ । इहं आइइस्यानुपनी-तोपनीतज्जावत्सुप्रयमुकमेवं धनस्वापि बाधकम् ।

गाढावस्स एं जंते ! भंदं जाव धणे य से अणुवणीए सिया, एयं पि जहा भंदे उवणीए तथा गेयव्वं । चउत्यो आलावगो धणे य से उवणीए सिया जहा पड्यो आलावगो जंने य से अणुवणीए सिया तथा नेयव्वो पड्यं चउत्याणं एक्को गमो वित्तिपतइयाणं एक्को ॥

तत्र प्रथममेव—“ गाढावस्स एं भंते ! भंदं विक्किणमाणस्स कइए भंदे साइजेज्जा धणे य से अणुवणीए सिया कइयस्स णं भंते ! ताभ्यो धणाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ । गाढावस्स वा ताभ्यो धणाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ । गो-

यमा ! कइयस्स ताभ्यो धणाभ्यो हेड्डिआभ्यो चचारि किरियाभ्यो कज्जंति, भिच्चादंसणकिरिया भयणाए गाढावस्स एं ताभ्यो सत्ताभ्यो पयगुर्जवन्ति ” धनं अनुपनीते कयिकस्य मत्स्यस्ता भवन्ति, धनस्य तदीयत्वात् । गृहपतेस्तु तास्तनुकाः, धनस्य तदानीमतदीयत्वात् । एयं द्वितीयसुवसमानमिदं तृतीयम् । अत एवाह—“ एयं पि जहा भंदे उवणीए तथा नेयव्वंति ” द्वितीयसुवस-मतमेवत्यर्थः । चतुर्थं त्वेवमर्थव्यम्—“ गाढावस्स एं भंदं विक्किणमाणस्स कइए जंदं साइजेज्जा धणे य से उवणीए सिया गाढावस्स एं जंते ! ताभ्यो धणाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ । कइयस्स वा ताभ्यो धणाभ्यो किं आरंभिया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! गाढावस्स वा ताभ्यो धणाभ्यो आरंभिया किरिया ? भिच्चादंसणस्य सिया किरिया सिय कज्जइ, सिय नो कज्जइ । कइयस्स णं ताभ्यो सत्ताभ्यो पयगुर्जवन्ति । ” धनं जपनीते धनप्रत्ययत्वात्तासां गृहपतेमहेत्यर्थः, कयिकस्य तु प्रतनुकाः, धनस्य तदानीमतदीयत्वात् । एयं च प्रथमसुवसमानमिदं चतुर्थमित्येतदनुसरणं च सूत्रमुत्तमाहारा-भ्यनुक्तव्यानि । अ० ५ श० ६ उ० ।

(११) अमणोपासकस्य क्रियाः—

समणोवासगस्स एं जंते ! सामाइयकइस्स समणोवस्सए अत्थमाणस्स तस्स णं भंते ! किं इरियावडिया किरिया कज्जइ, संपराइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! नो इरियावडिया किरिया कज्जइ, संपराइया किरिया कज्जइ । से केणट्ठेणं जाव संपराइया ? गोयमा ! समणोवासयस्स एं सामाइयकइस्स समणोवस्सए अत्थमाणस्स आया अगिरणखी जवइ आयाहि-गरणवत्तिं च एं तस्स नो इरियावडिया किरिया कज्जइ, संपराइया किरिया कज्जइ से तेणइएणं ।

“ समणेत्वादि ” (सामाइयकइस्स सि) कृतसामाधिक-स्य तथा अमणोपासके साधुवसतावासीनस्य तिष्ठतः (तस्स सि) यो यथायंस्तस्य अमणोपासकस्येति किलाकृतसामाधि-कस्य नया साध्याभ्येनवतिष्ठमानस्य जवन्ति सांप्रायिकी, क्रिया विशेषणद्वययोगे पुनरैवोपाधिकी युक्ता, निरुक्तकायत्वा-दित्याशङ्कताम्यं प्रष्टुः । अस्मिन् तु—(आयाहिगरणं) प्रवहं सि । आत्मा जीवोधिकरणानि इदमशकदादीनि कषायाभ्यभूतानि यस्याः सन्ति साधुधिकरणी, ततश्च (आयाहिगरणवत्तिं च एं सि) आत्मनोधिकरणानि आत्माधिकरणाणि, ताभ्येव प्रत्ययः कारयं यच्च क्रियाकरणे तत्साधुधिकरणमत्यर्थम् । साम्प्रायि-की क्रिया कियत इति योगः । अ० ५ श० ६ उ० ।

अनगरस्यानापुके गच्छतः—

आणगरस्स एं भंते ! आणाउचं गच्छमाणस्स वा रे अणाउचं कत्थपरिमहं कंबलं पायपुच्छणं गेहमाणस्स वा निविस्वमाणस्स वा तस्स एं जंते ! किं इरियावडिया किरिया कज्जइ, संपराइया किरिया कज्जइ ? गोयमा ! नो इरियावडिया किरिया कज्जइ, संपराइया किरिया कज्जइ । से केणट्ठेणं ? गोयमा ! जस्स एं कोहमाणमायासो जा वोच्छिआ भवन्ति तस्स णं इरियावडिया किरिया कज्जइ, जस्स एं कोहमाणमायासो जा अवनेच्छिआ जवन्ति

तस्स खं संपराइया किरिया कज्जइ । अहासुत्तं रियमाणस्स इरियावहिंया किरिया कज्जइ, उस्सुत्तं रियमाणस्स संपराइया किरिया कज्जइ, से खं उस्सुत्तमेव रियइ, से तेण्डेणं ।
सुगमम् । अ० ७ श० १ उ० ।

संबुदस्स णं जंते । अणगास्स आउत्तं गच्छमाणस्स जाव आउत्तं बत्थपकिण्णं कंबलं पायपुच्छणं गेहमाणस्स वा निक्खिमाणस्स वा तस्स णं जंते । किं इरियावहिंया किरिया कज्जइ, संपराइया किरिया कज्जइ । संबुदस्स णं अणगास्स जाव तस्स खं इरियावहिंया किरिया कज्जइ, नो संपराइया किरिया कज्जइ । से केण्डेणं जंते ! एवं पुच्छइ संबुदस्स णं जाव नो संपराइया किरिया कज्जइ । गोयमा । जस्स णं कोदमाणमालोभा बोच्छिआ जवंति तस्स णं इरियावहिंया किरिया कज्जइ, तद्देव जाव उस्सुत्तं रीयमाणस्स संपराइया किरिया कज्जइ, से खं अहासुत्तमेव रियइ से तेण्डेणं गोयमा । जाव नो संपराइया किरिया कज्जइ ।

सुगमम् । अ० ७ श० ७ उ० ।

(१२) सण्डासकेन तत्तलोहमुत्पत्तिपत्रः—

पुरिसे णं जंते । अयं अयकोट्टंस्सि अयोमणं सदासएणं उन्विहमाणे वा पविहमाणे वा कइ किरिए । गोयमा । जावं च णं से पुरिसे अयं अयकोट्टंस्सि अयोमणं सदासएणं उन्विहंति वा पविहंति वा तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव पाणाइयायकिरिया पंचहिं किरियाहिं पुड्डे ; जेसिं पि णं जीवाणं सरिरेहिंता अयणिव्वत्तिए अयकोट्टे णिव्वत्तिए सदासए णिव्वत्तिए इंगाला णिव्वत्तिया इंगालकट्टिणी णिव्वत्तिया जच्छा णिव्वत्तिया त विं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुड्डा । पुरिसे णं मंते ! अयं अयकोट्टाओ अयोमणं सदासएणं गहाय अहिगरिणी उक्खिवमाणे वा एणिव्विवमाणे वा कइ किरिए । गोयमा । जावं च णं से पुरिसे अयं अयकोट्टाओ जाव णिव्विववत्ता तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव पाणाइयायकिरियाए पंचहिं किरियाहिं पुड्डे, जेसिं पि णं जीवाणं सरिरेहिंता अयणिव्वत्तिए सदासए णिव्वत्तिए चम्मेडए णिव्वत्तिए मुट्टिए णिव्वत्तिए अयिगरिणी णिव्वत्तिए अयिगरिणिसोमं णिव्वत्तिए उदगदोणी णिव्वत्तिए अयिगरणसाली णिव्वत्तिए ते विं य णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुड्डा ॥

“पुरिसे णं मंते ।” इत्यादि । (अयं ति) कोहं (अयकोट्टंस्सि ति) लोहप्रतापनायं कुट्टले । (उन्विहमाणे व ति) उन्विहणं वा (पविहमाणे व ति) प्रसिद्धं वा । (इंगालकट्टिणि ति) इयं दहाआ लोहमयवहिः । (अच्छा ति) जानकत्ववापः इह चायः प्र-

भूतिपदार्थनिर्भेदकजीवानां पञ्चक्रियत्वमविरतिभावनावसेवमिति । (चम्मेडं ति) लोहमयः प्रतलायतो लोहादिपुच्छन-प्रयोजनो लोहाकाराद्युपकरणविशेषः । (मुट्टिए ति) लघुतरो घनः । (अहिगरिणीकोट्टं ति) यत्र कोट्टाधिकारणी निवेश्यते (उदगदोणि ति) जलनाजनं, यत्र तत्तं लोहं शान्तिहीकरणाय निक्षेप्यते । (अहिगरणसाल ति) लोहपारिकर्मणुहम् । अ० १६ श० १ उ० ।

धनुषा विध्यतः—

पुरिसे णं जंते । वणं परामुसइ २ उत्तं परामुसइ २ ठाणं ठाइ २ आयपकएणायवं उत्तं करेइ २ उट्ठं वेढासं उत्तं उन्विहइ, तए णं से उत्तं उट्ठं वेढासं उन्विहइ समाये णाई तत्थ पाणाइं भूयाई जीवाइं सत्ताइं अभिहणइ बचेइ हेस्सेइ संअणइ संअणइ परितावेइ किलायेइ ठाणाओ ठाणं संकामेइ जीवियाओ ववरोवेइ । तए णं मंते । से पुरिसे कइ किरिए । गोयमा । जावं च णं से पुरिसे वणं परामुसइ २ जाव उन्विहइ, तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव पाणाइयायकिरियाए पंचहिं किरियाहिं पुड्डे । जेसिं पि णं जीवाणं सरिरेहिं वणू निव्वत्तिए ते विं य णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुड्डे, एवं धणू पिट्ठे पंचहिं किरियाहिं जीवा पंचहिं एहारू पंचहिं उस्सु पंचहिं सरे पत्ताये फले एहारू पंचहिं अट्ठे णं से उत्तं अणयो गुरुयत्ताए जारियत्ताए गुरुयसंजारियत्ताए अइ वीससाए पञ्चोवयमाणे जाइं तत्थ पाणाइं जाव जीवियाओ ववरोवेइ तावं च णं से पुरिसे कइ किरिए । गोयमा । जावं च णं से उत्तं अणयो गुरुयत्ताए जाव ववरोवेइ तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव चउहिं किरियाहिं पुड्डे । जेसिं पि णं जीवाणं सरिरेहिं वणू निव्वत्तिए ते जीवा चउहिं किरियाहिं वणू पुड्डे, चउहिं जीवा, चउहिं एहारू, चउहिं उस्सु, पंचहिं सरे, पत्ताये फले एहारू पंचहिं जे विं य से जीवा अइ पञ्चोवयमाणस्म उवग्गहे चिंटीते ते विं य णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुड्डा ॥

(पुरिसे णमित्थ्यादि) (परामुसइ ति) परामुसति गृह्णानि (आयपकणायवं ति) आयतः क्लेपय प्रसारितः कणायतः कणं यावदाकृष्टः, ततः कर्मधारयात् आयतकर्णायतः, अतस्तस्मै इत्थं वाणं (उट्ठं वेढासं ति) । उट्ठमिति वृत्ताक्षिराद्यपेक्षयाऽपि स्यादत आह—विहायसीत्याकाशे (उन्विहइ ति) उन्विहं विज्जहाति, उट्ठं लिप्यतीत्यर्थः । (अयिहणइ ति) अयिहणमगच्छन्तां हन्ति (वसेइ ति) वसुंहीकराति, मारीरसहोच्चापादनात् । (लिसेइ ति) रेखयत्यात्मानं निष्ठुडान् कराति (सत्तापति) प्रत्योऽप्ये गार्थः सेहतान् करोति (संअणइ ति) मनाइ स्पृशति (परितावेइ ति) समस्ततः पीकयति (किलायेइ ति) मारणात्तिकाविसमुदात्तं नयति (ठाणाओ ठाणं संकामेइ ति) स्वस्थानात् स्थानान्तरं नयति, (जीवियाओ ववरोवेइ ति) व्युत्पत्तीविताम् करोतीति । (किरियाहिं पुड्डे ति) किर्यानि स्पृष्टुः, किर्याजन्त्ये-

कर्मणा बद्ध इत्यर्थः । (धनुः सि) धनुर्वेदमुद्यादिसमुदायः । ननु पुरुषस्य पञ्च क्रिया अभ्यस्तु, कर्मादिष्वप्यपारणां तस्य इत्य-मानस्तात् धनुरादिनिर्वर्तकशरीराणां तु जीवानां कथं पञ्च क्रियाः । कायमात्रस्यापि तदीयस्य तदानीमचेतनत्वात्, अचेतन-कायमात्रादपि बन्धाभ्युपगमे सिद्धान्तमपि न्यस्तं न, तदीयशरीराण्यपि प्राणानिपातहतुल्यं लोकं कृत्वा विपरिवर्तमानत्वात् । किञ्च—यथा धनुरादीनि कार्याभ्यादिक्रियाहेतुत्वेन पापकर्म-बन्धकारणानि प्रयस्यन्ति तस्मात्जीवानामेवं पापद्वेषकृदीनि जीव-रक्षाहेतुत्वेन पुण्यकर्मनिबन्धनानि स्युर्न्यस्य समानत्वादिति । अत्रोच्यते—अतिरतिपरिणामाद्बन्धः । अतिरतिपरिणामश्च यथा पुरुषस्यास्ति एवं धनुरादिनिर्वर्तकशरीरजीवानामपि । तिस्र-दानां तु नास्त्यसाधित न बन्धः । पात्रादिजीवानां तु न पुण्यबन्धहेतुत्वं, केतोर्विवेकादेस्तेष्वभावादिति । किञ्च—सर्वज्ञबन्धन-मात्राद्यवधार्थकं तत्तथा अचेत्येवमेवेति । इदमिति शूरपथफला-दिसमुदायः “ अहं न से उच्ये ” इत्यादि । इह धनुर्भवादीनां यद्यपि सर्वक्रियास्तु कर्माणि निमित्तमात्रास्त तथ्यापि विव-क्षितबन्धं प्रत्यमुक्त्वृत्तकतया विवक्षितवधक्रियाभास्तेः क-तन्वनापि वक्रकृणात्, शर्वाक्रियायां च निमित्तमात्रवभावेणापि त-त्कृतत्वेन विवक्रकृणाश्चनस्त उक्ताः, वाणादिजीवशरीराणां तु स्वाज्ञाद्व्यक्रियायां प्रवृत्तत्वात्पक्षेति । प्र० ५ श्र० ५ उ० ।

(१३) वर्षक्रान्तायै हस्तादिप्रसारयतः—

पुरिसे णं भंते । वासं वासति वासं णो वासति इत्थं वा पायं वा बाहुं वा ऊरुं वा आण्डाण्येमाणे वा पसारेमाणे वा कडकिरि । गोयमा । जावं च णं से पुरिसे वासं वा-सइ वासं णो वासतांति इत्थं वा जाव ऊरुं वा आण्डा-वेति वा पसारेति वा तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटे ।

(वासं वासइ सि) वर्षो मेवो वर्षति नो वा वर्षो वर्षेतीति ज्ञानार्थमिति शेषः । अचक्षुराक्षो हि वृष्टिराकाशे हस्तादिप्र-सारणाद्वयगम्यत इति कृत्वा हस्तादिकं आकुण्टयेच्च, प्रसार्य प्रसारयेद्वा, आदित पथेति । प्र० १६ श्र० ५ उ० ।

तालमारुह्य तत्फलं प्रयातयतः—

पुरिसे णं जंते । तालमारुहइ, तालमारुहइचा तालाओ तालफळं पचालेमाणे वा पचामेमाणे वा कडकिरि । गो-यमा । जावं च णं से पुरिसे तालमारुहइ, तालमारुहइचा तालाओ तालफळं पचालेइ वा पचामेइ वा तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटे, जेसि पि य णं जीवाणं सरीरेहिंतो ताझे णिण्वत्तिए तालफळं णिण्वत्तिए ते वि य णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं कि-रियाहिं पुटे ।

(तालं ति) तालशृङ्गं (पचालेमाणे च सि) प्रचालयन् वा (पचामेमाणे च सि) ग्रथः प्रयातयद् वा (पंचहिं किरियाहिं पुटे सि) तालफलानां तालफलानि जीवानां च पुरुषः प्राणा-तिपातक्रियाकारी, यच्च प्राणानिपातक्रियाकारको सावाच्याना-मपीति कृत्वा पञ्चभिः क्रियाभिः स्पृष्ट इत्युक्तम् १ । वसपि च १३८

तालफलनिर्वर्तकजीवास्तेऽपि च पञ्चक्रियास्तद्व्यञ्जीवाश्च संघट्टनादिभिरुपक्रावयन्तीति कृत्वा २ ।

अहे णं भंते ! से तालफले अप्पणो गुरुयत्ताए जाव पचोवयमाणे पाणंइ तस्य पाणांइ जाव जीवियाओ वव-रोवेइ ॥

(अहे कथियादि) ग्रथ पुरुषकृततालफलप्रचलनादेनन्त-रं ततालफलमात्मनो गुरुकतया, यावत्करणानां सारिकतया, गुरुसम्भारिकतयेति इत्यर्थः । (पचोवयमाणं सि) प्रत्यवप-तय वांस्तत्राकाशादौ प्राणादीन् जीविनामपरोपयति ।

तए णं जंते ! से पुरिसे कतिकिरि । गोयमा । जावं च णं से पुरिसे तालफले अप्पणो गुरुयत्ताए जाव जीविया-ओ ववरोवेइ तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव चउहिं किरियाहिं पुटे १ । जेसि पि य णं जीवाणं सरीरे-हिंतो ताळे णिण्वत्तिए ते वि य णं जीवा काइयाए जाव चउहिं किरियाहिं पुटे ४ । जेसि पि य णं जीवाणं सरीरेहिं-तो तालफले णिण्वत्तिए ते वि णं जीवा काइयाए जाव पं-चहिं किरियाहिं पुटा ५ । जे वि य से जीवा अहे वीससा-ए पचोवयमाणस्स उग्गहे वटंति, ते वि य णं जीवा का-इयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटा ६ । पुरिसे णं भंते ! रुक्खस्स मूलं पचालेमाणे वा पचामेमाणे वा कडकि-रि । गोयमा । जावं च णं से पुरिसे रुक्खस्स मूलं प-चालेइ वा पचामेइ वा तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटे, जेसि पि य णं जीवाणं सरीरेहिंतो मूले णिण्वत्तिए जाव बीए णिण्वत्तिए ते-वि णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटा । अहे णं जंते ! से मूले अप्पणो गुरुयत्ताए जाव जीविया-ओ ववरोवेइ, तए णं से पुरिसे कडकिरि । गोयमा । जावं च णं मूले अप्पणो जाव ववरोवेइ तावं च णं से पुरिसे काइयाए जाव चउहिं किरियाहिं पुटे । जेसि पि य णं सरीरेहिंतो कंदे णिण्वत्तिए जाव बीए णिण्वत्तिए ते वि णं जीवा काइयाए जाव चउहिं किरियाहिं पुटा । जेसि पि य णं जीवाणं सरीरेहिंतो मूले णिण्वत्तिए ते वि य णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटा । जे वि य णं से जीवा अहे वीससाए पचोवयमाणस्स उग्गहे वटंति ते वि णं जीवा काइयाए जाव पंचहिं किरियाहिं पुटा । पुरिसे णं जंते ! रुक्खस्स कंदे पचोवयमाणस्स गो-यमा । जावं च णं से पुरिसे जाव पंचहिं किरियाहिं पुटे । जेसि पि य णं जीवाणं सरीरेहिंतो मूले णिण्वत्तिए जाव बीए णिण्वत्तिए ते वि णं जीवा पंचहिं किरियाहिं पुटा । अहे णं भंते ! से कंदे जावं च णं से कंदे अप्पणो जाव चउहिं पुटे । जेसि पि य णं जीवाणं सरीरेहिंतो मूले णि-

व्यसि ए त्वेयं शिष्यसि ए जाव चठहिं पुड्डे । जेसि पि य
ए जावाणं सरीरेहिंते कंदे शिष्यसि ए ते वि णं जीवा
जाव पंचहिं पुड्डे । जे वि य ते जीवा अहे बीससाए
पबोयणं जाव पंचहिं पुड्डा जहा कंडए, एवं जाव बीयं ॥

(तते णं ति) तेष्वः साक्षात्कृतकिरियाऽस्तौ पुरुषः । अय-
ते-चतुष्किर्याः, वधनिमित्तमावस्थावपत्तेयं तासां वतखुसा-
मेव विचक्षणात् । तदवस्थत्वं च यथा पुरुषस्य तालफलमच-
क्ष्णवौ साक्षाद्बधनिमित्तज्ञावोऽस्ति, न तथा तालफलव्यापादि-
तजीवेष्विति कृत्वा ३ । एवं तालनिर्वर्तकजीवा अपि ४ । क-
क्षानिर्वर्तकास्तु पञ्चकिर्या एव, साक्षात्तेषां वधनिमित्तत्वात् ५ ।
ये चाधोनिपतनस्तालफलस्योपमहे उपकारे वर्धन्ते जीवास्ते-
ऽपि पञ्चकिर्याः, यथे तेषां निमित्तमावस्थं बहुतरत्वात् ६ । ए-
तेषां च सुत्राणां विशेषतो व्याख्यानां पञ्चमशतोत्पादकैश्च-
पुरुषसुत्रावचसेयम् । यतानि वलमद्वारेण वदकिर्यास्थानान्यु-
क्तानि, मूलादिष्वपि वदेयं प्राप्नोत्यानि । “एवं जाव बीयं ति”
अनेन कन्वसुत्राणीव कन्वसुत्राणामप्रत्यक्षपुरुषफलबीज-
सुत्राणामप्येतानीति स्मृतिम् ॥ २० १७ श १ उ ० ।

(१४) शरीराणि निर्वर्तयतः -

जोबे एं भंते ! ओरासिपसरिरे णं शिष्यसि एमाणे क-
इकिरिए ? । गोयमा ! सिय तिकिरिए सिय चठकिरिए
सिय पंचकिरिए; एवं पुढवीकाइए वि । एवं जाव मणुस्सा ॥

“जोबे एं भंते !” इत्यादि । (सिय तिकिरिए सिय चठकि-
रिए सिय पंचकिरिए इति) यदौदारिकशरीरं परपरिता-
पाद्यमाद्यं निर्वर्तयति तदा त्रिकिर्याः, यदा तु परपरितापं कु-
र्वीतकिर्यायति तदा चतुष्किर्याः । यथा तु परपरितापं न-
निर्वर्तयति तदा पञ्चकिर्या इति । पृथक्पृथक्पृथक् स्याच्छब्दप्र-
योगो नास्ति, एकदाऽपि सर्वविधस्तत्त्वज्ञादिति ॥

जीवा एं भंते ! ओरासिपसरिरेणिव्यसि एमाणा कइकि-
रिया ? । गोयमा ! तिकिरिया वि, चठकिरिया वि, पंचकि-
रिया वि । एवं पुढवीकाइया वि । एवं जाव मणुस्सा ।
एवं वेठन्वियसरीरेण वि दो दंरगा एखरं जस्स अत्थि
वेठन्वियं एवं जाव कम्ममसरीरेण वि एवं सोइदिंजं जाव
फासिदिंयं । एवं मणजोमं वज्जोमं कायजोमं जस्स जं
अत्थि तं भाणियव्वं एते एगचपुइचेणं ज्वीसदंरगा ॥
(ज्वीसदंरग इति) पञ्च शरीराणि, शिष्याणि च, त्रयो योगाः,
एते च प्रीतिताम्र्यादयः । एते च एकत्वपृथक्त्वाभ्यां शुणि-
ताः बह्विधविरिति । २० १७ श ० उ ० ।

प्राणतिपातादिना क्रियमाणयाः किरियाः स्पर्शना-

तेणं कालेणं तेणं समएयं जाव एवं वयासी-अत्थि एं
जंते ! जीवाणं पाणाइपाएणं किरिया कज्जइ ? । हुंता
अत्थि । सा भंते ! किं पुड्डा कज्जइ, अपुड्डा कज्जइ ? । गो-
यमा ! पुड्डा कज्जइ, णो अपुड्डा कज्जइ, एवं जहा पढमसए
जुहुइसए जाव णो अणुणुपुत्तिकइ वि । वचत्वं सिया, एवं
जाव वेयाणियाणं, एखरं जीवाणं एमिदियाणं य शिष्याया-

एणं जहिंसि बापायं पडुब सिय तदिंसि सिय चठदिंसि
सिय पंचदिंसि सेसाणं णियमं व्वहिंसि । अत्थि णं जंते !
जीवाणं मुसाबाएणं किरिया कज्जइ ? । हुंता अत्थि । सा
जंते ! किं पुड्डा कज्जइ, अपुड्डा कज्जइ ? । जहा पाणाइपाए-
णं दंरगो, एवं मुसाबाएणं वि, अदिमादायेणं वि, मेहुणेण
वि, परिग्गहेण वि । एवं एए पंच दंरगा । जं समए णं
जंते ! जीवाणं पाणाइपाएणं किरिया कज्जइ, सा भंते ! किं
पुड्डा कज्जइ, अपुड्डा कज्जइ ? ; एवं तहेव जाव वचत्वं सिया
जाव वेयाणियाणं, एवं जाव परिग्गहेणं । एवं एए वि पंच दं-
रगा । जं देसेणं जंते ! जीवाणं पाणाइपाएणं किरिया क-
ज्जति जाव परिग्गहेणं । जं देसेणं जंते ! जीवाणं पाणाइ-
पाएणं किरिया कज्जति, सा जंते ! किं पुड्डा कज्जइ ? एवं त-
हेव दंरगो । एवं जाव परिग्गहेणं । एवं एए बीस दंरगा ॥

“तेणमित्यादि” (एवं जहा पढमसते जुहुइसए इति) अने-
नेदं स्वित्तय-“सा भंते ! किं भोगाडा कज्जइ, अणोगाडा कज्जइ ? ।
गोयमा ! भोगाडा कज्जइ, णो अणोगाडा कज्जइ” इत्यादि । व्याख्या
वाच्यं प्राप्नुवति । (जं समयं ति) यस्मिन्समये प्राणतिपातेन कि-
र्या कर्म क्रियते इह स्थाने, तस्मिन्निति वाच्यशब्दा इत्यर्थः । (जं
देसं ति) यस्मिन्देशे क्षेत्रविभागे प्राणतिपातेन क्रिया क्रियते,
तस्मिन्निति शेषोऽत्रापि इत्यर्थः । (जं देसेणं ति) यस्मिन्प्रदेशे लघु-
तमे क्षेत्रविभागे क्रिया प्राप्नुयात् सा च कर्म, कर्म च दुःखदनु-
त्वाद् दुःखमिति । तन्निष्पन्नायाह- (जीवावपत्तिं) तन्निष्पन्नाया
वृत्तकक्षयम् । कर्मजन्मा च वेदना भवतीति तन्निरूपणाय
वृत्तकक्षयमाह- (जीवावपत्तिमिदं) ॥ २० १७ श ० उ ० ।
(कायचद्रूपोऽप्युत्पासनिभासावधिष्ठय क्रिया क्षितिभरणं
१०८ पृष्ठं “आणा” शब्दे समुक्ताः)

पक्षिकामपि पंचहिं किरियाहिं काइयाए अहिगरणियाए
पाओसियाए पारितावणियाए पाणाइवायाकिरियाए ॥

प्रतिक्रमामि पञ्चजिनः क्रियानिष्काररसकक्षानिर्वातेवाः
कृतः । तद् यथा-कायिकेत्यादि । आब ० ४ अ ० । आ ०
चू । “आववाइसु जुगयं, इह भणिओ कायवाववा-
वारे । तुम्हेगया य किरिया, जओ निस्का अओ
जुतो ॥ १२६ ॥ निम्बाविसयं निस्सं, किरियाजुग्गेगया न दग-
न्मि । जोगतिगस्स विजंमि, सुत्ते किरिया जओ भणिआ”
॥ १६० ॥ आब ० ३ अ ० (किहकम्म शब्दे १२५ पृष्ठे व्याख्याते) “ग-
हणविसम्पपयसा, परीणपरिवोहिणो कइं समए । समए दो
उवओमा, न होज किरियाण को दोसो ? ” (“आसा” शब्दे कैषा
व्याख्यास्यते) (“दोकिरिय” शब्दे किरियाइयस्य युगपदनु-
जयः अवरुपिष्यते) जीवादिस्वातन्त्र्ये, उच ० १४ अ ० ।
जीवादिपदार्थोऽस्तीत्यादिके, सुव ० १ सु ० १३ अ ० । आसि-
क्ये, पञ्जा ० १६ विब ० । “अकिरियं परिणालादि किरियं उवसं-
पामि” । सम्पन्नादि, च ० ३ मयि ० । ज्ञानपूर्वकसाधनानवय-
प्रयोगनिवृत्तिप्रवृत्तिरूपे, विशेष ० । सम्यक्संयमानुष्ठाने, प्रव ०
१४६ द्वार । सन्नुष्ठाने, सुव ० २ सु ० ४ अ ० । समाचारे, को ०
६ विब ० । धर्मानुष्ठाने, उच ० १८ अ ० । [“किरियाणय” शब्दे
क्रियाप्राधान्यं वक्ष्यते]

[१५] किर्याऽष्टकम्—

किञ्चते आत्मकर्तृत्वे सा किर्या कृत्तुः कृष्यस्य प्रवृत्तिः स्वकृपाजिमुद्यद्दर्शनज्ञानोपायोगता, ज्ञानं स्वकृपाजिमुद्यद्-वीर्यप्रवृत्तिक्रिया । एवं ज्ञातकिर्याभ्यां मोक्षः । तत्र ज्ञानं स्वपरमात्मनःकृपय, किर्या स्वकृपामनकृपा । तत्र चारित्रवीर्यगुणैकत्वपरिणतिः किर्या सा साधिका । अन्नादिस्संसारं अशुद्धकार्यकृपादिकिर्याभ्यापारकृपाः संसरति, स एव विद्युद्भसमितिगुण्यदिविनयधैर्याकृत्यादिसत्किराकरणेन निवर्तते, अतः संसाररूपेणाप किर्या संवरोविज्ञेयात्मिका करणीया । नामस्थायने सुगमे । कृष्यकिर्या-शुद्धा अशुद्धा च । तत्र शुद्धा स्वकृपातुयायियोगप्रवृत्तिकृपा, अशुद्धा कार्याकृपादिव्यापारकृपा । प्रायकिर्या वीर्यप्रवृत्तिकृपा । पुष्कलानुवाच्योहारिकादिकायस्याप्यारसंस्तुका अशुद्धा । शुद्धा पुनः स्वगुणपरिग्रहमन्त्रमितिस्वीर्यव्यापारकृपा किर्या भावकिर्या । तत्र किर्या संकल्पः, नैगमेन सम्रदेष्टु सर्वे संसारजीवाः सत्किर्या उक्तः । व्यवहारेण शरीरपर्याप्तनयनं किर्या । ऋतुसूत्रनयेन कार्यसाधनार्थं योगप्रवृत्तिसुखवीर्यपरिग्रहामकृपा किर्या, शब्दनयेन वीर्यपरिस्पर्धात्मिका श्रमसिद्धयेन गुणसाधनानुपसक्तलक्ष्यव्यापारकृपा । एवंभूतनयेन तत्त्वैकत्वजीवैर्तीक्ष्णता-साहाय्यगुणपरिग्रहकृपा । अत्र साधकस्व साधनकिर्याऽवसरः “नाशुचरणेन मुष्को”, “तेन चरणगुणप्रवृत्तिस्वकृपप्रवृत्तपरभावग्यागृपा किर्या मोक्षसाधका । अतः ज्ञानत्वेन तत्त्वसाधनार्थं सम्यक् किर्या करणीया । तदुपदेशः क्रायिकसम्यक्त्वं यावत्, निरन्तरं निःस्पृहाद्यद्दर्शनचारसेवना केवलज्ञानं यावत्, कामधिनयादिज्ञानाचारता निरन्तरं बध्याकथातचारित्राद्व्यंग्यचारिकारसेवना परं शुष्कस्वार्थं यावत् । तप आचारसेवना सर्वसंवरं यावत् । वीर्याचारस्याप्राधन्याऽवश्यंभाविनी, न हि पञ्चान्वाच्यमन्त्रेण मोक्षोत्पत्तिः । दर्शनादिव्यगुणानां प्रवृत्तिः किर्या, दर्शनादिगुणविशुद्धयै तन्मिसिद्धमवश्यं प्रवर्तमानं आचार इति । अत एव गुणपूर्णतानिष्पत्तेरर्वाक् आचरणा करणीया, आचरणातः गुणनिष्पत्तिर्जन्यत्वेव । पूर्णगुणानां तु आचरणा परोपकाराय इति सिद्धम् ।

अत एव उच्यते—

ज्ञानी क्रियोद्यतः शान्तो, भाविता जितेन्द्रियः ।

स्वयं तीर्णो भवान्नोपे, परं तारयितुं क्षमः ॥ १ ॥

ज्ञानी यथार्थतत्त्वस्वरूपावबोधो, यदा किर्या साधनकारणातुयायियोगप्रवृत्तिकृपा, स्वगुणानुयायिवीर्यप्रवृत्तिकृपा वा, तस्यास्य उद्यतः । पुनः शान्तः कथयतापरहितः । प्राप्तितात्मा भावितः शुद्धस्वकृपप्रमण्यः आत्मा यस्य स भावितात्मा । जितेन्द्रियः पराजितेन्द्रियव्यापारः । अथसमुद्रास्तथ्यं तीर्णः पारं गतः, परम् आभितम्, उपदेशदानादिना तारयितुं क्षमः समर्थो भवति । यो हि सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रपरिणत आत्मासौ आत्मसिद्धा आत्मानुजबन्धनः स स्वयं संसारान् निवृत्तः, तत्सेवना पराविस्तारयति । अत्र प्रवृत्ताने भावनारहितं वचनस्यापारमर्गेविकल्पकं संवेदनज्ञानं यावत् । तत्र भावज्ञानस्यानुभवकुर्यादुपायोगस्व कारणम् । कृष्यकिर्या योगव्यापारात्मिका । साऽपि भावकिर्या स्वगुणानुयायि स्वगुणप्रवृत्तिकृपायाः कारणम् । अत्र ज्ञानस्य फलं विरतिः, तेन ज्ञानं विरतिकायारणम् । उक्तं च तत्त्वार्थटीकाया—

दर्शनज्ञाने चारित्र्यस्व कारणम्, चारित्र्यं मोक्षकारणम् । उत्तरावश्यमेवऽपि—“नार्थसंज्ञिस्स नापु, नापुण विना न बुति चरणगुणा । अगुणस्स नरिथ मोष्को, नरिथ अमोक्षस्स निम्बाण ” ॥ ३० ॥ उक्तं २० अ० ।

किर्याविरहितं हन्त !, ज्ञानभावमन्यकम् ।

गतिं विना पणकोऽपि, नाप्नोति पुरीप्सितम् ॥ ३ ॥

अतः ज्ञानं किर्यापुक्तं हिताव, नैकमेव इत्याह-किर्याविरहितं हन्त ! इति । हन्त ! किर्याविरहितं, किर्या साधनप्रवृत्तिकृपा, तया रहितं, ज्ञानभावं संवेदनज्ञानम् । अनर्थकं न मोक्षरूपकार्यसाधकम् । तत्र दृष्टान्तः—पणकोऽपि मार्गज्ञाता अपि, गतिं विना चरणविहारकिर्यां विना, ईप्सितं इच्छितं, पुरं नगरं, न प्राप्नोति न प्राप्नोति । चरणवद्धकर्मणैव ईप्सिततनगरप्राप्तिरिति, “नाशुचरणेन मुष्को” इति वचनात् । “सत्साधनानुवागेन महती, च-शुचरं चरितं धम्मसंख्यं । अगुचरे नाणधरं जसंसी, ओसा-सई सुणिय वंताल्लिक्क ॥ २३ ॥” इति उत्तरावश्यमेव २१ अ० ।

पुनस्तत्वेव दृष्टव्याह—

स्वानुक्तां किर्यां काले, ज्ञानपूर्णां व्यपेक्षे ।

प्रदीपः स्वप्रकाशोऽपि, तैलपूतोदिकां यथा ॥ ३ ॥

ज्ञानपूर्णांऽपि स्वपरविषेचनविशिष्टोऽपि, काले अवसरे कार्यसाधनकृपे, स्वानुक्तां तत्कार्यकरणरूपां, किर्याम् अपेक्षते । तत्त्वज्ञानी सम्यग्ज्ञानी प्रथमसंस्तरकार्यकृतिः इतिस्वितिसर्वविरतिप्रवृत्तिकां किर्याम् आश्रयति, पुनश्चास्मिन्पुनोऽपि तत्त्वज्ञानी केवलज्ञानकार्यनिष्पादनपर्यन्तः शुक्लतयाभागेदृक्कां किर्याम् आश्रयति । केवलज्ञानी सर्वसंवरपूज्यामन्दकार्यावसरे योगरोधकां किर्यां करोति । अत एव उच्यते—कालां किर्याम् अपेक्षते एव, तद्धर्मेव आवश्यककरणं मुनीनाम् । तत्र दृष्टान्तः—यथा प्रदीपः स्वप्रकाशोऽपि तैलपूतोदिकां किर्याम् अपेक्षते, एवं सम्यग्ज्ञानी अपि किर्याज्ञी भवति । किर्या हि वीर्य-हृदिहेतुः, अशुद्धवीर्यविहिताभावः संसरति संसारः स एव शुणी सेवनगुणप्राभावाद्यतः संवरी नवति । कर्मप्रदेशग्रहणं योगैः, योगाः वीर्यप्रभवाः, तेन योगाः परमात्मवन्द्यव्याप्यायथ्यनादियोजिता न कर्मप्रवृत्तय नवति, योगानां सत्प्रवृत्तिः किर्या इति ।

बाह्यज्ञात्वं पुरस्कृत्य, ये किर्यां व्यवहारतः ।

वदने कवलक्षेपं, विना ते रुतिकाङ्क्षिणः ॥४॥

बाह्यभावं बाह्यत्वं पुरस्कृत्य अङ्गीकृत्य ये नरा असेवितगुरुचरणाः व्यवहारतः किर्यां निषेधयति, किं बाह्यकिराकरणेन इति उक्त्वा क्रियोद्यमं मन्दयति, ते नरा वदने मुने कवलक्षेपं विना रुतिकाङ्क्षिणः रुतिकाङ्क्षका इति ।

गुणवद्वहुमानादे-नित्यस्तुत्या च सात्किर्या ।

जातं न पातयेद्भावं-मज्जातं जनयेदपि ॥ ५ ॥

सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्रसमामाद्व्याऽऽज्ञादिगुणवन्तः, तेषां बहुमानं स्वताऽपिकगुणवतां बहुमानम्, आदिशब्दाद् बोधव्यापारः, पापदुष्कृता, अतीचारादोचनं, देवगुरुसाधर्मिकभक्तिः, उत्तरगुणारोहणादिकं सर्वं श्लाघां च पुनः नित्यस्तुतिः पूर्वप्रवृत्ततत्त्वस्मरणः, अमिनचप्रत्याक्यानासत्ताविकचतुर्विंशतिस्तव-गुरुवन्दनप्रतिष्ठापनकायोस्तर्गमयस्यास्यानादीनां नित्यस्तुत्या सात्किर्या भवति । अत्र गाथाः श्रीहरिमरुप्यैर्विशतिकायाम्—

“तन्हा निचव सप बहु-भाणेण क अदिहवगुणिमि ।

पडिवच्छुपुगुणप, परिवादिआलोचयणं क ॥१॥

तिथंकरमर्षीय, सुसाहुजणपज्जुवासणाए व ।

उत्तरगुणसहाय, पश्य सया होइ जइवयं ॥२॥

एवमसंतो विररि, सो आइ जिओ अ न पादइ कया वि ।

ता पयं बुद्धिमया, अयमाओ होइ कायव्यो ॥३॥

सुइपरिणामो निभं, उडसरणममाइआयंर जीवो ।

कुसलपवमीड बंधर, बढा व सुहायुबंधा उ ॥४॥”

इत्यादिक्रिया, जातम उत्पन्नं, भाव सम्बन्धानादिवसंगमिर्वा-
दक्षय्यं, न पातयेत् । अपिच, न जाते धर्मस्यानुकूलस्याना-
दिकं भावमपि, अनुत्पन्नम् अपि, जनयेद निष्पादयेत्, भ्रान्त-
कल्पादीनां गुणिवृत्तानेन, युगावस्थाः पश्चात्तपेन, आलो-
चनेन अतिमुक्तिर्निर्णयस्य, युक्तमकथा वपरुद्धाश्चस्व, इत्या-
द्यमेकवाक्यमनां परामर्शनिष्पत्तिः श्रुतं आश्रमे ॥ ४ ॥

ज्ञाप्योपशयिके भावे, या क्रिया क्रियते तथा ।

पतितस्यापि तन्नाम-मृष्टिर्जायते पुनः ॥ ६ ॥

चारित्रागुणवीर्यक्रोपशमे जाते या क्रिया वन्दनमनादिका
क्रियते, स्या क्रियया, पतितस्यापि गुणपरायमुक्तस्यापि जीवस्य,
पुनः तन्नामप्रवृद्धिः सम्बन्धानादियुगजायप्रवृद्धिर्जायते । उक्तं
च-“आत्मावसमिगनावे वटजत्रकयं सुइं आयुषाणं । पडिव-
सिंयं पि अहुजा, पुणो वि तन्भावबोहिकरं” ॥१॥ औद्ययिकजावे-
ऽपि क्रिया भवति, सां न तादृशगुणवृद्धिकरः । औद्ययिकः क्रि-
या च उक्तैर्गौत्रमुग्रयोदयद्योनात्मकमोदयेन अन्नरायोद्-
येन उक्तैर्गौत्रोदयेन च तपःशुभादिज्ञानः प्रकाशनायतो हेतुः ।
इति ज्ञानावरणद्वयानावरणद्वयोनैवचारित्र्यमोहांतरायक्रोप-
श्रमतः शुद्धधर्मप्राप्तावाप्यं या क्रिया क्रियते सा आत्म-
गुणप्रकाशिकी भवति ।

पुनः तदेव ईशयति-

गुणवृद्धयै ततः कुर्यात्, क्रियामस्त्वन्नाय वा ।

एकं तु संयमस्थानं, निजानामपतिष्ठते ॥१॥

ततः स्वधर्मप्राप्त्यवहेतुत्वात् क्रियां सत्यवृत्तिं कुर्यात् । किम-
र्थम्, गुणवृद्धौ युगाः ज्ञानादयः तेषां वृत्तिः तस्यै, गुणमोहासार्य-
मितिनं ह्यहारादिष्वच्छादयसंज्ञानिमित्तम् । पुनः प्रवृत्तनाय अ-
प्रतिपाताय क्रियारहितः साधकत्वे अवस्थाप्यसक्तः, यतो
वीर्यत्वे चापत्ते, तत्रच क्रियाप्रतः सत्त्विकादियुक्तं प्रतिपाताय
न भवति । प्रमथ्या च अनादिप्रवृत्तिप्रवृत्तः सन् स्वस्वनाय भव-
ति, क्रियाया उत्तरांतराध्यानादौहं च ध्येयं आगमं । तथा च
एकमप्रतिपाति संयमस्थानं, निजानां ज्ञाविकज्ञानं, चारित्र्यवर्ता
एवं पूर्णस्वैकत्वकल्पं स्थानमवतिष्ठते नाप्यस्य । अतः साध-
कानिजवगुणवृद्धयर्थं क्रिया करणीया । अत एव वनं निवसन्ति
निर्ग्रन्थाः, चैत्ययात्रायर्थं गच्छन्ति, नन्द्यत्वादिषु कायोत्सर्ग-
यानि, सरीरमाकुञ्चति, विग्रहं वीरासनं च भिन्नबन्धनमशना-
स्तुका शुद्धमिति परिहारविच्छेदजिनकल्याणसिद्धयर्थम् ।

अथ विवाद्यनुष्ठानद्विता सांनुष्ठाना हि क्रिया नवहेतुरेव,
तेन रहिता या क्रिया साधनहेतुः सा सव । आह-

वचोऽनुष्ठानतोऽसङ्गक्रिया सङ्गतिमङ्गति ।

सा एव ॥

वचोऽनुष्ठानत इति । वचनमर्थदाह, तदनुयायि क्रिया धर्महेतुः ।
यतः-

“प्रज्ञावतिष्ठेन गमीरभावे-नैवास्त सा सफला क्रिया च ।

अङ्गारवृद्धयै सहसा न चेष्टा, नासङ्गद्वैकगुणप्रकर्षो” ॥२॥

विपगरहावोत्यानुष्ठानत्वाग्नेन भीमश्रीनरामावस्थासुत्तरतः
उत्तरांगपथावसापेक्षकया क्रिया वचनानुष्ठानक्रियाकरणतः प्र-
सङ्गक्रियासंगतिं संयोगिताम् अङ्गतिं प्राप्नोति वचनाक्रियावाद् ।
अनुक्रमेण असङ्गक्रियां निर्विकल्पनिष्पत्त्यासङ्कर्षां क्रियां प्रा-
प्नोति । सा एव असङ्गक्रिया एव, ज्ञानक्रियाया धर्मैर्युग्मे हे-
या । असङ्गक्रिया ज्ञावक्रिया युक्त्यपयोगः शुद्धवीर्याङ्गासः त-
दात्मतां दधाति । ज्ञानवीर्यैकत्वं ज्ञानक्रिया अग्रद इत्य-
नेन यावत् गुणपूर्णता न तावद् निरनुष्ठानादिक्रिया कर-
णीया । न हि तत्त्वज्ञानक्रिया निषेधिका, किन्तु क्रिया हि
शुद्धरक्षणवीर्यवस्तुसाधने कारणम्, न धर्मम्, धर्मं च आत्म-
स्थमेव । उक्तं च श्रीहरिभट्टपुर्यैः दशवैकाङ्गिकवृत्तौ-“धर्मसा-
धनत्वात् धर्म” इति । अतो प्रवृत्त्याद्यं धर्मत्वेन यद् गृह्णन्ति, त-
त्कारणं कावोपचार एव, नाप्यः । एतच्छ्रुतानिर्विकल्पां क्रिया
न धर्महेतुः । “बहुगुणविज्जानिष्ठो, उच्छुषान्सी तथा विमु-
क्तव्या । जडं विपरिणीतुतो, विषयकरो विसदृशं तोद ॥१॥” इति
षष्ठिस्तत्प्रकरणे । तथा च आचारारम्भः “अथ विचिन्तित्वायां न स-
धमः” इति । अतो निमित्तहेतुत्वेन क्रिया निरनुष्ठाना करणीया,
इयं असङ्गक्रिया । सा आनाहापिच्छली स्वाभाविकानन्दमातुर-
साहो । अत आत्मतत्त्वव्याधानानन्त्यायकैर्निरनुष्ठाना सत्यवृ-
त्त्यसम्बृत्तिपरित्यागकया क्रिया कल्पतो भवतः स्याद्वाटस्वशु-
भानुयायी वीर्यप्रवृत्त्यजननगुणवृद्धिरुपा संयमस्थानादौहण-
तत्त्वैकव्यवस्था क्रिया प्रतिमयं कारणं साध्यसापेक्षत्वेन, अ-
त एव ज्ञानक्रियायां मोक्षः इति निश्चरणीयम् । कल्पक्रिया-
द्यतो ज्ञावक्रियावान् भवति, ततश्च स्वकथास्वादीं ज्ञानं इति श्रे-
यः ॥ अहं ६ प्रष्टुः । “नाथ काइ किरिया वा एवं भवति नाथ-
वादिणो” नास्ति काचित् क्रिया वा अनिर्णयक्रिया वा आक्रिया वा
पापक्रिया उत्तरांतराध्यानास्तिककल्पितत्वेनापामार्थिकत्वात् ।
भवन्ति च-“पिब जाइ च चाखोचने । यद्गीतं वरगात्र । तत्त-
तेन हि श्रीक । यत् निवसेते, सनुद्यमाभिमिदं कलंवरम् ॥१॥”
प्रश्नः ३ आश्रमः द्वार । धर्मान्तरायं, प्रति० । वैधोपश्रंसादी-
वचनाने, नि० चू० १ उ० । चिक्त्वासायां, आह, शौच,
पयोगं च । वाच० ।

किरियाकृष्ण-क्रियाकृष्ण-पुं० । क्रियायां चिक्त्वासायां कल्पो वि-

चिः । क्रियायां कल्पत्वं व्याख्यास्यामः इत्युपक्रम्य सुश्रुतेकं
उत्तरतन्त्रे अष्टाध्यायप्रतिपादो क्रियानेदं, वाच० । स च इ-
शमः श्रीकलानेदः । कल्प० ३ कृष्ण ।

किरियाकृष्ण-क्रियाकृष्ण-त्रि० । क्रियोद्यमविहिते, अष्ट० ३२ अष्ट० ।

किरियाकिरिया-क्रियाक्रिया-स्त्री० । द्वि० व० द्विष्टः । क्रिया
शुद्ध्यर्थयोः सुख० । “पुढो य देवा सह माणवाभ्रां, किरियाकिरीनां
य पुढो य वार्यं । जावस्स वात्तस्स पकुब्ब देहं, पयद्वतीं वरमस्स-
जतस्स” सुख० १ सु० १ अ० । (एतच्छ्रुतानिर्विकल्पां समादि शब्दे वयस्यते)

किरियाकुसल-क्रियाकुशल-त्रि० । सवदुष्ठानकुशले, सुख० २
सु० ४ अ० ।

किरियाचरण-क्रियाचरण-पुं० । क्रियानामाचर्यैव प्राणतिपातावेर्जी-
वैः क्रियमाणस्य दर्शनात् तत्कर्मणश्चादर्शनात् क्रियेयाचरणं
कर्म यस्य स क्रियाचरणः । व्यापारमात्रकर्मोपेतं, “किरियाचर-
णे जीवै” क्रियाचरणः कोऽसौ?, जीवः, इत्यष्टमपरं यद् विप्र-

ज्ञं तत्तृतीयम् । तृतीये विभक्त्यानामभेदः । विभक्त्या चास्य कर्म-
णाऽद्वयेनानुपपन्नमात् । स्था० ७ ग० ।

किरियायोग-क्रियायोग-पु० । क्रियैव योगो योगोपायः योगे, “तपः-
स्वाध्यायेश्वरप्रणिधानानि क्रियायोगाः” इति पानञ्जल्युक्ते योगा-
पादभूते क्रियाभेदः वाच० । सदाचारं च । इ० १६३० । क्रियास्व-
बन्धे, वाच० ।

किरियाहाण-क्रियास्थान-प० । कर्णं क्रिया, कर्मबन्धनिबन्ध-
ना चैध्वयः । तस्याः स्थानानि जेदाः पर्यायाः । निषिद्धकरणादिषु
प्रकारेषु, प्राच० ४ अ० । स० । तस्मात्प्राप्तं सुखकृताङ्गस्य
द्वितीयधनस्कन्धस्य द्वितीयोऽप्ययनं, सुख० ।

तत्प्रकृत्येव-

किरियाञ्चो जसियाञ्चो, किरियाठाण तितेण अज्जयणं ।

अङ्गिरा पुण जणिओ, वेण तहो कसममेगे यं ५५ अ० ।

“किरियाञ्चो” इत्यादि । तत्र कियत् इति क्रियाः, ताश्च कर्मब-
न्धकारणत्वेनावश्यकान्तर्भवति । प्रतिक्रियाध्वन्ये, “पादकृमा-
निरेसाहि किरियाठाणेहि ति” आस्मिन् सूत्रेऽभिहितः । यदि
वा परिक्रियाः प्राणित्वा अग्निहितास्तेनदमध्ययनं क्रियास्थान-
मित्युच्यते । तच्च क्रियास्थानं क्रियावत्त्वेन भवति, नाक्रियाव-
त्सु । क्रियावत्तश्च केचिद्व्यपन्ते केचिन्मुच्यन्ते यतः ५५ अ० ।
योऽक्रियाः पुनरजिहितः—“बन्धं तथा गोत्रमनं चेति” ।

(क्रियायाः स्थानस्य च स्वस्थाने निक्षेपः)

इह पुनर्या क्रियाया येन च स्थानेनाप्यक्रियास्तद्वर्तमानाद-
रुमुदागियाणिह तन्नो, समं पणुत्तं य जावडाणम्मि ।

किरियाहि पुरिसपाया-उप उ मत्थे परीक्खेय १६१ । सूत्राणि० ।

“समुदागियादि” । क्रियायां मध्ये समुदागिका क्रिया व्या-
ख्याताः, तस्याश्च कथायास्तुतव्यात् बहुषो भेदा यतः, ततस्ता-
न्नां समुदागिकानां क्रियाणामिह प्रकारे (तत्रो षि) अधिकार-
ो व्यापारः सम्यक्प्रयुक्तः च भावस्थानं, तन्नेह विरतिकर्पं
संयमस्थानं प्रशस्तज्ञानसंयमानकपं च शृणोति । सम्यक्प्रयुक्तभा-
वस्थानप्रहणसामर्थ्यादियांपाथको क्रियाऽपि शृणोति । समुदा-
गिकक्रियाप्रहणाप्रशस्तभावस्थानान्यपि शृणोति । आनिश्च
पूर्वोक्ताभिः क्रियाभिः पूर्वोक्तान् पुरुषान् तदुदागियात्मावाहु-
काश्च परीक्षते सर्वानपि । यथा चैवं तथा स्वत एव सूत्र-
कारः—“तं जहा से एगइया मणुस्स जवत्तं” इत्यादि । तथा प्रा-
वाद्युक्परिज्ञावामि—“गायउ उगररं च विप्प जहा मि-
क्खारियाप समुट्ठिया” इत्यादिना वक्ष्यतीति । गतो नि-
र्युत्थयुगमः । सूत्र० ।

साम्प्रतं सूत्रानुगमस्त्वल्लितदिगुणोपेतं सूत्रमुच्चारयितव्यम्,

तन्नेदम-

सुं ये आउसंतेणं भगवया एवमकलायं; इह खलु किरि-
याहाणे णामज्जयणं पणसे । तस्स एं अयमइ । इह खलु
संजुहेणं दुबे हाणे एवमाहिज्जंति । तं जहा-धम्मं वेव,
अधम्मं वेव, उवसंते वेव, अणुवसंते वेव ॥ १ ॥

“सुं ये आउसंतेणमित्यादि” । सुधर्ममित्यादि । अन्धत्वामिनसु-
दिशेदेहाह-तद्यथा, अन्ते मयाऽऽपुनरात्मा भगवत्त्वमाख्यातम् ।
इह खलु क्रियास्थानं नामाव्ययम् । तस्य चारमयः—(इह
खलु संजुहेयं ति) सामान्येन संक्षेपेण समासतो हे इत्यनेन प्र-
वृत्तः । ये क्रियावन्तस्ते सर्वेऽप्यनयाः स्थानयोरेवमाख्यायन्ते ।
१३६

तद्यथा-धर्मे वैशधर्मे चैव । इदमुक्तं जवति-धर्मस्थानमधर्म-
स्थानं च । यदि वा धर्माद्वनयेत धर्मं, विपरीतमधर्मम् । कारण-
बुद्ध्या च कार्यशुद्धिर्ज्ञेयतीत्याह-अपशान्तं यत्कर्मस्थानम्, अ-
नुपशान्तं वाऽधर्मस्थानम् । तथापशान्तं अपशमप्रधानं धर्मस्था-
नऽधर्मस्थानं वा केचन महासत्त्वाः समासलोकरशुभमाद्यो व-
क्ष्यन्ते, परं च तद्विपर्यस्ते विपर्यस्तमततः संसारानिष्चङ्गाऽ-
धोऽधोगतयो वर्तन्ते । इह च यद्यप्यनादिजवाप्यासादिर्हिक्रियानु-
कूलतया प्राशस्यः पूर्वमधर्मप्रवृत्ता भवति, पश्चात्सद्यपदेशयोन्वा-
ऽऽचार्यसंसर्गोद्धर्मस्थाने प्रवर्तते, तथाऽप्यन्यदिनत्वात्पूर्वं धर्म-
स्थानमुपशमस्थानं च प्रशंसितं, पश्चात्तद्विपर्यस्तमिति ॥ १ ॥

साम्प्रतं तु यत्र प्राणिनामनुपदेशः स्वपरप्रवृत्त्यावाचकं स्थानं
भवति तद्विपर्यस्तम्—

तस्य एं जे से पदमस्स ठाणस्स अहम्मपक्खस्स वि-
ज्जंम तस्स णं अयमइ पणसे । इह खलु पाईणं वा संते-
गतिया मणुस्सा भवन्ति । तं जहा-आरिया वेगे अणारिया
वेगे उडागोया वेगे णीयागोया वेगे कायागोया वेगे इस्सयं-
ता वेगे सुयथा वेगे बुवत्था वेगे मुक्खा वेगे दुक्खा वेगे ॥२॥
तेसि च णं इमं एताक्खं दंसमाठाणं संपेहाए । तं जहा-यो-
रइएतु वा तिरिक्खजोणिपसु वा मणुस्सेसु वा देवेसु वा
जे यावन्नं तहप्पगारा पाणा विन्नु वेयणं येयंति ॥३॥

तत्रेति वाक्योपमासाधे, एमिति वाक्यालङ्कारे, योऽसौ प्र-
थमानुष्ठेयतया प्रथमस्याधर्मपक्षस्य स्थानस्य विविधो भङ्गो वि-
चारस्तस्यायमर्थः इति । इहास्मिन् जगति प्राचयादिषु दिक्षु मध्ये-
म्यन्तरस्थां दिशि न्यति विद्यन्ते एक केचन मनुष्याः । पुरुषास्ते वै-
र्भूता भवन्तीत्याह । तद्यथा-आराद्यानाः सर्वहेतवधर्मश्च इत्या-
योः । तद्विपरीताश्चाऽनार्याः, एक केचन भवन्ति यावद्दुष्कराः,
सुकृपाश्चेति । तेषां वाऽऽर्थादीनामिदं बह्वयमाणेतदप्यम् । दूरेण-
यतीति दूषकः, पापोपादानसंकल्पः, तस्य समादानं प्रहणं [संपे-
हाए ति] संश्लेषः । तच्चतुर्गताकानामन्यतमस्य जवतीति दर्शय-
ति—“तं जहेत्यादि” । तद्यथा-नारकादिषु ये चाप्ये तथाप्रकारास्त-
द्देवर्तिनः सुखेण दुर्बेर्गोदयः प्राणाः प्राणिनो विडांसे वेदन्तं
हानं तद्विषयमनुभवन्ति । यदि वा सातासातकर्पा वेदन्तमनु-
भवन्तीत्यत्र स्वतारा भङ्गाः । तद्यथा-संक्षिप्तो वेदन्तमनुभव-
न्ति विदन्ति च १, सिद्धास्तु विदन्ति नातुभवन्ति २, असं-
नोऽनुभवन्ति न पुनर्विदन्ति ३, अजीवास्तु न विदन्ति नाप्य-
नुभवन्तीति ४ ।

इह पुनः प्रथममृत्तीयाध्यामधिकारो, द्वितीयवर्तुषावबन्ध-
वृत्ताधिति—

तेसि पि य एं इमाई तेरस किरियाठाणइ भवन्तीति भ-
क्त्वायं । तं जहा-अद्वादेने अणद्वादेने हिंसादेने अकम्मादे-
ने दिद्दीविपारियासियादेने भोमवत्तिए अदिक्षादाएवत्तिए
अऊत्तयवत्तिए माणवत्तिए मिच्छादोसवत्तिए भायावत्तिए
लोउवत्तिए इरियावत्तिए ॥ ४ ॥

तेषां च नारकतिर्यङ्मनुष्यदेवानां तथाविधज्ञानवतामिमा-
नि बह्वयमाणलक्षणानि त्रयोदश क्रियास्थानानि भवन्तीत्येवमा-
ख्यातं तीर्थकरगणधरादिजिह्वाति । कानि पुनस्तानीति द-
र्शयितुमाह—[तं जहेत्यादि] तद्यथेत्यनुदाहरणवाक्योपमा-

सायः । आत्मायां स्वप्रयोजनकृते दृष्टोऽर्थदृष्टः पापोपा-
दानम् । तथाऽनर्थदृष्ट इति निष्पद्योक्तमेव साधकियानुष्ठान-
मनर्थदृष्टः २ । तथा हिंसनं हिंसा प्राणयुग्मवैक्या तथा, सैव वा
दृष्टो हिंसादृष्टः ३ । तथाऽकसादनुपयुक्तस्य दृष्टोऽकसादृष्टः,
अन्यस्य क्रिययाऽन्यस्य व्यापारमिति ४ । तथा दृष्टवैपर्यासो
रज्जुस्य सौबुक्तिस्तथा दृष्टो दृष्टिवैपर्यासोऽबुक्तिद्वयः ।
तद्यथा-हेतुकादिबुद्ध्या शराशक्तिघातेन चटकादिव्यापारमर्थः ।
तथा सूत्रावाप्त्यायिकः, स च सज्जननिवासासज्जनारोपणः
१ । तथा अदृष्टस्य परकीयस्याऽऽज्ञानं स्वीकरणमदृष्टाज्ञानं स्तयेयं
तत्प्रत्ययिको दृष्ट इति ७ । तथा आत्मन्यवस्थाप्य, तत्र भव
आस्त्रात्मिको दृष्टः । तद्यथा-निर्मितसमेव दुर्मेना उपहतमनः-
संकटतो हृदयेन क्रियमाणश्चिन्तासागरावगाढः संतिष्ठते ८ । त-
था आत्माद्यष्टमदृष्टानोपहेतुमनाः परावमदर्शी तस्य मानप्र-
त्ययिको दृष्टोऽनर्थो जवति ६ । तथा मित्राणामुपतापेन दोषो मित्रदोष-
स्तत्प्रत्ययिको दृष्टो भवति १० । तथा माया परवज्जनबुक्ति-
या दृष्टो मायाप्रत्ययिकः ११ । तथा भोगप्रत्ययिको भोगनिमित्तो
दृष्ट इति १२ । तथा एवं पञ्चमिः समितिभिः समितस्य तन्म-
निरुतिमिर्गुणस्य सर्वोपयुक्त्यर्थोऽर्थप्रत्ययिकः सामान्येन कर्म-
बन्धो जवति १३ । एतच्च त्रयोदशं क्रियास्थानमिति । सूत्र-
३ सु० ३ अ० । स० । प्रश्न० । (अर्थदृष्टादीनां व्याख्यान्त्रा-
द्यर्थदृष्टादिशब्देषु प्रवृत्त्यानि)

एतानि त्रयोदश क्रियास्थानानि न भगवद्वैधैरान्यस्वामिने-
बोक्तानि, अपि त्वन्यैरपीत्येतदर्थं यितुमाह-
से वैमि जेय अतीता नेय पदपुष्पा जेय आगमिस्ता अरिहंता
जगवन्ता सन्ने ते पर्याइं चेव तेरेस किरियाठाणाइं जासिंसु वा
जासेंति वा जासिस्संति वा पव्विंसु वा पव्विंति वा पव्व-
विस्संति वा एवं चेव तेरसमं किरियाठाणं सेविंसु वा से-
वंति वा सेविस्संति वा ॥३५॥

(से वैमीत्यादि) सोऽहं ब्रवीमीति यत्रागुक्तं तदा
ब्रवीमीति । तद्यथा-ये तेऽतिक्लान्ता श्रममाद्यवस्तीर्यकृतो,
ये च बध्मनाः क्षेत्रांतरे सीमंभरस्त्वामिप्रवृत्तयो, ये वाऽऽ-
गमिनः पक्षनाज्रादयोऽहेतोः भगवन्तः सर्वेऽपि ते पूर्वोक्ता-
न्येतानि त्रयोदश क्रियास्थानान्यभाषन्, भाषन्ते, भाषि-
ष्यन्ते च । तथा तत्सकृत्पतस्तद्विपाकतश्च प्रकपितवन्तः
प्रकृष्यन्ति प्रकृषयिष्यन्ति च । तथैतदेव त्रयोदश क्रियास्थानं
सेवितवन्तः सेवन्ते सेविष्यन्ते च । तथाहि-जम्बूद्वीपे खर्यद्वयं
तुल्यप्रकाशं भवति । यथा वा सदृशोपकरणः प्रदीपास्तुल्य-
प्रकाशं अवलम्बेयं तीर्थकृतोऽपि निरावरणत्वात् कालत्रयवर्ति-
नोऽपि तुल्योपदेशो भवति ॥३५॥ सूत्र-२ सु० २ अ० । ब्राह्म० ।
आ० ७० । ध० ।

किरियाण्य-क्रियानय-पुं० । क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफ-
लप्राप्तिकारणं युक्तिकृत्वादित्यमुपगमपरं नयविशेषं, दृश० ।
क्रियानयदर्शनं चेद्व-क्रियैव प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्ति-
कारणं युक्तिकृत्वात् । तथा चायमप्युक्तकृत्वायमिव रूपकसि-
द्धये गाथाभाह-

गायम्मि गिहिहयन्ने, अगिहिहयन्वमि चेव अत्यमि ।
जय्यव्ववेव इह जो, उवपत्तो सो नओ नामं ॥ १५१ ॥
दृश० १ अ० ।

तत्र क्रियानयो वदति-इह ज्ञातेऽवबुक्ते पृथीतव्यादिकेऽर्थे
सर्वोपयुक्तं पुरुषार्थसिद्धिमिलयता बतितव्यामिति प्रकृत्यादि-
विलक्षणं क्रियैव कर्तव्येत्येवम् । अत्र व्याख्याने एवकारः स्व-
स्थाने एव योग्यते । एवं च सति ज्ञातेऽप्यर्थे क्रियैव साध्या ।
ततो ज्ञानं क्रियोपकरणत्वात् कौण्ठिकः सक्तस्यैव पुरुषार्थ-
स्य क्रियैव प्रधानं कारकमित्ययमुपदेशः । स नयप्रस्तवः क्रि-
यानयः । शेषं पूर्ववत् । अयमपि स्वपक्षसिद्धये युक्तीरूपावयति-
ननु क्रियैव प्रधानं पुरुषार्थसिद्धिकारणं प्रयत्नादिक्रियालक्षण-
विरहेण ज्ञानवतोऽप्यभिधितार्थसंप्राप्त्यदर्शनात् । तथा बान्यै-
रप्युक्तम्-“क्रियैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् । यतः स्त्री-
भयसंगमज्ञो, न ज्ञानात्सुखितो भवेत् ॥१॥” तथा आगमेऽपि तीर्थ-
कराणधरेः क्रियाविकलानां ज्ञानं निष्फलं भवत्युक्तम्-

“सुवर्तुं वि सुयमहीयं, किं काही चरणविप्यमुक्कस्त ।
अंधस्त जह पक्षिस्ता, दीवसयसहस्सकोमी वि ।
नाणं सविस्सज्जनियं, न नाणमैसण कज्जनिपक्खी ॥
मगन्नु दिट्ठेनो, होइ सवेहो अवेहो य ।
जाणेतो वि य नरिं, काइयजोगं न जुंजो जां उ ।
सो जुज्जह सोयणं, एवं नाणी चरुइदीणां ॥”

“जहा चरते चंदणजारवादी” इत्यादि । एवं तावत्कायो-
पसामिर्का चरणक्रियामङ्गीकृत्य प्राधान्यमुक्तम् । अयं ह्यायि-
कौम्याभित्य तस्या एव प्राधान्यमवसेयम् । यस्मादहेतोःऽपि
भगवतः समुत्पत्त्येकवचनज्ञानस्यापि न तावत्पुण्यवर्तिः संपद्य-
ते, यावद्भित्तकर्मधनान्नज्ञानात्कालाकारकत्वा शैलजयव्याप्यं
सर्वसंबन्धरूपचारित्रक्रिया न प्राप्नोति, तस्मात् क्रियैव प्रधानं सर्व-
पुरुषार्थसिद्धिकारणम् । प्रयोगश्चात्र-यद्यत्समन्तरप्राप्तिं तत्का-
रणं, यथाऽन्यावस्थाप्राप्तपृथिव्यादिसामग्र्यनन्तरप्राप्तिं तत्का-
रणंऽदूर-जासिन्नरभाषिनी च सक्तपुरुषार्थसिद्धिरिति । ततश्चैव
अनुविधिसामाधिक्ये सर्वदेशविरतिसामाधिक्ये एव भ-
स्यते । क्रियाकारणेन प्रधानमुक्तिकारणत्वात् सत्यम्बुतस्य ।
सामाधिक्ये तत्तुपकारित्वमात्रतो गौल्यत्वात्मेच्छतेति । विशे० ।
आच० । आवा० । आ० म० । आ० । व्य० । सू० । नि० । व्य० ।
अनुना क्रियानयाभिप्रायोऽनिधीयते । तद्यथा-क्रियै-
व प्रधानमैहिकामुष्मिकफलप्राप्तिकारणं, युक्तिकृत्वात्,
यस्मादृशितेऽपि ज्ञानार्थक्रियासमर्थेऽर्थे प्रमाता प्रज्ञावु-
वकारी यदि हानोपादानकर्तुं प्रवृत्तिक्रियां न कुनो-
रुतो ज्ञानं विफलतामिषासदर्थेत्यात् तस्येति । “यस्य हि
यदर्थं प्रवृत्तिस्तत्तस्य प्रधानमित्युपपन्नम्” इति न्या-
यात् संविदा विषयव्यवस्थानस्यान्यर्थेऽक्रियार्थत्वात् । क्रियाभा-
प्राधान्यमन्यव्यवस्थितैरेकावधि क्रियायां समुपलब्धये । यतः स-
म्बन्धवैकित्याविधिकोऽपि यथा एतौयथावास्तवपि प्रयोज-
नक्रियादिनो नोद्भावतामिति । तथा चोक्तम्-

“शास्त्राख्यधीत्यापि भवन्ति सूत्रां,
यस्तु क्रियावाङ् पुरुषः स विद्वान् ।
संचिन्त्यतामतरुमीयं हि,
न ज्ञानमात्रेण करोत्यरोगम् ॥”

तथा-

“क्रियैव फलदा पुंसां, न ज्ञानं फलदं मतम् ।
यतः स्त्रीमह्यजोगज्ञो, न ज्ञानात्सुखितो भवेत् ॥” इत्यादि ।
यत्क्रियायुक्तं यथाभिप्रायितार्थमाभवत्यपि, कुन इति चेत्, न । च

त्सा, भूते भूते व्यवस्थितः । एकधा बहुधा चैव, दृश्यते जलचन्द्र-
बत् ॥१॥ तथा—“पुरुष पथेयं सर्वं यद् भूते यच्च भाव्यम्,” इत्या-
दि । एवमस्य जीवः स्वतः नित्यः कालत इत्येवं सर्वत्र योन्यम् ।
आवा० १ अ० १ अ० १ उ० । आवा० । सूत्र० ।

सम्मदिह्नी किरिया-बादी सेसा य मिच्छमावाः ।

जहिठण मिच्छवार्यं, सेवह वार्यं इमं सब्बं । २३ । सूत्र० नि० ।

ननु च क्रियावाच्यत्वाद्युत्तराशयभेदा भवति, तत्र तत्र प्रदेशे
कालादीनि न्युपगच्छन्नेव मिथ्यावादित्वेनोपन्यस्तः, तत्कथामह-
त्सम्बन्धित्वेनोच्यते इति । अथ यत्—स तत्रास्त्येव जीव इत्येवं-
क्षावधारणतयाऽभ्युपगमं कुर्वन् काल एवैकः सर्वस्यास्य अग-
तः कारणम्, तथा स्वभाव एव, निर्वातरेव, पूर्वकृतमेव, पुरु-
षकार एवेत्येवमपरिनिरेपक्षतयैकान्तेन कालादीनां कारणत्वे-
नान्वयमाश्रित्यात्मम् । तथाहि—अस्त्येव जीव इत्येवमास्तित्वा
खद जीवस्य सामानाधिकरण्यात् । यद्यदस्ति तत्तज्जीव इति प्रा-
प्तम्, जतो निरवधारणपक्षसामान्यवादोऽस्य सत्यमिति तत्तत् ।
तथा कालादीनामपि समुदितानां परस्परसम्बन्धेकाणां कारण-
विधमानाऽपि रक्षावर्ति समुदाय-अस्त्येव । ननु च कथं कालादीनां प्रत्येकं
निरेपेकाणां मिथ्यात्वस्वभावत्वे सति समुदितानां सम्यक्त्वस-
ङ्गात्वाः । न हि यमप्रत्येकं नास्ति तत्समुदायेऽपि भवितुमर्हति ।
लिकतानिलवत् । नैनदस्ति, प्रत्येकं प्रत्येकं पक्षरागादिमणिष्य-
विधमानाऽपि रक्षावर्ति समुदाय-अस्त्येव । इति । च दृष्टेऽनुपप-
न्नं नामेति यत्किञ्चिद्वैतः । तथा चोक्तम्—

“कालो सदाव शिष्ये, पुण्यकर्म पुरस्कारऽण्येता ।

मिच्छन्तं, ते चैव उलमासत्रो हौति सम्मपं ॥ १ ॥

सर्वे वि य कालाद्य-समुदायेण सहजा ज्ञणया ।

जुज्जति य एमेव य, सम्मे सव्वस्स कज्जस्स ॥ २ ॥

न हि कालादीहितं, कसलपादि तु जायए किंवि ।

इह मुगएअणादि वि, ना सर्वे समुदितो हेऊ ॥ ३ ॥

अहऽण्यगसक्खणमुणा, बेसलियाणि मणी पसिंजुसा ।

रयणावलीं य एस्सं, ण सहति महग्गमुद्धा वि ॥ ४ ॥

तह गियवाद्सुणिण-विण्णया वि अस्सणपक्खनिरयेक्कया ।

सम्मदेलणसदं, सर्वे वि णया स पाविती ॥ ५ ॥

अह पुण ते चैव मणी, अणुणविस्सेसज्जाणपक्खिद्धा ।

रयणावलिं ति मग्गह, अथेति पाटिक्खसिद्धाओ ॥ ६ ॥

तह सर्वं णयवाया, अहणुववविण्णउत्तपसव्वया ।

सम्मदेलणसदं, भसंति न विस्सेसज्जाओ ॥ ७ ॥

तमहा मिच्छुद्धि, सर्वं वि णया सपक्खपक्खिद्धा ।

असोखानिसिस्सया पुण, हवति सम्मससम्भावा ॥ ८ ॥”

यत एव तस्मात् त्यक्त्वा मिथ्यात्ववादां कालादिप्रत्येककालतकार-
णरूपं, सेवज्जमङ्गीकुरुष्व सम्यग्वादां परस्परसम्बन्धपक्षं कालादि-
कारणरूपमिति मया कथं प्रत्यक्षावसत् सम्यग्विबनयमिति ।
सूत्र० १ अ० १ अ० १ नि० ।

सम्यक्त्वमिथ्यात्वस्मान्नकार्यरूपम्, एवं प्रकारं क्रियावादादित-
त्वादेष्टवित्तिशिक्षा—

इत्येव क्रियावादे, सम्यक्त्वोक्तिर्न दुष्यति ।

मिथ्यात्वांक्तिस्तथाऽज्ञाना—क्रियाविनयवादिषु ॥ १२७ ॥

(इत्येवेति) इत्येवमं मार्गप्रवेशस्यागम्यामेव, क्रियावादे स-
म्यक्त्वोक्तिः ‘सम्मदिह्नी किरियावादे’ इत्यादिज्ञाया, आक्रिया-

ज्ञानविनयवादिषु च मिथ्यात्वोक्तिः “सेसा य मिच्छमावादे”
इत्यादि न दुष्यति न दोषावहा ज्ञयति फलतः । इयं वि-
भागाभिप्राय्या विरोधाज्ज्ञाया चान्यत्र सर्वतोऽन्योक्त्युप-
पत्तेः ॥१२७॥

क्रियावादेव सम्यक्त्वव्युत्पत्तौ मुख्यत्वेनोपपत्तयेति—

क्रियायां पक्षपातो हि, पुंसां मार्गाजिमुत्पत्तयुक्ता ।

अन्यपुद्गलभाविता—दन्यन्यस्तस्य मुख्यता ॥१२८॥

(क्रियायामिति) क्रियायां पक्षपातो मोक्षच्छयाऽऽवशो हि
पुंसां मार्गाजिमुत्पत्तयुक्ता मार्गानुसारितः स्थेयांभावको ज्ञयति ।
तनान्यपुद्गलभाविताकारणमुद्गलपरावर्तमानसंभवत्वादन्यभ्यो-
ऽक्रियावादादिभ्यस्तस्य क्रियावादेव मुख्यता । तदुक्तं इ-
शादृशीं—“जो आक्रियावादां सो ज्ञावसो अमविशो वा-
काहपक्खसो सुक्कपक्खसो वा । जो किरियावादां सो
खियमा अविशो खियमा सुक्कपक्खसो अतोपुमालपरिअट्टस्स
सिद्धम्” इत्यादि । न्या० ।

दीक्षात एव मोक्षवादिनां मनं दुद्ध्ययिष्यन्त्य-

तमाधिक्येनाह—

ते एवमवलंति समिधं लोमं, तद्वा (गया) तद्वा समणा माहाण । य ।

सयंकेन णक्कमं च दुक्खं, आहं सु विज्जावरणं य मोवसं । १ ॥

ये क्रियात एव ज्ञाननिरेपेक्षाया दीक्षात क्रियाया मोक्षमि-
च्छन्ति, ते एवमाख्याति । तद्यथा—अस्ति मत्ता पिना, अस्ति
सुचीर्णस्य कर्मणः फलमिति । किं कृत्वा त एव कथयन्ति ?—
क्रियात एव सर्वे सिध्यन्तीति स्वाभिप्रायेण लोकं स्थावरजङ्ग-
मात्मकं संमत्य क्त्वा किल वयं यथावद्विधमनुवर्तुमोक्षार-
इत्येवमभ्युपगम्य सर्वमस्त्येवेत्येव सावधारणं प्रतिपादयन्ति,
न कथाज्ञानास्तीति कथमाख्याति ? । तथा तेन प्रकारेण य-
था यथा क्रिया तथा तथा स्वगणनकारादिकं फलमिति । ते च
अमणास्तीयिका प्राज्ञाया वा क्रियात एव सिद्धिमिति । किञ्च-
वत् किमापि संसारे दुःखं तथा सुखं च तत्सर्वं स्व-
यमेवात्मना कृतं नाथेन कदाश्चरादिना । न चैतद्विश्वासादे
घटेति । तत्र हि—आक्रियात्वादात्मनोऽहन्तयोरेव मुखदुःखयोः सं-
भवः स्यात् । न च कृतनाशकृतनामो क्यातायः । अत्रोच्यते—
सत्यम्, अस्त्यात्मसुखदुःखादिकम्, न त्वस्त्येव । तथाहि—यद्य-
स्त्येवं सावधारणमुच्येत, ततश्च न कथाज्ञानास्तीयात्मन्यम्, एवं
च सति सर्वे सर्वार्थकमापद्येत । तथा च सर्वलोकस्य व्य-
हाराच्छ्रेयः स्यात् । न च ज्ञानादित्यायाः क्रियायाः सिद्धिः, ननु-
पावर्णज्ञानाभावात् । न चोपायमन्त्रेणोपायमवाप्यत इति प्र-
तीतम् । सर्वा हि क्रिया ज्ञानवत्येव फलवत्युपलक्ष्यते । उक्तं च—

“ज्ञानस्य ज्ञानिनां चैव, निन्दामप्रत्येतस्तरैः ।

उपेक्षितैश्च विप्रैश्च, ज्ञानं कर्म भव्यते” ॥ १ ॥

“पदमं नाणं तत्रो दया, एवं विठति सव्वसंजय ।

अस्सणी किं काही, किं वा नाणं जेययाववं” ॥ १ ॥

इत्यने ज्ञानस्यापि प्राधान्यम् । नापि ज्ञानादेव सिद्धिः,
क्रियारहितस्य पक्षेतिव कार्यसिद्धेरनुपपत्तिरित्यालोच्याह—
(आहं सु विज्जावरणं य मोक्खं ति) न ज्ञाननिरेपे-
क्षायाः क्रियायाः सिद्धिरस्त्येव, नापि क्रियाविकलस्य
ज्ञानस्य पक्षारित्येवमवयवमाहुक्तव्यम्, तीर्थकरणव्यापरादयः

किमाहुः १, मोक्षम् १, विद्या च ज्ञानं, चरणं च क्रिया, ते हे अपि विद्येते कारणात्वेन बन्धेति विप्रश्नः “अयं आदि-
ज्योऽम्” & १२। १२७। इति [वाणि०] सुखेन मत्तर्थाया-
ऽम् । असौ विद्याचरणो मोक्षः, ज्ञानक्रियासाध्य इत्यर्थः । तमे-
व साध्यं मोक्षं प्रतिपादयति । यदि वाऽन्यथा वा पातनिका-
कैनेयानि समवसरणानि प्रतिपादितानि १, यत्कर्मकं यच्च बन्ध-
ते इत्येतदाशङ्क्याह—[ते एवमक्षन्तीत्यादि] अनिकट्वा क-
विद्वन्मन्त्रिता, प्रज्ञायन्तेऽनयेति प्रज्ञा ज्ञानं, येषां तीर्थकृतां
तेऽनिकटप्रज्ञास्त एवमनन्तरकोपा प्रक्रियया सम्प्रसाध्यानि
प्रतिपादयन्ति । लोकं चतुर्दशरज्ज्यात्मकं, स्वावरज्ज्मात्रं वा,
समेत्य केवलज्ञानेन करतलामलकन्यायेन ज्ञात्वा । तथागत-
स्तीर्थस्वरूपं केवलज्ञानं च गताः श्रमणाः साधवो ब्राह्मणा
संबताऽसंयताः, लौकिकी बाधोयुक्तिः । किभूतस्त एव
प्रतिपादयन्ति संकथं । “तथा तथेति” वा कतिपयाः यथा य-
था समाधिमागौ व्यवस्थितस्तथा तथा कथयन्ति । एतच्च क-
थयन्ति—यथा यत्किञ्चित्संसारान्तरीतानामनुमतो दुःखमसातो-
द्वयस्वभावः, तत्प्रतिपन्नचतुर्त्वं च सातोद्वापादितं सुखं, तत्स्य-
मात्मना ह्वनं, नान्येन कालेश्चरिता कृतमिति । तथा चोक्तम्—
“सर्वो पुण्यकथासु कम्मणां पाषण्ड फलविभागं । अवराहे-
सु गुणेषु य, निमित्तमेवं परो होह ” १। एतच्चतुर्दशतीर्थ-
करणगुणधरादयः । तद्यथा—विद्या ज्ञानं, चरणं चारित्र्य क्रि-
या, तत्प्रधानो मोक्षस्तमुच्यन्तः, न ज्ञानक्रियार्था परस्परानि-
रपेक्षामिति । तथा चोक्तम्—“क्रिया च सज्जनविद्योगनिष्फ-
ला, क्रियाविहीना च विषाधसंपद । निरुक्ताक्लेशसमुद-
शान्तये, त्वया शिवाया लिखितेव पद्येति” १॥

किञ्च—

ते चक्कु लोगं सिंहायाया ठ, मग्गाऽणुसासंति हितं पयाणं ।
तद्वा वद्वा सासयमानुहो ए, जंसी पया माणवः संगादा १। २॥

(ते चक्कुलोगंसिंहायादि) ते तीर्थकरणधरादयोऽतिश-
यज्ञानेनऽस्मिन् लोके, चक्षुरिव चक्षुर्वन्तते । यथा हि चक्षु-
योभ्यदेशवस्थितान् पदार्थान् परिच्छिन्नात्, एवं तेषां लोक-
कस्य यथावस्थितपदार्थाविष्करणं कारयन्ति । यथाऽस्मिन्
लोके ते नायकाः प्रधानाः । तुशब्दो विशेषणं । सत्पदे शान्-
ततो वा नायका इति । एतद्वाह—मार्गं ज्ञानादिकं मोक्षमार्गम्, अ-
नुसासन्ति कथयन्ति । प्रज्ञायन्त इति प्रज्ञाः प्राणिनः, तेषाम् ।
किभूतम् १, हितं सद्गतिमापकमनर्थनिवारकम् । किञ्च—चतु-
र्दशरज्ज्यात्मके लोके पञ्चास्तिकयात्मके वा येन प्रकारेण क-
व्यास्तिकनयानिप्रायेण यद्गन्तु शक्यतं तस्य वा आदुरकवन्तः
यदि वा लोकोऽयं प्राणिगणः संसारान्तर्वर्ती यथा यथा शा-
श्वतो भवति तथा तथैवाहुः । तद्यथा—यथा यथा मि-
थ्यादर्शनाभिमुखिस्तथा तथा शाश्वतो लोकः । तथा हि तत्र
तीर्थकरादुरकवर्त्याः सर्वे एव कर्मबन्धाः सम्भाव्यन्त इति ।
तथाच महारम्भादिभिर्भुक्तुमिः स्वानिर्जीवा नरकानुष्कं याव-
न्निवर्तयन्ति तावत्संसारानुष्मेद इति । अथवा यथा यथा दान-
द्वेषादिभूतिस्तथा तथा संसारोऽपि शाश्वत इत्याहुः । यथा
यथा च कर्मोपचयमात्रा तथा तथैव संसारमिभुजिरेति ।
दुष्टमनोवाङ्मायाभिमुखी वा संसारानिर्भुक्तिवन्तव्याः तद्वत्
संसारस्याभिमुखिर्नवति । यथाऽस्मिन् संसारे ज्ञायन्त इति
प्रज्ञा जन्मवः । हे मानव ! मनुष्याणामेव प्रायश उपदेशार्हत्वा-
१४७

म्यानवग्रहणम् । सम्प्रसारकतियैर्द्वाराभरजेदेन प्रगाढाः प्रकषे-
ष्य भावस्थिता इति ॥ १२ ॥

लेशतो जन्मुद्देशप्रदर्शनद्वारेण तत्पर्यटनमाह—

जेरकलसा वा जमलोऽया वा, जे वासुरा गंधवा य काया ।
आगासगामी य पुहोसिया ये, पुणो पुणो विपरियासुवेति १। ३॥

ये केचन व्यन्तरभेदा राक्षसात्मानः । तद्वग्रहणाच्च सर्वेऽपि व्य-
न्तरा सुखन्ते । तथा यमलौकिकात्मनोऽप्यव्यादयः, तदुपलक्ष-
णात्सर्वमवबनपतयः, तथा ये च सुराः सौधमोर्द्विमानिकाः ।
वशाब्दऽप्येतित्थाः सुखादयः, तथा ये गान्धर्वा विद्याधरा
व्यन्तरविशेषा वा । तद्वग्रहणं च प्राधान्यव्यापनायम् । तथा
कायाः पृथिवीकायादयः एव हि शुद्धन्ते इति । पुनरन्येन प्रका-
रेण सस्यान्त्यंजपुत्रराहं ये केचनाऽऽकाशगामिनः संप्रासाकारु
गमनलब्धयश्चतुर्विधैर्देवानां कायविद्याधरपक्षिवायवः । तथा ये
च पृथिव्याभिताः पृथिव्यन्तोजोवायुवनस्पतिक्षिचतुःपञ्चनि-
याः, ते सर्वेऽपि लक्ष्मकर्मभिः पुनः पुनर्विषयमनेकप्रकारं
पर्यासं धारिकप्रमहद्वष्टान्यायेन परिच्रमणमुप सामीप्येन
यान्ति गच्छन्ति ॥ १३ ॥

किञ्चान्यत्—

जमाहु ओहं सलिलं अपारमं,
जाणाहि यं जगमहणं दुभेकवं ।
जेसी विसवा विसयंगणाहिं,
दुहओ वि होयं अणुसंचरंति ॥ १४ ॥

यं संसारसागरमादुरकवन्तस्तीर्थकरणधरादयः तद्विदः ।
कथमाहुः—स्वयंभुरमणसलिलोऽयमवधारम्, यथा स्वयंभुरम-
णसलिलोद्यो न केनचिज्जलचरणे स्थलचरणे वा लङ्घयितुं
शक्यते, एवमयमपि संसारसागरः सम्प्रदर्शयि नानमन्तरं य-
लङ्घयितुं न शक्यत इति दर्शयति, जानीहि अवगच्छ, यमिति
वाक्यालङ्कारे । अवगहनमिदं चतुरशीतियोमिलकप्रमाणं य-
थासंजयं संकथेयाऽसंकथेयानन्तर्दिपतिकम् । दुःखेन मुच्यत
इति दुर्मोर्दुःखरुसरमस्तिधादिनामपि, किपुनर्नास्तकानाम् ।
पुनरपि अवगहनोपसक्तिं संसारमेव विशिनष्टि—यस्मिन्
यत्र संसारे सावधकमोत्थायिनः कुमारोपेतिता अस्मत्समव-
सरणप्राप्तिषु विषया अवसका विषयप्रधाना अङ्गना विषयाङ्गना-
स्ताभिः, यदि वा विषयाङ्गनाश्च विषयाङ्गनास्ताभिर्देशीकृताः
सर्वत्र सद्गुणान्तेऽलौकिकानि । त एवं विषयाङ्गनादिकं पञ्चके
विषया द्विधाऽप्याकाराभितं पृथिव्याभितं च लोकम्, यदि
वा स्थावरजङ्गमशोकभनुसंचरन्ति गच्छन्ति । यदि वा द्विधा
ऽपि शिक्षामात्रमवयवाऽवित्त्वा च रागद्वेषादयो वा लोकं
चतुर्दशरज्ज्यात्मकं स्वकृतकर्मप्रेरिता अनुसंचरन्ति बन्धमन्यन्त
इति ॥ १४ ॥

किञ्चान्यत्—

न कम्मणा कम्म खवेति वाला,
अकम्मणा कम्म खवेति धीरा ।
मेपाविणो लोचभयावतीता,
संतोसिणो नो पकरंति पावं ॥ १५ ॥

ते यमसत्समवयवधारणाभिता मिथ्याव्यदिनिर्दोषैरभिभूताः

साधयतरविशेषानभिज्ञाः सन्तः कर्मरूपार्थमन्युप्युता निर्ध-
वैकतया साधकमेव कर्म कुर्वन्ते । न च कर्मणा साधयारम्भेण
कर्म पापं क्षययन्मयन्यवस्थाद्वयं बाला इव बालास्त इति ।
यथा च कर्म क्षिप्यते तथा दृश्यते-अकर्मणा त्वाध्वनिरो-
धेन तु अन्तःशैलेभ्यश्चक्षुष्यां कर्म क्षययन्ती धीरा महा-
सत्वाः सहेषा इव हितकिसलसाऽऽप्नोयान्ति । अथा प्रज्ञा विद्यते
येषां ते मेधाधिनाः हितहितप्राप्तिपरिहराजिज्ञाः सोमयमं
परिग्रहमेवातीताः परिग्रहातिक्तामोक्षातीता वीतरागा इत्य-
र्थः । सन्तोषिणो येन केनचित्संतुष्टा भवतीतरागा अप्रति ।
यदि वा वत पवातीतहोमा अत एव सन्तोषिण इति । त एव-
भूता जगन्तः पापमसत्बुद्धानापादितं कर्म न कुर्वन्ति ना-
वृत्तिः । कचित्पादाः- 'लोभजनयवृत्तीताः' । लोभश्च भयं च समा-
हारद्वन्द्वः । लोभाद्वा भयं तस्माद्वृत्तीताः सन्तोषिण इति । न
पुनरुक्तग्राह्य विधेयत्वं लोभातीतत्वेन प्रतिषेधांशो द्रष्टव्यः ।
सन्तोषिण इत्यनेन च विध्यंश इति । यदि वा लोभातीतप्रह-
णेन समस्तलोभाभावः ; सन्तोषिण इत्यनेन तु सत्यप्यवीतरा-
गत्वेन अन्तकलोभा इति । लोभाज्ज्ञं दृश्यन् अपरकथायेभ्यो
लोकाय प्रशान्त्यमाह । ये च लोभातीतास्तेऽवश्यं पापं न कुर्व-
न्तीति द्रष्टव्यम् । १५ ।

ये च लोभातीतास्ते किमुता भवन्तीत्यत आह-
ते दीपउत्पन्नपाणपादौ, लोकास्त जायन्ति तद्गामपादौ ।
षोडश अशेति अणुशेषेया, बुद्धा हु ते अंतकदा भवन्ति । १६ ।

ते वीतरागा अत्यकथाया वा लोकस्य पञ्चास्ति कथायामकस्य
प्राणिलोकस्य वाऽऽतीततायोजनमाचरन्ति उत्पन्नानि वस-
मानवस्थादीन्व्यानागतानि च अग्रान्तरजावीनि सुखदुःखादी-
नि तथागतानि यथावस्थितानि तथैवावितथं जानन्ति,
न विजङ्गमानिन इव विपरीतं पश्यन्ति । तथाहि आगमः-
'अग्रयारं न मंते । माई मिच्छादिदौ रायगिहेनयरे संमोदए
वाणारसीए नयरीए क्वाइं आणइ पासइ जाव से दंसणे
विजङ्गासे जवन्ति' इत्यादि । ते चालीतानागतवर्तमानाङ्गानिः प्र-
त्यक्षज्ञानिनश्चतुर्दशपूर्वविधेः वाऽऽप्यक्षज्ञानिनोऽप्येषां संसारा-
न्तितीर्णानां भव्यानां मोक्षं प्रति नेतारः-समुपदेशं प्रत्युपदेशात्
जगन्ति । न च ते स्वयंबुद्धत्वादन्येन गीयन्ते-तत्त्वावधारं का-
श्चेत इत्यन्यनेयाः, हितहितप्राप्तिपरिहारं प्रति नान्यस्तेषां
नेता विद्यत इति प्रावः । ते च बुद्धाः स्वयंबुद्धास्तीर्थकरण-
धारद्वयः । दृशुष्यश्चयश्चार्थः, विशेषश्च, तथा च प्रदर्शित
एव । ते च जगन्तकराः, संसारपादाग्रभूतस्य वा कर्मणोऽन्तक-
रा भवन्तीति ॥ १६ ॥

यावद्वापि भवन्ति न कुर्वन्ति तावत्प्रतिषेधमर्थं दृश्यितुमाह-

ते एव कुर्वन्ति ए कारवन्ति, नृतादिसंकापं दृग्गुणमाग ।
सया अता विपणयन्ति धीरा, विद्यधि वीरा य इवन्ति एते । १७ ।

ते प्रत्यक्षज्ञानिनः परोज्ञानिनो वा विदितत्वेधाः साधयामनु-
ष्ठानं भूतोपमदीर्घाद्वया पापं कर्म क्षुण्वन्तः सन्तो न स्वतः
कुर्वन्ति, नाप्यन्येन कारयन्ति, कुर्वन्तमप्यपरं नाप्यन्यन्ते । तथा
स्वतो न बुद्धावार्थं जल्पन्ति, नान्येन जल्पयन्ति, नाप्यपरं जल्प-
न्तमनुष्ठानानि, एषानन्यान्पि महाप्रताप्यावेषानीति । तदेवं

सदा सर्वकारं, यतः संयतः पापानुष्ठानाविवृत्ताः, विविधं संय-
मानुष्ठानं प्रति प्रयत्नान्ते प्रवृत्तिरिति । ते ते, वीरा महापुरुषा इ-
ति । तथैके केचन हेतोपायैव विहाय अपिशब्दास्तस्मैकपरिहाय
वा तद्वैव निराहं भजिन्तेः प्रवेदितमित्येवं कृतनिश्चयाः कर्मणि
विदारवित्तये वीरा भवन्ति । यदि वा पराधोषसर्गनीकविज्ञा-
वाहीरा इति । पापान्तरं वा- (विधिपति वीरा व भवन्ति कर्म)
एके केचन शुक्लमार्गोऽप्यसत्ताः विहासिद्धिं तन्मन्त्रयेव
वीरा भवन्तुष्टाने, न च ज्ञानाद्व्याप्तिमत्तया वासिद्धयज्जवते ।
तथाहि- "अधीत्य शास्त्राणि जगन्ति मुक्ताः, वस्तु क्रियावाग्-
पुरुषः स विद्वाद् । संनिन्यतामीषभामतुरं हि, न ज्ञानमात्रेण
कराव्यरोमम् " ॥ १७ ॥

कानि पुनस्तानि तूतानि वच्छङ्क्याऽऽऽरम्भं क्षुण्वन्ति सन्त
इत्येतदनुष्ठानाह-

ददरे य पाणे बुध्रे य पाणे, ते आतत्रो पन्नइ सन्मोले ।
उवेहन्ती । लोगाभिणं, पदन्तं बुद्धेऽपमत्तसु परिवृज्ज्मा ? ८

ये केचन (ददरे पि) जघनः कुष्ठादयः सुहमा वा, ते सर्वे-
ऽपि प्राणाः प्राणिनः, ये च बुद्धा वादरदरिखिस्तान्सर्वानन्या-
न्तानुन्यान् आत्मकपदयति सर्वस्मिन्पि लोकः ; यामप्रमाणं
मम नावदेव कुष्ठापि, यथा वा मम दुःखमननिमग्नमेवं सर्व-
लोकस्यापि, सर्वेषामपि प्राणिनां दुःखमुत्पद्यते, दुःखादुद्भिज-
न्ति । यथा चागमः- "पुढकिपाए णं मंते ! अक्कन्ते समणे
करिसयं वेय्यं वेए ? " इत्याद्याः सुभाषका इति मया ते
ऽपि नाकमिद्व्या न संघट्टनीया इत्येवं यः पश्यति । तथा
लोकममं महात्मन्युत्तरे, चरुजीवसुहसपादरंमदैराकुलत्वाग्र-
हान्तम् ; यदि वा अनादिनिधनन्यामहान् लोकः । तथाहि-
काशतो ज्ञया अपि केचन सर्वेषां अपि कांश्चन न सत्ययन्तीति ।
यद्यपि प्रत्ययः परद्वय्यात्मकत्वात् केचनतनुर्दशज्जुममाणत-
या साधयिको लोकः ; तथापि काशतो आवलभ्यानाधिधनत्वा-
न्यथोपायां वागन्तःत्वामहान् लोकः ; तन्मुत्प्रेक्षत इति । एवं च
लोकमुत्प्रेक्षमाणो बुद्धोऽवगन्तव्यः । सर्वाणि प्राणिस्थाना-
न्यशाश्वतानि तथा नात्रापसदं संसारे सुखलेशोऽयव्यस्तीत्येवं
मन्यमानोऽपमत्तसु संयमानुष्ठानिषु मध्ये तथाभूत एव परि
समन्ताद् मजेव । यदि वा बुद्धः सद् प्रमत्तसु दृष्टरेषु
अग्रमत्तः सन् संयमानुष्ठाने परिवर्ज्यते । १८ ॥

जे आपओ परओ वा वि एब्बा,
अलमपणो होति अन्नं परेसि ।

तं जोइज्जुतं च सयाऽऽवसेजा,
जे पाउकुज्जा आणुपिति धम्मं ॥ १९ ॥

यः स्वयं सर्वेक आत्मनैतैकपदविपरिवर्तितपदार्थवर्धार्थ-
यावस्थितं लोकं ज्ञात्वा, तथा यश्च मणुष्यप्रादिकः परतस्तीर्थक-
रादेर्जीवादीन् पदार्थान् विदित्वा परेण उपदिशति, स एवभू-
तो देशोपादेशेयान्मन्त्रानुप्रसन्नमत्तानं संसारवाद्यन्यायितुं
समर्थो भवति । तथा परेण स उपदेशादात्मज्ञाता ज्ञाते । तं
सर्वज्ञं स्वत एव सर्ववेदिनं तीर्थकारादिकं, परतो वेदिनं च गण-
धारादिकं, ज्योतिर्भूतं पदार्थैकमक्षयकतया शब्दादित्यप्रपिक-
ल्पमाहदितमिच्छद् संसारदुःखोद्भिज्जः कृतायेमात्मानं भाव-
यन् सततमवततमाश्रितं लेशतं पुष्पेति क एव वायुज्जीवं
वसेत् । तथा चोक्तम्- " नापस्व दाइ भागी, थिरपरयो दंस-

वे चरिते य । धन्वा आचक्रदाय, गुरुकुलवासं च युञ्जति" ॥१॥
के एवं कुर्वुरिति दृश्यते—ये कर्मपरिणतिमनुविबिन्ध, "आ-
द्युत्सवसत्रा" इत्यादिबुद्ध्यां च सत्रमोक्षांसि सक्रमं वा कु-
तचारिन्नायं ज्ञान्याधिकं दृश्यायं साधुधर्मं वाऽनुविबिन्ध-
परांलोच्य क्त्वा वा तमेव धर्मं यथावदुद्घातः प्रादुर्भूतः प्रक-
टयन्तु, ते गुरुकुलवासं यावज्जीवमास्तेवन्त इति । यदि वा ये
उपातिर्भूतमाचार्यं सततमासेवन्ति, तथा आणमहा धर्ममनुवि-
बिन्ध लोकां पञ्चास्तिकायात्मकं अनुद्विष्टारज्जात्मकं वा प्रादु-
र्भूतुरिति क्रिया ॥ १६ ॥

किञ्चाप्यत्र—

अत्राण जो जाणति जो य लोमं,

गई च जो जाणइ ज्ञाणई च ।

जो ससयं जाण अससयं च,

जाति च मरणं च जणोववायं ॥ १७ ॥

यो ह्यात्मानं परलोकायिनं शरीराद्व्यतिरेकं सुखदुःखायां
जानाति ब्रह्मात्महितेषु प्रवर्तते स आत्मज्ञो भवति । येन आत्मा
बधावस्थितस्वरूपोऽहप्रत्ययप्राज्ञोऽभिज्ञातो जयति तेनैवायं
सर्वोऽपि लोकः प्रवृत्तनिवृत्तिरूपो विदितो भवति, स एव आ-
त्मज्ञोऽस्तीत्यादिकिरियावाद् भाषितुमर्हतीति द्वितीयवृत्तान्तस्य
क्रिया । यत्र लोकं चराचरं वैशाः कस्यानस्यकटिस्थकरयुग्मपु-
त्रकाकारं, चण्डादृष्टोक्तं बान्धनाकाशास्तिकायमात्रं जानाति,
यत्र जीवानामागतिसामानं, कुतः समागता नारकास्तिथ्यञ्चो म-
नुष्या इवेह? कैवर्ष्यं कर्मभिर्नारकादिस्थेनोपपन्न इत्येवं यो जाना-
ति, तथाऽप्यर्थात् ॥ ५॥ आगत्य नैव कुत्र गतानां नागमनं भवति ।
चकारासत्रमनोपायं च सम्यग्दर्शनज्ञानचारित्र्यात्मकं यो जाना-
ति, तत्रानागतिः सिद्धिराद्येव कर्मव्युत्पत्तिरुपा लोकाप्राप्ताश्चान्ये-
स्थानरूपा वा प्राप्ता, सा च सादिरपर्यवसाना । यत्र शाश्वतं नि-
त्यं सर्ववस्तुजातं दुःशास्त्रिकमयाभ्यादृशाश्वतं वाऽनित्यं
प्रतिकूलविनाशरूपं पर्यायनयाभयशाव, चकाराकित्वानित्यं चा-
भयाकारं सर्वमपि वस्तुजातं यो जानाति । तथाहि आगम-
" "गुरदा इवद्ययाय सासया, जावदुयाय भसासया" । एव-
मन्येऽपि तिर्यगाद्यां दृष्ट्याः । अथ वा निर्वाणं शाश्वतं, संसा-
रोऽशाश्वतः, तत्रतानां संसारिणां स्वकृतकर्मवशगणानामित्ये-
तन्न नामनादिति । तथा आतिमुत्पत्तिं नारकानिर्वन्मनुष्यामर-
ज्मलकृष्णां च, मरणं वाऽऽयुक्तस्यलक्षणम् । तथा आयत्न
इति ज्ञानः सत्त्वाः, तेवायुपरातं जानाति ; स च नारकदेवयोर्भ-
वतीति । अत्र च जन्मचिन्तावाममुतामुत्पत्तिस्थानं योनिर्भ-
वनीयाः सा च सच्चिदानिवा मिश्रा च । तथा शीता उष्णा
मिश्रा च । तथा संवृता विवृता मिश्रा चेत्येवं सप्तविंशतिविधे-
ति । मरणं पुनस्त्यक्त्वमुत्पत्त्याश्च्यवनं उपेतिकथमभिकाना-
य, उद्धर्षनं भवनपतिव्यन्तरनारकाणामिति ॥ २० ॥

किञ्च—

अहो यि सत्ताण विउट्ठणं च,

जो आसवं जाणति संवरं च ।

दुक्खं च जो जाणति निज्जरं च,

सो भासिअमरिइह किरियावाइं ॥ १८ ॥

सत्त्वानां स्वकृतकर्मफलमुज्जामयस्ताकारादौ पुष्कृतकर्म-
कारिणां विविधां विकर्षां वा कुटुम्बां आतिज्वरामरपदोगमोक्त-
कृतां शरीरपीडां, चक्षुष्माद्यवभाषायां यो जानाति । इदमुक्तं
भवति—सर्वोर्ध्वसिद्धादितोऽयः सप्तमीं मरकटयुवं यावत्सुप्त-
नः सकर्मोर्ध्वं विवर्तते; तथापि ये गुरुतरकर्मोपस्तेतिह्या-
नमरकयायिनो भवन्तीत्येवं यो जानीते । तथा आश्वत्थप्रकार-
कं कर्म येन स ज्ञातव्यः ; स च प्राणातिपातकपो, रागद्वेष-
कपो वा, मिथ्यादर्शनादिको वेति तम् । तथा संवरज्जावर्धनोच-
रूपं यावद्विषयोनिरोधस्वभावं, चकारातुष्यपपायं च यो जा-
नीते । तथा कुःकामसातोद्यकरूपं, तत्कारणं च यो जानाति, सुखं
च तद्विषयेवभूतं यो जानाति तपसा निज्जरं च । इदमुक्तं
भवति—यः कर्मव्यवहेतुं तद्विषयांश्चेत्सुखं तुल्यतया जाना-
ति । तथाहि—“ यथाप्रकारा यावन्तः, संसारोवशेहेतवः ।
तावन्तस्तद्विषयासाः, निर्वाणोवशेहेतवः ” ॥ १॥ स एव
परमार्थो भाषितुं बहुमर्हति । किं तत् ? इत्याह—किरावा-
इय । अस्ति जीवोऽस्ति पुण्यमस्ति च पूर्वोचरितस्य कर्म-
णः फलमित्येवं वादमिति । तथाहि—जीवाजीवाभावसंवर-
व्यपुष्यपार्थक्यभेदात्मकता नवापि पदार्थाः श्लोकद्वयेनोपा-
साः । तत्र च आत्मानं जानातीत्यनेन जीवपदार्थो, लोक-
मित्येनाजीवपदार्थः, तथा शब्दा गतिः शाश्वतत्वादि-
नानयोरेव स्वभावोपदर्शनं कृतम् । तथा आश्वत्थसर्व-
स्वरूपेणोपासी । दुःखामत्येनं तु बन्धव्यपुष्यपानि गृही-
तामि, तद्विनाभावित्वाद् दुःखस्य । निज्जरायास्तु स्वाभि-
धानैर्भवोपादानम्, तत्फलवृत्तस्य मोक्षस्योपादानं दृष्टव्यमि-
ति । तद्वेचनोक्तं यत्र पदार्थाः, तद्वन्तुपममे नवास्तीत्या-
दिकः किरियावादोऽनुपपन्नो भवतीति । यस्मैताव पदार्थाञ्च
जानात्वन्तुपुण्यञ्चति स परमार्थः किरियावाद् जानाति । ननु
वापरदर्शनोक्तपदार्थपरिहानेन सम्यक्त्वादिकं कस्माच्चानुप-
गम्यते, तनुकपदार्थानामेवाद्यद्यमानत्वाद् । स्र०— (नैवाक-
शमन्यशापाकरिष्यते) तस्मात्पारिदोष्यसिद्धा अहंयुका नव
पदार्थाः सत्याः, तत्परिहानं च किरियावाद् हेतुनोपरपदा-
र्थपरिहानमिति ॥ २१ ॥

सोऽत्रतमव्यवधायमुपसंजिह्वीः सम्बन्धादापरिहानकलमा-
दृश्येन्नाह—

सदेसु रुवेसु असज्जमाणो, गंसेसु रसेसु अहुत्समाणो ।

छो जीवितं णो परराहिकेलीं, आवाणगुचे वसया विउठोऽइ ॥

चि वैमि ॥

“ सदेसु” इत्यादि । शब्देषु वेणुबीणादिषु मुतिसुक्तेषु, रूपेषु
च नयनान्दकारिष्वासहजमकुर्वन् गार्ध्वमकुवाणाऽनेन रागो गृ-
हीतः, तथा गन्धेषु कुर्यात्कलमवरादिषु, रसेषु आन्तप्राप्ताश्चा-
दिषु अदुष्यमानो मनोहेषु श्रेष्ठमकुर्वन् । इदमुक्तं भवति—शब्दा-
दिष्विन्द्रियविषयेषु मनोहेतरेषु रागद्वेषाभ्यामनपदिदृश्यमानो
जीवितमसंयमजीवितं मानिकाद्वैतं, भाषि परीवहोपसंगमिहृतो
मरथमभिकान्ति । यदि वा जीवितमरणयोर्नामिवा संयम-
नुपाश्वेधेति । तथा मोक्षार्थिना दीयते सुखत इत्यादानं संयमः,
तेन तस्मिन् वा सति सुप्तः, यदि वा मिथ्यावादिवा दीयते इ-
त्यादानमहमकारं कर्म, तस्मात्प्रादात्येव भवोवाक्यैर्गुणैः स-
त्त्वः । तथा मावच्यते प्राया तथा, विबुधो कथायुक्तः । इति :

परिसमाप्त्यर्थे । ब्रवीतीति पूर्ववत्; नयाः पूर्ववदेव ॥ ३२ ॥
सुखं १ भू १२ अ० । किरीय वैत्यकमोदिका प्रधानमोक्षाङ्ग-
मित्रयेव वारितुं शीलं येषां ते क्रियावादिनः । इत्यस्मादिति एव
मोक्षवादिषु, सुखं १ भू १२ अ० २ उ० । (तेषां मतं वतु-
र्बिषं कर्म मोक्षयं वारोति लक्षणं "कम्प" शब्देऽपैव भागे
३३१ पृष्ठे दक्षितम्) व्यवहारे साध्यादिप्रमाणरूपक्रियासा-
ध्ययुक्ते वारिणि, वाच० । यो मोक्षार्थं क्रियां करोति स
क्रियावादीति प्रघोषः सत्योऽसत्यो वा ? । यदि सत्यस्ताई मो-
क्षार्थं जीवघातं कुर्वन्तु सत्येति तुदकादिकारणिकपर्यन्त-
सर्वमिष्यादृष्टिषु क्रियावादित्वं स्वातः, तत्तु केषाञ्चिदात्मभा-
वनात्मन्यतुदगिदकरवाद्यानां च त्वेति प्रतिभासते । अत्युत
तुयिदका इत्यं कथयन्ति-भीमतां ये वे गीतायां अत्र समावाप्ति
ते सर्वेषां क्रियाकुर्वता मिष्यादृष्टां क्रियावादित्वं कथयन्ति ।
तत्समीचीनं भ्रकानम् । ते तु तुयिदकाः सम्यग्दर्शा सम्य-
क्त्वादिमुक्ताश्च वा क्रियावादित्वं कथयन्ति, नाप्येषामिति
प्रश्ने उत्तरम्-यो मोक्षार्थं क्रियां करोति स क्रियावादी-
ति प्रघोषः सत्य एव लब्धते । न च कोऽपि मोक्षार्थं जी-
वघातादिकं करोति, यतः तुदकाणामपि मूलशब्देषु जीवव-
धस्य निषेधत्वात्, यादृक्क्रानामपि स्वार्थपर्ययं यद्वयं प्र-
कृष्यात्; तथा सम्यग्दर्श एव, सम्यक्त्वानिमित्ता एव वा क्रिया-
वादिन इत्युक्तराणि शब्देन न सन्ति, प्रत्युत जगदतीविदुषाविर्यु-
क्तमस्ति-एते च सर्वेऽद्वयस्य यद्यपि मिष्यादृष्टयोऽभिहितस्त-
थापि हिताः सम्यग्दर्शयोः प्राणाः, सम्यग्वास्तववादिनामेव
तेषां समाप्त्ययात् । जगदतीसुत्रं च विशेषपर्ययं, तेन तत्र क्रिया-
वादित्वेन सम्यग्दर्शयोः शुद्धाः, अत्र तु मिष्यादृष्टयोऽपि, तत्तु उ-
भयेऽपि क्रियावादिन इति तत्सम् । ३२२ प्र०। सेन० ३ उ० । मय-
नीनमनरसंघतप्रमाणं तदुक्तराणि च । यत्र यः सम्यग्मनसस्तु-
र्लक्ष्मीं स्मृत्यति सोऽर्कपुङ्गवी कथ्यते, क्रियावादी वैकपुङ्गवी निय-
मात् शुक्लपक्षीति मूलतः, अतः यमिति प्रश्ने उत्तरम्-क्रियावादी स-
म्यग्दर्शः, तथा मिष्यादृष्टिः, त्रावपि अन्यौ शुक्लपक्षिकौ च ज्ञेयौ ।
तौ नियमात् शुक्लपरावर्तमध्ये सिद्धान्तः, एवंविधासाराणि दृष्टा-
न्तत्कन्धश्चुर्गिर्मध्ये सन्ति, परं सम्यग्दर्शमिष्यादृष्टयोरेकीभूतं
सामान्यलक्षणं ज्ञेयम् । यतो मलपारिषीदमबन्धुसुरिकृतपुष्पमा-
लावन्धुसिमध्ये "अतो मुहुत्तमेतं, पि फासिर्दं कुञ्ज अदि स-
मम् ।" तेति अबद्धपुष्पस-परिषीद-नेव संसारी ।। पतञ्जला-
ध्याक्यानुसारेण शुक्लपरावर्तसंसारी ज्ञायते, परतद्विशेषरूपतद्-
प्रत्येयमा ज्ञेयः । तथा आवकप्रकृतिसुषुप्तिमध्ये ययोः सम्यग्दर्श-
मिष्यादृष्टयोर्द्वौ सोमार्कपुष्पपरावर्तसंसारी भवति, तौ शुक्लप-
क्षिकौ कथ्यते, यच्च च ततोऽधिकसंसारी भवति स कृष्णपक्षि-
कः कथ्यते इति कथितमस्ति, परं तत्प्रतातर्त संज्ञायते । प्र०
१२०। सेन० ४ उ० । तथा निषेधपक्षिकशतत्रयपापिण्डकानां
मध्ये अशीत्याधिकशतक्रियावादिनः सन्ति, ते सम्यग्दर्शयो
मिष्यादृष्टयो वेति प्रश्ने, उत्तरम्-अशीत्याधिकशतक्रियावादिनो
मिष्यादृष्टयो ज्ञेया इति । १२१ प्र० । सेन० ४ उ० ।

किरियाविसाल-क्रियाविशाल-न० । यत्र क्रियाः कायिक्या-
दिकाः विशालाः विस्तीर्णाः सन्नेदत्वादिभिधीयन्ते तत् क्रिया-
विशालं एवम् । स० १४ सम० । क्रियाः कायिक्यादयः संव-
न्मक्रियाजम्भः क्रियादयश्च ताभिः प्रकृत्यमाणाभिर्बिशाक्षयः । न-
वाद्येके पूर्वे, तस्य पद्वरिमाणं नवपदकोटयः । न० । स्या० ।

स० । "किरियाविसालस्त्व णं पुण्वस्स तीसं बल्यं पण्यत्ता"
स० । न० ।

किरीय-किरीय-पु० । स्लेच्छदेशभेदे, तत्रोत्पत्ते स्लेच्छे च । सूत्र०
२ भू १ अ० ।

किरो-देशी-सुकरे, दे० ना० २ वर्ग ।

किल-किङ्ग-अव्य० । वार्त्तायाम्, अनुवायायै, प्रसिद्धार्थयो-
तने, हेतौ, अवयवौ, अलोके, तिरस्कारे च । वाच० । सत्ये,
अष्ट० ५ अष्ट० । पराङ्गामभादसंयुचनं, आब० ५ अ० । ५०
व० । आप्तोपदेशे, प्रब० ३५ द्वार । आसंको, विशेष० । सं-
यागं न० । निक्षयं, आतु० । कृप्या० । स्या० । वाच्यलक्षकारे,
उत्त० ११ अ० ।

किङ्गत्-वज्रान्त-त्रि० । कसम कः । "हात्" उ० । १ । संयुक्त-
स्यात्यव्यञ्जनाद् वापुर्वेतिद् भवति, इतीदामनः । प्रा० २ पाद ।
परिभाष्ये, पू० ३ उ० । म्लानिमुपगते, "कलमु" म्लानाविति
वचनात् । जी० ३ प्रति० । म्लानोभूतं, हा० १ भू १ अ० । प्रभ० ।
किलकिङ्गादय-किङ्गकिङ्गापित-न० । कृते किलकिङ्गेति सं-
नादे, "ततो तेण जूहादिवेण तेसि किलकिङ्गाशयं सई सोऽङ्क-
ण मसिणां गंतुषु दिवो सो साह" । आ० म० द्वि० ।

किलाणी-देशी-ख्यायाश्च, दे० ना० २ वर्ग ।

किलाट-किलाट-पु० । "नष्टङ्गभस्य पक्षस्य पियङ्गं प्रोक्तः कि-
लाटकः" इति परित्राजिते विभ्रयिततुग्यस्य पाकेन घनी-
यूते पिपदाकारे पदार्थे, ततः स्वायं कः किलाटकः । तत्रार्थं
कुचिकायां क्रीरविकारभेदे, स्त्री० । गौरा० क्री० । वाच० ।
देशविशेषे, तत्रोत्पत्ते जने च । "चन्द्रवक्त्रा सरोजार्वा", सहोः
वीनचनस्तौ । किङ्गादी नामतः सा स्या-द्विचानामपि दुर्लभा"
॥ १ ॥ स्या० ४ उ० २ उ० ।

किलाप-बद्धाय-पु० । संस्पर्शे सति देहग्लानिरूपे, घ० ३ अ-
धि० । आब० । खेदे, रा० । विशेष० । "योऽमायासः अमो देहे,
प्रवृत्तः श्वाससङ्गतः । कलमः स इति विज्ञेयो, इन्द्रिकायप्रवा-
यकः" ॥ १ ॥ इति । वाच० ।

किलापणया-बद्धापना-स्त्री० । म्लानिनयने, भ० ३ हा० ३ उ० ।
दृश० ।

किल्किमिय-बद्धामित-त्रि० । मारणान्तिकसमुद्रात् यमिति, भ०
२ हा० ३ उ० । म्लानिमापादिते, वाच० ४ अ० ।

किल्किमैत-क्रामयत्-त्रि० । मारणान्तिकसमुद्रात् नयति, भ० ५
श० ६ उ० ।

किल्किट्ट-किट्ट-त्रि० । क्रिडा क्रिः, वा इडमावः । "लाट्" उ० । १६ ।
इति इडमग्नः । प्रा० २ पाद । रागाद्युपाहतचित्ते, उत्त० ३२ अ० ।
पूर्वापरविकारार्थं वाच्यं, न० । वाच० । क्रिडं यथा-यन्तु-
तकं, कुतकभायम्, यथा घटः, तस्यादित्यः, तत्तदित्यम् ।
कृतकत्वाच्छब्दोऽनित्य इत्यादि । रत्ना० उ० परि० । हेतुयुक्ते,
उपतापिते च । वाच० ।

किल्किट्टकम्पकलातीय-क्रिडकम्पकलातीय-त्रि० । क्रिडा क्रि-
स्त्वपमवदेतुत्वेन क्रिडिकाः याः कर्मकलाः ज्ञानावरणाद्यष्टप्रका-
रकर्मशाः, अभ्योऽतीतोऽप्येतो यः स क्रिडकम्पकलातीयः । सिङ्क,
हा० १ अष्ट० ।

किटिष्टचित्त-किटिष्टचित्त-वि० । किटिष्टचित्तसाये, "ओ पुण
किटिष्टचित्तो, गिरिवक्को सुत्थइडपाविटो ।" पं० ७४४ द्वार ।

किटिष्टया-किलपृता-खी० । दुष्टतायाश्च, निवृत्तमानायाश्च, प-
ञ्चा० १६ विष० ।

किटिष्टसत्त-किटिष्टसत्त-वि० । किटिष्टसत्तं येषां ते तथा ।
किटिष्टसत्तविशिष्टेषु, संक्षेपबहुलजीवेषु, "होह व पाप्यं
सा, किटिष्टसत्ताया मंदवृत्तिः ।" पञ्चा० १६ विष० ।

किटिष्टा-किल्लन-वि० । किल्लनः कः । नत्यम् । "लात्" ॥ २॥
१०६ । संयुक्तस्यान्यथ्यञ्जनाद्वात्तत्वेन इह भवति, इतीदागमः
प्रा० २ पाद । आर्द्राह्ने, हा० १ भू० १ अ० प्रज्ञा वाधिते, उक्त०
३ अ० । अनेकार्यत्वाद् धातुनाय निचित, उक्त० ३ अ० ।

किटिष्टायाय-किल्लनगान-वि० । क्लिष्टमनेकार्यत्वात् धातु-
नां निचितं, गात्रं शरीरं यस्य । निचितशरीरे, उक्त० ३ अ० ।
वाधितशरीरे, उक्त० २ अ० ।

किटिष्टिभ्रम-देशी-काथित, वे० ना० २ वर्ग ।

किटिष्ट-कलीब-पुं० । नपुंसके, व्य० २ उ० । पं० प्रा० ।

किटिष्टसंत-विट्टियत्त-वि० । क्लेशं कुर्वति, लिष्टमाने, प्रज्ञ० २
आश्र० द्वार ।

किटिष्ट-क्लेश-पुं० । "लात्" ॥ १॥ १०६ । इतीदागमः । प्रा०
२ पाद । रागादौ जेदे, खी० । प्रज्ञ० २ स्था० । शारीर्या मानस्यां
च बाधायाम्, सु० प्र० २० पातु० । पञ्चा० । उपताप, किल-
हनाति । क्लेश बाधन, कर्तते अच । बाध० । किलदयन्ते बाध्य-
न्ते शारीरमानसैः दुःखैश्च संसारिणः सत्त्वा एभिरेरित क्लेशाः ।
अयमर्थः, वृ० १ उ० । अश्रुमन्त्रिके पापे, "क्लेशाः पापानि
कर्माणि, बहुभूतानां मेते" । क्लेशा इति । नोऽस्माकं मेते पापा-
न्यश्रुमन्त्रिकाणि बहुभूतानि विविधानि कर्माणि । हानावरणी-
यानि क्लेशा उच्यन्ते । प्रा० २५ द्वार० । क्लेशः साङ्गानां प्रव-
कारश्च । प्रा० १६ द्वार० । "अविद्यास्मितारागद्वेषाभिनिवेशाः
पञ्च क्लेशाः" इति पतञ्जलमुक्तं अविद्यादिपञ्चके, प्रा० १६
द्वार० । कोप, व्यथसायं च । तयोरेपि तत्कृत्वात्पादयम् । बाध० ।

किटिष्टस्वय-क्लेशश्चाय-पुं० । कर्मकथं, "क्लेशकथो हि म-
यदूक-सुर्णतुल्याः क्रियाकृतः । दृग्धस्तच्छूर्णमवशो, ज्ञान-
सारकृतः पुरा ॥" अष्ट० ३६ अष्ट० । (क्लेशहानोपायद्विनि-
शिका "मोक्ष" शब्दे बहव्येते)

किटिष्टसद्वय-क्लेशश्च्येस-पुं० । रागादिपरिहृये, प्रा० १० द्वार० ।

किटिष्टविधि-क्लेशशुद्धि-वि० । एकान्तक्लेशशोधिते, दृश० १
वृ० । पं० वृ० ।

किटि-कूप-पुं० । कृप अच् । "इत्परादौ" ॥ ८॥ १ । १८ । इति
अत इत्यम्, प्रा० १ पाद । राज्ञीर्मेदे, कृपाऽस्त्वस्य पालन-
साधकत्वेन प्रशं अच् । शरद्वतो गौतमस्य पुत्रे, तत्सुतायाम्,
खी० । ऊ० । बाध० ।

किटिण-कूपण-पुं० । कृप-कपुट । द्रिदे, अष्ट० ३ वर्ग ।
बाधा० । दुःस्थे, प्रज्ञ० २ आश्र० द्वार । रूडे, अत्यागिनि,
प्रज्ञ० १ आश्र० द्वार । अपरित्यागशीले, स्वभावतो द्रिदे, नि०
वृ० १५ उ० । लोभमणे, अष्ट० १ अष्ट० । स्वभावत एव स-
१५१

तां कृपास्थाने, प्रा० १२ द्वार० । इति, स्वयं १ भू० २ अ० ३
उ० । क्लीबे, सुता० २ भू० २ अ० । पिष्टशोलेके, दृश० ५
अ० ३ उ० । मन्त्रे, वि० । मद्राव्यसनायते इति, किमी, पुं० ।
कृतः पणो यस्य । वेदे नित्यं तलोपः । कृतपणे पयकोति हा-
सादौ, बाध० ।

किटिणकुल-कृपाकुल-न० । तर्कवृत्तिनि, स्था० ८ प्रा० ।
अदातुकुले, कप्य० १ कृण ।

किटिण-कृपाकुल-न० । नूतं गनैस्तेभ्यः किमपि दातव्यं अ-
विष्यतीत्येवंकथे, प्रा० म० द्वि० । कृप्यव्ययासहिष्णुत्ववृत्तये,
उक्त० ३ अ० ।

किवा-कृपा-खी० । कृप-मिद्वा० अह । "कृपेः संसारणं च" ।
बाध० । "इत्परादौ" ॥ ८॥ १ । १७ । इति अत इत्यम् ।
प्रा० १ पाद । दयायाम्, आवा० १ भू० ६ अ० ५ उ० । अ-
नुकम्पायाम्, अष्ट० २७ अष्ट० । "तत्स किवा जाया अघ-
म्मा कती" । प्रा० म० द्वि० ।

किवाण-कृपाण-पुं० । कृपां नुदति । मुद डः, संज्ञायाम् । "इ-
त्परादौ" ॥ ८॥ १ । २८ । इति अत इत्यम् । प्रा० १ पाद ।
अह् । गौरा० ऊ० । कस्यर्थाम्, खी० । तुरिकायाम्, खी० ।
स्वार्थं के कृपाणः । खड्ग, पुं० । टाप् । अत इत्यम् । कृपा-
णिका । तुरिकायाम्, खी० । बाध० । कृपाण० ॥

किवाण-कृपाणु-वि० । कृपया कृपाया अनुगमनुगतम् ।
कृणापरे, वे० ३ विष० ।

किटिनी-देशी-पाश्चद्वारे, वे० ना० २ वर्ग ।

किटिण-कृपाण-वि० । "इत्परादौ" ७ । १ । २८ । कृपा इत्यादि-
षु आदेशित इत्यम् । प्रा० १ पाद । "इः स्वप्नादौ" ॥ ८॥ १ ।
१६ । इति पकारादित्य इत्यम् । द्रिदे, प्रा० १ पाद ।

किट्विस-किट्विप-न० । किल टिपच् वृक् च । बाध० । पातके,
प्रा० १ भू० १ अ० । यो० । रणे, पापहेतुत्वात्स्य तथात्वम् ।
बाध० । अशादशे गौणाधीके, नस्य किट्विपस्य पापस्य हेतु-
त्वात् । प्रज्ञ० २ आश्र० द्वार । यतो मायाविशेषाज्ज्ञानान्तरैश्च
वा भवे किट्विपः किट्विपिको जयति स किट्विप एवेति । प्रा० १५
श० ५ उ० । आदेशे गौणमोहनीयकर्मणि, स० ५२ स० । मिलने,
अधने, उक्त० ३ अ० । कटुदे, तं । किट्विपं दापे हानकथेन्या-
याः शातनादिकम्, तयोर्गाह्या अपि किट्विपाः । प्राक् संयतभव-
कृतज्ञानाद्याशातनेषु द्वयमतज्ञत्वानपरेषु, आश्रु० ।

किट्विसकम्प-किट्विपकर्म-वि० । किट्विपार्थि क्लिष्टतया नि-
कृतायशुभानुष्ठानानि कर्माणि येषां तं कर्मकिट्विपाः । कि-
ट्विपिकेपु, प्राकृतत्वात्पूरपरनिपातः । "कम्मकिट्विसा" इति,
उक्त० ३ अ० ।

किट्विसच-किट्विपत्त-न० । अष्टालमायदेवधिशेषत्वे, प्र-
ज्ञ० ३ संभ० द्वार ।

किट्विससुर-किट्विपसुर-पुं० । किट्विपसुराणां प्रथमद्विती-
कस्याचस्तुर्गीयकस्याधः बहुकृपापञ्च स्थितिकृतास्ति, तत्रा-
धःस्थाने किमनिर्वायते । अयस्यः प्रसदं, तस्मादप्यधोदेशो
वा, अन्यच्च द्वित्रिंशदादिहृदयविमानानां मध्ये साधारणदेवीनाः

मिनेतथा कतिविहिमानानि सन्ति, विमलैकदेशे विमानाद् बहिर्-
र्वा निष्ठितः, बाह्यसन्निभानि यन्त्राणां विमानमध्ये वासोऽनुचितः ।
विमानानामपरास्ते जूषोऽनावाद् बहिरपि तस्मात् कथं घटते,
इति किहिविमानां वासस्थानं प्रधातृपूर्वकं प्रसाधयिते प्रभो,
उत्तरध-किहिवधुराणां वासः कल्पद्रिकादीनामथो जयि-
त इत्यत्राद्यः शब्दस्तत्स्थानवाचको ज्ञेयः । न चात्राद्यः शब्दे प्र-
थमप्रस्तादयो घटते, तुनीयवधुकल्पसत्त्वकिहिविकारमाणां
तत्प्रथममस्तदयोऽस्मात्संगरोपमत्रयोद्देशासंगरोपस्थितोऽसंभ-
वात्, तथा तद्विमानानां संख्या शास्त्रे नोपलभ्यते, तथा देवलो-
कगततद्विमानासां विमानसंख्यायां मध्ये तद्विमानानां ग-
णनं न संभाव्यते, तथा कल्पवृक्षादीनामधोवासाऽनिघातात् ।
तस्यैव तु सर्वविधेयमिति । ३२.७ प्र० । सेन० ३ वृद्धा० ।

किन्वि-सिय-किन्विषिक-पुं० । किन्विषिकीजावनेपात्रं किन्वि-
षं पापमुदये विद्यते येषां ते किन्विषिकाः स्या० ३ ग्रा० ४ उ० ।
परविदूषकत्वेन पापव्यवहारिषु भाष्यद्रिषु, औ० । अ० ।
प्रज्ञा० । पातकफलवस्तु निःस्वाभ्यपकवादिषु, ग्रा० १ प्र० १ अ० ।
अधमेषु मेघजनेषु, सूत्र० १ भु० १ अ० ३ उ० । ('देवकिन्वि-
षि' शब्दं व्याख्यास्यामि 'केतव')

किन्विषिया-कैरिविषिकी-स्त्री० । किन्विषाः पापाः, अत एवा-
स्पृश्यदिधर्मकाः देवाः किन्विषाः, तेषामिदं कैरिविषिकी । सं-
क्षिप्तमात्रमात्रे, य० ३ अथि० । सा पञ्चपा-द्वाष्टाङ्गः कृ-
तज्ञानवद्विधर्मोऽप्येव सर्वसाधूनामवर्णवदनं, स्वदेवेषु हन-
नं मायिवांमति पञ्चविधाः । य० ३ अथि० । पं० व० ।

कैरिविषिकीमाह-

नाणस्य केवलीयं, यस्यापरियाणं सवसाङ्गं ।

जासं अवसर्माह, किन्विषितयं जावणं कुण्डं । १६॥

ज्ञानस्य नृतरूपस्य केवलीयं वीतरामाणां धर्माचार्याणां शु-
क्लां त्वेसाधूनां सामान्येन आपमाद्यः स्वर्णमरुदाकारं, तथा
मार्गं सामान्येन यः स कैरिविषिकी भाषणां तज्ज्ञावाभ्यास-
रूपां करोतीति गाथायः । ग० २ अथि० । (ज्ञानावर्णादि-
व्याख्याप्रवच)

किस-कुश-त्रि० । कुश के । "इक्षुपादी" । ८ । १ । २७ ।
इति अत इत्ययम् । प्रा० १ पाद् । कुर्वते, ग्रा० १ भु० १ अ० ।
उत्त० । ज० । तनुके, आच० ४ अ० । तनुशरीरे, स्या० ४ ग्रा०
२ उ० । "सुगिया कुलपं च ज्ञेयं, किसप वेदमणिसखा इह ।
अविर्हिसामं पश्य, अणुधर्मो नृगुणा पवेदिते ।" कुशं
भवति एवमनशनादिर्देहं कशेयेत् अप्रापितमांशशान्तिं विद-
ध्यात् । सूत्र० १ भु० ३ अ० १ उ० ।

किसमिस-पारसीकशब्दः-काकाभेदे, लक्ष्मी काका किसमिसे-
ति व्यबह्रियते, हरीतकीकिसमिसद्राहाजर्जरमरिचत्वादि ।
य० २ अथि० ।

किमर-कुशर-पुं० । कुशमल्पमात्रं राति । रा-कः । "इक्षुपादी"
। ८ । १ । २८ । इति अत इत्ययम् । प्रा० १ पाद् । "तिष्ठतनुस-
स्मिभः, कुरारः परिकीर्तितः" इत्युक्ते पकाभेदे, वाच० ।
कर्णसंयोगनिष्पद्ये यणं, आचा० १ भु० १ अ० २ उ० ।

केशर-पुं० । न० । "एत इह वा वेदमण्येदादेवरेकसरे"
८ । १ । ४६ । इति एत इत्थं वा । "महमहियदं सणकिलर
किञ्चके" । प्रा० १ पाद् ।

किसस(अ)-किस(श)य-पुं० । न० । किञ्चित् ससति, सस-
चलने वा कपत् । पुषो० । वाच० । "किसलस्यकासावसहृदये
यः" । ८ । १ । २६६ । इति सस्वरव्यञ्जनस्य यकारस्य लुब्धः । "कि-
ससं किसह्वयं" । प्रा० १ पाद् । अवस्थाविशेषोपेतं पञ्चविशेषे,
रा० । अ० । जी० । औ० । ग्रा० । कोमलपत्रविशेषे, अमु० । "स-
व्यो वि किससमो बलु, तन्ममामाषो अणंतमो प्रशिषो ।"
प्रज्ञा० १ पद् । ('अणंतजीव' शब्दे प्र० भा० ३६३ वृद्धे
व्याख्यातमस्तु)

किससरीर-कुशशरीर-त्रि० । विचित्रतपसा ज्ञातिषु शरीरेण
कुर्वते, स्या० ४ ग्रा० २ उ० ।

किमाण-कुषाण-त्रि० । कृत् वा आनक । "शयोः सः" । ७ । १ ।
२६० । इति वच्य सः । प्रा० १ पाद् । कर्षके, वाच० ।

किसाण-कुरानु-पुं० । कुर आनुक, "इक्षुपादी" । ८ । १ । २८ ।
इति अत इत्ययम् । प्रा० १ पाद् । बहौ, विचक्रवृक्ते च । तस्य
तज्ज्ञाकम्वात् । सोमपात्रकं, सत्यपात्रं वरधिम्राचके च । ततः
अव्यं गोवद्-उत् । कुरानुकवह्रियुक्ते, त्रि० । तद्धे कुरा-
नुस्थानं 'कुराङ्क' इति वा पाठः । कुराकोर्यश्च बह्विरेवायः वाच० ।

किसि-कुषि-स्त्री० । कृष इक । आन्यायं क्षेत्रकषे, स्या० ।

च गन्विद्धा किसी पञ्चा । तं जहा-बाविया परिचाविया
र्णिदिया परिण्दिदिया ॥

कृषिर्जीव्यायै क्षेत्रकर्मम् । (बाविय ति) सङ्कान्त्यवपनव-
ती (परिवर्तवती, शालिकृषिवत् । (निदिदिया ति) एकदा विज्ञा-
तीयदुष्पाचपनयनेन शोचिता निन्दिता (परिनिन्दिय ति)
द्विस्त्रिंशत् तृणदिशोपनेनेति । स्या० ४ ग्रा० ४ उ० । वा ऊप्र ।
कृषीत्यव्यय, सार्थं के कृषिकाऽप्यत्र । स्त्री० । आधारे, के ।
ह्रिवि, वाच० । कृष्युपलक्षितः कृषिः । कृषिकर्मोपजीविनि, सं० ।

किसिकम्प-कृषिकर्म-न० । कृषिसाम्यभ्यामिच्छौ, ग्रा० १८
ग्रा० । व० ।

किसिपलास-कृषिपलास-न० । उ० । कर्षणे, "कुले अणुसं-
याहं इह मिसिपलासं च" कृषौ कर्षणे पलासं कुलं, तद्वदिति ।
पञ्चा० ५ विष० ।

किसिल-कुषीबस-त्रि० । कृषिरस्यस्य वृष्टित्वेन बलवत्,
दीर्घः । कर्षके कृषिजीविनि, वाच० । प्राचा० ।

किससत्ता-विलशित्वा-अव्य० । क्लेशगमनमुत्प्रेत्यै, संसार-
स्तर्भुत्वेत्यर्थे, सूत्र० १ भु० ३ अ० २ उ० ।

किह-कथम्-अव्य० । केन प्रकारेणेत्यर्थे, व्य० ३ उ० । नि०
वृ० । "सं कादे वा किहं वा केवविरेन वा किहं व ति" केन
वा प्रकारेण साक्षाद् दृष्टान्तः अव्ययतो वा । अ० ३ श० २ उ० ।

“ किह सुगमो मुमं पुमीय ” आ० म० प्र० प्रा० । आ० ।
कीकस-कीका-पुं० । कीति कसति । कस-शब्द, अच् । कृमिज-
गुनेदं, अस्मि, न० । कडिते, वि० । बाच० । अं० ।

कीद-कीट-पुं० । कीट अच् । कृमिभ्यः स्वप्ने सुकजगुमेदे,
स्वायं के पूर्वाकार्ये, मागधजातो, कडिते च । वि० । बाच० ।
कनुतिस्मिन्जीवशिरोधे, वच० १ अ० । जी० । “ तन्नो कीद-
पर्यगो य, तन्नो कुण्डुपिपतिवा । ” उच० ३ अ० । अतु० ।

कीटय-कीटज-न० । कीटाव् जाते स्वभेदे, यक्षयाधिषकीटज्यो
लालात्मकं प्रजयति, यथा पटुवचम् । उच० ३ अ० । “ कीडयं
पंचविहं पयसं । तं अहा-पडे मलय अस्तुप कीणंस्तुप किमिरागं ”
अतु० । (पट्टादीनां इवाभ्या स्वस्वस्थाने कृष्टव्या)

कीटाविषा-कीमापिका-स्त्री० । कीडनपाश्याम्, क्ता० १ अ०
१६ अ० ।

कीटिया-कीटिका-स्त्री० । पिपीलिकायास्, “ तादे संतो तं सा
हरिता कीटियाओ वज्जनुमियाओ विठव्यप् ” आ० म० श्लो० ।

कीपास-कीनाश-पुं० । कुत्सितं नाशयति । यत्ने, बावरे च ।
पुं० छुडे, बाच० । को० ।

कीय-क्रीत-वि० । कां-कर्मणि कः । कियते स्मार्थदानेन शृङ्ग-
ते स्मैति कीतम् । पञ्चा० १३ विव० । कये, न० । स्व० १ अ०
६ अ० । सूचयन गृहीते, वि० । आ० १ अ० ८ अ० २ अ० ।
उच० । उक्रमदोषनेदे, आ० १ अ० २ अ० ५ उ० ।

“ कहेसियं कीयं बाइहु विउज्जस्युं ” छुड्जामे सवले, स०
३१ सम० । कल्पेण भावेन वा कीलं स्वीकृतं यत्तत् कीतमिति ।
यतोऽभ्यधाधि- “ इत्यादिपि कियणं, साङ्गुं जायं कीयं तु ”
स्या० ६ डा० । “ ततो यं रायपिडं कीमं ” आ० ४
अ० । स्या० ।

कीच-पुं० । युधिष्ठिरसमकालेके विराटनगपतिपौ, “ नवमं
द्वयं विराटनगरं, तथ्यं तु मुमं कीयं रायं भावयस्यसमम् कर-
वत्सं जाव समोसरह ” । क्ता० १ अ० १६ अ० ।

कीयक (ग) ८-क्रीतकृत-वि० । कीतेन कथेष कृतं निष्पा-
दितं कीतकृतम् । पि० । कथयं कीतं, भावे निष्पादयत्यर्थः । सा-
ध्यादिभिभक्तमिति गम्यते, तेन कृतं निर्वह्यं कथकीतम् ।
व्या० ३ अ० । कीते, अष्टमोद्गमदोषविशिष्टे, पि० । साध्यर्थ
सूच्येन गृहीते, वृ० १ उ० ।

तदेहादिबलमप्यता चेष्टम् । अथ कीतद्वारमाह-

कीयगदं पि य दुविहं, द्वये भावे य दुविहमेकेकं ।

आयकीय परकीयं, परद्वयं बिबिधं विचार्य ॥३३०॥

कथणं कीतं, तेन कृतं निष्पादितम्; कीतकृतमित्यर्थः । तदपि,
आस्तां प्राड्यकरणमित्यपिशब्दार्थः । विविधं द्विप्रकारम् । तद्यथा-
(द्वये भावे य) अथ तृतीयार्थं सतमी । ततोऽयमर्थः-कल्पेण की-
तं, भावेन च कीतमित्यर्थः । पुनरप्येकेकं द्रव्यकीतं भावकीतं
च प्रत्येकं द्विधा । तद्यथा-आत्मकीतं, परकीतं च । आत्मद्रव्यकी-
तमात्मभावकीतं च; परद्रव्यकीतं, परभावकीतं चेष्ट्यर्थः ।
तन्नाऽयमन्ता स्वयमेव द्रव्येणाज्जायतमगव्यमितिप्राशोऽऽदि-
केन प्रधानं; परमादजंयत् नक्तादि शुद्धते तद्वात्मकद्रव्यकीतम् ।

वायुनरात्मना स्वयमेव मकाद्यर्थं धर्मकथादिना परमावर्त्ये प्र-
कथावि ततो शुद्धते तत् आत्मभावकीतं तत्परद्रव्यकीतम् । उक्तं
च परद्रव्यकीतम्-यत्पुनः परेष साध्यर्थं निजविज्ञानप्रदर्शनेन ध-
र्मकथादिना वा परमावर्त्यो गृहीतं तत्परजावकीतम्, तच्च विवि-
धा गतिरिति प्रथमतः परद्रव्यकीतस्य स्वकपमाह-परद्रव्य-
गृहस्थस्यैकं कथं विविधम् । तद्यथा-विषादि । सविष्टमविष्टं
वा मिश्रं वा । तेन परेष साध्यर्थं यत् कीतं तत् परद्रव्यकीतम्,
उक्तं वा परद्रव्यकीतम् ।

संमति शेषं नेद्वयं सामान्यतः कथयति-

आयकियं पुण दुविहं, द्वये भावे य कुन्दद्वयाद् ॥

जावमि परस्तद्धा, अहवा वी अप्रपणा चेव ॥३३१॥

आत्मकीतं पुनर्हि विषयम् । तद्यथा- (द्वये भावे य) अत्रापि
तृतीयार्थं सतमी । ततोऽयमर्थः-आत्मनाऽपि कीतं द्विधा । त-
द्यथा-कल्पेण, प्रायेण च । तत्र कल्पेण पूर्णदिना बन्धमायेन,
प्रायेण पुनः परस्य साधोर्थाय यजिजिज्ञानप्रदर्शनादिना पा-
र्यते तत् भावकीतम्, परभावकीतमित्यर्थः । अथवा प्रायेण त-
द्वात्मना स्वयमेवाऽऽह्वारार्थं धर्मकथादिना परमावर्त्यं ततो शु-
द्धते तत् जावकीतम्, आत्मकीतमित्यर्थः । तदर्थं सामान्यत-
मप्योऽपि भेदा उक्ताः ।

संप्रत्याप्तद्रव्यकीतं सप्रपणं विषयीपुरिद्वयाह-

निम्नगुणंयुगुभिया-वन्नयपोवाड आयकयद्वये ।

गेमन्ने उड्वाहो, पउणं वागुगारि अडिगरणं ॥३३२॥

निर्मालं तीर्थादिप्रसन्ननाभप्रतिमाशेषा, गण्ठाः पटवासा-
द्यः, शुभिका मुक्तपत्रकस्वच्छपरावर्षादिकारिका शुभिका,
वर्णकञ्चित्तनय, पोतानि लघुवालकयोभ्यानि वज्जकण्डानि, आ-
दिशुद्धात्कण्डकादिपरिग्रहः । एतानि कार्यं कारकयोपकारावात्म-
द्रव्यकीतानि । किमुक्तं अथिति ? निर्माल्यादिप्रधानेन परभाव-
ज्यं यत्ततो मक्तादि शुद्धते तद्वात्मद्रव्यकीतमिति । अथ दोषमाह-
(गेमन्ने इत्यादि) निर्माल्यप्रधानानन्तरं यदि कथमपि दैव-
योगतो ग्लानो भवति तर्हि प्रवचनस्योद्वाहः-साधुनाऽहं ग्लान-
मीकृत इत्यादिप्रत्यवतनः शासनस्य मात्रिण्योपपात्तः । अथ कथ-
मपि प्रयुगे नीरोगो भवति तर्हि स सर्वथा सर्वजनस्यैकं साधु-
कारी भवति-यथाऽहं साधुना प्रयुगीकृत इति, अतिशयोक्त्यासौ
साधुः सकलहातव्यकुशलः परितस्ततिमिर इत्यादि सार्वं परी-
क्षं वा सर्वैव प्रशंसां करोति । तस्या च सत्यधिकरणं भूयस्त्व-
धिकरणमवृत्तिः । बाह्यार्थं हि तस्य प्रशंसामाकर्षोऽयमः समा-
गम्य तं साधुं निर्माल्यगन्धादि वाच्यते, ततस्तत्प्रायेणापरवशी-
ऽधिकरणमपि समारभते ।

संमति परजावकीतं विवृष्टवन्माह-

व्यापारं मेसमार्हं, परजावकीयं तु संजपट्टाह ।

उष्णापणा निमित्तण-कीयगदं अजिहवे उविह ॥३३३॥

अत्रिकं बहुगोक्तम्, वषट्पणमेतत्, तेन पत्तादिपरिग्रहः तत्र
प्रजिहवादि मक्तादिः, मक्षः केदारकः, यः पट्मुपद्वयं लो-
कमावर्जयति । आदिशुद्धात् तदवाधिवाय्वपरिग्रहः । जक्रि-
यात् संयतार्थं यत् घृतकुण्डादिद्वयार्थं करोति, कृत्वा च
निम्नव्यति तत् परभावकीतम्, परेण मक्तादिना संयतार्थं भा-
वेन स्वपट्प्रदर्शनादिकथेन कीतं तत् परभावकीतम् । एतं

भूते च परमावकीले बयो कोषा-एकं तावत् कीलकृतं, द्विती-
यमन्यस्यात् युदादीनितमित्यन्नाहृतम्, त्रामीष वैकल्य साधु-
निमित्तं स्थाप्यत इति स्थापितम् । तस्मात्साहसमपि साधुना
न कल्पते ।

एतदेव गाथाख्येन स्वधयाह-
सागारि मेल छेदय, पवितेहो पुच्छज्वलु गप राते ।

कथरि दिशि गमिस्सह, अमुं तह संघर्षं कृणु ॥३३४॥
दिज्जेते पवितेहो, कज्जे पच्छं निमत्तण जईलं ।

पुष्पनञ्जो भ्रागपसु, संतुहई षगगेहम्मि ॥३३५॥

शाश्विभ्राणे नाम भ्राता, तत्र देवशर्माऽभिधानो मङ्गः, तस्य च
गृहेकदेशे कथावित्कथितसाधवो वर्षाकालानन्तरं वसताः । स च
मङ्गलस्थं साधुनाममुद्रानमरकद्विष्टां चोपलक्षणातीव भविष्य-
तीति बतूय । प्रतिदिनं च भ्राता निमन्त्रयति । साधवश्च
श्रवणातरपिपदोऽयमिति प्रतिषेधयति । ततः स चिन्तयामास-
यथैव ब्रह्म गृहे भवति न गृहपति, यदि पुनस्तस्य दार्पण-
ध्यामि तथाऽपि न गृहीष्यति । तस्माद् वर्षाकालानन्तरं यशमी
गमिष्यति तत्राग्रे गत्वा कथमन्येतस्यां द्वासीति । ततः
स्तोत्रोपे वर्षाकाले साधवस्तेन पृच्छन्तरे-“यथा ब्रह्मणः । वर्षा-
कालानन्तरं कस्यां दिशि गन्तव्यम् ?” । ते च यथाशक्तं कथयामा-
सुर्यं यामुक्त्वा दिशि । ततः स तस्यामेव दिशि कश्चिद्
गोकुले गन्धपटपुण्डरीके बचनकौशलेन लोकमावर्जितवान् ।
लोकश्च तस्मै घृतपुष्पाधिकं दातुं प्रार्थयति । ततः स बभ्राण-
“यदा याचित्वे तदा दातव्यमिति” । साधवश्च वर्षाकालानन्तरं
यथाविहारकम् तत्राऽऽजन्तुः । तेन वातामनहापयता पूर्वप्रति-
विद्धं घृतपुष्पाधिकं प्रतिशुद्धं याचित्वा एकत्र च गृहे समीप्य
मुक्तः, ततः साधवो निमन्त्रिताः, तेषां यथाशक्तिं सुखास्पददृष्ट्या
परिभाषितं, परं न शक्तिं, ततः मुक्तमिति कृत्वा गृहीतम् । न च
तेषां तथा शुण्डतां किञ्चिदोषः, यथाशक्तिपरिभाषनेन भगवद्वा-
ङ्मया आरक्षितत्वात् । यदि पुनरित्यंभूतं कथमपि ज्ञायते, तर्हि
नियमतः परिहृतव्यम्, कीलकताभ्यां हतत्वापनाकपदोन्नयस-
ङ्गावदिति । पुष्पं सुगन्धं, नवरं सागारिकः शय्यातरः, संस्वयः
परिचयः, निजपट्यद्रोमेन शोकावर्जनमिति तात्पर्यार्थः । तदे-
वमुक्तं परमावकीलम् ।

संप्रत्यात्मभावकीलं स्वधयाह-
धम्मकहवायखण्डे, निमित्तमायावणे सुयुद्धाणे ।

जाकिुलणणकम्मे, सिपाम्मि य जावकीयं तु ॥३३६॥

धर्मकथाविषु भावकीलं प्रवर्ति । यस्मिन् भावना-येन प्रतिबि-
म्बितार्थार्थं धर्मकथायां, कृपणं यथाहमधिकं तपो, निमि-
त्तमायायां वा करोति । यद्वा-मुत्पन्नामायायांऽहमित्यादिकं
कथयति । यदि वा आति कुलं गणं कर्मे शिष्टं वा परेणः प्रकट-
यति । इत्थं च परमावर्जयन् ततो मङ्गलि घृण्हाति तदाऽऽयमा-
वकीलम् । यदा च वृत्तकृत्यायै च धर्मकथादिकं यथायोगं करोति
तदा स प्रवचनप्रभावकतया महानिर्जराभाक् भवति । ततः च-
“पावयणी धम्मकहा-वार्हे नैमित्तिको तवस्सी वा । विज्ञासिद्धो
व कइ, अट्टेव पजावणा जणिया ॥ ३ ॥”

संप्रति धर्मकथाकं प्रथमं द्वारं प्रपञ्चयितुमाह-

धम्मकहाअस्सिखे, धम्मकहाओदियाण ग गिह्हे ।

कार्ति साहयोऽधि, सुं व कहि पुच्छिण गुसिया ॥३३७॥

आहाराद्यर्थं धर्मकथां कथयता यदा ते ओतारो धर्मकथायाः
सम्यग्वाङ्मया प्रवर्तिता तदा तेषां पार्श्वे यद् वाक्यं तर्हि तथा प्र-
कर्षमायताः समस्तोऽभ्यर्था न विमुक्तं तिष्ठति । यद्वा-धर्मकथा-
त ब्रियतानां सर्वां तेषां पार्श्वे यद् घृण्हाति तदाऽस्माभावकीलम् ।
आत्मना स्वयमेव भावेन धर्मकथनकथेयं कीलतामसावकील-
मिति । यद्वा-धर्मकथाकथकः कोऽपि प्रसिद्धो वर्तते, तदनुक-
पाकारम् विचक्षितः । ततश्च आवाकः पुच्छति-यः कथो धर्म-
कथाकथकः भूयते स किं त्वमिति ? ततः स प्रकाशिलोयादं
वक्ति, यथा-साधव एव प्रायो धर्मकथां कथयन्ति, नान्यं । यदि
वा तुच्छां मौनेनावतिष्ठति । ततस्ते आका मौनाद यथा स ए-
वायम्, केवलं गम्भीरत्वात्मानं न साक्षाद्वचसा प्रकाशयतीति;
ततः प्रवृत्ततं तस्मै प्रयच्छति । तच्च तेजः प्रवृत्ततं लक्ष्यमा-
नमात्मभावकीलं आत्मना स्वयमेव, भावेन स्वयमसावपि कथ-
कः ‘सोऽहं कथकः’ इति ज्ञापनानुवृत्तेन, कीलमिति कृत्वा ।

अथवा—

किं वा कहेज्ज जारा, दगसोरियिआ य अहवगारत्था ।

किं जगल्लगल्लवत्था, मुंडकुडवी व किं कहए ॥३३८॥

यो जगति विपुलो धर्मकथाकथकः भूयते स किं त्वमिति पृष्टे,
एवमुत्तरमाह-किं कथाः ज्ञारावगुणिनवपुत्रः, कथा येषु नेव, ते
कथयन्ति, किं कं जलं तस्य निम्नतरं विनाशकाः, तथा शीकरिका
इव पाषाणिकारिण इव दक्षशीकरिकाः सांघाः, किं वा अम्भर-
स्थाः गृहस्थाः शास्त्राध्ययनविकलाः । यद्वा-जगलकस्य यथा-
गलं प्रोषां बलयन्ति मोटयन्ति ते जगलकगलबालकाः, यदि मु-
हुराः सन्तो ये कुटुम्बिनः सौकरिणीयाः, तं कथयेयुः । किं ते कथ-
यन्ति, किं तु यत एव । तत एवमुक्तं आनकाशितयन्ति-“यूयं
स एवायं धर्मकथाकथकः” इत्यादि । तत्वं शेषं कथयम् ।

तदेवं धर्मकथाद्वारं व्याख्याय शेषाद्यनिशेधेन व्याख्याति-

एमेव वाइखमप, निमित्तमायावगम्मि य विजासा ।

सुयुठाणं गणियाई, अहवा वायणापरियमाई ॥३३९॥

यथा धर्मकथकं विज्ञाया भावना कृता, एवंमेव अनेनैव प्रका-
रेण वादिनि रूपं निमित्तार्थे आतापके च विज्ञाया कर्त-
व्या । यथा वादनाक्तिं वाचते, यद्वा-ये वादिनः भूयन्ते
ते किं युयमिति प्रश्ने प्रायो यत एव वादिनो मन्वन्तीति ज्ञेने,
यद्वा-मीमांसावतिष्ठते, यद्वा-किं मन्वावगुणितवपुत्रः, किं वा
दक्षशीकरिकाः । यद्वा, विज्ञानीयाः, यद्वा सौख्यदीना वादि-
नमवाहं इयुः, नैव ते इति, किं तु यत एव, एवमुक्ते
ते एवं परिज्ञान्ते-“यथा त एवास्मी” तत्वं विशिष्टमाहारादिकं
तस्मै चित्तारिण, न च तथा अभ्यमानमात्रमावकीलतमवलेपयम् ।
तथा मुत्तस्थानं गणयादि, तत्र गणित्वमावायेत्स्वम्, आदिशुद्धा-
नुपाध्यायत्वादिपरिग्रहः । यद्वा-वाचनावायेत्स्वम्, आदिशुद्धात् प्र-
कर्तृकत्वादिपरिग्रहः । तत्र मन्वावगुणमावायां वयमुपाध्याया वा व-
मित्यादि जनेभ्यः प्रकाशयति, येन जना आवायत्वादिमव-
गम्य प्रवृत्ततं चिनरन्ति । यद्वा-ये आवायां महाविद्वत्सः भूय-
न्ते, किं युयमित्यादि तेष्वेव भावनीयम् । आत्प्रादिकं स्वेतदर्थे क-
थयति, येन समानं आत्प्रादिकम्, सत्कर्तृ वा शिष्यादि भावा-
प्रवृत्तं प्रयच्छन्ति, तच्च तथा प्रवृत्तं लक्ष्यमानमात्रमाव-
कीलम् । तदेवमुक्तं कीलद्वारम् । पिप । प्रव० । ग० । ध० ।

प्रभ० । द्र०० । पञ्च० । ५०० । “ आयवत्कवीय परद-
व्यकीय आयत्रयकीय चउलहुं ” पं० ५०० । कीलं द्विचय-
कम्पकीलं, प्रायकीलं च । तत्र द्वयकीलं द्विचय-आत्म-
कम्पकीलं, परकम्पकीलं च । प्रायकीलमपि द्विधा-आत्ममा-
त्रकीलं, परत्रयकीलं च । तत्र परत्रयकीलं मासलजु, स्वप्रामा-
न्यमाहेतु मासलजु । ५०० १ उ० । “ उदैसिच कीयगतं, पामिष्वं
चेव आहृतं । पुयं अणेलसिचं च, तं विचं परिजायिवा ” ॥१३॥
सुच० १ सु० ४० । सि० ५०० ।

जे भिक्खु वदिग्गाहं कीणवै कीणवाहु दुज्जमा-
णं परिग्गाहेइ, पदिग्गाहंतं वा साइज्ज ॥ १ ॥

कवेय कइ कीतमेण वा कइ कीयगतं, तं तिचिहेण वि कार-
मेण करंतस्स चउलहुं ।

कीयकिणायिचअणुमो-दते व विषदं जमादितं सुचे ।
एक्केकं तं दुबिहं, दब्बे भावे य एणपब्बं ॥

अप्यवा वि अं किणजि तं दब्बे जये, किणयैते वि येन चेव हो
भेदा, अवि अणुमोदितं तं वि एतंहि चेव कायं । सि० ५०० ५४० ।

जे भिक्खु विषयं किणइ किणवेइ कीयमाहु दुज्जमायं
पदिग्गाहेइ, पदिग्गाहंतं वा साइज्ज ॥ १ ॥

कीयकिणायिचअणुमो-दिते व विषयं जमादितं सुचे ।
एक्केकं तं दुबिहं, दब्बे भावे य एणपब्बं ॥ १ ॥

अप्यवा किणित, अणय किणवेइ साहुडा वा, कीयं परिजोम-
यो अणुजाणति, अयं वा अणुयोहारि, तस्स आणाविषया य दोसा,
चउलहुं व । सो कयो दुविषो-अप्यवा परेण वा । एक्केकको पु-
णो पुविहो-दब्बे भावे य । शयं पूर्ववत् । परत्रयकीय मासलहुं; अं
अप्यवा किणित यस उपायवा, अं परेण किणवेइ यस उगमो ।
एतस्माद्युत्तरं, विषयं कीलं तु जो पदिग्गाहे ।

सो आणा अणवत्तं, मिच्छन्नविराहणं पावे ॥ ४ ॥

कएत्था । विषयमहणं अकम्पपरिसेया व, संजमविराहणं वा ।
जतो भयसि—

इहरइजितं ए कप्पति, किं तु विषयं कीतमादि अविमुक्तं ।
असमिषेऽमुचि गेही, लङ्गाहे मद्दव्वया आदी ॥ ५ ॥

इहरइ अकीलं, किं पुण कीलं उगमवोसल्लज्जं सुदुत्तरं न कप्प-
ति । विषयको पंचसु वि समितोऽयं असमितो भवति, शुभीसु
वि अमुको, तस्मिं बहुमासा, अस्स अपरिवाययो गेही अणेण
खाते उड्डाहं, पराहीणो वा अहव्वय भज्जेज्ज । कइं । उच्यते-
विषयतो उक्ताए, विराहए वा सती तु सावज्जं ।

अगमागणुविदपसु व, पदणं वा तेसु पेप्पड वा ॥ ६ ॥

परदीणस्यनो क्कएव विराहेजा, मुलं वा मासेज्जा, अयं
वा गेयेहेजा, मेहुणं वा सेयेहेजा, हिरआदिपरिग्गाहं वा करेज्जा;
आर्यावरादणा इमा-अगदे सि कृवं पडेज्ज, पडिचं य वा मज्जि-
ज्ज, उदणं वा मरेज्ज, नेणेव कसायण वा पिक्कासंति तो
तेहिं चेप्पड । अहवा कारणे पडे गेयेहेजा—

वितियपदं गेयम्ये, विज्जुपदसे तहेव सिक्खाए ।

येतेहिं कारेयाहिं, जयणाए कप्पती येसुं ॥ ७ ॥

येजावसेयण गिलाणडा येपेज्ज, कस्स वि कोऽतिवादी, तेयेव
१४४

उच्यतेवि सि जहोसा, गिलाणडा वा भेज्जो आशीतो तस्सहु
विपेज्ज, पकप्पं वा सिक्कंतां महणं करेज्ज । कइं । उच्यते-
संघोऽवडस्यंजो-इयाण असती व सिंगमादीयं ।

कप्पं अहिज्जमाणो, मुक्कासति कीयमादीणि ॥ ८ ॥

येकप्ये सिक्कियम्यो सुत्ततो अयतो वि, तं मुक्कस पासे, ताहे
सगण, सगणस्स वि असती ताहे संभंभितताए स्यासं सि-
क्कवति, असति संजोतितानं ताहे अयसंभंभितताए स-
यासे, तसिं वि अस्सी व सिंगयादिवाण पासे एकपं
अविज्जति, तस्स व सिंगिस्सं तं विषयवसणं हयेज्ज,
सो य अप्यवा चेव उपायवी, अइ सा उपायवो सुत्त-
त्येण तरति दाउं ताहे से साधु उपायव मुक्तं, जाति सुखं
ए अयम ताहे कीयमादी गेयेहेज्जा । सि० ५०० १५५ उ० ।

कीयकारिय-कीयकारिउ-वि० । कीलेम उपायविते, कीयकसदो-
वदुटे, वय० ३ उ० ।

कीर-कीर-पुं० । की० । कीति ईरयसि-विष्-अप् । शुके, व-
किंभे, “ वागुत्तमिचमित्यतोऽपि किं न सुदं भाव्यति कीरमी-
रिव । ” जातिव्यात् कियं कीय । काश्मीरदेशं पुं० दुमि । अ-
ह्यायं कइ-कीरकः । शुकाद्यां, संहायां कइ, वृक्षभेद, कृप-
णके च । वाच० । द्र०० । आ० क० ।

कीरंत-कियमाण-वि० । क-कर्मणि इट्-पठ्-गानच् । “ इ-
कृत्यामीरः ” । ॥ ॥ ५ । ४५ । इत्यन्यस्य ईरादेशः । तासंयोगे
क्यस्य च मुक् । प्रा० ४ पाद । आहसिकिहरीः (प्रभ० ३
आश० हार) विधीयमाने, पञ्च० ४ विष० । पा० ।

कील-कील-पुं० । कील दब्बे यथायथं ज्ञावकरणादौ घञ् ।
वर्जितस्त्रायाम्, वाह्यै, लभ्ये, लेश, कफोमी, कफोविनिम्ब-
शे, “ परेक्षाया वि कीरय्य ।, कीरिः सुनिश्चिताः कृताः । ” एति-
प्रहारभेदे, की० । “ कीला उरसि कतरौ शिरसि विक्का कयो-
लयाः । ” बन्ध, वाच० । सु० ।

कीलंत-कीरमान-वि० । कर्मकोर्त्तं कुर्वति, म० १३ स० ६ उ० ।

कीलण-कीलन-न० । कीलायाम्, औ० । प्रभा० ।

कीलणपार्डे-कीदनपार्डी-की० । कीदनकारिणो धार्याय,
हा० १ सु० १ अ० ।

कीलमाण-कीडमान-वि० । कीडां कुर्वति, “ कथयति इत्यनेन
कीलमाणा विह्वंति ” आ० म० ङि० ।

कीलया-कीडता-की० । केलीकिलतायाम्, घ० ३ अथि० ।

कीलसंठाण-कीलसंस्थान-वि० । कीलचउके, घ० ३ अथि० ।

कीलावण-कीलन-न० । ह्येडने, “ केलावणमुक्किडा-३ साल-
कीलावणं च सेटार ” आ० म० प्र० ।

कीलावणार्डे-कीदनपार्डी-की० । “ इहस्सएसुसुमुहो, मय-
विराह्य व मम्मएल्लासो । उल्लावणकादीहि व, करेति कारेति
वा किंहुं ” ॥१३०॥ इत्युक्तव्यकरणे दासीभेदे, सि० ५०० १३ उ० ।

कीलिया-कीलित-न० । पुतादिरमणे, स्था० ३ ज० । उच० ।

प्रभ० । क्ययादिजिः सह शृणुदुत्तरादिरमणे, उच० २ उ० ।

कीलिया-कीलिया-की० । शङ्को, नासिकादिष्वेयं कीलि-

कादिति । आ० ४ अ० । कीलिकाविज्जतिस्थयसंस्थिते पञ्च-

कीलिया

मे संहनने, कर्म०६ कर्म०८ स्था० । यच्च पुनरस्थीनि कीलिकामा-
श्रयकानि एव भवन्ति । कर्म० १ कर्म० । पं० सं० । जी० ।

कीलियापाय-कीलिकामान्न-न० । कीलिकामान्नस्ये संहन-
ननामभेदे, कर्म० १ कर्म० ।

कीलियासंघयण-कीलिकामान्न-न० । पञ्चमे संहनने, य-
थास्थीनि कीलिकामाश्रयकान्येव प्रवर्तन्ते तत्कीलिकामान्नम-
न् । कर्म० १ कर्म० ।

कीच-कशीच-पुं० । न० । क्लीब-कः । किलघति इति क्लीबः ।
नि० सू० ११ उ० । मन्संहनने, भ० १ श० ३२ उ० । झा० । अ-
संमये, वृष० १ कु० ३ अ० २ उ० । कर्तृकर्मभेदे, वृ० ४ उ० ।
यः स्त्रीभिर्भोगैर्निमित्तानां संवृताया या स्त्रियाऽष्टोपाङ्गानि
दृष्ट्वा, शब्दे वा मन्मथोद्वेगकं तासां भुक्त्वा समुत्पन्नकामाभि-
लाषेऽतिसेवुं शक्नोति स कशीचः । ग० १ अ० १ । पं० भा० ।
पं० सू० । य० ।

अथ कशीचमाह-

कीचस्स गोलनाय, कम्पुद्वं निरोद्धं जायती नतिश्रो ।

सन्मि वि सो चेव गोमो, पच्छिजुस्समग्नव्रवादे ॥ ३० ॥

क्रीच यौनं गुणनिषण्णं नाम, क्लियत इति क्रीचः । किमुक्तं भव-
ति १, प्रेक्षुर्नामिमांश्च यस्याङ्गदानं विकारं भजति वाञ्छावद्भूतं वा
पनि ग्राहत स क्रीचः । ययं च यमामोहकमोदयेन भवति । यदा च
पतिगलनस्य निरोधं करोति तदा निरुद्धोर्वस्तुनालान्तरेण
तृतीयैव उच्यते । स चतुर्धा- दृष्टिक्रीचः, शब्दक्रीचः, आ-
दिष्वक्रीचः, निमग्नक्रीचश्चेति । तच्च यस्यानुगतं वि-
बुद्ध्याद्यस्य विषयं पश्यतो मेदं गलति स दृष्टिक्रीचः । यस्या-
नुगतं शब्दं श्रवणं स द्वितीयः । यस्तु पितृगणपशूनां निम-
ग्नतां यान् रक्षितुं न शक्नोति स यथाक्रममदिग्वक्रीचः नि-
मग्नक्रीचश्चेति । चतुर्विधाऽयमभिसेवमानो निरायेन न-
कुलकतया परिणमति, तस्मिन् अपि क्रीचं स एव प्रायश्चित्त-
कालसंग्रहणार्थं गमो भवति यः पश्चकस्याकः । वृ० ४ उ० ।
य० । नि० सू० ।

द्विरोहो यद्वोति कीवो, अभिजुतां वा वि अणभिजुतो य ।

चउगुगा ह्यगुगगा, ततए मूलं नो वाधय्वं ॥ ३१ ॥

अहवा हाई कीवो, अभिजुतां चैव अणभिजुतां य ।

अभिजुतो वि य दुविहो, निमंतणाऽऽदिककीवो य ॥ ३२ ॥

दुविहो य अणभिजुतो, सदे रुवे य होइ नायव्वो ।

अभिजुतां जतुगारी, सेमा कीवा अपभिक्कुदा ॥ ३५ ॥

मंफासमणुणसो, एततो जो सो नु अभिजुतो ।

शिवतति य इरिगिनिमंत-णेण एमां चैव अभिजुतां ॥ ३३ ॥

अभिजुतां, अणजित्वां य । अभिजुतां य पुनो दुविहो-निम-
ग्नता कीवो, आदिककीवो य । अभिजुतां दुविहो-सद्वकीवो,
हिंदुकीवो य । एव चउग्वहो कीवो । इमा प्रवृत्ता-इति ए-
विमंतिनो जोगहिं न तपि भदिवासितं एव विमंतणाकी-
वो । जउगुगो जहा अभिमंनिकरिसेण विअयति एवं जा इत्थो-
रककंयथोअरिहं आदिआ पडिअयति एव आदिककीवो ।
अहवा हाई कीवो-—

दृष्टुं संनिविद्धं, निगणयणाधारसेवधिं वा वि ।

संदं व सोतु नतितां, सज्जं यणं वओहाणं ॥ ३२ ॥

दृष्टुं उच्यते सरीरमपाठं दुविधउक्तसंनिविद्धं असंभुद्धं (विम-
यंति) एवमेव पुणमपाधारसेवधिं वा जो सुभ्यसि सो दिट्ठीकीवो ।
इमा सद्वकीवो-महं व सोतं (नि) मासासुसकपीनपरिचारणासदं
व सोतुं जा सुभ्यसि सो सद्वकीवो । (तत्तिओति) एव ततिओ
कीवो । अहवा एते भिउक्कमाहा ततियं पि लुपुसग भवति,
कजं वा मरिंन, वओ हांयिं वा । इमे दिट्ठीकीवं मण्णति ।

साहम्मियऽऽहम्मिय-गारस्वियऽस्वियारु द्दुणं ।

तां लणज्जति वेदा, कीवस्स ख कप्पती दिक्खा ॥ ३५ ॥

एवा ति विप्रथोउ द्दुं उक्कयं व सणओ पुरिसंवेदो उदिअ-
ति, उविहो व वहा अन्धमहाणं क्खेअः उगुहादी होसा, तद्धा
न दिक्खेयव्वो । दिक्खंस्स इमे पडित्तं-आलिअकीवं कउगुवं,
विमंतणकीवं ह्यगुवं, दिट्ठीकीवं ह्यो, सद्वकीवं ह्यो । अहवा
सामणेण कीवे मूलं, एते उदि एव्वविता अजाणता ततो
इमा जयणा परिउट्ठे—

मंफागुगुव्वका, जावजीवा वए एणमियचारेरे ।

दां कीवं परिउट्ठति, ततियं पुण उविमहम्मि ॥ ४५ ॥

सदा मंवाइगुगुव्वका सविधिया एवं अतीव नियतं कज्जति ।
अभिजुतां दुविहो । एवं परिउट्ठजति, तन्निओ अणभिजुतो
सो परं जालंमं पव्वापिअजति । एवमऽऽथो अणहा भन्नि-
अभिजुतो पुण जवितां, गच्छस्स विविज्जगाउ सव्वस्य ।

इयो पुण पडिभिन्ना, सदे रुवे य जे कीवा ॥ ३३ ॥

पुण सदेण अभिजुतां दुविहो-विमयणसदो सयाप, अथवा जनि
गच्छं विविज्जगा अविधोते पव्वापिअजति, स विविज्जगा सव्व-
स्य गच्छंति, इयो पुण जे सदादिदां कीवाते दां व पडिअसिअ,
एतेसि परं कलिसंम दिक्खा । कीवे विं गयं । नि० सू० ११ उ० ।
स्था० । (स प्रवय्याऽथाय इति 'पचउगु' शब्दे वचयते)

कीवसउण-क्लंविशुकुन-पुं० । पक्षिभेदे, प्रश्न० १ आश्र० ॥

कोस-कीश-पुं० । स्त्री० । कस्य वायोरपत्यम्, "अत इअ" । धा

१ । एध । (पाणि०) । किं हनुमाद इतो यच्च । कुतस्तिं होते

या । वानरे, स्त्रियां जातिवादा डोऽ । सपे, कपिकपोलुतुय-

वर्णवात् तस्य । पक्षिणः, कुतस्तिशयनास्य तयावयम् । महे,

कीशवत् वल्लभादित्यास्य तयावयम् । वाच० ।

कस्मात्-अव्य० । " किमो भिणोडोसो " । उ । ३ । ६० । इति

किमो ऊसडोसादृशः । प्रा० ३ पा० । कुत इत्यर्थः, उच० २ अ० ।

प्रश्न० । व्य० ।

कीमु-क्रिये-क्रिया० । निर्वर्त्ये इत्यर्थः, " संता भोग जु पारहर,

तसु कंतहो वडि कीसु " साध्यमावावस्थात् " क्रिये " इति

संस्कृतशब्दविष प्रयोगः । प्रा० ४ पा० ।

कु-कु-अव्य० । कु-कुः । पापे, निन्दायाम्, वाच० । कुरित्यस्य

निपातो जुगुप्सायामशुद्धविषये वनेते । वृ० १ कु० ७ अ० ।

निन्दायामौप्यर्थः, निन्दायं ज्मिभागे, घरादां च, स्त्री० ।

वाच० । कुरिति पृथिव्याः संज्ञा । वृ० ३ उ० । आ० म० । आ०

सू० । वि० । कुमारे, विपा० १ कु० ६ अ० ।

कुङ्कु-कुचिक-पुं० । स्त्री० । कुङ्कु वा चकन् । मत्स्यभेदे, क्षियां जातिव्याज कीष्ट । भारतवर्षे देशान्तरा दिशि देशनेदे, बाच० ।
कुचित-त्रि० । कुङ्कु कितव्य । परिमित, बाच० । कुङ्कु कः ।
अवस्थपन्ति, स्था० ६ ग्रा० ।

कुङ्कुमारी-कुमारी-स्त्री० । मांसलप्रभाताकारपत्रावस्था, च० २
आच० ।

कुङ्कुप-कोङ्कुण-पुं० । देशभेदे, तेषां राजा कोङ्कुपः । तदे-
गन्तुये, बहुषु अणो लुक् । तत्रार्थे, स्वार्थे कः । “ शङ्कः कोङ्कु-
पकास्तथा ” बाच० । स च देशोऽनार्यजन्यम, तद्वासिनांऽनार्याः
प्रज्ञा० १ पद । अनु० । “अस्ति कोङ्कुपदेशोऽत्र, सङ्गानामा महा-
निरिः” । आ० क० । कोकनदे, प्रज्ञा० १ पद । चतुरिन्दिबजीव-
विशेषे, उच० ३३ अ० ।

कुङ्कुम-कुङ्कुम-न० । कुङ्कुम्यते आदीवते । कुक आवासे, उमक्, नि०
मुप । काश्मीरादिदेशान्ते स्वनामक्याते गणकक्यनेदे, बाच० ।
रा० । भा० म० । प्रश्न० । ज्ञा० । अनु० । अं० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । स्त्री० । कुङ्कु च अङ् । चकभेदे, क्षियां
संयोगोपपत्त्यात् टाप्, पुंयोगे तु अजा० टाप्, टावन्तः वीणाभेदे,
स्त्री० । स्वार्थे अण् कौञ्जः स्वनामक्याते पठ्यते, ‘ कुमारः कौ-
ञ्जदारणः ’ । चकभेदे च । क्षियां तु अणमन्त्वात् कीप् । बाच० ।
पलिविशेष, स० । शरत्काले कौञ्जा माघाति मधुरस्वनयश्च
अयति । स० । प्रश्न० । उच० । “अह कुलुमसंभवे काले, कोङ्कु-
संभवं सरं । उट्टं च सारसा कुङ्का, गेसायं ससमं गम्यो ”
अनु० । अनायदेशभेदे, तर्जानसि जनं च । प्रश्न० २७४ द्वार ।

कुङ्कु-कौञ्जक-पुं० । पक्षिविशेषे, “ अं कुङ्कुगावराहं पाणि-
व्या कुङ्कुगं तु नाहक्ये । जीविषमण्युपेहंतं, मेतउर्रिसि नमं-
साभि ॥ ” आ० म० ङि० ।

कुङ्कुगज-कौञ्जध्वज-पुं० । स्त्री० । कौञ्जा लेखकपविहोपेते
ध्वज, रा० ।

कुङ्कुलं-देशी-मुकुले, दे० ना० २ वर्ग ।

कुङ्कुवीर-कौञ्जवीर-न० । शकटपक्षसदृशे जलयात्रे, नि०
चू० १६ उ० ।

कुङ्कुारि-कौञ्जारि-पुं० । स्कन्धे, को० ।

कुङ्कु-कुङ्कुवन्-त्रि० । कटिले, मायाविनि च । ध्व० १ उ० ।

कुङ्कुिकम्-कुङ्कुिकर्ण-पुं० । स्वनामक्याते गोमयलगाचपतौ,
(‘ नमगा ’ शब्दे तदुदाहृतिः करिष्यते)

कुङ्कुिय-कुङ्कुित-त्रि० । ह्यत्कुटिले कुरङ्कुलीरूते, अं० २ वक्ष० ।
म० । उच० । कौ० । तगरपुष्पे, न० । बाच० ।

कुङ्कुिक-पुं० । स्वनामक्याते तापसे, प्रतिकुङ्कुनायां दृष्टान्तः ।
ध्व० १ उ० ।

कुङ्कुियजाव-कुङ्कुितमाव-पुं० । कुटिलभावे, ध्व० १ उ० ।

कुङ्कुिया-कुङ्कुिका-स्त्री० । कश्चिन् आम्हादने, कुङ्कुयस्कावय-
ति इति कुङ्कुिका । कतपूरितपट्टे, या लोके भाषिकीत्युच्यते ।

जीत० । शुद्धायाव, वंशशाकायां, कृषिकायाव, महीलता-
यां च । बाच० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । कौ जीर्वेतीति कुङ्कुः । यदि वा कुङ्कु
वनगहने रमते रतिमाचनानि इति कुङ्कुः । “ कश्चित ” १ ५ १ ।
१७ १ । इति (हेम०) स्त्रेण कः प्रत्ययः । जी० ३ प्रथि० । इ-
स्तिनि, स्था० ए टा० । इतिनि, रा० । ज्ञा० । गजे, अ० १ १
श० १ १ उ० । उच० । को० । क्षियां जातिव्याज कीष्ट । पिप्पल्याय,
बाच० । श्रीमृषभदेवस्व इत्यश्रितितमे पुन कुङ्कुः बले, तत्प्राति-
तदेशनेदे च । क० १० १ लृक् ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । कुङ्कुः सेना-स्त्री० । अष्टादशकिया लब्धे कन्यार-
क्षे, उच० १ ३ अ० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । कुङ्कुः सेना-न० । इस्तिनसदृशे, स्था० ७ ग्रा० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-त्रि० । विकलपाणीः, प्रश्न० १ १ ग्रा० । होनहस्ते,
नि० चू० १ १ उ० । प्रश्न० । “ ते ह्येति कुङ्कुमंटा ” आच० ३ अ० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । पाणिवक्त्यादिके, कुङ्कुः च । आवा०
१ पुं० २ अ० ३ उ० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । कुङ्कुः सेना-न० । कटिकावपुष्टिकादौ, “ तत्पि-
भो रागसंनिवेशे अचन्द्रो ह कुङ्कुसिंहदेशेण जीवह ” आ० म० ङि० ।
ह० । “ पावकपुष्पकस्तन, अमृतमादिजीवकः ” आ० क० ।

कुङ्कु-देशी-भ्लागायं, दे० ना० ३ वर्ग ।

कुङ्कु-देशी-पोहले वल्लिबज्जक्ये, दे० ना० २ वर्ग ।

कुङ्कु-कुङ्कु-त्रि० । कुङ्कु विकल्पे अङ् । कुङ्कुविकले, आवा० १
पुं० २ अ० ४ उ० । मूर्जे, किप्रायु मन्त्रे, अकमर्षये, बाच० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-न० । कुङ्कुः रमते जलं धीहर्वाऽत्र । “ कुङ्कु ”
रङ्गणे आधारे अङ् लिलोपः । जलाधारे, वृत्ताकारे पात्रभेदे,
होमार्थमभ्यासारे स्थानभेदे, देवादिजातजलाशये, बाच० ।
गङ्गकण्डादौ हृदे, मं० । स० । काश्मिर्यो कश्मिररेडपरका-
वतिनि स्वनामक्याते सरोवरभेदे, तौ० ३४ कव्य । कुङ्कुः
कुङ्कुमनेन । कुङ्कु दाहं करणे घञ् । अमृतं यतेरि आरजात, क्षियां
टाप् । “ पश्ये जीवति कुङ्कुः स्थात् ” तेन निर्मुत्ताद्यर्थे का-
तुरथ्या कुङ्कुः । तक्षिण्टादौ, त्रि० । कुङ्कु दाहं भावे मः ।
दाहं, बाच० ।

कुङ्कु-कुङ्कु-पुं० । कुङ्कुः कोङ्कुः । स्वनामाहिते उपासकभेदे,
स्वा० । कुङ्कुः कोङ्कुः । काश्मिर्ययात्री चमेषान्त्यो यथा
देवस्य गोशालमतमुद्गाद्यत उत्तरं देवी, दिवं च यदौ, यथा
वत्राजिधीयते तत्तथति उपासकदशानां षष्ठ्यध्वने, स्था०
१० ग्रा० ।

तद्वचनयता वासी-

अहम् उक्तेवचो-ते णं काले णं ते णं समणं कं पिपुपुरे
णये सहस्रवणे उजाणे जियसत् राया, कुङ्कुलिप्य
गादावर्द्ध, एसा भारिया, उ हिरसकोनिए शिहाणपचाओ,
इ बुद्धि उ पविस्वरपचाओ उच्चवा दस गोसादस्सीएणं
वणं सामी समीमदो सावपचम्मं पानेवज्जइ अहा काय-

देवो, सो सन्ने बध्मण्या जाव पक्खिआयेयाये विहरइ ।
तएणं से कुंकोसिए अथया कया वि पुब्बावरइहाससम-
भंसि केयेव पुवविसिआपहए तेयेव उवागच्छइ, उवागच्छ-
इथा खाममुपणं व उचरियमं व पुवविसिआपहए उवेइ, उ-
वेइथा समपस्स जममओ महावीरस्स अंतिये धम्मपण्णासिं
समपपिआवां विहरइ । तएणं तस्स कुंकोसियस्स
समणोवासस्स एगे देवे अंतियं पाउम्भकित्था, तए
णं से देवे याममुहं व उचरियं व पुवविसिआपहएआ
मिच्छहि, गिएहतिआ सत्तिस्सिणि अंतसिक्खं पदिबन्ने
कुंकोसियं समणोवासं एवं वयासी-हं ओ । कुंकोसि-
या समणोवासया । सुंदरी यं देवाणुप्पिया । गोससस्स
मंसिपुत्तस्स धम्मपण्णची, नत्थि उट्ठाणे ति वा परिकम्मे
ति वा बडे ति वा वीरिए ति वा पुत्तिसकारपरकमेणं ति वा
पितिया सन्वजावा । मंगुलीयं समणस्स जगवओ म-
हावीरस्स धम्मपण्णची उट्ठाणे ति वा जाव परकमे ति वा
अच्छित्तिआ सन्वजावा । तएणं से कुंकोसिए तं देवं एवं
वयासी-जइ यं देवाणुप्पिया ! सुंदरी गोसासस्स मंसिपुत्त-
स्स धम्मपण्णची, एत्थि जाव उट्ठाणे ति वा जाव पितिया
सन्वजावा, मंगुलीयं समणस्स भगवओ महावीरस्स धम्म-
पण्णची, अत्थि उट्ठाणे ति वा जाव अणितिया सन्वजावा ।
तुमे यं देवाणुप्पिया । इमे पया दिव्वा देविह । दिव्वा देवजुइ
दिव्ने देवाणुभावे कियणा सदे किय पावे किय अजि-
समएणाए, किं उट्ठाणं जाव पुरिसकारपरकमेणं ? उ-
दाहु अणुट्ठाणं अकम्मेण जाव अपुरिसकारपरकमेणं ?
तएणं से देवे कुंकोसियं एवं वयासी-एवं सखु देवाणुप्पि-
का । मए इमेयाकवा दिव्वा देवेहि अणुट्ठाणं जाव

अपुरिसकारपरकमेणं सक्का पत्ता अजिसमएणागया ।
किमपि शिख्यते वडे-धम्मपण्णासिं भुतधर्मप्रकण्या इहेनं म-
त्तव, सिआम्भ इत्यर्थः । उर्याम्भ-उपविष्टः सन्धुदुर्गमिवापि, कर्म
ममनादिकं, बहो शरीरं, यीरे जीवजगत्, पुत्रसुखः पुत्रवत्याजिमा-
म, पराक्रमः स एव सांपादितस्वभावो जगत् । इति उपमन्त्रोने, वा-
चिच्छब्देन, प्रत्येतनुत्थानादि जीवानाम्, एतस्य पुत्राधर्मसाध-
कत्वात् । तस्यापार्थक्यं पुत्रकारसत्तावेऽपि पुत्रकार्यसिद्धादुप-
सम्भवात्, एवं च निष्पत्ताः सर्वसाधारः, वैयथा अवितर्क्यं ते तथैव
कल्पन्ति, न पुत्रकारसत्ताद्वयथाकृतौ सम्भवत इति । आह व-
'प्रासवयो नियतिस्साअयेण योऽप्ये-
सोऽवश्यं अवति नृणां शुभोऽशुभो वा ।
मृताणां नवति कृतमपि प्रत्ये,
मजाप्यं अवति न प्राणिनोऽस्ति नाशः' ॥ १ ॥

तथा-

"न हि भवति यच्च प्राप्यं,
प्रवति च प्राप्यं विनाऽपि यमौन ।
करतलगतमिव नश्यति,
कथं नु जयितव्यता मयि ॥ १ ॥"

(मंगुलि) अनुत्तरा धर्ममहसिः भुतधर्मप्रकण्या । किस्व-
कया अस्मादित्याह-अस्तीत्यादि । अनिश्चताः सर्वभावाः उर्या-
मात्रेऽन्यन्त, तदजायाक प्रकन्तीति कृत्वा इत्येवं स्वकयाः । ततो-
ऽसौ कुण्डकोसिकः तदैवमेवमवाहीत्-यदि गोशासकस्य
सुन्दरो धर्मो, नास्ति कर्मादीनाम्यतो निष्पत्ताः सर्वजावा इत्ये-
वंकथः । मङ्गुलरच महावीरधर्मोऽस्ति कर्मादीनाम्यनित्याः सर्व-
भावा इत्येवमववाहीत्-तस्मत्तमनु कुण्डकोसिकस्तन्मन-
वृत्तयाव चिकल्पय्यं कुर्वन्नाह-"तुमे गं" इत्यादि । पूर्ववाक्ये
वहीतिवदोपादावादेतस्य वाक्यस्यावही तदेति पूर्व प्रकृत्यर्थः । इ-
ति स्वबाध्यं दिव्यो देवच्छांदिशुषाः कन हेतुना सन्धः ? किमु-
त्यामादिना, (उदाहु ति) आहोस्वित्तनुत्थानादिना तत्प्राप्त्याव-
वाहीनामकरणेनेति आहः ।

तएणं से कुंकोसिए समणोवासए तं देवं एवं वयासी-
जइ यं देवाणुप्पिया । तुमे इमा एयाकवा दिव्वा देविह । अ-
णुट्ठाणं जाव अपुरिसकारपरकमेणं लद्धा पत्ता अजिस-
मशागया, जेतियं जीवाणं नत्थि उट्ठाणे ति वा जाव पर-
कमे ति वा ते किं न देवाणुप्पिया । अट्ठासा, देवाणुप्पिया । तुमे
इमेयाकवा दिव्वा देविह । दिव्वा देवजुइ दिव्ने देवाणुभावे
उट्ठाणे ति जाव परकमेण वा ताओं न वदमि सुंदरी मांसाल-
स्स मंसिपुत्तस्स धम्मपण्णची, एत्थि उट्ठाणे ति वा जाव
पितिया सन्वजावा, मंगुलीयं समणस्स भगवओ महावी-
रस्स धम्मपण्णची, अत्थि उट्ठाणे ति वा जाव अणितिया स-
न्वजावा, तं ते मिच्छा, तएणं से देवे कुंकोसिएणं समणो-
वासएणं एवं वुणे समंजिते जाव कलुसममयावो सत्ता-
एति कुण्डकोसियस्स समणोवासपस्स किं वि पाभोक्त्वमाह
सिचए याममुहं व उचरियजं व पुवविसिआपहए उवेति,
उवेतिआ जायेव दिवं पाउन्नेए तामेव धिं पदिगए । तेणं
कालेणं तेणं समएणं साभी समासदा । तएणं से कुंको-
सिए इयीसे कट्टाए सखडे हइ तुइ जाव इयया जहा का
मदेवे तदा णिमाच्छइ जाव पज्जुवासइ धम्मकहा कुंको-
सिए ति समणे जगवं कुंकोसियं समणं एवं वयासी-
से णं कुंकोसिया । कट्ठं तुम्हे पुब्बावरइहाससमभंसि
अमोगवांछयाए एगे देवे अंतियं पाउम्भकित्था । तएणं
से देवे याममुहं व तं चेव जाव पदिगए, से णं कुं-
कोसिया । मडे समडे, इत्ता अत्थि, तं पयेणेसि यं तुमं जहा
कम्मदेवं अज्जो ति समणे भगवं समणा निग्गंया व निग्गंयी-
ओ व आरंभित्ता एवं वयासी-जइ ताव अज्जो । मिहिणो
मिडिमज्जा वसंतो थं अणुत्थिए अडेहि व हेउहि व ए-
सिणोहि व कारणेहि व वागरणेहि व णिप्पडपसिआवागरेण
करइ, सक्का पुणाइ अज्जो । समणेहिं णिग्गंयेहिं तुवाल्लभं
गपियिदवं अइज्जयाणेहिं अशउत्थिया अत्थेहिं व जाव
णिप्पडपसिणं करेचए, तएणं समणा णिग्गंया समणस्स

भगवन्मो महावीरस्स तद्द हि एयम्पुं विणएणं पडिसुणेइ ।
तए णं से कुंरुकोलिय सणं भगवं वेदइ नमंइ पडि-
णां पुण्डइ अट्टमादिइ जायेव दिंस्स तमेव पडिमया स-
मणोवासया बाहिया जणपविहरं विहरइ, तस्स कुंरुको-
लियस्स बहुइ सीलं जाव जायेमाणे चोइस्स संवत्तरा
विचिंत्ता पन्नरसमस्स संवत्तरस्स अंतरा वट्टमाणस्स
अध्याया जहा कामदेवो तद्वा जेडुपुं ठवेइ, ठवेइत्ता तद्वा
पोमइसालाए जाव भय्यपणुचं । ठवसंपजिचा णं विहरइ;
एवं एकारस ठवासगपडिमाओ तदेव जाव सोहम्मे कप्पे
अरुणकण्ण विमाणे जाव ज्ञावं काहंति । उवासगदसाणं ठडं
अज्जपायं सम्मयं ।

यदुत्थानावेरजावेनेति पक्षो गोशालकमताभितत्वात् प्रवतः तथा
येषां जीवानां नास्त्युत्थावादि, तपश्चरणकण्ठारमित्येषः । ते इति
जीवाः किं न देवाः ? पुण्डितोऽयमभिप्रायः—यथा त्वं पुरुषकारं
विना देवः संवृत्तः स्वकीयाभ्युपगमतः एवं सर्वजीवा ये ज्ञाया-
वादिष्वजितास्तं किं न देवत्वं प्राप्नुयन्ति, न चैतदेवमिष्टमित्युत्था-
वाद्यपि तापपक्षो वृषयश्च । अथ त्वयेयमुद्दिष्टयानां देवा ज्ञाया
ततो यद्दत्तं—सुन्दरा गोशालकप्रहसितं, अनुसूत्रा महावीर-
प्रहसितं इति तस्य तव मिथ्यावचनं भवति, नस्य व्यभिचारोदिति ।
ततोऽसौ देवस्तेनैवमुक्तः सन् शङ्कितः संशयवान् जातः—किं
गोशालकमनं सत्यमुत्त महावीरसमम्, महावीरस्य युक्तितोऽनेन
प्रतिष्ठितत्वात् । एवंविधमिदं कस्यवान् संवृत्त इत्यर्थः । काङ्क्षितो म-
यापि, साधये तपस्यस्युपेतत्वात् । इति विकल्पवान् संवृत्त इत्य-
र्थः । यावत्करणजैस्स समापन्नो प्रतिनेदमुपागमो गोशालकम-
तमेव साधयति निश्चयाद्यपोदत्वात् । तथा कुलचं समा-
पन्नः प्राक्तननिश्चयविपर्ययलक्षणं गोशालकमताऽनुसारिणां
मतेन मिथ्यात्वं प्राप्त इत्यर्थः । अथ वा कलुपनावध-जितोऽद-
भनेनेति केदरूपमापन्न इति । (नो संचाए इति) न शक्नो-
ति (पामोक्कं ति) प्रमोक्तुस्तरम्, आख्यातुं भवितुमिति । (नि-
हिमज्जा वल्लतार्ण ति) गृहमर्थे वल्लतः । णमिति वाक्या-
लङ्कारे । अन्ययुक्तिः अर्थेजीवादिभिः स्वामिभ्येषां हेतु-
निश्चान्तरव्यतिरेकलक्षणैः प्रहनेश्च परप्रहनीयपदार्थैः कारये-
रुपपत्तिमात्रकैः ध्याकरणैश्च परेण प्रहिततत्त्वोत्तरदानकैः
(निष्पट्टपसिणवागरणे च) निरस्तानि स्पष्टानि ध्वस्तानि
व्याकरणाणि प्रहनेव्याकरणाणि येषां ते निरस्पष्टप्रहनेव्याक-
रणाः । प्राकृतवाङ्मा निष्पष्टप्रहनेव्याकरणाः, तात् कुर्वन्ति (स-
क्का पुण्ण चि) शक्या एव दे आर्याः । अमरैरन्ययुक्तिका नि-
ष्पष्टप्रहनेव्याकरणाः कर्तुमिति । वटं विवरणतः समाप्तम् ।
उपा० ६ अ० ।

कुंदगाम—कुण्डग्राम—पुं० । स्वनामकृत्वाते भगवदेष्टग्रामभेदे,
स च ब्राह्मणकुण्डग्रामः कृत्विगकुण्डग्राम इति च द्विधा वि-
भक्त इति प्रतीयते । तत्र श्रीवीरः प्रतिमाकथेन प्रतिष्ठितः ।
सी० ४६ कण्ठ । “ तेण सामी कुंदगामे विट्ठुपुत्तो । ” आ०
म० ३० ।

कुंदधार—कुण्डधार—पुं० । कुपं कुण्डाकारं धारयति । धारि
अए उ० स० । मागभेदे, वाच० । यकभेदे च । “ हो कुं-
धारपडिमाओ लसिक्कासां । ” (नो संचाए इति) ।
१४३

कुंदपुर—कुण्डपुर—न० । स्वनामकृत्वाते नगरं, यत्र भगवतो म-
हावीरस्य श्रेष्ठा भगिनी परिणीता । “ कुंदपुरं नगरं तस्य
सामिस्स जेड्ढा भगिणी सुयंसणा नाम ? ” आ० म० ३० ।
आ० सू० । इदं नगरं तस्य कुण्डपुरं नाम नगरं, तत्र
प्रगवतः श्रीमहावीरस्य भागिनयो जमाहिनामा राजपुत्र आ-
सीत् । (विरे० । सथा० । दश० । अ० ४० । कुण्डग्राम इति
नामांतरम् । तस्य दक्षिणोत्तरकर्मात् ब्राह्मणकुण्डग्रामः कृत्वि-
गकुण्डग्रामाश्चेति द्वौ भागौ । तत्र ब्राह्मणकुण्डग्रामे देवान्वावा
गमं गृत्वा कृत्विगकुण्डग्रामे त्रिशलाकुक्षी संकुलो नगवान् म-
हावीरः । आ० १ अ० । आ० म० ॥

कुंदनी—कुण्डनी—स्त्री० । लघुपताकायाम्, आ० म० ३० ।
कुंदपोद—कुण्डपोद—पुं० । हस्तिपादाकारे मृगमये पात्रभेदे,
दश० ६ अ० ।

कुंदल—कुण्डल—पुं० । न० । अर्द्धचंद्र० । कुण्डल्यते कुण्डयते
‘ कुम्भि’ दाहे ‘ कुम्भि’ रक्षायां वा कर्तरे कर्मणि वा घृणा० डल
त् । कुलं कुपन् प्रारं लाति ला० क० कुण्डः । तदाकारोऽस्त्यस्य
सिज्जादित्वाब्रह्म वा । आच० । कर्णाभरणं, तं० । कर्णाभरण-
विशेषे, अ० २ श० ५ उ० । रा० । जं० । प्रज्ञा० । आ० म० ।
जी० । उक्त० । आवा० । स्त्री० । “ अंगयकुंडलमट्टनं लुपल-
कण्णपीठधारी ” प्रज्ञा० २ प० । अरुणवराजनासपरिकेपिणि
स्वनामकृत्वाते द्वीपभेदे, तत्परिकेपिणि समुद्रभेदे च । तत्र
कुण्डले द्वीपे कुण्डलकुण्डलमभौ देवौ, कुण्डलसमुक्ते च लघु-
भचलुः कान्तौ कुण्डलद्वीपदेवौ च । सू० म० १९ पाठु० ।
जी० । वं० । द्वी० । एकादशद्वीपवर्तिनं चक्रवालपर्वते, दथा०
१० उ० । वल्लये, वेष्टेने च । वाच० ।

कुंदलउज्जोडमाणय—कुण्डलउज्जोडितानन—त्रि० । कुण्डला-
भ्यामुपोतितमाननं मुखं यस्य स तथा । कुण्डलशोभितमुखे,
स्त्री० । कण्ठ० ।

कुंदलजोडय—कुण्डलजोडित—त्रि० । कुण्डलमुक्ते, म० ११
श० ११ उ० ।

कुंदलभइ—कुण्डलभज—पुं० । कुण्डलद्वीपाधिपतौ, जी० ३
प्रति० । सू० म० । द्वी० ।

कुंदलमहाजइ—कुण्डलमहाजइ—पुं० । कुण्डलद्वीपाधिपतौ,
जी० ३ प्रति० ।

कुंदलमहावर—कुण्डलमहावर—पुं० । कुण्डलवरसमुद्राधिप-
तौ, सू० म० १६ पाठु० ।

कुंदलवर—कुण्डलवर—पुं० । कुण्डलसमुद्रपरिकेपिणि द्वीपभेदे,
तत्परिकेपिणि समुक्ते च । तत्र कुण्डलवरे द्वीपे कुण्डलवर-
मद्रकुण्डलवरमहामन्त्री, कुण्डलवरं समुक्ते कुण्डलवरकुण्डल-
महावरो देवौ । जी० ३ प्रति० । वं० म० । अनु० । सू० म० ।
द्वी० । कुण्डलवरकथे द्वीपं प्राकारकुण्डलाकृतौ भावदक्षिकपर्व-
तविशेषे, दथा० ३ उ० ४ उ० ।

कुंदलवरजइ—कुण्डलवरभज—पुं० । कुण्डलवरद्वीपाधिपतिदेवे,
जी० ३ प्रति० ।

कुंदलवरमहाजइ—कुण्डलवरमहाभज—पुं० । कुण्डलवरद्वीपा-
धिपतौ देवे, जी० ३ प्रति० ।

कुंडलवरमहावर-कुण्डलवरमहावर-पुं० । कुण्डलवरसमुद्रपरि-
क्षेपिणि द्वीपे, तत्परिक्षेपिणि समुद्रे च । जी० ३ प्रति० । “कुंड-
लवरोजास इति कुंडलवरोभासमहामहाराज इत्यं दो देवा, कुं-
दलवरोजाससमुद्रे कुंडलवरोभासवरमहावरा इत्यं दो देवा
मरुद्विषा जाव पक्षिभ्योऽपमृष्टितया परिवर्त्तति ।” जी० ३ प्रति० ।
चं० प्र० । सू० प्र० ।

कुंडलवरोजास-कुण्डलवरावजास-पुं० । कुण्डलवरसमुद्रपरि-
क्षेपिणि द्वीपे, तत्परिक्षेपिणि समुद्रे च । जी० ३ प्रति० । “कुंडल-
वरोजास इति कुंडलवरोभासजडकुंडलवरोभासमहामहारा-
जस्य दो देवा ।” जी० ३ प्रति० ।

कुंडलवरोजासभट्ट-कुण्डलवरावजासभट्ट-पुं० । कुण्डलव-
रावभासद्वीपाप्रधिपतौ द्वे, जी० ३ प्रति० ।

कुंडलवरोभासमहाभट्ट-कुण्डलवरावभासमहाभट्ट-पुं० । कु-
ण्डलवरावभासद्वीपाधिपतौ द्वे, सू० प्र० १६ पाठः । जी० ।

कुंडलवरोजासमहावर-कुण्डलवरावभासमहावर-पुं० । कुण्ड-
लवरावभाससमुद्राधिपतौ द्वे, जी० ३ प्रति० ।

कुंडलवरोजासवर-कुण्डलवरावभासवर-पुं० । कुण्डलवरा-
वभाससमुद्राधिपतौ, जी० । “कुंडलवरोभाससमुद्रे कुंडल-
वरोभासवरमहावरा इत्यं दो देवा मरुद्विषा जाव पक्षिभ्योऽप-
मृष्टितया परिवर्त्तति ।” जी० ३ प्रति० । चं० प्र० । सू० प्र० ।

कुंडला-कुण्डला-स्त्री० । ऊर्म्यद्वीपे मन्त्रस्य पूर्वेषु शीतोदाया
महानया दक्षिणतः । स्या० ८ ग० । सुवस्तविजयदेवयुगले
स्वनामक्याते पुरीयुगले, “दो कुंडलाभ्रा” स्या० १ ग० २
३ व० । जं० ।

कुंडलिया-कुण्डलिका-स्त्री० । मातृवृक्षभेदे, तद्वृक्षं यथा-
“कुण्डलिका सा कथ्यते प्रथमं दोहा यत्र ।
बोलाचरणचतुष्टयं प्रभवति विमलं तत्र ।
प्रभवति विमलं तत्र परमतिसुप्रसितयमकम् ।
अष्टपदी सा प्रवति विमलकविकीरालगमकम् ॥
अष्टपदी सा भवति सुवितपक्षितमण्डलिका ।
कुण्डलिन्याकनयिता विबुधकणं कुण्डलिका ॥” इति । वाच० ।
कुण्डलाकारे वस्तुनि, उक्तयने कुण्डलादिपथीयसमन्वि-
तसंरूप्यवत् । आ० प्र० द्वि० ।

कुंडलुक्षिदियगंभेद-कुण्डलोक्षितगणरुक्तेषु-त्रि० । कु-
ण्डलाग्न्यामुक्षिता सृष्टा गणरुक्तेषा कपोलविरचितशृंगम-
हादिरक्षा यस्य स कुण्डलोक्षितगणरुक्तेषाः, कर्णजिरेण-
शोभितकपोलैः, रण० ।

कुंडलोद-कुण्डलोद-पुं० । कुण्डलभट्टपरिक्षेपिणि समुद्रे, सू०
प्र० १५ पाठः । जी० ।

कुंडाग-कुण्डाक-पुं० । स्वनामक्याते सखिप्रेषभेदे, “ततो
भयघ्नं आश्रयितं नयति गतो, तत्थ सप्तमो वासरासो च-
म्मासकमणं करेद, ततो वार्हि पारिजा कुंडागो नाम सखिबेसो
तस्य पद ॥” आ० प्र० द्वि० । कट्ट० ।

कुंडिअपेसणं-देरी-प्राशङ्गविष्टौ, दे० ना० २ वर्ग ।

कुंडिओ-देरी-प्राशङ्गविष्टौ, दे० ना० २ वर्ग ।

कुंडिया-कुण्डिका-स्त्री० । कुंडि यड् । कमयनसौ, पित्रे
च । वाच० । आ० । आ० । अनु० । म० । औ० ।

कुंत-कुन्त-पुं० । कुं मृमिमुनाति । वन्-वा ताः शकुन्धवाः । यथे-
षुकायाश्च, धान्यभेदे, प्राशङ्गे, कुण्डकीटभेदे, चण्डभावे, वाच० ।
तत्र प्राशङ्गे “हलगतमुसलसककुन्त०” ग्रन्थ० । आशङ्गे हार ।
विषा० । औ० । “कुंतग्गाहा चावगाहा चाभरगाहा ”
औ० ।

कुंतल-कुन्तल-पुं० । कुंतं ध्रुवकीर्तं ताति । शा-काः । केरो, तदा
कारवाड् । द्विबेरे च । कुन्तलाकारं केशाभाकारं ताति । ला० कः ।
यथे, चपके, पागपात्रे, लाङ्गले च । भुवकभेदे, क्षाप्तिगल्फजपद-
भेदे, तेषां राजा अण् कोन्तलम् तदश्वयुगे, वड्डु लस्य लुङ् । क्व-
चिदेकत्वेऽपि हुक् । सोऽभिजनाऽस्य ऋण् । कोन्तलम् पिशाचि-
क्रमेण तदशवासिनं, वाच० । आ० कः ।

कुंतलो-देरी-सातवाहनभेदे, ना० २ वर्ग ।

कुंतलदेवी-कुन्तलदेवी-स्त्री० । स्वनामक्यातायां राक्षस्य,
तत्कथानकं ज्ञाते—

कस्यचिन्नरपतेः कुन्तलदेव्यभियाना पट्टराक्षी बहूच । साऽपश्ये-
पराक्षीमस्तरंणं सर्वदमन्दिरे तत्तत्कुनपूजातः स्वनामविभ-
नयासधूपवक्राभयार्थान्भयकरथयाप्राप्ताभ्रादिकां पुनां जिन-
प्रतिमूर्तिनां कारितवती । पयं व्रजति कावेऽङ्गुलकमंभेद्यात् तस्याः
कश्चिदसाध्यां रोगो जातः । जीवितशेषा च संवृता । तां चैवं हृष्टा
पूर्वदत्तं पट्टरं द्वितीयपथेन सर्वमाजगणवत्सादि तत्पराय्यां
शुद्धां राजादेशेन नियोर्गाम्भृष्याभायकागारे क्षिप्तम् । ततस्त-
स्यास्तं पराभवं मन्यमानाया आतंष्यान्मज्जतु । तत्परिणतो च
सुता सती ह्यनीत्येनोत्पन्ना । अन्त्यदा तत्र केवली समायातः । स भ-
गवान्तःपुरिकार्तिः सपक्षीभिः कुन्तलदेव्या उत्प्राप्तेः पृष्टा । जग-
वताऽपि वृत्तान्ते कथिते तासां संसारविरक्तिजाता । ततस्तानि-
र्गत्वा एषा सा ह्यमी, सखिहं पुष्पकन्दनविशिष्टाहारदामादिभिः
पूजिता । ततोऽस्या मण्डल्याः पुत्रादिकं ससंज्ञमं जिनमन्दिरे
च हृष्टा जानिस्मरणं संपन्नम्, बोधिश्व । क्रामितायाश्च तानिः
कथोपाश्रमं आराधना जातेति कुन्तलदेवीकथानकं समाप्तम् ।
जीवा० १२ अधि० ।

कुंतला-कुन्तला-स्त्री० । स्वनामक्यातायां राक्षस्य, दे० ।
(तत्कथा “चैश्य” शब्दे स्वयंरुतजिनविम्बपूजाप्रस्तावे बह्वये)

कुंती-कुन्ती-स्त्री० । वसुदेवभगिन्याम्, कुन्तिभोजदत्तकमुद्रसक-
सुतायां पृथायां युधिष्ठिरादिमातरि, वाच० । पायशोः
पत्न्याम्, स्या० १० ग० । “वसुदेवायुजे कन्ये, कुन्ती भार्ही च
विभुते” अन्त० १ वर्ग । मञ्जुपाद, दे० ना० २ वर्ग ।
(“वुर्ह” शब्देऽस्याः आरिकागमनादिकथा ध्वत्ते)

कुंतीपट्टस्यं-देरी-चतुष्कोणे, दे० ना० २ वर्ग ।

कुंतीविहार-कुन्तीविहार-पुं० । युधिष्ठिरोपाहारिते नासिक-
पुरस्थं चन्द्रमस्त्वामिचैत्यं, “ इत्येते द्वावरखण्डे पंदुरायपत्नीय
कुंतीदेवीय पदमयुक्तं कुंतिष्ठिते संजाय चंदण्यहसमिषो पासा-
यं जिष्यं दूष्णं वक्रातो काराविभो, स इत्येण चित्तकम्भो
अ तस्य जाविभो, कुंतीविहाद सि नामं विष्कम्भां । ” ती०
३८ कस्य ।

कुंभ-कुन्ध-पुं० । भवसर्पिण्यां प्रतप्तोष्णे च षष्ठे चक्रवर्तिनि सप्तदशे तीर्थकरे, आ० म० । नामनिर्दशक्यन्तरम्-संप्रति कुन्धः कुः पृथिवी तस्यां स्थितवाद् कुन्धः, पुं० द्रादिवादिषट्कपि-ण्यात् । तत्र सर्वेण भगवन्तं पार्श्वभास्तयोः विशेषमाह-
“युं रयणीविधिं, कुंभं सुमिणमि तेण कुंभजिणे” जननी स्वप्ने कुंभं मनोहरे अन्धुजते महीप्रदेशे स्नानं रयणीविधिं दृष्ट्वा प्रतिबुद्धवती, तेन कारणेन प्रगवाद् नामतः कुन्धजिनः आ० म० हि० । आ० चू० । आ० । स० । घ० ।

इक्ष्वागुरायवसहो, कुंभं नाम नरेसरो ।

विस्त्रापाकिर्ची जयवं, पक्षो गडम्पुत्तरं ॥ ३५ ॥

पुनः कुन्धनामा नरेवरः पञ्चवक्त्रो अनुत्तरां सर्वोत्कृष्टां गतिं प्रातः । कीदृशः कुन्धः, भगवान् पश्येयज्ञानवाद्, पुनः कीदृशः कुन्धः, इक्ष्वागुराजपुत्रज-इक्ष्वाकुर्गण्ययज्ञोपपन्नो बुधमो बुधनसमानः, प्रधान इत्यर्थः । पुनः कीदृशः, विख्यातकीर्तिः । अत्र भगवानिति विशेषणनामप्रदातिहार्थेयवर्णयुक्तः सप्तदशमस्तीर्थकरः पञ्चवक्त्रो कुन्धर्जः । अत्र श्रीकुन्धनाथदृष्टान्तः-इतिनामपुरे सुरराजः श्रीदेवी भार्या, तस्याः कुन्धो धीमजवान् पुत्रस्त्वेनोपज्ञः, जन्ममहोत्सवानन्तरं च स्वप्ने जनन्या रत्नस्तूपः कुर्यात् दृष्ट्वा, गर्भस्थं च भगवति पित्रा शत्रवः कुन्धवत् दृष्ट्वा इति कुन्ध-गतिं नाम कृतम् । पित्रा प्राप्तवानन्तरं विवाहितो राजकुमारिकाग्निः । काले च भगवन्तं राज्ये व्यवस्थाप्य मुरराजः स्वयं दीक्षां जप्राह । भगवांश्च उत्पन्नचक्रप्रसथासिधित-प्रनतः चक्रवर्तिनोगान् बुद्धये । तीर्थप्रवर्तमानसमये च निष्कम्प्य बौद्ध्य वर्षाणि चोपविष्टोऽपि विविध कृतकज्ञानमाप्नोति, देवाश्च समवसरणमकापुः । प्रव्रजिनः केवलपार्श्वेण घनकालं विद्वन् संमतिगिरिस्थितं मोक्षमयाम् । तस्य भगवतः कुमारवत् त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि, मातृकक्षिकत्वे च त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि, चक्रित्वे त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि, आत्मन्ये च त्रयोविंशतिवर्षसहस्राणि सार्द्धाणि च सप्तशतानि वर्षाणि अभवन्, सर्वोयुद्घिनवतिवर्षसहस्राणि सार्द्धे सप्तशतानि वार्य्य बभूव । इति श्रीकुन्धनाथदृष्टान्तः । उक्तं १८ अ० ।
“कुंभं नरदा पंथागच्छत्वासहस्रांशं परमाउषं पालहता मिदं बुद्धे जाव प्यदीये” (स०) । कुन्धनाथस्य सप्तदशतीर्थ-करस्य कुमारवमाष्टक्षिकत्वचक्रवर्तित्वान्गारवेण प्रत्येकं प्रयोविंशतिवर्षसहस्राणामर्द्धप्रमवर्षशतानां च प्राजात्सर्वायुः पञ्चविंशतिवर्षसहस्राणि प्रवर्तन्ते । स० ६१ अ० । प्रव० । नि० । सा० । (अन्तरम् ‘अन्तर’ शब्दे प्रथमजगे ६६ पृष्ठे उक्तम्) (वर्णादि ‘तिथयर्’ शब्दे वक्ष्यते) “कुंभं नरदा पयसीसं धनुं दृष्ट्वा चक्षणे होता” स० ३१ स० । “कुंभस्स यं नरदहस्रो सप्ततीसं गणा सप्ततीसं गणहरा होता” कुन्धनाथस्येह सप्तत्रिंशत्पञ्चरा उक्ताः, आचर्य्यके तु पञ्चत्रिंशत् इति मतान्तरम् । स० ३६ स० । “कुंभस्स यं नरदहस्रो सप्ततीसं जिनसया होता” स० ३१ स० । “कुंभस्स यं नरदहस्रो पञ्चाशीतिं मणपञ्चमणिसया होता” स० ३३ अ० । “कुंभस्स यं नरदहस्रो पञ्चाशत्तं आहोदिसया होता” स० ३१ स० । ब्रह्मरूपी श्रीनन्द्यजीवे, उक्तं ३६ अ० । “पाणसु-धुमे” प्राणसुधुममनुकृतिः कुन्धः, स हि चक्षणे विभाष्यते, न धियनः, सुप्तत्वादिति । स० ३३ अ० । जी० । प्रव० । दृष्ट्वा । आ० । उक्तं । “जं रयणिं च नं समये जगवं महावीरे जाव

सव्यबुक्कप्यहीये तं रयणिं च नं कुंभं अणुपूरीनामं समुपपन्नं आविषा भवतमाणा निर्माणा च निर्माणीषु च वक्त्रकुपासं हृष्यमाणकृष्ट” कल्प० ६ कृण ।

कुंद-कुन्द-पुं० । कुं प्रमिसुनसि । इन्द्र-अणु शक० । कीतेः अणु वा दन् मुम्वं वा । कुन्दनाम गन्धद्रव्यं, अभिपन्नभेदे, कुन्दस्य भिक्षिनेदे च । पुं० । करवीरवृक्षे, पुं० । स्वनामक्यते पु-प्यवृत्ते, वाच० । महाजाती, जं २ वक्त्र० । तत्पुत्रे धवतपु-प्यविशेषे, कल्प० ३ कृण । हा० । उक्तं । रा० । आ० म० । प्र-हा० जी० । जी० । कुन्दाभिधानवनस्पतिकुसुमे, हा० १ पु० १ अ० । कुंदो-देशी-कुर्ये, दे० ना० २ वर्ण ।

कुंदं-देशी-प्रभूते, दे० ना० २ वर्ण ।

कुंदकुंद-कुन्दकन्द-पुं० । स्वनामक्यते दिग्मन्त्राचार्ये, भद्र-बाहुमिसिगुषो माघनन्दिजिनचन्द्रः कुन्दकुन्दाचार्य इति तत्प-द्वाव्यां शिष्यपरम्परा । अयमाचार्यो विक्रमसं० ४६ वर्षे वर्त-मान आसीत् । अस्मैव चक्रवीरः पलाचार्यः शुद्धपिच्छः मन्-मन्दिरीयवर्षाणि नामाणि । जे० ३० ।

कुंदमासपेरिणक्त-कुन्दमासपेरिणक्त-त्रि० । कुन्दादिकुसुम-मासया व्याप्ते, कल्प० २ कृण ।

कुंदीरं-देशी-विम्ब्याः फले, दे० ना० २ वर्ण ।

कुंदक-कुन्दुक-पुं० । कुहनवनस्पतिभेदे, आभा० १ पु० १ अ० ४ उ० । “एव मयंतजीवा, कुंदके होह नयनामो ।” प्रव्र० १ पद ।

कुंदुष्क-कुन्दुष्क-पुं० । चोदनाभिधाने गन्धद्रव्यविशेषे, हा० १ अ० १ अ० । “काशागणपक्षकुंदुकनुदकपडिबोहियल्लभो सिंदभो जय” अत्र कुंदुकः कुंदुः । स० ३० हि० ।

कुंभ-कुम्भ-पुं० । कुं प्रमि, कुस्तिव वा उन्मति ‘उन्म’ पुरे अणु शक० । षटे, वाच० । स्या० । सूत्र० । ‘उम उन्म’ पूरणे । कुः पृथिवी तस्यां स्थितस्य उन्मनात् पूरणत्वात्कुम्भः । अत्र बलं वृष्टिर्वा स्थितस्य पूरणं तत्कुम्भस्यैवाक्यम् इति स-मभिकृदनयमतेन घटाकुम्भस्य भेदः । आ० म० हि० । “असारि कुंभा पञ्चता । तं जहा-पुच्छे नाममेगं नो पुच्छे” स्या० ४ ना० ४ उ० । (इत्यादि ‘पूरिसजाय’ शब्दे व्याख्यास्यते) धान्यप्रमाणनेदे, “सदी आदयार्हं जहृष्य कुंभं, असीती आ-दयार्हं मज्जिष्य कुंभे, आदयस्ये उक्तोत्प कुंभे” आ-दयार्हं चतुष्पदया अजस्यः कुम्भः, असीत्या मध्यमः, शानेनोत्कृ-ष्टः । हा० १ पु० ७ अ० । स्या० । तं । जलतरणकल्पनेदे, “स च कुंभ एव, अह वा चक्रदृष्टि कांडं कोणे पडमो वज्रपति, तस्य अवसंविधं आरुहियं वा संतरणं कज्जति” । नि० चू० १ उ० । कुम्भ्याविषु नारकायां पाचनत्वात्कुम्भः । भ० ३ ना० १ उ० । एकादशे परमाधार्मिके, प्रश्न० १ सम्ब० द्वार० । प्रव० ।

कुंभीयु प पण्येयु य, सोदियसु य कुंभसोयकुंभीयु ।

कुंभी य एरयपात्रा, इयति पार्श्वे एरयसु ॥ ३० ॥ सू० नि० ।

“कुंभीयु” इत्यादि । कुंभीनामानो नरकपोताः नारकान्तर-केषु व्यवस्थिता नृनिष्ठा इति तया पाचयन्ति । केति दर्शयति । कुम्भीयु उद्भृताकाशेषु तया पचनेषु कदिक्काशेषु तया लो-हीष्यापसनाजानविशेषेषु पाचयन्ति । सूत्र० २ अ० ८ अ० आ० ।

मिथिलानगर्बधिपतौ अश्वसिष्यामेकोनविंशतीयेकरस्य म-
होर्विजिधानस्य पितरि, हा० १ भू० ८ अ० १४०। स०। प्रव०।
आव०। ति०। 'महो' शब्दे विशेषाऽस्य द्रष्टव्यः। अष्टादशतीर्थकर-
स्य प्रथमशिष्ये, स०। 'सहोद पुत्रकुंभपासेरि' कुम्भशब्देन ब्रह्मा-
त्मनेव अश्वते। प्रव० २ द्वार। वृ०। हजोगमेदे, हस्तिशिरःस्थमां-
सपिण्डद्वये, कुम्भकपेशस्य पुत्रमेदे, वेदपातौ, प्राणायामाङ्गे
श्वसरोपधेके चेष्टामेदे, एकादशे राशौ, गुग्गुलौ, त्रिवृति
च। बाच०।

कुंजवर-कुम्भपुर-न०। नगरमेदे, यक्षीशस्य श्रीशेखरस्य कु-
म्भभेण्डिर्द्विता उत्पन्ना। दृष्टो०।

कुंजग (य) -कुम्भक-पुं०। कुम्भशब्दात् स्वायें कः। कुम्भ इव
कारयति प्रकाशते निजलत्वात्। कै क० वा। प्राणायामाङ्गे वा-
युरोपधनस्यापारमेदे, बाच०। महोर्विजिधानस्य पितरि च। स्या०
१०। त्त०। हा०।

कुंजगा (या) -कुम्भकार-पुं०। कुम्भं करोति कृ अय उप स०
प्राकृते कहुकि "स्वरस्यैववृत्ते" ण०। १। ण०। इति सन्धिबि-
कल्पः। "कुंजवारो कुंमारो" मा० १ पा०। कुंजाल, भा० म०
चि०। (तस्य 'परिक्रमण' शब्दे मित्यादुक्तं कथा। यथा च
कुम्भकाराणां च शिल्पं प्रथमं अङ्गमभेदवत्साम्युपादिशत्
तथा 'उत्तम' शब्दे द्वितीयभागे १२६ पृष्ठे उक्तम्) कुम्भ-
कारके, बाच०॥

कुंभगारचक्रनामगर्द्नाहरण-कुम्भकारचक्रप्रथमकदगाहरण-
न०। कुम्भकारचक्रस्य कुंजालचक्रस्य यो प्रथमो प्रमण्ड-
तुर्दण्डो यद्विस्ताररूपं यदुदाहरणं ज्ञातं तत्कुम्भकारच-
क्रप्रथमकदगाहरणम्। यथा कुम्भकारचक्रस्यैकास्मिन्पि
देशे दण्डेन प्रेरिताः सर्वे तद्देशाः अस्मिता भवन्त्येवमित्येवंप्र-
कृष्टान्तः, "सुत्तातुपायरक्षय-गदणपयसविसया मुष्यन्वा।
कुम्भारचक्रनामगर्द्नाहरणेषु धीरिहि०। ३४॥"। पञ्चा०
१ विच०।

कुंजगारावाय-कुम्भकारावाक-पुं०। न०। कुम्भकारस्य भाए-
पचनस्थाने, स्या० ८ टा०।

कुंभग-कुम्भान्न-न०। मगधदेशप्रसिद्धे कुम्भपारिमाणे, जी० ३
प्रति०। रा०। आ० म०। स्या०।

कुंजगारपक्षवे-कुम्भकारपक्षेप-न०। उदाबनराजप्रभ्रि-
तशय्यावरकुम्भकारपक्ष्याय, तस्मां वेचतया पांशुवृष्टिः ह्येति
ततः कुम्भकारपक्षेपेति नामकं पक्षनं स्या बभूव। भा० बृ० ३
अ०। ('रत्नाना' शब्दे कथा वक्ष्यते)

कुंभमुख-कुम्भमुख-न०। घटप्रोक्त्यायाम्, बाच०।

कुंजसेण-कुम्भसेन-पुं०। महापद्मस्य उत्सर्पिण्याः प्रथमतीर्थ-
करस्य प्रथमशिष्ये, ति०।

कुंजार-कुम्भकार-पुं०। 'कुंभगार' शब्दोक्त्या, प्रा० १ पा०।
कुंभारचक्रभाष्यगर्द्नाहरण-कुम्भकारचक्रप्रथमकदगाहरण-
न०। 'कुंभगारचक्रनामगर्द्नाहरण' शब्दोक्त्या, पञ्चा० १ विच०।

कुंजि (य) कुम्भिन-पुं०। कुम्भोऽस्यस्य शनिः। हस्तिनि, कु-

म्भीरे, श्चिवां कीर्ष। गुग्गुलौ, अटाकलशाचारिणि, श्चिवां कीर्ष
वा। जयपालवृत्ते, बाच०। गुप्तसविशेषे, प्रव०। यस्य
तु मोहोक्ततया सागारिकं वृषणी वा कुम्भवद स्तम्भीभवतः
च कुम्भी। प्रव० १०६ द्वार। "दुविहो च होर कुम्भी,
कारकुम्भी च वेदकुम्भी य।" पं० भा०। पं० बृ०। नि० बृ०।
च०। ग०। कुम्भी शिष्टा-जातिकुम्भी, वेदकुम्भी च। यस्य सा-
गारिकं प्रान्तद्वयं च ते दोषेण शूतं महाप्रमाणं प्रवति स जाति-
कुम्भी। अयं च प्रमाजनायां प्रजनीयः, यदि तस्यातिमहाम्रा-
णं सागारिकादिकं तदा न प्रमाज्यते। वेदकुम्भी नाम यस्याक-
टमोहतया प्रतिसेवनामलभमानस्य मेदेन वृषणद्वयं वा शूते स्य
एकान्तेन निविद्धो न प्रमाजनीय इति। वृ० ४ उ०। कौणिकपु-
त्रेनवर्जिते, प्रा० क०। 'कृणिय' 'सौणय' शब्दोच्चारस्य चकम्बता)

कुंभिणी-देवी-अलगते, दे० गा० ३ वर्ग०।

कुंभिय-कुम्भिक-पुं०। कुम्भो (मुक्ताफलानां) परिमाणतया विध-
ते येषु तानि कुम्भिकाणि। कुम्भपरिमाण (कुम्भशब्दोक्त) परिमित-
त्वर्थः, "तेसिं च वरारमयसु संकुसेषु चत्वारि कुंभिया मुक्ता-
हामा पश्चात्।" भा० ४ टा० ३ उ०।

कुंजियाउत्त-कुम्भ्यागुप्त-वि०। कुम्भी मुक्ताकारा कोष्ठिका, त-
स्यामागुप्ताणि प्रक्षिप्य रचितानि कुम्भ्यागुप्ताणि। कुम्भीभाएने
रक्षितेषु, वृ० २ ब०।

कुंजिन्न-कुम्भिन्न-पुं०। कु-उभम इलक्ष शक०। चौरे, नैशिकाथ-
चौरे, श्यालकतुल्ये श्याले च। बाच०। "अन्नं कुंभिन्ना क-
थेहि" मा० ४ पा०।

कुंभिन्न-देशी-जननीये, दे० गा० ३ वर्ग०।

कुंभी-कुम्भी-स्त्री०। कुम्भ अत्रपायें कीर्ष। कुद्रे कुम्भे, तदाक-
तित्वात्। उच्चायाय, बाच०। प्राजनविशेषे, स०। कुम्भ-
मुक्ताकारायां कोष्ठिकायाम्, वृ० ३ ब०। संकटमुक्ते पिठरके,
आवा० २ भू० १ अ० २ उ०। "कुंभीस्य य पयमोहस्य क क-
हिलिहि कुंभीसु" भा० बृ० ४ अ०। आवा०। वनस्यातिविशेषः, त-
त्पतिपादकं बह्वंशो "वयम्फह" शब्दे बह्वयेन पाटलावृक्षे, कुम्भ-
कायां, परिपययां, कट्फलं, कुम्भीपुष्पे, पट्टवृत्ते, कहली-
वृक्षे च। बाच०। पट्टे, "पुं०। दाहिणिस्त्याय कुंभीय शिषिक्-
वह" शाकिणाय कुम्भे निष्पति। "कुम्भीर" इत्यत्र क्षीयं
प्राकृतत्वात्। ज० ३ ब०। केशारचय्याय, दे० गा० ३ वर्ग०।

कुंजीपक-कुम्भीपक-वि०। गतांदावप्राप्तपाकाल पक्ष बला-
त् पाकमानौचमाने फलादौ, आचा० ३ भू० १ अ० ८ उ०।

कुंजीपान-कुम्भीपाक-पुं०। कोष्ठिकाकृतितसोद्भासजने नरकचा-
तनाहैतौ। "कुंजीपागमि णरयसंकासे। वृत्तौ अमिषमम-
ज्जे, असुरपयमे अलुसयस्मि"। तं०। "नरयतिरिपसु कुंभीपायसु
करयह" महा० १ बृ०। नरकेषु, करपत्रधारणकुम्भीपाकतायाः
शास्मलीसमाङ्किन्नवादीनि दुःखाणि। सूत्र० १ भू० १ अ० १ उ०।
आजनिविशेषः, (कुम्भ्याय) पक्षे, प्रव० ५ संव० द्वार।

कुंभीर-कुम्भीर-पुं०। क्षी०। कुम्भिनं हस्तिनमोरयति। ईर अय।
अहङ्गमुभेदे नकः, श्चिवां कीर्ष। संवत्सरं तु कुम्भीरस्ततो जा-

येत मानवः । ('कम्मविभाग' शब्दे वेदनाधिसूतः) कीट-
मन्दे, प्राच० । आवा० ।

कुक्कम्-कुक्कम्-न० । कुत्सितं कर्म । नित्य स० । लोकश्लाघि-
नित्ते कर्मणि, तपुके, नि० । शिवायं दीप् । आच० । कुत्सितं कर्म
येषां ते कुक्कमायः । अस्थिकेयु, घोच० ।

कुक्कमि (य) कुक्कमिन्-नि० । अक्षरद्वयकुकुम्भकारायस्का-
रादिषु कुत्सितकर्मकेषु, सूत्र० १ कु० ७ अ० ।

कुकिस्व-कुकुत्स्य-न० । प्राशातिपातास्मादिदृश्ये, " कुक्कां
क्षयमानाति, कृतं चाकृत्यमेव च । " हा० ३२ हा० ।

कुकुदाइय-कुकुदायित-न० । गतिकाले शब्दविशेषे, तं० ।

कुक्कुअ-कुक्कुच-वि० । कुरिति कुत्सायां निपातो, निपातानामा-
नस्यञ्च । कुत्सितं च कुचति श्रनयनोद्घाताकारव्यापव-
नधिकारी संकुचतीति कुक्कुचः । अ० ३ अथि० । अथ वा कु-
त्सितः कुचः कुक्कुचः । संकोचादिक्रियावति, प्रब० ६ द्वार ।

कुक्कुज-वि० । कुरितं कूजति आकृष्टमिति कूज्जः । आ-
कृष्टं कुञ्जति, उच० २१ अ० ।

कुक्कुआ-कुक्कुचा-क्री० । अवस्थान्ते, वृ० ६ उ० ।

कुक्कुड्य-कौकुचिक (त)-पुं० । 'कुचण्' अवस्थान्ते इति
वचनाव् कुत्सितमप्रत्युपसितत्वादिना कुचितमवस्थान्ते यस्य
स कुक्कुचतः । स एव प्रकाशितशब्दात् स्वायिकोपस्य कौकु-
चितः । कुक्कुचा अवस्थान्ते प्रयोजनमस्येति कौकुचिकः । वृ०
६ उ० । अ० । कौकुचं अपरचष्टादिहास्यमुक्ताकारादिकं,
तत्करोतीति कौकुचिकः । आपरचष्टादिकारिणि, उच० १७ अ० ।
स्या० । भावडे, भावरप्रय च । अ० ६ श० ३१ उ० । " कल्प-
स्व पलिमं पयसा । तं जहा-कुक्कुड्य संजमस्व पलिमं " ।
कौकुचिकः संयमस्य प्रतिमन्धुः ।

कौकुचिकस्याव्यानायाऽऽह-

कोकुड्य संयमस्स ठ, मोहरिणं वेव सच्चवयणस्स ।

श्रियारं चक्खुलोतो, एणस्समिद्धं तितिणिणं ॥१॥

जासेति वृत्तिमगं, लोनेण पिदाणातारं निक्किपहं ।

एतेसि तु पदार्ण, पत्तेयपरुवणं वोचं ॥२॥

कौकुचिकः संयमस्य, औदारिकः सत्यवचनस्य, चकुलोलः
देवांसमिते, तिर्यगिकः पण्यसमिते, परिमन्धुरिते प्रकमाद-
बगम्यते । लोभेन च कुत्सितार्थं नाशयति, निदानतया तु सि-
द्धिपथम् । एतेषां पदानां प्रत्येकं प्रकरणं वक्ष्ये ।

प्रतिज्ञातमेव करोति-

ठाणे सरीरभासा, तिथिषी पुण कुक्कुड्य समासेण ।

चलणे देहे पत्थर, सविगार कइह हाहुआ य ॥

स्थाने स्थानविषयो, शरीरविषयो, भाषाविषयश्चेति त्रिविधः
समासेन कौकुचिकः । तत्र स्थानकौकुचिको बह्वक्षयमनीह्यं
श्रमणं करोति, देहं शरीरं तद्विषयः कौकुचिको यः प्रस्तावः ह-
१४४

स्तादिना कृपित, यस्तु सविकारं परस्य हास्यात्पादकं भावते,
कइह वा महता शब्देन हसति स भाषाकौकुचिकः । एतेषु
त्रिविधे प्रत्येकं मासस्तु ।

आयाइणो य दोसा, विराइणा होइ संजमायाए ।

जंतं य एट्टिया वा, विराइणं मत्तेइए सुचे ॥

आहारद्वयश्च दोषाः, संयमे आत्मविराधना प्रवृत्ति, यन्त्रककर्मो-
पायहा आत्मन्य कौकुचिक उच्यते । यस्तु महता शब्देन हस-
ति तस्य भाषिकादीनां मुक्तप्रवेशेन संयमविराधनां, श्लादि-
रोगप्रकोपेनात्मविराधनाः । (मयइए हूते सि) वृत्तद्वयः,
सुप्तद्वयान्तश्चात्र हास्यदोषोऽप्येवमस्ति, स चांस्तर दशैरप्येते ।

अथेतदेव निर्दुकिगाथाद्वयं विभावयिषुः

स्थानकौकुचिकं व्याचष्टे-

आवरइ संभकुड्, आभिकसणं जमति जंतए वेव ।

कमफटणं आउंएण, ए यावि वक्कासणं ह्याणे ॥

इहोपविष्ट ऊर्जस्थितो वा स्तम्भे कण्ठे वा य आपतति, यन्त्र-
कमिष वा आभिकसं जमति, कमस्य पादस्य स्पन्दनमाकुञ्चनं वा
करोति, न च जैव, वक्कासनां निश्वासासनांस्तद्वृत्ति कौकुचिकः ।

मज्जामी दोषाः-

संचारोवतिगादी, संजम आया विट्ठिचुगादीया ।

उक्क कुडिय म्मे, चंड फनंते य दोसा तु ।

संचरकाः कुक्कुडौ संचरणीला ये उवहराए उवहिका-
कुन्नुकीटिकाप्रवृत्तयो जीवास्तेषां या विराधना सा संयमवि-
षया मन्तव्या । आत्मविराधनायामिद्विविधकादयस्तन्मयव-
कारिणो भवेयुः । यदि वा-तत्र स्तम्भदौ स आपतति तदुद्घोषो,
मूले वा कुपितं भवेत्, तत्तत्स्थेय पतने परिनापवादिना ग्लाना-
रापणा (चंड फनंते य सि) अनीह्यमितस्ततो ब्राम्यतः सं-
धिविस्मयो भवेदित्यादयो बहवो दोषाः, एवमुत्तरावपि दोषा
मन्तव्याः ।

अथ शरीरकौकुचिकमाह-

कर्मोफणयणुपादा-दिएडि लच्छुभति पत्थरादीए ।

जमुगादादिगयणुत-विक्केणं एट्टवाइचं ॥

कर्मोफणयणुपादादिभिः प्रस्तारादी य कस्यावस्थेन
कृपिते स शरीरकौकुचिकः सुदारिकस्तनपुतानां विक्कमने
विविधमनेकप्रकारैः कर्मणं यन्करोति तत् वृत्तपतित्वमुच्यते,
नतैकौकुचिमार्थः । एतेन " मट्टिया व सि " एवं व्याख्यातं
प्रतिपत्तव्यम् । गतः शरीरकौकुचिकः ।

अथ प्राचाकौकुचिकमाह-

लेणिय मुहवाइने, जंपति वयणं जह परो हसति ॥

कुणइ य रूप बहुविधे, वय्याभिय देसभासा य ॥

सेणिटं मुखवादिनं करोति । तथा च वचनं जहपति यथा परो
हसति । बहुविधानि वा मयूहसंकोकहादीनां जीवानां कता-
नि करोति । वय्याभिया उच्यतेकारिणी, देशप्राया वा भाष-
नमहाराष्ट्रादिदेशमसिद्धा, तादृशी भाषा भावते यथा सर्वेषा-
मपि हास्यमुपजायते, एव भाषाकौकुचिकः ।

अस्य द्वापमाह—

मच्छिगमाइपवेसो, असंपुंरं चष सेछिदिद्वितो ।

देनिय यतगो हासण, तदरियए तचफालेण ॥

तदीयभाष्यदोषेषु यं मुञ्चं विस्फास्य हसति तेषां मुञ्चे म-
क्षिकाव्यः प्राणिनः प्रविशेयुः, प्रविशेयन्ते वस्त्रितापनादिकं
प्राप्नुवन्ति तच्छिष्यं तस्य प्रापयेत्तस्य, हस्तस्य मुञ्चसंपु-
रमेव जवेद, न तथा मिलेतिव्यर्थः । तथा बाभ श्रेष्ठदृष्टान्तः—
कश्चिद्विपिको राजा, तस्य यतगो भयङ्क, तेन राजसमायामी-
दयं किमपि हास्यकारि वचनं प्रमितं येन प्रभूतजनस्य हास्य-
मायातम्, तत्र भण्डिगो महता शय्येन हसता मुञ्चं तथैव स्थि-
तं न संपुटोभयति, वास्तव्यवैद्यानां दर्शितं, कैकेनापि प्रगु-
षाकर्तुं परितप्त, नवरं प्रापूर्णकैकेन सोहमयः फालस्तसो-
ग्रिनवर्णः कृत्वा मुञ्चे ढीकितः, ततस्तदीयेन भयेन भण्डिगो मुञ्चं
संपुटं जातय ।

अथ मातृदिहं स्तनमुत्पद्यन्तद्वयमाह—

गोयरसाहसणं, गवकलं दहं निर्वं जणति देवी ।

हसति मयगो कहिं मो, पि एस एवेव मुचो वी ॥

“एवो साह गोयरकरियाय हिंदमाणा हस्तो देवीय
गवकलोपविष्टाय विद्वो, राया प्रणिओ—साभि ! पेञ्च
अच्छेरयं मुपं माणसं हस्तं । होसह राया संजतो कहं
कहिं वा । सा साहू दुरिसेह । राया भुगह—कहं भवो पि ।
देवी भयह—ह भवं शरीरसंस्कारादिसकलसांसारिकसु-
खार्जितत्वात् मृत इव मृतः । एवं सुखविद्वतो वि जा-
यिष्यन्ते” । अहुरममिका त्रियय—गोचरे साधोः एवेदतो
हसनं हास्यं दृष्टुं देवी नृपं अणिति—मृतको हसति । नृपः पृच्छ-
ति—कस्य स मृतको हसति ? देवी हस्तसंहया दर्शयति—एष
हति । एषमेव मृतवत् सुतोऽपि मृतवत्; उजयोरपि निर्वे-
क्षता विशेषाज्जातः । गतः कोऊचिकः ।

प्रसङ्गतः संमति मौखिकमाह—

मुहरिस्म गोण पायं, आवहति अरि गुरेण भासंतो ।

सुहगो य होति मासो, आणादि विराहणा दुविह्वा ॥

मौखिकस्य गौणं गुणनिष्पन्नं नाम मुनेन प्रभूतभाषणादि-
मुञ्चदोषेण प्रमाथमाणः अरि वैरिणमावहति करोति मौखिकः,
तस्यैव मौखिकस्य कुर्वाणस्य लघुको मासः । आकादयञ्च
दोषाः । विराधना च संयमार्थविषया त्रिविधा । तत्र संयम-
विराधना मौखिकस्य प्रतपरिग्रहयुता सुप्रतीता ।

आत्मविराधनां तु दृष्टान्तमाह—

को गच्छेज्जा तुरियं, असुगो चि य लेदएण सिग्गम्मि ।

सिग्गानतो य उवितो, केणाहं लेहगं हणति ॥

“एवो राया, तस्य किंचि तुरियं कञ्च उच्यन्ते, ताहं समाग्रज्ज
अवहसि—को सिग्गं वच्छेज्जा । लेहज्जो भयह—असुगो पवणयेगेणं
गच्छहसि । रग्गा को पेसिमो तं कज्जं काऊण तहिवसमेव
आवमो । रग्गा एसो सिग्गामि चि काजं चावणं ठविवो । तेन
कठेण पुच्छियं—कहियं केणाहं सिग्गो ? चि अक्काते अन्नये चि-
हं—आहं लेदएणं । पच्छा सो त्रेण तिह्वेज्ज निहं दह्म आह-
विमो । एवं वेव जो समोहरियं करेह, सो आयविराहं पावे
हसि” । अकरार्थस्त्वयम्—कस्मचित् गच्छदिति राज्ञोके लेखक-
मिह—अमुक इति । ततः स तत्कार्यं कृत्वा श्रीममागतः, ततः स्था-

पितोऽसौ राह्य होतव्यं कर्मणि नियुक्तः ततः केनाहं कथित इति
पृष्ठं लेखकेनेति विज्ञाय लेखकं हतवाह । गाथायामतौतकणे
वर्तमाननिर्देशः प्राकृतत्वात् । गतो मौखिकः ।

तथैव प्रसङ्गतश्चतुर्गोत्रमाह—

आलोयणा य कहुणा, परियहएणुएणा अणाभोर ।

लहुगो य होति मासो, आणादि विराहणा दुविह्वा ॥

सूपादीनामासोचनं कुर्वाणः कथनं धर्मकथां परिवर्तमाना-
नुमंको च कुर्वे यद्यप्येतेनानुपयुक्तमार्गे व्रजति तस्य लघु-
मासः, आकादयञ्च दोषाः, त्रिविधा विराधना भवेत् ।

इदमेव प्रावयति—

आसोएतो ववाति, यूलादीणि च कटंति वा धम्मं ।

परियहएणाएणं, न याति पंथं ति उवउत्तो ॥

सूपादीनि स्यात्तच्चक्रामादीनि आशोचमानो धर्मं वा कथ-
यद् परिवर्तनानुमंको वा कुर्वाणो व्रजति, यथा भामान्येन
न च नैवोपयुक्तः यथै व्रजति, एष चतुर्गोत्रो भव्यते ।

असौते दोषाः—

उकायाय विराहण, संजम आपायं कंटादीया ।

आवदण जाणजेदो, खड्डे उड्ढाह परिह्वाणी ॥

अनुपयुक्तस्य गच्छतः संयमे वट्टायानां विराधना प्रवेष्ट, आ-
त्मविराधनायां कटकादयः पादयोर्लंगेयुः, विषमे वा प्रवेष्ट
प्रापनं भवेत्, तत्र भाजनभेदः, कड्डे च प्रखुरं भक्षणं युमो
गर्दिते उड्ढाह भवेत्—अहो बहुलज्जका अमो इति प्राज्ञेन च
भिन्नं परिह्वाणि । सूपायपरिग्रहो भाजनान्तरगवेषको, हस्त-
कर्मणार्था च भवति । गतश्चतुर्गोत्रः ।

एवं प्रसङ्गास्तस्मिन्किमाह—

तिंतिणिण पुच्चभणिते, इच्छालोले य ठवहिमतिरेगो ।

सहुओ तिचिहं च तहिं, अतिरेगे ये भणिय दोसा ॥

तिंतिणिण आहारापचिदाभ्याविषयनेदात्मिकविधः । स च
पूर्वपठिकायां सप्रपञ्चमुक्त इति मेहोच्यते । स च सुन्दरमाहारा-
दिकं गवेषयच्छेयनासमितः परिग्रह्युभयवर्ती । इच्छालोलस्तु
स उच्यते—यच्छालाभिपूतत्वेनोपधिमतिरिक्तं शुषहाति । तत्र
लघुको मासः । त्रिविधं वा तत्र प्रायश्चित्तम् । तद्यथा—अन्नमे
उपचो प्रमाणेन गणनया वाऽतिरिक्तधार्म्याये पाराश्चित्तम्,
मध्यमे मासलघु, उक्तो चतुर्गोत्रः । ये चातिरिक्तं उपचो दोषाः
पूर्वं नृतीयोदयं सन्नितास्ते दृष्टव्याः ।

अथ निदानकरणमाह—

अनिपाणं निभाणं, काण्णमुवद्वितो जवे लहुओ ।

पावति सुवमायाती, तम्हा अणियाणता सेपा ॥

योऽनिदानं निदानमन्तरेण साधनविधौ जगच्चक्रः प्रकृतं सतो
यो निदानं करोति तस्य तद्वाचा पुनरकरणेनोपस्थितस्य
लघुको मासः प्रायश्चित्तम्, अपिच—यो निदानं करोति स यद्यपि
तेनैव भवप्रहणेन सिद्धिं गन्तुं कामस्तथाऽपि भुवमवश्यमा-
याति पुनर्भवागमनं प्राप्नोति, तस्मादनिदानता भवेत् ।

इदमेव व्याचष्टे—

इदपरलोमनिचिं, अवि तियकरचचरिमेहं ।

सच्चत्येमु जगवता, अणिदाणं पससं तु ॥

इहोक्तनिमित्तमिहैव अनुपपन्नोके अस्य उपलः प्रभावेष्ट

चक्रवर्त्यादिनोगानर्हं शत्रुयांसिहैव भावविपुलाद् अंगानासा-
द्वयमिति कर्षं, परलोकादिमिसं मनुष्याविषया हेतव्यवादिक्; पर-
लोकास्तत्र महाद्विकल्प-स्फुल्लामानिकादिहर्हं भूयासाम्यादिकर्षं
सर्वमपि निदानं प्रतिपिद्यम् । किं बहुना-सौर्धकरत्वेन आहर्हत्वेन
सर्वं चरमहेतव्यं न प्रजातरे भूयादित्यतःपि भाग्यसनीयम् । कुत-
भ्याह-सर्वायं पुन्यं कर्त्तव्येदामुपि केन प्रयोजनेन प्रमिष्यन्नुवि-
षयेषु अगताः अनिदासत्यमेव प्रशस्तं स्थापितम् । तुष्यद् य-
कारणैः, स च यथास्थानं योजितः । व्याख्याताः यदपि
परिमन्त्रयः ।

द्वितीयपदमाह-

विद्यपदं गेलेके, अक्षणे चैव तद् य प्रोयमि ।

मात्पूर्वं चरिमपदं, पात्यन् जं जहिं कम्ती ॥

द्वितीयपदं ग्लानत्वे अश्वनितया अश्वने च भवति, तच्च चरम-
पदं निदानकरणकं युक्त्या ज्ञातव्यम् । तच्च द्वितीयपदं न जयती-
त्यर्थः । नैव तु कौकुब्धिकादिषु यद्यत्र कम्ते तत्तथावता-
रणीयम् ।

एतदेव भावयति-

कनिवेयणमवतंसं, गुदपागदरिता जगदंशं वा वि ।

गुदकीलं सकरा वा, न तरति बद्धासणे होरं ॥

कटीवेदना कस्यापि दुःसहा, अवतंसो वा पुष्टव्याध्यामको
रोगो भवेत्, एवं गुदायाः पाकोऽर्थसि भगवन्त् गुदकीलको
भवेत्, शर्करा क्लृप्त्युक्त रोगः, स च कस्यापि अवतंसो न श-
क्नोति बद्धासने भविष्यं स्यात्तुम् एवंविधे ग्लानत्वे अजीर्ण-
परिस्पन्नादिकं स्थानकौकुब्धिकत्वमपि कुप्यं ।

उन्वेचेति गिद्धाणं, ओसदृक् जेव पत्यरे बुजति ।

वेवति य त्वचिचिचो, वितियपदं हेति दोषं तु ॥

ग्लानगुद्वत्तयति एकस्मात्पार्श्वतो द्वितीयस्मिन् पार्श्वे करो-
ति, औषधकार्यं वा औषधदानहेतोस्तमेव ग्लानमन्यत्र संक्राम्य
पुनस्तत्रैव स्थापयति, यस्तु क्लिप्तचित्तः स परचयतया प्रस्तारा-
न् पाषाणान् लिपति, वेपते वा, चरम्याद् सेषितस्तुम्बादित्रा-
विकं प्रकरोति । एतत् द्वितीयपदं यथाक्रमं द्वयोरपि शरीरजा-
याकौकुब्धिकयोर्भवति । १०६ ३० ।

कौकुब्ध-न० । कुकुब्धो जगदचेष्टस्तस्य भावः कौकुब्धम् । १०
१ ३० । परेषां हास्यजनकं बहुविधनेत्रसंकोचविधिकिवागमं
आयदानामिव चेष्टितं, २० २० । उपा० ३० ।

अथ कौकुब्धद्वारमाह-

पुनयणवयणदंसण-वेदेहिं करापादकमार्गिहि ।

तं तं करेइ जह ह-स्तए परो अचछा अहलं ॥

बाया कौकुब्धो पुण, तं गंइ जेह हस्तए अशो ।

नाणाविहजीवर्त्त, कुम्भइ मुहदूर चैव ॥

कुकुब्धो भयद्वेष्टः, तस्य भावः कौकुब्धं, तद्विधेने यस्य सः
कौकुब्धवान् । स च द्वेधा-कायेन, बायाः तत्र धनयनश्चान्द्र-
हैः कचचरणकर्णादिभिश्च देहावयवैस्तां तं वेष्टामात्मना
अहसज्जैव करोति यथा परो हसति, एव कायकौकुब्धवानुच्य-
ते । बाया कौकुब्धवान् पुनस्तन्निमित्तपि परिहासप्रधानं वचनं ज-
ल्पति वेवान्यो हसति, नागाविधानां वा अमूरमाजोरकोक्ता-

हीमां जीवानां क्वापि कुजितापि मुक्त्वापि वा मुक्तेऽऽश्री-
यवाश्चलकृपाणि तथा करोति यथा परस्व हास्यमांशति ।
१०० १ ३० । ३० ।

कौकुब्ध-न० । कुजिति कुत्सायां निपातः, निपाताभावात्-
स्यात् । कुजितं कुचति क्षुद्रयमोहनासाकचरक्षचक्षुषादि-
हैः संकुचताति कुकुब्धः, तस्य भावः कौकुब्धम् । अनेकप्रकारे
आवधानामिव चिकित्साकरणे, यथा कुजितः कुचः कुकुब्धः सं-
कोचादिक्रियावान्, तस्य भावः कौकुब्धम् । प्र० ६ द्वार ।
संकोचादिक्रियायाश्च, यद्वि प्रमादाकारितिरितेः द्वितीयोऽ-
तिचारः । अथ च आचकस्य न तदार्थं वर्ज्यं चेष्टितुं वा कल्पते
येनान्ये परिहसन्ति, आत्मनश्च हास्यं नयति, प्रमादाच्छाचर-
णं व्यातिचार इति द्वितीयः । ३० २ अथि० । आ० । एवं मर्या
गन्तुं स्थानेन वा स्थानुमिति । प्र० १ वि० । "यस्य सा-
माचारी-चारिसणापि भासिर्न न कल्पति आरितेहिं हांगस्ते
हासो उपपन्नः, एवं गतिपु द्वायेण वा ग्रहणो वि" । भा० ६
प्र० १ ३० । आ० १० । प्र० ३० ।

कुकुब्ध-कुकुब्ध-पु० खी० । कुक-सं० निवर् । कुका आग्नेय
कुदतीति कुटः, कः बा० । तावन्वे, हा० १ १० । प्र० १० ।
खी० । जी० । उपा० । अनु० । "कुकुडो रिलनं सरं" स्या० ७
डा० । स च सोमपत्तिविशेषः । जी० १ प्रति० । आ० क० । विपा० ।
(तस्य पारिजातिकां बुजितिरिति "बुजि" शब्दे उदाहरित्यते)
वतुतिम्रिजजीवविशेषे, जी० १ प्रति० । उपा० । प्र० ३० ।
आ० १० । खी० जातिवात् खी० । पुणोदकार्या, कुकुब्धमन्य
च । बाहिकेरे स्फुल्लिङ्गः, स्वायं कः । तनायं, निवाद्जाते
शृङ्गत्रे च । बा० । विधादिना हस्तप्रयोगस्तस्ये, "मोयण
अं च गदिधं, तु कुकुब्धं उन्नयगंदिमविचर्त्त" । प्र० १ ३० ।

कुकुद्दकारण कुकुद्दकारण-न० । कुकुद्दानुदिरय वच किञ्चित्
कियते तथा यत्र स्थाप्यते तादृशे स्थाने, आ० २ १०
१० ३० ।

कुकुद्दपोय-कुकुद्दपोत-पु० । कुकुद्दवेलेके, १२० ८ ३० । कुकुद्द-
मिन्मे, २० ८ ३० ८ ३० ।

कुकुद्दमंसय-कुकुद्दमंसक-न० । बीजपूरकटोहे, कुकुद्दमंसले वा
"मञ्जारकनय कुकुद्दमंसय समाहराहि" । म० १२ २० १ ३०
स्या० ।

कुकुद्दय-कुकुद्दक-न० । कुकुद्दणके, "अनु अंजलि मंसलंकरं, कुकु-
द्वं मे पयच्छाहि" [कुकुद्दयं वि] कुकुद्दणकं मे मम प्रयच्छ
येमाह सर्वास्तत्कारणमुपि ता बोध्यादिनादेन प्रवर्त्तं विनाद्या-
मि । ख० १ १० ३० ३० २ ३० ।

कुकुद्दमंसय-कुकुद्दमंसक-न० । कुकुद्दमंसय-कुकुद्दमंसक-
स्तावन्नमनजकुलिकः सित इत्यादिके सर्वाभिर्ग कलाजैः, अं
२ ३० । आ० । खी० । स० ।

कुकुद्दसंज्ञे अग्रामपट्टरा-कुकुद्दपट्टरादेयामपट्टरा-खी० । कुकु-
दाः तावन्वृदाः वरदेयाः वरदपुत्रकाः वरदा एव तेषां ग्रामाः सम्-
हास्ते प्रचुराः प्रभूता यस्यां सा तथा । कुकुद्दपट्टरादेयामपट्टरा-
पुर्याह, खी० । कुकुद्दपट्टरादेया ग्रामाः सर्वोऽपि दिव्य विदिकु व
प्रचुरा यस्याः सा कुकुद्दपट्टरादेयग्रामप्रचुरा । २० । प्रचुर-

यज्यजावयया, कुक्कुटसंज्ञेभ्रमागमपत्रा य । उक्कुटजवसालि-
कलियाः ॥” कुक्कुटस्येन शोकप्रमुदितत्वं व्य-
कीकृतम् । प्रमुदितो हि लोकः कीदृशये कुक्कुटात् पोषयति,
पश्यां करोति । औ० ।

कुक्कुटिभ्रंनपमायामेत-कुक्कुट्यादममागमात्र-पुं० । कुक्कु-
ट्यपरकस्य यत्प्रमाणं मानं तत्प्रमाणं मानं येषां त तथा ।
अथवा कुटीव कुटीरकमिव जीवस्यभयत्वात् कुटी शरीरं, कु-
त्सिता अशुचिमायत्वात् कुटी कुकुटी, तस्या अरुचकमिवा-
एकमुदरपूरकत्वादाहारः कुकुट्यपरकं, तस्य प्रमाणतो मा-
त्रा द्वाविशतसौरुप्या येषां त तथा कुक्कुट्यपरकप्रमाणमा-
त्राः । कुक्कुट्यपरकमितेषु कथलेषु, “परं वशीत्याप कुक्कु-
टिभ्रंनगम्यमाणमेषां कथलां आहारमाहारं” अ० ७
श० १ ड० । (‘न्याहार’ आदिशब्देभ्य व्याख्या) कव-
लानां च प्रमाणं कुकुट्यपरम् । कुकुटी च द्विधा-कल्पकु-
टी, भावकुकुटी च । प्रत्यकुकुट्यपि द्विधा-उदरकुकुटी, गलकु-
कुटी च । तत्र साधोदरं यत्कामेणाहारेण न न्यूनं नाप्या-
जातं भवति स आहार उदरकुकुटी, उदरपूरक आहारः कुकु-
टीव उदरकुकुटीति, प्रथमपक्षोपि स मासाभयनात् । तस्य द्वा-
विशतसौरुप्योऽपरकं, तत्प्रमाणं कथलां इत्याह । तथा गल-
कुकुटीव गलकुकुटी, गल एव कुकुटीत्यर्थः । तस्यान्तरालम-
एवकम् । किमुक्तं प्रवर्ति ? अतिकृतस्यास्य पुंसो गलान्तराले
यः कथलोऽविलम्बः प्रविशति नात्रप्रमाणं कथलमधीयात् ।
अथवा शरीरमेव कुक्कुटी, तन्मूलमपरकं, तत्राधिकपोलक-
एतादिविकृतिमनापद्य यः कथलो वृक्षे प्रविशति तत्प्रमाणम् ।
अथवा कुक्कुटी पक्षिणी, तस्या अरुचकं प्रमाणं कथलस्य ।
प्रायस्कुकुटी-येन आहारेण वृत्तेन न न्यूनं नाप्याभातमुदरं ज-
यति, धृतिं च समुद्वहति, ज्ञानदर्शनचारिणाणां च वृद्धिरप-
जायते तावत्प्रमाण आहारो भावकुक्कुटी । अत्र जायस्य प्रा-
धाम्यविक्रमादेव प्राक् कल्पकुक्कुट्यपि उक्त इह नावकु-
कुटी उक्तः । तस्य द्वाविशतसौरुप्यो भागोऽएवकप्रमाणं भ-
क्तकस्य पि० य० ।

कुक्कुटी-कुकुटी-औ० । कुक्कुटपक्षिण्याम, कुक्कुट्यपरकशब्दो-
क्तकुक्कुटीशब्दार्थे च । पि० य० ।

कुक्कुटीपापसार-कुक्कुटीपादप्रसार-पुं० । यथा कुक्कुटी
पादौ आकाशे प्रथमं प्रसारयति एवं साधुनापि आकाशे पा-
दौ प्रथमं शकुन्तता प्रसारणीयविति विधिना पादप्रसारणे,
औ० । (‘पक्षिमण’ शब्दे तद्विचारप्रतिक्रमणम्)

कुक्कुटेसर-कुक्कुटेवर-पुं० । आरेण उदरराजकारितजिनप्रासाव-
विभूयते तीर्थभेदे, ती० “पुंनि पावसाभी उडमथो रायसिरीय
काउस्सगो दिभो, तस्य बाह्वीगीप जंतस्स ईसरस्सो बाण-
ज्जुणमासा भंभी अयत्तं पिच्छज्जुण गुणाकिणं करेइ-उस्स-
मं दिवो आसलेण भिज्जुचो जिडु चि । तं सोढं राया
गयाओ उच्चरिता पट्टं पासंतोऽभिधो । पचवेणो य पुट्टो
मंतिणा पुचज्जे कहेइ-जहाइ” बाह्वीसो होज्ज पुचज्जे वसं-
तपुरे पुरोहिज्जुचो इतो आसि, कुक्कुटेरागोपिडिओ अ गंगाप
निवसंतो आरजपत्तिषा वोहिओ, बाहिवाइ पंच वए पासेभि,
इविप. असासेमि, कसाप य जिणमि, अया चइयइरमागमो

जिणपडिमं पणमंनो दिओ पुक्कालिसावपणं । तेण पुओ गुण-
सागरमुणी-जयधं । ययस्स वेयागमये होसो, न वा । सुणिग
अणियं-उरओ देव वणमंतस्स को होसो । अअ पि एसो कुक्कु-
ओ जविस्सह सि । तं सोऊण भेयं कुवतो पुणरपि गुणो सं-
वोहिओऽहं-सुमं आहसरो अणसणे भेरिउं रायसरीरं ईस-
रो नाम राया होइहसि सि । तओऽहं तुओ तं सव्वं अयुम-
वित्ता कमेण राया जायामो, पट्टं पिक्कम अयं मं आह-
सारयं सि । एवं मंतिस्स कहिसा जगवंतं पणमिअ तस्य संगी-
अं कारेइ । पट्टमि अअथ विइरिय तस्य रथा पोसाओ कारि-
ओ, विव्वं च पइउविअं, कुक्कुटवारणहसररथा कारिये
ति कुक्कुटेसरनाम तित्थं उहं । सो व राया कमेअ जीणक-
म्मो सिज्जिहसि । एसो कुक्कुटेसरस्स उप्पसो । ती० १६
कस्य । कुक्कुटेसरं विहवज्जः । ती० ४५ कस्य ।

कुक्क-कुक्क-पुं० । कोक्ते क्कि कुरति शब्दावते ‘कुर’ शब्दे
कमे० । स्वनामप्रयाते पशो, बाच० । छुमि, भावा० १ शु० ८
अ० ३ ड० । ‘कुक्कुरे कुक्कुरेति ततो ते कुक्कुटा रसंति’ । आ० २०
दि० । शिवां जातस्मात् ऊ० । प्रम्यप्रावीवृक्ते, न० । बाच० ।

कुक्कुस-कुक्कुस-पुं० । कुपे, कणिकुपे, कणिकाभिर्मिथाः
कुक्कुसा इत्यर्थः । भावा० २ शु० १ श० ८ ड० । “.....,
सौरं पिठ कुक्कुसप य । उडकुडमसंसं, संसं देव बोधये” ।
दश० १ अ० ।

कुक्सि (चि) -कुक्षि-पुं० । कुष कसि “ओऽय्यादौ” । ८ ।
२ । १७ । इति संयुक्तस्य उ० । भापं तु न । प्रा० २ पाद ।
उदरेदेशे, तं । उदरेदेशविशेषे, औ० । व्या० । द्विद्वस्तप्रमाणं
भेदे, न० । “अय्यालीसं अंगुष्ठं कुक्षी” जं २ दक्ष० । “वा
रयणां कुक्षी” रत्निद्वयं वि० । कुक्षौ भवः अणु कौक्षः उद-
रभवे, अनु० । अय्यजवे च । वि० । क्क्षिवां क्क्षि । कुक्षिदेशे
भवः “युगादिज्यश्च” । ४ । २ । १२५ । इति वृज् । कौक्षक-
अय्यदेशजवे, वि० । वाच० ।

कुक्सि (चि) किमि-कुक्षिभि-पुं० । कुक्षिदेशोत्पत्ते ही-
न्रियजीवभेदे, प्रा० १ पद । जी० ।

कुक्सि (चि) पूर-कुक्षिपूर-पुं० । उदरपूरणं, “आगासकु-
क्षिपूरो, उमापदिसंहियामि जो कासो” । व्य० ४ उ० ।

कुक्सि (चि) वेयणा-कुक्षिनेदना-औ० । कुक्षेः शलादिवे-
दनादये, उत० १ अ० । रोगातङ्गभेदे, जी० ३ प्रति० ।

कुक्सि (चि) संजूप कुक्षिसंजुत-वि० । अपत्यं, “नियग-
कुक्षिसंजुता” निजापत्यरूपाणीत्यर्थः । विपा० १ शु० ७ अ० ।

कुक्सि (चि) संबल-कुक्षिमंबल-वि० । कुक्षायं बहिः सं-
बधामावाज्जड एव संबलं पायेयं यत्तसौ कुक्षिसंबलः । सं-
निधिनी । “अयप्रमाणसस् त्रिकवाविचसस् कुक्षिसंबल-
स्स निरभिस्तरणस्स” पा० । वृत्तिमात्रार्थेयं, य० ३ ग्रथि० ।

कुक्सि (चि) सूत्र-कुक्षिसूत्र-न० । पुं० । कुक्षौ सूत्रः ।

“प्रकुप्यति यदा कुक्षौ, बहिःप्राक्तस्य प्राक्तः ।

तदाऽस्य भोजनं वृत्तं, सोपपन्नं न पच्यते ॥१॥

उच्चसित्यामशकृता, शूलेनाऽऽहम्यते मुहुः ।
मैवाशने न शयने, तिष्ठन् समते सुखम् ॥ २ ॥
कुक्षियल इति स्वातो, वातादामसस्तुजः ॥
इति ह्युत्तोकं शूलरायमेव, बाच० । विपा० १ कु० १ अ० ।
उपा० । जी० । हा० ।

कुविस (चि) द्वार-कुक्षिधार-पुं० । बाणपात्रव्यापारविशेष-
योगिनि, हा० १ कु० १ १६ अ० । नौपार्थ्वेनियुक्तिक, हा० १
कु० ८ अ० ।

कुलगद-कुलगति-ली० । अग्रशस्त्रविशेषाद्योगतौ, कर्म० २ कर्म० ।

कुलगद-कुलगद-पुं० । कुलितो ब्रह्मः कुग्रहः । द्यौः । स्वाभिप्राये-
ण दुष्टाभिविषये, "कुम्भाहविषयिज्ञायां, अग्निष्वायान परित-
यवर्णम् ।" जी० १ अति० ।

कुगहद्विरह-कुग्रहद्विरह-पुं० । शास्त्रीयभिमिशेषशाल्यो, पञ्चा०
३ विष० । असदभिमिशेषशाल्यो, अ० ३ अति० ।

कुगादिव-कुगाहित-वि० । कुलितं ग्राहितं, द्यौः ।

कुचर-कुचर-वि० । कुलितं चरन्तीति कुचराः चौरपारदारि-
कादिषु, आचा० १ कु० ८ अ० २ कु० ३ ।

कुचिद्वयगद-कुचितिकाग्रह-पुं० । कौटिल्याचरे, यो० वि० ।

आस्थितं चैतदाचार्यै-स्त्वायेव कुचितिकाग्रह ।
शास्त्रानुसारिणस्त-क्रीडाभिमिशेषात् ॥ २४ ॥

(आस्थितं चेति) एतच्च कालातीतमतमाचार्यैः श्रीहरि-
भक्त्युत्तिरारिस्थितमश्रीकृतं कुचितिकाग्रहः कौटिल्याचरे स्था-
प्ये परिहाये, कुचितिकाग्रागर्थमित्यर्थः । शास्त्रानुसारिणस्त-
कादर्थसिद्धौ सत्त्वाभिनि गम्भ्य, नामभेदस्य संज्ञावशेषस्यानु-
पग्रहादन्विभेदान्, तत्त्वाधिसिद्धौ नाममात्रफलस्यो हि योगप्रति-
पत्तौ न तु धर्मवादेन विशेषविमर्शोऽपि । इति भाषः । तद्विदमुक्तम्-

" साधु चैतद्यतो नीत्या, शास्त्रमत्र प्रवर्तकम् ।
तथाऽभिधानभेदानु, नेवः कुचितिकाग्रहः ॥ १ ॥
विपक्षितं न युक्तोऽय-भेदगम्भीरिया हि ते ।
ययोकास्तत्पुनश्चात्र, इत्यात्रापि निरूप्यताम् ॥ २ ॥
अनयोः परिणामितं, तथाऽप्युपगमाद् भूषम् ।
अनुग्रहात् प्रवृत्तश्च, तथाऽहामेवतः स्थितम् ॥ ३ ॥
आत्मानं तत्त्वत्वात्वेन, प्रधानस्याऽपि संस्थिते ।
ईश्वरस्याऽपि सत्त्वात्वाच्च, विशेषोऽधिकृतो ज्ञेयत्वं ॥ ४ ॥
हा० १६ हा० । यो० वि० ।

कुचेल-कुचैल-वि० । कुलितं चेत्तं वक्ष्यमस्य । कुलितवक्ष्यधरे,
बाच० । जीर्णवक्ष्यपरिधाने, ह० १ उ० । " पुहजीविणो कुचे-
ला, कुचिति व चोरा चंडालादुत्तिवा " मनु० । कुचा संकुचा
इत्या यस्याः । क० । विद्वकृष्णं पाठायाम, ली० । " विहोरा-
तिष्ठा ॥ ४ । १ । ४१ । इति की० । वृ०, ली० । बाच० ।

कुचा-कुचक-पुं० । न० । कुचं स्वायं कः । कुचंश्चायं, बाच० ।
गृध्रभेदः, येन कुचकाः क्रियन्ते । आचा० १ कु० २ अ० ३ उ० ।
अस्त्ययं इति कुचं किञ् । कुचकाकापुके, वि० । पञ्चगव्ये, बाच० ।

कुचिय-कुचिक-पुं० । कुचधरे, ह० १ उ० ।

कुच-कुत्स-पुं० । कुत्सयते संसारम् । कुत्स-अच् । अग्निभेदे, त-
१४४

स्वापात्यम् अह्वयणं कौत्सः । तदपत्ये, पुं० । ली० । बहुषु तस्य
" श्रीभृगुकुत्सः ॥ १४४६१ । इति पा० लुक् कुत्साः । तदपत्येपु,
ह-वा-ल० । " पृथोद्वीरानि यथोपदिष्टाः ॥ ६ । ३ । १०६ ।
कुत्सि, वि० । बाच० । " येरस्स एं अज्जसिचचुं येरं अं-
तेवासी कुत्सगोत्तं " कट्ठ० ८ ज्ञण ।

कुच्छकुत्सिद्या-कुत्सकुक्षिका-ली० । कुत्साम् । कुक्षिकानां
व भेदुनम् " ब्रह्माद् वुन वेरमेधुनिकद्यः ॥ ४ । ३ । १२५ ॥
पाणि० । कुत्सगोत्राणां कुक्षिकगोत्राणां च लीपुंसां भे-
दुने, बाच० । " येरस्स एं अज्जसिचचुं येरं अंतवासी
कुच्छसगोत्तं " । कट्ठ० ८ ज्ञण ।

कुच्छग-कुत्सक-पुं० । वनस्पतिविशेषे, सूत्र० २ कु० २ अ० ।

कुच्छण-कुत्सन-न० । कुत्स प्राये ह्युद् । निबन्धे, कुत्सवत्तेन
करये ह्युद् । निन्दासाधनकप्ये, उपपारासपुके, वि० । बाच० ।

कोद्यन-न० । प्रतिप्रत्ये, ह० १ उ० । अङ्गुत्स्यतराणां को-
द्ये, व्य० ४ ह० ।

कुच्छपिञ्ज-कुत्सनीय-वि० । जुगुप्सास्वपदे स्थाने, ह० १ उ० ।

कुच्छन्त-देशी-वृत्तविचारायं, दे० ना० २ वर्गः ।

कुच्छा-कुत्सा-ली० । कुत्स-अ-मावे । निन्दायाच्च, बाच० ।
आवा० । जुगुप्सायाच्च, विशेष० । कर्म० ।

कुच्छिप-कुत्सित-न० । कुत्स-कर्मणि कः । कुहनामीषधौ, प्रावे
कः । निन्दायाम् न० । कर्मणि क्ते निन्दिते, वि० । बाच० । निष्ये,
पञ्चा० ७ विष० । असारि, विशो० ।

कुच्छेअअ-कौत्सेयक-पुं० । कुक्षौ वकोऽसिः । दकञ् । " वृ०-
हयादी । ८ । २ । १७ । इति कृष्णाने ऋ । कुक्षिप्रदेशे वको तल-
वारे, बाच० । प्रा० २ पाह ।

कुज-कुज-पुं० । कौ । पृथिव्यां जायते जन ङः । मङ्गले, बाच० ।
वृत्ते च । " कुजगुम्मा " । जं० २ वङ्ग० ।

कुजय-कुजय-पुं० । कुलितो जयोऽप्येति कुजयः । एतकारे, मह-
तोऽपि पूजयजस्य सङ्गिर्निवृत्तत्वादनर्थहेतुत्वाच्च कुलितस्त्व-
मिति । सूत्र० । " कुजप अपराजिप्य अहो अर्क्षोर्हि कुल्लोर्हि
हविष्यं " सूत्र० १ सु० २ अ० २ उ० ।

कुज-कुज-पुं० । ईषत् उज्जमाजं यत्र शक० । अप्रामार्गं,
वङ्गे, हृदयपृष्ठारोगे, पुं० । " हृदयं यदि वा पृष्ठमुज्जतं कमशः स-
वङ्गः । कुजो वायुयंदा कुयो-सदा तं कुजमादिशेत् ॥ इति तल्ल-
क्षणम् । वपुके, वि० । बाच० । पृष्ठद्वौ कुजयोगात् कुजत्वयुक्ते,
" गर्जे वातप्रकोपेण, दोहद्वे वाऽपमानिते । भवेत्कुजः कुणिः
पट्ट-स्यैको मयनयव वा " ॥ प्रमन० ५ सम्ब० द्वार ।

कुजाग-कुजक-पुं० । कौ । वज्र एषुल्ल शक० । अतिस्त्रुमिपुण्ये
वृक्षभेदे, बाच० । अतपत्रिकाविशेषे, हा० १ सु० ५ अ० । प्रहा० ।

कुजा-कुजा-ली० । संस्रजननस्य सैरग्रीभेदे, पादाभ्यामाक-
म्य धीक्ष्णः सुकपां चकार । बाच० । कुजप्रयोगव्याप्यां यो-
षिति, विशो० । (कुजायाः पतङ्गहचारीण्याः सेनायुक्तयो कथाव-
कथं "अणुयुगो" गद्ये प्रथमजगो २८४ पृष्ठ उक्तम्)

कुमिलविमल-कुटिलविल-न० । इतिशिक्षायाश्च, सूत्र० १
ब० ३ अ० ३ उ० ।

कुमिल्वय-देशी-कुटिले, देश० २० ३ ब० ।

कुमिल्वय-कुटीवत-वि० । कुटीचरेषु, ते च ग्रहे वर्तमाना व्य-
पगतकोभलाभमांशः अष्टाङ्कः प्रजयन्तीति । श्री० ।

कुनी-कुटी-श्री० । कुट इत् कीट् । ग्रहे, कुटिवा, सुराणामगण-
प्रत्ये च । वाच० । तत्र ग्रहे “एगस्स कुनगारस्स कुटीए साहु-
पो द्विया” आ० म० ६० ।

कुनुव-कुनुव-पुं० । न० । कुनुव अच् । पोष्यवर्गे, बाण्यवे, ल-
न्तरी, नामनि, वाच० । एजजनवर्गे, उच० १४ अ० ।

कुनुवय-कुनुवक-पुं० । वनस्पतिविशेषे, प्रका० १ १६ ।

कुडि (पृ)-कुडिम्बन्-वि० । कुडम्ब शनिः । कुडम्बयुके, ग्रह-
स्थाभेमे, कर्षके, वि० । वाच० । प्रभूतपरिचारकलोकपरिवृते
राजहरणमुक् (बन्धिका) पोषिकाविलिङ्गवारिणि चारुचक-
तिचक्रे, वृ० १ उ० ।

कुनुवसर-कुटम्बेदवर-पुं० । अवन्तीत्येव स्वनामक्याते श्रीअ-
भेदप्रतिमाभेदे, ली० ।

“इवेताम्बरेण चारण-मुनिनाऽऽचार्येण बह्मसेनेन ।

शुक्रावतारलीये, श्रीनानेयः प्रमिष्ठितो जीवाय ॥ १ ॥

कुटम्बेश्वरनाभय-देवस्थानवृत्तेजसः ।

कल्पे अत्तामि लोचने, दृष्ट्वा शासनपट्टिकाय ॥ २ ॥

पुर्वे लाटदेशे मएनमशुक्कपुत्रालाहारे शकुनिकाविहारे
स्थिताः श्रीवृद्धवाहिसुराय “येन निर्जयिते तेन तस्य शिष्येण
प्राप्त्यमिते” प्रमिष्ठो विधाय बाह्वरुणाय बह्मणपथायाते क-
र्णाटमहद्विचारकरं निर्जित्य व्रतं प्राहयाचकितरे । सैस्कन्तं कर्तुम
जानन्ति श्रीमन्मन्तीयेष्टरा गणधरा वा बदर्येमागधेनाज्ञायमकु-
र्षन् । तदेवं जल्पतस्तत्र महद् प्रायश्चित्तमापन्न, किमेतत्तथाव्रतः
कथ्यते, स्वयमेव जानन्नसि । ततो विभूषणमिव्धेऽसौ-भगवन् ।
आश्रयमाणो द्वादशवार्षिकं पाराजितं नाम प्रायश्चित्तं शसुम्ब-
वर्षिकाजोहरणादिलिङ्गः प्रकटितावधूतकपटपरिष्कारात् । प्रा-
यश्चकमुपयुक्त इति सुश्रितिराभेदितमाकर्ष्य देशान्तरप्राप्तमन-
यादिषु पयेंद्रेन्द्रादौ बर्षे श्रीमदुज्जयिन्यां कुटम्बेश्वरदेवालये
शेषासिकाकुसुमप्रमज्जितचोलपहलङ्कृतशरीरः समागत्यासां-
वके । ततो देशं कस्यान्न मगसीति लोकजल्पमाणोऽपि नाज-
ल्पत् । एवं च अनपरम्परया भूत्वा सर्वभाऽऽपूरितविश्वविश्व-
मनराङ्गित्यैकवत्सरः श्रीविक्रमादित्यदेशः समागत्य जल्पवर्ष-
व्यकार-कीर्तं लिङ्गिको-जिको-किमिते स्वभा देशो न ममस्त्वते ।
तत्स्त्वित्येवमादि वादिना-मया नमस्कृते देशे लिङ्गभेदो अ-
वतारमसीत्येव अभिष्यति । राहोच-नवतु क्रियतां ममस्कारः ।
तेनोक्तम्-श्रुयतां तर्हि । ततः पञ्चासनेन धृत्वा द्वाविधुक्कादिभि-
र्देवं स्तोतुमुपचक्रमे । तथाहि-

“स्वयंभुवं भूतसहस्रजेन-मेनेकमेकाङ्गराजलिङ्गम् ।

अष्टयकमध्याह्नविश्वलोको-मगादिमध्याह्नमपुण्यपापम्” ॥ १ ॥

इत्यादि प्रथम एव त्रेके प्रसादस्थिताय विजिजिष्णाप्राविष
शिखायै धूमवर्तिवदस्यात् । ततो जनेवंकमसिद्धये-ब्राह्मविधे-
शायीनाः काशान्निकोऽयं मगवास्तृतीयनैरासेनेन भिज्जं अस्-

सात् करिष्यति । ततस्तद्विसेज इव सतङ्कत्कारं प्रथमं ज्योतिर्नि-
र्गत्याप्रतिचक्रतोऽभ्यमानमिध्याह्नदिदेवतमावृणोति ॥ त्रिधा नि-
म्बा प्रादुरास पञ्चासनासीनः स्वयंभुमगवाङ् नामिसुतुः । सदन-
दशैकमभावनया तर्पणः पाराजितस्मोनिधिरिति विमुच्यरक्षता-
म्बराणि प्रकटीकृत्य मुक्कबलिकाङ्गाहरणादिभिर्हानि महारा-
जं चमोक्तेराशीर्वाच्योचकः बाहीन्द्रः । ततो विनयपुनस्सर-

“सुरवे सिद्धसेनाय, दूरादुच्छ्रितपाणये ।

चमैर्हान इति प्रोके, इदौ कटि मराधिपा” ॥ १ ॥

ततः प्रभूतं क्रमयित्वा द्रुपतिः स्तुतिमकार्षीत् । यथा-

“उदुम्बपूराजितसिद्धसेन-दिवाकराण्यर्चकृतप्रतिष्ठः ।

श्रीमान् कुटम्बेश्वरनाभिलुतु-देवः शिष्यायास्तु जितेहरो ना” ॥ १ ॥

ततो भगवतो मष्टश्रीदिव्यकारसुरदेवैश्चनया सज्जीर्णाचारि-
वरकन्यायितस्वानाचिरम्भक्ततया विश्रुतः सम्यक्त्वमूर्ता दे-
शविरति प्रत्यादि श्रीविक्रमादित्यः । ततश्च गोवृद्धमरुते
सांवनाप्रभृतिप्रामाण्यमेकनवति, चित्रकूटमण्डले बसानप्रभृ-
तिप्रामाण्यं चतुर्दशीति, तथा गुणदेवसीमप्रतिप्रामाण्यं चतुर्वि-
ंशतिमाहेनवासकमण्डले दैसांरुडामप्रभृतिप्रामाण्यं बद्धपञ्चाशते
श्रीकुटम्बेश्वरश्रुचनदेवाय शासनं स्वर्गमिषसाधेयमाहत् । ततः
शासनपट्टिकां श्रीमदुज्जयिन्यां संवत् १ चैत्र सुदि १ शुक्लमाह-
देशीयमहाकृपाटलिकपरमाहृतवतेताम्बरोपासकब्राह्मणनीतम-
स्तुतकात्यायनेन राजाऽलेखयत्, ततः श्रीकुटम्बेश्वर श्रुचदे-
वः प्रकटीभवति । तदिनात् प्रभृति सत्त्वान्नामिध्याकोप्येदेन
सर्वानपि अट्टाघरादीह वर्षाणिमः इवेताम्बराद् कारयित्वा
रिमुकमिध्याह्नदिदेवगुः सकाममिषयवन्ती जैनसुद्राह्मितां चकार-
 । ततः परितुष्टैः श्रीसिद्धसेनसुरिभिरमिध्यायै वसुधाधवा-
 “पुण्ये वाससहस्ते, सयमिदं बहिराग्निं नवनवपरकालिप ।
दोही कुमरनिर्यां, तुह विक्रमराय । सारिच्छो” ॥ १ ॥

इत्थं क्वापि सर्वजगत्पूजतां चोपगतः श्रीकुटम्बेश्वरो
युगादिदेव इति ।

“कुटम्बेश्वरदेवस्य, कल्पमेतं यथाकृतम् ।

कविर रत्नार्चकः, श्रीजिनप्रभसूरयः” ॥ १ ॥ ली० ४६ कल्प- ।

कुनुजग-कुनुजक-पुं० । जलमण्डकः, “कुटुम्बो जलमन्मूषो
भरणति” नि० बृ० ३ उ० ।

कुनुकायारिय-कुनुकाचार्य-पुं० । स्वनामक्याते दार्शनिकप-
रिन्दते, अने० ३ अ० ६ ।

कुनुली-कुटिका-श्री० । अल्पकुल्याम्, “एककुडुर्वा पंचादि क-
ली, तदे पंचादि वि ज्ञमंस्तुत्र बुद्धी” ॥ प्रा० ४ पाद ।

कुह-कुह्य-न० । “कुह” कार्कश्ये एषत् । कौतेरन्ध्याऽवक, कुणां-
गमश्च ह्युज्ज्वलवत्सः । वाच० । प्राकृते-“अघो मनयाय”
७ । १ । ७८ । इति बहुक । प्रा ३ पाद । “गोपादयः” ॥ ७ ।

२ । १७४ । इति वा निपातः । प्रा० २ पाद । स्त्रियमदादिमिर्मिते,
बृ० २ उ० । पाषाणरचिते, उच० १६ अ० । चटिकाविरचिते,
उच० ३ अ० । मिश्रशब्दार्थे, बृ० २२ अ० । अ० । “कुहा
सा भासा कुहं गिह” नि० बृ० ७ उ० । विलेपने, कौटुहलं,
स्वार्थे के जितौ, वाच० ।

कुवुतर-कुल्यान्तर-न० । ऊनचमने, “कुवुतरपुण्यकीर्तिप्रम-
जीव” । इति कुडवास्तरं पञ्चमब्रह्मवर्धविषयः । आब० ४ अ० ।

यन्मातरस्येऽपि कुम्भावी दृश्यन्थोः सुरतादिस्यः ब्रूते
तस्यायः । व० ३ अ० । प्र० ॥

कुड-कुठ-पुं० । कुठं क्षेत्रेण यज्ये कर्मणि कः । "को डः" । ॥ १ ।
११६ । इति उच्य डः । प्रा० १ पाद । वृत्ते, वाच० ।

कुडार-कुडार-पुं० । क्री० । कुड करणे आरब्ध् । "जो डः" । ॥ ८ ।
१ । १११ । इति उच्य डः । प्रा० १ पाद । परशी, अजु० । श्रोत्रे
गौरा० क्री० । वाच० । परयु-पर्यु-स्थितिपर्यायाः । वाच० ।

कुडाल-कुडार-पुं० । क्री० । कुडारयोःकार्यं, अजु० ।

कुण-कु-धा० । करणे "कुणे कुणः" । ॥ ४ । ६५ । कुणेः कुण इत्या-
देशो वा भवति । "व्यञ्जनाद्भवन्ते" । ॥ ८ । ४ । २३७ ।
इत्यनेकारः । प्रा० ४ पाद । कुणह, करर, करोति ।

कुण्यंत-कुर्नुत-त्रि० । विधत्ति, जी० १ प्रति० ।

कुण्यक्-कुण्यक-पुं० । कुण्यकभस्परतिभेदे, प्रह्ला० १ पद । आचा० ।

कुणमायु-कुणवत्-त्रि० । विधत्ति, "पुढवाभ्याणाद्वाच्यं
कुणमाये सवले" । आच० ४ अ० । आचा० ।

कुणव-कुणप-पुं० । कण-कपन् संप्र० । "पो वः" । ॥ ८ । १ ।
२३१ । इति एव्य वः । प्रा० १ पाद । त्यकप्राणे, श्रुतदेहे, शबे,
पूतिगन्धे, अन्नभेदे, वाच० ।

कुणाल-कुणाल-पुं० । अंगिकसुतकोणिकसुतोदायिपद्मेदित-
भवान्वपद्मेः कृतककुसुतसुतविन्दुसारसुताशोकभीसुते, कल्प० ।

यस्य पुत्रः सम्प्रतिनामा परमाहोतोऽभूत् । कल्प० ८ स्रज ।
तस्याधोऽतरे कथामन्त्रं वेदम्-पाटलीपुत्रनामान-
गरे मौर्यवंशसमुद्भवोऽशोकभीर्नाम भूपालः । तस्य जै-
कस्या राज्ञ्याः कुणालनामा तनयः समुत्पन्नः । तस्य
व ह्युक्ते ब्रह्मयिनी नगरी नरपतिना प्रहता । ततश्च
सातिरेकावधारिके नस्मिन् कुमारे जेयवादेक्येनागव्य अशो-
कभीराज्ञाय निवेदितम्, यथा-यतावति वयसि वर्जने सुध-
मपुत्रः । ततश्चागतपुरोपधिनेन भूपतिना स्वहस्तेनैव लिखितः कु-
मारपत्र लेखः । तस्य तत्र वेदमन्त्रेण-यथादानीमधीयतां कुमारः ।
तं च लेखमसंबतितमेव मुक्त्वा शरीरभित्तोर्यमुत्पिठतो नरना-
थः । ततश्चैकया राज्ञ्या शुद्धाया वाचितोऽसी लेखः । चिन्तितं च
यथा-आमापि विद्यते पुत्रः, केवलं लघुरसी, महाबल कुणालः,
तनस्तस्मिन् राज्ययोम्यतां विभ्रति न मदीयपुत्रस्य राज्याऽऽवा-
सितः, ततस्तथा करोमि यथा कुणालो राज्यस्याऽधोम्ये भवति, अव-
यसरज्ज्यायम् । इति विचिन्त्य निधिवनाद्रीकृतया इतस्थितनय-
नाञ्जनशलाकायाऽकारस्योपरि प्रहृष्टो विन्दुः । जातं च ततो 'मन्धी-
यतां कुमारः' । ततस्तथैव राज्ञ्या मुक्तस्तत्रैव प्रवेशे लेखः । राज्ञापि
कथमपि पुनरवाचितं यव संबतितोऽसी । गतश्च कुमारसमीपय ।
अथधारितक केनापि नियोगिना, अमकतश्च विरुद्ध इति मत्वा
न वाचितः । कुमारनिर्देशे न वाचितः । ततो विहातलेकार्येन
शोकं कुमारये-मौर्यवंशोत्तराणामस्माकमाहो भुवनेऽपि न
कश्चिद् धारयति, ततः किमहमेव तातस्याहं लहयिष्यामि ?
न भवत्येवैनदिशुक्त्वा तातय एवागमितोऽसी लोहाशलाका शुद्धा-
या मुक्तद्वाराये सर्वस्मिन्नपि परिजने निवारयमिहान्ते अ-
किणी, आनन्दायः । ततो विहातसमस्तैतद्व्यतिकरो राजा
महावंतं वेदं विधाय कु हाव्योऽपिनीमुत्सारयौचितं किमप्यन्व-

ग्राममात्रं दत्तवान् । तत्र च स्थितेन कुणालकुमारेण शिक्षिता प्रक-
रन्वती मीतकला । पुत्रकाम्यदा तस्य समुत्पन्नः । ततस्तदाभ्या-
वासिनिमित्तं गतः पाटलीपुत्रं नगरं कुणालः । समासितस्त्रातो-
व तन्नगरनिवासी समस्तोऽपि शोकस्तेन गीतकवया । गता
च तत्प्रसिद्धिः । भूपालान्तिकं नीतश्चासी । तत्र कृतं च यवनि-
कान्तरे तेन नीतमतीवाऽऽधिकसिद्धजगद् भूयिणीपतिः-वाचस्प-
थोः । प्रचक्ष्वाणि तत्र समीहितम् । ततः पठितं कुणालेन-

बंदयुत्तपुत्रो उ, विन्दुसारस्स नजुओ ।

असोमसिरीयो पुत्तो, अंधो जायड काणणि ॥ ८६२ ॥

अस्वाऽयं आचार्यः-पाटलीपुत्रनगरे आणक्यप्रतिष्ठितो मौर्यः
प्रथमं किल चन्द्रगुप्तो राजा बभूव । तनस्तपुत्रो विन्दुसारः
समदूतः । तदनन्तरं तु नपुत्रोऽशोकभीर्जातः । तस्य आधोऽसी
कुणालः पुत्रः । एवं च तस्य चन्द्रगुप्तस्य प्रथमः विन्दुसारस्य तु
नपुत्रः पौत्रः, अशोकभीरूपतेस्तु पुत्रः, 'काकणि' कृत्रिमप्रायया
राज्यं वाचत इति । ततो यवनिकापगमं कारयित्वा कश्चित्-
कौतुकेन राज्ञा सविशेषं वृष्टः सर्वमपि स्वव्यतिकरं कुणालः
कथयामास । ततः भूयिणीपतिना वृष्टः-अन्वस्त्वं राज्येन किं क-
रिष्यसि ? तेन प्रोक्तम्-वेदः । मम राज्याहं पुत्र जप्यभो वर्जते । रा-
ज्ञा प्रोक्तम्-कदा ? कुणालः प्राह-सम्प्रति । तत् सम्प्रतिरित्येव
तस्य नाम प्रतिष्ठितम् । राज्यं च तस्मै प्रदत्तमिति । तदेवं यथेहा-
कारस्थाप्येकताप्यऽधिकं विन्दुः-अन्वस्त्वं कुमारास्व मेजापायो जा-
तः तथा सुत्रेऽपि विन्दाद्याधिक्याह्वानं समाप्या सद्यो नर्ध-
संभव इति जावयौ यमिना । ८६२ । विज्ञो ॥ ४० । आचार्योत्तिनर्ध-
सत्कजवन्तमिन्नस्य स्नातरि, आच० ४ अ० । 'पक्षिदि' शब्दे कथा)

कुणालनगर-कुणालनगर-न० । उच्चयिष्याम, "आसी कुणा-

लनगरे रायनमिण वसमण्णासां ।" कुणालनगरे उच्चयिष्यामि-

त्यर्थः । संधा० ।

कुणाला-कुणाला-क्री० । स्वनामकथातार्यं नगर्याम, "काशकथं

नरकावासं, संजायेते स्म नारको । कुणालाया विनाशस्य, काशद्व

वर्षे ब्रयोद्देशः । आ० क० । आ० म० । येरावतीनाम नदी कुणालाया

नगर्याः समीपे जङ्गलप्रमाणेनोद्भवति, वृ० ४ उ० । ग० ।

उत्तरस्यां दिशं आर्येजनवन्दे, वृ० १ उ० । यत्र अवस्ती

नगरी । प्रब० २७४ द्वार । स्था० । "तथै काशेण कुणाला ना-

म उणवप होत्था तथं न रप्यी णामं राया होत्था" ॥ ह्रा० १

वृ० ८ अ० । स्था० ।

कुणि-कुणि-पुं० । कुण-इत् । तुण्डवृत्ते, वाच० । ग्रांथानन्दो-

वाद् हस्वैकपादे न्यूनेकपाणौ कुरदे, प्रब० ५ संब० द्वार ।

आचा० । पाद्विकल, वृ० १ उ० ।

कुणिआ-पैरी-कृत्तविषयार्थं, दे० ना० २ वर्ग ।

कुथिम-कुणप-न० । पुं० । मांसे, स्था० ४ ग० ४ अ० । उपा० ।

क्री० । व्य० । पि० । सूत्र० । शबे, तदुसे वसादी, प्र० ७ श०

६ अ० । अजु० । प्रब० । "ते दुडिगंथं कल्लेण य फासे,

कम्भोचणा कुथिमे आषसंति पि" । कुथिमे दधिराधाकुले । सूत्र०

१ वृ० ५ अ० १ उ० । ह्री० । मांसप्रीतिधिरपुत्रपूयःप्रतिफल-

कम्भोचकुले सवामेभ्याचमे बीमस्सदृशेन दाहारावाक्येन कटं

मा तावदित्यादिमावधिरित्तिगन्तरासे परमाधमे नरका-

वासे, सूत्र० १ वृ० ५ अ० १ उ० ।

कुष्मिन्नाहार-कुष्माहार-पुं० । कर्मधारयसमासः । मांसमोज-
ने, अ० ८ श० ६ उ० । कुष्पः शब्दस्त्रयोऽपि वशादिः कुष्प-
यः, तद्भाहारः । कुतकभक्तेः, अ० ७ श० ६ उ० । जं० ।

कुतक-कुतर्क-पुं० । कुयुक्ती, अष्ट० १६ अष्ट० ।

अथ कुतर्कव्यापिशिक्षा-

जीवमानेऽत्र राष्ट्रीय, चमूचरपास्त्रिचदः ।

निषर्चते स्वतः शीर्षे, कुतर्कविषयग्रहः ॥ १ ॥

(जीवमान इति) जीवमानेऽत्रावेष्टासंश्लेषयेद् बहुमिध्या-
त्वनिबन्धनं पञ्चवादिशब्दाख्यं स्वतः पञ्चानेवापरोपदेशो-
न शीर्षम्, कुतर्क एव विषयग्रहो दृष्टपायहेतुत्वेन कूरग्रहः,
कुतर्कस्य विषयग्रहः कुटिलावेष्टाकपो विनिवर्तते । रात्रिं क्षीय-
यमान इव चमूचरपरिचरः ॥ १ ॥

शमाऽऽरामान्नञ्जाला, हिमानी हानपक्वज्ज् ।

अच्छास्त्रयं स्मयोद्भासः, कुतर्कः सुनयार्गला ॥ २ ॥

कुतर्केऽनिनिवेशस्तर्ह, न युक्तो मुक्तिभिच्छताम् ।

युक्तः पुनः क्षुते शीले, समाधौ गुरुचेतसाम् ॥ ३ ॥

तर्कं च योगमार्गकै-स्तयोर्निर्भूतकल्पैः ।

जाविष्योर्गहितायोर्धे-र्मोददीपसमं वषः ॥ ४ ॥

बादादिव मतिवादीश्च, वदन्तो निर्विर्तोस्तथा ।

तत्त्वान्ते नैव गच्छन्ति, तिर्यपीकवद् गवौ ॥ ५ ॥

विकल्पकहपनाशिर्धे, प्रायोऽविद्याविनिर्मितम् ।

तद्योजनमयश्चान्, कुतर्कः किमनेन तत् ॥ ६ ॥

शमेति श्वकः ॥ २ ॥ (कुतर्केति) क्षुते श्वाम्ने, शीले परको-
हविर्गतिस्त्रयं, समाधौ ध्यानपक्वज्ज् ॥ ३ ॥ (तर्कं चेति)
तर्कं च निकृष्टं पुनर्योगमार्गकैरप्यात्मविज्ञिः पतञ्जलिप्र-
तिज्ञिस्तपसा निर्भूतकल्पैः प्रथमप्रधानेन तपसा क्षीणमागी-
तुसारिभोषवायकमोहनैर्मविष्योगिगहिना च भविष्यद्विवाद्-
बहुप्रकलिकालयोगिगहितायं, उभैरत्यर्थः, मोहदीपसमं मोहा-
न्धकारप्रदीपस्थानीयं, वषो बन्धनम् ॥ ४ ॥ (बादादिकेचित्) बा-
द ईश्वरं पुनर्पतञ्जला प्रतिवादीश्च परोपन्यस्तपसप्रतिपन्नकल्पान्,
वदन्तो ह्युपायः, निश्चिन्ताम् अस्ति कलिकास्तिनाद्विहत्वात्मासनि-
रासेन । तथा तेन प्रकारेण तत्तच्छास्त्रप्रसिद्धेन सर्वेऽपि वरीमनो
मुमुक्षुऽपि, तत्त्वान्मात्मादित्तत्त्वप्रसिद्धिर्कप, न नैव, गच्छन्ति
प्रतिपद्यन्ते, तिर्यपीकवत्सिलयीलक इव निरुद्धाऽऽक्रिस्तचार-
स्तिस्त्रयश्चाहमपरः । यथा ह्यहं नित्यं ब्रह्मस्यप्रतिनिरुद्धकल्पना
न तत्परिमाणमवबुध्यते, एवमेतेऽपि बादिनः स्वपक्ताजिनिवे-
शपात्राः विविधं वदन्तोऽपि मोक्षप्रदानत्वे प्रतिपद्यन्त इति ॥ ५ ॥
(विकल्पेति) विकल्पाः शब्दविकल्पा अर्थविकल्पाश्च, तेषां कल्प-
नादपि हिरण्यं, प्रायो बाह्येनाऽविद्याविनिर्मितं ज्ञानावरणीया-
दिकर्मसंपकजनिर्त, तद्योजनमयस्तेदकधारामा चान् कुतर्क-
स्तात्किमनेन मुमुक्षुणाः, दुष्टकारणप्रमत्तत्वे सत्कार्यहेतुत्वात् ॥ ६ ॥

जातिप्राप्य बाध्योऽर्थं, पृक्तान्यविकल्पनात् ।

हस्ती हन्तीति वचने, प्राप्ताप्राप्तविकल्पनात् ॥ ७ ॥

स्वभावोच्चरपर्यन्त एषोऽत्रापि च तत्त्वतः ।

१५६

मार्गगृहगङ्गानगम्यस्व-मन्मथाऽग्नेन कल्पमात् ॥ ८ ॥

(जातिप्राप्येति) जातिप्राप्यश्च रूपमात्मककल्पश्च, बाध्यः
प्रतीतिकलाम्भयार्थं कुतर्कः । प्रकृतान्तरात्प्राप्तं बाधविरक्त-
कलाऽप्येवजनस्व त्रसंश्लेषस्य विकल्पनात्, हस्ती हन्तीति व-
चने हस्त्याकन्देनेके प्राप्ताप्राप्तविकल्पवैधायिकज्ञानस्य, यथा
ह्यपरिग्रहं वक्तारं प्रति-किमर्थं हस्ती प्राप्ताप्राप्तव्यस्तुतामासम् ।
माये स्वमयि व्याप्यादयेत्यर्थं च जगत्प्रसिद्धिं किञ्चिदप्यर्थं ह-
स्तिना घृहीतो निवर्तते रूपमपि मोक्षितः, तथा तथ्याविप्रतिक-
ल्पकारी तत्तद्गतोऽन्यथाऽपि कुतर्कहस्तिना घृहीतः सद्गुरुप्र-
त्येकैव मोक्षयति ॥ ७ ॥ (स्वभावेऽपि) एव कुतर्कः स्वभा-
वोच्चरपर्यन्तः, अत्र च "वस्तुस्वभावादिस्तरं बाध्यम्" इति ब्रह्म-
नात् । अत्रापि च स्वभावोच्चारणगृहगङ्गानगम्यस्व ज्ञानमयस्व
तत्त्वतः अन्यथा कस्तुत्यैकेन बादिना स्वभावस्य (अन्यथान्तरा-
कल्पनात् ॥ ८ ॥

तथाहि-

अपां दाहस्त्वान्तत्वे, दर्शिते दहनान्तिके ।

निपूकृष्टेऽप्ययस्कान्ते, स्वार्थशक्तेः किमुचरम् ॥ ९ ॥

दृष्टान्तपालसौलज्या-त्तदयं केन बाध्यताम् ।

स्वभाववाचने नात्, कल्पनागौरवादिकम् ॥ १० ॥

(अपामिति) अपां शैत्यस्वभाववशादिनं प्रत्यपं दहनान्ति-
के दाहस्वभावत्वे दर्शितेऽप्ययस्कान्तिरप्यपरिहाराद् विप्रकृष्टेऽप्य-
यस्कान्ते स्वाधेशकैर्होदाकपणशक्तेर्विकल्पेण मायव्याप्रयोजक-
त्वान् किमुचरम् ॥ ९ ॥ अन्यथायादिनः स्वभावव्याप्येन्युपायं यथा-
विशेषव्यापिनिगमात् । तदुक्तम्-

" अतोऽग्निः ज्ञेयस्यस्य, सन्निधौ दहतीति च ।

अग्निप्रसन्निधौ तस्या-भावेदित्युदिते तयोः ॥ १ ॥

कौशपाणाहने शानो-पायो नास्त्यत्र युक्तितः ।

विप्रकृष्टेऽप्ययस्कान्ते, स्वार्थकृद् दृश्यते यतः " ॥ २ ॥

(दृष्टान्तेति) दृष्टान्तमात्रस्य सौहृदमासत्तत्त्वव्यवस्था स-
न्नायविकल्पकः कुतर्कः केन बाध्यताम् । अग्निप्रसन्निधौ दाह-
स्वभावत्वे कल्पनागौरवं बाधकं ध्यादित्यत आह-स्वभावव्यो-
पपत्तिरित्यस्य बाधने कदरानागौरवादिं नालं न समर्थं, कल्प-
नासद्भावेनापि स्वभावस्याप्यथाकृतमनुमाक्यत्वात् । अत एव न क-
ल्पनालाघवेनापि स्वभावान्तरं कल्पयितुं शक्यमिति दृष्टव्यम् ।
अथ स्वस्य ज्ञातोऽजानान्तुको धर्मो नियतकारणवादिरप्य एव,
स च कल्पनालाघवज्ञानेन दृष्टान्ते, अन्यथा घृहीतश्च कल्पनागी-
रवज्ञानेन त्यज्यतेऽपि ति बेजःगौरवेऽपि अग्रमार्गित्वस्य पुन-
रिहत्वात्मागौरविकल्पश्च गौरवादिरप्यहोपव्यादिति दिक् ॥ १० ॥

दिक्चरुस्त्वविज्ञान-निर्दर्शनवतोऽत्यतः ।

धिपां निरात्मन्वन्तान्, कुतर्कः साधयत्यपि ॥ ११ ॥

तत् कुतर्कं पर्याप्तं-प्रसमज्जसकारिणा ।

प्रतीज्जियार्थेऽस्त्रियं नावकाशोऽस्य कुञ्चित् ॥ १२ ॥

(श्रिचन्द्र इति) श्रिचन्द्रस्त्वविज्ञाने एव निर्दर्शने उदाहरण-
मात्रे तद्वत्तादुत्थितः कुतर्कः धिपां स्वैकज्ञानानां निरात्मन्वन्ता-
मतीकविषयकमपि स्वाधयति ॥ ११ ॥ (तदिति) तत्तत्स्वज्ञा-
कारिणा प्रतीतिवाधितार्थेऽस्त्रियं नावकाशोऽस्य पर्याप्तं कुतर्कं, अ-

तीन्द्रियार्थानां चर्मार्थानां लिङ्गार्थं नास्य कुतर्कस्य कुत्रचिद्व-
काशः ॥ १५ ॥

शास्त्रस्यैवाऽवकाशोऽत्र, कुतर्काग्रहतस्ततः ।

शीलवान् योगवानपि, अक्षावस्तत्त्वविद् ज्ञेयः ॥१३॥

तत्रतः शास्त्रजेदम्, न शास्त्रीणामजेदतः ।

योहस्तदधिमुक्तीनां, तज्ज्ञेदाश्रयणं ततः ॥ १४ ॥

[illegible]

सर्वज्ञो मुख्य एकस्तत्-प्रतिपत्तिश्च यावताम् ।

सर्वेऽपि ते तमापन्नाः, मुख्यं सामान्यतो बुधाः ॥ १५ ॥

न ज्ञायते विशेषस्तु, सर्वथाऽसर्वदर्शिभिः ।

अतो न ते तमापन्नाः, विशिष्य क्षुवि केचन ॥ १६ ॥

(सर्वज्ञ इति) सर्वज्ञो मुख्यस्तात्त्विकाराधनाविषय एकः, सर्वज्ञ-
स्वात्त्वाविशेषात् । तत्कथम्—“सर्वज्ञो नाम यः कश्चित्, धारमायि-
क एव हि । स एव एक सर्वज्ञः, यस्मिन्नेदं प्रीतिं तबतः” ॥१३॥ तत्र-
प्रतीतिः सर्वज्ञजन्मव्यपन्नतां तत्सर्वज्ञत्वान्नाम ते सर्वज्ञत्व-
विभूतां सर्वज्ञं मुख्यं सामान्यतो विशेषाभिधेयं प्रव्याख्याया आ-
भिता, प्रितिसिद्धितुगन्तुव्यवस्थेन प्रतिपन्नसंस्तुतः सर्वज्ञविषयक-
वृत्त्यं मुख्यप्राप्त्यन्तान्तेन तस्या अकिंचन। यद्येकः “प्रति-
पत्तिस्तत्त्वस्य, सामान्येभ्यै यावताम् । ते सर्वेऽपि तमापन्नाः
इति व्याप्यतिः परा” ॥ १॥१४॥ (नैति) विशेषस्तु सर्वज्ञा-
नादित्यनेमेतु सर्वज्ञेवांशित्युक्तयः, सर्वथा सर्वैः प्रकृतेः, न
ज्ञाप्यते अतो न ते सर्वज्ञाभ्युपगन्तारसं सर्वज्ञमापणा आभिता,
“सर्विधेयं हृदि पुत्रिण्यां कथम् । तत्कथम्—“विशेषस्तु पुत्रस्तस्य,
कारुण्येनासर्ववर्द्धनिभिः । सर्वेन ज्ञाप्यते तेन, तमापन्नं न कथम्”
॥ १॥ १५॥

अतः सामान्यप्रतिपत्त्यंशेन सर्वयोगिषु परिशिष्टा
तुल्यतैव भावनीयेत्याह-

सर्वज्ञप्रतिपक्ष्यं-माभित्याऽमज्ञया धिया ।

निर्व्याजं तद्व्यता जाव्या, सर्वतन्त्रेषु योगिनाम् ॥ १७ ॥

अथान्तरभेदस्तु सामान्याविरोधीत्याह-

वराऽसखादिभेदोऽपि, तदभृत्यत्वं निहन्ति न ।

एको नामादिभेदेन, भिक्षाचारेष्वपि प्रज्ञः ॥ १८ ॥

(सर्वहेति) सर्वहे प्रतिपाद्येष्टमाश्रित्य, प्रमत्तया राग-
द्वेषमन्तरितया विद्या बुद्ध्या निष्कामाभिव्यक्तिं सर्व-
लोकसाक्षनपराया नुत्पत्ता आम्बा, सर्वस्यैव सर्वस्यैवैव यो-
गिनिर्मुक्तपराया न तुल्यम् । तस्मात्तानां योऽयं न-मस्तुतेति वि-
दिति । निष्ठायां नुत्पत्त्य एवासीत्, तेनाग्रेव हीमता ॥११॥७॥
(कूरेति) दृष्टाऽऽत्मसाक्षादेवमुत्पन्नं तद्वृत्तत्वं सर्वलोकप्राप्तत्वं
न निमित्तियत्कस्य राज्ञो नाभाविद्याप्रतिपादिकृतमप्रियं यत्कृत्य-
त्वादेवोपेत्य प्रकृतोपपत्तेः । निष्ठाकारेणैव तथाकारजैरेव
नाभाविद्याप्राप्तयेवैव योगिभ्यु नामन्नाम्भैर्वादिस्काङ्क्षादीर्णं
भवेन यत्कः प्रभुत्वस्यापि । तदुक्तम् ।

“यथैवैकस्य नृपते-बैहवोऽपि समाश्रिताः ।

दूरासज्जादिभेदेष्वपि, तद्वभूत्याः सर्व एव ते ॥ १ ॥

सर्वेकृतत्वाभश्न, तथा सर्वेकृषादिनः ।

सर्वे तत्तत्त्वगा हेयाः, भिन्नाचारस्थिता अपि ॥३॥

न भद्र एव तत्त्विनः, सर्वज्ञानः महात्मनाम् ।

तयो नामोद्भवोऽयं, मान्यतः सन्महात्माः ॥३॥ ६८ ॥

द्वेषु योगशास्त्रेषु, चित्राचित्रविज्ञागतः ।

नक्तिवणेनमप्येवं, युज्यत तदजदतः ॥ १९ ॥

संसारिषु हि देवेषु, भक्तिस्तत्कायगाभिनाम् ।

तदतीते पुनस्तत्र, तदतः ताथेयायिनाम् ॥ ५० ॥

(देवोत्पत्ति) देवमिष्टानिष्टमृषाभजन्तं पशुं न ददन्ति तः तत्पुत्रः सर्वहा-
मेदात्, योगशास्त्रेषु सौषाग्यसव्यस्थितशास्त्रेषु देवेषु लोकपालस-
मुपादिषु विशाचित्रविभागतो भक्तिवर्धनं युज्यते । तत्तुल्यम्-
"विशाचित्रविभागो यथा देवेषु वर्धमानः । तस्योपादिषु पशु-
षु, ततोऽप्येवमिष्टं हिंसयाम" ॥२१॥१॥ (संसारिचरित्रि) संसा-
रिचि द्वे देवेषु लोकपालादिषु तस्यः सखा सत्त्वययामिन्नं संसा-
रिचिदेवकपालमिन्नात्, तद्वतीते पुनः संसारिचिर्देवः नु तन्मे तद्व-
तीताथययामिन्नं संसारोत्तमार्गमिन्नात् योमिन्नं भुङ्क्ते ॥ २० ॥

चित्रा चाद्येषु तद्भाग-तदन्यद्देवमङ्गता ।

अचित्रा चरमे त्वेषा, शमसाराऽखिलैव हि ॥ ५१ ॥

इष्टापूर्त्तानि कर्माणि, लोके चित्राऽभिसन्धितः ।

फलं चित्रं प्रयच्छन्ति, तथाबुद्ध्यादिभेदतः ॥ २२ ॥

(विष्वा वेति) विष्वा च नावाप्रकारा च, प्राधेयुः सांसारिकेषु देवेषु तादागतदन्त्येष्ट्याभ्यां स्वार्थं। एतेव तावतागामीनेष्टेष्ट्याभ्यां सङ्गता युक्ता, मोक्षार्जनस्यैव। अविष्वा एकाकारा च परमेतु तत्तरीतेतु, एषा अकिं, गुणसारा इमप्रधानाभिस्तैलेव हि तस्मिंसेष्टा-
नवादिभिः। १२॥ (इष्टापूर्वमिति) इष्टापूर्वमिति कथयितुं ह्येकं विष्वाभिसेलान्तिः। सांसारिकदेवकामादित्तविष्वाभ्यवसायानु-
सृष्टनभ्यायिमात्रगणयिद्विष्वात्, तथा बुद्ध्यादीनां बहवमाणाह-
ङ्गानां मेष्टः फलं चिन्तामाकर्षयेवच्छन्ति, विजिज्ञानां नगरा-
नामिव विजिज्ञानां संसारविषयव्यवसायानां प्रत्यक्षवसायस्यानु-
द्यावस्यमिद्विष्वादिभेदेन विजिज्ञानात्। तत्तु कम्—

“संसारिणां हि देवानां, यस्माच्छिवायनेकभा

स्थित्यैश्वर्यप्रभावाशौ, स्थानानि प्रतिशासनम् ॥ १ ॥

तच्चस्मात्साधनोपायो, नियमाधिष्ठित एव हि ।

व भिन्ननगराणां स्या-दक वल्म कदाचन" ॥ २ ॥ २२ ॥

न युज्यते प्रतिक्रियाः, सामान्यस्वस्वसि सत् स्वतात्त्विकः ।

आप्यापवाहस्तु पुनः-किञ्चिद्वैषम्योक्तं मतः ॥ ४ ॥

कुतश्चादि च नो सत्ये, आचष्टे आचष्टः कथितः ।

निश्चितं सारवचनैः किं नु कर्त्तव्यकृतस्य ॥ ५ ॥ ३९ ॥

तत्सामान्यैर्हावचनमनुक्तस्यैव प्रवर्तनीयं, न तु तद्विधितव्यत्वात्-
मानाद्यास्त्वस्या रथेयं, तदनुसारिणस्तस्याव्यवस्थिततादि-
त्यत्र ननु द्विरवचनमनुक्तव्याह-

यत्नेनानुभूतिर्यस्यैः कुशलेरनुभूतिः ।

अनियुक्तैरन्यै-रन्य एवोपपद्यते ॥ ३० ॥

(यत्नेनेति) यत्नेनासिद्धत्वादिकोषनिरासप्रत्यासौनानुमितो-
ऽन्यथैः कुशलेष्वनित्यवैकैरनुभूतिभिः अतियुक्तैरन्यै-
र्वास्यात्वादिसुखशोकव्युत्पत्तिकैरन्यैरन्यैर्वासासिद्धत्वादिनिर्वाचोप-
पद्यते ॥ ३० ॥

अभ्युपगमाह-

ज्ञायेरन् हेतुवादेन पदार्थाः यद्यतीन्द्रियाः ।

कौशलेनातवता प्राज्ञैः कृतः स्याद्येषु निश्चयः ॥ ३१ ॥

तत् कुतर्कप्रहस्त्याज्योः ददता दृष्टिमागमे ।

माथो धर्मा अपि स्याज्याः परमानन्दसंपदि ॥ ३२ ॥

(ज्ञायेरन्) हेतुवादेनानुमानवादेन, यदि धर्मादिष्वपि प-
दार्थाः पदार्थाः ज्ञायेरन् तदा यदायता कालेन प्राज्ञैस्तार्किकैः,
तेषु धर्मादिष्वपि पदार्थेषु, निश्चयः कृतः स्यात् उत्तरोत्तरत-
र्कापेक्षया ॥ ३१ ॥

(तदिति) तत्तस्मात् कुतर्कप्रहः शुभ्रकर्त्ताभिनिवेशत्वाज्यो-
दृष्टिमागमे ददता । परमानन्दसंपदि माकुलसंपत्तौ प्रायो
धर्मा अपि ज्ञायोपलभिकाः सामान्यद्वयस्याज्याः, ततः कुतर्कप्र-
हः लुप्ततां स्याज्यं यच्च, कथं चिदपि ग्रहस्यासङ्गात्तुष्टानप्रतिपत्ति-
त्वेनाभिप्रेत्यादिनिर्वाचः । ज्ञापिकव्यवच्छेदार्थं प्रायोग्रहणम् ।
तद्विदुःकुतर्क-

" न चैतदेवं यत्तस्मा-च्छुभ्रकर्त्तकप्रहो महात् ।

मिथ्याभिमानहेतुत्वात्, स्याज्यं यच्च मुमुक्षुभिः ॥ ३३ ॥

ग्रहः सर्वेषु तत्त्वेन, मुमुक्षुमात्रसङ्गतः ।

मुमुक्षो धर्मा अपि प्रायः-स्यज्याः किमेतन् तत् ॥ ३४ ॥ ३२ ॥

इति ॥ ३३ ॥ ३३ ॥

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । शुभ्रकर्त्ताभिनिवेशे, ३३ ॥ ३३ ॥

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुतर्कप्रह-कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० । कुतर्कप्रह-पुं० ।

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । पात्रादिमकानामात्मैवे आग-
मधिके, तच्छेदोऽनुष्ठाने च । ३३ ॥ १ ॥ ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । दिगम्बरद्वी पात्रादिनि, ३० ॥ २ ॥
अधि० ।

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । चरकादिष्वे, ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

कुत्तिसम्बन्ध-कुत्तिसम्बन्ध-पुं० । ३० ॥ ३० ॥

आक्रास सतसहस्रं, उत्तमपुरिस्ताण त्वथी ठ ॥

प्राकृतपुरवाणां प्रमज्जतात्पुत्रिः कुत्रिकापणस्तकः पञ्चकः पञ्चक-
पकमूल्यो जयति, इत्यादीनामिति-आश्लेषितार्थबाह्यादीनां मध्य-
मपुरवाणां साहस्रः सहस्रमूल्य उपधिः, उत्तमपुरवाणां चकव-
र्निमाएकलिकमभूतीनामुपधिः शतसहस्रमूल्यो भवति । पतञ्ज मू-
ल्यमानं ज्ञापयतोऽयम् । उत्कर्षतः पुनस्तथापामप्यविय-
त्तम् । अथ पञ्चकं ज्ञापयं, सहस्रं मध्यमं, शतसहस्रमुत्कर्षम् ।

कथं पुनरेकस्थापि रजोहरणादिबस्तुन कथं विचित्रं
मूल्यं प्रयतीत्युच्यते-

विक्रितं जया प-पण्डो रयाणस्स तविहं मुञ्चं ।

कायगमास्रं तदा, कुत्तियमुञ्चस्स णिक्कं ति ॥

यथा तस्मै मरकतपरागारगोद्विजितं प्राप्य प्रतीत्य तद्धिं
मूल्यं जयति, यद्यहो मुप्यः प्रबुद्धो वा विक्रिता तादृशमेव स्व-
यं बहु वा मूल्यं जयतीति भावः । एवं कायकं प्राक्कमासाय
कुत्रिकापणे आकृतमूल्यस्य निष्कं परिमाणं भवति, न प्रतिनियतं
किमपीति प्रावः । इति शब्दस्वरूपपर्याये ।

एवं तिबिहे जाण, माञ्छं इच्छाणं दिज्ज बहूव पि ।

सिक्किमिं लोणम्मि नि, समाएस्स य पंचगं भंरं ॥

एवं तावत्तिवार्धये प्राकृतमध्यमोत्तमदेवनेके जाते मूल्यं प-
ञ्चकादिकरूपपरिमाणं ज्ञापयतोऽयम् । इच्छया तु बहुपि
यथोक्तपरिमाणानाधिकमपि प्राकृताद्याऽऽप्युक्तोक्तोऽप्यत्र प्रति-
नियमः । न चैतद्वैधेयान्ते किं तु लोकेऽपि सिक्कं प्रतीतिमदम-
या भ्रमणस्यापि पञ्चकं पञ्चकपकमूल्यं भारं जयति । इह च
कपको यस्मिन् देशे यस्माकं व्यवहियते तत् प्रतिपत्त्यः ।

अथ कुत्रिकापणः कथमुपपद्यते इत्याह-

पुण्वजिगा ठ देवा, मयुयाण करंति पादिहरैरा ।

लोणच्छेरयज्जा, तह चकीणं मयाण्डिभ्रमं ॥

ये पूर्वदेविका भयान्तरसङ्कृता देवाः पुण्यवतां मनुजानां
'प्रातिहार्याणि' यथामिलपिनाथोपहीकनलकुणानि, कुर्वन्ति
यथा लोकापचर्यभूता महानिधयोऽनिरूपप्रभूतान्, चकीणां भ-
रतादीनां प्रातिहार्याणि कुर्वन्ति । वर्तमाननिर्देशस्तत्कालमङ्गी-
कृत्यावच्छेदः, एवं कुत्रिकापण उत्पद्यते ।

तथैतेषु स्थानेषु पुरा बभूवुरेति दर्शयति-

उज्जेणी रायगिहं, तोसलिनगरस्स यावि इनिवाञ्चो ।

दिक्खणं सालिजदे. ठवकरणं सयसहस्सेहिं ॥

उज्जयिनी. राजगृहं व मगरं कुत्रिकापणयुक्तमासीत्, तोसलि-
नगरवास्तव्येन च वणिजा आधिपातो नाम बाणमन्तर उज्जयि-
नीकुत्रिकापणत्वा क्रांत्वा स्वकुटिमाहात्म्येन सम्प्रगाराधि-
नः, ततस्तेन आधिपतिनाम सारः कृतम् । तथा राजगृहे वणि-
के राज्यमनुशासति शालिमरुस्य सुप्रसिद्धचरितस्य वीर्या-
यां शतसहस्राभ्यामुपकरणं रजोहरयमनिग्रहलक्षणमानीतम् ।
अनो ह्ययते यथा राजगृहं कुत्रिपण आसीदिति पुरातनोपा-
यासमासायः ।

संप्रतिमनामेव विबुधोति-

पज्जोण एरसीहे, एव उज्जेणीं कुत्तिया आसी ।

मरुह असहह जूय-दृ सयसहस्सेण देमि कम्ममि ॥

अहिज्जेने रुदो, मारेती मो य तं पेणुं ।

जगुच्छाऽऽगम बावा-रदाण खिणं व सो कुणति ।

जीएण खंनकरणं. एत्थुस्सर जा ण देमि बावारं ।

णिज्जितं तत्तलानं, आगमं पट्टसी जाव ॥

अगमप्रीतानां नरहिं नरहिं नितजनपदार्थपत्यमनुभवति
नव कुत्रिकापणा उज्जयिण्यामासीत् । "तदा किल भगवन्ना-
थो एगो बाणियथो असहहंनो उज्जणीए आगंनूण कुत्तियाव-
णं भूयं मग्गह, तेण कुत्तियावणवाणिएण चित्थियं-एस्स ताव
मए वंचेइ नो एयं मोग्गण वारिमि सि भाणियं-अह सयसहस्सं
देसि तो देमि भूयं । तेण तं पट्टिचं । ताहे तेण भग्गह-पंच-
रत्नं उद्धिक्खाहिं तथो दाहामि । तेण अट्ठमं काऊण देवो पुच्छि-
मो । सो भग्गह-देहि इमं च भणिहिअ-अह कम्मं न देसि ता भू-
ओ तुमं ओघापट्टिहे । एवं भवअ सि भाणसा गट्ठिओ । तेण
जुओ जग्गह-कम्मं मे देहि, दिक्खं खिणमेव कथं पुणो मग्गह अणं,
एवं सव्वमि कट्ठं विट्ठि पुणो भग्गह-देहि कम्मं । तेण भग्गह-
एस्स खंनं चउत्तरं करेहि जाव अणं किं पि कम्मं न देहि । न्नां
जग्गह-अलाहि, पराजितो मि चित्थं ते कम्मि जाव ता पट्टाएहि ता-
वना तलानं जविस्सह । तेण अस्सं विलगिऊण बारसजोएणाहं
गंतुण पत्तोऽयं, जाव तक्कणमेष कथं तेण भक्यच्छस्स उत्तरं
पासं जुयतलानं नाम तलानं" । अमुमेवार्थमभिधिक्षुराह-(जग-
च्छ इत्यादि) । मरुकच्छुराज्जा अश्वमेधना जूतः पिशाचविशे-
षः कुत्रिकापणे मारिगमः, ततोऽष्टमं कृत्वा शतसहस्रेण जूतः प्र-
सः, इत्वं च जणितं कर्मण्यदीयमाने अयं रुदः कुपितो मारयामीति ।
स च भूतं गृहीत्वा मरुकच्छे आराधनं कृत्वा व्यापारवानं तस्य
हृतवात् । स च जूतस्तं व्यापारं क्रियमेव कराति । ततः स्व-
कर्मपरिसमाप्तीं वणिजा भोतेन भूतस्य पाश्चात् स्तम्भ एकः
कार्याचकः । ततस्तं भूतमभिहितवात्-यावदपरं व्यापारं न
ददामि तावदत्र स्तम्भ उत्तर, आगोहाऽपरोहक्रियां कुर्वन्ति
भावः । ततः स जूत उक्तवात्-निर्जिताऽहं भवता, अत आ-
त्मनः पराजयविहं करोमि, अश्वमेधं गच्छन् यावदत्र प्रसक्तं, न-
त्यस्मादवलोकनं तत्र प्रदेशे तद्भागं करिष्यामि इति जणित्वा
तथैव कृते भूततन्नामं कृतवात् ।

पमेव नोसलीए, इमिवालो बाणमंतरो नत्थ ।

णिज्जितं इसितलानं, रायगिहे मालिभट्टस्स ॥

एवमेव तोसलिनगरवास्तव्येन वणिजा उज्जयिण्यामगम्य
कुत्रिकापणादधिपातो नाम बाणमन्तरः क्रीतः, तेनापि तथैव नि-
र्जितेन आधिपतनाम सारश्चकः । तथा राजगृहे शालिमर-
स्य रजोहरयमनिग्रहः कुत्रिकापणत्वं प्रत्येकशतसहस्रेण
क्रीतः । ४० ३ ३० । नि० ५० । स्थानं ।

कुत्तियावणजूय-कुत्रिकापणजूत-विणो समीहितार्थसम्पादन-
सम्प्रियुक्तत्वेन कुत्रिकापणोपामं, भौ० ।

कुत्तुम्भ-कुत्तुम्भ-पुं० । अर्मावनरुपट्टे बाणविशेषे, रा० ।

कुत्तुम्भरि-कुत्तुम्भरि-स्त्री० । युष्मच्चनस्पतिनेत्रे, प्रज्ञा० १
पद । आवा० ।

कुदाह-कुदाह-पुं० । कारणिकानां प्रजाघपर्याप्तमहत्स्यपरा-
धिनोऽपराधेऽप्ये रातमाहो ज्ञेयः, क्वा० १ भू० १ ५० ।

कुर्दनिम-कुर्दिनिम-वि० । कुर्दनेन निर्बुद्धे जल्पे, ज० १ श० ११ उ० । झा० ।

कुर्दसाण-कुर्दशान-न० । क० स० । कुमते, "इमे वि विस्तिं च कुर्द-
सणं असन्नाथवादिणो पश्यन्ति" प्रभा० २ पद । कुस्तिर-द-
शानं यस्य सः । शाक्यादी, प्रभा० १ पद । घ० ।

कुर्दाण-कुर्दान-न० । भूम्यादिदाने, "भूमिदाणं गोदानं ब्राह्म-
ण्यसुयन्मादिया य सन्ने कुदाणा" नि० ७० ११ उ० ।

कुर्दिहि-कुर्दिहि-स्त्री० । क० स० । बौद्धमतानी, उक्त० ३७ अ० ।
कुस्तिता जिनागमविपरीतत्वाद् दृष्टिर्देशनं येषां ते कुदृष्टयः । मि-
थ्यादृष्टिषु, सर्वेक्षणप्रतीतिरक्षय्यतिरिक्ताशक्यकपिलकणाद्र-
पादादिप्रणीतानुवर्तिषु पाषण्डिषु, पुं० । घ० ३ अर्थि० ।

कुर्दिष्टिपसंता-कुर्दिष्टिप्रशंसा-स्त्री० । मिथ्यादृष्टीनां शाक्यादी-
नां पुरुषनाज एतत्सुष्ठुप्रमेयं जगत्, द्वाद्युक्त एतत् इत्यादिकायां
दृष्टीनां, यथा सत्यकृत्यस्य पञ्चमोऽनिवारः । घ० २ अर्थि० ।

कुर्दिक्षिंषव-कुर्दिक्षिंस्तव-पुं० । मिथ्यादृष्टिभिरिक्क संवासात्
परस्परालाप्यादिज्ञानितपरिचये, एष सत्यकृत्यस्यातिचार-
नेदं, एकत्र वासे हि तमक्रियाध्वज्याद् तदक्रियादेशनायक
दृढसत्यकृत्यस्यापि दृष्टिनेदः संभाव्यते, किन्तु मद्बुद्धेनै-
षधर्मस्त्विति, तदसंस्तवोऽपि दूषणम् । घ० २ अर्थि० ।

कुर्दसणा-कुर्दशना-स्त्री० । सत्यज्ञानसुसाम्प्रिकषणाय, "कि-
मसौ पापयव, संमं अणदिगतधम्मसम्भावो । अन्नं कुर्दसणाप,
कट्टयरामि पाडति" ॥ दश० टी० ४ अ० ।

कुर्दो-कुत्त-अर्थ० । "असो ङो विसर्गस्य" ८ । १ । ३७ । इति
संस्कृतज्ञस्य अतः परस्य विसर्गस्य आने ङो इत्यादेशः ।
कस्मादर्थे, प्रा० १ पाद ।

कुर्ब-कुर्ब-पुं० । कुं नृमि ज्वति श्रावयति । अतभूतस्यैव अर्थः ।
काकं धाम्यन्ते, वाच० १ उ० । विशेष० ।

कुर्दास-कुर्दाल-पुं० । कुं भूमिं दसति । इत्त अण-उप-स० पुषे० ।
कोविदारवृक्षे, दूनिद्वारणास्ते, वाच० । आचा० ।

कोर्दास-पुं० । अवसर्पिण्याः प्रथमारके जाते वृत्तजातिभेदे,
अ० ३ वक्ता० ।

कुर्द-कुर्द-वि० । कुपिते, प्रयत्न० ३ सव० द्वार । झा० ।

कुर्दगाणि-कुर्दगामिनी-स्त्री० । कुर्दायां सत्यां गमनशीला-
याम्, सु० १ श्रु० ३ अ० १ उ० ।

कुर्दम-कुर्दम-पुं० । मलगणादिष्वे, "मलगणधम्मो सारस्स-
यगणधम्मो कूयससाइया सव्वे कुर्दमम्" नि० ७० ११ उ० ।

शाक्यादिप्रयत्नेषु च, हा० २७ अष्ट० ।

कुर्दमाइ-कुर्दयादि-वि० । ६ ब० । भूतचारित्रप्रणीतकथादि-
भाषेषु शाक्यप्रवचनानिदुः, अन्यथा देशनाऽप्यवश्य ।
कुर्दमादिनिमित्ता-होपायेव प्रसज्यते ॥ उ० ॥ हा० २७ अष्ट० ।

कुर्दि-कुर्दि-वि० । कुस्तिबुद्धौ, प्रति० ।

कुपक-कुपक-पुं० । कुस्तिताव्यये, आचा० २ श्रु० ४ अ० १ उ० ।
कुप-कुप-धा० । रोये, दिवा-सक० प० सेद । "वाकादीनां

क्षित्यम्" । उ० । ४ । २३० । इत्यन्तस्य क्षित्यम् । कुप्यइ, कुप्याति ।
प्रा० ४ पाद ।

कुप्य-न० । कुप क्यप् नि० । कृत्यस्वर्णभ्यतिरिक्ते कांस्यलोहातम-
सीसकचपुत्राण्यन्तस्य विचारोद्विक्ताष्टमञ्जकमञ्जिका-
मसूरकरयकटहलादिग्रहोपस्कर, घ० २० । "नाण्यविहोवय-
रंशं, गेगयिइ कुप्यसक्कणं होइ" । नानविधोपकरणं तात्त्विकश-
ककिञ्चादि जातितः, अनेकविधं व्यक्तितुः, कुप्यसकृणं जयति । दश०
६ अ० । घ० । "लोहाइ उवक्करो कुप्यं" लोहादिउपस्करः कुप्य-
मुच्यते । तत्र लोहोपस्करो लोहमयकमञ्जीकुहालिकाकाता-
रादिकः, आदिशब्दाभ्यामतिकोपस्करो घटादिकः कांस्योपस्करः
स्थावकबालकादिकः सर्वोऽपि परिगृह्यते । घ० १ उ० ।

कूपी-पुं० । कुं पाति श० क० दीर्घः । सुधोमये, वाच० ।

कुप्यपमाणिकम-कुप्यप्रमाणितिक्रम-पुं० । कुप्यं शयनारान-
कुतलक्ष्मभाजनकबालकादिग्रहोपस्करकपं तत्प्रमाणस्य जायेन
पर्यायान्तरकषेणातिक्रमः स्पृष्टकप्रमाणितपातविरमणस्य पञ्चमे-
ऽतिचारे, यथा किल केनापि कबालकदशकलस्यो जप्य-
मानं कृतं कथाञ्च तदधिकसम्भवे सति प्रतनेकमप्याद् भ-
ज्यित्वा बहुभिरपि पर्यायान्तरेण दर्शय कारयतः स्वस्वेषा-
पूरणात् स्वाभाविकसंख्यायाधनाच्चातिचार इति । घ० २० ।

कुप्यमाण-कुपमाण-वि० । अतिदीर्घं, अतिह्रस्वं वा । प्रश्न० ३
आश्र० द्वार । क० प० । प्रमाणदीन, म० ७ श० ६ उ० ।

कुपर-कुं (कुं) पूर-पुं० । कुर-किङ्, कुः पिपासं अन्नं परः कर्म० ।
आनुमि, कफोर्णो च । दीर्घमप्यपानात्तरं नि० दीर्घः ।
वाच० । "स रहवरस्स कुपरासज्जा" कुपरी कुपराकारवात्
पिञ्जनके इति प्रसिद्धौ रथावयवौ । ज० ३ वक्ता० ।

कुपवपण-कुपवचन-वि० । कुस्तिनं प्रवचनं येषां ते कुपवच-
नाः । चरकचौरिकादौ, अनु० ।

कुपमंसा-कुपसंख्या-स्त्री० । कुपपरिमाणं, तदतिक्रमे च ।
स्पृष्टकपरिग्रहविरतेः पञ्चमोऽतिचारः । "कुप सन्नं च अ-
प्यधणं बहुमोज्जं करेइ पंचमए दोसा" । कुपस्य कृत्यसु-
वर्णव्यतिरिक्तस्य कांस्यलाहताम्रजुसीसकयथाविचारकटम-
न्त्रिकमन्त्रकमणान्मूलिकारयकटहलसुत्राण्यष्टमभूतिकस्य
ग्रहोपकरणकलापस्य संख्यं परिगणनतामद्वयधनां बहुधनां
करोति । कोऽर्थः, स्थानादीनां कथाञ्चद्विकृतं प्रतिगणनिय-
मस्य जाते सत्यस्पृष्टकस्यालापप्रयोगाकक्षितेन स्थानादिना
मील्यित्वा बहुमुच्यं करोति, यथा नियमो न भज्यते इति प-
र्यायान्तरकरणेन संख्यापूरणात्स्वाभाविकसंख्यायाधनाच्चा प-
ञ्चमोऽतिचारः । प्रश्न० ६ द्वार ।

कुपावशिष्य-कुपावचनिक-न० । कुस्तिनं प्रवचनं येषां ते कुप-
वचनाः, तथाभिदं कुपावचनिकम् । चरकचौरिकादिमन्त्राणि
भावयकारो, अनु० । ("आवस्य" शब्दे हि० मा० ४४४ पृष्ठे
कुपावचनिकनेदेषु स्पष्टम्) जमालिप्रभृत्येषु निबन्धेषु, सुव० १
श्रु० २ अ० २ उ० ।

कुपावशिष्यधर्म-कुपावचनिकधर्म-पुं० । चरकपरिमाणका-
दिकुनीयिकधर्मं, दश० १ अ० ।

कुपिय-कुपित-न० । जाय कः । कुके, "कुपितं नाम कुम्भितं" ।
आ० ७० ४ अ० ।

कुपिस-कू(कु)र्पास-पुं०। न०। कुर्वरे अत्यन्तं मास्ते वा घञ्, पु०।

"इः सदादी वा" = १।१७३। इति प्रकृतेः अत इत्वम्। प्रा० १ पाद।

स्त्रीणां कम्बुलिकायाम्, स्वार्ये कं तत्रैवायै, बाच०।

कुपोनगरण-कुप्योपकरण-न०। "पापाविहीनगरण-लक्ष्मणकुप्यं समासतो होति"। "कुप्योपकरणं पाण्यविहं अनेगलक्षणं तच्च कंसभंनं लोहभ्रंनं नाप्रभयं सूत्रमादि च। इति दक्षिणे 'कुप्य' शब्दाभिधये शुद्धीपकरणे, धि० क्व० २ उ०।

कुवर-कुवर-पुं०। मञ्जीजिनस्य यके, प्रब० २७ द्वार।

कुवे (वे) र-कुवे (वे) र-पुं०। कुम्बति घनम् कुबि० परक् निलोपञ्च। कास्तेन धेरमस्य इति वा। घनवे, यक्त्राजे, वाच०। को०। एकोनविंशजिनस्य शास्त्रनयके, धीमञ्जिजिनस्य कुवेरां यक्षश्चतुर्मुख इन्द्रायुधवायं गजवाहनोऽष्टजुजो वरद-परशुशलाजययुक्तदक्षिणपाणिचतुष्टयो बीजपूरकमुक्त्राक्ष-युगवाभवाशिचतुष्टयश्च। अन्त्ये कुबेरस्थाने कुबेरमातुः। प्रब० २६ द्वार। तत्स्येदमित्येष कौबेरः। तत्सम्भन्धिनि, नि०। क्रियायां ऊपि। कुबेरवर्ममत्स्यादी न पत्वम्। वा क्। कुबेरकोऽयवायै, कुगतिसि० निम्दिनदेवे, न०। बाच०। भार्यशान्तिशेषिकस्य तुतीयशिष्ये, कन्य० ८ ज्ञ।

कुवेरदत्त-कुवे(वे)रदत्त-पुं०। कुबेरसेनायाः वेश्याया अपत्ये कुबेरदत्ताया ज्ञातवि, आ० क०।

कुवेरदत्ता-कुवे (वे) रदत्ता-स्त्री०। कुबेरसेनायाः वेश्यायाः पुत्र्याम्, आ० क०। ती०।

कुवेरसेना-कुवे (वे) रसेना-स्त्री०। कुबेरदत्तकुबेरदत्तानाम्भोः पुत्र्योर्जनन्यां वेश्यायाम्, आ० क०। ती०। ('सदरस्तोस' शब्दे कथा वक्ष्यते)

कुवेरा-कुबेरा-स्त्री०। वैश्वधनप्रभस्य नगोत्तमस्य अपरनो अ-भ्युहोपसमायां राजधान्याम्, द्वी०। मयुरास्थायां नरवाहनायां तीर्थे (जैनशास्त्रे) देव्यां च। ती० ए कटप०।

कुबेरी-कुबेरी-स्त्री०। आर्यकुबेरान्वितायां शास्त्रायाम्, "धेरे-हितो नं अजकुबेरहितो इत्यं यं कुबेरी साहा निमया।" क-टप० ८ कृण।

कुभोयण-कुञ्जोन्न-वि०। कुंसाजिनि, प्रब० ३ आअ० द्वार।

कुमराणी-कुमतिनी-स्त्री०। सिंहपुरनगराधीश्वरस्य कौक्षिधर्मस्य राज्ञे मायोयाम्, दश०।

कुमग-कुमार्गे-पुं०। शिवपुराणकथयविपरीते पथि, दश०।

इहिरसमायगुह्या, उज्जीविनिकायघायनिरयात्।

जे उद्दिमंति मग्मं, कुमगमगस्सिता ते उ॥१५॥मृ०वि०।

(इहिरसेत्वादि) ये केचन अपुष्टधर्माणः क्षीतलविहारिणो भृङ्गरमसातगीरवेण गुह्यकां गुरुकर्मणः, आध्यात्मोपपन्नोन्नपदञ्ज्वलनिकायव्यापदमरताभापेदेभ्यां मार्गमांज्जुमार्गमात्मानुबोधिमुपदिशन्ति। तथा हि-शरीरमिदमार्थं धर्मसाधनमिति मत्वा कालसंभवनदिहनिश्चाध्यात्मोपपन्नोन्नपदोपनि न दोषायेत्येवं प्रतिपादयन्ति। तथैवं प्रतिपादयन्तः कुत्तिसमागोलीयैकराल-न्यागाभिस्ता भवन्ति। नृशम्भादेतेऽपि स्वयध्या एतदुपदिशन्तः

कुमार्गाभिस्ता भवन्ति इति, किं पुनस्तायिका इति। सूत्र० १ सु० ११ अ०।

कुमगहिङ्-कुमार्गस्थिति-स्त्री०। शिवपुराणकथयविपरीतस्य स्थितिरवस्थानम्। कुमार्गवस्थाने, दश०।

कुमगहिङ्गसंज्ञामगं-कुमार्गस्थितिसंज्ञालाजङ्ग-पुं०। कुमार्गस्य शिवपुराणकथयविपरीतस्य स्थितिरवस्थानं कुमार्गस्थितिः, तैव संज्ञका लोहमयजिगडवधनमिति कुमार्गस्थितिसंज्ञा। तस्याः भङ्गः भिद्यतावमोहनीयकर्मोपगततया सत्वाधिकतया च परममुनिप्रणीतमार्गस्थितौ, दश०। "छद्मं गुरुकमार्गं, जीवाणं सुषम्भुदो वि। तीपं सुखा तस्मि वि कुमगहिङ्गसंज्ञामगं" (इत्यादि 'मग्म' शब्दे व्याख्यास्यते)

कुमगमगस्सिय-कुमार्गमार्गाभिस्त-वि०। कुत्तिसमागोलीयं तीर्थ-कराणां मार्गानाभिस्तु, "इहिरससायगुह्या, उज्जीविनिकायघायनिरयात्। उ॥ उद्दिमंति मग्मं, कुमगमगस्सिता ते उ॥१५॥" (इत्युपपदमेव 'कुमग' शब्दे व्याख्यातम्) सूत्र० सु० ११ अ०।

कुमार-कुमार-पुं०। कुमारयति श्रीउचयति। "वाऽव्ययोस्ताता-दावदातः"। = १। १। ६७। इत्युक्त्यातादिवादातोऽहं। प्रा० १ पाद। बाजे, राजाहं च। "मार्गियो कुमारंण कावाजिभो" दश०। कुमार-कुमार-पुं०। तु कम्बुयै, उपा० पञ्च०।

कुमार-कुमार-पुं०। प्रथमवयस्ये, स्था० १० ज्ञ०। किम्भदा-रकुमारणात्मवयस्यद्वुषद्वुनरकाश्चक्रतो मेवः। ज्ञा० १ सु० २ अ०। कौमारं पञ्चमाभ्यान्तं, वीगएवं दशमावधि"। वाच०। राज्याहं, प्रब० ५ आअ० द्वार। स्था०।

अधुना कुमारमाह-

पञ्चते सु०भते, दुदिते सन्वतो दुवेमाणो।

संगामनीतिसुखतो, कुमार पयारिस्तां होइ॥

प्रत्यन्तात् सीमासन्निधवर्तिनः कुम्भनि भन्तभूतयपथैत्वात् स-मस्ता अपि सीमापथैरन्तवर्तिनोः प्रजाः सौजन्यनि बुद्धीन्तात् बुद्धि-लितान् संग्रामनीतिकुशलः सर्वैतः सर्वोऽपि विष्णु यो दमयन् च-रन्ते स एतादृशः कुमारो भवति। इय० १ उ०। "अनिकल्लं पुणे अकुमारं संते कुमारं इति भास"। भाव० ४५०। दशभवनपतिदेवा असुरकुमारनागकुमारद्वयः। अथ कस्मादेते कुमार इति व्यप-दिश्यन्ते? उच्यते-कुमारवधेष्टनात्। तथा हि-कुमार एते सुकुमार-रश्चुदमयुरवृक्षजितगनयः शुक्राभाभिप्रायकुलविशिष्टशितरोत्तरक-पक्रियाः कुमावच्छेदोक्तपथेष्वनात्रात्रप्रहृष्टावरणयनावा-हनाः कुमारवच्छोल्बणरागाः कीदृनपराश्रतः कुमार इव कु-मारा इति। प्रब० १ पद। कर्त्तिकेयः, युके पञ्जिभि, अश्वधारकः, वरुणवृक्षे, सिन्धुवृक्षे, गुडसुवर्णे, न०। संज्ञायां कम्। वरुणवृक्षे, ति-कशाके, स्वायै कः। बालके, न्योर्दे तस्य भावां वा आशु। की-मारविशुल्ये बाह्यावस्थायाम्, वाच०। पूर्वदेशमायायाभाविने भासि, यथा च कुमारशब्दः पूर्वदेशाभाविधनमास कटः। स्था० २ ज्ञ० १ उ०। लोहकारे, "चवेदमुद्रिमाहं, कुमारहं अयं पि च"। उच० २३ अ०। नासाद्वहकर्मनादिकेन कुत्तिसमागे, "इमं जायउज्जीवं वहवधंणे करेह, इमं अन्नयरेणं असुभेणं कुमारं मारह"। सूत्र० २ सु० २ अ०।

कुमार-कुमार-पुं०। बाजे, सूत्र० १ सु० ६ अ०। सुखके, उच० ३ अ०।

कुमारगद्द-कुमारगद्द-पुं० । कुमार (स्कन्द्) कृते उन्मत्त-
ताहेतौ उपपन्नं, ज० ३ वृ० १ ।

कुमारगद्ग-कुमारगद्ग-पुं० । स्वनामक्याते ग्रामभेदे, “ कुमार-
गद्गमसंपत्तिव्या तथउज्ज अंतरा एगो तिलस्यभ्रमो तं दृष्ट्वा गो-
साहो भणति । ” आ० ५० १ अ० । आ० ३० । “ बोलट्टकाय
विपक्षदे द्विषसे मुहुससेसे कुमारगद्गमं समगुणसे । ” आचा०
२ ५० ३ ५० ।

कुमारखंदि (ण) कुमारनन्दि-पुं० । चम्पासगरीवास्तव्ये
स्वनामक्याते सुवशकारे, स च खोलोत्तुपो ध्यस्तरीयुगा-
ये यवौ प्रविश्य पञ्चशेखाधिपतिर्देवो जातः, नागिसप्रतिषे-
धितो वाप्रतिमामचैतिव्या द्योतजये उदायननुपान्तिके प्र-
त्ययति । आ० ५० । दृश्य० । आ० ३० । तौ० । आ० ५० ।
(‘ बलउर ’ शब्दे तत्पुष्पिकथा वच्यते)

कुमारधम्म-कुमारधम्म-पुं० । स्थिरगुप्तात्यश्चिमे देवर्द्धिक्तमाधम्म-
गुप्ताधर्मान् स्थिरभेदे, “ ततो अ नाणदंससु-चरित्ततवसुजि-
धं गुणमहंतं । धेरं कुमारधम्मं, वंदामि गणि गुणोवेयं ॥११॥ ”
कट० ८ ८५ ।

कुमारपाश-कुमारपाश-पुं० । चौहृष्यवंशीये शुर्जरधरित्रीपतौ
आर्हतवर्षिष्ठे सुपदे, “ कुमारपाशज्जपाल-ओहृष्यकुलचन्द्रमाः ।
श्रीवीरचैत्यमस्थोच्चैः, शिखरे निरसीममत्तं ॥ (अष्टादशेः), ती०
पृ० १० । स च श्रीहर्मचन्द्रसूरिभिः प्रतिषोध्य परमाहर्तीकृत
इति तस्मिन्नादिज्यो हेयम् । स्या० ।

कुमारपुत्रिय-कुमारपुत्र-पुं० । वीरतीर्थीये अग्रभेदे, यस्य
प्रत्याख्यानदानप्रकार उदकेन गौतमस्वामिन् प्रति पृष्टः । सूच०
२ ५० ३ ५० ।

कुमारपिच्च-कुमारपुत्र-न० । कुमारानां बालानां नृपौ पापणे
साधु कुमारपुत्रस्य कुमारभरणहीरदंशेषोद्यधर्मादृष्ट्वायनि-
मिष्ठानां ध्यायीनामुपशमनायं आयुर्वेदभेदे, स्या० ८ डा० ।

कुमारज्य-कुमारज्य-जि० । कुमारप्रसन्नचारिण, “ अफमारज्य-
ए जे के, कुमारज्य तिहं बप । इथोहि गिके वसए, महासाहं
पकृन्वए ॥ ” स० २० स० । कुलकभूत राजकुमाररूपे च । सूच०
१ ५० ४ अ० २ २० ।

कुमारवास-कुमारवास-पुं० । कुमारगणमराजभावेन वासे, “ कु-
मारवासमज्जे वसित्ता मुने जाव पव्वइया ॥ ” स्या० ५ डा० ३ ३० ।

कुमारसमण-कुमारसमण-पुं० । कौमारे प्रज्जिते, “ तए णं से
अरमुसे कुमारसमणे अणया कयां ॥ कुमारधमणः वर्युष-
आतस्य तस्य प्रज्जितत्वात् । आह च- “ उच्चरितो पव्वइया,
णिग्गो रोविज्जए पावयणं ति ॥ एतदेव चाअर्यमिहान्यथा
वराणकादाराद् न प्रज्जया स्यादिति । ज० ५ श० ४ डा० ।

कुमारा-कुमारा-स्त्री० । स्वनामक्याते संनिवेशे, “ ततो मगवं
कुमाराए ससिंवेशे गतो, तथा पंचय रमणित्ते उज्जाने पडिसं-
ठितो ॥ ” आ० ३० ३० ।

कुमारिय-कुमारिक-पुं० । कुत्सितो मारण्यसत्त्वस्थानीववेदमो-
त्यादक्याहं निष्णो यो मारो मारण्यं स विद्यते येषां तं कुमारि-
काः । लौकारिकेयु, ५० १ स० । भ्रा० १० ।

कुमारित-कुमारिस्-पुं० । पूर्वमीमांसासाम्प्रदायिककारकं श्री-
मांसकभेदे, ज्ञे व्याक्ये मीमांसाशास्त्रस्य-नरमतेन, प्रभाकरमतेन
च । तत्र नरः कुमारिताक्यः । वाच० । आह कुमारितः- “ अगो-
त्वशुषिः सामान्यं, वाच्यं येः परिकल्पितम् । गोत्वं वक्ष्येव तै-
क-प्रगोशोहगिरा स्फुटम् ॥ ” सम० २ कार० ।

कुमारी-कुमारी-स्त्री० । कुमारप्रथमवयोचननवात् स्त्रियां ऊपे ।
वाच० । सूच० । “ अजातेः पुंसः ” ८ । ३ । ३२ । इत्यस्य अप्राप्त-
विभाषात्वात् न प्राकृते ऊपिकल्पः, किन्तु नित्यम् । प्रा० ३ था० ।
अनुदकन्यायाव, पार्वत्यां, तवमल्लिकायाम्, पुनकुमार्याम्, वाच० ।
या मांसलप्रगालाकारपत्रा (चिकुमारी) इति प्रतीता । प्रव० ४
आ० । ज० । अप्राजिनार्यां, सहार्यां, सीतायाम्, धन्यकर्मठ्याम्,
रघुवैज्ञायाम्, मेरिनीपुष्ये, तर्जनीपुष्ये, श्यामापङ्क्तिण, वाच० ।

कुमाल-कुमार-पुं० । मागध्यां रस्य लः, अपञ्चरो- “ शेषं श्री-
रसेनीवत् ॥ ” ८ । ४ । ३० । । मागध्यां यदुक्तं ततोऽन्यच्छ्री-
रसेनीवद् उच्यते । बाह्ये, राजाहं च । “ अयं एषे कस्य कुमाले
मलयकेटु ” प्रा० ४ था० ।

कुमुद्र (य)-कुमुद्र-न० । कौ मोदते मुदः कः । कैरवे, वाच० ।
आ० ३० । ज्ञा० । तच्च चन्द्रविकसि । ज० १ वृ० १ । रा० । चन्द्र-
शोषे, ज्ञा० १ ध्रु० १ अ० । ज० । रा० । श्री० । ज० । ज० । ज० ।
आचा० । कर्पूरे, पुं० । वाच० । ज० । चतुरशीतिलकु-
शिते कुमुदाहं, ज्यो० ३ था० । समाधिबिमतन्यन्तं विमा-
नभेदे, स० १७ स० १० । जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पर्वतस्य पुष्ये शी-
तोद्याया महानद्या दक्षिणे स्वनामक्याते विजयकञ्चुगद्गं, स्या०
८ डा० । ते च डे, “ दो कुमुदा ” स्या० ८ डा० । अत्र नव कूटाः-
“ सिधे कुमुप अडग-माशी येयडे पुन तिमिसमुहा । कुमुप वेस-
मणे तिय, कुमुपकूडाण नामाहं । ” स्या० ८ डा० । जम्बूद्वीपे म-
न्दरे पर्वते भद्रशास्त्रेण पञ्चमे दिग्घटितकूटे, स्या० ८ डा० ।

कुमुद्राङ्ग-कुमुद्राङ्ग-न० । चतुरशीतिमहाकमलरातसहस्रेषु,
ज्यो० २ था० ।

कुमुद्राङ्गम्-कुमुद्राङ्ग-न० । विमानभेदे, स० १७ स० १० ।

कुमुद्राणंदि-कुमुद्रान्दि-पुं० । सिद्धसेनदिशकारेति प्रसिद्धापर-
नामके सुरौ, ज० १० ।

कुमुद्रापञ्जा-कुमुद्रपञ्जा-स्त्री० । जम्बूद्वीपे उत्तरपारस्ये प्रथम-
चनस्यैव पञ्चाशोपजानान्यवगाह उत्तरस्यां दिशि नन्दापुष्क-
रिययाम्, ज० ४ वृ० १ । जी० ।

कुमुद्रावण-कुमुद्रवन-न० । मधुरास्ये वनभेदे, ती० २१ कट० ।

कुमुद्रा (य) वणविशेदग-कुमुद्रवनविशेषक-पुं० । १६ त० ।
चन्द्रविकसिकमलवनानां विकाराक चन्द्रे, कट० ३ ३५ ।

कुमुद्रा (या)-कुमुद्रा-स्त्री० । कुत्सितो मोदते मुद कटाए ।
कुम्भिकायाम्, ताम्सीरीवृक्षे, शास्पर्णीवृक्षे, मंहायां कन् ।
कटफले, गौरा० । ऊर्ध्व । कुमुद्र । कटफले । स्त्री० । वाच० ।
जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पश्चिमायां पुष्करिययाम्, ज० ४ वृ० १ ।
जी० । वरुणप्रज्ञेशस्यपरेण राजकाययाम्, ही० । दक्षिणा-
स्याङ्गनपर्वतस्य पश्चिमायां पुष्करिययाम्, ही० । स्या० । “ दो कु-
मुद्रा । ” स्या० २ डा० ३ डा० ।

कुमुआ (या) गर-कुमुआर-पुं० । ६ त० । कुमदवापदे, प्रअ०
४ आभ० द्वार । कुमुदस्थाने द्वापरी, बाब० ।

कुमुदग-कुमुदक-न० । वृणभेदे, सूत्र० २ सू० २ अ० ।

कुम्प-कूर्म-पुं० । स्त्री० । कुतिसतः कौ वा कर्मिणो वस्य वृषोऽं
कचये, बाब० । सूत्र० । स्थान० । द्वार० । दश० । म० ।
अनाभिजिनस्य कूर्मभिह्वम् । प्रअ० २१ द्वार । पञ्चान्दयगुमगुति-
प्रवृत्त्याय कूर्मोदाहरणम् । द्वार० १ सू० ४ अ० । तत्प्रतिपादके
ज्ञाताधर्मकथायाः प्रथमकृतकल्पस्य चतुर्थऽध्यायने, स० १८
सम० । प्रअ० । आच० । आ० चू० । देहस्थे बायुभेदे, बाब० ।

कुम्भगाम-कूर्मगाम-पुं० । स्वनामक्याते ग्रामभेदे, यत्र वेद्यायन-
तापसस्थाऽऽतापनां कुर्वतो यकाश्व्यातरस्त्वमिति गोशासन
इतिसत्य कृत्स्न्य तेजाश्चया गोपालं ददन्ती श्रीवीरजिनेन्द्रे-
ण शीतसेवया निवारिता । कल्प० ६ कृण । आ० क० । "तय
णं अहं गोमा । अरणया कथाहं गोसासिने संकलिपुच्छं
सर्पिः कुम्भगामाग्रे नयराग्रे सिद्धयगामं नयरे संपादय ।"
म० १५ श० १ उ० ।

कुम्भगादी-कूर्मनामी-स्त्री० । कण्टकपस्थाधस्ताद् वस्त्रमा-
नार्थां नाश्याम्, "कूर्मनाम्नामापलम्" । कूर्मनाम्नां कण्ट-
कपस्थाधस्ताद् वस्त्रमानायाम् संयमाद्वापलं भवति, मतःस्थ-
येति । तद्वक्तुं "कूर्मनाम्नां स्वेयस्य" । द्वार० २६ द्वार० ।

कुम्भपट्टिपुष्पचलण-कूर्मप्रतिष्ठाचरण-त्रि० । कूर्मवत् कूर्माका-
राः प्रतिष्ठाचरणा यस्य तस्याः कचप्राकृतिपुष्पादे, उपा० ।
"कुम्भप्रतिपुष्पचलणा बीसह नभः" उपा० २ अ० ।

कुम्भावलिनी-कूर्मवलिनी-स्त्री० । कचपट्टी, म० २० ३ उ० ।

कुम्भान-कुम्भाच-पुं० । कोलति कुल क्ति । कुम्भाचोऽस्मिन्
७ व० । "अर्द्धस्त्रिधाद्य गोपुत्राः, अन्ये च वनकादयः कुम्भाया
इति कथ्यन्ते" इत्युक्तेषु अर्द्धस्त्रिधाद्यगोमादिषु, कुत्सिता माषाः
पृषोऽं । कुत्सितमाषे, बाब० । उभेदे, राजमाषे, सू० १ उ० । उच्य०
पके नभे, पि० । कुम्भायाः सिद्धमाषाः यवमाषा इति कौचत् ।
दश० ५ अ० १ उ० । "एवायं सणाहाय कुम्भासापिद्धयाय ।"
कुम्भाया अर्द्धस्त्रिधा मुद्रादयः, माषा इत्यर्थः । प्र० १५ श० १
उ० । आ० क० । आ० म० । (कुम्भाचविवेककाऽन्विताः श्रीवजिने-
न्द्रस्य 'वीर' शब्दे दृश्यते) दूर्यस्य पारिप्रावकभेदे, शूक-
धान्ये, यवादेव । काश्चित्क, मसौपरिणामे च । न० । माषा-
दिभिर्वाञ्छितमये, रोगभेदे, वनकुत्सते, बाब० ।

कुम्भीपुत्र-कूर्भीपुत्र-पुं० । कूर्म्याः कचप्रास्थाः स्वनामक्याता-
याः कस्याश्चिद् योचितो वा पुत्रे, स च द्विहस्तप्रमाणऽङ्गु-
लपृष्ठाधिककान्तिप्रमाणजघनप्राथम्यावाहनायाः सिद्धः । स्त्री० । "त
तय होतुं विहता, कुम्भीपुत्राश्चो जहमेयं" । आ० म० द्वि० ।

कुम्भसुष्या-कूर्मोन्नता-स्त्री० । कूर्मेः कचप्रास्तद्वज्जना कूर्मो-
न्नता । योनिभेदे, "कुम्भसुष्या न जोषी उलमपुरिसमाऊपे । कु-
म्भसुष्या न जोषीय तिबिहा वलमपुरिसा गम्यं वलमति । तं
जहा-अरुतहा, चकवही, बलदेवचासुदेवा ।" स्थाने ३ द्वार० १ उ० ।

कुम्भडा (ण)-कुरमन्-पुं० । "पद्ममयम्भरमङ्गां इह" । १ । १ ।
७५ । इति भ्रमणस्य इहः । देशविशेषनिवासिनि, "कुरमाणः
१४८

कुम्भान्को," प्रा० २ पाद । कुरा पुनो स्तेवे वा मनिव । योत्तेके,
स्तेवेके च । बाब० ।

कुय-कुच-पुं० । कतेरि कः । स्तने, संकुचिते । त्रि० बाब० । 'कु-
च' स्थाने । कुचतीति कुचः । इयुपान्तकृषः कः (यमुपचहा-
प्रोक्तिरः कः । ३ । १ । १३५) शिपिले, व्य० ७ उ० ।
कुयवंपण-कुचवंपण-न० । कुचं शिपिलं वणधनं यद्वेत् । वद्रे
सति स्पन्दमाने, "कुचवंपणमि लङ्गुणा, विराहणा होह सं-
जमाचाय" । व्य० ७ उ० ।

कुरार-कुरर-त्रि० । कुतिसतं शिष्टजगद्गुप्तितं वरणीति कु-
चराः । उद्गमामिकेयु, "किं नागयो सि सत्यमे-हि" इति
दार कुररा जं तु ।" सू० १ उ० । पारदारिकेयु, नि० चू० १ उ० ।

कुरंग-कुरङ्ग-पुं० । कौ दृष्टति अन्नं । "अङ्ग ईषसाक्षः स्वा-
रिणाकृतिः कौ मद्वात्" इत्युक्तलघवे, बाब० । गोवले भृंग-
भेदे, जं १५ वृत्त० । प्रज्ञा० । को० । भृंगे, भृंगमात्रे, प्रअ० १
आभ० द्वार । पि० । "हेतुरित्योः कलङ्क पां, विरदो रामसितयोः ।
येने राजीमतीत्योः, कुरङ्गः सत्यमेव सः" ॥१॥ कल्प० ७ कृण ।

कुरङ्ग-कुरङ्गाद-स्त्री० । कुतिसतरपदायाम्, रणदाकुरङ्गाम् ।
मिक्त्यादिष्वङ्गप्रसङ्गे तत्तदभावात् । तं० ।

कुरय-कुरक-पुं० । कुहणभेदे, प्रज्ञा० ८ अ० ।

कुरर-कुरर-पुं० । स्त्री० । कुङ् शब्दे, कर्द्व । उत्क्रोशाविहेगे,
क्षियां जातित्वाद् ङीष् । बाब० । कुररा उत्क्रोशः । प्रअ० १
आभ० द्वार । ".....जिपुत्समार्ण । कुररी विवाऽऽमो-
रसाणुमिद्धा, निरुत्तलोया पारिताभेम्" ॥ ५० ॥ कुररी पक्षि-
णीव । उच्य० २० अ० ।

कुरल-कुरल-पुं० । स्त्री० । कुरर-रस्य हाः । स्वनामक्याते पक्षि-
भेदे, क्षियां जातित्वाद् ङीष् । चूर्णकृतले, पुं० । बाब० । कुरलो
क्षोमपक्षिविशेषः । जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

कुरा-स्त्री०-कुर-पुं० । व० व० । मर्ममभूमिभेदे, स्थान० ।

जं । मंदरस्य पवयस्य उत्तरदादिणं दो कुराभो पय-
साभो । तं जहा-चतुसपड्डा अभिसेसा० जाव देवकुरा चेव उ-
त्तरकुरा चेव । तस्य ये दो महइ महाक्षया महादुमा पयसा ।
तं जहा-चतुसपड्डा अभिसेसमणाणचा अन्नमन्नं खाह-
वदंति आयाविविलंजुक्तायोवेदमंठाणपरिणाहेणं । तं जहा-
कूटसामन्निं चेव जं च्चेव सुदमणा । तस्य ये दो देवा म-
हद्विया० जाव महासोक्खा पक्षिभोवमद्विया परिषसि ।
तं जहा-मरुले चेव, वेणुदेवे अणादिणं चेव, अद्दीवादिष्व ।
इतिनेन देवकुररः, उत्तरण उत्तरकुररः, तत्राद्याः विष्णुप्रमसो-
मनसामिचानवत्तस्कारपर्वताभ्यां गजदम्ताकाराज्यामातृताः,
इतरे तु गणपदावनामवयवद्वाराभावृताः, उभये कामी अर्द्धचन्दा-
कारा दक्षिणावर्ततो विस्तृताः तत्प्रमाणं चेवम्- "अङ्गुलया बा-
याला, एककारसहस्र दो कलाभो या विषकंनो य कुकणे, ते-
वनसहस्र जीवांसि ॥१॥" पृषोपरारड्यामाकैता इति । (महइ
महालयं चि) महानीं शुक्र, अनीति अत्यन्तं, महसो तेजसो महा-
नां कोलचानामाख्याबाधयो, महति महालयो महातिमहालयौ
वा, समदजायवा वा महान्तावित्यर्थः । महाहोमे प्रशस्ततया

आयामो देव्यै, विष्कम्भो विस्तारः, उक्तवस्तुत्तयः, वेदेषु वृवि प्रवेष्टाः, संस्थानमाकारः, परिणाहः परिधिरिति ।

तत्र अन्वयोः प्रमाणम्—

“रयणमया पुष्पकया, विष्कम्भो अद्भुत उच्चरत् ।
आयाममुन्मेषो, कंचोर्वा होजोयणुविज्ञा ॥१॥
दो कोसा विच्छिन्नो, विविधा उज्जोयणाणि जंघ्र ।
आउडिषि पि साक्षा, पुर्विष्ये तस्य साक्षमि ॥२॥
अवणं कोसपमाणं, सयणिज्जं तस्य णाडियसुरस्य ।
सिधु पासाया साने—सु तेसु सीडासणा रमा ॥ ३ ॥
शान्तमयामप्येवमेवेति, कूटाकाटा शिखराकाटा शान्तमही कूटशा-
स्मश्रूति संज्ञा, सुपु द्योनमस्या इति सुदयोनतीयमपि संज्ञेति ।
(नत्पि सि) तयोर्मेहाद्रमयोर्मेहाद्यादि । महती श्रुतिवाचनप-
रिवारत्नादिका ययोस्ती महायैकी । पावद्मद्वयत् “महज्जु-
इया महापुत्राया महायसा महावशा महासोक्कंति ।”
तत्र पुतिः शराः राभरणदंशिः, अनुनामोर्भक्तिया शक्तिः वैकिय-
करणादिका, यशः क्वाति, बलं सामर्थ्यं शराः रस्व, लौक्यमा-
न्यतासकम् “महलेक्का” इति क्वचित् पाठः । महेसी मेहेह्वरा-
विद्यायथा ययोस्ती, महेशाश्वपायिति पयोपमं यावत् स्थितिरा-
नुययोस्ती, तथा गरुडः सुपुण्ड्रकुमारजातीयः, वेणुदेवो नास्ति,
‘अणादिभो सि’ नाम्ना । स्या० ३ श० ३ उ० ।

जंघ्रः दोसु कुरासु मणूया सया सुसमसुसभिर्दि पत्ता पण्णु-
म्भमवाणा विहरति । तं जहा—देवकुराए चैव, उत्तरकुराए चैव ।
(जंघ्र इत्यदि) सदा सदा (सुसमसुसभिः) प्रथमाऽऽ-
रकानुमागः सुपमसुभया, तस्याः सम्बन्धिनो या सा सु-
भमेव, नासुसमभिः प्रधानविभूतिमुक्त्वैस्त्वायुःवृक्षदत्तभोगोप-
भोगादिका प्राप्ताः प्रत्यनुभवतो वक्ष्यन्ते, न सत्तामप्रेणत्य-
भो । अत्र सुपमसुभयोर्मा कालविवेधं प्राप्ता अभिगता उत्तमा-
शुक्तिः प्रत्यनुभवतो विहरन्ति आसते इति । अभिधीयते च—
“दोसु वि क्ता मणूया, तिपल्लपरमाउणो तिको सुसचा ।
पिठकरंदसयाई, दो उण्णयाई मणूयाणं ॥ १ ॥
सुसमसुसमायुभावं, अणुसवमाणेण चक्कमोवणया ।
अउणा पक्कादिणाई, अउममत्तस आहारां ॥ २ ॥
देवकुरां दक्षिणाः, उत्तरकुरा उत्तरास्तंभ्विति । स्या० ३
श० ३ उ० ।

दश कुराः—

समपस्विचर्णे दस कुराओ पण्णया । तं जहा—पंच देव-
कुराओ, पंच उत्तरकुराओ । तस्य एतं दस महइमहालाया
महाद्रुया पण्णया । तं जहा—जंघ्र सुदंसणे धायदस्सवे म-
हाधायदस्सवे पठमस्सवे महापउमस्सवे पंच कूटसाम-
लीओ । तस्य एतं दस देवा महिद्विया जात्र परिवसंति ।
तं जहा—अणादिई जंघ्रीनारिई सुदंसणे पिपदंसणे पों-
दरीए महापोंदरीए पंच मरुता वेणुदेवा । स्या० ३ श० ३ उ० ।
कुराई (ण)—कुराजन्—पुं० कुरिते राक्षि, प्रत्यन्तृणं च । नि०
स० ३ उ० । आया० ।

कुरु—कुरु—पुं० ब० व० । आर्यजनपदभेदे, यत्र इस्तिनापुरं नग-
रात् । श० ३ उ० । अ० ३ उ० । आ० ३ उ० । प्रज्ञा० स्या० । “आक-
रः सर्ववस्तूनां, देशोऽस्ति कुरुनामकः । समुद्र इव रत्नानां,

गुणानामिव सज्जनः ॥१॥ आ० ३ उ० । स्वनामके श्रवणभेदेव पुत्रे, क-
ल्प० ७ कृष्ण । महावीरगतातिजन्मवन्तु च । स्या० ३ उ० ।
कुरुकुरा—कुरुकुरा—आ० बहुना जलेन पादप्रक्षालनादौ, श्रोत्र० ।
आचा० । नि० वृ० ।

कुरुक्षेत्रं—कुरुक्षेत्रं—न० । कुरुणा चन्द्रवन्धनपुत्रेन कृष्टे क्षेत्रे,
कुक्षेत्रान्तर्गतं वा क्षेत्रम् । शाक० मध्यपदलोपः ।

“प्रजापतेरुत्तरवेदिरुच्येत,
सनातनी रामसमन्तपञ्चकम् ।
समीजिरं तत्र पुत्रा दिवीकसो,
धरेण सत्रेण महावरपदाः ॥ १ ॥
पुरा व राजपिबरेण चीमना,
बहूनि वर्षाण्यमितेन तेजसा ।
प्रकृष्टमनस कुरुणा महतामना,
नतः कुरुक्षेत्रमतीह पश्ये ॥ २ ॥ बाच० ।
लोकेश्वररीत्या श्रवणभेदेव पुत्रः कुरुः, तस्य क्षेत्रम् ॥
हस्तिनापुरे, ती० १६ कटप ।

“शतपुत्र्यामभूषाणि—सुतोः सुतुः कुरुदेवः ।
कुरुक्षेत्रमिति क्वातं, राष्ट्रमेतत्सदृश्या ॥
कुरोः पुत्रोऽमर्षदस्मी, तदुपश्रमिदं पूरम् ।
हस्तिनापुरमित्याहुः—रत्नेकाश्रयसंघमिम् ॥ ती० ४६ कटप ।
कुरुचंद—कुरुचन्द्र—पुं० । काञ्चनपुराणीयैर स्वनामक्याते नृप-
जेदं, य० २० । तत्कथा त्वेष्वच—

“गयवज्जिघं पि सगयं, केज पि अग्रयं पि सज्जया सुदयं ।
पुरमतिं कंचणपुरं, कुरुचंदो तस्य नरचंदो ॥ १ ॥
तस्मात्स जिणोऽयस—सत्तत्तत्तत्तुगगमलदुद्धलिओ ।
मिहिकं व्व निमिरभरयस्सर—रोगीणो रोगो मंत्री ॥२॥
गदुरिगपवाहं नृपु—मुत्तमं सौ नरकमो धम्मं ।
सम्मं जिणसमणी, कया वि मीतं भणह एवं ॥ ३ ॥
मह कटसु सच्चिपुंगव !, को धम्मो उत्तमुं सि सौ आह ।
इंसाहालियसुरनर—गणाण कटणण जत्थ जम्मो ॥ ४ ॥
कह नउज्जहं सि रत्ता, बुत्ते मंत्री भणह वयणं ।
उगारणं नउज्जहं, सुत्तमदिठं पि जहं इत्थ ॥ ५ ॥
इय सोउं जणहं निवो, जहं एवं नो तुमं महामेति ! ।
सउवे दंसणिणो वा—हरितुं धम्मं भियारेसु ॥ ६ ॥
होउं सि एवं भणिकणं मंत्री, सकुंदलं वा वयणं न व सि ।
एवं समस्साहपयं त्रित्तु, आलंजिऊणं च भणह एवं ॥ ७ ॥
ओ सह इमिणा पाए—ए संगयत्थेण पुरियसमस्सं ।
रंजहं पुइइनाहं, तस्सव इमो हवइ जत्ता ॥ ८ ॥
इय सोऊणं अइमइ—मिगाउ सउवे वि तत्थं दंसणिणो ।
तं महिकणं पायं, रउउं विणं सकुंदलं ॥ ९ ॥
पत्ता निवअत्थया, आसीवायं भणे वि उवविट्ठा ।
नो रन्तोऽणुआए, पड्डे एवं सुगयसंसो ॥ १० ॥
आत्राविहारिमं मइ—उज्ज दिट्ठा, उयासिया कंचणभूसियेनी ।
चक्कसच्चिचण मय न नायं, सकुंदलं वा वयणं न व सि ॥ ११ ॥

अन्यः प्रोवाच—

भिक्षामभिमनण मइ—उज्ज दिठं, पदमाहुं कसमत्रियसालेनं ।
चक्कसाचंचण मय न नायं, सकुंदलं वा वयणं न व सि ॥ १२ ॥

अथरः प्रणिज्जाद—

फलोदपण मिहि विपट्ठा, तथाऽऽसणाया पमया मि दिट्ठा ।

वकिञ्चलचित्तं मय न मायं, सङ्कुलं वा वयं न वसि ॥१३॥
 तो सारेयराभां, निवेण कम्पान पुच्छिया विबुदा ।
 अपंति न ह्य विसंसे, पांस वयं देव । पच्छामो ॥ १४ ॥
 अं इह इमेहिं वकिञ्चलचित्तया अकिञ्चला कुन् सो ॥
 अत्रिहियत्तमुलं, स अथम्मो तेण चित्तिमिणं ॥ १५ ॥
 नं सोऊणं सयमावि, भीमंतिता पयंपव नरिदो ।
 कट मंतिमत्तमं । अहं, वत्तमपयंमं वियायिस्से ॥ १६ ॥
 पनण मंती नरवरं, जिणंस्सणिपां वि अत्थिय इहं मुणिणो ।
 विहिदपयन्था पालिय-महव्वाया पवरगोवसत्ता ॥ १७ ॥
 समतिणमणिणो । सममित्त-सत्तुणो तुम्भरकनरवस्सो ।
 महुयरावत्ति कयपाण-विस्सिणो धम्मफलतरुणो ॥ १८ ॥
 सङ्कायउक्कायया, जिहंशिया जिणपरीसहकसाया ।
 ते आहया वि इहं, इंति न इंति व न पाणामि ॥ १९ ॥
 भत्थियं निवेण वरमं-ति । कत्ति वाहरत्तु ते महामुणिणो ।
 ततो अखुदुब्बो, खुदुग्गो तेण आहयां ॥ २० ॥
 नमिउं भगियं रत्ता, खुदुय् । किं मुणिसि काउ तं कम्भं ।
 गुरुपायपसाएणं, मुणमि इय भणए साहु वि ॥ २१ ॥
 तो कुरुचंदनरिदो, तयं समस्सापव पयंपव ।
 सिगारस्स विरदिया, मुणिणा वि ह्य पुरिया एव ॥ २२ ॥
 कतस्स इंतस्स जिहंशियस्स, अगक्कपजोम गयमाजस्स ।
 किं मज्ज एयण वि चित्तिपणं, सङ्कुलं वा वयं न वसि ॥ २३ ॥
 पनण मंती खुदु । ना, सिगारेणं न पुरिया किमिउं ।
 स भगिह जिहंशिया, अहेण कुणं न सो मुणो ॥ २४ ॥
 सिरिअंगारा सिगा-रउ वि अपंतं तं पि अह अहो ।
 ता नून चंदंशिया, अग्गीवुउ । समुपया ॥ २५ ॥
 किञ्च-

उज्जो सुज्जो यो वुद्धा, गोशिया मट्टियामया ।
 दो वि आवायिया कुट्टे, जो उज्जो सो उवल्लगहे ॥ २६ ॥
 एवं लग्गति दुम्भेदा, जे नरा कामशालसा ।
 यिरत्ता तु न लग्गति, जहा स सुक्कगालए ॥ २७ ॥
 इय वुद्धमहंदिपदु-ट्ठस्स अस्संदमस्स वरमुणिणो ।
 वयणं सुणिउं राया, वमविक्रमो चित्तए चित्ते ॥ २८ ॥
 अमयं रसेसु गोली-सचंदणं चंदेसु जह पवरं ।
 तह सव्वेसु वि धम्म-सु नून धम्मा उ जिणमणिओ ॥ २९ ॥
 एवं चित्तिय सत्तमं खु-डुणं सत्तमं गमिणु गुरुसा ।
 साऊणं धम्मकं, गिहव्यधम्मं पयंपव ॥ ३० ॥
 चिरकालं परिपालिय, धम्मं सत्तवेण रोहगेण सत्तं ।
 कुरुचंदमहादाओ, आओ सुत्तमाण आमागी ॥ ३१ ॥
 “एवं निशम्य वरितं सुविचेकिकं,
 जीमूतगजितमिमं कुरुचन्कराजं ।
 प्रथ्या जनाः सपदि गइरिककाप्रवाहं,
 मुक्त्वाऽऽभयन्तु विशदं जितराजधर्मम् ॥” ३३ ॥
 इति कुरुचन्दनरेन्द्रकथा । ध० १० । आ० म० । आवस्यधीभर-
 स्य तारावन्दस्य पुत्रे बाहवयस्य, (‘नाराचंद’ शब्दे कथा बहव-
 ते) हरिचन्द्रस्य पितरि कुरुमत्याः पत्न्यौ मास्तिकयाचरन्ते सुपजे-
 द्, आ० म० प्र० । आ० वृ० । (तत्कथा ‘अभिधानं देव’ वक्तव्यनायाम्)
 कुरुचर-कुरुचर-वि० । कुरुचु वरतीति कुरुचरः । कुरुदेशज,
 क्षियां टित्वाद् ङीए । प्राकृते तु “प्रत्यये ङीर्नाम” ण० ३१ ।
 इति ङीर्वा । कुरुचरी, कुरुचरा । प्रा० ३ पा० ।
 कुरुमंगल-कुरुजाङ्गल-न० । अङ्गलमेव जाङ्गलम् । कुरुचु जाङ्ग-

लम् । कुरुक्षेत्रे, कुरुवक्ष आङ्गसाक्ष इन्द्रः । कुरुदेशो, जाङ्गलदेशो वा ।
 पुं० भूक्ति, कुरुवक्ष आङ्गलं च “विशिष्टलिङ्गो नदीदेशो ग्रामाः”
 ३ । ४ । ७ । (पाणि०) समा० । एकत्रात्रे कुरुजाङ्गलम् ।
 तत्समादारे, न० । वाच० । “ इहच जंबूद्वीपे द्वीपे प्रारहे
 वासे मरिक्कमन्धं कुरुजंगलजणवप संभावये नाम मयरी ।”
 ती० ७ कल्प ।

कुरुम-कुरुट-पुं० । कुणासवास्तव्ये उत्कुरुटस्य मातृवक्ष्येयकं
 प्रातरि, आ० क० । (‘सुयकरण’ शब्द कथा बहव्यते) कुत्तितं
 रोदति । ‘रट’ इति प्रतीयात कः । सितावरकशाके, वाच० ।
 कुरुण-कुरुण-न० । राजकीयं स्याद्दीपे वा विते, व्य० २ उ० ।

कुरुस्थल-कुरुस्थल-न० । मधुरास्थे स्थलजने, ती० ६ कल्प ।
 कुरुदत्त-कुरुदत्त-पुं० । स्वनामक्याते हस्तिनापुरवासनस्ये इत्य-
 पुत्रे, स प्रमज्जितो नैवेधिकीं परीवहमविसह्य सिक्क इति ।
 उत्त० २ अ० । “ कुरुदत्तो वि कुमारो, संवत्सिकाति स्व
 भगिणा इहो । सां वि तह इत्थमाणो, पत्तिवधो उत्तमं
 अहं ॥” संयत् ।

कुरुदत्तपुत्र-कुरुदत्तपुत्र-पुं० । कुरुदत्तस्य पुत्रे इशानेन्द्रपूर्ववज्र-
 जीवे, अ० ।

तत्कथा—

एवं सखु देवापुष्पिया णं अतेवासी कुरुदत्तपुत्रे नाम अ-
 पनारे पगइवए जाव विणीए अइमं अइमेणं अणिकित्त-
 तेणं पारणए आयविलपरिगमाहिएणं तवोकम्मेणं उडं वा-
 हाओ पगिअइय पगिअइय सुराभिमुहे आयावणधूमि-
 ए आयावेमाणे बहुपइपुएणे छम्मासे सामएणपरियाणं
 पाहुणिता अइमासियाए संसेहवाए अत्ताणं पुसत्ता हीसं
 भत्ताइ अणसणाइ उदेत्ता आलोइयपकिन्ते समहापये
 कालमासे कालं किच्चा ईसाणे कप्पे सयसि विमाणीति
 जाइसए वत्तव्वाया सव्वे वि अपारिसेसा कुरुदत्तपुत्रे वि,
 पवरं सातिरेगे दो केवसकप्पे जंबूद्वीपे द्वीपे, अयसेसं तं
 वेव ॥ ज० ३ श० १ उ० ।

कुरुदत्तमुप-कुरुदत्तमुत्त-पुं० । हस्तिनापुरे जाते स्वनामक्याते
 इत्यपुत्रे, “ कुरुदत्तसुतोऽनगरः” इति शास्त्र्याचार्यः, कुरु-
 दत्त इति लङ्कीवक्ष्यतः । उत्त० ३ अ० ।

कुरुपड-कुरुमती-स्त्री० । प्रह्लादसत्तकवर्तिनः सक्तान्तःपुरप्रधा-
 नाग्रमहिष्याय, उत्त० १३ अ० । स० । आवा० । कुरुचन्द्रपु-
 न्यायाम्, आ० म० प्र० । आ० वृ० ।

कुरुया-कुरुका-स्त्री० । देशतः सव्वेतो वा शरीरस्य प्रह्लादने,
 व्य० १ उ० ।

कुराय-कुराज-पुं० । कुराणां राजा टक् समा० । वाच० ।
 कुरुदेशनाथे, “ अदीया सतकुराया” स्था० ७ उ० ।

कुरुवाभि (ए)-कुरुवाभिन्-पुं० । देवकुरुचरकुरुजम्बूकिम-
 ग्गवृषजने, स्था० ६ उ० ।

कुरुविद-कुरुविन्द-पुं० । कुरु मूलकारणत्वेन विन्दति । विद
 शः । “ स मुचादीनाम्” ७ । १ । ५६ । इति (पाणि०) मुम् ।

पुस्तायाम्, माघे, वाच० । तुणविशेषे, औ० । प्रश्न० । प्रश्न० । तं० । आचा० । कुटिलकामिधाने योगविशेषे, आच० । काचल-
चये, मासिकचरत्ने, न० । कुडिलचरत्ने, कुडमाये, श्रीहिमेदे,
वरदे, हिङ्गुले च । वाच० ।

कुल्ल-कुल्ल-न० । कुल्लितं यथा अन्वयेन रूपयति विमोहय-
ति बल्लकुल्लम् । भारद्वाजिकर्मणि मायाविशेषे, अ० १२ श०
५ व० । तदारामके मोहनीयकर्मणि, स० ५३ सप्त० । कुल्लितव-
र्ये, नि० । प्रश्न० ४ आच० द्वार ।

कुल्ल-कुल्ल-न० । कुल्ल कः । कुह सन्धे कर्मणि वा लक् । कुं भूमि
साति ला कः । कौ जूमी लीयते अन्वेच्योऽपि पा० ३०
यथायथं व्युत्पात्तिः । जनपदे, देशे, मध्यमहलक्षणेन वाक्सी
भूमिः कल्पते तावत्यां जूमी, वाच० । यंशस्यावातरत्नेदे,
ह्य० १ श० १९ अ० । पैतृके पक्षे, नि० । तं० । रा० । औ० । ग० ।
प्रश्न० । “कुल्लं पेश्ये, माइया जाई” उच० ३ अ० । स्थान० । ज्ञा० ।
गुणवर्तिन्युक्तये, स्थान० ४ ज० २ उ० । इवाकाशरी, आचा० १
ह्य० १ अ० १ व० । सूत्र० । राष्ट्रकूटादौ, सूत्र० १ भु० १ अ० १
उ० । पितृवितामहादिपुत्रपुत्रवशे, थ० १ आधि० । प्रतिनियत-
पुत्रपुत्रजन्मत्वे, सप्त० १ कापद । स्वगोत्रे, स्थान० ४ ठा० १ उ० ।
नागभ्रातरी, ह्य० १ उ० । विद्याधरादौ, आच० २ अ० ।
बान्धादिके सासुसमुवाचविशेषे, स्थान० ५ ठा० १ उ० । प्रश्न० ।
प्रति० । स्थान० । बहुलां गच्छन्नामेकजातीयानां समूहः, थ० ३
आधि० । एकाचार्येस्तत्तौ, कल्प० ६ क्षुल्ल । स्थान० । पं० व० ।
“एष कुल्लं विश्वं, यथापरित्यस्तं सत्तरे ईशो” । तिरह कुल्ल-
णमिहो पुण, सावकस्यायं गणो होह ॥ ” ज० ६ श० ७ उ० ।
सूहस्यायाम् (सूत्र० १ भु० ४ अ० १ उ०) । घृहे, कल्प० ६ क्षुल्ल ।
आचा० । सूत्र० । क्षत्रियादिघृहे, सूत्र० २ भु० ६ उ० । (ततो
भगवान् । श्रीभूषणः रात्रये हस्त्यश्वगदिविषयहृदपुरस्सरमुप-
भोगराज्यक्षत्रियक्षत्राणामि त्वारि कुञ्जानि ध्यवस्थापिष्यन् इति
‘उत्सव’ वाक्ये ज्ञि० मा० ११२५ पृष्ठे दृष्टितम्) कल्प० । कटुम्बे,
आचा० २ भु० २ अ० १ व० । स्थान० । कल्प० । वृन्दे, गजकुल्लवानर-
कुञ्जानि । प्रश्न० ३ आच० द्वार । साक्षिभ्यं, गुणकुल्लं, कुल्लं साक्षिभ्यं,
गुरोः कुल्लं गुरुसाक्षिभ्यम् । आचा० १ भु० ५ अ० १ उ० । कुले
मघः यत् कुल्लम् । से कुलीनः । टकम् कौलेयकः । कुलोद्भवे, ज्ञि० ।
वाच० । कुल्लसंहितेयु नक्षत्रेषु, सू० ५० ।

तानि च-

ता कहे ते कुल्ला आदिता ति वदेजा । तत्त्व खलु इमे बारस
कुल्ला, बारस उवकुल्ला, चचारि कुलोवकुल्लाए । बारस कुल्ला ।
तं जहा-पाण्डिहाकुल्लं लचराभद्वयकुल्लं असिणीकुल्लं
कविपाकुल्लं संगणकुल्लं पुस्सेकुल्लं महाकुल्लं लचरा-
फगुनीकुल्लं चिचकुल्लं विसाढाकुल्लं मूसे कुल्लं लचरा-
साढाकुल्लं । बारस उवकुल्ला । तं जहा-सवणा उवकुल्लं पुन्व-
भद्वय उवकुल्लं रेवति उवकुल्लं जराणी उवकुल्लं पुणव्वत्
उवकुल्लं अस्सेता उवकुल्लं पुप्फाफगुणी उवकुल्लं हत्थो
उवकुल्लं साति उवकुल्लं जेढा उवकुल्लं पुन्वासाढा उवकुल्लं ।
चचारि कुलोवकुल्लं । तं जहा-आणि कुलोवकुल्लं सतनि-
सया कुलोवकुल्लं अदा कुलोवकुल्लं अणुरापा कुलोवकुल्लं ।
“ता कहे ते” इत्यादि । ता इति पूर्ववत् । कचं केन प्रकारेण,

अनवत् । न्वया कुल्लायाक्यातानीति वदेत । एवमुक्ते अगवानाह-
“तत्त्व” इत्यादि । इह न केवलं जगत्ता कुल्लायाक्यातानीति, किं
तुपकुञ्जानि, कुलोपकुञ्जानि च, ततो विधीयन्ताये प्रतिपश्येत् । तत्र-
ति अगवान् कुले-तत्र तेषां कुल्लादीनां मध्ये कल्पितमात्रं द्वार्य
कुल्लानि । सुखं पुस्तकविदेशः प्राकृतत्वात् । इमे इति प्रतिपदमभि-
सम्बन्धते । इमानि बह्व्यवस्थास्वरूपाणि द्वार्य उपकुल्लानि । अथ किं
बह्व्यवस्थास्वरूपाणि क्वारि कुलोपकुल्लानि प्रकृतानि । इयं किं
कुल्लादीनां लक्षणमुपलभ्यते-इह यैर्मन्त्रैः प्रायः प्रायः मासानां परि-
समाप्त्य उपजायन्ते, माससदृशमात्रानि नक्षत्रानि, तानि कुल्ला-
नीति प्रसिद्धानि । तथा या-आविष्टो मासः, प्रायः अधिष्ठया धनिष्ठा-
उपरपर्यायया परिसमाप्तिमुपैति । आकृष्य उचरन्मन्त्रपद्या, अ-
श्वयुक् अभिष्या इति । धनिष्ठादि प्रायो मासपरिसमापका-
नि माससदृशमात्रानि कुल्लानि, तेषामेव कुल्लानामधस्तनानि
यानि नक्षत्राणि अवपन्नाणि तानि उपकुल्लानि, कुल्लानां समी-
पमुपकुल्लं, तत्र वसन्ते यानि नक्षत्राणि तान्युपचारा उपकुल्लानि ।
यानि च अस्मात्पुष्पकुल्लानां वाधस्तनानि तानि कुलोपकुल्ला-
नि अभिजिह्वादीनि क्वारि नक्षत्राणि । उक्तं च-

“मासानं परिणामा, हुंति कुल्ला उवकुल्ला उ हिङ्गिमा ।

हुंति पुण कुलोवकुल्ला, अभिषयजह्मणुराहा” ॥ १ ॥

अत्र (मासानं परिणामा इति) प्राये मासानां परिसमापकानि ।
कल्पित-“मासानं सरिसनमा” इति पाठः । तत्र मासानां
सदृशमात्रानि विन्यास्येयम् । (सय सि) इति अभिपक्षः । शेषं
सुप्रमम् ।

संभ्रति यानि द्वार्य कुल्लानि, यानि च द्वार्य उपकुल्लानि, यानि
च क्वारि कुलोपकुल्लानि तानि क्रमेण कथयति-(बारस कुल्ला
तं जहा) इत्यादि सुप्रमम् । सू० ५० १० पाठो । चं० ५० जं० ।

कुल्लप-कुल्लप-पुं० । आनायिकजनैः, तद्वत्वातिन जनं च । सू-
त्र० २ भु० २ अ० ।

कुल्लक (ग) र-कुल्लकर-पुं० । कुल्लकरणीलाः कुल्लकराः । कुल्ल-
करणशीलेषु विशिष्टेषु कुल्लेषु लोकाव्यवस्थाकारिषु पुरुषविशेषेषु,
स्थान० १० ठा० ।

इदानीं यस्मिन् काले क्षेत्रे च कुल्लकराणां प्रभवस्त-
नुपदेशोन्नाया-

उस्मापिणी इमीसे, तद्वया एव समार्षे पश्चिमे भागे ।

पलिआवमट्टाग्रे, सेसम्भि य कुल्लगल्लपत्तं ॥

आच्छरहमज्जह्मति-जागे गंगमिधुमज्जम्भि ।

एत्थं बहुमज्जदेस, उप्पन्ना कुल्लगरा सत्त ॥

अस्यामचसंयत्तं वतमनायां या नृनीया सत्ता सुप्रमः पमा-
भिधाना, तस्या यः पश्चिमे भागस्तास्मिन् । क्रियन्त्या इत्याह-य-
त्थापमाद्यभावे पत्तोपमाद्यभागमागे शेषे निष्ठति सति, कुल्ल-
कराण्यस्मिन्नि वाक्चक्षेयः । कुल्लस्य आह-अस्मिन्तरतमप्यम्-
विभागं, किं विशिष्टं इत्याह-गङ्गासिन्धुमध्यं-न वतास्मिन्नर्क-
रतमप्यमभिभागं बहुमज्जदेस, न तु पर्यन्तेषु, उप्पन्नाः कुल्लकराः
सत्त । इहास्मिन्तरं विद्याचपलवधैताच्छ्रवधैतावारतः परित्राहं,
न तु परतः, व्याख्यातः ।

संभ्रति कुल्लकस्य तानिभिषिकी द्वारयाथ प्रतिपाद्ययति-

पुण्वपन्नमनाय-पमायासंघयथेयं संठाणं ।

वन्निस्सियाऽऽउ भागा, जवयोवातो य नीई य ॥

कुलकराणां पूर्वनाम वक्तव्याः, ततो जन्म, तदनन्तरं नामानि, तत्प्रमाणानि, तदनन्तरं संज्ञानं वक्तव्यम्, एवमशब्दः पूरणाद्यैः । तथा संस्थानं, ततो वयोः प्रतिपादयितव्याः, तदनन्तरं स्त्रियः, ततश्चायुर्वैकल्यम्, ततो भागा वाक्याः—कस्मिन् वयोभागे कुलकराः संवृत्ता इति । अत्रनेषु उपपातो वक्तव्यः, जन्मप्रवृत्तयः भवनपति-निकायेषु तेषामुपपातो नान्येभ्यः प्रदर्शनार्थम्, तथा नीतिश्च या यस्य हकारादिशङ्काया सा तस्य वक्तव्येति गाथाऽङ्कार्यः । अवयवाभ्यं तु प्रतिज्ञारं स्वयमेव वक्ष्याति ।

तत्र प्रथमद्वारावयवाध्यामिभिरस्येवमाह—

अवरविदेहे दो वणि—वयस्यमा माइ उज्जुगे चेव ।
कालगया इह जरहे, हत्थी मणुओ य प्रापाया ॥
दहुं सिणेहकरणं, गयमारुहणं च नामनिज्जुची ।
परिहायि गहि कल्लरी, सामत्थण दिव्रवण ह सि ॥

अवरविदेहे हे दो वणिग्वयस्यावभूताम् । तद्यथा—एको माथी, अवर-
अज्जुगः, तौ च कालगतानिह भर्ते प्रापायौ, माथी हस्तौ, इतरो
मनुष्य इति । ततो हट्ठा परस्परं स्नेहकरणं, ततो गजारोहणं, तद-
नन्तरं नामनिज्जुचिः । गच्छता च कालेन कल्पदुर्माणं परिहाणि,
ननः प्रनुता प्रमूनरा युद्धिः, तदनन्तरं कलहः, तनः—“सामत्थण
ति” देशीयचनमनम् । पथालोचनमित्यर्थः ततो विजृम्भना, तद-
नन्तरं इह इति हकारादिसंज्ञा या नीतिः प्रवृत्तिः । भावाधेः कथान-
काद्वक्तव्यः । तच्छेदः—“अवरविदेहे दो मिसा वाणिजा, तन्धयो
माइ, इयरो उज्जुगो । ते पुण एततो वय वयहरति । तथ्य ओ
माइ सो न उज्जुगं अइसंघइ, इयरो वयमगुदंनो सम्मं वयहर ।
दो वि पुण्ण हाणकई, ततो सो उज्जुगो काळं काऊण इहेय दाहि-
णहे मिहुणगे जानो । वंको पुण तस्मिं चेव परसे हत्थिरयत्तं ।
सो य सौनो वयणेणं च उट्टो य । जाइ ते दो वि पुण्णसरीराणा
जाया तांहे न हिडिजमाकटा, तण य हत्थिया हिंदेनेण सो मि-
हुणयो दिट्ठा, दट्ठण य से परमा पीई उप्पञ्जा, तं च से अजिअं-
गनिज्जुचियं कम्मं उदिचं, ततो तेण मिहुणं खंघं विलइयं । ततो
सम्बेण लोणेण तं मिहुणं तहाकयं दट्ठण अइहिंनो मणुसो
एसो । इमं च से विमलं बाहणं, तिसे ‘विमलबाहणं’ सि नाम क-
यं, तेसिं च जाइसरणं च जायं, ताहे कालोसेण इमे सत्त कण्ठ-
कण्ठा परिहायति—“मसंगया व मिंगा, विचंगा चेव तह य
विचरता । गेहामारअणिमणा, सत्तमाया कण्ठकल्ल सि” ॥१॥
तेसु परिहायतेसु कसाया उप्पया । अयं मम मा इत्थं कोइ अशि-
यत्त इति मणितं पविता, जो ममीकयमाडियह, तेण इयरो कसाइ-
अह, ततो परोप्पत्तसंखं ताहे चित्तिं—कोचि अहिंयहं उयमो,
जो वयस्याइ, उयहे ताहे तेहि सो विमलबाहणो, एत अइहेहिंता
अहिंसा इति अहिंयहं उयवतो । ताहे तेण तेसिं कण्ठा विरिक्का,
अणिजा य—जो नुअं पयामरं अइअमर, तं मम कहेअह, जेणाहं
से इमं वसेमि, सो वि कहं जाणर, अयसं सो जाइस्सरो तं
वखियसं सारह, तेण जाणर, ताहे तेसिं जो को वि अवरउअह
सा तसस कदिअह, ताहे सो तेहि इमं वसेह, सो पुण इमं
हकारो—हा मुमं उट्टु कयंति । ताहे सो जाणर, अहं सव्वस्सह-
रणो कतो, वरं हतो होतो, सीसं वा मे वरं डिअं होतं, न य प-
रिसिं विदंयणं पावितोसि । एवं बहुं कालं हकारइमं अणुवसि-
तो, तसस य वंजजसा, दीव सजं जोगं मुंउयंसस अवरं मिहु-
णं जायं, तसस वि कालंतरेण अवरं, एवं ते पयसंस्सिम सत्त

कुलगर उप्पया ॥ “पूर्वमवाः शब्दमीषां प्रथमानुयोगतोऽप्ये-
याः, अन्म पुनरिदंश्च संवेधां कृष्टव्यम्, व्याख्यातं पूर्वजन्म-
रूपं ह्यारब्धम् ॥ आ० म० ३० ।

संप्रति कुलकरनामप्रतिपादनार्थमाह—

जंघुईवि दीवे जारहे बासे इमीसं ओसपिणीए सत्त कु-
लगरा होत्था । तं जहा—“एहमित्थ विमलबाहणं, चक्खुय
जससं चउत्तरमधिचंदे । तत्तो पसेणई पुण, मइवे चेव
नाथी यं” ॥१॥ स्या० उ० १० ।

प्रथमोऽत्र विमलबाहणो, द्वितीयश्चकुप्पान्, तृतीयो यशस्वी,
चतुर्थोऽजिचक्रः, पञ्चमः प्रसेनजित्, षष्ठो मरुदेवः, सप्तमो ना-
भिरति । गतं नामद्वारम् ॥ आ० म० ३० । आ० ५० । आ० ६० ।

अधुना प्रमाणद्वारावयवार्थमभिधित्तुमाह—

नवणुसयाइ पदमो, अट्ट य सत्त उप्पसत्तमाई च ।

उ चेव अउठ्ठा, पंच सया पक्खीसाओ ॥

प्रथमो विमलबाहण उचैस्त्वेन नयधनुःशतानि, द्वितीयश्च-
कुप्पान् अष्टौ धनुःशतानि, तृतीयो यशस्वी सप्तधनुःशतानि,
चतुर्थोऽजिचक्रोऽष्टसप्तमानि धनुःशतानि, पञ्चमः प्रसेनजित्
षट्पञ्चशतानि, षष्ठो मरुदेवोऽर्द्धपञ्चानि धनुःशतानि, सप्तमो
नाभिः पञ्चविंशानि पञ्चविंशत्यधिकानि पञ्चधनुःशतानि ५२५।
गतं प्रमाणद्वारम् ।

अधुना संज्ञनसंस्थानप्रतिपादनार्थमाह—

वज्जरित्तनसंययणा, समचउरंसा य होति संठाणे ।

वणं वि य वोच्छामी, पंचयं जस्स जा आसी ॥

सर्व एव विमलबाहनादयो वज्जरेभंसंज्ञमानाः संस्थाने च वि-
न्यमाने समचतुरकाश्च भवन्ति । वर्णचारसंययनाभिधानार्थमा-
ह—(वर्णः) “वणं वोत्त्यादि” वर्णमपि च वज्जरे प्रत्येकं व-
स्य य आसीदिति ।

प्रतिज्ञानमेव निर्वाहयति—

चक्खुय जससं च पसे—णई य एए पियं गुवणाभा ।

अजिचंदो ससिगारा, निम्मल्लकणगणभा सेसा ॥

चकुप्पान् यशस्वी प्रसेनजित् एते द्वितीयतृतीयवयस्यः मि-
यहूर्वा इवामा ज्ञाया येषां ते तथा मियहूर्वायामाः । अभिच-
क्रः कुलकरः शशिचक्रं गौरः । निर्मलकनकवत् प्रमा ज्ञाया
येषां ते तथा शेषा विमलबाहनामरुदेवनामयः । गतं वर्णद्वारम् ।
आ० म० ३० ।

स्त्रीद्वारप्रतिपादनार्थमाह—

एतेसि एं सत्तएई कुलगराणं सत्त जारिआ होत्था । तं
जहा—“चंदमस चंदकता, मुक्खपमिक्खवक्खुकंता य । सिरि-
कंता मइवेदी, कुलगरइत्थीणं णामाई” ॥१॥ स० । स्या० ।

विमलबाहनेनैव पत्नी चन्द्रयशाः, चकुप्पतश्चक्रकान्ता, यश-
स्विनः सुरूपा, अभिचन्द्रस्य प्रतिकृपा, प्रसेनजितश्चक्रकान्ता,
नाभेरमदेवी । इवामि यथाक्रमं कुलकराणां नामानि, एताश्च
संज्ञननादिभिः कुलकरमुल्या एव कृष्टव्याः ।

यत आह—

संघर्षणं संताणं, उषर्षं चैव कुलगरेर्हि सयं ।

वषेण एगवधा, सध्वाड पिपंगुवधातो ॥

संघर्षणं, संस्थापनम्, उषर्षं चैव कुलकरास्त्रीयैरास्त्रीयैः सम-
मनुकपमासामधिकृतस्त्रीणां त्वरं प्रमात्रेण ईक्षय्युता इति सं-
प्रदायः । तथा वषेण सर्वो अन्येकवर्णः प्रियङ्गुवर्णो इति । यतं
स्त्रीद्वारम् ।

इदानीमायुर्होत्रमाह—

पक्षिओवमदसभागां, पदमस्ताडं ततो असंखेजा ।

ते याण्डुपिन्दिरीणा, पुष्पा नाजिस्त संखिजा ॥

प्रथमस्य विमलवाहनस्यायुः पदयोपमदसभागाः, तदन्तरम-
न्ययं चक्षुष्मदादीनामसंखेयानि, पूर्वोणीनि संख्यन्ते । तान्यपि
आण्डुपुष्पां क्रमण हीनामि । नामेसु संखेयानि पूर्वोण्यायुष्कमि-
ति । अन्ये नू स्याचक्षते-प्रथमस्य पदयोपमदसभागा पद्यायुः,
ततो द्वितीयस्यासंखेयाः पदयोपमासंखेयजागा इति वाक्यशे-
षः । एवं आण्डुपुष्पां हीनाः शेषाणामायुष्कं कष्टम्यम्, तावद् याव-
त्संखेयानि पूर्वोणि नाभेरायुष्कमित्यविरुद्धम् । अपरे व्याच-
क्षते-प्रथमस्यायुः पदयोपमदसभागाः, ततोऽसंखेया इति शेषाणां
समुद्दिताणां पदयोपमासंखेयजागाः । किमुक्तं अथति?—द्वितीयस्य
पदयोपमासंखेयजागा आण्डुः, शेषाणां तत एवासंखेयजागाः असं-
खेयजागाः पात्यते तावदावच्छाभेरसंखेयानि पूर्वोणि । तत्रेनष्टप-
न्याक्षमायुः । कथमिति चेत्? उच्यते—इदं पदयोपमाद्यभागे अष्टव-
कुलकराणामुपपत्तिः, 'पक्षितोवमदुजागे, तैसस्मि य कुलगरूप्यसी'
इति वचनात् । तत्र पदयोपमं किंलासत्कल्पनया चत्वारिंशद्भागं
परिकल्प्यते, तस्याष्टमो भागः पञ्च चत्वारिंशद्भागः, तत्रापि प्रथ-
मस्य पदयोपमाद्यभागे पदयोपमदसभागाः, ततश्चत्वारिंशत्त्वा-
रिंशद्भागास्तद्व्यापि गताः । शेष एकः पदयोपमस्य चत्वारिंशत्तमः
संखेयो जागोऽवतिष्ठते, स च चक्षुष्मदादिवर्गः पञ्चमिरसंखेय-
जागेने पूर्वने इत्यपवादव्याख्या । अथ नत एव नाभेरसंखेयानि पूर्वो-
ण्यायुष्कमुक्तमिति । इदमयुक्तं दुर्लभम् । यतो मरुदेव्याः संखेयानि व-
र्षाण्यायुः संखेयवर्षाण्युषां केवलज्ञानाजावात्, ततो नात्रेः संखेय-
वर्षाण्युक्तमेव कुलकराणां, कुलकरपक्षीणां च, समानायुष्कत्वात् ।

तथाचाह—

जं चैव आठयं कुल—गराणं तं चैव होइ तासि पि ।

जं पदमगस्त आठ, तावदयं होइ दृष्टिस्त ॥

यदेवायुष्कं कुलकराणां प्रायुक्तं, तदेव जवति तासामपि कुलकरा-
ङ्गानां, संख्यासाध्याच्च तदेवेत्यभिधीयते, यावता प्रत्येकं निज-
मेष प्राप्तिनामयुः, तथा प्रथमस्य कुलकरस्य विमलवाहना-
न्यस्यायुस्तावदेव जवति हस्तिनः । एवं शेषकुलकरद्विस्त्रिंशामपि
कुलकरतुल्यं कष्टम्यम् ।

भागः—

संप्रति जागद्वारं वक्तव्यम्—यथा कः कस्य सर्वायुष्ककुलकर-
कास्त इति । तत्रेदमाह—

जं जस्त आठयं खलु, तं दसजागे समं वि जइठणं ।

मरिक्कल्लट्ठतिजागे, कुङ्गगरकासं विद्याणादि ॥

यद् यस्य कुलकरस्याऽऽयुस्तत् तस्य दसभागान् समं विज-

ज्य मध्यमेऽष्टभागात्मके विभागे कुलकरकासं विज्ञानीदि ।

अनुमेयार्थं प्रकटयन्माह—

पदयो य कुमारये, जागो चरियो य वुड्ढावाम्मि ।

ते पयणुपेज्जदोसा, सन्ने देवेसु उववसा ॥

तेषां दृष्टानां जागानां मध्ये प्रथमो भागः कुमारस्य जवति, च-
रयो वुड्ढजावे, शेषा मध्यमा अष्टौ जागाः कुलकरकास्त इति ।
यतं भागद्वारम् ।

उपपातः—

उपपातद्वारमुच्यते—ते प्रतनुमेमद्वेषाः, प्रेम रागो, द्वेषः प्रसिक्तः,
सर्वे विमलवाहनादयो देवेषूपपन्नाः ।

तत्र न ह्रायते केसु देवेषूपपन्ना इत्यत आह—

दो चैव सुवण्णं, उण्हिहुमारेसु होति दो चैव ।

दो दीवकुमारं, एगो नागेसु उववण्णो ।

द्वौ आदौ विमलवाहनचक्षुष्मद्विजानीषु सुपयैषु देवेषूपपन्ना,
द्वौ चैव च यशस्यनिबन्धाख्याबुद्धिकुमारेषु भवतः । द्वौ प्रसेन-
जिमरुदेवयोः द्वौपुत्रासु, एको नाभिनामा सप्तमकुलकरो
नागेषूपपन्नः ।

संप्रति कुलकरस्त्रीणां इस्तिनां शोषपातमभिधित्तुराह—

हत्थी छविर्थाओ, नागकुमारसु होति उववसा ।

एगा भिदि पवा, मरुदेवी नाजिणो पची ॥

इस्तिनः ससापि, यद् च स्त्रियश्चन्द्रश्यामशून्ययो नागकुमारेषु-
पपन्नाः । अन्ये तु प्रतिपाद्यमिति—एक एव इस्ती, यद् स्त्रियो,
नागेषूपपन्नाः । शेषाणामिहाऽनभिधानमेवेति । एका स्वसमी मरु-
देवी नामैः पत्नी सिद्धि प्राप्ता । उक्तमुपपातद्वारम् । आठ
प्र० प्र० ।

अम्बुद्वीपप्रकृत्या पञ्चदश कुलकरास्तेषां नामायुदीनि—

तीसं णं सामाप पच्छिमे तिभाए पक्षिओवमदुजागावसेमा,
एत्थ णं इमे पाण्डरम कुङ्गरा समुपजित्त्वा । तं जहा—सु-
मई ? पकिस्सई २ सांमिकरे ? सांमिरे ४ खेमिकरे ५
खेमिरे ६ विमलवाहणे ७ वक्खुमं ८ जसमं ९ अजिचैदे
१० चंदाजे ११ पसेणई ? १२ मरुदेवे ? १३ णाजि ? १४
उसजे ? १५ चि ॥

अथाह कश्चित्—आवदयकानियुक्त्यापि तु सप्तानां कुलकराणामभि-
धानादिह पञ्चदशानां तेषामभिधानं कथम्? यदि वा भवतु नाभे-
तत्, पुण्यपुरुषाणामभिधानिकवैशेष्यपुरुषवर्षमेवस्य व्याधयत्वात्,
परं पदयोपमाद्यभागावशिष्टावयवमनं कालस्य सुतरां बाधनं,
अनुपपत्तः । तथाहि—पदयोपमं किंलासत्कल्पनया चत्वारिंश-
द्भागं परिकल्प्यते तस्याष्टमो भागश्चत्वारिंशद्भागः पञ्च । तत्राव्या-
धयव विमलवाहनस्यायुः पदयोपमदसभागाः, ततश्चत्वारिंशत्त्वा-
रिंशद्भागास्तद्व्यापि गताः । शेष एकः पदयोपमस्य चत्वारिंशत्तमः
संखेयो भागोऽवतिष्ठते, स च चक्षुष्मदादीनामसंखेयपूर्वोणीने, सं-
खेयपूर्वोः श्रीश्रृयमस्त्रिभिरनुराशां पृथक्पृथक् शेषैकान्तमव-
स्था पक्षैः परिपूर्यते, तेन पूर्वोणां सुमस्याधिकुलकराणां महत्कमानुषा-
कावकायादीरुच्यते—आष्टस्य सुमत्तस्तावत्कल्पदसभागाः, ततो द्वाह-

शब्दश्चाद् यावत् पूर्वैर्दृष्टित्यनेनैकस्मिन्नेवचत्वारिंशत्तमं प्रवर्तिष्ये
अग्रेऽसंख्येयानि पूर्वाणि, तानि च यद्योत्तरं दर्शनीयानि । नात्र
स्तु संख्येयानि पूर्वाणीत्यादि । इत्थं चाधिकशक्तिं प्राप्तमिति ।
यत्तु हादिप्रज्ञायाभावकचक्षुः—“पञ्चमोऽयमदसमंस्तं पदमदस-
त्तमो असंख्यजः । ते आद्युत्पत्तिर्ह्येषा, पुष्पा नामिदं संख्ये-
जम् ॥” इति शाखाव्याख्याने अतात्पर्येण नादरसंख्येयपूर्वाण्युक्त-
त्वमुक्तं, तत् कुलकरस्तमानाद्युक्तेन कुलकरपक्षीनां मरुद्व्या
अन्यसंख्येयपूर्वाण्युक्तातापक्षी मुख्यतुपपत्तिरिति तत्रैव दूषितम-
स्तीति म कोऽपि पदस्वरं विरोधः । यथाऽऽवश्यं कविषु विमलवा-
हस्य पदवद्गमशायायुक्ताः, तन्नामान्नादवत्प्राप्तव्यम् । यच्च
ग्रन्थान्तरे नामपाठे ज्ञेयः, सोऽपि तथैवेत्यत्र सर्ववित् प्र-
प्रमाणमित्यत्र विस्तरण । अथ प्रस्तुतमुपक्रम्यते-तथापि । तान्
नामतो दृश्यन्ति—सुमतिः १ प्रतिभुतिः २ सीमंकरः ३ सी-
मंकरः ४ ज्ञेयंकरः ५ ज्ञेयंकरः ६ विमलवाहः ७ चक्षु-
ध्मा ८ यशस्वी ९ अजिचक्रः १० चन्द्रमाः ११ प्रसेनजित्
१२ मरुद्वयः १३ नाभिः १४ अक्षय इति । यद्यपि पञ्चविंश-
त्तुर्दशाणां कुलकरत्वमिति तत्र, अत्र तु पञ्चदशस्य अक्षय-
स्यापि, नक्षत्रकोशकरणे भरतभर्तृनाम्नोऽपि महाराज-
स्य प्रकृष्या प्रकमित्तव्याऽस्तीति ह्यपनायमिति । जं० २ वक्षः ।

कल्पवृक्षाः—

विमलवाहणेन कुलकरे सचविहा वक्षसा उवग्रोगात्
हृन्मगमिच्छसु । तं जहा—“प्रसंगया य जिगा, चित्ता
येव र्हेति चितरसा । चित्प्रसंगा य अग्रिग्रणा, सचमगा
कल्पवक्षसा य ॥” १ ।

तथा विमलवाहने प्रथमकुलकरे स्मृति सचविहा इति । पूर्वं
शशिधा आनुवन्, (रक्षन्ति) कल्पवृक्षाः (उपमोगात्
ति) उपजग्यतया (इत्थं) शशिप्रभागतवन्तो भोजनादिसंपा-
दनेनोपजाते सत्काशान्नुपपादयामाता इत्यर्थः “मन्संगया य”
गाहा । (मन्संगया इति) मन्सं, तस्य कारणत्वाद् अग्रिमं
मन्सवाग्नेनोच्यते, तस्याभूतः कारणभूता, तदेवाङ्गमवयवो
येनां ते मन्साङ्गकाः, सुखप्रेममददायिन इत्यर्थः । वकारः पुरणं ।
(मिग ति) संहाहृतत्वात् भूङ्गारादिविचित्रमज्जनसंपाद-
का भूङ्गाः । (चित्प्रसंग ति) चित्रस्थानेकविधस्य मायस्य
कारणत्वात् चित्राङ्गाः । (चितरस ति) चित्रा विचित्रा रसा म-
धुरादयो मनोहारिणो येभ्यः सत्काशात्संपद्यन्ते ते चित्ररसाः ।
(मणिये चित्) मणीनामाभरणजृत्तानामभूतः कारणभूता
मणयो वाऽङ्गास्त्ववयवा येनां ते मण्यङ्गाः, मण्यसंपादका इ-
त्यर्थः । (अग्रियण चित्) मन्मज्जकारत्वाद्मन्मा विशिष्टवक्षसादि-
भः, संहाहृतो वाऽयमिति । (कल्पवक्षस् ति) उक्तव्यगिरिक-
स्यामायकवित्तकलङ्गावित्त्वेन कल्पना कल्पः, तत्प्रधाना वृक्षाः
कल्पवृक्षा इति ।

अथैते कुलकरत्वं कथं कृतवन्त इत्याह—
(भीतिह्यारयं)

सचविहा दृढवीर्यं पञ्चा । तं जहा—हकारे मकारे पिकारे
पारिजाते मंजलिबंधे चारण उग्रिच्छेदे ।

(दंरुनीह ति) दृढदन्तं दारकोऽपराधमनुशासनं, तत्र
तस्य वा, स एव वा नीतिनयो द्यदनीतिः । (हकारे ति) हा इ-
त्यधिकपार्थः, तस्य कारणं हकारः । अथमर्थः—प्रथमप्रतीत्यकुलक-
रकाले अपराधिनो द्यदो हकारमात्रं, तेषांसी हृतसर्वस्व-

मिवात्मानं अन्यमानः पुनरपराधस्थाने न प्रवर्तते इति, तस्य द-
यदनीतिता । एवं वा इत्यस्य निषेधाथेस्य करणमभिधानं मा-
कारः । तृतीयवस्तुं कुलकरकाले महत्त्वपराधे माकारो द्यदः, इ-
तरत्वं तु पूर्वैर्दत्तं । तथा विग्राहकेषां पक्ष, तस्य कारणमुच्चा-
रणं चिकारः, पञ्चमवक्षससमकुलकरकाले महापराधे चिकारो
द्यदः, अष्टममध्यमापराधोऽस्तु क्रमेण हकारमकाराविति ।
आह च—“पदमवितिवाप पदमा, तद्व्यवस्थान् अभिनवा
वीया । पञ्चमकुलस्य य स—समस्त तस्या अभिनवा उ ॥”
इति । तथा परिभाष्यं परिभाषा, अपराधिनं प्रति कोपा-
विष्कारेण वा यासीरित्यभिधानम् । तथा मरुद्वयव्यो—मरुद्व-
द्वामिच्छितं ज्ञेयं, तत्र व्यो—नास्मादभ्येक्षात् गन्तव्यमित्येवं व-
क्षानलक्षणः । पुत्रमपराधपरिचारखुल्लङ्घनां वा । वारकं शुश्रू-
हम्; अविच्छेदो इत्युपादात्मिकाऽऽदिच्छेदः । इयमन्तरा अनु-
विधा नरतकलं वक्षुः चतुर्थमात्म्यानामाद्यप्रत्यक्षजनकः,
अन्ये तु भरतकाल इत्यर्थः । आह च—“परिभाषणा उ प-
दमा, मरुद्वयव्यभिहो वीया । वारमकुलविच्छेदः, अ-
रुद्वयस्य चतुर्विधो नीर्यः ॥” इत्यां ७ जा० ।

अधुना नीतिद्वार्यप्रतिपादनार्थमाह—

हकारे मकारे, पिकारे चैव दंरुनीह ।

वोच्छं तासि विसंसे, जहकमे आद्युपुच्छीष्ट ॥

हकारो मकारो चिकारमिति कुलकराणां द्यदनीत्यर्थः, ततो व-
क्ष्ये तासां द्यदनीतीनां विशेषं यथाक्रमं, या वस्य तां तस्य
वक्ष्ये इति ज्ञातः । तामपि तथा वक्ष्ये, आनुपूर्व्या परिपत्त्या
विमलवाहनाद्वार्यस्य क्रमेणैति यावत् ।

प्रतिहातमेव करोति—

पदमविद्याण पदमा, तद्व्यवस्थान् अग्रिणवा विद्या ।

पञ्चमकुलस्य य स—समस्त तस्या अग्रिण्या ता तु ॥

प्रथमद्वितीययोः सुबे द्विच्छेदऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात् । कुलक-
रयोः प्रथमा हृकारलक्षणा द्यदनीतिः । तृतीयवस्तुधयोः य-
शस्यमिच्छात्कथयोः कुलकरयोरभिनवा द्वितीया मकारल-
क्षणा द्यदनीतिः । किमुक्तं अवतिः, स्वपरापराधे प्रथमया द्यद-
क्रियते, महापराधे द्वितीयेति । तथा पञ्चमवक्षयोः सप्तमस्य च
तृतीया चिकाराव्या अभिनवा । एषा वक्षसा, द्वितीया मध्यमा, प्र-
थमा जगन्त्या । एताश्च त्रिकोऽपि लघुपञ्चमोक्त्यापराधेषु व-
याक्रमं प्रवर्तिता इति ।

सेसा उ दंरुनीती, माणवगनिहीउ होइ भरहस्त ।

उमपसम मिहावासे, असक्तो प्राप्ति आहारे ।

शेषा चारकउग्रिच्छेदलक्षणा द्यदनीतिर्यत्र तस्य माणवक-
निधेः सत्काशाग्रवति । इयमत्र भावना कोपाविष्करणेन “हे इ-
तः स्थानाम्मा यासीः” इत्येवं यत्परिभाषणं, पक्ष मरुद्वयव्यो-
यथा नास्मादभ्येक्षागन्तव्यमित्येवंकुरे द्वे द्यदनीती प्रगवता
अक्षयस्याभिना प्रवर्तिते । चारकउग्रिच्छेदाव्ये च द्वे द्यदनीती
भरतेन माणवकनिधेरिति । इदं च नीत्युत्पादनिधानमन्यास-
प्यतीतास्तु एष्यस्तु यावत्सर्विणोऽप्यर्थेव न्याय इति व्याप-
नार्थः, तस्य च भरतस्य पिता अक्षयभाषाः, तस्य च अक्षवा-
यस्य गृहवास्ये आहार यासीदसंस्तुतः स्वभावसंपन्नः । अनातो
हि अक्षयमस्याभिना यावद्गृहवासस्तावदेवत्यादेशादेवा द्यकु-
लकरकुलक्षयोः स्वाधुने फलानि, कौरोऽस्तुत्याद्यर्थ उद्वक्तुप-
नीतवन्त इति ।

कुलक (ग) र

अथ भरतचक्रवर्तिकस्य कियतो दृष्टनीतयः
प्रावर्त्तिपतेत्यत्र शब्द-

परिहासणा तु पदमा, मंदक्षिबंधो उद्देह बीया तु ।
चारगजविनेयार्, जरदस्स चउत्विह्वा नीती ।।

अतस्तस्य साक्षात्प्राप्तमनुवक्तव्यं कतुर्विधा दृष्टनीतिरनुवृत् ।
तद्यथा-प्रथमा स्वहृत्पापराधविषया परिभाषणा प्रागुक्तस्वरूपा
अभवता आदिनायेव प्रवर्त्तिता आसीत् । द्वितीया मरुदक्षि-
भ्यो मरुदक्षिणपक्षाया आदिनायेवैव प्रवर्त्तिता, साऽपि किञ्चि-
द्व्यापारविषया । तृतीया चारकलक्षणा भरतेन माणवकाविधि
परिभाष्य प्रवर्त्तिता, सा शुक्रतारपराधविषया । कतुर्विधा क्वचिच्छे-
द्वादिषा, आदिदृष्ट्याचिह्नः कर्त्तव्यादिपरिग्रहः । कुलकराणांमुद्र-
पिः, "पक्षितोवमद्वज्राये, सेसमि य कुलगुरुष्वपि ।" इति वच-
नात् । तत्र पक्षीयेयं किलास्तरकणयथा चत्वारिंशद्भागं परिक-
रुपते, तस्याष्टमो प्रागः, पञ्च च, विधि परिभाष्य प्रवर्त्तिता, सा
शुक्रतारपराधविषया, कतुर्विधा छविच्छेद्वादिषा । आदिदृष्ट्या-
चिह्नः कर्त्तव्यादिपरिग्रहः । सा महापराधविषया, भरतेनैव मा-
णवकर्त्तव्यं प्रवर्त्तितेति । अन्त्ये तु वतस्त्रोऽप्येताः दृष्टनीतयो
भरतेनैवोत्पादिता इति व्याचक्षते । आ० म० प्र० ।

पञ्चदशकुलकराणां तु-

तत्पथं सुमर्दि-परिस्फुर्द-सीमंकर-सीमंकर-खेमंकराणं प-
तेति तं पंचवर्णं कुलगराणं हकारेणामं दंरुणीई होत्या । तेषां
मधुआ हकारेणं देहेण हया समाणा लज्जिता विलिज्जा
विद्धा भीआ तुसिणा विण आउणया चिह्दंति । तत्पथं खेमं-
करविमलवाहणचक्रमुजंजसमप्रतिचंदाण एतेसि तं पं-
चवर्णं कुलगराणं मकाराणामं दंरुणीई होत्या । तेषां मणु-
आ मकारेणं देहेण हया समाणा ० जाव चिह्दंति । तत्पथं
चंदाणपसेणईमरुदेवणाजिउसभाणं एतेसि तं पंचवर्णं कुल-
गराणं धिकारेणामं दंरुणीई होत्या । तेषां मणुआ
धिकारेणं देहेण हया समाणा ० जाव चिह्दंति ।।

तेषु पञ्चदशसु कुलकरेषु मध्ये सुमनिप्रतिभृतिसीमंकरसीम-
न्वरत्नमकराणमितेषां पञ्चानां कुलकराणां हा इत्यधिसेपाथं क-
शब्दस्य करणं हाकारो नाम दृष्टमाऽपराधिमनुशासनं तत्र
नीतिनिर्दिष्टमवत् । अत्रायं संप्रदायः-पुरा तृतीयाऽऽरातकाल-
होषेण तत्र प्रवृत्तानामिव यतीनां कलवमृगानां मन्द्यायमानेषु स्वयं-
हृत्पथविषये तेषु मिथुनानां जायमाने ममन्वेऽन्यस्वीकृते तम-
भ्यस्मिन् गृह्णाति, परस्परं जायमाने विवाद् सहाजजनकपराभ-
वसंनिधौ च आत्माधिकं सुमतिं स्वाभिमतया ते अकुः, स च तेषां
तान् विभज्य स्वविरो गोत्रिणं ऊचमिव ददौ, यो यः स्थितिमनि-
चक्राम तच्चासनाय जातिस्मृत्या नीतिक्षेत्रेण हाकारदृष्टनी-
तिं चकार, तां च प्रतिभृत्यादयश्चत्वारोऽनुचक्रुरिति; तथा च ते
कीदृशा अनर्थजित्याह-"तेणमित्यादि" ते (मणुजाणमिति)
प्राग्वच, हकारेण दृष्टेन हताः सन्तां लज्जिता मीडिताः, व्यती-
किताः संजातव्यतीकाः । व्यतीकमपराधाः । "विद्धा" इति विशेष-
वतो जातमीमाः, सजापरकथंन इत्यर्थः । एते त्रयोऽपि पर्यायस-
ब्दाः सजाः प्रकृष्टायाचनयोः काः । भीता व्यक्ता, वृष्णीका मौलमा-
जो विनयावनता न तुल्यता इव निजया निर्भया जल्लयाका आहं-

यश्च तिष्ठति । ते अनेनैव दृष्टेन दृष्टस्वभावार्मानं मन्व्यमानाः
पुनरपराधस्थाने न प्रवर्त्तन्त इत्याशयः । अत्र चाहृत्पथेयासनाती
तथां दृष्टाद्विधानेनयोऽन्यतिशायिसमर्मां च दृष्टासनमिति
इत्या इति वचनम् । अथोत्तरकालवर्तिकुलकराणां किं सैव दृष्ट-
नीतिरन्या वेत्याहाह्वार्यां समाधत्त- (तत्पथं नांमत्यादि) तत्र हेम-
न्वरविमलवाहणचक्रमुजस्य कर्त्तव्यमनुशासनेनैषां पञ्चानां कुल-
कराणां हा इत्यस्य निषेधाधेयस्य करणमभिधानं हाकारो नाम
दृष्टनीतिरभवत् । शेषं पूर्ववत् । अथहृत्पथी तु-विमलवाह-
नचक्रुष्यतोः कुलकरयोर् हाकाररूपा दृष्टनीतिः, यन्नामिच-
न्द्रपसेनजितारन्तराले चन्द्रानस्याकथनमित्याद्युत्तरं तद्वाच-
नान्तरेणेति । अयमर्थः-कमणातिसंस्तवादिना जीर्णं मीनिकथेन
हाकारमतिक्रामंस्तु अक्रुशमिष गम्भीरचेविषु गजेषु शुभिम
क्रमेणः कुलकराणां कुक्षिकसे दि किंकरासन्तरं का-
येमिति द्वितीयां हाकाररूपां दृष्टनीतिं चकार । तच्च विमलवा-
हनादयश्चात्यारोऽनुचक्रुः । अत्र संप्रदायविद्-महत्पराध-
पदं हाकाररूपा इत्यमिमेत्येव । भीहमरुत्यस्तु अष्टमचक्रवि-
सेसकुलकराधिकारे यथास्विवारके दृष्टनीतिमाश्रयाह-
"आगस्यस्ये नीतिमाथा, द्वितीयां मन्व्ये पुनः । मर्होयसि दे
अपि च, स प्रायुक्तं महामांतिः" । इत्याहुः । अथ तृतीयकुलक-
रपञ्चकथ्यवस्थामाह-"तत्पथं नांमत्यादि" । इदं मूत्रं सताती, तव
रिधिगन्धाक्षोषं यत्, तस्य करणमुत्तराणं धिकारः संप्रदायस्व-
यम्-पूर्वेनीतिमतिक्रामस्तु तेषु त्रयोमर्त्याइ इय कामुकेषु च धि-
नानां धिकारदृष्टनीतिं विद्ध्य, तां च प्रसेनजिद्व्याध्यात्यारो-
ऽनुकृत्यन्तः महत्पराधं धिकारो, मन्व्यमजयन्त्योस्तु हाकार-
हाकाराविति । अस्यास्तु पारिजातगच्छा भरतकाले, "परिभास-
णा तु पदमा, मंदक्षिबंधमि होह बीयातु । चारगजविनेयार्, जरद-
स्स चउत्विह्वा नीई" । इति वचनात् । अष्टमचक्राले इत्यस्ये ।
जं ० २ वत्त० ।

चतुर्थायांमुसर्विषयाम्-

जंबुद्विषे दिवे जारहे बासे तीयाए उस्सपिणीए सत्त
कुलगरा होत्या । तं जहा-"मित्तादोथे सुदोमे य, सुपासे
य सयंपे । विमललोसे सुपोसे य, महापोसे य सचमे" ।।
स० । स्या० ।

अर्थातीयायमवसर्पिण्याम्-

जंबुद्विषे दिवे जारहे बासे तीयाए ओसपिणीए दस
कुलगरा होत्या । तं जहा-"सयंजो सयाऊय, जयसेणा-
णंतसेण य । कजसेणे जीमसेणे, महासेणे य सचमे" ।।
ददरहे दसरहे सयरहे । स० । स्या० ।।

आगमिष्यन्त्यामवसर्पिण्याम्-

जंबुद्विषे दिवे भारहे बासे आगमिसाए ओसपिणीए
दस कुलगरा भविस्संति । तं जहा-सीमंकरे सीमंकरे खे-
मंकरे खेमंकरे विमलवाहणे । संप्रभुती पदिसुए ददधण
सयपाणु दसवणु । स्या० १० ७० ।

आगमिष्यन्त्यामुसर्विषयाम्-

जंबुद्विषे दिवे जारहे बासे आगमिसाए उस्सपिणीए
सत्त कुलगरा भविस्संति । तं जहा-"मित्तादोथे सुदोमे य,

सुपनं य संपपे । दत्ते सुदुमे सुवंधू य, आगमिस्सज
होसई ॥ १ ॥ स्या० ७३० ।

आगमिष्यन्त्यानुसंविधाभैरवते-

जंबुद्विपे नं दावे आगमिस्सा ए उन्सपिणी ए एन ए
बाभे दस कुलगरा जविस्मंति । तं जहा-विपन्नवादे सा-
मंकरे सांभरे लेभंकरे लेभंकरे दसपण ददधण सयपण
पदिपुं सुमई ति । स० ॥

कुलक (ग) रइत्यौ-कुलकरस्त्री-स्त्री० । कुलकरपत्नी-
पु, " चंदजस चंदकंता, सुदुप पडिकव चकचुंता
य । लिंकंता मचंधी, कुलकरइत्यौण गामाई ॥ १ ॥ "
स्या० ७३० ।

कुलक (ग) रगंडिया-कुलकरगणिक-स्त्री० । कुलकरवक-
भ्यनार्थिहारागुणार्थं वाकरइती, यत्र कुलकराणां विम-
ल गहनादीनां पूज्यप्रामिधोयते । स० ।

कुलक (ग) रवंस-कुलकरवंश-पुं० । कुलकराणां प्रवादे
चरये, तत्प्रतिपादकत्वात् प्रचवने च । स० ।

कुलकटा-कुलकथा-स्त्री० । स्त्रीणां कुलप्रशंसागम, यथा " ब्र-
ह्मो चैतुष्यपुत्रीणां, साहसं जगतां धिक्कम् । पत्युर्भूत्यौ विवा-
न्यामि, याः प्रेमरहिता अपि ॥ १ ॥ " प्रस० ४ सं० ३३ ।

कुलकीर्तिक-कुलकीर्तिक-वि० । कुलक्यानि (एकदिधामिप्र-
सिद्धि) करे, हा० १ सु० १ अ० । अ० । कल्प० ।

कुलकेतु-कुलकेतु-वि० । केतुः विद्धं ध्वज इत्यमर्थान्तरथ, केतुरिच
केतुर्द्वयत्वात्, कुलस्य केतुः कुलकेतुः । अ० ११ रा० ११ उ० ।
हा० । कुलं उल्लङ्घनं, कल्प० ३ कृष्ण ।

कुलकोटी-कुलकोटि (टी)-स्त्री० । एकंदिवादीनां जातिविशेषे,
यथा द्विग्रायाणां गोमये उत्पद्यमानां कन्याचमेकाकाराणि
कुलानि । स्या० १० डा० ।

इदानीं " कुलकोटाणां संज्ञा जीधानं ति " पञ्चाशदधिक-
शतनमं द्वारमाह-

भारत सत् य निधि य, सच य कुलकोमिसयसहसाई ।
नेया पुदुदिदगणि-वाठणं चैव परिसस्ता ॥ १७७ ॥

पृथिव्यङ्गाग्नवायूनमय कुलमन्यांश्च परिसंस्थानं परि-
संस्था यथाक्रमं ज्ञेया । तथापि-द्राक्ष कुलकोटिशतसहस्राणि
लङ्काः पृथक्वाकायिकानां, सप्त उद्गजावानां, शैथ्याङ्गा-
यिकानां, वायूनां पुनः सत्तेषु कुलकोटिशतसहस्राणि ।

कुलकोटिसयसहस्रा, सचउद्ग य नव य अद्दवीसं च ।
वेदिंअत्तंदिअ-चतुरिदियदरियकायाणं ॥ १७८ ॥
अत्रापि यथासंख्येन योजना-द्विग्रायाणां सप्त कुलकोटिश-
तसहस्राणि, यद्यौ च द्विग्रायाणां, नव चतुरिदियकायाणाम्, अष्टावि-
ंशतिरिदियकायाणाम् समस्तवन्त्यति कायिकाणाम् ।

अद्देत्तरस बारम, दम दस नव चैव सयसहस्राई ।

जम्भरपविलव उत्पय-उरद्वयसप्पाण परिंसा ॥ १७९ ॥

अत्रापि यथाक्रमं पद्मघटा । जले चरित पयंन्तीति जलचराः,
१४०

मन्यमकरादयः, तेषामुद्ग्रेषोद्ग्रेषकुलकोटिशतसहस्राणि, सा-
कंद्राक्ष कुलकोटिसंज्ञा इत्यर्थः । पत्तिणां कैकिकादीनां
द्राक्ष, चतुष्यदाणां यजगर्दनादीनां दश, उरपरिसंस्थां भुज-
ङ्गादीनां दश, भुजपरिसंस्थां गोधानकुलादीनां नव कुलको-
टिसंज्ञाणि भवन्ति ।

उन्नीसा पणभीसा, सुरनेरइयाण सयमहसाई ।

बारस य सयसहस्रा, कुलकोटाणं मणुस्साणं ॥ १८० ॥

चतुरिदियेवाणां, पञ्चविंशतिः वारकिणां, मनुष्याणां पुनर्द्राक्ष
कुलकोटाणां शतसहस्राणि भवन्ति ।

अथ पूर्वोक्तानामेव कुलानां सर्वसंख्यामाह-

एगा कोमाकोटी, सत्ताणठई जवे सयसहसाई ।

पञ्चासं च सहसा, कुलकोटीणं मुणयत्ता ॥ १८१ ॥

सर्वसंख्या एका कुलकोटिकोटिः सप्तनवति कुलकोटीनां
शतसहस्राणि पञ्चाशच्च सहस्राः कुलकोटीनां शतव्याः ।
प्रव० १५१ द्वार ।

चतुरिदियाणां नव जाइकुलकोमिजोणियपुद्दहसयसहस्रा
पसत्ता । जुयगपरिसप्यलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणं
नव जाइकुलकोमिजोणियपुद्दहसयसहस्रा पसत्ता ॥

" नव जाइस्सादि । " चतुरिग्रायाणां जातौ यानि कुलकोटी-
नां योनिप्रमुक्तानां योनिचराणां शतसहस्राणि तानि तथा
भुजैगच्छन्तीति लुजगा गोपाद्य इति । स्या० ६ डा० ।

चउप्ययलयरपंचिदियतिरिक्खजोणियाणां दस जाइकुल-
कोमिजोणीपुद्दहसयसहस्रा पसत्ता । उरपरिसप्यलयरप-
ंचिदियतिरिक्खजोणियाणां दश जाइकुलकोमिजोणियपुद्दह-
सयसहस्रा पसत्ता ॥

" चउपय " इत्यादि । आचारिपदानि पादा येषां ते अनुष-
ङ्गाः, ते च ते स्थानं चरन्तीनि स्थलचराश्चेति अनुषदस्थसक-
राः, ते च ते पञ्चैन्द्रियश्चां विप्रसः । पनस्तिर्यग्गोमिकाश्चेति
कर्मधारयः, तेषां दशानि दशैव, जातौ पञ्चैन्द्रियजातौ, यानि कु-
लकोटीनां जातिविशेषलङ्कणानां योनिप्रमुक्तानि उत्पत्तस्थान-
द्वारकाणि शतसहस्राणि लङ्काणि तानि तथा प्रसक्तानि सर्व-
विदा । तत्र योनिर्षथा-गोमयो द्विग्रायाणामुत्पत्तस्थानमङ्गला-
नि तत्रैकवापि द्विग्रायाणां कन्याचमेकाकाराणि प्रतीयन्ति । त-
था उरसा चङ्गसा परिसंस्तं संचरन्तीत्युरपरिसंस्तं च
ते स्थलचराश्चेत्यादि । स्या० १० डा० ।

आचारान्तरमप्यनयपठोद्ग्रेषकुलकोटी- " कुलकोटिसयसह-
स्रा, बर्षाससचउद्ग य पणयांसा । पणिंदिनेरिदिय-चउरि-
दिय हरिक्कायाणं ॥ ११ ॥ अत्र माध्यायं पृथिव्यादिचतुर्थी कुल-
कोटिलङ्का द्विग्रायनवत्यिकायानां पञ्चविंशति कुलकोटिलङ्काः ।
संग्रहयां तु- " योनिद्वयसु पंचसु, बारसगानिसत्त अचंसा य " इति । अत्र चतुर्थी पृथिव्यादीनां द्वादशसप्तत्रिंशत्संस्तं यको-
नविंशत् कुलकोटिलङ्का भवन्ति । आचारान्तरवृत्तौ तु पृथिव्यादीनां
पृथक् २ कति कुलकोटिलङ्का इति सम्यक् प्रमायमिति प्रश्ने,
उत्तरं तु- आचारान्तरपृथिव्यादीनां चतुर्थी द्विग्रायत्त कुलकोटि-
लङ्के प्रत्येकं व्याक्रीनोपलभ्यत इति । प्र० १६ । सन० प्र०२ उद्गा० ।

तथा-कुलकोटीमध्ये एककुलस्य कियत्तः पुरुषाः सन्ति, उत्तम-
मध्यमजघन्यमृगनाजस्य कियत्त इति प्रश्ने, उत्तरय-अष्टा-
धिकशतपुरुषा एककुलमध्ये भवन्तीति प्रसिद्धास्त इति, पर
य उत्तममध्यमजघन्यजघन्यज्ञाता न सन्ति; तथा पतस्य व्य-
काश्याणि शतम् न दृष्टानीति । ४६८ प्र० । सेन० प्र० ३ उल्ला० ।
कुलवत्-कुलक-पुं० । अनादयेक्षेत्रभेदे, तद्वास्तिमि जने च ।
सु० १ सु० ५ अ० १ उ० ।

कुलवत्तय-कुलवत्तय-पुं० । कुलनाये, जी० ३ यति० ।

कुलगणसंभवज्ज-कुलगणसंभवज्ज-वि० । कुलगणसङ्केष्य
आहतसमुदायविशेषज्जकेष्यो बहिष्कृते, तत्र येषु कृतेषु
कुलगणसङ्ख्यायाः कियतं सन्ति-

गुरुं पटिसुरेज्जा, अस्मं वा गणहरादयं काहिं वि हीज्जिजा,
गच्छावार वा संघायारं वा वंदुएपकम्मयाणमामंदलीधम्मं
वा अस्सामिज्जा, अविहीए पन्नावेज्ज वा, उवमगसस्स वा
उवद्वारेज्ज वा सुत्तं वा अत्थं वा उत्तयं वा परूवेज्ज अ-
विहीए सारेज्ज वा वारिज्ज वा वाएज्ज वा विहीए वा
सारुवारणचोपायं ए करेज्जा उम्मगपट्टियस्स वा, जहा-
विहीए जाव णं सयलज्जणसंभज्जं परिवाम्पेण ए जा-
सेज्जा ियं भासं सपक्खगुणावहं; एतेसुं सव्वेसुं पत्तेगं
कुलगणसंभवज्जो; कुलगणसंभवज्जकियस्स णं अचंतयो
स्मरितवाणुल्लासं भिरयस्स वि ए गोयया ! अणुप्पेहं,
तम्हा कुलगणसंभवज्जकियस्स णं खणखणच्छदिगं वा
ए चिंटेयव्वं ति । मट्ठा० ७ अ० ।

कुलवर-कुलवृह-न० । पितृवृह, श्री० ।

कुलवरविरस्य-कुलवृहद्विहित-वि० । पितृवृहपानिने, श्री० ।

कुलनसकर-कुलपट्टकर-वि० । कुलस्य सर्वदिग्गामिष्याति-
करे, "एकदिग्गामिनी कीर्तिः, सर्वदिग्गामिनी चै यशः" इति व-
चनात् । क० ३ कृण० अ० ३० ।

कुलनुअ-कुलनुत-पुं० । कुलं पैतृकं, तथा च लोके व्यवहारः-
इषावकुलजः ५यमित्यादि, तेन युतः । कुलीने, कुलपुत्रः सुचिः
प्रतिपक्षार्थनिर्वाहका भवति । त्रिलोचमुणवस्वं तस्य । प्रव०
६४ द्वार ।

कुलयोगि (ए)-कुलयोगिन्-पुं० । योगिकुलजाते योगिनि,
तद्वृत्तं चेदम्-

ये योगिनां कुत्रे जाता-स्तर्कानुगतताश्च ये ।

कुलयोगिन उच्यन्ते, गोत्रवन्तोऽपि नापरे ॥ ५१ ॥

(ये हति) योगिनां कुले जाता लघ्वजन्मानः, तर्कानुगताश्च
योगियमानसुरख्यतश्च ये प्रकृत्याऽप्येऽपि ते कुलयोगिन
उच्यन्ते । उच्यन्ते जायतश्च गोत्रवन्तोऽपि सामान्येन कर्मभूमि
प्रत्या अवि नाऽपरे कुलयोगिन इति ॥ २१ ॥

सर्वत्रादिषिणश्चेत, गुरुदेविज्जभिषाः ।

दयासत्तां विनीताश्च, बोधवन्तो जितेन्द्रियाः ॥ ५२ ॥

(सर्वचेति) एते च तथापि यात्रहामावेन सर्वत्रादिषिणः, त-
था धर्ममार्गाद् दयासत्ताकारं गुणारिण्यात्, तथा प्रकृत्या क्लि-
ष्टपाभावेन दयासत्ताः विनीताश्च कुलानुबन्धिन्यतया

बोधयन्तो अग्निभेदेन जितेन्द्रियाश्चारिषमावेन ॥ ५० १ ॥ ५१ ॥

कुलडा-कुलटा-सी० । कुलटा, कुलाम्तरमटति अट अष् शक०
परकपय । स्वेरियायां वेद्यास्त्रियाय, ह० १ उ० । या तु भिक्का-
र्थं कुयमटति सा कुलटा इति न शक० इतिभेदः । वाच० ।

कुलपदिकर-कुलनन्दिकर-वि० । कुलस्य नन्दिषुन्दितस्तरः ।
क० ३ कृण० । कुलवृद्धिकर, ह्रा० १ अ० १ अ० । कुलसम्-
जिहेतो, म० ११ श० ११ उ० ।

कुलणाम (ए)-कुलनामन्-न० । कुलमाश्रित्य क्रियमाणे नाम-
स्थापने, अनु० ।

से किं तं कुलनामं ? कुलनामे ठम्मे भोगे रायणे खचिच्छ
इत्थामे खातं कोरवे, सेत्तं कुलनामं ।

" से किं तं कुलनामं " इत्यादि । यो यस्मिन्नुप्रादिकुत्रे जात-
स्तस्य तद्वेत्तादिकुलनामं स्थाप्यमानं कुलस्थापनामानांमच्यत
इति ज्ञावायः । अनु० ।

कुलतंतु-कुलतन्तु-पुं० । ६ त० । कुलस्तान्ते, व्य० ६ उ० । कु-
लस्य तन्तुरिव । कुलावसम्भवे, वाच० ।

कुलतिन्नग (य)-कुलतिन्नक-वि० । कुलस्य भूयक्त्यादिविशे-
षक, म० ११ श० ११ उ० । ह्रा० ।

कुलत्रय-कुलत्रय-पुं० । कुलं त्रुल्लं सत् तिष्ठति स्था-क-पूयो० ।

याच० । धान्यभेदे, प्रय० १५६ द्वार । प्रज्ञा० ।
जं० । आचा० । कुलत्रयाश्च पञ्चतुल्याश्चिपटा भवन्ति । जं०
२ व० ३० । अ० । " कुलत्रया चयलगमरिसा चिपटिया भवं-
ति " स्था० ५ टा० ३ उ० । वाच० । घनकुलत्रय, स्था० टा० ।
तत्पठ्यायादि उक्तम्-

" कुलत्रिका कुलत्रयाश्च, कथ्यन्ते तद्वृत्ता अथ ।
कुलत्रयः कटुकः पाकः कषायो रक्षयिषकृत् ।
लघुर्विदाहः । वीर्योष्णः, श्वासकासकफनिशान् ।
हन्ति हिष्काशमरौघाक-दाहनादान् सपीनसान् ॥
स्वेदसंघाहकां मेदी, ज्वरकुमिदराः परः ॥ "

कुलत्रियकेनि निर्देशात् स्वीत्यपि । सा च उपचारात् तदु-
त्थाज्जने, घनकुलत्रयायाम्, सी० । " कुलाली लोचनहिता च-
लुप्त्या कुम्भकारका । (कुलत्रियकेनि) घनकुलत्रयापरपर्याये उक्ते
स्वायं कः । तत्रेवायं कुलत्रय, सहाय्यं कम् । कुलत्रयाज्जनाकारप्र-
स्तरभेदे, वाच० ।

कुलत्रय-वि० । कुले तिष्ठन्तीति कुलत्रयाः कुलानि, नि० ३ वर्ग० ।
ह्रा० । " कुलत्रया ते भंते ! भक्षेया भक्षकंश्या ? । सोमिला ।
कुलत्रया मे भक्षंश्या वि अभक्षंश्या वि । " म० १२ श० १० उ० ।
(सोमिलादिशब्देषु वक्ष्यते)

कुलत्थेर-कुलस्थविर-पुं० । पं० चू० ।

चरणकरणे सप्तमो, जो जय्य जदा कुलपहाणो तु ।

सो होति कुलत्थेर, कुलचरिचवियारको धारो ।

पासत्योमन्नकुमी-ज्झाणपरिचित्तो लुपक्खे वि ।

सो होति कुलत्थेर, कुलत्थेरगुणोर्हं उववेदां ॥ पं० जा० ।

कुलगणसंपत्तो पुण सो कुलत्थेरो होइ चरणकरणसप्तमो
सप्तम उपपेत इत्यर्थः । अहंवा-चरणकरणार्थं सामग्री यो

यदा यस्मिन् कुले प्रधानः, पर्यगुणसमायातः स भवात् कुलस्थविराभवति, कुलाचारविहितं पास्तथादृष्टानपरिक्लमा अप्यस्य च परं च परिरक्लव्यं सां कुलधरो भवति । कुलधरो गुणवि सययस्यो । इत्युक्तलक्षण स्थविरभेदे, पं० न्यु० ।

कुलदाणपर-कुलदिनकर-पुं० । कुले दिनकर इव प्रकाशकत्वात् यः सः । कुलप्रकाशके, कण्ठ० ३ कृण ।

कुलदेव-कुलदेव-पुं० । कुले देव इव दीपः प्रकाशकत्वात् । भ० ११ श० ११ उ० । कुलप्रकाशके, मङ्गलकारके च । कण्ठ० ३ कृण । हा० ।

कुलदेव्या-कुलदेवता-स्त्री० । कुले पुत्र्या देवता । कुलकर्मणोपास्यदेवतायाम्, वाच० । " तथैतत्स कुलदेवया मा भक्तिमुमाययस्यो वाहेमि सि ।" आ० म० द्वि० । स्वस्थे कुलदेवताऽर्जानवशात् । स्या ४ डा० ३ उ० ।

कुलधरम्-कुलधर्म-पुं० । उपाधिकृतत्वात्, कुलं चान्द्रादिकर्मानानां गण्यसमूहात्मकं तस्य धर्मः । गण्यसमाध्याप्यम्, स्या० १० डा० ।

कुलपत्त-कुलप्राप्त-न० । सच्चिन्मिचितोऽसच्चिन्मिचितो वा यो व्यवहारः कुलं कृते यथेदं सच्चिन्मादिकं विवादास्पदं भूतं कुलान् लुप्तधर्मात् तत्कुलप्राप्तम् । सच्चिन्मादिकं विवादास्पदं भूतं व्यवहारं प्रेततया कुलं प्राप्तं, व्य० ३ उ० ।

कुलपद्वय-कुलपदेत-पुं० । कुलं पदेत इव कुलपदेतः अनजिज्ञयनीयः, स्थिराध्यक्षाधर्मात् । भ० ११ श० ११ उ० । हा० । कुले अपराभवनीये स्थिते, कुलस्याधारे, कण्ठ० ३ कृण । कुलधर्मादाकाङ्क्षितं कुलकर्मण्ये पुनरेतत्, कुलानि हि लोकानां मर्यादाभिधनानि जन्मभोता हि तेषामा हता ।

समयकत्वे च पृथुणचक्षाक्षीसं कुलपण्वया पथत्ता । तं जहातीसं वासहृदा पंच भद्रा चचारि ठपुकरा ।

तत्र वर्षधरास्त्रिशद, जम्बूद्वीपयानकीवरेडपुकरार्द्धपूर्वापर-क्षेत्रे च प्रत्येकं द्विमयदादीनां वर्षा जायात् । भद्राः पञ्चपुकारा धातकीवरेडपुकरार्द्धयोः पूर्वतरवभागकारिणश्चत्वारः, एकमेव एकानवत्वारिणश्चित् । स० ४० सम० ।

कुलपायव-कुलपादव-पुं० । ड्यायकरत्वात् माध्यत्वाच्च कुलस्य पादप इव वृक्ष इव कुलपादपः । कण्ठ० ३ कृण । कुलस्याभयणीयकृत्वा, हा० १ भु० १ अ० । भ० ।

कुलपुत-कुलपुत्र-पुं० । कुलरत्नकः पुत्रः । वंशधरे पुत्रे, ततः कर्मणि च मनाहा० पुत्रं कौशलपुत्रकः । तद्वाते, नत्कर्मणि च । न० । वाच० । उक्त० १ अ० । भाव० । (एकस्य कुलपुत्रस्य द्वाप्तधर्मोचने क्रोधाऽसत्यताकरणे उदाहरणं 'कोह' शब्दे बद्धयते)

कुलपसूत्र-कुलपसूत-त्रि० । कुले सत्कुले प्रसूतः । सत्कुले जातेन, वाच० । " तस्मिन्वा व पद्विभ, मरिचयं वा समरे समर्येण । असरिसज्जणउल्लावा, न तु सहिअव्या कुले पसूतणं ।" आच० ४ अ० ।

कुलवधू-कुलवधू-स्त्री० । कुले रुहे एव स्थिता वधूः । शुहमात्रस्थितायां योषिति । " भूते भूतां व्रजकुलवधूः कृपि साध्वी म-

मात्रे ।" कुलवधूविदाद्योऽप्यत्र । "असंस्कृतप्रतीमानां, त्यागिनीं कुलवधूविताम् " वाच० । आच० ५ अ० ।

कुलवधूपाय-कुलवधूकृता-न० । कुलान्नोदाहरणे, पञ्चा० ११ विव० ।

कुलमण्डप-कुलमण्डन-पुं० । स्वनामक्याते आचार्ये, स च वि० सं० १४०६ मितं ज्ञातः सं० १४१५ मिते देवसुन्दरसुरिपात्रे प्रप्रजितः सं० १४४२ मिते सुरिपदे स्वापितः । सिद्धान्ताज्ञांकाराविचारसङ्गहनामानी प्रणयौ रचयित्वा सं० १४४४ मिते देवलोकां गतः । अ० ३० ।

कुलमण-कुलमद-पुं० । कुलजन्मानिमानं, " हसहिं गार्हेहि च-इमंतीति यंभक्षा । तं जहा-जामपण वा कुलमण वा ।" स्या० १० डा० । सं० ।

कुलमसी-कुलमसी-स्त्री० । कुलमालिन्यहेतौ, प्रअ० ३ भा० ३० द्वारा । कुलमहूरिया-कुलमहूरिका-स्त्री० । कुले प्रतिष्ठितायां वृक्षस्थिताय, अयतीये वरे स्वयमेवाभरणान्यमुञ्चति वीराजिनः, तानि कुलमहूरिका निभमुक्ताकप्रकाशान्यभूषि विभिसुञ्चति हंसलक्षणेन पटशट्कन प्रतीक्यति । आ० म० द्वि० ।

कुलय-कुलज-पुं० । स्त्री० । प्रदास्यकुलजाते, आभिप्रकुलजाते, पञ्चा० १ विव० । विविष्टकुलोत्पन्ने, स ह्यङ्गिकनभारवापनमे प्रति समर्थो जयतीति तस्य जिनमवनकरणेऽधिकारित्वमादर्श० । कुलय-न० । गण्डूये, च० २ आचि० ।

कुलरोग-कुलरोग-पुं० । कुलव्यापके रोगे, अ० २ वत्त० ।

कुलल-कुलल-पुं० । शुक्ले, उक्त० १४ अ० । शकुनी, उक्त० १४ अ० । जत्राथे चामिनज्जिविनि पक्षिविशेषे, सुत्र० १ भु० ११ अ० । माजरी, " जहा कुललपोयस्स णिणं कुललभो जयं " कुललभो माजरीत् । दश० ४ अ० ।

कुलव-कुल (व) व-पुं० । मगधदेशप्रसिद्धे धाम्यमानविशेषे, रा० । " वउसरयाभो कुलवो " बोध० । वतकः सेतिकाः कुलवः । अनु० । " पत्थेण व कुलपण वज्ज कोह मिणज्ज सव्यधर्मा, " दश० ४ अ० । " तिणिण व पलाणि कुलवो, करिसकं वेव होह बोधवो । चत्थारि वेव कुलवः, पत्थो पुण मागहो होह ।" इह कुलवो मागधदेशप्रसिद्धा यदा धरिमप्रमाणेन मातुमिष्यते तदा स त्रीणि पलाणि, एकस्य च कर्षस्य पञ्चवृत्तभांगरूपस्यार्द्धं बोध्यः । उयो० २ पाठु० ।

कुलवर्ष-कुलवर्ष-पुं० । " सुमीनां दशसादहं, योऽभ्रदायादिषी-यणात् । अभ्यापयति विमर्षि-रसौ कुलवर्षः स्मृतः ।" इति पुराणां कृतद्रुणे मुनिनेदे, वाच० । " स चाति कापनत्वेन, ज्यतोऽभ्रच्छास्त्रकौशिकः । मृते कुपयती तस्य, सोऽभ्रकुलवर्षिनस्ततः ।" आ० क० । आ० न्यु० । वंशश्रेष्ठे च । कुलनायकाद्योऽप्यत्र । वाच० ।

कुलवंस-कुलवंश-पुं० । क० सं० । कुलरूपे वंशे, भ० ११ श० १० उ० ।

कुलवर्ष-कुलवर्ष-पुं० । " आसत्तकामादं कुलवर्षा उ य कामं भोतुं परिजापयुं तत्रा य होहि ।" न० ६ श० ३३ उ० । कुलवर्षयात् कुलवर्षवर्षव्यंशः । कुलवर्षव्यस्तस्मात्समं पुत्रं यथाविर्य-यः । भ० ११ श० ३३ उ० । हा० ।

कुलवर्तिसय-कुलान्तसक-पुं० । कुले अवतंसक इव मुह्यत इव यः सः, शोभाकरवाद्य । कल्प० ३ लघु । कुलस्यावतंसकः शोभाः उत्तमत्वात् । भ० ११ श्रु० ११ उ० । ज्ञा० ।

कुलवर्धन-कुलवर्धन-त्रि० । कुलशुचिकारके, नामसत्त्वादाहरणे यथा कुलमवर्धयन्ति कुलवर्धन उच्यते इति । स्या० ३ डा० ।

कुलविचिकर-कुलविचिकर-त्रि० । कुलस्य शुचिर्निवाहस्तत्करः । कुलनिर्वाहके, कल्प० ३ लघु । ज्ञा० ।

कुलविचिकर-कुलविचिकर-त्रि० । विविधैः प्रकारैर्वर्धनं विवर्धनं तत्करशोभाः कुलस्याऽनेकेः प्रकारैर्वर्धके, भ० ११ श्रु० ११ उ० । ज्ञा० । "अयं कुलकेतं अयं कुलवंशं कुलपण्यं कुलवर्तिसयं कुलतिसयं कुलकितिकरं कुलाधिकारं कुलविचिकरं कुलमाधारं कुलजयिकरं कुलजलकरं कुलपायवं कुलविचिकरं सुकुलमालिपायं आव दारयं पर्याहितः ।" कल्प० ३ लघु ।

कुलविद्धि-कुलविधि-पुं० । कुलकेटिप्रकारे, "उपवायग्रहसमुपायं च वनजग्रां कुलविद्धिभो" भ० ७ श्रु० ५ उ० ।

कुलवैपावक-कुलवैपावक-न० । गच्छसमुदायस्य वैपावकं, औ० ।

कुलसंतापतनुवृत्तणकर-कुलसन्तानतनुवर्धनकर-त्रि० । कुलरूपो यः सन्तानः स एव तनुवर्धित्वास्तत्रवर्धनकरं माह्वय-ल्लसत्पथा । माह्वयल्लसत्कुलवर्धकं, ज्ञ० ८ डा० ३ उ० ।

कुलसंपन्न-कुलसंपन्न-त्रि० । कुलं पैतृकः पक्षः तत्सम्पन्नः । तत्सम्पन्नपक्षयुक्ते, नि० । औ० । रा० । ज्ञा० । ज्ञा० । "आदि कुलसंपन्न-पायमर्कचन सेवर्हि किञ्चि । आसंविजं च पच्छा, न. गुणधो सस्ममालोप ॥ ति" ज्ञा० ८ डा० । गुणवर्तितृकत्वे, स्या० ३ डा० १ उ० ।

कुलसमय-कुलसमय-पुं० । कुलाचारे, यथा शकानां पितृशुद्धिः, आनीरकाणां मन्थनिकाशुद्धिः । सूत्र० १ ध्रु० १ श्रु० १ उ० ।

कुलसयगमितलेयकारग-कुलस्वजनमित्रभेदनकारक-त्रि० । यशस्वातिमुह्यद्विनाशजनके, तं० ।

कुलसरिस-कुलसरिस-त्रि० । कुलप्रतियोगिकसादृश्यवति, यथा बलस्य राक्षः पुत्रस्य महाबल इति नाम । नञ् कुलसरिषां तत्कुलस्य बलवत्पुत्रकुलसादृश्य महाबल इति नाम्नश्च बलवदर्थमभिधायकत्वात् । कुलस्य महाबल इति नाम्नश्च सादृश्यमिति । ज्ञ० १० श्रु० ११ उ० ।

कुलहेतु-कुलहेतु-पुं० । कुलकारणे, ज्ञा० १ श्रु० १ श्रु० १ अ० ।

कुलजाय-कुलजाय-पुं० । कुलसुप्रादिकं गुरुकलं वाऽऽजीवत्युपजीवति तत्कुलजमात्मानं स्वन्मादिनापदश्ये ततो जन्मादिकं शुद्धातीति कुलजायः । प्राजीवभेदे, प्राजीवपिण्डदोषयुक्तसामुभेदे, स्या० ४ डा० २ उ० ।

कुलाण-कुलाण-पुं० । लक्षणार्थपर्ययः । आधलीनगरीप्रतिबद्धे देशभेदे, "सावित्री य कुलाणा कोडीवरिसं च लाभा य ।" सूत्र० १ ध्रु० ४ अ० १ उ० । प्रका० । नि० ध्रु० ।

कुलाणुरूप-कुलाणुरूप-त्रि० । कुलाचिते, भ० ११ श्रु० ११ उ० । ज्ञा० ।

कुलादिपत्वार-कुलादिपत्वार-पुं० । कुलस्य गणस्य वा वि-मोशे, ध्य० ३ उ० ।

कुलाय-कुलाय-पुं० । कुलं पत्तिसंवागोऽप्येतन्न मय घञ् । पत्तिमित्ये नोभे, वाच० । "पत्तिमात्रमप्युक्तमपत्ति, कोऽप्या-कस्य कस्यी तरो । कुलायमागतः सो हि, शृण्वन् निर्हताऽप्य-दा ॥" आ० क० । स्थानमात्रे, कौ लोपो गतिरस्मात् । देदे, न० । वाच० ।

कुलायार-कुलायार-पुं० । कुलसमये, यथा शकानां पितृशुद्धिः, अनीरकाणां मन्थनिकाशुद्धिः । सूत्र० १ ध्रु० १ श्रु० १ उ० ।

कुलायारमन्थिय-कुलाचारसमन्वित-त्रि० । कुलदापरहिते, ध्य० १ उ० ।

कुलारिय-कुलारिय-पुं० । कुलं पैतृकः पक्षः नेन आर्यः । अपापा निदोषाः कुलायाः । विशुद्धपितृकुलं, "अभिहृता कुलारिया मण्ड-स्सा पण्णा । तं जहा-डग्गा जांगा राद्धा इच्छागा जाया कोरवा ।" ज्ञा० ३ डा० १ उ० ।

कुलाल-कुलाल-पुं० । औ० । कुल कारुन् अल्ल अण कुलमा-ज्ञानं ज्ञा ला क वा । वाच० । कम्भकारं, उपा० ७ डा० । का० । कर्म० । कुलकुलमर्षाण, ज्ञानित्याख्यां जीव । तत्संन-कृतमित्यर्थे संज्ञायां कुलाला । पुत्रं कौलालकः । तत्कृते शरा-वादी, त्रि० । वाच० ।

कुलालय-कुलाल-पुं० । कुलानि गृहाण्यामिवावेषणार्थिनो नि-त्यं येऽदन्ति ते कुलालाः । माजोरप, कुलाला इव कुलालाः । प्रा-हण्ये, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० ।

कुलानय-पुं० । कुलानि कृत्रियादिशुद्धानि तानि नित्यं पिण्डपा-तान्बिषाणां परतर्कुणामालयां येषां ते कुलालयाः । कृत्रियादिशुद्धे नित्यं निष्कां याचमानेषु, सूत्र० २ ध्रु० ६ अ० । "सिन्धायमायं तु दुवे सहस्सं जे जायप णितिय कुलालयायं ।" सूत्र० ३ ध्रु० ६ अ० ।

कुलिङ्ग-कुलिङ्ग-न० । कुलितं लिङ्गं कुलिङ्ग । शिवसुखाऽन्वाच-के, द्यो० । तापसपरिमात्रकादीनां स्वकालिचिन्ताकारे, आ० सू० १ अ० । आ० म० । कुतार्थिनि, पुं० । आ० म० । ह्रि० ।

कुलिङ्गाल-कुलाङ्गार-पुं० । कुलस्य स्वगोत्रस्याङ्गार इवाङ्गारो दृक्स्थवाद्वपतापकत्वाद् वा । कट्टरीककल्पे सुतभेदे, कुलवा-ल्लुकतुल्ये उदाभिधुपमारकसदृशे वा शिष्यभेदे च । स्या० ४ डा० १ उ० ।

कुलिङ्गि (ण)-कुलिङ्गि-पुं० । कुलितो लिङ्गो कुलको । विरो० । कुलितं लिङ्गं कुलिङ्गं शिवसुखासाधकं, तद्विद्यते येषां ते कुलिङ्गिनः । स्वकालिचिन्ताकारकारेण त्रिदशमबौद्धतापस-सरजस्कापिषु, "गिहिलिङ्गि कुलिङ्गी य इद्विहिलिङ्गि तिङ्गि कुंमि भवमग्गा ।" इत्य० । कुलोपिकु, प्रश्न० २ आश्र० द्वार । कुलितानि लिङ्गानि इन्द्रियाणि यस्याऽन्तो कुलिङ्गी । इन्द्रिया-यादौ, "कुलिङ्गी मरिज्जं तं ओगमासज्ज ।" भोच० ।

बोदगाह-किं बुत्तं कुलिंगी काणं वासिगाणि को वा त्रिणी-
कुर्वत्यतस्मिन् कुलिंगी, जसन् व पंचैर्दया असंपुष्टा ।
त्रिभिर्दिपाइं आता-उ लिंगं तो विपत्ते तैर्दि ॥६६॥

कुसरो अण्डिवादी, कुस्तिरेन्द्रिय इत्यर्थः । सेसं कवेः । (अ-
स्सेत्ति) जसन् पाणिनां (पंचिद्विधा असंपुष्टा स्ति) अण्डि पं-
चिद्विधा, किं तर्हि असंपुष्टा, जहा असंविषणो परिक्रमय-
रिच्छेणो न जयति । (त्रि मणियं भवति, परिते अस्ते एयं वयणं
न भवति, इमं तु पंच व कज्जति स्ति त्रिणियं भवति, त्रिंशंक्या-
वारम्भ यावत् अनुविन्द्य इत्यर्थः । सो कुलिंगी, लिङ्गमिति
जीवस्य लक्षणं, यथा अग्रस्य जोड्याग्रिभूमेन लिङ्गस्यते ज्ञायत
इत्यर्थः । पंचं लिगाणिद्विधा अतो आत्मा लिङ्गमस्यास्ती-
नि लिङ्गि, आत्मा लिङ्गी कर्हं वेप्यते, तर्हि इन्किधेरित्यर्थः ।
नि० सू० १ उ० ।

कुलिंग-कुलिक-नि० । कुलमधोनखेन प्राशस्तेन वाऽस्त्यस्य
ठर् । कुलभेदे, शिल्पप्रधाने, शाकभेदे पुं० । वाच० । इल-
विशेष, प्रथम० १ आ० द्वार । अधोनिबन्धितैर्कृत्वाण-
लोपपट्टिकं कुलिकं सधुनरं काष्ठं गुणादिकेभ्यश्च यत् केच बा-
ह्येन तन्मयमधस्तादिप्रतिषेधं कुलिकमुच्यते । अत्रु० । इत्यान्त-
राश्वनिन्यककृतकाष्ठे उभयपार्श्वे निश्चानकाष्ठमयकाष्ठकपास्ति-
येष्वस्य बाधितानां । एणोहपट्टकं हरितादिकेभ्यश्चान्ये केचेषु यद्वा-
ह्येन तन्नाटादिकृत्वाणमप्रानां न वेदितव्यम् । विशेषः । कुलिशं णाम्
सुप्रभु । वि सन्तु दुष्टपदमार्गं कर्तुं, नस्य अन्ते अयस्वीलगा, नेसु
एगयाका एगहांगं स लोहपट्टो अस्मिन्नि स्तो अजयति तं दोषादि-
तणं तं सत्त्वं त्रिद्वेनां गच्छति, एवं कुलिशं निः । निःपू० १ उ० । आचा० ।
कुसुय-न० । मिसौ, सु० १ सु० २ अ० १ उ० । नि० सू० ।
इष्टकादिराजता निक्षिः । मृदिएगमादिनिमित्तं कुसुयः । सु० २ उ० ।

कुलियक-कुलिकाकृत-त्रि० । कुडालीने कुरुषे स्थापिते,
सु० २ उ० ।

कुलिया-कुलिका-स्त्री० । कुरुषे, सु० २ उ० ।

कुलिवत्-कुलिवत्-त्रि० । समानकुलाज्जवे, "अथवा कुलिवतो
उपप्लवजा एगपक्कां सो ।" सु० ४ उ० । कुलसन्के, "दोषैर्बहुणं
च पिदप कुलिवमेतं जयतिप्रारे" (कुलवामं नि) कुलसन्क-
म्यसमाचार्याभिधानात् । सु० ४ उ० ।

कुलीण-कुलीन-पुं० । स्त्री० । कुले कः । विद्युत्कुलोत्पन्ने, सु० १
सु० । सन्कुलजे इत्येतिपञ्चं डीप् । कौ पृथग्यां लीना भूमिलभे,
त्रि० । संज्ञायां कर् । वाच० ।

कुलोत्पन्न-कुलोत्पन्न-न० । कुलात्मापुत्रकुलां आधस्तने
नक्षत्रं, चं० प्र० १० पाठु० । सु० प्र० । जं० । (तानि च 'कुल'
शब्देऽत्रैव भागे ३५२ पृष्ठे दर्शितानि)

कुल्ल-कुल्ल-न० । कुल्ल-क्यप् । "सर्वत्र लवराभयम्" । उ० २ ।
७६ । इति लवरादधःस्थस्य स्य लोपः । अस्मिन्, प्रा० १ पाठ् ।
अष्टकोणप्रमाणे शृणु, आसिधे च । कुले जयः यत् । कुलजाने,
प्रान्ये च । त्रि० । कुलाय दितं यत् । कुलाहिते, त्रि० । कु-
लपार्थो जयः यत्, वक्षोः । कुल्याजये, त्रि० । वाच० ।
१५१

कुल्ला-कुल्ला-स्त्री० । कुल्ल टाप् । "सर्वत्र लवराभयम्"
। उ० २ । ७७ । इति लवरादधःस्थस्य स्य लोपः । प्रा० २
पाठ् । कुलिमायां नद्याय, यथाऽप्राह्याय, जीवमयानीयवौ,
नदीमात्रे च । स्त्री० । वाच० ।

कुल्लाग-कुल्लाग-पुं० । स्वनामक्याते सज्जिदेशे, यत्र धर्मिष्ठविप्र-
स्य भक्तिभावार्थां सुपुत्रो स्वासी जहं । कल्प० ८ कृष्ण ।

कुल्लिमा-कुल्लिमा-स्त्री० । घाटकायाम्, सु० १ सु० ४ अ०
३ उ० ।

कुल्लय-देशी-लकुटे, सु० १ उ० ।

कुल्ल-कुल्ल-न० । कौ बहाति बह-अच् । उपपत्ते, मुक्ताफले
च । ल्वाय, "विद्वौगद्विष्यच्" ४ । १ । ४१ । इति (पा-
णि०) कर् । तस्याः फलम्, अच् भुक् । यवरोफले, न० ।
कौ बलनाद जले, सर्वोदरे च । न० । "कुल्लं ज्वलनाम वा-
सुक्ता, नाण वि जेषु समाधौ तत्कनैवमिति" । नि० सू० १ उ० ।

कुल्लय-कुल्लय-न० । कार्यशयमिव शोनादेतुष्यत् । कल्पे,
वाच० । नीलोत्पले, चं० प्र० १ पाठु० । रा० । प्रथ० । ह्रा० ।
जी० । स्था० । अन्धकारिणि कमले, कल्प० २ कृष्ण । कौ० ।

कुल्लयदलसाम-कुल्लयदलसयाम-पुं० । नीलोत्पलदलसदृशे
हयामले, जं० ३ वक्ता० ।

कुल्लयपपज (ह)-कुल्लयपप-पुं० । पापमतिविष्णुमाधोप-
जीविसाधुक्रमासाधार्यपरात्मके मरकतचक्रवौ तपस्विनि
उग्रविहासि आचार्येभ्यः, यो हि चारित्र्यवृत्तेः स्वानमतकै-
राज्ञयसंपादनायाऽर्थिनः, वक्तव्येऽपि पापमित्युक्ता अत्र ती-
र्णवान्, प्रवृत्तेरुपतिः सावदाचार्य इति प्रथं नीतः । प्रति० ।
ग० । (कथानकं च 'सावजाचार्य' शब्दे आविष्टमिति)

कुल्लयपारिय-कुल्लयपारिय-पुं० । पदैकदेशे पदसमुदायोप-
चारात् कुल्लयप्रभाचार्यः । सावदाचार्ये, "प्रवृत्तेरुपतिरुपतिः
कुल्लयपारियो जनेन्द्रालये । यद्यप्यस्ति तथाऽप्ययः सतत इ-
त्युक्ता जवं तीर्णयात्" । प्रति० ।

कुल्ल-कुल्ल-स्त्री० । अमनोभे वासस्थाने, "कुलोयण-
कुवासमाकुल्लसहस्रं कुल्लिस्वता नेव सुहं नेव निवृत्तेरुहल-
मिति" । प्रथ० १ आ० द्वार ।

कुवाड (गु)-कुवादिन्-त्रि० । कुत्सिवादिनि, एककाप्रादह-
नयानुयायिनि अन्यतीर्थिके, स्वा० । " इत्यास्तिकरथायकः,
प्रांथोद्यतकायुक्तः । युक्तसमाहवाद् वार्दी, कुवाडिज्या अय-
त्यस्य ॥१॥ सु० १ सु० ३ अ० ।

कुवाहकुर्गसंतमामनी । ह्याद्-कुवाहिकुरङ्गसंज्ञासनाभिहनाद्-
पुं० । कुवादिनः कुत्सितयादिन एकाकाप्रादहनयानुयायिनोऽन्यती-
र्थिकाल एव संस्वारयनहनयनमनसंनितया कुवाङ्ग सुताः, नेषां
सम्यक् भासने सिहनाद् इव सिहनाद्वाः । जिनवचनेषु, यथा सि-
हस्य नादमात्रमप्यकार्षे कुवाङ्गसामान्यमपि तथा अगव-
द्भिनप्रणीतिप्रकारप्रमाणवचनान्यपि कुवाङ्गसिहनास्ता-
मनुवृत्ते, प्रतिवचनप्रदानकातरतां विस्मृतीति यावत् । "अनस-
धमात्मकमेव तत्त्वमनोऽन्यथा सत्त्वमवपापदम् । इति प्रमा-
नान्यपि ते कुवाडि-कुरङ्गसंज्ञासनाभिहनात्" ॥ २२ ॥ स्वा० ।

कुवावारपोसह-कुव्यावारपोष-पुं० । वेशत एकतरस्य क-
स्यापि कुव्यावारस्याकरणे, सवेतस्तु सवेषां कृषिसवापुपा-
स्यशृङ्गमादीनामकरणे, घ० २ आध० ।

कुवास-कुवासस-वि० । घ० स० । मलिनजीर्वैषकावृत्ते, प्रज्ञ०
२ आध० द्वार ।

कुविन्द-कुविन्द-पुं० । स्त्री० । कुं मुचं कुरितसं विन्दति विदः सः ।
तस्तुवाये, वाच० । प्रज्ञ० १ पद । स्या० ।

कुविन्दवल्ली-कुविन्दवल्ली-स्त्री० । वल्लीभेदे, प्रज्ञ० १ पद ।

कुवेरिति-कुवृत्ति-स्त्री० । कुगति० समा० । निम्बितावरणे, इय-
करणे च । इ० व० । तपुके, वि० । वाच० । अजु० ।

कुविय-कुपित-वि० । प्रवृत्तकोपद्वये, विया० १ भु० ६ अ० । झा०
जातकोपद्वये, ज० ३ शृ० १ उ० । कोपं गते, तं० । कोपवति,
विया० १ भु० ८ अ० । कृतकोपे, प्रज्ञ० २ आध० द्वार । “आवर्यं
कुवियं नचका, पतिपण पसाय” । उक्त० १ अ० । कुपितमिति
सकोपमनुशासनेदोलीनतादिनिः । “पुरिस्त्राय वि तहा,
किर्णियावणयमि शयिष्ठ आधिभोगे । संसर्गम दुःखिभोगे,
जयवयजाय जहा ज्ञासे ॥” इत्यागमात् कृतविद्वकोपं च ।
उक्त० १ अ० । आ० म० ।

कुप्य-न० । आशयशयनपञ्चकरोटकहोदायुपस्करजाते, आव०
६ अ० । घ० । “कुपियं चरोयककरकगवारसलोहीकमाह-
गादि णावाविदं” आ० चू० ६ अ० । “सोहाइतचकरा कुप्यं”
सोहादि उपस्करः कृप्यमुच्यते । तत्र सोहाउपस्करो सोहकवल्ली
कुदादिककुडादिकः, आदिशब्दन्मानिकोपस्करो बटादिकः,
कांस्योपस्करः स्यासकचोडाकदिक इत्यादिकः सर्वोऽपि परि-
गृह्यते । इ० १ उ० ।

कुवियपमायाइकम्-कुप्यपमायातिक्रम-पुं० । शृहोपस्करस्य
स्यासकचोडाकदिकः प्रत्याख्यानकालशृहीतप्रमाणोल्लङ्घने, उपा०
१ अ० । अयं च इच्छापरिमाणास्य पञ्चमोऽतिचारोऽनाभोगा-
दिना अथवा पञ्चय स्यादानी परिगृहीतस्थानात्पाणिप्रहवतः
कस्याप्यधिकनराणां तेषां संपत्तौ प्रत्येकं द्वायादिभीजनेन पूर्व-
संबन्धस्यपनेनातिचारोऽयमिति । उपा० १ अ० । आवा० ।

कुवियकुंफुगा-कुपितकुंफुगा-स्त्री० । घट्टिनकुकुसायाम, “सि-
गाररससहया, मोहकुवियकुंफुगा हसहर्षिनि जं” सुखमायस्स
कहं, समणेण न सा कदंभयथा ॥ २१७ ॥” इदा० ६ अ० ।

कुवियसाला-कुपितशाला-स्त्री० । तत्पविष्टहोपस्करणशा-
लायाम, प्रज्ञ० ३ संब० द्वार ।

कुवुट्टि-कुट्टि-स्त्री० । कुतितता वृष्टिः कुट्टिः । कपंकजनानजि-
लषणीयायां वृष्टिः, जं० १ वक्त्र० ।

कुवेज्ज-कुदैव-पुं० । कुगति० स० । दुर्मिषजि, पञ्चा० १५ वि० व० ।
तल्लक्षणादिदिं सुसुते उल्लभ, यथा-

“यस्तु केवलशास्त्रकः, कर्मलपविमिष्ठितः ।
स सुखात्पुत्रं प्राप्य, प्राप्य भीकरिवाऽऽहयम् ॥
यस्तु कर्मसु निष्णाता, चाष्टर्षाच्छास्त्रादिष्ठितः ।
स सस्तु पूर्जा गमोति, यथां चार्हति राजतः ॥
इमावेतावनिपुणा-वसमर्थौ स्वकर्मणि ।

अद्वैतधरावेता-वेकपक्षाविष द्विजौ ॥

आपचयोऽमुककदपास्ते, शस्त्राशनिविषोपमाः ।

अवन्यहैरुपदता-स्तस्मादेतौ विषजयेय ॥

छेपादिश्वनजिहो यः, छेपादिषु च कर्मसु ।

स निहन्ति जनं सोभाव, कुवेटां नृपदोषतः ॥

यस्तुनृजहो मनिमाह, स समयोऽपेक्षाधने ।

आहवे कर्म निर्वोक्तुं, द्विचकः सन्त्यो यथा” ॥ वाच० ।

कुवेज्जकिरियादिणाय-कुवैयक्रियादिज्ञात-न० । दुर्मिषकप्र-
वर्तितरोमनिक्त्वाप्रभृत्युदाहरणे, “इहया विषज्जहो वि हु,
कुवेज्जकिरियादिणायतो यथो । अवि होज तथ सिद्धी, आ-
णांनो न उ य तथ ॥” आदिशब्दादिभिधियासाधनादिपरिग्र-
हः । पञ्चा० १५ वि० व० ।

कुवेण (णी)-कुवेण (णी)-स्त्री० । कु ईषत वेणते मत्स्याः ।

अम । वेण हन । वा डीप् । मत्स्यधान्याय, वाच० । “ना ण

कुवेणा पीम” कुवेययत कडिगम्या । प्रज्ञ० २ आध० द्वार ।

कुवेरग-कुवैराण्य-न० । दुःखगर्भमाहगर्भवेराण्ये, अष्ट० ३२ अष्ट०

कुवकारिया-कुर्वकारिका-स्त्री० । शुच्यवनस्पतिभेदे, प्रज्ञ०

१ पद ।

कुवमाण-कुर्वित-वि० । विदधति, “आहेचखं पोरेवखं जाय कु-

वमाणे विहरद” प्रज्ञ० २ पद । आचरति, आचा० १ भु० ८

अ० ३ उ० ।

कुवय-कुवत-न० । कुस्तिने व्रते, “गोव्वदिद्यादि सापेक्कया

पचमितावया पंचगव्यासणिया पवमादिथा सज्जे कुवयथा”

नि० चू० ११ उ० ।

कुस-कुसा-पुं० । कौ शेते शी-कः । कु पापं इयति शो ड वा ।

“श-योः सः” । ट । १ । २६० । इति शब्द वः । प्रा० १ पाद ।

वाच० । दर्भे, उक्त० ११ अ० । ह्रा० । दर्भविशेषे, उक्त० ७ अ० ।

निर्मूलदम्, म० ८ द० ६ उ० । दर्भः समूहाः, कुसाः निर्मूलाः ।

विपा० १ भू० ६ अ० । नि० । कुदैर्देर्नर्याच्छुभ्रमूलैः । अ० ५

उ० ६ उ० । स्त्री० । ‘कुमो दर्भो’ नि० चू० १ उ० । ज० ।

आचा० । प्रज्ञ० । कुशनामके धीरामसुते, पुं० । जले,

न० । सपोदरे, वाच० । वेधप्रोते काष्ठ, कुशो यो वेधप्रोतः

प्रवेहयते । इ० १ उ० ।

कुसंययण-कुसंहनन-वि० । उदवत्यां संहननपुके, प्रज्ञ० ३

आध० द्वार । सवाऽऽसंसंहनने, म० ७ द० ६ उ० । जं० । बल-

विकले, प्रज्ञ० १ आध० द्वार ।

कुसंयिण-कुसंस्थित-वि० । हुपमदिसंस्थाने, प्रज्ञ० ३ आध०

द्वार । दुःसंस्थाने, म० ७ द० ६ उ० ।

कुसंत-कुशान्त-पुं० । दर्भपथ्यन्ते, रा० ।

कुसंमग-कुसंसर्ग-पुं० । साधुजनैर्निन्दनीये सहयासादी, घ० ३

आधि० ।

कुसंसगम्भाय-कुसंसर्गत्याग-पुं० । कुतिततः साधुजनैर्निन्दनीयः

संसर्गः सहयासादितस्य त्यागो वर्जनम् । पाह्येक्षादिभिः सह

अभ्यन्त्रत्यागे, घ० । कुसंसर्गश्च साधूनां पाह्येष्ट्यादिभिः पापभि-

रैः सह संबन्धरूपः, तेः सह वासं हि स्वांस्त्राणि तावन्मावाप-

स्तिरवश्यं भाविनी । यतः—“ओ आरिस्तप संमं, केरु स्रो तारि-
सो होर । कुसुमोर्द्धं सह वसन्ता, निला वि तम्यंयथा जाया” ॥१॥
तत एव च पाश्चाद्व्यादिरेव पाश्चाद्व्यादिस्तन्मयी अपि शास्त्र-
द्वयीयतयोक्तः । अ० ३ अधि० । (‘कुसुमोर्द्धं’ शब्दे ‘पास्त्य’ शब्दे
वैतद् भावयिष्यामि)

कुसुमग-कुशाग्र-न० । कुशाग्रस्य, उक्तं १ अ० । “अहा कुसुमो
उदयं, समुदयं समं मिये । एवं माणस्तुया कामा, देशकामाण
भंतिप ॥ ३३ ॥” उक्तं ३ अ० । “कुसुमं जहं भं. सविदुष, धोयं
चिदुहं लंबमाण ॥ एवं मण्डपाय जाविषं, समयं गोयम ! मा
पमादप ॥ २ ॥” उक्तं १० अ० । कुशाग्रस्य प्रसिद्धं स्वभावत्वात् ।
कुशाग्रतुल्यसूत्रं अतिदुर्बोधघ्राहकं, वाच० । कुशाग्रियया
शुभ्रप्या । आचा० १ अ० २ अ० ३ उ० ।

कुसुमगुर-कुशाग्रपुर-न० । राजशूरे, प्राग् राजशूरेष्व कुशाग्र-
पुरमिति नामाऽऽसत् । “तत्रापि कृषिणं प्रेक्ष्य, कुशाग्रस्तम्बं महो-
त्थितम् । तद्दिदेऽकार्यस्तत्र, कुशाग्रपुरपत्तनम्” ॥ ४ ॥ अ०
क० । “क्षितिर्गतिष्ठतृणक-पुरं न पुराणतमम्” । कुशाग्रपुरसं-
ख, कामाद् राजशूराह्वयम्” ॥ १४ ॥ तौ ११ कल्प । आवा० ।

कुसुच-च (च)—कुसुच-त्रि० । कुसितं सखं यस्य भवति स
कुसुचः । अलसत्ये, नि० चू० १६ उ० ।

कुसुण-कुसुण-न० । मुद्गवाद्यादिके, तस्योदके च । इ०
३ उ० ।

कुसुच-कुशुत-पुं० । आस्तरणविशेषे, ज्ञा० १ अ० १ अ० ।

कुसुत-कुशाग्र-न० । मिथ्यादृष्टिशास्त्रे, “शाक्यमतं कपिलमतं
ईश्वरमतं इत्या सत्यं कुसुतम्” । नि० चू० ११ उ० । “शिवमस्तु
कुशाग्रानां, वैशेषिकपरिष्टमन्त्राक्षानाम् । येषां दुर्विहितत्वाद्
भगवत्युत्पद्यते चेतः” ॥१॥ आचा० १ अ० २ अ० ३ उ० ।

कुसुपनिमा-कुशप्रतिमा-त्वि० । स्तनकशरीराप्रतीति तत्संस्का-
रायै क्रियमाणे पुत्तलके, आ० चू० ४ अ० । आवा० ।

कुसुमट्टिया-कुशमृत्तिका-त्वि० । दमैः सह कुटुम्बमानायां मृ-
त्तिकायाम्, नि० चू० १८ उ० ।

कुसुमय-कुसुमय-पुं० । कुसितः समयः कुसुमयः । आचा० १ अ० ५
अ० १ उ० । कुशाग्रे, प्रति० । कुसित्वात्ते, स० । परतीर्थिकप्रवच-
ने, न० । कुसितः समयः सिद्धान्तो यस्य सः कुनीयिके, स० ।

कुसुमयमयनासणय-कुसुमयमदनाशनक-न० । कुसितः सम-
याः परतीर्थिकप्रवचनानि तेषां मदीऽवग्रहस्तस्य नाशनं, ततः
स्वाधिकप्रत्ययं कुसुमयमदनाशनकम् । जिमेष्वप्रवचने, कुस-
मयनाशनत्वं चास्य कुसुमयानां यथोक्तसंभावदेशकत्वायो-
गात् । “कुसुमयमयनासणयं, जिमिद्वरवीरसासणयं” । न० ।

कुसुमयमोहोमोहमोहय-कुसुमयमोहोमोहमतिमोहित-कुस-
मयमोष (मोष) मोहपतिमोहित-कुसुमयमोहमति-
मोहित-त्रि० । कुसितः समयः तत्सिद्धान्तो येषां न कुसुमयाः कु-
तीर्थिकाः, तेषां मोहः पदार्थेष्वयथावबोधः कुसुमयमोहः, नसाद्
यो मोहः भोतप्रमोहमूढता, तेन मतिमोहिता मूढता नीता, येषां त
कुसुमयमोहमोहमतिमोहिताः, अथ वा कुसुमयाः कुसितान्ता-
स्तेषामोषः सङ्घो, मकारस्तु प्राकृतत्वात्, तस्याधो मोहो मूढता

तेन मतिमोहिता येषां ते कुसुमयमोहमतिमोहिताः; अथवा
कुसुमयानां कुनीर्थिकानां मोषो मोषो वा ह्युपपन्नपक्ष्या निष्क-
शां यो मोहस्तेन मतिमोहिता येषां ते कुसुमयमोहमतिमो-
हिताः, कुसुमयमोहमोहमतिमोहिता वा । परतीर्थिकविपरिणा-
मिनेषु, “सचिरकाशपक्ष्यायां कुसुमयमोहमतिमोहितायां
सर्वेहजायसज्जुष्टिपरिणामसंसर्वाणां” ॥ स० ।

कुसुमयविसाण-कुसुमयविशामन-न० । कुसितः प्रमाण-
बाधितकान्तस्वरूपधर्मोत्पादकत्वेन समयः कथिहादिप्रकीर्त-
सिद्धान्तास्तेषां सन्ति “पंचमहभूया” इत्यादिष्वचनसंदर्भे-
न दृष्टे विषये विरोधाद्युद्भावकत्वेन विशासनं विष्वंसकम् ।
जैनशास्त्रे, सम० २ काण्ड ।

कुसुमयसुर-कुसुमयश्रुति-त्रि० । कुसितान्तमती, जीवा० ५ अधि० १०

कुसुल-कुसुल-त्रि० । हिताहेतुप्रवृत्तिनिपुणे, सूत्र० २ अ० १ अ०
आचा० ज्ञा० काण्ड० । सूत्र० ज० । अथगततत्त्वे, आचा० १ अ०
२ अ० २ उ० । सूत्रमिहिति, आचा० १ अ० २ अ० ४ उ० । विवेकि-
नि, कल्प० ३ कण्ठ । तस्याऽमिहं, उक्तं २५ अ० । सांख्यतार्कामेधे,
सूत्र० १ अ० ५ अ० । सम्यक्क्रियापरिहानवधि, रा० । आ० म०
जी० । अनुमातिर, उक्तं २ अ० । व्याप्तिप्रहादिष्वे, ज्ञा० २३ ज्ञा०
मालोलितकारिणि, म० १४ शृ० १ उ० । अनु० । तपा० । प्रधाने
कर्मलक्षणसमर्थे, नि० चू० १ उ० । आश्रयादीनां ह्येषां पक्षेयता-
स्वरूपविधि, म० २ शृ० ४ उ० । ज्ञायकुशलप्रवृत्तिमकरावा-
स्यनाति निर्गमस्त कुशलः प्राणिनः कर्मिष्ठस्य निपुण, सूत्र० १
अ० ६ अ० । “कुसले पुण्यो बद्धो यो मुने” । कुशलोऽत्र क्षीणचा-
तिकर्मोऽयं विवाहेतः, स च तीर्थेऽपि सामान्यकर्मेषु वा, ननुमया
हि कर्मणा बद्धो महाशीर्ष तदुपायान्वेषकः, केवलं तु नुपुर्वाति-
कर्मकृपायां बद्धो ज्योतिषादिककर्मसंस्काराणां पण्डितः । यदि वा
छद्मस्य पर्वानधीयते कुशलोऽवाप्तज्ञानदर्शनचारित्र्ये मिथ्या-
त्वद्वाश्रकपायोपशमसद्भावात् तदुद्भवचानिव न बद्धोऽद्यापि
तत्संस्कर्मेनासद्भावो मुक्त इत्यादि । आचा० १ अ० २ अ० ६
उ० । “स पंचधा आचारकृतसंज्ञजमपवयणपक्षातिसंगहोवगमे”
अत्र कुशलशब्दः पूर्वाद्धे प्रत्येकं संबध्यते । व्य० ३ उ० । (आचार-
कुशलशब्दस्य प्रवचनकुशलशब्दस्य प्रवृत्तिकुशलशब्दस्य सं-
प्रवृत्तिकुशलशब्दस्य उपप्रवृत्तिकुशलशब्दस्य च व्याख्या संयमकुश-
लादिशब्देषु गतीष्वे, आचा० १ अ० ३ अ० ४ उ० । दृष्टे, वि-
शे० । “जे यावि जुंजति तद्वप्यरात, स्वयति ते पावमज्जाणमा-
णा । मणं न एव कुसला करेती, वाया वि एसा मुत्ताय मि-
ज्जा” ॥ ३६ ॥ कुशला निपुणा मांसाशिवविषाकवेदनस्सवि-
मुत्तिगुणविहास न कुर्वन्ति । सूत्र० २ अ० ६ अ० । कुसितं श-
लति इति कुशलः । “शम, पल, पवु” गती । कुसिताद् वा
निर्गतः कुशलः । वृद्धे, पं० चू० । प्रधाने, “कुसलं पहायं विसो-
हिकारणमिति वृत्तं ज्ञाति ।” नि० चू० १ उ० । पुण्ये, पञ्चा०
६ विव० । कल्याणे, वाच० । सुखे, रा० ।

कुसलजोग-कुशलजोग-पुं० । प्रशस्तत्वापारे, पञ्चा० १३ विव० ।
“तह किरियाभावाउ, सत्कामेचीर कुसलजोगाद” कुशलजोग-
त्वात्प्रशस्तमनोऽप्यपारत्वात् । पञ्चा० १३ विव० ।

कुसलणर-कुशलनर-पुं० । विहृपुत्रे, मी० । रा० । जी० म० ।
“कुसलणरक्येयसापिहृसुसपमदिए” कुशलनरक्येयसापिहृ-

संममहीतः, कुशलनरकयो यन्त्रकः सारथिद्विप्रप्रजिता, तेन सुसु
संममहीतो यः स तथा । अ० ७ शत० ३ उ० ।

कुसलपत्र-कुशालपत्र-न० । प्रावीर्ये, हा० ३ अ० ।

कुसलपत्र-कुशलदर्शन-न० । तीर्थहृतोऽभिप्राये, "ने मा हो-
पयं कुसलस्व दंसनं, तद्दिगीय तन्मुखीय तन्पुत्रकारे तस्स-
धी तांयवेलणे ।" बाबा० १ सु० ६ अ० ६ उ० ।

कुसलदिह-कुशलद्वि-वि० । जिनोपलम्बे, ग० १ अधि० । नि-
पुणोपलम्बे, सर्वहृप्रकृतिने, पञ्चा० १६ द्वि० ।

कुसलपत्र-कुशलपत्र-पुं० । प्राणातिपातविरमणादि के शुभ-
ममाचारे, पञ्चा० । "पञ्चैतानि पञ्चिञ्चानि, सर्वेषां धर्मचारिण-
म् । अहिंसा सत्यमस्तेयं, स्वागो भैषुनयजनम् ॥१॥ पञ्चा० १०
वि० । बौद्धैः पुनरेतानि कुशप्रथमो उक्ताः । यदाहुस्ते दश कु-
शलानि । तद्यथाः "हिंसा स्तेन्याऽन्यथाकाम-पैशुन्यपुरुषानुत्तम ।
संतिञ्चाक्षरं व्यापाद-मोक्षार्थं हविर्पर्ययम् । पापं कमति दशधा
कायवाङ्मनस्संयजेत् ॥" अत्र चान्यथाकामं पारदार्यम्,
मिञ्चाक्षरं पारदार्यम्, व्यापादः परपीडांस्तन्मनः, आमिञ्चा
धनानिभस्संयोजः, परिग्रह इति तात्पर्यम् । हविर्पर्ययं मित्र्याऽ
भिनिवेद्याः, पारदार्यं यथा कुशलपत्रमौ जयन्तीति । वैदि-
कस्तु ब्रह्मरथ्येनेताम्यहितामीति । हा० १३ अ० ६ उ० ।

कुसलपत्रलेख-कुशलपत्रलेख-पुं० । पुण्यपत्रकारणे, पं० य०
१ श्रार ।

कुसलपरिणाम-कुशलपरिणाम-पुं० । शुभाभ्यवसाये, पञ्चा०
४ वि० ।

कुसलवंध-कुशलवन्ध-पुं० । पुण्यपत्रवन्धपुण्यकर्मवन्धने,
पञ्चा० ६ वि० ।

कुसलमगड-रक्षण-कुशलमगड-रक्षण-न० । धर्मधामादिप्रभु-
स्या शुभविजोदीरणे, दश० । "अकुसलविसिखिराहो कुसल-
मगड-रक्षणः ।" दश० ९ अ० १ उ० ।

कुसलाय-कुशलता-स्त्री० । कौशल्ये, दश० ।

कुसलाविभाग-कुशलविभाग-वि० । कुशलो विभागो कुशल-
विभागः, राजवृत्तादिस्वायत्तप्रमाद कुशलशब्दस्य पूर्वनिपातः ।
वैजयं विभागकुशलः, "कुशलविभागलसिखी, गुरुसाहूया
होति वलिषा य ॥" व्य० १ उ० ।

कुसला-कुशला-स्त्री० । विनीताया नगर्या अहुरस्थिता जना
विनीताः । वास्तव्याह जनां कुशला विशारदतुषपदेयधुसु-
अहो ! कुशला अमी जनास्तनः कुशलपुरुषयोगाद् विनीता नग-
री कुशलेषुच्यते । विनीतायाम् अयाव्यायाम्, आ० म० प्र० ।

कुसलाय-कुशलाय-पुं० । शुभाभिसंधौ, हा० २९ अ० ० ।

कुसल-कुशल-पुं० । वृजगवररूपी पद अस्त्वय्याहं क्षीपस-
काश्च गवा समनवति क्षीपदेते, अनु० ।

कुसलविभक्त-कुशलविभक्त-कुशलविभक्त-कुशलविभक्त-वि० ।
कुशला दशो विकृता विस्वजादयस्सृष्टविशेषाणां विभक्त्यानि
तद्वत्पानि वृक्षमूलानि तद्वज्जोनामा यथा ते तथा । कुशलविभक्त-
हिनमूलजो, न० ६५० ७ उ० । १० । (वृक्षवर्णकं चैतत्पृष्टो-
भाष्यति)

कुसल-कुशल-पुं० । गविमुपजनकं विशर्वात्मप्रथितामहे, वाच० ।

कुशल-वि० । कुशल इत्यं । अस्मिन्निष्ठे, उपा० । वाच० ।

कुशल-वि० । ईषद्व दुर्गन्धे, हा० १ सु० १२ अ० ।

कुशल-पुं० । वृद्धिजीविनि, वाच० ।

कुशल-कुशल-न० । कुस्तिंत शीर्षं कुशीलम् । आचा० १ सु० ६
अ० ४ उ० । ब्रह्महृनि, स्वा० ४ उ० ४ उ० । कुस्तिंत शीर्षमाचारे
यस्य स कुशीलः । आच० ३ अ० । आनु० । व्य० । आ० । म० । कुस्ति-
तमुत्तरगुणप्रतिसेवया संयत्नलनकायांश्चयेन वा वृषितत्वात् शी-
रमशद्वशात् । लाङ्गनहृत्तनं यस्य स कुशीलः । आ० ४ उ०
३ उ० । मूलान्तरगुणविराधनात् संयत्नलनकायांश्चया
(प्र० ९ उ० । उ० ।) काशविनयादिमद्विभक्त्यां ज्ञानदर्शन-
चरित्राचारणां विराग्ये, हा० १ सु० ६ अ० । स च निरर्थक्येऽ-
पार्थिवस्थापुत्रस्य वा ।

(१) कुशीलमदाः ।

(२) कुशीलप्रकरणम् ।

(३) एतत्तु कौतुककारिषु प्रायश्चित्तम् ।

(४) कुशीलपुत्रम् ।

(५) पात्रपङ्काधकारः ।

(६) अनिष्टायसमारम्भे च प्राणातिपातो भवति ।

(७) पार्थिव्यादिसंसर्गो न कर्तव्यः ।

(८) पार्थिव्यादिसंसर्गो न कर्तव्यः ।

(९) नन्दरा यथा-

कुसीले गं भेते ! कश्चिदे पश्यते ? । गोयमा ! वृषिदे
पश्यते । तं जहा-पदिनेवणाकुसीले य, कसायकुसीले य ।
(पदिनेवणाकुसीले य स्ति) तत्र मेवना सभ्यगाराधना, नत्त-
निपसस्तु प्रतिसेवना, नया कुशीलः (कसायकुसीले य) कपायः
कुशीलः कपायकुशीलः ।

पदिनेवणाकुसीले गं भेते ! कश्चिदे पश्यते ? । गोय-
मा ! पंचविदे पश्यते । तं जहा-णाणापदिनेवणाकुसीले
दंसणपदिनेवणाकुसीले चरित्तप मेवणाकुसीले लिगप-
दिनेवणाकुसीले अहासुदुपदिनेवणाकुसीले खामं पंच-
मे । कनायकुसीले गं भेते ! कश्चिदे पश्यते ? । गोयमा !
पंच विदे पश्यते । तं जहा-णाणाकसायकुसीले दंसण-
कसायकुसीले चरित्तकसायकुसीले शिगकसायकुसीले अ-
हासुदुपकसायकुसीले खामं पंचमे ॥

(नाणपदिनेवणाकुसीले स्ति) ज्ञानस्य प्रतिसेवनाया कुशी-
लो ज्ञानप्रतिमेवनाकुशीलः । एवमप्येष्टि । उक्तं चेह- "इह नाणा-
कुसीलो, लवकां विहो नाणपदिने । अह सुदुसो पुन तु-
स्सं, एल तवस्ति तिसंसाय ॥" १॥ (नाणकसायकुसीले स्ति)
ज्ञानमाभिस्य कपायकुशीलः । ज्ञानकपायकुशीलः । एवमप्येष्टि ।

इह गाथा-

" नाणं दंसणादिमे, जं जुंजं कोहमाणमाहिं ।
सो नाणाकुसीलो, कसायभो होह विभ्रभो ॥ १ ॥
चारित्तस्मि कुसीलो, कसायभो जो पयत्तं सां ।
मणसा कोहादि, निंसंयं हो अहासुदुसो ॥ २ ॥
अहया वि कसापदि, नाणादिं विराहो जो ल ।
सो नाणाकुसीलो, नेभो वक्खणमेयं ॥ ३ ॥

न० ३५ हा० ६ उ० । प्र० । आच० । नि० ५० । ५०

(२) अपुना कुशीलप्रकरणमाह—

एषो तिविह कुमीलं, तमहं बुद्धयि आणुपुन्वी ।

दंसखनाणचरिते, तिविह कुमीलो मुखेयम्नो ॥

तिविहं कुशीलमहमातुपुर्णं बह्वचामि । यथाप्रतिज्ञातमेव करोति—(दंसखणादि) । तिविहः कुशीलो ज्ञातव्यः । तद्यथा— दर्शने, ज्ञाने, चारित्र्ये च ।

एतदेव व्याचिन्त्यासुराह—

नाणे नाणापारं, जां उ विराहेह कालमादी य ।

दंसखं दंसणापारं, चरणकुमीलो ध्यो होइ ॥

यो ज्ञानाचारकालं 'विश्वरथादि' रूपं विगच्छयति स ज्ञाने ज्ञान-कुशील उच्यते । यस्तु दर्शनाचारं निःशङ्कितत्वादिकं विराधयति स दर्शने दर्शनकुशीलः । चरणकुशीलोऽयं बह्वभाष्यसक्तो भवति ।

तमेवाह—

कोउप जूकम्मे, पसिणापसिणा य निधिनमाजीवो ।

कक्क कुम्पा य अक्कवाण—मुवजीवति विज्जमत्तादं ॥

कौतुकं नाम आश्चर्यं यथा भाषाकारको मुखे गोलकाग्रिकस्य कथंन निष्काशयति, नाशकया वा । तथा मुखादग्निं निष्काशयतीत्यादि । अथवा परेषां सौजन्यविनिमित्तं यत् खपनादि क्रियते एतत् कौतुकम् । उक्तं च—“सांख्यमिव निमित्तं, परेत्य सहचरणादि कोउप जणियं” इति । एवंभूतानि कौतुकानि । तथा भूतानि कमे नाम यद् अस्तिनाहोनामनिमित्तमेतन् कौतुकं साकारणम् “जरियादिभूतिदानं भूतीकम्मे विणिह्दु” इति वचनात् । प्रधानमहं नाम यत् स्वप्रविधादिभिः शिष्टव्याप्येभ्यः कथनम् । उक्तं च—“ सुविणगविजाकदिहं, आयंकाणघटियदिहकदिहं वा । अं सीसइ अर्थसि, पसिणापसिणिं इवइ पयं ॥ ” निमित्तमनीनादिजावकथनम् । तथा आजीवो नाम आजीविका, स च ज्ञान्यादिनेहः सस्यकारकताम् । तथा कक्को नाम प्रसूत्यादिषु रोगेषु क्लृपाननमधवाऽऽमनः शरीरस्य देशः सर्वतो वा लोभादिभिर्दृष्टनेनम् । तथा कुरका देशतः सर्वतो वा शरीरस्य प्र-क्षालनम् । लक्खं पुरुषलक्खणादि । तथा समाधना विद्या, अ-साधना मयः । यदि वा यस्याविद्यातो देवता सा विद्या, यस्य पुरुषः स मयः, आदिगद्विभूतकमेवपूर्णविपग्रहः । तत्र सू-क्ष्ममे नाम पुरुषे द्वेविधयोः सत्याः सपुरुषद्विविधीकरणमपुरु-षद्वेष्टित्याः सत्या अपुरुषद्वेष्टित्यीकरणम्, गर्जोत्पादनं गर्जोत्पत्त-मित्यादि । चूर्णयोगादयश्च प्रतीताः । एतानि च उपजीवति स चरणकुशीलः ।

संप्रयाजीवं व्याख्यायति—

आती कुले गणे या, कम्मे सिप्ये त्वं सुपु चैव ।

सचविहं आजीवं, उवजीवइ जो कुमीलो ठ ॥

जातिमातृकी, कुलं पैतृकं, गणो मङ्गलणादि, कमे अनाचार्यकम्, आचार्योपदेशज्ञं गुरुं, तपःपुण्यं प्रतीते, एवं सचविधमार्जीवं य उपजीवति जीवनापेक्षामभ्यसते । तद्यथा—जातिं कुलं वाऽऽजीवं लोकेश्वरः कथयति, येन जातिपूज्यतया कुप्रपूज्यतया वा भक्त-पात्रादिकं प्रभूतं सज्जयति । अनन्ये बुद्ध्या मङ्गलणादिभ्यां गणे-

भ्यो गणविद्याकुशलायं कर्मशिष्टपुण्यस्यः कर्मशिरपुर्णशक्तं क-थयति । तपस उपजीवना—तपः कृत्वा कृपकोऽहमिति अनेन्य-कथयति विभूतोऽयमिति । उक्तः कुशील इति ।

(३) सांप्रतमेतेषु कौतुकादिषु प्रायश्चित्तमाह—

पूतीकम्मे लहुतो, लहु गुम्मा निमित्त सेसए धं तु ।

लहुगा य सयं करणे, परकरणे हुंतऽणुम्पाया ॥

पूतिकर्मकरणे प्रायश्चित्तं मासलक्ष्णं, अतीतनिमित्तकथने चत्वारो लघुमासाः, अतीतनिमित्तकथने चत्वारो शुद्धमासाः । वर्तमाननिमित्तकथने चत्वारो लघुमासाः, वर्तमाननिमित्तक-थने चत्वारो शुद्धमासाः । शेषकं कौतुकादी इहं प्रायश्चित्तम-स्यं कौतुकादिकरणे चत्वारो लघुमासाः । परैः कारणे प्रयत्नं चत्वारोऽनुमासा शुरवो मासाः । मूलकर्मकरणे मूलमिति । ५०० १ ७० ।

जे भिक्खु कुसीले वेदइ वंदंतं वा साइजइ ॥ ४५ ॥

जे भिक्खु कुमीले पसंसइ पसंसंतं वा साइजइ ॥ ४६ ॥

जे कुसीलं वंदतीत्येवं हे सुचे । कुस्तिशीलः कुस्तिषु शीलं करोतीत्यर्थः निः७०० । वंदनाहं उच्यते करंतस्य आद्यादिवा दोषा, चउलहुं च से पव्विउत्तं । निः७०० १३ उ० ।

तस्य कुमीले ताव समासतो दुविहे ऐए—परंपरकुमीले, अपरंपरकुमीले वा । तस्य एं जे ते परंपरकुमीले ते वि उ दु-विहे ऐए—सत्तइगुरुपरंपरकुमीले एगं वतिगुरुपरंपरकु-सले य । जे वि य ते अपरंपरकुमीले ते वि उ दुविहे ऐए—आगममो नोआगममो य । तस्य आगममो गुरुपरंपरणं आवत्तिपाएणं केइ कुसले आहोमो ते चैव कुसीले ज-वंति । नोआगममो अणेगविहा । तं जहा—णाणकुसले हे दंसणकुमीले चारित्तकुमीले तवकुसीले वीरइकुसले । तस्य एं जे से णाणकुसीले मे एं तिविहे ऐए—पसत्याप-त्ये नाणकुमीले अपमत्तथाणाकुसीले सुपसत्तनाण-कुसीले । तस्य जे से पसत्यापमत्तथाणाकुमीले से दुविहे ऐए—आगममो नोआगममो य । तस्य आ-गममो विहंगमनाथं पन्नवि पसत्यापसत्तपमत्तथाणा-अज्झपणजजावणकुसले । नोआगममो अणेगमहा—प-सत्यापसत्तपरपासंरुसत्तथाणाहिज्जाणे अजावणवाय-णापट्ठणकुमीले । तस्य जे ते अपमत्तथाणाकुसले ते एशू-णतीसविहे दण्वे । तं जहा—सावज्जावायिज्जावंतंताहि-ज्जाणकुसीले वरपुविजापउंजणाहिज्जाणकुसीले गहरिक्ख-वाऽजोइसमत्तयउंजणाहिज्जाणकुमीले निमित्त नक्खणप-उंजणाहिज्जाणकुमीले सउणक्खलणपउंजणाहिज्जाणकु-सीले इतिवसिकत्रापउंजणाहिज्जाणकुसीले षण्णुवपउंज-णाहिज्जाणकुसीले गधक्खवपउंजणाहिज्जाणकुसीले पुरिसि-

स्थीलकत्वपञ्चजाहिज्जणकुसीले कामसत्त्वपञ्चजाहिज्जणकुसीले कुङ्कुमैदं जालसत्त्वपञ्चजाहिज्जणकुसीले आभेकस्त्विज्जाहिज्जणकुसीले लेप्पकम्पविज्जाहिज्जणकुसीले वमणविरैयणावदुवेष्टिज्जासमुद्वेगकटणकटणवणास्सर्वविमोक्कणवत्तण्णाहवदुवेष्टिज्जगसत्त्वपञ्चजाहिज्जणजावणकुसीले; एवं जाणयोगवुन्नवन्नधावपरायद्वण्णइत्तयस्सपिपवन्नअक्कंदरयणपरिकलारसवेत्तयअमवन्निकलागूढमंततंकास्सदेससंभवग्गेवएससत्त्वममनाभववहारनिरुवणत्थत्तयपञ्चजाहिज्जणं अपसत्त्वनाणकुसीले, एवमेएसि चैव पावसुयायं बायणापहणपरावत्तणाअणुनथयत्तवयायण अपसत्त्वनाणकुसीले तत्त्व जे यत्ते सुपसत्त्वनाणकुसीले ते वि य द्दुव्हिं शेए-आगमओ, नो आगमओ य । तत्त्व आगमओ सुपसत्त्वं पंचप्यारणां आसायंते सुपसत्त्वनाणखरेइ वा आसायंते सुपसत्त्वनाणकुसीले । नो आगमओ य सुपसत्त्वनाणकुसीले अड्डहा शेए । तं जहा-अकालंत्वं सुपसत्त्वनाणाहिज्जणजावणकुसीले अभिगएणं सुपसत्त्वनाणाहिज्जणजावणकुसीले अक्कदुमाणिणं सुपसत्त्वनाणाहिज्जणकुसीले अणोवहाणेणं सुपसत्त्वनाणाहिज्जणजावणकुसीले, जस्स य मयासे सुपसत्त्वमुत्तत्थोजयमद्विं तं निद्वहणसुपसत्त्वनाणकुसीले सरवेज्जहदीहणस्सत्त्वियज्जाहिज्जणजावणसुपसत्त्वनाणकुसीले विचरियमुत्तत्थोजयादियजावणसुपसत्त्वनाणकुसीले तत्त्व एएसिं अड्डएदं पि पयाणं गोयमा ! तं केइ आणोवहाणेणं सुपसत्त्वं नाणमदीयंति अजावयंति अदीयंति वा अजावयंतेइ वा समणुज्जाणंति महापापकम्मे महती सुपसत्त्वनाणस्सासमयणं पड्डहा० रे अण । (पञ्चमस्कन्धोपाध्यायकत्वेन 'उवहाण' शब्दे द्वि० जा० १०४६ पृष्ठे उक्ता)

जइ अजहाण सुत्तं अत्तं वा किं वि वाएजा एएणं अड्डेणं गोयमा ! एवं वुव्हइ जहा णं जावनीवं अभिमहेणं वा ठकालिणं सज्जायं कायवत्तिं तद्वा य गोयमा ! जे भिक्खविहीए सुपसत्त्वनाणमहिजेऊण नाणमयं करेजा से वि नाणकुसीले, एवमाइनाणकुसीले अणेगहा पक्खविज्जंति । से जयवं ! कयरे तं दंणकुसीले ! दंणकुसीले दुविहे शेए-आगमओ नो आगमओ य । तत्त्व आगमओ सम्मदत्तेणं मंकीते कंतेते वि दुगंछेते दिट्ठिमोहं गच्छते अणोववृहाए, परिवदियधम्मसद्धांसंमनुजिऊतामायणं अयिरिकरुणं आधम्मियाणं अक्कउन्नतत्थेणं अप्पभावाण एतेहिं अड्डहिं पि ठाणंसेरेहिं कुसीले शेए ।

एओ आगमओ दंणकुसीले अणेगहा । तं जहा-चक्खकुसीले घाणकुसीले सवणकुसीले जिब्बानकुसीले सरीरकुसीले । तत्त्व चक्खकुसीले तिविहे शेए । तं जहा-पसत्त्वचक्खकुसीले, पसत्त्वापसत्त्वचक्खकुसीले, अपसत्त्वचक्खकुसीले । तत्त्व जे केइ पसत्त्वा उवज्जादित्तिययरविं पुआं चक्खुगोयरद्विं तमेव पासेमाणा अस्सं किं पि मयासा अपसत्त्वमज्जवसेणं पसत्त्वचक्खकुसीले, तथा पसत्त्वापसत्त्वचक्खकुसीले तित्तियरविंवरियएणं अक्खीहिं अस्सं किं पि पेहिज्जा से णं पमत्त्वापसत्त्वचक्खकुसीले, तथा पसत्त्वाइं अपसत्त्वाइं द्वाइं कागवग्गेकतित्तिरमयुराइं सुक्कं तदित्तिच्छिमे वा द्दुं तए दुत्तं चक्खं विमज्जे, सो वि पसत्त्वापसत्त्वचक्खकुसीले, तथा अपसत्त्वचक्खकुसीले तिसद्विप्यारेहिं अपसत्त्वा सरागा चक्खु एती । से जयवं ! कयरे तं अपसत्त्वे तिसद्विचक्खुजेए ? गोयमा ! इमे । तं जहा-सब्बकटक्कसातो रामदा मयास्स वंका विंवका कुसीला अक्कवियया काएक्कियया साणुरागा जाभिया उवज्जाभिया वलियावन्न वन्नवन्निया अड्डमिस्सा मिस्सिमिस्सा माणुसा पा मक्खा सरीसिवा असंता अपसंता अत्थिरा । माणुरागा रोगाईरणी रोगजन्ममुत्पायणी । माहणी बंधोहाणी जउइरणी जयज्जा जयंकरिणी संसयावहरणी चित्तचक्कण्णायणी णिवदी । मा गया आगतया गयागया गयगयवन्नागया निदा-अहिंसणी अरइकरा रइकरा दीणा दीणावणा खरा रागा हणणी मारणी संतावणी तावणी कुडा पकुडा घोरा महाघोरा वंका रुदा सुद्धा हाहाभयरणा रुक्खा सणिक्का रुक्खमणिकेति मडिस्साणं चत्तणं गुडकांदिणद्वक्कणसु-विस्मिदियदिन्नाल्लचगायं च णामाणिकिरणनिवक्कमक्खा वा कुमुलचत्तणं सममानिमगवदं गुहज्जाणुं वापिहुल्लकनियमजोगानयणनियंवाणी घणगुज्जंत्तरकट्टाचूया ल्हाओ अहरोइदसणं पंती कन्ननासावणजुययानजुहाणे मुहा निलासिरुहमीयेतया मोरुयपडित्तिलगकुं कलकोलकज्ज-सत्तमालकस्सावहारकदिसुत्तण्णेउरवाहूरकसवमणिरयणकह-गर्ककणमुहियाइसुक्कं दित्ताजरणदुगुल्लवमणनेयत्ता का-यविगंयुक्कलणी निरयतिरियगंस्स अणंतदुक्कलदायमा एस मडिस्सा ससमरागद्विहं एसव्वचक्कुमीले, तथा घाणकुसीले जे केइ मुरहिगंथिसुगं गच्छइ मुरहिगंथि दुगुं-वइ मे णं घाणकुसीले, तथा सवणकुसीले दुविहे शेए-पसत्त्वे अपसत्त्वे य । तत्त्व जे निकवु अपसत्त्वाइं कामरा-गमंयुक्कणदीवणउज्जालणपज्जासणसंदीवणाइं गंधवन्न-द्वज्जुव्वेयत्तवित्ताकामरतीसत्त्वाइं धिगंथाइं सुणे-

ऊर्णं णालोएजा जाव णं यो पायस्सिचमणुचरेज्जा से णं अपसत्थसवणकुसीले णेए, तथा जे चिकखू पसत्थाईं सिद्धं ताव-
रियपुराणधम्मकहाओ य अच्चाईं च गंधसत्थाईं युणेष्वा णं न
किंचि भावहिंयं अणुदे णाणमय वा करेइ से णं पसत्थसवण-
कुसीले णेए, तथा (जन्नाकुमीले से णं अणगहा। तं जहा-वि-
चकुपकसायमदुराईं लवणाईं रसाईं आसायंते अदिच्छासु-
याईं हियरदो गोभयविक्र्वाईं सदीसाईं पथारजपाक्खारखाईं
आयसज्जात्वाणासताजिओगाईं वा जणंते असवयम्भु-
धम्मदेसणावसणाण य जिम्भाकुसीले णेए । से जयवं ! कि
जासाए वि भासियाए कुसीलं भवति । गोयमा ! भवइ ।
नं भयवं ! जइ एवं ताव धम्मदेनेणं क्वायव्वं । गोयमा !
मावज्जाणवज्जाणं बयणाणं जो न नाणइ विसेत्तं वुत्तं पं
तत्त न खयं किंमं । पुण देसणं काओ, तथा सरिं कुसीले
हुविहो-वेडाकुसीले विज्जासाकुसीले य । तत्थ जे चिकखू
एयं किमिक्खल्लिन्नयं तिऊण साणाइभत्तं समणपदणेण
विक्खंणधम्मं असुयं अससायं अससं सरिणं आवादीह
णिं च वेडेज्जा णां णं इणमो जवसयसुद्धदानां देसणाईं
ममभिणं सरिणं अन्तयोरेवीरुगकट्ठोरतवसंयममणु-
द्धं सज्जाणं वेडाकुसीले, तदा जे णं विज्जासाकुसीले से वि
अणगहा । तं जहा-तद्धाजं गणदिभइणसेवाहणसिणा-
अणुदणपरिहसणसेवोल्हवणवासणे देसणमसणसमाझ-
णपुष्पोमाझणकेनममारणे सोवाइणदुवियेइगइभिहिंसि-
हरउवविहुद्धिइयसत्तिचकेलिया विज्जासा व सि से वि गार-
णिं सणुचरीयपाउरणं दंमगज्जणमाईं सरिं विज्जासाकुमी-
ले णेए । एए य पवयणउडाइपरे दूरंतपन्नकखणे अदह्वे
महापावकम्मकारी विज्जासाकुसीले भवति । गयदंसणकुमी-
ले तथा चारितकुसीले अणगहा-मज्जगुणउत्तरगुणेसु । त-
त्थमूलगुणा पंचमहव्वयाणि राईं भायणत्थइणाणि, तेषु जे
पमत्तं भवेज्जा तत्थ पाणाइवायं पुढिदिग्गामाणमारुयव-
णफईं विनिच उर्पाचिदिग्गं संघट्टणपरियावणकिंज्जाम-
खोइवागुमावायसुद्धं बायरं च । तत्थ सुहूमपाउला
उद्धामरूप एवमादि बादरा कन्नागिमादि अदिचं दाणं
सुद्धं बादरं च । तत्थ सुद्धं तण्डगज्जवापसग्गमादीणं ग-
हणं बादरं हिरसमुवसादीं म्हेणं दिव्वोरालिंयं मणोवयका-
यकरणकारावणाणुमइमेदण अट्टारहा, तथा करकम्मादी स-
च्चित्ताचित्तजेदणं णवगुचीविराहणेणं वा विज्जासावचिएण
वा परिगइ सुद्धं बायरं च । तत्थ सुद्धं कम्मट्ठगरकल-
णसमत्थो बादरं हिरसमादीणं गहणं धारणे वा राईं
जोयणं दिया गदिंयं दिया जूतं एवमाइ उत्तरगुणा । “पि-
हस्स जा विसोही, समितीओ जावणा तवो हुविहो ।
पदिमा अजिग्गहा वि य, उत्तरगुण सो विवा-

णाहि । तत्थ पिद्विसोही “सोलस उग्गमदोमा, सोलस
उप्पायया य दोसाओ । दस एसणाईं दोसा, संजोयणाईं पं-
खेव” । तत्थ उग्गमदोसा “आहाकम्भुरेसिय-एईकम्मे य मी-
सजाए य । उवणा पाहुडियाए, पाउयरकीयापिबे । परि-
यडिए अजिह्मे, उभिम्मे मालोह्मे इअ अचिक्खे । अ-
खिमहेयज्जोरए य, मोलसमे पिडुग्गमं दोसा” । इमं उप्पाय-
णादोसा “चाईं दुवित्तिये, आजीववणमगतिचिच्चाए । कोहे
माणे माया, सोमं य इवंति दस एए ॥ पुडिं पच्चा संघव-वि-
ज्जा मंते य वुन्नजोमे य । उप्पायणाइ दोमा, सोलसमे मूल-
कम्मे य” । एसणदोसा “संक्रियमलियनिखिच-पिडियसा-
हगियदायगुम्भंसे । अपरिणयत्तिचक्रिय-एसण दोसा
इवंति एएय” । तत्थ उग्गमदोमे निहट्ठयसमुत्ते । उप्पायणा य
दोमे साहुसमुत्ते । एसणादोसे उभयसमुत्ते । संजोयणा
पमाणं इंगामधुपकरणे पंचमं सोदयदोसे जवति । तत्थ सं-
जोयणा उवकरणजत्तपाणसंजिततरइएणं पमाणं “वसीसं
किर कव्वे, आहारो कुच्छिपुरओ जणिओ । रामेण
सयंगां, दोसेण सधूमं ति नायव्वं” । कारणं “दियेणवे-
यावच्चे, इरियेइए य संजमहाए । तद् पाणवचियाए, उडं
पुण धम्माचिंताए । नत्थि उडाए सरसिया, विपणा
जुज्जिजा तपसमणइए” । तमो वेयावच्चे ण तरइ काठं
अओ धुंजे “इरियं पि न सोहिस्सं, वेडाइयं च संजमं काठं ।
यामो वा परिहायइ, गुणएणेहासु य असुओ” । पिह-
विसोही गया । ईयाणं समितं । उ पंच । तं जहा-इरियासमिदं,
जासासमिदं, एसणासमिदं, आयाणमं दमचनिकसेवणा-
समिदं, उच्चारपासवणसेलसिधाणज्जपापरिहावयियास-
मिदं । तदा गुचीओ तिचि-मणगुची, यमगुची, कायागुची ।
तद् जावणाओ दुवालसं । तं जहा-अणुवचत्तजावणा,
असरणजावणा, अन्नचत्तजावणा, अमूइजावणा, विचिचत्त-
सारजावणा, कम्मासवजावणा, संवरजावणा, विजिज्जरजाव-
णा, लोगवित्थरजावणा, धम्मं सुयत्तलां सुपणचं तिथयरे
तत्थ चित्ताजावणा, सोहिंसुद्धहा जम्मंतरकोदीहिं वि वि आ-
वणा । एवमादिपाणंतरेसुं जे एपाईं कुज्जा से णं चरितकुसीले
णेए । तथा तवकुसीले हुविहो णेए-वज्जतवकुसीले, अ-
व्मंतरतवकुसीले य । तत्थ जे केइ विचिच अणसणऊणोद-
रिया वीचीत्तं लेवणं रसपरिच्चाओ । कायकिलेसो संक्षेपया
य चि उद्धाणेसुं न उज्जमेज्जा, से णं वज्जतवकुसीले ।
तदा जे केइ विचिचपिच्छिचविणयेयावच्चे सज्जायज्ज्जाण-
उत्सग्गम्य वि एसु उद्धाणेसुं उज्जमेज्जा से णं अज्जित-
रतवकुसीले । तथा पदिमाओ बारमा । तं जहा-मासादी
सच्चा एगदुत्तिसचराईदिना अहरातिगराती जिक्खपदिमा-
यं बारसं, तथा अजिग्गहा दव्वओ संचत्तं कल्लओ

जाबओ । तस्य दन्वे कुम्मासाई दन्वं गहेयन् । स्नेहओ गये बडि वा गामस्म, कालां पवपोरिमुपासु, जाबओ कोहुमासंपणे अं देहं इमं गहिहससि । एवं उवरगुणा सं-
स्नेहओ सम्मया । संमचोयं संस्नेहेणं चरियायारो । तवायारो वि संस्नेहेणादितरगओ तहा वीरीयारो । एएसु चेव जाबहा-
णी एएसु एंचसु आयाराह्यारसु जं आयाडियाए दण्यओ वएओ कण्ये वा अजययाए वा जययाए वा पदिनेवियं
तं वहेबाओइचारणं, जं मयं वि उ गुरु उअरसंति, तं मुहा पाप-
जिउं पाणुचरेइ । एवं आदारसएई सीलंगसहस्ताणं जं मलय एए पमचे नवेजा से हां ते हां पयायदोसेणं कुसीले मेइ । महा० ३ अ० । स्वा० । प० २० । उच० ।

पार्थिवसाहीनाममयनने, सुच० १ सु० ३ अ० । आब० । वाक्कात्रे-
साविहसस्यो, सुच० १ सु० ४ अ० १ उ० । मन्वतीये, सुच० १ सु० १ अ० १ उ० । काथिकपयकसंप्रसारकमार्गकपेसु, सुच० १ सु० ४ अ० १ उ० । भित्तिवरीह (वृत्तं), तथाविधेषु पुनका-
राविषु च । उक्तं च— “इहवरसासमेतावहाउभाग्रमाहसां जे व । एते हुंति कुसीला, वज्रयन्मा पयसेण” ॥ आब० ४ अ० ।
“अ एयं उं अमुनिना वसवरा हुंति कुसीलानं । सुतवांसएव वि से त्रिक्लु, नो विहरे सह एमिथीसु” ॥ १२ ॥ सुच० १ सु० ४ अ० १ उ० । “पुनमामेव पयसंति वाया वीरियं कुसीलायं ।”
सुच० १ सु० ४ अ० १ उ० ।

(४) अथ कुसीलपरिभाषाऽप्ययनेनोक्तं कुसीलवृक्षं त्रिकल्पते-
पुदवी य झाक अगथी य वाऊ,
तणुवसवीया य तसा य पाणा ।
जे अंधया जे य जराउपाणा,
संसेयया जे रसय भिहाणा ॥ ? ॥

पृथिवी पृथिवीकायिकाः सग्वाः, चकारः स्वगतभेदसंलुचना-
याः । स्व-चाऽयं जेदः । पृथिवीकायिकाः सुहमा बादराख । ने च
अयेकं पयासकाऽपयासकभेदेन हिंसा । एवमपूकायिका अपि ।
तथाऽन्निकायिकाः वायुकायिकाश्च प्रवृत्त्याः । वनस्पतिकायि-
काश्च जेदेन हसंयति-दुष्पानि कुषादीनि, वृक्षाकांश्चाद्याः, बीजानि शाक्यादीनि, एवं वल्लीगुल्मादयोऽपि वनस्पतिभेदा
कृत्वाः । वन्यस्तीति वृक्षा द्वीप्तिपादयः प्राणिनां ये चाऽऽह-
ज्जाता वषट्जजाः शकुनिमरीः सुपादयः, ये च जरायुजा जन्मा-
लक्षिताः समुत्पद्यन्ते, ते च वीमहिषजाविकसमुत्पादयः । तथा
संस्वदजाऽजाताः संस्वेदजा यूका मत्कुणकृपादयः, ये च रस-
अग्निधाना इषिसीवीरकादिषु कृतपयससज्जिता इति ॥ १ ॥

मानाभेदभिन्नं जीवसंघातं प्रदर्श्याऽयुजा तदुपचाते दोषं
दशोपयुतामह-

एयाई कार्याई पेवेतिहं, एतेसु जाये पडिहो सार्यं ।
ऐतेसु काएयु य आरयंदे, एतेसु या विपरियासुविंति ॥ १॥

(एयाहमित्यादि) एते पृथिव्यादयः काया जीविकाया
अंगभजिनः प्रवेदिताः कथितः । ग्रन्थसत्यापुनकलिहता ।
तेषु च पूर्वं प्रतिपादितेषु पृथिवीकार्यादेषु प्राणेषु सातं शुचं
क्रीणीहि । यत्रकुक्तं भवति-सर्वेऽपि अस्तथाः सातैविणो कु-च-

क्षिपवन्ति तात्वा प्रत्युपलक्ष्य कुशादीयया वृक्षा पर्यालोचये-
दिति । यद्यपिः कायेः समारम्भयतिः पीडयमानेरात्मा वृक्ष-
ते तत्समारम्भान्प्रत्यवेको भवतीत्यर्थः । अथचैत्रिरेव कायेः
ये आयतवृक्षा इतिवृक्षाः । एतत्कुक्तं भवति-एतान् कायान् ये
इतिवृक्षांश्च दृश्यन्ति पीडयन्तीति मेवां यज्जयति तदृश्यति-ने
पतेत्येव पृथिव्यादिः कथेषु विविचयनेकप्रकारं परि सम्मन्हा-
यु किंप्रपुष सामायेन याति व्रजन्ति, तेष्वेव पृथिव्यादिकायेषु
विचयनेकप्रकारं ज्ञयां ज्ञयः समुत्पद्यन्त इत्यर्थः । यदि वा वि-
पर्यासो व्यत्ययः सुकारिणिः कायसमागमः क्रियते, तत्समा-
रम्भेण च कुःमेवाऽऽप्यते न सुकारिति । यदि वा कुनीयिक-
मोक्षार्थमेतैः कायेषु क्रियां कुर्वन्ति तथा संसार एव भवतीति ॥ १ ॥

यथा चाऽसावायतवृक्षो मोक्षार्थं ताव कायान् समारम्भ
तद्विपर्यासात् संसारमाम्नाति तथा दृश्यति-

जार्दहं अणु परिवट्टमाणे,
तमथावरेई विणिवायेमंति ।
से जाति जातिं बहुकूरकमे,
जं कुवन्तो भिज्जति तेण बाले ॥ ३ ॥

(जार्दहमित्यादि) जातानामेकैकियादीनां पन्थाः जातिपन्थाः,
यदि वा जातिरुपनिषयो मरणं जातिश्च पथश्च जातिवधः,
तदुपरिवर्तमान एकेन्द्रियादेषु पर्यट्टज्जन्मजराभरणानि वा
बहुशोऽनुभवेयंस्तस्य तेजोवासुहृन्निष्पादेषु स्थानेषु च पृथि-
व्यमृदुवनस्पतिषु समुत्पन्नः सः कायद्वयविपाकेन कर्मणा
बहुशो विनिघाते विनाशमन्वाप्नोति, स आयतवृक्षोऽ-
सुमः (जतिं) जातिमुत्पत्तिमयाय बहुनि कृग्वि हादका-
म्यनुष्ठानानि यस्य स भवति बहुकूरकमे, स एवजुनो नि-
र्वेकः सदसंक्षिप्तकर्मण्यन्तु बाल इव बालो यस्यामिकावृ-
त्त्यादिकायां जातौ यस्याणुपमदकारि कर्म कुलने स तमेव क-
र्मणा मीयते क्षियते पुर्यते । यदि वा “मोक्षं हिसायां” मीयते हि-
स्यते । अथवा बहुकूरकमेति चैरोऽपे पाग्वरुह इति वा हस्येवं
तमेव कर्मणा मीयते परिच्छिद्यत इति ॥ ३ ॥

ऊ पुनरस्ती तेः कर्मनिर्मायते इति दर्शयति-

अस्सिच होए अदुवा परया, सयगसो वा तह अमहा वा ।
संसारभावण परं ते, षेपंति वेदंति य वुडिवाणि ॥ ४ ॥

[अस्सिच इत्यदि] पाप्यानुकारीणि कर्माणि तान्मस्मिन्नेव
जानानि जन्मानि विपाकं ददन्ति, अथवा परात्मज्ञानं मर-
कादी तस्य कर्मविपाकं ददन्त्येकस्मिन्नेव जन्मानं विपाकं तीक्ष्णं
ददति [शताप्रशो वेति] बहुषु जन्मसु येनैव प्रकारेण
तद्वज्जन्माचरति तथेयोर्दृश्यते । तथा अग्रेणा वेति, इदमुक्तं
प्रवृत्ति-किञ्चित्कर्म तद्वत् एव विपाकं ददति, किञ्चित्कर्म जन्मा-
न्तरे । यथा सुगापुत्रस्य दुःखाविपाकाश्च विपाककुलानुवृत्तकर्म
कथितमिति दीर्घकालविद्यतिं स्वपरजन्मान्तरं गच्छते येन
प्रकारेण सकृत्तथैवाऽनेकशो वा, यदि चाऽप्येन प्रकारेण सकृत्स-
हस्रशो वा शिरःशुद्धार्थं हस्तपादच्छेदादिकं वाजुन्यत
इति । तदर्थं ते कुसीला आयतवृक्षाश्चतुर्गतिव, संसारापन्था
अरहद्दृष्टीगम्यमानेन संसारं परित्यज्य परं परं प्रहृष्टं प्रहृष्टं
बुद्धमनुभवन्ति, जन्मान्तरकृतं कर्माजुन्यतथैकमात्रेणानाह-

ता अपरं बभूवति वेदयन्ति वा, बुद्धं मीतानि कुर्वन्तानि पुच्छन्तानि,
न हि स्वकृतस्य कर्मणो विनाशोऽस्तीति भावः । तदुक्तम्—
“ मा होहि रे विस्त्रो, जीव । तुमं विमण दुम्भणो वीर्यो ।
ण तु वित्तिपणं फिहर, तं उक्खं जं पुरा एव्वं ॥ १ ॥
अहं पविससि पायासं, अरुहं च वरिं शुहं समुदं वा ।
पुव्वकथाउ न चुक्कसि, अप्पायं पायसे जहं वि ॥ २ ॥

(५) एवं तावदोषतः कुशीलाः प्रतिपादितः, तदनुया पाप-
एकानाभिद्वयमाऽऽह—

जे मायं वा पियरं च हिंसा,
सपणव्वए अगारिणं समारभेज्जा ।
अहाहु से लोएं कुसीलधम्मे,
हूताई जे हिंसति आयसते ॥ १ ॥

ये केचनाऽविदितपरमार्थं धर्मायमुच्चिता मातरं पितरं च
त्यक्त्वा, भ्रातापित्रोऽस्त्यजन्वाहं तदुपायान्न, अन्यथा भ्रातृपु-
त्रादिकर्मणि त्यक्त्वाति द्रष्टव्यम् । अथप्यनने किल वयं समुपस्थि-
ता इत्येवमनुपगम्याऽग्निं कायं समारभन्ते पञ्चनपाचन्यादिप्र-
करणे कृतकारितानुमत्योद्दिशिकादिपरिभोगाच्चाऽग्निं कायस-
मारभ्यं कुर्यन्तित्यर्थः । अथेति वाक्योपन्यासायै, आहुतिरिति
नीयंकृत्तुवरादय एवमुक्तवन्तः, यथा—सोऽयं पापण्डिको
लोकः । गृहस्थलोको वाऽग्निं कायसमारभन्वाहं कुशीलः कुस्तिन-
शीलो धर्मो यस्य स कुशीलधर्मा । अयं किञ्चुत इति दर्शयति—
अनुवद् भवति भविष्यतीति नूतनि प्राणिनः, तान्वात्सल्यव्या-
र्थे दिनास्ति व्यापादयति । तथाहि—पञ्चाग्निस्तपसा निष्ठसदेहास्ते-
षाऽग्निरोद्भादिकया च क्रियया पापण्डिकाः स्वर्गावाप्तिप्रि-
सृजन्तीति । तथा नौकिकाः पञ्चनपाचन्यादिप्रकरणेऽग्निं कायं
समारभन्त्याः सुभक्तमित्यर्थः ॥ ५ ॥

(६) अग्निं कायसमारभन्ते च यथा प्राणिपातो भवति तथा
दशैवितुमाह—

ठजालभो पाण निवातएजा,
निव्वावन्नो अगणि निवायवेज्जा ।
तम्हा ठ भेठावि सपिक्ख धम्मं,
ण पंणिए अगणि समारजिज्जा ॥ ६ ॥

तपत्रापनादिकाशेनं काष्ठादिस्मारभन्ते योऽग्निं कायं
समारभन्ते सोऽग्निं कायसमारभन्तं पृथिव्याधात्मनां स्वावर-
णस्यास्य प्राणिनो निपातयेत्, त्रियं वा ममोपाकायेन्य आयु-
वेत्तिन्येन्यो वा पातरेक्षिपातयेत्, तथाऽग्निं कायमुदकादिना
निर्वापयेत् । शिष्यापर्यस्तद्वाभितान्याश्च प्राणिनो निपातयेद्वा,
तमोज्ज्वालाकनिर्वापकथोयोऽग्निं कायमुज्ज्वलयति स बहुनाम-
न्यकार्यान् समारभ्यकः । तथा वाऽऽगमः—“ दो भंते । पुरिसा
अन्नमन्नं सत्ति अगणिकायं समारभन्ति, तस्य णं एगे पुरिसे
अगणिकायं उज्जालेह, स एगे णं पुरिसे अगणिकायं निष्ठावेह,
तेसि भंते । पुरिसाणं कवरं पुरिसे महाकम्मतराहं अण्यकम्म-
तराहं । गोयमा । तस्य णं जे स पुरिसे अगणिकायं उज्जालेह स
णं पुरिसे बहुतराणं पुट्टिकायं समारभति । एवं आउकायं वा-
उकायं वात्सहकायं अण्यतराणं अगणिकायं समारभेह, तस्य
णं जे से पुरिसे अगणिकायं निष्ठावेह से णं पुरिसे अण्यतराणं
पुट्टिकायं समारभेह जाव अण्यतराणं तसकायं समारभेह

बहुतराणं अगणिकायं समारभेह । स एतेणं भद्रेणं गोयमा !
एवं पुच्छेह ” । अथ चोक्तम्—“ भूयां वसमावाधो, इत्यवाहे
ण संसन्नो । ” इत्यादि । यस्मादेवं तस्मान्निधावी सन्निकः सधु-
तिकः समीह्य धर्मं पापादुनिः पयिरुते मागिकायं समारभते,
स एव च परमायैतः पयिरतो योऽग्निं कायसमारभ्यकृतात्
पापान्निवर्तत इति ॥ ६ ॥

कथमग्निं कायसमारभेण अपरप्राणिनयो जवतीत्याहुताह-
पुट्टी वि जीवा आऊ वि जीवा, पाणाऽऽ संपादम संपयंति ।
संसेयया कडुममस्सिया य, एते दहे अगणि समारभन्ते ॥ ७ ॥

न केवलं पृथिव्याभिताऽग्निं कायसमारभे जीवाः, वाऽपि च पृथ्वी
मृदुल्लया असावपि जीवाः, तथा आपश्च कचल्लक्षणा जीवाः, त-
दाभिताश्च प्राणाः संपातिमाः शूलनादयस्तत्र न्यपयन्ति । तथा
संस्वेदजाः कषीपादिष्वेवनेषु सुषुपिपीलिकाः कृन्वाद्यः का-
ष्ठाद्याभिताश्च ये केचन, एतान् कण्ठधजं उज्ज्वालाहं स दहेहोऽग्निं कायं
समारभन्तेऽतोऽग्निं कायसमारभ्यो महादोषं यति ॥ ७ ॥

एवं तावदग्निं, यस्मात्समारभन्तकालात्पलास्तथा पाकादिनिवृत्ताः
शाक्यादयश्चोपदिष्टाः । सास्त्रं ते वाऽग्निं वनस्पति-
समारभन्तानि वृक्षाः परावृज्यन्ते इत्याह—

हरियाणि नूतानि विलंबाणि,
आहारदेहाय पुढो सियाई ।
जे हिंदीनी आयपुहुं पडुह,
पगभि पाये बहुणं—तिवारी ॥ ८ ॥

हरितानि वृक्षाऽदूरादीन्तेतान्पन्थाहारायैवुद्दिष्टान्माह भूता-
नि जीवाः । तथा—विलम्बकानांति जीवाकारं यानि विलम्बन्ते
धारयन्ति । तथाहि—कल्लाभुंदर्मोपेचीगामेसत्तककुमारगु-
वमध्यमस्वधिरावस्थानं मनुष्यो जवति, एवं हरितान्यपि शा-
ल्यादीनि जातान्यभिनयानि संज्ञातरसानि यौवनवर्ति परिप-
कानि जीर्णानि परिशुष्काणि नूतानि, तथा वृक्षा अण्यदूरावस्था-
यां जाता इत्युपदिश्यन्ते, मूलस्कन्धशालाप्रशाक्षादिभिर्विशेषैः
परिवर्धमाना युवानः पोता इत्युपदिश्यन्ते इत्यादि । शेषास्वप्य-
वस्थास्वायोज्यम् । तदेवं हरितादीन्तेऽपि जीवाकारं विलम्बयन्ति
तत एतानि मूलस्कन्धशालाप्रशुष्पादिस्थानेषु गृध्रक प्रत्येकं
व्यवस्थितानि, न तु मृत्तादिषु सर्वेष्वपि समुदितेषु एक एव
जीवः । एतानि च नूतानि सर्वेष्वेवाऽसंख्येयान्तेभ्दशानि,
वनस्पतिकायाभितयाहाराय वा वेदकृतसंहोदणाय वातमु-
क्षं प्रतीत्याश्रित्य यश्चिन्नपि स प्रागद्वयाह आद्योर्वावृष्ट्यादह-
नां प्राणिनामतिपाति भवति, तद्विपानाह निरनुकोशतया न
धर्मो नाऽप्यारम्भुक्षमित्युक्तं सवति ॥ ८ ॥

किञ्च—

माति च नुहिं च विणासयंते,
बीयाई अस्संजय आयपदेहे ।
अहाहु से लोएं अणजधम्मं,
बीयाई जे हिंसति आयसते ॥ ९ ॥

जातिमुत्पत्तिं, तथाऽदूरपथमूलस्कन्धशालाप्रशाक्षाजेनेह-
चिं च विनाशयन्, बीजानि च तत्कलानि विनाशयन् हरितानि
जिह्मन्तीति । असंख्यं गृहस्थः प्रमाजितो वा, तत्कर्मकारि

गृहस्थ एव, स च हरितच्छेदं विधायाऽऽत्मानं द्युपवतीत्या-
त्मपथः । स हि परमार्थः परोपचातेनाऽऽत्मानमेवोपहन्ति । अ-
थरात्रौ वाक्याङ्कुरं, आहूतचमुकवत् इति दर्शयति-यो हरि-
तादिच्छेदको निरुत्कोशः सोऽस्मिन् लोकेऽप्यर्थमात्रं क्रूरकर्म-
कारी, भवतीत्यर्थः । स च एवंभूतो यो धर्मोपदेशोनात्मसुकार्ये
वा बीजानि, अथ चोपलक्षणार्थेणाद् वनस्पतिकार्यं, हिनस्ति
स पाथिरुक्तलोकोऽन्यो वाऽन्यर्थमात्रं भवतीति संबन्धः ॥ ६॥

साम्प्रतं हरितच्छेदकर्मविपाकमाह-

गन्नाहं भिज्जति बुयाऽबुयाया,

यरा परे पंचसिहा कुमारा ।

बुयायाया भिज्जम येराया य,

चयंति ते आउखए पत्तीणा ॥७॥

इह वनस्पतिकार्योपमर्दका बहुषु अन्यषु गर्भादिकास्तवत्वास्तु
कललावृद्धमांसपेक्षाऽप्राप्यु भ्रियन्ते, तथा भ्रुवन्तोऽभ्रुवन्तश्च
व्यकवाचोऽव्यकवाचश्च, तथा परे नराः पञ्चशिक्षाः कुमाराः
सन्त्यो भ्रियन्ते । तथा बुयांति मध्यमवयसः, आबिराश्च । क्वाबिराया-
उः-"मञ्जिमयोदसा य चि" तत्र मध्यमा मध्यमवयसः (पौ-
दसा य चि) पुरुषाणां वरमावर्त्तमा प्राप्ता अत्यन्तवृद्धा एवेति
यावत् । तदर्थं सर्वोपव्यवत्वास्तु बीजाद्वानामुपमर्दकाः स्वा-
युषः प्रये प्रसीनाः सन्त्यो वेहं त्यजन्तीति । एवमपरत्वावरजङ्ग-
मोपमर्दकारिणामन्यनितयात्युत्कृष्टत्वमायोजनीयम् ॥ १० ॥

किञ्चाभ्यस्त-

संबुज्जहा जंतवो माणुसं,

दहं जयं बासितेणं अलंभो ।

एगंतकुखे जरिए व लोए,

सकम्पया विपरियायुखे ॥७॥

हे जंतवः प्राणिनाः ! संबुज्जध्वं युयं, नहि कुसीलपाथिदिकलो-
कस्तुषाय भवति, धर्मं च सुखजन्तवेन संबुज्जध्वम् । तथा
कोकम्-"माणुस्सत्तेलज्जाहं, कुलकवारोगमावयं बुद्धी । स-
वणोगहसख्जा सं-ममो य लोमिगम बुद्धिहंरं" । तदेवमकृतध-
र्माणां मनुष्यत्वमतिदुर्जनमित्यवगम्य, तथा जातिजरामरण-
रोगशोकादीनि नरकतिथेश्च न तीक्ष्णः कृतया अयं दह्या, त-
था बासितोनाऽङ्गेन सचिद्विकल्पाऽऽभ्यस्त इत्यतश्चावगम्य, तथा
निष्प्रणयमयमगम्य एकान्तपुःकोऽयं स्वरित इव लोकः संसा-
रप्राणिनाः । तथाकोकम्-

"जम्म डुक्खं जरा डुक्खं, रोगा य मरणाणि य ।

अहो! डुक्खा हु संसारो, जय कीसंति पण्णिणो" ॥

तथा-

"तदहारिहस्स पाणं, कुरो छायस्स तुज्जए तेत्थी ।

डुक्खसयसंपडसं, जटियमिव जगं कणयए" ॥

इत्यत्र त्वेवंभूतलोके अनार्यकर्मकारी स्वकर्मणा विपर्यासमुपै-
ति सुखार्थी प्राण्युपमर्दं कुर्वन् डुक्खं प्राप्नोति तथा मोक्षार्थी
संसारे पर्यटयति ॥ ११ ॥

उक्तः कुसीलविपाकोऽपुना तदर्थोनात्यभिधीयन्ते-

इहेग मूढा पयंति मोक्षं, आहारसंपन्नमणवज्जयंति ।

एगे य सीओदगसेवेणेणं, हएण एगे पयंति मोक्षं । ११ ॥

इहेति अनुषङ्गलोके, मोक्षगमनाधिकारे वा, एके केचन मूढा अ-
ज्ञानाऽऽच्छादितमनसः परैश्च मोहिताः, यकचैण वदन्ति प्रति-
पादयन्ति । किं ततः ?-मोक्षं मोक्षावाप्तिम् । केनेति दर्शयति-आ-
हित्यत इत्याहार आह्वमादित्यस्य संपन्नसुखिस्तां जनयती-
त्वाहारसंपन्नं लवणं तेन आहारस्य रसपुष्टिः क्रियते तस्य
वर्जनं, तेनाऽऽहारसंपन्नवर्जनेन लवणवर्जनेन मोक्षं वदन्ति ।
पाठान्तरं वा-"आहारसंपन्नयवज्जणेण" लवणपञ्चकमाहारस-
पञ्चकं, लवणपञ्चकं चेदम्-तद्यथा-सैन्यवत् स्वीवर्चलं बिभं रीमं
सामुच्चं वेति । लवणेन हि सर्वरसानामभिव्यक्तिर्भवति । तथा
कोकम्-"लवणविहूणा य रसा, चक्खुसुविहूणा य इदियन्नामा ।
धम्मादयर्हरं रदिंभा, संपक्खं संतोसराहं यं तो" ॥ ११ ॥ तथा लवणं
रसानां तैलं स्नेहानां घृतं मध्यानामिति । तदर्थंभूतलवणपरिव-
र्जनेन रसपरित्याग एव कृतो भवति, तस्यागाच्छ मोक्षावाप्तिरि-
त्यर्थं केचन मूढाः प्रतिपादयन्ति । पाठान्तरं वा-"आहारस्य पञ्चक-
वञ्जणेण" आहारत इति, तस्यपञ्चोपे कर्मणि पञ्चमी । आहारमाभिव-
पञ्चकं वजयन्ति । तथा-असुप्तं पहाउकुः करमीकीरं गोमांसं मयं
चेत्येतत्पञ्चकवर्जनेन मोक्षं प्रवदन्ति । तथैव चारिभद्रकाव्यो
भागवतविशेषाः शीतोद्गकसेवनेन सखिसापकाव्यपरिभोगेन
मोक्षं प्रवदन्ति । उपपत्ति च ते अग्निदधानि-यथोदकं बाह्यामल-
पनयति एवमान्नरमपि । वस्त्रादेश्च यथोदकाच्छुद्धिरुपजायते
एवं बाह्यशुद्धिस्तमर्थ्यदेशोनादन्तराऽपि शुद्धिर्वदकादेवेति
मन्वते । तथैव तापसब्राह्मणादयो हुतेन मोक्षं प्रतिपादयन्ति ।
यं किल स्वर्गादिकलमनाशंस्य समिधा घृतादिभिर्द्व्यधि-
कोपेद्गुनाशनं तपयन्ति ते मोक्षावाप्तिमार्गं लुब्धति, शेषास्तु-
भ्युदययन्ति । युक्तिचात्र ते आह-यथा हान्तिः सुखकांक्षां मलं
दहत्येवं दहनस्तामर्थ्यदेशोनादन्तरोऽप्यान्तरं पापमिति ॥ १२ ॥

तेषामसंबद्धप्रलापिनामुत्तरादनायाऽऽह-

याओ मिणाणदिमु णत्थि मोक्खो,

खारस्स झोणस्स अण्णासएणं ।

ते मज्ज भंमं लसणं च भोच्चा,

अन्नत्थ दासं पारिक्कपयंति ॥ १३ ॥

प्रातः स्नानादियु मास्ति मोक्ष इति प्रत्युपजलाषगाहनेन नि-
शीलानां मोक्षो न भवति । आदिभद्रपाद इत्यतश्चाप्यन्तरमते
गृह्यते । तथा शुद्धपरिभोगेन तदाभितजीवानामुपमर्दः समुप-
जायते, न च जीवोपमर्दांमोक्षावाप्तिरिति । न कैकान्तेनोदकं
बाह्यमलस्याप्यपनयने समर्थम्, अथाऽपि स्यात्तथाऽप्यान्तरमते
न शोधयति, भावशुद्ध्या तच्छुद्धेः, अथ भावरहितस्यापि तच्छु-
द्धिः स्यात् ततो मत्स्यकण्ठादीनामपि जलाभिषेकेण मुष्कयवासिः
स्यात् । तथा क्लृप्तस्य पञ्चपरकस्याऽपि लवणस्याऽप्यान्तरमते
रिभोगेन मोक्षो नास्ति । तथाहि-लवणपरिभोगरहितानां मोक्षो
न जयतीत्युक्तिकमेतत् । नचाऽप्येकाग्रततो लवणमेव रसपुष्टि-
जनकमिति, कीरशर्करादिमिथ्यंनिबारात् । अपि चासौ प्रथम-
किं कृत्यतो लवणवर्जनेन मोक्षावाप्तिस्त भावतः । यदि कृत्य-
तस्ततो लवणरहिततो सर्वो मोक्षः स्यात्, न केवं दृष्टमिह ।
अथ नावतस्ततो नाव एव प्रधानं किं लवणवर्जनेनेति ? । तथा
ते मूढा मयमांसलवणादिकं वा लुक्त्वा अन्नप मोक्षादन्त्य-
संसारे वासमवस्थानं तथाविधादुष्णमसन्नायात् सम्यग्ज्ञान-

हानकारिजकमोक्षमार्गस्यामुत्तुनात्वा परिकल्पयन्ति समताद्
निष्पादयन्तीति । (अतः परं चतस्रो गाथाः 'उदग' शब्दे हि०
भा० ७६६ पृष्ठे उक्ताः । एका च गाथा 'अभिधांच' शब्दे प्र०
भा० १७७ पृष्ठे उक्ता)

ककानि पृथक्कुशीलदर्शनानि, अयमपरस्तेषां सामान्योपा-
सम्भ इत्याह-

अपरिक्ल दिङ् ए ह एव सिद्धी,
एहिंति ते घायम्बुजजमा ।
पृषदि जाणं पकिजेह सातं,
दिजं गहायं तसयावरेहिं ॥ १९ ॥

यैमुनुभुमिदकसंप्रकेणाऽभिहांजेन वा प्राप्सुपमर्दकारिणा
सिक्खित्ति, ते च परमाधर्मपुण्यमात्माः प्राप्सुपधानेन पापमेव
धर्मपुण्या कुर्वन्तो धात्यन्ते वा व्यापाद्यन्ते नानाविधैः प्रकारैर्य-
सिन्धु प्राणिनः संघातः संसारस्तमेव्यनि अष्कायतेऽस्सकायस-
मारम्भेण हि असत्त्वावराणांमवश्यंजायी विनाशः, तस्माद्ये च सं-
सार एव, न सिद्धिरित्यनिर्मायः यत एवं ततो विद्वाद् सद्स-
त्त्विकी यथावसिन्नतत्त्वं गृहीत्वा असत्त्वावरेरुतैर्जन्तुभिः कथं
संप्रप्तं सुखमवाप्यत इति एतत्प्रत्युपेक्ष्य ज्ञातीह अवबुद्धस्व ।
यतकुतं भयति-सर्वैर्यस्युपगतः सुखैरिषोः तुःसत्त्विकः । न च
तेषां सुखैरिषां दुःखात्प्राप्तकथंन सुखावाप्तिसंभवतीति । यदि वा
(विजं गहाय सि) विधां हानं गृहीत्वा विवेकसादाय असत्त्वा-
वर्धनैर्जन्तुभिः करणयुतैः सातं सुखं प्रत्युपेक्ष्य पयोलाचय
ज्ञानीहयमवेति । यत उक्तम्-" पदमं नाणं तन्नोदया, एवं जि-
ह्वं सत्त्वसंजय । अथापी किं कादी, किं वा गादी उन्वपावरा-
मत्यादि ॥ " १९ ॥

ये पुनः प्राप्सुपमर्देन सातमनिलवन्तीर्यशीलाः कुशीला-
श्च ते संसार एवांश्च अथत्वा अनुनयतीत्याह-

यणंति लुपंति तसंति कम्मी,
पुढो जगा परिसंसाय भिक्खु ।
तम्हा विज्ज विरतो आयायुत्ते,
दहुं तसे या पसिसंहंजा ॥ २० ॥

तेजस्कायसमारम्भेणां ज्ञतसमावर्ज्जनेन सुखमनिलवन्तो
नाकादिगततासतीमदुःखैः पीड्यमाना असत्त्ववेदनामा-
त्रमानसा अशरणाः स्तनन्ति केवलं कलमकाकृत्यतीति यावत् ।
(नथा लुपन्तीति) जिघन्ते लज्जादिभिः, एवं च कदर्थमानास्त्व-
ति प्रयत्नायते । कर्माण्येषां सन्तीति कर्मिणः, सपाशा इत्यर्थः ।
तथा पृथक् (जगा इति) जतव इति । एवं परिज्ञाय ज्ञात्वा भि-
क्षणशालां जिघ्ना, साधुचारियर्थः । यस्मात्प्राप्सुपमर्दकारिणः सं-
सारान्तर्गता विष्णुवन्ते तस्माद्भिद्वाजं पारितो विरतः पापापुद्गा-
नात्त्रासा गुणो यस्य सोऽयमामरगुणो, मनोवाकायगुल इत्यर्थः ।
दह्मा च ज्ञसाद, अशब्दात्, स्वावरंश्च दह्मा परिज्ञाय तदुपधा-
तकारिणीं क्रियां प्रतिसहर्षिभक्तैरेवेति ॥ २० ॥

साम्प्रतं स्वयंप्रयाः कुशीला अभिधीयन्ते इत्याह-

जे धम्मलक्कं विणिहाय झुंजे,
वियमेण साहङ्ग य जे सिणाई ।

जे धोवतीं सुसयती व वत्थं,
अहाङ्गु से षागणियस्स दूरे ॥ २१ ॥

ये केचन शीतहविहारिणो धर्मेण सुधिकया द्रव्यं धर्मेणलब्धं,
उद्दहाककीतकुतादिशेषाहिनमित्थेयः । तदेवंभूतमयाहार-
जातं निधाय व्यवस्थाप्य सन्निधिं कृत्वा लुङ्गन्ते । तथा-ये वि-
कटेन प्राङ्गुकोदकनामपि संकोच्यङ्कानि प्राङ्गुक एव प्रवेष्टो वे-
हासवन्तान् कुर्वन्ति । तथा यो वस्त्रं धार्यति प्रज्ञालयति, तथा
लूययति सोमार्थे दीर्घमुपाटयित्वा इत्थं करोति, इत्थं वा
संघाय दीर्घं करोति, एवं लूययति, तदेवं स्वार्थे परार्थे वा
यो वस्त्रं लूययति प्रयाऽसौ (सामागियस्स सि) निर्मेष्टम-
वश्य संयमानुष्ठानस्य दूरे वर्तते, तस्य न संयमो प्रवर्त्येवं सी-
यंस्करगणधरादय आह्वारिणः ॥ २१ ॥

उक्तः कुशीलाः, तत्प्रतिवक्त्रभूताः शीतवन्तः प्रतिपाद्यन्त इ-
त्येतदाह-

कम्मं परिन्नाय दग्गंति धीरे,
वियमेण जीवज्ज य आदिमोक्खं ।
से वीयकंदाहं अमुंजमाणे,
विरते सिणाणाऽसु इत्थियासु ॥ २२ ॥

धिया राजते इति धीरो बुद्धिमान्, (दग्गंति सि) बद्ध-
समारम्भे सति कर्मकण्ठो भवति एवं परिज्ञाय, किं कुर्या-
दित्याह-विकटेन प्राङ्गुकोदकेन सौवीरादिना जीव्यात् प्राप्सु-
संधारणं कुर्यात् । अशब्दात् अन्येनायाहारेण प्राङ्गुकैश्च
प्राप्सुवृत्तिं कुर्यात् । आदिः संसारः, तस्मात्मात्रं आदिमोक्षः,
संसारविमुक्तिं यावदिति । धर्मकारणानां तावदादिनूतं श-
रीरं तस्मिन्नि, यावज्जीवमित्यर्थः । किञ्चासौ साधुर्धीजकत्वा-
दीन् धुम्भान्, आदिमहणान् लूलपचकलानि शुक्लान् । एतान्यप्यपरिणतानि परिहरन् विरतो भवति । कुत इति द-
शयति-स्नानाभ्यङ्गोद्भूतंनावितु क्रियासु निष्पत्तिकमेशरीरतया-
ऽभ्यासु चिकित्सादिक्रियासु न वर्तते, तथा स्त्रीषु च विरतः
वस्तिमिरीधमहणात् अन्येऽप्यभवा गृह्यन्ते । यथैवयुतः स-
र्वेभ्योऽप्याभवाद्दारेभ्यो विरतो नाऽसौ कुशीलश्चैर्युज्यते, त-
दयोगाच्च न संसारं बन्धुमीति । ततश्च न दुःखितः स्तवति,
नापि नागाविषैरुपायैर्लुप्यत इति ॥ २२ ॥

पुनरपि कुशीलानेवमपिउक्त्वाह-

जे मायरं च पियरं च हिंसा-ऽगारं तथा पुच पसुं धणं च ।
कुलाई जे धावइ साउगाई, अहाङ्गु से सामणियस्स दूरे ॥ २३ ॥

(जे मायरं जेत्यादि) ये केचनऽपरिणतसम्यक्प्रमाण-
स्यकथा मातरं च पितरं च भ्रातापित्रोऽस्त्यजत्वाऽप्रादानम्,
अतो भ्रातृद्विहादिकमपि त्यक्त्वेति एतदपि कथ्यम् ।
तथा अगारं गृहं, पुत्रपत्नयं, पशुं हस्यम्बरधामोहिएयादिकं
धनं च त्यक्त्वा सम्यक् प्रव्रज्यात्यनेनोत्थाय पञ्चमहाव्रत-
भारस्य स्कन्धं दत्त्वा पुनर्हीनसत्त्वतया रससातादिगौरवशु-
द्धो यः कुशानि गृहाणि स्वाङ्कानि स्वाङ्गानुजनवन्ति धावति
गच्छति, अथाऽसौ भ्रमणजावस्थ आमर्यस्य दूरे वर्तते एव-
माहुस्तीर्थस्करगणधरादय इति ॥ २३ ॥

एतद्वच विशेषेण दर्शयितुमाह-

कुलाई जे धावइ साउगाई,

अघाति धम्मे उदराणुगिच्छे ॥
अहाडु से आपरियाण सयं से,
ओ लावणजा असयस्स हेऊ ॥ २४ ॥

(कुसारीं जे धावतीत्यादि) कुलानि स्वाङ्गभोजनवन्ति घावति गच्छति, तथा गन्धा धर्मेमाक्याति निस्सार्थे वा मविधौ यद्यसौ रोचते कथासंक्षेपस्तं तस्याऽऽख्याति । किंभूत इति दशयति-
बद्धरेऽनुपुष्ट उदगनुपुष्टः उदरभरणव्ययः, तुषपरिभूज इत्यर्थः । इवञ्च भवति-यो क्षुद्रपुष्ट आहारादिनिमित्तं दान-
अन्धकाक्यानि कुलानि गन्धाऽऽख्यातिकाः कथयति स कु-
शील इति, अथाऽस्वाभावाद्येयुषानां वा शतांशे वर्त्तन इति ।
यो ह्यन्धस्य हेतुं भोजननिमित्तमपरवत्खादिनिमित्तं वा आत्म-
शुद्धानपरेणास्वापयेद्भक्षणयेत् अस्वाव्यायेयुषानां सहस्रांशे वर्त्त-
ते, किमज्ञः । पुनर्येः स्वत एवाऽऽत्मप्रशंसां विदध्यातीति ॥२४॥

किञ्च-

खिक्खस्म दीणे परेओयणम्मि,
मुहमंगलीए उदराणुगिच्छे ॥
नीवारगिच्छे व म्हावरादे,
अदूरए एहो घातेमेव ॥ २५ ॥

यो ह्यालोचं धनधान्यादिरन्यादिकं त्यक्त्वा निष्कामो निष्क-
म्य च परलोकेन पराहाराविषये दीनो दैन्यमुपगतो जिह्मि-
क्यादासौ बन्धिवन्मुक्तामङ्गलिको जयति मुञ्चन भङ्गलानि
प्रशंसावाक्यानि ईदृशस्वाङ्गसंस्कारस्यैव दैन्यमावमुपगतो
यत्किं । उक्तं च-“सो एसो जस्स गुणा, पिपरंत न बारिया दस
दिसासु । इदरा कदासु सुब्बसि, वचक्कं अरथ दिओसि ”
इत्येवमैवार्थे इति धृष्टोऽप्युपपन्नः । किमिव नीवारः सूकरादि-
मृगजव्यविशेषस्तास्मिन् शुद्ध आसक्तमना शुद्धीत्या च स्वयुक्तं म-
हावराहो महाकायः सूकरः । एवकारोऽप्यधारणं, अवश्यं तस्य
विनाश एव, नाऽपरा गतिरस्तीति, एवमसावपि कुशील आ-
हारमात्रमुक्तः संसारादरः पौनःपुन्येन विनाशमेवेति ॥ २५ ॥

किञ्च-

अन्नस्स पाणसिद्ध होइयस्स,
अणुणियं ज्ञासति भेवमाणे ॥
पासत्थयं चेव कुसीलयं च,
निस्सारए होइ जहा पुलाए ॥ २६ ॥

(अन्नस्तेत्यादि) स कुशीलोऽन्नस्य पाणस्य वा कृतेऽन्यस्य वैदि-
कार्थस्य वन्नायेः कृते अनुभूतिं माप्नते, यद्यस्य प्रियं तत्तस्य व-
द्वतोऽनु पश्चाद् प्रापतेऽनुभाषते । प्रतिशब्दकथनं सेवकवत्त्वा या-
जायुक्तमनुब्रवीतीत्यर्थः । तमेव दातारमनुसंयमानः आहारमा-
त्रमुक्तः संभवेत्तत्क्रांतीत्यर्थः । स वैभवंभूतः सत्वावाग्राहः पा-
म्येयमात्रमेव ज्ञाति कुशीलतां च गच्छति । तथा निगंत ए-
कान्ततः सारस्वतीरात्रयो यस्य स निःसारः, यदि वा निर्गतस्य
सारो निःसारः, स विद्यते यस्याऽसौ निःसारवाङ्, पुष्का इव
निष्कणो भवति यथा, एवमसौ संयममुद्राभं निःसारीकरोति ।
एवंजुतस्याऽसौ निष्कानावकोषो बहूनां स्वयूषानां तिरस्कार-
पद्मिभवाज्जोति, परलोके च निष्ठुष्टानि यातनास्थानान्य-
वाज्जोति ॥२६॥

उक्तः कुशीलास्तत्रापि पक्ष्नुताय सुशीलाय प्रतिपादयिषुमाह-

अघातपिण्डेऽद्विपासएजा,
ओ पुणं तवसा भावहेजा ।
सहेहिं रुवेहिं अन्नजमाणं,
सन्वेहिं कामोहिं विणीय मेहिं ॥ २७ ॥

अहातव्यासौ विरहव्याज्जातपिण्डः, अन्तर्मात्र इत्यर्थः । अ-
हातेज्यो वा पुर्वापरसस्तुतेज्यो वा पिण्डोऽहातः उच्छ्वस्य
हृष्यस्तेनात्मानमभिलक्षेत्, बलैवेव पात्रयेत् । एतद्वक्तं भवति-
अन्तर्मात्रेन हृष्येनाऽहृष्येन वा न दैन्यं कुर्यात्, नाऽप्युत्कृष्टेन
हृष्येन मद्रं विदध्यात्, नाऽपि तपसा पुञ्जं सत्कारमाहरेत्, न
पुञ्जसत्कारनिमित्तं तपः कुर्यादित्यर्थः । यदि वा पुञ्जासत्कार-
निमित्तत्वेन तथाविधाधर्मेण वा महताऽपि केनचित्पथो मुक्तिहे-
तुर्न न निःसारं कुर्यात् । तद्युक्तम्-“परलोकाधिकं धाम, तपः
जनमिति द्वयम् । तदेवाऽर्थव्यतिर्लुप्तं-सारं तुण्डवायते” । तथा-
च रसेषु शुद्धिं न कुर्यात् । एवं शब्दादिष्वपीति दृश्येयनि-शब्द-
वैष्णवीणादिनिरासितः संस्तेष्वसंज्ञासत्किमकुर्वन् कर्कराणु
च हेतवमगच्छन्, तथा क्वैरपि मनोहेनरैः रागद्वयमकुर्वन् । एवं
सर्वैरपि कमिरेच्छामदनङ्गदयैः सर्वैज्यो वा कामेज्यो शुक्तिं
विनीयाऽपनीय संयममनुपालयेदिति । सर्वथा मनोहेनरेषु
विषयेषु रागद्वयेन न कुर्यात् ।

तथा चोक्तम्-

“सहेसु य मय्यपावयसु, सोयविसयमुवगयसु ।
तुण्ण च कहेण च, समणेण सया ग होयम्बं ॥ १ ॥
कवेसु य मय्यपावयसु, वक्कमुविसयमुवगयसु ।
तुण्ण च कहेण च, समणेण सया ग होयम्बं ॥ २ ॥
गणेषु य मय्यपावयसु, चाणविसयमुवगयसु ।
तुण्ण च कहेण च, समणेण सया ग होयम्बं ॥ ३ ॥
मक्खेषु य मय्यपावयसु, रत्तणविसयमुवगयसु ।
तुण्ण च कहेण च, समणेण सया ग होयम्बं ॥ ४ ॥
कासेसु य मय्यपावयसु, कासविसयमुवगयसु ।
तुण्ण च कहेण च, समणेण सया ग होयम्बं ॥ ५ ॥ २७ ॥
यथा चेन्द्रियनिरोधो विषये एवमपरस्मृतिनिरोधोऽपि कार्यं
इति दृश्येयम्-

सन्वाइं संगारं इअइ धीरे,
सन्वाइं दुक्खाइं तितिकखमाणे ।
अणिले अगिच्छे अणिए य चारी,
अजयंपरे तिकसु अण्णाविलप्पा ॥ २८ ॥

(सन्वाइ इत्यादि) सर्वान् बाह्यान् कम्पपरिमलक्षणानती-
त्य त्यक्त्वा धीरो विवेकी सर्वाणि दुःखानि शारीरमानसानि त्य-
क्त्वा परीयहोपसर्गजनिदानि तितिक्षमाणोऽपि स इह अणिले
ज्ञानदर्शनचारिणैः सम्पूर्णः, तथा कामेष्वशुद्धः, तथाऽनियतचारी
अप्रतिबद्धविहारी, तथा-जीवानामनयकारोऽपि निष्ठुष्टशीलो
निकुः साधुरेवमनाविहो विषयकथाधैरवाकुलात्मा यस्याऽस्वा-
वनाचिन्तात्मा संयममनुवर्त्तते इति ॥२८॥

किञ्चान्यत्-

जारस्स ज्ञाता मुणि ज्ञाणप्पा,
कलेज पावस्स विवेग भिक्खु ॥

दुक्खेण पुढे धुयमाइएजा,

संगामसीसे व परं दमेज्जा ॥ ३९ ॥

संयमज्जरस्य यात्राऽर्थे पञ्चमहात्म्यभारनिर्वाहार्थं, मुनिः कालत्रयवशात्, सुज्जीत आहारमहर्षणं कुर्वति, तथा पापस्य कर्मणः पूर्वचरितस्य विवेकं वृष्यजावं विनाशमाकाङ्क्षन्निष्ठः साधुरिति । तथा दुःखव्यतीति दुःखं परीक्ष्यहोपजातेना पीडा, तेन स्पृष्टो व्यासः सन् धूतं संयमं मोक्षं वा आर्क्षीत गृहस्थात्, यथा सुजटः कश्चिद् संभ्रामशिरसि शुक्रनिजिह्वतः परं शब्दं दमयति, एवं परं कर्मशुभं परीक्ष्यहोपसर्गाऽभिमुखा दमयति ॥ ३९ ॥

अथि च-

अत्रि हम्ममाणे फट्ठमान तट्ठी,

सयागमं केवति अंतकस्स ।

णिधूय कम्मं ए पवंचुवेइ,

अक्खल्लए वा समदंति वेमि ॥ ३० ॥

(अथिहम्ममाणस्यादि) परीक्ष्यहोपसर्गहंयमानोऽपि सम्यक् सहते । किमिव फलकवद्वृत्तः । यथा फलकमुद्राभ्यामपि पाश्वीन्यां तर्प चरितं सचतु नवति अरकं द्विष्टं वा संभवत्येवमसावपि साधुः स्वाभाव्याभ्यन्तरं तपसा निष्ठस्तद्देहो दुर्बलशरीरोऽप्यकस्मिन् प्रक्षालितस्य मृत्योः समागमं प्राप्तिमाकाङ्क्षन्निष्ठपति । एवं चाऽष्टप्रकारं कर्म निष्ठुयाऽप्यन्येन न पुनः प्रपञ्चं जातिजामरणरोगशोकादिकं प्रपश्यति बहुधा नटवद्यस्मिन् स प्रपञ्चः संसारस्तं नोपैति न याति । इष्टान्तमाह-यथाऽऽकृत्य त्वे विनाशो सति शकटं गन्धार्थादिकं समविषयमप्यकं प्रपञ्चमुपपन्नकारणभावाद्युपयति, एवमसावपि साधुपुष्टकारस्य कर्मणः कृते संसारप्रपञ्चं मोपयान्ति । गतोऽनुगमोऽनया, पूर्ववदिति शब्दः परिसमाप्यर्थः, मर्मातीति पूर्ववत् ॥ ३० ॥ सुत्र० १ भु० ३ अ० ।

(७) पार्श्वस्थादिसंसर्गो न कर्तव्यः-

अकुसीले सया भिक्खु, ऐव संसग्गियं जए ।

सुहुरुवा तत्थुवस्सग्गा, पत्तिवुज्जेज्ज ते विट्ठ ॥ ३० ॥

कुत्सितं शीलमस्येति कुशीलः, स च पार्श्वस्थादीनामन्यतमः, न कुशीलो अकुशीलः, सदा सर्वकालं भिक्षणशीलो भिक्षुः कुशीलो न भवेत्त वापि कुशीलः सार्धं संसर्गं सांगत्यं भजेत सेवेत । तत्संसर्गोपादिमावापययाऽह-सुखरूपाः सानागौरवस्वजावास्तत्र तस्मिन् कुशीलसंसर्गे संयमापयत्तकारिण उपसर्गः प्राप्नुयति । तथाहि-कुशीलवत्कारो भवति-कः किञ्च प्राप्नुकोदकेन हस्तपाददन्तादिकं प्रक्षालयमानं क्षोषः स्यात्, तथा नाशरीरो धर्मो जवति इत्यतो येन केनचित्प्रकारेणाधार्मिकमसाक्षिण्यादिना तथा उपानच्छत्रादिना च शरीरं धर्माधारं वसत्येव । उक्तं च-“अरण्ये बहुमेसज्जा, एवं पत्तियल्लक्षयं ।” इति “शरीरं धर्मसंयुक्तं, रत्नणीयं प्रयत्नतः । शरीरात्प्रवृत्ते पापं, पर्वतात्सलिलं यथा ॥१॥” तथा सारप्रत्ययमपानि संहननानि अष्टपृष्ठतयश्च संयमे जल्लव इत्येवमादि कुशीलांश्च क्षुब्धा मध्यसत्त्वास्तत्रानुपपन्नत्वेवं विद्वां विवर्त्ता प्रतिबुद्धस्त जानीयात्, क्षुब्धा चापायकं कुशीलसंसर्गं परिहरेदिति ।

किञ्चाप्यन्य-

नन्त्यत्त अंतरापणं, परगेहे ण णिसीए ।

१५४

गामकुमारियं किंइ, नातिवेणं हसे मुरी ॥ ३९ ॥

तत्र साधुभिक्षादिभिर्भिन्नं भ्रामादीं प्रविष्टः सन् परं पुष्टस्त्वस्य शुवं परपुष्टं तत्र न निषीदेक्षोपविशेत्, उन्मत्तगौरोऽस्यापवादं दर्शयति-नाम्यत्रान्तर्गणेति । अन्तरायः शुक्यजावः, स च उत्तरा रंगात्तत्काम्यां स्वाक्षिप्सवाः तत्रायं सत्युपविशेद्यदि बोधशमस्तन्निमान् कश्चित्सुखहायो पूर्वज्जातः कस्यचित्साधविषयस्य धर्मदेशनानिभिसुप्रविशेदपि, तथा ग्रामे कुमारा ग्रामकुमाराकास्तेषामन्यं ग्रामकुमारिकाऽस्तौ क्रीडा हास्यकन्दर्पहस्तसंस्पर्शनाक्षिक्काऽऽदिका, यदि वा बहुकलुकादिका, तां धुनिनं कुर्यात्, तथा वेत्ता मर्यादां तामतिक्रान्तमतिवेणं, न हसेन्मर्यादांमतिक्रम्य मुनिः साधुकोनावरणीयाद्यष्टविधकर्मबन्धमयात्र हसेत् । तथा चागमः-“जोषं णं भने । हसमाने उस्सुमयावे वा कइ कम्मपगमीओ बंधइ ? गोयमा । सत्तं बह बंधए वा अट्ठं वेइ बंधए वा” इत्यादि ।

किञ्च-

अणुस्सुआ उरालेसु, जयमाणो परिव्वए ।

चरियाए ज्ययपत्तो, पुट्ठो तत्थ हिवासए ॥ ३० ॥

उराला उदारः शोभना मनोहा वक्त्रवर्त्यादीनां शब्दादिषु विषयेषु कामयोगा वक्त्राभरणगीतगन्धर्वयानवाहनादयः, तथा आहोश्चार्थव्यक्तैरेवद्वारेषु हृष्टेषु क्षुतेषु वा नोत्सुकः स्यात् । पाठान्तरं वा-न निश्चिन्ताऽनिश्चिन्ताप्रतिषेधः स्यात् । यतमानश्च संयमानुष्ठाने परि समन्तान्मूलोत्तरगुणेषु उद्यमं कुर्वन् ब्रजेत् संयमं गच्छत् । तथा वचनार्थं भिक्षादि कायामममयः स्यात्, माहाराधि रसगार्थं विद्वद्भाषादि । तथा स्पृष्टाक्षमिदृशश्च परीक्ष्यहोपसर्गस्तत्रादीनममरकः कर्मनिर्जितं मन्यमानो विषहेत सम्यक् सखादिति । सुत्र० १ भु० ३ अ० ।

(८) पार्श्वस्थादिसंसर्गोपमाह-

वज्जिज्ज य संसग्गि, पासत्थाइदि पावमिचेहि ।

कुज्जा य अप्पमत्ता, मुच्छचरिचेहि धीरेहि ॥ ३० ॥

विषज्येष्ठ संसर्गं संबन्धमित्यर्थः । कैरित्याह-पार्श्वस्थादिभिः पार्ष्णीभैरकल्याणभिः सह; कुर्याच्च संसर्गमममयः सन् शुद्धचारिर्धैर्यैः साधुभिः सहति गाथायः ॥ ३० ॥

किमित्येतदेवमित्यत्राह-

जो जारिसेण मेत्ति, करेइ अचिरेण तारिसो होइ ।

कुमुमेहि सह वमत्ता, तिला वि समंघिया हुंति ॥ ३१ ॥

यः कश्चित् यादृशेन येन केनचित् सह भैर्यं संसर्गकपां करोति सोऽचिरात् तदृशो भवति । अत्र निदर्शयमानः सत्त वसन्तः सत्तत्तिला अपि तत्तन्निधनो भवति कुसुममण्डपेन एवेति गाथायः ॥ ३१ ॥

अत्राह-

मुचिरिं पि अत्थमाणो, वेरिअओ कयिमाण अउम्मीसो ।

न उदेइ कायभावं, पाहसुणुणेण निअएणं ॥ ३२ ॥

मुचिरमपि प्रवृत्तमपि कालं तिष्ठन् वैद्व्यो मणिविदोषः, काचश्च ते मणयश्च काचमप्यायः, कुत्सितः काचमसृष्टः काचमणिकाः, तैस्तत्रावष्टेयन मिश्रः काचमणिकांमिश्रः, नोपैति न याति काचजावं काचधर्मं प्राधान्यगुणेन वैमल्यगुणेन निजेनाग्नीयेन, एवं सुसाधुरपि पार्श्वस्थादिभिर्न वास्यतीति गाथायः ॥ ३२ ॥

तथा-

मुचिरं पि अत्यमाणो, नलज्यो उष्णवारुमज्जम् ।

कीस न जायइ महुरो, जइ संसग्गी पमाणं ते । ३३ ॥

मुचिरमपि प्रभूतमपि कासं तिष्ठद् नलस्तस्यो वृक्षविशेषः इ-
क्षुवाटमप्ये इक्षुसंसर्गात्मिकमिति न आचते मधुरः यदि संसर्गा-
प्रमाणं तथेति गाथायैः ॥ ३३ ॥

अशोचरमाह-

भावुग अजावुगाणि अ, शोए दुविहाणि होति दम्माणि ।
वेससिअो तस्य मणी, अभावुगो अशदप्पेहिं । ३४ ॥आभ्यन्ते प्रतिपोगिना स्वयुषैरात्मभावमाध्यायन्ते इति आभ्यानि
कषेष्टकादीनि, प्राकृतदौष्या भावुकाम्युच्यन्ते । अथ वा प्रतियोगि-
निनि सति तद्वृक्षाण्येकया तथा जवनशीलानि भावुकानि, "ल-
वपतपद्मयाभूवृहन्कमगमगमृष्य उक्तम्" ३२।२।१५४ । इति
पाणिनिवृक्षावुक्तम्, तस्य शाक्यूलिकत्वादेति । तत्रिपरीतानि
अमाभ्यानि च नलादीनि लोके द्विष्यानि द्विप्रकाराणि भवन्ति
कस्यापि वस्तुनि, वैदूर्यस्तत्र शशिरमाभ्योऽप्यप्रत्येः काचादि-
जिरिति गाथायैः ॥ ३४ ॥स्वाम्मतिर्जीवोऽप्येवभूत एव भविष्यति न पार्श्वस्थाविसं-
सर्गेण तज्जाय यावन्तीत्येतच्च असदु, यतः-

जीवो अण्डादिनिहणो, तज्जावणजाविओ अ संसारे ।

सिपं सो भविज्जइ, भेसणदोसाणुजावेणं । ३५ ॥

जीवः प्राणिकपितृशब्दाद्यैः, स क्षान्तादिनिज्योऽनाद्यपर्यन्त इत्य-
र्थः । तज्जावनभावितश्च पार्श्वस्थाद्याकारितप्रमादादिभावना-
भावितश्च संसारे तिर्यग्मरुतारकामरुतमजुभूल्लक्षण्ये, ततश्च
तज्जावनभावितत्वात् किम् शीर्षं स प्राप्यते प्रमादादिभावनया
आत्मीकियते भीलनदोषानुजावेन संसर्गदोषानुभावनेति-
गाथायैः ॥ ३५ ॥अथ जावतो दृष्टान्तमात्रेण परितोषः, ततो मन्त्रिवक्त्रितीय-
प्रतिपादकोऽपि दृष्टान्तोऽस्त्येव, शृणु-

अंबस्स य निवस्स य, दोएहं पि समाणयाईं मूलाईं ।

संसग्गीएँ विण्हो, अंबो निवचणं पवो । ३६ ॥

तिक्तनिर्मोदकासितार्थं दूमात्राप्रवृत्तः समुत्पन्नः, पुनस्तत्रा-
ग्रस्य च निम्बस्य च द्वयोरपि समागते एकौचूते मूलं ततश्च
संसर्गात् संगत्या विनष्टः प्राज्ञो निम्बत्वं प्राप्तः, तिक्तकलः संवृ-
त इतिगाथाऽर्थः ॥ ३६ ॥

दोषान्तरोपशरीनेन प्रकृतमेव समर्थवशाह-

संसर्गीएँ दोसा, निअपादेवेहं होइ अकिरिया ।

शोए गरिहा पावे, अणुमइ मो तहं व आणुई । ३७ ॥

संसर्गात् संसर्केर्मा पार्श्वस्थादिनिः सहेति गम्यते, दोषा इमे
निबमादेवेह, या च अवयवक्रिया तदुपरोचनं तथा लोके गह्रां
प्रवृत्ति-सर्वे एवैते पंचचूटा इति, तथा पापेभ्युत्तिभेदति पार्-
श्वस्थादिसम्बन्धिनी, तत्सङ्क्रामाभिमिसत्त्वाद्युभयेः, तथा आ-
ज्ञाप्यदोषो अथन्तीति गाथाऽर्थः ॥ ३७ ॥ यं व ० ।(कुशीलसंसर्गे दोषाः 'किङ्कम' शब्देऽपि १०ए पृष्ठेऽसि-
न्धे भागे भविताः, तदस्ते तत् पञ्चाश्वचापाः)कुसीलधम्म-कुसीलधर्मन्-न-० । पुं० । कुलितशीलो धर्मो यस्य
स कुशीलधर्मो । सावयवकमेणा धर्मस्याभिमानीव, "अहाहु
सं होए कुसीलधम्म, मूलाईं जे हिसति आयसाते ।" एव ०
१ बु० ७ अ० ।कुसीलपरिमेवणया-कुसीलप्रतिसेवनका (ता)-की० । कु-
शीलमश्रद्धा, तस्य प्रतिसेवनं कुशीलप्रतिसेवनं, तज्जावः कुशी-
लप्रतिसेवनता, उपसर्गकुशीलस्य वा प्रतिसेवनं येषु ते कुशील-
प्रतिसेवनकाः । मातृप्योपसर्गभेदेन, स्या० ४ डा० ४ उ० ।कुसीलपरिसेवणा-कुशीलप्रतिसेवना-की० । मैत्रुमातिसेवना-
बाय, स्या० ४ डा० ४ उ० ।कुसीलपणम-कुशीलपञ्चक-न० । पाहवेस्यावसन्नयथापञ्चक-सं-
सक्तकुशीलपञ्चके, महा० ३ अ० ।कुसीलपरिभासा-कुशीलपरिभाषा-की० । स्वकृतास्तस्य प्रथ-
मश्रुतस्त्वक्षय्य सप्तमेश्वर्येन, तत्र कुशीलाः परतीर्थिकाः पा-
र्श्वस्थाद्यो वा स्वयूष्या अशोलाश्च गृहस्थाः परि सप्तमाह
प्राप्यन्ते प्रतिपाद्यन्ते तदनुष्ठानतस्त्रिपाकदुर्गतिमगमाश्च निरु-
च्यन्ते इति, तथा तद्विषयेषु कश्चिन्मुशीलाश्चेति । निष्पत्तिश्चा-
ग्रोधनामसृजालापकजेताद् । तत्रौघनिष्पत्तिनिक्षेपेऽप्ययं, नाप्र-
तिपद्ये कुशीलपरिभाषेति । सूत्र० ।साम्प्रतं कुशीलपरिभाषास्तस्याऽप्ययनस्याऽप्यर्थेतां दर्शयि-
तुमाह-

परिजासिया कुशीला य, एत्य जावति अवरिता केइ ।

मुचिपसंसासुप्पो, कुंति दुगुंटा अपरिमुप्पो । ३८ ॥

(परिजासिया इत्यादि) परि सप्तमाह प्राविताः प्रतिपा-
दिताः कुशीलाः कुलितशीलाः परतीर्थिकाः पार्श्वस्थाद्यव्य ।
चरुण्णद् यावतः केचनाऽवरिता आस्मिन्नित्यत इदमप्ययं
कुशीलपरिजातेषुच्यते । किमिति कुशीला अग्रुता गृहस्थे ।
इत्याह-सुखित्यं निपाताः प्रशंसायां शुद्धिष्वे वतते । तप-
या-सौतरज्यामित्यादि । तथा कुलित्यमपि निपातोऽनुगृह्यत्वा-
मग्राद्धिष्वे वतते, कुतीर्थे कुमाय इत्यादि ।

यदि कुलितशीलाः कुशीलाः कथं तर्हि परतीर्थिकाः

पार्श्वस्थाद्यव्य तथाविधा भवन्ति इत्याह-

अप्पासुयपदिसेवो, पायं नूजो य शीलवादी य ।

काहुं वयंति सीहं, अप्पासुया नो अचुंजता । ३९ ॥

(अप्पासुय इत्यादि) असत्यं शीलशब्दस्तत्स्वाभावे । त-
थाहि-यः कलनियेकः क्रियास्वाभरणादिषु प्रवर्तते स चेह
क्षयशीलत्वेन प्रदर्शितः, असत्यपराधप्रधाने चारिने । तथाहि-
तत्प्रधानं शीलवान्यं तपस्वीति, तद्विपर्ययेण कुशील इति । स चेह
आशरीलमहयोगोपास इति । इह च यतीनां व्यानाभ्यसादि-
कं मुक्त्वा धर्माचारशरीरतत्प्राप्तानाहारव्यापारं च मुक्त्वा मा-
ऽपरः कश्चिद्वापारोऽस्तीत्यतस्तद्वाभ्यपयेनैव कुशीलश्च च वि-
न्यते-तत्र कुतीर्थिकः पार्श्वस्थादिषो अत्रायुक्तं सच्चितं प्रति
सेविषुं शीलमस्य स अवयवमायुक्तप्रतिसेवो, नामाश्वः संभाव-
नायां भूयः पुनर्बोध्योच्छीलकत्वात्मात्मानं वदितुं शीलं यस्य स
शीलवादी, किमिदं, यतः प्रायुक्तमेतदं शीलं वदति । इदमु-
क्तं भवति-यः प्रायुक्तमुक्तादिदोषरहितमाहारं शुक्लं सं शील-
वन्तं वदन्ति तज्जाः । तथाहि-यतयोऽप्रायुक्तमुक्तादिदोषदुह-

मेषाऽऽहारमभ्युज्जानाः शीलवन्मो भ्रमयन्ते नेतर इति स्थितम् ।
आशान्दस्य निपातत्वेनाऽवधारणाद्येवादिता ।

भ्रमशुक्रमोजित्वेन कुशीलत्वं प्रतिपादयितुं दृष्टान्ताह—

जइ एवाम गोयया च—विदेवगा बारिजपगा वेव ।

जे अगिहोचवादी, जलसोयं जे य इच्छति ॥ ए२ ॥

(जइ एवाम इत्यादि) यथेति दृष्टान्तोपलेशार्थं, नामवाच्ये वा-
क्यालङ्कारः । गौतमा इति गोमतिक्रमा गृहीताशिक्षं बहुकार्यं बुधम-
नुपादाय धान्याद्यर्थं प्रतिगृह्यमदिति । तथा (चंडिवेवगा इति)
वक्रचरप्रायाः । एवं बारिजमद्रका अमृताः शैबलाशिनो मित्यं
ज्ञानपानादिधावनामिरता वा । तथा ये वाऽन्येऽभिहोचवादि-
नांश्रिहोत्रादेव स्वयं गमनमिच्छन्ति, ये धान्ये अलशीचमिच्छन्ति
भागवतादयस्ते सर्वेऽन्यप्राण्युक्तकारजो जित्वा कुशीला इति ।
अश्रमत्वं ये च स्वयूच्याः पार्श्वोत्थाद्वय उन्माद्यश्रमसाहार्-
मुज्जन्ते, तेऽपि कुशीला इति । गतो नामनिष्पन्नो निक्षेपः ॥
सूत्र० वि० १ सू० ७ अ० । आ० मू० । आब० ।
स० । प्रस० ।

कुसीलसिंगि—कुशीललिङ्ग—न० । पार्श्वस्थादीनां चिह्ने, उच०
२० अ० ।

कुसीलविरारि (य)—कुशीलविरारि—पुं० । आज्ञाभाषि
ज्ञानाधाचारविराधके, अ० १० सू० ४ उ० ।

कुशीलसंसर्गि—कुशीलसंसर्गि—पुं० । पार्श्वस्थादिस्मृत्ये,
सावधमनायतनमशोषिष्ठानं कुशीलसंसर्गि, यतान्येकार्थिका-
नि पदानि नवन्ति । अत्र० ।

कुमीस—कुशिष्य—पुं० । उद्येश्ये, उच० २७ अ० ।

कुसुम—कुसुम—पुं० । लटायाव, स्था० ८ उ० । अ० । औष-
धिमदे, प्रह्ला० १ पद । आब० । अ० । वि० मू० । लट्टकारागं,
यत्पुष्पैर्वस्त्रादिरागः समुपपद्यते । अं० २ वक्त्र० । “ वस्त्रादि
हुति लेह्या, तिष्ठन्त्यसि कुसुमसरिसवायं च । ” प्रब० ४ द्वार ।
“ जे सुमय से कुसुमय ” अत्रु० । कमण्डलौ, स्वयं,
न० । बाब० ।

कुसुद—कुशावर्त—पुं० । व० व० । आर्यदेशभेदे, यत्र सौरिकं नगरं,
“ सौरियं कुसुदा य ” सौरिकं नगरं, कुशावर्तं देशः । प्रब०
२७३ द्वार । सूत्र० ।

कुसुम—कुसुम—न० । कुस—उम । गुणाभावः । पुष्पे, अं० १
वक्त्र० । जी० । रा० । दृश० । स्था० । औ० । कल्प० । प्रह्ला० । “ पुष्पा-
णि य कुसुमाणि य, कुञ्जाणि य तदेव होति वसवाणि । सुमपाणि
य सुकुमाणि य, पुष्पाणि होति पगदा ॥ ” दृश० ८ अ० । पद्मप्रमथ्य
यत्ने, स च नीलवर्णः कुङ्कुमादनमनुसृजः कलानयपुष्पक्षि-
णपाणिद्वयो नकुलाकुसुमवामपाणिद्वयव्य । प्रब० २७ द्वार ।

कुसुमकुङ्कुम—कुसुमकुङ्कुम—न० । इदं पुष्पकुसुममाकृतिक-
र्णारमये, अन्त० ४ वर्ग ।

कुसुमकेठ—कुसुमकेतु—पुं० । अवनवद्वीपाधिपतिदेवे, द्वी० ।

कुसुमकलपपूव—कुसुमाकलपपूव—पुं० । पुष्पमालाधकवडतपकुल-
कृष्णमदसारपूवपु, दृश० ।

कुसुमगायण—कुसुमगायन—न० । स्त्रीकलाभेदे, कल्प० ७ कृष्ण ।

कुसुमपरय—कुसुमपट्टक—न० । कुसुमप्रायवपनस्वतिपुष्टे, द्वा० १
सू० ३ अ० । कुसुमप्रकारोपचिते शुद्धे, अं० १ वक्त्र० । जी० । रा० ।

कुसुमपरय—कुसुमनगर—न० । पाटलिपुत्रे, आ० म० द्वि० ।

कुसुमदाम—कुसुमदामन्—न० । पुष्पमालायाव, उपा० १ अ० ।

कुसुमदामकोदंन—कुसुमदामकोदंन—पुं० । कामदेवे, “ सुन्दमा-
लिय अं पणयण सं नमसु कुसुमदामकोदंनकामसु ” प्रा० ४ पाद ।

कुसुमप्यअर—कुसुमप्रकर—पुं० । “ समासे वा ” ८ । २ । ६७ ।
इति पश्चित्त्वं वा । पुष्पसमूहे, प्रा० २ पाद ।

कुसुमपुर—कुसुमपुर—न० । पाटलिपुत्रे, सू० ३ उ० ।

कुसुमभर—कुसुमजर—पुं० । पुष्पसम्भारे, “ कुसुमभरसमोष्मंतप-
सवधिसालसालं ” कुसुमभरेण पुष्पसंभारेण समीकवचनम-
न्त्यः पत्रसमूहाः, पत्रसमिद्धति रक्ष्यपत्रमिति वचनार्थं
विशाला विस्तीर्णाः शालाः शाला वस्व सः कुसुमभरस-
मवमत्पत्रमालिशालाशालाः । रा० ।

कुसुमवृष्टि—कुसुमवृष्टि—स्त्री० । दशार्कवर्णपुष्पवर्षं, पञ्चा० २ विष० ।
दशार्कवर्णजलाधोभागस्थाधिबृष्टजाम्बूनप्रमाणकुसुमवर्षणे,
दृश० ।

कुसुमसंघर—कुसुमसंस्तर—पुं० । पुष्पशयने, प्रब० ५ सन्ध० द्वार ।

कुसुमसंज्ञर—कुसुमसंज्ञर—पुं० । वनस्पतिषु बाहुल्येन कुसुमा-
नां मल्लिकापाटलादीनां सन्धयो यस्मिन् स तथा । मनुमासे,
“ अह कुसुमसंज्ञे कांते, कोहला पंचमं सरं । ” अत्रु० । कल्प० ।
स्था० । अं० २० । अं० । ज्यो० । सू० २० ।

कुसुमसम—कुसुमसम—त्रि० । पुष्पसदृशे, सं० ।

कुसुमसार—कुसुमसार—पुं० । मलयमहायाः पितरि सार्यवाहे,
“ विजयमण्यदणे क्षयरे कुसुमसारसत्पादाहसुकुमाक्षियाय
भारियाय मलयमहा नाम कुहिया ” । दृश० ।

कुसुमालिओ—वेरी—श्वयमनसि, रे० ना० २ वर्ग ।

कुसुमासव—कुसुमासव—न० । कुसुमस्य तदसत्त्वाऽऽसवयः ।
वीषं मनुनि, तज्जाते मद्ये च । बाब० । किञ्चदके, औ० ।

कुसुमासवलोल—कुसुमासवलोल—त्रि० । किञ्चकपानलपट्टे,
जी० ३ प्रति० । अं० । रा० । औ० ।

कुसुमिव—कुसुमित—त्रि० । कुसुमनि पुष्पाणि सज्जातानि यथा-
मिति कुसुमिताः । तारकादिबर्णनादितत्त्वं मत्तयः । रा० । स्था० ।
संजातकुसुमेषु, अ० १ सू० १ उ० । जी० । औ० । अं० । आ०
म० । मुकुमितिषु, सू० १ उ० ।

कुसुर—ताम्बूल—न० । “ गोपाऽऽयः ” ८ । २ । १७४ । इति
ताम्बूलस्थाने कुसुराभ्येताः । नागवल्लीदके, आ० २ पाद ।

कुसुल-कुसुल-पुं० । कोष्ठे, स्थाने ३ ठा० १ उ० ।

कुलेज-कुसुल-त्रि० । कुलितशयने, जं० २ वच० । प्रह० ।

कुह-कुह-पुं० । कुहयति विस्मापयति देहवर्धेण । कुह-अच् ।

कुहरे, पुं० । विस्मापके, त्रि० । बाच० । वृत्ते, "कुहरे महीरहा

बच्छा, रोवणा कंजगा वि व" । एतं प्रमाणं बा० १४० ७ अ० ।

कुप्-स्त्री० । सम्प्रदादि० भावे क्तिप् । कोष, घ० २ अघि० ।

कुहं-कूप्याह-पुं० । रत्नप्रभापृथिव्या उपरितनयोजनशत-

वर्तिनि व्यस्तरनिकायविशेषे, स्त्री० ।

कुहंभिया-कूप्याहिका-स्त्री० । पुष्पकल्याण, रा० ।

कुहंभियाकुसुम-कूप्याहिकाकुसुम-न० । पुष्पकलीकुसुमे,

रा० । जी० ।

कुहग (य)-कुह-न० । कुह-बा किट् । इन्द्रजाते, असहस्तुनः

सत्येन बाधके व्यापारनेत्रे, बज्रनायाम्, स्त्री० । क्लिपकादित्वा-

द् नेत्वम् । बाच० । भावतोऽभ्यस्य ऊर्ध्वप्रदेशसमीपे सं-

सृष्टित्वायुविशेषे, "वष्पगजिषहयकुहप, विस्तुष्टिज्जुष्ट-

हियाम्रो" । अत्र कुहकशब्देन यो भावतोऽभ्यस्योर्ध्वप्रदेशस-

मीपे संसृष्टित्वायुविशेषे इत्यर्थेन स प्रोच्यते । यत् उक्तं पवि-

शिष्टपर्वणि श्रीहमेचन्द्रसुरिपदैः- 'दृष्टौ च स्वर्णैकारोऽपि, च-

रितं योवित्तमहो । अथवानां कुहकाराव-भिहं का वेमुमीभरः' । १।

ग० २ अघि० ।

कुहना-देशी-कृजे, दे० ना० २ वर्गे ।

कुहण-कुहन्-न० । ईषत् प्रयत्नेन हन्यते । हन्-कर्मणि वा अप् ।

मृद्वनाण्डे, काचपात्रे च । तयोरीषत् प्रयत्नेन हन्यमान-

त्वात्कार्यम् । कुस्तिताचारेण इति । हन् अच् । ईषांती, त्रि० ।

कुं पृथिवीं हन्ति, हन् अच् । मृपके, सर्वे च । पुं० । स्त्री० ।

स्त्रियां ङीप् । बाच० । भूमिस्तोकाभिधाने धनरूपतिनेत्रे, आ-

बा० १ भु० १ अ० ५ उ० । प्रज्ञा० । उक्त० । म० । 'स किं तं कुहणाः।

कुहणा अनेगविदा पयसा । तं जडा-आए काए कुहणे, कुणके

बन्धहभियाय । सपभाय सत्ताय उतोए वंसीणहिया कुहरय' । १।

या धम्ये तहपगारा केसं कुहणा' । प्रज्ञा० १ पद । सूत्र० । प्रज्ञा० ।

कुहणी-कूप्याह-स्त्री० । वस्त्राभेदे, आबा० १ भु० १ अ० ५ उ० ।

कुहुर-कुहुर-न० । विवरे, प्र० ४ आ० ४ अ० । रा० । पर्वता-

न्तराले, ज्ञा० १ भु० १ अ० । रा० । जिनमयपदादिके, न० । कण्ठे,

कण्ठशब्दे, गले, समीपे च । ना० । बाच० ।

कुहान-कुहार-पुं० । पर्यौ, सूत्र० १ भु० १ अ० १ उ० । विपा० ।

'जो परं कुहादेहिं अंस्वो' नि० सू० १ उ० । काष्ठसंस्करणसा-

धनप्रहरणे, उक्त० १६ अ० ।

कुहाहृत्-कुहारहस्त-त्रि० । परब्रह्मपात्रौ, सूत्र० १ भु० ५

अ० १ उ० ।

कुहादी-कुहारी-स्त्री० । शस्त्रविशेषे, आबा० १ भु० १ अ० ५ उ० ।

कुहाणा-कुहना-स्त्री० । 'कुह' विस्मापने । अदन्तस्य घुरादित्वा-

दिनि । 'क्षिपपृथ्यासि विदिकारितान्तेऽप्यो यः' इति युप्रत्ययः ।

कुहना । विस्मयकारिणां दन्तकियायाम्, "धावणेडवणसंघ-

रिस-गमणकिं कुहोहोहाईसु । उकिङ्गोयगेलेय-जीवक्याईसु

य चउत्था" ॥ ४५ ॥ इन्द्रजालगोलकलेलनाद्याः, आदि-

शब्दास्मस्याप्रहेलिकाद्यो युक्तान् । जी० ।

कुहिय-कुथित-त्रि० । कोषमुपनीतं, ज्ञा० १ भु० १ अ० । कोषयति,

प्र० ५ स० ४ अ० । पुतिभावमुपगते, जी० ३ प्रति० । विनष्ट

च । ज्ञा० १ भु० १ अ० ।

कुहियकहियकडनूप-कुथितकठिनकाष्ठजत-त्रि० । विनष्टक-

केशदाम्बूने, तं० ।

कुहियकिभिय-कुथितकुमिक-त्रि० । विनष्टकुमिके, ज्ञा० १ भु०

१ अ० ।

कुहियपूरय-कुथितपूतक-त्रि० । अस्यस्तकुथिते, प्र० ४ स-

म्भ० द्वार ।

कुहुल्य-कुहुल्य-पुं० । कन्दविशेषे, उक्त० ३६ अ० ।

कुहुदग-कुहुदक-पुं० । अस्तीकाश्रयविधायकमन्त्रनम्रयम्रहा-

नात्मिकायां विधायाम्, उक्त० २० अ० । "तेसु न विद्वद्वह सयं,

आहदु कुहुदपदि व ।" अत्र आहदु ति प्रहेलिका, कुहुदक

आभाणकः प्रायः प्रसिद्ध एव । प्र० ७३ द्वार । वक्राकवि-

शेषे, वृ० १ उ० ।

कुहुदगा-कुहुदका-स्त्री० । पिएकार्यके, पञ्चा० ५ वि० । पि-

गङ्गाती, प्र० ४ द्वार ।

कुहेदयविज्ञामवदारजीवि (ण)-कुहेदकविद्याअवधारजीविन्-

त्रि० । कुहेदका विद्याः कुहेदकविद्या अस्तीकाश्रयविधायकम-

न्त्रयन्त्रनम्रहानात्मिकाः, ता एव आध्वद्वाराणि, तेजैजितुमाजी-

विकां कर्तुं शीघ्रं यस्य स कुहेदकविद्याअध्वद्वाराजीवी । कुहेदक-

विधया कर्मापार्जनहेतुतून्या जीवननिर्वाहकः । "कुहं डविज्ञास-

वदारजीवी, न गच्छेत् सरणं तस्मि काले ।" उक्त० ५ अ० ।

कुहेवाग-कुहेवाक-पुं० । कुस्तिता हेवाका दाम्रद्विशोषाः कुहे-

वाकाः । कताग्रहेषु, "दमाः कुहेवाकविडम्बनाः स्युस्तेषां न ये-

वामनुशासकस्त्वमिति" । स्या० ३ श्लो० । स्या० ।

कूअ-कुतप-पुं० । तैलादिनाजने, "कूअमाहा" जं० ३ वक्त्र० ।

कूअणया-कूअनता-स्त्री० । आर्तस्वरकरणे, स्या० ३ ज्ञा० ३ व० ।

कूदय-कूजित-न० । कासिते, अविधिना मुखवाक्कां करं वा

मुखनाभ्यायक्रे, आ० ७ अ० । पक्षिनेत्रे, अल्यकशब्दे च । बाच० ।

कूविषा-कूविका-स्त्री० । विन्दुरूपे वुहुरेषु, विश० । "अव-

चरणेण जीहाय, कूविषा होइ खीरसुवगमिा हंसो सुसूत्रं ज्ञानं,

आपियह पयं तइ सुसीसो" ॥ १६६७ ॥ आ० ३ प्र० । विश० ।

कूजंत-कूजन्त-त्रि० । अत्यक्त शब्दायमाने, ज्ञा० १ भु० ७ अ० ।

कूद-कूट-पुं० । कूट-अच् । यथायथं कर्मदौ घञ् वा । अग-

स्त्यसुने, शुदे, पुं० । स्त्री० । निधने राशौ, लौहमुद्रे, वस्त्रे,

मायायाम्, बाच० । असदृशे, आ० ६ अ० । प्र० । आतिजन-

कड्ये, म० ७ श० ६ व० । जं० । कार्यापणतुप्राप्त्यर्थः पर-

वज्जनार्थं नानाविधकरणे, सूत्र० २ भु० २ अ० । म्युनाधिककरणे,

ज्ञा० १ भु० २ अ० । प्रह० । अनेकानां सुगादीनां प्रहणाय नानावि-

धप्रयोगकरणे, रा० । गौणमोहननयकमिश्र, स० ३ स० ३ । नरकं,

कविचन्द्रिकान्तं तन्मयात्कर्मिषः कूटं भजतप्राप्तियामनेतिनु-

त्वात् नरक इत्यर्थः, यथैव हि कूटनिपतितो भूतो व्याधेरनेकधा

हृत्पत्त एवं मरकततोऽपि जन्तुः परमाधार्मिकैरिति ।
 उच्यते ५ अ० । "अं तिदे कामोयस्य, एगे कूडा च गच्छति" ।
 उच्यते ५ अ० । प्राणिनां पोडाकरे स्थाने, उच्यते ६ अ० । पुःको-
 त्पादस्थाने, सुच्यते १ सु० ५ अ० १ उ० । हस्त्यादिबन्धनस्थाने,
 हा० १ सु० १ अ० । म० । सप्तबन्धनस्थाने, स्था० ५ हा० १
 उ० । गलबन्धनस्थाने, सुच्यते १ सु० ५ अ० २ उ० । "परंतकूडे
 णरए महंते, कूडेण तस्थायि सन्ते हताश्र० ।" सुच्यते १ सु० ५
 अ० २ उ० । शिकरे, स्था० ५ हा० २ उ० । अं० । जी० । म० ।
 पर्वतशिकरे, विपा० १ सु० ३ अ० । रा० । पर्वतोपरि व्यवस्थिते
 शिकरे, सु० ५ हा० १ उ० । म० । म० । शिकरे, रा० । अयोध्यास्थाने
 उपरि संकोचं कृत्वा पर्वते, हा० १ सु० १ अ० । पर्वताग्रे मध्यभागे,
 अं० २ वक्० । रा० । जी० ।

अथ कूटहिमवत्तरीनां कृतानि । तत्र कूटहिमवत्तः—

कुल्लहिमवन्ते एं भंते । वासहरपव्वए कइ कूडा पव्वथा ।।
 गोयमा । इकारस कूडा पण्णथा । तं जहा—निष्काययण—
 कूणे । कुल्लहिमवन्तकूडे २ जराहकूडे । खादेवीकूडे ४
 गंगाकूडे ५ सिरिकूडे ६ रोहिदंसाकूडे ९ सिंधुदेवीकूडे ८
 सुरादेवीकूडे ७ हेमवयकूडे १० वेसमणकूडे ११ । कइ एं
 जंते । कुल्लहिमवन्ते वासहरपव्वए निष्काययणकूडे णामं
 कूडे पव्वत्ते ।। गोयमा । पुरच्छिन्नसप्तमसुहस्स पव्वच्छि-
 म्मेणं कुल्लहिमवन्तकूडस्स पुरच्छिमेणं एत्थ एं सिष्काययण-
 कूडे णामं कूडे पव्वत्ते । पंच जोयणसयाइ उहुं उच्चत्तेणं
 मूले पंच जोयणसयाइ विक्खंजेणं मज्जे तिरिणं अ पय-
 चरे जोअणसए विक्खंजेणं ठप्पि अद्वाज्जे जोअणसए
 विक्खंमेणं मूले एगं जोअणसहस्सं पंच य एगासीए जो-
 अणसए किंचि विसेसाहिए परिकखेवणं मज्जे एगं जो-
 अणसहस्सं एगं च छल्लमीअं जोअणसयं किंचि विसे-
 सुयं परिकखेवणं उप्पि सत्त इकाणउए जोअणसए किं-
 चि विस्सुत्ते परिकखेवणं मूले वित्थिस्से मज्जे संक्खिस्से
 ठप्पि ताएण गोपुच्छसंज्ञाणसंतिए सव्वरपणाए अच्चे से णं
 एयाए पंचमवरदेइआए एगेण य वणसंवेणं सव्वओ समंता
 संपरिकखिस्से सिष्काययणस्स कूडस्स एं उप्पि बहुसमरय-
 णिजे जुमिजागे पव्वत्ते, तस्स णं बहुसमरमणिज्जसत्त जु-
 मिभागस्स बहु मज्जदेसभाए एत्थ णं महं एगे सिष्का-
 ययणे पव्वत्ते, पव्वसं जोअणाइ आयामेणं पणवीणं जो-
 यणाइ विक्खंजेणं छवीसं जोअणाइ उहुं उच्चत्तेणं जा-
 च जिणपदिमा वएणओ जाणिअण्यो । कइ एं भंते ।
 कुल्लहिमवन्ते वासहरपव्वए कुल्लहिमवन्तकूडे णामं कूडे पव्व-
 त्ते ।। गोयमा । जरहकूडस्स पुरच्छिमेणं सिष्काययणकूडस्स
 णच्चच्छिमेणं एत्थ एं कुल्लहिमवन्ते वासहरपव्वए कुल्लहिमव-
 त्तकूडे णामं कूडे पण्णत्ते । एवं जो चेव सिष्काययणकूड-
 स्स उच्चचविकखंभपरिकखेवो जाव बहुसमरमणिज्जस्स
 नृमिजागस्स बहु मज्जदेसभाए एत्थ एं महं एगे पासाय-

वहेसए पव्वत्ते, वासह्मि जोअणाइ अक्कजोयणं च उच्चत्तेणं
 इक्कीतीसं जोअणाइ कोसं च विक्खंजेणं अक्कजोयणसू-
 त्तपहसिए विविहमधिखरयणमत्तिचिचे वाउक्कअविजय-
 वेजयंतीपमागच्छत्ताइच्छत्तकसिए तुंगे गगनतल्लमज्जिल्लय-
 माणसिहरे जाळिततरयण वंजंभीसिए व्व मधिरवयणधू-
 मिआए विअसिअमयवचपुंदुरीअतिसययणउच्चत्तपहसि-
 पाणापणिययदामांकिए अंतो बाहिं च सएहे वरतव-
 णिज्जमरुदलवाहुगापत्थहे सुहफस्स ससित्तरिए अक्कवे पा-
 साइए जाव पदिक्वे तस्स एं पमायवन्तसस्स अंतो
 बहुसमरमणिजे भूमिजागे पयणत्ते जाव वीहासयणप-
 रिवारं । से केणट्ठेणं एवं उच्चत्त कुल्लहिमवन्तकूडे कूडे ।
 गोयमा । कुल्लहिमवन्ते णामं देवे मडिह्मिए जाव प-
 रिवसइ । कइ एं जंते । कुल्लहिमवन्तागिरिकुमारस्स दे-
 वस्स कुल्लहिमवन्ता एत्थं रायहाणी पण्णथा ।।
 गोयमा । कुल्लहिमवन्तकूडस्स दाहिणेणं तिरिअमसत्तिज्जे
 दीवसुहे वीहं वइत्ता अयं जंनुदीनं दीनं दाहिणेणं वारस
 जोअणसहस्साइ ओगाहिता इत्थं णं कुल्लहिमवन्तस्स देवस्स
 कुल्लहिमवन्ता एत्थं रायहाणी । पव्वथा, वारस जोअणसहस्साइ
 आयावविष्कमेणं एवं विजयरायहाणीसित्ता भाणियव्वत्ता ।
 एवं अवसेसाए वि कूडाणं वतव्वया ऐअव्वत्ता, आयाम-
 विक्खंजपरिकखेवपासायेदेवयाओ सीहासणपरिवारो अ-
 ह्ते अ देवाण य देवीण य रायहाणीओ ऐअव्वत्ताओ, च-
 उमु देवा कुल्लहिमवन्तं ? भरह ५ हेमवय १ वेसमणकूडे-
 सु ४ सेसेसु देवयाओ ॥

व्यक्तं, नवरं सिखायतनकूटं, कुल्लहिममिहिकुमारदेवकूटं, जरता-
 चिपदेवकूटं, इलावेवीसुगदेवीकूटे तु वदपञ्चाशद्विककुमारी-
 देवीवर्गमप्यगते देवीकूटे, गङ्गादेवीकूटं, ओदेवीकूटं, रोहितांशा-
 देवीकूटं, सिंधुदेवीकूटं, सुरादेवीकूटं, हेमवतवयसुराकूटं, वैश्र-
 मणलोकपालकूटं । अथेतवासव स्थानादित्यवकपमा—(कहि
 ममित्थादि) कव अदन्नं । कुल्लहिमवन्तपदेवते सिखायतनकूटं
 प्रकम् । । गीतमेत्यादिनिर्वचनसुचं व्यक्तं, नवरं पञ्चयोजनश-
 तान्युच्चैस्तेन मूले पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेण मध्ये त्रीणि च
 योजनशतानि पञ्चसप्तशतशतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि विष्कम्भेण
 उपरि अर्धतूरीयानि योजनशतानि विष्कम्भेण मूले एकं
 योजनसहस्रं पञ्च एकाशीत्यधिकानि योजनशतानि किञ्च-
 क्षिण्यधिकानि, किञ्चिदधिकानि । मध्ये एकं त्रीणि च
 नसहस्रक, एकं पञ्चशीत्यधिकं योजनशतं, किञ्चिदुनमित्यर्थः ।
 अयं भावः—एकं सहस्रमेकं शतं पञ्चाष्टीतियोजनानि पु-
 र्णानि, शेषं च कोशधिकम्, धनुषामष्टशतानि त्रयोविंशत्यधिकानि
 इति किञ्चिद्व पञ्चशीतितमं योजनं विचक्षितमिति । तथा उ-
 परि सप्त योजनशतानि एकनवत्यधिकानि किञ्चिदुनानि परिहृ-
 येण । अथाप्ययं भावः—सप्तशतानि नवतियोजनानि पूर्णानि, शेषं
 कोशधिकं, धनुषां सप्तशतानि पञ्चविंशत्यधिकानि त्रि-
 क्षिण्यधिकानि, एकनवतितमं योजनं विचक्षितं, परिहृयेणेत्यर्थः

णं क्षयधारपदिमाभो हिमरययकुंदिबुष्पगासां सकोरंदवद्वा-
हामांश्च वल्लांश्च आयवशांश्च सलीलं ओहारेणाभीमो चिद्वं-
ति । तसि णं जिणपदिमाणं उभमो पांसि पवेअं पवेअं
दो दो वामरभरपदिमाभो पवकाभो, ताभो णं वामरभ-
रपदिमाभो चंदपववद्वरेवलिअगाणाणिगणकगरयण-
खरअमहरिहृतवणिज्जुअसविचिदंदाभो विक्षियाभो
संत्वेककुंददगरययमाहिअफेणपुंजसासिकासाओ सुमुमरयय-
दोहवीलाओ वल्लाओ वामराओ सलीलं धारेयाणंओ
चिद्वंति । तसि णं जिणपदिमाणं पुरओ दो दो णागपदि-
माओ दो दो जक्कलपदिमाओ दो दो जअपदिमाओ दो
दो कुंदधारपदिमाओ विणभोएयाओ पायपदिमाओ पंज-
स्सिउदाओ सभिविचाओ चिद्वंति सन्वरयणमईओ
अच्छाओ अच्छाओ सहाओ साहाओ पडाओ मडाओ
नीरयाओ निप्यंकाओ ० जाव पडिक्काओ । तथ णं जिण-
पदिमाणं पुरओ अइमनं पंटाणं अइसयं चंदणकलसाणं
एवं भिगाराणं आयंमगाणं बाळाणं पाईणं सुपंडगाणं
मणगुलिआणं वातकरणाणं चित्ताणं रयणकरंमगाणं
इयंकेठाणं ० जाव उमजकंठाणं पुप्फचंगेरीणं ० जाव सोमह-
त्थचंगेरीणं पुप्फचंदमगाणं ० जाव सोमहत्थपडलगाणं ।)

(तस्मां जिनप्रतिमानामयमेतत्त्रयो वर्णाशालः प्रवृत्तः । तद्यथा-
तपनीयमयानि हस्ततलपादतलानि, तथा कनकमयाः पादाः, तथा
कनकमया गुल्फाः, अङ्गुलमया अग्नौहिताभ्यस्तप्रतिसंका-
मनाः, कनकमयो जङ्घाः, कनकमया जिह्वा, कनकमय ऊरवः,
कनकमयो गात्रयष्टयः, तपनीयमया नाभयः, रिहृत्तमयो रोम-
राजयः, तपनीयमयाश्चक्षुकाः स्तनाग्रमाराः, तपनीयमयाः शीव-
ङ्गाः, तथा-कनकमयो बाहवः, तथा कनकमयो ब्रीडाः, रिहृत्त-
मयानि हस्तग्रीवाः, सिद्धप्रवासमया विद्रुमया ओष्ठः, स्फटिकमया
दन्ताः, तपनीयमयो जिह्वाः, तपनीयमयानि तालुकानि, कनकम-
यो मांसिकाः, अग्नौहिताभ्यस्तप्रतिसंकाः, अङ्गुलमयानि क्रीणि
अग्नौहिताभ्यस्तप्रतिसंकाणि, रिहृत्तमयोऽङ्गुलिमयगातास्तारि-
काः, रिहृत्तलमयानि विषाणि नेत्ररोमाणि, रिहृत्तमयो ब्रुवः,
कनकमयाः कपोलाः, कनकमयाः अवघाः, कनकमयो ललाटप-
ट्टिकाः, यक्षमयो वीर्यपट्टिकाः, तपनीयमयोः केशान्तकेशचुम-
यः, केशान्तचुमयः केशचुमयश्चेति ज्ञावः । रिहृत्तमया उपरि-
कूपकाः केशाः । ननु केशारदितार्थयैमुक्तानां भावजिनानां प्रति-
कृतत्वेन सन्नवस्थापना, जिनानां कुतः केशाश्चादिसंभवः ?
उच्यते-भाषजिनानामपि अवस्थितकेशादिप्रतिपादनस्य सिद्धा-
न्तसिद्धत्वात् । यदुक्तं श्रीसमवायान्ते इतिहायाधिकारे-“अव-
स्थितकेशमयसुमेवम्” इति । तथा श्रीपपातिपात्रे-“अव-
स्थितसुविमलचित्तं” इति । अवस्थितत्वं च द्वेषमाहा-
त्म्यतः पत्न्यपानां केशादीनां तथैवावस्थानं, न तु सर्वेषां साव-
धव्यम् । इत्यनेव शंभुजितिकेशार्थं पुष्पव्यवप्रतिपत्तिश्च, तेन प्रत्य-
क्षेन तत्प्रतिपत्ताव्याघातः । ननु च सति अङ्गुलमेकं किमात्म्य-
त्वेनां आत्मयावत्ता ज्ञानवीरोति चेत्, उच्यते-परिक्रमितीरुदमि-
१२६

मयतथाविधाभ्यकारिदमणीयमुक्ताविलकपमिति । यत् श्रीत-
पागच्छनायकमीदृशेन्द्रसुरादिप्यभीषमघोषसुरादिभीषयुक्ता
जगत्तोऽप्यगतकेशादीन्मुक्तामरीक्रेण आमरयावत्ता सुकृतिवे-
ल्लमिदृशे, तद्वद्विष्णुत्वंमाष्टपत्वेन आभाष्य विवक्षणात्, आ-
मरयावत्स्याया अमरितव्यक्तत्वात् । न किमप्यनुपपन्नम् । तासां
जिनप्रतिमानां पुष्टयैका क्षुद्रधारप्रतिमा भूत्वा, तास्य क्षुद्र-
धारप्रतिमा हिमरजतकुम्हद्वन्द्वकाशानि सकोरंदमद्वन्द्वामानि
वचस्मानि आनयन्वापि सलीलं धारयन्वसितवृत्तिः, तासां जि-
नप्रतिमानामुभयोः शार्भयोः प्रत्येकं द्वे वामरधारप्रतिमे प्रवृत्ते,
तास्य वामरधारप्रतिमाः अक्षप्रजन्मकास्तो, वज्रं हीरकमणिः,
वैकुण्ठं च प्रतीतं, तानि वेषाणि च मानामावरणानि कवि-
तानि येषु दृष्टेषु तेषां, एवंकया महाईस्य महाईस्य तपनी-
यस्य सत्का उज्ज्वला विचित्रा दृष्ट्या येषु तानि तथा, (निष्ठि-
याव सस्यादि) प्रावत्त, नवरं (वामराजं च) प्राकृतत्वात्की-
त्वं, वामराणि सलीलं धारयन्तो वीजान्यवसितवृत्तिः तासां
जिनप्रतिमानां पुरतो द्वे द्वे नागप्रतिमे द्वे द्वे वज्रप्रतिमे द्वे द्वे
भूतप्रतिमे द्वे द्वे कुम्हधारप्रतिमे आभाषाप्रतिमे विनयानन्ते
पादपतिते प्राञ्जलिपुटे संमिक्षिते तिष्ठन्तः, तास्य “सव्यरयणा-
मईओ” इत्यादि प्राग्भू- (तस्य नामित्यादि) तस्मिन् दृष्टव्य-
के जिनप्रतिमानां पुरतोऽष्टयत्तं चरुदानाम्, अष्टयत्तं चन्दनकल-
दानां मङ्गल्यचरुदानाम् अष्टयत्तं पुष्कराणामष्टयत्तं माद्रीणाम-
ष्टयत्तं स्थालानामष्टयत्तं पात्रीणामष्टयत्तं सुमतिष्ठकानामष्टयत्तं
मनोगुलिकानां पीठिकाविशेषरूपानामष्टयत्तं वातकरका-
मष्टयत्तं विचित्राणां रत्नकररुपकानामष्टयत्तं हयकरुपकानामष्टयत्तं
गजकररुपकानामष्टयत्तं नरकररुपकानामष्टयत्तं किरकररुपकानामष्ट-
यत्तं किंपुष्पकररुपकानामष्टयत्तं महोरिणकररुपकानामष्टयत्तं गन्ध-
कररुपकानामष्टयत्तं वृषभकररुपकानामष्टयत्तं पुष्पचक्रोरीणामष्टय-
त्तं प्राज्ञचक्रोरीणामष्टयत्तं चूर्णचक्रोरीणामष्टयत्तं गन्धचक्रो-
रीणामष्टयत्तं वस्त्रचक्रोरीणामष्टयत्तं माभरणचक्रोरीणामष्टयत्तं
सिद्धार्थचक्रोरीणामष्टयत्तं लोमहस्तचक्रोरीणां, लोमह-
स्तका मयूरपिच्छपुञ्जिकाः, अष्टयत्तं पुष्पपटलकानामष्ट-
यत्तं माध्यपटलकानां मुक्ताणि पुष्पाणि प्रथितानि मात्स्यानि,
अष्टयत्तं चूर्णपटलकानाम्, एवं गन्धवस्त्राजरौ सद्यधिकलोमह-
स्तकपटलकानामष्टयत्तं उष्णानामष्टयत्तं वामराणामष्टयत्तं तैलसमु-
द्रकानामष्टयत्तं कोष्ठसमुद्रकानामष्टयत्तं वायुसमुद्रकानामष्ट-
यत्तं तगरसमुद्रकानामष्टयत्तं मेलासमुद्रकानामष्टयत्तं इतिहास-
समुद्रकानामष्टयत्तं हिमसमुद्रकानामष्टयत्तं मन्त्रकानामष्टयत्तं
सुद्रकानामष्टयत्तं मज्जनसमुद्रकानामष्टयत्तं, सर्वाण्यप्येतानि तैलादीनि
परमसुरभिगन्धोपेतानि द्रवस्थानि, अष्टयत्तं ज्वजानाम् ।
अत्र सप्तद्विगिराण्ये-

“चंदणकलसा भिगा-रगा व द्वायंसगा व धाला व ।
पारं उ सुवरा, अणुशुभिया वायकरणा व ॥ १ ॥
चित्ता रयणकरंरय-हयगयरंरगा व चगेरी ।
पदसगलीहासण्ण-वचामरा समुगयमया व” ॥ २ ॥
अष्टयत्तं वृषकडुच्छकानां सप्रक्षिप्तं तिष्ठति ।

उक्ता सिद्धायतनकूटव्यवस्था ।

अथ अङ्गुलमेकं मयूरकूटव्यवस्थां पृच्छाह- (कहि णमि-
त्वादि) अत्र सर्वाऽपि पद्मयोजना सुवमा, नवरं प्रासा-

पथे, एतत्त्वं यं दण्डवत्पथे शृङ्गवत्पथे कूटं खामं कूटं पथ-
 चे, पञ्चसङ्ख्या कूटा पुञ्चविंशत्या ज्ञातिग्रन्था, देवी मे-
 क्रा च, राधाहाणी विदिताः, एवमाहि चैव पुञ्चाजिज्ञासि
 शेषग्रन्था, इमे कूटा इमाहिं विताहिं पुरश्चिभिस्तस्य य-
 तस्तस्य दाहिणेण दाहिणपुरश्चिभिस्तस्य पासायवन्देसगस्त
 त्त्वरणेन मंदरे कूटे मेदुर्ह देवी राधाहाणी पुञ्चेन दक्षि-
 णिस्तस्य भवणस्तस्य पुरश्चिमेण दाहिणपुरश्चिभिस्तस्य
 पासायवन्देसगस्त पश्चिमेण तिष्ठते कूटे सुषेहा देवी राध-
 णी दक्षिणेण दक्षिणिस्तस्य भवणस्तस्य पश्चिमेण दक्षि-
 णपश्चिभिस्तस्य पासायवन्देसगस्त पुरश्चिमेण देव-
 वप कूटे हेममालिनी देवी राधाहाणी दक्षिणेत्येन प-
 चिभिस्तस्य जवणस्तस्य दक्षिणेत्येन दाहिणपश्चि-
 मिस्तस्य पासायवन्देसगस्त त्त्वरणेन रयए कूटे सुषेहा देवी
 राधाहाणी पश्चिमेण पश्चिभिस्तस्य जवणस्तस्य त्त्वरणेन
 उत्तरपश्चिभिस्तस्य पासायवन्देसगस्त दक्षिणेत्येन हग्रमे
 कूटे वज्रमिता देवी राधाहाणी पश्चिमेण त्त्वरिस्तस्य
 भवणस्तस्य पश्चिमेण त्त्वरपश्चिभिस्तस्य पासायव-
 न्देसगस्त पुरश्चिमेण सागरचिचे कूटे श्वरेषा देवी रा-
 द्याहाणी त्त्वरणे त्त्वरिस्तस्य भवणस्तस्य पुरश्चिमेण त्त्-
 वरपुरश्चिभिस्तस्य पासायवन्देसगस्त पश्चिमेण श्वरे
 कूटे वज्राह्या देवी राधाहाणी त्त्वरणे ति । कहिं यं
 भंते । यं दण्डवत्पथे बलकूटे पायं कूटे पथचे । गोयमा ।
 मंदस्तस्य पञ्चयस्तस्य त्त्वरपुरश्चिमेण पथं यं दण्डवत्पथे कूटे
 पायं कूटे पथचे । एवं यं चैव हरिस्तस्य कूटस्तस्य पयायं
 त्त्वरणे त्त्वरं तं चैव बलकूटस्तस्य ति, पायं बलो देवो
 राधाहाणी त्त्वरपुरश्चिमेण ति ॥

कः अद्वत्य । नन्दनवधे नन्दनयमकूटं नाम कूटं प्रकृतम् । गोमन । मन्दरस्य पर्वतस्य संभविनः गौरस्त्वसिद्धायतनस्योच्चरतः । उच्चरपौरस्त्वेयमादिश्वर्तिनः प्रासादावतलस्यस्य हस्तिजेन द्रवतः । अस्मिन् प्रदेशे नन्दनयमकूटं नाम कूटं प्रकृतम् । अत्रापि अतः पञ्चानुराजधानीतिमस्य एव कश्चिन्नयनो बौद्धः । अन्यथाऽप्यत्र प्रासादमभवनयोरन्तराद्वर्तित्वं न स्यात् । अथ ह्याथवार्यमुक्तस्य बह्वयमानानां च कूटानां साधारणमातिविज्ञातः पञ्चानुराजधानी कूटानि पूर्वं दिग्दक्षिणकूटप्रदेशेषु गोमतिनि उच्छ्रवत्प्रयासपरिधिष्वर्षेणसंस्पर्शराजधानीदिशादिभिः । तावत्पर्यन्तपञ्चानुराजधौ शेषः । सहस्रयामनात् । अत्र देवी मेघंकरा नाम्नी, ब्रह्मा राजधानी विधिभिः, मत्स्य पञ्चोपार्क कूटस्थानीयत्वेन राजधानी विधिगुणैर्बुधैर्प्राज्ञा । अथ योऽकूटान्तरं तदेचीनां तद्राजधानीनां च का व्यवस्था ? इत्याह—(पञ्चादि ह्मादि) यतानिर्देभिनिष्प्राग्वात् । राजधानीनिरनन्तररुदे वषयमानानिः सह पूर्वोन्मत्तपानेन मन्दनयमकूटप्रदेशस्यभूमिम् । तेनप्यधि ह्मादि वषयमानानि कूटानि ह्मादि वषयमानानि । यतदेव बर्धयति (पुनर्विनिष्प्राग्वात् ह्मादि) इह च सर्वे अच्युतावधमसहस्रयामनात् ।

तेन तद्वृत्तकारेण व्याख्येयम् । विशेषाध्यामार्थं पञ्चाशतिके नम्यन-
 ख्ये मेघेनः पञ्चाशद्योजनान्तरे स्थितानि पञ्चकाशिकाणि कुदा-
 नि विक्षिप्तेमहासागरे बहिराकारे स्थितानि गोष्पाणि, बह्वृ-
 त्तं यन्मूढवासिन्मव्यक्तं हेत्येवऽपि विष्णुमार्थः । अत्र नवमं कृतं
 सप्तकाशकमिति पृथक् पृथक्-ति- (कहि दसमिपारि) क मरुतं ।
 नम्यनख्ये बलकृतं नाम कृतं प्रहस्यम् । गौतमः । मेरोरीशानविधि-
 ति नम्यनख्येमेडागरे बलकृतं नाम कृतं प्रहस्यम् । अथमर्थः-मेघ-
 तः पञ्चाशद्योजनान्तिकेन येशानकोषे येशानमालाद्, ततोऽपि-
 शानकोषे बलकृतं, बह्वृत्तमप्यस्तुगो विधिरापि मरुतमन्वात् ।
 यवममनिगान्निधेयं यद्वयं सप्तसहस्रकृतं च मासयप्रहस्रकाशि-
 र्देवमकृतं च प्रजायं सप्तकाशकमर्त्तं यथा वास्येऽपि स्वाधा-
 र्देवमहृतोऽभ्यस्यावकाशः, वा यदस्वाध्यायः । अतुराष्टीति योजन-
 सप्तप्रमयाया तद्वयं सर्वं सप्तकाशिका, नम्यनख्यं बहो देवः,
 तथ त्वं स्थितस्यानाम् । जं० वृ० बह्वृ० ।

माध्यमतः—

जंबुद्वीपे दीपे मालवन्ते वक्तापरम्परं नव कूडा पद्मजा ।
तं जहा—“सिन्धे य मालवन्ते, लक्षरद्वकञ्जसागरे रम्य ।
सीया य पुञ्जनाये, हरिस्सकने य बोधन्वे” ॥ ? ॥

(मात्रवर्ते इत्यादि) माल्यवान् पुष्पोचरो गजदन्तपर्वतः, तत्र सिन्धुवायतनकूर्तं मेरोरुचरपुर्वतः, एवमेवायत्ति, नवरं सिन्धुकूर्तं योगा देवी, रजतकूर्तं जोगमालिनी देवी, ग्रेषुषु स्वसमानगामो मेरोरुः, हरिसिन्धुकूर्तं नीलवर्णसिन्धु नीलवर्णकूर्तदक्षिणतः सङ्काशप्रमाणं, धिषुलमभर्ति हरिकूर्तं मन्थनवर्णमर्ति बलकूर्तं वा, शेषानि तु प्रायः पञ्चवर्णवर्णवर्तिकाणीति । स्थानं ६ डा० । सर्वेषु प्रहायति सिन्धुवायतनकूर्तः, वा पादपुरेण, माल्यवत्कूर्तं मस्तुतबन्धसिन्धुवर्णवर्तिकापात्कूर्तम्, उचरकूर्तमुचरपुर्वतकूर्तं कच्छकूर्तं कच्छविज्रयाधिपकूर्तं, सागरकूर्तं, रजतकूर्तम्, इदं भाव्यं न कञ्चकमिति मसिदं, शीताकूर्तं शीतासरिससुरीकूर्तं, पर्वकहेसा वरससुहायपारार इति सिद्धिः । वा समुत्प्रेष, पूर्णजन्मानो व्यस्तो माल्यकूर्तं पूर्णमङ्ककूर्तं, हरिसिन्धुवर्णम् उचरवर्णवर्तिकाधिषुलमाल्यवत्कूर्तं हरिसिन्धुवर्णम् । वैश्वरूपः पुर्ववर्ण । जेषुधुलः ।

संप्रत्यभीषां स्थानप्ररूपणायाऽऽह-

कहिं थं जंते ! मालवन्ते वससारपन्नप सिद्धायणकून्ते छा-
मं कून्ते पखत्ते ?। गोयमा ! मंदरस्त पन्नयस्त उत्तरपुर-
च्छिमेणं मालवन्तस्त कून्तस दाहिणपच्छिमेणं एत्थ ख
सिद्धायणकून्ते पंच जोमन्नसयासं उठं उक्कत्तेणं अव-
सिद्धं तं वेव, जाव रायदाणी, एवं मालवन्तस्त कून्तस उ-
त्तरपुरकून्तस कच्छकून्तस, एए वत्तारि कूदा दिसाहिं
पमायेहिं अ येयव्वा कून्तरितणायया देवा । कहिं थं
जंते ! मालवन्ते सागरकून्ते छांमं कून्ते पखत्ते ?। गोयमा !
कच्छकून्तस उत्तरपुरच्छिमेणं रययकून्तस दाक्खिणेणं,
एत्थ थं सागरकून्ते छांमं कून्ते पखत्ते; पंच जोमन्नसयासं
उठं उक्कत्तेणं, अवसिद्धं तं वेव । जोगमा देवी रायं
हाणि उत्तरपुरच्छिमेणं रययकून्ते सुमालोणि देवी, रा-
यहाणि उत्तरपुरच्छिमेणं अवसिद्धा कूदा उत्तरदाहिणेणं
येअव्वा एक्केणं पमायेणं । कहिं थं भंते ! मालवन्ते हरि-

स्तदह्नुके नाम कृते पश्यथ ॥ गोपथा । पुण्यमहस्त उच्ये-
थं यालवन्तस्तद्विक्षणेन, एतथ यं हरिस्तदह्नुके नाम
कृते पाणये । एगं जोअणसहस्तां ठहं उच्येथेणं जमप-
पमाणेणं रायहाणी । उच्येथं अस्सेज्जीवे अणम्मि जं-
वुरीवे दीवे उच्येथं वारस जोअणसहस्तां ठगहिवा,
एतथं हरिस्तदह्वेवस्त हरिस्तहा यामं रायहाणी प-
सुता । उच्येथं जोअणसहस्तां आयामविक्षेपेणं
ह जोअणसयसहस्तां पण्णिं स सहस्तां उच्येथं उच्येथं
जोअणसय परिकसेवेणं, सेसं जहा जमरन्वाय रायहाणी-
य तहा पमाणं भाणिअम्भं मडिहीए महुज्जए ॥

“कहि गमियादि” प्रश्नः प्रतीतः। उचरत्येष मन्त्रस्य पर्वतस्य उचरपुर्व्वस्याय ईशानकोषे अस्यासम्प्राप्त्यवस्यत्पुर्व्वस्य दक्षिणप-
ञ्चमयात् नैऋतकोषे, अत्र सिधायतनकूटं प्रहसामिदं गम्यं, पञ्चयो-
जनायात्पुर्व्वोत्तराध्वजं, अवशिष्टं मूलविष्कम्भादिषु कलस्येव ग-
ल्पमादायसिधायतनकूटध्वजे बाधं वायव्याज्जामां मणित-
व्या स्यात्। अयमर्थः—सिधायतनकूटवर्णको सत्सामान्यतः कूटवर्ण-
कलस्यं, विशेषतः सिधायतनादिवर्णकलस्यं च इयमपि वायव्यम्, अत्र
सिधायतनकूटे राजधान्यात् न संगच्छते इति राजधान्यात्पुर्व्वं
विहाय तद्वत्संभवस्यं बाधयामि। अत्र वायव्यकण्ड्यं न संग्राह-
कः, किन्त्वबाधिमार्गस्यैव। अथा—‘प्रासमुकृत्तिताशानाम्’ तत्त्व
(सुकाशये) वसुधां विहाय जित्तीरात् स्यादिति शब्दात्। साधयान्-
प्रसूतायै लक्ष्म्यां मूलवत्पर्व्वतस्य ईशानिदं। अत्र सिधायतनकूट-
रीत्या मात्स्वयत्पुर्व्वतस्य कण्डुकस्य वक्तव्यं, हेयमिति गम्यम्
अथैतानि किं परस्परं स्थानादिना तुल्यानि उतातुल्यदानी-
त्वाह—एतानि सिधायतनकूटसहितानि क्वचित् परस्परं दिग्-
निर्देशानादिविस्तारानिः प्रमाणैश्च नेष्यामि, तुल्यमपि इति
अयमर्थः—प्रथमं सिधायतनकूटं मेराकचरपुर्व्वस्यां दिशि तत-
स्तस्यामेव दिशि द्वितीयमात्स्वयत्पुर्व्वतं ततस्तस्यामेव दिशि
तृतीयमुत्तरकूटं ततोऽप्यस्यां दिशि कण्डुकस्यं। एतानि
कण्डकाणि कूटानि विदित्वाध्यायिनि मानतो विहायत्पुर्व्वप्रमाण-
मिति। कूटसङ्गणनाकक्षायां दैवाः। अत्र ‘वायव्त्वं संभवस्तावत्
विधिभिर्नामि’ इति व्यापारः सिद्धयर्थेऽर्थेषु विषु कूटेषु कूटानाम-
का दैवा इति बोध्यं सिधायतनम्। अन्वथा “अथ वायव्यपरिक्-
रन्ते सुत, चूला चउपगतकूटं जिमपयन्” उज्जया अञ्जुरी
सखेया ससगणेसु” ॥ १॥ इति श्लोपञ्ज्ञेयविचारो रत्नयो-
जन्तरुत्तरीकोविदचिन्मापयते इति। अथात्रिमिषुकूटसङ्ख्यामाह—
(कहि ण्) इत्यादि प्रश्नस्यं सुगमम्। उचरत्येष कण्डुककूट-
स्य कूटस्य वतुध्वरस्योचरपुर्व्वस्यां उचरत्कूटस्य दक्षिणस्याय
अवापत् सागरकूटं नाम कूटे प्रकृष्टं पञ्चयोजनाशतयत्पुर्व्वोत्तराध्वजं
अवशिष्टं मूलविष्कम्भादिषु तरेषु। अत्र सुजोगा नाम्नी दिक्-
कुमारी देवी, अस्या राजधानी मेराकचरपुर्व्वस्यां रत्नकूटं वर्षे
पुर्व्वेषुकाटस्यमाय, अथ भोगमानीनि दिग्गुणानि उचरति, राजधानी
उचरत्पुर्व्वस्याय, अवशिष्टानि शीतानुकूलयोगिनि सुपर्व्वीक्षितान्याय-
नेतव्यानि। कोऽर्थः। पुर्व्वस्मात् पुर्व्वस्यामुचरत्पुर्व्वस्याय व उच-
रत्स्यात्पुर्व्वस्याय व दक्षिणस्याय व इत्यर्थः। एकेन तुष्टप्रमा-
णेन सर्वेषामपि विमलकूटमप्यस्याम्। अथ नरे सहस्रका-
मानि पृथग्निर्व्विहाराह—(कहि गमियादि) क जदम्। माप-

वर्ति बह्वस्त्राकांगरी हरिस्सहस्रहृत् नाम कृतं प्रहस्य । गौतम !
पूर्वजन्मस्योत्तरस्य भीमतेन। यथैवपरपत्येव दक्षिणस्याम्,
अत्रातरे हरिस्सहस्रहृत् नाम कृतं प्रहस्य, यत्कं योजनसह-
स्रस्योत्तमतेन, अत्रादितं यत्कमितिप्रमाणम् नेतव्यम् । तमेव-
म् । अत्राह । अहं जोभणस्यसह उप्पेहणं भूले एव जामख-
सहस्सं आवाभविक्कन्तेयमित्यादि । भाह परा-पञ्चशतयो-
जनपुत्राजन्दते सस्सस्योजनपुत्र इदं कथं माति । उप्पत्ते-
अनेन गजजस्सस्य ४०० योजनानि सन्ति, ५०० योजनानि
पुनरिज्जाताद्विराजस्य, ततो न कम्मिहो इति । अय्य चाधि-
पत्यस्याऽपरराजधानीतो दिक्प्रमाणोचिंशेष इति तं विष-
कुराह- (राष्ट्राधीनं इत्यादि) राजधानी उत्तरस्यामिति । एत-
द्वयं विवृणोति- (अस्सेज्जद्रीषेत्) इदं एवं स्मारकम् । तेन 'म-
हरस्स पवयस्सते उप्पत्ते' तित्तिं प्रमत्तस्सेज्जद्रीं होयस्समत्तं 'वी-
हवस्स' इति प्राह्यम् । अय्यस्मिन् अज्झुवीये उत्तरस्यां ब्राह्म-
योजनसहस्रावस्थाह्य । अत्रातरे हरिस्सहस्रहृत् हरिस्सह-
नाम्नी राजधानी प्रकृत, चतुरश्रितियोजनसहस्रावस्थाया-
मिहम्माय्वां द्वे योजनसहस्रे पञ्चश्रेयं च योजनसहस्राणि
षट् च द्व्यंशिदधिकानि योजनशतानि परिक्रमेण, शेषं यथा
कमारक्ष्यथाहम्मास्सद्विज्जादानीयाः प्रमाणं नाजितं भवति तया
नेतव्यं, प्रमाणं ग्रन्थद्वयानि नाजितव्यमित्येव । 'महिष्णिप त्थ-
हज्जुवरे' इति सूत्रेणाप्य नामनिर्माचिषवत्कं प्रमाणमि-
च्छे सुचिते । तेषां चैवम्- 'ले केणुत्तं' अंते । एवं बुद्धह हरि-
स्सहस्रहृत् इति । गोयमा । हरिस्सहस्रहृत् बहव उप्पलस्यं
पञ्चमां हरिस्सहस्रहृत्समवाणं जाय हरिस्सहं सुत्तं देवे
अहम्माहिष्णिप जाय परिवसह, स तेणहणं जाय भवन्तं च
नं गच्छामि ! जाय सासय नाममेधेजे ।' इति । अं ५ वक्कु ।

कञ्चङ्गिषु वैताळ्यपधेत्यु-
जम् । कञ्चे दीहवेयधे णं नव क्का पवत्ता । तं जहा-“सिञ्जे
कञ्चे संलग-माणं । वेयदपुत्तितिमिसगुहा । कञ्चे वे-
समणे य, कञ्चे क्काण नामां” ॥ १ ॥ जम् । सुकञ्चं
दीहे वेयधे णं नव क्का पवत्ता । तं जहा-“सिञ्जे सु-
कञ्चलंग-माणं । वेयदपुत्तितिमिसगुहा । सुकञ्चे वे-
समणे य, सुकञ्चकण नामां” ॥ १ ॥ एवं जाव पु-
क्खलावहम्मि दीहवेयधे एवं वञ्चे दीहवेयधे एवं जाव
मंगलावहम्मि दीहवेयधे ।

एवं कच्छादिविजये वैताञ्जकृत्यापि व्याख्यातानुसारेण हेमा-
नि । नवरं “एवं आव पुष्कलावशमि”त्यादि । यावत्करणात् म-
हाकच्छासुच्छावती आचर्यमत्तावत्तुर्पुष्कलेषु सुकच्छावै-
ताञ्जेषु पुष्कलावती नव कट्ठाभि कृत्वा व्याप्यति, नवरं हि-
तीष्टमस्यापेक्षितकृत्विजगमनावयमप्यिति । (एवं वच्छेति)
दीताया वक्षिणे समुद्राक्षे “एवं आव मंगलावशमि” इत्यत्र
यावत्करणात् सुवच्छावैताञ्जवच्छावतीरमप्यप्यकरणात्पु-
ष्पाणि कृत्वा नव कट्ठाभि इत्यपि । इथा० ६ टा० जि० । (“कच्छ-
वच्छा” इति चेन्न प्रागे १३३ वृत्ते वयं क उकाः) विष्णुनाम, इथा० ।
जंबू । विष्णुपत्ने वक्षसपञ्चमे क उकाः पञ्चया । तं जहा-
“सिद्धे य विष्णुनामे, देवकुरा पम्पकणगसोन्वयी ।
सीम्नोदाप सजले, हरिकुने चैव बोधये ” ॥ १ ॥

कूट

कूट

(जम्बुद्वीपस्यादि) विद्युत्प्रभो देवकुरुपश्चिमजडन्मकः, तत्र नव कूटानि पूर्ववत्, नवरं दिक्कुर्यात् पारिसेनाबलाहकाभिधानं क्रमेण कनककूटस्वरस्तिककूटयोरिति ।

पश्चाद्विषु विजयेषु द्वौ वैताळानाम्-

जम्बु । पम्बे दीह्वेयके नव कूटा पश्चात् । तं जहा-सिद्धे पम्बे खंडगमणी वेयक्षप, एवं चेव जाव सत्तिस्त्रावस्मि दीह्वेयके, एवं वपे दीह्वेयके एवं जाव गंधिलावस्मि दीह्वेयके नव कूटा पश्चात् । तं जहा-“सिद्धे गंधिलावस्मि माण-वेयक्षपुष्पानिमिसगुहा । गंधिलावस्मि गणेशे, कूटाणं होति नामां ॥ १ ॥” एवं सत्वेसु दीह्वेयकेषु दो कूटा सरिसनामगा सेसा तं चेव ।

(पम्बे सिद्धे) शीतोदाया इक्षितेन विद्युत्प्रभामिधानजडन्त-कप्रत्यासन्नविजये (जाव सत्तिस्त्रावस्मि) इत्यत्र यावत्करणात् सुप्रमहापश्चात्पश्चात् शङ्खनलिनकुटुम्बे प्रागिव नव नव कूटानि याच्यन्ति । एवमित्युक्तान्तरात् (वपे सि) शीतोदाया उत्तरेण समुद्रप्रत्यासन्नविजये “जाव गंधिलावस्मि” इत्यत्र यावत्करणात् सुप्रमहापश्चात्पश्चात् शङ्खनलिनकुटुम्बे प्रागिव नव नव कूटानि प्रागिव इत्यानीति, पुनः पश्चाद्विजयेषु पोडश-स्वरतिदिश-“एवं सत्वेसु” इत्यादिना कूटानां सामान्यत-क्षणमुक्त्विति । स्वा० १ डा० ।

सौमनसे वक्त्रकारपर्वते-

जम्बुद्वीप द्वीपे सोमणसे वक्त्रकारपर्वत सत्त कूटा पश्चात् । तं जहा-“मिद्धे सोमणसे य, बोधवन् मंगलाद्वीपे कूटे । देवकुरुविमलकचण-विशिष्टकुरे य बोधवन्” ॥ १ ॥

(सिद्धे सि) सिद्धायतनोपक्रितं कूटं मरुप्रत्यासन्नम्, एवं सर्वगजडनकेषु सिद्धायतनानि शेषाणि, ततः परम्परयति । (सोमणसे सि) सौमनसकूटे तत्समाननामकतद्विष्टातुदेव-वतेनापक्रितं, मङ्गलावती विजयसमनामदेवस्य मङ्गलावतीकूट-टप, एवं देवकुरुदेवनिवासं देवकुरुकूटमिति, विमलकावनकते यथार्थे, क्रमेण च वरसवस्सामिधानाऽधोलोकनिवासिदि-कडुमारीऽप्यनिवासतृते, विशिष्टकूटे तन्नामदेवनिवास एवमु-त्तरादि । स्वा० ७ डा० । जं० ।

शक्तिमयि-

जम्बु । मंदरउत्तरेण रुपिमि बासहरपर्वत अष्ट कूटा पश्चात् । तं जहा-“सिद्धे रुपी रम्भग-नरकता बुद्धिरूपकूटे य । हेरगणवप मणिक-चणे य रुपिम्य कुरे य ॥ १ ॥”

जम्बु । मंदरपुरच्छिमेणं रुपगवरे पर्वत अष्ट कूटा पश्चात् । तं जहा-“हिंदतवज्जलकचण-रययदिसा सावत्थिए पम्बे य । अंजणं अंजणपुलए, रुपगस्स पुरच्छिमे कूटा ॥ १ ॥” अनैव क्रमेण शक्तिमकूटाऽप्युक्तानि । तन्नावा/सिद्धे रुपी/इत्यादि कावज्यम् । “जम्बुद्वीपे” इत्यादि क्षेत्राधिकारात् वक्त्रकारपर्वत-वक्त्रकचण-नवरं जम्बुद्वीपे बो मन्दरस्तरपर्वतया प्राच्यो दिशि वक्त्रकारे वक्त्रकडीपवतिनि प्राच्यदिशतत्त्वके चाम्बालाकारे भट्टी कूटाणि, तत्र रिष्टेयादि गाथा स्वप्ना, तेषु च नन्दोत्तराद्याः दिक्कुर्यात् वसति, भगवतोऽहंतो या जम्बुद्वीपेहस्ता गा-

पन्थस्तं पयुपासन्ते, एवं दाक्षिणात्या नृकारहस्ता गाव्यति, एवं प्रातीव्यास्तालवृत्तहस्ताः, एवमौदीच्याभ्यामरहस्ताः द्वे-बाधिकारादेव । स्वा० ७ डा० ।

गन्धमादने-

जम्बुद्वीप द्वीपे गंधमापणे वक्त्रारपर्वत सत्त कूटा पश्चात् । तं जहा-“मिद्धे य गन्धमापणे, बोधवन् गंधिलावस्मि कूटे । उत्तरकुरुफलिहो-हियकस्तत्राणंदणे चेव” ॥ १ ॥ स्वा० ७ डा० । गंधमापणे वक्त्रारपर्वत कति कूटा पश्चात् । गोयमा । सत्त कूटा पश्चात् । तं जहा-सिद्धाययणकूटे । गंधमापण-कूटे २ गंधिलावस्मि कूटे ४ उत्तरकुरुकूटे ४ फलिहकूटे ५ होदिम्वकस्तूटे ६ आणंदणे ७ कति णं भंते । गंधमाप-णे वक्त्रारपर्वत सिद्धाययणकूटे कूटे पश्चात् । गोयमा । मंदरस्त पर्वतस्य उत्तरपुरच्छिमेणं गंधमापणकूटस्य दाहि-णपुरच्छिमेणं एत्त्र णं गंधमापणे वक्त्रारपर्वत सिद्धाययण-कूटे णामं कूटे पश्चात् । नं चेव तुल्लहिम्वते निच्छाययण-कूटस्त पश्चात् तं चेव एत्त्रिं सत्वेमि जाणिम्वन्, एवं चेव विदिनार्हि तिष्ठि कूटा भाणिम्वन्, चउत्थे ततिम्वस्त उत्तरपश्चिमेणं, पंचमस्त दाहिणेणं, सेसाओ उत्तरदाहि-णेणं फलोहिम्वकस्तू जोगंकराभोगवैओ देवयाओ, सेसेसु सरिसणामया देवा छु वि पासायवईसगरावहाणीओ विदिसासु ॥

“गंधमापणे” इत्यादि व्यक्ते, नवरं स्फटिककूटं स्फटिकरत्नमय-त्वाव, लोहितकूटं लोहितरत्नमयत्वाव, आनन्दनाम्नो देवस्य कूटमानन्दकूटम् । ननु यथा धैताळ्याद्विषु सिद्धायतनादि कूटव्यव-स्था पूर्वापरायतत्येत नद्वयाप, उत कश्चिद्दोषो इत्याह-“कति णं भंते !” इत्यादि व्यक्ते, नवरं यथा धैताळ्याद्विषु सिद्धायतन-कूटं समुद्रासन्नं पूर्वेण ततः क्रमेण शेषाणि स्थितानि, तथाऽत्र मन्दरासन्नं सिद्धायतनकूटं मन्दरात् उत्तरपश्चिमायां वायव्यां दिशि गन्धमादनकूटस्य तु दाक्षिणपूर्वस्यामाश्रयास्तांस्त यद्वं भूद्व-हिमवतां सिद्धायतनकूटस्य प्रमाणं तद्वेतेषां सर्वेषां सिद्धाय-तनादिकूटानां भणितव्यम्, अथाह्वेनमपि तद्वेदेवति । व्यवस्था तु दोषकूटानाम् मिश्रप्रकारेणेत भनसिद्धस्याह-“एवं चेव इत्यादि” एवं चेवेत्येव सिद्धायतनानुसारेण विदितुं वायव्य-कोणेषु त्रिणि कूटानि सिद्धायतनादिनि ज्ञायितव्यानि । वक्त्र-वक्त्रयाणां मिश्रितनिर्देशस्तु “एवं वत्तारि वि दारा भाणिम्व-न्वा” इति सूत्रविचारेणोक्तमुक्त्या समाधेयः । अयमर्थः-मे-कत उत्तरपश्चिमायां सिद्धायतनकूटं, तस्मात् उत्तरपश्चिमायां ग-न्धमादनकूटं, तस्मात् गन्धिलावतीकूटमुत्तरपश्चिमायामिति । अत्र तिलो वायव्यो दिशः समुद्रिता विवक्षिता इति बहुस्येन निर्देशः । चतुर्थमुत्तरकुरुकूटे तुतीयस्य गन्धिलावतीकूटस्योत्त-रपश्चिमायां पञ्चमस्य स्फटिककूटस्य दक्षिणतः । ननु यथा तुती-याश्रयिनिवावतीकूटाचतुर्थमुत्तरकुरुकूटमुत्तरपश्चिमायां चतुर्थोत्त-रतृतीयं दक्षिणपूर्वस्यां तथा पञ्चमात् स्फटिककूटात् दक्षं दक्षि-णकूटं चतुर्थं कूटं न संगच्छते । उच्यते-पर्वतस्य वक्त्रतनं चतु-र्थकूटम् एवं दक्षिणपूर्वो प्रति चलनात् पञ्चमावचतुर्थं द-क्षिणस्यामिति; शेषाणि स्फटिककूटादीनि त्रीणि उत्तर-

देहकलाक्यानि स्नानाभ्येष्टतानि नव कूटानि । इहाऽपि द्वितीयात्म्याग्रहणं प्राग्वहं व्याख्ययमिति । (जन्म इत्यादि) नीलवर्षधरपर्वते हि सिद्ध-नील-पूर्वादेर्देह-शीता-कीर्ति-नारिकारताऽपराविदेह-रम्यकापद्मेनाक्यानि नव कूटानि । इहापि द्वितीयात्म्यग्रहणं प्राग्वदिति । एवमित्यादि । कर्मवर्षधरे सिद्ध-दक्षिण-रम्यक-नरकान्ता-सुखि-कल्पकला-दैरव्ययत-प्रगिकाचनकूटाक्यानि अष्ट कूटानि । इवाभिधानं च प्राग्वदिति । एवमित्यादि । शिखरिणि हि वर्षधरे सिद्ध-शिखरि-दैरव्ययत-सुरादेवी-रका-सधर्मा-सुवर्णकूटा-रकादी-गन्धर्पात-पेरवत-तिगि-च्छिकूटाक्यानि एकादश कूटानि । इहापि द्वयोर्ग्रहणं त-थैवति । इथा० २ ग्रा० ३ उ० ।

सिहरिस्मि णं भेते । बासहरपव्वए कइ कूटा पण्णत्ता । गोयमा । इकारस कूटा एणत्ता । नं गहा-सिद्धाययण-कूटं ? सिहरिकूटं २ हेरववयकूटं ३ सुवधकूलाकूटं ४ सुरादेवीकूटं ५ रत्नाकूटं ६ सञ्जीकूटं ७ रत्तादेवकूटं ८ इलादेवीकूटं ९ एरवयकूटं १० तिगिच्छिकूटं ११; एवं सव्वे वि कूटा पंचमइआ रापद्धाणीओ भत्तरेणं ।।

(सिहरिस्मि णं भेते । बासहरपव्वए इत्यादि) शिखरिणि पर्वते अष्टावङ्गं कति कूटानि प्रकृताति । । नीतम । एकावङ्ग कूटानि प्रकृताति । नव यथा-पूर्वस्थां सिद्धायतनकूटं, ततः क्रमेण शिखरिण्यधरान्तामा कूटं, हैरव्ययतनसुरकूटं, सुवर्ण-कूलानदीसुरिकूटं, सुरादेवीदिककुमारीकूटं, रकावर्तनकूटं, सधर्मीकूटं, पुण्डरीकजहसुरिकूटं, रकावत्यावर्तनकूटं, इलादेवी-दिककुमारीकूटं, पेरवतनैवपातकूटं तिगिच्छिकूटपणिकूटय । एवं सवोपवर्ण्यतानि पञ्चमशक्तिकानि हातक्यानि कुच्छित्तनव-कूटतुल्यवक्यताकानि ज्ञेयानि । एतत्त्वामिनां राजधान्यं भत्तर-स्यामिति । जं० ४ पङ्क्त० ।

सव्वे वि णं हरिहरिस्सिद्धकूटा वक्खारपव्वयकूटवज्जा दस दस जोयणसायां उदरं ठव्वेणं पण्णत्ता । मूले दस जोपणसायां विक्खंजेणं एवं वलकूटा वि नंदणकूटवज्जा । हरिकूटं विष्णुवज्जाभिधानं गजदन्ताकारवत्सकापर्वने, हरि-सहकूटं तु मान्यवद्भक्तस्फुरे, तानि च पञ्चस्य वि मन्दरेषु भावा-व पञ्च पञ्च भवन्ति सहस्रोच्छिन्नानि (वक्खारकूटवज्ज णि) शेषवत्सकाकूटवत्तेषु मनुष्यान् नारस्येतेषु वासस्तीत्यर्थः । एवं (ब्रह्म-कूटा वि णि) पञ्चसु मन्दरेषु पञ्च नन्दनवनानि तेषु प्रत्येकमिमा-भ्यां दिशि बलकूटाभिधानं कूटमास्ति, ततः पञ्च शतानि सहस्रो-च्छिन्नानि च (नंदनकूटवज्ज णि) शेषाणि नन्दनवनेषु प्रत्येकं पूर्वोक्तिविधिदिव्यवस्थितानि चत्वारिंशत्संख्यानि नन्दनकू-टानि वर्जयित्वा तानि साहस्रिकाणि न भवन्तीत्यर्थः । स० १०० सप्त० । पाषाणमयमारमहायन्त्रं, नि० । समूहे, आस्रककूट-भरदकसमूहमित्यर्थः । नि० १ वर्ग । लौहसुद्धे, तुच्छे, दहावयवभेदे, फलाधारे यन्त्रं, भद्रमृद्वे, पुं० । पुष्पादि, निष्कलं, बाष्प० ।

कूटाशवयोवजीवि (ए)-कूटार्पापणोवजीविन्-वि०। का-पापणो नुमः असत्यकार्पापणोवजीविनि, प्रस्त० १ आश्र० द्वार । कूटा-कूट-पुं० । कूट-पुल्लं । मुपनामन-वर्धय, कवर्धय,

फाले, न०० । बाव० । कूट-क० । असत्ये, “ ले दक्खिणं विसे तेण परिक्खामिओ जाव कूटमा ” आ० प्र० श्रि० ।

कूटमाह-कूटग्रह-पुं० । कूटभेद, प्रस्त० ३ आश्र० द्वार ।

कूटमाह-कूटग्रह-पुं० । कूटेन जीवान् युद्धतीति कूटग्रहः व-ञ्चनव्यापारविशेषश्च जीवाग्रहकः, विपा० १ मु० २ अ० । शि-यां कूटग्रहिणी । ” तथा न इतिपणारे जीमे णामं कूटमाहे हात्ता । अहमित्ये जाव दुप्पन्नियान्दे तस्स णं भीमस्स कूट-माहस्स उप्पत्ता णामं नारिया होत्ता । अहीनतयेणं सा उप्पत्ता कूटमाहिवा । ” विपा० १ मु० ३ अ० ।

कूटनाले-कूटजाले-न० । कूटबागुपादे, उच० १६ अ० ।

कूटतुलाकूटपाणकरण-कूटतुलाकूटपाणकरण-न० । तुला प्र-तीता, मानं कूटवाहि । कूटवर्षं म्यूनाधिकत्वम् । उपा० १ अ० । तयोर्ग्रहकापेकया म्यूनाधिक्योः करणं कूटतुलाकूटमानकरण-म् । च० २० । तुलामानाभ्यां म्यूनाभ्यां द्वादशधिक्यात् पु-ञ्चोऽन्यैश्चकारिणमप्येव क्षतुर्थेऽतिचारे, आश्र० ४ अ० । उपा० । आ० ।

कूटपास-कूटपाश-पुं० । मत्स्यवधनभेदे, विपा० १ मु० २ अ० ।

कूटपञ्चोग-कूटपञ्चोग-पुं० । प्रच्छेपे पापे, आश्र० ४ अ० ।

कूटया-कूटता-स्त्री० । तुलाहीनामन्याथत्वे, प्रस्त० ४ आश्र० द्वार ।

कूटवर्षमक्षो-कूटरूपसा-स्त्री० । द्वयपरहितदृक्काक्षिविशेष-सुक्ष्मतीव्रकृतमुखायां वन्दनायाम्, पञ्चा० ३ वि०० ।

कूटलेह-कूटलेख-पुं० । कूटमसह्युतं तस्य लेखो लिखनं कूट-लेखः । अन्यसकृपाक्षरमुद्राकरणे, उपा० २ अग्रि० । अन्यमुद्राक्षर-विन्हायिना कूटस्थार्थस्य लेखनं, एव च स्थूलकमुद्राभास्व-पञ्चमोऽतिचारः । च० २ मधि० ।

कूटत्रेदकरण-कूटलेखकरण-न० । कूटमसह्युतं लिख्यते इति लेखः, करणं क्रिया, कूटलेखक्रिया कूटलेखकरणम् । अन्य-मुद्राक्षरविन्हासकपक्षेकरणे, आश्र० ६ अ० । असह्युतार्थस्य लेखस्य विधाते, उपा० १ अ० । असह्युतार्थस्य कूटाक्ष-रलेखनस्य करणे, च० २० । इहापि मृगभणनमेव मया प्रत्याख्यातमिदं तु लेखनमिति भावनया मुग्धमुग्धमत-सत्यापिस्थातिचारता प्राप्नोया । अन्यथा वा अनाभोगा-दिकारणेष्वप्योऽसौ वाच्येति । च० २० । एतच्च यथापि का-येनास्तौ वाचं न वदामीत्येव न बाधयामीत्येव वा त्वस्य अत्र पद्य, तथापि सहस्रकारानामांगानामिति क्रमादि-ना वाऽतिचारः । अथ वा सत्यमित्यसत्यमणनं मया प्रत्याख्या-तमिदं तु लेखनमिति भावनया तत्सम्परेक्षस्यातिचारः एवेति क्षतुर्थोऽतिचारः । प्रस्त० ६ द्वार ।

कूटलेहकिरिया-कूटलेखक्रिया-स्त्री० । कूटलेखस्य करणे, आश्र० ६ अ० ।

कूटवासि (ए)-कूटवाग्नि-पुं० । कूटेषु चन्दनवनकूटादिषु वस्त्वुं शीलं येनां त तथा । वर्षधरादिवासिषु देवेषु, प्रस्त० ४ आश्र० द्वार ।

कूटवाहि (ए)-कूटवाहिन्-पुं० । बहोवर्धे, “ समभोगं वि अभागे, उज्जाये किमु अकूटवाहिस्स । ” आश्र० ५ अ० ।

कूटसमल-कूटसाङ्ग-न० । लम्पदेयविषये प्रमाणीकृतस्य इन्द्रा-
मत्सरादिना कूटं बधतः यथाऽइदमथ साक्षीति साक्षित्वदाने,
ख० ३ अथि० । कूटसाङ्गं तत्कोषमत्सराद्यभिभूतः प्रमा-
णीकृतः सन् कूटं बधति यथाऽयथाहमथ साक्षी । पञ्चा० १
विष० । उपा० ।

कूटसाक्षित्त-कूटसाक्षित्त-न० । लम्पदेयविषये प्रमाणीकृत-
स्योक्तोक्तमत्सराद्यभिभूतस्य कूटसाक्षित्वदाने, ख० ३ अथि० ।
कूटसाक्षित्वमुक्तोक्तमत्सराद्यभिभूतप्रमाणीकृतः सन् कूटं बधति
अविषयाद्यनुत्तस्याविधानात्तत्रोक्तं विहितम् । आच० ६ अ० ।

कूटसामलि-कूटशास्मलि-पुं० । कूटकारः शिखराकारः
शास्मलिः कूटशास्मलिरिति संज्ञा । स्या० । "हो कूटसामली
बध" स्या० । स च देवकुलु, स्या० १ डा० ३ उ० ।

कहिं एं भंते ! देवकुराए कूटसामलिपेदे पञ्च । गोयमा !
मंदरस्त पव्वयस्स दाहिणपञ्चिमेणं णिसहस्स बासहर-
पव्वयस्स उच्चरेणं विजयपव्वयस्स वत्सरापव्वयस्स पुराडि-
मेणं सीओदाए महाण्णए पच्चच्छिमेणं देवकुलपञ्चि-
मत्सम बहुमज्जेतज्जाए, एत्थ एं देवकुराए कूटसामलीए
पेदे णामं पेदे बधत्ते, एवं जच्चेव जम्बूए सुदंसाणाए वत्त-
व्वाया सत्थेव सामलीए वि भाणिअन्वा णामविट्ठला गल-
लदेवे रायडाणी दक्खिणेणं अयंसिद्धं तं चव ॥

"कहिं एं" इत्यादिप्रश्नसुप्रं प्रावत्, नवरं कूटकारा शिखरा-
कारा शास्मली तस्याः पीठम, उत्तरखंडं मन्दरस्य पर्वतस्य द-
क्षिणपश्चिमायां मैथूनकोणं निषधयोत्तरयोः विद्युत्प्रमज्जकृत्वा-
रस्य सत्थेतः शीतोदाया महानयाः पश्चिमायां देवकुलयां शीत-
योत्तरकुलामिष शीतोदायाद् दक्षिणपश्चिमा पश्चिमाक्ष्य बहु
मन्यदेशभागे, अथ प्रज्ञापकानिर्दिष्टदेशे देवकुलु कूटशास्मल्याः
कूटशास्मलीपीठं नाम पीठं ग्रहणम् । एवमुक्तमुक्तानुसारेण चै-
व जम्बवाः सुदेशानां वत्तव्यता सैव शास्मल्या अपि नजि-
तव्या । अथ विशेषमाह-नामभिः प्राकृत्यापिनिर्द्वाष्टानिजम्बू-
नामभिर्निर्द्वाष्टा प्रणिगतव्येति संयोजना । इह शास्मलीनामानि
न सन्तीत्यर्थः । तथा अनादितस्याने गदमदेवः अथ गदमो गरु-
डजातीयो वेणुदेवनामा, मतान्तरे गदमवेगनामा देवः, राजधान्य-
व्यस्य मन्तेना वक्षिण्याः, तथा पुण्ड्रकुलमपीदं बोध्यम् । अ-
स्य पीठं कूटानि च प्रासादसमवाततारावर्तानि रजनमयानि,
जम्बूकुलस्य तु सुवर्णमयानि । अपि चायं शास्मलीकुलो यथा
तथा वा सुवर्णकुराणाधिपपुण्ड्रदेववेणुदाक्षिणीकास्थानम् । तथा
चाह सुवर्णतारकुलपुण्ड्रकृत शास्मलीकुलवत्कल्पताऽयस्त्रे-"तथा
वेणुदेवे वेणुदाक्षी अ वत्सरे ।" तयोर्हि तत् क्रीडास्थानमिति, अ-
थशिष्टं तदेव जम्बूकणपणतोकमेव यो विशेषः स दर्शित इत्य-
र्थः । ख० ३ अ० ।

कूटसामली एं गल्लावासे अहं गोयणाई उहुं उच्चयेणं
पञ्चा ।

कूटशास्मली वृक्षविशेषः, देवकुलु गडडाजातीयस्य वेणुदेवा-
भिधानस्य देवस्याऽऽवस्य इति । ख० ७ सन० । नरकस्ये वृक्ष-
विशेषे च, "अण्णा नै वेयरणी, अण्णा मे कूटसामली" । उच०
१० अ० । स्या० ।

कूटगार-कूटकार-पुं० । पर्वतशिखरस्य संस्थाने, औ० । शिख-
राकूटी, रा० ।

कूटगार-न० । कूटानि शिखराणि स्तूपिकाः, तद्वन्ति अगारा-
णि गहानि । स्या० ४ डा० २ उ० । पर्वतोपरिपुण्ड्रेण, आच० २
पु० ३ अ० ३ उ० । हेमवत्कूटस्थेण देववननेषु, स्या० १ डा०
४ उ० । "पव्वयसिणं उवस्वरिभूमियाई उव्वट्ठमाणं कूटा-
गारं" कूटगारं पर्वते कुट्टिनामत्यर्थः । नि० पू० १२ उ० ।
कूटं सत्त्वकल्पनस्थानं तद्वद्गारणि कूटगाराणि । हिंसास्था-
नपुण्ड्रेण, स्या० ४ डा० १ उ० । (कूटगारानुविध्यद्दानेन
पुरुषजातप्रकल्पं 'पुरिसजाय' शब्दे वक्ष्यते)

कूटगारसाला-कूटका (गा) रशास्त्रा-स्त्री० । कूटस्थेव प-
र्वतशिखरस्थेवकारो यस्याः सा कूटका । रा० । सा चाभौ
शाला चेति समासः । विवा० १ पु० ३ अ० । स्या० । शिख-
राकृत्योपलक्षितायां शालायाम, ख० ३ डा० १ उ० । यस्या उपरि
आच्छादनं शिखराकारं सा कूटकारोनि भावः । रा० ।

कूटगारशालास्वर्णं ज्ञेयम्-

सुरियाभस्म एं भंते ! देरंस्स एसा दिव्वा देवही दिव्वा
देवजुती दिव्वं देवाणुजावे कहिं गने कहिं अणुपविट्ठे ! गो-
यमा ! सरीरं गते सरीरं अणुपविट्ठे ! से केण्डेणं जंते !
एवं बुच्चइ सरीरं गते सरीरं अणुपविट्ठे ! गोयमा ! मे जहा
णामए कूटगारसाले सिया दुट्ठो गुलिच्चा गुत्तव्वारा
णिवाया णिवायगेनीरा तीसं यो कूटगारसालाए अदूर-
सामंते एत्थ एं महेणं जणसमूहे चिट्ठ, तते एं से जहा
जणसमूहे एगं मं अहंभवदलनं वा वासवदलनं वा म-
ट्ठवायं वा एज्जणायं पायति, पासित्ता एं कूटगारसाले
अंतां ३ अणुपविस्सित्तं चं चिट्ठ, से तेणएणं गोयमा !
एवं बुच्चइ सरीरं अणुपविट्ठे ॥

(कहिं अणुपविट्ठे इति) क्वाणुपविट्ठः, क्वाणुलीन इति भावः ।
अगवानाह-गौतमः शरीरं गतः शरीरमनुपविट्ठः पुनः पुच्छति-
(से केण्डेणमिमादि) अथ केनाथेन कन हेतुना भवति ?
एवमुच्यते शरीरं गतः शरीरमनुपविट्ठः । अगवानाह-गौतमः ।
"स जहा णामए" इत्यादि कूटस्थे पर्वतशिखरस्थेवकारो यस्याः
सा कूटकारा; यस्या उपरि आच्छादनं शिखराकारं सा कूट-
कारोति ज्ञायः । कूटका चास्या शाला च कूटकाशाला ।
यदि वा कूटकारेण शिखराकृत्योपलक्षिता शाला कूटकाशाला-
या सा । (दुट्ठो गुलिच्चा इति) बहिरन्तश्च गोमया-
दिना लिप्ता बहिः प्राकारवृत्ता गुप्तद्वारा प्रारम्भयान्ता यदि
गुप्ताऽगुप्तद्वारा केषां केषां चित्तं चास्या अधिगतत्वात्केवाश्चिदा-
स्थगितत्वादिति, निवाता बाधोपप्लवेणान्ता किं महत् पुहं
निवातं शायो न प्रवर्तते, तत आह-निवातमस्मीना निवाता
सती विशाला इत्यर्थः । ततस्तस्याः कूटकारशालाया अ-
दूरसामन्ते नातिदूरे नातिभिकटे वा प्रदेशे महान् एको-
ऽप्यपरो जनसमूहस्तिसृष्टिः । स च एकं महत् अक्षरं
वार्द्धलमस्रबाह्वं धारयन्पातद्विद्धं सप्तमिष्य वर्षं वार्द्धलमित्य-
र्थः । वर्षप्रधानं वार्द्धलं वर्षं कुर्वन्, वार्द्धलं महापातं (वा-

एज्जमाणमिति भाष्यान्तमागच्छन्तं पश्यति, इत्थं च तं (कूडागारसालं) ति पद्यपर्यं द्वितीया । तस्यैः कूडाकारशालाया अन्तरं ततोऽनु प्रविशति तिष्ठति । एवं सूर्याभस्यापि देववत् स्या तथा विशाला दिव्या देववत्तिष्ठेया देवानुभावाः शरीरमनुप्रविष्टाः । (तेण्णुमियादि) तेन प्रकारेण सौतम ! पद्यमुच्यते— (सूर्यान्त्यस्यादि) । रा० । ३० ।

कूडाह्वं—कूटाह्वयं—न० । कूटे इव तथाविधपाषाणसम्पुटादौ काष्ठविशम्भाभावसाधर्म्यादाह्वयान्ननं यत्र तत्कूटाह्वयम् । ज० ७ श० १८ उ० । कूटस्यैव पाषाणप्रत्यभारमहायन्त्रस्ये—बाह्वयाऽऽहननं यत्र तत्कूटाह्वयम् । ज० १५ श० १ उ० । नि० । कूटे कूटस्येवाऽऽघातव मरणे, “ तो नं तवेणं तेएणं पयाह्वच्चं कूडाह्वच्चं प्राप्तासि करेमि ” । ज० १५ श० १ उ० ।

कू (को) शिथ—कू (को) शिक्—उ० । अणिकराज्जुने राहिं, कवप० = कण । हा० ।

तस्योत्पासिः—

तते णं सा चेज्झणा देवी अन्नदा कयापि तंति तारिस—यंसि वासपरंसि० जाव संहं सामिणे पासित्ता णं पन्निबु—प्पा जहा पजावती० जाव मुमिणपटगा पडिबिसज्जित्ता० जाव चिद्धणा से वयणं पडिच्छित्ता जेणेव सए भवणे तेणेव अणुपचिद्धा तते णं तंसि चेज्झणाए देवीए अन्नदा कदापि तियहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेपास्सु देहले पाठम्भूतं भक्ताओ णं तातो अस्सयातो० जाव जयजोविप—फले । जओ णं सेणियस्स रत्तो उदरवसिमंसेहिं सोझेहि य तसिएहि य जज्जितेहि य सुरं च० जाव पसचं च आसा—देमाणीओ० जाव परिभाएमाणं । ते दाहलं पविणेंति तते णं सा चेज्झणा देवी तंसि दोहलंसि अवाज्जिमाणंसि सुक्खा जुक्खा जुक्खा णिम्मसा ओझग्गा ओझग्गसरिीरा नित्तेया दीनविमणवयणा पंडुबुद्धमुदी ओमंथियनयनयवयणकमला जहाचियं पुण्णवयणममल्लाङ्कारं अपरिणुज्जमाणी करत—लमलियवन्न कमलमासाओ हुतमणसंकप्पा० जाव जिज्याति, तते णं तीमे चेज्झणाए देवीए अंगपक्कियारिया तो चेज्झणा—देविं सुक्कं भुक्कं जाव जिज्यायमाणी पासति, पासित्ता जेणेव सेणिए राया तेणेव उवागच्छति करतत्तपरिमाहिं दसनहं सिरसावचं मत्थए अंजलिं कहुं सेणियं रायं एवं वयासी—एवं खलु सामी । चेज्झणा देवी न जानामो केणइ कारणेणं सुक्खा जुक्खा० जाव जिज्याति । तते णं से सेणिए राया तासि अंगपक्कियाणं अंतिए एयमहं सोधा निस्सम तहेव संभते समाणे जेणेव चेज्झणा देवी तेणेव उवागच्छति, उ—वागच्छित्ता चिद्धणं देविं सुक्कं जुक्कं जाव जिज्यायमाणि पासति, पासित्ता एवं वयासी—किं णं तुमं देवाणुप्पिए सुक्खा जुक्खा० जाव जिज्यासि । ततं णं सा चिद्धणा देवी सेणिय—स्स रएणो एयमहं तो आढाती णो परिजाणति तुसिणीया संचिद्धंति । तते णं से सेणिए राया चिद्धणादेविं दोचं

पि तच्चं पि एवं वयासी—किं णं अहं देवाणुप्पिए एयमहस्स नो अरिहे सवणयाए जं णं तुमं एयमहं रहस्सीकरेसि । तते णं सा चेज्झणा देवी सेणिएणं रत्ता दोचं पि एवं वया समानी सेणियं रायं एवं वयासी—एत्थि णं सामी । से के वि अहे जस्स णं तुमं अरिहा सवणयाए नो चेव णं इमस्स अहस्स सवणयाए एवं खलु सामी । मं तस्स उरालस्स० जाव महासुमिणस्स तिएहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं अयमेपा—क्के दोहलं पाठम्भूतं धन्नातो णं तातो अम्पयाओ जा—ओ णं तुमं उदरवसिमंसेहिं सोझेहि य० जाव दाहलं वि—पेति, तते णं अहं सामी । तंसि दोहलंसि अविज्जिमाणंसि सुक्खा जुक्खा० जाव जिज्यासि । तते णं से सेणिए राया चेज्झणं देविं एवं वदासिमाणं तुमे देवाणुप्पिए । ओहय० जाव जिज्यासि, अहं यं तहा पट्टिहामि जहा यं तव दाहलस्स संपचीनकिस्सतीति कहुं चेज्झणं देविं ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं पियाहिं यणुआहिं पणामाहिं उरालाहिं कल्लाणाहिं सिवाहिं भक्ताहिं अंगल्लाहिं मियमदुरस्सिरियाहिं वग्गुहिं समासासं—ति चिद्धणाए देवीए अतियातो पन्निक्कसमति, पन्नि—क्कसमतिचा जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव सिंहास—णे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छतिचा सीहासणवरंसि पुरत्ताजिमुहे निसीयति, तस्स दाहलस्स संपचीनियिचं ब—हुहिं आपहिं उवाएहिं य उप्पत्तियाए य वेणइयाए य कम्म—याहिं य पारिणामियाति, पारिणामेमाणे पारिणामेमाणे तस्स दोहलस्स आयं वा उवायं वा विपक्कं वा अविंदमाणे ओमाणसंकेपे हय० जाव जिज्याए इयं च णं अभए कुमारे एहाए० जाव सरंरि । सयाओ गेहाओ पन्निक्कसमति, पन्नि—क्कसमतिचा जेणेव वाहिरिया उवट्ठाणसाला जेणेव सेणिए राया तेणेव उवागच्छति, उवागच्छतिचा सेणियं रायं ओहय० जाव जिज्यायमाणं पासति, पासित्ता एवं वदासि—अन्नता णं तात । तुमे मं पासित्ता हट्ट० जाव हयडिपया जवह । किं णं तातो अज्ज तुमं ओहय० जाव जिज्याह । तं जइ णं अहं तातो एयमहस्स अरिहे सवणयाए तो णं तुमे मम एयमहं जहाजुतमवितहं अमंदिहं परिकहेहं, जयं अहं तस्स अहस्स अंतगमणं करेमि । तते णं से सेणिए राया अजयं कुमारे एवं वदासि—एत्थि णं पुचा ! से केति अहे जस्स णं तुमं अणरिहो सवणयाए, एवं खलु पुचा ! एवं जुज्जमाजयाए चेज्झणाए देवीए तस्स उरालस्स० जाव म—हासुमिणस्स तिएहं मासाणं बहुपडिपुण्णाणं जाव जओ णं मम उदरवसिमंसेहिं सोझेहि य० जाव दाहलं विधि—ति । तते णं सा चिद्धणा देवी तंसि दोहलंसि अणुपवि—ज्जमाणंसि सुक्खा० जाव जिज्यासि । तते णं अहं पुचा ! तस्स दाहलस्स संपचीनियिचं बहूहिं आपहिं य० जाव उठिं वा

अविदमाणे ओहय० जाव जिवायि । तए णं से अजए कुमारे
 सेणियं रायं एवं वडासिमाणं तातो तुक्के ओहय० जाव
 जिवाए अहए णं तहा अणिहायि जहा णं मय सुल्लयाउआए
 चेव्वणाए देवीए तस्स दोहलस्स संपत्ती जयिस्सतीति कहु
 सेणियं रायं ताहिं इहादिं जाव वम्हूँ समासासेति, समासा-
 सेतिचा जेणेव सए गिहे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छतिचा
 अस्मिन्तरए रहस्सि तिए भाजिजे पुरिसे सहावेति, सहावेतिचा
 एवं वयासी-गच्छइ णं तुक्के देवाणुपिया । सुणातो अल्लं मंसं
 कहिरं बत्थियुक्कं च गियइह, तते णं ते उणिजा पुरिसा
 अमएणं कुमारेणं एवं वुत्ता समया हउहुइ० जाव कर-
 तले पक्षिमुणेचा अमएस्स कुमारस्स अंतियाओ पक्षिनि-
 कलमंति, पक्षिनिकलमंतिचा जेणेव सुणा तेणेव उवागच्छइ,
 अल्लं मंसं कहिरं बत्थियुक्कं च गियइति, गिहइतिचा जेणे-
 व अजए कुमारे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइचा करतल०
 अल्लं मंसं कहिरं बत्थियुक्कं च उवाणंति, तते णं से अमए
 कुमारे तं अल्लं मंसं कहिरं कप्पयिक्कयिं करेति, करेतिचा
 जेणेव सेणिए राया तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइचा सेणियं
 रायं रहस्सिगणं सययिज्जंति उवाणयं निच्चजावेति, नि-
 च्चजावेतिचा छेयिगस्स उदरबलिमु तं अल्लं मंसं कहिरं
 बरेवेति, बरेवेतिचा बत्थियुक्कं च वेहेती । सवंती । करणेणं
 करेति, करेतिचा चेव्वणं देविं उणिय पासादे पल्लोयणवर-
 गयं उवेति, उवेतिचा चेव्वणाए देवीए अहो सपक्कं स-
 पडिदिंति सेणियं रायं सययिज्जंति उवाणयं निच्चजावे-
 ति, सेणियस्स रओ उदरबलिमंसाइं कप्पयिक्कयिं
 करेति, करेतिचा सेयजायणंति पक्षिवति, तते णं
 से सेणिए राया अलीयमुच्छ्रयं करेति, करेतिचा मुहु-
 चंतरेणं अमपणेणं स्रिं संज्ञवमाणे चिट्ठति, तते
 णं से अजयकुमारे सेणियस्स रओ उदरबलिमंसाइं
 गिएइति, गिएइतिचा जेणेव चिज्जया देवी तेणेव उ-
 वागच्छति, उवागच्छतिचा चिज्जणाए उवगेति, तते णं
 सा चिज्जया सेणियस्स रओ तेहिं उदरबलिमंसेहिं सोल्ले-
 हिं० जाव दोहलं विधेति, तते णं सा चिज्जया देवी संपुष्प-
 दोहलाए वसमाणी विज्जिअदोहलाए वसमाणी तं गम्भं
 सुहं सुहं परिबहति, तते णं तीसे चेव्वणाए देवीए अम-
 या कमायि पुव्वत्तावरचकाससमपंति अयमेया० जाव
 समुपज्जिचा जइ ताव इमेणं दारएणं गम्भगएणं चेव
 पिउणो उदरबलिमंसाणि खाइयाणि तं सेयं खलु मय ए-
 यं गम्भं साकिचए वा पाकिचए वा गालिचए वा विच्छं-
 सिचए वा एवं संपेहेति, संपेहेतिचा तं गम्भं बहहिं गम्भसा-
 कणेहिं वा गालणेहिं य गम्भविच्छसणेहिं य एच्छति सा-
 किचए वा पाकिचए वा गालिचए वा नो चेव णं से गम्भे

साहति वा गालति वा विदंमति वा, तते णं सा चेव्वणा
 देवी तं गम्भं जहे नो संचाएति बहहिं गम्भसाकएहिं य०
 जाव गम्भजाकणेहिं य साकिचए वा० जाव विच्छंसिचए
 वा ताहे संता संता परितंता निजिजा समाणी अकामिया
 अवससा अइइसइइइइहा तं गम्भं परिबहति ।

(अपुक्का समाणी) व्यासा सती होचं सुगमं यावत् (लोहेहि
 व ति) पक्षेः (तल्लिएहिं ति) स्नेहएण्वेः (अजिअपदिं) अहोः (प-
 सचं च) काकादिह्यजात्या मयाऽसिद्धेयुः (आसाएमा-
 णीओ सि) ईषत् स्वाद्यन्यो बह्वक्ष त्यजन्तः इच्छुषण्डा-
 हेरिव (परिआएमाणीओ) सर्वमुपमुञ्जानाः (सुख छि) शुक्लेव
 युष्कामाः कथिरत्तयात् (मुक्क सि) ओज्जनाकणतो बुद्ध-
 क्षितेव (मिम्मंसा) मांसोपचयाभावतः (ओक्कगं ति) अवहणा
 प्रत्यमनोवृत्तिः (ओल्लमासरीरा) अमवेहा, निस्तेजा
 वतकान्तिः, रीना विमनोवदना, पाणकुलितमुणी पाण्डुरीयूत-
 वदना (ओमंथि व सि) अओमुणी कृतापहतमनःसंस्केहा, ग-
 तयुकायुक्कविषेचना (करयत्ता कहु ति) (करयत्तापरिगाहि-
 अं इत्तनहं सिरसावचं मयए अज्जिं कहु सेणियं रायं एवं
 बदासी) इति स्पष्टम् । एतमर्थं नाक्षयिते अत्रार्थे आदरं न कुरुते,
 न परिजानीते नाम्युपगच्छति, कृतमीना सिद्धिं (यथाभा नं
 कयलक्कणाओ चं सुल्लं चं ताणि जम्मज्जियक्कये इहाहि
 अयणिउज्जमाणि सि) अपुपेमाणा (जिम्मायि सि) 'इहा-
 दि' इत्यादीनां व्याख्या प्राग्विद्वाका । (उवहुणसामा) आवाण-
 मयइयं (डिं वा) तया (अविदमाणे) अन्नमयि (अंतममने) पाया-
 ममं तस्संपादने उद्यतमनःस्थानात् (बत्थियुक्कं) उदरान्तर्वर्तिं
 मदेये (कपियिक्कयिं) आत्मसमीपत्वं सपक्षं समतं पाण्ड्यसमया-
 मेतरपार्श्वतया संप्रति दिक्वा अर्थमभिमुखमित्यर्थः । अजि-
 मुकायस्थानेन हि परस्परं समावेष्टव्यं इति वा समावेष्टः प्रवतः ।
 एवं विदिशाचपि (अयमेयाकवे अमंथिए मणोए सक्कये
 समुपाज्जिथा) सातनं पातनं गालनं विध्वंसनमिति कर्तुं संप्रधा-
 रयति उदरान्तर्वर्तिन औषधेः सातनम्, उदरादिह्यकरणं पातनं,
 गालनं कथिरादितया कृत्वा, विध्वंसनं सर्वं गर्भपरिहा-
 रणेन च शटनाद्यवस्थाभ्य भवति । संता संता परितंता इत्येका-
 दशः, जेदवाचका एते ध्वनयः 'अहवसइइइइहा' इत्यादि पूर्ववत् ।

तते णं सा चिज्जया देवी नवहं मासाणं बहुपदिपुसा
 णं० जाव सुकमालं सुरूवं दारयं पयाया । तते णं तीसे चेव्व-
 णाए देवीए इमे एताकवे० जाव समुपज्जिज्जया जइ ताव इमे-
 णं दारएणं गम्भगएणं चेव पिउणो उदरबलिमंसाइं खाइ-
 याइं तं तं नजइ एस णं दारए संवड्ढाणे अमहं कुलस्स
 अंतकरे भविस्सति, तं सेयं खलु अमहं एवं दारगं एगते उक्क-
 रुकियाए उज्जाहिं विचए एवं संपेहेति, संपेहेतिचा दास-
 चेहिं सहावेति, सहावेतिचा एवं वयासी-गच्छ णं मुं देवाणु-
 पिए । एवं दारगं एगते उक्कुरुकियाए उज्जाहि । तते णं सा
 दामचंणी चेव्वणाए देवीए एवं वुत्ता समाणी करतल० जाव
 कहु चिज्जणाए देवीए तमहं विषएणं पक्षिमुणेति, पक्षिमुणे-
 तिचा तं दारगं करतसमुदेणं गियइति जेणेव असोमवधिया

तेष्वेव उवागच्छद्, उवागच्छद्वा तं दारयं एगंते उकुल्लियाए उज्जति, तते थं तेषं दारएणं एगंते उकुल्लियाए उज्जति-तेषं समाणेषं सा अतोसगवणिया उज्जोविता थावि होत्वा, तते थं सेणिए राधा इमी से क्हाए सक्खे समाणे जेणेव असांगवणिया तेषेव उवागच्छद्, उवागच्छद्वा तं दारयं एगंते उकुल्लियाए उज्जति पसति, पासतिचा आ-सुरचे० जाव भिसिभिसमाणे तं दारयं करतलपुदेणं गिएहति, गिएहतिचा जेणेव चेव्वाणा देवी तेषेव उवागच्छद्, उवागच्छद्वा चेव्वाणं देवि उच्चावयाहिं आओसणाहिं आ-ओसति, आओसतिचा उच्चावयाहिं निम्भत्थेणाहिं निम्भत्थेति, निम्भत्थेतिचा एवं उद्धंसणाहिं उद्धंसेति, उद्धंसेतिचा एवं बयासी-किस्स थं तुमं मम पुत्तं एगंते उकुल्लियाए उज्जोवेसि कि क्खेव्वाणं देवि उच्चावयाहिं सा-वितं करति, करतिचा एवं बयासी-तुमं थं देवाणुणिए ! एवं दारयं अणुपुब्बेणं सा रक्खमाणी संगोबेमाणी संव-हेदि । तते थं सा चेव्वाणा देवी सेणिएणं रथा एवं वुत्ता समाणी लज्जिया बिलिता करतलपरिगहियं सेणियस्स रत्तो विणएणं एयमहं पडिसुणेति, पडिसुणेतिचा तं दा-रयं अणुपुब्बेणं सा रक्खमाणी संगोबेमाणी संवहेत्ति । तते थं तस्स दारगस्स एगंते उकुल्लियाए उज्जिज्जयाणस्स अगं-गुलिआए कुकुल्लिचण्णं दूमिया वि होत्वा अजिक्खणं अभिक्खणं पुयं च सोथियं च अभिजिस्सवेति, तते थं से दारए वेदणाभिचूए समाणे महता महता सरेणं आरसति, तते थं से सेणिए राधा तस्स दारगस्स आरसितसहं सो-च्चा निसम्म जेणेव से दारए तेषेव उवागच्छद्, उवागच्छ-द्वा तं दारयं करतलपुदेणं गेएहद्, गेएहद्वा तं अगं-गुदियं आसयंसि पक्खिवति, पक्खिवतिचा पुं च सो-णियं च आसएणं आमुसति, आमुसतिचा तते थं से दा-रए निम्बेदणे तुसिणिए संचिद्ध जाहे वि थं से दार-ए वेदणाए अजिज्जे समाणे महता महता सरेणं आरस-ति ताहे वि थं सेणिए राधा जेणेव से दारए तेषेव उवागच्छद्, उवागच्छद्वा तं दारयं करतलपुदेणं गिएहति, तं चेव० जाव निम्बेदणे तुसिणिए संचिद्ध । तते थं तस्स दारगस्स अम्मापियरो ततिए दिवसे चंदमूर्दमाणियं करेति० जाव संपत्ते । बारसाहे दिवसे अयमेयाकूवं गुणं गुणानिष्फन्नं नामधिज्जं करेति जहा थं अम्हं इमस्स दारगस्स एगंते उकुल्लियाए उज्जिज्जयाणस्स अंगुली कुक्कुल्लिचण्णं दूमिया तं होत्वा अम्हं इमस्स दारगस्स नामधेज्जं कूणिए, तते थं तस्म दारगस्म अम्मापियरो नामधिज्जं करेति कूणि-यथि, तते थं तस्स कूणियस्स दारगस्स अणुपुब्बेणं तिथि-

दियं च जहा मेहस्स० जाव उप्पि मासाए विहरति अह्मदतिओ । तते थं तस्स कूणियस्स कुमारस्स अन्न्दा पुब्बराचा० जाव सट्ठपिज्जि एवं खलु अहं सेणियस्स रन्ने बाधाएणं नो संचाएमि सयमेव रज्जसिरे कोमाणे पात्तेमाणे विहरिचए तं सेयं मम खलु सेणियं रायं नियल्लबंधणं करेचा अप्पायं महता रायाजिसेएणं अजिसिंचाविचए चि कहु एवं संपेहेति, संपेहेतिचा सेणियस्स रन्ने अंतराणि य जिहाणि य विरहाणि य पडिजागरमाणे विहरति । तते थं से कूणिए कुमारे सेणियस्स रन्ने अंतरं वा० जाव संवा अलजमाणे अन्न्दा कदापि कालादिए दस कुमारे निय-यरे सदावेति, सदावेतिचा एवं बयासी-एवं खलु देवाणु-पिया ! अन्हे सेणियस्स रन्ने राधएणं थो संचाएमो सयमेव रज्जसिरे करेया पात्तेमाणा विहरिचए तं सेयं खलु देवाणुपिया ? अम्हं सेणियरायं नियल्लबंधणं करेचा रज्जं च रट्ठं च वडं च बाहणं च कोसं च कोट्टागारं च जणवयं च एकारसभाए विरचिचा सयमेव रज्जं करेमाणा-थं पात्तेमाणाणं जाव विहरिचए, तते थं कालदीया दस कुमारा कूणियस्स कुमारस्स एयमहं विणएणं पडिसुणैति, तते थं से कूणिए कुमारे अन्न्दा कदापि सेणियस्स रन्ने अंतरं जाणति, जाणतिचा सेणियं रायं नियल्लबंधणं करे-ति, करेतिचा अप्पायं महता रायाजिसेएणं अजिसिंचावेति, तते थं से कूणिए कुमारे राजा जाते महता महता तते थं से कूणिए राधा अन्न्दा कदापि न्हाए० जाव सत्थालंका-रविभूसिए चेव्वाणाए देवीए पायवंदए हव्वमागच्छति, तते थं से कूणिए राधा चेव्वाणं देवि ओहय० जाव जिक्खाययाणि पासति, पासतिचा चेव्वाणाए देवीए पायगहं करेति चेव्वाणं देवि एवं बयासी-किं थं अम्मो ! न तुची वा न लसए वा न हरिसे वा थं थं देवा नं नं अहं सयमेव रज्जसिरे० जाव विहरामि, तते थं सा चेव्वाणा देवी कूणियं रायं एवं बया-सी-कहं थं पुत्ता ! मम तुक्की वा उस्सहसिसाणंदे वा भवि-स्सति, जं थं तुम्हं सेणियं रायं पियं देवयं गुरुजणं अर्थ-तनेहाणुरागरत्तं नियल्लबंधणं करिचा अप्पायं महता मह-ता रायाभिसेएणं अजिसिंचावेति । तते थं से कूणिए राधा चेव्वाणं देवि एवं बयासी-पातेउकासे थं अम्मो ! मम सेणिए राधा एवं मारेतुं थं पियं निचुजिज्जकामए थं अम्मो ! मम से-णिए राधा तं कहं थं अम्मो ! मम सेणिए राधा अर्थतनेहाणु-रागरत्ते ! तते थं सा चेव्वाणा देवी कूणियं कुमारे एवं बया-सी-एवं खलु पुत्ता ! तुमंसि मयं गम्भे आज्जे समाणे तिएहं मासाणं बहुपाण्णुणां मयं अयमेयाकूवे दोहले पाठन्नूते चन्ना तो थं तावो अम्मया तो० जाव अंगपन्निचारियाओ

निरवसेत् भाषियत्वं० जाव जाहे वि य णं तुमं वेपणे य अ-
जिह्वते महता० जाव तुसिणीए संविहसि एवं खसु तव पुत्ता !
सेणिए राया अश्वत्सेनेहागुरगरत्ते । तते खं से कूणिए राया
चेद्वणदेदीए अतिए पयमहं सोच्चा निसम्म चेद्वणं
देवि एवं वयासी-दुहु एवं अम्मो ! मए कयं तेणियं रायं पियं
मुज्जणमं अश्वत्सेनेहागुरगरत्तं नियलवंधणे करेति, तेणं तं
गच्छामि णं सेणियस्म रन्नो सयमेव नियलानि विदामि
पि कहु परमुत्थपगते जेणेव चारगसाला तेणेव पहारित्यग-
मणाए । तते णं सेणिए राया कूणियं कुमारं परमुत्थपगयं
एज्जाणं पासति, पासतिचा एवं वयासी-एस एं कूणिए
कुमारं अप्रतिययपतियए० जाव सिरिद्धिरपरिवर्जिए पर-
मुत्थपगए इह इव्वमागच्छति तं नज्जइ एं ममं केणइ
कुमारं मारिस्ततीति इहु० जाव संजायभए तादपुनमं वि-
सं आसमं विसं आसमंसि पक्खिबइ । तते एं से सेणिए राया
तादपुनमं विसं आसमंसि पक्खिबे सपाणे मुहुचंतरेणं प-
रिणममाणंसि निष्पाणे निचिचंटे० जाव विपजडे उए । तते
एं से कूणिए कुमारं जेणेव चारगसाला तेणेव उवागए २ चा
सेणियं रायं निष्पाणं निचिचंटे० जाव विपजडं उ इणं पासति,
पासतिचा महता पिनुसोएणं अखपरमुनियचे विव वंपगव-
रपादने पासति परणं तत्तेसि सव्वगोहं संनिवडिए, तते णं से
कूणिए कुमारं मुहुचंतरेणं आसत्पे सपाणे रोयमाणे कंदमा-
णे सोयमाणे विववमाणे एवं वयासी-महो एं मए अथजेणं
अपुषेणं अकयपुषेणं दुहु कयं सेणियं रायं पियदेवयं
अश्वत्सेनेहागुरगरत्तं नियलवंधणे करेति तेणे मम मूलागं
चेव एं सेणिए राया कालगतिं किं कहु ईसरतत्तवर० जाव स-
न्निवात्तसि संपरिवुडे रोयमाणे कंदमाणे सोयमाणे
विलवमाणे महया इक्षिसकारसमुदएणं सेणियस्म रन्नो
नीहरणं करेति, बहू ईदोयाई मयकिच्चाई करेति, तते
णं से कूणिए कुमारं एतेणं महया मणोमाणसिएण दु-
क्खेणं अभिजुते सपाणे अन्नदा कदापि अतिउपरिया-
लपडिबुडे सभंदमसोवगरणमाताए रायगिहातो पडिनि-
क्खमति, पडिनिक्खतिचा जेणेव चम्मा नगरी तणेव उवाग-
च्छइ । तत्थ वि एं विपुलभोगसमितिसमन्नागए काक्षेणं
अप्पसोए जाए यावि होत्था । तते एं से कूणिए राया अ-
न्नया कयाई कालादीए दस कुमारं सहावेति, सहावेतिचा
रज्जं च० जाव जणवयं ए एक्कारसजाए विरंचति, विरं-
चतिचा सयमेव रज्जसिरे करेमाणे पाडेमाणे विहरति ।

(उरुत्तावायहिं ति) उत्ता (निराकोशे सति निर्भर्त्सना उद्गो-
षणाऽनिवृत्तिजता मीरिता (विश्रब्धिं ति) स्थितिपतितं कुल-
कमागं पुनश्चान्नामुत्तानम (अस्तसायि य) अवसरव (क्षुद्राणि)
अद्वपरिकारादीनि, विरहो विजयन्तं, तुष्टिकलसहः ह्यं आन-

न्दः प्रमोदार्था एते घोषाः । (घाण्डकाशेणं) घानयितुकामः । एं
वाक्पराजहारे, मां अणिको राज्ञी इमं मारणं बन्धनं निर्मस्तेनं
एते पराजितवस्तुचकाः ध्वनयः । निक्षेपः अविश्रितपिण्डः प्रा-
णाधारवस्तुचकाः एते । अयतीयां भूमौ पतितः आपन्नो व्यासः
खन् (रोममांशं सि) खन् (कंदमाणे) कान्दं कुर्वन् (सोयमाणे)
शोकं कुर्वन् (विलवमाणे) विलापं कुर्वन् (नीहरणं ति) परोक्ष-
स्य यनिर्गमादिकार्यम् । (मणोमानसिएणं ति) मनसि जातं मान-
सिकं मनस्येव यजुतेति यचननाप्रकाशितव्यात् तन्मनोमानसि-
कं तेनावहिर्वाचना अभिभूता (अंतउपरियावासं परिबुधं)
नि० १ वगे । म० १ व्य० । आ० क० । आ० पू० । आ० ।
अंत० । आ० म० । (चेटकराजेन सहोऽस्य सव्वमागः काल-
कुमारवत्कस्यचायां) काल ' शब्दे अस्मिन्नेव भागे ४८१ पृष्ठे
उक्तः । ' रथमुत्सहसंगाम ' शब्दे ' महासिलाकंटकसंगाम ' श-
ब्देऽपि बह्व्यते)

स च चम्पानगरीपतिर्जातः-

एवं खसु जन्म । तेणं काक्षेणं तेणं समएणं इहेव
जन्मुद्विं दीवे भारहे बासे चम्मा नामं नयरी होत्था, रि-
च्छुनमहे चेद्वए, तत्थ णं चंपाए नयरीए सेणियस्म रन्नो
पुत्ते चेद्वणाए देवीए अचए कूणिए नाम राया होत्था । म-
हता तस्स णं कूणियस्म रन्नो पडमावई नामं देवी होत्था,
सुखमाल० जाव विहरइ । तत्थ एं चम्पाए नयरीए से-
णियस्म रन्नो जज्जा कूणियस्म रन्नो सुकुमाउया कात्ता ।
नामं देवी होत्था मुकुमाल० जाव मुरूवा । नि० १ वगे ।

तदर्थक औपपातिके यथा-

तत्थ एं चम्पाए खयरीए कूणिए खामं राया परिवसइ
महया हिमवंतमहंतमलयमंदरमहिंदमारं अश्वत्सेनविमुक्तीह-
रायकृष्णवंसमुपसूए शिरंतं रायलकखणविराईअंगुणे ब-
हुजणबहुमाणपूजिए सव्वगुणमयिके खापिए मुदए मुक्ता-
हिमिन्ते माउविजसु जाए दयपत्ते सीमंकरे सीमंकरे स्वमंकरे
स्वमंकरे मणुसिंदइ जणवयपिया जणवयपाडे जणवयपुंगहिए
सेउंकरे केउंकरे एणपवरे पुरिसवरे पुरिससीहे पुरिसवयं पुरि-
सामांविसे पुरिसपुंकरीए पुरिसवरगंधवत्ती अहे दित्ते वित्ते
वित्थिये विठलजयवयसयथामणजाणवाहाणांण बहुथ-
णचहुजायरूवे रयते आआंगपआंगमंपउत्ते वित्थिदिअ-
पउरजचपाणे बहुदासीदामगोमहिंसगवेलकपजुते पडिपु-
ष्यन्तकोसकोडागाराउधगारे बलवं बुज्जलपच्चापिच
ओहयकंटयं मलिअकंटयं उदियकंटयं अकंटयं उकंटयं
ओहयसत्तुं निहयसत्तुं मक्षियसत्तुं उक्किअमत्तुं निजिअसत्तुं
पराइअसत्तुं ववगयदुज्जिकलं मारिजयविपमुक्कं स्वेमं सिवं
सुजिकलं पसंतदिबकम्परं रज्जं पसासेमाणे विहरति ।

तद्वराक्षीयणकः-

तस्स एं कोणियस्म रणो धारिणी नामं देवी होत्था
सुकुमालपायिपाया महीणपदिपुष्पवंचिदियसरीरा लक्ख-

णवंजणगुणोववेभ्रा माणुम्माणप्पमाणपदिपुसुमुजायसत्त्वं-
गमुदंरंभी ससिसोमाकारा कंतपियदंसाणा मुक्खा करयलपर-
मिअपसत्त्यतिवसियवसियवज्जा कोमुहरयणियरविमदपदि-
पुसुसोमवयणा कुंदुलुद्धिहिअगंकुलेहा सिंगारागारचारुवे-
सा संगयगयहसिअभयिअचिद्धिअविस्सासज्जिअसंलाव-
णिउणजुचोवयारकुसला पासदीआ दरिसाणिज्जा अभिरू-
वा पभिरूवा कोणिएणं रएणा जंजसारपुत्तेणं सच्छि अणु-
रचा अवरिचा इहे सहरिससररूवगंभे पंचविहे माणुस्सए
कामनोए पच्चणुजवमाणी विहरति । तस्स एं कोणिअ-
स्म रखो एके पुरिसे विउल्लकयविचिए भगवओ पविचि-
वाउए जगवतो तदेवसिअं पविचि णिवेएइ । तस्स णं पुरिस-
स्स वहरं अस्से पुरिमा दिस्सा भञ्जित्तवेअणा जगवतो
पविचिवाउआ जगवतो तदेवसिअं पविचि णिवेदंति । तेणं
कालेणं तेणं समएणं कोणिए राया जंजसारपुत्ते वाहिरि-
याए उवडाणसास्साए अणेगगणनायकदंरुनायकराईसरत-
लवरमाईविअकोईविअमंतिमहामंतिगणकदेवारिअअमच-
चेदपीडमदनगरनिगममंतिमेणावउसत्थवाहदुतसंविवालस-
द्धि संपरिकुदे विहरइ । तेणं कालेणं तेणं समयेणं समणे
जयवं महावीरे आइगरे (आं०) पुव्वाणुपुंवि चरमाणे
गामाणुगामं दूइजमाणे मुइंमुइं विहरमाणे चंपाए
णयरीए बहिया उवणगरगामं ठवागए चंपं नगरिं
पुणएजई चेइअं समोसरिउकामे । तए णं मे पविचि-
वाएए इपीते कहाए लच्छे समणे दृढतुद्धिचिमा-
णंदिए पीडमणे परमसोमणस्सिए हरिसवसविसप्पमाण-
हियए एहाए कयवलिकम्मं कयकोउअमंगलपायच्छित्ते
सुच्छप्पेसाइं मंगद्व्वाइं वत्ताइं पवरपरिहिए अप्पमहया-
भरणालंकियसरीरे सज्जाओ गिहाओ पभिनिक्लमइ, स-
आओ गिहाओ पभिनिक्लमिचा चंपाए णयरीए मज्झं
मज्जेणं जेणव. कोणियस्स रखो गिहे जेणव वाहिरिया
उवडाणसास्सा जेणव कणिए राया जंजसारपुत्ते तेणव
उवागच्छति, उवागच्छइचा करयलपरिमाहियं सिरसात्तं
मत्तए अंजलिं कहु जएणं विजएणं बद्धावेइ, बद्धावेइचा
एवं वयासी-जस्स णं देवाणुप्पिया दंमणं कंखंति, जस्स
णं देवाणुप्पिया दंमणं पीढंति, जस्स णं देवाणुप्पिया
दंसणं पेथंति, जस्स णं देवाणुप्पिया दंसणं अभिलसं-
ति, जस्स णं देवाणुप्पिया णामोचस्स वि समणयाए
इहउदुंजावहिअया भवंति, से णं समणे भगवं महावीरे
पुव्वाणुपुंवि चरमाणे गामाणुगामं दूइजमाणे चंपाए ण-
यरीए उवणगरगामं ठवागए चंपं णगरिं पुसुभई चेइअं
समोसरिउकामे तं एअं णं देवाणुप्पियाणं पिअइयाए
पिअं णिवेदेमि-पिअं ते जवओ । तए णं से कणिए रा-

या जंभसारपुत्ते तस्स पविचिवाउअस्स अंतिए एयमंठ
सोबा णिसम्मे इहउदुंजाव हिअए विअसियवरकमल्लणय-
णवयणे पअअसियवरकमगुत्तुमियकेयूरमउरकुंदलहारिवा-
यंतरइयवच्छे पांडेवपंडेवमाणेपोलंतजूसणधरे समज्झंमं
तुरिअं चपलं नरिन्दे सीहासणामो अणुदुहेइ, अणुदुहेइचा
पायपीडाओ पवोहइ, पवोहइचा पाउओ उम्मुअइ, उ-
म्मुअइचा अवरदुइ पंच रायककुहाइं । तं जहा-लंगं ? क्तं
२ उप्फेसं ३ बाहणउ ४ वालवीअणं ५, एकसाहिअं
उत्तरासंगं करेइ, करेइचा आयंते चोक्खे परमसुइत्तए अंज-
लिमउलिअगहत्थे तित्थगराभिमुरे सचट्टपयाइं अणुगच्छ-
ति, सचट्टपयाइं अणुगच्छतिचा वामं जाणुं अंचेइ, अंचेचा
दाहिणं जाणुं धरणिंतलंसि निवेसेइ ति माहइ तिरुत्तुचो
मुक्खाणं धरणिंतलंसि निवेसेइचा ईमं पच्चुसमिनि,
पच्चुसमिचा कदगुत्तुमिययंभिआओ लुआओ पभिसा
हरति, हरतिचा करयल० जाव कहु एवं वया-
सी-एमोऽप्यु णं अरिइताणं भगवंताणं आइगराणं
तित्थगराणं मयं सेवुद्वाणं पुरिमुचमाणं पुरिससीहा-
णं पुरिसवरपुंरुआणं पुरिसवरगंधहत्थीणं लोणुत्त-
माणं लोगनाहाणं लोगहियाणं लोगपईयाणं लोगपज्जे-
अमराणं अजयदयाणं चक्रुदयाणं मगदयाणं सरणद-
याणं जीवदयाणं वेहिदयाणं धम्मदयाणं धम्मदेसयाणं
धम्मनायगाणं धम्मसारहीणं धम्मवरचाउरंतचक्रवर्दीणं
दीवोचाणं सरणंगइएइआ अप्पमिहयवरनाएदंसणधराणं
विअट्टच्छउमाणं जिणाणं जावयाणं तिस्राणं तारयाणं
बुक्खाणं वेहियाणं मुत्ताणं मोअणाणं मव्वन्त्तं सव्वद-
रिसाणं सिवमयलमरुअणं तमक्खयमव्ववाइमपुणरावि-
चिसिद्धगइनामधेयं ठाणं संघत्ताणं, नमोऽप्यु णं समणस्स
जगवओ महावीरस्स आदिरगरस्स तित्थगरस्स० जाव सं-
पाविउकामस्स मम धम्मापरियस्स धम्मोवदेतगमस्स वंदामि
ए जगवं तत्थ गयं इह गते पासउ मे भगवं तत्थ गए इह
गयं तिकहु वंदंति, एमंसंति, वंदिचा एमंसिचा सीहा-
सणवरगए पुरत्थाजिमुहे निसीअइ, निसीइचा तस्स प-
विचिवाउअस्स अदुत्तरमयसहस्सं पीतिदाणं दलयति, द-
लइचा सक्कारेति, सम्माणंति, सक्कारिचा संमाणिचा एवं
वयासी-जया णं देवाणुप्पिया । समणे भगवं महावीरेइह
मागिच्छेजा, इह समोसरिज्जा, इहेव चंपाए णयरीए बहि-
आ पुसुजई चेइ अहापभिरूवं जगहं उगिण्हिता सं-
जमेणं तवसा अण्णाणं भावेमाणे विहरेजा, तथा णं मम ए-
अमइं निवेदिज्जासि ति कहु विसज्जिते । तए णं समणे ज-
गवं महावीरे कट्ठां पाओ पजायाए रणणीए कुल्लुपलक-

मलकोमल्लुम्भित्तामि अहा पंडुरे पहाए रत्तासोगप्पमास-
 किमुअमुहगुमक्कागसरिते कमलागरसंदनोहए उ-
 द्विपंमि हरे सहरसरस्सिमि दिण्णरे तेवसा जलंते जे-
 थोव चंपा खयरि जेथोव पुखजरे चेइए तेनेव उवागच्छ-
 ति, उवागच्छतिता अहापनिरुवं उग्गहं उगिण्णिहा सं-
 जमेयं तवसा अप्पायं जावेमाणा विहरति (ओ०) । तए
 थं चंपाए खयरिए सिंघादगनिगच्छउक्कचवरचठ्ठमुहमाहा-
 पदपहेसु महया जलसेहेति वा जलपहेति वा जणवोलेति वा
 जणकल्ललेति वा जण्णमीति वा जणुकल्लियाति वा जण-
 सन्निवाएति वा बहुजणो अण्णमयस्स एवमाइकल्लइ, एवं
 जासइ, एवं पक्खेइ, एवं पक्खेइ-एवं खल्ल देवाणुप्पिया !
 समणे भगवं महावीरे आहिगरे तित्थगरे सयं संवुक्के
 पुरिसुत्थमे० जाव संपादिउत्तामे पुब्बाणुपुत्थिं चरमाणे
 गमाणुगामं दूज्जमाणे इधमागए इह संपथे इह समोसं
 इहेव चंपाए खयरिए बाहिं पुखजरे चेइए अहापनिरुवं
 उग्गहं उगिण्णिहा संजमेयं तवसा अप्पायं जावेमाणे
 विहरति; तं महप्फलं खल्ल जो देवाणुप्पिया ! तहाकूबायं
 अरहंताणं जगवंताणं णामोअस्स वि सबणताए, किंमं-
 ग ! पुण अजिगमाणवंदणणमंसणपनिपुच्छणपज्जुवास-
 णयाए, एकस्स वि आयरिपस्स धम्मिअस्स सुबणयस्स
 सबणताए किंमं ! पुण विपुलस्स अत्थस्स गहणयाए, तं
 गच्छामो णं देवाणुप्पिया ! समणं भगवं महावीरं संदामो
 णमंसामो सकारेमो सम्माणेमो कट्ठाणं मंगलं देवयं चेइअं
 विणएणं पज्जुवासामो, एतेण पेक्खेइ इहअं अ इयाए
 सुहाए खमाए निस्सेअसाए आणुगामिअचाए जविस्सइ
 त्ति कट्ठु बहवे ठग्गा ठग्गपुत्ता भोगा जोगपुत्ता एवं दुपको-
 अगरेणं राइया खत्तिअ माहणा जप्पा जोहा पमत्तारो
 मल्लइ लेच्छइ लेच्छइपुत्ता अय्ये य बहवे राइसरतलवरमा-
 रुवियकोहुविअइअनेसंदिनेनावइसत्यवाहुपाजित्तिअ अ-
 प्पेगइआ बंदगवत्तिअ अप्पेगइआ पूअणवत्तियं एवं सक्का-
 रवत्तियं सम्माणवत्तियं दंसणवत्तिअं कोट्टलवत्तियं अ-
 प्पेगइआ अइविण्णिच्छपहेवं ओस्सुयाइ सुणेस्सामो, सुअइ
 निस्संकिपाइं करिस्सामो, अप्पेगइआ अइइ हेऊइ कारणाइं
 बागरणाइं पुच्छिस्सामो, अप्पेगइआ सव्वओ सयंताए मुंहे
 जविष्ठा अगाराओ अहारायिं पव्वइस्सामो, पंचाणुषइयं
 सच सिक्खवाइयं सुवालताविं गिद्धिअमं पक्खिजिस्सामो,
 अप्पेगइआ जिणजचिरागेण अप्पेगइआ जीअमेअं ति कट्ठु
 एहाया कयवत्तिअमा कयकोअअमग्नपापच्छिता सिर-
 सा कंठमालकहा आविक्कणियसुवन्ना कणियहारहुहार-
 तित्तरयापांसंभलंबमाणकडिसुत्तयमुक्कपसोहारणा पवरव-

त्थपरिहिआ बंदयालित्तागयसरीरा अप्पेगइआ इयगया
 एवं गयगया रहगया मिबियागया संदमाबियागया अप्पे-
 गइया पायविहारचारिणो पुरिसम्मुरा परित्तिता महया
 उक्किसीहणायबोलकल्लरवणं पक्खुम्भिममहास-
 मुहरवत्तं पि व करमाणा चंपाए नयरिए मज्झं म-
 ज्जेणं निगच्छंति, निगच्छतिता जेथोव पुखजरे चेइए तेनेव
 उवागच्छइ, उवागच्छतिता समणस्स जगदओ महावीरस्स
 अदूरसामंते ल्हागीए तित्थपराजिसेसे वासंति, वासिचा
 आणवाहणइं ठावंति, ठावंतिता आणवाहणइंठित्तो प्फो-
 रुहंति, पच्छोकिता जेथव समणे जगवं महावीरे तेनेव उवा-
 गच्छइ, उवागच्छिता समणं जगवं महावीरं तिकल्लुभो आ-
 याहिणं पयाहिणं करंति, करिचा बंदति, णमंसंति, बंदिचा
 खमंसंतिता ण्णासथे णाइरुं सुस्समाणा खमंसमाणा
 अजिमुहा विणएणं पंजलिठमा पज्जुवासंति । तए णं से
 पविचिवाउए इपीते कट्ठाए अक्खे समाये इट्ठुहुं जाव
 डिणए एहाए० जाव अप्पमहम्मज्जरणासंकिअसरंरे सयाओ
 गिहाओ पादिनिकल्लइ, सयाओ गिहाओ पदिणिकल्लमिचा
 चंपानगरं मज्जे मज्जेणं जेनेव बाहिरिया सव्वे बहेडिआ
 वत्तल्लया० जाव णिसीयइ, णिसीइता तस्स पविचिवाउअस्म
 अक्खेसरसयसइस्साइं पीइदाणं दल्लपति, दल्लपतिता
 सकारेति, सम्माणेति, सकारंता सम्माणेता पक्खिमज्जेइ ।
 तते णं से कूणिए राया भंजसारपुत्ते बलवाउअं आयांतेति,
 आयांतेचा एवं बयासी-लिप्पामेव ओ देवाणुप्पिया ! आ-
 जिसेकं इत्थिरयणं पक्खिपेहि, इयगयरपवरजोहकल्लिअं व
 चाउरंणिणं मेणं सखाहेहि, सुजदापसुहाण वदेवीणं वा-
 हिरियाए उवट्ठाणालाए पाणिक्कपाणिक्काइं ज्जाभिमु-
 दाइं जुचाइ जाणाइ ठक्खेइ, चंपं णगरं मज्जित्तववाहिरि-
 अं आसिचसिचसुइस्सम्पट्ठरत्त्यं तरावणवीहिअं यंचाइयं चक-
 लिअं खाणाविहरागउत्थियज्जयं पदगाइपदगमंकिअं
 लाउओइयमहिं गोसी ससरसरचंदण० जाव मंथिवट्ठिअं
 करेइ, कारवेइ, करिचा कारवेसा एअमाणात्तिअं पच्छरिप-
 णाइ-निज्जाइस्सामि समणं जगवं महावीरं अजिचंदए;
 तए णं से वलवाउए कूणिएणं रखा एवं वुत्ते समाये इट्ठुहुं
 जाव हिअए करयअपरिगतियं सिरसाववं मत्थए अज्जलि
 कए एवं बयासी-सामि ति आणाइ विणएणं वयणं
 पक्खिमुणेर, पक्खिमुणेरचा इत्थिवाउअं आयांतेति, आयांतेचा
 एवं बयासी-लिप्पामेव जो देवाणुप्पिया ! कूणिअस्म
 रखो भंजसारपुत्तस्स आभिसेकं इत्थिरयणं पक्खि-
 प्पेहि, इयगयरपवरजोहकल्लिअं चाउरंणिणिएणं
 सहाहेहि, सहाहेहिचा एअमाणात्तिअं पच्छपिणाहि ।
 तए णं से इत्थिवाउए वलवाउअस्स एअमदं मोचा आ-

याए विणएणं वयणं पडिमुण्डे, पडिमुण्डिता ठेआच-
रिअउपदेसमतिविष्णुणाधिकपेहिं सुखिउण्णेहिं उज्झाये-
वत्यहत्थपरिवत्थिअमुसजं धम्मिअसएणक्खवक्कवइयव-
प्पीअियकच्छवच्छगेवेषवद्धगलवरजूसणविराड्यं ति अहिय-
तेअजुत्तं सज्झिअवरकसुपुगविराडं पलं वच्चुलमहुअर-
कयंपयारं चित्तपरिच्छेअपच्छंदं पहरणावरणभरिअजुक्क-
सजं सच्छत्तं सज्जयं सयंतं सपनां पंचायेसअपरिमंदि-
आजिरायं ओसतिअजमसजुअलयंतं विज्जुपणक्खं व का-
ल्लमेहिं उपाइयपक्खं व चंक्रमंतं मत्तं गुल्लगुलंतं मणपवण-
अइयावेमं जीमं संगामियाओगं आजित्सेकं इत्थिरयणं प-
ट्टिकप्पड, पट्टिकप्पेता हयगयरइपरजोहोअल्लिअं चाठरं-
गिणिं सेणं ससाइइ, ससाहिता जेणेव बलवाउए तेणेव
उवागच्छइ, उवागच्छिता एआणएत्तिअं पच्छुप्पिणइ । तए णं
से बलवाउए जाणसाअिअं सत्तोवेइ, मरावेइत्ता एवं वयामी-
त्तिप्पामेव भो देवाणुप्पिया ! सुभरापमुहाणं देवीणं बाहि-
रियाए उवज्जाणसत्ताए पणिअकपाणिअक्काइं जत्ताजिमु-
हाइं जुत्ताइं जाणाइं उवद्धेवइ, उवद्धेवत्ता एअयाणत्तिअं
पच्छुप्पिणइ । तते णं से जाणसाअिअं बलवाउअस्स ए-
अमइं आणाए विणएणं वयणं पडिमुण्डे, पडिमुण्डिता
जेणेव जाणसाअि तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छिता
जाणाइं पच्छुवेक्खेइ, पच्छुवेक्खेइत्ता जाणाइं संपमज्जेइ,
संपमज्जेइत्ता जाणाइं संबट्टेइ, जाणाइं संबट्टेत्ता जाणाइं णीणेइ,
जाणाइं णीणेत्ता जाणाइं दुत्ते पवीणेइ, पवीणेइत्ता जाणाइं
समलंकरेइ, समलंकरेइत्ता जाणाइं वरजंढकमंभियाइं करेति,
करेत्तिता जेणेव बाहुणसाला तेणेव उवागच्छइ, तेणेव उ-
वागच्छिता बाहुणाइं पच्छुवेक्खेइ, पच्छुवेक्खेइत्ता बाहुणा-
इं संपमज्जेइ, संपमज्जेइत्ता बाहुणाइं णीणेइ, णीणेइत्ता बा-
हुणाइं अप्पकाअेइ, अप्पकाअेइत्ता दुत्ते पवीणेइ, पवीणेइ-
त्ता बाहुणाइं समलंकरेति, करेत्तिता बाहुणाइं वरजंढक-
मंभियाइं करेइ, करेइत्ता बाहुणाइं जाणाइं जोएइ, जो-
एइत्ता पतोदल्लिपलअअरे अ समं आउहइ, आउहिता
वट्टमगं गाहेइ, गाहेइत्ता जेणेव बलवाउए तेणेव उवाग-
च्छइ, उवागच्छिता बलवाउअस्स एआणएत्तिअं पक्खि-
णइ । तते णं से बलवाउए णगरगुत्तिअं आरंभेइ, आरंभेइ-
त्ता एवं वयासी-त्तिप्पामेव नो देवाणुप्पिया ! चंपं णगरिं
सर्वजतरवाहिरियं असियं जाव कारेत्ता एअयाणत्तिअं
अं पक्खिणइ । तते णं से णगरगुत्तिअं बलवाउअस्स ए-
अमइं आणाए विणएणं पडिमुण्डे, पडिमुण्डेत्ता चंपं ण-
गरिं सर्वभतरवाहिरियं आसिअं जाव कारेत्ता जेणेव
बलवाउए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता एआणएत्तिअं

पक्खिणइ । तते णं से बलवाउए कोणिअस्स रज्जे भंजसा-
रपुस्स आजित्सेकं इत्थिरयणं पडिअपिअं पालेइ, इयगय-
आव ससाअिअं पासति, सुचवापमुहाणं देवीणं पट्टिजाणा-
इ उवद्धेविआइ पासति, चंपं णगरिं अजित्तरं जाव मं-
ववट्टिचूअं कयं पासति, पासिता इहुगुहिं चि मायंदिए पी-
अमये० जाव इअए (औ०) जेणेव मज्जणये तेणेव
उवागच्छइ, तेणेव उवागच्छिता मज्जणपरं अणुप-
विमइ, अणुपविमइत्ता समुत्तजालाउल्लाजिरामे चित्तिय-
णिरयणकुट्टिमत्तले रमणिअं एहाणमंढवंति छाणामणि-
रयणभीणचित्तं एहाणपीढंति सुदुग्गिस्से सुक्को-
दएहिं मंघोदएहिं पुक्कोदएहिं छोदएहिं पुणे। पुणो
कक्षाणपवरमज्जणविहीये यथिए, तत्थ कोउअस्सएहिं व-
हुविहेहिं कक्षाणपवरमज्जणवयाये पम्हसुक्कपासंगं-
अकामाइयवट्टिअं सरसमुहिरिगोसीसचंदाणाणुत्तिगते
अइयसुमदग्धसूरयणमुसंवृए सुइमात्तावसगविसेवये आ-
विक्खयिमुवसे य कप्पियहारिद्धारितसरयणाअंअपलं-
वयाणिकदिमुत्तसुकयसोअे पिणक्केविज्जअंगुलिअजगल्लि-
यंगपल्लिअकयाभरणे वरकनगुदिययंभिअनुए अहिय-
क्खसत्तिरीए मुहिरिअंगलंगुत्तिअं कुंदलउज्जोविअणणे
मउदित्तितिरए हारोत्थवसुकवरइयवक्खे पाअंअपअंअमा-
णपडुक्कयउत्तरिजे णाणामणिअकगणपणविमसमहरिह-
णियउणो वि अ भिभिमित्तविरयमुत्तिअंविमिदुल्ल-
आविक्खीरवलाए किं बहुणा कप्पकस्सए चेव अल्लिकिय-
विज्जुमिए एरवईमकोरंउमद्वामेणं उअेणं वरिजमाणेणं
अउवापरवालवीजिये मंगलअयसइयकालोए मज्जणप-
राओ पडिअिअलमइ, मज्जणवराओ पट्टिअिअल्लिअता अनेग-
गल्लिअमायगदंढनायकराईसरतल्लवरमांअविअकोदविअइज्जसे-
ड्डिसेणावइसत्थबाहुअंअसंविवाअसत्तिं संपरिउमे वसअम-
हमिहिलिणिए इव गइयणत्तिप्परिक्खलतारागणाए अअेजे स-
त्तिं अविअइसये णरवई जेणेव बाहिरिआ उवद्धाणसत्ता
जेणेव आभिवले इत्थिरयणे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छि-
त्ता अंजणगिरिकुदसत्तिं न गयरई एरवईं वुद्धे, तए णं त-
स्स कूयियस्स रअो अंभसारापुत्तस्स आजित्तिअं इत्थिरय-
णं वुद्धस्स सयाअस्स तप्पवमयाए इमे अउद्धमंगलया
पुरओ अहाणुपुब्बीए संपट्टिआ, तं जहा-सोवत्थियसित्तिर-
वत्थयंदिआवत्थवक्कयाणकभहासणकलसमच्छदप्पया तथा-
अंतं च णं पुअकलसजिगारं दिव्वा य अत्तपढाया स-
आमरा दंसएणइअआसोअदरसणिज्जा वाउअूपविअय-
वेअयंती अत्तिअआ गगल्लसुमणुअिहंतं। पुरओ अहाणु-
पुब्बीए संपट्टिआ, तथाअंतं च णं वेअल्लिअजित्तंविमसदं
पंअंअकोरंउमद्वामेवोअिअं चंदमंअल्लिअं समुत्तिअवि-

मलं आयवत्तपनरं सीहासणं वरमणिरयणपादपीठं सपा-
लभायो अ समाउत्तं बहुकिंकरकम्पकरपुरिसपायत्तपरि-
वित्तं पुरओ अहाणुपुन्वीए संपडिअं, तथाणंतरं बहवे
लङ्किगाहा कुंतगाहा चावगाहा चावरगाहा पासग्गाहा
पात्थयगाहा फलकग्गाहा पीढग्गाहा बीणग्गाहा ह-
रुक्तगाहा पुरओ अहाणुपुन्वीए संपडिया, तथाणंतरं व-
हवे कंठियो मुंठियो तिहिंठियो जंठियो पिच्छियो हा-
सकरा डमकरा चाटकरा वाटकरा कंदप्पकरा दव्वकरा
कोकुड्ढा किट्टिकरा वायंता गायंता हंसंता गन्धंता भासंता
सावेता रत्तंता आलोअं च करंमाणा जयजयसदं पठं-
जमाणा पुरओ अहाणुपुन्वीए संपडिआ, तथाणंतरं जबा-
णंतरमहिहायणाणं हरिभेतामल्लमलियत्थाणं जुंजुविअ-
लक्षियपुलियवल्लवत्तं चत्तंराणं क्षेणवग्गायावणपोर-
णतिवईजइयातिक्खिअगइयं जल्लंतजामल्लज्जायवरजूसणा-
णं सुहजंजणं उच्चजगत्तासगअहिताणं चावमरंदंरपीरंभिय-
कदीणं किंकरवरतरुणपरिग्माहिआणं अट्टसयं वरतुर-
गाणं पुरओ अहाणुपुन्वीए संपडिअं, तथाणंतरं च एं ई-
सीदंताणं ईसीमत्ताणं ईसीतुंगाणं ईसीउच्चंजविसाज्जवत्त-
दंताणं कंचणकोसीपविट्टदंताणं कंचणमथिरयणचूत्तिया-
णं वरपुरिसारोहसंपत्ताणं अट्टसयं गवाणं पुरओ अ-
हाणुपुन्वीए संपडिअं, तथाणंतरं मत्तणं सत्तयाणं सयंदा-
णं सपकायाणं सत्तोरावराणं सणंदिघोसाणं तल्लिलिणी-
जाज्जपरिक्खित्ताणं हेमवयचेत्ततिभिसकणकणज्जुत्तदास-
आणं कालायमसुकुणयेविमंतकम्पाणं सुसिलिट्टवत्तमं-
कलपरणं आइखवरतुरसंपत्ताणं कुसल्लनरंअसा-
रिसुसंपगहिआणं जत्तीसत्ताणपरिमंदिआणं मकं-
कमवंसकाणं सत्तावसरवहणावरणज्जिरिअज्जुत्तदास-
आणं अट्टसयं रदाणं पुरओ अहाणुपुन्वीए संपडिअं, तथाणं-
तरं च एं असिसत्तिकोत्तोमरमूललज्जमभिंमिाल्लप्रणुपा-
शिसज्जं पायत्ताणं पं पुरओ अहाणुपुन्वीए संपडिअं । तते
एणं से कूणिए राया हारोत्थयसुकपरद्वयवच्छे कुंरुज्जो-
यिआणणे मउमदित्तसिएर एरसीदे एरवई एरिदे एरवस-
सहे मणुअरायवसज्जकप्पे अम्भहिअरायतेअलच्छं।
ए दिप्पमाणे हत्थिवत्तंथवरगए सकोरेट्टमल्लदोमणं जत्तेणं
थरिज्जमाणेणं सेअवरचामराहं उज्ज्वमाणं।हि उज्ज्व-
माणं।हि वेसमणे चेव एरवई अमरवदसिधिआए इहं।
ए पडिअकिचि हयणयरहववरजोहकलियाए चाउरंमिणीए
सेणए समणग्गममाणग्गे जेणेव पुणणभइ चेइए तेणेव
पट्टारित्थयमणाए, तए एणं तसम कूणिएअस रक्षां भंस-
रपुत्तस पुरओ मई आसा आसवणा जमतो पांसि णामा

खागधरा पिड्ढओ रहसंकेही । तए णं से कूणिए राया
भंससारपुत्ते अजुग्गयभिगिरिपग्गाहियत्तालिपंटे इत्थियसे-
अच्छत्ते पवीइअबाअवंधीयाणि सव्विहं।ए सव्वज्जुतीए स-
व्ववलेणं सव्वममुदएणं सव्वादरेणं सव्वविभूए सव्ववि-
जूसए सव्वसंभयेणं सव्वपुप्फगंधपद्माअंकारेणं सव्वतुदि-
असइसंमिणाएणं मइया इहीए मइया जुतीए मइया वलेणं
मइया ममुदएणं मइया वरतुदिअजमगसमगप्पवाइएणं सं-
खणवपमइभेरिज्जिरिखरुद्धिदुक्किसुरयमुअंइनुभिणि-
ग्गोमणाइयरवेणं चंपाए णयरीए मज्जं मज्जेणं णिग्गच्छ-
इ । तए णं कूणिएअसर रओ चंपाणगरि मज्जं मज्जेणं णिग्ग-
च्छमाणस बट्टे अत्थित्थिया कामत्थिआ जोगत्थिआ किं-
व्विसिआ कोदिआ ज्ञाभत्थिया कारवाहि आसंतिआ च-
क्किया जंगलिया पृथंगमल्लिया वक्कमाण पुस्समाण आ खंदि-
यणा ताहिं इट्ठाहिं कंताहिं विआहिं मणुएणाहिं मणामाहिं
मणाभिरामाहिं हियवगमणजाहिं वग्गाहिं जयविजयमंग-
लसएहिं अणवरयं अभिणंदंता य अजिणुणंता य एवं वया-
सी-जय जय खंदा, जय जय जहा, जहं ते अजिअं जिणाहिं
जिअपालोहिं जिअमभक्कवमाहिं इंदो इव देवाणं चमरो एव
असुराणं धरणं इव नागाणं चंदो इव ताराणं भरं। इव
मणुआणं बहइ वासाइं बहइ वासमाअं बहइ वामसह-
स्माइं बहइ वामसयत्तहस्माइं अणइसममाणं हट्टनुदं। पर-
माइं पाज्याहिं इज्जणसंपरिचंदो चंपाए णयरीए अम्य-
सिं च बट्ठं गामागरखगरंवेरुक्कवमंउवदंतामुहपट्ठण-
आरूपमणिगयमंवाहसंनिवेमाणं आरेवच्चं पारेवच्चं सामिअं
जट्ठिअं मट्ठरगत्तं आणाइसरे मेणावच्चं कारंमाणे पाज्ज-
माणं मइया हयणट्टीयवाइयतेतीनज्जतालुहिअयणमुअं-
गपमहप्पवाइअरवेणं विट्ठलाइं जोगभोगाइं जुंजमाणे वि-
हरादि ति कइ जयजयसदं पठंजंति । तए णं से कूणिए
राया जंभसारपुत्ते णयणमाज्ञासहस्माइं पिच्छिज्जमाणे पे-
च्छिज्जमाणे हिअयमालासहस्माइं अभिणंदिज्जमाणे अ-
भिणदिज्जमाणे मणोरहमाज्ञासहस्माइं विच्छिप्पमाणे वि-
च्छिप्पमाणे वयणमाज्ञासहस्माइं अजिणुवमाणे अभियु-
वमाणे कंतिमोहगमुणेहिं पित्थिज्जमाणं पित्थिज्जमाणं बह-
णं खरणारिसहस्माणं दाहिणहत्थेणं अज्जियत्तासहस्माइं
पडिच्छमाणे पडिच्छमाणे मंजुमंजुणा घोसेणं पविज्जुज्जमा-
णे पडिज्जुज्जमाणे भवणपतिसहस्माइं समइज्जमाणे समइ-
ज्जमाणे चंपाए णयरीए मज्जं मज्जेणं णिग्गच्छइ, णिग्गच्छ-
इत्ता नेणव पुष्पभइ चेइए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
समणस्स भगवओ महावीरस्स अद्रूरसामेते उत्ताइए ति-
त्थयराइसए पासइ, पासिया आभिसंके इत्थियणं उवेइ,

उविचा आजिनेकाओ इत्थिरवणाओ पबोसहइ, पचोवहइसा अचहुइ पंच रापकहुहाई । तं जहा-स-गं ठंठं ठंठं बाहणाओ बासवीअणं, जेणेव समणे जगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छता समणं जगवं महावीरं पंचविहेणं अजिगमेणं अजिगच्छंति । तं जहा-स-विचाणं दम्भाणं विजसरणयाए अविचाणं दम्भाणं अवि-उसरवयाए एगसाठिअं उचारासंगं कराणं वक्खुप्फासं अंजलिपग्गहेणं वणसो वणचभावकरणेणं समणं जगवं महावीरं तिक्लुचो आवाहिणं पवाहिणं करेइ, तिक्लु-चो आवाहिणं पवाहिणं करेता वंदति, एमंसति, वंदिता एमंसिता विविहाए पञ्जुवासपाए पञ्जुवासइ । तं जहा-काइयाए, बाइआए माणसिआए, कायाइए ताव संकुइअग-हृथपाए सुसुसयाणे एमंसयाणे अविमुदरे विणएणं पंअ-सिठमे पञ्जुवसइ, बाइआए जं जं जगवं वाकरेइ एवमेवं जंते । तद्वेयं जंते ! अविउहमेयं भंते ! असंदिक्कमेयं जंते ! इच्छिअमेयं भंते ! पडिच्छिअमेयं भंते ! इच्छियपकेच्छि-यमेयं भंते ! ते अहंयं तुब्धे बद्धे अपक्किल्लयाणे पञ्जुवासंति, याणसियाए मइया संबंधं जणइसा तिक्कय्माणुगारसे व-ज्जुवासइ । ततेणं ताओ सुअपापमुहाओ देवीओ अंतो अंतोउरं से एहायाए० जाव पायच्छिआओ सव्वांसंकारविभसियाओ बद्धं तुल्लाहिं चेत्ताहिं वामणीहिं वक्कीहिं बक्कीहिं पया-उसियाहिं जोणिआहिं पयइविआहिं इंगिणियाहिं वा-सिइणिआहिं सासिआहिं सजसियाहिं मिहलीहिं दमिभिहिं आरवीहिं पुसिदीहिं पकण।हिं बहल।हिं सुकंकीहिं सव-रियाहिं पारसीहिं छायादेसविदेसपरिमांअआहिं इंगिय-चिणियपत्थिअविजाणियाहिं सदेसणवत्थग्गाहिं अवेसाहिं वेडियाचक्कासवसिसवरकंजुइअगहचरगवंदपरिकित्तलाओ अंतोउराओ णिग्गच्छंति, अंतोउराओ णिग्गच्छता जेणेव पा-निएकआइ तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छिता पापिएक-पापिएकाइ अजाजिमुहाइ जुआइ जाआइ दुसईति, दुव-हिता णिअगपरिआससिद्धिं संपरिजुआओ चंपए जवरी-ए यज्जं यज्जेणं णिग्गच्छंति, णिग्गच्छिता जेणेव पुस-अइ वेइए तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छिता समणस्स ज-गवओ महावीरस्स अदूरसामंते जलंदिए तित्थयंराभिडे-से पासंति, पासिता पापिएकपापिएकाइ जाणाइं ठवंति, उ-विचा जाणेहिंता पबोसहंते, जाणेहिंता पबोसहिता बहूहिं खुल्लाइ० जाव परिकित्तलाओ जेणेव समणे जगवं महा-वीरं तेणेव उवागच्छंति, तेणेव उवागच्छिता समणं जग-वं महावीरं पंचविहेणं अजिगमेणं अजिगच्छंति । तं जहा-स-विचाणं दम्भाणं विजसरणयाए अविचाणं दम्भाणं अविजसरणयाए विणओणयाए यापसइइ वक्खुप्फा-

से अंजलिपग्गहेणं मणसो वणचकरणेणं समणं भगवं म-हावीरं तिक्लुचो आवाहिणं पवाहिणं करेइ, वंदति, एमं-सति, वंदिता एमंसिता कृणिं रायं पुरओ कहु उइ-याओ वेव सपरिवाराओ अजिमुहाओ विणएणं पंच-सिठआओ पञ्जुवासंति । ततेणं समणे भगवं महावीरं कृणिअस्स वंचसारपुत्तस्स सुजहापमुहाणं देवीणं तसि अ मरति महासियाए परिसाए इसीपरिसाए सुणिपरिसाए जइपरिसाए देवपरिसाए अछेगसयाए अछेगसयवंदाए अछेगमयवंदपरिवाराए ओहवसे अइवसे महक्खसे अप-रिमिअवसरीरियेतेयमाहुप्फकंतितुणे सारयनवत्थणियमहु-रमंभीरकौचणियोसतुंदुजिअस्से ठरे वित्थिहाए कंते बहि-आए जिरे सयाइहाए अगसओए अयमणयाए सव्वक्खर-ससिवाइयाए पुमुरचाए सव्वभासाणुगामिणीए तास्स-ईए ओपणणीहासिहा सरेणं अक्कमागहाए जासा जास-ति, अरिहा अम्मं परिकहेइ, तेति सव्वेसिं आरियमणारि-याणं अगिआए अम्ममाइक्खइ, मा वि य णं अक्कमागहा भासा तेसिं सव्वेसिं आरियमणारियाणं अण्णो सजास्स ए परिणमइ । तं जहा-अत्थि लोए, अत्थि अलोए, एवं जी-वा अजीवा वंचे योक्खे पुणे पावे आसवे संचरे वेण्ण । णिजारा अरिहंता चक्कदी बलदेवा बाहुदेवा नरका खेर-इया तिरिक्कसोणिआ तिरिक्कसोणिणीओ माया पिया रिसओ देवा देवलोआ सिक्की सिक्का परिणिब्बानपरि-णिब्बुया, अत्थि पाणाइवाए सुसावाए अदिखादाणे मेहु-णे परिगरेइ, अत्थि कोडे माणे माया लोचने० जाव भिच्छा-दंसणसङ्गे, अत्थि पाणाइवापवेरमणे सुसावापवेरमणे अ-दिखादाणवेरमणे मेहुणवेरमणे परिमाहवेरमणे० जाव भि-च्छादंसणसङ्गविवेगे, सव्वं अत्थि भावं अत्थि वि वयसि, सव्वं एत्थि भावं एत्थि वि वयसि, सुविखा कम्मा सुवि-क्षफला जवंति, सुविखा कम्मा दुक्खिक्खफला जवंति, कु-सइ पुसपावे, पचायंति जीवा, सफले कल्लाणपावए अम्मया-इक्खइ, एअमेव णिग्गंथे वावयणे सव्वे अणुत्तरे केवसइ सं-मुदे पडिपुणे खेआउए सल्लकणणे सिक्किमणे सुविमग्गे णिब्बानमग्गे णिज्जायमग्गे अविउहमविमंथिसव्वहुक्खसपरी-णमग्गे इइ डिआ जीवा निज्जंति वुज्जंति पुष्पंति परिणि-ब्बायंति सव्वहुक्खायमंठं करंति, एगभा पुण एगे जयंता-रो पुच्चकम्मावसेसेणं अखपेरेसु देवलोरपसु देवदसाए उववचारो भवंति, बइडीए० जाव महासुक्खेसु दूरगइएसु चिराइएसु तेणं तत्थ देवा जवंति महडीए० जाव चिराइ-ई आहारविहाइयवच्छा० जाव पजासमाणा कणोक्का मत्तिकल्लाआ आगमे से अरा० जाव पकिरुवा तपाइक्खइ । एवं सखु वउठिं ठाणेहिं जीवा खेरअचाए कम्मं पकरंति,

नेरइअत्ताए कम्मं पकरोत्ता एणइसु उव्वज्जति । तं जहा-
महारअत्ताए महापरिगमहाए पंथिदिपवरेण कुणियाहा-
रेण । एवं एएणं अभिज्ञावेणं तिरिक्खजोगिएसु माइल्लयाए
गिअभिस्सलपाए अलिअवपणं उव्वंचलयाए वंचलयाए
मणुस्सेसु पगतिअवयाए पगतिविणनताए साण्णकोसयाए
अमअरियताए देवेषु सरागसंजयेणं संजयासंजयेणं अ-
कामागिअराए वासतरोक्कम्म्यं तयाइक्खइ, जह खरगा ग-
मंती, जे नेरगा आतवेयणा एएए सारीरमाणसाइं दुक्खाइं
तिरिक्खजोगिए माणुस्सं च अण्णिं बाहिराअरण्येपणा-
पउरं देवे अदेवलोए देविहिं देवसोक्खाइं नरगं तिरिक्ख-
जोगि माणुस्सजावं च देवसोअं च सिद्धे अ सिद्धवसिहिं
ज्जजीवणियं परिकहेइ-जह जीवा वज्जति मुञ्जति, जह य
परिकिअरंति, जह दुक्खाणं अंतं करंति, केइ अपनिवत्ता
अहइइइइगिअत्ता जह जीवा दुक्खसागरमुञ्जति, जह वेरग-
सुवगया कम्मसु मुगं विहाइति, जहा रागेण कट्ठाणं कम्माणं
पावगो फलविवागो, जह य परिहीणकम्मा सिद्धा मि-
द्धाअयमुञ्जति, तमेव धम्मं बुविहं आइक्खइ । तं जहा-अगा-
रधम्मं अणगारधम्मं च, अणगारधम्मो ताव इह तल्लु स-
व्वओ सम्बयाए मुंने जक्किता अगारातो अणगारियं प-
व्वइस्स सव्वाओ पाणाइवायाओ वेरमणं मुसावायअदि-
आदाणेमेतुणपरिगमहाइंओअण्णो वेरमणं, अयमाउसो !
अणगासामाए धम्मं पण्णते, एअस्स धम्मस्स सिक्खाए
उव्वट्टिए निगमं वा निगमं वा विहरमाणे आण्णए आ-
राहए भवति । अगारधम्मं दुबालसविहं आइक्खइ । तं जहा-
पंच अणुव्वयाइ, तिअि गुणव्वयाइ, चत्तारि सिक्खावयाइ ।
पंच अणुव्वयाइ तं जहा-धूसाओ पाणाइवायाओ वेरमणं
धूसाओ मुसावायाओ वेरमणं धूसाओ अदिआदाणाओ
वेरमणं सदारसंनेने इच्छपरिमाणे । तिअि गुणव्वयाइ-तं
जहा-अणत्त्यदं वेरमणं दिअिअयं तल्लोअपरिजोगपरि-
माणं । चत्तारि सिक्खावयाइ-तं जहा-सामाअर्थं देसावगा-
सिअं पांसहोव्वासे अतिहिंसं विअंगि अपपिअमपरणंतिअ
संसेइणा कूणा राहुणा, अयमाउसो ! अगारसामाए धम्मं
पण्णते । एअस्स धम्मस्स सिक्खाए उव्वट्टिए समणोवासए
समणोवासिअ वा विहरमाणे आण्णइआराहए भवति ।
तए णं सा मति महालिअ माणुसपरिसा समणस्स ज-
गवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोआ गिअस्स इहउत्तुअ
जाव हिअया उट्ठाए उट्ठति, उट्ठाए उट्ठिता समणं भगवं
महावीरं तिकल्लुओ आयाहिणं पयाहिणं कोइ, कोइत्ता वं-
दंति खमंसति, वंदिता णमंसिता अरंयेगअआ पंचाणुव्व-
इयं सच्च सिक्खावयं दुबालसविहं गिअधम्मं पविवत्ता,
अवसेसा णं परिता समणं भगवं महावीरं वंदंति, खमंसंति,

वंदिता णमंसिता एवं वयासी-सुअक्खलाए तं अंते ! खि-
गंये पावपणे, एवं सुपण्णेओ सुजासिए सुविणीए सुजा-
विए, अणुअरे ते जंते ! गिगंये पावपणे धम्मं आइ-
क्खमाणा तुअे उव्वसं आइक्खइ, उव्वसं आइक्खमाणा
विअं आइक्खइ, विअं आइक्खमाणा वेरमणं आइक्खइ,
वेरमणं आइक्खमाणा अकरणं पावाणं कम्माणं आ-
इक्खइ, णत्थि एं अण्णे केइ समणे वा माइणे वा जे
परिसधम्ममाइक्खिए किमं ! पुण इओ उअरतरं,
एवं वंदिता जामेव दिअं पाउअज्जेता तामेव दिअं प-
दिगया । तए णं कुणिए राया जंजसारपुंनं समणस्स ज-
गवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोआ गिअस्स इहउत्तुअ
जाव हिअए उट्ठाए उट्ठति, उट्ठाए उट्ठिता समणं भगवं
महावीरं तिकल्लुओ आयाहिणं पयाहिणं करंति, वंदंति,
खमंसति, वंदिता णमंसिता एवं वयासी-सुअक्खलाए ते जंते !
गिगंये पावपणे जाव किमं ! पुण एओ उअरतरं, एवं
वंदिता जामेव दिअं पाउअज्जेता तामेव दिअं पदिगए । तते
णं ताओ सुअयापमुत्ताओ देवीओ समणस्स जगवओ म-
हावीरस्स अंतिए धम्मं सोआ गिअस्स इहउत्तुअ जाव हि-
अयाओ उट्ठाए उट्ठति, उट्ठाए उट्ठिता समणं भगवं महा-
वीरं तिकल्लुओ आयाहिणं पयाहिणं करंति, वंदंति, खमंसं-
ति, वंदिता णमंसिता एवं वयासी-सुअक्खलाए ते जंते !
गिगंये पावपणे जाव किमं ! पुण एओ उअरतरं, एवं
वंदिता जामेव दिअं पाउअज्जेता तामेव दिअं पदि-
गयाओ । समोसरणं सम्मत्तं । ओ !

केन कलमियादि यच्च विधेयतयोपदिश्यते सा पुच्छ ।
यथा पुच्छनीया कालिनो निगेषाधिनि, यथा जगवान् कोणि-
केन पुच्छः । तथाहि-कल कोणिकः अणिकराअपुत्रः अमणं अ-
गवन्तं महावीरं पप्रच्छ । तद्यथा-जन्तुः । अकवर्तिनः परित्य-
क्तकामा सुताः कोपपद्यन्ते ? । भगवन्नाअभिहितम्-ससमकरक-
पृथिव्यात् । ततोऽतो ब्रह्मण-अहं कोत्पन्त्ये ? । स्वात्मिकम्-
पृथयात् । स उवाच-अहं किं न ससम्माह ? । स्वात्मिना जगदे-
समन्तं अकवर्तिनो याति । ततोऽलाभजिह्वौ-किमहं न अक-
वर्ती, यतो मर्मापि हस्यार्थिकं तन्मात्मनस्ति । । स्वात्मिना प्रत्यु-
क्ते-नच रत्नावधयो न सन्ति । ततोऽतो कृतमार्गा रत्नाणि कृत्वा
जतलेत्रसाधनमप्रवृत्तः कृतमालकयुक्तेषु गृहादारे व्यापादितः
बह्वी गत इति । स्वा० ४ अ० ३ उ० ।

प्रथमोपाङ्गे कूणिकवर्णके “मादपिअसुआओ” एतत्सुबु-
द्धौ पिबोर्विनीतया सत्पुत्र इत्युक्तं, तत्कथमिति प्रश्ने उत्तर-
म्-कूणिकः पिबोर्विनीत एवास्ति, यद्यप्यस्य लक्षणे अणिक-
स्य किञ्चिद्विषयमाकारितं तद्विधावस्थादेव, कथमन्यथा पि-
तृमरणशोकाकुलितो राजपुत्रं विहाय अय्यायामुचित इति ।
३३९ प्र० सेन० ३ उक्ता० । कूणिकरावधयोस्ततोऽप्येकस्मिन्
कुत्र ग्रन्थे प्रोक्तमस्ति कस्मिन् कुत्र कतिजैरिति प्रश्ने उत्तर-
म्-रावणाययमवाधारज्य रावणजीवस्य अतुर्दशे अने तीक्ष्ण-

रत्नं त्रिषट्पञ्चसंवरिषे प्रोक्तमस्ति, क्षेत्रव्यक्तितु न दृश्यते ।
कूणकस्य तु तीर्थकरत्वाप्रत्यक्षकारणि कुत्रापि दृष्टानि न स-
न्तीति । १४५ प्र० सम० ३ उल्ला० । ('रावण' शब्दे स्पष्टी-
कृतं भवति तत्त्व)

कूपमाध-कूजन्त-वि० । अयत्तं अणति, विपा० १ पु० ७ अ० ।

कू-कूर-पुं० । न० । वज्र भावे विभक्त्य कः । कौ भूमी त्वं वयनं
लाति ला-कः । सत्य २ । अष्टे, वाच० । अष्टे, वच० १२ अ० ।
“एतंतेज न कपय, सीयसकृते अयुषिणां व” स० १ सम० ।
अब्रह्मवर्गनिमित्ते कलिस्त्रादी, स्था० ३ हा० ३ उ० । “अ-
सत्यायि व यउसद्वा, कूरे जायते यगतीसं तु” । स० १ सम० ।

कू-वि० । रोक्ते, हा० १ पु० ७ अ० । आचा० । निक्षेपे, सूत्र०
३ पु० २ अ० । दावने, सूत्र० १ पु० ७ अ० । जीवोपचारातोप-
देशात्वात् चुक्ते, प्र० ३ आश० आर । स्था० ० ।

कूरकम् (कू)-कूरकम्-वि० । जगत्तं, आचा० १ पु० ७ अ० २
उ० । कूर कर्मणि, “कूरयं कम्माई बाजे एकुम्भमाये तेज
कुम्भेण मूढ विपरिवासासुवति” कूराणि गलकर्मणादीनि क-
र्मावयवमुक्तानि बाह्याऽहः प्रकुर्वाणो विद्वद्भानः तेन कर्मविषा-
कारपादितकुम्भेन सातोर्वे सुहृदाऽपगतविषेकां विपर्यासमुपैति ।
आचा० १ पु० २ अ० ३ उ० । कूराणि निर्वयानि निरनुकोत्या-
नि कर्माणि अनुष्ठानानि हिंसाभूतस्तेयादीनि सकललोपाऽ-
नुष्ठुक्तिकाराणि, अष्टादश वा पापस्थानानि । आचा० १ पु०
४ अ० १ उ० ।

कूरगदुप-कूरगदुक-पुं० । प्रलहसिजिनि, आचा० १ पु० ३
अ० ३ उ० ।

कूरिउद-देही-देहीवचनमेतत् । कूरसिक्कादौ, आ० प्र०
दि० । कूरसिक्कादिनामे, वि०० ।

कूरपिक्-ईतुपक्व-वि० । “गौणस्येव कूरः” । ॥ १२१२६ ।
ईतुपक्वस्य गौणस्य कूर इत्यदिशो वा भवति । अल्पपक्वे,
“विच भव कूरपिक्का” पक्वे-“हलिपिक्का” प्रा० २ पाद ।

कूरजोपण-कूरभोजन-न० । कूरसाम्रभोजने, पि०० ।

कूल-कुल-न० । कुलति आधुणीति अलम्बादम् । कुल अच् । न-
शुद्धस्तीरे, कर्मणि घञर्थे कः । स्त्रोप, तदग्रे, सैन्यपट्टे च । अ-
न्तिके, वाच० । “रययामयकुलाभो” रजतमयं कन्यमयं कुलं
यार्त्तां ता रजतमयकुलाः । रा० भा० म० । सैन्यस्य पञ्चाङ्गग्रे,
हे० भा० २ वर्ग ।

कूलप्रपाग-कूलप्रपायक-वि० । वानप्रस्थभेदे, ये कूले स्थित्वा
शयं कृत्वा मुञ्जते । बी०० । नि० ।

कूलवाहग-कूलवाहक-पुं० । स्वनामभवाते मुनी, आ० क० ।

तत्कथा वैभवम्-

इतश्च भेषिकपुत्रः कोणिको राजा स्वपत्नीपञ्चावतीमेरितः
स्वभ्रातृद्विहङ्गप्राभे अनकभेषिकापितृविषकुपजले अष्टाद-
शसत्किहारे सेचनकदम्भादिकं वस्तु मार्गितवान् । तौ च सर्वे
लात्वा मातामहचटकमहाराजप्राभे वैश्यासीनगर्वा गतौ । को-
णिकेन मातामहचटकमहाराजप्राभेवार्त्तासंबधस्तुलसिहौ तौ
ज्वालरौ मार्गितौ । शरणागतवज्रपञ्जरविषं बहता तेन न
अप्रेतौ । ततो वधः कोणिकः समाप्रापितशुक्रभरप्रजापत्ये

स्वजीवितं रक्षन् अमोघवाणमपि केदकमहाराजं संग्रामे नि-
क्षिप्य वैश्यालीनगरीमध्ये क्रितवात्, सञ्चितवर्मा च तां
वैश्यालीं नगरीं स काणिको रोधयति स्म, नगरीमध्यव-
स्थितभीतिगिगुप्ततस्वमित्स्वप्रमनावात् तां नगरीं प्रहीतुं न
शक्नोति । ततो बहुना कालेन देशतयैवमाकाशे प्राणितम्-“स-
मणे जह कूबालाप, मागहिमं गल्लमं रमिस्सय । एवा च अ-
सोगबंदय, वेसाहि नगरं गहिस्सय ॥१॥” कोणिकेनेमां वार्त्तां
श्रुत्वा स कूबालकभ्रमणो बिलोक्यमानस्तस्मिन् स्थितो ज्ञातः ।
राजगृहाकारिता मागधिका गयिका । तस्याः सर्वे कथितम् ।
तथाऽपि प्रतिपक्षम्-तं कूलबालकभ्रमणमहमहाऽऽनेभ्यामिति ।
कपटभाषिका जाता, साधेन तत्राऽऽगता । तं वन्दिता भवति-
स्थाने स्थाने वैश्यानि साधुंश्च बन्दिताऽहं भोजनं कुर्वे । धूममच
भूताः । ततो वन्द्यानयंयमागता, अनुमदं कुदम, आमुक्तकभ्रम-
णं भक्तं गृहीत । इति भुत्वा कूलबालकभ्रमणस्तस्या उच्चारके
गतः । तथा च मेपालगोटकण्ठसंवेगिता मोक्षका इत्याः । तत्र-
जानमस्तरे तस्य अतीसारे जातः । तथा मोघधमरोगेण निवर्तितः ।
प्रकाशनाद्वेगादिभिरस्तथा तस्य विचिं भेदितम्; स कूलबालकभ्रम-
णस्तस्यामाहाकोऽनूत । तथाऽपि स्ववशीभूतः स कोणिकसमीप-
मासीतः । कोणिकमाकम-जोः कूलबालक भ्रमण । वचनं वैश्याली
नगरी गृह्यते तथा क्रियताम् । तेनापि तत्र-च प्रतिपद्य मैमिषिक-
बेषण वैश्यानीनगर्धयंयमस्तरे गत्वा मुनिमुत्तस्वामित्स्वप्रमनावो
नगरीरहको ज्ञातः मैमिषिकोऽयं नगरीलोकः पृष्टः कदा नग-
रीरोधोऽपगमिष्यति । स प्राह-यथा एनं स्तुपं धूमय भवत्यत
तदा नगरीरोधापगमो भविष्यतीति भुत्वा तैर्लोकैस्तथा कृतम् ।
कूलबालकभ्रमणेन बहिर्गेता सञ्जितः कोणिकः । तेन तदैव स्तु-
पप्रभावरहिता सा नगरी प्रम्ना एव, पतितः कूलबालकभ्रमणः,
अभिनीतत्वात् । इति कूलबालककथा । वच० १ म० । आ० क० ।

कू-कूप-पुं० । कु ईषत् आपो यत्र । कुवति मयदूकाः अस्मिन्
कु-पक्ष दीपेक्ष वा । स्वनामभवाते जलाधारे, “भूमी कातो-
ऽत्यधिकस्तरे, गम्भीरो मयदसाक्षितः । बघोऽबद्धः स कूपः
स्यात्, तद्वजः कौपमुच्यते” ॥१॥ वाच० । “कूते तपो सिन्धवा
अहः कूचे कया पडिता” नि० वृ० १ उ० । आ० क० ।
कूमक-वि० । व्यावर्त्तकवृत्ते, हा० १ पु० १९ अ० ।

कूवण्य-कूपनक-पुं० । स्वनामभवाते कुम्भकारे, यस्य हि
कुमारसन्निवेशे वरमरणयोधे उद्यमे प्रतिसिंस्थिते श्रीविरभग-
वति शालायां मुनिबन्धः क्वचित् स्थितः । भा० म० दि० ।

कूवण्य-कूपज्ञात-न० । अबटोवाहरणे, इह वैषं साधनप्रयोगः-
किञ्चित्स्वशेषमपि स्नानादि विशिष्टशुभभावेहेतुभूतं यत्तद्
गुणकरं दहं, यथा कूपजननम् । विशिष्टशुभभावेहेतुभूतं यतनया
स्नानादि ततो गुणकरमिति । कूपजननपक्षे शुभनावाद् तुष्णा-
दिमुद्रासेनाऽऽनन्दावासरिति । इदमुक्तं भवति-यथा कूपजननं
भ्रमत्तुष्णाकर्द्धमोषेषादिशेषकुष्ठमपि जलोत्पन्नानस्तत्तुक्को-
धानपोक्ष स्वोपकाराय परोपकाराय क्लिप्तं भवति । प्रति० ।

कूतद-कूपतट-पुं० । कूपसमीपे, “उहि मासेहि संक्षिपि-
वततेवसेहो जातो कूतदं हासीय विनासियं” आ० म० दि० ।

कूतर्वज-कूपस्तम्भ-पुं० । कूपमपस्थापितस्तम्भे, वि०० । कूप-
कस्तम्भो यत्र खितपदो निबध्नेते । हा० १ पु० ८ अ० ।

कूर्ममण्ड

कूर्ममण्ड-कूर्ममण्ड-पुं० । कृपये मयके, तनुये वकदेशके,
“ तुमं किं आपयति कृममण्डको ” नि० पू० १ व० ।

कूर-कूर-पुं० । ‘कू’ शब्दे ऊदादि० वरत् । कूजे, ममोहरे,
पुगम्भरे, रयावयवभेदे, बाब० । अं० तुडे, हा० १ भु० ६ प्र० ।
कृपल-देही-अवयवभेदे, दे० ना० २ वर्ग ।

कृषि-कृषि-पुं० । समामक्याते लक्षिणे, यत्र भगवान् श्री-
रत्नामी उपसर्गितः पञ्चाश्याहर्षनाथालेवासिनीयां भाषितः ।
आ० म० रि० । मोषव्यावसके, हा० १ भु० १८ अ० । औरग-
वेषके, हा० १ भु० १ अ० ।

कृषिपञ्च-कृषिपञ्च-न० । मोषव्यावसकसैम्यनिवर्तकसैम्ये,
“सुषुप्तस्य पि कृषिपञ्चस्य आज्ञायस्य दुपर्वसया वि होत्या”
हा० १ भु० १८ अ० ।

कृषि-कृषि-ली० । कृप-एव जी० । स्वायं कः । स्नेहपात्रभेदे,
बाब० । “ जो कुणति कृषियसं कृषिवा कृषिवा जयति ” नि०
पू० १ व० ।

कृषिदाहरण-कृषिदाहरण-न० । समप्रसिद्धे कृपहाते, पं० ८
विष० । (‘ कृष्याय ’ शब्देऽनुपदमेव दाहितम्)

कृषारो-देसी-गर्ताकारे, दे० ना० २ वर्ग ।

कृष-कृष्याद-पुं० । व्यवहारनिकायानामुपरिवर्तिनि व्यवहारजा-
तिविशेषे, प्रअ० ३ आअ० द्वार ।

कैत्रण-केतन-न० । वके वस्तुनि, पुण्यकरणसंबन्धिनि मुष्टिप्र-
हणस्थाने वंशादिदले, स्था० ।

“ चचारि कैत्रणा पण्यथा । तं जहा-वंसिभूतकैत्र-
ण्य, मेद्विसाणकैत्रण्य, गोमुक्तिकैत्रण्य, अवलेह-
णियाकैत्रण्य ।

“चचारि” इत्यादि प्रकटम्, किन्तु केतनं सामान्येन वक्तुं वस्तु
पुण्यकरणस्य वा संबन्धि मुष्टिप्रहणस्थानं वंशादिदलकं तत्र
वक्तुं भवति, केवलमिह सामान्येन वक्तुं वस्तु केतनं पृच्छते, तत्र
वंशीमुखं च तत्केतनं च वंशीमुखकेतनम्, एवं सवेन, नवरं मेद-
विषाणं मेद्विषाणं, गोमुक्ताका प्रतीता (अवलेहणिय चि) अव-
लम्बनामस्य वंशाशलाकारार्थं प्रतन्वीत्यक्त साऽनुलेखनिकति ।
स्था० ४ डा० २ उ० ।

कैत्रा-देसी-दामनि, दे० ना० २ वर्ग ।

कैत्रारवाणो-देही-पलाणे, दे० ना० ३ वर्ग ।

कै-कवि-केवित्-अभ्य० । किमः लो-जलि वा कः के, किव-
प्रत्ययः । पदप्रत्ययमित्ये । बाब० । अभिदिष्टव्यये, वि-
शे० । “ कै राया रायपुत्रो वा ” विपा० १ भु० २ अ० ।
स्था० । अनु० । अन्यदाध्यायै, प्रअ० ३ आअ० द्वार ।

केउ-केतु-पुं० । बाय-तु क्वादेशः । प्रहायाभ, राहोरजे-
देहात्मके प्रभेदे, बाब० । हा० । अकृषित्यासामायावा-
प्युपगमे अष्टाश्रितितमे महाभेदे, कल्प० ६ कृण । अन्यथा
अष्टाश्रितितमो जावकेतुः । भू० प्र० २० पाठः । स्था० । चिह्ने,
अज०, हा० १ भु० १ अ० । स्था० । अं० । रा० । जी० । जी० ।

स० । हीतो, ज्योतिषप्रसिद्धे उत्पत्तभेदे च । बाब० । कल्पे, दे०
ना० २ वर्ग ।

केउकर-केतुकर-पुं० । अद्भुतकार्यकारित्वेन चिह्नकारिणि,
जी० । हा० । स्था० । सूत्र० ।

केउलेच-केतुलेच-न० । आकाशोदकनिष्पाद्यशब्दे केवभेदे,
आव० ६ अ० । ध० ।

केउच्य-केतुच्य-त्रि० । दृष्टिबाधस्य सिद्धभेगिकापरिकर्मणः
चतुर्थे दशमे च भेदे, स० ।

केउयर्-केतुयती-ली० । किरास्य किचरेन्द्रस्य किपुलवस्य
किपुलवस्य चाममहिष्याम, म० १० ख० ५ उ० । स्था० । (अ-
स्था जवात्यरकथा ‘अममहिस्ती’ शब्दे प्र० म० १०१ पृष्ठे दक्षिता)

केउय-केतु-पुं० । अम्बुहीपस्य बाह्याया वेदिकाया इतिज-
स्यां पञ्चनवीतयोजनान्धवगाह स्थिते द्वितीयमहापाताले, ला०
४ डा० २ उ० ।

केउर-केयूर-पुं० । के बाहुशिरसि धाति, या ऊर किचत्, अद्भुत-
समासः । बाब० । बाह्यजस्यविशेषे, आ० म० प्र० । जी० १० ।
अं० । “ अंगयाहं केउराहं कइहाहं तुडियाहं कसिमुत्तयं दस-
मुडियान्तयं ” इत्यादि । अङ्गर्हं केयूरं च बाह्यजस्यविशेष प-
तयोक्त यद्यपि नामकोशे एकार्येतांका, तथाऽपि हाकारविशेषाद्
भेदोऽवगत्ययः । म० १ हा० ३३ उ० । हा० । मरौर्यैः कृणस्यं
दिशि पातालकलशे, “ बलयामुर्हकेउरं, जूय तह ईसरे य
बाकम् । ” केयूरः केउरी वा । समबायाङ्गटीकार्या तु केतुः ।
प्रव० २७२ द्वार ।

केमुअ-किशुक-न० । किशुकस्य पुण्यम् । पुण्यफले, “ बहु-
सम् । ॥ १५ ॥ इति अयो लुक् । “ किशुके वा ” ॥ १८ ॥ इत्यादिदेति
यकारः । प्रा० १ पाद । पलायपुत्रं, हा० १ भु० १६ अ० ।

केई-कै (के) क (के) यी-ली० । कैकयानां राजा अण्
कैकयः । जन्यजनकजावरूपं पुंयोगे जी० । कैकयी, कैकयी,
कैकयी वा । कैकयपुत्रकन्यायाम्, बाब० । अष्टमबासुदेवतलहम्-
यमातरि, आव० १ अ० । आ० पू० । ति० । मस्याः सुमित्रांत
द्वितीयं नाम (सापाटीका) स० । अपरविभेदं, सलिलावनीवि-
जये भीतशोकायां नगर्याम्, विभीषणबासुदेवस्य मातरि च ।
आ० म० प्र० ।

केई-कै (के) क (के) यी-ली० । पूर्वोक्तशब्दार्थं, बाब० ।

केक(य)य-केकय-पुं० । देशभेदे, स च अर्द्धेन आयोऽन्तेनामार्थः ।
“ केकपकिरायहवमुहकमुहगयतुरगमिहयमुहाय ” प्रव० २७५
द्वार । प्रहा० । सूत्र० । “ केकय अर्थ च आरिषं भणियं ” सूत्र० १
भु० ५ अ० १ उ० । केकयाईजनपदः भूतवीनगरीराजस्य ।
स्था० ५ डा० । स च देशः कर्मेविशेषे उत्तरस्यामुक्तः । बाब० ।

केका (गा) इय-केकायित-न० । मयूराणां शब्दे, हा० १ भु०
३ अ० ।

केज-करय-त्रि० । कयणीये, स्था० ५ डा० ।

केडव-कैटव-पुं० । “ येत यव ” उ० । १ । १५ । इति येत प-
वम् । ज० १ पाद । “ सदाशुककैडवे हः ” उ० । १ । १६ ।

इति दस्य ङः । प्रा० १ पाद । " कैटजे भो षः " उ० १ । २४० ।
इति प्रस्य षः । मधुप्रातरि वैत्यभेदे, प्रा० १ पाद ।

केषिञ्च-किपत्-विभ० । किमः परिभाषे वतुह । शब्दस्य यः । " इहं किमञ्च डेतिञ्चडेतिञ्चदेहः । " ८ । २ । १४७ ॥ इहं किमिहं यत्पततदुप्यञ्च पतस्यातोर्नितवतोर् डित् यस्मिन् यस्मिन् वहह इत्यादेशो भवति, यत्तदुप्यञ्च । हस्तः स्थाने डेतिञ्च डेतिञ्च देहह कादादिभावविभ० शिखायि लोचः । केषिञ्च, केषिञ्च, के-हह । किपरिभाषपरिमिते, प्रा० ४ वा ।

केतिस-कोहस-नि० । किम् दशः कञ् “इदंकिमोरीशुक्”
 ॥ ६ । ३ । १० । इति (पाणि०) किमः की । पैसाव्याम्-“पाद-
 आदेशेऽस्तिः” ॥ ४ । ३ । ७ । इति द इत्यस्य स्थाने तिरादेशः ।
 किमकारे, प्रा० ४ पाद ।

केतूच-केयूच-पुं० । मेरोईदिणियां दिशि महापाताले, जी०
३ प्रति० ।

केतुल- (केवढ) कियत्-त्रि० । “अतोऽनुसः” ८ । ४ ।
 ५३५ । इति किमाः परस्पातोः प्रत्ययस्य डेनुन्न इत्यादेशः ।
 प्रा० ४ पाद । “वेदकिमायोवः” । ८ । ४ । ४०८ । इति
 अचान्तस्य किमां योदेवयवस्य डित् एव ङ इत्यादेशः । प्रा० ४
 पाद । किम्परिमाणापरिमिते, प्रा० ४ पाद ।

केतु-कुत्र-अप्य० । “एतु कुत्रात्रे” ८ । ४ । ४०५ । अपभ्रंशे
कुल इत्येतस्य शब्दस्य इति एतु इत्यादेशः । कात्यायनित्थे,
प्रा० ४ पाद ।

केम्ब-कयस्-मव्य० । अपहंशे तथाकृता । केन प्रकारेणेत्यर्थे,
“जो पुण अगिं सीमला, तसु उयहत्तणु केम्ब ?” भा० ४ पाद ।

कथं-केत-युः। 'कित' भिषासे इत्यस्य धातोः क्तिप्सन्त उच्यन्ते-
 अलिङ्गित घञि केतः। गृहे, ब्रह्म ४ द्वार। बिह्ने, ब्रह्मसुषुप्ति-
 दायिकं, स्थाय ४ जा। कथमिति गृह्यम्। "कथं गायम बिह्ने"
 आ० बृ० ६ ब०। जाये बज्ज्। शास्त्रे, प्रज्ञायां, संकल्पे, मन्त्रये,
 ज्ञातारि च। वाच०।

श्रेय-त्रि० । कयसीये, क्या० ए डा० ।

केवइअहुं-केकपाई-न० । केकयजनपदस्यार्थे, यत्र श्वेताग्नि-
 का बगरी, तथा आर्यलोचनम् । "स्वयंविया य नयरी, केवइअहुं
 च आरिणं भविष्यं ।" प्रज्ञा० १ पद । प्रब० ।

केपुई-केतकी-ली०। केतकशब्दात् “विह्रीरादिभ्यश्च” ४।१।४१।
 विहृभ्यो गौरादिभ्यश्च ऊर्ष् शिति (पाणि०) ऊर्ष्। बलयाक्यवन-
 स्थितिभेदे, प्रह्ण० १ पद। आभा०। गुह्यवपस्पतिभेदे, प्रह्ण०
 १ पद। संख्याताजीवकमस्पतिभेदे, ज० म शु० उ०। ग-
 म्भकभ्यन्नेदे च। रा०। केतकी पाटला। जं० १ वृ०।

क्रेयग-केतक-पुं०। कित मित्राले एवह, केतकः। सुखिकापुण्यो ज-
 म्भुक्तः ककचपक्षद इत्युक्तकाले वृक्षे, तत्पुं०, न०। केत स्वा-
 धे कः। धवज, पुं०। काच०। अङ्गुलमुद्रिगणित्युहादिके विधे,
 स्थानं १० टा०।

क्रेयण-क्रेतन-॥०॥ सङ्गते, स्य० ४ उ० ॥ शृङ्गमयधनुर्मध्ये काष्ठ-
मयमुष्टिकायाम्, उच० ॥ "धनुं पराक्रमं किञ्चा, जीवं च शरियं सया ॥
धिर्दं च क्रेयणं किञ्चा, सखेयं पक्षिमं यप ॥२१॥" क्रेतनं शृङ्गमयं
१६१

अनुमेयेषां कदा मुष्टिस्थानं कृत्या। तस्य ० ३००। अत्यन्तमन्ये, तस्य ०
 ३०० १३०। सामान्येन यत्ने वस्तुनि, पुष्पकरवद्वयं वा स-
 म्यङ्गिण्यं मुष्टिग्रहणस्थानं शङ्गादिभक्तं, तस्य ० ४३० २२०। (निम्न-
 ०) अङ्गिण्यग्रहणस्थानेन प्राप्यसम्पन्नं 'भाव' शब्दे कथ्यते।
 "सं कथ्यं अरिहृदं पुरिषात्" कथ्यकालं शास्त्रीयैरपि कृतं।
 समुद्रो वेति, प्रायस्कलं कोजिष्ठा, तत्तत्सामान्यकथितं केनाप्य-
 नृत्यः पूर्वं प्रवृत्तमुदेति। तस्य ० १ मुष्टे ३०० ३००। निम-
 न्यः प्रवृत्ते, एहि, विहि, व्याध, कृत्ये, प्रवृत्ते, तस्य ० ३००।

केयव-कैतव-प्र० । कितवस्य भावः कर्म वा । मात्वे, पूत, वैभू-
 र्थ्यमयी, स्वार्थे अण् । कितवे, शठे, पूतकारके, ध्वरे व ।
 पुं० । "कैतवेमाकाशस्तां वा, युदे वा मायतां जनुः ।" "होम्य
 तव कैतवं पायद्वयं । तेऽग्रिमप्रम ।" 'वद्वोवास्तद्वैमि कैत-
 वम्' । वाच० । आ० प्र० द्वि० ।

केयाधनिया-केयाधटिका-ली० । रज्जुप्राप्तबन्धवटिकायाम्,
म० १३ हा० ए० व० ।

केयाघटिकाकिञ्च हृत्यगम-केयाघटिकाकृत्यहस्तगत-त्रि०के-
याघटिकासप्तमं यन्मूल्यं कार्यं तत्रस्ते गतं यस्य स तथा ।
इत्तद्वृत्तकेयाघटिकां, “केयाघटिं किञ्च हृत्यगमार्हं क-
यार्हं चितम्बित्वा ।” म० १३ हा० ६ उ० ।

केपार-केदार-पुं० । के शिरसि दारोऽस्य, केन जलेन दारो यस्य वा । एतच्च । हिमालयस्थे पर्वतत्रये, तत्स्थे शिवसिङ्गमेवे, जगन्निवारणार्थं कतुष्पात्रं सेतुबन्धयुक्ते क्षेत्रे आलबाले, वाच० । वस्रे, आवा० २ कु० ११ अ० ।

केरव-केरव-पु० । स्त्री० । के जले रीति ह अन्न, भलुकुसमासः ।
हंसे, वाच० । तस्य प्रियम् अण् । कुमुदे, छद्मोत्पले, शशी,
पुं० । कैतवे, न० । वाच० । आ० म० ।

केरिस-कीदृश-वि० । “दयोः किमपि टक्सकः” छ । १ । १४५ ।
इति श्रुतौ रिपादेशः । प्र० १ पादः । “पापीयूपापीकविनी-
तकर्कादंशद्वयो” छ । १ । १०५ । इति ईत पञ्चमः । प्र० १ पादः ।
किन्प्रकारे, “भणुनावे केरिसे वुसे” ख० प्र० १ पादः ।

कस-कदल-पु० । वृषा० कलक । “ वा कदले ” । ७।१।१६७।
 इत्यादिः स्वरस्य परेण सत्स्वरस्यञ्जनेन सह एदु वा । प्रा० १
 पाद । रम्भावुके, वाच० ।

केलाय-समारब्ध-विष-पा० । सम्यक् समन्तात् प्रतियत्ने,
 “समारब्धव्यवृत्त्यस्यारब्धसमारकेलायाः” ॥८॥ ४ । ६५॥ इति-
 समारब्धः केलायः ॥६६॥ १ । “केलायर्ध, समारब्ध, समारब्धयति”
 प्रा० ४ पाद ।

केलास-केलास-पुं० । केला बिलासः सीदत्यसिञ्जति । सद्
आचारे-वा इ । स्फटिके, बाब० ।

केलास-पुं० के अने लासो लसमं दीसिरव्य । अणुसुसमासः ।
 केलासः स्फटिकसमस्येव शुभ्रः अणुः । केलांनं समुद्रः अणुः । कैलम ।
 तेनास्यतेऽब । आस-आधारे चम्बु वा । काब० । " येत पत् " ।
 । ७ । १ । १५८ । इत्येकास्य एतम् । आ० १ पाद । शिवकुं-
 दरे स्थाने एवमेतं दत्तम् । काब० । " केलासविधारा पय, गुज्जमा
 प्राणायाः अणोः । करिजे अणुसमस्येव एतापमा विधायिष्यामि " । का०

५।३० ३३०। अमुकेल्लभरमाग्राजनेदे, तदावासपयते च । स्था०
४ डा० ३ उ० । भाजनविशेष, तैक्ष्णिकाला रात्र्यभ्यस्ये । मृग-
मैलनाजमिशेषः । नि० ३ वर्ग । हा० । नन्दिश्वरस्ये तदधि-
पदेवे, सु० प्र० १० पाहु० । रात्र्यभ्यस्ये नवमे कृत्ते पुत्रले,
सु० प्र० २० पाहु० । च० प्र० । साकेतनगरे जाते स्वामय्याने
पुष्टपणे, ताकथा अन्तकृष्टासु पठे षण्मे सप्तमेऽभ्यस्ये सुविता ।
यथा-स च साकेतनगरे जातस्त्वैव श्रीश्रीरान्तिके प्रमज्य हा-
दश वर्षाणि प्रमज्यपर्यायं परिपाल्य विपुले सिद्धः । अन्त० ६वर्ग।

केलाससय-कैलाससय-नि० । कैलासपर्यन्तुष्ये, वस० ८३० ।

“ सुवन्नरूपस्य य पश्याय भवे, सिया दु कैलाससमा लस-
न्त्या । नरस्स लुब्धस्स न तेहि किंचि, इच्छा दु आग्राससमा
अभयतिया ” ॥ ४८ ॥ उ० १० ॥

केलि-कैलि-पु० । स्त्री० । केल-इत् । शूतकीडादिकायां क्रीडाया-
म, च० २ अधि० । प्र० ० । जी० । परिहासे, सु० १ उ० । नम-
यि, कामे च । औ० । “विहारे सह कान्तेन, क्रीडितं कलिरुच्य-
ते ।” पृथिव्याम, वाच० ।

केली-कदली-स्त्री० । “ वा कदले ” ॥ ८ । १ । १६७ ॥ इति
आदेः स्वरस्य परेषु सस्वरस्यजनेन सह पठ् वा । रम्भाया-
म, प्रा० १ पाद ।

केल्य-कियत्-वि० । कियरिमाये, भ० ६ श० १ उ० । कि-
यासक्याके, “ केवद्या न जते । शीवसमूहा परणसा ।” जी०
३ प्रति० । “आभासति केधनियं, स्याए किं ते संजिती ।” सु०
प्र० १ पाहु० । “ केवश्यं कालं ति ” कियता कालेन निर्वर्यते ।
भ० १२ श० ४ उ० । कतिकालं यावति इत्यर्थे, स्था० ३
डा० १ उ० ।

केवृ-कैवले-पुं० । स्त्री० । के जले वर्तते वृत् अलुकसमासः ।
ततः स्थाप्यं अण् । “ सैस्याधूर्ताऽऽनौ ।” ॥ २ । ३० । इति
सैव्ये ह् । “ कैवह् ।” प्रा० १ पाद । धीवरजाती, वाच० ।

केवदिय-कैली-रूपके, वृ० १ उ० ।

केवल-केवल-न० । केवृ सवने, वृषा० कल । शिरसि बलय-
ति वृषा० बल प्रापणे अन्व । वाच० । संपूर्ण, आ० चू० ३ अ० ।
परिपूर्ण, नि० १ वर्ग । विशा० स्था० ३ डा० । अ० । अत-
न्ते, एकस्मिन्, स्था० ३ डा० ४ उ० । असहाय, स्था० २ डा०
१ उ० । पा० । दशा० । औ० । आ० म० । कर्म० । अत्रितीयं,
भ० ९ श० ३३ उ० । हा० । वृक्षे अन्वपदार्थासंख्ये, दश० ४
अ० । “ केवलं मुने भविषा अग्राशयो अगमयिष्य पञ्चज्जा ”
“ केवलां शुद्धां संपूर्णां वा, अनन्तारतामिति यागः । भ० ६ श०
३१ उ० । “ केवलगाण ” शब्दे दृष्टीपिप्यमाणस्वरूपे परिपूर्ण
ज्ञाने, स्था० ४ डा० १ उ० ।

केवलकल्प-केवलकल्प-पुं० । केवलः परिपूर्णः कल्पत इति
कल्पः, स्वकार्यकरणसामर्थ्यापेन । ततः कर्मधारयः । भ० ३
श० १ उ० । हा० । स्था० । नि० । केवलकल्पं परिपूर्णं, भ०
६ श० ४ उ० । “ केवलकल्पं जंबुद्वीपं ” जी० ३ प्रति० । “ क-
वलकल्पा पुडवी चलेज्जा ” केवलं केवलकल्पा, ईदृशना
खेद न विवक्ष्यते, अतः परिपूर्णैः स्थैः । परिपूर्णया वां ।
स्था० ३ डा० ४ उ० ।

केवलक्षर-केवलाक्षर-न० । केवलज्ञान, विशे० ।

केवलजुगलावरण-केवलाजुगलावरण-न० । केवलजुगलं के-
वलज्ञानकेवलदर्शनरूपं तस्य आवरणे आच्छादकं कर्मणि
केवलज्ञानावरणकवलदर्शनावरणश्लोके, कर्म० ५ कर्म० ।

केवलागाण-केवलज्ञान-न० । “ केवलगाणे कुविदे पञ्चसते । तं जहा-
मय्यं केवलगाणे चैव, सिद्ध केवलगाणे चैव ।” (व्याख्याऽस्य स्व-
स्वरूपात्तं व्याख्यास्यते) स्था० ३ डा० १ उ० । कर्म० । भ० ।
यथावस्थितांशेषभूतजवृक्षाविभावस्वभावावभासिनि, स्था०
५ डा० ३ उ० । समस्तपदार्थाविर्भावके, वृष० १ सु० ६ अ० ।
अ० । प्रत्यक्षज्ञानभेदे, विशे० ।

(१) केवलज्ञानशब्दाधिकरणम् ।

(२) केवलज्ञानस्वरूपानिर्वचनम् ।

(३) केवलज्ञानसङ्गमम् ।

(४) केवलज्ञानस्य सिद्धिः ।

(५) केवलज्ञानस्य प्रतिपादनम् ।

(६) केवलज्ञानस्य साधयर्थसिद्ध्यनिरूपणम् ।

(७) अस्याप्राप्य विषयपरिच्छेदप्रकाशकरणम् ।

(८) केवलज्ञानभेदः, विशे० ।

(९) सिद्धकेवलज्ञानस्य द्वैविध्यनिरूपणम् ।

(१०) सिद्धस्वरूपनिरूपणम् ।

(११) समुत्पन्नकेवलज्ञानस्य शब्देन देशनां दत्तो
न काऽपि कृतिः ।

(१२) सत्यप्रकरणम् ।

(१३) कीदृशं केवलज्ञानं जयति ।

(१४) केवलज्ञानदर्शनयोः प्रतिबन्धः ।

(१) अथ केवलज्ञानविषयं शब्दार्थमाह—

केवलमेवं मुच्यं, सगलमाहाराणं अग्र्यं तं च ।

पायं च नाणसहो, नामसमाणाहिरण्योऽयं ॥ ८४ ॥

केवलमिति व्याख्येयं पदम् । ततः केवलमिति कोऽर्थः ?
इत्याह—एकमसहायम्, इत्यादिवाहयानेपेक्षित्वा, त-
न्नाये शेषज्ञासिद्धिकज्ञाननिवृत्तेर्वा । वृक्षं निर्मैलं, सकलावरण-
मलकलङ्कविमग्नसंजुलत्वादिति । सकलं परिपूर्णं, संपूर्णैक्यप्रा-
प्तित्वात् । अस्याधारणमन्तस्य, तादृशापरज्ञानाभावत्वात् । अ-
नन्तम्, अप्रतिपातित्वेनाविधमानपर्यन्तत्वात् । इत्येकविध्यं
केवलशब्दोऽत्र वर्णितः । केवलं च तद् ज्ञानं च केवलज्ञानमिति
समासः । आह—नन्वाभिमित्येविकाशेन ज्ञानवाचकानि ना-
मान्येव आभ्युक्तानि “ अन्त्याभिमुद्रां निषञ्जाम् ” इत्यादीं स-
र्वत्र व्युत्पादितानि, ज्ञानशब्दस्तु न क्वचिदुक्तः, स कथं ल-
भ्यते ? इत्याशङ्क्याह—(पाये जेत्यादि) प्रकमलज्वाला ज्ञा-
नशब्द आभिमित्येविकाशेन विज्ञानाभिधायकैर्नामानि स-
मानाधिकरणः स्वयमेव योजनीयः, स च योजित एव । त-
द्यथा—आभिमित्येविकं च तद् ज्ञानं च, भुवं च तद् ज्ञानं जेत्यादि ।
कचिद्वैयर्थ्यकरणसमासादपि संभवतीति प्रायेः प्रहस्यम् । स
च मनःपर्यायज्ञाने दृष्टिस्त एव । अन्त्याभि च यथासंभवं द्रष्ट-
व्यम् । इति गाथायाः ॥ ८४ ॥ विशे० । वृ० । आ० म० । न० ।

(२) केवलज्ञानस्वरूपानिर्वचनम्—

केवलमेकमसहायं, मत्यादिज्ञाननिरपेक्षित्वात् । केवलज्ञान—

प्राप्तुमांषे मत्यादीनामसंनवात् । ननु पुनः कथमसंभवः ? या-
वता मनिहानादीनि स्वस्वाचरणसंयोगशमेधि प्रादुष्यन्ति,
ततो निवृत्तस्वस्वाचरणविशेषे तां सुतरां भविष्यति, आ-
रिपरिप्राणमवत् । उक्तं च—“आचरणदेशे विगमे, आर्द्रं विजंति
मनुष्यादिभिः । आचरणसर्वविगमे, क्व तर्हं न होति जी-
वस्वसः ?” ॥१॥ उच्यते—इह आत्यस्य मरकतादिगमेमोक्षोप-
स्थे यावन्मायायि समूलमलानगमस्तावद्यथा यथा देहातो म-
हाविशयस्तथा तथा देशतोऽभिव्यक्तिकपञ्चायने, सा च क्वचित्क-
र्त्वाचक्राः श्रद्धावति इत्यनेकप्रकाराः, तथाऽऽत्मनोऽपि सकलका-
लावसांभिर्निखिलपदार्थपरिच्छेदकणैकप्रकारमार्थिकस्वरूपस्या-
प्याऽऽचरणमलपटलतिरोहितस्वरूपस्य यावन्मायायि निखि-
लकर्ममहापगमस्तावद्यथा देशतः कर्ममोक्षोच्चेदः तथा तथा दे-
शतः तस्य विहासिदग्धुर्मते, सा च क्वचित्कदाचित्कपञ्चद्वि-
नेकप्रकाराः । उक्तं च—“मलविदग्धुर्मते, यथाऽनेकप्रकारतः ।
कर्मविदग्धुर्मते—स्थायानेकप्रकारतः” ॥१॥ सा चानेक-
प्रकारतः मतिश्रुतादिज्ञेयमात्रस्येय । ततो यथा मरकतमणेरुपे-
महापगमसंभवे समस्तास्पष्टदृश्यव्यक्तिकपञ्चेन धविस्फुट-
रूपकाऽभिव्यक्तिकपञ्चायते, तद्वदात्मनोऽपि धानदृशेनचारित्र्यम-
वसतो निःशेषाऽऽचरणप्रहाणादृशेपदेशान्धव्यपच्छेदेनैककथा अ-
तिपरिस्फुटा सर्ववस्तुपर्योयसाक्षात्कारिणी विहासिदग्धुर्मते ।
तथा चोक्तम्—“यथा जालस्य रत्नस्य, निःशेषमलहान्ति ।
स्फुटकपाभिध्याकि—विहासिदग्धुर्मते” ॥१॥ ततो मत्या-
द्विनिर्णये केवलज्ञानम् । नं० । तथा चागमः—“केवली नं
जने ! आयाणेहि आणह पासह ! गोयमा ! नो इण्ठे समदे । से
केवलेनू नं ! गोयमा ! केवली नं पुण्ड्रिकेणं मियं पि आणह, अ-
मियं पि आणह० जाव निवृद्धं संसणे केवलसिसे से तेषुद्धं जी-
वाण य सुहं डुकलं जीवे जीवह तदेव जविषा य परंतदुक्क-
वेणण अचमाया य केवली, सवं मंते ! जंते वि ।” ॥ ४० ॥
१० वं० । अथ वा युक्तं केवलं, तदाऽऽचरणमलकलस्य नि-
शेषतोऽप्युपगमात्, सकलं वा केवलं, ज्ञेयानन्तत्वात् । केवलं च तज्ज्ञानं
च केवलज्ञानम् ॥ नं० ।

अथ किस्रप केवलज्ञानम् । इत्याह—

स्वरूपपामनो भवतु, किं त्वनादिमत्ताऽऽवृत्तम् ।

जात्यरत्नांशुवत्स्य, कृतारस्यासदुपायतः ॥ ३ ॥

स्वरूपं स्वभाव एव, अवधारणार्थस्य दिशम्स्थेह संभवत् ।
कस्येवहा—आत्मनो जीवस्य यत्तत् केवलज्ञानम् । एतेन चेदु-
क्तं भवति—न प्रतिविधायमात्रं केवलज्ञानं, तस्याभाषकपत्वात् ।
मात्वात्मानो निर्भरं, एवमात्मानं न संवेदप्रसङ्गात् । नापि समवा-
यवशात् तत्र वसेत् शक्ति समवायकृतो विशेषः, तस्यैकत्वेन संवे-
दतद्वलेन प्रसङ्गादिति । ननु यद्यतदात्मनः स्वरूपं तत्कृतः सदा नो-
पसङ्ग्यतः, इत्याह—किं तु केवलमनादिरभाषण्यो योमोक्षो ज्ञा-
नावरणादिकर्मरूपः, तेनावृतमच्छादितम् ; अनादिमत्तावृत्तिमिति
कृत्वा सदा नोपसङ्ग्यतः । अनादित्वं च कर्ममहस्य प्रमादधिक्या,
सादित्वं चास्य मुक्तस्यैव बन्धाभावः स्यादिति । किञ्चित्स्याह—
जात्यं प्रधानं यत्कलं माणिक्यमरकतादि, तस्यांशः किरणास्त
इव, जात्यरत्नांशुवत् तस्यानादिमहस्य, कृपादिगतात्, स्या-

त्संजायते तत्केवलज्ञानम् । मलकृय वरकथं स्यादित्याह—उपाय-
त उपायादेतोः, सामायिकाज्यासलक्षणम् । नन्वादिवादेव न
युक्तोऽस्य कर्ममलविशेषो ब्रह्मात्मनोरिव । नेमम् । अनादित्वे-
ऽपि रत्नांशुमलसंयोगस्यापघतः कृपदृशेनात् । आह च—“अह-
वेह कंचणाकल—संजोमोऽगाह संनदमो वि । बोन्दिआह
मुवायं, तह जोगो जीवकमागं” ॥ ३ ॥

नन्वाऽऽत्मस्वरूपेऽपीदं केवलज्ञानं कथं लोकाशो-
कप्रकाशकमित्यत आह—

आत्मनस्तत्त्वज्ञावत्त्वा—ल्लोकाशो कप्रकाशकम् ।

अत एव तदुत्पत्ति—समयेऽपि यथोदितम् ॥ ४ ॥

आत्मनो जीवस्य, तल्लोकाशो कप्रकाशकं, स्वभावो यस्य स त-
था, तद्वत्त्वत्वं, तस्मात्तत्त्वमावत्त्वात्, लोकाशो कप्रकाशकं
सकलपदार्थसाधार्थिर्भावकमित्यर्थः, केवलमिति प्रकृतम् ।
ननुत्पत्तिसमये तद्यथोक्तप्रकारं न संगतम्, उच्यमानत्वात् दी-
पादिरिव । दीपो हि क्रमेण स्वप्रकाशं प्रकाशयतीत्यत आह—
(अत एवेति) यत एव तल्लोकाशो कप्रकाशकस्वभावामकपम्
अत एव कारणात्केवलज्ञानमुत्पत्तिसमयेऽपि प्रादुर्भाव-
णेऽपि, आस्तामुत्पत्तिसमयानन्तरम् । यद्योदितमुक्तस्वरूपमेव,
युगपत्तल्लोकाशो कप्रकाशकमित्यर्थः ॥ ४ ॥ ॥ ३ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥ ॥ ४ ॥

(३) तद्वक्तव्यम् । सकलमत्यर्थं लक्षयन्ति—

सकलं तु सामग्रीविशेषतः समुद्भूतसमस्तावरणकृपाऽपेक्षं
निखिलदृश्यपर्यायसाक्षात्कारिस्वरूपं केवलज्ञानमिति ॥ ३ ॥

सामग्री सम्यग्दर्शनादिलक्षणाभ्यन्तरङ्गा, बाहिरङ्गा तु जिनका-
निकमनुपमत्वादिप्रकाशः, ततः सामग्रीविशेषात्प्रकाशकत्वमास-
मग्रीतः, समुद्भूतो यः समस्तावरणकृपाः सकलघातसिंघातवि-
घातः, तद्वत्केलं सकलवस्तुप्रकाशस्वभावं, केवलज्ञानं ज्ञातव्यम् ।

(४) केवलज्ञानस्य सिद्धिः—

यस्तु नैतद्वन्तं मीमांसकः, मीमांसनीया तन्मनीषा । तथाहि-
बाधकभाषात्साक्षात्मावादा सकलमलकप्रतिक्षेपः कदाप्ये-
तः । आद्यपक्षे प्रत्यक्ष, अग्रयणं वा बाधकमजिद्वधाः । प्रत्यक्षं
चेत्पारमार्थिकं, सांख्यवदार्थिकं वा । पारमार्थिकमपि विकलं,
सकलं वा । विकलमप्यवधिषङ्कणं, मनःपर्यायरूपं वा । नैत-
त्पक्षद्वयमपि ज्ञेयम्, द्वयस्यास्य क्रमेण क्षिपिद्वयमनोव-
र्णणागोचरत्वेन तद्व्यापविषयधीर्मात्रम् । सकलं चेत्,
अहो ! शुद्धिचिन्तावृत्ती, यत्केवलमेव केवलप्रत्यक्षस्या-
स्याज्ञातं विभावयतीति वक्षि, कृत्वाऽपि प्रत्युत्पत्तिमार्गो स्त-
न्यवधानं, बान्धव्येऽपि च विघातानुसंसात् । सांख्यवदार्थिक-
व्याप्तिर्निष्कलं, इति कोऽत्रार्थः वा ? न तावत् प्रत्यक्ष, अस्य
प्रतिमाऽतिरिक्तस्व स्वाभाविविषयभूतमुखादिमात्रगोचरत्वात् ।
प्रतिवं तु तद्व्यापकं नानुनृत्यत एव । परिभूयं तु स्वकीयं, परकीयं
वा । स्वकीयमपीदानीमत्र तद्व्यापेत्, सर्वत्र सर्वदा वा । प्राप्ति-
पक्षे पक्षे विनाहि ज्ञानम्, तथा तद्व्यापकस्यास्मान्निर्णयः ।
हिरीये तु सर्वदेशकालानाकलस्येदं तद्व्यापकमुद्रावेत्यतः, इतरथा
वा ! आकलस्य वेदाकालं मन्दतज्ज्ञानं, अवस्थेव सकलका-
लसकलपदार्थगोचरशुविशेषवेदिनि केवलस्य तादृशप्रसङ्गे ।
अनाकलस्य चेत्, कथं सकलदेशकालाऽनाकलने सर्वत्र सर्वदा
वेदं तादृक् नास्तीति प्रतीतिरकलस्य, परकीयमपीदानीमत्र

तद्भावं वाचेत्, सर्वत्र सर्वदा वेत्यादिविकल्पकालजर्जरभूतं न महाधनपुरीं चारयितुं धीरतां दधाति । कथं वा परबृहदस्वानिधौ भवामेवमप्युद ? । साक्षात्प्रत्यक्षप्रतिज्ञेयत्वं प्रत्यक्षं प्राबलित्वं भवेति तेन कथमावेत्तु, यदि कथिते प्रत्यक्षे, तर्हि तादृक्प्रतिज्ञेयत्वे प्रत्यक्षं नास्त्येव, इत्युच्यते तद्वत्तत्त्वात् न च यत्कुर्महे इति किं न तथाऽनुमन्यसे ? । अथ न वीर्यान्वीनः प्रमाणप्रयोगः समुद्भायः, परकीयः कथमिति बाधयत् ? । न कस्यचनैव प्रत्यक्षं त्वत्प्रत्यक्षं कर्तुं शक्नोति, न च सा तु यथाऽसौ कथयति, तथा वयमपि । अथ तदुपदर्शितेऽप्येव संवादात्तद्वचः प्रमायम् । कथंचनं प्रत्यक्षम्, अमर्यकं वा संवात्वं स्यात् ? इत्यादि पूर्वाप्याचयेनेमानवस्थाविवक्षितस्योक्तं कथं कर्तमीया ? । किञ्च संविधाभिनिधायोचरतादौ किमवश्यं स कलप्रत्यक्षस्य विधी, प्रतिवेधे वा सूक्ष्मेव वराकम् । न च त्वयस्तेनाऽज्ञातः प्रत्यक्षं प्रेषयते । तथापि हि किमिदानीमपहस्यसेलेन तपस्विनाऽज्ञातप्रमाणेन कस्यचन्य ? । तत्र प्रत्यक्षं तद्वाधविधानसंविधानोक्तम् । अमर्यकमपि प्रत्यक्षाभावात्तत्र, अपरप्रमाणकं वा प्रमाण्येति ? । आद्यं चेत् तर्हि दिक्कादृशव्यापारमस्तस्मिन्मनुजान्जोदहस्मिन्वाचरिद्योचरप्रत्यक्षाज्ञात्वात् ते व्यापारो ज्ञेयः । द्वितीयं चेद्वाचस्वभावात्, ज्ञातव्यस्य भावं वा ? । आद्यस्वज्ञातव्यमनुमानवत्, शाब्दवत्, अर्थोपपत्तिः, उपमानं वा ? । अनुमानं चेत्, कस्तत्र धर्मी ?-सकलप्रत्यक्षं, पुरुषो वा कश्चित् ? । सकलप्रत्यक्षं चेत्, ततोवाधीयमानाः समस्तो हेतुराध्यासिद्धतामाभ्येतुं, भवत्यस्तस्याऽऽसिद्धेः । पुरुषोपपत्तिं सर्वज्ञः, तद्व्यो वा धर्मी भवत्येति । सर्वज्ञत्वेन, किं सर्वज्ञत्वेन निश्चीता, वरानुपगतः वा ? । निश्चीतमेव कथं तत्र तादृक्प्रत्यक्षप्रतिज्ञेयः प्रेक्षाकारिणः कर्तुमुचिताः ? । तस्मिन्पक्षे प्रमाण्येनैव तद्वाधनात् । अथ सर्वज्ञत्वेन परैरनुपगतः पुनान् बर्कमानादिर्धर्मी, तर्हि किं तत्र साधयत् ?-नास्ति त्वत्त्व, असर्गवित्तं वा ? । न तावत्तात्त्वित्वं, तथापि धनुषव्यापारसत्तायामनयो रविधादाव, तथा व्यवहारपारमार्थिकापारमार्थिकत्व एव विभ्रतिरिति । असर्गवित्तं चेत्, कस्तत्र हेतुः-उपज्ञाधिः, अनुपज्ञाधिः ? । उपज्ञाधिर्बलवत्, अविद्वदोपज्ञाधिः, विद्वदोपज्ञाधिः ? । अविद्वदोपज्ञाधिस्तदा बद्धव्यनिधारीणी, नित्यत्वनिधेयानिधीयमानप्रमेयत्ववत् । विद्वदोपज्ञाधिस्तु-किं साक्षात्किदोपज्ञाधिः, किदव्यासोपज्ञाधिः, विद्वदकार्योपज्ञाधिः, विद्वदकार्योपज्ञाधिः, विद्वदसहचराद्युपज्ञाधिः स्यात् ? । नाथा, सर्वज्ञत्वेन साक्षात् विद्वदस्य किञ्चित्प्रत्यक्षं तत्र प्रसाधकप्रमाणान्नात् । नास्ति त्वत्त्वित्ववत्तुल्यमपि भ्रष्टमदात्तत्वे, प्रतिवेधवत् इति सर्ववित्तव्य विद्वदः किञ्चित्प्रत्यक्षं, तस्य च व्याप्तं कतिपयार्थसाक्षात्कारित्वं कार्यं, कतिपयार्थप्रज्ञापरकं कारणभावरणकरोपशमः, सहचरादिराश्लेषादिकम् ; न च विवादोपात्तेन पुंसि तेनमभ्यतमस्यापि प्रसाधकं किञ्चित्प्रमाणं तत्रापि, यत्तत्तदुपज्ञाधिनां सिद्धिः स्यात् । वक्तृवत्त्वकपा विद्वदकार्योपज्ञाधिपरस्परं तस्मिन्नेव साधनं सापेक्षमिति चेत् । ननु धीरुः वक्तृवत्त्वमिव विज्ञातकः, यत्सर्ववित्तवित्तवत्त्वस्य कार्यं स्यात् ?-प्रमाणवित्तवत्त्वार्थवक्तृत्वं, तद्वित्तवत्त्ववित्तवत्त्वत्वं, वक्तृवत्त्वमात्रं वा ? । आद्य-भिदायवत्, असिद्धं साधनम्, बर्कमानादौ ज्ञायति तथाप्युताद्यवक्तृत्वमाभावात् । द्वितीयमिति तु, नेवं विद्वदकार्योपज्ञाधिः, किन्तु कार्योपज्ञाधिरेव तद्विधिसाधनी, धून-

व्यक्तसिद्धिनिबन्धनमप्यस्तधुमोपसंश्लिष्य, तथा च विद्वदो हेतुः । तृतीयमेव त्वत्त्वताः, वक्तृत्वमात्रे सर्ववित्तवत्त्वव्यापिरोपात्तः । अनुपज्ञाधिपरि विद्वद्वानुपज्ञाधिः, अविद्वद्वानुपज्ञाधिः ? । विद्वद्वानुपज्ञाधिस्तावद्विधिसिद्धावेव साधी-बलं दधाति, अनेकाकारित्वं वक्तृत्वं, वक्तृत्ववत्त्वकानुपज्ञाधिः, इत्यादिबल । अविद्वद्वानुपज्ञाधिपरि स्मभावानुपज्ञाधिः, व्यापकानुपज्ञाधिः, कार्योपज्ञाधिः, कारणानुपज्ञाधिः, सहचराद्यनुपज्ञाधिर्वाऽऽपिनीयेत ? । स्मभावानुपज्ञाधिपरि सामान्येन, उपसंश्लिष्यकप्रत्यक्षवित्तवित्तव्या वा व्याप्येति ? । वीर-स्त्या तावद्विज्ञाचरादिना व्यभिचारिणी । द्वितीया पुनरसिद्धा, सर्ववित्तव्य स्मभावविप्रकृष्टत्वात् । व्यापकानुपज्ञाधिप्रवृत्तयोऽपि विद्वद्व्या अपरीयांसः, यतः सर्ववित्तव्य व्यापकं स कक्षा-र्थसाक्षात्कारित्वं कार्यमतीन्द्रियवत्त्वपदेष्टुः, कारणमिच्छावरणवित्तव्यः, सहचरादि ज्ञाधिककारिणादिकम् ; न च तत्र तद्वानुपज्ञाधिनां सिद्धौ साधनं किञ्चित्प्रत्यक्षं, इत्यसिद्धा एवायम् । अथ सर्वज्ञत्वान्यः कश्चिद्धर्मी, तर्हि तस्यासर्ववित्तव्ये साक्ष्ये सिद्धसाध्यात्, तन्नानुमानं तद्वाधकम् ? । नापि शाब्दम्, यत्तत्त्वमपि कथं, पीर्येवं वा स्यात् ? । न तावदपीर्येवम्, अपीर्येवत्वस्य नवस्तु सन्न-वाभावात् । पीर्येवमपि केवलसाक्षात्कारित्वतत्त्वप्रवर्णितं, तद्वित्तव्यप्रवर्णितं वा ? । आद्यं कथं बाधकं ? विरोधात् । द्वितीये त्वसौ पुरुषः केवलसाक्षात्कारिताः सकलाः । पुरुषप्रतिवेधः प्रेक्षते, न वा ? । प्रावप्यके, कथं तत्प्रतिवेधः ? । तस्यैव तद्वाधकित्वत्वात् । द्वितीयेऽपि कथं तत्र, तत्प्रतीतमात्रस्य पांशुलपादकोप-दिष्टसाध्यत्वे प्रमाणान्वासम्भवत् ? । नाप्यर्थोपपत्तिस्तद्वाधिका, तद्व्यापारमस्तरेऽप्यनुपपन्नानस्य प्रमाणवत्कतिपयद्विज्ञितव्याप्यस्य कस्यचिदसम्भवात् ? । नाप्युपमानं, तस्य सादृश्यमात्रगोचरत्वात् । तत्र भावकं प्रमाणं तद्वाधककक्षम् । नाप्यज्ञातवत्त्व, तस्य सत्तापराभिश्रमप्राप्यकामवृत्तौ सत्यां भावात् । न चासौ सम-स्ति विवादोपात्तं कस्यचित्प्रत्यक्षं, प्रमेयव्याप्यत्वेन, इति नू-प्राहानुमानस्य प्रवृत्तेः । तत्र बाधकभावात् सकलप्रत्यक्षा-भावाः । नापि साधकभावाद्, अनुमानस्यैव तत्साधकस्येदानीमेव निवेदनात् । इति सिद्धं कस्तत्र कतिपयनिस्तुलस्थूलानुकाफ-लायमानाकलितसकलवस्तुविस्तारं केवलसामर्थ्यं सर्वेदम् । इति सिद्धमेवं केवलज्ञानम् । २३ । रत्ना ० २ परि ० । (इह दिक्काग्रमुपदर्शितं, विस्तरस्तु सर्वसंज्ञिसिद्धिक्रियाव्यवसरे वक्ष्यते अतिज्ञानादिज्ञानकनुकल्पनानामन्तरम्)

(४) इदानीमवसरजातं केवलज्ञानं प्रतिपादयन्नाह—

अहं सम्बद्धव्यपरिणाम-अज्ञातव्यसिद्धिकारणमनेतं ।

सासयमप्यविद्वद्, एवमिह केवलं पाणं ॥ उ३३ ॥

अथान्यद् हास्यम्यासाधे, पूर्वसमुद्देशेऽन्ये मनःपर्यायानन्तरं केवलज्ञानमुपपन्नं, तत्संप्रति तात्पर्यनिवेदनायैवमुपपन्नं, इति पणितभाषाव्याख्यासाधोऽथसाध्यः । यत उक्तम्-‘अथ क्रियाप्र-शानमन्तरं ज्ञानोपायसमयवचनसमुच्चयवित्ति’ । सर्वोपि च तानि कृत्वापि च जीवादीनि, तेषां परिणामाः प्रयोगविज्ञ-सोत्रयजन्ता उत्पादाव्यः पर्यायाः सर्ववित्तव्यापिनाः, तेषां प्रायः सत्ता स्वज्ञानार्थं स्वं स्वमसाधारणं रूपं, तस्य विशेषण हापनं विज्ञातिः, विज्ञानं वा विज्ञातिः, परिच्छेद इत्यर्थः । तस्याः कारणं हेतुः सर्ववित्तव्यपरिणामविज्ञातकारणं, केवलज्ञानमिति संबन्धते । उक्तं च-

“सर्ववद्भाषणं पञ्चो-गवीसत्ता-भीसजा जहाजोम् ।
परिणामा पञ्चाया, जम्भविष्णोसाद्भो सर्वे ॥ ८२३ ॥
तेसि भाषो सत्ता, सत्तकण्यं वा विसेसज्ञो तस्स ।
नाणं विष्णसीय, कारणं केवलशायां ” ॥ ८२६ ॥

तच्च जेधान्तत्वादनन्तं, तथा शम्भज्ज्वं शाम्भन्तं, सदोपयो-
भावमिति प्राप्तायेः । तथा प्रतिपत्तनशीलं प्रतिपाति, न प्रति-
पाति अग्रप्रतिपाति, सदाऽवस्थाधीनि भावः । ननु यत् शाम्भन्तं
तदग्रप्रतिपात्येव, ततः किमनेन विशेषणम् । तद्वयुक्तम्, सम्यक् श-
ब्दार्थापरिज्ञानात् । शाम्भन्तं हि नाम अनवरतं अवयुक्त्यते, शम्भ-
ज्ज्वं शाम्भन्तमिति व्युत्पत्तेः । तच्च कियत्कालमापि भवति, याव-
ज्ज्वति तावन्निरन्तरं भवनासतः सकलकालनाशप्रतिपत्त्यर्थ-
मग्रप्रतिपाति विशेषणोपादानम् । एष तात्पर्यार्थः-अनवरतं स-
कलकालं भवतीति, अथवा एकपक्षव्यभिचारेऽपि विशेषणविशे-
ष्यभावात् भवतीति ज्ञापनायेः विशेषणद्वयोपादानम् । तथाहि-
शाम्भन्तमग्रप्रतिपात्येव, प्रतिपाति तु शाम्भन्तशाम्भन्तं च भव-
ति । यथा अग्रप्रतिपात्येव विज्ञानमिति । तथा एकविधमेकप्रका-
रं, तदावरणस्यैकैकरूपत्वात् ।

उक्तं च-

“पञ्चायमो अणन्तं, सास्यमिदं सदोवज्जोनाम्नो ।
अव्ययमो परिवादी, पराविहं सर्वसुखीय ” ॥ ८२८ ॥
(विशेषः) केवलं च तद्वृत्तान्तं च केवलज्ञानम् । आ० प्र० १० ।
(६) अयं साधपर्यवसितं केवलज्ञानं सर्वं प्रदर्शयति । अनुमानं
च तथानुगतस्य तस्य प्रतिपादकं संभवति । तथाहि-धातुकर्म-
कानुपपत्त्युपादाविभूतत्वात् केवलं सादि । न च तयोपपत्त्यस्य प-
ञ्चासत्तावरणमस्त्वतोऽनन्तमिति न पुनरुपपत्तये, विनाशपूर्वकत्वा-
नुपादात्मात् ।

न हि घटस्वाविनाशो कपालानामुत्पादो दृष्ट इत्यनुत्पादन्यया-
त्मकं केवलमित्युपागमवतो निराकृतुमाह-

केवलशायां साहं, अप्रपञ्चविमं ति दाशं मुचे ।
तेष्विषमिच्छा तूणा, केह विसेसं ण इच्छति ॥ ८८ ॥

केवलज्ञानं साधपर्यवसितमिति दर्शितं सूत्रे इत्यतस्त्वन्मात्रेण
गर्विताः केचन विशेषं पर्यायं पर्यवसितत्वेवजावं विषयानाम-
विनेच्छन्ति, ते न च सम्यग्वादिनः ॥ ८८ ॥

यतः—

जे संययणाईया, भवत्येकेवमिविसेसपञ्चाया ।
ते सिद्धमाणसमये, न होंति विगयं तथो होई ॥ ८९ ॥
ये वज्जञ्चभनाराचसंज्ञनादयो भवत्येकेवलजिज्मपुल्लप्र-
क्षेपोरन्त्योऽन्यानुबिधाद् व्यवस्थितः विशेषपर्यायाः, ते
सिध्यत्समये अवगच्छन्ति । तदपगतं तद्व्यातिरिक्तस्य केवल-
ज्ञानस्याप्यात्मकव्यवहारेण विगमात् ; अथवाऽवस्थापुत्रवस्था-
नामात्यन्तिकमेवप्रसक्तैः ; केवलज्ञानं ततो विगतं भवतीति
सुप्रकृतोऽभिप्रायः ।

विनाशवत्केवलज्ञानस्योत्पादोऽपि सिद्धतत्समय इत्याह-

सिक्कणोणं य पुणो, उप्पसो एस अत्यप्पजाओ ।

केवलभावं तु पटु-च केवलं दाशं मुचे ॥ ९० ॥

सिद्धयेनारोचकमिविगमस्त्ववपरेण पुनः पूर्ववत्पुनश्च एष केव-
लज्ञानाख्योऽर्थपर्यायः, उत्पादविगमप्रतीत्यात्मकत्वाद् वस्तुनोऽ-
न्यथा वस्तुत्वानि । अथपर्यवसितत्वं सूत्रे केवलस्य दर्शितं, तत्तस्य

केवलभावं सत्तामात्रमाश्रित्य, कथञ्चिद्विनाशव्यतिरिक्तत्वाच्च-
स्यात्प्रमह्यं द्रष्टव्यरूपतया नित्यत्वात् ॥ ९० ॥

ननु केवलज्ञानस्याऽऽत्मरूपतामाश्रित्य तस्योत्पादविनाशाभ्यां
केवलस्य तौ भवतः, न चात्मनः केवलरूपतेति कुतस्तद्वारण
तस्य तावत्स्याह-

जीवो भणाइणिहणो, केवलशायां तु साइपपणं ।

इय थोरमि विसेसे, कह जीवो केवलं होई ? ॥ ९१ ॥

जीवोऽनादिनिधनः, केवलज्ञानं तु साधपर्यवसितम्, इति स्फुट-
विरुद्धचर्मोप्यासत्क्षणं विशेषे कथाऽऽतपवद्व्यस्तमेदात् क-
थं जीवः केवलं भवेत्, जीवस्यैव तावत् केवलरूपता असङ्गता
दूरतः संज्ञनमादिरिति भावः ।

तन्हा असो जीवो, अमे णाणाइपज्जवा तस्स ।

अवसमियाईसकलण-विसेतमो केह इच्छंति ॥ ९२ ॥

तस्माद् विरुद्धचर्मोप्यासतोऽप्यो जीवः, अन्ये ज्ञानादिपर्यायाः, ह-
कणमेदाच्च तयोर्भेदः । तथाहि-ज्ञानदर्शनयोः ज्ञापिकाः, ज्ञाप्यप्रा-
प्तिको वा भावो लक्षणम् । जीवस्य तु प्राणात्मिकादिभावो
लक्षणमिति कश्चित् व्याख्यातारः प्रतिपन्नाः ।

एतन्निषेधायाऽऽह-

अह पुण पुणवपत्तो, अत्थो एगंतपक्खपकिसेहो ।

तद् वि उपाहरणमिणं, ति इउपडिजोयणं वोचं ॥ ९३ ॥

यद्व्ययं पूर्वमेव रूपपर्यायो भेदाजैकान्तपक्षप्रतिषेध-
लक्षणेऽर्थः प्रयुक्तो योजितः । “अप्यायडो भंगा ” इत्यादिना
अनेकान्तव्यवस्थापनात्, तथापि केवलज्ञानेनैकान्तात्मकै-
कप्रकप्रसाधकस्य हेतोः साध्येनानुगमप्रदर्शकप्रमाणविषय-
मुदाहरणमिदमुत्तरागथया बह्वर्थः ॥ ९३ ॥

तदेवाऽऽह-

जह कोह सट्ठिवरिसो, तीसइवरिसो एराहिवो जाओ ।

उजयत्थ जायमहो, वरिसविजागं विसेसेइ ॥ ९४ ॥

यथा कश्चिदुदयः पठित्वैः सर्वोयुष्माश्रित्य, विशद्वर्षः स-
जराधिपो जातः, उजयत्थं मनुष्यं राजनि च जातशब्दोऽयं प्र-
युक्तो वर्षेविषयगमनास्य बोधायि । पठित्वोयुष्मास्य पुदुष्य-
मानस्य नराधिपपर्यायो जातोऽनद्विषयवसितमेदात्मकत्वा-
त् पर्यायस्य, नराधिपपर्यायात्मकत्वेन वाच्यं वक्तुः पुनर्जातो,
जेदात्पुनरुक्तमेदात्मकत्वात् । सामान्यस्यैकान्तमेव अमेदे त-
थोरभावप्रसङ्गातिराधभव्य पर्यायप्रादुर्भावस्य तद्विकलस्य
वा सामान्यस्यासंभवात् संशयविरोधवैयधिकरणेऽनव-
स्थाभयदोषादीनामनेकान्तबाधं च प्रागव निरस्तत्वात् ॥ ९४ ॥

तदेवाऽऽह-

एवं जीवइव्वं, अणाइनिहणमविसेसियं जम्हा ।

रायमरिसो उ केवमि-पज्जावो तस्स सविसेसो ॥ ९५ ॥

एवमनन्तरोकृष्टान्तवज्जीवद्रव्यमनादिनिधनमविशेषितमव्य-
योरुक्तं सामान्यं, यतो राजनपर्यायसदृशः कश्चित्पर्याय-
स्यैव तथाभूतजीवकल्पस्य विशेषस्तस्माद् तेन रूपेण जी-
वकल्पसामान्यस्यापि कथञ्चिदुत्पत्तेः सामान्यमन्युत्पत्तं, प्रा-
कनरूपस्य विगमात् । सामान्यमपि तदभिन्नं कथञ्चिन्नित्यु-
क्तम् ।

शौचपरिष्कारघटपथयपरित्यागोपादानमवर्तकशुद्धयवत्केवलक-
पतया जीवकपतया वा अनादिनिधनत्वाभिष्यत्तद्व्यवस्थुपा-
नम्बन्धं प्रतिष्ठापयामिष्यपर्याययुक्तस्य च शुद्धव्यवस्थाप्यकृतोऽनुभू-
तेन दृष्टान्तासिद्धिः । तस्मात्केवलं कथञ्चित्सादिकं, कथञ्चिद-
नादिकं, कथञ्चित्सपर्येषकानं, कथञ्चिदपर्येषकानं सत्त्वादात्म-
विनि स्थितम् ॥ ६९ ॥

न कल्पं पर्यायेभ्यो भिन्नमेवेत्याह-

जीवो अनादिनिर्हणो, जीव सि य शिष्यमग्नौ ण वचन्यो ।
जं पुरस्तादयजीवो, देवाउयजीविषिसिद्धो ॥ ६९ ॥

जीवोऽनादिनिधनो जीव एव विशेषविकल्प इति न नियमतो
वक्तव्यं, यतः पुरुषायुष्कजीवो देवायुष्कजीवादिशिष्टो जीव
एव इति तत्त्वभेदं पुरुषजीव इत्यादिभेदो न प्रवेत्, के-
वलस्य सामान्यस्य विशेषस्यस्याभिधानाभिनिमित्तस्यापि
विशेषप्रत्ययाऽभिधानस्य संभवे सामान्यस्याभिधानस्यापि
निमित्तस्यैव प्राज्ञात्मन्यभिधानसामान्याऽभ्युपगमोऽप्ययुक्तः
स्यादिति सर्वाज्ञाः । न च विशेषप्रत्ययस्य बाधारहित-
स्यापि मिथ्यात्वम्, इतरथापि तत्त्वसत्केरिति प्रतिपादनात्,
केवलज्ञानस्य कथञ्चित्त्वात्प्रत्यतिरेकादात्मनो वा केवलज्ञाना-
व्यतिरेकात् ॥ ६९ ॥

कथञ्चित्केवलं तथोक्तित्याह-

संसेजमसंसेजं, अयंतकपं च केवलं एणं ।

तद् रागदोसमोहा, असे वि य जीवपजाया ॥ ७० ॥

आत्मन एकत्वात् कथञ्चित्साद्व्यतिरेकं केवलमप्येकम्, के-
वलस्य वा ज्ञानदृश्यरूपतया द्विकपत्वात्तद्व्यतिरेकं आत्मा-
पि द्विकपोऽसङ्ख्येयप्रदेशात्तत्त्वादात्मनः केवलमप्यसङ्ख्ये-
यम् । अनन्तार्थविषयतया केवलज्ञानानन्तत्वादात्माऽप्यनन्तः, एवं
रागद्वेषमोहा अन्येऽपि जीवपर्याया छस्याऽवस्थाप्राजाविनः
सङ्ख्येयासङ्ख्येयानन्तप्रकारा आत्मन्यभेदात्तदात्मकत्वात्स
आत्माऽपि तद्वत् तथैव स्यात् । सोमिज्ञाज्ञाणप्रभप्रतिषेधने
ज्ञानमे एतदर्थं प्रतिप्रश्न उत्तरम्—“ सोमि ! एते वि अहं
आव अणेगभूयजावमधि ए अहं । से केणट्ठेणं भंते । एवं
सुक्खह एगे वि अहं ” इत्याद्युत्तरहेतुप्रश्ने हेतुप्रतिपादनम्—
“ सोमि ! द्रव्यधर्मा एगे अहं नाधर्मात्तदाधर्मा एगेगे अहं ”
इत्यादि प्रकृतार्थसंबाधिसिद्धे रागादीनां वैकल्यानतज्ज्ञेयमा-
त्पर्यायत्वात्, यो ज्ञातपर्यायः स एकाद्यानन्तभेदो, यथा केव-
लपञ्चायाम्, तथा च रागादय इति स्थित्युपनिर्दिष्टात्मात्मकत्व-
मर्थव्यपि सिद्धमिति । व्यत्ययोऽयमनन्तकान्तात्मकत्वाभावेऽपि
केवलज्ञाने सत्त्वात्, यत् सत्तत्त्वभेदेनकान्तात्मकमिति प्रतिपाद-
कस्य शासनस्याप्यपकत्वात्, कुसमयाधिसिद्धिं तस्यासिद्धि-
मिति, तत्प्रत्युक्तं दृश्यम् । सम्म ० २ काण्ड ।

(७) अथेदं किं प्राप्य विषयं परिच्छिन्नचित्तं, अग्राप्य वा ? ।

अग्राप्येतं क्लमः, कथम् ?, यतः—

आत्मस्थमात्मधर्मत्वात्, संविषया चैविमप्येते ।

गमनाद्वरबोनेन, नान्यथा तत्त्वमस्य तु ॥ ७१ ॥

आत्मनि जीवे शरीरपरिमाणे तिष्ठति इत्यात्मत्वम्, शरीरपरि-
माणता चाप्येतन्नेव तदुपापगच्छः । कुनः ? आत्मस्थं तद्विद्याह-
आत्मधर्मत्वात्, जीवपर्यायत्वात् । वा हि यद्वय धर्मः स तत्रैव वर्त-

ते, यथा घटे कपम्, आत्मधर्मश्च केवलज्ञानमिति, न केवलमात्म-
धर्मत्वात्तदात्मसंस्थं, संविषया च स्वसंवेदनाच्च हेतोः । तथाहि-
यथाच संवेद्यते तत्रैव प्रवर्तते, यथा घटे कपं, संवेद्यते चास्मि
ज्ञानमित्यात्मस्थज्ञानसिद्धिः । तथा यद् यद् ज्ञानं तत्तदात्मस्थं,
यथा कपज्ञानं, ज्ञानं च केवलज्ञानम् । एवमेव प्रकाशेऽऽत्म-
स्थताज्ञानेनेत्येतेऽजिनमप्येते, केवलमिति प्रकम् ॥ तदेवं संवेद-
नात् प्रणाभिकयाऽऽत्मस्थकेवलसिद्धिः । अथ वा आत्मस्थं केव-
लमात्मस्थत्वात् । अथाऽऽत्मधर्मत्वमेव कथम् ?, इत्याह—संविषया
पुनरेवमात्मस्थत्वेन इष्यते केवलज्ञानं, संवेद्यते ज्ञातमर्थतया
ज्ञानं, ज्ञानं च केवलमित्यात्मधर्मत्वादिन्यात्मधर्मज्ञानहेतुसिद्धिः ।
तथा गमनादेः केवलज्ञानस्य हेतुदेश गत्यादेः, आदिशब्दात् हेतु-
देशं गत्या पुनः स्वज्ञानागमप्रग्रहः । अयोगेनायुज्यमानत्वेन, केवल-
स्य भेदेऽगमने आत्मनो निःस्वजावत्वं स्यात्, तत्त्वकान्तात्मकत्वम्,
केवलस्य आत्मधर्मत्वं न स्यात्, आत्मावरेऽपि भाषाविति ।
किमित्यत आह—नान्यथा जैवानाम् प्रकाशेऽपि प्राप्य परिच्छेद्यते
नात्मसत्तालक्षणं तत्वं तत् कथम्, अस्य केवलस्य, तुमुर्द्राव-
धारणं, तस्य च प्रयोगो दृष्टि एव । ततो यद्विनिर्मुक्तं—“ अज
वि धावह माणं, तह वि अलोभो ज्ञानंभो वेव । अज वि न कोर
एवं, धावह सत्त्वसुखं जीवो ॥ १ ॥ ” इति । तच्चिरस्त्वमिति । अथ वा
गमनादेरयोगेनाऽऽत्मस्थं तद्विति योगोऽप्येति गमनादिसत्त्वावे
पुनस्तत्त्वं केवलमस्य न स्यात्, केवलज्ञानं हि सकलज्ञानमुच्यते,
अज्ञाकज्ञानान्त्वेन गमनतः सकला ज्ञातमवश्यम् । तुमुर्द्रावः पुन-
रर्थो, योजितमेति ॥ ४ ॥

अथ यदीदमात्मस्थमेव तदा कथं चन्द्रादिप्रमोपमानमेतदजि-
नीयेत—“ स्थितः शीतोबुधज्जीवः, प्रकृत्या भावबुद्ध्या । च-
न्द्रिकाचच्छाया, तदावर्णमप्रबधत् ॥ १ ॥ ” इति ।

अथोत्तरमाह सूत्रसूत्रम्—

यच्च चन्द्रप्रज्ञाऽऽद्यत्वं, ज्ञातं तत् ज्ञातमात्रकम् ।

प्रमा पुरुषरूपा य-तत्त्वमो नोपपद्यते ॥ ६ ॥

आत्मस्थमेव तावत्केवलज्ञानं, यच्च यत्पुनश्चन्द्रप्रज्ञाऽदिः शीतोशु-
रिप्रभभूतिकम्, आदिशब्दादिशब्दादिपरिग्रहः । अथ केव-
लज्ञानस्यैव ज्ञापयित्वे प्रकाशमात्रसाधर्म्यात् ज्ञानं ज्ञापकम् ।
तत्किमित्याह—ज्ञानमेव ज्ञातमात्रं, तदेव चावगीर्णं ज्ञानमात्रकं, वि-
शिष्टसाधर्म्यानात् । कुन एतदेवमिवाह—प्रमा दीप्तिः शुद्धरूपा
परमाप्ताप्रबधत्तमात्रा, यद् यस्मात्कारणात् ततोऽसी प्रजा तद्-
धर्मश्चन्द्रादिपर्यायो नोपपद्यते, न घटते । न हि पुरुषज्ञानं धर्म-
तामस्ति, द्रव्यत्वात्, तदेवं केवलस्य जीवधर्मत्वात्, प्राज्ञाशब्-
धर्मत्वात् न सर्वसाधर्म्यं, नतो ज्ञातमात्रकमेवैतदिति । अथ वा
प्रमा पुरुषरूपा यत्तत्त्वच प्रमा केवलतोर्विशिष्टसाधर्म्याभ्युपगमे
तद्विति केवलज्ञानं धर्मो जीवपर्यायो नोपपद्यते, द्रव्यत्वेन प्रमा-
याः केवलस्यापि द्रव्यत्वप्राप्तेः, अन्यथा सर्वसाधर्म्यं न स्याद-
ित्यतो ज्ञानमात्रकमिति ॥ ६ ॥

पुनर्जीवमात्रतामेवावश्यं समर्थयन्नाह—

अतः सर्वगताऽऽज्ञास-मप्येतच्च यद्वन्यथा ।

युज्यते तेन सन्न्यायात्, संविषयाऽदोऽपि चाप्यताम् ॥ ७१ ॥

अत एवत्साध्याऽप्रमाज्ञानात्, सर्वेषु समस्तेषु वस्तुषु, गतः प्रातः,
आज्ञातः प्रकाशो वस्तु नस्तत्वेगताभासं, न केवलमात्मस्थमा-
त्मकं वा, न युज्यते सर्वगताभासमपि न युज्यत इति संबन्धः ।

एतत्केवलज्ञानं, न नैव, यद् यस्मात्कारणात्, अन्यथा अनन्तरा-
कप्रकारात्, प्रकारान्तरं च यस्मात्प्रज्ञातस्य सर्वसाधर्म्यज्ञातता-
लक्षणे न युज्यते घटते । अथतः नैवम-बन्धप्रमा हि न सर्वग-
ताभासा, तत्साधर्म्यस्य केवलमपि तथा द्वाविति (तेनेति)
तस्मात्कारणात् सन्ध्यायुक्तलक्षणया योजनोपपत्त्या संवि-
त्त्वात् स्वसंवेदनेन च अर्थाविज्ञापिते प्रमाज्ञातस्य ज्ञातमात्र-
त्वमपि न केवलमात्मस्थत्वं केवलस्य भाव्यतां पर्यालोच्यता-
म् । तथाहि-संवेद्यत एव ज्ञातस्य ज्ञातमात्रं प्रमायाः पुनस्तद-
व्यत्वेन, केवलस्य च जीवधर्मत्वेन वैधर्म्यस्य स्पष्टत्वादिति । ॥७॥

अथ पूर्वोक्तस्वरूपं केवलज्ञानं निगमयथाह-

नाऽऽक्योऽस्ति गुणोऽज्ञोऽपि, न धर्मानौ विदुर्न च ।
आत्मता तद्वयनाऽऽस्यस्य, नास्तु तस्माद्यथोदितम् ॥८॥

न नैव, अक्योऽस्त्यवर्जितोऽस्ति विद्यते, गुणो धर्मः, “ ऊ-
प्याश्रया निर्गुणा गुणाः ” इति वचनात् । अत आत्मगुणात्वात्
केवलस्यात्मस्थमेव तदिति धर्मः । तथा अज्ञोऽके केवलाऽऽ-
कार्यं, न नैव, धर्मश्च धर्मोऽस्तिकायो जीवपुल्लानां गत्युप-
गमकारी, अनन्तरं पर्यवसानं, धर्मानौ, इत इति गम्यते । इव-
चमुक्तं ज्ञात-लोकं गमनसंभवात् संभवति तद्व्याप्त्यस्यमपि लो-
कप्रकाशम्, अज्ञोऽके पुनर्धमास्तिकायाज्ज्ञात्वा गमनाभावेन अन्ता-
भावाच्च सर्वत्रालोकं गतुमशक्तत्वात्मात्मस्थमेव सप्तदल्लोक-
प्रकाशकमिति । अथ सर्वगतत्वात्मात्मन आत्मस्थमपि केवलं
लोकालोकप्रकाशकं अविश्वतोऽस्तीत्याशङ्क्याऽऽह-विद्युः सर्वव्या-
प्यं, नच नैव, आत्मा जीवः, शरीरमात्रं यव वैतन्व्योवल्लभेरतः
शरीरमात्राद्व्याप्तमेव सप्तसर्वात्मालोकमिति भावः । तद्वि-
यस्मादेवं तस्मात्प्रमादिव गत्यात्वा क नैवा, अविश्वव्याप्यात्म-
नपरिचयः । अस्य केवलज्ञानस्य, न निष्ठास्ति गम्यते । अस्तु
जयतु, तस्मात्कारणात्, यथोदितं यथाऽभिहितमात्मस्थं केव-
लमात्मस्थः । इति ॥ ८ ॥ ६५० ३० अष्टौ । (केवलज्ञानं केवल-
ज्ञानं यथोक्तं गुणपुत्रयोगविन्ता ‘ उपपन्नो ’ शब्दे द्वितीयाभागे
६६२ पृष्ठे कृता)

(७) तद्भेदाः-

से किं तं केवलज्ञानं ? केवलज्ञानं दुर्विहं पण्यत्वं । तं
जहा-भवत्यकेवलज्ञानं च, सिक्तकेवलज्ञानं च । से किं
तं भवत्यकेवलज्ञानं ? भवत्यकेवलज्ञानं दुर्विहं पण्यत्वं ।
तं जहा-सजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च, अजोगिभवत्यकेव-
लज्ञानं च । से किं तं सजोगिभवत्यकेवलज्ञानं ? स-
जोगिभवत्यकेवलज्ञानं दुर्विहं पण्यत्वं । तं जहा-पदमस-
मयसजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च, अपदमसमयसजोगिभव-
त्यकेवलज्ञानं च । अहवा चरमसमयसजोगिभवत्यकेवल-
ज्ञानं च, अचरमसमयसजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च ।
सेत्वं सजोगिभवत्यकेवलज्ञानं । से किं तं अजो-
गिभवत्यकेवलज्ञानं ? अजोगिभवत्यकेवलज्ञानं दु-
र्विहं पण्यत्वं । तं जहा-पदमसमयसजोगिभवत्यकेवलज्ञानं
च, अपदमसमयसजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च । अह-
वा चरमसमयसजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च, अचरमसमयसजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च ।

जोगिभवत्यकेवलज्ञानं च; सेत्वं अजोगिभवत्यकेवलज्ञानं ।
(से किं तमित्यादि) अथ किं तत् केवलज्ञानम् ? कृतिराह-के-
वलज्ञानं द्विविधं प्रकृतम् । तद्यथा-भवत्यकेवलज्ञानं, सिक्तकेवल-
ज्ञानं च । भवति कर्मवशादितिः प्राणिनांऽस्तिचित्ति भवो नारका-
दिजन्म, तत्र इह भवो मनुष्यमथ एव प्राज्ञः, अन्यत्र केवलज्ञान-
प्राप्तायात् । इति त्रितीयाति भवस्याः । “ स्वादिश्यः कः ” ॥४॥ ३ ।
८२ । इति (हेम०) कः प्रत्ययः । तस्य केवलज्ञानं भवत्येक-
लक्षणम् । अहावः स्वगतानेकमेदृशकः । तथा ‘ विद्युः संसिद्धौ,
सिन्धुति स्त सिद्धः ’ यो येन गुणेन परिनिष्ठितो न पुनः साधनी-
यः स सिद्ध उच्यते । यथा सिद्ध भोदनः । स च कर्मसिद्धि-
प्राप्त्येकविधः । उक्तं च-“ कस्मै यदविदुषा विदुषा, संतं जोगं अ-
भागमे । अथ जला अभिप्पाय, नच कस्मैकथा इव ” ॥१॥ अत्र कर्म-
कृपसिद्धेनाधिकारोऽप्यस्य केवलज्ञानमावाहः । अथ तथा सितं वक्तुं
ध्यातं असौकुल्यप्रकारं कर्म येन स सिद्धः । “ पृथोद्वारकः ” ॥३॥
१४॥ इति (हेम०) कृपसिद्धोः । सप्तकर्मविनिर्मुक्तो, मुक्ता-
ऽवस्थानुपगत इत्यर्थः । तस्य केवलज्ञानं सिद्धकेवल-
ज्ञानम् । अत्राऽपि अहावः स्वगतानेकमेदृशकः । (से
किं तमित्यादि) अथ किं तत् भवत्यकेवलज्ञानम् । प्रव-
त्यकेवलज्ञानं द्विविधं प्रकृतम् । तद्यथा-सर्वयोगजवत्यकेव-
लज्ञानं च, अजोगिभवत्यकेवलज्ञानं च । तत्र योजनं योगो व्यापा-
रः । उक्तं च-“ कायवाचनः कर्मयोगः ” इह औदारिकादिशरी-
रस्याऽऽस्तमे जीवपरिहितविशेषः काययोगः, औदारिकवै-
कियादाकशरीरव्यापारादुत्पत्त्यादाकशरीरसमूहसाधिकादौ-
व्यापारो वाद्योगः । उक्तं च-“ अहवा तणु ओगाहिय, जीव-
द्वससमूहजीववाहो । सो वयजोगो अमृक, वाया निस-
रिज्ज एतेन ” ॥१॥ तथा औदारिकं वैकियादाकशरीरव्या-
पारादुत्पत्त्यादाकशरीरसमूहजीववाहोऽप्यारो मनोयोगः । उक्तं च-
“ तह तणु वावाराहिय-मण्डव्वसमूहजीववाहो । सो म-
णजोगो जमृक, मण्डह नेयं जमो तेन ” ॥१॥ सतः सह
योगेन वर्तन्ते ये ते सयोगाः मनोवाङ्मयाः, ते यथासंभवमवस्थ-
विद्यन्ते इति सयोगी, सयोगी चासौ जवत्यश्च सयोगिव-
स्थः, तस्य केवलज्ञानं सयोगिभवत्यकेवलज्ञानम् । तथा योगो-
ऽस्य विद्यते इति योगी, न योगी अयोगी, अयोगी चासौ भवत्य-
श्च अयोगिभवत्यश्च; शैलेयवस्थानुपगत इत्यर्थः । तस्य केवलज्ञान-
मयोगिभवत्यकेवलज्ञानम् । अथ किं तत् सयोगिभवत्यकेव-
लज्ञानम् । सयोगिभवत्यकेवलज्ञानं द्विविधं प्रकृतम् । तद्यथा-
प्रथमसमयसयोगिभवत्यकेवलज्ञानं च, अप्रथमसमयसयोगि-
भवत्यकेवलज्ञानं च । तत्र प्रथमसमयः केवलज्ञानात्पत्तिसमयः,
अप्रथमसमयः केवलज्ञानात्पत्तिसमयाद्द्वै द्वितीयादिकः सर्वोऽपि
समयो यावत्सयोगिव्यवस्थसमयः । अथ वेति प्रकारान्तरे, एव
एवार्थः, समयविकल्पनेन अन्यथा प्रतिपाद्यत इत्यर्थः । (चरम-
समयेत्यादि) तत्र चरमसमयः सयोग्यवस्थाचरमसमयवाचकः,
न चरमसमयः अचरमसमयः, सयोग्यवस्थाचरमसमयवाचकः
सर्वोऽप्यवस्थप्रतिपाते । “ सप्तमित्यादि ” निगमनं सुगमम् ।
(से किं तमित्यादि) अथ किं तत् अजोगिभवत्यकेवलज्ञानम् ?
अजोगिभवत्यकेवलज्ञानं द्विविधं प्रकृतम् । तद्यथा-प्रथमसमय-
योगिभवत्यकेवलज्ञानम्, अप्रथमसमययोगिभवत्यकेवलज्ञानं
च । अत्र प्रथमसमयोऽयोगिवापत्तिसमयो वेति त्वत्तः । शैले-
यवस्थानुपगतिसमय इत्यर्थः । प्रथमसमयादवस्थः सर्वोऽप्य-
प्रथमसमयो वाचकैतेत्यवस्थाचरमसमयः । अथवेति प्र-

क्षीयमाणमावरणमित्यर्थः । तस्मिन्नेव समये केवलज्ञानोत्पत्तिः, क्षीयमाणस्य क्षीयत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकाशयोरैकत्वाद् ; भेदे चाभ्यन्तर काले क्रिया, अभ्यन्तर वा कायोत्पत्तिरिति स्यात् । इह चाऽप्युक्तम् । क्रियाविरहेऽपि कायोत्पत्त्यनुपगमस्य, इत्थं च क्रियाऽऽरम्भकालात्पूर्वमपि कायोत्पत्तिप्राप्तेरतिप्रसङ्गादिति । व्यवहारमनस्तु—आवरणक्षयसमयात् नन्तस्तस्यैव केवलतात्पर्यं भवति, आवरणस्य क्षयसमये क्षीयमाणत्वात्, क्षीयमाणस्य चाऽक्षीयत्वात्, क्रियाकालनिष्ठाकाशयोरैकत्वाद् ; तदेकत्वे च क्रियाकालेऽपि कार्यस्य सत्त्वे क्रियावैयर्थ्यप्रसङ्गात् । न च समानकालजाविनेः क्रियाकार्ययोः कार्यकारणभावा युज्यते, सत्येतरगोविधानादीनामपि तत्पसङ्गादिति ॥ १३३४ ॥

तथा च व्यवहारतयो निजपक्षं समर्थयति—

नाणं न खजमाणे, खीणे जुचं जम्भो तदावरणे ।

न य किरियानिष्ठानं, काशेगच्छं जम्भो जुचं ॥ १३३५ ॥

यस्मात्क्षीयमाणे तदावरणे ज्ञानमुत्पद्यते, इत्येतन्न युक्तम् । अस्य क्रियाकाशत्वात्, तत्काले च कार्यसत्त्वात्पुनरुपगमस्य दूषितत्वात्, किं तु खीणे एव तदावरणे ज्ञानं युज्यते, अस्य क्रियाकालत्वात्, न च क्रियानिष्ठयोः कालैकत्वं युज्यते, प्रतिविहितत्वादिति ॥ १३३४ ॥

अथ निश्चयः प्राह—

जडं किरियाए न खम्भो, को हेतु तत्परिवर्त्तए अम्भो ? ।

अद्द ताए किह कासे, अक्षत्थं तद्द खम्भो एत्थए ? ॥ १३३६ ॥

हेतु व्यवहारवादिनः । आवरणस्य क्षये प्रवृत्ता केवलतात्परित्यये, न तु तत्र क्षीयमाणे । नञ्च भवतं पूच्छामः—आवरणक्षयकाले क्रियासमस्ति, न वा ? यदि नास्ति, तर्हि क्रियान्तर, आवरणक्षय कालेऽप्यो हेतुरिति वक्तव्यम्—न काऽपि प्राप्नोतीत्यर्थः । अथास्यावरणक्षयकाले तदेतुभूता क्रिया, तथा च तत्क्षयो विधीयते, तद्व्याप्यतं क्रियाकालनिष्ठाकाशयोरैकत्वम्, इति कथमुच्यते—अस्यसमये क्रिया, अभ्यन्तर वा तत्परिवर्त्तए ? ॥ १३३६ ॥

किं च—

किरियाकाशमि खम्भो, जडं नरिये तथो न होज्ज पच्छा वि ।

जडं वा किरियसं खम्भो, पदममि वि कीस किरियाए ? ॥ १३३७ ॥

यदि क्रियाकालेऽप्यावरणक्षयो नास्ति, ततः पश्चादप्यसौ न भवेत्, अकिर्यत्वात्, पूर्वकालप्रवृत्तिः । अथ वा यदि क्रियानिष्ठयोऽस्ति तस्यैव क्रियास्य सत् आवरणक्षयऽनुपगमस्यते, तर्हि क्रियाऽन्वितप्रथमसमये किं क्रियायः, तामन्तरणाप्यावरणक्षयोपपत्तेः, क्रियाविरहितद्वितीयसमयवदिति ॥ १३३७ ॥

क्रियाकाशनिष्ठाकाशयोरैकत्वमागमेऽप्युक्तम्, इति निश्चयः

स्वपक्षं कृतवशाद्—

जं निज्जिरिजमाणं, निज्जिभं ति नणिणं सुए जं च ।

नो कम्मं निज्जिरिद्धं, नावरणं तेण तस्स मए ॥ १३३८ ॥

यद्यस्माद् “चलमाणं चलणं जाव निज्जिरिजमाणं निज्जिभं” इति ध्वनानिर्जयिमाणं कर्म निज्जिभं भूतेऽप्युक्तम्, अतः क्षीयमाणं क्षीयमेव, इति मानयोः कालभेदः । (जं च (ति) यस्मादिदं चागमे प्रोक्तम् । किम् ? इत्याह—“कम्मं वेदज्ज नो कम्मं निज्जरेज्ज” इति एतावत् सूत्रं द्रष्टव्यं, ध्वनमानावस्थायौ

कर्म वद्यते, निज्जरेज्जस्यायं तु नो कर्म—अकर्मत्वार्थः । अन्यथा वेदनासमयः, अन्यथा निज्जरेज्जसमयः । ततः तस्मात् कारणास्तस्यैव आवरणक्षयमागतसमये—आवरणस्य निज्जरेज्जसमये इत्यर्थः । (नावरणं ति) नास्त्यावरणं—नास्ति प्रतिबन्धकं कर्म, क्षीयमाणस्य क्षीयणादित्यर्थः ॥ १३३८ ॥

प्रतिबन्धकाभावाच्च अवस्थेयावरणक्षीयमाणनासमये केवलज्ञानोत्पत्तिः, कस्तां निरुणक्ति ? अहमिति चेदित्याह—

जडं नाणमणावरणे, वि नरिये तो तं न नाम पच्छा वि ।

जायं च अकारणओ, तत्पकारणओ विण पड्ज्जा ॥ १३३९ ॥

यथावरणस्यावरणभावेऽपि केवलज्ञानमुत्पत्तिं न लज्जेत, ततः पश्चादप्यावरणक्षयकालं यदा किल त्वया इत्येतं तदाऽपि तदुत्पत्तिर्न स्यात् । अथावरणाभावाविशेषेऽप्यावरणक्षयसमये केवलज्ञानं न भवति, तदुत्तरकालं तु पश्चाद्व्यति, इति यद्वच्छया प्रोच्यते; हेतुः । तर्ह्यकारणा यद्वच्छेदेव प्रसृतिरस्य, ततोऽकारणत्वं एव ज्ञानम्, अकारणतयैव तत् प्रतिपेत्य, विशेषाज्ञायादिति ॥ १३३९ ॥

तस्मात् किमिह स्थितम् ? इत्याह—

नाणस्मावरणस्य य, समर्थं तस्मा पणसत्तमसो ज्व ।

उत्पायज्वयधम्मा, तद्द नेया मज्जवात्ताणं ॥ १३४० ॥

तस्मात्केवलज्ञानस्य तदावरणस्य च युगपदेवात्पदव्ययधर्मो द्रष्टव्यः । कार्यत्वे, इत्याह—प्रकाशानमसोरिव । यथा हि युगपदेव तमो निवर्तते, प्रदीपादिकराशस्तृणदृष्टे, इति य एव तमसो निष्ठुलिसमयः स एव प्रकाशस्थोत्पादसमयः । पर्याप्तं हर्षात् युगपदेवावरणं निवर्तते, केवलज्ञानं तदुत्पद्यते । आत्मद्रव्यं त्वन्निष्ठुल इति । य एवावरणस्य क्षयसमयः स एव केवलज्ञानस्थोत्पादसमयः । तत्र हि समय आवरणस्य क्षीयमाणस्य क्षीयत्वात्, केवलज्ञानस्य चाप्युत्पन्नस्थोत्पन्नत्वात्, आत्मद्रव्यस्य त्वत्त्वस्थित्यादिति । एवं सर्वेषामपि भावानां सूक्ष्मगुण्यादिपदार्थानां यदस्मिन्नुत्पत्तिरित्येवमर्थैरुपाद्भिः, पिण्डादिवत्कस्यासकोशादिति, वक्तव्याभिज्ञं प्राक्तनपर्यायैर्व्येदः, सूक्ष्मगुण्यादिद्रव्यरूपतया त्वत्त्वस्थानं गुणपञ्चवर्तीति हातव्यमिति ॥ १३४० ॥

यदि वरमसमये केवलज्ञानः, ततः किम्, इत्याह—

उभयावरणदिअओ, केवलवरणाएदमणसहावो ।

जाणड पासड य जिणो, नेयं सव्वं सयाकादं ॥ १३४१ ॥

ततश्च सर्वमपि ज्ञेयं साधार्थवर्धनं सदाकालं जिनः केवलं जानाति केवलज्ञानेन, पश्यति च केवलदर्शनेन । न कथंभूतः सन्, केवलवरज्ञानदर्शनसम्भावस्तद्वर्धननिरिकल्पकः । तर्हि पूर्वमिदमहन्त्या किमतीदानीमेवं पश्यति ? इत्याह—यन इदानीमुभयावरणातीतः केवलज्ञानकेवलदर्शनावरणद्वितीयातीतत्वादित्यर्थः ॥ १३४१ ॥

अत एवाह—

संभिणं पासणे, हांगमहागे च मज्जमो सव्वं ।

ते नरिये जं न पासड, जूयं मव्वं जविस्सं च ॥ १३४२ ॥

सम—यकीनावेन भिन्नं संभिणं—यथा बहिस्तथा मध्येऽपि—त्यर्थः । अथ वा कृत्येककालाभाववृत्तयः सर्वमपि क्षयमत्र च

वस्तुत्वान्तरं विषयत्वेन दर्शितम्, तत्र संज्ञितमिति कथं यु-
ह्यते, काष्ठभाषी च तत्परोक्षत्वाद् युह्यते; ताभ्यां च समस्ता-
भ्यां समस्ताश्च भिन्नं संज्ञितमिति कथं कथं संज्ञितमुच्यते ।
तत्पश्यन्मुपलभमानो 'लोकमलोकं च प्रतिकल्पकं पश्यन्'
अनेन च क्षेत्रं प्रतिपादितं ज्ञायति । एतावदेव कथ्यादिवचुर्विषं
क्षेत्रं, नात्यादिति । किमेवमेकया दिशा पश्यम् ? इत्याह-सर्व-
तः सर्वतो निष्पु । तात्त्विकि किं कियदापि द्रव्यादि, उत न ?,
इत्याह-सर्वं निरवशेषम् । अनुसन्धायै स्पष्टपन्नाह-तन्नास्ति
किमपि क्षेत्रं भूतमतीतं, जयतीति अर्थं वर्तमानं, प्रविध्यक-
यन् पश्यति केवली इति निर्मुक्तगाथाऽङ्कुरार्थः ॥ १३४२ ॥

संज्ञितं पश्यन्निष्पुक्तं, तत्र संज्ञितम्, इति कोऽर्थः ? इत्याह-
बाह्निं जहा तर्ह्यो, संज्ञितं सवपञ्जवर्हं वा ।

अचपरनिष्विसेसं, स-परपञ्जायश्च वा वि ॥ १३४३ ॥

यथा बहिस्तथाऽन्तश्चेति संज्ञितम् । अथवा-सर्वपर्यायैः सं-
कीर्णं व्याप्तं संज्ञितम्, यदि वा-यथाऽप्रमानं जागति तथा पर-
मपि यथा च तथाऽऽमानमपि निर्दिशेयं जानाति, इत्येवं स्वप-
रानिर्विशेषं संज्ञितं, स्वपरपर्यायैवा युक्तं संज्ञितमिति ॥ १३४३ ॥

अथवा-

संज्ञितमगदुणेणं, न द्वयमिह सकालपञ्जरं गहिर्यं ।

लोगालोगं सर्वं, ति सव्वञ्चो विचपरिमाणं ॥ १३४४ ॥

संज्ञितग्रहणेनैव सकालपर्यायं कथं युह्यते, काष्ठभाषी यथो-
क्तं कालपर्यायं, सह तैवेतत् इति सकालपर्यायं, संज्ञितम् ।
'लोकालोकं च सर्वतः सर्वम्' इत्यनेन क्षेत्रपरिमाणं युही-
तम् । एतावदेव च क्षेत्रं यद्रव्यादिवचुत्तुयमिति ॥ १३४४ ॥

तच्च पश्यन् किम् ? इत्याह-

तं पांतेतो जूया-ईं न पासइ तन्नो तयं नत्थि ।

पंचत्थिकाय पञ्जय-माणं नेयं जज्जोऽजिहियं ॥ १३४५ ॥

तच्च कथ्यादि वचुर्विषं क्षेत्रं पश्यैस्तकोऽसौ केवली भूतादि-
काष्ठविधाष्टं तत्किमपि वस्तु नास्ति, यन् पश्यति । कुतः ? इ-
त्याह-यतो यस्मात्पञ्चास्तिकाः पर्यायराशिप्रमाणमेव गेयमा-
गमेऽभिहितं, नाप्यत । एतच्च द्रव्यादिवचुत्तुयं न युहीतमेवेति
भावः ॥ १३४५ ॥ विशो० । आ० म० ।

(१४) केवलज्ञानदर्शनयोः प्रतिपन्धः-

चउहिं ठाणेहिं णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा अस्सिं
समयंभि अइसेसे नाणदंसणे समुप्पज्जिकामे वि णो समु-
प्पज्जेजा, अभिवसणं अभिकलणं इत्थिकहं जत्तकहं दे-
सकहं रायकहं कहेषा भवइ । १ । विवेगेणं विउस्सगेणं
णो सम्मप्पाणं भावेणा जवइ । २ । पुव्वरत्तावरत्तका-
लसमयंसि णो धम्मजागरियं जागरित्ता जवइ । ३ ।
फाट्ठपसम् एसणिज्जस्स ठंउस्स सामुदाणियस्स णो सम्मं
गवेमइत्ता जवइ । ४ । इषेएहिं चउहिं ठाणेहिं णिग्गंथा-
ण वा णिग्गंथीण वा० जाव नो समुप्पज्जेज्जा, चउहिं
ठाणेहिं निग्गंथाण वा निग्गंथीण वा अइसेसे नाणदंसणे
समुप्पज्जिज्जकामे समुप्पज्जेज्जा ! तं जहा-इत्थिकहं भत्तकहं

देसकहं रायकहं णो कहेषा जवइ । विवेगेणं विउस्सगेणं
सम्मप्पाणं जावेणा भवइ । पुव्वरत्तावरत्तकाऽलसमयंसि
धम्मजागरियं जागरित्ता जवइ । फाट्ठपसम् एसणिज्जस्स
ठंउस्स सामुदाणियस्स सम्मं गवेमइत्ता जवइ । ४ । इषेएहिं
चउहिं ठाणेहिं णिग्गंथाण वा णिग्गंथीण वा० जाव
समुप्पज्जेज्जा ॥

“चउहीत्यादि” सूत्रं स्फुटं, परं निर्मन्थीप्रदृष्टात् स्थिया
अपि केवलमुत्पद्यत इत्याह-अस्मिन्नास्ति प्रत्यक्ष इवानन्तं प्रत्या-
सत्त्वे समये (अइसेसे ति) शुभाणि मत्स्यादिचक्षुर्दर्शनादीनि प्र-
तिक्रान्तं सर्वोच्चोपादिशुण्यैरुत्तरीयमतिशयवतः केवलमि-
त्यर्थः । (समुत्पत्तुकाममपीति) इहैवायं कष्टव्यः, ज्ञानादेरभि-
ज्ञायाभावात्कार्ययत्नेति शीघ्राधिकरमुद् । तेन द्वितीया न विक-
रता इति विवेकेनेति अष्टाद्विध्यागने (विउस्सगेणं ति) का-
यवृत्तगेणं पुत्रोपायः रात्रेः पूर्वा भागा, अपररात्रौ रात्रेपरौ
भागस्तावेव काष्ठः समयोऽवसरो जागरिकायाः पूर्वरात्रापररा-
त्रकाष्ठसमयः, तस्मिन् कुटुम्बजागरिकायवच्छेदेन धर्मप्रधाना
जागरिका निद्राकृयेण बाधौ धर्मजागरिका भावभ्रमुपेक्षे-
त्यर्थः । यथा-

“किं क्व किं वा सेसं, किं करणिजं तथं च न करेमि ।

पुत्तावरत्तकालं जा-गरञ्जो जावपत्तिलेहं ति ॥ १ ॥

अहवा को मम कालो, किमेवस्स उच्चियं अलारा वि ।

विशया नियममणिणो, विरसायसाया भिंशो मच्चु ॥ २ ॥

इत्यादिकया विभक्तिपरिणामात् तथा जागरिता जागरका भव-
ति, अथवा धर्मजागरिकां जागरता कर्तेति कष्टव्यमिति । तथा
प्रगता असव उच्छ्वासाद्यः प्राणा यस्मात् स प्रासुको निर्जीवाः,
तस्य पश्यते गवेयते उच्छ्वासादिविपरिहृततयेत्येषणयः कल्प्यः,
तस्य उच्छ्वासे अद्यासपतया शुद्धत इत्युक्त्येव भक्त्यानादिः, तस्य
समुरागे भूक्षणे याचक्रायां जवः सामुदानिकः, तस्य नो स्वय-
मभ्यसयिता अन्वेष्टा जयतीति । एवंप्रकारेणैतरेतरेणोदिते-
त्यादि निगमनम् । एतद्विपर्ययसुं करणम् । स्या० ४ डा० १० उ० ।

केवलज्ञानाणि-केवलज्ञानजिन-पुं० । केवलप्रधानो जिनः
केवलज्ञानजिनः । स्या० ३ डा० ४ उ० ।

केवलज्ञानाणदंसण-केवलज्ञानदर्शन-पुं० । केवलं संपूर्णं ज्ञानद-
र्शने येषां ते तथाविधाः । सर्वज्ञेयु सर्वदार्शिण्यं, पं० सू० १ सू० ।

“पंचाहिं ठाणेहिं केवलवरणाणदंसणे समुप्पज्जिकामे
न खुव्वइ” इत्यादि “आहिदंसणं” शब्देऽत्रैव भागं १६०
पृष्ठे प्राक्कथ्यं ।

केवलज्ञानाणायरिय-केवलज्ञानार्य-पुं० । केवलज्ञानेनायेव ज्ञाना-
र्येभ्यः, प्रज्ञा० १ पृ० ।

केवलज्ञानाणवरण-केवलज्ञानावरण-न० । केवलज्ञानस्याऽऽ-
वरणं केवलज्ञानावरणम् । ज्ञानावरणकर्मण उत्तरप्रकृतौ, कर्म०
१ कर्म० ।

केवलज्ञानाणि (ण) -केवलज्ञानिन-पुं० । प्रथमे भारततीत-
जिनं, प्रथ० ६ द्वार ।

केवलस्त-केवलत्व-न० । शब्दे भावे. (केवल्ये) “युज्यो भावः
केवलत्व-मन्त्रोपाधिकः स्मृतः। शब्दं विना न मुक्तिश्च, विनाऽ-
शब्दं न शेषता” ॥ ९ ॥ द्रव्या० २१ अर्था० ।

केवलदंश (दंश) ण-केवलदर्शन-न० । केवलेन संपूर्ण-
वस्तुतत्त्वग्राहकबोधविशेषकपणं यद्दर्शनं सामान्यग्राहणं न-
त्केवलदर्शनम् । कर्म० १ कर्म० । केवलदर्शनावरणकर्मक्यावि-
भूतं कारणकर्मव्यवधानानिबर्तितकललाकाशो कविषयत्रिका-
लस्वभावपरिणामभेदानन्तपदार्थसामान्यसाक्षात्करणप्रवृत्तेः
सम्भ० ३ कारण । सकलजगत्त्राणिवस्तुसामान्यपरिच्छेदकपे-
दर्शनभेदे, पं० सं० १ द्वार । स्था० । “ जया से दृष्टिसुखार-
णे सख्यं होइ खयं गयं । तछां लोगमहागं ब, जिणो पासइ
केवली ” ॥ ६ ॥ दशा० ५ अ० ।

केवलदंश (दंश) छानवरण-केवलदर्शनावरण-न० । के-
वलासुखस्वरणं, तत्त्व दर्शनं च, तस्यावरणं केवलदर्शनावरणम् ।
दर्शनावरणकर्मण उत्तरप्रकृतौ, स्था० ८ डा० । सं० ।

केवलदुग्ध-केवलद्विक-न० । केवलज्ञानकेवलदर्शनरूपे केवल-
दुग्धे, पं० सं० ११ द्वार ।

केवलबोधि-केवलबोधो-खी० । बुद्धे सम्यग्दर्शने, “ केवलं
बोधिं बुज्जेज्जा ” इति सूत्रे समासाभावेऽपि समाससंभवा-
देवमुपपन्नः शब्दः । अ० ९ श० ३१ उ० । (अमुया केवलबो-
धिसाजे “ असोच्चा ” शब्दे प्र० अ० ८५६ पृष्ठ उक्तः)

केवलवराणां दुर्दश-केवलवराज्ञानदर्शन-न० । केवलमभि-
धानतो वरं ज्ञानान्तरापेक्षया प्रधानं च दर्शनं च ज्ञानदर्शनम् । स-
माहारद्वन्द्वः । केवलज्ञानपञ्चनदंशानुगे, म० ६ श० ३१ उ० । स्था० ।
केवलसिद्धि-केवलश्री-खी० । केवलज्ञानलक्ष्म्यम्, डा० २५ डा० ।

केवलिआराहणा-केवत्याराधना-खी० । आराधनाभेदे, स्था०
२ डा० १ उ० । (केवलवाराधनाऽपि शिविषा “ आराहणा ” शब्दे,
द्वि० भा० ३=३ पृष्ठ सत्याख्याऽप्यसेवा)

केवलि (५)-केवलिन्-पुं० । केवलं परिपूर्य केवलं बुद्धमननं
वा । उपा० ७ अ० । ज्ञानादित्रयमन्यान्तीति केवली । स्था० ५ डा०
३ उ० । अनु० आव० । आ० १ श० ३१ उ० । औ० संपूर्णासहायज्ञाना-
दित्रययोगात् सर्वज्ञे, स्था० ७ डा० । आनु० । सूत्र० । कल्प० ।
आवा० । अ० । उत्पन्नकेवलज्ञाने, ध० २ अधि० । तीर्थकृति,
सूत्र० १ धु० ११ अ० । “ लोगस्तुज्जोयगरे, भम्मतिथयरे
जिणे । अरिहते किलइस्से, चउवीसं यि केवली ” ॥ आ०
म० द्वि० । समस्तवस्तुस्तोमवेदिनि ध० ३ अधि० । अतीताना-
गतवर्तमानसुखमन्यवहितपदार्थवर्दिनि, सूत्र० १ धु० ५ अ० १
उ० । जिने, अ० ५ श० ४ उ० ।

(१) केवलशिक्षणम् ।

(२) शब्दोत्तरणानुसारेण केवलभेदाः ।

(३) अनुसराणि केवलिनः ।

(४) अन्तर्किया ।

(५) अथवाहना ।

(६) अनुसरोपपातिकैः सहाऽऽलापः ।

(७) केवलज्ञानादाराविषये दिग्गजैरेः सह विप्रतिपत्तिः ।

(८) उन्मेषनिमेषौ ।

(९) केवलिपरिज्ञानम् ।

(१०) केवलिनोऽन्तरज्ञानम् ।

(११) वरमकर्मणो ज्ञानम् ।

(१२) जायणम् ।

(१३) मनोवाक्ययोगः ।

(१) लक्षणम्-

कसिणं केवलकल्पं, लोगं जाणति तह य पासति ।

केवलिचरिचणली, तम्हा ते केवली होति । ॥ ४० ॥ आव० नि० ।

हृस्वं संपूर्णं, केवलकल्पं केवलोपमम्, इह कल्पशब्द औपम्ये
गृह्यते । उक्तं च-“ सामर्थ्यं वर्णनायां च, ह्येवने कारणे तथा । औ-
पम्ये वाऽधिवासे च, कल्पशब्दं विदुर्बुधाः ” ॥ १ ॥ लोकं पञ्चा-
स्तिकायात्मकं, जानति विशेषरूपतया, तथैव संपूर्णमेव, चराध्व-
स्यावधारणार्थत्वात्, पश्यन्ति सामान्यरूपतया । इह ज्ञानदर्शन-
योः संपूर्णलोकविषयत्वे बहुवचनं, तपु मोक्ष्यते, अन्धविस्तरभ-
यात् इति, केवलं निर्विशेषं विशेषाणां ग्रहो दर्शनमुच्यते, विशिष्ट-
प्रदणं ज्ञानमेवं सर्वगं दृष्टमित्यनया दिशा स्वयमवाप्नुयादिति ।
धर्मसंग्रहणिकायाः परिभाषनीया यतश्चैवं केवलचारित्र्यः क-
वलज्ञानिनश्च तस्मात् केवलिनो भवन्ति, केवलमेवार्थं विद्यते इति
केवलिन एषां व्युत्पत्तेः । अहो भ्रष्टाकाण एव केवलचारित्र्य इति
किमर्थमुक्तम् ? उच्यते-केवलचारित्र्यप्राप्त्युत्तिका नियमतः केवल-
ज्ञानावाप्तिरिति न्यायदर्शनार्थमित्यदोषः । तदेवं व्याख्याता लो-
कस्येत्यादिकृपस्तत्र प्रथमश्लोकः ॥ ४० ॥ (आव०) आ० म०
द्वि० । (अत्रय भवत्प्राप्तिकेवलवर्गाभेदाः “ केवलज्ञान “ श-
ब्देऽनन्तरमेव तद्विशेषणभूताः प्राक्काः सुखचक्रणैः स्वयम्भूताः)

भवत्येकेवली तु-

उपपत्त्याणाम्दंशेषां अरहाणि केवली चचारि
कम्पं से वेदंति । तं जहा-वेयाणिजं, आश्रयं, शाप, गोयं ।
स्था० ४ डा० १ उ० ।

(२) शब्दोत्तरणानुसारेण केवलभेदाः-

परमत्यतत्तसारन्ये, सल्लुकरणमिमं सुणे ।

मुणेचा तह मालोप, जह आलोपतो चेव ॥ ६५ ॥

उपाएँ केवलं एणां, दिखे रिसभावत्येहिं ।

नंसिद्धाऽऽश्रयणा जेण (आलोपमाणाणं चेव)

उपपन्नं तत्येव केवलं ॥ ६६ ॥

केसिचि साहिमां नामे, महासत्ताण गोयमा ।

जेहि भावेणाऽश्रययेते-हिं केवलज्ञाणमुपादयं ॥ ६७ ॥

हा हा उडुं कदे साद्, हा हा दुहुं विचिंनरे ।

हा हा दुहुं जाणिरे साद्, हा हा दुहुं मणुपते ॥ ६८ ॥

संवेगाऽश्रयणे तह य, जात्रालोपाणकेवली ।

पयलेवकेवली चेव, मुहुणंतणकेवली ॥ ६९ ॥

तह पच्चत्तकेवली सम्मं, महावेरगकेवली ।

आलोपाणकेवली तह य, हाहं पाविचि केवली ॥ ७० ॥

उत्सुक्तमगं पञ्चपण, हा हा अणयारकेवली ।

साज्जं न करोमि चि, अक्खं भियसीलकेवली ॥ ७१ ॥

तवसंनमवयसंरक्खे, निंदणगरइये तहा ।

सच्चतो सीझमंरक्खे, कोमीपाच्चिसे वि य ॥ ७२ ॥

निपारिकम्मे अक्कं दु-पणे अणमिपच्छी य केवली ।

एगपासिचदोषहरे, मणव्वयकेवली तद्हा ॥ ७३ ॥

न सकौ काठ सामर्थं, अणुसणे वामिकेवली ।
नवकारकेवली तह य, निबालोयणकेवली ॥ ७४ ॥
नीसङ्गकेवली तह य, सम्पुच्छरणकेवली ।
धन्नां भित्तिंसंपुषे, सताहं पी किम केवली ॥ ७५ ॥
ससङ्कोऽहं न पारेमि, बलकटपयकेवली ।
पक्कलमुद्राविहाणे य, वाउम्माणीयकेवली ॥ ७६ ॥
संवच्छरमहपच्छिजे, जहा चसमीविते तहा ।
अणिबे खणविद्धंती, मणुपत्ते केवली तहा ॥ ७७ ॥
आज्ञायंनिदंबदियए, पोरपच्छिउत्तुकरे ।
लक्खोवभगपच्छिजे, सम्पट्टियासणकेवली ॥ ७८ ॥
हत्थोसरणनिवासे य, अट्टकवझामिकेवली ।
एगसिद्धपच्छिजे, दसबासो केवली तहा ॥ ७९ ॥
पच्छिचादवगे चेव, पच्छिचदकयकेवली ।
पच्छिचपरिसमची य, अट्टमठकोसकेवली ॥ ८० ॥
न सुद्धी वि न पच्छिचा, तावरं लिप्पकेवली ।
एगं काळण पच्छिजे, वीरं न जवे जहचेव केवली ८१ ?
तं वायराप पच्छिजं, जेण गच्छ केवली ।
तं वायराप जेण समं, सफलं होइ केवली ॥ ८२ ॥
किं पच्छिजं चरंतो, हं विट्ठणो तवकेवली ।
जिणाय माणं न ज्ञेयं, पाणपरिचयणकेवली ॥ ८३ ॥
अजं होहीं सरिं मे, नो बोहीं चेव केवली ।
सुवदधिणं सरिं, पाविडुडणकेवली ॥ ८४ ॥
अणापावकम्पमलं, निष्कोपेवीह केवली ।
वीरं तं न समायरियं, पमाया केवली तहा ॥ ८५ ॥
देहे खवठ सरिं मे, निजराजावठ केवली ।
सरिरस्स संजमं सारं, निक्कलं तु केवली ॥ ८६ ॥
मणसा वि खंदि एं सल्ले, पाणे ण धरामि केवली ।
एवं वडकायजेगेणं, सीलं रक्खे अट्ट केवली ॥ ८७ ॥
एवमाहं अणादीया, काळाकणंते मुणि ।
केहं याऽज्ञोयणासिके, पच्छिचा जाइ गोयमा ॥ ८८ ॥
महा ० १ अ० । आ० म० ।

(३) अनुत्तराणि-

केवलस्स एं पंच अणुत्तरा पसत्ता । तं जहा-अणुत्तरे
णाणं, अणुत्तरे दंसणे, अणुत्तरे चरिते, अणुत्तरे तवे,
अणुत्तरे वीरिए ।

तथा न सम्पुत्तराणि प्रधानानि वेच्यस्ताम्बुत्तराणि, यथा
स्वसर्वथाऽऽवरणकृपाय, तथाचैवानन्दशोभावरणकृपायानन्तरमो-
हकृपायपसश्चरित्रभेदस्वात्पसश्च केचिन्निमानुत्तरं शैले-
श्वरपस्यायां शुक्यत्वान्निरुद्धयस्वर्चं ध्यानस्यायम्भस्वतपोभेद-
स्वाधीन्यन्तराण्यप्यादिति । स्थानं ५ ज्ञानं १ ३० ।

केवलस्स एं दस अणुत्तरा पसत्ता । तं जहा-अणुत्तरे
१६४

णाणे अणुत्तरे दंसणे अणुत्तरे चरिते अणुत्तरे तवे अ-
णुत्तरे वीरिए अणुत्तरा खंती अणुत्तरा मुत्ती अणुत्तरे अ-
जवे अणुत्तरे भवे अणुत्तरे लायेवं । स्थानं १० ज्ञानं १ ।

(४) अन्तर्क्रिया । केवलीभूतये सिद्धाति-

एम एं जंते ! पांगले तीतमणं तं सासयं समयं जुवीति वत्तव्वं
सिया ? इता गोयमा । एम एं पांगले तीतमणं तं सासयं स-
मयं जुवीति वत्तव्वं सिया । एम एं जंते ! पांगले पटुप्पस-
सामयं समयं भवतीति वत्तव्वं सिया ? इता गोयमा !
तं चेव उच्चारेयव्वं । एम एं जंते ! पांगले अणायमयमणं-
तं सामयं समयं जभिससतीति वत्तव्वं सिया ? इता गो-
यमा ! तं चेव उच्चारेयव्वं, एवं खंयेण वि तिमि आलावगा,
एवं जीवेण वि तिमि आलावगा जाणियव्वा । उउमथे एं
जंते ! मणुसे तीतमणं तं सामयं समयं केवलेणं संजमेणं के-
वलेणं संवरणं केवलेणं बभवेरवासेणं केवलीहं पवयण-
यायाहिं सिज्जिमु बुज्जिमु जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिं-
मु ? । गोयमा ! णो इण्डे समडे । से केण्डेणं जंते ! एवं
बुच्चहं, तं चेव जाव अंतं करिमु ? । गोयमा ! जे केइ अंत-
करा वा अंतिमसरीरिया वा सव्वदुक्खाणमंतं करिमु वा,
करिंति वा, करिस्संति वा, सव्वे ते उत्पण्णणादंसणधरा
अरहा जिये केवली भविता तथो पच्छा सिज्जंति, बुज्जं-
ति, मुच्चंति, परिनिव्वायंति जाव सव्वदुक्खाणमंतं करिमु
वा, करिंति वा, करिस्संति वा, से तेण्डेणं गोयमा ! जाव स-
व्वदुक्खाणमंतं करिमु, पटुप्पसे वि एवं चेव, नवरं सिज्जंति
भाणियव्वं, अणायगं वि एवं चेव, नवरं सिज्जंति जा-
णियव्वं, जहा उउमथो तहा आहोहिओ वि, तहा परमो-
हिओ वि तिमि तिमि आलावगा जाणियव्वा ॥

इदं उच्यतेऽप्यभिधानरहिनाऽवसेयः, न पुनरेकवर्त्मामात्रं,
उत्तरप्रायश्चित्तानिो बह्व्यमाणात्वादिति । (केवलं एं ति) अस-
हायनं शुकेन वा परिपूर्णं वा असाधारणं वा । यथाह-“क-
लमंगं सुखं, सगलमसाहारणं अणंतं च ।” (संजमेणं ति)
पुण्यव्याधिरक्षणकृपेण (संवरणं ति) इन्द्रियकृपाय-
निरोधेन, “सिज्जिमु” इत्यादी बह्वचनं प्राकृतत्वादिति ।
यतश्च गौतमनानां निप्रायेण पृथग्-यजुत उपशान्तमाद्यव-
स्थायां सर्वविशुद्धाः संयमादयोऽपि भवन्ति, विशुद्धसंयमादि-
स्थाया च सिद्धिरिति, सा उच्यतेऽप्यपि इत्यादिति । (अंतकरे
ति) जवान्तकारिणः, ते च ह्यधितरकालोपसयाऽपि भवन्ती-
त्यत आह-“अंतिमसरीरिया वसि” अन्तिमं अणुत्तरं येषामस्ति
तेऽंतिमसरीरिकाः, चरमदेहः इत्यर्थः । वाशब्दो समुच्चये, “सव्व-
दुक्खाणमंतं करिमु” इत्यादौ “सिज्जिमु सिज्जंति” इत्याद्य-
पि कट्वप्यय, सिद्धाद्यानिवाहृतत्वात् सर्वयुः शान्तकरणस्येति ।
(उत्पण्णणादंसणधरा) उत्पन्ने ज्ञानवशेन धारयतीत्ये ते
तथा, न त्वनादिंसिखज्ज्ञानाः, अत एव (अरहं ति) पूजार्हाः
(जिणं ति) रागादिजतारः ते उच्यन्ते । अपि भवन्तीत्यत आह-
(केवलीति) सर्वज्ञाः । “सिज्जंति” इत्यादिषु चतुषु पदेषु वर्तमान-

निर्वैश्वस्य शोभासकणत्वात् । 'सिञ्जितुं सिञ्जति सिञ्जिस्सति' इत्येवमतीतदिनिर्वैश्वोः कृत्स्नः । अत एव "सम्बुत्पन्नान्" इत्यादौ षष्ठमपदेशोऽसौ विधित इति । "अहो ह्युत्तरयो" इत्यादयोर्वै भावना- "आहोहिणं जनेने । मणुसे तीतमणनें सासयं" इति-सम्बुत्पन्नकृत्यः, तत्र अथः परमाथयेरुपस्थातोऽप्यथः सोऽथोऽथथिः, तेन यो व्यथहरयसावाथोऽथथथिः, परिमितेन-त्रिथथवाथथिः । (परमाहोहंति) परम आथोऽथथिकाथः स परमाथोऽथथिः । प्राकृतवाचकभ्यात्यर्थनिर्वैः । "परमा-दिउत्ति" कञित्पाठो व्यसक्तः । स च समस्तकृपित्वासांभ्यातोऽथोऽथमाथोः कथजरात् स कथात्वात्प्राथम्यात्थथिश्चान् । (ति-ति आसावपि) स कथात्थथिनेनः कथसिन्नांशपठित एव भयोऽ-धनकाः, शिष्टेष्वस्तु सुत्रोक्तं पर्येत ।

से नृणां भंते ! उष्णनाणदमणधरे अरहा जिणे केव-
ही अन्नमत्स्यु चि वत्तव्वं सिया ! इंता गोयमा ! उष्णनाण-
दमणधरे अरहा जिणे केवही अन्नमत्स्यु चि वत्तव्वं सिया,
सेव्वं भंते भंते चि ॥

“संज्ञा” इत्यादिषु काशत्रयनिर्देशो वाच्य एवेति ।
 (अलमस्तु) अलमस्तु पर्याप्तं भवतु, नातः परं किञ्चित्का-
 मान्तरं प्राप्तव्यमस्यास्तीति एतद्वक्तव्यं स्याद्भवेत्, सत्यत्वा-
 दस्येति । ज० १ श० ४ उ० ।

(५) अवगाहना । केवली यस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽवगाहस्तत्र
हस्ताद्यवगाह्य स्थातुं शक्तः—

केवळी जंते ! अस्ति समयसि जेसु आगासपपसेसु इत्यं
वा पायं वा बाहं वा ऊरुं वा उग्माहिता णं चिद्धं पजू ! एं
केवळी से य कालंसि विपसु चेव आगासपपसेसु इत्यं वा
जाव उग्माहिता एं चिद्धिच्छप ! गायमा ! मां इण्डे समडे !
मे केण्छेणं जंते ! ० जाव केवलीं एं अस्ति समयसि जेसु
आगासपपससु जाव चिद्धं णो एं पजू ! केवली से य
कासंसि विपसु चेव इत्यं वा ० जाव चिद्धिच्छप ! गायमा !
केवळिसि एं वीरियसि सजोगमद्वचपाए च्छाडं उवग-
रणां भवंति च्छोवगरण्डयाए णं केवळी अस्ति समयसि
जेसु आगासपपसेसु इत्यं वा ० जाव चिद्धं णो एं पजू !
केवळी से य कालंसि विपसु चेवं ० जाव चिद्धिच्छप !
तेण्छेणं ० जाव बुद्धं केवळीं एं अस्ति समयसि ० जाव
चिद्धिच्छप !

(अङ्गिते समयधिते चि) अङ्गितम् वर्तमानसमये (आंगहिसा
णं ति) अङ्गमाहास्यकृत्य (सेय काराङ्गिते व चि) अङ्गमाहा-
स्यि(वीरियस आंगसङ्गस्ययाए चि) बीवी बीयान्तारवृत्त्यङ्गप्रमा-
ह्यक्ति, तत्प्रधानं सयोगं आसहासिद्धियोगाभ्युक्तं यस्तत्तु विद्यमानं
ह्यङ्ग औषधकृत्यं तत्तया; वीर्यसङ्ग्राहेऽपि अङ्गप्रवृत्त्यस्य आंगान्
विना चकनं न स्यादिति; सयोगाङ्गकृत्यं न सत् कृत्यं विरोधितं, स-
दिति विरोधकं च, तस्य सङ्ग सत्ताऽवधारणार्थम् । प्रथया स
आतमा, ननुप कृत्यं स्ववृत्त्यं, ततः कर्मोपायः । प्रथया बीर्यप्रधा-
नः सयोगो योगोवात् बीर्यसयोगः, स्यात्तौ सङ्गसङ्गप्रवृत्त्यमन-
भूतिवर्त्याभ्युक्ता बीर्यसयोगसङ्गकृत्यं, तस्य नावहेतुः, नया हे-

तुच्यतया (अलाइं ति) अस्थिराणि (लवगरणां ति) अङ्गानि
(अलोवगराण्युपायं ति) अलोपकरणात्कृत्वा योऽयंस्तद्भावअ-
लोपकरणाधेता, तया। अशब्दः पुनरर्थः । अ० ५ श० ४ व० ।

(६) अनुसरोपपातिकैः सहाऽऽत्मापः-

पञ्च णं भंते ! अणुत्तरोववाइया देवा तत्थ गया चेव समाणा इह गएण केवल्लणा सद्धिं अभावां वा संसायं वा करेत्थए ? इत्ता पञ्च । से केणुत्थेणं जाव पञ्च णं अणुत्तरोववाइया देवां जाव करेत्थए ? गोयमा ! जएणं अणुत्तरोववाइया देवा तत्थ गया चेव समाणा अद्धं वा हेउं वा पसिणं वा कारणं वा वागरणं वा पुच्छंति तएणं इह गए केवल्ली अद्धं वां जाव वागरणं वा वागरेइ, से तेणुत्थेणं भंते ! इह गए केवल्ली अद्धं वां जाव वागरेइ, तएणं अणुत्तरोववाइया देवा तत्थ गया चेव समाणा जाणंति, पासंति, से केणुत्थेणं जाव पासंति । गोयमा ! तमिं एं देवाणं अएत्ताओ वणोद्वज्जगयाओ लब्धाओ पत्ताओ अमिसमएणगयाओ जवंति, से तेणुत्थेणं जएणं इह गए केवल्ली जाव पासइ ।

(आत्माव व सि) स्रक्तृत्वं (संज्ञां व सि) मुख्यमुद्देशं-
त्वं मानसिकमेवेति, (यदाश्रो सि) तत्त्ववर्णनप्रकारं गतः।
(यत्ताश्रो सि) तत्त्वविज्ञान सामान्यतः प्राप्ताः, परिष्कृष्टा आ-
रभ्यः। (अभिसंज्ञकप्रमाणश्रो सि) त्वमेवः परिष्कृष्टाः, य-
तस्तेषां विज्ञानं-संज्ञिकलोकनाश्रयविषयं, येषां लोकनाश्रय-
कं तन्मनोवर्गगतप्राहकं त्रयमेव, येषां योऽपि लोकसंस्थेयप्रमाण-
विषयोऽस्ति- सांवि मनोद्वयप्राहः, यः पुनः संज्ञिकलोकनाश्री-
विषयोऽस्ति कं मनोद्वयप्राहं न भवित्येति, इत्येवं च लोकसं-
स्थेयप्रमाणवर्गमनोद्वयप्राहः च। यदाह- 'संज्ञिकमनोद्वयं, भा-
गो लोतपक्षितसं बोधध्वो' ति। अ ५४ ४ ३०।

(७) आहातः । तत्र दिग्भ्यैः सह विप्रतिपत्तिः—

सर्वथा दोषविगमात्, कृतकृत्यतया तथा ।

आहारसंज्ञाविरहा-दनन्तमुखसङ्गतेः ॥१॥

दग्धरज्जुसमत्वाच्च, वेदनीयस्य कर्मणः ।

अक्षोज्ज्वलतया देह-गतयोः सुखदुःखयोः ॥ ९ ॥

मोहात्परमवृत्तेश्च, मातृवैश्यानुदीरणात् ।

प्रपादजननादुच्चै-राहारकथयाऽपि च ॥ ३ ॥

श्रुत्या निष्ठादिकोत्पत्तेः, तथा ध्यानतपोव्ययात् ।

परमौदारिकाङ्गस्य, स्थास्तुत्वात्तां त्रिनाऽपि च ॥ ४ ॥

परोपकारहानेश्च, पुरीषादिजुगुप्सया ।

व्याध्युत्पत्तेश्च जगवान्, जुह्वे नेति दिगम्बराः ॥ ५ ॥

(सर्वधेयि) स्वयं सर्वप्रकारैर्दोषविगमात्, सुधायाश्च दोषव्यासद्भावे कवलाहारानुपपत्तेः । तथा कृतकृत्यतायां केवलिनः कवलभोजित्वं तद्व्याप्यपत्तेः । आहारसंकाविहातृ नस्यास्याहारहेतुत्वात् । अनन्तसुखस्य संगतेः केयलिनः कवलानुजौ तत्कारणमुद्देशोदयावयवभावाद्येनानन्तसुखविरो-

धात् ॥ १ ॥ (दृग्धेति) च पुनर्वेदनीयकर्मणो दृग्धरज्जुसम-
न्वासादेशेन तेन स्वकार्यस्य दृग्धनीयस्य अनयितुमशक्य-
त्वात् । हेदृगतयोः शरीराभितयोः सुखदुःखयोरकौश्लयतयैरि-
याधीनतयाऽतीन्द्रियानां भगवतां तदनुपपन्नः ॥ २ ॥ (मो-
हादिति) मोहाद् मोहनीयकर्मणः परप्रवृत्तेः परकर्म्यमनुसं-
मोहस्य सत आहारादिपरकर्म्यमनुपपन्नः । सातवेद्यस्य
सातवेदनीयस्यानुरीखात् सातासातमनुजानुयामुदीरजायाः
सतममुपस्थान इव निवृत्तेः केवलिनः कवलमुक्तं तज्जन्वसा-
नोदोरम्यसङ्गात् । च पुनराहारकथयाऽप्युक्तस्यै प्रमादजन-
नादाहारस्य सुतरां तथात्वात् ॥ ३ ॥ (भुक्त्वेति) भुक्त्वा
कवलादारेण निष्कारिकस्याप्यस्यैः प्रादिना रासनमतिज्ञानेयां-
यारिप्रहः । केवलिनो च निष्ठापमाभात् तद्व्याप्यमुक्ते-
रप्ययोगात् । तथा लुको सत्यां ध्यानतपसोर्व्याप्तात्, केव-
लिनश्च तथाः सदातनत्वात् तां विनाऽपि च भुक्तिं विनाऽपि
च परमादिरिकाङ्क्षस्य स्थास्तुत्याचिरकालमवस्थितिशी-
लत्वाच्चदयैः केवलिनस्तत्कल्पनायोगात् ॥ ४ ॥ (परेति)
परापकारद्वान्नेभ्यः भुक्तिकाले धर्मवेषनामुपपत्तेः, सदा परोप-
कारस्वभावस्य भगवत्तत्त्वव्याप्तात्तयायोगात् । पुरीषादिद्वि-
प्लया लुको तद्विग्यात् । व्याप्युपपत्तेः भुक्तेस्तत्तत्तत्तत्त्वात् ।
भगवाद् केवलौ भुक्ते न इति दिग्दर्शनाद् बद्धिः ॥ ५ ॥

सिद्धान्तरचायमनुना, लेयेनास्माभिरुच्यते ।
दिग्दर्शनमतव्याल-पञ्चाननकज्ञागुरुः ॥ ६ ॥
इनाज्ञानादिका दोषाः, यातिकर्मोदयोऽज्ञावाः ।
तदज्ञावेऽपि किं न स्या-द्वेदनीयोऽज्ञावा लुभा ॥ ७ ॥
अप्यावाधाविनाताच्चेत्, सा दोष इति तं मतम् ।
नरत्त्वमपि दोषः स्यात्, तदा सिद्धवद्वेषणात् ॥ ८ ॥
यातिकर्मसंपादेवा-ज्ञावा च कृतकृत्या ।
तदभावेऽपि नो बाधा, ज्ञानोपप्रादिकर्मभिः ॥ ९ ॥
आहारसंज्ञा बाहार-वृष्णाख्या न मुनेरपि ।
किं पुनस्तदज्ञानेन, स्वामिनो मुक्तिबाधनम् ॥ १० ॥
अनन्तं च सुखं भर्तु-ज्ञानादिगुणसङ्गतम् ।
लुभादयो न बाधन्ते, पूर्णं त्वस्ति महोदये ॥ ११ ॥
दृग्धरज्जुसमत्वं च, वेदनीयस्य कर्मणः ।
बदन्तो नैव जानन्ति, सिद्धान्ताथैव्यवस्थितिम् ॥ १२ ॥

सिद्धान्तव्यायमिति व्यक्तः ॥ ६ ॥ (हन्तेति) हन्तं ज्ञानादि-
का यातिकर्मोदयोऽज्ञावा दोषाः प्रसिक्ताः तदभावेऽपि वेदनीयो-
ज्ञावा लुभा किं न स्यात् । न हि वयं भगवन्तमिव तत्त्वमनालो-
क्य भुक्तिरिपासादिनैव दोषाननुपयोनां येन निर्दोषस्य केवलिनः
कुधाग्रजायाः स्वादिति भावः ॥ ७ ॥ (अप्यावाधेति) अप्या-
वाधस्य निरतिशयलुकास्य विधानात् सा कुधा दोषो, गुणदूषण-
स्यैव दोषलक्षणत्वादिति चेद् यदि ते तव मतं, तदा नरत्त्वमपि
प्रवतो दोषः स्यात्, सिद्धवद्वेषणात् । तस्मात्केवलज्ञानप्रतिब-
न्धकत्वेन यातिकर्मोदयोऽज्ञावाभज्ञानादीनामिव दोषत्वं, न तु
कुधादिनामिति युक्तमुपस्थानम् ॥ ८ ॥ (यातीति) यातिकर्म-
णोदयोऽज्ञावा च कृतकृत्या भवोपप्रादिकर्मोदयोऽज्ञावा-
दिभिः चङ्गिभनज्ञावेऽपि कृतकृत्यत्वाभावेऽपि (नो) नैव बाधा ।

सर्वथा कृतकृत्यत्वस्य सिद्ध्यैव संभवात् उपविष्टत्वाभावेऽ-
प्युपादेयस्य मोक्षस्य सयोगिकेवलित्वकाशेऽस्तिः । रागाद्य-
प्राधान्येन कृतकृत्यत्वस्य च मुक्तिपक्षेऽप्यबाधं पयोति कथित-
माधमेव ॥ ९ ॥ (आहारसंज्ञा चेति) आहारसंज्ञा बाहारवृ-
ष्णाख्या मोहादिमध्यकालत्वस्य संज्ञा परार्थत्वाच्च मुनेरपि
भावसाधारणं, किं पुनस्तदभावेनाहारसंज्ञाभावेन स्वामिनो
प्रगवतां मुक्तिबाधनम् ? तथा बाहारासामान्यं तत्रित्येव वा बा-
हारसंज्ञा हेतुत्वमेव नास्तीत्युक्तं भवति । न च तत्रित्येव
तत्कृत्यत्वमेवाप्रमादादीनां बाहाराभावाच्च व्यभिचार इति कुचो-
दनाशङ्कनीयम्, आहारसंज्ञाया अतिचारानिमित्तत्वेन कदापि
निरतिचाराहारस्य साधुनामप्राप्तिप्रसङ्गात् ॥ १० ॥ (अनन्तं
चेति) अनन्तं च सुखं भर्तु-ज्ञानवतां ज्ञानादिगुणसङ्गतं तमयी-
भूतमिति यावद् अज्ञानादिगुण्यदुःखनिवृत्तेः सर्वेषामेव कर्मणां
पारिणामः च हेतुत्वाच्च लुभादयो न बाधन्ते, स्वभावनियत-
लुभानामेव तेषां धनं, पूर्णं तु निरर्थाद्यं तु सुखं महोदये भोक्ते
स्ति, तत्रैव सर्वकर्मणोपपत्तेः ॥ ११ (दृग्धेति) दृग्धरज्जुस-
मत्वं च वेदनीयस्य कर्मणो बद्धन्तः सिद्धान्ताथैव्यवस्थितिं नैव
जानन्ति ॥ १२ ॥

पुण्यप्रकृतितीव्रत्वा-दसाताथनुप्रक्यात् ।
स्थितिशोषाद्यपेक्षं वा, तच्चो व्यभिचिष्टे ॥ १३ ॥
इन्द्रियोऽज्ञवता भ्रौम्यं, बाधयोः सुखदुःखयोः ।
चित्रं पुनः श्रुतं हेतुः, कर्माध्यात्मिकयोस्तयोः ॥ १४ ॥
आहारादिप्रवृत्तिः, भोग्यज्ज्ञाया यदीप्यते ।
देशनाऽऽदिप्रवृत्त्याऽपि, भवितव्यं तदा तथा ॥ १५ ॥
यत्नं विना निसर्गाच्चेत्, देशनाऽऽदिकमिष्यते ।
भुक्त्यादिकं तथैव स्यात्, दृष्टवाशा समोजयोः ॥ १६ ॥
नुक्त्या या सातवेद्यस्यो-दीरणाऽऽप्यते त्वया ।
साऽपि देशनयाऽसात-वेद्यस्यैतां तवाक्षिपत् ॥ १७ ॥
उदीरणाख्यं करणं, प्रमादव्यवस्थमत्र यत् ।
तस्य तत्त्वमजानानां, स्थित्ये स्थूलया विषा ॥ १८ ॥
आहारकथया हन्त, प्रमादः प्रतिबन्धतः ।
तदज्ञावे च नो ज्ञपत्या, श्रूयते सुमुनेरपि ॥ १९ ॥
निद्रा नोत्पाप्यते भुक्त्या, दर्शनावरणं विना ।
उत्पाप्यते न दृग्धेन, घटो मृत्पिण्डमन्तरा ॥ २० ॥
रासनं च मयिज्ञान-माहारेण जवेद्यदि ।
प्राणीयं स्यान्नदा पुष्पं, प्राणतपेणयोगतः ॥ २१ ॥
ईयोपधमसङ्गश्च, समोऽत्र गमनादिना ।
अज्ञाने ध्यानतपसां, स्वकालासंभवे पुनः ॥ २२ ॥

(पुण्येति) पुण्यप्रकृतीनां तीर्थेकरनामाविकृषाणां तीर्थावा-
च्छात्रिषाकत्वात्तज्ज्ञानसातमात्रतये वेदनीयमात्रस्य दृग्धरज्जु-
समत्वाधिकेरसावादीनामनुपकृत्यासातवेदनीयस्यापि तद-
सिद्धेः पापप्रकृतीनां जनयति रसधानेन नीरसत्वात्पुण्यम-
स्थितिधानेन मित्रित्वकत्वस्याप्यापत्तेः, अप्रवेकरणादौ व्य-
मानप्रकृतिविषयकस्यैव तस्य व्यवस्थितः । ननु तर्हि कर्म भवो-
पप्रादिकर्मणां केवलिनो दृग्धरज्जुकटाव्याभिधानम्, भावस्य क-

दृष्टयादौ भूयते ? इत्यत आह—विधित्तयाद्यपेक्षं वा तद्वचो व-
म्बरज्जुलकल्पत्ववचो व्ययतिष्ठते, न तु रसापेक्षया, अन्यथा सु-
कृच्छ्रचित्तिविरोधप्रसङ्गात्, यस्मान्निद्रावृत्तौ नास्मद्व्यवसायिभानम-
व्यावश्यकमिति सुकृच्छ्रादौ धातुिकर्मज्यवद्भूतसुखविश्वेनामव्य-
वसायिभानमाह । अन्यथा अतोऽप्यत्राधोयोगादिति विभावनीयं सुधी-
भिः ॥ १३ ॥ (इच्छयेति) इच्छिक्योद्भवताया औप्यमावश्यक-
त्वं बाह्योपरिनिष्ठत्वापेक्षमन्वापेक्षयोर्विशिष्टकथनोपेक्षं सुखदुः-
खयोः आध्यात्मिकदोषस्थयोः सुखदुःखयोः पुनश्चित्रं कर्महेतु-
भूतं कश्चित् बहिर्दिष्टविषयापारम्भादेऽपि प्रमोमात्रव्यापारेण स-
द्वसिष्ठताज्यमिष तयोक्त्युपेक्षः । कश्चित् तस्याऽप्यत्राये
आध्यात्मिकदोषोपशमोक्त्याभ्यामेव तदुत्पत्तयेदंशान्नाहव-
त्यपि द्विविधवेदनीयोदयप्रौढ्ये तयोः सुवचत्वादिति । व-
स्तुतो बाह्योपरि सुखदुःखयोर्हानिद्वयोर्शरीरसंपर्कमात्रं प्र-
योजकं, न तु बहिर्दिष्टविषयज्ञानमयीति भगवति त्वत्त्वशोद्विष-
यीवद्विधानां सांसार्याधिकं संगच्छत इति न किञ्चिदेतत् ॥ १४ ॥
(आहारादिति) आहारादिमनुष्येति यदि मोहजगत्या इत्येते
भगवता बुद्धिपूर्वकपरद्वयविषयकप्रवृत्तयेतद्विषयकानियमास-
दा देशनादिप्रवृत्त्याऽपि भगवत्तत्तथा मोहजगत्यात्वेन अभितव्य-
म् ॥ १५ ॥ इच्छाभावाद्भगवतो मास्तेष्व देशनाप्रवृत्तिः, स्व-
भावत एव च तेषां नियतदेशकाला देशनेनोपासकाह—(यत्न-
मिति) यत्नं तात्कालादिव्यापारजनकप्रयत्नं विना निसर्गात्
स्वजायावेव देशनादिकमिष्यते भगवतः तदा लुक्त्वादिक्तं तथे-
व यत्नं विनैव स्यात् दृष्टवाधोत्रयोः पक्षयोः समा । भुक्तेरिव
देशनाया अपि यत्नं विना कल्पदर्शनात् । चेष्टाविशेषं यत्नहे-
तुकराज्यन्यत्वं चोभयत्र सामान्यं । ननु प्रयत्नं विना चेष्टामात्रं
न भवत्येव, देशना च जगत्वातमप्यावृणानामेव ध्वनिमयी सं-
भवति, अकारमव्यामेव तस्यां यत्नजन्यत्वेनैकज्ञानव्याप्तादिति
यमावधारणादिति न सामान्यं । यदाह समन्तमनु—“अनात्मा-
र्थं विना रागैः, शास्त्रा शास्त्रि सतो दितम् । ज्वनद् शिष्यक-
रस्पर्शमुरजः किमपेक्षते ?” ॥ १ ॥ इति, मैत्रे, शम्भुस्य शम्भु-
स्तरपरिणामकल्पनस्य साजात्येन न्याय्यत्वेऽपि ध्वनेस्तत्कल्पन-
स्यातिशयोक्त्यन्याव्याप्ताद्, जगत्तद्देशनाया ध्वनिकल्पत्वेऽपि वा-
य्म्योपेक्षत्वेन तादृशशब्दभावे पुरुषप्रयत्नात्पुरुषराज्यप्रौढ्यात् । अ-
न्यायः । अवीर्येयमार्गम् । वदतां नीमांसकस्य दुर्गन्धेऽप्यपेक्षितं न
किञ्चिदेतत् । अथ सुहृद्भावेन पुष्पाभः-बुद्धिपूर्वकप्रवृत्त्याविष्का-
राहेतुत्वात्कथं केचित्तानां देशनात् । बाह्यारादौ च प्रवृत्तिरिति चे-
त्, सुहृद्भावेन स्नान-बुद्धिः कश्चिदसाधनात्तथापीत्यस्यातिप्रसङ्ग-
त्वात्, तत्पूर्वकत्वं च यदीहृत्वावततापीत्यस्यावच्छेदः । तदाऽप्य-
बुद्धिपूर्वकप्रवृत्तौ केचित्तानां निद्रायाश्च अवोपार्गादिर्मवशादुप-
पत्तेर्न किञ्चिद्विषय इति । प्रवृत्तिसामान्ये नु योगानामेव हेतुत्वादि-
च्छापूर्वकमार्थ्यसमाजसिक्तमेव । यद्यदाम्—“परद्वयमिष पविष्ठा-
नो-मोहजगत्या व मोहजगा च । जोगकया ह्युपविषी, फलकंका रा-
गदोषकया” ॥ १५ ॥ इत्यधिकप्रमथ ॥ १६ ॥ (तुक्त्वादि) लुक्त्वा कवत्वा-
हारेण वा सातषेष्टस्य सातषेदनीयस्योदीरणा त्वयाऽप्यापत्तेः ।
भुक्तिकपारेण सातोपेक्षः साऽपि देशना सातषेष्टस्यैतामु-
दीरणां तथापि कियेत्, ततोऽपि परिभ्रमज्जः संज्ञनवात् प्रयत्न-
जन्यत्वस्य तत्र व्यवस्थापितत्वादिति भावः ॥ १७ ॥ सुहृद्भावेन
समाधाय (उदीरणाकथमिति) उदीरणाकथं करणं यदास्तत्प्राकि-
विषयकत्वं प्रमाद्व्यवृत्तं भवति, तस्य तत्त्वस्वरूपप्रज्ञानाः
स्थूयया धिया बहिर्योगात्रव्यापारगोचरया स्मिन्ने त्वम् । योग-

व्यापारभावस्य तद्विषयकत्वं ततो मनोयोगेनाप्यमस्य सुखोदी-
रणप्रसङ्गात्, तदीयसुखस्य ज्ञानकल्पत्वं सुखान्तरस्यापि तथा-
त्वप्रसङ्गात् । सुखहमित्यनुवच्य चाप्रमोक्त्युक्तस्यादिति ॥ १८ ॥
(आहाराकथयति) आहारकथया इत्यतः । प्रतिबन्धस्तस्याविधा-
हारिकृच्छ्रासंयुक्तः प्रमादो भवति, न त्वमप्याऽपि । अकथा-
धिक्यानां विपरिणामस्य विपरिणामभेदेन व्यवस्थितत्वात् । तद-
ज्ञावे च प्रतिबन्धाभावे च ‘नो’ नैव लुक्त्वा इत्येतं सुसुमेरुपि
उत्तमसाधोपि प्रमादः, किं पुनर्मगवत इति भावः । बहिर्योग-
व्यापारमात्रोपरम एवाप्रमत्तत्वात् इति तु न युक्तम्, आरब्ध-
स्य तस्य तत्रासङ्गताया निद्राया आविरोधादिति ॥ १९ ॥ निरे-
ति स्पष्टः ॥ २० ॥ रासनं चेति स्पष्टः ॥ २१ ॥ (यैवेति) द्वापथ-
प्रसङ्गाच्च भगवतो लुक्ती गमनादिना समस्तनापि तत्त्वसङ्ग-
स्य तुल्ययोगेनैवत्वात्, साक्षाधिकस्य च तत्त्वमनस्य दृष्टावधेन
कवयितुमशक्यत्वादिति भावः । स्काशालासंभवे लुक्तिकाला-
संज्ञिनी ध्यातव्यपत्तौ पुनरुक्तेः । योगनिरोधश्च दृष्टावधेकालापरि-
तत्त्वभावात् स्वभावसमवस्थितिलक्षणयोश्च तयोर्गमनादि-
नैव सुकृच्छ्राऽपि न व्यापार इति कथ्यम् ॥ २२ ॥

परमौदारिकं चाङ्गं, जिज्ञं चेत्तत्र का मया ?

औदारिकादभिज्ञं चेत्, विना श्रुक्तिं न तिष्ठति ॥ २३ ॥

लुकाद्यदृष्टसंभन्ध-मष्टं स्थापकं तनोः ।

तस्यांग दृष्टवाधा त्व-पत्तज्ञसंज्ञराक्ष्णं ॥ २४ ॥

प्रतिकूलाभिवर्त्यत्वा-चतनुत्वं च नोचितम् ।

दापन्नम् तनुत्वं च, निर्दोषं नोपपद्यते ॥ २५ ॥

परोपकाराद्गोचरे च, नियतावसरस्य न ।

पुरीषादिशुगुप्ता च, निर्मोहस्य न विद्यते ॥ २६ ॥

ततोऽप्येषां शुगुप्ता चेत्, सुरासुरमुरपेदि ।

नाम्येऽपि न कथं तस्या-वर्तमानोऽनुत्पत्ते ॥ २७ ॥

(गुणहानेरनिवृत्तं, वैराग्याभाष्यं वृत्तेः)

इच्छाबन्धं विना नैर्, प्रवृत्तिः सुखदुःखयोः ॥ २८ ॥

(परमौदारिकं चेति) परमौदारिकं चाङ्गं शरीरं जिज्ञं चेदौ-
दारिकादिभ्यः क्लृप्तशरीरेभ्यस्तर्हि तत्र का प्रमाणः प्रमाणम्?,
न किञ्चिदित्यर्थः । औदारिकादभिज्ञं चेत्तत्कथमभिज्ञमित्यु-
पापेते तदेव तदा श्रुक्तिं विना न तिष्ठति । (चिरकालोदीरारि-
करारोक्षिणं श्रुक्तिप्रयोजनत्वनिग्रहमाह) । श्रुतेः सामान्यतः पुद्गल-
विशेषोपचयव्यापारकत्वेनोपर्योपयोगाद्भूतस्यादीनामपि जलाश-
य्याद्यानैव चिरकालस्थितेः शरीरविशेषस्थितौ विविधपुद्गला-
वादानस्यापि हेतुत्वेन तं विना कवत्तशरीरस्थितेः कथमव्य-
शितत्वात् तत्र परमौदारिकमिष्यत्वस्य कैवल्यकालोत्पत्तयेव-
शितस्य विशेषणत्वात्प्रमाणिकत्वादिति ॥ २३ ॥ (लुक्त्वादीति)
लुक्त्वाद्यदृष्टेन भोजनादिकस्य हेतुजाप्रतिप्राकाशकमेतां संबन्धं तनाः
शरीरस्य स्थापकमष्टदृष्टं, दृष्टमिति सौम्यं तस्यांग केवलस्य शुगु-
गम्यमानं तत्त्वप्राज्ञज्ञानग्राह्यं दृष्टवाधा समुपतिष्ठते । तथा
च तद्वयादपि तत्र नैवं कल्पना हितवाहेति भावः ॥ २४ ॥
ननु तदुत्थापकादृष्टस्य लुक्त्वाद्यदृष्टमिष्यत्वेऽपि लुक्त्वाद्यदृ-
ष्टस्य तदुत्थापकस्य पुपप्राप्तिर्भगवतो ज्ञापित्वतोऽस्यत आह—(प्र-
तिक्कलेति) तस्य लुक्त्वाद्यदृष्टस्य तदुत्वं च नोचितं, प्रतिकृते-
न विरोधिपरिणामनिवर्त्यत्वात् । न हि वातरागव्यादिपरिणा-

मेन रागादीनामिष बुधादीनां तथाविधपरिणामेन निवर्त्यस्व-
नस्ति, येन ततस्तज्जनकादृष्टननुत्वं स्यात् । अस्त्वेवाभोजनमा-
धनातारतम्येन कुमिरोधनारम्यदृशोनादिति चेन्न । ततो भो-
जनादितरस्य प्रतिबन्धभावस्यैव निवृत्तः ; शरीरादिगतस्यैव
शरीरादिभावयता । अन्यथा भोजनभावनाऽन्यन्तत्वात्कथं
हृत्किन्निवृत्तिश्चशरीरभावनाऽन्यन्तत्वात्कथं शरीरनिवृत्तिः—
रपि प्रसज्येतेति महत्सङ्कटमायुष्यतः । ननु हृत्कन्या—
द्विविधरीतपरिणामेन हृत्कन्याघटदृश्य मांहरूपभूतसामग्रीं
विना स्वकार्योक्तमवलक्षणं तनुत्वमेव कियते । तनुस्थापका-
दृष्टस्यापि अशरीरभावयता तद्भवबाह्ययोगादियं निरुणद्धेव ।
शरीरं तु प्रागेव निष्पादितं न बाधितं कृतम इत्यस्माकं न
काऽपि दोषः ? इति चेन्न, विपरीतपरिणामनिवर्त्यत्वं हृत्कन्या-
रुन्ददृष्टस्य रागाद्यर्थाकादृष्टदृष्ट योगप्रकर्षवति भगवति निर्मू-
लनाशापकविशेषाभावात् । घातघातिरुनविशेषाभ्युपगमं तु
अघातिनां भवोपप्राद्विणा यथाविषाकोपक्रममेव निवृत्तिसंभ-
वादिति न किञ्चिदेतत् । शोषजन्म अग्निमान्धादिदोषजनितं
तनुत्वं च विरकालविच्छेदलक्षणं निर्वोषे भगवति नोपपद्यते ।
नित्यतीव्रज्वरश्च नित्यकालमुष्ण्याघ्रापकक पथति भावः ।
॥ २५ ॥ (परोपकारेति) परोपकारस्य शान्त्यश्च नित्यावस-
रम्य भगवतो न भवति, तृतीययाममुदुर्हमाश्च पञ्च भगवतो ह्यु-
क्तैः शोषमशेषकालमुपकारावसरताः । पुरुषादिजुगुप्सा च नि-
मोदस्य जीह्वजुगुप्साऽमाहनीयकमयो न विद्यते भगवतः ॥ २६ ॥
(तन इति) तनः पुरोवादेरन्येषां लोकानां जुगुप्सा चेतुराशु-
रनुपदि, उपविष्टस्येति शेषः । नाम्न्येऽपि तेषां कथं न जुगु-
प्सा ? अतिशयभोजन्याः पक्षयोः समः । ततो भगवतो नाम्न्या-
दशनवत्पुरुषाघदशनस्यानुपपद्यते । सामान्यकेवलमिस्तु
विनिवेदश तत्करणाश्च दोष इति वदन्ति ॥ २७ ॥

स्वतो द्वितमिताहाराद्, व्याध्युत्पत्तिश्च काऽपि न ।

ततो जगवतो जुक्तौ, पश्यामां नैव बाधकम् ॥ २८ ॥

(स्वन इति) स्वनः पुण्यक्षितनिसर्गतः द्वितमिताहाराद् व्या-
ध्युत्पत्तिश्च काऽपि न प्रवर्तते । ततो जगवतो जुक्तौ कबलभोजने
नैव बाधकं पश्यामः ; उपन्यस्तानां तेषां निर्दग्धानात् । अन्येषाम-
न्येतज्जातीयानामुक्तजातीयतत्वेन निर्दलितं शक्यत्वादिति ।
तस्यापिना दिग्भ्रमरान्तिप्रभ्रमध्याम्नोहोरातरुणिकविषध्यामम-
परीक्षा निरीक्षणया स्वमधिया ॥ २९ ॥ ॥ ३० ॥ ॥ ३१ ॥ अतः शास्त्रे-
“विगादगमावसा, केवलमिषो समुहया अयोनी ॥ ३२ ॥ सत्कायं न-
नाहारा, सेला आहारमा जीवा” ॥ ३३ ॥ ॥ ३४ ॥ ॥ ३५ ॥ (उपशो-
भाशब्दे द्वि० ज्ञाने=६० पृष्ठे उपशोभप्रविचारे कैवल्यरूपीकृतम्)

(८) रन्ध्रेपनिर्मये—

केवली णं भेते ! उम्मिसेज्ज वा निम्मिसेज्ज वा ? इत्ता
गोयमा । उम्मिसेज्ज वा निम्मिसेज्ज वा एवं चेव, एवं आचट्टज्ज
वा पसरजेज्ज वा, एवं ठाणं वा सेज्जं वा शिसीदियं वा वेणज्जा ॥

(उणं ति) ऊर्ध्वस्थानं, निचदनस्थानं, स्ववर्तनस्थानं चेति ।
(सेज्जं ति) शय्यां वसति (निस्सीदियं ति) अत्यवरकाक्षिकां
वसति (वेणज्जं ति) कुर्वदिति । भ० १४ श० १० उ० ।
(उपशोभप्रविचारेण पविचारे “ उवमो ” शब्दे द्वि० भावे
८६५ पृष्ठे उक्तः । अनुरागपूर्वी केवलज्ञानिना सह “ अरहस-
मुत्ति ” शब्दे वक्ष्यते)

(९) केवलपरिहानम्—

सर्वादि ठाणेहि केवली जाणंजा । तं जहा—एतो पाणे अ-
इवाएत्ता जवइ० जाव जहा वाई तहा कारीया वि जवइ ॥
स्या० ३ ठा० ।

कथं पुनरसी केवलतया ज्ञायत इत्याह—

केवलज्ञाणा वा कएहि, अवंदमाणो व केवलं अणं ।

बागराणपुव्वकएहि, देवयपूअह्व व सुणंति ॥

अन्येन केनापि केवलिना कथितं अथ केवली ज्ञात इत्याख्या-
ते सति अवन्दमानो वा केवलिनमन्यं केवलितया ज्ञायते व्या-
करणापूर्वं वा अतिशयज्ञानगम्यायं कथनपुरस्सरं नैवेव केव-
लिना स्वमेव कथितं सति इवतपूजास्तु वा यथा स्तुतिरहित-
दैवैः कियमाणां मदिमां दृष्ट्वा गुरुभृत्यतस्तं केवलिनं विद्वन्ति ।
॥ ३० उ० ।

(१०) केवलिनोऽन्तरकज्ञानम्—

केवली णं भेते ! अंतिकरं वा अंतिममरीरियं वा जाणइ,
पासइ ? इत्ता गोयमा ! जाणइ पासइ । जहा णं जंते ! केवली
अंतिकरं वा अंतिममरीरियं वा जाणइ पासइ, तहा णं
ऊतमत्थे वि अंतिकरं वा अंतिममरीरियं वा जाणइ पासइ ?
गोयमा ! णो इण्हे सम्भे, मोच्चा जाणइ पामइ, पमाणओ
वा । मे किं तं सोचा ! मोच्चा एव केवलसिस्स वा केवलिसावयस्स
वा केवलिसावियाए वा केवलित्वावगस्स वा केवलित्वा-
सियाए वा तत्पत्तिवियस्स वा तत्पत्तिवियमावयस्स वा
तत्पत्तिवियमावियाए वा तत्पत्तिवियत्वावगस्स वा तत्प-
त्तिवियत्वासियाए वा ।

यथा केवली जानाति तथा ब्रह्मस्थो, न जानाति । कथञ्चित्पुनर्जी-
नात्यपीत्येनदेव दर्शयथाह—“ सोक्केयादि ” (केवलस्त्व व सति)
केवलिनो जिनस्य अयमन्तकरो भविष्यतीत्यादि वचनं भूत्वा जा-
नतीति (केवलिसावयस्स व नि) जिनस्य समीपे यः भवणार्थी
सन् शृणोति तद्वक्तव्यमस्मीं केवलिभावका, तस्य वचनं भुत्वा
जानाति, स हि किल जिनमभीपे वाक्यान्तराणि शृण्वन्
अयमन्तकरो भविष्यतीत्यादिकमपि वाक्यं शृणुयात्, ततश्च
तद्वचनमवसाज्जानातीति । (केवलित्वावगस्स व सति) केवल-
िनमुपास्ते यः भवणानाकाङ्क्षे तदुपासनामात्रपरः सत्सत्तो के-
वलमुपासकः, तस्य वचः भूत्वा जानाति । ज्ञावना प्रायः प्राग्वत् ।
(तत्पत्तिवियस्स व सति) केवलिप्राज्ञिकस्य स्वयंयुक्तस्यार्थः ।
इह च कुर्वति वचनेन प्रकीर्णकं वचनमात्रं ज्ञाननिमित्ततया
अवसं, न स्वात्मकं, तस्य प्रमाणप्रज्ञेन प्रहृष्यमाणत्वादिति ।
भ० ५ श० ४ उ० ।

तत्रो केवली परएत्ता । तं जहा—अग्निहोत्रकेवली, मण-
पज्जवनाएकेवली, केवलज्ञाणकेवली ।

केवलमेकमनस्यं पुरे जा हानादि येषामस्ति ते केवलिनः । उक्तं
च—“ कसिणं केवलकणं, लोमं जाणंति तह य पासंति । केवल-
चरिचनानी, तस्सा ते केवली होति ” ॥ १ ॥ इहापि जिनवद्
व्याख्या । स्या० ३ ठा० ४ उ० । (केवलिनो यथावेशो न भवति
इति “ जक्सावेस ” शब्दे वक्ष्यते)

केवली उग्रस्थमाधोवर्धिका वा आनाति-

केवली एं जंते ! छठमस्य जाणइ पासइ । हुंता जाणइ पासइ । जहा एं जंते ! केवली छठमस्य जाणइ पासइ, तथा एं सिक्के वि जाणइ पासइ । हुंता जाणइ पासइ । केवली एं जंते ! आधोर्धियं जाणइ पासइ । एवं चेव । एवं परमादो-
र्धियं, एवं केवलिं, एवं सिद्धं जाव । जहा एं जंते ! के-
वली सिद्धं जाणइ पासइ तथा एं सिक्के वि सिद्धं जाणइ पासइ । हुंता ! जाणइ पासइ ।

“केवलीत्यादि” । इह केवलिरुद्देशेन भवस्थकेवलीं गृह्यते, उ-
त्तरत्र लिख्यग्रहादिति । (आहोर्धियं ति) प्रतिनियतक्रोधाधि-
कृतम् । (परमाधोर्धियं ति) परमाधोवर्धिका । ॥ १०५४ श १० उ० ।

केवलीं नं भंते ! इमं रयणप्पजं पुढविं रयणप्पजपुढवी-
ति जाणइ पासइ । हुंता गोयमा ! जाणइ पासइ । जहा
एं भंते ! केवलीं इमं रयणप्पजं पुढविं रयणप्पजपुढविं ति
जाणइ पासइ, तथा नं सिक्के वि इमं रयणप्पजं पुढविं रय-
णप्पजपुढवीति जाणइ पासइ । हुंता ! जाणइ पासइ । केवली
एं भंते ! सकरप्पजं पुढविं सकरप्पजपुढवीति जाणइ पा-
सइ । एवं चेव । एवं जाव अहे सचमं । केवली एं भंते !
सोहम्मं कयं सोहम्मकप्यति जाणइ पासइ ? । एवं चेव, एवं
ईसाए, एवं जाव अचुयं । केवली एं भंते ! गेविज्जगदिमाए
गेविज्जगदिमाए ति जाणइ पासइ । एवं चेव, एवं अणुत्तर-
विमाए वि । केवली एं भंते ! ईसिप्पज्जरं पुढविं ईसिप्पज्जरा
पुढवीति जाणइ पासइ । एवं चेव । केवली एं जंते ! परमा-
णुपोगेलं परमाणुपोगेलति जाणइ पासइ । एवं चेव । एवं
सुपदेसियं स्वंधं एवं जाव जहा एं भंते ! केवलीं अणंतप-
देसियं जाव पासइ । हुंता ! जाणइ पासइ । मेवं जंते भंते
सि । ॥ १०५४ श १० उ० । उप्पएणनागदेमणध-
रे अरह्हा जिये केवली सव्वजावेणं जाणइ पासइ, भम्म-
त्थिकार्यं जाव परमाणुपोगेलं । स्या० ५ था० ३ उ० ।

(११) चरिमकर्मणः-

केवलीं नं भंते ! चरिमकर्मं वा चरिमाणिज्जरं वा जा-
णइ पासइ । हुंता गोयमा ! जाणइ पासइ । जहा एं भंते !
केवली चरिमकर्मं वा जहा नं अंतकरेणं आलावगो
तद्वा चरिमकर्मणे वि अपरितेसिआो येवन्ना ।

“ केवलीं नं ” इत्यादि चरिमकर्मं यच्छेत्तशीचरिमसमयेऽनु-
भूयते, चरिमनिज्जेरा तु यस्मिन् उन्मत्तरसमये जीवप्रदेशेऽन्यः परि-
हातनीति । ॥ ५० ५ था० ४ उ० । (परीहसहजहेतुः ‘ परीसइ’
शब्दे वक्ष्यते)

(१२) भावणम्-

केवली एं भंते ! जासेज्ज वा बागेरज्ज वा । हुंता जासेज्ज
वा बागेरज्ज वा । जहा एं भंते ! केवली जासेज्ज वा बागे-

रज्ज वा तथा नं सिक्के वि जासेज्ज वा बागेरज्ज वा ।
णो इण्ठे समइ । से केण्ठेणं भंते ! एवं वुत्तइ जहा एं
केवली जासेज्ज वा बागेरज्ज वा णो तथा एं सिक्के वा
सेज्ज वा बागेरज्ज वा । गोयमा ! केवलीं नं सट्ठाणे स-
कम्मं सवले सवीरिए सपुरिमकारपरकमे सिक्के एं अ-
णुट्ठाणे जाव अपुरितकारपरकमे से तेण्ठेणं जाव
णो बागेरज्ज वा ॥

(भासेज्ज ति) जावेताऽपृष्ठ एव । बागेरज्ज ति । पृष्ठः सव-
व्याकृत्यं । ॥ ५० १४ था० १० उ० ।

(१३) प्रमोदायोगः-

केवली एं जंते ! पणीयं मणं वा वई वा धारेज्जा । हुंता
धारेज्जा । जसं जंते ! केवली पणीयं मणं वा वई वा धा-
रेज्जा तं नं वेमाणिया देवा जाणंति पामंति । गोयमा !
अत्थेगइया ज्ञाणंति पामंति ; अत्थेगइया आणंति पामंति ।
से केण्ठेणं जाव ए पामंति । गोयमा ! वेमाणिया देवा
हुविहा पण्णा । तं जहा-माडमिच्छादिडिडवववणा य,
अमायिसम्महिडिडवववणा य । तत्थ एं जे ते माडमिच्छा-
दिडिडवववणा ते न जाणंति न पामंति, एवं अणंतपर-
परज्जत्तअपज्जत्ता य, उवउत्ता अणुवउत्ता, तत्थ एं जे ते
उवउत्ता ते जाणंति पामंति, से तेण्ठेणं तं चेव ।

(पणीयं ति) प्रणीतं शुद्धतायाः प्रकृष्टं (धारेज्ज ति) धार-
येदुः, व्यापारयेदित्यर्थः । “ एवं अणंतपदेसियं ” । अण्णायसि-
यथा वैमानिका द्विधा उक्ता मार्यामिस्थाः इतीति च ज्ञाननिषे-
ध एवममार्यामिस्थस्य इत्येवाऽनंतरोपपन्नपरम्परोपपन्नकभेदेन द्वि-
धा वाच्याः । अनन्तरोपपन्नकानां च ज्ञाननिषेधस्तथा । परम्परोप-
पन्नकाः पर्याप्तापर्याप्तकभेदेन द्विधा वाच्याः । अण्णायकानां च
ज्ञाननिषेधस्तथा । पर्याप्तका उपपुक्तानुपपुक्तभेदेन द्विधा वाच्याः ।
अणुपुक्तानां च ज्ञाननिषेधस्तथा । वाचनान्तरे निषेधं सूच्यं साक्षा-
देवापलभ्यते इति । ॥ ५०५ श १० उ० । चक्षुर्विकलस्य केवलज्ञा-
नमुपपत्ते न वेति प्रश्ने ? उत्तरम्-उपपत्त इति । १८६ प्र० सेन०
१ उल्ला० । (अमनस्कस्यापि केवलज्ञानं ध्यानां ‘ भ्रष्टा’ शब्दे
वक्ष्यते) (केवलिनः समुद्रात् ‘ कथं तस्मिन् गवाय’ शब्देऽनुप-
मेव वक्ष्यते) (केवलिनः पट्टवरा अवन्ति न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-

“ प्राप्ते विद्योक्तसमये, एवमवर्षानामुपु ।

सुचर्मास्वामिनाऽऽस्थापि, जम्बूद्वीपां गणयिष्ये । ५६ ॥

तत्थमानसपन्तीं, जम्बूद्वीपस्यपि केवलम् ।

आसाद्य सत्र्यं जन्व-अविचारं प्रत्यवृत्तम् ॥ ६० ॥

आधीनोऽहं विवलादिपि हासमानि,

चरवारी पट्टमपि च व्यतिगम्य जम्बूः ।

कार्त्तापनं प्रजवमात्सपदं निवेष्ट्य,

कर्मकयेव पदमवययमाससात् ॥ ६१ ॥

इति परिशिष्टपर्यायं चतुर्धर्मगैराभ्यवचनामुपारेण केवलिनः
पट्टवरा जवन्ताति प्रकटमवाप्तलीयन इति । ३६ प्र० सेन० उल्ला० ।
पन्थामचन्द्रावजयगणिगुणप्रभाः, तपुवराणि यथा-तीर्थकस्व
सामान्यकवलिनो वा धीमान्तरापः सहगणं स्रजं गतस्तन्मध्यं सा-

मयं न्यायिष्यं दृश्यत इति प्रश्ने, उच्यते-नैषिककेवलिनं सामान्यकेवलिनं च वीथीन्तरकर्मक्षयजनित्यस्यात्मवीर्यस्य सामान्यस्यपि नामकमेवैकपक्षारोपलक्षणबोधोपकरणमेवाहते भेदोऽन्य एव सामान्यकेवलिनरीरेष्यस्तीर्यकरशरीरमनन्तल-वज्जीर्ण, तुलादृष्टान्तोऽत्र भावनीय इति । ३६१ प्र० लेन० १ उ-
ह्ला० । केवलिनं कति परीवहा नयन्तीति प्रश्ने । उच्यते-केव-
लिनं क्षुधा १ तुवा २ शीतोष्ण ३-४ कंस ५ चर्या ६
शय्या ७ बन्ध ८ रोग ९ तुण्यस्पर्श १० मल ११ रुचैकादश परीव-
हा भवन्तीति जगत्पश्यद्भ्यस्तकनवर्मादेशक इति । ८६
प्र० लेन० ३ उह्ला० ।

केवलिआगासपएस-केवलयाकाशप्रदेश-पुं० । “ केवली णं
भने । अस्मि समयंसि जेसु आगासपदेसेसु इत्थं वा पायं वा
आगाहिसा णं चिन्ति ।” प्रत्यासापकेऽपि जगत्तीत आचारानुवृत्तौ
चित्तीयाप्यव्ययप्रथमोद्देशक पाठभेदोऽस्ति, सोऽपि कथं चटते ।
इति प्रश्ने, उच्यते-आचारानुवृत्तायुक्तं चेत्युक्तमस्ति न तुक्तं
भगवत्प्राप्तमिति, तेनायं पाठो ग्रन्थोत्तरगतः संभाव्यते । अथवा
आचारानुवृत्तिप्रकारकालवर्तिभगवत्प्राप्त्योर्ध्वं पाठो दृष्टः सं-
भाव्यत इति । १२ प्र० लेन० २ उह्ला० ।

केवलित्वासाग-केवल्युपासक-पुं० । केवलिनमुपास्ते यः अथ-
यानाकाङ्क्षी तदुपासनामात्रपरः सखली केवल्युपासकः । ४०५
शा० ४ उ० । केवलिन उपासनां विद्यानेन केवलित्वायस्य
कथ्यमानं भुवं येनासी केवल्युपासकः । केवलिन उपासनामात्रं
विद्याने, अन्यं प्रति उपादिशतः केवलिनः भावक इति । ४० ६
शा० ३१ उ० ।

केवलित्वाणकसायवीरागदसंख-केवलित्वाणकसायवीरा-
गदर्शन-न० । कृष्णकसायवीरागदर्शनभेदः, प्रज्ञा १ पद्म ।

केवलिपरिव्रज-केवलिप्राज्ञिक-पुं० । स्वयमुद्ये, अ० ए
शा० ३१ उ० ।

केवलिपन्नत्त-केवलिप्रज्ञत्त-त्रि० । सर्वज्ञोपदिष्टे, पा० ।

केवलिपन्नतो धम्मो जावज्जीवं मे जगवं सरणं ।

केवलिप्रज्ञत्तः केवलिप्रकपिता धम्मः भ्रुतादिरूपः । पं० सू० ४
सूत्र । ४१० सू० । आय० ।

अग्नें एं देवाणुपिपि । णं तवविचिं कवलिपन्नत्तं धम्मं
परिकहेमो ।

केवलिप्रज्ञत्तधम्म-“ जीवदया सञ्चयणं, परधणपरिव्रज-
णं सुखीसं च । ज्ञानं पंचविद्यसिन्हा-गाहो य धम्मस्स मूला-
हं ” ॥ ११ ॥ नि० ६ वर्गे ।

केवलिपरिआय-केवलिपरिआय-पुं० । जितपरिआये, आ० म० त्रि० ।

केवलिभरण-केवलिभरण-न० । उत्पन्नकेवलज्ञानस्य सकलक-
र्मपुत्रलपरिशादनतो ज्ञियमाणस्य मध्ये, प्रब० १४७ द्वार ।
“ केवलिभरणं तु केवलिणं ” उच्यते नि० ६ अएउ । केवलिभरणं
तु य केवलिन उत्पन्नकवसङ्गानाः सकलकर्मपुत्रलपरिशादनतो
ज्ञियते तज्ज्ञयमिति । उच्यते ५ अ० ।

केवलिय-केवलिक-त्रि० । केवलमेव कैवलिकम् । आय० ४ अ० ।
अस्मिन्ने, यस्मात्तपरिचितं नृत्तमित्यर्थः । “ इण्यजे विष्णवं
पावयणं सच्चं अणुत्तरं केवलियं पाडिपुणं । ” ४३ अवि० ।

केवलिन इव कैवलिकम् । केवलिना कथिते, सूत्र० १ सु०
१४ अ० । ज्ञा० ।

“ तं सोवकारी पुढो पवेसे, संसारं केवलियं समाहिं ” सूत्र०
१ सु० १४ अ० । ज्ञा० । केवलिसंविधयि च । श्या० ४ डा० २ उ० ।

केवलियणाएलंन-कैवलिकज्ञानलभ-पुं० । केवलज्ञानोपल-
ब्धौ, आ० म० प्र० । आय० ।

केवलिसिद्धि-केवलिसिद्धि-स्त्री० । केवलिनः केवलज्ञानश्रद्धिक-
पे ज्ञप्तिभेदे, प्रब० २७० द्वार ।

केवलिसमुग्राय-केवलिसमुद्रात-पुं० । केवलिन्यस्तुर्मुहूर्तजाविप-
रमपदे जयः समुद्रातः केवलिसमुद्रातः । पं० सं० २ द्वार ।
प्रब० । जिनसमुद्राते, समुद्रातभेदे, विप्र० ।

अथैककेवलिसमुद्रातवकल्पता । संप्रति केवलिसमुद्रातविधौ
यथास्वकैषौयधर्माण्युत्थे त्रैत्र्यस्यावृत्तमुपजायते तथास्वकैः
पुत्रैस्तत्तत्कर्मण्युत्थैः केवल्युत्थैः पुत्रैश्चमभिहितोपाह-

अणगरास्स एं जंते । जावियपणो केवलिसमुग्राएणं
समोदयस्स जे चरिमा निजरा पोमग्ला सुदुमा णं ते
पोमग्ला सच्चजोगं पि य णं जंते । कुसिचा णं विद्धंति ।
हंता गोयमा । अणगरास्स भावियपणो केवली समुग्रा-
एणं समोदयस्स जे चरिमा निजरा पोमग्ला सुदुमा णं
ते पोमग्ला पणएत्ता समणहोसो । सच्चजोगं पि य णं
कुसिचा णं विद्धंति ।

इह समुद्रातः केवलिनो जयति, न उच्यते । केवली च निश्चय-
नवमत नानगरो न गृहस्थो नापि पाण्डुराक्षी, स च नियमाद्
भावितार्य, विशिष्टब्रह्माप्यवसानकलित्वाद् ; अन्यथा केव-
लित्वानुपपत्तेः, तत उक्तमनगारस्य जावितार्यनः । इह केवलि-
समुद्रातेनोक्तकल्पेण समवहृत्य ये चरमाश्चरमसमयजाविन
इत्यर्थः । तदेव सकललोकापुराणान् । (निजैराः पुत्रज्ञा इति) निजैरा
निजिणी इत्यर्थः । ते च ते पुत्रज्ञाश्चेति विशेषणसमासः । किमुक्तं
जयति-ये लोकापुराणसमय पुत्रज्ञा आत्मप्रदेशेभ्यो विशिष्टाः प-
रित्यक्तकर्मव्यपरिणामा इति (सुदुमा णं जंते । पुमग्ला) आत्मप्रदे-
शेभ्यो विशिष्टाः परित्यक्तकर्मव्यपरिणामा इति (सुदुमा णं जंते ।
पुमग्ला इति) णमिति निश्चये, सूत्रमाहचकूराद् । निश्चयधर्माति-
क्रान्तास्ते पुत्रज्ञाः प्रज्ञाः जगज्ज्ञिः हे भ्रमश्च हे आनुचमद्, गौतम-
कृतं भगवतः सम्बोधनमेतन्मन्त्रा (णमिति) निश्चितमेतद् । सर्व-
लोकमपि ते पुत्रज्ञाः स्पृष्ट्वा, णमिति वाक्यान्तद्वारेति छिन्ति गौतमेन
प्रश्ने कृतं समाधानाह-“ हन्ता गोयमा । ” इत्यादि । हन्तति प्री-
ती । यदाह शाकटायनः-“ इत्येति ” संप्रदानं प्रीतिश्चात्र यथाय-
स्थितस्त्वप्यप्रतिपादकत्वाद् प्रश्नस्युत्थस्य सामान्यलक्षणं चेद-
ित्यथा, न तु हर्षकथा । क्रीणमाहंत्वेन जगत्तो देहविषादातीत-
त्वात् । सामान्यमेव व्यापयति-युद्धकं गौतमेन तदनुवृत्तिर्वा-
“ अणगरास्स्येत्वादि ” भावितार्यं लुप्तमुद्रा इत्युक्तम् । तच्च सुख-
त्वमपि भवति यथा बदरादीनामात्मलकाद्यप्युक्ता वा, ततश्च
शुभादीन्किमेषां चरितकान्त्यकः ।

तत्परिपादायिषुविदमाह-

इउमत्थे णं जंते । मणुमे तेमि निजरापोमग्लाणं वन्नेणं
वन्नें गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेणं वा फासं जाणइ, पास-
इ । गोयमा । णो इण्डे समहे । से केण्डे णं जंते । एवं

बुधः—द्वडमत्येणं मणुस्ते तेसि निज्जरापोमग्लाणं नो किं वि वि बन्नेणं वन्नें गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेणं फासं जाणइ पासइ । गोयमा । अयन्नं जंबुदीव दीवे सव्वदी-
वसमुदाणं सव्वदन्तेतरं सव्वलुमुवाए वहे तेह्मा पुयसंठा-
णसंतिणं वहे रहवक्कवाहसंठाणसंतिणं वहे पुक्खरकणिण-
यामंठाणसंतिणं वहे पक्खिपुक्खदंसंठाणसंतिणं चेव एणं
जोयणसयसहस्सं आयामविक्खंजेणं तिथि जोयणसयस-
हस्सइ सोलससहस्सइ दोएणि सत्तावीसे जोयणसयस-
तिथि य कोसे अट्ठावीसे च पणुसयं तेरस अंगुलाइ अरु-
गुलं च किंवि विसेसाहिए परिकखेणं पणुसे देवेणं मह-
हिएण जाव महासोक्खे एणं महे सभिसेएणं गंधसमुगधं
महाय तं अवहालेइ, तं महे एणं सबिलेवणं गंधसमुगधं
अवहालेइथा इणयेव तं विकट्ट केवलकपं जंबुदीवं दीवं
तिहि अचराणि वा तोहं सचमुपो अणुपरियट्ठिता एं हव-
माणच्छेज्जा । से न्णं गोयमा ! से केवलकपं जंबुदीवं दी-
वं तेहिं पाणपुगलोहिं कुमे । हुन्ता कुमे । उडमत्येणं गो-
यमा । मणुसे तेसि पाणपोमग्लाणं किंवि वएणं वएणं
गंधेणं गंधं रसेणं रसं फासेणं फासं जाणइ पासइ । ज-
गवं । एो इण्डे सपडे । से केण्डेणं गोयमा । एवं बुधइ
द्वडमत्येणं मणुस्ते तेसि निज्जरापोमग्लाणं नो किंवि
बन्नेणं वएणं गंधेणं गंधं रमेणं रसं फासेणं फासं जा-
णइ पासइ । जे सुमुदाणं ते पोमग्ला पक्खा समण्णाउसे !
सव्वदोमं पि य जं फुमिणाणं विट्ठति ॥

(बुडमत्येणं गुमिल्यावि) उडमत्येणं भद्रत् । मनुष्यः, तेवामनःतर-
विधानं निज्जरापुक्कलानं किञ्चिदिति प्रथमतः सामान्येन प्रयुक्तं
जानानि पश्यतीति संबध्यते । एतदेव विशेषतो व्याचष्टे-वर्गेन
वर्गप्रादिकेण चतुर्विधेण वर्गधर्मे यथास्थितं वस्तुस्वरूपं नि-
र्णीयतेऽनेनेति वर्य इति व्युत्पत्तेः वर्गं कृण्वादिरूपम् । गन्धं गन्ध-
प्रादिकेण नासिकेन्द्रियेण 'गन्ध' आग्राह्यो, वरादित्येवो जिह्व, ग-
न्धत आग्राह्यते शुनोऽमुग्रा वा गन्धोऽनेनेति गन्ध इति व्यु-
त्पादनात् गन्धं बुभुक्षामं वा । रसेन रसप्रादिकेण रसेन्द्रियेण
रसधर्मो गन्धोऽनेनेति शब्दाध्यायत्वं रसं तिकादिकेण रसं रस-
प्रादिकेण रसोनेन्द्रियेण स्वरूपधर्मोऽनेनेति कर्कशादिकः
परिचयवस्तुगतः रसश्च इति व्युत्पादनात् रसो कर्कशादि-
कं जानाति पश्यतीति । भगवानाह—गौतम ! नायमर्थे
उपपन्न इत्यर्थः । पुनर्गीतमः प्रश्नयति—' से केट्ठेणं अंते ।'
इत्यादि उचानार्थम् । भगवानाह—गौतम ! "अयणुमिल्यादि"
अयं अयकृत उपलभ्यमानो, नमिति वाक्यालङ्कारः, अयजो-
मोच्छ्रुतया रत्नमय्या जम्बा उपलक्षितो शीपो जम्बुदीपः शीपस-
मुदाणं सर्वोऽन्यतरक इति सर्वोऽयमन्यतो मध्यवर्ती सर्वो-
ऽन्यतरः, सर्वोऽन्यतर एव सर्वोऽन्यतरकः, ' जातो वा
स्वार्थं का ' (स्वार्थं कल्ल वा) ॥ ८ । २ । १६५ ॥ इति
प्राकृतलक्षणपशाद स्वार्थं काः प्रत्ययः । अयं सर्वोऽयमन्यतर
इत्याह—सर्वशीपसमुदाणं, तथाहि-सर्वं देशं शीपसमुदा-
णश्रीपादादित्यत्राभ्यामितिहेतुन क्रमेण द्विगुणद्विगुणवित्सार

व्यवस्थिताः, ततो भवति शीपसमुदाणं च जम्बुदीपोऽन्यतरः ।
तथा (सव्वलुमुवाए इति) सर्वेज्यो शीपसमुद्रोऽयः शुद्धो
इत्यः सर्वशुद्धक इति । तथाहि-सर्वं स्वभावायः समुद्राः सर्वे च
आतकीकएडादयो शीपाः, अस्माज्जम्बुदीपादादयः प्रवचनोक्तं
क्रमेण द्विगुणवक्तवासांस्त्वन्ताः, ततः शेषशीपसमुद्रादिकृष्या
सर्वलेशुरिति । तथा वृत्तां वृत्तुं तां यतस्तेह्यपूपसंस्थानसंस्थितः ।
तेनैव हि पक्कोऽपुः प्रायः परिपूर्णवृत्तो जवति । न वृत्तपक इति
तैलविशेषणं, तस्यैव संस्थानसंस्थिततस्या वृत्तो जम्बुदीपो यतो
रथचक्रवालसंस्थानसंस्थितः रथस्य रथाङ्गस्य चक्रवालं मग्न-
तं तस्यैव यत् संस्थानं तेन संस्थितः । एवमुक्तमपि पश्यन् ज्ञा-
नीयम् (आयामविक्खंजेणं ति) आयामश्च विक्खंमकश्चेति स-
माहारो उक्तः । तेन आयामेन विक्खंजेण च प्रत्यकमेकं योजनश-
तसहस्रमित्यर्थः परिधपरिमाणानयनगणितं च जम्बुदीपमङ्ग-
पयादावनेकशो भावितमिति ततोऽवधारयम् । "देवे शांसयादि"
देवश्च, नमिति वाक्यालङ्कारः । (महाहिए इति) महती श्रु-
तिमानपरिवारादिका यस्याऽसौ महर्किकः । (जाव महासोक्खे
इति) यावच्छब्दकरणात् "महजुसेए इति महासोक्खे महाजसे"
इति छडयम् । तत्र महती वृत्तिः शरीराभरणविषया यस्य सः
महावृत्तिः, महाद्वयं शरीरप्राणा यस्य स महाबलः, महत् यशः
स्वातिर्यस्य सः महायशः, तथा महत् प्रभूतं मौख्यं यस्य प्रभू-
तसङ्ख्यकमौद्यत्यावादि । महाश्रीः यः कर्त्तव्यः "महसक्खे"
इति पाठः, तत्र महाइ ईशः ईश्वरः इत्याख्या शब्दप्रथा यस्य
लोकं स महेश्वरः अथवा ईशानमीशो जावे चमययः, ऐश्व-
र्यमित्यर्थः, ' ईश ' ऐश्वर्य इति वचनात् । नत ईशमैश्वर्यमा-
त्मनः स्वातिम् । अन्तर्गतगर्भतया स्वापिपत्तं प्रकाशयति । तथा
परिवारादिकृष्या वतेन इति ईशाख्यः महाभासाद्यशाय-
श्च महेशाख्यः । अन्यत्र 'महासक्खे ति' पाठः, तत्रैवं
बुद्ध्याख्या-आयममनादर्थं मनः, अत्राणि ईन्द्रियाणि, स्वस्व-
विषयव्यापकान्ताः । अस्वराष्ट्रो इति प्रायः । अमृह् 'व्याप्ति-
त्यस्य धातोर्निष्पाद्यतः, अश्वश्च अत्राणि च अश्वार्थाणि, महान्ति
स्फूर्तिमान् अश्वार्थाणि यस्याऽसौ महाभाक्ताः स्फूर्तिमान्नाः,
स्फूर्तिमच्चक्रादिन्द्रियक्षेत्र्यः । एकं महातममिति च गुरुकम-
न्यथा स्तोतः तथा तत्रैवगन्धपुच्छः सकलस्य जम्बुदीपस्य
व्याप्तमशक्यन्वात् । (सविलेवणमिति) सह विशिष्टमतिमृ-
द्धमरंभाणामपि क्खनात् जेपनं जेपो जन्वादिद्वुतं पिधानोप-
रि वतेन येन स तथा । विशिष्टलेपप्रदानाभावे हि बहवः सृ-
चिरः प्रेरणपुच्छा निर्गच्छन्ति, तत उद्घाटनवलाभाय तेषां स्तो-
कीमायेन सकलजम्बुदीपापर्यन्तं तोपपद्यते । (गंधसमुगधं ति)
गन्धद्वयैरतिविशेषैः परिपूर्णैः समुद्रकां गन्धसमुद्रक-
स्तय । (अवहाले इति) अवहल्यति, अण्टाटयनीत्यर्थः । (इसा-
मेवेति) एवमेवेत्यर्थः । (केवलकपं ति) केवलं केवलज्ञानं तत्क-
ल्पं परिपूर्णतया तत्सदृशं, परिपूर्णमित्यर्थः । जम्बुदीपं अभिन्-
त्यरोनिपातो नाम चण्डिका, ततस्तिष्ठतिभ्रम्यण्डिकाज्जगति त्रि-
ष्ठयम् । चण्डिकाव कालोपलक्षणम् । ततोऽयमर्थः-यावत्कालेन
तिस्रश्चण्डिकाः पुर्यन्ते तावत्कालमर्थे इति तिःस्रस्तुह्यः
एकाविंशतिवारा इतिपरिवर्यं सामस्यं परिश्रम्य (हव्यं)
शंभ्रमागच्छन् । "से नूनमित्यादि" "से" शब्दो मगधदे-
शमसिद्धा अथराष्ट्रायः । अथराष्ट्रस्य बाणो बाण्योपन्या-
साद्यः । उक्तं च—अथ प्राक्याप्रमानान्तर्गमकूलाधिकारावक्यो-
पन्यासेषु "अथ बाण्योपन्यासः । तत्राथना वैद्यः । सकलावत्

विशक्तितथैतत्पिहितोद्वेष्टान्तस्य षीटिकावन्धः । संप्रति विव-
क्तितथैतत्पिहितोद्वेष्टान्तस्य गन्धपुष्पयस्थते-भूतं निश्चितं गी-
तम् । स केवलिकल्पो जम्बूद्वीपस्यैव समुद्रकाट् विनिर्गतेर्मा-
णुप्रहैः स्फुट्य व्याप्तः काका चर्च सुप्रमथिषीयते, ततः प्रहोऽ-
वगम्यते । अथवा प्रहर्षः सगृह्यः । ततोऽजस्रं प्रमनयतीति गी-
तम् आह-इत् । स्फुट्य, गन्धपुष्पज्ञानं सर्वतोऽभिसेपणीकृतत्वा-
त् । पुनरपि जगन्नाह-“उदमत्ये गमिष्यादि” सुगमम् । एष
वाच भावार्थः-यथा ते सकलजम्बूद्वीपव्यापिनो गन्धपुष्पज्ञाः
सुगमत्वात् उच्चस्थानो बहुराष्ट्रीक्यगम्याः, तथा सकललो-
कव्यापिनो निजैरापुङ्गवा अभ्याति । उपसंहारमाह- (एतद्गुमा
न ते) यथावत्तुम्हाः ।

अथ यत्किञ्चित् केवली समुद्रात्तमारभते तत् पिपृच्छिषुरिदं प्र-
श्नस्तुब्रमाह-

कम्हा शं जंते । केवली समुग्धायां गच्छे ? । गो-
यमा । केवलिसस चचारि कम्पस्स अंता अक्खीणा
अवेदिता अनिजिञ्जा भवन्ति । तं जहा-वेदणिजे आउए
नामे गोते सच्चवुए, मे वेदणिजे कम्मे हुव्व, सव्वत्थोवे,
से आउए कम्मे हुव्व, विसमं समं करेइ वंषणेहिं ठिई-
दि य विसमसमीकरणयाए वंषणेहिं ठिईहिं, एवं खलु के-
वली समोदहसः । एवं खलु समुग्धायां गच्छे । सव्वे वि
णं जंते । केवली समोदहसः, सव्वे वि णं जंते । केवली स-
मुग्धायां गच्छति । गोयमा । नो इण्णे सभेइ । “जस्साट् पुण
तुत्ताइ, वंषणेहिं ठिईदि य ॥ जवोवगहकम्माइ, समुग्धायां (से)
न गच्छे ॥ ? । अण्णनाणं समुग्धायां, अण्णतां केवली
जिण्णा । जराण्णएविण्णमुक्का, सिक्कि वराणि गया” ॥३॥

“कम्हा गमिष्यादि” कस्मात्कारणात्, एमिनि वाक्का-
लः । जदन्त । केवली केवलज्ञानोपेतः समुद्रात् गच्छन्त्यारजने,
कुलकृत्याविकल तस्येति भावः अगत्याह-“ गौमयेत्यादि”
गीतम् । केवलिनश्चत्वारः कर्माशाः कर्मभेदा अङ्गुलिः क्षयम-
नुपगताः । कुल इत्याह-उधेदिताः, अत्र “निमित्तकारणहेतुषु स-
र्वानां विभक्तानां प्रायेऽर्शनाम्” इति न्यायात् हेतोः प्रथमा । त-
तोऽयमर्थः-यतो वेदिताः ततोऽङ्गुलिकर्मणां हि क्रयो नियमतः
प्रदेशतोऽपिपाकतो वा वेदनाकृत्यति, स्वयं च पयसत्वा, लु-
ब्धकर्ममप्युपगतो भवेत् ॥ इत्यादि कथ्यते । ते चत्वारो-
ऽपि कर्माशा भवेदितः अतोऽङ्गुलिः । एतदेव पर्यायं व्याचष्टे-
अनिजिञ्जाः सामस्यनात्मप्रदेशतोऽपि परिग्राहिता नवन्ति तिष्ठ-
न्ति । तानेव नामप्राहमभिधत्सुराह-“तं जह” इत्यादि सुगमम् ।
तत्र यदा (से) तस्य केवलिनः सर्ववृद्धदेवं वेदनीयम्, उपलब्ध-
क्रमेतत्-नामगोत्रं च । तथा सर्वस्तोकप्रदेशमायुःकर्म तदा । (स-
म्वर्णहिं ठिईदि य (वि) बन्धनं भवधारकात् विनिर्गच्छन् प्रति-
बध्यते येस्ते बन्धनाः । “करणापार” ॥३॥ १२॥ इति (हैम०)
करणे अतदप्रत्ययः । अथ वा बन्धने आत्मप्रदेशेः सह लो-
लीभावेन संनिष्ठः क्रियन्ते योगवशात् ये ते बन्धनाः “ बहु-
सम्” ॥ ५॥ १२ ॥ हृद् इति (हैम०) च वचनात् कर्मणि व्रजन् ।
उजयत्रापि कर्मपरमात्रो वाच्यः स्तितयो वेदनाकालाः । तथा
शोकः आभ्युक्ता-“विसमं कर्तुं समं, वंषणीयं हि” । कर्म-
द्वयाहै बन्धने, विषयकालो वर्धतेति । ततश्च तैर्बन्धनैः स्थिति-
भिश्च विषयं सङ्गदनीयादिकं समुद्रात्निविष्टा समयायुषा

सह करोति स एवं खलु केवली बन्धनैः स्थितिभिश्च विषय-
स्य सतो वेदनीयादिकस्य कर्मणाः (समीकरणयाए इति) अत्र
तामस्यः स्वार्थिकः । ततोऽयमर्थः-समीकरणाव (समोदहसः
(वि) समवहति । समुद्घाताय प्रयतन् एवं खलु समुद्रात्
गच्छति । उच्यते, आयायुषि समाप्यमाने शेषात् कर्मणां यदि स-
माप्तिमेव स्थल, स्थितिवैषम्यारुह्यति । स ततः समुद्रात् स्थि-
त्या च बन्धनेन च समीक्रियार्थे हि कर्मणां तेषामन्तर्मुहूर्तशेषे
तदायुः समुज्जिज्ञांसति स न तु प्रयुतस्थितिकस्य वेदनीयादे-
रायुषा सह समीकरणाय समुद्धानमारभते इति । यद्वक्तु-
मन्तापपन्नं, कृतनाशादिद्वयप्रसङ्गात् । तथाहि-प्रयुतकालो-
पमोस्य वेदनीयादेरास्त एषापगमसम्भवात् कृतनाशः वेद-
नीयादिवच कृतस्यापि कर्मकृतस्य पुनर्नारासम्भवाभ्योक्त-
ऽप्यन्यास्याप्रसङ्गः । तदसत् । कृतनाशादिद्वयप्रसङ्गात् । तथाहि-
इयं पदविद्वत्संक्षेपिकापरिजोषेन प्रवेशतोऽपमोस्यस्य क-
द्विपत्स्याहारकस्य भस्मकस्याधिना तत्सामर्थ्यास्तोकादिबलै-
र्निर्गोषतः परिजोषात् कृतनाशापमः, तथा कर्मणांऽपि वेदनी-
यादेः तथाविधशुजापवसायानुबन्धादुपक्रमेण साकल्यतो ज्ञो-
मात्र कृतनाशकपदोपप्रसङ्गः । द्विविधो हि कर्मणोऽनुभवः-प्रदे-
शतो विपाकतश्च । तत्र प्रदेशतः सकलमपि कर्मानुच्यते न त-
दस्ति, किञ्चित्कमेव यद्वेदशानोऽप्यनुच्यते सत् क्षयमुपयाति, ततः
कथं कृतनाशादौ वापत्तिः । विपाकतस्तु किञ्चित्क, अन्यथा भोजाना-
वगमसङ्गात् । तथाहि-यदि विपाकात्प्रयुतं पय सर्वं कर्म क्षणीय-
मिति नियमस्तस्मात्प्रकारेण भवेत् तथाविधविशेषाव्यवसाय-
विशेषैरेवैककस्यादिकं कर्मोपाजितम्, तस्मात्सैकस्मिन् मनु-
ष्यादौ च प्रवेष्टुं नयः, स्वस्वनिश्चयत्वात् । द्विषाकानुभवस्य क्र-
मेण च स्वयज्जगत्प्रमनेन वेदने नाराकतिभवेत् कारिसामावेन
प्रयुततरकर्मसत्तापेव प्रवशात्स्यापि स्वभावानुगमनानुपपन्न-
गमात् कुनो मोक्षः । नस्मात्सर्वं कर्म विपाकतो भाव्यप्रदेशतोऽव-
श्यमनुभवनीयमिति प्रतिपत्त्यस्य, एवञ्च न कश्चिदौषः । नचैवमपि
द्विषाकालमेवमप्यथा तद्वेदनीयादिकं कर्मोपचितम् । अथ च परि-
णामविशेषादुपक्रमेणारादेव तदनुभवति, ततः कथं न कृतनाशादा-
वार्त्ताः । तदप्यसम्भवं । बन्धकालं तथाविधप्राप्तवसायवशाद्वा-
दायुपक्रमस्येत्यस्यैव तेन बन्धात् । अपि च-जिनवचनमात्रायादपि
वेदनीयादिकर्मषामुपक्रमो मन्तव्यः । यदाह भाष्यकृत-“उपयक-
वचोवचनं, य समाजं च कम्पुनो भाष्यतः । इत्याह पंचमं पद-
मुत्तमवचक्रेण मत्वा” वि॥ १॥ न चैवं योकोपक्रमः हेतुः कश्चिद-
न्ति तथापि योऽन्तिमसूत्रे जाययिष्यते । ततो यदुक्तं वेदनीयादि-
वच कृतस्यापि कर्मज्ञं इत्यादि, न तत्सम्यगुपपन्नमिति स्थि-
तम् । अपर आह-ननु यदा वेदनीयादिकमिति प्रभूतं सर्वस्तोकं
वाऽऽयुस्तदा समधिकवेदनीयादेः सोपक्रमत्वात्, यदा समधि-
कमायुः सर्वस्तोकं तदा वा तातोः । न सत्कामयुषः समधिकस्य स-
मुद्घाताय समुद्रात् कल्पते, अरमशरीरिणामायुषो निरुपक्रमत्वा-
त्, अरमशरीराय “निरुपक्रमा” इति वचनात् । तद्वचनम् । एवं-
विधमात्रस्य कदाप्यभावात् । तथाहि-सर्वैरेव वेदनीयादेरायुषः
सकाशाधिकस्थितिकं भवति, न तु कदाचिदपि वेदनीयादेरायुः ।
अथेवेविधो नियमः कुतो सच्यते । उच्यते-परिणामस्याभावा-
त् । तथाहि-इत्थं यत् एवात्मनः परिणामो येनास्यायुष्येदनीयादेः
संज्ञयति, नूने वा न तु कदाचनऽप्यपि, यथैतद्वैयर्थ्यात् । खलु
ध्रुवबन्धः । तथाहि-ज्ञानावरणीयादीनि कर्माणि आयावेज्जानं
सत्तापि सदैव बध्यन्ते, आयास्तु प्रतिनिधित् पय काले स्वभाववि-

हाथ प्राप्ते इति—केवलिसमुग्धातोऽस्तमाधिकः, तथा-
कुर्वन् केवली प्रथमसमयवाहुष्यतः स्वशरीरप्रमाणदुर्धर्मवच्च
लोकान्तपर्यन्तमात्रप्रदेशनां दृष्टमारब्धवति । द्वितीयसमये
पूर्वापरं दक्षिणोत्तरं वा कषाट्, तृतीयं मध्यान्, चतुर्थं ऽव-
काशान्तराणां पूर्णं, पञ्चमं ऽवकाशान्तराणां संहारं, षष्ठं मध्या-
न्तमं कषाट्, अष्टमं स्वशरीरवाणां भवति । वक्ष्यति च—
“पदमसमयम् दंडं करं” इत्यादि । तत्र दृष्टकसमयात्
प्राक् या पश्चापमाऽसंबन्धभागमात्रा वेदनीयमात्रगोत्राणां वि-
तिरासीत्, तथा बुद्ध्याऽसंबन्धेया ज्ञाताः कियन्ते, ततो दृष्टकसम-
ये इदम् कुर्वन् असंबन्धेयान् भागान् हन्ति, एकाऽसंबन्धेयो भागो-
ऽवतिष्ठते; वक्ष्य प्राक् कर्मप्रत्ययापि रस्तस्तस्याप्यनन्ता भागाः
कियन्ते, ततस्तस्मिन् दृष्टकसमये असतवेदनीयप्रथमप्रथम-
स्थानपञ्चाकाऽप्रशस्तसंज्ञाद्विस्तृत्योपघाताप्रशस्तविहायांगति-
दुर्नगाभिराऽप्योत्तमाद्भावादेव यायशः कर्त्तुं निर्गच्छन्तः प्राणां
पञ्चविंशतिप्रकृतीनामनन्ताब्द भागान् हन्ति, एकाऽनन्तज्ञातोऽव-
शिष्यते; तास्मिन्नेव च समये सान्धवेदनीयदेवगतिद्विजानुपूर्वी
पञ्चेन्द्रियजातिशरीरपञ्चाकाङ्क्षोपाह्वयप्रथमसंघानसंहतनप्रश-
स्तवर्णादिचतुष्टयगुरुवृक्षपराधानोक्तसुप्रशस्तविहायांगति—
व्रसत्तद्विप्योत्तमप्रत्येकाऽतपोघातस्थिराद्युत्तमसुगुह्यरादेय-
शः कर्त्तुं निर्माणतीर्थकराणैर्गुरुप्राणामांकोनव्यतिराशतः प्र-
कृतीनामुत्तमोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्यप्रवेशनोपदृश्यते । स-
मुद्घातमाहात्म्यमेतत्; तस्य चोकरितस्य क्लिप्तेः संबन्धेयजाग-
रगन्धस्पर्श चानन्तज्ञागस्य पुनर्व्याकर्म असंबन्धेया अनन्ता-
ब्द भागाः कियन्ते । ततो द्वितीय कषाट्समये स्थितेरसंबन्धेयान्
भागान् हन्ति, एकाऽवशिष्यते; अतुज्ञागस्य चानन्ताब्द ज्ञा-
गान् हन्ति, एकं मुञ्चति । अत्राप्यप्रशस्तप्रकृत्यनुभागमध्यप्रवे-
शनेन प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातां कृष्यते । पुनरप्येतत्समये-
ऽर्वाष्टस्य स्थितेरसंबन्धेयभागस्यानुज्ञागस्य चानन्ततमज्ञा-
गस्य पुनर्वृक्षा यथाकर्मसंबन्धेया अनन्ताब्द ज्ञाताः कियन्ते ।
ततश्च तृतीय समये स्थितेरसंबन्धेयान् भागान् हन्ति, एकं
मुञ्चति, अनुज्ञागस्य चानन्ताब्द ज्ञागान् हन्ति, एकमनन्तज्ञागं
मुञ्चति । अत्रापि प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातोऽप्रशस्तप्रकृत्यनुभाग-
मध्यप्रवेशनेनाऽवसेयः । ततः पुनरपि तृतीयसमयावशिष्टस्य
स्थितेरसंबन्धेयभागस्यानुज्ञागस्य चानन्ततमभागस्य बुद्ध्या य-
थाकर्मसंबन्धेया अनन्ताब्द ज्ञाताः कियन्ते; ततश्चतुर्थसमये
स्थितेरसंबन्धेयान् भागान् हन्ति, एकस्तिष्ठति, अनुज्ञागस्य चान-
नन्ताब्द भागान् हन्त्येकाऽवशिष्यते; प्रशस्तप्रकृत्यनुभागघातश्च
पूर्ववत्प्रथमः । एवं च स्थितिघातादिकुर्वन्तनुषंसमये स्वप्रदे-
शापूरितं समस्तलोकस्य जगत्ततः केवलिनो वेदनीयादिकर्म-
प्रयस्थितिरायुषः संबन्धेयगुणाः जाताः, अनुभागस्वभावाप्यन-
न्तगुणः, चतुर्थसमयावशिष्टस्य च स्थितेरसंबन्धेयभागस्या-
नुभागस्य चानन्ततमभागस्य भूयोऽपि बुद्ध्या यथाकर्म सं-
बन्धेया अनन्ताब्द भागाः कियन्ते । ततोऽवकाशान्तरसंहारसमये
स्थितः संबन्धेयान् भागान् हन्ति, एकं संबन्धेयभागं शेषीकरोति,
अनुभागस्थानान् भागान् हन्ति, एकं मुञ्चति । एवंमेतत् प-
ञ्चमं दृष्टादिसमयेषु प्रत्येकं सामाधिकं दारुणमुक्तौर्षं स-
मये समये स्थितिरदृष्टकानुज्ञागदृष्टकघातनाम् । अतः परं व-
ष्टसमयादिरन्ध्रं विधातकृष्टकमुत्तमभागकरकं चान्तर्मुहूर्त्तं
काष्ठेन विनाशयति, प्रयत्नमन्दीभावात् । षष्ठादियु च समयेषु

दृष्टकस्य प्रतिमयमेकैकं शक्यं तावदुत्क्रिति, यावदन्तु-
दृष्टकसमयसकलमपि तत्कृष्टकमुक्तौर्षं भवति । एव-
मान्तर्मुहूर्त्तकानि स्थितिकारुणकमुत्तमभागकारुणकानि च धा-
तयश्च तावद्विदम्बो यावत्संयोग्यवस्थावरसमयः; सर्वोप-
पि चास्मि स्थित्यनुभागकृष्टकव्यसंभेयान्यवगन्तव्यमिति ।
ग्रन्थो २६ पदं । १७० ॥

अथ यत्तु कम्—“चठिहं समर्थहिं लोको” इत्यादि (गाथा
३७७) तत्राह—

जङ्घसमुग्धायागः, केई ज्ञासंति चठिहं समर्थहिं ।

पूरइ सपळो लोको, अन्ने ठण तीहं समर्थहिं ॥३७८॥

रागादिजेतुवातिज्जः केवली, तस्याऽयं जैनः, स चाऽसौ स-
मुदात्तश्च जैनसमुदायः, केवलिसमुदात्त इत्यर्थः । तस्य गतिः
प्रशुचिः कम इति यावत् । तथा जैनसमुदात्तगताः “इदम् प्रथमे
समये, कषाट्समये चोत्तरं तथा समयं । मध्यान्मध्य तृतीयं, लो-
कव्यापि चतुर्थं च ॥३८॥” इत्यादिप्रथमेनेन केवलिसमुदात्त-
क्रमेण चतुर्भिः समयेः सर्वोऽपि लोको भाषादृष्टैरापूर्यत इति
केवलिप्रश्नो ज्ञयं चानादेश एव; पुरस्मानिराकरिष्यमाणत्वा-
दिति । अन्ने पुनस्त्रिभिः समयेः सर्वोऽपि लोकः पूर्यत इति श्रुवत
इति ॥ ३८३ ॥

किं वाक्कायेण ? न, इत्याह—

पदमसमये विषय जओ, मुकाई जंति ठरिहिं ताई ।

विधियममयमि ते विषय, इ दहा होंति उ ममथा ॥३८४॥

मयंतरेहं तए, सपर पुनोहं पूरिओ लोको ।

चठिहं समर्थहिं पूर, लोगतं भासमाणस ॥ ३८५ ॥

यतो लोकमध्यस्थितेन महाप्रयत्नज्ञाकेण मुकाभि तानि
ज्ञापाद्व्यापि प्रथमसमय एव वदन् विष्णु लोकात्मयानुबन्धि,
जीव-स्वप्नपुलकानामनुभोगिगमनात् । यतो द्वितीयसमये त एव
वद् दृष्टाद्विस्तृत्योत्तमोऽनुभोग्यः वासितदृष्ट्यैः प्रसरन्तः
वद् मध्याना भवति । तृतीयसमये तु मध्यान्तरेः पुरितैः पुरितो
भवति सर्वोऽपि लोकः, स्वयं नृजगत्परतद्वर्तिनि लोकान्तोऽलो-
कस्याऽन्त्यन्तं निकटीन्युप जायमानस्य आयकस्य व्रसनाद्यम-
बां चतुष्टयां दिशामन्यनमस्यां दिशि भाषमाणस्य तस्येति
स्वभावपि द्रष्टव्यं, चतुर्भिः समयेलोकः सर्वोऽपि पूर्यत इति ।
॥ ३८६ । ३८८ ॥

कथम् ? इत्याह—

दिमि विट्ठियस्स पढमोऽ-तिगमे ते चेव ससया तिभि ।

विदिमि ट्ठियस्स सपथा, पंचातिगमपिम जं दोषि ॥३८६॥

व्रसनाद्या बहिष्कृत्यणां दिशामन्यतमस्यां दिशि व्यवस्थि-
तस्य भाषकस्य प्रथमः समयोऽतिगमे नारीमध्यप्रवेशे भवति ।
शेषसमयत्रयज्ञातानु—“होह असंकेज्ज इमे भागे” (३९०)
इत्यादिवक्ष्यमाणगाथावृत्तौ “कथमिति च” इत्यादिना वक्ष्यते ।
लोकान्तोऽपि स्वयं नृजगत्परतद्वर्तिनि चतुष्टयां दिशामन्य-
तमस्यां दिशि व्यवस्थितस्य भाषकस्योक्तौर्षोऽलोकाः कक्षितत्वा-
ज्ञापाद्व्याप्यां प्रथमः समयोऽतिगमे लोकमध्यप्रवेशे, त्रयस्तु
समयाः शेषास्तथैव । व्रसनाद्यां बहिर्दिष्टिव्यवस्थितस्य तु
भाषकस्य भाषादृष्ट्यैः सर्वोलोकापूर्णं पञ्च समया लक्षण्यति

विशेषः कुतः? इत्याह—“अतिगमभिर्न होषि।ने” विदितः
सकाशात् भाषाकल्याणि होकनादीबहिरेव प्रथमे समये दिशि
समागच्छन्ति, द्वितीये तु लोकनादीमध्ये प्रविशन्ति, इत्येव
यस्मादितिगमे नाडीमध्यप्रवेशे हो समयो लगतः शेषास्तु, त्रयः
समयाः चतुःसमयव्याप्तित्वं कल्प्याः, इत्येव पञ्च समयाः, स-
र्वेऽपि च लोकापुरेण प्राप्यन्त इति ॥ ३८६ ॥

ननु यद्युक्त्यायेन चित्तभ्रमः पञ्चभिन्न समवेत्तोलोको
वाक्यैः दृश्यते, तर्हि किमिति निर्दयं तिर्यकि-
कृता चतुःसमयग्रहणमेव कथम्?, इत्याह—
चतुःसमयप्रजागृहे, तिपञ्चाहर्णं तुलाई भज्जस्त ।
जह गहणे पज्जतं काट्ठं विचा य सुत्तगई ॥३८७॥

(तिपञ्चाहर्णमिति) काट्ठन्तर्गतानि त्रयाणां पञ्चानां च
समयाणां ग्रहणमिह तिर्युक्तिरुक्ता विहितमेव द्रष्टव्यम् । कसती-
त्याह—चतुःसमयप्रपश्य मध्यस्य प्रथमे कृते सति । ननु किमन्य-
त्रापि मध्यग्रहणे सत्याद्यन्तग्रहणे क्वापि दृश्यम् ? इत्याह—(तु-
लाईस्यादि) यथा तुलादीनाम् । आदिशब्दाकाराचक्षुष्यादीनां,
मध्यस्य ग्रहणे कृते पर्यन्तयोरान्तर्गतत्वाद्युच्यते प्रथमं पर्यन्तग्र-
हणं कृतेनैव भवति, यद्यपिहापि सति । नन्वस्यं न्यायः कात्यायने
दृश्यते, नैवेयमुच्यते ?, इत्याह—चिन्ता च जगत्तः सूक्ष्म
गतिः प्रवृत्तिर्दृश्यते ॥ ३८७ ॥

तथाहि—

कत्था देसमाहर्णं, कत्थइ येपपि निरब्जेसाई ।

उत्कमकुमुत्ताई, काणवसओ निठचाई ॥ ३८८ ॥

क्वापि सुत्रे देशस्यैकपक्षलक्षणस्य ग्रहणं, यथाऽप्येव चतुः-
समयप्रजागृहणस्य; क्वचित्त्वे निरवशेषाद्यपि पञ्चातराणि युक्तानि।
अपरं च—कानिचित्सूत्राणि कुतोऽपि कारणवशात् उत्कम-
मुक्तानि नियुक्तानि निबद्धानि दृश्यन्ते, कानिचित्सूत्रमुक्तयुक्तानि-
ति, एवं चिन्ता सूत्रमिति ॥ ३८८ ॥

अथ प्रस्तुतार्थस्यैव शास्त्रान्तरसंवादकारिणं दृष्टान्ताह—

चउसमयविगहदे सति, महड्ढबंधम्मि तिपमओ जह वा ।

मांतुं तिपंसमये, तह चउसमओ इह निवओ ३८९ ॥

यथा वा अगवत्यामग्रहते महाकपोदोदशके सत्यापि चतुःसा-
मायिके विगहे त्रिसामायिकोऽयमुपनिषत्, तथाऽत्रापि त्रिं-
पञ्च च समयात् मुक्त्वा चतुःसामायिक एव लोकव्याप्तिपक्ष
उपनिषद् इत्यवोच इति ॥ ३८९ ॥

तदुक्तम्—“लोगस्स य कह प्राणे, कह भाओ होइ मासाए’
(३८९) एतद्वाचिक्यासुराह—

होइ असंलेज इमे, भागे लोगस्स पढमविइएसु ।

जासा असंसभागे, जयहा तेसेसु सपएसु ॥ ३९० ॥

चतुर्दशरज्ज्चित्तस्य लोकस्याऽसंख्यातनमे भागे भाषाया
अपि समस्तलोकव्यापित्वा असंख्याततमे एव भागे भवति ।
कदा ? इत्याह—प्रथमद्वितीयसमययोः । इदमुक्तं भवति—त्रिस-
मयव्याप्ती, चतुःसमयव्याप्ती, पञ्चसमयव्याप्ती च प्रथम-
समयद्वितीयसमययोस्तावज्जयमेव सर्वत्र लोकाऽसंख्येयभागे
भाषाऽसंख्येयभाषाकृत एव विकल्पः संभवति, नाप्यत्र त्रिसम-

यव्याप्ती हि प्रथमसमये दृश्यन्ते नवति, द्वितीयसमये तु षट्
ग्रन्थानः संपद्यन्ते । एते च द्वादशयोः द्वेष्टेन यद्यपि लोकास्त-
स्पर्शिनो प्रवर्तन्ते, तथापि यस्मिन्महाविनिर्गतत्वात् तत्समाणा-
नुसारतो बाहुल्येन चतुर्दशसादिभाषा एव भवति । चतुर्दशैति
बाहुल्यानि लोकाऽसंख्येयभाषावर्तीन्याहर्णनि सिद्धिसमयव्या-
प्ती प्रथमद्वितीयसमययोर्लोकाऽसंख्येयभागे भाषाऽसंख्येयजा-
गः । चतुःसमयव्याप्तावस्थेतिप्रथमग्रहण्यत एव, प्रथमसमये
लोकमन्यभाषा एव प्रवेशात्, द्वितीयसमये तु चक्ष्यमाणगच्छा
दृष्टानामेव सङ्ग्राहादिति । पञ्चमसमयव्याप्तिपक्षे तु सुषोध्यमेव,
प्रथमसमये भाषाद्वयभाषां विविधो विक्षेप गमनात्, द्वितीय-
समये तु लोकमन्यभाषा एव प्रवेशादृष्टान्तात् व्याप्तिमन्यव्याप्ती
सर्वत्र प्रथमद्वितीयसमययोर्लोकाऽसंख्येयभागे भाषाया असं-
ख्येयभागे एव भवति । (जयहा तेसेसु इति सपएसु) (ण) उक्तशेषेषु
तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु भजना विकल्पकया बोद्धव्याः काऽपि
लोकासंख्येयभागे स एव भाषाऽसंख्येयजाग एव भवति,
क्वचित्सुतलोकस्य संख्येयजागे भाषासंख्येयजागः, क्वपि समस्त-
लोकव्याप्तिः । तथाहि—त्रिसमयव्याप्तीतृतीयसमये भाषायाः स-
मस्तलोकव्याप्तिः, चतुःसमयव्याप्तिस्तृतीयसमये तु लोकसंख्ये-
यभागे भाषासंख्येयजागः । कथम् ?, इति चेत् । उच्यते—स्वयंजूर-
मणपक्षिमपरतदवतिनि होकान्ते, त्रसनादीर्वाहोर्वा पक्षिमदिशि
स्थित्वा भुवते प्रायकस्य प्रथमसमये चतुर्दशसादिबाहुल्यं रज्जु-
दीर्घो दृष्टस्तिरज्ज्वीनं गत्वा स्वयंजूरमणपक्षिपरतदवतिनि लोका-
न्ते लगति । ततो द्वितीयसमये तस्मात्पञ्चादृष्टान्तादृष्टान्तरज्जु-
चित्तः पूर्वापरतस्तिरज्ज्वीनरज्जुचित्तवत्तः पराघातवासितद्रव्यत्वा-
द्यां दृष्टो निर्गच्छति । लोकमन्ये तु दृष्टिगतः, उत्तरतश्च पराघा-
तवासितद्रव्याणामेव चतुर्दशसादिबाहुल्यं रज्जुविस्तीर्णवृण्ड-
द्वयं विनिर्गम्य स्वयंजूरमणपक्षिणीकरवतिनलोकात्तथागतं ।
एवं च सति चतुर्दशसादिबाहुल्यं सघटोऽपि रज्जुविस्तीर्णं हो-
कमन्ये वृण्डपञ्चवारं सदैव नवति । तृतीयसमये तु दृष्टोऽपि द्वादश-
तद्वत्पञ्चादृष्टान्तरज्जुचित्तः पराघातवासितद्रव्यसमूहो ग्रन्थानं
साधयति । लोकमन्यव्यवस्थितसंघटो रज्जुविस्तीर्णं चतुर्दश-
दृष्टान्तः प्रवृत्तः पुनः स एव त्रसनादीं समस्तामपि पूरयति एवं
च सति सर्वोऽपि त्रसनादीं ऊर्ध्वोऽधोऽप्यवस्थितदृष्टमिति प्राच-
न तदधिकं च लोकस्य पुरितं भवति । एतैस्तावत् क्षेत्रं तस्य
संख्याततमो भागः । तथा च सति चतुःसामयिकया व्याप्ते-
स्तृतीयसमये लोकस्य संख्याततमो भागे भाषाया अपि
समस्तलोकव्यापित्वा संख्याततमो भाग इति द्रष्टव्यम् ।
पञ्चसामयिकयास्तु व्याप्तेस्तृतीयसमये लोकासंख्येयजाग प्रा-
षाऽसंख्येयभागेः कुतः?, इति चेत् । उच्यते—तस्यां तस्य द्वाद-
समयत्वात्, तत्र च संख्येयभाषावर्तित्वस्य प्रागेव भावित्वादि-
ति । चतुर्थसमये चतुःसामयिकया व्याप्तिः ग्रन्थान्तरपूरणात्सम-
स्तलोकव्याप्तिः । पञ्चसामयिकया तु व्याप्तिः चतुर्थसमये लोक-
संख्येयभागे प्रायसंख्येयजागः, तस्यां तस्य ग्रन्थसमयवत्तात्,
तत्र च संख्येयभाषावर्तित्वस्य प्रागेव भावित्वादिति । पञ्चम-
समये तु पञ्चसामयिकया व्याप्तिः ग्रन्थान्तरालपूरणात्सम-
स्तलोकव्याप्तिरिति । एवं तृतीयचतुर्थपञ्चमसमयेषु भाषिता ज-
जना तज्जायन्ते च व्याख्यातवन्—(जयहा तेसेसु समयेषु स्ति) एत-
च्च महाप्रायत्नवक्तृनिष्ठद्रव्यापेक्षैवोक्तं, मन्दप्रयत्नवक्तृ-
निष्ठानि तु लोकासंख्येयजाग एव वसन्ते, दृष्टान्तिरूपेण त-
था लोकपूजासंज्ञावादिति ॥ ३९० ॥

अथ यदुक्तं “लोगस्स य चरिंते चरिंमंतो होइ ज्ञासाए”
(३७६) तदेतद्भावयथा—

आपूरियमि लोगे, होइह वि लोगस्स तहू य ज्ञासाए ।
चरिंमंतो चरिंमंतो, चरिमे समयमि सव्वत्थ ॥ ३७७ ॥

अथादिसमयैरापूरिते लोकं द्वयोपदि लोकजायध्यांश्वरमान्ते चर-
माग्तो जयति । कः ? इत्याह—चरमे समये । केतु विषये योऽसौ
चरमः समयः, इत्याह—सर्वेषु सर्वेष्वपि अथादिसमयव्याप्तिपक्षेण,
इदमुक्तं जयति—अग्निज्जुमिः पञ्चजिन्न समर्थमाश्रया पुरिते
लोकं तेषामेव आहीनां लोकपूरकसमयायां यथास्वं योऽसौ
चरमः समयस्तत्र लोकस्य चरमः पर्यन्तवर्षा अन्तो भवति—ज्ञा-
सायाश्च चरमः पर्यन्तवर्षा अन्तो जयति, अथादिसमयायां चरम-
समये लोकं निष्ठाकृते ज्ञायापि निष्ठां याति, न पुनः परतोऽप्यलोकं
गच्छतीति ज्ञाबः । जीवपुत्रालानां तत्र गतरेवाभावादिर्निति । इह च
विषयक्या आदिरप्यन्तो जयति, तद्व्यवच्छेदायै चरमग्रहणं, चरमः
पर्यन्तवर्षा अन्तो, न पुनरादिभूत इत्यर्थः इति ॥ ३७७ ॥

तदेवं “कइहै समएहिं लोगे” (३७८) इत्यादिमिदुक्किमा-
भाङ्गस्यावधानेन निराकृतीकृत्य “जइहसमुग्धायगरे, कइ
भास्ति” (३८३) इत्यादिना यदादेशान्तरमुक्तं, सोऽनादेश
एवति व्यापनार्थम् । तत्र दूषयमाह—

न समुग्धायगईए, मीसयसवणं मयं च दंदमि ।
जइ तो वि तीहिं पूरइ, समएहिं जओ परायाओ ॥ ३७९ ॥

(न समुग्धायगईए स्ति) जैनसमुद्धातगत्या ज्ञाषया लोकपू-
रणं इत्यमरणं न प्राप्नोतीति । किम् ? इत्याह—मिश्रस्य शब्दस्य
अर्थणं मिश्रअर्थणं, सर्वासु दिक्चित्ति शेषः । इदमुक्तं भवति—
जैनसमुद्धाते ऊर्वाधोदिगुद्वयप्राप्त्येव प्रथमसमये दण्डो जय-
ति, तथादि ज्ञायाद्वयव्यव्यवस्थित्यन्ते, तर्हि ऊर्वाधोदिगुद्वय एव
मिश्रशब्दअर्थणं प्राप्नोति, न पूर्वपक्षमदक्षिणांश्वरदिक्तु, तासु
विशिष्टविषयवक्तृननुपदृष्ट्याणामगमनेन पराघातवासिततद्व-
व्याणामेव अर्थणादितिः अविशेषेण तु “ज्ञासामसेहीओ, सहं
जं सुणइ मीसयं सुणइ” (३८१) इत्यनेन दिक्षु मिश्रशब्द-
अवशुमुक्तम् । अथवा—व्यापनांतो विशेषप्रतिपक्षेर्हि तत्र म-
तं संमतम्, ऊर्वाधोदिगुद्वयवासिदण्ड एव मिश्रशब्दअर्थणं, रो-
षदिक्तु पराघातवासितद्वयअर्थेऽप्यद्वैतान्ति । अवत्येवं,
(तो वि ति ज्ञाति ज्ञास्समयेः पुर्यते लोको न वतुमि; यतो
ज्ञाघातव्येण पराघातोऽस्ति । यदि नाम तेषु पराघातस्ततः किम्,
इति चेत् । उच्यते—स सहा दूरत ऊर्वाधो गच्छतिविशेषेण वतु-
दिशमपि शब्दप्रायोगव्यव्यापि पराहन्ति, वासयित्वा शब्दप-
रिणाममिति करोति, ततस्तस्मिन् द्वितीयसमये मन्थानं साधयन्ति,
तृतीयसमये तु तदन्तरालपूरणान्तरमुक्तं लोक इति । एवं त्रिभिः
समर्थलोकपूरणं प्राप्नोति ॥ ३८२ ॥

ननु यथा जैनसमुद्धातज्जुमिः सनयैलोकमापूरयति, तथा
आपाऽपि तैः समापूरयिष्यति, को दोषः, इत्याह—

जइणेन परायाओ, सजीवजोगो य तेण वटसमओ ।
हेक होजाहि तहिं, इच्छा कम्म सहानो वा ॥ ३८३ ॥

इह जैनसमुद्धाते जीवप्रदेशः स्वकोपैव लोकमापूरयति, न
पुनस्तत्र कस्यापि पराघातोऽस्ति । ततो न द्वितीयसमये मन्थाः,
१६७

किं तु कपाट एव भवति । किं च—स केवलिसमुद्धातो जीव-
स्य संबन्धी योयो व्यापारस्तेन लोकव्याप्तिमपेक्षयाऽयं व्यापारः
समयाः, यत्र वतुः समयो भवति । यदि नाम जीवयोगस्तथापि
कथं तस्य वतुःसमयता ? इत्याह—तत्र तस्मिन् जीवव्यापारस-
ङ्गणे केवलिसमुद्धाते द्वितीयसमये मन्थऽभावे हेतुर्नयेत् । कः ?
इत्याह—(इच्छेत्यादि) तथाहि—तत्रैतच्छब्दपक्षे वक्तु—केवलज्ञान-
कपा येथमिच्छाप्रियायस्तद्व्याहृद् गुणद्वयोः पर्यालोच्य केवली
द्वितीयसमये मन्थानं न करोति । ज्ञापनादिकमेवशाब्दा, स्व-
भावाद्वाऽसौ तदा तं न करोति । ततो द्वितीयसमये कपाट एव,
तृतीयसमये मन्थाः, वतुर्थे न्वन्तरालपूरणम्, इति पुन्यते जैन-
समुद्धाते वतुस्समयता । विशेषः ।

अत्रैव विंशत्यपरिहानायाऽह—

से णं भंते ! तद्वा समुग्धायगए किं मणजोगं जुंजइ,
वडजोगं जुंजइ, कायजोगं जुंजइ । गोयमा ! नो मणजोगं
जुंजइ, नो वडजोगं जुंजइ, गोयमा ! कायजोगं जुंजइ ।
कायजोगे णं भंते ! जुंजमाणे किं उरालियसरीरकायजोगं
जुंजइ, उरालियमीससरीरकायजोगं जुंजइ, किं वेवन्वियसरी-
रकायजोगं जुंजइ, वेवन्वियमीससरीरकायजोगं जुंजइ, किं
आहारमरीरकायजोगं जुंजइ, आहारगमीससरीरकाय-
जोगं जुंजइ, किं कम्ममरीरकायजोगं जुंजइ ? ।
गोयमा ! उरालियमरीरकायजोगं पि जुंजइ, उरालि-
यमीससरीरकायजोगं पि जुंजइ, नो वेवन्वियमरीरका-
यजोगं जुंजइ, नो वेवन्वियमीससरीरकायजोगं जुंजइ,
नो आहारमरीरकायजोगं जुंजइ, नो आहारगमीसस-
रीरकायजोगं जुंजइ, कम्ममरीरकायजोगं पि जुंजइ, वडम-
डमेसु समएसु उरालियमरीरकायजोगं जुंजइ, वीतीयवडसत्त-
मेसु समएसु उरालियमीससरीरकायजोगं जुंजइ, ततियवड-
त्यपंचमेसु समएसु कम्ममरीरकायजोगं जुंजइ । से णं जंते !
तद्वा समुग्धायगए मिज्जइ, बुज्जइ, मुच्चइ, परिनिब्बति, स-
व्वदुक्खाणं अंतं करेइ ? गोयमा ! नो इणइ समइ ।

स भदन्त ! केवलं तथा दण्डकपाटादिकमेव समुद्धातं गतः
सन् सिद्धयति—निष्ठितायौ भवति । स च “वर्तमानसामीप्ये
वर्तमानवद्वा” ॥ ३ । ३ । ३११ ॥ इति (पाणि०) व-
चनात् सेत्यप्यत्रापि दण्डहारत उच्यते । नत आह—बु-
ज्जयते अथगच्छति केवलज्ञानेन यथाऽहं निश्चयतो निष्ठितायौ
भविष्यामि निःशेषकर्माणां गमनस्तत आह—मुच्यते, शेषकर्मा-
नैरिति गच्छते । मुख्यमानव कर्माणुबद्धनापरितोपरहितो जय-
ति तत आह—परिनिर्वाति सामस्येन शीतो जयति । समस्तमे-
तदेकेन पर्यायेण रूपयति—सर्वदुःखानामन्तं करोतीति ।
अगवानाह—नीलम् । नायमर्थः समर्थः, नायमर्थः सङ्गतो यः
समुद्धातं गतः सन् सर्वदुःखान्तं करोतीति योगनिरोधया-
द्याप्यक्तव्यात्, सयोगस्य च वक्ष्यमाणयुक्त्या सिद्धज्ञा-
दिति ज्ञाबः ।

किं करोतीत्यत आह—

से णं जंते ! तन्नो पकिनियत्तति, तन्नो पण्णा मणजोगं

पि जुंजइ, वज्रजोगं पि जुंजइ, कायजोगं पि जुंजइ ? । इतां
जाव कायजोगं पि जुंजइ, मणजोगं जुंजपाणे किं सच्चमण-
जोगं जुंजइ, मोसमणजोगं जुंजइ, सच्चाभोसमणजोगं जुंजइ,
असच्चाभोसमणजोगं जुंजइ ? । गोयमा ! सच्च-
मणजोगं जुंजइ, नो भोसमणजोगं जुंजइ, नो सच्चाभोसमण-
जोगं जुंजइ, असच्चाभोसमणजोगं पि जुंजइ । वज्रजोगं जुंजपाणे
किं सच्चवज्रजोगं जुंजइ, मोसवज्रजोगं जुंजइ, सच्चा-
भोसवज्रजोगं जुंजइ, असच्चाभोसवज्रजोगं जुंजइ ? ।
गोयमा ! सच्चवज्रजोगं जुंजइ, नो भोसवज्रजोगं जुंजइ,
नो सच्चाभोसवज्रजोगं जुंजइ, असच्चाभोसवज्रजोगं पि जुंजइ ।
कायजोगं जुंजपाणे आगच्छेज वा, गच्छेज वा, विट्ठेज
वा, निसिएज वा, तुण्ठेज वा, उण्ठेज वा, पल्लिज वा,
पाण्डिहारिणीपटफलगसज्जासंधारं पण्णिपणेज्जा ।

(से लुमिस्वादि) सोऽधिकृतसमुदागतनः, धामिति वाक्या-
लङ्घरे, ततः समुदातात् प्रतिनिधत्तेन । इतिवत्ये च ततः प्रति-
निधत्तेनात्, पञ्चादन्तरं, मनोयोगमपि वायुयोगमपि काययोग-
मपि पुनर्किं व्यापारयति, यतः जगत्वाद् जपधारणीयकमस्तु ना-
मग्रात्रवदनीयं पञ्चबन्धनमाहात्म्यसमुदातवशनः प्रवृत्तमायुषा
सह समुद्विष्टप्यस्तुमुहूर्तमाधिपस्यमपस्तस्मिन् काले यद्यनु-
ष्ठरोपपातिकादिना द्येन मनसा पृच्छते, तर्हि व्याकरणात्
अननुकूलान् पृष्टोक्ता मनोयोगं पुनर्किं, तमपि सत्यमस्त्या-
न्वाकारं वा मनुष्यादिना पृष्टः सन्नपृष्टो वा कार्यवशतो वा पु-
नर्किं पृष्टोक्ता वाध्यागं, तमपि सत्यमस्त्यान्वाकारं वा यान् वा प्राति-
हारिकसो योगान् क्रीडारगादित्यात् आगमनाद् वैद्वारिकादि-
काययोगात् । तथाहि-जगत्वाद् कार्यवशतः कुनश्चित् स्थानात्
विवक्षिते स्थाने आगच्छेत्, यदि वा क्वापि गच्छेत्, अथवा तिष्ठे-
त्, ऊर्ध्वस्थाने वा तिष्ठेत्, निर्वादिता, तथाविधप्रमाणमात्राय
स्वर्धत्तेन कुर्वात्, अथवा विवक्षिते स्थाने तथाविधसम्पातिम-
स्त्याकुलां भूमिमवशोऽप्य तत्परिहाराय अनुत्तरकानिमित्तमुद्ग-
ह्णं प्रसङ्गं वा कुर्वीत, तत्र सहजात्यादिविशेषागमनाधिकतरः
पाद्विक्षेपोऽस्मिन्नयम, स पवातिविकटः प्रसङ्गश्च, यदि वा प्राति-
हारिकपीठफलकशय्यास्तंस्तरकं प्रत्यार्थते यस्मादानीं तस्मै
समर्पयेत्, इह जगत्वात्ऽऽर्थयामेन प्रातिहारिकपीठफलकादिना
प्रत्यर्पणमेषोक्तं ततोऽवसीयते, निम्नादन्तमुहूर्तविशेषायुक्त
पञ्चाऽऽज्जिस्वरगादिफलकारमनेन प्रवृत्तावशोऽयुक्तः, अथवा प्र-
हणस्यापि सम्मवासात् प्लुपादीयेत । एतेन यदाह-एकं जघन्यतो-
ऽन्तमुहूर्तशेषे समुदातमारभ्यते, उत्कर्षतः पट्टसु भास्वेषु शेष-
यति । तदपस्तं रुद्रयम् । वदसु भास्वेषु कदाचिदपान्तराजं
वर्षाकालसमवात् तन्निमित्तपीठफलकशय्यानामात्रमप्युपप-
द्यते । न च तत्सुप्रसन्नतमिति तद्वरूपणमुत्पन्नमवसंयम् ।
यत्तद्योत्पन्नमावश्यंऽपि समुदातातन्तरमव्यवधानेन शीले-
स्थविधानात् । तद्वत्त्वम्-“दृष्टकवाजे मधे-तरे य साधार-
णा सरीरथे । भासाजोगानिरोहः, सेलेसीसिज्जका चैव ॥१॥”
यदि पुनरुत्कर्षतः वर्षमाससमपान्तरालं जयेत्तत्तत्सद्व्य-
जिषीयेत, न चोक्तं, तस्मादेवं तदयुक्तमवति । तथाचाह
भाष्यकारः-

“कम्पलदुपारं समग्रो, भिन्नमुहुता विसेससो काठो ।

अथ जघ्नमेयं, कम्पलदुकोसमिच्छति ।
ततोऽन्तरोहः-सिचयणो जं च पाण्डिहारीणं ।
पण्णिपणमेव रूप, इरागहणं पि होज्जाहि ॥”

अत्र कर्मलक्षणात्मिकं समुदातस्य समयोऽवसरो निश्चु-
हृतं विशेषकालः, शेषं सुगमं, तद्वचमन्तरमुहूर्तं कालं यथायोगं
वागवचन्यापारजात् केवलीयुक्ता तदनन्तरमस्त्यात्प्रकल्पं ले-
ख्यातोत्तरं परमजिज्ञासाकारणं ध्यानप्रतिविस्तुरवश्यं योगनिरोधा-
वोपक्रमतः, योगं सति बधोकरूपस्य ध्यानस्याऽसम्भवात् तथा-
हि-योगपरिणामो लेख्या, तद्वचनव्यतिरेकानुविधानात्, ततो
वागवचनस्त्यावदवश्यजायिनी लभ्यते, लेख्यातीति ध्यानसम्भ-
वाऽपि च-यावत् योगस्तावत्कर्मबन्धोऽपि-“जोतापयनियपनं,
ठिअणुभावं कसायको कुणइ” इति बचनात् केवलं स कर्म-
बन्धः केवलियोगनिमित्तता समयवचनव्यवस्थायात् । तथाहि-प्रथम-
समयं कर्म बध्यते, द्वितीयसमयं वेद्यते, तृतीयं तु समयेन क-
र्माकर्माभवति । तत्र यद्यपि समयद्वयव्यवस्थितिकर्माणि क्रि-
यान्तःपूर्वाणि प्रत्ययमुपगच्छन्ति, तथाऽपि समयं समये सन्तत्या
कर्मादानं प्रवर्त्तमाने सति न मांशः स्यात् । अथवा अत्रैवं मांशं
गतवत् तस्मात्कुवते स्वयोगनिरोधमिति । उक्तं च-

“सतं योगनिरोधं, करोति लेख्यानिरोधमभिकान्नु ।
समयस्थितिं च बध्यं, योगनिमित्तं स निरुक्नुः ॥ १ ॥
समये समयं कर्मा-ऽऽदानं सति सन्ततेन मांशः स्यात् ।
यद्यपि हि विमुच्यन्ते, स्थितिक्रियात् पूर्वकर्मणि ॥ २ ॥
नाकमेणा दिर्वीर्यं, योगक्षयेण भवति उद्वेगस्य ।
तस्यावस्थानेन तु, सिद्धः समयस्थितेर्यथा ॥ ३ ॥
अत्र बन्धस्य समयव्यवस्थितिकता बन्धसमयमनिरुद्ध वे-
दितव्या । जात्यमप्येतं पूर्वाक्तं सकलमपि प्रमेयं पुष्पाति । तथा
च तद्वतो ग्रन्थः-

“विनिवृत्तसमुग्धाग्रो, तिन्नि व ओगं जिणो पंजज्जा ।
समयसन्धामांसं, च सोमपं तहा वज्जोमं ॥ १ ॥
ओरासकायजोगं, गमणादिं पाणिहारियाणं वा ।
एवविपणं करेज्जा, ओगानिरोहं तसो करुणं ॥ २ ॥
किं न सजोगी सिज्जक, सवंचेइउ रिं जं सजोगी य ।
न समेइ परममुक्कं, सजिज्जकारणं परमं ॥ ३ ॥

अत एवाह-

से णं जंते ! तहा सजोगी सिज्जकऽं जाव जंतं, कैरंति ! ।
गोयमा ! एणं इण्ठे समेइ ।

“से णं जंते ! तहा सजोगी सिज्जकः” इत्यादि सुगमम् । यो-
गनिरोधं च कर्त्तुं प्रथमं मनोयोगं निरुक्वाङ्क । तदुक्तं च पयासमात्र-
सम्पिपञ्चिकस्य प्रथमसमये यावन्ति मनोऽह्वयनि, याव-
न्मात्रज्ञ तस्यापारः तस्मादवसंययगुणहीनं भूतिनीयोगं प्रतिस्-
मयं निरुधानोऽवसंयये समर्थः साकस्येन निरुद्धकणि । उक्तं च-
पञ्जसमेतसन्नि-हस जसियाइ जहन्मोहितगोहस ।
होति मणोद्व्याह, सव्याचारा य जम्पयुहस ।
तदसंलगुणविहीनं, समयं समयं निरुद्धमनाणी सो ।
सव्यनिरोहं जोगी, करेइ संजजसमपुण्डाई ॥”

एतदवाह-“से णं जंते !” इत्यादि । सेऽपिचिद्वचनकेवली योगनि-
रोधं विधीयन्, पूर्वमेव लङ्घितः पयोः सत्यं जघन्ययोगिनः स-

केवलिसमुग्धाय

नो विवक्षितायैव समयादन्यत् समयान्तरमस्मृशद् गत्वा । तथा
कोष्ठावश्यकवर्णैः "आवृत्तिर जीवोपेक्षादौ तावदाप्य आंगा-
दपाय उक्त्यर्थं गच्छन् न च किमिदं च समयं न फुलद्" इति ।
आभ्यकारोऽप्याह— "रिडसेदि पडिबन्नो, समयपयसंनरं अकु-
लमानो । पयसमयण सिक्कह, इति इह सागरोपधुको सो ॥१॥"
इदमर्थं गत्वा (सिक्कह—साकारोपयोगोपयुक्तः सर्व सिद्ध-
ति—निष्ठितार्थो भवति । सर्वा हि लब्धयः साकारोपयोगयु-
क्तस्य उपजायन्ते, नानाकारोपयुक्तस्य सिक्कहपेक्षा, सर्व-
लभ्युपमा इति धारिते साकारोपयोगोपयुक्तस्योपजायते । आह
व— "सत्त्वाओ लब्धीओ, अं सागरोपधुकोलामाओ । तेणह
सिद्धिल्लो, उपज्जह तडुवडत्तस्स" ॥१॥ तदनन्तरं तु क्रमेणो-
पयोगोपयुक्तिः, तदर्थं केवली यथा सिद्धो भवति तथा प्रति-
पादितम् । प्रहा० ३६ वद । स्या० । कर्म० ।

जह अद्धा सादीया, आमुं मुक्कं विरुद्धिया संती ।

तह कम्मलहुयसमए, बवति जिणा समुग्घायं ॥

यद्येतुदाहरणोपन्यासाय । आहौ सादिका, जहनेति गम्यते ।
(आमुं) शीघ्रं, जग्यति शोषमुपयति विरुद्धिया विस्मरिता
सती । तथा तेऽपि भगवन्तो जिनाः, प्रयत्नविशेषात् कर्मोदयमधि-
कृत्याऽऽह, गुण्यन्तोति शेषः । यन्मैयमतः कम्मलपुतासमयं क-
र्मण्य आमुक्कस्य लघुता, लघोर्ग्रावो लघुता, स्तोकात्ता इत्यर्थः ।
तस्याः समयः कालः कर्मलघुतासमयः सत्त्वान्तर्मुक्तप्रमाणः, त-
स्मिन् । अथ वा कर्ममिल्लघुता, क्त्वोक्तस्यार्थः । तस्याः समयः
कालः कर्मलघुतासमयः, सर्वान्तर्मुक्तप्रमाणः, तस्मिन् । अथवा
कर्ममिल्लघुता कर्मलघुता, जीवत्येति सामर्थ्याद्व्यपक्षयते । सा च
समुद्बुद्धानामन्तराविव्यर्थं ज्ञानोपचारं कृत्वा अनाद्युतैव शुद्धते ।
तस्याः समयः कालः कर्मलघुतासमयस्तस्मिन् जिना भजन्ति,
समुद्बुद्धानं प्राक् प्रतिपादितस्त्वकपमिति ॥ आ० प्र० द्वि० ।
केवली केवलिसमुद्बुद्धानं यदा करोति तदाऽऽप्तप्रदेशस्स-
नाडीमेव पुरयति, किं वा संपूर्णं लोकमिति प्रश्नोत्तरम्—अथ
केवली केवलिसमुद्बुद्धानं यदा करोति तदा संपूर्णं लोकं
पुरयतीति । १७ प्र० द्वि० ४ प्रका० ।

केवल्य—कैवल्य—न० । केवलस्य भावः व्यञ्ज । आत्यन्तिकदुःख-
विगमरूपे मुक्तिपदे, वाच० ।

सुता सिक्किविशोकेयं, तद्धैराग्याच्च योगिनः ।

दोषबीजज्ञये नूनं, कैवल्यमुपदंतिताम् ॥ १८ ॥

(सुतेति) इयं विशेषाका सिद्धिः सुता । तस्यां विशेषाका-
यां सिद्धौ वैराग्यायैव योगिनो योगिनाः । दोषाणां रागादीनां
बीजस्याविधादौ, क्षये निर्मूलने, नूनं निश्चिन्तम्, कैवल्यं पुरुष-
स्य शुभानामधिकारपरिसमाप्तेः लक्षणमिष्टितत्त्वमुपदर्शितम् ।
यतः— "तद्धैराग्यादपि दोषबीजज्ञये कैवल्यमिति ।" प्रा० २६
हा० । कैवल्यं स्वकल्पेनास्वस्य शरी० अञ्च । कैवल्यस्वकल्पे, चि० ।
केवल एव स्वायं व्यञ्ज । अद्वितीयं वस्तुनि, न० । वाच० ।

केवलप्राय—कैवल्यपाद—पुं० । योगाशुशासनवतुर्गपादे, प्रा०
११ हा० ।

केस—केश—पुं० । चिह्नकचपयोयै, क्रियते क्षिप्रति वा
क्रुश अञ्च लतापत्रः कस्य जलस्य झण्डो वा रेशो वा । वरुणे,
हृषिक, दैत्यपदे, कशिपि, मिष्णी, काशने काश अञ्च

पुषो० । स्यामिप्रभृतिरश्मौ, के शिरसि शोले शीघ्रं अलुक
स० । चिकुरे, वाच० । शिरोज्ञ, तं० । स्या० । शिरसिज्ञ, रा० ।
नि० चू० । स० । आ० चू० । शिरःकुर्वत्सम्भव, प्र० ४० द्वार ।
को० । बाहवर्षे, आ० चू० ४ व० ।

केसंत—केशान्त—पुं० । केशान्तयति छेदनात् हति, अस्ति अण् ।
क्षिप्तातीनां बोधशब्दिषु वषेण कर्तव्ये केशच्छेदनायै गोदाना-
यै कर्मणि, वाच० । बालसमीपे, श्री० । केशभूमिपर्यन्ते च ।
जी० ३ प्रति० । मयकेशं, तं० ।

केसंतकेशभूमि—केशान्तकेशभूमि—श्री० । बालसमीपे केशा-
रपासस्थानभूतायां मस्तकस्थिति, श्री० । तं० । जी० । केशा-
न्तभूमौ, केशभूमौ च । श्री० । "दालिमपुष्पकास्तवजिह्वस-
रिसाणमप्रलुप्तुयिदकेसंतकेशभूमौ" श्री० ।

केमपास—केशपास—पुं० । केशानां समूहः वा० पाशादेशः । के-
शः पाश इव वा । केशसमूहः, "करेण रुद्धोऽपि च केशपाशः" ।

"वां कान्वन प्रधावन्ती केशपाश परासुशब्द" वाच० । आ० क० ।
केमवश्ररि—केशवश्ररि—श्री० । वश्रयोर्यामतेषु केशेषु, "हा-
ल्यन्यासदा तस्या—स्वडिता केशवश्ररि" ॥ आ० क० ।

केसवाणिज—केशवाणिज्य—न० । केशशब्दः केशवदुपलङ्ककस्त-
दा दासादिनृणां गवाध्यादिनिरुद्धां केशवताम् (प्र० ७ अर्थ०)
वाणिज्यम् । केशवज्जीवानां गोमाहर्षिर्वाणिजीकानां विक्रयं,
प्र० ८ श० ४ पु० । केशवाणिज्यं "दासी उ गहाय अन्त्य
विक्रिण्" वाच० ६ अ० । आ० । आ० च० । यत्र दासीदा-
सदस्यध्वगवाप्राविर्जीवाद् शुदीत्या तत्रा—यत्र वा विक्रीणीति
जीविकानिमित्तं तत्केशवाणिज्यम् । प्र० ६ द्वार । एतच्च क-
र्मंत उपभोगपरिभोगस्य भेदः पापकर्मादानम् । उपा० १ अ० ।
केसभूमि—केशभूमि—श्री० । केशोर्पासस्थानचुनायां मस्तक-
स्थिति, श्री० ।

केसर—केश (स) र—पुं० । न० । के जत्रे शिरसि वा शीर्ष्य-
ति श्—अञ्च । सरति श्—अञ्च अलुक स० । केशः केशाकारोऽस्त्यस्य
वा । किञ्चलक, पश्चादिपुष्पमध्यस्थं केशाकारपदार्थभेदः, वाच० ।
जं० । "कर्णिकापरितोऽवयवे, प्र० ११ श० १ न० । स्कन्धसं-
न्धिरामणि, कश्च० २ जण । तुगस्कन्धस्थलानामुपज्जकप-
ज्जायाय, हमकेशप्रधाने फुल्ले, जी० ३ प्रति० । वकुले,
अ० प्र० ५ । मिञ्जफले, प्रहा० १ पद । दिङ्गुवृक्षे, पुन्ना-
गवृक्षे, कामोसे, बीजपूरके, पुं० । स्वयं, न० । "अथा-
ध्यायैः ४-७-३—भमनययुग्मवृत्तं मतं केसरम्" वृत्त-
रत्नाकरोक्ते छन्दोभेदे, न० । वाच० । स्वनामस्थाने कार्मण्यो-
द्याने, उक्त० १८ अ० । "अह केसरान् उज्जानामेण गह-
प्राप्तिमण्णामे" उक्त० १७ अ० । नी० ।

केसरि (ण्) केसरिन्—पुं० । श्री० । केश (स) राः सत्यस्य
शान्तिसिद्धिः, अञ्च० । वाच० । सु० । का० । स्थियां स्त्रीपु । पुन्नाग-
वृक्षे, नागकेशावृक्षे, पुं० । बीजपूरकवृक्षे, पुं० । हनुमन्तीपरि,
बानरभेदे, पुं० । वाच० । चतुर्थवासुदेवस्य सुप्रभस्य प्रति-
शासौ, स० । ति० ।

केसरिदह—केशरिदह—पुं० । नीलवर्णवर्धनधर्तस्ये हृदभेदे, तत्र
कीर्तिर्वेधता । स्या० ३ हा० ४ पु० ।

केसरिया—केशरिका—श्री० । प्रमाजनायै वीवरजपदे, प्र० ३
हा० ३ उ० । श्री० । हा० ।

केमक्षोय-केशलोच-पुं०। ६ त०। केशानामुत्पादने, सुव० १ भु० ३ अ० १ व०। स च नियमेन वीरमहापद्मयोस्तीर्यकृतोर्मैः॥ स्वा० १ ग०। “ संतप्ता केसक्षोयणं, चमकेरपरराह्या। तस्य भद्रा वि-
स्तीर्यति, मञ्जा विज्ञा च केवये”॥ सुव० १ भु० ३ अ० १ व०।

केशव-केशव-पुं० । केशाः प्रशस्ताः सन्त्यस्य । 'केशात्' योऽन्यतर-
स्याम् । ॥१॥२॥१०॥ पा० वः । प्रशस्तकेशासुके, केशं केशिन् वा
निहति वा काः विष्णौ, 'यस्यात्पवा' इतः केशः, तस्मात्प्रशस्त-
सन् भूयुः । केशयो नाम नाम्ना त्वं, कयातो लोके अभिषिष्य ॥
वाच० । नारायणनामिना ब्राह्मदेव, प्रथ० ३६ द्वार । नवस्त्रिपु-
बासुदेवेभ्यः, स० । आ० म० । आसुदे० । ति० । ('बासुदेव' शब्द-
स्य व्याख्या) यच्च केशवस्य बलं तद् विष्णुणं भवति चक्रवर्तिनः
विभो० । प्राचीने पञ्चमं भवे श्रीः।अपत्यदेवस्य जीवे, तदुक्तं
चरित्रवत् प्रसिद्धं केश्यता । 'वक्षुः कावर्तिविजये पयंकारा' गगरी-
य, तस्य सामी पितामहो सुवेञ्जस्त पुषो केशयो गमा आतो,
अहं पुण संहिस्तुतो अनवधोसो, तस्य वि णे सिणोहाधिकता' ।
आ० व्यु० ? अ० । अत्र ततोमगवानपरविदेह वैद्यपुस्तदा । उहं
जीर्णोऽष्टिपुत्रः केशयनामा मिम्रभ । कल्प० ६ कृष्ण । जलदये
शये च । वाच० ।

केसवृद्धि-केशवृष्टि-सी० । केशनां वर्षणे, यदुपरिमागतकेशाः
पतन्ति । प्रश्न० १३४ द्वार । व्य० । केशवृष्टिचिन्ताकारके शास्त्रे
न । सूत्र० २ अ० २ अ० ।

केसद्वय-केशद्वय-पुं० । केशो हस्त इव । केशसमूहे, वाच० ।
केशपाशे, स्त्री० १ श्रु० १ अ० । वेण्याम्, कल्प० २ क्षण ।

कसासंकार-केशासङ्कार-पुं०। केशा यथासङ्कारः केशासङ्कारः।
 अथङ्गुणेषु केशेषु, केशानामसङ्कारे पुष्पादौ, म० ६ श० ३३
 ख०। करोनोपलक्षितोऽसङ्कारः। कटककेयूरदारुकङ्गुणवत्साधस-
 ङ्कारे, आ० म० द्वि०।

केमि (ण)-केशिन्-पुं० । केरासंष्ट्यष्टकपुल्लसम्पर्काज्जाते निमग्न्ययुने, पं० व० १ द्वार । (स व यथा जातस्तथा 'अज-
शियकशिव' शब्दः प्र० भागे २०१ पृष्ठे दर्शितः) स व कुमार वष
प्रमजितः पृथग्पत्न्यीयश्चतुर्होत्री अनन्यारगुणसम्पन्नः सूर्याभवे-
चजीवं पुंनवेन देवशिमानाम् राजानं प्राकोषयदिति । २० । नि०
व० ४० । (तद्वर्णकेशिविष्टं पृथग्विष्टं वक्ष्यते) 'गोयमकेशि-
व' शब्दे गीतमेव सहास्य स्वप्नवाहो बह्वयेन उदायनपुत्रप्राप्तिमेव,
भाव० २ अ० । स व उदायनेन स्वपुत्रमभिजितं वक्ष्यामि
राज्ये स्थापितः । (रोगाद्विस्तं व उदायनं विचमराजंन मारित-
वानिति 'उदायन' शब्दे हिं० १० ७८६ पृष्ठे दर्शितम्) स्था० ।
प० आ० वृ० १० । अमरकप्यपारकं कृष्णं निहते दानवभेदे,
वाच० । केराष वासुदेवे, प्र० ३६ द्वार ।

कीदृश-त्रि०। किम्प्रकारे, “केली गायइ मधुरं, केली गायइ अरं
 च यत्नं च।” स्था० ७ ग०।

केसिआ-केसिका-सी० । केशिव कायति, कै-कः । शतावरी-
 घृते, वाच० । केशा विघ्नान्ते यस्याः सा केशिका । केशवत्यां
 कियाम्, "अहं केशिभाषं मय भिषक्" शो विहरे सह नमिस्वीय
 केसाय वि लुङिस्त्वं तस्य मय करिजासि ।" सुख० १ कु० ४
 अ० २ ड० ।

केहिं-अव्य० । किमर्थे, "तादर्थ्ये केहिं-तेहिं-देसि-देसि-तण्णाम् ।"
 । ७ । ४ । ४२५ । इति तादर्थ्ये केहिं इति निपातः । प्रा० ४ पाद् ।
 कै-अव-कैतव-न० । मत्ते, कपटे, यद्यपि प्राकृते येकारो नास्ति त-
 द्यापि कविदुः जवस्येव 'कै-अव' । प्रा० १ पाद् ।

कोआस-विकस-भा०। भावि० अक०। विहायेन वीतौ, “विक-
सेः कोआस-वोसट्टौ” न। ४। १५५। इति विपूर्वस्य कसेः
कोआसादेशः। प्रा० ४ पाद।

कोआसिय-विकसित-त्रि० । विशेषेण इति, “कोआसिय
धवरापचक्राः, (कोआसिय ति) विकसेः कोआस-भोसह” ॥१॥
४ । २६४ । इति विष्णुस्य कसेः कोआसपेशः । कोआ-
सिते विकसिते धवले च क्वचिदेशे पक्षे पश्मवती अग्निर्णी
नेत्रे येषां ते तथा । अं० २ बहू० ।

काँइझ-कोकिस-पुं०। स्त्री०। कुक हल्व्। परपुटे, स्था० १०
ग०। परपुत्रे, प्रश० २ आश्र० द्वार। पिक, रा०। स्वनाम-
भ्याते पालाणि, किंवां जानिस्वपि अजा० दाप्। बाव०।
आ०। "अद कुसुमस्यवे कावे, अजला पंचमं सारं" अत्रु०।
स्था०। बहिर्गुणलालिषाद्यो, लीहयेव हनः स्वयम्। को-
किली श्वेतचित्री च, सयकाविष पायमौ॥" आ० क०। अ-
ष्टार, पुं०। संक्रायां कद् "हृदयशमिनेनै अजजला गुह नद-
टकम्। मुनिगुहकाण्यैः कृतवति बद् कोकिलकम्" इति कृष्ण-
रत्नाकरे कौ० छन्दोभेद, न०। बाव०।

कोइलचय-काकिशच्छद-पुं०। तैसकटके, “ कोइलचय कु-
मुइव” कोइलचयतैसकटकः। तथा च मूलटीकाकट-“च-
न्नाहिगारं जो पथ कोइलच्छदो, सो विलकंटभो भन्नाइ सि।”
प्रका० १७ पद।

कोटय-कौतुक-न० । कुतुकस्य नाथः । युवादि० अण् । प्रज्ञा
स्वार्थे अण् वा । कुतूहले, तत्त्व अद्भुतविज्ञानादित्येषाः ।
पाञ्च० । अन्यथादेशे, यः । सुरगिर्विषये कौतुकमेव, ३० व०
१ द्वार । वचनमर्थनादिमन्त्रे तं-आद्यन्ते, पाञ्च-भाष्या-
कारका मन्त्रो गालाकारं प्रक्षिप्य कर्णेन निष्काशयति गात्रि-
कया वा, तथा मुखादेन निष्काशयति । व्य० १ उ० । मयीर्वापो-
दिके, विपण० १ शृ० १ उ० । मयीर्वातलिकादिके, यः । हा० ।
औ० कया० । नि० । मयीरुपकुटादिके, विपा० १ शृ० ३ ष० ।
“कयकोउयमंगप्रपायधिक्रुता” औ० । अघतारणकादिके,
सून० २ शृ० २ ष० । रक्षादिके, प्रज्ञ० ३ आध० द्वा० । औ० ।
आम० । समखसरणादिके, भृ० १ उ० । सीमाग्राधारे, प्रज्ञा० २०
पद० । बाहाराभि० रक्षां स्वनयनं सप्तमनुष्यमुपकुण्डलहोमभूम्यादि-
के, च० ३ ऋधि० । परंत्वं लीलाग्यादिनिमित्तं थद स्वनमादि-
क्रियते नन्द कौतुकम् । उक्तं च— “सांख्यादिनिमित्तं, परंस्मि
एवषयादि काउडं ज्ञप्तिम् ।” एवंभूतानि कौतुकानि । व्य० १
उ० । भाव० ३० व० ।

कौतुकद्वारा ऽऽवयवार्थमाह-

विम्हत्रणहोमसिरपरि-रयाइ त्वारहहणाणि धूपे अ ।

असरिसवेसगहणा, अवयासणउच्छुजणबंधो ॥ ४३ ॥

विस्मापनं बालस्नापनं, होममग्निहवनं, शिरःपरिरयः करञ्जम-
याभिर्मन्त्रणम् । आदिशब्दः स्वमेवप्रख्यापकः । बालस्नपनादी-

नामनकप्रकारत्वात् । कारद्वहानि तथाविधव्याधिशमनाय चू-
षायांगमर्गः । असदृशवेषप्रह्वानि नार्यदेरनार्यादिनेपथ्यकर-
णानि, अथवासनं बुद्धादीनां प्रभावेन चालनम्, एवमवसनम्भनम्,
अविद्योपशान्तये तनुकनिष्ठीवना युक्त्युत्तरणम् । एवं बन्धमन्त्रा-
दिमात्रनिष्कथनं कौतुकमिति गाथायः । पं० व०४ श्रार०० । कौ-
तुकं कुर्वन् आनियोगिणीं भावनां करोति । पं० व० । नि० खू० ।
अभिज्ञाने, नमोषि, हयै, परम्परायात्मकज्ञे, गीतादिभोगे, जा-
गकाले वा । बा०० ।

कौउयकर्म-कौतुककर्म-न० । सौभाग्यनिमित्तं स्नपनादिके,
क्रा० १ पु० १४ अ० ।

कौउयकरण-कौतुककरण-न० । सौभाग्यादिनिमित्तं परस्न-
पनादिकरणे, स्या० ४ प्रा० ४ उ० ।

कौउयदेसण-कौतुकदर्शन-न० । उत्सवमेकत्रे, यथा वीरजि-
नेन्कनिष्कमये-

“ तिभि वि धीअं बहल्लं, कलिकज्जलसिद्धं ।

एए पुण अतो हि” बहल्लं, दृष्यमाहं दूर ” ॥ चेष्टाभेमाः-

“स्वगच्छोः काचन कञ्जलाङ्गु, कस्तूरिकाभिर्येनाञ्जनं च ।

गलं बल्लनूपुरमंहिषीये, प्रेयेयकं चाद चकार बाला ॥ १ ॥

कटौतदे काऽपि बन्धव्य हारं, काचिव कण्ठिकाङ्गिरिणां च कण्ठे ।

गोपीविपद्भूत रत्नज पादा-बलकपद्मेन वपुर्लिलेप ॥ २ ॥

अर्द्धस्ताला काचन बाला, विगजस्तसिला विरुध्यबाला ।

तत्र प्रथममुपेता बांसं, व्यथित न केवां हाता हासम् ॥ ३ ॥

काऽपि परिच्युतविश्रयवसना, मूढा कश्चुतकवलरसना ।

निर्वं तत्र गता न ललज्जे, सजयेकं जिनवीक्षणसज्जे ॥ ४ ॥

सत्यज्ज काचिचरणे । यदन्तं, स्वपोतमोनुं च करे विरुध्य ।

निवेद्ये कट्ठांस्तरया प्रज्जती, हासावकाशं न चकार केपाम् ॥ ५ ॥

अहो महोकपमहो महीजः, सौभाग्यमेतत्कर्तरे शरदरे ।

गृह्णामि कुञ्जानि करस्य धातु-येचिरुपमीदृणं वदति का काचिव ॥

काचिन्मेहेला विकसत्कपोलाः, श्रीवीरयज्जज्ञगगादलोलाः ।

विषस्य दूरं पनितानि तानि, नाक्कासिपुः काञ्चनभूषणानि ॥ ७ ॥

हस्ताम्बुजाण्यं शुभिमैकिकौषे-रवाकिरन्काञ्चन चञ्जलावयः ।

काचिन्नुगुमेन्नुलमङ्गलानि, प्रमादपूर्णां नन्नुत्तु काचिन्” ॥ ८ ॥

कल्प० ५ कृष्ण ॥

कोउ (क) हल (ह)-कुउहल-न० । “कुउहले वा हस्व-
भः” । उ० । १ । १७ । कुउहलमहे उत आदं वा अभति, तस्व-
भियोगे हस्वभः, ‘कोउहलं कुउहलं कोउहलम्’, प्रा० १ पाद ।
“सिवादी वा” ॥ २ । ६६ ॥ इति लक्षितम् । प्रा० २ पाद ।
औत्सुक्यं, “जायकोउहलं” जायं कुउहलं यस्य स तथा,
जातौत्सुक्य इत्यर्थः । इ० १ ध्रु० १ अ० । वं० प्र० “ते सखे प-
दे कोउहलेन पुच्छंति” प्रा० म० प्र० । इ० । औ० । नि० ।
कुउहलाद् गीतनृत्तनाटकादिनिराकृतं कामशास्त्रवृत्तिहच
सूतमयादित्येवं प्रमादाचरणम् । यं २ अचि० । केतुकं,
हृ० १ ह० । रा० ।

कुउहलादि प्राणिविघातादिषु प्रायश्चित्तम्-

जे जिकवू कोउहलवदियाए अस्वयं परतणपासए जायं तण-
पासएण वा मुंजपासएण वा कड्ढपासएण वा पम्पपासएण
वा वेतपासएण वा रज्जुपासएण वा सुत्तपासएण वा वेंध,

बंधनं वा साइज्ज ॥ १ ॥ जे भिकवू कोउहलवदियाए व-
द्वेज्जं वा मुय्ज, मुयंते वा साइज्ज ॥ २ ॥

तसपाणगतणगदी, कोउहल वदियाए जे ठ बंधिज्जा ।

तणपासमादीदि, सो पावति आणमादीदि ॥ ३ ॥

तणगवानरवरदिण-चगोरहंसमुगाइयो पक्खे ।

माभारणिय चउपद, दिट्ठादिट्ठपुत्तरपरिसप्पा ॥ ३ ॥

तसपाणगे वज्जमादि सेट्ठर, आणादी वउलहुं व (तणगाहा)

तणगमाहणातो इमे वि पक्खणो गहीता । वरदिहो वि मोरो-

रकपादो दीर्घप्रीवो जलवरो पक्खी वकोरो, अथं वा किं

किसोरादि गामेयं मुगादि वा, आरखं दिट्ठपुत्तं वा अविट्ठ-

व्वं वा, गकुत्तादि वा लुघपरिसप्पं, सप्पादि वा उरपरिसप्पं,

एवमादि बंधति मुयति वा । बंधमुयं वा इमं कारणं-

दिस्सिहि ति चिरं वक्खो, खण्णादि च ठप्पहंतं छुप्पसा ।

गमणुत्तादि कुउहल, मुयति ब जे तारिसे दोसा ॥ ४ ॥

वितियपदमणपुज्जे, बंधे अविक्कोविते व अप्पवक्क ।

जाणंते वा वि पुणो, कज्जेसु बहुप्पगारेसु ॥ ५ ॥

वितियपदमणपुज्जे, मुंघे अविक्कोविते व अप्पवक्खे ।

जाणंते वा वि पुणो, कज्जेसु बहुप्पगारेसु ॥ ६ ॥

उत्सग्गो अथवादो जहा बात्समे उह्लमे तहा भाणिय्थो ।

जे जिकवू कोउहलवदियाए तणमाशियं वा मुंजमाशियं

वा जिदमाशियं वा मयणमाशियं वा पिच्छमाशियं वा

दंतमाशियं वा सिंगमाशियं वा संसमाशियं वा हट्ठमा-

शियं वा कड्ढमाशियं वा पत्तमाशियं वा पुक्कमाशियं वा

फलमाशियं वा बीजमाशियं वा हरियमाशियं वा करेद,

करंतं वा साइज्ज ॥ ३ ॥ जे भिकवू कोउहलवदियाए

ए तणमाशियं वा मुंजमाशियं वा भि-माशियं वा मयण-

माशियं वा पिच्छमाशियं वा दंतमाशियं वा सिंगमाशियं

वा संसमाशियं वा कड्ढमाशियं वा पत्तमाशियं वा पुक्कमा-

शियं वा फलमाशियं वा बीजमाशियं वा हरियमाशियं

वा धरेद, धरंतं वा साइज्ज ॥ ४ ॥ जे जिकवू कोउहल-

वदियाए तणमाशियं वा मुंजमाशियं वा ० जाव हरियमा-

शियं वा परिजुंज, परिजुंजंतं वा साइज्ज ॥ ५ ॥

जे भिकवू कोउहलवदियाए तणमाशियं वा मुंजमाशियं

वा ० जाव हरियमाशियं वा पिण्ण, पिण्णंतं वा साइ-

ज्ज ॥ ६ ॥ जे भिकवू कोउहलवदियाए अयत्थोहाणो

वा तेषलोभाणी वा सीसलोजाणी वा रूपलोजाणी वा सुव-

क्खलोजाणी वा करेद, करंतं वा साइज्ज ॥ ७ ॥ जे भि-

कवू कोउहलवदियाए अयत्थोहाणो वा तेषलोभाणी

वा सीसलोहाणी वा रूपलोहाणी वा सुवक्खोहाणी

वा धरेद, धरंतं वा साइज्ज ॥ ८ ॥ जे भिकवू कोउहलवदियाए

अयत्थोहाणी वा ० जाव सुवक्खोहाणी वा परिजुं-

जइ, परिजुंजंत वा साइजइ ॥ १८ ॥ जे भिक्खु कोटह-
ल्लवदियाए हाराणि वा, अरुहाराणि वा, एकावली वा,
मुत्तावली वा, कणगावली वा, रयखावली वा, कणगा-
णि वा, हुदियाणि वा, करीणि वा, कुंलाणि वा,
पट्टाणि वा, मड्याणि वा, पलंबसुत्ताणि वा, सोवसु-
त्ताणि वा करंइ, करंत वा साइजइ ॥ १० ॥ जे जिकखु
कोटहल्लवदियाए हाराणि वा० जाव सोवसुत्ताणि वा
धरेइ, धरंत वा साइजइ ॥ ११ ॥ जे भिक्खु कोटहल्लव-
दियाए हाराणि वा० जाव सोवसुत्ताणि वा परिजुंजइ,
परिजुंजंत वा साइजइ ॥ १२ ॥ जे भिक्खु कोटहल्लव-
दियाए आइछाणि वा आइछापावाराणि वा कंबलाणि वा
कंबलपावाराणि वा सामायाणि वा कापयावारीणि वा गोर-
मियाणि वा काजमियाणि वा मेहासाखमयाणि वा ठडीणि
वा ठरेस्सेसाणि वा बग्ग्याणि वा विग्ग्याणि वा परबंगाणि
वा सहिणीणि वा साहाकलाणि वा लोमाणि वा तीरीर-
पट्टाणि वा पडलाणि वा सामाआवरंताणि वा चाणीणि
वा अंसुयाणि वा कणककताणि वा कणकलचियाणि वा
कणकचिचाणि वा कणकचिचिचाणि, आजरखाणि वा
आभरणविचिचाणि वा करंइ, करंत वा साइजइ ॥ १३ ॥
जे भिक्खु कोटहल्लवदियाए आइछाणि वा आइछापावारा-
णि वा० जाव आजरणाणि आजरणविचिचाणि वा धरेइ,
धरंत वा साइजइ ॥ १४ ॥ जे भिक्खु कोटहल्लवदियाए
आइछाणि वा आइछापावारीणि वा० जाव आभरणविचि-
चाणि वा परिजुंजइ, परिजुंजंत वा साइजइ ॥ १५ ॥

एतेसिं सुत्ताणं भासगाहाण व अत्थो ससमुद्देशे तहा मा-
णियओ, सुवरं तथ माउगामस्स मेहुलपदियाए करंति, इह
पुण काउअपदियाए करंति वि कयछा वा काउं धरेति, कारणे
परसिगद्धिते वा पिसिघति, एवं सेसा वि उवओगा मावेयज्जा ।

तणमादिमासियाओ, जत्थियेत्ताउ आहिया सुत्ते ।

ताओ कुतुहलेणं, चारिचं आणमादीणि ॥ ७ ॥

वितियपदमणपज्जे, बंधेते अतिकोविते व अपज्जे ।

जाणंत वा वि पुणां, कज्जेसु बहूपगारेसु ॥ ८ ॥

अयमादि आगरा खलु, क्षत्थियेत्ताउ आहिया सुत्ते ।

ताइं कुतुहलेणं, माहेंती आणमादीणि ॥ ९ ॥

जे भिक्खु णिमंये निगंयस्स अस्सउत्थिएण वा गार-
थिएण वा आमजेज्ज वा पमजेज्ज वा आपज्जंत वा
पमज्जंत वा साइजइ ॥ १६ ॥

आमउज्जणं सहुव, पुनः पुनः प्रमाज्जंम । नि० खू० १७ उ० ।

कुतुहलेनाहारग्रहणं भिविद्धय-

जे जिकखु आगंतारेसु वा आरामागारेसु वा मा-

हावइकुलेसु वा परियावसेसु वा अन्नउत्थियं वा
गारत्थियं वा असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं
वा ओभासियं ओजासिय जायति, जायंत वा साइजइ ॥ १७ ॥
जे जिकखु आगंतारेसु वा आरामागारेसु वा माहावइकुलेसु
वा परियावसेसु वा अणउत्थियं वा गारत्थियं वा असणं
वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा ओभासियं ओजासिय
जायति, जायंत वा साइजइ ॥ १८ ॥ जे भिक्खु आगंता-
रेसु वा आरामागारेसु वा माहावइकुलेसु वा परियावसेसु
वा अन्नउत्थियाणि वा गारत्थियाणि वा असणं वा पाणं
वा स्वाइमं वा साइमं वा ओजासियं ओजासिय जायति,
जायंत वा साइजइ ॥ १९ ॥

‘जे भिक्खू’ पूववत् । आगंतारे जत्थ आगारा आगंतु बिहरंति तं
आगंतारागं, गमपरिसङ्गाणं ति बुजं भवति । आगंतुगण वा कथं
अगारं आगंतागारं, बहियावासो णि । आरामे अगारं आरामागारं
गिहस्स पत्ती गिहपत्ती, तस्स कुलं गिहवतिकुलं, अन्ययुहमि-
त्थयः । गिहपज्जाअं मोनुं पण्डज्जापरियाए ठिता, तेसिं आबस-
हो परिचावसहो; पत्तेसु ठाणसु ठितं अस्सउत्थियं वा गारत्थियं
वा असणं वा ओभासति साइजइति वा, तस्स मासलहुं । एल
सुत्ताणं । इमा सुत्ताणसिया गाहा-

आगंतारादीसुं, असणादी जासती तु जो भिक्खु ।

सो आणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराधणं पावे ॥ १॥

आगंतारादिसु गिहयममत्तितियं वा जो जिकखु असणाती
ओभासति सो पावति आणायणवत्थमिच्छत्तविराधणं च ॥

आगमेहि कत्ता-गारं आगंतु जत्थ चिट्ठेति ।

आगारा परिगमणं, पज्जाओ चरगादी येगविधो ॥ १॥

आगमा कक्का, तेहि कतं अगारं आगंतुं जत्थ चिट्ठेति अगा-
रंतं आगंतारागं, परि समेता गमणं, गिहभागतत्थयः । पज्जाओ
पवज्जा, सो व चरणपरिक्कायसत्तआओ बागमादि नेगविधो ॥

भदेतरा तु दोसा, ह्वेज्ज ओभासिते अठाणमि ।

अवियचोजावणता, पंत जेइ इमे होंति ॥ ४ ॥

अठाणद्विजेनासिते पंतमद्दोसा, पंतस्स अवियचं भवति,
ओजावणता । अहो इमे भद्दोसा-

जइ आतरा सो दोसइ, जइ व विमंगंति मं अठाणमि ।

द्वेदिया तवस्सी, तो द्वेमिणं भारितं कज्जं ॥ ५ ॥

जहा पयं साहुस्सतारो दीसति, जइ अयं अठाणद्विजं विम-
गंति, द्वेदिया तवस्सी तो द्वेमि अइ एतेसिं सुणं से जारितं
कज्जं, आणकल्पमित्थयः ।

सद्धिगिहिं आणनिथी, करिज्ज ओजासिते तु ओ सल्लो ।

उगमपदोसगतं, स्तिरपं से संजतट्ठाए ॥ ६ ॥

अइइअस्सातंति अक्की, सो व गिही अणत्थित्थिओ वा ओभा-
सिए समाणसे इति स गिही । अणत्थित्थिओ वा स्तिरपं
सयइ उगमपदोसाणं अणतरं करेज्जा संजयट्ठाए ।

एवं खलु जिणकपे, गच्छे। णिकारणमि तह चेव ।

कप्पति व कारणमी, जतणा ओजासितुं गच्छे ॥ ७ ॥

एवं ता त्रिगुणकपे भवियं गच्छवासिना वि शिखारणे । एवं
वेव कारणजातं पुन कथयति ।

धेरकणिययासं ओजासितुं किंश्चित्कारणं इयं—

गेलखरायदुहे, रोहगअद्वीण अंथित ओमे ।

एतेहि कारयेहि, असरी संभाम्पि ओमासो ॥ ८ ॥

गिलाणद्वी रायदुहे वा रोहगे वा संतो अपच्छंता अंथित वा
अंथिययं पाय दाससंधी तत्प प्रवशाओ अंथियाओ वा वा-
प्यक्याणं गिण्कये वा वा लप्पमति, ओमं कुर्मिक्कम् एवं अंथिय ओ-
मे दीर्घं कुर्मिक्कमित्यर्थः । एतेहि कारयेहि अक्षयंते ओमासेजा ।

मिथं समतिक्रंतो, पुर्वं जतिकण पणगपणागेहि ।

तो भासियताणेषु, ओजासणमादिसूसदो ॥ ९ ॥

इमा जयणा—पहमं पणगदोसेण गेपहति, पच्छा हस-पमरस-
वीलसिन्धमासदोसेसु य एवं पणगमेवोहि जाहे मिथं समति-
क्रंतो ताहे भासिअद्वीणेषु ओजासणयादिसु जतति असदो ।

तत्प ओमासणे इमा जयणा—

तिगुणगेतेहि वा दिट्ठो, पीया बुला तु तस्स ठ कहेह ।

पुट्ठापुट्ठा व ततो, करेति जं सुत्तपदिक्कुं ॥ १० ॥

पहमं धरे ओमासिज्जति अदिहे, एवं तओवारा धरं गवेलि-
यव्वो, तत्प अज्जादि पीया वत्तव्वा, तस्स आगयस्स कहेजा-
ह-साधु तत्प लगालं आगया, कज्जलं धरे अदिहे पच्छा आगंता-
रासिषु दिट्ठस्स धरगमणाति सत्वं कहेउं तेण वंदिने अर्वाइते
वा तेणव पुत्ता अपुत्ता वा जं सुत्ते पत्तिसिक्कं तं कुब्बंति, ओमा-
सति इत्यर्थः ।

जे जिकव् आगतारेसु वा आरामागारेसु वा गाहावड्कुलेसु
वा परियावसहेसु वा अशउत्थियाण वा गारत्थियाण
वा कोठहल्लपनियाए पडियागयं समाणं असणं वा पाणं
वा साइमं वा साइमं वा ओजासियं ओजासिय जायति,
जायंतं वा साइज्ज ॥ ४ ॥

एवं अशउत्थिया वा गारत्थिया वा एवं अशउत्थियंओ वा
गारत्थियाओ वा ।

पहममी जौ तु गमो, सुचे बितिए वि होति मो वेव ।

ततियचउत्त्ये वि तहा, एगत्तपुट्ठसंजुत्ते ॥ ११ ॥

पहमे सुत्ते ओ गमो बितिए वि पुरिसवेदहसियसुत्ते सो
वेव गमो; ततियचउत्त्ये वि इत्थिसुत्तसु सो वेव गमो ॥

जे जिकव् आगतारेसु वा आरामागारेसु वा गाहावड्कुलेसु
वा परियावसहेसु वा अशउत्थियाण वा गारत्थियाण वा को-
ठहल्लपनियाए पडियागयं समाणं असणं वा पाणं वा साइमं
वा साइमं वा ओमासियं ओजासिय जायति, जायंतं वा
साइज्ज ॥ ५ ॥ जे जिकव् आगतारेसु वा आरामागारेसु वा
गाहावड्कुलेसु वा परियावसहेसु वा अशउत्थियाण वा गा-
रत्थियाण वा गारत्थियाण वा कोठहल्लपनियाए प-
डियागयं समाणं असणं वा पाणं वा साइमं वा साइमं वा

ओजासियं ओजासिय जायति, जायंतं वा साइज्ज ॥ ६ ॥

जे जिकव् आगतारेसु वा आरामागारेसु वा गाहावड्कुलेसु
वा परियावसहेसु वा अशउत्थियाण वा गारत्थियाण वा कोठहल्लपनियाए पडियागयं समाणं असणं वा पाणं
वा साइमं वा साइमं वा ओजासियं ओजासिय जाय-
ति, जायंतं वा साइज्ज ॥ ७ ॥

“ जे जिकव् आगतारेसु वा इत्यादि ” कोठहल्लपतिहया कौ-
तुकेनेत्यर्थः ।

आगंतागारं, आरामागारं तथेह वसहे वा ।

पुच्छदिताए पच्छा, एज्ज गिटी अशुत्थिया वा ॥ १२ ॥

तमागतं जे असणतालोनासति तस्स मासल्लं । धम्मं साव-
गधम्मं वा पेच्छामो एसां—

आहाभावणं को—ठहल्लं केहं वंदणयिमिं ।

पुच्छिस्सामो केहं, धम्मं दुविषं व पेच्छामो ॥ १३ ॥

एमा एगतरेणं, कारणजाएण आगतं सतं ।

जो जिकव् ओजासति, असणदी तस्सिमो दोमो ॥ १४ ॥

तस्सिमो जहपंतदोसा—

आतपरोजावणता, अदिमदिसे व तस्म अविचयं ।

पुरिसोआवाणदोसा, सविसेसतरा य इत्थी य ॥ १५ ॥

अलदे अण्यो ओजावणा सुक्का न लभंति तिष्ठि अविसे परस्म
ओमावणा कियणो सि अविशं आ अविचयं भवति, महायणम-
ज्जे वा पणउ तो देमिंति पच्छा अविचयं जयानं । दाओ पुरिसं
ओमावणदोसा एवं कवडा इत्थिआसु ओमावणदोसा संका-
दोसा य आद्यपरस्समुत्था य दोसा ।

जदो ठगगमदोसे, केरज्ज पच्छाअनिहदादीणि ।

पेता पेलवगहणं, पुणरावतिं तथा कुविं ॥ १६ ॥

जहओ ठगगमतरदोसं कुजा, पच्छाअनिहं पागनामिहं
वा अणज्ज पंतो सादुसु पेलवगहणं करेज्ज । अदो अदि-
यदाणा ओ आगच्छति तं ओमासंति, सादु सावगधम्मं वा
पडिवज्जांति ति ओमासिं उट्ठुक्को पत्तिण्यत्ता जाहे सा-
वगां होहामि साणं सुवहंति, जं पणउज्जे पेच्छामोति एमा
विपरिणमतं, तो मूलं, दोसु गवमं, तिसु चरिमं, जं च ते वि प-
रिणया अस्संज्जं कादिंति तमावजंति, अथ वा शिखरयसु व-
च्छंति, अम्हा एते दोसा तम्हा जं ओमासियव्वो आगमां, एवं
वि पिट्ठं परिहरियं, आत्ता मणुपासिया, अणवत्था मिच्छं-
त्तं परिहरियं, कुविहा विराहणा परिहरिय ता कारणे पुण ओ-
मासति । इमं य कारण—

असिने ओयोदरिए, रायदुहे जए व गेल्लेसु ।

अच्छाण रोहए वा, जतणा ओमाभितुं कपे ॥ १७ ॥

तिगुणगेतेहि वा दिट्ठो, पीया बुला तु तस्स ठ कहेह ।

पुट्ठापुट्ठा व ततो, करेति संसुत्तपदिक्कुं ॥ १८ ॥

एगते जो तु गमो, गियमा पांहासियमि सो वेव ।

एगत्तातो दोसा, सविसेसतरा पुत्तम्मि ॥ १९ ॥

अस्मिन् जता मार्गं पयोः तादे चरं गंतुं भोमासिउज्जति, अस्मिन्
महिला से मण्डति, अस्मिन् जसि सावगस्स साधुणो बहुमाग-
ता, ते आसितो अविरेयं सत्रीये होउं अह मायेव वा आग-
ता, सत्थं से परगमणं कहिउज्जति, कारणं च से कीरिउज्जति, ततो
अवथाय भोमासिउज्जति, अह सो मण्डति-चरं पज्जह, ताहे तेणेव
समं गंतव्यं, मा अग्निदेव कादिदि, असुक्कं वा। एवमं रायदुहादि-
सु वि पगसियसुत्तातो पोहसिपसु ससिसेसतरा होसा ।

पुरिसाणं जो उ गमा, थियमा सो वेव होइ इत्थीसु ।

आहारे जो उ गमो, थियमा सो वेव उवधिम्मि ॥२०॥

जो पुरिसाणं गमो दांसु सुलेसु, इत्थीसु वि सो वेव दांसु सु-
लेसु वचन्थो । जो आहारे गमो सो वेव अवसेसिमावकरणं
वट्ठन्थो । नि० ५०० ३ उ० ।

कोऊहलपदिपा-कोउहलमतिज्ञा-ली० । कोतुकार्यमित्यर्थे,
रा० । नि० ५०० ।

कोऊण-कोऊण-पुं० । कोऊ एव त्वायें अण् कौऊकणः । पुं० ।
अनार्यसेव (देश) जेदे, सुष० २ बु० १ अ० । नि० ५०० । वि-
शे० । आ० ५०० । तस्य राजा अण् । तद्देशमुपे च । बाच० ।
आ० ५०० । आ० अ० । आच० । नि० ५०० । आतु० ।

कोऊणदारग-कोऊणदारक-पुं० । कोऊणदेशनिवासिनि दार-
कं, विशेष० । ('अणुणुआगं' शब्दे प्रथमभागे २५७ वृष्टेऽस्य
कथा निरूपिता)

कोऊणायरिय-कोऊणार्य-पुं० । स्वनामक्यताे साची, आचा०
१ बु० ४ अ० २ उ० ।

कोच-कौच-पुं० । कुञ्ज अच् वा गुणः । कैलासे, भवदावासे
कौञ्जः कौञ्जोऽभिधीयते इति । बाच० । अनार्यदेशाभेदे, तद्ववासि-
नि, सुष० २ बु० १ अ० । प्रश्न० । कुञ्ज स्वार्थे प्रश्न० अण् । "को-
त आत्" ॥ ८ ॥ १११५९॥ इत्योकारस्य ओकारः । वक्पक्षि-
भेदे, श्रियामणस्तत्वात् औप । निराम्य वृद्धौ कौञ्जम् । कुर-
रीकगे, बाच० । "उच्चं च नारासा कौञ्जा, येसायं सप्तमं
गम्भा" इथा० ७ डा० । मयदानवपुत्रे च, बाच० ।

कोचदीव-कौञ्जदीव-पुं० । कौञ्जचरदीपे, कौञ्जदीपे, सिंहलजी-
पे, हंसजीपे, श्रीसुमतिनाथदेवपाडकाः । ती० ४५ कल्प ।

कोचवर-कौञ्जवर-पुं० । कुचवरडीपादसंस्थेयपात्रं द्वीपानति-
कम्य स्थितं द्वीपभेदे, अतु० ।

कोचवीरग-कौञ्जवीरक-पुं० । पेडासदृशे उत्तयागजेदे, बु० १ उ० ।

कोचस्तर-कौञ्जस्तर-वि० । कौञ्जस्येव मयुरः स्वरो यस्य
स तथा । कौञ्जस्येव मयुरापाकं, जी० ३ प्रति० । अं० । कौ-
ञ्जस्येवाम्रयास्तेन विनिर्गतेऽपि श्रीधरेश्वर्यापो स्वरो वेर्णा ते
कौञ्जस्तराः । कौञ्जसदृशेषु निर्द्धारित्वेऽपि, सं० । रा० ।

कोवासण-कौञ्जासन-न० । आसनभेदे, बस्माद्यभोगां कौ-
ञ्जा व्यवस्थिताः । जी० ३ प्रति० । अं० ।

कोविप-कुञ्चित-वि० । आकुञ्चितं, "पल्लवकौविपवरचरा"
प्रश्न० ४ आश० द्वार ।

कौडम्-कुएदम्-न० । कर्णाभरणे, प्रश्न० ३ आश० द्वार ।

कौडम्पेसग-कुएदम्पित्रक-पुं० । स्वनामक्यताे व्यस्तदे, "कौ-
डम्पेसपत्रासे, अक्षुययादीन् वाडम्पि ।" कुयडम्पेसनाम्नो
वायमन्तरस्य यात्रायाम्, बु० ३ उ० ।

कौडिआ-कुएदिका-ली० । कमण्डलौ, प्रश्न० ४ संव० द्वार ।

कौडिअ-कौएदिय-पुं० । ली० । कुगिरनस्यैः गोत्रापत्यं गर्भो०
यश्च । कुगिरनगोत्रापत्ये, वाच० । कौएदिया मेतार्यः, प्रभास-
श्च । आ० अ० द्वि० । शिवभूतेः (कोटिकनिह्वाचात्यस्य) शि-
ष्ये, विशेष० । महागिरेराचात्यस्य शिष्ये, "महिला नगरी ल-
ब्धीचरं ब्रवीत यं महागिरी य आयरिया सांखो कौडिगे, तस्स
वि आसमितो लीसो" आ० ५०० १ अ० । श्रियां तु कोपि
यसोपः । बंशब्राह्मणे, कुगिरनस्य युवाऽन्यथ गर्भो० यजन्तात्
कङ्क, कौएदियायनः । कुगिरनस्य युवापत्यं, पुं० । ली० । बाच० ।

कौडिअकोट्टीर-कौएदियकोट्टीर-न० । कौमिन्यश्च कोट्ट-
वीरक्येति सर्वो हन्थो विभाषया एकवद् भवतीति वचनात् ।
कौएदियकोट्टीर्ये, शिवभूतेः शिष्यद्वयं, विशेष० ।

कोकंतिपा-कोकनिका-ली० । लोमटिकायाम्, का० १ बु० १
अ० । प्रश्न० । जीवा० । अं० । प्रश्न० । सा च शृगासकृतिः हो-
मटिका रात्रौ 'कोका' इत्येवं राट्टीति । आचा० २ बु० १ अ० ५
उ० । वसकायाम्, प्रति० । जी० ।

कोकणय-कोकनद्-न० । कोकान् वक्काकाश्च वदति नादयति
अन्तर्भूतस्यैवं नद अच् । रक्तमुदे, रक्तपद्मे च । बाच० । प्रश्न० ।
कोकणयच्छवि-कोकनदच्छवि-पुं० । कोकनस्य उच्चिरे उ-
च्चिर्दिसिष्ये च । रक्तवर्णे, तद्वति च । वि० । बाच० । प्रश्न० ।

कोकय-कोकक-पुं० । कोकावसतिपार्श्वनाथप्रतिष्ठापकः, ती०
४० कल्प । ('कोकावसहिपासणाह' शब्दे कथा वक्ष्यते)
कोक (ग) स्तर-कोकस्तर-पुं० । स्तरणस्वरणे ष्ठालं,
जी० ३ प्रति० ।

कोकावसहिपासणाह-कोकावसतिपार्श्वनाथ-पुं० । कोका-
वसतिस्थे पार्श्वनाथे, ती० ।

" नमिष्ठण पासणाहं, एवमावहनगरायकयसेवं ।

कोकावसहो पास-स्स किं पि वसत्थवं जणिमो " ॥ १ ॥

सिरिपणहवाहणकुलसंभूतो हरिसन्नो सरीयगच्छाङ्गकारवृ-
त्तीन्ना अनयदेवसुरी, हरिसन्नो रात्रोऽरणाया मामाणुगामं वि-
हरतो । सिरिअणहिल्लपाडयपहणुमागन्नो डिन्नो वार्हि एयसे
सपरिवारो, अजया सिरिअणहिल्लदेवमनरिदेण गयकापाकदेण
रायवाडिपागपणं विट्ठो मलमसिणवत्थदेसो, रणाया गयकधा-
न्नो भोमासिणणं पुकरकारं पि विष्णो । मलवारि' पि नाम्, अज-
न्थिऊणं नयरञ्जके नोन्नो रणाया, विष्णो उवत्सलो वयवसही-
समीये, तच्च द्विआ सुरिणो, तस्स पेडे कासल्लमेणं आणगगंथ-
मिष्माणविष्णायकिंसी सिरिहेमचन्दसूरी संजाभो, ते म पदि-
अहं बालारणचउम्मासीय वयवसहीय गंतुं वक्काकां करेति,
अजया कस्स पि वयवसहीय शुडियस्स पिठकज्जे वल्लि-
च्छाराइकरणं वयवसहीचिदय आहं, तन्नो वक्काकाकरवत्थ-
मागया सिरिहेमचन्दसूरीऽपमिसिआ शुडिपिहि । अहा-अज व-

कृष्णं इत्यथ न कायस्य, इत्यथ बलिमंत्रहादना मयि श्रोतामो । तमो सूरिहि मयि यं-यावमेव राजवक्त्राणिस्सामो, मा वाउ-
म्मासीवक्त्राणिविच्छेदो भविस्सह सि, तं येव न पदिवचं गु-
टिपिहि । तमो ममरिसविलकम्पमानसा पडिआगवा उवस्सय-
मायिरिया, तमो दुमिभञ्जितं गुरुयो नाऊण सांभञ्जिअमाक-
देववायगनामपहिं सङ्गिहि मा अक्खया वि परावश्य एवांवहो
अवमाणो होउ ति वयवसहीसमांवे वेद्वकरोवणत्थं भूमी
मागया, न थ कच्छावका, तमो कोकाभो नाम सिद्धिभूमि मग्गमां,
वारिअो अ सो वयवसहीगुटिपिहि तिउणवम्मदागहच्छणेसु । त-
मो सस्संवा आगया सूरियो कायस्स घरं, तेण वि पदिवचं
काऊण मयिअं-दिआ मए जूमी जहोविअमुत्तेण, परं मउक ना-
मेण वेद्वं कारवणं । तमो सूरिहि सावपहिअ 'तह' ति पडि-
वचं, तथ य वयवसहीआसचं कारिअं वेद्वं, 'कोकावसहि' ति
टाचिअो तथ सिंरिअपासनाहो पुइअय निकालं. काऊकण
सिंरिअीमदेवउडे पट्ठणं जंजेतेण माववरणा सा पासनाहपडिमा
वि मग्गमा, तमो सावशिष्यमोक्खदेवनायसंताणुपपेअहिं रामदेव-
आसावरलसुहिं उडारो करेउमाडतो, भावसणाओ कलही-
त्तमां भापीयं, नियत निहासं, तमो विवाये वि चडिय
न परितासो संजाओ गुरुणं सावयाणं च, तमो रामदेवन अभि-
माहो गडिओ-अहा इं अकाराविअ पासतामिबिअं न 'हउअमि
ति, गुरुणो वि चालं कुमति म्हा, तमो अट्टमोवचाले रामदेव-
स्स देवादेव सं जाओ, उडा जत्य मोहाला सपुक्कपक्खया
हीलइ तस्स दिट्ठा इत्येव चेअम परिलरेत्ति, पिहिं हत्येहिं कल-
ही विच्छर नि कायिऊण लडा कसही, कारिअं निवमकवं पास-
नाहविअं, वारससयजसउ (१२६६) विक्रमसंवत्सरे देवाण-
सूरिहि पडिउ, ताविअं च वेद्व, पसिअं च कोकापासनाह सि ।
रामदेवस्स पुना निहुणजाजानामाणो निहुणणामस्स पुनो मग्ग-
आ, तस्स पुना लेपहणअइतसीरुनामथेया, तं अ पुआंति पारियं
पासनाहं, अक्खया लेपहणस्स सिरिअंसेसरपामनाहसु सुमि-
णयं विरणं । अहा-पहाए चाइआचउकं जाय अइं काका-
पासनाहपडिमाए सखिहिस्सामि, तमिअ चक्रिआचउकं एअमि
विवे पुएय किर अइं पुइओ ति, तहव सोमाइं एउउआमाणो
कोकापासनाहो पुरेइ संखेसरपासनाह थ पएवए, संखेस-
रपासनाहविसया पुउआजसाइअमिहा तथेव पुउअंति ज-
याणं, एवं सखिहिअयानिदे राजाओ भययं 'कोकयपासनाहो'
तिवा। सपक्कमाणमुवा। मलपारिगच्छपडिअको । " अणहिलपट्ठ-
णमंअण-सिंरिअोकावसहिपासनाहस्स । इय एस कण्लेमां,
होउ जिणाणं पुअकिसेसो" ॥ १ ॥ इति कोकापासनाहकल्पः
समाप्तः ॥ टी० ४० कल्प ।

कोकासिय-विकसत-त्रि० पक्खअकिस्सिते, जी० ३ प्रति० तं० ।
अ० । "कोकासियवचवत्तपउडा" कोकासिते पक्खवु विकसि-
ते पत्तले क्खविहेगे पत्तले पट्ठमयती अकिणि सावने यथां ते
कोकासितपक्खपआकाः जी० ३ प्रति० । तं० ।

कोकुर्य-कौकुचिक-त्रि० । भाएडे, जणइअये वा । जी० । ग० ।

कोक-वि-आ-ह-धा० । आहाने, "व्याहुरः कोकापौ" । उ ।

४ । ७६ । इति व्याहरतः कोकादेशः । "कोकाह, व्याहर" व्याहर-
ति । प्रा० ४ पाद ।

कोकास-कोकास-पुं० । स्वनामधेयते बर्द्धकिल्ले, आ० म०

त्रि० । (स च शिष्टपक्षिक इति 'सिपक्षिक' शब्दे वक्ष्यते)
"कोकासो उडेरणि गतो किह रायं जाणावे" आ० पू० १ अ० ।
कोगंकी-कोकाहकी-सी० । पुरिभेदे, यत्र वडवासुवधो निदानम-
कासीत् । टी० १० कल्प ।

कोचित्त-कोचित्त-पुं० । शैक्लके, "समगो इह्मिमावुडो न कोचि-
तो वाय" ॥ १ ॥ २० ६ उ० ।

कोट्ट-कौत्स-पुं० । सी० । कुत्सस्य ऋषेरपत्यस्य श्रृण्वण ।

कुत्सापत्ये, वाच० । कुत्साऽऽप्यपुरुषप्रज्ञे मनुष्यसन्ताने
तद्वक्ष्यं सूत्रमोषभेदे, बहुष्वणो लुक्, कुत्साः शिष्यभ्यादयः ।

"कोच्छं सिष्यदूहि पिय" इति वक्ष्यनात् । "अ कोत्था ते सस्य-
विडा परणसा । तं अहा-ते कोत्था ने पोमल्लाथणा ते पिगायणा
ते कोमणि तं मंडणिणे ते हात्थिया ते सोमया" । स्था० ७ डा० ।

कुत्त-पुं० । उदरेदेय, हा० १ सु० १ अ० ।

कोट्ट-कोट्ट-पुं० । दुर्गे, स० ३० अ० । अट्ठ्यां अनुवर्गेजनपद-
मिमे भिन्नदुर्गे, वृ० १ उ० । नि० पू० ।

कोट्टिया-कुट्टिया-अव्य० । अमरः कृत्येत्थं, "समारिया
कोट्टियालं करेति" सूत्र० १ सु० ४ अ० २ उ० ।

कोट्टिकिरिया-कोट्टिकिया-सी० । मणिषकुट्टनक्रियावत्यां रौद्रक-
पायां अविशकायाम्, ज० ३ श० ३ उ० । हा० । अनु० । उपचा-
रनादायनते च । ग० २ अवि० ।

कोट्टिग-कुट्टिग-पुं० । काष्ठनक्षकं वर्द्धकिमि, आचा० २ भू० १ अ० ३
उ० । मधुरफलयावमट्टवाम्, गत्वा कलानि पर्वति गृहीता यत्र
गत्वा शोषयति पक्वाद् गम्भ्रं मोहलिकादिनिर्वासीय नगरे वि-
क्राणातीत्येवं फलशोषणस्थाने, न० । वृ० १ उ० ।

कोट्टिग-कुट्टिग-न० । चूर्णने, प्रअ० १ प्राअ० द्वार ।

कोट्टीर-कोट्टीर-पुं० । शिवभूतेवोटिकाचार्यस्य शिष्ये, विष्टे०
कोट्टिजमाण-कुट्टयमाण-त्रि० । उद्वलतेन कुचमाने, आ०
म० प्र० ।

कोट्टिम-कुट्टिम-न० । "भोत्सयोगे" । ॥ १ । ११६ । इति उका-
रस्योकारः । प्रा० १ पाद । उपरिबद्धजामिकगृहे, व्य० ४ उ० ।

कोट्टिमत्त-कुट्टिमत्त-न० । मणिभूमिकायाम्, हा० १ सु० १
अ० । बद्धभूमितले, जं० १ वक्त्र० ।

कोट्टिय-कुट्टियिन्-अव्य० । अण्डशः कृत्येत्थं, जी० ३ प्रति० ।

कोट्टिज-कौट्टिक-पुं० । हृस्वमुद्रगविशेषे, विष्टे० ।

कोट्टि-रसु-आ० । कीनायाम्, "रमेः संलुङ्खण्डोभ्यामोक्तिक-
ञ्चिकोडमोहायणीसरवेष्ठाः" ॥ ८ ॥ ४ । १६८ ॥ इति रमेः
कोट्टिमादेशः । कोट्टिमह, रमने । प्रा० ४ पाद ।

कोट्ट-कोट्ट-पुं० । कुच यत्र । श्वमये, वाच० । घाम्यभाजने, स्था०
३ डा० ४ उ० । कुत्सले, स्था० ३ डा० १ उ० । व० । "फाणकोट्टोव-
ग" सी० । म० । जं० । उदरमध्ये आसीये, जि० । "स्थाना-
न्यायानिपकानां, सूत्रस्य कथिरस्य च । हट्टगुक्कः पुण्यपक्कः,
कोष्ठ इत्यभिधीयते" ॥ १ ॥ इति सुभूतकः आग्रामिनि-
पक्कमुक्कथिरस्थाने, वाच० । "संवकोष्ठे पुरिलं, उकोडा इति-
या" पञ्चकोष्ठः पुरुषः, पुरुषस्य पञ्च कोष्ठका भवन्तीत्यर्थः ।

पूरक इत्यधिकोचिरित्येतत्पट्टम्, विद्योधिषकोटी भवति षष्ठा, कोटीद्विषिकादिभेदमिहाऽन्यकविधेति गाथायः ॥ ३०७ ॥

इदं च पद्यादियोजनया कोटीसंख्यामाह—

नव वेवऽङ्कारसगा, सत्तावीसा तदेव चटपथा ।

नवई दो वेव सया, सत्तरा हुंति कोटीर्ण ॥ ३०८ ॥

रागाई विच्छाई, रागाईसमणपम्पनाखाई ।

नव नव सत्तावीसा, नव नवई षड्गुणगारा ॥ ३१० ॥

नव वेव कोट्यः तथा षष्ठाङ्काश्च कोटीनाम्, तथा सप्तविंशतिः कोटीनां, तथैव चतुःपञ्चाशत्कोटीनां, तथा नवतिः कोटीनां, इ एव च शते सप्तपञ्चिके कोटीनामिति गाथाऽङ्कारार्थः । ज्ञायायैस्तु वृत्तसंप्रदायादयस्यैवः । स सायम्— “नव कोटीभो वृंहि राग-होसंहि गुणियाभो भट्टारस हवति । ताभो वेव नवतिहि मि-च्छात्तापानाभिरतिहि गुणियाभो सत्तावीसं हवति, सत्तावी-सा रागहोसंहि गुणिया चटपथा हवति, ताभो वेव ख-वत्सविदेण समणपम्पेण गुणियाभो विसुद्धाभा यवती मव-ति, सा षड्गती तिहि नागदंसनचरितोहि गुणिया दो सया सत्तरा हवतिहि गाथाऽर्थः ॥ ३०६ । ३१० । ३१० ५ अ० २ उ० । पि० । (‘इमाम्’ शब्दे द्वि० भागे ६४५ पृष्ठे चैतत्त्व भावितं न्यक्षेण)

कोटीं गार—कोटीं गार—न० । सौराष्ट्रविषये स्नाममन्वाते नगरे, “अथि सुरङ्गाविसए धनकणयसंपन्नजनसमिद्धं कोटीगारं नाम नगरं, तस्य स्नामो नाम रिक्तसमिद्धो कृत्स्नमपरायणो वा आगमपरायणो बंधनो हुर्या ।” ती० ५६ कए ।

कोटीवरिस—कोटीवर्ष—न० । लाटदेवराजधान्याम्, तस्यानार्य-क्षेत्रफलमर्जोः । सृ० १६ बु० १ अ० १ उ० । “कोडीवरिस-व लाडा य” प्र० १७४ डार । अ० १ अ० । अ० ।

कोटीवरिसिया—कोटीवर्षिका—अ० । अथिवाट गोदासात्कड्य-पगोत्रान्तगतस्य गणस्य प्रथमशाखायाम्, कए० ७ कृ० ।

कोटीसहिय—कोटीसहित—न० । कोटीभ्यामेकस्य चतुर्थादेर-न्तर्विज्ञागोऽपरस्य चतुर्थादेरवारजविभाग इत्येवं लक्षणाभ्यां सहितं मिलितं युक्तं कोटीसहितम् । मिलितोभयप्रत्याख्यः नको-टेऽन्तर्गतेः करणः, स्या० १० डा० । प्रत्याख्यामनेदे, प्र० ।

कोटीसहितमाह—

गोसेऽमचट्टं जो, कायं तं कुण्ड वीयगोसे वि ।

इय कोटीकुणमिलणे, कोमीसहिच्चं तु नायेण ॥ १४॥

(गोसे सि) प्रभाते अमकार्यमुपवासं यः कृत्वा तमुपवासं करोति द्वितीयप्रजातेऽपि, इति कांटी। द्विकमिलने पूर्वदिनकृतो-पवासप्रत्याख्याननिष्ठापनालक्षणाया द्वितीयदिनप्रभातक्रियमा-णापुनरासंप्रस्थापनालक्षणायाश्च कोटैर्मेलने तस्य कोटीसहित-मिति नाम्ना प्रत्याख्यानमेव प्रष्टव्यमिति एकतः कोटिद्वयनिष्ठा-पनाकृपमन्यतश्च तृतीयोपवासस्य प्रस्थापनकृपमनयोर्मेलने को-टिसहितम्, एवमाचार्याभ्यामभिहितोक्तिकासनैकैकस्थानेष्वपीति । यद्वाट्टगोत्रजतः—“पद्यमको य विवसो, पद्यमन्वाजस्स विच-वणो य । अहिमं समिति कोप्पि सि, तं अहम् कोप्पिसिद्धं ति” ॥ प्र० ४ डार । “कोमीसहितं नाम ज्ञाय कोनो य मिलति गोसे आवासे एकए अमचट्टो गहितो अहोरं च अतिथकं पच्चा पु- १७०

सुरवि अमचट्टं करेति, वीयस्स उडणा पद्यमस्स य निष्ठापना, एव दोप्पि कोना पणम्प मिलिता, एवं अहमिमादि कुड्ढो कोटी-सहितं जो अरिमविचसो तस्स वि एगा कोटी, एवं आर्यमिलं विम्वि ए यगासणयट्टाणां यि, अदवा इमो अखो विही, अमचट्टो कतो आर्यमिलेन पारियं, पुसुरवि अमचो कोरति, ए-त्थ संजोगा कायथा विरिक्तकादियु सव्येत्तु सारिस् विचरिस्-सेसु य” ॥ आ० ५० ६ अ० । अ० । ज० ।

कौमुडिणी—कौटुम्बी—अ० । उत्तरकक्षिसहस्रस्य तृतीयशत-आयाय, कए० ७ कृ० ।

कौमुडि (ण)—कुटुम्बन्—वि० । प्रथमकर्मकारिणि, कौटुम्बि-का नरकं याति । स्या० ३ ज० १ उ० ।

कौमुडिय—कौटुम्बिक—वि० । कुटुम्बनगरे प्रवृत्तः उक्तः । कुटु-म्बनगरे व्यापृतः, कुटुम्बो अन्तः उक्तः । कुटुम्बमध्यपातिनि, वाच० । कतिपयकुटुम्बप्रज्ञो, (क्षामिनि) नायकः, राजसेवकः, ज० १ श० १ उ० । कए० ७ स्या० । प्रौ० । अन्त० । रा० । जं० । अन्तु० । हा० । प्रका० । जी० ।

अथ कौटुम्बिकदृष्टान्तं भावयति—

वक्कीचमसुरियं, कोडगारं तु कज्जते कुमुविसत् ।

किं अम्ह मुहा देई, केई तहियं न अणणीया ॥

एकः कौटुम्बिकः स कपोतां कारये उपपन्नं बुद्ध्या कालान्तर-रूपया धाम्यं ददाति, तथा व बुद्ध्या कौटुम्बिकस्य कोडगारा-यि धाम्यस्य सुभूतानि जातानि, अथवा च तस्यैवं कोडगारं बुद्धिधाम्यमुत्पन्नं बह्विना प्रदातेन ददाते, तत्र केचिद्व कर्त्तव्या वि-ध्यापनमिति तत्र प्रष्टव्यमाने कोडगारं समागताः । किमेष कौटुम्बिकोऽस्माकं सुधा ददाति येन वयं विद्वत्पानार्थमजु-पता भवामः ।

एयस्स पमावेणं, जीवा अम्हे ति एव नाऊणं ।

अणणे उ समझीणा, विज्जवि ए तेसि सु तुट्ठो ॥

अन्ये कर्त्तव्या एतस्य कौटुम्बिकस्य प्रभावेण वयं जीवन्ति स्म । जीवाः, अन्वप्रत्ययः, जीविता इत्यर्थः । एवं ज्ञात्वा समा-जीनास्तत्र समागता विध्यापनाय च प्रवृत्तास्ततो विध्यापिते कोडगारे स कौटुम्बिकस्तेषां तुष्टः ।

ततः किमकार्यादित्यत आह—

जे उ सहाएगचं, करेसु तेसि अवहियं दिवं ।

दहं ति दिणिणपरे, अकासगा हुक्खजीवीया ॥

ये तु विध्यापने सहायस्त्वमायुः तेषामवृत्तिकं कालान्तर-हितं धाम्यं दत्तम्, इतरथा तु सहायस्त्वमकृतवतां दम्भमित्युत्तरं विध्यापने दत्तं ततस्ते अन्वर्त्तकाः सन्तो दुःखजीविनो जाताः ।

एष दृष्टान्तः । अथ उपनयमतिविस्तृताह—

आपरिय कुडुवी वा, सामाणिययाणिया भवे साह ।

वावाह अगणिमुत्ता, सुसथा जाण धव्वं तु ॥

आचार्यः कुटुम्बीच, कुटुम्बीतुल्य इत्यर्थः । सामान्यकर्त्तव्य-स्यानीयाः साधनः, आचार्यस्य मित्रादने वातविध्याबाधाभि-तुल्यान् सुधारणं जानीहि धाम्यं धाम्यतुल्यम् ।

एमेव विणीयायं, करेति सुचत्तसंगदं थेरा ।

हार्वेति उदासीये, किलेसजार्गी य संसारं ॥

एवमेव कौमुदिकद्वयान्तप्रकारेण ये विनीतास्तेषां स्थविरा
आचार्याः सुप्रार्थनसंग्रहं कुर्वन्ति सुप्रार्थनं प्रयच्छन्ति । यस्तदा
उदासीनस्तत्र हापयन्ति इति, न प्रयच्छन्ति । आच । स बोधा,
सोनां वनमानः केवलं सुप्रार्थनोपयोगी प्रवेत्तु, क्रेशमागी च सं-
सारे आपते । स्थ० ६ उ० । कुटुम्बमवेतु कायेतु, जी० ३ प्रति० ।
कोमुदग-कोदृक्-पुं० । कोदृक्प्रविशे, प्र० ३ आच० द्वार ।

कोद-कुट्ट-न० । रोगनेदं, ज्ञा० १ भू० १३ अ० । विपा० । प्राच० ।
उपा० । सप्त महाकुट्टानि । तद्यथा-अरुणाकुम्भरनिधयजिह्वाकापा-
लकाकनाद्वीपरकद्वन्द्वकुट्टानि । ग्रहस्यैषां सर्वथावन्तः
प्रवेशादसाध्यत्वाच्च । एकादश कुट्टकुट्टानि । तद्यथा-रूपमा-
रुक्महाकुट्टचर्मद्वयपरिसरपरिसरसिन्धुविचित्रिकादिभ्या-
मापरागारुकसंज्ञानीति सर्वोत्पद्यद्वाशः । सामान्यतः कुट्टं सर्वं
सन्निपातजमपि बागादिदोषोक्ततयाऽनुभेदाभाभवति ।
प्राचा० १ भू० १ अ० १ उ० ।

कोदि-कुप्ति-वि० । कुट्टमहाद्वयभेदमस्यास्तीति कुट्टी । कुट्टरा-
गप्रस्तं, प्र० ५ अच० द्वार । प्राचा० ।

कोश-कोण-पुं० । कुण-करणे घञ्, कर्त्तरि अच् वा । येन घनु-
राकृतिना काष्ठेन बीणादयो वाघ्रते । तस्मिन् वादनसाधने का-
ष्ठमेदं, अशो, वाच० । बीणावादनद्वये, जी० ३ प्रति० । लक्ष्ते,
"कोणसो लघुना जघ्रति" नि० ५० १ उ० । युहादीनामेकदेशं,
नि० ५० १ उ० । अस्त्राणामप्रज्ञाने, मङ्गलप्रदे, रानिप्रदे, इ-
योर्दिशोर्भेदभागे विद्विदि, वाच० ।

कोणालग-कोनालक-पुं० । स्त्री० । कोने जलोने जगति अय-
न्नांति । अल एतत् । लङ्कारिणि, शये, कृष्णपुच्छे, भेनोदरे,
जलचरपक्षिभेदं, वाच० । प्रयत्न० । कुट्टजिने-रुस्स पुञ्जके,
"सर्चितु सवस्सारं, कुट्टजिण्डस्स परिवारो । कोणालगमहि-
यस्स य, सिरीये वरस्स य सुयस्स" ॥ ती० ६ कल्प० ।

कोणाली-कोनाली-स्त्री० । गोष्ठधाम, वृ० १ उ० । नि० ५० ।

कोणिग (अ)-कुणिक-पुं० । अणिकराजस्व वेल्लगायां जाते
पुने, कव० ८ कृण । ("कृणय" शब्देऽत्रैव भागे ६२६ पृष्ठे कथोका)

कोरु-कुरउ-वि० । "कुडि" वैकल्ये । अ० । "आसंवागे"
८ । १ । ११६ । इत्यादेरुत मोक्षम् । प्र० १ पाद ।

कोत-कुत्र-अव्य० । "आसंवागे" ८ । १ । ११६ । इति आ-
देरुत मोक्षम् । कस्मिन्नित्यर्थे, प्रा० १ पाद ।

कोतव-कोतव-न० । शृङ्गिकोनामनिष्पन्नं सूत्रं, विश० । अनु० ।
प्रा० म० । वृ० ।

कोत्थि-कौत्रिक-पुं० । चूमिसाधिनं धानप्रस्थे, श्री० । नि० ।
अ० । मधुभेदं, द्या० ६ उ० । आच० ।

कोत्थ-कुत्थ-न० । गोत्रभेदं, "अ कोत्था ते सप्तविहा पञ्चरा ।
तं जहा-ते कोत्था ते पुमास्तावता ते विगावथा ते कोदीथा ते
मंडलीना ते इरिया ते सांसवा" । द्या० ७ उ० ।

कोत्थकुकारा-कोत्थप्रकारा-स्त्री० । प्रमथ्योम, श्रीमन्त्रयजीवे,
वृ० १ उ० । प्रा० ।

कोत्थुजरी-कौत्थुजरी-स्त्री० । कुत्थुमश्राशिषु, अं० ३
वृ० । नि० ५० ।

कोत्थुज (ह)-कौत्थुज-पुं० । कं भूमि स्तुज्जाति कुत्थुजे
जलधिः । तत्र प्रवः अण् । "औत औत्" ८ । १ । १५६ । इत्यौ-
कारस्य ओकारः । प्रा० १ पाद । विष्णोर्नैकस्थे मणी, वाच० ।
"कोत्थुजे य मणी दिव्यो वासुदेवस्त" । ती० १० कल्प ।

कोदं (कं)-कोदण्ड-न० । कुशश्रे विष् । कोः शब्दितो द-
एकोऽस्य, धनुषि, तनुवत्त्वात् भूततायाम्, वेशभेदे च । धन-
राशौ च । वाच० । "कोदंश्विषुमुक्तेषु" उल्लुगां धाम पादं
विदे समाणो" अन्त० ५ वर्ग ।

कोदंदिम-कुदंदिम-वि० । कुदंदिने निवृत्ते, अं० ३ वृ० ।

कोदसग-कोदृक्-पुं० । कोदृक्प्रविशे, अं० ६ श० ७ उ० ।

कोदव-कोद्व-पुं० । कु-विष् । कोः सन् दधति । कु-अच् ।
धान्यभेदे, वाच० । अं० । प्रज्ञा० । नि० ५० । प्राचा० । द्या० ।
सुच० । मदनं, मदनकोद्व, कर्म० ६ कर्म० । ("सम्पत्त" शब्दे त्रि-
पुञ्जकरणप्रस्तावे मदनकोद्वद्वद्वान्तो प्रथमः)

कोप्पर-कूर्पर-पुं० । न० । "औत् कृष्णादी-तृणीर-कूर्पर-
स्थूल-ताम्रूल-गुरुबीमूत्ये" ८ । १ । १२४ । इति उकारस्य
ओकारः । प्रा० १ पाद । प्र० ३ । कुहणिकायाम्, पञ्चा० ३ विच० ।

कोजीसणि-कोजीषणि-पुं० । गोत्रप्रवर्तकविन्दे, उमास्ताति-
वाचकः कौजीषणितोत्रः । ती० ३६ कल्प ।

कोमल-कोमल-वि० । कु कलञ्, मुद च, गुणः । जले, मृदौ,
वाच० । अकठोरे, अं० २ श० १ उ० । औ० । रा० । विपा० । आनु० ।
मनोहे, न० । रा० । इति कायाम्, स्त्री० । दा० । वाच० ।

कोमसंविशिया-कोमलास्तिका-स्त्री० । अयकास्विकायां वि-
श्रिणिकायाम्, ध० २ अचि० । प्र० ३ ।

कोमारिया-कोमारिकी-स्त्री० । कुमारस्येयं कौमारी, सैव
कौमारिकी । कुमारप्रज्ञायाम्, अं० १५ श० १ उ० ।

कोमुद्या-कौमुदिका-स्त्री० । कोमुदोस्तवापुस्तवकापनाथं वा-
द्यमानायां कृष्णबासुदेवभेदयोम, विशे० । प्रा० म० । प्रा० ५० ।

कोमुर्द (दी)-कौमुदी-स्त्री० । कुमुदस्येयं प्रकाशकत्वात् प्रिया०
अण्, ऊीए । "औत औत्" ८ । १ । १५६ । इत्यौकारस्य
ओकारः । प्रा० १ पाद । वाच० । वाङ्मिकायाम्, श्री० । ज्ञा० ।

तद्वत्प्रकाशिकायाम्, कुमुदस्येयम् अण्, ऊीए । "कौमुदेन मदी
केया, मुद हयं ततो द्वयम् । धातुर्लैर्नियमैश्चैव, तेन सा कौमुदी
स्तुता" इत्युक्त्यायां कारिकापौर्णमास्याम्, वाच० । अं० । ज्ञा० ।
रा० । स्थ० । आश्विनपौर्णमास्याम्, दीपोत्सवतिथौ, उत्सवे,
कार्तिकोत्सवे, स्याथ के हस्ते कौमुदिका । ज्योत्स्नायाम्, स-
न्ध्यायां कन् कुमुदकः । वातुरथोम कुमुदात् ठक् कौमुदिकः ।
कुमुदसंविष्टदशरात्री, वि० । वाच० ।

कोमुर्द (दी)-वार-कौमुदीवार-पुं० । कौमुद्याः ज्योत्स्नायाश्चा-
रः प्रशस्त्यमत्र काले । आश्विनपौर्णमास्याम्, वाच० । कौमु-
दीभेदे च । प्रा० क० । "अममो सोणिमो य पच्छिमे कौमुदी-
चारं पच्छति" नि० ५० १ उ० । प्राच० ।

कोमुर्जोगोच-कौमुर्जोगोच-वि० । कौमुदी कार्तिकपू-
र्णमासी, तद्योगयुक्तः । कार्तिक्यामभ्युदिते, "कोमुदीजोगोच-
चं व, तारापरिपुर्न सति" । स्थ० ४ उ० ।

कोमुहैरयणीयर-कोमुदीरजनीकर-पुं० कोमुदी कासिकी पीने-
मासी, तस्यां राजनीकराज्यम् । रा० । कासिकी राजनीकरे, नि०
१ वनं । " कोमुहैरयणिराजमलपडिपुल्लसोमवयया " कोमु-
दी कासिकी पीनेमासी, तस्यां राजनीकराज्यस्तत्तत् विमलं
निर्मलं प्रतिपूर्वमन्युनातिरिच्यमानं सौम्यमरीश्राकारं बदनं
वययाः सा तथा । रा० । जी० । नि० ।

कोयवि-कोयवि-पुं० । कृतपुरिते पटे, यो शोके मायिकी प्र-
सिद्धा । वृ० ३ उ० । प्रथ० । नि० चू० ।

कोरट-(ग)-कोरट (क)-पुं० । पुष्पजातिविशेषे, रा० ।
ज्ञा० । जं० । स च कण्ठसेलियाव्यः संजायते । जं० १ बह्म०
अप्रवीजाः कोरटकाव्यः ज्ञा० मं० हि० । कोरटकादीनि हता,
इति लनाम्न अप्रवीजवत्पतित्वमन्नेयति । औ० । स्या० ।
आ० । स्वनामव्याते मरकच्छीये, " कोरटमं जहा-
माविषयधर्मं पुच्छिकण " कोरटकं नाम प्रदकच्छे उपानं तत्र
मगवाह मुनिलुप्ततस्याम्यईजनीह्वं समवसृतः । इय० १ उ० ।

कोरटदाम-कोरटदामन-न० । कोरटकाभिधाने पुष्पदा-
मनि, प्रथ० ४ भाष० द्वार ।

कोरटमल्लदाम-कोरटमाल्यदामन-न० । कोरटकः पुष्पजा-
तिविशेषः, स च कण्ठसेलियाव्यः संजायते, तस्य माला-
यै हितानीति कृत्वा माल्यानि पुष्पाणि तेषां दाम माला ।
जं० १ बह्म० । कोरटकाभिधानकुसुमस्तवकवति मास्यदाम-
नि, औ० । रा० । कोरटपुष्पमालावाम, रा० । प्रथ० । औ० ।
कोरय-कोरक-पुं० । न० । कुलं संस्थाने एवुल्ल, हस्य रः । क-
लिकायाम्, बाब० । कश्चिन्प्रायश्चे मुकुटं, (आग्रप्रलम्बकोर-
कदृष्टान्तेन कोरकावायुर्बिध्यं 'पुरिसकुलं' शब्दे वयते) स्या० ।
ककोल्ले, मृगाने च । कोरनामगन्धद्रव्यं, ततः तारका० संजातेऽर्थे
इतच्, कोरकितः । आतमुकुटं, नि० । बाब० । आसके, विशेषे ।
पक्षिजेदं, रा० ।

कोरय-कोरय-पुं० । औ० । कुरोरपत्यादि, वस्तुदित्वा० अच् । त-
देरास्य राजा अण् । तेषु जवो वा अण् । बाब० । कुवर्षसोत्रवे,
वृ० १ उ० । औ० । भ० । कुवर्षश्रुते कथिये, औ० । तहे-
शमुये, पुं० । कुवर्षावधिनि, तद्वाभव च । नि० । लिपां
ऊर्ण् । बाब० ।

कोरव्य-कोरव्य-पुं० । औ० । कुरोरपत्यम् । कुर्वाणि० अण् । कुवर्षये
बाब० । कोरव्यगोत्रे ब्रह्मपते सुल्लनीजने, जी० ३ प्रति० । स
बावसवर्षेप्यामहमसकवर्षा । आब० ४ अ० । स० । प्रथ० । " कण्ड-
वत् " शब्दे कथाश्रय वयते । तस्यापत्यं किञ्, कोरव्यायनिः ।
कुसुकोरव्ये ब्राह्मणादावपत्ये, पुं० । औ० । कुकुर्षा राजा स्यः,
कोरव्यः । कुन्देराजा, लिपां जीव्, कोरवीरी । औ० । स्यन्तत्वात्
पुण्यपत्ये फिजो हुक् । कोरव्यः-पिता पुत्रश्च । बाब० ।

कोर-कोर-पुं० । कुलं संस्थाने । अच् । शूकरे, हा० १ सु० १ अ० ।
तं० । श्वे, कोमे, शनिप्रदे, निम्रक, अङ्गुषालौ, आलिङ्गने,
देशप्रदे, पुं० । बाब० । घुणकीटं, आबा० १ सु० ८ अ० ८ उ० ।
उङ्कुराकूलौ जन्तो, प्रथ० १ आभ० द्वार । अन्नमेदं, पुं० ।
अ० २० । मदात् धीवरकयाजातिमेदं, मरिच, न० । चन्द्रे,
कर्कषूहके, औ० । गौरा० जीव् । तस्याः कश्च अण्,

तस्य हुक् । बदरीकडे, न० । बाब० । आबा० । बदरकूले, सु० १ उ० ।
कोसंब-कोलम्ब-पुं० । अवनते शाकाम्, कोसम्बो हि शोके अच-
नतवृक्षशाकाममुच्यते, विपा० १ सु० ३ अ० । ज्ञा० ।

कोलग-कोलक-पुं० । कुल पशुः । अङ्कुरवृक्षे, बहुवारवृक्षे, गन्ध-
द्रव्यप्रदे, मरिचे, ककोले च । न० । बाब० । कोलजाती, लिपां
तु "यदि एसा कोलगिणी एवं करेति" ज्ञा० चू० ४ अ० ।

कोसपरिय-कोलप्रहिक-पुं० । कुलपृष्टहस्तमग्निनि, उपा० २ अ० ।

कोलवुष्य-कोलवृष्य-पुं० । ववरघाकुल, दश० ५ अ० १ उ० ।

कोलजा-कोलार्वा-स्त्री० । अयोवृक्षकाताकारे धान्यस्थाने,
आबा० २ सु० १ अ० ७ उ० ।

कोलद्विय-कुवसयास्थिक-न० । ववरकुलके, न० ६ हा० १० उ० ।

कोलपा (बा) गपट्ट-कोलपाकपत्तन-न० । स्वनामक्यात
तीर्थीयते मगदे, कोलपाकपत्तने माणिक्यदेशः श्रीशृङ्गभो
मन्दोद्दीपेऽवतावसरः । ती० ४५ । कट्य० ।

कोलपा (बा) झ-कोलपाझ-पुं० । चरणस्य नागकुमारेन्द्रस्य
द्वितीये लोकपाले, चतानन्दस्य च लोकपाले, स्या० ४ ड० १
उ० । जं० । आ० चू० । विज्ञा० । आ० म० ।

कोलव-कोलव-न० । ववायिषु तृतीये कण्ठे, वृ० १ सु० १ अ०
१ उ० । अ० ।

कोलवण-कोलवण-न० । मधुरादेशे वनप्रदे, ती० ६ कट्य० ।

कोलसुण्ड-कोलभन् (सुनक)-पुं० । महाशूकरे, आबा० २
सु० १ अ० ४ उ० । प्रथ० । जं० । प्रथ० । मृगवा कुल्ले युनि,
प्रथ० ११ पृ ।

कोलसुणिया-कोलसुनिका-स्त्री० । स्त्रीत्वविशिष्टे कोलसुन-
कजाती, प्रथ० ११ पृ ।

कोलस-कोलस-न० । कुलालाः कुम्भकारास्तेषामिदं की-
लासम् । सुदमापदे, अनु० ।

कोलसभेद-कोलसभाएद-न० । कुलालाः कुम्भकारास्तेषामि-
दं कीलासं, तच्च तद् जाण्डं च एष्यं जाज्जं वा कीलासजाण्डम् ।
कुम्भकाराकृते सुदमापदे, " से सहारापुत्रे अथवा कथाई वा-
ताहत्यं कोलसभेदं भंते सालाहिती बहिता सीयै " उपा० ७ अ० ।

कोलासिय-कोलासिक-पुं० । कोलासिनि सुदमाएडानि
एष्यमस्येति कोलासिकः । अनु० । कुलासकपचिकविधि,
वृ० २ उ० ।

कोलालिपावण-कोलासिकापण-पुं० । कोलासिकाः कुलासक-
विक्रयिणस्तेषामापणः । पणितशालायाम्, " कोलानियावणो
वत् पणितशाला " कोलासिकापणः पणितशाला मन्तव्या । किमुलं
भवति । एव कुम्भकारा आज्ञानानि विक्रीयते, वणिजो वा कुम्भ-
कारहस्ताद् आज्ञानानि कीत्वा यत्रापणे विक्रीयन्ति । वृ० २ उ० ।

कोलावास-कोलावास-पुं० । कोला वृक्षलेषामावासः । दाह-
शि, " चित्तमंताय साक्षात् कोलावासंति वा दाह्य उर्णं वा स-

दियं वा केतेमाये सबले " स० २१ सस० । आष० । दसा० । आषा० । अउ० ।

कोलाह-कोलाप-पुं० । दधीकरसर्पमेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

कोलाहल-कोलाहल-पुं० । कुल-घल, तमादलति अथ । बा-
च० । बहुजनमदाभ्यनौ, क्षा० १ मु० १६ अ० । प्रति० । अन्व-
के (उ० ५ अ०) बोले, क्षा० १ प्रति० । " य य कोलाहलं
करे " लृ० १ मु० ५ अ० । आर्यशकुनिमृहभ्यनौ, प्र० ७ हा०
६ उ० । विहायिताकल्पिकले, उ० ६ अ० ।

कोलाहलसंगृह्य-कोलाहलकजस्त-त्रि० । कोलाहलौ विहायिता-
कल्पिकः, कोलाहल पक्ष कोलाहलकः, स भूत इति जातोऽ
स्मिन् नव कोलाहलकभूतम्, प्रादितदेराकृतिगयत्वाद् विष्णुस्त-
स्य परनिपातः । संजातबहुभ्यनौ, यदि वा भूतशम्भु उपमाद्यस्ततः
कोलाहलभूतम् । कोलाहलककृतासिवापक्षे, हा मातहो मातरि-
स्यादिकलकक्षाकृतितया स्विद्वचुते, " कोलाहलसंगृह्यं प्रासी
मिहापिवा पञ्चयतं " उ० ६ अ० ।

कोलाहलसंगकुल-कोलाहलकसंकुल-त्रि० । बदलकलकलात्म-
केन कोलाहलेन व्याकुले, "किमु तो अज यहिहाय, कोलाहलस-
संकुला । सुचर्चित हावणा सहा पलाय सुगिहेस्तु य" । उ० १ अ० ।

कोलिय-कोलिक-त्रि० । कुलागतः उक्तः । कुलपरम्परागतं आ-
कारादौ कुले, कुलागमे सिद्धः उक्तः । तत्रोक्तं कुलाचारं, कौलं
कुलधर्मं प्रवर्त्तयति उक्तः । कुलधर्मप्रवर्त्तके, दिनेष, पाकपदे, कुलं
तथाच । प्रयोजनमस्य उक्तः । कौलं ब्रह्मविदि, बाच० । तन्तु-
वाये, नं० । आ० म० आष० । "पदमाय कोलियकचाय दिङ्गुतो
कीरर (मियति शब्दे भावनः कृष्णस्य, दुग्धमः कौलिककीरस्य
'किरकम' शब्दे प्र० ७ पुष्टे दधान्त उक्तः) प्रब० १ द्वार । आष० ।

कोलियाजाल-कोलिकोलाज-न० । मर्कटकसन्तानं, आष० ४
अ० । नि० चू० । आलाकारे कोलिकाजालस्याने, वृ० १ उ० ।

कोलुस-कारुण्य-न० । अनुकम्पायाम्, नि० चू० ११ उ० ।

कोलुसपडिया-कारुण्यप्रतिज्ञा-स्त्री० । अनुकम्पाप्रतिज्ञायाम्,
नि० चू० ।

जे भिक्खु कोलुसपडियाय् अक्षयरिं तसपाणजायं त-
वपासएण वा मुंजपासएण वा कडपासएण वा चम्पपा-
सएण वा बंध, बंधेत् वा साज्जइ ॥ १ ॥ जे भिक्खु बंधेछयं
वा मुयइ, मुयंत् वा साज्जइ ॥ २ ॥

जिअण्ण पुण्वज्जिअो, कोलुसं ति कारुणं अणुकंपा, पडियाय
दिअसिइ, अनुकम्पाप्रतिज्ञाया इत्यर्थः । वस्तुनः । ति जसाः । ते च
तेजोवापुहीन्मियायअअ माणिनो वसाः, एण्ठ तेउवावहिं याहि-
कारो आगमाहणीत्वं वि सिखरो जाअवयादिहिं अहिगारो, त-
वा दयास्या, पासोति बंधयं, दया रवडुः इत्यर्थः । वसपास-
माहणामो सन्ने पासो गहिवा, कडपासमाहणामो कयलि-
कोदाया गहिवा, एवमारिहिं बंधेतस्स अतुअडु, विअसुत्ते
वि वकेअणं मुयंतस्स अतुअडु बंध । इमा सुअणसियागाहा-

तसपाणगतणमादी, कडुणपरं नारं णो उ बंधेजा ।

तण्णपासगमादीहिं, मुंजवाति वा आणमादीणि ॥ २ ॥

गतायी । जइ सेअणसेआयपादं वसणसेआदं बंधंता जण्ण-

अघोहाण ति अजो सी, देजेवं तयणमादीनं ।

अग्गे तुजं इहयं, आयणत्ता परिचसामो ॥ १ ॥

अघोहायं ति उद्योगो, अजो पि आरंभले, इह चरे, तजगार्थं,
आरसहाभो गवाहसु विविहोयणकारेणुं च, पदं मणेतु सा-
दुभा वचनं पचच्छं, वृत्तसम्भः भयवे सुखवाची, जहा भ संसार-
प्रापयं गिहंतो बाहिरे वा तियं य किंवि अरवावारं करेति, तदे-
व अग्गे इह परिचसामो वसदिमाहणकाते । अथवा वसंतो जइ
गिही किंवि विज्ज पण्येज्जा तत्तियं आसेज्जा-

न वि जोइसं न गणितं, अक्खारेयेय किंवि रक्खामो ।

अण्यस्सगा अमुणगा, भोयणत्तेज्जावामंसिमो ॥ ४ ॥

अरे किंवि सुणगाइया अवरउज्जेतं अण्यस्सगा अग्गे, गिहिणो
संदिंसतस्स अमुणगा, अग्गे जणोवगया वा अण्यं य पस्सामो,
सुणमो वा, सेसं कंतं । तजगगहणं किमर्थं चेत्-

पणजीवितं सल्लु त-अगगहणं तु तं बहु अवार्त्तं च ।

सेसा वि धुर्या लल्लु, तजगगहणं तु गोषादी ॥ ५ ॥

बालवर्त्तं तजगं, तं घणजीवी बहुअवायं च । अमो तजगहणं कयं
सुत्ते तजगमाइयाभो व सेसा वि गोणार्हे सन्ने सूइया न संधं-
तया इत्यर्थः । अहवा बंधं इतो आयाइया दोसा इमे य अग्गे य ।

अवावेअण मरयं-तराय कइत्त अचपरहिंसा ।

सिगखुरपेअणं वा, उड्ढादो जइ पंता वा ॥ ६ ॥

अर्येव आवेडिंयं परितविज्जइ, मरय वा, अंतरायं च जगइ । बंधं
च तडकडंतं अण्णायं परं वा हिंसर, एसा संजमविहाराण्ण, तं
वा उज्जेतं सिंहेण खुरं वा काणय वा साइं वेसेज्जा, एवं सा-
दुस स्याविहाराण्ण । तं च दइदुं जणो उड्ढां केउज्ज-अदो ।
उड्ढिउज्जमा परतसिवाहिणो, यं पययोवयाभो, भइयंतदोसा
वा भवे । अदो अणार-अदो इमे साइयो अग्गे परावकमाणयं
वावारं करेति । पंतो पुणो अणेज्ज-उड्ढिउज्जमसाकुकारिणो की-
स वा अग्गे बण्ठे बंधति, मुयंति वा, विद्या वा राओ वा निज्जु-
जेज्जा, बोधयं वा केउज्ज, एय बंधणे हासा ।

इमे मुयये-

उक्काय अगद विसमे, दिय णड पसाय स्वइय पीते वा ।

जोगकलेम बहंती, एवं देमा य जे बुत्ता ॥ ७ ॥

तजगइ मुकमदंतं उक्कायविहाराणं केउज्ज, अगदे विसमे वा
पडिज्ज, तेणेहिं वा हरिज्जा, नटं अदवीय वलंतं मरयेज्ज, मुक्तं
वा पत्तारयं वा पुणो वंधितुं न लक्खइ, दुगादिसण्यफादं वा च-
उज्जइ, मुक्तं वा माकरं यणात बरिं पियज्जा । जइ विअमाइ दोसा
न होज तथा वि गिहिंनो वीसत्या अयेज्ज, अग्गे अरे साह-
वो सुअण्णजोगकलेमवावारं वरंति मय (नि एवं अनेव किति-
ता अणुत्तलता अण्यको कम्मं करेति, अइ तदोसमवा मुक्तं पु-
नो बंधति, तय बंधये दोसा वा कुता ते जयंति । जग्गा यते
दोसा तग्गा व बंधति मुयंति वा ।

कारणे पुण बंधमुयणं केउज्जा-

वितियपदमयणउजे, बंधे अविक्कोविते व अण्यजे ।

विसपगदअगणिआऊ-वयणफादीमु जाअयवी ॥ ८ ॥

अण्यपज्जे बंधइ, अविक्कोविओ वा, सेदो अइवा विक्कोवि-

भो वा सेरो, अइवा बिबोबिबो अण्पउओ, ईमेई कारकोई
बंधित, बिसमा अगडिमगणिकसु मारेजिहि इति कुमादिसज-
पकयय वा मा लखिहि ि एव आणया वि बंधर, मुंचर ।

तस्स इमं विषयपदं-

बितियपदमण्पउओ, मुंचे अविबोबिते व अण्पउओ ।

जाणंते वावि पुणो, बडिपासगअगणिमादा । ॥ १॥

वाडिपासगो नि बंधणा तेव अइव पाठं बको सुडो वा तदक-
देर, मरर वा जया, तया मुंचर, मा रकिमहि ि ।

बंधयमुचणं इमा जयणा-

तेव असाहीणेषुं, अइवा साहीणपत्यणे जयणा ।

केणं बन्दिमुको, पुच्छंति न जाणिमो केण ? ॥ १॥

(तेसु ि) जया चरे गिरथा असाहीणा तया वयं करेर, सा-
हीणेषु वा अण्पउओमणेषु मिंगेसु, अइ गिरा पुच्छंजा-केण
तणं बन्दि मुकं वा, तस्य साहूई वसव्वं-न जाणामो अइरे ।
ति० न० १३ उ० ।

कोल्लर-कोल्लकिर-न० । बाईकेव, पि० । कोल्लकपुरे, यत्र

सङ्गमस्थविरा नित्यावासमाधिताः । आ० ३३ न० । आ० न० ।

कोल्लग-कोल्लक-पुं० । दण्पाठलसुलयेदेसु, "कोल्लपरं
संकेष्टिपालसयणेति ।" ति० न० १ उ० ।

कोल्लपागपुर-कोल्लपाकपुर-न० । माणिक्यदेव अइवस्थाने

तीर्थे, ती० ५१ कटप । ('माणिक्यदेव' शब्दे कथा बह्यते)

कोल्लपरपुर-कोल्लपरपुर-न० । स्वनामस्थाने पुरे, यत्र अमे-

सिंहभिधानः कविचमुनिः । संधा० ।

कोल्लग-कोल्लक-पुं० । स्वनामस्थाने सविधेये, कटप० २

तण । यत्राऽन्यकः सुधर्मो व गणधरो जातः । आ० म० ३३ ।

यत्र व बहुलब्राह्मणसुदे भीरविजिनेन्द्रं प्रथमभिक्षा लब्धा ।

कटप० १ तण । आ० म० ३३ । यत्र वा सङ्गमस्थविराः नि-

त्यत्रां समाधिताः । "इहासन् कोल्लकपुरे, निर्मलमृतसम्पदः

सङ्गमस्थविराचार्यो-स्तेडुमिके स्वसाधवः । आ० क० ।

कोल्लपापुर-कोल्लपापुर-न० । दक्षिणदेशस्य पुराजदे, यत्र शुद्ध-

कन्यया महालक्ष्मी तोषिता, सातबाहननृपमार्याः सातबाह-

नं मदिहीनवृत्तिं ध्वजिपदं । ती० ३४ कटप । (सातबा-

नशब्दे कथा बह्यते)

कोल्लपापुर-कोल्लपापुर-पुं० । स्वनामस्थाने असुरमेदे, यो हि को-

ल्लपुरे महालक्ष्मादेयाकृतदहनप्रत्यूहकरणाय कृतः शुद्धकन्-

पतिना मारितः । ती० ३४ कटप । (सातबाहन शब्देऽस्य कथा)

कोल्लसुग-कोल्लसुग-पुं० । इक्षुरसोत्पादको यन्त्रविशेषे, बन्धा व

"कोल्लुकककवायेन परंपराया" सु० १ उ० ।

कोल्लुगाणु-कोल्लुगाणु-पुं० । कोल्लुः शृगालस्तदनुगः । शृ-

गालोपमे आचार्यमेदे, वृषभमेदे, भिक्षुमेदे, यो हि रजोह-

रणनिवधायामीप्रसिद्धिप्राप्त्योऽप्यनेन वा स्थितो वा नाचयति

तिष्ठति वा शृगालानुगः । व्य० १ उ० । ति० न० ।

कोव-कोप-पुं० । कुप भावे कष । कामाग्निजे विचवृत्तिमेदे,

बधापतुल्लविचवृत्तिमेदे, "मानः कोपः स तु देवा, प्रण-

प्रेम्यः कुदिलगामिस्वात्, कोपे यः कारणं विना ।" इति स्वाहि-
त्यवर्णनेको शृङ्गारसाङ्गे, प्रणयकोपे च । आनुविक्रयकारिदोषा-
णां विकारमेदे, बाच० । कोपोद्वायात् स्वभावाऽज्जलनमात्रं, म०
१३ श० ५ उ० । तद्वप हित्तिये मांहीये कर्मणि, ल० ५२ स० ।
('कसाव' शब्दे अस्मिन्नेव प्रागे ३६६ पृष्ठे प्रकृतिम्)

कोवघर-कोपगृह-न० । मानिनीनां कोपनघने, "इंधी ईसाए
कोवघरं पविडा ।" आ० म० ३० ।

कोवि-कोपित-वि० । दृष्टिते, सुत्र० १ सु० ८ म० ।

कोविद्-पुं० । 'कुव' शब्दे । विच् । कोविद्दस्त् वेत्ति । विद्-कः ।

परिदत्ते, विदुषि, बाच० । कुशले, बाचा० १ सु० ४ म० १

उ० । निपुणे, सुत्र० १ सु० ३ म० ३ उ० । अन्त्यस्तसौगमत्वात्

निपुणे, सुत्र० १ सु० १४ म० । विपश्चिन्ति, दृष्टा० ६ म० ३ उ० ।

कोवीण-कोपीन-न० । रूपे पतनमेति शब्द । अकार्य्ये, पाये,

गुह्यमन्त्रे, धीरे, मेकलावके वरुणधने, (कपनी)

तत्कारणेन रूपे पतनात् सत्यं तथार्थवत् । अकार्य्यवा-

च्यापत्वात्, पुरुषलिङ्गे, तद्वपरकतया वरुणधनस्य कोपी-

नमर्थ । 'कोपीनकतः कलु भाग्यकतः' । 'पुरा कोपीना-

कृष्णाद् न यावत्ताविद्वेक्य जीवरश्' । "अवशाः स्वल्पकोपीनाः,

सुहृदः सत्यजिष्णवः ।" बाच० । ति० ।

कोस-कोष (श)-पुं० । म० । अर्द्धांशं । कुश (व) प्राधा-

रादौ यञ्, कर्तरे अच् वा । अयं, कृतकृतयोर्देमकन्ययोः

कुब्जले, मुकुले, समूहे, विध्वने, शब्दपर्यायकारके अभि-

धाने, पानपात्रे, कवके, शिखायां, वनसादिमध्यस्थे (कोषा)

स्थाने पदार्थे, ध० २० । शब्दान्तरपूर्वे तु गोत्रकारां पदार्थे,

यथा नेत्रकोषः । बाच० । आभय, प्रहन० ३ आभ० द्वार ।

वाय्वनिर्घा, स्था० ४ उ० ३ उ० । भादकानारे, व्य० ४ उ० ।

औ० । कटप० । रा० स्था० । हा० । भीरुदे, स्था० ६ उ० ।

वारकादिभाजने, "कोसं यमो व मेहाय" सुत्र० १ सु० ४

अ० २ उ० । लङ्कविधानके, तं० । असिपरिधारे, "ले अहाणमप

कहं पुरिसं कोसाओ असि अभिनिव्वहिता मं" सुत्र० १ सु० ६

अ० । प्रत्याकारे, व्य० १० उ० । स्वनामाधारेण कोषवद्वाचक-

त्वात् विधानमात्रे, कोशाधारे यद्वे, कुशा रूमी सन्त्यत्र अण ।

काम्यकुञ्जदेशे, मेदे, बाच० । यद्वेऽस्वसद्वय, स्था० ६ उ० ।

कोसंब-कोशा- (वा) मू-पुं० । कोशे, (वे) आश्रय इव फल-

प्रधानवृक्षमेदे, फलवृत्ते, बाच० । प्रहा० । म० । प्राचा० । ति० ।

कोसंबकाणय-कोशाश्रकानन-न० । स्वनामस्थाने वने, यत्र

पाण्डुमेधुरं प्रति वंक्षितः कृष्णवासुदेवजराकुमारोय पादे विः ।

स्था० ८ उ० ।

कोसंबगदिवा-कोशाश्रगणिका-औ० । ६ त० । कोशाश्रव्य

वृक्षविशेषस्य परिदकायां, बह्विधेये, म० १६ श० ३ उ० ।

कोसंबपल्लवप्यविभक्ति-कोशाश्रपल्लवप्यविभक्ति-न० । कोशा-

श्रपल्लवप्रविभागाकाराभिवधात्मके नाट्यमेदे, रा० ।

कोसंबी-कोशाश्री-औ० । वस्तुदेशमतिके पुराजदे, "वार-

धरं सुरद्रा, मिहितविदेहा व बह्वकोसंबी ।" सुत्र०

निवेशितमुक्ताकलकारिउकेव कोशाम्बी नगरी, तत्र सहस्र-
नीकाग्रस्तुः स्वरुक्महासरसि जायमानः शतानां को नाम
राजा । विश० । म० । संथा० । वृ० । भाष० । विपा० ।

अथ कोशाम्बी यथद्रुत्तरसंशुद्धाह विविधतीर्थकल्पकृत्-
“वज्राजगणवर्ष कोसंबी नाम नगरी, जस्य चंद्रसूरा सविमाणा सिरि-
षदमार्यं नमोर्द्धं समागया । तस्य तस्स जज्ञा य वेधं अजायंती
अजसिमवाहं समोसरये पथाविषा चंद्राहमेतु सङ्गायं गयतु अ-
जस्यं द्वापारसाधुणीसु कथावस्तयासु पतिस्सयं हृद्यमागया अज-
चंद्राण्य उज्जालक । निज्जबराहं अमंती पायपडिया चैव केवलं
संपत्ता, जस्य य उज्जणीओ पुरिसपरंपरणी । यद्दयाया पयोअरथा
मियावहेअजोचवयणं दुग्गं कारिअं अजज चिद्धिउज्ज, तस्य य
मियावहेकुपिक्कसंभवो गंधर्वदेवयजिठनीय सयाणीयपुत्तो न्य-
यो वज्झाहियो अहेसि । जस्य चेरपसु पिक्कजगणनयनयम-
वंधयकवा जिणपडिमाओ, जस्य य कालिदिजललहरिआसि-
गिज्जमासायि वणायि, जस्य पोसवहुत्तपादिक्कयपदिक्कयानि-
महादस सिरिमहावीरस्स चंद्रमागया पंचविखणलुम्मासि-
हि सुणकोणीट्ठकुम्मासेहि पारयं कारियं, वसुहारा य अ-
जतेस्सकोटिपमाणा हेवेहि बुद्धा, अओ चैव सुहारात्तिगामो न-
वरीसमिहिओ पसिद्धो वसह, पंचविख्याय अवाउज्जमानि ह-
नुबिअ तदिणामो पद्धजिद्धुत्तदसनीय सांमियापण दिणे
विष्णुपण्णापाराहं आवात्ता, तस्य अजज विओय पउमण्हसामि-
नो चरुणजम्मणुविक्कनायकगुणायां संतुत्ताह, जस्य य सि-
खिअज्जाया कोसंबितरणो महापमाणा दीसंति, जस्य य
पउमण्हचैव पारणकारावणद्वसजिअं विअरिया चंद्रमागया-
मुसी दीसह । जस्य य अजज वि तम्मि चैव चैव परदिणं पसं-
त मुसी सीहां आगंतुण जगवओ भांसि करेह ।

“ सा कोसंबी नगरी, जिणजम्मणपावतिप्रा ममातिरयं ।

अग्गाण वेउत्तिव्वं, पुत्तंती जिणप्पहसूरीहि ” ॥ १ ॥

इति श्रीकोशाम्बीकवयः । ती० २२ कवयः ।

द्विजिणस्यां दिशि वायुकोशाम्बीविहारयोऽभ्यो देवाः । वृ० १ उ० ।

कोसंबिया-कोशाम्बिका-अ० । स्थविराटुत्तरवलिसहामि-
र्गतस्व गणस्व शाकायाम्, कवय० ८ कृण ।

कोसकोष्ठागारकहा-कोषकोष्ठागारकहा-अ० । राजकथाभेदे,
स्थान० । “ रायकहा ’ इत्येवम्यथा ।

कोसग-कोषग-पुं० । कोष-स्थायि कः । अयदकोषे, वाच० ।

कोशक-पुं० । अर्मयकोत्थलप्राये पाषाणादिस्सलनया अय-
माननक्षेत्रद्वुष्टादी क्षिप्यमाने नखरद्वनगृहके वा साधूनां च-
मोपकरणे, ध० ३ भाषि० । “ कोसगनदरकल्ला, अंगु-
लीकांसो ” नखनङ्गरूपार्थे गृह्यते, स च पादयोरङ्गुष्ठके च
प्रक्षिप्यते । वृ० १ उ० । अत्रु० । स्वभावो, अत्रु० ।

कोसकार-कोश (प) का-पुं० । कोश (षं) करोति, क-
एवुत्त लप० स० । अन्नाद्यावरणकारके, वाच० । तस्य प-
त्ता । उ० । वज्रभेदे, कोषं स्ववेधं तनुजिः करोति । क-अण-
वटकसुधाविकारणे, अत्रु० । कीटभेदे, वाच० ।

कोशल-कोश (स) ल-पुं० । व० व० । श्रीअज्ञपदेवस्व वतु-
क्षितितनेषु, तच्छात्रयुने देशभेदे वा । स च देशः साकेत स-
वांध्याप्रतिवक्ष्यार्थेनेषु अन्वततः । कवय० ७ कृण । “ सा-

केयं कोसलागवपुर् कुमुदा य ” सूत्र० १ सु० ५ अ० १ उ० ।
श्रु० । स्थान० । प्रजा० । कोकेऽपि-“कोश (स) सो नाम सुविनः,
स्कोतो जनपदो महाद् । निविधः सरयूतीरे, पशुधात्यसमुत्ति-
माद् ॥ ” कोशलदेशो द्विविधः प्राच्यां सरजेदात् । तत्र अयो-
ध्यायुक्तेरास्योत्तरकोशलत्वम् । प्राच्यकोशलास्तु पूर्वस्याम् ।
वाच० ।

कोशल-न० । कुशलस्य भावो युवा० अण । वृकतायाम्, वाच० ।

कोसलग-कोशलक-पुं० । कोशला अयोध्या, तज्जनपदेऽपि को-
शला, तत्सम्बन्धिनः कोशलकाः । म० ७ श्रु० ५ उ० । कोशलदे-
शादुभयं, पि० । कोशलदेशोपपत्त्यात् । कोशलिकेषु भरतादि-
षु, स्थान० ५ ज० २ उ० । कोशलदेशस्य राजसु, कवय० ६ कृण ।

कोसलपुर-कोशलपुर-न० । अयोध्यायाम्, भाष० १ अ० ।

कोसला-कोश (स) ला-अ० । कुरा (स) वृषा० कल नि०
गुणः । वाच० । अयोध्यायाम्, ती० ११ कवयः । “ अवज्ज्हा
कोसंबिण्या साकयं इक्काशुमुमी रापपुरि कोसल सिं ” अ-
योध्याया एकार्थिकानि । कवय० ज० । (‘अउज्ज्हा’ शब्दे २० जा०
३४ पुष्टे कव्य उक्तः) साकेतप्रतिबद्ध जनपदे च । कोशला
अयोध्या, तज्जनपदेऽपि कोशला । म० ७ श्रु० ५ उ० । श्रु० म०
हि० । प्रथ० ।

कोसलातर-कोशलापुर-न० । अयोध्यायाम्, “ कोशलाउते,
नंदस्व पूया सरिसमतः ॥ ” श्रु० म० हि० ।

कोसलिय-कोशलिक-पुं० । कुराला विनीता अयोध्या, तस्या
अधिपतिस्सत्र प्रजो वा कौशलिकः, अन्ध्यामादित्वादिकं
प्रत्ययः । श्रु० म० म० । कोशलदेशे प्रजाः कौशलिकः । स० ८३
सम० । कोशलायामयोध्यायो भवः । ज० २ वत्त० । कोशलदेशे
आने, म० २ श्रु० ८ उ० । कोशलदेशोपपत्त्यात् श्रीअयमभेदे, “ उ-
सनेजं अरहा कोसलियं पंचसवाहं उद्धं उच्चंत्तयं होम्या ”
स्थान० ५ डा० ३ उ० । कुरालाय कर्मणि ह्योत्ते, उद्धं । निज्जावे-
साधनार्थे राजाधिकार्यकरेभ्यो दीयमान उत्कोचं, वाच० ।

कोसल-कौश (स) द्य-न० । कुरालभयं ब्राह्म० ध्यज । वृकताया-
म्, वाच० । निपुणत्वे, “ निरणचयं च कोसलं तस्य भिंसवात-
ययं ” संथा० ।

कोसा-कोशा-अ० । स्वनामण्यातायां वेश्यायाम्, यस्या गृहे हा-
द्वा वर्षाण्युपविष्टापि श्रीस्पृहभक्त्यामी न भैयोऽकलितः । कवय०
८ कृण । श्रु० म० हि० । ती० । श्रु० वृ० । (तत्कथा ‘ धूल-
मह’ शब्दे कथयिष्यते)

कोसागार-कोशाकार पुं० । कमलकोरकादिषु, पञ्चा० ३ विष० ।
विकसितकमलसदृशे, दृश० ।

कोसातग-कोशा (वा) तक-पुं० । कोश (ष) मसति । अत-कुद् ।
कटं चंद्रशालाभेदे, पटोल्याम्, घोषके, (तद्वे) वाच० । आवा० ।

कोसिय-कौशलिक-न० । कुशिकस्यापत्यम् अष्टय्य । कुजेन वृत्तः
अष्ट्या० उज्ज । कुशिके, तद्वेरो भवः अण् वा । वाच० । कुशिकाऽऽ-
व्यपुरुषप्रभव मनुष्यसन्ताने, तद्वे मूलगोत्रभेदे, स्थान०
७ डा० । “ जे कोसिया ते सत्तविहा पणत्ता । तं जहा-ते कोसि-
या ते कवययाने ते सत्तलकायथा ते गोत्तलायथा ते पक्किका-
यथा ते अगिष्ठा ते होहिवा ॥ ” कौशलिकाः पशुसुकाश्च । स्थान०

७ टा० । बहुलो वलितहस्तश्च जमलजातरौ कौशिकगोत्रौ, न० । विशतितमनसश्च गोत्रं कौशिकम् । अ० ३०१० पा० ७० ।
 वृष० । अश्वविद्वक्कयोर्गौ, स्वनामभ्याने ब्राह्मणोपाध्याये, आ०
 क० । "अश्वव" शब्दे प्र० ज्ञाने २१५ पृष्ठे कथोक्तः । आ० ७० । आ०
 ७० । अश्वकौशिके, तस्य कौशिक इति मुख्यं नाम, अश्व इति
 सीमकोपवाह्य विशेषणम् । आ० ४० हि० । आ० ७० । (अ-
 श्वकौसिय" शब्दे कथा) कोलाकसन्निवेशे जाते ब्रह्मलोकाच्छु-
 त्त मरीचिजिह्वे ब्राह्मणे, आ० ४० प्र० । आ० ७० । सिन्धुपुरे-
 ऽनव्येर्गुह्यतस्य वीरप्रणवतो मोक्षके स्नानाभ्युदयेऽभ्युपनिजि,
 आ० ४० हि० । आ० ७० । ८० ।

कोसियार-कौशिकार-पुं० । वीरविषये उत्पद्यमाने चीतांशु-
 कः, स्या० ५ टा० ३ उ० । हंसजं सुत्रकारणे, अ० १० । कोश-
 कारके जीवमेवे, पुं० । कौशिकारकोटो हि दिव्योऽनुविष्यन्न
 विष्णुवत्सत्सत्कायं च दत्तं करोति । आ० १० । अ० ६ उ० ।

कोसी-कोशी (वी)-स्त्री० । कुश (कुश) अश्वः, गौरा० उ०,
 अमपाङ्कक्याम, धान्यापन्नभागे च । आ० ७० ।

कोशी-स्त्री० । गङ्गासाहजान् सज्जितैः समर्पयति । नदीमेवे, स्त्री०
 ५ टा० ३ उ० । प्रतिमायाम्, स्या० ५ टा० ३ उ० । आ० १० ।

कोसेय-कौशेय-न० । कोश (वा) इत्यित्यङ्कः । कृमिको-
 शादिजाते वस्त्रे, वा० ७० । असरित्मुनिगण्ये वस्त्रे, जी० ३
 प्रि० । कौसेयकारोद्भवे वस्त्रे, प्र० ४ पा० ३० द्वार ।
 " कोसेज्जो वज्जो भवति " । नि० ७० । ३ उ० । आ० ४० ।
 " दलधरकोसेयं " बलदेवचरम् । इ० १० । कु० १० ।

कोट्टागार-कोष्ठगार-न० । मागस्थः " हृष्टोः स्तः " । अ० १० ।
 इति पकारान्तस्य उकारस्य लकारान्तः टः । धान्यागारे,
 आ० ४ पा० ।

कोट्ट-कोथ-पुं० । कुयित्वे शतने, म० ३ श० ६ उ० ।

क्रोच-पुं० । क्रोचनं कुयति वा येन स क्रोचः । स्या० ४ टा० १ उ० ।
 (अतुल्यं क्रोचः ' कसाव' शब्दे अस्मिन्नेव भागे ३६५ पृष्ठे
 उक्तः) कुच घञ् । कोपे, पा० । प्र० १० । वृ० १० । उ० । रोच,
 स्या० ४ टा० ४ उ० । आ० ७० । अकान्तिपरिणतिके, प्र०
 २१६ द्वार । अविचार्य परस्वाम्यो वाऽप्यावहेतौ अन्तर्बहिर्वा
 स्तुक्त्यात्मनि, अ० १ अवि० । उ० । लृ० । स्वपरात्मनाऽ-
 मोलिलकणे, लृ० २ पुं० ५ अ० । क्रोचमोहनीयोद्ययसपाथे
 जीवस्य परिणतिविशेषः, स्या० ४ टा० ३ उ० । जातिकुलक-
 षादिसमुद्ये, आ० १० । पुं० ३ म० ४ उ० । कृत्याकृत्यविशेषो
 मूलकः प्रज्वलनात्मकः चित्तभेदः, आ० २१ टा० ।

क्रोधनिकेयः-तत्र क्रोधो नामादिप्रवृत्त्युत्पत्त्यकारः । नामस्यापने
 क्रुद्धे, नोभागमत्तो हृशरीरमव्यथीरस्यतिरिक्तो क्रम्यक्रोचः ।
 प्राकृतशब्दसामान्यापेक्षया अस्मैकारकोषः रजक्रोचो नीलक्रो-
 चक्रोच इति दृष्टते । नोभागमत्तो भावक्रोचः क्रोधोद्ययश्च । स
 च चतुर्मेदः । उ० च- " अहरेणुपुढविपक्षय-राईसरीसो अ-
 विहंश कोहो " ॥ (२५६०) वि० १० । आ० ४० हि० ।

अथ नामादिके क्रम्यक्रोचे हृशरीरमव्यथरीरस्यतिरिक्तं क्रम्य-
 क्रोचमाह-

द्विहो दन्वकोहो, क्रम्यद्वे य नो य क्रम्यमि ।

क्रम्यद्वे कोहो, तजोग्मा पोग्माऽण्डुया ॥ २६८७ ॥
 नो क्रम्यद्वकोहो, नेओ चम्यारनीलिकोहोई ।

जं कोहयेपिजिजं, समुद्वं जावकोहो सो ॥ २६८८ ॥

ह्रस्वशरीरस्यतिरिक्तो क्रम्यक्रोचो द्विधा-क्रम्यद्व्यक्रोचो,
 नोक्रम्यद्व्यक्रोचश्च । तत्र योम्याद्योऽनुदितास्तनुविधाः पुत्रज्ञाः
 क्रम्यद्व्यक्रोचः ॥ २६८७ ॥ नोक्रम्यद्व्यक्रोचस्तु- (कोहि स्ति)
 प्राकृतशब्दाभिर्य चम्यैकारचम्यैकोषो नीलकोपादिकः शेषः ।
 भावक्रोचमाह-यत्क्रोचयेदनीयं क्रम्यं विपाकतः समुदीर्णसुव्य-
 भागतं तज्जमित्यत्र क्रोचपरिणामः स जावक्रोच इति ॥ २६८८ ॥
 वि० १० " येन कोहो " स्या० १ टा० १ उ० ।

द्विहो कोहो पक्षे । तं जहा-आयपडिष्टि चैव, परपड-
 टिष्टि चैव । एवं गेगइयापं जाव येमायिषायां एवं जाव
 मिच्छादंससुसुखे ॥

(द्विहो कोहो इत्यादि) आत्मापरधादिहिकापायदर्शनादा-
 त्यस्मिन् प्रतिष्ठित आत्मविषयो जात आत्मना वा परचाक्रोशादि-
 ना प्रतिष्ठितो ज्ञात आत्मप्रतिष्ठितः, परंजाक्रोशदिना प्रतिष्ठि-
 त उदीरितः परस्मिन् वा प्रतिष्ठितो जातः परप्रतिष्ठित इति ।
 (परमिति) यथा सामान्यतो द्विधा क्रोचः कथः, एवं नारकादीनां
 अनुविंशतेर्षीचं, नवर्षं पुष्टिधारा । मागसंक्षिप्तामुक्तकृणमात्मप्र-
 तिष्ठितत्वादिपूर्वमवसंस्कारात् क्रोचद्वयमवगतमिति । एवं
 मावादीनि मिथ्यावात्तानि पापस्यानकारात्मात्मप्रतिष्ठितविशेष-
 यानि, सामान्यदपूर्वकं अनुविंशतिदृष्टकमेवाभ्येतयानि । अत
 एवाह-(एवं जाव मिच्छादंससुसुखे) । येषां च मावा-
 दीनस्त्वधिकप्राप्तपरजानितवान्वा स्वामवशिष्टपरात्मवशि-
 त्वात्प्राप्तं वा स्वपरप्रतिष्ठितत्वमवसंयम्, एते पापस्याभिता-
 स्त्रोचोद्वा इत्येका इति । स्या० २ टा० ४ उ० । (क्रोचस्या-
 त्मप्रतिष्ठितत्वादिभेदः सद्रष्टव्यः ' कसाव' शब्दे अस्मि-
 न्नेव भागे ३६५ पृष्ठे उक्ताः)

राजयः-

चचारि राईमो पक्षता । तं जहा-पञ्चपराई पुढविराई बा-
 लुराई उदगराई । पयामे चज्जिहो कोहो पयसे । तं जहा-
 पञ्चपराईसमाणे पुढविराईसमाणे बाधुराईसमाणे उदगरा-
 ईसमाणे । पञ्चपराईसमाणे कोहमणुपविडे जीवे कांशं करेड,
 गेरइएतु उववज्जइ, पुढविराईसमाणं कोहमणुपविडे जीवे
 कांशं करेड, निरिक्खनाणिपणु उववज्जइ, बाधुराईसमाणं
 कोहं आणुपविडे जीवे कांशं करेड, माणुस्सु उववज्जइ,
 उदगराईसमाणं कोहमाणुपविडे समाणे जीवे कांशं करेड,
 देवेसु उववज्जइ ।

अस्य व्यायमसिस्मन्धः-पूर्वं चारित्र्यमुक्तं तत्प्रतिबन्धकश्च क्रो-
 चादिभावः इति क्रोचश्चक्रपानिरुपपायेदमुच्यते-तदेवं संबन्ध-
 स्यास्य दृष्टान्तभूतादिसुव्याख्या राज्ञी रेखा, शेषं क्रोचस्या-
 न्वानं मायादिबद्ध मायादिप्रकरणान्नाम्यत्र क्रोचाविचारो वि-
 चित्रत्वास्तुतः । द्वितीयं च सुगममेव । अयञ्च क्रोचो भाववि-
 शेष इति । भावप्रकृत्याय दृष्टान्तादिसुव्याख्या- (चतुरी-
 त्यादि) प्रसिद्धं किन्तु कर्मो यत्र प्रविष्टः पादादिना कटुं श-
 क्यते, कहेन वा शक्यते, चक्रजं दीपादिलज्जगत्तुल्यः पादादि-

लेपकारी कईमविशेष पय, बालुका प्रतीता, सा नु ज्ञानाधिज-
ज्ञायेते पादादेरप्येतेष प्रत्येकानपैतीत्यलपेक्षकारिणी, शैलास्तु
पावाद्याः स्वरूपकपाः, ते पावाद्याः स्वरूपेनैव किञ्चित् पुनःकु-
त्वाद्यन्ति, न तु तथाविधं लेपमुपजनयन्ति । स्था० ४ ग०
३ उ० । आवा० ।

जलरेणुपुटविपण्वय-रास्रसिरो चट्वाचिरो कोहो ।

इह राजिशब्दः सहराशब्दश्च प्रत्येकं संबध्यते, ततो अलराजिल-
हारास्तावत्संयतनः कोधः । यथा यद्यप्यादिभिर्ज्ञेयमेव राजी रे-
जा क्रियमाणा क्षीग्रमेव निवर्त्तते, तथा वाः कथमप्युत्वं प्राप्नो-
ऽपि सत्वरमेव व्यावर्त्तते, स संयतनकोधोऽभिधीयते, रेणुरा-
जिलसह्यः प्रत्याख्यानावरणः कोधः । अयं हि संयतनकोधापे-
क्षया तीव्रत्वादेः सुमन्यविविहितरेखाविरचय निवर्त्तते इति भावः ।
पृथिवीराजिलसह्यश्च प्रत्याख्यानावरणः, यथा स्फुटितपृथिवी-
संबन्धिनी राजी कचवरादिभिः पूरिता कचतापनीयते, एवमे-
वोऽपि प्रत्याख्यानावरणपेक्षया कचन विनिवर्त्तते इति भावः ।
विद्वलितपर्वतराजीसह्यः पुनरन्तानुबन्धी कोधः, कथमपि
निवर्त्तयितुमशक्य इत्यर्थः । उक्तमनुर्विधः कोधः । कर्म० १
कर्म० । “कोहो कोधे रोसे दासे अरमासंजलये कलहे चन्द्रिके
अंजये विवाय ” इति वृथा नामानि कोधकथावत्यस्य शेषमाह-
नीयकर्मणि कृतमेवन्ति । स० ५२ सम० । आ० ३० । आ०
५० । (कोधे बह्वाहरणम् ‘अमर्गि’ शब्दे)

कोहं असमं कुवेजा, धारेजा पियमपियं ।

कोधमसत्यं कुर्यात् पुनर्भिर्निर्मितः कदाचित् सकोधः स्या-
त्पादाधि कोधं विफटं कुर्यात् अग्रिमपि शुरुचनं प्रियमिष
आत्मनो (शिमिष स्वमनसि धारयेत् ।) अथ कोधस्य असत्य-
करणे उदाहरणम् । यथा—कस्याचित् कुलपुत्रस्य स्त्राता वैरिणा
व्यापादितः, अन्यदा कुलपुत्रो जन्या प्रणितः पुनः । त्वद्भ्रातृघा-
तुक वैरिणं घातय । ततः स वैरीतेन कुलपुत्रेण शीघ्रं निजबलात्
जीवघ्राहं पुनः । तदा जननीसमीपे आनीतः माणितम् । अरे । भ्रातृ-
घातक ! अनेन अङ्गेन त्वामहं क्व हिमि ? तेनापि उग्रमतिं प्रक-
र्यं दृष्ट्वा जननीतेन माणितम्—यत्र शरणमागता न हन्यन्ते यतः
कः भुवा कुलपुत्रेण जननीमुखमलोकितम् । जनन्या च सत्यम-
बलमय उत्पन्नकणया प्रणितम्—दे पुनः । शरणमागता न हन्यन्ते ।
यतः—“सखागयायं विस्सं—मियाय पुरणया वसलपणाय ।
रोगी अङ्गुगमणं, सपुत्रेसा मेव परहरति ” ॥५॥ तेन कुलपुत्रेण
प्रणितम्—कथं रोधं सफलं करोमि । जनन्या उक्तम् वास ! लक्ष-
म न रोधाः सफलं कियते । जननीबलनाद स तेन कुलः । तयो-
श्चरणेपु पतित्वा सामयित्वा आपराधं स गतः । एवं कोधमस-
त्यं कुर्यात् । इति कुलपुत्रस्य कथा । उ० ३० । अ० ।

“कोहो अणीहकरो, उन्नेयकरो व सुगमनिहल्लो ।

वेरपुण्वेचजल्लो, जल्लो वरमुण्वगणवयसस ॥ ८५॥

कोहंथा निहन्ती, पुच्छं मिच्छं गुहं कल्लं च ।

अण्वं जण्णि अण्णि पि, निमिषया किंच न कुण्णति ? ॥ ८६ ॥

कोहन्ती पञ्जसिन्धो, न केवलं दहं मण्णो दहं ।

सखाविहं य परपि हू, वहरव परमवर्षणासाय ॥ ८६ ॥

ता कोहमहाजल्लो, विज्जपियव्वो जमाज्जेण सया ।

न कारवद्वर्णं संकथा—संस्कथातः कारणकुचः ।

कारवैरपि न कुण्यन्ति, ये ते अगति पञ्जाः ॥ सहा० १ प्रस्ता० ।

कोचकथायमुदावधितुमाह—

जे कोहणे होइ जगद्विज्जसि,

विओसियं जे उ ठदीरएजा ॥

अंधे व से दंदपहं गहाय,

अविओसिय वासति पावकम्मी ॥ ९ ॥

यो ह्यविविक्तकथायविपाकः प्रकृतैव कोधनो भवति, तथा जग-
द्वैषमापी यच्च भवति । अगत्याप्यं जगद्वैषं ये यथा व्यवस्थि-
ताः पदार्थास्तानामावृत्तं शीघ्रमस्य जगद्वैषनापी तद्यथा—
ब्राह्मणं ‘होमं’ इति ह्यास्तथा वयिञ्जं ‘किराटं’ इति, शूद्रक
‘आमीरं’ इति, श्वपाकं ‘बाएदालं’ इत्यादि । तथा काणं काण-
मिति, तथा कर्मं कुलं बहजमिम्यादि, तथा कुष्ठिणं कयिणमि-
त्यादि । यो यस्व दौषस्तं तेन अत्र परं कुर्यात् यो स जगद्वै-
षमापी । यदि वा अत्रावैषमापी यथैषास्ततो अगो भवति
तथैवाविषयमानमन्यये भावते तच्छीघ्रम्, येन केनापिप्रकारेणा-
ऽसद्वैषावृत्तेनाप्यात्मनो अयमिच्छतात्यर्थः । (विओसियं ति)
विविधमवसितं पर्ववसितमुपशान्तं ब्रह्मं कलहं वाः पुनरप्युद्दि-
रयेत् । एतदुक्तं प्रवर्त्तते—कलहकारिभिर्मित्यादुच्छतादिना प-
रस्परं क्रामितेऽपि तद्वृत्त्याधेन पुनरपि तेषां क्रोधादयो भव-
न्ति । सामंजसताद्विपाकं दृश्यति—यथा ह्यन्यथमुर्विकलां द-
धपद्वं गोदधमार्गं प्रमुक्तोऽज्जलं वृष्टोत्वाऽऽश्रित्य ब्रह्म न स-
म्यक्कावित्वा धृष्ट्यत् कष्टकथापदादिभिः पीड्यते, एवम-
सावधि कंबलं लिङ्गधार्थमुपशान्तकोधः केशशाम्भधिकरणो-
द्दीपकः, तथा (अविओसिय सि) अनुपशान्तद्वयः पापमनायं
कर्मोद्युगं यस्यासौ पापकर्मो धृष्ट्यत्, चतुर्गतिकं संसारे या-
तनास्थानगतः पौनपुन्येन पीड्यते इति ॥५॥ सूत्र० १ श्रु० ३
अ० “अथि कोहं व माणे वा, एवं सत्तं निवेसय । अथि कोहं
व माणे वा, एवं सत्तं निवेसय ” ॥ २० ॥ इति कोधोपनिषः । ‘अत्य-
चाय’ शब्दे २० भागे ५२१ पृष्ठे वक्तुं । “विगिच कांढं अविचपमा-
ण ” कारणेऽकारणे वार्थकृपाभ्यवसायः कोधः, तं त्यज, तस्य
च कार्यं कर्मणं तत्प्रतिषेधं दृश्यंयविकर्मणमानः । सूत्र० १
श्रु० ४ अ० १ उ० । “ लोमी पश्येकनप्राति, कामिर्मी कामु-
कस्तथा । प्रमत्तं परयेदोय्मोन्धो, न किञ्चित् कुधाऽऽकुलः ”
॥ १ ॥ उ० ८ अ० । कोधपरिणामजनकं (मोहनीयं)
कर्मणि, स० १२ श्रु० ४ उ० ।

कोहंरुक्—कोहृक्—पुं० । पक्षिमेदे, शौ० । (अनतानुबन्धादि
वतुषो कोधः ‘कसाय’ शब्दे अस्मिन्नेव भागे ३३५ पृष्ठे उक्तः)

कोहंजाण—कोपध्यान—न० । क्लृप्तावुक्तगोशालकपात्रकन-
मुचिशिववृत्तिप्रभृतीनामिष कोधाध्यवसिते प्याने, आनु० ।

कोहंरु—कृष्णाएद—पुं० । रत्नप्रमाया उपरि योजनपते स्थान-
वति अग्रकल्प्यादिषु सप्तमे व्यन्तरनिकाये, प्रब० १ ए५ द्वार । पुष्प-
फलं, अतु० । सौधमेकद्वये स्वनामक्याते विमाने, ती० १६ कल्प ।
कोहंनिदेव—कृष्णादिद्वे—पुं० । सोमभृदाम्नाया अस्मिन्का-
याः कृष्णादे कल्पे द्वैषतोत्येष जीवे, ती० ।

तत्कल्प इत्यर्थः—

“ सिरिउज्जयंतगिरि/सिहर—सेहर पणमिऊय नेमिजिणं ।

कोहंदिषकण्यं, सिहरिमि बुडोपएसाओ ॥ १ ॥

अथि सुराद्विसिप धयकणयसंपन्नजनसमिकं कोदीनारं

नाम नदरं, तस्य सोमो नाम रिक्सिमिषो उक्कमपरावणो य मागमपारगो बंभणो बुध्या । तस्स घरण्णी अंबिणो नाम महवध-
सीत्तासंकारपुल्लिमसरीरा आसि । तेसि विसयसुहमपुमव-
सायं वण्यन्ना कुवे पुत्ता । पढमो सिद्धो, बीसो बुद्धि । अन्नया
समागयाय पिशरपक्कं महुत्तसोपेयं निमित्ताया बंजया सिद्ध-
दिये कथं वि ते वेम्मुवारंति, कथं वि आदयंति पिन्दप-
याणं, कथं वि होमं करंति, वरहसंयुवं च, संपादिमा सासिवांसि-
जंयपक्ककमेअन्न । जंमरुपमुद्दा, जंमरुपरा अथि जीयअसासु-
आ एहायं कावं पयद्दा, तस्मि अवसरं एगो साहु मासाववास-
परेणं एममि घरे सिक्कद्दा संपयों, तं पालहसा हरिसज्जन-
ज्जरतुलहसंगी वडिआ अंबिणी, पदिलाभिन्नो तीय मुणिवरो
अभिसवहुमाणपुवं अदापयिषेयं जत्तपाणेहि जाव गहिअ-
मिषको साहु वडिअो ताव साहुआ वि एदाऊण रसवंडा-
खमागया, तं पिच्छ पढमसिंहं, तमो तोय कुविआय पुत्ता बहुमा ।
तीय अट्टिये कुले अंबादिआ साअज्ज । जहा-पाव । किमअं
तय कथं १, अज वि कुलेदेवया न पूरुआ, अज वि न जूंजावि-
या विअ, अज वि न अरियाह विआरं, अमासिहो तय किम-
अं साहुणो दिआ, तमो तीय अंबिन्नो सव्यो वि वरुगो सोम-
अहस्स, तेण कट्टेय अण्यअंरिअ नि निपाकालिमा गिहाओ ।
सा पढिमवहुसिआ सिद्धं करंमुलीय परिआ बुद्धं च कडीय
चमाविआ चलिआ नयराओ वडि, यंय तिसाभिभूणहि
हारपडि जंमं मणिमा जाव सा अंतुज्जपुणसोमणा
संयुत्ता ताव पुरमो ठिअं सुक्कसरोवरं तस्स अणायेयं
सोहमाहप्पेयं तक्कणं जअपुरिअं जायं, पाह्मा दो वि
सीअलं नोरं । तमो वुडियहि मोअयं मणिमा वाअ-
रि, पुरमो ठिआ सुक्कसहारतक, तक्कणं फलिआ, दिआरं
फलार्हं । अथिणीय तसि जाव ते मुत्था जाव साहु
अट्टयाय बीसमह ताव अं जायं तं निमोअ-तीय वालवार्ह
पढमं जमाविआ तेसि ज्जुपुवरं पत्तलीओ तीय जारि वडिअ-
आउ आसि, तमो साहमाहप्पा कंरिअमाणा सासयदेव-
याय सांवअवालककोअयकवाओ कयाओ अमअन्विहुमिअ-
कएणा भूमीय पडिआ । ते मुत्तिआरं संपाहआरं, अगिसिहा य
सिहरेसु तदेव हांसआय अमअन्विअं सासय दट्टण निवेअं
सोमविण्यस्स-सिद्धं च जहा वण्णं सुलक्कयाणिमा पक्कया य
एसा बहु ता पक्कणीहि एअं कुलहरंति, जणणीपेरिओ पच्चा-
तावाअलज्जअंतमागसो गयो बहुअं वारिअं सोममद्दो, तीय पि-
छओ आगअंजंति दिअवरं निअवरं दट्टण दिसाओ पत्तोअ-
ओ, दिछओ अण्णओ मण्णओ कुअओ, तमो जियवरं मणे अणु-
सरिऊण सुपसदायं अण्णमंवीय अण्णा कुअिम कंपाविओ, सु-
हअक्कसणैण पाणे चउऊण वण्यन्ना कोहड़ियमाणे सोहअमकण-
दिहं चउहि जोमणेहि अंबिआ देवी नाम महिहिआ देवी, विमा-
णनामेणे कोहड़ि वि अन्न । सोमहेअ वि तीसे महसहरेय
कुवे परण्यं दणं अण्णा तथेव कंपाविओ, सोम अरिऊण तथे-
व आओ देवी, अमिअओगिअमकमुण्णा सिहकवं विअविआ ती-
से वेव वारण्यं आओ । अये अणंति-अंबिणी देवयसिहरिओ
अण्णायं कंपाविआ तपिछओ सोमज्जो वि तदेव ममो, सेलं
तदेव । सा य मगवरं चअमुमा दाहिणसुत्ता अंबुण्यं पासं
च थारेइ, थामहरेयु पुण पुत्तं अकुलं च थारेइ, उअसकण्ण-
सवणं च वण्यं समुअह सरीरं, सिरेनिमिआहस्स सासयदेव-
य ति निअस देवयगिसिहरे मउलकुंअसुत्ताहहारयणे-

कंफणनेअरार्हं सव्येणीणामभरणयण्यन्ना पूरेअ सम्मदिहीणमा-
णाहरेहि विवारेइ विअसंधायं, तीय अंतमरुलाईसि आराह-
इसा थं मविअणं हीसंति अणेणकवाओ रिक्सिअिओ, न
पवचंति भूतियसायसाहीविसमग्गा, संपजंति पुत्तकलस-
मिअधणचक्रउअसिरंओ सि । अंबिआमंता अ-
“वयवीअमकुलकुअज्ज-इरिहयअंजंतपेआरं ।
पण्णयिआयाअसिओ, अंबिअवेवीय अह मने ॥ १ ॥
पुअमुअणदेविसंयु-अियासअंकुसलितोअंअपसरा ॥
अहसोअककुलकअज्जओ-सिरिआयायं पण्णय ॥ २ ॥
वायुअकवेति लोअं, पाससिणीहाउ तअअवनस्सा ।
कूइअओवियाय, नमु थि आराहणामंतो ॥ ३ ॥
एवं अंते वि अंबादेवीमंता अण्णयकवाविसया सुअमणा
जुग्गा मगअमा इअ ओअण य बहुओ विअंति, ते अ तहामं-
लाणि अअकुंअंतिअमिअण्ण मयविअरमयणं ति मुअमुहाओ
मायव्याणि ।

“ एयं अंबियदेवी-कण्यं अवि अण्यवित्तविअंति ।
वायंतसुत्तोत्तणं, पुअंजंति सम्मदिआ अया ॥ १ ॥ ०५६ कएय ।

कोहड़िया-कूआएदी-सी० । पुण्यकएयाय, आ० म० म० ।

कोहड़ि-कूआएदी-सी० । ईवहुआअयेअवस्याः । गौरा० जीए ।

“ अथकूआएदीपूरीकपूरस्सुलताम्बुलगुहवीसुव्ये ” प । १ ।
१२४ । इति अकारय ओकारः । “ कोहड़ि, कोहली ” पा० १
पाद । औषधभेदे, कर्करी, दुर्गायाम्, दुर्गायाः कूआएरुअ-
मियत्वा च तथात्वम् । वाय० ।

कोहड़कूह-क्रोधकाहूति-सी० । क्रोधकएहाय, यो० ।

तस्या लिङ्गम् -

सत्येतरदोषश्रुति-जावादन्तर्बहिश्च यत् स्फुरणम् ।

अविचार्ये कार्यतत्त्व, तत्त्विह क्रोधकाहूतिः ॥ १३ ॥

(सत्यव्यादि) सत्येतरदोषश्रुतिजावाद्यन्तर्बहिश्चाप्यन्तरपरि-
णाममाश्रित्यान्तर्बहिर्गतं अग्रसन्नतायाकारद्वारेण बहिश्च यत्
स्फुरणं वा बुद्धिचलनं वा अविचार्यानांकोष्य कार्य-
न्तवं कार्यपरमाथं तत्त्विह लक्षणं क्रोधकाहूतिः क्रोधकाहूतिः ॥
०५६ विव० ।

कोहड़कयाय-क्रोधकयाय-पुं० । कोपात्मके प्रथमकयायं, ग्रह०
१४ पद । स० ।

कोहड़कायपरियाप्रीसण-क्रोधकातरिकादिपीषण-वि० । क्रो-
धग्रहणात् आनो यहीतः, कातरिका माया, तद्ग्रहणात् ला-
ओ यहीतः । आदिग्रहणात् अन्धेयमोहनीयपीतमहः, तस्पीषणं
तदपनेतारः । विगतमोहनायकमीशेयु, “ वीरया बीरा समुत्ति-
या कोहकायपरियाप्रीसणा ॥ ” सूत्र० १ अ० ३ अ० १ उ० ।

कोहकिरिया-क्रोधक्रिया-सी० । कोधाभिर्ते क्रियोभेदं, यथा-
ऽऽग्रमा कुप्पति परवत् क्रोधमुपादयति । आ० ब० ४ अ० ।
कोहकिजाम-क्रोधकूप-पुं० । क्रोधाच्छरीरायास, ग्र० ७
श० १ उ० ।

कोहण-क्रोधन-ज० । क्रोधकरणशीले, उअ० २७ अ० । रोवि-
णि, सूत्र० १ अ० १३ अ० । नवमाऽसमाधिस्थानं प्रातः क्रोधनम् ।
स च सङ्कल्पोऽन्यत्तत्क्रोः भवति । स० २० स० १ दशा० ।

आव० । आ० ५० । " कोहं परिचायह से शिमंथे यो कोहंये
सिवा । इत्यादि मृगवादादिरतेद्वितीया भावना । आवा० २
५० ३ ५० ।

कोहणिग्रह-क्रोधनिग्रह-पुं० । क्रोध कोपे, क्रोधनं क्रोधः । निग्रह-
ण निग्रहः । तितिक्षात्मकं चरणभेदे, भोष० । प्रव० ।

कोहणिरौह-क्रोधनिरोध-पुं० । क्रमायां, "अम सित्वा तिति-
स्य सित्वा वा कोहणिरौह सित्वा पगडा ।" आ० ५० ४ ५० ।

कोहणिसिय-क्रोधनिश्रित-न० । कोपे निमित्तं कोपानिभूतम् ।
कोपाभित्तं वृथाप्राप्त्यर्थं, तच्च यथा कोपाभिभूतोऽस्मात्समि-
दासमनियन्त इति । स्या० १० ज० । कोपे च माने च
सूचकभेदे, स्या० १ ज० ४ उ० ।

कोहदंसि (य)-क्रोधदंशिन-त्रि० । कोधस्य स्वकृपतो वेत्त-
रि, 'जे कोहदंसी से मानदंसी ।' यो हि कोपे च स्वकृपतो वेत्तनर्थ-
परित्यागकृपत्वात् ज्ञानस्य परिहरति च समानमपि पश्यति
परिहरति चेति, यद्वा यः कोपे पश्यत्याचरति समानमपि प-
श्यति मानाभातो भवतीत्यर्थः । आवा० १ पु० ३ ५० ४ ५० ।

कोहपसिसंलीण-क्रोधमतिसेहीन-त्रि० । कोपं प्रति बन्ध-
निरोधनोद्यमसंश्लेषकरीकरणेन प्रतिसंलीनः । क्रोधनिरोध-
ति, स्या० १ ज० १ उ० ।

कोहपिद-क्रोधपिण्ड-पुं० । कोपः कोपस्तकेतुकः पिण्डः को-
पपिण्डः । प्रव० ६५ द्वार । विद्यातपःप्रभावरूपेण राजपूजादि-
व्यापनं क्रोधफलदर्शनं वा भिक्षार्थं कुर्वतेः ससमे इत्यादिना-
दौषे, य० ३ अ० । पञ्चा० । उच० ।

अस्य सम्भवमाह-

विज्ञा तवपूजायं, रायकुक्षे वा वि बलभयं ।

से नाह उरस्सवसं, जो लण्ड कोहपिदो सो ॥

(से) साधोर्विद्याप्रभासमुच्छाटनमरणादिकं, तपःप्रभा-
षापदानादिकं, राजकुले बह्मभयं वा ज्ञात्वा, यद्वा वा उरस्यं
बलसहस्रं योचित्वादिनं हात्वा यः पियरो लण्डये गृहस्थे-
न दीयते स कोपपिण्डः ।

अथवा वृथा कोपपिण्डसंजवभवेन दर्शयति-

अमेसि दिजपाये, जावैतो वा अस्मिन्को कुपे ।

कोहफलमि वि दिडे, जो लण्ड कोहपिदो सो ॥

अभ्येभ्यो ब्राह्मणादिभ्यो दीयमाने याचमानेऽपि साधुर्वैदा न
जानते तदा अलम्बिमाह सत् कुपयेत्, कुपिते च सति (तस्मात्
साधुः कुपितो ज्ञेयो न जवतीति) यदीयते स कोपपिण्डः, य-
दि वा तस्मिन्कल्पेनं च कोपफलं मरणादिप्राप्य फलवति बह्म
लण्डये स कोपपिण्डः ।

अथैवाहाहणमाह-

करदुयन्तुमसक्तं, अर्वादि दाहित्य एव वन्तो ।

येरा भोयण तहए, अइस्सणा सामणा दाणे ॥

इस्तकल्पे नगरे कश्चित् ब्राह्मणपुत्रे मृतकजने मासिके दीयमा-
ने कोऽपि साधुः मासकृपणपरिवेसाने भिक्षार्थं प्रविशेत्, इष्टा-
श्च तेन घृतपूरा ब्राह्मणेभ्यो दीयते ॥ सां० ५ साधुः

प्रतिषिद्धो दौवारिकेण, ततः कुपितोऽवादीव- (अर्वादि दाहित्य
(स) अस्य चायमर्थः-अस्मिन् मासिके वाच्यमाने लण्डं ततो-
ऽन्यस्मिन् मासिके दास्ययेति । एवं अष्टकृपा विगतो, दैवकृपेण
च तत्रायमानुषं पञ्चमदिनमध्ये मृतं, ततस्तस्य मासिके दीय-
माने भूयः स एव साधुर्मासकृपणपारणे गतः, तथैव च प्रति-
षिद्धो दौवारिकेण, ततो पूजाऽपि कुपितोऽवादीव- (अर्वादि
दाहित्य (स) ततः पुनरपि दैवकृपेण तत्तत्रायमानुषं मृतं, ततस्त-
स्यापि मासिके स एव साधुर्मासकृपणपारणे भिक्षार्थमागतः,
तथैव च प्रतिषिद्धो दौवारिकेण भणति- (अर्वादि दाहित्य (स)
ततश्च भूया तेन स्थावरपण दौवारिकेण क्षिप्ततत्पूराभ्यन्तेन वा-
रह्यमित्यं शापा वितीर्णस्ततो हे मानुषे उपगते, संप्रति पृथीया
बला, ततो मासिकमपि मानुषं श्रित्यामिति निजानुकम्पया सर्वोऽ-
पि वृत्तान्तो गृहनायकाय विवेक्षितः, तेन च समागस्य सादरं साधुं
कृमयित्वा घृतपूरणिकं तस्मै यथेष्टं व्यहारि, स कोपपिण्डः ।
सुत्रं सुगमं, नवरं करदुयन्तुं मृतकभोजनं मासिकादि,
पि० । अत्रात्रामात्रं प्रायश्चित्तम् । जी० १ प्रति० ।

जे निजकु कोहपिदं तुंज, तुंजंतं वा साइज्ज ॥ ६५ ॥

कोपात् प्रमादात् यः पिण्डो लण्डये स कोपपिण्डः ।

जे निजकु कोहपिदं, तुंजेज सपं तु अहव सातिजा ।

सो आणा अणदत्तं, भिच्छकविराहणं पावे ॥ १७० ॥

पूर्ववत् । नि० ५० १३ उ० ।

कोहप-क्रोधमाह-त्रि० । कोपोपे वतमाने, " कोहप्यते को
हो समावदेजा मोसवयणां ।" आवा० २ ५० ३ ५० ।

कोहमुद-क्रोधमुद-पुं० । कोपे मुदः कोपमुदः । कोपच्छेद-
नामुपद्रवधार्यतां प्राप्ते, स्या० ५ ज० ३ उ० ।

कोहस-कुमुद-न० । " न वा मयूक-लवण-चतुर्गुण-चतुर्थ-च-
तुर्थचतुर्थांशकुमारकुहोदोक्षलोत्सले ।" ॥ १ । १७१ ।

'कोहसं, कोहमुदं' औसुष्ये, "तदमके कोहसिप" प्रा० १ पा० ।

कोहली-कृष्णादी-स्त्री० । " आत्माप्यायदीगुणीरकूपरस्मृता-
म्बलमुदुलीम्वे ।" ॥ १ । १२४ । इति उत आत्वम् । प्रा० १
पा० । " कृष्णाएक्यां प्या लस्तुगो वा" । १० । २ । ७३ । कृष्णा-
एक्यां वा इत्येतस्य हो भवति, ७३ इत्येतस्य तु वा हो भवति ।

"कोहली, कोहदी" । वृषकल्यादः, प्रा० २ पा० ।

कोहविजय-क्रोधविजय-पुं० । कोपस्य विजयो दुस्तरादिपरि-
भावेनोद्यनिरोधः क्रोधविजयः । कोपनिग्रहे, उच० २९ ५० ।

कोपफलं प्रक्षुब्धकमाह-

कोहविजयेणं जंते । जीवे किं जययइ ? कोहविजयेणं
संति जययइ, कोहवेपणिजं कम्मं न बंध, पुण्वबन्धं च
निज्जेइ ॥ ६५ ॥

हे भगवन् । कोपविजयेन जीवः किं जनयति ? गुरुराह-हे
शिष्य ! कोपविजयेन जीवः क्षान्तिं जनयति, कोपविजयी क्षान्ति-
मात्रं प्रवर्ति इत्यर्थः । पुनः कोपवेदनीयं न कर्म बध्नाति, कोपो-
दयेन वेद्यते इति कोपवेदनीयं कोपवेदभूतं पुनश्च कर्म कोहनी-
बकमेवो मेवं न बध्नाति, पुण्वबन्धं च कर्म निज्जेरयति । उच० ।

तत्र कोपस्य विजयो दुस्तरादिपरिभावेनोद्यनिरोधः कोप-

विजयः, तेन कोषेन कोषाभ्यवसायेन वेद्यत इति कोषवेदनीयः, तस्मिन्पुनर् पुनरुक्तकर्म न वज्जाति । " जं वेद्यति तं बंधू " इति वचनात्तया पूर्ववत् प्रक्रमात्तदेव निरूपयति, तत एवं विशिष्टजीववीर्याद्यास्ताव । उच्यते २६ अ० ।

कोहविषेण-कोषविषेक-पुं० । कोषत्यागे, कोषव्य ड्रुस्ततादि-परिभाषनेनोदयमिराये, अ० १४ अ० ३ उ० । " एते कोहविषेणे " इत्या० १ डा० १ उ० ।

कोहवेद्यविज्ञ-कोषवेदनीय-न० । कोषेन कोषाभ्यवसायेन वेद्यत इति कोषवेदनीयम् । कोषेन वेद्यमाने कर्मेनेदे, उच्यते २७ अ० ।

कोहसंज्ञा-कोषसंज्ञा-स्त्री० । कोषोदयात्तदावेद्यगर्भं प्रकृत्युत्पन्नयनवत्तच्छब्दस्वरूपाविषेवैष संज्ञायते जनयति कोषसंज्ञा । अ० ४ अ० ७ उ० । प्रज्ञा० । संज्ञामेदे, इत्या० १० डा० । आद्या० ।

कोहा-कोषा-स्त्री० । कोष-अर्थोऽस्मादित्याद्य अच् । कोषवत्याय, कोषानुमततायाम्, " से कोहाय माणाय कोहाय आ-सायणाय । " कोषयेति कोषवत्या इति प्राप्ते अर्थोऽस्मादित्यादि-मणुत्वाद् अन्वयवत्यान्तताय् कोषया कोषानुमतता । आद्य० ३ अ० ।

कोहाइ-कोषादि-पुं० । कोषप्रभृतिकथाये, " कोहाती, आदिस-हातो माणया सोमा ज्येयति । " नि० चू० १ उ० ।

कोहाइस्सियमण-कोषादिद्विपितमन्स-वि० । कोषलोभादिकथायकल्लितान्तःकरणे प्राणिप्राणग्रहाद्यनिरपेक्षे, पञ्चा० १ वि० ।

कोहाइमाण-कोषादिमान-न० । पुं० । कोष आदिषेणं ते कोषादयः, मीयते परिच्छिद्यतेऽनेनेति मानं स्वलक्षणमनन्तानुव-ग्यादिविशेषः कोषादीनां मानं कोषादीनां यो मानो गर्भः कोषकारणः । आद्या० १ अ० ३ अ० ३ उ० । कथायमाने, " कोहाइमाणं हन्धियाय वीरे, बोमस्स पासे गिरवं मईतं । तम्हा हि वीरे विरय वहाओ, जिदेअ सोवं कडुभूवगामी ॥ १ ॥ " आद्या० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।

कोहाइविषेण-कोषादिविवेक-पुं० । कोषाद्ययोऽप्रधास्ता आद्या-

स्तेषां विषेकः नरकयातमाद्यषावहेतुत्वात्परित्यागः । कोषादिभावे, इत्य० १ अ० ।

कोहि-कोषिन्-पुं० । कुम्भतीति कोषी । हेतुमन्तरेणापि कुम्भति कम्भिन्, उच्यते ७ अ० । " कोही समावेदजा । " आद्या० ३ अ० । अतु० । कोषकथाविधि, उच्यते १ अ० ३ अ० ।

कोहिह-कोषवत्-वि० । कोषविधि. वृ० १ उ० ।

कोहुप्पत्ति-कोधोत्पत्ति-स्त्री० । कोषजनने, इत्या० ।

दसाहिं ठाणेहिं कोहुप्पत्तिं सिया । तं जहा-मणुआइ मे सइ० जाव गंभाई अबहरिस्सु ॥ १ ॥ अमणुआइ मे सइ० जाव उवहरिस्सु ॥ २ ॥ मणुआइ मे सहफरितसरसकवर्ग-भाई अबहरइ ॥ ३ ॥ अमणुआइ मे सहफरितसरसकव-गंभाई उवहरइ ॥ ४ ॥ मणुआइ मे सहफरितसरसकवर्गंभाई अबहरिस्सु ॥ ५ ॥ अमणुआइ मे सइ० जाव उवहरि-स्सु ॥ ६ ॥ मणुआइ मे सइ० जाव गंभाई अबहरिस्सु, अबहरइ, अबहरिस्सु ॥ ७ ॥ अमणुआइ मे सइ० जाव उवहरिस्सु, उवहरइ, उवहरिस्सु ॥ ८ ॥ मणुआइ-मणुआइ मे सइ० जाव अबहरिस्सु, अबहरइ, अबह-रिस्सु ॥ ९ ॥ उवहरिस्सु उवहरइ उवहरिस्सु ॥ १० ॥ अहं व णं आयरियउववक्कायाणं सम्मं वहायि यं व णं आयरियउववक्काया मिच्छं वि पक्विआ ॥

गतार्थे, नवरं स्थानविभागोऽयं, तत्र मनोहाय्यं शब्दादौ न मे अप-हृतत्वानित्येवं भावयतः कोधोत्पत्तिः स्यादित्येकमेवमनोहाय्य-पहृतत्वानुपगमितायां हि वैकल्यमनवबुधचनयोर्मेविशेषः, प्राकृत-त्वाविति । श्रित्यैव एवं वर्तमाननिर्देशनापि द्वयं भविष्यताऽपि द्वयमित्येवं वद । तथा मनोहाय्यामपरातः कालत्रयनिर्देशन सत-म एवमनोहाय्यामुपहरतोऽहं मनोहाय्यामोहाय्यामपरातः काल-त्रयनिर्देशन नयमय । (अहं जेत्थादि) वृक्षमं (मिच्छं ति) वैपरीत्यं विशेषेण प्रतिपन्नो विप्रतिपन्नाविति ॥ अ० १० डा० । (बनुच्छं कोधोत्पत्तिः कलाव) अन्धेऽत्रैव जाये ३६१ पृष्ठे उक्ता)

इति श्रीमत्सोर्धर्मबृहत्सपागन्धीय-कलिकासर्वज्ञकल्प-

श्रीमद्भारक-जैनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००७

श्रीविजयरजेन्द्रसूरिविरचिते अजिधानराजे-

न्द्रे ककारादिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ।

खकार

ख-ख-खुं०। खकारः स्वयञ्जनवर्णभेदः। कवर्गद्वितीयवर्णे कण्ठ्ये,
कन-धा० ङः। सुखे, खुर्ये, वितर्के, वेदने, मित्रायां, नृपे,
क्षेपे, दिशि, अयसाने, अयवर्गे, परब्रह्मणि, न०। कुले,
दौते, उदरे, कम्बी, कृपणे, मित्र्ये, शान्ते रस्ते, विहगनायक,
क्षेत्रे, पुरे, इन्द्री, वन्तधावने, कुण्डे, संवसे, फुल्ले, एका०
इन्द्रिये, न०। आ० म० प्र०। विज्ञे। कस्मिन्नाकाशम्। आ० ख०
१ अ०। “वज्रंते ये मेहा” प्रा० १ पाद। लघ्रादृशमे स्थाने, वाच०।
खअ-क्षत-वि०। “क्षः कः कर्षाकषु ङ-औ” । उ। १। ३।
इति प्राकृतसुत्रेण लघ्वे खः। प्रा० २ पाद। विदारिते, पीडिते,
धर्षिते, क्षये, पुं०। विनाशे, वाच०।

खअजलद्वस-सयजअपर-पुं०। “क्षिः कः कश्चिपु ङ-औ” । उ।
१। ३। इति लघ्वे खः। कस्य कः इति अनादावित्यर्थः, जिह्वा-
स्यूतीयाः। प्रत्ययभेदे, प्रा० ४ पाद।

खइत-खइत-वि०। निर्युक्ते, हा० १ भु० १ अ०। रञ्जिते,
हा० १ भु० १ अ०। अग्निते, श्री०। विद्युरिते, आ० प्र०।
खइय-क्ष(क्षा)यिक-पुं०। क्षयकर्मणात्मन्त्यतोऽब्देः। क्षय एव क्षा-
यिकः, क्षयेषु वा निर्वृतः क्षायिकस्तत्कर्मोऽनावफलरूपे विचित्रो
जीवस्य परिणतिविशेषः। जावभेदे परिणतिविशेषे, प्रथ० २२१
श्रारः। आ० प्र०। ल०। उच०। कर्म०। क्षयाज्ञातः क्षायिकोऽ
प्रतिपातिज्ञानदर्शनधारित्रलक्ष्यः। अप्रतिपातिज्ञानादौ, लुप्त० १
भु० १३ अ०। अनु०। क्षायिको नवप्रकारः केवलज्ञानं, केवलदर्-
शनं, दानादिलक्ष्यः पञ्च, लभ्यकत्वं चारित्रं चेति। लुप्त० १
भु० २ अ०। कर्म०। “खइत” शब्दार्थः, हा० १ भु० १ द्य०।

क्षायिको प्राधा द्विधा। तद्यथा-

से किं तं खइए । खइय दुविधे पद्यचे । तं जहा-खइए अ,
खयनिपप्ये अ । से किं तं खइए । खइय अष्टहङ्ग कम्मपयमी-
ण खइएण । मेचं खइए । से किं तं खयनिपप्ये । खयनिप-
प्येण अयेगविहे पयणचे । तं जहा-उपएणनाणदंसणचे
अरहा जिणे केवली खीणआजिण्णिबोणिण्णालावरणे
खीणसुअण्णालवरणे खीणआंदिण्णालावरणे खीणमणप-
ज्जवण्णालावरणे खीणकेवलण्णालावरणे अण्णालवरणे निराव-
रणे खीणालवरणे णालावरणज्जकम्मविपप्युके केवलदंसं
सज्जदंसं। खीणनिदे खीणनिहानिदे खीणपयले खीणपय-
लापयले खीणपीणगिके खीणचकुदंसणालवरणे खीणअ-
चकुदंसणालवरणे खीणओहिदंसणालवरणे खीणकेवलदंस-

खालवरणे निरावरणे खीणालवरणे दरिसखालविणज्जकम्म-
विपप्युके खीणसायवेअण्णिजे खीणअसायवेयणिजे अ-
वेअणे निव्वेअणे खीणवेअणे मुजासुजवेअण्णिज्ज-
विपप्युके खीणकोहे० जाव खीणओहे खीणपेजे खीणदोसे
खीणदंसणमोहणिजे खीणचरिचमोहणिजे अमोहे नि-
म्मोहे खीणमोहे मोहणिज्जकम्मविपप्युके खीणगेरइआउए
खीणतिरिक्खजाणिआउए खीणमण्णस्साउए खीणदेवाउए
अण्णालए निराउए खीणालए आउकम्मविपप्युके गइजा-
इसरीरंगोवंगवंधणसंघायणसंघयणसंठाए अण्णगेवोदिर्विदि-
संघायविपप्युके खीणसुजनामे खीणअमुभनामे अण्णामे
निणामे खीणनामे सुभासुभणामकम्मविपप्युके खीणलभ-
गोए खीणणीअगोए अगोए निगोए खीणगोए उवनी-
चगांतकम्मविपप्युके खीणदाणंतराए खीणहाजंतराए
खीणभोगंतराए खीणलभभोगंतराए खीणवीरियंतराए
अणंतराए गिरंतराए खीणंतराए अणंतरायकम्मविपप्युके
सिक्के बुद्धे सुत्ते परिणिच्छुए अंतगमे सज्जदुक्खलपरीणे,
सेचं खयनिपप्ये, सेचं खइए ।।

(से किं तमित्यादि) एषाऽपि द्विधा लयनक्षिप्यस्य । तत्र
“अएणं” अत्र लुमिति पूर्ववत् । खयाऽपि ज्ञानावरणादिक-
मैप्रकुनीनां सोत्तरभेदानां सर्वेषांऽप्यमलक्षणः । स च स्वाय-
कटप्रत्यये क्षायिकः, लयनक्षिप्यस्तु तत्फलरूपः, तत्र च स-
र्वेष्वपि कर्मसु सर्वेषां क्षीणेषु विषये पदार्थाः सज्जवन्ति, त-
त्क्रमेण दिदर्शयिषु ज्ञानावरणकृते तावदेवं जगति । तानाह-
(उपपन्नार्थसंश्लेषादि) उपपत्ते इवामनापगमेनादर्शोप-
लभप्रभावसकलतदावरणापगमाद्विज्यते ज्ञानदर्शनं धरति यः
स तथा । अरहा अविद्यमानरहस्यो, नास्त्य गोप्यं किञ्चिद-
स्तीति प्रावः । आवरणशब्दोत्पत्तिश्चिन्तः, केवलं संपूर्णे ज्ञान-
मस्यास्तीति केवली, क्षीणमात्रनिबोधिकं ज्ञानावरणं यस्य स
तथा । एवं तेषं यावत् क्षीणकेवलज्ञानावरणम् । अविद्यमान-
मावरणं यस्य स विशुद्धानन्तरभेदोक्तिविज्ञानावरणः, तथा
निर्गल आगन्तुकादिव्यावरणात्प्रादुर्भावोद्दिष्टाशिवदेवं निराव-
रणः । तथा क्षीणप्रकाशेनापुनर्भोजनया आवरणमस्येत्यपकृतम-
नावरणजात्यमणिवत् क्षीणालवरः । निगमयथाह-ज्ञानावरणवीज-
कर्मणा विविधमनैकेः प्रकारैः प्रकर्षेण मुक्तो ज्ञानावरणीय-
कर्मविप्रभुः । एकार्थकानि वा पलान्यनावरणानिपदार्थानि, अ-
न्यथा वा नयप्रतयेन सुत्रिया भेदा वाच्याः । तदेवमेतानि ज्ञा-
नावरणीयार्थकानि नामानुयायिनः । अथ दर्शनावरणं यक्यापि क्षा-
यि तावप्याह-केवलं क्षीणालवरणेन दर्शनेन पश्यतीति केवल-
दर्शं, क्षीणदर्शनावरणत्वादेव सत्त्वे पश्यतीति सर्वदर्शीत्येवं निप्रा-
पञ्चकदर्शनावरणचतुष्कक्षपसंवीर्यपरायार्था नामान्यत्र पु-
नोक्त्युत्तराणं व्युत्पादनीयानि, नवर्षं निप्रापञ्चकस्वरूपक्यापि क्षा-
यि “सुहृदभिवोदो निहा, दुहृदभिवोदो व निहनिहा व ।
पयला हाह ठिक्कसा, पयलापयला व षंकममो ॥ १ ॥
अस्संकिण्डकम्मा-खुयेयथे होह थिण्णिगिणी ।
अहनिहादि व न्तिथि, वापएवसाहखीयावं ॥ २ ॥
अपरं ज्ञानावरणादिशब्दाः पूर्वज्ञानावरणाज्ञापेक्षाः प्रवृत्ताः,

पुत्रे, येन स्वामिने गोशालकः कर्तितः । आ० म० हि० । आ०
चू० । आवा० । हा० । अनु० ।

खंदगा-स्कन्दक-पुं० । आदस्तां नगर्यां जाते सुनिमुबनाशिये,
अण० । तासंभयो यथा—आवस्थायां जिज्ञासुर्नृपेय, धारिणी
प्रिया, यथाः पुत्रः स्कन्दकः, पुरन्दरयशा पुत्री, कुम्भका-
रकटके पुरे दहकसुपच्य दत्ता, तस्य पुरोहितः पालका मि-
थ्यादकः, अन्यदा आवस्थायां सुनिमुब्रतस्वामी समभवत्तः, तस्य
देश्यानां भुत्वा स्कन्दकः भावकाः जातः । एकदा पालकपुरोहितो
दृतत्वेन आवस्थायां प्राप्तः राजसजायां जैनसाधुनामधर्षेणार्थं ब-
द्ध स्कन्दकेन विरुद्धरीकृत्य निहर्तितः सन् स्कन्दककुमारोप-
रि कठः छिकाणि पश्यति । अन्यदा स्कन्दककुमारः श्रीमुनिमु-
ब्रतस्वामिपार्थवे पञ्चशतकुमारेः सह प्रमज्जितां गीतायां जातः,
स्वामिना ते कुमारश्शिष्यास्तस्यैव दत्ताः, अन्यदा स स्कन्दकः
स्वामिने वृत्तान्त-हे जयवन्त ! जगिनीवन्द्यापनार्यं गच्छामि । स्वामिना
प्रथितम्—तत्र मारणाग्निकोपसर्गोऽस्ति । स्कन्दकेनो कथं—भग-
वन् ! यथमाराधका विराधका वा ! स्वामिना जणितम्—न्वां मुक्तुं स-
क्षेप्याराधकाः । स्वामिनेव मुकेऽपि ज्ञातव्यतावशेन पञ्चशत-
शिष्यपरिवृत्तः कुम्भकारकटकपुरे गतः । पालकेन तमागच्छन्तं
ज्ञात्वा पूर्ववर्तं स्मरता साधु (स्वित्तियोगे) गानं बद्धिशादायुधानि
भूमी स्थापितानि । स्कन्दकाचार्यस्तु नैवेद्यं समभवत्तः । ततः पा-
लकेन नृपस्याग्रे कथितम्—महाराज ! अयं स्कन्दकः पञ्चशत-
साधवोऽपि सह स्रजयोधिनः परीवहज्ज्ञास्त्रस्य राज्यं गृहि-
तुकायाः समायातास्वां इतिथ्यति, राज्यञ्च गृहीष्यति । यदि
न मत्पश्यन्तदा उद्यानं विज्ञोक्तव्य । एमिरायुधानि भूमी गोपिता-
नि सन्निभ, नृपेण उद्यानं विज्ञोक्तव्य, आयुधानि दर्शानि, कोषा-
नेन ते साधवस्तस्यैव दत्ताः, तेन सर्वेऽपि यन्त्रेण शीलितानाः व-
धपरीषदस्य स्वयम् अभिषेकचालङ्कारः उगमकेचलङ्कारानाः सिद्धाः,
स्कन्दकाचार्यस्तु सर्वेषां शिष्याणां तथार्थाधमरणं दृष्ट्वात्यक्—
कोषाः सर्वस्याप्यस्य देशस्य दातकाऽहं स्वामिनि कृतनिदानो-
ऽशिकुमारैरुपवृत्तः । अथाचार्यस्य रजोहरणं कथिरित्तं सद् गृध्रैः
पुरवहस्तं ज्ञात्वा चञ्चुपटेनोत्पाट्य पुरन्दरयशापुरः पतितम् । सा-
ऽपि महतीमधुतिं चकार । साधवां गवधिता न दृष्टा, प्रत्यभिज्ञातानि
कम्बलायुपकरणानि, ज्ञानं च तथा—साधवो मारिता इति, ततो
धिक्कृतस्त्वया वृत्ततिः, अहं तव मुक्तं न पश्यामि, प्रमज्जिष्याम्ये-
वेति वदन्तीं तां स्कन्दकप्रतिगर्भी देवाः श्रीमुनिमुब्रतस्वामिस्स-
मीये लुप्तगन्तः । स्वामिना सा दीक्षिता । ततोऽभिषेकमार्यदेवेन स-
मनरां देशो दग्धः, ततो दण्डाकारण्यं जातम् । अद्यापि तथैव
तस्मिन्नेष्यते । यथा एतिः साधुभिर्वधपरीषदः सोढस्तथा वैररपि
सिद्धयः । अण० २ अ० । ग० । हि० । चू० । संधा० । भू-
तमेवे च, महा० १ पद । आवस्थायां गर्दभाक्षिगर्भे ; कात्याय-
नगोत्रे परित्राजके, अ० ।

तच्छत्रियम्—

तेषां कालेषां तेषां समेषां कर्णगला एवम् नयरी ।
वसुओ—तीसि ए कर्णगला नयरीए बहिया उत्तरपुरच्छिमे
दितीजाए छतपत्तासए एवम् चेइए होत्या, वसुओ—तए णं
समणे जगवं महावीरे उप्पन्नाणजंस्सधरे० जाव समोसर-
णं परिसा निग्गया, तीसि ए कर्णगलाए नयरीए अदूरसामंते
सावत्थी धामं नयरी होत्या । वसुओ—तए णं सावत्थीए

नयरीए गहपालिसि अंतेवासी खंदए नाम कच्चायणस-
गोत्रे परिव्वायेण परिवसइ । रिउज्वेय—जउज्वेय—सामयेय-
अहवचयेय—इतिहासपंचमाणं निपंडुट्टाणं चउहइं बवाणं
संगोवंगाणं सरहस्साणं सारए वारए चारए पारए सकेगदी-
सहितं तविसारए संखाणं सिक्खा कपे वागरणे उंदे निरु-
त्ते जोइसामयेण अस्सेसु य बहसु वंभससए परिव्वायएसु
नएसु सुपरिनिहिए यावि होत्या । (पिङ्गलपुच्छा) तए णं
सावत्थीए नयरीए पिगलए नामं निपंडे वेसाक्षियसावए प-
रिवसइ । तए णं से पिगलए नामं निपंडे वेमालिसावए अ-
क्षया कयाइं जेणेव खंदए कच्चायणसगोत्रे तेणेव उवाग-
च्छइ, उवागच्छइत्ता खंदं कच्चायणसगोत्रं इणमक्खेवं पुच्छे
मागहा । किं सअंते होए, अणंते होए, सअंते जंवे,
अणंते जंवे, सअंता सिद्धी, अणंता सिद्धी, सअंते सिद्धे,
अणंते सिद्धे, केण वा मरणेण मरमाणे जंवे बहइ वा, हायइ
वा, एतावं ताव आइक्खाहि उभमाणो, एवं तए णं से खंदए
कच्चायणसगोत्रे पिगलए णं निपंडे वेसालीसावए णं इण-
मक्खेवं पुच्छए समाणं संकिए कंखिए वितिगिंविए भेद-
समावसे कट्टमसमावसे णो संवाएइ पिगलस्यस्स निपंडस्स
वेसालिसावयस्स किंचि विपमोक्खमक्खाइओ तुसिणी-
ए संचिद्धइ, तेए णं से पिगलए निपंडे वेसालीसावए खंद-
यं कच्चायणसगोत्रं दोबं पि इणमक्खेवं पुच्छे मागहा-
किं सअंते होए० जाव केण वा मरणेण मरमाणे जंवे
बहइ वा, हायइ वा, एतावं ताव आइक्खाहि उ-
भमाणो, एवं तए णं से खंदए कच्चायणसगोत्रं पिगलए णं
निपंडे वेसालीसावए णं दोबं पि तवं पि इणमक्खेवं पुच्छि-
ए समाणे संकिए कंखिए वितिगिंविए जेदसमावसे क-
ट्टमसमावसे णो संवाएइ, पिगलस्यस्स निपंडस्स वेसालिय-
सावयस्स किंचि विपमोक्खमक्खाइओ तुसिणीए संचिद्धइ,
तए णं सावत्थीए नयरीए सिंघाढ० जाव पहेसु महया
जाणसम्महेइ वा जाणवुहेइ वा निग्गच्छइ, तए णं तस्स खंद-
यस्स कच्चायणसगोत्रस्स बहुजणस्स अतिए एयमइं सोबा
निमम्म इमे एयाक्खे अउज्जिणिए चितिए पाच्छिए णोणए
संकपे समुपज्जित्ता, एवं खलु समये भगवं महावीरे
कर्णगलाए नयरीए बहिया उत्तरपत्तासए चेइए संजमेणं
तवसा अप्पाणं भावमाणे विहरइ, तं गच्छामि णं समणं
जगवं महावीरं बंदिमि, नमंसांमि, सेयं खलु मे समणं भगवं
महावीरं बंदिता नमंसांमि सक्कारेत्ता सम्माणेत्ता कट्ठाणं
मंगलं देववं चेइयं पउज्जातेत्ता इमाइं च एं एयाक्खाइं
अइहाइं हेउइं पसिणाइं वागरणाइं पुच्छिए चि कइ एवं
संपेहेइ, संपेहेइत्ता जेणेव परिक्खायणा बसरी तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता तिदं च कुडिंयं च कंचणिं च क-

रोमियं च भिसियं च केसरियं च उष्णालियं च अंकुसयं च पवित्रयं च गणेशियं च कृतयं च बाह्मणाय य पाउयाय य भाउरुताय य गेहहृद्, गेहहृत्ता परिव्यायवमहोभा पवित्रित्वमह, पवित्रित्वमहता तिरुं कुडियं कंचाणियं करोमियं जिस्वियं केसरियं च उष्णालियं अंकुसयं पवित्रियं गणेशियं इत्यगए उष्णालियं संजुचे पाउरुतयं परिहृदि साव-
त्थीए नयरीए मज्जे मज्जेणं निगच्छइ, निगच्छइता जेणे-
व कयंगला नगरी जेणेव कृतपलासए चेइ जेणेव समणे जगवं महावीरे तेणेव पहारच्छगमणाए गोयमाइ समणे भगवं महावीरे जगवं गोयमं एवं वयासी-दिच्छसि एं गोयमा ! पुव्वसंगइयं जंते ? कं भंते ! खंदयं नाम से काहे वा किं वा केवळिरेण वा ? एवं खलु गोयमा ! तेषं कालेणं सात्थीयं णामं नयरी होत्थ्या । वधओ-तत्थ एं मावत्थीए नयरीए गइजास्सि भंते वामो खंदए णामं कच्चायणसगोत्ते परिव्यायए परिवसइ, ते चेवञ्जाव जेणेव मम अंतिए तेणेव पहारच्छगमणाए मे अद्रुमए बहुसंपत्ते अच्चाण पवित्रसे अंतरापणे न्हइ, अज्जेव एं दिच्छसि गोयमा ! जंते चि भगवं गोयमं समणं भगवं महावीरं वेइइ, नमसइ, नमसइता एवं वयासी-पहू एं जंते ! खंदए कच्चायणसगोत्ते देवा-
णुप्पियाणं भंतिए मुंने जविता अगाराओ अगमारियं पव्वइत्तए । इता पज् ! जावं च एं समणे जगवं महावीरे जगवओ गोयमस्स एयमहं परिकहेइ, तावं च एं खंदए कच्चायणसगोत्ते ते देवं इव्वमागए, तए एं जगवं गोय-
मे खंदयं कच्चायणसगोत्ते अद्रुमगयं जाणेत्ता खिप्पामेव अन्नुइइ, अन्नुइइत्ता खिप्पामेव पच्चुगच्छइ, पच्चुगच्छइ-
त्ता जेणेव खंदए कच्चायणसगोत्ते तेणेव उवागच्छइ, उवा-
गच्छइत्ता खंदयं कच्चायणसगोत्ते एवं वयामी-हे खंदया ! सागयं खंदया !, सुसागयं खंदया !, अणुरागयं खंदया !, सागयमणुरागयं खंदया !, सेखणं तुमं खंदया ! सात्थीए नयरीए पिंगलएणं निभंतेणं वेसालियसएणं इणमकखे-
वं पुच्छिए ! मागहा ! किं सअंते लोए, एवं ते चेव जेणेव इहं तेणेव इव्वमागए, से णूं खंदया ! अट्टे समट्टे, इता अत्थि, तए एं से खंदए कच्चायणसगोत्ते भगवं गोयमं एवं वयासी-से केमि एं गोयमा ! तहास्से णाणी वा तवस्सी वा जेणं तव एस अट्टे मम ताव रहस्सकडे इव्वमकलाए जओ एं तुमं जाणामि, तए एं से जगवं गोयमं खंदयं कच्चायणसगोत्ते एवं वयामी-एवं खलु खंदया ! मम धम्मापरिए धम्मापरएणं समणे भगवं महावीरं उप्पसणाणंदसणधरे अरहा जिणे केवली तीयपच्चुप्पस-
मणागयविद्याएणं सव्वखू मव्वदरिमी, जेणं मम एस अट्टे वव ताव रहस्सकडे इव्वमकलाए, जओ एं अहं जाणामि

खंदया ! तए एं ते खंदए कच्चायणसगोत्ते जगवं गोयमं एवं वयासी-गच्छामो णं गोयमा ! तव धम्मापरियं धम्मा-
वदेसयं समणं जगवं महावीरं वेदामो, नमसामो० जाव पज्जुवामामो । अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पडिबंते, तए एं भगवं गोयमे खंदएणं कच्चायणसगोत्तेणं सद्धि जेणेव समणे जगवं महावीरे तेणेव पहारच्छगमणाए, तेणं काक्षेणं तेषं समएणं समणे भगवं महावीरे वियट्ठभोनी यावि हो-
त्था, तए एं समणस्स भगवओ महावीरस्स वियट्ठजोइस्स सरीरयं उरालं सिंगारं कट्ठाणं सिवं धम्मं मंगळं अणुसंकि-
यविज्जसियं लक्खणवंजणगुणोववेयं सिरिए अतीव अतीव उवमोजेमाणं चिह्णइ, तए एं से खंदए कच्चायणसगोत्ते समणस्स जगवओ महावीरस्स वियट्ठजोइस्स सरीरयं उ-
रालयं० जाव अतीव अतीव उवसोजेमाणं पासइ, पासइत्ता इट्ठुट्ठचित्तमाणंदिए पीइमणे परममोमएसिए हरिसवस-
विसप्पमाणइयए जेणेव समणे भगवं महावीरे तेणेव उवा-
गच्छइ, उवागच्छइत्ता समणं जगवं महावीरं तिकुत्तो आया-
हिणं पयाहिणं कोरइ०, जाव पज्जुवासइ, खंदयाइ, समणं जगवं महावीरे खंदयं कच्चायणसगोत्ते एवं वयासी-से लूणं तुमं खंदया ! सात्थीए खयरीए पिंगलएणं निभंतेणं वेसा-
लिसावएणं इणमकखेवं, मागहा-किं मअंते लोए, अणंते लोए, एवं ते चेवञ्जाव जेणेव मम अंतिए तेणेव इव्वमाग-
ए, न खणं खंदया ! अट्टे समट्टे, इता अत्थि, न वि य ते खंदया ! अयमेयास्से अयमत्थिए चितिए पत्थिए मणोमए संकपे समुप्पज्जित्या, किं सअंते लोए, अणंते लोए, तस्स वि य एं अयमट्टे, एवं खलु मए खंदया ! चठिबहे लोए पणुत्ते ! ते जहा-द्ववओ खेत्तओ काक्षओ भावओ । द्ववओ एं एगे लोए सअंते, खेत्तओ एं लोए असंखेज्जाओ जो-
यणकोमाकोडीओ परिकखेवेणं पणत्ता, अत्थि पुण से अंते, काक्षओ एं लोए न कयाइ न आसि, न कदाइ न जवइ, न कदाइ न जविस्सइ, जविंसु य, भवति य, भविस्सइ य, धुवे णियए मासए अक्खए अव्वए अव्वडिए णिबे ण-
त्थि पुण से अंते । जावओ एं लोए अणंता वधपज्जवा, गंधरसफामा अणंता संताणपज्जवा, अणंता गुरुयलहुयप-
ज्जवा, अणंता अगुरुयलहुयपज्जवा, नत्थि पुण से अंते, सेचं खंदया । द्ववओ णोमि सअंते, खेत्तओ लोए स-
अंते, कालओ लोए अणंते, जावओ लोए अणंते, जे य ते खंदया० । जाव सअंते जीवे अणंते जीवे तस्स वि य एं अयमट्टे, एवं खलु० जाव द्ववओ एं एगे सअंते, खेत्तओ णं जीवे असंखेज्जएसिए असंखेज्ज-
एसोमडे, अत्थि पुण से अंते, कालओ एं जीवे न

कदाऽ न आसि, शिञ्चे, नत्थि पुण से अंते, जावओ णं जीवे अणंता नाणपज्जवा, अणंता दंसणपज्जवा, अणंता चरित्तपज्जवा, अणंता गुरुपलहुपज्जवा, अणंता अगुरुय-
लहुयपज्जवा । नत्थि पुण से अंते सेचं दन्वओ जीवे सअंते, सेचओ जीवे सअंते, कालओ जीवे अणंते, जावओ जीवे अणंते, जे वि य णं ते खंदया पुञ्जा ? । अंता सिद्धी, अणंता सिद्धी, तस्म वि य णं अयमहे, मए चउव्विहा सिद्धी पल्लवा । तं जहा-दन्वओ सेचओ कासओ भावओ । दन्वओ णं एगा सिद्धी स-
अंता, सेचओ णं सिद्धी पणयालीसजोयणसयसहस्सां आयायविकखंजेणं, एगा जोयणकोटो बायालीसं मयस-
हस्सां तीसं च सहस्सां दोषि य अउणायसे जोयण-
सए किं विसेसाहिए परिकखेवं पल्लवा, अत्थि पुण से अंते, कासओ णं सिद्धी न कदाऽ न आसि, जाव-
ओ य जहा लोयस्स तहा जाणियव्वा । तत्थ दन्वओ सिद्धी सअंता, सेचओ सिद्धी सअंता, कालओ सिद्धी अणंता, भावओ सिद्धी अणंता, जे वि य ते खंदया० जाव किं अणंते मिच्छे तं चेव० जाव दन्वओ णं एगे सिद्धे सअंते, सेचओ णं सिद्धे असंखेजपएसिए असंखेजपएसांगे अत्थि पुण अंते, कालओ णं सिद्धे सादिए अपज्जवसिए, नत्थि पुण से अंते, जावओ णं सिद्धे, अणंता णाणपज्जवा, अणंता दंसणपज्जवा, अणंता अगुरुपलहुपज्जवा, नत्थि पुण से अंते सेचं दन्वओ भिद्धे सअंते, सेचओ सिद्धे सअंते, कासओ मिच्छे अणंते, जावओ सिद्धे अणंते, जे वि य ते खंदया ! इमेयाक्खे अब्भत्थिए चित्तिए० जाव समुपपज्जित्था । केण वा मरणेणं मरमाणे जीवे वड्ड वा, हायड वा, तस्म वि य णं अयमहे एवं खलु खंदया । मए दुविहे मरणे पल्लवे । तं जहा-वात्समरणे य, पंडियमरणे य । से किं तं बालमरणे ! वात्समरणे दुवात्सविहे पल्लवे । तं जहा-बलमरणे बसट्टमरणे अंतोमल्लमरणे तज्जवम-
णे गिरिपरणे तरुपरणे जलपरवेसे जलणपरवेसे विसज-
कण्णे सत्थोवाकणे वेहाणसे गिक्खिडे, इधेरणं खंदया ! दुवात्सविहेवं बालमरणेणं मरमाणे जीवे अणंतेहिं ने-
रइयजवगहणेहिं अप्पाणं संजोएड, तिरियमणुदेवअण्णाणं च णं अणवदग्गं दीहक्कं चाउरंतंसारकंतारं अणुपरि-
यट्ट, सेचं बालमरणेणं मरमाणे वड्ड, वड्ड, मेचं वात्स-
मरणे । से किं तं पंडियमरणे ! पंडियमरणे दुविहे पण्णसे । तं जहा-पाओवगमणे य, भत्तपक्कलाणे य । से किं तं पा-
ओवगमणे ! पाओवगमणे दुविहे पण्णसे । तं जहा-नीहारिमे य, अनीहारिमे य नियमा अपपिकमं । सेचं पाओवगमणे । से किं तं जत्तपक्कलाणे ! भत्तपक्कलाणे दुविहे प-

छासे । तं जहा-नीहारिमे य, अनीहारिमे य, नियमा सपनिक-
मे, सेचं जत्तपक्कलाणे । इच्चेतेणं खंदया ! दुविहेणं पंडियमरणेणं मरमाणे जीवे अणंतेहिं नेरइयजवगहणेहिं अप्पाणं वि संजोएड० जाव बीदीवयड, मेचं मरमाणे हायड, सेचं पंडियमरणे । इच्चेएवं खंदया ! दुविहेणं मरणेणं मरमाणे जीवे वड्ड वा, हायड वा, एत्थ णं से खंदए कच्चायणसगोसे संखुक्के समणं जगवं महावीरं वेदड, नमंसड, नमंसड्वा एवं वयासी-इच्छामि णं भंते ! तुज्जे अंतिए केवल्लिपक्कं धम्मं निसामित्तए । अहासुहं देवाणुप्पिया ! वा पडिवंभं, तए णं समणं जगवं महावीरं खंदयस्स कच्चा-
यणसगोचस्स तंसि य मड्ड महालियाए परिसाए धम्मं परिकहेड, धम्मकहा जाणियव्वा, तए णं से खंदए कच्चाय-
णसगोसे समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मं सोच्चा निसम्म डट्टतुड्ड० जाव हयहिए उट्टाए उट्टेड, उट्टेड्वा स-
मणं भगवं महावीरं तिकुत्तो आयाहिणं पयाहिणं केरड, के-
रड्वा एवं वयासी-सहामि णं जंते ! निग्गवं पावयणं, रोएमि णं भंते ! निग्गवं पावयणं, पत्तियामि णं भंते ! नि-
ग्गवं पावयणं, अक्खुट्टेमि णं भंते ! निग्गवं पावयणं, एवमेयं जंते ! तहमेयं भंते !, आवेतहमेयं जंते !, असंदिक्कमेयं भंते !, इच्छियमेयं जंते !, पडिच्छियमेयं जंते !, इच्छियपडिच्छिय-
मेयं जंते !, से जहेयं तुज्जे वड्ड चि कहु समणं भगवं महावीरं वेदड, एमंसड, वेदिता णमंसड्वा उत्तरपुरच्छिमं दिसिजायं अवक्कड, अवक्कमड्वा तदं च कुंठियं च० जाव धाउरत्ताउ य एगंते एनेड, एनेड्वा जेवण समणे जगवं महावीरं तेणेण उवागच्छड, उवागच्छत्ता समणं भगवं महा-
वीरं तिकुत्तो आदाहिणं पयाहिणं केरड, केरड्वा० जाव नमंसड्वा एवं वयासी-आल्लिसे णं जंते ! लोए, जराए मरणेण य, से जहानामए केड गाहावहिं आगारं सिज्जिया-
यमाणं सि जे से तत्थ भंने भवड, अप्पजारे मोल्लुरुए तं गहाय आयाए एगंतमंतं अवक्कड, एम मे नित्थारिए समाणे पच्चा पुराए हियाए सुहाए खमाए नित्थेयसाए आणुगाभियत्ताए जवित्तसड, एवाविं देवाणुप्पिया ! मज्जं क्खे आया एगे जंने इहे क्खे पिप मणुक्के मणाय थेज्जे नित्थासिए समए बहुमए अणुमए जंकरंरगसमाणे माणं सीयं माणं लहं माणं लुहा माणं पिवासा माणं चोरा माणं वात्ता माणं दंसा माणं मनया माणं वाडयपित्थियतंजि-
यसखिवाडयविबिडा रोगायंका परिसहोवसग्गा पुंसंतु चि कहु, एस नित्थारिए समाणे परलोयस्स हियाए सुहाए खमाए नो सेमाए आणुगाभियत्ताए भवित्तसड, तं इच्छा-
मि णं देवाणुप्पिया ! सयमेव पण्णाविं सयमेव सुंकाविं सयमेव सेहाविं सयमेव तिकलाविं सयमेव आयागो-

यं विषयवेद्यविषयकरखण्डजायामावाचयिषं धम्ममाइ-
 किलयं, तए णं समणे भगवं महावीरं खंदयं क्खवायणसगोचं
 सपयेव पच्चावेइं जाव धम्ममाइकल्लइ, एवं देवाणुप्पिया !
 चिद्धियच्चं गंतव्यं, एवं निसंइयच्चं, एवं तुयडियच्चं, एवं
 जुंजियच्चं, एवं जासियच्चं, एवं उक्काए उक्काए पाणेहिं जूएहिं
 जीवेहिं सचेहिं संजमेणं संजमियच्चं, अस्सि च एं अइं खो
 किंवि वमाइयच्चं, तए एं से खंदए कच्चायणसगोचे समण-
 स्स जगवओ महावीरस्स इमं एयाकूवं धम्मियं ठवएत्तं
 सम्मं संपविवज्जइ, तमाणाए तइ गच्छइ, तइ चिद्धइ, तइ
 निसीयइ, तइ तुयट्टइ, तइ जुंजइ, तइ जासइ, तइ उक्का-
 एइ, उक्काएइ, तइ पाणेहिं जूएहिं जीवेहिं सचेहिं संजमे-
 णं संजमेइ, अस्सि च एं अइं खो एमायइ । तए एं से खं-
 दए कच्चायणसगोचे अणगारे जाए इरियासमिए भासास-
 मिए एसणासमिए आयाण जंडमचनिकस्वेवणासमिए उच्चार-
 पासवणस्सेलसिपाणजङ्गपाएरिद्धावणियासमिए मणमभिए
 वयसमिए कायसमिये मणुत्ते वयुत्ते कायकुत्ते गुत्ते गुत्तिं-
 दिए गुत्तवंजचारीं झज्जुं पत्ते खतिकस्समे जिंदंदिए
 सोहिंए अणियाणे अणुत्तसुए अवहिंझेस्से सुसमखए दंते
 इण्णमेव निगंयं पावयणं पुरओ काउं विहरइ, तए णं समणे
 भगवं महावीरं कयंगलाओ णयराओ उचपल्लासयाओ
 चेइयाओ पवित्तिकस्समइ, पवित्तिकस्समइत्ता बाहिया जणव-
 यविहारं विहरइ, तए एं से खंदए अणगारे समणस्स भ-
 गवओ महावीरस्स तह्हाक्काएणं थेराणं अंतिए ममाइ-
 यमाओ एक्कारस अंगाइं अट्टिजइ, अट्टिजइत्ता जे-
 णेव समणे भगवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छ-
 इत्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमसइ, नमसइत्ता एवं
 वयासी-इच्छामि एं भंते ! तुज्जेहिं अन्नणुष्णाए स-
 माणे मासियं जिक्खुपडिमं उवसंपज्जिक्खं णं विहरिचए,
 अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पविचंयं । तए एं खंदए
 अणगारे समणेणं जगवया महावीरेणं अन्नणुष्णाए स-
 माणे इड्डतुइं जाव नमसिक्खा मासियं भिक्खुपडिमं उवसप-
 ज्जिक्खा णं विहरइ । तए णं से खंदए अणगारे मासियं जि-
 क्खुपडिमं अहासुत्तं अहाकयं अहामयं अहातच्चं
 अहासमं सम्मं काएण फासेइ, पालेइ, सोभेइ, तीरेइ, पूरेइ,
 किट्टेइ, अणुपालेइ, आणाए आराहेइ, सम्मं काएण फासि-
 चां जाव आराहेत्ता, जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव
 उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता समणं भगवं जाव नमसिक्खा
 एवं वयासी-इच्छामि एं जंते ! तुज्जेहिं अन्नणुष्णाए स-
 माणे दोमासियं जिक्खुपडिमं उवसंपज्जिक्खा णं विहरिचए,
 अहासुहं देवाणुप्पिया ! मा पविचंयं । वं चेव एवं दोमासियं

विमासियं चाउम्मासियं पंच ठ सच्च, पढमं सचाराइ-
 दियं, दोचं सचारादियं, तच्चं सचारादियं, अहारा-
 इदियं, एगरादियं । तए णं से खंदए अणगारे एगरादं
 भिक्खुपडिमं अहासुत्तं जाव आराहेत्ता जेणेव समणे भ-
 गवं महावीरं तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता समणं ज-
 गवं महावीरं जाव नमसिक्खा एवं वयासी-इच्छामि एं
 जंते ! तुज्जेहिं अन्नणुष्णाए समाणे गुणरयणं संवच्छरं
 तवोकम्मं उवसंपज्जिक्खा णं विहरिचए, अहासुहं देवाणुप्पि-
 या ! मा पविचंयं । तए णं से खंदए अणगारे समणेणं भग-
 वया महावीरेणं अन्नणुष्णाए समाणे जाव नमसिक्खा गु-
 णरयणं संवच्छरं तवोकम्मं उवसंपज्जिक्खा णं विहरइ, तं
 जहा-पढमं मासं चउत्थं चउत्थेणं अनिक्खिक्खेणं तवोकम्मे-
 णं दिया ठाणुक्कुणुए सुगभिमुहं आयावणज्जीए आया-
 वमाणं, रत्तिं वीरासणेणं अवाउंकेणं य दोचं मासं उइं उ-
 ड्डेणं अनिक्खिक्खेणं दिया ठाणुक्कुणुए सुगभिमुहं आयाव-
 णज्जीए आयावेमाणे, रत्तिं वीरासणेणं अवाउंकेणं य एवं
 तच्चं मासं अइमं अइमेणं चउत्थं मासं दसमं दसमेणं पंचमं
 मासं बारसमं बारसमेणं उइं मासं चोइसमं चोइसमेणं स-
 त्तमं मासं सोलसमं सोलसमेणं अइमं मासं अट्टारममं
 अट्टारसमेणं नवमं मासं वीमसमं वीसडेमेणं दसमं मासं बा-
 वीसडमं बावीसडेमेणं एक्कारसमं मासं चउत्तीसडमं चउत्ती-
 सडेमेणं बारसमं मासं ङ्खवीसडमं ङ्खवीसडेमेणं तेरसमं मासं
 अट्टावीसडमं अट्टावीसडेमेणं चोइसमं मासं तीसडमं तीस-
 डमेणं पक्करसमं मासं बत्तीसडमं बत्तीसडेमेणं सोलसमं
 मासं चउत्तीसडमं चउत्तीसडेमेणं अनिक्खिक्खेणं तवोक-
 म्मेणं दिया ठाणुक्कुणुए सुगभिमुहं आयावणज्जीए आ-
 यावेमाणे रत्तिं वीरासणेणं अवाउंकेणं तए णं से खंदए
 अणगारे गुणरयणं संवच्छरं तवोकम्मं अहासुत्तं अहाक-
 यं जाव आराहिक्खा जेणेव समणे भगवं महावीरं तेणेव
 उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता समणं जगवं महावीरं वंदइ, न-
 मसइ, बहूहिं चउत्थउड्डमदसमनुवाउसोहिं मासद्वमास-
 स्समेणं हिं विचिचोहिं तवोकम्मोहिं अप्पाणं भावेमाणे विह-
 रइ । तए एं से खंदए अणगारे तेणं उरालेणं विउल्लेणं
 पयत्तणं पगाहिणं कट्ठाणं सिवेणं भवेणं मंगलेणं
 ससिसरीएणं उदमेणं उदकेणं उच्चमेणं उदारेणं महाणु-
 भागेणं तवोकम्मेणं सुके सुकले निम्मसे अट्टिचम्मावणजे
 किडिकिडियज्जुए किसे धम्महिंसितए जाए यावे होत्था,
 जीवं जीवेणं गच्छइ, जीवं जीवेणं चिद्धइ, जासं जासिक्खा
 वि गिलाइ, मासं जासमाणे गिलाइ, मासं जासिस्सामीति
 गिलाइ, से जहानायए कडसगदियाइ वा, पणसगदियाइ
 वा, पणविज्जंरुमसगदियाइ वा, एरं कडसगदियाइ वा

इंगलसगभियाइ वा उयहे दिखणा मुक्का समणी समई गच्छइ, ससई चिहइ, एवामेव खंदए अणगारे ससई गच्छइ, ससई चिहइ, उचचिते तवेणं अबचिए मंससोणिएणं दुयासणे बिब भासरासिपकिच्छमे तवेणं तएणं तवतेयसिरीए अतीव उवसोजेमाणे उवसोभेमाए चिहइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं रायगिहे नयरे समोसरणं ० जाव परिसा पडिगया । तए खं तस्म खंदयस्म अणगारस्स अयाग्या कयाइ पुव्वरत्तावरत्ताकामसमयंसि भम्मजागरियं जागरमाणस्स इमेयारूवे अन्नत्थिए चितिए ० जाव समुपपज्जेत्था । एवं खलु अहं इमेणं एयारूवेणं उरालेणं ० जाव किं भयणिसेतए ० जाव जीवं जीवेणं गच्छामि, जीवं जीवेणं चिहामि ०, जाव गिहामि, ० जाव एवामेव अहं पि ससई गच्छामि, ससई चिहामि, तं अत्थि तामे ठट्ठाणे कम्मे वत्ते वीरिए पुरिमकारपरकमे तं ० जाव तामे अत्थि उच्छाणे कम्मे वत्ते वीरिए पुरिसकारपरकमे ० जाव य मे भम्मायारिए भम्मोवदेसए समणे भगवं महावीरे जिणे सुहत्थी विहरइ, ताव तामे सेयं कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए फुल्लुपलकमल्ल कोमलुम्मिलियम्मि अहं-दुरे पजाए रत्तासोगपकासे किंसुसुमुहुगुंजकरागसरित्ते कमल्लगरसंदवोहए ठडियम्मि सूरु सहस्सरत्तिसमि दिणयरे तेयसा जल्लते समणं जगवं महावीरं वंदित्ता नमसित्ता ० जाव पज्जुबात्ता समणेणं भगवत्था महावीरेणं अम्भणुष्साए समाणे सयमेव पंचमहब्बयाणि आराहेत्ता समणा य समणीओ य स्वामेत्ता तद्वाह्वेहिं थेरेहिं कट्ठाहिं सट्ठि विपुलं पव्वयं सणियं सणियं दुक्खेहत्ता मेहपणसंनिगासं देवमाभियायं पुढविसिलापट्ठयं पडिलेहेत्ता दन्नसंपारयं संयरित्ता दम्भसंपारोदगयस्स संनेहणभूसणाभूमियस्स भत्तपाणपक्खियाइ किंयस्स पाओवगयस्स कालं अणवकल्लमाणस्स विहरित्ते चि कहु एवं संपेहेइ, एवं संपेहेइत्ता कल्लं पाउप्पभायाए रयणीए ० जाव जल्लते जेणेव समणे जगवं महावीरं ० जाव पज्जुबासइ खंदयादि, समणे भगवं महावीरे खंदयं अणगारं एवं वयासी-से गुणं तव खंदया पुव्वरत्तावरत्तं ० जाव जागरमाणस्स इमेयारूवे अन्नत्थिए ० जाव समुपपज्जित्था, एवं खलु अहं इमेणं एयारूवेणं उरालेणं विउल्लेणं तं चेव ० जाव कालं अणवकल्लमाणस्स विहरित्ते चि कहु एवं संपेहेइ, संपेहेइत्ता कल्लं पाउप्पभायाए ० जाव जल्लते जेणेव मम अंतिए तेणेव हव्वमाणए ० जाव जल्लते सपेइ हंता अत्थि, अहंताइहं देवाणुप्पिया । मा पक्खि-धं, तए खं से खंदए अणगारं समणेणं जगवया महावीरेणं अम्भणुष्साए समाणे इहउट्ठं ० जाव इयदियए ठट्ठाए ठट्ठेइ, ठट्ठेइत्ता समणं जगवं महावीरं तिकुत्थुतो आयाहिणं

पयाहिणं करेइ ० जाव नमसित्ता सयमेव पंच महब्बयाइ आरहेइ, आरहेइत्ता समणा य समणीओ य स्वामेइ, स्वामेइत्ता, तद्वाह्वेहिं थेरेहिं कट्ठाहिं सट्ठि विपुलं पव्वयं सणियं सणियं दुक्खेइ, दुक्खेइत्ता मेहपणसंनिगासं देवसंभियायं पुढविसिलापट्ठयं पडिलेहेइ, पडिलेहेइत्ता उव्वरत्तावरत्तायुत्थि पडिलेहेइ, पडिलेहेइत्ता दम्भसंपारयं संयरइ, संयरइत्ता पुरत्तायजिमुहे संपलियं कनिसमे करयत्तापरिगाहिणं द-सनहं मिरसावत्तं मत्थए अज्जलिं कहु एवं वयासी-नमोऽत्थु खं अरहेत्ताणं भगवंताणं ० जाव संपत्ताणं, नमोऽत्थुणं समणस्स जगवओ महावीरस्स ० जाव संपाविउकामस्स वंदामि यं जगवं तं तत्थ गतं इह गमो पासइ, मे से जय-वं तत्थ गए इह गमं ति चिकहु वंदइ, गमंसइ, वंदित्ता एयं-सित्ता एवं वयासी-पुत्तिं पि मए समणस्स जगवओ महावीरस्स अंतिए सत्ते पाण्डावाए पच्चकत्ताए जावज्जीवाए ० जाव मिच्छादंसणसद्धे पच्चकत्ताए जावज्जीवाए, इयाणं पि यं समणस्स जगवओ महावीरस्स अंतिए सत्तं पाण्डावायं पच्चकत्तामि जावज्जीवाए ० जाव मिच्छादंसणसद्धं पच्चकत्तामि जावज्जीवाए, मव्वं असणपाण्खा-इमसाइमं चउत्तिहं पि आहारं पच्चकत्तामि जावज्जीवाए, जं पि य इमं सरीरं इहं कंतं पियं ० जाव पुंसुंति चि कहु एयं पि यं चरिमेहिं उस्सासनीसासेहिं वासिरामि चि कहु संलेहणाज्जमाभूसिए जत्तपाणपक्खियाइ किंय पाओवगए कालं अणवकल्लमाणं विहरइ । तए खं से खंदए अणगारे समणस्स जगवओ महावीरस्स तद्वाह्वेणं थेराणं अंतिए सायाइयमाइयाइ एक्कारस अंगाइ अट्ठिउत्तत्ता वहु-पक्खिपुष्साइ उवालसवासाइ सामस्यपारियां पाउणिता मासियाए संलेहणाए अत्ताणं भूत्तिता सट्ठि जत्ताइ अणमणाए ठेदित्ता आलोइयपक्कित्ते समाहिपत्ते आणुपु-व्वीए कालगए, तए खं ते थेरा भगवंतो खंदयं अणगारं कालगयं जाणिता परिनिव्वावचितं काउस्समं करेइ, पच-चीवराणि गिहंति, विपुत्ताओ पक्खयाओ सणियं सणियं पवोहंति, पवोहइत्ता जेणेव समणे जगवं महावीरे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता समणं भगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, वंदित्ता नमसित्ता एवं वयासी-एवं खलु दे-वाणुप्पियाणं अंतैवासी खंदए नामं अणगारे पगइज्जइए पगइज्जवत्तं पगइययत्तुकोहमाणमायालोने मिठमदव-संपसे अल्लोणे भएए विणीए से खं देवाणुप्पिएहिं अम्भणुष्साए समाणे सयमेव पंच महब्बयाणि आराहेत्ता समणा य समणीओ य स्वामेत्ता अम्भेहिं सट्ठि विपुलं पव्वयं तं चेव निरत्तेसं ० जाव आणुपुव्वीए कालगए इमे य मे आया-रत्तं च तं चि जयवं गोयमे समणं जगवं महावीरं वंदइ,

ख्यंसह, वंदिता एमंतिचा एवं वपासी-एवं खसु देवाणु-
प्ययाणं अंतेवासी खंदए पायं अणगारे कालमासे का-
खं किच्चा कहिं गए कांई उववसे ? । गोयपादि, सपणे
जगवं महावीरे भगवं गोययं एवं वपासी-एवं खसु गो-
यमा ! मम अंतेवासी खंदए ख्यावं अणगारे पगइजएण
जाव से णं मए अण्णसाए मयाणे सयमेव पंच महव्या-
ई आरुहुंता तं चेव सखं अयसेसयं नेययं जाव आ-
लोइयपकिंते समाहिपचे कालमासे कालं किच्चा
अरुचए कपे देवचाए उववएणे, तस्य एं अत्थेगइयाणं
देवाणं वावीसं सागरोवमाई दिई एणणा, तस्य णं खंद-
यस्स वि देवस्स वावीसं सागरोवमाई दिई एणणा, से णं
भंते । खंदए देवताओ देवसोयाओ आउक्खएणं जव-
वत्तएणं ठिक्कएणं अणंतरं वयं चइत्ता कां गमिहिंति
काहिं उववज्जिहिंति । गोयमा ! महाविदेहे भिज्झिहिंति,
मुचिहिंति, मुचिहिंति, परिनिव्वाहिंति, सव्वदुक्खाण-
यंतं करिहिंति । खंदओ सत्तमो ! ॥ ज० २ श० १ उ० ॥ झा० ।

खंदगह-स्कन्दग्रह-पुं० । उज्जयिनीतटैः स्कन्ददेवकृतोपकृते,
अ० २ वक्र० । उववसिसेधे, अ० ३ श० ६ उ० ।

खंदमह-स्कन्दमह-पुं० । स्कन्दः स्वामी कार्ष्णिकेयस्तस्य महो
महिमा पूज्यः । आख्या० २ सु० १ अ० ३ उ० । कार्ष्णिकेयस्तस्ये,
अ० १ श० ३३ उ० । विपा० ।

खंदमिरी-स्कन्दमिरी-स्त्री० । शालाटव्यां चोरपक्ष्यां विजयस्य
सेनापतेर्मोयायाम्, विपा० १ सु० ३ अ० । “अभगलेष” शब्दे
०० भागे ७०१ पृष्ठे कथा ।

खंदिज्ञ-स्कंदिज्ञ-पुं० । स्वामकृत्यते आचार्ये, तेन मयुरायां
संघमेलापकं कृत्वा शास्त्राचार्याऽनुगमिताः । न० १ प्रथि० अ० ।
जेसि इयो आणुओगो, पपरइ अजावि अरुभरहुम्मि ।
बहुनपरनिगयजसे, तं वंदे खंदिज्ञापरि ॥ ३१ ॥

(जेसिमित्यादि) येनामयं अणयप्रत्यक्षत उपलब्धमानोऽनु-
योगोऽप्यायि अर्द्धजन्ते वैताज्यावर्वाक प्रवरति व्याप्रियते, ताव-
द्वस्य कालाचार्यो, सिंहवाचकस्य, रेशिभ्याम् बहुपु तगरेषु निर्गतं
प्रसृतं यथा येनां ते बहुनगरनिर्गतयशसः, ताव, वन्दे । अथ येनाम-
नुयोगोऽस्मिन्नेन व्याप्रियमाणः, कथं तेषां स्कन्दिलाभ्यामा-
चार्याणां संबन्धः । उच्यते-इह स्कन्दिलाचार्यप्रतिपत्तो दुःषम-
सुषमाप्रतिपत्तिव्यास्तत्रनसकलस्यममावप्रसन्नैकसमाभ्यावा-
दुःषमायाः सहायकमाधायुं परमसुहृदिव ब्राह्मणवार्त्तिकं दुर्मि-
क्षम् उच्यते; तत्र वैचक्रपे महति दुर्मिक्षे भिक्षाज्ञानमस्यासंभ-
वाद अचसीदनां साधूनामपूर्वायेष्वहणपूर्वायेस्मरल्लुगपरावर्त्त-
नानि सूत्रत एवाप्यजम्बु, मुतमपि कातिपायि प्रभूतमोदणम् । अ-
ज्ञोपास्यदिगतमपि भावतां विप्रमष्टं तपपरावर्त्तनादिरजावाद, ततो
ब्राह्मणार्थान्तरमुत्पन्नं महति सुमिक्षं मयुरापुरि स्कन्दिलाचा-
र्यप्रमुखअवधलंघनैकत मिलित्वा यो यत्सरणि स तत्तदवधली-
स्वयं कालिकभूतपूर्वगतं च किञ्चिदनुसंधाय चटितं, ततश्चैतत्
मयुरापुरि संचटितम्, सम इयं वाचना मयुरीत्यभिधीयते । सा च
समाज्ञानुगमप्रधानां स्कन्दिज्ञाचार्याणामभिमतः, तैरेव चार्थतः

सिम्बुर्द्धि मापिता इति तदनुयोगः तेषामाचार्याणां संबन्धीति
व्यपदिश्यते । अग्रे पुनरेवमाहुः-न किमपि वृतं दुर्मिक्षवशा-
द्भवत्, किन्तु तावदेव तास्मात् भूतमनुवर्तते स्म, केचनमप्ये-
प्रधाना येऽनुयोगधराः ते सर्वेऽपि दुर्मिक्षकालकवशीकृताः,
एक एव स्कन्दिज्ञद्वयो विद्यमाने स्म, तत्तल्लैर्दुर्मिक्षाणामेव मयुरा-
पुरि पुनरनुयोगः प्रवर्तते इति माधुरी वाक्या व्यपदिश्यते, अनु-
योगश्च तेषामाचार्याणामिति । न० । येव (स्कन्दिलाचार्ये) च म-
युरायां देवनिर्मितस्यैव पक्षकृपलेन देवतामारुप्य जिनमद्रू-
माद्यमणैरुद्देहिकाभक्तिपुस्तकपत्रत्वेन वृद्धितं मग्नं महानिशीघं
सम्पन्नम् । ती० १ कस्य । स्मृणानगणानां कस्यैवाचार्यस्य शिष्या-
णां पुण्याभिलाषाणां नामाभ्यासस्तस्य एवमेतं त्रयः स्कन्दिलाचार्याः
संभाव्यन्ते, तस्य पुनः पुरातस्वविद्विः स्वयम्भूयम् । अ० । स
च दशपूर्वी, युगप्रधानप्रचरश्च । कस्य० = कस्य ।

खंघ-स्कन्ध-पुं० । स्कन्धन्ति शुष्पन्ति ह्ययन्ते च पुष्पन्ते पुष्प-
जानां चटनेन विचटनेन चेति स्कन्धाः । पूषादरादिभ्यामपि-
सिः प्र० १ द्वार । “स्कन्धयोर्नाम्नि” अ० २ । ४ । इति स्कन्धाग-
स्य कः । प्रा० २ पा० । पुष्पप्रचयकपेपु, आ० न्यु० १ अ० ।
मणुसमुदाये, स्या० १ डा० १ उ० ।

निकिपा-

से किं तं खंघे ? । खंघे चउत्तिहे पयसे । तं जहा-नाम-
खंघे, उवाखंघे, दवखंघे, जावखंघे, नामद्ववाभाओ एव-
जणि आणुकेपण जाणि अन्नाओ ।

अथ किं तत् स्कन्ध इत्युच्यते, इति प्रश्ने निर्वचनमाह-“खंघे
चउत्तिहे ” इत्यादि । अत्र नामस्कन्धम् आवश्यकस्यं स्थाप-
नास्कन्धप्रतिपादकस्यं नामस्थापनावश्यकप्रतिपादकत्वव्या-
ख्याऽनुसारेण स्वयमेव भावनीयम् ।

(द्रव्यस्कन्धः)

से किं तं दवखंघे ? । दवखंघे दुविहे पयसे । तं जहा-
आगमतो, अतो आगमतो अ । से किं तं आगमतो दवखंघे ? ।
आगमतो दवखंघे जस्स एं खंघेचि पयं भिक्खितं, सेसं
जहा दववस्सए तथा जाणिव्वं, नवरं खंघाभिज्ञावो जाव ।
से किं तं जाणियमरीरजवियसरीरवहरिते दवखंघे ? ।
जाणियसरीरजवियसरीरवहरिते दवखंघे तिचिं पयसुते ।
तं जहा-सचिचे अचिचे, मीसए ।

द्रव्यस्कन्धस्युपपत्तिं जयशरीरद्रव्यस्कन्धस्यं यावद् द्रव्याव-
श्यकोक्त्याख्याऽनुसारणैवं ज्ञानेयम् । प्रायस्तद्व्यवस्यवत्प्रवृ-
त्तिः । “से किं तं जाणियसरीरजवियमरीरवहरिते दवखंघे” ?
इति प्रश्ने निर्वचनमाह-“जाणियसरीरजवियसरीरवहरिते
दवखंघे तिचिं पयसे” इत्यादि । अस्मरीरमयशरीरव्यतिरि-
कद्रव्यस्कन्धस्यविषयः यस्तः । तद्यथा-सचिचोऽचिचो मिश्रः ।

तथाप्येवं जिज्ञासुः पृच्छति-

से किं तं सचिचे दवखंघे ? । सचिचे दवखंघे अणेगविहे
पयसे । तं जहा-द्वयखंघे गंधवखंघे ठसजखंघे, सेसं
सचिचे दवखंघे ।

“से किं तमिव्यादि” । अत्रोत्तरम्-“सचिचदवखंघे अणे-
गविहे पयसे” इत्यादि । चिंसं मनो जिज्ञानमिति पर्वायाः । स
चिंचितं वयंत इति सचिचः, स चास्ती द्रव्यस्कन्धोऽस्ति सचिच-

द्रव्यस्कन्धः। अनेकविधोक्तिभेदतोमेकप्रकारः प्रकृतः। तद्यथा-
हयस्कन्ध इत्यादि। हयस्तरुणा, स एव विशिष्टपरिणामपरिचय-
त्वात् स्कन्धो हयस्कन्धः। एवं गजस्कन्धादिष्वपि समासः। नच-
रं किमरुकिमुच्यमहोरागादिव्यस्तरीयेशोः। (उत्सव सि) हयभ-
क्तिश्चर्यस्कन्धादीन्विधानमप्युदाहरणानि हयत्वे, सुगमा-
नि, नचरं "पशुपसवविहगवानरकं चि" कश्चित् इत्येते। तत्र
पक्षः क्षुद्रकः, पशवस्तथाद्विको क्षुद्रकः चतुस्पदविशेषः, वि-
हगः पक्षी, वानरः प्रसीतः, स्कन्धश्चतुर्भुजं प्रत्येकं रूप्यः। इह च
सखितस्कन्धाधिकाराज्जीवानामेव च परमार्थतः सखेतमन्वा-
न्यक्षिप्तरिः सह भेदे तस्यापि द्वादीनां संविधौ जीवा एव
विभक्तितानु तद्विधितशरीराणांति संप्रदायः। न च जीवानां
स्कन्धत्वं नोपपद्यते, प्रत्येकमसंख्येयप्रदेशात्मकमेव तेषां
स्कन्धत्वस्य सुप्रतीतत्वादिति हयस्कन्धादीनामवतरेणैका-
मुदाहरणेन सिद्धम्, किं प्रतीक्षाद्वाराणांभिधानेति केसव्यम्।
किं तु पृथग् निरुक्तत्वं विजातोयं स्कन्धवद्व्याभिधानेनास्मा-
द्विगतत्वं निरस्यति, तथाऽन्यपगमे तुकतरादिभ्यश्चकारोच्चे-
प्रसङ्गात् । "संखं" इत्यादि निगमनम्।

अथाविश्वव्यस्कन्धनिरूपणायाऽह-

से किं तं अचित्ते दन्वत्वं ?। अचित्ते दन्वत्वं चेद् अणेगविहे
पक्षे । तं जहा-नुपसि ए तिपसि ए० जाव दसपसि ए,
संविजपसि ए असंविजपसि ए अणोतपसि ए, सेचं अ-
चित्ते दन्वत्वं ।

"सं किं तं" इत्यादि। अत्र निर्वचनम्-"अचित्ते दन्वत्वं" इ-
त्यादि। प्रविद्यमानविशेषाः, स चासौ हयस्कन्धश्चेति स-
मासः। अयमेकविधः प्रकृतः। तद्यथा-त्रिप्रदेशस्कन्ध इत्यादि।
तत्र प्रदेशः पुष्पास्ति कायदेशः प्रदेशः, परमाणुरित्येषः। द्वौ प्र-
देशौ यत्र स त्रिप्रदेशिकः, स चासौ स्कन्धश्च त्रिप्रदेशिकस्कन्धः।
एवमन्यत्रापि यथायोगं समासः। "संखं" इत्यादि निगमनम्।
अनु० ।

अथ मिश्रद्रव्यस्कन्धनिरूपणायाऽह-

से किं तं दीस ए दन्वत्वं ?। दीस ए दन्वत्वं चेद् अणेगविहे
पक्षे । तं जहा-सेणा ए अग्निमे खंघे, सेणा ए मरिक्क-
मे खंघे, सेणा ए पक्खिमे खंघे । सेचं दीस ए दन्वत्वं ।

अयमपतोऽविश्वमाद्रव्यस्कन्धः । तद्व्याख्यायार्थमाह-

जइससुगुपायगइं, चइहिं समएहिं पूरां कुणई ।

ओगस्स तेहिं चैव य, संहरणं तस्स पडिल्लोमं ॥६५॥

इह निर्मुक्तिगार्थां "तद्वाऽविश्विनि" न केवलं मिश्रं, तथा एक-
देशेन समुदायस्य गण्यमानत्वाद्विश्वमहास्कन्धश्च प्रवर्तयति
गम्यते। स चास्यां प्रस्तुतगार्थां योयते। कथमिति चेत्, उ-
च्यते-अविश्वमहास्कन्धः स जवति, यः किमित्यह-अनसमु-
दातगत्वा "इदं प्रथमे समये, कपटमथ चोचरेत्यादि" के-
वलिस्समुदात्तनायनेन विश्वसापरिणामवशाच्चतुर्भिः समयेः स्ना-
कस्य पुराणं करोति। संहरणमपि प्रतिशोभं पञ्चानुक्तं तत्त्वा-
वित्पुद्गलस्कन्धस्य तैरेव चतुर्भिः समवेदं इत्ययम्। एवं च
सत्यदौ समयात् कालमागेनासौ प्रवर्तयति ॥ ६५ ॥

आह-ननु पुद्गल इह विचारयितुमुपकान्तास्तत्तल्ल पुद्गल-
महास्कन्धोऽनेन एव भवति, किं तत्त्वाविश्वत्वादिभ्यश्च-

नेन, व्यवच्छेदजातावादित्याशङ्क्याह-

अइणसमुपायसि-चकम्मपोगममयं मइत्तलं ।

पइ तस्सपाण्डुभावो, होइ अविचो मइत्तलं ॥६४॥

जैनसमुदाते यः सखेतमजीवाधिष्ठितत्वात्सखितः कर्मपुद्गलमयो
महास्कन्धश्चेति प्रति तमाश्रित्य, तद्व्यवच्छेदयितव्यः। किमित्यह-
प्रस्तुतः पुद्गलमहास्कन्धोऽविश्वमहास्कन्धः इति व्यवदेशेन ज-
वति-अविश्वविशेषेण विश्वेणो भवतीत्यर्थः। कुत इत्याह-
यस्तत्समागमावः, उपपन्नकालत्वात्समवेदककालानुभावाः-
तेन केवलितसमुदातवर्तिना कर्मपुद्गलसमयमहास्कन्धेन स-
मास्तुत्याः केवकालानुभावा वर्यासौ तत्समवेदककालानुभा-
वाः तत्र केचं सर्वलोकात्मकम्, काशोऽहसमयमानः, अनुभावो
वर्षेणवादिगुणः। अयमत्र प्रार्थयः-अमन्तान्तरपरमाणुपु-
द्गलोपचितस्कन्धे वर्तुं प्रवृत्ते यदि महास्कन्ध इत्येतावन्मात्र-
मेवोच्यते, तदा केवलसमुदातगतोऽनन्ताऽन्यकर्मपुद्गलस-
मयस्कन्धोऽपि न लभ्येत, प्रस्तुतमहास्कन्धस्य केवलितसमुदातक-
र्मपुद्गलसमयमहास्कन्धस्य च समानवेदककालानुभावात् ।
तथाहि-चतुर्थे समये द्वाविप लोकेश्वरं व्याप्नुतः, अरुसावि-
कं च काशं द्वाविप तिष्ठतः, वर्णपञ्चकान्धपरसपञ्चकस्ययो-
चतुष्टयलक्षणगुणयुक्तौ द्वाविप भवतः। तदैवं महास्कन्ध इत्युक्ते-
ऽनन्तान्तरकर्मपुद्गलसमयमहास्कन्धः केवलितसमुदातगतोऽपि
न लभ्येत, तस्यापि प्रस्तुतमहास्कन्धे समानवेदककालानुभावा-
त्वात् । न च तेनैव प्रयोजनमतोऽविश्वविशेषेण तद्व्यवच्छेदः
क्रियते, जीवाधिष्ठितत्वेन किल तस्य सखेतमत्वादिति ॥६४॥

अथात्र केवाश्रित्यतमुपदशं निराकुर्वेवाह-

सम्भुकोसपरसो, एसो केई न चायमेतौ ।

उकोसपरसो जय-वगाइदिमो चउड्डाणो ॥६४॥

अड्डप्फासो य जइमो, भण्डिमो एसो यं चउड्डाणो ।

अइसे वि तमो पोमल्ल-भेया संति सि सइदं ॥६४॥

एव प्रस्तुतोपचितमहास्कन्धः सर्वोत्कृष्टप्रदेशनिर्देशो, नाभ्यः।
अयं लौहारिकादिवर्णः सर्वा अप्यभिधाय पश्यते प्रोक्तोऽ-
तो ज्ञायतेऽयमेव सर्वोत्कृष्टपरमाणुसंयमयुक्तितो, न स्कन्धान्तर-
राशिः। निवर्तते इत्युक्ते सर्वोपि पुद्गलविशेषाणां कथेति
अर्थः केचित् व्याकृते। नवायमेकाग्रो, नैतद्व्याख्यायं
सङ्गतमित्यर्थः, यद्यस्मादुत्कृष्टप्रदेशः स्कन्धः प्रतिगोप्युत्कृष्ट-
प्रदेशस्कन्धान्तरपक्षेण प्रहापनानामवगाहनाशितित्वात् चतु-
स्थानपतित उच्यते। तथा च तत्पुद्गलः-"उकोसपरसिन्धानं यं-
ते । अं च, यं केवदया पज्जवा पयससु । गोयमा । अणंता । से
केवदुणं जंते । एवं वुण्णति ?। गोयमा । उकोसपरसि ए अं च,
उकोसपरसि अस्स अं चस्स दय्यदयाय तुल्ले" (एकैकव्यत्याह-
पयसदयायतुल्ले, (चत्तकप्रदेशिकस्यैव प्रस्तुतत्वात्) ओगहा-
वदिदया चउड्डाणवदिदया । तं जहा-असंकेज्जानागही) वा संकेज-
भागहीने वा संकेजगुणहीने वा असंकेजगुणहीने वा असं-
केजभागमदिदया वा संकेजभागमदिदया वा संकेजगुण-
मदिदया वा असंकेजगुणमदिदया वा । एवं तिरं ए वि
चउड्डाणवदिदया वयंवरसं । अइहिं फासेहिं इड्डाणवदिदया ॥
अयं पुनरविश्वमहास्कन्धोऽविश्वमहास्कन्धान्तरेण सहावगा-
हनाशितित्वात् तुल्य एव । अतो ज्ञायते-यत्समाख्य एव के-
चित्ते प्रहापनोका उत्कृष्टप्रदेशिकाः स्कन्धा इति। किं च-अ-

दुष्कालो य ज्ञो, भक्षिषो" 'उकोसपयसो' इत्यन्तर-
गाथागतं संबध्यते । ततश्चाहपरोक्ष्य वतः "प्रधापनायां" अणि-
त कर्तुमिदं शिकः स्कन्धः । एष पुनरुपसप्तहस्तस्कन्धो यस्मा
अनुःस्थोऽप्यते । तस्मादुपयैवोक्तद्वयेशिकस्कन्धानां भेदसि-
द्ध्या पूर्वोक्तवर्गस्याभिधाचित्तमहास्कन्धेभ्योऽप्यपि केचिदसं-
वृद्धिताः पुनराविशेषा अप्यापि सन्तीति अक्षेयम्, न पुनरेतावता
सर्वोपयि पुनरास्तिकायः संवृद्धीत इति भावः ॥ ६४४ । ६४६ ॥
विशेषः । प्रहा० । आ० म० ।

अदृष्टा जाणयसरीरजवियसरीरवदिरसे दन्वत्वे ति वि-
हे पस्यते । तं जहा-कसिणलंघं, अकसिणलंघं, अण्ये-
गदन्वियलंघं ॥

"अदृष्टा जाणेत्यादि" अथ वा अन्येन प्रकारेण शरीर-
रजवियसरीरवियतिरिक्तोऽप्यस्कन्धस्त्विति विधेः प्रकृतः । तद्यथा-क-
त्स्नस्कन्धोऽप्युक्तस्कन्धोऽनेकस्कन्धस्कन्धः ।

से किं तं कसिणलंघं ? । कसिणलंघं सो चेद्वयलंघं ग-
यलंघं० जान उत्तजलंघं । सेतं कसिणलंघं ॥

"से किं तमित्यादि" । अत्रोत्तरम्- "कसिणकन्धश्च
त्यादि" । यस्मादप्यो बृहत्तरः स्कन्धो नास्ति कृत्स्नः परि-
पूर्वः स्कन्धः कृत्स्नस्कन्धः । कोऽपमित्याह-"सो जेत्यादि" ।
स एव "हयकन्धः" इत्यादिनोपपत्त्येवो ह्यादिकन्धः कृत्स्न-
स्कन्धः । आह-यथैवं प्रकारान्तरत्वमसिद्धं सन्धिसकन्धस्यैव
लंघनादयोक्तव्यात् । नैतदेवम् । प्रायः सन्धिसकन्धस्कन्धाधिकार-
ात् तथाभाजितसोऽपि बुद्ध्या निवृत्त्य जीवा एवांशजः, इह तु जी-
वाधिष्ठितः शरीरावयवसङ्गणनसमुदायः कृत्स्नस्कन्धावेन वि-
भक्तित इत्यतोऽभिचयैवभद्रासिद्धं शरीरान्तरत्वमप्यथैवं तर्हि
ह्यादिकन्धस्य कृत्स्नत्वं नोपपद्यते, तमेवैकप्रागजादिकन्धस्य
बृहत्तरत्वात् । नैतदेवम् । यतोऽन्येयप्रदेशात्मको जीवस्तदधि-
ष्ठिताश्च शरीरावयवका रयेवैलक्षण्यः समुदायो ह्यादिकन्ध-
त्वेन विभक्तितो जीवस्य वा संययप्रदेशात्मकप्रयासवयव तु-
द्वयत्वात् प्रादिकन्धस्य बृहत्तरत्वमसिद्धम्, यदिह जीवप्रदे-
शपुल्लसमुदायः सामरूप्येन वदेत, तदा ह्याजदिकन्धस्य
बृहत्त्वं, तच्च नास्ति, समुदायवृद्धिमाभात्, तस्मादितरतरापेक्षया
जीवमदेवपुल्लसमुदायस्य हीनाधिकप्राजावात्सल्येऽपि समुदा-
याधिकारकः परिपूर्वत्वात् कृत्स्नस्कन्धः । अन्ये तु दूरं सन्धिस-
कन्धाधिकारे जीवाधिष्ठितशरीरावयवसमुदायः सन्धिसकन्धो
ऽन तु शरीरात् बुद्ध्या वृथक्कृत्य जीव एव केवलः कृत्स्नस्कन्ध
इति व्यत्ययं व्यापकृतं । अत्र च व्याकथने प्रमेयमेवास्ति, हय-
प्रादिकन्धजानां प्रदेशतो हीनाधिकप्राजावेन कृत्स्नस्कन्धावयवस्य
सर्वथाविरोधादित्यलं प्रसङ्गेन । "सेत्" इत्यादिनिगमनम् ।

अथाकृत्स्नस्कन्धनिरूपणार्थमाह-

से किं तं अकसिणलंघं ? । अकसिणलंघं सो चेद्वयलंघं ग-
यालंघं० जान अणेतपसिण लंघं । सेतं अकसिणलंघं ।
"से किं तमित्यादि" । अत्रोत्तरम्- "अकसिणलंघं सो चे-
त्यादि" । न कृत्स्नोऽकृत्स्नः, स चासौ स्कन्धश्चाकृत्स्नस्कन्धो,
यस्मादप्यपि बृहत्तरस्कन्धोऽस्ति सोऽपरिपूर्वप्राजावृत्तस्कन्ध-
स्कन्ध इत्यर्थः । कस्यायमित्याह-"सो चेत्तेत्यादि" । स एव"दुप-
देसिष्यते ति परिपूर्व लंघं" इत्यादिना पूर्वमुपपत्त्योऽभिप्रेत्याका-

दिकृत्स्नस्कन्ध इत्यर्थः । द्विप्रेतिकास्य द्विप्रेतिकापेक्षया कृ-
त्स्नत्वात् द्विप्रेतिकास्यापि अनुपप्रेतिकापेक्षया कृत्स्नत्वा-
देवं तावद्भावं यावत् कृत्स्नं नापद्यत इति पूर्वं द्विप्रेतिकातिः
सर्वोक्तप्रदेशाश्च स्कन्धः सामान्येनाचित्ततया भोक्तः । इह तु स-
र्वोक्तस्कन्धाद्योर्भावेन एवांशप्रापेक्षया पूर्वोक्तवत्तरा अकृत्स्न-
स्कन्धत्वेनोक्त इति विशेषः । "सेत्" इत्यादिनिगमनम् ।

अथापेक्षकस्कन्धनिरूपणार्थमाह-

से किं तं अण्येगदन्वियलंघं ? । अण्येगदन्वियलंघं तस्स
चेव देसे अवविष्ट, तस्स चेव देसे उवविष्टे, सेतं अण्येगद-
न्वियलंघं । सेतं जाणयसरीरभविअसरीरवतिरिसे दन्व-
लंघं । सेतं नोआगमतो दन्वलंघं ।

"से किं तमित्यादि" । अत्रोत्तरम्- "अण्येगदन्वियलंघं दन्वे-
त्यादि" अनेकस्कन्धासौ स्कन्धभेति समासः । तस्यैवत्यनुव-
र्तमानः स्कन्धश्चायं संबध्यते, ततश्च तस्यैव यस्य कन्धस्यैव
स्कन्धस्य योदेशो मलद्वन्द्वेनादिद्विक्रणोऽपि चित्तो जीवप्रदे-
शोऽसिद्धितस्त्वैव देशः पृष्ठोदरचणादिरपचित्तो, जीवप्रदेशो-
भ्यां स कन्धः । तयोयंथोक्तदेशयोर्निष्ठैकपरिणामपरिणतयो-
यो ह्येकाव्यः समुदायः सोऽनेकस्कन्धस्कन्ध इति विशेषः । संचे-
तममचेतनानेककृत्स्नकथाविति ज्ञावः । न चैवंभूतः साम-
न्योत्तरादिकस्कन्ध एव प्रतीयते । यथैवं तर्हि कृत्स्नस्कन्धादस्य
को विशेष इति चेद्? उच्यते-स कसि यथावेन जीवप्रदेशानुग-
स्तावानेव विभाजितो, न तु जीवप्रदेशाभ्यामनन्नाद्यपेक्षया, अयं
न मन्नाद्यपेक्षयाऽपि विशेषः । पूर्वोक्तमिधस्कन्धादस्य तर्हि को
विशेष इति चेद्? उच्यते-न च स पृष्ठजीवानां हस्यादिकजीवानां
च अपृष्ठपृष्ठविभक्तानां समुहकल्पनया मिश्रस्कन्धस्यलम् ।
अत्र तु जीवप्रमाणतो विशिष्टैकपरिणामपरिणतानां संचेतनक-
ल्याणामनेककृत्स्नस्कन्धत्वमिति विशेष इत्यलं प्रसङ्गेन । "सेत्-
मित्यादि" । निगमनं, तदेवमुक्तं । शरीरावयवशरीरवतिरिक्तो
कृत्स्नस्कन्धः, नृजगुनं च समर्थितो 'नोआगमतो' कृत्स्नस्कन्धाधि-
कारः, तत्समर्थने च समर्थितो कृत्स्नस्कन्ध इति । अनु० । उत्त० ।
दृश० । ख० । आ० म० । आचा० ।

भावस्कन्धनिरूपणार्थमाह-

से किं तं भावलंघं ? । भावलंघं दुविहे पस्यते । तं जहा-आगमतो
अ, नोआगमतो अ । से किं तं आगमतो भावलंघं । जाणए
तवज्जत्ते सेतं आगमतो जावलंघं । से किं तं नोआगमतो
भावलंघं । एएसि चेव सामादभमायाणं क्खहं अज्जय-
णाणं समुदयसिद्धिसमागणेणं आवस्सयं सुअलंघं जावलं-
घे सिद्धम् । सेतं नो आगमतो जावलंघं । सेतं जावलंघं ॥

"से किं तमित्यादि" । अत्रोत्तरम्- "भावलंघं दुविहे" इत्यादि ।
भावलंघासौ स्कन्धश्च भावस्कन्धः, जायमाश्रित्य वा स्कन्धो
भावस्कन्धः । स च द्विविधः प्रकृतः । तद्यथा-आगमतद्वय, नोआ-
गमतद्वय । तत्रागमतः स्कन्धपर्यैकः, तत्र चोपयुक्तस्तु तदुपयो-
गित्वाज्ञावस्कन्धः । नोआगमतस्तु यथाभावं प्रस्तुतावयवकने-
दानां सामान्यिकादीनां वक्ष्यामप्ययानां समुदायः । स चैतेषां वि-
शक्तिस्तत्तामपि तथाविधैववत्सादीनामिव स्यात् । अत उच्यते-
समुदयस्य समितिनैरन्त्येषां मीलना, सा च नैतत्पर्यावस्थापिता-
नो धात्वाकामिभ परस्परभिरपेक्षाणामपि स्यात्, अत उच्यते-

तस्याः समुद्रयसमितेयः समागमः परस्परं संबन्धतया विशिष्टै-
कपरिणामसमुद्राद्यसमितिसमागमस्तेन निष्पन्नोऽयम् आबन्ध-
कभूतस्कन्धः स भावस्कन्ध इति ब्रूयते प्राप्यते भवति इति
इदमर्थः । इदमुक्तं भवति-सामायािकादिष्वबन्धनसंहितिन्यप्य
आबन्धकभूतस्कन्धा मुखवस्त्रिकाजोहराणदिव्यापारलक्षण-
कियायुक्तया विधाकृतो नो आगमता भावस्कन्धः । नो शब्द-
स्य देश आगमनिषेधपरत्वात्, कियालक्षणस्य च देशस्यानाग-
मत्वादिता भावः । “संस्तमित्यादि” तदर्थं प्रतिपादितो द्विवि-
धोऽपि भावस्कन्ध इति निगमयति-“संस्तं भावसंघे स्त” ।
अनु० । आ० चू० । विधा० ।

इदानीं त्वस्थैव एकार्थिकानभिधित्पुराह-

तस्स एं सेचं इमे एगड्डिया णाणा सोसा णाणा वंजणा
नामपेज्जा भवन्ति । तं जहा-“गणकाए अ निकाए, खंघे वग्गं
तद्देव गसी आ पुंजे पिंमे निगरे, मंघाए आउलसमूहे” ॥१॥
सेचं खंघे । अनु० ।

द्विप्रदेशिका यावदननप्रदेशिकाः स्कन्धानताः । स्था० १ डा०
१ उ० । (‘पञ्चाय’ शब्देऽप्य पर्याया रूपस्थाः) समुच्चयेषु, स्था०
१ डा० । सर्वोच्चिकायसंघाते, आ० म० द्वि० । सूत्र० । (‘पंच
खंघे वयंनेगे’ इत्यादि ‘वर्णश्रयादे’ शब्दे उपपादयिष्यते, निराक-
रिष्यते च) वनस्पतीनां स्मृत्यै, यतो मूलशालाः प्रभवन्ति । जी०
३ प्रति० । स्था० । श्री० । जी० । रा० । डा० । आदेशः, उक्तं
२ अ० । श्री० । पुष्ट स्कन्धप्रदेशप्रत्ययाशक्ते, पुष्टमपि स्कन्ध इति
व्यपदिश्यते । डा० १ अ० १२ अ० । एकस्म्य स्तम्भस्यापि आ-
श्रयं, आचा० २ अ० २ अ० १ उ० । अर्कप्राकारः, नि० चू० १३
उ० । द्विप्रदेशः, प्रज्ञा० १ पद ।

खंघेतर-स्कन्धान्तर-न० । एकस्मात् स्कन्धाद्व्यसिन्व स्कन्धे,
स्था० ४ डा० ३ उ० ।

खंघकरणी-स्कन्धकरणी-खी० । सार्धानामुपकरणविशेषे, सा
च “अंधकरणी अ चउड-स्थवित्थडा बावविह्वयरक्कडा ।”
स्कन्धकरणी च चतुहस्तविस्तरा समचतुरस्रा प्रावरणस्य
बावविधूतरक्षणार्थं चतुष्पञ्चा (चतुःपुटीकृत्य) स्कन्धं कृत्वा
प्रतिषेत् । वृ० ३ उ० । प्रव० । ख० ।

खंघकुमार-स्कन्धकुमार-पुं० । स्वनामकशते कुमारः, “जंतेहिं
पालिआ वि” इत्यादि उपदेशमालायाः वृत्तौ स्कन्धकुमारः
पञ्चाशत्परिकरौ निष्कान्त इत्युक्तम् । आर्विमयमले तु “एण
पंचसया” इत्युक्तम् । तत्कथमिति प्रश्ने, उपदेशमालावृत्तौ प्र-
ज्याधिकारे पञ्चाशत्परिकरितत्त्वमकम्, आर्विमयमले तु नि-
र्वाणाधिकारे एकानपञ्चशत्तत्त्वमिति न किञ्चिद्विरोध इति ।
२४३ प्र० सप्त० ३ उल्ला० ।

खंघचदियविहार-स्कन्धचटितविहार-पुं० । निजशिष्यसाध्व-
साकृदाटने, जी० ।

एकविंशतितममधिकारमाह-

अस्मे लण्डहम्माणी, निययाजिप्पायउज्जुयविहारी ।

नियसिस्सलंघचदिया, अमंति बहुगामनगरेसु ॥१॥

अग्रे पुनरपरे अहंमानिनोऽहंकारिणो निजकाभिप्रायोयुक्त-
विहारिणः सुमतस्तुविदिताः शिष्यसिष्यस्कन्धचदिताः स्व-
१७६

साध्वंसाकृताः अटन्ति प्रामनगरेषु प्रवृत्तनिवासेष्वशेषकक्षा-
विहारिणो वयमिति शेष इति माधार्थः ॥१॥

अत्रापि जीवोपदेशगर्भविरोधं दर्शयद् माघाद्वयमाह-

तत्थ वि जावसु अहहा, अभाणविलसियं एव ।

जं जत्था वल्लहीणा-उविहरणं वारियं बहुहा ॥ २ ॥

ववहारपंचकप्पा-इषु गंथेसु मुत्तकेवल्लिया ।

अइवित्थरेण जणियं, पज्जेते तदियमा गाहा ॥ ३ ॥

तत्रापि स्कन्धे चटितविहारणेऽपि दे जीव ! भावय चिन्तय । अ-
हहा इत्याश्रये, अज्ञानविलसितं मूढताविकल्पितमेतत् विहरणं
यद् यस्माद्यथा वल्लहीनाद्विहरणम् । आदिशब्दाद् गज्ञानादिपरि-
ग्रहः । वारितं नियोज्यं बहुधाऽनेकप्रकारं व्यवहारपञ्चकतयादिषु
प्रतीनेषु ग्रन्थेषु शास्त्रेषु सूत्रकेवल्लिया भद्रयादुस्वामिना, कथ-
मित्याह-अनिर्वस्तव्यं महाप्रपञ्चेन अज्ञानमुक्तं पर्यन्ते तद्वि-
कारव्युत्पत्तिरौ तत्र तेषु ग्रन्थेषु, इयमत्र जणिष्वमाणा माघा
सुत्रोविशेषलक्षणा । इति माघाद्वयार्थः ॥ २ ॥ ३ ॥

तामेवाह-

जा गाउयं समत्थो, सूतादारगज भिक्खेवलाओ ।

विहरउ एमा सपरकमाउ नो निहरि तेण परं ॥ ४ ॥

सुबोधा । नवरं प्रहरद्वयेन गन्धनमेकं यावद् गन्तुं शक्नोति
चरणाभ्यां तावद्विहरतु, तदभावे स्थानस्थितेनैवास्ति तद्व्यभिनि
तात्पर्यार्थः ॥ ४ ॥

एवमवगत्य जीवोपदेशमाह-

ता जउ तउदसिय ससी, विजंते मोहणा जउ सदाया ।

जीव ! तुमे तो विहरसु, अय नो संस विहरंते ॥ ५ ॥

ततो यदि तव भवतोऽस्ति विद्येन शक्तिः सामर्थ्यं, विद्यन्ते
सन्ति शोभना भन्दा यदि सहायाः शीतार्थादिसाधवाः, जीवा-
ऽऽमन् । ततो विहर पर्यट, अन्धंति विकल्पार्थे । नो नैव, ततः
शम न्मघय विहरत आगमोक्तार्थाधना चरत इति माघा-
र्थः । ५ ॥ जीवा० २१ अर्थ० ।

खंघजिउरा-स्कन्धशिरा-खी० । अंसधमन्याम, तं० ।

खंघणिउम-स्कंधनिवेश-खी० । सैन्यस्थापनपरिहानात्मिकायां
समचचारिशकलायाम्, स० ७४ सम० ।

खंघदेस-स्कंधदेश-पुं० । स्कन्धानां स्कन्धव्यपारिणामपरिण-
तानां बुद्धिपरिकल्पितेषु आदिप्रदेशात्मकेषु विभागेषु, ते च ध-
र्मात्मिकायादीनां भवन्ति । जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० । सूत्र० ।

खंघप्पस-स्कन्धप्रदेश-पुं० । स्कन्धानां स्कन्धव्यपारिणामपरि-
णानां बुद्धिपरिकल्पिताः प्रकृष्ट देशाः निर्विभागाभागाः ।
परमाष्टुषु, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० । सूत्र० ।

खंघपजज-स्कन्धप्रभव-पुं० । स्फुटार्थादेः, “मूलाओ लंघपभा-
वो दुमस्त” दश० ए अ० १ उ० ।

खंघमत-स्कन्धवृत्त-त्रि० । स्कन्धोऽस्यास्तोति । अतिशयितस्मृते,
यद्बुद्धये च । जी० ३ प्रति० । डा० । रा० ।

खंघवीय-स्कन्धवीय पुं० । स्कन्धं स्पृष्टमिति प्रसिद्धम् । (स्था० ४
डा० १ उ०) वीजं येषां ते स्कन्धवीजाः । सङ्घपादेषु, स्था० ५

डा० २ ड० । स्व० । वि० ० । दश० । आ० २० । आ० ३० । इत्यु
संशयेनादिपु, आ० १ ड० १ ड० ५ ड० । लुण्वनस्पतिनेष्टे,
व० ५ डा० १ ड० ।

संधमासि-स्कंधशालिन-पुं० । दशानां प्रद्वाराणां पञ्चमे
व्यन्तरभेदे, प्र० १ प० ।

संधार-स्कंधाधार-पुं० । स्कन्ध० आ० वृ० घञ् । वाच० ।
“स्कन्धवानांमि” । ॥ ३ । ४ । इति कभागस्य शः प्रा० २ पाद ।
कटकात्तरणनिवासे, उ० ० २७ अ० । ङाकटकिनेष्टे, आ० १
डा० । राजबिम्बसहिते स्वयंके, परचके च । वृ० ३ उ० । चक्र-
नृप्यादिस्कंधाधारेषु आशालिक उत्पद्यते । प्र० १ प० ।
राजधान्याम्, वाच० ।

संधावार-स्कंधावार-पुं० । ‘बंधवार’ शब्दाद्यै, वृ० ३ ड० ।

संधावारमाण-स्कंधावारमान-न० । संघप्रमाणज्ञानलक्षण
चतुष्टयवर्तिना कलाभेदे, ज्ञा० १ ड० २ अ० । जं० । स० ।

स्तंज-स्तम्भ-पुं० । “स्तम्भे स्तो वा ङ । २ । ८ । इति स्तस्य वा
कः । “अचघधनाम्” । ङ । १ । १८७ । इति हः प्रातः । स्वरा-
दित्येव इति हो न । “अनादी” । ङ । २ । ७३ । इति व ह्रित्यम् ।
प्रा० २ पाद । भ्यूणावाय, ज्ञावे घञ् । जनीभावे, पुं० । वाच० ।
प्रासादावधम्भहेतौ, जी० ४ प्रति० । प्रासादाधार, ग० १
अधि० । कंभे वा कुड्ये वा अवधम्यस्यानम्, इति कायो-
स्तर्गदोषे तृतीये, प्र० ५ डार । प्राव० । आत्यक्तिकबुद्धौ स्त-
म्भोदाहरणम् । आ० क० ।

स्तंभतिर्य-स्कन्धतीर्थ-न० । चतुरवर्तितीर्थानामव्यतमे, यत्र
पातालगङ्गाभिधः स्निग्धमिनायः । ती० ४५ कल्प ।

स्तंजवाह्वा-स्तम्भवाह्वा-स्त्री० । स्तम्भपार्श्वे, जी० ३ प्रति० ।

स्तंभमुदंतर-स्तम्भपुटान्तर-न० । द्वौ स्तम्भौ स्तम्भपुटं, तस्या-
न्तरं स्तम्भपुटान्तरं, द्वयोः स्तम्भयोरन्तराक्षे, जी० ३ प्रति० ।

स्तंजद्वार-स्तम्भद्वार-न० । “संभार” इति स्याते मुञ्जदेहा-
यपत्तनं, यत्र यशोमन्धसुरिभिर्विक्रमात् ५०२ वर्षेप्यतिक्रान्तेषु
तत्रायानां प्रतिमानां ध्वजारोपमहः कृतः । ती० ५३ कल्प ।

स्तंजगिरिसग-स्तम्भाकर्षक-पुं० । मन्त्रबलेन स्तम्भानामुत्पाट-
के, प्रजावके द्रव्यसिके, आ० म० प्र० । (‘मंतसिद्ध’ शब्देऽ-
स्य कथा कथ्यते)

स्तंभाक्षय-स्तम्भाक्षय-स्तम्भालग्न-न० । स्तम्भाक्षयने, प्र० ३
आभ० डार० ।

स्तंजगाय-स्तम्भोद्भूत-त्रि० । स्तम्भेऽपि उक्तो निविष्टः । म० १ हा०
३३ उ० । स्तम्भोपरिवर्तिनि, “संभुगयवद्वेष्टेयवारिगताजि-
रामा” स्तम्भोद्भूतवज्रवेदिकापरिगताजिरामाणि स्तम्भोद्भूतजि-
रामाणि स्तम्भोपरिवर्तिनीनिः । वज्ररम्भमयीर्विर्धेदिकाभिः परिवर्तानि
स्त्विति यानि अत्रिरमणीयानि तानि । जी० ३ प्रति० । स्तम्भेषूक्ष्णानि
निविष्टा वा वज्रवेदिका तथा परिगता परिकरिता भवत् पवाभि-
रामा रम्या वा सा । म० १ हा० ३३ उ० ।

स्तंजद्वार-स्तंज-पुं० । अश्वभासनाय कर्ममयवक्रविशेषे, स्फुटि
तर्षांश्च । ख० १ ड० १ ड० २ अ० ।

स्तंजवर-स्तंज-न० । अग्निशुष्करोदके, (आचरा) इति
व्याते, घ० २ अधि० ।

स्तंज-स्तंज-स्त्री० । प्रयस्ताप्रयस्तविहायोगिनौ, कर्म० ५ कर्म०
स्तंजद्वार-स्तंजद्वार-न० । प्रयस्ताविहायोग्यप्रयस्ताविहायो-
गितलक्षणे, कर्म० ५ कर्म० ।

स्तंजमुह-स्तंजमुख-न० । विशङ्कमनुपमे तं० ।

स्तंज-स्तंज-पुं० । “क-ग-ट-ड-त-द-प-श-व-स-र-क-
धामुर्ध्वे हुक्” ॥ ८ । २ । ७७ । इति ऋहुक् । प्रा० २ पाद ।
“डां लः” ॥ ८ । १ । ३०३ । इत्यनेनास्युक्तस्यैव लत्वम् ।
प्रा० १ पाद । “गुणाद्याः क्लीबे वा” ॥ ८ । १ । ३४ । इति वा
नपुंसकत्वम् । ‘अगो, अगो’ । प्रा० १ पाद । उज्ज्वलविकोशीकृ-
तकरवाले, प्र० ३ आभ० डार । तच्च प्रथमं राजककुद्मम् ।
स्त्री० । आरभ्य चतुष्पदविशेषं, प्र० ५ लम्ब० डार । ज्ञा० ।
स्था० । यस्य गच्छतां द्वयोरपि पार्श्वयोः पक्षवच्चर्मणि ज-
म्बने शृङ्गं चैवं शिरसि प्रवर्ति । प्र० १ आभ० डार । वृ० ।
स चाटव्यक्षयपुत्र्ये जन्म मारयित्वा आद्यति । नं० । नि० चू० ।
प्र० १ । स्त्री० । चोरागमगन्धर्ष्ये, वाच० ।

स्तंजधनुषा-स्तंजधनुका-स्त्री० । कुरिकाया, “तसौ गहिय-
क्षमधेनुया मय” वृ० ० ।

स्तंजपुरा-स्तंजपुरा-(री)-स्त्री० । सुवस्तुविजयक्षेत्रवर्त्ति-
नि पुरीयुगले, “दो क्षमपुरासो” । स्था० ३ डा० ३ उ० ।
नवयोजनविस्तारा द्वादशयोजनपर्याया । स्था० ७ डा० । “सु-
वस्तुविजयक्षमपुरा रायहाणी गंजीरमालिणी अंतरसदी”
ज० ४ वङ्ग० ।

स्तंज-स्तंज-स्त्री० । आवर्त्ताव्यविजयक्षेत्रयुगवर्त्तिनि पु-
रीयुगले, “दो क्षमपुरासो” । स्था० ३ डा० ३ उ० । जं० ।

स्तंजद्वार-स्तंजद्वार-जी० । स्थग्नमधुराद्याहारलम्पट, वृ० १ ड० ।
स्वभावाद्वाक्यारे, व्य० ३ उ० । निष्ठासौ, वृ० १ ड० ।

स्तंज-स्तंज-जी० । क्रूरमोदकादौ, ज्ञा० १ ड० १ ड० १ अ० । “सु-
कं तु खज्जं सुर्य” शब्दुलिकामोदकादिकं सर्वमपि आ-
द्यं नृचितम् । वृ० २ ड० ।

स्तंजगवज्ज-स्तंज-स्तंज-नृज-विधि-पुं० । आद्यकानि अ-
शाकवृत्तयः व्यञ्जनं तन्नादीनि शासनकानि वा तेषां ये वि-
धयः प्रकारास्ते आद्यकव्यञ्जनविधयः । आद्यकव्यञ्जनलक्षणभो-
जनप्रकारेषु, प्र० ५ लम्ब० डार ।

स्तंजगवज्ज-स्तंज-स्तंज-विधि-पुं० । अशाकवृत्तिमोदकादिपरिग्र-
हे, पञ्चा० ५ विध० । अष्टकपादिलक्षणभोजनप्रकारे, अ०
१५ श० १ उ० ।

स्तंजगावण-स्तंजगावण-पुं० । कुम्हिकादौ, विशेषः । कुम्हिरि-
कापणे, आ० म० द्वि० ।

स्तंज-स्तंज-पुं० । स्त्री० । खज्जं वर । कट्टाम्, स्था० १० डा० ।
खज्जोवृक्षे, कीटभेदे, वाच० ।

स्तंज-स्तंज-पुं० । स्त्री० । खज्जं वर । “खज्ज” इति स्याते
वृक्षे, वाच० । स च संशयेऽपि । अ० म० श० ३ उ० । प्र० १
जं० । पिण्डखज्जं, उ० ० ३४ अ० । तस्य फलम् आणु, तस्य
हुक् । तत्तत्रे, न० । रौप्ये, हरिताले, खले, लुण्णातिभेदे,
स्त्री० । वाच० ।

स्वञ्जूरमत्स्य-स्वञ्जूरमस्तक-स्वञ्जूरमभ्यवर्त्तिनि गर्जे, आवा० ।

स्वञ्जु (सार-स्वञ्जूरसार-पुं० । मूलदक्षारसारनिष्पन्ने, आसच-विशेष, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

स्वञ्जुरीपत्रमुञ्ज-स्वञ्जुरीपत्रमुञ्ज-पुं० । स्वञ्जुरीपत्रप्रमयाज-न्यां मुञ्जप्रमयवहुर्या वा । “अञ्जुरिपत्रमुञ्ज, जो पमञ्जे उव-स्वयं । नो दया तस्स जीवेसु, समं आणाहि पांथमा ।” ॥ ग० ३ अधि० ।

स्वजोय-स्वघोत-पुं० । के घोतते युग्म अच् । कीटजेदे, वाच० । “जह देहपणिमामो रसि अज्जोअगस्स सा उवमा” देहपरिणामः प्रतिविशिष्टा शरीरशक्तिः राधाविति विशिष्टकालनिर्देशः । कपोतक इति प्राणिविशेषपरिग्रहः । यथा तस्याऽसौ देहपरिणामो जीवप्रयोगनिर्वृतशकारिविश्वकास्ति, एवमङ्गारादीनामपि । आवा० १ भु० १ अ० ४ उ० ।

स्वट्ट-स्वट्ट-त्रि० । अन्ने, प्रज्ञा० १ पद ।

स्वट्टग-स्वट्टाङ्ग-न० । (काटके पाथा) कट्टापादे, पट्टिकायुतकट्टाचारणरूपे अन्ने, चतुर्थव्यन्तराणां मुकुटे विह्वं कट्टाङ्गम् । औ० । स्वट्टमेह-स्वट्टमेय-पुं० । मल्लजले मेये, उत्पातमेये, ज० ७ हा० ६ उ० ।

स्वट्टामश्व-स्वट्टामश्व-पुं० । प्रवलाजराजैरितदेहतया यः कट्टाया उथातुं न शक्नोति तस्मिन्, न० १ उ० ।

स्वट्टिय-स्वट्टिक-त्रि० कट्टनमाचरणं कट्टः, स शिष्टपक्षेनास्त्यस्य युव । आलादिना पक्षिमारके, वाच० । शौकारिके, सुत्र० २ भु० २ अ० ।

स्वट्टादग-स्वट्टोदक-न० । ईषदम्भपरितणे अन्ने, जी० १ प्रति० । प्रज्ञा० ।

स्वदत्तदग-स्वदत्तदक-त्रि० । लघुप्रायतेषु च । जी० ३ प्रति० ।

स्वट्टग-स्वट्टक-पुं० । टकरे, “अट्टया मे चवेना मे” उच० १ अ० ।

स्वट्टा-स्त्री० गर्से-पुं० । ट्प्राकारे निक्षमप्रयोगे, उच० २ अ० । अन्ने, पञ्चा० ७ विष० ।

स्वट्टातद-गर्सेतट-पुं० । अन्नतट्याम, पञ्चा० ७ विष० ।

स्वट्टय-स्वट्टक-पुं० । टकरे, (टकरा) व्य० १ उ० । अंशुलीयकविशेष, औ० । हा० । मुद्रास्ते, आ० ५० १ प० । आ० म० ।

स्वण-क्षण-पुं० । “ज्ञ उरसवे” ॥ २ । १० । इति उरस-वासे छः, अन्त्यत्र तु न । प्रा० २ पाद । बहुतरोच्चासरूपे, हा० १ भु० ५ अ० । मुहूर्ते, आ० ४ उ० ३ उ० । दशानिलैः परिमिते काले, न० । परममिकटे काले, सुत्र० १ भु० १ अ० १ उ० । लोकनिमेषप्राये काले, भाव० ३ अ० । संख्यातमात्रलक्षणे काले, स्था० २ उ० ४ उ० ।

स्यात् कृपाक्रमसंन्य-संयमाद्यद्विकेजम् ।

ज्ञानं ज्ञात्वादिभिस्तत्त्व, तुल्ययोः प्रतिपत्तिकृत् ॥ १२ ॥ (स्यादिनि) कृणुः सर्वान्त्वः कालावयवस्तस्य क्रमः यो-र्वाप्य तत्संबन्धसंयमात्सुक्ष्मात्तरक्षात्कारणसमाप्य, बहि-

वेकजं ज्ञानं स्यात् । यदाह-“कृणक्रमयोः संबन्धसंयमाद्विक-जं ज्ञानमिति” (३-५३) तच्च ज्ञात्वादिभिस्तुल्ययोः पदार्थयोः प्रतिपत्तिकृत् विवेचकम् । तदुक्तम्-“आतिलक्षणदेशौरन्ध-तानवन्धेद्वात् तुल्ययोस्ततः प्रतिपत्तिरिति” (३-५३) पदा-र्थानां भेदेहतवो हि जातिलक्षणदेशा भवन्ति, जातिः पदार्थभे-दी, यथा गौर्यं भेदविशेषादिति । आत्मा तुल्ययोर्लक्षणं भेदकं वधेयं कर्तुया, इयं आत्मेति । उभामात्रानिभययोर्देशां नेहहेतुव-धा-तुल्यप्रमाणयोरात्मलक्षयोर्भिन्नदेशस्थितयोः यच्च स त्रयमपि न भेदकं, यथैकदेशस्थितयोः बुद्धयोः पार्यययोः परमाणां, तत्र संयमज्ज्ञातद्विकेजज्ञानादेव प्रपत्तिः भेदधीरिति ॥ १० ॥ हा० २६ हा० । अवसरे, सुत्र० २ भु० ५ अ० ।

इणमेव खणं विधाणिया, यो सुखं वैरिं च आहितं ॥

एवं सतिर्इहियासए, आहि जिणे इणमेव सेसगा ॥ १७ ॥

इदम् : प्रत्यक्षासन्नवाचित्वात् इमं कल्पकेतुकालप्रावृत्तकणं, कृणमवसरं, ज्ञाना तदुचितं विधेयम् । तथाहि-कल्पं अङ्गमवष-ञ्छेन्द्विचलसुक्तोपशमानुष्यलक्षणं, केतुमप्यार्यदेशार्थदिश-तिजनपदलक्षणम् । कालाऽप्यवसर्पिणी चतुर्धाकरादिधर्म-प्रतिपत्तिर्योग्यलक्षणः । भावश्च धर्मभ्रवणतच्छ्रयानवारिमाच-रणकर्मज्ञयोपशमाहितविरतिप्रतिपत्त्युत्साहलक्षणः, तद्वर्धिवं कृणमवसरं परिहाय, तथा बोधिं च सम्यग्दर्शनावाप्तिलक्ष-णां नो सुखमाभित्येवमाभ्यानामवगम्य, तद्वासी तदुत्तुकरूपे-न कुर्यादिति शेषः । अकृतधर्माणां च पुनर्दुर्लभा बोधिः । तथा हि-“लक्षेन्नियं च बोधिं, अकरोतो अणायवं च परयतो । अण्वाहं बोधिं, लक्ष्मिंस्ति कयरेण मेहेण” ॥ तदेवमुक्त्युत्पाद्य-पुनरावृत्तवर्त्तमानलक्षणं पुनः सुदुर्लभा बोधिरित्येव स-हितो ज्ञानादिविभक्तिपरिग्रहेत् । बोधिसुदुर्लभत्वं पर्यलोचयेत् । पाठान्नरं वा (अहियासए स्ति) परितहातुर्दोषाणां सम्यगभि-सेहन । एतच्चाह जिनो रागद्वेषजता मांनो ह्यपदस्यास्तुतानुहि-इय । तथा अन्येऽपि इदमेव शेषका जिनो अभिहितमन्त्र इति, ॥ १७ ॥ सुत्र० १ भु० २ अ० ३ उ० । पञ्चा० । विश्रामे, निर्व्या-पारस्थितौ, पराधीनतायाव, वाच० ।

खणजोड-क्षणयोगिन-त्रि० । परमनिकृष्टकालः कृणः, कृणेन योगः संबन्धः क्षणयोगः । स विद्यते येषां ते क्षणयोगिनः । कृण-मात्रावकाशेष, सुत्र० १ भु० १ अ० १ उ० ।

खणद्धिधम्मय-क्षणद्वित्यधिक-त्रि० । क्षणव्यवस्थानाचे, विश० ।

खण्ण-खनन-न० । भूमिद्वारेणो, नि० ५० १ उ० । (भूमि-ननस्य दोषा अपवादपरं च “पडितखना” शब्दे बह्व्यते) । खणमिच्छपियरो-क्षणमित्रपियरो-त्रि० । तदेव कटे तदेव अनावस्थितचित्ते, न० १ उ० ।

खण्णन्नु-क्षणकर-त्रि० । कृण एव क्षणकोऽवसरो जिहार्थ-मुपसर्पणादिकस्ते जानाति । भिक्षाव्यवसरानिहं, आवा० १ भु० २ अ० ५ उ० ।

खणलवसमाहि-क्षणलवसमाहि-पुं० । क्षणलवप्रहमनशेषका-लविशेषोपलक्षणम् । लवादियु कालविशेषेषु निरन्तरं संबन्धमा-वतो ध्यानासेवना, तस्य समाप्यै, प्रव० १० हा० ।

खणसाभदीवणा-क्षणसानदीपना-स्त्री० । कृणेनापि लामस्य प्रकाशनायाव, पञ्चा० ।

आठयपरिहाणिए, असयंसजसेद्धियाण व विवागे ।

खण्णभादीवणाए, धम्मगुणेसुं च विविहेसु ॥४०॥

कृणे कालविशेषे स्तोत्रकालेऽपीत्यर्थः, लाभोऽनुज्ञाप्रत्यवसाधेन महतोऽशुभकर्मणः शुभाभवसंवायेन च महत् इतरस्वाजने तस्य दीपना प्रकाशना क्षणलाजप्रदानम् । अथवा, क्षणोऽवसरो मोक्षसाधनस्य । स च कल्यादिभेदाश्चतुर्विधः-तत्र कल्यातो मानुषत्वं, केशव आर्येक्षेण, कालतो दुःखमसुखमादि कालविशेषो, भावतो बोधिरिति । तस्य कृतस्य या लाभो युगसमिलान्वायेन कष्टाप्रतिस्तस्य या दीपना सा तथा, तस्याम् ॥ पञ्चा० ३२ वि० ० ।

खणि-वर्न-॥ श्री० ॥ वन् इन् वा ङीण । चातुरत्नादिकृपास्तस्याने, वाच० । आकरं, उत्त० १५ अ० । तं० ।

खणिअवाइ-कृणिकवादिन्-त्रि० । सर्वपदार्थानां कृणमकृत्व-प्रतिपादके शौद्धोद्दिशिष्ये बौद्धे, ते च कृणिकवादिनः एका-न्तस्यिकान् पञ्च स्कन्धान् वदन्ति । सुत्र० ।

(१) स्कन्धपञ्चकप्रकरणपुरस्सरं तत्रिराकरणम् ।

(२) कृणिकवादिप्रकरणम् ।

(३) कृणिकवादिनामैहिकमुष्मिकयवहारानुपपत्तिरित्यु-द्भवकारित्वं च ।

(४) वासनाप्रकरणम् ।

(५) सर्वथाविनाशमात्रप्रकरणम् ।

(६) कृणमकृत्वादे यथोपपद्यते तन्निक्रमणम् ।

(७) कृणमकृत्वादे बोद्धाया येकलयप्रकरणम् ।

(८) स्वविराणामश्वमिन्नं प्रति शिक्षणम् ।

(९) सामन्तं बौद्धमतं पूर्वापरानुसृत्य निर्युक्तिकारोपन्यस्तमफल-वादाधिकारमाविर्भावयन् ।

पंच संघे वस्यते, ब्रह्मा उ खण्णोइणो ।

अस्यो अण्णो णेवाहु, हेउयं च अहेउयं ॥ १७ ॥

एके केचन वादिनां बौद्धाः पञ्च स्कन्धान् वदन्ति । कृप-वेदना-विज्ञान-संज्ञा-संस्काराख्याः पञ्चैव स्कन्धा विद्यन्ते, नापरः कश्चिदस्मादयः स्कन्धाऽस्तीत्येवं प्रतिपादयन्ति । तत्र कृपस्कन्धा-पृथिव्याअवाद्यो, कृपाद्यक्ष ॥ १ ॥ सुखा दुःखा अदुःखसुखा केति वेदना वेदनास्कन्धः ॥ २ ॥ कर्पाविवानं-रसविज्ञानमित्यादि-विज्ञानं विज्ञानस्कन्धः ॥ ३ ॥ संज्ञास्कन्धः-संज्ञानिमित्ताऽव-प्रवृत्तस्तकः प्रत्ययः ॥ ४ ॥ संस्कारस्कन्धः-पुण्यापुण्यविधर्म-समुदायः इति ॥ ५ ॥ न चैतदभ्या व्यतिरिक्तः कश्चिदस्मादयः पदार्थोऽप्युक्ताऽप्यवस्यति, तदव्यभिचारिणि इत्यप्रवृत्ताऽज्ञावा-त् । नाप्यनुमानेन । न च प्रत्यक्षानुमानव्यतिरिक्तमर्थोऽप्यसिद्धादि-प्रमाणान्तरमस्तीत्येवं भासा इव बाह्या यथाऽवस्थितायां परि-ज्ञानात् बौद्धाः प्रतिपादयन्ति । तथा ते स्कन्धाः कृणयोगिनः परमोनिष्ठः कालः कृणः, कृणः योगः संघः कृणयोगः, स विद्यते येषां ते कृणयोगिनः, कृणमात्राऽवस्थापिन इत्यर्थः । तथा च तेऽभिदधन्ति-स्वकारणेभ्यः पदार्थं उपपद्यमानः किं विन-श्वरस्वभाव उत्पद्यतेऽविनश्वरस्वभावो वा ? यदविनश्वरः तत्तत्तद्भाषित्या कर्मयोगपदार्थमात्रमर्थक्रियाया प्रभावान् पदा-र्थस्यापि व्याप्यस्याज्ञावः प्रसज्यति । तथाहि-यदेवार्थ-क्रियाकारि तदेव परमायतं सति । स च नित्योऽर्थः क्रियायां प्रवर्तमानः कर्मण वा प्रवर्तते, योयनवा वा ? न तावत्कर्मण,

यतो ह्येकस्याऽर्थक्रियायाः काले तस्यापराधक्रियाकरणस्वभावो विद्यते वा, न वा ? यदि विद्यते किमिति कर्मणः स्वकारणम् ? सहका-र्येकमेति चेत् । तत्र सहकारिणा तस्य कश्चिदतिशयः क्रियते, न वा ? यदि क्रियते किं पूर्वैवभावपरित्यगं नापरित्यगं वा ? यदि परित्यगमेन, ततोऽतावदवस्थापरोक्षेनित्यत्वम् । अथ पूर्वै-वभावपरित्यगमेन, ततोऽतिशयाभावात्किं सहकार्येकमेति ? अथाकिञ्चित्करोपि विशिष्टकार्यार्थमपेक्षते । तदयुक्तम् । यतः “अपेक्षते परं कश्चि-यदि कर्त्तव्यं किञ्चन । यदि किञ्चिकरं वस्तु, किं केनचिदपेक्षते ?” ॥ १ ॥ अथ तस्यैकाधिक-वाकरणकालोऽपराधोऽक्रियाकरणस्वभावो न विद्यते । तथा च सति स्पष्टैव नित्यतादृशिः । अथासौ नित्यो योगपदनाऽर्थक्रियायां कृत्यान्वासात् प्रथमकृण एवाऽशेषार्थक्रियायां करणात् द्वि-तीयकृणेऽकृष्टैवमायातम् । तथा च-सैवानित्यता । अथ तस्य तत्त्वभावात्वात्वा यथार्थोऽक्रिया चो भूयः (इतोऽपि कृत्येवपि कृत्यते । तदसंयतम् । कृत्यस्य करणाभावादि । किं च-‘‘इत्ती-यादित्तणसाया अन्यथाः प्रथमकृण एव प्राप्नुवति, तस्य तत्त्वभावात्वात् । अतस्तत्त्वभावात्वे च न स्यान्नित्यत्वापत्तिरिति । तदेवं नित्यस्य कर्मयोगपदार्थाभावादिवाचिराह स्वका-रणत्वा नित्यस्योत्पाद इति । अथाऽनित्यस्वभावः समुत्पद्यते । तथा च सति विज्ञानाभावादायातमस्मदुक्तमभ्युपपत्तौ जातस्य कृणिकत्वम् । तथा चेत्कम्-“जातिरेव हि भावानां, विनाशो हेतुरित्यते । यो जातश्च न च वस्तो, नप्रेत्येकात्सिद्धः कश्चि ?” ॥ २ ॥ ननु च सत्यस्य नित्यत्वं यद्य यदा विनाशहेतुसंज्ञावस्त-स्य तदा विनाशः । तथा च स्वविनाशकृणापेक्षाणामनित्यता-मात्रं पदार्थानां न कृणिकत्वमित्येतेष्वनुपासितमुरोवेक्षः । तथाहि-तेन मुद्रापादिकेन विनाशहेतुना घटादेः किंयथा ? कि-मत्र प्रष्टव्यम् ? अत्रावः क्रियते । अत्र च प्रष्टव्यो देवाभिप्रियः-अत्राव इति किं पुरुरासप्रतिषेधोऽयम्, उत प्रसज्यप्रतिषेध इति ? तत्र यदि पुरुरासस्ततोऽयमर्थो भावादित्या भावां भावान्नरं घटाप्यदादिः सोऽभावा इति । तत्र ज्ञानात्तरं यदि मुद्रापादिकस्यापा-रो न तर्हि तेन किञ्चिद् घटस्य कर्त्तृमिति । अथ प्रसज्यप्रतिषेध-स्तदा यथार्थो विनाशहेतुरभावं करोति । किमुक्तं, भवति-‘‘ज्ञावं न करोतीति । ततश्च क्रियाप्रतिषेध एव कृतः स्यात् । न च घटादेः पदार्थस्य मुद्रापादना करणम् । नस्य स्वकारणेरेव कृत-त्वान् । अथ भावानांऽभावसं करोतीति, तस्य तुच्छस्य नीकृपत्वात् । कुतस्तत्र कारणानां व्यापारोऽय तत्रापि कारण-व्यापारो जनेव, अरदुःखदायपि व्याप्रियरदुःख कारणानां । तदेवं विनाशहेतुरिति किञ्चिकरत्वात् स्वहेतुत एवाऽनित्यताक्रीड-कृतानां पदार्थानामुत्पत्तिविग्रहेतोऽज्ञायात् कृणिकत्वमवस्थित-मिति । नृशब्दः पूर्वादिभ्योऽस्य व्यतिरिक्तमर्थशब्दः । तमेव श्लोकपञ्चायेन दर्शयति-‘‘अस्यो अस्यो इति । ते हि बौद्धा यथाऽतमपञ्चपदार्था-संख्यायाम् भूतव्यतिरिक्तमात्रमानमन्युप-गमयन्तः । तथा चावोका भूताऽव्यतिरिक्तं चैतन्याव्ययमात्रान-मिष्टवन्तस्तथा नैवाहुर्वैवाक्यवन्तः । तथा हेतुत्रयो जानो हेतुकः, कायाकारपणितभूतनिष्पादित इति यावत् । तथा हेतुकोऽ-मात्रपथवैजान्तवात्स्व्य इत्येवमात्राने ते बौद्धा नाऽन्युपगमयन्त इति ॥ १७ ॥ (सूत्र०) यदि पञ्चस्कन्धव्यतिरिक्तः कश्चिदस्मादयः पदार्थो न विद्यते, न तत्त्वभावात्सुखदुःखः आदिकः काऽनुभवती-त्यादिगाथा प्राग्बुद्ध व्याख्येयानि । तदेवमात्रानोऽभावादाऽयं स्व-संविद्यतेः सुखदुःखानुभवः स कस्य भवति नित्यताम् ?

हातस्कन्धस्थायमनुभव इति चेत् । न । तस्यापि क्षणिकत्वात् । अ-
ननुक्षणवत्वात्तिसूत्रस्यासुखदुःखानुभवाभावात् । किमप्यत्रवत्तत्त्व-
क्षणयोरेक्यन्तासङ्गतेः कृतमात्राकान्ध्यागमाऽप्यधिकरिते हातस्क-
न्धे यत् फलेऽस्तीति । तस्यापि सन्तानिर्व्यापितकल्याणाबाध-
वत्किञ्चिद्वैतः । पूर्वक्षणवत् तत्सङ्गत्वात् वासनामात्राया विनश्व-
रुच्यतीति चेत् । तद्यथां कम्— “यस्मिन्नवधे हि सन्ताने, आहिता
कर्मवासना । कथं तत्रैव संशये, काप्येव संकता बधा” ॥१॥ अथा-
पि किं हि कल्प्यते—सा वासना किं क्षणेभ्यो व्यभिक्तिका, अव्यति-
रिक्ता वा । यदि व्यभिक्तिका, वासकत्वात्प्राप्तयेति । अथव्यतिरि-
क्ता क्षणवत्कालावधिर्न तस्याः । तदेवमात्मानाभावे लुप्तदुःखानुभ-
वाभावः स्याद्वस्ति च सुखदुःखानुभवाभ्यां ततोऽस्याभेदः । अ-
स्यथा पञ्चविधयानुभवोत्तरकालाभिन्दिष्यद्वातानां स्वविषया-
द्व्यत्रागमबुद्धेः सङ्कलनान्प्रत्ययो न स्यात् । आश्रयविहायान्न-
विषयौ जायते चेत् । आश्रय तर्हि संज्ञास्तरण्याभ्युपगत इति ।
तथा बौद्धानां गेमासमप्रतिपादकोऽहं स चावयम्—“इन
यकनवतः कल्पे, शक्यसा मे पुरुषो हतः । तेन कर्मविपाकेन,
पादे विज्ञोऽस्मि निक्षयः” ॥ १ ॥ अथा—“कृतानि कर्मो-
रपयतिदाकान्येन, तदनुभवत्वाभिमनिर्गहेन । प्रकाशनात्संभ-
रणात् तथा—अन्यतन्मूलोत्तरयं बहामि” ॥१॥ इत्येवमादि । सुप्र०
१ अ० १ अ० १ उ० ।

(२) शौकोदनिशिष्यः समाचष्टे-

अत्रो॥ कश्च शिष्टैरपक्रान्तोऽयमेकस्यानृककालावधिर्थावाहः । यतः-प्रतिशब्दानुसङ्गाभावात्प्रत्यागमो हि प्रमाणमुक्ता साङ्गिणी । तथाहि-यत्सत्तरङ्गिकं, सैव विवादध्यासितः शब्दादिभिः स्वस्य तत्त्वकालावधिप्रत्ययानुसृत्य प्रत्युन्ने तादृशैकाकारित्वमेष मे संमतं, न च तादृशैः धर्मिभिश्च प्रत्यक्षप्रमाणप्रतीतमेष । निरपेक्षात् स्वापेकानुसृत्यैव व्यावृत्तत्वं । सत्यस्य हि क्रान्तिर्यत्त्वत्कामक्रमावधिं शब्दकावेव । न हि क्रामक्रमाध्यामन्यः प्रकाशः शङ्कितुमिष्टि शक्यते, व्याघातस्थोद्भूतत्वात्, न क्रम इति निषेधाच्चैकाग्रोपपत्त्यात्, नाक्रम इति निषेधाच्चैव क्रमोपपत्त्यात् । तौ च क्रामकर्मौ स्थिराद्यावत्तन्मात्रावधिर्क्रियामिषि ततोऽप्यवस्यति । वर्धमानाधिकारिकरणकालेऽहोरात्राजानतयोत्पत्त्यधिकारयोः समर्थयेत् तयोत्पत्तिं समग्रप्रसङ्गः । असमर्थयेत् पूर्वापेकालयोरप्यकरणाऽऽपत्तिः । समर्थोऽप्यपेकानुपेक्षा/यास/क्षधेनं करोति, तत्सन्धिष्वेष्टु करोति/ति चेत् । ननु किमर्थं सहकारिणामपेक्षा, किं स्वकरणाभ्यामर्थं, तयोपकारार्थं, अथ कार्यार्थम् । न प्रथमः, स्वकरस्य करणाधीनस्य निष्पत्त्येवाधुर्वास्यत्वात् । न द्वितीयः, स्वस्य सामर्थ्येऽसामर्थ्येन वा तस्यानुपयोगात् । तथा च-“ प्रावः स्वतः समर्थये-नुपकारः किमर्थकः ? प्रावः स्वतोऽसमर्थये-नुपकारः किमर्थकः ? ” ॥१॥ अत एव न तृतीयः । सपकारवत्सहकारिणामनुपयोगात् । तथा च-“ प्रावः स्वतः समर्थयेत्, पर्याप्तं सहकारिणि । प्रावः स्वतोऽसमर्थयेत्, पर्याप्तं सहकारिणिः ” ॥२॥ अनेकाधीनत्वमावतत्वा कार्थमेव नानेककृत इति चेत् । न । तस्यास्वतन्त्रत्वात्, स्वातन्त्र्ये वा कार्थैरवस्थाप्यतात्, तत् तदवस्थाप्येऽपि तत्तत्तदवस्थाप्ये न भवेदिति । एवं च यत्क्रामक्रामाभ्यामर्थीक्रियाकारि न जवति, तत्सत्यं, तथा गगनेष्वीवरं, तथा वाहकानां प्रियतोऽप्राव इति स्वापेकानुसृतिकविरुद्धते । तथा च-क्रमयौगपद्ययोर्ध्यापेकयोर्ध्यावृत्तेरङ्गिकायाद् व्यावर्धमस्यापेक्षा साङ्गिकं वि-

१३१

आभ्यन्तरीति प्रतिबन्धसिद्धिः ॥ (उत्तरम्) अत्राद्यहमेतेननु सण-
भिरेतिनमायाविकार्येतिनुषा कारणप्रादित्यः कार्यप्रादित्यः, सङ्-
ग्रहप्रादित्यो वा प्रत्यक्षकार्यक्रियाकारित्यप्रादित्यः शिष्येयत्वं, यत्-
तत्त्वं शब्दादौ धर्मिणि प्रत्यक्षकामप्राप्तिरितिमेवेत्येवं युक्तं
स्यात् ॥ न तावदपौरुषेयत्वं, नस्य कारणानुपपन्नपरा-
पान्तेन कार्यैकित्वमस्तीतिनुष्ठादाव ॥ नापि द्वितीयात्, तस्य
कार्यमात्रप्रादित्यविश्वद्वयस्यैव कारणप्रादित्यप्रादित्यस्याव ॥
तदुभयप्राप्तौ चैवमस्य कारणं, कार्यैवत्यर्थक्रियाका-
रित्वात्नमायोपपादात् ॥ वस्तुस्वरूपमेव कारणान्वयं, कार्यवन्त्ये-
वेति तत्त्वव्यतिरिक्तप्रादित्ये तदुक्तिसिद्धिरिति चेत्, एवं तर्हि
नास्तिकेऽप्यप्राप्तिसिद्धिः प्रादित्यविश्वद्वयस्यैव तत्र भूतजनकजनक-
नान्वयस्य, धूमशरीरादेव वदित्त्यस्यैवनिवृत्तस्यैव प्रसङ्गः ॥ नापि
तृतीयात्, कार्यकारणयोर्धर्मप्रादित्यः प्रत्यक्षकृत्यान्वयत्वात्, तस्य
सामानाधिकरण्यात्, अभ्यन्तरेण हेतोरर्थसम्भारात् ॥ तदुभय-
सामर्थ्यसमुद्भूतैकित्वमप्यसम्भारात् तद्वत्त्वात् इति चेत्, तर्हि कार्य-
प्रत्यक्षेण तत्प्राप्तिः ॥ प्रत्यक्षकृत्यावारपरामर्शित्वात्कृत्यस्य तदुद्धार-
णे प्रत्यक्षमेव प्रसङ्गकमिति चेत् ॥ ननु न कार्यकारणसाहित्योप-
न्यतरेणापि प्रत्यक्षेण प्रादित्यकारणजन्यां भावभावमासे, तत्कथं
विश्वद्वयस्य तद्वत्त्वात् ॥ परामुद्देश्यत्वं, इति न कृष्णकदाचित् ॥ आपि
अर्थक्रियाप्राप्तिरित्यस्तीति वा, यत्चित्तं सत्त्वम् ॥ सौम्यचित्तक्रांतिकं
वत्, क्रियाकाऽऽश्रयिकं कृष्णिकं कांक्षिकं तत्कारित्वेक्यं कर्मकमप्यप्राप्तुम-
मनस्यासिद्धत्वेन तद्व्याप्त्यर्थक्रियायास्ततो व्याकृत्यनिर्णयत्वात् ॥ य-
तः-निश्चितकृत्याभ्यन्तरेण कारणं हि क्रमः ॥ अथ च कलशस्य क-
र्माद्विद्वत्कलशस्य कमप्यत्, सहकारिणकारणकलापयत्कलशकनव-
न क्रमेण घटघोटिकास्तत्कारित्वे पर्येष्टान्तात् तासां कलमं कुर्वतः
सुप्रतीति एव ॥ अत्र हि जनानव्यवहृतार्थकर्मन्याऽभ्यन्तरेव वक्तुं
शक्नोति, यस्माद्वैकृत्याप्राप्त्यर्थमेव प्रत्यक्षमभावेन कार्यमु-
द्घादति, स एव व्यत्ययमप्यस्ति, तदा तत्कालवर्तमानं तद्विद्वान् ॥
कथं वास्तुमात्रं ॥ "कार्योति हि विलम्बमेव, कारणास्तिव्याप्तः ॥
समर्थहेतुसज्जत्वे, क्लेशस्तेषां नृ किं कुतः ॥" ॥ इति ॥ नैवतद्व-
त्ताम् ॥ एकाम्बानाकेप्यक्रियाधर्मस्यानभ्युपगमात् इत्येकपक्षकथ-
नेक्या हि तत्समर्थमजिगीषते, पर्यायशब्देपेक्या स्वसमर्थेति-
ति ॥ यदेव हि कुशुलमुखाशस्त्रि वीजशस्त्रमेव, तेषांवाचनितमपव-
नाऽऽपसमर्पितातिशयविशेषलक्ष्यपरायशक्तिरसम्बन्धितमहङ्कर-
करोति ॥ नन्वेतौ पर्यायशक्तिः कुशुलमूलावस्थापरावस्थापारमि-
यमगना, कौक्षिकितिकपक्षेण तु संप्रथमाना बीजद्रव्यादिमिमा वा
स्यात्, अस्मिन्ना वातिभाभिज्ञायां यदा भिन्ना, तदा किञ्चनका-
पावेनाज्ञानेनाराम्यस्याः ॥ विजिज्ञाः सत्तिभिजाः संवेदनकां-
टीमुपागताः सहकारिण एवास्तमा ॥ अथ सहकारिणः कमपि
बीजस्यातिशेषविशेषविशेषमन्यन्तः कथं सहकारितामपि प्राप्नु-
युः, इति चेत्, तर्हि अतिशयव्यति तदन्तरं, तर्हि समुपस्थित-
मनवस्थादीस्वस्थः ॥ अथानिज्ञानाभावात् पर्यायशक्तिः, तर्हि तत्-
करणे स एव कृत इति कथं न कृषिकेवम् ॥ मिज्ञानिषयपर्याय-
शक्तिपराकृत्येवैव शक्तिरसम्बन्धमेव न कुशुलीति ॥ अत्र इम-
प्यु चारम एव पक्षः कौक्षिकीयः ॥ नचाप कलशः कृषिकृत्, क-
व्यांशद्वारेणाक्षिके वस्तुनि पर्यायशद्वारेण कृष्णकृत्यापराभा-
त्, कृष्णिकेकान्तस्यैव कुह्यितुमुपपन्नस्याभावात् ॥ कृष्णकपर्याय-
ेन्याऽभ्यन्तरेकत्वात् कृष्णकमेव इत्यं प्राप्नोतीति चेत् ॥ न ॥
अस्तिरेकत्वापि संभवात् ॥ न च व्यतिरेकाऽभ्यन्तरेकावैकस्य

शानाम् । अतः कथं कृणन्निदेलिममावसमावसिद्धिः स्यात् ? । एवं च सिद्धं पूर्वापरकारणमव्यापकमुद्गुतासामान्यस्वभावं समस्तं वास्यति ॥ ५ ॥ अथ विशेषस्य प्रकारौ प्रकाशयन्ति- विशेषोऽपि द्विरूपो, गुणः, पर्यायेष्वेति ॥ ६ ॥

सर्वेषां विशेषणां वाचकोऽपि पर्यायशब्दो गुणशब्दस्य सह-
कर्तृविशेषवाचिनः सन्निधानेन क्रमवर्तिविशेषवाची गोबली-
वर्दन्त्यावाद्यं युज्यते ॥ ६ ॥

तत्र गुणं लक्षणयन्ति-

गुणः सहभावी धर्मो यथाऽऽस्तस्य विज्ञानमप्यकिञ्च-
नस्यादिरिति ॥ ७ ॥

सहनाविशेष लक्षणम् । यथेत्यादिकमुदाहरणम् । विज्ञान-
मप्यकिञ्चकिञ्चिज्ज्ञानं तदानीं विद्यमानम् । विज्ञानमप्यकिञ्चरक्षा-
मपरिणामयोभ्यता । आदिशब्दात् सुखपरिस्पर्शयौवनाद्यो
युज्यन्ते ।

पदार्थं प्रकृतयन्ति-

पर्यायस्तु क्रमभावी, यथा तत्रैव मुसदुःखादिरिति ॥ ८ ॥

धर्म इत्युत्पत्तं नीयम् । क्रमभावविशेषि लक्षणम् । परिशिष्टं
तु निश्चिन्नम् । तत्रेत्यादि । आदिशब्देन हर्षविषादादीनामुपा-
दानम् । अयमर्थः-ये सहभाविनः सुखज्ञानादीन्परिस्पर्शयौ-
वनादयः, ते गुणाः, ये तु क्रमवृत्तयः सुखदुःखहर्षविषादादयः,
ते पदार्थाः । नन्वेवं त एव गुणास्त एव पदार्था इति कथं तयो-
र्भेदः ? इति चेत् । भैरवम् । कालाभेदविशेषविश्वज्ञाया तज्ज्ञेयस्या-
नुवृत्तमानत्वात् । न चैवमेषां सर्वेषां भेद इत्यपि मन्तव्यम् ;
कथञ्चित्तद्व्याप्यविशेषादयः । न सर्वेषां स्तम्भकुम्भादिभेदेः,
नापि स्वरूपभेदः अर्थः, किं नु भेदपरिणामाज्ज्ञेयः, स्वरूपपेक्षया
तु भेदः इति ॥ अथैतदाकर्षणं यौगः शालुककण्टकाकातममोक्ष-
स्वोत्पन्नस्ते-यदि धर्म्यपेक्षया धर्मिणो धर्मो अभिभा भवेयुस्तदा
तत्र स्वभावि भेदापत्तेः प्रत्यभिज्ञाप्रतिपक्षेत्वव्याहतिरिति । त-
च्चावितथम् । कथञ्चित्तज्ज्ञेयस्याभिज्ञत्वात्, प्रत्यभिज्ञायाश्च कथ-
ञ्चित्तद्व्याप्यभेदत्वेनावस्थानात्, नित्यैकान्तस्य प्रमाणमिति वा-
त् । तथाहि-यद्यसौ नित्यैकस्वरूपः पदार्थो वर्तमानाभेदिक्या-
करणकालवत् पूर्वापरकालयोरपि समर्थः स्यात्, तदा तदानीमपि
तत्किंवाक्यप्रसङ्गः । अथासमर्थः पूर्वं पदार्थादस्यैव स्यात्, अथ
तदानीमिव वर्तमानकालोऽपि तत्करणं कथं स्यात् ? । इति
समर्थोऽप्ययमपेक्षणीयासंमिश्रं करोति, तत्संमिश्रं न करोती-
ति चेत् । ननु कथमपेक्षा नाम? किं तैवकृतः करोतीत्युपकारभे-
दः ? किं वा तैः सह करोतीत्यव्यवर्ण्यवसायोः स्वभावभेदः,
अथ तैस्मिं न करोतीति व्यतिरेकिभेदः स्वभावः, यथा-सहका-
रिषु सन्तु करोति, तद्विरेषु न करोतीति तद्व्याप्यव्याप्यवस्तु-
रूपम् । तत्र प्रायः प्रकारस्यावदसारः, अनवस्थाराज्ञासीकटा-
क्षितत्वात् । तथाहि-उपकारोऽपि कर्तव्ये सहकार्येभ्यस्तमपेक्षणी-
यः, उपकारणीयं च तेनातीत्युपकारपरस्परं समापत्तीत्यव-
स्था । तथास्मिं उपकारमात्रमात्रा भावस्वभावचतुर्तम, अतस्व-
भावं वाऽऽदरेत् । स्वभावचतुर्तमोपकारमभेदे भावस्यान्यु-
त्पत्तिरापत्तिः । न ह्यनुत्पन्नमन्योपपन्नमानः स्वभावो भवति,
विरुद्धधर्मोभ्यासात् । फितीयपक्षे तु धर्मिणः किंमायातम् । न
ह्यव्याप्तम् जाते विनष्टे वाऽन्यस्य किञ्चिन्नयति, प्रतिप्रसङ्गात्,
अथ तेनापि तस्य किञ्चिदुपकारप्रसङ्गात्कालीयमित्येवोपपत्तिः

अनवस्था । तैः सह करोतीत्यादिपक्षोऽपि नाकृतः, स्वभावस्य
तात्त्विकत्वात् । न ह्यस्य सहकारिव्याप्यो स्वभावव्याप्योतिरिति
तैर्विनाऽपि कुर्यात् । ननु यत्र एव सहकारिव्याप्यत्वावस्य स्वभावो
न व्याचरते, अत एव तैर्विनाऽपि न करोति । कुर्वाणो हि तैः
सहैव करोतीति स्वभावो ज्ञेयात् । स तर्हि स्वभावभेदः सहका-
रिसाहित्ये सति कार्यकरणनितः सहकारिणो न ज्ञेयात्, अन्य-
त पञ्चायमानापि गले पादिकयापवापयेत्, अन्यथा स्वभाव-
ज्ञानप्रसङ्गात् । अत एव न तृतीयोऽपि । कर्तृस्वभावापराधुचेः
अथ तद्विरुद्धकर्तृस्वभावः, तर्हि कालात्परेऽपि स्वहेतुवशादुप-
सर्पतोऽपि सहकारिणः परावृत्तं न कुर्यात्, तद्विरुद्धकर्तृशी-
लः अत्वयमिति । तृतीयमेव विरुद्धधर्मोभ्यासात्, यः काल-
सहकारिसाहित्यः, स कथं तद्विरुद्धितः स्यात्, तथा च भाव-
भेदो भवेत् । कथावं कालभेदेन सुपरिहर एव; अन्यथा हि स-
हकारिसाहित्यम्, अन्यथा च तत्कल्पयामिति । तदस्य । ध-
र्मिणोऽनतिरेकात् । काश्चिद्रेऽपि द्वेक एव धर्मो स्थीयके ।
तथा काव्य कथं तत्साकल्यवैकल्ये स्याताम् ? । सत्त्वे वा वि-
दो धर्मिभेदः । अथ सहकारिसाकल्यं, तद्वैकल्यं च धर्मैः ।
न च धर्मिभेदेऽपि धर्मिणः किञ्चित्, ततो निजत्वात्तदपामिति
चेत् । अस्तु तावदेकान्तनिधमधर्मधर्मिभावापवाद एव पुटः
परीहारः । तत्वेऽपि न साकल्यमेव कार्यमजयति, किं तु सां-
ऽपि पदार्थः । तथा च तस्य ज्ञावस्य पादद्वयभेदोऽपि-
पक्रियाधर्मस्वभावः, तादृश एव भेदधर्मकरोऽपि, तथा तद्वि-
शो प्रसङ्गो कुर्वाणो गीर्वाणशान्तिना परादस्त्येति शक्यः ।
यथा हि विरुद्धधर्मोभ्यासेन भेदप्रसङ्गपरिहाराय साकल्यवैक-
ल्यव्यवहारो धर्मो निजत्वभावी परिकल्पितो तौ, तथा न सोऽ-
न्येकपक्रियाधर्मस्वभावो भावाभिधानं पदार्थात् शक्यः, भा-
वस्याकर्तृत्वप्रसङ्गात् । ततः सिद्धौ विरुद्धधर्मोभ्यासात् । एवं च
यद्विरुद्धधर्मोभ्यस्तं, तद्विदं, यथा शीतोष्णं, विरुद्धधर्मोभ्यस्त-
श्च विषादास्पर्शानुभो भाव इति न नित्यैकान्तसिद्धिः । एवं
व्योपस्थितमिदं नित्याभिव्यासकं वस्तु, इत्यादिव्यव्यवस्था-
कत्वावस्थाऽनुपपत्तेरिति । तथाहि-सर्वं वस्तु प्रव्याप्तना मो-
त्यते वा, विपणने वा, परिस्फुटमन्यवदशनात् । सुतनुजोतन-
व्यादिष्वन्यवदशनेन व्यभिचार इति न वाच्यम्, प्रमाणेन प्रा-
प्यमानस्यान्यवस्थापरिस्फुटत्वात् । न च अस्तुतोऽन्यवः प्रमाण-
विरुद्धः सत्यप्रत्यभिज्ञासिद्धत्वात् । ततोऽन्यथापना स्थिति-
रेव सर्वस्य वस्तुनः । पर्यायत्वेना नु सर्वं वस्तुत्पद्यते, विपद्यते
च । अस्त्वन्तिपर्यायानुप्रवसन्नभावात् । न चैवं ब्रूके शक्ये पी-
तादिपर्यायानुभवेन दम्बिचारः, तस्य स्मरणत्वात् । न जम्
सोऽस्मन्नहो येन पूर्वोकारविभागाजहृत्पुच्छपराकारोत्पादा-
विभाज्यो भवेत् । न च औभासो वस्तुनि हर्षमर्षादीनाम्यादि-
पर्यायपरंपरानुभवः स्मरणरूपः कल्पविभाजकस्याभावात् । ननु
त्यादायः परस्परं मिथ्यते, न वा ? यदि मिथ्यते, कथमेकं वस्तु
उत्पत्तमकम् ? । न मिथ्यते चेत्, तथाऽपि कथमेकं वस्तु उत्पात्तम् ? ।
तथा च- " वस्तुपदार्थयो जिज्ञा, कथमेकं क्यात्मकम् ? । अ-
थात्यव्यादयोऽभिज्ञा, कथमेकं क्यात्मकम् ? " ॥१॥ इति चेत् ।
तदुक्तम् । कथञ्चिद्विज्ञानकृणत्वेन तेषां कथञ्चिदेवास्तुपग-
मात् । तथाहि-उत्पादविभागाद्व्योपनि स्याज्ज्ञानमिति प्रसङ्ग-
त्वात्, कृपादिवत् । न च भिन्नलक्षणत्वमात्मकम् । अस्तः
आत्मलक्षणः, सतः सत्ताव्योपगः, उच्यतपत्ताऽनुवर्तनं च
सद्व्यावर्तानां परस्परमसंकीर्णानि लक्षणानि सकलसं-

कसाक्षिकारयेव । न चाऽमी निजलक्षणा अपि परस्परवा-
पेक्षाः, आनुषंग्यवत्स्वभावेः । तथाहि—उपायः केवलो ना-
स्ति, स्थिराग्निगमपदितत्वात्कर्मरौपयत् । तथा—विभाषाः
केवलतो नास्ति, स्थित्युपाधिरहितत्वात्, तद्वत् । एवं स्थितिः
केवलता नास्ति, विभाषात्वाद्युपस्थात्, तद्वदेव; इत्यन्योऽन्या-
पेक्षानामुपादादीनां वस्तुनि सत्त्वं प्रतिपद्यम्य । तथा च कथं
नेकं उपायकम् ? किं च, अपरमन्त्रयोपमाहि पञ्चाद्याति—

“अथस्ते कश्चन ह्युद्योच तनया मौली समुपादिते,
पुनः प्रतिमुवाह कामपि नृपः शिष्याय मन्त्रस्यताम् ।
पूर्वाकारपरिहृत्यस्तद्वपराकारोऽयस्तद्वद्व्या-
धारक इति स्थितं ब्रह्मयं तत्त्वं तथाग्रस्यत्वात् ॥ ” १ ॥

तथा च स्थितं निगमित्यानेकात्मः काण्ठ पथेति । एवं सत्सद्वनेका-
त्मोपेति । नात्रच विरोधः । कथमेकमेव कुड्मादि वस्तु सत्त्वं, अ-
सत्त्वं प्रवर्तते । सत्त्वं ह्यसत्त्वपरिहारेण व्यवस्थितम्, असत्त्व-
मपि सत्त्वपरिहारेण; अन्यथा तयोर्विशेषः स्यात् । तद्वत् त-
द्यदि सत्, कथमसत्, अथासत्, कथं सदिति ? तद्वन्वदा-
सत् । यतो यदि येनैव प्रकरेण सत्त्वं, नैवेवासत्त्वं; येनैव चासत्त्वं,
तैवेव सत्त्वमभ्युपेयते, तदा स्याद्विरोधः । यदा तु स्वकपेण
घटादित्वेन, स्वकपेण हिरण्यमादित्वेन, स्वकपेण नागरादित्वे-
न, स्वकालत्वेन चासित्तादित्वेन सत्त्वं, परकपादिना तु पटव-
त्तनुवत्प्रत्ययत्वमैकिकत्वादिनाऽसत्त्वं, तदा क्व विरोधोऽप्येति ?
ये तु सौताः परासत्त्वं नाभ्युपयन्ति, तेषां पटवः सत्त्वान्मकान-
प्रसङ्गः । तथाहि—यथा घटस्य स्वकपादिना सत्त्वं, तथा यदि पर-
कपादिनाऽपि सत्त्वात्, तथासति स्वकपादित्वत्वं परकपादित्व-
प्रसक्तं; कथं न सत्त्वान्मकत्वं भवेत् ? परासत्त्वेन तु प्रागनिय-
तोऽसौ सिद्धातिः । अथ न नाम नास्ति परासत्त्वं, किं तु स्वस-
त्त्वमेव तदिति चेत् ? अहो ! नूनः कोऽपि तर्कवितर्ककर्ताः समु-
च्छ्रायः । न कालु यदेव सत्त्वं, तदेवासत्त्वं भवितुमर्हति, विधिप्र-
तिषेधकपतया विरुद्धमन्यथासन्नानुवारेक्ययोगात् । अथ पु-
नस्तद्वत्प्रागुपगम्यते, न चाप्युपगम्यते पथेति किमिदं निरु-
द्धात्म ? ततश्चास्यानङ्गमसत्त्वमन्यथैकं भवति । एवं च यथा
स्वासत्त्वासत्त्वास्वसत्त्वं तस्य, तथा परासत्त्वासत्त्वात्परसत्त्वप्र-
सक्तिरनिवारितप्रसरा, विशेषाभावात् । अप्र नाभाभिहित्वा प-
दार्थो भावकः, प्रतिनियतो वा भवति, अपि तु स्वसामग्रीतः
स्वस्वभावनियत पदोपजायते इति किं परासत्त्वेनेति चेत् ? न कि-
ञ्चित् । केवलं स्वसामग्रीतः स्वसामग्रीन्यतोपपरिहरे परासत्त्वा-
त्मकत्वमन्यत्रिकेण नोपपद्यते । परामर्शकत्वासत्त्वासत्त्वात्म-
कत्वसत्त्वेनैव परासत्त्वसत्त्वात्मकपरसत्त्वमाभ्युपाधिरप्रसङ्गात् ।
योगास्तु प्रगल्भान्ते—सर्था पृथगुत परस्परमाभाभ्युपगम-
मात्रेण पदार्थप्रतिनियमप्रसिद्धः पर्याप्तं तेषामसत्त्वात्मककल्प-
ना कथंनेनेति । तद्वद्वत् । यतो यदा पटमाभाभकपि घटो
न भवति, तदा घटः पटादित्वेव स्यात् । यथा च—घटस्य घटा-
प्राज्ञात् निजत्वात् घटकपता, तथा पटादेरपि स्यात् । घटाजा-
याद्विज्ञत्वाच्च । किं च अमर्षाणां भावानां स्वतो मित्रानामभिवा-
नां वा मित्राभावेन भेदः कियते ? । नाद्यः पक्षः, स्वहेतुज एव
निर्भाषणमाभ्युपयतः । नापि द्वितीयः, स्वयमभिभाषणान्योऽन्या-
भाषासंभवात् । आभाषणवयोऽहं भेदः स्वत एव वा स्यात्, अ-
भाषणवदेव वा । प्राप्तिपक्षे, आभावानामपि स्वकपेणोपायमस्तु, कि-
मपरेजाभावेन परिकल्पितेन ? द्वितीयः, पुनरनवस्थाभाषाः, अजा-
भावेनैवैवजाभाषात्वात् भेदकानामवस्थयत् । कप्योपस्थात् ।

कथाञ्चिद्विधे तु आवादाभावे न काश्चिद्व्युत्पन्नलक्षणाकारः ।
वस्तुतः हि तत्तथा; सदसद्व्युत्पत्त्या परिणतिरेव हि सतः प-
दो बाधविधीयते, न केवलः सदर्शः, ततः कथं घटादिः परेया-
त्मानं मिथ्येत ? इति दृक् । सत्सत्त्वकालस्तथाः । एवमपरेऽपि
अवाग्भाषणानामपि स्वयं अतुरीयेष्वेकयोगाः ॥ २० ॥ परि० ।

(३) अथुना कृणिकवादिन येदिकामुष्मिकम्वहारानुपपन्नाय-
समयेन विमुद्ध्यकारिताकारितं द्वौयस्याह—

कृतप्रणालाऽकृतकर्मयोग—

जन्मप्रसङ्गस्युत्तिन्नदोषान् ।

उपेक्ष्य साक्षात्क्षणभङ्गमिच्छ—

अहो ! महासाहसिकः परस्ते ॥ १० ॥

कृतप्रणालाऽयमकृतकर्मयोगां भवमङ्गदोषं प्रमोक्षमङ्ग-
दोषं स्मृतिमङ्गदोषमित्येतान् साक्षादित्यनुनयसिद्धान् च-
पेक्ष्यानादृत्य साक्षात्कुर्वन्नापि गजनिर्मोक्षिकानवस्थ-
मानः सर्वभाषाणां क्षणमङ्गदुपगमनतरिनाशप्रपञ्चणक्षयि-
तामिच्छन् प्रतिपद्यमानस्ते तरो परः प्रतिपक्षो वैनाशिकः
(सीगत इत्यर्थः) अहो ! महासाहसिकः । सहसाऽवि-
मर्शान्मकेन बलन वर्तते साहसिकः । भाविमननर्पमविभाष्य
यः प्रवर्तते स एवमुक्तः । महात्मासौ साहसिकश्च महासाह-
कोऽत्यन्तमिहय प्रवृत्तिकारः । इति मुक्तितायेः । विनृताय-
स्त्वय्य-बौद्धा मुञ्चिष्यन्परस्परमात्रमेवात्मानमात्मनः, न पुन-
मौक्तिककणनिकरानुत्पत्तिकृत्स्नवत् तद्व्यतिथिर्न कम् । तन्म-
येन ह्यनङ्गणेन सदनुपगमसत्तुष्टानं वा कृतं तस्य निरन्वय-
विनाशप्रपञ्चकालोपयोगः । यस्य च फलोपयोगस्तेन तन्मे
न कृतम् । इति प्रत्यक्षानुपपन्नस्य कृतप्रणालाः, स्मृत्तस्य
कर्मणः फलानुपगमात् । अन्तरहानङ्गणस्य वाकृतकर्मयोगः,
स्वयमङ्गणस्य परकृतस्य कर्मणः फलोपगमादिति । अत्र च
कर्मशब्दं जनयामि योऽयः । तेन कृतप्रणाला इत्यस्य कृतकर्म-
प्रणाला इत्यर्थो इत्यर्थः । अन्तानुलोपपन्नचेतपमुपपत्त्याः । तथा
जन्मजन्मदोषः भव आश्रयीनाशकः संसारस्तस्य भङ्गो विरोधः
स एव दोषः कृणिकवादे प्रसज्यते । परलोकाभावप्रसङ्ग इत्यर्थः ।
परलोकिनः कस्यचित्ताभावात् । परलोको हि पुनर्जन्मकृतकर्मनु-
सारेण प्रवर्तते । तच्च प्राचीनहानङ्गणानां निरन्वयप्रपञ्चकालो नामो-
पपन्नमुपगतं जन्मात्तरे । यच्च भोक्ताकारयुग्मं “यान्त्रं तद्वि-
स्तारं प्रवर्तयते यथेदानीं तत्तं चित्तं, तत्तं च मरणकाल-
प्राप्ति” इति भवपरंपरासिद्धे प्रमाणमुक्तं, तद् व्यर्थम् । चित्त-
भावानां निरन्वयप्रपञ्चानां चित्तान्तरप्रतिस्वभावात्तत्तत् । ज्ञा-
रक्षित्योर्हि प्रतिस्वभावनुमुपगमागमिना केनचित् क्रियते । य
ज्ञानयोः प्रतिस्वभावात् स तेन नाप्युपगम्यते । स ज्ञानमा-
ज्ज्ययी । न च प्रतिस्वन्ते इत्यस्य जनयतोऽर्थः । कार्यहेतु-
प्रसङ्गात् । तेन वार्तिनाम्य हेतोः स्वभावात्तत्त्वित्वात् ।
स्वभावात्तत्त्वित्वात् तादात्म्ये क्वति भवति । निजकालमाविभाष्य
चित्तचित्तान्तरयोः कृतसादात्म्यं, युगपज्ज्ञानिनाश्च प्रति-
स्वन्नेव प्रतिस्वभावात्ताभावापत्तिः । युगपज्ज्ञानित्वेविशिष्टेऽपि
किमत्र नियामकं यदेकः प्रतिस्वभावात्कृतप्रपञ्चः प्रतिस्वभा-
व इति, अस्तु वा प्रतिस्वभावन्य जननमर्थः । सोऽप्यनुपपन्नः, तु-
ल्यकालस्य हेतुकलनावस्थानात् । निजकालस्य च पूर्वचित्त-
क्षणस्य विनश्वत्त्वात्, उत्तरचित्तक्षणः कथमुपादानमननरोप-
पत्ताम् ? इति । यत्किञ्चिद्वत् । तथा प्रमोक्षमङ्गदोषः । प्रकृत्य-

यापुनर्भावेन कर्मबन्धनाभ्युक्तिः प्रमोक्षस्तस्यापि भङ्गः प्रमाति । तस्मिन् तावदास्ति वा नास्ति, कः प्रेत्य सुखी भवमायं धर्तिष्यते ? ज्ञानकृणोऽपि संसारो कथमपरज्ज्ञानसमुत्पन्नजननाय घटिष्यते ? न हि दुःखी देवदत्तो यत्कदनुत्पन्नो येष्टमानो हृष्टः । कृणस्य तु दुःखं स्वरसनाशाव्यासं चैव सार्द्धं दृष्ट्वे संस्तानस्तु न वास्तवः कश्चित् । दास्तवन्तं तु आत्माऽऽप्नुयामप्रसङ्गः अपि यथौका निःशेषावसानोच्छेदे विगतविषयाकारोपप्लवयिषु कृष्णानोत्पादो मोक्ष इत्याहुः, तच्च न घटते; कारणाभावादेव तदनुपपत्तेः । प्रायनामप्ययो हि तस्य कारणाभिपत्यते । स च श्विरैकाध्यामत्वात् दोषाणां धायकः प्रतिक्षणमपूर्ववदुपजायमानो निरन्वयविनाशो गगनसङ्गान्यासखदनासादितप्रकर्षो न स्फुटानिज्ञानजननाय प्रभवतोऽप्यनुपपत्तिरेव तस्य । समक्षचित्तप्रणानां स्वाभाविक्याः सहस्यारम्भशुक्लेश्वरसदृशारम्भप्रयत्नैकस्याक-कानुच्छेदात् । किं च-समलक्षितकृष्णाः पूर्वं स्वस्वपरिनिषोणाः । अयमपूर्वो जातः । सन्तानभैको न विधत्ते । बन्धमासी वैकाधिकरणीः न विषयभेदेन भवेत् । तन् कस्येयं मुक्तिर्ये यत्कथं प्रयतते ? अयं हि मोक्षशब्दो बन्धनविच्छेदपर्यायः । मोक्षकान्तस्य घटने यो बन्धः । कृणकृपायाः प्रामोति । कृणो बन्धः कृणान्तरस्य च मुक्तिरिति मोक्षान्नायः प्रामोति । तथा स्मृतिज-कृपायाः । तथा हि-पूर्वबुद्ध्याऽनुभूतेऽप्ये नोत्तरबुद्धीर्ना स्मृतिः संजनयति, ततोऽप्यस्वात्, सन्तानान्तरबुद्धिश्च । न ह्यस्मदृष्टोऽभ्येन स्मर्यते । अन्यथा एकेन दृष्टोऽभ्यः सर्वैः स्मर्यते; स्मरणात्वाच्च कौनस्कुनी प्रत्यजिज्ञाप्रसूतिः ? तस्याः स्मरणाजुजवोभयसंजनकत्वात् । पदार्थभेदेन प्रवृत्तकामसंस्कारस्य हि प्रमातुः स एवावगमत्याकारिण्यमुपपद्यते । अथ स्यादयं दोषो यदाविशेषणान्तरमिदं प्रमत्तः स्मृतान्त्युत्पन्नः, किं त्वन्त्येऽपि कार्यकारणभावादेव च स्मृतिः । भिन्नस्मृत्यनुभूतीनां तु कार्यकारणभावो नास्ति; तन्न सन्तानान्तराणां स्मृतिर्न भवति । न चैकस्यान्तानि कौनामापि बुद्धीनां कार्यकारणानां नास्ति, येन पूर्वबुद्ध्यानुभूतेऽप्ये तदुत्तरबुद्धीर्ना स्मृतिर्न स्यात् । तदप्यनवदातम् । अयमपि अन्यत्वं तदवस्थत्वात् । न हि कार्यकारणभावाभिधानेऽप्ये तदप्यनव, कृणिकत्वेन सर्वासां भिन्नत्वात् । न हि कार्यकारणभावाच्च स्मृतिरित्येवमप्रसिद्धोऽस्तदृष्टान्तः । अथ-“यस्मिन्नेव हि सन्ताने, आहिता कर्मवासना । फलं तत्रैव संश्रयः, कार्यापेक्षं रक्ता यथा” ॥४॥ इति कार्पासं रक्तादृष्टान्तोऽस्तीति चेत्, तदसाधीयः, साधनत्वं पशुयोरसंभवात् । तथा हि-अन्यथा यत्संश्रयः साधनम् । न हि कार्यकारणानां यत्र तत्र स्मृतिः, कार्पासं रक्ततावादिबन्धनः संभवति । नापि यत्र न स्मृतिस्तत्र न कार्यकारणभावः इति व्यतिरेकोऽस्ति । अस्ति त्वत्प्राप्त्यनुज्ञावनाच्च न दूषणम् । न हि ततोऽन्यत्वादि-त्यस्य हेतोः कार्पासं रक्ततावादित्यनेन कश्चिदोषः प्रतिपाद्यते । किं च-पद्यान्त्येऽपि कार्यकारणभावेन स्मृत्युत्पत्तिरिष्यते, तदा शिष्याचार्यादिवृत्तीनामापि कार्यकारणभावसङ्गत्वेन स्मृत्यादिः स्यात् । अथ नादयं प्रसङ्ग एवमस्मान्त्वत्वे सतीति विशेषादिति चेत्, तदप्युक्तम् । भेदाभेदपक्षाज्यां तस्योपकीर्णत्वात् । क्षणपरंपरातस्तस्याऽभेदे हि क्षणपरंपरेव सा । तथा च सन्तान इति न किञ्चिदतिरिक्तमुक्तं स्यात् । जेदे त्वपारमार्थिकः, पारमार्थिको वासी स्यात् । अत्र पारमार्थिकत्वेऽस्य तदेव दूषणम्, आकीर्णत्वरस्यात् । पारमार्थिकत्वं स्थिरं वा स्यात्, कृणिको वा । कृणिकत्वे सन्तानिर्गमिर्दोषो पद्याभिमति किमेन-

न स्तेनज्जीतस्य स्तेनान्तरशरणस्वीकरणानुकाराणाम् । स्थिरमेवास्मिन् संज्ञाभेदतिरोहितः प्रतिपन्नः । इति न स्मृतिघटेते कृण-कृपाविनाशः । स्मृतेरभावे आनुमानस्यानुत्पत्त्यामित्युक्तं प्राग-व । अपि च-स्मृतरात्रो निहितप्रत्युभागेण प्रत्यर्थाविशेष-वहारा विशेष्येरन् । इत एकमवतः कृण, शक्यत्वा न पुत्रो इतः तन्न कर्मविपाकेन, पादं विज्ञोऽस्ति भिन्नः ॥१॥ इति वचनस्य च का गतिः ? एवमुत्पत्तिरप्याद्यति, स्थितिः स्थापय-ति, जरा जरेरयति, विनाशो नाशयति, इति चतुःकृणिकं वस्तु प्रतिज्ञानात् अपि प्रतिष्ठाप्यते । कृणचतुष्कानन्तरमपि निहितप्रत्युभागेणादिव्यवहारां द्योनात् । तदयमनकदोषापातः अपि यः कृणमङ्गमाभिधत्त तस्य महत्साहस्यम् ॥ १८ ॥

(४) अथ ताद्यागताः कृणस्येवमेव सर्वव्यवहारानुपपत्तिं परे-कृष्णवितमकत्वेत्यर्थं प्रतिपादयिष्यन्ति, यत्पदार्थानां कृणिक-त्वेऽपि वासनाश्च प्रत्यक्षमनस एव व्याप्यवसायेन दैर्घ्यकाम्य-कव्यवहारप्रवृत्तेः कृणप्राणादिदोषा निरवकाशा एवेति । तदा-कृतं परिहृतकामस्तत्कल्पितवासनायाः क्षणपरंपरातो भेदाज-दानुभवकृष्णं पक्षत्रयेऽपि अद्यतमानत्वं दर्शयन् स्याभिमतं-दोषभेदाद्वाह्यमकामप्रयमानानां तानङ्गीकारादिमुन्नाह-

मा वासना सा कृणसन्ततिश्च,

नाभेदनेऽनुभूतैर्येते ।

ततस्तदाऽद्वितीयशकुन्तपोत-

न्यायाप्यवृत्तानि परे श्रयन् ॥ १९ ॥

सा शाक्यपरिकल्पिता मुद्रितमुकायलीकृपाणां परस्परविश-कल्पितानां क्षणानामभ्येऽभ्यानुस्यूतप्रत्ययजालिका एकसूत्रस्वा-मीया सन्तानापरपर्याया वासना । वासनेति पूर्वज्ञानजितानुत्प-रज्ञान शिकमाहुः । सा च क्षणसन्ततिस्तद्विज्ञानप्रसिद्धा प्रदीपक-लिकावन्मनवतोऽप्यमाना परापरसदृशक्षणपरंपरा । एते हे अपि भ्रमेदभेदानुनयेन घटते । न तावदभेदेन तादात्म्येन त घ-टेते । तथा हि भेदे वासना वा स्यात्, क्षणपरंपरा वा न ह्यस्य । यद्ध यस्माद्विज्ञेन न तत्ततः पृथगुपलभ्यते । यथा घटात् घट-स्वरूपम् । कवशायां वासनायामन्वयिस्वीकारः । वास्याऽज्ञावे च किं तथा वासनीयमस्तु ? इति तस्या अपि न स्वकृपमवनिष्ठे । क्षणपरंपराभावाङ्गीकरणे च प्राप्ते एव दोषाः । न भेदेन नै-युज्यते । सा हि भिन्ना वासना कृणिका वा स्यात्कृणिका वा ? कृणिका चेत्तर्हि क्षणभ्यस्तस्याः पृथक् कल्पनं व्यर्थम् । अङ्गीर्ण-का चेदन्वयिपर्यायाभ्युपगमेनाऽऽगमबाधः । तथा च-पदार्था-न्तराणां कृणिकत्वकल्पनप्राप्तासां व्यसनमात्रम् । अनुभयपरे-णापि न घटते । स हि कदाचित्त्वं भूत्वा-नाऽहं वासनायाः कृणुधेति तोऽभेदं प्रतिपद्य, न च भेदः किं त्वनुभवमिति तद-व्यनुचितम्, नेदोऽभेदोऽभिधानेन वचकपर्योक्तप्रतिषेधेऽन्यतर-स्यादयं विधिमाहात् । अन्त्यपरपक्षाभ्युपगमस्तत्र च आशुक्त-एव दोषः । स्यात् १९ श्लोको ।

(५) अयमेवाशयः सामुच्छेदिकनिष्कर्षादेः प्रतिपादिन-द्वयोपयोगित्वात्प्राप्तं-

नेत्रणमणुष्पाप, अद्रिज्ञो बतुमासमितस्त ।

एगसमप्रादोच्छेद-यसुतमो नातपदिष्वती ॥ २० ॥

छप्पायाणं त्रयो, मयं चिप सम्बद्धा विणसि च ।

ज्ञान-वेदना-संज्ञा-संस्कार-रूपात्मकस्व-धस्य क्षणपरंपराकृ-
पः सन्तानो नाद्यापि इतः, निःसन्तानस्यैव च मोक्षः, अतो निः-
सन्तानार्थं हीक्षा विधीयत इति ॥ २४०९ ॥

अथोत्तरमाह-

विशेषाभिषेधे व, किं संतापोऽयं सव्यनद्वयः ।

किं चाजीवीभूयस्स पर-परसंतानं चित्तापः ? ॥ २४१० ॥

सर्वेभ्यश्च सर्वप्रकारविनाशमापन्नस्य छिन्नेन, अच्छिन्नं न वा
सन्तानेन किं प्रयोजनं, येन सर्वसन्तानहनमार्थं हीक्षां युज्यायात् ? ।
किं च-सर्वेषां भावीभूतस्य क्षणजज्जगुरतया सर्वेषां विनष्टस्य
किमनया विन्यता-अर्थं स्वसन्तानः, अर्थं तु परसन्तानः, अर्थं
तु न इतः, येनोच्यते-“ स संतापो ब्रह्म ऋति तथो दि-
क्का ” इति ॥ २४१० ॥

अथ कृष्णकृत्स्नाधकृत्परानिमित्तप्रमाणमुपन्यस्य दूषणमाह-
सम्बन्धं पर्यं व खण्डिपं, पञ्जते नासदरिसणाउ चि ।

नाणु इतो चियं न खण्डिप-मते नासोवसक्त्योः ॥ २४११ ॥

सर्वं वस्तु कृष्णिकं, पर्यन्ते नाशदर्शनात्, पयोवदिति । आह-
ननु यदि वस्तुनां पर्यन्ते नाशो दृश्यते, तर्हि प्रतिक्षणविनाशि-
त्वे किमायातं, येन सर्वं कृष्णकमुच्यते ? । सत्यं, किं त्वयमिह
तद्विभ्रमायः-पर्यन्तेऽपि घटादीनां विनाशः तावन्निर्हेतुक एव
जवति, मुद्रादिविनाशो नारोप्यात् । तथाहि-मुद्रादिना किं
घट एव क्रियते, कपालाणि वा, तुच्छकण्ठाऽभावे वा ? इत्याह-
द्विपुक्तो विनाशस्य निर्हेतुकत्वं प्रागैव दर्शितम् । ततो नि-
र्हेतुकोऽसौ जवनादित एव जवतु, अथवा पर्यन्तेऽपि तद-
भवनमसङ्गादिति पर्यन्ते नाशदर्शनादेतोः कृष्णकृत्साधिकः ।
अथ सुरिदाह-मन्त्रस्मादेव पर्यन्ते नाशदर्शनलक्षणकोटो-
रस्माभिरतच्छ्रव्यते वस्तुसु । किम् ? इत्याह-न कृष्णिकं, न प्र-
तिक्षणं वस्तु विनश्यतीत्यर्थः, पर्यन्त एव तनाशोपलब्धः, घ-
टादिवत् । न च युक्तिकाधितत्वाच्छ्रवणमुपलब्धिरिति शक्यते
वस्तुसु, सर्वेषां सर्वश्रेष्ठमैव प्रवर्तनात्, युक्तोनामेवमनया बाध-
नात्, शून्यवादिमुक्तिवादिनि ॥ २४११ ॥

यदि पुनरादित एव वस्तुनां विनाशः स्यात्, तदा किं जव
इ, इत्याह-

इहाराउ चियं तथो, दीसिज्जते व्व कीम व सपाणो ।

सव्वविण्णसे नामो, दीमइ अन्ते न मोऽणत्थः ॥ २४१२ ॥

इतरथा यदि प्रतिक्षणं नाशो भवेत्तदा यथा पर्यन्ते सर्वेषां
ऽपि भवन्तीत्यर्थः दृश्यते, तथा अत्रापि एव आदिमभ्युप सर्वत्र
तकोऽसौ नाशो दृश्यते । अथ पर्यन्तेऽसौ दृश्यते नादि-मध्येषु
किं कुर्मः ? । तर्हि प्रष्टव्योऽसि । किम् ? इत्याह-“ कील व ”
इत्यादि । किमिति चाऽसौ नाशो वस्तुजायकपतया सर्वत्र स-
मानो निरवधारकस्वरूपोऽपि सन् सर्वविनाशो मुद्रादिना वि-
हिते दृश्यते उपलब्धयते अन्ते पर्यन्ते न पुनरप्यत्राऽदि-मध्येषु
सर्वत्र भवताऽभ्युपगमनोऽप्यसौ भवन्तुपलब्धय इत्यत्र कारणं
वाच्यम् ? , न पुनः पादप्रसारिका श्रेयस्करीति नावः ॥ २४१२ ॥

अपि च-पर्यन्ते नाशदर्शनरूपस्य हेतोः सिद्धत्वाभ्युपगम्य
दुष्पुण्यमुक्तं यावता जैनानां हेतुरप्यवसिद्धः, पर्यन्ते-

ऽपि घटादीनां सर्वेषां नाशालभ्युपगमादिति

दर्शयन्माह-

अन्ते व सव्वनासो, पविनवो केण जुवुवत्तकीओ ।

कप्पसि सखण्डिणारसं, नाणु पज्जायंतं तं पि ॥ २४१३ ॥

यदि वा, भोः कृष्णज्जवादिन् । अन्ते पर्यन्तेऽपि मुद्रादिसं-
विधानं घटादिवस्तुनः सर्वेनाशः सर्वेषां विनाशः केन प्रतिधा-
रितः जैनेनाभ्युपगमतां, यदुपलब्धयेदोनापष्टम्भेन सर्वं क्षणभ-
क्तं प्रतिक्षणविनाशं कल्पयसि घटादः ? । यदि मुद्रादादिसंविधा-
ने सर्वविनाशस्तस्य जैनेनाभ्युपगम्यते, तर्हि तदवस्थायां घटा न
दृश्यते, कपालायेव च दृश्यन्ते इत्येतात्किमप्यते ? इत्याह-
“ नणु ” इत्यादि । नन्वहो ! मुद्रपतया अवास्मिन्सर्वे घटदुष्य-
स्य भूतअविष्यदन्नतपर्यायापेक्षया तदपि पर्यायांतरं, पर्याय-
विशेष एव कपालाणि, न पुनस्तानीं घटस्य सर्वेषां विनाशः,
मुद्रपतया भव्यभावप्रसङ्गात्, तथा च कपालालानामुद्रपता-
पसत्तिर्यासिद्धिः पर्यन्तं सर्वेनाशस्येत ॥ २४१३ ॥

जवतु वा तत्सिद्धिः, तथाऽपि नातः सर्वव्यापिनो कृष्णक-
ृत्सिद्धिरिति दर्शयन्माह-

जेसिं व न पज्जते, विण्णमदरिसण्णविहराईणं ।

तन्निचचञ्जुवगमओ, सव्वकखण्डिणारिसामयहाणी ॥ २४१४ ॥

घटादीनां तावत्पर्यन्ते सर्वेनाशदर्शनात्प्रसङ्गेनादित एव प्रति-
क्षणमद्वरतां साधयतां भवान्, ततो येषामभ्युपगमनां स्थानकात्-
दिगादीनां पर्यन्ते विनाशदर्शने कदाचिदपि नास्ति, तेभ्यस्मात्प्र-
सङ्गात्तथातन्निस्समयमद्वरतां न सिध्यति । ततस्त्वेवं नित्यत्व-
मभावाभ्युपगमनव्ययम् । तन्निस्त्वभावाभ्युपगमे च सर्वं कृष्णिकम्
इति व्याप्तिपरं यन्मते भवतस्तस्य दानिरघटमानतैव प्राप्नो-
तीति ॥ २४१४ ॥

(८) अङ्गुल-तरेणापि स्वरिदा अस्मिन्निर्दिष्टव्यति । कथ-
म् ? इत्याह-

पज्जायनमयमिणं, नं मज्जे विगमसंभवसहावे ।

दव्वट्टियस्स निब्बं, एगपरमयं च मिच्छत्तं ॥ २४१५ ॥

पर्यायवादिन एव नयस्येदं मतं यत् त्वं ज्ञेय-सम्बन्धं जितुव-
नान्तर्गते वस्तु विगमसंज्ञकत्वमात्रम्-प्रतिक्षणमुपगते, विन-
श्यति तत्पर्यः । ऊच्यमेषां यद्यपि न पर्यायः स द्रव्याधिक्यरू-
पे न ऊच्यमाणिकनयस्य तदेव सर्वं वस्तु नित्यं मतम् । एवं च
स्थिते यद्वाजनेकतरस्यैव पर्यायनयस्य प्रतिक्षणविनिश्चरत्व-
संगं मतमभ्युपगच्छति तन्मिथ्यात्वमेवेति सुखेदमिति ज्ञावः ।
॥ २४१५ ॥

किमिथ्येतन्मिथ्यात्वम् ?, इत्याह-

जमणंतपज्जजमयं, वत्तुं जुवणं व चित्तिपरिणामं ।

उड्डिविज्जवंगळुणं, निबानिच्चाइ तोऽभिमयं ॥ २४१६ ॥

यथास्माद्विधातः पर्यायमय, तादृशकालेन ऊच्यरूपं, किं त्वन्त-
र्यायं स्थित्युत्पादावधारकत्वाद् नृत्तव्यवस्थामात्रोपममुद्रा-
दिरूपतया विज्ञानमिष सस्मत्तमपि वस्तु नित्याऽनित्यादिरूप-
तया विचित्रपरिणाममनकस्वरूपं भगवतामात्रमित्यतः । अतो-
ऽस्यैकान्तविनिश्चरत्वकौशल्यरूपप्राप्त्युपगमो मिथ्यात्वमेवेति ।

अपि च-

सुहदुक्खसंभोमत्ता, उजयनयमयाणुवट्टिणो जुता ।

पगपपरिच्चाए, सव्वव्वहारतोच्चिती ॥ २४१७ ॥

आवितायैवेति ॥ २४१७ ॥

किमित्येतरपरित्यागे सुखादिभ्यश्चकाराजः ।
इत्याद्याक्षन् प्रमाथयज्ञाह-

न मुहाइ पञ्जयम्, नासाओ सव्वहा पयस्सेव ।

न य दव्वट्टियपक्के, निच्चत्ताएओ नमस्सेव ॥३४१॥

एकस्मिन्नेव पर्यायनयमतेऽङ्गीक्रियमाणे न सुखादि, जगनो घटते इति प्रतिज्ञा, सुखदुःखबन्धमोक्षादयो न घटन्त्येति इत्यर्थः । उत्पत्त्यनन्तरं सर्वथा नाशार्हा इत्येव नृनस्त्येषां न दहन्त्येति । न च कृत्याधिकनयपक्षे केवलं समाधीयमाणं सुखादि घटते, एकात्मनित्येनाविच्छिन्नरूपत्वात् । नमस् इवेति । तस्माद्भव-
पयांजयपक्ष एव सर्वमिदमुपपद्यत इत्ययमेव ब्रह्मः, केवलै-
कनयपक्षस्तु बोधलक्षककीकृतत्वात् त्याज्य एवेति । ३४१॥

पुनरप्यश्वभिन्नमनुकल्पमानाः स्थविरास्तच्छिन्नामाहुः-

जइ जिणमयं पमाणं, तो मा दव्वट्टियं परिचयसु ।

सक्कस्स व हाइ जओ, तत्तासे सव्वनासां चि ॥३४२॥

पूर्ववर्तिनसूत्रालापकभाषार्थमजानकपि विश्रुमिताचितनया
तत्प्रामाण्यं पुनर्वाणः किञ्च जिनवचनमात्रयावत्तद्विनिर्माणमा-
नं मन्यते अत्राह । तद्यदि हन्ते ! सत्यमेव जिनमते अत्रतः
प्रमाणं, ततः केवलपर्यायवादितया जिनमताभिन्नमपि कृत्या-
स्तिकनयं मा परिग्राह्यः, कृत्यास्तिकं मा प्रतिपद्यत्यर्थः ।
यतो यस्माच्छाक्यस्य बौद्धस्येतत्तत्तातो कृत्यस्य सर्वथा वि-
नाशो स्वीक्रियमाणे 'सर्वनाशाश्रयस्ति' सर्वस्यापि तृप्तिश्रमावर्ध-
मोक्षाद्व्यवहारस्य नाशो भवति, विज्ञेयोः प्राप्तेःतीत्यर्थः ।
॥ २४१॥

इत्यादियुक्तिप्रबन्धतः प्रज्ञाप्त्यनानुष्यसौ यावत् किञ्चि-
त्यतिपद्यते, तत्तत्त्र किं संजातम् ? इत्याह-

इय पण्डितो वि जओ, न पवज्जइ सो कओ तओ वज्जो ।

विहरंती रायगिहे, नाहं तो खंडरक्खेहिं ॥ २४३॥

गहिओ सांसीहिं समं, एएइमिर चि जंपमाणेहिं ।

संजयवेसच्छओ, सजं सव्वे समाणेह ॥ २४४॥

अग्गे मावय ! जयओ, कत्तुपण्णा कहिं च पवइया ।

अमुग्गण वेति सट्ठा, ते वेत्तिओ ताया चव ॥२४५॥

तुवं तव्वेसधरा, भणिए भयओ मकागां च चि ।

पडिक्खा मुस्सुलं, गंतुए तओ पडिक्कंता ॥ २४६॥

उकाथां पव, नवरं (भणिप भयओ सकारणं च चि) तैः
कारणकभावकैरेवं पूर्वोक्तं भागिते सति प्रयतो भयात्सकारणं
च न्ययुक्तिकं च समाकपयानुशास्तिरूपं तद्वचः प्रतिपश्चात्तेऽ-
श्वभिन्नमनुका निहवसाचव इति ॥ २४२०-२४२१-२४२२-
२४२३ ॥ (विस्तरस्तु प्रमाणप्रत्येक्यः सम्प्रत्यादिच्योऽवसेयः)
विशेषः । आचा० । नं० । अजु० । अने० । नया० ।

सखेणु-खनित्वा-अव्य० । अननं कृत्येत्यर्थः, "अणेणु वा कहेणु
वा " आचा० ।

सख-मृत्यु-त्रि० । अननीये, अनिवार्यायाम्, वाच० । कल्प० ।
केनचिदपि जाते, वृ० ३ उ० । (अणमिति) देशीपवम,
सर्वात्मना लुपिते, व्य० १ उ० ।

सखणु-स्याणु-पुं० । "सेवादौ वा " ङ । २।६६ इत्यन्यद्विचं
१७९

वा । अणु, अणु, शिवे, शास्त्राश्रयकृते च । वाच० । प्रा० २ पाद ।

खत्त-सूत्र-पुं० । न० । शस्त्रेणाग्निहते करीषविशेषे, भोच० । पि० ।

सतात् भायते । त्रै-क । ५ न । कृत्रिये, वाच० । उत्तर० ।

कृत्रियजाली, वर्षसहकार्यस्ये च । उत्तर० १२ अ० । सु-

खट्वारे, संधो, उत्तर० ४ अ० । राष्ट्र, उदकं, धनं, देदे,

तगरे च, न० । वाच० ।

खात-न० । उभयप्रापि सत्रे गते, प्रज्ञा० २ पद । ज्ञा० ।

खत्तत्वापय-कृत्रिस्वानक-पुं० । सांघट्टकौरेयु, ए संधानवर्जित-

भिच्छीः काणयन्ति । ज्ञा० १ अ० १८ अ० ।

खसमेह-सूत्रमेय-पुं० । करीषसमानरससंज्ञोपेतमेधे, म० ७ श०

६ उ० ।

खत्तय-खातक-त्रि० । केशव्य खानकं, खारे च । ज्ञा० १ अ० १

अ० । राष्ट्रविमानस्य तृतीयं कृष्णपुद्गले, सू० प्र० २० पादु० ।

चं० प्र० । ज० ।

खत्ता-सूत्रा-पुं० । खी० । शूद्रपुरुषेण कृत्रियस्त्रियां जाते, अ-

कारान्तोऽयं शुद्धः । आचा० १ अ० ४२६ पत्र ।

खत्तिखकारपविजत्ति-स इति खकारप्रविभक्तं-न० । खका-

राकृतिननैकभएरुहाभिनयात्मकं नाट्यविधौ, रा० ।

खत्तिय-सूत्रिय-पुं० । खी० । कृतात्मायते इति कृत्रियः । सूत्र० १ अ० ६

अ० । कृणानि कृतामि, तेऽप्यस्मायते इति कृत्रियः । उत्तर० ३ अ० ।

अ० । सूत्र० । आरद्रकं, नि० सू० ५ उ० । सूत्रस्यापयं कृत्रियः,

"सूत्रादियः" । ६।१।६३ इति (देम०) इयमत्ययः । रा० । सामा-

न्यराजकुलीने, खी० । अ० । ज्ञा० । रा० । इत्येककुर्वन्त्यादि, सूत्र०

१ अ० १३ अ० । श्रीश्रुभदेवसजातीयं, कल्प० ३ कृण । श्रीआ-

दिनाथेन प्रजालोक्तनया स्थापितं, कल्प० २ कृण । प्रजापमकृती,

कल्प० ७ कृण । आ० म० । (श्रीकवजदेवेन कृतस्य उग्र-जो-

ग-राजस्य-कृत्रिय-चतुष्कसंभ्रमस्य मध्ये उग्रादयस्य आरक्त-

कादय आसन्, शेषाः कृत्रिया इति 'उत्तम' शब्दे द्वि० भागे

१।२४ पृष्ठ उक्तम्) राष्ट्रकूटादौ, आचा० १ अ० १

उ० । धेष्टपादौ, " माहणा अमुच कालिया पुच्छंति " दश०

६ अ० । चक्रवर्तिबलदेववासुदेवप्रभृतिषु कृत्रियषु,

आचा० २ अ० १ अ० ३ उ० । सामान्यतो राजोपजाविर्नि,

वृ० १ उ० । नृपात् अपरिणीतायां कृत्रियजातिस्त्रियां शूद्रात्प-

क्ष पुत्रे च । तस्य पत्न्या, कौत्रि वा आनुक । कृत्रियार्ण । कृत्रिया,

(आर्यकृत्रियाभ्यां वा) इति स्वायं आनुक ऊह्य च । पत्न्यां

तु ऊपिवन्त्युक्तं, जातो तु योपपत्त्यः ख ऊह्य, किंतु टाए,

कृत्रिया । वाच० ।

खत्तियकुंडगाम-सूत्रियकुएद्वाम-पुं० । मगधदेशे ब्राह्मणकुएद-

ब्रामाण्याश्चामायां श्रीमहावीरजन्मग्रामे, कल्प० २ कृण । " त

स्व सं माहणकुंदगामसस गयरस्व पच्छिमे ये पथ्य ण ख-

त्तियकुंडगामे णामं गयरे हात्था, वसुओ तस्य णं खत्तियकुं-

डगामे गयरे जमालो णामं खत्तियकुमारे परिचसह । " म० ६

श० ३३ उ० ।

खत्तियकुंदपुर-कृत्रियकुएद्वाम-न० । ज्ञानानां कृत्रियाणां आ-

वाससंनिवेशे वीरजन्मपुरे, तत्र ब्राह्मणकुएद्वगामात् उत्तरस्या-

ग्र । " दाहिणमाहणकुंदपुरसांखेसाश्चा उत्तरक्षत्रियकुंदपुर-

संगिवेसंसि नायायं कसियायं सिद्धयस्स कसियस्स का-
सयगोसस्स तिसिन्नाय कसियाणीय पन्थिमायां" यथोक्तं
पूर्वम् । आवा० ३ खू० ।

स्वसियकुल-स्त्रियकुल-न० । श्रीआदिदेवेन प्रजासोकतया
स्थापितानां कुलेषु, कल्प० २ कृण ।

स्वसियपरिष्कार्य-स्त्रियपरिष्कार्य-पुं० । कत्रियो भूत्वा प-
रिष्कार्यतां गते, "अद्भुतं स्वसियपरिष्कार्याणां ह्येति । तं ऊहा-
स्तीहर्षे सतिहारेण गर्ह्यं भग्न्यै तिर्यग्निदेहे राया रमि बलेति
य ।" औ० ।

स्वसियपर्वण्य-स्त्रियपर्वण्य-पुं० । आनुर्ध्वे द्वितीयवर्ण-
भूतेषु सत्सु दीक्षायाधितेषु, औ० ।

स्वसियविज्ञा-स्त्रियविद्या-कत्रियाणां धनुर्वेदादिकायां स-
म्योगक्रमेण आयातायां च विद्यायाम्, सूत्र० ३ कु० २ अ० ।

स्वक-स्वक-त्रि० । बुद्धत्वाग्रे, विद्यो० । प्रकृते, ककशाब्देन ले-
कात्मिकेन प्रकृत्यभिधीयते । प्रथ० ३ द्वार । औष० । दशा०
आवा० । प्रभूते, वृ० ४ उ० । "कन्द २ नायं २ सियं २ आ-
हारेता भव्य आसायाण सहस्स ।" स० ३३ सम० । "कन्द
२ सि च्छे च्छे लंघले" आवा० ४ अ० । "कन्द २ नि" शीर्षं २
द्विष्वक्नमादिरक्यापनायम् । आवा० १ कु० १ अ० ६ उ० ।

स्वदण्डपण-स्वदण्डजनन-न० । बुद्धत्वाग्रे मेहेन, (शेफे)
स्था० ३ डा० ४ उ० । औष० ।

स्वकलोह-स्वकलोभ-पुं० । प्रभूते अन्नादी सम्यमाने लुब्धता-
याव, पञ्चा० १७ विव० ।

स्वकादृष-स्वकादृष-न० । प्रकृतादिनक्षत्रेण, प्रथ० । कदाच-
द्ने इत्यथ पदे ककशाब्देन बहु भ्रमयने, (अयणे सि) अन्नमश-
नमित्यर्थः, ततः कन्दं बहु आदिर्यस्य तत् कदादि अन्नं "क-
द्वच्छेदि लंघयेहि" आदिर्यमित्यर्थः । आदिशब्दाद् डाकादिप-
रिभेदोऽत एवाह- "आहसद्वा दानं होह पुना पचसागं तं,"
प्रथ० २ द्वार । आवा० ।

स्वकादृषिपिगिह-स्वकादनीयपट्ट-न० । कन्दय अदनीयं वेडु
गृहेषु तानि कदादनीयगृहाणि । ईश्वरगृहेषु, नि० ७१ ३० ।

स्वपुसा-स्वपुसा-स्त्री० । उपानहरे, "अपुसा य जलुगमेत्"
अन्त्यको घुरटकः, तन्मात्रं यावदाद्यायन्ती अपुसा । वृ० ३
उ० । नि० ७० ।

स्वप्पर-कर्पर-पुं० । कृत् अरत् लतवाजावः । "कृजकर्परकोष्ठके
कः कोऽपुष्ये" । ८ । १ । १२८ । इति कर्ष्य कः । प्रा० १ पाद ।
कपाले, घटावयवे, शीर्षोऽहोऽपनि, शस्त्रमेदः, कटाहे क । उ-
द्गम्यरे वृत्ते, वाच० । आवा० ।

स्वर्पर-पृषादरादित्वाकस्य स्वप्पर । तत्करे, निष्कापत्रे, मि-
श्रकृत्प्रत्ययवदे, पुष्पाञ्जने, वाच० ।

स्वव-स्वव- (स्वव) पुं० । 'स्वव' गवै, अच् । कुबेरनिधिविशेषे,
कुम्भकपुत्रे, अम्यस्थप्रथयः । 'स्वव' गवै, अच् । वयम्यहस्वे,
वामने, त्रि० । गर्वसमूहप्रकृतनी, संख्याने, वाच० । अनु-
न्ते, स्था० ४ डा० १ उ० । दशगुणितेऽञ्जे, कल्प० ७ कृण ।

स्वव-स्व (क) वै (वै) ट-न० । कुल्लकमाकारेणिते, स्व० १
उ० । औ० । अञ्ज० । पर्वतेनामितः परिकृत वा । स्व० २ कु० २
उ० । कुनारे, नि० ७० १२ उ० । वृ० । ग० ।

स्वम-स्वम-त्रि० । क्रमते इति क्रमः । प्रथ० ५ स्वम० द्वार ।

द्वे, वृ० ३ उ० । समर्थे, अष्ट० ६ अष्ट० । तारयसमर्थे, घ० ३
अधि० । सङ्कृते, दशा० १० अ० । औ० । पुक्ते, पा० । स्था० । आवा० ।
योग्ये, आवा० ४ अ० । "न संजयतिस्व कर्मा निवासो" उत्त० ३२
अ० । कुशले, विद्यो० । उचिते, स्था० ३ डा० ४ उ० । क्रमत्वे,
सङ्कृतत्वे, "कमाय अभिस्वह," प्र० ६ हा० ३३ उ० । स्था० ।
समग-कृपक-पुं० । विरुद्धतपस्विन, जीवा० १२ अधि० । "मिषु-
सि वा अमि सि वा अमग सि वा," नि० ७० ३० उ० ।

स्वमण-स्वमण-न० । अमकार्ये, नि० ७० २० उ० । व्य० ।

उपवासे, वृ० १ उ० ।

क्रमण-पुं० । क्रमते इति क्रमणः । क्रान्ते, अनु० ।

स्वमणोर्वमपया-क्रमणोर्वमपत्-स्त्री० । चारित्र्यमिसं गच्छान्न-
रे क्षणार्थमुपसंपत्तौ, (अस्याः स्वकपम् 'अवसंपया' शब्दे हिं०
प्रा० ७७४ । पृष्ठे उक्तम्) नवरमिह स च कृपको द्विधा-हत्वरौ,
यावत्कथिकम् । यावत्कथिक उत्तरकालेऽनशक्तौ । इत्यरस्तु
द्विविधः-विहृतकपम्, अविहृतकपम् । पञ्चा० १३ विव० ।
नि० ७० । आ० ७० । व्य० । प्रा० म० ।

स्वमया-क्रमता-स्त्री० । साम्यतीति क्रमः, तदुभावः क्रमता ।
अभिप्रेते, पञ्चा० १६ विव० ।

स्वमयाभिगद्-क्रमता-निगद्-पुं० । क्रान्तिमाद्वैवाञ्जवादी नि-
यमे, वं० सं० ५ द्वार ।

स्वया-क्रमा-स्त्री० । 'कम्प' सङ्गे, अच् । आवा० ३ अ० ।

"क्रमायां कौ" । ८ । २ । १८ । इत्यनेन पृथिव्यां वाच्यायां छः,
अन्यत्र तु छः । प्रा० २ पाद । आ० ७० । मर्वणे, स्था०
३ डा० ३ उ० । औषोपशमे, अष्ट० २९ अष्ट० । संथा० ।
कल्प० । आवा० । क्रमाभावेन तितित्तायाम्, हा० १
कु० १ अ० । सत्येतरदोषप्रवणेन कार्यतत्त्वमविचार्यन्त-
र्बहिष्वा कोषोदयात् चिकित्सापद्यमानस्यात्मनो निरोधने,
पा० वि० । "तथ कामा अक्रोसणतासणाद् अहियासे
तस्स कम्मसञ्जां भवति, अणहियासे न तस्स कम्मसञ्जां
भवति, तस्मा कोषोदयनिर्वाहो काव्यो । इदं पद्यस्स चारि-
तल्लकरणं एसा अम सि वा" । आवा० १ अ० । अदिदे, वाच० ।
स्वामीमर-क्रमाधीश्वर-पुं० । विजयस्वस्वपिहाकृष्यज्यक्ष-
मास्वुर इति क्वाते तपागच्छीय आचार्ये,
"तप्येष्टोदयशैलसङ्कतरविम्विद्यानमस्मासने,
मन्यान्मोहनासने सुविपुलं ज्ञानाकमनारं बहद् ।
कुमाहप्रहतारतारकमिलहोर्वापिषं पुष्करं,
शोभायद् विदुषं चरुच विजयाच्छ्रीमद्वैक्रमाधीश्वरः" ॥१२॥
द्रव्या० १५ अ० ।

स्वमावणया-स्वमापनता-स्त्री० । परस्यासंतोषवतः क्रमोत्पा-
दने, म० १७ डा० ३ उ० ।

स्वमावणा-स्वमापना-स्त्री० । अपराधक्रामये, उच० ।

तत्काम-

स्वमावणया एं भेते । जीवे किं ज्ञापय ? । तदावप-

या एणं पट्टहायणजावं जणयइ । पट्टहायणजावमुबणय ए स-
व्वपाणय्यणं। वससेसु मिचीजावं उप्पाएइ मिचीपावमुबणय
यावि जीवे जावविसेहिं काऊण निब्बणं जणइ ॥ १७ ॥

हे भदन्त ! कामणया दुष्कृतानन्तरं कृतकथमिदं भ्रम अपराधं
पुनर्यं करिष्यामि पलाययस्व इत्यादिकपया जीवः किं जनय-
ति ? । गुरुराह—हे शिष्य ! कामणया गुरुरेष्टे स्वदुष्कृतनि-
वृत्त्या प्रह्लादभारवं विद्वत्प्रसन्निकरणं जनयति । प्रह्लादभारं ज्ञातु-
मगतो जीवः सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वेषु प्राणाञ्च नृताञ्च जीवाञ्च
सत्त्वाञ्च प्राणभूतजीवसत्त्वाः, सर्वे च ते प्राणभूतजीवस-
त्त्वाश्च सर्वप्राणभूतजीवसत्त्वास्तेषु मैत्रीभावमुत्पादयति ।
मैत्रीभावं गतस्तु जीवो भावविशेषाच्च कृत्वा रागाद्वैषम्यविरणं
विधाय इहलोकद्विजसभामा विनश्यति निर्नयो भवति । उच्यते
२६ अ० ।

स्वमाविय-स्त्रावित-वि० । " हुपावी कामावकर्मसु " ॥ ८ । ३ ।
१५२ । इति येः कान्ते सुकृ आवि इत्यादिशः । कुकि जाते वृद्ध-
प्रायः । क्षमां कारिते, प्रा० ४ पाद ।

स्वमातमण-कृपाभ्रमण-पुं० । " कर्मू " सहने इत्यस्यार्धत्वा-
दकि, भ्रमणस्य वा कृपा, न हनमित्यर्थः । आभ्रमति संसारविष-
ये क्षिप्तो नवति, तपस्वतीति वा नष्टादित्वात्कर्तव्येने भ्रमणः ।
स्वमापानः भ्रमणः क्षमाभ्रमणः । ध० २ अ० । आभ० ।
आ० सू० । कृपादिगुणप्रधानमहातपस्विनि, पा० । (" इच्छा-
मि क्षमासमणो धंरिउं " इत्यादि " किमकम्म " शब्दे अस्मिन्नेव
भागे २२३ पृष्ठे व्याख्यातम्) देवद्वारं वन्दित्वा जगत्तत्त्वादि जन्त-
विराजितमणयानि क्रियासंज्ञाव्यत्यथा वा ? , तथा पट्टिकप्रज्ञोः
क्षमाभ्रमणं पृथक् दातव्यं, न चेति प्रश्ने, उत्तरतो-भगवत्तत्त्वादि
जन्तविराजितमणयानि क्रियासंज्ञकानि सन्ति । तत्र सर्वेऽपि
तीर्थं कृतो वन्दितः । अथ ये विशेषतो गुरुकृत् तथा पट्टिकप्रज्ञं
वन्दन्त तदैवचित्यसत्यापनाधर्ममिति । १४० प्र० सेन० ४ उच्छा०
तमिय-क्षामित-पुं० । क्षामिते, व्येष्टोऽपि शैर्षं क्षामयति । कल्प०
६ कृण ।

स्वम-धर्म-पुं० । " चूत्तिकापैशाचिके तृतीयतुरयोराजित-
वी " ॥ ८ । ४ । ३३५ । इति ध्वस्य कः । आतये, प्रा० ४ पाद ।

स्वमर्मत-स्वमपान-वि० । " इह्मन्तोऽन्त्यस्य " ॥ ८ । २४५ ।
इति अन्त्यस्य द्विरुक्तो मः विद्वार्यमाणे, प्रा० ४ पाद ।

स्वय-कृत-वि० । कृतियुक्तेः भावे कः । विद्वार्यणे, म० । वर्षणे, अ-
ध्वजकपूर्वादी मणे, वाच० ।

स्वय-पुं० । ध्वसे, उच्यते ॥ अ० । विताते, प्रा० । सू० । सर्व-
विनाश, म० ११ श० ११ उ० । अथसाये, स्व० १ सु० २ अ०
३ उ० । राज्यक्षारोम, स्व च स्वयः संनिपातजन्तुज्यः कारणे-
भ्यो भवतीति । उक्तं च— " विद्वेधे जायते यथमा, गदो हेतुचतु-
ष्टयादि । विगरोधान् कृपाश्चैव, कासाञ्च विषमाश्रयात् " । आभा०
१ सु० ६ अ० १ उ० । सावकादिपिशिताग्निः किल ज्ञायन्वा-
धेरुपशमः । आभा० १ सु० ६ अ० १ उ० । कर्मण उच्चवायसा-
त्यन्ताभावे, कर्म० ४ कर्म० । आ० । सू० । प्रश्न० । पूर्वाकर-
ण, कल्प० १ क्षण । स्था० ।

स्वपनाणि-क्षयज्ञानि-पुं० । क्षयेण ज्ञानी क्षयज्ञानी । केव-
लानि, विधा० १ सु० ६ अ० ।

स्वपायार-कृताचार-पुं० । श्री० । आचरयकादिषु अनुष्ठेयमन्त्र-
सङ्के, " क्रोसके कयापायो " ध्य० ३ उ० । कृताचारस्य निम्ने-
न्यस्य निर्मन्थया वा तादृश्या उपस्थापनादि न कल्पते—

नो कल्पति निर्मण्यपां च निर्मण्यपां वा शिण्मयी अ-
खगणाभ्रो आगम्य स्वपायारं सवसायारं जिह्वायारं संकि-
न्धियायारं चरितस्स अणालोयावेत्ता अपादिकमावसा
पायस्किण्णं अपादिवज्जावेत्ता उव्हावित्तए वा संतुंभि-
त्तए वा संवमित्तए वा तीसे इत्तरयं दिसं वा अणुदिसं
ओदिसित्तए वा धारित्तए वा ॥ ८ ॥

न कल्पते निर्मन्थ्यानां वा निर्मन्थ्यानां वा निर्मन्थी कृताचारं
सवसायारं जिह्वायारं संकिण्णायारं, कृतादीनां शुद्धनामयः प्रा-
प्यन् । तस्य कान्तस्य अनालोचयित्वा यस्मिन् सेवते सा कृताचारा
प्रज्ञेत् तस्यानमनात्मेक्य तस्यास्त्यानादपरिक्राम्य तथा तस्य
स्थानस्य विषये प्रायश्चित्तप्रतिपाद्य उपस्थापयितुं वा संसा-
क्तुं वा संबन्धुं वा तस्याम् इत्तरं दिशमनुविशं वा उद्गममुक्ता-
पयितुं वाऽपि तस्याः स्वयं धारयितुं कल्पते इत्येव सूत्राकार्यः ।
ध्य० अ० ।

सम्प्रति भाष्यवित्तरः । तत्र परमशास्त्राकारमाह—
जा होइ परिजर्बती—ह निगमा सीयइ कई स ति ।
संवासासाइहिं, सबलिज्ज उज्जमता वि ॥
या प्रमादिराणं परिमवन्ती धर्मच्छया शुद्धवासविह निग-
ता, सा कथं सीदति, येन सा कृताचारादिजाता । अत्र सुरिराह-
संवासायिणिः सा उच्यन्त्यपि पद्यं कुर्वत्यपि शुभमोकि-
यते । इयमत्र जावना—सा एकाकिण्येन विहरन्ती शुद्धस्थाभिः
समं वसन्ती स्वशक्त्यनुसारं योग्यं कुर्वत्यपि उत्तमं प्राप्नोति ।
आदिशब्दात् गोचरवर्चयार्थं विचारभूमौ वा यतः सत्यैकाकि-
नी उत्तमानामनुयायिनि ।

अथैकाकिनी सा कथं जातेत्यत आह—
अक्काण निमायादी, कपपिं संनरति जा वितिया ।
आगमणदेसमणे, चठविय पुण मणए सिकवं ॥

अथानि अजमीद्वयेणाऽशिवेन वा निर्गमा अश्वनिर्गता, आदि-
शब्दात् राजाक्षिपेन वा, सायेंन वा, स्तेनैराशिवेन निर्गतेति परि-
शुद्धते, एषा प्रथमा । द्वितीया " कपपिं " बुद्धितरं संस्पर्शनी
एकाकिनी जाता । तृतीया परचक्रागमनं देशमङ्के एकाकिनी ।
चतुर्थी शिवाङ्कं शुभयामाया एकाकिनी जाता ।

तत्र " अश्वनिर्गतादीनाम् " व्याख्यायामाह—
गोउम्भुगमादीया, नाया पुव्वमुदाहइ ।
ओमेऽसिबे रायउठे, सत्यं वा तेणऽनिजुते ॥

अश्वमीद्वयं संयत्यो न संस्तरन्ति । तत्र गोहारात् पूर्वमुदाहृतम्,
यथा—अस्य गोत्राङ्गस्य न हन्ति, नत पलत् कृतमवधार्य या यत्र
संस्तरति सा तत्र गच्छति । प्राग्निषे समुपाश्रिते वस्त्रकृतात्ममुदा-
हृतं पूर्वं कष्टपापयने । यथा—उच्छुकाणि बहूनि मिलितानि ज्व-
लन्ति एकं, द्वे वा न ज्वलन्तः । यथमश्वमपि बहुषु गादमुपति-
ष्ठति नैकास्मिन् द्वयोर्वा । ततो बुद्ध्याते एकाकिनी जाता । यना-
ज्यां प्रकारानुसारात् प्राप्ता । तथा—राजाक्षिपेन पूर्वमश्विनेन—
काकिनी जायते । सायें वा स्तेनैराशिवेन एकाकिनी जायते । त-

संयत्ता अभितया क्वयं प्रवर्तिष्यस्तस्यामविसर्जनायां यदि तस्याधुपाध्यायो न तां जगति-यथा विसर्जयेत् साध्वीमिति, तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः । उपाध्यायातिक्रमे यथाचार्यो न भवति-यथेमां विसर्जयेति, तदा तस्यापि प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । एवं तावत्प्रवर्तिष्यामविसर्जयेत्स्यामुक्तम् । इहानीमाचार्यस्योपाध्यायस्य वा अविसर्जयेत्-प्रतिपाद्यते-एवंमेव क्रमेणैव प्रकारोपाध्यायेऽप्यविसर्जयेति प्रथमतो भवति चत्वारो लघुकाः । ततो वृषभादिक्रमेण प्रायश्चित्तं चर्द्धमानं तावत् कृष्टये वाचस्पत्येन नवममन्तरवाप्यलक्षणं प्रायश्चित्तम् । आचार्ये प्रथमतो भवति शुककाश्वपारः, ततस्तदधिकं वृषज्रादिक्रमेण चर्द्धमानं तावद्वत्सेयं वाचस्पत्येन चरमं पाराश्रितम्, इति । इयमन्तरयोजना । आचार्यस्वयय-संयत्ताः प्रेषणे प्रवर्तिष्याः । विसर्जितायामविसर्जितायां वा यद्युपाध्यायो न विसर्जयेति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चत्वारो लघुकाः । ततोऽप्येन साधुना गौमन्त्रेण स उपाध्यायो ज्ञायते, तथाऽप्यशुककलेन चतुर्गुणः । ततो यः साधुवृषाध्यायस्थानं प्राप्तः स प्रज्ञाप्यते, तथाऽप्यविसर्जने चर्द्ध लघु । तदनन्तरमाचार्यस्थानं प्राप्तः साधुः प्रेष्यते तेनाप्यविसर्जने चर्द्ध गुरु । ततः कुलेन, कुलस्थविरेण वा ज्ञायनीयः, तथाऽप्यविसर्जने ऋः । गणेन, गणस्थविरेण वा भग्नेनऽप्यविसर्जने मूलम् । सङ्केन, स्थविरेण वा प्रज्ञापनायामप्यशुककलेन अनवस्थाप्यम् । तथा संयत्ता अभये प्रवर्तिष्या विसर्जितायां वा यथाचार्यो न विसर्जयेति, तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुकम् । तदनन्तरं तस्य समीपं वृषभः प्रेष्यते, तथाऽप्यशुककलेन चर्द्ध लघु । तत उपाध्यायस्थानं प्राप्तेन साधुना भग्नेनऽप्यविसर्जने चर्द्ध गुरु । नन्दनयामाचार्यस्थानं प्राप्तः साधुः प्रेषणीयस्तथाऽप्यशुककलेन ऋः । कुलेन, कुलस्थविरेण वा ज्ञानितेऽप्यविसर्जने मूलम् । गणेन, गणस्थविरेण वा अनवस्थाप्यम् । सङ्केन, सङ्कस्थविरेण वा पाराश्रितम् । सङ्कतिक्रमे तस्या गणादपहरणं सङ्केन ।

तथा आह-

सयहृत्सङ्गिं ग-च्छवासिणि बंधया विमर्गती ।

अणुस्त देह संघो, णाणचरणवल्गुणा अत्य ।

पार्श्वस्थादिभिः स्वकदस्तमुति गच्छावासिनी, पार्श्वस्थादि-गच्छावासिनी वा बाध्या उद्यतविदारिणो ये संसारान्निस्तारयन्ति, तान्निगमयन्ती अन्वेषयन्ती, अन्यस्याचार्यस्योपाध्याय-स्थानस्याप्यविसर्जित्याः सङ्केन इदानीं, यत्र तस्या ज्ञानचरण-रक्षणा भवति ।

किं ? इत्येवम् । अत आह-

नाण-चरणस्म पवन-ज्जाकारणं नाणचरणतो सिद्धी ।

नेहि नाणचरणबुद्धी, अज्जाताणं तद्धि वुत्तं ॥

प्रमत्ताकारणं ज्ञानस्य, चरणस्य च, ज्ञानचरणानिमित्तं प्रमत्ता प्रतिपद्यते इति भावः । यतो ज्ञानचरणबुद्धिस्तत्राज्ञानमार्थि-कारणं स्थानमवस्थानमुक्तं तीर्थकराण्युपरिः पार्श्वस्थादीनां सकाधो ज्ञानचरणे न, ततस्तेऽप्यस्तामपहृत्य सङ्केनऽप्यस्य ददाति ।

मूर्ख इत्येव चरिम्, हृत्तिरो होह क दिसाबंधो ।

ओतसद्विदित्तयाए, आवकहाए दिसाबंधो ॥

अत्र यतस्तु चतस्रु मध्ये, चरमां चतुर्थी "पुन मगए सिक्क" १७०

इत्येवंकयं मुक्त्वा गेधाणां तिष्ठनामध्यमिगतादिकादीनां दिग्बन्ध इत्येवो भवति । चरमयोः पुनरवसर्गदीक्षिताया वाच-त्कथिको विवृण्वः ॥ ४४० ६ उ ० ।

नो कप्यति निर्गम्याण वा निर्गम्यीण वा अस्मगणातो आग-तं खयायारं सवलायारं संकिस्निद्यायारं चरितं तस्स टाणस्स आलोपायिचा पणिकमावेत्ता पापचिद्धं पणिवज्जिता उबडा-विचए वा संजुजिचए वा संबसिचए वा तीसेह तिरिया-दिमि वा अणुदिसि वा उहिसिचए वा थारिचए वा ति वेमि ॥ १० ॥ ४४० अ० ६ उ ० ।

एसेव गमो नियमा, निर्गम्याणं पि होह नायम्भो ।

नवरं पुण नाएत्तं, अणवहृत्तो य पारंभी ॥

एव एवानन्तरोदितां गमः प्रकारो निर्गम्यामप्यव्यवणाहाग-च्छतां भवति । निर्गमाद् ज्ञातव्यः, नवरं पुनः प्रायश्चित्तं माला-त्वम्, अनवरथाप्यं, पाराश्रितं च । इयमत्र ज्ञाना-येन प्रमाजि-तः स क्षुत्तिकां, मिश्रुवां, स वेत् संयते प्रेषिते न मुक्तलयति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । ततो वृषभादिक्रमेण प्रायश्चित्तं पूर्वप्रकरणे चर्द्धमानं तावत् प्रष्टव्यं वाचस्पत्येन, सङ्कस्थाविरे-ण वा भग्नेनऽप्यशुककलेन अनवस्थाप्यम् । तथा तस्य साधुना भग्नेनऽप्यशुककलेन यद्युपाध्यायस्य प्रमाज्जकं न जगति-यथा विसर्जयेनमिति तदा तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्लघु । आचार्यस्या-भयुन चतुर्गुणः । तथा उपाध्यायः साधुभक्तो यदि न मुक्तलयति तदा चतुर्लघु । ततो वृषभादिक्रमेण पूर्वचत चर्द्धमानं प्रायश्चित्तं तावत् प्रष्टव्यं, वाचस्पत्यतिक्रमेऽनवस्था-प्यम् । आचार्यस्य तु चतुर्गुरुकारण्य तावद्वत्सेयं वाचस्प-त्कतिक्रमे पाराश्रितम्, आचारि निर्गम्या इव चत्वारो देहाः ।

तथा आह-

अच्छाण निगयादी, कप्यत्तम संजंरत तो विदतो ।

आगमणदेसभंगे, चतुत्थमो मगए सिक्कं ॥

प्रथमोऽवनिगतादिको, द्वितीयः कल्पस्थकं बालकं संस्म-रन् । तृतीयः-परचकागमनेन इत्यमरः, चतुर्थः-पार्श्वस्थादि-क्षितः शिक्षां मार्गयति । अर्थां च उपाध्यायानं विसर्जने प्रायश्चि-रवशेषं प्रष्टव्यम् । आचारि चरमं मुक्त्वा गेधाणां तिष्ठनामिभ्योरो दिग्बन्धः, चतुर्थं तु यावत्कथिकः ४४० ६ उ ० ।

मूर्ख-जे निर्गम्या य निर्गम्यीउ य संजोहया सिया णो कप्यति निर्गम्यीणं निर्गम्ये अणापुच्छिक्का णिग्गंधि अस्मगणाओ आगयं खयायारं सवलायारं संकिस्निद्यायारं चरितं तस्स टाणस्स अणालोपायिचा अपणिकमावे-त्ता० आत्र पापचिद्धं अपणिविक्का पुच्छिचए वा बाहचए वा उबडाविचए वा संजुजिचए वा संबसिचए वा तीसे हृत्तिरे दिंस् अणुदिसि वा उहिसिचए वा थारिचए वा ति वेमि ॥ १० ॥ ४४० अ० उ उ ० ।

अस्य सूत्रस्य संबन्धमाह-

णिग्गंधीणअहिगारे, ओमन्नत्ते य समणुवत्ते ।

सचमए आरंजो, नवरं पुण दो वि निर्गम्यी ॥१॥

निर्मन्थीनामधिकारे अवसक्तत्वे षष्ठोद्देशके चरमसूत्रद्वया-
वतुषष्टमने, नमस्ते उद्देशके सूत्रद्वयव्याख्येभ्यो भवति । तत्र
यथा षष्ठोद्देशके चरमसूत्रद्वये एकास्मिन् सूत्रे निर्मन्थीहिती-
यवृत्ते निर्मथ्य एवमिहापि न । यत आह-नवरं सूत्रद्वयेऽपि द्वे
आपि निर्मन्थ्यौ, एवमनेन संकथेनापातस्यास्य व्याख्या—ये
निर्मन्थ्यो निर्मन्थ्यव्यक्त्ये सांयोगिकाः स्युस्तेषां ग्रन्थे निर्मन्थीनां न
कार्यते निर्मन्थानामप्युपस्थान्यस्तात् यथाहानात्, तत्तावता
संक्रिष्टाचारमसीमां शब्दानामर्थः प्राप्नुवत् । यस्मिन् स्थाने सी-
द्धिं स तस्य स्थानस्य अनालोच्य अप्रतिपक्ष्य प्रायश्चित्तप्र-
तिपाद्य ग्रन्थं वा वाच्यमितुं वा उपस्थापयितुं वा यथा संभोगा-
नामन्यमेन संभोगेन संभोगे वा तस्यान्व इतरां दिशामाचार्य-
सकृन्नामनुविद्यां वा उपाध्यायप्रवर्तिनीसकृन्नामुपवेष्टुं वा अनु-
ष्ठानं, नापि तस्याः स्वयं धारयितुमित्येव प्रथमसूत्राह्वारयः ।

सम्प्रति प्राप्यविस्तरः-

मृतं धम्मकहनिभि-जयादि घेषूण निगमा गच्छा ।

पसवणवेद्याणं, पुयं काऊण आगमाणं ॥३॥

कस्याप्याचार्यस्य शिष्या, सा, सूत्रम्, उपलक्षणमेतदर्थं च गृही-
त्वा, तथा धर्मकथाः पठित्वा, निमित्तं चातीनामागतादिकं गृ-
हीत्वा, आदिशब्दादिप्रधानशब्देषु योगांशं ज्ञात्वा गच्छान्निगता ।
ततः संनिमित्तसादिवलेन धर्मकथायां च इत्यादीनामोस्तिता
जाना । ततः संस्तवेनानाकुप्य कैत्यायतनप्रज्ञापनाक्षेप्यायतन
कारितवती, विपुलं तत्र सकारिसमुद्यमसमुभवि । अन्यथा सा
महत्तरिका तस्याः संबोधनार्थं विहारप्रत्ययं वा कैत्यम-
हमुद्दिश्य वा तत्र समागता, सा तस्याः शिष्या पठितुं, तत इ-
भ्ययुद्देष्टुं विविधान्यशनादीनि वस्त्राणि च महाहोणिं तस्या मह-
त्तरिका महत्तरिका साऽनुगृह्या—किमद्याप्यै ! पाश्चस्येन
तिष्ठसि, कुह संयमे समुपोगं, स्वयं वा सा उद्यतकामा, एवं त-
स्यामुपस्थितायां यदि कैत्यानामन्यः शुश्रूषकोऽस्त तत्तत्-
स्मात्स्थानात्प्रतिकाम्यते । अथ नास्ति कैत्यानामन्यः कुश्रूषक-
स्ततो यदि तस्मात्स्थानात् प्रतिकाम्यतां महत्तरिका नयति,
तदा कैत्यमभिनिमित्तं तस्याः प्रायश्चित्तं अनुगुरुकम् ॥२॥

एवं पूर्वां महत्तरिकायाः कृत्या महत्तरिकाया सह गुरुसंनि-
धावागमनम्, एतदेवाभिहितपुराह-

धम्मकहनिभिच्छेदि य, विज्जामतेहि य सुअजोमेहि ।

इत्यादि कोसिया णं, संयवदाणे जिणाययणं ॥३॥

धर्मकथाभिनिमित्तैर्विधानमभ्युत्थयौगैश्च इत्यादि जातिवत्वा
प्रीतिवत्त्वा संस्तवक्षणे परिचयकरणे तथाविधप्रज्ञापनया
जिनायतनं कारितवती ॥३॥

संबोहणद्वयाए, विहारविची व जिणवरमहे व ।

महूरिया तस्य गया, निजरणं भववत्थाणं ॥४॥

तस्याः संबोधनार्थं विहारवृत्त्या वा जिनवरमहे वा तस्या म-
हत्तरिका तत्र गता तत्र इभ्ययुद्देष्टुं तस्या विविधस्य जन्त-
व्य भ्राह्मणां वस्त्राणां निजेरयं दाद तथा कारितम् ॥४॥

अमुसुह उज्जमती, व विज्जए वेद्याण सारवए ।

पमिउज्जति अविउज्जं-तए उ गुग्गा अभन्तीए ॥५॥

ततः सा महत्तरिका संयमोद्योगकरणे समनुशिष्टा, स्वयं वा
उच्छब्दन्ती वर्तते । तत्र विद्यमाने कैत्यानां सारापके साराकारके

तां नेतुं प्रतिपद्यते । अविद्यमाने तु कैत्यसाराकारके तस्या न-
येन अमकिनिमान्यत्वात् गुरुकास्तासां महत्तरिकायां प्रा-
यश्चित्तम् ॥५॥

आगमाणं सकारं, हिंसंति तहिं विरुक्कवेहिं ।

साजेण ससियदा, हिंसंती तो तहिं दिद्धा ॥६॥

एवं सत्कारं संमानं च प्रतिशुद्धं गुरुसमीपे आगमनं, ततो
सामेन वस्तुज्ञानोपेताः सन्निवृत्ता विरूपकूपैर्यदेवशासकैस्सै-
वंशैः प्रावृतास्तत्र भिक्षां हिण्डन्ते कैत्यवन्द्याय वा अज्जति,
तत्र हिण्डमाना वृषमैदंष्टाः ॥६॥

एतदेव स्पष्टं ज्ञावयति—

सकारिया य आया, हिंसंति तहिं विरुक्कवेहिं ।

वत्थेहिं पाउया ते, दिद्धा य तहिं तु वसमेहिं ॥७॥

सत्कारिताश्च महत्तराः प्रवृत्तकार्या यत्र गुरुवास्तुज्ञानं तथा-
यानास्तत्र च विरूपकूपैर्गोनाप्रकारमैदंष्टैर्वंशैः प्रावृता हिण्ड-
न्ति, ताश्च तत्र हिण्डमाना वृषमैदंष्टाः ॥ ७ ॥

निक्खा ओसरणमि व, अपुव्ववत्थाउ ताउ दहूणं ।

गुरुकट्टण तानि पुच्छा, अम्हे दिक्का न वा दिद्धा ॥८॥

भिक्षायामवसरणं वा अपुर्ववत्त्वास्ता दहूणं वृषमा गुरुकथनं
कृतवन्तो, वृषमैर्गुरोर्निवेदिनम् । तत आचार्येण वृषमा अगृह्णा-
पृच्छत ता आचार्याः, कुतो युष्माकं तानि वस्त्राणि ? ततो वृष-
प्रेस्तासां समीपं यथा वृच्छा कसंस्था-यथा आर्षाः । नास्मा-
भिरेतानि वस्त्राणि हस्तानि, नापि कमाक्षिह्यमानानि अस्मा-
जिहंति ॥ ८ ॥

न निवेदिणं च वसमे, आयरिए दिद्ध एत्थ किं जायं ।

नुम्हे अम्ह निवेयह, किं गुक्कज्जियं नवर दोसि ॥९॥

लहूगो लहूगा गुग्गा, इम्मासा ह्मांति लहूग गुग्गा य ।

वेदो मूतं च तद्दा, गणं च हाओ विणिवेज्जा ॥१०॥

अथ द्वयोर्गोपयोर्यथासंख्येन पृथग्गतम् । सा वैषम्य-संयतानि-
र्थकमापि वस्त्रादिकं ग्रन्थते तत्सर्वं गुरवे निवेदनीयम्, अनि-
वेदितं प्रायश्चित्तं लघुको मासः । (वसमे इति । वृषमे पुच्छ-
के वृषभेण पुच्छायां कृतार्थं यदि न निवेद्यमानं तदा चत्वारो
लघुकाः । आचार्येऽपि पुच्छं यदि न कथयति तदा चत्वारो
गुरुकाः यदि पुनराचार्यैरधिक्रिमा-यथा किं युष्माभिरं निवेदि-
तानि, तदा यस्मात्प्राप्ता तदा अनुल्लेखकम् । अयानाहुताः सत्यो न
कथयन्ति तदा अनुगुरुकम् । अथ ता मुचते-यदनुजगन्ति तद् दष्टं
स्यात् तदा षणमासा लघवः । अथाभिधत्तानि-किमत्र जातं यदि
न निवेदितम् तदा षणमासा गुरवः प्रायश्चित्तम् । अथवा माष-
स्ते-युयं किमस्माकं निवेद्यत, अथ प्रायश्चित्तं वेदः । किं युष्मा-
कमस्मदधिकं नवरमाषां परस्परं द्वे आनुमास्ये, एवं नासां
मुचतीनां प्रायश्चित्तं सूक्ष्मम् । तस्याश्च प्रवर्तिन्या गणो ह्त्वा अ-
न्यस्या दीयते । अथ साऽपि नेच्छति ततोऽन्यस्या हातव्यः । अथ
साऽपि नेच्छति तच्छून्यस्या दीयते ॥ १० ॥

एतदेवाह—

असस्सा देति गणं, अम्ह नेच्छति तो विणिचते तं पि ।

पुणरापि दिंत्तनस्सा, एवं तु कमेण सन्नासि ॥११॥

अन्यस्या गणमाचार्या इदंति गणं हत्वा तं पूर्वां प्रवर्तिनी

विगिञ्जयेत् परित्यजेत् । पुनरप्यस्या गणं वृत्तिः । एवं क्रमेण स-
स्त्रामपि पूर्वस्याः पूर्वस्या अग्निकार्या गणां दातव्यः । सर्वोत्सा-
मनिकार्या सर्वोत्सां परित्यागः ॥ ११ ॥

अथ कस्मात् ता गणां दीयमानं नेच्छन्ति, तत आह-
पवसिष्ठिमप्येन, गीयन्त्यातो गणं जई ।

भारद्वाज ण इच्छन्ति, तस्मांसि पि विगिञ्जया ॥ १२ ॥

यदि गीताथो अपि गणं धारयितुं प्रवर्तिमीमन्त्येन नेच्छन्ति
तदा सर्वोत्सां विगिञ्जना परित्यागः ॥ १३ ॥

चोयण गुरुको हं दो, पक्वलेवम चरियसिक्कपुत्तीहिं ।

विसयहरणद्वया ते-गिर्यं च एयं न नाहिंति ॥ १४ ॥

आहकः ग्राह-प्रवर्तिन्याः तुच्छे अपराधे गुरुको दण्डो दण्डः ।
आचार्यः ग्राह-अपराधोऽपि तासां गरीयान्, यत् व्याहृताः स-
स्यो निष्ठुरं जायन्ते । अन्यथा-त एवमनिरियमाणानां गुरुपुच्छोपधि
गुरुमन्त्रकारिकासिद्धपुत्रीणां प्रत्येयमुपचारं विषयमिच्छ-
हरणार्थतया न ह्यास्यति, नापि काचिरिस्त्विकपुत्रिकया स्तै-
म्यकरणाय प्रयोजितया एतत् उत्कृष्टवस्त्रादिकं स्तेवितं न ह्यास्य-
ति, तस्मादेतद्विक्रयानिमित्तमेव गुरुको दण्डः ॥ १५ ॥

एतदेव सप्रपञ्चाह-

अथराहो गुरु तांसि, सच्छंदेशोर्वहिं तु जा येधुं ।

न कर्तंती भिषा वा, जं निदुरमुत्तरं वेति ॥ १६ ॥

अपराधोऽपि तासां न्ययतीनां गुरुकरः । यतः स्वच्छन्दस्ता उप-
धि गृहीत्वा न कथयन्ति । भिषा वा हाना वा सस्यो यन्निष्ठुरमु-
त्तरं भवते । अन्यथा अनापृच्छ्य गुरुमन्यो विषयहरणार्थतया
चरिकासिद्धपुत्रीभिः प्रक्षेपकं न ह्यास्यति ॥ १७ ॥

एतदेव भाषयति-

अविपत्ता निकलेता, निरोड लाकमल्लकिंयं दिस्सा ।

विरहाल्ले चरिया, अत्राहणा दिक्खल्लक्खेण ॥ १८ ॥

काऽपि महेला कुटुम्बिनोऽविपत्ता अग्नीतिमती भवमिति प्र-
यजिता, नवरं संयतीत्ये निरोधेन कुतोऽपि कर्मकरणादीनामर्थाय
निर्गमनम्, ततः शरीरस्य सावध्यमुद्गमं यातं, न सावध्याल्लक्षणां
भिक्षामदन्तीं स भर्ता दण्डा लोभं गतः, सा चास्यगुतीया भिक्षा-
मदनीति विरहा न विषये यत्र तामाह्वयन्ति, ततः स चरिकां
दानसंभामाभ्यामात्राधयति । ततश्चरिका ब्रूत-संदिग्ध यमस्या
कर्तव्यम् । स ग्राह-एतां सर्तां तथा कुरुन यथा प्रतिभज्यते, ततः
सा दीक्षावश्येन दीक्षाव्याजेनाहं प्रयजिष्यतीत्येवमप्येन तां स-
यतीमुपागता ॥ १९ ॥

अहवा असो कोई, रुवगुणुम्माइतो सुविहियाए ।

चरिमाए पक्वलेवं, करेज जिई अविंदितो ॥ २० ॥

अथ वा कोऽप्यन्योऽधिरतः सुविहितयाः संयत्या रूपगुणो-
न्मादित उन्माहं प्रादितः, जिहमविन्द्य अथभमानचरिकाया
दानसंभामाभ्यामात्राधितया प्रक्षेपमुपचारं कुर्यात् ॥ २१ ॥

सिद्धा वि कावि एवं, अहना ठकावणंतना जिन्ना ।

होहं बीसंजेज य, गहियागाहिए य लिंगमि ॥ २२ ॥

अथ वा चरिकाया अभावे चरिकाया प्रयोजनासिद्धी, काऽपि
सिद्धाऽपि सिद्धपुत्रिकाऽपि एवं दानसंभामाभ्यां गृहीत्वा गुरु-

भ्येत, ततोऽनापुच्छया ग्रहणे ज्ञानम्यस्तास्तमन्वुपचारं गृही-
युः, तथा च सर्ति महाद्वेष्टाः । अथ वा सा सिद्धपुत्रिका ता-
सामं संयतीनामुत्कृष्टमन्त्रकानि वस्त्राणि दण्डा जिन्ना वस्त्रम-
हवर्णमिव विष्टभाकेमुपागता-जाविष्याम्यहं प्रयोजितेति विष-
यव गृहीते अगृहीते च विष्टे उत्कृष्टवस्त्राणां स्तैवं कुर्यात् ॥ २३ ॥

पर आह-

बीससिप नासिद्धिती, दिहंतो तत्प घंटलोहेह ।

तम्हा पवसिणीए, सारण जयणाए कायव्वा ॥ २४ ॥

आहकः ग्राह-मन्त्रेवं विसर्जितास्ता मन्त्रहत्यानि, तस्याम्या कि-
यतामीदृशो गुरुको दण्डः । आचार्यः ग्राह-दण्डान्तस्तम चपटा-
कोहेन । किमुक्तं भवति-यस्मिन्नेव दिने यत्र कोहे चपटा कृता
तस्माहं तस्मिन्नेव दिने विनष्टम् । एवं यत्र विष्टे ताः स्वच्छन्द-
तो वस्त्राणि गृहीतव्यस्तस्मिन्नेव दिने ता विनष्टाः, एत एते बो-
धास्तस्मात् प्रवर्तिन्याः सारण्या यतनया कर्तव्या ॥ २५ ॥

तामेवाह-

धम्मं जई कज समुट्ठियासिं, अप्पेव पुग्गं नु कुमंसएहिं ।

तदाणं वषाभो गुरुण पातं, भव्वं अप्पव्वं च वदेति ते डा ॥ २६ ॥

सा परिप्राजिका, सिद्धपुत्रिका वा यदि संयतानामुच्छिन्ना,
ततः सा प्रवर्तिन्या वक्तव्या, यदि धम्मं कर्तुं समुत्थिताऽसि त-
र्हि संप्रति ब्रजामो गुरुणां पाप्मे यतो भव्यमभयं वा ते वि-
दन्ति यत् न किं जानीमः ।

गुरवः कथं जानन्तीति चेत् आह-

जो जेण अजिप्पाए-ए एति तं भो गुरु वियाणंति ।

पारनमपारग चि य, लक्खणतो दिस्स जाणंति ॥ २७ ॥

यो येनाभिप्रायेण समागच्छति तत् भोः । गुरवो विजानन्ति ।
तथा प्रयज्याप्रवर्तिन्यानां दण्डा लक्षणेन एतत् जानन्ति, यथा-एष
प्रयज्यायाः पारमो भविष्यत्येषोऽपारग इति ॥ २८ ॥

तथा-

पत्ता पोरीसिमादी, क्काया मुच्चाय वत्तु साहंति ।

चोदेति पुव्वदोते, रक्खन्ती नाउ से भावं ॥ २९ ॥

प्राप्ता पौरुषादिकं प्रथमपौरुषादिकं गुरवे भविदनीया ।
तथा (जाता) बुद्धिमान्, उद्भवा परिप्राजिता, तथा संयिता, एतदपि
संयतो गुरुणां कथयन्ति । गुरुश्च पूर्वदोषान् चोदयति । तथा
(सं) तस्या दीक्षिताया भावमभिप्रायं द्रष्टुं ह्यात्वा गुरुवो
रक्षयन्ति ॥ २९ ॥

साम्प्रतमेवमेव विचरीतुः प्रथमतः प्रातःपौरुषादिकमिति
विबुधोति-

आ जीए होति पत्ता, नयंति ता तीए उ गुरुसमीवे ।

क्काउच्चायनिमिणं, चित्तिता तद्वाए चरमाए ॥ ३० ॥

यस्यां पौरुषां संयतीनां पाप्मे प्राप्ता भवति, तस्यां पौरुषां सं-
यतो गुरुसमीपं नयन्ति । अथ सा जाता, उद्भवा वा, तर्हि तस्मि-
न्नेव तेन कारणेन तस्यां तु द्वितीयस्थां, तृतीयस्थां, चरमायां
वा गुरुसमीपं नयन्ते, नीत्या च जातादिकं सर्वं कथ्यते । एतेन
जाताह्रातेति व्याख्यातम् ॥ ३० ॥

साम्प्रतम् "उचिता" इति प्राचयति-

चरमाए जाव दिक्खइ, यत्तं विस्सामयंति णं जाय ।

वा होइ निसा दूरं, च अंतरं तेण बुद्धस्मि ॥२३॥
 चरमायां वीरुणां समागता, सा च कृता, ततो वायत्तं तस्यां
 चरमायां वीरुणां अकं दीपते, अन्तान्तरं च संवात्यस्तां वि-
 भ्रामयन्ति, तावन्निशा जयति दूरं वा शुक्लानुभावाभ्यामेव
 सा तथैव संयतीनामुपाभवे उचिता, प्रमाते च गुह्यसमीपे ने-
 प्यते ॥ २३ ॥

नार्हति सपं ते ऊ, काई नासेज्ज अप्रसंकाए ।
 जा उ न नासेज्ज तर्हि, तं तु गयं वेति आपरिया ॥२४॥
 प्रमाते हि गुह्यसमीपे नेप्यते, ते तु गुरवो मां हारुणन्ति,
 इति विविक्त्व काचिदात्मशङ्का नश्येत् । या तु न नश्यति,
 तां तत्र शुक्लाभवे गतामाचार्याणां संवत्सः कथयन्ति, यथै-
 वाऽस्माकमुपाभवेऽनेन कारयेन्नोपिता । एतेन " बुद्ध साहंती-
 ति " व्याख्यातम् ॥२४॥

एवं कथिते आचार्यास्तां मुचते । किम् ? इति आह-
 नहु कण्णं दूती वा, चोरी वा अम्ह काइ इति बुचे ।
 गुह्या नायामि अरं, पवज्ज नाई ति वा बूया ॥२५॥
 (नहु) नैव कल्पते दूती चोरी चास्माकं काचित्पुं दीक्षित-
 त्वम् इति गुह्योक्तं—ज्ञाताऽहमिति विविक्त्व जनेन, यां
 वा बूयाणां तादृशीति । एतेन पूर्वशेषान् बोध्यतीति व्या-
 ख्यातम् ॥२५॥

संमति " रक्खति नाउ से ज्ञावमिति " व्याख्येयम् । तत्र
 कयं तस्या ज्ञावं लक्षयन्ति, इत्यत आह-

अतिसचरादिवा थेरा, भावं इत्थीण नाउ दुरेणयं ।
 वेति इयं जयणाए, एवम्ह से ज्ञावत्तुअभिपायं ॥२६॥
 अतिसचरादिवा अपि स्वविवाः स्त्रीणां बुद्धिभेदे भावभिक्षिता-
 काकुलालतया ज्ञात्वा बह्वति—एतामुत्पयपरं यत्नेन रक्तं,
 लक्षयत च (से) तस्या अभिप्रायम् ।

कयं लक्षयन्ति ? इत्थन आह-
 उच्चारं जिकस्से अदुवा विहारे, थेरीहि जुणं गणिणीउ पेसे ।
 थेरीण असती तु अतच्चयाहि, उवांति एवेव उवस्सयाम्मि ॥२७॥

यद्वा सा ज्ञते—नाहं तादृशीति, तदा तस्या उपरिदिश्येतेन शि-
 क्षायां समर्थनम्, तत उच्चाररूप्यां भिक्षायामप्यावा विहारं ग-
 णिणी प्रवर्तिती, तां कथिराजियुकां प्रेषयत् । स्वविवाभामाभवे
 अतल्लयाभित्तत्वाः सकाशात् या याः कुलकतरालव्याप्यस्ताभिः
 सममुच्चाररूप्यादिषु प्रेषयति; एवमेव प्रथमतः कथिराजिः, ता-
 सामानां अलक्षययोनिरित्यर्थः, उपाभवे स्थापयति ॥२७॥

कयंविद्या उ पविट्ठा, अत्थपि ठिं निजिज्जंती ।
 विरहालंजे अहवा, नएणइ इण्णमी तर्हि सा ॥२८॥
 कैतविका कैतववती प्रविष्टा सती सा तत्र त्रिं निरीक्षमाणा
 तिष्ठति । अथवा विरहालंजे तत्र सा बहं भणति ॥२८॥
 किं तज्जणति ? इत्यत आह-

अविहामाई अयो !, वा संपसेज्ज नीयवग्गो वा ।
 तं दाणि चेइयां, बंदह रक्खामहं वसहिं ॥२९॥
 पाकिक्कतिषु आर्याकाश्चैत्यवन्दनार्थं प्रविष्टा अवलोक्य सा

शैली ज्ञते—अयो' इति संबोधने, अहमविधाटा भविकटा
 बसे, यदि वा मा मां प्रव्रजितां निजवर्गः पश्येत्, ततः स मत्तात्
 त्याजयेत्, तस्मादिदानीं युयं चेत्यानि बन्धव्यमहं वसति रक्षा-
 मि, एवमुक्ते एकया तद्वया सह प्रतिभयपाक्षिका स्थापिता,
 ततो गतास्वायिकानु सा शैला तदणीमार्यिकां ज्ञते ॥२९॥

उच्चमो सो भणियं, तुज्जं यवो जो तथासि निचएरो ।
 वज्रिचारि उच्चएणो, इति नाते विगिचया तीसे ॥३०॥

तत्र यवो ज्ञती यस्तदा निष्ठुरास्त्रां, स इदानीं 'यधियं'
 अत्यर्थं तत्र विषये 'उच्च' उत्कण्ठितः अथवा—अन्यः कोऽपि
 स्वभिचारो पारदारिकः संयतीं प्रायेयामास, तां प्रजयाभ्याज-
 न व्यापारितवाद् । तत एवं विरदं ज्ञात्वा ज्ञ्यात्—को वा तदुणो
 कथारिगुणेयतस्तवागुणोऽनुकरो वक्षते, स तत्र समागममिच्छ-
 ति । एवं तस्या प्राये ज्ञाते विनिश्चयनपरित्यागः कथ्यते ॥३०॥
 अथ वा काचित् सिद्धयुक्तिका वा, अथवा वा, संयतीनां वस्त्रा-
 राधर्तुकामा निष्कमण्यभ्याजेन प्रविष्टा चैत्यवन्दनार्थं गता-
 स्वायिकानु तदणीकुलकाः प्रतीदं ज्ञते-

पारावयादिद्यां, दिट्ठा णं नामि यंतगणि मए ।
 तुम्हं नत्थिदि तिरेदि, बुत्ता मुह्ठीउ दंसति ॥३१॥
 पारापतादिकानि, आदिशब्दात् पुण्यकर्मकादिपरिग्रहः, न
 मयाऽनन्तकानि वस्त्राणि दृष्टानि । णमिति वाक्यालङ्कारे, तत्र
 किं तुष्माकं महत्तरिकायाः पार्श्वे तानि न सन्ति, एवमुक्तानाः
 कुलकाः तुच्छतयाऽस्माकं महत्तरिकायाः परिजने भूयादिति
 कृत्वा दृश्यन्ति ॥३१॥

कानि कानि ? इत्यत आह-
 कोट्ठेव तामसिज्जा, संचयए कसिण जुंगिए वेव ।
 बहूदेसिए य अन्ने, पेच्चसु अम्हं खपज्जाणं ॥३२॥
 कोट्ठम्बानि गौडदेशीयजानि, तामसिज्जकानि सैन्धवानि,
 अन्यानि च बहूदिकानि कुत्सानि परिपूर्णाणि जुह्वितानि
 ज्वरशीकृतानि अस्माकं ज्ञायाणां क्षमाप्रधानानामार्याणां, प्रव-
 र्तिन्या इत्यर्थः, प्रेक्षस्व वस्त्राणीति ॥३२॥

उपसहारमाह-
 सच्छंद गेएहमाणी, होति दोसा जतो उ इवाती ।
 इइ पुच्छिजं पटिच्छा, न तासि सच्छंदया सेयं ॥३३॥
 स्वच्छन्दत उपधिं शिक्ता वा शुक्तीनां संयतीनां यत इत्याह-
 य एवमाद्यो दोषा भवन्ति, इत्यस्मात्कारणात् शुक्लानुच्छय
 उपधेः शिष्याया वा प्रतीक्या प्रत्यर्थं, न तु स्वच्छन्दता तासां
 भवती ॥ ३३ ॥ अयं उ ३० ।

जे निग्मंथा शिग्मंथीओ य सज्जोइया सिथा कण्पति शिग्मं-
 थीणं शिग्मंथे आपुच्छिता शिग्मंथि अणगणयाओ आगयं
 खयापारं सवसापारं यिएणापारं संकिज्झापारं तस्स उा-
 नस्म आलोपावेत्ता पटिककमिप्ताओ जाव उवट्ठाविचए वा
 संपुज्जिए वा संबसितए वा तीसे इत्तरियं दिसें वा अ-
 ण्णदिसें वा उदिसिए वा धारिए वा ॥ २ ॥ जे निग्मंथा
 य शिग्मंथीओ य सज्जोइया मिया कण्पति निग्मंथाणं
 निग्मंथीओ य आपुच्छिता शिग्मंथि अणगणयाओ आग-
 यं खयापारं जाव तस्स उाणस्स आलोपावेत्ता पटिककि-

चा० जाव उबद्धावित्तप वा संजुजित्तप वा संवसित्तप वा तसि इत्थरियं दिसं वा अणुदिसं वा ऋदिसित्तप वा धारित्तप वा तं व णिग्गंभीओ णो इच्छेज्जा, सेहिमेव णियं ठाणं ॥ ३ ॥ व्य० अ० ७ उ० ७ ।

अस्य सूत्रस्य संबन्धमाह-

अत्थेण गंयतो वा, संवंधो सन्वद्धा अपादिसिद्धो ।

सुप्तं अत्ययवेकस्वति, अत्यो वि न सुचमतिपाति ॥३४॥
अर्थतो प्रथयतश्च संयन्धोऽप्रतिषिद्धः संवेधा यतः सूत्रमर्थमपेक्षते । अर्थेऽपि च निर्मन्धोनामधिकारे सूत्रमिदं प्रवृत्तमतः सूत्रतोऽर्थतश्च संवेधोऽस्तीति न किञ्चिदनुपपन्नम् ॥३४॥

नदिसोयसरिसन्धो वा, अदिगारो एस होई दड्ढन्वो ।

उद्धाणंतरमुत्ता, समणीणमयं तु जा जोगो ॥३५॥

अथ वा षष्ठोद्देशके अरमाग्नतरसूत्रद्वयाद्वारम्भ एवोऽधिकारो नदीकोतःसदृशो ऋष्टयोऽयं तु योगस्तावद्यावत् अरमोनाम-
धिकारः ॥ ३५ ॥ अनेन संवेधनायातस्य व्याख्या । कल्पते निर्मन्धा निर्मन्धीरापुच्छेष अनापुच्छेष वा निर्मन्धीमन्धमना-
हागतं ज्ञानाचारं संक्षिप्तद्वाराचारचित्रं तस्मात्स्थानात् आलो-
क्य प्रतिष्ठाप्य प्रायश्चित्तं प्रतिपाद्य प्रवृत्तं वा चाचयितुं वा उप-
स्थापयितुं वा संज्ञां वा संवस्तुं वा तस्या इत्तरां दिशमाचार्य-
लक्षणमुत्तुदिसमुपाध्यायलक्षणं च उद्धेतुं वा चाचयितुं वा तां च निर्मन्धः सांयोगिकयो वा नेच्छेयुस्माह (सेहिमेव नियं ठाणं) निजमात्मां च स्थानं प्रतिगम्यतामपि तां परित्यजतामपि ति जावः । निर्दोषत्वां प्रति सिद्धिरिव न कश्चनपि दास इति सूत्र संक्षेपायः । (२-३)

सम्प्रति भाष्यविस्तरः-

संविगाणुवन्ती, आनीरी दिक्खिया य इतरेंहि ।

तत्ताऽऽरं दहं, विपरिमति-तरे व दिट्ठा त् ॥३६॥

काचित् आनीरी संविमानां समीपे धर्मं भुजा उपश्रान्तः । ते च संविमाना अन्यत्र बहूताः । इतरे असंविमानाः समागताः । तैः सा आनीरी दक्षिता । तेषां वा असंविमानानामारम्भं रन्धनादिकं दृष्ट्वा सा विपरिमति । विपरिणामे च तस्या अभिप्रायो जात-
स्तेषामेव संविमानां समीपमुपगच्छामि । एवं चिन्तयन्त्या यया ते इतरे संविमानाः स्नानादिस्मरन्तरेण दृष्टाः भुता वा । यथा अमुकस्थानं तिष्ठति ॥३६॥

तह चेव अणुवगया, अह उद्धेतु वसिया पुब्बं ।

अविसज्जतां पि य, दंनो तह चेव पुच्चुत्तो ॥३७॥

सा तत्र गता यत्र ते संविमानाः गत्वा भुत्वा च प्रपणसिक्कामा-
संनवाग्निसामम्यमाचार्यमन्युपाध्यायमन्यां च प्रवर्तिनीं याय-
न् एवमुक्तं यथैव षष्ठोद्देशे-चतुर्थी "समाय सिक्क" मित्ययोः
पूर्वं वक्ष्यतां, तथैव यथामयिसंविजैरभ्युपगता । यथाचिसर्जय-
तो प्रवर्तिन्युपाध्यायाचार्याणां पूर्वं च दुःआयक्षिप्तद्वग्नस्तथै-
वात्रापि ऋष्टयः ॥३७॥

तं पुण संविगमणं, तत्ताऽऽणीयं तु जइ न इच्छेज्जा ।

नियता तो संजइ, ममकाराईहिं कजेहिं ॥ ३८ ॥

तां पुनः संविगमनत्वां तत्रातीनां यदि निजकाः संययो म-
मकारादिभिः कार्यं नेच्छेयुः ॥३८॥

तस्यैव 'ममकारादीनि' कारणान्याह-

पास्त्यममत्तेण, पगती विस्सा अचवसुकंता य ।

गुग्गणतप्पीयस्व व, नेच्छंती पादिसिक्कीतो ॥ ३९ ॥

ओमाणं नो काहिनि, सिंखल्लवद्धा व ततो सच्चातो ।

या होहिं सागरियं, सीयंति व उज्जुयं नेच्छे ॥४०॥

यस्याः सा शिष्या तया सह तासां मैत्री ततो मा ते पार्श्वस्थाः
अस्माकमुपरि मय्युं कार्यारिति, पार्श्वस्थमन्वेन नेच्छन्ति ।
अथ वा सा कर्मानुभाषतः प्राङ्मुखा प्रायः सर्वजनस्यापि द्वेष्या ।
यदि वा पूर्वमनुभावत एकस्याः प्रवर्तिन्या अग्रधुःकान्ता ।
अथ वा सा प्रवर्तिनी आत्मीयस्याचार्यस्य विषये केनाऽपि
कारणेन कुपिता बनेते, यदि वा गणस्य गच्छस्योपरि, यत-
श्चाचार्यो न जानाति । यद्वा तस्याः संयस्या यो निजवर्गस्तस्य
विषये प्रवर्तिन्याः प्रतिक्षिप्तिः प्रतिस्पर्द्धा विधत्ते ॥३९॥ अथ
वा ताः सर्वा यपि संयस्याः शुद्धज्ञावकाः परस्परं स्वजनाः ततो
नोऽस्माकमपमानमेवा करिष्यति । तस्मात्सा सागारिकं भवतु ।
यदि वा तः सीदति तत्ताऽऽचार्यो न जानति । सा च धर्मम-
न्ध्या पार्श्वस्थाविग्रहायन्यत्र समागता साऽस्माकं सागारि-
कीतिकारणेस्तमुद्यतामपि नेच्छन्ति ॥ ४० ॥

अत्र प्रायश्चित्तविधिमाह-

अणिय वसमानिमेव, आयरिय कुले गयेण संयेण ।

लुट्ठादि जाव मूयं, अण्णेसि गणो य दायब्बो ॥४१॥

एवं पुढवगमेणं, विमिच्चणं जाव होइ सच्चासिं ।

देवण माण्णीणं, अमणुस्स चउएहमेववरं ॥४२॥

वृषजैरानीतां यदि पूर्वकारैस्तां नेच्छन्ति तदा गणं प्रा-
यश्चित्तं चतुष्टेयुः । अभियेक उपाध्यायस्तेन ताः संययो प्रण-
नाथ प्रसीच्छते मा संयतीति तथापि चेक्षेच्छति चतुष्टेः । एव-
माचार्येणापि प्रणनेऽनिच्छायां वत् लघु । कुलेन वत् गुरु, गयेन
वेदः सङ्केतं मूलम् । तथाचाह-लघुकादि चतुष्टेः चार्हा प्रायश्चित्तं
क्रमेण तावत् ऋष्टयं यावन्मूलं सङ्घजननेऽप्यनिच्छायां प्रव-
र्तिन्या गणोऽपह्रियते अन्यस्या गणो दानध्यः । अथ सा प्रव-
र्तिनी ममत्वेन गणं नेच्छति तर्ह्यन्यस्या दीयते ॥ ४१ ॥ एवं
पूर्वमेव (विमिच्चणं) परित्यजन्, तावत् द्रष्टव्यं यावत् सर्वो-
पामपि भवति । ततो यस्तस्याचार्यस्य द्वितीयां गच्छः तत्र नी-
यते । तत्रापि यदि तथैव ता नेच्छन्ति । ततोऽप्यगच्छस्तथाः
साम्प्रोगिक्यः संयत्यस्तासां दीयते । ता अपि यदि नेच्छेयुस्त-
र्हि अन्यसाम्प्रोगिकानां दीयते । तथा चाह-आन्यासां मनो-
ज्ञानममनोज्ञानां च सर्वसंख्यया चतुष्टयमिकतरं स्थानं ददा-
ति । तत्र प्रथमं स्थानमात्मीयाः संयत्यः द्वितीयं गच्छवर्ति-
न्यः । तृतीयमन्याः साम्प्रोगिक्यः । चतुर्थममनोज्ञाः । अथ वा
अन्या चतुर्णामिकतरमिति व्याख्याते ॥ ४२ ॥

समणुसुमणुछाणं, संय तह संजतीण चउरो य ।

पास्त्यममत्तादि व, अफ्फाणादि व्ज जे चउरो ॥४३॥

समनोज्ञानां संयतानां समुदाय एकं स्थानम् । समनोज्ञानां सं-
यतीनां चतुष्टेयुः । यथमेतानि चत्वारि स्थानानि । परोपामिकतरं
समनोज्ञसंयतीनामारमवृत्तीयानाम्, द्वितीयं गच्छवर्तिनीनामप्य
गच्छवर्तिनीनां वा स्थानं दीयते । तदभावे अमनोज्ञसंयतीनाम-
पि । अथ वा-पार्श्वस्थमन्धः, प्रकृता सर्वजनद्वेष्या प्रवर्तिन्या

वा, मधुसूक्तान्तो, शुर्वादिप्रतिस्पर्कता, वा प्रवर्तिन्वा यतानि वा-
नि चत्वारि कारणाणि येषामेकतत्त्वाकारणमधिकृत्यान्वसंमो-
धिक्रीनामसंमोधिक्रीनां च दीयते । अथ वा अन्वयनिर्वादि-
का, उद्दिष्टर वा संस्मरणी, परवकागमनेन देशनङ्गे वा, शिङ्गां वा
मृगव्यमाणा । इता वाः चतस्रस्तत्त्वसामेकतत्त्वान्वयसांमो-
धिक्रीनां वातव्या ॥४४॥

यद्यन्वयसांमोधिक्रीनां येषां नञ्चित् तदा किं
कारणम् ? इति आह-

‘सैहिं चि निपं ठाण्,’ एवं सुचंमि जं तु भणियमिपं ।
एवं कयप्पया, ताहे य ताउ ते मुक्का ॥४४॥

यद्यन्वयसांमोधिक्रीनामन्वयनिष्ठायां यत्सु चैव भणितं (सैहिमेय
निपं ठाणमिति) तत्कतव्यमन्वयमयं एवं कृतप्रत्यक्षा अपि यदा
संभवतो नञ्चित् तदा ते तां मुक्कन्तोऽपि मुक्काः ॥४४॥ अन्व० ६३० ।

खर-सू०-न० । कर्तते स्वन्ते मुञ्जति वा अन्व० जले, मेघं, पुं० ।
खले, नि० । देहे, वाच० । आ० म० ।

खर-पुं० । कं मुक्कामिन्नमिति घयेनान्ति अन्व० खरः । गहमे, वाच० ।
अन्व० । जी० । जी० । विद्यामज्ञाकाङ्क्षे, तं० । अथतरे, राक्षस-
प्रेहे, कण्टकवृक्षे, अजयफाके, अजयपालककुविहगे, कुररप-
क्षिणि, घर्मे, वाच० । हासे, वृ० २ उ० । सप्तधादिकारणे
वृषदादिपक्षे चतुर्थे स्पर्शे, कर्म० १ कर्म० । मिष्टे, स्वा० ४
डा० ३ उ० । कठिने, आश० । अ० । पदवे, प्रम० १ आश०
ह्यार । आ० । अस्थानरूपे मेघदेशं, ‘केली गायद अरं च
रक्कं च’ स्वा० ७ डा० ।

खरट-खरट-न० । खरटयति छेपन्तं करोतीति यत् तत्
करटम् । अष्टाध्यायी, स्वा० ४ डा० ३ उ० ।

खरटण-खरटण-न० । निरन्तरेण, अन्व० १ उ० । प्रवचनोपदे-
शपूर्वकं पश्यमानं, आश० ।

खरटसमाण-खरटसमान-पुं० । अष्टाध्यायितुल्ये अमणोपास-
क, यो हि कुशोपापनयनप्रवृत्तं संलग्नमात्रदेव दूषणवन्तं करो-
ति । कुशोपापनयनं दुःशासिद्धिजनकत्वेनाप्युपप्रकृष्योऽयमि-
त्यसद्वृषणोद्गायकत्वेन चेति । स्वा० ४ डा० ३ उ० ।

खरकंट-खरकण्ट-न० । खरा निरन्तरा मिथुना वा कण्टका य-
स्मिन्तत्खरकण्टम् । यश्चुडिडाडले, ‘कारणमिति’ लोके यदु-
च्यते । स्वा० ३ डा० ४ उ० ।

खरकंटसमाण-खरकण्टसमान-पुं० । खरकण्टं अरक्षं तच्च वि-
लम्बं नीचरं न केचिन्नमविनाशितं न मुञ्जति अपि तु तन्निमोक्ष-
कपुत्रादिहस्तादिषु कण्टकैर्विषयि तत्समानः । अमणोपासक-
मेव, यो हि प्रज्ञाप्यमानो न केवलं स्थाप्राज्ञं च ज्ञातिः । अपि तु
प्रज्ञात्तुं दुर्बलकण्टकैर्विषयति । स्वा० ३ डा० ४ उ० ।

खरकंट-खरकाण्ट-न० । खरं कठिनं काण्टम् । रत्नप्रमायाः
प्रथमे काण्डे, जी० ।

तच्च षोडशविधम्-

इमीसे णं भंते ! रयणप्पजाए पुदवीए खरकंते कतिविधे
पण्ये ? गोयमा ! सोमसविधे पण्ये ते तं ज्जा-रतणकंते, व-
हे, वेवद्विपे, सोहितवले, सारयङ्गे, ईसगंजे, पुलए,

सोहिपि, जोतिरसे, अंजणे, अंजणपुलए, रयते, जातरु-
वे, अंके, करिहे, रिठ्ठे कंते । इमीसे णं जंते ! रयणप्प-
जाए पुदवीए रतणकंते कतिविधे पण्ये ? गोयमा ! एता-
गरे पण्ये । एवं जाव रिठ्ठे कंते ॥

“इमीसे णं जंते !” इत्यादि । अस्यां भवन्त । रत्नप्रमायां पृथिव्यां
अरकाण्डं कतिविधं प्रकृतम् ? अगवानाह-गीतम् । योरुशविधं
योरुशविज्ञानं प्रकृतं तद्यथा-‘रयणे’ इति पदैकदेशे एवसमुदा-
योपचारात् रत्नकाण्डं तच्च प्रथमं, द्वितीयं वज्रकाण्डं, तृतीयं
वेदुर्यकाण्डं, चतुर्थं सोहितकाण्डं, पञ्चमं सारयङ्गकाण्डं,
षष्ठं ईसगंजकाण्डं, सप्तमं पुलककाण्डम्, अष्टमं सौमंजिकका-
ण्डं, नवमं ज्योतीरसकाण्डं, दशममञ्जनकाण्डम्, एकादश-
मं अजुनपुलकाण्डम्, द्वादशं रजतकाण्डं, त्रयोदशं जात-
रुकाण्डं, चतुर्दशं अङ्ककाण्डं, पञ्चदशं कण्टिकाण्डं,
षोडशं रिठ्ठाकाण्डं, तत्र रत्नाणि कर्कतनादीनि सप्तध्यानं काण्डं
रत्नकाण्डं वज्ररत्नप्रधानं काण्डं वज्रकाण्डम् एवं शेषादवशि-
ष्टकैः च काण्डं योजनसहस्रपादुल्यम् । जी० ।

इमीसे णं भंते ! रयणप्पजाए पुदवीए खरकंते केव-
तिपं बाह्ठेणं पण्ये ? गोयमा ! सोमसजोयणसहस्रसह-
बाह्ठेणं पण्ये ।

“इमीसे णं जंते !” इत्यादि । अस्यां भवन्त । रत्नप्रमायाः
पृथिव्याः संवन्धि यत् प्रथमं अरं अग्निधानं काण्डं तत्
कियत् बाह्ठेणं प्रकृतं जगवानाह-गीतम् । योरुशयोजन-
सहस्राणि ॥ जी० ।

रत्नादिकारणबाहुल्यम्-

इमीसे णं जंते ! रयणप्पजाए पुदवीए रतणकंते केवति
यं बाह्ठेणं पण्ये ? गोयमा ! एकजोयणसहस्रबाह्ठेणं
पण्ये । एवं आवारिहे ।

“इमीसे णं जंते !” इत्यादि । अस्यां भवन्त । रत्नप्रमायाः
पृथिव्या रत्नं रत्नाग्निधानं काण्डं तत् कियत् बाह्ठेणं
प्रकृतं जगवानाह-गीतम् । एकं योजनसहस्रम् । शेषादवशि-
ष्टादानीं वक्तव्यानि वाक्त् रिठ्ठं रिठ्ठासिद्धिं काण्डम् ।
जी० ३ प्रति० । स० ।

(अत्र नरकावासां भुवनपतीनां भुवनानि च स्वस्थानेऽप्यानि)
खरकम्-खरकर्मन्-न० । अरं कठोरं कर्म कोटपालमगुप्त
पालनादिके कर्मोपायमहेतौ भोगोपभोगजतस्यातिबाधे,
ध० २ अथि० ।

खरकंमिप-खरकर्मिक-त्रि० । आसन्नपरिकरे यथासंभवं गृहीता-
वुधे, वृ० १ उ० । कूरकर्मिणि, सा च “गोखरकर्मिभो प्रधानह-
गो वा” आ० म० त्रि० ।

खरकर-खरकर-पुं० । कारास्तीकराः करा यस्य । सुर्वे, वाच० ।
अथवापापाशुभृत्यैर्भक्तैश्चकारिण्ये, स्फुटितयन्त्रे च । प्रम० ३
आश० ह्यार ।

खरचावकर-खरचापकर-त्रि० । मिथुरोद्वेगहस्ते धानुष्के,
प्रम० ३ आश० ह्यार ।

खरण-खरण-न० । बन्धूत्वादिनाले, स्वा० ४ डा० ३ उ० ।

खलपा-खलना-खी० । अयनमाथ, तं० । "अलना य उ-
वधाओ सवलि करणं च एगद्वा" श्रौ० ० । सूत्र० ।

खलदाण-खलदान-म० । कुधितादिविशिष्टस्य अल्पधान्यादे
र्वां दाने, सूत्र० । कुधितस्य दाने, सूत्र० । २ कु० २ अ० ।

खलपू-खलपू-वि० । कलं भूमि पुनाति । पु० । क्लिप् स्थानशो-
भनकारिणि, वाच० । संकोचने, 'ईदृशोऽर्थः' ८ । ३ । ४२ ।
इति प्राकृते षत्वः हे अलपु । प्रा० ३ पाद ।

खलिप्रचरण-खलितचरण-वि० । खलितचारित्र्ये, व्य० ४३० ।
खलिप्रपरिमुक्ति-खलितपरिमुक्ति-खी० । अविचारणामा-
लोचनया युज्यते, च० २० ।

संप्रति खलितपरिमुक्तिरिति चतुर्थे अष्टासकृणमाह-
अष्टासकृत्कलं, पमायमार्गिहं कृद् वि चरणस्य ।

जणियं पि विचरणाए, सोरिति मुणं । विमलस्य ॥ १०४ ॥
अतिचरणातिचारो वृत्तात्तरुणमयादातिक्रमः स एव जि-
ह्वद्विपरिवृत्ताएव रुणगणमालिन्यहेतुव्याप्तत्वं तत्त्वचरेण शमा-
धरस्य कलङ्क इव तं प्रमादादिभिः प्रमाद्वर्षकलैराकुटिका-
याभ्यारिभिः प्रायेणासंभवादयमपि कण्टकाकुलमार्गं यत्ने-
नापि गच्छतः कण्टकमङ्गलव्यवहारस्य चारित्र्यस्य अनित्यमुत्पा-
दितम् । आकुटिकादीनां पुनः लक्षपमिवम् ।

॥ आउट्टिया उ तिप्वा, द्यो पुण होइ वमणाईओ ।
विगहाईओ पमाओ, कणो पुण कारणे करणं ॥
उपलक्षणं वेतइयाविषयाया, अतिसेवायाः सा खेयम्-
॥ १ द्य २ पमावणामो, ३ आउउ ४ आवईसु य ।
संकिप ६ सहसागारे, उ जप ७ पाउउ ८ बीमिसु ॥ ११० ॥
अपिशब्दः संभावने संभाव्यत एतच्चारित्रिणो विकटनयाऽऽ-
लोचनया शोषव्यवस्थयति मुनयो यतयो विमलसदृश निष्क-
लङ्घनमभिलाषाः शिवमनुसन्निवत् ॥ १०४ ६ ध० २० ।

खलिण-खलीन-म० । कविके, (लगाम) । हा० १ सु० १७
अ० । आ० म० । कायोऽस्मद्दोषमेदं, 'ठायइ कलिणं वज्जहा-
रयहरणमगमो कायं' अस्मिन्निव कविकमिष रजोहरणमप्रतः
कृत्वा तिष्ठत्युत्सर्गं इति क्लीनदोषः वाऽत्र समुच्चये अन्ये क-
लिनातर्था जीवावृषाद्यः शिरःकल्पनं क्लीनदोषमाहुः । प्रव० ५
हार । आ० आ० १० ।

खलिय-खलित-वि० । उपलक्षकलापकुसुत्रमागे, लाङ्कमिव
यत्सखलितम् । अनु० । कार्यमकृत्वा प्रपतिते, नि० ३ वगे । नि-
पतिते, आच० ३ अ० । 'अलिषां नेहो' प्रा० १ पाद । (ख-
लितप्रायश्चित्तं 'सुख' शब्दे)

खलीण-खलीन-म० । 'अलिष' शब्दायै,
खलु-खलु-अव्य० । अवधारणे, आ० म० द्वि० । पं० सू० । नि०
चू० । नि० । आ० । वि० । दशा० । सूत्र० । पञ्चा० । स० ।
एवकारायै, द्यो० । उक्त० । सूत्र० । निश्चये, आ० चू० १
अ० । संपा० । रा० । तं० । उक्त० । पुनःशब्दायै, आच० १
सू० २ अ० १ उ० । उक्त० । वि०पणे, दशा० । पं० । नि० चू० ।
नि० । सूत्र० । वि०पा० । वाक्यालङ्कारे, आच० १ सू० ३ अ० ३ उ० ।
हा० । वि०पा० । कर्म० । प्रव० । उ० । द्या० । दशा० । म० । जी०
सूत्र० । उक्त० । पञ्चा० । पादपूर्णे, नि० चू० १ उ० । आ० ।
बीप्तायाम्, नि०पे, वाच० ।

खलुक-खलुक-पुं० । अविनीते गलौ, स्था० ५ अ० ३ उ० ।

(निर्युक्तिः) अस्य निक्षेपः-

निकलेषो खलुकमि, चउव्हिहो दुविहो उ इव्वमि ।
आगपनोआगमतो, नोआगमतो य सो ति विहो ॥ १३१ ॥
जाणगसीरजविपे, तव्वदरिच ये गल्लमाईसु ।
पदिलोमो सन्वत्से, स जावन्ना होइ खलुको ॥ १३१ ॥

गाथाद्वयं व्याख्यातप्रायमेव । नवरं बलीवर्षादियु इत्यादि-
शब्देनाश्वादिपरिग्रहो निधारणे षयं सप्तमी, ततो वली
वेदादियु यां गत्यादिरिति गम्यते, स द्रव्यतः खलुक इति ।
प्रतिलोमः प्रतिकूलसर्वायेषु पाठान्तरतः सर्वस्यानेषु । ज्ञानवि-
षु जावतो भवति खलुक इति गाथाद्वयार्थः ॥ १३१-२३ ॥

तद्व्यतिरिक्तद्रव्यखलुकस्वरूपमाह-

अवदाली उत्तसओ, जुल्लुगं जंज नेत्तपंजो य ।
उण्णविविपहगामी, एएँ खलुका जवे गोणा ॥ १३४ ॥
जं किर दव्वं खुज्जे, नकसयुगं तहा दुरोनामं ।
तं दव्वेसु खलुकं, वंक्कुमिस्स चेत्तमाइम् ॥ १३५ ॥
सुचिरं पि वंक्कुहाई, होइति अणुज्जुइज्जमाणाई ।
करमदिहाहाई, गयंकुमाई व विटाई ॥ १२६ ॥

(अवदालि सि) अवदारयति शकदं, स्वस्थामिनं वा विना-
शयत्येवंशीलोऽवहारी उन्नासको यो यत् किंचनवलोक्य
उत्स्यस्यति (ओत्तलुगं जंज सि) योऽनु नधाविषयस्यमनं युगं
प्रतीतमेव, स ननुकि सोऽनज्जल उभयत्र 'कम्मवण्णु' ॥ ३१२ ॥
इति (पाणि०) अणु उत्पद्यविषयगामी उत्पद्य तन्नामो विषयो वि-
रूपमार्गस्तापसां गमनशील एतद्व्यवहार्यः खलुका अभिति ।
अवयुगोणा बलीवर्षा उपलक्षणत्वाद्भाष्यम् ॥ १३४ ॥ अनुमेवार्थं
प्रकारान्तरमाह-यदिहि सामान्यनिर्देशे किलेति पराङ्मासवा-
दसूचकः, छयं दावैदि कुप्पामिव कुजं मय्यस्थूलनया कर्कशं
च नत् कठिनतया गुरुकं चानिर्माणपुक्कतया कर्कशगुरु-
कम् । तथा तदेव दुःखनाशनमनियुं शक्यत इति दुरवनामं क-
रीरकाद्यवत् तद् द्रव्येण खलुकं वकमनुज्ज्वाह कुटिलं विशिष्ट
कौटिल्ययोगात् (वेदमाइं ति) मकः रोऽलासणि । ततश्च चेदं
अग्निभिराविर्कं व्याप्तं चेष्टाविषयम्, यथा विशेषसमासः ॥ १३५ ॥
इहैव दृष्टान्तमाह-सुचिरमपि प्रभूतकालमपि (वंक्कुमाई ति) वका-
एवधारणकालमात्रं वाक्यस्य, वक्तव्यं च निश्चयति । न क-
दाचित् । अनुभावमनुभवस्थितिः । (अणुज्जुइज्जमाणाई ति)
एकं स्वकर्तृताऽनुज्यपरं च तेषां क्वचित् कार्येऽनुपयो-
गात् केनचित् अनुक्रियमाणाणि । काव्येर्विधानां स्याद्-
कारमदीं गुणमेदस्तहाकानि । तथा- (गयंकुमाई व विटाई
ति) वस्य मय्यमानत्वाद् गजानुमानाविव वक्तव्या वृत्तानि च
कलवन्धनमपि प्रसमात् करमार्था एवाकृपाएवमेकधा छय-
खलुकमिधानं च काकाऽनेकाविधकुसुमवृक्षानुप्रवृत्तमर्थमि-
ति गाथात्रयार्थः ॥ १३४ ॥

सम्प्रति यदुक्तं (२३ गाथायाम्) प्रतिलोमः सर्वोऽप्येव प्रावतो
भवति । तदज्ञान्यकोकपुमाह-

ईमगपसगसमाणा, जल्लवेत्तुगसमा य जे होति ।

ते किर होति खलुका, तिरस्समिक्क चंपमविया ॥ १२७ ॥

जे किर गुणदिणिया, सबसा असमाधिकारगा पावा ।

कलहकरणस्तत्रावा, निष्पावयेणे ते किर खलुङ्का ॥२८॥

विशुणा परोपार्थी, भिन्नरहस्या परं परिजवति ।

निवेयिणिज्जा सदा, निष्पावयेणे ते किर खलुङ्का ॥२९॥

(बंसमगसगसमाय सि) बंसमशकैः समानास्तुल्या इवाम-
शकसमानास्ते हि ज्ञात्यादिजि तद्वत्तु बुद्धन्तीति, तथा जलौ-
काधुमिकसमाश्च प्रस्ताबाधुमिष्या ये प्रबन्धि दोषप्रादित-
या अग्रमनपुच्छादिगोहेजकतया च पठन्ति । (जलुगबिच्छु-
गसमा य सि) यथा धुमिककोऽप्यष्टधा विध्यति कण्टकेनैव
ये शिष्यमाणा गुरुं बचनकण्टकेर्बिष्यन्ति ते एवंविधाः किल
अभवन्ति कलुङ्का भावत इति गम्यते । तीक्ष्णा अस्तिशिष्यः, सु-
हृदोऽस्तस्यतया कार्यकरणं प्रत्यक्षाः, चरदाः कोपनतया, मा-
नस्य चरन्ति मार्यादिकाः शतकृष्याऽपि शुभमेरिता न सम्भगु-
ष्ठानं प्रति प्रवर्तन्ते कित्तलसा एव अमीषां ह्यष्टः ॥२९॥ अन्य-
यं किल शुभप्रयत्नोकाः आचार्यादिप्रतिकूलः कुलबालकवत्,
सबन्ताः सबलचारित्र्ययोगात्, असमाधिकारका गुर्वादीनाम-
समाधानजनकाः, अत एव पापा अधिकार्यकारकात्मानः, क-
लहकवृत्तभावाः सवृत्तानां प्रति प्रेयसाया युक्त्यैवोपति-
ष्ठन्ति । जिनबचने सर्वज्ञासान्ते ते किल कलुङ्का उच्यन्त इति
शेषः ॥२८॥ तथा विशुनाः सूचकाः, अत एव (परोपार्थीति)
परोपतापिनः, भिन्नरहस्या भिम्बस्तजनकधितरहस्यभेदिनः,
तथा परमस्य परिमवन्ति येन केनचित्प्रकारेणाभिभवन्ति ।
(निवेयिणिज्ज सि) निवेदनीया निवेदं भाव्याः प्रकमाद्य-
तिक्रान्ते । पाठान्तरतो निर्गता बचनीयापुपदेशवाच्यतामाकट्ट ये
ते निर्बन्धनीयाः, चः समुच्चये, भिम्बस्तजनकः, तनः हाहाच मा-
याविनः, पञ्चने च—“ निहयनिस्सीलसन्नक्ति ” सुगममेव जि-
नबचने सर्वज्ञासान्ते भविता ये इति शेषः । ते प्रागभिहित-
स्वरूपाः किल कलुङ्का इति माध्यायार्थः ॥२९॥

ततः किमित्याह—

तम्हा खलुङ्कनावं—चङ्कावं पंरुण पुरिसेण ।

कापन्वा हाइ पई, उज्जुसहावमि भावेणं ॥ ३० ॥

तस्मात् इयं दोषवर्त कलुङ्कसहसं त्यक्त्वा, पथिरुतेन बुद्धि-
मत्ता पुत्रेणोपलक्षणत्वात् कथयति न कलुषा भवति । प्रतिबु-
द्धिः स्व श्रुतस्वनाद्यै आजेवे भावे परमायै न तु बहिर्लक्ष्ये
वेति गायार्थः ॥ ३० ॥ उक्तं ३६ अ० ।

खलुङ्कद्वान्तेन विनीतगुणविरूपण—

थेरे गणहरे गमे, मुणी आति विषारप ।

आइवं गणिभाविमि, समाहिं पकिंसंघए ॥ १ ॥

गाथ्यो नाम गणधरो मुनिः स्वधिरः आसीत् । गणस्य गच्छ-
स्य धारकत्वात्तन्धरः, अर्धे स्थिरकरणत्वात् स्वधिरः, गर्गगो-
त्रोपपत्त्यात् गाथ्यो, मनुने सर्वसाधारणविरमणस्य प्रतिज्ञां कुरु-
ते इति मुनिः कीदृशो गार्थः—विशारदः सर्वज्ञास्त्रिपुणः । पुनः
कीदृशः स—आकीर्णः आचार्यगुणैर्गौरातः । पुनः कीदृशः सा-
गमिभावे आचार्यत्वे स्थितः । पुनः स गार्थो गणधरः समाधिं
धरे । कुशिष्यैः मोहितं ज्ञानवद्गोचरचारिणाणां समाधिं प्रति-
लक्षयतीत्यर्थः ।

बहूणे बहमाणस्स, कंसारं अइवचई ।

१८३

जोए १ बहमाणस्स, संसारं अइवचई ॥ २ ॥

यथा यथा बहने शकटादौ विनीतगुणवृत्तभावेन (बहमाणस्स
इति) उल्लामानस्य सारण्यादेः (कंसारं) अरण्यामतिवर्धते स-
म्पूर्णं जयति । तथा योगे संयमव्यापारेषु शिष्यान् बाहव्यः
आचार्यस्य संसारः कतिवर्तते शिष्याणां विनीतार्थं दृष्ट्वा
स्वयं समाधिमात्रं जायते । शिष्यास्तु विनीतत्वेन स्वयं संसार-
मुच्छेद्यन्ते एव, एवं अभ्याविनीतशिष्यसदाचार्ययोर्गणः
सम्बन्धः संसारच्छेदकर इति भावः ॥ २ ॥

खलुङ्के जो ठ जोएइ, बिहम्माणो किस्सई ।

असमाहिं च वेइइ, तांशओ य सें जजई ॥ ३ ॥

यस्तु सारथिः, कलुङ्कान् गल्लक्ष्यमानं योजयति रथं स्थापयति ।
स सारथिः (बिहम्माणो इति) विशेषेण तावत् कलुङ्कान् ज्ञान-
प्राप्तकेन तादृशं संक्षिप्तप्रणं संक्षेपेण प्राप्नोति । अत एव
असमाधिमात्रं प्राप्तं बन्धते प्राप्नोति च पुनस्तस्य कलुङ्कवृत्त-
योजयति, पुत्रस्य तोत्रकः प्राज्ञनां भग्यते कलुङ्कानामात्मक-
द्वन्मात्रं प्राज्ञनां जयते इति भावः ॥ ३ ॥

एगं दसइ बुद्धंमि, एगं विंइ अजिक्कणं ।

एगो जंजइ समिलं, एगो ठप्पहपडिओ ॥ ४ ॥

पुनः कलुङ्कवृत्तसामो रथारोहको रथः सन् तं कलुङ्कं पुच्छे
इति ईशति एकम् । स एव । एकं गल्लक्ष्यमानं अजिक्कणं वारं २
विध्यति प्राज्ञकस्य आरथा व्यपयति । एको गल्लक्ष्यमानः स-
मिलां युगकोलिकां मनक्ति । एकः पुनर्गल्लक्ष्यमानः ठप्पहपडिओ
प्रस्थितो भवति ॥ ४ ॥

एगो पदइ पांमेणं, निवेमइ निवजई ।

उक्कुइ उप्पिर्दई, सडे बालगवीवए ॥ ५ ॥

एको गल्लक्ष्यमानः सन् पाश्चेन वामदक्षिणभागेन पतति । अ-
न्यः कश्चिद्भुजो निवमने नीचैस्तिष्ठति । एकः कश्चिन्निपद्यते
स्वपिति प्रसम्भो नृत्त्या शेते । एक उक्कुइति उच्छलति हनुवत्
चतुःफालो भवति । अन्यः शङ्गे भवति घूर्णस्वमाचरति । अन्यः
कश्चिद् गल्लक्ष्यमानो बालगवीं लघिष्ठं धेनुं दृष्ट्वा तामनुव-
जति ॥ ५ ॥

माई मुक्केण पदइ, कुप्पे गच्छइ पडिपइ ।

मपलवलेण चिइइ, वेगेण य पहावई ॥ ६ ॥

एको मायी मायावान् नृत्त्या मस्तकं भूमौ निक्षिप्य पतति ।
एकः कश्चिद् कुक्कः सन् प्रतिपथं प्रतिकुलः पन्थाः प्रतिपथस्तं
प्रतिपथ अग्रतनमार्गे त्यक्त्वा पन्थाद्वर्गं गच्छति । एकः क-
श्चित् सुनलक्ष्येण तिष्ठति मृतस्य लक्षणं दृष्ट्वा तिष्ठति निषेधो
भूया पततीत्यर्थः । यदा च पुनः कथञ्चित् सज्जीकृत्य उपाधि-
तस्तदा वेगेन प्रधावति, अनया रीत्या धावति यथा पन्थात्सा-
मी ग्रीहीतुं न शक्नोति ॥ ६ ॥

जिआसे च्चिइई सडिं, हुन्ते भजई जुगं ।

से वि य मुसुपा इत्ता, ठज्जुहिता पलावई ॥ ७ ॥

एकपञ्चाङ्गो दृष्टजातीयः कश्चित् (सडिं इति) रसं बन्धन-
ज्जुं जिनिच बलात् मोदयति । अन्यो छद्मो दमिनुमद्यक्यो
युगं जुलरं भवति । (से वि य इति) स च हृष्टो बलीवर्धः सुतरा-
म् अतिशयेन पुरुष्य अत्यन्तपुङ्गवः कृत्वा कथामवलेन (च्चि-
इ-)

सा इति) स्वस्वामिनं शक्यम् उन्मार्गे ज्ञात्वा कुत्रचित्प्रसन्न-
देशे प्रकृत्वा स्वयं पलायते ॥ ७ ॥

सखुंका आरिसा जोजा, दुस्सीसा वि हु तारिसा ।

जोइया धम्मभाणंभि, ज्ञज्जोती विहुत्तुव्वासा ॥ ८ ॥

गार्भमासा आचार्ये एवं वदति-ओ मुनयो! यथा लोके जलुं-
काः अत्र उक्तलक्षणाः गलिबुजपाः योज्याः रथस्याग्रे चुरि यो
वृक्षताः सन्तो यादृशा भवन्ति । सत्परोहकस्य असमाधिकदेश-
करा भवन्ति । "हु" इति लिङ्ग्येन, आचार्यस्यापि दुःशिक्षा उच्यते
शिक्षाः विनयराहित्याः कुशित्यास्तादृशा भवन्ति । धर्मयाने मु-
क्तिमगम्यपक्षयने संयमरथं योजिताः व्यापारिनाः अज्यन्ते
संयमक्रियानुष्ठानात् स्वल्पेन । स्वयम् न प्रवर्त्तन्ते इत्यर्थः ।
कः। दशास्ते भूतिवर्त्तलाः निर्मलचित्वाः धर्मे दुस्त्रियरा इत्यर्थः ॥ ८ ॥

इड्मिमारव एगे, एपोत्य रसगारे ।

सायागारवि एगे, एगे सुचिकोहोणे ॥ ९ ॥

जिकसालसिए एगे, एगे भ्रामाणभीरए ।

एगं च अणुत्तासम्मी, हेउहिं कारणेहि य ॥ १० ॥

एकः कश्चित् ऋक्षिगौरविकः ऋद्धा गौरवमस्यास्तोति
ऋक्षिगौरविको मम आद्या आद्याः, मम आद्याः वर्याः, मम
उपक्रमेण वर्यापादित्समीनम् इत्यादि आत्मानं बहुमानक-
पं मनुते स ऋक्षिगौरविक उच्यते यतादृशो गुणादेशे न प्रव-
र्त्तते । एकः कश्चित् पुनरत्र रसगौरविकः साहारादिव रससो-
दुपः यतादृशो हि स्थानाद्याहारजननपसे न प्रवर्त्तते । एकः क-
श्चित् कुशित्यः सातागौरविको हि जहर्त्त साताया गौरवे जवः
सातागौरविकः यतादृशो हि विहारं कर्तुं न शक्नोति । एकः क-
श्चित् कुशित्यः सुचिरकोधनः चिरं क्रोधकरणशीलः यतादृ-
शो हि तत्प्रक्रियादुष्कमकरणे योग्यो न भवति ॥ ९ ॥ एकः
कश्चित् भिक्षाहासिकः भिक्षायामासन्नस्युकः यतादृशो हि गो-
चरीपरीयहसहनयोग्यो न भवति । एकः कश्चित्प्रमानभीरुम-
ति अपमानात् भीरुः अपमानभीरुः यतादृशो हि कस्यचित् गृहे
न प्रविशति । एकः कश्चित् स्तब्धोऽदृष्टो भवति यतादृशो नि
जकुपदात् विनयं कर्तुं न शक्नोति । च पुनः एकः कुशित्यं प्रति-
शिक्षादानं आचार्यः एवं विचारयति-हेतुनिः कारणेः अहमेनं
कुशित्यमनुयात्मिकं कथम् । इति अथाहारः कथं शिक्षित्यथा-
मि आचार्य इति चिन्तापरो भवति इति ज्ञातः ॥ १० ॥ युग्मम् ।

सो वि अंतरजासिष्ठो, दोसमेव पकुव्वई ।

आयरियाणं तं वयणं, पकिकुझेइ अभिकखणं ॥ ११ ॥

साऽपि कुशित्यः आचार्येण शिक्षितः सन् अन्तरभाषावान्
पुनर्देशमेव अपराधमेव प्रकरोति आचार्यस्य शिक्षार्थो दोष-
मेव प्रकाशयति अप्रगुणप्राप्तिं प्रवर्त्तत्यर्थः । पुनः स कुशित्यः
आचार्यार्थोना यत्कथं तत्प्रवर्त्तनं वारं वारं प्रतिकूलयति संमुखं
उच्यति । यदा आचार्यः किञ्चित् शिक्षायत्नं वरन्ति तदा अ-
भोज्यं दुष्टं वदति-किं मां ययं वयं युयमेव किं न कुत
इत्यर्थः ॥ ११ ॥

न सा धर्मं विषाण्डा, न वि सा मज्ज दाहिई ।

निगया होइ सा धर्मे, साहु अभात्य वज्जो ॥ १२ ॥

तदा आचार्यः किञ्चित् कुशित्यं प्रति वदति-ओ ! शिष्य ! असु-
कस्य गृहस्थस्य गृहात् महामाहाराधानी देहि । तदा स

कुशित्यो वदति-सा आद्यो (मम इति) मां न विज्ञातीते मां न
उपलक्षयति सा आद्यो महामाहाराधिकं न दास्यति । अथवा
स गुर्वं प्रति एवं वदति-हेतुगे ! अहमेवं मय्ये सा आद्यो
निर्गता भविष्यति स्वगृहादपरत्र इदानीं गता भविष्यति ।
अथवा-अथः साधुः अस्मिन् कार्ये ब्रजतु, अहं न ब्रजामि
इत्यर्थः ॥ १२ ॥

पेसिया पलिआवेति, ते पलियान्ति सम्यग्गो ।

रायवेदि व मय्जता, करिंति मिठ्ठिं गृहे ॥ १३ ॥

पुनस्ते कुशित्याः आचार्येण कुत्रचित् गृहस्थगृहे आदाराध-
ये गृहस्थस्य आकारण्या वा प्रविताः सन्तः (पलिआवेति)
अपहृवन्ति । धर्मं अवर्द्धिः कुत्र मुक्ता अस्माकं न स्मरन्ति ।
अथ वा मिष्टाहारादिकं गोपयन्ति । अथवा उक्तं कार्यं न निष्पा-
दयन्ति । अनुत्पादितमपि उत्पादितमिति वदन्ति । उत्पादितं अ
अनुत्पादितं वदन्ति । अथवा यत्र अवर्द्धिर्वयं प्रेषिताः स
गृही न कश्चित् दृष्टः इति पृष्टाः सन्तः अपहृवन्ति । पुनस्ते
कुशित्याः समन्ततः सर्वान् विष्णु परिचरन्ति पर्वटां । गुरुष्व
कदाचित् आयागति न उपविशन्ति कदाचित्पुनः गुरुणां पार्श्वे
स्थास्यामस्तदाऽस्माकं किञ्चित्कार्यं कथंयथांस्त इति मत्वा
अन्यत्र भ्रमन्ति इति ज्ञातः । कदाचित्कस्मिन् कार्ये मुक्तिमः प्रेषि-
तास्तदा राजवधिम् इव मन्थमाणास्ताकार्यं कुर्वन्ति, नृपस्य
वेदिः (राजभूतिः) पतिता इति जानतो मुखे भुक्तौ वृभङ्गरत्नान्
कुर्वन्ति । अन्त्यामपि ईर्ष्यादुष्कां चेषां कुर्वन्तीति भावः ॥ १३ ॥

वाइया संगहिया चेव, भत्तपाणेण पोसिया ।

जायपक्खा नद्धा इंसा, पक्कमंति दिमो दिस्सि ॥ १४ ॥

पुनस्ते कुशित्याः मुक्तिर्वाञ्छिताः स्वर्गं प्राहिताः शास्त्रान्या-
सं कारयित्वा परिहृताः कृताः, पुनः संश्रुताः सम्यक् स्वनि-
धायो रक्षिताः, पुनर्मेकयानैः पोषिताः पुष्टिं नीताः, चकारात्
दीकृताः स्वयमेव उपस्थापिताः, पश्चात् ते कार्यं कृते दिग्दो
विशि प्रक्रमन्ति यथेष्टं विहरन्ति, ते कुशित्याः कः यथा-ज्ञात-
पक्काः इंसाः यथा ज्ञानाः पक्कास्तनुदहाणि येषां ते जातपक्काः
इंसा इव यथा जल्पपक्का इंसाः स्वजनान् जनकं च स्वकथा
दृष्टुं विष्णु ब्रजन्ति । तथा ते कुशित्याः अपि इति ज्ञातः ॥ १४ ॥

अह सारही विचिन्तेइ, सखुंकेहिं समं गम्भो ।

किं ! मज्जा जुट्ठसीसेहिं, अया मे अवतीर्यई ॥ १५ ॥

अथाऽनन्तरं सारथिगोचार्यो धर्मयानस्य प्रेरकः चेत्तसं
चिन्तयति । जलुंकेगलिबुजमसहजः कुशित्यैः समं मनः सहितः
किञ्चित्प्रति-धर्मिदुष्टशेषः प्रेरितः सद्भिः (किं मज्ज इति)
किम् पृष्टिंकाशुभिकफलं वा मम प्रयोजनं सिद्ध्यति । दुष्टशेषः
प्रेरितः केवलं मे मम आत्म्य एव अवतीर्यति । तेषां प्रेरणात्
स्वकृत्याहारिरेव भविष्यति नाभ्यतिक्राम्य फलं तत् यतर्षं
कुशित्याणां स्वामेन मया उद्यतविहारिणा एव भाव्यमिति
चिन्तयति ॥ १५ ॥

आरिसा मय मोसा ठ, तारिसा गल्लिगदिहा ।

गल्लिगह्ते चइसा णं, दई पगिएहई तवं ॥ १६ ॥

पुनः स आचार्यचिन्तयति-यादृशाः मम शिष्याः सन्नि-
तादृशा गलिगईमा भवन्ति । अत्र गलिगईमदृष्टान्तेन शिष्या-
भावमयन्तिभिरु सुचिताः । ततः मर्णाचार्यो गलिगईमदृष्टान्

कुशित्थ्यात् त्यक्त्वा इदं यथा स्यात्तथा तपो ब्राह्मणान्तरं च प्रपुष्कति प्रकथेणाङ्गीकरोति । तुषाब्धः पादपूर्णे यदा एतात् कुशित्थ्यात् इदं न त्यज्यामि तदा मदीयः काष्ठः कलेयैर्न एव प्रवाह्यतीति आचार्यो विचारयति ॥ १६ ॥

मिउमवसंपथे, गम्भीरे सुसमाहि ।

विहारं महि महप्पा, सीलनूपण अप्पणो ति बेमि ॥१७॥

स गार्थ आचार्यस्त्वा ईदृशः सन् मदीं पृथिवीं ब्रामानुजानं विहरति, कीदृशः सः? सुपुत्रादिभ्यः विनयवान्, पुनः कीदृशः? मार्दवसंपथः अन्तःकरणेऽपि कोमलतायुक्तः, पुनः कीदृशः? गम्भीरः अज्ञानमध्यः, पुनः कीदृशः? सुसमाहितः सुतरामिति शयने समाविष्टः, पुनः कीदृशः? शीलमूलेन आत्मना उप-
सङ्गितः, शीलं चारित्रं मूलः प्राप्ते वा स शीलमूलः तेन शील-
भूमेन सीलयुक्ताऽऽत्मना सहितः यतो हि खलुङ्कस्य कुशि-
थ्यात् तत्तु प्रथितोत्सवं तत्त्व स्वरूपं गुणवत् शोषहेतुस्तुतिः । अतः
आविनीतत्वं त्यक्त्वा विनीतत्वमङ्गीकर्तव्यमिति भावः ॥ १७ ॥
इति अहं प्रवीमि इति श्रुतुधर्मोत्तमो अमृतवासिन् प्राह ।
खलुङ्किज-खलुङ्कीय-न० । सप्तविंश उच्यते अथयने, स० ३६
सम० । (निर्युक्तिरुपदेवः 'खलुङ्क' शब्दे उक्ता)

खलुङ्कित-खलुङ्केत्र-न० । यत्र किमपि प्राथम्यं लभ्यते-सङ्कि-
न्, ध्य० ८ उ० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । पादमणिबन्धे, । बिपा० १ सु० ३ अ० ।

खलुङ्ग-खलुङ्क-पुं० । पादत्राणे कर्मणि, तामि च विचर्चिकाया
तेन स्फुटितपादेः धार्याणि । घ० ३ अ० ३ ।

खलुङ्ग-खलुङ्क-पुं० । अत्र किं पं बटते वेद्यते । अण् ७ प०
स० वाच० ॥ " ईदस्यानल्लवते " ८ । १ । ७४ इति आत ई-
त्वम् । प्रा० १ पाद । आर्यं तु कविवाक्यम् । न० । स्फुट्युत्तरगे, त-
न्नेगणनि, नि० । वाच० । " सां य कञ्जीतो तस्स वरहे तद-
उज्ज " आ० म० ३ । " एको अल्लुङो तंवाविद्यवाणियञा प-
णियाविकेति " नि० च्च २० उ० । " तसुद्वरेणयिमुकिअवज्जु
अडिहडडं सीतु " इत्यपञ्चः । प्रा० ४ पाद ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

खलुङ्क-खलुङ्क-पुं० । कन्दमेदे, प्रव० ४ द्वार । च० । प्रज्ञा० ।

पुण्यमयं च स्वर्गः, कोहोईए व सज्जणे ॥१११॥

इह-('उपशान्तमिथ्यायेन' आ० १ म०) कृपकर्मणि-('प्रस्था-
वकः सोऽवश्यं मनुष्यो बर्षादकाञ्चोपरि वर्त्तमानः । आ० २ म०
प्र०)-आचिरतदेववित्तप्रसन्नप्रसन्नसंयतानामन्यतम उच्चमसं-
ननः प्रशस्तान्नागपगतमानसः प्रतिपद्यते, यदुक्तं कृपकर्मणि-
कर्म-('एकमित्यन्यतममुक्तं' लघुतुपानामसंयतानामन्यतममुक्तं-
नां भाषात् । आ० २ म० १) विशेषावश्यक-("पत्रिचर्याय आचि-
र-हेतुपसन्नप्रसन्नविरचयान् । अक्षरयो पत्रिचर्या, सुकृष्णानो-
न्यवर्चिषो ॥१३१॥" तत्र पूर्वविद्धप्रसन्नः सुकृष्णानोपगतोऽपि
यदा प्रतिपद्यते । शेषास्तु आचिरताद्यो धर्मभ्यानोपगता येति ।
सप्तश्लोकभाष्यम्-

प्रथममर्थमुक्तं नामानुबोधिनः कोषादीन् चतुरो युगपत्
क्षपयति । तदनन्तरां तु मिथ्यात्वे प्राक्षिप्य तेन स मि-
थ्यात्वं क्षपयति । तस्याप्यनन्तरां सत्यमिथ्यात्वे प्राक्षिप्य
तदपि साबोधे क्षपयति । आह-किं पुनः आचार्यं साबोधे क्षपय-
ति? इति । उच्यते-यथा खलु अतिसंभूतो दानमन्तः प्रद्वन्द्वे-
न्धन एव इन्धनान्तरमासाद्य उभयमपि दहति । एवमाचार्य-
विज्ञापकस्तौ प्रभुमपरिणामत्वात् प्राप्ते कर्मव्यवशेषेणैव द-
वापरं क्षपयितुमारभते, एवं सत्यमिथ्यात्वस्यावशे संन्यक्त्वे
प्राक्षिप्य तेन सत्यकर्म निरवशेषमेव क्षपयति । तदाह चूर्णिकृत्-
"असेसं तं संसेते बुजिप्ता निरवसेसं कवेह सि" इति च ब्रह्म-
युक्तापेक्षं संभाव्यते । आद्यव्यक्तादी तमेवाचिकस्य सत्यकर्मनि-
रवशेषक्षपणयुक्तत्वात्, इह च यदि ब्रह्मयुः प्रतिपद्यते अन-
न्तानुबोधिनः च (अरण्यसंभवतो, आ० म० प्र० । आ० १)
क्षुपरमिति । ततो मिथ्यादर्शनोद्यतस्तस्य पुनरप्यनुबोधितो
मिथ्यात्वे तद्विज्ञानसंभवात् क्षीणमिथ्यात्वस्तु नोपनिर्गतः । भू-
क्षामाभात् । तदवस्थस्य भूतोऽवश्यमेव विद्वदुपपद्यते, क्षीणव-
शेन सतकोऽवश्यप्रतिपत्तितपरिणामो क्षिप्रमात्रः क्षुरगतावेवोप-
पद्यते । प्रतिपत्तितपरिणामस्तु नानामतितात्वात् सर्वेणतिगाम्भवति ।
तथा चोक्तं (विशेषावश्यक-) -

" ब्रह्मक्षपिषो, एवमकसायक्यवज्ज अरिज्जा ।

तो मिच्छ सोदयसो, विजिञ्ज सुज्जो न क्खीणमि ॥ १३६ ॥

तस्मि भवो जाह दिवं, तत्परिणामो य सत्तए क्खीण ।

उच्यतेपरिणामो पुनः, पच्छा नानामईगह ॥ १३७ ॥

स च यदि ब्रह्मयुः प्रतिपद्यते- (स च सत्यव्यवशेषमेव
क्षपयति । आ० १ अ० १) ततो मिथ्यादर्शनसतके क्षीणे स्तति
उपरमिति । अत्र ब्रह्मयुक्तः पुनरुत्पन्न एव समस्तो भेदो समाप-
यति । स च सत्यसत्यव्यवशेषे एवाऽऽप्रत्याक्षानप्रत्याक्षान-
नावरणकपादादिकं क्षपयति युगपदारभते । एतेषां च अर्थक्षपि-
तेषु, आ० म० प्र० ।) संख्येयतमं ज्ञातं क्षपयतेतः कोमल (सत्यश्च
आ० १ अ० १) कर्म प्रकृतीः क्षपयति । तद्यथा-नैराधिक्यगति-
नाम, तिर्गतिनाम, एकेश्वरजातिनाम, द्वीश्वरजातिनाम,
त्रीश्वरजातिनाम, चतुर्विधजातिनाम, नरकानुपूर्वीनाम
तिर्गमानुपूर्वीनामेति, अमरगतावस्थागतिनाम, स्थावरनाम,
सूक्ष्मनाम, अपर्याप्तनाम, साधारणनाम, निन्दानिन्दा, प्र-
वृत्ताप्रवृत्ता, स्वभावजिनामेति । अचिक्रम-आतपनाम, अ-
द्योतनाम, ततोऽद्यानां कथायाणामविशेषे क्षपयति । ततो नपुं-
सकवै, ततः स्त्रीवै, ततो हास्यादिषु, ततः पुत्रवैर्न मित्रा
कृत्वा अपहृष्टवै युगपत् क्षपयति, सूचीं तु नपयं उच्चमनकोपे
प्रक्षिपति पुत्रवै प्रतिपद्यते च कर्म । स्त्रीनपुंसकयोः प्रतिपत्तौ-

सा केयम-

अण-मिञ्च-मीस-समं, अह्म नपुंसि स्थिष्ये इहं च ।

कपशमभेनिष्यायो वल्लभः । कोषार्द्धं संज्वलनात् प्रत्येकमस्तु
मुहूर्तनामैवैव कपशमभेनिष्यायेन कपयति । भेनिपरिसमाप्ति
कालोऽप्यन्यत्र संसमाप्य एव दृष्टव्यः । केवलं बृहत्तरमास्तुमुहूर्त-
तम् । अस्तमुहूर्तनामसंख्येयजेदात्तुं शौचकरमकारं तु संख्येयानि
कारद्धानि कृत्वा पृथक् पृथक् काष्ठनेत्रेण कपयति । करमसंख्ये-
यकारं पुनरसंख्येयानि कारद्धानि करोति । तान्यपि समये समये
यैकैकं कपयति । इह च क्षीणदशैकसप्तको निवृत्तिवारसंपरायः
(उच्यते—आव०) तत ऊर्ध्वमनिवृत्तिवारसंपरायो, वायव्य संज्व-
लनाभ्यस्त शिचरमं संख्येयकारं करमसंख्येयं कारदस्य पुन-
रसंख्येयानि कारद्धानि कपयन् लूकमसंपरायं कपयते । तत ऊर्ध्वं
क्षीणमोहजन्मस्थीतरागो यथाक्यातचारित्र्यी भवति । ततो यथा
कश्चिन्महापुरुषो बाहुभ्यामपारं गम्भीरं महानदीं तीर्त्वा ती-
रमासाद्य कृष्णकर्म (अनामोगानिषेत्येत्येन कारणेन आ० म० प्र०)
विश्राममावसे एवमयमपि दुस्तरं मोहसागरं तीर्त्वा संजातप-
रिभ्रमो विश्राम्यतीति । ततस्तद्व्यवस्थीतरागसंद्वन्धिनि
समयद्वयेऽविशेष्यमात्रे (यदाह—वृत्तिरूपं—“ पदमे निर्द-
यत्सं ” ॥ ४६ ॥ आव० १ अ०) ततः प्रथमे समये
निर्ग्रां १, प्रवर्त्तां २, देवगीति ३, देवानुपूर्वी ४, वैकिण्यश-
रीरनामकर्म ५, वल्लभ्यमनाराचसंदहनं मुक्त्वा रोषाणि संह-
मनानि यथा संस्थानानां मध्ये यस्मिन् व्यवस्थितस्तदेकं
मुक्त्वा रोषाणि संस्थानानि १५ । आहारकशरीरनाम १६ ।
युक्तरीत्येकः प्रतिपद्या ततस्तीर्थेकरनामकर्मोपीति १ वाच्यं
१७ एवं सप्तदश प्रकृतीः कपयति । ततो द्वितीयसमये पञ्चप्रका-
रं ज्ञानचरणम् । चतुर्विधं दर्शनाचरणम् । पञ्चविधमन्तरायां च
(युगायव आ० म० प्र०) कपयित्वा विमलकेवलश्रियमवा-
प्नोतीति । वृ० १ व० । आ० म० प्र० । आ० वृ० म० । कर्म० ।
स्थापना वेद्यम्—

अधोभागाद् वाचनकमेणाभ्यमुपशमभेधिकमः ।

०	संज्वलनलोमम्	१
० ०	अप्रत्याक्यानप्रत्याक्यानावरणलोमौ	२
०	संज्वलमायाश्च	१
० ०	अप्रत्याक्यानप्रत्याक्यानावरणसुमय	२
०	संज्वलनमानम्	१
० ०	अप्रत्याक्यानप्रत्याक्यानावरणौ मानौ	२
०	संज्वलकोषम्	१
० ०	अप्रत्याक्यानप्रत्याक्यानावरणौ कोषौ	२
०	स्त्रीवेद्यम्	१
००० ०००	कषायचटुम्	१
०	पुरुषवेद्यम्	१
०	नपुंसकवेद्यम्	१
०००	मिथ्यात्वमिश्रसम्यक्त्वम्	३
०० ००	कोष-मान-माया-लोभाः-	४

क्षीणपुंसकयोर्मध्ये—यदि स्त्री प्रारम्भिका तदा उपशमभेनि-
ष्यायेनायं कपकभेधिकमः ।

अथ नपुंसकः प्रारम्भिकः तदा—प्रथमे कोष-मान-माया-लो-
भा-ततः स्त्रीवेद्यम्—ततः पुरुषवेद्यम्—ततः बट्टादि-संज्वलना-
न्त्यम् । कपयति उपशमभेनिष्यायचकारः । ‘ उच्यतेमसंदि-
’ शब्दे द्वितीयभागं १०४६ पृष्ठे १५ पङ्क्तौ गतो द्रष्टव्यः ।

अधोभागाद्वाचनकमेणाभ्यमुपशमभेधिकमः—

०	पुरुषवेद्यम्	१
००००००	हास्यादिचटुम्	६
०	स्त्रीवेद्यम्	१
०	नपुंसकवेद्यम्	१
०	उद्योतनाम्	१
०	आतपनाम्	१
०	स्थापनादिनाम्	१
०	प्रचलनाचक्षां	१
०	निष्ठातिष्ठां	१
०	साधारणनाम्	१
०	अप्योतनाम्	१
०	सुखनाम्	१
०	स्थावरनाम्	१
०	अप्रशस्तीहायोगतिनाम्	१
०	तिर्यगाद्युपूर्वी	१
०	नरकानुपूर्वी	१
०	चतुरिन्द्रियजातिनाम्	१
०	त्रैन्द्रियजातिनाम्	१
०	द्विन्द्रियजातिनाम्	१
०	एकैन्द्रियजातिनाम्	१
०	तिर्यग्मातिनाम्	१
०	वैरयिक्यतिनाम्	१
००००००००	कषायचटुम्	८
०	सम्यक्त्वम्	१
०	मिश्रम्	१
०	मिथ्यात्वम्	१
००००	कोष मान-माया-लोभाः	४

पुरुषेप्रतिपश्येयं कपकभेधिकमः ।

तथा ब्राह्म निवृत्तिरूपम्—

संनिधं पासेतो, शोगमसोगं च सन्वतो सवर्गं ।

तं नत्थि जं न पासद्, ज्ञेयं भव्यं जविस्सं च ॥ १३४॥

सम-यकीमावेन निधं संनिधं—यथा बहिस्तथा मध्येऽपीत्येव ।
अथ वा, द्रव्य क्षेत्रकालावकाशं सर्वमपि क्षेत्रं विधवावेन
दर्शनीयम् । तत्र संनिधमिति कथं विशेषणं सूचितं, काष्ठजा-

वौ तद्विशेषकौ । कालजावौ हि प्रत्यक्ष्य पथोवौ । ततस्तान्त्र्यां समन्ताद्भिन्नं प्रत्यभिहितं, संभिन्नप्रहणेन प्रत्ययमपि युज्यते । तत् पश्यत् उपसन्नमानो शोकं धर्माद्याधारयुतं क्रोधम्, धर्मात्कं च तद्विपरीतं क्रोधम् अनेन क्षेत्रं प्रतिपादितम् । एतावदेव चतुर्विधं क्रोधः । नाप्यदिति । किमेतथा विद्या पश्यन् नेत्याह—सर्वतः सर्वानु दिक्षु तावपि किं कियत्पि छत्रादि वत नेत्याह—सर्वं निरवशेषम् । अमुमेवापि इत्युच्यते—तथास्ति किमपि क्षेत्रं नृपतमतीतम्, प्रवर्तते अभ्यं वक्ष्यमानं, अभिव्यञ्च्य यच्च पश्यति केवलानि । आ० म० प० कर्म० ।

पदमकमायवच्छेदं, एतो मिच्छसमीसंमत्तं ।

अविरत्येदे विरए, एमति अपयति स्वीयंति । ६६ ॥

इह यः कृपकभेगिमारजते सोऽवहं मनुष्यो वर्षादकाचोपरि वर्तमानः, स च प्रथमतः प्रथमकपायवक्तुष्कमनन्तानुबन्धिसंक्षेपं विस्मयोजयति । तद्विस्मयोजना च प्रागेवोक्ता । तत इतः प्रथमकपायवक्तुष्कपाद्वनन्तरं मिथ्यात्वमिच्छसम्पत्कथानि कथयति । स्वैवैकवचनं समाहारविष्कृष्टात् । समाहारविष्कृष्टा कामीनां त्रयाणामपि युगपत् कृपणाय पतते इति ज्ञापनार्थः । मिथ्यात्वादीनि च कृपणम् यथा प्रवृत्ताङ्गीनि त्रीणि करणान्धारजते । करणानि च प्रागिव वक्तव्यानि । नवरम् अग्रवर्णकरणस्य प्रथमसमर्थेऽनुदितयोर्मिथ्यात्वसम्पत्कपात्वयोर्द्विजिह्वकं, गुणसंक्रमण सम्पत्कथं प्रक्षिपति । उल्लङ्घनासंक्रममपि न योरव्यवहारमने, तद्यथा—प्रथमविश्लेषार्थं दुष्टसमुद्भवयति, ततो द्वितीयं, विशेषहीनं, ततोऽपि तृतीयं विशेषाहोचनं, एवं तावद्भिन्नं यावद्वर्णकरणवरमसमयः । अग्रवर्णक प्रथमसमये च यत् स्थितिकर्मासीत्सत्येव चरमसमये संख्येयगुणदानं जातम् । ततोऽनित्युत्तिकरणे प्रविशति । तथापि स्थितिघातादीन् वक्ष्यमाणानि तथैव करोति । अनित्युत्तिकरणप्रथमसमये च इष्टान्वितकस्यापि देशोपशमानि धत्ते, निकाचनाव्यवच्छिद्यते । दृश्यमोदनीयविकल्प च स्थितिसत्कर्मनिवृत्तिकरणप्रथमसमयाद्वारज्य स्थितिघाताविभिन्नित्यमानम् । धात्यमानं स्थितिव्यवहारसहस्रेषु गतेष्वसंक्षिप्योऽप्यस्थितिसत्कर्मसमानं भवति । ततः स्थितिवाहसहस्रेष्वप्युक्तं गते सति चतुर्विदिगस्थितिसत्कर्मसमानं भवति । ततोऽपि तावन्मात्रेषु अहरेषु गतेषु त्रीन्दिगस्थितिसत्कर्मसमानम् । ततोऽपि तावन्मात्रेषु गतेषु त्रीन्दिगस्थितिसत्कर्मसमानम् । ततोऽपि तावन्मात्रेषु अहरेषु गतेषु पञ्चोपमासंख्येयजगत्प्रमाणं भवति । ततश्चयाणामपि प्रत्येकमेकैकं संख्येयभागं मुक्त्वा शेषं सर्वमपि धातयति । ततस्तस्यापि प्रामुक्त्यस्य संख्येयजगत्स्यैकं संख्येयतमं भागं मुक्त्वा शेषं सर्वं विनाशयति । एवं स्थितिघातानि सहस्रशो जगन्मति । तदनन्तरं च मिथ्यात्वस्या संख्येयान् भागान् अहहयति । सम्पत्कथसम्पत्मिथ्यात्वोस्तु संख्येयान् । तत एवं स्थितिव्यवहारं प्रवृत्तेषु गतेषु सन्तु मिथ्यात्वस्य दक्षिमावधिकाभावं संजातम् । सम्पत्कथसम्पत्मिथ्यात्वस्यात् पश्योपमासंख्येयभागाभावं । अमूनि च स्थितिव्यवहारानि अपञ्चमयमानि मिथ्यात्वसत्त्वानि सम्पत्कथसम्पत्मिथ्यात्वयोः प्रक्षिपति । सम्पत्मिथ्यात्वसत्त्वानि सम्पत्कथे । सम्पत्कथसत्त्वानि तु अद्यस्तात् स्वस्थाने इति । तदपि च मिथ्यात्वदक्षिमावधिकाभावं स्तितुक्तकमेव सम्पत्कथं प्रक्षिपति । त-

वनन्तरं सम्पत्कथसम्पत्मिथ्यात्वयोरेतसंख्येयान् प्रागाह् अहहयति, एकांऽवशिष्यते । ततस्तस्याप्यसंख्येयान् प्रागाह् अहहयति, एकं मुञ्चति । एवं कतिपयेषु स्थितिव्यवहारेषु गतेषु सम्पत्मिथ्यात्वमावधिकाभावं जातम् । तदानीं सम्पत्कथस्य स्थितिसत्कथेवोपसन्नमात्रं भवति । तस्मिन्मये च कात् सत्कथसम्पत्प्रदापगततो निश्चयमतेन दृश्यमहोनीयवृत्तपक उच्यते । तत ऊर्ध्वं सम्पत्कथस्य स्थितिव्यवहारसत्तुष्टप्रमाणमुत्तिरति । तद्विहितं तृतीयसमयाद्वारज्य प्रक्षिपति । कथसत्तुष्टसमये सर्वसत्ताकम् । ततो द्वितीयसमये असंख्येयगुणम् । ततोऽपि तृतीयसमयेऽसंख्येयगुणम् । एवं तावद्वक्तव्यं यावद् गुणभेदादिभिः । तत ऊर्ध्वं तु विशेषहीनं यावच्चरमा स्थितिः । एवमान्तमुत्तिरिकाप्यनेकानि व्ययान्मुत्तिरति, निक्षिपति च, तानि च तावत् यावत् द्विचरमं स्थितिव्यवहारम् । द्विचरमापु स्थितिव्यवहारमवधारयत्युपगुणम् । चरमे च स्थितिव्यवहारं वक्ष्यते सति भवति कृपकः कृतकरण इत्युच्यते । अस्यां च कृतकरणद्वयां वर्तमानः कश्चित्कालमपि कृत्वा चतुर्णां गतीनामन्यतमस्यां गतावुत्पद्यते । तत्रयावामपि च पूर्वं प्रकृष्टावद्यावामासीत्, संप्रति स्वमन्यमायां गच्छति । तदेवं प्रस्थापको मनुष्यो निष्ठापकश्चतुष्टयपि गतिषु गच्छते । उक्तं च—“पञ्चमो च मण्डलः, निष्ठमो चतुस्तु वि गच्छुः” इह यदि ब्रह्मायुः कृपकभेगिमारजते, अनन्तानुबन्धिनां च कृपादनन्तरं मरणसंज्ञतोऽप्युपरमते । ततः कदाचित् मिथ्यात्वाद्यास्त्याऽप्यनन्तानुबन्धिना उपविनोति, तदीजस्य मिथ्यात्वस्याविनाशः । क्षीणमिथ्यात्वदृश्यमस्तु मोपविनोति, बीजाभावात् । क्षीणसत्कथस्तु प्रतिपतितपरिणामोऽवहं त्रिदशोऽवुत्पद्यते । प्रतिपतितपरिणामस्तु मानावरिणामसंमथणा परिणाममन्यतमयां गतावुत्पद्यते । उक्तं च (विशेषवाच्यकः)—

“ ब्रह्म पमिवक्षो, पदमकसायकए अह मरेजा ॥

तो मिच्छसां द्यवो, चिणज भूयो न क्षीणस्मि ॥ ३११६ ॥

तस्मि मयो जाह दिव, तत्परिणामो य सत्तए क्षीणे ।

अववपरिणामो पुण, पच्छा नाणमहगहो ॥ ३१३७ ॥ ”

यच्चापुष्कोपि यद्वि तदानीं कालं न करोति, यत्प्रापि सत्ते क्षीये नियमादवतिष्ठते, न तु कारिभोऽप्यनन्तानुबन्धिना यजमारजते, तत आह—(विशेषवाच्यकः) —“ब्रह्म पमिवक्षो, निवमा क्षीणस्मि सत्तए ताह । इयोऽप्युववशाच्चय, सत्तए संहि समाह ॥ ३१३८ ॥ अथाप्येत-क्षीणसत्तो गत्यन्तरं संकामं कान्तमं भवे मोक्षमुपायति । उच्यते—नृनये चतुर्थे भावे, तथाहि—यदि देवर्गाति नरकर्गाति वा संक्रामति ततो देवजवास्तर्गितो नरकजवास्तर्गितो वा तृतीयभवे मोक्षमुपायति । अथ नियंक्तु मनुष्येषु वा समुत्पद्यते, तर्हि सोऽवश्यमसंख्येयवर्षाऽपुष्कं भवे गच्छति, न संख्येयवर्षाऽपुष्कं । ततस्वर्ज्जगत्प्रानन्तरं देवभवं, तस्माद्देवभवाच्चतुष्टया मनुष्यजवं, ततो मोक्षं याति चतुर्थे भवे मोक्षगमनम् । उक्तं च पञ्चसंभेद—“तद्यच्चतुर्थे तस्मि न, नवस्मि सिङ्गातिं हंस्ये क्षीणे ॥” इह देवभिरव्यसंखाऽऽ चरिमहेहेतु ते हानि ॥ ३१॥” एतानि च सत्त कर्माणि कृपयति, अविरतसम्पत्पद्विद्वेश्वरिचरितः प्रमत्तः प्रमत्तो वा । तन एतेषु चतुर्थेपि सत्तकृपः प्राप्यते । तथा चाह सूक्तम्—(अविरत इत्यादि) अविरते देशे देशविरते प्रमत्तऽप्रमत्तं च प्रथमकपायवक्तुष्काङ्गी सत्त कर्माणि क्षीयते ह्ययमुपायानि, यदि पुनर्ब्रह्मायुः कृपक-

मयम् चरमसमये सर्वसंक्रमेण संक्रमयति । मानस्यापि च प्रथमकिङ्किदलिकं प्रथमस्थितिकृतं वेद्यमानं समयाधिकाव-
लिकाशेषं जातम् । ततोऽनन्तरसमये मानस्य द्वितीयकिङ्किद-
लिकं द्वितीयस्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति वेद्यते च
तावदावसमयाधिकावलिकामात्रं शेषः । ततोऽनन्तरसमये
तृतीयकिङ्किदलिकं द्वितीयस्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं क-
रोति वेद्यते च तावद् यावत् समयाधिकावलिकामात्रं शेषः ।
तस्मिन्नेव च समये मानस्य बन्धोद्योहीरणार्तां गुणपञ्चवच्छे-
दः, सक्तमार्गि च तस्य समयोनावलिकाद्विकषदमेव, शेषस्य
मायायां प्रकृतिस्त्वात् । ततो मायायाः प्रथमकिङ्किदलिकं द्वि-
तीयस्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति वेद्यते च ताव-
दावदन्तमुद्धृतम् । मानस्यापि च बन्धादौ व्यवच्छिन्ने सति त-
स्य संवत्सरिकं समयोनावलिकाद्विक्रमांशेण कालेन गुण-
संक्रमेण मायायां प्रकृतिपति । मायाया अपि च प्रथमकिङ्कि-
दलिकं द्वितीयस्थितितगतं प्रथमस्थितिकृतं वेद्यमानं समयाधि-
कावलिकाशेषं जातम् । ततोऽनन्तरसमये मायायाः द्वितीय-
किङ्किदलिकं द्वितीयस्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति
वेद्यते च तावद् यावत् समयाधिकावलिकामात्रं शेषः ।
ततोऽनन्तरसमये तृतीयकिङ्किदलिकं द्वितीयस्थितितगतमाकृत्य
प्रथमस्थितिं करोति वेद्यते च तावद् यावत् समयाधि-
कावलिकामात्रं शेषः । तस्मिन्नेवसमये मायायाः बन्धोद्यो-
हीरणार्तां गुणपञ्चवच्छेदः, सक्तमार्गि च तस्याः समयोनाव-
लिकाद्विकषदमात्रमेव, शेषस्य गुणसंक्रमेण लोभे प्रकृतिस्त्वा-
त् । ततोऽनन्तरसमये लोभस्य प्रथमकिङ्किदलिकं द्वितीय-
स्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति वेद्यते च तावद् या-
वदन्तमुद्धृतम् । संवत्स्रमायायाश्च बन्धादौ व्यवच्छिन्ने तस्याः
संवत्स्र दलिकं समयोनावलिकाद्विक्रमांशेण कालेन गु-
णसंक्रमेण लोभे सर्वं संक्रमयति । लोभस्य च प्रथम-
किङ्किदलिकं प्रथमस्थितिकृतं वेद्यमानं समयाधिकावलिका-
मात्रं शेषं जातम् । ततोऽनन्तरसमये लोभस्य द्वितीयकि-
ङ्किदलिकं द्वितीयस्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति वे-
द्यते च । तां च वेद्यमानस्तृतीयकिङ्किदलिकं गृहीत्वा सूक्ष्म
किट्टीः करोति, तावद् यावद् द्वितीयकिङ्किदलिकस्य प्रथमस्थि-
तिकृतस्य समयाधिकावलिकामात्रं शेषः । तस्मिन्नेव च सम-
ये संवत्स्रलोकमेव बन्धव्यवच्छेदो बाह्यकषायोद्योहीरणा
व्यवच्छेदोऽनिदृक्षिबाह्यसंपरायगुणस्यावच्छेदव्यवच्छेदश्च गुण-
पञ्चावते । ततोऽनन्तरसमये सूक्ष्मकिङ्किदलिकं द्वितीय-
स्थितितगतमाकृत्य प्रथमस्थितिं करोति वेद्यते च । तदानीमसौ
सूक्ष्मसंपराय उच्यते । ध्वोकाश्चावलिकास्तृतीयकिङ्किताः
शेषोऽनुभाः सर्वा अपि वेद्यमानास्तु परमकृतिवृत्तिवृत्तसंक्र-
मेण संक्रमयति । तस्य द्वितीयकिङ्किताश्च यथासं द्वितीयवृ-
त्तीयकिङ्किदलिकं वेद्यते । सूक्ष्मसंपरायश्च लोभस्य सूक्ष्म-
किङ्किदलिकं वेद्यमानः सूक्ष्मकिङ्किदलिकं समयोनावलिकाद्विकषदं
च प्रतिस्वयं स्थितिघातादिभिस्तावत् कृपयति यावत्सूक्ष्मसं-
परायाश्चायाः संख्येया प्रागा गता भवन्ति, एकोऽवशिष्यते ।
तास्तास्मिन् संख्येयमात्रे संवत्स्रलोकमेव सर्वोपवर्त्तनयाऽपव-
स्यं सूक्ष्मसंपरायाकात्मन करोति । सा च सूक्ष्मसंपरायाश्चा
अध्यात्ममूर्तुसंप्रमाणः । ततः प्रभृति च स्थितिघाताद्यो निवृ-
त्त्याः शेषकर्मणां तु प्रवर्त्तत एव । तां च लोभस्यावर्त्तितं
स्थितिमुद्योहीरणायां वेद्यमानस्तावत्ततो यावत्समयाधिका

वलिकामात्रं शेषः । ततोऽनन्तरसमये उदीरणा स्थिता । तत
उद्येनैव केवलं तां वेद्यते यावत्चरमसमयः । तस्मिन्चरमस-
मये आनावरणपञ्चकद्वयोनावरणवस्तुष्यद्योः कौटुम्भीयान्त-
रावपञ्चककषायां योऽहः कर्मणां बन्धव्यवच्छेदः मोहनीय-
व्योद्यवसत्ताव्यवच्छेदश्च ॥ १६ ॥

अनुमेवायं संकलस्य सूत्रकृत्यतिपाद्यति-

पुरिसं कोरे कोई, माथे माणं च दुहुद मायाए ।

मायं च दुहुद मोरे, सोहं सुदुपे पि तो हणई ॥ १६ ॥

पुरुषं पुरुषवत् बन्धादौ व्यवच्छिन्ने सति गुणसंक्रमेण लोभे
संवत्स्रलोकमेव (दुहुद स्ति) संक्रमयति । कौटुम्भीय-
श्च बन्धादौ व्यवच्छिन्ने तं लोभं माने संवत्स्रलोकमेव संक्रमयति । संव-
त्स्रलोकमेव बन्धादौ व्यवच्छिन्ने तं संवत्स्रलोकमेव गुणसंक्र-
मेण मायायां संवत्स्रलोकमायायां प्रकृतिपति । संवत्स्रलोकमा-
याया अपि बन्धादौ व्यवच्छिन्ने तां संवत्स्रलोकमायां लोभे
संवत्स्रलोकमेव गुणसंक्रमेण संक्रमयति । संवत्स्रलोकस्यापि
च बन्धादौ व्यवच्छिन्ने तं संवत्स्रलोकमेव लूढममपि, अपि-
शब्दाच्चेवमपि इति स्थितिघातादिभिर्निर्वाहयति । लोभे च
साकल्येन विनाशिते सत्यनन्तरसमये क्षीयकषायां जायते ।
तस्य च क्षीयकषायास्य मोहनीयवर्जानां शेषकर्मणां स्थिति-
घाताद्यः पूर्ववत् प्रवर्त्तन्ते तावद् यावत् क्षीयकषायाः
संख्येया प्रागा गता भवन्ति, एकाः संख्येया आगोऽवशिष्यते । त-
स्मिन्नेव आनावरणपञ्चकद्वयोनावरणवस्तुष्यद्योः कौटुम्भीयान्त-
रावपञ्चककषायां योऽहः कर्मणां स्थितिघाताद्यो निवृत्त्यव-
साधवत्यं क्षीयकषायाकात्मनं करोति । केवलं हि निष्काङ्कि-
स्य स्वकषायां कषाया समपन्त्येन, कर्मरचनाभाषेणानु तु मुख्यम् ।
सा च क्षीयकषायाश्चा अध्यात्ममूर्तुसंप्रमाणा, ततः प्रभृ-
ति च तेषां स्थितिघाताद्यः स्थिताः, शेषाणां तु भवत्येव । ता-
नि च योऽहः कर्मणां निष्काङ्किहोनानि उद्योद्योहीरणार्तां वे-
द्यमानस्तावत्ततो यावत्समयाधिकावलिकामात्रं शेषः । त-
तोऽनन्तरसमये उदीरणा निवृत्ता, तत आवलिकामात्रं कालं
यावदुद्येनैव केवलं वेद्यते यावद् क्षीयकषायाश्चा द्वि-
ष्वरमसमयः तस्मिन् द्विष्वरमसमये निष्काङ्किं स्वकषाया-
पेक्षया क्षीयं चतुर्दहार्तां च शेषप्रकृतौ चरमसमये क्वाः तस्या
आह सुवृत्त-“क्षीयकषायपुञ्जरिम, निद्रापयता च हृष्ट
उत्तरायां । आश्वरमसमस्य, उदमये चरितसमयमि ॥ १७ ॥
व्याख्याताः । ततोऽनन्तरसमये सद्योकिवली भवति । स
च लोकांशोक्तो जा सर्वं सर्वात्मना परिपूर्य परयति । न हि
तदस्ति भूयं भवद्विषयश्च यद् अगवात् न पश्यति उक्तं
च-विशेषाद्यवच्छेद-“संतिष्ठं पासंतो, लोभमलोभं च सत्यमो
सर्वं । तं नतिष्ठं अं न पासद, भूयं जन्वं भवित्सं च ॥ १३४२ ॥”
इत्यनुक्तं सद्योकिवली जन्मताऽप्रतमुद्धृतम्, उक्तवर्त्तो दोशो-
नं पूर्वकोटि विवृत्य कस्मिन्कर्मणां समीकरणाय समुदात्तं करो-
ति । यस्य वेदनीयादिकमायुषः सकाशात् अपि कर्तव्यं भवति ।
अप्यस्तु न करोत्येव । तथा चोक्तं महाप्रनायक-“सर्वो वि भं
भेत ! केवलं सत्यमुदात्तं गच्छति ? गोयमा ! मो हृष्टं सम-
ज, जस्ताऽऽप्यनु गच्छां वंयथेहि ईदृशं य भवोऽवकाशकम्मां स
न समुदात्तं गच्छ ”अनन्तं समुदात्त-मनंता केवली जिघां ।
जरमरणापिपुष्ट्या, सिद्धिं वराय गया ॥ १९ ॥ अत्र (व्यथेहि ति)
बन्धव इति बन्धनाः कर्मपरमाजयः । कृत् “बहुतम् ॥ १९ ॥ १९ ॥

इति (हैम) वचनात् कर्मण्यन्द् प्रत्ययः । तैः । शेषं सुगमम् । गत्वा
 ५मत्वा च समुद्रात् प्रवापप्रदिहकर्मकृपणा च इत्यादीनामन्वयता
 प्रकर्म्ये परमविशेषाकारात् ध्यात् प्रतिपत्त्युक्त्येति शेषोऽप्यवगत
 वचः । तत्रैव क्वाद्दकावधोयेन क्वाद्दकमधोयोगं निरुणक्ति, ततो बा-
 म्योग्यं । ततः सुध्रुमकाययोगेन क्वाद्दकमधोयोगम् । ततस्तेनैव सुध्रुम
 कावधोयेन सुध्रुममनोयोगं, ततः सुध्रुमबाधयोगं निरुणधानः सुध्रुम
 क्वाद्दकप्रतिपातिष्यान्मारादिति । तस्मात्प्रध्यात् वद्वोद्वादिष्वि
 वरपूरणेन संकुचितदेहनिर्माणवर्तिप्रदेशो भवति । तस्मिन् च
 ध्याने वतैर्मात्रः स्थितिधातादिनिरायुर्जोनि सर्वाण्यपि अयो-
 गप्रसिद्धिर्मात्रं तावद्व्यवर्तयति यावत्सव्याव्यवस्थाचरमसमयः । तस्मिन्
 चरमसमये सर्वोपयोगि कर्माणि अयोग्यवस्थासमास्थि-
 तिकानि आसन्ति । नवरं देशं कर्मणायोग्यवस्थायायुद्वाप्राव-
 र्त्तनां स्थितिं स्वकृपं प्रतीत्य स्वमयानां विषयः । कर्मत्वमात्र-
 कर्ता त्वभिरयायोग्यवस्थासमागमोऽपि स्थितिं करोति । तस्मिन्
 सयोग्यवस्थाचरमसमये अन्त्यतरेणैवयमीहादिकृतेजसका-
 र्मेचशरीरसंभवे बन्धनलङ्घननसंस्थानपद्धयप्रमसंभवनैवद्वारि-
 काक्षेपान्वर्षादिव्यवस्था शुक्लसुषुप्तापघाताध्यासशुभ्रा-
 शुभविहायोगतिप्रत्येकस्थिरास्थिरशुभाशुभसुखदुःखर-
 निर्माणमात्रमुद्बोधोदीरण्यवच्छेदः । ततोऽनन्तरसमये अ-
 योगिकेष्वकी भवति । अयोगिकेष्वकी च भवत्येव जघन्योक्त-
 र्भवन्तमुद्गृह्ये कालं भवति । स च तत्त्वमात्रवस्थायां वर्तमानो
 भवोपप्रादिकर्मकृपणाव्युत्तरतः कियमप्रतिपातिष्यान्माराह-
 ति । एवमस्यायोगिकेष्वकी स्थितिधातादिदिहिनो यायुद्द्वयव-
 न्ति कर्मणि तानि स्थितिकृषेणानुभवद् क्षपयति । यानि पु-
 नरव्यवस्थितिं तदानीं न सन्ति तानि वेद्यमानासु प्रकृतिषु स्ति-
 तुकसंक्रमेण संक्रमयन् वेद्यमानप्रकृतिकृतया च वेद्यमान-
 स्तावधाति बाधद्योग्यवस्थाद्विचरमसमयः ॥ ६७ ॥

देवगइसहगायः, दुचरमसमयभवसिद्धिर्वाप्यं स्वीयंति ।

सविवागेयनानामा, नीया गायं पि तत्येव ॥ ६८ ॥

देवगत्या सह गताः स्थिताः देवगतिसहगताः देवगत्या सह
 एकात्नेनैव कन्यो यासां ताः देवगतिसहगता इत्यर्थः । कास्ता
 इति चेत् ? उच्यते-वैकिवाहारकशरीरे, वैकिवाहारकबन्धने,
 वैकिवाहारकसङ्घाते, वैकिवाहारकाङ्गोपाङ्गे, देवगतिर्देवानुपूर्वी-
 च एता देवगतिसहगताः । द्विचरमसमयभवसिद्धिके इति । द्वौ
 चरमौ समयौ यस्य जवसिद्धिकस्य स चिचरमसमयः, स
 चासी जवसिद्धिकश्च तस्मिन् द्विचरमसमयजवसिद्धिके स्वी-
 यन्ते क्षयमुपगच्छन्ति । तथा तत्रैव द्विचरमसमयभवसिद्धिके
 सविषाकेतरनामानि विषाक उच्यः, सह विषाकं यानि व-
 र्त्तन्ते तानि सविषाकानि, सविषाकानि प्रतिपत्त्युक्त्यानि यानि
 नामानि तानि सविषाकेतरनामानि, अनुद्भवत्यो नाम प्रकृतय इ-
 त्यर्थः । ताभ्योऽ-औदारिकृतेजसकार्मणशरीरय, औदारिकृतेज-
 सकार्मणबन्धनलङ्घनानि, संस्थानपद्धय, संहनपद्धय, औदारि-
 काङ्गोपाङ्गे, वर्णचरसंस्पर्श, मनुजानुपूर्वी, पराधातव, उप-
 धातय, अगुह, लज्ज, प्रशस्तेप्रशस्तिविहायोगती, प्रत्येकमपुयां-
 ससमुद्रासनाम, सिरासिरे, शुजाशुभ, सुखदुःखर, दुर्भ-
 गय, अनादेयय यशः कीर्त्तिनिर्माणमिति, तथा नौगोत्रय, अ-
 पिशब्दाद्व्यतरद्वुदितं वेदनीयं सर्वसंख्यया सतचत्वारिंशत्
 प्रकृतयः क्षयमुपयाति ॥ ६८ ॥

अभयरेयेपिजं, मयुयाययवच्छेपोपनवनाप ।

वेष्ट अगोमिजिणो, उकोसो नहभङ्गकारः ॥ ६९ ॥

अन्त्यतरेणैवयमीयं सातमसात् वा द्विचरमसमयकीणुदितरद् म-
 नुष्यानुपूर्वीयैर्न नव नामानि नव नामप्रकृतीः, सर्वसंख्यया द्वा-
 दश प्रकृतीर्वेद्यतः । अयोगिजिणोऽयोगिकेष्वकी जघन्येन एका-
 दश, ताश्च ता एव द्वादश, तीर्थकरवर्जो द्वादशः ॥ ६९ ॥

नवनाम इत्युक्तं ततस्ता एव नवनामप्रकृतीर्देवयति-

मयुयायइतस-बायं च पञ्चसमुपगमाङ्गं ।

जसकिषीं तित्ययं, नामस्त हवति नव एया ॥ ७० ॥ गतायां ।

अथैव अतान्तरं दर्शयति-

तवापुष्पवीसदिया, तेरम जवसिद्धिस्स चरिममि ।

संतं समुकोसं, जहृष्यं बारस हवति ॥ ७१ ॥

एतीयानुपूर्वीं मनुष्यानुपूर्वीं तथा सहितास्ता एव द्वादश प्र-
 मकृतयश्चोद्वादा सत्यो जवसिद्धिकस्य तद्भवमोपगमागिनः (सं
 तं संगतिः) सत्कर्म बह्वृत्तं भवति । जघन्ये पुनर्द्वादश प्रकृतयो
 भवन्ति ताश्च द्वादश प्रकृतवस्ता एव अत्रोद्वादातीर्थकरनामस-
 हिता वेदिनभ्याः ॥ ७१ ॥

अथ कस्मात्स एवमिच्छन्ति ? इति । आह-

मयुयायःसहगाय उ, जवसिद्धिर्वागनीविवागि ति ।

वेयिण्ययवृत्तं, च चरिमप्रविद्यस्स स्वीयमि ॥ ७२ ॥

मनुजगत्या सह गताः स्थिताः मनुजगतिसहगताः, मनुष्य-
 गत्या सह यासामुद्भवस्ता मनुजगतिसहगता इत्यर्थः । किं
 विशिष्टास्ता इत्याह- (सवसिद्धिर्वागनीविवागि ति) भव-
 विषाकाः क्षेत्रविषाका जीवविषाकाश्च । तत्र भवविषाका मनु-
 ष्यायुः, क्षेत्रविषाका मनुष्यानुपूर्वी, जीवा नव जीवविषाकाः ।
 तथाऽन्त्यतरेणैवयमीयं नव, सर्वसंख्यया त्रयोदश प्रकृतयो
 जवसिद्धिस्स चरिमसमये जवसिद्धिकस्योक्तं सत्कर्म त्रयोदशप्रकृ-
 तयो जघन्यतो द्वादश जवन्तीति । अन्ये पुनर्द्वादश-मनुष्यानुपूर्वी
 द्विचरमसमय एव व्यवच्छेदः उच्यमानावात् । उच्यवतीमां हि
 स्तिबुक्तसंक्रममाभावाद् स्वस्वरूपेण चरमसमये दलितं दृश्यत
 एवेति युक्तस्तस्मात् चरमसमये सप्तव्यवच्छेदः । आनुपूर्वीनाम्नां
 तु अनुगोमिजं क्षेत्रविषाकितया भव्यापान्तरालजनावबोधयः,
 तेन न भवत्यस्य तदुद्भवसंभवः, तत्संभवाभावाद्योग्यवस्थाद्वि-
 चरमसमय एव मनुष्यानुपूर्वीः सप्तव्यवच्छेद इति । एतेदेव-
 मतमाधिकृत्य प्राक् द्विचरमसमये सप्तव्यवच्छेदोक्तं स-
 त्तव्यवच्छेदो दर्शितः । चरमसमये त्कर्तव्यो द्वादशानां जघ-
 न्यत एकादशानामिति । ततोऽनन्तरसमये काशवधमोक्-
 तलजलसहकारिसमुद्रस्थजनावबोधेनाद् परादृष्टकतिमिव भवना-
 नपि कर्मसंख्यमाङ्गलक्षणसमये सप्तव्यवच्छेदोक्तं सप्तव्यवच्छेदो
 लोकांते गच्छति । सचोक्तं गच्छन् श्रुतुभ्येया यावत्स्वाकाश-
 प्रदेशोऽप्यहावागदस्तावतः प्रदेशान्नुद्भवमवगाहमानो विवर्ति-
 तसमाचान्यतसमयान्तरमनुपुनरा गच्छति । उक्तं अथवयव-
 क्षणी-“ जसिरे जीवो अयमादो तावदप्य उद्वादादप्य उ-
 द्धुं उज्जुं गच्छन् जवकं बीयं च समयं न कुलइ सि” ॥ इत्यं
 वानेकं जगन्तः कर्मकृपं कृत्वा तत्र गताः सन्तः सिद्धि-
 सुखं शान्तिं काङ्क्षन्मनुभवन्तीऽवतिष्ठन्ते । कर्म ६ कर्म ०
 ५० सं० । आचा० ।

अथो दम्बज्जवणा तिबिहा पण्णा । तं जहा-जाणगसरी-
रदम्बज्जवणा, भविअसरीरदम्बज्जवणा, जाणगसरीर-
भविअसरीरदम्बज्जवणा । से किं तं जाणगस-
रीरदम्बज्जवणा । पयसादिगारजाणयस्स जं सरीरयं व-
मयपुअचाविअचयंदेहिं सेवं जहा दम्बज्जवणे जाव सेवं
जाणगसरीरदम्बज्जवणा । से किं तं जविअसरीरदम्बज्जव-
णा । भविअसरीरदम्बज्जवणा जे जने जोणं जम्पण गि-
क्खंते सेवं जहा दम्बज्जवणे जाव मेवं भविअसरीरदम्बज्ज-
वणा । से किं तं जाणगसरीरजविअसरीरदम्बज्जव-
णा । ३ जहा जाणगसरीरजविअसरीरदम्बज्जवणा तहा
जाणियव्वा जाव सेवं मीसिआ । सेवं सोगुपरिआ । सेवं
जाणगसरीरभविअसरीरदम्बज्जवणा दम्बज्जवणा । सेवं
मोआगममो दम्बज्जवणा । सेवं दम्बज्जवणा । से
किं तं जावज्जवणा । जावज्जवणा दुबिहा पण्णा । तं
जहा-आगममो अ, जोआगममो अ । से किं तं आग-
ममो भावज्जवणा । भावज्जवणा जाणए ठवउते सेवं
आगममो जावज्जवणा । से किं तं गोआगममो जाव-
ज्जवणा । गोआगममो जावज्जवणा दुबिहा पण्णा । तं
जहा-पसत्या य, अपसत्या य । से किं तं पसत्या । प-
सत्या तिबिहा पण्णा । तं जहा-णायज्जवणा, दंसज्ज-
वणा, चरिज्जवणा । सेवं पसत्या । से किं तं अपस-
त्या । अपसत्या वउव्विहा पण्णा । तं जहा-कोहुज्ज-
वणा, माणज्जवणा, मायज्जवणा, लोभज्जवणा । सेवं अपस-
त्या । सेवं मोआगममो भावज्जवणा । मेवं जावज्ज-
वणा । सेवं मोआगममो जावज्जवणा । सेवं ओहुनिष्-
से ॥ अनु ॥

करणा हिवा । इत्यतो, भावतः । इत्यतः सकचावस्थैदिकाया-
वयीरः भावतः संवगमापन्नस्य सत्यग्रहेति ॥ भाव० ३
अ० ६० ।

सखल्लपस-सखल्लपस-पुं० । मस्यजेहे, । विधा० १ सु० ७
अ० ३० ।

सदा-कृपा-सी० । रावौ, इतिश्रुत्यां च । वाच० १ वृ० ।

सवाजल-सपाजल-ज० । भवस्थाये, स्या० ४ डा० ४ वृ० ।

सस-स (श) स-पुं० । अनार्यक्षेत्रेभ्यः, स्नेहज्जगती च ।
सुच० २ सु० २ अ० । प्र० । प्र० । सु० प्र० । मुरागामग-
कस्ये, वाच० । (सस) इति क्यते वृत्ते, वाच० ।

सससस-सससस-पुं० । ससप्रकारः द्विवं पुं० । ससतिष्ठे
(योऽस्य) वृत्तेभ्यः, चान्यजेहे, वाच० । च० ।

ससदुम-ससदुम-पुं० । विमतिश्रुते, वृ० १ उ० । (तत्कथा
कथं) शब्दे अस्मिन्नेव भागे २२२ पृष्ठे वक्ता)

ससिप्र-ससिप्र-ज० । कश्चित्पिशाचयोः स-हो वा" । ६ ।
११६३ । इति अक्षरः । अतिष्ठे, प्रा० १ पाद ।

कसित-वि० । आर्धत्वात्कस्य कः । कासरोगे, प्रा० १ पाद ।

सह-सह-ज० । कनने भुवो हावे च स्यागे यज्जगति तद सह-
मिति नियुक्तिशब्दात् । आकाशे, अ० ३० सु० २ उ० ।

सहचर-सहचर-पुं० । अकाशे चरन्तीति सहचराः प्राकृतत्वाद्
दीर्घत्वाच्च सहचरा इति सुत्रे पाठः । प्र० १ पाद ।

सहचराः सहचराणि पदार्थमाह- "से किं तमित्यादि" अथ केते
संयुक्तिमत्त्वपरपक्षेऽप्यित्येत्येत्येत्यादि । सुरिराह-संयुक्तिमत्त्व-
परपक्षेऽप्यित्येत्येत्यादि । अकाशे चरन्तीति । प्रकृतत्वाच्च-
अहं जहा पण्णाया" इति अत्र । यथा प्रकृतायां तथा वक्तव्यः
सखेवं "वम्मपक्खी लोमपक्खी समुगपक्खी विततपक्खी" ।
(वरमपक्खादीनां जहाः स्वस्थाने) (अथवा हावादिरेव अथवा हा
नादि शब्दे) वेताज्जवणाति विधाचरे, अ० २ वृत्त० । ("वाहा-
र" शब्दे द्वि० आगे ४६७ पृष्ठे एषामाहारः)

सहपरम-सहपरम-पुं० । जावकचउकादीनां केचराणां स-
वन्धितमिति मते, प्र० ४ हा ।

सहपरि-सहपरि-सी० । कचपरिस्वाम्य, स्या० ३ डा० १ वृ० ।

सह-सह-ज० । कच-आगे कः " द्वितीयातुर्वयोऽपरिपूर्वः " ।
७ । २० । इति द्वितीयातुर्वयोऽपरिपूर्वः । प्रा० २ पाद । कनने,
सादित-वि० । साद-क । " सादभावेच्छु " । ८ । ३२७ ।

इत्यस्यस्य लुक् । भक्ति, प्रा० ४ पाद ।

सा-स्याति-सी० । स्या किञ्च प्रशंसायाम्, कथने, वाच० ।

मुच्यन्तो विशिष्टाः साधकाः इत्यादिप्रकाशकाम्, स्या० ५
डा० ३ उ० । यथाऽपराकृतनायां प्रसिद्धी, स्या० ३ डा० ४
उ० । हावे अतः क्यतयः । स्यास्याति, कथ्यथाक्यथा-
ति, आसक्त्याति, आसक्त्याति । तत्क्यथातिनां विधेयाक्यथा-
ति, अथवाक्यथातिविधेयाक्यथातिः । वाच० ।

क्यतयो लिख्यन्ते-तत्र प्रमाकर्मतासुपरिचो विधेयाक्यथाति
मन्यन्ते विधेयस्तुहाने । यथाहि-इदं रजतमिति हावे अन्योऽ-
न्यविभक्तं हावहयं प्रत्यक्षस्मरणकपं विनिष्कारणप्रमत्तत्वात्
विनिष्कारणप्रमत्तत्वात् सिध्यन्ते । इतिभ्यं दीर्घशोभेति

प्रत्यक्षस्य कारणं संस्कारश्च स्मरणस्येति सिद्धमत्र विनि-
ष्कारणप्रमत्तत्वं, यथोक्तं विनिष्कारणप्रमत्तत्वं तथोक्तोऽन्यं जेहे
यथा प्रत्यक्षासुमानयोः विनिष्कारणप्रमत्तत्वं वाच विनिष्-
कारणप्रमत्तत्वं वाच सुप्रसिद्धम् । इहमिति हावहयं पुरोचरितशुक्ति-
शक्त्यासंभक्तत्वात् । रजतमिति हावहयं अन्योऽन्यं जेहे यथा कपरा
ऽऽदिहावे क्यतय वाच विनिष्कारणप्रमत्तमिति इत्यं प्रत्यक्षात्
शुक्तिविनिष्कारणं प्रसूयते न विधेयेन प्रतिभासत इत्यविधेक-
क्यतयः । न त्वेकमेवेदं हावहयं । तथास्ति तदुपपत्तौ कारणमात्रा-
त् । तत्र हि कारणमिच्छित्यन्यथा । न तावद्व्यवहारेणोत्पत्ति-
व्यापारस्यापि तदुत्पत्तिप्रसङ्गात् । काविरिचि । तादृ रजतसदृशे
वृत्तिशक्तौ संयुक्तं सत्तत्र विनिष्कारणमुपजनयेत् सविधेय-
क्यति तत्रैव, न रजते, तस्येति चेदप्यसंभवात् । अथवाऽपि तादृ
। नचासंवेदमवर्तमानं केन्द्रियमाहम् । सर्वत्र वर्तमानं च
पुनरितं चकुरातिहा इत्यभिधानात् । अन्यथा विप्रकृष्टाया-
यांमात्रेण प्राज्ञत्वप्रसङ्गोऽप्युपपत्तेः सिद्धमन्यथाऽप्युपपत्तेः स्या-
त् । न च होषाणामपि अविशेषाभिधानाच्च यतः कोऽयं तस्मादि-
हा नाम इतिचयतेः प्रतिष्ठायाः, प्रवृत्तौ वा, विधेयताहावविधेयो-

नो वा । तत्राधिकविषयव्युत्पन्नयुक्तम् । कार्यानुत्पाद्यप्रज्ञात् । न हि
प्रथिमन्मादिना दहनशुकेः प्रतिकृषे प्रपञ्चे सा स्फोटदिका-
योत्पत्तिरिह । तृतीयविकल्पोऽन्यनुपपन्नः न कस्य नुद्वाधयथाः
विपरीतं कार्यमात्रिर्वायसः प्रतीयन्ते । अतो ज्ञानमध्यतद्वि-
मिति हि प्रत्यक्षं पुरो त्ववस्थितार्थप्राप्तिः, रजतमिति वातुभूत-
रजतस्वरजमिति, रजताकारा हि प्रतीती रजतविषयैव, न ह्युक्ति-
विषया, अन्वयाकारायाः प्रतीतेरन्यविषयत्वात्प्राप्तात्, तद्योगे वा,
संबन्धानं सर्वविषयं स्यादिति, सर्वस्य सर्वद्विगत्यापत्तिः । प्रयोगे
यद् यदाकारं ज्ञानं त्ववस्थिष्यमेव । यथा घटाकारं घटविषयमेव,
रजताकारं रजतमिति । यदि वाऽन्याकाराणि प्रतीतिरन्यविषया
स्यात्तदा स्वायंभ्यामिभारतः सर्वव्याप्यमाभासः स्यात् ततो र-
जताकारं रजतविषयमेव ज्ञानमन्युपगतमव्यम् । न च रजतमप्रतः
सन्निहितमतीऽतीतमेव तत्तदा स्वस्येते इति, न तज्ज्ञानं प्रव-
क्षमिन्द्रियावसंभ्रमयोगजस्याभावात् । ननु घटातीतं रजतं स्वस्ये-
ते तदाऽतीतस्यातीतमेव प्रतिज्ञासः स्यात्, न तु वस्तुमानजत-
नुव्यतेतत्प्रेषणस्य । प्रतीतस्यापि रजतस्य दोषतोऽतीतत्वेनाप्र-
तिभासनात् । वस्तुमानस्य च ह्युक्तिज्ञाकार्यस्य प्राक्कं ज्ञानं
ह्युक्तिकेयमिति तद्वृत्तणमर्थं स्वकृषेयं प्रतिपुमसमर्थं ह्युक्ति-
त्वज्ञानविशेषणस्य रजतात्, शुकेर्मैवकस्याप्रहणात् साधार-
णातमभावे रजताम्यविना स्थितं वस्तुप्रतिपद्यमानं रजतस्व-
तिज्ञानस्य स्वरामीत्याकारशून्यस्य कारणात् प्रतिपद्यते । स्वर-
मीत्याकारशून्यत्वमेव बाध्याः प्रमेय इति । न च स्मृतिप्रमेयाऽ-
न्युपगमे रजनज्ञानस्य सत्यत्वाच्चरज्ञानेन बाध्यतानुप-
सिरेत्यभिधातव्यम् । ह्युक्तिकर्ममिति प्रेक्षतुदी प्रेक्षानव्यवसा-
यिनाचारयेन पूर्वप्रत्ययवसञ्चितरजतोचितप्रवृत्तादिव्यवहार-
विचारान्तरस्या अपपत्तेः यत् तु स्मृतिप्रमेयमित्युक्तस्तत्र वि-
परीतस्यापि प्रतिपद्यते तेषां बाह्यार्थसिद्धिर्न प्राप्नोति । तद्वृद्धा
मन्यशेषप्रत्ययानां निरास्तव्यत्वप्रसङ्गात् । यथेय हि-रजतप्र-
त्ययस्य रजतानां यऽपि रजतमप्रसास्यति तथा-सर्वं बाह्यार्थप्र-
त्ययस्य रजतस्यैवऽपि तद्वचनासिन्ः । इत्यत्रेवामितसिद्धिः स्यात् ।
तामनिष्कृता स्मृतिप्रमेय एवाऽन्युपगतमव्यः इति विवेकास्वा-
तिः ॥३॥ अपरे अस्वातिः अन्यत्वे-तथादीर् रजतमिति ज्ञाने रजत
सत्ताविषयभूता तावदासि तज्ज्ञानत्वानुपपन्ना । रजताम्भावो-
ऽपि न तद्वृत्तम्वनं तद्विषयवार्थेनाम्य प्रवृत्तेः अत एव ह्युक्ति-
कसमपि न तदाहम्बनं रजताकारेण ह्युक्तिशक्तमित्यव्ययुक्तम् ।
अन्यस्यान्याकारेण प्रहृष्टाप्रपत्तेः । न कस्य घटाकारेण पदस्य
प्रहणं प्रतीतम् । अतो न किञ्चिद् न ज्ञाने क्वातीति, सिद्धा अन्वया-
तिः ॥३॥ अतः तु सत्यत्वमिति अन्यत्वे-तथादीर् रजतमिति प्रतिज्ञासमानं
वस्तुस्वकर्म ज्ञानधर्मः, प्रथमधर्मो वा स्यात् न तावज्ज्ञानधर्मोऽन-
द्विहारास्पदत्वात् । बहिरेतस्या प्रतिज्ञासमानत्वाच्च । नाप्यर्थ-
धर्मः । तत्साध्यार्थिकाकारिभावात् । बाधकप्रत्ययेन
तदमतेत्याऽन्य बाध्यमात्रस्य । अस्यैव तस्य प्रतिभासः ।
इत्यस्तस्यातिः ॥ ३ ॥ अन्ये तु प्रसिद्धः अस्वातिः प्रतिपन्नाः
तथा हि-प्रतीतिसिद्धः एवार्थो विपर्ययज्ञाने प्रतिभासति । न चास्य
विचार्यमास्यत्वात्सर्वं बाध्यं, प्रतीतिव्यतिरेकेणापरस्य विचार-
स्यैवासांस्तरात्, प्रतीतिव्यतिरेकत्वाच्च । न च तदप्रसिद्धेऽर्थे
विचारो युक्तः । करतलगततामसकादेरपि हि प्रतिभासल्लेनैव
सत्यम् । स च प्रतिभासोऽन्यत्वाऽन्यविधिः । अथ प्रतीतिका-
वकादी ज्ञार्थस्य प्रतिभा, तस्य तदोपसर्पणे सत्युत्तरका-
ले प्रतिभासाभावादसत्यम् । तद्वदुक्तम् । वतो यद्यन्युत्तरका-

लोऽर्थो न प्रतिभासति, तथापि यदा प्रतिभासति, तदा तावद-
स्येव । अन्यथा विषुदादेरपि स्वप्रतिभासकाले सत्यसिद्धिः
स्यात्तस्यासिद्धाधिक्यातिरेकेयमिति ॥ ४ ॥ अन्ये त्वास्त-
क्यातिः अन्यत्वे । तथाहि-ह्युक्तिकायामिदं रजतमिति रजतं
प्रतिज्ञासते, तस्य च बाह्यस्य बाधकत्वयाप्रतिज्ञासो नोप-
पद्यते । न कस्य यथैव प्रतिज्ञासते तथैवायं इत्यन्युपग-
युक्तम् । ज्ञानत्वमात्रप्रसङ्गात् । अतो ज्ञानस्यैवावकाशो
आद्याविधावासमासांम्योऽद्विहृतिः प्रतिज्ञासत इत्यात्मक्या-
तिः ॥४॥ केचिद्विभेदनीयक्यातिः अन्यत्वे । तथाहि-ह्युक्तिकार्य-
रजताकारः सत्, असत्, वज्रयुक्तो वा ? न तावत् सत्, उत्त-
रकाले बाधकानुपपत्तिप्रसङ्गतस्तर्हि तद्वृत्तत्वप्रसक्तः । नाप्य-
सत्-आकाशशुद्धेश्वयवत् प्रतिज्ञासाभासप्रसङ्गात् । मायुभय-
क्या, वज्रयुक्तावतानुपपन्ना । सत्यतोऽस्वातिविषयः । तस्या-
यं बुद्धिर्वादिनोऽर्थेः सत्येनासत्वेनोपपद्यमेव वा विवेक्तुं न श-
क्यत, इत्यविभेदनीयार्थक्यातिः ॥ ५ ॥ इति स्वातिप्रसङ्गात् । अ-
न्य-विवेकास्वातिवकादी बह्वि-विधादास्पदमिदं रजतमिति प्रत्यये,
न वैपरीत्येन स्वीकृत्य, तथा विचार्यमानस्य तस्यानुपप-
मानत्वात्, यथा विचार्यमानं नोपपद्यते, न तस्या स्वीकर्त-
व्यम्, यथा-स्तम्भः कुम्भकपतयेति । न चेदं साधनम् सिद्धिमवा-
रयत्, तथाहि-किमिदं प्रत्ययस्य वैपरीत्यं स्यात् ?-अर्थविकाया-
रिप्याधोमत्यावकत्वम्, अन्यथा प्रथमं वा ? । आद्ये मेदे, विचा-
दास्पदप्रत्ययव्यापिते पदार्थे किमर्थविकायावकाशेनासि, त-
द्विषयसाध्या वा सा न विद्यते ? । नाद्यः पक्षः, ह्युक्तिसाध्यावक-
त्वाभावात् । द्वितीये तु, ज्ञानकाले सा नास्ति, कालान्तरेऽपि
वा ? । ज्ञानकाले तावत्तत्त्वज्ञातव्यतोयेपि क्वापि सा नास्त्ये-
व । कालान्तरे तु अचरतरसमीरसमीत्याद्युपपत्तिप्रसङ्ग-
वोचोऽपि सा न विद्यते यत् । तत्रार्थविकृत्यादिपक्षः केमकारः ।
तत्पुनरस्वरपक्षे तु, तथापिचवैपरीत्यं तस्य स्वेनैव, पूर्वज्ञानेन,
उत्तरज्ञानेन वा अवसीयते ? न स्वेनैव, तेन स्वस्य वैपरीत्याव-
स्येनाः प्रमातुः प्रवृत्त्यभासप्रसङ्गात् । अपर पूर्वज्ञानेन, किं स्वा-
स्येन, तत्कालस्येन वा ? । नाद्येन, तत्काले वैपरीत्यास्पदसं-
घनस्यासत्त्वात् । नाऽपि द्वितीयेन, ज्ञानोपायानुपपत्तिभावात् ।
अयोचरज्ञानेन, तत्किं विजातीयं, सजातीयं वा स्यात् ? । विजा-
तीयप्रत्येकसम्भानं, मिश्रसत्तां वा ? । नेद्वयेऽपि घटज्ञानं पट
ज्ञानस्य वैपरीत्याऽवसापि भवेत् । सजातीयप्रत्येकविषयं, मि-
श्रविषयं वा ? । एकविषयप्रत्येकसम्भानं, मिश्रसत्तां वा ? ।
प्रथमरीर् संवादस्वहस्तावसम्भं कस्य वैपरीत्यावबोधपुराधी-
रेयतां वृत्ती ? । मिश्रविषयप्रत्येकसम्भानं, मिश्रसत्तां वा ? ।
उभयपक्षेऽपि पटज्ञानं पटान्तरज्ञानस्य तथा प्रवेत् । अथ न
सर्वमेवोचरज्ञानं प्राकृतस्यान्यथात्वावबोधकत्वं, किं तु यद-
व बाधकत्वेनोत्पत्तिः । ननु किमिदं तस्य तद्व्यापकत्वं ?-तद्व्य-
वत्, तदुपपत्तिः, तस्य स्वविषये प्रवर्तमानस्य प्रतिहन्तृ-
प्रवृत्तस्यापि कलात्वात्प्रतिबन्धकत्वं वा ? । प्रापि पक्षे, मिथ्या-
ज्ञानमपि तस्य बाधकं स्यात् अन्यत्वेनोपपत्तिविशेषात् । द्वितीये
घटज्ञानं पटज्ञानस्य बाधकं स्यात्, तस्यापि तदुपपत्तिर्नोत्पत्त्यात् ।
तृतीये, न प्रवृत्तिः तस्य तेन प्रतिहन्तृ शक्त्या, यत्र स्वचन नोप-
पत्तिः प्रागेव प्रवृत्तत्वात् । तृतीयेऽपि, न कलात्वात्तस्य तेन प्रति-
बद्धं वार्थेन, उपपत्तिविशेषादोऽपि प्रथममेव सत्युत्तरत्वात् ।
किंच-विपरीतप्रत्यये रजतस्य, असत् क्वासि, सत् वा ? । अस-
त्वेत् । असत्त्वातिरेकेयं स्यात् । सत्येत् । तत्रैव, अन्यथा वा ? यदि

सादस्वद-सादस्वद-पुं० । पङ्कप्रजायाः षष्ठे अपक्रान्ते महान-
रक्तं, स्था० ६ डा० ।

स्वाभहिना-स्वाभहिना-स्त्री० । शुक्लकृष्णपटाकारोमाङ्कित-
शरीरायां शुभ्रद्वन्द्वलादिवासिन्ध्यां (दासी) (दासी)
(गिरिहर) इत्येतां प्रसिद्धायां चतुर्णां विशेषज्ञाती, प्रश्न०
आध० द्वार । नं० ।

स्वाण-स्थान-न० । कथने, स्था० ४ डा० १ उ० ।

स्वाणि-स्थानि-स्त्री० । स्वर्णाद्युत्पत्तिस्थाने, आकरे, वा क्री-
तत्राये, वाच० । आवा० ।

स्थाणु-स्थाणु पुं० । स्था-तु-पुषादरादित्वात् जत्वं “ स्था-
णावहरे ” ण । २ । ७ इति स्थायां संयुक्तस्य को भवति हर
अत्र वाच्यो न भवति । प्रा० २ पाद । कर्त्तव्यकृि । जं० २ वक्र० ।
दश० । स्थानकौलकेषु, ये द्विजान्निष्ठिपुत्रस्वतीनां शुष्का
अवयवाः (वृद्धा) इति लोके प्रसिद्धाः । जं० १ वक्र० ।
“ स्थाणु इव उच्छकायि ” स्थाणुरिचार्ककायः । कायात्सर्गभावे,
प्रश्न० ४ पृष्ठ० द्वार ।

स्थाणुचटूल-स्थाणुचटूल-त्रि० । स्थाणवो बहुला यत्र तत् तथा
स्थाणुप्रसूते, स्थाणुभिर्वाये, जं० १ वक्र० ।

स्थाणुममाण-स्थाणुममाण-पुं० । स्थाणुनुरूपे भ्रमणोपासके, यो
हि कुनोऽपि कदाग्रहात् न गीताग्रहदेशनाया चाप्यने सोऽनमन
स्यमावो बोधकेनाऽप्रकाशनीयः स्थाणुममाण इति । स्था० ४
डा० ३ उ० ।

स्तात-स्तात-न० । उपरि विस्तीर्णऽथः संकुचिने, रा० । ज्ञा० ।
अथः उपरि च समे, स० । जी० । कृपादौ, अतु० भूमिवृद्धादौ
वास्तुनेदे, नि० चू० १ उ० । आ० चू० ।
स्थात्-त्रि० । प्रसिद्धे, थ० १ अथि० ।

स्वामण-स्वामण-न० । पाक्षिकचतुर्मासिकसावसरिकहाम-
णकानि तत्प्राप्ति च कियद्दिनानि यावत्कृतानि शुद्धयन्तीति
प्रश्ने-उत्तरम् । तत्कामणकानि च यथाक्रमं द्वितीयां, पञ्चमीं,
दशमीं च । यावत्कृतानि परस्परया शुद्धयन्तीति । किं च पाक्षि-
कावयानिपि तद्विनस्ययथा यथासंभवं तत्प्राप्ति च प्रापणी-
यानि इति भ्रष्टेयम् । ४४ प्र० सेन० ३ उल्ला० ।

स्वामणपञ्चिकमाण-स्वामणप्रतिकमाण-न० । इतधावनं क-
ल्पवर्त्तं च विधाय हामणकप्रतिकमाणपदि कर्तुं शुद्धयति न वेति
प्रश्ने-उत्तरम् कारणे येषामध्ये हामणकप्रतिकमाणपदि कर्तुं
शुद्धयन्तीति । ३६२ प्र० सेन० ३ उल्ला० ।

स्वामणा-हामणा-स्त्री० । कृतापराधत्वेनान्यस्य क्षमोत्पादने,
सा च द्वेया ज्ञयतो, ज्ञानेनञ्च । प्रस्थतः सकलपराधवर्षादिका-
पायमीरः । ज्ञातः संशयापक्षयः सन्त्युत्पद्ये । आवा० ३ अ० ।
स्वमावेमि अहं सव्ये, सव्ये जीवा खर्तुं मे ।

मिची मे मन्वचृष्टम्, वेरं मज्जे ण केण वि । ६१ ।

स्वमापिऽहं पि सव्येऽसि, मन्वजावेण सव्यद्धा ।

भवजवेष्टु वि जेतूणं, वाया मणसा य कम्पुणा । ६२ ।

एवं धोनेतु बंदिज्ञा, चेष्ट्य साद्व विदौ नथो ।

गुल्फेनाऽपि विदौ पुक्वं, स्वामणपरिसामणं करे । ६३ ।

स्वमावेतुं गुरुं सम्मं, नाणमरिमसिचित्तम् ।

काऊणं बंदिऊणं च, विहिदुप्पेण पुणो वि य । ६४ । महा० १ अ० ।

कामयामि सर्वेजीवाननस्तमयेष्वप्यज्ञानमोहाभ्यामाङ्कनेन मया
तेषां पीडा कृता याज्यामपानामाङ्कन्यामाङ्कनेन मया पीडा कृता
तयोपरमगाम्यर्थयामि । सर्वे जीवाः साम्यन्तु मे तुभ्यंदातम् ।
अथ हेतुमाह-अथी मे सर्वयुतेषु वेरं मम न कनचित् । काऽथः
मोक्षलाभहेतुमिस्तान् सुखांश्च स्वशक्त्या न लक्ष्म्यामि न च केषां-
चिद्विघ्नकृतामपि विघातं वनेऽहमिति, वेरं हि भूरिवभयत्परा-
ऽनुयायिककर्मचतुष्टयादीनामिच्छेति ॥६१॥ थ० २ आवा० । (अधि-
करणे उत्पद्ये कामणा । अधिगरणं । शब्दे प्र० भागे ५०५ पृष्ठ
उक्ता । (कामणां कृत्वा जिनकल्पादि प्रतिपद्ये इति जिनक-
ल्पिकादिशब्देषु) केवलस्थापनाकार्यमिच्छेते प्रतिक्रमणं कुर्वन्तः
अकारणः कामणावसरे कनिवारं कामयन्तीति प्रश्ने-उत्तरम्
केवलस्थापनाकार्याणि प्रतिक्रमणे आका एकां कामणां कुर्व-
न्तीति । ३६१ प्र० सेन ३ उल्ला० ।

स्वामिय-स्वामित-त्रि० । काम-विघ्न-त-प्राकृते गिलोपः “अद्दे-
स्तुक्थादेरन आः” । ३ । १५३ । इति आदेरकारस्याऽऽका-
रः । प्रा० ३ पाद । अप्रयमितराये, रोसावगमे क्षमा तं च स्वामि-
यं ज्ञयामि । नि० चू० ४ उ० ।

स्वाय-स्वाद-पुं० । स्वादेन जण्ये, स्था० ३ डा० २ उ० ।

स्वायिणिक्रमण-स्वातिनर्धमन-न० । सज्जितान्नाशुहे, कल्प०
ए लण ।

स्वायदेसायपवाङ्मण-स्वायतदेशाचारप्रपाञ्चन-न० । स्वातस्व
प्रसिद्धस्य तथाविधापरिशुद्धसंमततया दूरकाडमगतस्य देश-
शास्त्रस्य सकलस्य प्रयासनमनुवर्त्तनम् । देशाचाराऽनुवर्त्त-
नरूपे शुद्ध्यर्थे, तदाचाराऽतिशङ्कने तदशुभासिजनतया सह
विरोधसंज्ञेनाऽऽकल्याणश्लाघः स्यादिति । पठनं चाथ लौकिक-
काः । “यद्यपि सकलां योगां, किञ्चां पश्यति मंदिनीम् । तथापि
लौकिकाचारं, मनसापि न लक्ष्यदिति ” थ० १ अथि० ।

स्वायमाण-स्वाद-त्रि० । भक्षयति, जी० ३ प्रति० ।

स्वार-कार-पुं० । कर्तृणं हारः । संवलने, स्था० २ डा० । करीयादि-
प्रभवे, दश० ४ अ० । सद्यो जस्मनि, ज्ञा० १ भू० १२ अ० ।
मृच्छटीवार्त्तिकदादौ, थ० २ अथि० । यवजिह्वादादौ, पि० ।
प्रभ० ४ । वज्जुदादिके, नि० चू० १ उ० । अजिकारस्य, सूत्र० १
भू० ४ अ० २ उ० । श्वर्ये, भू० ३ उ० । “ स्वारस्य लोचस्व
अणासपणं ” स्वारस्य पञ्चप्रकारस्यापि लवणस्याऽनशनेनाऽ-
परिमोगं मोक्षो नास्ति । सूत्र० १ भू० ४ अ० । अकादौ,
शस्त्रभेदे, वाच० ।

स्वार-पुं० । कामकागमाधिक्येन श्रुत्कृति, अथ अण उपसंखारी
परिमाणं, वाच० । लुजपरिसंपेनेदे, च प्रज्ञा० १ पद ।

स्वारकरी-कारकरी-न० । वस्तुविशेषे, स्वारकरीरादिक-
मातये दत्त्वा पञ्चाचैलादिद्वये सन्धानं भवति न वेति ।
प्रश्ने-उत्तरम् स्वारकरीरादिकं दिनत्रयमातये दत्त्वा पञ्चाचै-
लादिद्वयापेन सन्धानं जायते इत्थं धीपरमगुणाद्वै बुद्धे
नास्ति यथाविध्यङ्गाप्यपि दृष्टानि न सन्ति प्रत्युत ह्यङ्गा-
रीरादिकमध्यस्थितं धामनं दिनत्रयोपरि यदि न शुच्यति
तदा सन्धानं जायत इति । ११२ प्र० सेन० ३ उल्ला० ।

स्वारस्व

स्वारस्व-क्षारक्षत-त्रि० । ब्रवणशुक्राभिर्हने, शोच० ।
 स्वारगालय-क्षारगालन-म० । सर्जिकादेशीलनके गृहस्थोप-
 करणेषु, ब्रह्मणं च क्षारगालनं च । सूत्र० १ भु० ४ अ० ३ उ० ।
 स्वारताडसी-क्षारत्रपुषी-स्त्री० । क्षारशब्दः कटुकवाची तथागमे-
 ऽनेकधा प्रसिद्धस्ततः कटुकार्यां त्रपुष्याय, प्रका० १० पद ।
 स्वारतंत-क्षारतन्त्र-म० । करणं क्षारः क्लृप्तस्य तत्त्वयं तन्त्रं यत्
 तत्तथा । वाजिकरणतन्त्रं, तन्त्रि अल्पक्षीणविशुद्धकरेतसामाप्या-
 यनप्रसादापजननमिच्छं प्रहृष्यजननायं च कृतम् । सप्तम आधु-
 र्धेदः । रथा० ८ उ० ।
 स्वारतिष्ठ-क्षारतैल-म० । करणशुद्धनिवारके, निद्रामतासा-
 धने च सात्पक्वतैले, वाच० । " लक्षक्षारसक्षारतिलकलक-
 लतस्य " प्रश्न० ६ सं० ४२ ।
 स्वारपद्विच्यंग-क्षारप्रदिग्धाङ्ग-त्रि० । सारेण प्रदिग्धाङ्गेषु "प-
 ओह्या क्षारपद्विच्यंगा " सूत्र० १ भु० ५ अ० ४ उ० ।
 स्वारमेह-क्षारमेघ-पुं० । सर्जोदिकारसमानरसज्ज्ञोपेतमेघे,
 म० ७ शो ६ उ० ।
 स्वारवपिय-क्षारपात्रित-त्रि० । क्षारपात्रकृता क्षारपात्रिता क्षा-
 रपात्रजोजित, क्षारपात्रव्यापारतां त्रिते, श्री० ।
 स्वारवर्तित-त्रि० । कारणे कृते वा तीक्ष्णकतनेमिर्मितमहाक्षारे
 वर्तितो वृत्ति कारितः क्षारात्तेज, श्री० । शूल्येण क्षित्वा ब्रवण-
 क्षारादिनिः सिच्यमाने दृढविशेषं प्राप्नुवति, दशा० ६ अ० ।
 स्वारवापी-क्षारवापी-स्त्री० । सारोद्व्यजृतवाप्याय, प्रश्न० १
 भा० ३० द्वार ।
 स्वारसाधिया-स्त्री० । माक्षीशिपिमेदे, अस्याः सम्यग् अवचो
 धो नास्ति स० १८ सप्त० ।
 स्वारसिचय-क्षारसिञ्जन-म० । क्षारोदकसेचने, पारदारिकाः
 वास्यादिना तक्षित्वा क्षारोदकसेचनानि प्राप्यन्ते । सूत्र० १
 भु० ४ अ० १ उ० ।
 स्वारायण-क्षारायण-पुं० । माण्डवगोशान्तगतक्षारपुरुषापत्ये-
 षु, रथा० ७ उ० ।
 स्वारिखरी-स्वारिखरी-स्त्री० । एकत्र समुदितेषु षोडशद्रोणे-
 षु ज्यो० १ पाठ० । रत्ना० ।
 स्वारिय-क्षारित-त्रि० । कर-णिच-क । अग्निशस्ते, प्राप्तद्रोणे,
 आवृत्ते, " ब्रवणक्षरिष्टते शान्तकाधिकं " ज्य० ३ उ० ।
 स्वारुणिय-क्षारुणिक-पुं० । म्लेच्छदेशमेदे, अनायं, तज्जे
 मनुष्यं च । ज० १२ शो २ उ० ।
 स्वारोदय-क्षारोदक-म० । रेषलक्षणपरिणामे जले, जी० १
 प्रति० । प्रका० अम्बोदक, अन्तःक्षारजले च । कृपादौ, त्रि० पि० ।
 स्वारोदा-क्षारोदा-स्त्री० । क्षीरोदापरनामिकायां सुषमाविजये
 महानद्याय, । रथा० २ उ० ३ उ० । ज० ।
 स्वाल-क्षाल-म० । नगरार्धमिहमे रथा० २ उ० ३ उ० ।
 स्वाना-क्षापा-स्त्री० । प्रकथने, विशे० ।

स्वावियेत-साधयमान-त्रि० । अध्ययमाणे, "काकपिमेसाहं कावि-
 यंत" विपा० १० भु० २ अ० ।
 स्वास-कास-पुं० । आर्षत्वात्कस्य कः । प्रा० १ पाद । स्वासिकाया-
 म्, प्रश्न० १ आ० द्वार । द्वितीयो रोगतद्धे, " सोमस रोग-
 आहंका, पाठभूया तं जहा-सासे १ खासे २ जरे ३ इत्यादि ।
 विपा० १ भु० १ अ० ।
 स्वासिय-कासित-म० । कासने, (सौसन) इति श्लोकप्रसिद्धे,
 ल० । आ० म० । आ० १० । " कासियं जीपयं " आ० भु० ५
 अ० । अनङ्गरुतमेदे, । ज० । विशे० । अनायदेशमेदे, तत्र जाते
 मनुष्येऽपि । सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० । प्रश्न० । प्रव० ।
 सिद्ध-क्षित-स्त्री० । चर्मोद्यासु रेषव प्राग्जारावसानासु अष्टसु
 भूमिषु, आ० ४ अ० । दश० ।
 सिद्धपद्मि-क्षितप्रतिष्ठित-त्रि० । मृग्यां प्रतिष्ठाप्युके नगरा-
 दौ, प्रा० म० द्वि० । " क्षितिप्रतिष्ठकण, पुर्यंभपुराभिधम् । कुशा-
 प्रपुरसंके च, कमाकाजगृहाह्वयम् ॥ १४ ॥ " इति राजगृहनगरेष्वेव
 पूर्वं क्षितिप्रतिष्ठितं नामाऽऽस्तात् । ती० १० कल्प । आ० १० ।
 सिखिण्या-किङ्किणिका-स्त्री० । सुद्रघण्टिकायाम्, श्री० ।
 सिखिणिसर किङ्किणिस्र-पुं० । सुद्रघण्टिकायाम्, रथा० ६ अ० ।
 सिखिणी-किङ्किणी-स्त्री० । सुद्रघण्टिकायाम्, रथा० १०
 उ० । ज० । रा० । श्री० । प्रश्न० ।
 सिखिणीजाल-किङ्किणीजाल-म० । सुद्रघण्टिकासमूहे, जी०
 ६ प्रति० । रा० ।
 सिंसय-खिसन-म० । निन्दायचने । प्रश्न० ५ सप्त० द्वार ।
 प्रव० । स० । अत्यन्तनिन्दायाम्, श्री० । शोकसमकमेव आत्मा-
 युद्घाटने, न० । ज्ञा० १ भु० ३ अ० । रथा० । अ० १० । परस्या-
 भसः तद्वैरकर्तव्यं, न० । ज्ञा० १ भु० ८ अ० । धिक्कुमुपेत्यादि-
 धाक्यरूपे गंधेण, रा० ।
 आचार्यखिसन-
 वितियपदमण्यज्जे, अप्यज्जे वा वएज्ज खिसंतो ।
 ठवल्लं वा य तथा, संतिने वा वदेज्जाहिं ॥ २२ ॥
 अण्यज्जे वा साह ज्जेज्ज । अण्यज्जे वा भदंतो ज्जेज्ज ।
 अण्यज्जे वा भेज्ज । खिसणपरं भदंतं, सो आयरिओ बहुसु-
 ओ जातीओणो सोसपारिदण्ण अमिक्खं जातिमादीहिं खिसं-
 ति । सो सुत्तये उवजीवंणं ण सक्कति । ताहे तस्स जातिखारेण
 एए खिसं ववाल्लं वा करेज्ज । ओ आयरिओ आदीहोणं,
 ग्हं ण जाणमि ति ।
 अथा साहु जातिमादीपहिं खिसंति । तस्स अथावदेसेण
 इमा खिसा-
 जानिकुअस्स सरिसयं, करेहि ण हु कोदयो भवे साली ।
 आसलसितं वराअं, वापति ण गदंजो काठं ॥ २३ ॥
 तुज्ज वि जं कुलं जाती वा तं अहेहि परिआयं, तो अण्णो
 येव जातिकुअं सरिसं करेहि । मा कोदवसमाणो होतं अण्णायं
 साखिसरिसं मय्णु । ण वा गहेहि होतं । जती अस्सहाजियं
 काठं सक्कति ॥ २३ ॥
 विरुचकवेष खिसमाणो इमं जणति-
 रुचस्सेम सरिसयं, करे हि ण हु कोदयो भवे साली ।

अस्सझसिं वराओ, वाएति ए गएजो काउं ॥२४॥ कंज ।
वायगो, गणी, आयरओ वा जेण कओ तस्स इमा खिसा-
अइ वायगो ति भसति, एस किर गणी अयं व आयरिओ ।
सो वि मणं एरिसओ, जेण कओ एस आयरिओ ॥२५॥

इमो उवाअंजो खिसिंते सीतंते वा-

आतिकुलस्स सरिमयं, कराइ वा अपयंवरिओ होहि ।
हांज हू परिवादो वि, गिहि पक्खे साहुपक्खे य ॥२६॥
परिवयणं परिवादां अयसो गुणकिलणं वा इत्यर्थः ।

अह वा इमो उवाअंजो-

जुत्तं पाप तुम वाय-एण गणिणा च परिमकर्तुं ।
आयरिएण व होउ, काऊणं किं व काहामो ॥ २७ ॥
(जुत्तमिति) युज्यते धाम्यं वा पापशब्दः पापपुरणे इत्येति
निर्देशावाचको वा । आयरियस्स वा होउं किं एरिमं काऊण
जुज्जति अह तुमे चेव । मजायं रक्ख । तो अइ केिं कहामो ।
सीतंते वा इमो उवाअंजो-

अह वा ए मज्ज जुत्तं, जदंते एयरिमाणि बोत्तुं जो ।
गुरुजति वादिमणणा, भणामि झज्जं पयडिऊणं ॥२८॥ कंज
किंचान्यद्-

वरतरं मरसि जणितो, नया वि अण्णेष पच्चुवाअण्णो ।
ल्लेषे मम वेणुपं, जणोज्ज अण्णो पमासेतो ॥ २९ ॥
अह पच्छं दोसा पच्छायणं करेत्तो भणामि । अथा पुण दोस-
किलणं करेत्तो बहुजमज्जे अण्णेज तेण वरतरं मरसि भणितो
संतो जातेति कलञ्ज तो ।

इमं प्रकृति-

तुम्हे मम आयरिया, हितोपसि सि तेण सीसो हे ।
एवं विद्याणमाणा, ए हु जुज्जह कसितुं भंतो ॥ ३० ॥
जेण मे हितोपदेशं देहा तेण तुम्हे मम आयरिया हिओवड-
सणांति काउं । अइं पि सीससणं ते पडिबणो । किं व जो
जेण जंमि ठायंमि ठावितो एत्थं चरणे व । सो तं तओ जुत्तं-
ताम्मि वेव काउं ज्ञावणिरिओ एवं विद्याणमाणा तुज्जे किं कइह ।
एवंव ससपमु वि, तस्सेव हितद्वयावदागां ।

रागं कुसुजओ सु य, इण विहु अविंकाओ सज्जो ॥ ३१ ॥
एतं पायसां भ्रिसंतं सीदंते प्रथितं (सेलेसु वि) अणणज्जावि-
एसु । तस्सेव गुरुस्स हियठतावदे आगादं अइवा एयं आवाइं
वयणं च अइंते भणियं सेलेसु वि उवज्जायाविएसु हियट्ट ताव-
दे आगादं ॥ काइगाऽऽह-आणंतेहिं शुक् कइ आगादं
प्रमति । उचयते-कुसुमो अ वि को वि रागं जहा ण मुंचेति
तदा शुक्रवि एगंते जाव कुडोवदेसेण व विकीर्णितो ताव
अणायावसेवणं ण मुंचेति ।

किंचान्यद्-

वच्चुं वि आणिकणं, एवं विसे उवाअंजेज्ज वा ।
खिसा तु णिणपासा, सपिवासा होउवाअंजो ॥ ३२ ॥
आयरिय उवज्जायादीया करमओ व सज्जावापोयमादि-
इहमं वा एते वच्चुं आणिकणं खिसा उवाअंजो वा पयुजिय-
वो । विहुट्टं विण्णैहवयणं खिसाउयं । अणेहवयणं उवाअंजो ।

खिसा खसु ओमंमो, खरमज्जे वा वि सीयमाणंमि ।
गणणिओवाअंजो, पुव्वं गुरु महिहिमाणीए ॥३३॥

ओमं, करमज्जे वा खिसा पंचजले । रातिणिओ, आयरिओ,
जेहो वा पुव्वं गुरु आसी सो व कम्मभारिय वायपासयादीयाना
तो उ णिकणंते वायायायादि महिन्नुयं पि ओ मणीए तसु ववा-
अंमो पयुजति । नि०पू० १० उ० । आब० । अशातनायाव, आब० ।
४ अ० । ('आगाह' शब्दे हि० भागे १० पृष्ठे उत्तरांशुचमुक्त-
व अत्र तु अपवादत्वम्)

खिसणा-खिसना-ली० । होकसमकं कुत्सने, ली० ।

खिसा-खिसा-ली० । होकसमकं निदायाव, आब० २ अ० ।
करवटनायाव, अ० १ उ० । शासननिन्दायाव, पञ्चा० १७ विब० ।
'खिसिज्ज' खिस्यते निन्द्यते । वृ० १ उ० ।

खिसिज्जमाण-खिस्यमान-वि० । परोक्षकुत्सनेन निन्द्यमाने,
ज्ञा० १ पु० १६ अ० । आब० ।

खिसिय-खिसित-वि० । जन्मकर्मोपुद्गादनतो निन्दिते, स्या० ६
उ० । प्रव० ।

खिसियवयण-खिसितवचन-ग० । जन्मकर्मोपुद्गादनतो निन्दा-
वचने, स्या० ६ टा० ।

तच्छ न वाच्यद्-

अतिथिणे अचवले, अप्रभासी मियासणे ।

हविज्ज उअरे दंते, योवं झच्छुं न खिसए ॥ ३६ ॥

अतिथिणो जनेव अतिथिणो नामाभावेऽपि तेष्वर्थं यत्किञ्च-
नमाप्नोति । तथा अचवलाजनेव सदैव स्थिर इत्यर्थः । तथा अप्र-
भासी कारणे परिमितवक्ता । तथा मितशून्यो भिन्नभोक्ता अवे-
दित्येवंचूतो भवेव । तथा उदरे दातो येन वा तेन वा क्षु-
शीलः । तथा स्तोत्रं लब्ध्वा न खिसयेव । देयं दातारं वा न
होस्येव इति स्वार्थः ॥ ३९ ॥ दशा० ८ अ० ।

अथ खिसितवचनमाह-

गहियं च जहायोसं, तहियं परिपिडियाण संलावो ।

अमुएणं मुत्तयेो, सो वि य उवज्जोवित्तुं दुक्खो ॥

एकेन साधुना यथाधोयं यथा गुरुभिरजिज्ञाषा जगिताः तथा भुतं
शुद्दीनं भवेव शुद्दीतो स्वार्थः । प्रतीच्छकादीन् वाचयति । यदा
व प्रतीच्छक उपतिष्ठते तदा तस्य जातिकुलादीनि पृच्छा पश्चा-
त्तैरेव खिसां करोति । इतश्चात्र साधूनां परिपिडितानां स्वा-
ध्यायमयस्कृत्या उच्छिन्नानां संलापो वसंते । कुत्र स्वार्थी प-
रिशुद्धौ प्राप्नोते । तत्रैकस्त्वं यदा बोधभूतप्राहकं साधु व्यपदि-
शति । तथाऽमुकेन स्वार्थी शुद्धौ शुद्दीतो परं स उपजीवितुं
(दुक्खो) दुष्करः ।

कथम् ? इति । आह-

जह को वि अमपरुक्खो, विसकंठगवञ्चिनेदितो संतो ।

ए वज्जह अञ्जितुं, एवं सो खिसमाणो उ ॥

यदा कोऽप्यमृतवृक्षो विषकयटकवञ्चिभिर्वेष्टितः सन् आसी-
तुमाञ्जितुं न शक्यते । एवमसाधुषा साधुः प्रतीच्छकात् खि-
सत् न अश्रितुं शक्यः ।

तथाहि—

ते वित्तसिणा परम्भा, जातकुलदेसकर्मपुच्छादि ।
आसाऽऽगता शिरासा, वचति विरागसंयुक्ता ॥

यस्तस्योपसंयुक्तं यतितं पूर्वमेव पुच्छति—का तव जातिः ? किं नामिका माता ? को वा पिता ? कस्मिन् वा देशे संजातः ? किञ्च कृष्यादिकं कर्म पूर्वं कृतवान् ? एवं पुच्छा पश्चात् तावत् पत्रतो हीमाथिकासारायुक्ताश्चारेः कुतोऽपि कारणात् कुपितस्तेरेव जात्यादिभिः वित्तसिः । ततस्ते प्रतीच्छका जातिकुलदेशकर्मपुच्छाभिः पूर्वं वृष्टाः ततः वित्तसिणा प्रारब्धायाजिताः सन्तः स्वप्राचीं प्रदीप्याम इत्याशया आगता निराशाः क्षीयमनोरथा विरागसंयुक्ताः “ विच्छिन्न कसेरुमई, अष्टपुष्पासि कसेरुमई ? । पीतं ते पाणिपयं, वरिन्नु हता मनदसंयं ” इति भणित्वा स्वगच्छन् व्रजन्ति ।

मुत्तप्याणं गदयं, अहं काहं ततो परीनियतो ॥

जातिकुलदेसकर्म, पुच्छति स्वहान्यध्वानं ॥

एवं तदीयवृत्तान्तमाकर्ष्य कोऽपि साधुभ्रंशति—अहं नस्य सकाशे गत्वा स्वार्थयोषधं करिष्ये, ते वाचायै वित्तनादोषां निवर्त्तयिष्यामि । एवमुक्त्वा येषामावाचार्याणं स शिष्यस्तेनापान्तिके गत्वा पुच्छति—योऽसौ युष्माकं शिष्यः स कुत्र युष्माभिः प्राप्तः ? आचार्यः प्राहुः—वेदसनामकस्य नगरस्यासन्ने गांवरग्रामे । ततोऽसौ साधुस्ततः प्रतिनिवृत्त्या गांवरग्रामं गत्वा पुच्छति—अमुकनामा युष्मदीये ग्रामे पूर्वं किम् आसीत् ? प्रामेयिकैरुक्तम् । आसीत् । ततः का तस्य माता ? को वा पिता ? किं वा कर्म ? वैदिकः (ब्रह्माङ्गधर्मां) नैव । नापितस्य धर्मिका नाम दासी सा खलवाटकौशिकेन सममुपितवती । तस्याः संसन्धी पुत्रोऽसौ एवं भूत्वा तस्य साधोः सकाशां गांवा भणति—अहं तवोपसंयुक्तं प्रतिपद्ये । ततस्तेन प्रतीच्छकः पृष्टः । कुत्र त्वं जातः, का या ते मातृत्यादि । एवं पृष्टोऽसौ न किमपि ब्रवीति । तत इतर वित्तचित्त—जानाम्येषोऽपि हीनजातीयः ।

ततो निर्बन्धे कृते स साधुः प्राह—

ठाणमि पुच्छियमि, इण्णुदाणि कहेमि ओहिता मुण्णध ।
सोहस्सणे कस्स न, इमाहं तिक्खाम्हां दुक्खाम्हां ॥

स्थाने भवतिः पृष्ठे सति (इण्णुदाणि नि) तत इदानीं कथयामि आवाहनाः शृणुत यूयं कस्यान्यस्येयमानि ईदृशानि साधूनां दुःखानि कथयिष्यामि ।

वदिसिगांवरग्रामं, खलवाटगपुत्तकोसिओ येरो ।

नाविपसिखियदामी, तेसिमि सुतो कुलह गुज्जां ॥

वैदिसनगरासन्ने गांवरग्रामे धृष्टः कोशिकः काश्चित् खलवाटस्थयिर, तस्य नापितदासी धर्मिका नाम प्राची, तयोः सुतोऽस्यैवम् एतत् शुभं कुतः मा कस्यापि प्रकाशयन्तत्यर्थः ।

जेठो मइ जाया म—जन्तये किर भम्मिमि पव्वइतो ।

तमहं लक्खुसुतीओ, आणुपव्वइतो ऽणुरागेणं ॥

अम ज्येष्ठो भ्राता गर्भे किञ्च मयि प्रव्रजत इति मया सुतम् । ततोऽहमेवं लब्धश्रुतिको भ्रातुरनुरागेण तमनु तस्य पश्चात्प्रव्रजितः ।

एवं भूत्वा स वित्तनकारी साधुः किं कृतवान् ? इति । प्राह—
आगारवित्तवदयं, तं नावं सेसच्चिधमंविदियं ।

खिण्णो वा पच्छसितो, आहं देण दाणुमुपापस्स ॥

न मदीयस्य भ्रातुरेवेषि आकारी भवतीत्याकारवित्तवर्तितं तात्त्वा शेषेण जात्यादिभिः संधिदितं हात्वा वित्तयति ब्रह्मो अमुना निपुणं पापेन व्रतितोऽहं यदवप्रमत्तपदेशेन मम जात्यादिकं प्रकटितम्, तत आचरणं मिथ्यापुच्छन्तवानुपूर्वम्, ततो दोषादुपभोगं, ततस्तेषां स्वार्थरूपस्याभयस्य भद्रान्तरितं गतं वित्तचित्तवचनम् नृ० १ त० । (अत्र शोधित्यनुगुरुकादिका निष्पमास्तमा इत्यादि ‘ अवयव ’ शब्दे प्र० भागे ७६६ पृष्ठे ज्ञापितम्)

वित्तजिणिया—खेदनिजा—खी० । “ खिदां ज्ञः ” ८ । ४ । २७४॥ इति खिदरन्त्यस्य द्विकलो ज्ञः । प्रा० ४ पादः । खेदकियाया—म, प्रा० १ श्रु० १६ अ० ।

वित्त—वित्त—त्रि० । दैन्ययुक्ते, निर्विधं, प्रा० १ श्रु० ८ अ० । अलसे, खेदयुक्ते च । वाच० । स्रवणाद्यौ कञ्ठपादित्तलचरे, जी० ३ प्रति० ।

वित्तपट्टिपट्टि—वित्तप्रतिष्ठित—त्रि० । ‘ वित्तपट्टिपट्टि ’ शब्दाद्यैः ।

वित्त—वित्त—त्रि० । न्यस्तं, कर्म० ३ कर्म० । रागजयपमार्जनं एव—सादी, स्था० ५ टा० २ उ० । प्रेरिते, विकीर्णे, अवज्ञाने, वाच० । क्षेत्र—न० । कृषिकर्मोदिविषयज्ञायाश्च, अनु० । धाम्यवपनभूमौ, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । (‘ वित्त ’ शब्दे सर्वेऽर्थाः हयाः)

वित्तचित्त—वित्तचित्त—त्रि० । कितं नष्टं रागजयपमार्जनोक्तं यस्य सः । स्था० ५ टा० २ उ० । वित्तस्रमिणं, ध० ३ अ० । यस्य पुत्रसोकादना (स्था० ५ टा० १ उ०) कविणाद्यपहारेण वा वित्तस्रमं जातः । श्रौत्य० ।

वित्तचित्तस्य वैद्यावृत्तः—

सूत्रम्—वित्तचित्ते भिक्खू गिहायपमाणं नो कप्पइ तस्स गणाऽवचेइयस्स निज्जुइत्तए अगिहाए तस्स करणिज्जं वेयावदिप्यं जाव रोगायकाओ विप्पमुक्के तओ पच्छा तस्स अट्ठासहसुरस्सए नामं ववहारे पट्टवेसिया ॥ १० ॥
व्य० अ० १ उ० ।

अथास्य सूत्रस्य कः संबन्धः ? उच्यते—

घोरमि तवे दिसे, भएण सहसा भवेज्ज खितो उ ।

गेत्तञ्च वा पणयं, अगिहाए करणं व मंक्खो ॥

घोरे शब्दे परिहारादिरूपे तपसि वृत्तं ज्ञेयम् सहसा ज्ञेयत्वं वित्तचित्तः अपहृतवित्तं इत्यर्थः । मय वा गन्तव्यं प्रकृतं वित्तचित्तोऽपि न ग्लानकल्पः तस्याऽपि (प्राग्लभ्य) अग्लान्या यथोक्तस्वरूपता कतव्यमिति ।

संप्रति वित्तचित्तप्रकरणार्थमाह—

लोइय होउत्तरिओ, दुविहो खित्तो समासतो होइ ।

कह पुण ह्वंज खित्तो, इमाहं सुण कारणेहि तु ॥

समासतः संक्षेपेन द्विविधो वित्तकारः क्लृप्तो भवति । तद्यथा—लौकिकः, लोकौघादिकः । तत्र लोकं ज्ञायो लौकिकः । अ-

ध्यात्मास्त्रिधा इहण । एवं लोकोत्तरे ज्ञेयो लोकोत्तरिकः । अथ कथं केन प्रकारेण पुनः कितः खित्तिचित्रो भवेत् ?। सुरिराह-
मृगु पविर्बद्धमायैः कारयैवति ।

तन्मयेव कारयान्याह-

रागेण वा जएण व, अह वा अभ्यमाणितो नरिंदेण ।

एएहिं खित्तिचित्रो, वणियाइएरूवणा लोए ॥

रागेण, यद्वा वा भयेन । अथ वा नरेन्द्रेण प्रजापतिना । उपलब्ध-
णमेतत्-सामान्येन वा प्रभुणा अभ्यमाणितोऽपमानं आहितः ।
एतैः श्रुतु कारयैः कित्तिचित्रो भवति । ते च लोके उदाहरण-
त्वेन प्रकृतिता वर्णिताः । अत्र रागे कित्तिचित्रो यथा-वणि-
श्यायं । तथाहि-काचिद्विज्ञानया । प्रचारं मृतं दुःखा कित्ति-
चित्रा जाता ।

अयेनापमानेन च कित्तिचित्रत्वे उदाहरणान्याह-

जयतो सेमिन्नवकुओ, सहमोत्पेरितो व संजुयादिमु ।

पणहरणेण व पणुणा, विमाणितो लोइया खित्ते ॥

जयतो भयेन कित्तिचित्रः । यथा-गजसुकुमालमारको जनार्दन-
भयेन । सेमिन्ननामा वदुको ब्राह्मणः । अथ वा संजुयादिषु सं-
युगं संश्रमस्तत्र, आदिशब्दापरब्रह्मणोऽसमापतनादिपरिग्र-
हः नैः गाथायां सप्तमी तुनीयायै । सहसा अतर्कितः समतलः
परिशुद्धो भवेन कित्तिचित्रो भवति । स च प्रतीत एव । भये-
नोदाहरणमुक्तम् । संप्रत्यपमानत आह-प्रभुणा वा नरेन्द्रेण
अपहरणेन समस्तद्रव्यापहरणतो विमाणितोऽपमानितः कित्तो
भवति । पञ्चाङ्गिकाभिर्लौकिकान्युदाहरणानि किते कित्तिचि-
त्रविषयाणि ।

संप्रति लोकोत्तरिकान्यनिष्ठितुराह-

रागमि रायखुड्डो, जङ्गादितिरिक्खचरियवायमि ।

रागेण जहा खित्तो, तपई वुच्चं समासो ॥

रागे सप्तमी तुनीयायै, रागेण कित्तिचित्रो यथा राजकुलकः-
शाकपाथियदिदृशनादिह मध्यमवहोपी समासः । उभयेन
यथा जङ्गादीन् हस्तिप्रभृतीन् तिरिक्खो दृष्ट्वा । अपमानेन यथा-
चरकण सह वादे पराजितः । तत्र रागेण वः राजकुलकः
कित्तिचित्रोऽत्रयसमई तथा समासन वये ।

यथाप्रतिज्ञातं करोति-

जियसनुनरवइस्सा, पव्वज्जा तिक्खणा विदेसमि ।

काळण पोयणम्मि, तच्चादे निव्वुतो जयवं ॥

एको य तस ज्ञाया, रजसिंरि पयडिळण पव्वइतो ।

भाळमअल्लुरागेणं, खित्तो जानो इमो उ विड्ढि ॥

जितशुभ्रमेव नरपतिस्तस्य प्रभुत्वाऽपभवत्, धर्मे तथावि-
धानां स्थविराणामग्निते भुत्वा प्रभुत्वां स प्रतिपन्नवानित्य-
र्थः । प्रपञ्चानन्तरं च तस्य शिक्षा ब्रह्मशिक्षा, आसेवना
शिक्षा च प्रवृत्ता । कालान्तरे च पातनपुरे विदेहराजे पर-
तीर्थमिः सह बाध उपदिशतः । ततस्तेः सह योभनो बाह-
रनाम् जिह्सा महती जिनशस्त्रेन प्रभावनां कृत्वा स जगदात्
निवृत्तो मुक्तिपद्मीप्रथकः । (एको य इत्यादि) एकस्मिन्
तस्य जिनशब्दोः राज्ञः प्रभुजितस्यानुरागेण राज्यधिपं
प्रहाय परित्यज्य जितशुभ्रमवशमपतिपस्यन्तरं कियता का-
१८६

लेन प्रभुजितः प्रभुत्वां प्रतिपन्नः । स च तं ज्येष्ठज्ञानं विदे-
ह पातनपुरे कालगतं भुत्वा आभनुरागेणापहतचित्तो जातः ।
तत्र चायं बह्व्यमाणस्तत्रगुणीकरणाय विधिः ।

तमेवाह-

तेओकेदेवपडिया, तित्थयरा नीरया मया सिद्धि ।

येरा वि गया केई, चरखगुणपट्टाणा धोरा ।

तस्य आत्मादिमरणं भुत्वा कित्तिचित्रोऽतस्योऽपमानासनायमि-
यं देशना कर्त्तव्या । यथा-मरखपर्ययसामो जीवभोकोः । तथा-
हि-यं तीर्थंकरा प्रगवन्नर्त्तलोऽपदेवैस्त्रिभुवननिवासिमिमे-
वनपत्यादिभिर्देविमहितोऽस्ति मीरजसा विरतसमस्तकर्म,
परिमाणवः सन्तो गताः सिद्धिः । तथा-स्थविरा अपि काचिन्म
दीयांसो मौक्तिक्यामिप्रभृतयश्चरणप्रभावका धीरा महासत्याः
देवदान्धरित्युपास्याः सिद्धिं गताः । तथाहि प्रगवतामपि तीर्थ
कृतां महतामपि महर्षीणामादृशी गतिस्तत्र का कथा शेषजन्तूनां
तस्मादेतादृशीं संसारविधां तत्रमुच्यते न शोकः कर्त्तव्य इति ।

आन्यथ-

न हु टोइ सोइयव्वो, जो काळगतो ददो चरिषमि ।

सो टोइ सोइयव्वो, जो संजमपुण्वलो विहरे ॥

न 'हु' निश्चितं स शोचयितव्यो जयति, यस्मात्प्रिये ददः सन्
कालगतः । स लघु जयति शोचयितव्यो यः संयमे दुर्द्धरः
सन् विहृतवान् ।

स कस्माच्छोचयितव्यः ? इत्यत आह-

जो नह व तह व झप्पे, झुंजि अहारउवदिमार्थि ।

समणगुणमुक्कोगी, संसारवद्धो जणिओ ॥

यो नाम यथा वा तथा वा शेषदुष्टं, सरोक्षतया इत्यर्थः इष्ट-
माहारोपचारिकं मुञ्चे उपभोगविषयीकरोति । अमनानां शु-
णाः शूलोत्तरगुणकाः अमणगुणास्तैर्मुक्ताः परित्यक्तास्तदहि-
ता ये योगा मनोवाङ्मायव्यापारास्ते अमणगुणमुक्तायोगास्ते
वस्य सन्ति स अमणगुणमुक्तायोगी संसारप्रवर्द्धको अभिगन्त-
र्थकरमायधरः । ततो यः संयमदुर्द्धतो विहृतवान् स शोच्य
एव । भवदीयस्तु ज्ञाना र्थि कालगतो ददध्यास्त्रे ततः स
परलोकेऽपि सुगतिर्भाविता । न करणीयः शोकः ।

संप्रति 'जङ्गादितिरिक्ख' इत्यस्य व्याख्यानार्थमाह-

जङ्गाई तेरिञ्चे, सत्थं अगणी य मेहविज्जु य ।

ओये पकिभीसणया, चरमं पुण्णं पक्खेह ॥

जङ्गो हस्ती आदिशब्दात् सिंहादिपनिग्रहः तात् । तिर-
ओ दृष्ट्वा । किमुक्तं जयति-गजं वा महेन्द्र्यं, सिंहं वा
गजंन्द, व्याघ्रं वा, तीक्ष्णचरनव्याधिकारसमुक्तं दृष्ट्वा कोऽपि
मयतः कित्तिचित्रो भवति । कोऽपि पुनः शस्त्राणां ब्रह्मादीनां
पुष्पाणि दृष्ट्वा । इयमप्रजापता-कन्यापि परिहासनेषोर्णं कर्त्तुं
या कुन्तं वा सुरिकारिणं वा दृष्ट्वा कोऽपि इा मारयति सामेव
इति सहसा जिह्सा च उपजायत । तथा अग्नौ प्रदीपनके
लम्बे कोऽपि जयतः कित्तो जयति । कोऽपि स्नानेन मेघमाजि-
तमाकायं । कोऽपि विद्युतं दृष्ट्वा । एवं कित्तिचित्रतां यातस्य
(ओये पकिभीसणया इति) प्रभवो ह्युत्तरस्तेन प्रतिनी-
यणं ह्यस्यादेः कर्त्तव्यं येन कित्तिचित्रताऽपगच्छति । यदि
पुनश्चरकैरे वादे पराजितः इति कित्तिचित्रः भवेत् ततश्चरकं

पूर्वं प्रकृत्य तदनन्तरं तेन स्वमुखाच्छादितेन बचसा तस्य कि-
सिक्तता-प्राप्तयितव्या ।

संप्रत्ययमानतः किसिक्ततां प्राप्नुयति-
अबहीरितो व गणिना, अहवण समयेण कम्हिः पमाय । य ।

वापंमि वि चरमाई, पराश्रोतो तत्त्वमा जयणा ॥

गणिना क्वाचायैष सोऽवधोऽरितः स्वाद्ध अथ वा (गमिति) वा-
क्यालङ्कारे स्वगणनेन स्वगणनेन गणावच्छादिना कस्मिंश्चित्प्र-
मादं बधमानः सन् गार्ह शिक्तितो प्रवेष्टु । ततोऽपमानेन किसि-
चित्तो जायते । यदि वा चरकादिना परतीर्थिकेन वादे परा-
जित इत्यपमानतः किसिक्तः स्याद । तत्र तस्मिन् किसिचित्ते
इयं वक्ष्यमाणा यतना ।

तत्र प्रथमतो जयेन किसिचित्ते यतनामाह-

कस्मिन् एत सीहो, गह्रितो अह धाकितो य सो हत्थी ।

सुहृगतयेण उ तुम, ते वि य गमिया पुरा पाला ॥

ग्रह पदैकदेशे पदसमुदायांश्चाचार्य पाला इत्युक्ते हस्तिपाशाः,
सिंहपाशा प्रवृत्त्याः । तेऽपि पुरा पूर्वं गमिताः प्रतिबोधिताः
कर्तव्याः, यथाऽस्माकं कुल्लोको युष्मदीयं सिंहं हस्तिनं वा दृष्ट्वा
ज्ञोममुपागतः, ततः स यथा ज्ञानं मुञ्चति तथा कर्तव्यम् । एवं
तेषु प्रतिबोधितेषु, स किसिचित्सीतृस्तेनोपगमिते क नीयते, नी-
त्या वा तेषां मध्ये यः कुल्लकादपि ह्युत्तरः तेन सिंहः कर्णं
धार्यते, हस्ती वा तेन धाट्यते । ततः स किसिचितः प्रोच्यते-
स्वसोऽपि यः कुल्लकतरोऽसिधयेन ह्युत्तरः तेन एव सिंहः कर्णं
पृहीतः । अथ वा स हस्ती जनेन धाटितः त्वं तु विजिज, किं
त्वन्तस्मादपि जीर्जजातः ? ततो धार्यमवस्थप्यतामिति ।

सत्यदग्गि धंवेउं, पणोहणं तस्स एम सो हत्थी ।

थेरो चम्मविकट्टण, अज्ञायचकं व दोमुं च ॥

यदि शङ्खं, यदि वाऽग्निं दृष्ट्वा किंताऽभवत्, ततः शङ्खमग्निं च
विधया स्मरित्वा तस्य पादाभ्यां प्रयोद्धवं कर्तव्यं, अजितव्यं
च तं प्रति-एषोऽङ्गाभिराग्निः शङ्खं च पादाभ्यां प्रयोत्तते, त्वं
पुनरेताभ्यां विमेषीति । यदि वा पानीयेनाऽऽर्जोऽकृत्य इस्तादि-
भिः सोऽग्निः स्फुरयते, अथयते-एतस्मादपि तव किं जयम् ? ।
तथा यतो हस्तिनः तस्य अयमजुत् स हस्ती स्वयं पराकुलो
गच्छन् इदयेते, यथा-यतस्वयं विजेषि स हस्ती नश्यति नश्यन्
वर्तते, ततः कथं त्वमेवं भीरोरपि भीर्जजातः । तथा यो गजितं
भुत्वा अयमग्रहीत्, तं प्राप्यकृते-अधोवरो नमसि शुष्कं चर्म
विकर्षति आकर्षति, एवं चोक्त्वा शुष्कचर्मण आकर्षणशब्दः
आच्यते, ततो प्रयं ऊरयति । तथा यद्यन्तेः स्तम्भनं न ज्ञायते,
तदा हयोः अन्धो व विधुति च जयं प्रतिपन्नः सन् अज्ञातचकं
पुनरकस्मात्तस्य दृश्यते, यावदुभयोरापि अयं जीर्णं भवति ।

सम्प्रति वादे पराजयापमानतः किसिचित्सीतृस्य

यतनामाह-

एण जितोऽपि अहं, पुण सहसा न लक्सिय जणेण ।

थिक्ककट्ठवलज्जा, लिप्ता पठ्ठो सोतो सुहो ॥

इह येन चरकण वादे पराजिनः स च ज्ञाप्यते यथोक्तं प्राक् ।
ततः स आगत्य वेदति-यतेनाहं वादे पराजितोऽस्मि । तत्पुनः
स्वयं जनेन सहसा न लक्षितम् । ततो मे लोकोक्ता अयमवादाऽ-
भवत् । एवमुक्ते स चरको विषकृन् विष्कारेण स्वजातेन हज्जां
प्राप्ततेन हज्जां च प्राहृतः सन् सोऽप्यसार्थते । ततः स क्षिप्तो

अथयते-किमपि स्वप्रपन्थानं पृहीतवान् वादे हि ननु स त्वया
पराजितः । तथा च त्वत्समक्षमेव चिकारं प्राहृत इति, एवं
यतनायां क्रियमाणायाम् यदि स क्षुल्लकः प्रगुणीभवति ततः
सुन्दरम् ।

तद् वि य अनियट्टमाणे, संरक्कमवरक्कसेण य चउ गुरुगा ।

आणाण्णो य दोसा, जं सेवति जं य पाविहिति ॥

तथाऽपि च एवं यतनायां क्रियमाणायामपि निष्ठति अवि-
क्षमाणि सिक्तचित्तस्य, संरक्काणं वक्ष्यमाणयतना कर्तव्या अरक्का-
णं प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुका गुरुमासाः । तथा आह्वय आ-
ह्लाद-नवस्था-मिथ्यास्थ-विराधना दोषाः । तथा अस्मद्व्य-
माणां यत्संवेन चरुजीविकाविचारविधानादिकं वचनं प्राप्नोऽव-
नर्थं तस्मिन्मसं च प्रायश्चित्तम् ।

अथ किं संवेतं ? किं वा प्राप्स्यति ? इति । तत्किमप्यर्थमाह-

उक्कायाण विराहण, जामणतेणा निवायणं वेव ।

अवसे विसमे य पफिण, नम्हा रक्कसंति जयणाए ॥

वक्तां कायानां पृथिवीकार्याकादीनां विराधना क्रियते । ध्यापनं
प्रदीपनकं तद्वा कुर्यात् । यदि वा स्तैष्यत् । अथ वा निपातनामनः
परस्य वा विधीयते, अवदे कृपे, अथ वाऽन्यत्र विषये पतितो
भवेत्, तदेवमसंरक्षणं इमे दोषास्तस्मात् रक्षन्ति यतनाया व-
क्ष्यमाणया ।

साम्प्रतमेनामेव मार्थां व्याख्यासुराह-

सस्सगिहादीणि ऋद्धे,तेणे अह सो सयं वाही ।

रज्जा मारणपिट्ठण-मुत्तये तदोस जं च ससाणं ॥

सस्यं धाम्यं तद् दृष्ट्वातीति तद्गृहं, तद्गृहं सस्यगृहं तदादीनि
आदिशब्दात् शेषगृहाणानिप्राहः इदं स किसिक्ततया
आग्निप्रदानेन भस्मसात्कुर्व्यात् एतेन ध्यापनमिति व्याख्यातम् ।
यदि वा स्तेनयत् । अथ वा स स्वयं किमपि जिघेत एतेन स्तैष्ये
व्याख्यातम् । मारणं पिठ्ठनमुज्यस्मिन्त्यात् किमुक्तं प्रवर्ति-स सिक्त
चित्तत्वेन परवश इव स्वयमात्मानं मारयेत् पिठ्ठयेत् यद्वा-
परं मारयेत् पिठ्ठित्वा स परमारणेण पिठ्ठयेत् वा इति (त-
होसा जं च सेसाणमिति) तस्य किसिक्तस्य दोषात् यच्च
शेषाणां साधूनां मारणं पिठ्ठनं वा तथा हि स किसिचितः प-
रान् यदा व्यापादयति तदा परे स्वकर्मजानानां शेषसा-
धूनामपि घातप्रसादिकं कर्तुंस्वक्षिप्तमसं मारणेन कृष्ट्वं शेषाणि
तु स्थानानि सुखमानीति व्याख्यायति यदुक्तम्-तस्मात्कृति
यतनयेति ।

तत्र यतनामाह-

महिहीए उड्ढानेवसणा य, आहारविमिचणा वि उत्सग्गो ।

रक्कलंताण य फिक्कि, अगनेसणे होति चउ गुरुगा ॥

महिक्रिको नाम ग्रामस्य नगरस्य वा रक्षाकारो नस्य कथनी-
यम्, यथा- उड्ढानिवसणा इति) यदुक्तवैरुपया संयमनीयां यथा
स्वयमुत्थानं निवेशनं च कर्तुमीदं भवति तथा । यदि वाति-
दिना धातुकोमोऽस्यायुदिति ज्ञायते तदाऽप्यथाहारपरिहा-
रेण स्निग्धमचुरादिकष आहारः प्रदातव्यः (विमिचणुं स्ति)
उच्चारान्वेष्टनस्य परिग्रापनं कर्तव्यम् । यदि पुनर्वैरवताक्य एव
वपद्वय इति ज्ञायते तदा प्राक्तुर्वचना क्रिया यत्नेन कर्तव्या । तथा
(वि उत्सग्गो इति) किमर्थं वातादिना शोभनं, उत इवताकृत-

उपपन्न इति परिज्ञाया देवताराधनार्थं कार्यात्मकः करणीयः । ततस्तथा आकांक्षतया कथितं सति तदनुकुर्यो यत्नो यथोक्त-
स्वरूपः करणीयः एवं रक्तताम्रपि यदि स कथञ्चित् स्फुटितः
क्यात् न ततस्तस्य गवेषणं कर्तव्यम् । अन्यथाऽप्येवेषणे प्रायश्चित्तं
कवचारी मुक्तः । एष द्वारगाथासंज्ञार्थः ।

साम्प्रतमेनामेव विवरणं प्रथमतः महर्षिकद्वारं विष्णोर्नि-
अमृतं एष पितामहो, रत्नसंततं यं पि किमिदं कथा ।

सो परिरक्षेयम्यो, महर्षिश्चैव कहुणा ठ ॥

रक्षा अस्यास्तौति रक्ततां, रक्षायां नियुक्तो राक्षसो वा प्रा-
मस्य नगरस्य वा रक्तको कारणिके महर्षिके कथना कर्तव्या
तस्मै कथयितव्यमिति ज्ञातः । यथा अत्र तस्मिन्नुपाश्रये अ-
स्माकं रक्तताम्रपि एव पिशाचो ग्रथितः कदाचित्स्फुटति अप-
गच्छति । स 'हु' निश्चितं परिचित्तव्यः प्रतिपद्यतस्तत्तत्वाद् ।
इति । व्याख्यातं महर्षिकद्वारम् ।

अधुना 'उडनिवेतनाय' इति व्याख्यानयति—

मिउपैर्धेहिं तद्वा यो, जमेति जड सो सयमि ठडेश ।

अपवरग मत्वरहिते, बाहि कुदंने अमुधं च ॥

मृडबधैल्लथा (गुमिति) तं कित्तचित्तं यमयन्ति वज्रान्ति । यथा
स स्वयमुपनिष्ठति, तुमभ्रस्यानुक्तसमुच्चयार्थानि विज्ञानं च,
तथा स तस्मिन्नुपवरके स्वाप्यते । यत्र न किमपि शक्तं भवति ।
अन्यथा स कित्तचित्ततया युक्तमुक्तं वाऽजानानः शुक्लं वडु
तेनात्मानं व्यापादयेत्, तस्य वाऽपवरकस्य द्वारं बहिः कु-
एव न वा विनाहृतादिना बाधते येन न निर्गम्याऽपगच्छति । तथा
अशून्यं यथा भवति एवंप्रकारेण प्रतिज्ञाभियते । अन्यथा
शून्यमात्मानमुपग्रह्य बहुतरं कित्तो वक्तव्यमिति ॥

उत्वरयस्स य असती, पुव्वलया सती य खंमए अगमो ।

तत्सोवरिं च चक्कं, न प्किदं जड ठप्पिदंनो ति ॥

अपवरकस्य असति अनाये, पूर्वैकस्मिन्तकूपे निज्जं स प्रक्षि-
प्यते, तस्याप्यज्ञाये अवटो नवः अन्यते, स्मन्तिता तत्र स क्षि-
प्यते, प्रक्षिप्य च तस्यावटकस्योपरि चक्कं रथाङ्गं स्नानाय
दीयते, यथा स ठप्पिदन्नपि उल्लुपमामोर्धप न स्फुटति न
बहिर्गच्छति ।

साम्प्रतम् 'आहारविगिच्छन्तेत्यादि' व्याख्यानयति—

निष्कमहुदं च जजं, करीसमेजा उ नो महा बाळ ।

दध्विय धातुक्खोचे, नाठं उल्लसग तो किरिया ॥

यदि वातादिना धातुकोमोऽस्य संज्ञान इति ज्ञायते, तदा
अकमप्यपरिहारेण जिग्मं मज्जुं च तस्मै दातव्यम्, शय्या च
करीसमयी कर्तव्या, सा हि सांघा मवति, उण्णे च वातस्ते-
भ्यापहारः । तथा किमयं दैविको दैवेन भूतादिना कृत उपकरणः
धातुकोऽस्य इति ज्ञाते देवताऽऽराधनाय उत्सर्गः कियते । तस्मिन्
अ क्रियमाणे यदा कश्चिन्नया देवतया कथितं तदनुसारेण
ततः क्रिया कर्तव्या यदि दैविक इति ।

संप्रति 'रक्षसंताणं पि प्किदिय' इत्यादि व्याख्यानयति—

अगमे पत्ताय मगण, अगमणा वा वि जेण सारवंलो ।

गुरुगा य जं च जुत्तो, तेसिं च निवेइयमो ॥

'अगमे' इति सप्तमी पञ्चम्यर्थः, ततोऽयमर्थः—अवटान् कू-
पाद् उपलक्षणमेतत्, अपवरकादः यदि पलायते, कथमपि

ततस्तस्य मार्गेणमन्त्रेण कर्तव्यम् । तथा ये तत्तत्पन्न वा
आसन्ने, दूरे वा अन्यगणा विद्यन्ते तेषां च निवेद्यकरणं, तेषां
मपि निवेदनं कर्तव्यमिति भावः । यथाऽस्सदीय एकः साधुः
क्षित्तचित्तो नष्टो वर्तते । ततस्तेऽपि गवेषणीयः दूरे च स सं-
ग्रहीतः । यदि पुनर् गवेषयन्ति स्वगण्यवर्तिनोऽप्यगण्यवर्ति-
नो वा, तदा तेषां प्रायश्चित्तं नित्यारो गुरुमासाः । यत्र करि-
ष्यति वदन्तीनिकायधिराधनादिकं लक्ष्मिंसं च तेषां प्रायश्चि-
तमिति ॥

उम्मासे पक्किरिठं, अण्णिच्छमाणुसु नूज्जतरगो वि ।

कुलगणसंघसमाए, पुव्वमयेणं निवेएजा ॥

पूर्वोक्तप्रकारेण तावच्च प्रतिघरणीयो यावत्पणमासा जवन्ति ।
ततो यदि प्रगुणो जायते, तर्हि सुन्दरम् । अथ न प्रगुणीभूत-
स्वतो भूयस्तरकमपि तस्य प्रतिघरणं विधेयम् । अथ ते सा
धवः परिभ्राजा भूयस्तरकं प्रतिघरणं नैच्छन्ति, ततस्तेष्वनि-
च्छत्सु कुलगणसङ्घसमवाचं कृत्वा पूर्वगमेन कथोक्तप्रकारेण
तस्मै निवेदनीयम्, निवेद्य च तदाकृता वस्तिस्त्वमिति ।

अथ स साधुः कदाचिद् राजादीनां सज्जनः स्यात्, तत इयं
यतया विधेया—

रघो निवेइयमी, तोसिं वयणे गवेसत्ता ठूति ।

आसहवेजा संवे—पुव्वस्सए नीसु वी जयणा ॥

यदि राजाऽप्येवं वा स पुत्रादिको भवेत्, ततो यदाः, उपस-
कृष्येतत् । अथेवं वा सज्जनानां निवेदनं कियते । यथा—पुष्प-
दीय एव पुत्रादिकः क्षित्तचित्तो जात इति । एवं निवेदिते यदि
राजादयो भवेत् तत्र पुत्रादीनां क्रिया स्वयमेव क्रियमाणा वर्त-
ते । तत इहैव तत्पठ्यानयतेति । ततः स तेषां बन्धनेन तत्र नी-
यते । नीतस्य तत्र गवेषणादि भवति । यद्यमत्र भाषार्थः—साधवो
ऽपि तत्र यत्वा औषधं भेषजानि प्रयच्छन्ति प्रतिदिनं च श-
रीरदोषं दन्तं बहन्ति । यदि पुत्रः संवर्धितः स्वजना बधेऽप्युच्य-
मौषधानि वैद्यं वा संग्रह्यज्जनाः । परमस्माकमासत्रं प्रदेशो
स्थित्वा द्यूयं प्रतिघरयत्, तत्र यदि होमनो भावस्तदैवं क्रियते ।
अथ गृहस्थीकरणाय तेषां भावः । तदा न तत्र नयनम् । किन्तु
स्वोपाश्रय एव ज्ञियते । तत्र च त्रिष्वपि आहारापोषिद्यग्न्यासु
यतना कर्तव्या । एष द्वारगाथा संज्ञेपार्थः ।

साम्प्रतमेनामेव विवरणं प्रथमतः 'रघो निवेइयमी'

इत्येतद् व्याख्यानयति—

पुत्तादीणं किरियं, सयमेव परम्मि को वि कारेजा ॥

आणुजापांते य तर्हि, इमे व गंतुं पक्किरंति ॥

यदि कोऽपि राजा, अन्यो वा तस्य क्षित्तचित्तस्य साधोः स्व-
जनो गृहे स्वयमेव साधुनिवेदनात् प्राक् आत्मनेव पुत्रादीनां
क्रियां चिकित्सां कारयति, तदा तस्मै निवेदिते पुष्पदीय-
क्षित्तचित्तो जात इति कथिते यदि अणुजानीते यथा तमत्र स-
मानवतेति, ततः स तत्र नीयते बीतं वसन्तमिममपि गच्छन्
स्तिनः साधवो गत्वा प्रतिघरन्ति ।

आसहवेजे होमो, पक्किरमगड् णं तर्हि उयिं वेव ।

तेसिं च नाय भावं, न दंति मा एं गिही कुज्जा ॥

कदाचित्स्वजना द्यूः । यथा—औषधानि वैद्यं च वयं दद्याः के-
वत्तमिह अस्मिन्नस्माकमासत्रं प्रदेशं स्थितं यमियेयं प्रतिजा-
यत, तत्र यदि तेषां भावो विकृतो गृहस्थीकरणात्मकस्ततस्ते-

चं तथाकृतं भावमिच्छित्ताकारं कुशलो ज्ञात्वा न ददाति न प्रयच्छति । न तेषामालस्यमर्थो नयतीति ज्ञावः । कुतः ? इति आह—
मा एतं पृथक्कीकुर्युरिति हेतोः ।

सम्प्रति ' सीसु वि जगणा ' इत्येतद्व्याख्यानयति—

आहारवर्षाह्रिसेज्जा-उष्णमउष्णायणादिषु जयंता ।

वायादी लोचनमि वि, जयंति पचय मिस्सा वा ॥

आहारे उपचौ शब्दायां च विषये उष्णोपायानां विषु, आदि-
वाग्द्वैषयादिदोषपरिग्रहः । यस्मिन्ने प्रयत्नपरा अभवति । उष्ण-
मोषादनादिदोषविशुद्धादापुन्यायनेन प्रतिचरन्तीति भावः ।
एषा यतना दैविके क्लिप्तचित्तस्ये द्रष्टव्या । एवं वातादिना
यत्नकोषेऽपि प्रत्येकं साम्प्रतिकं मिश्रा वा असाम्प्रतिकैः
संमिश्रा वा पूर्वोक्तप्रकारेण यतन्ते ।

पुत्रं दिदौ उ विदौ, इह वि करेचाण हेति तद्द चेव ।

तेनित्च्छमि कयम्मी, आदेसा तिभि मुक्को वा ॥

यः पूर्वं कल्याण्यने नानास्वच उद्दिष्टः प्रतिपादितो विधिः,
स एव इहापि क्लिप्तचित्तस्येऽपि वैधाव्यं कुर्यात् तथैव
प्रति ज्ञातव्यः । कैकस्त्वे च विक्रिस्तायाः कर्मणि च कृतं
प्रगुणीकृते च तस्मिन् नयः आदेसाः । एके भुवने-गुरुकां
व्यवहारेः प्रस्थापयितव्यः । अपरे भुवने-लघुकः । अन्ये आच-
र्यते-लघुस्वचः । तत्र तृतीयाः आदेशः प्रमाणं, सूत्रोपदिष्टत्वात् ।
ज्ञेयत्वा स शुद्धौ न प्रायश्चित्तज्ञात् ।

परवशताया रागद्वेषाभावेन प्रतिसेवनादेव विमोक्षयिषु-
रिदमाह-

चतरो य हुंति जंगा, तेसं वयणमि हुंति पाणवणा ।

परिसाए मउम्मी, पडवणा होइ पच्छित्ते ॥

इह चारित्रविषये बुद्धिहान्यादिगताभ्यस्तारो अभवन्त भक्ताः ।
ते आमे वञ्चन्ते—यथा च भङ्गानां वचनानां, गाथायां
सप्तमी तृतीयायै, भवन्ति पश्येते मध्ये प्रज्ञापना प्रकृपणा
तदनन्तरं यदि भवति शुद्धिमात्रमिति प्राप्त्याभिसं दातव्यम् ।
ततस्तस्य प्रायश्चित्तस्य लघुकस्वरूपस्य, गाथायां सप्तमी
वष्टवर्षा, जयति प्रस्थापनादानमिति ।

सम्प्रति चतुरो भङ्गान् कथयन् प्रायश्चित्तदानाज्ञाचं भावयति—

बहुति हायति उभयं, अवष्टियं च चरणं भवे चउट्टा ।

खदयं तहोवसमियं, मीस अहू लायसिचं च ॥

कस्यापि चारित्रं वर्धते, कस्यापि हायते, कस्यापि वर्धते
दीयते च, कस्याप्यवस्थितं वर्धते । एते चत्वारो भङ्गाश्चा-
दित्यस्य साम्प्रतममीषामेव चतुर्णां भङ्गानां यथासंख्येन
विषयाम्प्रदेशयति— (अव्यमित्यादि) कृपकर्मणि प्रतिपन्नं
साधिकं चरणं वर्धते । उपलभ्येणैतः प्रतिपन्नं औपसमिकं
चरणद्वान्मुपगच्छति । क्षापोपशमिकं तत्राग्रेद्वयोः कर्षापर्यव-
शतः कृतीते परिवर्धते च यथा क्लिप्तं च 'पदेकदशे प-
समुदारीपकारात्' क्लिप्तचित्तचारित्रं चावस्थितं ज्ञातचारित्रे
संस्था रागद्वेषाद्याभावात्, क्षिप्तचित्तचारित्रे परवशतया
प्रवृत्तेः ततो रागद्वेषाद्याभावाच्चैव तद्देशं यतः क्षिप्तचित्ते
चारित्रमवस्थिततमसौ प्रायश्चित्तमागति । पर आह—अनु स
क्षिप्तचित्त आश्वय्यारेषु विक्रान्तं प्रवर्धितं बहुविधं वाऽसम-
कृतं तेन प्रवर्धितं लोकलोकांतरविकृतं च । समाचरितम् ।

ततः कथमयमप्रायश्चित्तमाह ? । अत्र सुरिराह—

कामं आसवदारे—सु वदितो पत्नविषं बहुविहं च ।

लोगविरुद्धा य पया, झोगोत्तरिया य आइस्सा ॥

काममित्यनुमतौ, अनुमतमेतत् । यथा स आश्वय्यद्वारेषु चि-
रकांश्च प्रवर्धितो बहुविधं च तेन प्रवर्धितं लोकविरुद्धानि लो-
कोत्तरिकाणि च, झोगोत्तरविरुद्धानि च पदानि आचर्यानि
प्रतिसेवितानि ।

न य बंधहेउविगल—तत्तेण कम्मस्स उवचमो होइ ।

झोगो वि एत्थ सकली, जह एस परव्वसां कासी ॥

तथाऽपि च नैव तस्य च क्षिप्तचित्तस्य बन्धहेतुविकल-
त्वेन बन्धहेतवो रागद्वेषाद्वैककृत्येन तद्वहितत्वेन कर्मण
उपचयो जयति । कर्मोपचयस्य रागद्वेषाधीनत्वात् । तस्य च रा-
गद्वेषविकलत्वात् । न च तज्जागर्जव्यविकलत्वं वचनमात्रासिद्धं,
यतो लोकोत्तरायाः क्षिप्तव्यये साक्षी, यथा एष सर्वं परवशोऽ-
कार्यविति । ततो रागद्वेषाभावाच्च कर्मोपचयः । तस्य तदनुग-
त्वात् ।

तथा आह—

रागदोमाणुगया, जीवा कम्मस्स बंधगा हुंति ।

रामादिविसेसण वि, बंधविसेसो वि अव्विमांतो ॥

रागद्वेषाभ्यामनुगतः सन्तो जीवाः कर्मणा बन्धका भव-
न्ति । ततो रागद्वेषान्तरत्वेन बन्धविशेषेण बन्धनरतमभावाऽ-
विगीतो विप्रतिपन्नः । ततः क्षिप्तचित्तस्य रागद्वेषाभावतः कर्मो-
पचयाभावः ।

अमुमेयार्थं दृष्टान्तेन द्रवयति—

कुणमाणी वि य चिट्ठा, परन्ता पाटिया बहुविदा उ ।

किरियाफलेण जुज्झि, न जहा एमेव एयं पि ॥

यथा नसैको यन्त्रकाष्ठमधी परतन्ना परायत्ता परप्रयोगे इ-
त्यर्थः । बहुविधा बहुप्रकारा अपि नुशब्देऽपि यन्त्रार्थः । चेष्टाः
कुर्वाणा क्रियाफलं कर्मणा न युज्यते । एवमेव अनेनैव प्रका-
रेण अयमपि क्षिप्तचित्तोऽप्यनेका अपि विरुद्धाः क्रियाः कुर्वा-
णो न कर्मोपचयं प्राप्नोति ।

अत्र परस्परप्रतभादाहूमानमाह—

जइ इच्छसि सा सेरी, अचेयणा तण से विओ नत्थि ।

जीवपरिगमिया पुण, वोदी असमंजसं समया ॥

यदि त्वमेतद्विच्छसि अनुमन्यते । यथा (सरीति) देशीय-
जनमेतत् । यन्त्रमधी नसैको अचेतना तेन कारणेन [सि] तस्या-
च्च कर्मोपचयो नास्ति । योन्दिरनुः पुनर्जीवपतिशुहीना
जीवेनाधिगता जीवपरिशुहीतत्वाच्चावश्यं तद्विरुद्धचेष्टातः
कर्मोपचयसंभवस्ततो या 'सेरी' दृष्टान्तेन संमता आपादिता,
सा असमंजसमयवृत्त्यमाना अचेतना, उचेतनत्वे दृष्टान्ते च दृष्टा-
न्तदार्ष्टान्तिकयोर्वैयर्थ्यात् ।

अत्राचार्ये आह—

चेयणमचेयार्थं वा, परतत्तेण दो वि तुल्लां ।

न तथा विसेसियं ए—त्य किं बी जणती सुण विसेसं ।

चेतनं वा स्वात्, अचेतनं वा चेतनत्वाच्चेतनत्वं बोधोपस्थाभा-
वप्रयोजकत्वात् । कथमप्रयोजकत्वम् ? । अत आह—परतत्त्वेन ए-

राखततया यतो द्वे अपि तुल्ये ततो न किञ्चिद्व्यस्यम् । पर आह-
न त्वया अत्र कर्मोपचयविन्यासो किञ्चिदपि मनागपि विरो-
धितं येन जीवपरिशुद्धात्सर्वेष्वेकत्र कर्मोपचयो भवत्येकत्र निति ।
प्रतिपाद्यमाह-आचार्यो जगति कृते शृणु अष्टमात्मविशेषम् ।

तमेवाह-

ननु सो चेव विभेसो, जं एममेवेणो सचिचेयं ।
जह चेषण विभेसो, तह भणु इमं निसामिह ॥

अनु स एव च यन्मनसैकी स्वाभाविकनलकहृष्टान्ततस्ततो
विशेष एवं शरीरं जीवपरिशुद्धात्तमपि परायत्ततया चेष्टमान-
मचेतनमेकं स्वायत्ततया प्रवृत्तः सखितं सचननमिति । पर
आह-यथैव चेतने विशेषो निस्सन्निवृत्तप्रतिपत्तिरपि यो भव-
ति । तथा जगनः प्रतिपाद्यतः । आचार्यो आह-तत इदं बह्व-
प्राणं निशमय आकर्णय ।

तदेवाह-

जो पक्षितो परेणं, हेऊ बसहस्स होइ कायाणं ।
तत्थ न दोमं इच्छसि, सोगेण समं तहा ते च ॥

यः परेषु प्रितः स च कायादीनां पृथिव्यादीनां व्यसनस्य सङ्-
घनपरिपातनादिकृपस्य हेतुः कारणं भवति । तत्र तस्मिन् परेण
प्रितनतया कायव्यसनहेतौ त्वं दोषमिच्छसि । अनात्मवदान-
या प्रवृत्तः । कथं पुनर्दोषं नेच्छसि ? इत्यत्र आह-लोकेन समं
लोकं तथादेशन मित्यर्थः । तथाहि-लोको यो यथा ज्ञानात्मव-
शतया प्रवृत्ते तं तत्र निर्दोषमिति मन्यते । नतो लोकं तथा-
द्वेष्टनस्तन्मपि कायव्यसनहेतुं निर्दोषमिति मन्यताम् । यथा च
तं निर्दोषमिच्छसि । तथा तमपि च क्लिप्तचित्तं निर्दोषं पश्य
तस्यापि परायत्ततया तयाकपातु चेष्टसु प्रवृत्तः ।

यनदेव सविशेषं जावयति-

पासंतो वि य काए, अपबलौ अप्पणं पि धारेउं ।
जह पक्षितो अदोसो, एमवमिं पि पासामो ॥

यथा परेषु प्रितः आत्मानं विद्यागयितुं संस्थापयितुमप्रयतो
ऽसमर्थः सन् पश्यन्नपि कायान् पृथिवीकायिकादौ विराध-
यत् । अस्मिकापुत्राचार्य इव, अदोषो निर्दोषः एवमेव अनेनैव
प्रकारेण परायत्ततया प्रवृत्तसङ्गणन इममपि क्लिप्तचित्तमदोषं
परयामः ।

इह पूर्वं शृणुगीजुतस्य प्रायश्चित्तवर्णनविषये त्रय आदेशा
शुक्रादय उक्तास्ततस्तान्नेव शुक्रादीन् प्रकथयति-

गुरुगो गुरुगतरागो, अहागुरुगो य होइ ववहारो ।
सहुभो सहुपतरागो, अहासहुभो य होइ ववहारो ॥
सहुसो लहुसतरागो, अहासहुसो य होइ ववहारो ।
एतलि पण्डितं, बुद्धामि अहाणुपुत्रीए ॥

व्यवहारश्चिन्तः । तथाचा-गुरुकः, गुरुनरकः, यथागुरुकश्च ।
लघुकः, लघुनरकः, यथागुरुकश्च । सधुस्वः, लघुस्वनरकः,
यथागुरुस्वश्च । एतेषां व्यवहाराणां यथाशुभं यथाकपरि-
पातार्थं प्रायश्चित्तं कथयामि । किमुक्तं भवति ?-एतेषु व्यवहा-
रेषु समुपस्थितेषु यथापरिपातार्थं प्रायश्चित्तपरिमाणमभिप्राश्यते ।
शुक्रादिव्यवहारतयाप्रायश्चित्तमाह-

गुरुगो य होइ मा रो, गुरुगतरागो य होइ चठपासो ।
१८७

अहगुरुगो उम्मासो, गुरुगपक्खमि पडिवत्ती ॥

गुरुको नाम व्यवहारो मासः मासपरिमाणः, गुरुकं व्यवहारे
समापनिते एकः मासः प्रायश्चित्तं दानव्यमिति ज्ञायः । एवं
गुरुतरको भवति चतुर्मासपरिमाणः । यथागुरुकः वयमासः,
यथागुरुपक्खः । एषा गुरुपक्खः, गुरुकं व्यवहारे त्रिचिन्तःपि
यथाक्रमं प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिः ।

अथ लघुकादिव्यवहारप्रायश्चित्तमाह-

तीसा य पण्णवीसा य, बीसा पणारमे व य ।

दम पंच य दिवसाइ, सहुसगपक्खमि पडिवत्ती ॥

लघुको व्यवहारः त्रिशद्विंशत्परिमाणः । एवं लघुनरकः पञ्च-
विंशतिदिनमात्रः । यथागुरुको विंशतिदिनमात्रः । एषा लघु-
कव्यवहारे त्रिचिन्तः यथाक्रमं प्रतिपत्तिः । लघुस्वकः पञ्चदशदि-
वसमायश्चित्तपरिमाणः । एवं लघुस्वतरकः दशद्विंशत्परिमाणः ।
यथागुरुस्वकः पञ्चद्विंशत्परिमाणः । एषा लघुस्व-
कव्यवहारपक्खं प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिः ।

अथ कं व्यवहारं केन तपसा परिपूरयति ? इति
प्रतिपादयामाह-

गुरुकं च अष्टमं सल्लु, गुरुगतरागं व होइ दसमं तु ।

अहगुरुगण्डुबालसमं, गुरुगपक्खमि पडिवत्ती ॥

गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणवत्, अष्टमं कुर्वन् पूरयति गुरु-
कं व्यवहारं मासपरिमाणमष्टमेन वर्तति । यथा-गुरुतरकं चतु-
र्मासपरिमाणं व्यवहारं दशमं कुर्वन् पूरयति दशमेन वर्तते ।
यथागुरुकं कुर्वन् द्वादशे (शम) नेत्यर्थः । एषा गुरुपक्खं गुरु-
कव्यवहारपूराधिक्ये प्रतिपत्तिः ।

अष्टं च चउत्थं वा, आयविण्णगण्डाणपुरिमक्कं ।

निज्वायं दायव्वं, अहसहुस्समि सुट्ठो वा ॥

लघुकं व्यवहारं त्रिशद्विंशत्परिमाणं षष्ठं कुर्वन् पूरयति । ल-
घुनरकं पञ्चद्विंशत्परिमाणव्यवहारं चतुर्थं कुर्वन् ।
यथागुरुकव्यवहारं विंशतिदिनमात्रम् आचार्यं कुर्वन् । एषा
लघुकादिव्यवहारपूरणे तपःप्रतिपत्तिः । तथा-लघुस्वकं
व्यवहारं पञ्चदशद्विंशत्परिमाणम्, एकस्यानकं कुर्वन् पूरय-
ति । लघुस्वतरकव्यवहारं दशद्विंशत्परिमाणं पूर्वाधिकं कु-
र्वन् । यथागुरुस्वकव्यवहारं पञ्चद्विंशत्परिमाणं निर्विकृतिकं
कुर्वन् पूरयति । तत एतेषु गुरुकादिषु व्यवहारेषु अनेनैव क्रमेण
तपो दानव्यम् । यदि वा लघुस्वकं व्यवहारं प्रस्थापयितव्ये
सप्रतिपन्नव्यवहारतयाप्रायश्चित्तम् एवमेवालोचनाप्रदानमात्र-
तः शुद्धः क्रियते । २५० उ २० ।

सूत्रम्-सिखचिन्तं निर्गम्ये निर्गम्ये गिरहयावे वा अवलं-
वमाणं वा नाकमद ।

अस्य सूत्रस्य संक्षेपमाह-

उदुज्जंती व भया, संफामा रागतो व सिपेज्जा ॥

संवेधविहिता ते, वदंति संवेधमेयं तु ।

पानीवेनापोद्गमा वा जयात क्रियेत क्लिप्तचित्ता भवेदित्यर्थः ।
यथा संवेधसंज्ञो यो राग उत्पद्यते तस्माद्वा । तत्र साधो । अन्व-
य गते सति क्लिप्तचित्ता जयेत । अथ क्लिप्तचित्तानामुत्पत्तिमारभ्य-
एवं संवेधाय विहिताः सूत्राऽत्र सूत्र एनं संवेधं वदंति-

अनेन संवन्धेनापातस्यास्य व्याख्या (स्विच्छिन्तं लि) हि सं
नष्टं रागजयागमनैः चिन्तं यस्याः सा किञ्चित्सा तां निर्गन्धी नि-
र्गन्धो युद्धाति वा अवलम्बयमानो वा भातिक्रामति आह्वामिति
सुभाषः ॥ ६० ॥ (किञ्चित्साया निर्गन्धस्याः प्रकृषया किञ्चित्-
सस्य निर्गन्धस्यैव भावनीया भवन् पुरुषाभिलाषे कथमलपायः
कस्यस्य)

स्विप्-स्विप्-न० । शिमे, उत्त० ४ अ० । विशेष० । सुत्र० ।
ग० । संथा० । आ० म० । अचिरे, यो० ३ विव० । “स्विप्मेव
मिगहृह” किप्रमेव युगधानि तृत्यादिस्पृश कृथापशमपदु-
त्व/द्विचैषेति । स्या० ६ टा० । “स्विप्तामेव युवाग्रसजोय-
पाहं” अ० ३ षट्ठ० १ । कियविशेषणत्वं कधीवता । तद्वति,
त्रि० वाच० । “स्विप् इवह सुचोइय” किप्र भवति शीघ्रं कार्य-
कृद्भवति । उत्त० १ ७० ।

स्विपगह-क्षिप्रमति-पुं० । विक्रुमारोक्त्याः अमितगत्यमितवाह
मयोः शोकपालयुगले, अ० ३ श० ८ ङ० । स्या० ।

स्विपचारि-स्विपचारि-वि० । शीघ्रसंचरणशील, विशेष० ।

खिर-कूर-सिञ्चनं, रवा० पर० अक० सेट् । “ कूरः खिर-ऊर-
पञ्जूर-पञ्जूर-गिष्पल-खिडुद्राः ” ॥ ४ । १७३ इति खिरादेशः
“ खिरह ” कुरति । प्रा० ४ पाद् ॥

खिलद्रुमि-विज्ञप्ति-खी-० । हलैरकृष्टायां द्रुमौ, प्रथ० २
पाञ्च० द्वार ।

खिल-खिल-पुं० । कोल इति जनोक्तिप्रसिद्धे, सं० ।

खिलहल-खिलहल-पुं० । स्वान्मा लोकाप्रसिद्धे कन्दे, ध० ३
अधि० । प्रव० ।

खिच-क्षिप्-मेरुणे, धा० । नुदा० उभ० सक० । “ क्षिपेण-
साथा-इष्टक-सोह-पेक्ष-गोह-बुह-बुल-परी-ध्याः ” ॥ ४ ।
१४३ । इत्यादेशो वा । पक्षे “खिचह” कुरिति । प्रा० ४ पाद् ॥

खीण-क्षीण-वि० । क्षि-क “क्षः कः क्विप् ङ-क्षी” ॥ ८ । १ ।
३ । इति कृत्य कः । प्रा० २ पाद् । अपगतं, । अनु० । नि-
र्जीर्णं, विशेष० ।

खीणअनुभवागम-खीणागमनामन-पुं० । कीणमपगतं नरक-
गत्यश्च ननुमगदुःस्वराणादायशःकीर्त्यादिकमनुभवं नाम यस्य
सः । अनुभवागमविप्रमुक्ते, अनु० ।

खीणकसाय-क्षीणकषाय-पुं० । खीणा अभावमापन्ना कषाया
यस्य स कीणकषायः । कृपकभ्रंशद्वारा प्रतिहनकषाये, प्रव० ।
२६ द्वार ।

खीणकसायवीयरामउभय-क्षीणकषायवीतरामउभय-पुं० ।
क्षीणा अभावमापन्नाः कषाया यस्य स कीणकषायः नञ्वाऽ-
भ्यस्य वि गुणस्थानकेषु कृपकभ्रंशद्वारा कयुक्ता कषाया किय-
तामपि कषायार्णां कीणत्वसंभवात् कीणकषायव्यपदेशः सं-
भवति । ततस्तत्त्वचक्षुर्दार्थ्यं बीतरामग्रहणं, कीणकषायवीतरा-
मत्वं च केवलिनोऽप्यस्तीति तद्वचक्षुर्दार्थ्यं उभयग्रहणम् । यदा
उभयस्य रागाऽपि प्रवर्तीति तदप्यन्वार्थ्यं बीतरामग्रहणं बी-
तरामश्वासौ लुप्तस्थश्च बीतरामचक्षुःस्थः स खोपशान्तकषा-
योऽप्यस्तीति तद्वचक्षुर्दार्थ्यं कीणकषायग्रहणं कीणकषायश्वा-
सौ बीतरामचक्षुःस्थश्च । चारुशं गुणस्थाने वर्तमाने जीवे, प्रव०
२२४ द्वार । पञ्चा० । देखी० कट्य० ।

खीणकसायवीयरामउभयगुणद्वय-क्षीणकषायवीतराम-
उभयगुणस्थान-न० । चारुशं गुणस्थानं, पञ्चा० १ द्वार ।
(इहं च यथा चाप्यते, तथा मूलत एव भावितं “ खवगसेदि ”
शब्दे अस्मिन्नेव भागे ७२८ पृष्ठे)

खीणकोह-क्षीणकोह-वि० । कीणकोषमोहनीयकर्मणि, औ० ।

खीणपायासुजकम्-क्षीणपायाऽसुभुर्कर्मन्-पुं० । क्षीणपाया-
नि बाहुल्येन कीणाणि अशुभकर्मोणि चारित्रप्रतिषेधकानि
यस्य स तथा । कीणकृष्टकर्मणि, ध० ३ अधि० ।

खीणजोगि-क्षीणजोगिन्-वि० । भोगो जीवस्य यथास्ति तद्विनि
शरीरं तत्र कीलं तपारोगविमिथस्य स कीणभोगी । कीणत-
नौ तुर्वन्तं, ज० २ श० ३ उ० ।

खीणमोह-क्षीणमोह-पुं० । कीणो निःसत्ताकीचूतो मोहो य-
स्य स तथा । कृयवीतरागे ज्ञादशगुणस्थाने वर्तमाने जीवे,
स० १४ सम० । सूक्ष्मसंपरायावस्थायां संवलनलोभमविनि-
शेषं कृपयित्वा सर्वथा मोहनीयकर्मोर्जायं प्रतिपन्नं निर्गन्ध-
भेदं, प्रव० ६३ द्वार ।

खीणमोहसप्त अरहद्भो ततो कर्मसा जुगवं वि-
ज्जति ते एषाणवरणिज्जं दंभणावरणिज्जं अंतरायं ॥

क्षीणमोहस्य कीणमोहनीयकर्मणोऽहेतो जिनस्य प्रयः कर्म-
साः कर्मप्रकृत्य इति उक्तञ्च “ वरमे नाणावरणं, पंचविहं दंस गं
चविगम्यं । पंचविहमंतरायं, खवहसा केवली होह ” प्ति ३३
स्या० ३ टा० ४ उ० ।

खीणराम-क्षीणराम-पुं० । बीतरगे, ग० १ अधि० ।

खीणरामदोमोह-क्षीणरामद्वेषमोह-पुं० । क्षीणं रागद्वेषमोह
यस्य सः । बीतानिष्ठकर्मप्रतिषेधे, प० मू० ४ पु० ।

खीणवित्-क्षीणवृत्ति-वि० । कीणा वृत्तिः परा जीविका यस्य
सः जीविकारहितं, अष्ट० ३० अष्ट० । कीणमले, “ मषेरिवानि-
जातस्य, कीणवृत्तिसंशयस्य ” द्वा० २० द्वा० ।

खीर-क्षीर-न० । क्षि कर्तृधेयः । जत्र, सरलद्रव्ये, वाच० । स्त-
न्ये, हू० १ उ० । पि० । प्रज्ञा० । प्रथ० । विशेष० । उत्त० । सुत्र० ।
पञ्च कीराणि गोमहिष्यजं पृथक् सत्संश्लेषेद्भात् विवृतयः । ध०
३ अधि० । आ० मू० । नि० पु० । आद्य० । पञ्चा० । प्रव० ।
स्या० । “ एगमेव अप्येयं, खीरं दुराज्ञस्यं तदि देसे । सं-
सेरुमं तस्य विषा, गंतुलया सप्यमेदुका ” ॥ १५ ॥ संस० नि०
क्षीरवर्द्धीपस्य अधिपती देवे, औ० ३ प्रति० ॥

खीरद्वय-क्षीरकित-वि० । संजातक्षीरके, द्वा० १ पु० ७ अ० ।

खीरकाउली-क्षीरकाकोलि-खी० । क्षीरविद्यारिनामकं साधा-
रणशरीरबाधकवन्तस्यो, प्रज्ञा० १ पद् । वाच० । प्राचा० ।

खीरजल-क्षीरजल-पुं० । क्षीरसमुदं, शी० ।

खीरल-क्षीरल-न० । परमाने, अष्ट० २६ अष्ट० ।

खीरदुग्ध-क्षीरदुग्ध-पुं० । यदोदुग्धरपिप्लतादौ, क्षीरप्रधाने वृक्षे,
णि० मू० १ ङ० । पि० । भाव० । “ दन्वे खीरदुग्धादि ” न्यमोषा-
दि । पञ्चा० १५ विव० ।

स्त्रीरथाई—क्षीरधानी—क्षी० । स्तनदायिण्यां धाम्याः, हा० १
ख० १ अ० । भि० ख० । (धात्रीपिण्डे लक्ष्मणस्या हेयव)
क्षीरपूरसमप्यह—क्षीरपूरसममज—त्रि० । दुग्धपूरसदृशवर्णे, उच०
३४ अ० ।

क्षीरप्यम—क्षीरमज—पुं० । क्षीरवदक्षीपाधिपती, देव, जी० ३ प्रति० ।
क्षीरमहुमपियासव—क्षीरमधुसर्पिराश्रव—पुं० । क्षीराश्रवादि-
शक्तिविक्रं, ।

क्षीरमहुमपियासव—माणवयया तथाऽऽतथा कृति । ११६
क्षीरं दुग्धं, मधु मधुररस्यं, सर्पिर्वृत्तं, यनस्वाद्यमानव-
चना वैरुक्ष्यादिवत् तदाश्रयाः क्षीरमधुसर्पिराश्रया भवन्ति ।
इयमश्रवाभवा । पुण्ड्रेषु क्षारिणीनां गवां लसत्य क्षीरम् अर्द्ध-
क्रमेण दीयते यावत् प्रथमकस्याः पीतगोक्षीरायाः क्षीरं तत्किञ्च
वातुरिक्यमित्यागमे गीयते । मधुयोपधुजमानमनीव मनःश-
रीरप्रद्वारहेतुपञ्चाशते । तथा यद्वचनमाकर्ष्यमानं मनःशरी-
रसुखापादानाय प्रभवति, ते क्षीराश्रवाः क्षीरमिव वचनमिव
आत्ममन्त्राश्च भवन्तीति व्युत्पत्तिः । एवं मधु किमप्यतिशयि-
शक्येति मधुरद्रव्यममृतमपि पुण्ड्रेषु क्षारिणीक्षीरं मन्त्राभि-
कथितमपि विशिष्टवर्णाद्युपेतं मप्येव वचनमाश्रवन्तीति म-
ध्वाश्रवाः वृत्तमिव वचनमाश्रवन्तीति कृताश्रवाः । उपलक्ष-
णात्पञ्चाशत्तद्विधिनः इहुरसाद्विधेय इत्याद्योऽप्यवसेयाः ।
अथ वा येषां पात्रे पतितं कृच्छ्रमपि क्षीरमधुसर्पिराश्रित-
सर्वीयविकारं जायते क्रमेण क्षीराश्रवणो मध्वाश्रवणः सर्पि-
राश्रवण इत्यादि ॥ प्रब० २ ७० द्वार० ग० विपा० ।

क्षीरमेध—क्षीरमेघ—पुं० । मरुतैरवततोऽर्द्धया वर्षगन्धरस्पर्शज-
नकं दुःकमदुःखमालं वृष्टिकारकं क्षितीये मद्रामेधे, ति० । अं० ।
(' सर्पिणी ' शब्दे वर्षकोऽस्य)

क्षीरवती—क्षीरवती—क्षी० । क्षीरं विद्यते यस्याः सा । भूमि,
मनुष्य इत्यादि । बहुक्षीरायाम्, " दुग्धासे क्षीरवती गावी "
बु० ३ उ० ।

क्षीरवर—क्षीरवर—पुं० । जतुयै दीपे, रथा० ३ डा० ४ उ० । मनु० ।
वारुणादौ यं समुद्दे क्षीरवरे गामं दीपे वष्टे० जाव चि-
ह्नि सवन् । संसेजजं विकसेवै परिकसेवो य० जाव अ-
ह्नि बहूत् खुड्गवावीउ० जाव मरपंतियासु खीरोदगपदिह-
त्थाउ पासादीया तासु यं खुड्गियासु० जाव विमपंतियासु
बहवे ठणापपव्यया सव्यरयतामपा० जाव पदिरुवा
पंरमपुष्पदंता इत्य दो देवा महिह्विवा० जाव परिवसं-
ति । से तेनद्वेखं० जावशिबं जोतिसं सवन् संसेजं ॥
(वरुणोऽयमित्यादि) वरुणोऽयमिति पुर्व्वत् समुक्तं क्षी-
रवनामश्रुयो वृक्षो वलपाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः स-
मन्तात् संपरिक्षिप्य तिष्ठति । एवं यैव वरुणवदक्षीपस्य वलम-
ला सैवरापि ब्रह्म्या बाह्यजीवापातसुवच । संप्रति नामान्य-
मभिधिसुवराह— " से केणद्वेखमित्यादि " अथ केनायं
प्रदंत एतमुच्यते ? क्षीरवरो क्षीपः क्षीरवरो क्षीपः, मज्जतज्जो-
क्तिसंग्रहादि वीरुवायां शिब्वचनं मगवानाह—गीतम—क्षीरवरो
क्षीपे तत्र देवे तस्य तस्य देवस्य तत्र मदेवे बहवः (सुव-

वाकीड इत्यादि) वरुणवदक्षीपवत्सर्व वलचन् वावत् " वा-
लमन्तरा देवा देवी उपजास्यन्ति स्यन्ति० जाव बिह्रन्ति " नव-
रम्य बाप्यादयः क्षीरोदकपरिपुणो वलम्याः एवेतापवेतकेषु
आलमानि गृहकाणि गृहकेभ्यासगानि मण्डपकेषु पुषिबीशि-
लापहकाः सर्वैरुच्यया बाप्याः शेषं तथैव । पुण्डरीकपुष्पवन्ती
चात्र क्षीरवरे दीपे वलाकमं पूर्व्वार्द्धापरार्द्धाधिपती क्षी देवी
महर्द्धि की वावत् पदयोपमस्थितिकी परिचस्तस्ततो यस्यास्य
बाप्यादिवृत्तं क्षीरतुल्यं क्षीरक्षीरमयी तदधिपतिदेवाधिति स
क्षीपः क्षीरवतः तथा बाह्—(स एषणद्वेखमित्यादि) उपसंहारवा-
क्यं वल्कादिवृत्तं प्राग्बत् ॥ जी० ३ प्रति० । अं० प्र० । ख० प्र० ।

क्षीरसागर—क्षीरसागर—पुं० । दुग्धसमुक्तं, कल्प० २ क्षण ।

क्षीरादिमिक्षिजुष—क्षीरादिलिखियुक्त—पुं० । क्षीरादिक-
मिक्षिजसम्पन्ने आदिशब्दाद्विधामन्त्रयोगवशीकरणादिकुण्डले,
व्य० १ उ० ।

क्षीरादिभिषिततणु—क्षीरादिद्विहिततनु—त्रि० । मधुर-
ध्वापुषितशरीरे, बु० ४ उ० ।

क्षीरामशय—क्षीरामशय—न० । अश्वकस्थिके कले, क्षीरवन्मधु-
रे, आमलके, " कलपरिमाणं करेह तस्य येनाथं क्षीरामशयम् "
उच० १ अ० ।

क्षीरामव—क्षीराश्रव—पुं० । यद्वचनमाकर्ष्यमानं मनःशरीरसु-
खापादानाय प्रभवति स श्रवणविशेषचपन्नः तस्मिन्, क्षीरमिव
वचनमात्मनात् अभवतीति व्युत्पत्तिः । प्रब० २ ७० द्वार० ।
आ० ख० । पा० ।

क्षीरासवसिद्धि—क्षीराश्रवलभिषि—पुं० । क्षीरमिवाभवति कथय-
यस्या लभ्यः सा क्षीराश्रवा सा श्रवणयस्यासौ क्षीराश्रवल-
भिषिः । क्षीराश्रवलभिषियुक्ते, व्य० ३ उ० ।

क्षीरिउममाण—क्षीयेमाण—त्रि० । उद्धामाणे, " क्षीरिणीनो गा-
वीनो क्षीरिमाणाभो वेहाय " भाषा० ३ भु० १ अ० ४ उ० ।

क्षीरोद—क्षीरोद—पुं० । क्षीरवदुदकं वयम् । संथा० । क्षीरवद-
क्षीपस्य परितः समुद्रमेध, जी० ।

तत्प्रकथ्यता—

क्षीरने जं दीवं क्षीरोदे गामं समुद्रे, वलयागारसंठाण-
संति० जाव परिक्लिखिताणं चिह्नंति समचक्रवाहसंति०,
नो विसमचक्रवालसंति०, संसेजार्हं ज्योणसयादिं विकलं-
जपरिकसेवो तदेव सवन्० जाव अहो । गोयमा । क्षीरोय-
स्स यं समुद्रे उदये से जहानाम तेषु उ महामापुष्पअञ्ज-
णतणसरसपणकोमस्रअच्छिणतणगोपदगवक्युवारिणीं
अवंगपपुष्पपुष्पकंकोलगसफलरुक्ता बहुगुञ्जमुष्म-
क्षिते सडिपमदुपपरिपल्लीफलितवद्विवरिवरचारिणीं
अप्योदगीतसहरसममृमिजागणिकज्यमुद्दे सीतायं सुगो-
सितमुषातायां रोगपरिजितायां निरुवहतसीरायां काल-
पसंठायां विविधसमपमृतायां अमखारवतललयजसपर-
ज्वन् जणुरिहजपरपहुतसमपमृतायां गावीं कुंडहोहाणां
वल्कादी वृत्तायां रुद्धां मधुमासकाले संगहतिे होज,

चातुरकेव होज्ज, तासि खीरे यधुरसबिगत्थवदुद्वसं-
पयुते पपकमदगिसुकहिते । आउचदगुमकमंडितोववेत-
रखो । चाउरतचकमहिस्स उववविचे आसादणिजे वी-
सादणिजे धीणिणिजे० जाव सत्विन्दियमातपवहायणि-
जे वषेणं उववेते० जाव फासेणं नवे ताव्वे सिया । नो
तिण्डे समडे । खीरोदस्स णं से उदए एत्तो इट्ठराये चेव
आसायेणं पणएसे विमलप्पजाय इत्थ दो देवा महिहििया०
जाव परिवसंति । से तेणएणं संखेज्जा चंदा० जाव तारा ।

(खीरवरंखमित्यादि) कीरवरे षमिति पूर्ववत् द्वीपं कीरोदो
नाम समुद्रो बृष्टो बलयाकारसंस्थानसंस्थितः समताव संप-
रिक्त्विय तिष्ठति शेषा वक्तव्यता कीरवर्द्धीपस्यैव वक्तव्या याव
ज्जीवोपपातसुबध्य । संप्रति नामनिमित्तमाभिहितपुराह—(से को-
दमित्यादि) अथ केनायेन अदत्त । एव मुच्यते ? कीरोदः स-
मुद्रः कीरोदसमुद्र इति भगवानाह—गीतम् । कीरोदस्य समु-
द्रस्योदकं यथा राहृक्षकवाचैर्नित्वातुरक्यं अतुःस्थानपरिणामप-
र्यवसतोकीरं अतुःस्थानपरिणामपर्यन्तता च प्रागेव व्याख्याता ।
अएदगुमकमत्थयिडकोपनीतं अपरमुडमत्थयिडकामितिश-
येन प्रापितरसं प्रयत्नेन मन्दाग्निना कथितम् । अत्यग्निपरिनापं
वैरस्यापत्तेः । अत एवाह—वर्णेनापपेतं कथेनापपेतं रसेनापपेतम्
रुपेनोपपेतम् आस्वादीनीयं बिस्वादीनीयं दीपनीयं दर्पणीयं
मदनीयं बुद्धणीयं सर्वेन्द्रियगान्नवहादीनीयमिति पूर्ववत् । ए-
वमुक्ते । गीतम् आह—“अथे एयाव्वे सिया” अवेत्तु कीरसमु-
द्रोदकमेतदग्रह । भगवानाह—गीतम् । नायमर्थः समर्थः कीरो-
दस्य वस्मात्समुद्रस्योदकमितो यथोक्तपुराव कीरादिद्वितरमेव
यावन्मन आध्यायनतरमेवास्यादेन प्रकृतं विमल-विमलप्रभो च
यथाक्रमेण पूर्वोद्धापरकोधिपतो द्वौ द्वौ महर्हिकौ यावत्पर्यो-
पमन्विधितौ परिवसतः ततः कीरमिवोदकं वस्य कीरवर्धिम-
लस्वभावयोः मुरयोः संखिण्ड उदकं यत्रेति वा कीरोदः तथा
आह—“से पपण्णमित्यादि” गतायेम् । जी० ३ प्रति० । सु० प्र०
अनु० ७० प्र० । स्या० । (चतुर्दशमहास्वप्नप्रपद्यतेऽस्य वर्यकः)

खीरोदगा-कीरोदका-खी० । कीरमिव (मेव) उदकं यासां
ताः । छत्रजज्ञासु वापीषु । जी० ३ प्रति० ।

खीरोदा-कीरोदा-खी० । सुपदमाविजये अन्तर्नयाम्, अं० ४
वक्त्र० । स्या० । “दो खीरोदाओ” स्या० ता० ३ उ० ।

खील-कील-पुं० । “कुञ्जकर्परकीले कः कोऽपुणे” ॥ ८ ।
१ । १८१ । इति कस्य कः । प्रा० । शङ्खी, प्रा० १ पाद ।

खिलगमगा-कीलकमार्गा-पुं० । मार्गजदे, यत्र बाणुकोकते म-
कादिबिषये कीलिकाभिज्ञानेन नश्यते । सुत्र० १ पु० ११ अ० ।

खीलसंतिप-कीलसंतिप-न० । कीलकाकृतिपात्रे, “अं न-
विजा तं गच्छति तं कीलसंतिपं” नि० मू० १ उ० ।

खीलिया-कीलिका-खी० । ह्रस्वकीले, “खीलियापत्रो न-
निम्मातो नदको कनो” आ० म० छि० ।

खु-खु-अभ्य० । “हु खु निभयवितर्कसंभावनविस्मये” ८।३ ।
१२८ । इति । निभयाविडु, (खु) तत्र निभये तं खु सिरियरहस्सं ।
ऊधे एयं खु इत्थ । संघये जलहरो खु धूमवत्सो खु ।

संभावने-एयं खु इत्थ । विस्मये-को खु एत्तो सहस्स-
सिरो । प्रा० २ पाद । अवधारणे, भाव० ३ अ० । सुत्र० ।
दशा० । दशा० । पञ्चा० । उच्च० । आचा० । निभयेतं । ग० ।
वाक्पालाहारे, आचा० १ पु० ६ अ० ३ उ० । सुत्र० । हंतुप्रशने,
उच्च० २ अ० ।

खुह-भुति-खी० । लघुणं कृतिः । खीत्कारादौ शब्दविशेषे,
“मम काथ वि खुहं वा खुहं वा पविस्सि वा अन्नम्म-
माये” भुतिं वार्तामार्गः भुतिं तस्यैव सन्निधनं शब्दं तन्निहं
वा । क्ता० १ पु० १६ अ० । एषाऽप्यहदयमनुष्णादिगमिका
भवतीति गृहीता । म० ३ श० १ उ० ।

खुज्ज-कुञ्ज-न० । “कुञ्जकर्परकीले कः कोऽपुणे” ॥ ८ । १ ।
१८१ । इत्यनेन कस्य कः । चतुर्थे संस्थाने, यत्र शिरो मीवं ह-
स्तपादादिकं च यथोक्तप्रमाणलक्षणपेतम् उदरात्रिमण्डलं तच्च
कुञ्जम् । जी० १ प्रति० । तं० । कल्प० । “हिच्छिकायमरुदं ।
अथस्तनकायं मरुदम्” । इहः अस्तनकायशब्देन पादपाणिशिरो-
मीवमुच्यते, तद्यत्र शरीरलक्षणैः प्रमाणव्याजचारि वस्तुम् शेषं
तद्यथोक्तप्रमाणं तत्कुञ्जमिति । स्या० ६ उ० । वक्त्रशरीरे,
नि० १ उ० । वक्त्र, आचा० । एकपाश्वर्हिने, प्रय० ११० द्वार ।
नि० मू० ।

खुज्जाम-कुञ्जनामन-न० । संस्थाननामकर्मभेदे, यदुदया-
ज्जीवानां कुञ्जसंस्थानं जवति । कल्प० १ कृण ।

खुज्ज-कुञ्ज-न० । वामनलक्षणे संस्थानं, आचा० १ पु० २
अ० ३ उ० ।

खुज्जा-कुञ्जा-खी० । वक्त्रजज्ञायां शातवाहनवास्याम्, ज० १३
श० ३ उ० । (अस्या उदाहरणम् “अगुणुओग” शब्दे प्र०
भाग १८५ पृष्ठे उच्यते) ।

खुज्जिआ-कुञ्जका-खी० । वक्त्रजज्ञायां दाम्याम्, नि० १ ख-
गं० । क्ता० । म० ।

खुज्जि (ण)-कुञ्जिन्-त्रि० । कुञ्जं पृष्ठादावस्यास्तीति कु-
ञ्जी । छुञ्जे, आचा० १ पु० ६ अ० १ उ० ।

खुह-तुह-पा० । विधाकरणे, अचा० पर० सेद “तुहे-तोह-
तुह-खुह-खुओखुओल्लुक-णिहल्लुक-खुओ-न्युराः” ॥ ८।४।१६॥
इति तुहः खुहखुनापादशो भवतः । खुहः, खुहः, तोडति ।
प्रा० ४ पाद० ।

खुहिय-संमि-त्रि० । “खएडकिरते णा वा” ॥ ८ । १ ।
५३ ॥ इति शकारेण सट्ठितस्यादेरस्य उत्पन्न । जिन्ने, खुहि-
ओ, आणइओ । प्रा० १ पाद ।

खुहुक-शल्याय-नामघातु । शल्यास्येवाचरणे, “तत्त्यादीनां
गोहादयः” ॥ ८ । ४ । ३६३ ॥ इति शल्यायस्य खुहुकादयः
“दियर खुहुकं गोरकी” गीरो खी । हृदयं शल्यायते ।
प्रा० ४ पाद ।

खुहु-सुह-त्रि० । शुक्लकर्मकारिणि, हा० १ पु० १८ अ० दशा० ।
लघुणि, आचा० २ पु० २ अ० ३ उ० । नि० मू० । बासं, उच्च० १
अ० । नि० मू० । अथमं, क्ते, अन्वये, दरिद्रे ख । आचा० ।

खुहुग-हुह (ह) क-पुं० । “गोपादयः” ॥ ८ । २ । १७४ ॥

इति लस्य इः । प्रा० २ पाद । महत्प्रतिपक्षे कस्यभाववाले,
“ सुहुगो सिद्धु वातो ति पुत्रं भवति ” ति० सू० १ उ० ।

अत्र निक्षेपः ।

नामं उवणा दविष, स्त्रेके कांशे पहाणपङ्कजे ।

एसि महुताण, पविक्स्ले सुहुया हांति ॥ १८४ ॥

नामादिमहतां प्रतिपक्षे सुहुकानि भवन्ति । अभिवेद्यवस्त्रिभ-
वनामि भवन्तीति न्यायात् । यथापि सुहुकसिद्धवचनामिति ।
तत्र नामस्यापने कुषे । अन्यसुहुकः-परमायुः अन्यं चासौ कु-
हुकश्चेति । हेतुकुहुकः-आकाशमद्देशः । कालसुहुकः-समयः ।
प्रधानकुहुकः-त्रिविधम्-सचिन्ता-ऽचित्त-मिभ्रमेवात् । स-
चित्तं त्रिविधम्-विपश्चिन्तुपापदेवात् । विपश्चेतु सुहुकाः
प्रधानाश्चानुसरसुराः । शरीरेषु सुहुकमाहारकम् । अनुष-
वेषु प्रधानः सुहुकः सिंहः । अपदेषु जातीकुसुमाणि । अचि-
न्त-पञ्चम प्रधानं सुहुकं च । मिषेषु-अनुसरसुरा एव शय-
नीयगता इति । द्वा० ३ अ० । प्रतिकुहुकममाहारकम् वद-
राक्षसक इत्यादि । भावकुहुकम्-सायिको जावः । उक्तं हि
बुद्धेः-“ मन्त्रयो वा जीवा लाभ्यभावे बहूनि ” सांसारिकवा-
पेक्षं चैनद्वयौपशमिक एव सर्वस्तोकनया जावकुहुकं सं-
भवतीति । उक्तं ६ अ० । स्रवौ स्रवौ । सूत्र० १ धृ० ३ अ० २
उ० । मुद्रकोदाहरणमौपशमिककुषु, अ० क० । नं० ।
अ० म० । (भिक्षायां गतानां सुहुकानां “ उवसम् ” शब्दे
हि० जागं १०२० वृत्ते कथा उक्ता) (भ्रष्टाचारनिग्रहे तादृ-
शकुहुकस्य कथा)

सुहुकविपरिणामसंभवे यत्नमाहा-

उज्जवनेसे मुद्दे, करिनि उव्वहाणाच्चांकेवे ।

न य मुच्चं असहाए, चित्तिपण्णे य आहारे ॥

सुहुकाद् उज्जवनेष्वथान् पाण्डुरबोलपट्टधारिणः उज्जवनेप्र-
कालनादिना च चाक्रान् शुचिशरीरगन् कुर्वन्ति, न च, ते सुहु-
का असहाया एकाकिनो मुच्यन्ते । वृषनाथ, तेषां मनोहाव । रि-
श्वमचुराणाहाराणानीय वदन्ति । उज्जवहाणेतत् प्रकापयन्ति ।

तमेवाह-

आतुरचिहाई एयाई, जाई चरइ नंदिको ।

मुकण्णहि जावेहि, एयं दीहाउसकम्मा ॥

“ जहा एगो ऊरुण्णो पाहुणमिअं पोसिअइ, सो य पीणि
यसरीरो इहहाइकयंगराओ कयकलसओ सुहं सुदणं अमिरम-
इ, कुमाराणि वि य तं माण्णहिहिई कीमिअसेसोई कीला-
विंति, तं च एवं लांलिअमाणं दहूण चउगो माऊए नदेण
गोविंयं दोइणए य तहाऽसुकापाए सुकमवि थीरं न पिअइ ।
रोनिअं ताए पुच्छिओ, वच्छु । किं न भावति ? तेण भणिअं
अम्मो ! एस मन्दिअगो इहेहिं जाव सज्जोमासणंहि अल्ल-
कारविसेसोई अल्लंकारिओ मुअ इव परिणोअिअइ, अहं तु
मंजगो सुआणि तणाणि कयाह लमामि, ताणि विअअणमा-
णि, एवं पाणिअं पि न य मं कोइ लाअइ । तार अअइ-पुअ !
आअरचित्ताई एयाई जहा आउरो मरिअकामो अं ममाइ पयं
आ अयं वा तं दिअइ, एयमसो वि मन्दिअगो पोसिअइ,
अया मरिअहिइइ तथा पिच्छिइहि । अअया सो चउगो तं
मन्दिअं पाहुणपसु वदिअमाणं दहंति सिओवि माअपअअं
१८८

नाजिअसइ । अए अअइ किं पुअ ! संपयीओसि नेहेण पवुअं पि
मं न पिअसि । तेण अअइ । कत्तो मे वणाभिसासो, नणु स
वराओ नन्दिअगो अअ पाहुणपयं आणएहि मम अगगओ
विनिययजीहो बिलोअनपओ विअसं रंसो मरिओ मिअ
ताए अणअइ, नणु पुअया तथा वेअ ते कहियं आअरचित्ताई
एयां ति । एस तेसि विवागो अणुपओ पि ” । अथाकुरापेः ।
आतुररुक्मिकसाया अविषयभूतो रोगी, तस्य वथा अतृकामस्य
पथ्यमपथ्यं वा हीयते, एवमयमपि मन्दिओ यानि मनोहाव-
आतानि चरति तानि आतुररुक्मिणी, अतो वरस ! शुभकृत्यै-
र्वापय स्वशरीरं निर्वाहय यत एतहीधौयुषो लक्षणम् एवमेते-
ऽप्यसंयिक्तकुहुका यम्मनोहावाराद्विभूतत्वावयते, तौ मन्दि-
कपापथ्यवद्वृथस्य । वृ० १ उ० । अह्नुलायकाविशेषः । ज० । ज० ।

सुहुगकुमार-कुल्लकुमार-पुं० । पुरुरीकमारितकण्ठरीकस्य
जायायाः यशोनिद्रायाः पुत्रे, अयम० ४ अ० । आ० सू० ।
(“ मनोभया ” शब्दे प्र० जागे ७८३ पृष्ठे कथाऽस्य)

सुहुगगणि-कुल्लगणि-पुं० । कुल्लके गणिगि, एय० ३ अ० ।
(“ पणितुल्लस ” शब्दऽस्य स्वरूपम्)

सुहुगपपर-कुल्लकप्रतर-पुं० । सर्वलघुप्रदेशप्रतरे, ज० १३
श० ४ उ० । अथ किमिदं कुल्लकप्रतर इति ? उच्यते-इह लो-
काकाशमद्देशे उपरितनाथस्तनप्रदेशरहिततया विवक्षिता म-
रुक्ताऽऽकारतया व्यवस्थिताः प्रतरमिमुच्यन्ते । तत्र त्रियै-
लोकस्य अह्नुलाऽप्येवमाष्टादशायोजनशतप्रमाणस्य मध्य-
भागे द्वौ सर्वलघु कुल्लकप्रतरी तयोर्मध्यभागे उन्मूल्ये एत-
प्रजाया बहुसमं भूमः भागे मेरुमध्येऽष्टमांशिको रुक्कस्तत्र
गोस्तनाकाराश्चवार उपरितनाः प्रदेशाश्चत्वारश्चावुक्ताः एव
एव च रुक्कः सर्वोर्वा दिशां विदिशां वा प्रत्येकः । एतदेव
च सकलत्रियैरलोकमध्यं तौ च द्वौ सर्वलघु प्रतरावुक्ताऽप्य-
न्येयनागवाहलयाच लोकासंवातिता रज्जुप्रमाणी । तत एतयो
रुपैर्मध्यऽन्ये प्रतराः । त्रियैः अह्नुलासंख्येयमावुक्ता वर्त्तमा-
नास्तावद् उच्यता यावदुर्लोकमध्यं तत्र पञ्चकरज्जुप्रमाणः
प्रतरः । ततः उपर्येभ्यऽन्ये प्रतराः त्रियैः अह्नुलासंख्येयमाग-
हान्या हीयमानाः २ तावदेवाऽप्येवयाः यावद्वैकान्ते रज्जुप्र-
माणः प्रतरः । वृद्धांशे लोकमध्यवर्तिनं सर्वोत्कृष्टं पञ्चरज्जुप्रमाणां
प्रतरमवधीकृत्यान्व्ये उपरितना अथस्तनाच्च क्रमेण हीय-
मानाः सर्वेऽपि प्रतराः सुल्लकप्रतरा इति व्यवहियन्ते, या-
वद्वैकान्ते त्रियैरलोकं च रज्जुप्रमाणः प्रतर इति । तथा त्रि-
यैरलोकमध्यवर्तिनं सर्वलघुकुल्लकप्रतरस्याथस्त्रियैरह्नुलासंख्ये-
यमावुक्ता वर्त्तमानाः २ प्रतरास्तावद्वैकान्याः यावद्वैकालोका-
न्तं सर्वोत्कृष्टः सत्तरज्जुप्रमाणाः प्रतराः । तं च सत्तरज्जुप्रमाणं प्र-
तरमपेक्षयेय उपरितनाः सर्वेऽपि क्रमेण हीयमानाः सुल्लक-
प्रतरा अभिवीयन्ते, यावत्त्रियैरलोकमध्यवर्ती सर्वलघुः सुल्ल-
कः प्रतरः । एषा सुल्लकप्रतरप्रकण्ठा । तत्र त्रियैरलोकमध्यव-
र्तिनः सर्वलघो रज्जुप्रमाणात् सुल्लकप्रतरादारूपं यावद्वै-
नवयोजनशतानि तावदस्यां रत्नप्रजायां द्रुयिवा ये प्रतराः ते
उपरितनसुल्लकप्रतरा ज्ञायन्ते । तेमापि चावस्ताद् ये प्रतरा
यावद्वैकालोकाकामेषु सर्वोन्तितः प्रतरः तेऽथस्तनसुल्लकप्र-
तराः । नं० ।

सुहुजंतु-कुल्लजन्तु-पुं० । कुल्लजानि, । एय० ४ उ० ।

सुडुपाण-कुडुपाण-पुं० । कुडा अथवा अनन्तरमवे सिद्ध-
जायात् प्राप्ता कृत्वासाविमन्तः कुडुपाणाः एकत्रिचतुरि-
न्विससम्पूर्णेमेव अल्पकायेषु वा सत्वेषु, नृ० २ नु० ५ अ० ।
चउविहा सुडुपाणा पक्षपाता तं जहा-वेदंदिपा तदंदिपा चउ-
रिदिपा संसुचिप्रमपंविदिपातिरिक्खजोधिपा। आ० ५७०५७३ ।
उविहा सुडु पाणा पक्षपाता । तं जहा-वेदंदिपा तदंदिपा
चउरिदिपा समुचिप्रमपंविदिपातिरिक्खजोधिपा तेउका-
इया वाउकाइया ।

(उविहेत्यादि) सुयमय । परमिह सुडु अथवा यहाह-“अ-
ल्पमयमं पययर्मी, कूरं सरयां नदीं च वडु सुडान् भुवतं इति”
अथमयं च विकसेन्दिपतेजोवायुवामनन्तरजं सिद्धिमना-
भावाद् । यत उक्तम्-“जुवयंपकपयवा, ओरोहरिया उवच-
सिज्जेजा । विगलामेज्ज विरं, न व किं च जेजेज्ज सुडुम-
तसा ” ॥ १ ॥ सुयममसास्तेजोवायव इति । तथा एतेषु देवानु-
त्पत्तेषु । यत उक्तम्-“पुदकीआउवणस्सह-गम्मे पज्जससं-
भाजीवीसु । सयुवसुपाणवासो, सेसा पकिसेहिया उणं ”
इति ॥ १ ॥ संसुचिप्रमपंविदिपातिरिक्खं चाथमयं तेषु देवानु-
त्पत्तेः । तथा पञ्चेन्द्रियस्तेजसमनस्कतया विवेकाभावेन निर्गुण-
त्वाविति वाचनान्तरं तु सिहा व्याख्या कुका इतिपिका आह
इति कुका उकाः, कूरा इत्यर्थः । स्या० ६ उ० ।

सुडुपायालकलस-सुडुपायालकलस-पुं० । लघुपातालकल-
संगु, जी० ३ प्रति० । (ते च ‘लघनसमुद्ग’ शब्दे व्याख्यास्यन्ते)
सुडुमङ्ग-देवी-बहुशो व्याख्यानं । “सुडुमङ्गि वा बहुशोति
वा सुशोति वा पुणोपुणो ति वा एगदं ” नि० नृ० २० उ० ।

सुडुमिग-सुडुमुग-पुं० । किलहकमसत्त्वहरिणे, पञ्जा० ३ विष० ।
कुडा टम्पयसी हरिणजात्यादी, सूत्र० १ नु० १० अ० ।

सुडुमुह-सुडुमुस-नि० । मबुसुमे मबुसुजाणि, कृ० १ उ० ।

सुडुमय-कुडुमय-पुं० । अथमप्रणिनि, अल्पाप्यवसानविशेषे
च । पञ्जा० १४ विष० ।

सुडु-कुडा-जी० । कुड रक्त । वेद्ययां, कण्टकायां, सरकायां
मकिकायां, बाङ्ग्यां, दिक्कायां गवेषुकायाय, वाच० । अथात-
सरस्वाय, ज० १ वक्ता० । द्याय, दशा० ७ अ० ।

सुडुगजुम्मा-कुडुकजुम्मा-पुं० । महाशुम्मावेक्या अल्पेषु रा-
शिविशेषेषु, प्र० ।

कडं मंते । सुडुगजुम्मा पक्षपाता । गोयमा । वचारि सुडुग-
जुम्मा पक्षपाता । तं जहा-कनजुम्मे, तेओगे, दावरजुम्मे, कलि-
ओए । सेकेणट्टेयं मंते । एवं बुवड, वचारि सुडुगजुम्मा पक्ष-
पाता । तं जहा-कनजुम्मे० जाव कलिओए । गोयमा ।
जेणं रासीचउकएणं अवहारेणं अवहीरमाणे चउपज-
वसिए, सेचं सुडुगकनजुम्मे । जेणं रासीचउकएणं अ-
वहारेणं अवहीरमाणे तिपजवसिए, सेचं सुडुगतेओगे ।
जेणं रासीचउकएणं आवहारेणं अवहीरमाणे दु-
पजवसिए सेचं सुडुगमदावरजुम्मे । जेणं रासीचउकएणं
अवहारेणं अवहीरमाणे एगपजवसिए, सेचं सुडुगक-
लिओगे से तेणट्टेयं जाव कलिओगे ॥

(सुडुगजुम्मा नि०) शुम्मानि वक्ष्यमाणं राशिविशेषास्ते च
महास्तोऽपि सन्त्यतः कुडुकशब्देन विशेषिताः तत्र कालोऽ-
हौ शब्देत्यादि संख्यायाम् । राशिः कुडुककनजुम्मेप्रिणीयते,
एवं त्रिसंकादशादिको राशिः कुडुकस्त्योजः । द्विपदमभूति-
को राशिः कुडुककापरः । एकपञ्चमभूतिकस्तु कुडुककस्त्योज
इति । म० ३१ स० १ उ० । कुडुकशुम्माविशेषेण त्रैयसंकादी-
नामुपपातः । उचयाय । शब्दे द्वि० मां० ६६३ पृष्ठे उक्तः)

सुडुगामिथं-सुडुकनैर्यन्-न० । उत्तराश्वमे वडे, उक्त० ।
पूर्वस्मिन् अध्ययने अकामसकाममरणे उक्ते । तत्र सकाममरणं
निर्धन्यस्य भवति ततो निर्धन्यस्य आचारः पठे अध्ययने
कथ्यते । अयं पञ्चमव्याख्यानयोः सम्बन्धः ।

जावनिउविजा पुरिसा, सज्जे ते दुक्खसम्मवा ।

लुपान्ति बहुमो मूढा, संसारिम्म अनन्तागं ॥ १ ॥

यावन्तोऽविद्याः पुरुषाः ते सर्वेऽपि मूढाः, संसारे बहुशो वारं
वारं लुप्यन्ते आधिभ्याधिधियांगार्दिभिः पीड्यन्ते । न विद्येन
विद्या सम्यक् ज्ञानं यथां ते अविद्या अन्नं ननु कुर्यात्प्रायश्चित्तः
ये कुलिनहानसहितः मिथ्यातोषधनचतस्रो वसन्ते ते मूढाः ।
संसारे दुःखिना जवन्ति । कीदृशं संसारं ? अनन्तकं अपारं । की-
दृशास्ते ? अविद्याः दुःखसम्मवा दुःखस्य सन्नज्जं येषु ते दुःख-
सम्मवाः दुःखसन्नजमित्यर्थः । यावन्तः अविद्या इत्यत्र प्राधान्य-
तत्वात् अकारोऽदयः ॥ १ ॥ अत्र अविद्यापुरुषोदाहरणं यथा-
कस्मिद् ममकाभ्यामात् कार्पा किञ्चिद् प्राप्नुवन् पुराणदिर-
स्मिन् देवकुले राजाश्रितः । तत्रैकं पुरुषं कामकुम्भमसादेन
यष्टेनोत्तमान् भुञ्जानं वीक्ष्य प्रकाशं संवतवान् । उपेन तेनास्य
भगितम् । ज्ञोः तुयं कामकुम्भं ददाति । उत कामकुम्भविधायिकं
विद्यां ददाति ? तेन विद्यासाधनपुरुषरूपानिभीरणा विद्यानिम-
ग्नानं घटमयं मे ददाति भगितम् । विद्यापुरुषेण विद्यानिमग्नानो
घट एव तस्यैव दत्तः सोऽपि तस्यसाधनं सुखी ज्ञानः । अथदा-
पीतमघोऽयं पुरुषस्ते कामकुम्भं मस्तके कृत्वा लूयन् पानित-
वान् । भग्नः कामकुम्भः । ततो नाऽसौ किञ्चिदयमवाप्नोति ।
शोचति चेन्मयं यदि मया तदा विद्या दृहीताऽभाविष्यत् तदा
ऽनिमन्य मयं कामकुम्भमकारिणं पूर्ववदेवं सुखी भवतिष्यत्य-
एवं अविद्या भराः दुःखसन्नवाः किमर्थ्यते ॥ १ ॥

मपिकव पणिरए तम्हा, पासजार्हि पडे वडु ।

अण्णया सक्खेमिज्जा, भित्तिं भूरसु कप्पए ॥ २ ॥

तस्माद्वह्निना मिथ्याविज्ञानं संसारम्रमणत्वात् परिहृतः
तत्तद्वाः आत्मना स्वयमेव परोपदेशं विनैव सत्यमेवमेव लब्धव्यं
इति सत्यम् अग्र्योत्तं सयममजित्पणम् । पुनः परिहृतः ज्ञेयेषु पृथि-
व्यादिषु पदार्थेषु मेरी कल्पयाम् । किं कुर्यात् बहुन् पासजार्हिपण-
न् समीक्ष्य, पाशाः पारवश्यं हतवाः पुनकलादिदिसंख्यास्ते
एव मोहहेतुनया एकैन्ध्यादिजानासीं पणानः पाशजालिप-
यास्तान् पाशजालिपयान् दृष्ट्वा यदा हि पुनकलादिषु मोहे
करोति तदा हि एकैन्ध्रपर्वं जीवो वण्णायाम् ॥ २ ॥

माया पिपा एहुसा माया, जज्जा पुषा य ओरसा ।

नालन्ते मम माणाय, लुपंतेस्स सकम्मुणा ॥ ३ ॥

परिततः इति विचारयेदिति आवाहाराः कथ्यन्ते । इतीति किं ?
एतं मम माणाय मम रक्षायै न अस्ति समर्थः । कथं तुल्यस्य मम

स्वकर्मणा पीब्यमानस्य । एते के माता, पिता, स्नुषा पुत्रवधूः,
भ्राता सहोदरः, भार्या पत्नी, पुत्राः पुत्रस्येन मामिताः, च पुनः
भौराः स्वस्वभ्राता एते सर्वेऽपि स्वकर्मसमुद्भूतः जात
रहणाय न समर्था भवन्ताः । ३३ ॥

एवमेवं सपेहाय, पासे समिपदंते ।

किंरे गेहिं सिण्हेणं च, न कसे पुव्वसंयणं ॥ ४ ॥

शमितदशेनः शमितं प्वस्तं दशेनं मिथ्यादशेनं येन स शमित-
दशेनः । अथवा सम्पन्न प्रकारेण इतं प्राप्तं दशेनं सम्पन्नं येन
स समितदशेनः एतादृशः संयमी एतदर्थं पूर्वोक्तमर्थं अश-
रणादिकम् (सपेहाय) स्वभ्राता स्वपुत्रा (पासे इति) पश्चेत्
इदि अथवायेव च पुनः गेहिं) शुद्धिं रसलास्पष्टं च पुनः केदं
पुत्रकन्यादिव पुनः जिप्पाय् । पुनः पूर्वसंस्मयः पूर्वपरिचयः
एकत्र आमादिवासस्तं न स्मरेत् ॥ ४ ॥

गवासं मणिक्कुएदं, पसवो दासपेरुसं ।

सन्वमेयं चडायाणं, कामरुबी जविस्ससि ॥ ५ ॥

पुनरपि पविदतः आत्मानमिति शिक्नेयम् । अथ वा गुरुः शि-
ष्यं प्रत्युपनिश्रुति-हे आत्मन् । अथवा इतिष्य । एतन् सर्वं स्व-
कथा कामरुबी स्वेच्छायाः अभिप्रायः । एतेषु मन्त्रं त्वज्ज-
ति । तदा इह भवे तु वैकिचलपिः अविमानहिमागिरिमा-
धिमामासिमाकाम्येशित्वचशित्वादिमान् अभिप्रायः । परलोके
च निरती।कारसंयमप्राप्तम् देवमन्त्रे वैकिचादिजिघ्रिमान् त्वं
अभिप्रायः । तर्हि । तदा-नाश्वरं गावश्च अथवा च गवाश्च
पुनर्मणिक्कुएदं मणयश्चकामात्माः कुवदलपहेन अन्वे-
मप्यल्लाराणां ग्रहणं स्वाद, सचं मणयः सर्वोपलक्षणाणि च
इत्यर्थः । पशवः अजैनकपद्मपट्यापुषपादिक्रीमचारककुक्कुरा-
दयम्, हासा शुदशालीऽप्यः समुपपन्नः, हासाश्च पीरुणाश्च
हासपौकष्य एते सर्वेऽपि मणयाश्च वायन्ते इत्यर्थः । तस्मात्
पूर्वम् एतत् त्वक्त्वा संयमं परिपालयेदित्यर्थः ॥

यावरं जंगमं चेव, वणं थयं उक्कसदं ।

पवमागुस्स कम्मेहिं, नाहं दुक्कलाठ मोअणे ॥ ६ ॥

पुनरेतत्सर्वं वस्तु कर्मभिः पच्यमानस्य जीवस्य दुःखान्मोचने
अहं समर्थ न भवति । एतत्किम् ? एतादृशं, शुद्धादिकं । पुन-
ज्जमं च पुनर्मिन्नभूतादि । पुनर्जनं गवादि, चान्त्रं मीणादि । पुन-
रुपकरं शुद्धोपकरणम् ॥ ६ ॥

अज्जत्तवं सम्बओ सम्वं, दिस्स पाणे पियाऽऽयए ।

न हये पाणिणो पाणे, अयेवराठ ठवरए ॥ ७ ॥

साधुः सर्वतः सर्वकारेण सर्वमभ्यासं सुखदुःखादिकं (दि-
स्स इति) दृष्ट्वा सर्वकारेण सर्वं सुखदुःखादिकमात्मनि स्थितं
ज्ञात्वा सुखदुःखायोर्बेदकमात्मानं ज्ञात्वा । इहसंयोगादिहेतुभ्याः
समुत्पन्नं सुखं सर्वस्यात्मनः मित्रं स्वात् । इष्टविशेषादिहेतुभ्याः
समुत्पन्नं दुःखं सर्वस्यात्मनः अमित्रं ज्ञात्वा इत्यर्थः । च पुनः
प्राणिनो जीवान् प्रियात्मनो दृष्ट्वा, प्रियः आत्मा येषां ते प्रिया-
त्मानः " सखे जीवा वि इच्छन्ति जीविनं न मरिजिहं " इति
दृष्ट्वा इदि विचारो प्राणिनो जीवस्य प्रानाजं इष्टियो-
क्त्यानिःश्वासायुर्बलकपाय न इत्याद । अयात् वैराय च
उपपन्नं मित्रं सत् । अथ वा कर्तव्यतः साधुः सदा वैराय उ-
परतो निवर्तितः इति साधुविशेषं कथयत्यर्थः ॥ ७ ॥

आयाणं नरपं दिस्स, नायइज्जतणामि ।

दोणुंथी अण्णो पाए, दिणं जुंजिजा योयणं ॥ ८ ॥

साधुस्तुल्यमपि (नायइज्ज इति) न आदरीत अहं न शुद्धिं ।
किं कृत्वा आदानं नरकं दृष्ट्वा, आदरीयते इत्यादानं धनधान्या-
दिकपरिग्रहं नरकं नरकहेतुत्वात् नरकं ज्ञात्वा इत्यर्थः । पुनः
साधुः (पाए दिणे) पात्रे दत्तं गृहस्थेन पात्रमप्ये प्रक्षिप्तं भोजनं
शुद्धाहारम् (जुंजिज्ज इति) तुच्छीत । कथंभूतः सन् (अण्ण-
णो दुणुंथी) आत्मनो दुष्टास्ती सन् । आहारसमये आत्मनिष्कः
सन् अहो विश्वं मम आत्मानमप्ये ममात्मा देहो वा आहारं
विना चर्मकरणे असमर्थः । किं करोमि धर्मेनिर्वाहार्थमस्मै
भाटकं दीयते इति चिन्तयन् आहारं कुर्व्यात् । न तु बलवती-
पुष्टपाचयेमाहारी विधीयते इति चिन्तयेत् । अनादसपरिमह-
अन्नयमितोच्चाद् अन्वेयमाप्याश्रवाणां निरोधोऽप्युक्त एव ॥ ८ ॥

इह एणं ठ ममंति, अपचक्कसायपावणं ।

आपरियं निदिता णं, सन्वदुक्कला विमुच्चई ॥ ९ ॥

इह अस्मिन् संसारं एके केचित् कापिज्जादयो ज्ञानवा-
दिन इति मन्यन्ते । इतीति किं ? पापकं हिंसादिकमभ्या-
स्य पापमहाभोग्याऽपि मनुष्यः आचारिकं स्वकीयमोक्ष-
वायुहानसमूहं विदिता ज्ञात्वा सर्वदुःखात् विमुच्यते । ए-
तावता तत्त्वज्ञानम् भोक्तावधिः इति वदन्ति । जैनानां तु ज्ञा-
नकियाभ्यां भोक्तः ज्ञानवादिनां तु ज्ञानमप्य मुक्त्वयज्जमिति ॥ ९ ॥

जगन्ता अकरेन्ता य, बन्धयोक्कसपदधिणो ।

वायावीरियपेत्तेणं, समासासन्ति अप्रपयं ॥ १० ॥

पुनस्ते एव ज्ञानवादिनो बन्धमोक्षप्रतिज्ञिनः वाचावीर्यमेव
केवलं वाक्पुत्रत्वेन आत्मानं समासासयन्ति । बन्धश्च
भोक्ता बन्धमोक्षी, तयोः प्रतिज्ञा आद्यं ज्ञानं येषां ते बन्धमो-
क्षप्रतिज्ञिनः, बन्धमोक्षज्ञा इत्यर्थः । "अय एव मनुष्याणां, का-
रणं बन्धमोक्षयोः । यत्रैवालिङ्गिता कान्ता, तत्रैवालिङ्गिता
जुना " इत्यादि प्रतिज्ञां कुर्वाणाः । ते किं कुर्वन्तः आत्मानम्
आवासायन्ति अणुन्तो ज्ञानमप्यस्यन्तः, च पुनः अकुर्वन्तः
क्रियात्मनाचरन्तः, प्रत्यात्मानतपोपचयनतादिकां किर्यां वि-
न्वन्तः ज्ञानमेव मुक्त्वयज्जतयाऽङ्गीकुर्वन्त इत्यर्थः ॥ १० ॥

न चित्ता तापए जासा, कुओ विज्जाणुसासणं ।

विस्सजा पावकम्मेहिं, वाला पण्हियमाणिण ॥ ११ ॥

परित्तमानिजः आत्मानं परित्तनं मन्यन्ते इति परित्तमन्याः, ज्ञा-
नादृष्टकारिण इति न जानन्तीत्यप्याहारः । इतीति किं ? विज्ञाः
प्राकृतसंस्कृतायाः बद्धायाः । अथ वा अज्ञा अपि देशविशेषात्
माताकया प्राजा वा पापेभ्यो दुःखेभ्यो न त्रायन्ते न रक्षन्ति । तर्हि
विद्यानां म्याधर्मोसाधनाय अनुशासनमनुशिक्षणं विद्या-
नुशासनं कुतः त्रायते, ? न त्रायते इत्यर्थः । अथ वा-विद्यानां
विचित्रमन्यात्मिकानां एतिथीप्रज्ञासंकीर्णरीमाध्यायोदिवाङ्म-
विद्यादेव्यधिष्ठितानामनुशासनम् अनुशिक्षणम् आराधनं कुतो
नरकत्वायते ? की दृष्टास्ते ? ज्ञाता अतत्त्वज्ञाः । पुनः की
दृष्टास्ते ?- पापकर्मभिर्विचित्राः, विचित्रमनेकप्रकारं यथा
स्वासया सत्ता, पापकृत्यं कर्मता इत्यर्थः ॥ ११ ॥

ये केईं सरिरे सत्ता, वणे रुवे य सम्बसो ।

मणसा कायक्केयं, सव्णे ते दुक्कलसम्भवा ॥ १२ ॥

ये केचन ज्ञानवादिनः शरीरे शुकाः सन्ति, शरीरे सुखान्धेवि-
णः सन्ति । तथा-पुनर्नै कणे शरीरस्य गौरादिके, च पुनस्तथा-
रूपे सुन्दरनयननासादिके, कथायात् शब्दे रसे गन्धे स्पर्शे
च । सर्वेषां मनसा कोचन बाधयेन सत्काः संलम्भाः सन्ति । ते
सर्वे दुःखसम्भवाः दुःखस्य संभवा दुःखमात्रं भवन्ति ।
सुहृदपतङ्गनीमनमुपमातङ्गवत् । इहलोके यथा मरणदुःखाज्जाः
मृताः, तथा परलोकोऽप्यातैभ्यो नैव दुःखिनः स्युरित्यर्थः ॥१२॥

आवशा दीहमकार्षं, संसारमि अणन्तम् ।

तम्हा सच्चदिसं पत्स, अप्पपत्तो परिचप्प । १३ ॥

ते ज्ञानवादिनो विविधेणः अणन्तके अगारे संसारे दीर्घं मन्वानं
दीर्घं मार्गमाप्ताः प्राप्ताः सन्ति । तस्मात्कारणात् सर्वो दिशं न-
ब्रह्मण्यकपाय । अष्टादश नावदिशः दृष्ट्वा साधुरप्रमत्तः प्रमाद-
रहितः सन् परिमज्जेत् विचरेत् । अष्टादश भावदिशश्च इमाः-

“पुद्गल १ जल २ जलघ ३ वायु ४-

मृदा ५ क्षेप ६ वा ७ पोरघीया य ८ ।

वि ९ ति १० चउ ११ परिधिपतिरि-

१२ नारया १३ देवसंघाया १४ ॥ १ ॥

संयुज्जिम १५ कम्मा १६ क-

म्मगा य १७ मण्णया १८ तहंतरहीवा १९ ।

प्राग्रहिस्ता हिस्सह १९, संसारी निपेमेप्राहि” ॥ २ ॥ इति ।

संसारे प्रमादिनो जीवा इमास्तु अष्टादशनावदिशास्तु पुनः पु-
नर्ब्रह्मन्तीत्यर्थः ॥ १३ ॥

बडिया ठट्टमादाय, नावकसे कयाड वि ।

पुव्वकम्मवत्तपट्टाय, इमं देहं समुप्परे ॥ १४ ॥

साधुः पूर्वकर्मकृत्याधिर्मनं देहं समुत्तरेत्, सम्यक् गुहादारेण
धारयेत् । पुनः कदापि च परीणहोपसर्गादिभिः पीडितोऽपि न
कस्यापि साहाय्यमवाप्नुयैति अत्रिलक्ष्येत् । अथवा-कदापि विप-
यादिभ्यो न स्पृहयेत् । किं कृत्वा ?-(बडिया) संसाराद्वि-
स्तात् संसाराद्विर्भूतस्यैव लोकाप्रस्थानं मोक्षमादाय अभि-
लष्ये ॥ १४ ॥

विगिञ्च कम्मुणो हेउं, काळकंली परिवट्ठ ।

मायं पिन्दस्स पाणस्स, कं लच्छा जक्खए ॥ १५ ॥

कालकाङ्क्षी अवसरकाः साधुः कर्मणां हेतुं कर्मणां कारणं
मित्रास्त्यागैरितिकथायांगौगदिकम् (विगिञ्च) विविध आत्म-
नः सकाशाद् पृथक्कृत्य पितृजेत्येवममार्गं सञ्चरेत् । काळं
स्वकियातुज्ज्ञानस्य अवसरं काङ्क्षतीत्येवंशीलाः कालकाङ्क्षी,
पुनः स साधुः पिण्डस्य आहारस्य तथा-पानस्य पानीयस्य
मात्रं परिमाणं लब्ध्वा भक्षयेत् ; यावत्ता मात्रया आत्मसंयम-
निर्वाहः स्यात्, तावत्परिमाणम् आहारं पानीयं च गृहीत्वा,
आहारं पानीयं च कुर्यादित्यर्थः । कथंभूतमाहारश्च ?-(कं)
पृष्ठस्थेन आत्म्याधि कृतं, प्राकृतत्वाद् विजितिक्रियायः ॥ १५ ॥

संनिहिं च न कुम्बिज्जा, लेपमायाएँ संजए ।

पक्खी पचं समादाय, निरविकसो परिचप्प ॥ १६ ॥

च पुनः संयतः साधुर्लेपमात्रयापि संनिधिं न कुर्यात्, लेपस्य
आत्रा लेपमात्रा तथा लेपमात्रया, सं सम्यक्प्रकरणे निधीयते
स्थायते दुर्बली आत्मा येन स सन्निधिः, धृगुमुमादिसञ्चयसं

न कुर्यात्, यावत्ता पात्रं क्षित्येत् तावत्तामन्त्रायपि दृढादिकं न स-
ञ्चयेत् । भिक्षुरादारं कृत्वा (पचं) पात्रं समादाय गृहीत्वा निरवे-
कः सन् निःस्पृहः सन् परिमज्जेत्, साधुमार्गं प्रवर्तते । क इव?,
(पक्खी इव) यथा-पक्वो आहारं कृत्वा (पचं) पत्रं तनुवद्भावं
गृहीत्वा बद्धीयते तथा साधुरपि कुलितवत्सो भवेत् ॥१६॥

एसणाममिओ लज्जु, गांमे अनिअओचरे ।

अप्पमसो पमचेहिं, पिन्दवायं गवेसए ॥ १७ ॥

पण्डितासितो निर्दोषाहारप्राही प्राप्ते नगरे वा, अभियतो निष्-
वासग्रहितः सन् खेत् संयममार्गं प्रवर्तते । कीदृशः साधुः ?-(
लज्जु) लज्जालुः लज्जा संयमस्तेन सहितः । पुनः कीदृशः ?-
अममत्तः प्रमादरहितः । पुनः साधुः ?-(पमचेहिं इति) प्रमत्त-
त्वां शुद्धस्थेभ्यः पिण्डपातं भिक्षां गवेषयेत् गृहीत । प्राकृतत्वा-
त्पञ्चमीस्थानं तृतीया ॥ १७ ॥

एवं से उदाहु, अणुत्तरनाणी अणुत्तरदंसी अणुत्तरना-
णदंसणधरं अरहा नायपुत्ते जयवं वेसालिए विवाहिए (त
वेमि ॥ १८ ॥

सुधर्मस्थानि जन्मस्त्वामिनं प्रत्याह-हेजम्बु ! (से इति) स
अर्हन् ज्ञानपुत्रो महावीर एवं (उदाहु) उदाहृतवान् । अर्हं
त्वामिं इति ब्रवीमि । अर्हन् इन्द्रादिभिः पूज्यः ज्ञानः प्रसिद्धः
सिद्धार्थज्ञानयः तस्य पुत्रो ज्ञानपुत्रः कीदृशः महावीरः ?-अन-
वान् अथ महाप्रतिपाद्योपातिशयमहात्म्ययुक्तः । पुनः कीदृशः ?-
विशाला विशाला तस्याः पुत्रो पैशालिकः । अथवा-विशालाः शि-
ष्य-तीर्थ-यशःप्रभृतयो गुणाः अत्येति पैशालिकः । पुनः की-
दृशो महावीरः ?-(विवाहिए इति) व्याख्यातविशेषणं आरम्भ्यामा
आदृशस्तु परिप्रेक्षात् समवसरणं धर्मोपदेशं व्याख्यानां, धर्मो-
पदेशक इत्यर्थः । पुनः कीदृशो महावीरः ?-अनुत्तरनाणी सर्वो-
त्कृष्टज्ञानधारी । पुनः कीदृशः ?-अनुत्तरदंसी अनुत्तरं सर्वोत्कृष्टं
पश्यतोऽत्येवंशीलोऽनुत्तरदंशी । पुनः कीदृशः ?-अनुत्तरज्ञानदर्श-
नधरः ज्ञानं च दर्शनं च ज्ञानदर्शनं, अनुत्तरे च ते ज्ञानदर्शनं च
अनुत्तरज्ञानदर्शनं, अनुत्तरज्ञानदर्शनं चरतीति अनुत्तरज्ञान-
दर्शनधरः, केवलवत्तज्ञानदर्शनधारी इत्यर्थः । अथ पूर्वम् अनुत्तरज्ञा-
नी अनुत्तरदंशी इति विशेषणद्वयं मुक्या पनरनुत्तरज्ञानदर्शन-
धर इति विशेषणमुक्तं, तेन केवलज्ञानं केवलदर्शनयोरेकस-
मयानन्तरेण युगपदुत्पत्तिः सञ्चित, अनयोः कथाश्चेदुभे-
दश्च सूचितः, पुनर्काकदाप्ये न ज्ञेयः ॥ १८ ॥ इति बुद्धक-
निर्ग्रन्थित्वाध्ययनं संपुर्णम् अत्राध्ययनं बुद्धकस्य साधोर्नि-
र्ग्रन्थित्युक्तमित्यर्थः । उक्तं ६ अं ।

सुहृद्गामिर्गमयुत्त-बुद्धकनिर्ग्रन्थसूत्र-नं । सुहृदकनिर्ग्रन्थ-
नामकसूत्रे षष्ठे उत्तराध्ययने, उक्तं ६ अं ।

सुहृद्गामिण्यं-बुद्धकनिर्ग्रन्थ-पुं० बुद्धकः सर्वमवापेक्षया लघीयान् ज-
ज्ञातीति बुद्धकमवः तस्मिन् बुद्धकजन्मप्रदं च सर्वेषामप्येदारिक-
कारणैरणामवर्तित्यवसेयम्, अगवत्यामेवमेवोक्तत्वात्, कथंमृक-
त्यादिषु मौदारिककशरीरिणां तिर्यक्मनुष्याणामुपो जन्मव्यसि-
तिः बुद्धकमवप्रदण्यकथायाः प्रतिपादनाच्च । यत्पुनरवश्ययुक्त-
कायां बुद्धकमवप्रदं वनस्पतिवद्वा प्राप्यते इत्युक्तं तन्मतान्तर-
रित्यवसिंयते इति । साम्प्रतमेकस्मिन् बुद्धकजन्मप्रदं प्रा-
प्तिकाशारेण काश्चिन्मनं निष्पद्यितुकामो यावत्तः प्रावत्तिका द-

कस्मिन् धुल्लकमवग्रहणे भवन्ति एतेद्वाद- (आवलिखानं होसे येत्यादि) आधुनिकानाम् "असंख्यार्थं समयायं समुद्यत्समिदं समागमयेयं सा यमा आधुनिके चि बुद्धिः" इति । इत्याममप्रति पादितस्वकपायां हे शते यदप्यज्ञायादधिकं भवत एकधुल्लक-मव ग्रहणधुल्लकमवग्रहणे इति । कर्म० ५ कर्म० ।

सुहुगगभगवद्गुह्य-धुल्लकजवग्रहण-न० । धुल्लकं लघु स्तोत्र-मित्येकाधोः । कुलमेव धुल्लकय एकाकुलसंघटनकाशो भवः तस्य प्रदयं संघटनं भवग्रहणं धुल्लकं च तज्जवग्रहणं च कु-ल्लकजवग्रहणयः । कुल्लकमवसंघटनं, औ० १ प्रति० । (न-स्व विस्तारो ' भवगद्गुह्य' शब्दे)

सुहुगगसन्वग्रोभद्वपिन्या-कुल्लकसर्वतोभद्रप्रतिमा-औ० । न-हृत्पपेक्षया धुल्लकायां सर्वतोभद्रप्रतिमायाव, अस्त० ।

तत्स्यकपं चेत्यय-—

सुहुगं सन्वतोभर् उवसंपजिषाणं विहरति तं चतुर्थं करेति कचतुर्थं करेतिचा सन्वकामगुणेय पारति पारिचा ढङ्कं क० २ सन्व० २ । अष्टमं २ सन्व० २ । दसमं २ सन्व० २ । दुवास्तमं २ सन्व० २ । अष्टमं २ सन्व० २ । दसमं २ सन्व० २ । दुवास्तमं २ सन्व० २ । चठ-तुर्थं २ सन्व० २ । ढङ्कं क० २ सन्व० २ । दुवास्तमं २ सन्व० २ । ढङ्कं क० २ सन्व० २ । अष्टमं २ सन्व० २ । दसमं २ सन्व० २ । ढङ्कं क० २ । सन्व० २ । अष्टमं २ सन्व० २ । दसमं २ सन्व० २ । दुवास्तमं २ सन्व० २ । चठतुर्थं क० २ । सन्व० २ । दसमं २ सन्व० २ । दुवा-स्तमं २ सन्व० २ । चतुर्थं २ सन्व० २ । ढङ्कं क० २ । सन्व० २ । अष्टमं २ सन्व० २ । एवं लघु एवं सुहुग-सन्वतोभर्दस ततोक्त्तस्य पदमं परिचारी, तिदिं यासे-हिं दसहिं दिवसेहिं अहामुचं जाव आराहेति । दोषा ते परिचारी ते चतुर्थं करेति करेतिचा विगतवजं पारेति पारेतिचा जहा रयणावस्त्रीय तहा एत्थ वि ॥

(सुहुगं सन्वग्रोभद्वपिनं) निजुः प्रकामं महत्पपेक्षया सन्वतः सर्वान् विजु विविधु च प्रद्रा समसंख्येति सर्वतो भ-द्रा तथाहि-एकादीनां पञ्चकानामङ्गानां सर्वतो भावाय प-ञ्चाक्षर पञ्चदश सर्वत्र तस्या आयत्त इति रूपायनोपायगा-या "एनार् पंचंते व, विभो अगंजु आहमण्येति । सेसं कमेय गविजं, जाण लहुं सन्वग्रोभर् ॥ १॥" इति तपोवि-गायीह पञ्चासतिः । अस्त० ७ वने ।

सुहुगगसिंहनिष्कालिय-कुल्लकसिंहनिष्कालित-न० । महासिंह-निष्कालितायैकया कुल्लकसिंहनिष्कालितनामके तपसि, औ० अस्त० । (तत्स्यकपं 'सीहनिष्कालिय' शब्दे बह्वपते)

सुहुगि-खालित-वि० । "बध्नन्विरुते या वा" । ८ । १ । ५३ । इति वकारेण सहितस्वादेरत उत्त्वम् । जिघे, सुहुगि-भो-कांसिभो । प्रा० १ पाद्

सुहुगि-सुहुगि-औ० । लज्जामाभातलस्यथाय, जं० १ वक्क० । जलाशयविशेषे, प्रश्न० ५ सन्व० द्वार । लघुनि, स्त्रीत्ववि-
१८६

शिष्टेभ्यः, "सुहुगिआओ सुहुगुचारियाओ" सुहुगि लज्जयस्त-था कुल्लकाः । आवा० २ सु० २ अ० ३ उ० । रा० । सु० "सुहुगिआओ भोयपडिमा" स्था० १ उ० ३ उ० । इव च क-स्यतः प्रथमविविधया क्षेत्रतो प्रामाद्वैदिः, कास्तः शरदि, जि-दायं वा प्रतिपद्यते । नुक्ता चेत् प्रतिपद्यते चतुर्दशमेकं स-माप्यते अमुक्ताया तु बांशजप्रजेन भावनस्तु विष्णुपुत्रसर्गस-हन्मिति । स्था० २ डा० ३ उ० । औ० । (विस्तरस्तु 'भो-यपडिमा' शब्दे अभिधास्यते) "सुहुगिआमायपमिसि" अत्यप्रथार्था विमानप्रविजकः कालिकमुनविशेषः । पा० ।

सुहुगिपायं विमानपविमधीय पदमे दग्मे । सच तीसं उरेमयाकासा पमुषा ॥

कुल्लिकायां विमानप्रविजकौ कालिकमुनविशेषस्तत्र किञ्च ब-ह्वा बर्गो अण्ययनसमुदायात्मका जवन्ति । तत्र प्रथमे बर्गे प्रत्यव्ययमेमुदरास्व ये कासा इति स० ३ सप्त० ।

सुहुगि-कुल्लि-वि० । अर्दिते, नि० सु० १ उ० । मने, संथा० । अ-न्यस्ते. विहते, क्ली० कृते च । वाच० ।

सुहुगिप-कुल्लित-वि० । भूमीपतनात् प्रदेशान्तरेषु गमिते, अ० १ शु० २ उ० ।

सुहुगि-कुल्लि-वि० । संसारसागरे बुद्धिते, "अम्ममरुत्तं च ते सुहा" संथा० ।

सुहुगि-कुल्लि-वि० । अग्रमे, स्था० ६ डा० । कुल्लजनाचरितत्वात् प्राणवधे, प्रश्न० १ आश० द्वार । धुल्लकमेकारिणि, सु० १ सु० ७ अ० । नीच, उत्त० ३१ अ० । "सुहुगो जलो नरिच" धुल्लो जनां दुर्जनलोकः । सु० १ उ० । कपणे, डा० १० डा० । सौह-न० । सौहामिभ्रमरीभिः कृतः । मधुनि, वाच० ।

सुहुगुह-कुल्लकुह-न० । एकादशकुहाविषु एकादशकुहमेवेव, एकादश कुल्लकुहानि तथया-स्वृष्टाकम्पहाकुहचर्मद्वलपरि-सर्पविसर्पेसिष्पविचर्चिकाकिटिभामापायशतारकसंज्ञाभिः । आवा० १ सु० ६ अ० १ उ० ।

सुहुगुह-कुल्लकुह-पुं० । मधुमुके, मधुरजाविणि, सु० १ उ० । सुहुगि-कुल्लकुह-वि० । कृत्स्वजावे, "सुहुगि नासरसी" कल्प० ६ कृत् ।

सुहुगि-कुल्लिमा-औ० । गान्धारप्रामस्य द्वितीयमूर्द्धनायाव, स्था० ७ डा० ।

सुहुगिप-कुल्लित-वि० । बुद्धिते, सु० १ सु० ३ अ० १ उ० । सुहुगि-मज्ज-वा० । स्ताने, सुदा० पर० अक० अमि० । वाच० ।

"मस्त्रोउडु-सिउडु-सुहु-कुल्लः" ८ । १ । १०१ इति मस्त्रेः सुहुगिदेराः । 'कुल्ल' मज्जति । प्रा० ४ पाद् ।

सुहुगि-पुं० । लतासमुदाये, प्रा० ४ पाद् ।

सुहुगिप-मकुल्ल-अव्य० । लुचयितुमित्यर्थे, "पकुल्ल लुपिंजं" तं० ।

सुहुगि-कुल्लयत्-वि० । अग्रो निमज्जति, स्था० ७ डा० ।

सुहुगि-भोजन-न० । बहुमाहेने, भोज० । संचलने, प्रश्न० १ आश० द्वार ।

सुहुगि-कुल्लित-वि० । भीते, प्रश्न० ३ आश० द्वार । कोजे, न० ।

भाष० । कश्च०, पु० ३ उ० । आलोडिते, व्याकुले, बाच० । "सम-
नस्यो खुमियकञ्चाल" खुमितामि चकवालाणि जममण्डलानि
यत्र गमने तत्पथा अथर्वेधं निमग्नतीति संक्षेपः । अ० ३
श० ३३ उ० ।

खुमियचर-खुमितीत्य-न० । क्रोमे कायै, प्रव० ३ सम्भ० द्वार ।

खुमा-खुमा-खी० । अतस्याय, शये, मोक्षिकायाय, बाच० ।
रोममुचरनाचने, स० १३ अ० ।

खुर-खुर-पुं० । नायितोपकरणे, अनु० । खुर० । तीक्ष्णे शरीरा-
यवयवकर्तृने, खुर० १ भु० २ अ० १ उ० । हा० । खुरे, स्या० ४
उ० ४ उ० । "खुरे चेष पगधारति" यथा खुर एकधार एवं
साधुसर्गलक्षणकारः । प्रव० ५ सम्भ० द्वार । कांकिला-
के, गोखुरे, महापिण्डीके वाये च । बाच० ।

खुर-पुं० । शफे, हा० १ भु० ३ अ० । कोसदले, लक्षिनां ग-
न्धस्ये, कट्टापादे, बाच० ।

खुरदुग्गुत्ता-खुरद्विकोक्ता-खी० । चर्मकीटनायाम्, "एवं खुरदु-
ग्गुत्ता" चर्मकीटस्येन जायन्ते तथा हि-जीवतामेव गोमहिष्या-
दीनां चर्मेषुऽन्तः प्राणिनः संसृज्यन्ते, । खुर० २ भु० ३ अ० ।

खुरधार-खुरधार-त्रि० । खुरस्येव धारा यस्यानिच्छेदकत्वात्सौ
खुरधारः । खुरवस्तीरुणधारे, "अस्ति खुरधारं गदाय" उपा० २
अ० । खुरो हानिनीकृणधरो प्रवति । अन्त्यथा केशानामनुकृता-
त् । इति खुरेणोपमा कङ्कधारतायाः । हा० १ भु० ८ अ० ।

खुरनिषद-खुरनिषद-पुं० । शफवचयोः रासमबलीवर्धयोः, पि० ।

खुरपत्त-खुरपत्र-न० । खुरः (खुरः) एव पत्रं खुरपत्रम् ।
स्या० ४ डा० ४ उ० । खुरे, विपा० १ भु० ६ अ० । हा० ।

खुरप-खुरप-पुं० । प्रहरणविशेषे, दशा० ६ अ० । भोत्रेणिक्यं
खुरप्रसंस्थानसंस्थितम् । स्या० ४ डा० ३ उ० । प्रहा० ।
विश० । खुर० । घासच्छेदनशस्त्रे, (खुरपी) शोकं तनुत्यामफ-
क्षेके शरे, बाच० ।

खुरि-खुरिन्-पुं० । खी० । खुरोऽस्यास्तीति खुरी खुरकपायव-
युके, भाव० ३ अ० ।

खुल्ल-कुल्ल-त्रि० । लघौ, प्रका० १ पद । शीन्वियभेदे, जो० १ प्रति० ।

खुल्लक-सुल्लक-त्रि० । ह्रस्वे, अन्त० ४ वर्ग । बाले, कुल्लकसम्बन्ध-
आयाम्-वसन्तपुत्रे देवमियः अष्टौ तस्य यौवने आर्या मृता पुत्रे-
षाह्वार्यिकेण सह प्रव्रजितः । तत्रश्च स कुल्लकः परीयहैर्वाप्य-
आना बलि-तात ! न शक्नोमि उपानयो विना प्रव्रजितुम् । मोदने
पिता ते अनुजानाति । पुनर्बलि-तात ! न शक्नोमि शीघ्रं सोऽ-
मातयम् । पिता शीघ्रं ह्यनुजानाति । पुनर्बलि-तात ! न शक्नोमि
मिष्ठाङ्गनं कर्तुम् । ततः पिता आनीय दत्त । एवं भूमौ न संस्तार-
यिं शक्नोमि । ततः पिता फलकमर्पयति । एवं शोचस्थाने क्रौरं
कारयति । प्रकाशयत्यङ्गं प्रासुकीरंश्च । पुनर्बलि-तात ! न शक्नोमि
प्रक्षालनं पात्रयितुम् । ततोऽप्योद्योगमिति पित्रा निष्काशिनः सूत्रा
प्रहिद्ये जातः । पिता चारित्रमारण्य देवो जातः । अर्वाधना सुतं
महिषं पश्यति । स सार्धैवाहकं कृत्वा सं महिषं शुभमारमवाह-
यत् । तात ! न शक्नोमि इत्यादि पूर्वमर्थोक्तं पुनः कथयन् स्मार-
यति । तस्य आतिस्मरणमुत्पन्नम् । पृष्टीताऽनगानो मातृषां सूत्रा

वैमानिकदेवो जातः । इति कुल्लकथा । ग० २ अवि० । (कुल्लक-
स्य धर्मपरिज्ञायं समस्यापादपूर्तिः 'सम्भूत' शब्दे ज्ञेया ।
गच्छ कुल्लकस्य पिपासापतिवदसहनं च 'पिपासा' शब्दे)

खुल्लगपायसमाप्त-कुल्लकपादसमाप्त-पुं० । क्षिप्रिणां परीक्षणाय
कृतार्थां समायां खुल्लकन कृते गाथापादसंक्षेपे, भाषा० १
भु० ४ अ० २ उ० ।

खुव-खुव-पुं० । ह्रस्वशक्त्यामूले वृक्षे । हा० १ भु० १ अ० ।

खुव्वय-खुव्वक-न० । पलाशादिपत्रमये दोक्षिके, १ भ्य० २ उ० ।

खुहुंजाण-कुल्लान-न० । खुवा खुत्परीषहोदयजन्मपीडावि-
शेषः । तथा यद्वाचनं खुल्लानं राजगृहपाशगतशोकसदृशगतकम-
कस्येव कृपासंच्याने, आनु० ।

खुहुपिवास-कुत्पिपास-न० । कुब्ध पिपासा च कुत्पिपासम् ।
खुहुका वृणथाः । जी० ३ प्रति० ।

नैरयिकाणां कुत्पिपासे चिन्तयति-

इमीसे णं भेते । रयणप्पहाए णेरतया केरिसयं खु-
हपिवासं पक्खण्णभवमाणा विहरंति । गोयमा । एगमेगस्स
णं रयणप्पत्तापुदविनेरतियस्स असउभ्भाव पत्थवणाए स-
च्चादधी वा सत्त्वपोग्गझे वा आमयंमि पक्खिवेज्जा । णो
वेव णं से रयणप्पत्ताए पुदवीए नेरए वितिते वा भित्ता
वितएहे वा सित्ता एरिमिया णं । गोयमा । रयणप्पभाए जे
णेरइया खुधं पिवासं पक्खण्णभवमाणा विहरंति । एवं० जाव
अहे सत्तमाए ॥

(रयणेत्यादि) रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः भवन्त ! कीदृशं
कुब्धं पिपासां प्रत्यनुभवन्तः प्रत्येकं वेदयमाना विहरन्त्य-
वतिष्ठन्ते भगवानाह-गीतम् । (एगमेगस्स णमित्यादि) ए-
कैकस्य रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकस्य असङ्गावस्थापना अ-
सङ्गावकल्पना ये केचन पुद्गला उदधयमेति शेषाः तां
आस्येकं भुक्ते सर्वपुद्गलाह सर्वोदधीन् प्रक्षिपन् तथाऽपि
(नो वेव णमित्यादि) नैव स रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकस्य-
तां वा चितुष्णो वा स्यात् । लेशतोऽत्र प्रबलभस्मकत्वात्पुण्यैः
पुरुषो हृष्टास्ते । (एरिसया णमित्यादि) ईदृशीं णमिति वा-
क्यालङ्कृते गीतम् । रत्नप्रभापृथिवीनैरयिकाः कुब्धं पिपासां
प्रत्यनुभवन्तो विहरन्ति । एवं प्रतिपृष्टयि तावद्वक्तव्यं याव-
द्वचः सप्तमी । जी० ३ प्रति० । बाच० ।

देवानाम्-

सोषम्मीसाणे देवा केरिसयं खुधं पिवासं पक्खण्णभवमा-
णा विहरंति । गोयमा । नत्थि खुधं पिवासं पक्खण्णभव-
माणा विहरंति० जावआणुत्तरो ॥

(सोषम्मीत्यादि) सौषम्मीशान्येनेदन्त । कस्यपदेवाः की-
दृशं कुत्पिपासां कुब्धं पिपासा च कुत्पिपासां प्रत्यनुभवन्तो विहर-
न्ति-आसने ? । गीतम् । आस्येत्तत् यत्तत्कुत्पिपासां प्रत्यनुभवन्तो
विहरन्ति । एवं यावद्वत्पुत्रोपपातिकाः । जी० ४ प्रति० ।

खुहुपिवासमहण-कुत्पिपासामथन-पि० । कुब्ध पिपासा च
तथोर्मथनः खुत्पिपासामथनः कुत्पुद्गलानो प्रक्षालादरे, जी०
३ प्रति० ।

सुद्धा-कुष्ठ-आ० । " कुष्ठा हा " ७ । १ । १७ । इत्यन्तस्य
हाऽऽदेशः । आ० १ पादः । कुष्ठसाधनम्, स्वा० १० अ० । तं० ।
आच० । कल्प० । कुष्ठ इति कर्म आचयानम् " मितनीति " ।
निकुः । मि० सू० २० अ० । ४०० ।

सुद्धापरिसह-कुत्परिषह-पुं० । कुत्परिषहस्तस्याकुत्तवहेतुरस्या-
स्यममीकृतया आहारपरिषहकारिकाकृत्तानिर्वर्त्तनेन परीति सर्व-
प्रकारं सहाते इति कुत्परिषहः । उच० २२ अ० । प्रथमपरिषहे,
कुष्ठद्वामुद्रितामशेषवेदनातिशयिनीं सम्प्रविषहमाजस्य अ-
ठराक्षिकादिनीमागमविहितेन मकेन शमयनोऽनेपणीवं च
परिहरतः कुत्परिषहविजयां भवति शमयणीयप्रहये तु न वि-
जितः स्यात् कुत्परिषहः । प्रथ० ७ द्वारः आच० । " कुष्ठाः
शक्तिम् साधु-रेषणां नानिप्रकृयेत् । अदीनां विवहृती वि-
जान्, यात्रामात्रात्तद्वरेत् " ॥ १॥ अ० २ अचि० । आ० म० ।
पतद्व सूत्रकृत् विदुषवन्नाह-

दिगिच्छापरिगए देहे, तवस्स । भिक्खु धामवं ।

यि च्छिदे ण त्थिदावए, न एए न पयावए ॥ १॥ उच० ।

दिगिच्छाकृत्या तथा परितपः सर्वाङ्गीणस्तपसो दिगिच्छा
परिणापस्तेन क्लेशादिक्रियापेक्षा हेतौ लुनीया । पाशान्तरम्-वि-
निम्नापरिगते बुभुक्षाव्याते देहे शरीरे सति तपोऽस्यास्तीति
अतिशयाने यिनिः, तपस्वी । विरुद्धाद्यमदितपोऽनुष्ठानवात् । स
च गृहस्थादिरपि स्यात् । अत आह-भिक्खुयनिः । त्थोऽपि की-
दृग ? स्थानं वत् तदस्य संयमविषयमस्तीति स्थानवात् ।
" मूनिं प्रसंसापो वा मनुए " अयं च किमिति ? । आह-न जि-
न्त्याह दिवा विदुषात्, स्वयमिति गम्यते । न देवैर्वह्नाऽन्यैः
कनादिभिरपि स्यात् । तथा-न पवत् स्वयं, न चापिः पावत्यत्,
उपलक्षणात्वाच्च नान्यं जिन्त्यत् वा पवत्यत् वाऽनुमन्येत तत्
एव च न स्वयं कीलीयान्, नापि काचयेत्, न च परं कीचस्त-
मनुमन्येत । देवस्य हननोपलक्षणात्कारुण्यप्रपीडितोऽपि न नव-
कांटीशुद्धिवाचो विषय इति गम्यायै ॥ ३ ॥

किं च-

कालीपर्वंगसंक्रमे, किमे धमयिंसन्त ।

मायके अमणपाणस्स, अदीणमणसो चरे ॥ ३ ॥

काली काकजङ्घा, तस्याः पर्वाणि स्थूराणि मध्यानि च
तनूनि प्रचलित, ततः कालीगोत्रीणि पर्वाणि जानुकूपरादी-
नि बन्धु तान् कालीगोत्रीणि उद्रमुक्षीयत् मण्यपल्लोपीसमासः ।
तथा-पर्वाविषेष्टैः शरीरावयवैः सम्प्रकृ काराते तपश्चिया
दीप्यत इति काशीपर्वाङ्गसंकाशः । यद्वा-मृष्टे पुनर्वरिणपात-
स्यानन्त्याह प्रमो हृष इत्यादिवत् अवयवमध्यामप्यवय-
विनि व्यपदेशद्वाराकचङ्कस्तन्वीनामीय कालीपर्वसहस्रतायां
काशीपर्वनिः संकाशानि सहस्रात्म्यङ्कानि बन्ध स तथा । स हि
विह्वलपानुष्ठानतोऽपचित्तयिगतशोषित इत्यर्थश्चायमावयवो
एवायं एव भवति मत एव-कृतः कृशशरीरः । धमनयः वि-
रास्तामिः स्वस्ततो व्यासो धमनिसन्ततः । पर्वाविषावस्योऽपि
मार्गं परिमाणरूपं जानातीति मागहो, नातिहीन्यतोऽतिमा-
त्रांपयोमी । कश्चेति ? आह-अवयव इत्यशुभं बोद्धवति, पीयत
इति यान् सौवीरादि, अशुभयोः समाहारोऽनुमनयानं तस्य तथा (अ-
हीनमणसो ऽति) सुखावादीनमनाः अहीनमानसो वा अनाकुल-
चित्तश्चेद संयमपथिमायाव । किमुक्तं भवति-अतिवाधितो-
ऽपि कुष्ठा नवकांटीशुद्धिमाहाराप्रमाप्य न सौख्यतोऽतिमात्रो-

योपी तदमात्रौ वा दैन्यवामित्येवं कुत्परिषहमाणा भूत्परिषहः
सोऽप्यो भवतीति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥ उच० ।

इदानीं निर्वृत्तिकार एव " न निरे " इत्यादिसूत्रावय-

वसुचितं कुमारकेत्यादिशरीरपक्षितं च-

कुत्परिषहोहारनमाह-

उज्जोणि इत्यादिभो, जोगिहपुरइत्थिपूरसुद्धो य ।

अहर्वाये वयणीचो, पातोवभो य सोद्ववं ॥ उच० नि० । आच०

(उज्जोणि चि) उज्जविनिहस्तमिभो भोगकटकपुरं हस्तिजु-
तकुलकच्छाटव्यां वेदनाः पादपोपगतश्च सादेव्यं देवसन्धि-
नामिति याथाकुरापो बुद्धसमदायादवसेवः । उच० । सचायम्-
उज्जविण्यां हस्तिमिभो छेदी वतेते । तस्य हस्तिजुतनामवालाको-
ऽस्ति । अन्यदा हस्तिमित्रभेदिनः म्रियाभूता पुःखगमैर्यायेन
हस्तिमित्रभेदी हस्तिजुतनारकेण सन्मं प्रमज्जति । अन्यदा दुर्गिजं
साधुनिः सन्म विहरत्तसौ हस्तिमित्रसाधुनोजककनगरमा-
गोऽटव्यां कपटकेन विष्कापदोऽपि विहृषुमकमोऽटव्यामिव स्थि-
तः । तमस्रमं हृष्टा साधुभिर्भणितं शरकेण रत्नां मार्गे बहिष्प्राप्तो
माविषादं कृषाः । तेन मणितप-मदायुः स्तोकोन्मेषाति, अतोऽप-
मेष भक्तं प्रत्याख्यामि, शूयं यात, मर्षयमत्र स्थितस्यान्यस्य क-
स्यापि साधोमां भूक्षिनाशः । इत्युक्तवन्तं समचित्वा मकपान-
प्रत्याख्यानं कारयित्वा तत्रैवमुक्त्वा च अनिच्छन्तमपि कुल्लकं
गृहीत्वा ते साधवश्चकुल्लः कुल्लकांश्चेदमार्गोऽन्विष्यते । पितृना
हासत्राऽऽयातः । तावच्च गृहीताऽनमनः स कुतो देवोऽनूय ।
कुल्लको मीम्यार्थं मृतं न जानाति । सुप्तस्य तत्कक्षेवरस्य पात्रं
एव ध्रमति । कुष्ठातोऽपि कलाधिकं न श्रुताति । स देवः कुल्लक-
मोहजं निन्द्यमभिमार्थाय अग्रवत् । वस्तं गच्छ जिज्ञासां कुल्लकेन
भणितं कुच प्रजामि । तेन भगिनम एषु धर्मानकुञ्जेषु प्रज । तस्मि-
न्नासिनां जना निशो दास्यन्ति । ततः तथेति नमिन्त्या कुल्लकस्य
त्र गतः धर्मज्ञानमुचचार । स देवो नरनारीरूपं विधाय करं
प्रसायं दिव्यरक्षया तस्मै भक्तपादयि हृदौ । तावद् यावद्
कुल्लिकं निवृत्तं भोजककनगरात् पश्चाद्वहतिताः साधवस्ते-
नैव मार्गेण तथाऽऽगताः । जीर्णं शव इष्टु हातदिव्यप्रयोगास्ते
कुल्लकं गृहीत्वा विजह्नुः यथा ताज्यां विपुत्राज्यां कुत्परिषहः
सोऽहः तथा साम्प्रतिकमुनिजिरीति सोऽहः । उच० २ अ० ।
('परिसह' शब्दे साधारण्यवस्तुमत्ता)

सुद्धापरिसहविजय-कुत्परिषद्विजय-पुं० । साधोमैरवयाहा-
रगन्धविणः निरवयवस्याहारस्याहाते, ईद्वह्नाते, वा भगनपणन-
ह्रेदन्स्याकालजिज्ञासतिनिवृत्तकृष्णवयवदयपरिहार्थी नमना-
प्यसहमानस्य स्वाध्यायध्यानमाधनापरीतचित्तस्य उदीरणप्र-
त्यक्षकुह्रेदन्स्यापि स्तोमेषवणीयपरिहारातोऽपरिवेदनं कुहे-
दना-सहने, पञ्चा० १ विच० ।

सुद्धापरिसह-कुत्परिषह-पुं० । " सुद्धापरिसह " शब्दार्थः ।

कुहियजल-कुजितजल-त्रि० । होमयुक्तजले, लवणसमुद्रे,

" कुहियजले " कुमितजलेः वेलावयाव वेला च महापाताल-

कलशगतवायुकोजातः । अ० ६ वा० ८ उ० ।

लेजया-लेदना-स्त्री० । वेदसंख्यिकायां वाचि, हा० १ कु०

१७ अ० ।

लेव-लेट-न० । धुलिमाकापरिचिते, मि० सू० १२ उ० । औ० ।

रा० । विपा० । म० । कल्प० । जी० । मि० सू० । ग्रंथमाका-

द्वयोः निमज्जति । आदिशब्दात्पादज्जादिकोमिताः सकृद्व-
जप्रविभुष उपाययति । तानिञ्च प्राणादिविधातः, संसृजं गच्छ-
न् पुनरादिश्वरपटनं मिजशरीरोपकरणमरपटनं चेति परिग्रहः ।
शुक्ले वि होति दोमा, उणील्लणादी य वा उसत्तं च ।

सेहादीलमवस्था, अथोवणे चौरनासो वा ॥

कदेमाकुलं मार्गे गमनेन कदमं उपकरणे लयति । तथा चोप-
करणस्य धारणेऽपि आस्तामधावने इत्यपिशब्दायः । दोषाः के
ते ? इति । आह-उत्पीरनादय इत्यनेनं प्राणादीनां श्लवणमादिश-
ब्दात् शरीरायास्त्ववाप्यायविधानाद्विपरिग्रहः । आर्य च-वस्था-
णि शरीरं च प्रज्ञासयनो वा कुशकत्वमुपजायते । शरीरे,
उपकरणे च कुशकत्वात् । अथ न प्रज्ञासयति तदा धावने शी-
ककादीनामवहासंभयः, चौरनाशश्च कदेमं शटनात् वा-
शब्दः संसृज्ये ।

सम्प्रति प्राणमंजये दोषानाह-

सुइगविचुगादिमु, दो दोमा संजये य सेसेमु ।

नियमा दोमु कुमुंडिय, अग्रंदिन्न-निसग-धरणे य ॥

“मुद्रा” नाम विप्रांशिका, विप्रांशिकावृक्षकादिषु रोषेषु च प्रा-
णेषु बाहुल्येन संभवत्यु द्वौ दौरी । तद्यथा-संयमे चश्रद्धाहा-
स्यानि च, आत्मविराधना संयमाविराधना चेत्तथः । तत्र वृ-
क्षिकादिभिर्दृश्यादात्मविराधना, कीटकादिसंस्पृश्यादात्मा च सं-
यमाविराधना । स्थण्डिलमात्रे स्थण्डिले वा स्थण्डिले, निसर्गे पुरी-
षप्रभणोत्तमं नियमात् दोषाः संयमाविराधनादयः, तत्रास्थ-
ण्डिले इदितिकायादिव्यापादनात् संयमाविराधना, पादादिदृ-
श्यादात्मविराधना, सुगुप्तिस्ते स्थण्डिले प्रवचनाविराधना, अ-
सैनदोषमयाव्युत्पन्नतां किनु-धारयति । तत्र आह-आर्ये दो-
षा आत्मविधातादयः । तथा च-पुरीषादिधारणे जीवितनाशा-
दि “मुसुर्नारोहं चक्षुः, वचनिरोहं य जीवितं चयति” इत्यादि-
वचनात् । यानात्रे चिकित्साकरणतः संयमाविराधनाः ॥

यत्र संकटा वसतिर्यत्र च द्विधाव्यो वसत्यो न लज्जन्ते
तत्र (बासे) दोषानाह-

वसहीँ संकटाए, विरल्ल अविरल्लगे जने दोमा ।

वाथोणे व अएणा, म तीरं दोसा ओइच्चंते ॥

वसतो संकटायां सत्याम् वषधेः (निग्ले चि) विस्तारणे वा
दोषा नवन्ति । के ते इति चेत् । उच्यते-यदि उपधिस्तीमिती
विस्तार्यते, ततः संकटबाधन्यमप्यनीमितमुपधि तीमयति ।
अथ न विस्तार्यते तर्हि स कांथमुपयाति, तस्मैसर्गः शरीरस्य
च मान्द्यमुपजायते । एकस्याश्च वसतेः कथमपि व्याघाते अन्य-
स्याश्च अभावे प्रामात्यरं प्रजनीयमात्तत्र च प्रजति संयमात्म-
प्रवचनाविराधना । तथाहि-मार्गे जलपरिनाकायादिव्यापादनात्सं-
यमाविराधना । अगाधे सलिले प्रावशत आत्मविराधना । वस-
त्युत्तमतां वर्षाकालेऽपि वर्षप्रपातेनाऽवकथ्यमानात् पथि गच्छ-
तस्तावद्दृष्ट्वा लोकाः प्रवचनं कृत्यते इदृशा पथैते वर्षास्वापि
नाशमं कथनवदपि लज्जते इति प्रवचनाविराधना ।

गोरसामावे दोषानाह-

अतरत-वाल-बुद्धा, अजाविता चेव गोरसस्त उपती ।

जं पावहेति दोसं, आहारमएमु पाणेषुं ॥

अतरतो नाम असहाः (असमर्थः) तथा-वालाः, बुद्धाश्च तथा-
अजाविता येषां गोरसव्यतिरेकेण नात्यन्तिकमपि प्रतिभासते ।
ते गोरसस्य असति अभावे आहारमयेषु पाणेषु सन्त्यु यत्
आगाहनागादपरितोपनादिकं दोषं प्राप्यति । तन्निमित्तं सर्व-
मपि प्रायश्चित्तमावाच्योल्लेख्यते तस्माद्यत्र तद्भावस्तत्र न व-
स्तव्यम् ।

अत्र पर आह-

नणु जगितो रसचाओ, पणीयरसजोयण य दोसा उ ।

किं गोरमेण ? भंतं !, जस्य सुण चोयम ! इमे तु ॥

ननु सुखे स्वानां जीरादीनां स्वागो भवतितः । “अनशनम्, ऊनादृ-
तावृत्तः, संक्षेपणं, रसत्यागः” इत्यादि बाह्यतपोभ्यावर्णनात् प्राणी-
तरसंभोजने दोषाः कामाद्वकादयः शरीरोपचयादिभावात् । ततः
किं नवं ? गोरसैः कसंध्यम् । सुरिराह-नयति । गृणु चादक !
इदं वक्ष्यमाणम् ।

तदेवाह-

कामं तु रसचागो, चतुत्थमंगंतु बाहिरतवस्त ।

सो पुण सह (हा)ण जुजति, असह (हा)ण य सज्ज वावत्ति ॥
कामं तपस्तपमेतत् रसत्यागश्चतुर्थमङ्गं वा चतुर्थो भेदः बाह्य-
तपसः । यन्निहारमकस्य कथनं पुनः शब्दः केवदायः । रसत्यागः
सहानां युज्यते संगच्छते । असहानामसमर्थानां रसानावे सद्य-
स्तकालं व्यापतिः मृत्युः ।

अन्यथा-

अगिदाएँ तथोकम्मं, परकमे मंजोतेचि इति बुत्तं ।

तद्वा उत्तरसत्त्वा, न नियमतो होति सत्त्वम् ॥

संवतः तथः कम्मं प्रति, अग्लान्धा पराकमेव इत्युक्तं जगता ।
तस्मात् न नियमतः सर्वस्य रसत्यागो भवति ।

जस्म उ सररीजवणा, रुते पणीयं न हांइ साहुस्स ।

सो वि य हु भिण्णिं, जुंजउ अहवा जह ममाही ॥

यस्य साधोः शरीरयः पाना न प्रणीतं प्रणीतरसस्यते भवति । सांघिय
च अभ्युत्तमं पूर्वोक्ता असहा इत्यपिशब्दार्थः । “हु” निश्चिनं
भिन्नपिण्डं घृतादिना मिश्रितं मसितपिण्डं लूजति । अथवा-यथा-
समाधि जीरादि छेदके केवलं मा शुक्तिर्यथादिति संपृष्टपानका-
दिना मीलनिरसा जीरमापिबेत् ।

सम्प्रति “जनाऽऽकुत्तं” पदव्याख्यानार्थमाह-

चउ भंगा अजणाउल्ल-कुत्ताउले चेव ततिय जंगो उ ।

भोइयमादि जणाउल्ल, कुत्ता उल्ल-मनवमादीसुं ॥

जनाऽऽकुत्तकुत्ताऽऽकुत्तयोश्चतुर्निकाः । जनाऽऽकुत्तपि कुत्ताऽऽकुत्त-
मपीति प्रथमो जङ्गः । जनाऽऽकुत्तं, न कुत्ताऽऽकुत्तमपि द्वितीयः । न ज-
नाऽऽकुत्तं कुत्ताऽऽकुत्तमिति तृतीयः । न जनाऽऽकुत्तं नापि कुत्ताऽऽकु-
त्तमिति चतुर्थः । प्रथममङ्ग-बहुनि मानुषाणि, बह्वनि च कुत्तानि । द्वि-
तीयमङ्ग-कुत्तानि स्तोत्रानि, जनास्त्वनिबहवः कुते कुत्ते भोजका-
दिजनानां सदृशसंख्यानां वा । तृतीयमङ्ग-बहुनि कुत्तानि, जनाः
स्तोकाः, गृहे गृहे एकस्य ब्रह्मो मानुषयोभावात् । चतुर्थमङ्ग-
न बह्वनि कुत्तानि, मापि बहवो जनाः, कतिपयकुत्तानां प्रतिकुलं
च स्तोकमानुषाणां भावात् । अत्र यो भङ्गो प्राणौ तावाह-
अजनाऽऽकुत्तान्यादिना, न जनाऽऽकुत्तं, कुत्ताऽऽकुत्तमिति तृतीयो
प्राज्ञः । यदनुकानाव प्रथमः सुनरामनुकानो हृदयः,

तस्वोभयगुणोपेतत्वात् । आह च कृषिकृत—“ जह ताव तस्मै भंगो भणुषणभो, प्रागेव पदमा भंगो आणु-
षागो ” इति । शयौ तु यौ जहौ क्षाताऽनुक्षातो कुशानामणु-
षत्वात् । सम्प्रति जनाऽऽकुक्षतां कुलाऽऽकुक्षतां च व्याख्यानयति-
(भोहय) इत्यादि प्रथमभङ्गे च जनाऽऽकुक्षं भोजिकादिभिरिति प्र-
भृतेभिराकीर्णत्वात् । कुलाऽऽकुक्षं मङ्गलायिषु स्थानेषु । तथाहि-
मङ्गले भण्डाद्वत् कुलसहस्राणि, आदिशब्दात् पत्तनादिपरिग्रहः
व्याख्यातं जनाऽऽकुक्षद्वारात् ।

अथुना वैद्यद्वारमौषधद्वारं च युगपदाह-

वेजस्स ओसहस्स च, अमतीए गिलाणो ठ जे पावे ।
वेजसगासं नैंतो, आखेंतो चेव जे दोसा ॥

यदि नाम कोऽपि भ्रान्तो जायते तदा, वैद्यस्य औषधस्य च
असति अभावे यत् भ्रान्तोऽनागाहऽऽगावृत्तिरिति प्राप्नोति ।
तस्मिन्सं सवे प्रायश्चित्तमाचार्यः प्राप्नोति । अयं च-तादृशक-
त्रेऽवतिष्ठमानो वैद्योऽत्र नास्तीति भ्रान्तेऽप्यस्मिन् प्राप्ते वैद्य-
स्य सक्तांशं नीयमाने अनीयमाने वा दोषा अनगाहमागाह
वा परितोषनं, इत्येतेष्वप्यकारणोपपत्तिरन्ये व्याख्यादिवापदेभिरङ्ग-
मित्रादि तत्रैतुकमपि प्राप्नोति । परमौषधस्याऽप्यनयनाय
साधुषु ग्रामान्तरे प्रेष्यमाणेषु दोषा वाच्याः ॥

अथुना निचयद्वारमधिपतिद्वारं चाह-

नेचइया पुण पसं, दल्लसि असारं चिंतादीसु ।

आदिचम्मि होइ रक्खा, निरुक्कसं बहू दोमा ॥

निश्चितसंचयनं अर्थात् धन्यानां ये व्यवहारमने ते नैव विकलाः ।
तेहि; असारं दूरिद्वा, आश्चिन्ताः युग्या राज्यमान्याः पितृपितृणा-
द्व्या वा आदिशब्दात्तद्विज्ञानादिपुरिग्रहः तेषु, कथेनाऽप्यथा वा
धन्यं वृत्तिः । ततः सर्वत्र भिक्षा सुखमोपजायते । तथा अधिपं
अधिपतौ विद्यमाने रक्ता जवति । निरुक्कसु लोकेषु मध्ये पुन-
रसतो बहवो दोषा उपकरणपहारापमानादिरुक्ताः ।

पापगमद्वारमाह-

पासंरुभाविणं, लनंति आमाणमतिवहुं ।

अवि य विसेमुवलदी, हवंति कमेसु य सहाया ॥

यदि स्तोकाः पापपट्टास्ततोऽज्ञानादीनि वक्ष्यामि भेषजानि त-
दाग्निमुलमानि भवन्ति । आतिषड्पु पुनः पापपट्टेषु सत्सु पाप-
पट्टाजितेषु जन्तव्यं मायायां सप्तमी पञ्चम्यर्थं अग्रमानं
लभन्ते । अग्रमि संभावने, चः पुनरर्थे संज्ञावने पुनरर्थं विज्ञा-
नोपलब्धिरन्यथावदन्त्येऽतिशयोक्त्यभिप्रेत्या । यदन्त्यत् पाप-
पट्टानां कष्टने । तत्साधूनां न कष्टने । तत एव स्तोको भावितः
सन् साधूनां कल्पिकः दृग्गतिः । तथा कायेषु च बहुप्रकारेषु गृ-
ह्णानादिताऽऽदिरक्तेषु वयमाप पापपट्टा, एतऽपि च पापपट्टा च-
मैस्थिता इति कृत्वा सहाया भवन्ति ।

सम्प्रति भिक्षाद्वारमाह-

नाणतवाण विमिद्दा, गच्छस्स य संपया सुलमभिवसे ।

न य एसणाए पातो, नेव ठवणाए भंगो ठ ॥

सुखज्ञा भिक्षा यत्र तस्मिन् सुखभोगे प्राप्तादौ चयनां ज्ञा-
नस्य सुतज्ञानस्य, तत्संज्ञानशब्दादिविज्ञा कृमिबन्धनाहारा-
पहस्तनः, स्वाध्यायस्य, तत्पस्य कर्तुं शक्यत्वात् । तथा गच्छस्य
संपद स्वीना अतिविशिष्टा भवति । शिष्याणां प्राप्तिभिक्षानां च

अनेकपात्रमागमात् । न च एषणाया घातः प्रेरणा, नापि स्थापना-
याः मासकल्पवर्षाकल्पकपायाः । अथवा-स्थापनाकुलानां भङ्गः
प्रेरणा ।

स्वाध्यायद्वारमाह-

वायंतस्स ठ पणमं, पणमं पक्खिच्छतो भवे सुत्तं ।

एगमं बहुमाणो, किंती य गुणा य सज्जाय ॥

यत्र स्वाध्यायधनुःकाशं निर्वेदिति । तत्र वर्षाभासः कर्त्त-
व्यः । यतः स्वाध्यायऽमी गुणाः-सूत्रमाचार्यादिक सूत्रतोऽर्धत-
स्तदुभयतश्च वाचयतः । पञ्चकं बह्वर्थाणं संप्रदाहकं भव-
ति । यथा च-वाचयतः पञ्चकं, तथा प्रतीच्छतः श्रोतुरपि प-
ञ्चकं तस्यापि संप्रदाहनिमित्तं भुनक्ष्वणाय प्रवृत्तेः । तथा वाच-
यतः प्रतीच्छतश्चैकाग्र्यं ध्येयैकपरतोऽजायते । सा च विज्ञान-
सिद्धाऽवर्णा जवति । तथा बहुमानं जतिः भुनक्ष्व ती-
र्थकस्य च हने भवति । कीर्त्तिश्च अवदाना सकलधराप्राप्त-
व्यापिनी । यथा-भगवतः आद्यवेदरथेति । १०० पृ ३० ।

क्षेत्रगुणसंख्यामाह-

चउगुणोववेयं तु, खेत्तं हाइ जट्ठमं ।

तेमगुणमुक्कोसं, दोहाइ मज्झिमि मज्झिमं ॥

चतुर्भिर्गुणैर्वयमागणकेणं जवति क्षेत्रं जयन्त्यस्य । त्रयोदशगु-
णमुक्तस्य । द्वयोर्ज्ञेयगुणैर्वयमेषु मध्यमकम् ।

तत्र जयन्त्यं चतुर्गुणोपेतामाह-

महती विहारचूमी, विहारचूमी य सुज्जज्विती य ।

सुज्जजा वगही य जडि, जहमं वासखेत्तं तु ॥

यत्र महती विहारचूमीः भिक्षापात्रसमगुणिः । महती च वि-
चारचूमीः । तथा-यत्र वृत्तिभिक्षा सुलभा । वर्णाश्व सुलभा ।
तत् जयन्त्यं वर्णतत्रम् ॥ १०० पृ ३० । एवमचतुर्गुणादधिकं
पञ्चादिगुणं त्रयोदशगुणं च न्यूनं द्वादशगुणं पर्यन्तं मध्यमं
क्षेत्रम् । पर्यं च उक्तं क्षेत्रं, तदप्राप्ती मध्यमं, नत्स्यापि अग्रा-
प्ता जयन्त्यं । कल्पं १ क्षेत्रं ॥

अथ क्षेत्रस्वाभिवन्त्यवहारः । तत्र क्षेत्रं नावदाभनं प्राह-

वासासु निगयाणां, अट्टसु मांससु मगगा खेत्तं ।

आयसिय कहण सेहेए, नयणं गुरुया य सखिते ॥

अष्टसु श्चतुष्वकेषु मासेषु विहरतां धर्मसु विषये क्षेत्रं मा-
गीना जवति क्षेत्रमाणा । यच्च निगयाणां व्याधूनां क्षेत्रं प्र-
त्युपेत्य प्रत्यागतनामाचार्यस्य पुरतः क्षेत्रगुणकथनं तच्च गच्छा-
न्तराद्वागमप्रापुणकसाधुभिराकन्यं निजाऽव्याधिसर्मापं गत्वा
तस्य कथनम् । तत्र नयनं प्रायश्चित्तं तत्र गतेः सचित्तं गृहमाणं
चत्वारो गुरुकाः ।

सम्प्रति मनामेव गाथां विवृणोति-

ठउवक्के विहरता, वामागोमं तु पेहए खेत्तं ।

वत्यन्ना य गता वा, उवेच खिन्ना नियत्ता वा ॥

अनुबद्ध कारे विहरन्त आचार्यप्रागेव क्षेत्रं प्रत्युपेक्षन्ते । वा-
स्तव्या वा क्षेत्रप्रत्युपेक्षणयोपेत्य गताः । यदि वा-स्तव्यात् क्षेत्र-
भाषित्वाः क्वचित् स्वगच्छसाधवः समागताः ।

आश्रोयंते मोठं, साहंठं ते उ अण्णो गुरुणो ।

कहणमि होइ मासो, नयाण तेसिं न तं खेत्तं ॥

ते वास्तव्या गताः क्षेत्रं प्रत्युपेक्ष्य समागताः । ततो वा क्षेत्रात्

निष्ठा आचार्याणां पुरतः आशोचयन्ति केचन्य गुणाश्च कथयन्ति । तत्र आन्यज्यस्मात्प्राचुर्यकाः समगतास्तै च तावत् तथा आशोचयतः भुत्वा यात्रा आत्मानो गुरोराचार्यस्य (सा-दंते) कथयन्ति । ततो भुवं ते यावन्नत्र तिष्ठन्ति, तावद्वयं गच्छामः, एवं कथने तेषां प्रायश्चित्तं लघुको भवति । न च गतानां तेषां तत्त्व केचमानवति ।

सायकण निजविष्ट, पयजेदे चैव पंथ पथे य ।

पणवीसादी गुरुणा, गणिणो गाढेण वेजस्स ॥

तत् भुत्वा यद्याचार्याः (सामकण्यं ति) संप्रधारयन्ति तत् केनै गच्छाम इति, तदा तेषां प्रायश्चित्तं पञ्चविंशतिदिनानि । नितोपितं नाम अवश्यं गन्तव्यमिति निर्णयनं तत्र लघुको भवति । पयजेदे क्रियमाणं गुरुको भवति । पाथं प्रजनां चतुर्हेतुकम् । केच प्रसातानां चतुर्गुरुकम् । एतत् प्रायश्चित्तं गणिन आचार्यस्य, यस्य चाऽऽप्रेक्षणे ते आचार्या प्रजन्ति । तस्यान्येतेष्वे प्रायश्चित्तम् । न च तत् केचं नेपाथ आनवति । तत्र गत्वा यदि स-खितमादन्ति तदा प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः । आदेहान्तरेण अनवस्थापय, अविच्छेत् उपोषानिषत्, तस्माद्विचिरेषु न कस्यैः ।

तथा चाह-

एसा अ विदी जणिया, तम्हा एवं न तत्थ गंतव्वं ।

गंतव्वविहीए पन्नि-झेहे ऊणं य तं खेत् ॥

यस्माद्दोषाऽनन्तरदिनो विधिर्गोपायां स्थाप्य प्राकृतत्वादेवं तत्र न गन्तव्यम् ।

खेत्तपहिहेहणविही, पढमुदेसम्मि वसिया कप्पे ।

मवेव इहादेमे, खेत्तविहाणम्मि नाणत्तं ॥

क्षेत्रप्रत्युपेक्षणविधिः कश्च कथयाम्येन प्रथमोद्देशो वर्णितः । स एवेव अस्मिन्नापि व्यवहारस्य दशमं लक्ष्यं कथयति । नच-रमत्र क्षेत्रभेदकथनं नास्त्येव इहाधिकं क्षेत्रभेदकथनमित्यर्थः । तदेव करोति-

खेत्तपहिहेहणविही, खेत्तगुणा चैव वसिया एए ।

पहेयव्वं खेत्तं, वासाणेगं तु जं कात्तं ॥

क्षेत्रप्रत्युपेक्षणविधिः क्षेत्रगुणाश्च एते अनन्तरदिना वर्णिताः । तत्र कस्मिन्काले वर्षायोगं क्षेत्रं प्रत्युपेक्षितव्यमनुज्ञापितव्यम् ।

अत आह-

खेत्ताण अणुणवसा, जेह्मा मूलस्स मुत्तपादिनए ।

अट्टिगरणोमाणो मा, मणमंतातो तद्दा होति ॥

उपेक्षा, मूलस्य मासस्य शुद्धप्रतिपदि शुद्धपक्षे प्रतिपदि । क्षेत्राणामनुज्ञापना भवति । किं कारणम् ? अत आह-“अट्टिगरणो” इत्यादि । अन्येऽपि तत्राज्ञानतस्तिष्ठयुस्तावद्विधिकरणं भवेत् । तथा-स्वपक्षेभ्योऽपमार्गं लुप्यात् । तथा च सति-महाममनःसंतापः प्रेरिता धर्म परिभूताः सन्ति । अथवा-कलहं प्रवृत्तं वा अनुक-लज्जेनैव संतापः स्यात् । तस्मात् उपेक्षाशुद्धप्रतिपदि कस्यैवा तथा ज्ञापना ।

एतदेवाह-

एण्हिं कारेण्हिं, अणामयं चैव होइ ऽणुणवसा ।

निग्गम-पवेसणम्मि य, पेहंतावं विहिं बुद्धं ॥

एतेरन्तरदिनेऽपि कारयेरनागतमेव प्रवर्तते क्षेत्रस्यानुज्ञापना । संप्रति तेषां क्षेत्रं प्रथमाणां निर्गमे प्रवेशे च विधिं वक्ष्यामि । प्रतिज्ञातमेव करोति-

केई पुव्वं पत्ता, निग्गया पुव्वमग्गया खेत्तं ।

सम सीमं पत्ताण य, तत्थ इमा मग्गया होइ ॥

केचित् क्षेत्रप्रत्युपेक्षायै पूर्वं निर्गताः, केचित्पश्चात्निर्गताः, तथा प्रवेशे पूर्वमतिगताः प्राप्ताः क्षेत्रं, केचित्प्रज । समकालं सीमानं प्राप्तानामियं वक्ष्यमाणा मार्गणा भवति-अनया साधया पाह-अवेऽन समकं किल चतुर्भङ्गी लुचिता । ततस्तामेव दर्शयति-

पुव्वं विणिग्गतो पुव्वं, पत्तो य पुव्व निग्गतो ।

पुव्वं तु अतिगतो दे, ति पत्ता खेत्तमागग्गो ॥

जातायेकचनम्, अतो बहुचनं द्रष्टव्यम् । पूर्वं निर्गताः पूर्वमेव समकं प्राप्ताः । १ । पुर्वेनिर्गताः पश्चादेकतरे प्राप्ताः । २ । प-श्चाद् विनिर्गताः पूर्वं प्राप्ताः । ३ । इतरे पश्चाद्विनिर्गताः प-श्चादेव च तत् क्षेत्रमागताः । ४ ।

पदमगंमो इण्णो, ठ मग्गणो पुव्वऽणुणवेज्जोओ ।

तो तेसि होइ खेत्तं, अह पुण अच्चेति दप्पेण ॥

तत्र भङ्गचतुष्टयमप्ये, प्रथमकं भङ्गे इयं मार्गणा भवति-यदि पूर्वमेव समकं निर्गतेः पूर्वमेव च समकं तत् क्षेत्रं प्राप्तिः, पूर्वमे-व च समकमनुज्ञापयामि । तदा तेषां भवति साधारणं क्षेत्रम् । अथ पुनः समकं प्राप्ता अपि एकतरे द्वयेण तिष्ठन्ति । इयं नाम निष्कारणं, तदा येः पूर्वमनुज्ञापितं तेषां तत् क्षेत्रम् । नेतरंवा । एतदेव स्पष्टतरमाचहे-

खेत्तमतिगया मो ति, वासत्ता जइ अच्चेद्धो ।

पत्ता मयऽणुणवए, तेसि खेत्तं विपाडियं ॥

क्षेत्रमतिगताः प्राप्ताः सम इति यदि विभ्रमस्तथा आसीत् न क्षेत्रानुज्ञापनाय प्रयत्नः । तदा आसतां पूर्वं प्राप्ताः किं, प-श्चाद्विहाण अपि ये तेषां पूर्वमनुज्ञापयन्ति क्षेत्रं तेषाम् । तत् क्षेत्रं पूर्वं समकं प्राप्तामाविसमकं पूर्वं वा न तु ज्ञापनमभूत्तदा कारुण्यितयत्नोपेक्षाभवति । तत् क्षेत्रमन्यस्य पूर्वप्राप्तस्य पूर्वा-नुज्ञापकस्य वा ? । तथा क्षपको निष्कारणे क्षेत्रप्रत्युपेक्षणाय न पूर्वं वर्तयितव्यो निषेधाद्येन कारणेन तस्य क्षपकस्य यत् क्षेत्रं तेन क्षपकेण वदनुज्ञापितं क्षेत्रमित्यर्थः । तस्मै सप्रत्ये किं वा येः पश्चाद्विहाणानैरनुज्ञापितं तेषां तत् क्षेत्रम् । अथ कारणे क्षेत्रप्रत्युपेक्षायै क्षपकः प्रवर्तितस्तदा तेनानुज्ञापितं न स-मन्ते क्षेत्रम् । तथा-क्षपकस्य पारणके व्याकुला इति माऽनुज्ञाप-यन्ति । तदा न ते तत् क्षेत्रम् । किं तु-येरनुज्ञापितं तेषामिति । त-देवं गतः प्रथमो नङ्गः ।

सम्पत्तिं क्षितीये लुनीयं च भङ्गमधिकृत्य विवकुरिद्विहाह-

पुव्वविणिग्गाय पत्ता, पविट्ठ पत्ता य निग्गया पुव्वं ।

पविट्ठ कयेरं'सि खेत्तं, तत्थ इमा मग्गया होइ ॥

पूर्वं विनिर्गताः पश्चाद्विहाणपेक्षया क्षेत्रं प्रविष्टाः । अत्र परे-पश्चाद्विनिर्गतापेक्षया पूर्वं प्रविष्टाः कतरेषां क्षेत्रं भवति । तत्रेयं भवति मार्गणा ।

तामेवाह-

मेल्हादिहिं कजे-हिं पत्ता (इं) ताण होति खेत्तं तु ।

निष्कारणविस्साया, पच्छा ते ताड न लभन्ति ।
पूर्वं विनिर्गताः सम्यो यदि ग्हातादिभिः कारणैः पच्छादा-
गच्छन्ति तदा तेषां पच्छाद्विनियतागच्छतां भवति केचन । अथ
निष्कारणं यत्र तत्र वा स्थितास्तेन पच्छात् गतास्तदा ते प-
च्छादागच्छन्तां न ह्यभन्ते केचन, मतां द्वितीयो जङ्गः ।

स्वीयमधिकृत्याह—

पच्छा विणिग्गामो वि हु, वृत्तास्समा समा व अद्यां ।
सिम्पगई उ सभावा, पुव्वं पत्तो लभति खेचं ॥
गाथायामेकचचनं स्पष्टकस्याभ्यपेक्षया पञ्चद्विनिर्गतोऽपि
'हु' निश्चितं द्वाव आसन्नात् समाह्वा अप्वनः स्वजावात् शी-
घ्रगतिरिति कृत्वा पूर्वं प्राप्तस्तदा स जज्ञते केचन ।

अह पुण अमुक्काचो, गतिभेदं काळ बन्ती पुरतो ।
भा एए गच्छंति य, पुरांगी ताहे न ह्यभंति ॥

अथ पुनर्मां पते, ह्यन्वे, पुरतो न गच्छन्तीति, यास्मन्तीति । एष-
ममुक्काचो गतिभेदं ह्यन्वा पुरतो याति । तथा स पुरांगम्यऽपि
न ह्यभन्ते केचन । आचस्याऽमुक्कत्वात् ।

समयं पि पत्थियाणं, सजावसिम्पगतिणो भवे खेचं ।

एवेव य आसन्ने, दूरकाणी य जो एति ॥

समकमपि विवक्षितानां प्रस्थितानां मध्ये यः स्वजावशीघ्रग-
तिः सन् पुरतो याति तस्य तत् केचन । एवमासन्ने आसन्नाऽ-
प्वनीनो दूराऽप्वनीना वा यः पुरतः समगच्छति, अनुज्ञापयति
च स ह्यभन्ते केचन ।

अह्वाऽऽसमऽरुं पत्ता, समयं चेव आण्णवितो दाहिं ।
साहारणं तु तेसिं, दोएह वि वमाण उ होइ ॥

अथवा-आसन्नात् दूरात् वा समग्र-आचनः समकमेव तत्र
केचं प्राप्ताः, समकमेव ह्यभ्यामपि वर्गाभ्यां तत्र केचन मनु-
ज्ञापितं तदा तयोर्द्वयोरपि वर्गयोः साधारणं तत्र केचन । गत-
स्त्वृतीयो जङ्गः । वतुयैतु जङ्गे-यदि पूर्वमर्षितैः सह समनुज्ञापितं
तदा साधारणम् । अथ पञ्चाध्यासैरपि पूर्वमनुज्ञापितं तदा ते-
षामिति । तदेवमुक्ता वतुर्जङ्गिका ।

सम्यति "समसीनं पत्ताय" इत्येतद्व्याख्यानमाह—

अह्वा समयं दोसिं वि, सीमं पत्ता उ तस्य जे पुव्वं ।

आणुजाणा वो तेसिं, न जे उ दप्पेण अचंति ॥

(अथ चेत्ति) प्रागुक्तापेक्षया प्रकारान्तरेण चापि वर्गी समकं
सीमानं प्रसीति तत्र ये पूर्वमनुज्ञापयन्ति ततो तत् क्षेत्रं, न ये
ह्येव निष्कारणमेव तिष्ठन्ति तेषामिति । सीमाग्रहणं द्वारजा-
धायामुद्यानादीनामुपलक्षणम् ।

तेन तद्विषयमपि मार्गणामाह—

उज्जाण-गमदारे, वसहिं पत्ताय गमगा एवं ।

समयमण्णे साहर-वसिं, तु न ह्यभंति जे पच्छा ॥

उद्यानं ग्रामह्यारं ग्रामग्रहणं नगरादीनामुपलक्षणम् । तथा वस-
ति समकं प्राप्तानामेवमुक्त्यकारेण मार्गणा कर्तव्या । तामेव
दर्शयति-यदि समकमनुज्ञापयन्तः, ततः साधारणं, ये पुनः प-
ञ्चावनुज्ञापयन्ति ते न ज्ञन्ते ।

ते पुण दोशी वग्गा, गणि-आयरियाण होज दोएहं तु ।
गणिणं व होज दोएहं, आयरियाणं व दोएहं तु ॥

तौ पुनर्दो वगौ द्वयोर्गणयाचार्ययोर्नवेताम् । गणी तामान वृष-
मः । एको वर्गो वृषमस्य, अपर आचार्यस्य । अथवा-द्वयोर्ग-
णिनोः यदि वा द्वयोरआचार्ययोर्दो वर्गाविति ।

तत्रेयं मार्गणा-

अच्छंति संधरे सन्ने, गणी नीति असंधरे ।

जत्थ तुष्ठा भवे दो उनी, तत्थिमा होति मग्गणा ॥

यदि तत्र क्षेत्रं संस्तरणं तदा सर्वेऽपि तिष्ठन्ति । अथ सर्वेषाम-
संस्तरणं तदा असंस्तरणं गणी वृषमां निर्गच्छति । आचा-
र्येति तिष्ठति । अथ द्वावरपि वर्गौ तुल्यौ द्वावरपि गणिनौ द्वाव-
प्याचार्यौ वा तदा तत्रेयं भवति मार्गणा ।

तामेवाह—

निष्कसुतरणसेरे, गुंगियापायच्छिनामकरकसा ।

एवेव संयतीणं, नवरं वुद्धा उ नाणचं ॥

एकस्य निष्पन्नः परिवारः, एकस्यऽनिष्पन्नः । यस्य निष्पन्नः स ग-
च्छतु । इतरस्तिष्ठतु । अथ द्वयोरपि परिवारो निष्पन्नः केचनमे-
कस्य तरुणः, एकस्य वृद्धः वृद्धास्तिष्ठन्तु । इतरे गच्छन्तु । अथ द्वयो-
रपि तरुणा वृद्धा वा । नवरमेकस्य शैला अपरस्य चिरप्रमजिना-
स्ते गच्छन्तु । इतरे तिष्ठन्तु । अथ द्वयोरपि शैलाः चिरप्रमजिना
वा केवलमेकस्य जुह्तिनपादाक्षिनासाकरकसाः, अपरस्याऽजु-
ह्तिनास्तेव जुह्तिनास्तिष्ठन्तु । इतरे गच्छन्तु । अथ द्वयोरपि जु-
ह्तिनास्तेव ये पादजुह्तिनाः ते तिष्ठन्तु, इतरे गच्छन्तु ।
सम्यति प्रवर्तिन्या संयतीनां अभिवेकयोश्च मार्गणा कर्त-
व्या । ततस्त्वामाह—(एवेव) अनेनेव प्रकारेण संयतीनां मार्ग-
णा कर्तव्या । नवरं वृद्धास्तु नानात्वम् । तच्च वृद्ध-तरुणवृक्षानां
तरुणस्तिष्ठन्ति, वृद्धा गच्छन्ति । शेषं तत्रेव ।

सम्यति संयतीनां संयतीनां च समुदायेन मार्गणां करोनि-
समगाणं संजतीए य, ममणी अच्छंति नेति मग्गण उ ।
संजोगे वि य बहुमो, अप्पावहुयं असंधरणे ॥

अमणानां, संयतीनां च एकस्थानेऽवस्थितानामसंस्तरणे अम-
ण्यस्तिष्ठन्ति । निर्गच्छन्ति अमणाः । संयोगेषु च बहुशः प्रवृत्ता-
नेष्वसंस्तरणे अप्यवबहु परिभाष्य बलमस्य । अथैवम्-यत्र संयता
जुह्तिनाः अमणयो वृद्धाः, तत्र जुह्तिनास्तिष्ठन्ति । वृद्धाः अमणयो
निर्गच्छन्ति । एवं गुरुकाद्येव परिभाष्य स्ववृद्धा आभर्त्तायम् ।

सम्यति क्षेत्रिकाऽक्षेत्रिकाणां संस्तरणाऽसंस्तरणयोर्मा-
र्गणां कर्ताति-

एवेव जत्तसंसट्ठा, तस्माऽक्षेत्रिम्मि अप्पत्तुं मिति ।

जुंगियापादीपसु य, वयंति खेत्तीए ते तेसिं ॥

एवेमेव अनेनेव प्रकारेण क्षेत्रिकाऽक्षेत्रिकाणामपि संस्तरणे, अ-
संस्तरणे च आभर्त्तायम् । तत्रैवम्-यदि संस्तरणं तदा क्षेत्रिका
अपि नवरमक्षेत्रिका मकसंतुष्टास्तिष्ठन्तु । सचित्तमुपधि चन ह-
भन्ते । तस्मात् (तस्माऽक्षेत्रिम्मि णि) तस्य जङ्गस्य अत्रान असंस्तरणे
इत्यर्थः । अत्रजन्तोऽक्षेत्रिका निर्गच्छन्ति । अथ क्षेत्रिका जुह्तिना,
आदिशब्दाद् अजुह्तिना वा । तदा नेष्वेकेषु जुह्तिनादिक्षेत्रिणो
ग्रजन्ति । अजुह्तिनादयस्तिष्ठन्तु । येषां च संबन्धिनस्ते जुह्तिना-
दयस्तिष्ठन्तु येषां चासंबन्धिनस्ते जुह्तिना वृद्धा वा न तेषां तत्र
केचन आनयति । उपलक्षणमेतत् । तेनादिशितानां कुटुम्बादीनां च
न आभयति केचन ।

पत्ताण अणुअणवणा, मारुविष-सिद्धपुत्त-सम्पीया ।
भोइय-महय-राविष-निवेयण दु-गाउयाई वा ॥
तगाम सन्नि असनी, पडिवसने पडिण व गंतूण ।
अम्हं रुइय खेत्त, नाउय खु करेइ अजेसि ॥

केशप्रत्युपेक्षकाणां यत्र वर्षारात्रः कस्यैवस्तत् केशं प्राप्ताना-
मनुज्ञापना अवश्यमीयां कस्यथा । तानेवाह-साक्षिकसिद्धपुत्री
प्रागपि भित्ति । संज्ञितां गृहीताऽनुवर्तमानावकाः । भोजिको प्रा-
मस्वामी महत्तरा प्रामप्रधानाः पुत्राः । नापिता नखशोधका वा-
रिका इत्यर्थः । एतेवामनुज्ञापना कस्यथा । यथा-वयमत्र वर्षा-
रात्रं कर्तुंकामास्तद्यथे कश्चित्साधव आगच्छेयुस्तदा ते-
वामेनत्त वृषं कथयन्ति (दुगाउयाई येत्यादि) तत्र प्रामं स्वंही
भावको न विद्यते । तदा द्वे गध्वीनी गत्वा प्रतिवृषये अन्तरप-
ल्लयां वा गत्वा । यदि भावकोऽस्ति तत्तस्यस्य निवेदना कस्यथा
यथाऽस्माकमिदं रुचितं केशमेनत्त ज्ञानमयम् । नाऽप्येवां कुरुष्वति ।

जयणार समणारं, अणुएण वि ता वसंति खेत्तवहिं ।

वामावामहाणं, अमासे सुच्छदमयीए ॥

यतनया साक्षिकविकं सन्तमुज्ञाप्य केशस्य बहिर्वसन्ति ।
वर्षावासस्थानं पुनरापादयच्छुद्धशायमा ।

सम्प्रति " जयणार " इत्यस्य व्याख्यानमाह-

सारुविषादिजयणा, अजेसिं वा वि साहर ।

बाहिं वा वि, जिता वा मापायेमं ता वि गेएहए ॥

साक्षिकविकीनामर्थेषां वा यस्याध्वयि एषा यतना । इयं च
प्रागेवांका । अधवा-पूर्ववाधामधमार्कस्यैवं ध्याक्या-सन्तं साक्ष-
िकादिक्कमुज्ञाप्य लोचस्य बहिर्वेदनया वसन्ति । तत्र तामिव यत-
नामाह-बाहिंवादिप स्थितास्तत्र वर्षाप्रायोपेक्षमुपधि गच्छति । उ-
पादयति । तं चैवं सङ्कटाकाः सखोडु दिक्क प्रत्यासन्नं मेच्छन् ।
एकैकञ्च सङ्कट आत्मनः परिपूर्णेमुपधिमुत्पादयति । एकस्य च
जनस्याधिकस्येति ।

एतदेवाह-

दोएहं जतो एगस्सा, निप्पज्जइ तत्तिचं बहिट्ठा उ ।

दुगुणस्साणुवासवहिं, संथेर पडिं च बज्जति ॥

द्वयोऽप्यधिवेस्मादिक्कस्माद्वन्यस्य निष्पद्यते । उपधिरात्मनश्च स-
ङ्कटस्य तदपेक्षया द्विगुणस्त्वान्मात्रमुपधि वर्षायायं सखीत्
दिक्क बहिः स्थिताउत्पादयन्ति । यदि पुनः संस्तरन्ति तदा बहिः
प्रति वृषमन्त्रमात्रं अन्तरपल्लयः च बज्जयति । न तत्र गच्छन्ति ।

उच्चारमत्तमादो, छाराऽऽदी चेव वामपाउमं ।

संथारकल्लममेज्जा, तत्थ वि ये चेव उणुसवणं ॥

तथा तत्र बहिः स्थिता एव उच्चारमात्रकादि आदिशब्दाश्चान्व-
ल्लममात्रपरिग्रहः । तथा क्षारादि आदिशब्दात् रुग्णादिप-
निग्रहः । यथाप्रायेण तथा संस्तरकफलकशय्या अणुज्ञापयन्ति ।
अथ कस्मात्सर्वेषां साक्षिकविकीनामनुज्ञापना क्रियते । उच्यते-
एकस्य कथिते कदाचित्साऽसद्व्युत्पन्नः स्यात् ततोऽनुज्ञापित-
मेव जायते । सर्वेषां पुनः कथितं यदि कश्चिदसद्व्युत्प-
न्नवन्ति तदा ये शेषाः सन्तस्ते अन्येषां साधूनामागतानां
१०१

कथयन्ति । चैवं बहिस्तिष्ठन्ति । प्रतिवृषये अन्तरपल्लयां च
तत्र ये न जाह्वयन्ते ।

तथा चाह-

पुत्तो य तेमिं तदि मामकपो,

अणायं व दूगं खल्लु वामजोगं ।

जायंति तो अंतरपक्षियाण,

जं गस्म कालेन य भुजिजहत्ती ॥

पुत्तोऽनु जेवां तत्र वर्षाप्रायोपेक्षया संभाविते केशे अधवा-
आपादयच्छुद्धशमी अद्यापि दूरे । अन्यथा-वर्षाकालायं केशं दूरे
ततः आपादयच्छुद्धशमीप्रतीक्षायां यामेध्यत्कालेन भाग्ययन्
तस्यामन्तरपल्लयागुपलक्षणात्मेन प्रतिवृषये वा प्रामं निष्ठति ।

अत्र आपादयच्छुद्धशमीं वर्षाप्रायोपेक्षं समागच्छन्ति-

संविगमहुसकासे, एसा मेरा पुरा य आसो य ।

इयरन्नहुंठे ठ मंपड, पविसेंति अणायगं चेव ॥

एषा मयीहा पुनरसंविगमबहुले काले आसीत् । संप्रति
इतरबहुले पार्श्वस्थादिबहुलं अनागतमेव प्रविशन्ति ।

किं कारणम् ? अत्र आह-

पटिण न हु अजेसिं, पविमंता य पडिया ।

इयरं कालमासज्ज, पल्लेज्जा परिवज्जिया ॥

अर्थः प्रेक्षितं केशं ननु नैवायनायिने मोक्षार्थिनः प्रविशन्ति ।
इतरे तु पार्श्वस्थादयः कालमासाद्य परिवर्जिताः पूर्वेप्रत्युपधि-
तक्ष्णानपि प्रत्येव्युत्पन्नाऽऽनागतमेव प्रविशन्ति ।

तत्रार्थे कटिपनमुदाहरणमाह-

छायं तगराहारे, वएहि कुमुमसुयं सुयंतंति ।

उज्जाणपकिवत्तांति, बल्लाहि वयंतंति ॥

तगराहारे आसन्नकालैरात्रोद्यानप्रतिपक्षैर्बल्लैर्वृत्ति करणायाप-
ल्याप्यमनैर्गोधायां स्त्रीष्वं प्राकृतत्वात् वयमाच्छादिता इति
हेतोः कुसुमाशुभिसुख्यमानैर्कथितम् । इयमत्र आशना-तगराहारे
पूर्वं बहव आसन्ना आसीरन्, स्त्रोका वा बल्लास्ततोः लोकं
बल्लास्तं जिवा तैरात्रोद्यानस्य वृत्तिः कृताऽत्र बल्लसकसपतन-
तो बल्ला आनास्तेः परिवर्त्तमानैः शालिं स्वयमेव लुणैः आ-
स्रा विनाशिताः । तत उन्मोक्षितमात्रोद्यानप्रतिपक्षैर्बल्लैर्वृत्ति कर-
णाया स्थाप्यमानैः । वयमाच्छादिता नूनमेतैरिति कुसुमाऽशुभो-
क्तेनाऽऽश्चर्यदितामिति ।

अत्रोपनयमाह-

एवं पामत्तयमीदीओ, कालिण परिवज्जिया ।

पल्लेज्जा माइठाणेहि, सोच्चादी ते इमे पुण ॥

एवमाश्वान्नीयाय साधून् बल्लवृत्तान्नीयाः पार्श्वस्थादयः का-
लेन परिवर्जिताः असंयतां मात्तयानैः प्रेरयन्ति । किं विशिष्टं तै-
पार्श्वस्थादयः ? इति आह-भुःवाद्यस्यते पुनरित्येव वक्ष्यमाणाः ।

तानवाऽऽह-

सोबाऽऽउदी अणायुच्छा, मायापुच्छा जहडिने ।

अजयडिणं जंनें, तनिण समणुएणया दोएहं ॥

एक-कुत्ता उपेत्य, समागतः । अपरे-अनापुच्छाः, समाययुः । अ-
धवा-आवापुच्छाः । एते द्वेऽप्ययनास्थिताः तुर्नयाः वर्षास्थिताः ।
ततःऽऽद्यान् इत्यानां अयमागतानां कलहयनां गाथायां सप्तमी

चक्रधर्यै, बहुवचने एकवचने प्राकृतत्वाद् न किञ्चिदाभाष्यम् ।
तृतीयं यत्प्रतिष्ठते समानाहुता । साधारणं क्षेत्रम् । एष द्वारगा-
थासमासाधः ।

सांप्रतमेनामेव विवरीषुः प्रथमतः “ सोऽस्मा उद्गीति ” एवं
व्याख्यायति-

गुरुषो सुंदरं खेत्तं, साहणं सोऽहं पाठ्यो ।

नएज्ज अप्पणो गच्छं, एस आउट्टिया उतिठो ॥

गुरोराचार्यस्यास्मीयस्य क्षेत्रं प्रत्युपेक्ष्य, समागतैः सुन्दरं के-
त्रमिति कथ्यमानं भूत्वा, प्राप्तेर्यकः आत्मनो गच्छं तत्र नयति ।
एष ‘भुक्त्वा उपेत्य स्थित’ उच्यते ।

सांप्रतमनापुच्छं मायापुच्छं च दर्शयति-

पेटितमपेदितं वा, ठायइ आणो अपुच्छिया खेत्तं ।

गोवासवच्छवासो, पुच्छइ आणो उ छुप्पुच्छी ॥

प्रेक्षितमिदं क्षेत्रम् । अन्यैः अपेक्षितं च इति । अन्योऽनापुष्य ति-
ष्ठति । अन्यः पुनः दुःपुच्छी यो न किमपि ज्ञानेति । ताव गोवासवस्त-
त्त्वान् वृण्वति । अन्यैर्यदं क्षेत्रं प्रत्युपेक्षितं किं वा न ? इति ।

अविहिट्टिया उ दोवे, ते तत्तिओ पुच्छियं विहंइ उतिठो ।

सारुवियमादि काउं, वेतसेहिं न पे रियं ॥

तं तु बोसरियं तेमि पउ-त्या वा वि ते जवे ।

खेत्तिओ य तहिं पवो, तत्तियमा होइ मगणा ॥

सावन्मनोविवर्ति द्वारविप । भुवनपेत्य स्थितो जनापुच्छया मायापू-
च्छयाऽवस्थित्यन इत्येवं लक्षणविधिस्थितौ । तृतीयः पुनः सा-
कपिकमादि कृत्या सुबोकेन विधिना पुष्टा स्थितः यत्तन्नेषां
साकपिकादीनां यत्पूर्वैरनुज्ञापितम् । तत्प्रतिष्ठतम् । अथ वा-ये
बहुज्ञापितान्तरं प्रोचिता अत्रवद् । अन्ये च-स्वर्कं न जानते ।
मनस्ते कुर्वते । अन्यैर्न प्रेक्षितमिदं क्षेत्रमिति येन पूर्वं सङ्घाटकं
प्रेषणं क्षेत्रं प्रत्युपेक्षितं स क्षेत्रिकस्तत्र प्राप्तस्त्वनेवं बहुमाणा
नयति मार्गणा ।

तामेवाह-

आउट्टियाउतिठो जे उ, तस्म नामं पि नेछ्छो ।

अणापुच्छियं छुप्पुच्छी, जंरंते खेत्तकारणा ॥

तत्र य उपेत्य स्थितस्य नामाऽपि नेच्छामः सर्वथा सर्वज्ञाऽप्या-
प्रतिक्कलनया छुट्टीतनामभ्यस्तम् । यस्त्यनापुच्छी दुःपुच्छी
वा तौ द्वारवि क्षेत्रकारणेन जराडते कलहं कृतः ।

अहवा दो वि जंरंते, जयणापट्टिएण ते ।

खेत्तिओ दो वि जेऊण, जचं देइ न उगहं ॥

अथवा-द्वारवि तौ यतनाप्रस्थितेन सह जराडते । ततः अत्रवा-
रे जाते क्षेत्रिकः सुबोकेन विधिना नौ जित्वा तयोर्निकं वृद्धति ।
अनुजानाति तत्त्ववर्धं सविस्तरमुपैषि वा नानुजानातीति ज्ञाचः ।

तद्व्यापं सयं सोऽहं, सद्गद्दीए व पुच्छियं ।

होइ साहारणं खेत्तं, दिहं तां समण्ण उ ॥

तृतीयार्थं यतनां स्थितानां तत्त्वजननः क्षेत्रिकः स्वयं भूत्वा,
आज्ञादीन्वा पुष्टा, ज्ञातं स्वकल्पम्, यथा पुष्टा विधिनैव स्थिताः ।
इयमत्र भाषका- क्षेत्रिकेण यतनास्थिता अपि पुष्टाः किं भवन्तो
ऽत्र स्थिताः ? तेऽत्राविषुः-वयमत्र पुष्टाः स्थिताः परं न केनापि

कथितं यथाऽवैरनुज्ञापितमिदं क्षेत्रमिति । ततस्तेन क्षेत्रिकेण आ-
ज्ञायाः पुष्टाः । तेऽप्युच्युः-यत् पुनरुपेक्षामिरनुज्ञापितं तत्स्वर्माकं वि-
स्तृतम् । यदि वा-यथं प्रोचिता अयमयथै तैरनुज्ञापितास्तैरप्यज्ञा-
कं कथितं तथैवेयमनुज्ञापिता इति एवं तेषां यथास्थिते स्वकृते ज्ञाने
साधारणमुभयेषां भवति क्षेत्रम् । विधिना पुष्टातौ यतनाविधित-
नामपि शुद्धत्वात् । अत्र ह्यज्ञानः क्षेत्रिकेण विपुर्नमित्तुकिप्रसिद्ध-
यथा स्व रूपको विधिना शुद्धं गवेषयन् आश्चाकमेवयपि शुद्धः ।
तथा इमे यतना स्थिता अपि शुद्धाः-

एतदेवाह-

शुद्धं गवेसमाणो, पायसखमतो जहा भवे सुद्धो ।

तह पुच्छियं ठायंता, सुद्धा उ जवे अमदभावा ॥

यथा पायसस्य क्षीरान्नस्य प्रतिप्राहकः शुद्धं गवेषयेत् । आ-
श्चाकमेवयपि यथासि शुद्धमाणां शुद्धः तथा विधिना पुष्टाः तिष्ठ-
न्ताऽराजज्ञावाः शुद्धा नयन्ति ।

अत्रैव प्रकारात्तरमाह-

अनिमेषथरो तेमि, उपसंपन्ना उ खेत्ततो इयरे ।

अविहिट्टिया उ दो वी, अहव इमा मगणा अन्ना ॥

अतिसंस्तरागतिकमेण तेषां क्षेत्रिकणांमनरे यतनास्थापिनः
क्षेत्रं उपसंपन्ना इति पुनः प्रागुक्तार्थविधिस्थितौ तेषाम् । अथ
वा इयमन्वा मार्गणा ।

तामेवाह-

पेटेऊणं खेत्तं, यद्वाणादिणं तु ओसरणं ।

पुच्छंताणं कट्ठीं, अमुगत्य वयं तु गच्छामो ॥

कौत्सस्ताथायो वर्षांप्रायांयं क्षेत्रं प्रत्युपेक्षयाऽनुज्ञाप्य वेदं चिन्त्य-
न्ति । यथा-अत्र प्रत्यासन्नोपु ज्ञानेपु समन्ततो बहवो गच्छाः क्षेत्रा-
णि च वर्षांप्रायांयानि । तत्र प्रचुराणि । न सति समासन्नस्य
वर्षांकालं ततो मा कश्चिद्दृष्टान्तोऽत्र तिष्ठेयुरिति । स्नानादिसम-
वसरणं सर्वेऽपि मिलिता अभिष्यन्ताति, तत्र गन्त्वा सर्वेषां विहि-
तं कुर्मः । एवं चिन्त्यास्तथा तद्वन्तरं स्नानादिसमवसरणं गत्वा ।
तेषां पुच्छतां कथयन्ति । अमुकत्र वर्षं वर्षांकरणाव गच्छाम इति ।

घोसणं सोऽहं मज्झि-स्म पिच्छाणा पुच्छयतिगए पुच्छा ।

पुच्छयित्ते परिणते, पच्छ जण्णते न से इच्छा ॥

प्रागुक्तं घोषणां भूत्वा कोऽपि धर्मकपालाधिपसंपन्नः ‘ धर्म-
भक्तिकास्तत्र आशका भूयांसः तिष्ठन्तीति, परिभाष्य निर्म-
योऽस्तत्र पुच्छनं मनो गत्वा च संक्षिप्तः संक्षिप्तस्य प्रकृता
संस्वावधमेकधादिनिरास्यीकरणम् । ततः पश्चाद्वागताः क्षत्रि-
कास्तेः स पृष्ठो युष्माकमर्थं कथितं ततः कस्यादिह त्वमागतः ?
स नृषीक आसीत् । ततः क्षेत्रिकैकैकं गच्छत धृत्य संस्थायि
आशकवर्गेष्वेकं तस्मिन्पुच्छन्ति परिशुत आसीत् । ततः पश्चाद्
ह्नेमा निर्गच्छन्तु, वर्षं ह्योरपि वर्तिष्यामहे । अत्र यत् क्षेत्रिक-
णामाभवात् (स) नश्य न निर्मयोद्वा तस्य वा इच्छा प्रवर्ति ।
साम्प्रतमिमांमेव वाचां व्याख्येयार्थः प्रथमतो घोषणां

संभवायति-

बाहुष्ठा संजयाणं तो, उवगंमया पि वातसो ।

त्रियांमो अद्दुणे खेत्तं, घोसणं ऽछोऽछमाहणं ॥

संवत्सरां समंततः प्रत्यासन्नोपु बाहुलवात् उपागच्छादितिप्रत्यास-
न्नस्य प्रावृत्तकाले अपिप्राग्वाग्यानि च वर्षांप्रायांयानि क्षेत्राणि
प्रचुराणि न सन्ति ततो मा अन्ये प्रविशन्त्यसि, स्नानादिसम-

सखे घोषादिकमन्योऽन्यकथनं कृतवन्तो वयं त्वमुकच्छेपे
स्थिताः स्म इति ।

घोषणस्यैव प्रकारान्तरमाह-

विजिज्जते व ते पत्ता, एहाणादीसु समागो ।
परूप्यते य नो कालो, सद्धो घोषणयं ततो ॥

साधूनां स्नानादिवृत्त समागमो यो यत् आगतः स तत्र प्र-
स्थितस्यैव विवक्षिताः क्षेत्रमनुवाच्य, तत्र प्रासास्तत्र पर्येक-
गच्छस्य समीपे गत्वा क्रमेण कथयन्ते । तदा कालो न प्राप्यते ।
उत्सृज्य भवनात् । ततो ये संयममवाप्य वैभ्याद्वा संग्रस्यि-
तास्नान् आसन्नान् कृत्वा मन्त्राण्येक मन्त्रावत्वा महता शब्दं
घोषणं कुर्वन्ते । यथा शुद्धं साधवः । अस्माभिरमुक्तं क्षेत्रे
वर्षाभिहितमनुज्ञापितमिति ।

“ सोऽन्वा सन्निरस्ते ” न्यादिभ्यामन्यायमाह-

दाणादिमहूकप्रियं, मोऊणं तथ्य कोइ गच्छेजा ।
रमणिज्जं न्वचं ति य, धम्मकण्डालस्सिंपवो ॥

तद्वेषणं कृत्वा कोऽपि धर्मकथाभिषयसंपन्नो दाणादिप्र-
धानप्राद्वकलिनं तत् रमणीयं क्षेत्रमिति कृत्वा तत्र गच्छेत् ।

संयत्तकहाहि आउ-ठ्ठिकाण अचीकरेहि ते सक्के ।

ते वि य तेसु परिणया, इयरे वि तद्धिं अणुप्पत्ती ॥

संस्मरेन धर्मकथाभिषयं तान् आह्वाय आचर्य आचर्य आ-
त्मोक्तं । तेऽपि च आह्वास्तेषु परिणया इत्यरेऽपि च क्षे-
पान्तराऽनु पश्चात्प्राप्ताः ।

नोहं ति तेण जणिते, सद्धे पुच्छंति ते वि य जणंति ।

अच्छह जंते ! दोह वि, न तेसि इच्छार्हं मच्चिं ॥

तैः क्षेत्रिकैर्मिच्छन्तमिति अर्पिते, तं पूर्वेगताः आह्वाय पुच्छन्ति ।
यामो वयम् । निष्काश्यमानास्तिष्ठामः । तेऽपि च आह्वाः क्षेत्रिकाय
स्वमागत्य जणन्ति-आसीध्वं अरन्ताः ! पूर्वं द्वयेऽपि यतो द्वयो-
रपि वयं वर्तिष्यामहे । तत्र तेषां पूर्वगतानामिच्छया साक्षितमु-
पपन्नमेतदुपधिष्य न प्रवर्ति । किं तु क्षेत्रिकानामेवेति ।

असंथरे अस्तिण्णे, कुण्णगणयंये य होइ ववहारी ।

केवइयं पुण खेचं, होइ पमाथेण बोधव्वं ॥

अमस्मरे अन्वय असंस्तरये पुनरनिर्गच्छन्तं कुले गये सद्धे च
भवति । प्रमाणेन बोधव्यम् ।

तत्राऽऽह-

एत्थ सकोमवकोसं, भूतानिवक्कं गामममुयंताणं ।

सच्चित्ते अत्थिवे, वीसे य विदिक्काम्मि ॥

अत्र क्षेत्रमार्गाणां यत् क्षेत्रं मासयोग्यं, वर्षाप्रयोग्यं वा । तत् स-
कोशम्, अकोशं च । तत्र यत् सकोशम्-तत्पुष्पांस्तु विष्णु प्रत्येकं स-
गव्यूतसूर्यैर्मध्यमाऽऽर्ककोशम् अर्क्यो जननं च समन्ततो वस्य
साराः सन्ति । अकोशं नाम-यस्य मूलनिष्कामाव्यवहृतः वर्षादिद्या-
मन्वतरस्यामेकस्यां द्वयोस्तिसृषु वा विष्णु अटवीजलम्बापदा-
स्तेन पर्वतमदीयाघातेन घमनं भिक्षावयो च न संभवति तत्
भूभ्रमिवद्वाम्रमकोशम् । तं ग्रामममुञ्चति किमुक्तं भवति-तस्मिन्
स्वकोशे अकोशं वा क्षेत्र स्थितानाम्बुतुबदे काले निष्कारणमे-
कैकां मासकस्यां विनिर्णोऽनुज्ञातः, कारयेन पुनर्हयानपि का-
लां वर्षासु निष्कारणं चत्वारो मासाः कालो वितीर्यते । कारये-
न पुनरपि प्रभूतोऽपि एवं वितीर्य काले साक्षिते अक्षिते मिधे च

विग्रहो भवति । नाऽपितीर्थे काले तेषामसंस्तरये अभिगच्छतां
तस्याचार्यं भवति क्षेत्रम् ।

तत्र वाऽऽयं क्षेत्रव्यवहारः-

अप्पिद्ध वसहमाया, कुदेसनगोवमा सुहविहारा ।

बहुगच्छवमाहकरा, सीमाठेएण वसियव्वं ॥

विवाहितस्य स्थानस्य समन्ततः सन्ति वृषप्रमाणाः । निविशिता
? इति आह-कुदेसं नगरोपमा बहुगच्छोपग्रहकारिणस्तेषु स्त्री-
माच्छेदेन वस्तव्यम् । तत्र वृषप्रमाणां विविधम् । आनुबद्धं व-
र्षाकाले वा । एकैकं विविधम् । तद्यथा-अन्वयं, मध्यम्,
उत्कृष्टं च ।

तत्र आनुबद्धे अन्वयमाह-

जहियं व तिथि गच्छा, पछरमुभया जणा परिचसंति ।

एयं वसना खेचं, तच्चिवर्यं न्वं इयं ॥

उभौ जनी । आचार्यौ, गणाऽपच्छेदकम् । तत्राऽऽचार्य
प्राप्तद्वितीयः, गणाऽपच्छेदः आत्मद्वितीयः । सर्वसंख्याया
पञ्च परिवसन्ति । एतत् अन्वयम्, आनुबद्धे काले वृषप्रमाणा
तद्विपरीते यत्र तादृशः पञ्च जना न संस्तरन्ति तत्र
भवति इतरत्, न वृषप्रमाणा । यत्र द्वाविंशत् साधुसहस्रा-
णि संस्तरन्ति । यथा-अन्वयमात्मिकाले आचरन्तेनगुधरस्य ।
अन्वयोत्कृष्टयोर्मध्ये मध्यं वर्षाकाले यत्राऽऽचार्यः प्राप्तद्वितीयः ।
गणाऽपच्छेदी त्यागस्तुयः । सर्वसंख्याया सप्त । यत्रप्रमाणा यत्र
त्रयो गच्छाः संस्तरन्ति । एतत् अन्वयं वर्षाकालप्रयोग्यं वृष-
प्रमाणा । उत्कृष्टं, मध्यं च । यथा-आनुबद्धे काले ईदृशेषु बहुग-
च्छोपग्रहकरेषु वृषप्रमाणासु सन्तु । यदि वा-एतेष्वेव साधारणेषु
सत्रेषु न परस्परं प्रयत्नं कर्तव्यम् । साक्षिताऽऽदिनिमित्तं
किन्तु-सीमाच्छेदेन वस्तव्यम् ।

तमेय सीमाच्छेदमाह-

तुज्जं तो मय वारि, तुज्ज सच्चिं मयेतरं वा वि ।

आगंनुग-वञ्जणा, यी-परिस-कुलेसु व विरेगो ॥

परस्परं वर्गेऽन्यतौ व्यवहार एव कर्तव्यः । मूलप्रामस्याऽन्यतमेये
यत् साक्षिताऽऽदि, तत् पुष्पाकम् । अस्माकं तु बहिः प्रतिवृष्टमाऽ-
दिषु । अथ वा-पुष्पाकमितरत्, मयिचम् । यदि वा-पुष्पाकमाग-
न्तुकाः, अस्माकं वास्तव्याः पुष्पाकं क्षियः, अस्माकं पुष्पाः । यदि
वा एतेषु कुलेषु यो ज्ञानः स पुष्पाकम् । एतेषु तु कुलेष्वस्माकमिति ।

एवं सीमाच्छेदं, करोति साधारणाम्भे खेचाम्मि ।

पुञ्चं त्रिगसु जे पुण, पच्छा एजाहि अण्णे उ ॥

अन्वये तु पञ्चमुकेन प्रकारेण साधारणे क्षेत्रे सीमाच्छेदं कुर्वन्ति ।
ये पुनरन्वये तत्र पूर्वस्थितेष्वन्येषां क्षेत्राणां न समागच्छन्ति ।

सत्रे उवसंपन्ना, ते सन्ने नियमाउ बोक्कणा ।

आमव तया तेमिं, साक्षिताऽऽदीणं किं जवइ ॥

ते सर्वे नियमेन क्षेत्रतः उपसंपन्ना ज्ञातव्याः । अथ-तत्र क्षेत्रे
तेषां तथास्थितानां साक्षितादीनां मध्ये किमाभावं जवति ? किं
वा नेति ? ।

तत्राऽऽह-

नाल पुर पच्छ संधुय, मिसाह व वंसया सच्चित्ते य ।

आहारेभेचगतिं, संथरग-वसति-अच्चित्ते ॥

उग्माहमि परे पर्यं, क्षमते त्वा अस्तेष्वितौ ।
वत्थगादी वि दिक्षं तु, कारणम्मिष सो क्षणे ॥

मासवक्राः पूर्वं संस्तुताः, पश्चात्संस्तुतानि मित्राणि, वयस्याम् ।
एतत्स्थिते परे परकीये अवग्रहे अक्षेपिको लभते । अचित्तं
आहारय्य अथनाऽऽदिकम्, प्रप्रवणमात्रकं, संक्षमात्रकं च संस्तवकं
परिशादिकपममात्रेऽपरिशादिकपर्यं वा वसति च वक्राऽऽदिकं पुन-
र्यत्सं लभते । कारये अतिस्तरणाऽऽदिकलक्षणं पुनरुत्समपि ल-
भते । तदेवं गतं क्षेत्रद्वारम् । ४४० १० ३० ।

एकक्षेत्रे उपसंपद्यमानानां कस्य क्षेत्रमाभयति सऽप्रति
“ साहरणपत्तम् ” इत्यादि व्याख्यानयति-

दोमादि त्रिया साहर-एम्मि सुतत्कारणा एके ।

जति तं उवसंपजे, पुच्छटिया वी य सेकंतं ॥

ह्याद्ययो द्विभूतयो गच्छाः समासकल्याः । समकमेकस्मिन्
क्षेत्रे स्थितास्तेषां तत् क्षेत्रम् आभास्यतया साधारणम् । तस्मिन्
साधारणे क्षेत्रे स्थिताः सन्ता यदि तमेकं गच्छन्त्ये सुत्राद्यं
कारणादुपसंपद्यन्ते । अथवा-ये पूर्वं समासकल्यातया स्थिता-
स्तेषाम् आनयति तत् क्षेत्रम् । न पश्चादागतानां समासकल्याना-
न्वि । परं ते पूर्वस्थिता अपि यदि पश्चादागतं गच्छं स्वार्थेका-
रणादुपसंपद्यन्ते । तर्हि-वस्य समीपमुपसंपद्यन्ते तस्य नत्वेवं
संक्रान्तं तस्य तदाजयति । नायथायामिति भावः । ते हि तस्य
प्रतीक्ष्यकीचुतास्तेन तेषां क्षेत्रमितरस्य संक्रामतीति । अथ ना-
पसंपद्यन्ते । किं तु सूत्रमथ वा पृच्छन्ति ।

तत्राऽऽह-

पुच्छाहि तीहि दिवसं, मचाहं पुच्छाहं मासियं हरति ।

अक्सेत्तुवस्स ए पु-च्छमाणे दूराऽऽवज्ञियमासो ॥

तिसृभिः पृच्छाभिः कृताभिः पृच्छयमानः परिपूर्णं दिवसं या-
वत् तत्क्षेत्रगतं सविष्ठादि हरात् पृच्छति । त्रिपृच्छादानतस्त-
स्य क्षेत्रस्यैकं दिवसं यावत्संक्रामयन्तात् । सप्तभिः पृच्छाभिर्मा-
सिकं हरति । किमुक्तं भवति-सप्तपृच्छासु कृतासु पृच्छणमात्रः
परिपूर्णमासं यावत्तत्क्षेत्रगतं सविष्ठादि क्षजने मासं यावत्स-
स्य क्षेत्रस्य तदाजयनमिति । (अक्सेत्तुवस्स ए इति) अ-
क्षेत्रं स्थितानामुपाश्रये विशेषां मार्गणा कथय्या । सा चाऽऽत्रे
करिष्यते । तथा-यदि पृच्छयमानः आसीद्युपाश्रयं दूरम्, उ-
पलक्ष्यमेतत् आसक्तं वा । आबलिकाविष्टम् उपलक्षणमेतत् म-
धुप्रलिकाविष्टं वा, पुष्पाऽऽवक्राणि वा कथयति । तदा तस्मिन्
प्राथम्येन मासो लघुकः, तं च पृच्छन्तं लभन्ते । एव संज्ञेयाऽर्थो
व्यासाऽर्थोऽग्रे कथाव्यपत्ते । अत्रैव उपाश्रयस्य मार्गणा कथ-
येत्युक्तम् ।

तत्र तावदक्षेत्रमाह-

एहाण ऽगुजाणं अम्माण, सीसए कुलगणे चउके य ।

गामादिवाणमंतर-हेय उज्जाणमादीसुं ।

इदकीलमणोग्गाहो, जत्थं श्या जहिं ए वंच इमे ।

अमयपुरोदियसेहो-सेणावतितत्सवाहा य ॥

स्वाममहंतः प्रतिमानां तस्मिन्समेकत्र मित्रितानामनुयानं र-
अथाना तस्मिन्मित्रं मित्रितानाम् । अथवा-इदं शीर्षकं यतः परं

समुदायेन साधेन सह गन्तव्यं सम्यग् मार्गवहनात् । तत्र मि-
त्रितानां (कुल त्ति) कुलसमवायमित्रितानाम् (गण त्ति) ग-
णसमवायमित्रितानां चतुर्के सङ्घः तत्समवायमित्रितानाम् (गा-
माह) इत्यादि । ग्राममहे वा, आदिशब्दाः क्षगस्यऽऽदिमहे वा, उच्चा-
नमहे वा, आदिशब्दाः क्षगमाऽऽदिमहे वा । इच्छाकालिकमहे वा
यत्र च सकलजनमनेप्राहो राजा यत्र वा इमे अमासपु-
रोहितश्रुतिं संपादयितुं सार्धं वाहाः पञ्च गता वसन्ति । तत्र कथम-
पि गताः समस्तं स्थिताः तर्हि साधारणा वसन्ति । अथ स्थितं
स्थितास्तर्हि य एवं स्थितास्तेषां वसतिः आभवति । नेतरेषां
पश्चादागतानाम् । तस्यां च वसती यः शिष्यतया उपनिष्ठति तं
वसतिस्थामिनो लभन्ते नेतरे ।

“ पुच्छमाणे दूराऽऽवज्ञियमासो ” इत्यस्य व्याख्यानार्थमाह-
पुष्पाऽऽवक्राण्यमंशे-याऽऽवज्ञिय उवसस्या ज्ञेयं ति विहा ।
जो अम्भास नस्स उ, दूरे कहेतो न ज्ञेये मासो ॥

कचित् ग्रामं गच्छे वा साधवः पृच्छन् उपाश्रये स्थिताः, ते चोपा-
श्रयास्त्रिधा भवेयुः तद्यथा-पुष्पाऽऽवक्राणि, मासवक्राणां, आ-
वर्षवक्राणां वा । स्थापना

०००००	००००
००००००	००००००
००००००	००००००

एतेषामुपाश्रयार्थं मध्ये कुतश्चिद्-

कनरसादुपाश्रयश्चिवादिभि-
स्तं कोऽपि विनिर्मितस्मं दृष्ट्वा कोऽपि प्रतिज्ञाजिपुः पृच्छन् । यथा-
कुत्र साधूनां वसतिरिति । स ज्ञेये-किं कारणं त्वं पृच्छसि ? शिष्यः
ग्राह-प्रश्नजिपुर्मिति । तत्र यदि स एवं पृष्टः सन् (दूरे कहेतो
न लभे मासो इति) आसीद्युपाश्रयं दूरम्, आसक्तं वा कथ-
यति । तर्हि तस्य प्राथम्येनं लघुकः मासः । न च तं तिथिं ल-
भते । कस्य पुनः स आभवतीति चेत् ? तत्र आह-यंऽऽवज्ञिये
तस्य किमुक्तं जयति-तस्मादवक्राणात् यस्य प्रत्यासन्नतर उ-
पाश्रयस्तस्य आनयति ।

किह पुण साधेयवा, उदियिष्यवा जहकमं सत्थे ।

अह पुच्छं संविग्गे, तस्य व सत्थे व अम्भा वा ॥

कथं पुनः कथयितव्या उपाश्रयाः ? स्मिराह-उदियिष्यः यथा-
कमं सत्थे । यथा-अमुकस्याऽमुकप्रदेशे । एवं कथिते यत्र ब्रजति
तस्य स आभवति । अथ पृच्छति संविज्ञानं बहुभूततराजं
तपस्वितरिभ्यस्तैः । तत्र यथाभावापमाकृत्यतयम् । वितयाऽऽम्भा-
मासलघुः । न च स न लभते । किं-तु ये तपस्वितरा बहुभूततरा-
श्च तेषां स आभवति । अथ सर्वं यदा वा संविज्ञानमन्वयेत-
ऽऽव्याने यत्र स ब्रजति तस्य स आभवति । न शेषः स्यात् ।

एतद्व सविज्ञेयमाह-

मुत्तुल अमंविग्गे, जे जहियं ते य साहनी सत्थे ।

सिहम्मि नेमि पासे, गच्छन्ति तेमिं न अशेसिं ॥

इह ये पार्श्वस्थाऽऽद्यथाऽसंविग्नान्ते यदि पृच्छन्ते तदा ते न
कथनीयान्तेन मुक्त्वा शेषं पृष्टुं यं यत्र विद्यन्ते ताव नत्र
संवाङ् कथयति । शिष्टे च कथिते सति, येषां पार्श्वं गच्छति
तेषामावति । नाऽन्यथा ।

नीयद्गणां च जया, हिरिवाचित अमंजमाऽहिगारे वा ।

एवेव देवरजे, गामेसु व पुच्छकहणं तु ॥

इदं कोऽपि तस्मिन् ग्रामे गच्छे देशं रात्रं वा न प्रव्रजति । किं-

कारणमिति चेत् । उच्यते-मिजकानां स्वहातीयानां भयात् । मा मिजका उत्पन्नाऽप्येयः प्रपन्नन्तं वा मा कल्पयति । यदि वा-नेपां मिजकानां भयसं शङ्कते । ततो ह्येवो वा । अथवा-असंयमाधि-कारः असंयमाधिकरणं तत् प्रामादि अन्धकारादिप्रचुरत्वात् । ततोऽप्यन्तं प्रामादिकं गन्तुमनास्मैव विचारदिगतं पृच्छेत् । यथा-कस्मिन् प्रामे नगरं देशं गच्छे वा साधवाः । एवमप्यस्मिन् राज्ञे प्रामेषु वा पृच्छायांस्वैव पूर्वोक्तैश्च प्रकारेण यथाज्ञापकपदं कसंयमः । किमुतं भवति-यथा-मिषिधिवृषाभ्येव आसन्नदुरत-पस्विबुध्नूनां पृच्छायां व्याकरणमनामाव्य, आभाव्य च वर्णितम् तथाऽपि ब्रह्मव्यम् । तद्यथा-यत् यथा कथनीयं वितथा-ऽऽख्याने तस्य प्रायश्चित्तं मासकृणु । तथा च गतस्नेयां समीप-मुरयच्छति । स तेयामाभवति । नान्यथामिति ।

अद्वया वि आस्यदेशं, संप्रतिपत्तं तगं मुणेरुण ।
मायानियमिहाराणा, विपरिणामो इमं हि तु ॥

अथवेति प्रकारान्तरनञ्च प्रकारान्तरं विपरिणामविषयं वक्ष्य-माणरित्या कष्टव्यम् । विचाराऽऽदिनिर्माणेन साधुं दृष्ट्वा कोऽपि परेण आक्षेपेण यन्ते । न च तथा बन्धनं पृच्छति । कुनस्त्वैः कुत्र वा प्रसंस्थित इति । स प्राऽऽह-अमुकं देशं संस्थितः तत्र गत्वा प्रसंस्थितमिति । तत् तदनन्तरं संस्थितं तं ज्ञात्वा । मायौ पर-वक्ष्यामाऽऽभिप्रायी निवृत्तिरकारवचनाऽऽच्छादनं यथाकृताऽऽ-कथातुल्येन नक्षत्ये मायानिहृतां प्रधाने यत्न स तथा । एभिर्वै-द्यमार्थैश्चेत्याऽऽदिभिर्विपरिणाममिति ।

तान्वय विपरिणामिच्छानामि चैत्याऽऽदीनि दर्शयति-
चेदय साहू वसही, वेज्जा व न संति तम्मि देसम्मि ।
पनिधोय-साधि-साणे, विचारखेत्ता अहिगमगो ॥
अथ त्वया गन्तव्यं तस्मिन् देशे चैत्यानि, यदि वा-साधवाः, अथ वा-संयसतयः, यद्वा-वैद्या न सन्ति । तथा-बहवस्तत्र प्रत्यनी-काः न च दाताऽऽदिप्रधानानि संक्षिप्तकालानि । भवान् प्रज्ञातः न च तत्र विचारभूमिः, सर्वत्र पानीयाऽऽकुलत्वात् । नाऽपि तत्र विहारयोग्यानि कृत्राणि । अधिकश्च भूयान् मार्गः पन्था एतैः प्रकारिर्विपरिणामयति ।

तत्र प्रथमतस्तैत्यमधिकृत्याह-

बंदण पुच्छा कहणं, अमुगं देसं वयामि पज्जइत्तं ।
नरिय तहिं चेइयाई, दंसणमोई जतो होई ॥

परया अन्ध्या विचाराऽऽदिनिर्माणेन स्या साधोबन्धनम् । ततः पृच्छा कुत्र गन्तव्यम् । तदनन्तरं तस्य कथनम्-अमुकं देशं ज-जामि प्रसंजनुमिति । एवमुक्ते स प्राऽऽह न सन्ति तत्र चैत्यानि यतो येन्यो देशेन शोधः सत्यप्यशेन निर्ममता प्रवति ।

कथं तेन्यो देशेन शोधः ? इति । अत आह-

पुयं तु दइं जगबंधणां,
साहू विचिता समुवेति तस्य ।
ऽउगं च दइण उवासगाणं,
सेहस्स बी थीई धम्मसक्का ॥

जगद्धाण्यानां पूजां कर्तुं तत्र तेषु चैत्येषु साधवो विचित्रा भव्या उपवसन्ताः समुपयन्ति स्मिं दृष्ट्वा देशानां वा समाकल्पं तथा उवासकानां आवकाणां स्नामविशेषनाऽऽदिषु अन्धजं च १४५

दृष्ट्वा आस्नात्मन्येषां शुभपरिणामोद्भासः सैकस्याऽपि धर्मभक्ता स्थिरति स्थिराजगतोत्पत्त्यः ।

चैत्यानि तु तत्र न विद्यन्ते । ततः किं तत्र गत्वा
त्वया कार्थम् ? इति आहमाह-

न संति साहू तहिं विचिता,
आसस्यसिधो खलु सो उदेस ।
संमग्निहज्जमि इमम्मि लोए,
सा जावणा तुत्तं वि मा इ वेज्जा ॥

न सन्ति तत्र साधवो विचिका पकान्नसंविधानाः । किं तु-अव-सन्नकीर्णोऽवसन्नव्यातः कालु स कुदेशः । अयं च लोकः संस-र्गिहायः संसर्गात् द्वियन् संसर्गमुत्पाद्य । प्रवति । तथास्त्राना-भ्यास्ततः संसर्गिहायस्मिन् लोकं वनेमानस्य तथाऽपि सा अ-वसन्नभावना मा भूतिरिति तत्र न गन्तव्यम् ।

हास्याह्वारमाह-

सेज्जा न संती अहवेससिज्जा,
इत्थीपसुंमगमादिकेण्णा ।
आउच्छमादीमु य तामु निवं,
उयंतपायं चरणं न मुच्छे ॥

तत्र शय्या न सति । अथवा-एषणीया न विद्यन्ते । यदि-परमात्मकताः स्युः । यदि वा-स्त्रीपशुपण्डकाऽऽद्याकीर्णाः सवि-स्तासु वाऽऽसुमेत्याऽऽदिषु आत्मकताऽऽदिषु नित्यं सर्वकालं तिष्ठतां चरणं न गच्छति चारित्र्यवृत्तिर्न जायते ।

वैद्याऽऽदिह्यारचतुष्टयमाह-

वेज्जा तहिं नरिय तहोसहाई,
लोगो य पाएण सपच्चणोओ ॥
दाणाइ सखी य तहिं न संति,
सोएइ किण्णो सखलुसएहि ॥

तत्र वैद्याः, तथा शोधयानि च न सन्ति । लोकश्च प्रायेण तत्र सप्रत्यनीकः । दानादिप्रधानाश्च संक्षिप्तः आवकास्त्वत्र न सन्ति । तथा इवमिः सहस्रकैवरेः कीर्णो व्यासः ।

विहारक्षेत्रहारमाह-

अणुबंदेमम्मि विचारज्जी,
विहारखेत्ताणि य तस्य एत्थी ।
साहूम् आमस्यतिप्पु तुज्जे,
को दूरमेण मण्णको ते ॥

यत्र त्वया गन्तव्यं तस्मिन् अनुपदेशे जलमपदेशे विचारभूमि-नीतिः । नाऽपि तत्र सति विहारयोग्यानि कृत्राणि । अन्यच्च-साधुत्वात्सन्नस्थितेषु तत्र को दूरमार्गेण (मरणकरे) गमनो-त्साहः तदेवमुत्पत्त्यात्सन्नस्थितेषु सुखं भावितव्यम् ।

अधुना वर्षावासाविषयं भाषयन्ति-

वासामुं अयणुत्ता, असमया जे वि या जंवे दीसुं ।
तेसिं न होई खेत्तं, अह पुण समणुत्तय करेति ॥
तो तेसि होमि खेत्तं, को उ पत्तं सिं जो उ रायथिओ ।
लाओ पुण जे तस्या, सो सव्वेतिं तु सामण्णां ॥
वर्गसु वर्षाकात्रे ये अनमोहाः परस्परमेव संप्रसिद्धा असमा-

हा असमासकल्या विष्णुक पृथक् स्थिता भवेयुस्तेषां न भवति
क्षेत्रम् । आन्वयासमासकल्यात्वात् । अथ पुनः-सुखदुःखादिनि-
मित्तं समनोद्भूतं परस्परोपसंपदं कुर्वन्ति । ततो भवति तेषामा-
जान्यं क्षेत्रम् । परस्परोपसंपदा समासकल्याभूतत्वात् । अथ तेषां
काः प्रभूः । उच्यन्ते-यो रात्रिको रत्नाधिको यस्य पयोयाधि-
कतया वन्दनाङ्गी नि कियन्ते (त्वि) तेषां प्रभूतयोः पुनर्वस्त्वत्र
भवति स तेषां सामान्यः साधारणः सर्वेषामप्यान्वयात्पादु-
पाध्यायवाहः ।

अह्वय जड बीसु बीसु, गिया उ समस्तकपिया हुजा ।
अथो समस्तकप्यी, एजाह । तस्म तं खेत्तं ॥

अथवा-असमासकल्या यद्दि विषयकविष्णुकस्थिता भवेयु-
रप्यः समासकल्याः समासकल्यापेक्षः पश्चादागच्छेत् तस्य तत्र
आमवति क्षेत्रम् । नेतरेषां पूर्वस्थितानामपि असमासकल्यात्वात् ।

अह्वया दौधि व तिलिण व, समगं पत्ता समस्तकप्यीम् ।

मन्वेति वी तेसि, तं खेत्तं होड साहरणं ॥

अथवा-हो वा, त्रयो वा, गच्छाः समासकल्याः पृथक् पृथक्
करोषेताः समर्कप्राप्तस्तत्तेषां सर्वेषामपि तत्क्षेत्रम् । आ-
जान्यतया साधारणं भवति ।

अपुमुकपो व दुवे तत्रो वा,

नं कालकुजा मणुण्णयं नृ ।

तत्क्षेत्रपथो य समस्तकप्यो,

साहरणं नं पि हु तेमि खेत्तं ॥

अपूर्वकल्या असमासकल्या हो त्रयो वा गच्छाः स्थिता न च
परस्परमुपसंपदं गृहीता पश्चात् सूत्रार्थोऽऽदिनिमित्तमुपसंप-
दं गृहीतुमारब्धाः । ते च यत्कालं यस्मिन्काले समनोद्भूतं
परस्परमुपसंपदं कुर्वन्ति । तत्कालमात्रस्मात्कालं प्रा-
प्तप्यः समासकल्यापेक्षायामपि नन् क्षेत्रम् जवति साधारणम् ।
परस्परमुपसंपदग्रहणवलायामेव समासकल्यापेक्षायामपि प्राप्तत्वात् ।

संप्रति परस्परमुपसंपदानां साधारणोऽग्रगृहोऽवस्थितानां
सूत्रमर्थं वाञ्छित्व य आभवन्विशेषस्तमभिधिसुराह-
माद्वाराण्डियायं, जो भासति नस्म तं व हरति खेत्तं ।
वारगतं दिश पोरिभि, मुहुत्त जाते ठ जे ताहे ॥

साधारणस्थितानां साधारणोऽग्रगृहोऽवस्थितानां मध्ये यः
सूत्रमर्थो जा भवति । तस्य तद्वन्ति क्षेत्रम् । न शेषाणाम् । अथ ते
वारवारं जायन्ते । तत्र आह-यो यदा वारकेण दिनें, पीरकीं
मुहुत्तं वा भावते । तस्य तावन्तं काळमानाभ्यम् । न शेषकाळम् । इ-
यमेव जावना-यो (यनि) दिवसा भावन्तं तस्य (तनि) दिवसा
माभायम् । अथवा-प्रतिदिवसं यो (यनि) पीरकीभापन्तं तस्य
(तनि) पीरकीरवग्रहः । यदि वा-यो (यनि) मुहुत्तान् भावन्तं
तस्य तावत्कालमयग्रहः । न शेषकालमपीति ।

आवलिथा मंदलिथा, योदककंदुष्ट व जामेजा ।

मुत्तं जासतिथा-सा इयादि जा अहमीति तु ॥

इह सूत्रार्थोऽर्थस्य वा ज्ञापनं त्रयः प्रकाराः । तद्यथा-आवाञ्जिक-
वा मण्डल्या योदककण्डूयितेन च तथा विजिह्वा यकान्ते भ-
वति मण्डली सा आवाञ्जिकायाः पुनः खल्लान् एव सा मण्डली
योदककण्डूयितं नाम यदा वारं परस्परं प्रच्छन्तं तत्तयोः य-

रस्परं कतकयुतिमिव योदककण्डूयितं तत्र सूत्रमर्थं वा भावते ।
आवाञ्जिका मण्डलिकाया योदककण्डूयितेन वा तत्र सूत्रं भाव-
ते । सामाधिकाऽऽदि तावत् यावत् दृष्टिवाग्गतान्यथाऽशीतिस्त्र-
त्राणि । पुर्वेषु तु विशेषो वक्तव्य इति तदनुपादानम् । संप्रति यथो-
क्तप्रमाणं आशयकप्रतिप्रच्छकस्य समीपे दृशवैकालिकमधीते
दृशवैकालिकवाचनाऽऽचार्यस्य जवति क्षेत्रम् । तथा एकस्य पा-
थं दृशवैकालिकमधीते दृशवैकालिकवाचनाचार्यः । पुनर्दृशवै-
कालिकप्रतिप्रच्छकस्य पाथं उत्तराख्यतान्यधीते उत्तराख्य-
नवाचनाऽऽचार्यस्य ज्ञानान्यं क्षेत्रम् । एवं यथोक्तं तावत्त्राणीयं
यावद्दृष्टाशीतिस्त्राणि ।

मुत्ते जहृत्तरं खलु, विलिया जा होति दिदि वातो ति ।

अत्ये वि होड एवं, उअमुअन्यं नवमिमुत्तं ॥

यथा-सूत्र यथोक्तं यस्मिन्नुता एवमर्थोऽपि भावनीया । तद्यथा-
एक एकस्य पाथं आशयकार्थवाचनाचार्यः । पुनरावश्यकऽऽ-
र्थ-प्रतिप्रच्छकस्य समीपे दृशवैकालिकार्थवाचनाऽऽचार्यस्य आ-
मवति क्षेत्रम् । एवं तावद्दृष्टाशीतिस्त्राणिमुक्त्वा यथा
ऽऽचार्याणामुपरि उद्देश्याऽर्थोऽऽचार्यो वक्तव्यः । तद्यथा-एकस्य
पाथं दृष्टिवाग्गतानामाद्यानिः सूत्राणामर्थमधीते, अद्यातिस्त्र-
त्रार्थ-वाचनाचार्यः । पुनर्दृष्टाशीतिस्त्राण्यर्थ-प्रतिप्रच्छकस्य समीपे उ-
द्देश्यार्थमधीते, उद्देश्यार्थवाचनाचार्यस्य आभाम्यं तत् क्षेत्रम् ।

एमेव मीमगमि बि, सुतायो वल्लवगो पगामो उ ।

पुर्वगमयं खलु बलियं, हेडिअन्या किमु सुयातो ॥

एवमेव अनेवमं प्रकारं सिद्धं ऽपि सूत्रार्थकपोमयस्मिन्निवि-
क्तस्यं सवेन सूत्रान् बलवान् प्रकाशोऽर्थस्य प्रकाशकः । तद्यथा-
एक एकस्य पाथं आशयकसूत्रमधीते । तस्य समीपे पुनः सूत्र-
वाचनाचार्य आशयकस्यार्थमधीते । आशयकार्थवाचनाचार्य-
स्य आभवति तत् क्षेत्रम् । एवं तावद्दृष्टाशीतिस्त्राणिमुक्त्वा
सूत्रार्थ-वाचनाऽऽचार्यः सर्वत्राऽऽस्मन्तान् सूत्रार्थार्थां पुर्वगतं वलीयः
तथा बाह- (पुर्वगमयमित्यादि) यदि पुर्वगतं सूत्रं खलु अथस्त-
नाद्योद्भवति वलीयः किमिह सूत्रान् सुतरामभ्यस्तान् सूत्रा-
द्वीय इत्यर्थः । तद्यथा-एक एकस्य पाथं आशयकस्य सूत्र-
मर्थं तद्वन्तं वाऽधीते । तस्य समीपे पुनरावश्यकसूत्रार्थतदुभ-
यवाचनाचार्यः पुर्वगतं सूत्रमधीते । आशयकसूत्रार्थप्रतिप्रच्छ-
कस्य आजवति । एवं तावद्दृष्टाशीतिस्त्राणिमुक्त्वा पुर्वगतं
सूत्रार्थं पुर्वगताऽर्थो वलीयान् । तत्र एकस्य पाथं पुर्वगतसूत्रम-
धीते तस्य समीपे पुर्वगतसूत्रवाचनाचार्यः पुर्वगतमर्थं पुर्वगत-
सूत्रमर्थं पुर्वगतसूत्रार्थप्रतिप्रच्छकस्य आभवति ।

अथ कि कारणेन शेषासूत्रार्थार्थं पुर्वगतं सूत्रं वलीयः ? तत्र आह-

परिकम्मेडि य अत्ताया, मुत्तेडि य जेडि मुट्टा तेसि ।

होड विजामा लवरीं, पुर्वगमयं तेण बलियं तु ॥

दृष्टिवाग्ः पञ्चमस्थानम् । तद्यथा-परिकर्मणि सूत्राणि पुर्वगतम-
नुयोगवर्जितकालम् । तत्र ये परिकर्मणिः सिद्धिर्भावात्प्रभृति-
भिः सूत्रैश्चाद्याः । निसृष्टैरर्थैः सूत्रान्तास्तेषां सर्वेषामप्येषां च
उपरि पूर्णेषु विज्ञाया भवति । अनेकप्रकारात् तत्र नान्येते इ-
त्यर्थः तेन कारणेन पुर्वगतं सूत्रं बलिम् ।

सम्प्रति येन कारणेन सूत्रार्थो वल्लिवान् तदभिधिसुराह-
नित्यगत्वा (हा) नं खलु, अन्धो मुत्तं न गृह्यहरणा (हा) णी

अत्येण य वंजिज्ज, सुचं तम्हा उ सो वल्लवं ।

अर्थः कलु तीर्थकरस्थानं तस्य तेनाऽभिहितत्वात् । सुचं तु गणधरस्थानं तस्य तैर्दृष्टत्वात् । अथेन च यस्मात्सुचं व्यस्यते म-
कटोक्तिर्येन तस्मात्सोऽर्थः सूत्राद् बलवान् ।

अथ कस्मात् ? शेषाऽर्थेन्यत्रस्तेनसुचोऽर्थो बलीकृतित्वत् आह-

जम्हा उ होइ सोही, जेयमुयत्थेण त्वभियचरणस्स ।

तम्हा जेयसुअत्था, वल्लवं सुयुण पुण्णमयं ॥

यस्मात् स्थापितचरणस्य स्थापितचारित्रस्य वेदभूताऽर्थेन शोभिषेयमिति । तस्मात्पूज्येनमर्थं मुकुत्वा शेषाऽर्थेन्यत्रस्तेनसुचोऽर्थो बलवान् तदेवमावलिकामधिकृत्याकम् ।

अधुना मण्डलीमधिकृत्याह-

एमेव मंडलीए, पुवाहिये नद्धम्मकहवादी ।

अइरा पद्धमगुए, अहित्ताने वड्डमुए वि ॥

यथा अथस्तादृशवक्तिकायामुक्तम् एवमेव मण्डलव्यापि कष्ट-
व्यम् । सा मण्डली क भवति ? इति चेत् । उच्यते-पूर्वाधीतं नष्टे
उज्ज्वालयमाने धर्मकथायां धर्मकथावास्तेषु बाहे बाह्यास्तेषु
उज्ज्वालयमानेष्वधीयमानेषु वा । अथवा-मार्गिकभूते अधीय-
माने बहुधनंऽपि बहुभूतविषयेऽपि मण्डली भवति । तत्राप्या-
नन्दमावक्तिकायामिव । अथ कथमावक्तिकायामिव मण्डलमा-
यि द्रष्टव्यमिति चेत् ? उच्यते-एक एकस्य पार्श्वे पूर्वाधीतं न-
ष्टमावश्यकमुज्ज्वालयति । आवश्यकावचनाकार्यः पुनस्तस्य
समीपे दशवैकान्तिकं दशवैकान्तिकवाचनाकार्यस्याज्ञयति इ-
त्यादिष्वेव तथैव । तथा-एक एकस्य पार्श्वे आवश्यके नष्टमुज्ज्वा-
लयति एवेऽप्यावश्यकवाचनाकार्योऽप्यस्य समीपे दशवैकान-
तिकं दशवैकान्तिकवाचनाकार्योऽप्यपरस्य समीपे उत्तराध्व-
नानि, उत्तराध्वनवाचनाकार्योऽप्यस्य समीपे आचारान्तरम् ।
एवं यावत् विपाकजनवाचनाकार्यः पूर्वाधीतं नष्टमस्य पार्श्वे
दृष्टिदामुज्ज्वालयति । दृष्टिदामवाचनाकार्यस्य आज्ञयति । न
शेषागामावश्यकस्योक्तमसंस्कृत्यामितिमेष्ववधानादेतवावक्तिका-
यामपि द्रष्टव्यम् । तथा-यस्य पार्श्वे धर्मकथाशस्त्राणि यो-
ज्ज्वालयन्धीयते वा संघाटस्य आज्ञयति । न पाठ्यमानस्य । तथा
बहुभूतगणेशयि यद्यन्यस्य समीपे प्रकीर्णकभूतमधीयते तदा न-
व्य प्रकीर्णकभूतवाचनाकार्यस्य आज्ञयति । न बहुभूततत्त्वस्य ।
किं बहुना यो योऽस्य समीपे पठ्युज्ज्वालयति वा तस्य अक-
मावश्यमिति वाचनाऽऽचार्यो इतीति ।

अथाऽऽवक्तिकायामण्डलमाह कः प्रतिविशुषः ? इति अत आह-
तिआणिएणविसंपो, आचलियाए उ भंतए उति ।

मंसिण सचाणं, सचिवादीसु संकमति ॥

आवक्तिका-मण्डलमाह परस्परं छिन्नाऽभिन्नेकयो विशेषः । आव-
क्तिका छिन्ना विविक्का एकान्तो जवति । आनक्तिका व्याच्छा । “आ-
चलिया तस्य छिन्ना, मण्डलिया होइ अचिआ उ” इति वाचनम् ।
एतदेव सुखकमाह-आचलिकायामुवाचयावकोऽप्यमन्त्रे वि-
विकं प्रदेशं तिष्ठति । मण्डलिया पुनः स्थापनामभयं च पाठय-
ति संक्रामति सचिवाऽऽविपु ताकेनगत सचिवाऽऽद्विदिवचयम् ।

अधुना घोटककल्पयितमधिकृत्याह-

दोयहं तु संजयाणं, योमकहूइयं करीताणं ।

चो जाहे जं पुच्छइ, सो ताहे पडिउतो तस्स ॥

इयोः संयतयोर्घोटककल्पयितमिव (घोटककहूइयं) परस्परं
प्रच्छन्नमित्यर्थः । न कुर्वतो यो यदा ये पुच्छति स तदा तस्य प्र-
तीच्छकः । इत्यः प्रतीक्ष्यः । तावत्तस्य आज्ञयति । न संयत्तामिति ।

उपसंहारमाह-

एवं ता असमये, कथे जणितो बिही ठो एस ।

एतो मयसकथे, वुच्छामि विहिं समाणेण ॥

एवं तावत् असमाते कथे यो विधिर्भवति । स एव जणितः ।

उतः ऊर्ध्वं समासेन समासकथये विधिं वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

गणिआयरियाणंतो, खेत्तमि ठियाण दोसु गामेसु ।

बासासु होमि खेत्तं, निस्संचारेण वाहिरतो ।

गणोऽस्याऽस्तीति गणी गणाऽवच्छेदकः । आचार्यः प्रतीतिः । तयो-
रभयोः पृथक् पृथक् स्थितयोर्वर्षासु आज्ञयति क्रेतुः । आम्रग्र-
हणम् । अन्तः क्रेतुं स्थितयोः क्षेत्रामध्यव्यवस्थितयोर्न पुनः परस्परं
गमनाऽऽगमनतः । कुतः ? इति । आह-विहिं निस्संचारेण स्वस्व-
प्राभाह्विः पानीयहरिताऽऽप्याकुलतया संचारी भवतः ।

बासासु समचार्यं, उगगो एगदुगपिदियाणं पि ।

साहारेणं तु सेहं, वोच्छं वुविहं च पच्छ करं ॥

वर्षासु बहुनासाचार्याणां परस्परपसंपदा समासकल्पानां
वर्षासु समासजनाः समासकल्पाः । असमासकल्पा जनाः अ-
समासकल्पाः (एगदुगपिदियाणं पि) संप्रदायाऽप्येककाः
सन्तः पितृदिता एकपिजिताः । अथवा-क्षेत्रेण वर्गद्वयेन एकः
एकाकी, एकः बहुगो । यदि वा-एको द्विवर्गः, एकः पञ्चवर्ग
इत्यादिकथेण पितृदिताः द्विकपितृदितास्तेष्वामेकद्विकपितृदि-
तानाम् कृषिष्वर्णान्तकचतुष्कादिपितृदिताणां वाचप्रह आज्ञ-
यति । न शेषाणामसमासकल्पस्थितानाम् । तथा साधारणं शैक्षं
वक्ष्ये साधारणः शैक्षो यस्य भवति । तस्य तं वक्ष्ये । तथा द्वि-
विधं च-शुद्धस्वाक्यिकभक्तो द्विप्रकारं च । पश्चात्कृतमुपरि-
गणावच्छेदकपृथक्त्वं सूत्रं वक्ष्यामि । व्य० ४ उ० । (क्षेत्रं प्राप्तस्य
शिष्यस्य आम्रवचनव्यवहारः ‘सीस’ शब्दे) (समकं क्षेत्रप्राप्तानां
मात्रचनम् ‘उवसंपया’ शब्दे) (पञ्चुसयां १००१ पृष्ठे उक्तम्)
(संयतनिर्मगंधपरिहारविशुद्धादीनां स्वस्थाने क्रेतुतो मार्ग-
णाऽवसेया) (आचिवाक्षेत्रम् ‘आहि’ शब्दे आसिषेव ज्ञेयं
१२१ पृष्ठे उक्तम्) “एतावत् य काहातो केतो सुदुमतराणं
जवति । कहां ज्ञेयं अंशुसंप्रदायांमेव आगसे जावतिथि आगसेप-
एता ते बुद्धीए समय समय एगमेगं आगसेपदेसं गहाय-
अवहीरमाणा अवहीरमाणा असंकेहाहि आसिषिणीहि अव-
हिता भवति अतो काहातो केतं सुदुमतराणं जवति ” आ०
बृ० १ अ० । (वर्षक्षेत्रव्यापना ‘पञ्जुसया’ शब्दे) (सामाक्षेत्र-
ब्रह्मम् ‘सामाक्ष्य’ शब्दे) “अनुदीये दीये इस कथेता
पवता । तं जहा-नरदे, दरवय, हेमवय, हेरुवय, हरिवस्स,
रम्भगवस्स, पुवविहेदे, अवविहेदे, देवकुरा, उत्तरकुरा ” ॥
देहे, अन्तःकथे, कलये, सिद्धिस्थाने क्षेत्राकरे, निषोयवतु-
पकोषादिकपश्याये, वाच० । (‘केतारिय’ शब्दे आर्यसेवाणि)
खेत्तमो-क्षेत्रतम्-आय० । क्षेत्रमाश्रित्येत्यर्थः । तत्र क्षेत्रं क-
व्याऽऽचारमाकाशमात्रं वा । न० ७ श० ६ उ० ।
खेतकल्प-क्षेत्रकल्प-पुं० । देशविशेषाऽऽचारे, ६० ६ उ० । क्षेत्र-
कल्पाकल्पत्वे । पं० ज्ञा० ।

समासतः खेत्तकण्यप्रतिपादनायाह-

एतो समासतो हं, बोच्छामि खेत्तकण्यं तु ।
अं देवज्ञोगसरिस्, खेत्तं निष्पञ्चवातियं जं च ॥ १ ॥
एतो तु खेत्तकण्यो, देसा खलु अरुद्धन्वीसं । ५० जा०
जत्य य गुणा इमे तु, खेमाईया मुण्येयन्वा ।
खेमो सिवो मुजिकखो, अप्पप्पाणो उवस्सयमण्णो ॥ १८ ॥
एतो तु खेत्तकण्यो, गामनगरपट्टणाइवो ।

(खेमो सिवदि) खेमो-रुमरविरहितो। सिवो-रोगविरहितो।
मुजिकखो-पञ्चरत्नपाणो । अप्पपाणो वि-बोलियाविरहितो ।
उवस्सयमण्णो-इत्यनपुंसकादिविरहितो । समासेऽत्र कयपवर-
विवर्जितो, गामनगराकराणि बहुणि वासामासपाठमाणि
केचाणि ॥ ६ ॥

व्यासतो गायान्तिरेव तद्विवर्चमाह-

खेमो रुमरविरहितो, रोगादिविरहितो य सिवो होति ॥ १ ॥
पञ्चरत्न-पाणदोसा, होति मुजिकखो मुण्येयन्वो ।
जबुगासंखण्डं बुल्लंग-पिमुममगादिविरहितो जो तु ॥ १ ॥
सो होति अप्पपाणो, अप्पपञ्चावम्मि षोवे य ।
समजूमिरेणुवजिय, परितुक्खमोवस्सया मण्णुमाओ ॥ १ ॥
गामणरा वि य बद्द, पाउग्गा मासकप्पस ।
सज्जणमणो य भदो, जहियं च मण्णुमपाहुनोणीओ ॥ १ ॥
तारिसप खेत्तम्मी, समण्णमाओ विद्वारो तु ।
खेमो य सिवो य तथा, खेमसुजिखो य एव भंजेगा ॥ १ ॥
ण्येयन्वा उसु पदेसं, सत्तसु वा अप्पणुव्वोए ।
अहोदयऽग्गिसावग-तक्करवाअजयवजिअो रमो ॥ १ ॥

॥ १ ॥

गिरविकसा वि य जहियं, समण्णगुणविद्वय जत्य जणो ।

(उदय) उदयण य पेलिउज्जति न वुज्जतीथः । अ-
भिगना न रुज्जति, घणकवाहृम्मियमाओ कोटिमनाणाओ
य । अहाकण्णो वसहीमो सरीरोवहितेण सावगनक्कर-
परवत्तविरहितसु देसेसु साहुबुवहारो अप्पणुमाओ । तस्य च
साहुव्यं कालपरिगोणी जणो सुनत्थपेरिसीं कावं तस्याए पो-
रिसीए मिक्खवेल्लाय ॥ १२ ॥ (गाहा) पुव्ववीपइ व सुरो विम्वसो
आणइ साहुव्यं जहा एव अहिरजसोवसियमंगलभूया सव्व-
संगवाजिया समणगुणा य जणो जाणइ आहाराए ॥ १६ ॥

एताणि चेवमाई-याणि आरीय खेत्तसहिआणि ॥ १ ॥

पुव्वपणियाणि जाणि उ, ताईं खलु मत्त य इवंति ।

पाणसस दंसणस्स य, जत्य य नत्थी य उवपातो ॥ १ ॥

एतो तु खेत्तकण्यो, जहियं च अणायणा नच्चि ।

उदगजयणुणादी, जह कुंणसिधुनामलित्तादी ॥ १६ ॥

(गामणस) गामणसज्जविरहितेण अथ विही तज्जियमसं-
जमज्जणस्य य परितुक्खी अणायनयाणि य जत्य लोदया । इति-
पुव्वलनपुंसका वा, वाउरिया वा वाहलोक्खिचरमसक्काइया वि-

वक्खभूया मत्थि लोउत्तरं च अणाययणं पासत्थोसककुलीता-
इल्लिगमसपडिच्छा मत्थि एरिस् केण विहरियव्वं को इ पुण
आसंयथाईं काळणं य विहरइ तस्य ॥ १८ ॥ १९ ॥

एत्थि जहं अग्गिजयं, निरग्गिताइमि य गिहा वा ।

जाहियं च सावयजयं, सीहादीणं ए विज्जए देसे ॥ २० ॥

जहियं च एत्थि चोरा-देरुवदो पंथि मांसादी ।

बालाउ सम्पगोणस्स, मादीदावोहिमभयं च एत्थि जहं २१

मणसो समाहिकारो, सो रमो होति गायन्वो ।

सूरो अणक्कम्मो, जत्थ एत्थिं तहिं सुदविहारं ॥ २२ ॥

साहुगुणे य विद्याण-ति कुणति य साहण जो रक्खं ।

अहिरजसुव्वे ते, छजिजवनिकायमंजमे खिरता ॥ २३ ॥

जाणति जणो य एवं, जत्य तु साहुगु गुणमिहं ।

सज्जाओ जहि मुज्जति, कुदिहिमिओ एयविओ होति २४

एसण इत्थीं साहं, य जत्य तहियं निवाभो तु ।

जहियं च अणायतना, ए सति केपुण अणायतना ॥ २५ ॥

भणिय साहमि जिअ-विच्चा मूळत्तरदेसपडिसेवी ।

एतेहि जो देसो, आओ तदय अक्कतित्थीहिं ॥ २६ ॥

सत्थंयवाइगामा, पुत्तिददेसा अणायतणा ।

एतारिसमि खेत्तं, अप्पमिक्खण विहरियव्वं तु ॥ २७ ॥

अप्रावणा विकित्तुं, तु इमातिकान् ए विहरं ।

वसही मंथारो ज-त्तपाणवत्थे पांग्गहं सेहा ॥ २८ ॥

महा य पुव्वमंथुप, अमवहं ते य पडिबंधो ।

(वसहि) संघारवसहि सीयकात्रे निवाया, उगहकात्रे सीयमा,

वामासु सीयविबर्जितया, अणोविरिसा संघारणा च । मयक्क-

माह पाणयं च सीयलं वत्थाइनामलित्तं सिंधवाइ लम्भ-

ति पडिमाहा इत्थं पारपरया लभंति । सेहा उ उप्पज्जति

सक्का य दुइदहिषवाइ देति । पुव्ववच्चासंथुएसु नेहाण्णरा-

यपडिबंधण वा असहदंतस्स वा मासकण्यं पडिबंधो होइ । किं

मासकण्यं बहुनरीयासु विराहणा नारगार्णं च परिहाणी,

को इ तित्थबोच्छेयो य यो इ ज च मण्ण (णित्यवासे संवा-

साइदोसा अंतोमासे संवसमानस्स तां वयसंवासाइं दोसा

होति । एवं निरुपावसे दोसे असहदंतस्स आइ ॥ २८ ॥

फासुगा एसरिज्जायं, यिआतापरितुक्खमा ॥ २९ ॥

एरिसा साहुयाउगुग, वसही दुव्वमं न हि ।

एमव य संथारा, मुत्तजा जोग्गा य साहणं ॥ ३० ॥

जत्तं मुलजमण्णं च, परिमंणत्थि अक्कहि ।

बत्था पडिग्गहा वि य, मुत्तजा सहाये एत्थ खेत्तमि ॥ ३१ ॥

अन्नत्थ दुव्वभा तु, तेण तु एत्थं बहुगुणं तु ।

सहा आहारादी, देति जाम्माणिमंथुता चेव ॥ ३२ ॥

पुर पच्च दहभडा, य अक्कहि एत्थि एरिसग्गा ।

उकुवदे मासकण्ये-ए विहारो तं ए सहर इमेहिं ॥ ३३ ॥

संजम आगविराहण, वन्ते गाम्मणुगामं ।

णाणादीण य हाणी, जामं खेत्तं तु मग्गमारोणं ॥ ३४ ॥

खेत्ताश्चो वि य खेत्तं, संक्रमणे भुवमसायो ।
जे पीबन्ते दोसा, मासंते परिवसेथ ते चैव ॥३५॥
एवं मासविहारे, मन्तन्तो बहुविधे य दोसे य ।
खो तसहति विहारे, ए तु विहरति तस्म आणादी ॥३६॥
मासोवरि च लहुओ, पीया बासे य जे दोसा ।
ते सो पावति सन्धे, एते सांखेवण्णिं अत्यंतो ॥३७॥
किं एगंतोखेवं, ए विसो जन्तु मूणसु ।
थिक्कारणम्मि एवं, पडिबन्धे कारणम्मि थिदोमा ॥३८॥
ते चैव अजयपाए, पुणो ब सां पावती दोमा ।
काथि पुण कारणणि, जेहिं चिद्धिज्ज एकठाखम्मि ॥३९॥
अणंनि पुच्छदिद्धा, जे खेमसिवादिवा दारा ।
तेसिचिय पडिबक्का, अक्खेमे असिब तह य दुभिक्षं ॥४०॥
बहुपाणवस्सओ वा, अमणुओ जो तु दयमादी ।
एतेहिं एगद्धा-खम्मि अ उ अत्यमाणाओ ॥४१॥
जदि जयण ण कुब्बंती, तेषिय नीयादिवा दोमा ।
का पुण जयणा तद्धियं, जन्तुमा तद्धिं कारणेहिं तुद्धितस्स ॥
अअउवस्सयजिक्खसा-दिवा तु जयणा मूणेषय्क्का ।
अक्खेममादिपसु वि, अक्खेत्तेसु तु कारणवसेण ॥४२॥
चिट्ठातां तद्धियं, इमा तु जयणा मूणेषय्क्का ।
अक्खेत्तेवं विसंति पुरं, संवरुं वा वि आसयंतीओ ॥४३॥
अक्खेत्तेवं व उम्भत्या, तद्धिं खेमं तो ण णिगच्छे ।
जदि आसिंचं तु पडिह्वा, ताहे अच्चेत्ति ते तद्धिं चैव ॥४४॥
दुम्भिकस्स ए ण णांति, अहवा सवत्थ दुजिक्खं ।
दुम्भिकस्सजयण तद्धियं, अच्चेत्ते वा वि जयण तह चैव ॥४५॥
बहुपाणे आउत्ता, पक्कपंते तु जयणा उ ।
उवस्मए आउत्ता, कुडमुडपूती तवाविसक्खंति ॥४६॥
अआए वसहीए, उंति य मज्जंति य अजिक्खं ।
जा जत्य जयण जउजति, अमणुओ उवस्मयम्मि तं कुब्बेत्तं
कपवरसोहणमादी, दुग्गंथे गंधपकिंकी ।
उदयजए यलगामे, थले ब बसदी तद्धिं तु गेएहंति ॥४७॥
अभिजण मालवन्धे, दंभिपततलगम्मि ब वसंति ।
रोमबहुले य बत्थाणि, वज्जए चोरकिंएथे तु विहारे ॥४८॥
सत्थेण वा वि गच्छे, नायं ति ब जत्थे थिरावायं ।
जाहियं सावयदक्का, तद्धियं एगाणितो ण गच्छेज्जा ॥४९॥
गेएह वमहिं ब गुणं, गामस्स तु मज्जपायम्मि ।
विज्जापदादीहिं, बाझे धीणंति ए तो ए विगच्छे ॥५०॥
राया व पक्कवेती, साहुगुणमज्जाखमायं तु ।
जत्य जखो न विजाखति, साहुगुणे तद्धिं काहिति साहुगुणे ॥
परिजोमे अक्काम्मी, राप्तिं कुब्बंति सज्जायं ।
दूरेण कुतित्थीए, बज्जेति एस एं व पक्कव ॥५१॥

कुसुटा इत्थीवरिया-दिवा य बज्जेति बरणाठा ।
बज्जेज्ज अणायतथा, पाणादी ए जत्य उधवातो ॥५२॥
एवं जहमंजन्तु, करेज्ज जयणं गिबसमाणो ।
एसो तु खेत्तकण्यो, उवस्मज्जायसंजुत्तो ॥५३॥ पंजोण
(निक्कारणम्मि गाहा—३८—) निक्कारणम्मि दोसा
निक्कारणे एपस्सि चैव वितिययं । कारणे जत्थे बाहिं विह-
रंताणं अक्खेत्ते । तत्थ अत्थेज्ज वि तत्थ य अक्खेत्ते जयणा
जगरे पडिबसि । संवहुयं वा आसयंति ॥ अहवा-जत्थ अहं अच्चे
ति तत्थ जेमं तेण न विहरइ । अस्सिं वा अक्खेत्ते वज्जमाणे तत्थ
सिचं ताहे अच्चेत्ति । अक्खेत्ते वा दुग्गिक्खं ताहे अच्चेत्ति । दुग्गि-
क्खं वा पणमपरिहाणाइ जयणा बहुपाण उवस्सए जन्ममुहाइसु
जयति कीदियासंवापसु कुमुमापउरे वा अजिक्खं वा मज्जा-
खाइ जयणा कुप्पइयपथरे अहं परिजोमे अक्काम्मी वा बस-
होसु अजिक्खज्जाणीसु य मणुषे उवस्सए गंधं करंति । सुपि-
अजियं च करंति । उदयमएण वलाणि दूहंति । उच्च वसहिं गिएहं-
ति । अग्गिमएण घणकवाडाइसु हम्मियतलेसु वा वसंति । रगे
असिवाइ अ वत्थाणि परिहंति । लोणनेडाइ सावयमए एगाणि-
याणि संचरंति । गाममज्जे वसहिं गेएहंति । सत्थेमे ते हि नीये-
ति । तेण तत्तएजएण सत्थेण संवरंति । अक्कालपरिमाणसु रप्तिं
सज्जायं करंति । अक्खेत्ते मज्जंति । सज्जायं च गाहंति । अहवा-
वसहीए वि एक्कम्मि वसंत्तस्स मासाइयं वा वामाइ वा अक्खेत्ते
वा वसहीओ इत्थियपुंससु दोसा कुलाउ सीयकांते वा मंथोव-
करणं निवाया, उएहकाले वा सीयकपवाया, वासासु वा नि-
मालमिक्खिक्खिक्का घट्टकवारदडकुपिलवज्जायासु । अक्खेत्ते
य खेत्तसु ययमुणसमात्ता वसही इत्थि । खंवाया वम्मकक्काइ
अहाकुट्टयमं कुजाइ । दोसयजिया ते य तेसु खेत्तसु नत्थि जत्थं
पाणं या सबाहुवुड्डाउसगच्छे पावमं मणुषं सपक्कवएपक्कमांता-
णविबज्जियं उगमाइसु खं पाणं च सीयलं अस्संत्तं पउरे तत्थ
लज्जइ । अक्खेत्ते य खेत्तसु नत्थियं नत्थि । वत्थाय वासासुवाइ
अहाकडया मुदमाइया उगमाणि तत्थ लज्जंति । पम्मिहाय (अल-
थिर) भिक्षुवधधारणीया अहाकडया तत्थ लज्जंति । सेहाइ जा-
इकुडवसपत्ताइ तत्थ गामं नगरं मेहाविको तत्थ बोच्चि-
करा । सज्जाय तत्थ गामे नगरे देसे वा सेहाइइम्भसेट्टिसत्थवा-
हाइ सज्जा विबज्जिया बरगानित्तु डविज्जोहिं विपरिणासिक्खे-
ति । पुणपक्कसंजुत्ता वा तम्मि अक्कमाणे सत्थंहेत्तं गेहंति ।
पक्कयंति वा । पयनिमिच्छं अक्कमायां निहारेण पक्कं
अक्कमाणस्स । अइ पूण कारणं अक्कमायां अजयपाए अक्क-
इ तत्थ दोसो । का पुण जयणा ? अइ सपरिक्खेवा सबाहिरिया
तत्थ अइ अंतो मासकण्यो वा वासावासो वा कुक्का बाहिरिया
य अपरिजुता तत्थ बाहिरियाए अक्खवसहिं गेहंति । अक्खेत्ते-
संथारणा उगालयकुडमुहउगारपासवणमसाइ वाहिं चैव जि-
क्कावरिया बाहिं चैव उगारपासवणभूमी । अहवा-बाहिरिया
वि य जित्तुत्ता वसही वा नत्थि पाउग्गा इत्थियपुंससु पसु-
विरहिया घणकुडकवाडा ताहे तम्मि चैव वसही एत्थसंथार-
णकुडमुहउगारमत्थाइ अक्खे गिहंति । अक्खेत्ते चैव परिहं-
जंति । बाहिं वा अपरिजुते वाहिं भिक्षुवारियं हिंइति । पुण्वि
पक्कं संथवाइ परिहंता उगमाइसु जयंति । पं ५० ।

आदी उक्कनिपसी, तु वन्तिता जम्मि जम्मि खेत्तम्मि । ? ।

सेखनासि-क्षेत्रवर्षिन्-पुं० । चाप्यापुष्टपक्षिण्ये वर्षेवशीले मेधे,
नक्षत्राभे दानभुनादीनां निक्षेपके पुनवजाते, स्यात् ० ४ डा० ४ डा० ।
सेखनिशाना-क्षेत्रविपाका-स्त्री० । क्षेत्रमाकाशं तत्रैव विपाक
उद्यया थासां ताः क्षेत्रविपाकाः कर्मप्रकृतिषु, कर्म० ५ कर्म०
पञ्चा० । (तावत् 'कर्म' शब्दे अस्मिन्नत्र आगे २५८
पृष्ठे उक्ताः)

सेखनुक्षि-क्षेत्रवृद्धि-स्त्री० । दिव्यतस्य चतुर्थेऽतिचारः, आच० १
अ० । सेखस्व पूर्वाऽऽदिदेशस्य दिव्यनविषयस्य ह्यस्वस्य वनो
वृद्धिर्बर्धनं पश्चिमाऽऽदिदेशाऽनवरपरिमाणप्रक्षेपेण ह्यर्धीकरणं
क्षेत्रवृद्धिः । यथा किञ्च कनाऽपि पूर्वाऽपरादेशाः प्रत्येकं योजन-
शतं गमनपरिमाणं कृतम् । स चोत्पन्नप्रयोजन एकस्यां द्विषि न-
वितियोजनाभि इयवस्थाप्याऽन्यस्यां तु दशोत्तरं योजनशतं क-
र्तव्यम् । उभान्प्रयामपि प्रकाराभ्यां योजनशतद्वयकपस्य परिमा-
णस्याऽऽप्राप्तत्वादात्र्ययमेकत्र क्षेत्रं बर्धयतो व्रतसाधेह्यत्वाद्-
निवारः कर्तव्यः ५० २ अचि० । पञ्चा० ।

सेखसङ्केत-क्षेत्राऽतिक्रान्त-न० । क्षेत्रं सूर्यसन्निधायकृतं दिनमि-
त्यर्थः । नदिकान्तं येन नन् क्षेत्रानिकान्तम् । तस्मिन्, 'जने निम्न-
ये निम्नो' वा फालुपमणिजं प्रत्यर्थं पार्श्वं काहम् साहम् अणु-
माय सूरिय पडिगमिहासा उगय सूरिय आहारासादरेण एत स
मायम् । केसाङ्कने पाणभोग्यम् " म० ७ डा० १ डा० ।

सेखामिगह-क्षेत्राऽभिग्रह-पुं० । स्वप्राप्तपरिमादिविषये क्षेत्र-
अभितमिहाऽभिग्रहे, औ० । ग० ।

सेखारिय-क्षेत्राऽऽर्ध-पुं० । आर्धक्षेत्रज्ञाने मनुष्ये, प्रज्ञा० १ पद ।
[आर्यसमाभि 'आर्यरिय' शब्दे हि० आगे ३३५ पृष्ठ उक्ताभि]
[आर्धक्षेत्राभि 'अर्यारिय' शब्दे प्र० आगे ३१६ पृष्ठे प्रह्व्याभि]
सेखार्ध-क्षेत्राऽर्ध-स्त्री० । प्रत्यासन्नप्राप्तमनगरादिहितस्वकानि,
जी० १ प्रति० ।

सेखवावयग-क्षेत्रोपपातगति-स्त्री० । उपपातगतिभेदः, प्रज्ञा०
१६ पद । ('अव्यपवाय' शब्दे वक्ष्यते)

सेख-क्षेत्र-पुं० । कि-अव्य पुं० म० । खोरनामगण्यस्ये, वाच० ।
शिखे, हा० १ अ० १ अ० । स्यात् ० । उच० । व्याधिरहिततया
शिखे, वच० २३ अ० । वच० ५ आचि, स्यात् ३ डा० ३ डा० ।
ग० । निषप्रवे, हा० १ पुं० १ अ० । स्ववचकरवचचयुप-
वाऽमाचि, वृ० १ डा० । राजविप्लवगण्ये, दश० ७ अ० । जी० ।
नतपुत्रवाचमावापादने, रा० । शान्तौ, सूच० २ पुं० ६ अ० ।
अव्यस्य परिपालने, हा० १ पुं० ५ अ० । प्राप्तज्ञानादिरक्षणे,
कदप० १ कृष्ण । अशियामावात् देशोत्साये, उच० ३ अ० । हा० ।
औ० । मुक्ती, न० । हैम० । पाटलीपुत्रमनगरराजितशभोरमासे
आ० वृ० १ अ० । वाच० । " दो केसाका " स्यात् २ डा० ४ डा० ।

सेखकर-क्षेत्रभूर-पुं० । क्षेत्रं करोति " क्षेत्रमियमरेऽप्यु च " ।
१६ । ४४ । इति (पाणि०) अन्त्युच्य व । वाच० । अनुपद-
कारिणिरक्षणे, सूच० २ पुं० ६ अ० । स्यात् ० । हा० । औ० । अष्टपष्टि-
तमे महाप्रहः, कदप० ६ कृष्ण । अं० प्र० । एकोनसप्ततितमे महाप्रहो
" दो केमकर " स्यात् २ डा० ४ डा० । भारते वर्षेऽवसर्पिण्या
आते पञ्चमे (अं० २ वक्षो०) देववते वर्षे भविष्यति उत्स-
र्पिण्या चतुर्थे (स०) भारते वर्षे उत्सर्पिण्या भविष्यति
सूतीयं च कुम्भकोर, हा० १ डा० । वसन्तपुररुधिमिषयभेदियुने,
पि० । ('परावसिप' शब्दे तस्य कथा)

सेखमर्-क्षेत्रमर्-पुं० । क्षेत्रं धारयत्यव्यकृतमिति यः स तथा ।
स्यात् ६ डा० । अनुपद्रवताधारके राक्षि, हा० १ पुं० १ डा० ।
औ० । आते वर्षेऽवसर्पिण्या आते वष्ट (अं० २ वक्षो०) उ-
त्सर्पिण्यां जर्षिष्यति चतुर्थे, (स्यात् १० डा० ।) देववते वर्षे उ-
त्सर्पिण्यां जर्षिष्यति पञ्चमे च कुम्भकोर, स० ।
सेमकिसि-क्षेत्रमकीसि-पुं० । भीषिजयेत्युत्तराणां शिष्ये, येन
कदपुष्टिपुष्टिः कृता ।

" तार्तीयकलेषां, विनेयपरमाणुरनणुशास्त्रेऽस्मिन् ।
भीक्ष्मकीसिस्तुरि-विनिमित्ते विवृतिरुपमिति । २२ ॥
भीषिष्यतः कामति, नयनामिमुण्युपरिमिते (१३६६) वर्षे ।
उपेष्टमन्त्रदशम्यां, यमर्षिते वा च हस्ताऽर्कः ॥ ३३ ॥
प्रथमाद्यैः लिखिता, नयप्रमप्रवृत्तियतिर्भरवा ।
शुक्लमण्यकुम्भक-अरोहद्वान्निषाऽऽनतशिरोभिः ॥ २४ ॥
सुत्रादर्थेषु वनो, नृपस्या वाचना विहोक्तयेत ।
विषमाक्ष मायगणायाः, प्रायः स्फुवाक्ष चूर्णितिरः ॥ २५ ॥
सुत्रे वा माष्ये वा, यमर्षितोऽगम्याऽगम्या किमपि ।

त्रिभित्तं वा त्रिवृत्तं वा, तन्मिथ्या वृत्तुक्तं भूयात् । वृ० ६ डा० ।
सेमत-क्षेम-पुं० । काकान्दिनगरीर्वासिनि स्वनामक्याले शुदप-
त्तौ, यो हि महाधीरात्मिके प्रमथ्य चोरशर्षव्याधोऽनाशनेन
केवलमुत्पाद्य विपुले पर्येत सिद्ध इति । अतः ६ वने ३ अ० ।
सेमदेव-क्षेमदेव-पुं० । कौशाभ्यां आते स्वनामक्याले वणिजे,
यस्तुलीयमेव ब्रह्मसेनो नाम वणिग् जातः ५० २ अचि० । ('व-
महसन्' शब्देऽस्य कथा)

सेमपुरा-क्षेमपुरा-स्त्री० । पुरीजेदे, ' दो केमपुराणे ' । स्यात् ३
डा० ३ डा० । जं० ।

सेमपुरी-क्षेमपुरी-स्त्री० । पुरीजेदे, या पूर्व अन्यानामासीत् ।
दश० । (अस्याः कथा नैवेद्यपुत्रायाय)

सेमराय-क्षेमराज-पुं० । विक्रमवत्सरानामष्टमशतके अरुहिल-
पट्टमनगरराज्यं कृतवति चापारकटवश्ये वृषे, ती० २६ कदप० ।
सेमरूप-क्षेमरूप-वि० । आकारेण निषप्रवे, स्यात् ७ डा० २
डा० । सूच० ।

सेमलजिया-क्षेमजिया-स्त्री० । देशपाटिकगणस्य चतुर्थशरा-
कायाय, कदप० ६ कृष्ण ।

सेमलजिया-क्षेमजिया-स्त्री० । ' केमलजिया ' शब्दाद्यैः,
सेय-सेद-पुं० । केदयति अम्भीकरोति कर्म अनेनेति केदः । सं-
यमे, उच० १५ अ० । स्वपरस्मयतत्वाधिगमे, आच० ४ अ० ।
जम्बुदुःखे, वाचा० १ पुं० ६ अ० १ डा० । परिश्रमे, अग्न्यासे, व० २
अचि० । आचा० । अमे, आ० म० हि० । विशे० । क्रोशे, स्यात् ०
डा० । दैव्ये, दैव्ये, ' दैव्ये ' इति वचनात्, औ० । शोके, रोगे, वाच० ।
प्रवृत्तिजं कृते, हा० १८ डा० । क्रियास्वप्रवृत्तिहेतौ आन्ततायाय,
वो० १४ विच० ।

सेय-वि० । खन-कर्मणि यत् डेरत् । खननीये, परिक्रियायाम्,
न० । ताद्यप्रवर्तनाजाते सेतौ, वाच० ।

सेयस्य-सेदक-वि० । सेदोऽप्यासलेन जानातीति केदकः ।
केदः अमः संसारपर्यटनजनितसे जानातीति । आचा० १ पुं० २
अ० ५ डा० । निषुषे, वाचा० १ पुं० ३ अ० १ डा० । सूच० ।
आच० । जम्बुदुःखपरिरेक्षुषि, आचा० १ पुं० ४ अ० १ डा० ।

केदं संसारात्तर्पतिर्ना प्राणिनां कर्मविपाकजं दुःखं
 जानातीति केदुर्वा दुःखापनोदनसमर्थोपदेशानात् खण० १
 भु० १ अ० । गीताये, ओच० । “ केवचो ” केदः स-
 म्यक् प्राणिविशेषिणः परिभ्रमोऽन्यासः इत्यर्थसं जाना-
 तीति केदुःखः । तथापि आलोचनाहे शुरी, ख० २ अ० ।
 केदुर्वा-वि० । संसर्गविषयपरिहायं कुलादिकं स्वस्वप-
 रिच्छेदके, आवा० १ भु० २ अ० १ ख० । “ केवचे से कुसले
 महेसी ” यदि वा केवचो यथाऽभिरुचितात्मस्वरूपपरिज्ञानादा-
 त्मह इति । अथवा केवचाकाशं तज्जगतातीति तेषां कालाको-
 तस्वरूपपरिज्ञातस्येव । खण० १ भु० १ अ० ।
 सेपाशुगय-सेदानुगत-वि० । केदः संयमस्तेनानुगतः सेदानु-
 गतः । सप्तदशविधसंयमरते, उच० १५ अ० ।
 सेरि-सेरि-खी० । परिखाटी, “ चयकारि वा ” चान्यस्य केरि
 परिखादि इष्टा पृच्छति । ख० २ ख० ।
 सेल-सेल-न० । कण्ठमुखसेष्यणि, भ० २ श० १ उ० ।
 तं० अ० म० । प्रथ० । स्था० । श्राव० । बिरो० । कफलंघा-
 ते, ज० २ ब० । निष्ठीवने, हा० १ भु० २ अ० । स्था० । उच० ।
 ख० । प्रथ० । तं० । नि० खू० ।
 सेलम-सेलक-पुं० । राक्षसांघपाठके, हा० १ भु० १ अ० ।
 सेलण-सेलन-न० । केस इयुद् । श्रीडायाम्, आधारे ल्युद् ।
 शारिफले, करणे ल्युद् वाच० । श्रीडास्याने, आ० क० ।
 सेलपदिय-सेलपतित-वि० । सेष्यपतितः, “ सेलपदियमप्या-
 धं न तरह मच्छिआ जहा बिमोहे ” ग० २ अ० ।
 सेलममङ्ग-सेलममङ्क-न० । सेष्यपरिष्ठापनभाजने, आ० म०
 म० । “ सेलममङ्काद् दीर्घां शुद्धित्वा स्वयमेव भावः कृतः विशे० ।
 सेलसंवाह-सेलसंवाह-पुं० । सेष्यसंचारः, ख० २ अ० । ख० ।
 सेलासव-सेलाऽऽश्रव-वि० । केलं निष्ठीवने तदाभिति सरती-
 ति केलाश्रवः । सेष्यकरके, हा० १ भु० ७ अ० ।
 सेलोसदि-सेलोषधि-पुं० । केलः सेष्य औषधिवैद्य स तथा ।
 भा० म० प्र० । ग० । तृतीयलक्षियुक्ते, पा० । यत्प्रजावतः से-
 वा सर्वरोगापहारकः सुरभिश्च भवति । प्रथ० २७० द्वार० ।
 आ० खू० ।
 सेल-सेल-न० । “ केड ” हाव्यायै ।
 सेलावणपाद-सेलापनपाथ-खी० । कीदृशाध्यायः, आवा० ।
 सेल्लुद-सेल्लुद-पुं० । अनन्तकायेऽनन्तं लोककङ्कणमेव, प्र० ७
 श० २ ख० ।
 सेव-केप-पुं० । क्षिप यज् । निन्द्यायाम्, प्रेरणे, सेपने, देहायाम्,
 लङ्गेन, करणे यज् । गर्भे, विलम्बे, कर्मणि यज् गुच्छे, वाच० । “ के-
 पोन्तरान्तराभ्यन्त्र, विसन्त्यासोऽफलावहः ” (१७) अन्तरा-
 न्तरा योगकरणकालस्यैवाभ्यन्त्राधिकृतान्यकर्मणि विलम्बासः
 केपः । हा० १८ हा० । इत्युक्तलक्षणायां क्लिप्तचित्ततायाम्,
 को० १४ वि० ।
 सेवण-केपण-न० । प्रेरणे, हा० १ भु० २ अ० (लोकायाः के-
 पणं लोकाशब्दे) अपवादः, लङ्गेन, मारणे, विक्षेपे, यापने
 च । वाच० ।
 सेल्लुभमाण-सेल्लुभमाण-वि० । नृपं लुम्बमाणे, की० ।

अभिकुञ्चति, मयघ्नान्ते, कत० ३ कृष्ण । प्रथ० । व्याकुली-
 क्रियमाणे, प्रथ० ३ आश० द्वार ।

खोर-क्रीट-पुं० । हस्तोपरिस्फोटने, वस० १२ अ० ।

क्रीड-घञ् । आशाने, गजवन्धन्याम्, वा । कोटराजकुलदात-
 व्याहिरयादिद्रव्ये, व्य० ३ उ० । नि० खू० ।

खोर-वि० । आन गतिप्रतिघाते । अञ् । खञ्जे, वाच० । काष्ठ-
 मयप्रकारे, वृ० १ उ० ।

खोर-क्रीटक-पुं० । “ क्वेडकाली ” । उ० २ । ६ इत्यनेन द्वयोः
 स्थाने खः । अङ्गुलीनक्षत्रेण चर्मखरुनिष्पीकने, प्रा० २ पाद् ।

स्फोटक-पुं० । पूर्ववृत्तण स्फोटः अथ खो । मये, वाच० ।

खोरजंग-खोडभङ्ग-पुं० । खोडं नाम यत् राजकुलं हिरयाऽऽ-
 दि द्रव्यं दानश्रव्यं । तस्य भङ्गः । खोडनजने “ खोडमंगां सि वा
 अन्नाडमंगो सि वा उन्नाडमंगो सि वा एगट ” व्य० १ उ० ।
 नि० खू० ।

खोदिय-खोटिक-पुं० । रैवतगिरेः क्षेत्रपालं, नी० २ कल्प० ।
 खोद-खोद-पुं० । इकुरसे, रा० । मधुनि, भ० ७ श० ६ उ० ।
 खुर्येने, पेपणे, (नायं सोदकमः) आ० म० खि० । कर्मणि
 घञ् रजसि, वाच० ।

खोदरस-खोदरस-पुं० । खोदोदसमुद्रं, डी० ।

खोदर-खोदर-पुं० । जम्बुद्वीपाऽपेक्षया सप्तमे द्वीपे, स्था० ३
 उ० ४ ख० । खं० प्र० । सु० प्र० ।

घटोदे णं समुद्रे खोदवरे खामं दीवे बह्वलायामारो ज-
 व चिच्छति । तदेव जाव० भटो खोदवरेण दीवे तस्य त-
 त्य देसे देसे तदि सुदुवारीओ जाव खोदोदगपटहस्यओ
 उप्पातपव्वतगा सव्ववेरुक्षिया मया० जाव परिवसंति । मे
 तेणुहेणं सव्वं जोऽसं तहेव जाव तारा ॥

(से केण्ठेणमित्यादि) अथ केनाथेन भट्ठनं । एवमुच्यते ।
 खोदवरो द्वीपः । भगवानाह-गीतम् । खोदवरे द्वीपे तत्र तत्र
 देशे तस्य २ देशस्य तत्र २ प्रदेशे बहवः (खुदवाचीन्)
 इत्यादि पूर्ववत् तादृशकल्पः “ वाद्यत् वागमनरा देवा देवां
 आसपतिं सपतिं जाव विहरति ” ववरं वाप्यादयः खोदोद-
 वरपरिपूर्णा इति वक्तव्यम् । तथा पर्वतकः पर्वतोपवासानि
 शुद्धाणि शुद्धकेवासनानि मधुपका मण्डपकेषु प्राथमो-
 क्षापटकाः सर्वात्मना वैद्यैर्मययाः प्रहसाः । सुप्रभमहाप्रभौ च
 यथाकर्म पूर्वार्द्धोपरार्द्धोचिपत्नी द्वौ देवावच खोदवरे द्वीपे मह-
 र्किं कौ वायव्यपर्वतमस्थितिकौ परिचरतः । तत्र खोदोदका-
 व्याधियोगात् खोदवरेः स द्वीपः । अत एवाह- (से एण्डु-
 गमित्यादि) चन्द्रादिषु प्राशुवत् (खोदवरेणं द्वीपमित्यादि)
 खोदवरे खामिनि पूर्ववत् । द्वीपं खोदोदो नाम समुद्रः नृचो
 बलवाकारसंस्थानसंस्थितः सवेतः समन्तात् संपरिक्षिप्य
 तिष्ठति । चक्रवालिषिष्कम्भादिष्वक्षयता पूर्ववत् वायव्यो-
 चोपपातवृत्तम् । जी० ३ प्रति० ।

खोदोदय-खोदोदक-पुं० । खोद इकुरस इषोदकं यस्य स
 तथा खुर० १ भु० ६ अ० । लवणसमुद्रोपेक्षया सप्तमे समुद्रे,
 स्था० ७ उ० ।

गकार

गङ्गा-गङ्गा-पुं० । “ क-ग-च-ज-त-द-प-च-वां प्रायो ह्युक् ”
भा० १.७७ । इति जस्युक्, इतिनि, प्रा० १ पाद ।

गत्-पुं० । क-ग-च-ज-त-द-प-च-वां प्रायो ह्युक् प्रा० १
पाद । याते, अहं आसन्नगो रावा ” उक्तं ० १ क ।

गङ्गा-गङ्गा-स्त्री० । “ क-ग-च-ज-त-द-प-च-वां प्रायो ह्युक् ”
भा० १.७७ । इत्यादिना तल्लुक् प्रा० १
पाद । याते, अहं आसन्नगो रावा ” उक्तं ० १ क ।

गङ्गा-गङ्गा-स्त्री० । गङ्गा भावाद्गी यथायथं क्तिन् । गमने, जी० ।
स्त्री० । स्था० । दृष्ट० । कलने, प्रसू० । गतिः प्रवृत्तिः कर्म इति
भावश्च विशेषः । पादविहरणादिक्रियायाश्च, दृष्ट० ।

देवगातिः-

लङ्कित्वाए तुरियाए चवलाए चंडाए जयणाए उड्डाए
सिग्गाए दिव्वाए देवगईए ॥

(लङ्कित्वाए चि) उक्तया अन्वेषां गतिज्या मनोहरया (तुरि-
याए चि) स्मरितया, चिस्तुक्तयवत्वा (चवलाए चि)
कायकायवत्त्वया (चंडाए चि) चण्डया तीव्रया (ज-
यणाए चि) शेषगतिजननीयाया (उड्डाए चि) उड्डतया
अवाकप्रवनेभूतधूमादेरिव (सिग्गाए चि) शीघ्रया ‘ छंयाए ’
चि कुत्रचित्पाठः तत्र लेकया विष्णुपरिहारद्वया(दिव्वाए चि)
देवयोग्यया ईदृश्या (देवगईए चि) देवगत्या । कल्प० २ कृष्ण ।
अ० । लङ्कारणे, जं० ३ वक्त० । (ज्योतिष्कार्णां गतिः ‘ जो-
हस्य ’ शब्दे वक्तव्यं) अथवादीनां गमनपरिणामे, विशेष० ।
उत्पत्तिस्थानगमने, स्था० ६ डा० । प्रज्ञापकस्यानाये-
स्या मृत्वाप्यत्र गमने, (सा चतस्रुषु दिदिवाति ’ हिसा ’ शब्दे
अत्रातिशयान्तरं मनुजन्वादेः सकाशात् नारकभावाद् जीव-
स्य गमने, “ एषा गयी ” सा वैकल्पिकेन मृत्वादिना नरक-
गत्याविक्रमफलस्य वा स्थितिबैलक्षण्यमात्रतया वैकनयैकत्व-
कृपा सर्वजीवपुद्गलानामिति । स्था० १ डा० १ उ० । “ एगस्स
जंतो गतिरगती य ” एकस्याऽसहायस्य जन्तोः शुभाशुभस-
हायस्य गतिगमनं परलोके भवति । तथा आगतिरागमनं प्रवा-
नारादुपजायते, कर्मसहायस्येति । इत्थं च-“ एकः प्रकुर्वते
कर्म, सुनकस्यैकं तत्फलम् । जायते प्रियते वैक, एको याति
भवात्सु ॥ ११ ॥ ” इत्यादि । तदेवं संसारं परमार्थतो न
कल्पित्वा, सो धर्ममेकं विहायेतल्लग्नमप्य मुनीनामधं मौनः
संयमस्तेन तत्फलदानं वा भूयादिति । सूत्र० १ नु० १३
अ० । गतिविधाः सृष्ट्यव्यतिः, असृष्ट्यव्यतिः, उपरिष्टाद-
व्यवस्थाव्यतिः । आ० मे० १ हि० । “ नरं दुविहा ” (१३३ माथाङ्क)

गतिर्वा द्विविधा । तत्र गमनं गच्छति वा स्थानं गतिः । द्वे विधे
यस्याः स्वयं द्विविधा, द्वैविध्यं वक्ष्यमाणलक्षणमिति याधार्यः ।
तथा चन्दमेव द्वैविध्यमुपपद्यमानाह-द्विविधा गतिः, कण्डु-
कगतिरितिकागतिश्च । पं० सं० (भगवोः स्वकृतं स्वस्वस्थाने
लक्ष्म) गम्यते तथाविधकर्मसाधिवैधैः प्राप्यते इति
गतिः । कर्म० ६ कर्म० । प्रज्ञा० । गम्यते प्राप्यते स्वकर्म-
रजसा समाकृष्टैर्जन्तुभिरिति गतिः । प्रथ० ११ द्वार ।
गतिः नामकर्मोदयाकारकत्वतिथैकवमनुजत्वलक्षणपर्यायपरि-
णतो, कर्म० ४ कर्म० । पं० सं० । सा चतुर्धा नारक-
गतिस्तियेष्मन्निर्मुक्त्यगतिर्देवगतिश्च । तद्विधाकविधायां कर्मप्र-
कृतौ च । साऽपि चतुर्धा । पं० सं० ३ द्वार । अथाह-ननु
सर्वेऽपि पयांया जीवने गम्यन्ते प्राप्यन्ते इति सर्वेषामपि
तेषां गतिरन्तःप्रसक्तस्था च प्राणातिशयस्वैयमेव मृत्युप्राप्तिर्हि-
तेति ? नैयम् । यतो विशेषणं मृत्युप्राप्तिर्नाम शब्दा कथितो
मोक्षशब्दस्त्यतिनियतमेवार्थे विषयीकृत्यन्तीत्यर्थः । कर्म० १
कर्म० । आत्मा० । सं० । विशेष० । उक्त० । दृष्ट० । अ० । प्रथ० ।

पञ्चधा-

पञ्च गईओ पञ्चत्ताओ । तं जहा-निरयगई, तिरियगई,
मणुपगई, देवगई, सिक्कगई ॥

गमनं गतिर्गम्यत इति वा गतिः कृत्रविशेषो गम्यते वा अन-
या कर्मपुल्लसंश्लेष्टेति गतिर्नामकर्मोत्तरप्रकृतिकया तत्कृता वा
जीवावस्थितिः । तत्र निरयं नरके १ गतिर्निरयकास्ती गतिर्भवेति
वा २ निरयप्रापिका वा गतिः ३ निरयगतिः । एवं तिरियं १
तिरिक्कां २ तिर्यक्तव्यप्रसाधिका वा गतिः ३ तिर्यग्गतिः । एवं म-
नुष्यदेवगती सिद्धौ गतिः सिक्किकास्ती गतिर्भवेति वा सिक्कि-
तिरिह नामप्रकृतिर्भवेतीति । स्था० ५ डा० ३ उ० । प्रथ० ।

आद्या वा-

अङ्गु गईओ पञ्चत्ताओ । तं जहा-निरयगई, तिरियगई,
जाव सिक्कगई, गुरुगई पणोड्डगई, पञ्जगई ॥ स्था० ॥

(अङ्गुगईओ इत्यादि) सुगमम् । नवरम् गुरुगई चि भाय-
प्रधानत्वात् निर्दोषस्य गौरवेण ऊर्ध्वार्धस्तिथेः गमनव्यवधानेन
या परमापवादीनां स्वप्राप्तो गतिः सा गुरुगतिरिति । या तु
परमरक्षात्सा प्रयोदनगतिर्बादीनामिव । या तु ब्रह्मान्तराका-
स्तस्य सा प्राक्प्रभारगतित्यंथा सावादेर्योगातिरिति । स्था० ८ डा० ।

यथा द्वाधा-

दसविहा गई पञ्चत्ता । तं जहा-निरयगई, निरयविग्गगई,
तिरियगई, तिरियविग्गगई, एवं जाव सिक्कगई, सिक्क-
विग्गगई ॥

(विशेषः निरयगत्याविशेषेण) (एकैक्यादयो जीवा भूत्वा
क मच्छति इत्यत्र ‘ उवचाय ’ शब्दे हि० प्रा० ६१६ पृष्ठे गती-
नामुपपातविहरश्च तत्रैव १.१५ पृष्ठे च) सर्वे सुनकदम्बक-
वतारजीवश्च । प्रज्ञा० । नवरमिह-प्रथ० १६१ द्वार । (गतिषु
जीवस्थानगमनस्थानचिन्तामार्गेषां ‘ ठाण ’ शब्दे करिष्यते)
नारकादीनां शोभा गतिः-

थेरङ्गाणं जंत ! कंई सीहा कंई मीहागईविस्स प-
छवे ? गोयपा । से जहाणापप केई पुरिते तरुणे वल्लं

जुगवं० जाव णित्ठाणसिण्णोवणए आउंदिअं बाहं पसारे-
जा, पसारिणं बाहं आउंटेजा, विक्खिं वा मुद्धिं साहरेजा,
साहुरिणं वा मुद्धिं विक्खिरंजा, उम्मिसिं वा अण्ठिं
णिम्मिसेजा, णिम्मिसिं वा अण्ठिं उम्मिसेजा, येवे ए-
आकूवेणे खो इण्ठं समद्धे ऐरइयाणं एणसमएण वा दुसम-
एण वा तिसमएण वा विमग्गेणं ठववज्जंति ऐरइयाणं तथा
सीहा गई तद्धा सीहे गइविस्सए पछवे एवं० जाव वेमा-
णिघाणं । एववं एमिदिघाणं चउतसएण विमग्गे जाणिय-
व्वे सेतं तं वेव ।

“ ऐरइयाणं ” इत्यादि (कइं सीहा गइ सि) कथं केन प्र-
काशेन कीदृशीत्यर्थः । शीघ्रा गतिनारकाणामुत्पद्यमानानां शी-
घ्रा गतिर्भवतीति प्रतीतम् । यादृशेन च शीघ्रत्वेन शीघ्राऽसाधि-
ति च न प्रतीतमित्यतः प्रश्नः कृतः (कइं सीहे गइविस्स-
ए) कथमिति कीदृशः (सीहे सि) शीघ्रागतिहेतुत्वा-
च्छीघ्राः गतिविषयो गतिमात्रचरत्वेन तुल्याकाल इत्यर्थः ।
कीदृशी शीघ्रा गतिः कीदृशश्च तत्काल इति तात्पर्यम् (तच्छे-
ति) प्रवर्तमानवयाः स च दुर्बलोऽपि स्वात्त आह- (बलवंति)
शरीरप्राणवान्, बलं च कालविशेषाद्विशिष्टं भवतीत्यत आह-
(जुगवंति) युगं युगमनुप्रमादिः कालविशेषतस्तत्तत्तत्ति-
विशेषभेदेतुल्यं तस्यास्त्यसौ युगवान् वावाकरणादिव इत्यर्थः ।
(जुवाणं) वयः प्रातः (अप्पायद्धे) अल्पमन्त्रस्यान्वावा-
त्तत्त्वान्नाहो मीरोमः (धिरमाहये) धिराप्रवृत्तः सुल्लेख-
कवत् (इदधाणिपावपासिद्धेत्तोरुपरिणत्ति) इदं पाणिपादं
यस्य पाश्वर्यं पुष्टपन्तरे च ऊरु च परिणते परिनिष्ठितानां गते
यस्य स तथा उत्तमसंहारण इत्यर्थः । (तल्लज्जमज्जपुणपरि-
त्तनबाह) तलौ तालवृक्षौ तयोर्मध्ये समश्रेणीकं यमुगल-
द्वयं परिचक्षांमला तज्जिरी तत्तल्लहरी । ह्रीं चरत्तल्लहरीत्वादिना
बाहू यस्य स तथा । (चम्मेइव्हणमुड्डितसमाहयनिचिययाव-
काए) चम्मेइया इव गणेन मुष्टिकेन च समाहृतानि अन्ध्यासप्र-
वृत्तस्य निचिन्तानि गात्राणि यच्च स तथाविधः कायो यस्य स
तथा । चम्मेइयवच्च शोकप्रतीतिः (“ भोरसबलसमणागय ”)
आमृतवधः युक्तः (लंघणपवणजइहायामसमस्ये) ज्वलनश-
ब्दः शीघ्रवचनः (छेय) प्रयोगज्ञः (इक्कं) शीघ्रकारी ।
(पच्छे) अविश्रुतकर्मणि निष्ठो गतः (कुलले) आलोचितकारी
(मेहाधि) सकृच्छ्रुतदृष्टकर्मज्ञः (निउणेलि) उपाधारमनः
पर्वविषयश्च हि पुत्रस्य शीघ्रं कालादिकं जयतीत्यतो बहुविशे-
षणोपादानमिति । (आउंदिअं ति) संकाचितम् (विक्खिं ति)
निकृषिं प्रसारितान् । (साहरेज्जति) संहरत् । संकाचयेत् (वि-
क्खिरंज्ज सि) विकिरत् प्रसारयेत् (उम्मिसिं ति) उन्मिश्रितं
उन्मूलितम् । निम्मिसिज्जति । निम्मिलयेत् (जवे एआकूवे सि)
काका ध्वंयं, काकुपाते वायमयः । स्याद्यज्जुत एवं मन्थसे त्वं
गीतम् । अवेत्त तद्वयं जवेत्त स्वभावाः शीघ्रताया नारकगतेस्त-
द्विषयस्य च यदुत्कृतिशेषणपुत्रपुत्रादुत्तराण्यहरेति । एवं गीत-
मन्थनमात्रादुत्तरं जगतांका-नामर्थः अत्र कस्मादेवम् । इत्याह-
(ऐरइयाणं इत्यादि) अयमभिप्रायः नारकाणां गतिरेकद्वि-
विधसमया बाहुसंसार्यादिका असङ्ख्येयसमयेति । कथं तादृशी
गतिर्भवति नारकाणामिति तच्च च (एणसमएण व सि) एकेन
समयेन उपपद्यन्त इति बोधः । ते च आहुततायेव, बाहुज्ज-

विकल्पे । इह च विग्रहशब्दो न सम्बन्धितस्तस्यैकसामान्यिक-
स्थाऽज्ञात्वात् । (दुसमयेण व सि) द्वौ समयो वच स द्विसमयः
तेन विभेदेणैति बोधः । एवं तिसमयेन वा विभेदश्च बन्धेन, तत्र
द्विसमयो विग्रह, एवं वदा भरतस्य पूर्वस्या दिशो नरके पश्चिमा-
वामुत्पद्यते त्रैलोक्य समयेनाथो याति द्वितीयेन तु तिस्येवोत्पत्ति-
स्थानमिति । त्रिसमयविग्रहस्तस्येव-वदा भरतस्य पूर्वैरेक्षिणाया
दिशो नरकेऽपरीक्षरायां दिशि गन्तोत्पद्यते तदा एकैसायः
समश्रेण्या याति, द्वितीयेन च तिर्यक्पश्चिम्यायां, तृतीयेन तु ति-
र्यगेव वायव्यां दिश्युत्पत्तिस्थानमिति । तदनेन गतिकाल उ-
क्तः । एनद्विभावाच्च शीघ्रा गतिर्वाहरी तदुक्तमिति । अथ नि-
गमयकाह- (“ ऐरइयाणं ” इत्यादि) (तथा सीहा गइ सि) व-
योत्कृष्टतः समवयवे भवति । (तथा सीहे गइविस्स ए)
तथैव (एमिदिघाणं चउतसएण विमग्गे सि) उत्कृष्टतल्ल-
तुःसमय एकेनिकायां विग्रहो वक्तव्यमभवति । कथम् । उ-
च्यते-वसनाज्जा बहिस्तादृशांकां विदिशो दिशं यात्येकेन
जीवानामनुभवेणमनान् । द्वितीयेन तु वसनादीतोः निर्गम्य दिश्यवस्थि-
तमुत्पादस्थानं प्राप्नोतीति । एतच्च बाहुद्वयमङ्गीकृत्योच्यते, अन्ध-
या पञ्चसमयोऽपि विग्रहो भवेदेकैकिकायाया । तथाहि-वसना-
ज्जा बहिस्तादृशांकां विदिशो दिशं यात्येकेन, द्वितीयेन शो-
कमन्थे, तृतीयेनोर्व्वेकोकं, चतुर्थेन तत्तत्तिर्यक्पूर्ववादिदिशो नि-
र्गच्छति । ततः पञ्चमेन विदिश्यवस्थितमुत्पत्तिस्थानं यातीति ।
उक्तं च- “ विदिशा उ दिंसि पक्के, वीए वहरए नादि म-
ज्जासि । उरुत्तइए तुएरि, दिस्सि विदिंसि तु पंचमए ”
॥ १ ॥ इति । (निस्सं तं वेव सि) “ पुत्रुपिकाहायणं मंत । कइं सी-
हा गई ” इत्यादि सर्वे यथा भारकाणां तथा वाच्यमित्यर्थः ।
म० १४ शु० १ उ० । (निप्रयाणां गतिः “ स्थिराय ” शब्दे)
(सामान्यिकादिप्रत्ययानाम्ब “ संजय ” शब्दे) (सामाह-
यशब्दे च सामान्यिकचतया) (गतिमात्रित्यादयश्चबहुवचि-
“ अप्पावहुय ” शब्दे प्र० भागे० १३० पुष्टे विचिन्तितम्)
(अथ कतिगतिका कत्यागतिका इति “ आगइ ”
शब्दे द्वि० भागे ४६ पुष्टे विचिन्तितम्) भवन्तारस्थितौ, क-
ल्प० ६ क्षण । गम्यते स्तोत्राय तद्वैराधीयते इति गतिः ।
कल्प० २ क्षण । रुचिपतेः सुखार्थमभ्यगम्यमाने हारणे, औ० ।
सिद्धैर्गम्यते इति गतिः कम्मसाधनः । इशु० १ अ० । सिद्धौ त-
स्याः सिद्धैर्गम्यमानत्वात् म० १ श० १ उ० । विशे० । रा० ।
सर्वे गम्यथो ज्ञानार्थं इति । सुव० १ अ० १४५० । अथकोपे, विशे० ।
प्रमाणे, आधारे किञ्च । शरणे, पथिस्थाने च । गम्यते क-
म्मसि किञ्च स्वकृते, विषये, करणे किञ्च अन्त्युपाये, मार्गज्ञाने,
पाणिप्लुकेषु प्राप्तिषु शब्दविशेषेषु, “ उपसर्माः क्रियायोगे ” । १४
४६ । “ गतिञ्च ” । १४ । ६० । वाच० ।

सम्प्रति किं सर्वा अपि प्रकृतयः सर्वान् गतिषु प्राप्यन्ते

किं वा न । इति संशये सति तदपनोद्यमाह-

तित्थगारेदेवनिरिपाउमं च तित्थु तित्थु गइसु बोधव्वं ।

अवसेसा पयइ।ओ इवन्ति, सन्ध्यासु वि गइसु । १६४॥

तीर्थकरनामदेवाणुरेकायुधं मत्तं चित्तु तित्थु तित्थु गतिषु
बोद्धव्यम् । तथाहि-तीर्थकरनाम नरकदेशमनुष्यगतिकपासु ति-
च्छुषु गतिषु सम्प्राप्यते, न तित्थवेगतापि तीर्थकरनामकम्मणि
यंकूपादामात्वा । तत्र गतस्य च तीर्थकरनामबन्धासंज्ञाया-
या जयस्वामाभ्यात् । तथा तिर्यगमनुष्यदेवगतिषु च देवयुर्न

नरकगतौ, वैरयिकायां देवायुर्बन्धाऽमवात् । तिर्यक्प्रमुष्य-
नरकगतिषु च नरकायुः, न देवगती देवानां नरकायुर्बन्धा-
भावात् । शेषाः प्रकृतयः सर्वोत्थवि गतिषु सत्तामधिकृत्य प्रा-
प्यन्ते ॥ ६४ ॥ कर्म० ६ कर्म० ।

गङ्ग-गजेन्द्र-पुं० । गजानामिन्द्रो गजेन्द्रः । शेषगजेन्द्रोऽधि-
के, " चीरो गङ्गमयगलसहस्रियगयाधिकर्मो मयश्च " गजे-
न्द्रमदकलसहितगतविक्रमः । अत्रापि मदकलसहस्रं चिरो-
यणभूतस्य चिशेष्यात्परमिपातः प्राकृतत्वात्, मदकलो मदम-
भिरुद्धानस्तदयो, गजानामिन्द्रो गजेन्द्रः शेषगजेन्द्रो गुणैर-
धिकत्वात्, मदकलसहस्रासौ गजेन्द्रश्च मदकलगजेन्द्रः तस्यैव
सलक्षितो मगोद्घातीत्यत्रा सहितो गतकृपा गमनकृपो विक्रमो
वस्य स तथा । अं० प्र० १ पाठु ।

गङ्गपद्म-गजेन्द्रपद्म-न० । गिरिनालपर्वताधिरस्ये जलतीये,
ती० ३ कल्प० । (दशार्णकूटपर्वते तस्य गजेन्द्रपद्मा 'आजि-
स्तिश्रोत्रहाण' शब्दे ३३० पृष्ठे)

गङ्गकल्याण-गतिकदयाण-पुं० । गतिर्देवगतिलक्षणा, कदयाणं
येषां ते गतिकदयाणाः । स० । स्थानं । देवलोकादकृपायां शोभ-
नत्वा वा कदयाणेषु, सूत्र० । २ पु० २ अ० । गती, आना-
मिन्यां अनुष्यगतौ, कदयाणं मोक्षप्रतिफलकं येषां ते । अन-
न्तरागामिभिर्भवे मोक्ष्यमाणेषु, " मणुसरोवभाद्याणं गङ्-
कल्याणं त्रिकल्याणं " कल्प० ६ कृण ।

गङ्गाय-गतिकाय-पुं० । चतुष्कापि गतिषु नारकादीनां देहा-
निष्पन्नं शरीरसमुद्भूतं, आद्य० ५ अ० । निरवस्था-
विषु, प्रत्येकं प्रत्येकं समापचमाने काये, आ० बृ० ५ अ० ।
(गतिसमापकस्य कायः 'काय' शब्दे अस्मिन्नेव भागे ४४५
पृष्ठे उपापादि)

गङ्गचक्र-गतिचक्र-त्रि० । चक्रस्य चक्रव्यवसायार्थकं च-
क्रजनेदं, वृ० १ उ० ।

गङ्गचक्र-गतिचक्र-त्रि० । गतिचक्राणां लक्षपत एव यस्य त-
न्निचक्रपदम् । चक्रजले, औ० ।

गङ्गाय-गतिनाम्-न० । गतिनारकाविषयायपरिणतिः, तद्वि-
धाका कर्मप्रकृतिरपि गतिः सैव नाम गतिनाम् । कर्म० १
कर्म० । नामकर्मभेदे, यदुद्भावात् नारकावित्तमं जीवां व्यपदि-
श्यते । स० ४३ सप्त० । प्र० । आ० । पं० सं० ।

गङ्गामनिष्ठाया-गतिनामनिष्ठाया-पुं० । गतिनारकगत्या-
दि तल्लक्षणं नामकर्ममेव सैव निष्यञ्चं नितिकमायुर्गतिनाम-
निष्ठायाः । आयुर्धर्मभेदे । स० । म० । प्र० ।

गङ्गपरिणाम-गतिपरिणाम-पुं० । गतिर्देहादिकां तां निष्ठां येन
स्वप्नप्रवेनायुर्जायं प्रापयति स आयुषो गतिपरिणामः । आयु-
परिणामभेदे, स्थानं ६ डा० ग० । दशास्तरप्राप्तिलक्षणं जीवपरि-
णामे, सूत्र० १ पु० १३१ उ० ।

अनुना द्विविधं गतिपरिणाममाह-

गतिपरिणामे णं जंते । कतिविधे पक्षचे । गोयमा । ऽवि-
हे पक्षचे, तं जहा-कुसमाणगतिपरिणामे य, अकुसमाणग-
तिपरिणामे य ।

(गतिपरिणामे णं जंते । इत्यादि) द्विविधो गतिपरिणामः तद्य-
था-स्वप्नप्रतिपरिणामः, स्वप्नप्रतिपरिणामश्च । तच्च वक्ष्यन्ते
स्वप्नप्रतिपरिणामः स्वप्नप्रतिपरिणामः, यथा-त्रिकारि-
काया जलस्यापीरयनेन तिर्यक् प्रक्षिप्तायाः, सा हि तथा प्रक्षि-
प्ता सती अपान्तराले जलं स्पृशन्ती स्पृशन्ती गच्छति बालज-
नमसिक्तमनसः । तथाऽस्वप्नप्रतिपरिणामोऽस्वप्नप्रतिपरिणाम-
प्रो बद्धस्तु न केनापि सहोऽपान्तराले संस्पृशन्मनुभवति तस्या-
स्वप्नप्रतिपरिणाम इति ज्ञातः । अन्त्ये तु ध्यायन्तं-स्वप्नप्रतिपरि-
णामो नाम येन प्रयत्नविशेषात् क्षेत्रप्रदेशात् स्पृशन्प्रकृतिः ।
अस्वप्नप्रतिपरिणामो येन क्षेत्रप्रदेशात् स्पृशन्प्रकृतिः । तच्च
बुद्ध्यामहे, नमः सर्वभूतार्पयता तन्प्रदेशसंस्पर्शव्यातिरेकेण ग-
तेरस्मन्मवात् । बहुषुमभ्यो वा परिज्ञावनीयम् ।

प्रथमं प्रकान्तरमाह-

अहवा दीहगतिपरिणामे यदस्मत्परिणामे य इति ।

अथवेति प्रकारे अन्यथा वा गतिपरिणामो द्विविधः ।
तथा-दीर्घगतिपरिणामः, यदस्वगतिपरिणामश्च । तत्र विप्र-
कृष्टदेशान्तरप्राप्तपरिणामो दीर्घगतिपरिणामः । तद्विपरीतो
ह्रस्वगतिपरिणामः । प्र० १३ पद । गतिर्नैरधिकत्वादि-
पदव्यायपरिणतिः, गतिरेव परिणामो गतिपरिणामः, जी-
वपरिणामभेदे, प्र० १३ पद । स चतुर्लोकं " गतिप-
रिणामे णं जंते । कतिविधे पक्षचे । गोयमा । अह-
विहे पक्षचे, तं जहा-नेरद्वयगतिपरिणामे, तिर्य्यगतिपरिणामे,
मणुयगतिपरिणामे, देवगतिपरिणामे । " प्र० १३ पद ।

गङ्गपरिणाम-गतिपरिणाम-पुं० । चलने, स्थानं । (सा च त्रिभिः
पद्भिर्वा दिग्भिः प्रचरते-स्थानं ६ डा० १०० । "दिशा" शब्दे) भूतवा
वा गत्यन्तरे गमनलक्षणां यच्च वैकल्पिकत्वमात्रं गर्तास्मिन्त्यत्र प्र-
देशतो बहिः संश्रमयति स वा गतिपरिणामः । स्थानं ६ डा० ३
अ० । (गतिपरिणामश्च ह्यपरेव गमरूपयोः मनुष्याणां पञ्चान्दि-
यतिश्रमां च)

गङ्गुजिद्वय-गतिपूर्वोद्विक्-न० । इह पूर्वशब्देनाऽऽनुपूर्वी ज-
यत्यते । आनुशब्दलोपः "ते ह्युवा" सिद्धा० ३१ । १०० । इति सूत्रेण,
यथा देवचक्रः देवः दक्ष इति । ततो नरकादिगतनरकाद्यानुपूर्वी
स्वकपे नरकादिद्विक्, कर्म० १ कर्म० ।

गङ्गुजिद्वय-गतिपूर्वोद्विक्-न० । नरकाद्यायुःसमन्वितं न-
रकादिद्विक्, कर्म० १ कर्म० ।

गङ्गपद्याय-गतिप्रपात-पुं० । गमनं गतिः प्राप्तिसिद्ध्यर्थः । प्राप्ति-
श्च देशान्तरविषया पदव्यायान्तरविषया च, उभयत्रापि गतिना-
म्प्रयोगदर्शनात् । तथाहि-कृ गतो देवदत्तः । पक्षनं प्रतः, तथा
वचनमात्रमात्रस्यैव गतः कापमिति लोकात्तरं प्रत्युभयया गतः ।
परमाधुरैकसमवेन एकस्माद्धोकात्सादपरं लोकात्पत्रं गच्छति ।
तथा तानि तान्व्यवसयात्तराणि गच्छतीति । गतः प्रपातो
गतिप्रपातः । प्र० १६ पद । गतिशब्दप्रवृत्तिकपयिततयायाम्,
प्र० १६ पद ।

गतिप्रपातजनाः-

कतिविधेण जंते । गङ्गपद्याय पक्षचे । गोयमा । पंचदि-
हे गङ्गपद्याय पक्षचे । तं जहा-पञ्चोभयगति तच्चगति कथन-

च्छेदनगती उववायगती विहायगती । मे किं तं पञ्चोगगती ? पञ्चोगगती पञ्चरसविहा पञ्चत्ता । तं जहा-सच्चमण्यपञ्चोगगती, एवं जहा पञ्चोगो भणित्तो तद्वा एता वि जा-
णियन्वा० जाव कम्ममररीकायपञ्चोगगती । जीवा-
तां भंते । कइविहा पञ्चोगगती पञ्चत्ता ? गोयमा ! प-
न्नरसविहा पञ्चत्ता । तं जहा-सच्चमण्यपञ्चोगगती० जाव
कम्ममररीकायपञ्चोगगती । नरइयाणं जंते । कतिविहा
पञ्चोगगती पञ्चत्ता ? गोयमा ! पञ्चरसविहा पञ्चत्ता ।
तं जहा-सच्चमण्यपञ्चोगगती, एवं उववज्जिण जस्स
जतिविहा तस्स ततिविहा भाणियन्वा० जाव वेमा-
णियाणं । जीवाणं जंते ! किं सच्चमण्यपञ्चोगती० जाव
कम्ममररीकायपञ्चोगगती ? गोयमा ! जीवा सच्चवे वि ताव
होञ्जा सच्चमण्यपञ्चोगगती । वि एवं ते वेव पुव्ववन्नियं
भाणियन्वं जंगा, तद्देव० जाव वेमाणियाणं । सच्चं पञ्चो-
गगती । मे किं तं तनगती ? तनगती जेणं जं गामं वा० जाव
सन्निवेसं वा संपट्टिए असंपत्ते अंतरामपडे व वट्ट । से-
चं तनगती । से किं तं बंधनछेदनगती ? बंधनछेदनगती
जीवो वा मरीराम्भो मरीरं वा जीवाओ । सच्चं बंधणछेदन-
गती । से किं तं उववायगती ? उववायगती ति विहा
पणत्ता । तं जहा-स्विचोववायगती भवोववायगती नोज-
वोववायगती । से किं तं स्विचोववायगती ? स्विचोववा-
यगती पंचविहा पञ्चत्ता । तं जहा-नेरइयस्वेचोववायगती
तिरिक्खजोणियस्वेचोववायगती मणुस्सस्वेचोववायगती देव-
स्वेचोववायगती सिद्धस्वेचोववायगती । ते किं तं नेरइयस्वेचोव-
वायगती ? नेरइयस्वेचोववायगती सच्चविहा पणत्ता । तं
जहा-रयण्यपभापुडवीनेरइयस्वेचोववायगती० जाव अहे-
सच्चमपुडवीनेरइयस्वेचोववायगती । सच्चं नेरइयस्वेचोववाय-
गती । से किं तं तिरिक्खजोणियस्वेचोववायगती ?
तिरिक्खजोणियस्वेचोववायगती पंचविहा पञ्चत्ता । तं
जहा-एमिट्ठियतिरिक्खजोणियस्वेचोववायगती० जाव पं-
चिंदियतिरिक्खजोणियस्वेचोववायगती । सच्चं तिरिक्खजो-
णियस्वेचोववायगती । से किं तं मणुस्सस्वेचोववायगती ?
मणुस्सस्वेचोववायगती दुविहा पणत्ता । तं जहा-संघु-
च्छिममणुस्सगज्जवकतियमणुस्सस्वेचोववायगती । सेचं
मणुस्सस्वेचोववायगती । से किं तं देवस्वेचोववाय-
गती ? देवस्वेचोववायगती चउविहा पणत्ता । तं
जहा-जणवण्डे० जाव वेमाणियस्वेचोववायगती । सेचं
देवस्वेचोववायगती । से किं तं सिद्धस्वेचोववायगती ?
सिद्धस्वेचोववायगती अण्णेगविहा पणत्ता । तं जहा-
जंजुहीवे दीवे भरहेरवयवासस्स सपक्खं सपकिदिसि सि-
द्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे बुद्धहिमवंतनिहरिवा-

सहरपञ्चयसपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती । जं-
जुहीवे दीवे हेमवयपरसवयवाससपक्खं सपकिदिसि सि-
द्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे सहावडविषट्ठावडव-
यहुमपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे
दीवे महाहिमवंतरुप्पिवासहरपञ्चयसपक्खं सपकिदिसि
सिद्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे हरिवासरम्मगवास-
सपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे
गंधावडमाझवंतपरियायावट्टवेयहुसपक्खं सपकिदिसि सि-
द्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे णिसहनीझवंतवासह-
रसपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे
पुव्वविदेट्टारविदेहसपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववाय-
गती । जंजुहीवे दीवे देवकुरुत्तरकुमपक्खं सपकिदिसि
सिद्धस्वेचोववायगती । जंजुहीवे दीवे भैदरस्स पञ्चय-
स्स सपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती । झ-
वणममुहुस्स सपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायग-
ती । पायइयंमे दीवे पुरियक्खपच्छिममणुस्स पञ्च-
यस्स सपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती । काहो-
यममुदे सपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचोववायगती ।
पुक्खरवरदीवडं पुरियद्धभरहेरवयवाससपक्खं सपकि-
दिसि सिद्धस्वेचोववायगती । एवं० जाव पुक्खरवरदीवडं प-
च्छिमदपुरियक्खमंदरपञ्चयसपक्खं सपकिदिसि सिद्धस्वेचो-
ववायगती । सेचं सिद्धस्वेचोववायगती । सेचं स्वेचोववा-
यगती । से किं तं भवोववायगती ? जवोववायगती चउवि-
हा पणत्ता । तं जहा-नेरइय० जाव देवभवोववायगती ।
से किं तं नेरइयजवोववायगती ? नेरइयजवोववायगती ।
सच्चविहा पणत्ता । एवं सिद्धज्जो जेदो भाणियन्वं
जो चेव स्वेचोववायगती । ए सो चेव जवोववायगती । ए सेचं
भवोववायगती । से किं तं नोजवोववायगती ? । नोज-
वोववायगती दुविहा पणत्ता । तं जहा-पुगलनोभवोव-
वायगती य सिद्धनोभवोववायगती य । से किं तं पुगल-
नोभवोववायगती ? पुगलनोजवोववायगती जणं पर-
माणुपांगले ढोगस्स पुरच्छिमिद्धाओ चरिमंताओ पच्छि-
मिद्धं चरिमंते एगसमएणं गच्छ । पच्छिमिद्धाओ चरिमंता-
ओ उत्तरिद्धं चरिमंते एगसमएणं गच्छ । दाहिणिद्धाओ वा
चरिमंताओ उत्तरिद्धं चरिमंते एगसमएणं गच्छ । एवं उ-
त्तरिद्धाओ दाहिणिद्धं० जाव हेडिद्धाओ उवरिद्धं । सेचं
पोगलनोजवोववायगती । से किं तं सिद्धनोजवोववाय-
गती ? सिद्धनोभवोववायगती दुविहा पणत्ता, तं जहा-
अण्णंतरसिद्धनोभवोववायगती परंपरसिद्धनोभवोववायग-
ती य । से किं तं अण्णंतरसिद्धनोजवोववायगती ? अ-

पतरसिद्धनोजबोववापगई पकरसविहा पण्णसा, तं जहा-
तिथसिद्धअणंतरनोजबोववायगती यं जाव अणोसि-
द्धनोभबोववायगती । से किं तं परंपरसिद्धनोभबोववाय-
गती ? परंपरसिद्धनोजबोववायगती अणोसविहा पण्णसा,
तं जहा-अपठमसयसिद्धनोभबोववायगती, दुसमयसि-
द्धनोजबोववायगती० जाव अणंतसमयसिद्धनोभबोववायग-
ती । सेचं नोजबोववायगती । सेचं ठववायगती । से किं
तं विहायगती ? विहायगती सत्तरसविहा पण्णसा । तं
जहा-कूसमाणगती अकूसमाणगती उवसंपज्जमाणगती
अण्णवसंपज्जमाणगती पोम्गलगती मंदूयगती नावागती
नयगती गायगती क्षायण्णवातगती लेस्सागती हेस्साण्ण-
वातगती उदिससपविभचगती चउपुरिसपविभचगती वं-
कगती पंकगती बंधणविमोयणगती । से किं तं कूसमाण-
गती ? कूसमाणगती जणं परमाणुपोम्गल्ले दुपदेसिए०
जाव अणंतपदेसियाणं खंधाणं अन्नमयं फुसित्ताण गती
पवचइ । सेचं कूसमाणगती । से किं तं अकूसमाणगती ?
अकूसमाणगती जन्नं एतेसिं चव अणुसित्ताण गती पवचइ ।
सेचं अकूसमाणगती । से किं तं उवसंपज्जमाणगती ? उवसंप-
ज्जमाणगती जणं जं रायं वा लुबरायं वा ईसरं वा तल्लवरं वा
भारुविं वा कारुविं वा ईस्सं वा सेट्ठिं वा सेण्णावइ वा स-
त्थवाइ वा उवसंपज्जित्ताणं गच्छति । सेचं उवसंपज्ज-
माणगती । से किं तं अण्णवसंपज्जमाणगती ? अण्णवसं-
पज्जमाणगती जन्नं एतेसिं चव अन्नमयं अण्णवसंपज्जि-
त्ताणं गच्छति । सेचं अण्णवसंपज्जमाणगती । से किं तं पो-
म्गल्लगती ? पोम्गल्लगती जन्नं परमाणुपोम्गल्लार्णं जाव
अणंतपदेसियाणं खंधाणं गती पवचइ । सेचं पोम्गल्लगती ।
से किं तं मंदूयगती ? मंदूयगती जन्नं मंदूपं उण्हित्ता उप्पकि-
त्ता गच्छति । सेचं मंदूयगती । से किं तं नावागती ? ना-
वागती जन्नं नावा पुच्चवेत्तालीओ दाहिणवेत्तालिं जल-
पण्णं गच्छति, दाहिणवेत्तालिं वा अयरवेत्तालिं जलपण्ण-
ं गच्छति । सेचं नावागती । से किं तं नयगती ? नय-
गती जन्नं नेगमसंगहववहारउज्जुपसहससमिळ्ळपव्वं-
त्ताणं जयाणं जा गती, अइवा सत्तणया वि जं ईच्छन्ति ।
सेचं नयगती । से किं तं गायगती ? गायगती जेणं इ-
यच्छाणं वा मयच्छाणं वा नरच्छाणं वा किन्नरच्छाणं वा
महोरगच्छाणं वा मयच्छाणं वा रहच्छाणं वा उतच्छाणं
वा उवसंपज्जित्ताणं गच्छति । सेचं क्षायण्णगती । से किं तं
क्षायण्णवायगती ? क्षायण्णवायगती जं पुरिसच्छाया अ-
ण्णगच्छति, नो पुरिसे जायं अण्णगच्छति । सेचं क्षायण्णवाय-
गती । से किं तं हेस्सागती ? हेस्सागती जन्नं कएहे-

स्सा नील्लेस्सा नील्लेस्सं पण्ण ताळवत्ताए तारस-
त्ताए ताफायत्ताए झुज्जो झुज्जो परिणमति । एवं नील्लेस्सं
काउहेस्सं पण्ण ताळवत्ताए जाव० फासत्ताए परिणमति । एवं
काउहेस्सा वि तेउलेस्सं, तेउलेस्सा वि एम्हलेस्सं, एम्हले-
स्सा वि मुक्कलेस्सं, पण्ण ताळवत्ताए० जाव परिणमति ।
सेचं हेस्सागती । से किं तं लेस्साण्णवायगती ? हेस्सा-
ण्णवायगती जं हेस्साइं दव्वाइं परिचाइसा कालं करेइ तल्ल-
सेसु उववजइ । तं जहा-कएहेस्सेसु वा० जाव मुक्किल्ल-
हेस्सेसु वा । सेचं लेस्साण्णवायगती । से किं तं उदिससप-
विभचगती ? उदिससपविभचगती जेणं आपरिचं वा
ठवज्जायं वा येरं वा पवचिं वा गणिं वा गणहरं वा ग-
णवच्छेदं वा ठाईसिय उदिसिय गच्छति । सेचं ठाई-
स्सपविभचगती । से किं तं चउपुरिसपविभचगती ?
चउपुरिसपविभचगती से जहा नामए चत्तारि पुरिसा
समगं पज्जवट्ठिया, समगं पट्ठित्ता विसमं पट्ठित्ता समगं
पज्जवट्ठिया विसमं पज्जवट्ठित्ता विसमं पज्जवट्ठिया ।
सेचं चउपुरिसपविभचगती । से किं तं वंक्कगती ? वंक्कगती ।
चउवट्ठिया पण्णसा । तं जहा-पट्ठिता यंजणता ले-
सण्णता पववणया । सेचं वंक्कगती । से किं तं पंकगती ?
पंकगती से जहा नामए केइ पुरिसे सेट्ठिं वा पंक्कं वा
ठदयंसि वा कायं ठव्विट्ठित्ता गच्छति । सेचं पंकगती । से
किं तं बंधणविमोयणगती ? बंधणविमोयणगती जन्नं अं-
वाण वा अंवाकणाण वा भाउलिंगाण वा चिल्लाण वा क-
विट्ठाल वा चव्वाण वा कण्णमाण वा दाडिमाण वा पारे-
वताण वा अक्खोड्डाण वा चाराण वा तंदुयाण वा पक्काणं
परियागत्ताणं बंधणाओ विप्पमुक्काणं वा गिक्खायाएणं
अहेविसाए गती पवचइ । सेचं बंधणविमोयणगती ।

सुग्गमापपरिसमासे, नवरं (जुह्वी) च दीवं भरहेरयववास-
स्स सपक्कं सयमिदिसिं सिक्खेत्तां चवायगइ (सि) जुह्वीये
दीये यज्जरतययैरवचवयै च तयोऽरुपरि सिक्खेत्तां पापानमतिभे-
षति । कथमित्याह-सपक्कं समप्रतिदिक, तत्र सदृ पक्काः पाप्माः
पूर्वोपरदिकिणोत्तरकपा यस्मिन् सिद्धं तेषां पापानमतिभवे-
तः सपक्कं, सह प्रतिदिशो विदिश आग्नेयादयो यस्मिन् तस्म-
प्रतिदिक, कियविशेषणमेतत् । विषोऽयं भावः यो-जुह्वीये दीये
भरतैरावतवधेयोरुपरि सर्वोऽयं दिक्षु विदिकु च सर्वेऽसिद्ध-
नोपासनागतिभवेति । एवं शेषमूलेच्छापि भावनीयम् । उप-
सम्यग्धामानमतिभवे- (जणं जं रायं वा) इत्यादि । राजा
पुयिचोपतिः, युवराजा राज्यवित्ताकारी राजप्रतिशरारं, ई-
श्वरः आणमाहीश्वरेयुक्तः, तल्लवरः परतुप्परप्रतिपदकण्णवि-
श्रुविरो राजज्जाणीयः, मादिव्यः किन्नामस्साज्जापः, कौ-
टुम्बिकः कतिपयकुटुम्बस्वामी, इममईतीति इय्यो धनवाण,
अड्डी अडिइत्तायासितसौवणपट्टमूयित्तोसमाक्कः, सेनापतिभु-
यतिनिष्ठापितचतुरङ्गसेननायकः, सार्थवाइः सार्थनायकः, मोग-

कलादिकृष्य च प्रवर्त्तीत्युपनयपद्व्यभिचारार्थं विकल्पपक्षकपदवस्तु-
तीयो जज्ञः । कथमप्यदायाहृतं यथा-‘ जीवः सचेन्नः ’ इति ।
जीवः सचेन्न एव प्रवर्त्तते चेत्तनापि जीवस्यैवेत्युभयपदा-
व्यभिचारार्थं विद्यमभियोगमवस्थानो भङ्ग इति । ह्येवं विकल्प-
नियमादायश्चकारो भङ्गा लोकोऽपि सिका इति । तदेवमजि-
हितं गत्यागतिब्रह्मणम् । विद्ये० । ब्रा० म० ३० ।

गङ्गविषय-गतिविषय-पुं० । गतिगोचरविषये क्षेत्रे, । प्रति० ।
 “असुरकुमारान् देवान् ग्रहे गङ्गविषयं सिन्धुं” इह यथा
 पि गतिगोचरभूतं क्षेत्रं गतिविषयशब्देनोच्यते तथापि गति-
 र्वैष पृथक्ते शिखादिविशेषणानां क्षेत्रे मुख्यमानत्वादिति ।
 ज० ३ वा० १ उ० ।

गइसमावन्न-गतिसमापन्न-पुं० । गतिर्गमनं तां समापन्नाः प्राप्ता-
स्तद्वन्तो गतिसमापन्नाः गतिमत्सु पृथ्वीकायिकादपु । कथा० ।
छुविहा दत्त्वा पक्ष्म तां तं जहा-गइसमावन्नगा चैव भग-
इसमावन्नगा चैव ॥

गतिर्गमनं तं समापन्नाः प्राप्तास्तत्क्षणे गतिस्मापन्नाः । ये हि
पृथ्वीकायिकाद्यामुष्कोद्यात् पृथिवीकायिकादिव्यपदेशवन्तो
विप्रहृत्या लपसितस्थानं व्रजन्ति, अगतिस्मापन्नास्तु स्थिति-
मन्तः । स्था० । श्रु० १ उ० । सू० प्र० ।

गङ्गसमावहग-गङ्गसमापञ्चक-पु० । गतिर्गमनं समिति संतन-
मापञ्चकाः प्राप्ताः गङ्गसमापञ्चकाः अनुपरतगतिकेषु देवेषु
स्था० १ डा० २ ङ० । ('अगङ्गसमावहण' शब्दे प्र० भागं
१६३ पृष्ठे दृश्यत उक्तः)

गडअ-पुं०-गो-पुं० । गडउत्थमेन गमः करणे दो । " ग-
 व्यङ्गायः " ८ । १ । १५८ । गोशब्दे ओतः अङ्गव्यास इत्या-
 देशो भवतः । गडओ गडआ गाओ प्रा० १ पाद ।
 इत्यनामव्याते पञ्चजेदे, वृषभस्य धानसाधनत्वात् । वाच०

गडभा-गो-का० । स्त्रियां “स्वस्वादेशा” ङ । ३ । ३५ । इति
ङा प्रत्ययः “गडभा” प्रा० ३ पाद ।

गुरु-गौड-पुं० । " श्लो० : " उ । १ । १०२ । इत्यस्य क्वाचि-
 न्कत्वाच्च द्रव्यं ज्ञः । प्रा० १ पाद । देशभेदे, तद्देशस्थे जने, यः
 यः ब्राह्मणजेदं, गुरुविकारे मदिराभेदे, स्त्री० । वाच० ।

गडरि-गौरी-स्त्री० । "स्वराणां स्वराः प्रायोऽपञ्चशः" ८ ।
 ४ । ३२६ । इति प्रायिके स्वरादेशः । गडरि गौरी प्रा० ४ पाठः ।
 गौरवर्णायां श्रियाम्, "कपोतमिच्छीरिष लोभगौरीः" वाच०

गंग-गङ्ग-पुं० । द्वैकियनिष्ठवानां धर्माचार्ये (तद्वक्तव्यता क
'द्वैकारिय' शब्दे) आ० म० द्वि० । विशेष० । स्या० ।
उत्त० नि० ।

गंगदत्त-गङ्गदत्त-पुं०। पूर्वमेव नवमे बाह्येदे, (स च गङ्गदत्तः।
नामा मल्लः पितृन्मार्त्यकः चारिर्ग्रहृत्वा क्रमेण वासुदेवो
जात इति 'वसणु' गङ्गे कथा) आ० क०। आ० म० हि०
आ० म०। स०। ति०। वयस्यदेववासुदेवयोः पूर्वजविके च-
त्वाभावेत्ये, स०। इतिनामुजात मुनिमुत्तमाग्र्ये श्रेष्ठिनि, स
च प्रजापत्य काशं कृत्वा सत्यमग्निदेवो जात इति। म०।

तेजं काक्षेणं तेयं समरणं उद्धृयातीरे यामं णगरे हो-
त्या वस्यञ्जो एगजं बुण चेप्प, वस्यओ। तेयं काक्षेणं तेयं

समरण सार्था समोसद्धे० जाव पञ्जुवासाइ । तेणं काझे
एणं तेण समरणं सद्धे देविदे देवराया वज्जायाणी एवं ज-
हेव वितिए उदेसए तद्धे दिव्वं जाणविमाणं आगओ
जाव जेणव समण भगवं महावीरे तेणवं उवाचच्छइ । ठ-
वागच्छइत्ता० जाव एणमिन्ता एवं वयासी-देवं जंते ।
महिच्छिए० जाव महेसक्खे बाहिरए पोगग्ले अपगियाइत्ता
पज् आगमितए ? एणं इणद्ध समद्धे । देवं जंते । महिच्छि-
ए० जाव महेसक्खे बाहिरए पोगग्ले परियाइत्ता पज्
आगमितए ? हुंता पज् ? । देवं जंते । महिच्छिए एवं
एएणं अजिलावेणं गमितए २, एवं जातितए वा वि-
यागरितए वा ३, उंमिसावेत्तए वा निम्मिसावेत्तए वा ४,
आणंउत्तवेत्तए वा पसरितए वा ५, ठाणं वा सेज्जां
प्राप्तिहिंयं वा बेत्तितए वा ६, एवं विउग्गितए वा ७,
एवं परियाएत्तए वा ८, जाण हुंता पज् इमां अट्टउ-
त्तितएपणिएवागरणां पुच्छइ संजंति य वेदएएणं वेदइ ।
वेदंत्ता तमेव दिव्वं जाणविमाणं दुरुद्ध, दुरुद्धत्ता जा-
मेव दिमि पाउन्दए तमेव दिमि पुरिणए । भंते । 'सि
भगवं', गोयमे ममणं भगवं महावीरं वेदं जणंमइ । विदिता
एणंमिता एवं वयासी-असद्धा एणं जंते । सद्धे देविदे दे-
वराया देताणुपियं वेदइ जणंमइ० जाव पञ्जुवासाइ ।
किमं जंते । सद्धे देविदे देवराया देताणुपियं अट्ट उक्कव-
त्तपणिएवागरणां पुच्छइ, पुच्छइत्ता संजंति य वेदइ, वेद-
इत्ता० जाव पुरिणए । गोयमादि । ममणं भगवं महावीरे
जगवं गोयमं एवं वयासी-एवं खसु गोयमा । तेणं काज्जेणं
तेणं समरणं महासुक्कं कएमात्ताणिएविमाणं दो देवा
महिच्छिया० जाव महेसक्खे एणंममाणंमि देवताए ठ-
ववत्ता । तं जट्ठा-मायीमिच्छदिट्ठी उववत्तए य, अमायी
सम्महिद्धी उववत्तए य । तए एणं से मायीमिच्छदिट्ठी-
उववत्तए देवे तं अमायीसम्महिद्धीउववत्तए देवं एवं
वयासी-परिणमणा पोगग्ला, एणं परिणया; अपरिणया,
'परिणमंतीति पोगग्ला' एणं परिणया, अपरिणया । तए एणं
से अमायीसम्महिद्धीउववत्तए देवे तं मायीमिच्छदिट्ठी-
उववत्तए देवं एवं वयासी-परिणमणा पोगग्ला परि-
णया, एणं अपरिणया, 'परिणमंतीति पोगग्ला' परिणया, एणं
अपरिणया । तं मायीमिच्छदिट्ठीउववत्तए देवं एवं पकि-
हुणए । एवं पण्डहरणइत्ता आओ पंजजइ, ओहिं पंजजइत्ता मयं
ओहिणा अओएइ । अओएइत्ता अपमेववेदं जाव
समुपज्जित्वा । एवं खसु ममणं जगवं महावीरे जेणुदेवे
दीवे । जारहे वासे जेणव उल्लुयातीरे नयरं जेणव
एगंनवुए वेए अट्ठापकिरुव० जाव विट्ठइ, तं सेव

खलु समणं भगवं महावीरं वंदित्वा० जाव पञ्जुवासिन्ना इमं
 प्यारूवं वागरुणं चित्तत्त एत्ति ककु एवं संदेहेइ । संदेहेइ-
 चा चड्ढिं सामाखिपसाहस्सीहिं परियारो जहा सुदिया-
 भस्स० जाव गिम्मेसणादितरवेणं जेणेव जंबुदीवे दीवे
 भारहे वासे जेणेव लड्डुयातीरे खयरं जेणेव एगजंबूष
 चेइए जेणेव मयं अंतिए तेणेव पहारेत्थगमणाए ।
 तएण से सक्के देविंदे देवराया तस्म देवस्स तं दिव्वं देवि-
 हिं दिव्वं देवज्जुत्तिं दिव्वं देवाणुजावं दिव्वत्तेपत्तेस्सं अ-
 सहमाणे अहडक्किस्सत्तपनिषवागरणाइं पुच्छइ, पुच्छइचा
 संभतिय० जाव पकिणए, जावं च एं समणे जगवं म-
 हावीरे भगवओ गोयमस्स एयमहे परिकहेइ, तावं च एं
 से देवे तं देसं हव्वमागए । तएणं से देवे समणं भगवं म-
 हावीरं तिकल्लुत्ता बंदइ णमंसइ, बंदइचा णमंसइचा एव ब-
 यामी-एवं खलु जंतं ! महासुक्के कप्पे महासामाणे विमा-
 णे एगे मायी लववणए देव मयं एवं बयासी-परिणममा-
 णा पोगला, एं परिणया; अपरिणया, 'परिणमतीति पो-
 मला' एं परिणया, अपरिणया । तएणं अहं तं मायी-
 मिच्छदिट्ठीउववणमं देवं एवं बयासी-परिणममाणा पो-
 मला परिणया, एं अपरिणया, 'परिणमतीति' पोगला
 परिणया, एं अपरिणया । से क. येयं अंते ! एवं गंगदत्ता-
 दि ! समणं भगवं महावीरं गंगदत्तं देवं एवं ब. सी-अहं पि
 एं गंगदत्ता ! एवमाइक्खामि भू, परिणममाणा पोगला-
 जाव एं अपरिणया, सवमेवे अहे । तएणं से गंगदत्ते दे-
 वे समणस्स जगवओ महावीरस्स अंतियं एयमहं सोष्वा
 गिसम्म हड्डुत्त समणं भगवं महावीरं बंदइ णमंसइ, वंदि-
 ता णमंसिता एव्वा समे० जाव पञ्जुवासइ । तए णं से
 गंगदत्तं देवे समणस्स जगवओ महावीरस्स अंतिए चम्मं
 सोष्वा गिसम्म हड्डुत्ते उडाए उड्डइ । उच्छेइचा समणं भग-
 वं महावीरं बंदइ णमंसइ, बंदइचा णमंसइचा एवं बयासी-
 अहं जं जंतं ! गंगदत्तं देवे किं भवसिक्किए अभवसिक्किए
 एवं जहा सुरियाभो० जाव वत्तीमविहं उव्वंसेइ । उव्वंसेइ-
 चा० जाव तामेव दिसिं पकिणए ! अंते ! चि भगवं गोयमे
 समणं भगवे० जाव एवं बयासी-गंगदत्तस्स एं जंतं ! दे-
 वस्स सा दिव्वा देविडी दिव्वा देवज्जुत्ती० जाव अणुण्य-
 विट्ठा ! गोयमा ! सरीरं गया सरीरं अणुण्यविट्ठा कूना-
 गारसालादिहंतो० जाव सरीरं अणुण्यविट्ठा । अहो एं अं-
 ते ! गंगदत्तं देवे मइहिइए० जाव महेसक्के गंगदत्तेणं अं-
 ते ! देवेणं सा दिव्वा देविडी दिव्वा देवज्जुत्ती, केणो
 हक्का० जाव जेणे गंगदत्तणं देवेणं सा दिव्वा देविट्ठा०
 जाव अजिसमयागया ? । गोयमादि ! समणे भगवं महावीरे
 भगवं गोयमं एवं बयासी-एवं खलु गोयमा ! तेषं का-

सोणं तेषं समणं इहेव जंबुदीवे दीवे जारहे वासे इत्थि-
 णापुरे णामं जयरे होत्था वणओ, सहसंबवणे उज्जाणे
 वएणओ । तए ण इत्थिणापुरे खयरं गंगदत्ते णामं गाहा-
 वई परिसइ, अहं जाव अपरिणए । तेषं कालेणं तेषं स-
 मणं मुणिसुव्वए अरहा आदिगे० जाव सव्वम् सव्व-
 दरिंसं आगासएणं चकेणं० जाव पक्कइज्जामाणेणं प-
 क्कइज्जामाणेणं सीसगणसंपरितुडे पुब्बाणुपुब्बं चरमाणे
 गामाणुगामं० जाव जेणेव सहसंबवणे उज्जाणे० जाव बिह-
 रइ । परिसा गिम्मा० जाव पञ्जुवासइ । तएणं से
 गंगदत्तं गाहावई ईमीसे कहाए लक्खे समणे हड्डुत्त०
 जाव कयवहिसरीरे साओ गिहाओ पकिणिकस्समइ । प-
 किणिकस्समइचा पादविहारचारिणं इत्थिणारं खयरं मज्जे
 मज्जेणं गिम्माइ । गिम्माइचा जेणेव सहसंबवणे उ-
 ज्जाणे जेणेव मुणिसुव्वए अरहा तेणेव उवागच्छइ । उवाग-
 च्छइचा मुणिसुव्वए अरहं तिकल्लुत्ता आयाहिण्ययाहिणं०
 जाव विविहाए पञ्जुवासणाए पञ्जुवासइ । तए णं मुणि-
 सुव्वए अरहा गंगदत्तस्स गाहावइस्स वीसे य मइवि०
 जाव परिसा पकिणया, तए णं से गंगदत्तं गाहावई मुणि-
 सुव्वपस्स अरहओ अंतियं चम्मं सोष्वा गिसम्म हड्ड-
 तुत्त उडाए उड्डइ । उच्छेइचा मुणिसुव्वए अरहं बंदइ णमंसइ ।
 बंदइचा णमंसइचा एवं बयासी-सहमाणि जं जंतं ! गिम्मे-
 व पावयणं जाव से जहेयं तुम्हे बद्ध । जं खयरं देवाणु-
 पिया ! जेड्डुत्त कुटुंबे ठावेमि । तए णं अहं देवाणुपि-
 याणं अंतियं मुंडे० जाव पव्वयामि । अहासुद्धं देवाणुपि-
 या ! मा पट्ठिंवे । तए णं से गंगदत्तं गाहावई मुणिसुव्वएणं
 अरहा एवं वुत्ते समाणे इहत्तुडे मुणिसुव्वएणं अरहं बंदइ ण-
 मंसइ । बंदइचा णमंसइचा मुणिसुव्वपस्स अरहओ अंतियाओ
 सहसंबवणाओ उज्जाणाओ पकिणिकस्समइ । पकिणिकस्स-
 मइचा जेणेव इत्थिणापुरे खयरं जेणेव सए गिहे तेणेव उवाग-
 च्छइ । उवागच्छइचा विपुलं असणं पाणं० जाव लवक्क-
 नावेइ, लवक्कनावेइचा भित्ताइणियग० जाव आमं-
 तेइ । आमेतेइचा तओ पच्छा एहाए जहा पूरेणं जाव जे-
 ड्डुत्तं कुटुंबे ठावेइ । तं भित्ताइ० जाव जेड्डुत्तं च आणु-
 च्छइ । आणुच्छइचा पुरिससहस्सवादिणिं सीयं वुक्कइ । वु-
 क्कइचा भित्ताइणियग० जाव परिजणेणं जेड्डुत्तेणं य
 समणुगममाणमगे सविहीए जाव० णादितरवेणं इत्थि-
 णापुरे खयरं मज्जे मज्जेणं गिम्माइ । गिम्माइचा जेणेव
 सहसंबवणे उज्जाणे तेणेव उवागच्छइ । उवागच्छइचा क्ख-
 इक्खे तित्थगारादि पासइ । एवं जहा-उदायणे० जाव
 सपमेव आचरेणे उम्मुयइ । उम्मुयइचा सपमेव पंचमुट्ठिं सोयं
 करइ । करइचा जेणेव मुणिसुव्वए अरहा एवं जहा उदायणे

तदेव पव्वइए, तदेव एकारस अंगार्इ अदिजइ० जाव मासि-
याए सलेहयाए सदि जचाई अणसखाए० जाव जेदेई ।
जेदेईया आसोइयपकिने ते समाइपरे काहामासे, कासं कि-
भा मशानुके कपे मडासामाणे विमाणे उववायसभाए दे-
वसयाणुजिसि० जाव गंगदत्तदेवचाए उववये । तए एं से गं-
गदत्ते देवे अमुणोववधमेसए समाणे पंचविहाए पजतीए
पज्जिज्जावं गच्छइ । तं जहा-आहारपज्जतीए० जाव मा
समणपज्जतीए । एवं खसु गोयमा । गंगदत्तेणं देवेणं सा दि
व्वा देविही० जाव अभिसमसागया । गंगदत्तस नं भंते ।
देवस्स केवइयं कासं डिई पख्खा । गोयमा । सत्तमागरोवमा-
इं डिई पख्खा । गंगदत्तेणं जंते । देवे ताओ देवलोकाओ आ-
लक्खएणं जाव महाविदेहे वामे सिजिहिइ० जाव अंतं
काहिंति ॥ सेवं जंते । जंते ति ।

(लेणं) इत्यादि । इह सर्वोऽपि संसारी बाह्यान् पुद्गलाननुपादा-
य न काश्चिद् क्रियां करोतीति सिद्धमेव, किन्तु देवः किल मह-
र्द्धिर्का, महर्द्धिकत्वादेव च गमनाधिक्रियां मा कदाचित्करिष्यति
इति सम्भावनया शक्यः प्रश्नं चकार- (देवेणं भंते ।) इत्यादि ।
(अभिसमए वा वागिरिस्सए व (ति) अभिपुं वक्तुं व्याकर्तुमुचरं
वातात्म्यमयोपि शेषः । प्रश्नश्चायं लुभीव, उन्मेषाबिभक्त्यर्थः, आ-
कुलपयति । पव्वमा, इयानादिः पठः, विकुर्वेति युतिनि सप्तमः,
परिचारयितुमित्यर्थः । (उकिण्णसपिण्णवागमाणं इति) उ-
रिक्कासोवोत्तसाणि अविस्तारितास्त्वर्णानि, प्रच्छन्ति न्यावद्वाः,
व्याकिण्णमाणास्त्याः व्यावहार्याणि यानि तानि तथा । (संनंतिय-
वदणएणं ति) संस्त्रान्तः सम्प्रभः आस्तुक्यं तथा निर्वृत्तं सां-
स्त्रान्तिकं यद्वन्दनं सत्तया तेन । (परिणममाणा पोमला नो परि-
णय ति) वनेमानान्तिकाद्यर्थो विरोधात्त एवाह- (अपरिण-
य ति) इहोपापार्थमाह- परिणमन्तीति कृत्या नो परिणतान्ते
व्यपविहयन्त इति मिथ्यादृष्टिवचनम् । सम्पन्धः पुनराह- (परि-
णममाणा पोमला परिणया नो अपरिणय ति) कुल इत्याह-
पारिणमन्तीति कृत्या पुद्गलाः परिणता नोऽपरिणताः, परिणम-
न्तीति हि यदुक्तं तत्पारिणामसद्भावे, अन्यथावाच्यधातुप्रस-
ङ्गात् । परिणामसद्भावे तु परिणमन्तीति व्यपदेशे परिणतत्वम-
वश्यं भावि । यदि हि परिणामे सत्यपि परिणतत्वं न स्यात्तदा
सर्वेदा तद्भाष्यप्रसङ्ग इति । (परिचारे जहा सूरियाओ ति) अनेनेदं
सुचितम्- " जिहि परिसाई सत्ताई अणिएडि सत्तहि
अणियाहि वईहि सोलसाई आयरक्खदेवसाहक्काहि अणेडि
य वट्टहि महासामाणविमाणवासीहि वेमाणएणहि देवेहि सकिं
संपरिकुण्डे " इत्यादि । (दिव्वे नेयलेस्सं असदमाणे ति) अहं
किल शक्यः पूर्वमेव कार्तिकान्तिप्रान्तेऽभिभवश्रेष्ठी बभूव । गङ्ग-
दत्तसु जीर्णश्रेष्ठानि । नयोश्च प्रायेण मन्सरो भवतीत्यसायसह-
नकारणं सम्भाव्यत इति । एवं (जहा सूरियाओ ति) अनेनेदं
सुचितं " सम्मादिट्टी मिच्छुदिट्टी पिरित्तसंसारिए अणेतसं-
सारिए सुत्तहोदिए उड्डहोदिए आवाहए विराहए चरिमे
अचरिमे इत्यादि " इति । ज० १६ श० ५४ व० । तौ० ।
जि० । विजयपुरस्सं मगाधया प्रतति, सुत्तती च । ४०
१० । सागरदत्तस्य भार्यायां उड्डमदत्तस्य मातरि, स्त्री० ।
विपा० ७ अ० ।

गंगपवायवद्द-गङ्गाप्रपातहृद-पुं० । हिमवद्वेधरपवैतोपरि-
वर्तिपव्वइएत्येव पूर्वतोरणेन निगम्य क्रमेण यत्र प्रपतति त-
स्मिन् हृदविशेषे, इया० २ डा० ३ उ० । (' गंगा ' शब्देऽस्य
स्वरूपं दर्शयिष्यामि) " दो गंगपवायवद्द " इया० २
डा० ३ उ० ।

गंगा-गङ्गा-स्त्री० । पव्वइशविर्गतायां लवणसमुद्रे सङ्गतायां
महानद्याम् । इया० ३ डा० ७ उ० ।

अथ गङ्गामहानदीत्येवमहाह-

तस्मिन् पडमदहस्स पुरच्छिमिहेणं तोरणेणं गंगा महा-
णई पव्वदा समाणी पुरच्छजिमुदी पंचजोअणसयाई
पव्वएणं गता । गंगावत्तणकुंमे आवात्ता समाण । पंचतेवीसं
जोअणए, निअिया एमुणवीसइजाए जोअणस्स दा-
ट्टिणाजिमुदी पव्वएणं गता मट्टया यमुदपवचिणं सु-
चावलिहारसंतिणं साइरं जोअणमएणं पवाएणं पव्वइ ।
गंगामहाणई जओ पव्वइ इत्येणं मट्टं एगा जिञ्जिया
पव्वत्ता । सा एं जिञ्जिया अक्खजोअणं आयामेणं जम-
कोसाइ जोअणइं विक्खंजेणं अक्खकोमं वाहट्टेणं मगरमुह-
विउळु संजाणसंजिया सव्ववज्जमाई अक्खा सट्टा । गंगा
महाणई जत्थ पव्वट्ट एत्येणं मट्टं एगे गंगपवायवत्तं जाय
कुंमे पव्वसे सट्टिजोअणइं आयामविक्खंजेणं गणअं जो-
अणसयं किं विस्साहिअं परिकखेणं दम जोअणाइं
उव्वेहणं अंज सट्टे रयामयकुंमे समतीरे वट्टारमयपामाणे
वट्टरत्ते सुवज्जमुव्वरययपवायवत्तुआए वेरुळिअमणिफ-
ल्लिअपदपव्वोअमे सुहोअरमुहोत्तारे णाणामणित्थसु-
बक्को वट्टे आणुपुव्वज्जावपण्यंभीरीसीअन्नजले संक्षप-
त्तजिममुण्णसे वट्टउत्तणकुमुअणजिणुमुभगमोर्गाअपोंद-
रीअमहापोंदरीअमयपत्तमहस्सपत्तसयसहस्सपत्तए फुळ्ळे-
सरावचिए उप्पयपरिअुजमाणकमहे अक्खविमदपत्यसहित-
पुप्फपरिहत्थमंतेमक्खक्खभअणे सजागणमिहेणपविअप-
रिए यट्टमइअमहुरसरगाइए पामाइए ५ । से एं एगाए पड-
मवरवेइआए एगेण य वणमंरुणं मव्वओ समता संपरि-
विखत्ते वेइआ वणमंरुणं एमाणं वसओ अ जाणियव्वो ।
तस्स एं गंगपवायवत्तुंरस्स तिदिमिं तओ तिमोवाणपकिरु-
वगा पव्वत्ता । तं जह-पुरच्छिमेणं दाहिणेणं पव्वच्छमेणं
तेमिणं तिभोवाणपकिरुवगाणं । अयमेआरुवे वणावासे प-
व्वत्ते । तं जहा-वट्टारमया एे मारिट्टामया पड्डाणा वेरुळि-
आमया खंजा सुवक्खरूपमया कट्टया सोदिकवमंओ सुई-
ओ वट्टारमया संभा णाणामणमया आहंभणा बाहाओ ।
तेसिणं तिभोवाणपकिरुवगाणं पुरओ पत्तेअं पत्तेअं तो-
रणा पव्वत्ता । तं णं तोरणा णाणामणिमया णाणाम-
णिमएसु व्वंजेसु उअणिविडसंणिविडा विविहसुत्तंतोरव-

इआ विविहाराकबोविआ इहामिअउसइतुरगणपरमगरनि-
हगवाहगकिभारकस्मरजचमरकुंजरवणस्यपठमभाषिचि-
खा खंजुगयवदरेवेइअपरिगयाजिरमा विज्जाहरजपडा-
जुअलजंतजुता विवअबीसहस्समाणिआ रुवगसहस्स-
कक्षिआ जिसमाणा भिभिसमाणा चककुडोअणसेसा सु-
इकासा ससिरिअरुवा घंटावासिचिअमहुरमणहुरसरा
पासादीआ ४ । तसिणं तोरणणं उवरिं बहवे अइडुंगसा-
गा पससा । तं सोच्छियसिरिवच्छं जाव पडिक्का । तेसि-
णं तोरणणं उवरिं बहवे किएइचामरम्भयां जाव सुखिअ-
चामरम्भया अच्चा सएहा रूपपट्टा वइरामपदंदा जलया-
मलंगंथिआ सुरम्मा पासाइआ ४ । तेसिणं तोरणणं उ-
रिं बहवे उताइच्छता पढागाइपढागा घंटाजुअला चामर-
जुआलउण्णइत्यगा पठमहृत्यगां जाव सयमहस्सपत्त-
इत्यगा सव्वरयणापया अत्थां जाव पडिक्का । तस्स थं गं-
गाप्पवायकुंडस्स बहपज्जदेसभाए । एत्थ थं महुं एगे गंगा-
दीवे एणं दीवे पसत्ते अट्ठोअण्णं आयामविकखंभेणं
साउरेगाइं पण्णीसं जाअण्णं परिकखेणं दोकोमउमिए
जंतंताओ सव्ववइरामए अच्चे सएहे । से थं एगाए पज्जवर-
वेइअए एगेण य वणसंटेण मव्वओ समंता संपरिकिल्ले-
वखओ भाणिअव्वो । गंगादीवस्स थं दीवस्स उरिं बह-
मपरमणिजे जूमिमागे पसत्ते । तस्स थं बहपज्जदेसभाए
एत्थ थं महुं गंगाए देवीए एगे जवणे पसत्ते । कोसं
आयमेणं अक्कोसं विकखंजेणं देसुणंकोसं उठुं
उच्चत्तेणं अणेगखंसयसयणितिवट्ठेणं जाव मज्जदेस-
जाए मणिपंडिआए सयणिजे से केणट्ठेणं जाव
सामए एणमधेजे पसत्ते । तस्स थं गंगप्पवायकुंडस्स
दक्खिणिट्ठेणं तोरणेणं गंगामहाण्णं पव्वुआ समाणं
उत्तरहुजरहुडासए जेमाणं जेमाणी सचहिं सल्लिआ-
सहस्सेहिं आउरेमाणी अउरेमाणी अहे खंरुणवाय-
गुहाए वअट्ठपक्कयं दाइइत्ता दाहिणहुजरहुडासए जेमा-
णं जेमाणी दाहिणहुजरहुडासस्स बहुपज्जभेदेसजानं गंता
पुरच्छाभिमुद्धं आवचा समाणी चोदसाहिं सल्लिआसह-
स्सेहिं समाणा अहेज्जं महुं दाइइत्ता पुरच्छिमेणं लवण-
समुहं सधुपेहं गंगा णाम महाण्णं पव्वेच्छस्स कोसाइं जो-
अण्णं विकखंजेणं अक्कोसं उब्बेहेणं, तयणंतरं च थं
मायाचं मायाए परिवट्ठमाणं परिवट्ठमाणं, मुहे ता सट्ठिं जो-
अण्णं अक्कोअणं च विकखंभेणं सकोसं जोअणं उब्बे-
हेणं उभओ पामिं दोहिं पठमवरवेइआहिं दोहिं वणसं-
डेहिं संपरिकत्ता वेइया वणसंढवखओ जाणियव्वो ।
(तस्स थं) इत्यादि । तस्य पञ्चाङ्गस्य गौरवस्येन तोरणेन गङ्गा-
जम्भी महानदी स्वपरिवारभूतजनुर्दशसहस्रनदीसंगपुत्रेतत्वेन

स्वतन्त्रतया समुद्रगतमित्येव च प्रकृष्टा नदी, एवं सिन्धुवादिष्वपि
त्रेयम् । प्रवृद्धा मिगंता सती पूर्वानिमुनी पञ्चयोजनघाति पर्व-
तेन पर्वतोपरिस्थिताः अथवा जं इति प्राप्यत्, पर्वते गत्वा गङ्गा-
तैमवानि कूटे, अत्र सामीप्यं स्वसमी । " बटे गावः सुशरते " इत्या-
दिष्व । गङ्गाचक्रेन कूटस्था पस्तादावृत्ता सती प्रयाक्त्वैत्यर्थः ।
पञ्चयोजनशताभि त्रयोविंशत्यधिकानि श्रीशैकोनिधित्तिभागांश्च
योजनस्य दक्षिणाभिमुखौ पर्वतेन गत्वा महावृत्तं घटस्तन्नु-
न्नादिव प्रवृत्तिर्निर्ममो यस्य स तथा तेन । अयमर्थः—यथा घट-
मुष्णाज्जलोधौ निर्गच्छेत् " क्षुब्धसुमिति " शब्दायमानो बलीयार्थ-
निर्वाण तथाऽयमप्यति । मुक्तावलीनां मुक्तासरीनां यो हारस्त-
संस्थितेन तत्संस्थानेनैत्यर्थः, सानिरेकं योजनशतं शुद्धिम-
बच्छिन्नरतत्वादारभ्य दशयोजनोद्देशप्रयातकुस्रं यावद्द्वारापा-
तो मार्गं त्यजेति सातरेकयोजनशतित्त्वेन । तथा प्राप्तेन
प्रपतज्जलमेव, अत्र करणे तुलीया, प्रपतति प्रयातकुस्रं प्राप्नो-
तीत्यर्थः । दक्षिणाभिमुखगमनपञ्चयोजनशतादिसंस्थित्येव च
हिमवन्निरव्यासात् योजन १०५२ कला १२ कपाव पञ्चाप्रवाह-
व्यासे योजन ६ कोला १ प्रमिते साधिते, शेष १०४६ कोलो तु पादो-
नं कलापञ्चकं, तत्कलाद्वादशकात् शोधयत्, ततः शेषाः सप्त सपादाः
कलाः । गङ्गाप्रवाहः पर्वतस्य मध्यभागेन पञ्चाङ्गदरमन्त्रा विभक्ति-
तमिति । अथ जिह्विकाया अवसरः । गङ्गा महानदी जमो पवनहृ-
त्थ थं इत्यादि । गङ्गा महानदी यतः स्थानात् प्रपतति, अत्राग्रे
महती एका जिह्विका प्रणालापरपर्याया प्रकृता । (सा जं) इत्यादि ।
सा जिह्विका बह्वेयोजनमायामसहस्रकोलाभि योजनानि विष्क-
मेन गङ्गामुखाव्यासस्य मातृव्यावत् अत्रैकोशं बाह्येन पिरये-
न विवृतं प्रसारितं यमकरमुखं अक्षरार्थवोषमुक्तं तत्संस्थान-
संस्थिता, विशेषणस्य परनिपातः प्राग्वत् । सर्वोत्तमा वज्रमया
इत्यादिकत्वम् । अथ प्रयातकुण्डस्वरूपम्—(गंगा महानदी) इत्या-
दि । गङ्गा महानदी यत्र प्रपतति, अत्रान्तरे महदेकं गंगाप्रयातकुण्डं
नाम यथार्थनामकं प्रकृतं कुण्डं पश्चिमोत्तरान्ध्यायामविष्कम्भा-
न्यायम् । अत्र करणविभावनायाम् मूले " पण्णां जोअणधिरादो ४०
उवरिं सट्ठा ६० " इति विशेषोऽस्ति । श्रीमत्साम्प्रतं कलत्रज
म्बुदीपसमाससूत्रादावपि तथैव । इत्थं च कुण्डस्य यथार्थनाम-
तोपपत्तिरपि ज्ञाति । एवमन्येव्यपि यथायोगं ज्ञेयमिति । तथा
नवति नवत्यधिकं योजनशतं किञ्चिद्विशेषाधिकं परिकेणं श्री-
जिननम्रगणिसमाभमणपादः स्वोपकृतेन विचारसूत्रे " आशमो
विष्कम्भो, सट्ठिं कुंडस्स जाअणा हुति । नउअमयं विकृणं, परि-
ही वलजोअमोनाहो " ॥१३ स्तूपम् । तदनुत्तावपि श्रीमत्समगिरि-
पादास्तथैव कणरीत्यापि तथैवागच्छाति, तेन प्रस्तुतसुषं गपनी-
रायि बहुभुतेतिवार्थः, नास्मादृष्टां मन्दमेषां मातृप्रथश्च इति ।
यद्वा प्रस्तुतसुषं पञ्चवरवेदिकासाधितकुण्डपरिधिष्विषावपि प्रवृ-
त्तमिति संभाव्यते, तेन न शेषस्तत्त्वं तु कवसिगम्यमिति । दशया-
जनाभ्युद्देशेन उक्तत्वेन अचक्षुस्पादिककक्षादिनिर्ममप्रदेशं स्वपथ-
स्वधगुप्तकनिष्पादितवदिः प्रदेशं रजतमयं रूपमयं कूर्चं यस्य
तत्तथा । तस्य न गतोऽज्ञावतो विषयं तोरचितं ज्ञापयितुं स्थानं
यसिद्ध तत्तथा । वज्रमयाः पाषाणाः निक्षिप्तधनाय यस्य तत् ।
तथा वज्रमयं तत्संस्थित्य तत्तथा । सुवर्णं पीतह्रस्व, शुक्लकप्याविशेषः

रजतं प्रसीतं, तन्मयी बाहुका यस्मिन् तत्तथा । वैकुण्ठमभि-
नवाभि स्फटिककल्पसंघर्षपदलमवाभि श्रव्यतद्वाभि तटल
नीपमर्त्यमुत्तमदेशा वक्ष्ये तत् तथा । सुखेनाचतारो जलमये
ब्रह्मर्षं यस्मिन् तत्तथा । सुखेनोत्तारो जलमय्याद् बहिर्नि-
र्गमं यस्मिन् तत्तथा । ततः पूर्वपदेन विशेषणसमासः । तथा
नामानिपानिः सुखकं तीर्थं वक्ष्ये तत्तथा । अत्र बहुमीहावपि
कान्तस्य वरमिपातो, प्राथेदिदरीनाद, प्राकृतशैलीवहाहा ।
मथा वृत्तं वरुणम् आनुपूर्व्येण क्रमेण नीधेनीचैस्तरभाषक-
णं सुनु अतिशयेन यो अतो ब्रमः केदाराजलस्थानं तत्र ग-
म्भीरमलम्ब्यस्तार्थं जलं यस्मिन् तत् तथा । संज्ञाभि जलेना-
न्तरिताभि पञ्चविससृणास्नाभि यस्मिन् तत्तथा । अत्र विससृणाभ-
साहचर्योत्पन्नाभि पक्षिनीपञ्चाभि द्रष्टव्याभि । विसानि कम्पाः, सु-
धोत्तानि पक्षिनाभि । बहुनामुपपन्नमुदन्तलिनसु नगसौगन्धक-
पुष्पक्रीकमहापुष्पक्रीकतपस्सहस्रपत्रशतसहस्रपत्राणां प्रकु-
ङ्गानां विकल्पाणां कैः किञ्चिदप्युद्योगितं भूत, विशेषणस्य स्व-
हृततया निपातः, प्राकृतवाच । वदपदैस्त्रैर्येः परिःश्रुतयानाभि क्र-
मस्नाभि उपलक्ष्यमेतत् कुमुदशोभि यस्मिन् तत्तथा । अन्त्येण स्व-
रूपतः स्फटिकवत् सुकन विमलनागमुकमलरहितं न पथेना-
रीयकारणेन सतिहेन पूर्णम् । तथा (पक्षिद्वयम्) अतिप्रभूता, वैशि-
ष्ट्योर्ध्वः प्रसन्नो मन्स्यकच्छया वक्ष्ये तत्तथा । अनेकशकुनिमिधुन-
काणां प्रविचरितमितस्ततो गमनं वक्ष्ये तत्तथा । ततः पूर्वपदेन
विशेषणसमासः । तथा शुभानुश्रुतिं उल्लेखान्तरं, सागसाविज-
लचरदत्तापेक्षया, मधुरस्वरं हंसजलमादिकृज्जापेक्षया, एवंविधं
साहितं पक्षितं वक्ष्ये तत्तथा । अत्र च यद्य कानिचिद्विशेषानि
अस्तुतस्तुहृदयमानाद्योपेक्षया व्यस्ततया शिखितानि सन्ति
तज्जीवाभिगमयाद्यादिवचनसुवच्य बहुसमानगमनकतया तद्-
नुसारेणैति बोध्यम्, यद्यमर्थप्रापि । (पासाई ए पि) अनेन
" पासाई ए दारिद्र्यपिञ्जे अजिकवे पकिरुवे " इति पद्यतुष्टयं
प्राप्तं, तथा प्राप्यत् । अथवा पञ्चवरवेदिकाविवर्णमाहा- (सं सं)
इत्यादि व्यक्तम् । अत्र मुक्तावतारोचारी कथं प्रवर्तः इत्याह- (तस्स
नं) इत्यादि । तस्य गङ्गाप्रतापकुण्डस्य विविदि दिक्पथे व-
क्ष्यमाणहज्जे श्रीणि संतोषामप्रतिपत्तिकाणि प्रकृताभि, एतद्भाष्या
प्राप्यत्, शेषं व्यक्तम् । (तैसिणं) इत्यादि । व्यक्तं, जगतीवर्णकुण्ड-
त्वात् । नवरम्- (आलम्बणा) अवतारोचरोरालम्बनहेतुः नूताः
अलम्बनवाहावक्ष्यात्, अलम्बनवाहा नाम द्योः पाश्चात्तरव-
लम्बनाभयभूता भिषयः । (तैसिणं) इत्यादि । तेषां विसोपामप्रति-
पत्तिपत्तायां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं तोषणानि प्रकृतानि । तानि गोर-
क्षानि नामाभिगमयानि नामाभिगमयेषु क्लृप्तेषु उपनिविष्टानि
लोकोप्येन स्थितानि तानि च कदाचिन्नानि कानधरातीत्यर्थः ।
अथवा पद्यप्रतीतानि अनेयुरिति सन्निविष्टानि सस्यम् निश्चल-
तया अस्पष्टपरिहारेण च निविष्टानि, ततो विशेषणसमासः । विवि-
धा नामा विविधिकलितानुकाफलाभि, अनन्तराव्याप्तशरीर-
वाप्योऽपि सामर्थ्यादौष्ठां गमयानि । (आन्तरतोवक्ष्या)
आरोपिता वक्ष्ये तानि । तथा विविधिलारूपैस्तारिकाकैरु-
पचितानि, तोर्येषु दिदि शोभायै तारिकाभि वक्ष्यन्ते इति प्रतीतं
लोकैऽपि । ईहाभ्याः वृक्षाः, वृक्षना वृषभाः, ग्वाहा वृजङ्गा, वर-
वां वृगविशेषाः, वरना अष्टावराः, वरना सस्यम् । अत्र ग्वाः, व-
मलता वृक्षाकादिलताः प्रतीताः, पक्षलताः पक्षिणाः, शेषं प्रती-
तम् ; पक्षालीवृक्षको विविधता यामिसाभिगमिष्याणः । सत्यमल-
ता स्तम्भोपरिवाकेषा वक्ष्येदिकया परित्याभि पकिरितानि

सन्ति यानि अत्रिरामाभि अत्रिरमणीयानि तानि तथा । वि-
द्यावर्योर्विशिष्टगुणकामतुल्यविशेषयोर्ममं समर्थेण युगलं
हज्जं तेनैव यन्त्रेण संवरिष्युपप्रतिमाद्वयकरणे युक्तानि, आ-
पैसाचैर्बन्धितः समासः । अथवा प्राकृतत्वेन दुर्नीयातोपात् ।
विद्यावर्यमलमुगलेन वेति, शेषं पूर्ववत् । आश्विनी मणिरत्नप्र-
मार्णां सहस्रसंख्यायामि परिवारणीयानि रूपकसहस्रकलि-
तानीति स्पष्टम् । भूयस्यर्थे मानं प्रमाणं येषां तानि तथा । (जि-
म्लसमाणां) " आसोर्मलः " पृ. ४. ३. ३. इत्यनेन जि-
सादेरो प्रकृत्यर्थस्यैव रूपत्वादिः । अत्यर्थे देवोपमानानि लो-
कने सति वस्तुषु लेखाः श्रेष्ठो वक्ष्ये तानि, त्रिपदा बहुमीहिः प-
द्विपयांसः प्राकृतत्वाद्, शेषं सुबोधम् । नवरं स्रष्टावर्णवत्तय-
न चमिताया मधुरो मनोहरश्च स्वरौ देषु तानि तथा । (तैसिणं)
इत्यादि । अस्व व्याख्या प्राप्यत् । (तैसिणं) इत्यादि । तेषां
तोरणानामुपरि बहवः कृष्णवामरवज्राः, एवं नीलवामरवज्राः-
व्योऽपि व्याख्या ; ते च सर्वेऽपि कथंभूताः इत्याह- अस्या आ-
काशस्फटिकवर्तनिमलाः, स्फुट्याः स्फुट्युपलक्ष्यत्वाभिर्मी-
पिनाः, कृष्णमया वक्ष्यमप्यस्य द्यूतस्योरि पाहा येषां ते तथा ।
वक्ष्यमया द्यूतं कृष्णपट्टमप्यर्थां येषां ते तथा । जलजाना-
मिव जलजसुमानां पक्षिणां निषासमासा, न तु कुल्लव्यमप्य-
शिमी यो गणः स विद्यते येषां ते जलजामलमप्यधिकः । " अ-
तोऽनेकस्वरात् " ७. ३. ३. इति (हेमन्) इत्यादि । अत एव सुरुष्याः (पासाईया) इत्यादि प्राप्यत् । (तैसिणं)
इत्यादि । अस्व व्याख्या प्राप्यत् । अथ गङ्गादीपवक्ष्यमाणमाहा-
- (तस्स संगम्यवक्ष्या) इत्यादि । तस्य गङ्गाप्रतापकुण्डस्य बहुमण्य-
देशमागेष्ट महागेको गङ्गादेव्या वास्तभूनी श्रोत्राः ' गङ्गादीप ' इति
नाम्ना शीपः प्रकृतः, मण्यलोपिसमासात् साधुः । अष्टौ योजना-
न्यायामविष्कर्मणेन सातिरेकार्थं पञ्चविंशति योजनानि परि-
क्रेणं ह्यो कीदृशो यावदुच्छिन्नो जलं तावत् अलपयन्ताद् सर्वतो-
र्वीरजस्य जलेनावुत्तप क्षेत्रस्य ह्योप्यवहारः । शेषं व्यक्तम् ।
(सं नं) इत्यादि । स गङ्गादीप एकया पञ्चवरवेदिकया एकेन
घनसपेदेन सर्वतः समन्तात् संपरितितः, यणकश्च प्रमितस्य
जगतीपञ्चवरवेदिकावदिति । अथ तत्र पद्यहास्यं तदाह- (गं-
गारीवस्त नं) इत्यादि । गङ्गादीपव्योपरि बहुमण्यमयां
भूमिनामः प्रकृतः । तस्य बहुमण्यदेशभागे अत्रान्तरे गं-
गाया देव्या महर्कं जयनं प्रसन्नः । आद्यामादिदिनामादि-
कं श्रव्यावर्णकपथेन सूर्यं सत्यावधानं श्रीमन्वतुसारेण ज्ञेय-
म् । अथ तामस्यैव पुञ्जति (सं केणधनं) इत्यादि । व्यक्त-
म् । मद्य गङ्गा यथा वक्ष्ये सनुपसपति तथाह- (तस्स नं)
इत्यादि । तस्य गङ्गाप्रतापकुण्डस्य द्वास्त्रिणांवेन तोरणेन प्रसू-
दा निर्गता सती गङ्गा महानदी उत्तराहरे मरुतवै इदानी इदानी
गच्छती गच्छती सतीमः सखिनां नदीनां सहस्रैरप्युपमासा
आपुष्यमाणां श्रियमाणां श्रियमाणा वक्ष्येः अतः प्रतापगुहाया वेता-
व्यपेन दारयित्वा मित्रा दक्षिणार्कः मरुत वषं इदानी इदानी द-
क्षिणार्कः जरनवर्षस्य बहुमण्यदेशभागे गत्वा पूर्वाभिमुखा आभूत्सा
सती वतुर्दशनिः सखिनास्तद्वैः समसा सस्यम् । आपुष्यमाणा
इत्यर्थः । अथोपानो जगतीं अन्वहीयमाकारं दारयित्वा पूर्वेण
जयनसमुक्तं सनुपसपति अवतरतीत्यर्थः । अथास्या एव प्र-
वाहमुक्त्याः पुण्युत्प्रेक्षा दृश्यति (गंगा नं) इत्यादि । गंगा
महानदी अथैव यतः इयामाह उक्तोऽहं प्रवर्तते स प्रवाहः । पञ्चाह
होतराजानेन इत्यर्थः । तत्र वद संज्ञाशानि योजनानि

विष्कम्भेण तथा कोशार्कमुत्थेन मदानदीनां सर्वबोद्धेयस्य स्वध्यात्मपञ्चाशतमभाषकपत्रात्, अस्तीति शेषः । तदन्तरमिति पञ्चदशतोरणीयस्याऽन्वयनरम, एतेन बावकोत्रे स ध्याऽऽनुवृत्तसत्वात् केवात्मनरः गङ्गाप्रपातकुलनिगमादन्तरात्मस्यः । एतेन च योऽन्वयः प्रवहशब्दे मकरमुखप्रणासनिर्गमः प्रपातकुलनिर्गमो वाऽस्मिन्ति न स नेति अथानपदेवश्रुतिरपिः समवायाङ्गवृत्ती, श्रीमद्वयगिरिशैल्यद्वारकोत्रसमास-कुली; पञ्चदशतोरणनिर्गमपरत्वेनैव व्याख्याता । एवमुद्धेधेऽपि ज्ञेयम् । माश्रया माश्रया क्रमेण क्रमेण प्रतियोजनं समुद्दिष्टयोरुभयोः । पाश्चात्योपेन्द्रशकवृत्त्या प्रतिपाद्येयः पञ्चकवृत्त्यर्थः । परिचयमाना परिचयमाना मुक्ते समुद्रप्रवेशे द्वारपि याजनाति अर्धेयाजने च विष्कम्भेण प्रवहनामुक्तमानस्य दशगुणात्वात् स्वकोशं योजनमुत्थेन साधेष्टाष्टयां योजनप्रमाणमुक्तव्यासस्य, पञ्चाशत्-मनो एतावन् एव आह्वयः । ननु योः पाश्चात्योद्धेध्यां पञ्चपरिचि-काश्यां वनकदाश्यां सपरिकिता गच्छेत्त्यर्थः । प्रतियोजनं धनुर्दश-कवृत्तिरूपेण-मुक्तव्यात्वात् प्रवहद्वयासऽपनीतेऽवशिष्टे धनुर्दश-कृते स्वरूपयामेन न के लब्धमिष्टप्रदशगनयोऽनसंख्याया गुण-ने यावत् स्व्यासव्युत्पन्नपञ्चाश्यां कृत्वाऽपि । तथाहि-गङ्गायाः प्रवहद्वयासः योजन ६ क्रोशमुखे तु योजन ६२ क्रोश २ तत्रमुख-व्यात्वात् प्रवहद्वयासऽपनीते जातं योजन ६६ क्रोश १. योजनानां च क्रोशक्रमाय चतुर्भिर्गुणेन उपरितनैकक्रोशप्रक्षेपे च जाताः २५। क्रोशे च धनुर्वा सदस्रष्टयमिति सदस्रष्टयान् गुणयन्ते, जा-तानि धनुर्वि ४०००० । ततः पञ्चवत्परिचिता सदस्रैर्मग्यन्ते, सप्तयानि १० धनुर्वि । एतेन गुणयन्ते, जातानि १० । पञ्चन गुणितं नदेव त्रयवतिहतिस्यात् । एतावती च समुद्दिष्टयोरुभयोः पाश्चा-त्योः प्रवहद्वयासः योजन ६६ क्रोश २ गते जलवृत्तिः अयं मूलत्वं योजन-क्रयाने यथा वृत्तिर्जातमित्यन्ते तदा दश धनुर्वि ज्ञेयं गुणय-न्ते, जातानि २० । एतावती प्रवहाङ्गुलमयपाश्चात्योऽनसंख्यायान्ते कृत्वाऽपि स्थात् । अस्याश्चाप्ये १०, एतावत्येकपाश्चात्यं वृत्तिः । एवं स-र्वत्र भाष्यम् । अं ४ वक्त्रं ।

मंगासिंधूनां यं महाणदीओ पणवीसं गाउयाणि पांहेत्थं गमुद्वपविचिणं मुत्तावलिहारमिणं एणं पवातेण पवन्ति ।

(मंगा) इत्यादि । पञ्चविंशतिवर्गानि पृथुन्नेव स प्रपातस्तेति शेषः । (उद्धेधो लि) उद्धेधोऽर्थः पूर्णो गङ्गा, अपरतः सिन्धुरित्यर्थः । पञ्चदशान् विनिराते पञ्च पञ्च योजनस्त्रातिन पश्चात्परि गत्वा दक्षिणाभिमुखं प्रवृत्ते (प्रमुपपरिचिणं एणं) धनुर्वाविष्य पञ्चविंशतिकां पृथुलजङ्गकाद् मकरमुखप्रणासनात् प्रवृत्तं नुसलान्ती नाम मुकाशरीपानी यो हारस्तसंस्थितेन प्रपतज-हसमानेन योजनशतोभिन्नस्य हिमवतोऽधोवर्तिनोः स्वकी-ययोः प्रपातकुलनोः प्रपततः । स ० २५ स ० ।

मंगासिंधूओ यं महाणदीओ पवाहे सातिरेमं जवडीसं कोसे वित्तारिणं पणवा ॥ स ० २५ स ० ।

अनुदीवे दीवे मंदरस दाटिणेणं मंगापहाणदिपंच महा-णदीओ समपेसि । तं जहा-जठणा, सरठ, झादी, कोसी, वही । स्पा ० १ ठा ० ३ ठं ।

गङ्गाऽवतारः-

अथवा अङ्गुमारेण कथञ्जसगरः सन्तोषितः । स उवाच-
१९७

अङ्गुमार । यत्तय रोचते तन्मार्गः । अङ्गुवाच-तात । प्रमास्व-यमजिलायः यथाताडुहानीऽहं चतुर्दशरत्नसहितोऽस्मिन्नष्टा-परिवृतः पृथ्वीं परिभ्रमामि । सगराक्षिणा तत् प्रतिपन्नम् । प्रमा-स्तमुद्धृत्तः सगराक्षिणः समीपात् स निर्गतः सचक्रबाहुनः अनेक-जनपदेषु भ्रमन् प्रातोऽष्टापरिवृते । सैम्यधस्ताविश्वेद्वयं स्वयम-ष्टापरिवृत्तः । दृष्टव्यंतेन भरतनेत्रकृत्स्नं व्यक्तिक-मयं चतुर्भिर्हानिजिनप्रतिमाभिधितं स्तूपशतसङ्घतं जिनयत्तव-य । तत्र जिनप्रतिमा अजिनवन्ध अङ्गुमारोर्ण मीनप्रभं पुष्ट-केन मुकुतवता हर्मतीव रमणीयं जिनमयेन कारितम् । मीनप्रणा कथि-तम्-नशपुत्रेजन् श्रीमरत्तचक्रिणिति लब्धा अङ्गुमाराऽवत-अ-म्यः कश्चिद्दृष्टादृशदृशः पश्चात्तस्मिन् यत्रेदृशमन्येति च कारयामः । चतसृषु दिक्षु पुरुषास्तद्वगवेषाव प्रेषितास्ते सर्वे परिभ्रम्य समायाता येषु-स्वामिन् । ईदृशः पर्वतः क्वापि नास्ति । अङ्गुना प्रणिभवा-ऊचुः क्वमिं पर्वतम् । एतेनोऽपि तेषु काश्चमयेण लुब्धाः सर्वे नरा भविष्यन्ति; अजिनवकारणात् । पृथक्कृतपरिपा-लनं भेषः, तच्च दृष्टदृष्टं सुहृद्या समस्ततोऽष्टापरिवृत्तं अ-ङ्गुप्रमुखाः भ्येऽपि कुमारः क्षातुं लब्धः । तच्च दृष्टदृष्टं योजनस-दृक् मित्रा-न शोभते, तत्र तमि (योजनानि) निष्कामि निष्कामि-नागकुमाराः शरणं गेवेषयन्ता गता नागराजवत्जनप्रसमीपे । काथितः स्वमवन्विदारणेषु सान्निः । साऽपि संज्ञास्त उतिपतोऽ-वधिना ह्यावा कोषोदरः समागतः सगरस्तुतसमीपम् । मणित-वाक्त्र-भो मीः किं भवतिर्दृष्टदृष्टत्वेन पृथ्वीं विद्यां अस्मद्गवेषा-प-द्रवः कृतः । अविचारी भवतिर्दृष्टदृष्टत्वेन । यत उक्तम्-“अप्यवहाप-नं, होह । बहं सत्तणाणं भुषणमि । गियपक्खुबलेणं विव, पडेह पयेणं पवस्मि” ॥ १ ॥ ततो नागराजोऽवगमननिमित्तं अङ्गुना अ-थिनम्-भो नागराज । कुत प्रमास, उपसंहार कोषसम्भर, क्लम-स्वाम्यप्रचाराधमेकं, न ह्यस्मान्निष्ठेयतामुपलक्ष्यमिच्छामस्तदयः किन्तु अष्टापरिवृत्तैरङ्गाधेयैः परिका कृता, न पुनरेवं करिष्या-मः । तत उपसाप्तकोपो ज्वलनप्रभः स्वस्थानं गतः । अङ्गुमा-रेण भ्रातृणां पुर एव प्रणितम्-यथा परिका कुलं दृष्टव्यापि जल-विचरितेन न शोभते, तत्र इमां नीरेण पुरयामः । दृष्टदृष्टत्वेन गङ्गां निस्था अङ्गुना जलमानीतं, मृता परिका । तज्जसं नागमयेन पुरा-सम् । अत्रप्रवाहसम्भरं नागनागिनीप्रकरमितस्ततः प्रणश्यन्ते प्रेष प्रस्तावविज्ञानोपयोगः कोपानलज्वालाभालाकुलो ज्वल-मग्न एवमविक्रान्त-अहो ! तेषां अङ्गुमारादीनां महापाप-नां मया एकवारमपराधः सान्तः । पुनरधिकतरमुपजवः कृतः । ततो दशोपायेषां विषयफलम् । इति ध्यात्वा उवहममेव तच्छाये नयनविषा महाकाण्डेनः प्रेषितास्तेः परिकाज्जलात्-मिर्गय नवमेते कुमारः प्रलोकितः नरसमाश्रिताः सर्वेऽपि सगरस्तुताः । तद्याभूतोस्ताव् दीक्ष्य सैन्ये हाहारो जातः । मीनप्रणा चक्रम-एते तु तीर्थं क्वं कुर्वन्तोऽवश्यमावितथा इमा-मवस्थां प्राप्ताः सन्नतायेव भविष्यन्तीति किं शो कवन्ते । ततस्त्व-रितमितः प्रयायः कियते । गमन्ते महाराजचक्रिसमीपम् । सर्व-सैन्येन मन्त्रिचक्रमङ्गीकृतम् । ततस्त्वरितप्रयाणकरं जेन क्रमात् प्राप्ते स्तुपसमीपे । ततः सामान्नामायां विरंथं विचारितव-स-मस्तपुत्रवधोदन्तः कथं चाकिंवा वक्तुं पाथेने । ते सर्वे दृग्वाः सर्वे चाऽङ्गुनाः समायाता यतद्वि प्रकाशं भवाकर्तः, ततः यथे यथं प्रविशामोऽमीना । एवं विचारयतां तेषां पुरः समायात एको द्विजः । तेनेदमुक्त-“भो वीरा ! किमवमाकुलीभूताः, मुञ्जत विचारः यतः संसारे न किञ्चिन्मुक्तं दुःखमप्यतद्विमुक्तम्-

गंगा

नि । भगिन्तं च- "काश्चिन्म आचार्यं, जीवाणं विविहकम्मव-
स्मरणं । तं नसिध संविहाणं, जं संसारं न संभवहं" ॥ १ ॥ अहं
सगरचक्रिणः पुत्रवधव्यापितो कथयिष्यामि । सामन्तादिभि-
रुनह्यः प्रतिपन्नम् । ततः स द्विजो मृतं बाव्रकं कं कृत्वा 'दशो-
दसि' इति शब्दं सगरचक्रिणमुद्गृह्णाति गतः । चक्रिणा तस्य विज्ञाप-
नायः ध्रुवः । चक्रिणा स द्विज आकारितः । केन दशोदसि ? इति
चक्रिणा पृष्टः, स प्राह-देव ! एक एव मे सुतः सप्रेषेण दशो मृतः,
एतद्भुजनाहं विह्वपासिनि । कथनासागर ! त्वमेतं जीवय । अ-
स्मिन्नवसरे तत्र मन्त्रिसामन्ताः प्रापिताः, प्राप्ताः, चक्रिण प्रणम्य
उपविष्टाः । तदानीं चक्रिणा राजवैद्यमाकायं उक्तम्-एवं निविप
कुरु । यैरेतं तु चक्रिणसुतमरणं भुवनात् उक्तम्-राजन् ! यस्मिन्
कुले कोऽपि न मृतः तत्कुलार्द्रस्म यद्यानयसि तदैवमह जीव-
यामि । द्विजेन गृहे एव प्रश्नपूर्वकं भस्म मागितं, गृहमनुव्या-
स्यारणितुं प्रातुद्विदप्रसूतकदुस्त्वमणाम्णावकपुः । द्विजश्चाक्रि-
णसंप्रेष समागत्य उवाच-नारीस्ते वैचौ पदिष्टादशमस्योपप्राज्यः,
सर्वपुत्र कुटुम्बमनुपममरणसद्भावान् । यद्येव तत् किं स्वपुत्र
शोचसि ? सर्वसाधारणमिदं मरणम् । उक्तं च- " किं अत्रिध
कोह भुवण, जस्स जायादसिध पायाहं । नियकम्मपरिणसिप, ज-
स्मणमरणार्हं ससारं" ॥ १ ॥ ततो ब्राह्मण ! मा रुह. शोक मुञ्चः
आत्मानं कार्यं विप्रस्य यावत् स्वमाप एव मृत्युसिंहं न कव-
लौकिप्रये । विप्रेण भगिनम्-देव ! अहमपि जानाम्येवं. परं पु-
त्रमन्तरेण सम्प्राप्तं मे कुलस्यः । तेनादशमनीय दुःखितः स्वं तु दु-
खितान्नादशमस्यलोऽभिहितमप्राप्यासि, ततो मे देहि पुत्रजीवि-
तदानेन मनुष्यमिच्छाम् । चक्रिणा ज्ञातम्-नद्र ! इदमशक्यमर्था-
कारम् । उक्तञ्च- "सोयसिन्म सव्यसन्नाहं, एतन् कम्मन्मभिनित
ताहं । अग्रिदुपवर्गममी, विहिम कि पौरसं कुण्ड" ॥ १ ॥ ततः
परिपश्य शङ्कं ह्रस्वं कडितम् । अस्मिन् एव हृते नेष्टे सुतं करो-
ति शोकपूविप्रेण भगिनम्-महाराज ! सत्यमेतत्, न कार्याऽत्र
जनकेन शोकः । तनस्त्वमपि मा कुप्यः शोकम्, असमन्तायनीयं
ज्वतः शोककारणं ज्ञातम् । संश्रानेन चक्रिणा पृष्टम्-नो विप्र ! की-
दृशं मम शोककारणं जातम् ? विप्रेण भगिनम्-देव ! तव पति-
हन्नाः पुत्राः काशं गताः इह भुवः । चक्री वज्रप्रहाराहन एव नष्टे-
तनः सिंहासनाभिपनिनो मुञ्चितः सर्वैकपवविरिञ्च । मुञ्चोऽव-
साने च शोकातुरमना मुक्तकण्ठेन रुद्राः । एवं विज्ञापार्थकार-
हा पुनर्वा हा हृदयार्थिताः हा कथयन्तीः हा सुतस्वतावाः हा
विनाताः ! हा नकत्रगुणनिधयः ! कथं मामनयां मुक्त्वा यूयं गताः ?
युष्मादिहार्हानस्य मम हारणं द्रष्टुः हा निश्चय पावयिष्ये ! एक-
पदे खेय सर्वान् बालकान् संहरतस्त्व किं पुणं जानं ? हा निपु-
रहृद्य ! त्वमसहस्रतमरणदुःखसत्सर्गं किं न शनश्चकं जव-
सि ? एवं विलपंश्चक्री तेन विप्रेण भगिनः-महाराज ! त्वं मम
सात्त्वत्येवम् उपदिष्टवान्, त्वयं च कथं शोकं गच्छसि ? इति । उक्त-
ञ्च- " एवमप्यग्निं मुदृशं, संसारसागरं कटहं लोको । णिय-
वत्पुत्रजविश्रानो, सव्यसन् वि चलः धीरसि" ॥ १ ॥ एकपुत्रस्था-
पि मरणं दुःसहं, किं पुनः पटितमह्यपुत्राणां, तथापि सन्पुत्रा
व्यसनेन सहाम्नि, पुत्रियेव वज्जानराते सहति नापर इति । अथ-
स्व सुपुत्रसमग्रमत्र विधिपितेन । यत् उक्तम्- " सोयं ताणं
पि नो ताणं, कम्मवन्धो उ कवन्धो । तो पडिया न सीयन्ति,
जाणता प्रवकवयं" ॥ १ ॥ एवमादिवचनानि तथासि विप्रेण स्व-
स्मोक्तुनो राजा । भगिनाश्च तैवैव सामन्तमन्त्रिणः-वदन्तु यथा-
वृत्तं पडितद्वयपुत्रमरणायतिकरम् । मेरुका सकळोऽपि न हसति

करः । प्रधानपुरुषः सद्यसि राजा धीरतां नीत उचितकृत्यं
कृतवान् । अत्रानन्तराष्ट्रपदासन्नयानिनो जनाः प्रणतशिरसाः श्र-
क्षिणे एव कथयन्ति यथा-देव ! यो युष्मदीयसुतेष्टापरकला-
यं गङ्गाप्रवाह आनीतः स आसन्नप्रमनगराद्युपकृताय प्रमन्-
नीति नं जवान् निवारयतु । देव ! अन्त्यस्थ कस्यापि तत्रिवारण-
शक्तिनां स्त्रीनि । चक्रिणा स्वपौत्रो भ्रमोऽप्यभिमर्षितः-वत्स ! नाग-
राजमनुजान्य दृग्दर्शनेन गङ्गाप्रवाहं नय समुद्रम् । ततो भगीरथि-
रष्ट्रापदसमीपं गतः । अष्टमजनेन नागराज आचार्यतः समागतो
जगति-किं ते सप्रादयामि ? प्रणामपूर्वकं भगीरथिना ज्ञातम्-तव
प्रसादेनाम् गङ्गाप्रवाहम् उदाक्षि नयामि । अष्टापदासन्नलोकानां
महाशुपदवाऽऽस्तानि । नागराजन ज्ञातम्- " विगतनयस्यं कु-
न्धव रमोऽपि निवारयिष्याम्यहं जगतनिवारिणो नागान् । शान्
जगतावा नागराजः स्वस्थानं गताः भगीरथिनापि कृता नागानां
वलिकुतुमारहितः पूजा । ततः प्रभूतिं लोको नागवर्षिं कर्माति ।
नगराधिपदपदनं गङ्गाप्रवाहमाकथं भद्रं ज्ञं वदतु स्वशरी-
रप्रवादान् । प्रातः पुर्यसमुदं तत्रावतरितः गङ्गा । तत्र नागानां
वाङ्मृजा विहितः । यत्र गङ्गा गावरे प्रवाहन्ता तत्र गङ्गासागरं ती-
र्थं जनाय । गङ्गा जह्नुवा सीतानं 'जह्नुयै' भगीरथनीति । 'नागीर-
न्दी' । प्रमोयितुं दृग्दर्शितः पूजा गतोऽयोध्यापूजित-
श्चक्रिणा पुष्टेन स्थापितः स्वराज्यम् । उक्तं १८ अ० । अ० २० ।
गङ्गादेव्या-यका भारते, सप्त मन्दरस्य पूर्वे शोताया मालाया
उत्तरे, अष्ट च मन्दरस्य पाश्चिमे शीतोदया महातया दक्षिणस्थ
समस्तम् । स्थानं ८० । नदीपुष्टिद्वयार्थं ॥ " ततो भरहो
गगन्ना य वेद, एकज्जा मणायनी उत्तमिहं गंगानिक्कम्भुशो य वेदः
भरहो गगणं मदि वाससहस्रम् नोमं सुतेरु" ॥ अ० २० प० । से-
शालकमेतेन कायप्रमाणेन । ('गंगात्रय' शब्दं व्याख्या) तन्-
जितं ॥ "गगापुत्रिनालु लोका वपदता विदधन्" । वपद-दन्ता-
मेऽयोगमनामिति भावनेन (मालस्य) इति सप्तशकं गङ्गा-
पुत्रिनालुकागतालवस्थम् । जितं ३ प्रा० । २० ।

गंगाकुंड-गङ्गाकाण्ड-न० । गङ्गाप्रपातद्वेदे, जं ० पृ ४० । तानि
च सप्तश गङ्गावज्जगतानीति । नवरं गङ्गाकुण्डानि नील-
वर्णपरपवनदा कृणन्तिस्वांशजानि । पटियाजनायामादिक्क-
म्भाण मध्यवासं गङ्गादेवीनं मवनहृत्पाति । त्रिदिकृतनारत्न-
ज्ञाणाण येष्यः । प्रत्येक दक्षिणतारणेन गङ्गा पितृनिधेय विप्र-
यानि विमज्जये । भगनगङ्गावर्जनामनुप्राविशन्तीति । स्थानं ८०
॥ (एतत्तव सूत्रतः 'कच्छ' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे १८०
पृष्ठे दृश्यते)

गंगाकुंड-गङ्गाकूट-न० । सुदृढमवतः पश्चिमे कूटे, स्थानं २
॥ २० । ३० । जं ० । ('कूट' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे १९१ पृष्ठे
तत्परूपं दृश्यते)

गंगागङ्गा-गङ्गास्तान-न० । जाह्नवीमजनेन, ब्रातु महादेवि
पुत्र, जनेन च सु० मन्त्रं उवाच । मायह चखण नवराहं, द्विधि
दिवा गंगागङ्गा । प्रा० ४ प० ।

गंगादीवि-गङ्गादीवि-पुं० । गङ्गाप्रपातमध्यस्थे गङ्गादेवीमवन-
शोभिने द्वीपे । अ० २० पृ ३० । (नक्षत्रकं 'गंगा' शब्दे उक्तः)
" गमासिचुरात्तरवर्द्धेदोणे दीवा अद्भुतोयणाहं आत्मा-
विकर्षनेण पमात्" स्थानं ८० ।

गङ्गावचन-गङ्गावर्त्त-पुं० । आचर्यविशेषे, कल्प० ३ कृण ।

अ०। गंगावस इव पयादिणवसतरेमंगेमुखरि। किरणतणुणोवि
यस्य। कांसावनेपममंगीरविषयनामा। गंगावसैक इव प्रदक्षिणा-
वनेनरक्षैरिवं तंरक्षैरि। सृष्टिर्मायातिनिकुरा। तंरक्षभकुराः। रवि-
किरणैः सूर्यकिरणैश्चनकाभिननवं तत्पथमनया तत्काळमित्यर्थः,
यद्वादिष्टे उञ्जिऊहमव, अत एवाकाशायतं त्रित्याको नाथयमानं
किञ्चिदभावेदित्यर्थः, पथं तद्व्याप्यभोरा। वि। कटांशं नाथयमा-
नं यं तद्व्यावर्तकप्रदक्षिणावनेतंरक्षभकुरारधिकिरणतणुणोविता-
कोशायमानपञ्चगम्यरिचिक्त्वाभाः। अ० ३ प्रति०। औ०।

गंगासय-गङ्गाशत-न० । गोशालकमतेन महाकल्पान्तर्गतका-
परिमाणभेदे । भ० १, ५ श० १ उ० । ('गोसङ्ख्य' शब्दे वक्तव्यता)

गंगासागर-गङ्गाभागर-पुं० । यत्र गङ्गा सागरे प्रवाहता तस्मिन्
नृ तथोर्विशेषः, उत्त० १८ अ० ।

मगेय-गाङ्गेय-पु० । भीष्मपितामहे. द्वा० १ सु० १६ अ० । आर्य-
महागिरिनिवास्यधनगुप्तदिव्य. द्वैतियनिष्ठयानां धर्माचार्ये, आ०
सू० १ अ० । स्वनामस्थाने पाश्चात्त्ययङ्गनागरे,

तद्वक्तव्यता चैवम-

तेनं कालेणं तेणं समएणं दाणिगमि एणं मयरे हो-
 न्या वमओ दूदपलासं वेदए भायां ममासहे, परिमा
 शिग्मया, धम्मो कट्ठिओ, परिमा पडिग्मया । तेणं कालेणं
 नेणं समएणं पागावधिज्जा गंगेयं णांमं अणमारे जेणेव
 समणं भगवं महावीरं तेणव उवागच्छइ । उवागच्छइसा
 समणस्स भगवओ महावीरस्स अदूरमांसे दिव्वा समणं
 भगवं महावीरं एवं वयासी । ४० ए झण ३२ उ० ।

(स्वतोऽस्वतो वा नैरयिकाद्य उत्पद्यन्ते इत्याद्युपादोद्धर्त-
नाधिपयार्ण प्रश्नोत्तरसूत्राणि “उवधाय” शब्दे द्वि० भागे
६६५ पृष्ठे उत्तानि)

(प्रवेशनकक्ष्यता च ' पवेक्षण्य ' शब्दे वक्तव्यते)

तत्पथि च एते गंगेये अणगारे समानं भगवं महावीरं
एवमिजानां सत्त्वम सत्त्वद्विरसी, तेषां मे गंगेये अण-
गारे समानं भगवं महावीरं निकुत्तुं आपदिहपयादिणं
करेड वेंदेड ताम्रमडा वेंदिता नमसिता एवं वयसी-इच्छामि
एवं भंते । तुष्ये आनिप चाञ्जामाओ धम्माओ पंचमह-
स्वयं एवं जहा कालासवेसियपुत्ते अणगारे तदेव जाणि-
यस्वन् जाव सत्त्वद्विरसत्त्वद्विरसी भेवं भंते । नंतं । चि ॥

(तत्पनिर्दिष्टं) यस्मिन् समयेऽनन्तरं वा वस्तु जगवता
प्रतिपादितं स एव समयः प्रभूतिरादित्यस्य प्रत्यभिज्ञानस्य
नन्तथा । वाक्यः पुनरर्थं समुच्चये वा । (से हि) श्रुत्वा
(पञ्चभिर्जाणैः) प्रत्यभिज्ञानमिति स्म । किं कृत्वा ?
इत्याह—सर्वेषां सर्वैर्दृष्टिर्ज्ञानप्रत्ययत्वाद्दिति । न ७ शृ ७
३५ ७ ।

गोपयन्म-गाङ्गेयतन्त्र-पुं० । गाङ्गेयभङ्गानां गतिचतुष्टयमाश्रित्य
सर्वप्रसक्त्याऽनया रीत्या, तेषामयं सत्त्वानमो ज्ञेय इति च प्र-
सादाभिति प्रश्नः । अत्रासरम-नरकगतौ सर्वप्रवेशनक्षेत्रसंयो-

गिकान् सप्तसप्तज्ञान् रक्षणभादिगणद्विकादिसंयोगस्तम्भैः
 द्विप्रवेशनरकादिगणद्विकादिसंयोगाच्च गणायित्वा यथा जीतम-
 भूतमकाङ्क्ष्य प्रकृष्यः प्रमाणयत् प्रति प्रवेशात्कं भ्रंशं भ्रंशं स्व-
 र्वाप्तमाप्नुयति । प्रवेशनकङ्कसंघश्चतुर्न संज्ञवतीति संभाव्यते-
 । एवं गणितमभाक्षयति । यदासंघं ह्येयम् । किञ्चित्प्रिये
 मगवतीसूयुषौ कति दशिनं नास्ति तन् ह्येतन्मो भागो व्य-
 चया न द्विहितं शक्यते इति । ७७ प्र० सप्त० १ उद्घा०

गंज-गञ्ज-पुं० । गंजि-घञ्-अवज्ञायाम्, प्राधारे घञ् गोष्ठ्यागारे,
भाएनागारे, स्तनी, पामरगृहे, हट्टस्थाने, मयभाएने, मदिरागृहे,
स्त्री० टाण् वाच० । भोज्याविशेषे च, प्रश्न० ५ सप्तम० द्वार ।
गंजसाला-गञ्जशाला-स्त्री० । वृण्+धनादिस्थाने, "अतथं-
धणं दानंजतिं सा गंजसाला" नि० घृ० १ उ० ।

गठ-ग्रन्थ-धा० सन्दर्भे, वा चु० पक्षे ज्ञा० प० सक० सेद ।
 वाच० । ग्रन्थो गठः । ८ । ४ । १२० । इति ग्रन्थो गठादशः ।
 'गठे' ग्रन्थयति० । प्रा० ४ पाद ।

ग्रन्थ-पुं० । “ग्रन्थो गन्धः” इति गन्धः । मिथ्यात्वादौ आन्तरे
ब्रह्म च । धनादौ तस्य धर्मोपकरणवर्जनाद्यथात्म्यम् । अ०
५ टा० ३ वृ० आचा० ।

गति-ग्रन्थि-पुं० । 'ग्रन्थ सन्दर्भे' इति । कार्षापणादिपोटलि-
कायाम्, हा० १ सु० १ अ० । औ० । पर्वणि, जङ्गस्थानि च,
आत्मा० १ सु० १ अ० ३ उ० । प्रव० । प्रह्ला० ग्रन्थिपरि ग्रन्थिः ।
जीवनं कर्मणि ज्वररताऽनागतकालान्येव कर्मस्मिन्निविशये, पञ्चा० ।
संसर्गधोवयणजोगा, जीवण जया ध्वंश कम्ममिती ।
आवया सत्त्वा सगर्वाकादीकांमयी मेक्षणं ॥ १ ॥
तापियधियधमेनं, धाययं पथन्तर्गमि जीवन्तं ।
हवाते दु अन्नजपुण्यो, गती एयं जिणा गति ॥ २ ॥
गतिं ति सुदुष्मभो, कन्धमधणहद्वगुगं वि व्व ।
जीवस्स कम्मज्जणिओ, घणरादांसपेरिणामां ॥ ३ ॥
ता वति तावदु ग्रन्थिभेदप्रदेशं यावद्विपयि । पञ्चा० ३ विववर्ण
ग्रन्थिः किमुचयेत ? इत्याह-

गंति त्ति सुदुग्भेश्चो, कक्खडयणरूढगूढगंति व्व ।

जीवस्म कम्मजणिञ्चां, घणरागदोमपरिणामो ॥१११॥

प्राथमिक अर्थात्, काः इत्याह-धर्मातिनिषिद्धाः सामान्योदय-
परिणामाः कल्प्यन्तीत्यर्थः, कथंनृत्तः कर्मजातः कर्मविशेषः
यः। अयं च भूमेदो दामोन्वां तु कथंनृत्तः भवति। क इव । वचन-
देवोऽपि विशुद्धः सन्मन्त्रः, कथंनृत्तः कथंनृत्तः प्राथमिकः । कर्कशः
अतिपरुषः, घनः सर्वतो निर्धनः, स चादौऽपि स्वादित्याह कः
शुद्धः, रूढः कथंनृत्तः इत्यतिमशुद्धः अतिमशुद्धः प्राथमिकः, यथै-
व नृत्तः। इत्यप्राथम्येनैव भवत्येव सामान्योदयपरिणामोऽयमै-
व भूमेदो भवत्यति प्राथमिकः प्राथम्येव परिधेयः इति । विशुद्धः

मेतिजेय-मन्त्रिजेद-पुं० । अतिमोक्षराद्वयपरिणामविदारणं,
 द्वा० १५ द्वा० । इह गम्भीराऽपारसंसारसागरमध्यमध्या-
 सीनो जन्ममिथ्यात्वप्रत्ययमनन्तात् पुद्गलपारावर्त्तननस्तदु-
 खस्वभावायनुभूय कथमपि तथाभग्नत्वपरिपाकवशतो मि-
 रिसराऽद्वयवृत्तशून्याकल्पो नाभोगोचरिर्नित्यथाप्रवृत्तकरसो
 न 'कारणं परिणामोऽत्रेति' बन्धनाद्वयवृत्तशून्यपरिपक्वेणा-
 युयैर्जनि क्लान्तरणोपायवर्त्मकेष्वि सार्थपयपि, पत्थोपमासं-

व्येयमागम्यैकसागरोपमकोटाकोटीस्थितिकानि करोति ।
अथ चात्मेन्द्र जीवस्य कर्मजनितो बनरागद्वेषपरिणामरूपः क-
कोशाभिविदितप्रसङ्गपुण्यलवकप्रतिषेधश्च दुर्मेन्द्रोऽभिन्नपूर्वो प्र-
तिषेधश्च । तदुक्तम्—

“ तौ च वि योवमिते, अविप इत्येतरंमि जीवस्स ।
स्वह तु अभिन्नपुत्रो, गन्तुं एव विद्या विनि ॥ १ ॥
गंढि सि सुदुग्धमो, ककषदचलकद्वगंढि स्म ।

जीवस्स कम्मज्जिओ, घणरागदोसपरिणामो ॥२॥ इति ।
इमं च ग्रन्थि पावद्भया अपि यथाप्रवृत्तिकरणेन कर्म रूपयित्वा
अनन्तरः समागच्छति । उक्तं च आचर्यकटीकायाम्—अमव्य-
स्यापि कस्यचिदप्यप्रवृत्तिकरणेनो ग्रन्थिमासाद्य महदा-
विभूतिवर्धनः प्रयोजनान्तरतो वा प्रवर्तमानस्य भूतसा-
माधिक्यलोभो भवति न शेषलाज इति । एतदन्तरं कश्चिद्वच म-
हत्तमा सत्तासन्नपत्तानिर्गुणितुल्यः समुत्प्लितप्रवृत्तिनिवार-
नीयप्रसरो निमित्तकुटारपारयेव परमविशुद्धा यथोक्तस्वरूप-
स्य प्रत्येकं विधाय मिथ्यात्वस्थितेरस्तुष्टुसमुद्रवृत्तापुप-
वर्धनिकयापुर्वकस्यानिवृत्तिकरणजनकप्रवृत्तिजनिनसामर्थ्यो-
ऽन्तर्मुहूर्त्तकालप्रमाणं तत्प्रदेशव्यपदलिकाभावाकल्पमन्तरकरणं
करोति । अथ यथाप्रवृत्तिकरणाऽपुर्वकरणेऽनिवृत्तिकरणा-
भावस्य क्रमः—

“ जा गंढी ता पदमं, गंढि समश्चओ भवे वायं ।
अणियहं।करणं पुण, संमत्तपुरुक्कने जीवे ” ॥ ३ ॥

(गंढि समश्चओ सि) ग्रन्थि समनिकायतो निन्दनस्थेति ।
(संमत्तपुरुक्कने सि) सम्यक्कर्षं पुरस्कृतं येन तन्मिमांसल-
सम्यक्त्वे जीवे अनिवृत्तिकरणं प्रयतोत्यर्थः । एतस्मिन्धाम्-
नरकरणे कृते सति तस्य मिथ्यात्वकर्मणः स्थितिरव्यं भवति ।
अन्तरकरणाद्यप्यस्तौ प्रथमा स्थितिरन्तर्मुहूर्त्तप्रमाणः । तस्मादेवा-
न्तरकरणादुपरितनी शया द्वितीया स्थितिः विधापना । तत्र प्र-
थमस्थितौ मिथ्यात्वद्विकवेदनादसौ मिथ्यावृत्तिरेव । अन्तर्मुहूर्-
त्तैव पुनस्तस्यामपगतया मन्तरकरणप्रथमसमय एवौपशमि-
कसम्यक्त्वमवगमोति, मिथ्यात्वलिकवेदनाभावात् । यथा हि
बनदावानलः पूर्ववक्ष्येधनसूचरं वा देशमवाप्य विधायति
तथा मिथ्यात्ववेदनवनदोऽप्यन्तरकरणमवाप्य विधायति ।
तथा च सति तस्यौपशमिकसम्यक्त्वज्ञानः । यदाहः श्रीपुत्रया-
दाः—“ ऊनरदेसं वृद्धिद्युयं च विभ्राह वणद्वो पण । इयं मि-
थ्यस्स वृद्धिद्युय, उवसमसमं लहइ क्खि ॥ ॥ ” इति व्या-
ख्यंति ग्रन्थिबदलंभवमौपशमिकसम्यक्त्वम् । कर्म ० ४ कर्म ० ।
ततः किमिहाह—

जिअस्मि तस्मि भाओ, तम्मत्ताणं पोक्खेइअणं ।

सो य कुलओ परिसस-चित्तविषयायाइस्यिहं ॥ १ ॥ १६॥

तस्मिन् ग्रन्थौ भिन्न रूपयित्वा समनिकायतो मोक्षहेतुत्वानां
सम्यक्त्वादीनां लाभो भवति । स च ग्रन्थिनेदो मनोविषात-
परिभ्रमादिविभेदहेतुत्वानां प्रतिशुद्धयेव सुकरः, नस्य हि जी-
वस्य ग्रन्थिनेदं विभीषीर्षिषायाश्चकस्येव विभीषिकादिज्यो
अनोविषातो मनःकोभो भवति, प्रवृत्तज्योत्कर्मशुशुप्तानज्जया-
च्च महासमरगतसुनद्वेषेव परिभ्रमातिशयेन संजायत इति ।

तदेवाह—

सो तस्य परिसम्पद्, घोरमद्दासपरिणयाइ स्म ।

विज्जा या सिक्किकाले, नह बहुविग्या तहा सो वि ॥ १ ॥ १७॥

स जीवस्सन् ग्रन्थिभेदे प्रवृत्तो घोरमहासमरशरणि दुर्ज-
यापाकुतामेकशत्रुगणसुभट इव, चादिशब्दाद् महासमुत्पाद-
नात्कवच परिभ्राम्यति । यथा च सिद्धिकाले विद्या बहुवि-
ध्ना संपद्यते साधकस्योपसर्गमैतन्नातं जनयति, तथा सोऽ-
पि ग्रन्थिभेदे इति ।

अथ प्रकरः ग्राह-

कम्पट्टिं सुदीहा, खविपा जइ निग्गुणेण सेसं पि ।

स त्वेव निग्गुणो विप, कि पुणो देमणइहि ॥ १ ॥ १८॥

यदि ग्रन्थिभेदात् पूर्व सम्यक्त्वाविगुणविकलेनैवानेन जन्तुना
सुदीहो वांक्षां यत्सो कर्मस्थितिः क्षीयता, तर्हि येषामपि कर्मा-
सौ सम्यक्त्वादिगुणशून्य एव रूपयन्त, ततो मातृकप्येव-
मेवासाद्यन्तु, किं पुनः सम्यग्दर्शनादिगुणैस्तन्तुभिर्विक-
ल्पितः ? इति ।

अत्रोत्तरमाह-

पाएण पुज्जेवा, परिमउडे साहाणमि गुकरिया ।

होइ महाविज्जाए, किरिया पायं सविग्गा य ॥ १ ॥ १९॥

तह कम्माहुइस्सवणे, परिमउडे पोक्खमाहणे गुहरे ।

इह देमणइकिरिया, छुसहा पायं सविग्गा य ॥ १ ॥ २०॥

महाविद्यासाधनवन्दनं कथ्यम् । यथा महाविद्यायाः सिंसा-
धविधितयाः प्रायः पूर्वमेवा नानिर्गुणं, किन्तु परिशुद्धं । भव-
ति, तस्माच्चनकाल तु या क्रिया सा गुह्यरा अतिगुरायेत् । प्र-
वर्तते, सविद्या च प्रायः संज्ञायेव । शिरो ० । ग्रन्थिभेदेनाप्य-
न्तर्मुहूर्त्तः इति । इह सविधयेव ग्रन्थिभेदे रागद्वेषपरिणामः,
तस्य ग्रन्थिभेदे अपुर्वकरणज्जन्तुया विदारणे सति लक्ष्यशु-
द्धतत्त्वध्यानसामर्थ्यान्वायमेव न प्राप्तिरिति निश्चयतया संकल-
शो रागद्वेषपरिणामः प्रवर्तते । नहि लक्ष्यव्यपशिष्टो मांषः
कथञ्चनलापूरितरम्भोऽपि प्रागवस्थां प्रतिपद्यत इति । एत-
दपि कुतः ? इत्याह—न भूयस्तद्वर्धमानि । यतो न भूयः पुनरपि
तस्य ग्रन्थिभेदेन निष्पादनं भेदे सति संपद्यत इति । किमुक्तं
भवति ? यावत् ग्रन्थिभेदकालं सर्वकर्मणामागुयुव्यानां स्थि-
तिरन्तःसागरोपमकोटीकोटिलक्षणाऽवशेषतः ताम्रमाणभे-
दासौ सम्यगुपलब्धसम्यग्दर्शना जीवः कथञ्चन सम्यक्त्वा-
पयमातामायामपि तयाव्ययसंक्रेशशरीरां बध्नाति, न पु-
नस्तं बध्नेनानिकायनति ॥ धो १ अवि ० । ग्रन्थिभेदे, रा ० ।
अथ ग्रन्थिभेदस्वरूपम्—तत्र प्रवृत्तेऽप्यव्ययसंक्रिययाव्ययव-
र्यामित्युक्तिः सविधियुक्तः । अथवा उपशमलक्षिः उप-
देशअवगल्लक्षिकरणत्रयहेतुप्रकृत्योऽसविधियुक्तः । करण-
कालात् पूर्वमपि अन्तर्मुहूर्त्तकालं यावत् प्रतिशमयमनन्तगुण-
वृद्धा विशुद्धा विशुद्धयमानोऽवस्थापमानचित्तवस्तन्ति । प्र-
त्यिकसत्त्वानामभ्यस्तिसिक्तानां याविशोद्यस्तमातिक्रम्य वर्त-
मानः । ततोऽनन्तगुणविशुद्धः । अन्त्यतरिम्व् मानिभूतविभक्ता-
न्वयनस्मिन् साकारोपयोगो चाप्यतमस्मिन् वर्तमानस्ति-
सुतां विशुद्धानां तद्व्यापानमन्यतमस्यां लेख्यायां वर्तमानः, ज-
ज्ञयतस्तेनोपदेशायां मध्यमपरिणामेन पक्षलेख्यायामुत्कृष्ट-
परिणामेन शुक्लश्रेयायाम् । तथाऽऽपुर्ववर्तानां सत्तानां कर्मणां
स्थितिमन्तःसागरोपमकोटीकोटीप्रमाणं हस्या अश्रुमानां क-

मैत्र्यामनुभाष्यतुःस्थानकं सन्तं स्थित्यानकं करोति । शुभानां च कर्मणां हि स्थानाकं सन्तं चतुःस्थानकं करोति । तथा भू-
वर्णमृत्तिसत्त्वत्वारिंशत्सङ्ख्याया ब्रह्म एतावन्तमानाः स्वस्व-
भावप्रायोभ्याः प्रकृतीः शुभा एव ब्रह्माणि । ता अप्यायुर्वेदाः,
अतिविद्युत्परिणामो हि ब्रह्मभारभने । यद्युत त्रियंशं मनुष्यो
वा प्रतिसमस्यकृतमुत्पादयत् देवार्तिप्रायोभ्याः शुभाः प्रकृती-
र्ब्रह्माणि । देवो नैर्याको वा प्रथमसमस्यकृतमुत्पादयत् मनुज-
वर्तिप्रायोभ्याः शुभाः प्रकृतीर्ब्रह्माणि । सप्तमनरकमारकः ति-
थिद्विकं त्रीचैर्गोत्रं ब्रह्माति, भवप्रायोभ्यात् । ब्रह्ममानस्थिति-
मन्तःसामरकाटाकाटि ब्रह्माति, नाथिको, योगयशात् । प्र-
देशाप्रमुक्तप्रजसन्धमध्यं च ब्रह्माति । स्थितिबन्धे पूर्णं स-
त्यव्यस्थितिबन्धं प्राक्तनस्थितिबन्धापेक्षया पदोद्योगमासक्येय-
भागव्यूतं करोति । ततः कस्यं पदोद्योगमासक्येयभागव्यूतं क-
रोति । अतः स्यं स्थितिबन्धं पूर्वपूर्वपक्षया पदोद्योगमाऽसक्य-
यभागव्यूतं करोति । अशुभानां च प्रकृतीनां ब्रह्ममाना-
नामनुभागां हि स्थानकं ब्रह्माणि । तमपि प्रातिसमयमन-
न्तगुणहीनं, शुभानां च चतुःस्थानकं प्रातिसमयमनन्तगु-
णयुक्तं कुर्वन् करणं यथाप्रकृतं करोति, अपूर्वकरणं ततः अ-
निवृत्तकरणात्मा । करणं परिणामविशेषः । एतानि च त्रीण्य-
पि करणानि प्रत्येकमानमुद्भूतकानि । ततः उपशान्ताद्धा
ल्लभं, सापि वाऽऽन्तर्मुहूर्तकौ यथाप्रवृत्तकरणं च ।
“ अल्लसमये वदेना, अप्यवसानपूर्वतन्तगुणनाए । परणा-
ममहागानं, दासु वि लोगा असंखिज्जा ” ॥ १ ॥
इति कर्मप्रकृती । प्रातिसमयमनन्तगुणानामनन्तगुणतया विशु-
द्धाः वर्धमानां करणसमाप्तिं यावत् वधेन । ते कथयन्ति भवव-
सानां भवन्ति । ह्योपरि यथाप्रवृत्तपूर्वकथयन्ति । परिणाम-
स्थानानामनुसमये लोकाऽसंख्येया भवन्ति । यथाप्रवृत्तकरणे
अपूर्वकरणे च प्रातिसमयेऽसक्येयलोकाकाशप्रदेशविशामा-
नानि अप्यवसायस्थानानि भवन्ति । तथाहि-यथाप्रवृत्तकरणे
प्रथमसमये विशोधिस्थानानि गानाजीवापकृषा असङ्ख्येय-
लोककाशप्रदेशप्रमाणानि, द्वितीयसमये विशेषाधिकानि,
ततोऽपि तृतीयसमये विशेषाधिकानि, एवं यावच्चरमसमयः ।
वचमपूर्वकरणेऽपि कृतव्यम् । अस्मिन् वाच्यवसायस्था-
नानि यथाप्रवृत्ताऽपूर्वकरणयोः संबन्धोनि स्थापयमानानि
विषमचतुरस्रं क्षेत्रमावरणन्ति । तयोदपरि वाऽऽऽवृत्तकर-
णाप्यवसायानि मुकाबलीसंस्थानि उपरंपरि कम्बुनि अनु-
विन्ययमानानि प्रातिसमयमनन्तगुणवृद्धाः प्रवर्तमानाऽवधन-
स्थानि तिथिबन्धस्थानपतितानि । तद कथयन्ताद्धौ पुदुवी युगपत्
करणप्रातिपक्षी विवर्धयेते । तत्रैकः सर्वजघन्यया अंशया प्रातिपक्षः,
अपरः सखीकृष्टया विशोभ्या । प्रथमजीवस्य प्रथमसमय मन्दा,
द्वितीयसमये अनन्तगुणा, तृतीयऽनन्तगुणा, एवं यावत् यथा-
प्रवृत्तकस्याऽसंख्येयमाणां गतो भवति । ततः प्रथमसमये
द्वितीयस्य जीवस्य उत्कृष्टं विशोधिस्थानमनन्तगुणं वक्तव्यम् ।
ततोऽपि द्वितीये उत्कृष्टा विशोधिचरनन्तगुणा, तत उपरि जघन्य-
विशोधिचरनन्तगुणा, एवमुपर्यध अ एकैकं विशोधिचरानमन-
न्तगुणं ह्योर्जीवोक्तावच्छेदं यावच्चरमसमये अजघन्या विशो-
धिः । तत यावच्चरमात् चरममनिराप्य या नि अमुकानि लोषाणि
उत्कृष्टानि स्थानानि तानि कमेष्ट निरन्तरमनन्तगुणानि वक्तव्या-
नि । तदेवं सप्तमं यथाप्रवृत्तकरणम् । अथ च यथाप्रवृत्तक-
रणस्य पूर्वपूर्वपक्षं चिन्तयं नाम शेषकटणाभ्यां पूर्व प्रथमं प्रवृत्तं

पूर्वप्रवृत्तमाति । अस्मिन् यथाप्रवृत्तकरणे स्थित्यातरसप्तलो-
गुणभोग्यवीनं प्रवर्तन्ते, कथलमुक्तव्या विशोधिचरानमन्तगुणा ।
यानि वा प्रवृत्ताणि कर्मोपपन्न स्थितौ ब्रह्माणि तेषामनुगानं
हि स्थानकं ब्रह्माणि । यानि च शुभानि तेषां चतुःस्थानकं स्थि-
तिबन्धेऽपि च पूर्णं पूर्णं सत्यव्य स्थितिबन्धं प्रदोद्योगसंख्येयमा-
गम्युतं च ब्रह्माणि । संप्रत्यपूर्वकरणमभिधीयते-“ वीर्यस्य बी-
यसमये, सङ्ग्रहमविषण्णतदङ्गत्वात् ” इत्यादि ब्रह्मनात् । द्विती-
यस्याऽपूर्वकरणस्य दोषाः चिन्तयः समयः कृतजघन्यमपि विशोधि-
स्थानाद् अनन्तगुणं वक्तव्यम् । एतदुक्तं भवति, नैह यथाप्रवृत्तक-
रणवत् प्रथमतः निरन्तरं विशोधिस्थानमनन्तगुणं वक्तव्यं,
किन्तु प्रथमसमये प्रथमतो अजघन्या विशोधिः सर्वलोका, सापि
च यथाप्रवृत्तकरणचरमसमयवत् तावद् उत्कृष्टा विशो-
धिस्थानात् अनन्तगुणा । ततः प्रथमसमये एवात्कृष्टा विशोधि-
चरनन्तगुणा, ततोऽपि द्वितीयसमये अजघन्या विशोधिचर-
नन्तगुणा, ततोऽपि तस्मिन्वा द्वितीयसमये उत्कृष्टा विशोधि-
चरनन्तगुणा, एवं प्रातिसमये तावद् वाच्यं यावच्चरमसमये
उत्कृष्टा विशोधिः । अपूर्वाणि करणानि स्थितिबन्धनसत्तातु-
गुणभोग्यस्थितिबन्धादिनि वसनानि यस्मिन् तद अपूर्वकरणम् ।
तथाहि-अपूर्वकरणं प्रविशन् प्रथमसमयमेव स्थितिघातं रत्त-
घातं गुणभोग्यस्थितिबन्धं चाभ्यं युगपद्वारभते । तत्र स्थिति-
घातः क्वचित्सम्कर्मणोऽभिमतज्ञानादुत्कर्षत उद्विष्युपपन्नप्रमाद्यं,
जघन्येन पुनः पदोद्योगमलङ्घयेयमागानं स्मृतिकारकमुत्करि-
ति । उत्तरीयं च या स्थितः अर्था न खण्डनीयव्यति तत्र तत्त्व-
प्रतिपत्तिरान्तर्मुहूर्तेन कालेन, तत् स्थितिकारकमुत्तरीयेते । एवं
द्वितीयम्, एवं तृतीयम्, एवं प्रवृत्तानि स्थितिकारकसङ्ख्याणि व्य-
तिक्रामन्ति । तथा च सति यद् अपूर्वकरणस्य प्रथमसमये सत्क-
मोऽऽसीत् तत् सर्वेभ्य चरमसमये सङ्ख्येयगुणहीनं जातम् । रत्त-
घातं तु अशुभानां प्रकृतीनां यद् अनुभागसकर्म तद्वानन्तल्लभं
भागं मुक्या लोषाननन्तानुजागमागत् अन्तमवृत्तेन विनाश-
यति । ततः पुनरपि तस्य प्रागुक्तस्यानन्ततमं ज्ञागं शयाद् विना-
शयति । एवमेवेकानि अनुभागसङ्कटसङ्काणि एकास्मिन् स्थि-
तिकारके व्यतिक्रामन्ति । तर्वा च स्थितिकारमात्रं सङ्कटं द्विती-
यमपूर्वकरणं परिसमाप्यते । स्थितिबन्धाद्वा तु अपूर्वकरणस्य
प्रथमसमये अन्य एव अपूर्वपदोद्योगमलङ्घयेयमागानं स्मृतिकार-
कारप्यते । जीवस्थितिघातस्थितिबन्धौ तु युगपदेववारभन्ते,
युगपदेव निष्ठा यानः । शुभभोग्यन्तु “ गुणसेल्ले निष्कलं, समये
असंख्यगुणाए । अकादुगाहरितो, सत्ते संसे य निष्कलं ” ॥ १ ॥
भाषित्वा घातिस्मिन्निष्कलमप्यार्द्राक्षीकं गृहीत्वा उद्यसमयात्
प्रातिसमयसंख्येयगुणतया निक्षिपति । प्रथमसमये स्तोतः,
द्वितीयसमये असङ्ख्यगुणं, तृतीयसमये असंख्येयगुणम्, एवं
यावच्चरमसमयः । एव प्रथमसमयगृहीतस्थितिकारक-
विधिः, एवं द्वितीयादिसमयगृहीतानामपि । ह्यनेन प्रथ-
मसमय स्तोतः, द्वितीयसमये असङ्ख्येयगुणं, तृती-
यसमये असंख्येयगुणभोग्यद्विकलनिकेपो भवति । इति अ-
पूर्वकरणस्य रूपम् । अनिवृत्तकरणं एतदुक्तं भवति, अनिवृत्त-
करणस्य प्रथमसमयेऽपि य वनेनेते य वृत्ता ये च घर्तेश्वने
तेषां सर्वेषामपि सप्ताना एककटा विशोधिः । द्वितीयसमयेऽपि
ये वनेनेते, ये वृत्ता, ये च घर्तेश्वने, तेषामपि सप्त विशो-
धिः । एवं सर्वेषामपि समयेषु । नवरं पूर्वतः उपरितनन्तगुणा-
ऽधिका विशोधि चरमसमये यावच्चरमसमये प्रविष्टानां तु-

गंदि [ए] गंदिन्-३० । अतुषी गमनं, तद्व्यास्तोति गच्छी । गमनमावाप्ति, आवा० १०१ पु० १ अ० १ उ० १ नि० १० । उच्यते गच्छतां । "गंदिगंदिता वि जगत्" आवा० २ पु० १ अ० १ उ० १ ।

गंदिवा-गंदिवा-३० । सुवर्णकारादीनामधिकारिण्यवाच, द्या० १० डा० ४ उ० १ द्य० १ अ० १ अ० १ आवा० १ इहादीनां पूर्वापरपरिच्छिन्नं भव्यजगत् । गंदिगंदिवा गंदिवा । एकाधिकाकारायां प्रथमपक्षती, मं० ।

गंदिवाणुओग-गंदिवाणुयोग-३० । इहकथयतायाधिकाराऽनुपना वाच्यपक्षयो गंदिवाका उच्यन्ते । तासामनुयोगोऽर्थकथनार्थिगोऽर्थकाऽनुयोगः, स० । नरनरपरित्यज्जातानां निर्वाणमनानुसरविमानवक्ष्यताऽऽख्यानप्रत्ये, द्या० १० डा० १ ।

से किं तं गंदिवाणुओगे १, गंदिवाणुओगे-कुलगरगंदिवाय, निरयपरगंदिवाय चकटगंदिवाय दसारगंदिवाय बलेद्वगंदिवाय वासुदेवगंदिवाय गणधरगंदिवाय जह्वा-हुगंदिवाय तवोकम्पगंदिवाय हरिंरसगंदिवाय उमप्यणि-गंदिवाय अवमप्यणिगंदिवाय चित्तरगंदिवाय अमर-नरनिरियनगमगमविबिधपरियट्टाणाणुओगेसु एवमाद-यात् गंदिवाय आपविज्जति पणविज्जति । सेत्तं गंदिवा-णुओगे । सेत्तं आणुओगे ।

(से किं तमप्यदि) अथ कोऽर्थं गंदिवाणुयोगः १, सु-रिराह-गंदिवाणुयोगेन, अथवा गंदिवाणुयोगेन ससमी, 'गं' इति वाच्यमाहारे, कुलकरणाधिकारः । इह सर्वकाम्यतराल-वर्तिन्ये बहुषः प्रतिगन्तेकाधिकाकारका गंदिवाकाः कु-लकरणाधिकारः । ततो बहुवचनं, कुलकरणायां गंदिवाकाः कुल-करणाधिकारः, यासु कुलकरणां विमज्जवाहनादीनां पूर्ववज-मनामादीनि स्वप्रकृत्वमुपपन्नन्ते । एवं तांश्चकरणाधिकारि-व्यभिधानवन्तौ जावनीयं यावत् (चित्तरगंदिवाय सि) चित्ता अनेकायां अन्तरे अण्वमाऽजिततीर्थकरपास्ताराले ग-पिदकाऽभिधानरगाधिकारः । एतज्जुक्तं भवति, अण्वमाजिततीर्थ-करास्तरे अण्वमवशेषसमुद्भूतभूतनीनां शेषगतविगमन्युत्थलेन श्रित्वविगमनानुसरोपपातमासप्रतिपक्षिका गिरिकाकाः चित्ता-भरगमिकाका । तासां च प्रकृषणा पूर्वाचार्यैरवमकारि-इह सुबु-द्धिनामाः सगरवकवर्तिनो महाऽमायोऽमाद्वर्षते सगरवकव-र्तिसुनेत्र्य आदित्यव्यप्रभूतीनां अगवशेषवशाजनां नरपती नामेवं महावमाक्यानुपुपक्रमे स्म । आह च-"आहसल-सार्थं, सलसल पठपप नरचर्ये । सगरसुयाण सुबुद्धी, इहमो सेत्तं परिकरे" ॥ १ ॥ आदित्यव्यप्रभूतयो अगवशासेयवशाजाः प्रिषादमरताकमनुपादय पयन्ते पारसेवरी दीक्षाभातपूष त-रमपादः सकलकर्मजं कृत्वा चतुर्दशलका निरन्तरं सिदि-गमन्त । तत एकः सर्वार्थसिद्धे, ततो भूयोऽपि चतुर्दशलका नि-रन्तरं निर्वाण्ये । ततोऽपि एकः सर्वार्थसिद्धमहाविमाने । एवं च-तुर्दशचतुर्दशलकास्तरेः सर्वार्थसिद्धौ एकैकस्तावद्वकम्पः, यावत्तुऽर्थकैकका असल्लयेया तपन्ति । ततो भूयः चतुर्दशलका नरपतीनां निरन्तरं निर्वाण्ये, ततो द्वौ सर्वार्थसिद्धे । ततः पुनरपि चतुर्दशलका निरन्तरं निर्वाण्ये, ततो भूयोऽपि द्वौ सर्वार्थसिद्धे । एवं चतुर्दशचतुर्दशलकास्तरे द्वौ द्वौ सर्वार्थसिद्धे तावद्वकम्पौ

यावत्तुऽपि द्विकहिकसल्लया असल्लयेया प्रवन्ति । एवं द्विकहिक-सल्लयाद्योऽपि प्रत्येकमसल्लयेयास्तावद् वकम्पया यावत्तुऽर्थसिद्धे चतुर्दशलका निर्वाण्ये । ततः पञ्चाशत्सर्वार्थसिद्धे, ततो भूयोऽपि चतुर्दशलका निर्वाण्ये । ततः पुनरपि पञ्चाशत् सर्वार्थसिद्धे । एवं पञ्चाशत्सल्लयास्तल्लयाका अपि चतुर्दशचतुर्दशलकास्त-रितास्तावद्वकम्पया यावत्तुऽपि असल्लयेया भवति । उक्तं च-"चतुर्दश लक्षणा निर्वर्ति, सिद्धा एको य होरि सल्लये । एवेकैकहाये, पुरिसल्लया होत्तऽसंकेजा ॥ १ ॥ पुणरपि चोदसल्लया, सिद्धा निर्वर्ति को वि सल्लये । दुगहाये वि असंका, पुरिसल्लया होत्ति मायमा ॥ २ ॥ जाव य लक्षणा चाहत्, सिद्धा पञ्चाश होत्ति सल्लये । पञ्चासहाये वि च, पुरिसल्लया होत्तऽसंकेजा ॥ ३ ॥ एतुत्तराट्ट हाया, सल्लये च य जाव पञ्चाश । एवेकैकतराट्टये, पुरिसल्लया होत्तऽसंकेजा ॥ ४ ॥

स्थापना-

१	२	३	४	५	६	७	८	९	१०	११	१२	१३	१४	१५	१६	१७	१८	१९	२०	२१	२२	२३	२४	२५	२६	२७	२८	२९	३०	३१	३२	३३	३४	३५	३६	३७	३८	३९	४०	४१	४२	४३	४४	४५	४६	४७	४८	४९	५०	५१	५२	५३	५४	५५	५६	५७	५८	५९	६०	६१	६२	६३	६४	६५	६६	६७	६८	६९	७०	७१	७२	७३	७४	७५	७६	७७	७८	७९	८०	८१	८२	८३	८४	८५	८६	८७	८८	८९	९०	९१	९२	९३	९४	९५	९६	९७	९८	९९	१००	१०१	१०२	१०३	१०४	१०५	१०६	१०७	१०८	१०९	११०	१११	११२	११३	११४	११५	११६	११७	११८	११९	१२०	१२१	१२२	१२३	१२४	१२५	१२६	१२७	१२८	१२९	१३०	१३१	१३२	१३३	१३४	१३५	१३६	१३७	१३८	१३९	१४०	१४१	१४२	१४३	१४४	१४५	१४६	१४७	१४८	१४९	१५०	१५१	१५२	१५३	१५४	१५५	१५६	१५७	१५८	१५९	१६०	१६१	१६२	१६३	१६४	१६५	१६६	१६७	१६८	१६९	१७०	१७१	१७२	१७३	१७४	१७५	१७६	१७७	१७८	१७९	१८०	१८१	१८२	१८३	१८४	१८५	१८६	१८७	१८८	१८९	१९०	१९१	१९२	१९३	१९४	१९५	१९६	१९७	१९८	१९९	२००	२०१	२०२	२०३	२०४	२०५	२०६	२०७	२०८	२०९	२१०	२११	२१२	२१३	२१४	२१५	२१६	२१७	२१८	२१९	२२०	२२१	२२२	२२३	२२४	२२५	२२६	२२७	२२८	२२९	२३०	२३१	२३२	२३३	२३४	२३५	२३६	२३७	२३८	२३९	२४०	२४१	२४२	२४३	२४४	२४५	२४६	२४७	२४८	२४९	२५०	२५१	२५२	२५३	२५४	२५५	२५६	२५७	२५८	२५९	२६०	२६१	२६२	२६३	२६४	२६५	२६६	२६७	२६८	२६९	२७०	२७१	२७२	२७३	२७४	२७५	२७६	२७७	२७८	२७९	२८०	२८१	२८२	२८३	२८४	२८५	२८६	२८७	२८८	२८९	२९०	२९१	२९२	२९३	२९४	२९५	२९६	२९७	२९८	२९९	३००	३०१	३०२	३०३	३०४	३०५	३०६	३०७	३०८	३०९	३१०	३११	३१२	३१३	३१४	३१५	३१६	३१७	३१८	३१९	३२०	३२१	३२२	३२३	३२४	३२५	३२६	३२७	३२८	३२९	३३०	३३१	३३२	३३३	३३४	३३५	३३६	३३७	३३८	३३९	३४०	३४१	३४२	३४३	३४४	३४५	३४६	३४७	३४८	३४९	३५०	३५१	३५२	३५३	३५४	३५५	३५६	३५७	३५८	३५९	३६०	३६१	३६२	३६३	३६४	३६५	३६६	३६७	३६८	३६९	३७०	३७१	३७२	३७३	३७४	३७५	३७६	३७७	३७८	३७९	३८०	३८१	३८२	३८३	३८४	३८५	३८६	३८७	३८८	३८९	३९०	३९१	३९२	३९३	३९४	३९५	३९६	३९७	३९८	३९९	४००	४०१	४०२	४०३	४०४	४०५	४०६	४०७	४०८	४०९	४१०	४११	४१२	४१३	४१४	४१५	४१६	४१७	४१८	४१९	४२०	४२१	४२२	४२३	४२४	४२५	४२६	४२७	४२८	४२९	४३०	४३१	४३२	४३३	४३४	४३५	४३६	४३७	४३८	४३९	४४०	४४१	४४२	४४३	४४४	४४५	४४६	४४७	४४८	४४९	४५०	४५१	४५२	४५३	४५४	४५५	४५६	४५७	४५८	४५९	४६०	४६१	४६२	४६३	४६४	४६५	४६६	४६७	४६८	४६९	४७०	४७१	४७२	४७३	४७४	४७५	४७६	४७७	४७८	४७९	४८०	४८१	४८२	४८३	४८४	४८५	४८६	४८७	४८८	४८९	४९०	४९१	४९२	४९३	४९४	४९५	४९६	४९७	४९८	४९९	५००	५०१	५०२	५०३	५०४	५०५	५०६	५०७	५०८	५०९	५१०	५११	५१२	५१३	५१४	५१५	५१६	५१७	५१८	५१९	५२०	५२१	५२२	५२३	५२४	५२५	५२६	५२७	५२८	५२९	५३०	५३१	५३२	५३३	५३४	५३५	५३६	५३७	५३८	५३९	५४०	५४१	५४२	५४३	५४४	५४५	५४६	५४७	५४८	५४९	५५०	५५१	५५२	५५३	५५४	५५५	५५६	५५७	५५८	५५९	५६०	५६१	५६२	५६३	५६४	५६५	५६६	५६७	५६८	५६९	५७०	५७१	५७२	५७३	५७४	५७५	५७६	५७७	५७८	५७९	५८०	५८१	५८२	५८३	५८४	५८५	५८६	५८७	५८८	५८९	५९०	५९१	५९२	५९३	५९४	५९५	५९६	५९७	५९८	५९९	६००	६०१	६०२	६०३	६०४	६०५	६०६	६०७	६०८	६०९	६१०	६११	६१२	६१३	६१४	६१५	६१६	६१७	६१८	६१९	६२०	६२१	६२२	६२३	६२४	६२५	६२६	६२७	६२८	६२९	६३०	६३१	६३२	६३३	६३४	६३५	६३६	६३७	६३८	६३९	६४०	६४१	६४२	६४३	६४४	६४५	६४६	६४७	६४८	६४९	६५०	६५१	६५२	६५३	६५४	६५५	६५६	६५७	६५८	६५९	६६०	६६१	६६२	६६३	६६४	६६५	६६६	६६७	६६८	६६९	६७०	६७१	६७२	६७३	६७४	६७५	६७६	६७७	६७८	६७९	६८०	६८१	६८२	६८३	६८४	६८५	६८६	६८७	६८८	६८९	६९०	६९१	६९२	६९३	६९४	६९५	६९६	६९७	६९८	६९९	७००	७०१	७०२	७०३	७०४	७०५	७०६	७०७	७०८	७०९	७१०	७११	७१२	७१३	७१४	७१५	७१६	७१७	७१८	७१९	७२०	७२१	७२२	७२३	७२४	७२५	७२६	७२७	७२८	७२९	७३०	७३१	७३२	७३३	७३४	७३५	७३६	७३७	७३८	७३९	७४०	७४१	७४२	७४३	७४४	७४५	७४६	७४७	७४८	७४९	७५०	७५१	७५२	७५३	७५४	७५५	७५६	७५७	७५८	७५९	७६०	७६१	७६२	७६३	७६४	७६५	७६६	७६७	७६८	७६९	७७०	७७१	७७२	७७३	७७४	७७५	७७६	७७७	७७८	७७९	७८०	७८१	७८२	७८३	७८४	७८५	७८६	७८७	७८८	७८९	७९०	७९१	७९२	७९३	७९४	७९५	७९६	७९७	७९८	७९९	८००	८०१	८०२	८०३	८०४	८०५	८०६	८०७	८०८	८०९	८१०	८११	८१२	८१३	८१४	८१५	८१६	८१७	८१८	८१९	८२०	८२१	८२२	८२३	८२४	८२५	८२६	८२७	८२८	८२९	८३०	८३१	८३२	८३३	८३४	८३५	८३६	८३७	८३८	८३९	८४०	८४१	८४२	८४३	८४४	८४५	८४६	८४७	८४८	८४९	८५०	८५१	८५२	८५३	८५४	८५५	८५६	८५७	८५८	८५९	८६०	८६१	८६२	८६३	८६४	८६५	८६६	८६७	८६८	८६९	८७०	८७१	८७२	८७३	८७४	८७५	८७६	८७७	८७८	८७९	८८०	८८१	८८२	८८३	८८४	८८५	८८६	८८७	८८८	८८९	८९०	८९१	८९२	८९३	८९४	८९५	८९६	८९७	८९८	८९९	९००	९०१	९०२	९०३	९०४	९०५	९०६	९०७	९०८	९०९	९१०	९११	९१२	९१३	९१४	९१५	९१६	९१७	९१८	९१९	९२०	९२१	९२२	९२३	९२४	९२५	९२६	
---	---	---	---	---	---	---	---	---	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	-----	--

एता एगोसोरिवा, एतासिरेवचरा बिद्या ॥ १ ॥
एताएनिउसरा, तिगादिबिसुसरा क इयांको ।
तत्र प्रथमा भाव्यत-प्रथमकेः सिद्धी, नतां हो सर्वाथसिके ।
ततः चयः सिद्धी, ततश्चात्वारः निष्ठाये । ततः पञ्च सिद्धी, ततः
षड् सर्वाथे । एवमेकोत्तरया वृद्धा शिवगतौ सर्वाथे च ताव-
द्दकम्ब यावदुभयथाऽप्यसङ्ख्येया भवन्ति । उक्तं च-
"पहमाय सिद्धेको, होमिगो सव्यदुसिकर्म ।
तसो तिभि गरिदा, सिद्धा चत्वारि होमि सव्यके ॥ १ ॥
एव आच असंखेजा, सिवगनिसव्यदुसिकर्म ॥ १ ॥

१ स्थापना चयम्-

१	३	४	७	८	११	१३	१५	१७	१८	को
२	४	६	९	१०	१२	१४	१६	१८	२०	सर्वो

सम्प्रति द्वितीया भाव्यत-तत ऊपमेकः सिद्धी, चयः सर्वाथे ।
ततः पञ्च सिद्धी, सप्त सर्वाथे । ततो नव सिद्धी, एकादश सर्वा-
थे । ततश्चयोद्गस सिद्धी, पञ्चदश सर्वाथे । एवं द्रवुत्तरया वृद्धा
शिवगतौ सर्वाथे च तावद्दकम्ब यावदुभयथाऽप्यसंख्येया भव-
न्ति । उक्तं च-"तादे बिउसराए, सिद्धेको तिभि होमि सव्यदु ।
एवं पंच द सप्त च, आच असंखेजा दो बि चि ॥ १ ॥

२ स्थापना चयम्-

१	४	६	९	१०	१२	१४	१६	१८	२०	मो
३	७	९	१३	१५	१६	१८	२०	२३	२५	सर्वाथसिद्धी

सम्प्रति तृतीया भाव्यत-ततः परमेकः सिद्धी, चत्वारः सर्वाथे ।
ततः सप्त सिद्धी, दश सर्वाथे । ततश्चयोद्गस सिद्धी, चोद्गस सर्वा-
थे । एवं द्रवुत्तरया वृद्धा शिवगतौ सर्वाथे च क्रमेण ताव-
द्दकम्ब यावदुभयथाऽप्यसंख्येया गता ज्ञवन्ति । उक्तं च-
"एवमउत्तसहजम्, आच असंखेजा होमि त दो बि । सिवग-
निसव्यदुहे, तिउसराए च नयथा ॥ १ ॥

३ स्थापना चयम्-

१	७	१५	१८	२६	३०	३२	३७	४६	५५	मो
४	१०	१६	२२	२८	३४	४०	४६	५२	५८	सर्वो

सम्प्रति चतुर्थी भाव्यत । सा च विविधा, ततस्तस्याः परि-
क्षाभायेमयुपायः पूर्वोक्तार्थेर्देशतः—इह एकोनविंशत्यं-
स्यासिका कर्त्तव्यः परिपाठ्या पट्टिकादौ स्थाप्यन्ते ।
तत्र प्रथमे निम्न न किञ्चिदपि प्रविश्यते । द्वितीये हो प्रक्रि-
त्यते । तृतीये पञ्च, चतुर्थे नव, पञ्चमे त्रयोदश, षष्ठे सप्तदश,
सप्तमे द्वादशानि, अष्टमे षड्, नवमेऽष्टौ, दशमे द्वादश, एकादश
चतुर्दश, द्वादशेऽष्टाविंशतिः, त्रयोदशे षड्विंशतिः, चतुर्दशे पञ्च-
विंशतिः, पञ्चदशे एकादश, त्रयोदशे त्रयोविंशतिः, सप्तदशे सप्त-
विंशतिः, अष्टादशे सप्ततिः, एकोनविंशे सप्तसप्ततिः, विंशे एकः,
एकाविंश हो, द्वाविंशे सप्तविंशतिः, त्रयोविंशे एकसप्ततिः, चतुर्विं-
शे द्विविंशे, पञ्चविंशे एकानसप्ततिः, षड्विंशे चतुर्विंशतिः, सप्तविं-
शे षड्चत्वारिंशत्, अष्टाविंशे शतम्, एकोनविंशे षड्विंशतिः ।

उक्तञ्च-

"तादे तियमाहबिसु-नराए अठनतीस तु तियगदु ।
वेचं पदमे गरिथ, उक्तथो सेसुतु रमे प्रवे कथया ॥ १ ॥
तुपपणनं नव तेरस, सप्तसप्त दुवीस छु च अठेच ।
चारस बोहस तह, अठवीस उव्वीस पणवीस ॥ २ ॥
यत्तारस सेवीसा, सीवासा सयरिसहचरिया ।

इगदुगससासीतो, एगसचरिमेव जगधी ॥ ३ ॥
अठपुत्तरिचवर्धोसा, छायालसयं तदेव जगधीसा ।
एए रासिकमेवा, तिगभंनं ता जहा कमेस ॥ ४ ॥
एतेषु च राशितु प्रक्रियेषु यज्ञवति तावन्मस्ताचनः क्रमेण
सिद्धी सर्वाथे चेत्येवंक्रमेण वेदितव्याः । तद्यथा-चयः सिद्धी, पञ्च
सर्वाथे । ततः सिद्धाष्टौ, द्वादश सर्वाथे । ततः चोद्गस सिद्धी, सर्वा-
थे विंशतिः । ततः पञ्चविंशतिः सिद्धी, नव सर्वाथे । तत ए-
कादश सिद्धी, पञ्चदश सर्वाथे । ततः सप्तदश सिद्धी, एकात्रिंशत्
सर्वाथे । तत एकानविंशसिद्धी, अष्टाविंशतिः सर्वाथे । ततश्चतुर्दश
सिद्धी, षड्विंशतिः सर्वाथे । ततः पञ्चाशत् सिद्धी, त्रिसप्ततिः सर्वाथे ।
ततोऽर्धातिः सिद्धी, चत्वारः सर्वाथे । ततः पञ्च सिद्धी, नवतिः
सर्वाथे । ततश्चतुस्सप्ततिर्मेको, पञ्चाष्टिः सर्वाथे । ततो द्विसप्ततिः
सिद्धी, सप्तविंशतिः सर्वाथे । एकोनपञ्चाशत्मेको, द्रवुत्तरं शतं
सर्वाथे । तत एकोनत्रिंशत् सिद्धी । दकञ्च-"सिवगसव्यदुहे,
दो दो छाना बिसमुसरा नेवा । जावोणनं सट्ठाथं, गुणतोसं
पुण छवीसरा ॥ १ ॥ अत्र "जायेत्यादि" यावदेकोनविंश-
त्यमे स्थाने त्रिकरूपे षड्विंशती प्रकृतितायामेकोनविंशदु भवति ।

४ स्थापना-

३	७	१५	१८	२६	३०	३२	३७	४६	५५	मो
४	१०	१६	२२	२८	३४	४०	४६	५२	५८	सर्वो

एवं व्यादिविषयोसरा गणिका कसंख्येयाः पञ्चदशकः । याव-
द्विजिन्नाभिपतिता जितशतः समुपगतः । नवरे पञ्चाशत्पथाय
गणिकायां यदस्यमद्वयानं तदुत्तरपञ्चाशत्पथायामिदं
द्रष्टव्यम् । तथा प्रथमायां गणिकायामिदमद्वयानं सिद्धी,
द्वितीयस्यां सर्वाथसिद्धे, तृतीयस्यां सिद्धी, चतुर्थ्यां सर्वाथे ।
एवमसंख्येयाः कर्त्तव्यं गणिकायां गणिकायां गणिकायां क्रमेणैका-
न्तरितानि शिवगतौ सर्वाथे च वेदितव्याः । ततश्च विक्षात्र-
दर्शनतो ज्ञवन्ते-तत्र प्रथमायां गणिकायामस्यमद्वयानमे-
कोनविंशत्, तत एकोनविंशद्वारान् सा एकोनविंशद्वार्षा-
क्रमेण स्थाप्यते । तत्र प्रथमेऽङ्कानि न प्रकृतेः । द्वितीयाविषु व्याहेतु
"तुपपणनवगं तेरस" इत्याद्यः क्रमेण प्रकृतेपीया राशयः प्रक्रिय-
न्ते । तेषु च प्रक्रियेषु सन्तु द्रवुत्क्रमेण भवति तावन्मस्ताचनः
क्रमेण सिद्धी सर्वाथे एवं वेदितव्याः । तद्यथा-एकोनविंशत्यं-
सर्वाथे, सिद्धाष्टौ, द्वादश सर्वाथे । ततश्चोद्गस सिद्धी, सर्वा-
थे विंशतिः । ततो द्विसप्तविंशत्यं सर्वाथे, षड्चत्वारिंशत् सिद्धी ।
तत एकपञ्चाशत्सर्वाथे, पञ्चाविंशत् सिद्धी । सप्तत्रिंशत्सर्वा-
थे, सिद्धाष्टचत्वारिंशत् । त्रिचत्वारिंशत्सर्वाथे, सप्तपञ्चाशत्
सिद्धी । ततः पञ्चापञ्चाशत्सर्वाथे, चतुःपञ्चाशत्सिद्धी । च-
त्वारिंशत्सर्वाथे, द्विचत्वारिंशत् सिद्धी । सर्वाथे षड्सप्ततिः,
सिद्धी नवमतिः । द्रवुत्तरं शतं सर्वाथे, त्रिंशत् सिद्धी । एक-
विंशत् सर्वाथे, सिद्धी चोद्गसापिकं शतम् । शतं सर्वाथे, सिद्धाष्ट-
कनयतिः । सर्वाथेऽष्टानवतिः, त्रिपञ्चाशत् सिद्धी । पञ्चसप्ततिः
सर्वाथे, सिद्धाष्टेकोनविंशत् शतम् । ततः पञ्चपञ्चाशत् सर्वाथे ।

स्थापना-

२६	३०	३२	३७	४६	५५	६०	६३	७०	७८	८५	९०	९५	१००
३१	३६	३८	४३	५२	६०	६३	७०	७८	८५	९०	९५	१००	१०५

एषा द्वितीया गणिका । अस्यां च गणिकायामस्यमद्वयानं
पञ्चपञ्चाशत् । ततस्तृतीयस्यां गणिकायामिदमद्वयानमद्वय-

स्थानम् । ततः पञ्चाशत् एकोनविंशत्यान् स्यात्पते । ततः प्रथमेऽङ्गे नास्ति प्रक्षेपो, द्वितीयादियु चाङ्ग्रे क्रमेण द्विक-
पञ्चनवकथयोदश्यादयः पूर्वोक्तार्थायः क्रमेण प्रक्षेपणीयाः प्र-
क्षिप्यन्ते । इह चादिममङ्कस्थानं सिद्धौ, ततस्तेषु प्रक्षेपणीयेषु
राशिषु प्रक्षिप्य सत्सु यत्पुञ्जेषु भवति तावन्स्तावन्तः प्रथ-
मद्वयाङ्गादप्य सिद्धौ सत्सर्वे इत्येवं क्रमेण वेदितव्यम् । एवम-
न्यास्यपि गणिकास्तत्प्रकारेण आश्रीयमयः । उक्तं च-

“यिसमुत्तरा य पदमा, एवमसंखयिसमुत्तरा नेया ।

सर्ववर्षा वि कीर्तिता, अत्रापि आहमे ठाण् ॥ १ ॥

अत्रण्तीसं वारा, डाडेउं नरिय पदमपकज्जो ।

संसं अडवीसाय, सव्वथं डुगाइओ कज्जो ॥ २ ॥

सियगइपदमादीय, बीयाय तह य होइ सव्वठं ।

इय एयंतरियाइ, सियगइसव्वट्टुडायाइ ॥ ३ ॥

एवमसंखेआओ, चित्तंतराण्डया मुणेषव्वा ।

आव जिअलपुत्ताय, अजियजियिया समुपपो ” ॥ ४ ॥

तथा अमरेण्यादिष्विषेषु परिचरैषु भवप्रत्ययेषु, जन्तूना-
मिति गम्यते । अमरनरतिर्यग्निरयगीतगमनमेवमादिका ग-
णिका बहुव आख्यायन्ते । (सत्सं गंडियाणुश्रोगे) साऽयं ग-
णिकायुगोः । नं० । सं० ।

गंदी-गएदी-ली० । सुवर्णकारादीनामधिकारणार्थं गणिकायाय,
स्था० ४ ना० ३ उ० । कमलमण्येधकारिणायाम्, उत्त० ३६ अ० ।

गंदीतिद्रुग-गएदीतिद्रुक-पुं० । वाराजस्यं तितुकाद्याने स्व-
नामक्याते यत्ते, ती० ३८ कटप ।

गंदीपय-गएदीपद-पुं० । गपदी च सुवर्णकाराधिकारिणस्यान-
मिव पदं येषां ते गएदीपदाः । इत्स्यादियु जतुण्वेषु, प्रज्ञा०
१ पृ० । आ० । जीवा० । म० । सूत्र० ।

गंदीपौरयय-गएदीपुस्तक-न० । पुस्तकभेदे, “बाहल्लुपुहुसंहिं
गंदीपौरययो तुल्लो गोही” बु० ३ उ० । बाहल्यं पिण्डः,
पुपुम्व विस्तारस्ताज्यां तुदयः समानक्षतुरक्षा दीर्घश्च गएदी-
पुस्तकां हातव्यः, स्था० ४ ना० १ उ० । नि० न्यु० । प्रय० ।
आव० । घ० । ह्य० । जीत० ।

गंदीरी-इल्लुण्ड, दे० ना० २ वर्ग ।

गंदीव-धनुषि, दे० ना० २ वर्ग । अर्जुनस्य धनुषि, अनुमोने, वाच० ।

गंदीय-गएकुपद-पुं० । ली० । गण्डः प्रत्ययस्तृणानि पदानि
यस्य । तिन्धुलुकी, वाच० । आदिदृष्टिककककटकादौ च, आवा०
१ अ० १ अ० ४ उ० ।

गंदूम-गएकुप-पुं० । गमि ऊपन् । मुक्पूणे, मुषान्तजंजादौ
च । वाच० । गएकुपेऽपि अनामे दन्तकाष्ठस्य मुक्पूण्डवि-
षा पुनः कार्यः, आरगगएकुपेऽपि जंजांजोस्त्वु सर्वदेति विधि-
ना कार्यः । घ० २ अधि० । सूत्र० ।

गंदोपहान-गएदीपधान-न० । गल्लमसूरिकायाम्, बु० ३ उ० ।

गंतव्व-गन्तव्य-नि० । यातव्ये “तमहा ण उ घीसंमो गन्तव्वो”
सूत्र० ३ अ० ४ अ० १ उ० । गंतव्यमवसत्स मे, उत्त० १२ अ० ।

गंता-गत्वा-अव्य० । गम्-कवाप्रत्ययः । ‘प्राप्य’ इत्यर्थे, स्था० ३
ना० १ उ० ।

गंतिय-गन्तुक-न० । लृणजेव, प्रज्ञा० १ पृ० ।

गंतु-गत्वा-अव्य० । गमनं कृत्वैत्यर्थे, “गंतुं ताय ! पुणो ग-
च्छे” तात पुत्र । गत्वा गृहम् । सूत्र० १ अ० ३ अ० २ उ० ।

गंतुकाव-गन्तुकाम-नि० । गन्तुमनस्के, गंतुकामो नाम सो-
ऽभिधीयते यः सदैव गन्तुमना व्यवनिष्ठेन, वक्तुं च कोऽस्य
शुरोः संनिधानेऽवातिष्ठते, समर्थतामेतत्तु भुजस्कन्धादि, ततो
यास्यामीति । तदेवंभूतः शिष्यो न योग्यः श्रवणस्य । आ० म० प्र० ।

गंतुपञ्चागइया-गत्वाप्रत्यागतिका-ली० । गत्वा प्रत्यागतं य-
स्यामिति । गोचरभूमिभेद, उपाध्यायिर्गतः सन् एकस्यां गृ-
हपङ्क्तौ जित्तमाणः कृत्रपथ्यन्तं गत्वा प्रत्यागमन् पुनर्द्विती-
यायां गृहपङ्क्तौ यस्यां भिक्षते । स्था० ६ ना० । पञ्चा० । पं०
व० । घ० । ग० । बु० ।

गंतुल-गत्वा-अव्य० । गम्-कवा “कवस्तुनः” । ८ । ४ । ३२ ।
इति पैशाक्यां कवाप्रत्ययस्य नृगोशः । प्राकृते तु पञ्चादशः ।
यातव्यर्थे, प्रा० ४ पाद । “गंतुल जणुस्स” गत्वा जनस्य स्त-
याभिकसोऽकम्प । प्रज्ञा० ३ भाष० द्वार । “कत्थ गंतुल सित्ताह”
कच गत्वा सित्ताह इति । औ० ।

गंय-ग्रन्थ-पुं० । ग्रन्थतेऽनेन ग्रन्थाद्विभक्तिं वा ग्रंथे इति
ग्रन्थः । ग्रन्थते इति वा ग्रन्थः । भुते शास्त्रे, आ० म० प्र० ।
शब्दसंदर्भे, आ० म० प्र० । रा० । “गंधज्जह तेण तज्जो, तम्मि
व तां ते मयं गंधा” (१३७३) ग्रन्थतेऽनेनास्मादस्मिन्प्रा-
रंथे इति तदेव ग्रन्थ उच्यते । अथवा तदेव ग्रन्थते विरच्यते इति
ग्रन्थः । विशेष० ।

ग्रन्थनिकेपः-

सचिचार्हं गंधो, दन्ने जावे इमं वेव ।

ग्रन्थद्वारमाह-ग्रन्थतो नोऽग्रगतो व्यतिरिक्तो ग्रन्थस्त्रिष्विधः
सचिचार्हं, सचिचोऽचिचो मिश्रश्च । एव त्रिविधोऽप्युपरि
प्रथमस्त्रि । वक्ष्यते भावे ग्रन्थः, इदमेव कदाप्ययनम् ॥ बु०
१ उ० । अनु० । आ० न्यु० । स्था० । विश० । आवा० । प्र-
थयते वक्ष्यते कदायवशंगतामेतेति ग्रन्थः । अथवा गन्धाति
बन्नाति आत्मानं कर्ममेति ग्रन्थः । उत्त० ६ अ० । वन्धते-
तो हिरण्यादौ, मिथ्यात्वादौ च, स्था० १ ना० १ उ० । सूत्र० ।
परिग्रहे, विश० । स्था० । सूत्र० ।

अथ ग्रन्थपदे, तस्य च नामादिभेदास्तत्तुर्दो निकेपः । तत्र
नामस्थापने गताये । कल्पग्रन्थस्त्रिधा, सचिचोऽचिचमिश्रजे-
नात् । सचिचकल्पकमांशस्यादि । अचिच कदाचित्कारादिकः ।
मिश्रः कृष्णपत्रमिश्रता प्रशस्तमात्रा । भावग्रन्थस्तु स उच्यते
येन क्षेत्रवस्त्यादिना कोषादिना वाऽमी जन्तवः कर्मणा सत्ता-
त्मानं ग्रन्थयन्ति । तं च प्राप्यकार एव सचिचस्तरं व्याख्यायति-

सो वि य गंधो दुविहो, वज्झो अज्जित्तरो अ बोधव्वो ।

अग्रे अ बोधसिद्धिरो, दमहा पुण बाहिरो गंधो ॥ १ ॥
सोऽपि च भावग्रन्थो द्विविधस्तथा-बाह्योऽन्तस्तथा बोध-
व्यः । तत्राभ्यन्तरो ग्रन्थश्चतुर्दशविधो वक्ष्यमाणः, बाह्यः पुनर्मे-
न्यो दशधा दशप्रकारो वक्ष्यमाण एव ।

यदि नाभये चिचिधो ग्रन्थस्ततो मिश्रस्य इति किमुकं

जयति ? इत्याह-

सहित्मनो संगयो पि, तेण निगमेय अहव निकेतो ।

करिसे अश्वचयगंधो, पतुगुणो च निगंधो ॥

महिरस्यक इत्येकग्रहणे तज्जातीयग्रहणमिति न्यायाद् द्विर-
ग्यसुखयोर्दिवाह्यप्रत्यसाहान उपलक्षणत्वादान्नग्रन्थ उच्यते ।
नास्ति न विद्यते यस्य तथाविधो द्विविधोऽपि ग्रन्थः स नि-
ग्रन्थः । अथवा निग्रन्थ इत्यथ वा निदशब्दः सोऽप्यत्रोपप-
द्य वस्तिन, ततश्चापचितः प्रतुतुकृतो ग्रन्थो बाह्य आन्तर्य-
येन स निग्रन्थ उच्यते ॥

अथ यच्चतुर्बाह्यो ग्रन्थो दशधेति तद्विपरीपुराह-

सेतुं? वत्पुं ३ धन ३ संचक्रो ५ पितृणांसंजोगो ६ ।
जाण ७ सपथासाणाणि यट्, दासीदासं च ८ कुविं च १० ॥

क्लेशं धान्यनिष्पत्तिस्थानम् १, वस्तु नृमिश्रहादि २, धनं सुव-
र्णादि ३, धान्यं बीजजाति ४, संचक्रवस्तुकाद्यादिसंग्रहः ५, मि-
त्राणि सुहृद्वा, ज्ञातयः स्वजनाः, संयोगः इत्युक्तुलसकथ इ-
ति निरूप्येक एव ग्रन्थः ६ । यानि बाह्यानि ७, शयनासना-
नि च पल्लवपुष्पादीनि ८, दास्यश्च दासाश्च दासीदासं ९, कु-
विं कोपस्करणं १०, इत्येव दशविधो ग्रन्थः ॥ वृ० १ उ० ॥

सम्प्रति अनुदेशविधमन्वन्तरग्रन्थमाह-

कांहे ? माणे २ माया ३ ,

लोने ४ पेजं ५ तहेव दोसो अ ६ ।

मिउत्तं ७ चेव ८ अरहे ९,

रई १० हास ११ सोगो १२ जय १३ कुगुंज १४ ॥

कोषो मानो माया लोभक्षेत्रे व्यापारः प्रतीताः ४ । प्रेयशब्देन-
मिथ्यकृतज्ञायां रागोऽजिघृक्ष्ये ५ । दोषशब्देन तु अस्मृतिकल-
सो द्वेयः ६ । मिथ्यान्वयहेतुवर्णनोत्पत्तिविपरीताऽवयवधनम्, त-
च्च द्विविधं वा, त्रिविधं च तत्र त्रयमेवं वा, अपरिमितजं वा ।
तत्रास्माभिर्ग्राहकं आभिर्ग्राहकं चेति द्विविधम्, अनाभिर्ग्राहकं
पृथिव्यादीनाम् ।

आभिर्ग्राहकं तु पद्धिधम्-

नरिय न तिर्या न कुण्ड, कयं भवे एइ नरिय निव्वाणं ।

नरिय य मोक्खो बाओ, उव्विदिमिउत्तजिगाहि ॥

षट्पथिकशतत्रयविधं पुनरिदम्-

अभियमयं किरियाणं, अक्रिरियवार्णं होइ चुत्तसीई ।

अमाणां मत्तडी, वेणुइयाणं च वत्तीसा ॥

अपरिमितजं तु-

जावइया नववाया, तावइया चेव होंति परसमया ।

जावइया परसमया, तावइया चेव मिउत्तना ॥

पथमनेकपिक्वमपि सामान्यतां मिथ्यावशब्देन गृह्यते, इति स-
म्भो जेदः ७ । वेदविशेषः पुंस्त्वानुपमकज्ज्ञानं । तत्र यत् किञ्चापि
विशोदये मधुराभिलष इव पुंस्त्वनिष्ठायां जायते स स्त्रीवेदः ।
यत्पुनः पुंस्त्वः स्त्रीनोदयादस्त्वभिज्ञापयत् स्त्रियामाज्ञायां भव-
ति स पुंवेदः । यत्पु एतद्वयं पितृस्त्रीमोदये मज्झिकाभिलषय-
व- ७ । योऽपि स्त्रीपुंसयोर्भिलाषः समुद्देशि स नपुंसकवेदः ।
इति त्रै- ७ । यदेक एव जेदः ८ । तथा यदमनोऽनु शब्दादिविषयसु सं-
युक्तं वा जीवे च । चित्तोद्देशः स्या अरतिः ९ । यत्पुनस्त्वैव मनो-
हेतु अस्त्वये वा र- १० । सा रतिः १० । यत्पु सर्वात्मनमभिमतं

वा इति तद् हास्यम् ११ । प्रियविषयप्रार्थाद्विषयकृतेषु सत्पुंस्त्वरा-
न्वनादिका यत् करेति स शोकः १२ । सनिमित्तमभिमतं वा
याद्विज्ञातं तद्वयम् १३ । यत्पुनस्त्वानुपमकज्ज्ञानमय- १४-
प्रोचनादिकमपरं मूलकमेव विचारिकं सुशुश्रूषते सा जु-
गुप्सा ॥ १४ ॥ एष अनुदेशविधोऽप्यान्वन्तरग्रन्थ उच्यते ।
वृ० १ उ० । उक्तं ० । " गंधविं विचिचेदि, आउकालस्स
पारय " (११) । ग्रन्थः सबाह्यग्रन्थैः शरीरग्राहि-
भिर्विचिकस्यैतैः सार्द्धग्रन्थैर्वाज्ञानकृत्प्रविष्टैः आवा० १, वृ० ८
अ० ८ उ० । ग्रन्थश्च हि कर्मबन्धहेतुत्वेन ध्यातव्यः, ग्रन्थाति
संबन्धाति जीवः कर्ममलानिति ग्रन्थ इति व्युत्पत्तेः । आ० ४०
द्वि० । यत्र वस्तुनेहाऽऽहार-कनकादौ स्मृते संपद्यते तस्मिन्ध्यातः
परमार्थतो ग्रन्थः । (वस्तुपरिभाषेऽपरेः सह ' कल्प ' शब्देऽस्मि-
न्नेव भागे २३३ पृष्ठे विचारितम्) " सर्वं गंधं कलहं च विषय-
हं भिक्खु " भिक्खुः साधुः तथाविधं पूर्वोक्तं, कर्मबन्धहेतुं सर्वग्रन्थं
बाह्यान्वन्तरभेदेन द्विविधं परिमहं विशेषेण परिगृह्यात् परि-
त्यजेत् । उक्तं ० अ० । " गंधं परिस्साय इहइउ धीरे " ग्रन्थं
बाह्यान्वन्तरभेदमिहं इपरिहया परिहया इहातैव कालामा-
पातेन धीरेः सन् प्रत्याख्यानपरिहया परित्यजेत् । आवा० १
वृ० ३ अ० ३ उ० । शाकपादिसंबन्धेषु, तज्जातुदिना-
दिषु, ग्रहणं ४ सम्भ० द्वार । अनुदेशं सूत्रकृताङ्गस्याऽप्ययने,
सं ३३ सम्भ० । सूत्र० । आ० चू० । प्रश्न० । (' विषय '
शब्दे समस्तग्रन्थयनं वक्ष्यते)

गंधदिट्ठ-ग्रन्थरट्ठ-वि० । प्रतिष्ठाकल्पपादौ ग्रन्थे दृष्टे, य० ३ अ० ३ ।

गंधातीत-ग्रन्थातीत-पु० । निग्रन्थे, सूत्र० १ वृ० ६ अ० ।

गंधिम्-ग्रन्थिम्-न० । ' गंधिम् ' शब्दार्थे ।

गंधीणी-चक्षुःस्थगन्धकंडायाय, दे० ता० २ वर्ग ।

गंध-गन्ध-पु० । ' गन्ध ' अदर्शने । गन्धयेत आघ्रायने इति
गन्धः । कर्म० ६ कर्म० । पं० सं० । विशे० । जी० । आ० ४० ।

उक्तं ० । अनु० । गंधो घ्राणप्राज्ञं पृथिवीवृत्तौ, सम्भ० ६ का-
ण्ड । वाच० । दुर्गन्धसुगन्धामेकं गुणं, उक्तं २८ अ० । जी० ।

अ० । गन्धो द्वेधा, सुरभिश्च दुरभिश्च, तत्र सौमनस्यवृत्तु-
रजिः, वैमनस्यवृत्तुः दुरजिः । साधारणपरिणामोऽस्येष्टो दुराह-
इति संसर्गत्वादेव नोक्तः । (स्था०) " एते गंधे " घ्रायने सिध्य-
ते इति गंधो घ्राणविषयः । स्था० १ उ० । १ उ० । आ०

म० । प्रज्ञा० । प्र० ० । " दुर्विहा गंधा पमाता । तं जहा-असा-
चेव अण्णा चेव, मणामा चेव अण्णामा चेव " । स्था० २ उ० ।

३ उ० । प्राणनिपातादीनां वर्णगन्धाद्यो ' यम ' आदिशब्दे व्यव-
हृतः । (सौधमंशानयोर्गन्धोऽप्यत्र) । गन्धेत्थिति, गुणगुणो-
त्तरभेदाद् मनुष्यलोपादौ गन्धवस्तु, सूत्र० १ वृ० ६ अ० । को-

ट्टपुपाकादौ, सूत्र० १ वृ० ३ अ० २ उ० । आ० ४० ।

दश० । ज० । नि० चू० । पट्टयासादिके, इय० २ उ० ।

कर्पूरसम्बन्धिनि, प्रज्ञा० २३ पद । चूर्णविशेषं, प्रश्न० १

आश्र० द्वार । रा० ।

सुरभिगन्धवर्णकः । तत्र सुरतिगन्धस्वरूपप्रतिपादयत्वाह-

तेसिंणं भेते । तणाण य मणीण य केरिसये गंधे पण्णवे ।

से जहा नामए कोट्टपुकाण वा पत्तपुकाण वा चोयपुकाण

वा तगरपुकाण वा एत्तापुकाण वा हिम्रेवपुकाण वा चेद-

गणपुकाण वा कुंकुमपुकाण वा उनीरपुकाण वा चंबयपुकाण वा मरुमपुकाण वा दमणगपुकाण वा जातिपुकाण वा ज्वरियपुकाण वा मक्षियपुकाण वा एणामक्षियपुकाण वा वासंतियपुकाण वा केतियपुकाण वा कप्परपुकाण वा पादलिपुकाण वा अणुवायंतं उज्जिज्जमाणाण वा निज्जिज्जमाणाण वा कोट्टिज्जमाणाण वा उविज्जमाणाण वा उक्खिरिज्जमाणाण वा विकिरिज्जमाणाण वा परिचुज्जमाणाण वा भंडाठ वा जंरं साहरिज्जमाणाणं ठराठा मणुसा धाणमणोनिवुत्तिकरा सव्वतो समंता गंधा अजिणिस्मवंति । जवे एयाकवे सिगा नो तिण्ठे समडे तेसिं एं तणाणं मणीण य एत्तो इडनराए चेवो जाव गंधणं पण्ठे ॥

सम्पत्ति गन्धस्वरूपप्रतिपादनाद्येमाह- (तेसिं णं मणीणं तणाण येयादि) तेषां मणीनां तृणानां च कीदृशो गन्धः प्रकृतः? भगवानाह- (सं जहा नामप इत्यादि) प्राकृतत्वात् 'सं' इति बहुवचनार्थः । ते यथा नाम गन्धाः अग्निनिःस्वचरन्तीति संबंधः । कोट्टे गन्धद्रव्यं, तस्य पुटाः कोट्टपुटाः, तेषां 'वा' शब्दः सर्वत्रापि समुच्चये, इह एकस्य पुटस्य न तादृशो गन्ध आयाति, द्रव्यस्वल्पत्वात्, ततो बहुवचनम् । तगरमपि गन्धद्रव्यम्, एसाः प्रतीताः । ज्योक्ते गन्धद्रव्यम् । चप्पकदमनककुम्भचन्दनीशीरमरकजानिपूथिकामल्लिकाजानमल्लिकाकेतकापाटनीमवमा-ल्लिकावासकपूराणि प्रतीतानि । नवरमुसीरं वीरयमूलं, स्नानमल्लिका ज्ञानयोग्या मल्लिकाविशेषः । एतेषामनुकूलवते आश्रायकविवर्तिनपुरव्याणामनुकूलवति वाति, उड्डिचमानासुमुद्राख्यमानानां, वाशब्दः सर्वत्रापि समुच्चये, निर्भिद्यमानानां तितरामतिशयेन निद्यमानानाम् । (कोट्टिज्जमाणाण वा इति) इह पुटेः परिमिनाणि यानि कोट्टादिगन्धद्रव्याणि तान्यपि परिमये परिमनापोषकारात् । कोट्टपुटादीनीत्युच्यन्ते, तेषां कुट्टयमानानां बहु-ल्लं कुट्टयमानानाम् । (उविज्जमाणाण वा इति) रुद्धणखरमी-क्रियमाणाणाम्, एतच्च विशेषण्यं कोट्टादिद्रव्याणामव-सेयम् । तेषामिव प्रायः कुट्टनः रुद्धणखरदिकरणसंभ-वात्, न तु यूथिकानाम् । (उक्खिरिज्जमाणाण वा इति) क्षुरिकादिभिः कोट्टादिपुटानां कोट्टादिद्रव्याणां वा उत्कीर्यमा-णानाम् । (विकिरिज्जमाणाण वा इति) विकीर्यमाणामिनस्ततो विकीर्यमाणानाम् । (परिचुज्जमाणाण वा) परिभोगाय उपयु-ज्यमाणानाम् । कच्चिन् पाठे "परिज्जमाणाण वा" इति । तत्र परिजाउपमानानां पार्श्ववर्तिज्यो मनाग् मनाग् दीयमाना-नाम् । (नडाठ जंरं साहरिज्जमाणाण वा इति) भागडात् स्था-नाद् एकस्माद् अन्यद् भागद् भाजनामनरं संधियमाणानाम् । उदाराः स्फारास्ते वा मनोहा अपि स्युस्त आह-मनोहा मनोऽनुकूलास्तेष्व मनोहरेषु कुत इत्याह-मनोहरा मनो हरन्ति आत्मवशं मन्यन्तीति मनोहरा यनस्ततो मनोहाः । तदपि मनोहरत्वं कुत इत्याह-प्राणमनोनिवृत्तिकरा एवंभूताः सर्वतः सर्वासु दिक्षु समन्ततः सामस्येन गन्धा अग्निनिःस्व-चरन्ति, जिज्ञानमभिसुखं निस्सरन्ति । एवमुक्तेः गन्धः पूच्छति- (जवे एयाकवे) इत्यादि प्राक्वत् । जी० ३ प्रतिग ।

पुरविगन्धवर्णकः-

धाणिदिण्ण अग्गाइय गंधाणी अमणुसपावकाई, किं ते ?

आहिमदआसमरुद्धित्थिमदगोमदविगमुणमसियालमणुपव-ज्जारसीहृदीवियमयकुट्टियवियट्टकिमिणवट्टुडुज्जिगंधे--सु असेसु य एवमाइएसु अमणुसपावएसु न तेषु समणे-ण रुसियव्वं ।

अदिसूतादीन्येकादश प्रतीतानि । नवरं वृक्ष ईडासृगः, द्वीपी चित्रकाः, एषां चाहिस्तकादीनां शृङ्खः । द्वितीयावबुधचनं हृदयम् । तत आश्रायेति क्रिया योजनीया । ततस्तत्स्थितिं योनात्तु किं चिद्विचित्राह-सूतानि जीवविमुक्तानि, कथितानि कोयमुपग-तानि, विनष्टानि पूर्वाकारविनाशनं (किमिण स्ति) कृमिचरितं, बहुदुर्जनिगन्धानि चात्यन्तामनोहृगन्धानि यानि सानि तथा । तेषु अन्येषु वैद्यमादिकेषु गन्धेषु अमनोहृपापकेषु न अमणुन रोषितव्यमिति । प्र० ५ सम्ब० द्वार । ज्ञा० । आचा० ।

सचिचगन्धग्रहणे कथाः-

जे जिकव्वू सचिचं पइट्ठियं गंधं जिण्णद्, जिण्णंते वा सा-इज्जइ ॥ १० ॥

जे जिकव्वू पुवेवत्त सचिचं द्ववे जं गंधो सो सचिचपतिट्ठितो, सो द अरुमत्तगुप्फातिंयं जं जिघति तस्स मासुव्वं आणा-दिणं य इत्ता ।

हृदाणि शिञ्जुली-

जो गंधो जीवजुए, द्ववमि सो तु होति सचिचो ।

संबक्कसंवद्धा व, जिघणा तस्स दुविधा तु ॥ ११७ ॥

जीवजुसं द्ववं सवेयणं, तंमि जो गंधो सो सचिचपतिट्ठितो भवति । तं पुणो द्ववं पुप्फल्लानि, तस्स जिघणा दुविदा, नासाये संबक्का वा, नासायेऽसंस्पृष्टा, असंस्पृष्टा दूरे कृत्वा जिघतीत्यर्थः ।

जिघंतस्स इमे दोसा-

जो तं संबक्कं वा, अशवाऽसंबक्कं जिघंते जिकव्व ।

सो आणाअणवत्थं, मिच्छताविराणं पावे ॥ ११८ ॥

जो साहृ तं गंधं नासाए संबक्कं वा असंबक्कं वा जिघति सो आणाभंगे अणवत्थाए य वट्ठति, अशंसि च मिच्छंतं ज-णयति, आयसंजमविराहाण्य य वट्ठति ।

इमा संजमविराहा-

एासासुहृसिस्सासा, पुप्फजीववधो तदस्सिताणं च ।

आयाए विसपुप्फं, तम्भाविमवट्ठिते ॥ ११९ ॥

जीलसन्तस्स नासासुहेसु जो वायु नेण पुप्फजीवस्स संघ-ट्ठणादी भवति । (तदस्सियाणं ति) तमि पुप्फं य आशिता अल्लिकाद्यः तेषां च संघट्टणादि संबधति । इमा आयविराह-णा, आयाए पच्छदं आयाविराहणाकथाविसपुप्फं भवति तेण भरति । (तम्भाविधंति) तेण विसेण ज्ञाविनं तज्जावितं प्रत्यनी-कादिना अमघो वा ण्को तज्जवसाचिस्सो दिट्ठितो जहा तेण वा ण्केण जोगविसनाविता गंधा कता सुखुद्धिमंविबहाय इदमावश्यकं गतायेयम् ।

हृदाणि अवघातो-

वितियपदमणपजो, अप्पजो वा पयागमादीसु ।

बाधा हवेज कोयी, विज्जुविदेसा सतो कपे ॥ १२० ॥

अणपण्णो जिघेखा, अणपण्णो अजाणमाणो जिघति अण-
पण्णो वा जाणमाणा पयागरादिषु सि रातो जमियम्बं । तस्य
किंचि एरिंसं पुण्णफलं जेण जिघिषण्णि शिहाण पत्ति । आदि-
सहातो निक्कासामं वा निमिंसं जिघति । बादीबाकोतिजि-
घिषण उवसमति तं विज्जुवदेसा जिघति ।

रमेण विदिधा-

अचिचमसंबधं, पुणं जिघे ततो य संबधं ।

अचिचमसंबधं, सचिचं वेव संबधं ॥ १२१ ॥

अचिचसं दण्ये गंधं असंबधं नासिकामे (पुणं ति) पदमं जि-
घति । ततो तं वेव अचिचं संबधं । ततो सचिचं संबधं जिघ-
ति ॥ नि० बू० १ ३० ।

जे भिणस् अचिचपतिट्ठियं गंधं जिघति, जिघेतं वा
साइज्ज ॥ १२ ॥

जे भिणस् अचिचं गंधं जिघतीत्यादि जिघीवे चंदयादिकटे
गंधं जिघति मासहं ॥

जो गंधो जीवदहे, दन्वमीसो य होति अचिचो ।

संबद्धासंबध्वा य, सिंघणा तस्स पातत्त्वा ॥ १३ ॥

सो तं संबध्वा वा वित्तीयपदसचिचमसंबधम् । एता उ जिघा
पट्टमुहेसो ॥ नि० बू० ३ ३० ।

अह जंते । कोट्टपुकाण वा केट्टपुकाण वा अणुवायंसि
ठग्भिज्जापाणाण जाण वाण आणोआण्णं सकेभिज्जापाणाणं
किं कोट्टे वाटो जाण केट्टे वाति ॥ गोपमा । णो कोट्टे
वाति० जाण णो केट्टेवाट, धाणसहगया पोग्गसा वाइ ॥

(अहेत्यादि) (कोट्टपुकाण वत्ति) कोट्टे यः पच्यते
वाससमुदायः स कोट्टे पच, तस्य पुट्टाः पुट्टिकाः कोट्टपुट्टास्तेषां,
यावत्करणादिषु दृश्यम्-“पचपुकाण वा कोयपुकाण वा तगरपु-
पुडाण वेत्तादि” तत्र पत्राणि तमासपत्राणि । (कोयत्ति)
त्वक्, तगरं च गन्धद्रव्यविशेषः । (अणुवायंसि) अणुक्लृषो
बातो यत्र देशे सोऽनुवातोऽतस्तत्र, यस्माद्देशाद् वायुरागच्छति
तत्रत्यर्थः । (उभिज्जमाणाण वत्ति) प्राबल्येनोन्नेयं वा दार्य-
माणाणाम् । इह दार्यकरणादिषु दृश्यम्-“तिग्भिज्जमाणाण वा”
प्राबल्याभावेनापो वा दार्यमाणाणाम् । “उकरिज्जमाणाण वा”
विकरिज्जमाणाणाण वा” इत्यादि । प्रतीतार्थाभेदे शब्दाः । (किं
कोट्टे वा इति) कोट्टे वाससमुदाये, (वाति) वृद्धादगच्छत्याग्य
ब्राह्मप्राज्ञां भवतीति भावः । (धाणसहगया) ध्राव्यत इति ध्राणो
गन्धो, गन्धोपपन्नक्रिया वा, तेन सह गताः प्रवृत्ता ये पुद्गलास्ते
ब्राह्मसहगताः, गन्धगुणोपेता इत्यर्थः । इति । भ० १६ श० ६ उ० ।
अन्ये शब्दे ब्राह्मेन्द्रियप्राबल्याऽऽसक्तिः “ इदिय ” शब्दे हि०
अन्ये शब्दे वृद्धे उक्ता ।

गंधं-गन्धा-न० । वासकप्रियङ्गुप्रकदमनकत्वकदंशोश्च-
देवदार्वादिषु गन्धकारणेषु, आवा० १ भू० १ अ० १ उ० ।

कई एं जंते । गंधंगा पचत्ता । कई एं भंते । गंधसया य ।
गोपमा । सच गंधंगा, सचगंधसया पचत्ता ।

(कई वासित्यादि) कति नदन्त । गन्धाज्ञानं, क्वचित् गन्धा
इति पाठः, तत्र पदेकदेशे पदसमुदायोपचाराद् ‘गन्धाङ्क’ इति
गन्धाङ्कानीति वृत्त्यं, प्रकृतानि । तथा कति गन्धाङ्कज्ञानं प्रब-
सन्ति । जगन्नाह-गीतम् । सत्त्वं गन्धाङ्कानि सत्तं गन्धाङ्कज्ञा-
नि प्रकृतानि । इह सत्तं गन्धाङ्कानि परिस्पृष्टजातिभेदादस्मि-
नतया, मूलं त्वक् काष्ठं निर्यासः पत्रं पुष्पं फलं च । तत्र मूलं
मुस्तावालकाशीरादि, त्वक् सुवर्णवल्लीत्वचाप्रभृति, काष्ठं
चन्दनागुरुप्रभृति, निर्यासः कर्पूरादि, पत्रं जातिपत्रतमालप्रभृति,
पुष्पं प्रियङ्गुनागरपुष्पादि, फलं जातिफलककड़ोकैलाहवङ्ग-
भृति, एते च वर्णमाधकृत्य प्रत्येकं कृष्णादिभेदात् पञ्च पञ्च
भेदा इति वर्णपञ्चकेन गृह्यन्ते, ज्ञाताः पञ्चविंशति । गन्धवि-
न्त्यायमेतं सुरभिगन्धयः एवेत्येकं गुणिताः, पञ्चविंशद्
ज्ञाताः । पञ्चविंशदेष्वेकं गुणिताः, तदेष्वं भवतीति न्यायात्
तत्रात्येकैकस्मिद् वर्णभेदे रसपञ्चकं कल्प्यतेन विविक्तं
प्राप्यते, इति सा पञ्चविंशद् रसपञ्चकेन गृह्यते, ज्ञानं पञ्च-
सप्ततं शतम् । स्पर्शाश्च यद्यप्यष्टौ भवन्ति तथापि गन्धाङ्केषु
यथोक्तरेषु प्रशस्या व्यवहारतत्त्वात् एव मृदुलघृतीनाम्प-
रुपास्तनः पञ्चसप्ततं शतम् । स्पर्शश्चतुष्टयेन गृह्यते, ज्ञातानि
सप्ततानि । उक्तं च-मुद्रतयकटनिष्ठास-पचपुष्पफलसंय य
गंधंगा । ब्रह्मादुत्तरजेया, गंधंगसया मुनेयव्या ॥ १ ॥

अस्या व्याख्यानरूपं गाथापद्यम्-

“मुञ्चा सुवर्णवल्ली, अगुरुवाहो तमाहयत्तं च ।

तह य पियं (जार्ईफं च) जार्ईफं गंधंगा गुणधाय ।

सत्तसया पंचादि, वर्णं हि सुरभिगंधेण ।

रसपणमेणं तह फा-सेदि ववउदि मेतदि ॥”

“अत्र (जार्ईफं गंधंगा इति) जाल्यजाल्यजंशनामूनि गन्धाङ्कानि ।
शेषं भाविनम् । (कई वासित्यादि) कति नदन्त । पुष्पजातिकुल-
काटियानिप्रमुलशतमहस्राणि प्रकृतानि । भगवानाह-गीतम् ।
पौरुष पुष्पजातिकुलकाटियानिप्रमुलशतमहस्राणि प्रकृतानि ।
तद्यथा-अत्वारि जलज्ञानं पश्चान् जातिजंशनेन, तथा अत्वारि
स्थलज्ञानं कोरिगटकादीनां जातिभेदेन, अत्वारि महागुल्मका-
दीनां जात्यादीनां, अत्वारि महावृक्षाणां मशुकादीनामिति ।
जी० ३ प्रति० ।

गंधकामाईया-गन्धकाषाधिका-खी० । गन्धप्रधानेन कषायेण
रक्ता शाटिका गन्धकाषाधिका । भ० १ अ० । गन्धप्रधाना-
य कषापररक्ताय शाटिकायाम्, भ० श० ३३ उ० । कल्प० ।

गंधपाणि-गन्धप्राणि-खी० । ध्राणेन्द्रियस्य पुण्यं किंकरे ग-
न्धद्रव्ये, यावद्भिर्गन्धपुल्लैर्गन्धविषये ध्राणिकरज्यते तावत् ।
गन्धपुल्लसंहारिरुपचाराद् गन्धप्राणितिरुच्यते । रा० ३ उ० ।
गंधपृथ-गन्धाष्टक-न० । गन्धद्रव्यज्ञेदे । “गन्धपृथगेन ववहि-
त्ता” इत्या० ३ उ० १ उ० ।

गंधं-गन्धा-न० । सत्तं गन्धगुणसमृत्क, पञ्चा० ३ विव० ।
कर्पूरकस्तूरिकादिगन्धैः पुष्पैः, वाच० ।

गंधपाणि-गन्धनाम-न० । गन्धत आभायन इति गन्धसंज्ञे-
नुत्वाभासकर्म गन्धनाम । कर्म० १ कर्म० । नामकर्मभेदे, ।

अथ गन्धनाम द्विधाऽऽह-

सुरिहिररी रसा पण, तितककुसायअविना महुरा ।

कासा गुरुप्रमिश्रितर-सीतपहसिणिद्धरुक्खडा ॥४०॥

इह गन्धपदः प्रकामाद्व्यतः । ततः सुरभिगन्धो दुरभिगन्धश्च
द्वेधा गन्धः । तत्र सौम्यवक्रसुरभिगन्धः, यद्धृद्योजनशरीरं
कपर्वादिवत् सुरभिगन्धं जवति, तत्सुरभिगन्धनाम । वैमुक्थकृद्
दुरभिगन्धः, यद्धृद्योजनशरीरं लघुनादिवत् दुरभिगन्धं
भवति तद् दुरभिगन्धनाम । अत्रात्युभयसंयोगात्तः पृथग् नो-
क्ताः, एतत्संगीजत्वादेव भेदादुक्तविशेषात् । उक्तं हि गन्ध-
नाम ॥ कम्मं १ कम्मं । खं ० । आ ० । पं ० । गन्धकपे अ-
र्थे, से किं तं गंधनाम ? गंधनामं दुधिरं पक्षत्, तं जहा-सुर-
भिगंधनामं दुरभिगंधनामं । सेत्तं गंधनामं । अणु ० ।

गंधद्वय-गन्धद्वय-नं ० । गन्धप्रधाने अक्षिज्जहा, लसं १
अं ० । आ ० मं ० । नागकसेरे, वाच ० ।

गंधद्वी-गन्धद्वी-खं ० । सौधम्मं कल्पे देवीनेदं, सा च पूर्व-
भवे पार्श्वस्थान्त्यतिके प्रमथय कालं कृत्वा सौधम्मं कल्पे ग-
न्धविमानं देवीत्येनोपपद्यते । नि ० ध वगै ।

गंधपरिणाम-गन्धपरिणत-त्रं ० । गन्धतः परिणतः गन्धमाजि,
प्रकां १ पद ।

गंधपरिणाम-गन्धपरिणाम-पुं ० । अजीवपरिणामभेदः, “ गंध-
परिणामे णं भते ! कतिचिदे पक्षत् ? गोयमा ! कुचिदे पक्षत् ।
तं जहा-सुरभिगंधपरिणामे बुद्धिगंधपरिणामे च ” ॥ प्रकां
१३ पद ।

गंधपिभात्र-दंशी-गान्धिके, दे ० नां १ वगै ।

गंधप्यय-गन्धप्रिय-पुं ० । पक्षकप्यजनगराजप्येष्टपुत्रे गं १
अधि ० । आ ० मं ० । आचा ० । (स चाऽपरमात्रा गन्धेन स्मरित
इति ‘चायेदिय’ शब्दे द्रष्टव्यम्)

गंधमत-गन्धवत्-त्रि ० । प्रशंसायामतिशयने वा मनुः । प्र-
शस्तगन्धयुक्तं, अतिशयितगन्धयुक्तं च । द्वा ० ४ ठां ४ ० ।
आचा ० । सूत्र ० ।

गंधमायण-गन्धमादन-पुं ० । गजदन्तकगिरिविशेषः, प्रश्न ० २
संब ० द्वार ।

गन्धमादनवक्रस्कारगिरिप्रश्नमाह-

कहिं णं भंते ! महाविदेहे वासे गंधमायणे णामं वक्खारप-
व्वए पक्षत्ते ? गोयमा ! णीलवंतस्स वासहरपव्वयस्स दाहि-
ण्णं, मंदरस्स पव्वयस्स उत्तरपक्खिण्णं, गंधिजावइस्स वि-
जयस्स पुरच्छिण्णं, उत्तरकुराप पक्खिण्णं; एत्थं यं महावि-
देहे वानं गंधमायणे णामं वक्खारपव्वए पक्षत्ते । उत्तरदाहि-
णायए पाईणपदीणवित्थिण्णे तीसें जोज्झणसइस्माइं बुद्धि
अणवुत्तरे जोज्झणसए उच्च ए मण्णवीसइजाए जोज्झणस्स
आयायणं णीलवंतवासहरपव्वयं । तेणं चत्तारि जोज्झणम-
याइं उठ्ठं उच्चत्तेणं, चत्तारी गाउअसयाइं उव्वेहेणं, पंचजो-
अणसयाइं विक्खंजंणं, तयाणंत्तरं च णं मायाए
मायाए उस्सेउव्वेहरिपिड्डुमाणे परिड्डुमाणे विक्खं-
जपरिहाणीए परिहायमाणे परिहायमाणे मंदरपव्वयं-
तेणं पंचजोअणसयाइं उठ्ठं उच्चत्तेणं, पंचगाउअस-
याइं उव्वेहेणं, अणुलस्स असंखिज्जइजाणं विक्खंजंणं

पक्षत्ते । गयदंतमंशणमंतिपे सचरयणामए अचउ । उज्जो
पासिं देहिं पडमवरनेइआहिं देहिं अ वणसेहेहिं सच्चओ
समंता संपरिखित्ते गंधमायणस्स णं वक्खारपव्वयस्स
उप्पि बहुसमरणीजे जूभिजाणे ० जाव आसयं तिसयं ति ॥

(कहिं णमित्यादि) महन्त ! महाविदेहे वषे गन्धमादने नाम-
वक्खसि मध्ये गोप्यं क्षेत्रं द्वौ संतु य कुर्वन्तीति वक्रस्काराः, ग-
न्धमादीनामिति वक्रस्कारपर्वतो गजदन्तादपर्ययाः प्रकृतः ।
गौतम ! नीलवज्रानां वषधपरपर्वतस्य दक्षिणजानं, मन्दरपर्व-
तस्य मेरुदक्षपश्चिमायां च, अन्तरालवर्तिना दिग्विजानं
वायव्यकोणनेत्यर्थः । गन्धिजावत्याः शीतोदात्तरकुलवर्तिनाऽ-
धमविजयस्य पूर्वैण, उत्तरकुलां सर्वोत्कृष्टभोगभूमिर्लक्ष्य प-
श्चिमेन, अस्मान्तरे महाविदेहे वषे गन्धमादनी नाम वक्रस्कारप-
र्वतः प्रकृतः । उत्तरदक्षिणयात्रयात्तत्राचीनप्रीचीनयोः पूर्वपश्चि-
मयोर्विशोद्वितीयाः विधायांजनसहस्राणि द्वे च नवोत्तरे यो-
जनस्य षट् अर्कोविंशतिभागान् योजनव्यवसायम् । अत्र च-
द्यापि वषधपरपर्वतस्य मूलानीं वक्रस्कारगिरिणीं सार्धंकेकाऽ-
ष्टशतद्विचत्वारिंशद्योजनप्रमाणकुलकान्धर्वतिनामतावानामामो
न संपद्यते, तथाऽप्येवं चकनावपरिणतत्वेन बहुतरङ्गताऽव-
गाहितावत् संभवतीति । नीलवज्रपर्वतरमोपे चत्वारि यो-
जनशतानि कृत्वाचत्वेन, चत्वारि गम्यन्तशतानि उल्लेखेन,
पञ्चयोजनशतानि विष्कम्भेन, तदनन्तरं मात्रया मात्रया क्र-
मेण क्रमेणोत्सेधोद्धृद्योत्कृष्टावत्परिवृत्ता एरिवधमानः
परिधेयमाना विष्कम्भपरिहोयमाणः परिहोयमाणा मन्दरप-
र्वतस्य मेरोरन्ते समीपे पञ्चयोजनशतान्यावृत्तावत्वेन, पञ्चग-
व्युतिशतान्युल्लेखेन, बहुलस्यासंख्यजानांविष्कम्भेन प्रकृतः । ग-
जदन्तस्य यत् संस्थानं प्रारभ्ये नोक्तव्यमने उक्तव्यमित्येवं, तेन
संस्थानः सर्वोत्तमा रत्नमयः श्रीउमास्वातिवाचककृतजम्बूद्वी-
पसमासप्रकरणे तु कनकमय इति, कोपं प्रापद्यत् । अथास्य
जूमिसीजान्यामायव्यति-(गंधमायणस्स दद्यादि)गन्धमादनस्य
वक्रस्कारपर्वतस्योपरि बहुसमरणीयां भूमिजागः प्रकृतः ।
अत्र यावत्पक्षिताश्चात्रिशिरस्तक्षवणकमतं स्ये वापद्यते ॥ ३०४
वक्र ० । (कूटाप्यस्य ‘कूड’ शब्दे ऽस्मिन्नैव भागे ६१५
पृष्ठे उक्तानि)

से कोणट्ठणं जते ! एवं बुद्धं गंधमायणे वक्खारपव्वए
गंधमायणे वक्खारपव्वए ? गोयमा ! गंधमायणस्स यं वक्खार-
पव्वयस्स गंधे से जहा णामए कोट्टपुदाण वा ० जाव पिसि-
ज्जमाणाण वा उक्किरिज्जमाणाण वा त्रिकिरिज्जमाणाण वा प-
रिड्डुज्जमाणाण वा ० जाव उराजा मणुसा ० जाव गंधा अ-
भिणिस्सवंति । जवे एआस्वे १, णो इण्ठे समट्ठं, गंधमाय-
णस्म णं इत्तो इट्ठतरा चेव ० जाव गंधे पक्षत्ते, से एणट्ठेणं
गोअमा ! एवं वुच्चइं गंधमायणवक्खारपव्वए गंधमायण-
वक्खारपव्वए । गंधमायणं अ इत्थ देवे माहिंहुंए परिवत्सइ,
अणुत्तरं च णं सासए णामभिजे ॥

सम्मति नामार्थं पिपूच्छिपुराह—(सं कण्ठेणमित्यादि) प्र-
अवृत्तं सुगमम् । उत्तरसुधे गन्धमादनस्य वक्रस्कारपर्वतस्य
गन्धः स यथा नाम कोट्टपुदानां यावत् पदान् तत्परपुदानां

संमहः । विष्यमानानां वा संख्यार्थमाप्तानां, उत्कीर्यमानानां वा, उत्कीर्यमानानां वा, परिशुज्यमानानां वा, यावत् पदाद् भा-
विकाद् भावकान्तरं वा संहियमानातामिति । उद्गारा मनोहाः,
यावत्पदाद् गन्धा इति कर्तृपदम्, अभिनिःस्वयन्ति । एवमुक्तं
शिष्यः कुचरति-मलेत् नृनो गन्ध इति । प्रगवाताह-नायम-
र्थः समर्थः । गन्धमादनस्य इतो मयजुल्लार्यादिदृतरक पत्र ।
यावत् करणात् कान्तरक एवेत्यादि पदग्रहो निगमनधाक्ये, ते
नायेन गौतम । एवमुच्यते-गन्धेन स्वयं माद्यतीव मद्यति वा
तन्निधासिदेवदेवीनां मनोसोति गन्धमादनः । “बहुलम्” । ५ ।
१ । २ । इति वचनात् कर्त्तर्यनदं कृतप्रत्ययः “ घञ्युपसर्गस्य
बहुलम्” । ३ । २ । ७६ । इत्यत्र बहुताधिकारादतिशायनाविव-
द् भकाराकारस्य दीर्घत्वमिति । गन्धमादननामा व्याघ्र देवो
महादिकः परिवसति, तेन तद्योगादितिनाम । अन्यत् सर्व
प्राग्वत् । जं ४ वक्ता । “दो गंधमायणा” स्यात् २ ज्ञा ३
रा० । स० ।

गंधमायणकूट-गन्धमादनकूट-न० । गन्धमादनस्य तृतीये कूटे,
जं ४ वक्ता ।

गंधमय्या-देशी-नासायाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

गंधवर्द्ध-गन्धवती-स्त्री० । भूतानन्दावासस्थाने, “ धरणस्त ना-
मरुतो, सुदवतिपरियाय वाक्चरणे पासे । गन्धवर्द्धपरियायो,
भूषाणदस्त उत्तरको ” ॥२१६॥ द्वि० ।

गंधवट्टय-गन्धवर्त्तक-न० । गन्धयुक्तोद्भूतसंज्ञकं, यदि, “ गन्ध-
ऊष्याणामुपलकाद्यादीनां यद्भूतं त्वृणं गोधूमचूर्णं वा गन्धयुक्तं
त्त ” । उवा० १ अ० ।

गंधवर्द्धि-गन्धवर्त्ति-स्त्री० । गन्धऊष्याणां गन्धयुक्तान्छोद्देशेन
निर्बलितगुटिकायाम्, स० । कस्तूरिकागुटिकायाम्, ज्ञा० १
जु० १ अ० ।

गंधवट्टिचूय-गंधवर्त्तिचूय-वि० । गन्धवर्त्तिभूतं सौरज्यादतिश-
यात् । गन्धद्रव्यगुटिकाकले, रा० । जी० प्रहा० औ० । स० ।
भा० । ज्ञा० कल्प० ।

गंधवर-गन्धवर-पुं० । न० । प्रधानचूर्णं, ज्ञा० १ जु० १ अ० ।
गन्धप्रधाने चूर्णे, पञ्चा० ४ वि०० ।

गंधवाहकूट-गन्धपातिकूट-न० । प्रष्टमे शिखरिषधरपर्वतस्य
कूटे, स्यात् २ ज्ञा ३ उ० ।

गंधवाय-गन्धवाद्-पुं० । द्वांसतिक्लाजेदे, कल्प० ७ कृष् ।

गंधवास-गन्धवर्ध-पुं० । गन्धऊष्यवृष्टौ, “ एषं महं अमयवासं
व गंधवासं ” आवा० ३ चू० ।

गंधविहि-गन्धविधि-पुं० । काण्डपुटपाकादीनां गन्धानां प्रकारे,
कू० १ उ० ।

गंधवज-गन्धवर्ध-पुं० । देवगायने, उ० १ अ० । व्यन्तराष्ट्रमेजेदं,
औ० स्या० । म० । उ० । सू० । स० । गन्धवां द्वाहसविचा-
स्तपया-हाहा १-इह २-तुभ्यस्य ३-नारदाः ४-अपिवादि० । ५-
भूतवादि० । ६-कादम्बाः ७-महाकादम्बाः ८-रेवताः ९-विष्वा-
कसवः १०-गीतरनयः ११-गीतनयस्यः १२ । प्रज्ञा० १ पत्र ।
“ (इदं) आदिशब्दव्येयमिन्द्रादयः । मनुष्यगायने राज्ञो आण-

मेदे, जं० ३ वक्ता । एकविंशतितमे अहोरात्रमुत्तं, ज्यो० २ पादु० ।
चं० । कल्प० । स० । कुप्युयत्ते, श्रीकुप्योर्गन्धवर्धकः इयामवयः
निहवादनमनुजो वरदाशकावितवदक्षिणपाण्ड्या मायु-
त्रिज्ञाऽकुशाविष्टितवामकरद्वयम् । प्रव० २६ द्वा० । मृगभेद-
कस्तूरीमृग, घोदं, अन्तराजवसवे च । वाच० ।

गान्धर्व-न० । गन्धर्वैः कृतं गन्धर्वम् । नाट्यादिक, रागगीत्यादिकं
गाते, पदस्वरताड्यध्वानात्मकं गान्धर्वमिति भरतादिशास्त्र-
वचनात् । जं० १ वक्ता । आवा० । मृचयुक्तमिति, विपा० १ जु०
२ अ० । कल्प० । घ० । “गंधर्वेण विवाहेण, सयमेव विवाहि-
या ” आ० म० प्र० । स्यात् ।

गंधर्वकंट-गन्धर्वकण्ट-न० । गन्धर्वकण्टप्रमाणे रत्नविशेषे, रा० ।
गंधर्वगण-गन्धर्वगण-पुं० । गन्धर्वसमुदाये, जी० ३ प्रति० ।

गंधर्वप्रग-गन्धर्वप्रह-न० । गीतनृत्तायनासयोग्येषु गृहेषु,
जं० १ वक्ता । रा० । जी० ।

गंधर्वगामद-गान्धर्वनागद-पुं० । गान्धर्वप्रिये नागद-
कुमारे, आवा० ४ अ० । “ (पत्रिकम्) शब्देऽस्य कया छप्या)
गंधर्वनिकाय-गन्धर्वनिकाय-पुं० । गन्धर्वाणां व्यन्तराष्ट्र-
भेदचूतानां निकायो वर्गो येषां ते गन्धर्वनिकायाः । गन्ध-
र्वेषु, श्री० ।

गंधर्वनगर-गन्धर्वनगर-न० । सुरसप्तप्रासादोपशोभितनगरा-
ऽऽकारतया दृश्यमानेऽर्थे, अत्र० । गन्धर्वनगरं नाम यथकव-
र्यादिनगरस्थोपायनसूचनाय सन्यासमये तस्य नगरस्थोपारे
द्वितीयं नगरं आकाराद्वासादिस्थितं दृश्यते । प्रव० १६ द्वा०
॥ व्य० ।

“ कथितं सत्यघाताय, माजिष्ठं हरणं गन्धम् ।
अय्यकवर्णं कुरुन, बलकोभं न संशयः ॥ १ ॥
गन्धर्वनगरं स्निग्धं, सप्ताकारं सतोरणम् ।
सौम्यां दिशं समाभित्य, राहस्तद्विजयकरम् ॥ २ ॥
स्यात् ७ डा० ॥

गंधर्वमंदलपवित्राति-गन्धर्वमंदलमपवित्राति-न० । गन्ध-
र्वमंदलाऽऽकृत्यभितयात्मकं नाट्यभेदः, रा० ।

गंधर्वसंघाद-गन्धर्वसंघाद-पुं० । गन्धर्वसंघे, जं० १ वक्ता ।

गंधर्वसाक्षा-गन्धर्वसाक्षा-स्त्री० । गान्धर्वसाक्षायाम्, व्य० १० उ० ।

गंधर्वार्थीय-गन्धर्वनीक-न० । गायनसमूहे, स्यात् ७ डा० ।
नाट्यात्मिके, रा० ।

गंधर्विय-गान्धर्विक-वि० । गन्धर्वे कुदालः, उक् । सङ्गीत-
कुशले, वाच० । प्रत्युपपन्नविनाशिहातयां गान्धर्विकाऽऽ-
क्यान् तत्रैव । स्यात् ७ डा० ३ उ० । द्वा० ।

गंधर्मिन्द्र-गन्धर्मिन्द्र-न० । गान्धर्वाद्यतीविजये गन्धार्ज-
नपदप्रधाननगरे, आ० म० प्र० । आ० चू० ।

गंधर्वालि-गन्धर्वालि-पुं० । गन्धप्रधानः शालिः । आनोद-
ति आन्यमेदं, वासमनाप्रसिद्धे सुगन्धके शाली, वाच० ।
“ तोदं गन्धर्वालि अथहरदं ” आ० म० द्वि० ।

गंधहन्ति [ए]-गन्धहन्ति-पुं० । मद्गलहस्तिनि, “ त-
ह्येव पवित्रातो लेयजो गंधहन्ति ” । आ० म० द्वि० । स्व-

नामक्याते आचार्येनेदे. आह व गन्धहस्ती-निद्राद्यः समधि-
गताया एव दर्शनलब्धेरुपपत्तेर्यस्येते । कर्म० ६ कर्म० । स
महानाचार्यः । आचार्याद्वादिषु पूर्व तस्य वृत्त्य भासन्, ततः
शालाङ्काचार्येण वृत्तिः कृता । नया व आचार्याद्व्याख्यापकम
शालाङ्काचार्य एव " शुक्लपारक्षाविवरण-मतिगहनं च गन्धह-
स्तिहृतम् । तस्मात् सुखबोधार्थः गङ्गाग्रहमञ्जसा सार-
म् ॥१॥ आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० ।

गंधारग-गन्धारक-पुं० । म्लेच्छजातीयजेदे, तेषां देशे च ।
प्रश्न० १ अश्व० द्वार । प्रश्न० ।

गंधार-गान्धार-पुं० । " वायुः समुत्थितो नाजे, कण्ठशीर्ष-
समाहतः स्वनामगन्धावहः पुण्यो, गान्धारस्तेन हेतुना ॥१॥" इति ।
तृतीयं स्वर, स्था० ७ टा० । अतु० । अपरविदेहं गन्धिला-
वतीगन्धमादनवक्त्रकारगिरिरासप्रवैताक्ष्यपर्वते, स्वनाम-
क्याते जनपदे, आ० चू० १ अ० । आ० म० । " कन्वाह " इति-
क्याते प्रत्येकश्रीये जनपदेनेदं, " हतो यं गंधारविसर्प सुपु-
रिसपुरं नरे, तथ नमो राया " आचू० ४ अ० । आच० ।
उत्त० । वैताक्ष्ये पर्वते वक्षिणविद्याधरध्वजां स्वनामक्याते नि-
कांय, कल्प० ७ क्षण । श्रीवीरप्रतिमाचर्चनाऽऽगते श्रीरोगीभूते स्व-
नामक्याते आचके, कल्प० ६ क्षण । आ० म० । संघा० ।

गंधारराय-गन्धारराज-पुं० । गन्धारजनपदराजे नमोजिति, जो
वृक्षरूपकं तु मणाभिरामं, सो मंजरीपल्लवपुष्पविभक्तं । रिक्त क-
रिक्त समुपेक्षितानं, गंधारराया यि समिक्क धम्मं ॥१॥
आच० ४ अ० । ति० चू० । आ० क० ।

गंधारी-गान्धारी-स्त्री० । सा चारिद्रेतेमेरुमतिके प्रमत्त्यां घृहीत्वा
सिका, इत्यतद्वृक्षराशु पञ्चमे वनें तृतीयऽप्यनेन सूचितम् ।
अन्त० ५ वगं । गंधारदेशात्प्रख्यायं कृष्णप्रमहिष्याम्, अन्त०
५ वगं । स्था० । आ० क० । श्रीनेमिजिनस्य शासनदेव्याम्,
श्रीनेमिजिनस्य गान्धारी देवी श्वेतवर्णा हंसवादिना चतुर्भुजा
वर्दकद्रुयुतदक्षिणकद्वया बीजपुरककुलकक्षितवामकद्वया
च । प्रव० २७ द्वार । महाविद्याभेदे, आ० चू० । कल्प० ।

गंधावद-गन्धापातिन-पुं० । हरिवर्षे वृक्षवैताक्ष्यपर्वते, स्था० ४
टा० २ उ० । " गंधावदवासी अरुणा देवी " स्था० २ टा० ३
उ० । (रम्यसुवर्षेऽस्य वृक्षवैताक्ष्यपर्वते 'रम्य' शब्दे व्याख्या)
गंधावदेशमि [गु]-गन्धावतीवासिन-पुं० । गन्धावतीवासिनि
देवै, 'दो गंधावदेशास् अरुणादेवा' स्था० १ टा० ३ उ० ।

गन्धियमाज्ञा-गन्धिकशाज्ञा-स्त्री० । गन्धप्रधानशालायाम्, ग.
गन्धिकशाला शैथिलिकशाला अन्याऽपि च एवमादिका गन्ध-
प्रधाना सा गन्धिकशालेरुच्यते । पृथ० ६ उ० ।

गन्धिल-गन्धिल-पुं० । मन्दरस्य पश्चिमे शीतोदया उत्तरे चक-
वर्तिविजयकक्षत्रगले, " दो गंधिला " स्था० २ टा० ३ उ० ।
" गंधिले विजये अवज्जा रायहाणी देवे चकवारपण्ण " ।
गन्धिले विजयेऽवज्जा राजधानी देवां चकृत्कारः । जं०
४ वक्ष० ।

गंधिलावर्दे-गन्धिलवती-स्त्री० । मन्दरस्य पश्चिमेन शीतोदा-
या महापथा उत्तरेऽद्यानामस्तिमे चकवर्तिविजये, स्था० ८ टा० ।
" गंधिलावर्देविजय अवज्जा रायहाणी " गन्धिलवतीविज-
येऽद्योपथा राजधानी । जं० ४ वक्ष० । " दो गंधिलावर्दे " ।
स्था० १ टा० ३ उ० ।

गंधिलार्वाकूट-गन्धिलवतीकूट-पुं० । गन्धमादनवक्त्रकारप-
र्वतस्य तृतीये कूटे, जं० ४ वक्ष० । स्था० । गन्धिलार्वातीदीर्घ-
वैताक्ष्यपर्वतस्याऽग्रमे कूटे च । स्था० ६ टा० ।

गंधोदय-गन्धोदक-न० । श्रीकण्ठादिरसमिश्रं जले, श्री० ।
कल्प० । आ० । सुगन्धवारिणि, कल्प० ३ क्षण ।

गंधोदमदाण-गन्धोदकदान-न० । सुवनिजलवर्षणे, पञ्चा० २
विष० ।

गंधोदगदाणाह-गन्धोदकदानादि-वि० । सत्पुण्यस्थोन्मिधज-
लप्रभृतौ, पञ्चा० ८ विष० ।

गंधोदगपुष्पवृद्धि-गन्धोदकपुष्पवृद्धि-स्त्री० । तीर्थकरदानसमये
आयमाने चतुर्थे दिवसे, कल्प० ७ क्षण० ।

गन्धि-गत्वा-अव्य० । गम्-कत्वा । " एन्धेपिषवन्धेविषवः " ।
। ८ । ४ । ४४० । इति आपत्रयो कत्वाप्रत्ययस्य एत्थिरादेशः ।
ततो " गमेरपिषवन्धेयोर्लुक्त्वा " । ८ । ४ । ४४२ । इति एत्थि-
प्रत्ययस्यैकारस्य लोपः । गमनं कृत्येत्यर्थः, " गन्धिषु वापार-
सिंहि, नर भह उज्जेहिंहि गन्धि । मुञ्जा परावहिं परम-पड
दिवं तरिं म जन्धि " । प्रा० ४ पाद ।

गन्धिषु-गत्वा-अव्य० । 'गन्धि' शब्दाद्यैः ।

गंभीर-गम्भीर-न० । अलक्ष्यस्ताद्ये, जी० ३ प्रति० । श्री० ।
गम्भीरं नाम मन्त्रवादिदोषवर्जितं शेषजनेन च प्रायेणाऽलक्ष-
णीयमध्यमभागं स्थानं, गम्भीरमस्ताद्यमितिवचनात् । पृथ० १
उ० । आ० । रोपतोषाद्यवस्थायामप्यलक्ष्यमभ्ये, घ० ३ अचि० ।
रा० । जितान्धिये, दर्श० । रा० । मनुष्यस्त्वभावे, प्रव० ६ ध-
द्वार । ग० । व्य० । स्था० । सूक्ष्ममतिविषयभावाधिनाधियिनि,
पं० ६ विष० । द्वैत्यादिपदस्यैपि कारणवशात् संयुताऽऽकारतया
महति, स्था० ४ टा० ४ उ० । आ० । रा० । प्रति० । गम्भीरो
नाम संयतीनां पुरुषाद्याचरणं दृष्ट्वाऽपि विपरिणामं न
याति । श्रु० १ उ० । अलक्ष्यमाणहर्षेऽन्यादिभावे, पञ्चा० ११
विष० । मद्देशिनरोपतोषाकादिविकारे, स० । विपुलचित्ते, पं०
घ०१ द्वार । केदसहे, आचा० १ श्रु० १ अ० १ उ० । अप्रकारे, दृश०
६ अ० १ उ० । मेघशब्दवत् अनुचक्षे स्वरे, आ० १ श्रु० १६ अ० ।
गम्भीरो नाम यतः प्रतिशब्दं लक्षिते । श्रु० १ उ० । एकविंश-
त्तमे श्रृयजद्वयनन्दने, कल्प० ७ क्षण । जम्भीरे, पक्षे च । वाच० ।

गंजीरतर-गम्भीरतर-वि० । गन्तुमत्यन्तमश्वममध्ये, जीवा० १
अधि० । गम्भीरतरौ मधुरः शब्दो वस्याः सा तथा । आ० म० प्र० ।
गंजीरदरिसिग्लिज-गम्भीरदरेशनीय-वि० । अलक्ष्यमाणाऽनलक्ष-
चित्वेन हर्षमनेषु, स० ।

गंभीरदेशा-गम्भीरदेशना-स्त्री० । सूक्ष्मदेशनायाम्, परिण-
ते गम्भीरायाः पूर्वदेशनापेक्षयाऽत्यन्तसुक्ष्माया आत्मास्ति-
त्वं तद्वन्धमाङ्गादिकाया देशनाया योगं व्यापारः कार्यः ।
इदमुक्तं जवति-यः पूर्वं साधारणगुणप्रशंसादिरनकधोपदेशः
शोक आस्ते स वदा तदाचारकर्ममहासातिध्यायाद्वाङ्मा-
बलक्षणं परिणाममुपगतं जवति, तदा जीर्णे भोजनमिव ग-
म्भीरदेशनायावत् देशनाद्वैततायैत इति । घ० १ अचि० ।
गंभीरपयस्यभगियममा-गम्भीरपदार्थजगित्तमार्गे-पुं० । व-
न्धमोक्षस्वतत्त्वज्ञाने वचनपथे, पं० घ० ४ द्वार ।

गंजीरपयत्यविरह्य

गंजीरपयत्यविरह्य-गम्भीरपदार्थविराजित-त्रि० । गम्भीरै-
तुल्यैः पर्यायानां शब्दानामर्थरजिषेयैर्विरचितानि हृष्यानि
गम्भीरपदार्थविरचिनानि । महायैषु, " वारा पुण्ड्रं पोता,
गम्भीरपयत्यविरह्य जे उ, " पञ्चा० ७ शिवा० ।

गंभीरपोयपट्टण-गम्भीरपोतपट्टण-न० । समुद्रतटस्थ पोताव-
लग्नस्थाने प्राप्ते, " जेष्व गम्भीरपोयपट्टणं तेष्व उवाग-
च्छति " ह्रा० १ बु० १७ अ० ।

गंजीरमयम्-गम्भीरमयम्-त्रि० । गम्भीरं मयं यस्य स गम्भी-
रमयः । अत्रात्मन्ये भवान्ये, अष्ट० २३ अष्ट० ।

गंजीरमाक्षिणी-गम्भीरमाक्षिनी-स्त्री० । गम्भीरं जलं मन्त्रे
धारयन्तीति गम्भीरमाक्षिनी । महाविदेहं सुवल्गुविजयं उत-
नैदामेदे, जं० ४ वक्र० । ह्या० । ' दो गम्भीरमाक्षिणीयं '
ह्या० २ रा० ३ उ० ।

गंजीररोमहरिस-गम्भीररोमहर्ष-त्रि० । गम्भीरोऽनीवाक्कटो
रोमोच्छयं जयवाहू येत्यस्ते गम्भीररोमहर्षाः । हृदिभयान-
केषु, यद्दर्शनमात्रे जन्तूनां जयसम्पादनेन मात्रागलरोमहर्ष-
मुपादयन्तीति । जी० ३ प्रति० ।

गंभीरलोमहरितजण-गम्भीरलोमहर्षजनन-त्रि० । गम्भी-
रलोमो नीधुश्लोकोमहर्षजननश्चेति गम्भीरलोमहर्षजननः ।
प्रीण रोमहर्षजनने, म० ६ शृ० ५ उ० ।

गंभीरविजय-गम्भीरविजय-पुं० । गम्भीरमप्रकाशं विजय
आधयः । अत्रकाशाध्वे, " गंभीरविजया एष, पाणा कुप्यन्ति-
हृणा " (५६) दृ० ६ अ० ।

गंभीरसह-गम्भीरशुद्ध-न० । मेघस्थेय शब्दान्वे चतु-
र्थे सत्यवचनादिति शये, औ० ।

गंभीरा-गम्भीरा-स्त्री० । श्लानसाधुं प्रति जागरणयोग्यायां सा-
क्ष्याय, " काउं न उच्छेह " गम्भीरा या वैद्यावृषं कृत्वा न
उच्छेह, गर्वमुद्धा न प्रकाशयति सा । व्य० ५ उ० । चतुरिन्दि-
यनेत्रे, प्रज्ञा० १ पद० जी० ।

गंभीराह्वर-गम्भीरोदाह्वर-न० । महापुरुषगतं उच्छुब्धान्ते,
पञ्चा० ६ वि० ।

गंभीरिप-गम्भीरिप-न० । परैरत्रमध्यो गम्भीरस्तज्ञायां गा-
म्भीर्यम् । यो० ४ वि० । अल्पशुभुषाऽज्ञातमध्यत्वे, जावा०
३ आधि० ।

गगण-गगन-न० । अम्बरे, चं० प्र० १८ पाङ्ग० । आकाशे,
उत्त० २६ अ० । रा० । " गगणमिव निरालंबो "
ह्या० ९ डा० ।

गगणतल-गगनतल-न० । अम्बरतले, रा० । चं० प्र० । जी० ।
कल्प० । स० । " गगनतलविमलविपुलग्नगगनहृच्चन्नचित्रियम-
ण्यप्यवज्जरासिचयैरा " गगनतले विमले विपुले च यन्त्र-
मने तस्य सम्बन्धी शीघ्रवेग इति सम्बन्धः । गतिक्षपला स्व-
रूपेण एव यस्य तन्निवृत्तपले, नच तच्छास्त्रे च गत्यु प्र-
बुद्धं तद्विधं यन्मनः पवनस्य ततोऽयनशीलोऽत एव शीघ्रो
वेगो येषां ते तथा । औ० । आकाशतले, म० ६ शृ० ३३ उ० ।
कल्प० । गगनतलमम्बरमुल्लिखन्ति अनिलकृपन्ति निजरा-

णि येषां ते गगनतलागुल्लिखन्ति । जी० ३ प्रति । रा० ।
स० । सू० प्र० ।

गगणवृद्ध-गगनवृद्ध-न० । वृताच्छे मने उत्तराश्वेयां न-
मिवात्मिभ्यां निवासिने नगरमन्दे, कल्प० ७ क्षुण्ण० ।
गमा-गम-पुं० । गीतमगोत्राविशेषयुक्तपुच्छे, ह्या० ७ डा० । स
च जगद्वाजगोत्र इति स्मृतिः । तस्य गोत्रापत्यं गर्ग-यत-गा-
म्यः । तज्जोत्रापत्यं, पुं० । स्त्री० । वाच० । स्वनामस्थाने मुनी,
" हरे गगहरे गमा मुणी आसी " गम्यां नाम गमोगोत्रा-
त्यन्वाद् गम्यः । उत्त० २६ अ० । (तस्य कुशिष्यत्यागः)
' कल्लुक् ' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ७२५ पृष्ठे कल्प्यः)
प्रज्ञः-गर्गोचार्यकपञ्चशतसाधूनां साधुयं सम्प्राप्त्ये तया ?
स्वेच्छाचारित्यात् । उत्तरम-गमोवाधेत्येति शिष्याणां स्थ-
हारतः साधुत्वंऽपि परमार्थतः साधुत्वाऽभाव एव संभा-
व्यते । ह्रा० ३ प्रका० । पाशकल्लिकर्मविपाकान्मोक्ष-
न्यायः कर्त्तुं स्वनामस्थानं आचार्यं, स च विक्रमसंघत्
६६२ वर्षे आसीत् । जै० ६० । सूर्यपत्यं कर्त्तु-गम्यायणः ।
युक्ति तज्जोत्रापत्यं, पुं० । स्त्री० । बहुषु यथो तुरु आक्षिपाम् ।
कुणिगोत्राकान्ते मुनिजने, वाच० ।

गमर-गमद-न० । " संख्यागमदरे " । उ० । २१६ ॥ इति
दस्य रः । " गमरं " प्रा० १ पाङ्ग० ॥
गमर-पुं० । स्त्री० । गमेति शब्दं गति । रा-क । शु-वा गरम् ।
तरुणपरी, दधिग्रन्थनात्रादे च । वाच० ।

गमरी-गमरी-स्त्री० । गमर-अल्पायं औ० । स्वल्पवटं, वाच० ।
यावता वृष्टेनाकाशबिन्दुनिर्महनी गमरी भूयते । विश० । अनु० ।
गच्छ-गच्छ-पुं० । समुदाये, आ०० प्र० । अनु० । एकाकार्यं पति-
चारे, औ० । जीवा० । एकाकार्यं प्रणयस्यानुमुदाये, पञ्चा० १८
वि० । यः । गच्छमानस-तिगमादया गच्छा, स इस्सवर्त्तसर् इ-
संभन । त्रिकादयस्त्रिचतुःप्रतृतिपुरुषपरिमाणा गच्छा प्रवेयुः ।
किमुक्तं प्रवति ? एकास्मद् गच्छ ज्ञान्यन्तक्या जना भव-
न्ति, गच्छस्य साधुसमुदायकपर्यासस्य च त्रयाणामधस्ता-
द्भाषादिति । तत ऊर्ध्वं च ततुःपञ्चप्रतृतिपुरुषसक्या गच्छा-
स्ते मध्यमपरिमाणनः प्रतिपक्षव्यास्तावयाधुक्ते परिमाणं
न प्राप्नोति । किं पुनस्तद्वृत्ति, इति चेदन्त आह-(सहस्रं बलीस-
र् इत्यनेन चि) ह्रात्रिशास्त्रे गच्छाध्यात्मिकम् इत्युक्ते साधु-
धुनां परिमाणं । यथा श्रीश्वरज्वातिप्रथमगणध्वस्य जगवत्
श्वरजसेनस्थेति । वृ० १ उ० । व्य० ।

अथ गच्छाचारोक्तगच्छविधिरभिधीयते-

नमिऊण महावीरं, तिस्रिस्तिनमसिं मृदाजाम् ।

गच्छायां किंभी, उच्छरिपो सुषसमुदाओ ॥१॥ ग० ।

इह हि साधुना इहपरलोकादित्यर्थं सदाचारगच्छसंवासे
विषयेऽसदाचारगच्छसंवासे परिहायं, क्रमेण परमशु-
भायुजकलत्वाद् । तत्रापि अपरिक्लमिन्मप्रदेशं चित्रकणमिष,
सच्छिद्रमवहणं समुद्रनरनमिव, अपरिचक्षिताऽपश्यं तथी-
वचकणमिव, व्यवहारणाप्ययन-यशस्ताऽप्ययनमिव, अपरि-
चक्षितपीठं मित्रचयनमिव, सधुलं कलिमयनमिव, अनमःसङ्गं
कमलरोपणमिव, अज्ञानं सुखमगदनामिव, अनशुक्लं च अप-
रित्यक्तोन्मार्गाभिगच्छन्तं सदाचारगच्छसंवासेनानुस्माने-

गामिगच्छसङ्गतिं परित्यज्यैव सम्सारौगामिनि गच्छे संवसनी-
यमितिहायनार्ये प्रथममुत्तमार्गगामिगच्छसंवासे परमाऽप्यव-
कलं दर्शयति-

अत्येगे गौयमा ! पाणी, जे उम्मगपडिट्टिए ।

गच्छन्मि संवासिता एं, भर्म्म जवपरंरं ॥ २ ॥

हे गौतम ! सम्भवेके केचन प्राणिनः सत्त्वा ये उम्मार्गप्रतिष्ठिते
उम्मार्गगामिनि गच्छे संवस्य संवासे कृत्वा, 'गे' इति वाक्या-
त्कज्जरे, भवपरंपरां संसारपारिपटीं भ्रमन्ति । अत्र वचनव्य-
त्ययो दीर्घत्वं च प्राकृतत्वात् । एवमत्रेऽपि तत्र तत्र वचनादिव्य-
त्ययहृत्यत्वं शब्दार्थविकलापादि प्राकृतत्वादिनिबन्धनमनुक-
रन्ति स्वयमभ्यूह्यम् । असत्सङ्गो हि सतोऽपि शीलस्य विलये-
न पानेतुरेव । उच्यते चाप्यत्रापि-"यदि सत्सङ्गविरतो, त्रयं व-
सि प्रविश्याति । अथाऽसत्सङ्गगोष्ठेषु पतिष्यासि पतिष्यासि" ॥१॥
इह च "अत्येगे गौयमा ! पाणी" इत्यादि सर्वोन्मत्तमन्त्रधर्म-
हारीतिवचनवाक्योपलम्भाद् हे भदन्त ! किं सति केचन प्रा-
णिनः, ये उम्मार्गगामिनि गच्छे संवस्य भवपरंपरां भ्रमन्तीत्या-
दिषु यथासंभवि सतगच्छामन्त्रधर्मोन्मत्तप्रवृत्तवाक्यमनुक-
रन्ति हेतुः प्रश्नमन्त्रेण निवेचनस्य प्रायोऽसंभवत् । एवमुत्तर-
त्रापि तत्र तत्र प्रवृत्तवाक्यं यथासंभवि स्वयमेव वाच्यमिति । (गो)

सद्वाचारलक्षणे गच्छः ।

अथ गद्याश्रयेण सद्वाचारगच्छसंवासरुणाह-

जाम्भ-जाम्भ-दिण पक्खं, मासं संवेच्छंरं पि वा ।

सम्मगपडिए गच्छे, संवसमाणस्स गौयमा ॥ ३ ॥

सोऽन्नामन्नसमाणस्स, निरुच्छाहस्स बीमाणं ।

पिक्खविवक्खं अस्सेसि, महाणुजगाण साहुणं ॥ ४ ॥

लज्जं सव्वयामेसु, धोरेवीरतवायं ।

हाजं संकं अइक्कम्म, तस्म विरियं समुच्छसे ॥ ५ ॥

यामासं चतुर्धाटकं, यामं प्रहरं, विनमोहारप्रभः । अत्र पदत्रये-
ऽपि विनक्तिषोऽपि प्राकृतत्वात् । समाहारद्वन्द्वो वा चतुर्थी प-
दानाम् । पक्षे पञ्चदशदिनात्मकं, मासं पक्षहयान्मकं, संवत्सरं
द्वादशमासात्मकम्, अपिशब्दाद्वर्षादधिकं यावत् । वाराहो
विकल्पार्थः । सम्मार्गप्रस्थितं आसौक्यमार्गप्रवृत्ते, गच्छे गच्छे
संवसतो निवासं कुर्वाणस्य, जन्तोर्विति शेषः, हे गौतम ! क-
थंभूतस्य, लीलाया अलसायमानस्य, अमलसाऽलसो भवतीति
अलसायः प्रलेसयानं इति अलसायमानः, तस्य । अत्र "डाब्बु
होदिनायः पिव" । ३५:३० इति (हमं०) सूत्रेण होदिनादेराहोति-
गणत्वात् व्यर्थं क्यङ्क् प्रत्ययः । निरुच्छाहस्य निरुद्यमस्य (बी-
मणेति) पक्षधर्मे द्वितीया, विनमस्कस्य शून्यचित्तस्य, (पिक्खवि-
क्खं) पक्वतः, अन्येषां महाणुजगामां महाप्रमाणाणां साधना-
म, वृद्धममनाह्वयं, सर्वेष्वामसु सर्वक्रियासु, कथंचतुमुद्यमम् ?
(धोरेवीरतवायं) धोरे दारुणम्, अदोपसत्तं दुरलुचरत्वात् ।
(वीर) वीरे मर्षधैरं, वीरैः साध्यमानत्वात्, यथार्थं तप
भावित्वं तम् । आदिशब्दैर्योग्युदादिक्म् । लज्जां बीजां, शृङ्गां
जिह्वोके संशयकामा, अतिक्रम्य परित्यज्य, स्थितस्येति शेषः ।
तस्य सुखसौलभादिदोषयुक्तत्वादि, बीजं प्रधानचर्मावुद्धान-
करणोत्साहकं, समुच्छलत्वं प्राज्ञमेव । सोऽपि जिनाकर्मो-
क्तामर्गकिर्यां कुर्यादित्यर्थः । पञ्चाङ्गोक्तलकाचार्येण । जी-
ह्वरपि विषमाङ्गुलीति गद्याच्छन्दांसि । ग० १ अक्षि ॥

गच्छस्योऽगच्छत्वं यथा स्यात्तथाऽऽह-

वज्रंति अत्थ धगधग-धगस्सं गुरुणा वि चौए सीसां ।

रागहोसेण विअणु-सएण तं गोयमं ! न गच्छं ॥ ६० ॥

वज्रलक्ष्मि क्षतिग्रहं वज्रं गच्छे (धगधगधगस्स सं) अनुकर-
णशब्दोऽयं धगधगिति, धगधगायमानं यथा ह्यास्येत्यर्थः ।
प्राकृतत्वाच्चैवं प्रयोगः । गुरुणाऽऽवायेण, अपिशब्दो-
द्भाषायादिनाऽपि (चौए सि) जवादिशामुक्तमेव-
दित्यादिमा प्रकरणं नादिति सति । के ? शिष्या अन्तेवासिनः,
केन प्रवर्तन्ति ? रागहोषेण, अत्र समाहारद्वन्द्वदेकवचनम् ।
तथाऽनुशयेनापि 'हा ! कथं निरुत्तरातिवृत्तः सहजः कस्यसाऽप्या-
कुलीकृतान्तःकरणा प्रवृत्तवारीकृता मया ? इत्यादिपञ्चासौप-
करण्येन ज्ञेयः । अपिशब्दः वशाभावात् । यद्वा रागहोषेण, किं-
भूतेन ? (विमगुसएण सि) विमोऽनुशासः पञ्चासापो वज्र
तद् व्यनुशयं, नेन, यस्मात्सापरोहितेत्यर्थः । हे गौतम ! क
गच्छं न भवतीति । ग० १ अक्षि ० ।

लम्भगपडियं गच्छं, जे वामे सिंगजीवा ॥

से जं निक्किग्घपकिलिद्धं, सामन्नं संजयं तवं ।

ए लभेज्जा ते सिया भावे, मोक्खे दूरयंरति ॥ (महा०)

(अत्येगे गौयमेवादिगाथास्तु गच्छाचारपाठेन गतार्थाः)

वीरिणं तु जीवस्स, समुच्छन्निण गौयमा ॥

जम्मंतरकए पांवे, पाणी मुहुत्तेण निह्वे ।

तम्हा निउणं निज्जाहेठं, गच्छं संमगपडियं ।

निवसेज तत्थ आजम्मं, गोयमा ! संजए सुणी ।

से जयवं ! कपरेणं से गच्छे जेणं वासेज्जा ! एवं तु गच्छ-
स्स पुच्छां जाव जं वयासी । गोयमा ! जत्थ जं समसज्जुमि-
त्तपरैके अश्वेतमुनिम्मज्जविजुंफलकरणे आसावणाजीक
सपरोवयारमज्जुज्जं अश्वेतं उज्जीवनिक्कायवच्छेसे स-
व्वाज्ञेवणित्थिमुक्के अश्वेतमप्यमादी सविसेसवित्तियसमय-
सज्जावे राहं उज्जाणित्थिमुक्के सम्बत्थ अणुगुहियवज्जी-
रियपुरिसकारपरकमे एगंतेणं संजई कपपरिजोगविरए
एगंतेणं धम्मंतरायजीक एगंतेणं तत्तर्हं एगंतेणं इत्थिकहा
भत्तकहा तेषकहा रायकहा जयवयकहा परिजजायत-
कहा एवं तिथि तिय अट्टारस बचीसं विचित्तसप्यमेय-
सव्वविगहाविप्पमुक्के एगंतेणं जहात्तर्चाए अट्टारसए
सीसंगसहससाणं आराहणे सयलमहंभिसाणुसपयमगिहाए
जहोवडयमगपक्खए बहुगुणकसिपे भगण्डिए अक्कत्तसिपसी-
संगमहासत्ते महाणुजगे नाणदंसणचरणगुणोक्केए गाणी ।
महा० १ ए ० ।

गच्छं वसतां बह्वी निज्जा स्यादित्याह-

गच्छे महाणुभावे, तत्थ वसंताण निज्जा विउसा ।

सारणवाराणचोएण-भाईहि न दांसपक्कवची ॥ ६१ ॥

गच्छः सुविहितमुनिवृत्तरूपः, महामनुजावः प्रसन्नो वयसाऽसौ

महातुजावः । (तथ सि) तत्र गच्छे, वसतां वासं कुर्वतां, निर्जरा कर्मसाधक्या, भवतीति शेषः॥ किं भूताः, विपुला महतीः, कुतः, इत्याह—यतस्त्व वसतां सारणाचारणाः। चोद्भाजिनः, मोक्षदा-
यिकः न दोषप्रतिपालनं बोधवाचिसिंभति । तत्र विस्मृते कचित्त्व
कतंये जन्तेत्वं न हनमिति सारणा, अकतंय्यानां निषेधो वा-
रणा, संयमयोगेषु स्थापितस्याऽप्युक्तमेतज्ज्ञावादां विधातुमि-
त्यादिखरमपुत्रकचैः प्रेरणं चोदना । आदिशब्दात्तथैव पुनः
पुनः प्रेरणरूपा प्रतिचोदनेति । ग० २ अ० १ ।

अथ शिष्यस्तुक्रमातेपादन्तद्वारेण गच्छस्तुक्रपमेव
प्रतिपाद्यन्नाह—

गुरुणो कजमकजं, खरकसप्तद्विनिर्गुरिणः ।

नपि ए तद् च सीमा, भणंति तं गोयमा । गच्छ ॥६६॥

गुरुणाऽऽचार्येण कार्यं चाकार्यं च कार्याकार्यं, तस्मिन्, मकार-
शोऽलाजाजिकः । खरकशेऽशुद्धनिर्गुरागिरा अत्यन्तनिर्गुरराधा-
या भणिते प्रवृत्तिवृत्त्यर्थं कथिते सति (नह सि) तथोक्तं
यद्यथा क्यं वदथ तत्तथैवेति यत्र गच्छे शिष्या विनेया जगति,
प्रतिपाद्यन्ते इत्यर्थः, नं गच्छं हे सीमन् ! यद्यत्तालात्मन्येन
जगन्तीति क्रियाया अत्रापि संबन्धात्, भणन्ति प्रतिपाद्यन्ति,
तीर्थेकरगणधरादिव इति शेषः । ग० २ अ० १ ।

आर्यिकाभिः सह न संवदन्ति—

जत्थ य अज्जाहि समं, थेरा वि न उल्लपेति गयदसणा ।

न य जायंति त्थीणं, अंगोमंगंइ तं गच्छं ॥ ६७ ॥

यत्र गच्छे आर्याभिः साध्वीभिः समं सार्धं स्थविरा अपि
साधवः, किं पुनस्तद्व्याः, 'न उल्लपेति' नाऽऽलापादि कुर्वन्ति ।
(किंभूताः), गता नष्टा दशना दन्ता येनां ते गतदशनाः; न धवा-
यन्ति स्त्रीणां नारीणामङ्गोपाङ्गानि । तत्राऽऽज्जायसी-वाडुजयस,
ऊरुजयं, पुष्टिः, शिरः, हृदयम्, उदरं च । उपाङ्गानि-कर्ण-नेत्र-ना-
सिकादीनि । नं गच्छं वदन्तीति शेषः । ग० ३ अ० १ । (स्यास्या
६३ गथा च 'अज्जासंसगी' शब्दे प्र० ज्ञा० २२४ पुष्टे ऋष्ट्या)
यद्काययतनावान् गच्छः ।

अथ पृथिव्यादिवज्जीवयतनामाभिर्य प्रस्तुतमेवाह—

पुढविद्गअगणिमासुअ—वाउणस्सप्तसतसाण विविहाणं ।

मरणंते वि न पीढा, कीरइ मणसा तयं गच्छं ॥ ७५ ॥

पृथिवी च पृथिवी च पृथिवीकायः, उदकं च उदकं च, अग्नि-
श्च वह्निश्च, मादनश्च वायुश्च; भ्रियन्ते कुलजन्तवोऽनेनेति मरुतः,
मरुदेव माकनः, स चास्ती वायुश्च माकनवायुः, अतिचञ्चलत्वेन
कुलस्तस्योपद्रवकारी समीरणः; वनस्पतिश्च प्रत्येकसाधारण-
रूपः, त्रसाश्च द्वित्रिचतुःपदबोद्धिरुपकारास्ते तथा, तेषां विवि-
धानामनेकप्रकाराणां, पीडा वाधा, मरणान्तेऽपि यत्र गच्छन् मन-
सा, उपलक्षणत्वाद्भवन्तकायाः भ्यां च न क्रियते मुनिभिः, हे गौ-
तम ! स गच्छः स्यादिति । गथाप्यज्जः । क्विद् 'वाउ सि' पदं
न दृश्यते, तत्र व्याख्यानां सुकरमेव, क्लृप्त्वस्तुपगीतिः । तल्लक्षणं
क्वम्—'आर्या द्वितीयकऽङ्के, यद् गदिनं लक्षणं तस्यात् ॥
यद्यभ्यारयि द्वायो-रुपगीतिं तां मुनिर्द्वे' ॥११॥ इति ॥

खज्जुरिपत्तमुजेणं, जो पमज्जे उवस्सयं ।

नो दया तस्स जीवसु, सप्पं जालाहि गोयमा ! ॥७६॥

(खज्जुरिपत्तमुजेण सि) खज्जुरीपत्रमयमार्जण्यां सुजमय-
बहुकां वा यः साधुतुपाभयं वसति प्रमार्जयति तस्य मुने-
र्जिवसु दया घृणा नास्ति, हे गौतम ! त्वं सन्त्यश् जानीहीति ।
अनुपुष्टं उच्यते ।

जत्थ य बाहिरपाणिअ—विम्भितं पि गिम्भमिदं ।

तियहासोसिपाणा, मरथे वि मुणी न गिहंति ॥७७॥

(अस्या व्याख्या 'आउकाय' शब्दे द्वि० भागं ३४ पुष्टे
दृष्ट्या) ग० ३ अ० १ ।

अथ स्त्रीकरस्पर्शादिकमिदमवसेयमित्याधिकृत्य
प्रस्तुतमेवाह—

जत्थित्थीकरफरिसं, अंतरियं कारणे वि उप्पेण ।

दिट्ठीविस—दिदग्गी—वीसं व विज्जणं गच्छे ॥ ८२ ॥

यत्र गणे स्त्रीकरस्य स्पर्शः, अथवा स्त्रियाः करेण स्पर्शः स्त्रीक-
रस्पर्शस्तम्, उपलक्षणत्वात् स्त्रीपार्श्वस्पर्शश्च कथंभूतम् ?
(अंतरियं) अविशब्दस्येहाऽपि संबन्धात् अन्तरितमपि वक्ष्या-
दिना जातान्तरमपि किं पुनरन्तरितम्, कारणार्थं कण्ठ-
करोमोमस्तत्त्वादिक-उपभ्रं संज्ञाने सति, किं पुनरका-
रणे; दृष्टिविषयं संप्रचिदायः, दीप्तप्रज्ञं ज्ञानिनवह्निः, विषं
च हास्यहास्यनि, समाहारः, तद्विषयं वर्जयत्, उन्मत्तमार्गो
दूरतः त्यजन्मनसमुदायः (गच्छ सि) स गच्छः स्यादिति
शेषः ॥ ८२ ॥

वात्ताप वृद्धाप, नत्थं पुह्माएँ अहव जडणीण ।

न य कीरइ तणुफरिसं, गोयमं गच्छं तयं भणियं ॥८४॥

वृद्धापवगस्य सवैश्च संख्याद्वाक्षसाया अपि अमातयोचकाया
अपि, किं पुनः प्रासयोचनायाः; वृद्धाया अपि अतिक्लान्तयोचनाया
अपि, किं पुनरतिक्लान्तयोचनायाः; एवाविधायाः कस्याः ?
इत्याह—नत्थं का पीथी, तस्या आर्षं, दुर्गता पुत्री, तस्या अपि,
अथवा भगिनो स्त्रिया, तस्या अपि, नाशब्दोपलक्षणत्वात्
दाहिनी—प्रातृका—जाम्बेयी—पितृव्यश्च—मातृव्यश्च—जननीं—माता-
मही—पितामहीप्रहः । कोऽर्थः ? , नत्थं कादीनामकादशानां
नाशब्दानामपि स्त्रीणां, किं पुनरनाशब्दानां ननुस्पर्शः, उप-
लक्षणत्वात्, सविशालसम्पन्नभवाणां च यत्र गच्छं च नैव
क्रियते हे गौतम ! स गच्छो भणित इति । इह हि संब-
न्धिन्या अपि स्त्रिया अहस्पर्शाधिकर्जनं, स्त्रीस्पर्शाध्यातक-
मोहोदयहेतुत्वात् । ग० २ अ० १ ।

कथयिकयकारी गच्छो न जवति—

जत्थ य मुणिणो कयवि—कयार्थं कुन्वति संजमभट्ठा ।

तं गच्छं गुणसायं १, विसं व दूरं परिहरिज्जा ॥२०३॥

यत्र गणे मुनयो द्रव्यसाधकः कथं भूत्वेन वक्ष्यप्राचीयधोशस्या-
दिप्रदहं, विषयं च भूत्वेनान्येषां वक्ष्यप्रादिकार्यणं कुर्वन्ति ।
वक्ष्यादन्त्येः कारयन्ति, अनुमोदयन्ति वा, किंभूता मुनयः ?
संयममग्रा दूरीकृतचारित्रगुणाः, गुणसागरेति गौतमामन्त्रणम्,
तं गच्छं विषयिभ्यं हास्यार्थमिव दूरतः परिहरेत् सन्मुनिः ।
अत्र विषयोपमा देशसाध्येन, यतो विषादेकं मरणं भवति,
संयममग्रापञ्चावन्तानि जन्ममरणा नि जन्वन्तीति । ग०
३ अ० १ ।

सुगच्छं वसेत् ।

एवं शुभाशुभगच्छस्वरूपेणगते सति मुनिः किं
कुर्यात् ? , इत्याह-

तम्हा सम्मे निहालेवे, गच्छं सम्मगपडिअं ।

वसिजा पक्क मासं वा, जावज्जीवं तु गोयया ॥१०॥

यस्मात् सत्त्वञ्चः संसारोच्छेदकारी, असत्त्वञ्चञ्च संसारच-
र्कः ; तस्मात् सम्मयं निनाम्य सम्मयं विलोप्य, गच्छं गणं
सन्मार्गप्रस्थितं, तत्र पक्कं वा मासं वा, उपसक्तत्वाद् मासत्र-
यादिकं वा, यावज्जीव्यं, वातुरपि विकल्पायै एष, वसन्मुनिः,
हे गौतम ! इति । ग० ३ अधि० । (मत्स्यतैत्तिरीयसंहिताया-
दिभिर्यथा कृत्वा कृत्वा प्रतियोग्यापाधयरक्तये दोषो, राक्षो वस-
तेर्बोधिर्गमने निर्मर्यादत्वादि च भागेऽस्मिन्नत्र ३२ पृष्ठे
' एवाह ' इत्येव गच्छाचारपाठे दृश्यते) (भार्यया शुद्धिसमकं
पुत्रभाषणे दोषस्तु 'अज्जा' इत्येव प्र० भागे २२० पृष्ठे दृश्यते)

गच्छमर्यादा-

मे जयवे ! केवइयं कालं जाव गच्छस्स यं मेरा प-
णविया ? , केवइयं कालं जाव यं गच्छस्स मेरा णाड्कमे-
यन्ना ? । गोयया ! जाव ये महायसे महासत्ते महाण-
भागे दुप्पमहे अणगारे ताव यं गच्छमेरा पणविया, जाव
यं महायसे महासत्ते महाणभागे दुप्पमहे अणगारे ताव
यं गच्छमेरा नाड्कमेयन्ना । महा० ॥

जन्म य गोयम ! पंच-एह कह वि मूणाण एकमविहोजा ।

तं गच्छं तिविहेणं, बोसिरेय बज्ज अचत्थ ॥

मूणारंभपविचं, गच्छं वेसुज्जसं वण वसेजा ।

अं चारित्तगुहेहं, तु उज्जसं तं निवामेजा । महा० १०॥

गच्छं आचार्यदीनानामावे च वसेत् । यत्र गच्छे पञ्चानामा-
चार्योपाध्यायगणावच्छेदिप्रवर्तित्यविरुद्धाणामसङ्गावो, यदि वा
यत्र पञ्चानामन्यतमोऽप्येको न विद्यते तत्र न वस्तुभ्यस्तु, अनेक-
दोषसंज्ञात्, तानेव दोषानाह-

एवं असु नगिमाणे, परिखकुञ्जकज्जमादिदग्गो ठ ।

असुसं ससद्वसस्सा, जविद्ययाते चरणपातो ॥

एवमुक्तं प्रकारेण एकादिहीने गच्छे, एकोऽशुभकार्यं मूलक-
स्यापानदी, अपरो भ्रान्तप्रयोजनेषु, अन्यः परिहाराय कृतनकज-
स्यावयानस्य देशानादी, अपरः कुलकार्यादी व्यग्र इति; अन्य-
स्य पञ्चमस्यापनयनावस्थाप्राप्तस्य आलोकनाया असेमवेन स-
हायस्य सतो जीवनाशो चरणव्यातक्षरणगामसंज्ञा; चरणसं-
ज्ञा च शुभगतिविनाशः ।

अत्र पर आह-

एवं होइ विरोहो, आसोयणपरिणतो ठ सुणो उ ।

एगंतेण पमाणं, परिणामो बी न खसु अमहं ॥

अनेवं सति परस्परविरोधः । तथाहि-अवाञ्छितानामेवमुच्य-
ते-सद्यस्य सतो जीवितानां चरणसंज्ञा, प्राक्चरणसु-
कम-अदृष्टावाचनेऽप्यालोचनापरिणामपरिणतः ह्युक्त इति, ततो

अर्थात् परस्परविरोधः । अत्र सुरिराह- (एगंतेणत्यादि) न
कालवत्समां स्वराकिमिगृहमेन यथाशक्तिप्रवृत्तिरहितः
केवलपरिणाम एकान्तेन प्रमाणं, तस्य परिणामाऽऽभा-
सत्वात् ; किन्तु सूत्रं प्रमाणीकुर्वतो यथाशक्तिप्रवृत्तिस-
म्भितः, न वैकार्यमात्रं गच्छं वसद् सूत्रमनुवर्तते, ततस्तस्य
तात्त्विकपरिणाम एव मेति सद्यस्यस्य जीवितानां चरणमाशः ।
पुनरपि वक्तव्यमन्तरं विवक्षुः प्रश्नमुत्थापयति-

चोयग किं वा कारण, पंचएहऽसती तर्हि न वसिपव्वं ।

दिड्ढतो वाणियए, पिंदियअत्ये वसिउकामे ॥

चोदक आह-यत्र पञ्चानां परिपूर्णानामसङ्गावस्तत्र न वस्त-
व्यमित्यत्र किं वा कारणम्? को नाम दोषः ? । सुरिराह-अत्र प्राधि-
कृत्यायै वणिजा पिण्डकृत्यायै वस्तुकामेन इत्याह उपमा, गाय-
यां सप्तमी तृतीयाऽयं । इयमत्र भावना-कोऽपि वणिक्, तेन प्रयु-
तोऽयं पिण्डकृतः, ततः सोऽस्मितवस्तु-कुत्र मया वस्तव्यम् ? ,
यन्ममयं परिशुद्धेऽहमिति ।

ततस्तेन परिचिन्त्येवं निश्चिन्त्ये-

तत्त्व न कप्पइ वासो, आहारो जत्थ नत्थि एंव इमे ।

राया वेजो धणिमं, नेवइया ह्वजक्खा य ॥

तत्र न कल्पते वासो यन्मे वक्ष्यमाणाः पञ्चमाचाराः कते ? ,
इत्याह-राजा नृपतिः, वैद्यो भिषग्, इत्याह उपमा, गाय-
यां सप्तमी तृतीयाऽयं । इयमत्र भावना-कोऽपि वणिक्, तेन प्रयु-
तोऽयं पिण्डकृतः, ततः सोऽस्मितवस्तु-कुत्र मया वस्तव्यम् ? ,
यन्ममयं परिशुद्धेऽहमिति ।

कस्मादिति चेदत् आह-

दविणस्स जीविणस्स व, वाघातो होज्ज जत्थ नत्थे ते ।

वापाए वेगतर-स्स दव्वसंघाटणा अफहा ॥

यत्र न सन्त्येते राजादयः परिपूर्णाः पञ्च, नियमतो ब्रह्मिणस्य
धनस्य, जीवितस्य वा व्याघातो जनेव । वैद्येन विना जीवितस्य,
राजादिनिर्विना धनस्य, व्याघाते वैकस्य धनस्य जीवितस्य
वा द्रव्यसंघाटना द्रव्योपाजना विफला, परिभोगस्यासंभवात् ।

अथवा-

रम्मा नुवरम्मा वा, महतरय अमह तह कुमारेहिं ।

एएहि परिगमहिं, वसेज्ज रज्जं गुणविसालं ॥

राजा नुवरराजेन महतरकेणामायेन तथा कुमारेः, यैः पञ्चजिनः
परिशुद्धीतं राज्यं गुणविशालं प्रवर्तते, गुणविशालत्वाच्च तद्वत् ।
व्य० १ उ० । (राजादीनां लक्षणानि स्वस्थाने दृष्टव्यानि)

गच्छो जिनकल्पश्च ह्रावण्येतो महत्किं ।

अथ शिष्यः प्रश्नयति-

गच्छे जिनकल्पमपि वि, दोएह वि कयरो जवे महिड्ढो ? ।

निष्कसुगानिष्फा, दोषि वि होतो महिड्ढीया ॥

गच्छजिनकल्पयोगेभ्यो कतरा महत्किं : प्रधानतरो भवेत् ? ।
गुरुराह-निष्पादकनिष्पादिति कृत्वा ह्रावणं महत्किं प्रव-
तः । तत्र गच्छः सूत्रार्थग्रहणादिना जिनकल्पिकस्य निष्पादकः,
अतोऽस्ती महत्किं ; जिनकल्पिकस्तु निष्पन्नो ज्ञानदर्शनचारि-
त्र्येषु परिनिष्ठित इत्यस्ती महत्किं ।

इदमेव भावयति-

दंसणणाचरित्ते, जम्हा गच्छम्मि होइ परिशुद्धी ।

प्रपक्ष कारणेण, गच्छेन्न भवे महिहीओ ॥
वृत्तेनहानकारिणाणां क्रमसाक्येनैव परिशुद्धिर्जनयति, तेन कारणेन गच्छो महर्हिको भवति ।

पुरतो व भग्नतो वा, गच्छा कतो वि नत्थि पविचंथो ।

एएण कारणेण, जिणकप्पीओ महिहीओ ॥

पुरतो वा विहरिण्यमाणक्षेत्रे, मार्गतो वा पृष्ठतः पूर्वविहतके-
ने वस्मन्कुतोऽपि कथ्यतः काश्चतो भावतो वा प्रतिबन्धकतस्य
प्रगवतो न विद्यते एतेन कारणेन जिनकल्पिको महर्हिकः ।

अथ ह्योरपि महर्हिकत्वं दृष्टान्तेन दर्शयति—

दीवा अओो दीवो, पइप्पई सो य दिप्पइ तवेह ।

सीसो स्थिय सिक्खत्तेन, आअरिओ होइ नत्थो ॥

दीपदान्त्यो द्वितीयो दीपो दीप्यते, स च सुखां दीपस्तैवेव ही-
प्यते, एवं जिनकल्पिकदीपोऽपि गच्छदीपादेव प्रादुर्भवति, स च
गच्छदीपस्तैवेव ज्ञानदर्शनकारिणः स्वयं प्रदीप्यते । यच्छ-यक्ष
शिव्य एव शिष्यप्राणः सन् क्रमेणाचार्यो भवति, ज्ञानयतो नान्येन
प्रकारेण, एवं स्वविरकल्पिक एव तपःप्रभृतिभिर्भावनाजिरा-
त्मानं प्रापयन् क्रमेण जिनकल्पिको भवति, नान्यथा । अतो
द्वयपि महर्हिकौ ।

अस्वैवार्थस्य समर्थनायाऽपरं दृष्टान्तत्रयं दर्शयितुं
नित्यकिगायामाह—

दिट्ठं गुहामीहे, दोअि य महिला पया य अपयाय ।

गावीण दोअि वग्गा, सावेक्खो चेव निरवेक्खो ॥

दृष्टान्तोऽत्र गुहासिंहविवयः प्रथमः । द्वितीयो द्वे महिले, प-
का प्रजा अपत्यवती, द्वितीया अप्रजा अपत्यविकृता । तृतीयो
मर्वा द्वौ वर्गौ, एकः सापेक्षोऽपरो निरपेक्ष इति ।

तत्र गुहासिंहदृष्टान्तं भाषयति—

सीहं पाखेह गुहा, आविहाहं तेण सा महिहीया ।

तस्स पुण जोअणस्समी, पओओअं किं गिरिगुहाए ? ॥

“अविहाहं” इति देशीजात्रया बालकं सिंहं गुहां पालयति च-
ममहिकव्याज्राविश्यां रक्षति, तस्मिन्तस्य तेज्यः प्रत्यायसंज-
वात् । तेन कारणेन गुहा महर्हिका । यदा तु सिंहो दीवनें प्रा-
प्तो जवनि तदा तस्य किं प्रयोजनं गिरिगुहाय ? न, किञ्चिद्वि-
त्यर्थः । स्वयमेव वनमहिषाद्युपवृत्त्यात्मानं पालयितुं प्रत्यक्षी-
कृतत्वादिनां सिंहो महर्हिकः ।

अथाऽर्थोपनयमाह—

दन्वावड्मार्हिट्ठं, कुमीलसंमगिअअणत्थीहिं ।

रक्खइ गयी पुरोगो, गच्छेअ वि कोविणं धम्मे ॥

गवी आचार्यः, स पुरोगः पुरःसरो नायको यस्य स तथाविधो
गच्छो गुहास्थानीयः । सिद्धशयकस्थानीयसाधुधर्मं कुत-
चारप्रारम्भकोविदभ्याप्य प्रबुद्धं कृत्यादि, आदिशब्दात्
ज्ञेयकार्यमावाप्तुं, तथा कुमीलाः पार्श्वस्थाभ्यस्तेरन्वतीर्थिके-
षां साहचर्यः संसर्गस्तत्र च दृक्ता । विभोतसिकाप्रमादमिषया-
त्साधुप्रेतत्वात् प्रापयति, अतो यच्छो महर्हिकः । यदा त्वसौ हि-
चिदपि धर्मे व्युत्पन्नमतिः कृतपारकर्मो जिनकल्पं प्रतिपन्न-
नद्वन्द्व इवयमाश्चर्यं द्रष्टव्यप्रादिष्वपि विभोतसिकादिवि-
रहितः सम्यक् परिप्राकृत्यति, अतो जिनकल्पिको महर्हिकः ।

अथ महेशाख्यदृष्टान्तमाह—

आणाइस्सरियसुहं, एगा अणुभवति जइ वि बहुपुत्ती ।

देहस्स य संठणं, भोगसुहं चेव कालम्मि ॥

परवावारीयमुक्ता, सरिस्सकारतप्परा निचं ।

मंढणए वक्खित्ता, अणं पि न चेयई अपया ॥

ह्योमहेलयोर्मयेव एका सप्रसथा यद्यपि बहुनरापत्यस्म-
नाविषदुव्यापारव्यापृता तथापि सा गृहस्वामिनीः यादाहंभ्य-
सुखमनुभवति, काष्ठं च प्रस्तावे देहस्य संस्थाप्य संस्थापनां
भोगसुखमपि च प्राप्नोति । या वाऽप्रजा अप्रसथा सा परव्या-
पारविमुक्ता अपत्यादिचिन्तावर्जिता नित्यं सदा शरीरस्य
संस्कारमुक्तभावनादौ तत्परा मण्डनं च विलपनभरणदौ व्या-
ख्याता स्वतो भक्त्यापि भोजनमपि न चेतयति न संस्मरति ।

अर्थोपनयमाह—

वेयाअंवे चायण-वारणवावाराणु य बहूनु ।

एमादीं वक्खेवो, सयवं जाणं न गच्छम्मि ॥

यथा सप्रसवायाः स्त्रियो बहुव्यापारव्यवधानं जवति तथा गच्छ-
ऽपि, यथाऽऽचार्याणां व्याप्यादिष्वेवाभ्युत्थम् । यावच्चकालसांसा-
चारी हापयतो मोक्षं वाक्यं प्रतिनिरुपनां कुर्वतो, वारणा-
याश्च बहवो, वत्सप्राप्त्युत्पादनविषया व्यापारणाः, नन्देवमा-
दिवु यो व्याक्रिपो व्याकुल्यते तस्मात्कोनो गच्छे सततं निरन्तरं
ध्यानमेकाग्रबुद्ध्याऽथ वत्सप्राप्त्युत्पादकमात्मनो मण्डनकल्पं न ज-
वति । जिनकल्पिकस्य तु वेयाअस्यादिव्याक्रिपराहितस्य निरप-
त्याख्या आत्मनो मण्डनमपि निरन्तरमेव तथा न दुपजायते,
यथा भोक्तुमपि गृह्णा न भवति ।

अथ गोवर्गद्वयदृष्टान्तमाह—

सल्लपाइयाओ, नस्मंतीओ वि णेव धेनुओ ।

मात्तुण वसगाई, इवन्ति सपरकमाओ वि ।

न वि वच्छएसु सज्जे-ति वाहिओ नेव वच्छमात्तुसु ।

सबसमगुहंतीओ, नस्मंति भएण वयस्स ॥

धेनवोऽभिनवप्रसूता गावः, ताः शार्दूलेन व्याघ्रेण पातिताल्ला-
सिताः सत्यां नश्यन्त्योऽपि धूमकाणि वत्सकवाणि मुक्तायाः सप-
राकमा अपि समर्था अपि नैव प्रधावन्ति न शीघ्रं पलायन्ते, अ-
पत्यसापेक्षतायाः । यास्तु “वाहिओ” वत्सकवयः, ना नापि वत्स-
केषु सज्जयन्ति समस्तं कुर्वन्ति, नापि वत्समात्तुषु धेनुषु, किन्तु
खवत्समगुहमाना व्याघ्रस्य जयेन नश्यन्ति, निरपेक्षत्वात् ।
एष दृष्टान्तः ।

अथार्थोपनयमाह—

आयसरीरे आयारि-यबालुतुहेसु अवि य सावेक्खा ।

कुलगणसेधेसु तहा, चेयकज्जाहंएसु च ॥

यथा धेनवस्तथा गच्छवांसितोऽप्यात्मशरीरे आचार्यबाज्रच्छे-
ष्यपि च कुलगणसङ्कायेषु वेत्यादिकायेषु च सापेक्षाः, अनः
संसारव्याज्रभेदेन नश्यतोऽपि संस्वननादिष्वलोपेता अपि न शीघ्रं
पलायन्ते । जिनकल्पिकास्तु मगयन् आत्मशरीरादिनिषेध-
कान्धेनुनाथ इव स्वर्वाधिसमगूहमानाः संसारव्याज्राक्षिप्यहं
पलायन्ते ।

षयेषु तर्हि जिनकल्पे मर्हद्विकतर इत्यापन्नम, नैवय, यत् आह-
रयणापर इव गच्छे, निष्पादश्च नाणवंमणचरिषे ।
एषण कारयेणं, गच्छे उ भवे महिच्छीक्रे ॥

रत्नाकर इव जिनकल्पिकादिरत्नानामुत्पत्तिस्थानं यतो
गच्छो वसने, निष्पादश्च ज्ञानदर्शनचारित्र्येषु, तेन कारणेन
गच्छो महर्हिकः ।

इदमेव भावयति-

रपणेषु बहुविहेषु, नीणिज्जंतेसु नेव नीरयणो ।

अनरो तीरस्स काउं, उप्पत्ती सो य रयणाणं ॥

इय रयणसरिच्छेसु, विणिग्गपसु पि नेव नीरयणो ।

जायस्स गच्छे कुण्डे य, रयणवज्जेते वद् अणे ॥

न तरीतुं शक्यते इति अनरो रत्नाकरः, स यथा बहुविधेषु रत्नेषु
निष्पादयमानेष्वपि नैव नीरत्नाः रत्नाविरहितः कर्तुं शक्यते ।
कुनः, इत्याह-यत् उत्पत्तिराकरोऽतो रत्नानाम् । 'इय' एवं गच्छ-
रत्नाकरोऽपि रत्नसदृशेषु जिनकल्पिकादिषु विभिन्नेतत्त्वेषु नैव
नीरत्ना जायन्ते, आभाषादिरत्नानां सर्वदेव तत्र सञ्जायन्ते । क-
रोति च पञ्चादपि बहुनन्यान् साधून् रत्नभूतानिति गच्छो
जिनकल्पिकश्च उवाचपि महर्हिकौ । वृ० १ ७ ० ।

प्रश्नः--तन्मध्यस्थः (कृपणकादिद्वयमध्यस्थः) कश्चि-
द् ज्ञान-दर्शन-चारित्र्य-तपःप्रभृति कुर्वतां पङ्क्त्यानां
साध्व्यम्, बद्धयस्तु वैपरीत्यं करोति, तयोः साम्यं न
वेति ? ॥ ७ ॥

उत्तरम्-यथा प्रासादादिरक्षणविधाने शुद्धमेव फलं, तद्विप-
रीतविधाने त्वशुद्धमेव, एवं ज्ञानादिशुद्धे समाचरणे सङ्ग-
स्थानां सात्त्विकाऽसांजाययोरपि (शुभाऽशुभफले) ॥ ७ ॥

प्रश्नः-वर्णादिभिन्ने देजाया शुभाविव दशानां परस्परमतभेदेऽ-
पि आकाशविषयकत्वेन साम्यम्, किं वा विशेष इति ? ॥ ८ ॥
उत्तरम्-दशानां वर्णादिविविधत्वे साम्यप्रतिपादकं वचस्तु
मात्रमेव, किन्तु परकीयमेव ॥ ८ ॥

प्रश्नः-चेत्यादिधर्मकार्यं कुर्वतां तेषां तपागणसम्बन्धी शक्तिमान्
आदः सात्त्विकं माध्यस्थ्यं विकारं वा भजत तदा कामो न
वेति ? ॥ ९ ॥

उत्तरम्-चेत्यादिधर्मकार्यं कुर्वतां तेषां श्रीपरमशुभादेरादेय-
ताऽऽदिष्टचेत्यादिधर्मकार्ये साम्निध्वकगमनायति सुन्दरम्,
नर्तनकार्यं तु माध्यस्थ्यमेव, न तु क्वापि वैपरीत्यकरणेन
विरोधात्प्राप्तं भवेत् ॥ ९ ॥

प्रश्नः-नवानां लुप्ताकल्पनिरिकानां प्रतिमापूजा-स्तुतो अशुचि-
विशेषणमालां प्रदानरूपे, अथवा-पूजास्तुतिरूपे ? इति ॥ १० ॥

उत्तरम्-नवानां पूजास्तुतिः अशुचिर्बिलपनमालाप्रदानरूपे
हत्यादिवचनं तु सतामुच्चारणमेव न भवतीति किं प्रतिव-
क्ष्यते ? ॥ १० ॥

प्रश्नः-केषाञ्चित्सङ्गमर्हिकं च कुर्वतां भूतार्त्तनघपवत् साम्यम्,
उत मर्हिकमितशुभप्रकृतिकलादयो वा जन्मात्मेर ? ॥ ११ ॥

उत्तरम्-सङ्गमर्हिकमर्हिकं च कुर्वतां भूतार्त्तनघपवत् साम्य-
प्रत्यादिवाक्यं पुर्ववदेव प्रत्युत्तरेतं बोध्यम् ॥ ११ ॥

प्रश्नः-येतेषां मन्मस्कारपाठ-बन्दिमोचन-ब्रह्मपालनादिकं कि-
ञ्चिद् केषाञ्चित्प्रागनुयायि, किं वा सर्वेषां शौनिक-लुप्यक-
धीवराध्यसायवत्पापहेतुः, किं वा सर्वेषां शौनिक-लुप्यक-

उत्तरम्-येतेषां मन्मस्कारपाठ-बन्दिमोचन-ब्रह्मपालनादिकं कि-
ञ्चिद्विष्णुप्रागनुयायि किं वा सर्वेषां शौनिक-लुप्यक-धी-
वराध्यसायवत्पापहेतुः इति वक्षः सतां यन्तुमेवानुचितमिति
किं प्रतिवक्ष्यता ॥ १२ ॥

प्रश्नः--परपात्रिकसंपादितस्तोत्रादिकं मानङ्ग-तुल्यकादिसं-
पादितरसवतीयद्वन्द्वस्वभावम्, कश्चिद्विशेषो वा ? ॥ १३ ॥

उत्तरम्-परपात्रिकसंपादितस्तोत्रादीनां मानङ्ग-तुल्यकादिसं-
पादितरसवत्पुण्यमानं सतां यन्तुमेवानुचितमिति किं प्रतिव-
क्ष्यते ? ॥ १३ ॥

प्रश्नः-तपागणसम्बन्धिआदः स्वकीय-स्वकीयतरवैत्येषु च-
त्वननादिकं मुञ्चति, तत्र स्वकीयचेत्ये ज्ञानहेतुरन्वयः पापहेतुः,
किं बोधयत् साम्यम् ? ॥ १४ ॥

उत्तरम्-तपागणयोः आदः स्वकीयेषु परकीयेषु वा चैत्येषु च-
त्वननादि मुञ्चति, तत्र स्वकीयेषु यथा ज्ञानमस्तथा श्रीपरमशुभ-
पादेरादेयतयाऽऽदिष्टेषु परकीयेष्वपि ज्ञान एव ज्ञातोऽस्ति न
तु पापम् ॥ १४ ॥

प्रश्नः-द्वितीयादिपञ्चपर्वी आदविषयादिस्वीयप्रपद्यतिरित्यन्वये
क्वास्ति ? ॥ १५ ॥

उत्तरम्-द्वितीयादिपञ्चपर्व्या उपादेयत्वं संविन्नमीतार्थाऽऽवी-
र्णतया संजायन्ते, अस्मन्नापि तु आदविधेरन्वयः दृष्टानि न स-
रन्ति ॥ १५ ॥

गच्छद्गुण-गामिन्-जि० । गमनशीले, प्रा० ४ पाद ।

गच्छत्-गच्छत्-त्रि० । यथि यदति, आचा० ३ नृ० १ अ० ३ उ० ।

गच्छगय-गच्छगत-त्रि० । गच्छमध्ययतिनि, ग० १ अथि० ।

गच्छभिगमय-गच्छभिर्गते-त्रि० । अश्विधेत्यादिनिः कारयैरे-
काकीभूते, ग० १ अथि० । पतिव्ययगच्छे, आ० ४ ।

गच्छपदिवत्-गच्छपदिवत्-त्रि० । गच्छव्ययशब्दनि मध्यष्टे-
वेष्टया धर्मचारिणि, दृशे० । गच्छपरिपारालनप्रवृत्ते, व्य० ४ उ० ।

गच्छमाण-गच्छत्-त्रि० । स्वभावचारणं वरति, म० १२ श० ६ उ० ।

गच्छवर-गच्छवर-पुं० । सकलगच्छप्रतिषेधे, ग० ३ अथि० ।

गच्छवास-गच्छवास-पुं० । गच्छो गुरुपरिवारस्तस्मिन् वासो
वसत्यम् । गुरुकृतवासे, (तत्रैव विषयं दर्शयिष्यामः) गच्छ-
वासे हि केषाञ्चित्सन्तोऽधिकानां विनयकरणं भवति, अन्वेषां
च शेषाकाशानां विनयस्य कारणं भवति, तथा विषयादिकमु-
ल्लङ्घय प्रवर्तमानेषु केषुचित्साराणां कियते, तथाविधे च स्व-
स्मिन् कैचत्कुर्वन्ति, एवं द्विरूपं वारणादि द्रष्टव्यम् । एवं च
परस्परप्राप्तकृत्या विनयादियोगे प्रवर्तमानस्य गच्छवासिनो-
ऽवश्यं मुक्तिसाधकत्वमिति गच्छवासाऽपि मुक्यो धर्मः ।

यतः पञ्चवस्तुके-

“ गुरुपरिवारो गच्छो, तस्य वसंताण णिञ्जरा विठला ।
विण्वाश्रो तह सारण-मर्हियं दोसपदिवत्ति ॥ १ ॥

अशोप्राविक्कवाय, ओगमिस्स तर्हि तर्हि पयइत्तो ।
णिमयेण गच्छवासो, असंयदसाहगो शेओ” ॥ २ ॥ इति ।

गच्छे आरणादिगुणयोगादेव तं त्यक्त्वा स्वेच्छया विचरतां
ज्ञानादिहाधिकारः । तथा बोधान्त्यैः-

“ जह सागरमि मीणा, संजोहं सागरस्स असइत्ता ।

यिति तत्रो सुहकामी, निगमयमिच्छा विणस्संति ॥ १ ॥
एवं गच्छसमुदे, सारणमादिदि बाह्या संता ।
यिति तत्रो सुहकामी, मीणा व जहा विणस्संति ॥ २ ॥
सारणादिविमुक्तस्तु गच्छस्याज्य एव, परमार्थतोऽगच्छ-
त्वाचक्ष्य । धमे ० ३ अचि ० । मोघ ० । पञ्चा ० ।

गच्छे पुण वसंतस्स इमे गुणा-

जतो वासो रती धम्मे, अणायतणवज्जणं ।
शिग्गहो य कसायणं, एवं धीराण तासणं ॥ ३६ ॥
'भसो वासो सि' । अस्व व्याख्या-

आयरियादीण जया, पच्छिन्नभया ए सेवति अकज्जं ।
वेयावच्चउज्जयेण-मु सज्जते तदुपयोगेण ॥ ३६ ॥

पुण्वत् कंठे । 'रती धम्मे' अस्व व्याख्या वेयावच्चपच्छन्तः
आयरियादीण वेयावच्च करेति, 'अउज्जयेण ति' सज्जयं करेति ।
'तदुपयोगेण' 'सुलत्थोवज्जयेण वेयावच्चउज्जयेण सु रज्जति
रति करेति सि पुनं जयति । अहवा तदुपयोगो अणया आय-
रियादीहि य जयमाणो वेयावच्चउज्जयेणादिसु रज्जति ।
'अणाययणवज्जण सि' अस्व व्याख्या-

एतो इत्थीमम्मो, तेणादिजया य अद्रियतगारे ।
कोहादी व उदिसे, परिणिष्ठावेति स् अणे ॥ ३६ ३ ॥

पुण्वत् कंठे । 'कसाययिमाहो' अस्व व्याख्या कोहादीपच्छन्तः
गच्छवासे वसंतस्स अर्थे य आयरियादी परिणिष्ठावेति स-
कसाय गच्छवासे वसंतस्स एवं धीरसासणं, धीरसासणे वा
जं मणियं तं आराहियं भवति ।

इमे य अर्थे गच्छवासे वसंतस्स गुणा-

णाणस्स हाइ भागी, धिरपरआ दैसणे चरिते य ।

धमा आवकहाए, गुरुकुलवासं न मुंचति ॥ ३६ ४ ॥

कंठा । जम्हा गच्छवासे वसंतस्स एवमादी गुणा तम्हा णिका-
रणे संविगो अवि अन्नगणसंकमोण कायस्यो । नि० पू० १३ उ० ।
गच्छवाभि (ण) - गच्छवासिन् - वि० । गच्छप्रतिषेधं साधुपु,
ह ० १ उ० । (नेवं प्रमज्ज्यादिद्वैरैसासकप्रप्रकण) 'यचि-
रकप्प' शब्दे वक्ष्यते)

गच्छविहार-गच्छविहार-पुं० । गच्छसामाचार्यान्, इय ० १ उ० ।

गच्छसङ्गा-गच्छशतिका-ली० । शतसङ्ख्यपुण्यपरिमाणेषु
गच्छेषु, ह ० १ उ० ।

गच्छसारणा-गच्छमाराणा-ली० । गच्छपरिमाणे, ह ० ।

अगीताधेस्तद्वयोनः । (प्रलम्बग्रहणे प्रायश्चित्तमुपदृष्ट्वा)

अथ 'कस्स अगीवधेति' पदं व्याख्येयत्वात्तुराह-

कस्सिं पच्छिं १, गणिणो गच्छं अमारानित्सम ।

अहवा वि अगीवत्थ-म जिक्खुणो विमयलोलस्स ॥

शिव्यः प्रअयति-यदंतद्व्यत्र ग्रहणत्वावनेकधा प्रायश्चित्तमु-
क्तं तत्कस्य जयति ? । सूरिराह-गणिन आचार्यस्य गच्छम-
सारयतः सतः, असारणा नाम अग्रवेष्टणा-कः कुत्र गतः ? , को
वा मामापुच्छ्य गतः ? , को वाऽनापुच्छ्या ? , यथा-प्रलम्बं गृहीत्वा
आगत्याऽऽव्रोचिते अभ्येन वा निवेदिते यथावच्छिन्नं न इवाति,

इत्था वा न कारयति, न वा नोदनादिना अररदयति, एषा सवी-
प्यसारणाऽभिधीयते ।

आह-किं कारणमाचार्यस्य पदकायानविराधयतोऽपि प्राय-
श्चित्तम् ? , उच्यते-स्वसाधुनुपपे प्रवर्त्तमानानसारयन्तसौ ग-
च्छस्य विराधनायां वसतः । तथा चोक्तमिदमेव सहैतुक्तं
हृद्भाष्ये-

" किं कारणं तु गणिणो, असारयितस्स होह पच्छिं ? ।

विहूति यो ए गणहरो, विराहाण सगच्छस्स ॥

भयति खलु स जह गणी, विराहो होति गच्छस्स ।

जह सरणमुवगायणं, जीविषयवरोवणं नरो कुणति ।

एवं सारणिगाणं, आचारिओ असारओ गच्छं ।

किह सरणमुवगाया पुण, पक्खे पक्खमि अं उवहुंति ।

इच्छामि खमासमणे, कनिकानकमे उ जं अग्गे ॥ "

अत आचार्यस्य सर्वमेतत् प्रायश्चित्तम् ।

अथवा यो भिक्खुगीतार्थः, अग्रिषद्भाट् गीताथोऽपि, विषय-
लोलः सुखादुत्साहादलम्पटो भूत्वा प्रलम्बानि शृङ्गाति तस्यै-
व प्रायश्चित्तम् ।

अत्र आचार्यविषया अष्टौ भङ्गाः-अगीतार्थे आचार्यो गच्छं
न सारयति विषयलोलश्च । अगीतार्थे आचार्यो गच्छं न सार-
यति विषयनिःस्पृहश्च, इत्यादि । अत्र चान्तिभो भङ्गः श्रुतः,
शेषाः सप्त परित्यक्तव्याः ।

देसो व सोवमणो, वसणी व जहा अजाणगनरिंदो ।

रज्जे विवुत्तमारं, जह तह गच्छो वि निस्सारो ॥

भङ्गसप्तकवर्त्तो आचार्यो देश इव सोवमणो, अथमनी वा, यथा
अज्ञापकनरेन्दो परित्यज्यते तथा परित्याज्यः । यथा च
राज्ञा अविन्यमानं राज्यं वित्तुमनारं जवति, तथा गच्छोऽप्या-
चार्येणासार्यमाणो निस्सारो भवतीति परिरुद्धान्य इति संप्रह
गाथाऽङ्कगद्यः ।

अर्थेनामेव विवरीयुः प्रथमतो "देसो व सोवमणो"

इति पदं व्याख्यात-

ऊर्णादरिया य जहिं, असिं च न तथ होह गंतव्चं ।

तथ जने न हि वामो, एमेव गणी अमारानिओ ॥

यत्र देशे अश्वमेदिरका, अशिंवं च, उपलक्षणत्वादपरोऽप्युप-
द्रवो जयति, तत्र गन्तव्यं न भवति । अथ यत्र देशे वसतमेव-
मोद्व्याधिकमुत्पन्नं तत्र उत्पन्नं सति न वसतव्यम् । एवमेव
गणी आचार्यो असारणिको गच्छसारणाधिकलो नाऽ-
नुगन्तव्यः ।

अथ "वसणी व जहा अजाणगनरिंदो सि" व्याख्याति-

सचएहं वसणाणं, अग्रपरजुनो न जाणई रज्जे ।

अंतेउरे व अत्थइ, कज्जाई सये न सीझे ॥

यथा सप्तानां व्यसनानामन्यतरेण व्यसनेन युतो राजा राज्यं
पालयितुं न जानाति । यो वा शेषव्यसनेरनभिरनभिराऽपि विष-
यलोलुरतया निधमनपुरे आसने, सोऽपि कार्योऽपि व्यवहा-
रादीनां स्वयमारमना न शीलयति, जावलोक्त इत्युक्तं भवति ।
ततश्च यथेच्छमुत्पन्नं कलाः यथाः संजायन्ते । एवमाचार्योऽप्य-
गीतार्थो गीतार्थो वा सातगौरवादिष्यसमोपहततया यदि स्व-

गण्डं न सारयति तदा गण्डः सर्वोऽपि निरुद्धः संजायते । यत-
श्चैवमनो असारणिक आचार्यो ब्रूँ ब्रूँ एषिहृत्स्वः ॥
७० १ ३० । (व्यसनसप्तकं 'वसव' शब्दे ऋद्धयम्)

अथ प्रकारान्तरेण भङ्गनामः-

अहवा वि अगीयत्यो, गण्डं न सारइ इत्य वधेभंगो ।
विइए अगीयदोसो, तइअ न सारि-तरा मुक्तो ॥

अथवा अगीनाथो गण्डं न सारयतीत्य वक्तुमिच्छी । गाथायां
पुंस्वं प्राकृतत्वात् । सा चैवम्-अगीनाथो न गण्डं न सार-
यति १ । अगीनाथो गण्डं न सारयति २ । गीताथो गण्डं न
सारयति ३ । गीनाथो गण्डं सारयति ४ । अत्र प्रथमस्य
द्वौ भावौ, अगीनाथैवदोषः, असारणादोषश्च । द्वितीयस्य
पुनरेक एव गीतार्थव्यवहारः । तृतीयस्तु यत्र सारयति स
एकतस्यासारणादोषः । इतरन्धनुषो मङ्गः शुद्धः ।

आद्यानां त्रयाणां मङ्गानां भावनामाह-

देनो व सोमनगो, पदमो तइअ तु होइ वसणी व ।

विइओ अजागनुद्धो, सारो दुविहो बुदेकेको ॥

प्रथमः प्रथममङ्गवर्ती आचार्यः सोपमनदेश इव परित्यक्तव्यः ।
तृतीयो गीताथोऽप्यसारणकत्वात्प्रसमीच राजा परित्यक्तव्यः ।
द्वितीयः सारणिकोऽप्यगीनाथः वादङ्गनरेन्दुत्य इति कृत्वा
परिहाये इति कृत्यभिप्रायः । अथ निरीधन्यप्रेमिप्रायेण व्या-
ख्यातव्यः-द्वितीयः सोपमनदेश इव परिहाये इति । द्वितीयः
पुनरगीताथः परं सारणिकः, स च व्यसनीच कृतव्यः ।
किमुक्तं नयति ? सोऽगीताथः सन् यत्किमपि स्वशिष्यान् गो-
दधाति सा मोक्षना तस्य व्यसनमिति कृतव्यः । अतो व्यसनाभि-
भूतपुत्रवत्तद्वत् परिहाये । तृतीयः पुनरसारणिकत्वात्गीता-
थोऽप्यङ्गनुपतुल्य इति कृत्वा परित्यागः । अस्मिन्स्य व्याख्याने
६ संसो व सोमनगो, पदमो विइओ व होइ वसणी व ।

तदथो अजागनुद्धो, 'सि' पाठो ऋद्धयः । पुस्तकेष्वपि बहुध्व-
यमेव दृश्यते इत्युक्तम्-“रजि वल्लुतसारं, जइ तइ ग-
ण्डो वि निस्सारो सि” तदेतद्भावयति-“सारो दुविहो बुदे-
केको” सारो द्विविधः-लौकिको लौकोत्तरिकश्च । पुनरेकैको
द्विविधः, बाह्य आन्तरिकश्च ।

एतदेव व्याख्ये-

गोमंरुद्धअर्थाई, बज्जो कणगई अंत लोगमि ।

लोगुचरिओ सारो, अंतो बहि नाण-वत्थाई ॥

गोशब्देन गावो बलीवर्शोऽप्यव्ययने, उपलक्षणत्वाद् दृश्यम्भा-
रानामपि परिग्रहः । मयललमिति देशकथनम्, यथा पशुवत्
अपहृष्टमिति खुराप्रदेशः । अथवा गोमपदञ्च नाम गोवर्णः, उप-
लक्षणत्वमपि व्याख्यातव्योऽपि । चाप्यानि शास्त्रिप्रवृत्तिनि । आ-
दिशब्दाद् वास्तुकुट्यादिपरिग्रहः । एष लौकिको बाह्यसारः । क-
वकं सुवर्णम् । आदिप्रहणेन कपयत्तार्थानि, एष अन्तरित्याभ्य-
न्तरः सारो लोके लोकविषये मन्तव्यः । एतेन द्विप्रकारे-
णापि सारंय राज्यं पार्थिवनाशकम्यमानं निस्सारम् । लौकोत्त-
रिकः सारो द्विविधः, अन्तर्बहिश्च । तत्रातःसारो ज्ञानम्, आ-
दिशब्दाद्ज्ञानव्यापारे च । बहिःसारो वस्त्रादिकः । आदिप्रहणेन
शास्त्राचार्यादिभि युक्तम् । अनेन च द्विविधेनापि लौकोत्तरिक-
सारेणाचार्येणासार्यमानो गण्डो निस्सारो नवतीति प्रकृतं,
तस्माद्विज्ञेनो गण्डमसारयत एतन्प्रायश्चित्तम् । अथवा यो

मिद्धरणीताथो शुक्रमाणनुपदेशेन प्रसन्नमानि शुद्धाति तस्य स-
र्वमेतन्प्रायश्चित्तम् ।

गीताथोऽपि यदि देशमन्तरेण वाऽगीतार्थस्य स्वयमेव
कार्येषु प्रवर्त्तमानः, तस्याव दोषो भवति-

सुहसाहं पि कज्जं, करणविहूणमाणुपायसंजुणं ।

अभायपदेसकासे, विचित्रमुवजाति सेहस्स ।

सुखेन साधः साधनं यस्य तत् सुखसाधकम् “साधाना”
७ । ३ । १७५ । इति कल्पवृक्षः, सुखसाध्यमित्यर्थः । तदपि
कार्यं, करणमारम्भस्तद्विहीनं, तथा यस्य कार्यस्य यः साध-
नोपायस्तद्विपरीतेनानुपायेन संयुक्तम् । (अभायं सि)
यद्यप्य कार्यमहानं तत्समारज्यमाणम् अवेसकासे वाऽनवसरं
विधीयमानं शैलस्याहस्य विपत्तिमुपयाति, विपत्तिशब्देन का-
र्यस्यासिद्धिरनानिधीयते । तदुक्तम्-“संपात्तश्च विपत्तिश्च,
कार्याणां द्विविधा स्मृता । संपत्तिः सिद्धिर्येषु, विपत्तिश्च वि-
पर्ययः” ॥ १ ॥ ततो न निष्पद्यत इत्युक्तं भवति ।

तत्रैव निदर्शनमाह-

नक्खेणापि दु डिज्जइ, पासाए अजिनवुड्डितो रक्खो ।

वुट्ठेओ वहुनो, सोखिप वत्तुस्स जेदाय ॥

जो व अणुवायडिओ, तस्स इ भूलाई वत्तुजेदाय ।

अद्दिनव उवायडिओ, वत्तुस्स न होइ जेदाय ॥

प्रासादे वटपिपलादिबृंहोऽभिनवादिताऽनुनोक्तः सच-
खेनापि, दुर्मिक्षितं, घटितं छेपुं शक्यते, इत्यनेन कार्यस्य सुख-
साध्यताका । स एव वृक्षो वर्द्धमानः शुभाभशास्त्राभिः प्रसरद्
दुग्धेओ नयति, कुटारेणापि छेपुं न शक्यत इति भावः । अय-
रं च वास्तुनः प्रासादस्य भेदाय जायते । यश्चानुपायेन मूलो-
त्कारणवृक्षगोपायमन्तरेण छिन्नः तस्यापि मूलान्वयनुगुणानि
वास्तुजेदाय जायन्ते । एतेन वाऽनारम्भे, अवेसकासारम्भे, अ-
नुपायारम्भे च सुखसाध्यस्यापि कार्यस्य विपत्तिः, क्रेशसाध-
ता चोक्ता । अथ देशकाले उपायेन विधीयमानस्य यथा निष्प-
त्तिर्भवति तथा निदर्शयति-“अद्दिनव” इत्यादि उच्यते ।
यस्तु वृक्षोऽभिनव उक्तमात्र उपायेन प्रयत्नपूर्वकं छिन्नः, मू-
लान्वयि तस्योद्भूय करीषाग्निना दग्धानि, स वास्तुनो भेदाय
न नयति । एष दृष्टान्तः ।

अथमस्वैवोपनयः-

पडिस्सि चि तिगिच्छा, जो उ न करेइ अजिनेवे रोगे ।

किरियं सो उ न मुच्चइ, पच्छा जत्तेण वि करेत्तो ॥

सहमुप्पइअमि जरे, अहम काऊण जो वि पारेइ ।

सीयलअंबदवाणी, न हु पउणइ सो वि अणुवाया ॥

यस्य साधोर्ग्वरादिको रोग उत्पन्नः स यदि, “तेगिच्छं ना-
मिन्देज्जा, संविक्खुसगवेसए । एवं खु नत्थ सामर्थं, ज न
कुज्जा न कारवे” ॥ २ ॥ इति सुखमनुश्रिय प्रतिषिद्धा चिकित्संति-
कृत्वा अजिनेवे रोगे कियं चिकित्सा न कारयति, स पञ्चाण-
स्त्रिय रोगे प्रवृत्तिं गते सति यत्नेनापि महताऽप्यादरेण कियं
कुर्यात् । न मुच्यते रोगाद् । इति पुनरनुनोक्त एव रोगे
क्रियामकारयिष्यत् ततो नीकगमिष्यत् । यो वा अनुपायेन
कियं करोति सोऽपि न प्रशुणीनयति, यथा सहस्रात्यये

ज्वरेभ्यस्मिन् वा अजीर्णप्रभवे रोगे सह समुत्पन्नं रोगम्
“अद्यमेण निवारय” इति वचनादद्यम् कृत्वा बोधि न केचन
क्रियाया कारक इत्यपिशुद्ध्यर्थः । (सीयलक्ष्मणवाणि (स))
शीतलकूपाप्रकल्पादिनि पारयति, आ पेया कारणीया मन्वि-
तिकृत्वा खोऽपि न प्रशुणीनवति, अनुपायात् उपायात्नाभावतः ।
प्रत्युत तेन शीतलकूपादिना सारोगस्यैव गाढतरं प्रकुप्यति ।
यदि पुनस्तैन पेयादिनाऽपारयिष्यत् ततः पदुरमधिष्यत् । य-
च्चापेणीयपारणकसमुत्पन्नं पापं तत्पश्चाद्भावरविष्यत्नाऽशोचयि-
ष्यत् इत्युपायानुपायकपमगीनाथो न जानाति, नतहच्चाहा-
तमदेशकाले वा कार्यं कुर्वतस्तस्य शैक्षस्य विपत्तिमुपयाती-
ति प्रकृतम् ।

अथैव ताप्यमाह—

संपत्ती य विपत्ती, य होज कजेसु कारगं पप्य ।
अनुपायतो विपत्ती, संपत्ती कालुवापदि ॥

संपत्तिश्च विपत्तिश्च कार्येषु कारकं कर्तारं प्राप्य भवति,
यद्यस्तः कर्ता ततस्तेनादेशकाले अनुपायत आरब्धस्य कार्यस्य
विपत्तिर्भवति । अथास्तौ हस्ततस्तेन कालोपायात्प्रां देशका-
ले उपायेन चारब्धस्य कार्यस्य संपत्तिः सिद्धिर्भवति ।

उपसंहरन्नाह—

इय दोसाउ अगीय—त्यि उ गीयस्य कालदीणकारिस्मि ।
गीयस्यस्स गुणा पुण, होति इमे कालकारिस्स ॥

‘इय’ एवमगीतायै कार्यकर्तारि दोषा भवन्ति । गीतायैऽपि का-
लदीणकारिणि होति वाऽधिकं वा काले कार्यकारिणि एत एव
दोषाः । यः पुनः गीतायै उपायेनातिरिक्तं काले कार्यं करोति,
तस्य गीतायैत्येव कालकारिण इमे गुणा भवन्ति ।

तानेवाह—

आयं कारण गाढं, वरुणं जुत्तं ससत्ति जयणं च ।
सत्तं च सपदिक्कलं, फलं च विधिं विपाणाई ॥

‘आयं’ इति ‘कारणं’ आलम्बने गाढमागाढं श्रान्तं च, वस्तु
कल्पं, इति कमित्यनघातरम्, युक्तं योग्यं, सशक्तं समर्थं, यतनां
विपरिग्रहमादिलक्षणाय; एतदायदिकं सर्वमपि समप्रतिपक्षं
गीतायै विज्ञानानि । आयस्य प्रतिपक्षोऽप्ययं, कारणस्याका-
रणम्, अगाढस्यामागाढं, वस्तुनोऽवस्तु, युक्तस्यायुक्तं, सशक्ति-
कस्याशक्तिकां, यतनाया अयतनेन यथाक्रमं प्रतिपक्षाः । तथा
फलं वैदिकदिकं विधिमात्रं गीतायै विज्ञानातीति निर्मुक्ति-
मायासमासायः ।

अथ प्रतिपदं विस्तरार्थमाह—

सुंकादीपरिमुक्ते, सई लाभं कुण्ड वाणिओ विट्ठं ।
एमेव य गीयस्यो, आयं दंहुं समापरइ ॥

शुल्कं राजत्वं कल्पम्, आदिशब्दाज्जायकसंकरवृत्त्यादिपरि-
ग्रहः । यथा शुल्कादिनिर्दोषपक्षयहेतुभिः परिशुद्धां निर्धत्तितो
यदि कोऽपि क्षात्र उल्लंघने, तत् यत् शुल्कादिपरिग्रहे लाभं
स्ति चाणिओ देशास्तरं गत्वा वाणिज्यक्षेत्रं करोति आरभते ।
अथ क्षाममुत्तुमानं न परयति ततो नारभते । एवमेव च बी-
तायोऽपि क्षामादिकमायं क्षात्रं इच्छा प्रश्नमात्रकल्पां प्रतिषेधां
समाचरति, नाम्नाया ।

इदमेव स्पष्टयन्नाह—

अनिवाऽसु सुकृता—णिपसु किंच स्वस्त्रियस्स तो पच्छा ।
वायणवेपावसे, लाभे तवसंजयऽज्जयणे ॥

स हि गीतार्थः प्रलम्बादिकं प्रतिषेधमान एवं चिन्तयति-
अनिवादिषु शुद्धकृत्वाभीयेषु अकल्पप्रतिषेधेना कल्पेऽपि
संयमस्थानियः स्थलितस्यापि मम ततः पश्चादनिवादिषु
व्यतीनेषु वाचनां दृढत आचार्यादीनां वैयाचर्यं तपःसंयमाच्य-
यनेषु उच्यते कुर्वाणस्य ज्ञानायां ज्ञानो भविष्यति । अक-
ल्पं प्रति सेवाजनितं चात्तौचरं प्रायश्चित्तं शाधयिष्यामीति
बहुतरं क्षाममवतरं व्ययं परिजान्य गीतार्थः समाचरति ।
अगीतार्थः पुनरेव तद्वाप्यावश्यकं न जानातीति । गत-
मायद्धारम् ।

अथ कारणगाढाद्वद्वयमाह—

नाणइतिगस्सट्ठा, कारणं निवारणं तु तव्वज्जं ।

अहिकविसेविमूय—सज्जस्सयमूयमागाढं ॥

गीतार्थः कारणे एव प्रतिषेधने, नाकारणे । आह—किमिहं का-
रणं ? किं वा अकारणमिति ? आह—ज्ञानाद्वयस्य ज्ञानदर्शन-
चारित्र्यकृत्वाऽर्थाय यत्प्रतिषेधने तत्कारणं, नहर्ज्ञे संयमानस्य
निष्कारणमुच्यते । तथाऽगीतायो यद्वयमागाढं प्रतिषेधं तादृ-
शमागाढ एव, यादृशं पुनरनागाढं तादृशमागाढ एव प्रतिषे-
धने । अथ किमद्वयमागाढम् ? किं चाऽनागाढम् ? उच्यते—आहना
सर्पेण दृष्टः कश्चित्साधु, विपं वा केचिन्नृत्तादिमित्रं दत्तं, वि-
सृजिका वा कस्यापि जाना, सद्यः कृत्यकारि वा कस्यापि शु-
लमुत्पन्नम्, एवमादिकमाशुप्रानि सर्वमव्यमागाढम्, एताद्वयरीते
तु विरहादि कुष्टादिरोगात्मकमागाढम् ।

अथ वस्तुयुक्तद्वारे व्याचष्टे—

आपरियाई वत्थुं, तेमिं चिय जुत्तं होइ जं जोगं ।

गीय परिणामना वा, वत्थुं इयरे पुण अवरुणं ॥

आचार्यादिः प्रधानपुरुषां, यद्वा गीतायै सामान्यतो वस्तु भ्र-
ण्यत, परिणामका वा साधनो वस्तु, एतादृशमागमानं परो वा व-
स्तुभूतं ज्ञात्वा प्रतिषेधने, प्रतिषेधाऽऽप्यते वा । इतरे प्रतिप-
क्षभूताः पुनरनाचार्यादिरगीतायो वा अपरिणामका अतिपरिणाम-
का वा सर्वेभ्यवस्तु भरण्ये, एतेनामेवाऽऽचार्यादीनां यद्योग्यं
न कपानौबधादिकं नष्टं युक्तं, ताद्वयरीते पुनर्युक्तम् । एतत् यु-
क्तयुक्तस्वरूपं गीतायै जानाति, नेतर इति ।

अथ सशक्तिकयतनाद्वद्वयमाह—

धिईं सरीरो सत्ती, आयपरगता उ तं न हावेति ।

जयणा खलु विपरिरया, अलने पच्छा एणगहाण ॥

शक्तिर्देहा, धृतिर्—मंहनमेदाह । तत्र श्रुतिकर्ता, शरीरां च सं-
हननरूपामगमगतां परगतां च शक्तिं ज्ञात्वाऽऽचार्यादीनां वा
गीतार्थस्यां न हापयतीत्यत्र चतुर्विधं सूचना । सा ज्ञेयम्—आ-
त्मगता शक्तिर्विद्येते न परगता, परगता नाऽऽत्मगता, आ-
त्मगताऽपि परगताऽपि, नाऽऽत्मगता न परगता । तत्र प्र-
थममङ्ग आचार्य आत्मनः शक्तिं न हापयति, परस्य पुनरशक्ति-
स्थाध्यायार्थं प्रतिषेधनात्मनुज्ञानोति । द्वितीयमङ्ग उल्लंघनात्ता-
त्मना प्रतिषेधने, परस्य तु समर्थत्वाच्चाऽनुज्ञानम् । तृतीयमङ्ग
उभयपरि शक्तितज्ज्ञावादात्मनाऽपि न प्रतिषेधने, परस्यापि

न विवरति । चतुर्थभक्ते पुनरुक्तयोः पर्यायशक्त्यादात्मनाऽपि प्रति-
स्वयनं, परस्मादि प्रतिस्वयनवर्तिनः । तथा यन्नाः खलु विपरिरया
छट्ठ्या । 'रीशु' गनी, परि स्वमन्तात् रयणे परिरयः;
परिस्वमन्तिरयः । त्रयः परिरया वर्या सा विपरिरया ।
किमुक्तं भवति ?-एवणोपाहाराण्येषां स्वप्रामादौ तिष्ठो
धराः सर्वतः पर्यट्टय पद्यवर्तिनं न सजते ततः पश्चाद्वासाभे
अप्रती पञ्चकपरिहाण्या यतते ।

अथ फलद्वार-गीतार्थः प्रथममेव कार्यं प्रारम्भमाणः परि-
ज्वायति । एवमनुसिद्धतां ममाऽप्यस्य वा फलं भविष्यति, न
वा । तत्तु फलं द्विविधम् । तदेवाह-

इह परलोके य फलं, इह आहाराऽऽश्मेकस्मिन् ।

सिद्धौ समुत्तुलता, फलं तु परलोकेऽपि यम् ॥

उल्लोकफलं, परलोकफलं चेति फलं द्विधा । तत्रहोक्तफ-
लं नादारादि, आदिशब्दाद्विपरिवादि । तथा सिक्किमनं, स्वर्ग-
गमनं, सुकुलोत्पत्तिश्च, एतत्परलौकिकं फलम् । एतद् द्वय-
मप्येकैकस्याऽऽत्मनः परस्वयं च परस्वरोपकारेण यथा भवति
तथा गीतार्थः समाचरति । यच्च गीतार्थोऽस्मद्विद्वेः प्रतिस्वयतः,
तत्र नियमाद्रावृत्तिर्भवति ।

आह-कन पुनः कारणं प्रार्थयिष्ये ? । उच्यते-

लेखोऽयं कालोऽयं, करणमिह साहज्यो उवाचोऽयं ।

कतं तं य जोगि तं य, इय कज्जोगी विद्याणादि ॥

यान रागे न हवे किन्तु तुल्यद्वयमवद् द्वयोः अपि मये प्र-
सक्तं स आजा नयत्येव । कज्जोऽव्यादि आजाः केवलीजाः । काले
अन्यैर्योर्दो आजाः कावोजाः, जेवे काले च प्रतिस्वयमानो न
रागद्वयार्थां दुष्यते इत्यर्थः । कथम् ? इत्याह-यनः स गीतार्थः
करणमिहं सत्यम् । कियमयं, यत् किमप्यन्येन योर्दो कर्मनिजरा
जवर्ति विमुच्यति । तथा ज्ञानदर्शनकारिणां साधनीयानि,
तथा च नाथकोऽमुपायो यद्वैल्लेख्ये यननया प्रलम्बस्वनम् ।
तथा कृतयोगी गीतार्थः स कर्तव्यं च योगीति भवत्येव । 'इय'
एवं विज्ञानादि, इति नियुक्तिगतासमासार्थः ।

अथनामैव विवृणोति-

ओयन्तूतो लिखे, काले जावं य जं समायरइ ।

कत्ता उ मो अकोपो, जोगी व जहा म्हावेजो ॥

य ओजान्तो रागद्वयविरहितं गीतार्थः कज्जोऽव्यादी, काले
उत्तिहादा, आवे च आनव्यादी, प्रश्नव्यादिप्रतिस्वयकार्यं याकि-
मापि समाचरति, स सत्यम् । कियं साधकोऽमुपाय इत्योच्च
कार्यं कर्तुं, अकोपोऽकोपीयः, अयुक्तं ज्ञानं ।
कश्चेत्याह-योगीय यथा महावेद्य इति । यथेतिदृष्टान्तोपन्यासे,
स योगी धन्वन्तरिः, तेन च विमर्शज्ञानवर्तिनाऽभ्यासिनि काले
प्राप्तयेन रागसंभवं दृष्ट्वा अष्टाङ्गपञ्चकं वैद्यकाश्वं चके,
तच्च यदाऽज्ञावं यनाथीं स महावेद्य उच्यते । स चायुवै-
द्यप्रामादयेन किंवां कुर्वाणो योगिव धन्वन्तरिरिव न दूष्यतुभम्
भवति । यथाकिंयाकारिणश्च तस्य तच्च किंसाकर्म सिध्यति ।
एवमत्रापि योगी तीर्थकरस्तदुपदेशानुरन्तरेणोत्सर्गाऽपवादा-
भ्यां यथोक्ता किंवां कुर्वन् गीतार्थोऽपि न बाधयतामर्हति ।

अथ "कतं तं य जोगि तं य" परब्रह्ममेव प्रकारान्त-
रेण व्याख्याति-

अद्वय कत्ता सत्ता, न तेण कोविज्जनी कयं किंवि ।

कत्ता इव सो कत्ता, एवं जोगी वि नायव्वो ॥

'अद्वय तं' अक्षयमव्ययम् अथवाऽयं, कत्ता शास्त्रा
तीर्थकर उच्यते; यथा तेन तीर्थकरेण कृतं कार्यं किञ्चादपि न
काप्यते, एवमत्रापि गीतार्थो विधिना किंवां कुर्वन् कत्ता इव
तीर्थकर इवाऽकोपीयत्वाकर्त्ता छट्ठ्यः । एवं योग्यवि-
ज्ञातव्यः । किमुक्तं जवति ? यथा तीर्थकरः प्रशस्तमनोवाक्काय-
योगं प्रयुञ्जानो योगी भवत्येव, एवं गीतार्थोऽमुत्सर्गापवादाश्च-
लेसा अपवादाकिंवां कुर्वाणोऽपि प्रशस्तमनोवाक्काययोगं प्रयु-
ज्जानो योगीवद्व्यक्तव्यः ।

एवमार्थायैको लिख्यः प्राह-

किं गीतार्थो केवलं, चट्ठव्विहे जाणणे य गहणे य ।

तुल्ले रागोभे, अण्णतकायस्म वज्जणया ॥

किं गीतार्थः केवलं येन तीर्थेकन इव तस्य वचनं करणे वा
कोपनीयम् । सुरेराह-ओमिनि धूमः । तथाहि-उत्पादिमदा-
चतुर्विधं ज्ञानं, तद्यथा केवलानन्दतथा गीतार्थस्यापि,
तथा यस्यानन्दानामेकानन्दप्रवर्णवर्षं विषमप्रायश्चित्तप्रदानं,
यच्च तत्र तुल्येऽपि जीविव रागद्वयाभावा, वा वाऽनन्तकायस्य
वर्जना, एतानि यथा केवलं प्रकुर्याति तथा गीतार्थोऽपीति
द्वारमार्थासमासार्थः ।

विस्तरार्थं प्रतिपदं विभक्तिपुराह-

सव्वं जेयं चट्ठहा, तं वेइ जिणो जहा तद्धा गीतो ।

चित्तमचित्तं मौसं, पस्सिउणं व लक्खणतो ॥

सर्वमपि जगत्प्रवर्णनं जेयं चतुर्थं । तद्यथा-उत्पन्नः, केवलः,
कालतो, आनन्दः । तत्तुल्यवर्धमायं यथा जिनः केवली भूते तथा
गीतार्थोऽपि । यथा- (तं वेइ तं) तच्चतुर्विधं जेयं यथा जिनो
वेत्ति ज्ञानति तथा गीतार्थोऽपि बुद्धाज्ञां ज्ञानार्थेव । तथाहि-
यथा केवलं सचित्तमचित्तं मिथं परस्मिन्मनसं च लक्षणेना
ज्ञानाति प्रज्ञापयति वा, तथा बुधधरोऽपि बुधानुसारेणैव स-
चित्तलक्षणेन सचित्तम् । एवमचित्तमिधपरीसाऽनन्तान्यापि स्वस्व-
लक्षणवैपरीत्येन ज्ञानाति, प्रकुर्याति चेति केवलं च दृष्टव्यः ।
आह-केवली समस्तवस्तुस्त्वामवेदी, बुधकेवली पुनः केवल-
ज्ञानानन्तमभ्यासब्रह्मज्ञानवान्, ततः कथमिव केवलीं तुल्यो
भविष्यतीति ? इत्याह-

कायं खनु मव्वम्, नाणेणऽदिओ हुवालसंगीतो ।

पत्ताउ उ तुल्लो, केवलनाणं अजो मूयं ॥

काममनुगमं कलत्रस्माकं सर्वज्ञः केवली द्वारयाज्ञिनः बुधक-
वतिनः सकाशात् ज्ञानेनाधिकः, परं प्रकल्पया प्रज्ञापयता बुधक-
वतिनः केवली तुल्यः । बुधः, इत्याह-यनः केवलज्ञानं मूक-
प्रयुक्तम् । किमुक्तं जवति ?-यावनः पदायां बुधकवली भावेत
तावत् एव केवलवपि । ये तु बुधज्ञानस्याऽविषयभूता भावाः कव-
ज्ञानाऽवगम्यन्ते तेषामप्रज्ञापनं यतया केवलज्ञानापि वक्तुमशक्य-
त्वात् । (हु) (रन्ध्रं 'पाण' शब्दे प्रतिबुधनेद्वयत्वात्वाद्वा-
नन्तमेदंविमलवाद्याविमप्रायः ।

आह-कथमेतन्मतीयेन, यथा प्रज्ञापनायामनन्तभागः भूते

निबद्धः ? । उच्यते-

जं चट्ठम् उव्वपरा, उच्चाणया परोप्परं ह्वीति ।

तेषु छ अर्थात्तजगो, पञ्चविजाणं जं मुष्णं ॥

यद् यस्माच्चतुर्वैश्वदेवराः पदस्थानगतान् अनन्तजागादिस्थान-
वर्तिनः परस्परं भवन्ति । कथमिति चेत्, उच्यते—इह चतुर्वैश्वदेवो
चतुर्वैश्वदेवः किं तु यः, किं वा हीनः, किं वा अभ्यधिकमिच्छायां
निर्भयम्—तुल्यो वा, हीनो वा, अभ्यधिको वा । यत्ति तुल्यस्तर्हि
नास्ति विशेषः—अथ हीनस्ततो यद्वेयकृता हीनस्तमुद्दिश्यान्-
न्तभागहीनो वा, असंख्येयजागाहीनो वा, संख्येयभागहीनो वा,
संख्येयगुणहीनो वा, असंख्येयगुणहीनो वा, अनन्तगुणहीनो वा ।
अथाभ्यधिकस्ततो यद्वेयकृताभ्यधिकस्तं प्रतीत्याऽन्तभाग-
भ्यधिको वा, असंख्येयजागाभ्यधिको वा, संख्येयभागभ्य-
धिको वा, संख्येयगुणाभ्यधिको वा, असंख्येयगुणाभ्यधिको वा,
अनन्तगुणाभ्यधिको वा । असद्विज्ञाने संख्येयान्मन्त्ररत्ना ये च-
तुष्ट्यानापनिगम्य कथं ज्ञाच्छेति । उच्यते—पदस्थानं स्वा-
ह्वन्तस्तसंख्येयसंख्येयगम्याधेगोचरा ये प्रतिविश्याः भुक्तज्ञान-
अनन्तरार्तिस्तेः पदस्थानपतितत्वं न विरुध्यते । तत्तुक्तम्—“अ-
क्षरसंभूतं सत्मा, ऊणऽहिरा इति महाविसेसां हि । ते पुण मर-
विसेसं, सुयमायुऽमन्तरे जायन् ॥” एवंविधं च पदस्थानपतितत्वं
प्रज्ञापनीयानामनन्तभागमात्रं एव भुक्तविषयं छटमानं
भवति । यद्विह सर्वं एव प्रज्ञापनीया ज्ञावाः भूते निबद्धा भवे-
युस्तर्हि चतुर्वैश्वदेवोऽपि परस्परं तुल्य एव भवेयुः पदस्थान-
पतिना इति । अत्र एवाह—तेन कारणेन यतिक्रमं भुनं चतु-
र्वैश्वदेवकं तत् प्रज्ञापनीयानामनन्तभागं भागो भवेत् इति ।

अथ यदुक्तं प्रज्ञापनायां ज्ञापि तुल्यैः, तज्ज्ञानमाह—

केवज्ञविशेषऽस्ये, सुपनाणेणं जिणो पगामे ॥

सुपनाणकेवली वि द्रु, तेपेवस्ये पगामे ॥

केवज्ञेन चिह्नं या यथास्तत् यावत् भुक्तज्ञानेन जिनः केवली
प्रकाशयति । इह च केवलिनः संख्येयां साम्यां एव, भूतगुणं
भावभुक्तकारणत्वात्, कारणं कार्योपचारात् भुक्तज्ञानमुच्यते, न
पुनस्तस्य जगत्तः किमप्यपरं केवलज्ञानव्यतिरिक्तं भुक्तज्ञानं वि-
द्यते । “ननुमि उ ज्ञातमिच्छा माणे” इति वचनात् । भुक्तज्ञानके-
वलयपि तावैव भावतस्तेनैव भुक्तज्ञानार्थात् जीवादीन् प्रकाश-
यति । अतः भुक्तकेवलिकेवलिनो जायपि प्रज्ञापनया तुल्यवि-
ति स्थितम् । तदेवं यथा केवली कस्यत्वेककालभावैस्तु ज्ञाति-
ति तथा गीतायांऽपि ज्ञातीति । ॥ १ ७० ॥ नि० ७० ।

गच्छसारणायां गच्छः, तस्याभूतेन गुरुणा स्वाध्यायः कार्यः—
से जयर्ष ! केरिसगुणजुष्टन एं गुरुणा गच्छनिकलेवं काय-
वर्ष ! गोयमा ! जे एं सुवर्ष, जे एं सुवीर्य, जे एं ददचारिचे,
जे एं अर्थादियंगे, जे एं अरह, जे एं गयरागे, जे एं गयदोभे,
जे एं निजियमोहमिच्छतममक्षकं, जे एं उवसंते, जे एं सुवि-
क्षाजमजिती, जे एं समहावेरगममगमली, जे एं इति-क-
ह्मापिदीर्घ, जे एं जलकह्मापिदीर्घ, जे एं तेगकह्मापि-
दीर्घ, जे एं रायकह्मापिदीर्घ, जे एं जलवयकह्मापि-
दीर्घ, जे एं अर्धमपुण्ड्रकपरीले, जे एं परलोमपञ्चवायभीरु,
जे एं कुमीनपदिदीर्घ, जे एं विष्णायसमयसम्भवे, जे एं ग-
दियसमयेपाले, जे एं अहंजिनाणुसमयद्विष्टि अहंजिनाणुसमय-
वले दसविहे समयभम्मे, जे एं उज्जते अहंजिनाणुसमयं

जुवाल्सविहे तवोकम्मे, जे एं सुठवचसे सययं च समिद्ध,
जे एं सुगुचे सययं सिद्ध मुत्तीसु, जे एं आराहगे समवीए अ-
ह्मासहं मीसंगसहसाणं, जे एं अविआहगे, एगतेणं ससतीए अ-
सत्तरसविहस्स एं संजमस्स उस्समगहं, जे एं तत्तर्हं, जे एं
समसमुत्तिसवक्खो, जे एं सत्तयपट्ठाणविष्णुके, जे एं अहम-
यट्ठाणविष्णुजे, जे एं नवाहं बज्जेरमुत्तीं विराहाणाभी-
रु, जे एं बहुसुए, जे एं आपरियकुलुप्पन्ने, जे एं अदीर्घं, जे
ए अकिविण, जे एं अणालसिए, जे एं संजइवगस्स पदि-
पक्खे, जे एं मययं धम्मोवपसदायगे, जे एं सययं क्रोहसा-
मायारीपक्खगे, जे एं मरावट्टिए, जे एं अमायायारीचीरु, जे एं
अज्ञोयणारिहपायच्छित्तदाणपयच्छणकम्मे, जे एं बंदण-
मंढलिविराहणजाणगे, जे एं पढिकमपमंढलिविराहणजाण-
गे जे एं उहसमंढलिविराहणजाणगे, जे एं भ्माणमंढलिवि-
राहणजाणगे, जे एं वक्काणमंढलिविराहणजाणगे, जे एं
अज्ञोयणामंढलिविराहणजाणगे, जे एं समुहसमंढलिवि-
राहणजाणगे, जे एं पक्खजिविराहणजाणगे, जे एं उवडा-
वलाविराहणजाणगे, जे एं उहेससमुहमाणविराहणजाण-
गे, जे एं दन्वलेत्तकालभावेतरायविषाणगे, जे एं दन्वलेत्त-
कालजावलेत्तजावविष्णुके, जे एं सवात्तवुग्गिलाणसहसि-
क्खससाहसिग्गिजावट्ठाणकुसले, जे एं पक्खगे जाणदंसण-
चारित्तवोगुणां, जे एं वरणपरए पजावगे नाणदंसणचा-
रित्तवोगुणां, जे एं ददसमचे, जे एं मययं अपपरिमार्हं, जे एं
धीइमा, जे एं गंधीरे, जे एं सुमोमे, जे एं
दिययरमिद अणभिनवणीए तवतेएणं, जे एं सरीरो-
वरमे वि उक्कायसमार्जंविज्जा, जे एं तवसीलदाणप-
जावणामयचउज्जिह्वभम्मेत्तायनीरु, जे एं सव्वासावणा-
भीरु, जे एं इहिसमावागारवरोहइह्माणविष्णुके, जे एं
सव्वावस्सगमुज्जुचे, जे एं सविससज्जिक्कुचे, जे एं आन-
दियपिष्ठियापतितां बीणायरेजा अज्जं, जे एं नो बहुनिदं,
जे एं नो बहुमोर्हं, जे एं सव्वाक्खसगमज्जायज्जाणपांरमा-
भिगहे धेरपरीसहोवमगे सुजियपरीसहे, जे एं सुपसंमं-
गहवीले, जे एं अपत्तपरिह्वणविहिन्नु, जे एं अणइववीदी,
जे एं परसययसमयपविषाणगे, जे एं कोहमाणायालोभमम-
कारदिह्मासवेरुंदणारावायविष्णुके धम्मकहासंमार-
वासविसयापिज्ञामादीं वरगुप्पायगे पढिबोहगे भवस्सत्ता-
णं, जे एं गच्छनिकलेवणाजोगे, जे एं गणी, जे एं गणह-
रं, जे एं तित्थे, जे एं तित्थपरे, जे एं अरहा, जे एं केवली,
जे एं जिणे, जे एं तिष्ठुव्वासागे, जे एं बंदे, जे एं पुज्जे, जे
ए नयमणिज्जे, जे एं दट्ठवे, जे एं परमपविसे, जे एं पर-
मकह्माणं, जे एं परममग्गे, जे एं सिद्धी, जे एं मुत्ती, जे
एं सिधे, जे एं मोक्खे, जे एं बाया, जे एं संमग्गे, जे एं व-

ती, से णं रणे, से णं सिक्के, से णं मुचे, मे णं पारगए, से णं देवे, से णं देवदेवे, एयस्स गोयमा ! गणाधिसेवें कुळा, एयस्स णं गणनिक्खेवें कारेव्जा, एयस्स णं गच्छनिक्खेवें समणुआणेज्जा । अण्हा णं गोयमा ! आचाजंजे । महा० ५ अ० ।

पाम्बेधदीक्षितास्ताधोग्रहचलतीति कुजेतकमस्ति । अत्र सर्वविघ्न आचार्यादिः संविभगीताथोद्यन्त्राश्च संविभमकपाश्च-स्वादिपाश्च यदा प्रायश्चित्तमङ्गीकरोति तदा पुनर्मतारोपकथं प्रायश्चित्तं कश्चित्प्रतिपद्यते, एवं त्रेयमर्थोक्तानुसारेण समाधानमवस्यम् । इति श्रीहरेविजयसूत्रिणं प्रति परिमृतेकेवलविग-निकृतः प्रश्नः । ही० ३ प्र० ।

गच्छाणुकंपण्ड-गच्छाणुकम्पनार्थ-पुं० । सवालवृत्त्यस्य गच्छ-स्वाणुकम्पनहेती, नि० सू० १ उ० । पं० आ० । पं० सू० ।

गच्छायार—गच्छाचार—पुं० । गच्छस्य सुविहितमुनिसमु-दायस्याचारः । शिष्टजनसमाचरितक्रियाकलापप्रकीर्णकविशेष-यानिधेयं, तादृशे प्रकीर्णकं च । ग० ।

“ उद्वाधो विद्ध्ये उज्जाना-मिव भव्यशरीरिणाम् ।

गमां विलासैर्येनोती, जीवाद्भिररविभिरम् ॥ १ ॥

नयनं स्वशुक्राणं, सदा सदाचार्यवरसमुष्मन्मुरम् ।

पदमा विद्ध्ये विवृतिं, गच्छाचारारण्यस्त्रयम् ॥ २ ॥

इह नावच्छास्त्रादौ मङ्गलसम्बन्धानिधेयप्रयोजनावनिज्ञातव्यानि । तत्र विज्ञातव्यायकोपशान्तये शिष्यजनप्रवर्तनाय शिष्टसमयपरिपालनाय च षष्ठ्यवनात्मस्कारकं भावमङ्गलसाधयेयम् । तथा भोक्तृजनप्रवृत्तये शिष्टसमयपरिपालनाय च संकषादिष्वप्येवाच्यम् । तथाहि—इह भयोचूते वस्तुनि प्रवर्तमानानां प्रायो विघ्नः संभवति, भयोभूतवादेव, भयोचूतं चेदथ । स्वर्गापवर्गहेतुरात्मा । विभोपहतशक्तेश्च शास्त्रकर्तृभिरकीर्णितशास्त्राऽस्मिंस्तुल्यऽभिनेनपुरुषार्थस्याऽनिर्णयसौ भूद्वा विघ्नविनायकोपशमनाय मङ्गलमुपादेयम् । आह च—“ बहुवि-ध्याह स्याद, तेषु कपमेगलोचयारेहि । सत्यं पण्डित्यं, वि-ज्ञाणं महानिर्होयं च ॥ ” ननु मानसादिनमस्कारतत्पछरणा-दिना मङ्गलान्तरैरेव विविधेषावलसकावादिषां सङ्किर्णितविधेयतां किमनेन प्रपञ्चोत्तरकारिणा चाविकिकनमस्कारयेति । सत्यम्, किन्तु भोक्तृप्रवृत्त्यर्थमिदं भविष्यति । तथाहि—यद्यप्युक्त-व्यापनं कर्तुं पछरणादिकः स्वास्तथापि प्रमादघतः शिष्यस्ये-हृदयनामस्कारकपमङ्गलं विना प्रकृतप्रत्याप्ययमभयवा-दिषु प्रत्येकानस्य संकषादिव्यवस्थाः स्यात् । मङ्गलवाक्यो-पप्यासे तु मङ्गलवचनाभिधानपूर्वकं प्रवर्तमानस्य मङ्गलव-चनाप्रादित्तद्वेयताविषयानुज्ञावत्प्रतीतिविधानेन शास्त्रं प्रवृ-त्तिरप्रातहततरा स्यात् । तथा देवताविषयमस्कारोपादाने सति देवताविषयार्थानामानुसारीं शास्त्रमत उपादेयमित्येवविष-युक्तिविबन्धनत्वेन शिष्यप्रवृत्त्यर्थमिदं भवतीति । आह च—“ मंगलमुष्णवचो, पमस्तलीसो वि पारिमिह जाह । सत्यं वि-सासनाथो, गोरवादि पयहृन्मा ॥ १ ॥ ” ननु मङ्गलविक्रान्ता-मपि बहुतराशास्त्राणां द्रव्यतः संसिद्धिः, भोक्तृप्रवृत्तिभ्योति, ततः किमेतन्नैकैकैः शिस्तक शास्त्रांरवकारिणा च मङ्गलवामि-हितेन । सत्यम्, किं तु शिष्टजनमयपरिपालनार्थमिदं भविष्यति ।

तथाहि—शिष्टाः कश्चिदिष्टे वस्तुनि, प्रवर्तमाना इष्टदेवतानमस्का-रपुर्वकं प्रायः प्रवर्तन्ते । शिष्टाभ्यायमन्वाचार्य इति शिष्टसमाचारः परिपालितो भवतिचित मङ्गलमनिधेयम् । आह च—“ शिष्टाः शि-ष्टव्यवसायान्ति, शिष्टमार्गानुपालनात् । तदुक्तुनादिशित्वं, तेषां सममुपपद्यते ॥ १ ॥ ” तथा सम्बन्धादिभिर्भोक्तृजनप्रवृत्त्यर्थमभि-धेयानि । तथाहि—यत्सर्वज्ञं तत्र न प्रवर्तते प्रेक्षावतां द्वादा-विमादिवाक्यं इव, एवं निरभिधेयेऽपि काकदन्तपरीक्षायांमिव, एवं निष्प्रमादोऽपि कष्टकशास्त्राभ्यर्जनं इवेति । अतः संबन्धा-दिप्रतिपादनं भोक्तृणां शास्त्रं प्रवृत्त्यङ्गम् । अथासंबन्धाऽभ्योतरागव-चनामां व्यवधारित्वसंज्ञनेन सम्बन्धादिसंज्ञावनिध्याप्राणा-क्षतः प्रेक्षावतां प्रवृत्तिरत्र भविष्यति । या पुनः संशयात्मवृत्ति-स्तां संबन्धादिष्वचनं विधेयं भवन्तीं को नियारयितुं पारवर्तनीति न भोक्तृप्रवृत्त्यङ्गं संबन्धादिवचनम् । सत्यं, किं तु शिष्टसमयपरि-पालनार्थं भविष्यति, शास्त्रकारा शब्दं प्रवर्तमानाः प्रायः प्रवृत्त्य-न्ते इति ।

प्रपञ्चकृद् गच्छाचार्याभिधप्रकीर्णकं विकीर्णमङ्गल-संक्षधा-निधेय-प्रयोजनाभिधायिकामिमां गायामाह—

नमिऊण महावीरं, तिघाभिदनमसिअं महाजानं ।

गच्छायारं किंची, उच्छरिमो सुपत्तमुद्यो ॥ १ ॥

मन्वा प्रणम्य, कमित्याह-महावीरं, विशेषेण ईरयति किपति कर्माणीति वीरः । “ विहारयति कर्माणि, तपसा च विराजते । तपोवीर्येण युक्तश्च, नस्माद्भिर इति स्मृतम् ॥ ” इति ब्रह्मसिद्धि-काह्वा वीरः, महाश्र्वासी इतरवीर्यप्रेक्षया वीरश्च महावीरः, तम् । जन्ममहोत्सवसमये तनुवारीतोऽयं कथं जलप्राग्मां सदा, इति शकशाङ्गाङ्गसुसुन्दरया जगत्या वामचरणकुङ्कुमिधोकिस्तुल-कशिखरमङ्गलममहीतोऽसुतिस्वतस्तपसिपिङ्गोमशङ्कितप्रकाश-भाण्डोद्भूतमनप्रयुक्ताविकिर्णान्तातमनावातिशयविक्रमेन वा-स्तोत्पतिना व्यवस्थापितं विधानमकं चरमतीर्थाधिपतिः शेषजिनस्योच्च न महावीरप्रवृत्तं प्रवर्तमानतीर्थाधिपत्येन पर-मोपकारित्वाः किं नृन्, विद्ध्योन्नतमस्यितं, विद्ध्यः सुमनस-स्तेवामिन्द्रास्त्रदंशस्तेनेमस्यितस्तथ । तथा महाभाग, म-हान् भागः “ भागो कपादेकं प्राप्येकदेशयोः ” इति हेम-वचनाङ्गायं परमैश्वर्यादिप्राप्तिहेतु तीर्थकुलप्राप्तमोदयकं य-स्यासी महाभागस्तथ । ततः किमित्याह-गच्छस्य सुविहि-तमुनिसमुदायस्याचारः शिष्टजनसमाचरितः क्रियाकलापां गच्छाचारस्तमुक्तानः प्रकीर्णककल्पेन पृथक्कुम्भो, वधमिति शेषः । अनेन चत्याभिधयमुक्तम् । ननु भद्राहुस्तुल्यादिभि-रेव गच्छाचारयोक्तृत्वात् किं तु तदुक्त्येनेत्याशङ्क्याह-किञ्चिद् संक्षिप्तं, यथाचार्यैर्हि प्रपञ्चतः स उक्तं, एवं तु मन्मथसिद्धयस्तनुप्राप्तौ संक्षेपेण तमुक्तान् इत्यर्थः । अनेन च प्रकीर्णकवर्णविषयायाः स्वप्रवृत्तेः प्रयोजनमुक्तम् । यतः “ प्रयो-जनमनुद्दिश्य मन्योऽपि न प्रवर्तते ” । तथा संक्षिप्तप्रकीर्ण-कं सुखादिष्वेयस्यादिना विस्तरवद्व्युत्थायेन भोक्तारोऽयं प्रव-सिता भवन्ति, ननु भोक्तृजनप्रवर्तकविशेषकदम्बकोऽयमपीदं प्रकीर्णकमस्येहेनानीतरागेन च भवतोद्दिश्यमाशुममिवसंवादा-दिनां न प्रवृत्तिविषये प्रविष्टयसंकेतवचने विस्वादाशङ्का-निवृत्तिरित्याशङ्क्याह-भुतसमुद्राव, कुतं कल्पवयहरादि-कपं तदेव मन्मथसिद्धयिगुणैः समुद्रः भुनक्तुमस्तस्मात् । यदि हि स्वरचित्तादिर्मयोद्भिद्येत तदा व्यजिचारशङ्का नैवं प्रवृत्तिवि-

मण्डि न चिच्छति" इति विशेषसंयुक्तस्य, अपरिमितं चाव-
स्यते बृहद्भवतीत्येकं । अन्धं तु अपरिमितमेव जयति, बृहद्वि-
स्यथः; अथस्याने स्तुतु च पठ्यन् इति शब्दः । काव्यं गद्यम्, इति
पद्यप्रकारः, ज्ञानव्यभिक्तं गद्याऽर्थः ॥ ७७ ॥ दश० २ अ० ।

गजन्त—गजन्त—वि० । घनपथि मुखति, उक्त० २ अ० ।

गज गग—गजन्त—न० । पुरमेवे, यत्र मासकद्वयविहारे स्थि-
ते विजयसेनपुरमित्रकारदाहकः परीक्षितः । पञ्चा० ६ वि० ० ।
'गजनी' (अफगानिस्तान) इति क्याने श्लोकपुराजनेनगरं, यदधी-
श्वरेण हस्मीरनाम्ना म्लेच्छराजनेन यल्लमीपुरेश्वरः शिलावि-
स्तो मारितः । तां० १७ कटप ।

गउजलसह—देशी-सुवधारणकवी, हे० ना० २ वर्ग ।

गउजन्त—गजन्त—पुं० । अपरोत्तरस्यां शुद्धविद्विभवाते, आ०
म द्वि० ।

गउजरग—गजर्क—न० । 'गाजर' इति प्रसिद्धे कन्दजदे, प्रब०
४ द्वार । घ० ।

गउजन्त—गजन्त—न० । गजिनसमानशब्दं कुर्वति वर्णावशेषे,
नि० चू० ७ उ० । आचा० ।

गउजह—गजन्त—पुं० । 'गउजम' शब्दोक्त्या, आ० म० द्वि० ।

गउजाग—गयाग—पुं० । यल्लपोडशकं, " शुद्धाचयेण सल्लः
स्याद्, गयागं ते च पोडशः । कल्प० १ कृण ।

गउजिता—गजिता—वि० । गजितकृति, स्या० ४ डा० ।

गउजय—गजित—न० । मेघज्वनी, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।
प्रब० । झा० । स्या० । जी० ।

गउजिनयह—गजितशब्द—पुं० । गजितशब्दोऽलसमुद्यो, वा-
युसमुद्यो वाऽप्यह्ना किमप्राप्ति मने, उत्तरय-स्थानाह्वृत्ती
स्थाने स्थाने स्तनितानि शब्दानां व्याक्यानं मेघगजितमित्यर्थ-
करणाभेदस्य च जलमयत्वाद् गजितशब्दो जलसमुद्भवः
संज्ञायते । वायुसमुद्यः शब्दो गजितमित्युक्तराणि तु शास्त्रे
नोपलभ्यन्त इति । ५ प्र० । सेन० २ उल्ला० ।

गउजवक—प्राश्नवाक्य—वि० । नायकं, आचा० १ भु० २ अ० १ उ० ।

गट्टण—गट्टन—पुं० । घरणस्य नामकुमारेन्द्रस्य नाट्याऽनीकाधि-
पतौ, स्या० ७ डा० ।

गउिय—प्रथित—न० । शास्त्रप्रतिबन्धे, स्या० २ डा० १ उ० ।

गदुअ—गत्वा—अव्य० । "कुमरो दनुअः" ॥ ८५ ॥ १२१ इति कथा-
प्रत्ययस्य दनुअदेशः । गमनं कृत्वैत्यर्थे, प्रा० ४ पाद् ।

गनुल—गदुअ—न० । तनुलधावनदी पानाये, च० २ अ० धि० । स्या० ।

गदु—गर्ष—पुं० । "गर्षे हः" । ८ । २ । ३६ । गर्तशब्दे संयुक्तस्य
हः । प्रा० २ पाद् । अश्वे, अ० ७ डा० ६ उ० । भिज्जे भूजागे,
अधोलोकप्रासादी च । म० ६ डा० ३१ उ० ।

गदुरिया—गदुरिका—स्त्री० । पूतनायाम्, 'मेरु' इति कथाते चतु-
ष्वर्जीये, सूत्र० १ भु० ३ अ० ४ उ० ।

गदुरियापवाह—गदुरिकापवाह—पुं० । १६ त० । यदकानामेकस्या
अनुमागेन सर्वासां सङ्करणे, घ० २० ।

अधुना गदुरिकाप्रवाह इति नवमं भेदमाह—

गदुरिगपवाहम्, गयागुगयं जगं विद्यांते ।

पविहर्द्दो गोगसक्के, सुपरिक्लियकारओ धीरो ॥ ६८॥

गदुरिका पदका, तानां प्रवाहः संस्वरगम् । एकस्या अनुमा-
गेन सर्वासां गमनं गदुरिकाप्रवाहः । द्वारागाथावामादिशब्द-
कोटिकाकोटिकादिप्रवाहसंस्वनायः, तत्र कृत्वा गतानुगति-
कमविचारितकारिणं, जनें लोकं, विज्ञानश्रवणुपमानः परिहर-
ति, शास्त्रसंज्ञामविचारितरमणीयां लोकहेरि, कुलचन्द्रनरेन्द्रपत्न्य
कथंभूतः सखित्वाह—सुपरीक्षितकारकः सुपयालोचितविधायी,
धीरो मतिमानिति । घ० २० । (कुलचन्द्रनरेन्द्रकथा तु 'कुलचन्द'
शब्देऽत्रैव प्रागे ५१० पृष्ठे कटप्य)

गदुह—गदित्—पुं० । "गदये वा" । ८ । २ । ३७ । गदये दस्य द्यो
वा भयानि, इति दस्य हः । प्रा० २ पाद् । कद्रे, "गदुहे च्च गवं
मज्जे, विस्सरे नयहे नयं" स० ३० सम० ।

गदु—गर्त्ता—स्त्री० । महत्यां जगुधायाम्, जी० ३ प्रति० ।
आचा० । जं० ।

गद—घट्ट—धा० । वेष्टायाम्, ज्या० आत्म० अक० सेट् । घटेर्गदः"
७ । ४ । ११२ । घटेर्गद इत्यदिशो वा भयानि इति गदादेशः ।
'गदह', घटेर्गद । प्रा० ४ पाद् ।

गदित्प—प्रययितुम्—प्रब० । ददवन्तवन्धीकर्तुमित्यर्थे, जी०
४ प्रति० ।

गदिय—गदु—वि० । अप्युपपन्ने, आचा० २ भु० २ अ० २ उ० । दशा० ।
अवबन्धे, सूत्र० २ भु० १ अ० । आचा० । प्रश्न० । प्रथित इव प्र-
थितः । आहाराविषयक्षहरजुभिः संदर्भितं, म० १४ डा० ७ उ० ।
झा० । बिया० । सूत्र० । पदपाठवन्धेन वा स्तेकवन्धेन वा
बन्धे, सू० ३ उ० । शास्त्रप्रतिबन्धे, स्या० २ डा० १ उ० ।

गदियगिष्—प्रथितगदु—वि० । अत्यन्तं शुद्धिमति, प्रश्न० २
आश्र० द्वार ।

गाण—गाण—पुं० । मञ्जारीनां समूहे, उक्त० १५ अ० । स्या० ।
प्रा० चू० । एकवाचनाऽऽवाराक्रियास्थानां (प्रा० म० प्र० ।
स्या० । कल्प०) परस्परसापेक्षापामनेककुलानां साधूनां
समुदायं, पं० व० १ द्वार । स्या० । प्रति० । से० प्र० । ज० ।
गन्धे, जं० । प्रब० । व्य० । आ० चू० । प्रश्न० । ग० ।

सम्प्रति गणस्य निक्षेपमभिधित्सुराह—

नामादिगणे चन्द्रहा, दन्वगणे सनुपुणा जेवेतिविहो ।

लोड्य कुपवणिएओ, लोउत्तरियं व बोधवो ।

नामादिको गणश्चतुर्विधो वतुष्यकारः । तद्यथा—नामगणः, स्या-
पनागणो, छन्दगणो, नायगणश्च । तत्र यस्य गण इति नाम स ना-
मगणः । गणस्य स्यापनाऽङ्गवराट्कादिषु स्यापनागणः । छन्द-
गणो हिंसा—आगमनो, नां प्रागगतश्च । तत्राऽऽगमनो गणशब्दार्थ-
ज्ञाता, तत्र चानुपयुक्तः । नोपगमनात्तथा—हृशरोऽजयशरीरत-
द्वानिरिकमेवदाह । तत्र हृशरोऽजयशरीरे प्राग्वत्, तद्वानिरि-
कत्वा । तद्यथा—लौकिकः कुप्रायवक्तिको, लौकाचारिकश्च ।
यतश्च भयायामपि प्रतिपादनार्थमाह—

सचिचचादिसमूहो, लोगम्म गणो उ मझपुरादी ।

कुप्पावयप्पमी सो—उत्तरओपसगीयाणं ॥

सचिवासिस्मूहः—सचिस्सस्मूहः, अचिस्सस्मूहो, मिश्रस्मूह-
इत्यण्यः । तत्र सचिस्सस्मूहो यथा—प्रहण्यः, तथा पुरे
अयः पौरस्सस्मूहः । अचिस्सस्मूहो यथा—वसुगणः, मिश्रस्मूह-
हो यथा—सुवर्णालङ्कारभूषितो मङ्गलगणः, पौरगणो वा । कुत्राचने
इत्यण्यो यथा चरकदिगणः । चरकः परिहाराजकः, आदिशब्दा-
न्त्यां तुरङ्गादिपरिग्रहः । श्लोकोत्तरिको इत्यण्यः—अवसन्नागो-
त्तरिको सस्मूहः । किमुक्तं भवति?—पार्श्वस्थादिगणैर्धेदि वा प्रव-
चनविशेषककुटुम्बप्रकरणगणोऽथवाऽगोतार्यगणो लोकोत्तरि-
को इत्यण्यः इति । भावगणो द्विधा—आगमतो, नोआग-
मतश्च । तत्रागमतो ज्ञाता तत्र चोपयुक्तो नोआगमतः ।

आह—

उभयस्त्वङ्गुयाणं, गीयपुरोगाभिर्णं यगीयाणं ।

एसो खलु नागगणो, नापादितिर्गं व जट्टऽप्यति ॥

गाताथोनामुपुक्तानां शक्यत्वंपुण्येन संयमे प्रवर्तमानानाम्,
अथवा आगीतानामपि, आप्यशब्दो लुप्तोऽत्र ऊट्यः, गीत-
पुरोगामिनो तथा मिथिनानां समूहो भावगणः । एव अन्तर्गतो
द्विगो भावगणो नोआगमतो भावगणः । अथवा किं बहुना? क-
न १, यत्र ज्ञानादिभिकर्मास्त न नोआगमतो भावगणः ।

नागगणोऽङ्गिगारो, सो उ अप्येवापि न संभवति ।

इच्छातिगणहं पुण, नियमणैरेतं तत्रां कुण ॥

भावगणेन नोआगमतो भावगणेनाधिकातः प्रयोजनम्, न च
भावगणो यथोक्तकृपः स्वयमप्रज्ञाजिते नास्ति तस्मात्स्वयं
साधयः प्रज्ञाजनीयास्ते परिवारगणो कल्पस्याः । अथवा प्रमा-
द्यान्वाचर्य यः परिवारः सको निष्ठुनिकारङ्गागधाया-
मिच्छादिकप्रार्थनं नियमहेतुं करोतीति । इव ३ उ० । (नोपेक्षनां
गणसंख्या 'नित्यवत्' शब्दे व १९९९) मङ्गलः गणवज्रणः । स्कन्धे,
अनु० । वि० ० । परिवारो, आ० म० प्र० । चोत्तमानमन्त्रप्रश्नं, वा-
गण्यो, स्वपये, वाच० । पार्श्वस्थादिद्विगुणसाधोर्गणो जवति, न
वेति प्रश्नः । उत्तरप—पार्श्वस्थादिद्विगुणमुनेर्गणो भवति ।
ययुक्तं महानिशीधनुः । वाचयनप्रान्तप्रश्ना—'सत्तदुत्तर-
परकुलीले इयतिगुणपरपरकुलीले' इत्यस्मात्पार्श्व-
वि-
वपद्वयभणनादेवमवलीयते—यदेकद्विगुणरम्परं यावत्कु-
शीलत्वेऽपि तत्र साधुसामान्यारो सर्वथाच्छिन्ना न जवति । तेन
यदि काश्चित्क्रियाकारं करोति तदाऽयमसोभोगिकादिभ्यश्चारि-
श्रीसंपदं शुद्धीत्येव क्रियाकारं करोति, नाप्यथेति । किञ्च—काश्चि-
न्निवृत्तपार्श्वे प्रमाजितस्तत्र विहाय साधुसमीपे आगतस्तस्य
तदेव प्रायश्चित्तं यदसौ सत्यम् मार्गं प्रतिपद्यते, स एव च
तस्य अतर्पणीयः, न भूय उपस्थापना कर्तव्येति बुद्धकण्ठ-
तोयस्फुरेऽपि । त २० सप्त० ३ उ० ॥

गणशो—गणयत्—अण्य० । गणश इत्यर्थे, गणशो बहुशोऽने-
कश इति यावत् । सूत्र० ३ भू० ६ अ० ।

गणुत—गणयत्—वि० । पर्वणालाचयति, सूत्र० १ भू० ४ अ० १
उ० । "भावशो गणयन्ते" भावतः पर्वणार्थतो गणयताऽऽ-
त्मनोऽन्विच्छता सता । पञ्चा० ४ वि० ० ।

गणशु—गणकु—पुं० । ज्योतिषिके, श्रौ० । कल्प० । भ० । गणतन्त्रे,
आष्टागारिके इति वृज्जा० इ० १ भू० १ अ० । 'अस्मिन्कारस्य श्लो
पुशे, गणकं याचयुरकः' तस्मिन् संकीर्णज्ज्ञातो च । वाच० ।

गणहृक्—गणार्थक—वि० । गणस्य साधुसमुदायस्याधो-
प्रयोजनानि करोतीति गणार्थकः । गणहृक् आहारादिभिरुप-
हृम्भकः, स्या० ४ उ० ३ उ० ।

गणण—गणन—न० । परिसङ्ख्याने, स्या० १ उ० १ उ० ।

गणणम—गणनाम—न० । गणनायाः परस्तादप्रवचने, मि०
चू० १ उ० । आवा० । (विस्तरस्तु 'अम' शब्दे प्रथमभागे
१६४ पुष्टे ऊट्यः) ।

गणणान्न—गणनस्थान—न० । गणने संख्यायां स्थाने, इय०
१ उ० ।

गणण—गणना—स्त्री० । गणनाविषये एकद्वयादिशिर्यग्रहेति का-
पयन्ते आनन्दे, स्या० १ उ० १ उ० । आवा० । संख्याने, स्या०
५ उ० ३ उ० । संख्यावाच, सूत्र० २ भू० २ अ० ।
गणणाद्या—देशो—चरकशाम, इ० ना० २ धर्म ।

गणणाणेत्य—गणनान्तक—न० । संख्यामानव्यपेक्षे अन्तर्गतो,
स्या० १ उ० १ उ० । ('अणेत्य' शब्दे प्र० भागे २९० पुष्टे
व्याख्यात्वा) ।

गणणातिकृत—गणनातिक्रान्त—वि० । असंख्येयं, "गणस्यमति-
कृतंति वा असंख्येयंति वा पण्डित्" आ० चू० १ अ० ।

गणणापग—गणनापक—पुं० । मष्टितमहत्तरं, रा० । न० । औ० ।
इ० । स्या० । अनु० ।

गणणाप—गणनापन—न० । मङ्गलशेषाभिधायकं शब्दे, अनु० ।

से किं तं गणनामे ? । गणनामे मङ्गले मङ्गलदिने पञ्चममे मङ्ग-
सम्ये मङ्गदेवे मङ्गदासे पञ्चमसे मङ्गलक्षिप । सेतं गणनामे ।
"से किं तं गणनामे" इत्यादि । इह मङ्गदायो गणास्तत्र य-
स्मिन्नाग्नि वतने तस्य तन्नाम गणस्थापनामाकृतं 'मङ्ग
मङ्गदिने' इत्यादि । अनु० ।

गणणासंखा—गणनासङ्ख्या—स्त्री० । एकदिकायां संख्याया-
म, अनु० ।

से किं तं गणनासंखा ? । गणनासंखा एषो गणणं न उदेह
दुष्पाजिह्वस्तासे संखेज्जप अस्मंखेज्जप अणेत्य ।

"से किं तं गणनासंखा" इत्यादि । एतावन्त एते इति संख्या-
तं गणनासंख्या । तत्र (एषो गणणं न उदेह) एकस्तावन्त
संख्यां नोपेति, यत एकास्मिन् घटादौ दृष्टे घटादित्रयस्मिन् तिष्ठ-
तीत्येवमेव प्रायः प्रतीतकल्पत, नैकसंख्यावयवत्वेन । अथवा
आदानसमर्पणादिव्यवहारास्ते एकं वस्तु प्रायो न काश्चिद्गणय-
त्यतोऽसंख्यवदाथत्वादकल्पत्वाद्वा नैको गणनासंख्यामवतरति;
तस्माद् द्विप्रभृतिरेव गणनासंख्या । सा च संख्येयकादिभेदभिन्ना ।
तद्यथा—संख्येयकमसंख्येयकमनस्तकम् । अनु० ।

गणणकस्त्व—गणनिकेप—पुं० । यो यथोपाध्यायादिस्थाने स्थि-
तस्तेन इत्थरं तत्पदमात्मसमस्याऽयस्य साधोर्निकेपे, ध० ४
अधि० । ('उद्देशणा' शब्दे द्वितीयभागे ८६ पुष्टे गणावच्छेदक-
स्य निकेप उक्तः । स च जितकल्पिकस्य 'जिणकल्पिय' शब्दे
ऊट्यः) ।

गणतत्ति—गणतत्ति—स्त्री० । गणचिन्तायाश्च, अति० ।

ग गधेर-गणधरवि-पुं० । लौकिकस्य लौकोत्तरिकस्य च व्यवस्थाकारिणः, तद्वत्कृत्यच निग्राहकः स्वधिरमेवे, स्था० १० डा० । “सं होति गणधरो गणधरपुं० हि स्वधेते” पं० जा० । “गणधरेण कथं गणो न योक्तव्यः” पं० बृ० ।

गणधर्म-गणधर्म-पुं० । मङ्गादिगणधरव्यवस्थायाम्, यथा सम-पादपातेन विषमग्रह इत्यादि । दृष्ट० १ अ० । जैनामां वा कुल-समुदायो गणः कोटिकादस्तज्जमे, तत्सामाचार्यः । गणसामा-चार्योम्, स्था० १० डा० गणः समुदायो, निजज्ञातिरिति यावत् । तस्य धर्मः । स्वसंप्रवर्तितं विवाहादिकं व्यवहारे, जं० २ वक्र० ।

ग गधर-गणधर-पुं० । अनुत्तरज्ञानदर्शनादिधर्मगणधरं, “तेजोमयं गणधरं, जिह्वपद्मिदं तलेन पद्मवत्” आ० म० प्र० । पं० बृ० । मृगकर्मि, आ० म० प्र० । तीर्थकृत्तयः, कल्प० ६ कृण । गणनायकः, कल्प० ७ कृण । गौतमस्वाम्यादौ, विशेष० । स्था० १० ।

चन्दनमुखेन गणधरस्वरूपम्-

पक्षारसं वि गणधरे, पत्रायणं पत्रयणस्य वंदाभि ।

मन्वं गणधरवंसे, वायगवंसे पत्रयणं च ॥ १०६२ ॥

अनुत्तरज्ञानदर्शनादिगुणानां गणं धारयन्तीति गणधरास्ताने-कादशाऽपि गौतमादीन् वन्दे । कथं तु नाम्, । इत्याह-प्रकथेण प्रधाना आदौ या वाचकाः प्रवचनस्वाम्यस्य । एवं तावद् भूगणधरवन्दनं कृतम् । तथा सर्वं निरवश्यम्, गणधरा जम्बुवन्दनस्य प्रभावाद्यः शेषा आचार्याः, तेषां परम्परया प्रवा-हा यथास्तम् । तथा वाचका उपपाध्यायस्यैवं वंशस्तम् । तथा प्रवचनं चागमं वन्दे, इति निरुक्तिगार्थाः ॥ १०६३ ॥

अथ भाष्यम्-

पुञ्जा जहत्यवत्ता, मुपवतारो तद्वा गणधरा वि ।

पुञ्जा पत्रायणा पत्र-यणस्तं तद्वारसंगस्य ॥ १०६३ ॥

जह वा रायाणत्तं, रायान्तत्तपणप्रभो मुहं लहद् ।

तद् जिह्ववर्दिद्विहियं, गणधरपणो मुहं स्रहद् ॥ १०६४ ॥

जह मूलमुपपन्नया, पुञ्जा जिगणधरा तद्वा जेहि ।

तद्भुमपयाणीयमिदं, तसि वंसां किह न पुज्जो ॥ १०६५ ॥

जिगणगणधरुगयस्य वि, मुपस्य को गणधरणदाणां ।

कुणमाणी जह गणधर-वायगवंसो न होज्जानहि ॥ १०६६ ॥

सीसद्विया वत्तारो, गणादिवा गणधरा तत्तयस्य ।

मुत्तस्सोवज्जमाया, वंसे तेमिं परंपरओ ॥ १०६७ ॥

परयं पट्ठाणवयणं, पत्रयणं वारसंगमिह तस्य ।

जह वत्तारो पुञ्जा, तं पि विसेसण तो पुज्ज ॥ १०६८ ॥

वज्रपि सुगमार्थाः, नवरं यथाथस्य वक्ता तीर्थकरः पूज्यः तथा गणधरा अपि गौतमादयः पूज्याः, वतस्तेऽपि प्रवचनस्य द्वादशाङ्कस्य सूत्रतः प्रवाचका एव इति तेषामपि नमस्कारः कृतः । अथवा यथा राज्ञा पृथ्वीपतिना आक्रान्तं तदाक्रान्तिम-धौविकं राजमियुक्तानाममात्यादीनां प्रवृत्तः सुखनैव लभते, तथा प्रवृत्तस्यैव निवर्तनस्य विरुद्धं प्रवृत्तिं प्रवृत्त्यादिकं गणधरप्रणतः सुखनैव लभत इति तेषामपि नमस्कारः । अथ सामान्येन शेषाचार्योपाध्यायनमस्कृतौ हेतुमाह-(अहत्वादि)

यथा भूतभुनक्त्य द्वादशाङ्कसम्बन्धिनोऽर्थस्य सूत्रस्य च प्रव-त्ता हेतवो यथासंभवं जिना गणधराश्च पूज्याः, तथा वेदिर्द स-योर्द्वादशाङ्कसंबन्धसूत्रार्थयोर्द्वयमियमर्थो कालकदा वा-वदासीत, तेषां शेषाचार्यैकगणधरोपाध्यायानां वंशः कथं न पूज्यः ?, अपि तु पूज्य एवेति । किञ्च “जिणेत्यादि” अप्यवि-शेषतो गणधराणां, उपाध्यायानां च नमस्कृतौ हेतुमाह-
(सीसेत्यादि) यथा गणाधिपा गौतमादयः, गणधरास्तु ज-म्बुस्वाम्यादयः शेषाचार्याः, तदर्थस्य द्वादशाङ्कार्थस्य वक्तारो व्याख्यातारः सन्तः शिष्यवर्गस्य हिताः, तद्विस्तृताश्च नमस्कृत्य-न्ते; तथा तत्सूत्रस्य वक्तारः पाठ्यितारः सन्त उपाध्याया अपि शिष्याहिता एव । वंशश्च तेषामुपाध्यायानां परम्परकः पार-म्पर्यव्यवस्थितः समूहः, अतः शिष्याद्विस्तृतास्तोऽपि नमस्कृत्य-ते । शेषं सुबोधमिति । विशेष० आ० म० । आ० बृ० ।

अथ कस्य तीर्थकृतः किमनो गणधरा इति दृश्यते-
“एवं नवसु वि केषं सुपुमिपक्वममज्जिमज्जिणानं च ।

बोव्हे गणधरत्तं, जिणानां नामं च पदमस्स ॥ ४७ ॥

उत्तमज्जिणे सुवसीनी, गणधर उत्तमज्जिणे आदी य ।

अज्जियासार्हिदे नडमि-पु भीहसेणो जवे आदी ॥ ४८ ॥

वाक्य संभवजिणे, पंचाणउत्तरी य गणधरा तस्स ।

पदमो य वज्जनाभो, अभिमन्वण तियधिकसयं तु ४९ ॥

सोलसयं सुमहं समो-वमराविय पदमण्णधरो तस्स ।

पुञ्जो सुपमज्जिणे, सयमेकोऽरणगहराजं ॥ ५० ॥

होहं सुपासविपज्जो, पंचाणउत्तरी य गणधरा भवे तस्स ।

नंदो य सीयसज्जिणे, एकासीति मुणेवव्वा ॥ ५१ ॥

सिज्जसे उत्तमरी, पदमो सिस्सो य गोळुम्भो होह ।

ज्वद्धी य सुभूमो, बोधव्वा वासपुज्जस्स ५२ ॥

विमसज्जिणे कुप्पवा, गणधरपदमो य मंदरो होह ।

पञ्चासाज्जंतज्जिणे, पदमो सिस्सो जसो नाम ॥ ५३ ॥

धम्मस्स होहऽरिद्धो, तेषाहोसं च गणधरा तस्स ।

वक्की उत्तमप पदमो, उत्तालोसा य संतिज्जिणे ॥ ५४ ॥

कुपुस्स भवे संघो, सल चांसं च गणधरा तस्स ।

कुभो य अरज्जिणिदे, तेषांसं च गणधरा तस्स ॥ ५५ ॥

मिसंसिगो मज्झिजिणे, मज्झावीसं च गणधरा होति ।

मुणिमुण्यवस्स मङ्गा, अट्ठारस गणधरा तस्स ॥ ५६ ॥

सुभो ममिज्जिणवसमे, एकादश गणधरा चरिमवेह ।

नेमिस्स वि अट्ठारस, गणधर पदमो वेरद्धो ॥ ५७ ॥

पासस्स अज्जिदिषो, पदमो अट्ठे गणधरा जणिवा ।

जिणवीरे एकादस, पदमो से देव्दुं उ ॥ ५८ ॥

गणधरसंका भणिवा, जं नामो पदमगणधरो तस्स” । ति० ।

जगत्त आदितीर्थकरस्य चतुरार्यातिर्गणधराः, अजितस्वामिनः पञ्चनवतिः, संजवनापस्य द्रुपुवरं शतम्, अभिनन्दनस्य बोधशोचरं शतं, सुमतिनापस्य परिपुंरी शतं, पणमज्जस्य स-साधिकं शतं, सुपाश्चस्य पञ्चनवतिः, चन्द्रप्रभस्य त्रिनवतिः, सुविधिवत्सामिनोऽष्टाशीतिः, शोतधस्य एकाशीतिः, अथास्यस्य वट्ससतिः, चासुपुज्यस्य वट्ससतिः, विमलस्य सप्तपञ्चाशत्, अनन्तजिनस्य पञ्चाशत्, धर्मस्य त्रिचत्वारिंशत्, आतिना-यस्य वट्ससतिः, कुन्धुनायस्य पञ्चत्रिंशत्, अरजिनस्य त्रय-त्रिंशत्, मज्झिस्वामिना अष्टाविंशत्, सुमिसुमत्तस्य अष्टादश, ममिनायस्य सप्तदश, अरिहन्तेमेकादश, पाश्चात्यास्य दश, कर्त्तमानस्वामिना एकादशैवेति । एतद् ऋषभादीनां चतुर्विंश-

सेस्तीयेकतां यथाक्रमं गणधराणां ब्रूलुचक्रकर्मणां प्रमाणम् ।
अथ १६ श्रार । आ० म० । ('तिथ्यस्वर' शब्देऽपि वचयते)

पातस्तथं अरिहा पुरिसादाणीअस्त अइ गणा अइ
गणहरा होत्या । तं जहा—“ सुने य सुभयोसे य, बसि-
ठ बंधवारिय । सोमे मिरिधरे चेव, बीरनजे जसेइ य” । १ ।

पार्थ्वेस्वादेश्चयोविशानितमसीयेकस्व (पुरिसादाणीअस्त
सि) पुत्रपाणां मध्ये आदानीय आदेशः पुत्रवादानीयः, तस्याष्टौ
गणाः समानवाचनाक्रियाः साधुसमुदायाः, अष्टौ गणधरास्त-
वायकाः सूरयः । इत् वैतप्रमाणं स्थानाङ्कं, पर्येषणकल्पं च
नृपते । केवलमावयकेऽन्यथा । तत्र ह्युक्तम्—“ दसनवगं ग-
णाण्य माणं जिणिदाम्” ति । काऽप्येः १, पार्थ्वेस्व इति गणाः, गण-
धराश्च । तदिह द्वयोरुत्पाद्युक्तत्वादिना कारयेनाविवेकाऽनुमन्त-
येति । स० ८ स म० ।

बीरस्य—

समणस्स थं भगवन्तो महावीरस्स एकारस गणा एका-
रस गणहरा होत्या । तं जहा—इदं अग्निज्ज्ञं वाज्ज्ज्ञं
विअत्ते सोहम्मे मंकिए मोरपुत्त अकंपिए अयत्तजाए भयज्जं
पभासे । स० ११ स म० । कइए० ।

अथैषां सर्वेषां वक्तव्यता—

उत्पन्नमि अग्रते, नइमि य गाउमरिय् नाणे ।
राईए संपयो, महणेवणुमि उज्जाणे ॥

उत्पन्नमाधुन्येत् अनन्तवयवविषये केवलज्ञाने, नष्टे च ग्राहस्थि-
के मर्यादिके च ज्ञाने, देशज्ञानव्यवच्छेदके केवलज्ञानसङ्गात्वात् ।
प्राचिनं वैतत् प्रथमपाठिकायाम् । गन्त्री संप्राप्तो महनेवने
उत्ताने । किं चेतुः, उच्यते—समयतो ज्ञानरत्नोत्पत्तिस्मत्त-
नन्तमेव देशाभ्युत्थिता अथवागता आसन् अत्यदुष्टतां च ग्रहप-
वन्तो ज्ञानोत्पादमहिमां चक्रुः । तत्र जननवनवदुष्यते, नात्र
कश्चित् प्रमत्तप्रतिपत्ता विद्यते । तत् पत्राज्ञिज्ञाय न विविध-
धर्मकथनाय प्रवृत्तवान्, केवलं कल्प एव यत्र ज्ञानमुत्पद्यते,
तत्र जघन्यतोऽपि मुदूत्समात्रमवस्थातव्यम्, देवकृता च पूजा
प्रतीकप्रतीया, धर्मदेशना च कल्पयेति संज्ञपते धर्मदेशनां
कृता वरासु योजनेषु मयमा नाम नगरी, तत्र सोमिलायौ
नाम ब्राह्मणः, स यज्ञं यधुमुत्तानः, तत्र एकादशोपाध्यायाः स-
हवागताः । ते च चरमशरीरा अमरनरोपाजितगणधरद्वयव्यञ्ज, ताव
विज्ञायासंकेतयार्थमिदं देवकादिभिः परिवृता देवाद्योदानि
दिवस इवाशुचि पद्यानमुद्योतयन् दैवपरिकल्पितेषु सहस्रपत्रेषु
नवनीतस्पर्शेषु पक्षेषु अरण्यवासं विदधानां मध्यमगर्वा
महनेवनीयानां संप्राप्तः ।

अमरनररायपदितो, पयो वरधम्मचक्रवटिनं ।

बीयमि समोसरयो, पावाए मज्झिमाए उ ॥

अमरा देवाः, नरा मनुष्याः, तेषां राजनः पैमैहितः पूजितः, प्रातो
धर्मवरचक्रवर्तित्वं धर्मवचस्पृश्यमा । द्वितीयं पुनः समवसरण-
श्च, अपिवाग्दः पुनरर्थः, पापायां मध्यमायां प्रात इत्यनुवसेते,
ज्ञानोत्पत्तिस्थानकृतपूजाङ्गक्या वास्याभ्यधिक्यता ॥

मत्य किर सोमिलज्जो, ति माहणां तस्म दिक्खकालम्मि

पठरा जणजागवया, समागया जन्मवाकम्मि ॥

तत्र प. पायां मध्यमायां, किलशब्दः पूर्ववत्, सोमिज्ञाः इति

ब्राह्मणः, मत्स्य दीक्षाकाले योगकाले यौरा विशिष्टनगरनिवास-
लोकाः, जनाः सामान्यलोकाः, जानपदा नानाजनपदभवा लोकाः
समागता यज्ञादे । अत्रान्तर—

एगते य विविचे, उत्तरपासम्मि अज्जावस्स ।

तो देवदानविदा, करंते भाईमं जिणिदस्स ॥

एकान्ते विविचे यज्ञपादस्पोत्तरपाश्वं ततो देवदातवेष्महा
जिनेन्द्रस्य महिमां कुर्वन्ति । पाठान्तरं वा “कासी महिमं जि-
णिदस्स” कृतवन्त इत्यर्थः ।

अमुमेवाथ विशेषेण भाष्यकार आह—

भगवन्तं वाणमतर, जोइसवासी विमाणवासी य ।

सज्जिह्वां सपरिसा, कासी नाणुप्पयामहिमं ॥

मधनपनिध्वनन्त्योतिपांसिने विमानवांसिनश्च स्वपदः
सचक्र्या ज्ञानोत्पत्तिमहिमायकोऽनुवचन्तः । आ० म० द्वि० ।
तत्र जगवतः समयसरणं निष्पन्नं सति अत्रान्तरं देवकृतजय-
शब्दसंमिश्रदिश्य दुन्दुभिशब्दः कर्णमोऽकुलनयनगगनवालाक-
नोपलब्धस्वर्गवधूयमेनसुरबुद्ध्यां यज्ञपादकसमन्यागतज-
नानां परिष्कारेऽनवत-अहो । हिन्दुं यद्विद्वद्वन्तः सत्त्वगता
देवा इति । तथा चाह—

तं दिक्खेवयोगं, सोऊणं माणुसा तहिं तुहा ।

अहो मणिपण इहं, देवा किर आगया उहइ ॥

तं दिक्खदेवयोगं भूत्वा मनुष्यास्तत्र यज्ञपादके तुहाः, अहो
विस्मये, यहेन जयति लोकानिति याज्ञिकाः, तेन इह यतो देवाः
किल आगता अग्रते । किलशब्दोऽसंशय एव, नेयाम्य-
आगतता तत्र यज्ञपादके वेदाध्यैविद् एकादशापि गणधरा
ऋषिजाः समन्वागताः । तथा चाह—

एकारस वि गणहरा, सर्वे उन्नयविसालकुलवंसा ।

पावाए मज्झिमाए, समोसदा जन्मवाकम्मि ॥

एकादशापि गणधराः समवस्था यज्ञपादे इति योगः । किञ्च-
ताः, इत्याह—सर्वे निरवस्था लज्जनाः प्रधानजातिमत्ता विज्ञा-
लाः पितामहार्पणगृहस्थाद्यनेकजनसमाकृताः । कुशान्येव सं-
शा अन्वया येषां तं तथावस्था, पापायां मध्यमायां समदलुता
पक्वोभूता यज्ञागते ।

आह—किमाख्याः कितामानो वा ते गणधरा इति । उच्यते—

पदेमत्स्य इदंज्ज्ञं, बीए पुण हाइ अग्निज्ज्ञं ति ।

तदए य वाज्ज्ज्ञं, ततो विचत्ते सुहम्मे य ॥

मंदिपमोरियपुत्ते, अकंपिए चेव अयलजाया य ।

भेज्जे य पनासे, गणधरा होति वारस्स ॥

पयमोऽत्र गणधरमध्ये इन्द्रभूतिर्हितयः पुनर्जयति अग्निज्-
ज्ञस्त्वनीयो वायुर्मानः, अतुथो व्यक्तः, पञ्चमः सुधर्मो स्वामी,
षष्ठो मण्डकपुत्रः, सप्तमो मौयपुत्रः, पुत्रशब्दः प्रत्येकमजि-
संभवति, अष्टमाऽकम्पिकः, नवमाऽजलज्ज्ञाता, दशमो मेता-
व्यः, एकादशः प्रभासः । एते गणधरा अवर्ति वारस्स ॥

जं काणनिकम्बयाणं, वोच्छं एएसि आणुपुज्जिह्वां ।

तिन्यं व मूहम्मातो, निपत्त्वा गणहरा ससा ॥

यत्कारणं यस्मिन्निष्ठं निष्कर्मणं, यत्तद्गतिर्यस्यासिद्धिर्बन्धात् तद्, एतेषां गणधराणामनुपुष्ट्यां परिपाठ्या बन्धे, तथा तेषु सुधर्मो-
न् पञ्चमाद् गणधराद् जानं, यतो निरपत्त्याः शिष्यरहिताः
शेषा इष्टकृत्याद्यां गणधराः ।

तत्र जीवादिस्थायामोदनिमित्तं गणधरनिष्कर्मणिति-
हृत्या, यो यस्य संशयस्तदुपश्रुत्याधेमाह-

जीवे कस्मै तज्जी-व जूप तारिसय बंध मुक्ये य ।

देवा नेरया वा, पुत्रे परलोय निव्वाण् ॥

आद्यस्य गणजुतो जीवे संशयः-किमस्ति ? नास्तीति । द्विती-
यस्य कर्मणि । यथा-ज्ञानावरणाद्यादिप्रकृतं कर्मोस्ति ? किं वा
शान्ति । द्वितीयस्य (तज्जावेति) किं तदेव शरीरं, स एव
जीवः, किं वाऽप्य हिन, न पुनर्जीवत्वस्यायां तस्य संशयः । चतुर्थ-
स्य जूतेषु संशयः-किं पृथिव्यादीनि जूतानि सन्ति ? किं वा ने-
ति । पञ्चमस्य (तारिसय ति) किं यो वायश् इह भवे संशय-
स्मिन्नपि तावत्तादृश एव ? उताम्यथाऽपीति संशयः । षष्ठस्य
बन्धो मेतुक्त्वा तस्मिन् संशयः । यथा-बन्धमोक्षौ स्तः, किं वा
नेति ? आह-कर्मसंशयादस्य को विशेषः ? उच्यते-स कर्मस-
त्तामोचनः, अयं तु तदस्मिन्नेव सत्यपि जीवकर्मसंयोगविभाग-
गोचर इति । सप्तमस्य किं देवाः सन्ति ? किं वा न सन्तीति सं-
शयः । अष्टमस्य नारकाः संशयोपचराः-किं ते सन्ति, किं न सन्ती-
ति । नवमस्य पुण्यसंशयः-कर्मणि सत्यपि किं पुण्यमेव प्रक-
र्यमात्रं प्रकृतसुखहनुस्तदेव वाऽप्यर्वाभमानमत्यन्तमवस्थास्य
तुल्यस्य, उत नदतिरिक्तं पापमस्ति ? आहोस्त्वेकमवयवकथय, उत
स्वनवयवमुच्यमिति । दशमस्य परलोके संशयः, सत्यप्याऽऽ-
त्मनि परलोको भवान्तरलक्षणः किमस्ति ? किं वा नास्तीति ?
एकादशस्य निवर्ण संशयः-निवर्णं किमस्ति, किं वा नेति ?
आह-बन्धो मेतुक्त्वा संशयादस्य को विशेषः ? उच्यते-स हि भ-
वाचरः, अयं तु केवलविभागविषय एव । तथा किं संसार-
जायमान एव मोक्षः ? किं वा अन्यः ? इत्यादि ।

साम्प्रतं गणधरपरिचारप्रदृशताधेमाह-

पंचएह पंचसया, अष्टकडसया य हौति दोएह गणा ॥

दोएहं तु जुयलगाणं, निसया तिसयां हवइ गच्छे ॥

पञ्चानामाद्यानां गणधराणां प्रत्येकं प्रत्येकं परिवारः पञ्चशतानि,
तथा अष्टं चतुर्थस्य येषु तानि कर्त्तव्यतुर्धानि कर्त्तव्यतुर्धानि श-
तानि मानं यथोक्ता । अष्टं चतुर्थशतौ प्रथमा द्वयोः प्रत्येकं गणौ ।
इह गणः समुदाय एवाक्यते, न पुनरागमिकः । तथा द्वयोर्गणध-
रयुगलकयोः प्रत्येकं त्रिशतत्रिंशतो गच्छः । किमुक्तं भवति ?-
उपरतनानां चतुर्षां गणधूनां प्रत्येकं त्रिशतमानः परिवारः ।
आ० स० ६० । आ० ब० । क० प० । (गणधरसंशयाऽपनयनब-
ध्वा तात्तत्संशयविषयवाचकशब्देषु द्रष्टव्या)

केवादिद्वाराणि-

साम्प्रतमेतेषामेव बलव्यनाऽशेषप्रतिपादनायै
हारागाधमाह-

तेते कासे जम्मे, गोचमगारउत्तमत्थपरियाए ।

केवलिय एवाउ आगम, परिनिव्वाणै तवे वेव ॥ १७७५५ ॥

यत्र एकारान्ताः शब्दाः प्राकृतत्वात् प्रथमाद्वितीयास्ता द्रष्टव्याः ।
ततोऽप्रत्ययः-गणधरानधिकृत्य केन जनपदप्रत्ययनगरादि ब-
ध्यं, जन्मभूमिर्बन्धेत्यर्थः । तथा कालो नक्षत्रचन्द्रयोर्गोपलक्ष-

तो वाच्यः । तथा जन्म बलव्यं, जन्म च मातापित्रावप-
त्त्यतो मातापितरौ वाच्यौ । तथा गोत्रं यद् यस्य तद्वाच्यम् ।
“अगारउत्तमत्थपरियाए” इति । पर्यायशब्दः प्रत्येकमसिद्धिर्ब-
न्धे, अगारपर्यायो वृद्धस्थपर्यायो वाच्यः, तथा वृद्धस्थपर्यायश्चे-
ति । तथा केवादिपर्यायो वाच्यः, आयुः सर्वोयुक्तं वाच्यं, तथा
आगमो वाच्यः-कस्य क आगम आसीदिति । तथा परिनिव-
र्णं वाच्यम्, कस्य भगवति जीवति परिनिवर्णमासीत्, कस्य
वा भगवति परिनिवृत्ते इति । तथा तपो बलव्यम्-यथा किं के-
नापचर्गं गच्छता तप आचरितमिति । अशाब्दास्तेहनादि च
बलव्यमिति गाथासमुदायार्थः ।

इदानीमवयवार्थः प्रतिपाद्यते, तत्राद्यहारावयवार्थोभिध-
स्तया प्राह-

यगहा गोव्वरगामे, जाया तिक्केव गोपमसांश्च ।

कोल्लामभिवेसे, जाआं विवता सुहम्मां च ॥ ६६ ॥

यगधेपु जनपदेपु गोवर्धनामे जानास्य एवाद्या गणधराः ।
कथमेते त्रयोऽपीत्यन आह-गौतमसगोत्राः, समानं गोत्रं येप्यं
' सगोत्राः, गौतमेन गोत्रेण सगोत्राः गौतमसगोत्राः, गौत-
मभिधगोत्रयुक्ता इत्यर्थः । तथा कोल्लाकसन्निवेशे जातो व्यक्तः
सुधर्मस्तु ।

मोरीयसन्निवेशे, दें भायरो म्भिमोरीया जाया ।

अयसो य कांसलाए, मिहिल्लार्थे अकपितो जातो ॥ ६७ ॥

मौग्यसन्निवेशे द्वौ भ्रातरो मण्डिकमौरी जातो, अचलक्ष
कौशलायां, मिथिल्लायामकपितो जात इति ।

तुंगीयसन्निवेशे, मेयज्जां वच्छज्जुमिं जातो ।

भयवं पि च एवज्जामे, रायगिहे गणहरो जाओ ॥ ६८ ॥

तुङ्गिकसन्निवेशे वत्सजुमौ, कौशादीविविषये इत्यर्थः । मेतायो
जातः । नगवानपि च प्रभासं राजगृहं गणधरो जातः ।

सम्प्रति कालहाराऽवयवार्थप्रतिपाद्यः । कालश्च नक्षत्रचन्द्रयो-
गोपलक्षित इति यद् यस्य गणजुतो नक्षत्रं तदभिधिसुग्राह-

एह्हा कत्तिय साई, सवसो हत्थुत्तरा मयाओ य ।

रोहिणि उत्तरमाठा, भिगसिर तह अस्मिणी पुस्सां ॥ ६९ ॥

इन्द्रभूतोजन्मज्जं येण्ण, अग्निज्जनेः कुत्तका, वायुज्जनेः
स्वातिः, व्यक्तस्य अश्विनः, सुधर्मस्य हसन उत्तरा यानां ता
हस्सोत्तराः, उत्तरफल्गुन इत्यर्थः । मार्गकस्य मघा, मीनस्य
रोहिणी, अकम्पितस्य उत्तराषाढाः, अचलज्जानुमृगशिराः, मे-
तायस्य आश्विनी, प्रभासस्य पुष्यः ।

अधुना जन्महारां प्रतिपाद्यं, जन्म च मातापित्रावपत्त्यमिति
गणधूनां मातापितरावयव प्रतिपादयति-

वसुज्जं धनमिसे, धम्मिन्न षण्णदेव मोरिए चैव ।

देवे य वसू दत्तं, वसे य पिपरो गणहराणं ॥ ७० ॥

आद्यानां त्रयाणां गणधूनां पिता वसुजनिः, व्यक्तस्य धनमि-
न्नः, सुधर्मस्य धम्मिन्नः, मलिकस्य षण्णदेवः, मीनस्य मीनः,
अकम्पितस्य देवः, अचलज्जानुमृगः, मेतायस्य दत्तः, प्रभासस्य
वसुः, एवं पितरो गणधराणां जवन्ति ।

पुदवि वारुणि चडिद्वा, य विजयदेवा तदा जयंती य ।

नंदा य वरुणदेवा, अद्भुता मायरो चेव ॥ ७१ ॥

आपानां त्रयाणां गणभूतानां माता वृषिणी, व्यक्तस्य वारुणी, सुधर्मस्य जहिला, मयिरुक्मयीपुत्राणां विजयदेवा यितुभेदेन, धनदेवे हि पञ्चवसुपुत्रास्ते मयिरुक्पुत्रसहिता मौर्येण धृता, ततो मौर्यो जातः अविरोधश्च तस्मिन् देशे इत्यदृश्यम् । जय-
न्तीनाम्ना अकम्पितस्य, नन्दा अचलभ्रातुः, वरुणदेवा मेतार्य-
स्य, अतिभक्ता प्रमासस्य ।

संप्रति गोत्रद्वाराभिधानार्थमाह-

तिथि य गोयमगोत्रा, जारदाअग्रिमवेसवासिद्धा ।

कासवर्गोपमद्वारिण, कौन्तिदुर्गं च गोत्राई ॥ ७२ ॥

अथ आपा यल्लुतेन सौतमगोत्रा, भारदाजो व्यक्तः, अवि-
रुक्मयः सुधर्मः, वासिष्ठो मयिरुक्कः, कासवर्गो मौर्यिकः,
गौतमाऽकम्पितः, हारीतो अचलभ्राता, कौण्डिन्यो मेतार्यः
प्रमासश्च ।

अमुना अग्नरपर्यायद्वारप्रतिपादनार्थमाह-

पथा क्षायान्नीसा, वायादा रौति पञ्चपन्ना य ।

पणसहो वायन्ना, अरयाक्षीसा य वायादा ॥ ७३ ॥

हृत्तीसा सोलसगं, अगारवासो जवे गणहराणं ।

उपत्यपरीयागं, अट्टकमं किञ्चस्मापि ॥ ७४ ॥

इन्द्रभूतेनगारपर्यायः पञ्चाशद्वर्षाणि, अग्निभूतेः षट्कल्पारिंश-
त्, वायुभूतेर्द्वादशवारिंशत्, व्यक्तस्य पञ्चाशत्, सुधर्मः
पञ्चाशत्, मयिरुक्कस्य पञ्चवर्षाणि, मौर्यस्य द्विपञ्चाशत्, अक-
म्पितस्याऽष्टकल्पारिंशत्, अचलभ्रातुः षट्कल्पारिंशत्, मेता-
र्यस्य षट्त्रिंशत्, प्रमासस्य पौरुषम् ॥ अत उज्जुं उग्रस्थपर्यायं
यथाक्रमं कीर्तयिष्यामि ।

प्रतिज्ञातेमेवाह-

तीसा बारस दनगं, बारस वायादा चोदमदुर्गं च ।

नवगं बारस दस अ-हृगं च उग्रमत्यपरियाग्रो ॥ ७५ ॥

इन्द्रभूतेऽग्रस्थपर्यायमिश्रद्वर्षाणि, अग्निभूतेर्द्वादश, वायुभू-
तेर्षड्वर्षाण्येक, व्यक्तस्य द्वादश, सुधर्मगो द्वादशवारिंशत्, मयिरु-
क्कस्य चतुर्विंश, अकम्पितस्य षड्वर्षाण्येक, अचलभ्रातुर्द्वादश वर्षा-
णि, मेतार्यस्य दश, प्रमासस्य वर्षाष्टकम्, एषामेव यथाक्रमं
सूक्ष्मस्थपर्यायः ।

केचिदपर्यायपरिज्ञानोपायमाह-

उपत्यपरीयागं, अगारवासं च वृक्षसिन्धुर्गं ।

सञ्चाग्रयस्य सेमं, मिणपरियागं वियाणाद्वि ॥ ७६ ॥

उग्रस्थपर्यायमगारवासं च व्यवकलयत्यथ सर्वोपुक्कस्थदेशे
तच्च जिनपर्यायं विजानीहि ।

स चायं जिनपर्यायः-

बारस सोलम अट्टा-रसेव अट्टारसेव अट्टेव ।

सोलम सोलम तह ए-गवीस चोदस सोलस य ॥ ७७ ॥

इन्द्रभूतेः केवलपर्यायो द्वादशवर्षाणि, अग्निभूतेः पौरुषम्,
वायुभूतेर्द्वादश, व्यक्तस्याष्टादश, सुधर्मगो ऽष्टौ, मयिरुक्कस्य
पौरुषम्, मौर्यस्य पौरुषम्, अकम्पितस्य षड्वर्षाणि, अचल-
भ्रातुर्षड्वर्षाणि, मेतार्यस्य पौरुषम्, प्रमासस्य पौरुषम् ।

सम्प्रति सर्वापुक्कमाह-

बाणठई चट्टाचरि, सत्तरी तचो जवे असीई अ ।

एगं च सयं तचो, पणनठई चेव तेसीई ॥ ७८ ॥

अट्टाचरि च वासा, तचो वावचरि च वासाई ।

वावट्टी चत्ता खनु, सव्वगणहराज्यं एयं ॥ ७९ ॥

इन्द्रभूतेः सर्वापुद्गिनवतिवर्षाणि, अग्निभूतेऽष्टतुःसप्ततिः, वा-
युभूतेः सप्ततिः, व्यक्तस्य अशीतिः, सुधर्मस्य एकं वर्षदशमं,
मयिरुक्कस्य पञ्चनवतिवर्षाणि, मौर्यस्यपञ्चाशीतिः । अकम्पित-
स्याष्टासप्ततिः, अचलभ्रातुर्द्वादशसप्ततिः, मेतार्यस्य द्वावर्षाणि, प्रमा-
सस्य त्र्यवर्षाणि । एवं क्रमेण गणधराणां सर्वापुक्कमिति ।
आ० म० ३० । आ० १० ।

येरेण इन्द्रभूती बाणठईवासाई मन्वाउयं पालइत्ता सि-
न्हे बुक्के ॥

एवमिदं इन्द्रभूतिमहावीरस्य प्रथमगणनायकः । स च गृह-
स्थपर्यायं पञ्चाशत् वर्षाणि, त्रिंशत् उग्रस्थपर्यायं, द्वादश च
केवलित्वं पालयित्वा सिद्ध इति सर्वाण्यं द्विनवतिरिति । स०
७४ सम० ।

येरेण अग्निभूतं गणधरे चोवत्तरी वासाई सन्वाउयं पाल-
इत्ता मिक्के० जाव प्पहीणे ॥

तथाऽग्निभूतिरिति महावीरस्य द्वितीयो गणधरः गलनाय-
कः । तस्यैव चतुःसप्ततिवर्षाण्यष्टौ । अत्र चायं विभागाः-षट्क-
ल्पारिंशद्वर्षाणि गृहस्थपर्यायः, द्वादश उग्रस्थपर्यायः, पौरुषम्
केवलपर्यायं इति । स० ७५ सम० ।

येरेण अकम्पिण अट्टाचरि वासाई सन्वाउयं पालइत्ता
सिक्के० जाव प्पहीणे ॥

अकम्पितः एवमिदं महावीरस्याऽष्टमो गणधरः, नस्य स्याष्टम-
सतिवर्षाणि सर्वाण्युः । कथम् ? गृहस्थपर्यायं अष्टवर्षाणि-
त्, उग्रस्थपर्यायं नव, केवलपर्यायं चैकविंशतिरिति । स०
७८ सम० ।

आगमद्वारप्रतिपादनार्थमाह-

सव्वे य माहणा जच्चा, मव्वे अज्झावया विजु ।

सव्वे दुवाजसंगी य, मव्वे चोदसपुट्टिवणो ॥ ७९ ॥

सर्वे ब्रह्मणा जात्याः प्रशस्तजानिकुलोत्पन्नाः । तथा सर्वे
आधापाका उपाध्यायाः, विद्वन्मति विद्वां विद्वत्सः, चतुर्दशविद्या-
स्थानपारगमनात् । तानि चतुर्दशविद्यास्थानान्यमुनि-
“अज्ञानि
वदाहन्वारा, मीमांसा म्यायवित्तरः । धर्मशास्त्रं पुराणं च,
विद्या होतश्चतुर्दश” ॥१॥ तत्राऽज्ञानि षट् । तथा-शिक्षा, क-
ल्पो, व्याकरणं, निरुक्तं, छन्दः, उपाधिर्न वेति । एतेन गृहस्थागम
भक्तः । लोकोत्तरागमप्रतिपादनार्थमाह-सर्वे द्वादशाङ्गिनः, तत्र
स्वर्गप्रति द्वादशाङ्गाप्ययमे द्वादशाङ्गिनोऽभिधीयन्ते । ततः स-
पूर्णद्वादशाङ्गापनार्थमाह-सर्वे चतुर्दशपूर्विणः ।

परिनिर्वाणद्वारमाह-

परिनिवुया गणहरा, जीवेने नायए नव जणाग्रो ।

इन्द्रभू सुधर्मो य, रायगिहे निवुए बारे ॥ ८० ॥

जीवति हातके हातकुलापके, बारे भगवति, नव जनाः, इन्द्रभू-

तिः, सुधमेक्ष स्वाभिनि वीरे निर्वृते परितिवृत्तः। तथापि प्रथम-
मिन्द्रातिः, पश्चात् सुधमेक्षामी। यच्च यच्च काळं करोति
स सुधमेक्षामिनो गणं ददाति, तेषां तथाविधसन्तानप्रवृत्ति-
हेतुभूताचार्यासंज्ञताम् । सुधमेक्षामी तु काळं कुर्वन्निजस्थिभ्या-
य जम्बूद्व्यामिने गणं समर्पितवान् ।

अधुना तपोद्वारमाह-

मासं पात्रोवगया, सर्वे वि य सञ्चलक्षितसंपन्ना ।

वज्ररिसदृसंघयणा, समचत्तरंसा य संघोषे ॥

सर्वे एव गणधरा मासं यावत् पादपोषणमनगताः। द्वारगाधो-
पप्यस्तनवश्वार्थमाह-सर्वेऽपि सर्वलक्षितसंपन्नाः, आमर्षी-
भ्याद्यद्येवमलक्षितसंपन्नाः। तथा यजमर्भसंहननाः समचतुरक्षाश्च
संदननाः। समचतुरक्षाश्च संस्थानं संस्थानविषये। आ० म०
त्रि० विंश०। एवं चतुष्पदवारिश्चकृत्ता नि द्विजाः प्रव्रजिताः।
तत्र मुख्यानां त्रिपदीग्रहणपूर्वकमेकादशाक्षतुर्दशपुर्ववचना ग-
णधरपदप्रतिष्ठा च। तत्र द्वादशाक्षरचनान्तरं जगदींस्तेषां
तदनुष्ठां करानि, शकृत्त्वं यजमयस्थालं दिव्यचूर्णानां भूत्वा
हिष्ठवस्त्रस्वामिनः सर्वाहितो नयति। ततः स्वामी रत्नमयसिं-
हात्मनाहुत्याय संपूर्णां चूर्णमूर्तिं शुद्धानि, तनो गौतमप्रमुखा प-
कादशापि गणधरा ईश्वरवचना अनुक्रमेण तिष्ठन्ति। द्वादशसूर्य-
ध्यानमोहादिनिरोधं विधाय तूष्णीकाः शृण्वन्ति। ततो भगवान्
पूर्वं भजति-“ गौतमस्य कल्पगुणपथैस्तर्थाधमनुजानामीति,”
चूर्णादिभ्यस्तस्मै कृतिपति। ततो देवा चूर्णपुष्पगन्धर्व-
तदुपरि कुर्वन्ति, गणं च भगवान् सुधमेक्षामिनं पुनर्यवस्था-
प्यानुजानानि। इति ॥१३१॥ कल्प० ६ कृष्ण। नी०। “अर्थं प्राप्त-
इ अरहा, तुलं गयेति गणधरा शब्देन” (१११३) इति। (ग-
णधरापि) सूत्रकरश्च “सुध” शब्दं चतुर्धर्मां व्याख्यास्यते)
विशे०। सूत्र०। अत्यन्तान्तगोचरश्चास्त्वैवमेवोऽनुष्ठानासीर्थ-
कृत्वं, मध्यमश्चासमन्वितारुणधरवम्। यो० वि०। गणस्य
गच्छन्त्य धारकत्वाद्गणधरः। उक्त० १६ अ०। गणनायकं आचा-
र्यं, स्था० ८ ग्रा०। संधा०। गणधरश्च वैश्वेयैर्गुरुकस्य नरस्य
गणधरणाहर्तव्यं नवति तद्युक्त एवेति। स्था० ८ ग्रा०। यस्मा-
च्चायंदेशीया मुष्ठादेशासाधुगणं शूरीत्वा घृणम् विहरति स
गणधरः। आचा० १ सु०१ अ०१० उक्त०। “क्वितयत्येवमेवेति,
स्वजिनादिगणं तु यः। उपाधुनुष्ठानः सोऽपिधर्मात् गणधरो
जयन्” ॥१॥ द्वा० १६ द्वा०। पं० सं०। (अथ कीदृशः कथं वा
आचार्यपदे स्थाप्यते इति ‘आचार्य’ शब्दे द्वि० भागे ३०३
पृष्ठे उक्तम्)

नवरत्नमिह भिक्षुगणधारणसुखम्-

निकरू य इच्छेज्जा गणं धारित्तए नो कण्णइ मे धेरे अण्णा-
पुच्छिजा गणं धारित्तए। कण्णइ से धेरे आपुच्छिजा गणं
धारित्तए यधिरा य से विरयेज्जा। एवं से कण्णइ गणं धारि-
त्तए, जणो धेरेहिं अविदिंमं गणं धारेति से संतराण णेए
वा परिहारे वा जे ते साहम्मिया ठड्ढाए बिहरंति। एतिय
णं तंमिं केइ वेदे वा परिहारे वा ॥ १ ॥

मयास्य सूत्रस्य कः संबन्धः ? तत्त आह-

उहो वि पक्षिच्छन्नं, अप्पकिसेहो तऽतिपसंगाओ ।

धारेष अण्णापुच्छा, गणमेसो सुत्तसंबंधो ॥

द्विधातोऽपि ल्यप्नो मावतश्च, परिच्छन्नं परिच्छन्दापैत आ-
चार्यस्त्वयमपि च द्विधातः परिच्छन्नं गणधारस्यस्य न प्रतिषेध
इति कृत्वा किमुक्त्या स्थविराणां कार्यमिति बुद्ध्या मादितिप्रस-
गः स्थविराणाम्नापुच्छया गणं धारयेद्वत्तमप्रतिषेधार्थमिदं
सूत्रमारभ्यते। एषोऽधिकृतमुखस्य संबन्धः। अनेन संबन्धेनायात-
स्याऽस्य व्याख्या-भिच्छुद्धिर्बुद्धं गणं धारयितुम्। तत्र (सं) तस्य
न कल्पते स्थविराद् गच्छगतात् पुरुषान् भनापुच्छं गणं
धारयितुम्। कल्पते (सं) तस्य स्थविरान् आपुच्छं गणं धारयि-
तुम्, स्थविराश्च (सं) तस्य विनयेरुत्तुर्ज्ञानासुरीगणधारणम्, पू-
षोक्तैः कारणगृहीत्वा, नत एवं सति (सं) तस्य कल्पते गणं धा-
रयितुम्। स्थविराश्च (सं) तस्य न विदरेयुः, गणधारणानर्हत्वात्,
एवं सति न कल्पते गणं धारयितुम्। अः पुनः स्थविरैरवित्तीर्ण-
मनुज्ञातः गणं धारयेत् ततः (सं) तस्य कृतादन्तरादप्यन्वाया-
स्यावधिच्छं वेदो वा परिहारे वा, वाशब्दादन्वेदो वा। एव सु-
चाक्रार्याः।

त्रावार्थं प्राप्यकुदाह-

काठं देसदरिस्सिहं, आगतऽपट्ठाविणं उवरया येरा ।

असिवादिकारिणं, न उगितो साहमस्सऽततो ॥

सो कास्रगत्तम्मी उव-गतो विदेसं य तत्थ व अपुच्छा ।

धेरे धारेय गणं, जवानिसद्वं अण्णुधया ॥

देशदर्शनमिति सं गतेन ये प्रव्रजितास्तान् यदि आत्मनो याव-
त्स्थिकान् शिष्यतया ब्रूयति, ततस्तस्य प्रायश्चित्तं चतुर्गुरुक-
म्। तथा देशदर्शनं कृत्वा तस्मिन्प्रान्ते अस्वस्थापिते च तस्मि-
न्आचार्यपदे स्थविरा यस्याचार्या उपरताः कास्रगताः, यदि वा
स प्रत्यागतोऽप्युत्तिवादिभिः कारणैः, यद्वा साधकस्य (अस्म-
ति चि) अज्ञानाचार्यपदेऽस्थापिनोऽप्राप्तं च आचार्यः तत-
स्तस्मिन् कालगते, यदि वा गतो विदेशं तत्रैव विदेशे गणं धार-
यितुमिच्छेत, एतेषु सर्वेष्वपि कारणेषु समुत्पन्नम् यदि स्थ-
विराद् गच्छन्महतोऽपुच्छं, यद्यपि तस्याचार्येण भावतो गणो
निच्छेदोऽनुज्ञातस्तथापि स्थविरा आपुच्छनीयाः। तत आह-मा-
वनिच्छुधमपि गणं धारयति तर्हि तस्य स्थविरानापुच्छाप्रत्ययं
प्रायश्चित्तम्। अनुज्ञानां गुरुकाश्रवतारो मासाः। उपसङ्क्रमेतद्
अज्ञानावस्थाभिप्रायवविराधनाकृपात् तस्य दोषाः।

सपमेव दिमावर्षं, अण्णापुच्छा को अण्णापुच्छा ।

धेरेहिं परिपिच्छो, सुक्का लण्णा उवेहंता ॥

यो नाम स्वयमेव आत्मच्छन्दसा को मम निजमाचार्यं मुक्त्वा-
ऽप्य आपुच्छनीयाः समासिः, इत्यप्यवसायतः पूर्वाचार्येणानुज्ञा-
त आचार्यपदे तस्यास्थापनात्। अस्विराद् गच्छन्महत्तरवान् भ-
नापुच्छं दिग्दर्शकरोति, अस्विरैः प्रतिषेधनीयः यया निवर्त्त-
ते-‘आर्य’। तथ तीर्थकराणामज्ञां लोपयितुं न युक्तम्। एवं
प्रतिबोधितोऽपि यदि न प्रतिनिवर्त्तते तर्हि स्थविराः शुद्धाः,
स तु चतुर्गुरुकं प्रायश्चित्तं लभः। अथ स्थविरा उपेतन्ते तर्हि ते
उपेक्षाप्रत्ययं चतुर्गुरुकं लभ्याः, यत एवमुपेक्षायामनापुच्छार्थं च

तीर्थकरानिहितं प्रायश्चित्तमाह्वयस्व देवास्तस्मात् स्थवि-
रकपेक्षा न कर्तव्या, तेन च स्थविरा आपृच्छनीयाः ।

सगण्ये यैराण्डमती, तिगथेरे वा तिगं तुवद्वाति ।

से वा सति इचरिये, धारेइ न मेक्षितो जाव ॥

अथ स्वगच्छे स्थविरा न सन्ति तर्हि गणं स्वकीये गच्छे
स्थविराणामसति अभावे, ये त्रिककुलगणसंघरूपे स्थविरास्ताम्
त्रिकस्थविरान्, त्रिकं वा समस्तं कुलं वा गणं वा सङ्घं
वा इत्यर्थः, उपतिष्ठतु । यथा-युयमनुजानीत महां दिशमिति ।
अथ अश्विवादिभिः कारयैरे पश्येत्कुलस्थविरादं नामसत्यभा-
वे इत्थरिकं दिशं गणस्य धारयति, यावत्कुलादिभिः सह
गणो न मिलितो भवति ।

जे उ अद्वाकपयसं, च अण्णुमायमि तत्त्व साहमी ।

विहरंति य वप्ताए, न तेसि जेओ न परिहारो ॥

ये तु साधर्मिकाः स्वगच्छवर्तिनः परगच्छवर्तिनो वा यथा-
कल्पेन भुतोपदेशनं तेषां स्थापयथै तत्रापस्थापनाविषयं त-
दर्थाय सूत्राणामर्थोय, आसंभवाशिक्षाये धेतव्यं, अनु-
ज्ञाते गणधरेण तत्र गच्छेत् विहरन्, अतुल्यः काश्चिन्मन्-
कल्पे न बर्त्तातु बर्त्ताकल्पे न तेषां तत्प्रत्ययो यदपेक्षुक्तानां गणं
धारयतीति तत्रिमिच्छित्यर्थः । प्रायश्चित्तसंछेदो न परिहार-
उपलक्षणमेतन्नान्यथा तपः भुतोपदेशनं तेषां सूत्रार्थं तपोप-
क्षान्नात् । विषयलोभता हि तस्याः समीपमुपतिष्ठमानां दोषः न
सूत्रार्थमिति । (अथ यिथे यिस्तरस्तु 'आवरिय' शब्दे द्वि०
जागं ३३३ पुष्टे छट्पयः) ७०० ३ ३० । इदानीन्तनात्मनि यो-
ग्यानां गणधरपदं युज्यते । अपवादपदमपुत्रमवग्रहम् नैवेदं युगी-
नसत्त्वानामपि युज्यते कांक्षाविना नुपूर्वमपवाद गणधरपदापरो-
पणम् । मा प्राप्रमहापुरुषगौतमादं नामाशाननाप्रसङ्गः । तेषामा-
शातना स्वधर्मीयस्यापि प्रकटपुत्रसंसारोपनिपातकारिणी ।
यत उक्तम्- 'बुद्धो गणहरश्चरः, गौयममर्षादि धीरुजिन्नेहि । ओ
त्तं उक्त्वा अपत्ते, जाणंते सो महापावो' ॥ १ ॥ तत एतत्परि-
भास्य संसारभीरुणा कर्षाद्विजितयादिना समर्जितेनापि स्थ-
शिये शुण्वति कांतां विलयः पर्यायात्पूर्वसंपर्कं गणधर-
पदापारोपः कर्त्तव्यो न यत्र कुत्रचित्ति स्मितम् । न० । अ-
न्यथा प्रायश्चित्तम् ॥

ततः शिष्यः प्रव्रजयति-कीदृशस्य गच्छो दीयते ? अयो-
म्यस्य वा गच्छं प्रयच्छुज्यायथा वा गच्छं धारयन् कीदृशं
प्रायश्चित्तं प्राप्नोति ? उच्यते-

अबहुस्तुपे उगीपरये, निस्सरिण वा वि धारए न गणं ।

तदेवसियं तस्सा, मासा चत्तारि भारीया ॥

अबहुभूतो नाम येनाचारप्रकटवाध्ययनं नाधीतम्, अधीतं वा परं
विस्मरितम्, अगोतायां येन जेदुभुताथो न गृहीतो, गृहीतो वा
परं विस्मरितः, तस्मिन् अबहुनेऽगोताथो यो गणं गच्छे निस्सज्जति
मिक्षिपति, तस्य कत्वारो जारिका मासाः । यां वा अबहुभूतोऽ-
गोताथो वा गणं निस्सृष्टं धारयति तस्यापि कत्वारो मासा गुरुकाः ।
एतच्च द्विसन्निपत्यं प्रायश्चित्तम् । जितोयादिषु तु द्विवसंषु य-
स्याश्चित्तमापद्यते तदुपरिहाद्व्यते ।

अथैनामव निरुत्तिगाथो जावयति-

अबहुस्तुअस्स देइ व, जो वा अबहुस्तुओ गणं धरए ।

भंगतिगम्मि वि गुरुगा, चरिमे भंगे अण्णुओ ॥

अबहुभूतस्य गीतार्थस्य गणं ददति कत्वारो गुरुवः ।
अथ च प्रमादिना निर्णयस्य विस्मृत्यर्थे पुनः स्मरती-
त्यबहुभूतस्य गीतार्थम् । यद्वा-क्राक्षाधारणादिमात्रस्यवहा-
रेण अबहुभूतस्यापि गीतार्थत्वमिति । अबहुभूतस्यागीतार्थस्य द-
दति कत्वारो गुरुवः । अत्र न वाचारप्रकटवाध्ययनं सूचते-ऽ-
र्थान्, न पुनरर्थतः श्रुत्वा सत्यगतिगतिमिति अबहुभूतस्यागीतार्थ-
त्वम् । अबहुभूतस्य गीतार्थस्य ददतीत्यत्र चतुर्थे भङ्गे श्रुतः । यां
वा अबहुभूतो गणं धारयतीत्यत्रापि चतुर्भङ्गः, तत्रापि अबहुभूतो-
गीतार्थस्य सन् निस्सृष्टं गणं धारयति, अबहुभूतो गोताथो
धारयति, अबहुभूतोऽगीताथो धारयति । त्रिष्वपि चतुर्थ-
ककाः, अबहुभूतो गीताथो धारयतीत्यत्र श्रुतः । अत एवाह-
भङ्गत्रिकेऽपि शिष्यव्याघ्रभङ्गेण गणदायकधारकयोरुत्तरापरि
गुरुकाभ्युत्पत्तिः । चरमे चतुर्थे भङ्गे श्रुतत्वादायकां धारकां
वाऽनुक्तानां न तत्र कश्चिदर्थः ॥ ७०१ १ ० ॥ आर्थिकाप्रति-
जागरकं साधुविशेषे, ७०० ४ १० ३ ३० । 'पियधम्मं दडय-
म्म, सेविगे वज्जिओ य नेयस्सी । संगवद्दुग्गहकुसले, सुत्थ-
विक्क गण, दिव्वे' ॥ १ ॥ ७०० १ २ ० ॥ १० ७०० ।
तीर्थकरगणधरानां मिथो मिथवाचनान्तरं सांभोगिकत्वं ज्ञाति,
न याः, तथा सामाचार्यादिकृतो जेदो भवति न चेति प्रश्ने, उत्तर-
म्-गणधरानां परस्परं वाचनमिदं सामाचार्या अपि (कियान्
जेदः संनान्धेने) तदेव च कथाश्चिदसांभोगिकत्वमपि सन्नान्धेने
इति (७१ १०) सन० २ उल्ला । गणधरा उद्योऽप्यो वा तीर्थस्थाप-
नादिने एव तीर्थकरस्य व्याख्यातानन्तरं व्याख्यानं करोति, न
सर्वदा भगवद्वाक्यानामन्तरं मुहूर्त्तमेकं व्याख्यानं करोतीति
प्रश्ने, उत्तरम्-उद्योऽप्यो वा गणधरः सर्वदा द्वितीयारूपेण व्या-
ख्यानं करोतीत्यङ्गार्याव्यवकृत्यादीनि सन्ति, न तु तीर्थ-
स्थापनादिने एव मुहूर्त्तमेकं करोतीति । १७५ १० । सन०
३ उल्ला । तथा 'संस्कारे उ जने, साहइ जं वा परो उ
पुच्छजा । नयणं अणाइसेवो, त्रियमाणइए स उमयो' ॥ १ ॥
इयं गाथा गणधरानां शिष्याका, सामान्यतश्चतुर्दशपुटिणा धेति ॥
तथा तत्रावधिज्ञानी संख्येयानसंख्येयांश्च भवान् पश्यति १, एवं
मनःपर्यायज्ञानार्थ २, कवलज्ञानां तु नियमनोऽन्ततान् ३,
जानिस्सरणं तु नियमनः संख्येयानिन्ध्याकाराङ्गुलीं प्रोक्तम्-
स्ति । अथ निस्सरणपूर्वो कति भवान् जानतीति, चतुर्दशपु-
टिदोऽसंख्येयानां ज्ञानं जानन्तीति प्रश्नोः सत्यासत्या धेति
प्रश्नः । उत्तरम्-'संस्कारे उ भवे' इयं गाथा गणधरानां शिष्या-
वश्यं कं मोक्षाऽस्तीति नैधनद्वसारेणान्धेऽपि संपूर्णचतुर्दशपु-
टिदः संख्येयानां न सवान् जानन्तीति प्रश्नोऽपि सत्यस्त्वभा-
तस्य इति । ६ १० । सन० २ उल्ला ।

गणधरगमिया-गणधरगुरुका-की० । यत्र गणधरानां पू-
र्वे जन्मजिधीयते तादृश्यां वाक्यपद्धतौ, स० ।

गणधरपाल्म-गणधरमायोय-पुं० । गणधरपदस्य प्रायोये,
७०० २ ३० ।

गणधरलुब्ध-गणधरलुब्धि-की० । त्रयोदश्यां लुब्धो, यद्युक्तो
गणधरो ज्ञाति । पा० । प्र० ।

गणधरवेन-गणधरवंश-पुं० । गणधरस्य तत्प्रवाहस्य प्रतिपाद-
कत्वाकृणधरवंशः । समवायाङ्ग, स० ।

गणधारी(ए)-गणधारिन्-पुं० । गणधरे, आ० म० द्वि० । (सम-
बन्धरे गणधारी) व्याख्यायति इति 'समोत्तर' शब्दे चतु-
र्थमग्रे व्याख्यायते । "अगदकतिष्ठकभूताः, जयन्ति गणधा-
रिणः सर्वे ।" अ० प्र० १ पाठः ।

गणजन्त-गणभक्त-न० । समवायभोजने, नि० व्यू० ८ उ० ।

गणराय-गणराज-पुं० । समुत्पन्नं प्रयोजने व गणं कुर्वन्ति ते
गणप्रधाना राजानां गणराजाः । सामन्ते, अ० उ० ३ हा० ६ उ० ।
आचा० । " ततो भगवं वेसांति नगरि संपन्नं, तत्प
संज्ञां नाम गणराया " आ० म० द्वि० । सेनापती च । आच० ३
अ० । "जं रयति च नं समग्रे जगवं महाधीरे कालगए० जाव
सर्वदुष्कृष्ण्येते तं रयति च नं गव मल्लर् नव लेच्छर्
कासी कांसलग्ना अटारस वि गयरायाः " कल्प० ६ कृण ।

गणवद्-गणपति-पुं० । उज्जयन्तशैलशिखरे चिक्कलनगरे
चक्ररत्नकुण्डस्योपरि वसमानगणपतिमूर्तिः, ती० ४ कल्प ।

गणवद्देव-गणपतिदेव-पुं० । काकन्दीयराजेन्द्र, ती० ४० कल्प ।

गणविजयसंग-गणव्युत्सर्ग-पुं० । गणत्यागप्रे इत्यव्युत्सर्ग-
भेद, वी० ।

गणवैयावृत्त-गणवैयावृत्त-पुं० । कुलसमुदायस्य सेवालक्ष-
णे नवमे वैयावृत्तभेदे, वी० ।

गणमङ्क-गणसंक्रम-पुं० । वसुराजगणपदवसुराजगणं संक्र-
मति, नि० व्यू० ।

वृत्त-प-

जे भिखु बुमराइयाओ गणाओ अबुसराइयं गणं
संकम, गणं संकमंतं वा साइज्ज ॥२५॥

बुसिरातियागणानो, जे (जिक्खु संकमे अबुसिरातिं ।

पढम वैतियचउत्तये, सा पावति आणपादीणि ॥२५॥

(धुलि लि) तां बुसिरातिप चउत्तये कायउत्तये, चउत्तयजंये
अवत्तये, तान्यत्रं कि पडिसेहो ? । आचार्य आइ-तत्थ ज
पडिसेहो, कारणे पुण पढमभंगे उवसंपदं करेति, सा य उवसं-
पया कालं पडुव तिदिहा । इमा गाथा-

छम्मासे उवसंपदं, जइण बारसमसा ठ मज्झमिया ।

आवकहा ठकोमो, पडिच्छु संसे तु जा जीव ॥२५॥

उवसंपदा तिदिहा-जइण, मज्झमा, उक्कोसा । जइण छम्मा-
से, मज्झमा बारसवरित्ते, उक्कोसा जावजीवं, एवं पडिच्छग-
स्स सिस्से पगविहा चव, जावज्जीवं आयरिओ ष सोत्तये ।

छम्मासेऽपूरेषा, गुणा बारससमासु चउल्लुगा ।

तेण परमासियचं, जणितं पुण आरते कज्जे ॥ २६० ॥

जेण पडिच्छग्रेणं छम्मासिता उवसंपया कता, सो जति छम्मा-
से अपूरेषा जति तस्स चउगुणा, जेण बारसवरित्ता कता
ते अपूरेषा जाइ चउल्लु, जेण जावज्जीवं उवसंपदा कता
तस्स मासल्लु, छम्मासाणं पदेण पिक्कायेण मज्झमेस्स मास-
ल्लु, जेण बारससमा उवसंपदा कता तस्स वि छम्मासे
अपूरेतस्स चउगुणा चव, बारसमासातो परेण मासल्लु
चव, जेण जावज्जीवं संपया कता तस्स छम्मासे अपूरेतस्स

२०६

चउ गुणा चव, तस्सेव बारससमाओ अपूरेतस्स चउल्लुगा ।
एस्सा साहा गच्छता पितस्स भयिता । नि० व्यू० ६ उ० ।
('अबुसराइय' शब्दे प्र० जागे ८१३ पुष्टं 'उवसंपया' शब्दे
द्वि० जागे च विस्तरां चउत्तयः)

गणसंगहकर-गणसंग्रहकर-पुं० । गणस्याहारादिना हानादिना
च संग्रहकारके, व्या० ३ डा० ४ उ० ।

गणसंग्रहद्वाराय उपार्याया वा कतिभिर्भवेः सिध्यति ।-

आयरियउवज्जणए णं भंते ! सविसयंसि गणं अगिलाए
संगिएहमाणे अगिलाए उवगिएहमाणे कइहि भवमाहणे-
हिं सिक्कइ० जाव अंतं करेइ ? । गोपया ! अत्येगए
तेणव जवगहणं सिक्कइ, अत्येगए दोषेणं भवमाह-
णेणं भिक्कइ, तच्च पुण जवगहणं नाइक्कइ ।

(आयरियउवज्जणए णं ति) आचार्येण सहोपाध्याय आचा-
र्योपाध्यायः (सविसयंसि सि) स्वविषये स्वयंदानसुखदानल-
क्षणे (गणं ति) शिष्यवर्गम् (अगिलाए सि) ब्रह्मेदेन संशुद्ध-
न् स्वीकुर्वन्, उपशुद्धं उपश्रमयन्, द्वितीयस्तृतीयश्च भवो
मनुष्यभवा देवमवाप्नोति ततो द्रव्यः आरिष्ववतोऽनन्तरा देवम-
वाप्नोति । न च तत्र सिद्धिरस्तीति परानुग्रहस्यानन्तरं कल-
मुक्तम् । अ० ५ हा० ६ उ० ।

गणसंतिनि-गणसंसिद्धयति-स्त्री० । गणस्य प्रमादाप्याय, यथा
अश्विप्रेऽप्योप्यश्विप्रे महाकल्पयुक्तं न दातव्यम् । व्य० १ उ० ।

गणसं (म्) य-गणसंसत्-पुं० । महत्तरादौ प्रवचनप्रभा-
वके, व्य० १ उ० ।

गणसप-दशी-गोष्ठ्यारते, दे० ना० २ वर्ग ।

गणसामायारी-गणसामाचारी-स्त्री० । गणसामाचारी गणं
विषीदन्तं चोदयति । कथय ? इत्याह-

पडिसेहणपप्कोइण, बालगिहाणाइवेयवचयेया ।

सीदंतं गोहर्षं, सयं च उज्जत्त एएस ॥

प्रत्युपेक्षणं चतुषा निरीक्षणं, प्रस्कोटनमाद्योदाहिकम्, एतयो-
र्बालगानादिधैर्यावृत्त्ये च सीदन्तं प्रत्युपेक्षणं प्रादुर्भाव-कार-
यति, स्वयं च एतेषु बालेषु सततमुच्यते ॥ उक्ता गणसामाचारी ।
व्य० १० उ० । प्रत्युपेक्षणा बालवृत्त्यादिधैर्यावृत्त्यादिकार्येषु स्वव-
मुच्यतांऽन्या गणं प्रेरयति गणसामाचारी । आचारविनय-
भेदं, प्रव० ६४ द्वार ।

गणसंज्ञाकर-गणशोभाकर-पुं० । गणस्थानवधसाधुसामा-
चारीप्रवर्तनेन बाह्यप्रक्रमनैमित्तिकविषासिद्धत्वादिना वा
शोभाकरणशीले पुरुषे, द्वा० ४ डा० ३ उ० ।

गणसंज्ञायर-गणशोभाकर-पुं० । 'गणसंज्ञाकर' शब्दायै,
व्या० ४ जा० ३ उ० ।

गणसंभि (ए)-गणशोभिन्-पुं० । गणं वादप्रदानतः शो-
नप्रयत्नैर्व्यवशीला गणशोभि । गणशोभाकरे पुरुषजाते, व्य०
१० उ० ।

गणहर-गणधर-पुं० । 'गणधर' शब्दायै, आ० म० प्र० ।

गणहरगंधिया-गणधरगंधिका-स्त्री० । 'गणधरगंधिया'
शब्दायै, सं० ।

गणहरपाउम-गणधरप्रायोग्य-त्रि० 'गणधरपाउमा' शब्दार्थे,
 पृ० २ उ० ।

गणहरसन्धि-गणधरसन्धि-श्री० । ' गणधरसन्धि ' शब्दार्थे,
पा० । प्रव० ।

गणहरवंस-गणधरवंश-पुं० । 'गणधरवंस' शब्दार्थे, स० ।

गणहारिण-गणधारिन्-पुं०। 'गणधारि' शब्दार्थे, आ०म०द्व०।

गणाजीव-गणाजीव-पुं० । मन्त्रादिगण्यमात्मानं सूत्रादिनोप-
 दश्यं भक्तादिग्राहके आजीवजेवे, स्था० ५ ठा० १ उ० ।

गणाधिव-गणाधिप-पुं० । गौतमादिषु प्रधानगणधरेषु, विशेषे० ।

गणाभिओग-गणाभियोग-पुं० । गणः स्वजनादिस्मुदायस्त-
स्यत्रियोगो गणाभियोगः । अ० २ अर्थः । गणवश्यतायाम्
उपा० १ अ० ।

गणावक्रमण-गणापक्रमण-न० । गणावच्छादपक्रमणं निर्गमो
गणापक्रमणम् । गच्छाभिर्गमे, स्था० ।

सच्चिदे गणपत्कर्मणं पश्यते । तं जहा-सर्वधम्मा रोएमि,
एगइया रोएमि, एगइया नो रोएमि. सन्धधम्मा वित्तिगिच्छा
मि एगइया वित्तिगिच्छामि, एगइया नो वित्तिगिच्छामि, स-
न्धधम्मा जुहुणामि, एगइया जुहुणामि, एगइया नो जुहुणा-
मि, इच्छामि थं भंते ! एगद्धिबुद्धारपमिं उवसंपज्जि-
यं बिहरिस्सए ।

ससविधं सतकारं प्रयोजननेत्रेन मेधाकृत्वाह्वयाद्यपकर्मणं नि
र्गमो गणोपकर्मणं प्रकृतं ताप्यह्वरितिभिः । तस्यथा-सर्वान् धर्मा
न् निरुद्धारहेतुन् श्रुतभेदान् सुखायैवविषयवान् अप्रुपेप्रवृत्तयै
स्मृतसंघीनपूर्वाधीतताराधनकथान् चारित्र्यभेदांश्च कृपणवै
याकृत्यकथान् चारित्र्यविकारिणश्चिक्कापिरोमि चिकीर्षामि । मे
षामुत्र परागणे संपद्यन्ते, नेह स्वगणे, बहुसुभादितामस्यभावात्
अतस्तदर्थं स्वगणानुपकर्मणि अदन्त । सर्वेषु शुरुषुष्वाहारेणैक
गणोपकर्मणमुपकाम । अथ सर्वधर्मान् रोचयामित्युक्ते कर्णं पुष्पा
र्थोऽवगम्यते हस्तुत्युक्ते-“रक्षामि णं मंते । एग्वह्वरितिभिः
” इत्यादि पुष्पावचनसाधर्म्यादिति । रक्षेत्सु, करणंरक्षार्थं
“पक्षियामि रोपमि” इत्यत्र व्याख्यातव्यम् । काचित् “सम्प्र
भमं ज्ञायामि एवमंग अहकम्मे” इत्येवं पाठः, तत्र हानिं अहमि
ति किं गणनेति प्रमादपकर्मणि । तथा (एवमद्य) एकका
न् काँक्षन् श्रुतधर्मान् चारित्र्यधर्मान् वा रोचयामि चिकीर्षामि
एककारिण्य सुगणधर्मांश्चारित्र्यधर्मांश्च वा रोचयामि न चिकी
र्षामि, इत्यतस्त्रिकीर्षाविरुध्धमाणां स्वगणे करणसामग्र्यज्ञावाप
कर्मणि अदन्त । इति द्वितीयम् ६ । तथा सर्वधर्मानुक्तकृष्णान्
विचिक्कापिणि संशयविषयकीरोमि, इत्यतः संशयपानेदार्थं स
गणाद्यपकर्मार्थं तु नीयम् ७ । एवमेककान्विचिक्तिसामि, एकका
न् नो विचिक्कापिणित्वार्थं तु नीयम् ८ । तथा (जुहुषामि सि) जुहोमि
अग्नेय्यां ददामि, न च स्वगणे पात्रमस्यतेऽपकर्मामोति पञ्चमम्
९ । एवं षष्ठमिति १० । तथा रक्षामि णं नृजन्तं । धर्माणां एकाकि
रगच्छन्निर्गतत्वाज्जिनकक्षिपकादितया यो विहायो विचर्येत् तस्य य
प्रतिमा प्रतिपार्थः प्रतिक्षा, सा एकाकिहावप्रतिमा, तामुससंपंथा
ञ्चिहृत्य विहर्तुमिति सत्समाप्तिनि ७ । अथवा सर्वधर्मान् रो
चयामि अह्वेऽहमिति तसं नि रक्षरीकृत्वापुपकर्मणि, तथा ए
ककांश्च रोचयामि अह्वे, एककाँक्षन् नो रोचयामित्यपचिहृतान् अ

आचार्यमयप्रकाममीत्यनेन पदद्वयेन सर्वविषयाय, देशविषयाय च सम्बन्धयोगान् गणपणकणमुत्तुम् । एवं सर्वदेशविषयसंशय-
निनोदसुखकेन "सन्धधम्मा विधिगमिणो" इत्यादिपदद्वयेन
ज्ञानाभिमयप्रकणमुत्तुम् । तथा सर्वधर्मान् जुहोमीति जुहातिरेतरेत-
नैव्यान्तस्तथायैस्य च सेवाकृतिदर्शनादाबराभ्युत्तिष्ठामीति
बावत्, तथा एककान् नो संवामीति सर्वेषामासम्बन्धानां विषे-
षाधर्मसंवेतिनां च कृष्णवैयुक्त्यादीनां चारिषधर्मालाभे-
काधर्मयप्रकामात्त्यनेन पदद्वयेन तथैव चारित्र्याधर्मयप्रकामसं-
मिति । उक्तञ्च "नाणद्वं संसज्जणं, वरञ्चणा एवमाहसंकमणं । सं-
नोत्तुं व पुणो, आयरियाणं व भावञ्च" ॥१॥ इति ।
तत्र ज्ञानार्थं सुत्तस्स व, अत्तस्स व उन्नयस्स व कारणा उ
संज्जणं । वीसज्जिस्स गमणं, नीओ य निगतत्तं कोप" ॥१॥
त्ति । दर्शनप्रज्ञाकशान्त्यार्थं दर्शनाथं चारित्र्याथं यथा "वरित्त
दंस् जुविहा" देशं द्विविधा दोषा इत्यर्थः । "एसज्जणोऽसं य इत्थि-
होमासं" ततो गणपणकणानि जयति "गच्छुमिंय य सीयंतं, आय-
समुयेहि दोसेहि" ॥१॥ जित्, संभोगार्थं नाम यत्रापसवत्सन्तो-
ऽपि विसंभोगकारणं सन्नलक्षणं सत्यपकायति । आचार्यायै
नामाचार्यस्य महाकल्पभुनादि भूने नास्त्यऽस्तत्तद्दृष्ट्यापनाव
शिष्यस्य गणपणकणमात्रं जयतीति । इह च स्वयंयु पुष्ट्वं वि-
सज्जितेनाऽपकामिनस्यमिति सर्वत्र पुष्ट्यायै व्याख्येयः । उक्तका-
ण्वशात्तु पक्कविहात्तात्पर्यमपि सज्जितोऽपि गच्छति निष्का-
रणगणपणकणं त्वविश्रयं, यतः "आयरियाणं जया, पचित्त-
जया न संसदं अकिं" । यथायत्तज्जयने, सुसज्जए तज्जयक्रान्णं"
॥१॥ सूत्रायोपयोगेनैतयः । तथा "एगो इथीगममो, तेणुधिज-
या य आधिगयममो" (गृहधर्माः) "कोहादि व उदिसे, परि-
निव्व्यायंतं स असे ति" ॥१॥ आ० उ० ३० ।

पंचां उणोहिं आयरियउवज्जायस्म गणावक्कमणे
पणुत्ते । तं जइ-आयरियउवज्जाए गणंस्सि आणं वा
धारणं वा नो सम्मं पंडिज्जा भवइ । आयरियउवज्जाए
गणंस्मि अहारायणियाए किंउक्कम्मं वेणइयं नो सम्मं पंडिज्ज-
त्ता जवइ । आयरियउवज्जाए गणंस्सि जेसुयपज्जवजाए
भारित्ति ते काळोणे सम्मणपुवाटोत्ता जवइ । आयरियउव-
ज्जाए गणंस्सि सगणियाए वा परगणियाए वा निगणंथीए
वडिइस्से भवइ; मित्ते राइगणे वा नो गणाओ अवक्कमे-
ज्जा तेस्सि संगहोवग्गइइयाए गणावक्कमणे पणुत्ते ॥

आचार्योपाध्यायस्य आचार्योपाध्याययोर्वा गणद्ध गच्छद्ध्वा
 आक्रमन्ति विनिर्गमो मण्डपमण्डलः । आचार्योपाध्याय-
 योगेण गच्छुनिषेधे आहो वा योषु प्रपन्नसङ्गणो धारया
 वा विषयेषु निषेत्तनसङ्गणो नो नैव सम्यग्प्रयोजित्यं प्र-
 योक्त तयोः प्रपन्नसङ्गणो भवति । इदमुक्तं भवति-तुष्टिनी-
 त्वाह्वयस्य तं प्रयोक्तुमशक्यमुक्तं गणद्धकामति काक्षिका-
 येवदित्येकम् । तथा गणुषिष्यं यथास्त्वधिकृत्या यथाज्ये
 कृतिकम्, तथा वैतथिकं विनयो नो नैव सम्यक् प्रयोक्ता
 अन्वयात्वासेत्संपन्ना, सामिमान्त्वम् । एत आचार्योपाध्याय-
 प्रतिक्रमणकामगणुषिष्यतानामुक्तार्थवत्यः कस्यच येन हि-
 तीयः । तथा अतो यानि भुनर्पयज्ञातिनि यादु भुनर्पयज्ञा-
 रात् देवशक्त्यप्यवदान्त्वात् प्रारयति, इदमवसरणतस्तानि काले
 काले यथावसर नो सम्यगनुपाध्यायानि तेषां गणुषिष्यो भवति ।
 'गणुषि' इह सङ्गम्यते, तेन गणुषिष्यः, गणुषिष्यः । तस्मात्

विनीतत्वात्सत्यं वा सुखसंग्रहत्वाद् अमुपपन्नत्वाद्देति गणाव-
क्रामनीति तुनीयम् । तथाऽसौ गणे वर्तमानः (सगणियाश्चि)
स्वगणसंविधयः (परगणियाश्चि) परगणस्तरायां निम्नस्थां
तथाविधाशुभकमवशश्रितया सकलकल्याणभयसंयमसौ-
धमध्याद् बहिर्लेश्याम्भःकरणं यस्यासौ बाहिलेश्य आसक्तो
अवतीत्यर्थः । एवं गणावक्रामनीति न केदमधिकगुणत्वे-
मास्याऽसंभाव्यम् । यतः पठ्यते— “ कमाह तुषिचणचि-
क-
णाह गवयाह वज्रसाराह । नाण्डियं पि पुरिसं, पंथाओ
उत्पदं नैति ” ॥ १ ॥ इति चतुर्थम् । तथा मित्रज्ञातिगणो वा
सुहृद् स्वजनवर्गो वा (से) तस्याच्चापदेः कुनोऽपि कार-
णाहणावक्रामेदस्तत्तथां सुहृत्स्वजनानां संग्रहाय गणाव-
क्रामणं प्रहस्यम् । तत्र संग्रहस्तथां स्वीकार उपपन्नो वक्ष्या-
मिदमुद्यम इति पञ्चमम् । स्यात् ५ डा० २ उ० । (गणावक्रम-
विशेषक्यं कृत्वा पुनः स्वगणमुपसंग्रह्यत तत्र विधिः ‘ उ-
बसंपया ’ शब्दे चि० भागे १००० पृष्ठे कृत्यः)

गणावच्छेदय-गणावच्छेदक-वि० । गणस्यावच्छेदो विभागो-
ऽसौऽस्यास्तीति । स्यात् ३ डा० ४ उ० । गणकार्यान्विनके,
आचा० २ अ० १ अ० ३ उ० । यो हि तं शुद्धित्वा गच्छोपष्टम्भा-
यैवापिभ्रागणादिनिमित्तं विहरति । स्यात् ४ डा० ३ उ० ।

अनुना गीतार्थस्य स्वरूपमाह—

उच्चावणा पहावन-वेत्तोवहिमगणाम् अविसादी ।

सुचत्पतनुभयविक्त, गीयत्याए वि साहुं ति ॥

उत्प्राप्तयेन चाननुज्ञावनं, प्राकृतशास्त्रं स्वीत्यभिदेशः, कि-
मुक्तं भवति ?—तथाविधे गच्छप्रयाजेन समुपपन्ने आचार्येण सन्दि-
होऽसादिष्टो वा आचार्यो विहृष्टययैतकार्यमहं करिष्यामीति ।
तस्य कार्यस्यात्मानुसुहृदुपपन्ना करणं उच्चावनम्, शीघ्रं तस्य
कार्यस्य निष्पादनं प्रधावनम्, कृतमार्गणा क्षेत्रप्रत्युपेक्षणा, उप-
विधनप्रादनम्, एतासु यऽवपादिना विचारं न गच्छति, तथा सु-
चत्पतनुभयविदः, अन्यथा हेतोर्भावेन परिहृतायोगात्, तं यना-
दशा एवंविधा गीतार्थः, गणावच्छेदिन इत्यर्थः । ४५० १ उ० ।
आवा० । ४० ।

अथ गणावच्छेदकार्यगुणानाह—

प्रजावनोच्चावनयोः, क्षेत्रोपधेयगामु च ।

अविवादी गणावच्छेदकः सूत्रार्थविनमः ॥ ७४ ॥

प्रजावना जिनसासनस्थोत्सवर्णाकरणत्वं, उच्चावना उग्रप्रवर्त्ये-
न भावना, गच्छोपग्रहायै दूरक्षेत्रादी गमनमित्यर्थः । तयोश्च पुनः
क्षेत्रं प्रमादार्थोयवस्थानम्, उपविधिः कल्याणिः, तयोरेवणा मार्ग-
णा, गवेषणाति यावत् । आसु अविवादी केदरहितः । तथा सू-
त्रार्थविद उचितसूत्रार्थज्ञाता, ईदृशो गणावच्छेदकस्तत्सङ्गो
मतः प्रकृतो जिनैरिति शेषः, न पुनर्गुणरहित इति ज्ञातः ।
४० ३ अ० ३ (कियपपण्यायस्य गणावच्छेदकत्वं कल्पत इति
‘ आवर्त्य ’ शब्दे चि० भागे ३३१ पृष्ठे उक्तम्)

गणावच्छेदय-गणावच्छेदक-पुं० । ‘ गणावच्छेदय ’ शब्दार्थे,
स्यात् ३ डा० ४ उ० ।

गणि-गणित्नी-वि० । गणः साधुसमुदायो यस्यास्ति स्वस्वामि-
सम्बन्धेनासौ गणी । स्यात् ३ डा० ३ उ० । ४० ५० । गणः साधुस-
मुदायो चूडानतिशयवान् वा गणानां साधूनां वा यस्यास्ति स
गणी । स्यात् ३ डा० ५० । गुणगणो वाऽस्यास्तीति । न० । प्र० । आचा० ।

गणावच्छेद, उत्त० ३ अ० । अतु० । स० । गच्छावपत्तौ, ४५० १
उ० । आचा० । सुत्र० । अथ पाठ्ये आचार्याः सूत्राद्यम-
प्यस्यास्ति । कदम् ६ कृष्ण ।

एकं पि जो लुङ्चं, सत्तं पविरोहिदं उवे मग्ने ।

समुद्रासुरमि वि जगं, तेण हं योसियं आणायोसं ॥

जए अस्थि जविस्सं, ति केइ जगवंदणीयकमुपुस्ये ।

जंसि परिहियकरणे-कवच्छल्लखणोसिहीडाल्लं ॥

जुएं अणायगएं कासे, ए केइ इह होंति गोयमा । सूरि ।

णामगहणेण वि जे-सि होज निमणेण पच्छिचं ॥

एयं गच्छवत्तयं, दुप्पसहाणंनरं तु जो सन्दे ।

तं गोयमं । जाण माणं, निच्छयओऽणतसंसारी ॥

जसयिज्जजीवजगमं-गलेककट्ठाणपरमकट्ठाणं ।

सिद्धिपए बोच्छिजे, पच्छिचं होइ तं गणियो ॥

तम्हा गणियं समस-सुमितपक्खेण परिहरणं ।

कट्ठाणकंखुणा अ-प्पणो वि आणा ए संयेया ॥

एवं मेरा ण छेयेय्व चि ॥

एयं गच्छवत्तयं संघिषु नगरवेदि पविबन्धे ।

संत्वाएए गणियो, अज्ज वि बोहं न पावेंति ॥

ए जजंति हि य अग्ने, अणंतहुत्तो पि परिजमेतित्यं ।

वउमइभवसंसारे, चेत्तिज्ज चिरं सुदुक्खत्ते ॥ महा० १ अ० ।

“ सुत्तस्ये निम्माक, यियद्वदम्मोऽणुवत्तणाकुसलो ।

जाइकुलसंपन्नो, गंभीरो लद्धिमत्तो य ॥ १ ॥

संसाधुवगाद्विचरओ, कयकरणां पववणाणुवणी य ।

एवोवहो य भणिओ गणसामं जिणवरिंदहि ” ॥ २ ॥

स्यात् ६ डा० ।

गणी आवश्यके प्रमाद्येत तदा प्रायश्चित्तम्—

से जयवं जेणं गणी किंचि आवस्सगं पमाएऽ । गोयमा ।

जे णं गणा अकारणिये किंचि खणमेगमवि पमाए, से णं

आवस्सगं उवदेज्जा जओ णं तु सुमहाकारणिये वि संते न-

ण । खणमेगमवि ण किंचि णिययावस्सगं पमाए से णं बंदे

पूए दट्ठये जाव णं सिद्धे बुद्धे पारगए स्त्रीउकम्पमग्ने

नीरए उवदेज्जा; सेसं तु महाए बंधेणं मत्ताने चव

जाणिहिइ । एवं पच्छिजे विहिं से उ णाणुद्वत्तो अदीपम-

णी जं जइ य जहायामे जे से आराहणे भणिए ॥

महा० ७ अ० । गणावच्छेदके, ४५० ३ उ० ।

गणिगुणसंज्ञक्य-गणिगुणसंज्ञविभक्त-पुं० । गणितो गुणा

यस्य स्वा च स्वकाया न लभिष्यस्य स गणिगुणस्वलाभ्य-

कः । प्रजाजितमुपग्रहीतुं च शक्ते, पञ्चा० १८ विव० ।

गणित्नी-गणदि-स्त्री० । ज्ञानदर्शनकारिचक्रपदम्पदि, स्यात् ० ।

गणित्नी तिबिहा पयत्ता । तं नडा-खाणित्नी दंसणिही

चरिचिही । अहवा गणित्नी तिबिहा पयत्ता । तं जहा-स-

विचा आचिचा मीसिया ॥

ज्ञानकिर्तिविशेषतस्तत्प्रवृत्तौ, प्रवचनं निश्चयित्वावित्यं, प्रवचनमावकाशस्तत्प्रवृत्तौ । चारित्र्यनिर्गतिचारता-सविज्ञा शिष्यादिका, शिष्या वक्ष्यादिका, मित्रा तथेति । इदं च विदुः शिष्यादिभ्योऽप्येवमपि ज्ञानं, केवलं वेदादीनां विज्ञापन-त्पक्ता इति तेषामवोक्त इति । स्था० ३ उ० ४ उ० ।

गणित्नी-गणित्नी-स्त्री० । प्रवर्तित्याम्, स्त्री० ३ उ० ।

गणित्पिदग-गणित्पिदक-न० । गणो गच्छो गुणगणो वाऽप्या-स्तोति गणो आचार्यः, तस्य पितृकमिव पितृकम्, सर्वस्वामि-त्यर्थः । गणपितृकम् । अथवा गणिशब्दः परिच्छेदवचनोऽस्ति । तथा चोक्तम्-“आचार्यमि अहीय, न जायां होइ समणधम्मो उ । तद्वा आचारधरो, ज्ञाह पढमं गणघाणं ” ॥ १ ॥ ततश्च गणिनां पितृकं गणपितृकं, परिच्छेदः, समूह इत्यर्थः । न० । स० । स्था० ।

गणितृकमेव-

कस्मिन्नेवं भेतं । गणित्पिद एष पक्षे १ । गोयवा ! दुवालसंगे गणित्पिद एष पक्षे । तं जहा-आपारां जाव दिद्विशाओ । से किं तं आपारां । आपारे णं समणायं गिणगंथाणं आपारगोयरा । एवं अंगपरकृणा ज्ञा-णियव्वा जहा थंदाए जाव “सुत्तयो त्वस पढमो, बीओ निज्जुत्तमिओ भणिओ । तद्वा यो एणिरवसेतो, एसविहो होइ अणुआंगो ” ॥ १ ॥

(एवं अंगपरकृणा गणियव्वा जहा नदीए सि) एवमित् पुनर्वेदांशितप्रकारवता सुवेणाऽऽचार्यकण्डूप्रकृणा भणितया, यथा नद्याम्, सा च तत एवावधार्या । अथ किं तदुत्तरमिदमङ्गप्र-कृणा ननुपुका वक्तव्यस्याह- (जाव सुत्तयो गाहा) सुत्रार्थ-मात्रप्रतिपादनपरः सुत्रार्थोऽनुयोग इति गम्यते, अलुशब्द-स्त्वेवकार्यः, स चावधारण इति । एतदुक्तं भवति-गुणा सुत्रार्थनात्राजिधानलक्षणः प्रथमोऽनुयोगः कार्यः । मा भूत् प्राथमि-कविनयानामितिमाह इति द्वितीयोऽनुयोगः सूत्रस्वयं कनियु-क्तिमिश्रः कार्य इत्येवभूतां ज्ञानिनां ज्ञानादभिः । तृतीयश्च तृ-तीयः पुनरनुयोगो निरवधारणं, निरवधारणस्य प्रसक्तानुप्रसक्त-स्वायं कथनात् । एवोऽनन्तरकः प्रकारव्रत्यलक्षणो भवति, यथाहि धाविधानमनुयोगः सूत्रस्वयं नानुपुक्ततया योजनलक्षण विषयभूते इति गाथायः । म० २५ श्लो० ३ उ० । उक्त० । सूत्र० । गणिनामर्थपरिच्छेदार्थं पितृकमेव पितृकं स्थानं गणपितृकम्, अथवा पितृकमिव वा लक्षणकृणाजलसर्वेसाधारमाजनवि-ज्ञाह इव सप्तपितृकं गणपितृकम् । स्त्री० । कल्प० । अनु० । ग-णिनः सर्वार्थसारज्ञे प्रवचनं, पा० । पितृकमिव पितृकं गणि-पितृकं रत्नसर्वसाधारणकल्पं ज्ञाति । स० । स० ।

गणित्पिदगधारण-गणित्पिदकारक-वि० । समस्तज्ञादशाङ्गी-धारके, कल्प० । कृष्ण ।

गणित्ज्ञ-गणित्भू-पुं० । आर्यसंज्ञतेः षष्ठे शिष्ये, कल्प० । कृष्ण ।

गणित्म-गणित्म-न० । गणित्कपूर्णाकलादिके, यज्ञातिं सङ्ग-वहारे प्रविशति । ज्ञा० । श्रु० । म० । स्था० । आ० । चू० ।

“गणितं जं दुगाइयाए गणनाए गणित्ति” तच्च हरीतक्या-दि । नि० । चू० । १ उ० ।

से किं तं गणित्मे । गणित्मे जश्च गणित्ज्ञ । तं जहा-एगो दस सयं सहस्सं दससहस्सां सयमहस्सं दससयसह-स्सां कोक, एएण गणित्मपमाणेणं कि पञ्चोअणं, एए-णं गणित्मपमाणेणं जित्तमजित्तिज्जचेअण आयव्वयसं-सि-आणं दव्वाणं गणियपमाणं निम्बिचिल्लकल्लं जवइ । सत्त गणित्मे ॥

“से किं तं गणित्मे” इत्यादि । गण्यते संख्यायते वस्तुमेतेन ग-णिमम्, एकादि । अथवा गण्यते संख्यायते यस्तद्गणिमं, कृपा-दि । तत्र कर्ममाचनपङ्क्तम् । कुथाह- (ज्ञातिम्यादि) गण्य-ते यद्गणिमम् । कथं गण्यते ? इत्याह- (एगो इत्यादि) एतेन ग-णिमप्रमाणेन कि प्रयोगजित्तिम्यादि गतार्थमेव । तत्र भूतकः क-र्मकरो, भूतिः पदात्यादां गुणः, ज्ञकं भाजनं, येन न क कुचिन्मा-दिना व्युत्पन्नव्यतिरेकरोऽप्यप्रदानम् । एतेषु विषये आद्यव्ययसं-क्षितानां प्रतिबद्धानां रूपकादिद्वयार्थां गणिमप्रमाणेन निवृत्ति-लक्षणमित्यादाऽवगमकं भवति तत्रैतद्गणिममिति । अनु० । उक्त० । गणिमं यद्देकादिसंख्यया परिच्छिद्यते, तच्च श्रुत्ये-राज्यमनुशासति प्रवृत्तम् । आ० म० प्र० ।

गणित्म-गणित्म-वि० । गणित्ज्ञे, रा० । “ गणिञ् जाणह गणिञ्चो ” अनु० ।

गाणत-न० । गण्यते इति गणितम् । आ० । कीटिकासंक्रम-नादिक, स्था० १० उ० । श्रुत्ये च वज्रान्ते गाणतामिति । न० । सङ्ख्याने, स्था० १ उ० । न० । कल्प० । विश० । ज्ञा० । संक-लिताद्यनेकमर्धं पादोपसिद्धं सङ्ख्याने, उ० २ खङ्ग० । कला-भेदे, स० ७३ स० । एकादश्यादांसंख्याने, तच्च भगवता सुमन्थ्यां बामकरेणोपदिष्टम एव तत्पर्यन्तादारभ्य गतयेत । आ० म० प्र० । आ० चू० । बीजगणितादौ, आन्ता० ३ चू० ।

शशप्रकारं तु गणिममिदम्-

परिक्रमुरज्जुगामी, ववहारे तद् कक्षांमसेषे य ।

दुग्गलजावंतावे, घण्ये य घण्यगगवगे य ।

एषां संस्थानानां मध्ये समचतुरस्रं संस्थानं प्रवरत्वात् पीत-रीकमित्येवमेतं च अपि पीतरीकं, शेषाणि तु पांरकमादीनि गणितानि, न्यधेऽपरिमण्डलादीनि च संस्थानानि, इतराणि कण्टरीकान्यप्रवरानि भवन्तीति यावत् । सूत्र० २ श्रु० १ अ० । यथा पञ्च महाण्वया इति संस्थानं, स्था० ४ श्रु० ३ उ० । नि० चू० । वेत्सावहियगण्य प्रथमे कुले, कल्प० ८ कृष्ण ।

गणियपकिरिया-गणित्प्रक्रिया-स्त्री० । गणितपरिज्ञानोपाये, सूत्र० । तथा-“ एकाद्या गच्छपधस्ताः, परस्परसमा-हताः । राशयस्तानि विह्वयं, विकल्पगणिते कत्रम् ” ॥ १ ॥ प्रस्तारानयनोपायस्त्वयम्-तत्र “ गणितप्रत्यभिषेके तु, लब्धं शेषेर्विज्ञायत् । आद्यान्ते च तत् स्थाप्यं, वि-कल्पगणिने क्रमात् ” ॥ १ ॥ अयं श्लोकः गिष्यहिताय विनियते-तत्र सुखावगाथायै वद पदानि समाश्रित्य तावत् श्लोकायां योज्यते । तत्रैवं वद पदानि स्थाप्यानि-१२३४५६

१२३४५६	२३४५६७	३४५६७८	४५६७८९	५६७८९०	६७८९०१	७८९०१२	८९०१२३	९०१२३४	०१२३४५
--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------	--------

एतेषु परस्परताडनेन सप्तशताणि विशात्युत्तराणि गणितमु-
च्यते. तस्मिन् गणिते ऽन्योऽत्र पदकः, तेन आगे हुते विशात्युत्त-
रं शतं लज्जते, तच्च यथा पङ्क्तिनामन्यपङ्क्तिं पदकानां न्यस्यते,
तद्वचः पङ्क्त्यानां विशात्युत्तरमेव शतम् । एवमथोऽथञ्चतुष्क-
कद्विकैकानां प्रत्येकं विशात्युत्तरानां न्यस्येवमन्यपङ्क्तिं
सप्तशतानि विशात्युत्तराणि भवन्ति, यथा च गणितप्रक्रियाया
आदि दृश्यते, तथा यत्तद्विशात्युत्तरं शतं लब्धं तस्य च पुनः शेषेण
पङ्क्तयेन ज्ञानेनापह्नेन ह्यथा चतुर्विंशतिस्तत्तावन्तस्तत्तद्वचः
पङ्क्त्युत्तरपङ्क्तिकैकाः प्रत्येकं पञ्चमपङ्क्तौ न्यस्या याव-
द्विशात्युत्तरं शतमिति । तद्वचोऽप्रतो न्यस्तमहं मुक्त्वा येऽप्ये-
तेषां यो यो महत्संख्यः स सोऽथस्तापञ्चतुर्विंशतिसंख्य एव
तावद् न्यस्ये यावत्सप्तशतानि विशात्युत्तराणि पञ्चमपङ्क्त्यपि
पूर्णानि भवन्ति, एवम् च गणितप्रक्रियेत्यभिधीयते । एवम-
नया प्रक्रियाया चतुर्विंशतेः शेषचतुष्ककैक ज्ञाने हुते वद् दृश्यते,
तावत्तत्तुःपङ्क्तौ चतुष्ककाः स्थान्याः, तद्वचः वद् चिक्काः
पुनर्द्विकाः, न्यय एककाः, पुनः पूर्वन्त्यायेन पङ्क्तिः पूर्णया, पुनः
पदकस्य शेषानेकं आगे हुते द्वौ लज्जते, तावन्मात्रौ चिको-
ननीयपङ्क्तौ शेषं पूर्ववत् । शेषपाङ्क्तिरेव शेषमहद्वयं कमे-
त्कमात्रां न्यवस्थापयमिति । सूत्र० १ भु० १ अ० १ उ० ।

गणियातिवि-गणिततिवि-स्त्री० । आहया लिपिविधाने, प्रज्ञा
१ पद ।

गणियमुद्गम-गणितमुद्गम-न० । गणितं कीटिकासंकलनादि,
नदिव सूत्रं सूत्रमनुविगम्यः वा । सूत्रज्ञेदे, स्था० १० ज्ञा० ।

गणिया-गणिका-स्त्री० । विसासिन्ध्याम्, ज्ञा० १ भु० १ अ० ।
ज्ञा० म० ।

अद्वीण० जाव मुरुवा बावचरिकलापदिया चउसङ्कि-
गणियागुणोवनेया एकूणतीते वि सेने रयमाणी एकता-
सरङ्गुण्यपदाया चचीमपुरिसोवचारकुससा णवंगमुत्तप-
किबोहिया अद्धारसदेसीजासाविसायाया सिगारागारचारुवे-
सा गीयरङ्गधन्वणदृकुसला संगयगयभियविहियविस्मा-
सललियसंज्ञाविनिणणुचोवचारकुससा सुंदरयणा जह-
णवयणकरचरणलावखविस्नासकलिया ऊसिययथा स-
हससंज्ञा विदिस्रजचचामरवासवेयणिकया कछीरहृण्यया-
या होत्या बहुणं गणियासहससाणं आहोवचं पोरेवचं
समिचं मटिचं महचरणमं आपाईसरसेणावचं करेमाणी
पालेमाणी विहर ॥

(अद्वीणं चि) अद्वीना पूर्णपञ्चमिचशरीरेत्यर्थः । यावत्कर-
णात्-“ हचकण्यचंजयगुणेयेया मायुम्भाणमपाखपडिपुखसु-
जायसवंगसुंदरी” इत्यादि दृश्यम् । तत्र हकण्यानि स्वलिक-
हकण्यादीनि, म्बज्जानि मयीतिलकादीनि, गुणाः सौजाण्यादयः,
मानं जलकोणमानता, उन्मानमर्थं जारप्रमाणता, प्रमाणताऽष्टो-
दशताङ्गुलौष्ठवधेति (बावचरिकलापदियं चि) सेकायाः शु-
कुनकतययेता गणितप्रधानाः कक्षाः प्रायः पुढवाप्तामेवाव्यास-
थोभ्याः, ऊर्णां तु विवेधा एव प्राय इति । (अउसङ्किगणिया-
२०७)

गुणोवनेया) गीतनृत्यादीनि विशेषतः पर्यवस्तीजनोचितानि
चतुःषष्टिहकारानि ते गणिकागुणः । अथवा वास्तव्यामेका-
नि आलिङ्गनादीन्यहो वस्तूनि, तानि च प्रत्येकमष्टमेवात्माचतु-
षष्टिमेकनीति । चतुःषष्टया गणिकागुणैक्येता या सा, तथा
यकोनविशष्टयेया एकविंशती रतिगुणः, श्रान्तिकाच पुरोयवचा-
राः कामशालाप्रसङ्गाः । (नवंगसुत्तपदिकादि यं चि) दे भोषे,
दे बकुची, दे ज्ञाने, एका जिह्वा, एका त्वक्, एवं च मन दन्वे-
तामि नवाङ्गानि सुप्तानि इव सुप्तानि यौवनेन प्रनिबोधितानि
स्वापेप्रहृषपदुतां प्राप्तितामि बस्याः सा तथा “सप्तारसदेसी-
भासाविसारय चि” दहियम्यम् । (सिगारागारचारुवेसं चि)
भृङ्गारस्य रसविशेषस्यागारमिव चाद्वेषो बस्याः सा तथा
(गीयरङ्गधन्वणदृकुसलं चि) गीतरतिस्वादी गण्यर्थमाठ्य-
कुसला चेति समासाः । गण्यर्थं नृचयुक्तगीतं, नाट्यं तु नृचये-
चेति (संगयगयभियविहियविस्नासलियसंज्ञाविनिणणुचो-
वचारकुसलं चि) दृश्यम्, सङ्गानि गतादीनि यस्याः सा तथा,
सल्लालिनाः सुप्तसल्लोपता ये संज्ञापास्तेषु निपुण्या या सा तथा,
युक्ताः सङ्गता ये उपचारया व्यवहारास्तेषु कुसला या सा तथा, ततः
पदत्रयस्य कामधारयः । (सुंदरयणं चि) एतेनैव दृश्यम्-“छु-
हरयणजजयणयणकरचरणयसलावखविस्नासकलियं चि ”
व्यक्तम्, नवरं जयनं पूर्वं कटीभागस्य, ज्ञावययमाकारस्य स्पृ-
हणीयता, विलासः स्त्रीणां चेष्टाविशेषः (ऊसियज्जयं चि) ऊ-
र्णाङ्कृतजयपानका “सहस्सहमे ति” व्यक्तम् (विदिस्रजचचा-
मरवालावीयणियं चि) वित्तीयं राज्ञा प्रसादो इत्तं उच्याम-
रुपा बाह्यव्यञ्जिका वस्ये सा तथा, (कछीरहृण्यया चि
होत्यं चि) कछीरचः प्रवहणं तेन प्रयातं गमने बस्याः सा
तथा, वाऽपीति समुच्चयं (होत्यं चि) अभवदिति । (आहोवचं
चि) आधिपत्ये आधिपतिकर्म । इह यावत्करणविहं दृश्यम्-
(पोरेवचं) पुरोवर्तित्वम्, अग्रसरत्नमलयः । (मटिचं)
भर्तृत्वं, पोषकत्वं, (सामिचं) स्वस्वामिसंलग्नमाश्रयः, (महचर-
णमं) शेषवैश्याजानयेक्षया महचरत्वं, (आपाईसरसेणावचं)
आहोवचर आहोप्रधानो यः सेनापतिः सैन्यनायकस्तस्य ज्ञावः
कर्म वा आहोभरसेनापत्यमिव आहोभरसेनापत्यम्, (करे-
माणी) कारयन्ती परैः, (पालेमाणी) शासयन्ती स्वयमिति ।
विपा० २ अ० । “गणियाधारकरेणुकोरयहृथीणं” (गणियाधार
चि) गणिकाकारः सकामायाः कानवस्तासां (कोर्यं चि)
उद्देश्यस्मर हस्तो यस्य कामक्रीडापरायणत्वात्स तथा, इह
वत्समासात्तां दृश्यम् । ज्ञा० १ भु० १ अ० ।

गणियागुण-गणिकागुण-पुं० । आलिङ्गनादिके विस्वास्तिनीगु-
णे, ज्ञा० १ भु० २ अ० ।

गणियागुणयोग-गणितानुयोग-पुं० । सूर्यप्रक्षय्यादी अनुयोग-
भेदे, ज्ञा० १ भु० १ अ० २ उ० ।

गणियावर-गणिकावर-न० । विस्वास्तिनीप्रधाने, ज्ञा० १ भु० १
अ० । जं० । विपा० । “गणियावरताङ्गहृक्षकनियं” गणिकाव-
रैर्वैश्याप्रधानैर्नोदकीयेनोदकसम्पत्तिवर्णनमैवैः कसिता या सा
तथा ताव । जं० ११ हा० ११ उ० ।

गणिविज्ञा-गणिविद्या-स्त्री० । उक्तालिकमुतविशेषे, नं० ।
सचालयचो गच्छो गणः, सोऽस्यास्तीति गणी आचार्यः, तस्य

विद्या ज्ञानं गणिविद्या, सा चह ज्योतिष्कानिमित्तादिवारिकानक-
पा बधितस्याऽप्रीतिष्कानिमित्तादिकं हि सत्यं परिक्रय प्रमा-
जनसामयिकारोपणोपस्थापनभुगोद्देशानुगमगुणारोपणदिशानु-
गमिविहारकमादिषु प्रयोजनैर्वास्थितेषु प्रशस्ते तान्यकरणसु-
खनक्षत्रयोगे यद्यत्र कस्यच्यं भवति तत्रैव स्मृणा कस्यच्यं, तथा
केच करोति तर्हि महाह् घोषः । अकं च "जोहसनिमित्तनाणं,
गणियो पञ्चावणादिकज्जेलु । लवज्जुल्लह तिहिकरणा-इ जाणण-
डवहा दोसो" ॥१॥ ततो यानि सामयिकार्थानि प्रयोजनानि यत्र
तिथिकरणादौ कस्यस्यानि भवन्ति तानि तत्र यस्यां ग्रन्थपक-
तो व्याख्येयन्ते सा गणिविद्या । नं० । पा० ।

गणिवक्ष्य-गणिवक्ष्य-पुं० । स्वनामवस्थाते कस्याविद् धर्मज्ञान-
रि, "सीसो सउत्तुओ वा, गणव्वओ वा न सायइ" (७०१ गाथा) पं० यं ३ द्वार ।

गणिसंपया-गणिसम्पद-स्त्री० । गणानां साधूनां वा गणः
समुदायो भूयानतिशयवान् वा यस्यास्तांति गणो आचार्य-
स्त्वस्य सम्पत् समुत्कर्णकपदा गणसंपत् । प्रब० ६४ द्वार ।
आचारभूतशरीरवचनादिकायामाचार्यगुणद्वौ, यथा० ।

अष्टविहा गणिसंपया पष्पता । तं जहा-आयारसंपया सु-
यसंपया सरिरसंपया वयणसंपया वायणामसंपया मइसंपया
पयोगसंपया संगहपरिष्ठा णाम अष्टमा ॥

गणः समुदायो भूयानतिशयवान् वा गणानां साधूनां वा
वस्तुस्थिति स गणो आचार्यस्त्वस्य सम्पत् समुत्कर्णकपदा
गणिसम्पत्, तत्राचरणमाचारानुष्ठानं स एव संपत्तिभूतित्वस्य
वा सम्पत् सम्पत्तिः प्रातिराचास्त्वम्पत् । सा च चतुर्धा, संयम-
वयोगयुक्तता चरणं नित्यं समाध्युपयुक्तित्वार्थः । अमग्रग्रह आ-
त्मना आत्मायुक्तैकपदावर्जनमिति ज्ञावः २ । अनित्यवृत्ति-
रनित्यविहार इत्यर्थः ३ । बुद्ध्यालता यमुनंमोर्निर्विकारतान-
थावत् ४ । एवं धुनस्तम्पत्, साऽपि चतुर्धा । तद्यथा-बहुभुनता युग-
प्रधानागत्यर्थः १, परिचिन्तयता २, विचित्रलूना लसमया-
दिभान् ३, घोषविशुद्धिकरता च उदात्तादिविक्रानादिति । श-
रीरसम्पत्तुदौ, आरोहपरिणादयुक्तता उचितदेश्यविस्तारता
इत्यर्थः, अनवनाप्यता, अलज्जनीयाऽकृत्यर्थः २, परिपूर्ण-
चित्तता ३, स्थिरसंहनता चेति ४, वचनसम्पत्तुदौ । तद्यथा-आ-
वचनता १, मधुरवचनता २, अर्निधितवचनता, मत्स्यस्थ-
वनतत्यर्थः ३, असंदिग्धवचनता चेति ४ । वाचनासंपत्तुदौ ।
तद्यथा-निर्दोषोद्देशनं विदित्वा समुद्देशनं पारध्यामिकादिकं सा-
धयं ज्ञात्यर्थः २, परिनिर्णयं वाचना पूर्वदत्तालापकानयिगम-
थ (ज्ञानं पुनः सूत्रदानमित्यर्थः ३, अध्यानयौपजाना-अर्थस्य पूर्वा-
परसाक्ष्येन गमनिकेत्यर्थः ४ । मतिसंपत्तुदौ-अवग्रहहापा-
यधारणाभेदादिति ४ । प्रयोगसम्पत्तुदौ, इह च प्रयोगा सा-
विषयसूत्रात्मपरिज्ञानं वादादिसामर्थ्यविषयं पुरुषपरिज्ञानं, कि-
न्वोऽयं वाधादिः २, कृत्रपरिज्ञानं ३, वस्तुपरिज्ञानं, वस्तुवह
वाद्काले राजाज्यादि ४ । संग्रहः स्वकार्यं, तत्र परिक्रा ज्ञानं
नामानिधानमप्यम । सम्पत् । सा च चतुर्विधा । तद्यथा-बाह्यान्-
योयं प्रविश्या १, पीठकजकादिविषया २, यथानमयं स्वा-
यं प्रविश्यादिविषया ३, यथोचितविनयविषया चेति ४ । स्वा०
नं० । प्रब० । दर्श० । यं ८० ।

सुयं मे गुडसंतेणं जगवया एवमकलायं-इह खलु धेरेंहि

भगवंतेहि अष्टविधा ग.णसंपदा पष्पता, कयरा खलु धेरेंहि
जगवंतेहि अष्ट गणिसंपदा पष्पता । इमा खलु धेरेंहि जग-
वंतेहि अष्टविहा गणिसंपदा पष्पता । तं जहा-आयारसंपदा
१ स्तसंपदा २ सरिरसंपदा ३ वयणसंपदा ४ वायणासं-
पदा ५ मतिसंपदा ६ संयोगसंपदा ७ संगहपरिष्ठा णाम
अष्टमा । से किं तं आयारसंपदा । आयारसंपदा च-
उज्जिहा । पण्णाता । तं जहा-संजमधुवजोगजुत्ते यावि ज-
वति १ असंगहियप्पा २ अक्षियताविचिं ३ वुइसंले या-
वि जवति ४ । सेचं आयारसंपदा । से किं तं सुतसंपदा । सुत-
संपदा चउज्जिहा पष्पता । तं जहा-बहुसुते यावि जवति १,
परिवित सुते यावि भवति २ विचिचसुते यावि जवति ३,
घोसविमुद्धिकारए यावि जवति ४ । सेचं सुतसंपदा ।
से किं तं सरीरसंपदा । सरीरसंपदा चउज्जिहा पष्पता ।
तं जहा-आगंहरपरिणाहसंपन्ने यावि भवइ १, अगोत्तप-
सरीरं २, थिरसंयथे ३, बहुपणितुसिदिए यावि जवति
४ । सेचं सरीरसंपदा । से किं तं वयणसंपदा । वयण-
संपदा चउज्जिहा पष्पता । तं जहा-आदिज्जवणं यावि
जवति १, महुवयणं यावि भवति २, अणिस्सिमवयणं
यावि भवति ३, फुट्ठवयणं यावि भवइ ४ । सेचं वयणसंपदा ।
से किं तं वायणासंपदा । वायणासंपदा चउज्जिहा पष्पता ।
तं जहा-विइयं उडिसिति विइयं वाएति परिणज्जाविंयं वा-
एइ अत्यणिज्जवए यावि भवति । सेचं वायणासंपदा । से
किं तं मतिसंपदा । मतिसंपदा चउज्जिहा पष्पता । तं
जहा-उगमहमतिसंपदा १, ईहामती० २, अवायमती ३,
धारणामती । से किं तं उगमहमती । उगमहमती उज्जिहा
पष्पता । तं जहा-सिणं उगिगहति, बहु उगिगहति, बहुविहं
उगिगहति, धुवं उगिगहति, अणिस्सिमं उगिगहति,
असंदिक्कं उगिगहति । सेचं उगमहमती । एवं ईहामती वि ।
एवं अवायमती । से किं तं धारणामती । धारणामती
उज्जिहा पष्पता । तं जहा-बहु धरेति, बहुविधं धरेति,
पाराणं धरेति, दुक्कं धरेति, अणिस्सिमं धरेति, असंदिक्कं
धरेति । सेचं धारणामती । सेचं मतिसंपदा । से किं तं
पञ्चोगमसंपदा । पञ्चोगमसंपदा चउज्जिहा पष्पता । तं जहा-
आनंविदाय वायं पउज्जिता जवति, परिसंविदाय वादं पउ-
जिता जवति । सेचं विदाय वादं पउजिता भवति, वत्तुं वि-
दाय वायं पउजिता भवति । सेचं पञ्चोगममतिमसंपदा । से किं
तं संगहपरिष्ठा नाम संपदा । संगहपरिष्ठा नाम संपदा च-
उज्जिहा पष्पता । तं जहा-बहुजगपाउगताए वासांवासे-
सु सेचं पडिल्लिहा जवति, बहुजगपाउगताए पादिहारियं
पीढकलगसेज्जासंथारयं उगिगिहता जवति, काले णं

कालं समागच्छता जवति, अद्वागुरुसंपृष्टता जवति । सेतं संगदपरिच्छा ।

“सुखं मे आउसतेमं” इत्यादिवाक्या प्राप्तवत् । सद्यै विधाः प्रकारा यास्तां ता अष्टविधाः । (गणिसंपत्ति) गणोऽस्यास्तीति गणितसंस्थस्य संपद इव संपदो गणिसंपदः प्रकृताः प्रकृतिः । तद्यथा-आचारसम्पत् १, भुतसंपत् २, शरीरसम्पत् ३, वचनसम्पत् ४, वाचनसम्पत् ५, मातसम्पत् ६, संयोगसंपत् ७, संग्रहपरिच्छा नाम सम्पत् ८, अत्र च प्रत्येकमष्टौ प्रकारा गणिसंपदा वर्णयिष्यन्ते, तदेवमुपन्यस्ताः प्रकाराः । साम्प्रतं तद्धनं सुखं वक्तव्यं, तत्र प्रथमं संपन्नमिदमादिशुभम्—(से किं तं गणिसंपत्त्या इति) अथास्य सूत्रस्य काः प्रस्तावः ? उच्यते—प्रश्नसूत्र—(मन्त्रं, एतच्छास्त्राण्यन्तर्मादं ज्ञापयति—पुच्छन्तां मन्त्रस्थस्य बुद्धिमानोऽर्थिना भगवद्देहदुपदिष्टवस्तुप्रकृषा कार्या, न शेषम् । तथा चकम्—“मध्यस्था बुद्धिमान्प्राची, श्रोता पात्रमिति स्मृतः” इति । पात्रं योगोऽधिकारी चोच्यते । मध्यजगज्जनुनिवहदिना-वाऽभ्युपेयता आचार्यान्तर्गुणविशेषगणितशिक्षैवाद्याऽङ्करमन्त्रिणं पारावारस्येवाऽनितरां गृहाण्यं भवान्नोष्णसारणप्रवर्धयामन्मानमहाधैर्यरूपं श्रीजितागमं संग्रहयोगान्ता । स एव स्यगुरुकृति, तद्विपरीतस्तु नाशयति । यत उक्तं च—“आमे घने इत्यादि” ततोऽयोग्यस्यागमाथो न देवोऽनुपधानादनुष्ठानस्य च । यत उक्तं प्रधानाङ्ग—“चत्वारि भवायुजिज्ञा पञ्चता । न जहा-अविणीय, विगडपद्विक्र, अविजसिचवाहुको, माथो” तत्र “विगडपद्विक्र” अयस्यायं उपधानकारी इति, न तु उपधानमिति । कांशोः ? उच्यते—उपधुपत्ये भुनक्तेनाऽऽवास्तादित्यो-विशेषरूपेण च, योगाविधिनेति यावत् । उपधेयत्वं तदुपधानं, तन्नञ्च एवविधानुष्ठानयुक्तं भवति तस्यैवाधेयत्वं नृनृना-वृत्तं देयमिति ज्ञापितं भवति, इति कृतं प्रसङ्गः । प्रकृतमनु-खरामः-तत्र ‘से’ शब्दो मगधदेशीयलिङ्गो निपातस्तत्रशुद्धार्थे, अयशब्दार्थे वा लक्ष्यः । स च वाक्योपन्यासायः । किमिति परिग्रहं (तं नि) तावद्दिनं द्रष्टव्यम् । तच्च कर्मोद्योतनं । तत एव समुदायायो-निष्ठानु भुनक्षपदादीनि प्रष्टव्यानि तावद्, आचारसम्पदादन्तरं च तयामुपन्यस्तत्वाद् । तत्रैतावदेव तावत् पुच्छामि-किमाचारसंपदिति ? अथवा प्राकृतवैदया अभिधेयवद् विज्ञेयवत्तानि योजनयोगानि । नि न्यायादेवं द्रष्टव्यम्, तत्र का तावदाचारसंपदिति ? एवं सामान्येन केनचित्प्रश्ने कृते सति जगत्तत्त्व गुहाः शिष्यवचनामुद्रीयनामुष्यान् किञ्चित्प्रियाकं प्रपु-कवार्थं आह—“अउविहवा पञ्चता” इति । अनेन चागृहीताशु-धाविधानेन निश्चयनसुखेनैतावच्छेद, न सर्वमेव सर्वं गणवर-प्रश्नतायेकरनिर्वचनरूपं किन्तु किञ्चित्प्रथा, काञ्चिदन्यथापि, बाहुरूपं तु तथाकृपम् । यत उक्तम्—“अन्यं मासं अरहा, सुखं गंधति गणहरा णउणत् । सासणस्स दिवछाप, तसो सुत्तं प-सह” ॥१॥ इत्यादि । तत्राचारसंपत्तुर्वा प्रस्ता प्रकृतिता, यदा सीधेकरा एव निर्वेकारस्तदा अयमर्थो अवसेयोऽपैरिति ता-थैकर्येदा पुनरन्यः कश्चिदाचार्यस्तमानुसारी तादा सीधेकर-गणधरेरिति । चातुर्विधमिवोपश्रययति—(तं जहा) तद्यथेति वक्ष्यमाणमैरुपनयनप्रकाशनायम् । ननु पूर्वमेव ‘कवरा जनु अ-हुविहवा गणसंपदा’ इत्यनेन स्पष्टमेवेति किमर्थं पुनः “से किं तं” इत्यादिना पुच्छति, पुनरुक्तत्वात् । उच्यते—सामान्यतः

संपादयः पूर्वग्रहः, द्वितीयस्तु तद्विषयभेदान्तराणां निषेध इति समुच्चयविशेषविषयत्वात् न विरोध इत्यलं प्रसङ्गः । प्रस्तुतमुपस्तुत्यते-यः संयमभुवयोगयुक्तश्चापि भवति । १ असं-प्रतिपुद्गीतात्मा २ अनियतकृतिः ३ बुद्धशीलश्चापि भवति । तत्राचारो नाम प्रथममङ्गं, तस्मिन् अध्येते दृशयिष्यमाणध-मो ज्ञातो भवति, तत्राचारोऽप्यर्थो भवति स्मृताऽप्येतः स-पपुको भवति यः स आचारसंपत् । (संज्ञमेत्यादि) सं-यमो नाम चरणं, तस्यैव भूवा अवश्यं कल्पन्त्याद् योगः प्रतिहेतव्यतासाध्यादयः तैरेवो जवति । अथवा संयमः सस-दशप्रकारः पञ्चाध्याहारिप्रमाणमत्यादिकः, तस्मिन् भुवो नित्यो योगोऽप्यपारो यस्य स संयमभुवयोगयुक्तः । अथवा सयमे भूवो नित्यो योगो यस्य स संयमभुवयोगयुक्तः । चशब्दाद् बो-नादिष्वपि नित्योपयोगः अपिशब्दप्रहणात् असंयमप्रिये यो-जयति इत्याका । असंप्रवृत्तिः अनुसक्तवानाम्ना यस्य सोऽसं-प्रवृत्तीतामा, निरजिमान इत्यर्थः । यथा अहमाचार्यो बहुभुतस्ते-पस्को सामाचारिकुशलो जायदामान्वा इत्यादि मद्भरितः २ । अनियता अमिमाना वृत्तिर्येवहरणं विहारो वा यस्य सोऽनिय-तवृत्तियथा ‘गामे पयाराहं नमरे पंचराहं’ इत्यादिका । अथवा निकतं नाम गृहे, तत्र वृत्तिर्वेतनं यस्य न निकतवृत्तिः, न निक-तवृत्तिरनिकतवृत्तिः । अथवा चतुर्धादितापविशेषेदणसामि-तियोगेन च निकतवृत्तिः परिचितगृहेष्वगता इति ३ । बु-द्धशीलो निभुनशीलः, अवचनशील इति यावत् । अयमहणा-त बुद्धेः स्थानादितु सत्यगृहेवापुष्यादिकरणकारपणयौ-युक्तं भवति, एवंविधः । अथवा बुद्धशीलाता तावद् बुद्धितमनसि च निवृत्तस्त्वभावना, निर्विकारतेति यावत् ४ । (से किं तमित्यादि) सेवा आचारसंपत्तु चतुर्विधा । एवंविधायां विविधस्य भूतं भवति, इवमानं च यथाकं गृह्णाति, सा भुनक्षपत् । तां पिपुच्छपुत्रिवमाह—(से किं तमित्यादि) अथ का सा भुनक्षपत्, सूरिरात्र-भुनक्ष-पत् चतुर्विधा प्रकृता । तद्यथा-बहुभुनश्चापि भवति १, परिचित-तम्बः २, विविधसूत्रः ३, यथाविशुद्धिकारकः ४ । तत्र बहुभुतो-युग युगे प्रधानः भूतेन, एतावता यस्मिन्काले यावानागमो भवति तस्मिन् काले तावन्तं संपूर्णं इवैवयुक्त्यादिनिर्जानानि, युग-प्रधानागम इत जावः । चशब्दाद् बहुवारितः । अपिश-ब्दाद् बहुपुष्यः । से जैवं जयमन्यः पञ्चधाः कर्त्तव्येन ए-कोनविंशतिवर्षपर्यायः । परिचितसूत्र-उत्कमक्रमवाचनादिभिः स्थिरसूत्रास्त्वैवातागमः २ । विंश-ः-स्वरसमस्यादिवर्षावैज-नाति, अथवाऽप्येन विचित्रं बहुधर्मविचारणायुक्तं जानाति । अथ-वा उत्सर्गोपादौ । सामान्यविशेषां विचारकं जानाति स वि-चित्रसूत्रः ३ । चापविशुद्धिकारकः-चापा उदात्तादयः, तेषां शु-द्धिर्वांशुद्धिः, विशेयेण शुद्धिर्बुद्धिः इत्यर्थं करोतीति चापविशु-द्धिकारकः । यतः स्वयं चापविशुद्धिमात्रं अभ्यासितं तथैव स्वर-शुद्धिकारः । यथा उदात्तादयः, तेषां शुद्धिर्वांशुद्धिः ४ । (सेसं) पूर्ववत् । सोऽयं शरीरवलवद् एव भुनक्षतुर्विधं जवति, अतः शरीरं संपदमेव पिपुच्छपुत्रिवमाह—(से किं तमित्यादि) प्रश्नसूत्रं व्यक्तम् । सूरिरात्र-शरीरसंपत्तुर्बुद्धिः प्रकृता । तद्यथा-आरोदपरिणामधर्मसूत्राणां भवति १, एवमनवश्रापशरीराः २, स्थिरसंदनः ३, बहुपुत्र्योऽप्यः ४ । इह च आराहां दैर्घ्यं, परिणाहो विस्नारः, ताभ्यां संपुणः । चापिशब्दाद्व्यापुच्छुद्धिरत्य-व्यापकाविति । येन उच्यते लौकिकैरपि-यथाकृतितत्तत्र गुणा व-सन्ति । अनवश्रापम्-नावश्रापम् लज्जन्तं यस्य सोऽयमनवश्रापः ।

प्रयासः प्रपञ्चापयितुं सज्जयितुमर्हः चाक्यो वाऽन्वयाभ्यां लज्जन्
मीयः, न तथाऽन्वयभाष्यः यतो होमनादीरेस्तु लज्जात्येवाकं
भवति २। स्थिरसंभवतो बलवत्तरशरीरः, एवंविधस्य सत्प्रभुः
पुन्यं शान्तिमाह्वयति ३। बहुपरिपूर्णांतिमिदुपायं लप्स्य स बहु
परिपूर्णेन्द्रियोऽनुपलब्धचतुर्दिकरणः, एवंविधस्य बलवत्तया
धनस्यैव प्रभवति ४। सैतामित्यादिपूर्ववत् । शरीरजनसम्पत्पु
कस्यैव प्रायो बलनसंपदु भवति अन्तस्तां विपरिवर्तयिष्येद्ब्रह्म-
(से किं तं) इत्यादि ध्वनक्तः । सूरिराह-बलनसंपन्नवर्तिष्य
प्रकृताः । तद्यथा-आद्यैववचनैवापि स्मर्यते १, एवं परिचुरवचनैव
अतिनिवचनवचनः २, अस्मादिवाचनवचनः ३। तत्रादिवचननः सक्तः
सज्जनप्रदायकायः, अंतराः अर्जुना यज्ञाश्रयं प्रमाणं कुर्वेति । चाऽपि
विश्वशब्दावैशान्त्यनुरोधेनपि न कोऽपि तत्तत्कामप्रवृत्त्या क्रान्तोऽति
द्योतकः १, भयुरं रसवच्छब्दयोः विशिष्टाद्यवस्थाया अर्थाविगाद-
त्वेन शुद्धेन आत्म्यपदस्यसौम्यैक्यमास्मीत्यादिगुणोपपत्त्येन भोतु-
राह्लादमपजनयति तदेवंविधं वचनं वक्ष्य स तथा २। अति-
निवचनयो रानादिना चाक्यकालव्यवर्जितः ३। असद्विजयवच-
नः परिस्फुटवाक्यः, यद्दूतं तत्सर्वैरपि संदेहरहितं बुध्यते ४। एवं-
विधस्य चाक्यध्वन्यास संशयहिति ४। सैतामित्याह प्राग्वत्-
प्रचुराया एवंविधं वयं शिष्याणां बाधनां हातुं समयां अर्जनाति
बाधनासंपदं प्रथमवित्युपग्राह- (से किं तं) इत्यादि कथ्यम्
गुणराह-वायथ्येति १। बाधनासंपदयुक्तयो प्रकृताः । शिष्याणां
विशान्तिः १, विशिष्टा समुद्दिष्टाति २, परिनिर्वाक्य बाधयति ३,
अर्थाविवरणप्राप्तापि भवति ४। तत्र विविधोऽविशान्ति यथा वा-
नविधिकेनैव सत्यप्येत्येतोनाधीत्येवमुद्दिष्टाति, समुद्दिष्टाति वा-
यथायोजसामाचार्यैव स्थिरपरिचित्तं कुर्विदमिति वदन्ति १।
कथ्यया अपरिधागिकावावकपचष्टमिहिनज्ज्ञावाहुरेणन दो-
षवन्तवाचनः । अथवा आश्रयनास्य वा निक्षिप्तं हारीं विन-
हयति, परमयोग्यं दत्तं सूनं विनश्यतीति २। (से किं तं)
सर्वप्रकारं निःशेषतोऽपि निरासिःसाविशेषविशुद्धाश्रयशरीरं भूयः
गमयते पूर्वदृष्टात्तापकादिसंबोधनात् । स्वाग्र्यानि परिखयतः
विश्वस्य सूत्रनाऽशेषविशेषप्रणयकात् प्रतीक्य शाक्यमर-
पदप्रदानेन पूर्वजकमभूमय परिनिर्वाक्य बाधयति सूत्रं प्रा-
कृतं ३। अथः सूत्राऽविशेषं वस्तु, तस्य निरिजितं पुत्रो यथावा
निर्वाहः, पूर्वापरस्तादृशेन स्वयं ज्ञानतोऽप्येवां च कथनतो
तर्जमयते निर्यापयतां इति निर्वाक्यः । चाऽपिप्राकृत्यै वि-
शालाद्विद्योतकौ ४। सैतामित्यादि सुगमम् । सांप्रतं विनश्वसंबो-
धद्विद वक्ष्यप्रकृतयो भवति । जानिप्रह्लादवत् विशिष्टज्ञातिमत्त
यव । विशिष्टवृत्तिखिलंभव इति दर्शितं भवति, अन्यथा हि प्र-
तांतिपैकाराज्ञिस्तस्तत्तुमप्यपराऽसमर्थोभेदज्ञा ताकतो तं हन्तु-
मितिप्रतिपत्ति गच्छेत्पुनर्जिनवद्व्यालसोवोपे चैतिमनिसंपदं प्रस-
विष्टमित्युपग्राह- (से किं तं) इत्यादि प्रकल्पं व्यनक्तः । भवनागाह-
मनिसंपकचतुर्विधा प्रकृताः तद्यथा-आद्यप्रदमार्तिसंपदं १।
ईहा २ अथायः ३ चारुया ४। तत्र सामान्यादिस्य प्रोक्तविशे-
शपदोपेक्षाऽनिर्येदपकावैवप्रदमणवयवः । सा बाह्यो मति-
संपकचतुर्विधप्रदमार्तिसंपदं, परमया अपि १ । नवरं ईहा नव-
वोधिषोबालोचनम् २। प्रकृताधीशानविश्वयोऽप्यायः ३, अद-
व्यार्थोऽस्याऽविद्युतिस्मृतिवासना चारुया ४। सांप्रतमवग्रह-
मार्तिसंपदज्ञेदाह जिज्ञासुर्द्वयः प्रथमयति- (से किं तं) इत्यादि
ध्वनक्तः । सूरिराह-वाक्यं वदन्मपरा प्रकृताः । तद्यथा-विश्वमय-
युक्तातिः १, बहुकमवयुक्तातिः २, बहुविधमवयुक्तातिः ३, अत्यव-
यवयुक्तातिः ४।

पुष्पाङ्ग ४, अग्निभित्तमवधुष्काङ्ग ४, असन्दिग्धमवधुष्काङ्ग ६, तत्र किमप्यतिशयिष्ठमुच्चारितमात्रमवधुष्काङ्गिः शिष्यैस्त्वपुष्पाङ्गः । अथवा परवादिभिः पुष्कलैरेवोच्चारितमात्रमवधुष्काङ्गः, यथा प्रतिज्ञानामिदंनिर्हत्याध्यापिकादिषु वा संस्थायां उक्ताऽप्यनुवाद्येन च वादे पराजितत्वं भवति १, बहुमिति एकवा-रमुक्तामि पञ्च वरं प्रत्यक्षमिति धारयति २, बहुविधमिति लिखति, धारयति, मनसि संस्थां गणयति, स्वमुक्तेनाऽप्युदा-१५स्थानप्रत्यक्षनराले कथयति, अनेकेष्वोच्चारितमवधुष्काङ्गः, एवं च यथा लोकापल्या अष्टावधानिने इत्यावधानिनिर्हत्या-च्यते तथा करोतीति ३, भ्रूवामि न कदापि विस्मर्याति सङ्कल्पन्तिमपि यथाऽन्यमवधुष्काङ्गः, एवं च प्रज्ञावान्, लोकं प्रत्यक्षते, प्रत्यक्षणादिधिषाने च समयां जगतीति ४, आग्निभित्तं नाम पुस्तकादिगिरिपरेकमेव पठति, भवधुष्काङ्गः च । अथवा एक-वारं बुद्धिबुद्ध्या कथिष्यन्नुपपद्यति तत्रैव वक्तुं समयां भवति मान्यैषेयविधानं भवति किं तस्मात्प्राणिनैरप्युक्त एव अभवतीति ५ । असन्दिग्धं नाम सन्देहवर्जितमवधुष्काङ्गः, न तु यत्र तत्र सावाङ्मयं एवंविधं च स्वयं निःसंदेहत्वात् अभ्यासान्पि निःस-न्देहत्वात् प्रज्ञापयिता भवति इति एवमिदममोहामात्रसंपत्त्य-वि-प्रवृत्तधुष्काङ्गीत्यादिदृष्टकारणं ज्ञेयं २ । एथमित्युक्तं क्रमेण धर्मकारका अभ्यासमिति संपृक्तं विषयं वर्णनीयां ३ । अधुना धारणा मतिरसंपदं जिज्ञासुः परिपुष्कजित्-(सं किं तं) इत्यादि सुकरं प्रअ-सूच्य ४, गुरुराह-(प्रतिबलत्वादि) व्यवसायः । तद्यथा-बुध धारयति १, बहुविधं धारयति २, पुराणं धारयति ३, दुर्द्वैरं धारयति ४, अग्निभिर्धारयति ५, सन्दिग्धं धारयति ६, इति पञ्चान् पुराणं व्यवह्रति । नवरं (पौराणं ति) पुराणं जायते, प्रयूनकालप-ठितं तदपि यथावत् धारयति यदा पुष्कजित् तथा धारणा-समर्थमप्यनु सचैर्वदति (उद्धरति) उद्धरं दुःखं तत्र धर्तुं शक्-क्यं नयमन्यतदुपुप्लवं धारयति । सेसात्मिकादि विनामनवा-क्यं व्यक्तमिति । इदानीं प्रतिपत्तिसंप्रसमम्भित एव प्रयोगसंपयो-ज्यो भवति इति प्रयोगमात्रसंपदं जिज्ञासुरिदं पुष्कजित्-(सं किं तं) इत्यादि प्रश्नमुक्तं कथय्य ५, गुरुराह-प्रयोगमतिरसंपत्तु-विधा प्रहस्य । तद्यथा-आत्मानं विद्या वादप्रयोगका भवति २, क्षेत्रं विद्या वादप्रयोगका जगति ३, वस्तु विद्या वादप्रयो-गा भवति ४, तत्र आत्मानं वादादिव्यापारकाले किममुं प्रति-वादिनं जेतुं मनःशक्तिरस्ति न चेति (विद्यां वि) विदुं ज्ञानी जानीते, ततो (वादे इति) धर्मे कथायंतु वादं च किं प्रयोगा-दि हि आत्मानं वादं प्रयोजयिता जगति १ । एवं परंपरं यथा कि-मियं परंपरं सौगता, सांख्या, अन्या वा, तथा प्रतिज्ञादिवती, त-द्विदता चेति । अथवा “ आर्जुना अर्जुनयथा कुण्डिन्वा वा ” कृत्स्नत् (पुरिसं चेति) तत्र उच्य एवैतादृशो वाक्यः २ (कृत्स्नं विद्यायति) । किमिदं क्षेत्राय बहुद्वयं श्रुत्वा परिणतं वा त-था साधुनिरजायितं प्राप्तिनं नगरादीनां प्रत्यक्षं वादप्रयोगका जगति, अन्या हि तन्मत्स्वभाऽपरिज्ञानं सहसा वादकरणं प-राजयप्रसङ्गात् ३ । वस्तु विद्यायति । किमिदं राजात्मात्यादि-समासादि विवादायानु दातुं वा अदकमकमपुष्कजितं परवादि-प्रभूतं बह्वाङ्गमनस्यमाणं वा । अथवा वस्तुशब्दादुपलक्षितं इदम् १ क्षेत्रं रेखात्रयैः सप्तवाक्यः ४, तादृ-विदाय वाद इति उपलक्षणत्वा-द सामानाधिक्यप्रभुतिप्रकारात् । तत्र उच्यते इदमनुष्ठा-नादि किं किं भाग्यमात्रमादिकं निवाहायितुं वा समयां भवि-ष्यति, नञ्जनि क्षेत्रमिदं किं मासकल्पचतुर्मासकल्पादि(कल्पोऽथ)

व्यं भवति, न वेति कालं विद्याय किमर्थं कालस्तथाविधोपगतप-
करणाय युक्तो भवति, न वेति । अथवा इदमिदानीं कल्पेभ्यो-
त्पन्नं वस्तु बालगाननुबलरूपकाचार्योपाध्यायराजवैद्य-
भगीनार्यादि विद्याय तथाविधाऽऽदेशान्नाहारोपाधिश्चयथादि
व्योचितमर्थोक्तं भवति, एवंविधज्ञानयुक्तो तथोक्तकार्येषु
प्रवर्तमानो न गणस्य द्वेष्यो भवतीति ४ । 'लेखं' इत्यादि
पूर्ववत् । अत्रुना प्रयोगमतिरिक्तप्रसन्नमित्येव संवत्परिष्कारो-
द्भावे भवति, अतस्तत्रायेव प्रवर्तयितुमाह- (सं किं तं) इत्यादि
व्याख्यातायम् । स्मृतिराह-संवत्परिष्कारं चतुर्विधां प्रकृता । तथा-
चतुर्जनाप्रोक्ततया वर्षावासेषु क्षेत्रं प्रतिनक्षत्राणि भवति १ ।
चतुर्जनप्रयोक्तया प्रतिहारदासोद्वेचयुद्धात् प्रवर्ति २ । कालं
कालं संमानयिता भवति ३ । यद्यगुरु संपुजयिता भवति ४ ।
तत्र वक्ष्यते जना बहुजनः प्रस्तावना स्थापनः, प्रया बहुसं-
ख्याको ज्ञानो ज्ञाताविकचनस्य, तथापि स पर्यायः, तस्य प्रयोगं
योक्तव्यमिति, तस्य आचारं बहुजनप्रयोगतः, तथा करणभूतये-
ति । (वासवासासु ति) वर्षासु वर्षासु वर्षाकाले वर्षां वृष्टि-
र्बर्षा वर्षासु वा अर्धवासोऽवस्थापनं वर्षाबालस्त्वामन्, स्त्रीसं-
ख्यां वर्षासु वा क्षेत्रं बालवृष्ट्युत्पन्नलक्षणरूपकाचार्योद्भावं तथा-
योगगद्वाहनामित्रेयां वाऽऽचार्यादिगुणोपेतं 'वृष्टकल्पेन' सुसारतो
ज्ञेयम्, तदप्रतिनक्षत्राणि शेषकालं गणययिता प्रवर्ति, तदप्रति-
नक्षत्रं स्थानानां पीठहारारिंस्कीर्णनादिशेषप्रसन्नत्वात् । ननु
वर्षाप्रार्थनमिति किमर्थम् १, शेषकालेऽपि तदप्रतिनक्षत्रेण
यवेति चेत् । उच्यते-अथस्मन् काले अन्यप्रार्थने गम्यते, परं
वर्षासु न गम्यते तद्वद्वयम् १ । तथा बहुजनप्रयोगतया (पि-
डिहिरपि) प्रतिहारः प्रत्यर्थं प्रयाजनमर्थ्येति प्रतिहा-
रिं पीठमासनं पट्टकारिककर्मप्रश्नमन्त्रकं कोष्ठावि-
शेषः, शयनं च, यत्र ब्रह्मरितपादैः सुपत्ये संस्तारको लघु-
स्तदायनमेव, पतेषामवयुद्धात् भवति । इदमपि वर्षावास एव,
तत्राश्चतुर्गणकर्मण्ये एव वृक्षसामाचारी दृश्यते, न्यूनोदरता-
दित्यःकरणं पृथुषणाकल्पकर्मणं विवृतेः परिशयो विशेष-
कारणमभरा पीठकर्मकादिसंस्तारकादिनाम् उच्चार्यादिमन्त्र-
संग्रहं लोचकर्मणं शुकप्रभाजनं प्रागुद्गीतमसंग्रहादिपरि-
त्यजनमन्त्रं तु प्रदणं द्विगुणवर्षोपग्राहणकरणं चरणमि-
त्यर्थोऽत्र 'कल्पपथ्ययनं' स्वयमेव वक्ष्यते सूत्रकारः, इति कृतं
प्रसङ्गेनेति ३ । काले यथोचितप्रस्तावे ह्येतस्माद्योपधिस-
मुत्पादनप्रत्युपेक्षणोपापनज्ञादिकरणस्य कर्म, अत्रुष्टानं, सं
मानयिता स्वस्थानं आदरकरणेन प्रतिपात्तकर्म जवति ३ ।
तथा गुरुमिति येन गुरुणा प्रमाजितो यस्य पाथ्यं वा प-
जितः तं शुद्धं संपुजयिता इति स्वयमाचार्यत्वे प्राप्तेऽपि मा
यनेषां विनयदानमभवतिविति कृत्वा अत्रुष्टानवन्दनाहा-
रोपधिरपिधर्मोपग्राहणचरणसंवादानुपेक्षादिभिर्विनयदेतुभिः स-
म्यग् यथा भवति तथा पूजयिता जवति, न पुनः प्राप्तप्र-
तिष्ठस्तथा भवतीति ४ । सैषमिध्यादि निगमनाक्षर्ये व्य-
काथम् । इशा० ४ म० । गणिसंपदं यत्राभिधीयते तद्व्ययनमपि
तथैवोच्यत इति । आचार्यराज्ञानं चतुर्थेऽवयवे, इशा० १० उ० ।

गणेशिया-गणेशिका-स्त्री० । रुद्राकृतं कक्षापिकाजरणवि-
शेषं, इशा० १ बु० १६ म० । औ० । म० ।

गणेश-गणेश-पुं० । द्विपार्श्वे शम्भोदरदेवे, वाच० । गणधरे च ।
जीत० । "गिप्रत्युहं गणधरे, भवानीतनयनाम् । सर्वानपि
२०००

गणायका-नक्षत्रोदरसङ्गताम्" ॥१॥ इत्यत्र भवानीतनयनामा-
स्तुताम् संसारे आनीतशुभास्तु वा गणायकाङ्ग गणयनिदेवान्
गणधरं च अक्षामोदरसङ्गताम् शम्भोदरात् आत्मानन्दरत्नं
प्राप्ताम् वेति शिष्टाद्येप्रतीतः । जीत० ।

गतिकलेस-गतक्रेग-वि० । गतसमस्तरागादिद्वेष्ये, अ० प्र०
१ पाठ० ।

गति-गति-स्त्री० । शूलिकापैशाचिकं गत्यः कः प्राप्तः "नादि-
युत्पत्त्येवाम्" । अ० ४ । ३२७ । इति न जयति । प्रा० ४ पाठ् ।
गमनं, प्र० ४ संव० द्वार । नामकमोदयसंपादे जीवपर्यायं,
प्रश्न० ५ आध० द्वार ।

गुप्त-गुप्त-पुं० । शब्दे, अ० १५ श० १ उ० । ईषायाम्, पठे च ।
२० ना० ३ वगं ।

गाम्-म० । अङ्गे, प्रश्न० ३ आध० द्वार । शरीरे, उच० १६
अ० । जीषा० । औ० । 'गतास्तुल्यकप इव' । प्र० १७ पठ् ।

गतिगकारपविजति-गतिगकाराविभक्ति-न० । गकारकृत्य-
जिनयात्मके नाट्यनेदे, श० ।

गदतोय-गदतोय-पुं० । अम्वन्तरपश्चिमावाः कृष्णराजरेखे व-
न्नाम् लोकातिक्रमिणे परिवसति लोकातिक्रमेदे, इशा०
८ उ० । प्र० ४ । आ० म० । आ० । "गदतोयमुत्तियानं देवाणं
सप्त देवा सप्त देवसहस्रा पञ्चस्रः" । इशा० ७ उ० । "गदतो-
यमुत्तियानं देवानं सप्तदशारिं देवसहस्रपरिवारं पञ्चस्रः" तत्र
गदतोयानां मुषितानां च देवानामुभयपरिवारसंख्यामिदं नन
समसर्तितदेवसहस्राणि परिवारः प्रकृतानि । स० ७७ स० ।

गदभ-गदभ-पुं० । स्त्री० । रासमे, 'गधा' इतिव्यात्, स्थिर्वा
जातिव्यात् जीप् । आ० क० । सुवराजसचिवदीर्घपुष्टुप्रे,
बु० १ उ० । ('सुवराज' शब्दे वक्ष्यते)

गदभय-गदभय-पुं० । 'गदभया' इतिव्यात् प्राप्तिनि,
आचा० १ बु० ३ क० १ उ० । आ० म० । उत्पलनामके गन्ध-
रूपे, हवेनकुसुमे, विदङ्गे च । न० । वाच० ।

गदनाल-गदनाल-पुं० । बह्यमान "गदनाल" शब्दायै,
म० ३ श० २ उ० ।

गदनाशि-गदनालि-पुं० । स्वनामक्याते परिप्राजकं, यच्चिष्यः
स्कन्दक आसीत् । अ० २ श० २ उ० । स्वनामक्यातेऽनगरप्र-
चरे । यदन्तिके कामिपेयेश्वरः संज्ञया नामाऽनगरः प्रवर्तज ।
ली० २५ कल्प । उच० ।

गदनिष्ठा-गदनिष्ठा-पुं० । स्वनामक्याते उज्जयिनीचुपे, यो हि
साध्वीव्रतमज्जकन्वेन कात्तकाचार्येणानुसूतः । नि० बृ० १०
उ० । पञ्चा० । ती० । (गदनिष्ठाकथा तु "अभिरगण" शब्दे
प्र० भागे १८२ पुष्ट कात्तकाचार्यप्रस्तावे निरूपिता)

गदनी-गदनी-स्त्री० । गद-अन्तम् । गौरा-की० । अभिरग-
तिके कीटभेदे, स्वायं कः । गदन्तिक । रोगे, संहायां कम् । अ-
पराजितायाम्, श्वेतकण्टकायाम्, कटुण्यां च । गदन्तजाति-
स्त्रियाय, वाच० । गदन्तीकपथारिण्यां गदन्तिष्ठाराजसिकायां
विद्यायाम्, नि० बृ० १० उ० ।

गदह-गदह-पुं० । 'गहन' शब्दायै, आ० क० ।

गह्वरी

गह्वरी-गह्वरी-खी० । 'गह्वरी' शब्दात्, नि० लृ० १० उ० ।

गह्व-गह्वरी-न० । तात्पर्ये, आन्ता० १ शु० ३ अ० ३ उ० ।

गह्वपिठ-गह्वस्पृष्ट-न० । अरुणजेदं, शुक्रादिभक्षणं सूचय । इत्त० १ अ० । शुक्राः मतीताः ते आदित्येण शकुनिका-शिवादीनां, तैर्मन्त्रेण गन्धमान्वाद्यामरुणस्वन्दिवारणादिना तद्वत्स्वकारि-कामादिशरीराभूषणेन च शुक्रादिभक्षणम् । तत्किमुच्यते इ-त्याह- (गह्वपिठं स्ति) शुद्धेः स्पृष्टे स्पृष्टेन यस्मिन्स्तद् शुद्धस्पृष्टं, यदि वा शुद्धात् भक्ष्यं स्पृष्टमुपलक्षणत्वाच्चुदरादि च मर्त्ये-स्मिन्स्तद् शुद्धस्पृष्टम्, अ ह्यत्रकर्मणिशब्दापुटप्रद्विनाप्यात्मानं शुक्रादिभिः स्पृष्टादि भक्षणतीति । इत्त० ५ अ० । शुद्धस्पृष्टा-भिधानमनाद्यप्यतितीतगोक्षेवरादिबद्धव्यति निपतनकपम् । त० ।

गह्व-गह्वरी-पुं० "गो नः" । ८ । ४ । ३०६ । इति पैशाच्यां जस्व नः । समुदाये, प्रा० ४ पाद ।

गह्व-गह्वरी-पुं० । जननीकुत्रौ, तं० । "गह्वं वक्तुं" गत्रे कुत्रौ श्रुक्तान् सत्यम् । इत्त० ५ प्रा० ४० । गर्भाशये, इत्त० २ प्रा० ३ उ० । लज्जयुक्तविपर्ययोः, म० ५ प्रा० ४ उ० । उदर-स्थे, इत्त० १० प्रा० । प्राणिनां जन्मस्थि, इत्त० ४ प्रा० ४ उ० ।

अथ गर्भाधिकारः-

सुण्ड गणिए दस दसा, वाससयाउत्स जह विजज्जति ।

संकक्षिण वोगमिए, च जाउं मेसयं होइ ॥ १ ॥

जसियमेसे दिवसे, जसियराइउ होइ उत्तसासे ।

गह्वस्मि वसइ जीवो, आहारविधि च उच्छामि ॥ ३ ॥

(सुण्ड०) जसिय०) अत्र पदानां संबन्धोऽयम्-वर्षशतायुषो ज-स्तोऽपि दश दशा अवस्था विजज्जन्ती पृथक् भवति तथा द्यं शृणुत, कसति । गमिने-यकद्वयद्विक्कियमाणं सति, तथा दश दशाः संकलिते एकत्र मीक्षिते, तथा श्रुतकथिते निष्काशिते सति 'वाससयं परमाउं इतो पन्नासं हुरइ' इत्यादिना यन्त्रायुःशेषकं जवति तदपि युयं शृणुत । २ । यावन्मात्रं दिवसान् यावद्वाचीः यावन्मुहूर्तान् यावच्चन्द्रासान् जीवो गर्भे वसति तान् चक्ष्ये, गर्जादिकं आहारविधिं, चशुष्माच्छरीररोमादिस्वकपं च बह्व्यं मणिप्यामीति ॥३॥

तत्र गर्भे अहोरात्र्यां प्रमाणमाह-

दुषि अहोरचसए, म्पुणणे सत्तसत्तरि च ।

गह्वस्मि वसइ जीवो, अह्वरहोत्तसमयं च ॥ ४ ॥

एष उ अहोरात्रा, नियमा जीवस्स गह्ववासास्मि ।

हीणाहिषाउ इषो, उवघायवमेण जायंति ॥ ५ ॥

'दुषि' हे अहोरात्रये २०० संपूर्णे सतसमत्यधिकं ७७ अन्वयधर्महोरात्रं च जीवो गर्भे वसति तिष्ठति । यतावता भवमासात् सार्द्धं मसदिनात् जीवो गर्भे तिष्ठतीत्यर्थः ॥४॥ (एष उ) एते उक्त्वा अहोरात्रा निश्चयेन जीवस्य गर्भवासे प्र-क्षेप्ति । (इतो स्ति) अस्मादुक्ताहोरात्रप्रमाणान् उपघातवचनेन जानपिष्ठादिशेषेण हीनाधिका अपि (जायंति स्ति) घातुनाम-नेकार्थेनार्थः भवन्तीत्यर्थः । तुमुश्चोऽपि घनं जवेत् ॥ स च जायति इति ॥ ५ ॥

अथ गर्भे मुहूर्तां प्रमाणमाह-

अह्व सट्त्सा तिणि ठ, सया मुहूर्ताण पववीसा य ।

गह्वगजा वमइ जिओ, नियमा हीणाहिषा इषो ॥६॥

(अह्व०) अष्टौ सहस्राणि त्रीणि शतानि पञ्चविंशत्याधि-कानि मुहूर्तानि ८३२५ निश्चयेन जीवो गर्भे वसति । तानि च कथं भवन्ति ।-उत्तकक्षणाः सप्तसप्तसप्तकक्षितारात्राः २७७ विंशता मुहूर्ताः ८३२० यतावन्तो भवन्ति, अहोरात्रा-स्य च पञ्चदश मुहूर्तानि (क्षिप्यन्ते, जानानि ८३२५ इति । इत उ-क्त्वात् ८३२५ वातदोषादिविकारेण हीनाधिकाप्यपि मुहूर्-तानि वसति गर्जे जीव इति ॥ ६ ॥

अथ गायत्रयेन गर्भे निःश्वासाच्छासप्रमाणमाह-

तिनेव य कोदंभो, चउत्तससय हवंति सयमहस्साइ ।

दस चैव सट्त्साइ, दुषि सया परणवीसा य ॥ ७ ॥

उत्तसा निस्सासा, इषियमिषा हवंति संकलिषा ।

जीवस्स गह्ववासे नियमा, हीणाहिषा इषो ॥ ८ ॥

(तिनेव य उत्तसासा) तिष्ठाः कोदयः चतुर्दश शतसहस्राणि, च-तुर्दश लक्षान्यर्थः, दश सहस्राणि, दशाने, पञ्चविंशत्याधिक इति ३१४१०२२५ । (इषियमिषि स्ति) यतावन्मात्राः सङ्ख्या एकी-कृता जीवस्य गर्भवासे निश्चयेन निःश्वासाच्छासा भवन्ति । कथमस्मिन्मन्त्रमुहूर्ते सप्तविंशत्युक्तानि त्रिसप्तत्याधिकानि ३ ७७३ निःश्वासाच्छासा भवन्ति, एतेष्वच दैतानि ८३२५ उ-क्त्वापि मुहूर्तानि गुण्यन्ते तदा यथोक्तम् ३१४१०२२५ एतज्ज-वन्तीति । इत उक्त्वाद्दोषादिकारणेन हीनाधिका निःश्वा-साच्छासा भवन्तीति ॥ ८ ॥

अथाहोराधिकारे किञ्चिद् गर्भादिस्वकप्रमाह-

(आउत्त०) । इत्थं । एं जाहिड्डा, निरादुगं पुप्फनासियागारं ।

तस्स य हिट्ठा जेषी, अहोमुट्ठा मंठिया कांमा ॥६॥

(आवसो इत्थी०) हे आयुष्मन् ! हे गौतम ! स्त्रिया नार्यौ ना-भरधोभागं पुष्पनासिकाकारं सुमनोमुत्तसहस्रं शिराद्विकं ध-मनियुयं वर्तते, च पुनस्तस्य शिराद्विकस्याधो योनिः स्मरकृषि-का संस्थिताऽस्ति । किंभूता ?, अग्रेमुखा । पुनः किंभूता ?, (कोसं स्ति) कोशा, सङ्घिधानकाऽऽकारयथः ॥६॥

तस्म य हिट्ठा चूप-स्स मंजरी तारिसा उ मंसस्स ।

ते रिउकाझे कुमिया, सोणियलवया विमोयेति ॥ १० ॥

(तस्म य) तस्याहव येनेष्वोऽधोभागे चूनस्याऽऽस्त्रस्य धा-इयो मज्जयो वल्लयो भवन्ति तादृश्यो मानस्य पल्लस्य प्र-क्षयौ भवन्ति, ताम्बयो मासान्ते खीणो यद्वज्रमक्षं दिवस्यं खवति नवतुकाः स्त्रीधर्मप्रस्तावः, तस्मिन् स्फुटताः प्रकुट्टाः सत्यः शोणिलवयकान् कषिरविन्दून् विमुञ्जन्ति भवन्ति ॥१०॥ तं० । "सताहं कल्लं विन्यात्तु नः समामहम्बुद्धं । अर्बुदा-आयत्ते पेत्तं, पेत्ततोऽपि घनं जवेत् ॥ १ ॥ वाच० ।

कोसायारिं जाणिं, संपत्ता सुकमीमिया जइया ।

तइया जीवुवपए, जुग्गा भणिया जिण्णिदेहि ॥११॥

(कोसा) ने कषिरविन्दवः कोशाकारां योनिं संस्थाप्याः सन्तः शुक्रमभिधाः श्रुतदिनत्रयान्ते पुरुषसंयोगेनाऽसंयोगेन

बा पुरुषवोर्ध्वं वदा मिलिताः (नह्यं चि) तदा जीवोपादे गम-
संभूतलक्षणं योग्या अभिनाः कथिता जितेन्द्रैः सर्वैरेतित ॥१॥
ननु कथं पुरुषासंयोगं पुरुषसंभव इति ? यच्चकं स्थानाङ्गे-
“पंचादि तर्णादि इत्यादि पुरेण सज्जि असंसवमासी वि गम्यं ध-
रेज्जानां जह-दर्थो दुषियमा दुषियसश्च सुकपोमालं अभिष्टिजा
१, सुकपोमालसंसंघे वा से वर्ये अतो जाणिए अणुपवेसज्जा
२, सत्यं वा से ३, परो वा से सुकपोमालं अणुपवेसज्जा ४, सी-
आदिगविषयज्ज वा से आयममाणीय सुकपोमाले अणुपवेसज्जा
५, इच्छेतेहि पंचादि तर्णादि जाव धरेज्जा” (स्या ५ ग ० ३३०)

परिधानवर्जितत्यर्थः । दुर्निषयणान् पुरुषशुक्लपुष्कलान् कथाङ्ग-
पुरषनिष्ठानामसनस्थानाधितिष्ठं द्याम्याकपणन संयुद्धीयात्
१, तथा शुक्लपुष्कलसंयुद्धं ‘से’ तस्याः स्त्रिया वक्ष्यन्तमन्धये
योग्यानुप्रविशद्, इह वा वक्ष्यमित्युपलक्षणं तथाधिषमम्यद्वि
अनुप्रविशोर्वादि २, स्वयामि, पुत्रार्थिमीत्वाच्च । लक्षकत्वाच्च
[सेति] सा शुक्लपुष्कला योग्यानुप्रवेशयेत् ३, (परो वे तित)
आधूमयानिकः पुत्रार्थमेव (से) तस्या योग्याविति ४, शतोत्क-
लक्षणं यद्विकटं पल्लवादिगतामित्यर्थः, तेन वा [से] तस्या
आचामायाः पुत्रपतिता उदकमध्यवर्तिनः शुक्लपुष्कला अनुप्रवि-
शेयुरिति ।

अथाध्वस्तयोनिकालमानं जीवसंख्यापरिमाणं बाह-

वारम चेव मुहुत्ता, उवर्ति विक्कंस गच्छई सा उ ।

जीवानं परिसंता, लक्खपटुच्चं व उक्कोसि ॥१॥

(वारस ०) सा पुरुषवोर्ध्वसंयुक्ता योगिनीशैश्च मुहुतां याव-
द्व्यवस्था नयति । तथा [उवर्ति ति] द्वादशमुहुतानन्तरं सा यो-
निर्विवर्त्तं गच्छति, प्राप्नोतीत्यर्थः । अयमाशयः—अव्यन्ते स्त्रीणां
गणपतंगेन द्वादशमुहुतमेष एव गर्भमावः, तदनन्तरं वीर्य-
विनाशत्वाद् गर्भोभाव इति । तथा मनुष्यगर्भे जीवानां गनेज-
न्तानां परिसंख्या, संख्या-मानं, लक्षपृथक्पुष्कलमुहुतो नयति ।
सिद्धान्तमाशयः द्विप्रजृतिरानवश्यः संख्या कथ्यत इति ॥१॥

अथ कियज्जथा वधेय्यः पुनरुपैयं गर्भं स्त्रियो न
धारयन्ति, पुमांश्चाविषीं जवति इति प्रसज्जतो
निरुपयितुमाह-

पणपप्पा य परेणं, जेणिए पपिलावए महिलियाणं ।

पणमत्तरइ परओ, पाएण पुणं धवे बीओ ॥ १३ ॥

(पणप ०) महिलानां स्त्रीणां प्रायः प्रवादेण (पणपप्पा य चि)
पञ्चपञ्चाशद्वर्षेभ्यः (परेणं ति) ऊर्ध्वं योगिनिः प्रज्जावति, गर्भधा-
रणाऽसमर्था भवतीत्यर्थः । भावार्थोऽयं निशोधको यथा-
“ इत्यादि जाव पणपप्पासा न पूरेति ताव अभिज्ञाया जेणी ”
आनवं स्याद्, गर्भं न शुद्धातीत्यर्थः । “ पणपप्पासाए पुण
कस्स वि ज्जत्तं भवति, न पुण गमं गेएहइ, पणपप्पाए परओ
न अत्तव नो गमं गेएहइ चि” । तथा चोक्तं आनाङ्कटीकायाव-
“ मानि मांस रजः स्त्रीणां-मज्जं क्ववति ज्यहम् ।

अन्तराद् द्वादशवर्षं, यानि पञ्चाशान् कथय ॥ १ ॥

पुण्योऽश्वशर्वा स्त्री, पुण्यविशेण सज्जता ।

शुद्धे गर्भाशये १ मासं २, रक्तं ३ शुक्लं ४ अजले ५ हृदि ६ ॥२॥

वीर्यवन्तं सुते सुते, ततो म्यूताद् द्याः पुनः ।

रोम्यद्वयपुरधन्यो वा, गर्भो नवति वैष बा” ॥ ३ ॥ इति ।

हृक् निर्दोषं गर्भाशयादिषु इत्यर्थः । तथा च-

“अमुस्तु पादया निष्ठाः, पूर्वास्तिजोऽयं निन्दिताः ।

वक्रादशी च, युष्मासु, स्यात्पुत्रोऽन्यासु कन्यका ॥ ४ ॥

यथा संकीर्णमावति, विनेऽनोने यथा तथा ।

भूतावतीने योगिनिः सा, हृक् नैव प्रतीक्यति ॥ ५ ॥

मासेमावितं रक्तं, कम्बनीयमावती पुनः ।

ईषत्कणं विगम्यं च, श्राप्योनिमुक्ताद्देव” ६ (स्या ० ५ ग ० ३३०)

तथा चाविष्यस्ता योगिनिर्विष्यस्तं बीजम् १, अविष्यस्ता यो-

निः विष्यस्तं बीजम् २, विष्यस्ता योगिनिर्विष्यस्तं बीजम् ३,

विष्यस्ता योगिनिर्विष्यस्तं बीजम् ४, अतुल्यं भङ्ग्यं आधमके एव

उत्पत्तेरवकाशो न दोषेषु विध्यति । तत्र पञ्चपञ्चाशिका नारी

विष्यस्तयोगिनिः । सप्तसप्ततिकाः पुमाविति द्वादशमुहुतान् यावद्

बीजमविष्यस्तं स्यात्, तत ऊर्ध्वं विष्यस्तमिति स्त्रीनोयाङ्क्युत्सा-

विति । तथा पुमान् पुरुषः प्रायः पञ्चसप्ततित्वेनैव परंत ऊर्ध्व-

मयीओ भवेत्, गर्भोपाययोग्यबीजविषयजित इत्यर्थः ।

कियत्प्रमाणापुमासेतमानं कट्ठम्बम् १, इत्याह-

वाससयाउयमेयं, परेण आ होइ पुण्कोदीओ ॥

तत्सऽके अभिज्ञाया, सत्ताउयसीसजागो य ॥ १४ ॥

वर्षेऽशतायुषमिदं युगीनानामेतद् गर्भधारणादिकालमनुकुर्य ।

परेण तर्हि का वार्ता १, इत्याह-(परेण चि) वर्षेऽशतात्परतो वर्ष-

द्वयं त्रयं चतुष्टयं केत्यादि यावन्महाविदेहमनुष्ठानार्थं वा पूर्वको-

टिः सर्वयुषि स्यात् तस्य सर्वोत्पुत्रोर्दे तद्वद् यावद्व्यवस्था गर्भ-

धारणयोग्या स्त्रीणां योगिनिर्द्वयम् । ततोऽपि परतः सकृत्प्रसव-

मयीओऽज्ञानयोग्योऽवस्थितयौवमत्वात् पुंसां मनः सर्व-

स्यापि पूर्वकोटिपरेभ्यस्तस्यायुषोऽन्यो विरहिततमो भागो बीज

इति ॥ १४ ॥ तं ० । प्रब ० ।

अथ कियन्तः पुनर्जीवा एकस्याः स्त्रियो गर्भं एकहेलयेवो-

त्पद्यन्ते, कियन्तं च पितृनामेकः पुत्रो जवति १, इत्याह-

रचुकढाओ इत्यादि, लक्खपटुच्चं व बारस मुहुत्ता ।

पिअसंसत्तयपटुच्चं, बारसवासा उ गन्तस्स ॥ १५ ॥

अत्रान्यत्राप्यापेक्षाद्विभक्तौर्ना वैचित्र्यं ज्ञातव्यमिति । मासान्ते

भीषि दिनानि यावत्स्त्रीणां यश्चिरन्तरमनं क्ववति तद्व रक्त-

मुच्यते, तेन रक्तेन कथिरेण उक्तद्वाराः पुरुषवोर्ध्वयुक्तान्या

एकस्याः स्त्रिया गर्भं जघम्यत एवो द्वौ वा त्रयो वोक्तद्वस्तु

(सकृत्पुटुच्चं ति) लक्षपृथक्वं नवलक्षगर्भजोऽवा उत्पद्यन्ते

इत्यर्थः । निष्पत्तिं च प्राय एको द्वौ वा गच्छन्तः, शेषास्त्वल्प-

जीवितास्तत्रैव झियन्ते । एको द्वौ वा इत्युक्तं व्यवहारपक्ष्या,

निश्चयापेक्षया तु ततोऽधिकं न्यूनं वा नयतीति द्रष्टव्यमिति ।

चरान्ताव स्त्रियाः संसक्तार्थो योनी द्विद्रिया जीवा जघम्यत

एको द्वौ वा त्रयो वोक्तद्वो नवलक्षप्रमाण उत्पद्यन्ते । तत्ता-

वशात्कान्धयेन पुरुषसंयोगे तेन जीवानां विनाशो भवति । स्त्रीपु-

रुषमैपुनं निष्पादय्यः भग्नमुद्गुनीयुषः कपयोस्तावद्वयाकाश-

कारिणः अथो ज्ञानधारकाः नारकदेशमुत्साक्षिणयुषजितशे-

वजीवम्यानागमस्तन्नावा सुदूर्गपृथक्त्वकावस्थितिकाः आ-

संस्कंधाः संस्पृजमनुपुष्पा उत्पद्यन्ते वेति । तथा (वारसमु-

हुच चि) पुरुषवोर्ध्वस्य कालमानं द्वादशमुहुतानि, यत्तावत्काल-

मेव मुहुराशितोऽविष्यस्तयोगिक भवत इति । (पिच चि) वि-

पुत्रां संस्थापितुं संस्था, तस्याः शतपुत्रकं भवति । अथ-
माश्रयः-उत्कृष्टा नवार्ता पितृशतनामिकाः पुत्रा आयेत, ए-
तज्जन्तं भवति-कस्याश्चैव पदं सर्वनामिकाः कामानुपायाश्च यो-
चितो यदा श्राव्यमानुद्वेगं भवेत् इत्यर्थेन नवभिः पुत्रपुत्रैः सह
संगमो भवति सदा तद्विज्ञेयः यः पुत्रो भवति स नवार्ता पि-
तृशतानां पुत्रो भवति । उपलक्षणस्यापि तद्वत्त्वं च योजं श्राव-
यमानुद्वेगं वाचयामि नृत्तं भवति, ततश्च नवार्ता शतपुत्र-
कस्यापि बीजं गवादिषोभिः प्रविष्टं बीजमेव । तत्र च बी-
जसमुदाये एको जीव इत्यध्यात्मनस्तेषां बीजस्याभिनामुक-
र्षतः पुत्रो भवति । मत्स्यादीनामेकसंयोगेऽपि शतसहस्रपु-
त्रकं गते उत्पद्यते, निरप्यते वैकल्पिकापि गते लक्षपुत्रकं
पुत्रानां स्थितिः । ननु देवानां ह्युक्तपुत्रताः किं सन्ति, जन-
नः । उच्यते-सर्वेषु परं ते वैकल्पसरीरात्मनोऽस्ति न गती-
धानहेतवः सं । (इति 'पुत्र' शब्दे स्पष्टविध्याम्)

अथ किमर्थं काष्ठं अवस्थित्या जीवो गते वसतिः । इ-
त्याह- (बारल०) गर्भस्य स्थितिर्द्विदशवर्षमुत्सृज्यमाणा भ-
वति । एतज्जन्तं भवति-कोऽपि पापकारी वासपितादिवृत्तिर-
न्वादिस्तिमिते वा गते श्राव्य संवत्सराणि निरन्तरं तिष्ठति
उत्कृष्टतः, अथैवस्थानमुत्सृज्यते तिष्ठति, अवस्थित्या गतोऽ-
धिकारात् । " उद्यमस्येनं भते । काष्ठको केव चिरं होइ ?
गोयमा । अहंशेषं हं संमये, वक्तोसेनं उमासा " उक्त्या-
मै काष्ठान्ते हृदिष्ठेः पुत्रपरिणामः, तस्य समयात्मनरं
वयमात्माननरं वयमात् । अयं च मागरीवादिषु वैशाखान्त-
तुल्यसपत्न्यादिदशके भवति । तुल्यमात्मानुपतिर्यथा काय-
स्थितिर्बलवतीति शिवाचार्यमुक्तव्यं गमाणाऽवगमन्या, यथा
कोऽपि स्त्रीकोपे श्राव्य वर्षाणि जीविष्या तन्ने च मृत्यु नचा-
विषकं वरणात् तत्रैव गर्भस्थिते कलत्रेण समुपपन्न पुनर्द्विदश
वर्षाणि जीवन्त्येवं वतुविशतिवर्षाण्युक्तं गते अमृतव-
निष्ठेन । कविश्राव्यः-चाद्वारवाणि स्थित्या पुनस्तैवान्यजी-
वस्तत्पुत्रीरुत्तरपते तावत्पतिरिति ॥ १५ ॥

अथ कुतः पुत्रादयः कुत्र परिवसन्तीत्याह-

दाहिणकुञ्ची पुरिस-स्स होइ वापाए इत्थियाओ य ।

उभयंतरे नपुंसे, तिरिए अट्टव वरिसाई ॥ १६ ॥

(दाहिण०) पुरुषश्च दक्षिणकुञ्चिः न्यायः दक्षिणकुञ्ची व-
सन् जीवः पुरुषः स्थावरीतिमात्रः । स्त्रिया वायव्यकुञ्चिः स्था-
व, वायव्यकुञ्ची वसन् जीवः अस्तीति मात्रः । नपुंसके
उत्पद्यन्ते न्यायः, कुत्रिमात्रमात्रं वसन् जीवो नपुंसको जा-
यते इति ज्ञायः ॥ ३ ॥

स्त्रीपुत्रमनुसकलक्षणानि यथा-

" योनेर्मुञ्ज्यमस्येनं, मुपचञ्जलता सते ।

पुंस्काभिरेति सिक्कानि, सत स्त्रीत्वे प्रचक्षते ॥ १ ॥

महने करता हीनं, सोकीरं अमृषुपुष्टा ।

स्त्रीकाभिरेति सिक्कानि, मत्तं पुंस्त्वे प्रचक्षते ॥ २ ॥

स्तनद्विरमृशुकादि-नावासवसर्गवत्तत् ।

नपुंसकं बुधाः माह-मोहाजमलक्षुर्वापितत् ॥ ३ ॥

अथ तिरिच्छां गर्भे अवस्थित्यतिमात्रं तिरिच्छं ० तिरिच्छां
गर्भे अवस्थित्यतिमात्रं तिरिच्छं ० तिरिच्छं ० तिरिच्छं ०
येति । अथन्यायऽनमुद्वेगमाणा मयास्थितिः ॥ १६ ॥ सं ।

जीवः किं सोम्यः ससरीरो व्युत्क्रामति ?-

जीवेणं जंते ! गर्भं वक्ष्यमाणे किं सद्दिए वक्ष्यमइ, अणि-
दिए वक्ष्यमइ । गोयमा ! सिय सद्दिए वक्ष्यमइ, सिय अण्णदिए
वक्ष्यमइ । से केण्णं ? गोयमा ! इत्थिदिवाइ पडुव अण्णदिए
वक्ष्यमइ, जाविदिवाइ पडुव सद्दिए वक्ष्यमइ, मे तेण्णं । जीव-
णं जंते ! गर्भं वक्ष्यमाणे किं सरीरं वक्ष्यमइ, असरीरं वक्ष्य-
मइ ? गोयमा ! सिय ससरीरं वक्ष्यमइ, सिय असरीरं वक्ष्यम-
इ । से केण्णं ? गोयमा ! आणिलेपवैठं अण्णदिएवाइ पडुव
असरीरं वक्ष्यमइ, तेयाकम्माइ पडुव ससरीरं
वक्ष्यमइ, से तेण्णं गोयमा ! जीवेणं जंते ! गर्भं वक्ष्य-
माणे तपपदयाए कमाहारमाहारे ? गोयमा ! माउ-
आणं पिडुवुत्तं तं तज्जन्तं सद्दिए कलुमं किन्विमं तपपद-
याए आहारमाहारे ? य० ? श० उ० ।

अथ जीवो गर्भे व्युत्पद्यमानः किमाहारमाहयति, ततश्च
किं स्वकपो भवति ? इत्याह-

को खलु जीवो अम्मपिठसंयोगे माउआये पिडुवुत्तं तं
तज्जन्तं सद्दिए कलुमं किन्विमं तपपदयाए आहारं आहा-
रिचा गच्छताए वक्ष्यमइ ।

सचाहं कल्लं होइ, सचाहं होइ अण्णुयं ।

अण्णुया जापए पेसी, पेसीओ य पणं भवे ॥ १७ ॥

" इमो कलु ति " वाक्यं " वक्ष्यमइ ति " मुक्तं । अयं
जीवः खलु निश्चितं (शङ्किणुकुञ्चो) पित्राः संजोगे
(माउआयं ति) मातुराजो जन्मया आनंते, शोभिन्-
मित्यर्थः (पिडुवुत्तं ति) पितुः शुक्रकः इह यद्विनि शयः (ते-
ति) तदाहारं तस्य गर्भगुच्छमणस्य (पदमाया) तपपद-
मया (आहारति ति) तेजसकामेयधारीरुप्यं शुक्रका
गर्भतया गर्भस्थेन (वक्ष्यमइ ति) व्युत्क्रामति, उत्पद्यते इत्यर्थः ।
किमुपमाहारकं, तज्जन्तं सद्दिए कलुमं मज्जमइ (किन्विमं ति)
कलुपमिति । ततः केन कलुमं शरीरं निरप्यते, इत्याह-सत्ता-
हमित्थादि वाच्यत्वे ति पद्यम् । सत्ताहोरात्राणि यावत् शुक्रशो-
णितसमुदायमात्रं कलत्रं भवति । ततः सप्तहोरात्राणि भवद्दे-
वर्जानि, तत एव ह्युक्तशोणि किञ्चित् स्थानीयमृष्यं प्रतिपा-
दयति इति ॥ ततोऽपि चातुरात्र्यनी मांसकाकस्याः भवति ३ ।
ततश्चानन्तरं सा घनं समचतुर्गुणं मांसकाजं भवति ४ ॥ १७ ॥

तो पदमे मासे किरुणं पडं जायइ ? । बाए माये पेसी
संजायए यथा ३ । तदए माये माउउ होइलं जण्णइ ३ ।
चउत्ते माये माऊणा अंग्राइ पीणइ ४ । पंचमे माये पंच पि-
नियाआं पाणि ३ पायं ३ सिरं ५ चेव निव्वरइ ५ । छंदे माये
पिचसाणियं उवचिणइ ६ । सचमे माये सत्तसिमासायं
३०० पंचपेसीसायं ५०० नवपयसीओ ६ नवनज्जं च रो-
मकस्यपदसायं निव्वेइ ६ ५०००००, विणा कसमेयु-
णा, सट् कसमेयुणा अट्टाओ रोमकूकामीओ निव्वेइ ६
६५०००००० । ३ । अट्टमे माये विचिकिपो इवइ । ३ ।

(तो पद्यमे०) तत इह च तच्छुक्रशोणितमुक्षरोत्तरपरिणाममा-
साद्यत्त प्रथमे मासे कथोर्न पदं जायते । "पञ्चगुह्याभिमायं,
चोदशभिर्मसैः कथं; चतुर्भिः कथं; पलम्" इति वचनात् । त्रयः
कथाः स्फुरितिमात्रः १, द्वितीयं तु मासे पेली वनस्वकपा मय-
ति, समच्छुक्रं मांसकण्ठं जायत इत्यर्थः २, तृतीयं मासे
तु मातुरादौ जनयतीत्यर्थः ३, चतुर्थं मासे मातुराह्वाणि
मीययति, पुष्टानि करोतीत्यर्थः ४, अर्धः पञ्चमे मासे पाणि-
ह्वय-पादह्वय-मस्तककृपाः पञ्च पिपिदकाः पञ्चाङ्गुलीभ्यः निर्वत-
यति, निष्पादयतीत्यर्थः ५, षष्ठे मासे पीयते जलमनेनेति पिचं,
पिचं च शोणितं तद् उपचिन्तानि, पुष्टं करोतीत्यर्थः ६, सप्तमे
मासे सप्त शिराशतानि ७०० पञ्च पंसीशतानि ५०० नव चमन्यो
वचनाङ्गो नवनवतिरोमकूपशतसहस्राणि निर्वतयति । रोम्यां
तनुकृहार्णां कृषा इव कृषा रोमकृपाः, रोमरञ्जनीत्यर्थः, तेषां
नवनवतिरितिहा इति केशमन्थुषी विना, तत्र केशाः शिरोरक्षाः,
मन्थुषि कूचकेशाः ६१०००००, केशमन्थुभिः सह (अद्बुधुडाउ-
त्ति) साङ्गिस्तिस्रो रोमकृपादौः निर्वतयतीति ३५००००००
॥७॥ अष्टमे मासे तु शरीरमाभिव्य (विशोऽकृपो ति) निष्प-
द्यति प्रथमो भवतीति ॥८॥

अत्राधिकारे इच्छुतिः जनोपकाराय वैशद्येयं सर्वहं
सर्वजुतद्व्यकरणसं प्रवक्ष्यति-

जीवस्स णं जंते । गम्भगयस्स समाणस्स अस्सि उच्चा-
रे इ वा पासवणं इ वा खेसे इ वा सिंघोरे इ वा वंते इ वा पि-
त्ते इ वा सुके इ वा सोणिए इ वा । नो इण्णहे सम्भट्ठं । से केण्ण-
हं जंते । एवं बुच्चइ-जीवस्स णं गम्भगयस्स समाणस्स
नत्थि उच्चारे इ वा० जाव सोणिए इ वा । गोयमा ! जीविणं
गम्भगय समाणं जं आहारमाहारे इ तं विणा सोइदियिचाए
१ चविलदियिचाए २ पाणिदियिचाए ३ जिन्दिदियिचा-
ए ४ फासिदियिचाए ५ अट्टिअट्टिमिन्नेकसंयुत्तयनहचाए
ये रएणं अट्टेणं गोयमा ! एवं बुच्चइ-जीवस्स णं गम्भगय-
स्स समाणस्स नत्थि उच्चारे इ वा० जाव सोणिए इ वा ॥

(जीवस्स णं जंते । इत्यादि) हे भदन्त ! जीवस्य जन्तोः
' यं ' बाक्कयालहारे, गर्भगतस्य गर्भनस्य प्राप्तस्य (समाणस्स
त्ति) सतः, अस्ति विद्यतं, वर्तते इत्यर्थः । उच्चारो विद्या, ' हे'
इति उपप्रवेशेन, बलहारे, पूरणे वा, वेति विवक्ष्यते । प्रवक्ष्य-
त्युच्यते, अतो निर्वाचनं, ' सिंघोरेण ' वासिवाहलप्या, (वंते)
व्रतने, पितं प्रायुः, शुक्रं धीर्यं, शोणितं वाधरं "सुके इ वा सो-
णिए इ वा" इति पदद्वयं अगवत्प्राप्तिद्वयेन न द्रव्यत, आगमकैवि-
चार्यमिति । (नो इण्णहं) नो वैव (इण्णहं) अयमनन्तरो-
क्तत्वेन प्रत्यक्षादयो भावः समर्थो बलवाद्, बन्धमागुद्वेषमु-
द्गरप्रदाजजर्जितवन्तः । गौतमस्वामी प्राह- (से केण्णहं) अय-
मेक कारणेनेत्यर्थः । हे भदन्त ! एवं प्राक्पयेन-जीवस्य गर्भगत-
स्य सतो नास्ति उच्चारो यावच्छोणितमिति । जगवान् प्राह-
हे गौतम ! जीवः ' यं ' बाक्कयालहारे, गर्भगतः सन् पराहारमाहा-
रयति तदाहारं भोजनं नयति १ चक्षुरिन्द्रिययत्न २ प्राणेन्द्रिय-
यत्न ३ जङ्घाङ्गयत्न ४ स्पर्शेन्द्रिययत्न ५ चिन्तेति, पुष्टीभावं
नयतीत्यर्थः । इन्द्रियमात्रं वैयानि-पुल्लकपाणि इन्द्र्येन्द्रियाणि १,
लघ्वुपयोगकपाणि तु भावेन्द्रियाणि २ । पुनर्निवृत्त्युपकरणलक्ष-
२०७

यमेवाह वैयानि इत्येन्द्रियाणि । तत्र निवृत्तिरहिंसा-अन्तो बाह-
श्च २, तत्रान्तः क्षोभेन्द्रियस्यान्तर्भवे जेभोचरतीना केवल-
इष्टा इतिमुक्तककुसुमाकारा देहावयवकपा कार्वाक्षिबुत्तिरस्ति,
या शुद्धग्रहणोपकारे वर्तते १ । चक्षुरिन्द्रियस्यान्तर्भवे कर्वा-
गम्भा चान्यममूराकारा कार्वाक्षिबुत्तिरस्ति, या उपग्रहणोपकारे
वर्तते २ । प्राणैन्द्रियस्यान्तर्भवे कर्वालक्ष्णा इतिमुक्तककुसुमा-
कारा देहावयवकपा कार्वाक्षिबुत्तिरस्ति, या गन्धग्रहणोपकारे
वर्तते ३ । रसनेन्द्रियस्यान्तर्भवे जिनगम्भा कुप्पहरणाकारा
देहावयवकपा कार्वाक्षिबुत्तिरस्ति, या रसग्रहणोपकारे वर्तते
४ । स्पर्शेन्द्रियस्यान्तः कर्वालक्ष्णा देहाकारा कार्वाक्षि-
बुत्तिरस्ति, या स्पर्शग्रहणोपकारे वर्तते ५ । वह्निनिवृत्तिस्तु
या सर्वेषामपि भोधादीनां कर्वाक्षुक्तिकादेका इत्यर्थः, सैव
मन्तव्यः । उपकरणेन्द्रियं तु तेषामेव कदम्भगोष्ठाकारादीनां
च इत्यस्य देहशक्तिरिव उज्ज्वलस्य दहनशक्तिरिव वा या
स्वकीयस्वकीयविषयग्रहणशक्तिस्तत्स्वरूपं ब्रह्मवत् २ । तथा
ज्ञानावरणकर्मज्ञापोषमाद् जीवस्य शब्दादिग्रहणशक्तियं
सर्वविभावेन्द्रियम् १ । यत्तु शब्दादीनामेव ग्रहणपरिणामलक्षणं
तदुपयोगमात्रेन्द्रियमिति २ । तत्र यानि इत्येन्द्रियाणि तानि
जीवानां पर्यायी सत्यां भवन्ति, यानि च भावेन्द्रियाणि तानि
संसारिणां सर्ववन्द्यानां भीतिमिति । तथा नयनस्य विषयोऽप्रका-
शकवस्तुपदनाद्याभित्यात्माङ्गुलं सान्निरे योजनलङ्कं स्यात् ।
प्रकाशकत्वादिष्वक्काद्याधकमस्य विषयपरिमाणं स्यात् ।
नात्र विषयं नियमः कोऽपि निर्दिष्टोऽस्ति सिद्धान्ते, यतः पुष्कर-
वर्द्धादिशानुपासकपर्वतसमीपे कर्कसकान्तां मनुष्याः प्रमा-
णाङ्गुलजैवः सान्निरेकैरकविंशतियोजनलङ्कैर्यवस्थितं रवि प-
श्यन्तः प्रोचयन्ते शास्त्रान्तरे इति । उच्चयन्तस्त्वयासन्नरजोमला-
देरग्रहणादङ्गुलसंख्येयमागपरतः स्थितं वस्तु अक्षुपो विषयः
१ । भोजनस्य हारश्च योजनान्युत्कृष्टविषयो भक्षणजितादी ३ । प्राण-
रसनस्पर्शशानां मूकं नव योजनानि, जघनतस्तु चतुर्णां-
मज्जङ्गलसंख्येयमागारातं गन्धाधिकं विषयः मनस्तु केव-
लज्ञानस्यैव समस्तमूर्तोऽमूर्तवस्तुविषयत्वेन केवलां गतिं
विषयपरिमाणं, मनसोऽप्राप्यकारित्वादिनि । विषयपरिमाणं बा-
वेन्द्रियविचारं आत्माङ्गुलमेव क्वयमिति । तथा [अट्टिअट्टिमिन्ने]
अस्थयस्थिमिन्नेकशमसुरोमनवतया चिन्तोतीति । तत्रा-
दिह द्रुम्भ, अविद्यामिच्छा अस्तिअवयवचरः, केशाः शिराः,
मन्थुषि कूचकेशाः, रोमणि कर्वाक्षिकेशा इति । ' से ' अधानानाथै-
न अनेन कारणेन हे गौतम ! हे भदन्त ! एवं पूर्वोक्तं प्रोचयते
प्रकयेन प्रतिपादयति, जीवस्य गर्भगतस्य सतो नास्ति उच्चारो
यावच्छोणितमिति ।

पुनर्नीतमो ज्ञानमन्त्रं प्रवक्ष्यति-

जीवे णं जंते । गम्भगय समाणे पद्दु मुहेणं काबालियं आहारं
आहारित्तए । गोयमा ! नो इण्णहे सम्भट्ठं । मे केण्णहं जंते !
एवं बुच्चइ । गोयमा ! जीवे णं गम्भगय समाणे सर्वजो आ-
हारः, सर्वजो परिणामि, मन्वभो ऊतसेइ, मन्वभो नीस-
सेइ, अविक्खणं २ आहारं, अविक्खणं २ परिणामेइ, अजि-
क्खणं २ ऊतसेइ, अजिक्खणं २ नीससेइ, आहव आहारं,
आहव परिणामेइ, आहव ऊतसेइ, आहव नीससेइ, याउ-
जीवरमहरणी पुत्तजीवरसहरणी, याउजीवपदिवक्खा

जीवेणं जंतैः गन्धगण समागे नरएमु उववज्जिजा । गो-
यमा । अत्येगइए उववज्जिजा, अत्येगइए एतां लववज्जि-
ज्जा । से केणट्टणं भंतं । एवं बुबुद्ध जीवेणं गन्धगण समागं
नरएमु अत्येगइए उववज्जिजा, अत्येगइए नो उववज्जिजा । गो-
यमा । जेणं जीवेणं गन्धगण समागे सक्खी पंचेन्द्रिए
सव्वाहिं पज्जत्तिहिं पज्जत्तए वीरियसङ्कीए विमंगनाएसङ्की-
ए निज्जिवसङ्कीए पत्ताणीयं आगयं मुत्था निस्सम्म पपमे
वित्थुद्धइ, वेउत्थियममुत्थाएणं समोद्धणइ, समोद्धिण्ण-
चउत्तरिण्णिमिच्छं सत्ताहेइ, सत्ताहेइत्ता ए पराधीएण सक्खिं संगमं
संगमेइ, तं जे जीवे अत्थकाप्पिए । रज्जाकामए ५ जोगकामए
३ कामकापए ४, अत्थकप्पिए । रज्जकप्पिए ३ जोगकप्पिए
३ कामकप्पिए ४, अत्थपिवासिए । जोगपिवासिए ३ रज्ज-
पिवासिए ३ कामपिवासिए ४, तच्चिं । तम्मणे ५ तद्धस्से

कार्यं निश्चय मनसा व्यवधार्य (तज सि) तदन्तरमेव स गर्भ-
जन्तुः भवति जायते । (तिष्ठसं०) तीक्ष्णसंयोगं नृणं दुः-
स्वप्नहाकुलभयभयेन संज्ञाता सम्प्रगुणभा भद्रा भवान् धर्मा-
विभु यस्य स तीक्ष्णवेगसंज्ञातभक्तः । (तिष्ठप०) तीक्ष्णं यो
धर्मादुरागो धर्मवद्भुमानस्तेन रक्त इव रञ्जित इव चः स तीक्ष्ण-
मानुसाररक्तः, स गर्भस्त्वैवराधायाज्जीवः स चाप्याप्तकारे ।
(धम्मकामप सि) धर्मे बुधचारिरत्नकणे कामो बाष्पक्षामार्थं य-
स्य स धर्मकामकः १। पुण्यं तत्फलभूतं शुभकर्मणि कामो य-
स्य स पुण्यकामकः । स्थानाङ्गे तु-अन्तर्पानवकालयशयना-
सनमनोवचनकायचक्रणं नवविधं पुण्यं प्रतिपादितं जगदीश-
श्वरेण भगवतेति २। स्वर्गे देवलोके कामो यस्य स स्वर्गकाम-
कः ३। मोक्षं शिवं अनन्तानन्तसुखमये कामो यस्य स मोक्षका-
मकः ४। एवमप्रतिपन्नवर्गं काङ्क्षा शुक्तिरासक्तिरित्यर्थः । धर्मे का-
ङ्क्षा संज्ञाताऽस्येति धर्मकाङ्क्षितः १, पुण्यकाङ्क्षितः २, धर्मकाङ्क्षितः ३,
मोक्षकाङ्क्षितः ४, विपासंब विपासा प्राप्तेऽपि धर्मेऽस्तुतिः, धर्मविपा-
सा संज्ञाताऽस्येति धर्मविपासितः १, पुण्यविपासितः २, स्वर्ग-
विपासितः ३, मोक्षविपासितः ४। तच्चिन्ने इत्यादि सप्त विशेषणानि
अपि पुण्यस्वर्गमोक्षं शुभानि वाचयानि । तच्चिन्नेऽतस्मिन् २ तद्वे-
द्वयः ३, तद्व्यवचलिनः ४, तत्साम्राज्यवसायः ५, तद्व्योपयुक्तः ६, तद्वे-
पितकरः ७, तद्व्यापनभाविनः ८। (एवंसि यं ति) एतस्मिन्
अन्तरे धर्मध्यानावसरे काङ्क्षं वरणं (करिञ्ज सि) कुर्व्यात्
तदा देवलोकांकु उत्पद्यते । (सि) अप्र तेषामर्थे हे गौतम ।
एवमस्मानिः प्रोच्यते अस्ति एककः कश्चित् स्वर्गे उत्पद्यते,
अस्ति एककः कश्चित् उत्पद्यते इति । तं० ३० ।

गर्भाधिकारे पुनर्गौतमस्वामी वीरं प्रनयति—

जीव णं भंते ! गज्जगए समाणं उच्चाणए वा पासिद्धिए
वा अङ्गरं कुञ्जए वा, अत्यिज वा, चिद्धिज वा, निस्सिद्धिज
वा, तुयहिज्ज वा, आसइज वा, सइज वा, माउए सुयमा-
णं ए सुयइ, जागरमाणीए जागरइ, सुदीयाए सुदीओ जव-
इ, दुद्धियाए दुक्खिओ जवइ । हंता गोयमा ! जीव णं
गज्जगए समाणं उच्चाणए वा० जाव दुक्खिओ जवइ ।

“यिरजायं पि हु रक्खइ, मम्मं ५। रक्खइ तओ जणणी ।

संवाहं तुयइइ, रक्खइ अप्पं च गज्जं च ॥१॥

आणुसुयइ सुयंतीए, जागरमाणीए जागरइ गम्भो ।

सुद्धियाइ हाइ सुद्धिओ, दुद्धियाइ दुक्खिओ होइ ॥ २ ॥

उच्चार पासवणे, तेजं संवाणओ व से नत्थि ।

अद्दीयमिज्जहके-सम्मसुरोपेसु परिणामो ॥३॥

एवं दुद्धिदग्गओ, गम्भे संवसइ दुक्खिओ जीवो ।

परमतमसंउपकारे, अमिज्जजरिए एणं ति” ॥ ४ ॥

आउसो ! तथो नयेय मासे तीए वा एणुण्णे वा अण्णामए
वा च तयइ माया अण्णयरं वयायइ । तं जहा-इत्थि वा
इत्थीरूपेणं १, पुरिमं वा पुरिसरूपेणं २, नपुंसकं वा नपु-
सगकरूपेणं ३, विवं वा विंवकरूपेणं ४ । अप्पं सुक्कं बहुं
अण्णं इत्थी तस्य जायइ १, अप्पं मोयं बहुं सुक्कं पुरितो

तस्य जायइ २, दुएहं पि रक्खुकाणं तुल्लभावे नपुंसकओ ३,
इत्थीओ य समाओगे विवं तस्य जायइ ॥

(जीव णं भंते !) जीवो हे भवन्त ! गर्भगतः सद् [उच्चाणए
वेति] उच्चाणको वा सुतोऽनुमुखा बन्धुर्धः । [पासिद्धिए वे-
ति] पार्ष्णेशायी वा (अम्बरकुञ्जए वेति) आम्बरफलवत् कुञ्ज
इति (अत्यिज्ज सि) आसीनः साम्राज्यतः । एतेद्वय विशेषत
उच्यन्ते- (चिद्धिज्ज वेति) उच्चैश्चान्धेन (निस्सिद्धिज वेति)
निषेधस्थानेन (तुयहिज्ज वेति) शयीत निद्रयेति [आस-
इज्ज वेति] भाषयति गर्भमध्यप्रदेशं [सइज्ज वेति] गेने
निद्रां विना मात्रा मातरि वा [सुयमाणीए सि] सुयनं कुर्व-
त्या कुर्वत्या वा (सुयइ सि) स्वपिति निद्रां करोतीत्यर्थः-
(जागरमाणीए सि) जागरणं कुर्वत्या कुर्वत्या वा, जागति
निद्रानाशं कुल्ल इत्यर्थः । सुखितया सुखितो जर्वात, दुः-
खितया दुःखितो भवति (हंता ! गोयमा !) हन्त इति काम-
क्षामन्त्रणार्थः । दीर्घसं वा मागधदेशीप्रजवमुपयन्नापि । (जीव णं
गज्जगए समाणं इत्यादि) प्रत्युच्चारणं तु स्वानुमतत्त्वप्रदर्श-
नार्थं । बुद्ध्याः पुनराहुः-“हंता गोयमा !” इत्यत्र हन्त इति एवमेत-
दिति अज्युपगमवचनं यदनुमनं तत्प्रदर्शनायम् । “ जीव णं
गज्जगए ” इत्यादि प्रत्युच्चारितमिति । हे गौतम ! जीवो गर्भ-
गमः सद् उच्चाणको वा वायव्यं दुःखितो जर्वात इति । अप्र
पुत्रोक्तं पेटेन गणाचलपुटयेन दर्शयति इत्याह- [धिरजायं०]
स्थिरं निर्विभेन जातं जपको गर्भस्थिरजातस्ते [रक्खइ
सि] रक्काति साम्राज्येन पालयति । नतः सा जननी तं सम्प्र-
यत्नादिकरणेन रक्काति । [संवाहइ सि] सवहति गमनाऽऽ-
गमनादिकरणेन [तुयइइ सि] स्वमनयति, रक्काति आहारा-
दिना पालयति आग्रामं, गर्भं च इति । [अणु०] अनुस्वारपि
शेत । [सुयंतीए सि] स्वपत्यां सत्यां स्वपत्या सत्या वा जाग-
रत्यां जागरत्या वा जागति, गर्भः उदररुधजन्तुः । जनन्याः
सुखितया सुखितो जर्वात, दुःखितया दुःखितो भवति २ ।
उच्चारो विष्टा, प्रखणं सुभं, केतो निष्ठियनं, सिधाण ना-
सिकादिउप्यापि [से] तस्य गर्भसंस्वरस्य गर्भस्थस्य मात्सी-
ति जननीजठरस्यो जीव आहारस्थेन तु यद् युक्ताति न-
स्वर्थास्वमिज्जजहकेशमधुरोपेसु पुण्यव्याख्यातेषु [परिणामो
सि] परिणमनीत्यर्थः ३ [एवं] एवमुक्तप्रकारेण [दुं-
दिम सि] सरीरमतिगमः प्रातः सद् गर्भे जननीकुलो सं-
वसति संतिष्ठते चारकयुद्धे चौरवत् । [दुक्खिओ जीवो वा सि]
कामवर्णाभिः सुवर्णाभिः जिह्मामन्त्रं जन्तोः आहोतः दुःखं
जायते ततोऽप्यहमुणं यद् दुःखं जवति तेन सद्येन दुःखेन
दुःखितो भवति जीवो गर्भे, किमुत गर्भे १, नमसा अण्णकारो
यत्र तत् तमसन्धकारं, परमं च तत्तमसन्धकारं, महावकार-
मित्यर्थः । तस्मिन् अमध्यभूते विष्टापुण्ये प्रदेशे जीववचनस्याधिकं
४ इति, [आउसो ! तथो इत्यादि] हे आयुष्मन् ! हे इन्द्रजित् !
ततोऽहमसासानन्तरं नवमे मासे अतीते वा अतिक्रान्ते वा, प्र-
त्युण्णं वा वर्तमानं वा अनागतं वा अग्रासे अनुतोऽप्युण्णं
[वयायइ सि] प्रयुते, प्रसवं करोतीत्यर्थः । (तं जहाति) यत्तदं
यथा स्थितं वा लीकपणं रुपाकारेण प्रयुते १, पुरुषं वा पुरुषरू-
पेण पुरुषाकारेण २, नपुंसकं वा नपुंसकरूपेण नपुंसकाकारेण ३,
विभवं वा विभ्वरूपेण विभवाकारेण ४ विभ्वमिति गर्भमिति वि-

म्भं गर्भाकृतिरार्तवपरिणामो, न तु गर्भे एव । एते कथं जायन्त इति आह- (अयं०) अस्त्वयुक्कम् [बहुयुति] बहुकं प्रजृतं [भोगं] तं अतुल्यार्तं, सो तत्र गर्भाशये जायते उपपद्यते । अस्त्वयुक्कं बहुयुक्तं, पुरुषस्तत्र जायते २, द्वयोःपि रक्तयुक्तयोः कथिर्वर्धयोः तुल्यजन्त्रे स्वयमेव सति ननुसुको जायते ३, (रीत्ये चि) स्त्रिया नार्थः [भोग्ये चि] भोजनत्वात् (यमाभोगे चि) समायोगो वातवशेन तस्मिन्निर्भवन्नलसत् स्त्र्योऽसमायोगस्तस्मिन् सति, किम् तत्र गर्भाशये प्रजायते ४ । तं० ।

कथं स्वापिति-

अहं पं पमवणकालमयं ससिषेण वा पापहिं वा आ-
गच्छद्, सममागच्छद्, तिरिमागच्छद्, विष्णुपायमावच्छद् ।

“कोऽपुण पावकारी, वारस संवच्छराद् लकोसं ।

अस्वद् उ गजवारी, असुद्गप्यवे असुद्गयम्” ॥१॥

(अहं पं इत्यादि) अयानन्तरं ‘यं’ बाक्यालंकारे, प्रसवकालसमये जन्मकालावसरे शौर्येण वा मल्लोकेन वा पादाभ्यां चरण-
भ्यां वा आगच्छति, सममागच्छति इति समप्रविषममागच्छति ।
“समं आगच्छति” पाठे सम्यक् अनुपपत्तयेतुत्यादागच्छति, मातुच्छराद् योग्या निष्कामति (निरियमागच्छति) निरर्थो नो नृत्वा जतरागिर्गन्तुं प्रवर्तते यदि तदा विनिर्घातं मरणमापद्यते, निर्गमाभावादिनि । (कांश्च पुण०) कांश्चि पुनः पापकार-
णं प्राप्यतारतामजतरविदारणजन्मनुनिमदाशतलविधायी, वा-
तस्मिन्निर्ध्वजितो, वैवादिस्मिन्नो वेति शेषः । आरक्ष संवत्स-
राणि उत्कृष्टान् (अर्थश्चि) तिष्ठति । तुशद्गद्गं गर्जोक्तं प्रबलं
दुःखं सहमानोऽवतिष्ठते गर्जवासे गर्भगृहे, किन्तु १, अशुचि-
प्रभवे अशुचिकं अशुच्यारम्भे इति । तं० । द्या० ।

गर्भाभिर्गर्भतस्य च यस्यात्तदाह-

वसवज्जाणि य से कम्माद् बद्धाद् पुट्टाद् णिहिता-
द् कटाद् पट्टवियाद् अभिनिविट्टाद् अजिसमग्रागयाद्
उदित्वाद् णो उवसंताद् भवंति, तथो जवद् दुर्व्वे दुर्व्वस्ये
दुर्गंगे दुरसे दुष्पास अपिष्टे अकृते अपिष्य असुभे अम-
णुषे अमणाम् हीणस्मरे दीणस्मरे अपिष्टस्मरे अकृत-
स्मरे अपिष्यस्मरे अमुजस्मरे अमणुषस्मरे अमणामस्मरे
अणायजवयणं पक्वायाए वि जवद्, वसवज्जाणि य से कम्माद्
नो बद्धाद् पसत्थं नेयव्वंजाव आदेज्जवयणं पक्वायाए वि
जवद् सेवं जंते जंते ।

(वसवज्जाणि य चि) वणैः इत्याद्या, वण्यो ह्यन्यथो
येषां तानि वनेवपयानि, अथवा वर्णाङ्गाद्यानि वर्णेषाङ्गा-
नि, अशुजानीत्यर्थः । वसवज्जा बाक्यान्तरत्वपोतनार्थः । (से
चि) तस्य गर्भनिर्गतस्य (बद्धाद् चि) सामान्यतो बद्धानि
(पुट्टाद् चि) पोषितानि पादतरव्यक्तो निषचानि उद्धर्तनाऽप-
वर्तनकरणवर्जशेषकरणयोग्यत्वेन व्यवस्थापितानीत्यर्थः । अथ-
वा बद्धानि, कथं, यतः पूर्वं स्पृष्टवनीनि (कम्माद् चि) निकाशि-
तानि, सर्वकरणयोग्यत्वेन व्यवस्थापितानीत्यर्थः । (पट्टवियाद्
चि) मनुष्यगतिपञ्चभिरजातिप्रसविदनामकमादिना सहोद्-
वस्थेन व्यवस्थापितानीत्यर्थः । (अभिनिविट्टाद् चि) तोमा-
नुजावतया निविष्टानि (अजिसमग्रागयाद् चि) उद्ध्यामि-

सुखीभूतानि, ततश्च (उदित्वाद् चि) उदीर्घानि स्वतः उदीर-
णाकरणेन बोधितानि । स्वतरेकमाह- (णो उवसंताद् चि) अ-
निष्टादीनि व्याख्यातान्येवैकाद्यानि वा (हीणस्मरे चि) अ-
ल्पस्वरः (दीणस्मरे चि) दीनस्वयं दुःस्थितस्यैव स्वरो यस्य
स हीनस्वरः (अणायजवयणपक्वायाए चि) इदं समकर-
ण-
टना प्रत्याजातस्यापि समुपपन्नोऽपि चाऽनादिव्यवचनो भवति ।
म० १ शृ० ७ उ० १ ।

ननु नवमासमात्रात्तरितमपि प्राक्तनं भवं सामान्यजीवः किं
न स्मरतोऽस्याह-

जायमाणस्स जं जुक्खं, परमाणस्स वा पुणो ।

तेण हुक्खेण संभूतो, जाइमरं न अय्पणो ॥ २ ॥

वीसररं रसंतो, सो जोगिमुहाड निष्किरं जीवो ।

माल्लं अय्पणो वि य, वेयलमडलं जणमाणो ॥ ३ ॥

जायमानस्य गर्भाभिः सरमाणस्य कल्पमानस्य वा दुःखं ज-
वति, वा अथवा पुनर्भियमाणस्य पञ्चरत्नं कुवाणस्य च दुःखं
भवति, तेन दाहणदुःखेन संसृष्टो महामाहमार्चं प्राप्तः जातिप्रा-
प्तजन्मवार्त्तायं स्वकीयं मृदात्मा प्राप्तिं न स्मरति-कोऽहं
पूर्वभवे देवादिकोऽभवामिति न जानाति ॥३॥ (वीसरं चि)
परमकणामयं (सरं चि) स्वरं ध्वनिं (रसंतो चि) भुवं कुर्वन्
स गर्भस्थो जीवो येनिमुक्त्वा [निष्किरं चि] निष्कामति
मातुल्यमनोऽपि च बद्धनामनुत्तं जनयन् उत्पाद्यते ॥ ३ ॥
तं० । महा० ।

गम्भधरयमि जीवो, कुंजीपागमि नरयसंकासे ।

तुत्थो आमिज्जमज्जे, असुद्गप्यवे असुद्गयम् ॥ ४ ॥

पितस्स य सिंभस्स य, मुक्कस्स य मोणियस्स वि य मज्जे ।

मुत्तस्स पुरिमस्स य, जायद् जट्ट वक्कमिड व्व ॥ ५ ॥

[गम्भध०] गर्भगृहे जीवः कुम्भीपाकं कोष्ठिकाकृतितललो-
हमाज्जनसदृशे नरकसदृशे नारकोत्पत्तिस्थानमुत्प्रे [वृत्तं चि]
उपस्थितः स्थितः, अमेधं गृह्यं, मधेयं यस्य गर्भस्य स अमेधम-
ध्याः, तस्मिन् अशुचिप्रभवे अज्वालापुद्गवं अशुचिकं अपवित्र-
स्वरूपे ॥ ४ ॥ [पित०] पितस्य ‘सिम्भस्य’ श्लेष्मणः शुक्रस्य
शोणितस्य मूत्रस्य पुरीषस्य विष्टाया मध्ये मध्यभागे जायते
उत्पद्यते । क इव ? [वक्कमिड व्व चि] वक्कं कलमकवटं
विष्टानिलकूबत् । यथा कुम्भीर्हान्दियजन्तुर्विशेष उदरमध्यस्थ-
विष्टायामुत्पद्यते तथा जीवोऽपीति ॥ ५ ॥ तं० । संधा० ।

शौचादि गन्गतस्य-

तं दाणि सोपकरणं, केरियं होइ तस्म जीवस्स ॥ १ ॥

सुकह्रिदारागामो, जस्तुप्पसी सरीरस्स ॥ ६ ॥

एपारिसे सरीरे, कलमलजरिए अभिज्जसंजृए ।

नियपं वि गणिज्जंतं, सोयमपं केरिस्स तस्स ॥ ७ ॥

(तं दा०) तत् (दाणि चि) इदानीं सौत्रेण शौचकरणं शरीरसं-
स्कारकरणं कीदृशं भवति तस्य गर्भनिर्गतस्य जीवस्य ? यस्य
ज्जुकरशरीरव्योपतिः प्रादुर्भावः शुक्रविधारणार्त्तं योऽयमे-
वतत इति ॥ ६ ॥ [एपा०] एतादृशे शरीरे कलमल-
जृते उद्धादिज्वालावटकमोक्षपूर्णं, अमेधसंभूतं विष्टासंभवे
‘नियपं विगणिज्जंतं’ इति पदद्वयं ‘सप्तम्या द्वितीया’

॥ २३ ॥ १२७ । इति सप्तम्यर्थे द्वितीया । निजके आत्मीये
[विगणितजन्तं इति] अन्तर्परेषां जुगुप्सायोगे शौचमर्धं
पवित्रताङ्गीकारलक्षणं यथा मयाऽस्य स्नानकर्मनादिना प-
वित्रत्वं विधेयमिति । यथा-शौचेन कृष्णकन्दान्नरक्षादिना
मदो गवो यश्च सनकम्पारचक्रोत्पन्नं तस्मैवमदं, यथा कीदृ-
शं मम शरीरं शोभतेऽलङ्कारादिनेति । यदि वा-यथेयिषे शरीरे
कुषादिना रोगादिना विनष्टे प्राक्कर्मणोऽङ्गीकारार्थं, यथा-
हा । मम सुन्दरं शरीरं स्फोटकादिना विनष्टमिति कीदृशं तस्य
जीवत्येति ॥ ७ ॥ तं० । (पञ्चप्रकारैः क्री गमं धरति न धर-
ति च तत्र पुण्याऽसंयोगेऽपि गमं संभव इति तु स्थानाङ्गे यो-
क्तमस्ति, तस्मात्स्मर्येव शब्दे ८३१ पृष्ठे तंजलचयालीय ११
गाथा-टोकायां समुद्रतमिति न पुनरुच्यते)

अथ पुनरुच्यतेऽपि क्री कथं गमं न धरति ?-

पंचहिं ठाणेहिं इत्थी पुरिसेण सद्धिं संवसमाणी वि गमं
नो धरेज्जा । तं जहा-अप्यत्तनोवणा, अप्यत्तनोवणा, जा-
इवणा, मेसकपुड्डा, दोयणंसिया, इषेएहिं पंचहिं ठाणेहिं
इत्थी पुरिसेण सद्धिं संवसमाणी वि गमं नो धरेज्जा ।
पंचहिं ठाणेहिं इत्थी पुरिसेण सद्धिं संवसमाणी वि गमं
नो धरेज्जा । तं जहा-निबोडआ अणोठया वावन्नसोया
वाविच्छसोया अणंणपडिसेविणी, इषेएहिं पंचहिं ठाणेहिं
इत्थी पुरिसेण सद्धिं संवसमाणी वि गमं नो धरेज्जा ।
पंचहिं ठाणेहिं इत्थी पुरिसेण सद्धिं संवसमाणी वि गमं
नो धरेज्जा । तं जहा-उड्डीस णो णिगामपडिसेविणी वा
वि जवा, समागया वा से सुक्कोगेसे पडिबिच्छंति,
उडिसे वा से पिच्छतोणिए पुरा वा देवकम्मया पुत्तफले
वा नो निविद्धे नवड, इषेएहिं जा नो धरेज्जा ॥

अथासौचना प्राय आचरणद्वारादार्ताभावात्, तथाऽनि-
कान्तयौवना वर्षाणां पञ्चपञ्चाशतः पञ्चाशतो वा परत आर्तवा-
ऽभावोऽथ (यतोऽवाचि-मासि मासीत्यादिगाथाप्रथमः) तत्र
तन्पुत्रवचनलीय १३ गाथाटीकायां ८३१ पृष्ठेऽत्र भागे न्यक्षिपे,
तत एवावधारयत् तथा जातेज्जन्मन आरभ्य कन्या निर्दिष्टा आ-
तिवन्त्या । तथा स्नात्वेन स्नानत्वेन स्पृष्टा स्नानस्पृष्टा रोगादि-
ना । तथा दौर्मनस्यं शोकाद्यस्तं यस्याः सा दौर्मनस्यिका, तत्रा
जातमस्यास्ति दौर्मनस्यितेति । "रक्तचर्पहिं इत्यादि" निगमनम्
नित्यं सदा, न इवमेव, अत्रु रक्तचर्पलक्षणं यस्याः सा
नित्यतुका । तथा न विद्यते अत्रु रक्तचः शास्त्रसिद्धौ वा
यस्याः सा अत्रुतुका, (कियत्यः कलु अत्रुनिशाः, कस्यां कन्या,
कस्यां च पुत्रः समुपघाते, इत्यादि विषये) "अत्रुत्तु द्वारस्य
निशाः" इत्येतद् गाथाप्रथं ८३१ पृष्ठेऽत्रैव शब्दे प्राक्कर्म)
तथा व्यापकं विनष्टं रोगानः स्तोता गमोत्पत्तिद्वन्द्वलक्षणं यस्याः
सा व्यापकस्तोता । तथा व्याविष्टं व्याविष्टं वा वतादिभ्यास्तं
विधमानमप्युपहनशक्यं ज्ञातं उच्यते यस्याः सा व्या-
विष्टस्तोता, व्याविष्टस्तोता वा । तथा मैथुने प्रथमम्भं भेदं
जगत्त्रयं तत्प्रतिषेधोऽनङ्गम्, तेनानङ्गेनाहार्योऽनङ्गादिना अन-
ङ्गे वा मुक्तादौ प्रतिषेधा अस्ति यस्याः, अङ्गं वा काममपरा-
परपुनरुच्यसंकेतोऽतिमुच्येन प्रतिषेधत इत्येवंशीला अनङ्गमति-

वेविणी, तथाविधवेदयावदिति । अतौ अत्रुतुका नो नञ् नि-
काममर्थे च । अत्रुतुकां वावत् पुत्रं प्रतिषेधते इत्येवंशीला नि-
कामप्रतिषेधिणी, वापीति उत्तरविकल्पपक्षेण समुच्यते । स-
मागता वा (से) तस्यास्ते प्रतिविच्छंसन्ते बोधिव्यापुपहत-
शक्त्यो प्रवर्तन्ते, मेहनविश्रोतया वा योनेर्बहिः पतन्तो विच्छंस-
न्ते इति । उदीर्यो चोत्कटं तस्याः पितृप्रधानं शोणितं स्वात्-
नादीनामिति, पुरा वा पूर्वं वा गमोवसराद् देवकर्मणा देवकि-
यया देवताऽनुभावेन, शक्त्यनुपघातः स्वादितिशयः । अथवा दे-
वकर्मणः न यथाविधकर्म्यसंयोगो देवकर्मणः, तस्मादिति,
पुत्रलक्षणं फलं पुत्रफलं, पुत्रो वा फलं यस्य कर्मणस्तत्पुत्रफ-
लं, तत्रानो निविष्टं प्रवर्तते, अलक्ष्यमनुपासं स्वादित्यर्थः । " योऽं
वहुं निवेसं " इत्यादौ निवेष्टशब्दस्य ताजार्थस्य वर्तमानत् । अथवा
पुनं फलं यस्य तत्पुत्रफलं दानं तज्जन्मान्तरे कर्मनिष्ठमवत् प्र-
वर्तते, निविष्टस्य द्वापार्थत्वाद् । यथा 'नाऽनिविष्टं लभ्यते' णि ।
स्या० ५ टा० २ उ० ।

गमपन्नकारणानि-

" वसुपत्तिमयासुखं, कांसा जा वि डु विगोअए पावो ।
सो अणवक्का जायइ, अइ जायइ तो विगिअज्जा ॥ १३ ॥
तत्पुत्रा मया किं, त्यक्ता वा त्याजिता अथमनुद्व्या ? ।
समुपवन्तानां मात्रा, समं विद्योणः कृतः किं वा ? ॥ १४ ॥
तेषां दुग्धायोऽ-कारि मया कारितोऽप्यथा शोकेः ।
किं वा सबाहकण्डुच-बिलानि परिपुरितानि जलेः ॥ १५ ॥
किं वा सायद्विशिष्यपि, कर्णार्थानि प्रधातितानि नृषि ।
पिकशुककुट्टेकादे-बालविद्योगोऽथवा बहिनः ॥ १६ ॥
किं वा बाहकहत्या-कारि सपत्नीसुतापुत्रि वृद्धः ।
चिन्तितमभिनयमपि वा, कृतानि किं कामेणादीनि ? ॥ १७ ॥
किं वा गमस्तम्भन-शतनपातनमुक्थं मया चक्रे ।
तन्मन्त्रजेषजान्तरि, किं वा मयका प्रयुक्तानि ? ॥ १८ ॥
अथवा भवान्तरे किं, मया कृतं शीलव्यवहारं बहुशः ? ।
यदिह दुःखं तस्मा-द्विना न संनञ्चति जीवानाम् ॥ १९ ॥

यतः-

कुरंरुत्तुअज्जगहई, वंजत्तनिवृत्तिसकलगाई ।
लहनि अम्मत्तमगासीला, नाऊण कुज्जा वडलीलभावं" २०
कल्प० ४ क्षण ।

गमोपपत्तिविधिः-

तप णं सा तिसला सविण्णायि एहाया कयलकम्मया
कयोउयमंगलपायाच्छिवा सन्नालंकारविजुसिया तं गमं
नाइसीएहिं नाइएहेहिं नाइतिचिं नाइकुएहिं नाइ-
कसाइहिं नाइअंभिलेहिं नाइमदुरेहिं नाइनिच्छिं नाइ-
तुक्खेहिं नाइउहेहिं नाइकुकिं सन्नचुपअमाणमुहेहिं
जोयणाच्छायणंमंभल्लेहिं ववणपयोगसोगमोहभयपरिस्स-
मा, णं तस गच्छस्स हियं मियं पत्थं गच्छणोसणं तं देसे अ
काले अ आहारमाहारेयाणी विविचमएहिं सण्णास-
णेहिं पहरिकुहाए मणाणुक्काए विहारजूयि पसत्थयो-
हला संपुबदोहसा सम्माणियदोहसा अविमाणियदो-
हला बुद्धिबदोहसा ववणीयदोहसा सुहं सुहेणं आसइ,
सयइ, चिद्धइ, निसीअःतुयइ, विहरइ, सुहं सुहेणं तं गमं
परिवहइ ॥

‘तप एं सा’ इत्यादितः ‘परिवहे’ इति यावत् । तत्र ततः सा विशला कृत्रियाणी (रह्याया कृत्रियालिकम्मा) स्नाता, कृतं बलि-
कर्म पूजा यथा (कयकोडयमंगलपायच्छिन्ना) कृतानि कौतुक-
मङ्गलान्येव प्रायश्चित्तानि यथा सा, तथा सर्वोत्कर्षार्थं विधा-
सती, तं गर्भं नातिशीतोन्नोत्पुष्णेः नातिस्निग्धैर्नातिकटुकैः ना-
तिकषायैर्नात्यम्लैर्नातिमधुरैः नातिस्निग्धैर्नातिकटुकैः (गारुड-
छेदि ति) नात्यारुहैः, नातिदुष्कैः, सर्वैर्भुज्यं भूतैर्नाति भ-
व्यमाना स्यमाना य सुखहृत्वा गुणकारिणः, ते । तदुक्तम्-
“बर्षासु ब्रह्मणममृतं, गुरादृ जलं गोपयन्न हेमन्ते । शिशिरे वा-
मलकरसा, घृतं वसन्तं गुरुभ्यान्ते” ॥१॥ एवंविधैर्मोजनाच्छाद-
नगन्धमादधैः, तत्र भोजनं प्रतीतम्, आच्छादनं वस्त्रं, गन्धः
पटवासनादयः, मादयानि पुष्पमाला, तैर्गर्भं पोषयतीति शृणुः ।
तत्र नातिशीतलाद्यै एव आहारादयो गर्भस्य हिताः, न तु
आतिशीतलादयः, ते हि कश्चिद्वातिकाः, कश्चित् वैतिकाः, के-
चित् श्लेष्मकाश्च, ते च अहिताः । यत्तु कं वार्यम्-
“दानलैश्च प्रवेष्टुं गर्भः, कृत्वा तद्वज्रकामनः ।
पित्तज्ञैः स्नज्ज्वातः पित्तः, श्वित्री पारुडुः कफात्मजः” ॥ १ ॥

तथा—

“अतिलवणं नेत्रहर-मतिशीतं मारुतं प्रकोपयति ।

अपुष्पञ्च हरति बभ्रं, अतिकामं जीवितं हरति” ॥ १ ॥

अपुष्पञ्च- मैथुन-यान-वाहन-मार्गगमन-प्रसन्नजन-प्रपातन-प्र-
पीनन-प्रपावना-ऽभिघात-विषमशयन-विषमासना-पवास-वेग-
विघाता-ऽतिकृत्वा-ऽतिनिका-ऽतिकटुका-ऽतिमोजना-ऽतिरोगा-
ऽतिशोका-ऽतिहारा-सेवा-ऽतीसार-वमन-विज्वलन-मेक्ष्णाना-
ऽजीर्णप्रभृतिभिर्गर्भो बध्नामनुच्यते, ततो नातिशीतलाद्यैरा-
हाराद्यैस्तं गर्भं सा पोषयतीति युक्तम् । अथ सा विशला कथं-
भूता ? (वषगययोगसंगमोद्भवपरिहस्यमिति) रोगा ज्वरा-
द्याः, शोक इष्टवियोगाद्विजनिताः, मोहो मूर्च्छा, भयं भीतिः, प-
रिभ्रमो व्यायामः, एते व्यवपता बध्नाः सा तथा, रोगादिर-
हिता शतत्रायाः । यत एतं गर्भस्य अहितकारिणस्तदुक्तं सुधुने-
“दिवा स्वपरायः स्त्रियाः स्वापशीलो गर्भः, अञ्जनादग्धः, रोदना-
द्विहृतदधिः, आनानुलेपनाद् दुःशीलः, तैसाभ्यङ्गात् कुड्डी, नक्षापक-
तर्नात् कुनबी, प्रधावनाच्छालः, हसनाद् इयामन्तौहतालु-
जिह्वः, अतिकथनाच्च प्रलापी, अतिशब्दप्रवणः, बधिरः, अ-
बलेक्षणाद् स्खलतिः, व्यञ्जनलेपनादिमारास्तायाससेवनादु-
न्मत्तः स्यात्” ।

तथा च कुम्भकृत्ः स्त्रियस्त्रियाणां शिष्टपति-

“मन्दं संचर मन्दमेव निगद व्यासृज कोपकर्म,
पथं दृष्ट्वैव बभान नीविमनर्था मा माऽदृष्टां कृपाः ।

आकाशं भय मा सुशुण्यं शयने नीविर्बोहर्गन्धु मा,
देवी गर्भेजराहसा निजसर्वावर्गेण सा शिष्टपते” ॥ १ ॥

अथ सा विशला पुनः किमुर्वती ? [अं तस्व ग-
मस्तेत्येयादि] यच्चस्य गर्भस्य हितं तद्वि मितं न तु
मृतम्, अत्रिक्ं वा, पथं आरोग्यकारणम्, अत एव गर्भ-
पोषकं, तद्वि देशे उचितस्थाने न तु आकाशादी, तद्वि काले
भोजनसमये न तु अकाले आहारम् आहारकम्, [विवि-
कमउपरिहृत् सव्यासलोहि ति] विविकानि दोषरहितानि शुडु-
कानि प्रोक्तानि यानि शयनासनाभि, ते, तथा [परादिशु-
हाय मणाकुल्लाप विहारभूमि प चि] मतिरिका अभ्यज्जवापेक्ष

विज्ञाता अत एव सुखा सुखकारिणी तथा, ममोऽनुकूलता ममः-
मोद्वाविष्या एवंविधया विहारपुण्या बहुमणालागविपुल्या
कृत्वा । अथ सा त्रिसहस्रा किञ्चिदिष्टा सती तं गर्भं परिवहति ।
अथस्ता दोहद् गर्भप्रमाणादृष्टा मनोरथा बध्नाः सा तथा ।

ते वैषम्य-

“जानास्वमारिपट्टं पटु पोषयामि,

हार्मं द्वाहिम सुसुखं परिपुत्रयामि ।

तिर्यग्भारधेनमहं रचयामि लब्धे,

वात्सल्यमुत्सवभृतं बहुधा करोमि” ॥ १ ॥

सिद्धान्तं सद्युपविष्टं बरातपत्रा,
सर्वीज्यमानसविधा सितधामराग्याम् ।

भाङ्गभरन्मुद्रिताऽनुप्रभाभि सन्मय,

नृपासलीलिमयिहासितयादृषिडा” ॥ २ ॥

आरुह्य कुञ्जरशिखः प्रचलत्पराका,
वाविष्याद्विपरितितिविभागा ।

लोकैः स्तुता जयजयेति रचैः प्रमोदा-

पुद्यानकौशमनार्थं कलयामि आने” ॥ ३ ॥ इत्यादि ।

पुनः सा किञ्चिदोहद्, संपुण्योद्वादि सिद्धार्यराजं लब्ध-
मनोरथपूण्याद्, अत एव संमानितोद्वादि पूर्णकृत्य तेषां
निर्वर्तितत्वाद्, तत एव अधिमानितोद्वादि, कस्यापि दोह-
दस्य अवगमनाऽज्ञात्वाद् । पुनः किञ्चिदोहद्, व्युत्क्रि-
तोद्वादि पूर्णवाष्कृतत्वाद्, अत एव व्यपनीतदोहद्वा, सर्वथा
असदोहद्वा (सुहं सुदेन चि) सुखं सुखेन गर्जनावाध-
या (आसद चि) आधयति आधयणीयं स्तम्भादिकमव-
लम्बते (सखद चि) श्वेतं निष्कं करोति (विहृद चि) ऊर्ध्वं
तिष्ठति (मितोद्य चि) निरीदति आसने उपविशति [सु-
वहृद चि] म्वत् वर्तयति निष्कं विना शय्यायां श्वेतं इत्यर्थः ।
[विहृद चि] विहरीतं कुट्टिमतले विचरति, अतः प्रकरेण
च सुखं सुखेन तं गर्भं परिवहतीति ॥ १९.११ कल्प० ॥ १० ।
“गर्भं वातप्रकोपेण, दोहदे वाधमानितं । जनेत्कुञ्जाः कुपिः
पटुः, सूको मिमिन एव वा” ॥१॥ आचा० १ कु० १ अ० १ उ० ।
(‘ कायविद् ’ गन्धेऽस्मिन्नेव प्रागे ४६१ पृष्ठे उदकगर्जनीदीनां
कायस्थितिर्निर्दिष्टा) कुको, नाटकस्थिजनेदे, पनसकएदके,
अपवरके, “नादकृष्णचतुर्दश्यां, यावदास्रवते जलम् । तावद् गर्भं
विज्ञानीयाद्” उक्ते नादकृष्णचतुर्दश्यां गङ्गाजलस्रावमन्याने,
अथे, अमो, पुने च । वाच० ।

गर्जनकरा-गर्जकरि-जी० । गर्माधानविधायिनां विधायाश्च,
स्व० २ कु० २ अ० ।

गर्जनगरा-गर्जकरी-“ गगनकरा ” शब्दाध्याये, स्व० २ कु० २ अ० ।

गर्जनपरक-गर्जयुक्त-न० । गर्भगृहाकारे, रा० । जं० जी० ।

आहनपृष्ठस्य रतिगृहस्य मोहनजनकपृष्ठस्य वाऽन्तर्भवेन, हा०
१ कु० ७ अ० ।

गर्भपराग-गर्भयुक्त-“ गगनपरक ” शब्दाध्याये, हा० १ कु० ७ अ० ।

गर्भविद्-गर्जस्थिति-जी० । गर्भस्थितिविचारं ‘ बुधउक्तासि ’

गाथाधिकारे सप्तमजिनस्याह मासा एकोनविंशतिदिमानि च,
तत्कथं चरते ? ‘ बुधउक्तासि ’ गाथायां यथा जिनानामहमासादि
कथितमस्त्वेवं नु सप्त त्रायत इति प्रमे, उचरन्-‘ बुधउक्तासि ’ गा-

धावाः सप्तमस्थाने शेषजिनमहाकुं कृतमस्ति, तेन ' मासा भद्रः नव ' इत्यत्र पश्चात्तो मासाः, शेषजिनानां च नव मासा उक्ताः सन्ति, तेन सप्तमजिहस्य नव मासा एकोनविंशतिदिना-
नि गर्भस्थितिरिति बोध्यम् ११४ प्र० संनप्र० २ उक्ताः (तित्यपर
शब्दे विस्तराऽस्य कृत्वा) मत्स्यकच्छपुष्वभ्रदिपशुकसारसादि-
जलचरस्थलचरक्षरचरतरिक्षामानुषो गर्भे स्थितिश्च कियतो
परमिति रिति ग्रन्थे, उत्तरव-जलचरस्थलचरक्षरचरतरिक्षामा-
नुषानां 'गर्भानुगजलचरोजय' इत्यासंग्रहणीयाधातोः "अणुआऊ
समगयाइ हयाइ चउरं सजाउअट्टस्स" ॥ गोमदिसुहृत्तरा, पणस
साणाइव संस" ॥१॥ इति "वीरं जय सेहपय, इति केवविचार-
गाथातश्चावसेयम् । तेषां गर्भस्थितिमानं तु जन्मयतोऽनन्त-
द्वर्गमुत्कर्षतश्चाष्टौ वर्षाणीति भगवत्यादौ प्रतिपादितमस्तीति ।
४१० प्र० संनप्र० २ उक्ताः ।

गन्जत्य-गर्जत्य-पुं० । मनुष्ये, तिर्यग्योनिके च गर्भव्युत्क्रान्ति-
कं, इथा० २ डा० २ उ० ।

दोहं गन्जत्याणं आहारे पशवे । तं जहा-मणुस्साणं
चेव, पंचदियतिरिक्खजोगियाणं चेव । ' ' दोहं गन्ज-
त्याणं बुद्धी पसुता । तं जहा-मणुस्साणं चेव, पंचे-
दियतिरिक्खजोगियाणं चेव । एवं निबुद्धी विगुवणा गद-
परियाए समुत्थाइ कालसंयोगे आयाइ मरणे ।

इत्योरेव गर्भस्थयोरादरोऽम्बेषां गर्भस्थैवाभावाहित, वृद्धिः
शरीरोपेक्ष्यः निर्वृद्धिस्तत्कालिनापश्चादिति, निःशब्दव्या-
भावाधेयाद्, निवृद्धा कन्यस्यादिवत् । वैजिह्वलधिभ्रानां
विकृष्टा । गतिपर्यायकालनं, मृत्वा वा गन्तव्ये गमनलक्षणे
यश्च वैजिह्वलधिभ्रानां गर्भाशित्य अद्वेष्टो बहिः संस्रामयति
स वा गतिपर्यायः उक्तश्च भगवत्यादि । ' जीवे णं भंते । गर्भगण-
समाणे नेरुत्तसु उववज्जज्जा । गोयमा ! भत्तेगहए उववज्ज-
ज्जा अत्तेगहए मो उववज्जज्जा । से केणठणं । गोयमा !
से णं सांशपंचिदिय सव्वादि पज्जत्ताहि पज्जत्तए वारि-
यलदिए वेउव्वियलदिए पराणीयमागयं सोआ निसम्म
पएस्स निवुत्तज्ज, निवुत्तज्जसा वेउव्वियसमुत्थापणं समा-
हएइ, चाउरंगिणि सच्चं विउव्वइ, विउव्वत्ता चाउरं-
गिणीए सखाए पराणीएणं सदि संगमं संगमिइ " इत्यादि
समुद्धानां मारणान्तिकादिः । कालसंयोगः कालकृतवस्था,
आधातिगर्भाश्रयः । मरणं प्राणत्यागः । इथा० २ डा०
३ उ० ।

गर्भाये-पुं० । इदमगतार्थं भावार्थं, वो० १६ विष० ।

गर्भदंसी (कु)-गर्जदंशिन्-त्रि० गर्भच्छरि गर्भावसिन्, आवा० ।

जे मोहदंसी से गर्भदंसी, (जे गन्जदंसी से जम्भदंसी) ।

यो हि मोहं रूपतो वेत्यर्थपरित्यागकृत्वा त्वं ज्ञानस्य परिहरति
वेति, यदि वा यो मोहं पश्यत्याचरति स गर्भमपि पश्यति, गर्भं
वसतात्यर्थः । आवा० १ ध्रु० ३ अ० ४ उ० ।

गर्भपासण-गर्जपाषण-न० । गर्भोपेक्षकं, ज० ११ श० ११ उ० ।

गर्भमास-गर्जमास-पुं० । कार्तिकादौ बावद् मासमासे, यत्न

उत्कर्गर्जो भवन्ति । इय० ७ उ० । गर्भस्य तदारभ्यस्य मास-
स्तत्संहितो मासः । गर्भारम्भमासे, गर्भसंहिते मासे च । आवा० ।

गम्भर-गहुर-त्रि० । गहने, आवा० ४ अ० । दम्ने, वने, निवृत्ते,
पुं० । रोदने, विषमस्थाने, अनेकार्थसङ्केते च । न० । गुहायाम्,
न० स्त्री० । आवा० ।

गम्भय-गर्भज-त्रि० । स्त्रीगर्जात्यर्थे गर्भव्युत्क्रान्तिके, अयु० ।

गन्जवर्कति-गर्जव्युत्क्रान्ति-स्त्री० । गर्भाशये उत्पत्तौ, इथा० ।

दोहं गन्जवर्कति पशुता । तं जहा-मणुस्साणं चेव,
पंचदियतिरिक्खजोगियाणं चेव ।

तेषां गर्भे गर्भाशये व्युत्क्रान्तिस्तपसि गर्भव्युत्क्रान्तिः, मनोरपन्यानि
मनुष्यास्तेषां, निराऽञ्जनि गच्छन्तीति तिर्यञ्जस्तेषां सवधिर्गर्भा-
यानिरूपणस्थानं येषां तं तिर्यग्योनिकाः ते वैकन्द्याद्याऽपि
जिवन्ति इति विशिष्यन्ते, पञ्चान्द्रयाश्च तिर्यग्योनिकाश्चैति प-
ञ्चान्द्रियतिर्यग्योनिकास्तेषां । इथा० २ डा० ३ उ० ।

गन्जवर्कति-गर्भव्युत्क्रान्तिक-पुं० । गर्भे व्युत्क्रान्तिरूपसि-
येषां, व्युत्क्रान्तिशब्दाऽन्तर्यामिवाची, तथा पुत्रोन्माद्यप्रसिद्धः ।
यदि वा गर्भाद् गर्भावाम्नाद् व्युत्क्रान्तिरिति कर्मणं येषां
ते गर्भव्युत्क्रान्तिकाः । 'शेवाडा' ७, ३, १, ७३ । इति कच समासान्नः ।
प्रहा० १ पदं । न० । जी० । गर्भजे मनुष्ये, तिर्यञ्ज च । अयु० ।
इथा० । गर्भव्युत्क्रान्तिकमायुष्याश्रया-कर्मन्मिज्जा अकमभू-
मिज्जा अन्नद्वीपजाश्वेति । स० । प्रहा० ।

गम्भवासवसहि-गर्भवासवसति-स्त्री० । गर्भजयनिवासे, श्री० ।

गम्भसाह्रण-गर्जमंदरण-न० । गर्भस्य उदरसत्यस्य संहरण-
मुद्रास्तरसंक्रामणं गर्भसंहरणम् । जगवतो महावीरस्य पुरन्दरा-
दिष्टेन हरितैर्ममेवदेवं देवानन्द्याऽन्यथानाक्षरपुद्गल-
भिः शक्तिभिधानावा राजपत्न्या उदरान्तरे संक्रामणे, इथा० १०
डा० (' वार ' शब्दे चैतस्त्वष्टीजविष्यति) गर्जान्तरसं-
क्रमणमात्रे च । म० ।

अत्र प्रश्नोत्तरे-

हरी णं जंते । हरिगेमेषी सकदए इत्थीगम्भं माहरमाणे
किं गम्भाओ गम्भं साहरइ, ? गम्भाओ जोणिं माहरइ २,
जोणिंओ गम्भं साहरइ, ? जोणिंओ जोणिं माहरइ ३ । गो-
यमा ! नो गम्भाओ गम्भं साहरइ, ? नो गम्भाओ जोणिं
माहरइ २, नो जोणिंओ जोणिं परावुसिए परावुसिये अ-
न्वावाहेणं अन्वावाहं जोणिंओ गम्भं माहरइ । पजू ! णं भंते !
हरिगेमेषी सकस्स णं दूए इत्थीए गम्भं नहरिंसेरिं बा
रोमकूवेसिं वा साहरिंसेरिं वा नीहरिंसेरिं वा । इंता । पजू !
नो चेव णं तस्मं गम्भस्मं किंचिं आवाहं वा विवाहं वा
उत्पाएज्जा क्विच्छेदं पुणं करेज्जा ए सुहुमं च णं साह-
रिज्ज वा नीहरिज्ज वा ॥

इह च यद्यपि महावीरसंविधानाभिधायकं पदं न दृश्यते,
तथापि हरितैर्गमेषीति वचनात् तद्वैवायुमयिने, हरितैर्गमेषिणा
भगवतो गर्भान्तरे जयन्ता । यदि पुनः सामान्यतो गर्भहरण-
विषयज्ञाऽविष्यत्तदा 'देवे णं जंते' इत्यत्र दृष्टादिति । तत्र हरि-

रिभ्रः, तत्संघिष्याद् इति गमेष्वपीति साम् । (लक्ष्मण्य चि) शकदुतः, शकादेशकारी पदात्म्यनीकाधिपतिः, येन शकादेशज्ञः गवांमहाचरो देवान्नागर्भोत् विश्वहागर्भे संवृत इति । (इ-स्थीगर्भे चि) स्थिष्याः संघेषु गर्भः सजीवपुत्रलपिपदकः स्त्री-गर्भस्ते । साहरमाणे चि । अन्त्यश्च नयन् । इह चतुर्गैः कृका-तत्र गर्जद् गर्भाशाब्देष्वेवैर् गर्भाश्यात्तरे संहरति प्रवेशयति, गर्भे सजीवपुत्रप्रियदलक्षणमिति बहुलमित्येका १ । तथा गर्भाब्देष्वयौनि गर्भनिर्गमद्वारं संहरति, योन्त्याद्वारन्तरे प्रवेश-यतीत्यर्थः २ । तथा योमितो योनिद्वारेण गर्भे संहरति, गर्भाशयं प्रवेशयतीत्यर्थः ३ । तथा योमितो योनिः सकाशाद् योनिं संहरति नयति, योन्त्याद्वारजिष्कादय योनिद्वारेणैवद्वारन्तरे प्रवेशयतीत्यर्थः ४ । एतेषु शेषविषयेन तुतीयमनुज्ञानाह- (परामुस्येत्यादि) परामुश्य परामुश्य तथाविचकरणव्यापारेण संस्पृश्य संस्पृश्य स्त्रीगर्भमवगन्नामव्यावायेन सुखं सुख-नेत्यर्थः, योनितां योनिद्वारेण निष्कादय गर्भे गर्भाशयं संहरति । गर्भमिति प्रकृतं, यच्चैह योमितो निर्गमनं स्त्रीगर्भस्थोक्तं तद्धा-क्यव्यवहारानुषंतेनात् । तथादि-निष्पन्नोऽनियन्तां वा गर्भः स्व-मायाद् योन्त्येव निर्गच्छतीति । अयं च तस्य गर्भस्य संहरणे आचार उक्तः । अथ तत्सामर्थ्यं दर्शयन्नाह- 'पमू कं' इत्यादि । (नदसिरेचि चि) नन्वाये (सादसिरेचि चि) संहरति प्रवेशयितुं (नदसिरेचि चि) चिमलिवरिणामेन नकाशिरासो रोमकृपात्रा निहन्तुं निष्काशयितुं (आवाहंति) ईषद्वाचां (विवाहंति) (विषष्टवाचां) (विषष्टेहंति) गरीरचन्द्रे पुनः कुर्वीत्, गर्भस्य हि (विषष्टेहमकुत्वा नकाशिरासो प्रवेशयितुमशक्यत्वात् । (ए सु-दुर्मन्त्रं च गति) इति द्वाभिमित्येवं लक्षितेति । अ० १ श० ५ उ० ।

गन्दादिगन्-गर्जादिदिन-न० । गर्भे निष्कमज्जाननिर्वाणविषे-
षु, पञ्चा० ६ वि० ।

गमिञ्ज-गर्जेय-चि० । गर्भे भवा गर्जेयाः । मौमये उक्त्वाच-
कर्मकारिण्यु, हा० १ पु० ८ अ० ।

गमिञ्ज-गर्जित-चि० । "गर्जितातिमुक्तेः" । उ० । १ । २० उ० ।
इति तस्य चः । जातगर्भे, प्रा० १ पाद् ।

गमिञ्ज-गर्मित-चि० । अनिर्गतीर्षके, दृ० ७ अ० । जात-
गर्भे, डोमकिते, वृत्तादौ, हा० १ पु० ७ अ० । आवा० ।

गमिञ्ज-गर्जेय-चि० । "गमिञ्ज" शब्दायै, हा० १ पु० ८ अ० ।

गम-गम-पुं० । वस्तुव्यवच्छेदे, वृत्त० । सूच० । बोधे, वि० । अ-
ज्ञिष्यामाभिधेयवस्तुतोऽयं परिच्छेदे, न० । क्वा० स० । व्याक्याने,
वि० । गच्छितादिविशेषे, वि० । आ० म० । सदृशपात्रे,
वि० । आ० म० । वस्तुशक्तिद्वारकादौ, आवा० ५ अ० ।
आवनाविशेषे, हा० १ पु० १ अ० । पयिनि, क्वा० ७ डा० ।
जिगीषोषांन्याय, पृतभेदे, आवा० । गमने च । आवा० ।

गम-गमक-चि० । गमयति गम-विष्-पञ्च । गमयितरि, बो-
धके, आवा० । प्रापके, वि० ।

गम-गमन-न० । गम-गमुद् । गती, हा० १ पु० १ अ० । आवा० ।
अनियतद्विदेशैः संयोगविभागकारणे नैयायिसम्मततर्कभेदे,
सम्भ० २ काण्ड । ईसगत्या चक्रकल्पे, हा० १ पु० ९ अ० ।
अन्यतोऽन्यत्र (दृ० ७ अ०) परिज्ञमये, स० । (विहार) शब्दे
गमनविधिं साधूनां ब्रूयामि । गमननकावि- "पुस्तप्रदेशवि
२११

मिगसिर ये-इदि य इत्यो तद्वेच चित्ता य । अष्टराह जिहृमूला,
भव नक्कला गमणसिद्धा ॥ १११ ॥ दृ० प० ८ प० । "गते न ग-
म्यते ताव-व्याप्तं नैव गम्यते । गतागतविनिर्मुक्तं, गम्यमानं तु
गम्यते ॥ १११ ॥ वि० । सूच० । स्वाध्यायादिनामिषं वस्तोनिष्क-
मणे, "गमखागमणे पाण्डकमये बीधकमये" आवा० ४ अ० ।
जिगीषाः प्रयागे, आवा० ४ अ० । व्याक्याने, वि० । वेद्ये, न० ।
आ० म० । प्राती च । हा० १ पु० १ अ० ।

गमणगुण-गमनगुण-पुं० । गमने गतिः, तद्गुणो गतिपरिणामप-
रिणतानां जीवपुत्रलानां सदकारिकारणभावातः कार्यमस्या-
नां जलस्थेय यस्यासौ गमनगुणः । गमने वा गुण उपकारो जी-
वादीनां यस्यासौ गमनगुण इति । इत्या० ८ डा० । प्रत्यानां
अल इव जीवपुत्रलानां गत्युपपन्नहेतौ गुणतः पुत्रलात्तिकाये,
अ० ३ हा० १० उ० ।

गमणमंरुत-गमनमण्डल-न० । सूर्यस्य गमनयोधे मयमले,
ज्यो० ४ पाद् ।

गमणया-गमनता-स्त्री० । स्थायिकस्तुमये ताप्रत्ययः । "गम-
णे शोभतगमणयाय" गमनतायै, गमनाय, गन्तुमित्यर्थः । गमन-
तायै गन्तुमिति द्रव्यसत्त्विन तुमये युद्ध इत्या० ८ डा० । प्रत्यानां
गमणसज्ज-गमनसज्ज-चि० । गमनप्रवणे, हा० ।

गमणगमण-गमनागमन-न० । प्रभाषा प्रतीत्याम्यस्यामाह ग-
मनमागमनं गन्तुं प्रत्यागतस्य, गमनं वागमनं च गमनागमनम् ।
नि० क्वा० ११ उ० । इस्तथात्मा बहिर्गमनादौ, जीत० । "गमना-
गमनाय पतिक्रम इति" ईवापधिकारि प्रतिकासतीत्यर्थः । अ०
१२ हा० १ उ० ।

गमणगमणविहार-गमनागमनविहार-न० । गमनं च जना-
द्यर्थाभावादिगमनः, आगमनं च प्रत्यावृत्तिविहारश्च आगमन-
गमनं स्वाध्यायादिभिर्मन्त्रं वसत्यन्तगमः । समाहारद्वयः ।
गमनादिके ईवापधिकारिप्रतिक्रमणविषये, पञ्चा० १७ वि० ।

गमणिया-गमनिका-स्त्री० । संक्षिप्तव्याख्याने, इत्या० १० डा० ।

गमणी-गमनी-स्त्री० । गमनप्रकर्षसाधिकायां विद्याधरवि-
द्यायाम्, हा० १ पु० १६ अ० ।

गमय-गमक-पुं० । "गमय" शब्दाध्याये, वि० ।

गमिय-गमिक-न० । गम-अस्यये इकप्रत्ययः । जङ्गपुके, सु-
तविशेषे, आ० क्वा० १ अ० ।

जंग-गमियागमियं, जं सरिसगमं च कारणवर्षण ।

गाहाद् अगमियं त्वत्, काभिपुष्टय दिङ्निपा वा ॥ १५४ ॥

गमाः जङ्गकाः गाणित्यादिविशेषाश्च तद्गुह्यं तत्संकुपं गमिकम् ।
अथवा-गमाः सदृशपादास्ते च कारणवर्षणेन यत्र बहवो भवन्ति
तन्मिकं, तच्चैवविधिं प्रायोः दृष्टिवाद् इत्येवंप्रत्येते । कृष्टिवाद्प-
दमत्र संवृत्ते । यत्र प्रायोः गाथास्तोकावृत्त्यासदृशपादात्मकं
तद्गमिकम् । तच्चैवविधिं प्रायः कालिकमुत्तमिति गाथायैः
॥ १५४ ॥ वि० । आ० म० । ७० ।

गमित-चि० । प्रदर्शिते, उपनीते, भाषिते, आ० क्वा० १ अ० ।

गमेपिण्य-गत्या-प्रवृत्त० । अपप्ररो यात्येत्यर्थः, "गमेरेपिषेव्योरे-

सुम्मा" ॥ ८ ॥ ४४२ ॥ अपञ्चते गमेर्धातोः परचोरेपिण्ण-एण
इत्यदेशचोरेकारस्य लृष् वा जवति । इति लोपाप्राबपले "यंग
गमेपिण्ण जो मुअद, जो लिचतिथ गमेपिण्ण ।" प्रा० ४ पाद ।

गमेस-गवेध-धा० । अन्वेधणे, अन्-चुरा० आत्म० सेदु । "गवेधे-
दुदुङ्ग-डंगोल-गमेस-घत्ताः ॥ १८६ ॥ इति गवेधेगमेसाऽऽदेशः ।
" गमेस-ग-गवेधयते " प्रा० ४ पाद ।

गम्पधम्म-गम्पधर्म-पुं० । लौकिकधर्मभेदे, स च यथा दक्षिणा-
पथे मातुलकम्भा गम्भा, उत्तरापथे पुनरगम्भा । दश० १ अ० ।
गम्पधर्म-पुं० । ग्राम्यस्य प्राकृतस्य हासलकादेशमः । इयवाय,
मैथुनं, बाब० ।

गम्पमाण-गम्पमान-त्रि० । गम्-कर्मणि यङ्, शानच् । "ग-
मादीनां द्वित्वम्" । ८ ॥ २४६ । इति कर्मणि अन्त्यस्य द्वि-
त्वम् । प्राप्यमाणे, प्रा० ४ पाद ।

गम्मागम्पविभाग-गम्मागम्पविभाग-पुं० । गम्मागम्पे लो-
कप्रतीने । तयोर्विभागः मासेवनपरिहाररूपः । विषयनियमने,
"गम्मागम्पविभागं, त्यक्त्वा सर्वत्र चलते जनुः" । षो० ४ वच० ।
गय-गन्न-पुं० । श्री० । गजभेद, अच् । हस्तिनि, तं० । दश० ।
पिं० । प्रव० । श्री० । "युसायं सत्तमं गन्नो" । अनु० । गज-
सुकुमात्रे, अन्त० ३ वच० ।

गत-त्रि० । व्यवस्थिते, स्था० १० डा० श्री० । स्थिते, मनोगतं
मवस्थि स्थितमिति । वत्त० १ अ० । हा० । आ० म० । प्राते,
वत्त० १६ म० । मूत्र० । आनु० । प्रवृत्ते, सूत्र० १ शु० १
अ० । ४० । प्रविष्टे, स्था० ४ डा० १ उ० । अतीते, समाप्ते,
पणिते, बाब० । जावे कः । गमने, आवा० १ शु० ३ अ० । वं०
प्र० । रा० । सविताससंकमणै, वं० प्र० २० पादु० । जी० ।
गद-पुं० । अच् । रोगं, मेघावली, कुष्ठे, विषभेदे, न० । बाब० ।

गयंक-गमाङ्क-पुं० । विष्कम्भारेण, श्री० ।

गयकण-गजकण-पुं० । आभाषिकटीपय परतोऽन्तर्हीये, त-
द्वास्तव्ये प्रनुष्ये च । जी० ३ प्रति० । प्रव० । उत्त० । स्था० ।
नं० । कर्म० । प्रज्ञा० । ('अन्तरदीव' शब्दे प्र० जा० ८९ पुष्टे
प्रदर्शितं चैतत्) अनायक्षेत्रभेदे, उत्तमनुष्ये च । सूत्र० २ शु०
१ अ० । प्रव० ।

गयकरेण-गजकरेण-गजकलभिकायाम्, तं० ।

गयकलज-गजकलज-पुं० । हस्तिशावके, रा० ।

गयगय-गजगत-त्रि० । हस्ताकटे, श्री० ।

गयगपय-गजाप्रपद-न० । स्वाभिधेयनां प्राप्ते दशार्थकृते, आ-
वा० २ शु० ३ वृ० ।

" गजाप्रपदान्तपक्षिः, शैलस्यैवमनुजुनेः ।

गवै दधानजकस्य, हनुं शकः समागतः ॥ १८ ॥

गजेन्द्राकट एवाय, त्रिः प्रादक्षिण्यचमपूजम् ।

ततो दशार्थकृताय्ये, तत्पदान्मुत्थितान्यग्रे ॥ १९ ॥

इवानुभावान् स्वातोऽथ, गजेन्द्रपद इत्यसौ ।

तस्मिन्महामुनिर्भक्तः, प्रत्याकथाय दिवं ययौ" ॥ २० ॥ आ० क०
आ० वृ० । आवा० । आ० म० ।

गयवरणमल्ल-गजवरणमल्ल-न० । हस्तिपदैः षोडश्वरा
प्राणशयने, स० । "अथ य गयचक्षणमल्लणश्मिद्वा की-
रति" प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

गयत्रियङ्गाण-गजत्रयिकस्थान-न० । गजत्रयं यत्र तिष्ठ-
ति तादृशं स्थानं, आवा० २ शु० ११ उ० ।

गयत्रोज्ज्वल-गतयौवन-त्रि० । अतिक्रान्तद्वितीयवयसि, वृद्ध-
प्राथ इत्यर्थः । पं० वृ० १ द्वार ।

गयणगुड-गगनगति-पुं० । बहुस्त्वगनगरपतिगगनमण्डलनृप-
पुत्रे, दश० ।

गयणामल्ल-गगनमण्डल-पुं० । स्वनामक्याते बहुस्त्वगन-
गरराजे, वृक्ष० ।

गयदंत-गजदन्त-पुं० । करिदन्ते, रा० । ग्रेष्ठाया गजदन्तसंस्था-
नम् । जं० १ वृक्ष० ।

गयदंतसमाण-गजदन्तसमान-त्रि० । गजदन्तोकारे, रा० ।

गयपति-गजपति-श्री० । क्रमव्यवस्थितहस्तिस्समूहः, अ० १६
शु० ६ उ० ।

गयपतिषा-गतपति-श्री० । विधवायाम्, श्री० ।

गयपुर-गजपुर-न० । कुण्डेशप्रधाननगरं हस्तिनापुरे, प्रज्ञा० १ पद ।
प्रव० । आवा० । कुञ्जवनपदप्रधाने नगरे, यत्र बाहुवांशपुत्रसं-
मनसुनः अयनासीत् । आ० म० प्र० । प्रज्ञा० । "गयपुरं च
कुञ्जं" सूत्र० १ शु० ४ म० १ उ० ।

"भाकरः सर्ववस्तुनां, देशोऽस्ति कुठनामकः ।

समुद्र इव रत्नानां, गुणानामिव सञ्जनः ॥ १ ॥

पुरं गजपुरं तत्र, कण्डजमयोर्मिभिः ।

तदेव नमोदा जज्ञे, नृप या इत्येतं ऽनुना ॥ २ ॥

तत्र बाहुवतेः पुत्रः, सौम्यः सांमप्रभो नृपः ।

चित्रं पथादिनामन्दः, गुरुस्तीव्रः प्रतापवान् ॥ ३ ॥

अयामस्तनयस्तस्य, यौवराज्यपदाऽऽसृजदम् ।

कामत्यथापि विम्बध-कोढान्नयच्छाः शिशुः" ॥ ४ ॥

आ० क० । ('इतिगवावर' शब्दे तत्कल्पो वच्यते)

गयमाह-गजादि-त्रि० । हस्तिप्रभृती, उत्त० ३६ अ० ।

गयमारिणी-गजमारिणी-श्री० । शुद्धभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

गयमुद्-गजमुख-पुं० । शम्भुलीकर्मस्य परतोऽन्तर्हीये, उत्त०
३६ अ० । ('अन्तरदीव' शब्दे प्र० भाते ८९ पुष्टे निकृतिः)
अनार्यदेशभेदे, तद्वासिनि प्रनुष्ये च । प्रव० १४८ द्वार ।

गयलक्षण-गजलक्षण-न० । हस्तिनक्षणपरिक्रान्तात्मिकावां
पञ्चभिन्नकलायाम्, जं० २ वृक्ष० । मूत्र० । हा० । कल्प० । स० ।
गयवर-गजवर-पुं० । गजेन्द्रे, "गयवरकरसरिस्पीबरोक" ।
कल्प० २ कृष्ण ।

गयवरपत्यंत-गजवरप्रार्थयमान-त्रि० । मन्त्रज्ञानं प्रार्थयमा-
ने, इत्युमारोक्तं वाऽभिन्नप्रमाणैः तत्र हाते, तच्छ्रीले वा । प्रश्न०
३ आश्र० द्वार ।

गयत्रिक्रम-गजत्रिक्रम-पुं० । मत्तगजकीरायाश्च, पृथोपाद्यायाः
गजत्रिक्रमः स्थानम् । जं० १ वृक्ष० ।

गयनीही-गजनीही-स्त्री० । गजसंज्ञकं त्रिभिर्नैकैरुपपन्नकिते शुकादिमहाप्रह्वारकक्षेत्रभागे, स्था० ए डा० ।

गयसंघाट-गजसङ्घाट-पुं० । हस्तियुगे, जं० १ षष्ठ० ।

गयससण-गजश्वसन-पुं० । हस्तियुगवर्द्धये, "गयससणसुजा-बमभिमोक" गजश्वसनस्य हस्तनासिकायाः सुजातस्य सुनि-पक्षस्य मन्त्रिणं सदृशे कुरु जङ्गु मय्य स तथा । "समुत्पाणम-मगृहजाणु" समुक्तः समुक्ताव्यभाजनविशेषस्य, तत्पिप्पान-स्य च सन्निधः, तद्विश्रममगृहे अत्यन्तनिगृहे मांसलत्वाद्यनुष्ठेते जानुनी अष्टौवती यस्य स तथा । औ० ।

गयमाल-गजशाल-त० । हस्तशालायाम्, नि० शृ० ८ उ० ।

गयसिरिय-गतश्रीक-वि० । निःशोने, ज० १ श० ३३ व० ।

गयमीहवाहि-गजसिंहवादिन-पुं० । रुक्मिणिना सह श्री-रम्भारन्तिकं गते वार्दानि, कल्प० ६ लघु ।

गयसुकुमाल-गजसुकुमार-पुं० । विष्णोर्लघुस्त्रातरि, स हि भग-वतोऽरिष्टनेमिर्जाननाध्ययान्तिकं यमयायं प्रतिपद्य इमं शाने कृ-तकायोत्सर्गं लक्षणमहात्माः शिराभिहितजाउल्लसमानाङ्गार-जनिनाम्यन्तर्बन्धनोऽप्येनैव पर्वोऽयं सिक्रिमासवानिति । स्था० ७ डा० १ उ० ।

तद्वक्तव्यता चैवम्-

जति उपलव्यो अष्टमस्स २ एवं खलु जंभु । तेषां का-
लेण तेषां समेषां बारवती एणरीए जडा पटमे० जाव
अरहा अरिष्टनेमी सपोसहे । तेषां कालेण तेषां समेषां अ-
रहा अरिष्टनेमिस्स अतवासी छ अणगारे भायरा सहोद-
रा होट्या, सरिसया सरितया सरितया नीहुण्णल्लगल्लगु-
लियअपसीकुसुमपपासा भिरिवच्छंकिवच्छा कुसुपकुं-
ल जहलया नलकुवरसमाणा, तते णं से ङ अणगारा जं
चेव दिवसं मुंदा जचित्ता अगाराना अणगारिया पवइया तं
चेव दिवसं अरहं अरिष्टनेमिं वंदंति, नमंसंति, नमंसिंता एवं
वयासी-इच्छामो णं जंते । तुज्जेहि अम्भणुष्साया समाना
जावजीवाए व्हडं व्हडं अणिकित्तं तं तवोक्कमेणं
संजमेणं तवसा अम्भणा भावेणाए विहरित्थे । अहाहुं दे-
वाणुप्पिया ! या पटि० । तते णं ते ङ अणगारा अरहा अरिष्ट-
नेमिणा अम्भणुष्साया समाना जावजीवाए व्हडं व्हडं अणि-
क्खित्तेणं तवोक्कमेणं जाव विहरंति, तते णं ते ङ अणगारा
अध्याया कयाती उड्डल्लमणस पारणयंसि पढमाए पोसीए
सज्जायं करंति । जहा गोयमो० जाव इच्छामो णं उड्डल्लम-
णस्स पारणए तुज्जेहि अम्भणुष्साया समाना तस्मिं संघाट-
हिं बारवतीए एणरीए जाव अरुचए अहाहुं, तते णं ते
ङ अणगारा अरहतो अरिष्टनेमिणा अम्भणुष्साया समाना
अरहं अरिष्टनेमिं वंदंति, नमंसंति, अरहतो अरिष्टनेमिस्स
अंशियाओ सहस्संवनणाओ पडिनिक्खमंति, परिनिक्खमिंता
तिहि मंथःरुपहिं अरुतिरा० जाव अरंति, तत्थे णं एगे संघा-

टए बारवतीए एणरीए उक्खनीचमञ्जिमाई कुलाई परसमु-
हाणस्स भिक्खवारियाए अरुमाणे वसुदंस्स राओ देवनी-
ए देवीए गिहिं अणुपविडे, तते णं सा देवी एते अणगारे एज्ज-
माणे पासति, पासिंता हट्ठ० जाव हियया आसणाओ अम्भुडे-
ति, अम्भुडेत्ता सत्तउपयातिं तिक्खुत्तो अयाहिणपयाहिणं
करेति, करंतिता वंदंति, नमंसंति, वंदंतिता नमंसिंता जेणेव
भक्कपरे तेणेव उवागच्छति, उवागच्छतिता सीहकेसराणं मो-
यणाण थालं भरेति, थालं नरेतिता ते अणगारे पमिलाजंति,
पमिलाजंतिता वंदंति, एमंसंति, वंदंतिता एमंसिंता पडिविस-
ज्जेति, तदा थंतरं च णं दोणे संघाटए बारवतीए एणरी-
ए उक्ख० जाव विसज्जेति, विमज्जेतिता तदा थंतरं च णं तं
संघाटए बारवतीए एणरीए उक्खनीच० एवं वयासी-किं
णं देवाणुप्पिया ! कयटस्स वासुदेवस्स इमीसे वा-
रवतीए एणरीए एव जोयणओ० जाव पक्खसदेवलो-
यजूया य समणा निग्गथा उक्खनीच० जाव अरुमा-
णा भक्कपाणं णो लभंति, तेण तां चेव कुलाई जत्तपा-
णाए जूओ २ अणुप्पविमंति, तते णं ते अणगारे देवतिं
देविं एवं वयासी-णो खलु देवा० ! कण्हस्स वासुदेवस्स इमी-
से बारवतीए एणरीए० जाव देवलोयजूयाणं समणा णिग्गया
उक्खनीच० जाव अरुमाणा जत्तपाणं णो लभंति, णो चेव
णं तां चेव कुलाई दोच्चं पि तं पि जत्तपाणाए अणु-
प्पविमंति । एवं खलु देवाणुप्पिया ! अम्भ जहलपरे एगरे
एगस्स गाहावत्तिस्स पुत्ता मुल्लाए जारियाए अत्तयाए ङ
जायरो सहोदरा सरिसया० जाव नलकुवरसमाणा अरहो
अरिष्टनेमिस्स अंति एधम्मं सोच्चा संसारजउड्डिग्गमा भीया ज-
म्भणमरणाणं मुंदा० जाव पवइया, तते णं अम्भे जं चेव दि-
वसं पवइतिता तं चेव दिवसं अरहं अरिष्टनेमिं वंदामो, ए-
मंसामो, इयं एतारूवं अजिग्गहओ गेण्हामो, इच्छामो, तुज्जे
अम्भणुष्साया समाना० जाव अहाहुं, तते णं अम्भे अरहो
अरिष्टनेमिस्स अम्भणुष्साया समाना जावजीवाए व्हडं व्हडे-
णं० जाव विहरामो, तं अम्भे अज्ज उड्डल्लमणपारणयंसि
पढमाए पोसीए स० जाव अरुमाणे तव गेहं अणुप्प-
विडा, ते णो खलु देवाणुप्पिया ! तत्त्वं णं अम्भे अम्भे
अजे एवं निंदंति, एवं वंदंति, वंदंतिता जामेव दिंसं पाउ-
न्नुया तामेव दिंसं पडिग्गया, तते णं से देवतीए देवीए अय-
मेयारूवे अज्जत्थीए समुप्पेये, एवं खलु अहं पालासपुरे
एगरे अतिमुत्तेणं कुवारसमेणेणं बालत्तणे वागरिया
अम्भं देवाणुप्पिया ! अहुत्ते पयाइस्स सिरीसए० जाव नल-
कुवरसमाणे णो चेव णं जारहे वासे अण्णाउअं मयाओ
तारिसए पुचेयाइ पोसीति, तं णं पिच्छा इमं० पक्खत्तमे-
व दिस्सती जारहे वासे अण्णाउविअं मयाओ खलु मरिसए०

जावपुषे पयायाओ, संगच्छामि णं अरहं अरिहनेमि बंदामि,
 नमंसाभि, इमं च एवं पयायुं बागरेणं पुच्छिस्सामि चि-
 क्खु एवं संपेदेति, संपेदेतिचा कोट्ठविषयुरिसे सदावेति, सदा-
 वेतिचा एवं बयासी—लुक्कुरणजाणपवरं० जाव उवह्वेति,
 जहा देवाणंदाए० जाव पज्जुवासति, तं अरहा अरिहनेमी
 देवदं देवि एवं बयासी—से पाणं तव देवदं इमे ऽ अणुगारे
 पासंति, अयं अज्जत्थिअं भू। एवं खलु अहं पासासपुरे
 नयरे अतिमुत्तेयं तं चेव० जाव पिगमच्छिता जेणव ममे
 अंतिये तेणेव इव्वयागया, से पूणं देवदं अत्ये समत्थे। इता
 अत्थि। एवं खलु देवाण्णिए। तेणं कालेणं तेणं समएणं
 भइलपुरे एगरे पागे छांमं गाहावती परिवसइ, अहे तस्स
 थं पागस्स गाहावती सुलसा छांमं भारिया होत्था। तं सा
 सुलसा गाहावती बालत्तेण चेव निमिचित्तेणं बागरिया,
 एस थं दारियाणि हुज्जिस्सति, तते थं सा सुलसा बाअ-
 प्पज्जति चेव हरिणेगमेमि देवभक्ता यावि होत्था, हरिणेग-
 मेसिस्स देवस्स पणामं करेति, करेतिचा कट्ठाकट्ठि
 एहाया० जाव पायच्छिता उल्लगपनसाब्बा महरिं पुप्फ-
 थं करेति, जाणुपायपनिया पणामं करेति, करेतिचा ततो
 पच्छा आहारं ति वा णीहारं ति वा करे, करेतिचा तेणं
 तीसे सुलसाए गाहावडणीए जत्थिबहुमाणमुत्तसाए हरिणे-
 गमेसी देवं आराद्धिए यावि होत्था। तते थं से हरिणेगमे-
 सी देवे सुलसाए गाहावतिणीए अल्लकंपणडाए सुससं गाहा-
 वडणी तुमं च थं दोषि वि सममेव सगज्जयाओ करेति, नते
 थं तुज्जे दो वि सममेव गम्मे गिएहेइ, गिहेइइचा सममेव
 गम्मे परिवड्ढ, सममेव दारए पयाया, तते थं सा सुलसा
 गाहावडणी विणिहायमावथे दारए पयाविति, तते थं से हरि-
 णेगमेसी देवे सुलसाए गाहावडणीए अल्लकंपणडाए विणि-
 हायमाणे दारए करयलसंपुं गेयहइ, गेयहइचा तव अंतियं
 साहरए, साहरएचा तं समयं च थं तुमं पि जवथइ भासाणं
 सुल्लालादारए पसवसि, जे वि अणं देवाण्णिएयाए। तव पुत्ता
 ने वि य तव अंतियातो करयलपुमेणं गेएहंति, गेयहइचा
 सुलसाए गाहावडणीए अंतिए साहरइ, तव चेव थं देवतीए
 ते पुत्ता नो सुलसाए गाहावडणीए पुत्ता, तते थं सा देवदं
 देवं। अरहओ अरिहनेमिस्स अंतिए एसमइ सोळा निस-
 म्म इहुतु० जाव वियया अरहं अरिहनेमि बंदति, नमंसा-
 ति, नमंसाचा जेणेव ते ऽ अणुगारा तेणेव उवागच्छति,
 उवागच्छिता ते छप्पि य अणुगाराणं बंदति, नमंसाति, नमं-
 सइचा आगयपड्ढेया पच्छुल्लोयणा कंजुयपनिक्खित्तिचा
 दरित्तवसिपवाहा चाराहतकलंउपुप्फणं पि व समुसियरोमकूवा
 ते छप्पि य अणुगारा अणुमिसाए दिट्ठीए पेइमाया, पेइमा-

यिचा सुचिरं निरिक्खति, निरिक्खइचा बंदति, नमंसाति, न-
 मंसाचा जेणेव अरहा अरिहनेमिस्स तेणेव उवागच्छति, उ-
 वागच्छिता अरहं अरिहनेमि तिकल्लोओ आयाहिणपयाहिणं
 करेति, करेतिचा बंदति, नमंसाति, तमेव धम्मियजाणपवरं ओ-
 रुहति, ओरुहतिचा जेणेव बारवती छागरी तेणेव उवागच्छ-
 ति, उवागच्छिता बारवती छागरी अणुप्पविसति, अणुप्पवि-
 सतिचा जेणेव सए गिहे जेणेव वा हरिया उवड्डाणसाला
 तेणेव उवागता, धम्मियाओ जाणपवराओ पबोरुहति,
 पबोरुहतिचा जेणेव सए वासवरए जेणेव सयणिज्जे तेणेव
 उवागच्छति, उवागच्छतिचा ममंसि सयणिज्जेसि नीसियं-
 ति, तीसे तं तते देवतीए देवीए अयं अज्जत्थित्ते भू समुप्प-
 थे एवं खलु अहं सारिसए० जाव नल्लकूरममाणे सत्तपुत्ते
 पयाया, नो चेव थं मए एसस्स वि बालत्तणए समुज्जए,
 एस वि थं कएह बासुदेवं छएहं मासायं मए अतीयं पायं
 बंदति, हव्वमागच्छति, ते थप्पाओ ए ताओ अम्मो० ४ जी-
 से मथे थिएगकुच्चिअसंजयाइ थएउक्कसुप्प्याइं महरम-
 मुद्धावयाइ ममयए जंपियाइ थयमूलकस्सदेसजाणं अ-
 जिसरमाणाइ मुक्कं याति, पुणो य कोमलकमलोवेहिं इत्ये-
 हिं गिह्वतीओ ए उच्छंगनिबेसियाइं दंति, समुद्धावते सुमहुरे
 पुणो पुणो भंजुलपत्ताणित्ते, अहं ए अथप्पा अपुप्पा अक-
 यपुप्पा एओ एकरमवि न य ता उवड्य० जाव जियायति, इमं
 च थं कएह बासुदेवं एहांत० जाव विज्जामिते देवतीए देवीए
 पायं बंदति, हव्वमागच्छति, तते थं मे कएह बासुदेवं देवतिं
 देविं पासति, उवहत० जाव पासिता देवतीए देवीए पायगहणं
 करेति, करेतिचा देवतिं देविं एवं बयासी—अथया थं अम्मो !
 तुम्हे मयं पासिता इह० जाव भवइ, किं एणं अम्मो ! अज्ज तुम्हे
 ओइय० जाव जियायइ ! तने थं सा देवती देवी कएहं बासु-
 देवं एवं बयासी—एवं खलु अहं पुत्ता ! सारिमए० जाव नल्ल-
 कूरममाणा सत्तपुत्ते पयाया, नो चेव थं मए एसमवि बाअ-
 त्तणे अणुज्जे, तुमं पि थं पुत्ता मयं उएहं २ माणाणं
 अंतियं पायं बंदए, हव्वमागच्छति, तं थप्पाओ ए ताओ अम्म-
 याओ० जाव जियायि, तं से कएह बासुदेवं देवतिं देविं एवं
 बयासी—मा ए तुम्मे अम्मो ! ओइय० जाव जियायइ, अहं थं त-
 हा वत्तिस्सामि जहा एं मयं सहोदरं कणीयसे भाउए जवि-
 स्सति त्ति कट्ठ देवतिं देविं ताहिं इट्ठाहिं वगोहिं समासा-
 सेति, समासाजिता तओ पडिनिक्खमति, पडिनिक्खमतिचा
 जेणेव पोसइसाला तेणेव उवागच्छति, उवागच्छतिचा जहा
 अथओ। नवरं हरिणेगमेसियस्स अहमथचं पगियइति० जाव
 अंजलि कट्ठ एवं बयासी—इच्छामि थं देवाण्णिया ! सरो-
 दरं कणीयसं जाउयं विदिथं, तते थं हरिणेगमेसी बासु-

देवं कएह एवं वयासी-होहिति एं देवाण्० तव देवद्वयचुप सहोदरे कणीयमे भावये से ण् अमुकु० जाव अणुपचो अरहा अरिहन्मिस्र अंतिथं भूदे० जाव पव्वइस्सति, कएहं बासुदेवं दोषं पि तच्च पि एवं वयासी-जामेव दिसं पाठवण् तामेव दिसं पडिगए, तते एं से कएहे बासुदेवे पोसइसा- लातो पांडनिगता जेणव देवती देवी तेणेव उवागच्छति, उवागच्छतिता देवतीए देवीए पायमहाणं करेति, करेतिता एवं वयासी-होहिति एं अम्मो ! मम सहोदरे कणीयसे भाउ ति कट्टु देवति देविं ताहिं इहाहिं० जाव आसासेति, आ- सासेतिता जामेव दिसं पाठवण् तामेव दिसं पडिगते ॥

(जइ उक्खेवो सि) “ जइ णं भंते ! अंतगइत्ताणं तच्चस्स वगस सतमस्स अजउयस्स अयमहे पयसे” (अटमस्स ति) “अटमस्स एं भंते ! कं अट्ट पयसं । अटमस्स णं अयमहे पयसे” इत्युपक्षेपः तत ‘एवं खलु’ इत्यादिनिबन्धनम् (सरिसव ति) स- दशाः समाप्ताः [सरितय ति] सप्तमः । [सरितय ति] स- दश्वयसः, नीलोत्पलवगलुगुलिकाऽतसीकुसुमप्रकाशाः, ग- वत्सं मारिचं शृङ्गम्, अतसी धाम्याविशेषः, आश्वत्थाद्वि- त- वृक्षम् : (कुसुमकुंडलय ति) कुसुमकुंडलं वृक्षकपुष्पसमा- नाकुसुमकांजरणं, तेन भवकाः शाभना ये ते तथा, बानावस्थाश्रयं विशुषणं न पुनरनगरावस्थाश्रयमिदमित्येके । अये पुनराहुः-बभूवकुसुमवद्भद्राः सुकुम्भकारा इत्यर्थः । तव- नु बहुभूतगम्यम् । नलकुवरसमाना वैश्रवणपुत्रतुल्याः, इहं च लोकावस्था व्याकथानं, यतो देवानां पुत्रा न सन्ति । (नं चैव दिव- सं) यत्रैव दिवसे मुक्तो भूत्वा गगाराद् अनगारितो प्रव- जिताः (नं चैव दिवसं ति) नैवेद्य दिवसे (कुलाहं ति) गृहा- णि (भुज्जा ३ ति) भूयो भूयः, पुनः पुनरित्यर्थः (लघुकर- णं) लघुकरणेत्यादिशेषकयुक्तं यानप्रवरमुपस्थापयन्ति । (जहा देवाणदाय ति) जगवत्यामहिता यथा देवानदा जगवत्- महावीरप्रथममाना गता तथेयमपि भगनोया (निजु ति) मृग- प्रसविना, ते यत्र वडपयनराः तत्रोपागच्छन्ति, नाश्च सा वन्द- त (आगवपगहय ति) आगतप्रज्जवा पुत्रस्नेहेन स्तनागतस्तन्वा- (पण्डुलानायण ति) प्रण्डुलं आनन्दजलेन लोभने यस्याः सा तथा (कंशुकपरिकल्लतय ति) परिकल्लता विकृति, विस्तारित इत्यर्थः कंशुकं कारवाणः हर्षातिरेकस्थूलोभूतशरीरतया यथा सा तथा । (हरियवज्जयादि ति) ईर्ष्यावज्जयी इत्येवमाश्चर्यपूर्णत्वा- द्दण्डितकटको बाहु छुज्जी यस्याः सा प्राकृत्येन “हरियवज्जय- बाहा” (पाराहयकल्लवपुष्पं पि व समुसरियरोमकूबा) पाराजि- मैघजलपाराभिराहतम् यत् कदम्बपुष्पं तद्विष समुच्छ्रिताणि रोमाणि कूपकेव यस्याः सा तथा (अयममरिषय ति) इहैवं वरयम् (अयमंयाकूबं अमरिषयं चितिते पत्तिते प्रमाणाय संकल्पं समुपज्जया) तन्मायमेतदकूप अन्वयितः बि- ण्तिताः स्मरणरूपः प्रार्थितोऽनिहायकपी अनोगतो अनोविकार- रूपः संकल्पः विकल्पः समुत्पन्नः “वज्राग्रो यं ताम्रो” इत्यादि । अन्त्या धनमर्हन्ति लक्ष्यते वा यास्या धन्याः ता इति यासा- मित्यर्थेणया अन्त्याः शिवाः पूण्या परित्याः कृतपुण्याः कृतसुकृताः कृतार्थाः कृतमयीज्जाः कृतलक्षणाः सफलकृतलक्षणाः (जासि

ति) यासां मन्ये इति वित्तार्थो निपातः, निजकुलसिध्दाभि- दिम्भकप्राणित्यर्थः स्तनद्वये हृदयानि यानि तानि तथा, मधुराः समुद्राणाः येषां तानि तथा, अमनमन्यकमीवत् संवर्धितं प्रजल्पितं येषां तानि तथा, स्तनमूलात् कक्षादेशागमनिस- रगति, मुखकाम्यस्पर्कावकाशागति प्रवर्त्तनीति गम्यते । पुनश्च को- मलकमलोदमार्ज्यां इस्ताण्यां गृहीत्या उत्सङ्गनिवेशिताभि स- त्ति इति समुद्राणाकां सुमधुराण्य पुनः पुनः मज्जुलप्रमणि- त्वम् मज्जुलं मधुरं प्रमणितं मणितः येषु ते तथा तान्, इह सुमधुराण्यभिधाय यम्मज्जुलप्रमणितानां न्युक्तं तव पुन- रकमपि न दुष्टं, सम्मन्मणितत्वावस्थेति । (एसो सि) विमक्ति- परिणामादेवामुकविशेषणवतां क्रिमानां मध्याद् एकतरमपि अन्यतरविशेषणमपि द्विम्भं न प्राप्ता इत्युपहतमनःसङ्कल्पा भूमितद्विष्टा करतल्लप्येस्तितमुक्ती ध्यायति (नहा वसिस्सा- मि ति) वसित्ये (कणियसे ति) कनीयान् कनिष्ठो, लघुवित्यर्थः । (जहा अजज्जा ति) यथा प्रथमे हाते अजवकुमारोऽष्टमं कृतवानिवमयमपि, नवरं केवलमयं विशेषः—अयं हरिणे- गमेषिण आराधनाय अष्टमं कृतवान्, स तु पूर्वसम्मतिकव- देवस्थेति । (धित्तिं ति) वित्तीणि दत्तं, युष्माभिरिति गम्यते । अस्त० ४ वर्गः ।

तं सा देवई देवी अश्रया कयाई तंसि तारिस- गंसि० जाव सीहं, सुमिणे पासिचा एं पविबुष्ठा० जाव दड्डुडड्डियया गन्धं परिवहति । तते एं सा देवती दे- वी खबएहं मासाणं० जाव सुमणरत्तं भुज्जी वियलक्सारस- सरसपारिजातकरुणदिवाकरसमपजं सव्वखणणकंतं सुकु- मालं० जाव सरुवं गयताडुयसमाणं दारयं पयाया, जमणं जहा मेहडुमारो० जाव, जम्हाण अम्हं इमं दारए गयताडु- यमयाणं तं होळणं अम्हं एयस्म दारगस्स नामधेजे ग- यसुकुमादे, तते एं ते सदारगस्स अम्मापिअर्रो नामं कयं ग- यसुकुमालो ति, सेमं जहा मेहे० जाव अलं भोगसमये जा- ते याचि होत्वा । तते एं वारवतीए गयरीए सोपलं नामं मा- हएणं परिवसति, अम्हे रिउव्वेयं जाव सुमणरिणित्तिं याचि हो- त्वा, तस्स सोमिलस्स माहएस्स सोमसिरी हायं माहणी होत्वा, सुकुमाज्ञं० तस्स एं सोमिलस्स ध्या सोमसिरीए मा- हणीए अचया सोमा नामं दारिया होत्वा, सुकुमालं० जाव धुरूवा, रूवेण व ओवणेण यं जाव लावणेण य उकिड्डा उ- किट्टसिरी याचि होत्वा, तते णं सा सोमा दारिया अश्रया कयाइ एहाया० जाव विजुसिया बहुईं खुजाहिं० जाव प- विल्लचा सयाओ गिहातो पकिनिकलमति, पकिनिकलमति- चा जेणव रायमगे तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिता रा- यममोसि कणणग उअणं कीडमाणी ३ चिह्वति, तेषं काजेणं अरहा अरिहन्मयी समोसं, परिसा निगया, तते एं से कएहे बासुदेवे इमीसे कहाए सक्कहं समाणं एहाए० जा

विजृम्भिते गयसुकुमालेण कुमारं सद्धिं इत्येकपदवर्गते
सफोरंमहद्वदामेण वृत्तेण धरिज्जपाणेण सेयवरचाम-
राहिं उज्ज्वमाणीहिं वारवतीं एयरीं पञ्चं मज्जेण अ-
रहो अरिहनेमिस्स पायवेदए, निगगच्छमाणे सोमं दारियं
पासति, पासतिचा सोमाए दारियाए कूवेण य जेवणेण य
लावणेण य० जाव विम्हिए, तए ण कएहे वासुदेवे काहुं-
वियपुरिस्स महावेदि, सद्देवेतिचा एवं वयामी-गच्छह एं
तुज्जे देवाणुप्पिया ! सोमिलं माहणं जाचिचा सोमदागिया
गिगहह, तं कखंउतेउरंमि पक्खिवह, ततेणं से एमा गय-
सुकुमालस्स कुमारस्स जारिया जविस्सति, ते काहुविय० जाव
पक्खिवंति, तए णं से कएहे वासुदेवे वारवतीं एयरीं पञ्चं
मज्जेणं निगगच्छति, निगगच्छतिचा जेणव सहसंबवणे०
जाव पञ्चवासांत, ततेणं अरहा अरिहनेमी कएहस्स
वासुदेवस्स गयसुकुमालस्स कुमारस्स तं स य धम्मकहा
कखे पदिगते, तने एं मे गयसुकुमालं अरहा अरिहनेमिस्स
अंनिंयं धम्मं सोब्बा० जाव णवरं देवाणुप्पिया ! अस्मापियं
आपुच्छति जहा मेहो महाक्षियात्तयं० जाव वाट्टिकुल,
तने एं से कएहे वासुदेवे धम्मं कएव सद्धेइ समाणे
जेणव गयसुकुमाले कुमारे तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिचा
गयसुकुमालं आडिगति, उच्छंणं निवेसति, उच्छंणं निवेसति-
चा एवं वयासी-तुज्जेणं ममं महोदरे कणीयसे भाया तमा-
ण तुमं देवाणुप्पिया ! इयाणि अरहओ मुंटे० जाव पव्वया-
हि, अरे एं तुमे वारवतीं एयरीं महया २ जाराभिसेएणं
अजिभिचिस्सामि, तनेणं से गयसुकुमालेणं कएहेणं वासु-
देवेणं एवं वुत्ते समाणे नुसिणीए संचिहति, तं से गयसुकु-
माले कएहे वासुदेवे अस्मापियरी य दोखं तच्चं ए एवं वयासी-
एवं खलु देवाणुप्पिए ! माणुसयाकामा खेज्जामवा पीतामवा०
० जाव विपणजहिण्ववा भविस्सति, तं इच्छामि णं देवाणु-
प्पिया ! तुज्जेहिं अज्जणुष्साए ममाणे अरहओ अरिहनेमि-
स्स अंतिए० जाव पव्वइत्तए, ततेणं ते गयसुकुमाले कएहे
वासुदेवस्स अस्मापिअरो य जाहे नो मंचापति, बहुयाहिं
अणुलोमाहिं० जाव आपविचए वा पणविचए वा सख-
विचए वा ताहे अकामां वेव एवं वयामी-ते इच्छामो ए
जाया ! एगदिवममवि रज्जिभिं पासिचा ते निक्खमणं जहा
महावज्जस्स० जाव तमाणाते तहा० जाव मंजयति । तने एं से
गयसुकुमाले कुमारं अणगारं जाते इरियासमिइए० जाव
मुनवंधचारी, तने एं मे गयसुकुमाले नं वेव दिवसं पव्वतिए
तस्सेव दिवमस्स पवारएणं कालममयंसि जेणव अरहा अ-
रिहनेमी तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिचा अरहं अरि-
हनेमी निक्खुत्तो अयाट्ठिणपयाट्ठिणं वंदति, एमस्स-
ति, इच्छामि णं भंते ! तुज्जेहिं अज्जणुष्साते समाणे

महाकासं सि सुसाणं सि एगराड्यं महापदिमं तवसं-
पज्जिचा णं विहरति, ते अहामुहं देवाणुप्पिए ! तते
एं गय० अणगारे अरहा अरिहनेमिस्स अज्जणुष्साया
समाणे अरहं अरिहनेमी वंदति, नममति, नममतिचा
अरहतो अरिहनेमिस्स अंतिचाओ सहसंबवणाओ उज्जा-
णातो पदिनिक्खयति, पदिनिक्खयतिचा जेणव महाकासे
सुसाणे तेणव उवागच्छति, उवागच्छतिचा धंमिद्धं पदिने-
हेति, उच्चारपासवणजूमि पदिनेहेति, इंसि पञ्चारग-
तेणं जाव दो वि पाए साहइ एगराड्यं महाप-
खिमं तवसंपज्जिचा णं विहरति, इमं च णं सोमिलं मा-
हणे माभियस्स अट्ठाए वारवतीओ नगरीओ बहिया पु-
व्वं निग्गते सपिहाओ य दक्खे य कुसे य पत्तामोचं च गेएहि,
गेएहिचा तओ पदिनियच्छइ, पदिनियच्छइचा महाकास-
स्स सुमाणस्स अरसामेते एं बीयावयमाणे २ संजाकाल-
समयंसि पावरलमाणुस्सं सि गयसुकुमालं अणगारं पासति, पा-
सतिचा तं वयरं सरति, सरतिचा आसुराते एवं वयासी-एस एं
जो गयसुकुमाले कुमारं ! अपाट्टिए० जाव परिवज्जितं जेण ममं
धूमं सोमभिरिं ए जारियाए अचए सोमं दारियं अदि-
हदोसपतिं कखावचिणिं विपणजहिचा मुएमे० जाव
पव्वाए तं सयं खलु ममं गयसुकुमालस्स कुमारस्स व-
रणिज्जा तखे करेते एवं संपेहाति, संपेहतिचा दिसापदिनेहणं
करेति, करेतिचा सरसं मट्ठियं गियदति, जेणव गयसुकुमाले
अणगारे तेणव उवागच्छति, गयसुकुमालस्स अणगारस्स
मत्थए मट्ठियापालि वदति, वदतिचा जज्जती नो विच गाऊ
फुल्लियकिंयसमाणे खयरंगरे कभज्जेणं गेएहति, गेएहतिचा
गयसुकुमालस्स अणगारस्स मत्थए पक्खिवति, पक्खिवतिचा
जीते ४ तने । निप्यमेव अवक्कमति, अवक्कमतिचा जामेव दि-
सं पाउज्जे तामेव दिसं पदिगए, तते एं मे गयसुकुमाल-
स्स अणगारस्स मरीरगंसि वेयणा पाउज्ज्या उज्ज्जा० जाव
दुरदियासा तं से गये अणगारे सोमिस्सस्स माहगस्स य-
णमा वि अप्पदुस्समाणे तं उज्जलं० जाव दुरुअट्टियासं
ति, तते एं से गयसुकुमाले अणगारे तं उज्जलं० जाव अ-
ट्टियामति, सुपेण परिणमिणं पवत्थअज्जवसाणेणं तयाव-
राणिज्जाण कम्माणं कम्मरायविकिरणकरं एपुव्वकराणं अप्प-
पविट्ठस्स अस्सते अप्पुत्तरे० जाव कवजवराणादंमेण समु-
प्पणे, तओ पण्डा मिद्ध० जाव सव्वदुक्खपणीं तय एं अ-
हामभिहं तहिं देवेहिं समं आराहिं तं कित्ठु दिव्जे सुराभेगं-
धोदए वडे दसकूवेण कुसुमं निवाभिने वेसुक्खे वकते दिव्जे
मीयं गंधव्वाजनाण पाविं होराया । तने एं से कएहे वासुदेवे
कल्लं पाउपयायाए० जाव जलते एहाए० जाव विभूस्सते ह-

रित्यन्धवर्गते सकोरंटमद्वाधेणं क्षतेणं धरिज्जमाणे सेषव-
रचमाराहि उच्चमपाणीहिं २ मध्या भवचमगपहकरचंदप-
रिक्खित्ते वारवति नगरं मज्जे मज्जेणं जेणेव अरहा अ-
रिद्धनेमी तेणेव पढारथगमयाए, तते णं से कएहे बासुदेवे
वारवतीए नगरीए मज्जे मज्जेणं निजेणं निगच्छमाए
एणं पुरिसं पासति जुष्णं जगज्जरियदेहं जाव किंहेतं
महइमदाहयाओ इड्ढमसीओ एगमेणं इड्ढं गहाए बहि-
या रत्यापहातो अंतोमिहं अणुपविसमाणं पासति, पास-
तिचा तं से कएहे बासुदेवे तस्स पुरिसस्स अणुकंपण्डाए
इत्थिखंभरगते चेव एणं इड्ढं गेएहति, गेएहतिचा बहिया
रत्यपहातो अंतोमिहं अणुपविसति, तते णं कएहेण वा-
सुदेवेण एगाए इड्ढगाए गहियाए मपाणीए अणेगेहिं पु-
रिसएहिं से महाहते इड्ढमिं बहिया रत्यपहातो अंतोमरसिं
अणुपविसिसे, तते णं भेकएहे बासुदेवे वारवतीए नगरीए
मज्जे मज्जेणं निगच्छति, निगच्छतिचा जेणेव अरहा
अरिद्धनेमी तेणेव उवागच्छति, उवागच्छतिचा जाव वंदति,
नमंसति, नमंसतिचा गयसुकुमालं अणगारं अस्सेसमाणे अर-
हं अरिद्धनेमिं वंदति, नमंसति, एवं वयासी-कहिं णं जंते ! से
ममं महादेरे कणीयसे भाया गयसुकुमालं अणगारे, जं णं
अहं वंदाति, नमंसामि, तते णं अरहा अरिद्धनेमी कएहं वासु-
देवं एवं वयासी-साहिते णं कएहा ! गयसुकुमालं अणगा-
रेणं अण्णो अट्ठो, तते णं से कएहे वासुदेवे अरहं अरिद्धने-
मिं एवं वयासी-कहं णं अते ! गयसुकुमालं अणगारेणं
साहितो अण्णो अट्ठो ! तते णं से अरहा अरिद्धनेमी कएहं
वासुदेवं एवं खलु कएहा ! गयसुकुमालं अणगारेणं मम क-
हं पषावरएहकालसमयमिं वंदति, नमंसति, नमंसतिचा एवं
वयासी-इच्छा जाव उचमंपज्जिचा णं बिहरति, तते णं तं
मयसुकुमालं अणगारं एगे पुरिसे पासति, पासतिचा आसुकु-
स्से जाव भिच्छे ! तं एवं खलु कएहा ! गयसुकुमालं अणगारे-
णं साहितो अण्णो अट्ठो ! तते णं से कएहे वासुदेवे अरहं अ-
रिद्धनेमिं एवं वयासी-से केणं अंते ! मे पुरिसे अणत्थियं
जाव परिवज्जेते, जेणं ममं सहादेरे कणीयसं जायं गयसुकुमालं
अणगारं अकालं चेव जीवियाओ ववरोविति, तते णं
अरहा अरिद्धनेमी कएहं वासुदेवं एवं वयासी-मा णं कएहा !
तुमं तस्म पुरिसस्स पदोसमापजाहि, एवं खलु कएहा !
तेणं पुरिसेणं गयसुकुमालस्स अणगारस्स साहिजे दिष्ठा !
कहं णं जंते ! तेणं पुरिसेणं गयसुकुमालस्स माहिजे दिष्ठा ! तं
अरहा अरिद्धनेमी कएहं वासुदेवं एवं वयासी-से एणं
कएहा ! तुमं ममं पायं वंदिउं हवमागच्छमाणे वारवतीए एय-
रीए एणं पुरिसं पासति जाव आणुपविसति, जहा णं क-
एहा ! तुमं तस्म पुरिसस्स साहिजे दिष्ठा, एवायेव कएहा ! तेणं

पुरिसेणं गयसुकुमालस्स अणगारस्स अण्णो भवमयसइस्स
साधियं कम्मं उदीपाणे बहुकम्मणिज्जरत्थं साहजे दिष्ठा !
तते णं से कएहे वासुदेवे अरहं अरिद्धनेमिं एवं वयासी-
से णं जंते ! पुरिसे मए कइं जाणियध्वे ! तए णं अरहा
अरिद्धनेमी सकएहं वासुदेवं एवं वयासी-जया णं कएहा !
तुमं वारवतीए एयरीए अणुपविसमाणे पासिचा ठितए
चेव ठितिभेएणं कालं करिस्सह, तं जे तुमं जणेज्जसि, एस
णं पुरिसे ! तते णं से कएहे वासुदेवे अरहं अरिद्धनेमिं वं-
दति, नमंसति, जेणेव आजिसेयं इत्थियएणं तेणेव उवागते,
इत्थि आरुहति, आरुहतिचा जेणेव वारवती एयरी जे-
णेव सए गिहे तेणेव पढारत्थगमयाते तं तस्स सोमलस्स
माहणस्स कहं जाव जंते अयमेपाकूने अण्णस्थिते ऽ
समुत्पप्पे ! एवं खलु कएहे वासुदेवे अरहं अरिद्धनेमिं पायं
वंदते निगए, तं पायमेयं अरहा, विष्णायमेयं अरहा,
सुतमेयं अरहा, सिद्धमेयं अरहा जविस्सति, कयहस्स वासु-
देवस्स तं न नज्जति णं कएहे वासुदेवे ममं केण वि कुमा-
रेणं मारिस्सति ति कहु जीतो ऽ सयातो गिहातो पविनि-
क्खमति, पविनिक्खमतिचा कएहस्स वासुदेवस्स वारवति
जयरी अणुपविसिस्समाणस्स पुरतो सियपक्खि सपकिदिस्सि ह-
व्वागते, तते णं से सोमले माहणे कएहं वासुदेवं सहसा
पासिचा भीता ऽ ठितिए चेव ठितिजेदेणो काळं करेति,
वरणित्तांसि सव्वंगेहिं धसति सन्निवडिते ! तते णं से क-
एहे वासुदेवे सोमलं माहणं पासति, पासतिचा एवं वया-
सी-एस णं जो देवाणुप्पिया ! सोमलं माहणं अपत्थियप-
त्थियते जाव परिवज्जिते, जेणं ममं सहोदेरे कणीयसे भाया-
गयसुकुमाले अणगारे अकालं चेव जीवितोओ ववरोविउं ति
कहु सामिहं माहणं पाणहिं कहावेति, तं भूमिपाणएणं
अण्णुवस्ववेति, जेणेव सए गेहे तेणेव उवागच्छति, उवा-
गच्छतिचा सयं गहं अणुपविविडे ! एवं खलु जं ! तेणं का-
लेणं तेणं समएणं वारवतीए नगरीए जहा पदमए जाव
विहरति ।

“तस्मि तात्थिखंति” इत्यादौ यावत्करणत्वात् शयनसिंहस्य वर्णकौ
साधनौ (सुमिने पासिचा णं पविज्जुहा जाव इति) इतो यावत्क-
रणात् हृष्टमुहा स्वप्नावग्रहं करोति, शयनीयात् पावपीडावपरो-
हति, राक्षं निवेदयति । सतु पुत्रजन्म तत्फलमाधिष्ठति ‘पाठम
सि’ स्वप्नपाठकाशुक्तिकानाकारयति, नऽपि तद्वत् १५५ विज्ञानि, ततो
राक्षो तदाविहमुपभुज्य (परिवहहं ति) सुखं सुखेन गर्भे परि-
वहतीति हृष्टयामिति । (जवसुमिनेयाहि) जपा वनस्पतिव-
शेषः, तस्य सुमनसः पुष्पाणि, रक्तबन्धुजीवकं लोहितबन्धुकं,
तत्किं पञ्चवर्णमपि भवतीति रक्तग्रहणम्, वाक्सारसो यावत्करसः,
सरसपरिजातकम्, अम्लानसुरहमविशेषकुसुमं, तदणुविवाकर
उद्यद्दिनकरः, एतैः समा एतत्प्रजातुल्यन्वयैः ; प्रभा वर्षो
यस्य स तथा, रक्त इत्यर्थः । तं सर्वस्य जनस्य नयनानां कान्तः

कमनीयोऽनिशेषणीय इत्यर्थः । सर्वमयनकान्तस्तः (सुकुमाल सि) 'सुकुमालपाणिपायमित्यादि' वर्णको हरयः यावत् सुकूपमिति । (गयतालुयसमान) कोमलतरकवायव्यां (रिडव्येय इत्यादि) अम्येय-यजुर्वेद-सामवेदा-यर्व्येवेदानां साक्षोपाङ्गानां सारको धारकाः, पाररा इत्यादिर्वर्णको वायत्करणाद् इत्यर्थः । "ब-हुदि" इत्यत्र बह्वीमः कुञ्जिकाभिः, यावत्करणावद् वामान-काभिः चेदिकाभिः परिकृता इत्यादिवर्णको हरयः । (जहा महेतो महोलायावच्छेति) यथा प्रथमे काले मेघकुमारो भालां पिब-बभूवुरस्येवमयमपि, कबलं तत्र भावा तं प्रतीदमुक्त्वा, पतास्तव भार्याः सहगृह्यस्यः सहशराजकुल्यः तावदेताभिः सार्क-विषयसुखमित्यादि तदिह न यकव्यस्य, अपरिणतात्वात् । त-स्य क्रियद् वक्तव्यं हि (जाव वदितकुल सि) त्वं जातो उसाकमिदः पुनो नित्यामस्यया विषयं सोऽपि, ततोऽनुनाम् सुक्लवं भोगाद् यावद्वयं जीवाम इत्यत आरज्य वाव-द्वस्यासु दिवं गतेषु परिणतययाः वदिते कुलवंशे तं कृकार्ये निरपेक्षः सन् प्रमाजिष्यतीति (बेलासवा) इह यावत्कर-णात् 'सुकासवा सोशियासवा' वावत् अवश्यं विप्रदानव्यः । (आघविषय सि) आघवातं, प्रणिनुमिष्यर्थः । (तन्कममं जहा महाबलस्य सि) यथा भगवत्प्रां महाबलस्य निष्कमणं रा-ज्यानिदकशिषिकारोहणादिपूर्वकमुत्पलेकमस्यापि वाच्यम् । कि-मिष्यद् हि जाव तमाणाप तदा जाव संजमसि सि । तस्य प्र-वित्तस्य कित भगवान् उपदिशति स्म-पद्ये देवाण्युष्याः । वि-द्विष्यन् निसीयन् क्वादिष्यन् मुञ्जिष्यन् भासिष्यन् एवं वृद्धाय वृद्धाय पाणोर्हि भूपर्हि जीवोर्हि सर्वोर्हि संजमसं संजमिष्यन् आसिंस चणं अद्रु नो पमायेष्यन्, तप णं गयसुसमाने अणगारे जगदेतं अरतं अरिचनेमिस्स अंतप इमं पयाकवं धम्मियं उ-बिषत् सस्यं पमिच्छेत्, पमिच्छमाणाप तह गच्छर, तह चिद्दु, तह निषत्, तह कयद्द, तह भुंजं तह मासह, तह उहाप पाणोर्हि धसंजमेणं संजमसि सि जंवेव दिवसं पवइद्' इत्यादि गयसुकु-मारमुनेः प्रतिमाप्रतिपत्तिरनिशेषवतः, तस्यैवैकानाप्रिहनेमिना उपदिष्टत्वादधिकृत्य, इतरथा प्रतिमाप्रतिपत्तावयं न्यायां यथा-“ पडिबज्ज्झइ पयाओ संघयणाजिबुओ महात्तां पमि-माओ ज्ञाविषय्यावसें गुरुणा अणुपायां गच्छे भिय निम्माओ ५ , जा पुव्वा हसभवे असंपुषो नवमसस तह वत्तु होइ जहसे सुया-भिगमो सि” (ईसि पयमारतेति सि) इत्येव वनसेन, यावत्तक-रणात् पतत्त द्रष्टव्यम् । “वगधारियापो” प्रलम्भसुज इत्यर्थः । “अणिमिसणयये सुक्कपोमालनिदविदि” (मायिष्येयस्य सि) समित् (सामहायो सि) इत्यनभूयाः काष्ठिकाः (इमे सि) ससुलान् दर्मान् (कुमेति) दर्माप्रालीति (पत्तामोरुं च सि) शालशाखाशिखामोदितपत्राणि, देवता उच्चनार्थोऽन्तर्गत्यः (अ-दिच्छोसपयंति सि) हृष्टो दायः कौर्यादिः सस्याः सा तथा सा आसोः पतिता च जात्यादेर्वैदिकता इति हृष्टदोषपतिता, न तेष-त्यहृष्टदोषपतिता । अथ वा न हृष्टदोषे पतत्यहृष्टदोषपतिता (कास-वात्संति सि) कालं नोगकासं योवने वतत्त इति कालवर्तिनी (त्रिपज्जिहत्ता) विप्रहाय (कुञ्जियकिस्सुसमाणेति) विकसित-पलासकुसुमसमानान्, रत्नान्तर्यः । खादिवाक्कारान् कदिरवा-कविकारभूतान्नाराज्, (कभल्लेणंति) “ कपउज्ज्झा ” इत्यत्र यावत्करणात् बहव पकायाः, विपुलास्त्रीषाः, चाण्डा प्रगाढाः ‘ कदी ’ कर्कशा इत्येवं लक्षणं ऊच्यमां (अणुदुस्समाणे सि) अम, द्वैयद्, प्रवेचमगच्छातिष्यर्थः । (कम्मरवधिकरखकरं)

कमेरजोवियोजकम् (अणुव्यकरणंति) अयमणुगस्थान-कम् [अणेतं] इह यावत्करणादिदं हरयम्-“ अणुत्तरे नि-व्याधाय निरावरणे कानिने पमिपुषे सि ” सिसे इह यावत् करणात् “ बुके मुत्ते पमिनिष्पु सि ” इत्यर्थः । [गीतं गंधर्वना-पि सि] गीतं सामान्यं, गंधर्वं तु सुदृढादिनादसंमिश्रमिति । [जटवक्रमगणरवदपरिक्लेशे] भटानां ये चटकराकरा बिस्तारवससूदानेनां यदुद्दं नैत परिक्लेशः [पहा रथमणा-प सि] गमनाय संप्रसारितवानित्यर्थः (जुषे) इह यावत् क-रणात् (जराज्ज्जियेदेहं आउं कुसियं) वृषुजितमित्यर्थः । ‘ पिवासियं पुज्जवंति ’ उच्यमिति । (मइमहाडयाउ सि) मइन् महत्त इष्टकारणं सकाशात् (बहुकम्मजिउज्जयं वा-दिउज्ज दिव सि) प्रतीतम् [जिनिनेणंति नि] आयुःकृषेण भया-दध्यवसानोपकमेणेत्यर्थः [तत्रायमेयं अरइय नि] तदेवं ज्ञा-तं सामान्यं, पतद् गजसुकुमारमरणमहया जिनेन (सुयमेयंति) स्मृतं पूर्वकालं ज्ञानं सन् कथनावसरे स्मृतं भाष्यति, वृक्षात् विरोधतः सोमिनैवमभिप्रायं कृतमेतदित्येवामिति शिष्टं कृष्णवासुदेवाय प्राप्तपादितं भविष्यतीति [सियपक्क सपडिदंति सि] नितपक्क समानपार्थ्यं सममेवतरपार्थ्यंनया सप्रतिदिक् समानप्रातिदिक्नया आर्याधर्मभिन्नुक्त इत्यर्थः । अमिमुल्लामनेन हि परस्परं समावेप दक्षिणधामपार्थ्यः भवतः । एवं विदिशायतीति । “ एवं खलु जंउ ! समणो जाव जगयया सपत्तेणं अटमस्स अंगस्स अंतगदसां तच्चस्स पयस्स अटमस्स अऊणपास्स अयमत्त पणणत्ते ति वेमंति ” निगम-नम् । अन्तः ७ धर्वा । संथा ० । आः ०म् । आः ०यू ० । आः ०म् ० । गया-गदा-खं ० । धानुपापाणमयमंगलाकप्रकं लकुटाधिरोधे, स ० । प्रसत् ० । प्रहणविशेषे, रा ० । ज्ञा ० । वासुदेवादीनां कौमार्दीनां नाम गदा । प्रव ० २१५ जार । पाटलवृक्षः, वाच ० । गया-खं ० । गया गयाऽसुरो गयनूपो वा कारणत्वेनास्त्य-स्या अच्य । पाण्डवानमुपगत्यर्थं, वाच ० ।

गयाणीय-गनानीक-न ० । कुञ्जरकटकं, सच ० २८ अ ० ।

गयाणुगामि (ण्)-गानुगामिन-वि ० । गलमनुगच्छति, दर्श ० ।

गयादिओमरण-गनाथसगर-न ० । प्रयत्नविशेषतः ग-आवृत्तिविकारप्रभुनित्यं देवावप्रदगमनप्रवृत्तयोऽवरतरणं, पञ्च ० १२ विष ० ।

गयारोहणसिकता-गजारोहणशिसा-स्त्रो ० । इत्यारोहणा-न्यासलक्षणं क्लेशोद्भेदः, स ० ।

गयावाप-गतापाय-वि ० । अपायरहिते, निरपाये, षो ० ११ विष ० ।

गयाहर-गदाहर-पुं ० । कौमोदक्या गदाया धारके वासुदेवे, सच ० ११ अ ० ।

गर-गर-पुं ० । गरगयाहाटं स्तम्भयति कामेण वा गर ० । आः ० ।

कुञ्जसंयोगज विषादिशेषे, या ० वि ० । “ अणगाणं तववि-सद्वान्वाणं विगरो अकालघाययो गरो जणति ” सि ० खू ० १ उ ० । अनुष्ठानभेदे, ज्ञा ० ।

दिव्यजोगाजिज्ञाषेण, गरः कालान्तरे स्यात् ० १५ ॥
दिव्यजोगस्थानिज्ञाषः ऐदिकभोगनिरपेक्षस्य सतः स्वर्गसु-

अबाधकालक्षणः, तेनानुष्ठानं गर उच्यते, कालान्तरे अमान्तर-
क्षणं क्रियाज्ञेयात् पुण्यमाशेनाऽनर्थसंपादनात् । गरो हि कुक्ष-
व्यसंयोगजो विषयविशेषः, नस्य च कालान्तरे विषयमधिकारः प्रा-
दुर्भवतीति उभयाधिकृताजनितमतिरिच्यते नोनयापेक्षावामन्य-
धिकस्य बलवत्त्वादिति संज्ञावधायः ॥ ४० ॥ १३ ॥ ४० ॥ यो-
वि० । बवाधिकरणानामन्यमनं, जं ७ बकु० । उच्य० ।
विश० । आ० ३० । आ० चू० । लुच० । रोगं, दृष्ट्ये, निगरणे
च । वाच० ।

गरहिगावच्छ-गरलिकावच्छ-वि० । निश्चिते, नि० चू० १ उ० ।

गरहंत-गर्हणाम-वि० । निन्दिते, सूच० १ सु० १ अ० २ उ० ।

गरहण्या-गर्हणा-स्थी० । परस्मैकृतमात्महोपज्ञावने, भ०

१७ श० ३ उ० । अपरलोकानां पुरतः स्वहोयप्रकाशने, उच्य० ।

गरहण्याय एषं भंते । जीवे किं जणयइ । गरहण्याय
अपुरकारं जणयइ, अपुरकारगएणं जीवे अपमत्तस्थेहितां जा-
मेहितां निषेधेइ, पसत्तये य पमिद्वज्जइ, पसत्तजोगपडिवेजे
य अं अणगारे अणंतयाइपज्जवे खवेइ ॥ ७ ॥ सामापिएणं
भंते । जीवे किं जणयइ । सामापिएणं सावज्जोगविरइं
जणयइ ॥ ८ ॥ चउव्वीसत्यएणं भंते । जीवे किं जणयइ ।
चउवीसत्यएणं दमणविसोहिं जणयइ ॥ ९ ॥ वेदणएणं
जंते । जीवे किं जणयइ । वेदणएणं नीयागोपं कम्मं
खवेइ, उवागोयं कम्मं निव्वेइ, सोहमं च एणं अपमिद्वं
आणएफं निव्वेत्तेइ, दाहिणजावे चणं जणयइ ॥ १० ॥
पडिकमणेणं भंते । जीवे किं जणयइ । पडिकमणेणं
वयत्तिराणि पिहेइ, पिडिपिच्छे पुण जीवे निरुप्पासवे
असव्वचरिते अट्ठसु पयणमायासु उव्वउत्ते अपुहत्ते सुप्प-
णिहिए विहरइ ॥ ११ ॥ काउस्सगेणं जंते । जीवे किं जण-
यइ । काउस्सगेणं तीयपकुप्पसयपच्छिचं विसोहेइ,
वितुक्कायच्छिजे य जीवे निव्वुयदियए ओहरियजरो व्व
जारवहे पसत्तज्जाणांवगए सुइं मुहेणं विहरइ ॥ १२ ॥
पक्कलाणेणं भंते । जीवे किं जणयइ । पक्कलाणेणं
आसव्वदाराइ निव्वेइ, पक्कलाणेणं इच्छानिरांहे जणयइ,
इच्छानिरांहे गए य एणं जीवे सव्वदव्वेसु विणोयतए
सीयज्जए विहरइ ॥ १३ ॥

किञ्चित्मात्मनोऽस्त्यनुष्ठानं परिभाषयन् न निम्नामोत्रेण तिष्ठेत्
किन्तु गृह्यायि कुर्यादिति तस्माह- (परिहणयाय चि) गृह्येण
परस्मैकृतमात्मनो होपोद्भावेन (अपुरेकारं ति) पुरस्कारं
पुरस्कारः, गुणवानयमिति गौरवायारोपः, न तथाऽपुरस्कारो-
ऽवज्ञाऽन्यपदार्थः, तं जनयति, आत्मन इति गम्यते । तथा चापु-
रस्कारं गतः प्राप्नोऽपुरस्कारगतः सर्वत्रावज्ञाऽन्यपदार्थो जीवः
कदाचित् कदम्बवत्सायोत्पन्नावपि तद्भूमिति एवमाश्रयेभ्यः
कर्मबन्धहेतुभ्यां योगेभ्यो निवर्त्तने, न तान् प्रतिपद्यते, प्रशस्त-
योर्वस्तु प्रतिपद्यते इति गम्यते । (एवमश्रयं पणिवसे य
चि) प्रतिपद्यप्रशस्तयोगोऽनगारःऽनन्तविषयतयाऽनन्ते ज्ञा-
२१३

मर्थेने हेतुं शीलं येषां तेऽनन्तघातिनस्ताह पर्यवन् प्रस्ता-
बाह् ज्ञानावरणादिकर्मणः, तदुच्चातिव्यक्तत्वात् परिणतिवि-
शेषात् कृपयति स्वयं नयति, पर्यवभाषां च तदुक्तपक्षेय
द्रव्यस्य विनश्य इति स्वाध्यायार्थम् । उपलक्षणं चेतुः सुकि-
प्राप्तेः, तदर्थत्वात् सर्वप्रयासस्य, एवमुक्तोऽपि सर्वत्र सुकि-
प्राप्तिरेव फलस्त्वेन कृष्टत्वा ॥ ७ ॥ आर्त्ताचमार्दने सामागि-
कवत एव तत्रतो भवन्तीति उच्यते—सामाधिकेनोक्तकूपेण
सदाभटोम वतैत इति सावध्याः कर्मबन्धहेतुर्वा योऽभाषाराः,
तेभ्यो विरतिरूपरतः सावधयोर्भाषारिति, ना जनयति, तद्विरत्या
सहितस्यैव सामाधिकसम्भवात् । न चैवं तुल्यकालत्वेनानयोः
कार्यकारणभावासंज्ञ इति वाच्यम्, केतुचित् तुल्यकालेवपि
वृक्षज्जायाऽऽदिवत् कार्यकारणभावदर्शनात्, एवं सर्वत्र भाव-
नोयम् ॥८॥ सामागिकं च प्रतिपद्यकामेन तत्प्रयोगाः क्योतय्याः।
ते च तत्तत्तन्तीयंकुन एवेति तत्तत्तन्माह-अनुर्विशतिस्तवे-
नेनद्वयस्यपि।जनवनीथेकुटुकीनामत्यक्तं दर्शनं सत्यकथं,
तस्य विशुक्तिस्तदुपधानिकर्मापगमतो निर्मलीभवनं दर्शनवि-
शुद्धिर्मां जनयति ॥९॥ स्तुत्याऽपि तीर्थकारात् गुरुवन्दनकपुत्रि-
कैव तन्प्रतिपास्यति तदाह-बन्धनकेनाचार्याणां चनप्रतिपास-
कूपेण नीचेमोत्रमचमकुलोत्पत्तिनिगमनं कर्म कृपयति । उच्यते-
त्र तद्विपरीतरूपं निश्चयति । सोऽभाष्यं च सर्वजनस्पृहणीय-
तरूपमप्रतिहन् सर्वेषाऽप्रतिस्खलितकृत एवाङ्का यथाहित-
वचनप्रतिरुपा फलं प्रयोजनमस्येत्याह।फलं निर्वर्त्तयति । तद्वतो
हि प्राय आर्यवर्गकेषांऽप्युदयसंभवादिबवाक्यताऽपि संभव-
ति । दक्षिणजावं चातुकुलभावं च जनयति, लोकस्थेति गम्यते ।
तस्माहात्मनोऽपि सर्वेः सर्वोत्पत्त्यात्तुकूल एव कथं ॥१०॥
एतद् गुणस्थित्यनर्थाय मध्यमतांथेकतां तीर्थस्खलिनसंज्ञे
पूर्वपक्षिमयोस्तु तदजावेऽपि प्रतिक्रियत्यभिहितं । प्रतिक्रि-
याह-प्रतिक्रमणेनाऽपराधेभ्यः प्रतीपवर्त्तनात्कमेन अ-
तानां प्राणतिपातनिवृत्त्यादीनां निवृत्तयतीत्यारुकाणां विच-
राणि व्रतच्छिद्राणि विद्वाति स्थगयति, अपनयतीति यावत् ।
तथाविषयश्च च गुणमवाप्नोतीति । आह-पिहितच्छिद्रः पुनर्जीवो
निरुद्धःश्रवः, सर्वेषां हि साक्षाद्वर्णां निरुद्धत्वात् । अत एवा-
सत्तलं सत्तलस्थानैरकुर्तुं चरिचं यच्च स तथाऽष्टसु प्रवच-
नमातृषुककस्यु उपपुकोऽवधानवान्, तत एवाविधानं
पृथक्च प्रस्तावान् संयमयोगेभ्यो विमुक्तवस्वरूपं यस्यासाव-
पृथक्चः, सदा संयमयोगवान् अप्रमत्ता वा, पाठान्तरास्य वा सु-
प्राणिनः सुष्ठु संयमे प्राणिधानवान्, पाठान्तरा वा सुष्ठु
प्राणिहितान्धसमागोव प्रकृत्यन्ध समगोः धववस्थापितानो-
न्निद्राययनेनेति सुप्राणिहितेन्द्रियो विहरति संयमावधिं या-
ति ॥११॥ अत्र चार्त्ताचार्युक्तिनिमित्तं कायोत्सर्गः कर्तव्य
इति तमाह-कायः शरीरं, तस्योत्सर्गं आगम्येकनीत्या परि-
त्यागः कायोत्सर्गः, नेमातीतं बह् विरकालमात्रेन प्रत्युत्प-
न्नमिव प्रत्युत्पन्नं वास्तवकालमात्रितयाऽभीतप्रत्युत्पन्नं प्रायश्चि-
त्तमुपचारात् प्रायश्चित्ताहमतीत्यारं विशेषध्यात । तदुपार्ज-
नं तथापाऽपनयतपनयतं, विशुद्धप्रायाश्चसह जीवां निर्हूतं
स्वस्थीकृतं इत्ययमन्तःकरणमस्ति निर्हूतद्वयः, क इव (आ-
हरिय चि) अपहृत्योपसर्गिना अर हांत भारो यस्मात्स तथा
इत्येति भिन्नक्रमः। ततो भारं बहतीति सूत्रविज्ञानादिराकृतिगण-
त्वात् कर्मत्वेयं भारचहो बाहोकारिः, स इव । ज्ञाप्राया हि अ-
तीचाराः, ततः तत्पनयने अपहृतजरभारवइ इव निर्हूतद्वयो

शरहणया

अचलीति भावार्थः । स च ध्यानं धर्माद्युपगतः प्राप्नोति धर्मस्यानो-
पगतः, पाठान्तरतः प्राप्तस्तथास्तथायां सुखं सुखेन सुखपरम्परा-
वात्स्या विहरति इहपरलोकोपरवतिष्ठते, इदेव उच्यमुक्तावासे-
दिति ज्ञातः ॥ १२ ॥ एवमप्यसुखमज्ञाने प्रत्याध्यानं विधेयमिति
तदा—(पञ्चकम्पावर्णं ति) ॥ १३ ॥ उत्त० ६ अ० ।

गरहणिज—गर्हणीय—त्रि० । निन्दनीये, प्रथम० २ अ० ४० द्वार ।

गरहितप—गर्हितपु—अथ० । गुरुसमक्षमतीचारात् सुगुप्सितु-
मित्यर्थः, स्या० २ डा० ३ उ० ।

गरहिता—गर्हिता—अथ० । समकं निन्दित्वेत्यर्थः, आचा० ३ सू० ।

गरदिय—गर्हित—त्रि० । निन्दिते, दृश० ६ अ० । सूत्र० । कुत्साऽऽ-
स्पद्ये, पं० सू० १ सूत्र । निन्द्ये शालीप्रदाने, पञ्चा० ६ विव ।
गुगुप्सितेति मिथ्यात्वाविरतिप्रमादकाययोगं कर्मबन्धहेती, सूत्र०
१ ध्रु० १३ अ० । लोकलोकान्तरयोरनार्थनीयतया निन्दनीये
महामत्स्येनपररामाऽजिगमनादिपापस्याने, अ० १ अर्थ० ।
अवधे, आ० सू० १ अ० ।

गरहियकुल—गर्हकुल—न० । दास्यादिकुले, भावा० २ पु० १
अ० २ उ० ।

गरद्विपमिन्नायार—गर्हितमिन्नायार—त्रि० । गर्हिता निन्दना
मिथ्यात्वा अमोक्षमात्रसमाचार मिथ्यात्वाविरतिकयायदुष्ट-
योगक्षणा अनीतकालासेविता ये ते तथा । आसेवितमिथ्या-
त्वादिदुष्टयोगे, पञ्चा० २ विव० ।

गरद्विपुव—गर्हितवप—त्रि० । परसमक्षं निन्दित्वेन, प्रथम० १
सम्ब० द्वार ।

गरिमा—गुं० स्त्री०—गरिमन्—पुं० । गुरुत्वप्राप्ती, डा० २६ डा० ।
गुरोर्मांश्च इमनिष्, गरादेहाः । “ बेमाऽज्जदायाः स्त्रियाश्च ”
। ८ । १ । ३३ । ‘ एसा गरिमा ’ ‘ एल गरिमा ’ प्रा० १ पाद ।
वज्रवद्गुरुत्वप्राप्ती योगे सिद्धिर्नदे, डा० २६ डा० । सूत्र० ।
गुरुत्वगुणे च । वाच० ।

गरिहा—गर्ही—स्त्री० । ‘ गर्ह ’ ‘ गवह ’ कुत्सायाश्च । ‘ गुरोश्च इह ’ ३ ।
३ । १० ३ । (पाणि०) इत्यकारः टाप् । आवा० ४ अ० । ‘ ईश्रीहीकुस्त-
क्रियादिष्टास्त्रि । ॥ ३ । १० ३ । इत्यस्यैव ज्ञानापूर्व इकारः । प्रा०
१ पाद । प्रकाशये, आ० सू० ४ अ० । परसमक्षं दोषोद्घाटने,
आ० सू० १ डा० । गुरुत्वमज्ञानमनो निन्द्याश्च, आ० ४
डा० ३ उ० । पा० । आ० ३ । प्रति० । ‘ सचरितपञ्चपायां निन्दा
गरिहा गुरुसमक्षम् ’ पा० । स्या० । डा० । सा च नामादिने-
दात्त पोडा भवति । तथा चाह—“ नामे ठवणा इविप, क्षिते
काले य जावे य । एसां जलु गरिहाय, णिकसेवां ठविह-
हो होह ” ॥ तत्र नामस्यापने छुत्से, कथ्यगर्ही तापसादीनां
सुगुर्वीक्षोचनाद्यनुपयुक्तस्य सम्बन्धहेतुपयुक्तस्य वा निहवस्ये-
त्यादि ज्ञावार्थो वक्तव्यो यावत् प्रशस्तयेहाधिकारः । आवा० ४
अ० । पा० । सूत्र० ।

कथ्यगर्हीयां पनिमारिकादृष्टान्तः—

“ एकत्राऽप्यापको विप्र—स्तस्यासीत् नरणी प्रिया ।
ऊचे भर्ता बलिं देहि, काकेन्यः साऽप्यवोचत् ॥ १ ॥

विप्रेत्यहमिति आद्याः, उपाध्यायनिदेशतः ।
रक्षाम्नि वारकैर्यैः, तस्यैकोऽधिकतयाध्याः ॥ २ ॥
न मुपथा किं त्वस्तत्त्वा, स तस्मिन्मनोभाते ।
नम्रेदाऽपरकूले च, गोपेन सममस्ति सा ॥ ३ ॥
नम्रेदां निशि कुम्भेनो—चरन्तीं चास्ति साऽप्यहम् ।
सन्नुत्तरतश्चोराश्च, तेष्वेको अज्ञजन्तु ॥ ४ ॥
आप्तो रक्षेत्तया प्राये, पिपेक्षस्तस्मात्तु मुच्यसे ।
मुक्तस्तथाहृतेऽधोचे, कुतीयेऽवततार किम् ? ॥ ५ ॥
स तच्छुत्वा निवृत्ताऽप्य, ह्रित्येऽहमि कथितकः ।
बलिं दद्यान् रक्षेत्तां, मन्दस्वरमवोचत् ॥ ६ ॥
विषा विमोघं काकेभ्यो, राज्ञी तरसि नम्रेदाय ।
कुतीयोनि च जानासि, जलजम्बुजिरोधनम् ॥ ७ ॥
साऽवदत् किं करोम्यत्र, यत्नेच्छति ज्ञावाहृताः ।
उपास्मवारं सं साऽप्य, स ज्ञेयेऽप्यापकात् त्रये ॥ ८ ॥
मा इष्यो मारयाम्येन, जताऽस्मीं स्याद् यथा मम ।
विनाशय पितृके जिप्या, मनाऽप्येव नमुजिम्नतु ॥ ९ ॥
ध्वन्यथाऽस्तस्मिन् पितृके, मूर्ध्नां साऽप्य वनंऽज्ञमत्त ।
गलन्नुपरे मांश्च न—ज्ञाप्यमानाऽप्य सा छुत्वा ॥ १० ॥
उद्विष्टा स्वकीरत्रेण, गर्हेन स्वं गृहे गृहे ।
व्रतं साऽप्याऽप्रहीद्वेन, काव्यो दुष्टकनगईना ॥ ११ ॥ आ० क० ।

कथ्यनिन्द्यां चित्रकम्पना उदाहरणम्—“ सा अहा रतणा
परिणीया अप्पाणं निदिवाह्या तथा कहेयन्वा, इडा कदागण
कहियं ति पुणे न मखर ॥ ”

ज्ञावनिन्द्यां सुबह्वन्युदाहरणानि योगसंग्रहे दृश्यन्ते । ज-
लणं पुनरिदम्—

“ हा दुदु कहे हा दु—दु कारियं आमुअं ह्वि ।
अतो अतो रुजक, पच्छतावेव ववतो ॥
गरिहा वि नहा जाई—यमेव नवत् परपत्तासजया ।
इत्थमि य मरुयाणं, जावेनु बह्व उदाहरण ॥ ”
गर्हीऽपि तथाज्ञानीयैव निन्दाज्ञानीयैव, नवरमेनावान् विशेष-
णः, प्रकाशनाय गहो नवति । किमुक्तं भवति—‘ या गुरोः प्रत्य-
क्षं नुगुप्सा सा गर्हेतिवचनात् । साऽपि नामादिनेदात्तमुच्यते ।
तत्र नामस्यापने अनादस्याह—कथ्ये कथ्यगर्हीयां मरुकोदाह-
रणम् । तत्रैवम्—“ आणंदिपुरे मरुको गवुत्ताय ममं संवासें काक-
ण उज्जवायस कहे । जहा—नुमिणय गहसाय समं वासं गणे
मि चि । ” भावगर्हीयां साधुद्वाराहरणम् । “ गन्तुं गुरुसमीध,
काकण य अज्जलिं विण्णुमूलां । अहमप्यया तह परे, उपाणांश्च
यस गरिहाओ ” ॥ १ ॥ आ० म० त्रि० । पा० । विशेष० ।

हे गर्ह—

छुविहा गरिहा पसत्ता । तं जहा—मणसा वेगे मगिह्, वयसा वेगे गरिह् । अहया गरिहा छुविहा पसत्ता । तं जहा—दीर्घं एगे अद्दे, हसं एगे अय्यं ॥

विधानं विधा । हे विषे जेही यस्याः सा विविधा, गर्हणं गर्हा, दुस्मरितं प्रति कुम्भा । सा च स्वपरगणपत्येन विविधा । साऽपि मिथ्यादृष्टेनुपयुक्ता, सत्यगृहेष्वरुजगर्ही, अत्रचानगर्हैर्यः । प्रत्यक्षस्वप्रमाणाद्यर्थत्वात् । उक्तं च—“ अप्याहो वि हर्ह, कथ्यह् दिडां दु दवसहो दि । अंगारभजो अद्—दव्यायिरजो सया अ-

श्वो सति ॥ सम्पद्यतेस्तुपुत्रकस्य भावगर्हेति वतुर्को, गर्हणीध-
मेदाद् । बहुप्रकारा वा, सा केह करणापेक्षया विविधोका । तथा
बाह- (मनसा वेगे गरिहृत् सति) मनसा वेतसा, बाहश्वो वि-
कल्पयर्थोऽवधारणार्थो वा । ततो मनसैव, न बाह्वेयः । का-
योस्त्वर्गस्यो दुर्मुखस्तुभजाग्निधानमुपकृत्यनिमित्तोऽग्निपुनस्त-
त्त्वबोधप्रसङ्गसामस्तपरिभूतस्त्वनन्यराज्यास्तः समन्तां समारम्भ-
पुनरित्तवकारित्वात्मनसंभ्रमो वैकल्पिकप्रहरणस्यैव स्तरीयैकप्र-
हरणार्थेयापरितहस्तसंस्पृष्टशुचिउत्तमस्तत्त्वसत्तः समुपजातपञ्चा-
त्तापानव्यवसायप्रदद्वन्द्वमानसकक्रमैरन्वयो राजर्षिः प्रसज-
कन्द इव एकः कोऽपि साध्याविर्गर्हेते जुगुप्सते, गर्हामिति ग-
म्यते । तथा वचसा वा वाचा, अथवा वचसैव न मनसा, भावनो
दुष्कारादिरक्तवाऽजनरक्तवाग्नी गर्होऽवृत्ताकारमर्दकाविप्रा-
व्यस्तापुनर्य एकोऽन्यो गर्हते इति । (अथवा मनसा वेगे गरिहृत्
सि) इह अपि च संज्ञायेत, तेन संज्ञाप्यते अयमर्थोऽपि-मनस्यै-
को गर्हते, अन्यो वचसति । अथवा मनसाऽपि न केवलं वचसा
एको गर्हते, तथा वचसाऽपि न केवलं मनसा एक इति,
स एव गर्हते, उभययाऽप्येक एव गर्हते इति भावः । अ-
न्यथा गर्हाद्वैविध्यमाह- (अहवेत्यादि) अथवेति पूर्वोक्तद्वैविध्य-
प्रकारापेक्षया विविधा गर्हा प्रकृतेः । प्रागिव अपिः संज्ञायेत ।
तेन अपि दीवी वृहती अर्को कालं यावदेकः कोऽपि गर्हते गर्ह-
णीयस्य, आजन्मापीत्यर्थः । अन्यथा वा दीवेर्यं विषङ्गया मा-
नीयस्य, आपेक्षितत्वाद् दीवेन्दृश्यव्योरेति । एवमपि नृत्वात्मन्यां
यावदेकोऽन्य इति । अप्य वा दीवोमेव यावद्, नृत्वामेव याव-
दिति व्याख्येयम्, अघेरवधारणत्वादेति । एक एव वा द्विधा
कालभेदेन गर्हते, भावमेदादिति । अथा० २ अ० १ ७० ।

तिस्रो गर्हाः—

तिविहा गरिहा पञ्चत्ता । तं जहा-मणसा वेगे गरहइ, व-
यमा वेगे गरहइ, कायमा वेगे गरहइ, पावायं कम्पायं अ-
करणयाए । अहवा गरहा तिविहा पञ्चत्ता । तं जहा-दीहं
नेगे अर्धं गरहइ, हसं वेगे अर्धं गरहइ, कायं वेगे
पट्टिमाहरइ पावायं कम्पायं अकरणयाए ॥

(दीहं वेगे अर्धं ति) दीहं कालं यावदित्यर्थः । तथा कायम-
प्येकः प्रतिस्तरति निरुणक्त, कायः । पावानां कर्मेणामकरणतया
हेतुभूतया, तदकरणेन तदकरणमर्थे वा तस्यो गर्हते, कायं
वा प्रतिस्तरति तस्योऽकरुणतया । अथा० ३ अ० १ ७० ।

ज्ञानदर्शनचारित्र्यगर्हा । अथ विविधां गर्हा व्याख्यास्तुस्त-
त्स्वरूपं तावदाह-

सीमो रंषण गरिहा, हत्य विंशतिव अटो व हत्तरो ।
वेसा कथा य दिसा, अणुषु शापं ए पेत्तव्वं ॥

गर्हा नाम शैकेण पृष्टः सन् शीर्षोऽङ्गमनं करोति, हस्तौ वा
जुनीते, विलम्बितानि वा करोति, हस्ताभ्यां वा विलम्बयतीत्य-
र्थः । यद्वा-ब्रवीति-अहो प्रसव्या, हाकारं वा करोति-हा हा कहं
यदेवं नदो लोकः (वेत्त सति) नामापि तस्य न वर्तते अस्यां
वेलायां प्रहीतुमिति, कथौ वा तदीयनामग्रहणं स्थगयति, यस्यां
वा दिशि स तिष्ठति तस्यां न स्वात्मयामिति श्रूयते । अपलक-
णात्वाद्दक्षिण वा निमील्यति । यद्वा-नामापि नत्य निरुज्यते
प्रहीतव्यम् । अतः आस्तामेतद्विषयं पुन्यादिकमिति ।

माथै दंसं चरये, सुत्ते अत्ये व तदुभये वेव ।

अह हीति तिहा गरिहा, कायो वांया मयो वा वि ॥

ज्ञाने दर्शने चारित्र्ये केति विविधां गर्हा अस्ति । तत्र ज्ञानगर्हा
नाम-स्तु पठितैव किं तद्दर्शनेन ज्ञानेन । दर्शनगर्हा तु मिथ्याद्वि-
नीतित्वप्रयोऽस्ती । चारित्र्यगर्हा-सातिचारं चारिरीऽचारिरी-
कास्ती । अथवा-सुमे अयं तदुभये केति विविधां गर्हा, तत्र सुमे
तस्य शक्तिरुत्साहितमर्थं पुनरवबुध्यते । यद्वा-अर्थं नावबुध्यते
सुमे पुनरावबुध्यते । उभयमपि वा तस्याविशुद्धं न ज्ञानाति वा
किमपीति ३ । अथ वा कायबाधमनोभेदात् विधा गर्हा । तत्र
कायगर्हा-तेषामाचार्योणां शरीरं द्रुवकादिसंस्थानं, विकृतं वा ।
चार्यगर्हा-अभ्यन्तं काहवं वा ते अव्यति । मनोगर्हा-न तेषां
तथाविधमूढापोहपाटवं तथा ग्रहणसामर्थ्यमिति । अथैषा वि-
विधा गर्हा अस्ति ।

प्रकारान्तरस्य गर्हमेवाह-

एवमपि आश कस्य, चिं सकास्ते चायुगसस निदिहा ।

आयपराधिगसंसी, ज्वहणति परं मेदिहिं तु ॥

कोऽपि शैलेकण्याि साधुना पृष्ट-प्रवजसि त्वम् । स ग्राह-
नामह । कस्य सकास्ते इति पृष्टः सन् भूयोऽप्याह-अमुकस्य
समीपे । एवं निर्दिष्टे उक्ते स साधुरात्मानं परस्मादधिकं
शंसितुमाच्यतुं शीलमस्य इत्यात्मपराधिकसंसी परमेति-
वचनेरुपदिष्टि ।

तन्मथा—

अवहृस्तुताऽधिगुप्तं, अहृदंदा तेमुवाधिसंसर्गि ।

ओत्तसा संसर्गी, व तेमु एकेकए दुभि ॥

सहं बहुमुनः, सोऽबहुमुनः । अहं विगुहपात्रकाः, स पुनर-
विगुहपाटी । यद्वा-यथाऽन्यास्ते आचार्यास्तेषां यथाऽन्यैः
सह ते गाढरं संसर्गिणः, गाथायां मृतीवार्यं ससमी । अवलका
वा तेः सार्धं संसर्गिणो वा, एवं पार्श्वस्थादावप्येकैकास्मिन्
जेदौ द्वौ द्वौ हाथावेवमेव वक्तव्यौ ।

अथ कायवाक्मनोगर्हमेव प्रकारान्तरेणाह-

सीसोर्कपण हत्ये, कथ दिसा अच्चि काइगी गरिहा ।

वेला अटो य इ चि य, पापं ति य वायगी गरिहा ॥

शीर्षकम्पनं, हस्तविक्षम्पनं, कर्णमोटनम्, अन्यस्यां दिशि स्थान-
म्, अक्रिमिमी कनम् अग्निमिव शोचनस्य क्षीणमवधारयन्, यथा
सर्वोऽपि कायिको गर्हा । यत्तु यस्यां वेलायां नाम न प्रहीतव्यम्
अहो कष्ट हाहाकारं नाम च तस्य करापि न प्रहीतव्यम्-
त्यादिभाषणम्, सा वाचिकी गर्हा ।

अह मानसिगी गरिहा, सुहृजति येत्तवत्तरागेहिं ।

धीरत्तयेय य पुणो, अजिणं वइ खावि तं वयणं ॥

अद्यान्तरं मानसिकी गर्हा-मनसि तमाचार्यं जुगुप्सते ।
कथमेतत् ज्ञायते ? इत्याह-वेत्तवत्तयोः संवन्धिनो ये रागा
मुकुञ्जमविच्छाज्जीवनाद्येषां विकारास्तेः स्फुटते मानसिकी
गर्हा इति, अणिते साधिवं कृत्यमेतद्गत्यानामत्यादिवचोभिने
तदीयं वचनमभिभवते, धीरतया वा तृणीकमास्ते, एवमन्यत-
रस्मिन् गर्हाप्रकारे कृते तस्य शङ्का जयति-अवश्यमकार्यकारी
स आचार्यादिः संभाव्यते, न कामी साधवोऽस्तीकं भाष्यते,
अहमपि तत्र गत आत्मानं नाशयिष्यामीति ।

एतां यि अस्मां यि, विपरिणामयुपदायि सेइस्स ।
उवादिगियय्पहाणा, कुवंति अग्निज्जुया केई ।।

एतानि चाऽनन्तराणि अस्यानि च इत्युक्तकालमावाः
शैलस्य विपरिणामनपदानि भवन्ति । तत्र प्रत्ययोऽनोद्गाहारादि
ददाति । क्षेत्रतः-प्रवातनिषाते मनोऽमुकुलं प्रदेशे तं स्थापयति ।
कालतो-बेलायामेव भोजयति । भावतः-तस्याकर्णार्थं हित-
मनुसुपदेशं ददाति । एवं कश्चिदनुसुकाः शठा उपधिः परब-
द्धनामप्रमायो, निरुक्तिः कैतवार्थं प्रयुक्तवचनाकाराच्छादनं, ते
अधानि येषां ते तथाविधा विपरिणामनपदानि कुर्वन्ति ।

उपसंहरन्नाह-

एषामस्यपरं, कर्पं जो अनिचरे अ जोनेण ।

थेरे कुलगणसंघे, चाउममासा भवे गुरुगा ॥

एतेषामस्याहतादिद्वारकलापमतिपावितानां कल्पानामन्यतर-
कर्पं विधाय आचार्यादिभोभदोषतोऽतिविशेषतः प्रतिज्ञास्य, तं
सम्यग् ज्ञात्वा कुलगणस्थानं कुलादित्समवायेन वा तस्य पा-
श्चात् तं शुकमाहृत्य चत्वारो आसा गुरुकास्तस्य प्रायश्चित्तं
दातव्यम् । अथ स्थविरेः समवायेन वा भिन्नोऽपि तं शैलं न
समर्पयति ततः कुलगणसंघाद्याः क्रियन्ते । ७०३ उ० । नि० ७०० ।
(गोहांस्यमोऽगोहांस्यम् इति 'कालासबेत्सिय' शब्देऽस्मिन्नेव ज्ञा-
मे ४६७ पृष्ठे उक्तः) शब्दोत्तरणं, "गिहा गरह विउडा, सरहुद्धरणं
च एवाडा" । आशं० । शृणवाजनेदे, गर्हा तु जिधा । एका साव-
द्याप्यापराप्रवर्तिनी । यथा-क्षेत्रं कृषेत्यादि । द्वितीया अग्रिया-
काणं काणं वदतः । तृतीया आकोशकया । यथा-अरं वाञ्छ-
क्रियेव । इत्यादि । धर्म० २ अधि० । दश० ।

गरुह-गुरुक-पुं० । "गुरे क वा" । ८ । १०६ । गुरौ स्वा-
यं के सति आदेरगोऽयु वा अवति । 'गरुभो' गुरुभो' प्रा० १
पाद् । अथःपतनहेतावयांगोसकादिगतं रूपं, अत्र० । वजा-
दिवद् गुरुकस्योपरिणते, प्रश्ना० १ पद् । गरीयांसि, पञ्चा० ६
विष० । महाशिलादिके, ज्ञा० १ प्र० १ अ० । "गुरुयं प्रजयति"
गुरुकं बाहरे स्वस्य जिह्वास्त्रेदनाथार्थकम् । प्रश्न० ३ आश० द्वार ।
('अगकलहुय' शब्दे प्रथमभागे १५८ पृष्ठे इत्युक्तम्)

गरुहप्रविश्य-गुरुकनिपतित-न० । विपुषदिविगुरुकद्रव्यनि-
पातजनितध्वनी, प्रश्न० ३ आश० द्वार ।

गरुह्यत्-गुरुकत्वं-न० । अथस्तामननेदुत्पत्ते अयुमकर्मोपचये,
भ० । "कहं यं भते । जीवा गरुयत् हव्यमागच्छति ।" गाय-
त्र्या । पाशाद्वापणं सुसावापणं अविध-मेहुण-परीह-काह-
माण-माया-लोह-पेज-दोस-कलह-अग्नकजाण-पेसुज-रति-अ-
रति-परपरिवाय-माया-मांस-मिच्छादेसणसंज्ञं एवं कल्लु गो-
यमा । जीवा गरुयत् हव्यमागच्छति । भ० १ श० ६ उ० । आ०
भ० । (कथं गुरुकत्वं कथं वा लघुकत्वं जीवा गच्छन्तीति
'कम्म' शब्दे अस्मिन्नेव भागे २४४ पृष्ठे उक्तम्)

गरुह्याशु-गुरुकाय-धा० । अगुरुगुणवति, गुरु-कथम् । अगुरो-
रोरंवाचाप्ये, "कयंके यलुकु" । ७ । ३ । १३७ । कयकन्तस्य
वशापः । 'गरुमाह' । गरुमाह' । प्रा० ३ पाद् ।

गरुह-गुर्वी-स्त्री० । 'उतां मुकुलादिष्वत्' । ८ । १ । १०७ । इत्या-
देरुतोऽन्यम् । प्रा० १ पाद् । ज्येष्ठायां, पञ्चा० ६ विष० । 'जा

अस्स वा गरुगीयेते, जा इत्थी अस्स साहुस्स । मावज्जुहिया-
विया भव्वा सा गरुगी मघ्घति । नि० ७०० १ उ० ।

गरुय-गुरुक-पुं० । 'गरुह' शब्दादेः, प्रा० १ पाद् ।

गरुयणिव्य-गुरुकनिपतित-न० । 'गरुहप्रविश्य' शब्दादेः,
प्रश्न० ३ आश० द्वार ।

गरुयत्-गुरुकत्वं-न० । 'गरुह्यत्' शब्दादेः, भ० १ श० ६ उ० ।

गरुवी-गुर्वी-स्त्री० । "तन्वातुद्व्येषु" । ८ । २ । ११३ । इति
अन्यजनस्योकारः । प्रा० २ पाद् । गुरुत्वविशिष्टार्थां, गर्भव-
स्याम्, वाच० ।

गरुह-गरुह-पुं० । "रो लः" । ७ । १ । २०३ । इति ऋस्य लः । प्रा० १
पाद् । वेणुदेवापरनामके गरुमनि पञ्जराजे, "एकवीलु वा गरुहे
वेणुदेव" । सूत्र० १ बु० ६ अ० । पञ्चकुट्टास्त्वमश्वो, पञ्च गरुडाः
वेणुदेवाः । स्या० १० ठा० । मातृघोसरपर्वनस्य 'दक्षिणपुष्पे-
ण रयणकुडा गरुलसस् वेणुदेवस्स" । ज्ञा० । गरुडलाभ्यनवात्
सुपणकुमारे भवनपतिविशेषः, स० ५२ सम० । स्त्री० । तं० । भ०० ।
कव० । जं० । प्रश्न० । रा० । ज्ञा० । "गरुलायन-
ज्जुतुंगनासा" । गरुडस्यवायना दीर्घा ऋज्वी अकुटिला तुक्का
उभया नासा नासिका येषां ते गरुडायतदीर्घतुङ्गनासाः ।
प्रश्ना० २ पद् । जी० । स्या० । 'महापदमरुकसस्स' अग्निष्टात्-
रदेवे, स्या० २ ठा० ३ उ० ।

गरुलकेठ-गरुलकेतु-पुं० । गरुडध्वजे वासुदेवे, स० ।

गरुलगोविन्दवाड(ण्)-गरुडगोविन्दवादिन-पुं० । इन्द्रभूतिना
सम धारान्निकं गते वादिनेदे, कव० ६ कृण ।

गरुलरुह्य-गरुलरुज-पुं० । गरुडास्यकपावहङ्गोपने ध्वजे,
"अरुसये गरुलरुह्यार्थं" । रा० । वासुदेवे, आ० भ० प्र० ।
सुपणकुमारे देवे, स० ।

गरुलव्यूह-गरुहव्यूह-न० । गरुडाकृतिस्त्वन्यचनायाम्, जं० २
वत्त० । प्रश्न० ।

गरुलावाम-गरुदावाम-पुं० । देवकुप्य गरुडजातीयस्य वेणु-
देवाऽग्निधानस्याऽऽवसे, स० ८ सम० ।

गरुलामण-गरुदासन-न० । आसनभेदे, जी० ३ प्रति० । जं० ।
येषामाम्बनाम्रभो गरुडा व्यवर्धयताः । रा० ।

गरुडोविवाय-गरुडोपपात-पुं० । अङ्गवाहभुजविशेषे, रा० । बल्य-
रावर्तकस्य साधोङ्गरुडां देव उपतिष्ठते । स्या० १० ठा० । व्य० ।

गल-गल-पुं० । कपटे, प्रश्न० १ आश० द्वार । ज्ञा० । सार्जसे,
वाद्यनेदे, वाच० । वकिसे, न० । ज्ञा० १ प्र० १ अ० । विपा० ।
प्र० । दश० । "गलकालकलोहदंरउदरउदरविघपटीपरिपी-
लिया" तथा गल इव वडिशामिव घातकत्वेन यः स
गलः, स चासौ कालकलोहदंरुद्रक कालायसयष्टिः, तेन
उरसि वत्तासि उदरे च उदरे वत्तासि च गुणदेसो पृष्ठो च पृष्ठे
परिपीडिता यं ते तथा । प्रश्न० ३ आश० द्वार । "गलगावला-
वलणमारणार्ण" गलस्य कण्ठस्य गलस्य च ग्लान्या-
यलनं च मोहनम् । अथवा-गलस्य वल्लादयलनं मारणं चेति
तानि च । प्रश्न० ३ आश० द्वार । नासो, विघ्नं च । आद्या० १
बु० १ अ० १ उ० । विश० । आ० भ० ।

गसई-गसकी-खी० । अमलजीवधनस्पर्तिभेद, प्रह्म० १ पद ।
गसंतपुयण-गलभयन-न० । गलन्ती नयने यच्च तच्च गलभय-
नम् । कुरल्यने, तं० ।

गलग-गलक-पुं० । कपेटे, प्रह्म० १ आश्र० द्वार । मस्ये, वाच० ।

गलगवसुद्धवण-गलगवलोद्धमन-न० । ७ त० । कपेटे हठाव
वृक्षाकादावुद्धमने, प्रह्म० १ आश्र० द्वार ।

गलगगद-गलगद-पुं० । गलहस्तदायके, कल्प० ३ रूप ।

गलदय-क्षिप-धा० । प्रेरणे, तुदा० सक-अनिद् । “क्षिपेगलत्पाय-
कल-साल-वेष्ट-पोष्ट-वृह-वृष्ट-परी-घसाः” । ८ । ४ । १४३ ।
धनि क्षिपेगलत्पादेयाः । गलत्पाद, निवह’ क्षिपति । प्रा० ४ पाद ।
मलत्पल्लिभ-देशी-सिते, दे० ना० २ वर्म ।

गलरव-गलरव-पुं० । गलनायकशब्दरत्ने, आच० ४ अ० ।

गलगुल्लिखित-गलगुल्लिखित-वि० । गलं वदितं गल भवः
कपेटे विद्यमानं, उत्तमिषो जलाकुलः । तनः कर्मधारयः । व-
दिशन यिके जलाकुलाने, हा० १ श्रु० १० अ० ।

गलगाय-गलगाय-वि० । कपेटेनाच, औ० । “गलं सलामं
गललायवभूसाणं” औ० ।

गलि-गलि-वि० । गलत्वेय केवलं न तु वहति गच्छति वेति
गलिः । उल० १ अ० । दुर्बिनीते, उल० १ अ० । जलुद्धे, स्था०
१ डा० १ उ० । आना० ।

गलिभ-देशी-स्थूनी, दे० ना० २ वर्म ।

गलिगद-गलिगद-पुं० । अविनीते रासभे, “आरिसा म-
म मीसाभा, तारिसा पालिगहा । गलिगदो वदसा यं, ददं
पगिहय तचं” ॥ उल० २७ अ० ।

गलिग-गलिग-वि० । द्रवीनय करिते, कल्प० ४ रूप । वाच० ।

गलिगस-गलिगस-पुं० । दुर्बिनीततुरगे, उल० १ अ० ।

गसई-गुदूची-खी० । “उनां मुकुलादिष्वन्” । ८ । १ । १०७ ।
इत्यादेकान् । प्रा० १ पाद । “आम्बुप्राई-तुणोर-कपूर-
रुपुल-ताम्बुल-गुदूची-मृद्वे” । ७ । १२४ । इति कारकस्य
आकाशः । प्रा० १ पाद । वल्लीविशेषे, प्रव० ४ अ० । ४० ।

गसगद-देशी-इस्तेन गलप्रहणे, हा० १ श्रु० ६ अ० ।

गसगद-देशी-इस्तेन, दे० ना० २ वर्म ।

गसगद-देशी-गसगद-वि० । लघुरूपे गसगदधने, जीत० ।

गसगद-देशी-गसगद-वि० । लघुरूपे गसगदधने, जीत० ।
गसगद-देशी-गसगद-वि० । लघुरूपे गसगदधने, जीत० ।

गव-गो-पुं० । खी० । सुगादी पशौ, स्व० १ श्रु० २ अ० ३ उ० ।
वाले, को० ।

गवक-गवक-पुं० । वातायने, जी० ३ प्रति० । प्रह्म० । गोदु-
म्बायाम्, इन्द्रवक्रयाम्, शाकंटे, अपराजितायाम्, गवाक्षी
शकवारण्यं, गवाक्षो जासके कपी । दे० । वाच० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-वि० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

गवक-गवक-पुं० । गवाक्षक-वि० । वातायनरचनाप्रभृति-
क, पञ्चा० १३ विध० ।

संप्रति गवेसणाया नामादीन् भेदात्माह—

नामं उवाचा दक्षिण, भावस्मि गवेसणा ह्युपेयत्वा ।

दक्षस्मि कुरंग गया, उगम उपयायणा नावि ॥ ७९ ॥

(नामं ति) नामगवेसणा, स्वायन्तागवेसणा, पते च पश्ये सप्र-
पञ्च स्वयमेव जावनीये । क्येयं द्रव्यविषया, भावे भावविषया च ।
तत्र द्रव्यविषया आगम-नोन्नागमभेदात् द्विधा । तत्रागमतो ग-
वेसणा शब्दाधेयज्ञाना, "तत्र बाहुपयुकः अनुपयोगो द्रव्यय" इति
वचनात् । नोन्नागमनस्त्रिधा— कृशरीर-जम्बवरीर-तद्व्यति-
रिक्तभेदात् । तत्र कृशरीरजम्बवरीररूपे क्येयगवेसणे ए-
ष्ये इव भावनीये । कृशरीरजम्बवरीरव्यतिरिक्तगवेसणा स-
न्निष्ठादिद्रव्यविषया । तत्र कुरङ्गगजा उदाहरणम् । तथा बाह-
(द्रव्यस्मि कुरंगगया) क्येय— द्रव्यविषयायां गवेसणायां
कुरङ्गा मृगाः, गजा हस्तिनां दृष्टान्तः । भावे जावविषया
गवेसणा । (उगमउपयायण स्ति) सूचनास्तुत्रमिति न्याया-
नुवृत्तमेतादृशादौषधिसुक्ताऽऽहारविषया ।

यज्जक-दम्बस्मि कुरंगगया इति तत्र कुरङ्गदृष्टान्तं गथा-
द्विकेताऽभिधिसुहृत्—

त्रियसत्तु-देवि-चित्तस-जपरिमणं कणगपिट-पासणया ।

दोहस दुप्लल पुच्छा, कर्णं छाया य पुरिसाणं ॥ ८० ॥

सात्रिजिसरिसोयग-करणं सीयतिरिक्कल्लेहेमु ।

आगमणं कुरंगार्णं, पत्तयअपमत्थववाम्भो ॥ ८१ ॥

सुगमं, नवरं भावार्थः कथानकाद्यन्वये । तत्रेदम्-किति-
प्रागुक्तं नाम नगरं, तत्र राजा जिनशत्रुः, तस्य भार्या पट्ट-
महाराज्ञी नाम्ना सुदृशना, तस्याः कदाचिदापन्नसत्त्वायाः राज्ञा
सह चित्रसभायां प्रविष्टायाश्चित्राश्चित्रितान् कनकपुष्पाञ्जल्युग-
नयनोपय तन्मालमण्यं दाहदमजायत । दोहदे चासंपद्यमाने
नस्याः खेदवशतः शरीरस्य दौर्बल्यमभवत् । तच्च दृष्ट्वा नृप-
तिः सखेदं तां पृष्टवान् । यथा-हा प्रिये । कमनीय शरीरे तव
दौर्बल्यमजायत । ततः सा दोहदमचकथय । ततो राजा सखरं
कनकपुष्पकुङ्कुमानयनाय पुठुपात्रं प्रेषितवान् । तेऽपि च पुक्वाः
स्वचेतांसं चिन्तयामासुः—इह यस्य यत् वल्लभं स तत्रासकस्सय
प्रमादभावं भजमानः सुखेनैव कल्पते, कनकपुष्पाणां च कुङ्कु-
माभिधानि श्रीपर्णीकज्ञानि, तानि च संप्रति न विद्यन्ते, ततस्त-
च्छ्रृष्टयाश्च मोदकान् कृत्वा श्रीपर्णीवृक्षतलेषु च भवन्तः पुञ्जक-
पुञ्जकाकारेण कृत्वा तेषां समापे पाशाङ्क स्थापयामः, इति
तथैव कुतम् । ते च कनकपुष्पा कर्णयोर्निजं युधाधिपतिना सह
स्वेच्छया परिश्रममनस्तत्रागमाः । युधाधिपतिश्च श्रीपर्णीकना-
कात्वा पुञ्जकपुञ्जकाकारेण स्थितवान् मोदकानयनोपयं युगानु-
कृत्वा । यथा-भो करवः ! युष्माकं बन्धनार्थमिदं केनापि धूनेन
कृतं कृते वर्तते, यतो न संप्रति श्रीपर्णीकज्ञानि ज्ञवन्ति, न च
स्वयमेवपि पुञ्जकाकारेण घटन्ते । अथ मन्वेयास्तथाविधपरि-
श्रमज्ञानसंपन्नतः पुञ्जकपुञ्जकाकारेण घटन्ते, तद्युक्तम्, ननु
पुराऽपि वामा यामिन स्म, न तु मया कदाचानप्येवं पुञ्जकपु-
ञ्जकाकारेण ज्ञवन्ति स्म ।

तथा चैतदेव निर्युक्तिकारः पञ्जति-

विशयमयं कुरंगार्णं, जया सीबाधि सीध ।

पुरा वि बाया नायंता, न उणं पुंजकपुंजका ॥

विदितं प्रतीतेनैतत् कुरङ्गाणां यदा यस्मात् श्रीपर्णी सीधति,
धान्तामनेकाद्येत्याह न कर्णाति, तस्मात्कर्णाभि कर्णाति संभवन्ति,
संभवन्तु वा तथापि कथं पुञ्जकपुञ्जकाकारेण स्थितानि । बा-
तवशाद्, ननु पुराऽपि वामा यामिन स्म, न पुनरेवं पुञ्जकपुञ्जकाः
फलानामभवत् । तस्मात् कृतामिदमस्माकं बन्धनाय कृतं वत-
ते, इति मा यूयमेतेषामुपकारमवगमत । एषमुक्ते यस्तथा च प्र-
तिपक्षं ते दीर्घजीविनां वनेषु स्वेच्छाविहारसुखमागिनश्चाऽजय-
न्त, यैस्वाहारमप्यतया तद्वचनं न प्रतिपन्नं, ते पाशबन्धादिभ्यः
कनागिनोऽभवत् । इह यद् युधाधिपतेः श्रीपर्णीकसदृशमोद-
कद्रव्यसदोपयानिर्वायवपर्यालोचनं सा क्येयगवेसणा । इह नि-
र्युक्तिकारेण "पसत्यप्रसत्यववाम्भो" इति प्रतिपाद्यता दा-
ष्टान्तिकाऽप्यर्थः सूचितो दृष्टव्यः । सा चायम्-युधाधिपतिस्था-
नीया आचार्याः, मुगयूषस्थानीयाश्च साधवः, तत्र च तुल्यविवा-
ग्न आधाकमादिदोषदुष्टाहारपरिहारणस्ते प्रशस्तकुरङ्गापमा
दृष्टव्याः, ये त्याहारलभ्यत्येतां युवाङ्गापमादृष्टाऽऽधाकमा-
दिपरिमोगिनो बभूवुः, ते अग्रस्तकुरङ्गसदृशा वेदिनव्याः । अ-
त्रार्थे च कथानकमिदम्-हरन्तो नाम सौमिवशः, तत्र यथाग-
मं विहरन्तः समिता नाम सूरयः समाययुः । तत्र च जिनदृष्टां
नाम आधक आसीत् । स च जिनवचनासाधुनामिकेपरीमये-
ता दानवीर्यः कदाचित्साधुनिमित्तं भक्तमाधाकमं कारि-
तवान् । सूरयश्च सर्वमपि न वृत्तान्तं कथाज्जापरिज्ञानवशतः ।
तन्मतेः साधकस्त्वत्र प्रविशन्तो निवारिताः । यथा-भोः साधवः !
तत्र साधुनिमित्तं आदराः कृता वर्तन्ते इति मा तत्र यूयं
गच्छत । एषमुक्ते यैस्तद्वचः प्रतिपन्नम्, ते आधाकमपरिज्ञो-
जनिनापकण्ठना न बद्धा युवाङ्गा च परिगमिता, ततः शुद्ध-
जितरसवमप्रवृत्तिभावना मुक्तिमूलमागिनोऽभवत् । ये त्वा-
ऽऽहारलभ्यत्वा भाविनं दायमनवगणयत्वाऽऽधाकमं कृत्वा
इव वकिशानवेदंशान् मांसे प्रवृत्तान्ते कुगनिहन्त्याधाकमपे-
रिमोगिनां युवाङ्गाज्जागृतवचं दोषतत्संसारजागिनो जाताः ।

साम्प्रतं गजदृष्टान्माह—

हृदियगहणं गिम्हे, अरदहेहे भरणं व मरसीणं ।

अच्छुदृष्ण नल्लवणा, आरुद्धा गयकुद्धाऽऽगमणं ॥

हृत्तप्रहणं प्रया कार्यमित्येवं राज्ञीक्ष्णता, ततस्तद्वदृष्टयाच
प्राप्ताकालेऽपि वृकप्रेषणया, तैश्च सरसीनामरसष्टकेभिर्युक्तं,
ततोऽन्युदकेन नल्लवनामप्यतिशयेन प्रकृष्टानि, पाञ्चकुलश्याम-
मनमिति गायाऽङ्कारयः । जावार्थेन कथानकाद्यन्वये । तथे-
द्वच-प्राप्तवत् नाम पुरं, तत्र रिमुदं नाम राजा, तस्य नावौ
धारिणी, तस्य च पुरस्य प्रत्यासन्नं गजकुलशानसदृशसत्कुलं
विन्ध्यमरयम्बुम् । ततो राजा कदाचिद् गजवत्तं महा-
बलमित्यवश्यं मया गजा प्रदीतया धिति परिमत्स्य गज-
प्रदणाय सखरं पुक्वान् प्रेषयामास । ते च पुक्वाश्चिन्ति-
तवन्ता यथा-प्राज्ञानां नल्लचारिरीष्टा, सा च संप्रति श्रीधकाज्ञे
न संभवति, किं तु वराणसु । तत्र दृष्टान्तामरसष्टैः सरसीविधुम्भो,
येन नल्लवनामपिप्रकृष्टानि भवन्ति । तथैव कुतम् । नल्लवनाम-
स्यासन्नः इव सर्वतः पाशा भिद्यन्तः । इतद्वच परिश्रमतो युधा-
धिपतिरहिताना इस्तिनः समाजमुः, युधाधिपतिश्च तानि व-
नामि परिज्ञाय गजान् प्रति दवाच-भोः स्तवयन्ताः ! नाम्नीति न-

लवनानि स्वाभाषिकानि, किं त्वस्माकं बन्धनाय केनापि धूने-
न कृतानि कूटानि, यत एव लवनाभ्यासितप्रकटानि सरस्वो
वाऽनायजलमभूता वषांसु संव्रणन्ति, नेदानीं प्रोक्तमात्रं । अथ
शुशिरम्-प्रमासमभ्यासितप्रवेनिकेऽप्यप्रवाहने एवं सरस्वो भूता
नलवनानि चातिप्रकटानि, ततो नाम्नी कूटानि । तद्वयुक्तम् ।
अन्यथाऽपि हि सन्तु निरूपणान्यासोरन्, नवीयं कदाचनाप्य-
तिजलभूताः सरस्वोऽभूयन् ।

तथा च तदर्थसंप्राप्त्यर्थमेव निरुक्तिकारो गार्थां पठति-

विद्यमेयं गयकुशाणं, जयारोहंति नलवणा ।

अन्नया वि ऊरुरिति ददा, न एव एवं बहुदगा ॥

विदितमेतत् गयकुशानां यदारोहनि अतिशयेन प्रकटानि नल-
वन्ति नलवनानि तस्मात्तामूनि स्वाभाषिकानि । अथ निरूपणश-
ब्दं प्रकटानि । तत आह-अन्यथाऽपि इहा ऊरुरिति, न त्वेवं कदा-
चनापि बहुदगाः सरस्वोऽभवन्, तस्मात् धूनेन केनाप्यमूनि
कूटानि कूटानीति माऽत्र युयं यासिध । एवमुक्तं यैस्तद्वचः प्र-
तिपक्षं ते दीर्घकालं वने स्वेच्छाधिरासुसमागिनो जाता, येस्तु
न कृन्ते ते बन्धुबुद्धादिदुःखमागिनः । इहापि गजयुथाधिपते-
नैलवममशोपनिर्दोषरूपतया परिभाषिता कल्पगवेषणा, दाष्टो-
न्तिकयाजना तु पूर्ववत् स्वयमेव भावनीया । तदेवैकात्म्य-
गवेषणा । सांप्रतं नावगवेषणा कर्तव्या, सा चात्मकोत्पादनाशु-
द्धःऽऽहारविषया । वि० । एवणागवेषणाशुद्धवैकार्यो । पञ्चा०
१३ विव० । आद्य० १० पञ्च० । अर्थात्कथमालोचने, औ० ।
गवन्-गर्व-पुं० । अनुशयं, अनु० । मानं, प्रब० २१६ ऊर ।
शौर्यार्थं, पुं० १६ शु० १ उ० । आवा० । तदात्मकं गौणमो-
हनीयकर्मणि, स० ५८ सम० ।

गन्वि-गर्वित-वि० । अभिमानिनि, कल्प० ३ कृष्ण ।

अथगर्वितमाह-

शुरिसमिदुविग्रीह, विणयविहाणं न किंचिद् आह्वले ।
न वि दिज्जद् आजरणं, पक्षियाचियकभहृत्यस ॥

इह यः धूममधीयानः तद्वलेपादेव च दुर्विनीतो भवन्तु-
पलभ्यते, तादृशे पुरुषे विनयविधानं कर्म विनयनोपाय आच्चा-
रादिभूतजाते, किञ्चिदपि स्तोकमपि नाऽप्यङ्गीकरोति, यतो नापि
मैव ध्यायते आभरणं कुपमलकङ्कणादिकं परिकरितकर्महस्त-
स्य पुरुषस्य । एवं भूताजरणमपि विनयविकलाङ्गस्य जिनव-
चनवैदिना न दातव्यम् ।

अथाऽस्यैव सविशेषमपात्रताव्यापनार्थमाह-

मह्वकरणं नाणं, तेणेष उ जे मद् समुवहंति ।
ऊणगभायणसरिमा, अगदो वि विमायते तेसि ॥

मार्दवं माननिग्रहस्तत्करणं तत्कारकं ज्ञानं तैमैव ज्ञानेन ये
दुर्विद्वन्नाम मह्वहृद्द्वारं समुवहन्ति । कथं नृत्ता ऊनकमाजनसदृशा
असंयुक्तेषु सुदृष्टादिनाजनास्तस्याः, यथा किल तत् जगदमायते
सत्तेषोऽपि दुष्टनीतिविद्यासयतया निजपादिकल्पगवेषणाया ब-
ह्वपि तदर्थं हृत्पनस्तित्तिगति । तेषामगदोऽपि विषायादरमप्योषधं
विषायते विषकृतया परिणमते । गदं गवितह्वारम् । वृ० १ उ० ।

गन्वि-गर्वित-वि० । "आस्विष्टोद्गाल-वन्त-अन्ते-छेर-अथा

मतोः" । उ० २ । १५५ । इति मतोः स्थाने हरादेशः । गर्वयुक्तं,
प्रा० २ पाद ।

गस-गस-चा० । अद्यने, "प्रसेधिसः" । उ० ४ । २०४ । प्रसेधिस
इत्यादेशो वा भवति । 'सिखर, गसर' प्रसति । प्रा० १ पाद ।

गह-गह-पुं० । प्रद अन् । अनुप्रदे, निर्गन्धे, आदाने, प्रहणे, स्वी-
कारे, अने० । रणोद्यमे, मलप्रत्ये, वाचा० । गीतस्व शक्तेपा-
रम्भरसविशेषे, दृश० २ अ० । गात्र्ये, तारय्ये, आवा० १
कु० ३ अ० ३ उ० । "गहाशुमेको सरीरमिति" स्या० १ डा०
१ उ० । कर्मणो बन्धे, दृश० ४ अ० । ज्योतिष्कमेव राहावी,
प्रह० २ आ० ३ हार । स्या० । (गहायां सर्वोऽप्यधिकारो
"जोहसिय" शब्दे) अकारकाद्यो प्राचाः केवन्ता अष्टाशोख्य
महामहाः स्वस्थाने)

गदकङ्गोल-परी, हे० ना० ३ वर्ग ।

गदगन्वि-प्रदगन्वि-न० । प्रहसंसाहनादौ गन्तितानि स्व-
नितानि प्रहगन्तितानि । अ० ३ हा० ३ उ० । प्रहचारहेतुकेषु
गन्तितेषु, जी० ३ प्रति० ।

गदगण-प्रदगण-वि० । प्रहसमूदे, " गहगयदिप्यंतरिक्षता-
रागणान् मयेके " कल्प० ३ कृष्ण ।

गदगणोपाय-प्रदगणोपायक-पुं० । प्रहगणस्य प्रहस-
मूहस्योक्तं मदात् नायको यः स तथा । सूर्ये, कल्प० ३ कृष्ण ।

गदचरिय-प्रदचरित-न० । ज्योतिष्के ज्योतिःशास्त्रे, अ० ४
उ० । तत्परिज्ञाने, स० ७३ सम० ।

गहजुक्त-प्रहजुक्त-न० । अन्वस्य प्रहस्य मयेनैकस्य गमेने,
जी० ३ प्रति० । प्रहयोरंकेनकृते द्वाङ्गोत्तरेण समभेधितया-
ऽवस्थाने, अ० ३ हा० ६ उ० ।

गहण-गहन्-न० । गह-क्युट "कृच्छगहणयोः कयः" । उ० २ ।

३२ । इति (पाणि०) सूत्रनिर्देशात्, पृथो वा न्हस्यः 'गह'
गहने, क्युट् वा । निर्जसप्रदेशे, अरण्यस्थे, आवा० ६ कु० ३
अ० ३ उ० । अथादिभूतैः कटिस्तंभयोर्वे, सूत्र० १ कु० ३
अ० ३ उ० । अतिशयेन गुणिलं, न० । आवा० । स्या० । द्यो० ।
वृक्षगङ्गा, विवा० । प्रहन्० । आद्य० । वननिकुञ्जे, दृश० ६
अ० । वृक्षवल्लीलातावितानयोक्तसमुदाये, ज० १ शु० ६ इ०
सूत्र० । गहनमिव गहनम् । परयागोदनाय वचनजालं, अ०
१३ शु० ६ उ० । तदात्मके गौणमोहनीयकर्मणि, स० ५८
सम० । गहनमिव गहनं तुल्यत्वात्तत्प्राप्तत्वात् विश्रुतमे
गौणालोक, प्रहन्० ३ आ० ३ हार ।

प्रदण-न० । पुं० । गृह्णतेऽगम्यते शाब्दादिर्योऽने-
नेति प्रदणम् । द्योने, स्या० २ डा० १ उ० । गृह्णते इति
प्रदणम् । कय "बहुलम्" । १ । १ । २ । इति (हेमन्) वचनात् क-
र्मण्यदम् । शाब्दकल्पसमूदे, आ० ४० म० । आत्मनिकुञ्जे,
विश० । गृह्णते अनेनेति प्रदणम् । आक्षेपके, गृह्णाति इति प्रदणम् ।
बहुलवचनार्कतरे क्युट् । प्राहके, गृह्णते इति प्रदणम् । कर्मणि
क्युट् । शूरे, वृत्त० ३३ अ० । "कयस्त चकम् गहनं व्यति" ।
विश्रुतम् हि रूपेण चतुर्गणित्ये तद्वदन्त्यभिधानि गी-
रोक्तानि, अनेन कयचक्षुषोप्राप्ताप्रादकनाय उक्तः । तथा च-
न प्राहकत्वं विना प्राह्यत्वम्, नापि प्राह्यत्वं विना प्राहकत्वम् ।
वृत्त० ३ अ० । "प्रह" भावे क्युट् । आलोचने, विश० । आत्मनो-

एवधारये, लस०१ अ०। स्वीकरये, पञ्चा- १० विव । उपादा-
ने, सुव० १ सु० १५ अ० । आ० अ० । नि० च० । पञ्चा० ।

आदाये गहणमि य, शिकस्वेवो हौति दोषि वि चउका ।

प्रणयेऽपि नामादिकश्चतुर्षो भिक्षोः प्रवृत्तयः । आचार्योऽप्या-
दानवद्वयेषु प्रवृत्तयः, तत्पर्यायत्वाद्दृष्टेति । एतच्च ग्रहणं नेगम-
संग्रहव्यवहारसूत्रार्थमयमाभिधानाऽऽनयपदेन सहोक्तव्य-
मानं शक्येन्द्रादिवदकार्यमाभिधायि अनेव । शब्दसमाजकदेव्यं-
नृतशब्दनयामिप्रायेण नानार्थे जनेव । सुव० १ सु० १५ अ० ।
शास्त्रार्थोपादाने, च० १ अ० । गुरुसमीपे इत्यर्थे यावत्कालं
वा जनप्रतिपत्तिः । च०१ अ० । गुरुमूले भुतधर्मत्वादिभिना
सम्पत्त्यवगतापादाने, च० २ अ० ।

गिहएऽ गुरुण मूले, इतरमिपरं व कासमह ताई ॥

श्रुताति प्रतिपद्यते, गुरुणामाचार्यादीनां मूले समीपे, आनन्दव-
त् । आह-स आचार्यो देशाद्वरिपरिणामे सति भ्रान्तिं प्रतिपद्यते,
अस्तीति वा । किञ्चाऽतः ? यथायः पक्षः-किं गुरुसमीपमनन्तरं,
सायस्य सिद्धत्वात् । प्रतिपद्याति भ्रान्तिं देशाद्वरिपरिणाम-
मः एव साधयः, स चास्य स्वत एव सिद्ध अति, गुरोरप्येवं प-
रिभ्रमयोगान्नरायदोषपरिहारः कृतः स्यादिति । द्वितीयश्रे-
ष्ठार्थे द्वयोरेपि मूलावप्रसङ्गात्परिणामाभावे पालनस्याप्यस्-
न्यात् । तदनन्तरकालं पराप्यस्त्यस्त्यचाह । उभयार्थाऽपि गुणोपल-
ब्धेः । तथाहि-सत्यपि देशाद्वरिपरिणामे गुरुसमीपप्रतिपत्तौ
तन्माहात्म्यात्मना सहगुणस्य गुरोराऽप्यप्राधानीयेति । प्रतिहाति-
अथाह जनेषु इदंता जायते, निनाहा चाराचला प्रयतीति ।
उक्तं च-

“गुरुमन्त्रिषोऽपि धर्मो, संप्रश्रवदी कयाहि व विलेस ।

निपययराळु आणा, साहुसमीपमि बोसजो” ॥

गुरुदेशनाश्रयणाद् गुरुकुलतत्पराध्वयसाधारकप्रमाणमधिकतरः
कृतोपशमः स्यात्समाचार्ये जने प्रतिपत्त्यसंगति बहुमन्यनप्र-
तिपत्तिरुपजायते इत्याद्याऽनेके गुणा गुरोरान्तिके भ्रान्तिं गृ-
हयतः संभवन्ति, तथाऽप्यपि विरतिभावे गुरुप्रेक्ष्यभ्रवणा-
भिधायसारपालनातो यावद्व्यवभाषी सरलहृदयस्येति, द्वयोरपि
गुरुशिष्ययोर्मूलावधारमात्र एव गुणतामात्र । शत्राय पुनर्न
द्वयान्येव गुरुणा भ्रान्तिः, उभयधृतया पुनरसंक्रियताम्यस्य श-
ब्दस्यापि द्वाने गुरोः श्रुत्परिणामत्वात्तदोष एव । न चैतत् स्थ-
मनीयकदाचन । यदुक्तं आचार्यप्रहारी-

“संतमि विपरिणामे, गुरुमूलपवज्जममि एस गुणो ।

इदया भाणकरणं, कम्मजवोवसममुद्धि व ॥१॥

इह अद्विष्ट फलभावे, व हांइ वमयसिपमंयदांसो वि ।

तय भावमि वि उद्धर वि, न मुसत्तामां वि गुवभावा ॥२॥
तमाहणमां धिय तमां, जायइ कालेण असदमावस्स ।

इतरस्स न द्वयं चिय, सुको कल्लमां वि अह असदी” ॥३॥

कृतं विस्तरण । कथं श्रुत्तत्पराह-इत्यर्थं चतुर्मासादिप्र-
मितमितरद् वा यावत्कालिकं वा कालं यावदर्थपरिणामानन्तरं,
तानीति प्रस्तुतमतानीति । च० १० । एकैन्द्रादीनामुपादान-
म् । आच० ४ अ० । (गुरीतानां च परिष्ठापनं 'परिष्ठाव-
ना' शब्दे, गुरीतरस्य पुनः परिष्ठापनं तु 'परिष्ठावनिष्ठा' शब्दे)
अस्यानि ग्रहणानि-

विचिहं व होइ गहणं, सच्चिच्चिच मीसगं चव ।

एपासि नागचं, वोच्छामि अहाणुण्वं ॥

विचिहं च भवति ग्रहणम् । नचया-सच्चित्तग्रहणम्, सच्चित्तग्रहणं,
निष्प्रग्रहणं च । एतेषां त्रयाणामपि नागत्वं यथातुल्यत्वं वक्ष्यामि ।

तत्र सच्चित्तग्रहणं तावदाह-

सच्चितं पुणं दुविहं, पुरिसाणं चैव तह व इत्थीणं ।

एकेके पि य इत्तो, पंचविहं होइ नायव्वं ॥

सच्चित्तग्रहणं पुनर्द्विविधम्, तद्यथा-पुरुषाणां वाऽऽचार्यादी-
नां, स्त्रीणां प्रवर्तिनाम्प्रभृतीनाम्, एकैकमपि इतो ब्रह्मव्यापे-
क्षया पञ्चविधं वक्ष्यमाणनीत्या पञ्चप्रकारं भवति ज्ञातव्यम् ।
कृतः पुनः तेषां पुरुषाणां स्त्रीणां वा प्रहणं (कथं तद्व्याप-
तदगागमिणेणोमे, अच्चाण गिलाण सावय वुद्धे ।
तिव्वाणुमज्जणाए, अइसेसगमुद्धरे विट्ठिणा ॥

उदकवाहकनाचार्यादयो नेतुमारब्धाः (अगल सित) महान-
मगरप्रदायनके वा दाहस्तेनो समुपस्थितः (तेषां) शरीर-
स्तेना आचार्यादीह व्यापारयितुमिच्छन्ति, प्रथमं दुर्मितं, तत्र
अकपालनामाभावाद्वाणसंशयस्तेषामुपपन्नस्य, अन्ध्यात्मनिष्ठ-
खापानं महद्वर्यतं प्रप्रक्षानामपाननारां वृत्तुतापरिभ्रमादिनि-
वृत्तौ गन्तुमशक्नुवन्तो जीर्वाभनं संशयमुल्लाम्बिकृतम्, (गिलाण
सि) श्रुत्विषयविशुद्धिकामगाढास्लान्दमुपपादयन्तम् । आ-
पदाः सिद्धिमात्रादयः, नैकद्रोनुमारभ्यः, प्राद्वष्टः प्रह्वपमाप-
राजा साधूनां प्राणापहानं कर्तुमालस्यति । एतेषु आगढाक-
रणेषु तीक्ष्णानुपज्जमाय तीक्ष्णस्याव्यवच्छेदं नानुवर्तमाना योऽति-
शयो विशदेष्याच्चतुः प्रवचनाधारः गुरुपस्तं विधत्ता वक्ष्या-
माणनीत्या समुद्धरेत् ।

अथ यदुक्तमेकैके पञ्चविधं ग्रहणं भवति, तत्र गुरुष-
विषयं तावदाह-

आयतिए अभिसेगं, जिक्खु खुइ तहेव येरे य ।

गहणं तेसि इणमां, सेजोगमं तु वोच्छामि ॥

आचार्यो गच्छादिपरितः, अभिषेकः सूत्रार्थनञ्जतयोपेत आ-
चार्योपस्थापनादः, निजुः प्रतीतः, जुल्लंको बालः, स्थविरो
वृद्धः, एतेषां पञ्चानामपि ग्रहणमनन्तरमेव वक्ष्यमाणं संयोग-
मसंयोगतो गमाः प्रकारः यस्य तस्यथा वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातेव विनोदयति-

सत्त्वं वि तारणिज्जा, संदेहाओ परकमे संते ।

एकिं अवणिज्जा, जाव गुरु तत्थिमो जेदो ॥

परकमे शक्तौ सत्यां सर्वेऽप्याचार्यादयस्तादृशाणु मंदेहान्-
दाभूत्कानिमज्जनरूपावधारणायाः, एकैकोऽपि यावद् गुरुप-
नेतव्यः, किन्तु तत्राय भेदा भवति ।

तरुणो निष्पन्न परिवारे, सल्लिखि जो विट्ठोनि अम्भासे ।

अजिसेगमि य चट्टरो, ससाणं पंच चव गमा ॥

इह आचार्यादी, एकस्तत्तुणोऽपरः स्थविरो, यस्मिन् शक्तिस्ततो
ह्रावपि तारणीयो, अथ नानिन्, तनस्तत्तुणा निस्तारणीयाः ।
अथ ह्रावपि तरुणो, ततो यस्ततोनिष्पन्नः सत्यकृत्स्नाधिकुश-
लः स तारयितव्यः । अथ ह्रावपि निष्पन्नाविनिष्पको वा, ततो
यः सपरिवारः स तारणीयः अथ ह्रावपि सपरिवारावपरिवा-
र्यो वा, ततो यस्तस्य सत्तुण्यको ह्रावसंपन्नस्तं तारयत् । अथ

हाथेयि सङ्गियकावलांश्वकी वा, ततो योऽन्यासे भस्ति स्थितः स निस्कारण्यः॥ अथर्वे विशेषसंप्रदायः-द्वयोऽन्यासे स्थितः पार्थिवस्तरानुमशुकः स तारणायः॥ एवमेव आचार्यैश्च पञ्च गमा आनिर्दिताः, अभिषेकस्तु नियमाभिरूपको भवति, अन्यथा तत्पक्ष आचार्यपञ्चापनयोऽन्यस्यानुपपन्नः॥ ततस्त्वनिमित्तमभिषेकं विष्य-आतिथ्यमनगमाभावात् शेषाहवाच्यो गमा एवमेव वक्तव्यः॥ शे-बाणां निजुल्लुल्लकस्थचिरार्थो पञ्चापि गमा भवन्ति, ते आचार्यैश्च कृत्याः॥ न च बालस्य निष्पन्नता भीषज्जन्माभिन इव ज्ञानीया, तद्वन्ता तु प्रथमकृतावे वनं बालस्य, शेषस्य तु वृजता मन्यन्ता। त्रयाणामपि च निजुल्लुल्लनीमां परिवारो गुरुप्रद्वयो मातापितृसन्तानां प्रभृतिप्रमज्जितस्वजनवर्गो वा कष्टव्यः ।

अथ स्त्रीभिषयं पञ्चापिचप्रदणुपद्वयोरिति-

पवित्रिणिऽजिमेगपचा, थेरो तद् भिक्खुणी य खुड्डी य ।

गहणं तासिं इण्णो, मंजेगमपं तु बोच्छामि ॥

प्रवर्तिनां सकृत्साध्वीनां नायिका, आनिषेकं प्राप्ता प्रवर्तिनापद्वयगया, स्थविरा वृद्धा, निजुणी प्रतीता, धुल्लिका बालाः, एतासां पञ्चानामपि प्रहणमिदमनन्तरमेव संयोगमगम-स्तं संयोगतोऽनेकप्रकारं वक्ष्यामि ।

यथाप्रतिज्ञातमंवाह-

सत्त्वा वि तारणिजा, सेदेह्माओ परक्कमे संते ।

एकेकं अवधिणजा, जा गणिणी सत्थिमो जेदे ॥

तस्यै निष्कभगरिवारा, सज्जद्विया जा य होइ अज्जासे ।

अभिमेगाए चउरो, सत्ताणं पंच वेव गमा ॥

इदं गथाद्वयं साधुगतगाथाद्वयमेव व्याख्येयम् ।

परः प्रेरयन्नाह-

बासा य बुद्धा य अजंगमा य, सोगे वि एते आणुक्कणिजा ।

सव्वाणुक्कपाए सज्जएहि, विज्जाओऽयं कड्डीहिता जे ॥

बासाश्च वृद्धाश्च अजङ्गमाश्चेति श्लोकेऽपि तावदेते अनुकम्पनीया इत्यन्ते, अतः सर्वेषामपि निर्विशेषमनुकम्पयां समु-द्यतेः कथमयं 'जे' प्रवर्तिनिर्विषययो विपरीत्यमोहितप्रकृतिं य-देवं बालस्याविरो परित्यज्य आचार्योदीक्षितायान्ति, वृद्धं वा-ऽजङ्गममाचार्यं विमुच्य तद्व्यस्तायेते ।

पर एव प्रत्युत्तरमाहाङ्गं परिहरन्नाह-

अइ बुद्धी चिरजीवी, तस्यो थेरो य अप्पमेमाऊ ।

सोवक्कममि देहे, एयं पि न जुजए वोत्तु ॥

यदीत्यथश्रद्धार्थे, अथैवं भवनां शुकैः स्यात्-चिरजीवी प्रवृत्त-वर्णजितस्तवनः, स्थाविरः पुनरवरोपायुः स्तोकोशे वायुकः, अतः स्थाविरं विमुच्य तद्व्यं तारयामः । एतद्व्यसमीचीनम् । कुत इ-त्याह-संप्रकृते अत्यवसानमिमांसाविनिर्गतायुष्कायकमकार-णैः समस्तपाये देहे सति एतदपि चिरजीवितादिकं वक्तुं न पुत्र्यते ।

अपि य इह असह्येरो, पयारिपरो कदाइ मंदेहं ।

ओरालांमदं बलवं, मं येणइ मुच्चई अवलो ॥

आपिचैत्यमुच्चयं, हुनिज्ये, स्थविरो वृद्धत्वादेवासहिष्णुं च २१५

तरोत्तु शक्नोति, इतरस्तु तद्वयः समर्थतया कदाचित् इव-यमेव सेदेहमुदकवाहकवरणकपं प्राणसंवेहकारणं प्रतरेत् । अतोऽत्र उदारं स्फुरमिदं भवत्यर्थं वचनं वृद्धावस्तद्वयो वृद्धा-ते, भवस्तस्तु स्थविरो मुच्यते ।

इत्थं परेषांके स्मृतिराह-

आय पे ठमपिहइ, तरणो थेरो य तत्थ जयणिजो ।

अणुवक्कमे वि योनां, विड्डं कालो उ थेरसत्त ॥

तद्वय आचार्योदिरपूर्वसुखार्थप्रदणपःकर्मकरणादिना, वक्ष-पाचार्यसंपादसुखार्थप्रदानादिना चाऽऽत्मानं पराङ्मोपगृह्णाति, स्थविरस्तु तत्राऽऽत्मपरोपग्रहकरणे जनीयः कदाचित् कर्तुं समर्थः, कदाचित् नेति भावः । तथा अणुवक्कमेऽपि आयुष उपकममन्तराणि स्थविरस्य स्तोत्रं एव कालोऽवशेषस्तिति, तद्व्यस्य तु सांघकमायुषोऽपि स्तोको वा भवेद्, काशीयं वा, ततो "सांघकमिदं देहं" इत्यादि वदुक्तं तत्किं वदेत् ।

अथ वदुक्तं बालवृद्धादयो लोकेऽप्यनुकम्पनीया इति तत्प-रिहारय लौकिकमेव दृष्टान्तमाह-

दुग्गामे खीरवती, गावी पुत्तइ कुडुंवरणह्ठा ।

योत्तु फलदं च रुत्तं, को मंदफला सत्तिम पेसे ॥

दुग्गामं दुग्गिं तत्र यथा खीरवती, भूक्षं मतुपत्यविधानात् बहुक्षीरा, गोः कुटुम्बभरणार्थं पोष्यते-चारिप्रदानादिना पुष्टि नीयते, एवमस्माकमपि य आचार्योद्विस्तकदादिगुणोपेततया आत्मनः परेषां बोधप्रदं कर्तुं समर्थः स निस्तीयेते, तत्थ निस्तार-णे हि बहुनां बालवृद्धादीनामां प तदाशिता अनुकम्पा कृता, अ-थ नं परित्यज्य लुप्तकस्तवचिरादित्यस्य आपर्वं स्थापेते, ततो बहवं बालादयस्त्वर्थाशिताः परित्यक्ता भवन्ति । अपि च फल-नादिना पुष्टिद्वयिने वृक्षं मुक्त्वा को नाम मन्दफलान् वा वृक्षात् पुष्णीयात्-सराणसहितसंचमादिना पुष्टिं प्रापयेत् ?, न कोपी-त्यर्थः । उपनययोजना प्राप्स्यत् दृष्टव्या । उक्तं सचिचप्रहणम् ।

अथ निष्प्रहणमाह-

एमेव मीसए वी, नेपवं होइ आणुपुवीए ।

वाच्छेदे चउगुग्गा, तत्थ वि आणाइणो दोसा ॥

एवमेव निष्प्रहणमपि प्रहणमात्रपुत्रो आचार्यप्रवर्तिन्यादि-परिपाट्या ज्ञातव्यं भवति । अथ यद्योक्तकममुल्लङ्घ्य विषयोसेन पुरुषाणां स्त्रीणां आग्रहं करोति ततश्चतुर्मुक्ताः । तत्रापि आह्लादयो दोषा भवन्ति ।

अथ निष्प्रहणं कीदृशं प्रतिपत्तम्यमित्युच्यते-

मीसगगहणं तत्थ उ, विनित्राओ जो सजंजवत्ताणं ।

अहवा वि मीसयं खलु, उज्जमो पच्चवल्लओ योरो ॥

इह यः समाग्रहमात्राणां पात्रमात्रकायुपकरणसहितानां सा-ध्वीनां वा विनिपात उदकवाहकं निमज्जनं तत्र तद्विषयं यद् प्र-हणं तस्मिन्नप्रहणमुच्यते । अथ वा यदुभयोरपि साधुत्वाध्वी-लक्षणयोः पक्षयोः श्रोतः श्रोतौ युगपदुदकवाहकतापरहण-लक्षणोऽप्ययः प्रत्यपायस्ततो यद् प्रहणं तस्मिन्नप्रहणमिति मन्तव्यम् ।

यत्प्राप्तदिकं प्रशिक्षितं विवक्षितसाधुलक्षणेन स्वामिना

प्रपुङ्गोत्तं सत् आसत् तदिदानीं परिगुज्यते, एव यथासाधो भवति । तच्च परिग्रहो, धारणमित्यर्थः । परिजोगो नाम यथा-
आदि यस्यां वेलायां परिगुज्यते, तच्च सत् शोभनमाचार्यादि-
प्राधान्यं यद् दृश्यं यच्च पानकं भिक्षुं वाऽऽमनो योष्यं तस्यान्
गुह्येन, निरूपणं च आचमनं, तेन विधीयते । एव पात्रस्य परि-
भाणः । इह च पात्रभक्ष्येन प्रतिगृहीतमात्रकं वा गृहीतं तथा-
पाण्यदित्यं संघर, पयज्ज चिलिमिलि निसिज्ज कासगते ।
गेमन्नं लज्ज असह, वेय्य सागारिए जोगो ॥

वर्षाकालादिके प्राणिकार्याधर्मक्यादिजीवरक्षाया निमित्तं प-
रिमोकस्य कष्टप्रथं, शीतरक्षायं संस्तरकोत्तरपट्टकैः स्तरण-
मानृतं तदर्थम्, रजोहरणं च प्रमाज्जनस्यं गृह्यते, चिमिमिलि-
का दधरिकाखुपयुज्यते रजोहरणस्य, निषदाङ्गं निषदना-
र्थमाश्चित् । कालगए १८ । कासगतस्याऽऽच्छादनार्थमन्त-
कादिकं गृह्यते, ग्लान्त्यं वा कस्यापि संज्ञातस्य-अप्राबुतः सुजे-
नाऽऽस्तामिति कृत्वा तस्याग्रे चिमिमिमिलिकाद्योयते । (रज्ज सि)
सञ्ज्ञाभ्यपगमनायं चोलपट्टकोपरि युज्यते (असहृत्ति) राजादि-
प्रमाज्जना असद्विषयस्ये कदापार्थिकं प्रावृणोयुः । (उदण सि)
नखादीणि कापिपलकादिना मक्षप्रमखादिना जेद्वं कियते
(सागारिए सि) शैलस्य संज्ञातकानां सागारिकं, ततः कदा-
दिकं प्राचारे प्रच्छेदे स्थापयते । एवमादिकः सर्वोऽपि यथा-
योग्यमधिकस्योपप्रादिकस्य बोधधेः परिभाणो मन्तव्यः । उक्तं
पुराणग्रहणम् । ननुक्तौ च समर्थतमाचक्षिप्रहणम् ।

एवं रूपकेण विविधे ग्रहण्यं प्रकृतिरे सति इतरः प्राह-

उवरिं काहामि हिद्धा, ण याणसि वयणं न होइ एवं तु ।
चररो गुरुगा पुच्छा, नासेहिंसि तुं जहा बेज्जो ॥

यद्यपरि कथयितुं योष्यं तत्त्वमथस्तात् पूर्वं कथयसि । इयमत्र
प्रावना-यज्ञवत्ता प्रथममेवाऽऽचार्यादिवयं पुराणमन्त्रिप्रह-
णमभिहितं तद्विशुद्धकृपाजिनवसञ्चितग्रहणप्रकृषणादुक्तं
प्रकृषयितुं योष्यमासीत्, अजिनवपुराणपर्याययोः पूर्वपक्षान्त-
कालमाश्रित्येन भावतः, तस्य चाभिनवसञ्चितग्रहणस्य भवता
प्रकृषयेव न कृता, अत एव न जानासि ग्रहणस्यकपं यथा-
वद् धर्त्तत्वा विनयेन पुच्छ इत्येवमहंकारद्वारिं वचनतयाक-
मेवमभिधीयमानं न भवति सतः पुत्रजयमिति चाक्षयशेषः ।
एवं कुर्वाणस्य भवतः अन्वारो गुरुगाः । रूपकः पुच्छति-किम-
त्र मम कृपमापत्तिं येनैवं प्रायश्चित्तं प्राप्नोमि । इतर आह-सर्वं
पल्लवमाहितया सस्यक् सिद्धान्ताऽभिप्रायमावह्याय जल्पसि ।
एवं च प्रज्ञापयन् स्वमात्मना नष्टोऽन्यापि नाशयिष्यसि,
यथा स प्रथमोद्देशकमयितो वेदाः-

“पूर्वोक्तं वमनं दधा-इपराद्ध विरेचनम् ।

आतिक्रम्यपि रोगेषु, पथ्यमाहुर्विशेषणम् ” ॥ १ ॥

इतिस्तोकमात्रं गृहीत्वा चिकित्सां कुर्वन् विनष्ट, एवं जगान-
धीति चिरन्तनायासमासाधयः ।

अथेनमेव किञ्चिद् विवृणोति-

वयणं त्वसु नत्थि कत्थयि, गवभरियं कुससेहि पुजियं ।

अह्मता न विपक्खसिंसो, पर्याइ स अजाणुए जणो ॥

इतरः क्षेत्रकं कृते ईदृशं मां वदित्वा विनयेन पुच्छ इत्येवंकपं ग-
वभरितमहङ्कारमारुद्रकं वचनं कुशलोर्विद्वद्भिर्न कुत्रापि पूजे-

तं स्थापितम्, यमो नैव भवता वक्तुं युज्यते । अथवा मात्र वयं
कथामो गर्वं कर्तुमर्हामः । कुत इत्याह-अहं मूलं जने प्रकृति-
रेषा, यथायदि न जगान्विकलोऽप्येव क्खल्लमुद्रति ॥

रूपकः प्राह-

पूजेण विणा हु केलिते, तसु पवले य पणो य सोजइ ।

न य मूसविनिजए पदे, जममादीणि चरेइ कत्थइ ॥

पूजेन विना तत्पूजकः, अहम्भावविशेषार्थः, प्रचरोऽपि प्रमाणो-
ऽपि, सहकारादिरपीत्यर्थः । यतोऽपि पद्मबहुलोऽपि, कीदृशः शो-
भते, न कीदृशोऽपि भावः । एवं विनयमूलविकलो धर्मोऽपि न
शोभां विभति, तथा न च नैव मूले बुद्धे विजिज्ञो घटो जलादी-
नि वस्तुनि क्वचिदपि धारयति । एवं धर्मघटोऽपि विनयमूलः
संज्ञानादितो न किमपि ज्ञानादिज्ञं धारयितुमर्हति, अतोऽहं
विनयं कारयामीति प्रकथम् ।

किं वा मए न नाथं, दुविडे गहणम्मि जं जहिं कम्मा ।

जजइ अभिनवगहणं, सच्चिचं ते न नायव्वं ॥

सञ्चित्ताऽचित्तमन्त्रात् द्विविधेऽपि ग्रहणे यद् यन्नाभिनव
पुराणं वा कामति, तत् तत्र प्रया किं वा न ज्ञानं, येनैवं न जाना-
सि ग्रहणस्यकपमित्याद्यभिधीयते, इतरः प्रतिबुद्धे भवयते अ-
ज्ञातरम्-अजिनवञ्च सञ्चितग्रहणं स्वया न विज्ञातम् । तत्तत्तद्वत्-

अचारस गुरिसिधं, बीसं इत्थीसु दस नपुंसं ।

पक्खावणा अणुरिद्धि, अनलाए एत्थिवा बुत्ता ॥

अद्वयाज्ञासं एते, वजिप्ता सेसगणा तिण्णं ति ।

अजिनवगहणं एयं, सच्चिचं ते न विज्ञायं ॥

पुरुषेषु पुरुषविषया “बालमुद्वेगनुत्तं य” इत्यादिगयात्रयोक्ता
अष्टादश भेदाः स्वीयुः त एव शुचिर्गोत्रासत्सत्ताहिता वि-
श्वामित्राः, ननुसक्तेषु तु “पन्दव वाइए कीके” इत्यादयो दश भे-
दाः प्रमाज्जनाया भनदो अयंत्याः, अत एव एतावन्तो भेदा अ-
नष्टा इति निरुद्धाऽप्यवयवे उक्ताः । अस्ती नृषणपर्यासिवासेषु
इति धातुपादादपर्योताः, प्रमदयापरिपालनं असमर्थः इत्यर्थः ।
एतान् सर्वैरसंख्यया अष्टावत्वारिंशद्भेदात् वर्जयित्वा, शेषाणां
त्रयाणामपि पुरस्खानपुंसकानां प्रमाज्जनं कर्तुं कल्पते । एतत्-
जिनवग्रहणं सच्चिचं ते स्वया न विज्ञातम् । एवं तेनोके स्तनि
रूपकः सती नोदनेत्यभिधाय प्रवृत्तस्वयैव यथा रक्षाधिको
वक्ष्यप्रदानं कर्तुमर्हति । वृ ३ उ ० । निस्तारणे, इमं १ ७० ।
(राज्ञिदे सीदतां निस्तारणं “रायकुट्टु” शब्दे)

निर्गन्धीससुद्धरणम्-

पंचहिं ठाणेहिं समणे निग्मंथे निग्मंथिं गिएहमाणे वा
अवलंबमाणे वा छाइकम्पइ । तं नहा-निग्मंथिं चणं अज्जपरे
पम्माइए वा पक्खिवाइए वा ओहाएज्जा, तस्य निग्मंथे
निग्मंथिं गिएहमाणे वा अवलंबमाणे वा छाइकम्पइ ॥

(गिएहमाणे सि) बाह्यादावग्रे एवहृद अथश्चरमानः पत-
न्ती बाह्यादी गृहीत्वा धारयन्, अथ वा “सम्बन्धि” तु गहसं-
करेण अवलंबयितुं हेसमि सि ” नातिक्तायति स्थापनायाहो
वा गीर्णाः, स्थविरो वा, निर्गन्धिकां यथा कथञ्चित् पट्टजा-
तीयो वसगवादिः, पक्षिजातीयो गृह्यादिः (आहारपञ्च सि) उ-

गद्य

पह्मयात्, तस्मिन् उपहनने शुद्धकान्तिकामि, काराजकत्वात् । निष्कारयन्ते नो दोषाः । यदाह—“मिच्छन् उद्धाहो, विराहणा फासस्य संवंधो । पंडितगम्याहो दोषा, नृपाजुले ये यथ्यथा” ॥१॥
स्वा० ५ डा० ३ उ० ।

निगम्ये निगम्यं बुगमं वा विसमं वा पव्यमं वा पक्कलमाणि वा पवडमाणि वा गिएहमाणे वा अवसंव-
माणे वा नाइकम् । निगम्ये निगम्यं सेयंसि वा पंकमि वा
बलमंसि वा उकसमाणि वा उवुजमाणि वा गियहमाणे
वा अलसमाणे वा नाइकम् ॥ निगम्ये निगम्यं नाइ आ-
कजमाणि वा० नाइकम् ।

अस्य सूत्रवचस्य संबन्धमाह—

सो पुण् बुगो लगे—जं कटमो लोयणमि वा अणुं ।
इति दुरगमुचजंगो, यदा जं चयेरे दुविहे ॥

यः पुनस्त्वे पादे प्रविष्टः कटको, लोकेन वा अणुकं प्रविष्टमुक्तं,
त कटकस्तथाणुकं दूरे गच्छतः प्रायो लगेन, अतो दुर-
गमुचरज्यते, इत्येष दुर्गमुचस्य योगः संबन्धः । दुर्गे वा स्थले,
ततः स्थलाज्जलं प्रवर्तमानं कृत्वा पुनस्त्रानन्तरमनरस्मिन् द्वि-
विधे पट्टविषये नीविषयं च सूत्रे आरम्भः कियते । अनेन संब-
धेनायातस्यास्य स्वावस्था-निर्णयो निर्णयौ दुर्गे वा, विषये वा,
पतेन वा (पक्कलमाणि वा ति) प्रकयेन स्मल्लमाण्या गच्छ-
न्ती भूमावसेप्राप्ता वा पतन्ती पतितुकामाभित्यर्थः । (पवडमा-
णि वा ति) प्रकयेन दूरे सवैरपि गच्छेत् पतन्ती (गियहमाणं वा
ति) बाह्यावस्थे गिहन् वा (अवसंवमाणे वा ति) अवलम्बमानो
बाह्यादौ गृहीत्वा धारयन्, अथ वा शुद्ध संवाहीनं धार-
यन्नवलम्बमानो देहतः करणं शुद्धं, साहय्यमित्यर्थः । नाति-
क्रामति स्वाधारमाज्ञां वा इति प्रथमं सूत्रम् । द्वितीयसूत्रमन्य-
त्रैव, नवरं पक्को नाम पट्टे पनके वा सजले यत्र निमज्जते,
यत्र वा पट्टः कहेम, यत्र वा पनको नाम आगमुकप्रपतनहेतुभू-
तकृपकपट्टमप्यत्र, तत्र वा, उदकं प्रतीतं, तत्र वा (उकसमा-
णि वा ति) अपकसन्ती पट्टपनकयोः परिहृत्यती (उज्ज-
माणि वा ति) अपोह्यतीनां वा उदकेन वा नीयमानां शुद्धं
अवलम्बमानो वा नातिक्रामति । स्तुतीयसूत्रे निगम्यतीनामेव नाम
हुसंती वा अवरोहन्ती वा शुद्धं वा अवलम्बमानो वा नाति-
क्रामतीति सूत्रवशात् ।

सम्प्रति आत्यकारो विषमपदानि व्याचष्टे—

तिविहं च होति दुगं, कखे सावय मणुस्सदुगं वा ।

विष्कारणमि गुरुगा, तस्य वि आणादिषो दोसा ॥

विषयं च भवति दुर्गम् । तद्यथा—दुर्गादुर्गे, स्वापदुर्गे, मनु-
ष्यदुर्गे । यदुल्लेखनीयं गहनतया दुर्गमम्, यत्र वा पथि दुष्टः
पातस्तद्दुर्गादुर्गम् । यत्र व्याघ्रसिंहादौ भयं तत् स्वापदुर्गम् ।
यत्र स्लेच्छवाधिकादीनां मनुष्याणां भयं तन्मनुष्यदुर्गम् । एतेषु
विषयिषु दुर्गेषु यदि निष्कारणां निर्गम्यी शुद्धाति, अवलम्बते
वा, चतुर्दश, आत्मादवच्छेदो दोषाः ।

विच्छेदे सतिहरणं, विराहणा फासजावसंवंधो ।

पंडितगम्याहो दोषा, नृपाजुले ये यथ्यथा ॥

निर्गम्यी शुद्धनीं दृष्ट्वा कोऽपि मिष्टास्वं गच्छन्त-अहो ! माया-
विमोऽसौ । अन्वहृदन्ति अन्यथ कुर्वन्ति, स्मृतिकरणं वा शुक्लो-
गिनो नयति । अलुकनोगिणस्तु कुतूहलं नतलं संयमाधिरापना,
स्फूर्तनश्च तावत्संख्या भवति । प्रतिगमनाद्यो दोषा लुका-
नामनुकारां वा साधुमाध्यानां हातव्याः—

अथ विषमपदं व्याख्याति—

तिविहं च होति विषमं, जूमी सावय मणुस्सदिसमं वा ।
तंसि वि सो चव गमो, खावोदग ते य जतणए ॥

विषयं च भवति विषमम्—भूमिविषयं, आषाढविषयं, मनुष्य-
विषयं च । जूमिविषयं नाम गतेपाषाणायाकुलां जूमागः । आ-
षाढमनुष्यविषयं तु आषाढमनुष्यजुर्मन्त्रमन्ये । अथ भूमि-
विषयमेवाधिकारः, एतेनपदं तु प्रतीतत्वात् न व्याख्यातं,
तस्मिन्नापि विषये एवते वा निर्णयौ शुद्धतयातुर्गुरुकमायकि-
त्वादिपुः स एव गमो भवति, यो दुर्गे भवति । तथा मातुर्दकं
मौकादीं च बह्यमाणस्वरूपे निर्गम्यी शुद्धतो निष्कारणे त
एव दोषाः । (जयणए ति) कारये यतनया दुर्गादिषु शुद्धी-
यावहम्बन्धेन वा । यतना चाप्रतो धययेत् ।

प्रस्मलनप्रपतनपदे व्याचष्टे—

जूमिपे अंसपत्तं, पत्तं वा इत्यमाणागदीदि ।

परिखलणं छायास्वं, पक्कल जूमिपे गच्छे ॥

जुमावसेप्राप्तं इत्यजातुकादिभिः प्राप्तं वा प्रस्मलनं हातव्यम्,
भूमौ प्राप्तं सर्वगात्रैश्च यत्पतनम् ।

अथवा वि बुग विसमे, यदं नाति व थेरो तु ।

सिचंपतरेतरं वा, गिहंते होति निर्दोसो ॥

अयमेति प्रकारान्तरघोतकः, उक्तास्तावन्निर्यम्यी शुद्धो दोषाः,
परं द्वितीय एष दुर्गे विषये वा तां स्तव्यां भीतीं वा गान्धः
स्थिरः, सिचयेन वलेणान्तरितामितरां वा शुद्ध निर्दोषो भ-
वति । व्याख्यातं प्रथमसूत्रम् ।

सम्प्रति द्वितीयसूत्रं व्याख्याति—

पंको सलु चिकिज्जो, आगंतपयणो बुओ पणओ ।

सो पुण सज्जो सेओ, सीजिजति जत्थ दुविहे बी ॥

पट्टः सलु ‘चिकिज्ज’ उच्यते, मागमुकप्रतनको हुतश्च पनको
यत्र पुनर्द्विविधोऽपि पट्टे पनके वा ‘सीजिजति’ निमज्जते, स
पुनः सज्जः सेक उच्यते !

पंकपणपसु निषमा, उगसण उडुज्जणं सिया सेए ।

यिमियमि णिमज्जण भा, सज्जे सेए सिया दो वि ॥

पट्टपनकयोर्निषमापकसत्तं इत्येतं भवति, सेकं तु ‘उडुज्जणं’
अपोहनं पानीयेन दूरणं स्वाह, स्तिमितं तु तत्र निमज्जनं भव-
त् । सज्जे तु सेकं द्वे अपोहननिमज्जने स्वाताम् ।

अथ तृतीयं सूत्रं व्याख्याति—

ओथारण उथारण, अत्थरण च दुग्गहे य सतिकारो ।

उदो व दुवेगपरे, अतिपेण्ण जाव मिच्छन् ॥

कारणे निर्गम्यीनामवतारवधारेणयेत्, उत्तारयेत् च, यथास्त-
र्यं च दुग्गहे वा करोति, तथा स्मृतिकारो लुकमोगिनो भूयो
यत्कृति, कुरां वा मयादिनिर्दोषोरेकतरय भवेत् । अतिरेख्य

च, जाको भेडुनामिसाच उत्पद्येन, मिथ्यावं वा तत् दृष्ट्वा क-
श्चिद्विद्महे । एते नाहुवके निर्मणीयं गृह्णो दोषा उक्ताः ।

अथ नाहुवके भेदोपरि वा तावन्मेव दोषानाह-

अग्रे जले वि एवं, गुञ्जगफास इच्छाणिच्छते ।

सूच्येज्ज व आपसा, जा होउ करेज्ज वा हावे ॥

अन्तर्जले अपि जलान्यन्तरेऽपि गच्छन्तीं गृह्यत एवमेव दोषाः
सन्तर्ज्याः, तथा गुह्याङ्गस्पर्शो मोह उदयिन् । उदिते च मोहे
वरीच्छन्ति, नेच्छन्ति वा तत् उत्तयथा दोषाः । यथा स उदी-
यमोहः तां जलमध्ये मुञ्चते । आपसा यस्माद्भयं, करोतु वा
हावाभ्युच्चिकारानिति । कारणं तु नैतदुक्तं लोपोपरि वा अथ-
तारण्य, उच्चारणं वा कुर्वन् धनतया गृहीयादवशम्भेत ।

अथ ग्रहणालम्बनपदे व्याख्याति-

सम्भगिणं तु गह्वं, करेति अवलंबनमदेसमि ।

गह्वं सुचं तासु कयं, तदेव वतिणो वि वतिणीए ॥

ग्रहणं नाम सर्वाङ्गीणं करान्यां यद् गृह्णते, अवलम्बनं तु तदु-
क्त्यने-यदेकस्मिन् देशे बाह्यादौ ग्रहणं क्रियते । तदेवं यथा
तासु निर्मणीयसु सूत्रं सूत्रयत् कुलमा । किमुक्तं जवाति-यथा निर्म-
ण्यो निर्मण्यः कारणं ग्रहणसमसम्भनं वा कुर्वन्नाह्वानमिनाम-
तानि सूत्रयदेऽपि आगतं तथैवाधेन इदं द्रष्टव्यम्, ज्ञातितोऽपि
साधोपरि दुर्गादीं पङ्कादीं नातुपुकादीं वा प्रपतन्त्या भ्रित्त्याः
कारणे ग्रहणमवशम्भनं वा कर्त्तव्यम् ।

कथा पुनर्वतनयेरत आह-

जुगलं गिलाणमं वा, असहुं असेण वा वि अतरंति ।

गोवालकवुमादं, संरक्खण गालवप्पादी ॥

युगलं नाम-बालो वृक्षश्च, तद्वा, अपरं ग्लानम्, अत एवाल-
क्षिण्यं दुर्गादिषु गन्तुमशक्त्युपनमः अन्तेन ग्लानत्ववर्जनका-
रणेन अतन्तमशक्तं, गोपालं कम्बुकदिपरिधनपूरुस्सरं, गाल-
वप्पादं, संवती, आदिग्रहणादनासवप्पादोऽपि संरक्कति गृह्णाति,
अवलम्बने वा इत्यर्थः । सु० ६ उ० ॥ ३० ॥

निगमेयं निगमिं एवमि आरुहमाणे वा ओरुहमाणे वा
छादकम् । लेखइत्तं विजइत्तं जख्खाइत्तं उम्मापपत्तं उवस-
मापत्तं साहिरणं सपायच्चित्तं भत्तपाणपनियाडिखित्तं
अट्टजायं निगमेयं निगमिं गिएहमाणे वा अवलंबमाणे
वा छादकम् ।

(बाधमारुहमाणे चि) आरुहयन् (ओरुहमाणे चि) अवरो-
हन्नुत्तारयन्निषयो नातिक्रामतीति । तथा कित्तं जहं रायम-
बापमानिचित्तं यस्याः सः । ह्यो० ५ डा० २ उ० ।

(कित्तचित्तादीनां व्याख्या स्वस्वस्थाने) बन्धसूर्योपरागे,
इत्त० ४ उ० । आ० चू० ।

ता कहे ते राहुकम्मे आदिना ति बदेजा । तस्य खलु इमा-
ता दोषनिवर्त्तीना पञ्चत्तासा । तस्येगे एवमाहुंमु-ता अस्मि
णं से राहुदेवे, जे णं चंदिमं सूरं च गेहइति ? । एगे पुत्ता
एवमाहुंमु-ता गण्ठि यं से राहुदेवे, जे णं चंदं सूरं च गेहइति ।
अस्य जेतं एवमाहुंमु ता अस्मि यं से राहुदेवे जे णं चंदं सूरं

च गिहइति, ते एवमाहुंमु-ता राहुं देवे चंदं सूरं च गेहइ-
माणे बुद्धतेणं गिहइत्ता बुद्धतेणं भुवति, बुद्धतेणं
गिहइत्ता सुच्छतेणं भुवत्, सुच्छतेणं गिहइत्ता सु-
च्छतेणं भुवत्, सुच्छतेणं गिहइत्ता सुच्छतेणं भुवति,
वामभुवतेणं गेहइत्ता वामभुवतेणं भुवति, वामभु-
वतेणं गिहइत्ता दाहिणभुवतेणं भुवति, दाहिणभुवतेणं
गेहइत्ता वामभुवतेणं भुवति, दाहिणभुवतेणं गेहइत्ता
दाहिणभुवतेणं भुवति । तस्य जे ते एवमाहुंमु-ता गण्ठि यं
से राहुदेवे जे णं चंदं सूरं च गेहइति ते णं एवमाहुंमु-
तस्य णं खलु इमे एवरस कसिणा पोम्मासा पञ्चसा । तं
जहा-सिंहाद १ जहिए २ खए ३ खए ४ अंजणे ५
खंजणे ६ सीए ७ हिमसीअसे ८ केहासे ९ अरुक्खप-
मे १० एगेज्ज ११ वरपवर १२ कविए १३ पिंजल-
ए १४ राहुए १५ । ता जता णं एए पञ्चसर कसिणा
पोम्मासा सया चंदस्म वा सूरस्म वा लेसाणुवंचवारिणो
जवंति, तथा णं मणुस्सलोगे मणुस्सा वयंति-एवं खलु राहु
चंदं वा सूरं वा गेहइति ।

कथं केन प्रकारेण भगवन् ! त्वया राहुकर्म राहुकिया आख्या-
ता इति खत्तं ? । एवमुक्तं भगवान् तद्विरपः इह परतीर्थिकम-
तिपत्नी, ते उपशंयाति- (तस्येवत्यादि) तत्र राहुकर्मविषये क-
च्चिन्मे इति विपत्तौ प्रहस्य-“ तस्येवत्यादि ” तत्र तेषां द्वयानां
परतीर्थिकानां मध्ये एकं परतीर्थिका एवमाहुः-“ तं ” इति वृ-
त्तं । अस्ति, जमिति वाक्यालंकारः । से राहुनामा देवो, यः ब-
न्धं सूर्यं वा गृह्णाति ॥१॥ आधोपसंहारः (एगे पुत्ता एवमाहुंमु) एकं
पुनर्वमाहुस्मा इति पुनर्वत् । नास्ति से राहुनामा देवो यस्मात्
सूर्यं वा गृह्णाति । तदेवं प्रतिपत्तिव्यमुपदर्शये संप्रत्येतद्वाक्य-
माह- (तस्येवत्यादि) तत्र ये ते धादिन एवमाहुः-अस्ति से रा-
हुनामा देवो यस्मात् सूर्यं वा गृह्णाति । त एवमाहुः त एवं
स्मृतज्ञातिकां कुर्वन्ति- (ता राहु नाम्स्यादि) ता इति पुनर्व-
त्तं राहुवैचक्षण्यं सूर्यं वा गृह्णन् कदाचित् बुज्जान्तेन गृहीत्वा
बुज्जान्तेनैव सुञ्चति । अथाभागेन गृहीत्वा अधोनामेनैव
मुञ्चतीति ज्ञातः । कदाचित् बुज्जान्तेन गृहीत्वा सुञ्चान्तेन मु-
ञ्चति, अधोभागेन गृहीत्वा उपरिभागेन मुञ्चतीत्यर्थः । अथ वा-
कदाचित् सुञ्चान्तेन गृहीत्वा बुज्जान्तेन मुञ्चति । यदि वा-मू-
कान्तेन गृहीत्वा सुञ्चान्तेनैव सुञ्चति । ज्ञातव्यः भावश्च
भावनीयः । अथ वा-कदाचित् वामभुज्जान्तेन गृहीत्वा
वामभुज्जान्तेन मुञ्चति । किमुक्तं भवति ?-वामपाशेन गृहीत्वा
वामपाशेनैव सुञ्चति । यदि वा-वामभुज्जान्तेन गृहीत्वा द-
क्षिणभुज्जान्तेन मुञ्चति । अथ वा-कदाचित् दक्षिणभुज्जान्तेन
गृहीत्वा वामभुज्जान्तेन मुञ्चति, यदा-दक्षिणभुज्जान्तेन गृहीत्वा
दक्षिणभुज्जान्तेन मुञ्चति इति । भावार्थः सुखम् ॥ (तस्य जेतं इ-
त्यादि) तत्र तेषां द्वयानां परतीर्थिकानां मध्ये ये ते धादिन ए-
वमाहुः-यथा नास्ति से राहुदेवो यः कच्छं सूर्यं वा गृह्णाति, ते
एव माहुः-“ तस्येव ” इत्यादि । तत्र जगति जमिति वाक्या-
लंकारे, इमे बह्वचमाणस्वरूपाः पञ्चदश जहाः कृन्नाः पुत्तलाः
प्रहस्ताः लज्जयेव्यादिना तावच्च दर्शयति-यत् यथा संप्रदायवर्ति-

कचन प्रपिपलब्धाः—“ ना जना जं ” इत्यादि । ननरुदा ना-
मिति वाच्यताद्वारे, एते अनन्तरादनाः पञ्चरा भेदाः कृष्णाः
समन्ताः पुत्रलाः (सखा इति) श्वदा स्वात्वेन स्य-
यैः । चन्द्रस्य वा सूर्यस्य वा श्वदातुक्पञ्चारिणः चन्द्रसूर्य-
विभवागतप्रभानुचारिणो भवन्ति । तदा मनुष्यश्लोकं मनुष्या
वदन्ति यथा एवं बलु राहुश्लोकं वा सूर्यं वा राहुतीति । अ०
प्र० २० पाठः ।

रायमिहे० जाव एवं वयामी-बहुजणं न जंते ! अक्षमस-
स्म एवमाङ्कस्व० जाव एवं पर्ववः-एवं खलु राहु चंदं
गेहहृ एवं ख० २, स कट्टयेवं भंते ! एवं ! गायमा !
जयं मे बहुजणे अक्षमसस्म० जाव मिच्छं ते एवमाहंमु ।
अहं पुण्ण गोयमा ! एवमाङ्कस्वामि० जाव पर्ववेमि-एवं
खलु राहुदेवे मडिहृ० जाव महेतकले वरवत्परे वरमड-
धरे वरगंधरे वरभरणधारी, राहुस्स एं देवस्स खव ना-
भयेजा पसत्ता । तं जहा-मियाडए जमिन्नए खचए खरए
ह्वदुरे मगरे मच्छे कच्छे कएहसप्पे । राहुस्स एं देव-
स्स एंव विमाणा पसत्ता । तं जहा-किएहा नीला लो-
ट्टिया हाभिया मुक्किहा । आत्य कालए राहुविमाणे
खंजणवसाभे पएणत्ते, अत्यि नीलेए राहुविमाणे हाउ-
ववसाने पसत्ते, अत्यि एं होहिए राहुविमाणे मंजि-
ह्वएणामे पसत्ते, अत्यि पीतेए राहुविमाणे हासिह्वलानं
पसत्ते, अत्यि मुक्किहए राहुविमाणे जामगमिन्नवसाभे प-
सत्ते । जदा एं राहु आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा
विउज्जमाणे वा परिवारमाणे वा चंदलेस्सं पुरच्छिमेणं
आवरत्ता एं पक्खिमेणं वीईवयड, तदा एं पुरच्छि-
मेणं चंदे उवदंतेति, पक्खिमे एं राहु, जदा एं राहु
आगच्छमाणे वा गच्छमाणे वा विउज्जमाणे वा परिवार-
माणे वा चंदलेस्सं पक्खिमेणं आवरत्ता एं पुरच्छि-
मेणं वीईवयड, तदा एं पक्खिमेणं चंदे उवदंतेति,
पुरच्छिमेणं राहु । एवं जहा पुरच्छिमेणं पक्खिमेणं य
दो आलावगा भाणियएवा । एवं उत्तरपुरच्छिमेणं दाहिण-
पक्खिमेणं य दो आलावगा भाणियएवा । एवं दाहि-
णपुरच्छिमेणं उत्तरपक्खिमेणं य दो आलावगा जा-
णियएवा । एवं चेव० जाव तदा एं उत्तरपक्खिमेणं चंदे
उवदंतेति, दाहिणपुरच्छिमेणं राहु, जदा एं राहु आग-
च्छमाणे वा गच्छमाणे वा विउज्जमाणे वा परिवारमाणे
वा चंदलेस्सं आवरमाणे २ विट्ठ, तदा एं मणुस्सलोए
मणुस्सा वदंति एवं खलु राहु चंदं गिएहए । एवं जदा
एं राहु आगच्छमाणे वा ४ चंदलेस्सं आवरत्ता एं
पासेणं वीईवयड, तथा एं मणुस्सलोए मणुस्सा वदंति-
एवं खलु चंदेणं राहुस्स कुञ्जी जिम्माए । एवं जदा एं

राहु आगच्छमाणे वा ४ चंदलेस्सं आवरत्ता एं पयो-
सकइ, तदा एं मणुस्सलोए मणुस्सा वदत-एवं खलु
राहुस्स एं चंदे वेते, एव जया एं राहु आगच्छमाणे वा ४
जाव पारयारमाणे वा चंदलेस्सं अहे सपकिस्सं सप-
दिदिम आवरत्ता एं विट्ठ, तथा एं मणुस्सलोए मणुस्सा
वदंति-एवं खलु राहुणा चंदे यत्ते, एवं खलु राहुणा
चद यत्ते ।

(मिच्छं ते एवमाहंमु ति) इह तद्वचनमिच्छावचनं, अग्रमा-
निकत्वात्पञ्चवचनसंस्कारोपयोगीत्यादि । प्रहणं हि राहुव-
न्द्योविमानापेक्षं, न च विमानयोश्चासकप्रसनीयसंभवेऽस्ति,
अग्रमापञ्चवचनसंस्कारावतानामिह । अथेवं गृहमेवेन प्रसतिमिति
वृष्टस्तथाहारः, सत्यं, स अन्वाच्यापञ्चादृक्भावो सति,
मायया, आद्यादन्यान्वयं च प्राप्तविवक्षायामिहापि न
विरोध इति । अथ यद्वचनं सम्यक् तद्वर्णयितुमाह—
(अहं पुणेत्यादि) (खंजणवसाभे ण) खंजणं दीपमाहुका-
मस्तस्य यो वरवत्तद्वत्तमा भव्य तस्यथा (हाउववसाभ णि)
(हाउयं ति) तुम्हकं, तच्छेदापकावस्थं प्राप्तामिति । (प्रासुरा-
सिखसाभे णि) अस्मराराशिषणं, ततश्च निमित्ताह— (जहा-
णमित्यादि) (आगच्छमाणे णि) गत्याऽनित्यारेण ततः प्रस-
तिवत्समानः कृष्णवर्णादिना विमानेनति शेषः । (गच्छमाणे ण
णि) स्वजावचारेण चरद्, एतेन च पट्टयेन स्वजाविकी
गतिरुक्ता । (विउज्जमाणे णि) विक्रयणं कुर्यद् ; परिवार-
माणे णि) परिवारयद् कामसंभवं कुर्यद्, एतस्मिन् द्वये-
ऽनित्यरेषा प्रवर्त्तमाना विसंस्तुल्यचेष्टया स्वविमानमनुसृत्य
चलयति, एतच्च द्वयमस्वाभाविकविमानगतं नग्नणायोऽर्थाति ।
(चंदलेस्सं पुरच्छिमेणं आवरत्ता एं णि) स्वविमानेन चन्द्रवि-
मानावरणे चन्द्रोदयेगच्छतावत्तद्वत्तयां पुरस्ताद्वर्णयं (पक्-
च्छिमेणं चंदे उवदंतेति, पक्खिमेणं राहु णि) राहु रेखा पूर्वेभ्यो
विहिं चन्द्र आत्मानमुपदर्शयति, चन्द्रायेकया च पश्चिमायां
राहुरेखामनुदर्शयतीत्यर्थः । एवंविधस्वभावतायां च राहोऽग्र-
न्दस्य यज्जयति तदाह— (जया णमित्यादि) “ आवरमाणे ” इत्यत्र
ह्रिवचनं तिष्ठतीति क्रियाविशेषणव्याप्तिः । (चंदे एं राहुस्स कु-
ञ्जी मिच्छति) राहोरेखस्य मध्येन चन्द्रा गत इति वाच्यं चन्द्र-
ण राहोः कुकोमिन्ना इति व्यपदेशस्तुतीति । (पक्खिमेणं ह्रि)
प्रत्ययसंघटिते व्यावर्त्तते [वंते णि] घातः परित्यक्तः (सप-
किं सपकिमिदं णि) सपक्कं समानविक्रया भवति, सप्र-
तिदिदि कयथाभवतीत्यर्थं चन्द्रोदयेमाहुत्वावष्टयं तिष्ठतीत्ये-
वं योगः । अत आचरणमात्रमेवेदं वैज्ञानिकं चन्द्रस्य राहुणा
प्रसन्नं, न तु कामेर्थाति ।

अथ राहोभेदमाह—

कतिचिदे एं जंते ! राहु पसत्ते ! गायमा ! दुहिंहे राहु पसत्ते ।
तं जहा-खुराह्य, पन्वरह्य । सत्य एं जे मे खुराह, से एं
बहुलस्सं पक्कलस्सं पाकिवए पसरसतिजागे एं पसरसभा-
गं चंदलेस्सं आवरमाणे २ विट्ठ । तं जहा-पढमाए
पढमं भागं, नितियाए चितिये जाणं जाव पसरसेसु पक्क-
रसमं जागं, चरमसमए चंदे रचे जवड, अवसेसे सपए चंदे

रत्ने वा विरचे वा जवड । तांय मुक्कपपरस्स उवहत्ते-
यावे २ विड्ड । तं जहा-पदमाए पदं भागं जाव
पणामेसु पणरनमं भागं चरमसमए चंदे रत्ते भवड,
अवसेमे समए चंदे रत्ते वा विरचे वा जवड । तत्थ
थं जे मे पक्कडाह्त्ते जह्मेणं उवहं मासाणं उक्का-
सेणं वायाज्जासाए मासाणं चंदस्स, अरुपाज्जासाए
संवक्कुराए सूरस्स ॥

[कारविदे णमित्थादि] यच्चकस्स सदैव सञ्चित्तः
सञ्जरति स धुवराहुः । आह च—“ किरहं राहुविमाणं,
तिवचं चंदस्स होइ अविरोहिंयं । अउरंमुनपप्पसं, होइ चंद-
स्स नं चररं ति ” ॥ १ ॥ यस्सु पर्वणि यौगंमास्वमावस्वयो-
अन्नादिप्राप्तकारणं करोति स पर्वेराहुति ॥ [तत्थ थं जे-
सु पुवराहु इत्याह] [पांडवपत्ति] प्रतिपद आरभ्येति शेषः ।
पञ्चदशमागेन स्वकीयं चरणं नृपं पञ्चदशमागव [चंद-
स्स लेस्सं ति] विमलिकस्वयायाः पञ्चदश लेहयायाः अन्नादिभिर-
स्वामिभिरभित्यर्थः । आहुएव २ प्रत्यर्थं तिष्ठति ॥ [पदमाए
पत्ति] प्रथमतिथौ [पणरसेसु पत्ति] पञ्चदशसु दिनेषु अमाव-
स्यायामित्यर्थः “पणरससं भागं आविरोत्ता ण विड्डं ति” वा-
क्यशेषः । एवं च यज्जति तदाह—[चरित्तेयादि] चरमसमये प-
ञ्चदशमागेनस्य कुण्डलप इत्यादिभ्यः कांश्च कांश्चविदेये वा च-
न्दो रको भवति, राहुगुणरको भवति, सर्वाद्याः पञ्चादित
इत्यर्थः । अत्रायं समये प्रतिपदादिकाले चन्दो रको वा,
विरको वा भवति; अंशेन राहुणापरकोऽंशान्तरेण चातुपरकाः,
आपञ्चान्तानां कल्पना कृत्याः । तस्यैव चन्दो नम्ये चन्दो-
त्रयापञ्चदशनामं शुक्लपक्षस्य, प्रतिपदादिदिपिनि गम्यते, उप-
रथेयव २ पञ्चदशमागेन स्वपमपसरणतः प्रकटयंस्तिष्ठति ।
(चरित्तममय पत्ति) यौगंमास्यां चन्द्रो विरको भवति, सर्वथै-
व शुक्लीभवतीत्यर्थः । सर्वथाऽपञ्चादित्वादिनि । इह चायं
जायाथै-बोद्धमागीकुनस्य चन्दस्य पोटडा भागोऽवस्थित
एवास्ते । ये चान्ये भागास्तत्र राहुः प्रतिनिधयेकं भागं
कृण्वते आहुणीति, शुक्लं तु विमुञ्जतीति । उक्कुरायाति-
पकराज्जं—“ सोलसनागे काऊव, उडुवई हाययेथ पणरस ।
तसियसत्ते भागे, पुणां वि विरिचुह्मे जावह ” ति ॥ १ ॥ इह तु
बोद्धनागकल्पना न कृता, व्यवहारिणां बोद्धमागस्यावस्थि-
तस्यानुपपन्नत्वादिनि संभावयाम इति । ननु चन्द्रविमानस्य
पञ्चैकपट्टिनामन्यत्वेनाजप्रमाणत्वात् राहुविमानस्य च प्रहवि-
मानत्वेनाभ्युपगम्यमानत्वात्कथं पञ्चदशे दिने चन्द्रविमानस्य
महत्वेनेतरस्य च लघुत्वेन सर्वावर्ण्ये स्यात् ? इति । अत्रोच्यते-
यदिह प्रहविमानानामभ्युपगम्यमानत्वात् प्रमाणं तस्याधिक्यं, ततश्च
राहोऽप्रादस्यांकाधिकप्रमाणमपि विमानं सरुनादयते । अन्ये पुन-
राहु-समीयसोऽपि राहुविमानस्य महता तमिक्करादिमजालेन
तदादिपयति इति । ननु कतिपयात् दिवसान् यावत् धुवराहु-
विमानं वृत्तमुपलभ्यते प्रहण इव कतिपयांश्च न तथेति
किमत्र कारणम् ? । अत्रोच्यते-येषु दिवसेषु अत्यर्थं तमसाऽ-
भिभूयते राहो, तेषु तस्मिन् वृत्तमाभाति, येषु पुनर्नाभिभू-
यतेऽसौ विशुद्धमानत्वात्तेषु न वृत्तमाभाति । तत्ताकोऽं वि-
शेषणवत्त्वात्—“ बह्वक्केओ कडवय—दिहसे पुवराहुणां वि-
मावस्स । दीसह परं न दीसह, जह गहमे पण्वराहुस्स ” ॥ १ ॥

आचार्ये आह—“अस्मत्वं न हि तमसा-ऽभिभूयते जं सखी वि-
मुञ्जते । तेन न बह्वक्केओ, गहमे उ नमो तमोबहुतो (पत्ति) ॥ १ ॥
(तत्थ थं जे स पण्वेयादि । वायालोसाए मासाणं) सार्वस्य ब-
र्षयोऽस्यापि चन्द्रस्य लेहयामावृत्त्य तिष्ठतीति गम्यं, सूर्यस्या-
प्येवमुक्तत्वात् । पञ्चदशमागं संवत्सरानामिति । प्र० १३
श० ६ उ० ३ अ० १० । “सिखां वा रसिंशं वा; जहा गहमं तु
होइ पमस्स । तदात्ता संवत्से, णाणं मेव मण्डलं पत्ति ” ॥ ७७ ॥
अ० । निरुद्धस्याने, २० ना० २ वर्ग ।

गह्वरकृप-ग्रहणकृत्य-पुं० । स्त्राभौतयप्रहणप्रकारे, नि० ७७०

इति गह्वरकृपे-

सुतस्यतनुभयार्णं, जर्जं बहुमाए विणयमचेरं ।

उक्तुपुणिसंज्ञां जर्जं, गह्वरतागहितादि पत्ति ॥ ३ ॥

“सुतं अत्यं उजयं वा मेपहंते अथी बहुमाया अण्डकृपानि, वि-
षां पठंजिअवरे (अचेरं पत्ति) आध्वर्यं मय्येव-अहो । इमे-
सु सुतयपदेसु एरिता अविक्का जावा गुञ्जति । अह वा-आ-
ध्वर्यमेव विनयं करोति तिज्जनावसंयसो अण्वेसि पि संवेणं
जणेतो अथे गियमा संणिसिञ्जं करोति, सुसे वि करोति । वा-
यावरियइक्काए वा सुणेति । उक्तुपुणित्वा रवहरणजिसेज्जा-
ए वा कयंजो पथं पुण्डमाणे वि सुत्तं पुणं कयक्कमो
पठंति । जया पुण आलावयं ममांति तदा कयंजो कयक्कमाणे
य । किं च-अयं सुयसं अज्जयणं उहेसगा अजिहकार
सुतवक्के य मुणो दिसे समसे वा (गह्वर पत्ति) अवाधारियेण
अवाचारं वा ससिसेण पणामो कायवो ” । नि० ७७० प ७७ ।

गह्वरगुण-ग्रहणगुण-पुं० । प्रहमेहारादिकरादिताया प्राह-
ता वा वर्णादिमत्वात् परस्परसम्बन्धसंज्ञानं वा तद्गुणो चोमो
यस्य स तथा । गुणतः पुनरास्त काः, “ गुणमो गह्वरगुण ”
स्था० ५ डा० ३ उ० । अ० ।

गह्वरजाय-ग्रहणजात-न० । ओभेन्त्येण शुद्धमाणे भाषा-
व्ये, आचा० २ शु० ३ अ० ३ उ० । (जाय) शब्देऽस्य व्याख्या)

गह्वरद्वय-ग्रहणद्वय-न० । प्रहणमायोयकमद्वयं, क० प्र०
गह्वरता-ग्रहणता-जी० । सिद्धये, स्था० ७ डा० ।

गह्वरप्यगार-ग्रहणप्रकार-पुं० । परिच्छेदे, “ परिच्छेदं ति वा
गह्वरप्यगारे ति वा पणत्ता ” आ० ७७० २ अ० ।

गह्वरवर्ण-ग्रहणवर्ण-जी० । प्रहणमायोयार्णं वर्णया-
म, पं० सं० ५ डा० । (वर्णमाणा) शब्देऽस्य व्याख्या)

गह्वरविद्वग्-गह्वरविद्वग्-पुं० । पर्वनेकदेशावस्थितवृक्ष-
जलमुखाय, सूत्र० २ सु० २ अ० १ । “ पर्वो पर्वतो बहुपदि
पर्वनेहि विद्वग् ” नि० ७७० १ उ० । आचा० ।

गह्वरनिकल-ग्रहणशिक्षा-जी० । “ पिशुअमुपधानेन, प्रासं का-
लकमेण च । योयाय गुणता सुव, सय्येयं महासमाणा ” ॥ १ ॥
इत्युक्तलक्षणे, (‘सिक्का’ शब्देऽस्य व्याख्या) ध० ३ अग्रि० ।

गह्वर-ग्रहण-जी० । शुदाशये, तं० । जी० । जी० । इदद्वय-
सिद्धयाम्, २० ना० २ वर्ग ।

गह्वरसभा-ग्रहणेषा-जी० । आहारग्रहणकृपे पणामने, दि०
नि० ७७० १ डा० । पि० । ओच० । पञ्चा० । (इरैरैग्रहणेषा
‘यसवा’ शब्दे अस्तिशेष जागे ५३ पुठ दहस्या)

गाढुक्खा-गाडःखा-खं० । गाढुक्खकपायां वेरनायाय,
प्रश्न० १ आश० द्वार ।

गाढपेख-गाढपेख-न० । अत्यधमरेण, प्रश्न० ३ आश० द्वार ।

गाढरुह-गाढरुह-वि० । अत्यधकृत्, प्रश्न० ३ आश० द्वार ।

गाढात्तंनणलस-गाढात्तंनणलस-वि० । एकालम्बने स्मृतया
व्यवस्थिते, आव० ५ अ० ।

गाढीकय-गाढीकृत-न० । शणसुखगाढकल्लाकलापवत्
प्राप्त्यधेतेः सह गाढकये कर्मणि, अ० ६ श० १ उ० ।

गाढावणीय-गाढावणीत-न० । गाढस्यधुमुपनीतं षीकिं दु-
ष्कृतकर्तारिणां यत्स्थानं तत् । सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० ।
“गाढावणीयं प्रतिदुक्खधम्मं” सूत्र० १ भु० ५ अ० १ उ० ।
इतिनचरुणिकाविकारयोः कर्मनिर्दिष्टानि, सूत्र० १ भु० ५
अ० २ उ० ।

गाण-गान-न० । गीते, जी० ३ प्रति० । “ गीयं यित्तं घणं
सुत्तिनं अये च उदिदं गायति ” आ० ५० १ अ० ।

गाणंगमिय-गाणङ्गणिक-पुं० । गणाङ्गनं वयमासाङ्गमत्तर एव
सङ्क्रामनीति गाणङ्गणिक इत्यागमिभि परित्नाया । उच० १७
अ० । वयमासाङ्गमत्तर एव गणाङ्गणात्तरं सङ्क्रामति, उच०
१७ अ० ।

गाणङ्गणिकमत ऊर्द्धे धये, तमेवाह-

उम्मास अणुत्ति, गुरुणा वारनसमासु वजल्लुगा ।

तेज परं मासलह, गाणंगणिय कारणे भयंतं ।

उपसंपन्नः साधुः कारणाभावे वयमासलपूरयित्वा यथे-
कसाङ्गणाद्वरं गणं संक्रामति तदा तस्य चत्वारो गुरुकाः,
वयमास्याः परतो यावत् द्विष्टा समा धर्वाणि, ता अपूरयित्वा
गच्छतश्चतुर्गुरुकाः, ततः परं द्विष्टशब्दे धर्मेण ऊर्द्धे निष्कारणं
गणाङ्गणं संक्रामतो मासलपु, “ गाणंगणियं चि ” ज्ञापप्रधानो
निर्देशः, नतो गणं गणिकत्वं, कारणे ज्ञानदर्शनचारित्राणा-
मप्यन्तरसिन् पुण्यलम्बने समुपपत्ते जायं भवनीयम् । किमुक्तं
अस्ति? कारणे मध्ये द्विष्टशब्दतः वयमासं वा गणाङ्गल संक्राम-
कपि न प्रायश्चित्तमात्रं भवतीति । गतं गाणङ्गणिकद्वारम् ।
५० १ उ० । नि० ५० ।

गाण-गाय-पुं० । कस्यो गमनीयोऽष्टादशानां शास्त्रे प्रसिद्धानां
कारणमिति ध्युत्पत्त्या, प्रसूते वा बुद्धाद्विज गुणानिति ध्युत्पत्त्या
वा पुत्रोदरदिश्याधिककविधिना प्रायः । ५० १ उ० । रा० ।
व्य० । जी० । प्रश्न० । दश० । नि० ५० । आवा० । अजु० ।
उच० । पा० । प्राबुधेण प्रामथम्येतेनवात् कगदिगम्यो वा
नामः । आवा० १ भु० १ अ० २ उ० । करवति, कस्य० ५ अ० ।
अवपदाश्रयिते, जी० । जमविद्यासल्लङ्घने, अह० १८ अ० ।
स्वविद्यसिद्धे, प्रश्न० ३ आश० द्वार । अ० । द्वार । कपटकवा-
टकान्ते अनानां निवासे, उच० १ अ० । सूत्र० ।

ग्रामपदनिक्षेपमाह-

नामं उवणा गावो, दम्भगावो अ जूतगावो च ।

२१७

अऽर्जि. द्विगमां, पिङ्गमां जावगावो य ॥

नामग्रामः, व्यापनाग्रामो, कृष्यग्रामश्च, भूतग्रामश्च, आतोद्य-
ग्रामः, धर्मिकग्रामः, पितृग्रामो, ज्ञानग्रामश्चेति गद्यासमुच्चयः ।
अथायथायथमभिधित्सुनामस्थापनं कुलत्वाद्नाहस्य कृष्य-
ग्रामं व्याचष्टे-

जीवाजीवसमुद्भो, गावो यो वा नग्रो कर्हं इच्छे ।

आदिनयां ऽणगविद्धो, तिषिकृष्यां अतिप नग्रो उ ॥

जीवानां गोमहिषीमृगपाद्रीनामऽजीवानां च गृहादीनां या-
समुच्चयः स कृष्यग्राम उच्यते । इह च सर्वेषां कृष्यवचने प्रायः
सर्वमपि सूत्रमथेष्टं नैवेष्टिकार्यते । यत उक्तम्-“ नरिषु नपदि
विदुषां, सुसं अथा य जिणमप किञ्चि । आसऽउ उ सोपारं,
नपय य विसारो वृदा ” ॥ १ ॥ अत एवाऽपि कृष्यग्रामो नैवेष्टि-
कार्यते-को नाम नयः कः कृष्यग्रामं कथमिच्छति । तत्र नथाः
सामान्यतः मत्तः, नैगमसंग्रहव्यवहारश्चसूत्रसंग्रहसमभिकटैव-
भूतमेवाह । इह तु समभिकटैवभूतयोः शब्दप्राधान्याभ्युपग-
मपरतया शब्दये एवात्मनो यो विवक्ष्यते, ततश्चादिनयो
नैगमः, सोऽपिशब्दविशुद्धिस्तुनरादिभेदादनेकविधाः, अ-
न्तिमनयस्तु शब्दः, स त्रिविधाः, शब्दसमभिकटैवभूतमेवाह ।

तन्नामेकविधनैगमानामाभ्यामप्यपि पक्षाणि यानि
वक्तव्यानि तानि नामप्रादं संयुक्ताह-

गावो तथाहि सीमा, आरासुदपाणचैकरूपाणि ।

वाहं । य वाणमत्तर, उगह ततो य आदिपती ॥

गावः १ तुणानि ३ उपलक्षणत्वात्पुण्यहारकाव्यः । सीमा ३
आरास्य ४ उपायनं कृपः ५ चैकरूपाणि ६ वाहिर्द्वितीः ७ वाण-
मत्तरं देवकुलम् ८ अथग्रहः ९ ततश्चाधिपतिः १० इतिमिमु-
किगाथाऽङ्काराः । अथ जावार्थ उच्यते-प्रथमं नैगमः प्राह-वा-
यन्तं जूभागं गायश्चरितुं ब्रजति तावान् सर्वोऽपि ग्राम इति
व्यपदेशं लभते । ततो विद्युद्धनैगमः प्रतिजनगति-

गावो वयंति दूरं, पि जं तु तणकट्टहागदीया ।

सूरुद्धिं गता ए-ति अत्य संते ततो गावो ॥

परिस्पृमपि परग्राममपि चरितुं ब्रजन्ति, ततः किमेवं सं-
ऽप्येक एव ग्रामो भवतु १, अपि च एवं भवतो भवतो जूयसा-
मपि परस्परमतिदूरीयसां ग्रामाणामेकग्रामत्वेव प्रसज्यते, न
जैनतुपपत्ते, तस्मात्तथावाहं ग्रामः, किं तु यत् यावत्ग्रामं केवं
तुणहारकाट्टहारकाव्यः सूर्य उन्धिते तुणाद्यर्थं गताः सन्तः
सूर्य अन्तमपयति तुणादिभारकं बज्जुः पुनरावाप्ति, एतावत्
केवं ग्रामः ॥

परसीमं पि वयंति दू, सुक्तरो यणति जा ससीमा तु ।

उज्जाण अवत्ता वा, उक्कीसंता उ सुक्तरो ॥

सुक्तरो नैगमो ज्ञाति-यद्यपि गवां गोखरकोवावासवत्तरं
जूभागं तुणकाट्टहारका ब्रजन्ति, तथापि ते कदाचिपरसीमा-
मपि ब्रजन्ति, तस्मात्तथावाहं ग्राम उपपद्यते । अहं प्रसीमं-या-
वत् सा प्रसीमा सीमा एतावान् ग्रामः । ततोऽपि विद्युद्धरः
प्राह-अथ । अतिप्रचुरं केवं ग्राम इति बोधः, किं तु यावत्-
स्यैव ग्रामस्य संख्या कृपः तावत् ग्राम इति । ततोऽपि विद्यु-

कनरो ब्रूने-इष्टानामास्तत्तावद् ग्राम इति भवत्येव ।। यद्युक्तमः
प्रतिनृणाति-एनदपि भूयस्तरं केन न ग्रामसंज्ञां लब्धुमर्हति,
अतः भूयान्-यावदुत्पन्नं नस्वैव ग्रामस्य संबन्धः ।।
कृपा-सायङ्ग्राम इति ।। ततोऽपि विद्युत्तरतो भूत-इदमप्यतिप्रभुतं
केम, अतो यावत् केन भव्यकानि चेटकपाणि रममाणानि
गच्छन्ति तावद् ग्रामः ।। ततोऽपि विद्युत्तरतः प्रनिचकि-एत-
द्व्यतिरिक्ततया न समीचीनतया ततो यावन्तं भूभाग-
मतिरिचयीयांसां बाह्यका उत्कीर्यन्तो रिक्तस्तः प्रयाति ता-
वान् ग्राम इति ।।

एव विद्युच्छनिगम-स्त वदपरिकलेवपरिवृता गाभो ।।

वधवारसस वि एवं, संगह जहँ गाभसमाग्रो ।।

एवं विचित्राभिप्रायाणां पूर्ववैगमानां सर्वा अपि प्रतिपत्तीर्ष्य-
पोषा सर्वनिगुजैगमन ॥४॥ यावान् वृत्तिपरिहृत्परिवृत्तो ज्ञा-
गस्तावान् ग्राम उच्यते ।। अथ संग्रहं व्यतिक्रम्य लाघवार्थमेवैव
व्यवहारमतमनिदिशति-(वधवारसस वि एवंति) यथा वैगम-
स्यानेकं प्रतिपत्तिप्रकाराः प्रकृतितास्तथा व्यवहारस्याप्येवमेव
प्रकृताः, तस्य व्यवहाराऽप्युपगमपरायणत्वात् ।। बालगोपा-
लादिना च लोकैकं सर्वव्याप्यन-तरोकेनेशानां यथावसरं ग्राम-
तया व्यवहरणीयत्वात् ।। संग्रहस्तु सामान्यप्राद्विवाद्यत्र प्र-
स्य ग्रामवास्तव्यलोकस्य समवाय एकत्र न द्वयं भवति तद्
वाद्यमन्तरेव कुञ्जादिकं ग्राम इति श्रूते ।।

इदमेव प्रकाशनेदं ग्राह-—

जं वा पदमं काउं, ससगगाभो निवसं स गाभो ।।

तं देवलं सभा वा, यजिक्कमोष्टा पवा वा ।।

यद्वा प्रथमं कृत्वा निवेश्य, तोपः सर्वोऽपि ग्रामो निवेश्यते, स
समग्रनयमिप्रायेण ग्रामः ।। तच्च देवकुलं वा नवद्वं, सभा वा,
ग्राममध्यमवर्ती वा गोष्ठः, प्रया वा ।।

अथावग्रहपदं विवृणुवन् श्रुजुलूनयमतमाह-

उजुलुयसस निग्रोभो, पसपर त उडा एकेकं ।।

उडंति वमति व वसे-ण जस जहसस सो गाभो ।।

श्रुजुलुयस्य स्वकीयार्थप्राहकत्वात् परकीयसंज्ञाऽप्यनभ्युपग-
मात् यथैव यन्प्रत्येकमार्थोपाग्रहकत्वेनैकं गृहं तन् नित्योप
इति प्रतिपत्त्यर्थम् ।। नित्योप इति ग्राम इति कैकोऽयम् ।। ग्राह च वि-
शेषवृत्तिरुक्तं-“गाभो चि वा निग्रोभो चि वा एतद् ततो आ-
दिर्वह” इति व्याख्यानयन् शङ्कृतयमतमाह-“उडंति” इत्या-
दिशब्दस्य शब्दावयवस्यैव कस्यापि वशेन ग्राम उचित्येन-उ-
डशी भवति वा, वसति भूयोऽप्यवस्थानं करोति, न ग्रामस्याधि-
पतिप्राप्त्येन इति शङ्कमुक्तोऽनुमोहः, ये तु तत्र तदनुवर्तिनः शोषास्ते
शोषा अभ्युपगमज्ज्ञानत्वाच्च ग्रामसंज्ञां लभन्त इति भावः ।।
चिन्तितं नयमार्गं तथा ग्रामकथम् ।।

अथ ग्रामस्यैव नयेः संस्थानचिन्तां चिकीर्षुगह-

तस्मैव उ गामस्ता, का किं संतापमिच्छति नम्रा उ ।।

तस्य इमे संतापा, हवति खलु मल्लागादीया ।।

तस्यैव ग्रामस्य संस्थानं को नयः किमिच्छतीति चिन्त्यते,
तत्र तावदिमानि मल्लागादीनि ग्रामस्य संस्थानानि भवन्ति ।।
तत्प्राप्त्याह-

अथाणम अ्रोसंखिप, संपुए संममल्लए तिबिहे ।।

जिषो पकास वलभी, अक्खारग रुयग कासवए ॥

अस्ति ग्राम उचानकमल्लाकारः, अस्ति ग्रामोऽवाहमुल्लम-
ल्लाकारः, एवं संपुटकमल्लाकारः, अल्लकमल्लाकारे निषिद्धं
वाच्यम् ।। तद्यथा-उचानकमल्लकमल्लाकारसंस्थितः, अवाहमुल्लम-
ल्लकमल्लाकारसंस्थितः, संपुटकमल्लकमल्लाकारसंस्थितः तथा जिषी-
संस्थितः, पकासिकामसंस्थितः, वलभीसंस्थितः, अक्खारग-
संस्थितः, रुयगसंस्थितः, कासवसंस्थितश्चेति ।।

अथैवमिव संस्थानानां यथाक्रमं व्याख्यानमाह-

मज्जे गामससगाहो, बुद्धिच्छेदा ततो उ रज्जुओ ।।

निकलम्य मल्लापोदे, गिएहंतीओ वं पत्ता ॥

इदं वस्य ग्रामस्य मध्यभागं अगदः कूपस्तस्य वृद्धा पूर्वविद्यु
विद्युच्छेदः शीकृत्यतः तत्राह कूपस्यावस्थानं तावद् बुद्धिच्छेदेन
उज्जवां दिक् विदिक् वा निष्कास्य गृहाणां मूलपादादुपरिकृत्वा
शुद्धस्तित्येकं तावद्विस्तारयन्ते यावत्सद्व्यवस्थयन्तवर्तिनां कृति
प्राप्ता भवन्त, तत्र उपर्यभिमुखीभूय तावन्नयां मूलच्छेदेण इ-
त्येतत्तानां सीमीभूतास्तत्र च पटहच्छेदेनोपरताः, एव इदंश-
उचानकमल्लाकारसंस्थितो ग्राम उच्यते ।। ऊर्ध्वानुगमस्य शराव-
शेषमेव वायुं, तत्र यस्य ग्रामस्य मध्यं देव कुलं वृद्धा वा उचै-
स्तरस्तस्य देवकुलादेः शिखराश्च उज्जवांऽन्यापं नित्यं ताव-
न्नीयन्ते यावत्कृति प्राप्ताः, ततो अग्रोमुखी नृप गृहाणां मूलपादा-
द् गृहीत्वा पटहच्छेदेनोपरताः, एवोऽवाहमुल्लमल्लाकारसंस्थितो
ग्रामः ।। तथा यस्य मध्यभागं कूपस्तस्य चोपरुज्जवतो वृद्धस्ततः
कूपस्यावस्थानाद् उज्जवां गिरिगैव मूलपादानयोऽवस्थावद् गता
यावद् कृति प्राप्ता ग्रामस्य, तत्र ऊर्ध्वानुगमस्य तावद्
इत्येतत्तानां मध्यधोभूताः वृद्ध शिखरादुपर्यवर्ती उज्जवस्त-
स्य नित्यं कृति प्राप्तावन्तः, ततोऽग्रोमुखी नृप कूपसंस्थितोर्ना
उज्जवामग्रभागः समं सचष्टन्ते ।।

अथैकसंपुटकमल्लाकारो नाम ग्रामः-

जइ क्काई पाम-भिं होति तां खेमल्लओ होई ।।

पुटमावरकवदि, गाभो जेहिं भवे जिषो ।।

अदि क्कादीनि कपवृक्ष इत्येवमिति यथैकस्यां दिशि भवति,
ततः अण्डमल्लाकाराख्ययोऽपि ग्रामो यथाक्रमं भवत्यः ।।
तत्र यस्य ग्रामस्य बहिरैकस्यां दिशि कूपस्तम्यैकं दिशं
मुक्त्वा शोषासु सल्लु दिक् उज्जवां गिरिगैव नित्यं कृति प्राप्ता-
परिहृत्तन्नास्मात्तावद् पटहच्छेदेनोपरताः, एव उचानकमल्ला-
कारमल्लाकारः ।। अवाहमुल्लमल्लाकाराऽप्येवमेव, नवरं
यस्यैकस्यां दिशि देवकुलमुचैस्तरतां वा वृद्धाः ।। संपुटकमल्ला-
कारस्तु यस्यैकस्यां दिशि कूपस्तदुपरिपादव वृद्धाः, शेषे
प्राप्तवत् ।। “पुवावर” इत्यादि ।। पूर्वस्यामपरस्यां च दिशि सममे-
निष्यवस्थितेर्धुर्धोभिः संस्थितो ग्रामो वा भवति ।।

पासट्ठि पदाली, वलभी चउकोणमुद दीहा उ ।।

चउकोणमु जइ कुमा, इदंति अक्खलातां तम्हा ॥

पदाक्षिकासंस्थितोऽप्येवमेव, नवमं एकमित्त्वं पादौ वृद्धयुग्मं
सम्यक्त्वा व्यवस्थितम् ।। तथा यस्य ग्रामस्य चतुर्ध्वेपि कोणेषु
इदंती वृद्धा व्यवस्थिताः स वलभीसंस्थितः ।। अथ वा यद् वृ-
ह्णानां पुटान्यावस्थानम् ।। तद्यथा-समं चतुरस्रं भवति, एवं यदि
ग्रामस्यापि चतुर्ध्वेपि वृद्धा प्रवर्ति ततोऽसी चतुर्ध्वेपि-
भिर्बुद्धैः समचतुरस्रतया परिनिधायनत्वाद् वृद्धावस्थितः ।।

वृद्धागारिण्येति, स्वर्गो पुन बन्दिनो तद्वरेर्दे ।
तेकोणो कामयत्रो, क्षुरधरं कासवं विंती ॥

यद्यपि ग्रामः स्वयं न समस्तथापि यदि क्वचनया शैलवत्
वृत्ताकारव्याप्यते: वृद्धोद्यमस्तथा क्वचकसंस्तः । यस्तु ग्राम
एव त्रिकोणतया निबन्धः, वृद्धा वा त्रयो यत्न बहिः इत्यत्रः
विना: एकतो द्वौ, अन्यतस्त्वेक इत्यर्थः एव त्रयथाऽपि काश्य-
संस्थितः । काश्यं पुनर्नापितस्य संस्थिति कुर्युर्दे भुवने । तद्यथा
त्रयं भवत्येवमयपि ग्रामः । इति भाषितानि सर्वापराय
संस्थानानि ।

अथ को नयः किं संस्थानमिच्छति ? इति भाष्येन-
पदमे सपदद्वन्द्वं, आकामय सद्गम कोट्यं तदञ्जो ।
नापि आदिपति वा, सदनया तिष्ठ इच्छति ॥

प्रथमोऽत्र नैगमन्यः सपदद्वन्द्वद्वलक्षणं संस्थानं प्रतिपद्यते ।
संग्रहोऽप्येवमेव मन्थत इत्यत्रायाम्नाभ्यते । इत्यहवारस्तु भिन्-
नस्थानाश्चान्यथा आकाशसंस्थानं इत्यते । एतौ च शब्द-
स्तत्र शकटानां तुष दिग्गयानां, कुट्टमानां वा पञ्चाशद्विह-
सृमिकाणां यत् संस्थानं नमस्यते । अथस्तु शब्दतया ज्ञानि-
मधिपति वा ग्रामसंस्थानं स्वात्मन्येवेच्छन्ति ।

एतामेव त्रिविक्रमाणां स्वकीकुर्वन्नाह-
संगद्विषयसंगद्विभो, तिविहं ग्लु मल्लयं नियमा ।

भिच्छादि जा कामयो, अमंगठा वेति मंठाणं ॥

नैगमो विद्याः सांघहिको, असंघहिकश्च । संगहर्ष संग्रहः,
सामान्यमित्यर्थः । स प्रयोजनमर्थेति सांघहिकः, सामान्याज्यु-
त्तमपर इत्यर्थः । नः द्विपरीताऽन्योऽर्थः । नञ् यः सांघहिकः
स नियमात्रविषयसुत्तानां ॥ १५॥ कुलसंपुटकनेत्रभिर्षे सपूर्णं वा
अपडं वा मल्लकम् । तस्य सपदद्वन्द्वसंस्थानं संस्थानं नमस्यते ।
असंघातकस्तु भिन्नसंस्थानमात्रे कृत्वा यावत्काश्यवसं-
स्थानमेतानि सर्वापराय भूतं, प्रतिपद्यत इत्यर्थः । संग्रहव्यव-
हारौ तु सांघहिकयोरेव नैगमार्थार्थासंख्यमन्तर्भावनीयावि-
ति न पृथक् प्रतिपद्यते ।

नन्मा-परवद-पुमिष, तद्वदो वृद्धा वि जाव पावेति ।
नाणस्सा-इपस्स व, जे मंठेणं तु मस्स स ।

एतौ यत्प्रक्रमग्रामायेन अस्तुतः । स (नन्मा) कुल-
पादौ (परवद) शृङ्गाणां, वृद्धो, संपुटकाणां च, उपल-
ण्मात्वा कटकानां, कुट्टमानां वा यत्संस्थानं माले वा, समिका-
वाक्यं संपादनाथमवच्छेदमाने, वृष्ट्या मुद्रा ऊर्ध्वमुखिप्यमात्रा
बावदाकाशतले प्राप्नुयन्ति, तावन्मर्यादां कृत्वा यत्संस्थानमेतत्स-
र्वथापि ग्राम्यं अस्तुतः इत्यर्थः । तथा ज्ञानिनो ग्रामपदार्थवत्त्व-
ग्रामाधिपतेना यत्संस्थानं तदेव शब्दमयस्य ग्रामसंस्थानतया-
ऽतिप्रतिमिति गतं कल्प्यग्रामाद्वारम् ।

अथ ज्ञानाग्राममेवान् जावयति-

चउदसिबहो पुण् अवे, जूतगामो तिहा व आतोज्जा ।

सोतादिदिग्गामो, निविहा पुरिना पिउगामो ॥

ज्ञातः प्राणिनस्तेषां ग्रामः समुद्रा जूतग्रामः स चतुर्दशविधः ।

तथावाह-

एग्गिदिप मुहुमिरा, सखियर पण्दिपा सवि-ति-चक्क ।

पञ्चाषा-उज्जवा-जेणं चउदस ग्गामा ॥

एकीकृत्वा त्रिविधाः-सूक्ष्माः, बादराश्च । सूक्ष्मनामकमौल-
वर्त्मनः सूक्ष्माः, बादरानामकमौलव्यवर्त्मनो बादराः । द्विविधाः-
कुम्भाश्च, त्रिविधाः-कुपुपिर्वादिकाश्च, चतुर्विधाः-
क्षुमराश्च । पञ्चद्विधा त्रिविधाः-संज्ञितः, असंज्ञितश्च । संज्ञित-
गमैर्जतिर्येकमुत्पत्त्या, देवनाकराश्च । असंज्ञितः-संज्ञिकामास्ति-
स्मनुत्पत्त्याः । एते च स्वयोःस्वयोऽस्तिभिः पर्यासा वा स्मुर-उपयोसा
वा । पर्यासितौ नाम शक्तिः सा बाह्यरक्षार्थेन्द्रियग्रामातिपातमात्रा
मनःपर्यासिभवात् बोद्धा । तत्र यथाशक्त्या करणतूनवा भुक्त-
माहारं कालु कपरसतया करानि सा बाह्यरपर्यासिः । यथा तु
रस्वीनमाहारं धातुकपतया परिणमयति सा शरीरपर्यासिः ।
यथा धातुकपतया परिणमिताहारार्थेन्द्रियग्रामातिपातमु-
पादायैकद्विध्यादीन्द्रियकपतया परिणमय्य स्पर्शादिष्विषय-
पारकानसंमर्थो भवति सा इन्द्रियपर्यासिः । यथा पुनरक्षु-
समाभामनःप्रायोऽप्यादि दक्षिणाप्यादाय यथाकममुत्पत्त्यामक-
तया आभारयेन मनस्त्वेन वा परिणामात्तद्विषयं च भुञ्जति सा
कमेन प्राणानिपातपर्यासिः, आभापर्यासिः, मनःपर्यासिः । एता-
श्च यथाक्रममेकैन्द्रियार्णां बन्तो, इन्द्रियादीनां संसृष्टिमति-
येगमुत्पत्त्यानां पञ्च, सांज्ञकान्द्रियार्णां च चद जयन्ति । एवं
पूर्वोक्तः सत्तापि भेदाः पर्यासापरोक्षमेवाद् द्विधा निघमानाम-
तुद्दशविधो जूनग्रामः ॥ आनोद्यग्रामस्तु त्रिधा-वर्ज्यग्रामो म-
ध्वमग्रामो, गांधारग्रामश्च । एतेषां च स्वकमनुयोगाद्वारास्मा-
द्वयस्य च । इन्द्रियग्रामः श्रोत्रादीनामिन्द्रियाणां समुद्राय, स च
पञ्चैन्द्रियाणां सम्पूर्णः, चतुस्त्रैर्भेदैरिन्द्रियाणां यथाक्रममेकद्वि-
वत्तुः संस्पर्शार्थेन्द्रियैर्यून इति । पितृग्रामस्तु त्रिविधाः पुरुषाः ।
तद्यथा-नित्येयानिचकपुरुषः मनुष्यपुरुषा इवपुण्यामेति ॥

तिग्गियामरुद्वयं, माठगामं पि तिविहमिच्छंति ।

नागादितेर्गं जावे, जम्भो च तेसि समुत्पत्ती ।

नित्येक्येनिकस्त्रियः, अमरा देवास्तेषां स्त्रियो, मरा मनुष्यास्ते-
षां च स्त्रिय इति प्राप्ताग्रामपि त्रिविधमिच्छन्ति एवसुरयः ।
आह-कमयं त्वापुरुषाणां मातृपितृग्रामसंज्ञा विधीयते । उच्यते-
संज्ञात्वापयोगार्थम् । तथा च आचार्यकहवाप्ययने वृद्धादिशके
सूचम्-“जे भिक्खु माठगामं मेहुणपडिवाय विक्कवह” इत्या-
दि । तथा “जा भिक्खुणी पिठगामं विक्कवह” इत्यादि ।
आद्यग्रामतया ज्ञानार्थाः । के पुनस्ते ? उच्यते-

तिर्यगरा जिण चउदस, जिने संविगा तह असंविग्गे ।
साकुरिय-य-दंसण-पदिमाथो जागामो उ ॥

तीर्थंकरा अर्हन्तः सामान्येकेश्वरिनः अवधिजनः पर्यायजिना वा
चतुर्दशपूर्विणो दशपूर्विणश्च प्रतीताः (भिज्जति) असंपूर्णदशपू-
र्वधारिणः, संविगा उच्यते । तद्विहारिणः, असंविग्गास्तद्विहारीताः,
साकुरिका नाम श्वेनवासाः कुमुदसिद्धतां शरतो निष्काटनेपञ्चोवि-
नः पञ्चाक्षुर्जनविरोधाः, (ययं सि) प्रतिपन्नाप्लुमताः भावकाः,
(ईनं सि) दर्शनभावकाः, अविद्वन्सम्यग्दर्शन इत्यर्थः । प्रतिमा
अर्हत्त्वानि, एव सर्वोऽपि भावग्रामः, एतेषां दर्शनादिना ज्ञा-
नादिप्रवृत्तिसंज्ञाभावात् । अथ परः ग्राह-मनु युक्तं तीर्थंकरादीनां
ज्ञानाद्विज्ञानयत्संप्रत्यक्षमिदानीं भावग्रामस्य, ये पुनरसंविगान्-
वस्तेषां कथमिव भावग्रामवत्प्रपद्यते ?, नैव हां । तेनामपि
यथास्थितप्रकृपणाकारिणां याम्भेनो यथोक्तं धर्ममाकर्ष्य
सम्यग्दर्शनादित्वा न उच्यते, अतस्तेषामपि आद्यभाववत्प्रमु-
पद्यत एवेति कृतं प्रसङ्गम् ।

साधेकरा इति एवं विज्ञापनां जाययति-

स्वरणकरगुणसंपत्ता, परीमदुपरागमा यद्वाजागा ।

तिर्यगरा जगद्वेत्तो, भावेण उ एत गाविविद्धं ॥

स्वरणकरगुणसंपत्ताः परीमदुपरागजोरो मद्राजागास्त्रीयैकरा
मगयमो दर्शनमाभावेय मध्यान्ते सत्यदर्शनादिकोचिवाज-
प्रत्युतिहन्तो भावग्रामतया प्रतिपत्तय्याः । एवं जिगाविष्णवि-
जायनीयम् । एवं स्वर्गोऽपि भावग्रामावधिर्मन्तव्यः ।

प्रतिमा अभिकृष्य जाययामाह-

आ सक्मजाविषाओ, पथिया इषरा ए जावगयो ।

भायो अ नरिय तिदि, नणु कारणकमओवपरो ॥

आः सम्पत्ताविनाः सम्पत्तादुपेयिर्युहीनाः प्रतिमास्ताः जायग्राम
कृषयन्ते, नेनरा मिद्यादुपेयिर्युहीनाः आह-सम्पत्ताविनाः अपि
प्रतिमास्तायद्वा जागादिपश्यत्यस्तास्तो यदि जागादिकयो भाव-
स्वरण नास्ति, ततस्ताः कथं जायग्रामो जायतुमर्हति । उच्यते-
ता अपि दृष्ट्वा भावग्रामावस्थाऽऽरुणमारुदिरिव सम्पत्तय्दर्शना-
मुदीयमानमुपजम्पते, ततः कार्ये कार्योपचार इति कृत्वा ता
अपि भावग्रामाः भवन्ति ।

अत्र परः माह-

एवं तु जावगयो, गिर्यद्वयार्द्धे वि जड मयं तुजनं ।

एभयवर्षं को तु ह, अभिवरितो वदिज्जाति ॥

यथा सम्पत्ताविनप्रतिमायां कार्ये कार्योपचारः जायग्रामस्यं
गुणकार्यं मनसिभ्येत, एवंमेव निहृवाद्योऽपि भावग्राम एव
मन्तारं प्राप्नुवन्ति, तेनापि दर्शनेन कर्षयन्त्यस्यदर्शनापा-
दात् । सूर्योदय-पनस्यक्रममात्रवचनं, भवन्त्यमममममममम-
पिन्तं विना को नु अभिवरितः सत्यवस्तुत्वत्वेदी भवेत्, इ-
अपि तु नैवेत्यभिप्रायः ।

कृत इति १, आह-

जडं वि द्रु सम्पुपाओ, पामद दृष्टु निरह्य होजा ।

मिच्छन्त्यह्यसंज्ञा, तदा वि ते वज्रिण्जामो ॥

यद्यपि निहृवादि दृष्ट्वा कस्यचित् सम्पत्तय्दर्शनोत्पादो
भवन्त्युत्पादो ते मिथ्यात्वमन्तरं सत्यासिनिधित्वा, तेन हता
क्षुण्णिः सर्वज्ञवचनसंस्कारलक्षणा दुर्वातेन शक्यवशेषां ते
मिथ्यात्वहृतस्मृतिका, यद्यपि यथाह बहोमिरसज्जाप्राज्ञावना-
मिरास्तां लोकवर्तासि विपरिणामयन्तः एवंलक्षणापि बीज-
भ्राम्यतोऽप्येवार्थं बोधयन्तो ब्रूयं दृष्टुं बर्जनीया इति यतश्चैव-
मतो नैते भावग्रामतया प्रविशुमर्हन्ति प्रकृतम् ।

अथात्र कतेरप्येव ग्रामेणाधिकारः, उच्यते-

आह्वारउवहिसयणा-मथोजनेमु जौ उ पाठगो ।

एवं वयंते गामं, जेण उदिगारो इहं सुते ॥

आह्वारापथी प्रतीतः, शयनं संस्तराकरः, आसनं पीठादि, ए-
लैषामुपमोद्युतः यः प्रायोप्यः । किमुक्तं भवति ।-यत्तानि चक्षु-
क्ष्यादि प्राप्यन्ते तमेन प्राप्तं भवति प्रकृतवन्ति सूर्यो नात्र ल-
क्ष्येऽधिकारः प्रकृतमित्यभिप्रायार्थं आशयत् । ए० १ उ० । एवं
मयरादीनामापि निक्षेपयद्वापि व्याख्यातव्यम् । समूहे, भाव० ४
अ० । औ० । जगस्युदः, अद० १ अद० । दृष्टकृतसाहचिकं,

आ० १ उ० । अ० । इन्द्रियगणे च । उ० ३ अ० । "यथा कुटु-
म्बिनः सर्वे-एवमेकीयता भवन्ति । इ० ॥ तथा स्वरानां सन्दीहो,
ग्राम इत्याजर्थावते ॥ १ ॥" इत्युक्तं स्वरसङ्घर्षे, बाध० ।
"यद्यपि यं सप्तएवं सखां नयो गामा पयसा । तं जडा- स-
ज्जगामि, मन्त्रिकमनाये, यंच रागो । सप्त स्वरान् तत्रो गामा, मुच्छा
यमायसन्ति ॥" इत्या० ७ उ० । जगद्वेत्तं च । बाध० ।

गामउद-देरी-ग्रामप्रधाने, दे० ना० २ वगं ।

गामऊद-ग्रामकट-पु० । ग्राममहसरे, ए० ३ उ० ।

गामंदे-देरी-उलेन ग्रामनोकरि, दे० ना० ३ वगं ।

गामतिप-ग्रामान्तिक-पु० । ग्रामादिकमुपजीवन्तो ग्रामस्थान्ते
समाये वसन्तोऽपि ग्रामान्तिकाः । दशा० १ अ० । ग्रामपञ्चो-
विनि नीधे कविशंय, सूत्र० २ उ० २ अ० । आवा० ।

गामकण्टक-ग्रामकण्टक-पु० । ग्राम इन्द्रियग्रामस्तस्य कण्टका इव
ग्रामकण्टकाः । इन्द्रियवर्गप्रतिकूलशब्दादिव, कण्टकवर्षं कैवां
कुःकोत्यादिकवचनं मुक्तियोगं प्राति विच्छेदितुं नया च । उ० ३
अ० । दशा० । औ० । आ० । भावजनकज्ञानापेय च । आवा० १
उ० ३ अ० ३ अ० ।

साधुः कूरसत्त्वैरभिरुतः संयमाकुदयने, कुःसत्त्वद्वा ग्रामक-
एकतानम् । तानिचिह्नमाह-

अप्येगे पडिनासन्ति, पमिपेयियमागता ।

पडियारगता एत, जे एत एव जीविणो ॥ ए ॥

अप्येगे वइ जुंजंति, नगिणा पिन्नाज्जाडहमा ।

मुंदा कड्डीपिण्डगां, उज्ज्जा असमाहिता ॥ १० ॥

एवं विपमिवशेमे, अप्ये ए उ अजायणा ।

तमओ ते तमं जंति, मंदा मोहेण पाउदा ॥ ११ ॥

(अप्येगे इत्यादि) अपिः संभावने । एके केचनाऽपुष्ट-
धर्माणः अनुष्यक्रमाणः प्रतिभाषितं भुषन्ते-प्रतिपन्थाः
प्रतिकूलस्यं तेन वरन्ति प्रातिपन्थिकाः आधुयिद्विषाः, मन्त्रा-
वमागताः, कर्णजित् प्रतिपन्थे वा दृष्टा अनायां एतद् भवन्ते-
संभाव्यते एतद्वैविध्यमात्रं तदथा प्रतीकारः पूर्ववैचित्तस्य
क्रमेणोऽनुभवस्त्वमेकं वताः प्रायाः स्फुटनक्रमाभोगिनो च
एते यन्त एव जीविन्ति परगृहाणयदन्तोऽन्तप्राप्तोभोजिनो
वृत्तादाना लुञ्जितशिरसः सर्वेभोगविज्ञाना दुःखितं जीवन्तीति ।
॥ १ ॥ किञ्च- (अप्ये इत्यादि) अप्येके केचन कुर्वातप्रवृत्ता
अनायां बाधं युञ्जन्ति भाषन्ते-तद्यथेते विषयान्ति-तथाप्येके
मन्त्राः, तथा (पिन्नाज्जा) परापरव्याधिकाः, अथमाः मन्त्रा-
विज्ञानान् युगुपसिताः, मुपदा लुञ्जितशिरसः तथा कर्वाकण-
कृतकान्ते रेखाभिर्यो विनष्टाङ्गा विहृतशरीरा अग्रतिकर्मशरी-
रतया वा किञ्चिद्विज्ञानेन सन्तकुमारवद विनष्टाङ्गाः, तथाप्येको
ज्ज्ञः शुष्कवस्त्रेद्यो येषां ते उज्ज्जाः, तथा असमाहिता मन्त्रो-
प्रना भीमता दुष्टा वा प्राणिनामममार्गमुत्पादयन्तीति ॥ १० ॥
सौप्रमत्तमदुष्प्रकारणां विषाकृशंतायाऽह- (एवमित्यादि) ।
यवमन्तराकरकीत्या एके अनुष्यक्रमाप्यो विप्रतिपन्थाः साधुसं-
भोगिण्येः क्षात्रमात्रं व्यवस्थाः । तुष्टाद्विषयो च विषेकर्म
वचनमकुर्वीषाः सन्तस्ते तमसोऽज्ञानकपादुक्तं तमो बान्ति
यच्छन्ति । यदि वा-अवस्थाव्यवस्थामां गतं यच्छन्ति । यतो

अम्बा हानावरणीयनाऽवदृष्टाः, तथा मोहेन मिथ्यादर्शनकवेण प्राचूना प्राक्कादिनाः सन्तः विद्वद्वायाः सार्धं विद्वत्तया कुमारी-
या जन्वन्ति । तथा चोक्तम्—“एकं हि चक्रमसं सद्रूपो विषय-
स्तत्रिजरेण सह संवसति द्वितीयम् । एतद् द्वयं युवि न यद्य
स तत्रयोऽप्य-स्तस्याऽप्यमर्षकत्वेन बभूव कोऽपराधः ? ” ॥१॥
॥ ११ ॥ सु० १ सु० ३ अ० १ उ० ।

गामकंदकोपसम-गामकएटकोपनर्ग-पुं० । इत्थिप्रामप्रति-
कूलोपसमं, अ० ए अ० ३३ उ० ।

गामकुमारि-गामकुमारि-स्त्री० । प्रामे कुमारका गामकुमारकास्ते-
षामिवं गामकुमारिका । प्रामकाऽकीडायाव, सू० १ सु० १ अ० ।

गामगोद-देशी-गामप्रधाने, दे० ना० २ वर्ग ।

गामवायग-गामपातक-पुं० । प्राममारके दुःपुरुषे, ग्रहण० ३
आध० द्वार ।

गामद्वान-गामस्थान-म० । उक्तप्रामस्थाने, कटप० ५ कृष्ण ।

गामिगुम्पण-गामनिर्धमन-न० । प्रामसम्बन्धिनि अलनिर्ग-
मे ‘खाल’ इति लोके प्रसिद्धे, कटप० ४ कृष्ण ।

गामशिर्मातिथ-गामनिमन्त्रिक-पुं० । परतीर्थिकविशेषे, सू० ३
सु० ३ अ० ।

गामगु-गामन-न० । भूमौ सर्वणे, अ० ११ अ० ११ उ० ।

गामि-गामिणी-पुं० । स्त्री० । प्रामसमूहं नयति प्रेरयति स्वस्व-
काशेषे नो-विषय-चातम्य । बाब० । “विषयः” ॥ ८॥ ३१३॥ इति
इदंस्तस्व न्त्वस्यो वा । प्रा० ३ पाद । प्रधाने, प्रामाप्रक, नापिते,
पुं० । प्रामं प्रामधर्मं नयति भोगिके, प्रामेण प्रैतुनव्यापारेण न-
याति कालम् । बहुजनभोग्यायां स्त्रियाम्, वैश्यायां नीलकार्या
च । स्त्री० । विष्णी, बाब० । प्रामप्रधाने, दे० ना० २ वर्ग ।

गामिणी-गामिणी-पुं० । स्त्री० । ‘गामिणि’ शब्दार्थे, प्रा० ३ पाद ।

गामिणीसुभ्र-देशी-गामप्रधाने, दे० ना० २ वर्ग ।

गामधम्म-गामधर्म-पुं० । प्रामा इन्द्रियप्रामाः, तेषां धर्मः स्त-
नाम् । इत्थिपार्णां यथासवं विषयेषु नयन्ते, आब० १ सु० ५
अ० ४ उ० । विषयोपनोगमनि व्यापारे, आब० ३ सु० १ अ०
३ उ० । प्राम इन्द्रियप्रामां कष्टस्तद्वर्माः । विषयानिद्राये, स्था०
१० उ० । शब्दादिषु कामगुणेषु, ग्रहण० ४ आध० द्वार । मिथुने,
“उत्तरमण्ड्याय आदिना गामधर्मा इह मे बभूवस्तुयं” सू० १
सु० २ अ० १ उ० । आब० । प्रामा जगत्पदार्थाध्यासतेषां तेषु वा
धर्मः समाचारो व्यवस्थोऽति प्रामधर्मः । लौकिकधर्मभेदे, स च
प्रतिप्रामं भिन्न इति । स्था० १० उ० । दश० ।

गामद-गामार्क-पुं० । प्रामे उत्तरापथानां प्रामस्य प्रामार्क इ-
ति संज्ञा । ब्राह्म ऋषिर्हृत-“गामकेसु चि देसजनीसुभ्रवर्गगामेसु
चि ब्रह्मिणं होह उत्तरावर्धानं, एसा मणिह चि” सु० १ उ० ।

गामपह-गामपथ-पुं० । प्राममार्गे, नि० सु० १२ उ० ।

गामपिहोलग-गामपिहोलक-पुं० । मिथोहृत्तराग्यां प्राम-
माभिते तुम्हारिभूते, आब० १ सु० ५ अ० ३ उ० ।
२१६

गामवह-गामवप-पुं० । दे० ना० । प्रामावघाते, नि० सु० १६ उ० ।

गामपारी-गामपारि-स्त्री० । प्रामे शुभपद् रोगविशेषादिना बहुनां
कालधर्मप्राप्ति, जी० ३ प्रति० ।

गामरक्त्वय-गामरक्तक-पुं० । त्रिकलत्तरादिव्यवस्थितेषु प्रा-
मरक्ताकारिषु, आब० १ सु० २ अ० ३ उ० ।

गामरोग-गामरोग-पुं० । प्रामव्यापिनि रोगे, अ० २ अ० ।

गाममत्रिय-गाममं-स्वयन्-न० । प्रामासम्बन्धाद् प्रामाकारे वि-
प्रज्ञहाने, अ० २ ना० ३ उ० ।

गाममसरियग-गामसंसार्यक-न० । प्रामे संसारशीये कथनीये,
आब० १ सु० २ अ० ३ उ० ।

गामदृण-देशी-गामस्थाने, दे० ना० २ वर्ग ।

गामाग-गामाक-पुं० । स्वनामस्थाने स्थितेषु, यत्र प्रतिमा-
स्थितस्य बीरस्य विमलकां नाम यज्ञः पूजां कृतवान् । आ० म०
द्वि० । आ० सु० ।

गामागर-गामाकर-पुं० । प्रामाः करवन्तेषु आकरा लोहाद्यु-
त्पात्तिजृम्भः । प्रामस्थितलोहाद्युत्पात्तिभूमिषु, कटप० ।

गामागर-नरा-खेद-कस्वम-मर्दव-दोणमुह-पट्टणा-स
म-संवाह-सन्निवेशे ॥

(गामित्यादि) प्रामाः करवन्तः, आकाराः लोहाद्युत्पात्तिजृ-
म्भः, नगराणि करदितानि, खेटानि धूलिप्राकारोपेतानि,
कन्दानि कुमगराणि, मन्दबानि सत्तेनाऽधेयानां जगत्प्रतो अच-
स्थितप्रामाणि, श्रेष्ठमुनिनि यत्र जलस्थलपयाधुमावपि जवतः,
पत्तनानि जलस्थलमार्गेण स्वस्वतरेण मार्गेण युक्तानि, अन्नम-
स्तोर्धेयस्थानानि, तापस्थानानि वा, संवाहाः समूहौ कृषि-
कृत्या कृषीबला यत्र धान्यरक्षाधे ह्यापयन्ति, संनिवेशाः सार्ध-
कटकादीनां उत्तरणस्थानानि; एतेषां दृष्टः, तेषु तथा ।
कटप० ४ कृष्ण ।

गामागुगाम-गामानुग्राम-न० । एकस्माद् प्रामावधिभूताउत्तर-
प्रामाणामनतिक्रमो प्रामानुग्रामश्च । प्रामपरस्परयाव, एकप्रामा-
द्वयप्रामाङ्गव्याप्यां प्रामोऽनुग्रामः । प्रामश्च अनुग्रामश्च प्रामानु-
ग्रामश्च । स्था० ४ उ० ४ उ० । प्रामादनन्तरे प्रामे, अ० ३ आधि० ।
गत्कुतोऽप्रेऽनुकूलं प्रामे च । नि० सु० ३ उ० । “ गामानुग्रामं
दृष्टजगामे ” प्रामानुग्रामं क्वचन एकस्माद् प्रामादनन्तरप्रा-
ममनुल्लङ्घयन्तिस्थः । रा० आब० । जी० । आ० । उक्त० ।
नि० । ज० । नि० सु० । “ गामागुगामं रात्रिं अजगारं अकि-
ञ्चनं ” ॥ उक्त० ३ अ० ।

गामाचार-गामाचार-पुं० । विषये, अ० म० प्र० । “ गामाचार
विषया ” आ० म० प्र० ।

गामारुष्पयारणिरय-गामारुष्पयारणिरत-वि० । गामार-
णयोः प्रचारविषयनिरते, ज० ३ श० १ उ० ।

गामाविहृद-गामाधिपति-पुं० । जोगिके, सु० ४ उ० ।

गामिय-गामिक-वि० । प्रामधर्माभिन्ने, आब० १ सु० २ अ० ३
उ० । प्राममहत्तरे, नि० सु० २ उ० ।

गामिष्ठ्य-ग्रासीण-३० । ग्रामे भवः । "निवृत्तहस्तौ भवे" ॥ ८ ।
१ । १६३ ॥ इति नाम्नः पर इष्टप्रत्ययः । प्रा० २ पाद । ग्रामस्य
मनुष्ये, "ते य गामिष्ठ्य जयश्च" अ० २० प्र० ।

ग्रामेयम्-ग्रामेयक-३० । ग्रामजाते, ग्रामेयकारित्वेभ्यो द्विषा-
कृतिसत्ता लुगुप्तिनाम् । वृ० १ उ० । (ग्रामयकांशहरणम् "अ-
यल्लुगो" शब्दे प्र० भावे २२६ पुष्टे निरूपितम्)

गाय-गात्र-न० । शरीरे, उक्त० ३ अ० । शरीराद्यव्ये, लृण० ३
वृ० २ अ० । क्ता० । औ० । "गायस्सुप्तवृष्णाणि च" गायस्य
कायस्योक्त्यन्तमेवानाचरितानि उक्तानि पञ्चापनेयनलक्षणा-
नि । ईश० ३ अ० ।

गायन्ति भेष-गात्रान्न्येजद्-पुं० । गात्रान्मुपवहारीराद्यव्यभि-
शेगाय कट्यादेः सङ्काशत् प्रणिं कार्यापणादिषोडशिकां भिन्-
व्यातिष्ठन्तीनि गात्रप्रतिभेदकाः । प्रणिच्छेदकतत्करेषु,
औ० । क्ता० । शरीरविनाशकारिषु च । रा० ।

गायद्वा-गात्रद्वा-पुं० । नीरोगीकरणार्थं पथ्यात् गायद्व्यना-
करणे, तत्स्थाने च । "जराद्वेगमरन्तां गेहप्राणं रोगप-
सवजयं ज्ञाय गात्रा उज्जतिं तं गायद्वा भवति" । नि०
वृ० ३ उ० ।

गायपञ्चलण-गात्रमन्त्र हन-न० । शरीरस्य क्षौरण, प्रश्न० ४
संभ० द्वार ।

गायन्तं-गात्राभ्यङ्ग-पुं० । तिलादिना गात्रस्वाभ्यङ्गने,
दश० ३ अ० ।

गायन्तं-गात्राभ्यङ्गन-न० । मृद्वक्षपातैलादिभिः गात्र-
स्वाभ्यङ्गे, क्ता० । १ वृ० ६ अ० ४ उ० ।
गायर्-वेष्टी-गम्यान्, दे० ना० २ यन् ।

गायजि-गायपटि-ऊ० । तनुस्त्रयायाम्, सस्म० २ काश्च ।
गार-गार-पुं० । पाषाणशृङ्गिकायाश्च, वृ० ४ उ० । कर्करके,
व्य० ३ उ० ।

अगार-न० । प्राकृतेऽकारलोपः । गृहे, लृण० १ वृ० ३ अ० ३ उ० ।
"गारभावसंविद्" अगारं गृहं तदाद्यङ्गलोपाद् गारमित्युच्यते ।
अगारजावसङ्गः संयमाभिः क्ता० । १ वृ० ६ अ० ३ उ० ।
गारुल्ल-गौरवत्-पि० । गौरवायि श्रुद्धेरससाललक्षणानि
विद्यन्ते वस्व स गौरववात् । गौरवान्विते, कर्म० १ कर्म० ।

गारुत्य-अगारुत्य-पुं० । गृहस्थे, नि० वृ० १ उ० ।
गारुतिय-अगारुतिय-पुं० । अगारं गेहं तदृत्तयोऽगारुति-
ताम् । गृहिषु, स्या० ६ डा० । वृ० । मरुकादिभिर्वाचरे, नि०
वृ० २ उ० ।

गारुतियवयव-अगारुतियवचन-न० । अगारुतिना गृ-
हिणस्तेषां वचनम् । वृ० १ उ० । ग्रामकभागिनेयेत्यादिभ्यन्ते,
स्या० ६ डा० ।

अद्यागारुतियवचनमाह-

अरे! हेरे! वंजन! पुत्ता! अन्धो! बप्पो! जि जाय! माम! जि ।
भट्टी! य साभि! जोगिय! लहुआ लहुआ य गुरुआ य ॥
अरे! इति वा हरे! इति ब्राह्मण! इति बापुज! इति वा यथामन्त्र-

वचनम् कृते तदा भासस्युः । "अन्धो! बप्पो!" ज्ञातः । मामकः,
उपलक्षणादयम् । जगिभेव । इत्यादिभ्यः यदि वक्ति तदा
वक्तुंभ्यु । अथ अदिह! स्वामिन् । ओगन् । इत्यादिभि गौरव-
गर्जाणि वक्तुं तदा वक्तुंभ्युका आद्यादयश्च द्वापाः ।

संयवपादी दोमा, इति धीं ह्रन् । को व तुद् वंभु !
मिच्छन्तं दियवयणे, ओजावयता य सामि ॥

प्रातृनामकादीनि वचनानि मुवाणेन संस्तवः पूर्वसंस्तवादि-
पः कृतौ भवति । ततश्च प्रतिबन्धादेषां बहवो द्वापा भवति ।
अम्भ! तात ! इत्यादिभ्यः कृताः शोकाभिसंवेत्-अहो! एते-
भामिपि मातापितादयः पूजनीयाः, अकिरातिकाश्च मन्त्रयन्तो भू-
यस्तरा द्वापाः । यद्वा-सदृशदृश्यस्तेनासदनुत्सङ्ग-भोदुष्टादनेन
रुपे । भूयात्-धिग मुष्ट ! कस्तवान् बन्धुः स्वजनोऽस्ति ! । कैवै-
प्रवर्षति । उपलक्षणमिदम् अरे ! हेरे ! इत्यादि भुवतः परो
भूयात्-त्वं तावन्मनं न जानीये कोऽपिस्ति, ततः किमेवमरे इत्या-
दि जगति ! । एवमसंज्ञादयो द्वापाः । द्विजयन्ते च ब्राह्मण !
इत्येवमभिधाने मिश्रतात्वं भवति । स्वामिन् ! इत्यादिभिधाने
च प्रवचनस्याप्राज्ञाना भवति । गतमगारुतियवचनम् । गृह-
स्थवचनं देष्टुं भाषामाभित्य भवेत् । वृ० ६ उ० । "अवयपण"
शब्दे प्रथमभावे ७६६ पुष्टे वक्तुंभ्युकाः प्रावक्ष्यन्मुक्ताम्)

अद्यार्थागृहस्थनायात्राये द्वापमाह-

जय य गित्यभासा-दि भासए अजिआ मुक्ता वि ।

तं गच्छं गृणसापर! , समणगुणविविजिअं जाण ॥ ११॥

यत्र चसुच्छाऽपि कथमपि कारणवशेन भृशं रोषं गताऽपि,
किं पुनरुक्ता, आर्या गृहस्थभाषाभिः "तव गृहं उच्यते" । तत्र
शब्दं कर्णयामि "तवाङ्गिणी स्फुटि" । तत्र गार्दी कृतौ स्तः इत्या-
दि कठोरमावयकप्राभवात्, हे गुणसागर ! तं गच्छं अमन-
गुणविवर्जितं जानीहीति गाथाचन्द्रः ग० ३ अ० ।

गारुथी-अगारुथी-ऊ० । अकिरातिकायाश्च, वृ० ३ उ० ।

गारु-गौरव-न० । गुरोर्भावे कर्मन् वेति गौरवम् । "आद्य गौरवे"

। ग० १ । १६३ । इत्येतद् आत्वम् । प्रा० १ पाद । प्रतिबन्धे, अजि-
लाये च । आ० वृ० ६ अ० । तत्र ऊव्यभावेभ्यश्च गौ-
रवं चञ्जाः भावगौरवमनिमानतोऽप्यध्यात्मतोऽप्यभ्यासा-
गौरवं संसारचक्रबाह्यपरिस्त्रमघेतुकर्मनिदानमिति अन्वयः ।
प्राय० ६ अ० ।

तत्रो गारवापसत्ता तं जहा-इङ्गिगारे, रसगारे, मातागारे ।

तत्र अक्ष्णा नरेन्द्रादिपुत्रलक्षणया, अन्वायेवादि लक्षणया
वाऽनिमानादिद्वारेण गौरवं ऋक्षगौरवम्, ऋक्षिपत्यऽजि-
मानप्राप्तिप्रायनाद्वारेणाऽऽश्रमनाऽश्रमो भावो ज्ञागौरवाभित्यर्थः ।
एवमन्यथापि, नवरं रसो रसनेन्द्रियायो मधुरादिः, सत्तं सु-
कमिति । अथ वा-अक्ष्णादिषु गौरवमादर इति स्या० ३ डा०
४ उ० ।

अक्ष्णादिगौरवे च दृष्टान्तः-

"मधुरमागममस्यु-राचार्यः भुवराजः ।

धर्मोपदेशवान् लघ्ण, अधिकप्रतिषेधकः ॥ १ ॥

समुद्राः आश्वाक मक्या, भोज्यानि सरस्वति च ।

सुखेनावस्थितिस्तत्र, तस्याश्च स्वैकाङ्गिणी ॥ २ ॥

अद्विरसत्तानकपं, मतोऽमूर्ध्वीयवचम् ।
 निर्यवातो स तन्नामो-न्तो होहयाहोचोचनः ॥ ३ ॥
 आयुःकृते स सुखाऽमूर्ध्व, यतो निधेयः पुरः ।
 हाया चाधः स्वं शिष्याद् स्वाह, संहाभूमिमुपागतान् ॥ ४ ॥
 दधुर प्रासारयदीर्घी, जिह्वां मोचयितुं सुधीः ।
 तोषेकः सावित्रकः सायु-कचं त्वं कांसि मुखकः ॥ ५ ॥
 स ऊचं चो गुप्तमूर्ध्व, लीयामाहीदृक् सुरोऽभवत् ।
 निःस्रवास् ततो धूर्ध्वं, परित्यज्य कुतोद्यमाः ॥ ६ ॥
 विहरणं क्रियाभिष्टाः, अमणं मा स्म धुगंतिम् ।
 भुत्वा गुप्तको दृष्ट-प्रत्यया गौरवेभु तः ॥ ७ ॥
 तदैवाऽऽवेद्य मन्थानां, व्यहारिस्त्यकगौरवाः ॥ ८ ॥
 आ० क० भाष० संख्या० अ० । प्रश्न० । आनु० स० सूच० ।
 परिवारगौरवे, इय० ।

परिवारद्विधम्पक-इवादिद्वयमा तवेव न मत्तौ ।
 विज्ञा रायांषु गार्वा-रयो इति ऋद्धा होह ॥

परिवारगौरवम् १, अद्विरगौरवम् २ धर्मकथकाऽहमिति गौरवम्
 ३ वाद्यऽहमिति गौरवम् ४ कृपाकाऽहमिति गौरवम् ५ नैमित्तिकोऽहमिति
 गौरवम् ६ दद्यागौरवम् ७ रक्षाजिकानगौरवम् ८ कृत्यवममुना
 प्रकारिणाऽप्याऽप्यकारं गौरवं भवति । इय० ३ ड० ।
 आदरे, प्रश्न० २ आ० ४ हार । गणं, स्था० १० डा० ।

गारवकारण-गौरवकारण-न० । गर्वावचनम्, वृ० १ ड० ।

गारवद्व-गौरवार्थ-त्रि० । गौरवनिमित्तं, "एवाणि गारवदा, कु-
 शमाणं आनिमोगियं वंघे" पं० व० ४ हार ।

गारवदान-गौरवदान-न० । गौरवेण गर्वेण वहीयते तद्गौरव-
 दानम् । दानमेव, "नटनसंमुखकृत्वा, दानं संवन्धिकापुत्रि-
 चयः वहीयते यतोऽर्थः, गर्वेण तु तज्जवे दानम्" ॥ १३० ॥ १० डा० ।
 गारवद्वद्व-गौरवद्वन्द्व-न० । वृत्तं च कल्पकदोषे, प्रश्न० ।

वृत्तुर्द्वयदोषमाह-

"गारव सिक्काविणीमोऽहं" (१६०) (गारव सि) गौरवनिमित्तं
 बन्धनकमिति । कथं तदिति । आह-"सिक्काविणीमोऽहं" ति । सिक्का
 बन्धनकप्रदानादिसामाचार्यविषया, नर्यां विनातः कुशलोऽहमि-
 त्यवकल्पनम् । सर्वेऽपि साधव इत्यभिप्रायवान् यथावदावच्छा-
 द्याराधयन् यत्र वर्तते तद्गौरवबन्धनकमित्यर्थः । प्रश्न० २ हार ।
 प्रा० । आ० वृ० । वृ० । व० ।

गारववितेसयोग-गौरवविशेषयोग-पुं० । गुरुवत्स्य पुज्यव्य-
 यवस्याऽधिकतन्त्राधे, वी० १० विव० ।

गारविय-गौरवित-वि० । अद्यादिगौरवं संज्ञातमक्येति । अ-
 द्विरसत्तानाभामप्यतेन गौरवेण गुरुतरे, वृ० १ वृ० १
 अ० १ ड० । वं० प्र० । ग० । व० ॥

गारहित्यया-गारिह्यी-स्त्री० । गृहस्थानामिषं भाषा गारिह्यी,
 वृ० । भाषा-भागिनेयेत्यादि । सत्यं भाषायास, प्रश्न० २ ३ ५ हार ।

गारुह-गारुह-न० । मन्त्रशास्त्रे, स्था० २ डा० ।

गारु-नम्-धा० । अर्वादेशे, निष् । तस्य "करोविड-गारु-
 व-हारव-विण्य-गारु-वलावाः" । ८ । ४ । ३१ । इति गारुदेशः ।
 'गारुह' ग्राहयति । प्रा० ४ वा ।

गारुह-गालान-न० । अथमस्यमखाऽहोतेन हृदिकरते, निष्
 सने च । नि० १ वणं । आका० । गालने, प्रश्न० १ आ० ४ हार ।
 तस्य न कार्यम्-

जे निक्व विरयं गावेह गालावेह गालियमाहृ दिख-
 माणं परिगाहेह पकिमहर्नं वा साहृद ॥ ३३ ॥
 परिपूजमाहृहं यावेति, तस्य चअहृह, अकादिवा यदोहा ।
 जे निक्व विरयं, गालिजा तिविहकरणमोगी ।
 सो भाणा अणवत्थं, मिच्छत्तविराहणं पावे ॥ ३३ ॥

अणवो गालेह, अणव वा गालावेह, गालेहमणुमेहति । एवं
 वितहकरते इमे दोसा, सेसं कटं ।

इहरहं वि ताव गंधो, किनु गासिंमि नं च उज्जिमिया ।
 खोत्रेसु पकसमि च, पाणमिहिरिपुहमा एव ॥ ३३ ॥

(इहरहं सि) अगालिज्जंतस्स विगंजे, गालिज्जंते पुण सुउत्तं
 गंधो, जालवकलेसु उज्जिमियामेसु उज्जिमिया प्रवति । मज्ज-
 स्स इहाऽहं च योमाहाकाहं कोलेसु राप किममाहि किहि-
 सं वक्कं अवं च आतपकलेसु उज्जिमियामेसु मज्जिमियापि-
 णिमाविहारमा, मज्जिदिहोवक्कमाव उभयमाविहारमा ।

वितियपदं गेलसं, वेउपसे तवेह सिक्काए ।

एतेहि कारणेहि, अथवा इमा तरम कातमा ॥ ३३ ॥

कारणे इमाए अयणाए मेहेहं-

पुवपरिगासियंत-स्स गवेनए पदमाए कायक्का ।

पुवपरिगासेव-स्ता ततो अण्णया गाले ॥ २४ ॥

रिज्जिति कटमा ।

सव्येविमसुता अहा विहोसा सदोसा भवति तथा आह-

कारणमहणे अयणा, दत्ता दूतिज्ज गालणं वेव ।

कीयादं पुण दप्पे, कज्जो वा नेममकरेत्तो ॥ २५ ॥

इत्तमुत्तं, दूज्जणसुत्तं, गालणासुत्तं च । एते सुत्ता कारणिया ।
 एतत्तु कारणसु विवर्धं जणह, गहणे पिहोसा अयणं करेत्तो,
 अयणं अकरेतस्स दोसा प्रवति । कीयमदपामिक्कपरिगाहं मज्जा-
 दिया पुण सुत्ता इत्येव परिचिता, इत्यतो गेयहंति, सदोसा
 कज्जे अयवात्तो गेयहंतो अति तिज्ज वात्ता सुत्तं सगणं पठं-
 जति, पणमपरिहाणो पठंजति, ता सदोसा । नि० वृ० १ ३ ड० ।

गालणा-गालना-स्त्री० । गर्भापतनकारे, येन गर्भो कवीभूव
 क्कति । विपा० १ वृ० १ अ० ।

गाली-गाली-स्त्री० । चकारमकारादिकायामस्तद्धावि, प्रश्न०
 ३० हार । स्था० । "धत्तु धत्तु गालीं गासिमन्तो भवन्तो,
 वयमिह तद्गजावा-श्वेव दाने समयोः" ॥ उक्त० ३ अ० ।

गालेमाण-गालयद्व-वि० । कतिवाहयति, प्र० १ वृ० ३ ३ ड० ।

गालाण-गालाण-पुं० । "पुंल्लं आणो राजवव" । ८ । ३ । ३६ । इत्य-
 ञ्जस्य आणवेद्यः पाषाण, प्र० ३ पाद । मिरी वा । ६ । पाषाण ।

गारी-गो-स्त्री० । गव्याव, रा० । आ० म० । (गोघृष्टमः
 'अवपुत्रो' इत्येव प्रथमभावे ३५५ पुष्टे कृत्तः) 'गव्यावो इति-

गाओ " आ० म० द्वि० । " कारीनियाओ गावीआ " आचा० ३ पु० १ अ० ४ उ० ।

गाम-गान-पुं० । मनु ऊपये । प्रसन्नं प्रासः । कवलमङ्गपे, प्रस्यत इति च प्रासः । कवले, विदो० ।

गासेसणा-ग्रासेषणा-खी० । " गासेसणाय संधेम निवतिप पेहाय " प्रासार्थे कबिकसादी निपतति, आचा० ३ अ० १ अ० १ उ० ।

गाह-गाय-पुं० । उच्येते, स्था० १० डा० । साधे, स्था० ४ डा० ४ उ० ।

ग्राह-पुं० । ग्राहो ग्रहणम् । गृहीतो, मि० ५० १ उ० । ग्राहाने, हस्तम्यापारे, वाच० । सपेग्राहे गार्किकार्दो, वृ० १ उ० । त-
स्तुकजीवे जलजन्तुभेदे, उच्य० ३६ अ० । ग्रह०० । तथा युवम्-
" स किं न गाहा ? । गाहा पञ्चविधा पञ्चत्वा । संज्ञा-बेली बडगा
मद्दुवा पुलगा सामागारा । संज्ञं गाहा । " प्रका० १ पद० ३० ।

गाहक-ग्राहक-पुं० । ग्रह वस्तुः । इयमपक्षिणि, विपक्षे च । प्रदी-
तिरि, मि० । ग्रापक, लिङ्गेन्द्रवादी, वाच० । ग्राचाये, ग्राहयती-
ति वृत्तपक्षः । शिष्यं च, शुद्धानीति व्युत्पत्तः । व्य० ३ उ० । शि-
विपरि गुरो, उच्य० १ अ० । अथपरिच्छेदकारिण्यं, वृ० १ उ० ।
कथयतिरि, आ० म० द्वि० ।

गाहगुह्यं ग्राहकगुह्य-न० । ग्राहकगुह्या छन्दोऽशनादिदाने,
यत्र प्रदीना चारित्रगुणयुक्तः । निपा० २ पु० १ उ० ।

गाहगमिरा-ग्राहकगिरि-खी० । ग्राहयतीति ग्राहिका, सा चाम्नी
नीलम ग्राहकगीः । आ० म० द्वि० । अथपरिच्छेदकारिण्यं सग-
वद्वाचि, वृ० १ उ० । आ० म० का० ।

गाहण-ग्राहण-न० । ग्राहयतीति ग्राहणम् । पाछने शिष्य ए-
तदिति बाहुलकार्कमण्यनन्द, ग्राहणम् । ग्राचारिदिसूत्रे, व्य०
३ उ० । प्रांतपाद्यस्य विषयकितार्थप्रतीतिजनकं वचसं, ग्रहणं
२ संख० द्वार । आद्यापने, पं० भा० ।

गाहणं तत्रचरितस्सा, गहणं चिय गाहणा होति ।

किह पुण चरितगहणं, होज्जहि जप्पति इमेहि तु ॥

वेरगणं अह्वा, मिच्छो होइ संयत्तं ।

संयत्ताय चरितं, अह्वा होजा इमेहि गहणं तु ॥

सवणो णाणविणाणे, एमादी गहणं चरिते य ।

अह्वा बी उवप्सो, एगहं होति गाहणा य चि ।

तह उवदिसति जहं, चारिचं गेहहती सो तु ॥

अविराहणम्मि य गुणां, दोसा य विराहणा चरितस्स ।

तह गाहज्जति जहं, आगाहो होति चारिते ॥

खाये य चेव तह दं-सणे य जाति गहणेण संजूया ।

एयति गाहंते, गाहणता वसिता एसा ॥ पं० पा० ।

कारिचरितपत्तिः ग्राहणा इति । कारिचं प्रतिपादयितुं, क-
स्यं वा कारिचं मविचयति ? । (वेरगणं) वेराम्यतया
शुचिमेवति । यवविचयः पचयः । यत्ताः प्रविचयः प्रतिपादयितु-
म्याकरण, प्रकारो वा । पं० ५० । वृ० ३ ।

गाहणाकुसल-ग्राहाणाकुसल-पुं० । प्रतिपादनशक्तियुक्ते, ग०
१ अ० । स हि बहोनिर्मुक्तिभिः शिष्यान् बांधयति । आचा०
१ अ० २ अ० २ उ० ।

गाहा-गाथा-खी० । गाथ अ-टाए । संस्कृतेतरजापानिबद्धा-
यामायांयम्, जं० २ वृत्त० । नल्लक्षणञ्च-
" विषयाकरपार्थं वा, गतिरसमं दशधम्मवत् ।
तन्मेऽस्मिन्नासिक्, गाथंति तत्पण्डितेभ्यम् " ।
दशधर्मेववर्ति ।

" दश धर्मं न जानन्ति, घृतराष्ट्रं निबोधत ॥

मत्तः प्रमत्तं जन्मतः, भान्तः कर्कः बुद्धिजितः ।

त्वरमागच्छ भोक्क, लुब्धः कामो च ते इच्छा " ।

इति गृह्येण, उच्य० ३६ अ० । स्था० ।

" यच्छन्दो मोक्षमत्र, गाथेति तस्मैः प्रोक्तम् " इति च ।

ग० १ अ० १ अ० ।

" लक्ष्मैतस्स गणा, गोपेना प्रयति नेह विषमे जः ।

वष्टोऽयं न लघुवां, प्रथमेऽहं नियतमायायाः ॥

वष्टं द्वितीयपक्षपरके न्ते, मुखलाच्च स यतिपद्निषयः ।

चरमेऽहं पञ्चमके, तस्मादिह प्रयति वष्टो जः " ॥ २ ॥

आर्थेव संस्कृतेतरजापासु गाथासंज्ञेति ॥

निक्षेपः-

शामं उवणा गाहा, दुक्कगाहा य जावगाहा य ।

पोत्थग-पत्तग-झिहिया, सो हेइ दुक्कगाहाआ ॥ १३६ ॥

(नामं उवणेत्यादि) तत्र गाथाया नामादिक्कभुत्तुं निक्षेपः ।

तत्रापि नामव्यापने कृत्स्नत्वादन्यास्य चर्यगाथागमाह- (ल० १

कु० १६ अ०) । आगमनो, नो आगमनञ्च । तत्र आगमनो जाता,

तत्र चानुपयुक्तोऽनुपयोगो ह्यन्येति ह्यत्वा । नो आगमनस्तु

विधा-हशरीरद्रव्यगाथा, अम्यशरीरद्रव्यगाथा, तादृयां वि-

निर्मुक्तं च । " सज्जं गुहं विसमा, स ह्या ताण छट्ठहज्जया ।

गाहाय पच्छके, भेओ गट्ठो ति इक्कको ॥ " ॥ इत्यादि लक्षण-
क्षिना पत्रपुस्तकादित्यस्तंति । वृ० १ अ० १ अ० १ उ० । तत्र

हशरीरमम्यशरीरम्यतिरिक्ता चर्यगाथा पत्रपुस्तकादित्य-
स्ता । तद्यथा-" जयति णवणसिण्णकुवसय-विधिसियसरवत्त-

पत्तज्जलच्छे । चोरो गयंमयगल-सुखसियगयविक्रमो भगव" ॥ १ ॥

अथ चेत्यमव गाथा पौदशाध्ययनरूपा पत्रपुस्तकचर्यस्ता
चर्यगाथंति ।

अवगाथामयिह्यत्वाऽऽह-

होति गुण जावगाहा, सागारुवभोगजावणिप्पञ्जा ।

महुरान्निधानजुत्ता, तेण गाहा ति णं विंति ॥ ४० ॥

(होति पुणेत्यादि) आवगाथा पुनरिधं जयति । तद्यथा-योऽ-

सौ नाकारोपयोगः क्वापोपशमिकतायनिष्पन्नो गाथां प्रति

व्यवस्थितः सा भावगाथेत्युच्यते, समस्तस्याऽपि च वृत्तस्य

क्वापोपशमिकभावे व्यवस्थितत्वात् । तत्र चानाकारोपयोगस्या-

संभवादेवमभिधीयते इति । पुनरपि भावे विधिसर्गाह-मधुरं

अतिपश्लमभिधानमुच्चारणं यस्याः सा मधुराभिधानयुक्ता,

गाथाऽन्तःसोपानिबद्धस्य प्राकृतस्य मधुरत्वादित्यभिप्रायः । गी-

यने पठ्यते मधुराक्षरप्रवृत्त्या, गायन्ति वा तस्मिन्ति गाथा, यत

पद्यमस्तंन कामेव गाथास्मिन्ति तां वृत्तते; णमितिवाक्या-

लक्षणे; यतां वा गाथामिति ।

अन्यथा वा निकरमधिकृत्याऽऽह-

गाढीकया च अत्या, अहवा सामुद्रण उदेयं ।

एषण हाँति गाढा, पमो अत्रो वि पजाओ ॥ ४१ ॥

(गाढीकया च इत्यादिभाषीकृताः पिपरीकृता विलिप्ताः सन्त एकत्र मीलिता अत्रां यस्याः सा मायेति । अथ वा सामुद्रण वृन्दस्या या निबद्धा सा मायेत्युच्यते । नचनेदम् "उ-प्रांनबर्क" च यल्लाके, मायेति नप्रायश्चैः शोकम् । एयोऽनन्तरको गाथाशब्दस्य पर्यायं निकरस्तापस्यायो कथ्यते । तच्छा-वा-पतेऽस्ती, गायान्ता वा तामाति, गायीकृता वाऽप्याः सामुद्रण वा चन्द्रसेति मायेत्युच्यते । अन्यथा वा स्वयमभ्यूहा निकरविधिना विषय इति ।

पिपिडतापेभ्राह्म्यमधिकृत्याऽऽह-

पमुरमसु अऊपणो, पिडितअत्यसु जो अवि तडु वि ।

पिडियवयणणऽअं, मेह तम्हा ततो गाढा ॥ ४२ ॥

(पमुरमसु इत्यादि) पञ्चदशस्वययनेषु अनन्तरलोकपु पिडितापान्ते तेषु सर्वेष्वपि य एवं व्यवस्थितोऽर्थस्तमवितथं यथावस्थितपिपिडितापेयचनेन यस्याद् अन्तात्तयेष्वयनं योऽहं मः पिडिरतापेयप्रमात्रायेत्युच्यते इति । सु० १ सु० १६ अ० । विचित्रा गाथा यथा-"समगं नक्कला योमं, जोयंति समगं उऊ परेणमो । पण्णुवुड गाहसोओ, वड्डुओ हाह नक्कला" ॥

अस्यां च गाथायां पञ्चमाधमांशको पञ्चकलावितोयं विवि-
भेति उन्धाविद्भरवद्वयते, बहुला विचित्रति गाथान्नज्ञानात्
"एतत् पंचकलां गाणु" इति । स्था० ५ डा० ३ ड० । "कई च
एक्काएगाढाए" एकया च गाथया लाङ्गिण्णकदिक्कयमपेयया
नृतया कवि जानीयात् । तद्वचनाकरे काजनिह, स० । श्री० ।
हा० । प्राक्तनपञ्चदशाभ्ययनस्य गानात्रायो गाथा वातप्रतिचु-
त्तत्वादिनि । सूत्रकप्रथममनुरक्तपथ्य षोडशेऽव्ययने, स० १६
सम० । प्रतिष्ठायां, "संस्पयाण य गाहा" इह गाथा प्रतिष्ठा-
कपते, निश्चातितरिथः । "गाधु" प्रतिष्ठापितस्ययोह इति धातुव-
चनात् । आव० ४ अ० । गृह, "गाढा चर गिहमिति एगट्टा"
इय० ८ उ० ।

गाहाज्ञ-ग्राहाज्ञ-पु० । त्रैविध्यजीवभेद, जी० १ प्रणि० ।

गाहावई-गृहपति-पु० । गृहस्थ पतिः स्वामी गृहपतिः । सु० २
अ० ४ अ० । सु० । गृहस्थे, आसा० २ सु० १ अ० १ डा० । काष्ठा-
गारिनियुक्त, स्था० ७ डा० । स० । अकिमविशेषे, उत्त० १ अ० ।
गाथापति-पु० । गृहस्थे, कल्प० ६ कृण । अ० । स्वधर्मं चर-
तो निश्चायाजय । ज० २ वक्र० । "आमे नामं गाहावई" । अन्त०
४ वगे । "मकाई नामं गाहावई" । अन्त० ७ वगे । आ० म० ।
शय्यादातरि च । स्था० ५ डा० ३ उ० । कालोदायदातीनामन्य-
तमेऽव्यूथिक, म० ७ श० १ उ० । मन्दरस्य पूर्वण स्तीता-
महानथा उत्तरण अमनंयाम, स्था० १ डा० ।

गाहावईओमह-गृहपत्यवग्रह-पु० । गृहपतिमीपमलको रा-
जा तस्यावग्रहः । प्रति० । गृहपतेर्ग्रामहसग्रांमपाटकमवग्रहः ।
आवा० २ सु० ७ अ० १ डा० । नवप्रदंभेदे, आवा० १ सु० ७ अ० ।
गाहावईकरंय-गृहपतिकरएक-न० । श्रीमकैटुमिकक-
रंके, स्था० ४ डा० ४ डा० ।

गाहावईकुल-गृहपतिकुल-न० । गृहपतिगृहस्थस्तस्य कुलं शु-
हम् । आवा० २ सु० १ अ० १ डा० । नि० सु० । गृहगृहे, म०
८ डा० ६ डा० ।

गाथापतिकुल-न० । गृहस्थगृहे, कल्प० ६ कृण ।

गाहावडरपण-गृहपतिरज-न० । चक्रवर्तिनः काष्ठागारिनियु-
क्तानामुक्तेषु पुरुषे, स्था० ७ डा० । गृहपतिश्चक्रवर्तिगृहस-
मुचितोतकनयनापरः शास्त्रादिसंघान्यानां समस्तस्वाडु-
सहकारादिकलानां सकलशाकविशेषाणां निष्पादकश्च ।
प्रव० २१२ डार ।

गाहावई-ग्राहावती-स्त्री० । मन्दरस्य पूर्वतः शीतोदाया महा-
नथा उत्तरे (स्था० ३ डा० ३ डा०) सुककुब्जिजयेऽन्तर्नेद्याम्, जं० ।

कहिं जंते ! जंबुद्वीवे द्वीवे महाविदेहं वामे गाहावईकुंहे
णामं कुंहे पसत्ते । गांध्या । सुकच्छस्य विजयस्य पुरच्छिमं
महाकच्छस्य विजयस्य पश्चिम्येणं शीशवंतस्य वामहर-
व्यस्य दाहिणिच्छेनं ति, एत्य एं जंबुद्वीवे द्वीवे महाविदेहं
वामे गाहावईकुंहे णामं कुंहे पसत्ते । जट्टेव राहंशंसाकुंहे
तट्टेव जाव गाहावईद्वीवे भवणे, तस्य एं गाहावईकुंहेस्य
दाहिणिच्छेनं तारेणेण गाहावई महाणई पव्वा समाणी सु-
कच्छमहाकच्छविजए दुहा वि भयमाणी पुहा वि भयमाणी
अट्टावीमाए सलिन्नासहस्मेहिं समग्गा दाहिणेणं सीआ-
महाणईं सक्कुरई । गाहावईं गं महाणईं परहे अ मुट्टे अ
सक्कस्य समा, एणवीसं जोअणसयं विक्कलंभेण अट्टाईं जो-
अणमयाईं उव्वेहेणं उन्नमो पांसि दोहिं पडमवरवईआहिं
दोहिं अ वणमंहेदिं जाव दुएह वि वड्डाओ ॥

(कहिं जंते ! इत्यादि) क मन्दः । जम्बूद्वीवे द्वीपे महाविदेहे
वर्षे ग्राहावत्या अन्तर्नेद्याः कुपं प्रभवत्पानं ग्राहावतीकुपं नाम
कुपं प्रहस्य । गौतमः सुकच्छस्य विजयस्य पूर्वस्यां महाकच्छ-
स्य विजयस्य पश्चिम्यां नीलवती वर्षधरपथस्तस्य दक्षिणात्ये
नितम्बे, अत्र सार्माप्यिकेर्गंधकरये सप्तमीः तेन नितम्बेमीपे
इत्यर्थः अत्र जम्बूद्वीपे द्वीपे महाविदेहे वर्षे ग्राहावतीकुपं नाम
कुपं प्रहस्य । वर्षेव राहंशंसाकुपं तथेदमपि विशांतयोजना-
यामविक्रममिमत्यादिरीत्या ज्ञेयम् । कियपयमन्तिम्याह-यावद्
ग्राहावतीद्वीपे प्रवतं चेति । कपलकृणं जेतव, तंतां सुव्रमपि आ-
वनीयम् । यथादि-"संकेणट्टणं भेने । एव बुब्बइ गावावईदीनी ।
गांअमा । गाहावईदीवे च बहूँ उण्णसाईं जाव सदस्सपसाईं
गाहावईदीवसम्यपजाईं समवसाईं" इत्यादि । अथामाद् या
नदी प्रवहति तामाह-(तस्स गामिम्यादि) तस्य ग्राहावतीकुवड-
स्य दक्षिणात्येनं तोणेन ग्राहवती महानदी । प्रव्वाऽस्मी सु-
कच्छमहाकच्छविजयै द्विधा विभजमाना विजजमाना अष्टावि-
शत्या नदीसहस्रैः समग्रा सहिता दक्षिणतः प्रागेन मेरावकि-
णदिशि शातीं मदानदीं समुपसपेति । अथास्या विष्कमजाई-
कमाइ-(गाहावई गामिम्यादि) आहावतीमहानदीप्रवह ग्राहाव-
तीकुवडनिर्गमे मुक्के शीताप्रवेशे च सर्वत्र सुखप्रवहयोरन्यत्रापि
स्थानं समासांस्तारी ज्ञेया । एतदेव दृष्टोपनि-पञ्चविंशत्यध-
कं योजनाशतं विष्कम्येण, अष्टवृत्तीयाति योजनाशताः सुख-

येन स्वाद्यशतयोजनानां पञ्चाशद्वर्गमात्र एव लाज्यम् ,
युपवृत्तं च प्राग्वत् । तथाहि—महाविदेहेषु कुटुम्बकमन्त्रालयि-
न्युपवृत्तकारमुख्यमन्त्रिणैरेकेषामन्त्र्य सर्वेभ्यः । तासु
पूर्वापरविस्तृतास्तुतयविस्तारप्रमाणास्तव एतत् करणायकाशः ।
तत्र मेघविष्कम्भमुपपरनक्षत्रालयनायामप्रमाणं चतुःशतानि-
सहस्राणि, विजय १६ युपवृत्तं पञ्चविंशतिसहस्राणि चतुःशतानि
चतुःशतानि, बह्वेकादयः चतुःशतानि सहस्राणि, मुख्यव-
ह्वय २ युपवृत्तं ५८७४, सर्वमालने नवतिसहस्राणि इत्येते पञ्चाश-
द्विंशके, एतज्जम्बूद्वीपविष्कम्भश्चतुःशतानि । शोधितं च जातं
सप्त शतानि पञ्चाशद्विंशति । एतच्च दक्षिणे उत्तरे वा भागे अन्त-
रविषः चतुःसप्तति बह्विंशत्यन्तः, ह्यधः प्रत्येकमन्त्रनदीना-
मुक्तं विष्कम्भ इति । आयाजस्तु विजयाऽऽयामप्रमायुः, विजयव-
ह्वेकादयान्तर्मुख्यनानां समाऽऽयामप्रमायुः । ननु “ जाव-
इया सल्लिआओ, माण्डुसल्लोगमि सव्वमि २६ । पणयाहीस
सहसस, आयाओ होइ सव्वसत्तआओ ॥ ३ ॥ ” इति वचनात्
कथमिति संगच्छते ? उच्यते—इदं वचनं भरतपञ्चादिसाधा-
रणं, तत्र यथा तत्र नदीक्षेत्रस्यात्ययेनानुपपत्तायपथकाहोकाक-
रणमाश्रयणीयं, तथाऽत्रापि । अत्र श्रीमलयगिरिपाराः क्षेत्र-
मन्त्रवृत्तौ जम्बूद्वीपाधिकारे “ एताञ्च प्राहावतीप्रमुखा नद्यः सर्वा
अपि सर्वत्र कुपद्वाहिनिरगमे शीना शीतोदयाः प्रवेशे च तुल्यप्र-
माणविष्कम्भोद्दिष्टाः ” इत्युक्तं वा यत्पुनर्यातं कोत्तरपुष्कराधोधि-
कान्तोर्नदीनां द्वीप इ द्विगुणविस्तारं व्याकथयन्तः प्रोक्तुः—“ यथा
जम्बूद्वीपे रोहितादीनां हिता-सुवर्षकुला-कण्टकुलानां प्राहा-
वत्यादीनां च द्वादशानामन्त्रनदीनां सर्वाग्रण्योद्दिष्टानां नदी-
नां प्रवहं विष्कम्भो द्वादश योजनानि सादृशानि, तेष्वधः क्रोशम-
कं, समुद्रप्रवेशे प्राहावत्यादीनां च महानदीप्रवेशे विष्कम्भो यो-
जन १६५०, उद्धेयां योजन २ कोश २ इति । तत्र पूर्वापरविस्तारः ।
यतस्तत्रैव नैरत्र लघुवृत्तयोनिस्रावणप्रवहप्रवेशयोर्विशेषोऽभिहित
इति कथं न समीहितम्; एवमत्रापि लघुवृत्तयोनिस्रावणस्रावो-
र्धर्मितं वर्त्तते । उन्नयत्रापि नद्यं तु सर्वविशं विद्वन्ति । किञ्चासां
सर्वत्र समविष्कम्भकत्वे प्रागमन्युक्तिरप्यनुकुला । तथाहि—आसां
विष्कम्भविषयं उन्नयपार्श्ववर्तिनां विजयपार्श्वे विष्कम्भविषयं
स्यात् । इत्येते च समविष्कम्भकत्वमिति । शेषं व्यक्तमिति ।
अं ४ वक्तुं “ दो गाहावई ” इति २ टां ३ उं ।

गाहावईकुम्भ—प्राहावतीकुण्ड—नं । प्राहावतीनिर्गमकुण्डे, अं
४ वक्तुं ।

गाहामुत्तपर—गायामुत्तपर—पुं । मिश्रीकलवव्यवहारयोर्धेयं पीठं
ते एव गाथासुत्रे, नक्षत्रतीति । मिश्रीधादिर्धातिकायाः सूत्रतो
धारके, नि ७ २ उं ।

माहासोत्तसग—गाथाषोडशक—पुं । गाथास्य चोत्तरमध्ययनं
व्यसिम्भः सनस्कन्धे स तथा । सूत्रकृताङ्गस्य प्रथमं सुतस्कन्धे,
सूत्र ० १ छुं १ अं ० १ उं ।

मोक्षसयगाहा सोक्षसगा पञ्चता । तं ब्रह्मा—उपप, त्रैपालिपु,
उवमगर्पारिन्ना, इत्थीपरिन्ना, निरयविनची, महावीरपुष्टे,
कुसीलपरिनासिपु, वीरप, वम्भे, सपाही, भगो, समीसारणे,
आहागर्हिप, गये, जमप, गाहा । स ० १६ सम ० ।

सूत्रकृताङ्गस्य षोडशोऽध्ययने, तत्सर्वेदपर्वविषयांश्चेति कृता
सूत्रार्थमधिकृत्याऽऽह—

सोक्षसमे अङ्गभूयणे, अणुगारगुणान् वक्ष्यामि भाषिया ।
माहासोत्तम णाम्, अङ्गभूयणमिणं उवदिंसति ॥ ४३ ॥

(सोक्षसमे इत्यादि) चोत्तराध्ययने उन्नयपार्श्वः स्यात्तत्सर्वं
गुणः क्षान्त्वाद्यस्तेषामनगारगुणानां पञ्चदशस्वव्यवधेयत्वे-
न्निदिनानामिहाध्ययने पिंगलदत्ताद्येवचमेन यतो यथोक्तानिदिनाना-
म्नो गाथाषोडशार्थानामध्ययनमिदं व्यपदिशन्ति प्रतिपादय-
न्ति ॥ सूत्र ० १ छुं १ अं ० १ उं । आं ७ ० ।

गाढिय—प्राढित—असंयमं प्रति वर्त्तते, सूत्र ० १ छुं २ अं ० १ उं ।
गाढिया—प्राढिका—ली० । अक्षलेशनाथेधाधिकार्यां वाचिका-
याव, श्री० ।

गाढीकड—गाढीकुत्त—अं० । पिरसीकने, “ गाढीकया च अथा,
अदेवा सासुद्वयण उद्वयं ” सूत्र ० १ छुं १६ अं ० ।

गंति—गुठि—आं० “ स्तुकादी ” । ८१, १२१ इति श्रुत इत्यम । प्रा०
१ पाद । “ ब्रह्माश्वन्तः ” ॥ ८१, १२६ ॥ इति अनुस्वारगमः सङ्क-
त्प्रसन्नायां गति, प्रा० १ पाद ।

गिज्ज—गुव—आं० निष्सायाम्, दिवा० पर० सङ्कोसेदं वाच० ।
“ युपवृत्तयुपकथामिधमुहं उक्तः ” ॥ ८१, १२१ । इत्यस्यस्य उक्तः ।
“ गिज्ज ” गुपथा । प्रा० ४ पाद । स० । प्रासस्यासम्नोपेणाप्रासस्या-
काङ्क्षावन्तो भवन्ति । इति ० ५ टां १ उं । “ कांसवा एमे गि-
ज्ज ” एकः कथं गुह्यं तापयेमांसं वा विदितकर्मपरि-
णामो विद्वान्नुपयेत गार्थं यदि तत् स्थानं प्राप्तपूर्वनामिध-
सन्धानेकशः प्राप्तस्नग्नामनामनोत्कर्षाऽवकाशं विधायात् ।
आवा० १ छुं २ अं ० ३ उं ।

ग्राह—नि० । हस्तादिना आर्धेय, इति ० ३ टां २ उं । सस० ।

गिज्जमाण—गुवृत्त—नि० । गार्थं विदधति, आवा० ३ छुं ० ।
नि० चू० ।

गिहिया—गिहिका—ली० । कन्दुकलेपिणो चक्रवहिकायाव,
प्रव० ३५ द्वार ।

गिहमाण—गुवृत्त—नि० । बाह्यादयश्चे आद्वाने, इति ० ३ उं ।

गिह्ययव—प्रदीतयव—नि० । उपादेय, अनु० । आं० मं० ।

गिरु—गुद—अं० “ गुदु ” अग्निजाङ्गनायाम् । कः प्रासहारदी आ-
सके, अतुल्येन तदाङ्गावति । न० १५ श० ७ उं । आवा० ।
इति ० ३ टां । सूत्र ० । प्रथमं, अष्टयुपपद, इति ० ६ अं० । आवा० ।
सूत्र ० । प्राक् शुद्धादिविषयस्य समाख्याद् (आवा० १ छुं १
अं ० ५ उं) लक्ष्यतत्वं गन. न० । विज्ञा० ग० “ विसयसु गिह्या ”
विषयसोनुपाः । आं० चू० ० ३ अं० । श्रुतिरे, सूत्र ० ३ अं० ६
अं० । उच्य० । द्वावधाने रमणारागमोदने, सूत्र ० ३ अं० ५
अं० १ उं । श्रुतिमान्, प्रथमं ३ आश्र० द्वार । “ कस्मिं गि-
ह्यो तुम् ” गृहस्यं सुदो सूत्रः । तं० ।

गुवृत्त—पुं० । (गीह्य) पङ्क्तिवशेषे, अं० २ श० १ उं । प्रथम० ।

गिह्यपिड—गुवृत्तपुष्ट—गुदपुष्ट—गुदपुष्ट—न० । यथैः पङ्क्तिवशेषे सुदोर्वा
मांसकुष्ठैः शृङ्गाधादिनाः स्पृष्टस्य विदारितस्य करिकरभरा-
समादिशरीरसंगतत्वेन यमरानं तद् गुवृत्तपुष्टं वा गुदपुष्टं

वा । शुभेर्वा भक्तिपुष्टय यस्य शुभपुष्टय ॥ न० २४०१ उ० । शु-
स्वपुष्ट शुद्धेः स्पर्शनं कलेवरार्थं मध्ये निषेध शुद्धैरात्मनो ज-
नस्यमित्यर्थः । हा० १ सु० १६ अ० । शुभेः स्पृष्टेन यस्मिन्
तद् शुभस्पृष्टम् । यदि वा-शुभाणां भव्यं पृष्ठमुपलक्षणत्वाद्-
ब्रह्मदि, तद्गर्ह्यं करिकरमादिशरीरानुप्रवेशेन महासत्त्वस्य
सुमुख्यैरेवस्मिन् शुभपुष्टमिति । मरणभेदे, इथा० २ डा० ४७० ।

गिष्पादभक्तवर्णं 'गि-ष्पिट' उन्वयं ग्राह्यं वेदात्मं ।

एष दानि विमरणा, कारणजाए अणुसावा ॥ १०३० ॥
शुभेः स्पृष्टे स्पर्शनं यस्मिन् तद् शुभस्पृष्टं, यदि वा शुभाणां
भव्यं पृष्ठमुपलक्षणत्वाद्ब्रह्मदि च मनुष्यैः तत् शुभपुष्टम् ।
स ह्यलकपुष्पिकापुष्टप्रदानं यस्मिन् तद् शुभपुष्टम् । वांद् वा-
शुभाणां भव्यं पृष्ठमुपलक्षणत्वात् प्रथमतः प्रतिपादन-
मनन्तमहासात्वजिब्यनया कम्मनिर्जरां प्रति प्राधान्य-
व्यापनायम् । प्रब० १५७ डार । " गिष्पेहि पुष्टं, शुद्धे-
निक्रान्त्यमित्यर्थः । तं गोमाहकलेवरं प्रत्याप्तं पक्षिणां-
त्ता गिष्पेहि अणुणां भक्तवर्णं । अहवा-पेष्टोद्ग्राहेषु अलत-
पुष्टे दाउ अणुणां गिष्पेहि प्रकलवदः । नि० चू० १३ उ० ।

गिष्पिटहाग-गृष्पुष्टस्थान-न० । शुद्धपुष्टमरणस्थाने, यत्र
सुख्यं यो शुद्धादिमक्षणार्थं कथिरादिलिखदेहा निषेध तिष्ठन्ति ।
आवा० १ सु० ३ चू० ।

गिष्पि इ रिंशि-शुद्ध इ रिंक्षिन्-पुं० । ज्ञायांशगतत्वेन शुद्ध
इव रिंक्षकत्वेन स्थानात्मा क्वाते पुरुषविशेषे, पि० । तथा क-
चित् प्रामे कोऽपि पुरुषो ज्ञायाऽऽदेशाविधायी, अन्वया वा सा
रमय्यामात्मनमुपविष्टा वक्षते, सा च तेन ज्ञानमयायि, तयो-
क्तम-मम समीपे स्थालमादाय समागच्छ । सोऽपि यत्प्रिय-
त्वा समादेशान् तन्मे प्रमाणमिति वदन् प्रत्याप्तः समीपे गतः ।
तथा परिवेषितं ज्ञानं, तत् उत्कम-ज्ञानमस्थाने गत्वा लुक्त्व-
ततः स भोजनस्थानं गत्वा ज्ञानं प्रवृत्तः, ततः पुनरपि तेन ती-
मने वासितम् । सा च प्रगुत्वाच-स्थालमादाय समागच्छ । ततः
स शुद्ध इव उत्काटिं रिंक्षन् स्थालेन शुद्धाति, ततो लुक्त्वं, एवं
नकादिकमपि शुद्धाति । तत् एतल्लोके ज्ञात्वा दासेन शुद्ध इव
रिंक्षनीति नाम कृतमेव शुद्ध इव रिंक्ष । पि० ।

गिद्धि-गृद्धि-क्षी० । शुष्-क्तिः "हृत्पादौ" ८ । १ । १३८ ।
गार्थे, तात्पर्यं, आस्वेषायाम्, लृञ्० १ सु० ६ अ० । विषयभिका-
ह्यायाम्, उत्त० ६ अ० । आ० गार्थे, ममत्वे, लृञ्० १ सु० ६ अ० ।
आ० शत्रिस्थानपरिग्रहप्रतिपक्षे, च० ३ अ० । सूच्यो, शु-
द्धिः, परीह इत्येकार्याः । विशेष ।

गिम्न-ग्रीष्म-पुं० । प्राकृते ध्वजगम्य स्यः । ततः "म्हो
म्हो वा" । उ० ४१२ । इति अपभ्रंशं म्हाजगम्य मकाराका-
न्तां प्रकारः । उज्ज्वे, प्रा० ४ पाद ।

गिम्ह-ग्रीष्म-पुं० । "पहम-हम-ध्व-स्म-ह्मां म्हः" । ८ ।
२७३ । इति ध्वस्य म्हः । प्रा० २ पाद । वैशाखज्येष्ठालके, हा० १
सु० ६ अ० । उषष्ठादात्मके वा । लृञ्० १ सु० ३ अ० १ सु० १
पठन्तुके, च० १२ पादु० । लृञ्० प्र० । उज्ज्वलात्, हा० १ सु० १
अ० । धर्मैतौ, संया० । ज० ।

गिम्हकाल-ग्रीष्मकाल-पुं० । उज्ज्वलात्, प्रब० ५ सम्ब०
हार । लृञ्० प्र० ।

गिम्हकालपारिज-ग्रीष्मकालपारिज-पुं० । उज्ज्वलात्पारिज-
वेनशुक्लपङ्क, ध्व० ७ उ० ।

गिम्हबाशल-ग्रीष्मवासर-पुं० । "सचोः संयोगे सोऽप्रीये" १
॥ ४ । ३०५ । इति ग्रीष्मफल्गुनसारं न सः । ग्रीष्मर्तुवासरेषु,
प्रा० ४ पाद ।

गिरा-गिर-क्षी० । "दो रा" ॥ ८ । १६ । स्वल्पस्य रा०
प्रा० १ पाद । बाबि, लृञ्० १ सु० १३ अ० । कटप० । हा० ।
"वक्षं वयनं च गिरा" दृष्ट० ७ अ० । "शुकपुत्रं गिराभीष्टं, ती-
र्थेण स्मृतिमानये" श्रीरामायं वाचस्पतिमिति नास्तिकम-
तप्रवर्तयितुर्हृदस्पतेः सुखा । तथा-गिरां वाचार्थी लहर्मी शीर्षा
इयति यस्तं, परमार्थतः पदार्थप्रतिपादनं हि वाचां शोना, तां
च तासामपदमाश्रमाचरतामाचक्षाणस्ताथागतस्तनूकरात्वे-
वेति विशेषणाऽऽनूत्या सुगतांप्रपः । रत्ना० १ परि० । आवा-
योपाध्यायहन्तं गिरं शुद्धाति । नि० चू० २० उ० ।

गिरि-गिरि-पुं० । शुश्रूषि शम्भवात्ते जलनिवासभूतत्वेन (हा०
१ सु० १३ अ०) गोपात्र-गिरि-विभक्त-प्रभृतिषु (न० ७
सु० ६ उ०) पर्वतेषु, विशेषं । बाह्यभूषिकायाम्, क्षी० ।
वा क्तिप् । नेत्ररोगे, गिरिषा कालः । मेण्डुके, गृष्टे, क्षि० ।
गिरणं, क्षी० । "अध्याप्यकारं गिरिगारहस्यम्" । "गिरिस्तस्मि-
न्वाजिव तावदुच्चकैः" । मेघं, वाच० ।

गिरिकंदर-गिरिकन्दर-पुं० । गिरिशुहायाम्, प्रब० ३ आश्व० ह्यार ।
ध्व० । पर्वतशुहायाम्, कटप० ४ कृष्ण ।

गिरिकन्द-गिरिकटक-पुं० । पर्वतनिमित्ते, हा० १ सु० १८ अ० ।

गिरिकक्षिया-गिरिकर्षिका-क्षी० । बह्नीविशेषे, च० २ अ० ।
प्रब० । प्रह्ला० ।

गिरिकुदर-गिरिकुदर-न० । पर्वतकुञ्जे, क्षी० ।

गिरिगिद्ध-गिरिगृद्ध-न० । पर्वतोपरि शुद्धे, इथा० ४ डा० १ उ० ।
म० । आवा० ।

गिरिगुहा-गिरिगुहा-क्षी० । कन्दरे, प्रब० ३ सम्ब० ह्यार ।
नि० चू० ।

गिरिजम्-गिरिजम्-पुं० । कोट्यक्षदेशेषु सायाहकालना-
विनि प्रकरणाविशेषे, आद चूर्णिकृन्-गिरियहः कोट्यक्षणादितु
भवति । विशेषचूर्णिकारः पुनराह- "गिरिजतो मत्तवासंक्षीर्णो
जम्ह, सदात्मविषय वरिसारत्ते जम्ह" । लृञ्० १ उ० ।

गिरिजता-गिरियात्रा-क्षी० । गिरियाम्, हा० १ सु० १ अ० ।
गिरिर्ह-गिरिन्द-पर्वततटि-याम्, तं० ।

गिरिगयर-गिरिगयर-न० । स्वनामक्यते नगरे, यत्राविधिना-
ऽग्निपूजको वाणगासीत् । विशेषं । आ० चू० ।

गिरिगोष्ठ-गिरिगोष्ठ-पुं० । उज्ज्वलतटोले, ती० ३ कटप ।
(उज्ज्वलं शब्दे क्तिव्यभागे उ३६ पुष्टे कटप उक्तः)

गिरितहाग-गिरितदाक-पुं० । स्वनामक्यते संनिवेशविशेषे,
आविष्यपुराचक्षन्तं गिरितदाक्यतः । लृञ्० १३ अ० ।

गिरिपक्षद्वय-गिरिपक्षद्वय-न० । दूरसां चाबित्वा गिरेः
प्रपतनेन मरणे, नि० ७० १ १३ उ० ।

गिरिपक्षद्वयोलिय-गिरिपक्षद्वयोलिय-पुं० । गिरिपक्षे पर्वत-
पार्श्वे क्षिप्रपतनकालात् ५५ मानमात्रात्तयान्ति ये ते तथा ।
मरणविक्षेपेण सुसुषुप्तौ, औ० ।

गिरिपक्ष-गिरिपक्ष-न० । यत्राकटैरधः प्रपतनस्थानं ह-
स्यते तस्मात्पर्वतादुपत्योऽधःपतनेन मरणे, कथा० २ डा०
४ उ० । नि० ७० । अ० ।

गिरिपक्षिक-गिरिपक्षिक-पुं० । गिरेः पर्वतात्पतितः, गिरि-
र्वा महापायाः पतितो येषामुपरि ततया । गिरिपतनेन मरण-
धर्मेकेषु, औ० ।

गिरिपक्षिक-गिरिपक्षिक-पुं० । 'गिरिपक्षिक' शब्दाद्यं, औ० ।

गिरिपक्ष-गिरिपक्ष-न० । पर्वतान्तर्ये, संधा० ।

गिरिपक्ष-गिरिपक्ष-औ० । भूधरमुत्तकायाश्च, अष्ट० ४ अष्ट० ।

गिरिपक्ष-गिरिपक्ष-पुं० । विष्णुसंज्ञे, आचा० २ शु० १ अ० २ उ० ।

गिरिराज-गिरिराज-पुं० । सर्वेषामपि गिरिणामुच्चत्वेन तीर्थ-
करजन्माभिर्यथाश्रयतया च राजा गिरिराजः । मैत्रे, सू०
अ० ५ पाठ० । अं० अ० ।

अथ मेरोः समग्रप्रसिद्धिनि बोद्धव्यं नामानि प्रश्रित्युमाह-

मंदरस्य खं जंते । पर्वतस्य कति एतद्विज्ञेया पञ्चता ? ।

गोयमा । सोलम नामधेज्ञा पञ्चता । नै जहा-“मंदर ?

मेरु ३ प्रणोरम ३, सुदंशण ३ संयंपने य ए गिरिराया ६ ॥

रयणोच्च ए सिद्धोच्च ए प्रज्ञे दोगस्य ६ एयी अ ? ० १ १ ।

आत्ये ? १ य मूरियावचे ? २, मूरियावरणे ? ३ नि य ।

चत्तमे १४ अ दिसादी अ ? ५, नैसेते ? ६ अ सोत्तस” ॥ १२ ॥

(मंदरस्य खमित्यादि) मंदरस्य पर्वतस्य भगवाद् कति

नामधेयानि नामानि प्रकृतानि ? । गौतम । बोरस नाम-

धेयानि प्रकृतानि । तत्तथा-“मंदर” इत्यादि गाथाह्वयम् । म-

न्वरदेवयोगाद् मंदरः, एवं मेरुदेवयोगात्मेरुरिति । नन्वेवं

मेरोः स्वामिद्वयमापद्यते चेदुच्यते-एकस्यापि देवस्य नामद्वयं

संभवतीति न काऽऽप्याशङ्कः, निर्णीतिस्तु बहुभुवनस्येति ।

तथा मनांसि देवानामप्यतिसूक्ततया स्मर्यतीति मनोरमः ।

तथा सुषु शोभनं जाम्बूनमयतया रत्नचदुलनया च मनोनिवृ-

त्तिकर्षं दर्शनं यस्यासां सुदर्शनः, तथा रत्नचदुलनया स्वयमादि-

त्यादेरिव प्रज्ञा प्रकाशा यस्यासौ स्वयंप्रज्ञः । जः समु-

च्चते, तथा सर्वेषामपि गिरिणामुच्चत्वेन तीर्थकरजन्माभिर्यथा-

श्रयतया च राजा गिरिराज इत्यादि बोरस । जं० ४ वक्त्र० ।

(विस्तरस्वस्य 'मंदर' शब्दे)

गिरिवर-गिरिवर-पुं० । पर्वतमिच्छान्तिर्दिष्टापदैर्नैवा कुणो

विममः सामान्यजन्तूनां दुरारोहो गिरिवरः । पर्वतप्रधाने, सूत्र०

१ शु० ६ अ० । प्रधानपर्वते, अ० ६ श० ३३ उ० । औ० । पर्वत-

राजे, डा० १ अ० १ अ० ।

गिरिविदारण-गिरिविदारण-पुं० । स्वनामक्याते कृष्णवासु-

देवसदृशे यादवे, ती० १ कल्प । (स च मृत्वा रैवतगिरिः कृष्ण-

पाक्ष इत्यप्यहंति 'रेवय' शब्दे दृश्यते)

गिरिविदारण-गिरिविदारण-पुं० । गिरिणां विदारण-
राण्य । गुहासु, पर्वतान्तरेषु च । अ० ६ श० ३३ उ० । औ० ।

गिरिसारिज्वल-गिरिसारिज्वल-पुं० । पर्वतनदीपाश्र्वे, विशेष० ।

गिरितेज-गिरितेज-पुं० । चन्द्रोदरराजपुत्रे, अ० २० ।

गिला-गिला-औ० । ग्लानी, “अगिलाए येयावाड्यं” इत्य०

२ उ० । अं०, कथा० ८ डा० ।

गिलाण-गिलाण-औ० । ग्लायतीति ग्लानि नि० ७० १ उ० । ग्लै-

क-नः । “ग्लाय” दा० १०६ । इति ग्लायत् इत् । प्रा० २ पा० । मन्द,

आव० ४ अ० । क्लीणहृष्ये, डा० १ शु० १ अ० । व्याघ्रादिभि-

रशक्तं, कथा० ३ डा० ४ उ० । अ० । भिन्नादनादि क्लृप्तम्-

मर्थे, सूत्र० १ शु० ३ अ० ३ उ० । रोगिणं सार्धं, सूत्र० १

शु० ३ अ० ३ उ० । उक्तादिरोगाक्रान्ते, प्रा० ६६ डा० । इत्य० ।

उत्तरविप्रसृते, नि० ७० ।

(१) ग्लानं प्रति गवेषणम्-

जे भिक्खु गिलाणं मोच्चा एच्चा ए गवेमइ, ए गवे-

संते वा साज्जइ ॥ ४२ ॥

अ स्ति गिहेने, निक्खं पुज्जवसिञ्चो, ‘ग्लै’ इत्यस्ये । इमस्म

रोगान्कणं वा सरीरकीणं, सरीरकणं य हरिसक्कलं भव-

ति, तं गिलाणं अण्णसमोयाओ सोच्चा मयं वा खण्णं जां ख

गवेसति तस्म चउत्तुं । अं सां गिलाणो अगवड्ढा पावड्ढितं,

परिनावादि नाक्खिणं पक्खिणं पावति, तस्मा गवसियच्च ।

सग्गामे सउवस्सए, सग्गामे परउवस्सए चव ।

खेत्तंता अण्णगामं, खेत्तवड्ढि सगच्छपरगच्छे ॥

सोच्चा ए परमपिं, सयं व खाऊण जां गिलाणं तु ।

ए गवेसयत्तं भिक्खु, सां पावति आणमादंणि ॥

अग्गिमे ओयोयए, रायउट्ठे जए व गल्ले ।

अच्चाएरोहए वा, ण गवेसेजा विजियपदं ॥

नि० ७० १ उ० ।

(२) अथ ग्लानद्वारं विभावयिषुराह-

सग्गामे सउवस्सए, सग्गामे परउवस्सए चव ।

खेत्तंता अण्णगामं, खेत्तवड्ढि सगच्छपरगच्छे ॥

सोऊण ऊ गिलाणं, उम्मगं गच्छपडिपडं वा वि ।

मग्गाओ अण्णमग्गं, संकयइ आणमादंणि ॥

स्वप्नमे स्वेपाश्र्वे तिष्ठता भुनः, यथा-अमुकत्र ग्लान इति ।

स्वप्नमे वा परेषां साधूनामुपाश्र्वे कुनोऽपि प्रयोजनादाव-

तेन, यद्वा-कृष्णः कृष्णमन्त्रे अण्णमग्गं भिन्नार्थं गतेन,

यदि वा-क्षेत्रवाहित्यमपेक्ष्य वा वसमानेन, एतेषु स्थानेषु

स्वगच्छे वा परगच्छे वा ग्लानः भुनो भवेत्, भुनवा च ग्लानं य

उम्मगंमदवीगामिनं पन्थानं प्रतिपथं वा येन पथा आयातस्म-

मेव पन्थानं पच्छन्ति मार्गाद्वा विजित्तपथादयं मार्गं संक्रामति

स प्राप्नोति आह्लादिनि दोषधर्मानि । आदिशब्दादनवस्थामि-

ध्यातविराधनापरप्रदः । एवंकुणायस्य वा यस्याने ग्लानोऽ-

प्रातिजगारिनापनादिकं प्राप्नोति तक्षिण्यं प्रार्थयिष्य च ।

अन एवाह-

सोऊण ऊ गिज्ञाणं, पंचे गामं य भिक्खवेहाए ।

ऊह तुयियं नागच्छेड्. लमहड् रुए स उवभासं ॥

अन्वा स्थानं पंच वा गच्छन् प्रथमं वा प्रविष्टो निर्वां वा पर्व-
ट् पर्वत्तं गच्छन् तत्र गच्छन् नागच्छति ततो ज्ञातिं प्रार्थयति
स चतुरो मासं गुरुकाह ।

यत एवमनः-

जह भमरमहुयरिगणा, निवत्तंती कुमुयिअमि चूयवणे ।

इय होइ निवड्अव्वं, गेहाणे कइयजहं ॥

यथा भ्रमरमधुकराणाः कुमुते मुकुंते चूलवनं सदकार-
वमजहते भ्रमरमधुकराणां लुपतया निपतन्त, इत्यमुमैव प्रकारे-
ण भगवद्भ्रातृमनुवंमानेन कर्मनिर्जाराभक्तिपत्या ग्लाने
समुपपन्नं कैवल्यजनेन मायायिममुकं त्वरितं निगणितव्यमाग-
म्यैव ज्ञवति । एवं कुर्वता साधर्मिकं वाक्यं कृतं भवति,
आमां च निर्जाराहारे निवांजना भवति ।

(३) तस्य ग्लानवचस्य प्रतिबद्धार्थं द्वारगाथासाह-

मुच्छे सद्धी इच्छाकरे असत्त मुहिय उभाण ज्ञप्ते य ।

अनुवत्तणा गिज्ञाणे, चान्न संकामणा ततो ॥

प्रथमतः शुद्ध इति द्वारं वक्तव्यम् । ततः अद्धी भवत्वाति द्वार-
म् । ततः इच्छाकारद्वारम् । तन्मन्त्रमगच्छाकरम् । ततः सुखि-
नद्वारम् । तदा तु अपमानद्वारम् । ततोऽपि लघुद्वारम् । ततोऽनु-
वर्तनां ग्लानवच, उपलब्धवच इति वक्तव्यं, तन्मन्त्रानां,
संकामं च ग्लानस्यानधान्येन द्वारगाथासमुदायः ।

(४) अथावयवार्थं प्रतिद्वारं प्रचिकटयिषुः प्रथमतः

शुद्धद्वारं भावयाम-

सोऊण ऊ गिज्ञाणं, जो उवपाणेण आगतो मुच्छो ।

जो उ उवेदं कुजा, लमहड् रुए मवित्थारं ॥

अन्वा स्थानं यः साधुमुपकारेण वक्ष्यमाणं ग्लानसमापमा-
नः, स मुञ्चते प्रायश्चित्तमाह । यस्तु उपेक्षां कुर्वान्, स ज्ञातिं
प्रार्थयति चतुरो गुरुकाह सविस्तारं ग्लानारोपणसंयुक्ताह ।

उपचारपदं व्याचष्ट-

उवचरइ को एउत्तिओ, अइवा उवचारमित्तं एइ ।

उवचरइ व कल्लत्थी, पच्छिंत्तं वा विभोहेइ ॥

यत्र ग्लानो वतते तत्र गत्वा पुच्छति-(को एउत्तिओ सि) ठि-
तीयायं प्रथमा । उचितं प्रश्नः । युष्माकं मये 'अतिष्ठो' स्थानं क
उपचरति, कः प्रतिजामिं? यद्वा-धातुमनेकार्थत्वात् उपचरति
को नु युष्माकं मये 'अतिष्ठो' स्थानं येनाहं तं प्रतिजामिं ।
अथ वा-उपचारमात्रं सांकोपचारमेव केवलमनुवर्तयितुं ग्लान-
समीपमेतं आगच्छति । यादृश-कार्याणि सन्तुपचरति । किमुकं
भवति-कार्यं किमपि ज्ञानद्वारादिकं तत्समापादयिष्यमानः प्र-
तिजामिं, प्रायश्चित्तं वा मे सविस्तारं यद्विनायविष्णोर्भक्तिं वि-
रक्त्याऽऽगत्य च प्रायश्चित्तं विशेषयति । एव सर्वोपचारो
ब्रह्मः । वृ० १ उ० । श्री० ।

(५) तदुक्तेन प्रायश्चित्तम्-

जे भिक्खु गिज्ञाणवेवाचवे अट्टुट्टियस्स गिज्ञाणपाउ-
मोए दन्वनाएणं अज्ञजमाणो जो तं ए पदियाइक्खेइ, एणं
पदियाइक्खंतं वा साइज्ज ॥ ४४ ॥ जे निक्खु गिज्ञा-

२२०

एवयावच्चं अट्टुट्टियस्स सएण ज्ञाजेणं असत्थरमाणस्स
जा तं ए पदितप्पइ, एणं पदितप्पंतं वा साइज्ज ॥ ४५ ॥

भिक्खु गिज्ञाणं य पुण्यवांछमां, जो साह गिज्ञाणस्स वेवाच-
व्वकरुणु अट्टुट्टियं जाव गिज्ञाणस्स वांस्सहं पाउमं वा असपावं
वा उवपायति, सरीरमाकतिकम्मे वा करेति, ताव वेत्तातिज्जमे,
वेत्तातिकम्मे अर्हतां को पदियप्पयति, एवं तस्स असत्थरं अथो
जो न पदियप्पयति असपाणादिणा, तस्स चउ गुरुगा, पारताव-
खांविणप्पणं च, गिज्ञाणां य सां परिक्खो भवति, तद्वा तस्स
पदितप्पियम् ।

(६) सीसां पुच्छति-गिज्ञाणवेवाचवे करिसे साह

गिज्ञाति ? । आचार्य आह-

संतिसंयं मरुदियं, असदमलोलं च मरुदिसंयं ।

दक्खं सुपरमसुखिं, द्विययगाइ अपरितत्तं ॥ ४६ ॥

कोहणिमाह- भर्ता, अक्कममाणस्स विअस्स कमाकरणे साम-
त्यमयि सो खंतो वक्खो भवति । अहवा-खंतो कम् ; आधार इत्य-
र्थः । मायायिगृहकारी महुं व भो । मायायिगृहकारी अस्साहं वि-
यविसयिगृहकारी भलोत्तो, उक्कस्सं वा इहं वा जो एत्थं
ण पेह्णं नो वा अलालो, अलुद्ध इत्यर्थः । लोकासंपद्यो जहा व-
चनार्थं पुरसमित्ता गिज्ञाणाऽऽस्यिं सिग्घं करेति । इच्छं कल्प-
णं भवतरेहि वा जायेतिसि । सुभरो बुद्धस्स इत्यर्थः । असुभरो
अणिमाह । गिज्ञाणस्स जो वयिमणुयत्ति, अपरं च न करेति,
सो द्विययगाही, गिज्ञाणस्स वा अणुत्तिभो जो, सुखिं पि गि-
ज्ञाणस्स करतो जो न भज्जति सो अपरितत्तो ।

सुत्तयपदं विच्छं, एज्जरपेहं । जयदियं दंतं ।

कोउट्ठाविपमुक्कं, अणाणुकिं मउच्छाहं ॥ ४७ ॥

जो य सुभ-बेसु अपरितत्तो, सुहीतसुत्रार्थ इत्यर्थः । गिज्ञाणो (हो) जो
कयपांकिं सए करेति, अहिंसां जो इहाणिट्टुहिं विस्सएहिं राग-
हांसे न जति, सुकरुडुक्करेसु महप्पकारणेषु य जो अविचारं
मरं उववहति सो, जो इदियणोदिसु वा दंतो न डाति, कां-
ए मयं विपमुक्को, काउं जो थिरक्खेण खां विक्कयति-को अथो
एवं काउं ममत्थो णि । तुज्ज वा एरिं मारिं मय कं णि, जो
एवं न कययति सो अणाणुकिं । अणाणस्सो सउच्छाहो ।
अहवा-अहममाणां वि जो अविशयो भवति सो सउच्छाहो ।

आगादमणागादे, सइहगणिसवणं च सट्ठाणं-

आउरवेयावच्चे, एरिसयं तू निउंजिजा ॥ ४८ ॥

आगादे योगार्थं, अणागादे वा, आगादे कियं करणं, अणागा-
दे कर्मकरणं जो करेति । अहवा-आगादो गिज्ञाणो अणागाद-
जोगिणो वा जहा किरिया कायव्वा जा वा जयणा, एवं सव्वं
जो ज्ञाणमि सो य उस्सग्गाववाए मइहि, ते य जो सट्ठाणं
गिसवति, उस्सव्वं उस्सव्वं, अववाए अववायं, अहवा-अट्ठाणं
आयिरियाति, नेमिं अं जण्यं जामं तं तस्स उवपायति, देति य,
एरिसो गिज्ञाणवेवाचवे णिउज्जति ।

(७) विपरीतकरणे दोषमाह-

एयगुणविपहूणं, वेवावच्चिं नो उ ठावेउजा ।

आपरिओ गिज्ञाणस्सा, सो पाविज आणमादं णि ॥ ४९ ॥

आखिनगुणविपरीतं जो गिज्ञाणवेवाचवे उवेति सो आपरि-
ओ आणादी दोषे पावति ।

इतिमि पञ्चवता, तप्यदिपक्वे य पेक्षयेत्स न ।

पचिञ्चविंशतिमया, विराहया चैव जा जसम् ॥ ४५७ ॥

एतस्मिन् कतिमात्रियाणं पद्यां यथायथं प्रकृष्या कायव्या । तप्य-
दिपक्वे क्षांतययामस्तस् कोटिषो, स्रष्टविश्रस्त माणिषा, अस्रद-
स्त मां एषमादियाणं पचिञ्चविंशतिमासा कायव्या, व्याख्या
इत्यर्थः । अत्राग्रे हि य वेद्यायथं पिञ्चज्जंतहि जा गिला-
यस्तस् विराहया सा य वस्तव्या परिपक्वदोस्तसा ।

इमं पचिञ्च-

गविर्यं कोहे विसए, दोहं स्रद्धा तु माइयो गुरयो ।

क्षांभिदियाणं रागे, गुरुया सेसेमु लहु जयणा ॥ ४५८ ॥

माणिस्तस् काहिणो अजिहंदिपस्तस् विसएसु दासुकारणो चउ-
लहुया पचिञ्चत्, मायाविणो मासगुरुं, क्षांतस्तस् अजिहंदिपस्तस्
य रागाकारिणो चउगुरुया, (संसेसु त्ति) अलक्षिंसंपक्षो अद्-
कको दुस्मरो सुविरो हयपयमिहूतो पारितो सुत्तायागदिवुको
अणिअरपेदो अदंतो कोत्तुहो अणपयसंस् । अणुअहो आ-
गाहअणयावेसु विवरीयकारो अस्रदहणयो परदुणणुसंयं,
पंतसु लहुमासो भयण त्ति । एते सत्वे पदा मासगुरुं पचिञ्च-
ण माइयव्या, याजयितव्या इत्यर्थः । अहवा-भयण त्ति आनेसं-
सरेण वा चउलहुया । अहवा-भयण त्ति अंतरादकम्मेतपए
अलहु । अयति, सो य सुउदो, जह पुण सल्लो अणयां अज-
क्षिं ति दंमेति तां अन्मायाविणिष्कणं मासगुरुं, एवं संसे-
सु विउज्ज वस्तवं ।

एवं ता पचिञ्चं, तेसिं जो पुण उवेज्ज ते उ गये ।

आययि गिलाणह्ता, गुरुया सेसाण तिदिहं तु ॥ ४५९ ॥

एवं पचिञ्चं पचिपक्वे जे कमाइया होसा ता तेसिं भणिया, जो
पुणो आययिणं एते गणे गिलायादिपेयावचकरणे उवति, न-
कम चउगुरुया, वेसा जह डावेति, तेसिं इमं तिदिधं पचिञ्चं-उ-
ज्जम्मातो जर उवेति, नो चउलहुं, वलमस्तस् मासगुरुं, भिक्खु-
यम मासलहुं । अहवा-उज्जयापस्तस् चउलहुं, गीयधस्तस् भि-
क्खुस्तस् मासगुरुं, अगगीयधस्तस् मासलहुं, एवं वा तिदिधं
अक्षोतिअमातिपसु कलमातिकरंतेसु गिलायस्तस् गाढादिपरि-
सावयादिया होसा ।

इमे य भवति-

इहलोइयाणं परलो-इयाणं लक्ष्णीयं फेमितो होति ।

अह आउगपरिहोया, देवा वलवत्तमा चैव ॥ ४६० ॥

इहलोइया आमोसाहंक्षोसहिमादी, परलोइया सगमाकसा
तेसिं फेजिनो जयति । अहा आउगे पदुखंन वलव-
त्तमा देवा जाना, एवं गिलायो विसमादी अस्रदुज्जाणी अ-
णाराहयो भवति, निरिमाउकुगनेसु अ गवज्जि, ए वा इहलोए
आमोसहिमादीआ लक्ष्णीओ उप्पाएति । अम्हा एते होसा व-
लावचकरां ए ठंययवो ? ।

एयगुणपममस्तु न, अमनीए उवेज्ज अणपरोसतरं ।

वेयालया उ इत्यं, गुणदोनाणं बहुविगणा ॥ ४६१ ॥

अथियगुणसमगमायावे अणपरोसतरं उवेति, अयोमं पचिञ्चा-
णुश्राममां जाणेउज्जा, दांसविषाअणेण य बहु विरुणा उपयजं-
ति । अहा-कोह माणो अथिय, अथिय वा । माण पुण कोह नि-

यमा अथिय, तम्हा कोहीमा माणी बहुदोसतरो, तम्हा कोहिं
उज्जया, जो माणि । एवं सत्त्वपरेसु विषयाव्या कायव्या ।

इयानि सुत्तयो-

जे भिक्खु गिलायस्तसा, वेयावबेण बावं भिक्खु ।

होणेण कुपएणं, असंयतं ए पमितपं ॥ ४६२ ॥

बावडा व्यापृतः आक्रान्तिकः तस्य भिक्खुणो अयं भिक्खु
ओ ए पमितपति, तस्य चउगुरुं, पतितावणादिणिष्कणं च ।

इमं च पावति-

सो आण अणवत्थं, भिच्छत्ताविराधणं तहा छविर्ष ।

पावति जम्हा तेणं, तं पमितपे पयसेणं ॥ ४६३ ॥

तम्हा तस्य पडितपिप्यवसं सपयसेण ।

काण्ये ए पडितप्येजा वि-

विनिपयपदं अणवदो, परिहारातवं तंहर य बहेति ।

अतद्विद होनी वा, सगहा वा अलक्षितं ॥ ४६४ ॥

अणवदुत्तवं जा वदति साहु, मां ए पमितप्येजा, भणवत्थो वा
कारणं मित्राणवेयावधेणं अष्टुटिनां, (गिलाणं पाञ्चांगत्यादि)
भिक्खु गिलाणो य पुवंवत् । अष्टुटिनां पैयावृत्त्यकरणोद्यतः,
पाउमं आसहं जल पायं वा, तस्मि अश्रमने जति सो वेया-
वचकरो अयोसिं साहुणं ए कहांन, लाययिपस्तस् वा, सो चउगु-
रुं, पतितावणादिणिष्कणं च ।

आउरपाउगम्मी, दवे अश्रमने वेवावो तस्य ।

जो भिक्खु यानिकवति, नो पावति आणमादीणि ॥ ४६० ॥

बावको व्यापृतः नियुक्तः जति अयोसिं ए कहेति तो आया-
दियो होसा ।

(इयञ्जाए (त्ति) अस्त्य सुत्तस्य व्याख्या-

जायगहोणं फाणं, रागे वा जं तु पाउगं ।

तं पत्यं भोयणं वा, ओमहसंसारवत्तादी ॥ ४६० ॥

कपटा ।

अलम्भमाणे अयोसिं साधूणं कटिज्जने इमे होसा-

परितावमहाउक्कवे, पुञ्जापुञ्जे य किञ्छपाये य ।

किञ्चुस्मासे य तहा, समोहतं चैव काउगते ॥ ४६१ ॥

परितावता उविवा अणगाढगाहापासे कृपया नाहा । एते
वेव गहिता पसु अट्टसु पंदसु जहासंक्षं इमं पचिञ्च-

चउरोस्रद्धा गुरुया, क्षम्मा होति स्रद्धा गुरुया व ।

उदो मूंस् च तहा, अणवदुत्तयो य पारंजी ॥ ४६२ ॥

जम्हा एते होसा-

तम्हा आलोपेजा, संमोहोर् अस्ति अस्संजोए ।

जउज्जण व ओमसे, सव्वेव उज्जहिहिणिहुरा ॥ ४६३ ॥

आलोअणं नाम अयोसिं आस्थानं, तं च आस्थानं समर्थे, ते-
ससति अयगच्छे संमोत्रियाणं, तेससति अयसंभोत्रियाणं, ते-
ससति एणगपरिहाणीय जातिनु जाहे मासलहुं पक्षो माह
सणी ए कहेन, ज एवं ख करेति नो सव्वेव इहलोयपरलो-
इयलादिणो होसो यजेति । इदरेति, अतावयायनेकवत्थः ।
जवे कारणं, वेव अयोसिं ए कहेजा वि वितियपयध ।

दो बेन अण्णगामे, उद्दगादीहिं व संजमेगतेरे ।

तस्स व अपत्थद्वे, जायते वा अकालम्पि ॥५०४॥

ते दो बिब्व जणा एयां गिलाणां, एयां पादियेरुणो, सो पदि-
वरगो अण्णगामे कस्स कहेउ, अण्णगामे वा अण्ण स्वाहु-
णा, कस्स कहेअ पादियेरुणो । अण्णगामेहिंयसोहोदि-
गादी, एतेसि संभममाणे एयतेरे वट्ठमाणे, अण्णं परिभुत्तु,
विशो विसि कुडिन्तु कस्स साहोअ जं वा द्यं खननि तं
गिलाणस्स अपत्थत्तण अण्णं व कहेंति-गिलाणो वा अण्णं
द्वयं मण्णति, तेण वा णो कहति अण्णं, अकाले वा जायते
तेण वा साधयति, अदवा परिदियदिभिदित्तो मण्णति, ते व
अण्णे अपरिणया ताहे व साधयति मा विपारिणामस्सति, ए-
मादिहिं कारणेहिं असोहेतो सुखो ॥ नि० पू० १० उ० ।

इहय्यद्विप-

अमणं वा पाणं वा जेसज्जं वा गिलाणस्स अण्णना-
ण्णमियं परिभुंते पारंचियं, गिलाणेणं अपदिजागरिणं
अंजे उवट्ठावणं, मव्वमविणयकत्वं पारिविद्धा णं गिला-
णकत्वं न करेज्जा, अवंदे गिलाणकत्वं मा विज्ञाविकुण
निययकत्वं पमाएज्जा, अवंदे गिलाणकत्वं ए उचारोज्जा,
अहमं गिलाणेणं सुदरे एयसंहाणं गुंतु जमासि ते न
कुज्जा पारंचिप. नवरं जड णं से गिलाणे सज्जिते अहा-
णं सज्जिवापादीहिं तुक्का भियमाणं सेद्विज्जा, तथो जमेव
गिलाणेण माहं, तं न कायव्वं, ए करेज्जा संघवज्जो ।
पट्ठा० ७ अ० ।

(=) अथ अकावानिति ब्रह्ममाह-

सोऊण ऊ गिलाणं, तस्माणो आगमो दधवस्स ।

संदिसइ किं करमी, कम्म व अहे (नवज्जमि ? ॥

पश्चिदिहामि गिलाणं, गेहसं वावट्ठाण वा काहं ।

तित्याणुसज्जणा खलु, भची य कया इवइ एवं ॥

स्थानं प्रात जाग्रदं महर्णा निजैरामासाधित्यामीत्येवंविधया
धर्मअध्यायं युक्तः अकावानुच्यते । स च भूत्वा स्थानं त्वरमाणः
अवधानमनरे शोचकार्याणि विहाय पन्थानं प्रतिपद्यः सन् 'इव-
वस्समि' कुममागच्छन् कुमिति स्थानसमीपमागतः, ततो स्थान-
मप्रतिचारकानाचार्यान् वा गत्वा भणति-संदिशत भगवन्तः ।
किं करोमिहए? कस्मिन् वा अयं स्थानमयाजने युष्मांसिहं ति-
योज्य, अहं तावदनेनाभिप्रायेणाऽऽयतो, यथा-प्रतिजागरिण्या-
मि स्थानं, स्थानवैयानुत्वं वा व्यापुनाये साधवस्तेषां भक्तपालप्र-
दानविश्राममादिना वैयानुत्वं करिष्यामि । एवं कुर्वता तथैव्या-
नुत्तसज्जनाऽनुवर्त्तना कृता भवति, त्रिकलार्थैरुक्ता कृता जयति ।
"जगि ग्राणं पडियरउ, से ममं माणेणं दलणेणं चरिसणं पडियरउ-
इ" इत्यादि भगवद्वाङ्मोहाधनान्तु । इत्थं तेषांको यदि स्वयमेव
स्थानवैयानुत्वं कुर्वन्ति कर्तुं प्रभवन्ति, ततो भुवते आचार्याः-
मज्जु वपाप्पानं जवाव, एवं स्थानस्य सकलमपि वैयानुत्वं
कुर्वन्तः स इति ।

अथ ते न प्रभवन्ति यदि वा स वैयंविद्यगुणोपेतो वर्त्तते-
संजोगदिहट्ठाठो, तेणुवल्लका व द्ववसंजोगा ।

सत्थं व वेणुअपीयं, वेज्जो वा सो पुरा आसी ॥

संजोगा औषधवृक्षमौलनप्रयोगान्स्त्रियषां दृष्टः पाठः। अस्मि-
न्साक्षात्कारवर्षांशो येन स संयोगद्विपाठः । आर्येवाश्रया-
यामिन्नमन्वयः । यदि वा-तेन द्वयसंयोगः कुनेअपि सातिश-
यज्ञानविशेषाद्युपगच्छाः, वाखं वा वरकसुमुतादिकं सर्वमपि
तेनाधीतं, वैद्या वा स पुरा पूर्वं गृह्यभने आसीत्, ततो न
विसर्जनार्थः ।

अस्य यमे औगवाही, गेहसतिगिच्छणाएँ सो कुसलो ।

सीसे वावोरसा, तेगिच्छं तेण कायव्वं ॥

यदि तस्याऽऽगन्तुकस्य गच्छं योगवाहिनः सति, स च
स्वयं स्थानविक्रिसायां कुशलः, ततः शिष्यान् सुवाचपीठ्य-
प्रदामादौ व्यापार्य स्वयं तेन स्थानस्य वैकित्त्यं विक्रिसाकर्म
कर्मव्ययम् । उपलक्षणमिदम्-तेन कुलक्षणमङ्गप्रयोजनेषु गुरुका-
र्येणैव यत्प्राप्त्युपादेन वा या यत्र योग्यस्ते न च व्या-
पार्य सर्वप्रयत्नेन स्वयं स्थानस्य विक्रिसाकर्म कर्मव्ययम् ।

(६) सुवाचपीठ्यव्यापारये विधिमाह-

दाऊणं वा गच्छइ, सीसेण च वाएँ अर्हाइ वाएँ ।

तत्तयऽअत्तय च काले, मोहिए समुदिसइ दिहे ॥

सुवाचपीठ्यं दत्त्वा स्थानस्य समीपं गच्छति, गत्वा च वि-
कित्त्यं करोति । अथ दूरे स्थानस्य प्रतिभयः, ततः सुचपीठ्यं
दत्त्वा अर्थपीठ्यं शिष्येण दाययति, अथ द्वावीज्जं स प्रतिभय-
स्ततो द्वे अपि पीठ्यो शिष्येण दाययति, अथास्मीयः शिष्यो
वाचनार्ं दातुमकलस्ततो यथा वाचकानामाचार्याणां स स्थानस्यैः
सुचमर्थ वा स्वशिष्यान् वाचयति, अथ तेषांको नास्ति वाचन-
प्रदाने शक्तस्ततो यदि ते भगवाद्ययोगवाहिनस्तदा तेषां योगो
निर्कृत्यते । अथ गृहयोगवाहिनस्ततोऽयं विधिः-(तत्तयऽअत्तय च
इत्यादि)यत्र क्षेत्रं च स्थानस्य अन्वयः वा क्षेत्रं स्थानं च भगवाद्य-
योगवाहिन आचार्योक्तस्यैः यथा-आचार्याः कालं शोधयत ।
ततस्तैरेषावत् कालप्रदं कृत्वा याचनो दिवसाद् कालः
शोधितस्ताचनार्ं दिवसानामुद्देशेन काशद् सर्वानप्याचार्यै
स्थाने हृदये प्रयुज्यन्ते तस्यैकदिवसेनेवादिशति, वाचति पुनर्दि-
नानि कालप्रदं प्रमादः कृतो गृह्यमाणो वा कालं ह्युक्तः तेषा-
मुद्देशेन काला न उद्दिश्यन्ते ।

(१०) तत्र क्षेत्रे संस्तरणामात्रे अण्यत्र गच्छतीं विधिमाह-

निग्गमणे चउभंयो, अट्ठा सव्वे वि निति दोनं वि ।

जिक्खलवइएँ असती, तस्साऽऽपप ठविज्जा ठ ॥

ततः क्षेत्राभिगमने चतुर्भङ्गी भवति । गाथार्थो पुंसवनिर्देशः
प्राकृतत्वाद । वास्तव्याः संस्तरन्ति नामगन्तुकाः, आगम्युक्ताः
संस्तरन्ति न वास्तव्याः, न वास्तव्या नवागन्तुकाः संस्तरन्ति,
वास्तव्या आप्यागन्तुका अपि संस्तरन्ति । यत्र द्वयं ऽपि सं-
स्तरन्ति तत्र विधिः प्राग्वोक्तः । यत्र तु न संस्तरन्ति तत्रार्थं
विधिः-प्रथमं च आप्यागन्तुकानां, द्वितीयं च वास्तव्यानाम्
वा यावन्तो वा न संस्तरन्ति तावन्तो निगच्छन्ति, तृतीयं च
द्वयोपि वर्गेयोरदौः सर्वे वा स्थानं सप्रतिचरन् मुक्त्वा नि-
गच्छन्ति । एवं भिक्षावा वसनेषाऽस्तस्यार्थं निगमनं द्रष्टव्यम् ।
ये च नम्यं स्थानस्य अनुमता अभिप्रेतास्तान् प्रतिचरकान्
स्थानस्य समीपे स्थापयेय गन्तव्यम् । अकावान् इति हारम् ॥

(११) अथेज्जाकारकारमाह-

अजणित कोइ न इच्छइ, पणे थेरेहिं हो उवाळो ॥

दिनो मितिः, मत्स्थिरागवर्षे कुजाः ॥

कोऽपि साधुर्वैद्यवृत्त्युत्कृष्टः परम अय्येनाभंगनः—आयं पृष्टि
इच्छाकारणं ग्लानस्य वैद्यवृत्तिं कुर्वन्त्यनुक्तः सन्धेयान् वैद्यवृ-
त्तं कर्तुं स्व वृत्त्याऽपि ग्लानिं न नश्य समाप्य गच्छतिः कुतमणसङ्-
स्थावराश्व ये कारणमृतः पुरुषाः कुत्र समाचार्यः सान्निध्यं कुत्र
कोत्तरमर्णति प्रतिचरणाय गच्छान्तरेषु परिपृच्छन्ति, ते तत्र
प्राप्ताः, नैव स पृष्ट आचार्यः सन्धेयान् ते ज्ञानवरीनचारिणां,
सन्धि वा काव्यप्रत्यासकपारसरे साधवः, ग्लानो वा कुत्रापि
प्रयत्ना भूत इति । इ प्राह—इतः प्रत्यासन्न एव प्राप्तिं नान्ति साध-
वः, तेषां चास्वको ग्लान इति । तत्तत्सैतस्योपाश्रमः प्रश्नः—
यदि तेषां ग्लानो वर्धते ततस्त्वं तस्य प्रतिचरणाय किं न गतः ?

स प्राह—

बहुसो पुच्छिष्यता, इच्छाकारं न ते भय करिति ।

पदिमुदणया बुक्ते, बुक्ते च सन्नाहुवं अप्या ॥

बहुसो लूयो भूयः बुद्धमाणा अपि ते साधवः कदाऽपि भये-
च्छाकारं न कुर्वन्ति । अथवा—अस्मदप्येतत्तत्र गतस्तेषां प्रति-
सुपिष्टतोऽपि विविक्तः, यथा—पूर्णे जवला वैद्यवृत्त्यकरणेनेति । एवं
प्रतिमुदणया महत्मानसं दुःखमुपघटने, यदहो चाऽहं ग्लानस्य
वैद्यवृत्तं कर्माभि इष्टमप्यः कोऽपि न वेति । एवमात्मानं ज्ञा-
पयितुं दुःखं दुःकरं भवति, अतः कथमनप्यप्येतत्तत्र गच्छा-
सीति । ततः स्थावरेतस्य पुरतो महर्षिको राजा नश्य
इत्यतः कृतः । यथा—“ यतो राया क्षत्रियगुणमात्रं मर्याणं
दाण देव, एतो मरुतो वारसविजाताः सायनो भोऽयत्र जोगमो-
तुमं सव्यमरुताः हिषो, यच्च रायासमीधं, लभं ते दाणं दादिह
सि । सो मरुतो जनाह—एवं ताव रायक्षत्रियं निषहाम, वि-
ह्वं क्षत्रियं प्रो गच्छामि । अहं से विनिष्पिनामहस्व अणुमाहेन
पशोश्च, गो, मे आमतुं तस्य नदि इह, इह द्रिषस्व या मे दादिह ।
मोषाय मण्डो-नस्त सन्धि बद्धं मरुता तुजो सारं वद्धा अणुमा-
हारिष्या, अहं अण्यतो नद्विषोणेन काजं तो गच्छ । जहा सो
मरुतो अस्मत्पथं मरुतो इहलोहायां कामभोगार्थं अणा-
मार्गो जाओ; एवं तुमं पि अस्मत्पथं मरुतो निजगलाहस्व
अणाभार्गो अधिस्त्वत् । ” इत्यमुपास्तस्य बहुगुरुकारोपमां
सविस्मरो परिनापनादिप्रायश्चित्तविस्तृत्युक्तो तस्य प्रयच्छति ।
गतमिच्छाकारद्वारम् ॥

(१२) अथाऽशक्तद्वारमाह—

किं काहामि वराभो, अहं सु भोगाणकारो होहं ।

एवं तस्य भणते, चाऽम्मा भवे गुरुणा ॥

कोऽपि साधुः कुत्रगणस्थावरेत्यथैव पृष्टः प्राह—क्षमाभ्रमण !
लोक यः सर्वथा अशक्तः पशुप्रायः स वराक उच्यते । सोऽहं
सहकन्दहो गतः किं कारिष्यामि !, नवरमहं तत्र प्राप्ताऽव-
मानकारका नक्षिष्यामि । एवं तत्र स्थावराणां पुरतो जयतस्त-
स्य वतुमोलां गुरुषो प्रवर्तति ।

स च स्थावरेतिरयमतिशयः—

उच्यत खेज संया—न जगणो ऐस पाणवारणया ।

तत्स पदिजगमायाण य, पन्निहोहं पि अस्सत्तो ॥

आयं ! ग्लानस्याहं सर्वमपि कर्तुं न शक्नोमि, एवं जलमल्ल-
क्ष्य भस्मना अरक्षं, भस्मपरिष्ठापनं वा, संस्तारकस्य रचनं, आ-

गच्छ रात्रौ प्रहरकप्रदानं, वेपथमौषधानां कृण्वेनं, आरक्ष घातं
स्वाननोजनानां घातं, नरक ग्लानस्य प्रतिजगारकाणां च
साधुनामप्यभिमां प्रत्युपाहृतमशक्तः !, येनहं भोऽपि—किं क-
रिष्यामि वराकाऽहमिति ।

(१३) अथ सुखितद्वारमाह—

सुहृद्या मो चि य भणती, अत्यहं वेसत्यया सुहं सखे ।

एवं तस्य जणते, पायः च्छत्तं भवे तिदिहं ॥

एकत्र क्षेत्रं मासकल्पस्थितं साधुभिः क्षुतम-अमुकत्र ग्लान
इति । तत्र केऽपि साधवो जणतिग्लानं प्राप्तिं जागरक । प्रज्ञासो
यथम । इतः कोऽपि अणुति-सुखितमस्मद् मा दुःखितान् कु-
त, यूयमपि सर्वे विश्वस्या नन्दिभ्याः सुखं सुखेन तिष्ठन् । तत्र
गत्या मुधैव सुखस्यात्मानं प्रयच्छामः । किं दुष्माकस्य ह्मको
न कर्मकांटरमुपागमम् । यथा “ सर्वस्य कार्यकारी, स्वार्थवि-
घ्नानां परस्य हितकारी । सर्वस्य च विश्वासी, सुखोऽयं नाम
विशेषः ॥ १ ॥ ” एवं तत्राप्रशस्यं भगनांस्त्वाथं प्राय-
श्चित्तं भवति । तद्यथा—यथाचार्य एवं भवति ततश्चतुर्गुणं,
उपायायो भवति चतुर्गुणं, भिक्षुर्भोगी मासगुणः ।

(१४) अथापमानद्वारमाह—

भत्ताद्रिमकिंमेमो, अवस्म अस्मे वि तस्य न तरामो ।

काहिंति कतिपयां, ते तेणव तेषु अहसा ॥

अस्महिं तदिहं गपि, भोगमां कम्मादणो दोसा ।

एवं तस्य जणते, चाऽम्मा जवं गुण्णा ॥

तथैव ग्लानं कृत्वा केचिद् जणन्ति—भज्ञासो ग्लानप्रतिजगार-
णाथम । अथरे ग्लानप्रत्येऽपि ग्लानं भूत्वा बहुधा प्रति-
चरकाः समाधानां मविष्यन्ति, ततो महान् भक्तपालादि-
संक्षेत्रासो भवन्ता, अवश्यमवश्यं यथमपि तत्र गता न
तरामो न निबिहामो ग्लानप्रतिचरणार्थमागतार्थं किं—
यतां ते वास्तव्यविश्रामणादिप्राप्नुयुर्कर्म करिष्यन्ति । यत-
स्ते तेनैव ग्लानेन तेषु कार्येषु अहसा आकुर्वांस्तुताः । तथा
अस्मानिदपि तत्र गतेनियमावधानमम, अवश्यमुपक्रमं पाश्चा-
कर्ममिच्छाजालप्रभृतयः । आदिशब्देपणोदोपाहं द्रष्टुं हार्यन्ति ।
एवं तत्र तेषां भगतां वत्सरो मासा गुरुका भयंयुः ।

(१५) अथ लुप्पद्वारमाह—

अस्मे सो निजराहो, अत्यहं तुजे वयं से काहामो ।

अत्यि य अमाविषया णे, ते वि य नाहिंति काठण ॥

मानकवपस्तिः साधुभिः क्षुतम-यथाऽमुकत्र प्राप्ते ग्लानः संजा-
तोऽस्ति । तत्र क्षेत्रं भवानिपानकगोरसाङ्गिः सर्वद्विपि शुणै-
क्यनं, ततस्ते भोभिमिभूतवेतसंक्षिप्तयतिन-ग्लानम-तरेण न
शक्यते क्षेत्रमर्दं प्रयत्नतुम् । अथो गच्छामो यथमिति चिन्तयित्वा
तत्र गत्या भणन्ति—वयं निजराधिनां ग्लानवैद्यवृत्त्यकरणेन
कर्मक्षयमभिलष्यमाणा इहायानाः स्म, अतो ययं तिष्ठन्, वयं
‘से’ तस्य ग्लानस्य वैद्यवृत्तं करिष्यामः सन्ति च अस्माकमना-
विताः रौक्षाः, तेऽपि चास्माकं वैद्यवृत्तं कुर्वतां द्रष्टुं हार्यन्ति ।

एवं गिलाणलक्षणे—ण संतिषा पाहूण चि उक्कोसं ।

मग्गंवा चमंहेवी, तेसिं चारोवणा चट्ठा ॥

एवं स्थानसंस्थितं यद्वाच्यं त्रिंशत् तेषां तत्र संस्थिताः सन्तः प्राचुर्यका इति कृत्वा लोकादुत्पद्यन्ते तन्मध्यमपुण्ड्रस्य लभन्ते । अथ न स्वयं लोकाः प्रत्यक्षान्ति, तदा प्राग्यस्तः प्राचुर्यका वयमिति निमित्तेण च संज्ञापयामासन्तां तेषां चमद्वयान्त । चमद्विन च क्षेत्रे स्थानप्राग्यस्य न दृश्यते, तन्मध्यमप्राग्यं चतुर्दश आशेषाणां कर्तव्यम् । तद्यथा-कृत्यतः स्तम्भः कालानां भावतश्च ।

(१६) प्रायश्चित्तम् । तत्र कृत्यमन्त्रावदाह-

फासुगमफासुगे वा, अचित्वाचित्चे परिच्छातयेत् ।

अभिगदु निषेदकप, अणद्वाराद्वारं द्रुह गुरुमा ॥

क्षेत्राद्विज्ञानादापेण स्थानप्राग्यस्यमद्यमाना यदि प्राचुर्यकमवाच्यते, परिव्यासयन्ति वा, ततश्चत्वारो लघुकाः, अत्राचुर्यकमवाच्यते, परिव्यासयन्ति वा, ततश्चत्वारो गुरुकाः । इह च प्राचुर्यकमवर्णयामप्राचुर्यकमवर्णयाम् । आह च निशिष्यचूर्णिकृत- "इह फा-सुगं पसजिज्ज" । अचित्त्वे अववाच्यमाने, परिव्यासयाने वा चतुर्लघु, सचित्त्वे चतुर्गुरु, एवं परितो चतुर्लघु, समन्ततो चतुर्गुरु, समन्तं चतुर्लघु, समन्तं चतुर्गुरु, अत्राद्वारे चतुर्लघु, आद्वारे चतुर्गुरु । उक्तं कृत्यनिष्पन्नं प्रायश्चित्तम् ।

अथ क्षेत्रप्रतिपन्नमाह-

लुच्छस्मज्जन्तर्गतं, चाठम्मासा हवति उष्ण्या ।

बहिषा य आगुम्याया, दृष्ट्वाहने पसजिज्जया ॥

उत्पद्यन्त्यान्तेन क्षेत्रमुद्वेज्यते लुच्छस्य क्षेत्राज्यमन्तरतो स्थानप्राग्यस्य अलज्यमाने चत्वारो मासा उद्धानाः । क्षेत्रस्य बहिरन्तःस्थाने एव चत्वारो मासा अनुद्धाना गुह्यः । अत्र च स्थानप्राग्यस्यस्य दृष्ट्यस्यान्तेन प्रसज्जना प्रायश्चित्तस्य बुद्धिः प्राप्नोति ।

कथं भूत्वाह-

खेत्तवहि अक्खजाग्ग, वुद्धी दुग्गेण जाव वचीमा ।

चउगुरुमादी चरिमं, खिचं ॥

क्षेत्राद्विज्ञानेन योजनं गम्या ततो यदि स्थानप्राग्यस्य कृत्यमान-यति तदा चतुर्गुरुः । एवं योजनानुद्धानयति पद लघ्वः । योजनह-याशनयति पद गुरुः । योजनचतुष्टयादनयति छेदः । योजना-द्विधाशनयति तदा सुत्रम् । योजनचतुष्टयाकाशनय त अन्ववस्था-त्यम् । ज्ञातव्यं योजनानि गम्या स्थानप्राग्यस्यमानयति पाराञ्चिकम् । अथ एवाह- खेत्तवहिद्वेयोोजनाद्वाराज्यं द्विगुणेन परिमाणेन क्षेत्रस्य बुद्धिमानवत् कर्तव्या यावद् द्वात्रिंशदोजनानां । णु च चतुर्गुरुकादिकं चरमं पाराञ्चिकं यावत्प्रायश्चित्तम् । इत्थं क्षेत्र-विषयं प्रायश्चित्तमुक्तम् ॥ सू० १ उ० ।

(१७) सचित्वाचित्वाचित्वा-

तिविहे तेनिच्छम्मी, उज्जुय वाउल्लमाहत्ता चैव ।

पमावणमणिच्छुत्ते, दिह्तिता जेहोपेहि ॥

त्रिविधे त्रिप्रकारे आचार्योपाध्यायाभ्युक्तकर्म विचिकित्स्ये चिकित्स्यमाने, गीतार्थे इति गम्यते । अत्रुक्तं स्फुटमेव, व्या-पूनसत्ताधना व्यापूनकियाकथनम् । इत्यत्र भावना-आचा-र्योपाध्यायप्राधान्यां गीतार्थानां च निष्कर्षां चिकित्स्यमानानां यदि शुद्धं प्राचुर्यकमवर्णयं न सञ्च्यते, तदा न तत्र विचारः । अथ प्राचुर्यकमवर्णयं न सञ्च्यते, अथवा अवश्यं चिकित्सा कर्तव्या, तदा अशुचमप्यानीयं, तदामृतं चानीयं दीयमानं स्फुटमेव

२११

कथनीयम्-उक्तमेवंभूतमिति गीतार्थेनानुपपत्तिरुपदेशस्य चासं-भवात् । अमीनार्यस्य पुनर्निर्णयः शुक्लाम्भे चिकित्सासमुद्भूतेन कर्तव्यं मुनिवृत्तप्राप्तं यतनया कर्तव्यं, न चाऽऽशुद्धं कथयति । यदि पुनः कथयन्ति, अयननया वा, तदा सोऽपरिणामिवात् अनिच्छन् अनागादाद्विपरिणापनमनुभवति, तस्मिन् प्राय-श्चित्तमापन्नं मुनिवृत्तप्राप्तम् । यदा-अतिपरिणामतया सो-ऽनप्रसङ्गं कुर्यात् तस्मात् कथनीयं, नाप्ययतना कर्तव्या । अथ कथयन्ति तेनागानार्थेन भिक्षुणा कृतं जवति । यथा-अक-लिङ्गकमानीयं मद्यं दीयते, तदा तस्मिन्नेव अमीनार्थे निक्षौ प्रहापना कियते । यथा-स्थानार्थे यदकलिङ्गकमपि यतनया न-यन्ते, तत्र शुद्धो ज्ञानो यतनया प्रवृत्तेरन्वयात् दाये-ऽशुद्धप्रहणात् सोऽपि पश्चात्प्रायश्चित्तं शोधयिष्यते । एवं-कया च प्रहापना कियते ततश्च दीर्घायुषि । यस्तु बृहत्स्वरूपो वाऽतिरोगग्रस्तो चिकित्सनीयः स भक्तप्रायश्चित्तं प्रति प्रो-त्सह्यते । यदि पुनः प्रोत्सह्यमानोऽपि न प्रतिपद्यते, तदा एवंपोतान्यां दृष्टं न्तः कर्तव्यम् ।

संप्राप्तं भवद्वीपानां विषयं दृष्टान्तावाह-

जा एगंते अद्ददा उ भेदो, साक्षिणएसा उ करेड कज्जं ।

जा दुव्वला संउविषा वि संतो, न तं तु मीलंति विमद्वदरं ॥

जो एगदेमे अद्ददो उ पोतो, सो लिप्यते सो उ करेड कज्जं ।

जा दुव्वज्जा सो ठावितो वि संतो, न तं तु मीलंति विमद्वदरं ॥

लुच्छस्यमपि कथयम् ।

एवंव गमो नियमा, समणीं दुगविचजितो होड ।

आयगियादीता जहा, पवित्तिणिमादीणि वि तहेव ॥

यो गमोऽनन्तरं नृमुत्पादाय धर्माणां निर्माणं, एव एव गमो नियमात् संवर्तनीयमपि वक्तव्यः । किमपि शोधयेत्, तस्याह- द्विकवर्जितः-पाराञ्चिकानवस्थाप्यत्रणणद्विकवर्जितो भवति व-क्तव्यः, तदापश्चात्तपि तामां नयोर्दोषाभावात् । उपरक्षणमेत-त्-पारद्वारनयः तानां न भवति । यथा च आचार्यादीनां त्रिविधो जेद उक्तस्तथा प्रवर्तितादीनामपि त्रिविधो भेदोऽवगतव्यः । तद्यथा-प्रवर्तिनी, गणायच्छेदनी, भिक्षुकी च । तत्राचार्यस्थानी-या प्रवर्तिनी, उपाध्यायस्थानीया गणायच्छेदनी, निष्कर्षा-स्थानी-या भिक्षुकी च । तद्वयं मूलसुधाशारस्य यत् प्रकृतं तत् परिस-मास्यं । व्य० १ ख० । नि० चू० ॥

..... काले इमं होड ।

कालं कालविषयमिदं बह्वयमानं भवति ।

तत्र तावत्प्रकारान्तरेण क्षेत्रप्रतिपन्नमाह-

अतो बहि न झम्पड, उवगफासुग पदयमुक्ककिच्छ कासगए ।

चत्तारे खख लह गुरु, वेदो मूलं तदं दुगं च ॥

क्षेत्रस्यान्तर्वा बाह्यवा स्थानप्राग्यस्य न सञ्च्यते इति कृत्वा प्रा-चुर्यस्य स्थापनां परिव्यासनां करोति चतुर्लघु, तेन परिव्यासि-नेन जनेन स्थानां यथनागदं परिनायन् ततश्चतुर्गुरुकं, स-हर्षां दुष्कारकामाप्नोति पदगुरु, सूरीयां पदगुरु, कच्छप्राण-जेदः, कच्छीकृत्वा ये सूः, समवहते मारणाग्निं कसमुद्भाते कुर्वी-त्ये गन्ताने अन्ववस्थाप्यं, कालगतं पाराञ्चिकम् ।

अथ कालनिष्पन्नं प्रायश्चित्तमाह-

पदमे राड ठविते, गुरुमा विद्यादिसत्तहि चरिमं ।

परितापनाद्विधावे, आप्तचित्यकृत्यादि ।

प्रथमां रात्रिं परिचासयतश्चतुर्गुहकाः, द्वितीयां रात्रिमादौ कृत्वा सप्तमी रात्रिर्निश्चरमम् । तद्यथा-द्वितीयां रजनीं परिचासयति षट् सप्तयः तृतीयस्यां षट् गुरुः, चतुर्थ्यां षट्, पञ्चम्यां शून्यं, षष्ठ्यामनयस्याप्यथ, सप्तम्यां पाराजिकम् । अथ भाषाविशेषमाह-“परितापनाद्विधा” इत्यादि पञ्चादयः । परितापनादिनायनिष्पन्नं ग्रन्थम् । तथा स परितापिनः सत्प्रार्थनिकं करोति चतुर्गुहं, कुञ्जं सशब्दाक्रमनम्, आदिप्रहारादनायां षट्, न किमप्यमी मर्षं प्रपच्छन्तीत्येवमुक्ताहं कुप्यं ततश्चतुर्गुहकम् ।

अथ परितापनादिपदं व्याख्यानयति-

अतो बहिं न सज्जन्, परितापणपथमुच्छकिच्छकाक्षगण ।
चत्वारि षड् लङ् गुरु, षेदो मूर्धं तद् दुर्गं च ॥

क्षेत्रस्यान्तर्हार्द्या न सज्जते इति कृत्वा स्थानस्यानागाढा परितापना भवति चतुर्गुहं, आगाढपरितापनायां चतुर्गुहं, पुःखाङ्गोऽथे षट् लघु, मुच्छकिच्छं षट् गुरु, कृच्छ्रमाणे षेदः, कृच्छ्राङ्गोऽथे मूर्धं, सप्तमहते श्रनवस्थाप्यं, काक्षगतं पाराजिकम् । एव तावद्वाहारावप्यनुमत् ।

अथोपनिषद्विषयमभिधीयते-

अतो बहिं न सज्जन्, संयारगमहयमुच्छकिच्छकाक्षगण ।
चत्वारि षड् लङ् गुरु, षेदो मूर्धं तद् दुर्गं च ॥

अनिश्चित्येन क्षेत्रे अन्तर्वा बहिर्वा संस्कारको न लज्जते, ततो स्थानस्यानागाढपरितापनादिषु चतुर्लघुकादिकं तथैव प्रायश्चित्तं द्रष्टव्यम् ।

अथ परितापनापदं समुद्रानुवर्धं च गाथायां साक्षात्प्रोक्तं ततो मा नृमुपाधिनेववर्गस्य व्यामोहं निरुह्य साक्षादभिधानार्थमिमां गाथामाह-

परितापमहादुःखे, मुच्छाङ्गमुच्छे य किच्छपाण्णते ।
किच्छुस्सासे य तद्वा, समुप ए चैव काक्षगते ॥
गतायां । उक्तं लघुचक्रादयः । वृ० १ उ० । नि० वृ० ।

(१=) अथानुवर्धनाह्वारमाह-

अणुपचक्षा गिलाण्, दण्डा खड्गु तद्देव वेज्जहा ।

असती इ अन्नञ्चो वा, आणेणं दोहि वी कुञ्जा ॥

स्थानप्रायोग्यं यत् जकयानादि कृत्यं, स एवाथैः प्रयाजं कृत्यापेक्षमुत्पादयद्वाङ्गिस्थानस्यानुवर्धना कथस्या (तद्देव वेज्जहा) तथैव वैद्यस्वाध्यायमुत्पादयद्वाङ्गिस्थानस्यानुवर्धना विधेः । यदि स्वप्राप्ते द्रव्यविधयो रज्जावस्ततोऽन्वप्राप्तादपि कृत्यविद्याभार्या ह्यान्वप्यनुवर्धनां कुर्वात् ।

अथैतामेव गाथां व्याख्यानपुराह-

जायते उ अपर्यं, भण्णिं जायाम सं न लज्जन् उ ये ।

विधिपट्णाया अकाले, जा वेज्ज न विंति उ न देवो ॥

श्रान्ता यद्यप्यं कृत्यं याचते ततः साधवो भगुनि-वयं याचामः, परं किं कुर्महं जयतामिन्नं ज्यो ज्यः पर्यट्जिरपि न लज्जते ‘अ’ अस्माज्जिः, इत्थं जगद्भिर्लोकोऽनुवर्तिता भवति । यद्वा-स्थानस्यान्तः पारजिकापुष्टुप्राज्ञा प्रतिश्रयाङ्गिगत्यापान्तरालपद्धानिधिवर्धनां प्रत्यागमनं कुर्वति, तस्य पुरतश्चेत्यं भुवते-वयं यता अहम् परं न लज्जामः, अकाले वागत्या याचन्तेतव न ल-

ज्यते, अकाले च याचमानं स्थानं भुवते-याचकला जयति तावन्मतीकृत्य, ततो वयमानोय दास्याम हति । न पुनर्भुवते-न वृक्षव्यमिति ।

अथ क्षेत्रे स्थानस्यानुवर्धनामाह-

तथैव अश्रमाये, मुच्छन्तरेऽसंभरत जयणाए ।

संयरेणसण्णादि, च्छन्नं कर्णजोगि गीयस्ये ॥

प्रथमतस्तत्रैव प्राप्ते प्रायोग्यमन्वेषणीयम्, तत्र यदि न लज्जते तदा अन्वप्राप्तेऽपि, अथासावन्वप्राप्तो दूरतरस्ततो (मुच्छन्तरे) अन्तराले अपान्तरालप्राप्ते उपित्वा द्वितीये दिने आनयन्ति, अर्धवर्षमप्यसंस्मरणं भवति, ततः (संस्मरतजयणाए) अकारप्रत्येष्ट्यादसंस्मरतो स्थानस्थाप्या यननया पञ्चकपरिहाया शुक्लति । अथ स्थानार्थं व्यापृतायां परिचरकाणां संस्मरणं तत (एसणमाह) एवगादोषेषु, आदिशब्दाद्भूमादिदोषेषु च, पञ्चकपरिहाया यान्तिभ्यम् । अथ प्रतिदिनसं स्थानप्रायोग्यं न लज्जते ततश्चक्रमप्रकटं कुनयोम, गीतायां वा तद् प्रायोग्यं द्रव्यं परिचासयति । यथाकायि-तच्छेदयुग्मायाः प्रत्युच्चारणासमर्थः कुनयोम, यस्तु च्छेदयुग्मायां भुत्वा प्रत्युच्चारयितुमीशः स गाथायां उच्यते । एव ह्यास्यायासमासायः ।

अथैतामेव विधरीपुराह-

पहिलेह पोरमीओ, वि आ कांठं मगणा उ सग्माये ।

खिचंतां तदिस, अमडं विण्णासे व तस्य वसे ॥

अपिशब्दः संभाषनायाम्, यदि सुलभं कृत्यं ततः प्रत्युपेक्षायां, सुवाधैरौक्यौ च कृत्वा स्वप्राप्ते अनवभाषितस्य मार्गणा कथस्या, अथैवं न लज्जतेऽन्तःपौरुष्यां हापयित्वा, यद्येवमपि न लज्जते, ततः सुवाधैरौक्यां परिहायोऽपादान्नीयम् । अथ तथापि न लज्जते, कुत्रैवं वा तद् कृत्यं, ततः प्रत्युपेक्षायां, द्वे अपि च पौरुष्यां अकृत्वा स्वप्राप्ते अनवभाषितं मार्गयन्ति, स्वप्राप्ते अनवभाषितं न लज्जते, ततः क्षेत्रात्तः मर्कटाशोयोजनक्षेत्रान्यन्तरे परप्राप्ते पौरुष्यादयमपि कृत्वा अनवभाषितमुत्पादयन्ति, अथाप्यपेक्षीक्यादिहापना तथैव कृत्या । अथ तत्रावन्वभाषितं न लज्जते, ततः स्वक्षेत्रस्वप्राप्तेयोरवभाषितमुत्पाद्य तदिव समानयन्ति, अथ स्वक्षेत्रे तदिवसं न प्राप्यते, ततः पर-क्षेत्रादपि तदिवसमानेत्यस्य । अथ क्षेत्रवर्धित्वं यतो प्राप्ता-देरानायते तत्र प्रयासश्च, किं तु दूरतरं, तदिवसं न प्राप्यते, ततः परक्षेत्रादपि तदिवसमानेत्यस्य । अथ क्षेत्रवर्धित्वं प्रत्यापानं शक्यते, विनाशि वा तद् द्रव्यं दुष्प्रापिकं, ततः प्रत्यासन्नप्राप्तस्यासनि, विनाशि वा कृत्यं शुद्धीतव्यं अपराद्धे गन्वा तत्र रात्री वसत, उषित्वा च सूर्योदयवेलायां शुद्धीतवा द्वितीये दिने तत्रानयन्ति । अथ द्वायतरं तत् क्षेत्रम्, अविनाशितं द्रव्यं च, ततोऽपान्तरालप्राप्ते रज्ज्यामुषिताः सूर्यादये तत्र गत्वा तद् कृत्यं शुद्धीतवा भूयः समागच्छन्ति ।

एतदेवाह-

खिचविहिया व आणे, विसोहिकोर्किं च तिविने कोट ।

पड्दिवसमलज्जते, कम्मं समड्दिओ उवए ॥

क्षेत्रवर्धित्वं गत्वा प्रथममनवभाषितं ततोऽवभाषितं पूर्वं तदिवसं अनन्तरौक्या नीत्वा यथायोगमानयेत् । एष विधिरेवही-

वाचिष्यो भजिनः । अद्योपर्णायेन नासौ ग्लानः संस्मरति ततः
स्वकीययोगजनकृत्यस्यानः स्वप्नामपरमात्मनोः पञ्चपरिहाया
तद्वत्तसौ क्षेत्रबाहिरपि पञ्चकपरिहाया तद्विषयं ग्लानमायोग्य-
मुत्पादयामि । एवं यदा प्रायश्चित्तानुलाभ्येन क्रीतकृताभ्यां ह-
तादिकां विशोषिकोदितमतिक्रान्तां जयामि, तदा (काष्ठं चि)
ग्लानमायोग्यमौषधप्राधिकृत्यमेव स्वयं वा यतया कृताधयेत् ।
एवं प्रतिदिवसमलज्यमाये यदा आधाकर्मापि समतिक्रान्तः,
तदपि तद्विषयं न प्राप्यत इत्यर्थः । ततो विशुद्धमविशुद्धं वा
ग्लानमायोग्यं कृत्तमुत्पाद्य स्थापयेत् परिवासयेत्, ये तु ग्लान-
स्य प्रतिस्वरक्रान्ते यदि ग्लानकार्येयप्राप्ताः परकृतं वा ब्रज-
न्तः स्वार्थमहिगदमाना न संस्तरन्ति, तत एवणादिदोषेषु पञ्चक-
परिहाणयनतया शुद्धन्ति ।

यत्तु ग्लानार्थं परिधास्यते तत् कीदृशे स्थाने उपस्थिते
इति ? । आह—

ठन्वर्गस्त उ अमती, चित्रिमिलि उजयं च जह्व नो पासे ।
तत्सऽसह पुराणादिषु, उर्विषि तद्विषयं पल्लेडा ॥

कुनयोमिना, गोनाथैर्न वा तदन्वस्मिन् गृहापवरके स्थाप-
नीयम् । अथ नास्ति पुण्यपवरकः, ततो यस्तथावेव योऽपरिमा-
न्य कोण कस्तत्र चिन्तामलिकया आकृत्य उमयं ग्लानानुत्पाद्यते
कृणं यथा न पश्यति तथा स्थापय, यदि ग्लानस्तत्पश्यति
तदा स यदा तदा तस्याभ्यवहारं कुर्यात् । अगोतीर्थस्य तु तत्
हृद्या विपरिणामप्रत्ययाद्यो ह्योषा भवेयुः । तत्सऽसह चि
तस्यापरितोषस्थानस्याभावे पुराणः पञ्चाकृतः तस्य गृहे,
आदिशम्भान् भानाधिरुसमानेषु स्थापयन्ति, तस्य च तदि-
वसं प्रत्युद्गता कर्तव्या ।

तद्विषयं नाम प्रतिदिनम् । यदुक्तं देश्यास— “ तद्विषयं अणु-
दिश्वे इति शब्द अण्वे उ द्वादि बो कुञ्जा । ” इत्यस्य व्या-
ख्यानमाह—

फासुगमफासुगेण च, अविचेतरे परितऽण्तेण ।

आङ्गार तद्विद्येत, सिण्ड इत्येण वा करणं ॥

प्राशुकैर्न, अशुकैर्न वा, अविचेतन, इत्येण वा सविचेतन,
अन्तेन वा, आहारेण अनाहारेण वा तदैवशिकेन, इत्येण वा
पतिवासिनेन, सस्नेहेन, इत्येण वा अस्नेहेन, ग्लानस्य चिकि-
त्सायाः करणमनुज्ञानम् । गता ग्लानानुपपन्ना । ५० र उ० ।
कल्प० । आ० ७० । प० ५० ।

(१६) अथ वैद्यानुवर्त्तनामभिहितः प्रस्तावनां स्वयञ्चाह—

विजं न चैव पुच्छह, जाणंता विंति तस्स उवादिहं ।

पित्तगाइप्पु च तद्वा अजाणगा पुच्छए विजं ॥

ग्लानो भूयात् यत्र वैद्यं नैव पुच्छय, आत्मचक्रुर्देवैश्च प्रति-
वरणं कुरुष । ततो यदि ते साधवो जानन्तः चिकित्सायां
कुशलास्नतो भुञ्जन्ति—अस्मान्निर्वैद्यः प्रागेव पृष्टस्तस्वैवायमुप-
वेश इति । यद्वा—प्रतिभ्रयाभिगम्य कियन्तमपि ज्ञानां गत्वा
मुच्छ्रंसन्तं तत्र स्थित्वा समागत्य भुञ्जते अयं वैद्यो नोपदेशो दत्त
इति । पित्तं गण्डकः, आदिशद्वहणं शीतलिका, ऊष्ठवातो वे-
त्यादिपरिग्रहः । यन्मध्यं यदि ज्ञास्ततः स्वयमेव कुर्वन्ति,
अथाऽज्ञास्ततो ‘ विजं ’ वैद्यं पुच्छन्ति ।

अत्र शिष्यः पुच्छति—

किं उपपन्नो गिलाणो, अट्ठम उहोदग्गाइया बुद्धि ।

किंचि बहु भागमप्ये, आमे जुत्तं परिहरते ॥

कथं केन हेतुना ग्लान उपपन्न इति । क्षिरराह—भूयांसः कलु-
रोमातश्च यद्वाहो ग्लानत्वमुत्पादयते, “ तच्छुच्यत् शीघ्रं शुच्य-
न्ति, चक्षुर्गागो ज्वरो ब्रह्मः ” इति वचनात् । यदि उवरादिको वि-
शेषेण साधोऽभ्यरोगतः ततो जघन्येनाप्यहम् कारयितव्यः । यथा
यस्य रोगस्य पथ्यं तस्यैव कार्यम् । यथा—वातरोगिणो घृतादि-
पानं, पित्तरोगिणः शर्कराद्युपयोगं, शूलभ्रमरिणो नागरादिग्रह-
णमिति । (उहोदग्गाइया बुद्धि चि) उपवासं कर्तुमसहिष्णु-
यैहि रोगेणाशुक्तः परयति, तत एव कृमः—वर्णादिकं प्राङ्ग्य
कूलिक्यानि अभिजिगानि, रश्मिभोजनानि वा सप्त दिनानि, एकं
वा दिनं दीयते, ततः किञ्चित् उष्णार्थकेन मधुरोद्वरणे स्तोत्रं
प्राङ्ग्य तेन सहोदने (इति) ये इति यस्तकं दिने वा दीयते, एवं
तृतीये (बद्ध चि) बहुतरं मधुरोद्वरणे उष्मादिकं प्राङ्ग्य दीय-
ते । (नाभि चि) चतुर्थे जिगो मधुरोद्वरणस्य, द्वौ आग्राधुषो-
दकस्य (अद्धे चि) पञ्चमे अर्द्धे मधुरोद्वरणस्य, अर्द्धमुष्मादिकस्य ।
षष्ठे (आमे) जिमाग उष्णादिकस्य, द्वौ आग्री मधुरोद्वरणस्य, सप्त-
तमे सप्तके दिने वा युक्तं किञ्चित्प्राणं शण्णोदकं, शेषं तु स्वर्षमापि
मधुरोद्वरणमित्यर्थं दीयते । तदनन्तरं चित्तायुक्तरपि सहापथ्या-
न्यवगाहिमादिभिः परिहरन् समुद्दिशति यावत्पुरातनमाहारं
परिहमयितुं समर्थः संपन्ना, एव उष्णादिकादिभ्यो हर्षयेत् ।
इह च सर्वांशेष्वेकं दिनं बृहज्ज्वलाभिप्रायेण, दिनसप्तकं तु
चूपयभिप्रायेणेति मन्तव्यम् ।

अथ ‘ अट्ठम चि ’ पदं व्याख्यानयन्माह—

जाव न मुके ता अण—सणं तु मुके वि ऊ अजचट्ठो ।

असट्ठसि अट्ठ उट्ठं, नाऊण रुयं च जं जोमं ॥

यावत्तौ उवरचक्रोरादिता रोगेण न मुक्तत्वावदानमम-
कार्यलक्षणं कर्तव्यं, मुक्ताऽपि वैद्यं दिवसममकार्यं विषेयम् ।
अथासावसहिष्णुस्नतोऽहम् वा पृष्ठं कराति, ज्ञात्वा रुजं रोग-
विशेषं यदेव योग्यं शोषणमशोषं वा तत्र कार्यम्, यद्येवं
कुर्वोमैनासौ रोग उपशम्यति ततः सुम्भरम् ।

(२०) अथ नोपशम्यति ततः को विधायति ।, आह—

एवं पि कीरमाणे, विजं पुच्छे अत्रायमाणमि ।

विजाण अट्ठमं दो, आणिहि इहोअणिहियरे ॥

यद्यपि क्रियमाणे यदि रोगो न तिष्ठति नोपशम्यति ततस्त-
स्मिन्नतिष्ठति वैद्यं पुच्छन्ति । अथ कियन्तो वैद्या प्रवर्त्तन्ति ? ।
आह—वैद्यानां एतच्चाएकं मतव्यं, तत्र द्वौ वैद्यौ नियमाद्विद्विक्तौ
क्षिरादिभिः, इत्येव वैद्या अदिमन्तोऽनुक्तिमन्तो वा ।

तदेव वैद्याएकं दृश्यते—

संबिगममंबिगे, दिह्ठये लिंणि सावए सत्थी ।

अस्तसि इहि गइरा—गई य कुमझेण तेगिच्छं ॥

संविन्य उद्यतादिहारी १ असंविन्यस्तद्विपरितः २, सिक्काविशेष-
मात्रः ३, आवकः प्रविपन्नायुतः ४, संज्ञो आविरेन सम्प्रदष्टिः
५, असंज्ञो निष्यादष्टिः ६ । स च विधा—अन्येन गृहीतस्मि-

कालेनू देसन्, तस्मात्तुम ए पेसिज्जा ॥

वैद्येन हीयमानमुपदेशे ये जगिष्येवावबुध्यन्ते, न विचारय विस्म-
रयन्ति, ते अथग्रहधारणाकुशलाः, तान्, तथा वक्तां शीघ्रकारि-
णः, परिणामकान्यथास्थानमपवादपरिणमनशीलान् ग्रिय-
धर्मिणो धर्मग्रहास्तु, कासहान् वैधान्तिके प्रविशन्तः यः कालः
प्रस्तावस्तद्वेदो, देशज्ञानं यत्र प्रदेशो वैद्य उपाविष्टस्तं प्रयत्न-
मप्रशस्तं या ये ज्ञानम्, ज्ञानं, तत्त्वस्थानं वैद्यस्य वैद्यस्य
वा ये अनुमता भानिरेतास्तान् वैद्यसकांश्च प्रेषयेत् ।

अथैव व्यतिरेकमायिधिसमाह—

एषगुणनिपमुक्, पेसितस्त चतुरो अणुग्याया ।

गायत्येदि य गमयं, गुरगा य ईर्धेयं ठाणाहं ॥

एते अथग्रहधारणाकुशलतयायो ये गुणास्तेविमुक्ताश्च वे-
ष्यन् आचार्यस्य आचारो अनुद्याताः प्रायश्चित्तम् । गीतार्थश्च
तत्रागमनं कर्त्तव्यं, चतुर्गुणाश्च प्रायश्चित्तमभिधेयमायैम-
स्तव्यम् ।

(२३) तान्येवायिधिसुः प्रमाणोपकरणद्वारद्वयमाह—

एकम दुगं चवकं, दंको व्या तडेव नीहारी ।

किण्ठे नीले मङ्ग्रे, चोन्न रय नित्तल मृदुपची ।

चवकः साधुर्वैद्यमयीये प्रयत्ने ततः स वैद्यो यमद्वारं प्रमाण-
न इति दुर्निमित्तं गृह्णीयात्, अथ द्वौ प्रयेने तनो यमद्वारावियतौ
अभ्यन्त, अथ चवकः प्रयत्ने, तनो नीहारीणः शब्दस्य स्कन्धधा-
यिनो भमी इति मनुवात्, एतवर्तां च प्रयेने चतुर्गुहकम् । उपक-
रणद्वारं यद्वि कृष्णं नीलं मिलनं वा, उपकरणं चेह चालपट्टको
रजोद्वारं निषयाद्योपेनं मुखवस्त्रिका, उपकरणस्यादीष्टिक-
लोपवस्त्रिका च कस्याचित् मन्तव्यम्, ततः शुद्ध मन्तं चोपकरणं
गृहीतव्यम् ।

(२४) अथ शकुन्तलारमाह—

मङ्गल कुचेत्रे अन्नं—गीयन्न एषगु लुज वरुने य ।

कासायवत्य उच्छ—लिया य कज्जं न साहेति ॥

नंदी तूरं पुष्प—स्त दंसणं संलपदहसरो य ।

जिगारउच्चवाभर, एमादीर्धं पसत्या ॥

अनयोव्योतया प्रायम् ।

आवरणमापणं, चाउम्मासा हवंतःशुण्णयाया ॥

एवं ता वन्ते, पचे य एमे जवे दोसा ॥

आपनं हारादी शिरसा घट्टनम्, आदिशब्दात्पवनं, प्रस्नानं
वा संज्ञानम् । अपरं य वा यस्मादी गृहीत्वा पमात्तुमुक् माहृतः,
कुत्र वा प्रजसोत्यादि भजितः, गच्छ तमेव वा केनापि कृतम् ।
एवमादिषु अपशकुन्तु संज्ञातेषु यद्वि गच्छति तदा आचारो
मासा अनुद्याता भवन्ति, एवं तावद् वज्रतो मन्तव्यम् । अथ
वैद्ययुद्धं प्राप्तस्तत इमे दोषाः परिहर्तव्या भवन्ति ।

(२५) तानेव प्रतिपाद्यन् व्यापारद्वारमाह—

सादःजं उवट्टण, सोय ठारुकुर्ने त्रिदिधितो ।

सुहवासनरांगविद्धि, ठवपसो वा वि आगमणं ॥

एकशाटकपरिधानो यदा वैद्यो जवति तदा प्रष्टव्यः, एवं
द्वैधादिना अभ्यहर्तुः, कक्षलोभादिनोद्वर्तनं, लोचकर्म वा

कूर्चमुपकुवादि कारयेत्, हारस्य भस्मजः, उक्तुचटकस्य क-
चयरपुष्पकस्य, उपमकसुत्याह बुसादीनां वा समीपे स्थितः,
स्फोटकः ना वा दृविनं कस्याप्यङ्गं छिन्नात्तं घटमलालुक् वा
भिन्वानः शिराया वा भेदं कुर्यान् न प्रच्छमीयः । अथ स्थान-
स्यापि किञ्चित् उच्यते, भस्मजः, ततः देहभेदमयोरपि प्रष्टव्यः ।
अथासौ शुभ्रसन्ने उपविष्टा रोगावधि वैद्यशास्त्रमुल्लंघनं प्रक-
शः प्रशोकयति, अथ वा रोगविधिः स्वाकस्मात्, तां कस्यापि प्र-
ज्ञानं आस्ते, ततः प्रष्टव्यः । न च वैद्यः पृष्टः सनुपदेशं वा
व्याव, भ्रान्तसमीपं वा आगमनं कुर्यात् ।

(२६) अथ सङ्कारश्च गृहिणामिति द्वारं व्याख्यानयति—

पञ्चाकमे य सप्ती, दंसणहा भइ दाणसहं य ।

विच्छविद्धि संभ—धि ए परतिरिच येव ॥

पञ्चातुल्यभारिचं परित्यज्य शुद्धास्त्रं प्रतिपन्नः, सङ्की गृहीता-
णुमनः, दर्शनसंयमां अचिरतसम्यग्दृष्टिः, तथा जलकः सन्ध-
कसर्वाहः परं सर्वकृशास्ते, साधुषु च बहुमानवान्, दानभक्तौ
दानकृतिः, मिथ्यादृष्टिः शास्त्रादिसंशयस्थः, संभन्धी सज्जनः,
परनीयकः सज्जस्कपरिज्ज्ञाज्ज्ञादि, एतेषां संकतः कियते । य-
था-वैद्यस्य पार्श्वं ययं गच्छामो जगज्ज्ञस्य संनिहितैर्निबलव्यम् ।
यदस्माद् व्याव तत् शुभाभिः सर्वमपि प्रतिपन्नव्यम् ।

ये वैद्यसमीपे प्रस्थापितास्ते वैद्यैर्यद्वैद्य कथयति—

वाद्धि निपाण विकारं, देसं कालं वये च पातुं च ।

आहार अग्नि धिश्चल, रुग्णं च कर्हिंति जा जस ॥

व्याधिं उवरादिरोमं, निदानं रोगोपधानकारणं, विकारं प्रच-
क्षेमानेरागविशेषं, देशं स्थानत्वात्पञ्चनिधनप्रज्ञातादिभवे-
द्यो, कालं रोगोपधानसमयं पृथक्पृथक्, वयश्च ताकस्याधिकं,
पातुं च वानादीनां धान्दानमन्तयमां य उक्तदन्तम्, आहा-
रमद्वयभोजित्यादिलक्षणम्, अग्निश्चलं जातौ वाहिरव्यं मन्त्रः
प्रबलो वा, इत्येवं धृतिश्चलं सार्विकः, कानरो वा इत्येव,
तथा । समुद्रं चि प्रहृतिः, सा च या यद्वैद्यज्ज्ञतः प्रभृति, तां
च कथयति ।

(२७) वैद्यस्य उपदेशद्वार—

कलमोदणो उ खोरं, मसकरं तुजियाया दव्वे ।

धूमिपेरऽगु खेत्ते, कालो अमुमंइ वेझाए ॥

इच्छाणुसोम जावे, न य तस्स हिया जद्धि जंभ विमया ।

अद्वय ण दितादीमं, पकिञ्जोमा जा जद्धि किरिया ।

अनन्तराकस्याधिनिदानादि बुद्ध्या वैद्यः स्मृष्टगृहीत एव क-
व्यादिभेदाद्युचितं उपदेशं दद्यात् । तद्यथा-ज्वरतः कलमरा-
जोरं, तथा खोरं च सशकर्मस्य द्वातमं, तथा तुलिकायां
शास्त्रविषयः, आदिशब्दात् गोश्राविचन्दादिना विज्ञेयमाय-
स्यादि । केवतो धूमिपृष्ट, पञ्चपेक्षायुद्धे जायं स्थायमायः, का-
लतोऽमुकस्यां वेझायं प्रथमप्रधादौ भोजनमयं कारणीयः,
भावतो यद्वैद्य स्वकीयाया इच्छाया अनुलोभमनुकूलं तद्वैद्य
कर्त्तव्यं, मास्याऽऽज्ञा कोपनीया । तथा यत्र तस्य भ्रान्तस्य वि-
षया अस्तिताः आनयाः कथितवित्तवित्तविरुपा मोतवादिभ्रमो-
वरा वा शब्दादिना न भवन्ति, तत्र स्थापनीय इति शेषः । (अह
व य चि) अथ वा-दस्ताविषु दस्तविस्तप्रभृतिषु प्रज्ञेतेमा कि-
दा कर्त्तव्या, तत्र दस्ताविस्तव्यापमाना, यथा-अपमानादिवाऽ-

पट्टनविसहस्रं तस्य द्वाप्यनिरंकजः सम्पादः शाश्वतिः, संमान-
ना यज्ञादिष्वपि तु यथायोग्यमपमानना वा विधेया, अगदी वा
योगविशेषसादिका क्रिया या यत्र विधेयं वा तत्र विधयेति ।

(२८) अथ तुलनाद्वयमाह—

अपदिहणंता सोऽं, कपजोगाऽञ्जितस्म किं देये ।

जहविभवा तेगिष्ठा, जा लंजो ताव जूऽंति ॥

वैद्येन दीयमानमुपदेशमस्तिभग्नस्तद्वचनमपि कुह्यन्मः कृत्वा
आरामानं तोज्यागिन-किमेनन् कष्टमशादयादि तत्पस्यामहे, भवे-
ति । यदि विज्ञायते-भूः । कष्टस्यामहे ततो न किमपि ज्ञयन्ति ।
अथ न तस्य भूवो लाभः, ततो जणन्ति-यथा युष्माज्जपदे-
या दत्तास्तथा वयं योगं कन्दस्यामः, परं यदि कृतेऽप योने न
ज्ञानामहे, तत्तत्तस्य किं द्याः । अपि च-वैद्यकशास्त्रं यथाजिज्ञ-
या यथाविनुक्या, चिकित्सा अभिताः, यस्य यादोः। विजृतिस्तस्य
तदनुकूलोपदेयः पश्येच्च चिकित्सा क्रियते इत्यर्थः । अतो यद्य-
पि ज्ञानी च-यथाऽऽप्तं सर्वमपि याचितं ज्ञप्यते, नाप्यवि-
स्य, अतो यदा कलमशादयादि याच्यमानमपि न प्राप्यते,
तदा किं दानमपि न, इत्यर्थं वैद्योपदेशमुत्पन्नस्तथावज्ज-
हति ज्ञानयामिति । इत्यर्थं वैद्योपदेशमुत्पन्नस्तथावज्ज-
हति ज्ञानयामिति याच्यस्य कष्टस्य कोऽप्यहोरात्रैः क्षीरशर्करा-
वैद्यो लाभो भवति ।

तुलनामेव प्रकारान्तराणाह—

नियदि आसहर्हि, को ऽ भणउज्जा कोरमं किरेयं ।

तत्सज्जपणो य धामं, नाऽं जाऽं च अयुपमा ॥

ग्लानस्य कोऽपि ज्ञानाहो वैद्यो जण्णेन्-निजकेतौचयेऽहं
ग्लानस्य करोमि क्रियां, मेवमन मदावे गृहे ग्लानमिति ।
ततो मुखाभिः पुनैव ग्लानेन तस्यापमनश्च स्याम वार्यं तो ज्ञानी-
चम । क्रियेव वैद्य औषधानि पुरायितुं समर्थो, न या । । अहम-
पि किं पुनरा भवताम् ।, आहोविद्वज्जनाः । आयां नाम किमेव
धर्महेतोःचिकित्सां चिकीर्षुः सपुत्रे मानाकारयनि, कनाहो
मिच्छामिनिप्रायणेति । यद्यसौ गृहस्य मेषपुत्रपुत्र समर्थो,
यदि च स्वयं पुत्र्या भवताम्, यदि च धर्महेतोः संज्ञानक-
स्तस्याकारयति, तत एवं तस्यापमनश्च वार्यं ज्ञायं च आत्मा
गुणजामनुतो प्रदोऽत्मा तत्र गमनस्यम् ।

अथ वैद्यो भूयात्—

आरिसयं मेज्जानं, जा य अवत्ता व वट्टं तत्स ।

अट्टंण न मक्का, नेणुं तं वधिपो तत्स ॥

यादयं युष्मानिर्गोमनामवाक्यानं, या च तादरी तस्यावस्था
वर्त्तने, तदेतद्वद्वान न शक्यते किमप्यौषधादि वक्तुं, उपदेष्टुं च,
तत्तत्तत्र ग्लानसमीपे भजाना इति ।

(२९) एवं भविष्या प्रतिअभयमानस्य यो विधिः कर्त्तव्यस्त-
मभिधत्तुक्षीरगायामाह—

अम्बुद्वाणे आसणा, देण जहे जित्ति य आहारे ।

गिज्ञाणस्त आहारे, नेयव्वो आणुपुव्वीए ॥

प्रथममप्युप्यामविषयो विधिवत्कल्पः, तत आसनविषयः, ततो
ग्लानस्य दर्शना यथा क्रियते, ततो (महे चि) जन्मको वैद्यो
यथा चिकित्सामेवमेव करोमि, इतरस्य तु भूमिर्भजानादिकं,
चिकित्साविषयतया आहारश्च तथा, आहारश्च तथा, ग्लानस्य च तथा
आहारे यतना कर्त्तव्या । एवं सर्वोऽपि विधिरानुपूर्व्या प्रकृत्य-
आयां ज्ञातव्यः । इति समुदायायः ।

भववर्था तु प्रतिधारमार्गानुसार—

अम्बुद्वाणे गुरुणा, तस्य वि आणुदिणो दोसा ।

मिच्छ च रासपाणं, तस्म क्लस्त व विराहणया ॥

अम्बुद्वाणे गुरुणा, तन्मायुद्वाण्यो दोषा भवेयुः, तथा मि-
च्छाव च राजादयो ज्ञेयुः, आदिप्रपञ्चन राजासाक्षादियिप्रदः ।
ते हि चारपुत्रादिमुखादाचार्यं वैद्यकाम्युपयानं लुप्ता स्वयं
वा हृत्वा विनयेयुः—“अमी भगना अस्माकमप्युपयानं न कुर्व-
न्ति अस्मद्वृत्तपत्य तु वीचमरस्योऽयमप्युपयानं, आहो ! दुर्ब-
ह्वमनोऽमी” इति प्रतिविज्ञा वा यत्तस्यैवाचार्यस्य, यदि वा
कुलस्य, सङ्गस्य वा विराधनां कुटुम्बे, नक्षिपुर्मां प्रायश्चित्तस्य ।

अम्बुद्वाणे गुरुणा, तस्य वि आणुदिणो जहे दोसा ।

मिच्छ च सो व अमो, गिलाणमादी विराहणया ॥

अथैतद्वैद्यमायादाचार्यो नांलहति, तन्नापि च गुरुकाः, तन्माया-
दाचार्यो दोषा भवेयुः, स च वैद्योऽमी वा हृत्वा मिच्छाव गन्धे-
त्, यथा-आहो ! तपस्विनोऽपि गर्भमुद्रहिन्, प्रविष्टो वा वैद्यो ग्लान-
स्य क्रियां न कुर्वीत, अपययोगं वा कुर्वीत, एवं ग्लानविराध-
नाम्, आदिशब्दाः आचार्यो दोषा राजपट्टमत्तया विराधनां कुर्वीत् ।
यद्वा-युष्माकं देहं अमोऽमो व्याधिर्वैद्येन नास्ति, क्लानधममुकमी-
धं दास्यत इति भविष्या विद्वद्वैद्यधर्मानेनाचार्यं विराधयेत् ।
यत पते दोषा अतोऽप विधिः कर्त्तव्यः—

गीपत्ये आणुपणं, पुर्विं वडिण्ण होऽं अनिज्ञावो ।

गिज्ञाणस्त दं, णो-चो-वणं च चुत्तादि गंधे य ॥

गीतायै वैद्यस्य प्रतिअभे ज्ञानयनं कर्त्तव्यं, यदि ते पञ्च जना-
स्तेनः संघाटकप्रयत्नत एवागच्छति । अथ अथस्तत एकत-
न्मभावप्रथममागच्छति, आगत्य च गुरुणां कथयानि-येद्य आ-
कम्बुनीति । ततो मुखां द्वे आसने तत्र साधुभिः स्थापयन्ति ।
स्वयं तु चहकनलहंजणं पूर्वं घेणगमानांवात् प्रागेवा-
स्थापयै स्थिता आसने, गीतायै आसनेऽपि स्थितव्यः-यथा
इति । आचार्यश्च पूर्वमनालपनोऽपि घेयस्याजिज्ञापः कर्त्तव्यम्
पूर्वमप्यस्तेन आसनेनापानिमग्नधीयः तत्र आचार्यो वैद्यश्च द्वा-
वप्यास्ते उपविशतः, ततो ग्लानस्य दर्शना कार्या । कथयति ।
आह—ग्लानस्य यद्रूपकरये शरीरे वा अशुचिर्नोऽपिर्ल-
तस्य धावनं प्रक्षालनं कर्त्तव्यं, अशब्दात् खेला कायिकी-
संज्ञामात्रापरिवेष्टाने स्थापनीयानि, भूमिकाव उपलब्धेन सम्मा-
जंनं च विधेयव । तथापि यदि दुग्धमो भवति ततः पट्टकासा-
विष्णुर्वाहि तत विकीर्यते, आदिशब्दात् कर्तुमादिभिः सुगन्धि-
ध्वैः अशुजां गन्धोऽपनीयते, ततः प्राकृतगुणकासाः शुचीचुले
ग्लानो वैद्यस्य दृश्यते । यदि तस्य किञ्चिद्वैद्यगार्हिकं पाठयितव्यं
तदा तस्मिन्पाठिते स्ति अणोदकादिप्राकृतं इत्सं दातव्यम् ।
अथोष्णोदकसो नेच्छति ततः पक्वान्तराद्यो शुक्तिकामुदकं
वा प्रयच्छति । ततमभ्युप्यानासन्नद्वैत्तान्चारययम् ।

(३०) अथ प्रकृष्टद्वयमाह—

अउपादा य विगिष्ठा, को जेतज्जाहं दाहिं गुरुजं ।

तदियं च पुणपया, जणंति पच्छाकका अम्बु ॥

वैद्यो भूयात्-चिकित्सा अनुप्यादा भवति । अस्माकः पादाभ्यनु-
तुपाशकाः कथंसां वा अनुप्यादा । तद्यथा-मातुरः, प्रतिचरका,
वैद्यो, मेघज्ञानि । अतः को नामस्य योग्यानि मेघज्ञानि तुष्या-
महास्वति । ततस्तत्र दृष्टसेहेतया पूर्वमासाः पक्वान्तराद्यो

मज्झिम-संघं दास्याम इति । एवं नाचङ्गुकां वैद्यः किर्यां करोति न चाभ्यधिकारिणं स्पृहयति ।

(३१) वस्तु मानस्तस्यु दिश्य वृत्तिद्वारमाह्वारं चाह-
कोरि पञ्जणायं वरि, सयणं आहारं लवहि केवदिप ।
गीयस्तेहि य जयणा, अजयणं गुरुगं आय्यादि ॥

कश्चिद्वैद्यो ज्ञ्यात्-मज्जनं स्नानं तस्य विधिः प्रकारो मज्जन-
विधिः, तैलान्नपुष्पादिप्रतिष्ठापनपुरस्सरं स्नानमित्यर्थः । ज्ञायनं प-
ञ्चपञ्चदि, आहारो भोजनम्, जपविधिश्चादिकः (केवदिप सि)
रूपकाः । पनस्तर्षं मम को नाम दास्यामिति । ततः पञ्चाङ्गनादि-
भिरनुपगमनम् । यद्ययतनया अज्जुपगच्छति, मेघयन्ति वा,
तत्तत्त्वारो गुरुकाः, आह्वारव्यञ्जः दोषाः । एषा पुरातनी भाषा ।

अथैनामेव विभाषयितुमाह-

एयस्स नाम दाहिह, को पञ्जणायं दाहिदिं मग्गं ।
ते वैद्यं णं भणंती, जं इच्छसि अग्गेत्तं तं सव्वं ॥

एतस्य ग्ञानस्य, तामेति स्नाजनायां, यद्यप्योषां भेषजादि,
तत्तर्षं दाहयथ, मे स पुनर्मज्जनकादि को दास्याम ? इत्युक्ते
त एव पञ्चाङ्गनादयो (जामिनि) तं वैद्यं भणन्ति यद्यपिच्छसि
तत्तर्षं वयं दास्याम इति ।

जं एतय अग्गेत्तं सव्वं, पढिनेहे गुरुम आणादी ।

एयसि अतर्ष, पढिनेहे गुरुम आणादी ॥

ये वैद्ये पुनं पञ्चाङ्गनादयोः प्रज्ञापितान्तेष्वेवमन्तस्य युष्माकं
योगपुत्रये तत्तर्षं वयं दास्याम इत्युक्ते सति यः साधुस्नान-
धिकरणमयाप्रतिषेधयति, तस्य चात्मारो गुरुकाः, आह्वारव्यञ्ज
दोषाः । अथ न सन्ति पञ्चाङ्गनादयस्तत एतेषां अलायजाव ये
वैद्यं प्रतिषेधयानि, न वयं भवतां मज्जनादि दास्याम इति,
तस्याऽपि वस्तुगुरुकाः, आह्वारव्यञ्जः दोषाः ।

पञ्चाङ्गप्रतिषेधमनेषु चोद्देश्यमित्ययं तत्वाह-

जुवं सयं न दाठं, अहिं देते वि क निवारिति ।

न करिउज तस्स किरियं, अवपपओगं व से दिक्खा ॥

युक्तमयीं स्वयमदातुम्, अग्निप्रदत्वात्, यच्च पुनरप्याह दत्तो
निवारयति, नच पुत्रये, एवं प्रहिष्टः सन्न तस्य ग्ञानस्य किर्यां
न कुर्वते, अवपपयोगं वा विकर्षोपधयोगं ' से ' तस्य दद्यात्
अपुञ्जीन । तस्मादप्याह निवारयेदिति ।

दाहामां चि य गुरुगा, तस्य वि आणाण्यो भवे दासा ।

संका न सूयपट्ठिं, दिरिं नठे तेणप वा वि ॥

पञ्चाङ्गनादीनामजाव वैद्यं साधको भणन्ति-वयमवयवं ते
सर्वमपि दास्याम इति, तदा चत्वारो गुरुकाः, तत्राप्याह्वार-
दोषा भवेयुः । तथा कस्यापि हिरण्याक्षौ केनचित् हनं प्रयथा वा
नष्टे सति शङ्का जयति-अद्विरपयच्छर्णां अप्यमां यदास्याम
इति ज्ञायति, तन्मूलमेतरेव स्पृहीतिमिति । यद्वा-सूचकैरक्ष-
कादिनिस्तव भुत्वा दातुंको गत्वा लुचयते । यथा-स्तेनका
यत्त अमणा ये वैद्यस्य हिरण्यादिकं दातव्यतया प्रतिपद्यन्ते,
ततो ग्रहणाकर्षणादयो दोषाः ।

पढिनेह अजयणाय, दोसा अयणा एमेहि ठाणेहिं ।

भिकलण इहि विहयपद, रहिपं जं जाणिदिसि जुवं ॥

पञ्चाङ्गनादीनामजाव यद्ययतनया प्रतिषेधयन्ति-न तच्च स्पृष्टि
वा प्रकं वा दास्याम इति, ततश्चतुर्गुरुकाः, आह्वारव्यञ्जः दोषाः ।
तस्माद्यतनया एभिः कर्तव्या (भिक्षलण सि) जिज्ञां
कृत्वा वयं दास्यामः, (दाहि सि) अहिंमेना वा निष्कामता वा
कापि भिक्षितं तच्च स्पृहीत्या दास्यामः, हितं ययंदा वा कावसर-
णे जाते सति तदर्थज्ञानं स्पृहीते तत्र दाहं तत्र दाहं (रहिप-
सि) पञ्चाङ्गनादीरहने एवं जयन्ति-जं भाणिदिसि जुवं वि)
यत्त एवं भिक्षयांस्त तद्यथाशक्तिं करिष्यामः, यद्वा अस्माकं युक्त-
मुचितं तद्विधास्याम इति ।

अथासौ वैद्यो ज्ञ्यात्-

अरिहस्यं त्व भगवं !, सखली ठावेह जे मयं देति ।

भंतं पि दुष्कली, ण सज्जं हुवं अणेणतो ॥

अगच्छ । अद्विरपयकाः स्व युयमतः साक्षिणः स्थापयत, ये
मम पञ्चाङ्गनादयः । अमुमेवार्थं प्रतिषेधयन्तया कडयति-
(धंसे पि सि) देशीयचमनवादिशयनेनापि कुम्भकाह्नी न ज्ञाने
दुग्धम पेनाः सत्कायात् ।

एवं वैद्येनोक्तं किं कर्तव्यमिति ? आह-

पञ्चाङ्गनादयपया, दावणुकनेण जा जाणिय पुत्तिं ।

तत्कारिजयविहणे, ते विंय इच्छंता सखली ॥

पञ्चाङ्गनादिविषया मज्जनकादिदापनकार्येण वा पुनं यतना
भणिता सेव इह मन्थया, नवरं ये पञ्चाङ्गनादयोः अक्षया, वि-
जयेन च विहीनास्त एव इच्छन्तः स्वम् इह साक्षिणः स्थापय-
न्ते । यथा-वयं भिक्षादं कृत्वा यथाश्रममेतस्य दास्याम इति ।
अथ ते साक्षिणश्चिनुं नेच्छन्ति ततो वा अहिंसयाभ्याहितः क
हवं ज्ञ्यात्-

पंचसयदाणगहो, पलाललेलाण छहणं व जहा ।

सहसं व सयसहस्रं, कोदी रउमं व अमुमं वा ॥

एवं ता गिद्धिवासे, आसी व इयाणि किं जणिहायो ।

जं तुन्न मइ य जुवं, तं उगाडिमं काहामो ॥

यथा पलाललेलायोरहर्द्धं विधायिते तथा हीनानाद्यादिज्यो
वयं रूपकार्णं पञ्चगुणानि हेलयथ दानं दत्तवन्तः, उपार्जनान-
पि कुर्वाणः पञ्चगुणानां ग्रहणमेवमेव कृतवन्तः, एवं सहस्रं, शत-
सहस्रं, कांटी राज्यम्, अमुकम् आनिर्दिष्टसंख्यास्थानं, लीलवै-
द्य वयं दत्तवन्तः, स्वीकृतवन्तो वा, तदस्माकं गृहवासं विधु-
तिरामोद्, इत्यादीं पुनराकञ्जताः अमणाः सन्तः किं भिक्षिण-
मः, किं करिष्याम इति ज्ञायं, परं तथाऽपि स्वाने वज्जाहे प्र-
शुणीभूते सति यत्तचास्माकं च युक्तमनुकूपं तत्कारिष्याम इति ।
एवं तावत् स्वप्नामे वैद्यविषया यतना भणिता । अथ स्वप्नामे
वैद्यो न प्राप्यते ततः परप्राप्तादप्यन्ततयः ।

तत्र विधिमाह-

पाटिज्जे नाणणं, वाहिं तु मरिं एस चेव गमो ।

पञ्चाङ्गनादयं, अरहिं रदिपं उ जा जणिओ ॥

पाथेवं नाम कएटकमहनवेनं यत्तस्य जलादि दीयते तत्र
मानसं विद्युः, वास्तव्यविद्युस्त स न संभवति, प्रत्य तु जवलीति
आह । तत्र च बोधोपमादागतस्य स्पृही मज्जनादौ सेलमे एष एव

गमो द्रष्टव्यः, पञ्चाङ्गतादिभिररहिते रहिते वा योऽनन्तरमेव
अणितः ।

अथाविमं यतनाविशेषमाह—

पञ्चगणादिच्छन्ते, बाहिं अन्तिनरं च अणुमहो ।

धम्मकडविज्जयते, निमिष तस्सह अशो वा ॥

अन्ते कोणव्य, बाहिराद्याद्व्यङ्ग्येनान्तिके, बां आंम आगा-
च्छन्त, अन्तन्ते प्राप्तास्मानसकरो प्राप्ते पक्षच्छान्ति, ततः सर्व
तस्य पञ्चाङ्गनादयः कुर्वते । तेषामागत्युत्तिष्ठः क्रियते । यथा-
यतीनां न कचयेत गृह्यणः स्तपनादि कर्तुं, अवनच्छ मुखा कुर्व-
तो बहु फलं भवति । अथ तथाऽपि नोपरमति, ततो धर्मकथाः
कथंभ्याः तथाऽप्यग्रान्तपद्यमाने विद्यामन्त्रनिमित्तानि मन्त्रा वैद्यस्य
आवर्जनायै प्रयुज्यन्ते, अन्त्यो वा तानि प्रयुज्य वशीक्रियते,
ततस्तस्य वैद्यस्यासौ मज्जनादि कायेत्यं ।

अथ धर्मकथापदं भावयति—

तह धम्म कहंति जहा, होहि संजउ सभि दाणमहो व ।

बाहिया उ अएहायेत, रीतिं खुडा इमं अंतो ॥

आदिशणीयप्रभृतिभिः तस्य तथा धर्मं कथयन्ति यथाऽसौ
संयतो भवति, संज्ञो वा गृहीताण्युद्गतो, अन्तरनम्यपुद्गलाः,
दानभ्रष्टः सुखेन साधुनामारेण्युद्गानशीलो भवति । अथ ध-
र्मकथाविशेषोऽस्ति ततो विद्यामन्त्रादयः प्रयुज्यन्ते, तेषामनावे
तस्यमन्त्रा वा पुनरेव, अयन्ते बालो-बहिर्येवा स्नानं कुर्यात् । अथ
बाहिः स्नानो नेच्छति ततो बहिरस्नानं तस्मिन् छुडका इदं
बह्मण्यममन्तः प्रतिश्रवस्याभ्यन्तरे कुर्वेति ।

रामिणे संसडे वा, जूमी फलगाइ भिक्ख वनुआइ ।

अणुमहो धम्मकड्हा, विज्जनिमिते य बहि अंतो ॥

उष्णोकेन प्रतीतेन, संसृष्टेन गोरसरसज्जानितेन अपरेण वा
आयुकेन, कुलकास्ते स्तपयन्ति, शयनमाश्रित्य भूमी फलके,
आदिशन्त्यापव्यङ्कादिषु वा सा शरव्ये, भोजनं प्रतीत्य भेक्षं
निष्ठा पर्यन्तेन लब्धमानोऽयं तस्य दानव्यम्, (बहुआहंति) बहु-
क मयकम्यं प्राजानम्, आदिप्रहणान्कांस्वपणाद्विप्रहः, एतेषु
भोजनमसौ कारयितव्यः, हिरण्यादिकं दानिज्जातं याचमानस्य
आन्तरितं वास्तव्यवैद्यस्य, बहिरित्यागमुक्तं वैद्यस्यान्यस्यान्य-
नु-
शिष्टः, धर्मकथाविद्यानिमित्तानि, प्रयोक्तव्यानि चि संप्रहणाया-
समासायैः ।

अथैनामेव भावपञ्चाह—

तेवुक्कएणएहावण, खुडासति वमज अणसिगेण ।

पट्टगुआदि जूमी, अणसिउ विजा तूलेपण्ठके ॥

कुलकास्ते वैद्यं तैश्चान्यस्य कर्तुंतेह्ययोऽणोद्कादिना
प्रायुक्तं एकास्ते स्तपयन्ति, अथ कुलका न सन्ति, स्त-
पयितुं वा न याचन्ते, ततो ये वृषभा गन्धस्य शुनाशुमका-
दये प्रादोद्गहनसमर्थास्तेऽप्यभिज्ञेन गृह्येणादिस्वपिना स्ना-
नादिकं वैद्यस्य कुर्वन्ति, “पट्टगु” इत्यादि । स वैद्यः शक्तिमुक्ताः
प्रथमतो भूमी संस्कारपट्टमुत्पलपट्टकं च प्रसार्य शरव्ये । अथ
नाऽसौ पट्टश्च स्वपुमिच्छति, तत औपिकसौत्रिकी कलौ प्र-
क्षार्यते, तथापि यदि नेच्छति, ततः काष्ठफलके संस्तारोचर-

पट्टकाशस्तीर्य शयनं कार्यते, तथाऽप्यनिच्छति उत्तारोचरं ता-
वन्नेतव्यं यावत् सुशीपद्व्यङ्गावप्यानीय शरव्यतम्य इति ।

अथ भेक्षपदं भावयति—

समुदाणआदणो म-त्तओ व णिच्छंति बीसु तवणा वा ।

एव (विच्छिन्नाणो), होइ छन्दो इमा जयणा ॥

समुदाणं नामोपायचक्रेषु भिक्षाग्रहणं, तत्र द्रव्यः सामुदायिकः,
“अध्यायादिष्व इकण्” ॥ ३७६ इति (हंम०) इकण् प्रत्ययः ।
स चासाधोदनाच्च सामुदायिकोदनाः, स प्रथमतो वैद्यस्य हा-
तव्यः, अथासा न भोक्तु नेच्छति, ततो मायक वत्तापनीयं, तत्र
प्रायोष्यं तर्प्यं गृहीतमिति भावः । अथ तथाऽपि नेच्छति ततो
(वीसु चि) पुण्योदनं, व्यञ्जनमपि वृषणं प्राह्यम्, अथ शीतल-
मिति कृत्वा तस्मिन्, ततो (तवण चि) तदेव यतना ताप-
यितव्यम्, एवमप्यनिच्छति अलभ्यमनि वा इयं यतना भवति ।

तमेवाह—

तिगमवच्छर तिगनुग-एगमयेगे य जोणियाप य ।

संसट्टमसडे, फामुयमफासुए जयणा ॥

येषां शास्त्रीहीप्रभृतीनां संस्तरत्रयादृष्टमानामे विध्वस्त-
धोमिकम्यभुक्तं तेषां वै विचार्यिकास्तनुलुतास्ते (तिगनुगएय
चि) प्रथमनास्त्रिजुटिना गृहीतव्याः, तत्रभावे त्रिजुटिनाः, नेपा-
मलानि एकजुटिना अपि । अथ त्रिचार्यिका न प्राप्यन्ते ततो हि-
चार्यिकाः, नेपामलानि एकचार्यिका अपि व्युत्क्रान्तयोनि-
कास्तेऽस्मिन्नेच्छतिनाः क्रमेण प्राह्याः । तद्वत्ताने (अणगए चि) एषां
धान्यानामनेकानि वषत्रयाद्विद्वन्प्राणि येषां चि स्थितिः प्रतिपा-
दिता । यथा-निष्ठमुक्ताप्रादीनां पञ्च येषां चि, अतस्तीकङ्का-
वप्रभृतीनां सप्त येषां चि तथापि तद्वत्तानां पञ्च येषां चिः
त्रिजुटिनाः क्रमेण प्राह्याः अत्रापि वषत्रपेरिहागिद्युत्क्रान्तयोनि-
कस्त्वं च तेषां द्रष्टव्यम् । इह च येषां यायनी स्थितिरुक्ता ते
तायनी स्थितिं प्राप्ताः सन्तो नियमाद् व्युत्क्रान्तयोनिकाः ये त्व-
द्यापि न परित्यागन्ते तु व्युत्क्रान्तयोनिका अत्युत्क्रान्तयोनिका वा
प्रयेयुः इति (जोणियाप चि) व्युत्क्रान्तयोनिकानामभावे अ-
व्युत्क्रान्तयोनिका अपि, ये योनिघातेन गृह्येतिः साध्वर्धम-
विचोक्तानास्तेऽप्येवमेव गृह्यन्ते । तथा दद्यादि प्राजानघावमं सख-
एपानकश्च ; उष्णादिकं, तदनुलघावनादि वा अन्त्युष्टपानकश्च,
उन्नयमांश्च प्रथमतः प्राह्यः, तद्वाच्यं अग्राह्यकमपि यतनया यत्
असिबिरहितं तत्तदर्थं गृहीतव्यम् ।

अथैनामेव निर्युक्तिगाथां भावयति—

वक्तंजोसिगुडा, वुएकळुखे वि होइ एस गमो ।

एमेव जोणियाप, तिगाइ इतरेण रहिए वा ॥

त्रिचार्यिकादयो वै व्युत्क्रान्तयोनिकास्ते त्रिजुटिना प्राह्याः, ते-
षामभावे त्रिजुटिनामप्येष एव गमो, यत्तद्वि व्युत्क्रान-
्तयोनिका गृह्यन्ते । एवमेव च योनिघाते साध्वर्धं कृते (ति-
गा चि) त्रिजुटिना गृहीतव्याः, तेषामभावे त्रिचार्यिका-
दयो यथाक्रमं करणपनीयाः । अथ नास्ति काऽपि एकजुटिना, तत
इतरेणावयत्तल्लेन रहिते वा सामागिकजिते प्रवेष्टो स्वयं
करयति । यथा—(रहिए चि) पञ्चाङ्गतादिभिर्गृह्यैः
रहिते एषा यतना कथंभ्या ।

ते च तन्मुलाः कथमुपस्कसंख्या इति ? आह—

पुनराउचे अवबु—अ बुद्धिमुत्कृष्टगुणमुरिअविच्छे ।

पुनस्कय असइ दाणे, ठवणा क्षिणे य वज्जणे ॥

पूर्व प्रथमं गृहीभिः काष्ठप्रेषणदायुक्तः पुर्यायुक्तः, तस्मिन् पुर्यायुक्तः, एवमेव अवबुद्धिः प्रथमं तन्मुलानुपस्करोति, तद्व्याप्य पूर्वतत्तायां बुद्ध्याय, अथ बुद्ध्याय पूर्वतत्ता न प्राप्यते, तत ई-
दृशानि दाकणि प्रसिद्धोपस्करोति, तद्यथा-बुद्ध्यानि नाद्राणि, यनानि वंशवज्ज रत्नप्रयुक्तानि, अश्वपराणि अस्फुटितानि, त्वचा रहितानि वा, अविद्यानि पुण्यैरुत्तच्छिष्टाणि, ईदृशानि दाकणि वक्ष्यमाणप्रमाणपेतानि प्रवृत्तानि च प्रदीतव्यानि । अथ पूर्व-
कृतानि न सन्ति ततः स्वयमपि तेषां प्रमाणपेतात्वं कर्तव्यं, तथा वाच्यमानस्य वैधर्म्य (दाणे सि) अथ अतद्दानं कर्तव्यम् । कथमि-
ति ? अत आह—(उचय नि) शृङ्गेण प्रजज्ञता यच्चकुण्ठादिषु द्र-
विणजाने स्थापितं तस्य दानं कर्तव्यम् । (लिंगाणि सि) स्वात्मनः परमिज्ञेन गृहक्षिणं वा अथ ज्ञानमुत्पादनीयम् । (कट्टाणे सि) प्रमुण्यभूतस्य ग्लानस्य तस्मिन्निचरकाणां च पञ्चकस्याणकं हातव्यम् ।

अथ प्रकृत्यमाणदाकर्णं प्रमाणादिकमाह—

हृत्यप्पमच्च दारुणं, निच्छिद्यिअ अणुणया अहाकदया ।

अमई इ मयंकरणं, अयट्ठोचवखडमहाऊ ॥

हस्तान् ईदृशशङ्खानि, तस्मान्नाम तावत्प्रमाणवैधर्म्येनानि, निच्छिष्टाणि वृद्धीरहितानि, अणुणयानि पुण्यगव्यानि, दा-
कणि अवर्त्तन । ईदृशानि च यथाकृतानि गृहीतव्यानि, यथा-
कृतानामसत्यमपि स्वयंकरणं प्राप्तमेव इदानीं प्रमाणानि (कथ-
न, अत्रिआपनीयतं इत्यर्थः) उपस्कृतं च भक्तं उल्काकाणां वृद्धता न कर्तव्या, किन्तु यथायुजमानुपायं स्वयमेव विस्थाप्यते ।

अथ पातक्यननामाह—

कंजिणं चाउल्लदए, ठसिणे संसट्ठमेतरे चेव ।

एहाणपियणइ पाणम, पादासं वारं दहरए ॥

पानीयं याचनो वैधर्म्यं काञ्चिकं हातव्यं, यदि तथेच्छति ततः
(चाउल्लदकं) तन्मुलधावनं, तद्व्यभिच्छाति उष्णोदकं संस्पृष्टं
प्रायुक्तं वा (दहर नि) प्रायुक्तमनिच्छाति अप्रायुक्तमपि, यावत्क-
पूरमासतम् । एवं स्नानपानादिषु कार्येषु पातक्यं हातव्यं, तच्च
अथमतः पात्रके स्थाप्यते । अथ नास्त्यर्थात्कं पात्रकं, न चास्ती
तच्च स्थापयितुं न हर्दाति ततो वारके स्थापयित्वा दर्दयति, मुखे
चनेन चोवरेण बध्नाति, येन कीटकादयः सत्या नाभिपतन्ति,
भाषितं श्लेषपत्रम् ।

अथ 'चकुकादि' सि' पदं भाषयति—

वड्ठके सरावकंसिय—नवकरयए सुवसमापीसेहे ।

पोतुं सए व धोवइ, अणिच्छि किमि रुवुवसमा वा ॥

वड्ठकं कमठकं, तत्रासौ भोजनं कारयति । अथ तच्च नेच्छति
ततः गराचे, तत्रानिच्छति कांस्यजज्ञने, तत्राप्यनिच्छति ताम्र-
जज्ञने, तत्राप्यनिच्छति रजतस्थाले सुवर्णस्थाले माणरीलमये
जज्ञने भोजयितव्यः । मुक्या चाऽस्ती स्वयमेव तज्ज्ञानं धा-
वति । अथ नेच्छति धामितुं ततः 'किट्टी' स्थिररथाविका सा
प्रकाशयति, तस्या त्रयो व कुट्टकाः, बुद्धकाणामज्ञां वृषभाः ।

शिष्यः पुच्छति—कथमस्यतस्य संस्पृष्टभाजनं संयतः प्रहा-
लयति ? किं निमित्तं वा वैधर्म्यं मज्जनाविक्रियत्य-
रिक्तं कियते ? । उच्यते—

पुर्यादिणि वि भग्गइ, जह विजो आहरस्स चोग्गही ।

तह विजो पदिकम्मं, करिति वसभा वि शुवल्लहा ॥

यथा वैद्यो जगामाथी श्रानुरस्य रोमिणः पुणं पकरकं, तदा-
र्हानि, आदिशब्दात् शोणितप्रभृतीभ्यश्चुविस्थानानि माञ्जे-
यति शोषयति, तथा बुध्मा अपि मोक्षार्थं वैधर्म्यं सर्वमाप
प्रतिकर्म मज्जनदिकं कुर्वन्ति ।

यस्तु न कुर्यात्तस्य प्रायश्चित्तमाह—

तेइच्छिपस्स इग्गा—पुडोमं जो न कुज्ज सइ लाभे ।

अस्संजमस्स भीतो, अहम पमादी च गुला स ॥

चिकित्सया चर्मा जोषति वा चैकित्सिको वैद्यः, तस्य वा म-
ज्जनदाविच्छा, तस्या अनुग्राममनुकूलं प्रतिकर्म, सति लाभे
नामसंनतं (अस्संजमस्स भीतो सि) पञ्चमये पट्ठी । अस्सं-
माद्संयतवैधाव्युत्करणलक्षणं ज्ञातोऽलसः प्रमादी च यो न
कुर्यात्, तस्य चत्वारो गुरुकाः ।

अथ ग्लानवैधर्म्यावैधाव्युत्करणानुपदंशयति—

होगविरुद्धं दुपरि-वञ्चो उ कयपदिर्किं जणाऽऽणा व ।

अततरकारणा जे, तदट्ठ ते चेव विज्जमि ॥

ग्लानस्य यदि वैधाव्युत्वं न कियते, ततो ह्योक्तरुद्धं प्रवर्त्तते ।
लोकां भूयात्—विगमोपार्थं धर्म, यत्वं प्राप्यसंभवदपि ईदृशमनाय-
त्वमिति । तथा परस्परमेकवचनप्रतिपत्त्यादिना यः कोऽपि लो-
काकारकः संकल्पः, स दुःपारित्यजो दुःपरिहर इति ग्लानस्य
वैधाव्युत् कार्यम् । ह्यप्रतिपत्त्यर्थं प्रवर्त्तते, ग्लानेन पूर्वं हृष्टेन स-
ना यदात्मनि उपलब्धं तस्य प्रत्युपकारः कृतो भवतीति भावः ।
जिनानां वा आह्ला—अग्लान्या ग्लानस्य वैधाव्युत् कुर्वादित्या-
दिलक्षणा सा कृता भवति । एतानि अतरो ग्लानस्तस्य वै-
धाव्युत्करणाणि, तदर्थं ग्लानार्थं यत्तस्य वैधाव्युत्करणं, त-
त्रापि तान्यथ लोकाविरुद्धपरिहारादीनि कारणाणि लक्षयानि ।

अथ ग्लानस्य मज्जनाविधिमतिदिशआह—

एमेव गिलाणम्मि, विगमो उ खलु होइ मज्जाणार्थो ।

सविसंसा कायवो, लिंगविवेगेण परिहीणो ॥

एष एव ग्लानेऽपि मज्जनाविधिका गमः प्रकारो भवति, यथा
वैधाव्युत् उक्तः, नवरं संविशयो जङ्घिबुद्धामादिविशेषसहितो,
विक्रियविकन परिहीणः सर्वोऽपि कर्तव्यः ।

अथ ग्लानवैधर्म्यानुवर्त्तनायां महार्थत्वं दर्शयन्नाह—

को बोच्छइ गेलसं, दुविहं अणुअपणं निरवसेसं ।

जह जायइ सो निरुआ, तह कुज्जा एम संखेवो ॥

ग्लाने सति चित्तिवा अनुवर्त्तना—ग्लानविषया, वैधाव्युत् वा ।
तां निरवशायां सम्पूर्णां को नाम शयं वदयति ?, वड्ठकमप्यथा
कोऽपीत्यभिप्रायः । अतो यथाऽस्ती ग्लानो निरुप जायते तथा
कुर्यादेव कौक्षः संमद्, उपदेशसंवेसमिति पावस ।

अथ वैद्यस्य हानं दातव्यं, तत्र विधिमाह-

आगंतु पत्रेण जायण, धम्मापणे तस्य कइयदिउते ।
पासादे ह्वादी, वत्थुकुणे तद्वा आही ॥

श्लाने प्रयुगे जाते सति आगन्तुकवैद्यो यदा दक्षिणां याचते तदा भवत्येव-धर्मापणो धम्मव्यवहारउद्दोऽयमस्माकमनो वदथ संभसति तदेव प्रहीतिव्यम् । अथिकपट्टान्तश्च तत्रोच्यते- यथा केन चित् फ्रियकेण गान्धिकापणे कपकाद् निक्षिप्य त्रिभि-
सम्-मयैतैः किञ्चिद्वाप्यजातं दद्याः, ततः सोऽप्यदा तत्रापणे मयं मार्गयितुं शक्नः । यथिजा प्रोक्तः-ममापणे गन्धपत्रयमेव व्यव-
ह्रियते, नास्ति मद्यम्, अतस्त्वं गन्धपत्रं गृहाणति । एवमस्माक-
मपि धर्मापणाद् धर्मं गृह्णातु अवान्, मास्ति क्वचिज्जातमित्युक्ते
वदि नोपरमति, ततः शौचं प्रयजता यत्किञ्चिदादिषु परिष्ठा-
यितं तदानीय हीयते, तस्याभावे यदुत्पलस्त्वामिदं कापि प्रा-
सादे, कुपे वा, आदिशब्दादिकमनादिषु वा निधानं, तथा हा-
दितयसितं यद्वास्तुपुं तदुत्पलसमिधेति कृत्वा वास्तुकुण्ड-
मुच्यते, तत्र वा यत्किञ्चानं तदवधिज्ञानिनः, उपलक्षणत्वाद्वा-
पुर्विमधुतीर्णं वा पार्श्वे पृष्ठ, ततः प्रासादादिस्थानादानीय
वैद्यस्य दातव्यम् ।

वास्तव्यवैद्यस्य हानविधिमाह-

वत्थव्व पत्रेण जायण, धम्मादाणं पुणो अणिकउते ।
मन्वा वि होइ जयणा, रहिए पमायमाईया ॥

प्रयुगीभूते श्लाने वास्तव्यवैद्यो यदि याचने कुन्ते ततस्त-
स्यापि धर्मं एवादानं द्रव्यं नदा दातव्यं (पुणो अणिकउते स्म) ।
पुनः द्रव्ये सूयाः प्रह्लापमानाऽपि यदि धर्मोदानं नच्छति तदा
प्रासङ्गिकानिभिर्मुद्रैश्च रदिने सैव प्रासादादिका यतना कर्त्त-
व्या वाऽन्तरगात्राद्यामभिहिता ।

द्वयोऽप्यागन्तुकास्तव्यवैद्ययोरापि याचतोर्विधिमाह-

उवहिम्मि पदम सान्म, संवरणं वा वि अत्तरणं वा ।
दुगभेदादाहिंइण, ऽणुसडि परलिग हिंसाई ॥

अपथौ उपकरणे-पटशाटकः परिधानं, संवरणं प्रच्छदपटः, आ-
स्तरणं संस्तरणं, तृतीया, यथेष्टानि मार्गयतः, ततस्तथैव धर्माप-
णद्वाराः कियते । अथ नोपरमति, ततो द्विकं सायुधुपं तल्लपथो
यो जेवः प्रकाशः, तेनादिशब्दादिकुपेन विधिदिपत्वा पटशाटका-
दिकमुपपाद्य वैद्यस्य प्रयच्छति, अथ नावाचने ततोऽनुवि-
धिर्दातव्या, तथाऽप्यनुपटतस्य परलिगं कृत्वा हिंसादिप्रयोगे-
नोत्पाद्य प्रयच्छति ।

द्वितीयपदे न दद्यापि, यत आह-

विइयपदे कालगए, देसुछाणे व बोहिगार्हिंहुं ।
असिवाई अमई वा, ववहारऽपमाण अदसाई ॥

द्वितीयपदे वैद्ये श्लाने वा कालगतं सति, यद्वा-बोधिका श्लेष्वा-
स्तेषाम्, आदिशब्दात्परचक्रेभ्यो वा भयेन देशस्योत्थाने उद्ग्रा-
प्रचने, अथैव वा, आदिप्रदणाद् दुर्मिते राजाद्विदे वा संज्ञाते
सति, असति वा सर्ववैद्य वक्ष्यामाम्नामे, व्यवहारः कियते, व्यव-
हारेण च निश्चितस्य तस्य न प्रयच्छति, व्यवहारेण च काराधि-

कैर्वाप्यमाने प्रमाणहीनानि अदृश्याकानि वक्ष्यामि दर्शयन्ति, अ-
स्माकमीदृशान्येव स्वाधीनानि, अभ्यामि न सन्ति ।

अथ क्वचिज्जातं मार्गयति वैद्ये विधिमाह-

कव्वममादी संवे, रुपे ते तह व केत केवमिए ।
दिहण अणुसिद्धादी, पूरेपसिगे विविजेदो ॥

कर्पादयो मार्गयन्तः तस्य हीयन्ते, ताभ्यमयं वा नाणकं यद् व्यव-
ह्रियत, तथा दक्षिणापथे काकिणीकं कल्पयन्, तन्मयं वा नाणकं
भवति । यथा निज्जमाने 'द्रम्म'पीतं नाम सुवर्णं, तन्मयं वा नाणकं
भवति । यथा पूर्वदेशं हीनारः कवाडको नाम । यथा तत्रैव पूर्वदेश
केतरानिषो नाणकविशेषः । यतपामप्युत्पादनकं कुर्वता सङ्काटक-
न कुपेन वा हिपदं तथैव कसंय्य, अस्त्वथ अनुशिष्टपादांनि
प्रयोजकस्यानि । लिङ्गमित्यपदं व्याख्यायते-पूजितमचितं यस्मि-
न्ने तत्र विविधो भेदः कस्यचः । किमुक्तं भवति ?-तस्मिन्
देशं यत् त्रयाणां स्वमिहगृहानिङ्गकुलिङ्गानां मभ्यात् पूजितं, तेन
लिङ्गेन क्वचिज्जातमुत्पाद्यन्ति वैद्यं वा प्रमाद्यन्ति ।

द्वितीयपदे क्वचिज्जातमपि न दद्यात्, कथमिति ? आह-

विइयपदे कालगए, देसुछाणे व बोहिगार्हिंहुं ।
असिवादी अमई वा, ववहारऽहिरसणा समणा ॥

द्वितीयपदे वैद्ये श्लाने वा कालगते, देशस्य वा बोधि-
कादिन्येनोत्थाने उद्ग्राप्ते, अथिवाद्यो वा संज्ञाते, अतस्तथा
वा सर्वधियास्त्रानि अग्रयज्ञातं वैद्यस्य न दद्यात्, व्यवहारे
च समुपस्थिते भुक्ते-आहिरस्यकाः अमया भवन्तीति तावत्
सर्वत्रापि सुमनीतं, परं तत्प्राप्येतनारक्षैरस्मान्निर्द्विज्जातं
नयेयितुमारभ्य, ततो लोकोऽवर्धति-न यस्ते शालनं यति-
न्यो हिरयादि दातुम् । यत उक्तम्-"युद्धस्यस्याऽस्त्राग्नेन,
बानस्पृश्यस्य गौरसात्" । यतर्न च हिरपदेन, दाता स्वर्णं न
न गच्छति" ॥ १ ॥ एवं व्यवहारो लभ्यते ।

अथ कल्याणकपदं व्याख्यायति-

पउणम्मि य पच्छिउं, दिज्जइ कल्याणं नुवहं पि ।
वूदे पायस्विउं, पावेसतो यंदलि हो वि ॥

श्लाने प्रयुगीभूते सति द्वयोरापि श्लानप्रतिचरकवर्गयोः कल्याण-
कं मायश्चित्तं दीयते, ईदृमविशेषणोक्तं, श्लानस्य पञ्चकल्याणकं,
प्रतिचरकणां त्वेककल्याणकं दातव्यम् । आदेशान्तरेण वा
द्वयोरापि पञ्चकल्याणकं मतव्यं, ततो व्युद्दे मायश्चित्तं हावपि
श्लानप्रतिचरकवर्गौ सोऽन्नादिममलानि प्राविशतः ।

अथोपसंहाराह-

अणुपचणा ए पसा, दप्पे विजे य वणिजा उविहा ।
इथो चासणदारं, उच्छं संकामणं चुज्जमो ॥

श्लानप्रयोगरूपव्यवस्थया वैद्यविषया वैद्य द्विविधाऽनु-
सर्तना वर्णिता ॥

(३२) इत ऊर्ध्वं बालनाहारं, संकामणाहारं च उभयतो
श्लानवैद्यपवित्रं यत्तु-

विज्जसत व दम्बसत व, अद्दा ऽच्छेत्ते होइ उक्खेवो ।
पंथो य पुव्वदिहो, आरसिखर पुव्वज्जणिओ व ॥

वैद्यस्य वा द्रव्यस्य वा औषधादिलक्षणस्य असति यदि ध्यानं
इच्छति प्रमाणपरं गन्तुं तथा तयोरेकपञ्चालानां कष्टस्या, वाहि-
राशौ भयं भवति तदा पन्थाः पूर्वमेव वृष्टः कष्टस्य, आरक्षिक-
स्य पूर्वमेव वयं रात्रौ श्लानं पृष्ट्वा वा गमिष्यामो भवता चैरा-
दिगच्छ्या न गृहीत्वया इति जगितिः कष्टस्या इति ।

अथास्या एव विद्युकिगाद्यायाः पूर्वार्थे भावयति-

चरपाया हि तिगिच्छा, इह विज्ञा नस्त्य न विद्य दन्वाहि ।

अमुगस्य अस्थि दोषे वि, जइ इच्छति तस्य वृथायो ॥
कापि क्षेत्रे वैद्य औषधानि वा न सन्ति, ततो श्लानं प्रतिचरका
मधीरन्-चिकित्सा चतुष्पादा भवति, परमिह वैद्या न सन्ति,
नापि न द्रव्याणि औषधादीनि अत्र सन्ति, अमुक्य प्रामे नगरे
वा क्षेत्रे अपि विद्यते, अतो यदि त्वमिच्छसि ततस्त्वय प्रज्ञान इति
श्लानः प्रतिभाषतः ॥

किं काहिइ मे विजो, जचाइअकारयं इहं यज्जं ।

तुम्हे वि किलेसेमि प, अमुगस्यमहं हरइ तियं ॥

अर्थः । यदि नाम अत्र वैद्यो नवति ततः किं ममासौ कारिष्य-
ति, यतो जकादीनां न कारको भवेद् विद्यते, तस्मिन्कारके
पुण्यानि पुत्रैव परिक्रेश्यामि, ततो माममुक्य प्रामे नगरे वा
क्षेत्रमपहरन नयत, येन मे तत्र अन्धादिकारकः स्यात्, एवं
ब्रुवाणोऽसौ प्रामान्तरं प्रति वात्स्यायनः ।

आहनायमेव कारणांतरमाह-

सागुण्यजिक्खद्धा, सीण्णे दुक्काइयाग वा अट्ठा ।

अग्निनतरंतरा पुण, गोरससिजुदयपिच्छा ॥

नागरं श्लानं, सागुण्ये प्रत्युषवेद्यायं लज्यते वा मिक्का सा
सुप्रगमिह, तदर्थं प्रामं नयन्ति, नगरे हि प्रायः लज्जते
निष्ठा लज्यते, तावती वा बलां प्रतीकमानस्य श्लानस्य काहा-
तिकान्तभाजत्वेन जठराग्निमाद्यमुपजायते । अतः सागुण्ये स-
चारमेव मिक्का यद् प्रामं द्रव्यं तदर्थं श्लानो प्रामं नीयते । नगरे
जुग्घादीनि जलमज्ज्याणि कौणानि, अनस्तेषां समर्थाय आभ्य-
न्तरा नगरास्तव्यसाधयो श्लानमप्यत्र नयन्ति, इतरे पुनर्गौरी-
श्लानप्रतिचरकाः श्लानस्य गोरसेन, सिज्जः संस्था, तस्याहं वो
जातः, एषं चाऽऽजुभिर्तमिति परिभाष्य तदुपशामकद्रव्या-
कामुपदानार्थं श्लानं नगरं नयन्ति ।

अथ वा नागरश्लानचालनायामिदं कारणम्-

परिहीणं तं दम्बं, चपदिज्जंतं तु अक्षमवेहिं ।

कालाइक्कं उय, बाहुं परिबद्धिओ तस्स ॥

अप्यव्यश्लानसंज्ञापरिकः स्थापनाकुलेषु चमदमानं सपरि-
क्षीयं तद्व्यं श्लानप्रायोग्यम्, अथवा वैद्येन श्लानस्येपरिद्वय-स-
चारमेव भवता प्रोक्तव्यं, तवानीं च नगरे न लज्यते, इतस्तेन
कालातिकान्तेऽन्तरतस्य व्याधिः सुपुनरं परिबर्धितः ।

एवमादीनि कारणानि विज्ञाय त परस्परं मज्जित-

ठकिलपिठ गिलापो, अन्नं मामं च तं तु नेहामो ।

नेऊण अन्नमार्गे, सव्व पपसेण कायम् ॥

वरिष्ठपतां श्लानो, यतस्तमप्रप्रामं नेष्याम इत्येकवाक्यतया
निश्चित्य सचारमेव नयनं नयति, यतः प्रत्युषति शीतद्रव्यां चैता-
नीं विषयानो श्लानो न परितोष्यते । किञ्च - "प्रत्युषति शीता मा-

गोः, परिहासहिताः क्षियः । सद्ब्रीजं हि हितं क्षेत्रं, हितं क्षेत्रं
सनाथकम्" ॥२॥ ततो नीत्वा श्लानमर्थं प्रामं सर्वं प्रयत्नेन प्र-
तिचरन् कर्तव्यमिति । गतं चालनाह्वारम् ।

(३३) अथ संक्रमणाह्वारमाह-

सो निज्जइ गिलाणो, अंतरसंमल्लुणार्थं संखेभो ।

नेऊण अन्नमार्गे, मव्व पपसेण कायम् ॥

एवमुक्तव्यं यं प्रामं स नागरश्लानो नीयते, ततो प्रामावृणो
श्लानो नगरमानीयमानोऽस्ति, तेषामुजयेषामपि साधुनामन्तरा
अपान्तराक्षे संमिलना, ततः परस्परं वन्दनं कृत्वा निरापाचं
ब्रुवा श्लानयोः 'संक्षोमं' संक्रामणं कुर्वन्ति-नागरा प्रामाणश्लानं,
प्रामीणास्तु नागरश्लानमित्युक्तं भवति । नीत्वा चान्यं प्रामं
नगरं वा स्वयं प्रयत्नेन प्रतिचरन्मनुष्यैरपि कर्तव्यम् ।

किं पुनरिन्धाय ते श्लानसंक्रामणां कुर्वन्तीत्युच्यते-

जारिस दव्वे इच्छद्ध, अग्ने मुच्छु ता ण लज्जिहिइ ।

इथरे वि जण्णेवं, निवचिमो नेह अतरंरो ॥

वायरा प्रामेयकान् मुच्यते-वायुराग्निं तिलकटुकादीनि कल्या-
णि श्लानार्थमिच्छति, तानि ताहशानि अस्मान् मुक्त्वा विना न
लज्यन्त्येव । इतरेऽपि प्रामेयका नागरान् एवं भणन्ति-पुण्यमस्मा-
मिद्विना पुष्पादीनि न लज्यन्त्येव । ततस्ते ह्ये अपि परस्परमभि-
व्यधति-यद्येवं ततो निवर्तमाने, पुण्यमुपतर्तन् श्लानं नयत, वयं
पुण्यदीनं नयामा इति ।

एवं संक्रामणां कृत्वा तत्र च प्रामे नगरे वा नीत्वा सर्वप्रयत्नेन
प्रतिचारया विधेया, न पुनर्मिदमेतदर्थं चित्तनीयं, भणनीयं वा-
देवा दु ह्ये संपन्ना, जं मुक्का तस्स एं कयंतस्स ।

सो हु अदितिकलोसो, अहिंमं बावाराणासिहो ॥

तेणैव सीइया मो, एयस्स वि जीविथमि सदेहो ।

पण्णो वि न एसऽऽहुं, तं वि करिज्जा न व करेज्जा ॥

दुरवधारणे, नूनं (ये) अस्माकं देवाः प्रसन्नाः, यद् मुक्का वयं त-
स्माकान्ताह । गाथायां पञ्चम्येते पद्यौ । इह कृतान्तशब्देन कृते-
भिष्यादितं बहुपि कार्यमन्तं नयतीति स्मृत्यतया कृतम् उच्यते ।
यद्वा-कृतान्तो यमः, तदुपपत्त्यात्वासापि कृतान्तः अत एवाह-
स हि अतितीक्ष्णरोषः पुनः पुनः रोषणशीलो, दीर्घरोषी वेल्ल-
यः । अक्षिकमर्त्यं व्यापारणशीलः, कृतान्तेषु कार्येषु व्यो-
जिषुक्ते । यद्वा-तैव श्लानेन कीदृताः कर्तुं प्राप्ता वयमतो
अस्य कर्तुं न शक्नुमः अथ वा-एतस्यापि जीवने संदेहः, ततः
किं निरर्थकमात्रानं परिक्रेश्यामः प्रगुणीभूतोऽपि वैव वा-
स्माकं जविष्यति, तदप्यन्यदीयस्य कुर्याद् वा न वा, अतो वयम-
पि न कुर्महे । एवमादीनि ब्रुवाणानां तेषां निर्धेयतामाकार्येन
शिक्षा दातव्या, न तृप्ता विधेया ।

यत आह-

जो उ उवेइं कुज्जा, आयरिओ केण्णं पमादेयं ।

आरोवणा उ तस्सा, कायन्ना पुज्जनिहिइ ।

वस्तु याः पुनरुपाचार्यैः कृतापि प्रमादं प्रमत्तः सन्नुपेक्षां कु-
र्वात, तस्मादरोवणा निर्दिष्टा, कष्टव्याह्वारो गुरु इत्यर्थः ।

(३४) अथ चैवमारोपणा-

उवेइऽपीतिपपरिहा-वणमइयमुच्छिक्खकालगए ।

चत्वारि ऽव लहु गुरु, उेओ मूलं तह दुगं च ॥

यो ज्ञानस्वोपेक्षां करोति तस्य चत्वारो गुरुकाः, उपेक्षायां कृतायां यद्यपौनिकं ज्ञानस्य आधने नतोऽपि चत्वारो गुरुवः, अनागाढपरितापैः चतुल्लेषु, आगाढपरितापे चतुर्गुरु, महादुःखे बहुल्लेषु, मूर्ख्यायां पञ्चगुरु, कृच्छ्रायुसं मूर्खं, समबहते अनवस्थाप्यं, कालगतं वाराञ्चक्रम् ।

उपेक्षोभासणपरिता-वणमहयमुच्छ्रिच्छ्रिकालगए ।

चत्वारि ऽव लहु गुरु, उेओ मूलं तह दुगं च ॥

उपेक्षायां स ज्ञानः स्वयमेव गत्वा गृहस्थानवजापते चत्वारो लक्ष्यः, तस्य तत्र गच्छतः शीतवातातपैः परिभ्रमेण वाऽनागाढपरितापनादीनि जायन्ते ततः प्रायश्चित्तमनन्तरमाधौकजीत्या कल्प्यम् ।

उपेक्षोभासणउवणा-परितावणमहयमुच्छ्रिच्छ्रिकालगए ।

चत्वारि ऽव लहु गुरु, उेओ मूलं तह दुगं च ॥

उपेक्षायां ज्ञानो नक्तयाममौषधं वा अवज्ञाचणेनेपाद्य स्थापयति, न शक्नोत्यहं दिनं दिनं पर्यटितुं, तनक्षत्वारो गुरुवः, तेन परिवर्तितेन शीतलत्याद्वन-गाढपरातापनादां-गुणजायन्ते । प्रायश्चित्तयोजना प्राप्यम् ।

उपेक्षोभासणकराणे, परितावणमहयमुच्छ्रिच्छ्रिकालगए ।

चत्वारि ऽव लहु गुरु, उेओ मूलं तह दुगं च ॥

उपेक्षायां यदि ज्ञानोऽवभाष्य स्वयमेवौषधार्थं करोति, गृहस्थैर्वा कृत्यानि, नदा चत्वारो गुरुवः, स्वयं कुर्वतः चिकित्सापननिबेधैरुपेक्षैर्वा कारयतोऽनागाढपरितापानि भवन्ति । शेषं प्राप्यम् ।

बेहोभासण ओहाणे, सविगा पदिनेवणं निवारिते ।

गुणा अनिवारिते, चरिमे मूलं च जे जत्य ॥

अप्रतिजायतो ज्ञानो यदि निर्भेदेन वैहायसं मरणमभ्युपगच्छति, ततस्तेषां सप्रतिजायकराणां चरमं पाराञ्चक्रम् । अथावपायनं करोति ततो मूलं, स्वजिह्वैः स्थितो यः पृथक्कुल्य प्रतिस्वपनं करोति, तनञ्जुः कृष्णः । यदि ते तथा यातसेवमान निवारिते वा चतुर्गुरुकाः, अथ न निवारयति ततो यद्यथाप्राप्येकं अ-पेक्षणीय एव गुणमाणं प्रायश्चित्तं तत्तत्र प्राप्नोति ।

अथ निर्धर्मो येषु स्थानेषु ज्ञानं त्यजेत्तथाह-

संविगा गीयत्या, संविगा खलु तदेवगीयत्या ।

संविगामसंविगा, नवरं पुण ते अगीयत्या ॥

संविग संजंओ, गीयत्या खलु तदेवगीयत्या ।

संविगामसंविगा, नवरं पुण ता असंविगा ॥

संवताञ्जनुद्धा-संविगा गीतार्थाः १ संविग्ना अगीतार्थाः २ असंविग्ना गीतार्थाः ३ असंविग्ना अगीतार्थाश्चात ४ । संवतोऽपि चतुर्विधा-संविग्ना गीतार्थाः १ संविग्ना अगीतार्थाः २ असंविग्ना गीतार्थाः ३ असंविग्ना अगीतार्थाः ४ ।

एनम्बल्लु स्थानेषु ज्ञानं परित्यजन् प्रायश्चित्तमाह-

चउरो लहुगा गुग्गा, उम्मासा हौति लहुग गुग्गा य ।

उेओ मूलं च तद्वा, अणवदण्यो य पारंचो ॥

प्रथमे स्थाने ज्ञानं परित्यजति चत्वारो लघुकाः, द्वितीये चत्वारो गुरुकाः, तृतीये परमासा लघवः, चतुर्थे परमासा गुरुवः, पञ्चमे उरः, षष्ठे मूलम्, सप्तमे अनवस्थाप्यम् । अष्टमे पाराञ्चिकं भवति ।

यदि वा-

संविगा नीयवामी, कुभील ओसस तह य पासत्या ।

संसचा विटाया, अहंदा चेव अट्टपगा ॥

संविग्नाः १ नित्यवासिनः २ कुशीलाः ३ अवसन्ताः ४ पाञ्चस्थाः ५ संसक्ताः ६ विटकाः ७ यथाचक्षुर्वाक्षैव अष्टमाः ८ एतेषु परित्यजतो यथासंख्यमिदं प्रायश्चित्तम्-

चउरो लहुगा गुग्गा, उम्मासा हौति लहुग गुग्गा य ।

उेओ मूलं च तद्वा, अणवदण्यो य पारंचो ॥

चत्वारो लघुकाः १ चत्वारो गुरुकाः २ परमासा लघुकाः ३ परमासा गुरुकाः ४ उेओ ५ मूलं च ६, तथा अनवस्थाप्यम् ७ पाराञ्चिकम् ८ ।

अथ वा-

सविगा निज्जातर, मावग तह दंनये अहान्द ।

दाणे सद्धो तह पर-तिरिग्न परतित्यगा चेव ॥

संविग्नाः-प्रतीताः १। श्रवणावतः-प्रतिश्रवदाता २। आचकां-प्रदी-तामुन्नतः ३। दर्शनसंग्रहा-आविरतमग्न्यष्टिः ४। यथाप्रसक्तः-प्राप्तनं बहुमानवात् ५ । दानप्राप्तिकां-दानार्थावः ६ । परती-थिकां-शास्त्रार्थद्विपुरुषः ७ । परतीथिकादि-पापविहिनः ८ । एतेषु परित्यजतो यथाक्रममिदं प्रायश्चित्तम्-

चउरो लहुगा गुग्गा, उम्मासा हौति लहुग गुग्गा य ।

उेओ मूलं च तद्वा, अणवदण्यो य पारंचो ॥

उक्ता गाथा ।

अथ क्षेत्रतः प्रायश्चित्तमाह-

उवस्मण निवेण सा-ही गामपक्जे य गामदारे य ।

उज्जाणे सोमाए, मीमप-कामइत्ता णं ॥

चउरो लहुगा गुग्गा, उम्मासा हौति लहुग गुग्गा य ।

उेओ मूलं च तद्वा, अणवदण्यो य पारंचो ॥

क्षेत्रान्तरे संक्रामितुमुपाश्रयं ज्ञानं परित्यज्य यदि गच्छति तदा चत्वारो लघुकाः, उपाश्रयाधिकार्य निवेशनं यावदाधीय परिहरति चत्वारो गुरुकाः, साहिकार्यो परमासा लघवः । प्रामथ्ये परमासा गुरुवः । ग्रामद्वारे छेदः, उद्यानं मूलम्, ग्राममोमनि परिष्ठापयति अनवस्थाप्यम्, स्वग्रामसमीपानमति-क्राम्य परित्यज्य पाराञ्चिकं इति । यत एवमनो न परित्यज्जानोः ।

कियन्ते पुनः कालमवश्यं प्रतिचरणीयाः ? इत्युक्ते-

उम्मासं आयरिओ, गिलाण परियट्टे पण्येण ।

जोह न संयेरज्जा, कुन्सस उ निवेदणं कुज्जा ॥

येन स ग्वानः प्रमाजिनो यस्य चोपसम्पदं प्रतिपन्नः स कान्तः पौक्यप्रसादमपि परिहृत्य प्रयत्नेन परमासात् ज्ञानं परिवर्त्तयति प्रतिचरति । यदा पदस्वपि मासेषु पूर्णेषु स प्ला-

नो न संस्तरन्तु प्रगुणीभवेत् । यद्वा-आचार्य एव स्वयमभ्यासि-
भेषुचिन्ताभिर्न-संस्तरन्तु, ततः कुलस्य निवेदनं कुर्यात्, कुलस-
मयां कृत्वा तस्य समर्पयेदित्यर्थः ।

ततः—

संवच्छराणि त्विनि य, कुलं पि परिग्रहं पयचेणं ।

जाहे न संथरिजा, गणस्स उ निवेदां कुज्जा ॥

ज्ञानं संवत्सरान् कुलमपि प्रायोग्यभक्त्यानौषधार्थिभिः प्रयत्नेन
परिचरन्त्यति, ततस्मिन् न यदा स संस्तरन्तु तदा गणस्य निवेद-
नं कुर्यात् ।

ततः—

संवच्छरं गणो वा, गिलाण परिग्रहं पयचेणं ।

जाहे न संथरिजा, मंथस्स निवेयणं कुज्जा ॥

एकं संवत्सरं यावत् गणोऽपि श्लानं महता प्रयत्नेन परिचर-
यति, ततो यदा न संस्तरन्तु ततः सङ्घस्य निवेदनं कुर्यात्, ततः
स्वस्थो यावज्जीवं तं सर्वप्रयत्नेन परिचरेयति ।

गाथात्रयोक्तमर्थमेकगाथायां संयुज्ज प्रतिपादयति—

छम्मासे आयरिओ, कुलं तु संवच्छराहं त्विनि भवे ।

मंवच्छरं गणा वी, जावज्जीवा य मंघो उ ॥

व्याख्यामार्था । एतच्च यो भक्तविवेकं कर्तुं न शक्नोति तमुद्दिश्य
प्रष्टव्यम् । यस्तु भक्तविवेकं कर्तुं शक्नोति तेनाष्टादश मानान्
यावत् प्रथमतः किरत्सा कारयितव्या, विरितसहितस्य जी-
वितस्य पुनः संसारे चुरायाव्यात् । ततः परं यदि न प्रगुणीभवति
ततो भक्तविवेकः कल्प्य इति । आग्राहे कारणज्ञाते सति
वैद्यार्थं कुवादिपि, परित्यजेषु श्लानम् ।

(३४) किं पुनस्तत्कारणज्ञातमिति ?, उच्यते—

अभिने ओमोरिये, रापहुडे भए व गेलजे ।

एएहि कारणेहि, अहुवा वि कुजे गणे मंघे ॥

अर्थात्, अवमोदर्थं, राजद्विष्टे, भये वा शरीरस्तेनसमुपे,
(गेलजे) सर्वा वा गच्छो श्लानीतूनः कस्य कः प्रतिचरणं
करोतु ? एतैः कारणैरथवा कुजस्य गणस्य सङ्घस्य वा समर्पितं
श्लानं स्वयं कुर्वन्मपि युज्ज । परित्यजने श्रियं यतना-अभिने
समुपे देवान्तरं क्कामन् श्लानमप्येव प्रतिबन्धस्थितानां
साधूनां समर्पयति । तेषामज्ञाते शय्यातरादीनां समीपे, साधर्मि-
कस्थानेषु वा, देवकुलेषु वा निरूपिते । एवमेवावमोदर्थं भवे च
प्रष्टव्यम् । राजाद्विष्टे यथाकस्य सङ्घस्य प्रष्टव्यमात्रं राजा ततो-
ऽन्यथा साधूनां समर्पयति । अथ सर्वेषामपि ग्रहिष्ठस्ततः आच-
कादिषु निरूप्य ब्रजति ।

सप्तमस्तः पुनरैतरेषां कारणैर्निरूपयति । किं तु स्कन्धे न्यस्य
बहन्मोति ? आह च—

एएहि कारणेहि, तह वि वंती न चेव उड्ढिति ।

असद्विद्धा उ चर्पती, उवागरणं नेव उ गिलाणं ॥

एतैः कारणैर्यथा श्लानो निक्षिप्तं कल्पते, तथापि बहन्ति, नैव
परित्यजन्ति । अथासद्विज्ञातो वा बाहुमसमर्थः, तत उपकरणं
परित्यजन्ति, नैव श्लानम् ।

अह वा वि सो जणेज्जा, उहेउ मंघं तु गच्छहा तुम्हे ।

हाउ सि भणिएं गुरुगा, इणमक्का आरइ विद्या ॥

अथ वा स श्लानो भजत-मां उदयित्वा पुनं गच्छत । एवमुक्तं यदि
कोऽपि साधुर्न बन्धुभक्तिं अर्पयति तदा तस्य चत्वारो गुणकाः ।
इयं प्रकारा-तरेणान्या द्वितीया आपदुक्तं ।

सामिगह—

पचंतमिलिकहेसुं, बोहियतंहेसुं वा वि पणिएसु ।

जणवपदेमविणाते, नगरविणाते य घोराम्म ॥

बंधुजणविण्णोमे, अमाएऽपुत्ते वि वट्टमाणम्मि ।

तह वि गिलाण सुविट्टेया, वचन्ति वट्टंगा साह ॥

प्रत्यन्ताः प्रत्यन्तदेशवासिनो ये स्नेह्यास्तेषु, तथा बोधकस्तेना
नाम ये मातुषाणि हरन्ति, तेषु मत्सु, यो जनपदस्य, देशस्य
वा तदेकदेशभूतस्य विनाशो विघ्नस्तस्मिन्, तथा नगर-
विनाशो च, घोरे रौद्रे अपस्थिते, बन्धुजनानां स्वहृत्तिलांकारा
मरणमयापलायमानानां याः परस्परं विप्रयोगस्तस्मिन्, कथं
भूत-अमातापुत्रे स्वस्वजीवितरक्षणार्थकतया यच्च माता पुत्रं
न स्मरति, पुत्रोऽपि मातरं न स्मरति, तस्मिन्मपि घतेमाने, ये सु-
विहिताः शोभनविहितानुष्ठानास्ते, तथाऽपि श्लानं बहन्ता ब्र-
जन्ति, न पुनः परित्यजन्ति ।

ततोऽस्मी गिलाणः प्राह—

तारेह ताव जंतं !, अण्णायं किं मण्णयं वडह ।

एगालंबणदोमे—ण मा ह्नु सव्वं विणस्मिन्हि ॥

तारयत तादृज्जन्तं । पृथग्गतमानसमालोपादापत्याराचारान्त,
किं मां हन्तिव हन्तुम्, अष्टादशोऽष्टोऽसुसंभवतया शब्दमात्रं बहन्त,
अपि वा मदीयमेव यदेकालम्भनं तद्वै बहन्तां विनाशकारण-
तया होपस्तेन मा पुनं सर्वं वितन्मयम् ।

एवं च जगियमेते, आयरिया नाणचरणसंपत्ता ।

अचवन्न मण्डिप हितयं, संताणकरि वट्टुदाही ॥

एवं च श्लाने भजितमात्रे सति आचार्यां ज्ञानचरणसम्पत्ताः,
संविप्लगानां इति ज्ञायः । अचपलामत्वरिनां, त्वराकारणस्य
मरणभायस्याऽनावात्, अनलोकां सत्यां, ज्ञातसारस्वात्, हिताम-
नुकूला, परिणामसुन्दरत्वात्, संसाधकरीय आर्तजनपरिचक्षणका-
रिणां, वाचं समुदाहृत्येवम् ।

कथमिति ?, आह—

सव्वजगजीवदियं, साहुं न जहामो एम धम्मो ने ।

जति य जहामो साहुं, जीवियमित्तेण किं अमं ? ॥

सर्वस्मिन् जगति ये जीवात्मसत्त्वावरमंत्रास्तेषामभय-
दायकतया हिनं सर्वजगज्जीवहिनं साधुं न जहामो न परित्य-
जामः, एवोऽस्माकं धर्मः सामाचार्य, यदि च साधुं प्रजहामस्ततः
किमस्माकं जीवितमात्रेण सदाचारजीवितविकलं बाहः प्रा-
णधारणमात्रेण, प्रयोजनं, न किञ्चिदित्यर्थः ।

तं वयणं दियमधुरं, आसासंनुरममुक्कचं सयणो ।

समणवरमंथद्वयं, वेड गिलाणं परिवहंतो ॥

तदेवंपि च वचनं हिनं परिणामार्थं, मधुरं शोभनसत् प्राहा-
दकं, तथा आश्वास एवाङ्कुरः प्ररोहस्तस्य समुज्ज्वल उपसर्गस्मात्
तदाश्वासोऽङ्कुरसमुद्भवः, श्लानस्याभ्यासप्ररोहोऽज्जिमात भावः ।

स्वजन इव स्वजनः, स आचार्यः भ्रमणवन्तश्च हस्ती, यथा राज-
कसत्राणां पृथाधिपत्यपदमुद्धमनां गिरिकन्दराविजयमदुर्गे-
ष्वायि पतिता न परित्यागं कुर्यात्, एवमयमां पशुधरपदम-
नुप्राप्त्यनन्तरं विषमदशायासां भ्रमणवराक्षरं परित्यज्यते। भ्रम-
णवराक्षरद्वेष्टीरुच्यते, स भ्रमां परित्यज्य परित्यज्यव-
न्तः। रोक्तं ब्रवीति ।

तत इयं तदीयवचनं श्रुत्वा समीपवर्तिनामगारिणामित्यं
स्थिराकरणमुपजायेते-

जइ संजयो जइ तवरे, ददमित्तिं जइत्तकारिं ।

जइ बंधं जइ सोयं, एएसु परं न अजेसुं ॥

यदि स्वयमः पञ्चाध्यावरमयादिको, यदि तपोऽनशुनादि-
कपं, एतेशीकृत्यं निष्कलसाहृदं, यथोक्तकारित्वं भगवदाज्ञा-
राधकत्वं, यदि ब्रह्म अष्टादशनेदंजिनं ब्रह्मचर्यं, यदि गौवं
निरुपलंपन-स्मृष्टासारता, एतानि यदि परमैश्वर्यं साधुषु
प्राप्यन्ते, नान्येषु शाक्यादिपरतीर्थिकेषु, तेषामेवंविधस्य स्व-
मप्रतिबद्धरुचिषेत्तयाद्यत् । इत्येतावद्विषयायासि दृष्ट्यां भ्रा-
मो न परित्यक्त्य इत्युक्तम् ।

अथात्यन्तिकं भये तमपरित्यज्यां यदि सर्वेषामपि विनाश
वपदोक्तः, ततः को विधिरिति, ब्राह्म-

अद्यामादे व भिया, निरिल्लो जइ वि हांज जयणाए ।

तइ वि ठ दोए वि धम्मो, रिनुभावंविचारिणा जेणं ॥

अद्यामादे अत्यन्तलज्जद्विभये, वाशब्दः पाननायासः, सा च
श्रीमद्वक्त्रा, स्वात्तं कदाचित् यमनया निष्पत्त्युप्रायप्रदेशे यथा-
व्यसौ भ्रामो निक्षिप्तो भवेत् तथापि द्वयोरपि ग्लानप्रतिबद्धरु-
चरीयोधेयं मान्यः । कुत इत्यह-भेन कारणेन ब्राह्मणि नौ
अनुकुटिलां मोक्षं प्रति प्रयुगो यो मायः परित्यामस्तत्र विच-
रितुं योजनमवोदिति श्रुतुमावोचिचारिणी ।

ततश्च-

एत्तो जसो य विरुल्लो, मिच्छत विराट्ठया य परिहुरिया ।

साहम्मियवच्छल्लं, ठवसेते तं वि मग्गंति ॥

नैराकार्यैः साधुभिश्च तादृशोऽपि जये सदैव ग्लानमपरित्यज-
न्निविशुल्लं द्विविधकम्प्रवर्ति यशः प्राप्तं, तथा मिथ्यात्वं परि-
त्यागसंश्रयमन्येव तस्य वा मिथ्यायश्चिन्तनं, तमपरिहृतं, वि-
राचना च ग्लानस्य सहायिविरहितस्य संयमात्मनोऽवस्था, सा
च परिहृता, मायामिकयास्त्वयं चाऽनुपालनं भवति । यदा त-
द्व्यापारं जयमुपशान्तं भवति तदा न ग्लानं मान्यमिति, शोध-
वर्त्मनोऽप्यः गत ग्लानहारम् । ७०१-७०२ । (निर्मन्थ्या निर्मन्थनं वा
ग्लानमेऽपि कांक्ष्य परित्यज्यतो य इति 'पलित्सयण' शब्दे
व्यपदे । ग्लान्य निर्मन्थयुषाभये निर्मन्थय गमनं चिन्तिता
'चमई' शब्दे व्यपदे । अथवाविमस्याचार्यस्य त्वक्तव्यः 'आ-
चार्य' शब्दे । इतीयमग ३१ न पुष्ट उक्ता । भ्रानाथेषु प्रस-
न्नब्रह्मणं 'पलित' शब्दे व्यपदे)

कुत्रा निकव् गिलाणस्स, अमिताए सपाट्ठि (२०)
जिज्झाशांला जिज्झांनस्वापटोरपरस्स जिज्झावैयाहुत्थायि-
कं कुपाति । कथं कुट्ठांनेनदेव विधिनाधि-स्वतोऽप्यभाननया
वधायिकं समाहितः स्वमाधि प्राप्त इति । इदमुक्तं भवति-
यथा यथाऽऽमनः समाधिपदयते तथा विपदपादादिकं वि-
शेषमिति । सूत्र० १ सु० ३ स० ३ उ० ।

(३६) भ्रानाथंमथला-

जिक्खवाणामेण एवमाहुसु-समाणे वा वसमाणे वा
गामाणुगामं दूज्जमाणे वा मणुषं चांशयजायं ज्ञजिवा
से जिक्ख मित्राहं मं हेदुहं णं तस्साट्ठरह, से य जिक्ख
णो जुंजजा, तुमं चेव खं जुंजजाणि, से यगतितां जोक्खा-
मि जिक्ख पाट्ठंञ्चिय पलित्ठंञ्चिय आत्ताएजा । तं जहा-
इमे पिंके णे लोए इमे तित्तणं इमे ककए इमे कसाए इमे
अंविसे इमे महुं णो खलु एत्तो किंच गिलाणस्स सदांते
चि माट्ठणं संकामे, णो एवं करंजा, तदेव तं अलोएज्जा
जहा वि तं मित्राणस्स सदांते तं तित्तिं तित्तणं चि वा
कहुयं कम्पं कसायं कसायं अंविसे अंविसें महुं महुं ।
जिक्खवाणामेण एवमाहुसु-समाणे वा वसमाणे वा गामा-
णुगामं दूज्जमाणे वा मणुषं भोग्यजातं ज्ञजिवा से य जि-
क्ख मित्राहं मं हेदुहं णं तस्साट्ठरह, से य जिक्ख णो जुंजजा
आट्ठरंज्जामि खं, णो खलु इमे अंतराए आट्ठरंज्जामि
इधेयां अयतणं उवातिकम्मा माट्ठणं परिहुरिय मि-
त्राणस्सदिज्जा, आट्ठरंजा वा ।

" जिक्खवाणामेण " इत्यादि । जिक्खामट्ठे नि-
ज्जाटाः, जिज्झाशीलाः साधव इत्यर्थः । नामशब्दः भं-
जावर्त्तना, वक्ष्यमाणत्वायं संज्ञायते । एके केचन एवमाहुः
साधुनामोपमागत्य वक्ष्यमाणमुक्तयन्-नव साधवः स्वमाणा
वा सौभागिका भवेयुः, वाशब्दात्सौभागिका वा । नेऽपि
यस्मिन् वास्तव्याः अज्ञाना वा प्रासादः स्वमागत भवेयुः ।
तेषु च काश्चनापुत्राणि ग्लानमनुत्तमानं, तत्कृते
नात्र सौभागिकरीत्ये निज्जाटा मनोऽज्ज्ञानात्वे सत्यं-
वमाहुरिति संकथः । (स इति) यन्मनोऽज्ञानाहारजानं
" हेदुह " शुद्धित युयम् । ' खं ' इति वाक्यालंकारः । तस्य
ग्लानस्याऽऽहरन, नयन, तस्यै प्रवच्छन्न इत्यर्थः । ग्लानमेव शुद्धे
प्राहक एवाभिधीयते-नयमेव मुक्त्वयति । स च निज्जिक्खिहास्स-
त्त्वानाथैः शुद्धिमाऽऽहारं तत्राधुपययः सन्नेक एवाहं भोक्ष्य
इति कुत्रा तस्य ग्लानस्य (पलित्ठंञ्चिय पलित्ठंञ्चिय) प्र-
योक्तृः सौगन्ध्या यानादोगेमुहयत् तस्सालोक्येत्तं दृश्येयम्, यथा
आर्योऽपि विपदनिज्जाट्ठयत्तं, निज्जाट्ठयत्तं, तत्रायाऽप्रसन्नं हौक्ष्मि-
वाद्यर्थं विरुद्धं भवदर्थं साधुना वत्, किं त्वयं (होए णं)
कहं, तथा निकः, कहुः, कयायोऽस्सो मधुरो केत्थादिदोषव-
ट्ठवत्प्रातः किं ज्ञेयं ग्लानस्य सदनंति । उपकारण वसेन इत्यर्थः
यत्वं च मातृस्थानं मेऽस्त्वुं गच्छ चेतनं कुपादिति । यथा च कुत्रो-
त्तद्वर्णयति-तथाऽवस्थानमेव ग्लानस्यालोक्ययथाऽवस्थान-
मिति । एतदुक्तं भवति-मातृस्थानपरित्यागनं यथावस्थान-
मेव भूयादिति । शेषं सुगमम् । तथा " जिक्खवाणेत्यादि " निज्जाटाः
यावत् मनोऽज्ञानाहारं लब्ध्वा समनोऽहं वास्तव्यन् प्राधु-
णकान् वा ग्लानमुद्दिश्यैवमुक्तं-एतन्मनोऽज्ञानाहारजानं शुद्धि-
तयं, भ्रानाथ नयन, स चेत् न शुद्धे, ततोऽस्मद्विनिकमेव
भ्रानाथपदमाहरेत्तान्येव, स चैवमुक्तः सन्नयं वक्ष्यथा भ्रान-
थमन्तरेणऽऽहरित्थादिति भ्रानाथऽऽहारमात्रं ग्लानान्ति-
कं गत्वा प्राक्तनान् भक्तादिदोषानुद्वेष्ट्य भ्रानाथाऽऽद्या
स्वत एव बोध्याद् युक्त्या ततस्तस्य साधोविधेयति । यथा-

मम शुभं वैराग्यं कालपर्वोपयादिकमनरायिकमभूत्ताऽई
तत्त्वज्ञानं नक्तं शुद्धात्मा नाथान् इत्यादि मातृत्वात् संस्पृशेदन्त-
शेयान्, इत्येताभिः पूर्वोक्तान्यथानानि कर्मोपादानस्थानानि
उपायान्कल्प्य सन्त्यक्तं परिहृत्य मातृत्वात्परिहारस्य स्थानाय
वा दधान्, दातृसाधूस्समीपं वाऽऽशुदरेदिति। आचारः २ सु० १
ख० ११ उ०।
(निर्ग्रन्थानां निर्ग्रन्थानां च ग्रन्थे विधौ वैवाह्यं वैवाचकं
शब्दं वक्ष्यते)

विषयसूची-

- (१) श्लानं प्रति गवेषणम् ।
- (२) श्लानद्वारे कुत्र कृत्र श्लानावेष्टनं कर्तव्यमितिनिरूपणम् ।
- (३) श्लानस्य प्रतिबन्धद्वारसंग्रहः ।
- (४) सुवहारे श्लानसमीपयागनोपाचारद्वयः ।
- (५) श्लानस्योपचाराकरणे प्रायश्चित्तम् ।
- (६) श्लानवैवाह्ये कीदृशस्य साधोर्विर्भावजनम् ।
- (७) विपरीतकरणे बाधाः ।
- (८) भ्रूकद्वारे श्लानं प्रति निर्वेराधिनः साधोर्विदिति कथा
वैवाह्यकरणजनना ।
- (९) सूत्रार्थवीक्षणीयावापने विधिः ।
- (१०) क्षेत्र संस्तरणार्थावस्थानं गच्छनां विधिः ।
- (११) इच्छाकाशद्वारे मर्दयित्वाकद्वारान्तः ।
- (१२) अशक्तद्वारसंगच्छरणं प्रति स्वयोरुक्तिः ।
- (१३) सुविज्ञानद्वारे प्रसादनं श्लानवैवाह्योपचारे प्रायश्चित्त-
प्रकरणम् ।
- (१४) अग्रयानद्वारेऽग्रयानमिव श्लानं प्रत्यगच्छतां प्राय-
श्चित्तम् ।
- (१५) सुवहारे वैवाह्यविषयेन अनेकभोजनानि श्रावुक-
गमनं कुर्याद्विज्ञानकरणद्वाराप्रदर्शनम् ।
- (१६) तत्र अन्यत्रैवादि कमपि कुर्यात् प्रायश्चित्तम् ।
- (१७) श्लानस्य भवितव्यतां चाकाशकां नपकीयेन दृष्टान्तः ।
- (१८) अनुपपन्नद्वारे श्लानवैवाह्योपचारेन विस्तरः ।
- (१९) वैवाह्योपचारे प्रस्तावना, कथं श्लानो भवतीति-
प्रसङ्गः ।
- (२०) नोपश्राम्यति रोगे विधिर्दद्याच्छ्रावद्वारां च ।
- (२१) वैद्यसमीपं गच्छतां विधिः, प्राभुतिकप्रकरणं च ।
- (२२) गमनद्वारे कीदृशस्य पुत्रस्य वैद्यसमीपं प्रेषणं कर्त-
व्यमितिरूपणम् ।
- (२३) ये न प्रेषणीयास्तेषां निरूपणम् ।
- (२४) शुकुनद्वारे वैद्यसमीपं गच्छनः शुकुनाशुकुनविचारः ।
- (२५) वैद्यसमीपं प्राप्तस्य शुकुनाशुकुनविचारः ।
- (२६) संगारद्वारे वैद्यसमीपं प्रस्थितस्य साधोर्वैवाह्यं स्वाधि-
धिरावश्यकी तेषां निरूपणम्, वैद्यसमीपे यत्कथनीयं
तान्निरूपणं च ।
- (२७) वैद्यस्य उपदेशद्वारे अन्यत्रैवादि कालभावकरणे श्लाना-
नुवर्तना ।
- (२८) वैवाह्यविधेः साधुभिस्तुलना कर्तव्या ।
- (२९) प्रतिश्रयमागन्तव्य वैद्यस्य यां विधिः कर्तव्यस्तत्र द्वा-
रसंग्रहः ।
- (३०) नक्तद्वारे वैद्यश्लानयोरनुवर्तनार्थां विस्तरः ।

- (३१) श्रुतिद्वाराऽऽहारद्वारयोः स्वीकृत्यदीव्यज्ञानकवेद्ये चम-
क्याऽऽवियतना ।
- (३२) चालनाद्वारे श्लानचालनार्थां कारणानि ।
- (३३) संक्रामणाद्वारे नागरप्रसीधे श्लानयोः संक्रामः ।
- (३४) श्लानस्योपचाराणां न्याये च प्रायश्चित्तं, कियत्सं कालं
पुनः प्रतिचरणार्थां श्लान इत्यादिनिरूपणम् ।
- (३५) ये कारयेरुणांस्य स्वगच्छतां निरूपणम् ।
- (३६) श्लानार्थमेवमावकव्यता ।

गिहगणभय-श्लाननक्त-न०। श्लानस्य मोरोगार्थं निकृष्टा-
माय यत् कृतं भक्तं तत् श्लाननक्तम् । अ० ५ ख० ६ उ०। श्लानः
भक्तारोम्याय यद्वातान् नक्तं। श्री०। श्लानो रोगोपशान्त्ययं यद्वा-
ति, श्लानं श्लानं वा यतीति । ख्या० ६ डा०। श्लानस्य रोगोपशान-
तयमारोग्यशालार्थां श्लानस्य वा दीव्यज्ञाने नक्तं, नि० चू० ६ डा०।
गिहगणवैवाह्य-श्लानवैवाह्य-न०। श्लानस्य प्रकरणार्थां
निरूपणम्, श्री०। “कृत्रा निष्कृत्र गिलास्यस्स, अगिलास्य
समाह्वयः”। सुत्र० १ सु० ११ ख०। ख०।
गिलाणि-श्लानि-श्री०। कृत्रे, विद्य०। अथभूमाने, ख्या० ५
डा० १ उ०। सूत्र०।

गिलायमाण-श्लानयत्-नि०। ‘श्लै’ इत्यंके, प्रति दातुः। शरीरक-
येन रवेक्ष्ययमनुवर्तनं, सु० ५ डा०। अशक्तनुवर्तनं, अग्रिमयमाने,
ख्या० ३ डा० ३ उ०। श्लानिमुपपन्नं, ख० ५ डा०। (परिहारकल्प-
स्थितस्य श्लानस्य ‘परिहार’ शब्दं प्रातर्पितः)

गिलानि (च) श्लानि-पुं०। नक्तमेव न्यायौ, स च वातिप-
त्ताकटनया श्लैक्षमनुवर्तनया जायते। आचारः १ सु० ६ अ० १ उ०।
गिलिय-गिलिन-नि०। प्रकृति, मूर्ति, वा। वाच०। आचारः।

गिलि-गिलि-श्री०। मातुषं गिलतीव गिलिः। इस्तिन उपदि-
काष्टरुकेऽयं, अनु०। डा०। अ०। जी०। रा०। पुत्रवृत्तयो-
त्तिसत्तायां कोष्ठिकायाम्, सुत्र० २ सु० ३ अ०। पुत्रवृत्तयोत्तिस-
त्ताकायां वा। दशा० ६ ख०। अ०।

गिल्वाण-गं। वाण-पुं०। इत्ययमकुर्वेरादिषु देवेषु, आ० म० प्र०।
गिह-गृह-न०। प्रासादं, ख० ३ अ०। गृहाणि प्रासादास्ते
विधिषाः-ज्ञाना वस्तुता जनयकायाः। दशा० ६ अ०। सक्तुर्द्वये
गृहम्, अक्तुर्द्वया शाला। नि० चू० ११ उ०। आचस्ये, सुत्र०
१ सु० १० अ०। अगारे, सुत्र० १ सु० २ अ०। “गिहगृहणेन वा
सर्वं जेव चरं वेत्तान्”। नि० चू० ३ डा०। “गृह”ति वा गिह”ति वा
परागा”। नि० चू० ३ डा०। (किं गृहं स्वापयेत्स्वायं इति ‘अगृह’
शब्दं वक्ष्यते) गृहस्त्वेव च, “गिहं दीव्यमप्रास्ता” गृहं गृहस्य दीपं
प्रायशीपं बुधज्ञानमपश्यत इति वृत्तः। सूत्र० १ सु० ५ डा०।
प्रवतभेदे, जी० ३ प्रा००।

गिहैतर-गृहान्तर-न०। गृहस्य गृहयोर्वाऽन्तराले, दशा० ६ अ०।
गिहैतरणि-सिद्धा-गृहान्तर्निषेधा-श्री०। गृहस्यान्तर्निषेधे गृ-
हयोर्वाऽन्तरं निषेधा वाऽऽसनम्। सुत्र० १ सु० ६ अ०। गृ-
हस्य गृहयोर्वाऽन्तराले उपवेशने, दशा० ६ अ०। गोचरमाप-
विद्वस्तं, गिहसिद्धा जस्त कल्पः। दशा० ६ अ०।

गिहगण-गृहगण-न०। निजदेहमपश्यते, पञ्चा० २ विद्य०।

गिहृत्य-गृहस्थ-पुं० । गृहस्थगर्तं तत्र तिष्ठतीति गृहस्थः । सूत्र० ३
 सू० १ अ० । अगारिणि, पञ्चा० ७ वि० ८ । "अह्नवारी गृहस्थश्च
 वानमस्थो धतिस्मया" । द्वितीयाश्रमिणि, नि० सू० १ उ० ।
 उ० ३० । गृह्णीताश्रमं, नि० सू० १ उ० । अगार्याकृतसर्वसाव-
 क्षव्यापारे, दश० । गृहस्थनाथ एव भव्यात् । पं० व० १ द्वा० ।
 पं० । अथर्थावित्ता गृहस्थां प्रवेष्टुं । स्व० १ उ० । (तत्र कल्यणम्
 ' ओहायस ' शब्दे स्त्रीयनागे १३० पृष्ठे उक्तम्) गृहे
 गृहस्थिं तिष्ठतीति गृहस्थः । पञ्चवारकृतमंदे, स्व० ४ उ० ।
 "अलिहो सतिहो य गिहस्थो, रयहरवायात्र होह साकवी" ।
 स्व० ४ उ० । गृहस्थः पञ्चवारकृतो द्विविधोऽश्विनः सशिश-
 ह्वः, तत्र यः केशाद् भारयति सशिशः । यस्तु मुण्डनेन
 तिष्ठति सोऽश्विनो नयति, रजोहरणवर्जः । रजोहरणप्रदं
 वृषहृत्कपादीनामुपसक्तमयं, ततोऽयमर्थः-यः शिरसो मुण्ड-
 नमर्थं कारयति, न च रजोहरणप्रदकपादादिकं धरेते सो-
 ऽश्विन इति । स्व० ४ उ० ।

गिहृत्यशिकेवग-गृहस्थनिलेपक-पुं० । गृहस्थाशिकेपति,
 यथा अमुकोऽत्र नियुज्यताम् । नि० सू० १३ उ० ।

गिहृत्यभावा-गृहस्थज्ञावा-पुं० । गृहस्थत्वे, पञ्चा० १० वि० ८ ।

गिहृत्यज्ञासा-गृहस्थभाषा-अ० । मर्मोद्घाटनयापप्रदानञ्च-
 कारमकारादिचर्चने, ग० ३ अ० । गृहस्थानां भाषाः "मग्मा
 आर्वा वाय जाह" इत्यादिकार्यां भाषायां, गृहस्थैः सह साव-
 यज्ञाचार्यां वा, "तं गच्छं गच्छवप, गिहृत्यज्ञासा उ नो जय" ।
 ग० ३ अ० ।

गिहृत्यमुह-गृहस्थमुह-पुं० । भुरेण मुहने, स्व० ४ उ० ।

गिहृत्यमह-गृहस्थमुह-न० । गृहस्थस्य भक्त्यायकस्य संब-
 णि संसृष्टं विकृत्यादिदृष्ट्येणापलितं यन्करोदिकादिभाजनं तद्
 गृहस्थसंस्मृतम् । गृह्णीष्यति भाजेन, पञ्चा० ४ वि० ८ । विकृ-
 त्यादिकृष्येणापलितं प्रकृदायकस्य संबन्धिकरोदिकादिभाजने,
 पं० ३ अ० । ततोऽयं विकृतिः प्रत्याख्यायने विकृत्यादि-
 संस्मृतभाजनेन दीयमानं भक्तमकल्पकस्याययवामिधं भवति न
 तद्भुज्जानस्यापि भक्त इति भावः । पञ्चा० ५ वि० ८ । गृह-
 स्थरोदनादिभिर्ध्यादिना स्वप्रयोजनाय संस्तेषिते, प्रय० ४
 द्वा० । आच० । पं० ।

गिहृत्यसार-गृहस्थसार-पुं० । गृहिणां सार इव सारः, सर्व-
 स्वमीप्सितार्थसाधकत्वात् । भावयज्ञे, पञ्चा० ८ वि० ८ ।

गिहृत्यार-गृहृष्टार-न० । गृहृष्टार, नि० सू० ३ उ० ।

गिहृत्य-गृहृष्ट-पुं० । गृहस्थे घृमे, नि० सू० ।

जे निष्कृ गिहृत्यं अन्नतरियणं वा गारतियणं वा
 परिसामवेदं, परिसादंतं वा साइज्जं ॥ ५६ ॥

(जे निष्कृ घरधूममित्यादि) आणादि, मासगुहं च ले पच्छित्तं ।
 कम्हा घरधूमं सं कर्पात्त-

घरधूमामहकज्जे, दद्दि किडिने य कच्छु अगतादी ।
 घरधूमि शिबंघो, तज्जातिअसुयगहाए ॥ ५७ ॥
 दद्दि प्रसत्तं, किडिने जंघासु कालानं रसियं व्हति, कच्छु पा-
 मा, अगतादिपसु वा कुम्भति, घरधूमं सुसुखिषंघो तज्जादिसु-

यणजा कतो, तज्जातिगहातां अघं वि रोगा सुनिता, तेषु अणु
 सहाणाण अन्नतरियणं गेहादितस्स पतदंघ पच्छित्तं, अन्नित्तं
 तज्जादिसुयं वा अघसु वि रोगसु किरिया कायव्या ।

तं अमातितियणं, अह वा गारतियणं साकवे ।

सो आणा अणपत्तं, भिच्छवविगहाणं पावे ॥ ५८ ॥

इत्येण अपावेतो, पंडादिपत्ते जिए सकायं वा ।

जंहराधण कणुए, अहि उंदुर पच्छकम्मे वा ॥ ५९ ॥

पुर्ववत् गारतियणस्यार्थस्य एव होमाः (हव्येण गाहा) भूमि-
 दितो हत्येहि अयावेतो पंडादिकं उनेतु तत्पारोषु गेह-
 ति, तस्मि फले पि धर्मतो पिर्वालायादिजप विराहेज्जा, सका-
 प वा हत्यादि विगहाज्जा, अन्नगाणि वा विराहेज्जा, अन्नोसु
 कणयं पडज्जा, अहि उंदुरेण वा अज्जज्जा, गारतियणस्यार्थ-
 पच्छकम्मे करज्जा तज्जा ण तंहे गेहाद्वे, अप्यथा चव ।
 पुत्रपदिसाधितस्सा, मवेसणा पदमतापे कातव्या ।

पुत्रपरिसाधितामति, तो पच्छ अप्पणा सावे ॥ ६० ॥
 जति पुत्रपरिसाधियं ण लभति तेण पच्छा अप्पणा साह-
 ति, जयणाप, जहा पुत्रमणिवा होसा ण अवति ।

कारणे पुण तेहिंसाकवेति-

वितियपदे होलमहू, अह्वा पि मद्दु परो व ण जजेजा ।

अथवा नि लज्जमणे, होज्जा दोदुग्गभो कोहि ॥ ६१ ॥

अप्यथा असहृषंरं वा परं वा लज्जति, अगरी वा तस्य
 पविट्ठं ववसग्गो, अघो वा कातिं हियणहादिपहिं होसुअभो
 होज्ज, एवमादिकारणे चोविकल्लं ।

कपति ताहे गारतिय-एण अधवा वि अमातित्यीणं ।

परिसाधण काउ जे, धूरे जतया य माहूस्स ॥ ६२ ॥

(कपति ताहे गाहा) गारतियणस्यार्थस्य घरधूम सार-
 वेउं कपति ॥ नि० सू० १ उ० ।

गिहृत्य-गृहमेधित्-पुं० । गृहस्थे, " या गातेः क्लेशश्चानां,

गृहेषु गृहमेधितान् । बिभ्रतां पुत्रदारांतु, तां गतिं ब्रज पु-

त्रक ! " ॥ १ ॥ सूत्र० १ अ० ३ अ० १ उ० ।

गिहृतिगमिच्छ-गृहलिङ्गमिच्छ-पुं० । मन्वेधं प्रभृतिषु गृहलिङ्गे

विद्यमान एव सिद्धेयं, ल० । प्रज्ञा० । नं० ।

गिहृतिगी-गृहलिङ्गि-पुं० । गृहमेव लिङ्गं येषां ते गृहलि-

ङ्गिनः । राजामात्यप्रकृतिप्रभृतिषु, दश० ।

गिहृत्-गृहृति-पुं० । आरुलिके राजानं, ज० १६ श्रु० २ उ० ।

गिहृत्-गृहृत्-न० । गृहस्थ समन्ततः स्थाने, " गिहृत्वं

पेरता, पराहृत् वा वि जत्थ वा वणं " । नि० सू० ३ उ० । ल० ।

गिहृत्-गृहृत्-वि० । तैस्तेऽह्नादुच्यते परामां गृहस्थ-

स्व रोचयान्, कृ० १ उ० ।

गिहृत्य-गृहृत्-न० । गृहस्थपरिहिते वस्त्रे, नि० सू० १ उ० । ल० ।

जे निष्कृ गिहृत्यं परिहरे, परिहंतं वा साइज्जं ॥ १५ ॥

गिहृत्वं पाडहारियं भुज्जनेस्स चउसुद्धं, आणादिवा य

होसा ।

गिदिमिचे जो ठ गमो, निया सो चेव होति गिहवत्ये ।
नायव्भो तु पतिमया, पुण्ये अरभ्यमि य पदम् ॥ ७१ ॥
कडा ।

इमे विससतोसा-

कोटित मिश्रअतिष्ठे, पयतिक्षिप अंकिते व अविषयं ।
दुग्गंभ जुय तावत्, ठप्फासण धोव धूवणता ॥ ७२ ॥
सूतगेण कुट्टिन् पमाणातिरिचं, क्षिण्वं हासा, अविषयं स-
कज्जहाणी, चयतेष्ठादिणा वा अंकिचं, पमादि कारयेदि अ-
विषयं सवत्ति, साधुणं अयथापि परिमलेण या दुग्गंभं जुगु-
त्तनि, जुयति-अप्या जयति, उड्डेनि वा, तासां अगणउपर्ये वा
सावेति, संजतोदि परिभुजं उप्फोसति, धावति वा, जुग्गंभं
वा धूवेति । निव ७२ १६ ८० ।

गिहवास-गृहवास-पं० । गृहस्थनावे, सुत्र० १ ब्र० ६ अण ४० र० ।
गिहनासं पानं पि व, यस्तो वसइ बुक्खिओ तम्मि ।

चारित्तमोद्दिगिजं, निजिजिउत्त उज्जमं कुणइ ॥ ६७ ॥
गृहवासं गृहस्थानां पातव्यमर्थवशेपमिदं सम्पमानां नावयन् वस-
त्ववतिष्ठते दुग्गंभतो दुग्गंभान् तस्मिन् गृहवासे, यथाहि किल पा-
दापयितो विद्वद्भ्यो वापयितुं कान्धोनि, कथं च तथाप्यन क-
ल्पयति, एवं संसारमीवरपि मातापित्रादिप्रतिबन्धनहीनो गृ-
हीतुमपारयन् शिवकुमार इव भावभावको गृहवासं दुग्गंभ-
मावतिष्ठते । अत एव चारित्र्यमोद्दीर्घं चरणधारकं कर्म
जिज्ञेनुमपवयत्तु प्रयत्नं करोति, तत्पदं समादाविति बोधः ।

शिवकुमारकथा र्वेवम्-

" अरिय विदेहे मेहे, इय सुयणे पुक्खलावर्धविजय ।
बहुवासायलोवा, वरनयरी वायसाय सि ॥ १ ॥
सख्यमहुवरपमो, पउमरहो नाम नरवत् तथा ।
वरत्तल्लइत्थिमात्ता, उणमाला तस्म पाणपिया ॥ २ ॥
ताणं अवेध इट्ठो, विस्सिचिउट्ठो सया वि धम्मिओ ।
पुत्तो य सियकुमारो, मिरिससुकुमारकरवणो ॥ ३ ॥
तरथ य कामसमिओ, सखाहो मासकमणपारणय ।
सागरचंदमुत्तिदं, पडिहाइह भाणतियकमिचं ॥ ४ ॥
तस्म गिदे अह फारा, सुहोदारा सुरगणेदि परिमुक्का ।
अं निरायिय वुत्तंन, सियकुमारो हरिअवो दिवय ॥ ५ ॥
गंतुं तं मुणियसहं, बंधिय उवसिसह उद्वपणामि ।
तो सागरचंदमुक्क, एवं स कयइ धम्मकहं ॥ ६ ॥
इह सयहाउ पविअं, सुदेसिणो पाणिमां कुणति अया ।
तं च सिधमि तयं पुण, लभइ सुविसुद्धचरणेण ॥ ७ ॥
पाएण तयं सुखं, गिहवासदिगस्स नव संभव ।
तो तय अइतु जुत्तं, चित्तु अहिम्मसं वरणं ॥ ८ ॥
इह सोउ मिआ पुक्कइ, अययं किं पुग्गमभवतो मेहो ॥ ९ ॥
अं पिण्णतस्स तुमं, बहुइ अहिआदिओ हरिस्सो ॥ १० ॥
तो आहिआ मुणेरं, भणइ मुणिरं पुआ सुताममि ।
जरहमि रउक्क-स्स नंदणा रेवंपणो ॥ १० ॥
भवइसाभिजवदे-वतामया भाउणो दुवे आसि ।
काऊण वयं सुहरं, पसा सोहम्मकपावमि ॥ ११ ॥
भवइसाजिओ अदयं, जयइवजिओ तुमेस संजाओ ।
तो पुग्गमपमिण्णइ, मह विसय एस तुह हरिस्सो ॥ १२ ॥
तो गिहवासविरासं, सिता पयंइ मुत्तिदं तुह पाखे ।

२६५

पुच्छिय कम्मपिउणो, पवउजं संपवअिस्सं ॥ १३ ॥
इय भणिय नमिय मुक्कणो, सो गंतु गिहमि पुच्छय पिउणो ।
मिदिउपडिबंभंभुए-दिवया से बिति हे वच्छ ॥ १४ ॥
अइ भत्तां अइणं, अइ अइये पुच्छिअं गवेसि वयं ।
दिक्खानिसेहपवणा, तो ज रसणा सया होइ ॥ १५ ॥
इय आविसकंतेदि, जणपदि सितां निसेहिअं सव्वं ।
सावज्जं पमिवज्जइ, नायजइत्तं तदि जेव ॥ १६ ॥
पिउउव्वेथनिमिचं, कयमाओ वृज्जय वि नेथ इमां ।
हक्कारिय इदधम्मो, इममुक्को तो निवणुत्तो ॥ १७ ॥
पुत्त ! सियकुमारो पवउज्जाजिलासियण अइहेहि अविस्सिअ-
यं मोयं पमिवव्वं, संपयं जुत्तुं पि न इच्छइ, तं अइहा जाणसि
तइहा णं भोयावदि, एवं करेतण अइहं अविचं विमं ति मये
उवेऊण वत्तसुविदिननुमिमाओ सिव अस्संकिं उवसंपउज्ज
सि । तइहा सो उ पणओ-सामि । करिस्सं अं जुत्त सि, उवगभा
सियकुमारसमीयं, निस्सहिचं च काऊण इरियाइ पमिक्कतो, वा-
रसावत्तं किडकम्म काऊण पमाजिऊणं अणुजाणमिअं आसी-
णो । सियकुमारेण बितिय-एस इतपुत्तो अगारी साहुविणयं प-
उंजिऊण डिओ । पुच्छमि ताव यं, तेण भणिओ, इमपुत्त ! ओ
मया मुक्को सागरवत्तस्स समीये साहुहि विणओ वज्जुजमाणा
दिओ सो तुमय पणो, तो केहिइ कइ न विउउअइ ॥ १८ ॥
इदध-
म्मणे भणिय-कुमार ! आइएइ पवयणे विणओ समणायं सा-
वगणं च सामाजं, जियवयणं सव्वं ति आ दिट्ठो स्वावि साहारा-
णा, समणा पुण मइअयधरा, अणुवदंओ साहारा, जीवा-
जीयाहिगमवंधमुक्कविहाणं आगमु सि, साहवो समकसुच-
सागरपारणा तवे दुवात्तसविहं केइ विससति पि ।
ता कुमार ! तुमं समना-वनापयो वंदणारिहोस पुवं ।
पुच्छमि किं तु पयं, किं वचं ओतुयं पि तय ॥ १८ ॥
इहो य पुग्गसमंओ, अं आहारेण विरहिओ न भवे ।
तदभावे न य वरणं, वरणजावे कओ सिद्धि ॥ १९ ॥

किं च-

निरवज्जं आहारं, देहाहारं मुणो वि गिण्हंति ।
ता कम्मनिअइरि, तुमं पि तं कुमार ! गिण्हंस्सु ॥ २० ॥
आहारेण निरवज्जं, संपउज्जं किइ णु अउअ गिहवासं ॥ २१ ॥
तो वरमजोययं इ-अपुत्त ! एवं सिवो आइ ॥ २१ ॥
अइहो जणत्तं तं अ-अपणिइ सुगुक्क अहं च तुह सीसो ।
संपावस्सं लेउअं, अं इच्छसि तमिइ निरवज्जं ॥ २२ ॥
पणणइ सिवो सिवार्थो, अइ एवं तो कारितुं उउतयं ।
आयंविसेण काइं, पारणयं अतुइवार्णयं ॥ २३ ॥
तो सम्मं इदधम्मो, अइइधम्मस्स सिवकुमारस्स ।
वेयावत्तं निरव-अवसमपारिहि पकरे ॥ २४ ॥
पासं पि च गिहवासं, वणुज्जं वंथणं य मणंणो ।
काउं वारस्स वसिस्स, इरिस्सण सिवो उइममयं ॥ २५ ॥
जाओ य पिउज्जमासि, सि नेयवरजासुरो सुरो वंम ।
इससागरोवमाऊ, तो आविउं रायविइनवयं ॥ २६ ॥
इमस्स रिसइहत्त-स्स धारणीपणइणोइ संजाओ ।
पुत्तो अंक्कं अंहुवोआहिउअणियहिरिसनरो ॥ २७ ॥
मयनवइ कणयकोइ, चइय सुक्काउ अइ कक्षाओ ।
अस्मापिउणो पजव-प्यमुइअणं बोहिउं वहुयं ॥ २८ ॥
सिउवीरजिणिअपया-रविइमस्सस्स ससयुयमिणिहो ।
पाखे सुइअमुक्कणो, स मइया गिण्हइ दिक्कं ॥ २९ ॥

होऊषा अणुपहणो, थिरकार्त्तं सत्तत्तं पमावेवं ।
कण्ठादियवरमायो, जंयु स्यामी सिधेपणो ॥ १० ॥
इति शिष इव मेहवाससम्भ
व इह इधीमि विरासलसम्भ ॥
स हि वधि वरत्तं लभतमा
कुचमसमं तद्व्याजुवाद्युय ॥ ३१ ॥ ५० ॥

गिहावह-गिहावर्ष-पुं० । एहस्वे आधत्तं वृहावर्षः । गृहाधने,
सू० १ पुं० ४ प्र० १ उ० ।

गिहि-गृहिन्-पुं० । एहस्वे, पञ्च० ४ धिव० । प्र०० । " गिहि-
को वेदावधिः " इत्य० ३ अ० । सू०० । (एहिचित्तोर्मेहोऽ-
व्यव) यथाभक्त्ये, नि० सू० २ उ० ॥

गिहिकप्रार्थित-गृहिकार्थित-वि० । अगारिष्ठपरकणत-
त्परे, ग० ३ अर्थि० ।

गिहिसांग-गृहियोग-ब० । सूत्र्याय गृहस्वसम्पन्ने, दा० १ उ
दा० । इत्य० ।

गिहिसिजेन्ना-गृहिनियदा-स्त्री० । पथेकावै गृहासने, नि० सू०० ।

जे भिक्खु गिहिसिजेन्ना वाहेड, वाहंतं वा साइज्ज ॥ १६ ॥
गिहिसिजेन्ना पणियकादो, तत्प गिसोदत्तस्स चतुस्रुं, आ-
णादिया य दोसा ।

गोयवमारयं वा, जे भिक्खु निसेव गिहिसिजेन्ना ।
आयारकादोसा, अववायस्माववातो य ॥ ३३ ॥

भिक्खुपरिया यतो, आगमो वा चम्मं पणुकाम आवारकदा,
तत्प जे दोसा अशिया ते गिहिसिजेन्ना याहेतस्स इह वत्त-
था, अस्थाने अववाहपवाध हतो भवति ।

किञ्चाप्यन्-

बनस्त होतपुत्थी, अशोषं पियवहो जवे अह वा ।

चरगादपक्रियातो, गिहोण अविचत्तमंकादो ॥ ७४ ॥

खरए खरियामु एहा-गृहवट्टण सुरे जवे मंका ।

रचवो अगिहिकाए, दार बती संकणा हरिते ॥ ७५ ॥

गिहिसिजेन्ना वार्धितस्स बंनचरद्रगुली भवति, किंत्तंजाता-
णि यो विचिन्ति सि अविचत्तं मेहणासंका भवति, चरगादिसु
य एत्तु स संज्ञाने संक्रजति, केत्ते वा कए अगणिता वा वहु
हारेण वा हरिते कर्मा वा उंत्तु हरिते सात्थ संक्रजति, अन्हा
पत्ते दोसा तन्ना ओ गिहिसिजेन्ना काहए ।

होमि पुण अणुत्ता-

उत्तुत्तरीरे वा, दुवल तवसोसिओ व जो होजा ।

थेरे जुस मइह, थेंसंजणे वि स इतवको ॥ ७६ ॥

वाउत्तं अकरेया मअणकियस्सरीरे प्रथति । रोगपीडिओ
दुवलस्सरीरे, नवस्सेलियस्सरीरे वा आ थेर सि साहिकारेले
विस्सेणं दुवलस्सरीरे, मइहत्ति । लम्बेले वुत्तणं संविभा-
वसपारी विस्सेणं वि सो वंथ इत्तंके, अहत्त तत्प गिसो
संक्रजति ओ कएव होत्तण सो इत्तंके ।

अइहा ओत्तहत्तेण, संसे संयावए व वासासु ।

वाधायमि ह तत्प, जयथाए कपत्ते ठात्तु ॥ ७७ ॥

(अइह सि) अथवा कारणमइहं, ओत्तहत्तेणुं वागारं थेर अस्-
हीत्तं पडिक्कति, संकादीय वा वेत्तं पडिक्कति. अरिचं भावणं
आव सुंविम माव संयावओ पडिक्कति, वात्तं वा पडंतं आर्यामि,
पुरादिउत्तहत्तेण वरक्काए वाधानो, अहा पुत्तुत्ता दोसा व
भवति, तहा जयथाए अरिचो कप्यति ।

एएहि कारणेहि, अणुएणवेत्तण विराहिते देसे ।

अर्यत्तेउववातेण, अववाधायोयता वेव ॥ ७८ ॥

वीवसुपन्नादिविरोहिते देसे गिहिवर्त्तं सामि अणुत्तकेत्तं
आर्यत्तेउववात्तण उक्कपिया । अववाप पुण अववाओ अवव-
ओ भवति, तेव अववादेव निस्सीदत्तात्तव्यः । नि० सू०
१२ उ० ।

गिहितिगिच्छा-गृहिविकित्सा-स्त्री० । गृहस्थाप्यव्यक्ते शिफा-
त्सायाम्, नि० सू० ।

जे भिक्खु गिहितिगिच्छं करेह, करंतं वा साइज्ज ॥ १३ ॥

इमे सुत्तफाले-

जे भिक्खु तेगिच्छं, कुज्जा गिहि अहव अश्वतिरपीणं ।

सुमतिगिच्छा मामो, मेमतिगिच्छाए लंहु आणा ॥ ७९ ॥

विरए वा अविरेए वा, विरताविरते वि विविड तेगिच्छं ।

जं जं जं जं जं, तत्ताणयसपणं कुणती ॥ ८० ॥

निगिच्छा साम रोगप्रतीकारः चमनविरेचनप्रभृत्प्राणादि-
भिः । तं ओ गिहोण अथवा अश्वतिरपीणं करेति, तस्स
सुमतिगिच्छाए मासवहुं, वावरए चत्तलहुं, आणादिया य
दोसा । सुमतिगिच्छा नाम गाहं वंजो अणुत्तं दति, अणुत्तो
वा किरिं करेति, चतुत्तार्थं वा निगच्छं करेति, गिहाओ आ-
गिच्छंतो गिच्छंतो जं विरापति मंगिच्छं पायनि, किरियकरणे
काले वा जं कंदसुवादि वहेनि, पच्छा जायणकरणे वा, अथ वा
सो रोगविमुक्तो किरिकराधिकजं जं जं जं करेति, स तेण
तिगिच्छणा तमि जोगट्टाणे संपितो भवति, अथवा स रोगी जं
जोगकरी पुत्तं आसि से रोगकांत्तं अन्हायरो तमि अर्यथि,
रोगविमुक्तो पुण तद्वाणसंधानं करति, इयात्ताव साहमवत्त साम-
ध्यात्तुत्तवोपरोधी भवति, इत्यंतं विकिस्सा न करोया ।

चित्तिवपये करेज्जा वा-

असिंवे आमोपरिए, राववहुं जव व गेलसे ।

अच्छाणोइए वा, जयथाए कपत्ते कात्तु ॥ ८१ ॥

गच्छे अस्सवाधिकारणसमुत्पन्नं पद्योयणा जयथाए करित्त
सुत्ता ।

इमा जयथा-

पासत्तपदिधानं, पुत्तं देसे ततो अविरेइवं ।

सुधुपातिविज्जमेवं, पुरितेसिध अविचसिधे ॥ ८२ ॥

जादे पणगपरिहाणीय चतुस्रुं पत्ता नाहे पासत्तपु पुत्तं
पुरितेसु पच्छा इच्छियासु ततो पुत्तुत्तुं देम सि पच्छा इन्-
विरतेसु एवं वेव, ततो अविरे, अणुत्तवुत्तिया वा आर्यो
उत्तज्ज वत्तणो । नि० सू० १२ उ० । प्र० ।

गिहियम्-गृहियम्-पुं० । गृहमस्थास्तीति गृही, तस्मै० निस्-
सैमिस्सिक्कानुत्तवकये अपारिधेयं, "आमप्यथो विशेषण, गृहिय-

वि तस्सस्सं ॥ १ ॥” यथेति दद्यान्नाथः, कीजानि शास्त्रादीनि
विशुद्धायां अनुपहृतायां सुवि पृथिव्यां विधिनोसति सन्ति प्रा-
योप्रहृणादकस्माद्वयं पत्ता भवत्येव क्वचिन्मनःस्थादावन्म-
यानावेऽपि न विरोध इति॥ १६॥ धर्म० १ अथि० सत्त्वोपावृद्धि-
धर्मः॥ १ अथि० एवेकृत्ये, सत्यं तेषामेव पर्वोदकृत्यानि स्व-
कथा निरुपेयवाह॥ “एवं पर्वसु चयुषु, अनुमोदयां च दायनं । ज-
न्मन्वपि यथाशक्ति, स्वस्वसत्कर्मणो कृतिः ५६ ॥” ध० २ अथि० ।
अथ जन्मादिकृत्यानि । यथा- “ इहम् १ पद्वि २ पद्वि ३, सु-
आहपन्नावणा य ४ पयवन्वा ५ । पुच्छरमेहपन्नावय ६, पोस-
हसाहाह कारवत् ॥ ११ ॥” धर्म० २ अथि० आकाशिणी तु गृहनि-
र्मापवादीवपि कर्मणि जन्मकृत्येषु स्वस्तानि, परं तानं सामा-
न्यपृथिव्यमोधिकारीयाणीति तत्रैव शिञ्जितानि, मनादीन्यपि
पृथं श्लाक्यातत्वात्तत्र शिञ्जितानि, प्रतिमासुष्ठानं च विशेषत
जपयोगित्वास्वतन्त्रमेव सूत्रं बद्धव्यं, इति भाष्यकमिति ।
धर्म० २ अथि० । गृहकृत्यकरणकं श्लोकानन्दे, कहर०
७ इति । गृहस्थधर्मं पय भवानित्यभिस्तम्भेऽतिविधना-
दिकपृथक्स्थधर्मोऽनुग्रे, तत्तुल्यारिणां च वचः- “ गृहाभ्रम-
नो धर्मो, न भूतो न भविष्यति । तं पालयन्ति वे धीराः,
कधीनः वाप्येवमभिरताः ॥ ११ ॥ अनु० ।

गिहियापण-गृहिभाजन-न० । गृहस्थसम्पत्तिपञ्चात्रितिका-
दिकांस्थनाजनादिके, दश० ६ अ० । जीत० । १२० ।

तत्र भोजनं निषेधम्-

कंसेषु कंसपापसु, कुंडलोपसु वा पुणो ।

जुंजोत्सणपाण्डां, आयारा परिभरार्ह ॥ ११ ॥

कंसेषु करोटादिषु कंसपात्रेषु निजकादिषु कुलमंजुषु ह-
स्तिनादाकारेषु मृगपादिषु छत्रजानांश्रुणामाह तद्व्ययौग-
पदिनमिति आचार्य भ्रमणसंश्लेषः परिज्ज्ञयति अयेतीति
स्वायं ॥ ५१ ॥

कथमिति १, आह-

सीभ्रद्वयसमार्थे, मयथोऽग्रणउग्रणे ।

जाहं उज्जति जूपाहं, दिष्टो तच्च असजयो ॥ ५२ ॥

अनन्तरदिष्टनाजनेषु अनया नोहृपन्ने ह्यक्तं वैभिरिति
जीतोदकेन धावन् कुर्महेन, तदा शतोदकसमारम्भे सत्त्वं
सत्त्वंकेन नाजनायानारम्भे, तथा मासकथावन्मोक्तके
कुपदमोदशिषु कालनजलपाने, यानि श्लिष्यन्ते हिस्वमेन
नूनामप्यकायादीनि सोऽत्र गृहिजाजनभाजने दृष्ट उपलब्धः
केवलज्ञानानास्वता अलंयमनस्वत भोकरुति स्वायं ॥ ५२ ॥

किञ्च-

पञ्चाक्रमं पुरे कर्म, मिया तस्य न कर्णः ।

एयपहं न जुंजति, निर्गन्था गिहियापणे ॥ ५३ ॥

पञ्चाक्रमं पुरःकर्म स्थाप्य कर्णाच्च भवेत् गृहिभाजन-
भोजनं पञ्चाग्नुरःकर्मभावस्तुतवादिभ्यं । अने तु छत्रजन्तु
सायस्साधवो वयं पञ्चाग्नः, एवाम इति पञ्चाग्नः कर्मव्यत्ययं तु
पुरःकर्मं श्लाक्यते । एतच्च न कहरं धर्मवारिणां, वन एव-
मनस्तदर्थं पञ्चाक्रमोऽपि परिहाराय न युज्यते निर्गन्थाः । क-
तिरि॥ आह-गृहिजाजने अनन्तरदिने इति स्वायं । उक्तां गृहि-
भाजनदीनाः तद्विधायमाचनुद्वयस्यानिधिः । दश० ६ अ० ।

गिहियम-गृह्यमन्त्र-न० । छटीकरादिकं, नि० सू० १२ उ० ।
गृह्यनाजने दश० ३ अ० । कांस्थपात्रादी सुच० १ उ० २ अ० २ उ० ।
अथ प्रायश्चित्तम्-

जे भिक्खु गिहियमं जुंज, जुंजंतं वा माइज्ज ॥ १४ ॥

गिहियमं । छटिकरमादि, तस्य आं भसयमिं जुंजति, तस्स
अउल्लं ।

जे भिक्खु गिहियमे, तमथावरजीवेद्वाणि ।

जुज्जेजा अउसाणां, सो पावति आगमादीणि ॥ १७ ॥

सो गृहमलो दुविचो-यावरजीवेद्वादिनिषयो वा, तस्यजीवेद्वा
निष्यम्मा वा । ससं कटं ।

ते य इमे-

सव्वे वि होहपादं, तेसि केवलिय पक्कभोगे य ।

एते तसपिप्पसा, दागुणमनुवाइया इतरं ॥ ६७ ॥

सुवज्जरयत-तंव-कंसादीया सव्वे होहपादा हथिदंतमका,
महिसादिंसिमे वा कयं केवलियादि वा पक्कभोगं, परं सव्वं त-
सपिप्प (इतरं ति) यावरणिपण्यं तं दागुणतवर्षादयं अकह,
मणिमयं वा, पणेहिं जो जुंजंतं, तेषु अउल्लं, आणादि या इमे होसा ।

पुंवि पच्छाक्रमे, उरुदुक्कायिमज्जे य उक्काया ।

आणण्णयणपवाहण, दूरजुत्ते हरिं वेच्छेदो ॥ ६६ ॥

जे भव्या गिही, ते पुंवे चव संजयथा धावतु उपउज्जा, पत्ता
पञ्चाक्रमं करेति, जाव संजयाग भोजनयत्ता ना नुंजामो । सा
उरुदुक्कायिमज्जे संजयतु जुंजीहामो । सा, पुणो निमज्जणा निम-
ज्जणावहयाभमणसु उक्कायविराहसा आणित्तं निज्जंतं
वा निज्जंजता, अवतंतं मणे पयदोउज्जा, साधुण वा दूरजुत्ते
ममानि, तथा अदेतस्स अनरायसा, देतस्स सकउज्जहा-
णा, साधुहि वा आणीतं होरेउज्जा पच्छाजालयत्तपसु कयह-
हेसु विराधणा पुत्ता सा इह गृहमत्ते भागियव्वा, सकउज्जहा-
णा, पसु कटो अथेउज्जा मा पुणा संजयाग व्हं सिधं च्छेदो, जग्गहा
पण होसा गिहियमं न जुंजयव्वं ॥ नि० सू० १२ उ० ।

गिहिय-गृहिक-पुं० । गृहस्थाभूते, ध्य० २ उ० ।

गिहियिग-गृहिलिङ्ग-न० । गृहस्थानां धेये, दृ० १ उ० ।

गिहियास-गृहियास-पुं० । अगारवासे, “गिहियासे पोक्कं प-
रिजाप ॥” दश० १ सू० ।

गिहियाममज्ज-गृहियाशमय-न० । गृहियां पाशकृत्यानां पुष्प-
कसभादीनां मध्ये, “जुल्लहं कल्लु नोगी होणधम्मं” दश० २ सू० ।

गिहिसंकिटिह-गृहिसंकिटिह-न० । गृहिसंक्षिप्तं । अपि-
अतुप्यवाद्यादीनां तृत्तकरणपुक्ते, प्रथ० २ श्रा० ।

गिहियम-गृहोत्पन्न-न० । गृहाणामुत्तमं गृहोत्तमम्, वरमासादे, स० ।

गिहिल्लुय गृहिल्लुक-पुं० । उम्भरे, नि० सू० १३ उ० । आजा० । देह-
व्याम, वाच० ।

ग्री-ग्रीति-अ० । गैकिज् । गानं, प्राथम्योन्नेये च, वाच० ।

“तनो गीतिमामं जगो” । प्राच० १ अ० ।

गीतिशुद्धिः-गीतिशुद्धि-वि० । गीतिमंशे, “गंधारे गी-
तिशुद्धि-वज्जनाथिककाहिं” । दश० ७ उ० ।

गीतिया-गीतिका-खी० । पूर्वादेस्तदशपरतदंशस्यार्थामार्थो-
याम्, अ० २ बह० । "तादृशमो गीतिर्न पविता-सुदु गार्थं सुदु
वाह्यं" । भाष० ४ अ० । खी० । कडाभेदे, ता० १
मु० १ प्र० ।

गीय-गीत-न० । गै भाषे कः । गावे, अ० २ बह० । प्रथ० ।
खी० । उच० । हा० । कर्मणि कः । गृध्रकाहित्वाभिषेके, वृ० १
उ० । नाट्यप्रतिने, खी० । तात्पर्यसिते, जीन० । मेधे, प्रथ० ५
सम्ब० द्वार० । गीतं पदस्वरनामावधारणार्थं गार्थमिति अर-
तादिसात्त्विकमात्रं । अ० । तं० । विविधं गीतम्-तथा गीतक-
मा, सा च निबन्धनमार्गेणैतद्विधमभिधमार्गेणैवात् विधा ।
तत्र- "सत स्वरालये प्राप्ताः, सूक्ष्मा एव विधयः । ताता
पदोपपञ्चासः, समासैः स्वरमयस्तथा" ॥ १ ॥ इत्येव वि-
द्याभिराशास्त्रादयस्तेष्विति । स० ७७ सप्त० ।

स्वरप्रवृत्तान्तस्य-

सप्त स्ररा कश्चो वा, इति गीयस्म क इव नोणी ।
कञ्च समया ओमासा, कञ्च वा गीयस्त आगारा ॥ १ ॥ २॥
सप्त स्ररा नाचोऽत्रो, इति गीयं च इव नोणी च ।
पायसमा जमासा, तिष्ठि य गीतस्त आगारा ॥ २० ॥
आदिपञ्चपरपेयी, समुच्चङ्गता य मञ्जयारमि ।

अवसागे ठज्जुता, तिष्ठि वि गीयस्त आगारा ॥ ३ ॥
इदानीं तु तन्निमित्तमर्थो भरतविद्याभिराशास्त्रेभ्यो विज्ञे-
या इति । "सप्त स्ररा काञ्चो गाहा" इह कस्याः प्रसूत्याः कुनः
इति कस्यात् स्थानात् सप्त स्ररा उपपन्नं, कायानिदि कः
जातिः, तथा कानि समया येन ते कनिसमया उच्युताः कियदिमा-
नकासा इत्यर्थः । तथा आकाराः आकृतयः, स्वरपदाभिस्यः उ-
च्यतमाह- "सप्त स्ररा नाचोऽत्रो" इत्याह गाथा स्वरः, नचरं कदितं
योगिः समानकथता जातिर्यस्य तथा कदितं योमिकम्, (पायस-
मा उच्युता) पायसिः समयेषु सप्त पादः समाप्यते तावत्समा-
या उच्युता गीतमर्थमभिस्यर्थः । आकारानाह- [आदिगाहा] ययो
गीतस्याकारः स्वरपदविशेषलक्षणा भवति इति पर्यन्ते संबन्धः ।
किं कुर्वता इति आह- [आरमं स] आरम्भमाणाः गीतमिति श-
ब्दन्तं, कथं नृमसिवादि [आरमं स] अर्था प्रथमतो सुदु कोम-
ल्य आदिभ्युद, तथा समुच्चङ्गत्वं कथं नृमसि मन्ता, गीतपदे-
रिति गम्यते । प्रथमकारे प्रथमागे तथा अयस्यस्य च कृपयस्तां
गीतपदे गीतं कुर्वन्ते इत्यर्थः । आदौ सुदु मन्ते गार् पर्यन्ते
मन् गीतं कस्यम्, अत एतं मुदुतादयस्त्रयो गीतस्याकारा
अवस्थाति तात्पर्यम् ।

किन्तु-

उचोते अङ्गुणे, तिष्ठि अविचाद् दोर् जगिर्दो ।
ओ नारी सो गादिरे, मुतेविलो ओ रमयकम्भि ॥ २३ ॥
जीर्षे इयमुत्थिर्व, उचाञ्चं च कसरो मुणे अम्वं ।
कागस्तनपपुणासं, उचोसा होति मेअस्त ॥ २४ ॥

बह्वो वाजनीया, नागाह-गीतमुत्पत्तमानस्य बह्व गीत्ये
इत्यको दोः । हुतं स्वरितम् १ 'डापर्यं' आसयुक्तं, स्वरितं
वा । पाठान्तरेण "रहस्त ति" इत्यस्वरं, लघुशब्दमित्यर्थः । उ-
च्यतमाह- "उचोते अङ्गुणे", अतितात्त्विकमवस्थानात्कं अवस्थाः । तादृशस्य
२२१

कांसिकदिशब्दविशेषः ४ कास्वरमन्त्रस्यमध्यस्वरम् ५,
अनुनासं नासकृतस्वरम् ६, एते बह्वो दोषा गीतस्य भवन्ति ।

अथै गुणानाह-

पुण्यं रथं च अञ्ज-किमं च वच च तदेवमविद्युदं ।
महूरं समं सुसिद्धिं, अहं गुणा होति मेअस्त ॥ २५ ॥
उरकंसिरविमुक्तं, च गीत्ये मञ्जयारमिअपदवत् ।
समतामपस्वलेवं, सप्तस्रसरीजं मेअं ॥ २६ ॥

अस्वरसमं पदसमं, तादृशसममपमगहसमं वादि ।

गीतमिन्द्रोससिअमनं, संचारसमं मरा सच ॥ २७ ॥

स्वरकलाभिः सर्वातिरपि पुनं कुर्वन्तः पुण्यं १, मेयरागेण
रक्तस्य माभितस्व रक्तम् २, अर्थाप्यकुटुम्बमन्त्रविशेषार्थो
करावात्तत्कृतम् ३, अकारस्वरकुटुम्बकरावात्तत्कृतम् ४, विक्रा-
न्तमिधं बाह्यस्वरं न भवति तत्रादिभ्युदय ५, मञ्जुमत्सकोकि-
लादनवम् मञ्जुस्वरम् ६, तादृशव्यवहारदिसमन्वतं समम् ७,
स्वरसोलायनकारेण सुकातिशयं लक्षणीयं यत् सुकुम्भं
तत् सुलक्षितम् ८ । एते अथै गुणा गीतस्य ज्ञान्ति, यतस्त्रिद्वि-
तु विदम्बनमार्गमव लदिति । किञ्चाप्यवधारणत्वाद्यन्त्ये गीतमु-
द्या भवन्ति, तानाह- चकारो मेयगुणात्तरसमुच्चयार्थः । उरःक-
सिअमिन्द्रोसिअं च । अयमर्थः-यपुरसि स्वरं विद्याभिराशास्त्रो-
र्विद्युदं, कथं यदि स्वरं वर्तितामिन्द्रोसिअं तदा कथं विद्युद-
म्, शिरसि प्राप्ता यां नाड्यनासिकस्ततः शिरसि विद्युदम् । अथ
वा उरःकसिअरास्तु स्वेमणाऽप्याकुलं विद्युदेव प्रपद्येत्तु
यक्षीयन्ते तदुरःकसिअराविद्युदं, गीत्ये, मेयमिति संबन्धः ।
किं विदिशिअप्येव-मुदुक्तं मुदुतामिन्द्रोसि स्वरं यक्षीयन्ते
तन्मुदुक्तं यक्षीयन्ते योलायना संचारं स्वरं भवन्ति योलाय-
नबहुलं रिभितं, गयपदेवदं विदिशिअप्येवमा रचितं एवं च
हन्तः ततश्च पद्वयस्य कर्मधारयः । (समतामपस्वलेवं
ति) तादृशस्यैव हस्तनालसमुद्य, उपकाराद्यन्त्ये विधिनिमित्तम्,
मुरजकांसिकदिशीतोपकाराऽऽतोद्यानां भवतिः प्रत्युत्पत्तेयं,
मन्त्रोपपदप्रत्येयलक्षणां वा प्रत्युत्पत्तेयं, समी गीतस्वरस्य
नालप्रत्युत्पत्तेयं यत् तत्समनाहप्रत्युत्पत्तेयम् । (सप्तस्रसर्वा-
अरं ति) अकारादिभिः समं यत् तत्सप्तस्वरसिद्धये गीतमिति ।
ते चाभि सप्त स्वरः- (अकारसमं गाहा) यत् दोर्दोऽङ्क्रे
दोर्दो गीतस्वरः कियन्ते, इत्येव सप्तम्, हुतं नृनः, साड्यनासिकं
नृ साड्यनासिकः तदङ्करसमं, यक्षीतयं यत् स्वरं अनुपासि
भवति तत्रैव गीतं योलायनं तत्पदसमं, यत्स्वरपदाभिहत-
स्ततादृशस्वरानुसारेण गीत्ये तत्तादृशसमं, मुदुताद्यन्त्येव-
यन्त्येवमाहुलं । काशंन समाहततन्वीस्वरप्रकारो ज्ञायः, त-
मनुमरता स्वरं यक्षीयन्ते तत्त्वयसमं, प्रथमतो वंशतन्त्र-
विशिष्टः स्वरो गृहीतस्तत्समानस्वरं च गीतमानं प्रहसन्,
निःश्वासितोऽनुसितमामननकमनो यक्षेयं तन्निःश्वासितो-
ऽनुसितसमं, वंशतन्त्रवादित्रयवाद्युत्तंसं चारसमं यक्षीयन्ते त-
त्संचारसमम् । एवंमेन स्वरः सप्त भवन्ति । इदमुक्तं ज-
वति-यकोऽपि गीतस्वरोऽङ्करपदादिभिः सप्तभिः स्थानिः सह
सामर्थ्यं प्रतिपद्यमानः सप्तथायमनुमननीयेते सप्त स्वर-
अङ्करादिभिः समा दृष्टिता भवन्तीति गीतचयः सूत्रबन्धः ।

सोऽप्युद्यं एव कस्येव इत्याह-

निरोसं सारपेयं च, इज्जुजपमं कियं ।

उबधीं सोवयारं च, विषं मरुयेष व ॥ ३५ ॥

समं अक्षसमं वेव, सवत्य विसमं च जं ।

विधिं विचपया हतिं, चउर्यं नेवसुनइ ॥ ३६ ॥

सक्या पायया वेव, मधिरे होति दोषि वा ।

सरमेदप्रप्तिं गायिने, पनया इसिनानिया ॥ ३७ ॥

केसी गायइ मरुं, केनी गायइ खरं च रुक्वं च ।

केसी गायति चउरं, केसी अविज्ञेति दुतं केनी ॥ ३८ ॥

गोरी गायति मरुं, साभा गायति खरं च रुक्वं च ।

कासी गायति चउरं, काणा अविज्ञेति दुतं अंधा ॥ ३९ ॥

(निहोसमित्यादि) नभ 'अलेयमुववायजणमित्यादि' आर्षि-
वात् सुनदोषरहितं भिक्षुं १, विशिष्टार्थयुक्तं सारमनं २, गीत-
मिष कार्यमकदेतुयुक्तया इह देतुयुक्तम् ३, उपमाद्यङ्कारयुक्त-
मङ्गलम् ४, उपसंहारपनययुक्तमुपनीतम् ५, भिक्षुप्राप्तिगुण-
नीयार्थवाचकं सातुप्राप्तं वा सोपचारम् ६, प्रतिवचनविस्तराह-
तं संक्षिप्तार्थं ७, मरुं अल्पसाधार्यं ८, गायं भवतीति शो-
षः ।

"तच्छिष्य विज्ञातिं (१)" यदुक्तं तत्राह—(सममित्यादि)
यच्च वृत्ते चतुर्थेऽपि पादेषु संवेयया समाप्यकृत्वा जयति तच्च
समं, यच्च प्रथमतया योर्द्वितीयचतुर्थयोश्च पादयोर्द्वयसंख्या-
समायं तदप्यसमं, यच्च सर्वत्र सर्वयोश्चत्वारसंख्यया विरूपयते
तद्विषयम् (जं ति) यस्मादुक्तं भवतीति शेषः । तस्मात् त्रय एव
वृत्तप्रकारा जयन्ति, चतुर्थस्तु प्रकारी भोपलम्बने, अस्त्वादित्य-
र्थमप्यत्राप्यत्र, उवाचैवो येन उवाचैवोपनिर्दिष्टमिति । "तुच्छिष्य मणिमां
ति" (१) यदुक्तं तत्राह—(सकपत्यादि) भगिनिर्भाषा, स्वयंपरमे
पञ्चाङ्गित्वस्य सङ्के, तेन कएतम् । गीत, विचारप्रस्तावादिष्वपि
पृथक्कृतं "केसी गायइ" इत्यादिप्रस्तावा सुगमं, नवरं (कलंति)
काहरी, की इत्यर्थः । (खरं ति) खरस्थानं, कर्क प्रतीति, चतुरं
एकमविज्ञेति परिसर्यत्, दुतं शब्दमिति । "विस्तरं पुण कति
सि" भाषा, अधिकमित्यर्थः । अत्र क्रमेणोत्तरमाह—(गारं गायइ मरु-
रित्यादि) अत्रादि "विस्तरं पुण पिंगलंति" भाषाधिकमेव, (१)
प्राक्पाया सुकैव, नवरं पिकला कपिला इत्यर्थः ॥ समस्तस्वरम-
पञ्चमसंज्ञाविधये, अत्र ० । जं ० । जीं ० । आं ० मं ० । " अये-
मद्या चउमिइ गीयं गायति—स्त्रिंशं पवनं मरुं रोहयावसायः"
आं ० ० १ अं ० । रां ० गीयं विलिखिं (इति वदति स्वयंयुक्तः)
गीतं विलसितं (इति वदति महावतः) आं ० मं ० प्रं ० । तस्य-
पिज्ञानामकं काजिदे, आं ० १ अं ० । कएतं । ध्वनिं,
आं ० १ अं ० । खदिने, पों ० १ विव ० । कधिने, पों ०
१ विव ० । प्रसिदे, संथां ० । विज्ञानद्वयाप्रकृत्यङ्गणाय, प्रवो
१०२ द्वार । सुधाधोनिहने, वृ ० १ उं ० । गीतायै, इव ० १ उं ० ।

गीयजनं—गीतयज्ञासु—पुं । गण्यर्थाणां द्वितीयो रूपे, स्थानं २
आं ० ३ उं ० । जं ० । औं ० । प्रहां ० । " अगमहिनी " शब्दे प्रथम-
आं ० १०१ पुं ० अस्त्वप्रमदित्य उक्ताः । वज्रे, गण्यर्थाणां
काथिपनौ च । स्थानं ३ आं ० ।

गीयस्य—गीतायै—पुं । गीतो विज्ञानकृपाकृत्यलक्षणोऽर्थो येन
स गीतार्थः । बहुवचने, प्रवो १०२ द्वार । अविगतनिशुधादि-
भूतनृपायै, वं ३ अर्थि ० । सुधायेविष्य, पञ्चां १० विव ० । आं ०
पं ० ० । इथीं ० । मिं ० ० । आषं ० । विधिं ० ।

अधुना गीतार्थस्य स्वकारमाह—

रक्षावणापहावण—संवादादिमगथासु अविस्मृति ।

मुत्तरय तनुजयावधं, गीयत्या एरिसा हुति ॥

उप्रासकपेन धावनमुक्तावनं, प्राकृतवाचः स्त्रीत्यादिदृशः । किमुक्तं
भवति ?—नद्याविषे गच्छप्रयाजने समुपपन्न आचार्येण संज्ञितो
असंज्ञितो वा आचार्यान् विद्वद्य यथार्थायमेहं करिष्यामीति
तस्य कार्यस्थापनामुपहृत्वा करणं उक्तावनम्, शक्तिं तस्य
कार्यस्य निष्पादनं प्रधानम् । कृत्यमात्रं कृत्यप्रत्युत्पन्ना, उ-
पविष्ठायाश्च, एतासु येऽविप्राप्तिनो विप्राप्तं न गच्छन्ति, तथा
सुधार्यतनुजयावधः, अन्वया ह्येवोपायपरिज्ञानायभात् । ते ए-
तादृशा एवविधा, गीतार्थाः गण्यवच्छेदिन इत्यर्थः । इव ० १
उं ० । " गीतार्थो य विहारी " । ग ० १ अर्थि ० ।

गीयं मुणितगच्छं, विदित्यं सल्लु वयति गीयत्यं ।

गीएण य अत्येण य, गीयत्यं वा सुयं गीतं ॥

गीतं मुणितमिति वैकार्यम्, ततश्च विहितो मुणितः परि-
ज्ञातोऽर्थः ज्ञेयसूचक्येन तं विदितार्थं सल्लु पदमिति गीतार्थम्,
यद्वा—गीतम् अत्येण य वा युक्तः स गीतार्थो ज्ञेयसूचक्येन गीतार्थो-
वस्य विद्यते इति अत्राज्ञाद्व्याप्यप्रत्ययः अथ गीतं किमुच्यते ?—
अत्र आह—भुतं सल्लु गीतमित्यर्थोऽपीत्येन ।

एतदेव भावयति—

गीएण होइ गीति, अरथी अत्येण होइ नायवो ।

गीएण य अत्येण य, गीयत्यं तं विज्ञाणहि ॥

('विहार' शब्दे एतद् उवाचक्यपेन) ग ० १ अर्थि ० । पञ्चां ० १० ।
इव ० १ पं ० । प्रणिं ० । पं ० ३० । प्रवो ० । पूर्व चतुर्थपूर्या गीतार्थो-
ऽमवत्, इदानीं प्रकृत्य गरी भवति । इव ० ३ उं ० ।

अथ गीतार्थोपदेशः सर्वोऽपि सुखावहो भवतीत्याह—

गीत्यस्य वयणेणं, विसं हाहाहं पिने ।

अधिकृषां अ भविलज्जा, तल्लेण जं मरुदे ॥ ४४ ॥

परमयस्यो विसं नो तं, अप्रमरसायणं सुतं ।

निविकृषणसंसारं, मझा नि अप्रमस्यसो ॥ ४५ ॥

गीतार्थस्य वचनेनापदेशेन तद्विषं गारलं, किञ्चन ?—

हालाहलं स्वायत्तविषमदृक्, निविकृषणं गनरुहः सत्
सुधीः पिबन्, प्रवेष्टु, तस्येव, नभ—ऊनके पिबेत्, मरुदे तु भवेत् ।
तस्मिन् ?—यद्विषं तल्लेणं अकृणत्ते एव समुदाकवय, मार-
येत् इत्यर्थः । विषजलप्रेतुमाह—परमाधेतस्मद् गीतार्थोपदेशं
विषं न स्यात् "सु" निश्चितं तद्विषम् अमृतरसायनममृतमव-
रसायनं जरात्याजाजिदेवियम्, अमृतरसायनं, हितकारी-
त्यर्थः । यद्विषं निविकृष करोति तद्विषं न मारयति । यतः स सु-
तोऽपि मरये प्राप्नोऽपि अमृतः, स जीवन्नेव जयतीत्यर्थः । गी-
तार्थोपदेशेन विषमकृषणस्याप्यायनौ शाब्धन्तसुखहेतुत्वादिनि
प्रसङ्गातीतार्थसंदिग्धयोश्च चतुर्थेऽर्थो—"संविमाप नाम परो नो
गीत्याथा १, नो संविमा नाम परो गीयथा २, संविमा नाम परो
गीयथा ३, नो संविमा नाम परो नो गीयथा ४ । अथ न
तत्र पदममंगला धर्मयारिवा, अत्रा नाम किं तेन संविमं
तां गीयत्यर्थाविरहो ।

"अत्रो सुयं पदमं तत्रो द्या, एवं विहृद सवसंजय ।

अत्राणी किं काही, किं वा जाही वेयपावमं ? ॥ १ ॥

यदा—आ हेउवायचकजिमि, हेउओ आगमे य आगमिओ ।

सो स्वमयपक्षयोः, सिद्धं विगदगो भवो ॥ १ ॥
उत्सगसुप्तं किं, किं प्रवृत्तं भवे सुप्तं ।
तनुजपसुप्तं किं, सुप्तस्व गमा सुपेयस्या ॥ २ ॥
सायज्जपयज्ञाणं, वयणां जो न जाणद विस्मं ।
पुण्णि पित्तस न समं, किंमेव पुण्णि देव्यं कां ? ॥ ३ ॥
“अ भगवदस्संविगता वि होज्जग गच्छं पण्यिहंति बाहिं व-
हुस्सयापुण्णिं कुर्वता वि न जेयधत्ताओ जीवाणं उत्सा-
रणां भलं । किं बट्ठणा-उत्समाविवाहपुच्छाकारवारो वि
आगीयत्तां गुरु विस्मं व विन्दद व्व कलसंयु व्व कुण्डासंबंधु
व्व भीमसाणं व वुत्सहिपिसिउ व्व डउत्तमानमहारत्तं व प-
रिहरिय व्व वि । एव प्रथमं भूः ॥ १ ॥ तथा अले गीयत्ता
मां संविग्मा, तथा वि किं नाम तेण सुएण अत्थेय वा पाएण
न जम्मा संवयां कायां वा पयद्वह, केवलं गलतालुसोसण-
फलं । जमो-“ जहा खरो बंधुमारवाही, भारस्स जागी न हु
बन्धुस्स । एवं तु नाणी चरणेण हीनो, नाणस्स भागी न
हु सगार्ह ॥ ” ॥ १ ॥

तथा—

“आउत्तनट्टहुमत्ता, वि मट्ठिया तं जणं न तोरेह ।
जाणं अत्तुजमाणी, निदं किं व सा लहह ॥ १ ॥
इय लिगमानसहिओ, कायज्जणं न जुंजरे जो उ ।
न लहह स सुक्खसुक्कं, लहह व निदं सपक्खमां ॥ २ ॥
जाणंतां वि य तरेउं, कायज्जणं न जुंजरे नरेह ।
एसो वुट्ठ सोए, एव नाणी चरणेण ॥ ” ॥ ३ ॥
“जद साली मट्ठा परिसमेण निष्काद्वत्ता कुणारे वृभि-
ता जेतहे मत्ता ॥” खज्जिउत्ताओ उवभोगो न कारद,
जो सालेसंहाओ अफलो ह्यार, अद निदं उवभोगो कीदह, तो
सकलो भवत, तो एवं नाणेण नाकण हेयमुवाद्यं व वत्थुं हेयं
हिंसा उवाद्यं पयाट्टज्जणं, अहवा इत्थं संविग्मावक्खवाहं
सुज्जदक्कमा बंधे, न व बंधेय, इत्थां गुणगुणसंगमो भवद,
तथो आगामियसाए सुलत्तबोहियसेण आराहगो भवद ।
एव द्वितीयो जगः २ । जे तं संविग्मा गीयत्ता, ते नाणसं-
वासेपुत्तयाए चरणगुणपवाहायाए आरादगसेय धम्मपरि-
वसं गुरु भज-लोम । पुण्णु वट्ठमाये काले उ नाणं वट्ठ, तस्स
सुत्तयेहं सुत्तयां माहयदा पत्तहा विनिच्छज्जहा गीयत्ता
इत्थमाये वट्ठारिण मणुत्ताओ वीरियमोविन्ता संविग्मा ॥ ”

अथा सुप्र—

“को वा तथा समयो, जह तेहं कथं तु धीरपुरिसोहं ।
जहससो पुण कीरह, दट्ठपइहा हवह एवं ॥ १ ॥
कासो विजययाए, मत्तराहियाण उज्जममा ।
अजज्जाराहियाणं, होह जदमं जण सया ॥ २ ॥
अं पुण जयंतां वि पमायवट्ठलसयाए कह वि कलियं, न
तेण वारिसाविराहा । अजो-“ कटययि इव वल्लणा, तुल्ला हुज्जा
पमायवट्ठयाओ । जयणां वओ वि मुण्णो, वारिणं कण सा इणह ”
॥ १ ॥ तथा-अववायवयालं बणे विमुक्कचरणे खेव जहा काउ-
स्सगो उत्सगगो वट्ठणेण कायय्ता, अववाएण अतरतो
उ निमसो करिउज्जा, नह वि वट्ठ वल्लं निससो उंसां वुक्खस्सए वा
काये सट्ठ वि य निससो ॥” इत्थां आद्यप्रतंकमण वृत्तिगतमि-
ति । एव तुनीयां भूः ३ । ये तु न संविग्मा न गीताथो ज्ञानिक्रि-
यविक्रियाः केवलं लिङ्गमात्रोपजायिनो धर्मस्थानाराधकस्ते-

न न न धर्मावस्था इत्येव वतुर्थो जगः ४ । अत्र तु तुनीयेमात्र-
कारः ॥ इति अनुपुष्टयमाकुरति गाथाकुन्दी ॥ ४४ ॥ ४४ ॥
ग २ अचि ० । महा ० ।

गीताथसमाचरणे प्रमाणम्—

अवहो विष्णु कर्जं, जं किं वि समायरंति गीयत्ता ।

योवावराह बहुगुण, सन्वेति तं पमां तु ॥ ७५ ॥

अवसम्प्राप्तश्रियः कार्यं यत्किञ्चिद्विचरति संचरति गीताथो
आगमावद्, स्तोत्रापरार्थं बहुगुणं मासकल्याणकारकं संचरति
जिनमनानुसारिणं तत्प्रमाणमेव, सत्सर्गापवादरूपत्वाद्गम-
स्वेति गाथायः ।

य य किं वि आणुषार्थं, पदिसिद्धं वा वि जिहवरिंदेहि ।

तित्थगराणं आणा, कजे सवेण होक्खं ॥ ७६ ॥

नैव किञ्चिदनुज्ञातमेकान्तेन प्रतिषिद्धं वापि जिनवरेन्द्रेभ्यः
किञ्चित्पुनः तांथेकराणांमाहा इयं यज्जत कार्ये सत्येन भवितव्यं,
न मानुषान्तातो यत्किञ्चिदवसम्पन्नमिति गाथायः ॥ ७७ ॥

किमित्येतद्वचनित्याह—

दोसा जेण निहंजं—ति जेण सिज्जंति पुण्णकम्मा ।

सेसो मोक्खोवाओ, रोगानत्तयासु समणं व ॥ ७८ ॥

दोषा रागादयो येन निवृत्त्यन्ते अनुष्ठानविशेषेण येन क्षीयन्ते
पूर्वकम्माणि, सोपाणि ज्ञानावरणानीति, एषोऽनुष्ठानविशेषो
मोक्षायाः ॥ इष्टान्माह-रोगावस्थानु शमनमिव औषधानुष्ठान-
मिति । उक्तं च निषण्णराज्ञः “उपपातं हि साउवस्था, इत्थं का-
ज्ञामयादं प्रति । यस्यामकार्यं कार्यं स्यात्तु, कर्मं कार्यं च चरंयेत्”
॥ १ ॥ इति गाथायः ॥ ८१ ॥ पं ४० २ द्वार । पं ४० २ । गीताथैः
केवलानुत्तरे इति “गच्छसारणा” शब्देऽप्येव भागे ८०३ पृष्ठे
प्रकृतिम् । गीताथैः स्यागीताथैः स्येव प्रायश्चित्तं “पक्षिस्तदा-
य” इत्याख्याचरते । सत्तुष्टाधिनि, पृष्ठे ० । पूर्वसूरी, जी १
प्रति ० । संधा ० । नगरस्थितवृद्धमपुगीताथैः शाखापुरे शय्यातर-
पृष्ठं कृतं, तत्रस्थगीताथैस्तुष्टपृष्ठे आहारादिकं प्राणं, न वा ।
तथा-शाखापुरस्थगीताथैर्नगरस्थे शय्यातरपृष्ठं कृतं भवति
तदा तत्रस्थगीताथैस्तुष्टपृष्ठे आहारादिकं प्राणं, न वा । त-
था-कोशत्रयावाधि वृद्धगीताथैः शय्यातरपृष्ठं कृतं तत्प्राप्तनीयं
न जेति प्रवने, उत्तरव-नगरस्थितगीताथैः शाखापुरे शय्या-
तरपृष्ठं कृतं जवति तदा तदुष्टपृष्ठं नगरस्थगीताथैः शय्यातर-
स्थगीताथैः शय्यातरस्थमाधुआहारादिकं न प्राणं, तथा
शाखापुरस्थगीताथैर्नगरस्थे शय्यातरपृष्ठं कृतं भवति तदा
तदुष्टपृष्ठं तत्रस्थपाथैः शाखापुरस्थसाधुभिश्चाहारादिकं न
प्राणं, परं परस्परं तदुष्टपृष्ठं होयनीयं, तथा-कोशत्रया-
धि वृद्धनगरस्थयातरपृष्ठं मुक्कवृत्त्या सर्वैरपि साधुभिः पा-
लितं युज्यते, परमधुना स विधिः सत्सर्गापवितं न शक्यते, त-
थापि यदा कायते तदा सत्सर्गापवने इति परस्परस्तीति किं च-
यत्रोपि तास्ततः स्थानात् यस्यां वेलायां निर्मिता द्वितीयादिन ता-
वत्या वेलायाः परतोऽऽध्यातवो जवतीत्यावश्यकटिप्यनके इति
हेतुम् । ॥ ३ प्र ० सन ० ३ सहा ० ।

गीयत्यणिसिय—गीताथनिश्चित-वि ० । गीताथसंयुक्ते बहु-
लसम्पत्तिवै गीताथैः, पञ्चा ० ११ विव ० । ४५० । १ प्र ० । १० ।

नीयस्यपरिग्रह-गीतार्थपरिग्रह—३० । गीतार्थपरिग्रहीते.
४७० ४ ३० ।

नीयमाण-गीतमान-१० । सङ्गीतशास्त्रपरिहानाम्मके कलाभेदे,
कल्प० ७ कल्प ।

[illegible]

नीयवाइय-नीतवादित-न० । नेयवाये, "उच्चियमिह नीयवाइ-
व-मुच्चियाण वयाइ यमिहि जं दम्मं" । पञ्चा० १ विव० ।

गीयविधि-गीताविधि-पुं० । गतिं नाम तद्विधयः । कोंकिलाकता-
नुकारित्यादिषु, काकस्वरानुविधायित्यादिषु च । उ०११ अ० ।

गीतसह-गीतचन्द्र-पुं० । पञ्चमरागादिद्वयस्वररूपे गेये, सप्त०
१६ अ० ।

नीयाणाकरण-गीताज्ञाकरण-न० । आगमहवचनाऽऽसेवने,
पञ्च० ४ द्वार ।

गीवा-प्रीवा-सी० । कण्ठे, मी० । कन्धरायाम्, को० ।

गुह-गुह-पुं० । 'वकाद्वयस्तः' । अ । १ । २६ । इत्यनुस्याराग-
मः । लयके, प्रा० १ पाद ।

गौना-देशी-विन्दो, अथमे, हमलुणि च । दे० ना० २ वर्ग ।

गुंज-हस-था० ण्वा०। हासे, "हसेगुंजः"। ८। ४। १६६।
इति हसेगुंजादेशः। "गह्वर" "हसक" "हसति"। प्रा० ४। पाठः।

श्रीलङ्का-देशी-हाथ्यकर्तारि, वं० ना० २ वर्ग ।

गुंजत-गुञ्जत-त्रि० । शब्दविशेषं विदधाने, अ० १ वक्र० ।

गुंजक-गुञ्जार्द-न०। गुञ्जाया अर्दे कृष्णभागादन्यत्रागस-

गुंजकराग-गुञ्जार्कराग-पुं० । गुञ्जाया हि मर्दमतिरक्तं मव-

वा"। जी० ३ प्रति० । रा० ।

शुभं गुप्ता प्रथमनि यानि अक्काणि शब्दगोमांस्तद्वृ-
 कानि कुहराणि तेषां गुप्ताऽजककुहरोपपदम् । तिसृ-
 ष्यनि ।-तेषां द्वयकुहराणां द्वयकुमारकाणां च तस्य
 प्रेक्षाद्वयमये गायत्री शीतं तेषु प्रेक्षाद्वयमयसंयु-
 क्तं कुहरं स्वानि कानि प्रतिपाद्यत्सकपुत्रपुत्रपदमने इति ।
 १०० । तस्माच्च, प्राचा = १ शुं = ३ ७० । यथादिवाय्ये,
 १०० । यक्षकुमारविने, १ शुं = १ शुं = १ शुं । प्रहो =

अनु० । आभ्यन्तरिकफलद्वयपरिच्छिन्ने, स्था० ८ अ० । प्रतिमाने,
स्था० ४ अ० १ उ० । उच्यते । "गुह्यैका तु यवैस्त्रिभिः" तं० ।
कनध्वनौ, चर्चोपाम, वाच० ।

गुंजालिया-गुज्जालिका-ली० वकलारख्याद, प्रथमः सं०
द्वार। अं० जी० प्रका० अ० मौ० प्रमु० । "गुज्जालिका
वा मेघदूतसंख्यायां अष्टाशतकादसंख्यायां गुंजालिका
जनां नि० अ० १२ उ० । गुज्जालिका दीर्घा गम्भीराः
कृतिराः । आवा० २ छ० ३ प्र० ३ उ० । वकलारख्या, प्रका०
१ पद। रा० ।

गुंजावाय-गुञ्जावात-पुं० । गुञ्जा मन्त्रा तच्छब्दं यो वाति
स गुञ्जावातः । आवा० १ सु० १ अ० ७ उ० । शम्भुं
कुर्यद् वाति । वायुकायभेदं, जी० १ प्रति० । अ० । प्रका० ।

गुणिय-गुञ्जित-न० । गुञ्जावद्वृज्जमान महाप्यना, भाष० ४
अ० । नि० वृ० । आ० वृ० ।

गुंजेश्वर-देशी-पिएडीकृत, वे० ना० २ खर्ग ।

गुंजेऽ-उद्-लस-धा० । उक्तर्येण सप्तमे उल्लसने, "उल्लसेक-
सशोत्तम-निलम्प-पुलमाव-गुंजोहाराभाः ।" ८।४।३०३।
इति उल्लसेर्गुञ्जोल्लादशः । "गुञ्जोल्ल" । दृढस्वरं तु "गुञ्जल्ल",
चल्यसि । प्रा० ४ पाठ् । दे० ना० ।

गुंठ-गणतु-प्रि० । मायाविनि, व्य० ३ उ० । नि० चू०

गुंठ-नमाण-गणउसमान-पुं० । दुष्यंयहारिभेदे, व्य० ।

मरदृष्टान्तरूपेणा, कैरिसया साकगुंत साहिसु ।

पाचारगंठिस्तु नष्टं, दसिया गणेशे पुणो दाष्टं ॥

गुंठादि एवमादी-दि हरति मांश्चु तं तु व्यवहारं ।

एको लाटो गन्धवा किमपि नगरं ब्रजनि, प्राप्यलालो जं वपि
महाराष्ट्रको मिलिना; तेन आदित्य पुत्रा कुना कर्हिदाः कालु
लाटाः गुह्यता मायाविनो भवति । स प्राह-पञ्चासोऽथविध्या-
निर्माणं जं गन्धर्वा जीवन्तः उपायन्ता, ततो मरे शीते महाराष्ट्र-
केन प्रावारो गन्धर्वा कृतः, नश्य च प्रायारस्य दृशका लाटेन
गणिताना; नतो मगराप्रो महाराष्ट्रकेन प्रावारो ब्रह्मसुमार-
वः । लाटो ज्ञेयः किं मदीयं प्रायारं युज्यति । एवं तथाः परस्परं
विचार्यो अनेः । महाराष्ट्रकेन लाटो राजकुल कर्तिताः विचार्य
लाटो उवाचीव-पुञ्जत महाराष्ट्रकं, यदि तव प्रायारस्येति कथ-
य-कति दत्ता इत्यस्य सन्ति । महाराष्ट्रिकेन न कथिता; तेन न
कथिता लाटेन, इति महाराष्ट्रिको जिनः । सतो राजकुलादपश्य-
आटेन महाराष्ट्रकेन प्रायारं च तस्मै दत्ता-पुत्र-वराभिः ।
वत्सया पुत्र-वरा-कीदृशा आडा गुह्यता भवतीति तथेष्टा लाटा
गुह्यता भवतीति । एवमादिभिर्गुह्यताभिर्मायाजिर्वो मेहुयित्वा सं
प्रसूतं पृथग्द्वारं हराति आगमयति स गुरोःसमाप्तः । ॥४०॥ ३ ४०॥
मुंदिप-मुंदिहृत-वि० । प्राप्नुवे, आशा० १ ४०० १ ३० ।
व्यासः, "समद्यो जह पल्लुभिन्वा" सूत्र० १ ५० ३ अ० १ ४० ।
तेरिने, "समदिचम्मगुंइता" । मन्त्र० ३ आश० श्रा० । "सकि-
चरवसा मुंदिचं योपदंति ।" नि० ५० १ ४० ।

गुग्गुलु-गुग्गुलु-पं० । 'गुग्गुलुमारं गहाय मध्यकक्षं आगच्छो' ।
आय०४ अ० । 'गुग्गुलुव्याकरीत्यक्षिपंस्वगमस्रगणे' । अ०प्र० ।

गुच्छ-गुच्छ (स्त)-पुं०। शु-धा० संप० कप् । गुंन् ऋषति
स्थिति वा गे सो वा कः । वाच० । गृह्यसूत्रे, हा० १ भू० १
अ० । ज० । स्तवके, वच० । ३ अ० । “निबं धवत्था निबं गुच्छि-
या” यद्यपि स्तवकगुच्छयोरविशेषो नामकोऽधीतस्तथापि ह
विशेषो ज्ञापनीयः । हा० १ भू० १ अ० । वृत्तांशोकापांशोका-
प्राश्नादकां तुलसीकुस्तुम्भरीपिप्पलीयादिषु, आचा० १
भू० १ अ० ४ ड० । ज० । प्रका० । प्र० । औ० । रा० । हा० ।
गुच्छपण्याये, हे० । सिधामगस्य गुच्छे, प्रका० ।

से किं तं गुच्छाः । गुच्छा अणोगविहा पञ्चत्वा । तं जहा-
“वईगिण सन्नं पुण-ई य तह कच्छुरी य जा सुमणा ।
रूवो आहं छांली, तुलसी तह पाडलिगी य ॥ १ ॥
कुत्तुंजरी पिप्पलिमा, अतसी वट्ठो य कायमाईया ।
शुषपडोला कंदलिमा, वाओया वत्थुले बदरे ॥ २ ॥
एत्त ठम्मी य उरए, इवइ तह ज्वांसए य बोपण्वे ।
णिग्गुंदि अक्क त्वांर, आहं चेव तलओमा ॥ ३ ॥
सण पाण कांसमहग, अग्गमग साम सिंदुवारे य ।
करमह अह रूसग, करी एरावण महत्थे ॥ ४ ॥
जाडल तमाल पारली, गयमारि णिकुल्लकारिया भेदी ।
जावइ केयड तह गे-ज पादजा दामि अंकोत्ते ॥ ५ ॥
जे यासो तहपगारा । संजे गुच्छा । प्रका० १ पद ।

गुच्छिय-गुच्छित-नि० । संज्ञातगुच्छे, गुच्छश्च प्रत्ययसूत्रः ।
ज० १ वक्त० । “निबं गुच्छिया” । रा० ।

गुञ्जर-गुर्जर-पुं० । देशभेदे, कल्प० ७ स्रज । अनु० ।

गुड-गुग्गु-नि० । “साध्वस-धय-खां उक्कः” । ८ । २ । २६ । इति
हास्य उक्कः । प्रा० २ पाद । रहस्ये, अनु० । प्रश्न० । गुग्गामिव
गुग्गुम् । लज्जनीयव्यवहारगोपनीये, हा० १ भू० १ अ० । अ० ।
भिन्नं, ध० ३ आधि० । सुगोपदे, नि० चू० ४ ड० । गोपनीयत्वा-
भेदधेनु, प्रश्न० ४ आध० द्वार ।

गुज्जग-गुह्यक-पुं० । यके, का० । “अपस्समाणो वस्सामि, देवे
अक्के य गुह्ये” । स० ३० मम । “कज्जालभवणा एए, गु-
उक्कमा सुसुवडिया” स्वा० ४ डा० ३ ३० ।

गुज्जणुचरिय-गुह्यानुचरित-न० । सुरसेवितं, दश० ७ अ० ।

गुज्जदेस-गुह्यदेश-पुं० । भिन्नं, “सुजायवरपुरगगुग्गुदेसा” ।
प्रश्न०-द्वार ।

गुह्यकजासय-गुह्यभाषण-न० । रहस्यान्याकथने । शृषावादा-
तिचारे, ध० । गुह्यं गृहनीयं न सर्वस्मै यत्कथनीयं रा-
जादिकार्यसंबन्धं, तस्यानधिकृतनैवाकारोऽङ्गतादिभिर्ज्ञात्याऽन्य-
स्मै प्रकाशने गुह्यभाषणं, यथा-एतेहदिभिर्ब राजाविक्रमादिकं
प्रत्ययन्ते, अथ वा-गुह्यभाषणं पैशुन्यं, यथा द्वयोः प्रीती सत्या-
नेकस्याकारादिनोपलक्ष्याभिप्रायमितरस्य तथा कथयति यथा
प्रातिः प्रवक्ष्यति । अस्याप्यतिचारत्वं रहस्याभ्याख्यानवत्त्वा-
स्यादेनैवेति ध्वनीयोपतिचारः । ध० ३ आधि० ।

गुह्यकसाल-गुह्यशाल-न० । रहस्यशालावाम, नि० चू० ८ ड० ।
२३७

गुज्जहुर-देशी-रहस्यभेदिनि, हे० ना० २ वर्ग ।

गुज्जाणुचरिय-गुह्यानुचरित-न० । यक्षविचारये, आचा० २
भू० ४ अ० १ उ० ।

गुज्जोकासिय-गुह्यावकाशिक-वि० । गुह्यानुता सज्जनीयत्वात्
स्थगनीया अवकाशा देशाः, अवयवा इत्यर्थः । रहस्येषु, प्रश्न०
४ सम्प्र० द्वार ।

गुह्यमज्ज-गोह्यमध्य-न० । गोकुलान्तरशब्दाय, आचा० ४ अ० ।

गुंउ-देशी-अप्रमहय, उच्छलयति च । हे० ना० २ वर्ग ।

गुंउि-देशी-नीरह्याय, हे० ना० ३ वर्ग ।

गुह-गुह-पुं० । इन्द्रस्तकाये, ध० २ आधि० । प्रवगुहपिण्ड-
गुहादी, स्वा० ४ डा० १ उ० । गुहं त्रिमदां क्वचगुहपि-
ण्डगुहभेदेन । प्रव० ४ द्वार । तनुत्राणाविशेषे, प्रश्न० ३
आध० द्वार ।

गुहदालिअ-देशी-विगर्भीकृते, हे० ना० २ वर्ग ।

गुहसत्य-गुहङ्गाङ्क-न० । पुरन्दे, यत्र आर्यस्यकुपुर्देवैकरो व-
क्कः प्रतिधातः । आ० क० (“ विज्ञासिक्क ” शब्दे वङ्ककरवक्क-
वक्तव्यता)

गुहिय-गुह्यित-वि० । गुहा महत्तनुत्राणाविशेषः, सा सज्जता
यथा ते गुह्रिताः । गुह्यं सज्जितेषु, विवा० १ भू० ३ अ० ।

गुह-देशी-मुक्तोज्ज्वलचकाव्ययुषे, हे० ना० २ वर्ग ।

गुण-पुं० न०-गुण-पुं० गु-आच् कर्त्तरि वा अच् । “गुणाद्याः
क्लोवि वा” ॥ ८ । १३५ ॥ इति वा कर्त्तावत्वम् । “विद्वेषहि गुणं
ममति” प्रा० १ पाद । धनुषो मौर्व्याय, वाच० सुप्ते, विवा० १
अ० ३ अ० । गुणं, अप्रधानं, हैम० । धर्मं, स्वा० ४ डा० ३ उ० ।
विशोऽ प्रशस्ततायास, हा० १ भू० १ अ० यथाऽऽत्मनः जीव-
स्य स्मृतिजज्ञासां चिकीर्षाजिगमिषाशांसं स्वादिज्ञानविशेषः ।
विशे० । ज्ञानदेशनचारिरूपता वा । उ० ११ अ० । आचा० ।
आ० म० । ज्ञानस्यादयः । अनु० । स० । आचा० । न० । चारित्र-
विशेषाः “सत्तावीसं अणुगणुणा” स० १ स० । प्रश्न० ।
“इक्षीसं सिद्धाऽणुणा” स० ३१ स० । आ० । गुणप्रतानि ।
स० । चारित्रकृत्वाद्वायः प० ३० द्वार । गुणप्रतानि ।
स० ३ अ० । ज० । “गुणपञ्चकस्रजसो, गुणी वि ज्ञांमो धनीं व्व
पञ्चकसो” । स्वा० १ डा० १ उ० । प्रश्न० । न० । अष्टादश शी-
हाक्कहस्त्राणि । सुत्र० १ भू० ११ अ० । गुणद्वानिक्क कुरीलसं-
सर्गोऽसद्वृत्ताप्रपञ्च्युपासनात् प्रातिदिनं प्रमादपदासक्तात् त-
थाविषयचारित्र्यकर्मोदयाच्च ज्वरणीति । गुणवृत्तिस्तेऽभि-
प्रेषयात् । हा० १ भू० १० अ० । महर्द्धिमात्यादयः स० । सौत्ता-
ग्यादयः । म० २ श० १ उ० । विवा० । मृदुत्वौदास्यादयः । नि०
३ वर्ग । विशिष्टप्राप्तिज्ञानाभ्यासः । विशे० । “ परा-
पकरीकरतिमिरीहता, विनीतता सत्यमनुधायितता । विद्या-
विनोदोऽनुदिनं न क्षीतता, गुहा इमे सत्यवतां भवति ॥ १ ॥
ध० २० । “ नोद्वान्धार्यतामेति, न चान्तर्भिने पुर्यते ।
आत्मा तु पात्रतां नयः, पात्रमायाति सम्प्रदः ॥ १ ॥ ” न० ।
विभवसुखदयो वा । अ० । पुरुषस्य गुणाः सौन्दर्यादयः ।
हा० १ भू० १ अ० । कान्तसङ्गाः पुरुषगुणाः । हा० १ भू०

१ अ० । शोभादिलक्षणं वा । अ० १ अ० १ अ० । व्यापाम-
विक्रमवर्धनत्वादिताः । अ० १ अ० १ अ० १ अ० ।

विषयसूची—

- (१) सती गुणानां नाशदीपनौ ।
- (२) गुणस्य पञ्चदशधा निक्षेपः ।
- (३) आबलत्वा गुणाः ।
- (४) मूलस्थानरूपा गुणाः ।
- (५) द्रव्यपर्यायार्थिकनयनदेव गुणविचारः ।
- (६) गुणलक्षणम् ।
- (७) गुणपर्याययोर्नैवे विचारः ।
- (८) कल्पेण सह गुणपर्याययोर्नैवे विचारः ।
- (९) व्याकरणाद्यगुणपर्याययोर्वर्णनम् ।
- (१०) आहतसंमतगुणाः ।
- (११) विशेषगुणानामाख्यानाम् ।
- (१२) स्वमाना एव गुणाः ।

(१) सती गुणानां नाशदीपनौ—

चउडिं ठाणेहिं सते गुणे गासजा । तं जहा—कोहेणं, पानि-
निवेसेणं, अकयणुपाए, मिच्छताहिंशिखेनेणं । चउडिं
ठाणेहिं सते गुणे दीबेजा । तं जहा—अज्जासवत्तिपं, परच्छंदा-
ण्णवत्तिपं, कज्जेहेणं, कयपनिक्कए इति वा ।

अनन्तरं क्रिया सकलसद्ब्रह्म सर्वसद्भूतान् परगुणान्नाशयति,
प्रकाशयति त्वेकचर्यं स्वहृदयं, तच्च सुखम्, नवरं सतो विष्णु-
मान्द गुणान्नाशयेद्ब्रह्माशयं प्रपश्यति । न प्रपश्ये कोऽपि तरोवेण,
तथा प्रतिनिवेशेनैव पुन्यं, अहं तु नेत्येवं परपुत्राया असहन-
क्षणेन, कृममुपकारं परसंविधानं न जानामीत्युक्तम्; तज्ज्ञात-
वता, तथा, मिथ्यात्वमिनिवेशेन बोधविपर्ययसंनेति । अहं च-
“कोलेण परिनिवेशे- न एव च अकयणुमिच्छमायेणं । संतगुणे
नालित्ता, ज्ञासह अगुचे अमते वा” ॥ १ ॥ इति । असतोऽविद्यमानां
(कश्चित्सतेति पाठः) तत्र च सतो विद्यमानान् गुणान् दी-
पयेत्, कदेदित्यर्थः । अज्यासो हेवाको वर्णनीयाऽलक्षता वा प्र-
त्ययो निमित्तं यत्र दीपने तदभ्यासप्रत्ययं, इत्येते अज्यासा-
न्निवेशयोऽपि निष्कृष्टाऽपि च प्रकृतिः, संनिहितस्य च प्रायेण
गुणानामिव प्रवणमिति, तथा परकृच्छ्रस्य परानिप्रायस्या-
नुवृत्तिरनुवर्तना यत्र तत्परकृच्छ्रानुवृत्तिर्वा दीपनमेव तथा
कार्यहेतोः, यथाजननिमित्तं चिकारितिकार्यं प्रत्यानुकूल्यकर-
णायेत्यर्थः । तथा कृते कपणने प्रतिकृतं प्रत्युपकारः, तदस्यास्ति
न कृतप्रतिकृतक इति वा, कृतप्रत्युपकारेति हेतोरित्यर्थः ॥
अथ वा-कृतप्रतिकृत्ये इति एकेनकस्यापकृतं गुणा बोधकारित्वात्, स
तस्यासतोऽपि गुणान् प्रत्युपकारं यमुकीनित्यतीत्यर्थः । इती
कप्रवर्धनं वा विकल्पे, इदं च गुणानांशानादि शरीरेण क्रियते
इति । अ० १ अ० ४ अ० । (आत्मनो गुणवैकल्यं शोभाये-
ति ' जिनकल्पिय ' शब्दे बध्नेन) । उपकारे, अ० १ अ० ३
अ० । गुणाः साधनमुपकारकमित्यर्थोऽन्तरम् । अ० १ अ० ।
“ओ तु गुणां दोलकरो, य सो गुणां दोल एव सो हंगि । अगुणो
वी होति गुणो, ओ सुहरिचिद्वज्रा होति ॥ ७६६ ॥ ” नि० चू० १६
अ० । सुखसन्निभस्य संनिभस्ये कल्पमिति गुणः । शब्दरूपरसग-
न्धस्पर्शार्थिकं, आवा० ।

(२) तत्र गुणस्य पञ्चदशधा निक्षेपः—

द्वन्द्वे तेषु काले, कल पञ्च गणय करण अन्नाते ।

गुणअगुणे वाऽगुणगुणे, जवसीसगुणे य जावगुणे ॥ ७७१ ॥

द्वन्द्वगुणो द्वन्द्वं विप, गुणश्च जं तस्मि संभवो होइ ॥

सचित्ते आचित्ते, मीसमि य होइ द्वन्द्वमि ॥ ७७ ॥

संक्रान्तिप विपसिपचं, एतो जीवस्स होइ जीवगुणो ।

पूरेइ हंदि होगं, वट्टपएसत्तगुणेणं ॥ ७८ ॥

देवदुक्क सुसमसुसमा, सिद्धी निजया दुगाइया वेव ।

कला जोणणुज्जुवके, जीवमजीवे य भावमि ॥ ७९ ॥

“द्वन्द्वे तेषु गाहा” नामगुणः, स्थापनागुणः, कल्पगुणः, क्षेत्र-
गुणः, काशगुणः, फलगुणः, पदवगुणः, गन्धगुणः, करणगुणः, अ-
भ्यासगुणः, गुणवगुणः, अगुणगुणः, अगुणगुणः, शरीरगुणः, नावगुण-
श्चेति गायामसाधार्यैः तद्वैधुतागुणमेव स्वं समुच्चरिते निक्षेप-
नियुक्त्यनुगमेन तद्वच्यते निक्षेपे स्वरूपोद्घातान्तर्युक्तेरवसरः ।
सा च “उद्भवे इत्यादिना द्वारगाथाद्वयेनानुगमन्या ॥ ७७१ ॥ साम्यं
स्वस्पर्शकानियुक्तेरवसरः, तत्रापि सुगमनामन्यापनामन्यामेन
कल्पदिकमाह—(द्वन्द्वगुणो गाहा) तत्र कल्पगुणो नाम द्रव्यमेव,
किमिति, गुणानां यतो गुणिनि तादात्म्येन संबन्धात्, ननु च कल्प-
गुणयोर्लक्षणविधानमत्राद्भेदः । तथाहि—द्रव्यलक्षणम्—“यणपर्या-
यवृत्त्यं” विधानमपि—धर्माधर्माकाशजिवपुत्राहोदिकमिति—गुण-
लक्षणम्—“कल्पाध्वयिणः सहचरित्तो निर्गुणः गुणः इति” विधानम-
पि—“कानिच्छाद्विषयकपरसम्बन्धस्पर्शाद्वयः स्वगतजदभिसा” इति—नेष
दोषो, यत् कल्पे सच्चिदासच्चिदभेदेदभिके स गुणस्यादात्म्येन
स्मितः तत्राचक्षुष्यद्रव्यं—द्रव्या-अकृषिर्वा च तत्राक्षिद्रव्यं विधा-
धर्माधर्माऽऽकाशमेदभिसम् । तच्च तत्स्मित्यवगाहद्वारा लक्षणं,
गुणाऽप्यस्यासत्तैवागुल्लुपुपर्यायलक्षणः, तत्रासत्तैव त्रयस्यापि
स्वरूपं न जेदेन व्यवस्थितमगुल्लुपुपर्यायोऽपि तत्पर्यायं वादेव,
मृदोर्भूतिपरस्थासकशकृत्सुपर्यायवत्, कपिद्रव्यस्य एक-
नंद्शमदेशपरमाणुनेदं, तस्य च क्वाद्यां गुणा, अ- न व्यव-
स्थितनेदनानुपलब्धेः संयोगादिभागभावात् स्वात्मवत्, तथा सचि-
त्तमप्युपर्यायलक्षणलक्षितं जायद्वयं, न च तस्माद्भूता ज्ञानः,
यो गुणाः, तज्जदे जीवस्वाध्वेनानमश्चसंगात् । तत्संभन्धाद्वा विष-
यतां चेत, अनुपासितशरीरार्थं वदः । यतो न हि स्वतोऽसती
शक्तिः कर्तुमन्येन पापेने, नह्यथाः प्रदीपशतसंभवेऽपि क्वा-
पलाकनायाऽलमित्यनर्थं दिशः मिश्रद्रव्योपासकत्वसंयोजना
कृत्वद्रव्या कार्यानि गाथायैः । तद्वैधुतागुणयोर्काले-
नैकत्वे प्रतिपादितं सत्याह शिष्यः—तत्किमिदानीमभेदोऽस्तु, न
तद्व्याप्ति, यतः सर्वथाऽभेदोऽन्युपगम्यमाने वनस्यैवैकते-
न्येण गुणान्तरस्याप्युपलब्धेरपर्यायवैकल्यं स्यात् । तथा-
हि—वृत्तफलकपादौ चक्षुराद्युपलज्यमाने क्वापाधमभूतावर्था-
कल्पाव्यातिरिक्ततत्त्वादेरप्युपलब्धः तत्किमिदानीमभेदोऽस्तु, न
तद्व्याप्ति, यदि क्वापदौ समुपलज्यमानेऽप्यपि समुपलज्यवत्
अन्यथा तत्किञ्चमप्यसाक्षिधरं, चरुपट्यादिनि, तद्वैधुता-
दोषात्तत्त्वानुक्तमित्यतः शिष्यः पुनरिति-उभयथापि दोषा-
पार्थक्यलक्षणं श्रुतीः । आचार्य आह—अत एव भेदोऽस्तु
तत्रानुपलब्धे, कल्पगुणनैवैकं तु भावो गुणः । इति । तथापि—गुण-
गुणिनाः पर्यायपर्यायिणोः सामान्यविशेषयोरवयवावयवो-
भेदोऽभेदवद्वथा ना वैवाचनमात्रसङ्गात्वात् ।

आदि हि-

“दश्वं पञ्चविंशत्, दशविंशत् च पञ्चवा ऽपि ।

अप्यापिचिदंग, हंदि दशविंशत्कथं ययं ॥

“नयास्तव ह्यास्पदलाभना इवे, रसोपविष्टा ह्ये लाहृषातवः ।

प्रवन्त्यनित्रेतफला यतस्ततो, प्रवन्तमार्थाः प्रणना हितेषिषुः ॥”

इत्यादि स्वरूपैरवबुध विज्ञानमित्रस्यै विस्तरण । एत-

देव निर्मुक्तिकारः समस्तद्रव्यप्रधाने जीवद्रव्ये शुभमज्जन्

स्वभावितमाह- (संकुचवचनाह) जीवो हि सयोग्यबीर्यस-

द्बुध्यतया प्रदेशसंहाराविसर्गोऽयं आचारवशात्प्रद । एवञ्च सं-

कुचानि, विकसति च, एष जीवस्यात्मभूतो गुणो, जन् विनाऽपि

तस्यापलब्धेः । तद्यथा-राष्ट्राः शिरः, शिलापुत्रस्य शरीरमिति ।

ननुच एव वा सतसमुद्धानाञ्च संकुचानि, विकसति च ।

सम्यक् समस्तान् इत्यवधार्य नूनमितिभेदक्यात्मप्रदेशानां प्र-

क्षेपणं समुद्धानः । स च कथाय-वेदना-भारगुणात्मक-वैक्य-तै-

जनाऽऽहारक-कवत्रिसमुद्धान-नेदाःसप्तधा । तत्र कथायसमुद्हा-

नाऽनन्तानुबन्धो कोऽप्युपहतेतस्य आत्मप्रदेशनामित्येतच्च

प्रक्षेपः, इत्येवं नीलनरवेदनापहनस्याऽपि वेदनासमुद्धानः । भार-

णात्मिकसमुद्धानो हि सुखोऽरिचुम्बत आदितिसतोपासिप्रदेश आ-

लाकानापादाऽऽत्मप्रदेशानां भूयो भूयः प्रक्षेपसंहाराविति । वैक्य-

वसमुद्धानो वैक्यसंक्षिप्तमनो वैक्यपोषाद्व्याप्य बहिरात्मप्रदेश-

प्रक्षेपः, तैजससमुद्धानस्तैजसशरीरमितिभेदं तेजोनिद्रालम्बि-

मनो तेजोभेदावप्रक्षेपावसरे इति । आहारकसमुद्धानाञ्चतुर्दशपू-

र्वविधः आहारकलम्बिमताः कृत्स्नमेवेहाऽप्यमनाय तीर्थकरा-

न्मिकममनायैमाहारकशरीरसमुपपादुः बहिरात्मप्रदेशप्रक्षेपः ।

कवत्रिसमुद्धानं तु समस्तलोकाव्यापिनयाऽनन्ताताम्यसमु-

द्धानं नियुक्तैकारः स्वत एवावच्छेदयति व्याप्नोति, ‘हृद्’ ‘रूप’ प्र-

देशान्, किंलोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकमाकाशवर्गं, कुत्रां, बहुप्रदे-

शगुणत्वात् । तथा हि-उपकारिविशालां प्रापुषोऽन्तरिकमवधार्य वे-

दनायस्य च प्रापुषोऽहंरादिक्रमेण लोकप्रमाणत्वात्प्रमप्रदेशानां

लोकमापूरयामि । तदुक्त-‘दण्डकवाडे मधनेयं’ इति गाथायाः ।

गतां ह्यप्यगुणः । कृत्रादिकमाह- [देवकुटुम्बगाहा] कृत्रगुणः दे-

वकुर्वीद, कालगुणं सुपमसुषमादि, फलगुणं सिद्धिः, पर्यवगुणं नि-

म्रजना, मगनगुणं त्रिकादि, करणगुणं कलाकौशलयम, मयासगु-

णं भोजनार्थि, गुणगुणं क्लृप्तता, अगुणगुणं क्लृप्तता, भवगुणोऽगु-

णयोर्भोगुणार्थमुपात्तनं त्रिविधमेव गतार्थत्वाभावायां पृथग-

गुणप्राप्तये । प्रवगुणो जीवस्य नास्त्यदिभवः, शीलगुणो जीवस्य

ज्ञान्याद्युपेनो, भवगुणो जीवाजीवधारिणि । एवं स्योऽप्यैको

दाभ्यायते-तत्र देवकुटुम्बसकुटुम्बदिविषयकहेममैतैरव-

वदपञ्चाशत्तन्त्रहीपकाऽऽकर्ममूमानामयं गुणो यच्चतु नक्त्य-

मनुजा देवकुमारोपमाः सदाऽवधियतयैवना निरुपकामागुणो

मनोहृष्टशार्द्विविषयोपमोऽगिनः स्वभावमार्थाऽऽऽजिवप्रकृतिभ-

कगुणसम्पन्नैरलोकगतयश्च जवति । कालगुणोऽपि जरतैरा-

वतयान्सिन्धुप्येकतत्सुषमादिषु समासु स एव सदाऽऽस्थि-

तनौवनादिरिति, फलमेव गुणः फलगुणः, फलञ्च क्रियाया भ-

वति, तस्याञ्च क्रियायाः सत्यशरीरज्ञानकारिबहिरात्मा पंदि-

कामुपमकार्यं प्रवृत्त्योरनात्यक्तिकोऽनैकार्तिको जवद फलगु-

णोऽप्यगुण एव भवति, सत्यशरीरज्ञानकारिबहिरात्मा त्वैकान्त-

िकात्मिकानाशयसुखाऽस्याः सिद्धिः फलगुणोऽभ्याप्यते । एतदुक्तं

जवति-सत्यशरीरार्थकैव क्रिया सिद्धिफलगुणं फलवती, अपरा

तु सांसारिकसुखकलामास एष कलाप्यापोषाऽऽप्युक्तस्यैवः प-

र्वायगुणो नाम ह्यप्यस्यावस्थाविशेषः । पर्वायः स एव गुणः

पर्वोयगुणः, गुणपर्वाययोर्मेववादात्तरंभाभिराप्नुयगमाद, स च

निर्मज्जनाकरो, निश्चिन्ता भजना निर्मेजना, निश्चितो ज्ञाय ह्यर्थः ।

तथा हि-स्काचकथं देशप्रदेशेन सिद्धान्तं परमाश्रयन्तं मेवं ददा-

ति, परमाप्नुय्येकगुणकृष्णद्विगुणकृष्णादिना मनस्ततोऽपि निष्प्र-

मनो नेहदाति । गणनागुणो नाम त्रिकादिकः, तेन च सुमहतोऽ-

पि राशिर्यगणनागुणेनैववाऽऽवधार्यते । करणगुणो नाम कलाकौशलं,

तथाहृष्टकादौ करणपाटवार्थे गान्धर्वकेपादिकां क्रियां कुर्वन्ति ।

अन्यासगुणो नाम ज्ञानादिविषयः, तद्यथा-तद्वह्नीतवासकाऽपि

प्रधानतराभ्यासाद स्तमाविकं मुञ्च एव प्रक्षिपति, जपरतद्विषय

जवति । बहि वा अन्त्यासवशात्सतस्यैव, कथवाहृष्टकाविवर्-

प्रतेपाभ्याकुलं न चेततोऽपि च तुदन्नाचकण्डवनामिति । गुणागुणो

नाम-तत्र गुण एव कथयिहृष्टगुणत्वेन विपरिणमते । यथा-जी-

वोपेतस्य श्रुतुत्वाक्यो गुणो मायाविधः प्रत्यगुणो भवति ।

उक्तं च-

“शाश्वं ह्रीमति गणयते ज्ञतवो इमंः कुतो कैतव,

शूरे निधुणता कृजी धिमतिता दैव्यं प्रियाभाषिषि ।

तेजस्वि-ववलिप्तता मुञ्चरता वक्यशक्तिः सिधंर,

तत्को नाम गुणा जवद स विदुषा यो कुञ्जैर्नान्दितः” ॥१॥

अगुणगुणो नामाऽगुण एव कथं चित् गुणात्वेन विपरिण-

मते, स वकाविवयो, यथा-मोर्गिरिःसंजातकिङ्कणको गोगण-

स्य मये सुखेनैवाऽऽसते । तथा च-

“गुणानामिव कौमरा-दुरि धुयो नियुज्यते ।

असंजातकणकस्थः, सुखं जीवति मीर्गिणः” ॥ १ ॥

भवगुणो नाम भवगुणपद्यते तेषु तेषु स्थानेवति नारकादि-

भेवः, तत्र तस्य वा गुणो भवगुणः वा स जीवविषयः । तद्यथा-

नारकास्तीव्रतरवेदनासहिष्णुवैस्तलशुभिऽस्यऽनान्तो अव-

धिम-तच्च भवगुणादेव भवति, तिवैज्ञञ्च सत्सद्विवेकविकला

अपि सन्तो नगनगमनलब्धिमनो गवादीनां च तृणादि-

कमप्यशनं शुनानुभावेनापद्यते, मनुजानां वा शेषकर्मक्षयो,

देवानां च सर्वशुभानुभायो भवगुणादेवति । शीलगुणो नामाऽपैर-

राकुक्ष्यमानोऽपि शीलगुणादेव न काचकषा जवति । ‘अथवा-

शार्द्वदि के शोनेने अशोभने वा स्वाभाव्यद्वे चिदितव्यवन्मा-

ध्यस्वपमल्लसते । नावगुणो नाम नाववाजीवविषयः, तेषां गुणो

नाम भावगुणः, स च जीवाजीवविषयः, स च जीवविषयः आह-

यिकादिः पांदा । तसौदयिकः प्रशस्तञ्च, नीधकलाऽऽहारकशरीरा-

द्विप्रसस्तः, अग्रशस्त्रसु शृङ्गादिविषयोपमोऽगहास्वरतीत्यादि,

औपशमिक उपशमोभयपत्यमेतानांयुक्तसुतानुत्तरविमानसाभि-

ज्ञायः, तथा सारकर्मोनुदयलक्षणोति । साविकजावगुणश्चतुर्दो ।

तद्यथा-क्षीणवसक्तस्य पुनर्मिष्यतावगमनं क्षीणमोहोऽवस्था-

वश्चर्वाविशेषयानितस्य च क्षीणयानिकर्मणोऽनाववगमन-

दशनावि विभोऽपगतशोपकर्मणोऽपुनर्मिष्यताऽऽवयविकैकानि-

काव्याविरमितामन्यलक्षणः सुखाव्याप्तिमेति काव्योपशमिकदो-

नावाविरिति पारिषामिको मध्यव्याविरिति साक्षिपानिकस्यौ-

दयकाविपञ्चवावसक्तकल्पिण्यादितः । तद्यथा-मध्यव्याप्य-

द्वयादीदयिकः संपूर्णपञ्चान्दियव्यावसक्तः काव्योपशमिकः, दर्शन-

सक्तज्ञाव काविकः, कारिभ्यादीनीयव्यामादीपशमिकः,

मयवात्यादिशामिक इति । उक्तो जीवभावगुणः समेतमजीव-

आवगुणः, स औदयिकपारिणात्मिकयोरेव संभवति, नान्यथा, तत्रौदयिकस्तावत् उदये जव औदयिकः, स वाजीवाभयोऽवया विवक्षया यदुत कामिदं प्रकृतयः पुद्गलविपाकिन्य एव भवन्ति । काः पुनस्ताः? उच्यन्ते-औदारिकादीनि शरीराणि पञ्चद संस्थानानि क्षयिष्णोपाङ्गानि चदसंहननानि वर्णपञ्चक गन्धद्वय पञ्च रसा षडौ स्पर्शा अगुणस्तु नाम उपधानो नाम पराधानो नाम उघटो नाम आनयो नाम निर्माणं नाम प्रत्येकं नाम साधारणं नाम, स्थिरं नाम अस्थिरं नाम शुभं नाम अशुभं नाम । एताः सर्वा अपि पुद्गलविपाकिन्यः, सत्यपि जीवसन्धान्ये पुद्गलविपाकि त्वादासामिति पारिणात्मिकः, जीवगुणस्तु द्वेषाभ्यादिपारिणात्मिकः, सादिपारिणात्मिकश्चेति । तत्रानादिपारिणात्मिको धर्माभ्यामाकाशानां गतिस्थित्यवगाहलक्षणः, सादिपारिणात्मिकस्त्वन्नेत्रचक्षुरादीनां परमाणुनां च बर्णादिविगुणाभ्यन्तरोपास्रिति गाथातात्पर्याधिः । उक्ता गुणाः । आद्याः १ शु २ अ ० १ उ ० ।

(३) आवर्तकपा गुणाः—

जे गुणे भे आवर्ते जे आवर्ते से गुणे उहं अहं तिरियं पारिणं पासमाणे रुवार्हं पासति सुखमाणे सदाहं मुणेत उहं अहं पारिणं मुच्छमाणे रूपेसु मुच्छति सदेसु आवि ।

या गुणः स आवर्तः, आवर्तन्ते तस्मिन्मति प्राणिनां यत्र स आवर्तः संसारः । एकचक्रानुपस्थासु पुरुषोऽत्र संवध्यते, यः शब्दादिविगुणं वर्तते स आवर्तं वर्तते, यथावर्तं वर्तते स गुणं वर्तते इति । अथ य एते गुणाः संसारवर्तकारणभूताः शब्दादयः ते किं नियतदेशभाजः उत सर्वदिक्षु स्थित्यः अथ—(उहं अहमिति) प्रष्टव्यकदिगङ्गाकर—णावर्द्धादिव्यवर्धयन्तं रूपगुणं पश्यति, प्रासादतलहस्यादिषु स्वधर्मस्थित्वात् गिरिशिखरमासादादिकं उद्योत्यवस्थितं रूपगुणं पश्यति, अत्रःशब्दार्थे (अवर्धित्वेयं ?) वर्तते । सुहृदभित्तिवर्धयन्तं रूपगुणं तिर्यक् पश्यति, यदुहशब्दं च आदिशोऽनुदिशश्च परिगृह्यन्ते । ताद्यभा—प्राचीनमिति पूर्वादिक्, एतद्योपलक्षणम्—अप्यतद्वाद्यास्तर्थादिशोऽनुदिशश्च । एतान् दिक्षु पश्यन् चक्षुर्गान्तरिक्षतो कपादिच्छयाणं चक्षुर्गान्तरिक्षतः परिणतानि पश्यत्युपलज्जत इत्यर्थः । तथा—तासु च शृण्वन् गुणोति शब्दानुपयुक्तः श्रोत्रेण, नान्यथेति । अत्रोपलब्धिमात्रं प्रतिपादितं चारुकाध्यामात्रसंसारप्राप्तः, किन्तु यदि मूच्छी कपादिविगुणं करोति ततोऽस्य कथः इति शब्दाद्यनुमाह—(उहमिति) पुनरुहोदित्मूच्छीनमन्वयार्थमुपादानम् । मूच्छीरूपेषु मूच्छीनि; रागपरिणामं वाद् रज्यते कपादिष्वित्यर्थः एषं शब्दोऽपि मूच्छति, अपिशब्दः सन्भावनायां, समुच्छयं वा, रूपशब्दविषयप्रहणां शेषा अपि गन्धस्पर्शां सुहृदां जवति । एकप्रहणाच्छ्रान्तीयानां प्रहणत्, आद्यतत्प्रहणाद्वा तत्प्रहणप्रहणमवसेयमिति । आद्याः १ शु २ अ ० १ उ ० ।

(४) मूलस्थानकपा गुणाः—

जे गुणे से मूलहाणे जे मूलहाणे से गुणे इति से गुणद्धी महया परितारणं वसे यमसे ।

‘जे गुणे से मूलहाणे । आदिसूक्ष्मस्वप्नस्तु—“सुप्” मे आउसतेणं जगवया एवमकथायं’ इति तत् सुप्ते भवता, यज्जगवता वायुपत्ता-ऽवयातमित्युच्यते ? । (जे गुणे से मूलहाणे) य इति सर्वनाम-

प्रथमान्ते प्रागवदेशीयचनत्वादेकारान्ते सामान्योद्देशार्थोभिधा-यति । गुणेषु ते निधत्ते विविधव्यञ्जनं द्रव्यमिति गुणः । स चेह शब्दरूपरसगन्धस्पर्शादिकः, स इति सर्वनामप्रथमान्तमुद्दिष्टनिर्देशार्थोभिधायति । मूलमिति निष्पन्नं कारणं प्रत्यय इति पर्यायाः, निष्ठान्त्यासंनिधि स्थानं, मूलस्य स्थानं मूल-स्थानम्, “व्यवच्छेदकत्वत्वाद्वाक्यानांमिति” न्यायात् । य एव शब्दादिकः कामगुणः स एव संसारस्य नारकनिर्य-ग्राऽमरसंस्थितलक्षणस्य यस्मिन् कारणं कषायास्तपयो स्थानमाश्रयो वनेन, यस्मान्मनोहेतुरज्ञाद्युपलब्धौ कषायाद्यय-स्ततोऽपि संसार इति । अथवा मूलमिति कारणं, तत्प्राप्तकार-कर्म, तस्य स्थानमाश्रयः कामगुण इति । अथवा—मूलं मोहनीयं तज्जडो वा कामस्तस्य स्थानं शब्दादिको विषयगुणः । अथ वा—मूलं शब्दादिको विषयगुणस्तस्य स्थानमिष्टानिष्टविषय-गुण इति । अथ वा—मूलं मोहनीयं तज्जडो वा कामस्तस्य स्थानं शब्दादिव्यवस्थितो गुणकपः संसार एव आत्मा वा शब्दाद्युपयोगानव्यवद् गुणः । अथ वा मूल संसारस्त-स्य शब्दादयः स्थानं, कषाया वा, गुणोऽपि शब्दादिकः, कषा-वपरिणतो वाऽऽत्मनि यदि वा—मूलं संसारस्य शब्दादिकपायप-रिणतः सन्भावना, तस्य स्थानं शब्दादिकं, गुणोऽप्यसावेति । त-तश्च सर्वथा य एव गुणः स एव मूलस्थानं वर्तते । ननु च वर्त-नाकार्याः सूत्रेऽप्यनुपादानात् कथं प्रष्टव्यमिति ? उच्यते—यत्र हि काचिद्विशेषक्रिया विद्योपादाय, तत्र सामान्यक्रिया—आस्ति, ज-वति, विद्यते, वर्तते इत्यादिकानुपादाय वाक्यं पारिभाष्यते । एवमन्यत्रापि द्रष्टव्यमिति । अथ वा—मूलमत्यां प्रधानं वा स्थानमिति कारणं, मूलं च तत्कारणं चांति विपुला कर्मधार-यः । ततश्च य एव शब्दादिको गुणः स एव मूलस्थानं सं-पाद्य, प्रधानं वा कारणमिति; शेषं पुनर्वर्ति । सारप्रमत्तया-रेव गुणमूलस्थानयोर्मियमनियामकत्वात् दर्शयन्नुपादानां विषयकपायादीनां बीजाकारकन्यायस्य परस्परतः कार्यकरणत्वात् सुखैव, ततश्च दर्शयति (जे मूलहाणे से गुणं) यदेव संसारमूलानां वा कषायाणां स्थानमाश्रयः शब्दादिको गुणोऽप्य-सावेव । अथवा—कषायमूलानां शब्दादीनां यत् स्थानं कर्म सं-सारो वा तत् तत् सन्भावनापत्तेर्गुणोऽप्यसावेति । अथवा—शब्दा-दिकपायपरिणाममूलस्य संसारस्य कर्मणा वा यत् स्थानं मोहनीयं कर्म शब्दादिकपायपरिणतो वाऽऽत्मनि तद्विगुणावां-गुणोऽप्यसावेव । यदि वा—संसारकपायस्मृत्त्याऽऽत्मनो यस्या-न् विषयाभिषङ्गोऽसावपि शब्दादिविषयत्वाद् गुणरूपे वेति । अत्र च विषयोपादानं विषयगुणोऽप्यज्ञात् सुखमादित्वाच्च सुखस्येवमपि छल्यम् । यो गुणेषु वा वर्तते स सुखस्थानः, सु-लभ्यानु वा वर्तते; यो मूलस्थानो वर्तते स एव कषाया-व-र्तते इति । य एव जन्तुः शब्दादिके प्राग्व्यावर्तिनस्यरूपे वर्तते स एव संसारमूलकपायादिस्थानो वर्तते । एतज्ज-वतिना-सुत्राण्येव व्यवस्थेयं प्राग्व्यावर्तिनस्य, अनन्तगमपर्यायत्वाद् सु-त्रस्येवमपि छल्यम् । यो गुणस्त एव वर्तते, स एव कषाया-व-मूलं तदेव गुणः, स्थानमपि तदेव, यत् स्थानं तदेव गुणो, मूल-माप तदेवति, यो गुणः शब्दादिकोऽसावेव संसारस्य क-षायकारणमन्मूलं, स्थानमप्यसावेवेव, एवमन्येष्वपि विकल्पेषु योज्यम् । विषयनिर्देशो च विषयव्याप्या इति, यो गुणो वर्तत स मूल-स्थानो चेत्वेवं सर्वत्र छल्यम् । इह च सर्वेष्वप्यतितादृज-न्तायां सूत्रस्यावगतव्या । तथाहि—मूलमत्र कषायादिकमुप-

म्यस्मन्, कषायान्ध्र कोषाद्यवस्थाः, कोषोऽप्यनन्तानुबन्धादि-
भेदेन चतुर्धा—अनन्तानुबन्धितोऽप्यसंख्येलोकाकाशपरमेश्वर-
प्राणाणि ब्रह्माध्यवसायस्थाना, अनन्ताश्च तत्पर्यायाः, तेषां च
प्रत्येकं स्थानगुणानिदृशप्राप्तनन्ताधेता मुख्यस्य संपद्यते । सा च
तद्व्यवस्थेन सर्वायुषाऽप्यविवक्ष्यताऽऽशुष्या दृशयितुम्-विद्वद्भिर-
नु कृतमेवाऽऽनया विद्वा कृष्णार्थयुक्त्या गुणमूलस्था-
नानां परस्परतः कार्यकारणजावः, संयोजना च कायानि । त-
द्वैवं य एव गुणः स एव मूलस्थानं, यद्वैव मूलस्थानं स एव
गुण इत्युक्तम् । ततः किमिति ? अन आद—(इति स्वे
गुणो मया इत्यादि) इतिहोतव्यंसाच्छादितगुणपरीन
आत्मा कषायमूलस्थाने संवर्तते, मयोऽपि च प्राणी गुणार्थी
गुणप्रयोजनः । गुणानुरागीत्यनन्तं गुणानामप्राप्तिः प्राप्ततांशो
वाऽऽकाङ्क्षशोकाभ्यां च प्राणी मदताऽपरिमितन एरि सम-
न्तो यः परितोपस्तेन शरीरप्राप्तसम्भावनेन दुःखेनाभिन्नतः
सर्व पाप-पुण्येन तेषु तेषु स्थानेषु वसेतिष्ठेदुत्पद्यते । किञ्चुतः
सर्व-प्रसक्तः, प्रमादश्च रागद्वेषात्मको, द्वेषश्च प्रायां न रागमृत्त,
रागोऽप्युत्पन्नरररररान्नाद्विजवापसात् । आवा० १ श्रु० २ अ०
३ उ०। सुत्र० वैशाखकमन्मन्गुणाः-गुणानुरागिनिः । तद्यथा-
“कपरस्यव्यवस्था-सव्यापारमाणा, नि पृथक्स्व संयोगविनागी
परत्याऽपरत्ये बुद्धिः सुखदुःखे इच्छाद्वेषौ प्रयत्नश्च” इति सुत्रोक्ताः
सप्तदश । चन्द्रमसगुणानाञ्च सप्त-द्वयं च शुक्लं च संस्कारः स्ने-
हो धर्माधर्मौ शब्दभेदेन चतुर्विधगुणाः संस्कारस्य वेगमा-
वधारयतिस्थापकज्ञानैवेतिविशेषेऽपि संस्कारस्वजात्यपेक्षया एक-
स्वाच्छोर्वैद्यादीनां चात्रैवान्तर्जात्राधिपक्यम् । इत्या० । आ०
३० । आवा० । आ० चू० । द्रव्यगुणानां परस्परमज्जः । सम्प्र०
३ काण्डः । नित्यस्य चकारणत्वाच्च चतुःसङ्ख्येयं परमातवात्मकं
नित्यद्वयं सम्भवति (इत्येवञ्च प्रत्ययार्थः) सम्प्र० ३ काण्डः ।
[४] न सति गुणा इति द्रव्यार्थिकः-गुणाः सर्वोपचारिकत्वा-
त्सम्प्र० एव, द्रव्यव्यतिरेकेण तेषामनुपपन्नमात् । ततश्च न्यमून-
गुणप्राप्तो जीव एव मुख्यवृत्त्या सामायिक न तु पर्याया इति
द्रव्यार्थिकनयो मन्थने । आवा-तनु कषादया गुणा यदि न
सन्ति, तर्हि कथं लोकस्य द्रव्ये तत्रानिपतिः ? तद्वयन-प्राप्तव-
यश्च, विश्वे निम्नोन्नततत्परितद्विद्वत्स्य नयस्याऽनिराधः । स
एव सामायिकादिगुणः पर्यायार्थिकनयस्य परमाधितोऽस्ति, न
तु जीवद्रव्यं, यस्माच्छीवस्य गुणो जीवगुण इति, तेषुद्रव्यो-
ऽय, स चोत्तरपदप्रधानः । यथा-नैऋत्य धारा तैलधारति,
न चात्र धारातिरेकं किमपि तैलमस्ति । एवं ज्ञानादिगुणानि-
रिक्तं जीवद्रव्यमपि नस्तीति पर्यायार्थिकनयाऽभिप्रायः । इति
निर्युक्तिकाराद्यः ।

अत्र ज्ञान्यम्-

इच्छाद्वैवं द्रव्यनञ्च, द्रव्यं तच्च सुवधारो य गुणः ।

सामग्र्यगुणविशिष्टो, तो जीवो तस्म सामग्र्यं ॥३६४॥

पञ्चाभां विप रत्यु, तस्यं द्रव्यं च तदुपधारो ।

पञ्चनवस्य जम्हा, सामग्र्य तेण पञ्चाभां ॥३६५॥

यद्यस्याऽऽव्यार्थिकनयस्य सत्यं द्रव्यमेवेच्छति, गुणांस्त्व-
पचारत एव मन्थते, न तु सत्यान्, ततस्तस्मात्सामायिकगुण-
विशिष्ट उपसर्गजीवतसामायिकादिगुणो मुख्यतया जीव एव,
तस्य द्रव्यार्थिकनयस्य सामायिकमिति । यस्यापर्यायार्थिकनय-
२३८

स्य मतेन पर्याय एव तस्यं निरुपचारितं वस्तु, द्रव्यं पुनस्तत्त्वेन
पूर्वापरीभूतपर्यायपुष्पाभातो व्यवहित्यते, न तु परमाधिते तद्व-
स्ति, तेषु पर्यायेषु उपचारस्तुपुष्पाचारस्तस्मादिति समासः तत्र
तस्मात्कारणात्पर्याय एवाऽऽद्य मुख्यतया सामायिकस्य, न तु
जीवद्रव्यमिति ॥३६४॥

इदमेव पर्यायार्थिकनयस्यं युक्तिः समर्थपञ्चाद-
पञ्चापनयमप्यभिधं, पञ्चापत्यंतरं कञ्चो द्रव्यं ।

तत्त्वज्ञानव्यवहारो-नावाभो स्वरविशेषां च ॥३६५॥

जह क्वाविमिद्धो, न यदो मन्वप्पमाणाविमिद्धो ।

तद् नाणाविमिद्धो, को जीवो नामऽणवत्त्वेणो ? ॥३६४॥

पर्यायनयस्यं द्रव्यं-पर्यायेष्वेव पूर्वापरीभाततः सदैव सात-
त्यं प्रवृत्तेषु ज्ञान्या द्रव्योपचारः कियते, न पुनः पर्याये-
भ्योऽर्थान्तरं निश्च द्रव्यमस्ति । प्रयोग-नास्ति परमाद्विपतं द्रव्यं,
पर्यायेभ्योऽर्थान्तरत्वात्, स्वरविषयवादिनि । अथ वा- नास्ति पर-
परिकल्पितं द्रव्यं, पर्यायेभ्यो भेदेनानुपपन्नमानत्वात्, व्यवहारे-
ऽनुपपन्नमानत्वात् वा स्वरविषयवादिनि । यथा वा-कपरस्य-
म्वरुपशोभं विमिश्रो निश्च घटा नास्ति, मवेप्रमाणाविमिद्धात्, स-
वप्रमाणः प्रमाणाभावादित्यर्थः, स्वरविषयवादिनि । तथा तत्रैव प्र-
कारेणाऽनाभवेयः पर्यायविबर्हेण सर्वोपावधारितो ज्ञानाविष्यो
विशिष्टो व्यतिरिक्तः को नाम जीवः ? पर्यायेभ्यः एव हेतुभ्य-
स्तद्विनिर्गतो नास्ति कश्चाप्यसाविति भावः ॥३६४॥३६५॥
अथ द्रव्य पर्यायार्थिकमत्तं निर्युक्तिकारोऽपि किञ्चसमर्थपञ्चाद-
त प्रज्जति विर्यत य, परीणामंति य गुणा न द्रव्याः ।

द्रव्यपञ्चय य गुणा, न गुणपञ्चयऽ द्रव्याः ॥३६४॥

उत्पद्यते मन्थने च, नथा-अनेनोत्पादयत्यकण्ठे परिणमन्ति
गुणाः चन्द्राद एवकाराथः । तस्य वैवं प्रयोग-गुणा एवाप्या-
द्वय्यकूपेण परिणमन्ति, न तु द्रव्याणि, अनस्त एव सन्ति, उत्पा-
द्वय्यपरिणामवत्त्वात्, पञ्चमीप्रकारादिवत्, तद्विनिर्गतस्तु गुणी
नास्त्येव, उत्पाद्वय्यपरिणामरहितत्वाद्द्रव्यसुतादिबद्धान्तः । कि-
ञ्च (द्रव्यपञ्चयः गुणा न स्ति) द्रव्याप्रमयां येषां न द्रव्यप्रज्ञा
गुणा न प्रवर्ति, अशुद्धोऽप्यर्थः । तस्य वैवं संबन्धः-नापि सु-
गोभयः प्रभवो येषां नापि गुणप्रज्ञानि द्रव्याणि भवन्ति, न-
कारस्योभयथाऽपि संबन्धात् । नतश्च न कारणत्वं नापि कार्यत्वं
द्रव्याणामस्तत्त्वमात्रावः सतः कार्यकारणरूपवर्दान् । अथ
वा ज्ञान्या व्याख्यातये-द्रव्यप्रमयाश्च गुणा न भवन्ति, गुणप्र-
भवानि तु द्रव्याणि प्रवर्ति, पूर्वापरीभावेन प्रनीत्य समुत्पाद-
समुपपन्नगुणसमुदायं द्रव्योपचारप्रवृत्तेः । तस्माद् गुण एव
सामायिकमिति निर्युक्तिकाराथः ॥३६४॥ विंश०

(६) गुणलक्षणम्-

गुणः सहभावि धर्मो, यथाऽऽरभति विज्ञानव्यक्तिसह-
वत्यादिरिति ॥ ७ ॥

सहभावित्वमत्र लक्षणं, यद्येतादिकमुदाहरणं, विज्ञानव्यक्तिय-
क्तिकश्चिद् ज्ञानं तदानीं विद्यमानं, विज्ञानशक्तिरुत्तरज्ञानपरि-
णामोत्पन्ना । आदिशब्दात् सुखपारस्पर्यव्यवहारं य-
ह्यन्ते ॥७॥ रत्ना० ५ परि० ।

(७) गुणपर्यायार्थेन विचारः—ये सहभावितः सुख-
ज्ञानशरीरपरिस्वव्यवहारस्य गुणाः, ये तु क्रमवृत्तयः सु-
खदुःखहर्षविषादाद्व्यवस्थेः पर्यायाः । नन्वेवं त एव गुणास्त एव
पर्याया इति कथं तेषां नद इति चेद ?, विषय, काशाभेदवि-

गुण

भेदविभक्त्या तज्जदस्यानुभूयमानत्वात् । नचैवमेवो सर्वथा भेद इत्यपि मन्तव्यम्, कथाश्चिदभेदस्याप्यविरोधात् । न कल्पेनास्तनकुम्भादिबन्धेनो, नापि स्रक्पवदभेदः, किन्तु धर्म्येहेतुवा-
ऽभेदः, स्रक्पापेहेतुवा तु भेद इति । रत्ना० ५ प १० । अत्रु० ।

सहभावी गुणो धर्मः, पर्यायः क्रममाव्यय ।
भिन्ना अभिन्नाश्लिषिणाः, भिल्लकृणुता इमे ॥ २ ॥

(सहभावीति) रूपस्य सहजावी यावद्रूपभावी यो धर्मः स गुण उच्यते । यथा जीवकल्पस्यापरागावयो गुणः, पुष्प-
लस्य प्रहणं गुणः, धर्मास्तिकायस्य गतिहेतुत्वं गुणः, अश्वमा-
स्तिकायस्य स्थितिहेतुत्वं गुणः, कालस्य वर्तनाहेतुत्वं गुणः, यवैव
द्रव्यमुपपद्यते तदैव समवेतास्तेन द्रव्येण गुणा उत्पद्यन्ते, यौवा-
पर्यभावा एव नास्ति, गुणगुणिनोः समानसामग्रीकत्वात्, सभ्य-
तरविषयवत् इति । अनादिनिजानां द्रव्यगुणानाम्, उत्पत्ति-
हृदोन् व्यवहारतः कृपादिघटवत् । अथ क्रमभावी अवा-
वद्रूपभावी पर्यायः । यथा-जीवस्य नरकादिपर्यायाः, पुद्गलस्य
कारकस्यार्थादिपर्यायाः, धर्मस्य व्यञ्जनाधीपर्यायौ, अश्वमेस्य
व्यञ्जनाधीपर्यायौ, कालस्य व्यञ्जनाधीपर्यायौ, आकाशस्य
व्यञ्जनाधीपर्यायौ । एवं चत्वार्यो संख्याकृताः भेदः, तृष्णादिहृता-
ऽभेदः प्रदेशा विनागतः श्लिषिणाः, उपचारेण सव्यभिचाः, एकैक-
स्य त्रिकस्य त्रैविध्यात् । तथा भिल्लकृणाः-अत्याद-व्यय-प्रौढ्य-
युक्ताः । इत्थं चरुपि जैनप्रमाणमाप्तिं द्रव्याणि, इति रूपगुणप-
र्यायाः प्रत्येकं परस्परं भिन्ना अभिन्नाश्लिषिणाश्चिल्लकृणुताः
सन्तीति व्याख्येयम् ॥ २ ॥

(५) अथ रूपेण सह गुणपर्याययोर्भेदं दृश्यन्नाह-

मुक्ताज्यः श्वेतादिद्रव्या, मुक्तादाम यथा पृथक् ।
गुणपर्याययोर्धक्ते-रूपशक्तिस्तथाऽऽभिता ॥ ३ ॥
कथ्वेतादिकसामान्यं, पूर्वापरगुणोदयम् ।

पिच्छास्थवादिकर्मस्थाना-ऽनुगेका मृद्या स्थिता ॥४॥
(मुक्तेति) यथा मुक्ताज्यः मौक्तिकानां श्वेतादिद्रव्यश्च मौ-
क्तिकमात्रा भिन्ना धर्मेत, तथैव द्रव्यशक्तिर्गुणपर्यायधर्मकज्या
भिन्नाऽस्ति । तथाऽत्र समाधिः-गुणपर्याययोर्वैकः सत्ताश्चात् वृ-
द्ध्यपि च्छयाकारिकप्रदेशसम्बन्धनाश्रिता अभिन्ना, अपृथक्
इत्यर्थः । श्वेतादिषु मौक्तिकानां गुणस्थानिना, मौक्तिकाः प-
र्यायस्थानिनाः । एतद् द्रव्यं जिमपि च्छयास्त्वं मुक्तादापि संगत-
मनिजं सत् मुक्तादामेति व्यवहारो जायते । इति हृद्यनयोऽजना ।
अथ च-घटादिद्रव्यं प्रत्यक्षप्रमाणेन सामान्यावयोरूपमनुभव-
त् सामान्योपयोगेन मृष्टिकादिसामान्यं भासते, विशेषोपयो-
गेन घटादिविशेषं च भासते, न च यत्सामान्यमात्रं तत् रूपक्यं, च
विशेषः स गुणपर्यायक्यो हेतुः ॥३॥ अथ सामान्यं द्वित्रका-
रं दृश्यन्नाह-पुनः प्रथमोऽपरोऽभेदो नो यो गुणो विशेषस्तथाददयं
कारणं पूर्वापरगुणोदयं पूर्वापरपर्याययानुगतमेकं द्रव्यं, त्रिकाहा-
नुगयो यो वस्तुस्थः तदुपधत्ताभ्यामात्ममिप्यन्तिजीवीयेन । निद्रात-
नुसामनेव । यथा-पिप्पला मृष्टिपण्डः-अभिः कुल्ल इत्यादयोऽनेके
संस्थाना आकृतयः, नास्तु अनुगता पूर्वापरसाधारणपरिणामद्रव्य-
रूपा मृष्टिका तथाऽकारा स्थिता, एतद्भूतानासामान्यं कथ्यते ।
यदि च पिप्पलकुल्लदिपर्योक्त्यु अनुगतमेकं मृद् रूपं न कथ्य-
ते तर्हि घटादिपर्यायेषु अनुगतं घटादिद्रव्यमपि न कथ्यते ।

तथा च-सर्वं विशेषक्यं भवति, कृषिकृषादिवैक्यमतमायाति ।
अथवा-सर्वकल्पेयु एकमेव च्छयाभावाच्चति इति । मतः घटादिद्र-
व्ये । अथ च तदन्तर्गते सामान्यमृष्ट्याद्विद्रव्ये चाऽनुभवानुसारेण
परापरोर्ध्वनासामान्यमवश्यमङ्गीकर्तव्यम् । घटादिद्रव्याणि
स्तोकरूपयवस्थापिनि, पुनर्मृदादिद्रव्याणि बहुपर्यायस्थापिनि
सन्ति, इत्थं नरनारकादिद्रव्यानां विशेषो ज्ञातव्यः । एतत्सर्व-
मापि निगमयामतम् । तथा शुक्लसंग्रहणयमते तु स्वकैतनपादेव
एकमेव च्छयाभावेति दिक्षेयम् ॥४॥ च्छया० २ अध्या० । ६० ।

(६) अथ च व्यक्तिकूपी गुणपर्यायो धर्म्यवन्नाह-

स्वस्वजात्या हि नृपस्यो, गुणपर्यायव्यक्तयः ।
शक्तिरूपो गुणः केषां-चिन्मते तन्मुष्णाऽऽमे ॥१०॥

(स्वेति) स्वस्वजात्या सहभाषिकमनाश्लिषिकरणाक-
ञ्जितस्वभावेन वर्तमाना गुणपर्यायव्यक्तयो भूयस्यो बहुभ-
काराः सन्ति इति अत्र कथादिद्रव्यनरकगोणी शक्तिरूपो गुण इति
कथ्यन्नाह-यनो द्रव्यपर्यायकारणं द्रव्यम् । गुणपर्यायकारणं गु-
णः, द्रव्यपर्याययोर्द्रव्यस्याभ्यवभावात् । यथा-नरनारकादयो, यथा
चा-ऽऽशुक्रउपशुक्रादयो । पुनर्गुणपर्याययोर्गुणस्याभ्यवभावात्, यथा-
मतिशुनादिविशेषः । अथ वानवस्याऽऽह्मादिविशेषः । एते द्र-
व्यगुणौ स्वस्वजात्या शाहवतः, पर्यायेण चाऽशाहवतः, इत्थं संगि-
रन्ते । परमांशतस्तु आगमयुक्त्या एतत्सर्वं मृद्या असत्कल्पन-
मित्यवधारं, प्रमाणमावात् ॥ १० ॥

अथ गुणपर्याययोर्वैक्यं प्रदर्शयन्नाह-

पर्यायान्न गुणो भिन्नः, संमतिग्रन्थमयतः ।
यस्य जेदो विवक्षातः, स कथं कथ्यते पृथक् ? ॥ ११ ॥

पर्यायात् गुणो भिन्नः पृथक् न, कि तु पर्याय एव गुण इ-
त्यर्थः । कर्हाऽऽ गुणः-संमतिग्रन्थसंमतः संमतिग्रन्थं धीमस्ति-
कसेनैवाचार्यैर्व्यक्तत्वात् समुच्चारितः । तथा च तद्वचनः-

“ परियमणं पञ्चाश्रां, अणगकरणं गुणं स तुल्लङ्गा ।
तह वि न गुणं सि भण्ण, पञ्चवणयहेसं जम्मा ” ॥१०॥

इति । तथा क्रमजावित्य पर्यायज्ञानं, तथैवानुकरणमपि पर्या-
यस्य लक्षणाग्नरमेवास्ति । रूपं तु एकमेवास्ते, ज्ञानदर्शना-
दिभेदकार्येपि पर्याय एव, परं गुणो न कथ्यते । यस्मात् द्रव्यप-
र्यायोभंगवतो देशना चेतो, परं तु गुणपर्यायोपपादना न वि-
द्यते । अयं गाथायः ॥१०॥ अयं सति गुणः पर्यायाऽङ्गो न, तर्हि-
द्रव्यं १ गुणः २ पर्याय ३ कति नामयं पृथक् कथं सर्वास्तम् ?
इत्थं केचन व्याकल्पते । तानाह-यस्य गुणस्य विवक्षाकृतो भेदः तस्य
नामान्तरमपि स्यात् । विवक्षा हि नम्यं विवक्ष्य, यथा-नैल्लस्य
धारा, अथ नैलान् धारा भिन्ना प्रदर्शिता, तथाऽपि भिन्ना
नास्ति, तथैव स्रक्भावी गुणः, क्रमजावी पर्यायः, इति जिन्मत्वं
विवक्षितं, परं परमांशदर्शना भिन्नत्वं नास्ति । तस्माद्रूपस्य भ-
द उपचरितो भवेत् स कथं भिन्नत्वं व्यपदिश्यते ? यथा उपच-
रितगुणो हृद्यनवचन गौर्दामिष इत्यत्र गौर्दामिष तद्वत्, उप-
चरितगुणोऽपि शक्तिवत् न च ते इति ॥११॥ द्रव्या० २ अध्या० ।
आ० म० ।

अथ ये च गुणः पर्यायाद्विन्न इति प्रमाणयन्ति तान् दृष-
यन्नाह-

गुणो रूपं तृतीयं चेत, तृतीयोऽपि नयस्तादा ।

सिद्धान्ते कल्पपर्याया-र्थिकनेदास्यद्वयम् ॥ १३ ॥

यदि गुणस्त्वृतीयः पदार्थो द्वयपर्यायात् भिन्नोऽप्यः पदार्थो
मात्रो भवेत्, तर्हि तृतीयो न पदार्थः लभ्यते । सूत्रे तु द्वयार्थिकप-
र्यायापैक इति नयद्वयमेव कथितम् । न यान्तरं यदि अभिविध्य-
सदाऽऽहृत्य, अतो नयद्वयादपरा न पश्य न ।

उक्तं च संमती ।

" हो ऊ णया भगवया, द्वावद्विपञ्चवाटिना निवया ।

जह पुण गुणो वि हुंनो, गुणाट्टयणयो वि जुज्जते ॥ १०७ ॥

अं च पुण भगवया ते-सु तेसु सुसुसु गोपमाहेण ।

पज्जवसखाणियया, वागरिया तेण पज्जया ॥ १०८ ॥

रूपादीनां गुणसंज्ञा सूत्रे न भाविता परं तु " वक्ष्य-
ज्ज्ञा गंधपञ्चवाट " इत्यादिपाठः पर्यायशब्देन पठितः,
तथाऽपि गुणो न कल्पते । अथ- "यत्तुगुणकालप " इत्यादि-
रूपानिर्णयि गुणशब्दो यद्वच इत्येते साऽपि गणितशालासिद्ध-
पर्यायविशेषः संख्यावाचको ज्ञेयः, परं तु गुणाऽस्तिकनयविषय-
वाचको न । उक्तं च संमतिप्रत्ययमप्ये-

" जंपनि अभियसमप, परगुणो दसगुणो अपनंतगुणो ।

रूपादिपरिणामो, अजह तस्मा गुणविसंज्ञो ॥ ११० ॥

गुणसहस्रमंतरेण वि, तं तु पञ्चवाटसेससंज्ञाण ।

सिउम्हा रावर्तं संज्ञा, ण सत्थपय्मसो ण य गुणो सि ॥ १११ ॥

जह दससु दसगुणमि य, परगमि दसचण्णं समं चेव ।

आदिगमि गुणसदे, तदेव पयमि दद्वय ॥ ११२ ॥

एवं गुणः पर्यायात् परमार्थदृष्ट्या भिन्नो नास्ति । तस्माद्द्वयमिदं
शक्तिसंपत्ता कथं स्यादित्यभिप्रायः ॥ १२ ॥

अथ केचन पर्यायस्य द्वां गुण इति वदन्तो गुणं शक्तिक्रममेव
अपानाक्ष विचरन्ते, नाद् दूयपञ्चाह-

पर्यायस्य द्वां यदि, गुणो ऽप्येव किं नद्वा ।

गुणपर्याय एवेयं, गुणपरिणामकद्वयना ॥ १३ ॥

यदि गुणः पर्यायस्य द्वात् उपादानकारणं भवति, तदा द्वयेण
किमिति किं प्रयोजनं?, द्वयप्रयोजनं गुणेनैव सिद्ध्यति यद्गुण-
पर्यायावेव पदार्थो उपदिश्यतां तृतीयस्याऽसंज्ञात् इति
मिथयः । पुरत्र कश्चिदर्थः स्थिति-द्वयपर्यायगुणपर्याय-
रूपे कार्ये भिन्ने स्तः । ततश्च द्वयगुणरूपकारणे अपि भिन्ने
स्तः । इति कल्पनया वादी असत्यः । कथम्-कार्ये कारणो-
पचारात् कार्यमप्ये कारणशब्दप्रवेशो जायते । तथा-कारणभेदे
कार्यभेदः सिद्ध्यति, अथ च कारभेदेऽसौ कारणं भवसिद्धिरित्य-
न्याय्याश्रयनात् दूयगुणमुत्पद्यते । तस्मात्तु गुणपर्यायस्तु गुण-
परिणामस्यैव पदान्तरनिरूपकत्वनाकरः; तत एव केवलं सं-
भावना, परं तु परमार्थिनो न हि । अथ च ऽप्यदिनामनय-
मपि त्रैपदचारैरेव ज्ञेयम् ॥ १३ ॥ अहं ॥ ३ अभावां ।

(१०) आहं तसंमती गुणः-

धीनाभेयमिन्नं नत्वा, गुणदेवमुक्तं तथा ।

गुणभेदानहं वक्ष्ये, क्रममाप्तात्तु यथापि ॥ १ ॥

(धीनाभेयजिनमिति) नाभयत्वं नाभयः, श्रीयुतो नाभयः
धीनाभेयः, स चासौ जिनश्च धीनाभेयजिनः, तं धीनाभेयजिनं
आश्रयत्वात्, नत्वा नमस्कृत्य, तथा नैव प्रकरेण, गुणदेवमुक्तं
गुणं धार्मिगुणास्तानादिश्रुतीति गुणदेहा, स चासौ शुद्ध
गुणदेवमुक्तः, न नत्वा नमस्कृत्येति नाभेयसमाप्तिकामात्रं मङ्गल-
मिति । अहं गुणभेदान् क्रममाप्तात् द्वयपर्यायधेनामन्तरं प्रस्तुतात्

यथामाति यथास्यासथा पूर्वप्रवेशेनानां विस्तारद्वयैकत्वेन स्वम-
तिविषयी यथा स्यात्तथा वक्ष्ये कालैरित्यभि इति ॥ १ ॥

अथात्र गुणभेदाद् समानतन्त्रप्रक्रियाया प्रतिपादयथाह-

तत्रास्तित्वं परिक्रिये, सद्भूतत्वगुणं पुनः ।

वस्तुत्वं च तथा जाति-व्यक्तिकरूपत्वमुच्यते ॥ २ ॥

(तत्रेति) आस्तित्वं तत्र इदं परिक्रिये-सत्तातो यो गुणो ज्ञाति,
तस्मात्सद्भूतताया व्यवहारो जायते, स चास्तित्वगुणः १, वस्तु-
त्वं च जातिव्यक्तिकरूपत्वम् । जातिः सामान्यम् । यथा-घटे घटत्वम् ।
व्यक्तिर्विशेषः । यथा-घटः सौवर्णः, पाटलिपुत्रिको, वासन्तिकः,
कम्पुर्णीय इत्यादि । अत एव अवग्रहेण सर्वत्र सामान्यरूपं भासते,
अप्रायेण विशेषरूपस्याऽऽभासो जायते । पूर्णोपवेगेण संपूर्णव-
स्तुग्रहो जायते । इत्थं वस्तुत्वं द्वितीयो गुणः ॥ २ ॥

द्वयत्वं द्वयपञ्चावत्वं, पर्यायाधारतोभयः ।

प्रमाणेन परिक्रियेयं, प्रमेयं प्रमाणपद्यते ॥ ३ ॥

अगुणलघुना सूक्ष्मा, वागोचरविजिता ।

प्रदेशत्वमविचागी, पुञ्जलः स्वाश्रयावधि ॥ ४ ॥

अथ द्वयत्वं जातिकरम् । द्वयति तांस्तान्पर्यायात् गच्छ-
तीति द्वयं, तस्य प्रावस्तत्वम् । द्वयभावो हि पर्यायाधारताभि-
व्यक्त्या जातिविशेषः । द्वयत्वं जातिकरत्वात् गुणो न भवति ।
ईदृकनैयायिकादिवासनया आशङ्क्यः न कस्यस्या, यतः-सह-
भावित्वो गुणः कमनुवः पर्यायाः, ईदृक्चैव जैनशास्त्रेण व्यवस्था-
स्तीति । द्वयत्वं चेद्गुणः स्याद्वादिषडुक्तार्थपर्यायागि स्या-
दिति तु कुत्रोच्यते, एकत्वादिसंख्यायाः परमत्वेऽपि व्यभिचारेण
तथा व्याप्यभावादेव निरसनीयम् ३ । प्रमाणेन प्रत्यक्षादिना
परिक्रियेयं यदपि प्रमाणविषयत्वं प्रमेयत्वं तदित्युच्यते । तदपि क-
थञ्चित् अनुगतत्वविधाधारणं गुणाऽस्ति, परस्परसंघर्षेण प्रमा-
त्वज्ञानेनापि प्रमेयव्यवहारो जायते । ततः प्रमेयत्वं गुणस्वरूपा-
नुगतमस्तीति ३ । अगुणलघुना अगुणलघुनां गुणः, सा कीदृशी?,
सूक्ष्मा, आकाशाद्यावत् । यतः- "सर्वं दिनादितं तत्त्वं, हेतुमिर्नैव
हम्यते । आकाशसिद्धं तु तद् प्राज्ञान्तर्याम्यावादिनो जिनाः" ॥ १ ॥ पुनः-
कीदृशी?, वागोचरविजिता वचनद्वारा वक्तुमशक्या । यतः-
"अगुणलघुपर्यायाः सूक्ष्मा अवगोचरा इति । अगुणलघुमिमा
पञ्चमो गुणः, अगुणलघुत्वमिति ध्येयम् । अथ (प्रदेशत्वमविभा-
गी, पुञ्जलः स्वाश्रयावधि इति) अविनाशो पुञ्जल इति यावत् क्षेत्रं
तिष्ठतीति नावत् क्षेत्रव्यापिपण्यत्वं प्रदेशत्वमुच्यते । यत्स्य विभागो
न जायते विनक्तव्यवहारता न स्यात्, पुनर्वाच्यक्षेत्रमाश्रयाय
तिष्ठति स्थितो, तावत्क्षेत्रावाहित्वं प्रदेशत्वम् । पुनः कीदृशी?,
स्वाध्यायावधि-स्वशब्देन आत्मा पुञ्जलात्मकः, तस्य च आधाराः
आश्रयः, स एवावधिर्मेयं ता यस्मै तत् स्वाध्यायावधि । एता-
वता तदेवार्थत्वं स्वेन यावत्क्षेत्रे स्थितं तावति क्षेत्रे आश्रयाव-
धित्वमप्यास्ति इति ज्ञेयमिति पष्ठो गुणः ॥ ४ ॥

चेतनत्वमनुजृति-रचेतनमविजिता ।

रूपादिपुक्तमूतत्वं-मयूतत्वं विपर्ययात् ॥ ५ ॥

सामान्येन समाख्याता, गुणा द्वा मक्षुचित्वाः ।

परस्परपरीहारात्, प्रत्येकमष्ट चाऽष्ट च ॥ ६ ॥

अथ चेतनत्वमात्मनोऽनुजृतिरिति अनुजनकगुणः कथ्यते, योऽहं

सुखदुःखादि धैर्ये-अहं सुखी अहं दुःखी, इति चेतनत्व-
बहाराः, यतो जातिवृत्तिरन्तर्गतसंस्कारादिजीवनधर्मो जव-
नीति चैतन्यं सप्तमो गुणः ७ । एतस्माद्विपरीतमचैतन्यम्
अजीवमात्रम् अजीवता, अस्तत्वाचेतनावैकल्यानि अचेतन-
त्वं गुणः ८ कदापिपुष्क सूर्यत्वं भूतत्वा गुणः, कदापिनिश्विषा-
निभक्ष्यपुष्कलक्ष्यमात्रवृत्तिरन्तः ६ । अतएव गुणो सून-
त्वाभावसमन्वितत्वमिति १० इति दृश्येत् । अत्राचेतनत्वा-
सूर्यत्वयोचेतनत्वसूर्यत्वाभावकल्पना गुणत्वमिति नाराङ्क-
नीयम्, अचेतनासूर्यसूर्यवृत्तिकाव्यजनकनावच्छेदकत्वेन व्य-
वहारविशेषनियामकत्वेन च तयोरेपि पृथक्गुणत्वात्, नञः
पर्युदासार्थकत्वाच्च गम्यपदवाच्यनायासादुपलक्षणोक्तत्वं दृ-
ष्ट्यादीं स्थितिचारेण परेणाम्यभावत्वाविधायकत्वाद्भावान्त-
रम् । अभावो हि कदाचित्पु व्यपेक्षया इति नयाध्ययने
दोषाभावाच्चेति ॥ ५ ॥ एते दृश गुणाः सामान्यगुणाः समु-
च्चिताः सर्वेषां द्रव्याणां समुच्चयेन कथिताः । तत्र सूनत्वमू-
र्तत्वं, चेतनत्वमचेतनत्वं चेति अन्वयो गुणाः परस्परपरिहा-
रिता इति प्रतिष्ठितं । तत एकैकस्मिन् द्रव्ये प्रत्येकं प्रत्येकमष्टौ प्राप्नुयते ।
तत्कथम् ? यत्र चेतनत्वं तत्राचेतनत्वं नास्ति, यत्र च सूनत्वं
तत्र च असूनत्वं नास्ति, एवं द्वयोपरस्परानां शेषमष्टकमेव
तिष्ठति, तेषां प्रतिद्वयमेष्टव गुणाः सामान्याः सम्वीति
व्ययम् ॥ ६ ॥

(१) अथ विशेषगुणान् व्याख्यासुराह—

ज्ञानं दृष्टिः सुखं वीर्यं, स्पर्शगन्धौ रसेक्षणम् ।
गतिस्थित्यवगाहत्वं-वर्तमानं तु तापराः ॥ ७ ॥
चैतन्यादिचतुर्भिस्तु, युक्ताः षोडशसंख्यया ।
विशेषेण गुणास्तत्रा-ऽऽप्यस्तेनः पुनस्तस्य वद् ॥ ८ ॥
अन्येषां चैव द्रव्याणां, त्रीणि त्रीणि पृथक् पृथक् ।
स्वजात्या चेतनत्वाद्या-श्चत्वारोऽनुगता गुणाः ॥ ९ ॥
एत एव विशेषेण, गुणा अपि विनेश्वरः ।
परजातेरपेक्षायां, प्रदुष्टेन परस्परम् ॥ १० ॥
विशेषेण गुणाः सन्ति, बहुस्वभावकाश्चराः ।
अर्थेन ते कथं गुण्याः, स्थूलज्वरहृतिस्त्विषम् ॥ ११ ॥
स्वजावगुणतो मित्रा, धर्मात्रविवक्षया ।
स्वस्वरूपस्य मुख्यत्वं, गृहीत्वा समुदाहृताः ॥ १२ ॥

(आमिति) ज्ञानगुणः, उद्दिश्यंशनगुणः, सुखमिति सुखगुणः,
वीर्यमिति वीर्यगुणः, एते चत्वार कात्मनो विशेषगुणाः । पुनः
स्पर्शगन्धौ स्पर्शगुणः, गन्धगुणः, रसेक्षणे रसगुणः, रक्षणं वर्ण-
गुणः, एते चत्वारः पुद्गलस्य विशेषगुणाः । युक्तद्रव्ये अविभक्त-
का एते अविशिष्टास्तद्वन्ति, ततः एते गुणाः कथिताः, विभु-
तल्लक्षणास्तैः पर्वोपयु मिश्रणं, द्रव्येयं विशिष्टोऽत्र विभेदः । तथा
पुनः गत्याद्यां गुणा हेतुतापराः, एतावता गतिहेतुता, स्थिति-
हेतुता, अवगाहहेतुता, वर्तमानहेतुता, एते चत्वारो गुणाः प्रत्ये-
कं धर्मास्तिकायाऽधर्मास्तिकायाऽऽकाशास्तिकायाकाल-
व्यापारं क्रमेण सन्ति, विशेषगुणाश्चत्वारः ॥ ७ ॥ अथ एतेषां
द्वादशगुणानां चैतन्यादिष्वनुभूतिर्युक्तश्चेतनत्वाऽचेतनत्वसूर्यत्वा-
सूनत्वविभिन्नतुः सौहितः सन्तः षोडश गुणा भवन्ति । तेषु

गुणेषु पुद्गलद्रव्यस्य वर्ण-गन्ध-रस-स्पर्श-सूनत्वा-ऽचेतनत्वा-
नि वद् सन्ति, आमसुखस्य ज्ञानद्रव्यसुखाद्योभूतत्वाचेतन-
त्वाति इति वद् गुणा भवन्ति । अत्रान्येषां द्रव्याणां समुदायेन
अथ एव गुणा भवन्ति, एको निजगुणाः, अचेतनत्वम्, असून-
त्वमिवाद् विभुत्वं धार्यम् ॥८॥ (अन्येषामिति) अन्येषां द्रव्याणां
पृथक् पृथक् अथः अथः गुणाः यथा-धर्मास्तिकायास्य गतिहेतुता
गुणः, अचेतनत्वं गुणः, असूनत्वं गुणः । एवं त्रयोऽधर्मास्तिकाय-
स्य स्थितिहेतुत्वाऽचेतनत्वाऽसूनत्वादयः, आकाशास्तिकाय-
स्य अवगाहहेतुत्वाऽचेतनत्वाऽसूनत्वादयः, कालस्य वर्तमा-
हेतुत्वाऽचेतनत्वाऽसूनत्वादयः, इत्यादि हेतयः । अथ चेतन-
त्वाद्याश्चत्वारः सामान्यगुणाः, चेतनत्वाचेतनत्वसूर्यत्वाऽसू-
नत्वानि सामान्यगुणेषु अपि सन्ति, विशिष्टगुणेषु च सन्ति,
तत्र किं कारणं चेतनत्वाद्याश्चत्वारः सामान्यगुणाः १, स्वजा-
त्यपेक्षया अनुगतस्यवहारकर्तारः सन्ति, तस्मात्सामान्य-
गुणाः कथ्यन्ते ॥ ९ ॥ परजातस्यपेक्षया चेतनत्वादयः अन्वे-
तनत्वादिकेपः स्वाध्ययवृत्तिसंकराः सन्ति, नतो विशेषगुणाः
परापरसामान्यवर्त्मामान्यविशेषगुणत्वमेवास्मिन् भावः । एत
एव विशेषणतां स्पष्टम् ॥ १० ॥ (विशेषेणेति) ज्ञानद्रव्य-
सुखव्याप्ये एते आत्मनो विशेषगुणाः, स्पर्शरसगन्धवर्णाः
एते पुद्गलस्य विशेषगुणाः, इत्यन्तद्यत् कथितं तदियं स्पू-
तव्यवहतिः स्पृक्षव्यवहारः, यतश्च अष्टौ सिद्धगुणाः, एक-
त्रिशित्सकगुणाः, एकगुणाः कालकाटयः, पुद्गला अतन्मा
इत्यादि विशिष्टगुणा विशिष्टगुणानामान्यतोऽपि, सा च
ज्वरस्थज्ञानावकारा नास्ति । अतोऽर्थेन ते कथं गुण्याः,
तस्मात्कर्मास्तिकायादीनां गतिविध्यवधगाहनावर्तनहेतुत्वाप-
यांगप्रहाणक्याः बन्धवस्तत्वादयः । सामान्यगुणान्ति विष-
याऽपरिमिताः, इत्यर्थं न्याय्यम् । येषां लक्षणवता लक्षणानि व-
ञ्चेति हि को न व्यधाति ॥ ११ ॥

" नाथं च हंसं चैव, चरितं च तवो तदा ।
वीर्यं उव आनं य, एवं जीवस्स वक्कणं ॥ १ ॥
सव्वंधकारउज्जाया, पमाया वा त्थेव य ।
वक्करमगंधकासा, पुगालाणं तु लक्कण ॥ २ ॥

इत्यादि तु स्वजावविभावलक्षणार्थरम्याऽप्येतामन्तरां यत्कत्वप्रति-
पादनाद्येयादि पाकिनेविचारणीयम् ॥११॥ (स्वभावोक्ति) स्वजा-
वगुणतो निजत्वव्यवहारेण धर्माभावविषयक्या अनुवृत्तिकावृ-
त्तिसंभवेन च एते निष्ठाः पृथक् पृथक् सन्ति, तकाऽपि काङ्क्ष-
मिश्रंभवति; परं तु स्वस्वरूपस्य निजनिजस्वरूपस्य मुख्यत्व प्रा-
धान्यं गृहीत्वा अनुवृत्तिसंभवाप्रमत्तवृत्त्युत्पत्तिः समुदाहृताः च-
स्त्वभावाः सन्ति त एव गुणोक्त्युद्दिष्टाः । तत इदमत्र
काव्यम्-धर्मापेक्षया अत्र एते गुणस्तकाः पराधाः पृथक्स्वभा-
वगुणतो मित्रा उक्तास्तपु निजकीर्तनलक्ष्योपसृक्तानां शु-
द्धित्वं स्वभावगुणीकृत्य उपदिष्टा इत्यर्थः । तस्मादत्र गुणावि-
जगं कथयित्वा अत्र प्रतिपादयामासुः स्वजावविभागयोः कथ-
नमुदाहरिष्यतीति व्ययम् ॥ १२ ॥

आस्तिस्वभाव एषोऽत्र, स्वरूपेणार्थरूपता ॥
स्वभावपरवाचाप्या-मस्तिनास्तित्वकं निर्वाता ॥ १३ ॥
न चेदित्यं तदा शून्यं, सर्वमेव जवेदित्यम् ।
परजातेन सत्त्वे तु, सर्वमकमप्यं भवेत् ॥ १४ ॥

(अस्तिस्वभाव इति) अत्रोति गुणप्रस्तावनायां प्रथममस्तिस्व-
प्रावश्यं एव स्वकरणे निजकीयकरणे अर्थरूपता कल्प्यायात्म्यं
स्वकरणस्वकरणस्वभावस्वभावस्वभावपत्ता एव हेतुः, कस्मात् ?
(स्वभावपरजानाभ्यामस्तिनास्तिस्वकीर्त्तनात्) यथा स्वभावान्न
आस्त्यत्वं स्वभावास्ति, तथैव परजान्न नास्त्यत्वं स्वभावाऽप्यव-
स्ति, ततोऽत्र आस्त्यस्वभावः कारणीयं वसति, कथं तत् ? अस्तिस्वभा-
वा हि तत्र निजकरणे भावकपतास्ति, यथा परस्वभावान्न नास्ति-
स्वभावानुभवनं, तथा निजजान्न स्वभावानुभवनमपि जायते, अत
उभयत्र कार्यरूपाऽस्तिस्वभाव इति ॥ १३ ॥ (न चेद्विनि) चेद-
दि अस्तिस्वभावा नास्तिस्वभावः, परभावापेक्षया यथा नास्ति-
त्वं, तथा स्वभावापेक्षयाऽपि नास्तित्वावलम्बनं सति सर्वे जग-
द्वद् प्रपञ्चयमानव्यतिकरमापि शून्यं भवेत् । तस्मात् स्वकल्या-
ऽपेक्षया अस्तिस्वभावः सर्वधैराक्काकरणोऽयः, परभावेन परद-
व्याघापेक्षयाऽपि नास्तित्वस्वभावोऽप्यवश्यमङ्गकसंख्य इत्यर्थः ।
तथा च परभावेनापि सतामस्तिस्वभावमङ्गकुर्वन्तं सर्वे-
स्वकरणे अस्तित्वे जायमाने च जगदेककथं भवेत्, तच्च सक-
स्यारूपवद्गारावकमास्ति, तस्मात्पिपक्षया नास्तिस्वभाव-
एव एव समस्ति [कल्याण ०] ।

(१२) स्वमाना एव गुणाः—

अनुपचरिताः स्वीय-ज्ञावास्ते नु गुणाः स्वतु ।
एककल्याणित्वा गुणाः, पर्याया उजयाभिताः ॥ १७ ॥
एवं स्वभावापगतता गुणान्तु,
जेदेन सम्यक् कथिताश्च योग्याः ।
अद्वैतकृद्भास्त्रजसमाभितानां,
जगत्पत्मानां ज्ञानगुणार्थमत्र ॥ १८ ॥

(अनुपचरितेति) अत्र दिग्गम्बयस्त्वावना वसन्ते, कुत्रापि
स्वममयेऽपि उपस्कृता वसन्ते, परंतु अत्र किमपि विन्यं वसन्ते,
तेन तद् दृश्यं निराचिकीर्तुग्राह-अनुपचरिता उपचारवर्जिता
ये निजकीयस्वभावः ते गुणाः, गुणानां हि सहजवित्वाद्युपचा-
रेन विद्यते । निष्कल्पस्वयम-स्वभावा हि गुणपर्यायान्यां भिन्नो
न स्यात्, तस्मात् योऽनुपचरितो जायः स एव गुण इति, अथ
यच्च उपचरितः स्वपर्यायः कथ्यते । अत एव कल्याणित्वा गुणाः,
समयाभिताः पर्यायाः । तथोक्तं चतुर्थाध्याये गाथाद्वारा—“गुणग-
मानमो द्वे, एगद्वयस्त्वया गुणः । सङ्कल्पेन परजवां नु, उ-
भयो अस्तिस्वा जवे । ॥ ” (सप्त ० २८ अ०) इति ॥ १७ ॥ यादृ च-
स्वकल्याणित्वादिप्रादुर्भास्तिस्वभावः, परकल्याणित्वादिप्रादुर्भा क नास्ति-
स्वभावः, इत्यादिस्वभावापगतता गुणाः स्वभावसिद्धता अनुपग-
म्यते । तद्वाजयोरापि कल्याणिकविषयत्वात्, सतमङ्गुलामाद्यदि-
तीययोर्मैत्र्याः द्रव्यार्थिकपर्यायार्थिकाधयेन प्रकिया जम्पेत्या-
द्यत्र बहु विचारणीयम् । एवमनया रीत्या स्वभावाः स्वभावयुक्ता
गुणा जेदेन प्रकारकथनेन सम्यक् शास्त्रोक्तरीत्या कथिताः प्र-
काशिताः, भिन्नद्वयकमुच्ययशां वज्रयथापक्रमतद्विचारचित्प्रा-
कृतप्रादुर्भा । सिद्धिः इत्यर्थः । किमर्थमत्र कस्मै कार्याय कथि-
ताः, इति प्रयोजनपदं, ज्ञानगुणार्थं, केषाम् । अद्वैतां चोतराभाणां
कमाभ्युत्थानेन एवमभोजानं कमातिन सतमभितानां श-
रणः नूतनां अभ्यासनां ज्वल्योक्तानां ज्ञानगुणार्थं मया कथिता
इत्यर्थः ॥ १८ ॥ द्रव्या ० १३ अध्या ० । विषयार्थतत्त्वाद् रूपे प्राप्ताव-
हेतो, स ० गुणयन्ते संवदायन्ते इति गुणाः । पिरद्वयुपारिषु,
२२३

(विश०) अत्रो, अनु० । गुणयन्ते संवदायन्ते इति गुणः । अनु० ।
“गुणकारके सि गुणं पकारसे” पा० । (भूलगुणा उत्तरगुणा-
श्च लेशतः कपिलेन वीरणासुपदेशे दीयमानं ‘कायल’ शब्द
तृतीयभाग ३६० पृष्ठे दर्शिताः) ।

गुणभो-गुणतत्-अव० । कायल इत्यर्थे, म० २ श १० उ० ।

गुणकर-गुणकर-वि० । कर्मनिजराक्षकणोपकारकरणे, प-
ञ्चा० ५ वि० ।

गुणकरण-गुणकरण-न० । योजनारण्ये, आ० चू० १ अ० ।

गुणानां प्राप्ति, आ० म० द्वि० ।

गुणकार-गुणकार-वि० । अय्यामराशौ, स० ८४ सम० ।

गुणकारय-गुणकारक-वि० । येन गुणकेन गुणयते तस्मिन्,
विश० । नि० चू० ।

गुणगणोप-गुणगणीय-पुं० । गुणनिकरमात्रे, वी० १४ वि० ।

गुणमाद्वि-गुणमाद्वि-वि० । गुणं गृह्णाति, गुण-मह-गणि-
कप्रत्ययः । गुणग्रहणशीलं, पा० । गुणानुरोके च । अ० ३ अध्या० ।

गुणचंद-गुणचन्द-पुं० । साकेतेश्वरचन्द्रावतंसकराजस्य धि-
वदस्योनायां जाते पुत्रे, आ० म० द्वि० । “गुणचंदो राया गुण-
चंदो युवराया” आ० चू० १ अ० । स्वनामक्याते सुतौ, पि० ।

अत्रोऽपि गुणचन्दनामा गणी चैकमीय ११३६ वर्षे
वज्रशालायां चादृक्कुले सुमतिवाचकस्य शिष्य आसीत्, तेन
च मागध्यां महावाक्चारिणं रचितम् । ज० ४० । अतमुक्त-
पुरे चन्द्रिकायन्तरे भेद्विनि, सागरदत्तस्य भेद्विनिः पुत्रे प्रि-
यङ्गलनिकायनौ, पि० ।

गुणजतिवृ-गुणयत्नवत्-वि० । गुणेषु यतमाने, वृ० १ उ० ।

गुणजोग-गुणयोग-पुं० । कृमादिगुणसंबन्धे, प्र० १ सप्त० द्वार ।

गुणद्वय-गुणस्थान-न० । गुणा ज्ञानदर्शनवारिरूपः जीवस्व-
ज्ञाविवेश्याः, तिष्ठन्ति गुणा आस्तिक्षिति स्थानम् । गुणानामेव
गुण्यद्विप्रकर्षोपपन्नः स्वकपमेदे, प्रव० ६० पार । कर्म० ।
परमपदप्राप्तादशिक्षारां वज्रयोपानकल्पे, कर्म० ४ कर्म० । मि-
थ्यादृष्ट्यादिकऽप्रागिकेवात्पर्यवसाने जीवानां स्वकपमेदे,
आ० चू० ४ अ० । दर्श० । यं सं० । कर्म० ।

विषयसूची—

- (१) गुणस्थानानि वचनम् ।
- (२) गुणस्थानानि चतुर्दश ।
- (३) गुणस्थानान्तरम् ।
- (४) कायस्थानः, काजमानम् ।
- (५) गुणस्थानानां जीवस्थानानि ।
- (६) तत्त्वेव जीवस्थानेषु गुणस्थानप्रकटनम् ।
- (७) गुणस्थानकेषु बन्धः ।
- (८) गुणस्थानकेषु बन्धदेतवः ।
- (९) उदीरणास्थानानि गुणस्थानेषु ।
- (१०) गुणस्थानकेषु भावाः ।
- (११) मागेनास्थानेषु गुणस्थानानि ।
- (१२) गुणस्थानकेषु मार्गस्थानानि ।
- (१३) उपयोगाः ।

वज्रस्वामिनः शैशवेऽपि चरणप्रतिपादः सा काष्ठाधिक्यंति ।
वच्यते-पूर्वसूरिकृतस्याध्यानात् । तथा च-पञ्चवस्तुके प्र-
स्थाप्रतिपत्तिरालम्बितमविद्यायाऽधिकारे ग्राह्या-

" तथो परिदृष्टवन्तः, न चरणभारो वि पाथयेत्येति ।

आह्वय भावकहेन, सुते पुन होर नाथये " ॥

आस्था-तेषामग्र्यानां वर्णनामयोर्वैभवा मनुष्याः
परिज्वल्येन ज्वरन्ति, येन तेन वाऽपि शिशुत्वापरिभूयन्ते, तथा
चरणभारोऽपि चरणपरिधामोऽपि प्राय एतेषां वर्णाष्टकाधो-
वर्त्तमानानां न भवति । यत्पुनः कृतम्-" कृष्णासिचं द्रुतु जयं,
मादृण समधिगं बंधे " इत्येवंकथं तत् (आह्वयभावकहेन)
काष्ठाधिक्यभावकथकं, ततो वर्णाष्टकादयः परिज्वल्येनत्वाव-
रणपरिधामाभावाच्च न शीक्यते इति ॥४॥

सम्प्रति प्रस्ताप्रमत्तसंज्ञतगुणस्थानकवारेकं जीवमाधिक्य
कालमानमाह—

समयाक्त भंतमुद्, पमत्तअमपयं जयेति मुद्दि ।

देसुणुपुनकोदि, अमोचं विट्ठहि जयेता ॥ ४५ ॥

समयादेकस्मिन्नाह्वय भवतः प्रमत्तताप्रमत्ततां वा तावद्भजति
यावदुत्कर्षतोऽतमुद्दुर्लभं, ततः परमवचनं प्रमत्तस्याप्रमत्तादि-
भावान्, अममत्तत्वं च प्रवचताऽऽदिभाषात् । अममत्त भावना-
प्रमत्तमुपयोऽप्रमत्तमुपयो वा जन्मन्त एकं समये जन्मन्ति,
तदन्तर्गतं मरणाभावेनाविरतस्याभावात्, वस्तुर्नैवत्यन्तमुद्दुर्लभं,
ततः परमवचनं प्रमत्तमात्रं देशाविरतत्वं वा, मरणां वा । अग्रमत्त-
तस्याऽपि प्रमत्तताभेदायां देशाविरतत्वादेकं चेति । अथेतद्व-
चमवलितमत्तमुद्दुर्लभं इत्युक्त्वा प्रमत्तस्याप्रमत्तादिभावोऽप्रमत्तस्य
वा प्रमत्तादिभावो, भावना देशाविरतत्वादेकं भवति । अतस्तथा-
कालं कस्यादितो न अस्तः ? । उच्यते-हृदयेषु संस्कारा-
स्थानेषु वर्तमानो बुद्धिः प्रमत्तो जयति, तेषु च विद्यावित्यानेषु
सुखमात्रोऽप्रमत्तस्थानः । संक्षेपस्थानानि, विद्यावित्यानेषु
प्रत्येकस्थानेष्वेकलोकाकाराप्रमत्तप्रमत्तानि भवन्ति । बुद्धिश्च
यथावस्थितमुज्जिवां वर्तमानो यावदुपशमभेति, कृष्णकथेति
वा नाशेति, तावदवश्यं तत्कालाभावान्प्रत्येकस्थानेष्वेकलोके-
हृत्स्थित्या विद्यावित्यानेषु गच्छन्ति, विद्यावित्यानेष्वेकस्थान-
मुद्दुर्लभं स्थित्या भूयः संस्कारेणामात्रेषु गच्छन्ति, एवं निरन्तरं
प्रमत्ताप्रमत्तयोः परावृत्तिः करोति, ततः प्रमत्ताप्रमत्तजावा-
वृत्तयोऽप्यन्तमुद्दुर्लभं कालं यावदुपशमं, न परतः । तथा चाक-
शातकमुद्दुर्लभं " इत्यं संकल्पितस्मरं विमुक्कह वा विमोक्षो
भतमुद्दुर्लभं जाव काशं न परशो, तेषु संकल्पितस्मरं संकल्पे-
मद्भाषेतु अंतमुद्दुर्लभं कालं जाव पमत्तसंज्ञां होह, विमुक्क-
ता विमोक्षिण्येतु अंतमुद्दुर्लभं कालं जाव अण्मत्तसंज्ञां
होह इति " । अथ प्रमत्ताप्रमत्तजावपरावृत्तिः कियन्ते कालं
यावदुपशमं करोतावन्त आह-(इत्युक्त्वादि) देशानां पूर्व-
कोटि यावद् इतो प्रमत्ताऽप्रमत्तभावान्प्रत्येकस्थानं परस्परं प्र-
ज-न्ती तिष्ठन् । प्रमत्तजावोऽन्तमुद्दुर्लभान्तरप्रमत्तजावं अथ अ-
प्रमत्तजावोऽन्तमुद्दुर्लभान्तरं अमत्तजावं अथ निरन्तरं ताव-
द्व्यति यावदेशानां पूर्वकोटोत्तिष्ठति । देशानां च पूर्वकोट्या
बाह्यवर्तजावित्यानेष्वेकलोका चरन्त्या ॥ ४५ ॥

सम्प्रति शेषगुणस्थानकालामेकं जीवमाधिक्य कालमानमाह-

समयाओ भंतमुद्, अपुव्वकरणाउ जाव उवसंतो ।

सोणाजोमी, संतो, देसस्तेव जोगियो कालो ॥ ४६ ॥

अपूर्वकरणावृत्त्य यावदुपशमः, किमुक्तं जयति- । अपूर्वक-
रणावृत्तिबाह्यवृत्तमसंपादापशास्त्रमोहाः प्रत्येकं समयाहार-
भ्योत्कर्षतोऽन्तमुद्दुर्लभं यावदुपशमं । तत्र समयमात्रभावा-क-
श्चिदुपशमभेदायामपूर्वकरणात्वं समयमात्रमनुभूयाऽपरः कोऽपि
चिन्तित्वाह्वयसंपरायत्वं प्राप्य तत्समयमात्रमनुभूय, तदयः
कोऽपि स्वस्वसंपरायत्वं संप्राप्य, तदपि समयमात्रमनुभूय, परः
कोऽपि पुनरुपशमान्तामाह्वयमवाप्य, तदपि समयमात्रमनुभूय, त्रि-
तीयं समयेऽन्तसुखेऽनुभूयते । तत्र चापेक्षानां प्रथमसमय-
बाह्यवर्तत्वमित्यपूर्वकरणादीनां समयमात्रवत्वं, अन्तमुद्दुर्लभं जाव-
ना तु सुगमाः अपूर्वकरणादीनामन्तमुद्दुर्लभान्तरमवश्यं गुणस्था-
नकान्तरमंकमान्तरमाह, कृष्णकथया तदपूर्वकरणादीनां प्रत्ये-
कमजयत्वात्कृष्णमन्तमुद्दुर्लभमवश्यम् । कृष्णकथयामाकृष्टस्याऽ-
कृतमन्तकर्मकृष्येयं मरणासंज्ञायाम् । तथा सोणाजोमी-
यन्तो इति । क्रीणानां क्रीणकथायाश्चाभ्योगिनां अवस्थाऽभ्योगि-
कवर्तिनामजयत्वात्कृष्णमन्तमुद्दुर्लभमवस्थानम् । तथा हि-सोणकथा-
बाणां च मरणमन्तमुद्दुर्लभान्तरं च ज्ञानावरणाविरागिकमम-
यकालावस्थितिकवर्तमानगुणस्थानकं सकम् । जयत्वावस्थान-
नां तु हृदयपञ्चाङ्गोत्तरिणमात्रकालावस्थायितया, परतः सिद्ध-
त्वमिति, अतः इत्यानाजयत्वं जयत्वात्कृष्णमन्तमुद्दुर्लभमवस्थानम् ।
तथा (देसस्तेव जोगियो कालो) देशस्तेव देशाविरतस्येव यो-
गिनिः सयोगिवर्तमानः काशं यादित्यो, जयत्वातोऽन्तमुद्दुर्लभं,
उत्कर्षतो देशोना पूर्वकोटो इत्यर्थः, अत्राऽन्तमुद्दुर्लभमन्तमुद्दुर्लभ-
मन्तो विद्येयम् । देशानां च पूर्वकोटिः सर्वाङ्कुरा समयमात्रान-
स्य वर्णाष्टकादुद्भूतं चरणप्रतिपत्त्या शोभमेवंत्यादिनैकवल्लान-
स्य पूर्वकोट्यायुषः यादित्यथा । तत्रैवमुक्तं गुणस्थानकयु वि-
प्रागेककालमानम् । वं सं २ द्वार । प्रवो ॥

(५) सम्प्रति गुणस्थानकान्याह—

सुरनारपसु चत्ता-रि पंच तिरिण्णु वाहम भण्मे ।

इगिविगिमेसु जुयसं, तव्वाणि पणिदिमु इवेति ॥ २० ॥

सुरेणु नारकयु च प्रत्येकं विध्यादिस्मात्वादनमिभावित्रतत्त्वं-
म्यग्राह्यलक्षणानि चत्तारि गुणस्थानकानि जयन्ति । तान्येव दे-
शाविरतमिदानीं पञ्च गुणस्थानकानि नियन्तु भवन्ति, चतुर्दे-
शाऽपि मनुष्ये, तत्र मिथ्यात्वाद्येभ्योमिथ्येतत्त्वं सव्यवस्थेयम् ।
तथा एकैः प्रपञ्च विकल्पविकल्पित-कथेयु । त्रिजगत्तुर्गामिथ्येकपञ्च
विध्यादिस्मात्वादनसत्तत्त्वं गुणस्थानकयुगलं भवति । स्वास्वा-
दनसत् तद्विषयवर्तमानां करणापयोतानां करणापयोतावस्थाया-
मवस्थेयं, तथा पञ्चोक्तपञ्च पञ्चान्दुष्यद्वारे सर्वाणि चतुर्देशादि
गुणस्थानकानि भवन्ति, मनुष्येषु सव्यवस्थेयान् ॥ २० ॥

सन्नेसु वि मिण्डो वा-उतेउमुहमतिं पमोत्तां ।

सामापयाना उ सम्मा, मणिउमे सेससतिस्मि ॥ २१ ॥

सन्नेसु वि संनेसु स्थावरेषु च विध्यादिस्मात्वादनमिभावित्रतत्त्वं-
म्यग्राह्यलक्षणानि चत्तारि गुणस्थानकानि नियन्तु भवन्ति, चतुर्दे-
शाऽपि मनुष्ये, तत्र मिथ्यात्वाद्येभ्योमिथ्येतत्त्वं सव्यवस्थेयम् ।
तथा एकैः प्रपञ्च विकल्पविकल्पित-कथेयु । त्रिजगत्तुर्गामिथ्येकपञ्च
विध्यादिस्मात्वादनसत्तत्त्वं गुणस्थानकयुगलं भवति । स्वास्वा-
दनसत् तद्विषयवर्तमानां करणापयोतानां करणापयोतावस्थाया-
मवस्थेयं, तथा पञ्चोक्तपञ्च पञ्चान्दुष्यद्वारे सर्वाणि चतुर्देशादि
गुणस्थानकानि भवन्ति, मनुष्येषु सव्यवस्थेयान् ॥ २१ ॥

पादिवत् उभयथाऽऽयुक्तेषु, न बोधयन्ते यद्युक्तम् । यद्विद्या यं ज्ञेयं किं नापी, अस्मायाः । गोयमा ! गो मापी, मिथमा अस्मायाः । तथा वैदिया यं ज्ञेयं किं नापी, अस्मायाः । गो-यमा ! नापी वि, अस्माया वि । इत्यादि । तत्कथमिहापर्याप्त-बाह्यैकस्मिन्नेषु दृष्टयस्त्वयन्तर्गतमित्येकमेव सात्त्विकवगुणस्थान-कमाह उक्तः । सत्यमेतत्, किन्तु मा त्वरिह्याः, सर्वमेतद्वि प्रति-निधायकमाह इति । (सत्प्रत्ययप्रत्यय अयमनुवृत्तिः । संक्षिप्तप-र्याप्तं तदेव पूर्वाकं मिथ्यादिस्वास्वादनज्ञानगुणस्थानकप्रत्ययम-ननुमं जयति । यमनं यमं, विरतिरित्यर्थः । न विद्यते यत्तं यत्तं सो-ऽयम्, अविरतसम्यग्बुद्धिरित्यर्थः । तेन तुल्यं सुयुक्तमननुमत् । इ-दनुक्तं जयति-संक्षिप्तपर्याप्तं यीत्य मिथ्यादिस्वास्वादाविरति-मयम्यग्बुद्धिज्ञानमि गुणस्थानमिति जयति, न शृणोति सम्यग्बु-द्ध्याहस्वादाविरति, तेनो पर्याप्तपदस्याप्येव आवाहः । (सत्प्रत्यये स-व्ययुक्तं) संक्षिप्तं पर्याप्तं स्यादप्यपि मिथ्यादिस्वादाविरत्यप्यपि-पञ्चमि गुणस्थानकमिति जयति; संक्षिप्तः सर्वपरिणामसंभवता । अथ कथं संक्षिप्तः सत्योपपत्तिरगुणस्थानकप्रत्ययसंभवः । त-द्भावे तत्त्वामनस्कृतया संक्षिप्त्यायोगात् । । न । तद्व्याप्तमपि हि तत्त्व द्वयमनःसत्त्वयोर्ऽनन्य, सत्यमनस्कृत्याविवेकोप संक्षिप्तो-दव्यवहिते, ततो न तस्य अवगतः संक्षिप्ताव्याघातः यदुक्तं अ-पञ्चमाक्षौणी । यतः पर्याप्तपदं केचित्तोषो वि आरि, तेन संक्षिप्तो अ-पञ्चति, यथापिज्ञानं यदुक्तं ते संक्षिप्तो न भवति सि' (मिच्छ संसे-स्तु ।) मिथ्यात्वं शेषेषु भगिनावाशिष्टेषु पर्याप्ताऽपराधसुखमप-योजित्वादेकस्मिन्निष्ठमिन्द्रियमिन्द्रियवत्तुतिन्द्रियासंक्षिप्तमिन्द्रिय-लक्षणेन सत्यत्वं जीवस्थानेषु मिथ्यादावगुणस्थानमेव अभवति, न स्वात्मनमिति । यतः परमार्थगत्यवस्थायामेव यद्व्याघातान्तायावेन स-म्यक्बलशमस्वास्वाद्यानामुपपत्तिकला एवापर्याप्तावस्थायां जन्तु-नां लक्षणे, न पर्याप्तं स्वभावात्, यतः पर्याप्तवृत्तमस्वादाविरति-वत्तुतिन्द्रियसंक्षिप्तमिन्द्रियाणां तद्व्यापः । अपर्याप्तवृत्तेकस्मिन्-येऽपि न भासात्सर्वतन्त्रः, सात्त्विकस्य मनाश्च शुभपतिना-मरुतनाम्, महामोक्षलक्षणांमनस्य च सूर्मिकेन्द्रियमये उ-त्पादाभिधानात् इति । तदेवं निरूपितानि जीवस्थानकेषु गुण-स्थानकानि । कर्मो ४ कर्मो । ' परिसह' शब्दे गुणस्थानकेषु पर्वकः ।]

(१) गुणस्थानकेषु बन्धप्रकृतयः । अथ यद्येतेष्वेव गुणस्थानेषु ज-यतना मन्वदुष्टयुद्गिराणां सत्तां चाभिप्य कर्माणां कृतिपानिजग-त्तानिष्ठः प्रथमं तावद्वन्धप्रमाभिरव क गुणस्थाने कियत्यः कर्मप्रक-ृतयोऽवच्छिन्ना इत्येकप्रकृतयः कर्मप्रत्ययं प्रतिकटययुद्गह-

अजिनवकम्मगाहं, बंधो भोद्रेण तय बोसमय ।

तित्ययराहारजुग-वत्तं भिच्छन्ति सतरसयं । १ ॥

मिथ्यात्वादिविद्वैतमिन्नमनस्य जूननस्य कर्मणां ज्ञानाव-रणादेर्ब्रह्ममुपादानं बन्ध इत्युच्यते । श्रोत्रेण सामाभ्येन, नैकं किञ्चिदुपास्थानकमाभ्युपयर्थः । (तस्यासि) नञ् बन्धे विशं शनं विशान्मुनश्च । कर्मप्रकृत्यानां अवयविति शेषः । तथाहि-म-निज्ञानावरणं बुधज्ञानावरणम्, अर्बुदज्ञानावरणम्, मनः-र्बाधज्ञानावरणं, केवलज्ञानावरणमिति पञ्चधा ज्ञानावरणम् । निज्ञा, निज्ञा (निद्रा, प्रवला, यम प्रायवला, स्पन्दनादिः, चक्षुर्दो-शानवरणम्, अक्षुब्धदोशानवरणम्, मयविद्वेषानवरणं, केवलद-शानवरणमिति अथविधं दशमोक्तम् । तेनान्यं द्विधा-सान, वेदनीयमसातुवेदनीयं च । मोहनीयमाविशतिमन्दम् । नचधा-

मिथ्यात्वं, सत्यमिथ्यात्वं, सत्यकथामिति द्वौनधिकम्, अनन्त-नुबन्धी कोषो मानो माया होमः, अत्यवस्थाभावणः कोषो मानो माया होमः, सत्यजनः कोषो मानो माया होम इति बान्ध क-थायाः । स्त्रीपुरुषसंक्रमिति बन्धप्रत्ययः । इत्यर्थः रतिः प्रारतिः कोको जयं जुगुप्सति इत्येवमर्थः । मिश्रितं, नञ् भोक्तृवायाः । आ-युक्तपुत्राणां-नकायुस्तिवशात् प्रनुष्ठाप्यः देवापुरितः । अथ नाम-कर्म द्विबन्धमिन्द्रियम् । तद्यथा-चतुर्धा पिरद्वयकृतयः, अष्टौ प्रत्येकमकृतयः, त्रसदशकम्, स्वावरदशकं चेति । तत्र विषद्व-कृतय इमाः-यतनाम जातिनाम शरीरनाम अज्ञोपाङ्गनाम बन्ध-ननाम संघातनाम संहननाम संस्थाननाम विद्यायोगितनामेति । आसो भ-दाः प्रवृत्ते-नरकतिथमनुपदेव्यभितनामभेदाचक्षुर्दो मात-नाम । एकस्मिन्ब्रह्मिन्द्रियवर्गि-व्यवचतुरिन्द्रियपञ्चमिन्द्रियजाति-नामेति पञ्चधा जातिनाम । औदारिकवैकियादिरकतेजसका-मेव-शरीरनामेति पञ्चधा शरीरनाम । औदारिककाङ्क्षापञ्च वैक-याङ्क्षापञ्चमाहारकाङ्क्षापाङ्क्षां नामेति त्रिधा औपाङ्गनाम । बन्ध-ननाम पञ्चधा-औदारिकबन्धनादिशरीरवत् । एव संघातममिति । संहननाम बन्धेभ्य-वच्छिन्नमनाराधम्, श्रवणनाराधम्, गार-वधम्, भर्तृनाराधम्, कोमिका, सैवर्षी चेति । संस्थाननाम यद्विषय-समचतुरकं, न्यायपरिग्रहफलं, साविश्वामं, कुञ्जं, दुष्टं चेति । बन्धनाम पञ्चधा-रूपं नीलं लादिनं हारिकं शुक्लं चेति । गन्धनाम द्विधा-सुगन्धनाम, दुर्गन्धनामेति । रसनाम पञ्चधा-निकं कटुकं कषायं कषयं सधुरं चेति । स्पर्शनाम द्विधा-कर्कशं मृदु अथ सूक्ष्म शीतम् उष्णं स्निग्धं कठं च । आनुपूर्वीं वतुषां-नरकाणुपूर्वीं तिथ्यानुपूर्वीं प्रनुष्ठाप्युपूर्वीं देवाणु-र्षी चेति । विद्यायोगितद्विधा-प्रशन्निहायोगानप्रशन्निहा-योगनिरिति । आसो वतुषांशपरिग्रहनामाशुचरिणः अष्टौ पुत्रोक्तः पञ्चपरिः । प्रत्येकमकृतयस्त्वमः-पराधाननाम, उपधाननाम, उज्ज्वलनाम, आनपनाम, उद्योतनाम, कण्ठकलु-नाम, सीधकरनाम, निर्माणनामेति । त्रसदशकमिदम्-जन्-नाम, आर्द्रनाम, पर्याप्तनाम, प्रत्येकनाम, स्थिरनाम, शुभना-म, शुभगनाम, सुस्वरनाम, आर्द्रनाम, यशःकान्तिनामेति । स्वावरदशकं पुनरिदम्-स्वावरनाम, सूक्ष्मनाम, अपराप्तनाम, साधारणनाम, आन्तरनाम, आशुनाम, दुर्गनाम, कु-स्वरनाम, क्रान्देयनाम, अयशःकान्तिनामेति । पिरद्वयकृतयुत-रदोः पञ्चपरिः-प्रत्येकमकृतयऽष्टौ, त्रसदशकं, स्वावरद-शकं च । सर्वमोक्षेन जिनयतिः । गोत्रं द्विधा-तुल्येर्गोत्रं, मौक्-तिर्गोत्रं च । अन्तरायं पञ्चधा-ज्ञानान्तरायं, सामान्तरायं, भोगा-न्तरायम्, उपभोगान्तरायम्, वीर्यान्तरायं चेति । एवं च कृ-त्वा ज्ञानावरणे कर्मप्रकृतयः पञ्च, दशानावरणं नञ्, वेदनीयं द्वे, मोहनीयं ऽष्टविंशतिः, आयुषि अतस्रः, मानि जिनयतिः, गोत्रं द्वे, अन्तरायं पञ्च, सर्वोपरमं ऽष्टावन्तारिणं शूनं अभवति । तेन च सत्यायामधिकारः । उद्योदीरणयोः पुनरीदाराकादि-बन्धनानां पञ्चानामौदारिकादिपरिघातनां च पञ्चानां यथा-स्वमौदारकादियु पञ्चशु शरीरस्थानमौचः । वर्णरसगन्धस्पर्श-शानां यथासंभवं पञ्चपञ्चानामेवनां तद्वैकृत्यां विशतिम-पनीयं तेषामेव चतुर्गोत्रमिजानां ब्रह्मे चोदराकामिदम्, बन्ध-नसंघातनसद्विषयस्वार्थशरीरस्थानमीत्येति । शेषेषु द्विभि-श्वेन श्वेनाऽधिकारः । कथं च सत्यमिथ्यात्वसत्यकथयोः

सकमेव निष्पाद्यमानस्याहो न संभवतीति तयोर्होविहा-
तिशुनादपनीतयोः शेषेय विद्युत्पुच्छरसालेभाधिकार इति
प्रकृतिसमुत्पत्तीनां कृता । प्रकृत्यथाः स्वोपलब्धिषाकदा-
कार्या विस्मरेय निरूपितस्तत एवावधार्य इत्यसंग्रहः ।
प्रकृतं प्रत्युप-तत्र बन्ध सामान्येन विद्यो शतं जयतीति प्र-
कृतम्, तदेव च विशु शतं तोषिकराहारकील्लकञ्च तोषिकरा-
हारकील्लकहित ससदशशतं शतं (मिश्रमिति च) अंशसो
अंश इत्यादिवाप्यवधार्यस्याप्यस्य पदैकदेशान्तराभिधान-
योगात् मिश्रप्राये मिथ्यावादिगुणस्थाने इत्यर्थः । एवमुत्तरे-
ष्वपि पदवाक्येषु पदैकदेशप्रयोगो द्रष्टव्यः । [सतरस्येति]
ससदशशतं शतं ससदशशतं बन्धे भवतीति । अयमभाभि-
प्रायः-तोषिकरनाम तावत्सम्यक्वशुण्णिमिसत्तमेव बध्यते ।
आहारककाराहारकारकाङ्गापङ्कजसमाहारकद्विके त्वमस्य-
सिद्धिबन्धना संयमेन । वक्तुं श्रीशङ्कराचार्यपुरीषादेः शतक-
“ससदशशतमिति, तित्यथर संजंभु आहारकमिति । मिथ्या-
वादिगुणस्थाने एतत्प्रकृतप्रयोजने कृतं, तन्मे पुनः ससदश-
शतं मिथ्यावादादिनिवृत्तिर्भवत्यत इति मिथ्यावादिगुणस्थानं
तद्वन्वहति । ३ ॥

नन्वेता मिथ्यावादिप्रयोध्याः नसदशशतसंख्याः सन्ती अपि
प्रकृतव उत्तरगुणस्थानेषु पञ्चम्युत काश्चिदेवेत्याशङ्क्याह—
नरयतिग जाह्यावर-चउ हुंदापयविउद्वनपुमिचं ।

सांझतो इगहिसय, सामणि तिरिधीणद्वहगतिंगं ॥४॥

नरकविक्रम-नरकमतिनरकात्पुर्वी नरकायुल्लङ्घय, (जा-
ह्यावरउच ति) वतुःशब्दस्य प्रत्येकमिति संख्यात् आति-
वतुत्वं एकैक्यजातिशोभित्यतिशोभित्यजातिवतुतिगु-
णजातिवत्त्वं, स्वायत्तवतुत्वं स्वायत्तगुणगुणसत्ताधार-
वत्तत्वं, हृदय आनन्दं त्रैलोक्यं (ननु चि) मनुसकवेदः
(मिश्र चि) मिथ्यावादिगुणस्थाने (सांझतो चि)
चोदयानां प्रकृतीनां मिथ्यावादिगुणस्थाने ' तत्र भाव उ-
चरनाभायः ' इत्यसंग्रहणोऽन्तो विनाशः कृतो भेदो व्यवच्छे-
द उच्येद इति पर्यायाः । इयमत्र भाषना-पगा हि वीरुश प्र-
कृतयोः मिथ्यावादिगुणस्थान एव बन्धमायानि, मिथ्यावाप्रत्यय-
त्वाद्भावात् । नांतरत्र सामान्यादिवु, मिथ्यावाजाधाव-
यत एताः प्रायो नारकेतिप्रत्ययकमिगुणगोप्यत्वात्स्थला-
सम्पन्नाश्च मिथ्यावादिष्वेव कर्माणि ससदशशतानुपूर्वोपादे-
नप्यगमं शयमेकाकारं प्रकृतिशतमेवाविरत्यादिहेतुजः सा-
स्वादने बन्धमायात्यत एवाव- (इगाहिसयसासांणि) चि । एका-
धिकशतं सामान्येन बध्यते । “इगाहिसय” इत्यत्र विजकिशोः
प्राज्ञानाया एवमव्यथापि चिन्ताशोः प्राज्ञतशतयवशाद्वचने-
यः । (निरिधीणद्वहगतिंगं ति) निरुजगत्ः अयं संभवत्ये । तित्य-
च प्रक-तित्यभावात्, तित्यनानुपूर्वी, तित्यनानुपूर्वकं, स्थान-
द्विके-निदानादिकप्रकृत्यामकलास्थानाद्विकृत्यं, दुर्भेगधिकं
द्वजगद्व-वराणांरवस्तुमिति ॥ ४ ॥

अग्रमृज्जाऽऽगिरसंषय-एचउनिउजोयकृत्सगहिति चि ।

पणवीसंतो मते, चउसयति कुआउय अर्वांथा ॥ ५ ॥

वतुःशब्दस्य प्रत्येकं योजनात् (अग्र चि) अग्रतानुबन्धिष्व-
नुकृत्तमन्तानुबन्धिकोऽयमानमायाज्ञोऽन्यथा मन्था मन्था भा-
क्त्यवर्जो भाक्तयः संख्यानामि मन्थाकृतयः/आसी वतुत्वं त्व-

प्रोषपरिमपद्वहसंस्थानं सादिसंस्थानं आमनसंस्थानं कुञ्जसं-
स्थानमिति । तथा काकाक्षिगतकम्पायामप्यवशुद्व्यापयि यो-
नः, ततो मन्थानि मन्थामानि प्रथमास्तिमवर्जानि संलग्नानि अ-
विधिमन्थामसकानि, तेषां वतुत्वं संलग्नवतुत्वं । वतुपमनारा-
चसंलग्नं नाराचसंलग्नमथ अर्धनाराचसंलग्नं कील्लिकसंलग्नम-
मिति । [निउ चि] गीर्वाणं वतु, उचोत्तम् । कथयतिः कुः कुतिसा-
ऽग्रमन्था कथयतिविहायोगतिः, अग्रमन्थाविहायोगतिरित्यर्थः ।
[ति चि] कृषेदः, इरेत्यासां पञ्चविधितिप्रकृतीनां सास्वादने
ऽन्तोऽय बध्यते, मोचरत्वेत्यर्थः । यतोऽन्तानुबन्धिष्वप्रत्ययो
ज्ञासी बन्धः, स योचरत्र नालीति । ततोऽपि अधिकतापञ्च-
ावशात्पणमं (मोल चि) मिधे सप्रमिथ्यावादिगुणस्थाने
वदसतितर्कमेव भवति । ततोऽपि [कुआउयमवचं चि] इत्यो-
नुप्यायुर्देवायुर्देवबन्धो व्हायुर्देवपदसत्त्वात् व्हायुर्देवभावेति-
हेतोऽभ्युत्पत्तिसिद्धेयति । इदमुक्तं भवति-इह नारकतिर्ग्यायुर्वी-
यथासंख्यं मिथ्यावादितास्वादगुणस्थानादोषव्यच्छिन्ने, शेषे तु
मनुप्यायुर्देवायुर्देवमवतिष्ठते, तदपि मिश्रो न भवनाति, मिश्रस्य
संख्या आयुर्वेद्यमपि वेद्यात् । उक्तं च-“सम्माभिच्छिदिही,
आउयवचं चि न करेद चि ” । ततः वदसततेरायुर्देवाऽप्यगमे
वतुःसततिर्भवतीति ॥ ५ ॥

सम्ये सगमयति जिगा-उवधि वरनरतिगवियकसाया ।

तरसद्वगंतो देसे, सचउती तिअकसापंतो ॥ ६ ॥ ॥

[मति चि] अविरतमप्यवतिगुणस्थाने [सगसयति चि] स-
तसतिसप्रकृतीनां बन्धो भवति । कथमिति चेत् । उच्यते-पुष्पकेश
वतुःमत्ततिः [जिगाउवधि चि] गीर्वाणमनुप्यायुर्देवायु-
र्देवबन्धे सानि सतमसतिर्भवति । एतदुक्तं भवति-तोषिकरनाम
तावत्सम्यक्वशुण्णिमिसत्तमेव बध्यमायानि, ये च तित्येवमनुप्या-
अविरतमप्यवद्वहान्ते वेद्यायुर्वेद्यमपि, ये तु नारकवेद्यान्ते मनुप्या-
युर्वेद्यमपि, ततोऽप्येव प्रकृतित्रयो समाधिका लभ्यते, सा च पुर्वो-
कार्या वतुःमत्ततो तिष्यते, ज्ञाता सतमसतिरिति । [वर चि]
वृद्धयेननाराचसंलग्नवत् [नरतिग चि] नरकिम् नरगतिनरा-
नुपूर्वातिरानुपूर्वकं, [वियकसाया चि] द्वितीयकसाया मन्थावस्था-
नावरणः । कायमानमायाज्ञोभाः [उचिदुग चि] श्रीद्वारिकद्विक-
श्रीद्वारिकशरीरीद्वारिकाहोवाकुलकण्ठमन्थानासां इशप्रकृतीना-
मविरतसम्यक्वशुण्णिमिगुणं जयति, एता अत्र बध्यन्ते, मोचरत्वेत्यर्थः ।
अयमत्राजिप्रायः-द्वितीयकसायांनानुपूर्ववशाभावात्त बध्यन्ति इ-
शविरतादिः । कसाया अग्रतानुबन्धिष्वर्जां वेद्यमाना एव बध्यन्ते
“अ वेदये न वेदये” इति वचनात् । अग्रतानुबन्धन-ननु वतुर्-
शितिकमनोमनविषयज्ञको मिथ्यावादे गोत्र मिथ्यावादितामयं
कालमनुविनान् भवनाति । यदाहुः सततिकाटीकायां मोहनीय-
वतुर्-विशतिकावन्तरे श्रीमलयान्तरादाः-“ इह सत्यवद्विना
सना केनचित् प्रथमोऽन्तस्तानुबन्धिना विसंयोजिताः एताव-
न्ते च विधानां न मिथ्यावादिशिराया स उच्युक्तया, तथार्थ-
वसामप्यवमात् । ततः कालान्तरे मिथ्यावे मन्तः सन् मिथ्या-
त्वप्रायसतो भूयोऽप्यवन्तानुबन्धिना बध्नाति । ततो कथावसिका
यावत्तादात्मिकासति तावत्संवायुवर्धना बन्ध भवति । नरकिं
पुनरेकान्तं अनुपपद्यम् । श्रीद्वारिकद्विक वृद्धावमनाराचसं-
लग्नं च मनुप्यातिवेद्यकान्तवेद्यम् । देशविरतायुर्वेद्यमपि त-
द्यमेव भवनाति, नाप्यसत्ताऽऽसी इशप्रकृतीनामविरतसम्यक्वद्वि-
गुणस्थानेऽनः । तत एतद्विद्वद्विक पुर्वोक्तसतसतेरपनीयते ।

(अवदंशनं ति) चतुर्णां दर्शनानां समाहारश्चतुर्दर्शनं, चतुर्दर्शनं ऽचतुर्दर्शना ऽवचिदर्शनकथनदर्शनरूपम्, [उक्तं ति] उक्तं

यैमम् [असं] यः कीर्तिनाम् [नाथविग्रहसंगं च] ज्ञाना-
वरपञ्चकं विग्रहपञ्चकमनुरूपपञ्चकम्, इत्यर्थमलंकारे । ज्ञानाभि-
प्रेक्षणं चित्, यनात्सं योऽप्यप्रकृत्यानां लूकसंपराये बन्धस्यापेक्षेरे-
वार्थः, एतद्व्याप्त्यै सामर्थ्यायिकावाच्यं चरु-चः स सामर्थ्यायिका-
व्याप्त्यै चरु-चः कृत्वाभावादिनि । [नितु सायंयं च] त्रितु उ-
क्त्यान्नामोहं कौशलोऽसंज्ञोक्तिर्याल्लगुगुणस्थाने तु न च यथा, सात-
स्य केशवयोगप्रत्यक्षस्य द्वितीयमर्थक्येन सून। यस्यमेव यद्व्याना-
भावादिनि भावः, न साधारण्यमर्थक्यं, नस्य च यथाप्रत्यक्षमर्थक्यं ।
ब्राह्म च भाव्यतुयामोर्निधिः—उत्पन्नं चर्त्तुमोहा, केशवो
यथाहृदयं ॥ न तु यं दुसमयविसर्ग-सं च यं न च संपराय-
स्य ॥११। [उत्तरो सतः] इत्येवमर्थक्येन सातवास्तातव्यास्ता-
व्यस्येति संवाच्यः, ततः सत्वायिगुणस्थाने सातव्यस्य उत्तरो
व्यस्यच्छेदः इह सतचन्द्रोऽस्ति, यागसंज्ञावात् । नेतरवायोनि-
केवादिगुणस्थाने, योगाभावात् । ततः सत्त्वचक्रा प्रयोगिकवर्ति-
ना उक्तः च—लेखितं यद्विचारा अवधेया इति भावः ॥ [यं च-
यंतां यं च] चन्द्रस्यासंज्ञितस्य चन्द्रस्य भवितव्ये यद्युक्तोऽयः, प्रा-
कृतत्वात् । तत इत्युक्तं, अर्थात्—यच्च विग्रहस्थानं यासं प्रकृत्यानां
चन्द्रोऽप्येव चन्द्रोऽस्ति सत्तां चन्द्रस्यवत्ताः । यथा—मिथ्यादादिगुण-
स्थाने व्यवविजिज्ञेयस्थानां योऽद्यानां प्रकृत्यानां व्यवविचारविहित-
कथायोरना च यथातथा; तेषु मिथ्यानां वैयर्थ्यं भवितव्यं, ततश्च
मिथ्यादादिगुणस्थाने तस्यां चन्द्रस्यानां, तत चन्द्रोऽयं कारणवै-
क्यत्वेन चन्द्रभावादितरासां चन्द्रस्यानानां तत चन्द्रोऽयं तद-
व्यापारणस्य चन्द्रेन चन्द्रभावात् । इत्येवमर्थक्येन गुणस्थानेषु
प्रकृत्यानां सत्त्वोऽप्येव चन्द्रोऽयं चन्द्रोऽयं चन्द्रोऽयं सत्त्वोऽयं
चन्द्रोऽयं सत्त्वोऽयं चन्द्रोऽयं चन्द्रोऽयं चन्द्रोऽयं चन्द्रोऽयं चन्द्रोऽयं

[८] गुणस्थानकेषु बन्धहेतवः । अधुना बन्धस्य मूलहेतु-
गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह—

इग चउ पण तिगुणेषुं, चउतिदुग्गपक्कओ बंधो (५२) ॥

[इग चउ पय तिगुणेषु हस्यादि] इद्वैवं पदघटना-एक-
दिम्न मिथ्यादाहितलक्षणं गुणस्थानके ज्ञातारो मिथ्याताविर-
निकाययोगलक्षणः प्रत्यया हेतवो यस्य स ऋणः प्रत्ययो बन्धो
न्रवति । प्रथमपद-मिथ्याताविरनिमित्तानिः प्रत्ययमिथ्यादाहेतु-
स्थानाफलकौ जनुत्तानापर्याणां कर्म ब्रजानि । तथा चतुषु
गुणस्थानकेषु सास्वाद्विमिश्रितरसैर्गुणैरितलक्षणेषु
मिथ्यात्ववर्जितां क्षयविरतिकाययोगलक्षणः प्रत्यया यस्य स
त्रिप्रत्ययो बन्धो भवतीति । प्रथमपद-सास्वादाद्यव्यञ्जना-
रमिथ्यास्थानकेषु यद्यपि हेतवः स्थूलतत्त्वानां त्रिविधाया विरति-
रस्ति, तथापि सास्वत्वाद्भेद विवक्षिता, विरतिज्ञानेभेद सत्त्वं-
विरतरेषु विवाङ्मनादिनि । तथा यस्मिन् गुणस्थानकेषु प्रमाप्र-
मसापूर्वकरणनिष्ठासत्त्वरससंपर्यायसमष्टयेषु द्वौ अप्ययोः क-
वायव्याभिव्यक्तयो यस्य स द्विप्रत्ययो बन्धो भवति । इदम्कं न्रव-
ति-मिथ्याताविरतिसमष्टयहेतुत्वमिथ्याताविरतिकाययोग-
प्रत्ययद्वयनाम्नी प्रमसाद्यः कर्म ब्रजन्तीति । तथा चिउप-
शान्तमोहद्विगमोसत्योऽपिकथलितलक्षणेषु गुणस्थानकेषु एक
एव मिथ्यात्वाविरतिकायव्यामात्तु योगलक्षणः प्रत्ययो यस्य
स एकप्रत्ययो भवति । प्रयोगिकेवली अगवाङ्क सवैयाऽप्य-
बन्धक इति भावित्य मूलकथनात्तु गणकथनात्तु ॥ ५१ ॥

संप्रत्यंतानेष मूलबन्धहेतून् विनिययगानुप्रहार्यमुत्तरप्रकृती-
राभित्य चिन्तयन्नाह—

अथ निच्छमिच्छाविरह-पञ्चश्या सायमोक्षपण्णतीसा ।

जांगे विण तिपवड्या-हारगजिणवज्ज सेसाओ ॥५३॥

प्रत्ययशब्दस्य प्रत्येकं संबन्धाच्चतुःप्रत्ययिका सातलक्षणा प्रकृत्याः । मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः पञ्चदश प्रकृतयः । मिथ्यात्वाविर-
तिप्रत्ययिकाः पञ्चत्रिंशदप्रत्ययिकाः योगिना मिथ्यात्विका
मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिकाः ५४हारकश्चक्रनिबन्धः शेषाः
प्रकृतय इति गाथाऽन्तरार्थः । आधाथः पुरप्रत्यय-सातलक्षणा
प्रकृतिरूपत्वात् । प्रत्यया मिथ्यात्वाविरतिकषाययोगा यस्याः
सा चतुःप्रत्ययिका “ सतोऽनिकस्वरूपाः ” ७।३।६ ।
इति (हेम०) इकप्रत्ययः मिथ्यात्वाविरतिश्चतुःप्रतिप्रत्य-
यैः सातं बध्यत इत्यर्थः । तथाहि—सातं मिथ्यादृष्टौ ब-
ध्यत इति मिथ्यात्वप्रत्ययं शेषा बध्यविरस्याद्यकषयः प्र-
त्ययाः सन्ति, केषां मिथ्यात्वस्यैव हि प्राधान्येन विचक्रित-
त्वात्, तेन तदन्तर्गतत्वेन विचक्रिताः, यद्यमुत्तरादिति । तदेव
मिथ्यात्वाज्जगत्तत्त्वविरतिप्रत्ययः साक्षाद्वाच्योऽपि बध्यत इति
अविरतिप्रत्ययम् । तदेव कषाययोगयस्तु प्रमत्तादिषु सुखासं-
पदायसन्निधौ बध्यत इति कषायप्रत्ययम् । योगप्रत्ययस्तु पूर्व-
वत्तदन्तर्गतौ विषयवत् । तदेवोपशान्तादिषु केवलसंयोगयस्तु मि-
थ्यात्वाविरतिकषायाविरति इति बध्यत इति योगप्रत्ययम् । इत्येवं
सातलक्षणा प्रकृतिश्चतुःप्रत्ययिका । तथा मिथ्यात्वप्रत्ययिकाः
योगसा प्रकृतयः । इह यास्तं कर्मजनने—“ नरयति जायाविर-
त उ बुद्धा ये वे षट्, नपु मिच्छं सान्तो ” इतिगाथायाव-
धेन नारकप्रतिपादयोऽष्टप्रकृत्यां मिथ्यात्वाद्याः उक्तः, ता
मिथ्यात्वप्रत्ययिका प्रकृत्योत्पत्त्यैः । तन्नाथे बध्यन्ते, तद्नाथे सुखत्रय
साक्षाद्वादिषु न बध्यन्त इत्यन्वयस्यतिरेकादप्यां मिथ्या-
त्वमेवादऽऽप्तं प्रधानं कारणं, शेषप्रत्ययस्य च न गौर्यामिति ।
तथा—मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिकाः पञ्चत्रिंशदप्रकृतयः, तथा हि—
“ सत्सवि तिरि थोऽस्य बुद्धिग तिम । अथ भक्त्यागि संघस्य
वत् निरजोऽय कुलगद्वि ” इति सुत्रायपेधेन तिर्यक् त्रिक-
प्रभृतिस्यैव त्रिंशत्प्रकृत्यां साक्षादेव बध्यव्ययमेव उक्तः ।
तथा “ वहरन्तरितयिबिकषासा उरन्नगुणो ” इति सुत्रा-
वधेन बध्यव्ययमेव उक्तः । एवं च त्रिंशदतिरेकानां च मीक्षने पञ्च-
त्रिंशदप्रकृत्यो मिथ्यात्वाविरतिप्रत्ययिका यताः, शेषप्रत्ययस्य च
न गौर्यं, तन्नाथेऽप्युत्तरम तद्व्याप्ताभावादि तिरिः । अथ त्रिशेषा
आहारकश्चक्रतीत्येकनारकप्रत्ययः सत्त्वादि प्रकृतयो योगव-
र्जितप्रत्ययिका अस्ति, मिथ्यादृष्ट्याविरतिरेव कषाययो-
गसंघे सुखसम्पदायासन्निधौ यथासंभवं बध्यन्त इति; मि-
थ्यात्वाविरतिकषाययज्ञकप्रत्ययस्यपिबध्यत्वात् । अस्तीत्यर्थः ।
उपशान्तमोहादिषु केवलयोगयस्तु योगसञ्ज्ञयेऽप्येताः नथो
नास्तीति योगप्रत्ययमेवैतन्मन्वयवधन्तिरेकसत्त्वविगमत्वाकाये-
करणजाचयेति बुद्धयम् । आहारकयरीराहारकाङ्क्षप्राज्ञलक्ष-
णाहारकश्चक्रतीत्येकनारकनाम्नोत्तु प्रत्ययः, “ संसर्गगुणनिर्मलं,
सात्त्विकं संसर्गण आहारे ” इति पञ्चनात् संसर्गः सत्त्वकं
सात्त्विकं इतिह इतोऽत तद्वर्जमिति । उक्तं प्रासङ्गिकम् । कर्म० पं
कर्म० । पं० १० ।

इदानीमुत्तरबन्धनेदान् गुणस्थानकेषु चिन्तयन्नाह-

पणपञ्च पञ्चतियन्त्रि-यच्चत्त गुणचत्त क्वचनदुग्धीमा ।

सोलस दस नव नव स-त हेडणो न ड अजोगिमि ॥५४॥

[illegible]

अथाऽमुनेन बन्धहेतून् भाषयन्नाह-

पणपन्न मिच्छि हारग-दुग्गुण सासाणि पन्न मिच्छि विणा ।

मिस्तदुगक्रममण विष्णु, तिचन मीसे अह छचत्ता ॥५५॥

[illegible]

सद्गुमिस्सकम्म अजए, अविरडकम्मुरअपं।सविकमाए ।

मुक्त गुणवत्त देने, ब्रवीम साधारण पंचत्ते ॥५६॥

क इति । आह-अथेत्ये अखिरत, कथमिति । आह-संजुमिस्सकम्म
ते। ज्ञानोर्मित्येव । समाहारो हिमिषि, हिमिषेव कर्मणं च हिमिभ-
काम्येण, सह हिमिकामिभन पथेत वा निबन्धात् । इयम-
व प्राधानं-अखिरतस्यपष्ठेष्टे । परलोकागमनसंयत्तात्पुन-
रतमौदारिकमिष्वैकियमिषयज्ज्ञानं श्रिकं कार्येण च पूर्वोक्तायां
विश्व-अहन्तेति प्रमन । प्राक्ष्येण, ततोऽखिरते पदव्याप-
रिह-अहन्तेति जुगम । तथा-इत्ये देशाविरते एकांशव्यापिराह-
वन्धहेतवा भवति । कथमिति । आह-अखिरतस्त्वयाऽस्येवकथा
काम्येण, शौदारिकमिष, हिमिषेव कथावप्रस्थाकथावरावत्वा-
व मुकथा शेषा एकेनच आहिराविति । अत्रायमाश्रया-विप्रकथ-
तावपरोक्ताकावस्थायां च दैवप्रतिपेक्षाकावस्थावैकियमिष-
ह्यं न संभवति, तत्राऽस्यमाहिरतत्वात्तस्राविरतेन जाग्रदौ-
ति । ननु सत्तावमाहिरतस्यसंकरप्रभोवाचो धितेन, तत्ताम्यज-
रहित, तत्कथमर्थो तस्राविरतिः स्वीप्यन्मन्यते । सत्यम् । किं तु
पुष्टिवाक्यमश्रयपरिहास्येन सत्यत्वादर्जना तस्राविरतेन विष-

कितोंत्यदोषः। यत्तच्च बृहत्तत्तच्च बृहच्छब्दं यन्मुग्धं च लिखितं। तस्मिन्
 न स्वप्रतीकिकया परिज्ञानीयः। तथाऽप्रत्याख्यानवारणोद्वे-
 स्यास्य निषिद्धत्वादिप्रत्याख्यानवारणमुत्तुष्टं न यदा प्राप्नु-
 यति, तत एते सप्त पूर्वोक्तायाः बद्धत्वादिश्रुताऽपनीयन्ते, तत
 एकान्तत्वादिश्रुतं ब्रह्मेतत् शेषा देशवर्तिने भवति। तत
 बह्विधश्रुतं ब्रह्मेतत् प्राप्नोति यत्तत्। [साहचर्यं च] साहचर्य-
 कश्चिदस्ति। साहचर्यकश्चिदस्ति। साहचर्यकश्चिदस्ति। साहचर्यकश्चिदस्ति।

अविरट् इगार तिकसा—यवज्ज अपमत्ति मीसदुगरहिया ।

चतुर्वीस अपुण्वे पुण, द्धुर्वीस अबिउव्वियाहारं ॥५७॥

असाविरतेदेशविरतेऽप्यनयमाक्षेया एकादशाविरतम् इह शुभ-
म्ने । नृतीयाः कथायाल्लिकवायाः प्रत्याख्यानावरणाः, तद्वर्जितव-
विरदिताः साधारणवृत्तिका व सैवकाव्यस्याविशाल्यद्वारातिम-
बन्ति । इदमत्र इदमत्र-प्रमत्तगुणस्थाने एकादशाविरतः
प्रत्याख्यानावरणकृत्याय न संभवति, आधाराद्विक्रमं व संभ-
वति, ततः पूर्वाकाया एकाव्यखल्यारिणाः पञ्चदशकेऽपनीमं,
द्विके व तत्र प्रकृते षड्विंशतिबन्धेदतः प्रमत्तं भवन्तीति ।
तथा-प्रमत्तस्य लक्ष्येऽनुपजीवनेनाद्वारकमिश्रयैकियावप्र-
लक्षणमिश्रविक्रमदिना । सैव षड्विंशतिबन्धतुर्विंशतिबन्धेदतवो-
ऽप्रमत्तं भवति । अपूर्वेऽप्रवृत्तयः पुनः सैव त्रुविंशतिना-
विक्रमाद्वारकवर्तता द्विविंशतिबन्धतयाः जनयन्तीति ॥ ५९ ॥

अनहाम सोल वायरि, सहमे दस वेयमंजलणति बिणा ।

स्त्रीगतमंति भक्तोज्ञा मज्जोगिपञ्चसगजांगा ॥ ५८ ॥

एते च पूर्वोक्ता चार्तिशालिबंधहेतवोऽप्यहोसाहास्यस्वरत्यरित-
शोकजनयमुत्पन्नासलक्षणहास्यचतुर्दशानि वांरुश बंधहेतवः
[वायारि लि] श्रमिवृत्तिबाह्यरसंप्राप्यगुणभानेने जयानि, हास्या-
द्विपुल्यापूर्वकारणमुपस्थानिक एव वक्ष्यवृत्तिबाह्यनि प्रावः ।
तथा त एव बांरुश श्रितान्दश्य सत्यं चं संबन्धोद्देशिकं स्वी-
पुंयुसकलक्षण, संजलनार्थक प्रत्ययजनकोधमाभासाकार्यं, तेम
विना दश बंधहेतवः सुमनसम्पराये जयानि । वक्ष्यव्यस्य संज-
लनकोधमाभासाभिकस्य चाश्रमिवृत्तिबाह्यरसंप्राप्यगुणप्रधानक
एव ध्यायवृत्तिबाह्यत् । त एव दश श्रलोभा लोभरहितानः
सन्ना नव बंधहेतवः क्लीणमाहे उपशान्तोहोह च धमिन,
मनोयोगचतुष्काराभ्यांगचतुष्कोद्धारिककायेगंलसकृता नव ब-
न्धहेतवः उपशान्तमोहे क्लीणमाहे च प्रायवन्ने, न नृ शो-
भः, तस्य सुमनसम्पराय एव वक्ष्यवृत्तिबाह्यत् । सद्योनि-
कवलनि पूर्वोक्ता मत्त योगः । तथाहि—प्रौढादिभक्तोद्धारि-
कार्मभं कर्मणं प्रथमानिमी मनोयोगी, प्रथमानिमी वा-
भ्यामी जेत । तवौद्धारिकं सद्योग्यवस्थायामौद्धारिककामि-
कर्मिणकायेयोगी समुद्युक्त उपस्थायामेव वदितव्यो । " निषौ-
दरिद्रिकांका, मतमपष्टाहिजोवेषः । कर्मणशरीरयोगी, तदुप-
पन्नमे वृत्तौ ये च ॥१॥ " येति, प्रथमानिमतनोयोगी भवत्तत्त-
चरसुरादिभिर्मनसा पृष्टस्य मनसिच देयतायुः प्रथमातिमवा-
भ्यामी नु देयतादिकाल । अयोनिगच्छोभिनि न कांक्षिहृषहेतुयो-
गस्यापि ध्यायवृत्तिबाह्यत् । सद्योपस्थानिको बंधहेत-
वः ॥ ४० ॥

सम्प्रति गुणस्थानकेष्वेव बन्धं निरूपयन्नाह-

अपमत्तता सत्त-द्व मीसन्नप्युन्वायरा सत्त ।

बंधं हस्तुद्वयो ए-गुणविराधबन्धाऽनौमी ॥ ५९ ॥

मिथ्यावृष्टिप्रभृतयोऽप्रमत्तानाः सततौ वा कर्माणि ब्रह्मन्ति, आनुबन्धिकाऽप्यौ, शेषकाले तु सतः । (श्रीसत्त्वप्रवचनवार्ता इति) मिमांसेपूर्वकरणानुबन्धिवारः सत्तेष्वब्रह्मन्ति, तेषामानुबन्धवार्ता-बाह्य, तत्र मिथस्य तथास्वाभाव्यात्, इतरयोः पुनरतिविशु-कत्वात्, आनुबन्धस्य च सोऽन्नापरिणामनिबन्धनत्वात् । (सुहृ-मुं सि) सूत्रमसंपरायो मोहनीयायुर्वैजयिंति बद्धं कर्माणि ब्रह्मन्ति, मोहनीयवत्त्वस्य बाह्यकत्वाद्यतिमिश्रत्वात्, तस्य च तद्वत्ता-बाह्य, आनुबन्धाभावात्स्वनिविष्टत्वाद्बन्धस्यः । (एवमुक्तमि-ति) एकं सातवेदनीयं कर्मापरितनाः सूत्रमसंपरायादुपरिहा-ह्येन उपशान्तमोहक्षीणमोहस्ययोगिकबन्धिमो ब्रह्मन्ति, न श-बकर्माणि, तद्वत्त्वहेतुत्वात्वात् । अत्राधिकः सर्वकर्मप्रवृत्त-रहितोऽयं । चरमगुणस्थानकवर्ती, सर्ववत्त्वहेतुत्वावादिति, उक्ता गुणस्थानकेषु बन्धस्थानयोऽनना ॥ ५९ ॥

साम्प्रतं गुणस्थानकेष्वेवाव्यसत्तास्थानयोऽननां निरूपयन्नाह-
आमुह्यं संतुद, अह विमोहं विष्णु सत्त खीणम् ।
चउ चरिमदुगे अहउ, संते उवसंति सतुदए ॥ ६० ॥

सूत्रमसंपरायगुणस्थानकमिमिथ्या सत्तायास्युष्ये चाष्टावधि कर्मप्रकृतयो भवन्ति । अयमर्थः-मिथ्यावृष्टिगुणस्थानकमारभ्य नृहंससम्परायं बाह्यसत्तायास्युष्ये चाष्टावधि कर्माणि प्राप्यन्ते; मोहं विना मोहनीयं यजैयिन्वा सत कर्मप्रकृतयो भवन्ति, क्षी-णो क्षीणमोहगुणस्थानकं सत्तायास्युष्ये च, मोहनीयस्य क्षाण-त्वात् । (चउचरिमदुगे सि) चरमिह कर्मस्य योगिकवर्तितगु-णस्थानकस्य सत्तायास्युष्ये च चतस्रो घातिकर्मप्रकृतयो जयन्ति, घातिकर्मचतुष्टयस्य क्षीणत्वात् । [अहउ संते उवसंति सतुदए सि] तुराभ्यस्य व्यवहितसंबन्धादुपशान्तमोहगुणस्थानकं पु-नरव्यस्य कर्मप्रकृतयः सत्तायां प्राप्यन्ते, सत्तायां मोहनीय-वार्तावादिति भावः । उक्ता सत्तायास्थानयोऽनना ॥ ६० ॥

(६) साम्प्रतमूर्तीराख्यानाभि गुणस्थानकेषु निरूपयितुमाह-
उरंति पमत्ता, सगऽह मीसऽह वेय आउ विष्णु ।

उग अपमत्ताइ तत्रो, उ पंच सुहृष पणुवसंतो ॥ ६१ ॥

मिथ्यावृष्टिप्रभृतयः प्रमत्तानां बाह्यद्वयाप्यनुभूयमानमबायु-रावर्तिकाशेषं न भवति, तावत् सर्वेऽयमी निरन्तरमष्टावधि कर्मागुणस्थानकः । आर्वाकाऽवशेषे पुनरनुभूयमाने प्रवा-युषि सतव, आर्वाकाऽवशेषस्य कर्मण उदीरणाया अभा-वात्, तथास्वाभाव्यात् । (मीसऽह सि) सम्प्रमिथ्यावृष्टिः पुनरवशेष कर्मागुणस्थानकः, न तु कदाचनाऽपि सत, सम्प्र-मिथ्यावृष्टिगुणस्थानकं कर्ममामस्य सत बायुष आर्वाका-वशेषत्वाभावात् । तत्र क्षान्तमुहान्नावशेषायुष्क एव तज्ज्ञात्वं परित्यज्य सम्पत्तयः मिथ्यात्वं वा नियमाभावात्पद्यत इति । अप्रमत्ताद्यवशेषाऽप्रमत्तापूर्वकरणानुबन्धिवारत्वरूपेण वेधा-वृद्धिना वेदनीयायुषी अन्तरेण बद्धं कर्माणि उदीरयन्ति, तेषामतिविशुक्तता वेदनीयायुषोर्दीरणायाभ्याभ्यवसायस्था-नाभावात् । (पंच सुहृषो सि) तत्र बद्ध अन्तरोक्तानि तानि च तावदुदीरयन्ति, बाह्यमोहनीयमावर्तिकाऽवशेषं न प्रवर्तित । आर्वाकाऽवशेषे च मोहनीयं तस्याप्युदीरणाया अभावात् । सोऽपि पञ्च कर्मागुणस्थानकं नृहंसः । (पणुवसंतु सि)

उपशान्तमोहः पञ्च कर्मागुणस्थानकः, न वेदनीयायुषोर्दीरणा-भावि, तत्र वेदनीयायुषोः कार्यं प्रागेवाहं, मोहनीयं स्वभा-भावावर्तितं, "वेदनामन्तरोदीरयते" इतिवचनादिति ॥ ६१ ॥

पण दो खीण दु गोमी,

आणुदीरगऽजोगि योव ठवमंता ॥ ६२ ॥

क्षीणमोहोऽनन्तरोक्तानि पञ्च कर्मागुणस्थानकः । तानि च तावदुदीरयन्ति बाह्यमोहानुबन्धवार्तावाह्यत्वात्तावत्तावत्ता-काप्रविष्टानि न प्रवर्तन्ते, आर्वाकाऽवशेषे तु तेषामप्युदीर-णाया अभावात् । हे एव नामगोवसत्तये कर्मणि उदीरयन्ति । (उउ जोगि सि) हे कर्मणि नामगोवसत्तये, योगा नाम अनावा-ह्यावक्या विद्यन्ते यस्य स योगी, सयोगिकवत्त्वुदीरयन्ति, न योषाणि । घातिकर्मचतुष्टय तु मूलत एव क्षाणमिति । तस्यो-दीरणासंबन्धः, वेदनीयायुषोर्वास्तुदीरणा पूर्वोक्तकारणादिव न भवति । (आणुदीरगऽजोगि सि) अयोगिकवर्ती न कस्याऽपि कर्मण उदीरकः, योगसम्बन्धवत्त्वादुदीरणायाः, तस्य च योगी-भावादिति । उक्ता गुणस्थानकवृद्धिगुणस्थानयोऽनना ।

(१०) गुणस्थानेषु आभाः । संवति जीवगुणनृतेषु गुणस्थान-केषु भावाहं निरूपयितुमाह-

सम्माइचउसु तिग चउ, भावा चउ पणुवसामगुवसंतो ॥

चउ खीणापुष्वि तिभि, सेसगुणद्वानगंगजिए ॥ ७० ॥

[सम्माइ सि] सम्प्रवृष्ट्यादिवृष्टिरतस्यमवृष्टिप्रभृतिषु चतु-ष्टे चतुःसंकेतव्यविरतसम्यग्वृष्टिदृष्टविरतप्रमत्ताऽप्रमत्तलक्षणे-षु गुणस्थानकविधितं वक्ष्यमाणपदव्यवस्थापि संबन्धः कार्यः । [तिग चउ आव सि] त्रयलक्षवार्ता वा भावाः, प्राप्यन्ते इति भावाः । तत्र क्वायोपशमिकसम्यग्वृष्टेश्चतुष्टेऽपि आवाः सन्त्यन्ते । तद्यथा-पद्यासंबन्धमौदृष्टिकी गतिः, क्वायोपश-मिकमिन्द्रियादिसम्यक्वादि पारिणामिको जीवत्वमिति । क्वायि-कसम्यग्वृष्टेरौपशमिकसम्यग्वृष्टेश्च चत्वारो भावाः लक्ष्मन्ते, त्रय-स्तावत्पूर्वोक्त एव, चतुर्थस्तु सायिकसम्यग्वृष्टेः क्वायिकस-म्यक्त्वलक्षणः, औपशमिकसम्यग्वृष्टेः पुनरौपशमिकसम्यक्त्व-भाव इति । [चउ पणुवसामगुवसंतो सि] चत्वारो पञ्च वा भावा द्वयोरप्युपशमकोपशान्तयोर्भवन्ति । किमुक्तं भवति-भानि-शुक्लित्वात्सूत्रमसंपरायगुणस्थानकवर्तितं अन्तुपशमिकं ब-ध्यते, तस्य चत्वारो पञ्च वा भावा प्रवर्तन्ते । कथमिति चेत्, उच्यते-त्रयस्तावत्पूर्ववदेव, चतुर्थस्तु क्षीणदर्शनविकस्य भे-जिमारोदतः क्वायिकसम्यक्त्वलक्षणोऽप्यस्य पुनरौपशमिक-स्त्वभाव इति । अस्मीधामेव चतुर्णां मध्येऽनिवृत्तिवार्तावृद्धम-संपरायगुणस्थानकवर्तितोऽप्यौपशमिकचारित्रस्य शास्त्रा-न्तरेषु प्रतिपादनीयौपशमिकचारित्रवशेषे पञ्चम इति, उपशान्त उपशान्तमोहगुणस्थानकवर्ती, तस्यापि चत्वारो पञ्च वा भावाः प्राप्यन्ते, ते भानन्तरोपशमकपदवर्तिना एव । [चउ खीणा-पुष्वि सि] चत्वारो भावाः क्षीणापूर्वयोः क्षीणमोहगुणस्थान-कवर्तितकरणगुणस्थानकं क्षेत्र्यः । तत्र क्षीणमोह त्रयः पूर्व-वत्, चतुर्थः क्वायिकव्यक्त्वचारित्रलक्षणः, अपूर्वकरण तु त्रयः पूर्ववत्, चतुर्थः पुनः सायिकसम्यक्त्वस्त्वभाव औपश-मिकसम्यक्त्वस्त्वभावो वेति । [तिभि सेसगुणद्वानगंगजिए सि] त्रयः निरूप्यता भावा भवन्ति, कथितत्वा-विभक्तिकोपशमिकगुणस्था-नकेषु मिथ्यावृष्टिस्वाह्वानसम्यग्मिथ्यावृष्टिसंयोगिकवत्त्व-

गुणदाय

शोभिकेयनिमित्तकथयु । तस्य मिथ्यादृष्ट्यादीनां प्रयानामोद-
 यिकी गतिः, ह्यावोपसमाधिकारोन्निवारिण, परिधायिकं जी-
 वन्त्यमित्येते त्रयो भवताः प्रतीता एव । सत्येगिकेयव्यव-
 शित्येयानिः पुरोदरैश्च मिश्रजगतिः, कायिकं कथञ्चाना-
 दि, परिधायिकं जीवत्यमित्येककथयु एव । आत्मा-किमजी-
 विप्रभुत्वयो आवा गुणस्वानकेषु जित्यमानाः सर्वज्ञावाधारन-
 वा जित्यमने । ई, आहृत्स्थिदृक्जीवाधारतया । इति, आत्मा-
 (गण्डिप) एकजीवाधारतयैवावायितयो मन्त्यः,
 मन्त्यावापक्या तु संज्ञावतः सत्येऽप भावा अवन्तीति । स
 बुध्दिभ्यः गुणस्थानकषु प्रत्येकं यच्च जायस्य संज्ञितयो यावत्
 चक्षुरभेदा यस्मिन् गुणस्वानके प्राप्यते इत्येतत्सुपेयागित्याव-
 द्भाभिरनेचोत्पन्नो तत्तथा-ह्यावोपसमाधिकारमिथ्यादृष्टि-
 सात्त्वदनयोत्पन्नयुक्तं ह्यवोपसमाज्ञादित्वात्प्रपञ्चकाश्चान-
 यवत्तुर्गुणैऽपञ्चसुसुदृग्गुणैश्च दृश्यं ज्ञायमानं, सत्यमिथ्यादृष्टि-
 वाच्यं इतिप्रतिपक्षकाज्ञानप्रवृत्त्यनवयमिप्रकल्पसम्पत्त्यल-
 क्षणा आहवा सेदा प्रवर्तिन, अचित्तसत्यमष्टौ मिथ्यात्वाने स-
 म्यक्त्वमकरो त एव ह्यदृश्यं, चिद्वत् । स ह्यदृश्यं मये दृशाव-
 र्तिप्रकृतेः प्रत्यक्षं, प्रत्यक्षसत्यमवयवोऽहं दृशाविरतिरित्यु-
 पुर्बमर्थशेतेषु ह्यदृश्यस्य सर्वविरतितमनाःपर्याप्तज्ञानप्रकृतेः
 चतुर्दश, अपूर्वकरणाभिनुविचारदृष्टमसम्भवायेव । चतुर्दशस्यः
 सम्यक्त्वापसारणे मूलकं प्रत्यक्षं, चक्षुरात्मोद्दृक्जीवोन्मो-
 द्योद्दृश्यमवधारित्वापसारणे ह्यदृश्यं प्राप्यदृशमिकानन्दज्ञा-
 प्राप्यते । अतुल्योद्दृश्यात्तत्रयेदा जायते-मिथ्यादृष्ट्यावन्ना-
 लिकत्वाद्य एकवर्षितिरिष्ये नन्दा भवन्ति,सात्त्वानन्दे एकवर्षि-
 तोर्मिथ्यात्वापसारणे विद्यति, मिथ्याचित्तयोऽपिदृष्टावहानागमने
 प्रकरोन्निधितिः, दृशविरतः स दृशविरतस्यज्ञानमे एकदृश्यं,
 मकरो स तिरिथ्यात्वस्यवत्तन्मात्राभावे चक्षुरदृश्यं, सत्यं स चक्ष-
 रस्य आचलतदवायिकाभावे ह्यदृशः, अपूर्वकरणेऽनिच्छित्तादरे-
 त ह्यदृश्यतयतेजःपक्षेतेद्वयोभावे दृश्यं, सुप्तमस्य-
 रोचसंम्यलनलो भवत्युचित्मुक्तप्रेषयाऽनिच्छत्सत्त्वज्ञानावतार-
 जीविकाः भवन्, उपसातह्यावोपसमोऽसत्येगिकेयवत्तु-
 र्चयः । सचक्षुलनलोभामात्रं त्रयः, सत्येगिकेयवित्तसुतु गुण-
 स्थितित्त्वकथयौगिकेयमात्रं ह्यदृश्यं प्राप्यते । जीवशमिकाना-
 नन्दः कथ्यते-अचित्तादृष्टयोपशान्तं यावद्विपुलमिथ्यासत्य-
 कथयव जीवशमिकानन्दोपशान्तं प्राप्यते, जीवशमिककथारि-
 त्तज्ञानस्वानुविचारादयोपशान्तं यावत् प्राप्यते । ह्यावत्समा-
 नन्ददृष्टं ह्यावित्त्वसत्यकथयवोद्विरतद्विरतचैपशान्तं याव-
 द्वाप्यते, जीवमोदे ह्याविके सत्यकथं चारित्र्यं प्राप्यते, स-
 चोऽसत्येगिकेयवित्तसुतु नवाऽपि ह्याविकाभाः प्राप्यते ।
 चारिणामिकेयमात्रं दृष्टं मिथ्यादृष्टौ प्रवेष्टुं, सात्त्विकानादृश्यं
 च जीवमोहं यावद्विपुलव्यवर्जितं जीवमन्तः, सत्येगिकेयव-
 योऽसत्येगिकेयवित्तसुतु जीवत्सत्यमन्तः, मन्त्यस्य च प्रत्यापत्त-
 त्वात्सात्त्विकानन्दोपशान्तं प्राप्यते । तत्तत्पुनःप्राप्त्यानिदिका के-
 नचित्प्राप्तयेन शान्तानन्दं मोकातिनमाप्नोत्युपशान्तं ।
 बह्व्य भावस्य नन्दा यस्मिन् गुणस्वानके यावत्तु इकास्तेषु
 संमर्शितावभेदानामेकं मीलते सति तावज्जद्वनियपक्षः यथाः
 सात्त्विकानन्दमात्रमन्त्यसिद्धं दृश्यकथनं भवति । यथा-
 निध्यादृष्ट्योद्दृश्यमात्रमन्त्यं दृष्टवित्त्वानन्दः, ह्यावोपसमाधि-
 कथयदृष्टं, परिधायिकमात्रमन्त्यदृष्टः । सर्वे मेधाः।

क्षिणाय । एवं सास्वादानादिष्वपि संप्रतिज्ञावभेदमीदृशे
तावन्नैवनिष्पन्नः सद्यः साक्षिपातिकभावभेदो वाच्यः ।

एतदर्थं संप्राहियन्ते ता गाथा यथा-

१॥ एषु अंतराय अद्या-य तिति अयचसुखसुखसु दस वर ॥
मिच्छे सासाधे य, अर्धेन मोक्षय अंतराय एव ॥ १ ॥
गाथातिद्वंद्वगतियं, मोक्षय यं वारस सुखं ॥
एवं य अतिरथमि यि, यथेति तदिहं हृद्यं ॥
हेसं य हेसधिरि, तेरसमा तह पमस वयमस ॥
मणपउज्जयपक्कथा, उज्जस अमुयुत्तरणं ॥ ३ ॥
वेयवसमणे विणा, तेरस जा मुमसंयराप्रोति ॥
ते विव उरसपणीये, चिरविरेदिय वारस ॥ ४ ॥
आमोवसमिगनाया-य किंसं गुणपप पदुख कया ॥
उदयमाये इयिह, मे येव पदुख हेसमि ॥ ५ ॥
अउगायार्ह इगयो-स मिच्छिक्क साणय हुंति वीसं य ॥
मिच्छेण तिणा मोसे, गुणोत्तमसायविरिदे ॥ ६ ॥
यमेव अतिरथमो, सुतरावयव विवोययो हेसे ॥
सत्तरस हुंति ते विव, तिदिगय अरसंजजाभाया ॥ ७ ॥
पवत्तर वयमसो, वयमसे आहलसवयविरिदे ॥
ते विव वारस सुखे-अज्जयोभा दस अमुयुत्तरणं ॥ ८ ॥
एवं अनियदिमि वि, सुदुमे संजज्जयाहोमणपुवर्ग ॥
अतिमल्लस अतिर-सत्तामसो जाय अथमाभाया ॥ ९ ॥
संजलणहोत्रिजगह, उवसंतिणीकववना निगं ॥
हेसाभाया जाणुय, अज्जयोयो भावदुग्गमेव ॥ १० ॥
अतिरथसम्मा उवसं-नु जाय उज्जसमयआहया सम्मं ॥
अतिरथोदो उवसं-नु जाय उवसायियं वरणं ॥ ११ ॥
अणीयमि अहससम्मं, वरणं य दुगं यि जाय समकालं ॥
नय नय आगमाया, जाय वससे अज्जोये यं ॥ १२ ॥
जोयसमजम्भं, जम्भसं यि हु मुयेसु मिच्छमि ॥
सजागिं वीणं, देविमि अज्जयसवजाउ ॥ १३ ॥
सजागिंमि अज्जगिंमि य, अविंसं येव मिच्छमायं ॥
समभायमिसाणो, भावं मुण सत्तिवायं ॥ १४ ॥

स्थाक्यातप्राया यैतैः, नयमेकादश्यां गाथायां (उत्सन्नग-
 न्नागना सप्तमिं) अनेनैवाधिकाधिकसप्तकश्चरुपमैः पशमि-
 कलाधिकभावेद्वयं युगल्लघाकार्यं निरूपितम् । ततश्चावि-
 त्तादास्यपशान्तमोर्ध्वं वायस्कस्थविर्पशमिकसप्तकश्चरुप-
 मैः पशमिभावेभ्यः प्राप्यत, कश्चविस्तृतः पशमिकसप्तकश्चरुपः
 ऋषिकान्त्यसंश्लेष्टि । ७० । कर्म० ४ कर्म० ।

(११) मार्यणास्थानकेषु शुण्यस्थानकानि । अथ यथा
प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयन्नाह-

पण तिरि चउ मुरनरप, नरसभिषिणिदिभव्वतसि सन्वे ।
इग त्रिगलज्जदगवणे, दु दु पमं गइतसअजन्वे ॥ १९ ॥

पञ्च गुणस्थानकानि मिथ्याद्विस्तारान्निमित्ताविरतसम्बन्ध-
द्विदेशविरतिलक्षणानि (तिरिक्ता) तिथ्यन्ता भवन्ति । अतः
शब्दस्य प्रत्येकं योगात्सुरे सुरगताः चात्पारि प्रथमगुणस्थानका-
नि, नरके नरकगताः चात्पारि प्रथमगुणस्थानकानि भवन्ति, न इ-
वशिविरताङ्गि, तेषु जलस्थभाषातो देशतोऽपि विरतरभाषाङ्गि

गुणद्वय

गैर्भाष्यानि देशविरतमुणस्थानं, सुकृत्सम्परायसंयममार्गाणा-
स्थानि सुकृत्सम्परायमुणस्थानम् । तथा-योगे मनोबाह्यायत्न-
कैश्च अयोगिकैश्चिन्नैश्चिन्नाणि शोषाणि त्रयोदश मुणस्थानानि
अवर्ति, सर्वेष्वप्येतेषु यथायोगं योगतत्त्वार्थानि सम्प्रवृत्त । तथा-
आहारकृत्तुः प्रोक्तानि त्रयोदश मुणस्थानानि प्रवर्ति, सर्वै-
ष्वप्येतेषु आशोक्षानमक्रोहाहायानमन्ततमस्यहास्य वयायोगं
सम्प्रवृत्त । तथा (सुखादि) शुक्रतैवेदयायां प्रथमानि
त्रयोदश मुणस्थानानि प्रवर्ति, न त्वयोगिकैश्चिन्नमुणस्थानं, त-
स्यैव त्रैधाऽतीतत्वादिति ॥ ३३ ॥

अस्साभिस्तु पद्मपुङ्गं, पद्मनिक्षेपास्तु ब्रह्मकुमुदम् ।

पदमंतिम दुग् अजया, अणहारे मग्गणासु गुणा ॥५३॥

असंक्षिप्त संक्षिप्तिरित्येतेषु प्रथमं मिथ्यादृष्टिसाधनरूपं गुणस्थानकस्य भवति, तत्र मिथ्याभावविरोधेन सर्वत्र द्रष्टव्यं, सात्त्वादनं तु लक्षित्यासकानां कदाप्यार्यासाधनत्वमिति । प्रथमतः तिसृषु द्वेयासु स्थित्यावर्तिते प्रसक्तमिति यद् गुणस्थानानि प्रवर्तितं । 'अः' समुच्चैः, कृष्णनीलकापोललेखानां हि तस्यकमसंख्येयलोकाऽऽकाशप्रदेशमात्रमात्मन्यवसायवस्थानानि, ततो मज्जसंक्षेपे तु तद्व्यवसायस्थानेषु तथापिप्रत्यक्षपक्षदेशेतिरितिचक्षितसिद्धान्तमात्रं सूत्राद्यं न विरुध्यते । अत्र च "सत्यपक्षदेशविरहितसंक्षेपविरतीनां प्रतिपक्षकाले गुणव्यवसायमेव भवति, वचनकालं तु सर्वत्र अपि ज्ञेयताः परावर्तन्तेऽपीति । ओमद्वाराभ्यवहारा अभ्यासः "संस्पृशतु सर्वस्य" इति वदन्सुखादुत्तु यं वरितं । पुनरपिचक्षुः ओ गुण, भवत्यपि च ज्ञेयता" इति । ओमव्यवसायपक्षकम "साभास्यव्यवसाय एव भवति । कदा ज्ञेयतासु बुद्ध्याः । गोमया । ननु ज्ञेयतासु होजा, यत् ज्ञेयताव्यवसायसंज्ञा वीर्यादौ" । तथा ज्ञेयतेऽतो ज्ञेयत्वस्यैव ज्ञेयताव्यवसायसंज्ञा इति भवति, तत्र वद् पुनोक्तव्यं, व, सप्तमं त्वमस्यसंगुणस्थानकम्, अमस्यसंख्येयताव्यवसायस्थानेष्वेक्या मिथ्यादृष्ट्यादीनां प्रसक्तानानां ततो ज्ञेयताव्यवसायसात्तरत्येन ज्ञप्स्यमानास्त्वानिबुद्धिर्ज्ञेयं कथ्यते । तथा-प्रमाद्वारकं चक्षुःगुणस्थानं भवत्यति । कानिचित्, आह-प्रसक्तमिन्द्राक्षानुमानासीति । द्विकभावस्य प्रत्येकं योगात् प्रथमाद्विकं मिथ्यादृष्टिसाधनरूपरूपं, अस्मिन्माद्विकं सयोगिकव्यवसायव्यवसायसंख्येयता । अन्य इति, अविरतसम्यग्दर्शनेन । तत्र मिथ्यादृष्टिसाधनरूपविरतसम्यग्दर्शित्यस्य गुणस्थानकव्यवसायसात्तरं विप्रवृत्ती प्राप्यते, सयोगिकवसिगुणस्थानकं त्वमाहारकं समुद्धानावस्थायां तुनीयवतुपक्षमसंख्येयं द्रष्टव्यम् । यद्वादि "बहुधर्तुनीयव्यवस्थेयमाहारक इति" । सयोगिकव्यवस्थयायां तु योगादित्येनोद्धारकादिशारीर्योपचक्रपुत्रप्रदानावाधानाहारकस्य, "औदारिकवैक्याहारकशरीर्योपचक्रपुत्रोपादानमाहारः" इति प्रवचनोपनिषद्वदेन । एवमाक्षान्स्थानेषु सत्यादिषु (गुण इति) गुणस्थानकानि प्रसिद्धाणि । २३ ।

(१२) गुणस्थानकेषु मार्गणास्थानानि । सम्प्रति गुणस्थान-

मिच्छद्ग अजः जोगा-हारदूणा अपुन्वपणगे न ।

मणवदनुरक्षं सविष्ठ-ञ्च मीसि सविष्ठञ्च दुग देसे ॥४६॥

मिथ्यादृष्टिद्विकं मिथ्यादृष्टिसास्वादनलक्षणम्, तत्र अयते, अ-

विरसत्समग्रहैः क्षेत्रेष्वं गुणस्थानकत्रये संक्षिपञ्चक्रियोऽपि
 ज्ञप्यते, तस्य च यथोक्तऽआहारकक्रियाऽआहारकयथायोगऽआ-
 रकमिश्रकाययोगसङ्गमोनाम राहतासुप्राप्यदश योगाः संभवन्ति ।
 यत्पुनराहारकक्रियं न भवतु तदा रूढिस्थ एव । यद्यभ्यासि- "आहा-
 रदुर्गं जायय च वदसुखोब्धसंसां" । न च मिथ्याहृदिसाक्षादना-
 यतानां भवतु ह्यपूर्वाधिगमसंभव इति । तथापूर्वपक्षकेऽपूर्व-
 करणनिर्मुक्तबाह्यरसुदमसंयोगाश्रयान्तमाहङ्गीणमाहलक्षणे
 नव योगा भवन्ति । तद्यथा-भतुविषो भ्रमोयासः, भतुविषो
 बाधोऽगः, औदारिककाययोग इति, न दोषाः, आत्यन्तविमुक्त-
 या नैवं वैकियाऽआहारकक्रियारज्जोसंभवाद्, न च स्थितानां च स्व-
 भावत एव अथवातदगताः । औदारिकमिश्रमप्राप्यदशवस्थया
 कायस्यै नृपाततत्तत्तान् । यद्देशेन कथं कथमिमुदृष्टातात्पर्या
 ततस्ते अल्पत्र गुणस्थानकपञ्चके न संभवत इति । तथा-त एव
 पूर्वोक्तं नव योगाः सवैकियाः सन्तो दश योगा मिथे सत्यगुमि-
 थ्याहृदिगुमैकान्तके भवन्ति । तथाहि-भतुविषमनोयोगजनुवि-
 चयादयोऽौदारिकवैकियसङ्गता दश योगा मिथे भवन्ति, न
 दोषाः । तद्यथा-आहारकक्रियस्यसंभवः पूर्वाधिगमासंज्ञादव-
 कर्मसुखरीरं नृपाततत्तान्ती संशयति, अथ च मरणासंभवे-
 नापातसाल्गत्यसंज्ञसंज्ञतस्यस्तस्यऽसंभवः । अत एवौदारि-
 कवैकियमिथे अपि न संभवतः, तथापि कथं कथमिदंस्थामादित्वा ।
 ननु मा दूरेवनारकसंश्लिष्वैकियमिभं, तद्वन्मनुष्यत्तरां स-
 म्यमिच्छायासां वैकियसाल्घिमतां वैकियकरणसंश्लेषेन तत्तारम्भ-
 कतां वैकियमिभं भवति, नक्तस्याजान्नुपगम्यते । उच्यते-तेषां
 वैकियकरणसंश्लेषोद्वेगो दशो बाः कुतश्चिद्विज्ञायापूर्वाचार्यै-
 नोत्पन्नप्राप्यते, न च सत्यगमपञ्चमः नृपाधिषं सदायाजान्नुव-
 यतश्च प्रागेवोक्तमिति । तथा त एव पूर्वोक्तं नव योगाः सवै-
 कियपक्षिका वैकियवैकियमिश्रसहितानि सन्त एकादश देशे देश-
 विरते जगन्ति, अथ इत्येव वैकियसाल्घिमतो देशाश्चरस्य वै-
 कियसंभवासंज्ञातिः ॥ ४६ ॥

साधारण्य पमत्ते, ते वि उ वाहार मीस विष्णु इयरे ।

कम्पुलक्षदुर्गाय नमः-मणवयसजोगि न अजार्ग ॥४७॥

[illegible]

[१३] मधुनैतत्प्रेषोपयोगानभिधातुकाम आह-

तिअनाण बुदंसाइम, दुगे अजइ देसि नाणदंसतिगं ।

ते योसि मीसा समया, जयाह केवलिङ्गुमंतुने ॥ ४८ ॥

आदिमिहिके मिथ्याद्विषास्वादनलक्षणे प्रथमद्वितीयगुणस्वा-
नकक्षये इत्यर्थः । [नियनाय दुर्गंति] प्रयासात्मकानां स्व-
माहारकृपयान् मत्पहान्भुनाहानविप्रकृष्टानकपं, दशैर्न दशौ,
द्वयोर्दशयोः समाहारो द्विद्वौ चतुर्दशानां चतुर्दशैकपमित्येते
पञ्चोपयोगा मिथ्याद्विषास्वादनयान्नमिति । मिश्रशब्दस्य प्र-
त्येकमिसेकस्याह ज्ञानार्थकं मतिज्ञानभूतज्ञानाविज्ञानरूपम्,
दशार्थकं चतुर्दशानां चतुर्दशानां चतुर्दशानलक्षणमिति, न शेषाः,
सर्वावरत्यमावात् । ते पूर्वोक्ता ज्ञानमिकदशैर्नमिकरूपाः यदु-
पयोगा मित्रे सत्यमिथ्याद्विगुणस्थानके मित्रा अज्ञानसहित-
कष्टमाः, तस्योनयद्विपातित्वात्, केवलं कदाचित्सम्यक्स्वाभु-
क्यतो ज्ञानवाहुक्यं, कदाचिच्च मिथ्यास्वाभुल्यतोऽज्ञानवाहु-
क्यं, समग्रज्ञानार्थं सुपयार्थसमतेति । आसिञ्च गुणस्थानके
यद्विचित्रदशनमुक्तं तस्यैवास्तकमनयेक्या द्रष्टव्यसंज्ञकं प्राक्त ।
[समयाः जयाह चि] 'यम्' यमनं यमनं यतः, सर्वसाध-
विरतं, तद् विचित्रे यव्य स यतः, "अत्रादिज्यः" ७ । २। ४६ ।
इति (हेम०) अग्रमत्ययः । समस्तगुणस्थानकवर्गी सायुः, यत
आदिर्येषां गुणस्थानकानां तानि यतादिति, प्रमत्ताऽप्रमत्ता-
ऽपूर्वरूपाऽनवृत्तस्वादर्शस्यसम्यकयोपशान्तमोहकौशलो-
लक्षणाणि सप्त गुणस्थानकानि, तेषु पूर्वोक्ता ज्ञानमिकदशै-
र्नमिकाभ्याः बहुपयोगाः [समन चि] मनःपर्यायज्ञानसहिताः
सप्त भवन्तीति, न शेषाः, मिथ्यास्वाध्यात्मिकं ज्ञानाज्जायत् । केवल-
मिहिके केवलज्ञानकेवलदशैर्नमिकरूपेणोपयोगद्रष्टव्यरूपमन्तद्विके सयो-
गिकव्यवस्थायिकेवललक्षणकृष्णचरमगुणस्थानकलक्षणे भवति, न
शेषा दश ज्ञानदशनलक्षणाः, तदुच्छेदेनैव केवलज्ञानकेवलदशै-
र्नोत्पत्तेः । "वदुर्मि उज्ज्वलमिथ्य नाथे" इतिवचनात् । तदेवम-
निहिता गुणस्थानकेषूपयोगाः ॥ ४८ ॥

सामग्र्ये यदिह प्रकरेण सूत्राभिमतमपि कामप्रस्थिकामि-
श्रायुसुरक्षयो नाधिकृतं तदर्थयथाह—

सासणभावे नाणं, चिठ्ठवगाहारए उरदामिस्सं ।

नेमिदिमु सासाणो, नेहाद्विगं सुपयं पि । ४९॥

सास्वादनजनेषां सास्वादनसम्यग्बुद्धिष्वे सति ज्ञानं भवति,
नाज्ञानमिति, भूततममपि सिद्धान्तसंमतमपि । तथाहि—"वेद-
द्वियां च नैतः किं नाणं, अस्माणी? गोयमा? ॥ ५० ॥ वि, अस्माणी वि,
जे नाणं ते नियमा बुद्ध्याह—आमिद्विषाहिमनाणि, सुयनाणां । जे
अस्माणी ते वि नियमा दुप्रधी । न जहा-मद्विषाणी, सुयअस्माणी" ।
इत्यादिष्वेह द्विविधादीनां नातिव्यवर्तितादितम्, तच्च सास्वादानपे-
क्षयेव, न शेषसम्यक्पेक्षया, नान्वसंभावात् । उक्तं च प्रज्ञापना-
टिकायाम्—"वेदद्विगं सुपयं पि नाणा कहे लम्भंति" । अभाह-सा-
सायणं पठुच्च तस्सापञ्चासयस्य दो नाणा लम्भंति" । ततः
सासादनभावेऽपि ज्ञानं सुयसंमतमेव । तथेयं सूत्रसंमतमपि नेह
प्रकरणेऽधिकृतं, किं त्वज्ञानमेव, कमप्रस्थमिश्रायस्यानुसरणात् ।
तद्विनाशवधायम्-सास्वादनस्य मिथ्यास्वानिमुक्तनया तत्सम्य-
कवत्य भट्टोमसत्येन विषयकम्भवत्य ज्ञानस्यापि भट्टोमसत्त्वाद्ज्ञान-
रूपनेति । तथा-सुत्रे वैकिये आहारके चारम्यभयो तेन प्रार-
भ्यमाणेन सहोद्धारकस्यापि मिश्रीभवनादोद्धारिकमिहमुक्त-
मिति । तथा चाह प्रज्ञापनाटिकायाम्—"यदा पुनरोद्धारिकशरीरी
वैकियलक्षितसंपन्नो भवत्यः, पञ्चेन्द्रियतर्पणानिषो वा पर्याप्त-

वावरबायुकायिको वा वैकियं करोति तदोद्धारिकशरीरयोः एव
वर्तमानः प्रवेशाद् वैकियं वैकियशरीरयोग्यात् पुष्कलानादाव
यावदेकियशरीरपर्याया पर्याप्ति न गच्छति तादेकियेण मि-
श्रता, व्यवशेषाच्च औद्धारिकस्य प्रधानत्वात् । एवमाहारकेणापि स-
ह मिश्रता कष्टमा । आहार्यापि नैतमेवेति तस्यैव परित्यागः । इति ।
परित्यागकाले वैकियस्वाहारकस्य च यथाकमं वैकियमिभ-
माहारकमिभं च । उक्तं च श्रीप्रज्ञापनाटिकायाम्—आहारकशरी-
री भूत्वा कृतकार्यः पुनरुप्योद्धारिकं गृह्णाति, नन्वाहारकस्य प्रचा-
नत्वादोद्धारिकप्रदेशं प्रति व्यापाराज्जायच्च परि त्वयति, यावत्स-
कथेवाहारकं तादोद्धारिकेण मिश्रतेति आहारकमिभशरीरका-
ययोगः" इति । तथैवम-वैकियाद्धारकारमभकाले औद्धारिकमिभं
सूत्रेऽभिहितमपि नेह प्रकरणेऽधिकृतं, कामप्रस्थिकेर्गुणविशेष-
प्रत्ययसम्यग्बुद्धिविशेषकारणतया प्रारम्भकाले आहारकमिभं
च वैकियस्वाहारकस्य च प्राधान्यविशेषज्ञेन वैकियमिभस्वाहा-
रकमिभस्य वैषाभिधानात्, तद्विनाशवत्त्वेहानुसरणात् । तथा
नैकेन्द्रियेषु [सासाणो चि] ज्ञानप्रधानोऽयं निवेशः, सास्वादन-
जावः सूत्रे मतः, अन्यथा द्वीपद्विपादीनामिवैकमिथ्यायामपि
ज्ञानमिथ्यमुच्येत, नबोध्यते, किन्तु विशेषतः प्रतिषिध्यतः । तथाहि-
"यमिद्विषां च नैतः किं नाणी, अस्माणी? गोयमा? नो नाणी, निव-
मा अस्माणी" इति । स चेयं सासादनभावप्रतिषेधः सूत्रे मतो-
ऽपि केनचित्कारणं कामप्रस्थिकमिभं गृह्णन्त्यते, इतीहापि प्रका-
रो नाधिक्रियते, तद्विनाशवत्त्वेह माधोऽनुसरणात्ति [नेहा-
द्विगं सुपयं पि] इत्येतद्विनाशिकपरिणामेन प्रतिषेधं संकल्पनीयं,
तथैव संकल्पितमिति ॥ ४९ ॥

अधुना गुणस्थानकेष्वेव हेतया अभिमिथ्यसुराह-

उमु सत्त्वा तेउतिगं, णिगउमु मुका अमोगि अम्वेसा ।

बंधम मिच्छ अविर्ह, कत्ताय जोग चि चउ हेऊ ॥ ५० ॥

यद्मु मिथ्याद्विषास्वादनमिहोत्पन्नोत्पत्तिवत्प्रमत्तमन्त-
गेषु गुणस्थानकेषु सर्वाः यनपि कृतलक्षणापोतेजःपञ्चाश-
कूलहेतया भवन्ति । (तदतिगं इति चि) एकस्मिन्नप्रमत्तगुणस्थान-
के तेऽस्मिन्ने तजःपञ्चाशकूलहेतयायं भवति, न पुनराद्यं हेतयाय-
वमित्याद्युल्लेखम् । यद्वत्पूर्वकरुणानिषिद्धाद्दसुप्रमत्तप्रप-
योपशान्तमोहकौशलोमोहस्योमिहसंज्ञकलक्षणेषु गुणस्थानकेषु शु-
क्लहेतया जवति, न शेषाः पञ्च । अयोगिनाऽऽयोगिकवल्लोना हे-
तयाः अपनानल्लेखाः इह हेतयानां प्रत्येकसंकेतयति लोका-
काशमृदुशप्रमाणात्यर्थवत्सायस्वाध्यामिति, ततो मन्दाध्यायमिथ्यास्वा-
नापेक्षया शुक्लहेतयादीनामपि मिथ्याद्विषादीनां कृष्णहेतयादीना-
मपि प्रमत्तगुणस्थानकेऽपि संभवो न विकल्प्यत इति । तदेवमुक्तः
गुणस्थानकेषु हेतयाः । कमं ४ कमं ० । (गुणस्थानकेषु केषां-
द्वयसत्तास्थानानां स्वाभिधं 'कम्म' शब्दोऽस्मिन्नेव भागे ३१२
पृष्ठे उक्तम् । केषांद्वयसत्तास्थानानां संवेद्योऽपि अस्मिन्नेव
भागे 'कम्म' शब्दे ३०३ पृष्ठे दर्शितः)

[४९] श्रीहोयंविजयसूरि प्रति विमलहर्षाण्येकनप्रकाः । यथा-
पञ्चविशतिभक्त्याप्राननाम् "पञ्चारिसे चि" गाथांकेल्लक्षणोपेना-
नं च सापूर्वो बहुतसमगुणस्थानवर्तिन्यपि, उत मनात्परेण सु-
हृत्तोऽनुकूलस्यापि यद्वगुणस्थानकसंवेद्यमिति प्रश्ने, उक्त-
रम्— "उभयमपि भवतु, अय्यस्यायानां वैकियात्तायाविषय-
काकारानुपपत्तिमावाच ॥ ३३ ॥ ३०१ ॥ १ प्रकारः । गुणास्पदे,
पञ्चा ० चि ० ।

गुणपदिवक्ष-गुणप्रतिपक्ष-त्रि० । गुणाः मूलोत्तररूपस्तात्पर्य-
पक्षः, गुणैः प्रातिपक्षः पार्श्वमिति कृत्वा गुणैराभितो गुणप्रतिपक्षः ।
मूलोत्तरगुणसम्पन्नः, न० ।

गुणपुरिस-गुणपुरुष-पुं० । व्यायामविक्रमधैर्यसत्त्वादिप्रधाने
पुरुषे, सूत्र० १ मू० ४ अ० ।

गुणपेदि (ण)-गुणमेक्षित-पुं० । गुणश्च अग्रमादारीन्प्रकृते त-
च्छीलक्षयः । अग्रमत्तादौ, दश० ५ अ० २ उ० । यो यस्य या-
वन्तं गुणं पश्यति तस्य तमेव प्रेक्षते पुरस्करोति, दोषेषु सव-
स्वप्युदात्ते । तस्मिन्, कर्म० २ कर्म० ।

गुणवद्वाम-गुणवद्वाम-पुं० । प्राकृतभाषानिबन्धनेभिनाथचरित्र-
काव्यकृत्याचार्ये, जै० २० ।

गुणमंत-गुणवत्-त्रि० । पिण्डविशुद्ध्यापुत्तरगुणोपेतं, आचा०
२ अ० १ अ० ६ उ० ।

गुणमहंत-गुणमहत्-त्रि० । गुणैर्महति, आच० २ अ० ।

गुणरयण-गुणरत्न-त्रि० । गुणा एव रत्नानि यस्याऽसौ गुणर-
त्नः । रत्नस्वरूपगुणभूते, आ० म० प्र० । सोमप्रतिपक्षसूरस्तुतीये
शिष्ये, पुं० । न० ४ अ० ५ । तपागच्छीयदेवस्तुत्तरसुरिशिष्ये, स च
विक्रमसंवत् १४६६ निने विद्यमान आसीत्, वन्द्यशेनसमुच्चय-
टीकां विचारत्नसमुच्चयनामानं च ग्रन्थं स्वरारचत् । जै० २० ।

गुणरयणणिहि-गुणरत्ननिधि-पुं० । ज्ञानाद्विज्ञानाव्ययिधाने,
पञ्चा० ७ विव० ।

गुणरयणवियरण-गुणरत्नवितरण-न० । सम्यक्त्वबीजसम्य-
वर्शनाद्विज्ञकगुणमणिक्त्वविभागे, पञ्चा० ७ विव० ।

गुणरयणसंवच्छर-गुणरत्नसंवत्सर-न० । तपोज्जेद, म० ।

इच्छा(म णं भेते । तुज्जेहि अम्मणुस्साए समाणे गुणरयणं
संवच्छरं तवोकम्मं उवसंपज्जिता णं विहरित्थए । अहोसुहं
देवाणुप्पिवा ! मा पविरेवं करेह । तए णं से खंदए अण-
गारे समणेणं भगवया महावीरेणं अम्मणुस्साए समाणे
जाव नमंसित्ता गुणरयणं संवच्छरं तवोकम्मं उवसंपज्जि-
त्ता णं विहरइ । तं जहा-पढं मासं चउत्थं चउत्थेणं अ-
निकित्तेणं तवोकम्मेणं दिया ठाणुकुणुए स्राभिमुद्धे आ-
यावणुज्जमीए आयावेमाणे रत्ति वीरामणेणं अवाउकेण
य, दोषं मासं छुद्धं छुद्धेणं अनिकित्तेणं दिया ठाणुकु-
णुए स्राभिमुद्धे आयावणुज्जमीए आयावेमाणे रत्ति वीरा-
सणेणं अवाउकेण य, एवं तवै मासं अद्धं अद्धमेणं, चउत्थं
मासं दसमं दसमेणं, पंचमं मासं बारसमं बारमेणं, उद्धं मासं
चोइसमं चोइसमेणं, सत्तमं मासं सोलसमं सोलसमेणं,
अद्धमं मासं अद्धारसमं अद्धारसमेणं, नवमं मासं वीसदमं
वीसदमेणं, दसमं मासं बावीसदमं बावीसदमेणं, एकारसमं
मासं चउत्तीसदमं चउत्तीसदमेणं, बारसमं मासं उव्वीसदमं
उव्वीसदमेणं, तेरसमं मासं अद्धावीसदमं अद्धावीसदमेणं,
चोइसमं मासं तीसदमं तीसदमेणं, पन्नरसमं मासं वत्ती-

सइमं वत्तीसदमेणं, सोलसमं मासं चउत्तीसदमं चउत्तीस-
दमेणं अनिकित्तेणं तवोकम्मेणं दिया ठाणुकुणुए स-
राभिमुद्धे आयावणुज्जमीए आयावेमाणे रत्ति वीरामणेणं
अवाउकेणं ।

गुणानां निर्जराविशेषाणां रत्नं करणं संवत्सरेण सन्निपात-
करणं यस्मिन्सति तद्गुणरत्नसंवत्सरम् । गुणा एव वा रत्ना-
नि यत्र स तथा गुणरत्नः संवत्सरो यत्र तत् गुणरत्नसंवत्सरं
तपः, इह च त्रयोदश मासाः सप्तदशदिनाधिकास्तपःकालः,
त्रिसप्ततिश्च दिनानि पारयुक्तकाल इति । एवं चायम्-

“ पथरस वीस चउत्ती-स खेव चउत्तीस पथवीसा य ।

चउत्तीस पथवीसा, चउत्तीसा सत्तवीसा य ॥ १ ॥

तीसा तेषीसा वि य, चउत्तीस उव्वीस अट्टवीसा य ।

तीसा वत्तीसा वि य, सोलसमाससु तवद्विसा ॥ २ ॥

पथरस दसउट्ट पं-व चउर पंचसु य तिष्ठ तिष्ठि ॥

पंचसु दो दो य तहा, सोलस मासेसु पारयुगा ॥ ३ ॥

इह च यत्र मासं अष्टमादितपसो यावन्ति दिनानि न पुन्यन्ते,
तावन्त्यग्रनमसादाकृत्य पूरणीयानि अथिकानि चाग्रनमसासे
कृतव्यानि । (चउत्थं चउत्थेणं ति) चउत्थं भक्तं चायुज्जकं त्य-
ज्यते यत्र तच्चउत्थं, इयच्छोपवासस्य संज्ञा, एवं वृद्धादिकमुपवा-
सद्व्यादिति । (अणिकित्तेणं ति) अविभ्रान्तेन (दिव्यं ति)
दिवा, दिवस इत्यर्थः । (ठाणुकुणुए ति) स्थानमासनमुकु-
टुकमाधारे पुतालगनरूप यस्याऽसौ स्थानांतुकुटुकः । (वीरा-
सणेणं ति) सिंहासनेषु पविष्टस्य भूम्यस्तपस्यास्यापनीतसिंहा-
सनस्यैव यदवस्थानं तद्वीरसनं, तनः । (अवाउकेण य ति)
प्रावरणभावेन च । म० २ श० १ व० । हा० ।

गुणरयणसायर-गुणरत्नसागर-पुं० । गुणा महाव्रतादयस्त एव
रत्नानि विशिष्टफलेहृतत्वाद् सर्ववस्तुसारत्वाच्च गुणरत्नानि,
तावन्व बहवत्वाद् सागर इव सागरः समुद्रो गुणरत्नसागरः ।
पा० । रत्नकल्पप्रभृतगुणं, “ ज अ इ मं गुणरयणसायरमवि-
राहिकुण तिष्ठ संसारा ” मूलगुणाऽनानि, नि० सू० १ व० ।
मूलगुणादिसंपन्नं च । प्र० ५ संव० द्वार ।

गुणरहित-गुणरहित-त्रि० । गुणविकले सदोषे, दृश्यं० ।

गुणराग-गुणराग-पुं० । वन्दनीयाद्देशदिगताहत्वमवस्थादि-
गुणबहुमानं, पञ्चा० ६ विव० ।

गुणरागि-गुणरागिन-पुं० । गुणेषु गाम्भीर्यस्थैर्यप्रमुखेषु र-
ज्यतीत्येवं शीलां गुणरागि । प्रव० २३८ द्वार । गुणपक्षपातमहति
द्वारागुणनिर्माणं भावकं, स हि गुणपक्षपातित्वादेव सगुणाद्
बहु मय्यते निगुणांशोवेकते । च० १ अथि० । पञ्चा० ।

इदानीं गुणरागिगुणमाह-

गुणरागि गुणमे, बहु ममद् निगुणे उवेहेइ ।

गुणसंगहे पवत्त, संपन्नगुणे न मइहेइ ॥ १६ ॥

गुणेषु चार्थिकलोकाभाविषु रज्यतीत्येवं शीलां गुणरागि, गुण-
भाजो यतिआवकादीरु बहु मय्यते मनःप्रीतिभाजनं करोति,
यथा-अदो ! धन्या एते, सुखमयमेतेषां मनुष्यजनस्येति । तर्हि नि-
गुणांश्वन्तीत्यापन्नम्, यथा-देवदत्तो हस्तिमेव चक्षुषा पश्यती-

नयः हि-मिथयात्मानपनारकायुर्वर्जानां मिथ्याद्विधोग्रन्थानां च-
यादशानामनगानुबन्धिनिर्देशायाकथनवर्जानां च सास्त्राद्व-
योपगमांशानां निशानिप्रकृतौनां यतो मिथ्यात्वप्रमत्तानुबन्धि-
नश्चाप्युपकरणत्वात् एवाविरतसमग्रदृष्ट्यादयश्च सपयन्ति,
आनपुत्राद्ये च शुभे अशुभप्रकृतौनां च गुणसंक्रमः, आ-
युषां च परप्रकृतौ न संक्रमः, तथा मिथ्यात्वादिप्रकृतौनामिह
यजनं, तथा अग्रप्राथम्यप्रत्याख्यानावरणकथायाष्टकास्थिरा-
शुनाशुभयशःकांतिशोकारयस्यतत्वेदनीयानां सर्वैस्वयया
वदन्तवारिश्चप्रकृतौनाम्, अशुभानां च स्वमानानामपूर्वक-
रणद्वारज्य गुणसंक्रमो भवति, निद्राद्विकोपघाताशुभयणां च-
नयकहास्यरानुगुप्तानां स्वपूर्वकरणेन स्वस्वव्यवहारे-
द्वारज्य गुणसंक्रमो वेदितव्यः । अपरेऽर्थः-अपूर्वकरणात्-
पुर्वककरणसंज्ञाकरणात्संप्रभृतयोऽशुभप्रकृतौनां प्रथमा-
नां दलिकलसंशयगुणनया अथवा कथ्यमानासु प्रकृतिषु यत्
प्राकृत्यन्ते स गुणसंक्रमः । तेन कृपणकालेऽनन्तानुबन्धिप्रिया-
त्वं सम्प्रसमिधत्वात्मानमप्यपूर्वकरणद्वारज्य गुणसंक्रमः प्र-
वर्तते । तदेवमुक्तं गुणसंक्रमस्य लक्षणम् । क० प्र० ।

गुणसंप्रस-गुणसम्पन्न-वि० । गुणसहिते, उच० ३८ अ० ।

गुणसंपिण्ड-गुणसंपिण्ड-वि० । गुणपरिवृत्ते, प्रक० ४ संव०
द्वार ।

गुणमभिध-गुणसमूह-वि० । ज्ञानादिविगुणैर्मन्त्राचार्यदि,
पञ्चा० २ विव० ।

गुणमयि-गुणमयित-वि० । गुणशुके अग्रमयस्यौ, आचा० १
अ० ५ अ० ४ उ० ।

गुणनमुदाय-गुणनमुदाय-पुं० । अनेकप्राणिस्थजानादिगुणस-
मूहे, पञ्चा० ८ विव० ।

गुणमयकलिय-गुणमयकलित-वि० । औदार्यस्थैर्यघनेक-
गुणपेने, ग० १ अथि० । आचा० ।

गुणमयमहस्मकलिय-गुणमयमहस्मकलित-वि० । अष्टादश-
शीलाङ्गमहत्त्वं अष्टादशशीलाङ्गमहत्त्वयुक्तं, "गुणसयसहस्मक-
लियः गुणसुरं च सा अद्विष्टमन्तरं ।" "गुणां सर्वं गुणसयं,
गुणसयानं सहस्त्रा, तद्वान्तगनया साकारस्मदस्सना । ते य अ-
द्वारसलीलंगमहस्मा, तेहि कलियं सुतं, संखियं वा, किं तं ?
चारिणं, " नि० अ० ६ उ० ।

गुणमयागर-गुणशताकर-पुं० । गुणशतानामनेकानां गुणमाग-
करो निधानं गुणशताकरः । प्रत्नगुणाज्ञये संखे. ४०० २ उ० । वृ० ।

गुणमागर-गुणमागर-पुं० । गुणसमुद्रः । गुणमा गुणसागर-
रणं मेहावा । दश० ९ अ० ३ उ० । गजपुरनगरवासिरक्ष-
ज्ञितभ्राष्ट्रपुत्रे, स च नवशरिणता एव वपुर्विहाय धर्मपथानं
प्राप्यन् कथलमवाप, पञ्चासा अथि अमथियुः । अ० १० ।
सागरमन्द्राशये सिद्धमेनद्विषाकरकृतकल्याणमन्दिरेस्तोत्रा-
परि टीकाकरके सुनौ, अ० ३० ।

गुणसागरमूर्ध्नि-गुणसागरमुनि-पुं० । स्वनामकथाते सुनौ, यो हि
पुरोहितनुब्रेण दत्तेन वृद्ध-तत्रैतद्व्यवैद्यागमने दाया न वेति ।
ती० १४ कट्टप० ।

गुणसागर-गुणसागर-पुं० । 'गुणसागर' शब्दायै, दश० ७
अ० ३ उ० ।

गुणसिद्धि-गुणसिद्धि-खी० । शब्दस्य यौगिकार्थप्रदर्शने,
दश० १ अ० ।

गुणसिलप-गुणशिलक-न० । राजगृहनगरकेत्ये, अन्न० ३ वन० ।
"ते न काले यं ते लं समग्रं यं रायगिहं नामं नयं होत्या । व-
क्ष्यो-तस्म यं रायगिहस्म रायस्म बहिया उत्तरपुरास्ममे
विस्वी ज्ञाप गुणसिलपं नामं ब्रूय होत्या ।" म० १ श० १ उ० ।
नि० अ० । वि० १० । अ० ५० । अ० १० । उच० ।

गुणमुन्दर-गुणमुन्दर-पुं० । सुहास्तद्व्यामथ्यातिराले जाते द-
शपुर्वेति स्थायिरे, कट्टप० १ कृण ।

गुणमुद्रियप-गुणसुरियतात्मन-वि० । संप्रहोपप्रहादिषु सुष्ठु
भावसारं स्थित आत्मा येनां ते तथा । सङ्ग्रहोपप्रहङ्गुलेषु,
दश० ६ अ० १ उ० ।

गुणसेहि-गुणश्रेणि-खी० । उपरितनस्थितेर्विज्ञाविशारापव-
र्तनाकरोऽवतारितस्य दलिकस्यानमुद्रुत्तममाशुमुद्रयज्ञ-
शात्रुपरि तिप्रतरकृपणाय प्रतिज्ञासंख्येगुणवृद्ध्या विरक्तने,
कर्म० २ कर्म० । दश० । पं० सं० । स्थापना-
अनुना भोगिगुणस्वकपमाह-

गुणनेर्दालिकत्वार्थं, मयस्य समये अमंनगुणण ।

अष्टागुणारिचो, सेने मेमे य निरलेवां । ३३० ॥

यत् स्थितिभाऊक्तं घातयति तन्मनयात् दक्षिणं गृहीत्वा उदय-
समयाद्वारज्यं प्रतिसमयमसंख्येयगुणतया परिगृह्णति । तद्यथा-
उदयसमये स्तोत्रे, छिनीयसमये असंख्येयगुणं, ततोऽपि तृतीय-
समये "असंख्यगुणाय अष्टा गुणारिचो" एवं तावदाख्यं
यावद्गुणमुद्रुत्तममसमये, तच्चान्तमुद्रुत्तं पूर्यकरणादिवृत्ति-
करणकालान् मनागपि रिक्तं वेदितव्यम् । अक्षरयोऽजना
त्वियम्-गुणधर्यानां निरूपेः समये समये असंख्येयगुण-
तया पूर्यकरणादिवृत्त्या उत्तरोत्तरसमये वृद्ध्यात्मकः ।
सोऽपि च नित्योऽष्टाद्विकारिर्न-अपूर्वकरणान्वितोत्तरक-
कालाज्यामन्त्रयधिकः एष प्रथमसमये गृहीतदलिकमिद्वेप-
विधिः । एवं छिनीयादिसमयगृहीतानामपि दलिकानां निरु-
पविधिरुच्यते । अथच-गुणभंगरचनाप्रथमसमयदलिकं यत्र
गृह्णते तत् स्तोत्रे, द्वितीयसमये असंख्येयगुणं, ततोऽपि तृ-
तीयसमये असंख्येयगुणम् । एवं तावदाख्यं यावद् गुणधर्या-
द्विकानिकेपः शेष शेष जवति; उपरि च न वर्द्धते ॥ ३३० ॥

गुणनेण-गुणमेन-पुं० । येनाभिग्राहमाणमुपहसता नवमवशानु-
बन्धि वैरं बर्द्धतिमिति समरारित्यचरि शब्दवसेयम् । प्राक्तीये
नवमवशे समरादित्यर्जोवे, आचा० १ अ० ३ अ० ३ उ० ।
गुणालयनगरस्थसागरदसंश्रेष्ठोनां द्वितीये पुत्रे, पि० ।

गुणमेज्ञक-गुणशैज्ञक-न० । राजगृहसमकेत्ये, अ० क० ।

गुणसेहर-गुणशेखर-पुं० । सागरदत्तश्रेष्ठपुत्रे, पि० । चन्द्र-
रसिध्दे चोमनिलकन्देपुस्तुरिणोर्गुणैः, अथमाचार्यः विक्रम-
संवत् १४२० वर्षे विद्यमानां प्राप्ती । जै० ६० ।

गुणसोभमगणि-गुणनौजाभयगणिन-पुं० । स्वनामकथाते ग-
णिनि, यतः प्राप्तमण्डलवैचारिकज्ञानांशान् घनमालात्प्रेन तन्म-
ण्डलवैचारिकप्रकीर्णकायकृतिः सम्पूर्णा । तं० ।

गुणागर-गुणाकर-पुं० । गुणसमुद्रे, स्वनामकथाते आचार्ये, अ-
थमाचार्यः विक्रमसंवत् ११६० मिते प्राप्ती, येन मेमिचन्द्रसुरि-

ताऽऽव्ययनमणिकोशोपरि टीकाकरणे आश्रयधर्मिणे सा-
हाय्यं दत्तम् । द्वितीयोऽप्येतत्तामा विक्रमसंभवत् १२९६ मित
विद्यमान आसीत् । ॐ १० ।

गुणागारादित्य-गुणानुरागित्व-न० । गुणवर्गीतौ, "गुणागारा-
गित्पत्तेः धरतु" जी० ६ ब्रजि० ।

गुणागाराग-गुणानुराग-पुं० । गुणविषयकरावे जायधावकलिङ्गे,
ध० २० ।

पठे गुणानुरागमाह—

जायइ गुणमु रागो, सुचक्षुरित्तस्म नियमओ पवरो ।

परिहरइ तथो दोसे, गुणगणमालिङ्गमजणए ॥ १२० ॥

जायने संपद्यते गुणेषु—

“ वय समस्य धम्म संजम, वेयावच्चं च बंम गुचीओ ।

नाहोइतिं तव का-हानमाहई व करणमेयं ॥ १ ॥

पिडविस्सोही समिहं, जावण पडिमा उ इंदियणिगेहो ।

पडिहइण गुत्तोओ, आभिभाइा व्व कण्णे ॥ २ ॥

इत्यागमप्रकर्षितेषु मूलगुणानुरागसहितेषु रागः प्रतिबन्धः
शुद्धचारित्र्यस्य निष्कलङ्कसंयमस्य नियमतोऽवश्यंभावेन प्रथमः
प्रधानो न मिथ्या इति ज्ञावाः परिहरति वर्जयति, ततस्सादृशा-
नुरागादोषान् दुष्टव्यापारान्, निविशिष्टान्, गुणसगमाभिन्त्य-
संजनकान् ज्ञानार्थानामशुद्धिहेतून् आवसाधुरिति ॥ १२० ॥

गुणानुरागस्यैव लिङ्गमाह—

गुणक्षेमं पि पसंसइ, गुणुणबुद्धोइ परगयं एसो ।

दासल्लवेण वि निययं, गुणनिवहं निगुणं गणइ ॥ १२१ ॥

गुणश्रेयसमपि, आत्मो मदीयांसं गुणमित्यपेरेयं प्रशंसति स्थायते
परतत्त्वमवसक्तमप्य भावसाधुः, उत्तमप्रकृतिस्त्वान्मनोऽपि
होषानुसृज्य स्वस्वमपि परमं गुणं पश्यति । कुथितकुण्ठ-
सारमेवसारीरे सितदन्तर्पाङ्के पुरुषोत्तममयत् । [गुणाऽनुरागविषयं
पुरुषोत्तमचरित्रम् “ पुरिस्सोत्तम ” शब्द उदाहरिष्यते] तथा-
होषल्लवेनाप्यहंप्रमादस्साल्लनेनापि निजकामाभीषं गुणनिवहं
गुणकलापं निर्गुणमसारं गणयति कल्पयति धिम्मां प्रमादशील-
मिति भावयथा प्रकृतो जावयति प्रकृत्यापिनावस्सुत्तगुणशी-
लवदपक्षमद्वयपुत्रधरओवस्सवामिबद्धि । [श्रीवज्रस्वामि-
चरित्रं सुप्रतीतत्वात् नेह प्रन्यते] ध० २० ।

गुणानुरागस्यैव लिङ्गस्तरमाह—

पालइ संपत्तगुणं, गुणहम्मगे पमोयसुवहइ ।

लज्जइ जावसारं, गुणत्तगुणरयणल्लभर्थी ॥ १२२ ॥

पालयति रक्षति वर्धयति च जननीव प्रियपुत्रं संग्रामं सम्प-
त्कर्मकृत्यापराधपल्लवेषु गुणं ज्ञानदशेनोच्चारिचारिदयं, तथा गुण-
राज्यानां सङ्गे मीलके, चिरप्रोषितस्निग्धधनुसंप्रयोग इव प्र-
मादमामरमुद्रावस्थेन घटति प्राप्तिं । तथाथा—

“ असत्तां सङ्गपङ्केन, यमनो मलिनोद्धतम् ।

तम्मं उघा निर्मलाभूते, साधुसंबन्धवारिणम् ॥ १ ॥

पूर्वपुण्यतरोरध, फलं प्राप्तं मयाऽनघम् ।

सङ्गनासङ्गचिन्तानां, साधूनां गुणधारिणाम् ॥ २ ॥

तथा गुणानुरागदेवोच्छति प्रयतने जावसारं सङ्गावसुन्दरं य-
द्वा नवति यथानाध्वयतपःप्रभृतिवृत्तिविवर्ति गम्यते । कामति ?

अत आह—गुणतराणि क्वाधिकज्ञावजाविष्वाद् यानि गुणरक्षा-
नि क्वाधिकज्ञानदर्शनधारित्राणि, तेषां वा लामस्तर्था तदभि-
नायवान् । तथाहि—भवत्येवोद्यमवतमपुर्वकरणकूपकभ्रजि-
मण कवल्लानादिस्त्रयांसि—सुप्रतीतमेतदिति ॥ १२२ ॥

गुणानुरागस्यैव प्रकारान्तरेण बल्लणमाह—

सयणु चि व सोसि चि न उवगारि चि व गणिव्वउ व्व चि ॥

पडिबेवस्स न हेठ्ठ, नियमा एसस्स गुणहीणो ॥ १२३ ॥

स्वकीयां जनः स्वजनः, इति शब्दस्तद्देवसुखको, वाशब्दः समु-
च्चयः इत्येवं तु प्राकृतशैल्या । शिष्यो विनयः, ‘इति-वा’ शब्दो
पूर्ववत् । उपकारी ज्ञापनदानादिना पूर्वमुपकृतवान्, ‘इतिवा’
शब्दो प्राग्वत् । [गणिव्वउ व्व चि] एकगच्छवासी, ‘इतिवा’ शब्दो
पूर्ववदेव, स्तवार्थमैकऽपि—प्रायः प्रतिबन्धकारणं भवत्येतस्य
पुनर्गुणानुरागो नियमाभिज्ञेयः न नैव, हेतुनिमित्तमैकोऽप्य-
भवत्येवमपि । [किंवादिष्टः सन्निति !, आह—गुणहीनो निर्गुणः ।

“ सीसो सज्जितओ वा, गणिव्वओ वा न सोमो नंहे । ज तव्व
नाणुदंसण—वज्जा ते सोमो नंहे जाओ ” ॥ १२] [इति कृत्या]

अथ चारित्रिणां तेषां स्वजानादीनां किं विधेयमिति आह—

करुणावेगो नवरं, आणुसासइ तं पि सुदमगम्म ।

अचंताजोमं पुण, अरत्तदुद्धो उवेहइ ॥ १२४ ॥

करुणा परदुःखनिवारणबुद्धिः । वक्तव्यं—“ परहितचिन्ता मेवैव,
परदुःखनिवारिणी तथा करुणा ॥ परसुखमुत्प्रेक्षिता, परदो-
षोपेक्षणसुचेता ॥ १ ॥ तद्वशेन तदासक्तमपि, नवरं केवलं,
रागादप्यपरिहारेणानुरागास्ति शिष्याः, तमपि स्वजानादिकम्,
अपिशब्दास्ति तमपि, केन ? आह—शुद्धमार्गं यथाव-
स्थितमोक्षाध्याययः । तथाथा—

“ किं नारकनियन्तारं-विबुधमनिविचित्रयानिभेदेषु ॥

वन संसरच्च सततं, निर्विषो दुःखानयेयुः ॥ १ ॥

येन प्रमादमुद्धनं-माश्रित्य महाधिहेतुमस्सलितम् ।

संन्यज्य धर्मेस्वित्, रतस्समार्थनराचरणे ॥ २ ॥

यत्र प्रयान्तं जीवाः, स्वयं यच्च प्रयान्ति विनिपातम् ।

तत्र निमित्तमनार्यः, प्रमाद इति नाभिज्ञतमिदं मे ॥ ३ ॥

किञ्च—

केवलं विगुराक्षिमानयं, सर्वदेव सहचारिनामित्तम् ।

यः प्रमाद इति विधुनः परा-प्रस्य वित्तश्रमनामकुण्ठनाम् ॥ ४ ॥

यत्करीति विधुनः प्रधावर्ता—येत्त सङ्गे विषयेषु कुप्यतां ।

सुप्तमल इव यद्विचष्टेन, यत्र वेत्ति गुणदोषयार्जिनाम् ॥ ५ ॥

कृष्यति स्वहितदेशेनोपि यत्, यच्च स्वोदिति हिनं विद्वदपि ।

लां कपय निर्मलं दुर्गमत्त—स्वप्रमादकृषिपोषिबुद्धिमनम् ॥ ६ ॥

इत्यवश्यं परिपोष्य पीकयं, दुःखोपोषि विगुरेय जीयताम् ।

यन्मुखाय न भयन्मुपोषिताः, इत्यापययच्च पिपवच्च आनन्दम् ॥ ७ ॥

इत्यादिविषयधराबुक्तिसिद्धिरुपादानसंयोगे न बुद्धधर्मे प्र-
वर्तयति । प्रज्ञापनीयधेद्वं स्यात्, अत्यन्तापेक्ष्य बाह्यप्रज्ञा-
पनीयश्च, पुनस्तमरकाद्विष्ट रागद्वेषादिति उपेक्षते अवधारय-
ति, “ उपेक्षा निर्मुणोचति ” वाक्यमनुस्मर्यति नाथायः ॥ १२४ ॥

गुणानुरागस्यैव फलमाह—

उत्तमगुणागुणया, कालादोसओ अपत्ता वि ।

गुणसंपया परय वि, न दुव्वुद्धो होइ भवज्जां ॥ १२५ ॥

उत्तमा उच्छ्रेष्ठ गुणा ज्ञानादयः, तेषु नुरागः प्रीतिप्रधानः, तस्मा-

जेनोः कासो दुःखमाक्यः, आदिशब्दात्, संहननादिपरिग्रहः, न
एव दोषा दृष्ट्यानि, विष्णुकारिष्वात्, ततोऽप्राप्ताऽप्यास्तां ताव-
दास्त्येवपरयः । गुणसंपत्परिपूर्वधर्मसामग्री, वर्तमानजन्यमिति
गम्यते । परत्र भाविनये, अपिः संप्रापये, संभवति एतेष्व उ-
त्संभा दुरापा भवति, भव्यानां दुःकिमनयोभ्यानामिति । उक्तं
गुणानुरागकं षष्ठं ज्ञावसाधोर्बिहम् । अ० २० ।

गुणानाय-गुणास्वाद-पुं० । गुणेष्वस्वाद्यो येषां ते गुणास्वादाः ।
विषयास्वादलोलुपेषु, आवा० १ भू० ३ अ० ३ उ० ।

गुणाद्वि-गुणाधिक-वि० । गुणैः स्वस्मिन् स्थितैर्विनयका-
नादिभिरधिक, " गुणाद्वि, संवय, उचमत्यगुणा गुणैः अयाज-
सो । " उक्त० ३२ अ० ।

गुणि (ण)-गुकिन्-प्रि० । गुणवति, ज्ञा० १२ ज्ञा० । "शूरे त्या-
निति विदुषि च, वसति जनः स च जनादृणो भवति ॥ गुणव-
नि धनं धनाङ्गीः, श्रीमत्या ज्ञायते राज्यम् " ॥ १ ॥ आ० म०
ज्ञि० । आ० चू० ।

गुणिय-गुणित-न० । बहुशः परावर्तिनः, व्य० ३ उ० ।

गुणोत्तर-गुणोत्तर-न० । गुणभासाबुत्तरं च गुणोत्तरम्, अथवाऽप्ये-
वि गुणाः शान्तिरुमाद्यः, तेनामुत्तरं गुणोत्तरम् । सरामवा-
रिजे, नि० चू० १६ उ० ।

गुणोप्याय-गुणोत्पादन-न० । रसविशेषोत्पादने, अ० ७ श०
१ उ० ।

गुणोत्पेय-गुणोपपेत-प्रि० । गुणा रम्यतादयः, तैरुपपेतं युक्तं
यन् नृत्तम् । आ० । रम्यताद्विगुणोपपेते, रा० । हिया० । प्रसन्न-
त्वेनोपपेते, दृष्टान्प्रसन्नवद्व्यावृत्तिरुपपेते च । रा० ।

गुण्ड-उद्-वृत्त-धा० । रक्षादिना वेष्टनप्रकारे, " उद्गैलगुण्डः "
। उ । ४ । २६ । उद्गैलपदेऽतस्य गुण्ड इत्यादेशः । गुण्ड इ " प-
क्षे— " उद्गैल " उद्गैलवति । प्रा० ४ पा ।

गुत्त-गुत्त-प्रि० । " कण्टकनदपयशस्य २ क २ पामूर्खं लुक् " ।
। २ । ७७ । इति पलुक् । प्रा० ३ पा । मनोवाक्याकर्मभिः-
(आवा० १ भू० ३ अ० ३ उ०) असंयमस्थानेन्द्र्या रक्षिते,
उक्त० १६ अ० । सूत्र० । गुत्तिप्रत्येक्षं स्थिते, उक्त० १६ अ० । अ० ।
गुत्तयोऽनवधप्रतीकाराप्रतीकारकपाः । प्रप्र० ६ सम्भ० द्वार ।
वृत्तिकरणादिभिः (कटप० ६ कृण) गुमा यदिः प्राकारावृत्ताः ।
आ० १ भू० १३ अ० । प्रज्ञा० । पराऽप्रवश्यं, ज्ञा० ३ प्रति० ।
स्वाभिभेदकारिणि, रा० ।

गुत्तकुमार-गुत्तकुमार-पुं० । गौतमगोत्रकाशकानन्तरज्जाते गौतम-
गोत्रिये स्थवरे, कटप० ८ कृण ।

गुत्तद्वार-गुत्तद्वार-वि० । कपाटद्वयोपेतद्वारेषु, भू० १ उ० । अ० ।
कपाटद्वारानां स्थगितत्वात् (रा०) अन्तर्गुप्ते, ज्ञा० १
अ० १३ अ० । स्वा० ।

गुत्तपाण-देशा-पितृज्यां जलाक्षितवाने, दे० ना० २ वर्ग ।

गुत्तपालिय-गुत्तपालिक-पुं० । गुप्तः प्रविश्याः पाक्षिः सेतुयथां ते
गुत्तपालिकाः । जी० ३ प्रति० । पुराप्रवश्यवन्वावृत्ते, रा० ।

गुत्तसंभारि- [ण]-गुत्तसंभारि-पुं० । श्री० । युत्तं नवभि-
ब्रह्मचर्येयुःश्रीमती रक्षितं, ब्रह्म भैरुन, पितृमन्त्रं चरतीति विग्रहः ।
२६५

स्वा० ९ ज्ञा० । युत्तं सत्याऽऽदिननगुप्तिविराजितम्, एवंविधं
ब्रह्मचर्यं चरतीति । कटप० ६ कृण । ज्ञा० । ब्रह्मगुप्तिषुके
ब्रह्मचरणशोभे, अ० ३ अ० १ उ० ।

गुत्तसुरि-गुत्तसुरि-पुं० । वैरागिकानिहवमतप्रवर्णकरोहगुत्तसुरी
आचार्यः, आ० क० ।

गुत्तारिय-गुत्तारिय-पुं० । श्रीगुत्तसुरी, यच्छिष्येण रोहगुत्तन
वैरागिकदृष्टिः समुत्पादिता । कटप० ८ कृण ।

गुत्ति-गुत्ति-श्री० । गोपनं गुप्तिः, क्षियां किप्रत्ययः । आगन्तुक-
कचवरानरोधे, आ० म० प्र० । संवरे, बिज्ञे० । आत्मसंरक्षणे
युगुकारुष्टमयोगानिग्रहे, अ० ३ आ० । ज्ञा० । कटप० । उक्त० ।
संवा० । रा० ।

विज्ञे गुत्तयः-

तत्रो गुत्तीओ पक्षताओ । तं जहा-मणगुत्ती वयगुत्ती
कायगुत्त । संवयमगुत्तासां तन्नां गुत्तीओ पक्षताओ ।
तं जहा-मण-वय-काए ।

गोपनं गुप्तिमनःप्रवृत्तीनां कुशज्ञानां प्रवर्तनमकुशलानां च
निवर्तनमिति । आह च-"मणगुत्तकार्ताओ, गुत्ताओ निक्षि
समयकंओह, पविगरेयकरुवा, निहृटाओ जन्नां भणिवं" ॥ १ ॥
स्था० ३ ज्ञा० १ उ० । निक्षो गुत्तयः प्रतीकाराप्रतीकारकपाः ।
व्य० १ उ० । नि० चू० । "सामिओ नियमा गुत्ता, गुत्तां समरक्ष-
णमि भवत्येव । कनसवयमुर्दंते, संवयगुत्तां विसामिओ वि-
त्ति " ॥ २ ॥ यनाभ्युदयशित्तिरुदयकं (कित्त्यमाना गुत्तायाव,
तत्रापि संवतानां, न तु नारकादीनामिष्यत आह-" संजयम-
गुत्तासां " इत्यादि कथ्यम् । उक्ता गुत्तयः । स्था० ३ ज्ञा० १ उ० ।
स० । आ० म० । प्रव० । श्रीओ । सूत्र० । आवा० । [मनोगुत्तादि-
वृत्तादिर्यानि स्वस्वकार्याम्] संलाभनायागम्, पा० । "गुत्ति-
द्विभो पमायं संभइ " यदा किञ्च गुत्तिषु मनोगुत्तादिषु स्थितो
भवति तदा यो गुत्तिप्रत्ययः प्रमाद्वन्ति निश्चादः, तन्निराधाच्च
तत्प्रत्ययं कर्मापि न वृत्ताति । भू० ३ उ० । गुत्तिप्रमादे मि-
थ्याचारप्रतिक्रमणम् । जीत० । अ० । अथकारवारिर्गौणाहि-
सायाम्, प्रज्ञा० १ संव० द्वार । आर्योन्तक्यां रक्षायां, भू० १
उ० । ज्ञा० । रक्षाप्रकारे, स्था० ६ ज्ञा० ।

गुत्तिदिय गुत्तिन्दिय-वि० । नवब्रह्मचर्येयुष्युपेतब्रह्मचारिणे,
सूत्र० २ भू० २ अ० । स्वविषयेषु रागादिनिद्र्याणामप्रवृत्ते,
स्था० ६ ज्ञा० । उक्त० ।

गुत्तिकर-गुत्तिकर-गुत्तिकरणशोभो गुत्तिकरः । "इतुनकीशा-
नूकूनऽशब्दकालकलहयाथैवरादुत्तुम्भनप्रशाल " ॥ ४ ।
१ । १०३ ॥ इति (दे०) टप्रत्ययः । गुत्तिकरकं, आ० म०
प्र० । संयमोऽप्युत्तुवकर्मकचवरामप्रान्तिरधिभोपकुदने, तत्त्व-
भावत्वाच्च, शूशशोधने एवमप्रारतकचवरामगमननिर्वाधवा वाना-
यनादिरूपयनवत् । आ० म० प्र० । रक्षाकारकं, नि० चू० २ उ० ।

गुत्तिगुत्त-गुत्तिगुत्त-प्रि० । ब्रह्मचर्येयुगुत्तियुके, गुत्ताभिर्मेनोगु-
प्यादिभिर्वेसवादिभिर्विषयैः नवभिर्ब्रह्मचर्येयुगुत्ताभिर्भुक्तं वा यत्त-
वा । प्रज्ञा० ४ संव० द्वार ।

गुत्तिज्ञेय-गुत्तिज्ञेय-वि० । गुत्तेवचनगुत्तेनो भङ्गो यस्मात्तद्
गुत्तिभेदम् । आर्यानामकौट्टाष्टके वचने, म० ३ आ० ।

गुत्तिसंरक्षणहेतु

गुप्ति संरक्षण हेतु - गुप्ति संरक्षण हेतु - पुं०। गोपनीय दृष्टि संरक्षण हेतु, ज० १४ श० २ उ०।

शुचिसेण-शुभ्रिसन-पुं० । भव्यामवसर्पिण्यां नरतक्त्रे जाते बा-
दशे जिनं, स० ४ सम० ।

श्रुती-देश।-अग्ने, इन्द्रायाम्, बभूवे, सतायाम्, शिरोमास्थे-
च । दे० ना० ५ वर्ग ।

गुत्तयंह-देशी-भासपक्षिणि, दे० ना० २ वर्ग ।

गुंदा-देशी-शमश्रुणि, दे० ना० २ धर्म ।

गुण-गुण-पुं० । “षो नः” । ८ । ४ । ३०६ । पैशाच्यां णकारस्य
नो भवति । उपकारे, “गुणगनयुक्तो” । ‘गुणेन’ । आ० ४ पाद ।

गुप्य-गोप्य-त्रि० । रहसि, एकान्ते, स्था० ४ भा० १ उ० ।

गुप्यन्त-गुप्यत्-त्रि० । “गुप्यन्विर-णञौ” । उ । ४ । १५० । इति
विरणञवशाऽभावे तथाकृपम् । इत्याकलीभ्यति । प्रभञ् ३

गुप्त्माण-गुप्यत्-भि० । व्याकुलीभवति, कल्प० रे कण ।

गुप्यंतं-देशी-शयनीये, संमृद्धं, गोपिते च । दे० ना० २ वर्ग ।

गंगा-वैशी-बिन्दौ, अधमे च । दे० ना० ५ वर्ग ।

गल्फ-गल्फ-पुं० । “मितीयतुर्थ्ययोरुपरि पर्यः” । ८ । २ । ६० ।

इति कस्थोपरि प्रथमः । पा० २ पाद । गुल्फके, जी० ३ प्रति० ।
 औ० । जं० । पादप्रन्थौ, वाक्० । गुल्फः गुटुः प्रपद्ः आप्रपद्ः
 खुरकः निस्तोदः पादशीर्षोऽति पर्यायाः । हे० ।

ग्रंथ-देशी-गुप्तौ, वे० ना० २ वगं ।

ग्रंथः—देशी-शतपद्याम्, दे० ना० ३ खर्गः ।

गुण-ग्रह-भा०-वचने, “क्रमेष्टरित्तिष्ठ-दुग्दुल-दण्डन-वच-
म-ममन-ममड-ममान-नलमगट-भगट-भगप-लुम-गुम-कु-
म-कुम-दुम-दुल-परी-पराः” । ८। ४। १६१। इति क्रमशु-
भाऽऽदेशः । ‘गुमड’ । भा० ४ पाद ।

पुण्ड्र-देशी-सम्मति, दे० ना० ३ खग ।

गुमगुमंत-गुमगुमायमान-त्रि० : शब्दविशेषं कुर्वाणे, औ० । अं० ।

गुणगुणद्वय-गुणगुणायित-त्रि० । गुणगुणायन्ति स्म, अकर्मक-
स्वात्कर्त्तरि कप्रत्ययः । गुणगुणैति शब्दं कृतवन्ति, "महर्कारिणमर-
गणगुणगुणद्वयम्" । रा० बा० । मधुरं शब्दं कृतवन्ति, कल्य० ३ कृण ।

मय-गुल-पुं० । न० । इन्द्रवक्त्रधनुर्वाक्यप्रवृत्तयोपेते,
 जी० ३ प्रति० । लतासमूहे, विशु० । चनस्वतिभेद, जी० ३ प्रति० ।
 गुणमानि तु नवमार्गाकावासस्तिकासेयककार्यककारिद्वय-
 धनुर्वाक्यप्रवृत्तयोपेते, इन्द्रवक्त्रधनुर्वाक्यप्रवृत्तयोपेते,
 आद्या० १ शु० १ अ० ५ उ० । ह्य० । औ० । प्रह्ला० । म० ।
 उ० । पा० । औ० ।

एतदेव सूत्रमुदाह—

से किं तं गुम्ना ? गुम्ना अण्णगविहा पसत्ता । तं जग-

“भेरियण् णोमाक्षिय, कोरंटय वंधुजीवग मणोज्जे ।

वीर्यं वायु कण्ठाग, कुञ्जय तद्द सिन्धुनारे य ॥ १ ॥

जाई भोग्गर तह जू-हिया य तह मक्षिया य वासंतै ।

वत्युल कथुल सेवा-लगत्थ मगदंतिया चैव ॥ ५ ॥

चपंग जाई णवणी-इया य कुंदे तहा महाकुंदे ।

एवमणोगागा, हवन्ति गुम्मा मुण्यन्वा” ॥ ३ ॥ सेतं

गुम्पा । प्रज्ञा० १ पद ॥

सैरिकागुल्माः नवमार्गिकागुल्माः कौरपटगुल्माः वायुजीवक-
गुल्माः मनोवायुगुल्माः बीजकगुल्माः बाणगुल्माः कणधारयु-
ल्माः कुञ्जकगुल्माः स्निग्धवारगुल्माः जातिगुल्माः मृत्तगुल्माः
यूषिकागुल्माः अग्निगुल्माः वासनागुल्माः कृमिगुल्माः वसन्तगुल्माः
कस्तुरगुल्माः सेवाहगुल्माः, अगस्त्यगुल्माः शृङ्गान्तिकागुल्माः
चम्पकगुल्माः जातिगुल्मा नवमार्गिकागुल्माः कुन्दगुल्माः महा-
कुन्दगुल्माः सैरिकागुल्मा लोकाः प्रत्यन्तव्याः गुल्मा नाम हृत्-
स्वस्वदुःकाण्डपचपुष्पसोपायानां, ततः सर्वत्र विशेषयुक्तमाप्तः।
जी० ३ प्रति। बुद्धः, सूत्र० २ श्रु० २ ब्र०।

गुम्मद-मुह-धा० । "मुहे गुम्म-गुम्मडौ" । ७ । ४ । २०७ । मु-
हेरेतावादेशौ वा भयनः । 'गुम्मद' । 'गुम्मडद' । मुज्जद' मुज्जति ।
प्रा० ४ पाद । दे० ना० २ यणं ।

गुम्मागुम्मि-गुन्नागुन्नि-अध्य० । गुल्मं बुद्धमात्रम, गुल्मेन च
गुल्मेन च भू-वेत्यर्थः, औ० । “गुम्मागुम्मि कुह्वाकुर्वि अप्पगइया
वाप्पि” । गुल्मं गच्छेदंशः । ओ० ।

गुग्मिअ-देशी-मूलोत्सन्नं, दे० ना० १ वर्ष ।

गुम्मित-गौल्लिक-पुं०। गुल्मेन समुदायेन संवरन्तीति गौल्लिक-
काः। आरक्षिकाणामप्युपरि स्थायिनि, व्य० १ उ०। गौल्लिक-
नाम ये राक्षः पुरुषस्थानकं बद्धा पन्थानं रक्षयन्ति। बु० १ उ०।

गुल्फित-त्रि० । घूर्णितं, वृ० १. ३० ।

गुह्य-गुह्य-स्त्री० । प्रान्द्रयजीवनेदे, वृत्त० ३६ अ० । इच्छाया-
म, दे० ना० १ वग ।

मुद्रह-गुह्य-न० । "ह्ये ह्योः" ।
पर्ययः । गोप्ये, प्रा० २ पाद ।

मुह-गुरु-मुं० । गृणार्ति यथावस्थितं शास्त्रार्थमिति गुरुः । धर्मो-
पदेशादिदानरिति, आ० म० प्र० । सम्यग्ज्ञानाक्रयानुक्तं सम्यग्ध-
र्मशास्त्रःपदेशकः, यदाह-“ धर्मज्ञो धर्मकर्ता च, सदा धर्मप-
रायणः । सत्त्वग्नौ धर्मशास्त्रार्थे-देशको भुविकल्प्यते ” ॥ १ ।
ध्र० २ ब्राह्मि०, अष्टा० पञ्चा० । गौरवात्, सत्त्व० २ अ० ।
धर्माचक्षुः, धर्म० १ विव० । उत्त० । प्रथ० । ति० खू० । सम्य-
गमुक्तवस्तुपयुषासनाऽधिकज्ञतया यथावस्थिततत्त्ववदितरि,
ति० । “मुवायमा यस्मात्, शास्त्रारम्भना भवति सर्वेऽपि । तस्मा-
द्द्वाराधन-परेण दिनकाराङ्गुषा भाव्यम्” ॥ १ ॥ आ० म० प्र० ।
अनु० ध० २० । “मालुस्त्वं उत्तमो धर्मो, गुरुतायाऽस्त्वमु०” ।
अ० २० ।

गुरुगुणयुक्त एव गुरुः-

गुरुगणरदिभ्यो वि इहं, दृष्ट्वो मलगत्यविउत्तो जो ।

ण उ गणमेतविनीणां, ति चंरुदो जडाहरणं ॥३५॥

गुरुगुणरहितोऽपि, अपिशाब्दोऽथ पुनःशब्दार्थः । ततश्च गु-
रुगुणरहितो गुरुर्न भवति । शरुगुणरहितः पुनः इह शरुगु-

समासप्रक्रमे स एव द्रष्टव्ये हतस्यः, मूलगुणविगुणो म-
हात्मनरहितः, सम्यग्ज्ञानविकारिरहितो वा । यो न तु न
पुनर्गुणमात्रविहीनो मूलगुणव्यतिरिक्तप्रतिरूपताविशिष्टोपशमा-
दिगुणविकलः । इति हतोः गुरुगुणरहितो द्रष्टव्य इति शक-
नः । इयमद्वैतानां वा इतिरुक्तः । उक्तं वेदाख्ये—“कालखरिहा-
रिदोसा, एतौ इहागुणविहीनौ । भवेय वि पवञ्जा, दायव्या
सोऽन्येते” ॥१॥ अत्रार्थे किं ज्ञापकमिति ? प्राह—अद्वैतकालखर-
कद्रोमिच्छायावाचं उदाहरणं ज्ञापकम् । तत्प्रयोगोभेदव्य-गुणमात्र-
विहीनोऽपि गुरुत्व, मूलगुणगुणत्वात्, अद्वैतकालावयवत् ।
तथाहास्यो प्रकृतिरावर्णोऽपि बहुधा संवत्सर्यतीत्यदिष्ट्यावा-
मोचनीयः विद्विषदुमावविषयश्चायुत् ।

तत्र कथानकं चैवम-

अपरकदाभिधानोभू-द्व्याध्यांऽतिथयुजुनः ।
ज्ञानादिपञ्चधावार-रत्नरत्नाकारोपमः ॥ १ ॥
असमाचारसंज्ञो-संज्ञलक्षणावच्छेदः ।
संज्ञशुभप्रहागय, गच्छुपायै स्म तिष्ठति ॥ २ ॥
विहरञ्च समायातः, उज्ज्वलिन्यां कदाऽप्यसौ ।
शिविकोद्यानदंशं च, नक्षो गच्छस्य सञ्चिष्ये ॥ ३ ॥
अथ धीमस्तुतः काऽपि, सुकपो नवयौवनः ।
प्रधानवस्त्रमाद्व्यादि-भूषणो मिश्रयतिः ॥ ४ ॥
विवाहान्तरं क्रीड-क्षयतः साक्षुसञ्चिष्ये ।
तन्मित्रैः केलिता प्रोक्ता-स्तं पुरस्कृत्य साधवः ॥ ५ ॥
अस्मत्सलसमं युयं, ह भद्रतः । विरागिण्यम् ।
निर्विघ्नं प्रवक्तव्यमात्रं, प्रमादयत क्षात्रस्य ॥ ६ ॥
साधवस्तु न कदा, क्षात्रं, चक्षुरीकरलोचनम् ।
श्रीपदं सुरिदेवो-मन्याक्षय्य यमाचिरे ॥ ७ ॥
आ नकाः । गुरुषोऽस्माकं, कुर्वन् कार्यमहसाय ।
वयं तु मा ततो वात, गुरुणामितिकं लघु ॥ ८ ॥
कोऽनेन ततो गत्या, गुरुषुस्तथैव ते ।
सूर्याणां अणनं तदि, अस्माऽऽनयत सत्वरम् ॥ ९ ॥
येनास्य लुब्धनं कुर्मो, वयस्यैस्तु ततो लघु ।
तदाभीनं नतः सुरिः, पञ्चमङ्गलपूर्वकम् ॥ १० ॥
लुब्धनं कर्तुमारेजे, तद्वयस्यास्तु लज्जिताः ।
विनिर्गतं चन्द्रपुत्रम्, कथं वायवाग्रहं गृहे ॥ ११ ॥
स्वयमाश्रितसाधुषु, स लुब्धनशिरोमुखः ।
ततो विधुज्य मित्राणि, गुरुमवमुवाच सः ॥ १२ ॥
अद्वन्त । पारहासादपि, सज्जवोऽस्मि अस्मन् ।
रङ्गवेनोपि गुरुष्व, सौवार्थं मे समागतम् ॥ १३ ॥
ततः स्वजनराज्यान्, वायव्यभागिना मकुते ।
तावद्व्यत्र मन्त्रागो, गोचेष्टायां प्रविशति ॥ १४ ॥
गुरुर्भावे यथैव, नतो प्राप्ति निरूपय ।
तथैव कृत्यानेषु, वृत्तौ गन्तुं तत्तन्की ॥ १५ ॥
आचार्याः पृष्ठतो याति, पुरतो यान निरूपयः ।
रात्रौ वृत्तयतोऽवश्यम्, भाग्यं प्रकलितो गुरुः ॥ १६ ॥
रे दुष्ट ! शक्र ! कादङ्गो, मागेः संवीक्षितस्त्वया ।
इति भ्रातरो हरेन, वीर्येण तं हतवाहं कुधा ॥ १७ ॥
एवं स अग्रदुरोत्था-च्छाभिन्तः स्वस्तिनः पथि ।
गिरस्वास्फोटयन् वाति, तं शिष्यं क्षमिणीं वरम् ॥ १८ ॥
शिष्यस्तु ज्ञावयामास, मन्त्रभाग्योऽप्यहं यतः ।
महाजागो महात्माऽयं, महाकाष्ठनिधोऽजसः ॥ १९ ॥

अगवानेष सौख्येन, स्वमच्छे निवसन्मया ।
अहो वृथां महाकाष्ठं, प्रापितः पापिना मुधा ॥ २० ॥
एवं भावयतस्तस्य, प्रशस्तध्यानवर्द्धिता ।
द्व्यवकर्मस्वन्धेन, कलमज्ञानमुक्तम् ॥ २१ ॥
ततस्तं तद्वृत्ताऽसौ, सम्भक्तं मेतुं प्रवृत्तवाह ।
प्रभातो व स तं दृष्ट्वा, कृष्णोऽहस्तस्तकम् ॥ २२ ॥
आत्मानं निन्दति स्मैव-मघन्योऽहमपुत्रवाह ।
यस्य मे सति रोषाग्नि-शमयेष बहुभुत ॥ २३ ॥
परोपदेशदत्तत्वे, बहुकाञ्चे संयमे ।
न जातो गुरुतन्वा, प्रधानः कान्तिसदृशः ॥ २४ ॥
अयं तु शिष्यो धन्योऽत्र, गुणवानेष सत्तमः ।
यस्याद्य हीनतस्याऽपि, काऽप्यपूर्वः क्षमागुणः ॥ २५ ॥
एवं सज्जवमायोगात्, वीर्योल्लासादपुत्रतः ।
आचार्यश्चपरकरोऽपि, संग्रासः केषञ्चिद्यम् ॥ २६ ॥
इति गाथाः ॥ ३५ ॥

गुरुगुणरहिभो उ गुरु, न गुरु विहिन्नायमो ह तस्मिन्ने
अद्यत्य संकमेण, ए उ एमागित्येणं ति ॥ ३५ ॥

गुरुगुणः सज्जानमद्विष्टानविशेषाः, तै रहितो हीनो गुरु-
गुणरहितः । नृशब्दः पुनरर्थः । गुरुर्धर्मोपायो, न गुरुर्धर्म-
वार्थो भवति, सुवर्णगुणविकसं सुवर्णमिव । ततश्च (विहिन्नाय-
मो उ चित्) इह मकारोऽज्ञातकम् । ततश्च (विशिष्टायां एवाऽऽगमि-
कत्वायेन परिहार एव । तस्य गुरोरिष्टोऽनमतो जिनानाम् । स
च न यथा कथञ्चिदन् एवाह-अन्यत्र गुरुकुलान्तरे, संकमेण
प्रयत्नेन, न पुनरेकाकिञ्चन एकाकिविहारातिपति । गुरुकुल-
न्तरसङ्क्रमणविशिष्टम्—“संहितो संहित-स्स केव संपञ्चइ
उ एमाह—“उचमंनो लयं पृथु, पदमो भंगो हवह सुखो” ॥१॥ इत्या-
दिगमग्रसिद्ध इति । सर्वथा गुरुरहितेन न आध्यामिति आ-
कः । यदाह—“एतन्मनेस्युं वा, कहे ने नाहिते जिणवरमयं
वा । कुरिपमि व पायाज्ञा, जे मुक्का पवधयमेसा” ॥१॥ इतिशब्दः
प्राग्बदिति गाथाः ॥ ३५ ॥

ननु यदि गुरुकुल एव वस्तव्यं, नदा कथमुक्तं दशैकात्मिके ?
यथा—“ए वा लभेजा निजं सहायं, गुणादियं वा गुणको
समं वा । एकां पि पावाहं विधुज्यतो, एवंहरिज्ञा कामेसु अ-
सज्जमाणो” ॥१०॥” (दश० ३ सू०) इत्येतदाशङ्क्याह—

जे पिय ए वा लभेजा, एकां वीणादिज्ञासियं लुत्ते ।
एयं विसेसविसयं, णायव्वं बुद्धिसंतोर्हि ॥ ३५ ॥

यदि यच्च न वा लभेताकाऽप्यत्यादि इत्येतत्पदद्वयं
प्रागुक्तमेवापलक्षणम् । आपिनमुक्तं, सूत्रं दशैकात्मिकाख्ये, एत-
दिह सूत्रम्, विशेषविषयं विशिष्टपुरुषाचारं, न पुरुषमात्रविषय-
म्, ज्ञातयमवमेवम्, बुद्धिमहिः प्रवचनमार्थवेदिनिः, यतो
“व्याख्यानां विशेषप्रतिपत्तिरिति” गाथायाः ॥ २५ ॥ पञ्चम०
११ विव० । पं० व० । (‘अलुभोग’ शब्दे प्रथमभागे ३५५ पृष्ठे
तदहो गुरुकतः)

बहिषे उपक्रमे गुरुचित्तोपक्रमः । अत्र परः प्राह—

को वक्खाणाऽवररे, गुरुचित्तोवक्कादिगारोऽयं ?

मण्डं वक्खायांमं, गुरुचित्तोवक्कमो पदमं ॥ ३६० ॥

नन्वावश्यकस्यानुयोगो व्याख्यानमिह प्रकृतं, तत्तद्वचसरे

प्रस्तुते, कोऽयमप्रस्तुतेन गुरुचित्सापकमेणाऽधिकारः ।। अचो-
त्तमाह- (अर्थात्तयदि) त्रयमेवऽत्र प्रतिविधानम्-यथावधानमि-
ह प्रस्तुतं जयतां वीर्यते, तद्वगुरुचित्सापकमेव । तत्रैव गुरु-
चित्सापकमः प्रथममेव व्याख्यास्यामः कारणम्, कारणमन्तरेण
च कार्यस्याभावात्, तस्मिन् प्रकृते तत्कारणस्याधिकारा-
विधानं न (किञ्चिदप्रस्तुतमिति) ॥६३०॥

न केवलं गुरुचित्सापकमः प्रथमं व्याख्यातुम्, किन्तु यानि
कानिचित्सापकान्येन शास्त्रापुपकमपुस्तकोपाध्याहारवत्त्वपात्र-
सहायार्थानि व्याख्यानाङ्गानि तानि सर्वोपयापि गुरुचित्साप-
कानि नियमनो बन्धन्ते, तस्याध्या गुरुचितं सुप्रसजं भवति
तथा कार्यमिति दृश्याह-

गुरुचित्सापकाहं, वक्तायां गौर्हा जेष मन्वाहं ।

तो जेष सुप्रसजं, हाहं तयं च तद्वा कर्म ॥६३१॥

गतायैव, नवरं गुरुचितं च तदा सुप्रसजं भवति यदा इति-
'ताकाराध्याहारः' शिष्यरूपपुपकमातृकत्वेन प्रवर्तते । अतो न
गुरुचित्सापकनाऽवाऽप्रस्तुत इति भावः ॥ ६३१ ॥

गुरुचित्प्रसादनोपयानेनाह-

जो जेष पगारेणं, तुस्तुड करणविणयाणुवसीही ।

आराहणार्थं मगो, सो चिचय अन्वाहमो तस्म ॥६३२॥

आगारिगियकुमलं, जहं सेयं वायसं वण पुज्जा ।

तद्द्विपसि न विदुः, विरहसि यं कारणं पुच्छे ॥६३३॥

निवृत्त्येण गुरुणा, अपिओ मंग कओमुही बहइ ।

संपादयवं सीसो, जह तद्द मन्वत्य कायवं ॥६३४॥

निसोऽपि सुगमाः, नवरं प्रथमगाथायां 'कारणेत्यादि' करणं गुर्वी-
दिहृष्य सप्रसादनं, विनयोऽपि सुखमगमाऽऽननप्रदानपदेष्वारम्भ-
कालिकाऽनुपजनादिलक्षणः, अनुवृत्तिस्मिन्नित्यादिना गुरुचितं
विहाय तदाऽऽनुकूल्यं प्रवृत्तः, नास्ति । द्वितीयगाथायामाकारे-
क्षणिकुमलं शिष्यं प्रति यादं भ्रमं वायसं पुज्जा गुर्वो बदेयुस्म-
यापि [सि] नरां संवत्ये वको न विदुः इत्येव प्रतिहन्त्याह ।
विरहो च तद्विषयं कारणं पुच्छेदिति । नृपपुष्टन गुरुणा जगितो
'मङ्गल कन सुखन वदति', 'ततो यथा सर्वमाप गुरुमणिनं
शिष्यः संपादितवास्तथा सर्वत्र सर्वप्रयोजनेषु कार्यम् । हातं
द्वितीयगाथायास्तथाऽऽचार्यस्तु कथानकार्यवसंयाः [विशे] [न] च
'अहलेस' शब्दे प्रथमजागं १६ पुष्टे गुरुवैद्यावृत्त्यप्रस्ताव उक्तम् ।

तदेवं गुरुभावोपकमे युक्तया अत्र व्यवस्थापिते

स्ति परः प्राह-

शुलं गुरुमयगहणं, को सेसोवकमोवओगोऽप्ये ।

गुरुचित्पसापत्यं, ते वि जहाजोगमाओज्जा ॥ ६३५ ॥

नृकृत्यायेन युक्तं तदिहं गुरुमनप्रहणं गुरुभावोपकमणं, शास्त्रा-
णां नु नामस्थापनाद्व्यापुपकमणां क इहापयोगः, येन तेऽ-
व्युपयस्मः ।। अत्रोत्तरमाह-तनु गुरुचित्प्रसादनार्थं तेऽपि
शेषोपकमा यथायां यथाप्रस्तावमायायाः समयाजतवत्या-
भ्यूहा इति ॥६३६॥

तदेवं छन्दापुपकमणां गुरुचित्प्रसादनोप-
योगमवगाह-

परिकम्पनाशशां, देसं कात्रे य जा तद्वा जोगा ।

ताओ द्वर्वाणं, कज्जाऽऽहाराऽकज्जेनु ॥६३७॥

उवहियजोगाएवो, देसं काले परेण विणयेणं ।

चित्ताणं अणुक्कलो, सीसो मम्मं सुयं सहइ ॥६३८॥

याः काश्चिद् देशे मरुमगतादौ, कात्रे प्रोच्यार्थो, येन केनाचित्
प्रकरणं, यात्रया जायताः पारकर्मनाशनाः परिकर्मविनाशा
भवन्ति, ता इत्येकत्रकालानां गुरोराहारानि कार्येषु शिष्येण
तत्तत्प्रसादनार्थं कर्तव्याः । तत्र इत्येव शिष्याः रीतारोवेर्गु-
डगुपउवृत्तिरमुस्तादिकेपण परिकर्म भावनीयम्, 'सत्र स्वा-
पाध्यायेरुपलपनादिना, कात्रस्य मुहूर्तादेः शिष्टकदीकार्थं
चटिकादिनेति । विनाशोऽपि कृत्यादीनां कृत्यान्तरसंयोगादि-
ना भावनीय इति । तत इत्यं गुरुचितं प्रसादयन् शिष्यः
किमाप्नोति, इत्याह- [उवहियजोगाहं] उपादितानि गुरोरा-
हाराद्यै रीतिकानि कृतपरिकर्माणि योग्यासनपानवस्त्र-
पात्रौषधादिनि कृत्यानि येन, अतो उपदिश्यातयमव्युत्तः शि-
ष्यः । शेषं सुगमम् ॥ ६३६ ॥ ६३७ ॥

समाधानांतरमाह-

अइवोवकममाम-सओ मया पगयनिरुवओगा वि ।

अन्नास्थं सावओगा, एवं चिय सवनिक्खेवो ॥६३८॥

यदि वा प्रकृते प्रस्तुते निरुपयोगाः प्रकृतिनिरुपयोगाः, एवं
भूता अपि सन्ता नामस्थापनाद्व्यापुपकमाः उपकमसामान्य-
नाऽत्र मता उपन्यस्ताः । कुतः, इत्याह-अन्नास्थं स्थानान्तरे
सोपयोगा भवितुम्, न कवलमवैवास्ती न्यायः, किन्तु अन्यत्र
शान्ति, अन्येषु वा शास्त्रेषु च केचन बहुप्रकारा नामार्थादिनेषा-
स्तथा सर्वेषामप्युपयसमाधानाभावात् इहमेव समाधानं वाच्य-
मिति । तदेवं नामार्थादिर्देहिमितमुपकमस्य बहिष्कृत्यम् ॥६३८॥
यदि वा अन्येषामप्युपकमः बहिष्कृत्य इति विद्वा-

विषुः प्रस्तावनामाह-

गुरुभावोवकमणं, कयपज्जयाणस्म अन्विहमियाणि ॥६३९॥

तदेवं नामार्थादेर्येः बहिष्कृत्य उपकमे विचार्यमाणे कृतं गुरुभाषो-
पकमणम्, तत्करणं च दशितमेकत्र प्रकरणापकमस्य बहिष्क-
ृत्य [विशे] । शुणालि प्रवचनार्थेनयमिति गुरुः । प्रवचनार्थे-
तिपादकनया पुज्यं, नो । स्थानं । सीधकगगनचरादौ, विशे ।
सुखं । वाचकाऽऽचार्ये, आण विद्यावार्थानं, ज्यो १ उा पो ।
आओ मं । विनामहं, आचओ ३ ज्यो । मातापितृवृत्तौ पुज्यं,
"माता पिता कलाचार्यः, धनार्थं ज्ञातव्यम् । बुद्ध्या धर्मोप-
देष्टारो, गुरुवर्गः सतां मनः" ॥१॥ चओ ३ अचि-। ज्यो । अणुना
कस्याणमिन्नं, पंओ सुओ ४ सुओ । "गुरुवो यत्र पुत्रयते, यत्र
धाम्यं सुसंस्कृतम् ॥ अश्मनाल्लहो यत्र, तत्र शक्रः । वसायह-
म" ॥१॥ सुओ १ सुओ २ उओ । किं दुष्टं, गुरुओ १ उओ । धर्मोप-
पञ्चाओ १० विचओ । यदुच्ये नियमवा प्रतिप्रतिपुननिर्गमा-
दयो निपतति तस्मिन् गुरुद्वये, यथा-लेद्धार्थं । विशे ।
आओ मं । अयोगमनहेनौ अयोगालकादिने स्पर्शजिदे,
ज्योओ १ उओ १ उओ । कम्मं । (किं दुष्टं, गुरुओ १ उओ ।
इति 'अगुरुल्लह' शब्दे प्रओ मंग १५७ पुष्टे उक्तम्) दृष्ट-
रूपौ देवाचार्ये, प्रमाकाराख्ये नीमांसकभेदे, कपिकच्छुक्क,
" मातुम्बारां विस्पोत्तां, रीषीं युक्कयस्स यः । वा पदान्ते
त्वसी, " उक्ते द्वाषेण्पादौ, वाचओ ।

गुरुआएस-गुर्वीदेश-पुं० । गुरोः संविज्ञापणे, घ० ३ आधि० ।
गुरुअणुपा-गुर्वेनुक्ता-स्त्री० । पित्राधिकृतमुत्पन्नानुवाचाय, थो०
५ विष० ।

गुरुअमुद्राह-गुर्वेन्युत्थान-न० । गुरोरेन्युत्थानाहस्याऽऽवा-
प्येव, प्रापूर्णेकस्य वा आगमनं प्रतीत्याऽऽसनत्यजने, घ०
१ आधि० ।

गुरुआणा-गुर्वीक्षा-स्त्री० । रत्नाधिकाऽऽदेरे, पञ्चा० १२ विष० ।
रत्नाधिकाऽऽहायाम्, पञ्चा० ५ विष० ।

गुरुआणापरिमुष्ट-गुर्वीक्षापरिमुष्ट-त्रि० । गुर्वाहया परिमुष्टो
निर्दोषस्तस्मिन्प्रादनाय गुर्वीक्षापरिमुष्टः । गुर्वाहया निर्दोषे,
पञ्चा० १८ विष० ।

गुरुआणाजग-गुर्वाक्षाभङ्ग-पुं० । धर्माचार्याऽऽदेशविराज-
नायाय, पञ्चा० ५ विष० ।

गुरुआणाराहण-गुर्वाक्षाभङ्ग-न० । भावसाधोः सप्तमे तिङ्गे,
घ० २० ।

सञ्जनि गुर्वाक्षाराधनकं सप्तमल्लिङ्गमाह-

गुरुपयसवानिरम्भा, गुरुआणाराहणम् तद्विस्तृता ।

वरणजरधरणसो, होइ जई नरुहा नियमा ॥ १५६ ॥

अत्र कश्चिदाह-गुर्वाचार्यैश्चारिणो निष्कृष्टद्रव्योक्तम् ।

यदाच-नि० । अगाधुनारि १ सङ्ख्ये ३, पञ्चमणिजो ३ कियान्वरो

खेव ५ । गणरागो ५ लङ्कारं-भसंगमो ६ तद् य चारिती ॥ १५॥

तन्मुकुटं सप्तमं गुर्वाक्षाराधनकं भावसाधोर्निष्ठं भजितम् ॥

उच्यते-चतुर्दशानप्रकरणसाधवृत्तधारकस्यप्रमुष्ठीहरिभक्त-

स्यारिजिपदेशपद्व्याख्ये भाजतमेवधर्मयि निष्ठम् । तथा चैतन्

सुषम् ॥ "पयं च आर्य लक्ष्मण-भिमस्तमोससमेव धनस्तम् ।

तद् गुरुआणासंपा-दणं च गमय इहं निम् ॥ ॥ ॥ घ० २० ।

गुर्वाक्षारिणो विश्रुतः प्रशंसामाह-

ता धम्मा गुरुआणं, न सुयइ नाणाइगुणमणिनिहाणं ।

मुपसज्जमाणो सययं,कयन्नुपं मणसि जावंतो ॥ १५७ ॥

यस्माच्च गुर्वाक्षा गरीयसे गुणाय तस्मादेतान्तेभ्यो गुर्वाक्षां न

सुञ्जिनि,सुप्रतिशयेन प्रसज्जमान निमग्नमानसो निष्ठुरमापि शि-

क्षिणो न कुपयति कलुषयति न चात्मकृत्तनं, न वदति प्रवृत्तं स्मरन्

कुल्लसद्वीक्षातमकवसम्-“अं मे कुल्लसुसाभंति,सोपण फलं-

व वा । मम हाहू सति पेहाए,पयसो तं पमिस्सुय” ॥ १॥कयम्,स-

तममवचरतं कृतज्ञतामुपकाराभिरुच्यतिकर्णं मनसि हृदयं भावयन्

व्यवस्थापयन् । तद्यथा-“टोहू इव दुल्लुल्लंता,अहयं विज्ञानमाज-

विमदण । देउ व्व चंदमिज्जो,कउ मिह भुववुत्तहारणे ॥ १॥” इत्थं

जून एव धनो भवति, धर्मधर्माहंस्वादिता । घ० २० ।

गुरुआणाहिआग-गुर्वाक्षाभियोग-पुं० । परिहारप्रधाने आ-
तोपदेवे, पञ्चा० १२ विष० ।

गुरुआय-गुर्वादिर-पुं० । गुरुज्जी, “भावेह कुणह गुदभावरं च
गुणपसेसु” कुरुन विदधीत गुर्वादेरं गुरुज्जि गुणवत्तामेतु क-

लिक्ताहोचितयतनापरिस्वति ॥ इयं० ।

गुरुदे-गुर्वी-स्त्री० । लघुशरीरायाय, ज्ञा० १ बु० १ अ० ।

गुरुदण्डोअद्याह-गुर्ववद्व्याहस्यान-न० । त्रयुपेक्षितोपवे-

र्निक्षेपे, थो० २० २ द्वार ।

गुरुकम्म-गुरुकम्मन्-त्रि० । पापापहर्तायसमुच्चै, इयं० ।

गुरुकुल-गुरुकुल-न० । गुरोः साक्षिष्ये, “न हि प्रवति निर्धि-
गोपक-अनुपासितगुरुकुलस्य शिक्षानम् । दृष्टितत्पञ्चाङ्गाव,पञ्चत
नृत्यं अपूरयात् ॥ १॥ घ० २ आधि० ।

गुरुकुलवास-गुरुकुलवास-पुं० । धर्माचार्यान्ते निवसने, प-
ञ्चा० ११ विष० । गुरुगृहनिवासं, पञ्चा० ११ विष० । आद्या० ।

गुरुकुलवासे गुणाः, विपरीते च दोषाः-

अस्यो पदिवर्षेण, गुरुकुलवासं न चेत् आवसती ।

तेणं ए हिज्जती ऊ, के पुण पदिवर्षेणं सुणसु ॥

सो गामो सावइमो, तं जई जइआं जणो जत्थ ।

एमाई संजरता, गुरुकुलवासं न रोएति ॥

सक्कारा मम्माणां, पूयइ मोहो इमो तहिं गामे ।

आयुरिओ महत्तरओ, एरिसमा जे तहिं सहा ॥

सच्छंदुद्वाण्णिब-उज्जणस्स सच्छंदगदितजिक्कस्स ।

सच्छंदनंपियस्स य, मा मा सत्तु वि एगामो ॥

एतेहि ऊ अज्जणीं,सीताइ ए न देति तुवरं तु ।

तो ता हिज्जति सो ऊ, गुरुकुलवासं अनेवतां ।

एतेहिं न पदिवज्जे, आणुसहिं तारिसं परिसम्वं ।

का पुण सामायारी, जिणकप्पे होसिमा सा तु ॥

खेचे कालं चरित्ते, तित्थे परिायोणं आगमे वेदे ।

कप्पे लिंमे लेस्सा, गणणा जाणे यज्जिगाहे ॥

पञ्चावण मुंनचण, मणसा बसे वि से अणुग्याता ।

कारणनिष्पदिकम्मे, जचं पणो जतति ताए ॥

एसा जिणकप्पो खलु, समासतो बाण्णिओ सविज्जेवणं ॥

पं० भा० ।

अथ गुरुकुलवासमोचने दोषोपदोशेन तदाह्वया एव

प्रहृष्टवसमर्थनायाऽह-

एयम्मि परिबत्त, आणा खलु जगवतो परिबत्ता ॥

वीए य परिचारे, दोइए वि लोणाण चाउ त ॥ १५॥

यत्स्मिन् गुरुकुलं, परिचयं विमुक्ते, आक्रोषदेशः,ललुरवधा-

रणयोः । प्रयोगश्चास्य दर्शयिष्यते । जगवतो जिनस्य,परित्यक्त

विमुक्तैव,तद्व्यागकृत्यासत्याः । ततः किमित्याह-तस्याश्च मगव-

दाह्वयाः पुनः परित्यागे विमोक्षेण सति,इयोःरप्युजयोःरप्यास्ता-

मेकस्य, होकयोर्जैवयोरित्यर्थः । त्यागो भ्रंशो जयति, विशिष्टजि-

यामकाजयैनाजयहोकाविकटप्रवृत्तेः । इतिशब्दो वाक्यायसमा-

साधितं गार्थायः ॥ १५ ॥

यस्मादेवं-

ता न चरणपरिणामे, एवं अमयजसं इहं होति ।

आसम्यसिद्धियाणं, जीवाण तद्वा य भयिपयिणं ॥ १६॥

तत्तत्सादेतोर्मेवैव,चरणपरिणामे चारित्र्यावसाये सति, यत-

द् गुरुकुलमोचनार्थिकम्, असमज्ञसमायुक्तम्, इह साधुमार्ग-

कारं, इति आद्यते । किं सर्वेषां न भवतीत्याशङ्क्याह-आसज्जि-

क्षिकानामदूरवासिर्भुवतीनां, जीवानां जन्मनाय,उक्तयोर्सेवाया-

ऽऽगमयन्नमस्तावनाऽप्येमाह-तथा चेत्युपप्रवर्तनीयो, मणित-
मुक्तमार्गम्, इदं वक्ष्यामिमाणास्तुभिमिति गाथायः ॥ १५ ॥

यदुक्तं तद्वाह-

गाथास्स होह भात्री, थिरयर्भो ईसणे चरिते य ।

यथा आनकहाए, गुरुकुलवास ए सुंचिते ॥ १६ ॥

ज्ञानस्य भूतज्ञानार्थः, नयाने स्वाह, ज्ञानी भाजनं, गुरुकुले वसति-
नि प्रकृतं, प्रत्यहं वाचनानि जावता । तथा स्थिरतरकः पुन-
रनिपक्षर्गोऽपि सखानिश्चयस्थिरो भवति, दर्शने सत्यकवे, अ-
न्यहं स्वसमयपरसमयनस्वभवात् । तथा चारित्र्य चरणे स्थिरतरो
भवति, अनुभवसं वारणादिनावात् । अशब्दः समुच्चयः । यत् एव
ततो ध्याय धर्मेधनं लब्धारः, यावत्कथं यावज्जिह्वं, गुरुकुल-
वासं गुरुकुलनिवसनं, न मुञ्चति न त्यजतीति गाथाऽर्थः । त-
द्विधं चरणपराजाने सति गुरुकुललोचनकथमसमञ्जसं न भव-
तीति स्वाध्यायतम् ॥ १६ ॥

अथ गुरुकुलं लिखन्ता यज्ञवर्ति तदाह-

तस्य पुण संतिताणं, आणाआराहणा समचोए ।

अविगलमेयं जायति, वज्जजाये वि जावेणं ॥ १७ ॥

तत्र गुरुकुलं, पुनःशब्दो विशेषणार्थः । तद्भावना वैद्य-चरणे
सति गुरुकुलत्यागो न भवति, गुरुकुलं पुनः संस्थानानां लिखनाय ।
पात्रान्तरक-वसनाय, आहाराधनादितापदेशपालनाय, स्वशक्त्या
जिज्ञासावर्धने, यथाशक्त्यन्येऽपि अविक्तं परिपूर्णेय, एतच्चरणं,
जायते संवधने, प्रागुक्तप्रायेण ज्ञानादिबुद्धिभञ्जनात् । तत्र
गुरुकुले वसतोऽपि कदाचित् नदीकले न दृश्यत इत्याशङ्क्या-
वाह्याभावेऽपि प्रत्युपकृणादिबाह्यवस्तुनामाऽमञ्जरेऽपि स्वा-
माद्यवस्थात्, अविशब्दः परमनाम्ननुज्ञानार्थः । कथमित्या-
ह-भावेन परिणामेन, सद्गुरुपदेशवशेन सञ्जमितसंवेगेनैतद्यथः ।
इति गाथायः ॥ १७ ॥

गुरुकुलवासमेव गुरुकुलवाह-

कुलवहुणायादीया, एतो चिप एत्यदंसिया बहुहा ।

एत्येव मंतिबाणं, संतादीणं पि सिद्धिं चि ॥ १८ ॥

कुलवहुणायादयः कुलीनाङ्गनोदाहरणप्रभृतयः, शिष्यं प्रत्यु-
पदेशा इति गम्यते । (एतो चिप चि) यतो गुरुकुले वसतां नि-
र्वाणनगरासनयानोपमानप्रविकसं चरणमुपजायते, इत एवास्मा-
देव कारणात्, अथ गुरुकुलामोचने विषयः, इतिना कृता आगमे,
बहुका बहुवः । तत्र कुलवहुणात्मनो- "ता कुलवपुनागणं, कजे
निमार्थिपदि वि कर्त्ति चि ॥ एत्यस्स पायमुलं, आमरणं न
मोत्तमं" ॥ १८ ॥ आदिशब्दाः कल्याणादिविग्रहः । तथाह-"जे माण-
या सत्ययं माणयंति, जसण कसं व निवेसयंति । ते माणए माणरि-
दं सत्तमसी, जिहंदि ए सत्तरए स पुजो" ॥ १८ ॥ तन्नु साधुसं प्रकाने
कामादीनामवोक्तयेणं गुणं, तद्गुणसम्पत्, किं गुरुकुलवासात्क-
र्त्तव्यमाऽऽभ्ययमाश्रया सत्यंस्याऽऽश्रयाह-अथैव गुरुकुलं, नाथय,
संस्थितानां सत्ययिनीननया स्थितानां, सतां यतीनां, ज्ञान्या-
दीनामापि कामप्रभृतीनामापि, साधुपरमंनया सत्यमतां गुणानां,
न केवलमेव हैलां ककामार्थानां साधुपदार्थानां गाथाऽर्थः । सिद्धिनिष्प-
त्तिः, प्रकटवृत्तिर्वा भवति, इतिशब्दः प्राथम्येति गाथायः ॥ १८ ॥

ज्ञान्यादीनामवोक्तयेणमाऽऽह-

संती य महवऽज्जव, मूती तव संजमे य बोधये ।

सत्त मोयं आर्त्ति-चणं च संनं च मतिपन्मो ॥ १९ ॥

ज्ञानिः कोऽभिषहो, यतिधर्मो जयतीति योमा । अशब्द उच्य-
एवमित्या समुक्तयार्थः । मार्त्तं मृदुता, मार्त्तयेवक इत्यर्थः ।
आर्जवमृदुता, मार्त्तयेवक इत्यर्थः । मुक्तिर्लोचयेवकः ।
तथाऽऽश्रयादिकं, संयमः पृथिव्यादिसंरक्षणलक्षणः, एता-
नि च मार्त्तयेवकानि ह्युपपत्त्येवकवचनानि, स्वमाहार-
ज्ञानसमायगतिं वा कृष्ट्यानि । बोधयेणो हेयः । तथा-सत्यं प्र-
तातं, शीघ्रं ज्ञातव्यं निरुपलम्पना, अवोदयमित्यर्थः । आर्त्तिकज्ज-
व च कनकादिगतिता, अश्वं च अश्ववर्ध, अश्वार्थः समुक्तयार्थः ।
यतिधर्मः साधुधर्मो बोधय इति गाथाऽर्थः ॥ १९ ॥

गुरुकुलं वसतां ज्ञान्यादिसिद्धिर्भवति, तद्विपर्यये पुनर्वज्ज-
वानं तद्वैश्याह-

गुरुकुलवासवाए, गोपाणं इदि सुपरिमुदि चि ।

सम्मं शिक्खिपयवं, एयं सति शिउण्णवृद्धीए ॥ २० ॥

गुरुकुलवासत्यागं गुरुकुलनिवासत्यागने सति, न वैद्य, एतेषां
ज्ञान्यादीनां भ्रमणधर्मनया मतानां, दन्त्युपप्रवर्तने, सुपरिशु-
द्धिः सुष्ठु विबुद्धिर्भवति, इतिः प्रायत । सत्यागपदं सत्यनया बुद्ध्या,
न पुनर्गुरुकुलं वसनामिदं नरस्नेहोपविषादश्रीनां प्राबाध-
पायाश्च प्रायः बाधासंभवादिपरिशुद्धिश्च कामादीनामप्यर्थ-
विपर्ययनयाः विपर्ययन्यर्थं वाऽस्या एकाकिं बहुनरहोकोक्तः ।
यदाह-" एतस्स कस्मा धर्मा" इत्यादि । निष्पत्तिरित्येवमात्मा-
नीयम् । एतत् कामादीनामपरिशुद्धयर्थं, सकृत्सदा, निपुणबुद्ध्या
सुधमधिया इति गाथायः ॥ २० ॥

न कथं गुरुकुलवास्त्यागिनः कामादीनामपरिशुद्धिः, तदाभा-
वोऽपि स्वाध्यायिनि दशोयमाह-

संतादावचर चिचय, णिययेणं तस्म होनि चाउ चि ।

वंनं ए गुत्तिविगमा, मेमाणि वि एव जोऽज्जा ॥ २१ ॥

ज्ञान्याद्यभावान एव कामप्रभृतीनामुपपत्त्येवशास्मादाश्च,
कथायोद्यायेवेति भावः । नियमेन संवधने, यस्तु कामादिप-
ण्युक्तस्यापि पृष्ठजम्बनेन गुरुकुलत्यागो भवत्यसौ कथाऽ-
वस्थाप एत्येतत्तद्वक्ष्यमाणार्थं नियमप्रदणम् । नय गुरुकुलस्य,
जयति जायते, त्यागसञ्जने, स्मरणपाद्यसहान्ता । आह च-

" जह सारम्मि माणा, संखोअं सारम्मि अणहंता ।

निनि न भो सुहकामो, निमायमेत्ता विण्णस्सति ॥ १ ॥

एयं गच्छममुकं, सारणवीरिदं, कोहया संता ।

निनि नञ्चो सुहकामो, माणा व जहा विगस्सति ॥ २ ॥ "

इतिशब्दाः कथायर्थं समाह्वयः । अनेन च गुरुकुलत्यागाग्रा-
ह्यादिभिरुक्तं कामादीनामभाव उक्तः । अथाप्येयं तदभ्यन्तरं त-
माह-अश्वं अश्ववर्धं न भवति, नयानां गुणावयवमाह-अश्वमु-
पपातावान, यानजनमहायता हि अश्ववयं गुत्तिवेनेन । यदाह-

" काउ मणा वि अकज्ज, न तरत्ताकणं यहु मण्णे । "

" शयपु का यानेत्ताह-शेपावयपि अश्ववयतिरिक्तगत्यापि, तपःसंयमादी-
नि, एवमेवेव न्यायेन गुत्तिवयमलक्षणं न संतवन्तीत्येवम,

योऽज्येत संवधयेन, अमहाययानाः सामान्यं समस्त-

मनमहं हनुत्वादिनि गाथायः ॥ २१ ॥

गुरुकुलं वसतां गुणान्नरोद्यर्गमाऽऽह-

गुरुवैपावर्धणं, मद्गुड्डाणमहकारिजावाओ ।

विउत्तं फलमिदम व, विंसोवेणोएव ववहारे ॥ २२ ॥

गुरुवैपावर्धने आचार्यविषयेण अकादिनामज्ञानात्मकप्रति-

रणादिप्रकरणे हेतुना, सद्गुणान्ते गुरुगते जितप्रवचनार्थप्रका-
शयवच्छ्रवणवादी, सहाकारिभ्यो वा सहायकरश्च, स तथा,
सहासत्सद्गुणसहकारिभावतः किम् १, इत्याह-विपुत्रं महत्,
फलं कर्मफलप्रकरणे, गुरुकुलवासिना भवति । काव्यावयवा-
द-अव्ययस्य सुवचनज्ञादिमानमहाधनपतिरिव, सत्केन, विशो-
यकनाऽपि नदीयकस्याविशितमभोगेनाऽपि, आस्तां स्वयम् ।
स्वयंहारं आणुये क्रियमाणं सति । तथाहि-लक्षयतिलंब-
निभा हृदयविशितभोगेनाऽपि, आस्तां स्वयं सहायप्रज्ञकल-
केन व्यवहारो धनिकुपुत्रस्य महान् लाभो भवति, एवं गुरो-
र्यादुत्पन्नाश्च कुरुं महत्फलमासावयति, आस्तां स्वयं वा-
सुव्यमात्रस्यापि महत्वादिता । अयं स्वाहुः-दृश्यस्य गुरागनस्य
विशेषकर्तापि व्यवहारे सत्कारं धनिकुपुत्रो महत्फलमासा-
वयति । इति गाथाऽर्थः ॥ २२ ॥

गुरुकुलवासोऽम्बं च यस्यासदाह-

इह रा मुदतराया, दोमोऽविहिता य विविहजेमेति ।

इदि पयद्वंत्तस्मा, तदसुदिकत्वावसाणुं ॥ २३ ॥

इतरथा गुरुकुलवासित्यां, सदा सवेदा, अमरानात् वैद्यावृ-
त्त्यनुराजानां विमुक्तयुवादीनां गुरुसंसर्गसाधनगुणानां व्याप्ति-
तद्विग्रहः, सती वा श्रामनामा वा गुणामाम्भरायः सद्गु-
णयत्नस्मात्, दोमो दृश्यं भवति । नस्य गुरुकुलवासिनः
तथा आवाधना यां यत्र प्रमत्तादौ विधिस्तदभावेन, गुरो-
रनुयायिनः स्वसं, अमरानां वादीनां वा भावाद्याव्यवस्थेन-
यः । अतः सन्तुष्टयार्थः, विविधयोगेषु बहुविधव्यापारेषु,
‘दोमो’ इत्युपग्रहणे, प्रवर्तमानस्य व्याप्तिमात्रात्, गुरुकुलवा-
सिनः किं नुतु योगाभिविदि, ब्राह्म-नस्मात् गुरुकुलस्यागिनोऽभ्ये-
ऽरे तन्मते, तेषां वा दोसा प्रमादं, सावधानं येषां सुचार्य-
प्रज्ञप्रमत्त्येकणादिनामाकार्येनुपानादीनां ते तथा, तेषु
तदव्यवस्थाऽवसानेषु । ज्ञानाक्रियानेषु हि पुत्रं स्वयं निष्पद्य-
ते, नतः पञ्चादीनां प्रवर्तने इति रुच्योक्त-तदव्यवस्थाऽ-
वधानेऽस्ति । दोषाश्चात्रैककारणैककानयोवाति, इत्यतः
स्थितमेतत्-“पला य परा आणा, एवमा जं गुरुकुलं न मोक्षय”
इति गाथाः ॥ २३ ॥ पञ्चा ० ११ विषय ० ।

अथ यद्वक्तुं गुरुकुलं न मोक्षयमित्यत्र विचर-

विज्ञां दंशयसाह-

गुरुकुलामोक्षकानि वरुस्त्वकाह-

जे इह हौति मुगुरिमा, कणणुया ए सत्रु ते उपवर्णेति ।

कल्लाणाययणं-ण गुरुजं उजयसोमहिं ॥ २६ ॥

ये केचन, इह सत्रुजलोक्तं, जयति स्युः, सुपुत्रया उत्तमनराः,
गुरुप्रदणं च नाराणां सुपत्न्येकम् । कुनङ्काः गुरुविदितोपाका-
रणाः, न सत्रु नैव, ते उक्तवदवाः, अवमन्यन्ते अयज्ञयन्ति । केन
हेतुना-ह-कदापि जातवन्तं पेरि कदापि मुद्रयवाचनम् । किञ्चि-
धामसाह-गुरुजनं धर्मो नारीय, उमरां कदिनें नाकहरेऽनुव-
कारिकाणि । उक्तं च-“नितीनांऽपि जनेऽप्यनाकृतिरिव
प्राज्ञापराहं योऽपि हि, मूकोऽप्यप्रतिमोऽयस्य विजनादेववा-
क्योऽपि हि ॥ पात्राहृदयलभोऽपि सज्जनजनैर्नम्यः शिरानिर्न-
बन्, यथादिशितयमलद्विषयेस्तेषां गुरुभ्यो नमः ” ॥ १ ॥
इति गाथाः ॥ २६ ॥

अथ गुरुकुलमोक्षकानि यथाह-

जे उ तह विजजत्या, सपे गुरुभायवं भयापुंता ।

सग्माहा किरियया, पववसिंसावहा सुता ॥ २७ ॥
पायं अहसं गंती-तमा उ तह दुकरं पि कुपुंता ।

बज्जा व य छ ते साह, पंसादरेणय विषया ॥ २८ ॥

ये तु ये पुनः, तथा तस्मात् गुरुप्रकारात्, विषयस्ता विपराताः कुपु-
षाः अकृतज्ञाः अकृत्यानां जन्तवन् गुरुजनमभयमन्यन् इत्यर्थः
तेन साधव इति योगः कथं विषयस्ता इत्याह-सत्यं कृपाया-
त्, गुरुभावं सारासारनाभिभागं, गुरुकुलवासैर्कारिकाविहारा-
रिति गम्यम् । अत्रानामोऽनवच्छेदनामाः । अयमभिप्रायः-यद्य-
पि ते गुरुकुलमेकसाधुसंकांर्णतया संभवन्नेषां परस्परस्नेह-
रोषादिदायतया बहुदायम्, एकाकिम् नैतद्वापामावाक्यं दोषं
कल्पयन्ति, तथाऽप्यतस्त तेषां सम्यक्त्वम्, आगमवाधितत्वा-
दस्य, आगमवाधा च प्रागुपदेशेति । तथा सप्राज्ञात् स्वकी-
यानि विदेशात्, आगमापारतप्यादित्यर्थः । क्रियारता भिक्षाद्यु-
ग्रन्तिकमेवाग्रशोषितानामात्मसङ्कषणानुष्ठानान्नरताः, तथा-
प्रवचनसिंसावहाः शास्त्राणां प्रपञ्चाज्ञाहेतवः, अनागतिकानै-
काक्येन च प्रवचनमुत्तरज्ञायावसमर्थेभ्यः । तथा-मुदात्त-
पदाः, आत्मनिष्ठं च पुमानात्, गुरुत्वं चावशापरत्वात् । कृपया वा,
तथाविचरणावजनपरत्वात् । कृदा वा, शेषवासु पुत्रादिच्छे-
दमित्यस्यादिनि ॥ २७ ॥ तथा-प्रायां बादरेन, अस्मिन्प्रपञ्च-
सङ्कल्पनात्मसङ्कल्पशून्याः अयमभिप्रायः-मिथ्यादृष्टयोऽपि मि-
थ्यमर्थः, नैर्वायिषाऽप्यसौचित्यात् । जन्मभिति । कथं तद्वि-
ते दुष्करतराणि तथानि सेवन् इत्याह-प्राज्ञाह-अमलोऽज्ञाना-
त्, तथा तत्कारं मानस्यपणादि, दुष्करतः प्रकृत्यपि, आ-
स्तामदुष्करम्, कुर्वन्तो विद्वानाः, बाह्या इव कुनीयिका इव,
न नैव, ते सुवीर्याकारिणः, साधवः संयमाः, विज्ञेया ज्ञान-
व्याः, जिनाहोर्लोच्यत्वात् । इदेषां पञ्चमसाह-प्राज्ञाह-
खेन काकज्ञानेन । प्रयोगाश्चैव य-ये निगुणं वस्तु समाभित्ताः,
न ते स्वाध्याजो दृष्टाः, यथा सुगन्धमासः अर्थायः काकाः,
आभित्ता निगुणं गच्छन्ति जेहीनं गच्छन्त्यानि इति ।

काकाजं वैधम्-

“ सुखाद् शीतं स्वच्छं, पथरेणुसाम्प्य च ।

धारयन्ती जत्रं वापी, काचिदास्मिन् प्रमोहना ॥ १ ॥

नस्यामतेऽप्रवन् काका-स्तेषां चास्ति पिपासितः ।

अग्निच्छन्तोऽपि पानीयं, नाशयन्ति स्म ते च ताम् ॥ २ ॥

ततो दृष्ट्वा पुरोवर्ति-सुगन्धमासं प्रति ते ।

तानि प्रतिप्रयान्ति स्म, वापीं हिन्वा जलाऽर्थिनः ॥ ३ ॥

कश्चिषु तातुवाचैव-मेषां भो सुगन्धमास ।

यदि वाऽस्ति जलाऽर्थिवं, तदाऽभ्यन वापकाम् ॥ ४ ॥

ततो चक्षित्वाकथं, वापीमव समाश्रयाः ।

भूयास्तस्वच्छार्थित-सुगन्धमासं यतुः प्रति ॥ ५ ॥

ततो जलमनायाय, ते विनाशमुपायमाः ।

वापीं समाश्रिता ये तु, भवन्तुने हनार्थकाः ॥ ६ ॥

वापीतुदयोऽत्र विज्ञेयो, गुरुभ्योऽनो गुणाश्रयाः ।

धर्मार्थिनस्तु काकाया-आरिषं जलसन्निभम् ॥ ७ ॥

सुगन्धमासस्तु कृपा, गुणगच्छाद् बहिः स्थितिः ।

तच्छिन्नाद्यको क्रोधा, मीतायेस्तत्कृपापरः ॥ ८ ॥

चारिमात्रां प्राप्ता, काकवत् कऽपि कुप्रदात ।

गुरुगच्छन्ति हि वासं, संनिता ये तपस्विनः ॥ ९ ॥

अवशास्तु कऽपि सद्वाचा-चचारित्र्यं प्राप्तं गमाः ॥

काका इवैव ये चम्पाः गुरुकुलमुपाश्रिताः ॥ १० ॥
इति गाथाः ॥ ३८ ॥

अथ गुरुकुलस्यागिन एव कश्चिद्वारकारित्वेन ये बहु मन्त्र्यन्ते
ताम् शिक्वयितुमाह-

तेसि बहुभाषेण, उम्मागऽणुमेयखा अण्डिदफला ।

तम्हा तित्थगराणा-विपसु जुत्तोऽप्य बहुभायो । ३६ ॥

तर्था गुरुकुलस्यागिनाय, बहुमानेन पलायनेन करणचूतेन,
चम्पागतुमादना अनागमिकाचारानुयतिः, किफला ?, इति
आह-अगिदफला अगनिमत्तफला, जुत्तिसम्योऽनेत्यर्थः । आह
क-"आगार्थं अवहृन्, जो उववृहेह मोहरोसेण । सो आणा
अवुवाधं, मिच्छाविराहणं पावे ॥ १ ॥ (तम्हा तित्थ) यस्मा-
देवं तस्मात्सीधेकराक्षास्थितेषु गुरुकुलवासादिजिनादेशाभि-
नेषु साधुषु, युक्तः सङ्गतः, अन्न विचारि, बहुमानः पक्कातो,
मेतरेषु इति गाथाः ॥ ३६ ॥ पञ्चा० ११ विव० ।

कुलवधूतधाम्नेन गुरुकुलासेवनेन-

तुम्हेर्दि पि न एसो, संसारादविमहाकटिह्मिभि ।

सिक्किपुरसत्थवारी, जेवण खणं पि मोतव्वो ॥ ३४ ॥

युष्माभिरपि नैव गुरुः संसारादविमहाकटिह्मि गहने सि-
क्किपुरसार्थवादः, तन्नामपानेन नपनात्, यत्नेन कृणमपि मो-
क्तव्यो नेति गाथाऽर्थः ॥ ३४ ॥

य य पम्किन्हेअन्नं, वयणं एअस्स नाणराभिसस ।

एवं गिह्वासचाओ, जं सफलो होइ मुम्हाणं ॥ ३५ ॥

य य प्रतिक्लृपितभयमशक्त्वा वचनमेतस्य ज्ञानराशेः गुरो-
रेवं सुहृद्वासायागा प्रवृत्त्या यत् सफलो ज्ञायते युष्माकमा-
क्षाराधनेनेति गाथाः ॥ ३५ ॥

इहारा परमगुरुणं, आणाजंगो निसेविओ होइ ।

विहन्नाय होति तस्मी, निअमा इहलोअपफोआ ॥ ३६ ॥
इतरथा तद्वचनमतिक्रान्तेन परमगुरुणा तीर्थकृतमाकाशमहो
निषेधितो ज्ञायते । निष्कमो च अवगन्तस्मिन्नाकाशजन्तु सति
निवमादिहलाकपरलोकासिने गाथाः ॥ ३६ ॥

ता कुलवहुणाएणं, कज्जे निक्कत्थिणीहं वि कहंवि ।

एअस्स पायमूलं, आमरणंते न मोत्तव्वं ॥ ३७ ॥

तत् कुलवधूतातेनादाहरणेन, कार्यं निमित्तित्तेरपि साज्जिः क-
थाश्रवणेतस्य गुरोः पादमूलं समापमामरणान्तं न मोक्तव्यं स-
र्वकाशमिति गाथाः ॥ ३७ ॥

गुणमाह-

याणस्स होइ जामो, धिरयरओ दंसणे चरिणे अ ।

धया आविकहाए, गुरुकुलवासं ण मुंचांति ॥ ५८ ॥

ज्ञानस्य ज्ञयति जामो गुरुकुलं वसन्, स्थिरतरां दर्शनं चरित्ते
आऽऽहाराधनदर्शनात् । नाथ, अनां धम्मा यावन्तु कर्त्तव्यं सर्वकाशं
गुरुकुलवासं न मुञ्चन्तीति गाथाः ॥ ५८ ॥ पं० व० ४ द्वार ।

"सज्जा दया संजम वम्वेर-कज्जाणमभिस्स विसोहिठाणं । ओ
मे गुरु सययं अणुसासयंति, ते हं गुरु सययं पूययानि ॥ १ ॥
इत्यादि । तथा गुर्वाक्षाराधने गुर्वोदेशसपादनं तस्मिन्मुक्तमेवा-
देशं तस्मिन्किञ्चिद्गुरोरादेशो प्रतीकमात्रः सम्यक्पदैव स्वात् ।
इत्यभूतभरणभरणे चरित्तेजरोऽहने शक्तः समर्थः भवति
सुविहितः, नाथया ज्ञानतविपराभो, निवमाशिक्षयेनेति । कथं पु-
नरेव निश्चयोऽवर्नीयत इति १, आह-

सव्वगुणमूलज्जओ, जणिओ आयापपदमुत्ते जं ।

गुरुकुलवासोऽयस्मं, वसिज्जे तो तत्थ चरणत्थो ॥ ११७ ॥

सर्वं गुणा आराधशोभाङ्गसहस्रकपाः, तन्नामनोपायधैव-
"जोए करत्ते २ सत्ता, ३ इहिय ४ जंमाइ ५ समणधम्म ६ ॥
सोत्तंगसहस्रानं, अट्टारसगस्स निष्फलो ॥ १ ॥

आपना शीलाक्षरपथेवम-

ये न कुर्व- न्ति १०००	ये न कार- यन्ति १०००	ये नाऽनुम- न्यन्ते १०००										
मनसा २०००	वक्त्रसा २०००	कायेन २०००	निर्जित्तादा- रसङ्गो ५००	निर्जितजय- सङ्गो ५००	निर्जितमेधु- नसङ्गो २००	निर्जितपरि- प्रदसङ्गो ५००						
आर्वाङ्गिक्य १००	अधुरिन्द्रिय १००	आर्वाङ्गिक्य १००	रसनेन्द्रिय १००	स्पर्शेन्द्रिय १००								
पृथिवीका- यारम्भ १०	आकाशा- यारम्भ १०	तेजस्काया- यारम्भ १०	वायुकाया- यारम्भ १०	वनस्पति- कायारम्भ १०	मीम्बिका- यारम्भ १०	मीम्बिका- यारम्भ १०	अधुरिन्द्रिय- यारम्भ १०	पञ्चेन्द्रिय- कायारम्भ १०	अजीवका- यारम्भ १०			
कामिनियुताम् मुनीन् वन्दे १	समादेवान् मुनीन् वन्दे २	सार्जितवान् मुनीन् वन्दे ३	मुक्तियुताम् मुनीन् वन्दे ४	नपेयुताम् मुनीन् वन्दे ५	मन्थमयुताम् मुनीन् वन्दे ६	सत्ययुताम् मुनीन् वन्दे ७	शौचयुताम् मुनीन् वन्दे ८	अकिञ्चिन्नाम् मुनीन् वन्दे ९	ब्रह्मयुताम् मुनीन् वन्दे १०			

नेवां मूलभूतः प्रथमकारणं, भणित उक्तः, आचारः प्रथम-
मङ्गः, तस्य प्रथमसूत्रे "सुधं मे आउसंतेणं भगवया पव-
मक्कायं" इति ध्वनरत्ननामकारे, यथासादृशकृत्वासो गुरु-
पादपञ्चायासेवमम् । अथमत्र भाषायाः श्रीसुधमस्वामी ज-
म्बुत्वाभिने कथयति स्म-१ बुतं मया वसता जगवतः समीपे
निष्ठता वच्यमाणार्थपदमिति । १ कः गुरुरस्य भाषायाः, सवेण
धर्माधिना गुरुनवा विधेयति । यस्मादेवं तस्माद्वर्त्तितं सुधमत्र
गुरुकुलं चरणार्थी चारित्रकामी ।

तथा च गण्डे वसतो गुरुः-

"गुरुपरिवारो गच्छां, तस्य वसताण निजरा विजला ।

विणयाञ्च तदा सारण-मार्हेहि न दोसपदिवली ॥ १ ॥

अहं वि हू निगायभावा, तदा वि रक्किअउज्जं स अवेहि ।

वंसकडिञ्च जिओ, वि वेणुओ पावय न महि" ॥ २ ॥

नवागमे वतेराहारगुहिरव मुक्कआरिचकुहिरुनुदुपुण्यते,
यत्कम्-

"पिदं अलोहयंनो, अचरिओ इय संसओ नऽरिच ।

आरिचमि असेते, सत्वा दिक्का निरलीयी" ॥ १ ॥

तथा-

"जिणसासणस्स मूलं, निक्कआरिया जिणहं पिक्का ।

इय परितप्पमाणं, तं आणसु मंदसदीयं" ॥ २ ॥

पात्राविशुद्धिञ्च बहूनां नपये वनतां सुदुरैष प्रतिभासने, इत्ये-
काकिनाऽपि नृत्वा स्वेव विधेया, किं ज्ञानादित्ताभेन कायम्, मूल-
भूतं चारित्रमेव पात्रमीयं, मूले सत्येव लामभिक्का उवायसी-
ति, भवं योञ्चः यनो हन्तः गुरुपारतन्त्र्याजितत्वात् द्वितीयसा-
धवेत्ताऽभावाद्वाभस्यातिगुरुजयतत्त्वात् कृण कृणे परिवर्त्तमान-
पात्राभिनेकाकिना पितृविशुद्धिरव न पालयितुं शक्यते । तथा
चांक्रम-१ एवागियस्स दोसा, इयी साणे तदेव परिणीए ।
जिक्कावसाहिमहन्वय, तद्दा सविइअए गमणं" ॥ १ ॥ तथा- "पि-
ज्जिउंसणमिक्को" इत्यादि । नतस्सट्ठभावे कथं मूलभूतं चारि-
मेव पात्रनियमित्यायुक्तम् । अथ कश्चिद् गाढादवाशयः शुचो-
च्छादिनाऽपि निवाहयद्वात्मानं संऽपि "सव्वविअपादकडुं,
अणवस्थाघेरकपमेओ य ॥ एणो य सुयाउसो, विहणइ नवसं
जमं अरा" ॥ १ ॥ इति वचनात् त्रिमुवननपुराहं विराधकत्वाञ्च
सुव्रतरामाश्चन्दति ॥ १२७ ॥

तथा चाह सूत्रकारः-

एयस्स परिच्चाया, सुच्छंदा वि न सुंदरं भणियं ।

कम्माइ वि परिमुच्छं, गुरुआणावत्तिणो विति ॥ १२८ ॥

एतस्य गुरुकुलवासस्य परिचायासर्वतो मोक्षनेन, शुद्धोच्छादि
सुव्रतैः प्रमुक्तम्, आदिशब्दाच्च सुच्छोपाधवत्त्वप्राप्तिपरिग्रहः ।
न सुन्दरं शासनं, अर्णितं निर्मादितमार्गमङ्गैरियुपस्कारः ।

तथाच-जीवाऽनुशासने तदुक्तिः-

"सुच्छंदासु जसो, गुरुकुलभावाणहं विक्कओ ।

सवरस्स सरक्कापण्ड-त्थ पापपायाविण्वणुओ" ॥ १०० ॥
छो २० ।

एवं गुरुवृत्ताणो, कल्पन्तु सपलगच्छगुणवृद्धि ॥

अणवत्पापरिहारो, हुंवि गुणा एवमार्था ॥ १२३ ॥

एवं मृगगुणसमन्वितं गुरुमनुजता, सम्मार्गोद्यमं च कारयता,
गुरुवृत्तमानः कृतो नवति, कृतकृता चाराधिता नवति, सकल-

गच्छगुणवृत्तिः, अनवस्था (मर्यादा) परिहारः कृतो भवति ।
पवमादयो गुणा भवन्ति । छो २० ।

अत्रानुशासनम्-

गच्छं गुरुवपणं विप, चइइं केईं वरति धम्मत्थी ।

तं पि न सेतयमेयं, जम्हा मुत्तं इमं भणियं ॥ १०१ ॥

गच्छमाचार्यादिसमुदायं, गुरुवच्छ स्वरिमणितं, 'विप' शब्दः
समुखायाः । त्यक्त्वा परिहृत्य, कडपि केचन, चरन्ति पर्यट-
न्ति, धर्माधिनाचारित्रप्रयाजनाः, तदपि गच्छत्यागादिकं, न के-
चनं पूर्वोक्तमित्यपिशब्दायाः । न नैष, संगतं युक्तमेतद् गच्छत्या-
गादि यस्मात्सुधं उपदेशपाठक्यं, इदं पुरोवर्षितं, भणितं
उक्तमिति गार्थायः ॥ ११३ ॥

सुच्छंदासु जसो, गुरुकुलभावाणहं विक्कओ ।

सवरस्स सरक्कविच्छ-त्थ पापपायाविण्वणुओ" ॥ १०० ॥

सुच्छोच्छादिषु यत्नं कथम्, तत्र सुच्छमाचार्याचार्यवृत्तिषु, उच्छं तु
जिक्काऽऽदि, आदिशब्दाच्चेवानुशासनमङ्गः, गुरुकुलत्यागादिना गुरु-
कुलं गच्छः, तद्विशिष्टपरिहारणं, इह प्रवचनं, विह्वयो बांश्चयः ।
किंविशिष्टः ? सरक्कविच्छ सरक्कस्कास्मापसविशेषायाः, तेषां
पिच्छानि मयूरगच्छहानि, तदर्थं घाता विनाशः, तत्र पादार्ता
चरणानां 'विण्वणं' ति 'दृशी' जायया स्वकानं, तद्वाजाः, तेन
तुल्यः सवश इति गार्थायः ॥ १०० ॥ भाषायेस्तु कथान-
काद्वचसयः । तदर्थम्-कित्कस्य नरपरितः प्रदीपनकं
मनाक् दृष्ट्याः, कृतानि च तेषां जानानि, ततो नरपतिना
विद्यः पृष्टाः-कथमेव मर्यादा भविष्यति ? । तेषां कश्च-यदि मातूर-
पिच्छानिस्मापितनैलनं द्रव्यमने, इत्युक्तं नराधिपेन समाविष्टान्-
दानयनार्थं निशुपुक्रमाः, यावत्तं परिक्रम्य समगनाः, राज्ञः
समीपं कार्यतं च तैः-देव ! न कुत्रापि मयूरगच्छहानि सन्ति
मुक्त्वा युष्माकं गुरुज, ते हि तानि सर्वाङ्गेषु धारयन्ति, न च
जीवन्तो मुञ्चन्ति, इदमेव तेषां प्रसन्नं । राजाकृत्य-यद्येवं ततो
घातयित्वा तान् समानयन् पिच्छान्, परं प्राज्ञदेवतां निजकल्या-
नं जगमीयाः, यतोऽस्माकं ते गुरुवः । तत्र ये जीवितव्यतुल्यान् मू-
लगुणान् नाशयन्ति, पादास्पर्शनसदृशोत्तरगुणरक्षायां गच्छान्-
नैत्य ते पर्यटन्ति, तस्मान्नुत्तरगुणसङ्केऽपि सुव्रतमनाभ्यवहार-
स्य गच्छं एवाऽऽस्मिन्नव्यभिति ।

इदानीं गुरुवचनाऽकरणं विज्ञानपाद्यामाह-

उच्छंदासमपड्वा-लमेईं मायक्कामसमपाणि ।

अकरितो गुरुवपणं, अणतंसससिओ भणिओ" ॥ १०१ ॥

उत्तानार्था ॥ १०१ ॥

यदि पुनरुच्छो गुरुश्च सर्वथा निजगुणविकलो भवति,
तत आगमोक्तविधिना त्यजनीयः, परं कालापेक्षया यो-
नः विशिष्टतरः, तस्यापसंयद् प्राज्ञा, न पुनः स्वतन्त्रैः
स्थातव्यमिति हृदयम् । यत एवमतो जीवावशिष्टिमाह-

हेसार्हे विहामियदो-सपंनेरे गच्छवासगुरुवपणे ।

जीव ! तुमं थिरविचं, करेसु ता सिहिरिसिहरे व ॥ १०२ ॥

हेतवा लीलया "विहामियंति" देशीभाषया विनाशिनं, हंषा
रागादयः, त एव जीवशुक्लनिरोधकत्वात्पञ्जरः, तेन तस्मिन्
गच्छवासगुरुवचने उक्तलक्षणे, जीव ! आत्मन् ! त्वं भवार्हः,
स्थिरं निश्चलम्, अनुस्मृत्योऽहं प्राकृतत्वात् लुप्तः, चित्तं मानसं,
कुरु विधोह, तस्मात्, किमिव ? शिखारिशिकरमिव पवतगृह-

मिषांत माध्याह्नः ॥ १०२ ॥ जीवा० १७-१८ अर्ध० ।

अत्र दृष्टान्तमाह-

जहा दियापोतमपत्तजातं,
साशमगा पवित्रं मध्याह्नं ।

तमचाइयं तरुणमपत्तजातं,

ढंकाइ अरुवसगमं हरेजा ॥ ३ ॥

यथेति दृष्टान्तोपपदशब्दार्थः, यथा येन प्रकारेण, द्विजपोतः पक्षिशुश्रूष्यकः । तमेव विशानष्टिपतन्ति गच्छन्ति येनेति पत्रं पक्षपुटं, न विद्यते पत्रजातं पक्षोद्भवो यस्यासावपत्रजातः । तत्र स्वकीयादावासकात् स्वनीमात्, पक्षविमुत्पत्तिर्न, मन्थमानं तत्र तत्र पतन्मुपलब्ध, तं द्विजपोतं (अचाइयं ति) पक्षाभावात्तुल्यमसमर्थम्, अप्रपञ्जातमिति कृत्वा मांसपशुकीकृत्य, ढंकाइ-इत्यः श्रुतस्त्वाः विशताशिर्नोऽव्यक्तगमं गमनाभावे नष्टमसमर्थं, हरेपुच्छश्चादिनोर्लक्षणं त्वेवमुपाध्यायेयुरिति ॥ ३ ॥

एवं दृष्टान्तं प्रदर्श्य दार्ष्टान्तिकं प्रदर्शयितुमाह-

एवं तु सेहे पि अणुपुष्टम्यं,

निस्तारियं बुमियं मध्याह्ना ॥

दियस्स ठावं व अणुपत्तजायं,

हरिसु णं पावधम्मा अणेगे ॥ ३ ॥

“ एवं तु सेहे ” इत्यादि । एवमित्युक्तप्रकारेण, तुशब्दः पूर्व-हमादिशेषे दर्शयति-पूर्वं ह्यपञ्जातपञ्चवाङ्मयता प्रतिपादिता, इह त्वपुष्टमर्थयति । अयं विशेषः-यथा द्विजपोतमपत्तजातपक्षं स्वनीमाक्षिप्तं श्रुतस्त्वा विनाशयति, एवं शिष्यकर्मिणवप्रव्रजितं सुत्रार्थनिष्पन्नमनीतार्थमुपपद्यमानं सत्यगपरिणतधर्मरमार्थं स्वतन्त्रनेकापचमार्गः पावधिकाः प्रतारयन्ति, प्रतार्यं च गच्छस्समुद्राक्षिप्तः प्रतारयन्ति, निःसारितं च सत्यं विषयोभुलतामापादितमपतपरलोकमयमस्माकं वक्ष्यामिष्येवं सम्प्रमानाः । यदि वा (बुसि लि) चारित्रं सदस्वदुष्टान्तो निःसारं सम्प्रमानाः, अज्ञातपक्षं द्विजशावकमिव पक्षिगोतमिव ढंकाइवः पापचर्मणा मिथ्यावाविरतिप्रमादकपायकसुपितान्तरागमनाः कुतार्थिकाः स्वजना राजादयो वाऽनेके बहवो हृतवन्तो, हरन्ति, हरिष्यन्ति चेति काञ्चनोपपन्नजणैर्भूतनिर्देश इति । तथाहि-पापार्थिकता पयमगोतार्थं प्रतारयन्ति । तद्यथा-पुष्पहर्शेनाग्निप्रज्वालनविषाणहारशिक्षाभेदादिकाः प्रत्यया इत्यर्थे, तथाऽपि साधुशृणुमिष्येवं च नास्ति, तथा न राजादिभिर्बहुभिराक्षितव्यं, याऽप्यहिसोक्त्येव जन्मागमं, साऽपि जीवाकुलस्वाङ्गाकस्य दुःसाध्या, नार्थ भवतां स्तानागतिकं शौचमस्तीत्यदिकाभिः शठोक्तिभिरिन्द्रजातकल्पानिर्मुष्यजनं प्रतारयन्ति । स्वजनादप्यक्षैर्बिप्रव्रज्ययन्ति । तद्यथा-न जवनमन्तरणास्माकं कञ्चिदस्ति पोषकः, पोष्यो वा, त्वमेवास्माकं सर्वैस्व, त्वया विना शून्यमाभाति, तथा शब्दादिविषयोपनोनागममन्त्रेन सकस्माकं चययन्ति । एवं राजाद्येवोपि छद्म्याः तदेवमुपपद्यमानेकाकिनं बहुभिः प्रकारैः प्रतार्योपहरेयुरिति ॥ ३ ॥

तदेवमेकाकिनः साधोयंतो बहवो होवाः प्राज्जुमैबन्धतः

सदा मुकपाद्वले स्यातव्यमित्येतददर्शयितुमाह-

ओसाणभिच्छे मणुए समाहिं,

अणुसिण एतकरिं ति णवा ।

ओजासमाणे दियस्स विणं,

ण शिकसे बहिया आणुपभो ॥ ४ ॥

“ओसाणभिच्छे” इत्यादि । अत्रसानं गुरोरन्तिकं स्थानं, नद्या-बद्धीयं समाधिं स्नानागोष्ठानरूपमिच्छेदनिर्भयेमनुजो मनुष्यः, साधुगतिर्यथः । स एव परमार्थनो मनुष्यो यो यथार्थान्तरा-तं निर्वाहयति । तच्च सदा गुरोरन्तिकं व्यवस्थितं सदनुष्टान-रूपं समाधिप्रमुपाल्यता निर्वाहाने, नाम्यथेत्येतदर्थवात-गुरोरन्तिकंऽनुषितोऽव्यवस्थितः स्थच्छन्दविधायी समाधाः सदनुष्ठानरूपस्य कर्मणो यथाप्रतिज्ञातस्य वा नास्तरो जवनी-ति ज्ञात्वा सदा गुरुकुलवासोऽनुसन्त्यः, तदहितस्य विज्ञानमु-पहास्यप्रार्थं भवतीति । उक्तञ्च-“ न हि सर्वातं निर्दिशांपक-मनुपासितगुरुकुलस्य विज्ञानम् । प्रकटितपञ्चाङ्गागं, पवत नृ-त्वं मयूरम् ” ॥ ४ ॥ यथा जाङ्गलमिच्छन्वाशुकां पाण्डिप्रहा-रेण प्रगुणां दृष्ट्वाऽपरोऽनुपासितगुरुकां राहोर्ज्ञानगलगवदां पाण्डिप्रहारेण व्यापादितवानिषादयोऽनुपासितगुरोर्बहवो होवाः संसारवर्धनाद्या भवनीत्यवगमनाया प्रयादया गुरो-रन्तिकं स्थानव्यतिरिक्तं दर्शयति-अवगमस्यनुज्ञास्य नृ-स्य गगुनिष्ठं द्रव्यस्य मुक्तिगमनयोग्यस्य सत्साधाः रागद्वेषरहितस्य सर्वज्ञस्य व्यावृत्तमनुष्ठानं तत्सदनुष्ठाननोऽवभासयेद्धमे-कधिकः कथनो बोद्धास्यदिति । तदेवम्-यतो गुरुकुलवासो बहुनां गुणानामाधारो भवत्यतो न विषयसंज्ञ निर्गच्छाः गच्छादु-र्ध्वनिताका बहिः स्वेच्छाचारी न भवेत्, आशुप्रज्ञ इति त्रिप्रकाः, तदन्तिकं निवसन् विषयकयायाव्याप्यमानं द्विपमाणं ज्ञात्वा त्रिप्रेमवाचायोरपदेशस्तत्र एव वा निरर्थकं सत्समाधौ व्यवस्थापयन्ति ॥ ४ ॥ सुत्र० १ भु० १३ भु० ।

गुरुकुलवासि (ण)-गुरुकुलवासिभिर्-पुं० । गुरुकुलाभिर्गमने-न गुरुप्रतिषेधे, पं० सु० ४ सु० ।

गुरुकुलवासिवाप-गुरुकुलवासत्परा-पुं० । गुरुगदरिसास्य-जने, पञ्चा० ११ वि०० ।

गुरुग-गुरुक-पुं० । अष्टमादौ मासपरिमाणान्ते प्रायश्चित्ते, सु० १ उ० । गुरुकं व्यवहारं मासपरिमाणेनाष्टमेन वहति, सु० ५ उ० । जककरणप्राप्तपूरणाय, (‘सुखं’ इत्येवमापातस्य स्वरूपः) “ गुरुगो य होह मासो ” गुरुको नाम व्यवहारो मासो मासपरिमाणः गुरुकं व्यवहारं समापातितं मास एकः प्रायश्चित्तं दातव्यः । व्य० २ उ० ।

गुरुग-गुरुग-क्ती० । मासधामनात्वादिदृश्यस्य मौर्वेण कर्त्तव्य-स्तियमगमनव्यभावतो गतिः सा गुरुगतिः गतिर्जन्म, ला० ८ उ० ।

गुरुगच्छदुहिमील-गुरुगच्छदुहिमील-वि० । आचार्यतत्त्वकृ-ष्यसमुदायोपचयकारणस्वभावे, जा० १ प्रति० ।

गुरुगतर-गुरुकतर-पुं० । अनुमासाम्भवे प्रायश्चित्ते, “ गुरुगतर-गो चहम्मासो ” गुरुकतरको भवति अनुमासपरिकर्मो सपरिमाणः । व्य० २ उ० ।

गुरुगति-क्ती० । ‘गुरुग’ शब्दाय, ला० ८ उ० ।

गुरुगदरिसण-गुरुकदर्शन-न० । गुरुगतिं च प्रौढानि पयोधर-विनम्बादिनि दृष्टोत्पत्त्यात् सुन्दराणि च यानि दर्शनानि च आदृत्यस्त्येव, तं० ।

गुरुगय-गुरुगत-त्रि० । भगवततापससाक्षाद्याधिते मिथ्याचे, दय० ।

गुरुगुणरहित-गुरुगुणरहित-त्रि० । सलगुणविषुके "गुरुगुणरहितो भविष्य, दृष्टव्यो मूलगुणविषयो जो" । ध० ३ अधि० । पञ्चा० ।

गुरुगुरु-गुरुगुरु-पुं० । वितामहस्यानांये गुरोः सम्बन्धिनि, वृ० ४ उ० ।

गुरुजन-गुरुजन-पुं० । गुरुस्थसाधुवर्गे, आच० ३ अ० ।

गुरुजनपूया-गुरुजनपूजा-स्त्री० । गुरुजनस्व उचितप्रतिपत्तौ, ध० २ अधि० । गुरुवक्ष्य यद्यपि धर्माचार्या एवोक्त्यन्ते, तथाऽपिह मानापरिचायोऽपि गृह्यन्ते । यदुक्तम्- "माता पिता कलाचार्याः एतेषां ज्ञानवस्तुधा" । वृद्धा धर्मोपदेशारा, गुरुवर्गः सतां मनः" ॥ १ ॥ ध० २ अधि० । (चिरंयसस्व 'गुरुपूया' शब्दे वक्ष्यते) ।

गुरुणिश्रोग-गुरुनियोग-त्रि० । गुरुवो धर्माचार्यास्तेषां नियोगां व्यापारणं गुरुनियोगः । उक्त० ४ अ० । पञ्चा० ।

गुरुणिश्रोगविलयरहित-गुरुनियोगविनयरहित-त्रि० । माता-पित्रादिषु नियोगे अवश्यतया कस्येन चित्तयेन रहिते, अ० ३ अ० । ६ उ० ।

गुरुणिग्राह-गुरुनिग्रह-पुं० । मानापरिचारवश्ये गुरुणा चैवसाधूनां प्रत्येनांकुर्नापद्वय, उक्त० २ अ० ।

अथ गुरुनिग्रहे कथा-

"निकृपास्तकचूकः, अजपुत्रीमयाचन ।

न दत्ते श्रावकः साऽप्य, साधून् शास्त्रेण सेवने ॥ १ ॥

नावश्याकः क्रमाज्ञान-स्मृतः सद्भावमूचिवात् ।

अनः आरुते पुत्रो स्वा, दत्ता तां परिश्रुतिवात् ॥ २ ॥

स्थितः पृथग्गृहं कृत्वा, कुरुते धर्ममार्गनिष्ठ ।

पितरौ तस्य गिर्गुणा, अत्रानुर्नक्तमन्यदा ॥ ३ ॥

ऊचे ताम्यामकशोऽद्य, वरमेहि सौगतात्मिके ।

स ययौ भिक्षुणा तस्या-निर्मान्नफलं ददे ॥ ४ ॥

व्यमन्ययिष्ठितः सोऽद्य, गृहायानांऽवर्धप्रियाम् ।

जक विषादं निगुणां, सा नैवत्रुप्रतिवेशिकम् ॥ ५ ॥

साऽप्य कारितवान् सर्वे, सा गुरुकामिनीकथ ।

आर्येवद गुरुवस्तुन्या-स्नहिद्यालुदैनैषधम् ॥ ६ ॥

अथ सा पथसा साह्ये, तदपीत्यस्तदेव च ।

नष्टा तद्वनरीं दुष्टा, जानः स्वाभाविकोऽप्य सः ॥ ७ ॥

किमनिदिनं तत्पृष्ट, कथितं प्रियाऽल्लभ ।

तन्प्रासुकाजपानादि, साधुन्यां दत्तवान् सुधुरी ॥ ८ ॥

आह-नहाने को दोषः । उच्यते-तेषां तद्गुणानां च मिथ्या-

स्वस्थिरीकरणे, धर्मवृत्त्या तद्दाने सम्यक्त्वलाभनम, आ-

रुज्जदोपेक्ष । अनुकम्पया दद्यादपि । उक्तं च- "सर्वेहि

पि जिणेहि, बुद्ध्याजिभ्रागदोसमोहेहि । सत्ताल्लुक्कण्डू,

दाणं न कहिंवि पमिसिक्" ॥ १ ॥ स्वयमपि च भगवतः

सांवत्सरिकदानमनुकम्पया ददुः । " संसृजस्व समणो-

वासापणं इमे पंच आरया जाल्लभन्वा, न समापरि-

अव्वा । तं जहा-संका, कंका, विजिगिक्का, परपासंमप-

संमा, परपासंमसंघो । आ० क०" । (शुद्धिविद्वद्वाहर-

णानि स्वस्वस्थान)

गुरुणिवेया-गुरु, निवेदेन-न० । सर्वात्मना गुरोः प्रमादकस्या-
ऽऽत्मसमर्पणे, ध० ३ अधि० ।

गुरुत्-गुरुत्व-न० । सर्वत्र गौरवभागे, वा० वि० ।

गुरुद्वन्-गुरुद्वय-न० । गुरुवृत्तिसत्केव मुखवत्प्रकाशनादिषु,
ध० २ अधि० ।

गुरुद्वार-गुरुद्वार-पुं० । ब० व० । पितृव्यकलाप्राहकोपाध्यायादी-
नां पुण्यानां स्त्रियाम्, अत्रु० ।

गुरुदेववेयावच-गुरुदेववेयावृत्त्य-न० । धर्मापदेशकानामर्हतां च
प्रतिपत्तिविश्रामानाच्यर्धनादौ नियमे, ध० १ अधि० ।

गुरुदेवाइष्यण-गुरुदेवादिपूजन-न० । गुरुदेवादिपूजाविषये व-
हुमाने, वा० वि० ।

गुरुदेवोमाहन्मि-गुरुदेवावग्रहन्मि-स्त्री० । आचार्यदेवकावग्रह-
न्मि, "गुरुदेवोमाहन्मि-ए अत्रमो खेव होति परिमंगो" । पञ्चा०
१२ विव० ।

गुरुदोस-गुरुदोष-पुं० । शुरुमहान् दोषोऽगुप्तकर्मव्यादिको य-
स्मिन्नसौ गुरुदोषः । भाषकृति, "वयमंगो गुरुदोसो, धावस्व वि

पालणा गुणकरी ङ ।" पञ्चा० ५ विव० ।

गुरुदोसारंजिना-गुरुदोषारजिना-स्त्री० । गुरुदोषावह प्रवच-
नापघातकारिण दारस्थुं शीलमस्येन गुरुदोषारम्भी, तद्भाव-
स्तसा । गुरुदोषकरणे, वा० १ विव० ।

गुरुपःमिणीय-गुरुप्रत्यनीक-त्रि० । गुरु प्रति ज्ञानाद्यवर्णवाद्भा-
षणादिना प्रतिकृते, आत्रु० ।

गुरुपात्रेवित-गुरुपात्रेपिते-स्त्री० । मानापद्वर्माचार्यदेवताह-
कणानां गुरुणामुचिन्तपूजायाम्, ध० ।

सा चत्थ योगशास्त्रे-

"अत्रगुणानां तदालोक-ऽभिधानं च तदाऽऽगमे ।

गिरस्थजालितस्तेरः, स्वयमास्तदौकमम ॥ १ ॥

आसनाभिमहो भक्त्या, बन्दा पयुषासनम् ।

तथानेऽनुगममंशोत, प्रतिपत्तिरियं गुरोः" ॥ २ ॥

दिनहृत्येऽपि-

"आसणेण निर्मतेत्ता, तमो परिश्रणस्तुभो ।

बंद्य मुष्टिणा ताह, केनारगुणस्तुष्टु" ॥ ध० २ अधि० । पञ्चा० ।

गुरुपयनेवा-गुरुपदसेवा-स्त्री० । वरुविशदगुणस्त्वमन्विता गुरुव-
स्तेषां पदानि अरणास्तेषां सेवा । गुरुवरणानां सम्यगारा-

धने, ध० ४० ।

गुरुपरंपरागम-गुरुपरंपरागम-पुं० । तीर्थहृद्गुणवराचार्यादि-
क्रमेण प्रवचनार्थागमे, अत्रु० ।

गुरुपरंपरागमवक्तव्यमर्थम-

तेषां अज्जमुद्वस्समाधिणा एवं वृत्ते समणे हङ्गनुक्कविच-
माणदिरे जेव् एवं वासी-कहं णं भंते ! गुरुपरंपरागमो

जणइ? जेव् समणे जगवया म्हावरणं तमो आगमा
पसुत्ता । तं जहा-अंतगमे, अणंतरागमे, परंपरागमे ।

अत्यधो अरुहंताणं भगवताणं अंतगमे । मुत्तमो गण-
हराणं अंतगमे । गणहरसीमाणं अणंतरागमे । तमो परं

सुत्तसें परंपरागमे । अत्रु० ।

गुरुपरतंत-गुरुपरतन्त्र-वि० । हानिनिर्भाषातः, आ० २७ आ० ।

गुरुपरिवार-गुरुपरिवार-पुं० । साधुधर्मः । "गुरुपरिवारो गच्छो, तस्य वसंताय निजरा बहुला ।" पं० व० ३ द्वार ।

गुरुपरतंत-गुरुपरतन्त्र-वि० । ज्ञानाधिकाचार्यऽऽपतत्वे, पञ्चा० ११ वि०० । यो० । "तस्य गुरुपरतंतं, विषयो स- र्वायसारणा च ।" पञ्चा० १२ वि०० ।

गुरुपुत्रा-गुरुपुत्रा-स्त्री० । रक्षाधिकप्रभे, "गुरुपुत्राय वि- श्रायकराय" पञ्चा० १२ वि०० ।

गुरुपुत्र-गुरुपुत्र-न० । अकषानवकप्रणामादिनिरप्यन्ते, हा० २४ अष्ट० ।

गुरुपूया-गुरुपूजा-स्त्री० । वाचनाऽऽचार्यपूजायाम्, आ० ।

आह गुरु पूयाय, कायबद्धो होह नह वि हु जिणाय ।

तह वि तरे कायवा, परिणामविमुक्तेऊओ । ३४६ ।

आह गुरुस्तुक्तवाचायः-पूजार्थं किमयायां कायव- षः पृथग्ययुपमार्थं यथापि भवत्येव जिनायं रागादिजेत्यात्म- त्वेन तस्याः सत्यविषयमाह-तथाऽप्यसौ पूजा कस्यैव । कुतः ? परिणामविमुक्तिरेतुव्यादिति ॥३४६॥ आ० । गुरुपूजा- सत्तकं सुखभादि प्रवृत्तं गुरुद्रव्यमुच्यते, नवा ? ॥ १० ॥ प्राग्वत् पू- जाविधानमस्ति, न वा ? ॥ ११ ॥ कुत अतदुपयोगाति प्रसा- दाय ? ॥ १२ ॥ इति प्रश्नत्रये उत्तरम्-गुरुपूजासत्तकं सुखभा- दि गुरुद्रव्यं न भवति, त्वेति आचार्यमकृतत्वात् । स्तनिष्ठाकृतं च राजाहत्यायां गुरुद्रव्यमुच्यते इति ज्ञायते ॥१०॥ हेमाचार्यो- नां कुमारराजाज्जेन सुवर्धकमस्तिः पूजा कृतास्ति, एतद्विरा- यि कुमारराजसक्तये स्ति ॥११॥ "धर्मलाभ इति प्रोक्तं, दुरादु- च्छितपराणेषु । सूरये सिद्धसैन्याय, इहौ कांति मराधयः" ॥ ११ ॥ ३० ३ प्रका० ।

गुरुपूयाकरसार-गुरुपूजाकरारति-वि० । गुरुवः पूया लो- किका लोकांतराश्च । तत्र लौकिकाः पित्राद्या बुक्ताश्च, लोकां- तरा धर्माचार्याश्च, तेषां पूजाकरणे रतिर्यस्य । गुरुणा यथा- चितविनयादिष्वर्थो शास्त्रमिति, दर्श० ।

गुरुपर्वस-गुरुपर्व-पुं० । गुरुणासुपदेशानाय प्रामादिप्रवेशे, अ० । तत्र गुरुप्रवेशोत्सवः सर्वज्ञाणमोहाऽऽन्मरचतुर्विधधी- स्तुक्तसुखमग्नान्मुवांतिस्तुक्तकारादिना यथाशक्तिः कार्यः । यतः-"अभिगमनबन्धनमनसंण" इत्यादि । अ० २ आधि० ।

गुरुपाणिप-गुरुपर्वनाम-न० । स्पर्शनामभेदे, यद्वदबाज- मुशरीरं बजादिवद् गुरु भवति । कर्म० १ कर्म० ।

गुरुनच-गुरुनच-वि० । गुरुवः पुण्याः, तेषु अर्को गुरुमकः । गुरुबहुमानेति, यो० ११ वि०० ।

गुरुनचि-गुरुनचि-स्त्री० । गुरुतिशास्त्रार्थमिति गुरुः आह च- "धर्मज्ञो धर्मकर्ता च, सदा धर्मपरायणः । सर्वज्ञो धर्मशा- स्त्रार्थदेशको गुरुक्यते" ॥१॥ तस्य भक्तिः । गुरुबहुमाने, हा० ३ अष्ट० । गुरुवो मानापिगुरुधर्माचार्योदयः, तेषां कोऽसातापञ्चा- कीनामसनादिप्रतिपत्तो, कर्म० १ कर्म० । धर्माचार्यबहुमाने- यव्या० २ वि०० ।

गुरुज्ञाव-गुरुज्ञाव-पुं० । गुरुवः गुरुणात्मकत्वादित्येवकपे-ध्व- षाये, गुरुवः गौरवाद्भवे च । स० ।

गुरुमहत्तर-गुरुमहत्तर-पुं० । गुर्वोर्मातापुत्रोर्महत्तरः पुण्याः, अथवा-गौरवार्थत्वेन गुरुणा महत्तराश्च वयसा बुक्तावापु ते ते गुरुमहत्तराः । गुर्वोर्मातापुत्रोर्महत्तरः, गुरुषु महत्तरं बु- च । स्या० १० जा० ।

गुरुमुह-गुरुमुह-न० । सूरिवन्दने, "अस्ताविहागम्यं, याद- यं गुरुमुहाव धीरेहि ।" पञ्चा० ११ वि०० ।

गुरुमूल-गुरुमूल-न० । गुरोराचार्यस्य मूलमन्त्रिकम् । अ० २ अ- धि० । पञ्चा० । कलाचार्योदेः समोदे, आ० म० म० । "गुरु- मूलं निवसन्ता, अष्टकुला जे न इति च गुरुषु" ॥ एपस्ति तु प- यायं, दूरं दूरेण ते हुतिं" ॥११॥ आ० ४ अ० ।

गुरुय-गुरुक-न० । सधो गमनसन्नावे, वज्रादेरिव स्पशनेदे, वि०० । आ० । "हस्तिरससायगुरुय-वं भोगासंसतिदेयं ।" आ० २ डा० २ उ० । गुरुकर्मण, सुत्र० १ ध्रु० ११ अ० ।

गुरुयण-गुरुयण-पुं० । भर्माचार्य, पञ्चा० ११ वि०० ।

गुरुयणपूया-गुरुयणपूजा-स्त्री० । मातापुत्रधर्माचार्यादिपुत्रे, पञ्चा० ५ वि०० ।

गुरुपूजाहृय-गुरुकलपुक-न० । नियोगमिवायुज्योतिष्कविमाना- दिवः, गुरुलघुभयस्वभावे कल्पे, वि०० । आ० म० म० । आ० । "गुरुलघुय" शब्दे प्रथमभागं १५० पृष्ठे कल्पना ।

गुरुपरिभोहरायआणापरवस-गुरुकश्रीमोहाराजापरावश- वि० । महाज्ञानरूपानाशवनाऽऽपत्तः, जी० १ प्राति० ।

गुरुलापर-गुरुलापर-न० । गुरु व सारं, अष्टु वासारं, तयांज्ञा- बां गुरुलाघवम् । प्रव० ४ द्वार । सारतरतायामभि, पञ्चा० ११ वि०० ।

गुरुज्ञापचित्ता-गुरुलाघवचित्ता-स्त्री० । सारतरताज्ञानेन, पञ्चा० १२ वि०० ।

गुरुज्ञाव-गुरुज्ञाप-पुं० । "हृत्पथः संयोगे दीर्घस्य" ॥ ७ । १ । ८४ ॥ इति मध्याकारस्य हृत्पथः । गुरुसंविधियुक्तापे, आ० १ पाद ।

गुरुवर्ग-गुरुवर्ग-पुं० । गौरवबुद्धोक्तसमुदाये, "माता पिता क- लाचार्यः, येनोपा हातयस्तथा । बुद्धा धर्मादेशेष्टारो, गुरुवर्गः सर्वो मतः" ॥ ११॥ आ० १२ आ० । यो० । अ० ।

गुरुवय-गुरुवय-न० । सूरिवन्दने, जी० १ प्राति० ।

गुरुवयण-गुरुवयन-न० । रत्नाधिकज्ञापयाम्, पञ्चा० ।

गुरुआपरेणं वा, जोगतरंगं पि तदग्रेणं तमिह ।

गुरुआपरांमि, सन्नेऽद्यस्या जन्मा भवितं ॥ ४५ ॥

गुरुदेशेन रत्नाधिकाऽऽख्याः । 'वा' शब्दो विकल्पायः । योगा- न्तरमपि स्वधर्मकासरतथोपादयैक्यनादेरन्तां योगो व्यापा- रो ज्ञानप्रतिज्ञातार्थाद योगाभ्यस्तः, तदेव योगान्तरकथं, तदपि, आस्तां स्वयमुक्त्यासदृशयोगात् । यः करोति तस्यानुबन्धनाय- विविधितः प्रकमः । कक्षावधिमिति । अत आह-नस्यान्वय- मिकामहयोगादयैक्यनादेर्यथैक्यं कथनसदृशैक्यकथनं तदधिकम् । युद्धा- न्त्वन्तर्वादिमुक्त्यामरुद्विष्टत्वात् । तदिति योगस्तरं ग्लानप्र- तिचरणार्थः । इह प्रकमः । अथ स्वधर्मिकाचित्तरं योमा वि-

वेय, किं शुभदिशास्तेन कृतेनेति ?। अत्राह-शुभाङ्गाप्रज्ञे धर्माचा-
र्यादेशाविराधने, सर्वे समस्तानां, जगत्तो अपाया भवन्ति ।
एतदेव कुत इति ?। आह-यतो यस्यान्कारणात्, अणितमुक्त-
मागमे, शुभाङ्गाप्रज्ञेऽन्येप्रतिपादनपरं बधनम् । इति या-
थायः ॥ ४५ ॥

तदेव वचनं दर्शयन्नाह-

अच्छदमसमुवा-सोसिद्धिं मासकमासमणेति ।

अकरिंतो गुरुवयपं, अणतंससारित्रो होति ॥ ४६ ॥

षष्ठ्यप्रश्नमाहारादौः क्रमेणोपासहयादिस्वरूपैः । तथा-मा-
साहमासकपणैः प्रसिद्धैः । इह व्यक्त्यपेक्षं बहुवचनम् । इह
ख पुंसांऽपीति शेषा दृश्यः । अक्रुष्वन्नमाचरन्, गुरुवचनं रत्ना-
धिकारज्ञान, अनन्तसंसारिकोऽनन्तभवप्रमणयुक्तो, भवति आच-
रन् । यत्-संविग्नगीतायां गुरुवा जगत्ति, ते चाऽऽसौपादित्येवा-
दिशानि, आभिनिर्वाणकं च तदकरं मिथ्यात्वाद्यादेव, तदु-
दयाबान्तसंसारिकः यत्तु कुतश्चरणवतोऽपि भवति तच्चा-
दृतम् । इति गाथायः ॥ ४६ ॥ पञ्चां ५ विव० । जी० ।

गुरुवयपारुमा-गुरुवचनानुमा-गुरुवा जिनादयः, तेनामुप-
पदेश आह, तस्यानुसार आनुक्यं गुरुपदेशानुसारः । आह-
कथं, पञ्चां १३ विव० ।

गुरुवयपोगय-गुरुवचनोपगत-वि० । गुरोः सकाशात् पवन-
मुपायं, विशे० । अनु० । गुरुप्रदत्तया वाचनया प्राप्तं, ग०
३ अधि० ।

गुरुविशय-गुरुविनत-वि० । संसारोत्तरणेपायोपदेशकेषु प्र-
गते, पञ्चां १७ विव० ।

गुरुविनय-पुं० । गुरोर्बद्धप्रानादौ, यो० ।

गुरुविनयस्वरूपमाह-

औचित्याद् गुरुत्वं-वर्तमानस्तत्कृतज्ञाचितम् ॥

आज्ञायोगस्तस्त्वं-त्यकरणात् चेति गुरुविनयः ॥ ४७ ॥

औचित्यादौचित्येन गुरुभूमिकापेक्षया गुरुत्वंतुल्यं वर्तनं
वैधावृत्त्यद्वारेण बहुमान आन्तरः प्रीतिविशेषा जायप्रतिबन्धः
सन्धः करणलक्ष्णो न मोहः, मोहो हि ससङ्गानिर्वासकः शास्त्र-
निर्वायेन, गुरुषु गीतस्मर्तृनिर्वायेन तस्य मोहं ग्रह्यनु-
पकारकत्वात् । मोहानुकूलस्य तु भावप्रतिबन्धस्यानिर्वाधा-
त्ततः सकलकल्याणसिद्धेः यो हि गुरुत्वंतुल्यमुपकारमाविवश्यं
विशिशृष्टविवेकसंपन्नया जानाति । यथाऽस्मास्वतुप्रदप्रवृत्तेः
स्वकीयकलेशानिरपेक्षतया रात्रिनिर्वहं महाद्वयवासः शास्त्राव्य-
यानपरिहानविषयः प्रभूतं कां वाच्यं कृत इति स कृतज्ञ उ-
च्यते । अथवा-अद्वयमुपकारं भूयांसं मन्यते । अथवा-कृताकृ-
तयोर्लोकप्रसादयोर्भिर्भागेन कृतस्य प्रतिपादाद्विशेषविषयं
स्वरूपं परिचिन्तयति, न पुनर्जनना कृतमपि साक्षात्प्रणालि-
क्या वा वेति, नतस्मज्जायः कृतज्ञता, तेषु गुरुषु कृतज्ञतास-
हितं चित्तं तदकृतज्ञाचितम् । आज्ञायोगः आज्ञानियोगः शा-
सनम् । यथा राजाऽऽज्ञा राजशासनं, तस्या योग उत्साहस्तथा
वा आज्ञया योगः संबन्धः । आज्ञां दद्यां न विफलकथेमिच्छ-
ति । तत्सत्यकरणता चेति तेषां गुरुणां सत्यकरणता यत् नैकं
तत्तथैव तेषु विद्यमानेषु स्वभूयमाणेषु वा संपादयत्येवं तद्वचः
२३३

सत्यं कृतं भवति । इति गुरुविनयः । एवमेते सर्वेऽपि प्रकारा
औचित्यात् गुरुवृत्त्यादयो गुरुविनयो भवति प्रागुक्तः । यो०
१३ विव० ।

गुरुविनयस्य किं भूलम् इति ?। आह-

सिक्तान्तकथा सत्सङ्ग-मगध मृत्युपरिजावनं वैव ।

दुष्कृतमुक्तविपाका-लोचनमथ भूलमस्याऽपि ॥ १७ ॥

“सिक्तान्तेत्यादि” सिक्तान्तकथा स्वसमयकथा सत्सङ्गमगध
सत्युक्तसंपर्कज्ञ, मृत्युपरिभावनं वैवावश्यभावी मृत्युरिति ।
यथोक्तम्-“नरेन्द्रचन्द्रकक्षिकारेषु, तिर्यकमनुष्यामरवारकेषु ।
मुनीन्दिवाचारकिकारेषु, सत्सङ्गद्वीशाचारितो हि मृत्युः” ॥ ११ ॥
इति । दुष्कृतानां पापानां, सुकृतानां च पुण्यानां, विपाकाऽनुमा-
नः, तदासांचनं तद्विचारणं हेतुफलमावधारणं, अथाऽनन्तरं
भूलं कारखमस्यापि गुरुविनयस्य सत्सङ्गतस्तुम्भम् ॥ १५ ॥
अनुना गुरुविनयसहितस्य प्रतिपादितभूलस्याऽऽव्ययतामुपद-

शयन्निर्माह-

एतस्मिन् खलु यत्नो, विधुषा मय्यक सदैव कर्तव्यः ।

आमूलमिदं परमं, सर्वस्य हि योगमार्गस्य ॥ १६ ॥

“एतस्मिन्त्यादि” एतस्मिन् खलु एतस्मिन्नेव प्रागुक्ते सि-
क्तान्तकथादौ, यत्न आदौ, विधुषा विचक्षणं, न, सम्यक् संगतः स-
दैव सर्वकालमेव कांश्चिन् विधेयः । आमूलमजिग्याप्या कारण-
मिदं सिद्धमाकांक्षि, परमं प्रधानं, सर्वस्य हि योगमार्गस्य
सकलस्य योगधर्मनो यतो वर्तते ॥ १६ ॥ यो० १३ विव० ।

गुरुविनयफलं प्रतिपादयन् गुरुविनयमाह-

जो गियद्द गुरुवयपं, जन्तंतं जावधो पसन्नमणो ।

ओसहभिन पिज्जंतं, तं तस्स मुढावहं हांइ ॥

पुन्नेहिं चांइया पुर-कएदि सिंरिजायणं भवियसथा ।

गुरुमागधेसि जहा, देवयमिब पज्जुवांसिंति ॥

बहुमोक्खमयसहस्सा-ण दापया मोयगा दुहसयाणं ।

महा० ५ अ० ।

गुरुवि-गुर्वी-स्त्री० । “तन्वीतुम्येयु” ॥ ८ । २ । ११३ । इत्यन्त्य-
व्यञ्जनस्योकारः । गुरुवयपिशोऽहं स्त्रीर्वावाशेषेऽप्ये, पार्जवपादय,
प्रा० ३ पाद ।

गुरुवेगक-गुरुवेगकृत-वि० । मातापितृचित्तसन्तपाकारिणि,
हा० ३५ अ० ।

गुरुव-गुरुस्मृति-स्त्री० । धन्यास्ते प्रामनगरजनपदादयो येषु
मदीया धर्माचार्या विहरन्तीति । गुरुस्मरणे, य० २ अधि० ।

गुरुसखिय-गुरुसाक्षि-न० । गुरुं साक्षिणं कृत्वा कृते, य० ।

शिविचं हि प्रत्यावधानकरणात्-आत्मसाक्षिकम् १, गुरुसा-
क्षिकम् २, देवसाक्षिकम् ३ चेति । गुरोः पार्श्वे प्रत्यावधानं का-
र्यमेव । उक्तं च-“प्रत्यावधानं यदासीत्-नकरोति गुरुसाक्षिकम् ।
विशेषणार्थं गृह्णाति, यमोऽसौ गुरुसाक्षिकम् ॥ ११ ॥ गुरुसाक्षिकत्वे
हि दृढता जवति प्रत्यावधानपरिणामस्य । “गुरुसाक्षिभ्यो दुःख-
मि” यमे २ अधि० ।

गुरुमजिह्वा-गुरुमहाध्यायिक-पुं० । गुरुणां महाध्यायिनि
पितृव्यस्थानीये, वृ० ४ उ० ।

गुरुसाहम्भियसुत्सुसण्या

गुरुसाहस्रमयमुस्तुसगया-गुरुसाधनिकशुश्रूषणता-स०। त-
स्वोपदेष्टुः समानधर्मकर्तृश्च सेवायाम्, उक्त० २९ अ०।
द्विज्ञायाचार्याणां साधनिकायां च सामान्यसाधुनां शुश्रूषण-
तायाम्, प्र० १ शृ० ९, उ०।

गुरुशुश्रूषणताफलं प्रष्टुकामः शिष्य आह-

गुरुसाहस्रिपुस्तसुसणयाए णं भंते ! जीवें किं जणय-
इ ! । गुरुसाहस्रिपुस्तसुसणयाए णं विणयपदिबलि
जणयइ । विणयपदिबले यं जंविं अणच्चासायणसिंसे
नेइपविनिक्खजेणियामस्सदेवकुर्गाओ निरुत्तज्ज, वध-
संजलणजात्तिबहुमायाण मणुस्सदेवमुग्गाओ निवन्धइ,
सिन्धुमग्गं च विसांहेइ, पमत्याइ च णं विणयमूलाइं
सव्वक्काइं साहेइ, अणं य वहुवे जीवे विणयपत्ता ज-
इ ॥ ४ ॥

हे जनपद ! मुकुन्दासाधार्याणां साधर्मिकाणां एकधर्मवानां
 ह्युभयां सत्त्वनाया जीवः किं जनयति ? । तथा गुदराह-
 सुभार्याणि किमुच्छ्रया विनयप्रतिपत्तिं विनयप्रवृत्त्याराधनां
 विनयाहोकारात् जनयति । ईश्वरं प्रतिपन्नां विनयप्रवृत्त्यानां ह्री-
 कृतविनयां जीवः अनत्याश्रयतनासीहः सन् आचार्यार्थिनाय अभि-
 निमित्तमासीहः । उपर्युक्तमाश्रयतनानिवारकः सन् नरकनिर्देश-
 क्योति, तथा मनुष्यदेवयोः कुपतिः च रुणिकि निवेधयति, आचार्या-
 न्नामाचार्यान्नानिवारकां सर्वो नरकयोनिनां नांतपयति, निरर्थक्यां
 च नांतपयते, मनुष्येषु कुयोनीं स्मंत्तुह्यदी, तंवेसु कुयोनीं किदिवाचि-
 कादीं नोतपयते । तथा पुनर्वर्णसंज्ञमनभिकबहुमाननाया प्राप्तवेषु
 उभैः कुपेषु सर्वसुखमाकुरुषुषः स्वात्तु, वषः त्रुष्टाया, तेन क्येन
 संवत्सलनं गुणवत्करीकरणं वर्णमंत्रसंयत्नं, अकिमुच्छ्रयाणादि-
 कृतानां उपर्युक्तप्रतीतिविशेषः । वर्णसंयत्नस्य च भिक्षुश्च बहुमा-
 नश्च वर्णमंत्रयज्ञमबहुमानाः, तेषां भावां वर्णसंयत्नमबहुमानना,
 तथा वर्णसंयत्नमबहुमाननाया, तुमुक्तं भवेत्, यस्य गुणवत्कृ-
 तमाभिप्रायितः सर्वैः कियमेत, प्राप्तुमशक्यमशुभकृतानां नरः स्वा-
 दित्येषु । देवांसि च महर्षिः स्वात्तु, च पुनः, स किं सितं स-
 च मोक्षकृपां समीचीनयति च विशेषतः शोधयति, प्रशस्तानि च
 विनयप्रशान्तिं मुक्तानादीनि यथाधि धर्मेकाणि शोधयति
 । स च स्वयं विनययुक्तानं सर्वकार्येषां च सन् अग्र्यान् अपि
 बहुदूरं जीवति विनया विनयाप्राप्तित्वा मांनः । अतए २१ अ०
 शुरुकां शुश्रूषं पशुमासन, तेन विनयप्रतिपत्तिसमुत्पन्नकर्मव्यकर-
 णाहोकारकृपां जनयति, "यंनयमपिद्वयं" इति प्राप्तवत् । प्रति-
 पत्तिसु ह्रीकृतां विनयां येन न तथा । चः पुनर्येषां चार्तः (अन्नभा-
 साधयणास्तिह) अतीत्यारं सम्प्रवर्द्धास्तिमां शोधयति वि-
 नाशयपरीत्याश्रयतना, तस्याः शीलं तत्करुणस्वभावात्मकस्ये-
 स्वाश्रयतनासाशो, न तथा । उपर्युक्तानामासीहः कांयः ।, गुणवत्क-
 र्मादिप्रतिपत्तिरारहृदयं विधाय नैरयिकतियंशुनीनिकमुत्पन्नवेषु-
 मीतिनिर्णय, नैरयिकां विनेत्यश्च नैरयिकतियंशुः नयां यानि,
 स्वार्थिके कानि नैरयिकः । निधंयानिनैरयिके प्रतीतं, मनुष्यदेव-
 दुग्नी च श्रेष्ठकात्स्न्यकारणवर्तिगुणयोः, निरणिकि निरयति,
 सत्तेनोत्ख्याश्रयतनाया भावेन तत्रागमकते । तथा वषे त्रुष्टाया,
 तेन संवत्सलनं पुण्यप्राप्तनं वर्णसंयत्ननं, अकिमुच्छ्रयाप्रवृत्त्या-
 र्का, बहुमानः आतः प्रतीतिविशेषः, एषां हृदं भावमयवेष च

[illegible]

गुरुमुस्मग-गुरुशुश्रूषक-पुं० । आराध्यवर्गस्य गृह्यां कुवंति,

सेवाऽ कारणेण य, संपायेण जावओ गुरुजणस्स ।

मुस्मृसणं कुणंतो, गुरुमुस्मृसो हवइ चउहा ॥ ४ए ॥

सेवया पयुषास्त्वेन १, कारणेन मन्वजनप्रवर्त्तनेन २, संपा-
दने गुणोत्तरैषादां प्राप्तिना ३, प्रावक्षेनाद्भुमानः ४, तावाभि-
त्य संपादने जायतेः गुरुजनव्यापारवर्गस्य, युष्मां कुर्वेत् गुरुभू-
षकां जयतीति। (पृ० २०) इह यद्यपि मुर्यां मानाभिप्रादांऽपि
भाषयन्ते, तथाऽपि चर्मप्रस्तावादिह अर्माभाषादिह यत्र प्रमुना
इति। (पृ० १.)

सेवद कालमि गुरुं, अकुण्ठं च काणजोगवायाय ॥ ५० ॥

सर्वेते पर्याप्तान्, कान् ५८२२, शुद्धं पुनः ५८२२, कथमकुर्वन्
ध्याने धर्मध्यानादि, योगाः प्रत्युपेक्षणावश्यकादयः, तेन ध्या-
नान्ध्यानाय, जीर्णभाष्यवत् । ५८० २० (तत्कथा-‘जिह्वसंदि’
शब्दे वक्ष्यते)

गुरुमुस्मृत्वा-गुरुश्रवणं-न० । मातापितृपरिचरये, "भारत-
मङ्गलं तस्या गुरुश्रवणं परम् ।" ६।० २५ अष्ट० ।

गुरुमुस्मृया-गुरुमश्रूषा-स्त्री० । गुरुपरिचर्यायाम्, वक्षः० ।

गुरुश्रुत्या पुनस्त्रिविधा-

“गुरुमुस्मृत्वा तिशिहा, संघामंषारुणेण नायक्या ।

इदं लोयगुरु पियरां, ताणं सुम्सुम्भणं कुणइ ॥

आहारवन्धपत्ता-इषसु उज्जमह इच्छियारेसु ।

भावे च ताणमवकू-लमवसरं जयइ किञ्चसु ॥

अहवा वि गुरु सम्म-सराहगा नेण होइ तिविहा ।

नवर काश्चिन्मयी, निव्रहा । व सुहागुब्धफला ॥
काये माण्डेह मय्यहं ॥

वाहाविजयकाया समर्थं जगद्विजयि ।

आहारवृत्तपक्षाः-इयम् सप्त प्रवृत्तिर्नो विषमं वि

ढोण्ड मण ह चित्तो, त्रिसेसभो पण्डितसि ॥

इति तानां संमुहां जाह, गच्छन्तानामगृह्यत् ।

गुरुणं पायसूलमि, चिद्रुः कयपञ्जली ॥ " दश

गुह्य-गुह्य-पुं० । रत्नसङ्काशे, आव० .६ अ० । प्रज्ञा० । गहो

विधा. ह्य-पिण्डभेदात् । कथा० ६ दा० । श्रौ० । " ब्रह्मणः

मच्छन्दिमार्णिणं" अनु० । "यथांस प्रवणममृतं, शरीरं अलं

गेऊ-ग्राह-वि० । " एतु ग्राहो " ॥८१॥७८॥ ग्राहकाभ्ये आवे-
रात एव भवति । 'गेऊ' आदेशः, प्रा० १ पाद ।

गेह-ग्रह-धा० । "महो बल-गेह-हृ-यङ्क-निकारादिपच्यु-
आः" ॥७४॥२०॥ इति ग्रहेर्गेहादेशः । 'गेहह' शुद्धाति ।
प्रा० ४ पाद ।

गेहिअ-शुहीत्वा-ध्व० । "स्त्वा-नुय-तन्मेयु घेत" ॥८॥४॥
२१०॥ इति घेदादेशाभावे तथाकथम् । आहायेत्यर्थः, प्रा० १ पाद ।

गेय-गेय-त० । गानयोग्ये, स्या० ४ प्रा० ४ उ० । स्वरसंवा-
रेण गीतिप्रार्थं निबद्धम् । तथाया-कापिर्नोयमध्ययनम् " अ-
नुवे अलासयमी, ससारमि दुक्कलपउराए " इत्यादि । स० १
१५० १ अ० १ उ० । स्वरकरणे, स्वर संचारो वा गेयं । नि०
चू० १७ उ० ।

अधुना गेयगाह-

गैतिसमं तालसमं, वरुसमं गहसमं लयसमं च ।

कव्यं तु हंहा गेयं, पंचाविहं गीयसन्नाए ॥ १७६ ॥

तन्त्रासमं तालसमं वरुसमं प्रसमं लयसमं च काव्यं तु जव-
ति । तुराचोऽवधारणाश्च यव । गीयत इति गेयं पञ्चविधमुक्तैर्वि-
धिभिर्गीतसंज्ञायां गेयत्वायाम् । तत्र तन्त्रासमं बोध्यादिनन्त्राश-
व्येन तुल्यमितिनं च । एवं तालाद्विधाय योजनायाम् । मयं ताला
हृत्तमामाः, वधो निषादपञ्चमऽऽद्यः, ग्राहा उत्तमाः, प्रारम्भ-
रमसविशेषा इत्यन्ते, लयास्तन्त्रीस्वसंश्रयाः, "तथ किं कौ-
णपण्य मतीं हित्वाति, तन्त्रो गेहं हि अङ्ग मांज्जजनि, तथ अन्ना-
सो सरो उडति, सो लयां ति" ग धाये ॥ १७६ ॥ दश० नि० २
अ० । "अप्येगह्या देवा चउज्ज्वं गेयं गार्धति । तं जहा-उक्कि-
सस्य पायसस्य मंदा रोहवासायं" ॥ रा० । "चउज्ज्वं गेयं
पस्य । तं जहा-उक्किस्स पस्य पस्य मंदए राविहए" ॥ १७० ४ प्रा० ४
उ० । (अष्टौ गुणा 'गीय' शब्दे अस्मिन्नेव भागे ६०१ पृष्ठ उक्ताः)

गेरिय-गैरिक-त० । गिरी भवम्-उत्तर । वाच० । धातो, द्-
हा० ५ अ० १ उ० । पृथ्वीकायभेदः, आचा० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।
मणभेदः, सुत्र० २ ध्रु० ३ अ० । प्रज्ञा० । पातुरत्नस्य विदारकनि
परिग्राहकः, प्रव० ६४ द्वार । गैरिकमज्जितवात्मस्य भ्रमसंभेदः,
पि० । भ्रमणजदे, स्या० ४ प्रा० ३ उ० । आचा० । तं० । कापिने,
पि० । अचलस्य प्रजापतिपुत्रस्य प्रतिपत्ते, ति० ।

गेरुय-गैरिक-त० । 'गेरिय' शब्दाद्यैः, आचा० १ ध्रु० १ अ० ४ उ० ।

गेहाम-गहान्य-त० । ग्लानिं गहानभावे, आच० ४ अ० । "गहानं
रोगो वा जव, आतंको वा" । नि० चू० १४ उ० । (आसा-
हाडनागादौ द्वौ भेदौ इति । गिलाए' शब्दे अस्मिन्नेव भागे
८७७ पृष्ठ उक्ताः)

गेविज्ज-प्रैवेयक-त० । प्रीयायां वचमल्लक्षणम् " कुलकुकि-
प्रीवाज्यः इवास्मल्लहकारेणु" ॥ १८॥६६॥ इति (पाणि०) हकञ् ।
वाच० । प्रीवाऽऽभरणं, औ० । रा० । जं० । प्रश्न० । प्रीवा-
वधनं, प्रा० १ अ० २ अ० । प्रीवव प्रीवाः लोकपुरुषस्य यथो-
द्देशादुत्तुगित्यर्थः प्रदेशः, तत्रिषुत्तुगित्याऽपि तत्राजिष्णुनया च त-
दात्तमण्युनादेः प्रैवेयकादेशात्ताः, तत्रियाभिर्नो देवा अपि प्रैवे-
यकाः । उल० ३६ अ० । विश्व० । अष्टु० । आ० म० । कटा-
तीतीतमानुप नदावामिपु कल्पातीतवैमानिकवन्दनद्वेषु, म० ३५

सम० । ('गान' शब्दे येषां स्थानानि वक्ष्यन्ते) उक्तवत्-
" गविज्जगणं येषां शोरयणीआ सत्तु उक्तत्वेनं पनत्ता "।
स्या० २ प्रा० ३ उ० ।

गेविज्जअंगुलिज्ज-प्रैवेयकाहुत्तीयक-त० । कण्टकास्थोर्हि-
काव्येणु, तं० ।

गेविज्जविमाणपत्थक-प्रैवेयकविमाणप्रस्तट-पुं० । लोकपुरुष-
स्य प्रीवाभवानि प्रैवेयकानि, तानि च तानि विमानानि च, तेषां
प्रस्तटाः । प्रैवेयकविमानानां रत्नानां विशेषवत्सु समूहेषु, स्या० ।

तत्रो गेविज्जविमाणपत्थका पणत्ता । तं जहा-हिट्टिमगे-
विज्जविमाणपत्थकं मज्झिमगेविज्जविमाणपत्थके उव-
रिमगेविज्जविमाणपत्थके । हिट्टिमगेविज्जविमाणपत्थ-
के ति विहे पणत्ते । तं जहा-हिट्टिमहिट्टिमगेवि-
ज्जविमाणपत्थके हिट्टिममज्झिमगेविज्जविमाणपत्थके हि-
ट्टिमउवरिमगेविज्जविमाणपत्थके । मज्झिमगेविज्जवि-
माणपत्थके ति विहे पणत्ते । तं जहा-मज्झिमहिट्टिमगेवि-
ज्जविमाणपत्थके मज्झिममज्झिमगेविज्जविमाणपत्थके म-
ज्झिमउवरिमगेविज्जविमाणपत्थके । उवरिमगेविज्जवि-
माणपत्थके ति विहे पणत्ते । तं जहा-उवरिमहिट्टि-
मगेविज्जविमाणपत्थके उवरिममज्झिमगेविज्जविमाणप-
त्थके उवरिमउवरिमगेविज्जविमाणपत्थके । (स्या० ३ प्रा०
४ उ०) नव गेविज्जविमाणपत्थका पणत्ता । तं जहा-
हिट्टिमगेविज्जविमाणपत्थके हिट्टिममज्झिमगेविज्जवि-
माणपत्थके हिट्टिमउवरिमगेविज्जविमाणपत्थके मांज्ज-
महिट्टिमगेविज्जविमाणपत्थके मज्झिममज्झिमगेविज्जविमा-
णपत्थके मज्झिमउवरिमगेविज्जविमाणपत्थके उवरिमहि-
ट्टिमगेविज्जविमाणपत्थके उवरिममज्झिमगेविज्जविमा-
णपत्थके उवरिमउवरिमगेविज्जविमाणपत्थके । एषमि एं
नवएहं गेविज्जगणं विमाणपत्थकानं नव नामधेजा
पणत्ता । तं जहा-अहे सुनहे सुजाए सोमएने पिपदंसणे
सुदंसणे अमोहे य सुपुत्रदे जसोदरे । स्या० ए प्रा० ।

गेवेय-प्रैवेय-त० । प्रीवाऽऽभरणे, "अचहं चाररत्तं ता मंथं"
"य. क्कन्तं. य." ॥ आच० ३ ध्रु० २ चू० ।

गेह-गेह-त० । वास्तुविशारमिद्वये, म० प्रा० ४ पाद० । सं०
प्र० । शुद्ध, स्या० ३ प्रा० ४ उ० । "गेहं नि वागिह ति वा एगहं"
नि० चू० २ उ० ।

गेहाकाररत्नवलयस्य-गेहाकारमुक्तनिर्णय-पुं० । गेहा-
कारेषु शुद्धसदृशेषु वृत्तेषु कल्पद्रुमेषु कृता निष्पादना नि-
य आवासा येस्ते गेहाकारमुक्तनिर्णयः । युगलिकमनु-
ष्येषु, तं० २ वक्र० । ("नीस ए समार तथा तथा वडव गेहा-
गारा नाम उभयगणा पणत्ता " इत्यादि नवमकल्पवृत्तक-
प्रतिपादकं सर्वं सूचकमर्थकम् " आसपिण्ण ") शब्देऽस्मिन्नेव
भागे १०७ पृष्ठ उक्तम्)

गेहगार-गेहगार-पुं० । गेहं गृहं तद्वदकारं येषां ते गेहा-
काराः । भवन्त्येतेषांकारिणः, सुषमसुषमायां नभेषु कल्पयुक्तेषु,
स्था० १० डा० । स० । गेहस्यैवाऽऽकारो यस्य स गेहाकारः ।
गृहसंस्थानसंस्थिते, त्रि० । चं० प्र० । जी० । जी० । तं० (वणिक-
स्यस्य 'आंसापिणी' शब्देऽस्मिन्नेव भागे १०७ पृष्ठे उक्तः)
गेहायार-गेहायार-पुं० । गृहकस्याचरणेषु कलाभिरे, कल्प०
७ कृण ।

गेहायल-गेहायल-पुं० । गृहयुक्ते वायवे, चं० प्र० ४ प्राहु० ।

गेहि-गृहि-स्त्री० । गात्रे, अभिवाये, सूत्र० १ ध्रु० ६ अ० ।
प्रासाधंश्चासकौ, अ० १२ शृ० ५ उ० । प्राप्ते, प्राप्त्यसुखे, नि०
सू० १ उ० । अभिप्रवृत्ते, आच० ४ अ० । अभिजातुयाय, उत्त०
७ अ० । " स्वत्वं गेहि परिखाय, यत्त पणुत महासुणी " ।
स्वौ गृहि जोगकाङ्क्षाः दुःखरूपतया पारंयाय प्रत्या-
चयनपारंयाय परिवर्जन् । परिखाते शुभमाह- ' एत ' इत्या-
दि । एष इति कामपिपासापरिव्यापी, प्रकषेण नतः प्रह्नी, सं-
यमे, कर्मभूतनायां वा महामुनिर्भवति नापर इति । आच० १
शृ० ६ अ० २ उ० । " पुढोवेम पुणेइ विगवयोहि " सूत्र० १ शृ०
६ अ० । गौणमोहनीयकर्मणि, स० ७२ सप्त० ।

गेहिअ-गेहिअ-पुं० । भरेरि, " गेहिआ हरिओ सरथा-
गम् " उक्त० २ अ० ।

गेहिउफ्फान-गृहिउफ्फान-न० । गेहिर्गृहिराहारयातयन्तमाका-
हन्ता, नस्या ध्यानं गृहिध्वानं, मधुरामङ्गोरिच कण्डराजस्य
मुक्तमन्त्रेय वा दुष्यन्त, आनु० ।

गेहिधम्म-गेहिधर्मा-पुं० । गृहस्थधर्म एव श्रेयानिति अभिसंधा-
य तथोक्तकारिणि, ज्ञा० १ शृ० १४ अ० ।

गेहिहयन्-गृहीतन्-त्रि० । गृह्यते उपधीयते कार्याधिजिनि-
ति गृहीतव्यः । कावसावके, उत्त० १ अ० । उपादेये, आच०
६ अ० ।

गो-गो-पुं० । गच्छतीति गौः । विशेष० । आ० म० । गोशब्दाद्
गोधूमस्तनशक्तवज्र । जी० गा० । खुरककुट्टविषाणसास्नालाकृ-
त्ताद्यवयवसंपन्न पशौ, जी० गा० । बज्रोवर्धे, स्था० २ डा० १ उ० ।
रा० । " गोशब्दः पशुमुच्यन्तु, वाग्मिगन्धप्रयागवाद् । मन्त्र-प्र-
योगे हृष्टरघु-वज्रस्त्वर्गनिधायकः ॥११ " इति । आनु० । आ० ।
वाक्, सूत्र० १ शृ० १३ अ० । दा० । आ० म० । रश्मौ, वज्रे,
स्वर्गे, चन्द्रे, सूर्ये, अक्षमनामोपधे, करणे-डां-नेत्रे, कर्नरि-डां-
बाणे, वाक्, स्था० । दिशि, दृष्टि, जले, मानरि, पुलस्त्यमा-
यायाम्, स्था० । इन्द्रिय, पशुभावे, वृषराशौ, नवमसंस्कारायाम्,
वाच० । आदितीर्थकृष्णान्ते, दैन० ।

गोअमजिया-गौतमार्थिका-स्त्री० । श्वविगुताभिर्गतस्य माण-
वणस्य द्वितीयशाकायाय, कल्प० ८ कृण ।

गोआरफली-गोआरफली-स्त्री० । गोआरफली क्षणकादिद्विद्व-
स्य प्रजिज्ञा च द्विद्वं स्यात् वेति प्रश्ने, 'उत्तरम्-द्विद्वं
भवतीति । १६१ प्र० सप्त० २ उक्ता० ।

गोआरवरी-गोदावरी-स्त्री० । नदीभेदे, गोदावरि । सरस्वति !
इति जले तीर्थावाहनमन्त्रः । वाच० । प्रा० ।

गोउर-गोपूर-न० । गोमिः पूर्यते इति गोपुरम् । पुरद्वारे, जी० ३
प्रति० । नगरप्रतोत्थायम्, प्र० ११ शृ० ७ उ० । प्रतोलीद्वाराणां
परस्परतोऽन्तरे, अनु० । प्राकारद्वारे, जी० ३ प्रति० । " दो बहा-
सुगा पामारपेनिशिवडा ताख अंतरं गोपुरं " नि० सू० ८ उ० ।
अष्टछात्रं, कैवर्तीमुत्तके, वाच० ।

गोउल-गोकुल-न० । वज्रे, गवां समूहे, गोष्ठे, आच० ३ अ० ।
" सखी गोउलगतौ " आ० म० प्र० । " आउहो गोउल्लाहि
विउवित्ता " आच० ३ अ० ।

गोकस-गोकसु-पुं० । गौर्नैवं कर्णौ यस्य । सप्रे, गौत्विच कर्णच-
स्य । आभ्वन्तरे, मृगभेदे, वाच० । शिखुरन्वमुपद्विष्टे, प्रश्न० १
आच० द्वार । गोकर्णद्विपवासिमनुष्यं च । स्था० ४ डा० २ उ० ।
प्रय० । प्रह्ण० । उत्त० । गोकर्णमनुष्याणां गोकर्णद्विपो नामा
द्विपः । जी० ३ प्रति० ।

गोकसुद्वि-गोकर्णद्विप-पुं० । वैषाधिकस्य परतोऽन्तर्द्विपः, न० ।

गोकलिज-गोकलिज-न० । गोचरणार्थं महाचंशमयभाजन-
विशेषः, दृष्ट्यादः, अ० ७ शृ० ८ उ० । गोकलिजं नाम यत्र
गोमर्कं प्रक्षिप्यते । रा० ।

गोकुलिणी-गोकुलिनी-स्त्री० । गोपालिकायाम्, " तदानीं जिन-
हास्याह, गोकुलिन्याह चेतसा । उपप्रयागं मेहोऽभूद्, गङ्गाज-
मुन्योरिति । १ " आ० क० ।

गोखीर-गोक्षीर-न० । चतुष्टये, कल्प० ३ कृण । ज्ञा० । औ० ।
गोक्षीरपाण्डुरं मांसश्रेणितमिति तृतीयोऽतिशयस्तीर्थकृतम् ।
स० ३४ सप्त० ।

गोखीराभ-गोक्षीराभ-वि० । गोक्षीरपाण्डुरे, " कहिरं गोखीरा-
ने निर्विषं पांशुरं मंसं " औ० ।

गोघयमण-गोघृतमण-पुं० । गोघृतसारे, " गोघयमण्डलं "
उपा० १ अ० ।

गोघायय-गोघातक-पुं० । गोघ्नो, गोघातके, पापजीविनि, ' कसार्हं '
इतिप्रसिद्धे, सूत्र० १ शृ० १ अ० ४ उ० ।

गोचोर-गोचोर-त्रि० । चोरविशेषः, यो हि चेत्तु चोरवति ।
प्रश्न० ३ आच० द्वार ।

गोच्छय-गोच्छक-पुं० । पात्रवस्त्रप्रमाजनेहेतुकम्बलशकलरूपे,
प्रश्न० ५ सम्ब० द्वार । पात्रोपकरणे, तस्य प्रमाणम्-एका विन-
स्तिष्ठन्वायैर्द्वुल्लानि चतुरस्रम् । " होइ य मज्झहेऊ, गोच्छको
आणवत्थालु " । एतदुक्तं जयति-गोच्छकेन पटलाभि प्रसूयन्ते ।
औ० । कम्बलमयपात्रोपरि द्योते । सू० ३ उ० । पं० ७० ।

गोच्छय-गुच्छित-त्रि० । गुच्छति, रा० । संजातगुच्छं, गुच्छ
पत्रसूत्रः । अ० १ शृ० १ उ० । ज्ञा० । औ० ।

गोजलोया-गोजलौका-स्त्री० । जलैकजम्बुविशेषः द्वीप्त्रियमे-
वे, प्रह्ण० १४ पद । जी० ॥

गोजुह-गोयुय-पुं० । गोसमूहे, पूर्वं नन्दगोपादीनां गवां यूयाः
कोटीबद्धा आसीरन्, इदानीं ते तथाभूता न सन्ति, किन्तु प-
ञ्चदशद्विंशकायाः । स्थ० १० उ० ।

गोज्ञ-गोज्ञ-पुं० । पायकः “आय गोज्ञः आचरे” । वि०
श्रु० १ उ० । “यगमि पयसे गोज्ञो रमिञ्चो” इ० १ अ० ।

गोज्ञ-गुणक-पुं० । देवादिशेषः “कलासम्भवाय यगो गु-
णको समुपचिञ्चो” पि० ।

गोचंगण-गोष्टाह्मण-पुं० । गोष्ठमध्ये, आच० ४ अ० ।

गोष्टाह्मण-गोष्टाह्मण-पुं० । आचरितकस्त्रिणां मातुलं,
तल्लज्यया किञ्चिद्भव-

एवं विद्विषपुष्टे-हिं रक्त्विषयजोहिं एसमिषमि ।

उविष गणमि किं गो-ठ्माहि तो पदिविनेसेण । १२६६ ।

यो विच्छन्नादयञ्चो, सप्तमो निन्दधो समुपयो (२२६७)

पञ्चमुक्तकारये विदितानुयोगपुण्यकैरायेरकितसुरिजिर्विचं वि-
यासुं भूतैलवज्जघटादिप्रकणं सकलगण्डसमक्षं विधाष
द्वेलिकापुष्पमित्र गणियायाये स्थापिते यो मपुरागणयाम्प-
तीथिकेन सह बचस्वीतिकृता वाद्वानाये सुरिभिर्निजमातुलको
गोष्टाह्मणः प्रविन आसीत्, स यशःशेषेषु सुरिषु प्रतिवादिनं
जित्वा समागतः सन् ‘मामेवंभूतं बचास्विनं परित्यज्य अन्योऽय-
मुविद्वेककपयः सुरिमिराचार्य उपवेशितः, तस्यैव कीदृशं तेः कृ-
तम्, इत्यादिप्रायतः, तथा तां च पुनपटादिप्रकणं भूत्वा प्रतिनि-
वेशनं गान्धातुययेन यो मिथ्यात्वाद्यो जातः, ततः तस्मात्स गोष्टा-
ह्मणः सप्तमो निन्दधः समुपयोः १२६६, १२६७ वि० ० आ० ० ।

“पंच सया बुद्धसीया, तस्या निदिग्ध गयस वीरस ।

आचकियञ्चाय दिट्ठी, इत्यनयरे समुपया ॥ १ ॥

इत्यनयरेगच्छुपये, अञ्जरकिचयपुसिमिनिगयं च ।

गोष्टाह्मणनवम-द्रुमेषु पुष्टया य विम्वल ॥ २ ॥

नवरं विम्वराष्टमे कर्मप्रवाद्युपये कर्म प्रकपयति । यथा-जीवः प्र-
देहीर्बेकमात्रं कर्म तदेव विघटने, शुष्ककुष्पायतितचूलमुद्रिवत् ।
किञ्चिन्मृदं कालात्तरेण विघटने, आर्दलेलकुम्भे सस्महचूल-
वत् । किञ्चिद्द्रुमेषु निकान्तिनं बहुयवपिपेष्टस्यायेन औबेन
सदेकीभूतं बिरेणाऽपि वेद्यते । तत् मुत्वा गोष्टाह्मण आह-
मैवं शास्त्रकृतं सतम् । आह-

पुष्टो महा अवदो, केतुङ्गो केतुम्भं समयेऽ ।

एवं पुष्टमवदं, जीवं कर्म समयेऽ ॥ १ ॥

यथा अवदः कष्टुकिनं समयेति एवं स्पृष्टमवदं कर्म जीवं
समयेति, औबेन सदाविजग्रागवत् कर्म न विपुज्यते । विम्वेनो-
क्तम्-ममेवं गुरुमिराख्यातम् । स ऊच-त्सवदः किं विज्ञाना-
नि ॥ तेन साङ्गितेन गुरुः पृष्टः-किमिदं मया न सम्यक् ज्ञेयम् ?
गुरुवाच-सम्यक् ज्ञेयम् । इदमिदमेव मायया । नन गोष्टाह्म-
णिलोकं कथितम् । गुरुवाच-यतमिदमया, यथा-अयःपिपेदं च-
किं स्वर्गमिमा संवधये, विपुज्यते वा, एवं कर्माऽपि । इत्येनं
गुरोर्वाक्या विम्वेन स मणितः-इदमावायां मयनि । ततः
स तृप्यति स्थितः । अन्यथा नममं पुष्टं साधुनां प्रत्याकथानं च-
रयेन । यथा-“पाशाह्वायं पञ्चकामि जायजीवाय”
प्रवादा । गोष्टाह्मणो बक-लेव, तां कथमिथाह-

पञ्चकलां सेभं, अप्रमिरायाऽहोइ कायवं ।

जेनि तु परीमाणं, तं दृष्टं आसया होइ ॥ १ ॥

प्रत्याकथानम् अप्रमिराणकृतं भयः, कृपपरिमाणं दृष्टं, पुष्टं

अथवी प्रत्याकथानवस्तुन आहंसासंभवात् । आहंसाशब्दे लूनं
प्राकृतत्वात्तुल्यारोपः ।

एवं वदन् गोष्टाह्मणो विम्वेन विचिन्तः । तदा च नममपु-
ष्टं वदन्प्रवेशमनुकूल्यमासम् । तथापिभिनिवेशाद् दुर्बलिकापु-
ष्पायेन सह गोष्टाह्मणो वादार्थं इदोके । तत्र स्वपक्षं
स्थापयत् आचार्येणाये-अहो आपं । न हि सप्तानां कालाच-
ि-प्रवाक्यानां सूताः सविध्याम् इत्याशंसार्थं, किं तु देवभवे मा
नूतनजन्त इत्यर्थः । एतन्नाश्रुधाने तस्मिन् सर्वसङ्गने मिहित्वा
कायोत्सर्गेण देवता आकृष्टा, सा आगता उवाच-आदिवातु
सहः । उक्ता सङ्गेन-गत्वा तीर्थङ्करं पृष्ट-यद् दुर्बलिकापुष्पमि-
न्नाचार्यप्रमुक्तः सङ्कोचकिं नत् सत्यम्, नन गोष्टाह्मणोक्तम् ।
तस्मादाश्वास्य च सहः कायोत्सर्गेण स्थितः । सा तीर्थङ्करं
पृष्ट्वा आगता उवाच-मङ्गः सम्यग्वारी, इतरे मिथ्यावादी
निष्ठः । स तदपि न अद्वयं, मिथ्यावादमित्येषा, न तत्र गता ।
ततः सङ्गेन वाहः कृतः, अनालोचिताप्रतिपात्तयः कां गतः ।
आ० क० । आ० श्रु० । (गोष्टाह्मणोक्तकानामुपपत्तिः, नममं
च ‘कर्म’ शब्दे अस्मिन्नभागे २५६ पुष्टं सकम्) गोष्टाह्मणः
स्वविराः स्पृष्टमवदमेव प्रकपयति स । उच्य० ३ अ० ।
आ० म० ।

गोष्टिदामो-गोष्टिदासी-श्री० । अनसमुदायदासिकायाश्च,
“सिंहो विजुमतीय गोष्टिदासी” । आ० म० ३० ॥

गोष्टिधम्म-गोष्टिधर्म-पुं० । गोष्टिधर्मस्थापाय, इह च सम-
यानां समुदायां गोष्टि, तद्व्यवस्था पुनर्बैसन्तादिवादि कर्तव्य-
मित्यादिलक्षणा । इ० १ अ० ।

गोष्टिध्व-गोष्टिध्व-श्री० । गोष्टिध्वी, अम० ७ वर्ग । विप्रा० ।
आविशतिगोष्टिध्वपुष्पे, वंग० ।

“जनिजगमिरमुरर-भिरिसेहकिण्णरइयसस्मिरियं ।

नभिरे भिरिचौरपयं, बुद्धं मुयहीहगुण्यति ॥ १ ॥

वीराउ वीसमे वरि-से निरिमुद्धमस्साभिनिष्ठायां ।

तथां वृयालेसे, सिक्को जंभु चरयमाणी ॥ २ ॥

नउ इकारमवरिसे, पमवस्सरी गमो तियसभवन् ।

तेवीसाए सिज्जं-जवो य ततो गमो मगं ॥ ३ ॥

जसजहगुरू तपो, सीमां सिज्जंभवस्स समयन् ।

विहरतोऽयं पचां, साउत्थीकुडगुज्जाणं ॥ ४ ॥

भिरिभइबाहुसंज-इविजयमीमा कुवालसंगरा ।

पासट्टिया य तिरे, कुण्णिं सुस्समंयं गुरूणो ॥ ५ ॥

अइ जइवाहुसीसो, मडिअए अग्निदत्तनामं ॥

लच्छिजे उजाणो, मां पांमपाडिअं तत्तं चइ ॥ ६ ॥

इषो बुवीमपूरिसा, गोष्टिह्मा मज्जंसपरवसमा ।

कामअयाए रत्ता, विपरंति सया तज्जाणो ॥ ७ ॥

पासंती तं माहू, पमंवा निगिवा अइपावा ।

अउतिकलसवइत्वा, पावेति वट्ठाय समकानं ॥ ८ ॥

पदिवा य मंभइवे, मवे जइण मत्तुजा मदिवा ।

अनुसन्धयति, चित्तेऽपि सुखी सत्कृष्णाय ॥ १७ ॥
 हा हा अकालमय, वराय आनिष्ठा उच्छिष्टा ।
 जिह्वामयकरिवाते, कथं विपत्ता सुखं नासी ॥ १८ ॥
 इयं चित्तिचा मद्र, पारिचा काष्ठसम तत्र चलिता ।
 अत्येव यं गुरुगुरुषो, इतिवायं समागच्छो तत्थ ॥ १९ ॥
 काज्ज यं किङ्कमं, तत्स यं गुरुगुरुस्य भद्रादुस्त ।
 संभृद्विजयस्स वि, तद्द पुरां कयंजती पुच्छे ॥ २० ॥
 इत्थं पुच्छा-भयं ! ते दुर्वीरमा गोष्ठिमा पुरिसा अह-
 म्मिमा अकासं कालधम्मं पत्ता किं उवत्ता ? कथं वा
 चाणियं दत्ते कम्मणा परिज्जमिस्संति ? ते दुर्वीरमा किं
 सुल्लभोदिवसिणो, उवाहु बुद्धद्वयोदिवसिणो ? चिपामिय
 मय संसयं विहादंते ? तत्थ यं जयजगुरु तुंगियाय-
 णमयुत्ते तिसवगावणं दिट्ठिवायंतावितत्तरुषे सुत्तवओ-
 गं पञ्जमाये तेमि दुर्वीरमा गोष्ठिमा पुरिसां गच्छो उव-
 वायं कम्मणा जाणियं दत्ते परिज्जमं बाटिदुत्तं नात्तु तं
 अग्निदत्तसीसं एवं वयामी-अग्निदत्ता ! ते गोष्ठिमा पु-
 रिसा तुम बहुवद्वयाय पट्टायेमाणे मज्जपरवसा अंधकूवम्भि
 पदिया समाणा एरुपरत्तिक्कसत्तेहिं जिंघंयुगां अहदु-
 हदवसा पुणो पुणो कामस्यं गणियं कल्लमाणा अंतस्सुत्ताय
 तदज्जवसाणं, तीमे यं कामस्याय गणियाय तेहिं गो-
 ष्ठिपुरुमंदिं किमिजोगिययाय संकमाहिं अत्तमा डुरदि-
 यासा घणवपणा पाठस्सया । तीमे यं वेणुणाय कामस्यया
 गणिया पीडिया ममाणी अणुगेयां विज्जाणं चिगिच्छमा-
 णं यणं उवदंमेयाणी तदुत्तंतं तं आसं पजेस्सज्जेण पदियां
 करमाणी मंचिद्वति । तदा यं अग्निदत्ता ! एणं यं विज्जं
 सत्थकम्मं लक्खोवसायं ठगे यं विचारणं ते दुर्वीर-
 किमिकंटागा वंदिया अट्ठियं ससाणियवत्ता साहरिय
 जलज्रियभायणे पमुत्ता यं कामस्याय उवदंमइ, पुणो वि
 णणमंसवम्भं मांथिमुत्तेण मालेड, संरोहोमांसेण समाहिज-
 ड । तत्थ यं अग्निदत्ता ! सा कामस्यया तेहिं दुर्वीरकीदगेहिं
 थणमज्जकडिण्णिं उप्पन्नसमाहिया जयणी ते विज्जं विउ-
 नेण असणपाणत्ताडममाइवत्तमत्तं मांसेण यं जीविया-
 रिहपीडयाणं यं तीसइत्ता विमज्जे । तत्थ यं सा का-
 मस्यया गणिया तेमु किमिकीदगेमु पुव्वंधाणुमया सत्तुणं
 चित्ते-मा इमेमि ववरोवणं मम इत्थाओ भविस्सं चि
 गट्ठाय मट्ठिनाय पुरां एत्ताइयमज्जकडिण्णिं वसुक्कोणिय-
 कोट्ठमंति उम्भ ॥ तत्थ वि ते दुर्वीरसिक्किरीका आयव-
 द्वातएहिं अभिमुत्ता समाणा अंतस्सुत्तपट्टेहिं कालं गत्ता ।
 तत्थ यं अग्निदत्ता ! साहारावणमु सुत्ताकदपुत्तु एणि-
 दियत्ताय उवज्जिस्संति । तीओ कास्सिं ल्खिज्जमाये
 कट्ठिज्जमायं ते दुर्वीरसिक्किरीका पुट्टीदत्तायणियवत्तव-

णस्सपुत्तु पंचमु एणिदियेसु अहममज्जकडिण्णिं पुरिस्संति ।
 ततो वि यं अग्निदत्ता ! ताणं दुर्वीरसिक्किरीकायं तीसे यं
 कामस्ययाय उवदंम गंठोवत्ताय एत्थपी भविस्संति । त-
 त्थो चिगिच्छणं दिमं विरेयणं, तेसिं दुर्वीरसंगंठोवत्ताय
 अट्ठिदत्तायदारेणं पुरिससिंघमायं पादियायं अंतस्सुत्ता वि-
 वत्तायं तत्थेव पुरीसे तेदंदिवाय एत्थपी जविस्संति । ततो
 वि अंतस्सुत्ताय एणं ते दुर्वीरसे तेदंदिवा विवत्ता समाणा तमेव
 पुरीसे चोरंदिवा होहिंति । एवं च यं तीसे कामस्ययाय
 उवत्तायसवणत्तल्लज्जमिधाय वंतापिप्पेसु सत्तवारीं विगलिदि-
 यत्तं जहाकमं पाविहिंति । इत्थमेवण तीसजवत्तवत्तवत्ता ।
 ततो पुणो अग्निदत्ता ! ते दुर्वीरसंगोष्ठिमा पुरिसा तीमये
 अवे तीमे गणियाय गेट्ठे सोयगट्ठान्छमये मंत्तुका स-
 ष्ठपिस्संति । ततो दिण्णुत्तेणं आउमइकम्म इगती-
 सिमे जवे मूसया गम्भज्जवा तीसे कामस्ययाय गणिया-
 य गेट्ठे होहिंति । तत्थो यं मासपट्टुका आउक्कलणं दुर्वी-
 रसये अवे तीसे यं कामस्ययाय गणियाय गेट्ठे सत्तवदं-
 सस्मि गता मूरत्तं अणुहवत्तंति । तत्थ ते दुर्वी-
 रसा मूरा कदा पयंदा पीणत्तंता कामपिक्का दावावि-
 तांविचययणा कदमचिद्विस्सिंघमाय तेषां वेवाहारेणं
 विस्सि कल्लमाणा एरुपरं रोहत्तरेणं गुंजमाणा बहुलं
 पाणीणं विमवण्णाय कप्पायं सट्ठारिं मममाणा वा-
 सपट्टुचट्ठिस्संते कालं किप्पा सत्तलरीरागवा तेवीसइमे
 अवे अवंतीजणवत्तु सोवागकुलेसु उवज्जिस्संति । तत्थ
 यं ते दुर्वीरमा सोवागा बुद्धि पत्ता हुदंमंताणं दीहदत्ता लं-
 बोयरा नीलीयरा विसिक्कनासिका अदंसिज्जा जणायं
 दुर्गंतामुप्पायपाणा सक्कमकुसला अवि होहिंति । तत्थ यं ते
 दुर्वीरसक्कमकुसलत्तंतेणं विण्णाय गुणं यं उवाएण कम्म-
 पायणेण बहुअत्तरविणजयं एणओ मेत्तइस्संति । तत्थ-
 जीवियट्ठाय उवत्तं जमाणा विहरंति । इत्थं तस्मि अग्नि-
 दत्ता ! सा कामस्यया गणिया बुद्धि पत्ता ममाणी बहुलं अ-
 त्थणाय यं मग्गाणाय यं भिक्खाय रियाय यं अत्थयमाणं
 परिवरायणं निययसवणजणं आणुत्तंता पत्तिव्यायमयमे
 परिवंत्ताणुगाया मट्ठिद्वानयरीओ निगच्छंति । जिग्गात्तंता
 कासीज्जवत्तवत्तल्लज्जसुरसरत्तिवत्तंति यणं पारिव्याय-
 नाणं अति एण आगत्ता सासणमूलं परिव्यायमयमं उ-
 वत्तं यज्जिक्का यं चिट्ठं ; तत्थ यं सा कामस्यया ग-
 णिया सुच्छपरिव्याया भविस्सं । अत्थयाइ सा का-
 मलया परिव्याया कासीज्जवत्ताओ वट्टिया म-
 व्वत्तिव्यायमं मण्डयायं भिक्कुं आणुत्तंता वट्टिया
 जणवत्तिवत्ता विहरमाणी तिक्कायमं ममाणी अवंतिदं-
 दियंति यानं तेदु अणुगाहिं परिव्यायगाहिं सत्ति सपीरु-

डा धावरवत्थपरिदिया नं दंडिदुदियं अकुसवरयालप-
विचियदत्तया सभाया आगमिस्सह । तए थं सा कामलया
परिक्खाइया मिप्पासरीतनेधु सभ्रायं जाणिता अणेगे
अवतिजणवयमकिक्खा सेट्ठिणेणवडंतिथो वडं उचमा
य मक्किमा य पुरिसा इत्थिअय जत्ताए हव्वमगमिस्सं-
ति । तत्थ थं ते पुब्बसिसोवागा तीसे थं जत्ताए आगमिस्संति ।
तीसे थं कामलया परिक्खाइया तेसिं सिट्ठी० जाव इत्थीणं
पुरओ सोयमूलं परिक्खायमधम्मं पक्खेइ । एवं खलु अग्गे
सोयमूले धम्मं पक्खे । से वि थ सोए बुद्धिइ पक्खे । तं जहा-
दव्वतोए ? जावतोए अ २ । दव्वओ उदयमदियाए य,
भावओ दसेदि य मतेदि य । जं थं अग्गं किमिहि अ-
ग्गं जवद, स य मट्ठियाहिं लिपिजग, तओ मुद्धोदएणं
पक्खालिजग, ततं थं सा अग्गुं मुं इव, एवं खलु
सत्ता अल्लामिसेए सते परं पयं गच्छेति । तया थं ते पुब्बि-
सोवागा कामलयापरिक्खाइयावत्तं सोयं धम्मं सोच्चा
इदुत्ता धम्मं अभिसद्वहमाया रोहमाणा कामलयापरि-
क्खाइयाए अंतिए तियपाहिणापुजं सोयमूलं धम्मं
पदिबविजहिंति, पुणो वि कयपाणा सएसु गिहेसु
पदिगमिस्संति, परिक्खायमधम्मपरमज्जा हांति । अह
ते पुब्बसिसोवागा मिच्चादंसणधारिणो अणणधम्मप-
दियाया हुंता सेसाणं पंचदरिसणाणं, विसेसओ
जिणमगपवज्जाणं सज्जयमहाणं जिणकयाणां अवएणवा-
णो पट्ठिणीया निद्वीयाया हांति । तओ ते दुव्वीमसोवागा
परिक्खायमधम्मगुरत्ता जिणधम्मस अजक्खायं उच्चारे-
माणा अक्षया कयाई आर्यतणे अणेगाहिं गिरियं दाणं
आहारमाणे मरणमणवकल्माणे पंचवासं परिक्खायमधम्मं
परमभावपरियाणं पाउणिता आउक्खयिस्स तत्थेव अवंतिदेसे
चउतीमग्गे भवे भटमकुलेसु उववज्जिहिंति । तओ थं ते पु-
ब्बसिसोवागा कमेण बुद्धिं पचा वुद्धा रुदा साहस्सिया विया-
लचारिणा अणगेसट्ठिसेणावडंअमचनरवडंणो भंदिचिट्ठे
विहरमाणा विहरिस्संति । अक्षया कुमत्थल्लनपरिस्सि वज्जी-
वरायापुरओ अमुक्खवसविर्धियं अमुक्खदासपरिकीलियं
वुद्धिचिट्ठं उवदंसमाणा एगं साहुजुगलं अट्ठमपारणं।स
गोयरागियाए विहरमाथं पानिस्संति । एयंम सयए
एगेणं तत्थ दुद्धपुरािएणं कयमजा ते दुव्वीसभंढगा कल्लक-
ल्लारवं करमाणा पहाविस्संति, तं साहुजुगलं मेव्हइस्संति,
परियावडस्संति, किलामइस्संति, हीलइस्संति, खिनिस्संति,
निदिस्संति, पुरादिपसुखाणं हांमं जणइस्संति, तह वि
हुं तं साहुजुगलं मोखावलीवियं दहणं संता तत्ता सभाया
सयमेव संसद्धिचाइंति मवज्जावं पदिबत्ता तं सादूणं

जुयलं बुद्धियं ति कहु विसज्जिहिंति । तए थं अग्गिदत्ता !
ते दुव्वीसजंढगा अकम्मा अकल्लविज्जुपाएण पज्जलियंगा
भविस्संति । तीए थं एणवीसजंमे जवे मज्जे विसएसु पुहो पुहो
कुलेसु चउदंसविजापराया दिया सप्पपज्जइस्संति । तते
थं ते दुव्वीसदिया भाराउरे जवदत्तदियामेतणेणं जक्खाव-
न्मि डिवा पिहियवुवारा दव्वहिं घएहिं इवयं करेयणा
वज्जमिणा उट्ठिएण दह्वा हुंता अट्ठज्जाणोवगया पि-
वासाभोसियकंठा सिप्पायाइए दहम्मि मच्चा होहिंति ।
एवं सत्तपववत्तव्याओ जलपराणं मज्जे, तओ थं नय-
जववत्तव्या खयरजोणीसु, तओ य एकारसभवत्त-
व्या खलपराणं मज्जे । एवं च थं अग्गिदत्ता ! दुस-
ट्ठिभवमाइयं थंयव्वं । तेसिं इत्थंतरम्मि दुसट्ठिं भवं ते
गोद्धिपुरिसजीवा मिथा उप्पज्जिस्संति । तए थं ते दु-
व्वीसमिया बुद्धिं पचा अपरिकम्मवणदवग्गिदह्वा मेलपरि-
गावया तेसट्ठिं जवे मज्जे विसएसु सावयवाणियकु-
लेसु पुहो पुहो सप्पज्जिस्संति । तए थं ते दुव्वीसबाणि-
यगा ठम्मकुवाजवत्तया विष्ठापपरिणयमिवा वुद्धा थिद्धा
कुसीला परवंचणा खलुका पुव्वजवविच्छत्तभावां भि-
णमगपदिणीया देवगुहियदयया तहस्सवाणं समाणां
माहाणां पकिहुक्काणिणो जिणपसत्तं तत्तं अमक्खमाणा
अत्तपसंतिणं वट्ठं नरनारीणं सहस्मानं पुरओ नियक-
प्पियं कुममं आवएयमाणा पक्खमाणा पक्खमाणा जिण-
पमियाणं भंजण्या थं हीलत्ता विमंता निदंता मरिहं-
ता परिहवंता चेउयतिष्ठाणि माहुमाहुणी य वुद्धावडस्सं-
ति । तया थं अग्गिदत्ता ! सा कामलया परिक्खाइया अ-
ट्ठुत्तरिवासाइं गिहवामं किवा हुतेरसवासाइं परिक्खायम-
धम्मगुरत्ता चउत्तरं वामसयं सज्जाउयं पाउणिता
सत्तअट्ठोरत्तनिसणट्ठिया कासं किवा वाणवितरस्म
सुवत्थस्म दाहिणं दिंसि दम्मणपट्ठिकाउया सुवत्तया नामं
देवी उप्पज्जिस्संति । सा सुक्क्या वाणवितरी ओट्ठिणा
पुव्ववज्जवत्तवत्थिणो ते दुव्वीमबाणियगे पासिता इह-
वुद्धा ताणं दुव्वीसबाणियगाणं वुद्धाणं जाव परि-
हवंताणं पुव्वभवत्तवत्थो सदियाणं परमएइए सा-
हाएउमं करिस्संति । तया थं अग्गिदत्ता ! ते दु-
व्वीमबाणियगा वुद्धाणं जाव परिहवंता तीसे थं सुव-
त्तयाणवत्तरीए साहजेणं धणेणं धन्नेणं पुत्तकलिचि-
आएणं पीडसक्कारसमुदाएणं वट्ठिस्संति । तया थं ते दुव्वीस-
बाणियगा वुद्धाणं जाव परिहवंता धनेणं धन्नेणं० जाव समु-
दाएणं वट्ठिया समाणा वाहाहिं अप्पायं अफोदिस्संति वि

वगिगस्मिन्, बहुलं नरनारीसहस्राणं पुराणां एवं पुरुषइस्सं-
ति-जभो णं अम्हाणं एम धम्मे सत्त्वे अइ पयस्से, सेसे
अण्णो, हंनो माणुस्सा ! पासह-अम्हाणं किच्चफलं इह-
लोए वि पयस्, किम्प ! पुण फलकहणं ति तुम्हे वि अम्ह
धम्माहुद्धानुपरा होह वि कहु आदिपं भियगमइमिगपियं
सच्छंदमुद्दिगमं आइकल्हस्संति । एवं च णं अगिग्दत्ता !
ते दुवमिवाणियमा कञ्जइमावयधम्मगा उहणं दरिसण्णं
मउके एममवि दरिसण्णमरहंण सकपियं पढं पहायेमाणा
असंलकालं जाव दुइइहोहियचाए कम्मं पकरिस्संति, मा-
मिपकविपस्स सुयस्स हीलण्णं जविस्सइ । तया णं सुयही-
लणयाए समपाणं निर्गमयाणं नो उदप एआ सक्कारं संमा-
यो जविस्सइ, अइदुक्करं धम्मपालाणं भविस्सइ । तणं अ-
गिग्दत्ता ! दुवमिवाणियमा हुड्डा जाव परिह्वता पन्नर-
मवासइ अहिकं च अण्णपुण्डीय च उरंत नवनवइवासप-
रियाणं पाउणिचा सोलसरंगायांकहिं परिज्जाया समाणा
अइच्छाणोवगया कालं किच्चा धम्माइदुवहीय पढमपरमि
दमवानसहम्मद्विईए नेरइयचाए उवयज्जिहिंति । तस्मां य
लागिस्सइ धूमकउगहो, तस्म टिई तिनिन सया तेचीसा
एगगनिविरिसाणं, तस्मि य मीणपइडो उ मिच्छज्जावं प-
इवउज्जाण जाणाविहंनोमीसु कम्मणा तेमिं परियट्ठं
हविस्सइ । एवं णं अगिग्दत्ता ! जीवा सावयत्तणमवि
लण्ण सुयहीलणयाए उइइहोहिय होइविस्संति ।

“अह अगिग्दत्तमाह, पुणां वि पुव्वे गुरुकयपागमा ।
अउज्ज ! कया हांही मुय-हीला अवि कया उदओ ॥१॥
जणइ जमजहसुरी, सुउयओगेण अगिग्दत्तमुणि ।
सुणुसु महाजग ! जहा, सुयहीलणमह जहा उदओ ॥२॥
मांकवाउ वीरपट्ठणां, कुसएहिं य गगनवउअडिणहिं ।
वरिमाइ संपदनिवो, जिणपमिमाजावणां हांही ॥ ३॥
तत्तो मालसणहिं, नवनवउ पुणो जुणहिं बरिमेहिं ।
ने हुड्डा वाणियगा, अवन्नइस्संति सुगमेयं ॥ ४॥
तस्मि समए अगिग्दत्ता !, संयसुयजन्मरामिनस्सत्वे ।
अरुतीसइमे दुहो, लगइस्सइ धूमकउगहो ॥ ५॥
तस्स डिई तिनिन सया, तेचीसा एगगनिविरिसाणं ॥
तास्मि य मीणपइडो, संपस्स सुयस्स उदयन्थी ॥ ६॥
इय जममहगुरुणं, बयणं सोच्चा सुणी सुनेरगो ॥
पायाहिणं कुणंनो, पुणो पुणो वेदणं कुणइ ॥ ७॥
आपुच्छिऊण सुरिं, सुगुरं तह भव्वाहुसंजइ ।
संसेहणं पवणो, गओअगिग्दत्तो पढमकप्पे ॥८॥
इय सुयहीलणयाएण-कफाफसं जाणिऊण अणे वि ।

जसजरे जिणवयणे, ददविचां हाइ पइविहं ॥ ९॥

॥ इय वंगकुशियाए सुयहां सुवपती अज्जकयण संमचं ॥

गोही-गोही-ओ० गावांभेका वावात्सिछगि सत्र । आ-वयवै कः ।

“अम्माअगोभूमिसव्यापडिभिकुशकुशककुसुमिजिपरेमं बहि-
विण्णविज्जयः कया” ॥८॥१६॥ इति (प्राणा) वयम् । गौरा०
ओ० वाच० । “कगदरुतदयशचलः कः पामूर्खे लुक्” ।
॥८॥ २ । ७७० इति बल्लुक् । प्रा० २ पा० । महत्सारादिपुत्रवप-
अकपरिहृते, ह० २ उ० । जनसमुदायविशेषे, ह्रा० १
सु० १६ अ० । परस्परऽऽलोपे, पोष्यवर्गे च । प्रा० १०० ।

गोह-गोह-पुं० देशभेदे, कल्प० ७ कण । स च देशो वज्र-
देशाह्निष्यतां समुद्रान्तिके । (ग्रहन० १ आश्व० द्वार) अगर्त्य-
केचन्यन्तर्भवति । तद्वार्ध्वाग्नि म्लेच्छजातीयं भुज्यते च । प्रच०
२७अ द्वार । सु० प्र० ।

गौरवागरण-गौरवव्याकरण-न० । विशतिव्याकरणां वाह-
शे, कल्प० १ कण ।

गौरी-गौरी-ऊ० । गुहनिष्पन्नायां मदिरायाम्, ह० २ उ० ।
“ओजःप्रकाशकैर्गौरी-बंध आहम्बरः पुनः । समासबहुला
गौरी, ” इत्युक्तकृष्ण काव्यरीतिभेदे, वाच० ।

गोहृ-गोहृय-न० । गौहृयस्तोपने मधुरस्तोपने, अ० १८
श० ६ उ० ।

गोण-गो-पुं० । “गोशादयः” । ॥ २॥ १७४॥ इति गोशब्दश्च
स्याने निपातः । प्रा० २ पा० । बभ्रविहं, दश० ४ अ० १ उ० । आवा० ।
उच० । ओ० । स्या० । ग्रहन० । जं० । प्राणा० । “गोयं विषादं” ।
आवा० २ ध्रु० ३ अ० ३ उ० ।

गौण-न० । गुणेनिवृत्तं गौणम् । उच० २९ अ० । गौणानि
गौणनिष्पन्नानि । ग्रहन० १ आश्व० द्वार । गुणेष्व आगतं गौणम् ।
कल्प० ४ कण । स्या० । “अव्यांभचारी मुख्यो-ऽधिकलोऽस्मा-
धारणोऽस्मरकृष्ण, विपरिणोऽर्थो गौणः” । स्या० ६ क्लृक । नि०
बू० । “गोणं गुणविष्यन्सं नामधेयं करिति । ” किमुक्तं
भवानि?, इत्याह-गौणशब्दोऽप्यर्थोऽपि वस्तेन इत्यत्र उक्तं गुण-
निष्पन्नम् । औ० । सूत्र० । आवा० । ह्रा० । विश० । गुणप्रधानं,
विपा० १ ध्रु० ३ अ० । नामनि, पि० । (“नाम” शब्दे व्याख्या) ।
से किं तं गोणे । गोणे स्वयं चित् स्वभावात्, तप इति तप-
णो, जज्ञइ चित् जज्ञणो, पवइ चित् पवणो । सेत्तं गोणे ।

“से किं तं गोणे” इत्यादि-गौणैर्निष्पन्नं गौणं, यथार्थमित्यर्थः ।
तच्चानेकप्रकारं, तत्र क्रमन इति क्रमश्च इत्यत्र क्रमाज्जकृष्ण-
न गुणेन निष्पन्नं, तथा तपतीति तपन इत्येतत्तपनलक्षणं गु-
णं विवृत्तम्, एवं उच्यतेति ज्ञेयं इतीदं उच्यतेगुणेन संभूत-
म् । इत्येवमन्यदपि भावनीयम् । अनु० ।

गोणगुल-गोहाङ्गुल-पुं० । लङ्गूरं वानरे, अ० १२ श० ८ उ० ।

गोणगुलवसभ-गोहाङ्गुलवृषभ-पुं० । गोलाङ्गुलानां वायव्याशां
मध्ये महाङ्ग स एव वा विश्वधः, विद्वन्धर्मायत्वात् वृषभ-
शब्दश्च । विशिष्टवृषभे, प्र० १२ श० ८ उ० ।

गोणयाम-गौणनामन-न० । गुणेनिष्पन्नं गौणं, तच्च नाम च
गौणनाम । गौणिकनाम्नि, आवा० १ सु० ५ अ० १ उ० ।

गोणपोत्तय—गोपुत्रक—पुं० । गोवत्से, उत्त० ५ अ० ।
 गोणगोत्र—गोणगोत्र—वि० । बलीबर्द्धकपुत्रे, बृ० ३ उ० ।
 गोणहस्तकण—गोणहस्तक—वि० । सत्माविलकृष्यो मृषिकन-
 यमाश्च न शुभदा गाव इत्यादिके गोत्रातीयहस्तकृष्ये, अं० २
 ब० । त्रिंशत्कलाभेदे, स० । ब्रा० ।
 गोणस—गोनस(स)—पुं० । मिःकणादिविषये, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।
 जी० । प्रश्न० । सरीसृपभेदे, हा० १ बृ० ८ अ० ।
 गोणमलास्याइ—गोनमलादितादि—पुं० । स्त्री० । “गोणसकाह-
 याइ इत्युप वा वि” । (७) आ० ५ अ० । गोनससरीसृपजन्तित-
 प्रश्न०, आदिशब्दात् गांधेयकादिवारिप्रश्नः । पञ्चा० १६ वि० ।
 गोणागिति—गवाकुति—पुं० । गवये, नि० बृ० १ उ० ।
 गोशिय—गाविक—वि० । गोव्यविकचकारिण्यु, अ० ६ उ० ।
 गोशिपाण—गोपान—न० । गवां यत्र पानं तस्मिन्, इ० ३ उ० ।
 गोशिचच्छ—गोवत्स—पुं० । धेनुवत्से, पि० ।
 गोशिसजा—गोनिषया—स्त्री० । गोरीषोपवशने, स्या० ५
 उ० । उ० ।
 गोली—गो—स्त्री० । गवि, “गोणीणं संगच्छ” गवां स्त्रीगवानां “सं-
 गच्छ” समुदायः । अ० ५ उ० । आ० बृ० । विशेष० आ० म० ।
 (आचार्यशिवयोगाचार्योक्त्यते गोहृष्टान्ताभ्यन्तरे)
 गोतिरत्र—गोतीर्थ—न० । १६ त० । गवां तडागादावचनारमार्गं,
 गोतीर्थमित्यत्र गोतीर्थम् । हस्तसमुदादेवतारवत्यां सूत्रे, आ०
 १० उ० । कर्मण नीचनेर प्रवेशमार्गं, जी० ३ प्रति० । (लवणस-
 मुदाशब्देऽप्य व्याख्या)
 गोतित्यविरहित्य—गोतीर्थविरहित—पुं० । समजूनी, स्त्री० । “गो-
 तित्यर्थं” विरहितं, अर्थं नाल्लोपसमुदे” ॥ १६ ॥ स्त्री० ।
 विषमेऽवतारजुमिर्जवति । स्या० १० उ० ।
 गोतिहाणी—गोत्रिहायनं—स्त्री० । निषवैजातायां गोवत्सि-
 कायाम्, तं० ।
 गोत्त—गोत्र—न० । ‘गृह’ शब्दे, गृयते संशब्दधने उच्चावचैः श-
 ष्दैर्यत् तद् गोत्रम् । उच्चनीचकुलोत्पत्तिलक्षणे पर्यायविशेषे,
 पं० सं० ३ द्वार । तथाविधैकपुरुषप्रसव वशे, घ० १ आधि० ।
 यथार्थकुले, विप्रा० १ भृ० १ अ० ।
 भव मूलगोत्रा पशुता । तं जहा—कासवा, गोयमा, वत्स्या,
 कोत्या, कोमिया, मंदवा, वसिष्ठा ।
 ‘सप्त मूलगोत्रा’ इत्यादिना ग्रन्थेन गोत्रविज्ञानमाह । सुगमश्चा-
 यत्, नमरं गोत्राणि तथाविधैकैकपुरुषग्रन्था मनुष्यसन्तानां स-
 चरगोत्राण्येकया मूलभूतानि आहर्जुतानि गोत्राणि मूलगोत्राणि,
 काश्यपः काश्यपः रस्सते पितृपार्श्वानि काश्यपः, तदपत्यानि का-
 श्यपाः, यथा—मुनिमुनिनमिर्जवा जिनाश्चकल्यादयश्च क्षत्रियाः
 सप्तमगणधराद्यां द्विजा जम्बूस्वाभ्याद्यां शूद्रपतयश्चैनः । इह
 च गोत्रस्य गोत्रवद्भ्यां भेदादेवं निर्देशः, अन्यथा काश्यपमिति
 काश्यप इत्याह । एवं सर्वत्र । तथा गोतमस्याऽपत्यानि गोतमाः कृ-
 त्वाद्यादयः । यथा—सुव्रतनमिर्जनी नारायणपञ्चज्वलासुदं बल-
 देवा इन्द्रजित्स्यादगणनाथश्च वैरक्षामी च । तथा बन्सस्यापत्या-
 नि बत्साः—शटपम्भवाद्याः । एवं कुरसाः—शिखजित्स्यादयः, “को-
 ब्धं सितवृद्धमपि” इति वचनात् । एवं कौशिकाः—पुद्गुकादयः ।

अष्टोत्पत्त्यानि अमरवाः । बलिष्ठस्यापत्यानि बालिष्ठाः—पञ्चग-
 णधरायसुहृत्स्यादयः । तथा ये काश्यपास्तं सप्तविधाः । एकं
 काश्यपसुहृत्स्यपदेत्यस्यैव काश्यपा एव । अन्ये तु काश्यपगोत्र-
 विशेषजूनसापिण्यादिपुत्र्यापत्यकथाः शाश्विण्यादयोऽमरस-
 न्वाः । स्या० ७ उ० । एते च प्रत्येकं सप्तसंज्ञिते स-
 र्वसंज्ञका पक्षेनपञ्चशतं । स० । हा० । अ० । स्या० ।
 नं० । नि० । तद्विपाकवये कर्मणि च । कारणे कर्मणो-
 पचारात् कर्मण उपदानविषयया गृयते शब्दधने उच्चा-
 वचैः शब्दैराया यस्यात् कर्मण उपदेशप्रस्तासक्तम् ।
 पं० सं० ३ द्वार । कर्म० । दशा० । प्रश्न० । पुत्र्याऽपुत्र्याऽप्यभि-
 त्यादिव्यपदेश्यकपां गां वाचं त्रायते इति गोत्रम् । स्या० २
 डा० ४ उ० । सप्तमे कर्मणि, उत्त० ३३ अ० । तच्च
 द्विधा—“ गोत्रं कस्मै दुषिह पश्यते । तं जहा—उच्चागोप खेव,
 गीयागोप खेव ” । स्वर्गं चास्येदम्—“ जह कुमारां मरणाहं
 कुलह पुत्र्येवराह सोयस्स ॥ इव गोयं कुलह जियं, सोय पुत्र्येव-
 रा वायु ” ॥ १ ॥ उच्चैर्गोत्रं पुत्र्यस्वनिष्पन्नम्, इतराद्विपरीत-
 म् । स्या० २ डा० ४ उ० । प्रश्ना० ।

सम्प्रति द्विजैर्गोत्रकर्मणिभित्तुराह—

गोयं दुहृदनीयं, कुलाल इव सुधनुर्जुमलाह्रियं । (१)

गोत्रं प्राग्भाषितशब्दार्थं द्विधा द्विभेदम् । कथमित्याह—‘उच्चनीचं’
 उच्चं च नीचं च उच्चनीचम्, उच्चैर्गोत्रं, नीचैर्गोत्रमित्यर्थः । एतच्च
 कुलाल इव कुलकरावृत्यं शोचनो घटः सुघटः पूर्णकलशः, ‘सुधनु-
 र्जुमलाह्रियं’ इत्येवमुक्तं आदी यस्य तत्कल्पेनपकणस्य तत्सु-
 घटमुज्जलाह्रियं, करोतीति शेषः । आश्रमत्र भावः—यथा हि कुलालः
 पृथिव्यास्तादृशं पूर्णकलशादिकं पुरो गीयादृशं तादृशं कुल-
 मचन्दनाक्षतादिभिः पूजां लभते, स एव सुधनुर्जुमलाह्रियं तादृशं
 विद्धाति वाद्यमप्रक्षिप्तमयमपि लोकालिप्सं जनते । कर्म० १
 कर्म० ॥ पं० सं० । कल्प० । आचार्य० । आ० । (अनुभागाद्योऽस्य
 प्रथमभागे अनुजागादिशब्देषु सुतीक्ष्णभागे ऽऽपृष्टे पृष्टे
 शब्दे च संबन्ध उक्तः) गां वाचं त्रायतेऽर्थाविलंबा-
 दननः पालयतीति गोत्रम् । समस्तगामाधारभूतं, सूत्र० १
 भृ० १० अ० । पर्वते, समावर्णीयशेषे, कामने, क्षेत्रे, मार्गे,
 क्षेत्रे, सङ्घे, वृक्षे, विष्टे, धने, वाच० । (गोत्राणां भेदाः स्व-
 स्वशब्दे)

गोत्रजोगि (ण)—गोत्रयोगिन्—पुं० । गोत्रबन्धो योगिणो गोत्रयो-
 गिनः । षो० १३ वि० । गोत्रमात्रेण योगिण्यु, हा० १६ हा० ।

गोत्रकुलिसया—गोत्रस्पष्टिका—स्त्री० । बलीभेदे, प्रश्न० १ पद ।

गोत्रमय—गोत्रमद—पुं० । उच्चैर्गोत्रे इहवाकुलशहरिचंशदिहंके सं-
 जातेऽस्मिन्त्येवमात्मके भर्तु, सूत्र० १ भृ० १३ अ० ।

गोत्रागार—गोत्राकार—पुं० । सं० । नामाकृतिपुं०, चं० प्र० १ पाहु० ।

गोत्रागार—न० । कुलपदे, चं० प्र० १० पाहु० । स्या० ।

गोत्रावगम्य—गोत्रावगत—वि० । गोत्रादेरवगते, सूत्र० १ भृ०
 १३ अ० ।

गोत्रास—गोत्राम—पुं० । प्रीमस्य कृदप्रादहस्य पुले, स्या० ।
 गात्रास्मिन्तर्धानिति गोत्रासः । अयं हि दक्षिणगामपुंरे श्रीमा-
 निधानकृदप्रादहस्योपसामिधानाया आर्यायाः पुत्रोऽनुर, प्रस-

बकांश्च यानि महापापसंस्वनादयः शास्त्रासिताः, यौवनं चायं गोमांसान्यनकथा भक्तिवाद्य, तमे नारकी जातः, ततो बाणि-
ज्यप्रामाण्ये निरुपलब्धत्वात्, यथाहमन्नाभायैयोकजितकामिधानः पुत्रो
जातः, स च कामध्वजगणिकायै राज्ञा मिलयो मांसच्छेदनेन त-
त्प्रादानेन च अनुपपद्ये विरुद्धं ध्यापादितो नरकः जगामिति ।
स्था० १० उ० । वि० ॥ (गोमांसवक्तव्यताप्रतिषेधं द्वितीयम-
ध्ययनं सर्वे छट्पद्यम् । कर्मविषयकशुभानां द्वितीयाध्ययन-
सूत्रम् "उचित्यय" शब्दे द्वितीयभागे ७४६ पृष्ठे उक्तम्) ।

गोधुन-कौस्तुभ-पुं० । गणिविशेषे, स० ।

गोस्तुप-पुं० । प्राच्यां लघ्वणसमुद्रमध्यवर्तिनि प्रथमवेत्तन्धर-
नाराजनिवासस्तुनपर्वते, स० ५२ सम० । स्था० । प्रथमवेत्तन्धर-
नाराजराज, जी० ३ प्रति० । स० । एकदशजिनस्य प्रथमशिष्ये,
अस्य द्वितीयं नाम कुतार्थ इति । स० । ति० । मानुष्योत्तरप-
र्वतस्य स्वनामक्याने कूटे उत्तरदिक्स्थे, द्वि० ।

गोधून-कौस्तुज-पुं० । 'गोधुन' शब्दात्, स० ।

गोधूमा-गोस्तुपा-स्त्री० । पाश्चात्यस्वाज्वनपर्वतस्य पाश्चात्या-
यां बाण्यास, स्था० ३६० ३ उ० । पूर्वदिग्भावाज्वनपर्वतस्यापरस्यां
नन्दापुष्करिण्यास, जी० ३ प्रति० । ती० । दक्षिणपाश्चात्यरतिक-
रपर्वतस्य पश्चिमायां दिशि नवमिकानास्या शकाग्रमहिष्या
राजधान्यास, स्था० ७ उ० २ उ० । ति० ।

गोदास-गोदास-पुं० । अष्टबाहोः प्रथमशिष्ये, कल्प० ६ कृण ।
नव्याभिर्माने गणे च । कल्प० ६ कृण । वीरजिनेन्द्रस्य नवानां
गणानां प्रथमः, स्था० ६ उ० ।

गोदेव-गोदेव-त्रि० । गोशब्देन खुरकुरुद्विषाणसास्नात्सास्नु-
साद्यवयवसंज्ञकः पञ्चकृत्यते, तत्र विधेयता लक्ष्यते । ततो गौरिव
विधेयानि देवानां निध्यागि वयस्य स तथा । जिनेन्द्रस्य, गोभिर्भू-
तायं गोमांसविषयिणीर्दीव्यनि स्तौतीति । गोदेवप्रशंसकः, जी० गा० ।

गोदाहिया-गोदाहिका-स्त्री० । गोदाहेन गोदाहिका, तद्वद्वा-
सो गोदाहिका । दशा० ७ अ० । स्था० । गोदाहेनमृत्तस्थेवा-
ग्रपादत्ताग्न्यामबस्थानकियावास, पञ्चा० १८ चिब० ।

गोदाहिकासनमाऽऽसिकाणां न कल्पते-

वीरासनगोदाहं, मुचुं सव्वे वि ताण कप्पेति ।

ते पुण परुच्च चेदं, मुत्ताळ अभिगहं पण ॥

अनन्तरोत्सासनानां मध्याह्नं वीरासनं, गोदाहिकासनं च सु-
कवा शेषाययूक्तं स्थानादीनि सर्वान्यायाप तासां कल्पन्ते । आह-
सुत्रं तायाप्यं प्रतिषेद्धानि नरकयमनुवाक्यस्येह्याह-तानि पुनः
शेषाणि स्थानानि चेष्टां प्रतीत्य कल्पन्ते, न पुनरभिमतविशेष-
वम् । सुत्राणि पुनरभिमतं प्राप्य प्रतीत्य प्रवृत्ताणि, तत इदमुक्तं
अयनि-अभिमतविशेषवाक्यैर्बन्धस्थानानि संयतीनां न कल्पन्ते,
सामान्यतः पुनरवयवकादिवन्धवायां यानि कियन्ते तानि कल्पन्त
पय । वृ० ५ उ० ।

गोध-गोध-पुं० । श्वेच्छेदशब्दे, तद्वत्सिनि जने च । प्रज्ञा० ४ पद ।

गोपुच्छमंशान्तिथि-गोपुच्छमंस्थानसंस्थित-त्रि० । ऊर्ध्व-
कृतगोपुच्छसंस्थानसंस्थितं, जी० ३ प्रति० । गोपुच्छो ह्यादौ
स्थूलोऽमे नृमस्तत्त्वः । स्था० ५ उ० २ उ० । रा० ।

गोपुष्ट-गोपुष्ट-न० । गोपुष्टात्पतिते पानके, म० ५ श० १ उ० ।

गोपुर-गोपुर-न० । गोभिः पूष्ये इति गोपुरम् । प्रतोलीहारे,

वस० ६ अ० । प्रतोलीकपाटमित्यन्वये । प्रथम० १ आश्रम० द्वार ।
प्राकारहारे, रा० । हा० । पुरहारे, चं० प्र० ४ पाठु० । "पागारं
कारहारां यं, गोपुरहाराणां य" । (१८) उक्त० ६ अ० ।
गोप्य-गोप्य-न० । गोपयति केषं, "अहा समुदो तदा गो-
प्यं" अत्रु० ।

गोपलेहिया-गोपलेह्या-स्त्री० । अल्पशालां सक्तायां वा यां
भूमिं गोयः प्रलिहन्ति तस्याम्, आचा० २ सू० ।

गोपफणा-गोपफणा-स्त्री० । वनं वारकामयेऽयं 'गोपफ' इति
प्रसिद्धे, स० ।

गोवहृन्न-गोवहृन्न-पुं० । शरदण्यमश्विशेषासिनि स्वनामक्याने
ब्राह्मणे, यस्य शालायां मङ्गलपुत्रां गोशासो जातः । म० १ शश०
१ उ० । स्था० । आ० म० ।

गोमचालन्दक-गोमचालन्दक-पुं० । गोमचालन्दकं इत्यन्तः गो-
मचालन्दकः । "गोमचालन्दकं विद्वां, बहुकपनो ह्य एतन्ना चेव"
यथा-मत्तिनगोमचं कुकुसा श्रोत्रनिस्सयमवभाषणमित्या-
दि सर्वमेकत्र मिलितं भवति । व्य० १ उ० ।

गोमद्-गोमद्-पुं० । शालिमरुस्य वितरि राजगृहवासिभे-
ष्टिनि, स्था० १० उ० ।

गोमृमि-गोमृमि-स्त्री० । गोचरणभूमौ, आ० सू० १ अ० ।

"ततो विहरता सामी गोमृमिं वधेति, तच्च अद्वयीवणे सय-
गाश्रीना चरति" आ० म० द्वि० । ततः स्वामी गोमृमिं गतः ततो
राजगृहे अष्टमं वर्षावासम् । कल्प० ६ कृण ।

गोमस-गोमस-पुं० । गवां मांसं, गोमांसाऽनन्तगतात्कविद् गोमं
वदन्ति । सुव० १ सू० ७ अ० ।

गोमद-गोमद-पुं० । गोमांसो मृतश्च । गोशब्दे, जी० ३ प्रति० ।
वि० ॥

गोमददेव-गोमददेव-पुं० । अथमदेवस्य बाह्वलेख प्रतिमा-
भेदः, उत्तरापथे कलिङ्गदेशे गोमदः श्रीकृष्णमः, दक्षिणपथे
गोमददेवः श्रीबाह्वलिः । नी० ४५ कल्प ।

गोमय-गोमय-पुं० । न० । गोः पुरीषम्-मपद, अर्थचोदः । गोपु-
रीषे, वाच० । सुगणे, म० ५ श० ३ उ० । गोकरीषे, ति० सू० ।

गोमयप्रतिग्रहणं द्वांशः-

जे जिकवू दिया गोमयं पदिगाहेत्ता दिया गोमयं कार्य-
भि वणं आलिपेज्ज वा विलिपेज्ज वा आक्षिपंतं वा
विलिपंतं वा साइज्ज ॥ ३९ ॥ जे भिक्खू दिया
गोमयं पदिगाहेत्ता रत्तिं कार्यभि वणं आलिपेज्ज
वा विलिपेज्ज वा आक्षिपंतं वा विलिपंतं वा साइ-
ज्ज ॥ ४० ॥ जे भिक्खू रत्तिं गोमयं पदिगाहेत्ता
दिया कार्यसि वणं आलिपेज्ज वा विलिपेज्ज वा आक्षिपं-
तं वा विलिपंतं वा साइज्ज ॥ ४१ ॥ जे जिकवू रत्तिं
गोमयं पदिगाहेत्ता रत्तिं कार्यसि वणं आलिपेज्ज वा
विलिपेज्ज वा आक्षिपंतं वा विलिपंतं वा साइज्ज ॥ ४२ ॥
अउकर्मणसुत्तं उच्चारयस्सं, कायः शरीरं, वणः कृतं, तेण गोमयेन
आलिपेज्ज सइत्तं, विलिपेज्ज अनेकशः, अपरिवासिने मासलहं, प-
रिवासिते चउत्तं चउत्तहं नवकासाविहिट्टं, आशुदिया दासा ॥

दिय रातो गोमयणं, चउकभयणा तु जा बणे बुला ।
एणो एगतरणं, वक्खेताऽऽद्यादिणो दोसा ॥ ३१६ ॥
चउकभयणा चउजंगा, तसियउडहए आ बणे बुला इहं
पि सवेव ।

तत्तुप्पतितं दुक्खं, अग्निज्जो वेवणाएँ तिव्वाए ।
अराणो अग्निहो, तं दुक्खदियासते सम्पं ॥ ३१७ ॥
अवोच्चित्तिणिमित्तं, जीयट्ठाए समाहिदेवं वा ।

एतेहिं कारणेहिं, जणया आभिषणं कुज्जा ॥ ३१८ ॥
पुवेवत् । गोमयगहणे इमा विही-
अग्निवसोसत्ताऽसति, इतरे उवयोगकाउ गहणं तु ।
माहिस असती गवन्, अणत्तवत्थं व वित्तात्ता ॥ ३१९ ॥

कोसिरियमेत्तं वेत्तम्, तं बहुगुणं नस्सालसि इयरं विरकाल-
कोसिरियं, तं पि उवसोणं करेतुं गदलं, विणसेसत्तं पि माहिसं ध-
णम्, माहिसाऽसति गवन्, तं पि अणत्तवत्थं, ज्ञाययामियर्थः ।
नं असुंसरं वित्तात्ता । जवति, आत्तवत्थं पुण सुंसरं, स ण
गुणकारी । नि० चू० १२ उ० ।

गोमयकीदप-गोमयकीदक-पुं० । चतुरिन्धियज्जीवविशेषे, जी०
१ प्रति० ।

गोमयविस्सिय-गोमयनिजित-पुं० । कुण्डपनकादिषु अभिषु,
आ० १० १ अ० १ अ० ४ उ० ।

गोमाणितिया-गोमानसिका-खी० । शय्याकूपे स्थानविशेषे,
जी० ३ प्रति० । "गोमाणितिया च नतिया" तावन्मात्र एको-
नपञ्चाशत् । जी० ३ प्रति० । रा० ।

गोमाणिसी-गोमा (पा) नसी-खी० । शय्याकूपे स्थानविशेषे,
जी० ३ प्रति० । जी० ।

गोमिअ-गौलिमक-पुं० । शुभमेव चरन्तीति गौलिमकाः । स्थान-
रक्षपालेषु, जी० ३ उ० । बड्ढस्थानेषु, जी० १ उ० । गुप्तपालेषु,
प्र० ३ वा० ३ द्वार । ये राक्षः पुरुषाः स्थानकं बध्ना रक्षयन्ति ।
जी० १ उ० ।

गोमिकभेनोवगरण-गौलिमकाएवोपकरण-क० । गौलिमकप-
रिच्छदिविशेषे, प्र० ३ वा० ३ द्वार ।

गोमिथ-गोमत्-खी० । गवोऽस्य सन्तीति गोमत् । गोस्वामि-
नि, "गोहि गोमिए" अणु० । "गोमिया सुकलिया कसियवत्थ-
मिच्छं तेहिं वेत्थंति" नि० चू० २ उ० ।

गोमुत्तिपा-गोमुत्रिका-खी० । गोवर्त्यल्लहस्य सूचनं गोमुत्रिका ।
गोप्रभवणोत्सर्गं, तदाकारा गोचरजुभिरपि गोमुत्रिका । ग०
२ अ० ३ उ० । वक्खायां कुट्टिदायां शुष्पकुत्ता, ब्रा० ७
अ० । पञ्चा० । जी० । अण्णं गोचरजुमीनामप्यनयस्यां
जुमी, "आहोमां सन्निपट्टं गोमुत्तिपा वक्का" । प० ३ उ० ।

गोमुत्रिका च परस्परभिक्षुकपुष्पकुक्षोर्वापमुक्षुकेकण्डं गत्वा
दक्षिणपक्षुकेकण्डं यातीत्येवं क्रमणं भोजनसमाप्तिकरणे
जयति । ध० २ अ० ३ ।

गोमुह-गोमुख-पुं० । आदिनाथस्य यत्ने, स च सुवर्णं गजवा-
हनञ्जुजो बरदाक्षमासिकायुक्तदक्षिणपाणिद्वयो मातुलिङ्ग-
पाशकान्वितवामपाणिद्वयश्च । प्र० २३ द्वार । आ० क० । गोमु-

खरीववासिनि मनुष्ये च । श्या० ४ ज० २ उ० । प्र० १० ।
श्रीशुचमस्य अयं न्यारणमङ्गराजकं यत्ने, ती० १३ कल्प० ।

गोमुहदीव-गोमुखदीप-पुं० । शास्त्रकलिकरणस्य पत्तोपलब्धीये,
स्था० ४ ज० २ उ० । (' अंतरदीव ' शब्दे प्रथमभागे ए६ पुष्टे-
ऽस्य वक्तव्यतोका)

गोमुही-गोमुखी-खी० । बाधनेवे, "सखं रवश्च सुभं गोमुही"
अणु० । सा गोमुखी लोकातोऽवस्था । रा० । आ० चू० ।

गोमेज्ज-गोमेद-पुं० । मणिमेदे, लृण० २ उ० ३ अ० । "गोमेज्ज-
रायकपप" उक्त० २ अ० १ रा० । प्र० १० । "गोमेज्जया इक्कीसा"
गोमेदकरत्तमयी इक्कीसा । रा० ।

गोमेह-गोमेध-पुं० । धीनिमित्रिनस्य यत्ने, स च त्रिमुखाः इयाम-
कान्तिः पुरुषवाइनः परमुजो मातुलिङ्गपरस्त्राकान्वितदक्षिणक-
रत्रयो नकुलशुश्रूषाक्रियुक्तो वामपाणिद्वयश्च । प्र० १० । आ० ३ उ० ।
गोस्मय-गौस्मिक-पुं० । गोमिथ । शब्दार्थे, जी० ३ उ० ।

गोस्टी-गोस्ती-खी० । कर्णशृंगालाभ्ये, ध्य० ७ उ० । प्र० १० ।
श्रीन्द्रिज्जीवमेह, जी० १ प्रति० । अणु० । नि० चू० । जी० ।

गोय-गोद-पुं० । उड्डमरादिकर्णे, आय० ६ अ० । प्र० १० ।

गोत्र-न० । सम्भोजककुलोत्पत्तिस्थले पर्यायविशेषे, प० १० ३ द्वार ।

गोयम-गोतम-पुं० । गोमस्तमे ध्वस्तं यत्ने । पृथ० । सुनिनेव,
वाच० । ह्वये बलीवदे च । खी० । गोमस्तस्य शूद्रपरपत्यं गीत-
मः । "अथययककुर्णककुययय" । ४ । १ । १६४ । (पार्श्व०)
इत्यगमप्रत्ययः । जी० । गीतमयः सन्निधे, च कृत्रिमाद्यो यथा-
सुव्रतमेमांजितौ नारायणपद्मवज्रवृक्षदेवब्रह्मेव इन्द्रभूत्या-
द्विगुणाद्यप्रथमः । स्थ० । "ज गोमया मे सत्तविहा पणकत्ता । तं
जहाते गोमया ते गम्या ते जारहाया ते अग्ररमा ते सकराजा ते
जक्खराभा ते उट्ठाजा" । श्या० ७ ज० ४ ज० ५ । आ० ३ उ० ।
" गोमयो य गोत्तेण " गीतमो गोत्रेण, गीतमाह्वयवंशजात
इत्यर्थः । जी० १ वज्र० ।

गीतमस्तमविशेषकः-

ते एं काले ण ते एं मय णं समणस्स जगवओ महावीरस्स
जेट्ठे अंतवामी उंदूत्तं । पांम अणगां गोयमगां णं
सन्नुस्मेहे सपच्चउत्तमठाणसं । ठए वज्जरिमहाणायसंघय-
णं कसणपुट्ठगणियसपम्हगोरे उमानेवे दित्तवेव तत्तत्तं
महात्तेव उतांले घोरे धोरगुणे धोरत्तवम्मी धोरवधेचरना-
मं । उच्छूटसरारे संस्सत्ताविउत्तनेउल्लेस्से चउरसपुत्तं ।
चउणाणोवगए सच्चवत्तरमसिवाती समणस्स भगवओ
महावीरस्स अदूरसायंते उह्जानु अहोमिरे जाणकोडोवग-
ए मंउपणं तवसा अण्णाणं जाविमाणे विट्ठर ॥

(नेणमिस्सयाहिं) तेन कालेन तेन समयेन भ्रमणस्य भगवतो
महावीरस्य (जेट्ठे ति) प्रथमः [अंतवामांस्स ति] शिष्यः ।
अनेन पट्ठयेन तस्य सकलसङ्कनायकत्वमाह । [उंदूत्तं ति]
इन्द्रजित्तिरिति आर्यपिठ्ठकं नामधेयम् । [पांम ति] विभक्तिविधानि-
णांमात्रं नामनेयं । अन्तेवामी किल विषयज्ञा धावकोऽपि
स्यादित्यत आह- [अणगांस्स ति] साध्यागात्रं विद्यत इत्यन-

मगारः अयं चावर्गो तमोऽपि स्वादित्यत आह—(गोयमगोले ए
ति) गौतमसंगोत्र इत्यर्थः । अयञ्च तस्मात्कोशितदेहमानाप-
क्षया मृगानाधिकदेहाऽपि स्वादित्यत आह—सपुंसदेहं च
समहस्तोच्छ्रयः । अयं च लक्षणहीनोऽपि स्वादित्यत आह—
[समचरतः समगच्छतः सन्ति] समं नाजन्तः अपि अथ स क-
पुलवज्जनापेनावयवयथा तुल्यं, तच्च तच्चतुरङ्गं च प्रधानं
समचतुरङ्गम् । अथवा-समाः शरीररङ्गणोक्तप्रमाणविधेर्वादि-
व्यभक्तयोऽप्यो यस्य तत्समचतुरङ्गम् । अथैवस्वह चतुर्दिग्ना-
गोपलक्षिताः शरीरावयवा इति । अन्ये स्वाहुः—समा अन्य-
नाधिककाष्ठतोऽप्यथ्यो यत्र तत्समचतुरङ्गम् । अथैव अयं
ह्युसोपविष्टस्य जानुनोरन्तरम्, आसनस्य ललाटोपरिभा-
गस्य चान्तरं, दक्षिणस्कन्धस्य वामजानुन अन्तरं, वामस्कन्ध-
स्य दक्षिणजानुन अन्तरमिति । अन्ये स्वाहुः—विस्तारोत्सेधयोः
समवाहः समचतुरङ्गं, तच्च तत् संस्थानाङ्काः समचतुरङ्ग-
संस्थानं, तेन संस्थितो ऽप्यवस्थितो यः स तथा । अयञ्च इनि-
संहननोऽपि स्वादित्यत आह—(यज्जैरसदृशरायसंघयेण चि
इह संहननम् अस्मिन् चयविशेषः । यज्जैर्ना लक्षणमिदम् “रि-
समो यं दंष्ट्रं पट्टं, वस्त्रं पुण कालं विधायाहि । उभश्च म-
कडवधो, आराय तं विधायाहि” ॥ १ ॥ तत्र वस्त्रं च तत्कालि-
काकीर्जनकाष्ठसम्पुटोपमसामर्थ्ययुक्तत्वात्, ऊपभञ्जो लाहा-
दिमयपट्टवदकाष्ठमसम्पुटोपममाध्याग्नितत्वाज्जपञ्जः । स चासौ
नामकाष्ठ उभयतो मकडवधनिषेधकाष्ठसम्पुटोपमसामर्थ्यो-
पेतत्वात् यज्जैर्नाराचः, स चासौ संहननमस्मिन् चयविशेषोऽ-
नुत्तमसामर्थ्ययोगादस्यासौ वज्रपद्मनामकसंहननः । अन्ये तु-
कालिकादिमयसमप्रमेय वश्याति । अयञ्च नित्यवर्णोऽपि
स्वादित्यत आह—(कणगपुलाग्नियस्य पम्हगारे) कनकस्य सु-
वर्णस्य (पुलक चि) यः पुलको लवस्तस्य यो निकषः कणपट्ट-
क रेखास्तस्य, तथा । (पम्ह चि) पम्हपुलाग्नौ कसरणिस्तद-
ङ्गैरो यः स तथा । वृक्षव्याख्या तु-कनकस्य न रोहादियं पुल-
कः सारो वर्णातिशयस्तत्प्रधानं यो निकषो स होस्तस्य यत्प-
क्ष्म बहलत्वं तदङ्गैरो यः स तथा । अथवा-कनकस्य यः पुलका-
ऽदुनत्वं सति चिदुस्तस्य निकषो वर्णतः स होस्तस्य यः स तथा ।
(पम्ह चि) पम्ह, तस्य चेह प्रस्तावात्कसरणिं युष्ट्यन्ते, ततः
पम्हङ्गैरो यः स तथा । ततः पद्मस्य कर्मधारयः । अयञ्च
निशिष्टचरणरहितोऽपि स्वादित्यत आह—(उभानवे चि) उभय-
तन्मयप्रभृत् तयोऽनघनादि यस्य स उभयतया, यदन्येन प्राकृ-
तपुंसा न शक्यते चित्तायितुमपि तदिष्टेन तस्मा युक्त इत्यर्थः ।
(इत्तनवे चि) इति जाड्यवयवमदनहन इव कर्मवयवमदन-
हनसमर्थेया उल्लिख्य तपो धर्मस्थानादि यस्य स तथा । (त-
त्तवे चि) तत्तं तपो येनासौ तत्ततयाः । एवं हि तेन तत्तपस्त-
त्तं येन कर्माणि सन्ताप्यन्ते न तपसा स्वामाऽपि तपोकपः
सन्नापितो यतोऽन्यस्यास्पृश्यमिव जातमिति (महातवे चि)
प्राप्तसाक्षीपरीक्षितत्वात् प्रशस्ततयाः । (उराल चि) भीम उमा-
दिशेषवर्णादिष्टतयः करणात्प्राप्त्यन्तानामप्यसत्त्वानां भयान-
क इत्यर्थः । अन्ये स्वाहुः—(उराल चि) उदारः प्रधानः [चोरे
चि] चोरो निघुणः, परीक्षदंष्ट्रयादिरिपुण्यविनाशमाश्रित्य
निर्दय इत्यर्थः । अन्ये स्वामनिरपेक्षं चोरालः—(चोरगुणे चि)
चोरा अन्यैर्निरुच्यरा गुणा मूलगुणादयो यस्य स तथा (चो-
रतवस्ति चि) चोरेस्तपोजित्तपस्त्वित्यर्थः । (चोरबज्जचोरवासि
चि) चोरं दाक्यमहपसवैर्निरुच्यरात्प्राकृत्यर्थं तत्र वस्तुं

शीलं यस्य स तथा । (उच्छ्रद्धसरीरे चि) उच्छ्रद्धम् उज्जित-
मिषोऽज्जितं शरीरं येन तत्संस्कारव्यानात्स तथा । (संक्षिप्तचि-
वृत्तेऽहोरेके चि) संक्षिप्ता शरीरान्तर्निहितेन हुस्त्यां गता वि-
पुला विस्तार्या अनेकयोजनप्रमाणकेशाभितवस्तुदहनसमर्थ-
त्वात् जोगेश्या विशिष्टतपोज्यत्वात्पि विशेषप्रपञ्चः । तज्जोषा
यस्य स तथा । मूलतोकाणां तु—“उच्छ्रद्धसरीरसंक्षिप्तचि-
पुलकयत्से स चि” कर्मधारयं कृत्वा व्याख्यातमिति । (चहस-
पुमि चि) चतुर्दशपूर्णाणि विद्यन्ते यस्य तेनैव तेषां रचितत्वा-
दसौ चतुर्दशपूर्वा । अनेन तस्य अनुकेवसितामाह । स चाविधका-
नादिर्विकलाऽपि स्वाद्वन आह—(अनारोवागए चि) केवल-
ज्ञानवर्जज्ञानचतुष्कलमग्नित इत्यर्थः उक्तविशेषणद्वययुक्तो-
ऽपि काश्चिन् समप्रभुत्वविषयव्यापिकानो भवति । चतुर्दशपूर्व-
यिदं वद्व्यन्याकपतितत्वेन अवशादिन्यत आह—(सव्यक्कर-
निवाह चि) सर्वं च तं अन्तर्निष्ठातश्च तत्संघाताः सर्वेषां
आक्राणां निराक्रियाताः सर्वाङ्गरसंक्रियातास्ते यस्य ज्ञेयत-
या सन्ति सत्सर्वाङ्गरसंक्रियाता, अत्राणि वा अवयवसुखा-
राणि अक्राणां स्वाङ्ग्येन नितरां बधितुं शीलमस्येति ध-
व्याक्रसंक्रियात् ॥ ५ ॥ एवंगुणविशो भगवान् विनयरा-
शिरिव साक्षाद्निर्गुत्वा शिष्याचारस्वाकच (समणस्त भग-
वतो महावीरस्त धर्म्मसामंते) विहरति इति योगः । तत्र
दूरं च विप्रकृष्टं, सामन्तं च सखिकृष्टं, नक्षिपेदावृद्धसू-
मन्तं, तत्र नातिदूरं, नातिनिकट इत्यर्थः । किंवाः संतत्र
विहरतीत्यत आह—(उच्छ्र जाणु चि) ऊर्ध्वं जानुनी यस्या-
सावृक्जानुः, शुद्धश्रव्यासनवज्जनादीप्राहृकनिषदाया अ-
भवात्कोटुकुकासन इत्यर्थः । (अहोसिरे चि) अघोमुक्तो नोर्द्ध-
नियंत्वा विक्रितदृष्टिः, किन्तु भवन्तमभ्याग्नियमितदृष्टिरे
भावः । (ऊणकोटोक्वए चि) श्वानं धर्म्यं शुक्लं वा तेष्व-
कोष्ठः कुवुलो ध्यानकोष्ठः, तनुपगतस्तत्र प्रविष्टो ध्यानकोष्ठो-
पगतः । यथाहि कोष्ठकं धार्यं प्रकृतिमविप्रसृतं अतस्त्वं स
जगवान् ध्यानतोऽविप्रकरोऽग्नियान्तःकरणवृत्तिरिति (संज-
मेण चि) संवेरो [तवस चि] अनशनादिना, चशमः समु-
च्चयार्थो सुतोऽत्र कृष्यः । संयमतपोग्रहणं चानयोः प्रधान-
मोक्षाङ्गत्वव्यापनार्थः । प्रधानव्यञ्ज संयमस्य नवकमानुपा-
दानहेतुत्वेन, तपसश्च पुराणकर्मनिर्जरेणहेतुत्वेन भवति चाग्नि-
नवकमानुपादानात् पुराणकर्मचरणाय च सकलकर्मकृत्वक-
णो मोक्ष इति (अप्याणं भावेमांश्च विहर चि) आत्मानं
वासयंस्तिष्ठतीत्यर्थः ॥

त ए णं से भगवं गोयमे जायसहं जायसंयमे संजायको-
उद्धे उप्पसमं उप्पससं उप्पसकोउद्धे संजाय-
सहं संजायसंयमे संजायकोउद्धे उद्धाए उद्धेति । उद्धाए
उद्धेता जेणव समणं जगवं महावीरे तेणव उवागच्छ ।
उवागच्छिता समणं जगवं महावीरं तिसुत्तो आयाहि-
णपयाहिं करं । करंइता वंदइ, पमंसइ, नंदिता खमंसिता
णच्चसखे पातिदूरे सुसुममाणं एवमंमाणं अजिमुहे वि-
णएणं पंजिउहे पज्जुनासमाणं एवं वपासि ।
(तए णं से चि) ततो ध्यानकोष्ठेपरावतिहरणानन्तरं, एमि-
तिवाक्यालङ्कारार्थः ‘से’ इति प्रस्तुतपरामर्शः । तस्य तु
सामान्याकस्य विशेषवाचनार्थमाह—(भगवं गोयमे चि) कि-

मित्राह- (जायसहे इत्यादि) जातभक्षादिविशेषणः सन्तुलितप्र-
तीति योगः । तत्र आत्मा प्रवृत्ता भक्षा इत्यादि वक्ष्यमाणार्थतत्त्वज्ञानं
प्रति यस्यासी जातभक्षः तथा जातः संशयो यस्य स जातसं-
शयः । संशयस्त्वयवधारितापेक्षायाः स चैनय-तस्य जगत्वो
आनो भगवता हि महावीरेण "बलमाणे बलिय" इत्यादौ वृत्त ब-
लजयैः क्लिप्तो निर्दिष्टः, तत्र य एव बलम् स एव क्लिप्त इत्युक्तः,
तत्त्वैकार्थविषयापेक्षो निर्दिष्टोः, बलत्वानि वृत्तसंशयकालविषयः,
क्लिय इति स्वातन्त्र्यकालविषयः । अतोऽत्र संशयः-कथं नाम
यद्यथायं बलमानः स यथातो भवतीति ? , विरुद्धत्वादनयोः
कास्योरिति । तथा [जायकोहहे] जातं कुन्-
हं यस्य स जातकुन्हाः, जातोस्तु य इत्यर्थः । कथ-
मेवान् द्वाधांश्च जगत्वात् प्रकाशयिष्यतीति । तथा- (उपपन्न-
सहे) उपपन्ना प्रागनुता सनी ज्ञाता भक्षा यस्य स उपपन्न-
भक्षाः अथ जातभक्ष इत्येताद्वेदवास्तु किमयमुपपन्नभक्ष इत्यभि-
धीयते, प्रवृत्तभक्षत्वेनैवोपपन्नभक्षत्वस्य सम्भवात्, न ह्युपपन्ना
भक्षा प्रदेष्टे इति । अतोऽयं प्रवृत्तप्रदर्शनायम् । तथा-कथं
प्रवृत्तभक्षः, उच्यते-यत् उपपन्नभक्ष इति हेतुव्यप्रदर्शनञ्चोक्तम-
व, जायकोहहेरवात् तस्यायदाहुः "प्रवृत्तरीपामप्रवृत्तभास्कराः,
प्रकाशचन्द्रं वृषुषे विभावरीम् ।" इह यद्यपि प्रवृत्तरीपत्वादे-
वामप्रवृत्तभास्करत्वमवगमं तथापि मप्रवृत्तभास्करत्वं प्रवृत्तरी-
परत्वादेनून्योपपन्नवस्तमिति । "उपपन्नसंसेय उपपन्नकोहहे
सि" प्राग्वत् । तथा " संजायसहे " इत्यादि पदद्वयं प्राग्वत्,
नवरमिह सम्राष्टः प्रकाशविचयनः । यथा- " सञ्जातकामो
विराजिह्मयः, मानात् प्रजातिः प्रतिमानवान् ।" पेट्टेभ्यं
प्रकाशे जातवद्धः कात्तवायं इति । अन्ये तु-"जायसहे"
इत्यादि विशेषणद्वयशकमेवं व्याख्यास्य-जाता भक्षा यस्य प्रपुं-
स जातभक्षः । किमिति जातभक्ष इत्यत्र आह-यस्याजातसंशयः
इह बलत्वेनैव द्योतयति । अथ जातसंशयोऽपि कथमित्यत
आह-यस्याजातकुन्हाः कथं नामास्यायमवयवोऽस्य इत्यभिप्रा-
यवानिति । एतच्च विशेषणत्रयमवग्रहापेक्षया प्रवृत्तम् । एवमुपपन्न-
संजातसमुपपन्नभक्षत्वाद् यद्वाहायाधारणाभेदेन वाच्याः । अन्ये
त्वाहुः-जातभक्षत्वाद्यपेक्षयापन्नभक्षत्वाद् यः समानार्था विवकि-
त्वापेक्षं प्रकर्षप्रवृत्तिप्रतिपादनाय स्तुतिमुखेन ग्रन्थकृतोक्तः, न
चैनं पुनरुक्तदोषाय । यदाह-"बका इवमवादिनि-राक्षसमनाः
स्तुवंस्तथा भिन्दुः । ययमसत्तद्धे भूने, तययनकं न द्वाषाय"
॥ १ ॥ इति (उडाए उडेति) उद्यानमुखा, ऊर्द्धं वनेनं, तथा
बकाया उत्तिष्ठति ऊर्द्धो जगति । उर्द्धं इत्युक्ते क्रियाऽऽरम्भ-
मानमपि प्रतीयते, यथा वक्तुमुत्तिष्ठति इति । तन्तस्तव्यच्छे-
दायोक्तव्याप्यति । (उडाए उडेए सि) उपागच्छतात्पुत्त-
रक्रियापेक्षया उद्यानक्रियायाः पूर्वकालानुविधानाय उद्या-
योद्यापेक्षेति कस्याप्रत्ययेन निर्दिशतीति । (जेनेत्वादि) इह
प्राकृतप्रयोगादव्यवस्थाया येनेति यस्मिन्नेव विग्रहाने भ्र-
मणौ जगत्वात् महावीरो वनेने (तनेव सि) तस्मिन्नेव वि-
ग्रहाने उपागच्छति, तस्मात्पेक्षया वनेमानत्वादागमनक्रियाया
वनेमानविभक्त्या निर्दिष्टः कृतः, उपगन्तवानित्यर्थः । उपागम्य
च भ्रमणं भगवन् महावीरं कर्मतापच (निकृष्टा सि)
नीरं वाराहः क्रियः (आवाहिण्यवाहिणं करेह सि) आ-
दिक्रियादिक्रियहस्तावारज्य प्रदक्रियः परिणो ब्राम्यनो दक्रिय
एव आदिक्रियाप्रदक्रियोऽनन्तं करोतीति । (यंहे सि)

बन्धते वाचा स्तौति । (नमसह सि) भगवन्तः, का-
येन प्रणमति । नवासाहे सि] न नैव अस्यासञ्जाति-
निकटः, अथवहपरिहाराभ्यासासके वा स्थाने, वर्तमान इति
वक्ष्यम् । [नाहदरे सि] न वैवाहित्तुर्गोऽनियमकुरोऽनौवि-
त्यपरिहारात् नानिदरे वा स्थाने [सुस्तस्माणे सि] जगवद्ध-
बनानि श्रोतुमिच्छन् [अग्निमुहे सि] अग्नि भगवन्तं सकाकृत्य
मुखमप्येत्यभिमुखः । तथा [विषयेण सि] विषयेन हेतुना
[पंजलिउडे सि] प्रकृष्टः प्रधानो सञ्जातदृष्टितत्वेन अञ्जलि-
हस्तन्यासविशेषः कृतो विहितः येन सोऽप्राहितादिदृशनाभ्या-
जलिङ्गनः [पञ्जुवासमाणे सि] पञ्चुप्रासीनः सेवमानांमेन च
विशेषणकदम्बकल भवणविधिरुपदिष्टः । आह च- " (णहवि-
महापरिबर्जिह्मदि गुष्टेहि" पंजलिउडेहि । अस्ति बहुमानपुत्रं, उ-
च उष्टेहि मुनेयवर्ध" ॥ १ ॥ इति [एवं वयासि सि] एवं बह्व्यमाण-
प्रकारं वस्तु अवदादिकृतावदः । ॥ ० १ शं १ उ० । विपा० । (य-
दवादीरु तत् "कञ्जकारणभाव" शब्देऽत्रैव भागे १६७ पृष्ठे नि-
रूपितम्) श्रीवीरजितनन्दस्येन्द्रकृतनिर्वाणुनिराग्रानुश्रुति त्रय
प्रायाः विधायाः, नेपु इन्द्रमुनिरेवातिश्रितः । तत्र प्रमातयव-
नरुपयादागमस्य । यदाह जगत्वात् वीरः-" चिरमंशुश्रोसि
गोयमा ।" पं० सं० २ द्वार । जं० । उपा० । विशे० ।

गौतमस्य भगवताऽऽमनस्तुत्यताऽऽश्रित्य यथा-

रायगिहे० जाव परिसा पडिगया गोयमादि० । समणं भगवं
महावीरं जगव गोयमं आपनेसा एवं वयामी-विरमंमि-
होसि मे गोयमा !, चिरमंशुतोमि मे गोयमा !, विरपरि-
चितोमि मे गोयमा !, चिरजुसिआमि मे गोयमा !, चिरा-
गुगआमि मे गोयमा !, चिराणुवसीमि मे गोयमा !, अणंतरे
देवलोए अणंतरे माणुम्मए जवे किं पं मरणकायस्स
भेदा, इतो जुता दो वि तुष्ठा एगद्धा अविससमणाणा च भ-
विस्साम । ज० १५ श० ७ उ० ।

("तुष्ठा" शब्दे व्याख्यास्यते) (गौतमस्वामिनः तुक्किकापुर्यां
गोचरवर्षाये गमने "उववाय" शब्दे द्वितीयभागे ६७६ पृष्ठे उ-
च्यम्) पञ्चदशशतनापसार्त्तानं गौतमस्वामिना परमार्त्तनेन पारणा
कारिता, तत्र लक्षिधपरमार्त्तमस्यैवसामिनि सार्त्तानं कथं कथयते
इति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्रैकाऽपि परमार्त्तपञ्चदशोऽलीयमहा-
नसप्तत्रिंशत्प्राजापेक्षेयं सर्वेषां प्राप्त इत्यत्राहर्त्तं किमपि ज्ञानं ना-
स्ताति बोधयामिति । ॥ १० ॥ प्रका० । निर्वाणगमनं चत्थम्-
स्वकीर्यानिर्वाणसमये दशशर्मणः प्रातिबोधनाय क्वापि प्राप्ते स्वा-
मिना प्रेषितः, श्रीगौतमः तं प्रातिबोधय पञ्चादागमज्जं श्रीवीर-
निर्वाणं बुत्वा वज्राहत इव शूयः कृणं तस्यो । वज्राण च-
" प्रसरति मिथ्यावतन्तो, गजोनि कुनीयिकीराका अय ।
तुम्भिकमरुचैरा-विराससाः प्रसरमेधमि ॥ १ ॥
राहुप्रस्मानाशकर-मिव गगनं द्वापदीनामिव नवनम् ।
प्ररतमिह गनशोने, रथया विनाऽय प्रजो ! जहे ॥ २ ॥
कस्याहिरोपे प्रणनः पदाथीन् ,
पुनः पुनः प्रपपदीकोरोमि ।
कं वा नन्दन्ति वदामि को वा,
आं गौतमेयामिनाऽय वका " ? ॥ ३ ॥
हा हा हा वीर ! किं क्वं वदीदरेऽसत्तरेऽहं दूरीकृतः, किं

आयम्कं मण्डयित्वा बालवत्सलाञ्जलिं स्तम्भिष्यन्, किं केवलज्ञा-
नमगमोविष्यन्, किं मुक्ती संकोक्षेन विष्यत्, किं वा तत्र भा-
रोऽन्विष्यत् यदेवं मां विमुच्यतः ? । एवं च बहो ! बहो !
इति कुर्वन् भी भी इति मुने हस्ते गीतमस्य । तथा हुं ज्ञातं बी-
तरगा निःस्नेहा भवन्ति, यस्माद्ययमप्राप्ये यमया तदा मु-
तोपयोगो न दत्तः, धिरे इमम एकपाक्षिकं स्नेह्य, अलं स्नेहेन,
एवोऽस्मिन्नास्ति कश्चन मम, एवं सत्यकुः सात्यं भावयस्त-
स्य केवलमुपदे- "मुकुलमगगवज्रान्, सिंहेनो वज्रसिंखज ।
बीरे जीवन्त ए जाओ, गोयमं जं न केवञ्चो" ॥१॥ प्रातःकावे इ-
न्द्रायैर्महिमा कुनः । अथ कविः-"आदकारोऽपि बोधाय, रागोऽपि
शुक्रनक्त्ये । बिषादः केवलाया जूत्, चिन्तं भीतीतममगोः" ॥१॥ स
च आदशवर्षाणि केवलपर्यायं परिपाल्य दीर्घायुरितिकृत्वा
सुधर्मस्वामिने गणं समर्थं मोक्षं ययौ । सुधर्मस्वामिनोऽपि पञ्चा-
त्कव्यज्ञोत्पत्तिः । सोऽप्यवो वर्याणि विदुः जम्बूद्वीपमिने गणं
समर्थं सिञ्ज गतः । १२७। कदपु ६ कृण । "कुन्दोऽवलकीर्ति-
नः, सुन्दोऽनसकलविषयाजोगः । शून्यमज्ञानविनतपदः, भी-
तीगमणुधरः पातु" ॥१॥ कर्म १ कर्म ० । (सर्वैव गीतमग-
धरकतयना । इन्दुः शब्दे प्रथममग १४० पृष्ठे अन्यत्र च
निरुचिता । मगधेपु मण्डिग्रामं कणवृत्तिकगीतमस्य 'एसनास-
मिदं' शब्देऽत्रैव भागे ७३ पृष्ठे कथा) अन्धकचुप्यः पुनः, मन्त ० ।

तस्मै यं अंधगवहिंसस रक्षो धारणी नाम देवी होत्या ।
बह्व्योऽनप्यं मा धारण । देवी ! अस्मया कर्णो तं स तारि-
मगेसि मयणिज्जंति एवं जहा बह्व्यो सुमिणं दंसणं क-
इणा नमं वात्तत्तणं कइआ य जोव्वलं पाणिगहणं कइआ
पासादन्नोमा य नवरं गोयमकुमारं छांमं अट्टाएदं राय-
वरक छाणं एगदिवनेणं पाणिं गेहाइवेति अट्टाड दाउ, ते
यं कांशेणं ते णं ममएणं अरहा अरिद्धनेमी आदिकेऽ
जाव बिहरति । चउन्निहा देवा अगार, कण्ठे विनिगन्ते, ते
यं काले णं तस्मै गोतमस्स अगारस्स जहा मेहे तथा छि-
गन्ते धम्मं सोक्का ४ णं खवरं देवाणुप्पिया ! अम्मपि-
यरो आपुच्छामि देवाणुप्पियाणं एवं जहा मेहे कुमारं जाव
अणुमारं जाए ईरियासमिते जाव इणुमे णिगणं पावयणं
पुरतो काउ बिहरति । तेतं णं स गोतमं अस्मया कयाती अर-
हश्च अरिद्धनेमिस्स तहारूवाणं थेराणं अंतिए सामा-
तियमाइयाई एकारम अंगोई अट्टिउजति, अहि-
ज्जिआ बहूहि चउत्थं जाव भावेयाणं विहरति ।
तं अरहा अरिद्धनेमी अस्मया कयाती बारवतीतो नगरीतो
णंदणवणातो पणिक्कलमस, पडिक्कलमस च बह्ना
अणवपविहारं विहरति, तेतं णं स गोतमं अणुमारं अस्मया क-
ताई जेणव अरहा अरिद्धनेमी तेणव उवागच्छति, उवागज्जिआ
अरिहं अरिद्धनेमिं तिक्कुत्तो आयाहिणपयाहिणं वेदति, नमं-
सति, एवं वयासी-उच्छामि णं जंतं । उक्कोइ अम्मणुष्साते म-
माणे मामिपभिक्षुपडिमं उवसं पज्जिआ णं विरितिए, एवं
जहा खंदओ नहा वारस जिक्कुपडिमाओ फासेति, गुणुरयणं

पि तवोक्कमं तवैव फासेति शिरवसेसं, एवं जहा खंदओ तहा
चिंतेति, तहा आपुच्छति, तहा थेरेहिं सक्किं सेत्तुनए पक्क
वुद्धति, मासियाए संलेट्ठणाए वारस बुद्धिहं परियाओ
जाव सिक्के । अट्टा १ वर्ग । भास १ ।

गोतमो ह्यवो बहोवर्षैः, तेन शूद्रोपादापतनाविचित्रिजिज्ञे-
ष जनचित्तासेपदज्ञेय भिक्षामटति यः स गौतमः । औ ० ।
ग ० । ह्युत्तराकुमालाचरितविचित्रपादपतनादिश्रुत्वा कथायव-
त्प्रतिवृत्तकोपासकजिज्ञासादिभिः, छा ० १ पु ० १४ अ ० ।
गोमतिके, सुव ० १ पु ० ७ अ ० । अनु ० । भावा ० । पञ्चदशस-
तापसनां गौतमेन ह्यविषयमार्गेण पारणा कारिता, तत्परमार्कं
नैकियमन्यत्पत्तिं प्रभे, उत्तरम-न तद्वैकिं किं त्वज्ञीयमदान-
संज्ञस्यैव तत्परमार्कं तावज्जातमिति । ३० प्र ० लेन ०
उल्ला ० । गौतमपराङ्मुहतापसं पतङ्गं प्रथमं यस्मात्तुलं मुच्यते त-
च्छाणकं ज्ञानस्यायं समावाति, अन्यथा वा, तत्तपःकरणं कुत्र अन्य-
मध्ये योक्तव्यमिति प्रभे, उत्तरम-गौतमपतङ्गपतप आ-
चारदिनकरप्रत्ये प्रोक्तमस्ति, एवं तत्र नाशुकमोचनमुक्तं नास्ति,
यदि कापि अस्मिन् नाशुकमोचनं तदा तद् ज्ञानकृत्यं न भव-
ति, तेन यथायथं ज्ञानार्थं यतीनां वैद्यार्थं वा व्यापारणी-
यमिति । ११० प्र ० लेन ० ४ उल्ला ० ।

गोयमकेसिञ्ज-गोतमकेशीय-त ० । प्रयोविशो उत्तराध्ययने, स ०
३५ सम ० ।

जिणे पासि चि नायेणं, अरहा सोगपुइए ।

संबुच्छपा य सव्वन्तु, धम्मत्तिवयरे जिणे ॥ ? ॥

पार्थ्वे इति नाम अर्हतं सञ्जतं तीर्थे करोऽस्तु कीदृशः स जिनः
परीवरोपमर्गजना, रागद्वेषजना वा, पुनः कीदृशः स पार्थ्विजि-
नः । लोकपूजितः लोकं न विजगता अस्मिन्, पुनः कथमनृतः सः ।
[संबुच्छपा] संबुद्धात्मा तत्त्वावबोधयुक्तात्मा, पुनः कीदृशः
स पार्थ्वीः, सर्वज्ञः, पुनः कीदृशः पार्थ्वीः, धर्मतीर्थकरः धर्म एव
अवाप्त्युपनिर्वाहहेतुत्वात्तीर्थं धर्मतीर्थं करोतीति धर्मतीर्थकरः,
पुनः कीदृशः । जयति स सर्वकर्माणीति जिनः, द्वितीयजिनिषि-
शेषयं श्रीपार्थ्वस्य मुक्तिममं स्मृतिं, तदा हि श्रीमहावीरः
प्रत्यक्षं तीर्थं करोति, श्रीपार्थ्वोऽथस्तु मुक्तिं जगामेति ज-
नः ॥ १ ॥

तस्मै सोमण्यैवस्स, आसी सीसे महायसे ।

केसीकुमारसमणे, विज्जाचरणपारेण ॥ ३ ॥

नस्य लोकप्रदीपस्य श्रीपार्थ्वेनाद्यतीर्थकरस्य केशिकुमारः
शिष्य आसीत्, कुमारो हि अपरिणीततया कुमारत्वेन एव धम-
तः संबुद्धीनचारित्रः कुमारधर्मणः केशिकुमारधर्मणः । कथमनृतः
सः । महायशः महाकीर्तिः पुनः कीदृशोः । विद्याचरणपारमः
ज्ञानचारित्र्याः पारम्यमी ॥ ३ ॥

ओहिनाणुए बुद्धे, सोमसंघमयाउले ।

गामाणुगामं रांयेते, सावत्थि नगरिमागए ॥ ३ ॥

स केशिकुमारधर्मणः आश्रम्यो नगरोयं आगतः किं कुर्वन् ?
ग्रामानुग्रामं रोयन्ने इति ग्रामानुग्रामं विचार्य, कीदृशः । [आ-
हिनाणुए बुद्धे इति] अवधिज्ञानधुनायं बुद्धोऽनगततत्त्वः

मतिभुतावधिमानसहितः, पुनः कीदृशः ? शिष्यसङ्घसमाकुलः
शिष्यवर्गसहितः ॥ ३ ॥

तिष्ठुषं नाम उज्जाणं, तम्मी नयरमंकेल ।

फासुए सिजसंघारे, तत्थ बासमुवागए ॥ ४ ॥

स केशिकुमारभ्रमणस्तत्र भावस्त्वां नगयां तस्याः भावस्याः
नगरमण्डले पुरपरिसरे तिष्ठुषं नाम उद्यानं वर्तते, नगोद्याने
प्राशुके प्रदेष्टे जीवरहिते शय्यासंस्तारे वाससु उपगतः, श-
य्या वसतिः, तस्यां संस्तारः शय्यासंस्तारः, तस्मिन् समवस्थ-
त्यर्थः ॥ ४ ॥

अह तेणेव फालेणं, धम्मतिथयरे जिणे ।

जगवं वक्क्याणे सि, सव्वलो गोमि विसुए ॥ ५ ॥

अथशब्दो वक्तव्यान्तरोपन्यासे, तस्मिन् एव काले धर्मतीर्थक-
रो जिना भगवान् श्रीवर्द्धमान इति सर्वलोके विभुतोऽनूत् ॥ ५ ॥

तस्स होमपद्वस्स, आसि सीसे महायसे ।

जयवं गोयमं नामं, विज्जाचरणपारेगे ॥ ६ ॥

तस्य श्रीवर्द्धमानस्याग्निने होमप्रदीपस्य तीर्थकरस्य गौतम-
नामा शिष्योऽनूत्, कथञ्चन गौतमः ? महायशाः महाकान्तिः,
पुनः कीदृशो गौतमः ? विद्याचरणपारगः ज्ञानचारित्रधारी,
पुनः कीदृशो गौतमः ? भगवान् चतुर्होनां मतिभुतयधिमान-
पर्यायज्ञानयुक् ॥ ६ ॥

बारसंगविज्ज बुक्के, मीससंयसमाउळे ।

गामाणुगामं रीअत्ते, मो वि सावत्थिमागए ॥ ७ ॥

स गौतमोऽपि ग्रामानुग्रामं विहरन् भावस्त्वां नगयां प्रागतः,
कीदृशो गौतमः ? इन्द्राद्विज्जबुक्कः पकाद्विज्जबुक्कः इन्द्राद्विज्ज-
बुक्कः गौतमेन सम्पूर्णाति, ज्ञातव्योऽति । पुनः कीदृशो गौ-
तमः ? बुद्धं ज्ञातव्यः, पुनः कीदृशः ? शिष्यसङ्घसमाकुलः ॥ ७ ॥

कोट्ठणं नाम उज्जाणं, तम्मी नगरमंकेल ।

फासुए सिजसंघारे, तत्थ बासमुवागए ॥ ८ ॥

तस्याः भावस्या नगयां मण्डले परिसरे फासुकं नाम उद्या-
नं वर्तते तत्र प्राशुके 'सिज्जासंघारे' नाम्न भवस्थानम् उ-
पागतः प्राप्तः ॥ ८ ॥

केसिकुमारसमणे, गोयमो य महायमे ॥

उभयो वि तत्थ विहरिंसु, अह्मणि सुमपाहिआ ॥ ९ ॥

केशिकुमारभ्रमणश्च पुनर्गौतमः, यतौ उभौ अपि व्यवहार्यं
आगताम्, कीदृशौ तौ उभौ ? महायशसौ, पुनः कीदृशौ ?
अहोनां मनोवाङ्मयमुत्तिवाधितौ, पुनः कीदृशौ ? सुसमाहितौ
सम्पक्क समाधिपुक्कौ ॥ ९ ॥

उज्जओ सीससंघाणं, संजयाणं तवसिणं ।

तत्थ चिंता समुप्पन्ना, गुणवंता ताणं ॥ १० ॥

तत्र तस्यां भावस्यानुग्रहोः केशिगौतमयोः शिष्यसङ्घा-
नयनानां तपस्विनां सधूनां गुणवतां ज्ञानदर्शनचारित्र्यवतां
आधिपां वज्जीवरक्षाकारिणां परस्परबलोकनात् चिन्ता स-
मुत्पन्ना विचारः समुत्पन्नः ॥ १० ॥

केरिसो बा इमो धम्मो, इमो धम्मो व केरिसो ? ।

आचारधम्मपण्णिही, इमा वा सा व केरिसो ? ॥ ११ ॥

अयम् अस्मत्संबन्धी धर्मः, कीदृशः, वा इति विकल्पे, वाशब्दो-
ऽपवाये वा, अथवा-अयं धर्मो दृश्यमानगुणुत्तमशिष्यसम्ब-
न्धी कीदृशः पुनरयम् ? आचारधर्मप्रणयनरूपस्य कीदृशः,
पुनरेतेषां वा आचारधर्मप्रणयिः कीदृशः, माकृतवाद्यं लिङ्ग-
व्याप्यः, आचारो वेपथारण्यः आदि का बाह्यः क्रियाकलापः, स एव
धर्मः, तस्य प्रणयिव्यवस्थापनम् आचारधर्मप्रणयिः, पृथक्
इ कथं सर्वहोक्तव्य धर्मः, तस्याधनानां च जेदमनुकूलमि-
च्छाम इति भावः ॥ ११ ॥

चाटज्जामो य जो धम्मो, जो इमो पंचसवित्तओ ।

देसिओ वक्क्याणेणं, पासेण य महासुणी ॥ १२ ॥

अचेहोमो य जो धम्मो, जो इमो संतस्सरो ।

एकज्जपवसाणं, विसेमं किं नु कारणं ॥ १३ ॥ [युग्मय]

यस्यां चानुयांमो धर्मः पाच्येन महामुनिना तीर्थकरणे
दक्षितः, चत्वारश्च यमाश्च चतुर्धामाः, तत्र यश्चानुग्रामः चा-
नुकूलिको-अहिंसा-सत्य-चैत्येत्याग-परिग्रहत्याग-लक्षणो
धर्मः प्रकाशितः । यश्च पुनरयं धर्मो वर्द्धमानेन पञ्चाशि-
क्किः, पञ्चाशिक्षिता वा, पञ्चाजिनेहाग्नेः शिक्षितः पञ्चाशि-
क्किनः प्रकाशितः, पञ्चसु शास्त्रासु भवः पञ्चशिक्षकः, पञ्चमहा-
व्रतारः आदि सासत्यचौर्यत्यागभ्रंशुनपारेहारपरिग्रहत्यागलक्ष-
णो धर्मः प्रकाशितः ॥ १२ ॥ पुनर्वर्द्धमानेन अचलको धर्मः प्रका-
शितः, अचले मानोपेतं अचलं जीवप्रायश्च अष्टपट्टयं वस्त्रं धा-
रणीयमिति वर्द्धमानस्त्वामिना प्रोक्तम्, अस्त इव चलं यत्र स-
अचलः, अचल एव अचलकः, यत् वस्त्रं सद्यपि अस्त इव
तत् धार्यमित्यर्थः । पुनर्यो धर्मः पाच्येन प्रकाशितः सातन्त्र्य-
सह अत्यन्तं उत्तरेण प्रधानबहुमुख्येन नामागौतेन प्रत्येक-
वक्षेण व वर्तते यः स सातन्त्र्यसह-अचलको धर्मः प्रकाशितः,
एककार्ये मुक्तिपदे कार्ये प्रबलनयोः श्रीविरपादव्यवस्थेः किं नु
कारणं को हेतुः, कारणमेव हि कार्यमेव संभवः, कार्यं नु उभ-
योरेकमेव, कारणं च पृथक् इ कथमिति भावः ? किमिति प्रश्नः,
नुरिति वितर्कः ॥ १३ ॥

अह ते तत्थ सीसाणं, विज्ञाय पाविअकियं ।

समागमे कयमई, उज्जओ केसिगोयमा ॥ १४ ॥

अथानन्तरं नयोरुभयोस्तत्र भावस्त्वां आगमनानन्तरं के-
शिगौतमौ तौ उभौ समागमे कृतमनी अभूवाम् । किं कृत्वा ?
शिष्याणां च लुलुकाणां प्रवर्तकान् विज्ञाय विकल्पे ज्ञात्वा ॥ १४ ॥
गोयमो पदिरुवन्तु, सिस्ससंयसमाउले ।

जेदं कुसमविकत्तेता, तिष्ठुअं वणमागयो ॥ १५ ॥

गौतमस्तिष्ठुषं वनम् आगतः केशिकुमारोऽधिष्ठिते वने आगतः,
कीदृशो गौतमः ? प्रतिकृपः प्रतिकृपो यथोचितविषयः सं-
जानातानि प्रतिकृपकाः, पुनः कीदृशः ? शिष्यसङ्घसमाकुलः
शिष्यवृन्ददर्शनः, गौतमः किञ्चोपा ? जेष्ठं कुलम् अपे-
क्ष्यमाणः जेष्ठेष्टं प्रथमभवतात्पादव्यवस्थायां, कुलं सन्तानं वि-
चारयन इत्यर्थः ॥ १५ ॥

केसिकुमारसमणे, गोयमं दिस्समागयं ।

पदिरुवं पदीवत्ति, सम्मं च पदिवज्जइ ॥ १६ ॥

केशिकुमारभ्रमणो गौतमस्य आगतं दृष्ट्वा सम्यक् प्रतिक्रियाम्
आगतानां योग्यां, प्रतिपत्तिं सेवां, प्रतिपद्यते सम्यक्
करोतीत्यर्थः ॥ १६ ॥

पलालं फास्यं तस्य, पंचमं कुसलखाणि य ।

गोयमस्य निसिञ्जण, सिष्यं संपणाप ॥ १७ ॥

तत्र (तन्मुद्रकाद्याने एव केशिकुमारभ्रमणो गौतमस्य निषयाये
गौतस्य उपवेशनायै प्राप्तुं निर्वीजं कुविंघं पलालं पञ्चमानि
कुशलाणि, अकारात् अन्यान्यपि साधुयोग्यानि तुषानि (सं-
पणाप) समपेयानि । पञ्चमस्य हि कुशलाणां पलालभेदेन ।
अतुविंघं पलालं यथा—“तणपणमं पल्लसं, जिण्हिं कम्मट्ट-
गच्छमण्हिं” सात्वां १ बीही २ कांश्च ३, रालग ४ उरं तया
५ पञ्च ॥ १ ॥” इति वचनात् अत्रारि पलालानि साधुप्रस्त-
रणयोग्यानि, पञ्चमं हि इजादिप्रासुक्तं तृणं वर्धते, तत् केशि-
कुमारभ्रमणन गौतमस्य प्रस्तारणाय प्रदत्तमिति ज्ञावः ॥ १७ ॥
केनिकुमारसमणो, गोयमं य महायमे ।

तत्रात्रो निसन्ना सांरिति, चेदुमसमपण्ना ॥ १८ ॥

तदा केशिकुमारभ्रमणश्च पुनर्गौतमो महायशाः, एतौ उजौ
तत्र तिवृकाद्याने निषयां उपविष्टौ, शांते विराजते, कथम्भू-
तो तौ ? अद्भुतदिव्यसमप्रभौ ॥ १८ ॥

समागया बहु तस्य, पासणा कोउमा मिया ।

गहरेत्याणं अणमाओ, साहस्सोओ समागया ॥ १९ ॥

तत्र तस्मिन् तिम्रुकाद्याने, बहवः पाक्षयमा अन्यदेशिनः परि-
प्राजकादयः समागताः, कोइशास्ते पासणाः, कीतुकाव मृगाः
आश्चर्योद्भूता मृगा इव अज्ञानिनः, तु पुनः अनकलांकानां सहस्रं
समागतम्—अनेका प्रचुरा लाकानां सहस्ररूपि आश्चर्याव, स-
मागता तत्र संप्राप्ता ॥ १९ ॥

देवदाणवमंधवा, जकवरकलमकिन्नरा ।

आदिस्साणं च जूयाणं, आसो तस्य समागयो ॥ २० ॥

तत्र तस्मिन् प्रदेशे देवदानवगंधर्वा यक्षराक्षसकिन्नराः,
समागता इति शेषः च पुनस्तत्र अदृष्टयानां भूतानां कलांकि-
न्यन्तराणां समागमः सङ्गम आसीत् ॥ २० ॥

पुच्छामि ते महाभाग !, केसो गोयममव्ववी ।

तओ केसिं बुवंतु, गोयमो इणमव्ववी ॥ २१ ॥

तथाजैयपमाह—तदा केशो गौतममब्रवीत् । किमत्रावदित्याह—हे
महाभाग ! ते त्वाभ्य अहं पुच्छामि । यदा केशिकुमारं हस्त्युक्तं
तदा केशिकुमारभ्रमणं भुवन्तं गौतम इत्यम ब्रवीत् ॥ २१ ॥

पुच्छ भंन ! जह्मिच्छं ते, केसिं गोयममव्ववी ।

तओ केसो अणुआए, गोयमं इणमव्ववी ॥ २२ ॥

गौतमो वदति—हे भवन्त ! हे प्रज ! ते तव यथेच्छं यत् तव चे-
तसि अवभासते तत् त्वं पुच्छ—मम प्रश्नं कुर्व, इति केशिकुमा-
रं प्रति गौतमोऽब्रवीत्—“गौतमम्” इति प्राकृतत्वात् प्रथमास्था-
ने द्वितीया । ततो गौतमस्यादावन्तरं केशिकुमारो गौतमेन अ-
नुज्ञातः सन् गौतमेन दत्ताङ्गः सन् गौतमं प्रति इदं वक्ष्यमाणं
वचनमब्रवीत् ॥ २२ ॥

चाउज्जायो य जो धम्मो, जो इमो पंचसिक्खिओ ।

१ टीकाकारोक्तीत्या “लोगायं तु अग्रमाओ” इति पाठो-
ऽनुमीयते ।

देमिओ वक्कमाणेण, पासण य महासुणी ॥ २३ ॥

एककजपवक्काणं, विससे किंनु कारणं ।

धम्मो छविहे देहावी !, कट्ठं विप्पच्चओ न ते ? ॥ २४ ॥

हे गौतम ! पास्येन सुनिमा तीर्थकरेण यस्मात्तुर्धामभातुमंति-
कोऽयम् अस्माकं धर्मो छविष्टः, पुनर्योऽयं धर्मो वक्ष्यमानेन प-
ञ्चाधिकाः पञ्चमतात्मका विष्टः कथितः ॥ २३ ॥ एककारणं मोक्ष-
साधनकरणे कार्यं प्रपन्नयोः श्रीपार्ष्वमहावीरयोर्विशेषे भेदं किं
कारणम् ? हे मेधाविन् ! द्विविधे धर्मे तव कथं विप्रत्ययो न ज्ञव-
ति ? । यतो ह्यौ अपि तीर्थकरौ द्वावपि मोक्षकार्यसाधने प्रवृत्तौ
कथमनयोर्भेद इति हेतोस्तव मनसि कथं विप्रत्ययो न ज्ञवति
सन्देहो न भवति ? ॥ २४ ॥

तओ केमिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ।

पष्ठा समिकवप धम्म—तत्तं तच्चविशिच्छयं ॥ २५ ॥

ततोऽनन्तरं केशिकुमारभ्रमणं भुवन्तं कथयन्तं गौतम इत्यम
अब्रवीत्—हे केशिकुमारभ्रमण ! प्रज्ञा बुद्धिर्धर्मतत्त्वं धर्मस्य पर-
मायं पश्यति, धर्मतत्त्वं बुद्ध्या एव विलासयते, “सुचमं धर्मे
सुधीर्येति” इति वचनात् । कीदृशं धर्मतत्त्वं ? तत्त्वविनिश्चय-
तत्त्वानां जीवादीनां विशेषण निश्चयो यस्मिन् तत् तत्त्वाविनि-
श्चयम्, केवलं धर्मतत्त्वं अवगमात्रेण निश्चयो न ज्ञवति, किन्तु
प्रज्ञावशादेव धर्मतत्त्वं विनिश्चयः स्यादिति भावः ॥ २५ ॥

पुरिमा उज्जुज्झाओ, वक्कज्झा य पच्छिमा ।

मज्झिमा उज्जुपक्कओ, तेष धम्मो दुहा कओ ॥ २६ ॥

केशिकुमारभ्रमण ! पुरिमाः पूर्वं प्रथमतीर्थहस्ताधवः आदीश्व-
रस्य मुनयश्च अजुज्जमाः अजवध ते जडाश्च अजुज्झाः, बन्धु-
दुरिति शेषः । शिष्टाग्रहणतत्पराः अजवः, दुष्प्रतिपाद्यतया
जरा मूर्खाः पुत्राध्वो यस्मादर्थे । पश्चिमाः पश्चिमतीर्थहस्ताधवो
महावीरस्य मुनयो वक्कज्झाः—वक्काश्च ते जडाश्च वक्कज्झाः,
वक्काः प्रतिबंधसमये वक्कज्झानां, जराः कदाग्रहपराः, तादृशा
बन्धुः तु पुनर्मध्यमाः मध्यमतीर्थहस्तार्थं मुनयो द्वाविंशतिती-
र्थहस्ताधवः अजुप्रज्ञाः बन्धुः, अजवश्च प्राज्ञाश्च अजुप्रज्ञाः,
अजवः शिष्टाग्रहणतत्पराः, पुनः प्राज्ञाः प्रकटपुद्गल्यः, तेष
कारणेन हे मुने ! धर्मो द्विधा कृतः ॥ २६ ॥

पुरिमाणं दुक्खिमोक्को, चरिमाणं दुराणपालओ चव ।

कण्णो मज्झिमगाणं तु, विसिंओक्को सुपासओ ॥ २७ ॥

[पुरिमाणं मति] प्रथमतीर्थहस्ताधूनां कल्पः साध्याचारो
द्विविधोऽयः—दुःखेन निर्मलीकरणीयः, अजुज्झाः कल्पनीयाः
कल्पनीयपद्धानविकलाः, पुनश्चरमाणं चरन्तीर्थहस्ताधूनां दुर-
रापालकः—दुःखेन अनुपाण्यते इति दुरनुपालकः, महावी-
रस्य साध्याचारं वक्कज्झाः वक्कजादिकवधबहुलत्वात् साध्या-
चारं जानन्तोऽपि कर्तुमशक्ताः, तु पुनर्मध्यमगानां द्वाविंशति-
तीर्थहस्ताधूनाम्—प्रज्ञितनाथादारस्य पश्चिमापपेयन्ततीर्थक-
रमुनीनां कल्पः साध्याचारः सुविशोध्यः, सुपालकश्च, साध्या-
चारसुखेन निर्मलीकरणीयः, पुनः सुखेन पादयः, द्वाविंशतिती-
र्थहस्ताधवो हि अजुप्रज्ञाः—स्तोकनोक्तं बहुलाः तस्मात्तु-
भ्रंतिको धर्मो छविष्टः । मेधुनं हि परिग्रहे एव गण्यते, आदीश्व-
रस्य साधूनां यदि पञ्च महाप्रज्ञानि प्राणातिपातविरतिमुखावा-
दविरतिभेदुनविरतिपरिग्रहविरातकृपाणि पृथक् २ कथ्यन्ते

तदा ने श्रुजुजडाः पञ्चमहाव्रतानि पालयन्ति, सो चेते व्रतभङ्गं कुर्वन्ति, ते तु पापनाशमाचारं श्रुयन्ति तावन्मात्रमेव कुर्वन्ति, आधिकं लघुजडा किमपि न विदन्ति । महावीरस्य साधवोऽपि चेत्पञ्चमहाव्रतानि श्रुयन्ति तदैव पालयन्ति, तेऽपि यथा जमाज्ज, चेत् वर्षवारं महाव्रतानि श्रुयन्ति तदा क्षात्रायैव पालयन्ति, न तु पञ्चमे पालयन्ति । एकजडाधिकदाम्भप्रस्ताः अतीव इष्टधारिणः, श्राद्धश्रुतितीर्थकल्याणः श्रुजवः प्राज्ञाभ्यस्तारि भुक्ता सुपुत्रित्वात् पञ्चापि व्रतानि पालयन्ति । तस्मात्क्षेत्रारि व्रतानि प्रकानि, तस्मात् धर्मो श्रिविद्या कृतः-स्वाभ्युत्थेतिः, पञ्चमतात्मकश्च । स्वस्वकारपुत्रव्याणम् अभिप्रायं विहाय तीर्थकैर्यमे उपदिष्ट इति ज्ञावः ॥ ३७ ॥

साहु गोयम ! पत्ता ते, जिबो मे संसओ इमो ।

असो वि संसओ मज्जे, तं मे कहसु गोयमा ॥ २८ ॥

इति भुक्ता केशिकुमारः भ्रमणो भवति-हे गौतम ! ते तव साधु प्रज्ञाऽस्ति सम्यक् बुद्धिरस्ति, मे मम अयं शंस्यस्त्वया क्षिप्तो दूरीकृतः । अन्योऽपि मम शंसयोऽस्ति, तस्मिन् तत्त्वोत्तरं हे गौतम ! त्वं कथयस्व । इदं वचनं हि शिष्यापेक्षं, न तु तस्य केशिमुनेर्ज्ञानप्रयवत एवंविधः शंस्यसम्भवः ॥ ३८ ॥

अचेलगो य जो धम्मो, जो इमो संस्तरुतो ।

देसिओ वक्कमाणेण, पासेण य महायसा ॥ ३९ ॥

एककज्जपवभायि, विसिसे किं नु कारणं ।

खिगे दुनिहे मेहावी ॥ इहं विपचओ न ते ? ॥ ३० ॥

अर्थमार्गेन चतुर्विंशतितमतीर्थकरेण यो धर्मोऽन्वेषकः-प्रमाणो-पेतजीर्णप्रायो धनवन्नखधारणात्मकः साध्वाचारी दिष्टः, यः पुनः पारिवर्षिकमध्यस्था नवोर्विंशतितमतीर्थकरेण योऽयं धर्मः सामान्यतरः पञ्चवर्णवस्तुसूत्रप्रमाणरहितवन्नखधारणात्मकः साध्वाचारी प्रदर्शितः, हे मेधाविन् ! एककार्यप्रतिपन्नयोः श्रीवीरपारिवर्षीयेशेभ्यो अदे किं कारणं का हेतुः?, हे गौतम ! श्रिविधे लिङ्गे द्विप्रकारकं साधुवैषम्यं तव कथं विप्रत्ययो न व्यपद्यते कथं समेहो न जायते ? उभौ अपि तीर्थकरी मोक्षकार्यसाधकौ कथं ताभ्यां वैषम्यं प्रकाशिनः?, इति कथं तव अयं संशयो न भवति ? ॥ ३० ॥

केसि एवं वुत्तथां, गोपमो इणमव्ववी ।

विक्काणेण समागम्भ, धम्मसाहणविप्पिज्जे ॥ ३१ ॥

गौतम एवं भुवार्णं केशिकुमारं सुनिम् इत्य्ममवीत्-हे केशिमुने ! तीर्थकैर्विज्ञानेन विशिष्टज्ञानेन कवलज्ञानेन सामान्यं यत् यत् यस्य उचितं तत्तथैव क्षात्रा धर्मसाधनं धर्मोपकरणं वर्षाकल्यादि इत्यम् श्रुत्यमहायस्यस्य, इदं वक्रजन्मोऽप्यम् इति ईप्सितम् अनुमतम् इष्ट कथितमिति यावत्, यतो हि शिष्याणां एकवर्णादिवक्त्रानुक्तानि वक्रजन्मत्वेन रज्जनादिषु प्रवृत्तिर्दुर्निवार्य एव स्यात्, पारिवर्षीयशिष्यास्तु श्रुत्यप्राज्ञत्वेन शरीराभ्यान्वमार्गेण प्रयोजनं जानन्ति, न च ते किञ्चिद्व्याजं कुर्वन्ति ॥ ३१ ॥

पवपत्यं च सोगसम्, नाणाविहविगप्पयं ।

जत्तयं महत्तरं च, सोमे णिगप्पओपाणं ॥ ३२ ॥

हे केशिमुने ! मानाविधं विकल्पनं मानाकारोपकरणपरि-कल्पनम् अनेकप्रारोपकरणचतुर्दशोपकरणधारणं वर्षाकल्या-

दिकं च यत् पुनर्लोकैर्लिङ्गस्य प्रयोजनं साधुवैषम्यं प्रयत्नं वर्षाधिकैरुक्तं ननु लोकस्य प्रत्ययार्थं लोकस्य गृहस्थस्य प्रत्ययार्थं, यतो हि साधुवैषं बुद्धनाद्याचारं च दृष्ट्वा धर्मी प्रति-न इति प्रतीतिरुपपद्यते । अन्यथा विद्वम्बकाः पाक्षरिक्तोऽपि पूजार्थं वयं व्रतान इति प्रवीरन्, तत्प्रयोजनं च पुन्यार्थार्थं संयमनिर्वाहार्थं, यतो हि वर्षाकल्यादिकं विना वृष्ट्यादिना संयमनिर्वाहो न स्यात्, तेन वर्षाकल्यादिकं वर्धयितुं स्यात् आचार उपकरणधारणं च दृष्टितम्, पुनर्महं ज्ञानं तदर्थम् इति प्र-हर्षाय, ज्ञानाय इत्यर्थः । यदि कदाचित् विस्तारिणोऽप्यर्थः स्यात्, परीवहोऽप्यर्थं संयमे अग्निरुपपद्यते, तदा साधुवैषधारो मनसि एतादृश ज्ञानं कुर्यात्-यतोऽहं साधुवैषधारो अस्मि, यतो "धम्मं रक्कहं वेसो" इत्युक्तत्वात् इत्यादिहेतोर्लिङ्गधारणं हेयम् ॥ ३२ ॥

अद्द भवे पडक्काओ, मोक्खसञ्जयमाहणे ।

नाणे च दण्णेण वेव, चरितं वेव निच्छए ॥ ३३ ॥

पुनर्गौतमो भवति-हे केशिकुमारभ्रमण ! निश्चयेन येन ये मोक्ष-सङ्गतसाधनानि ज्ञानदर्शनचारित्र्याणि सत्यानि साधनानि नि-श्चयनये वृत्तन्ते, अथ प्रतिज्ञा नयेत् श्रीपारिवर्षीयमहावीर्याः इयम् एका एव प्रतिज्ञा जनेत्, श्रीपारिवर्षीयस्याऽपि मोक्षस्य साधनानि ज्ञानदर्शनचारित्र्याण्येव, श्रीवीरस्यापि मोक्षस्य साधनानि ज्ञानदर्शनचारित्र्याण्येव; श्रीपारिवर्षीययोरेवा प्रतिज्ञा जि-ज्ञा नास्ति इत्यर्थः । वेपस्य अन्तरम् श्रुजुजवचक्रजडाद्यर्थः, मोक्षस्य साधने वेपो व्यवहारमये हेयः, न तु निश्चयनये वेपः । निश्चये तु ज्ञानदर्शनचारित्र्याण्येव, न च ज्ञानं मानाकारादिकं, दर्शनं तत्त्वदिकं, चारित्र्यं सर्वमाद्यविरतिकरं, तस्मात् निश्चयव्यवहारनयो ज्ञातव्यो इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

साहु गोयम ! पत्ता ते, जिबो मे संसओ इमो ।

असो वि संसओ मज्जे, तं मे कहसु गोयमा ॥ ३४ ॥

अस्या अर्थस्तु पूर्ववत्, नवरं प्रसङ्गः शिष्याणां व्युत्पत्त्यर्थं जानन्नपि अपरमपि वस्तुतत्त्वं गौतमस्य स्तुतिद्वारेण पृच्छन्-म्योऽपि संशयोपपद्यी आह ॥ ३४ ॥

अणेगाणं सहस्साणं, मज्जे चिट्ठसि गोयमा ! ।

ते य ते अजिगच्छन्ति, कद्धं ते निजिया तुमं ? ॥ ३५ ॥

केशी भवति-हे गौतम ! अनेकेषां शत्रुसम्बन्धनां सहस्राणां मध्ये त्वं तिष्ठसि, ते च अनेकसहस्रमेव स्याः शत्रवस्ते इति त्वां अभिलक्षित्वा गच्छन्ति समुक्तं धावन्ति, ते शत्रवस्तस्यैव कथं निजिताः ? ॥ ३५ ॥

अथ गौतम उत्तरं भवति-

एगे जिए जिआ पंच, पंचे जिये जिआ दम् ।

दसहा उ जिणिआ णं, सच्चम्पू जिआमि हं ॥ ३६ ॥

हे केशिमुने ! एकस्मिन् शत्रौ जिने पञ्च शत्रवो जिताः, पञ्च-स्तु जितेषु दश शत्रवो जिताः, दशैव वैरिणो वशीकृताः, दशप्रका-रान् शत्रून् जिता सर्वशत्रून् जयाम्यहम् । यद्यपि चतुर्णां कथा-याणाम् अवान्तरेन्द्रेण बाह्यं संस्था जयति, मोक्षयाणां नवानां मोक्षनात् पञ्चविंशतिभेदा भवन्ति, तथापि सहस्रसंस्था न भवति, परं तु तेषां दुर्ज्ञेयत्वात् सहस्रसंस्था मोक्ष ॥ ३६ ॥

अथ केसी पृच्छति-

सत्त्वं य इह के बुचे, केमी गोयममज्जवी ।

तओ केमिं बुवंतं तु, गोयमो इण्णमज्जवी ॥ ३७ ॥

हे गौतम ! श्रावणः कः उक्ताः ? कश्चिदुक्तमारो मुनिर्गौतमस इदम्
अग्रवीत्, ततोऽन्तरं केसिमुनि एव बुध्वन्तं गौतम इदम् अ-
ग्रवीत् ॥ ३७ ॥

एगप्पा अग्नि ए सत्त्वं, कसाया इंदियाणि य ।

ते जिणिस्तु जहानायं, विहरामि अहं मुणी ! ॥ ३८ ॥

हे मुने ! एक आत्मा विस्तृतस्य अभेदापेक्षारहित आत्ममनसोरे-
कीभावे मनसः प्रकृतिः स्यात्, तस्मात् एक आत्मा अजितः श-
बुद्धिश्चो विदुः, अनेकदुःखहेतुत्वात् । एवं सर्वेऽप्येते असंसार-
भेदात् एकस्मिन् आत्मनि जिते सत्त्वाः कषायास्तेषां भोज-
नात् पञ्चगव्यस्तु आत्मकषायेषु जितेषु इन्द्रियाणि पञ्च जि-
तानि, तथा दश श्रावणो जिताः । आत्मा, कषायाश्चावारः, एवं
पञ्च, पुनः पञ्चैन्द्रियाणि, एवं दशैव आत्मकषायाः, नोकषाया
इन्द्रियाणि । एते सर्वे श्रावणोऽजिताः सन्ति, तावत् सर्वान् शत्रून्
यथाप्यायं वीतरागोक्तवचसा जित्वा अहं विहरामि, तेषां ग्रथे
तिष्ठन्नापि अग्रतिकषयिहारेण विचरामि । अत्र पूर्वं हि प्रश्नाग्रे
अनेकेषां सहस्राणां मरीणां मध्ये तिष्ठसि इत्युक्तम्, उत्तरमनये
तु कषायाणाञ्च अवान्तरभेदेन शोकशसंख्या भवति, नोकषा-
याणां तवानां मीलनाच्च पञ्चविंशतिभेदाः भवन्ति, तथा आ-
स्मिन्दिवाप्यामपि सहस्रं संख्या न प्रवर्तते, परं तु एतेषां बुद्धेय-
त्वात् सहस्रसंख्या उच्यते प्रायः ॥ ३८ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, जिन्नो मे संसओ इमो ।

अओ वि संसओ मज्जं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ३९ ॥

अस्यायंस्तु पूर्ववत् ॥ ३९ ॥

दीसंति बह्वे लोए, पासवद्धा सरिरीणो ।

मुकपासो लहुन्नुओ, कहं ते विहरसी मुणी ! ॥ ४० ॥

पुनः केसी वदति-हे गौतम मुने ! शोकं संसारे बहवः शरीरिणः
पाशवकाः इत्यन्ये, त्वं मुकपाशः सत्त्वं लघुभूतः सत्त्वं कथं वि-
चरसि हे मुने ! ॥ ४० ॥

ते पामे सज्जसो छिन्ना, निर्हतूण उवायओ ।

मुकपासो लहुन्नुओ, विहरामि अहं मुणी ! ॥ ४१ ॥

तावत् पाशात् सर्वान् जिह्वा पुनः उपयेन बुद्ध्या निहत्य मु-
कपाशो लघुभूतोऽहं विहरामि ॥ ४१ ॥

पासा य इह के बुचे, केमी गोयममज्जवी ।

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इण्णमज्जवी ॥ ४२ ॥

इति गौतमवाक्यादन्तरं केसिप्रश्नो गौतममग्रवीत्-हे गौ-
तम ! पाशाः के उक्ता बन्धनानि कानि उक्तानि ? तत इति पृच्छ-
न्तं केसिकुमारमुनिं गौतम इदमुत्तरम् अग्रवीत् ॥ ४२ ॥

रागदोमादसो तिग्वा, नेहपासा जयंकरा ।

ते जिदिस्तु जहानायं, विहरामि जहकमं ॥ ४३ ॥

हे केसिमुने ! जीवानां रागदोषादयस्तीव्राः कठोराः उन्मु-
ल्लघ्नाः स्नेहपाशा मोहपाशा उक्ताः । कीदृशास्ते स्नेहपाशाः ?

जयंकराः जयं कुर्वन्तीति भयद्वारा, रागद्वेषौ प्रादौ येषां ते
रागदोषादयः रागद्वेषमोहा एव जीवानां नयदाः, तावत् स्नेहपाशा-
न् यथान्यायं वीतरागोक्तपदेशेन जिह्वा, यथाक्रमं साध्याचार-
उत्क्रमेण, अहं विहरामि साधुभूमौ विचरामि ॥ ४३ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, जिन्नो मे संसओ इमो ।

अन्नो वि संसओ मज्जं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४४ ॥

अस्यायंस्तु पूर्ववत् ॥ ४४ ॥

अंतोद्विषयसंज्ञया, सया चिद्धं गोयमा !

फोइ विसज्जक्खीणं, सा उ उच्छरिया कहं ? ॥ ४५ ॥

हे गौतम ! सा सता सा बह्वी त्वया कथं केन प्रकारेण उच्यता
इत्यादिता, सा का, या सता अन्तर्द्वयसमन्वृता सती तिष्ठति,
अन्तर्द्वयं मन उच्यते, एतावता मनसि उच्यता पुनरां बह्वी
विषयज्ञयाणि फलानि फलानि-विषयज्ञयाणि विषयमहायणि
विषयफलानि उत्पाद्यति, पर्वतव्हादणतया विषयमणि फलानि
यस्या लताया जगति ॥ ४५ ॥

तं लयं सज्जसो छिन्ना, उच्छरिया समूलियं ।

विहरामि जहानायं, मुको मि विसमक्खणा ॥ ४६ ॥

गौतमो वदति-हे मुने ! तां सतां सर्वतः सर्वप्रकारेण छि-
न्त्वा अरुह्यत्यु, पुनः समूलिकां मूलसहिताम् उच्छृत्य उत्पा-
त्य, यथान्यायं साधुभूमौ विहरामि, ततोऽहं विषयमहायण-
विषयफलानि उत्पाद्यति ॥ ४६ ॥

सया य इह का बुत्तां, केसी गोयममज्जवी ।

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इण्णमज्जवी ॥ ४७ ॥

हे गौतम ! कता इति का उक्ता, इति पृष्ठे सति इति बुध्वन्तं
केसिमुनिं गौतम इदम् अग्रवीत् ॥ ४७ ॥

भवतएह्वा लया बुत्ता, भीमा भीमफलोदया ।

तमुच्छित्तु जहानायं, विहरामि महामुणी ॥ ४८ ॥

हे केसिमुने ! अवे संसारे तृष्णा भोगप्रकृतिहेता बह्वी उक्ता,
कीदृशी सा ? जीमा भयदायिनी, पुनः कीदृशी ? भीमफलोदया
भोगो दुःखकारणानां फलानां दुष्कर्मणाम् उदया विपाका
यस्याः सा भीमफलोदया दुःखादयः कर्मफलहेतुभूता, “ लो-
जमूलानि पापानि ” इत्युक्तत्वात् । तां तृष्णावर्द्धा यथान्यायम्
उच्छृत्य अहं विहारं करामि ॥ ४८ ॥

साहु गोयम ! पन्ना ते, जिन्नो मे संसओ इमो ।

अन्नो वि संसओ मज्जं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४९ ॥

अप्येस्तु पूर्ववत् ॥ ४९ ॥

संपज्जहिंसा घोरा, अग्गी चिद्धं गोयमा !

जे मइंति सरिरत्था, कहं विज्झाविंसा मुने ? ॥ ५० ॥

हे गौतम ! संप्रज्जहिता जातस्यमाणा घोरा भीष्मणा अमयः
संसारं तिष्ठन्ति, ये अमयः शरीरस्थान् अथात् प्राणिनो जीवान्
वदन्ति उवाचयन्ति, तेऽमयस्थया कथं विज्यान्ति ? कथं श-
मिता इत्यर्थः ? ॥ ५० ॥

महामेहपसुयाओ, गिज्ज वारि जलुत्तमं ।

सिंचापि सययं ते उ, सिंचा नेव मइंति मे ॥ ५१ ॥

हे केशिमुने ! महाभयमस्तुताव महाभयसस्तुत्यथाव् अथाह् महा-
हानदीप्रवाहात् बारि पानीयं शुद्धीत्वा ताव् अक्षीन् सततं निर-
न्तरं सिञ्चामि, ते अन्नयो जलेन सिक्ताः सन्तो मां नैव दृष्ट्वि,
कथमभूतं तत् बारि ? " जलुत्तमं " जलेषु उत्तमं सर्वेषु जलेषु
मेषां कस्यैव सप्तमत्वात् ॥ ४१ ॥

अग्नी य इह के वुचे, केसी गोयममव्ववी ।

बओ केसि वुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ४२ ॥

तदा केशिअमणो गौतमस् इदम् अमवीद-हे गौतम ! ते अ-
न्नय इति के उक्ताः ? इति उक्तवन्तं केशिकुमारं मुनि गौतम
इदम् अमवीत् ॥ ४२ ॥

कसाया अगिणो वुत्ता, सुपसीलतवो जलं ।

सुयथाराजिहया संता, जिष्ठा द्रु न दहति मे ॥ ४३ ॥

हे केशिमुने ! कषाया अन्नय उक्ताः, सुतं शीघ्रं तपश्च अजं
वतंत, तत्र धृतं च धृतमभ्यापदेशः महामयस्तीर्थकरः, महाधौत-
आगमः ते कषायाम्नयः सुतधाराजिहताः धृतस्य आगमवाक्य-
स्य, उपलक्षणत्वात् शीलतपसोऽपि, धारा इव धारास्तानिभि-
हता विष्पापिताः धृतधाराभिहताः सन्तो, जिष्ठाः विष्पापिताः
'द्रु' निश्चयेन, 'मे' इति मां न दृष्टि मां न ज्वलन्ति ॥ ४३ ॥

साहु गोयम् । पञ्चा ते, जिष्ठा मे संसओ इमो ।

अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४४ ॥

अर्थस्तु पूर्ववत् ॥ ४४ ॥

अइसादसिओ जीमो, दुइस्सो परिपावई ।

जंसी गोयम् । मारुदो, कइं तेण न हीरसी ? ॥ ४५ ॥

हे गौतम ! अतिसाहार्मको दुष्टाश्चः परिधावति, यस्मिन्
दुष्टाश्च हे गौतम ! त्वम् आरुदोऽसि, तेन दुष्टाश्चैनं कथं न
द्विष्ये कथम् उन्मार्गं न नीयसे ? सहसा अविचार्य प्रवर्तेन
इति साहसिकः अविचारिताभ्यामी, पुनः कीदृशो दुष्टाश्चः ?
ओमो भयानकः ॥ ४५ ॥

पढावंतं निगिण्हामि, सुयरस्मीसमाहिंयं ।

न मे गच्छइ उम्मगं, ममं च पडिउज्जई ॥ ४६ ॥

अथ गौतमो वदति-हे केशिमुने ! तं दुष्टाश्चं प्रधावन्तस् अ-
न्मार्गे मज्जन्तस् अहं निष्पट्टामि वशीकरोमि, कीदृशं तं
दुष्टाश्च ? सुतरविमसमाहितं सिद्धान्तवन्त्यायं वदं, ततः स मे
अम दुष्टाश्चः उन्मार्गे न गच्छति, स दुष्टाश्चो ममं च प्रतिपद्यते
अक्षीकरोति ॥ ४६ ॥

अस्से य इह के वुचे, केसी गोयममव्ववी ? ।

तन्नो केमि वुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ४७ ॥

केशी पृच्छति-हे गौतम ! अन्न इति के उक्तः ? तत् इति
ब्रुवन्तं केशिमुनि गौतम इदमव्ववीत् ॥ ४७ ॥

मणो साहसिओ जीमो, दुइस्सो परिपावई ।

तं च सम्मं निगिण्हामि, धम्मसिक्खइं कंयं ॥ ४८ ॥

हे केशिमुने ! मनो दुष्टाश्चः साहसिकः परिधावति इतस्ततः
परिभ्रमति, तं मनोदुष्टाश्चं धर्मसिक्खायै धर्मोभ्यासनिमित्तं
कथकमिव ज्ञान्याहवमिव, निष्पट्टामि वशीकरोमि, यथा ज्ञान्या-
हवो वशीकियते, तथा तं मनोदुष्टाश्चं वशीकरोमि ॥ ४८ ॥

साहु गोयम् । पञ्चा ते, जिष्ठा मे संसओ इमो ।

अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ४९ ॥

अर्थस्तु पूर्ववत् ॥ ४९ ॥

कुप्पट्ठा बहुवो लोप, जेहि नासति जंतवो ।

अप्पणो कइं वट्ठो, तं न नासिंसि गोयमा ? ॥ ६० ॥

हे गौतम ! लोपं बहुवः कुपथाः कुमार्गाः सन्ति, ये कुमार्गे जं-
न्तवो नश्यन्ति दुर्गतिवने ब्रजन्तो विहीयन्ते, ते मार्गात् क्य-
वन्ते इत्यर्थः । हे गौतम ! त्वम् अप्पणि वर्षमानः सन् कथं न
नश्यसि नाशं न प्राप्नोषि सत्पथात् त्वं न क्यवसे ? ॥ ६० ॥

जे य मग्गेण गच्छंति, जे य उम्मगपट्ठिया ।

ते सव्वे वेइया मज्झं, तो एण सस्सामि हं सुखी ॥ ६१ ॥

हे केशिमुने ! ये जयजना मार्गेण वीतरागोपदेशेन गच्छन्ति,
च पुनर्येऽनन्याः उन्मार्गप्रस्थिताः भगवदुपदेशादिपरीतं
प्रचलितान्ते सर्वे मया विदिताः, जन्वाभ्यन्याः सम्मार्गसम्मा-
न्योद्धारं मम आज्ञा इति भावः । 'तो' इति, तस्मात्कारणात्
अहं न नश्यामि अपथपरिहानात् नाशं न प्राप्नोमि ॥ ६१ ॥

मग्गे य इह के वुचे, केसी गोयममव्ववी ।

तन्नो केसि वुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ? ॥ ६२ ॥

अस्यायेः पूर्ववत् ॥ ६२ ॥

कुप्पवयणपासंकी, सव्वे उम्मगपट्ठिया ।

सम्मगं तु जिणक्कायं, एम मग्गेहि उत्तमे ॥ ६३ ॥

हे केशिमुने ! कुम्भितानि प्रवचनानि कुप्पवचनानि कुदृशानि,
तेषु पाक्षेष्टिनः कुप्पवचनपाक्षेष्टिनः एकान्तवादिनः, ते सर्वे
उन्मार्गप्रस्थिता उन्मार्गयोगिनः सन्ति, सम्मार्गे तु पुनस्त्रिनाम्ना-
नं विद्यते, एष जिनाकः सर्वमार्गेषु उत्तमः सर्वमार्गेभ्यः प्रधा-
नो, द्वाविनयमूलतत्वात् इत्यर्थः ॥ ६३ ॥

साहु गोयम् । पञ्चा ते, जिष्ठा मे संसओ इमो ।

अन्नो वि संसओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ६४ ॥

अर्थस्तु पूर्ववत् ॥ ६४ ॥

महाउदगवेणं, बुइमाणाण पाणिणं ।

सरणं गइं पइइ य, दीवंकं मक्खसी मुणी ? ॥ ६५ ॥

केशी गौतमं प्रति पृच्छति-हे गौतम मुने ! महादकवेणं
महाउदगवेणं कल्लमानानां ध्रुवां प्राणिनां सर्वे हीपं कं
मन्यसे ? इति प्रश्नः कीदृशं हीपम् ? सरणं रक्षणक्षमम्, पुनः
कीदृशम् ? गौतम आचारजुमिहः पुनः कीदृशं प्रतिज्ञां स्थिराव-
स्थानहेतुम् । हीपं निवासस्थानं जलमध्यवर्ति ॥ ६५ ॥

अत्थि एगो महादीवो, बारिमज्जे महालब्धो ।

महाउदगवेणस्स, गइं तत्थ न विउज्जइ ॥ ६६ ॥

हे केशिमुने ! बारिमज्जं पानीयान्तरं महासयो विस्तीर्णः एको
हीपोऽस्ति, क्षिण्णा आपो यस्मिन् स हीपः, न च तस्मिन् हीपे
महावकवेणस्य गतिर्न विद्यते पातालकलशवतिः क्षुद्रितस्य
जलवेणस्य गमनं नास्ति । अपरत्र हीपे प्रलयकाले समुद्रजल-
स्य गतिरस्ति, परं हीपे सति तत्र नास्ति ॥ ६६ ॥

दीवे य इह के वुचे, केसी गोयममव्ववी ।

तन्नो केसि वुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ? ॥ ६७ ॥

केशी गौतमं पृच्छति-हे गौतम ! हीपस्य इति किमुक्तम् ? इ-
त्युक्तवन्तं केशिअमयं प्रति गौतम इदम् अमवीत् ॥ ६७ ॥

जरायुस्यैषां, वृद्धमाणाण पाणिणं ।

धम्मो दीवी पट्ठा प, गई सरणसुत्तम् ॥६८॥

हे केशिमुने ! जरायुजन्मप्रवाहणं मुहूर्तं च बहूनां प्राणिनां संसारसमुद्रं श्रुतधर्मचारित्रधर्मकपं दीपं वसेतेः मुक्तिसुखहेतुधर्मोऽस्तीति भावः कीदृशः स धर्मः, प्रतिष्ठा नि-
श्चयं स्थानम्, पुनः कीदृशो धर्मः, गतिर्विवेकिनाम् आश्रयणीयः
स धर्म उक्तं प्रधानं स्थानं शरणमस्ति इति ज्ञायः ॥६८॥

साहु गोयम ! पत्ता ते, छिन्ना मे संस्रओ इमो ।

अओ वि संस्रओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥६९॥

अर्थस्तु एवेवम् ॥ ६९ ॥

अथर्वसं महोदसि, नावा वि परिधावई ।

जेसि गोयम ! मारुडा, कहे पारं गमिस्ससि ? ॥७०॥

हे गौतम ! महोषे अर्थेयं मयापयाहे समुद्रं [नावा इति]
नौ परिधावति इतस्ततः परिभ्रमति, यस्यां नौकायां त्वम्
आकूढः सन् कथं पारं गमिष्यसि कथं पारं प्राप्स्यसि ? ॥७०॥

जा उ अस्माविणी नावा, न मा पारस्स गामिणी ।

जा य निस्साविणी नावा, सा उ पारस्स गामिणी ॥७१॥

हे केशिमुने ! यः नौः आधाविणी जिह्महिताऽस्ति, आश्रय-
वति आगच्छति पत्नीयं यस्यां सा आधाविणी, सा नौः पारस्य
गामिनी नास्ति, या निधाविणी निष्किञ्च नाः सा तु
पारस्य गामिनी ॥ ७१ ॥

अथ केशी पृच्छति-

नावा य इइ का बुत्ता, केसी गोयममव्ववी ? ।

तओ केमिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ७२ ॥

सरांरमाहु नावि ति, जीवो बुवई नाविओ ।

सेसरो अन्नवो बुत्तो, जं तंरतिं महेमिणो ॥ ७३ ॥

नौ इति का उक्ता, केशी गौतमम् अत्रवात् । ततः केशिमुनेन
गौतम इदम् अत्रवात् ॥ ७२ ॥ हे केशिमुने ! शरीरं मौर्वसेते,
जीवो नाविकः मौर्वेटक उच्यते । संसारोऽणवः समुद्र उ-
क्तः । यं संसारं समुद्रं महर्षयस्त्वनति, एतावता महर्षयः स्व-
जीवं तपोऽमुष्टानां क्रियाधर्तं नौवाहकं नाविकं कृत्वा चतुर्गतिभ्रम-
णरूपे भवार्णवं स्वशरीरं धर्माधारकत्वेन भावं कृत्वा पारं प्रा-
प्नुवन्ति, मौर्वेटक इति ज्ञायः ॥७३॥

साहु गोयम ! पत्ता ते, छिन्ना मे संस्रओ इमो ।

अओ वि संस्रओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७४ ॥

अर्थस्तु प्राग्बन् ॥ ७४ ॥

अथकारं तं पारे, विट्ठेति पाणिणो बहु ।

को करिस्सइ उज्जोयं, सव्वलोगमि पाणिणं ? ॥७५॥

अथ पुनः केशिभ्रमणो गौतमं पृच्छति-हे गौतम ! अथकारं तमसि
प्रकाशाभावं बहवः प्राणिनस्तद्वृत्तिं, अथकारतमः शब्दयोरेष-
थेय एव अर्थस्त्वयाऽप्यथ अथकारशब्दस्त्वमसौ विशेषणत्वेन
प्रतिपादितम् । कीदृशे तमसि, अथकारे अर्थं करोति लोकमि-
त्यथकारं तस्मिन् अथकारं, पुनः कीदृशे तमसि, धोरं रीद्रे
भयाप्यादकं, हे गौतम ! एतादृशे सर्वस्मिन् लोके सर्वेषां प्राणि-
नां सर्वजीवानां कः पदाथ उद्घातं करिष्यति प्रकाशं करि-
ष्यति ? ॥ ७५ ॥

उग्गओ विमो भाणु, सव्वलोगमपन्नकरो ।

सो करिस्सइ उज्जोयं, सव्वलोगमि पाणिणं ॥ ७६ ॥

गौतमः प्राह-हे केशिमुने ! सर्वलोकाप्रजाकरो विमो भातुकतः,
स ज्ञातुः सर्वस्मिन् लोके सर्वेषां प्राणिनामुद्घातं करिष्यति, स-
र्वस्मिन् लोके प्रजां करोतीति सर्वलोकाप्रजाकरः, सर्वलोकालो-
काप्रकाशको निमग्नो बाह्यलादिना अनाच्छादितज्ञातुरेव सर्वेषां
प्राणिनां सर्वत्रोद्घातं करोति, नाम्न्यः कांऽपि तेजस्वी पदाथ इति
ज्ञायः ॥ ७६ ॥

जाणु य इइ के बुत्ते, केसी गोयममव्ववी ? ।

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ७७ ॥

तदा केशिमुनिर्गौतमं पृच्छति-हे गौतम ! ज्ञातुरिति क उक्तः,
केशिमुनिर्गौतम इत्यत्रवात्, ततः केशिमुनिर्गौतम इत्युच्यते गौतम
इदम् अत्रवात् ॥ ७७ ॥

उग्गओ खीणमंसरो, सव्वन्नु जिणजक्खरो ।

सो करिस्सइ उज्जोयं, मव्वलोगमि पाणिणं ॥ ७८ ॥

हे केशिमुने ! कीणः संसारो मयभ्रमणं यस्य स कीणसंसारः
क्षयिकृतसंसारः, सर्वज्ञः सर्वपदार्थबोधः, जिना रागद्वेषादीर्भ-
जेता, स ज्ञास्करः सूर्यः, सर्वस्मिन् लोके चतुर्दशरज्ज्वारमक्तो-
के सर्वेषां प्राणिनामुद्घातं करिष्यति प्रकाशं करिष्यति ॥७८॥
साहु गोयम ! पत्ता ते, छिन्ना मे संस्रओ इमो ।

अन्नो वि संस्रओ मज्झं, तं मे कहसु गोयमा ! ॥ ७९ ॥

अर्थस्तु प्राग्बन् ॥ ७९ ॥

मारीरमाणसे दुक्खे, वज्झमाणाण पाणिणं ।

खेवं सिवं अणावाहं, ठाणं किं मन्नीसो मुणी ? ॥८०॥

अथ पुनः केशिभ्रमणो गौतमं पृच्छति-हे गौतम मुने ! शारि-
रिकः शरीरान् उत्पन्नैः, तथा मानसैः मनस उत्पन्नैर्दुःखैर्बाध्य-
मानानां पीड्यमानानां प्राणिनां त्वं सेमं व्याप्यादिरहितं, शिवं
जरापञ्चवारहितम्, अनाभावं शत्रुजनाभावात् स्वभावेन पीडार-
हितम्, एतादृशं स्थानं किम् मन्यसे, । मां वदेति शेषः ॥ ८० ॥

अत्थि एणं धुवट्ठाणं, लोगगमि दुराहुं ।

जत्थं नात्थं जरापच्च, वाहिणो वेपणा तद्दा ॥ ८१ ॥

हे केशिमुने ! लोकाभे लोकस्य चतुर्दशरज्ज्वारमक्तस्य अर्थं लो-
कायं तस्मिन् लोकाय, एकं भुवं निजलं स्थानम् अस्ति, कथ-
म्युतं तत्स्थानम्, "दुरासहं" दुःखतः क्लृप्तं यस्मिन् तत् त्वं दुरा-
रोहं, दुष्प्राप्यमित्यर्थः । पुनर्थं यस्मिन् स्थाने जराभ्युत्थं न स्तः
जरायुजन्म न विद्यते, पुनर्थं सार्व व्याप्यः, तथा वेदना वा, वातपि-
तकफलेष्वाद्या न विद्यन्ते ॥८१॥

ठाणं य इइ के बुत्ते, केसी गोयममव्ववी ? ।

तओ केसिं बुवंतं तु, गोयमो इणमव्ववी ॥ ८२ ॥

ततः केशिभ्रमणो गौतमम् इदम् अत्रवात्, हे गौतम ! स्थानम्
इति किमुक्तम्, ततः केशिभ्रमणमिति भुवन्तं गौतम इदम्
अत्रवात् ॥ ८२ ॥

निम्वाणं ति अवाहं ति, सिद्धि लोगगमेव य ।

खेवं सिवमणावाहं, जं चरंति महेमिणो ॥ ८३ ॥

तं ठाणं सामयं वासं, लोणमग्निं दुराहं ।

जं संपचाणं सोमं वि, जवाहंतकरा मृष्टी । ॥८४॥ (युगम्)

हे कैशिमने ! तं शाश्वतं सदायं वासं स्थानं शोकाग्निं वत-
ते, यत्स्थानं सप्रज्ञाताः सन्तो भवौघात्तकराः संसारप्रवाहाविना-
शका मुनयो न शोचन्ते शोकं न कुर्वन्ति । कौहशं तत्स्थानम् ।
दुराहो दुःखेन तपःसंयमयोगेन आरुहणे आसाद्यते इति दुरा-
हो ह्युपाध्यम् । इति द्वितीयाध्यायः संभवः । अथ प्रथमो-
ध्यायः-पुनः कौहशं तत्स्थानम् । यत् स्थानम् एभिर्नामजिकृत्यने-
कानि तानि नामानि । निर्घाणम् इति, अबाधम् इति, सिञ्जि-
रिति, शोकाग्रम् एव च, पुनः केमं, शिवम् इति नामानि । एतादृशैः
स्वार्थैर्केशिभिर्निर्येतुं स्थानम् उच्यते । तेषां नामानामर्थो यथा-
निर्वाभित संतापस्य अभावात् शीतोभयवित जीवा यस्मिन् इति
निर्वाणम् । न विद्यते बाधा यस्मिन् तत् अबाधं निर्भयम् । सि-
ञ्जयति समस्तकार्याणि भ्रमणाजानात् यस्याय इति सिक्किः । शो-
कस्य अग्रम् अग्रभूमिर्लोकाम् । एवं केमं केमस्य शाश्वतमुक्तस्य
कारकत्वात् केमम्, शिवम् पदवाजानाम् । पुनर्यत् स्थानं प्रति म-
हर्षेणोऽनावाधं यथा स्वात्तया चरन्ति ब्रह्मन्ति सुखेन मुनयः
प्राप्नुवन्ति, मुनयो हि चक्रवर्येधिकलुखभाजः सन्तो मोक्षं
लभन्ते इति ज्ञातः ॥ ८४ ॥

साहु गोयम् । पन्ना ते, छिन्नो मे संसयां इमे ।

नमो तं भंसयातीत !, सवन्सुत्तपटोदड़ी । ॥ ८५ ॥

अथ केशिकुमारो मुनिर्गौतमं स्मृति-हे गौतम ! ते तव प्रज्ञा
स्वाधी बसते, मे मम अयं संशयविशेषः सन्नेहो दूरीकृतः, हे
संशयातीत ! हे सर्वेष्वमहादेव ! सकृत्सिद्धान्तसमुच्च-
तुषं ममो नमस्कारोऽस्तु ॥ ८५ ॥

एवं तु संसप छिन्ने, केसो घोरपरकमे ।

अग्निर्वेदिता सिरमा, गोयम् तु पडापसं ॥ ८६ ॥

पंचमहर्षयं धम्मं, पवित्रज्जं जावओ ।

पुरिमस्त पच्छिमम्, ममो तत्थ सुहावे ॥ ८७ ॥ (युगम्)

केशिकुमारश्चमणो भावनः अज्ञानः (पुरिमस्त इति) प्रथम-
तोषकृतो मार्गे पश्चिमतीर्थंकरस्य मार्गे अर्थात् आदीश्वरमहा-
दीरयेभ्योर्मां तत्र सिद्धुके उद्याने पञ्चमहाव्रतकर्मधर्मं प्रतिपद्यते
अङ्गीकरोति । किं कृत्वा ? गौतमं शिरसा मन्त्रेन अभिवन्द्य नम-
स्कृत्य, क सति, एवम् अमुना प्रकारेण गौतमेन संशयं छिन्न
सति, कौहशं गौतमम् । महायशस्वम्, कौहशः केशो मुनिः, घो-
रराकम् रौद्रपुरुषाकारयुक्तः, एवं केशिकुमारश्चमणेन चत्वारि-
व्रतानि गृहीतान्यासन् तदा गौतमवाक्यायञ्च महाव्रता-
न्यङ्गीकृतानीति भावः ॥ ८७ ॥

केसो गोयमओ निच्चं, तम्मि आसि समामो ।

सुयपीलसमुक्कुरिसो, महत्थरविणिच्छओ ॥ ८८ ॥

तत्र तत्प्रां नगर्यां केशिगौतमयोर्निर्घं समामग आसीत् । तयोः
पुनः धुनशीलसमुक्कुर्यः धुनहानजानिभयोः समुक्कुर्योऽनि-
शयोऽभूत्, पुनस्तयोः कामयोमरान् अर्धविनिक्षयोऽभूत् शिक्षा-
व्रततत्त्वादीनां निर्णयोऽभूत् ॥ ८८ ॥

सोमिया परिसा सन्वा, सम्मगं समुवड्डिया ।

संपुवा ते पत्तोयंतु, जगवं ! केसि ! गोयमा । ॥ ८९ ॥ इति त्रैमि ।

तदा सर्वो परिवत् तोषिता प्रीणुता, सम्मकु मार्गे सर्वो
परिवत् समुपस्थिता सावधाना जाता, तौ भगवन्तौ ज्ञानवन्तौ
केशिगौतमो परिवदा संस्तुतौ प्रसीदन्तौ प्रसन्नौ भवतां, स-
तामिति शेषः, इत्यहं ब्रवीमि । इति सुधर्मास्वामी जम्बूत्वा-
मिनं प्राह ॥ ८९ ॥ इति केशिगौतमाऽध्ययनं संपूर्णम् ।
उत्तरं २३ अ० ।

गोयपमोच-गौतममोत्र-त्रि० । गौतमाह्वयगोत्रसम्भवे, च०
प्र० १ पाटु० । सू० प्र० ।

गोयमदीव-गौतमदीव-पु० । लवणसमुद्रपश्चिमार्वा दिशि ह्यह-
शयोजनसहस्राण्यवगाह्य द्वादशसहस्रमानं सुखिनाभिधान-
स्य लवणसमुद्राधिपतेज्येयं नालकृत्तौ स्वनामक्याते क्षीपभेदे,
स० ६६ सम० । प्रज्ञा० । जी० ।

गोयमसगुत्त-गौतमसगोत्र-त्रि० । समानं गोत्रं येषां ते सगोत्राः,
गौतमेन गोत्रेण स्वगोत्रा गौतमसगोत्राः । गौतमाभिधानगोत्रमु-
क्त्यु, आ० म० द्वि० ।

गोयूर-गोचूर-पु० । गोचिर चरणं गोचरः । यथाऽस्मी परिचित-
विशेषमपहायैव प्रवर्तते, तथा साधुरपि जिज्ञार्थम् । उत्तरं ३३ अ० ।
पञ्चा० । प्राव० । गोचिर चरन्ति यस्मिन्स गोचरः । उत्तरं २५ अ० ।
उत्तरमाधममधुमकुलेषु अरकहिष्ठस्य भिक्षाटनं, दश० ५ अ० १
उ० । भिक्षाग्रहणविधौ, स० । म० । उत्तरं । न० । गोचरः सा-
मर्थिकायाद् गोचिर चरणं गोचरः, अन्यथा गोचरः । तदर्थ-
स्वकत्वाच्च तुम्ह उपिकाऽध्ययनविशेषो गोचरः । दशैर्वाभिक-
स्य प्रथमेऽध्ययने, यथा गोचरस्येवमविशेषतः साधुनाऽध्ययि-
तव्यं, न विजयमहं कृत्योत्तमाऽध्ययनधर्मेषु कुलोत्पत्तिं वर्णिगु-
त्सकृष्टान्तेनेति । दश० १ अ० । अधिकरणे अष्टा गवां चारिष्मा-
ने, वृ० ३ उ० । चरणक्षेत्रे, द्वा० १ वृ० १७ अ० । विषये, आ० म०
द्वि० । स्थाने, यो० वि० । आ० चू० भ्रा० । प्राव० । विषयः प्रा-
सिगोचर एकार्थाः । आ० चू० १ अ० ।

गोयूरकाल-गोचूरकाल-पु० । गोचरचर्यावेक्षायां, कल्प०
६ कृण ।

गोयूरग-न०-अग्रगोचूर-पु० । प्राकृतत्वाद् अग्रगोचरस्य पर-
निधानसाध्यं 'गोयूरया सि' । प्रधानं गोचरे, 'अद्विह गोयूरम्
तु' । उत्तरं ३० अ० ।

गोचूरपुत्र-न० । गोचरस्याग्रं प्रधानं यन्तोऽपानेपयायुक्तो युह-
नि, न पुनर्गौरिव यथाकथञ्चिद् । उत्तरं १ अ० । अज्याहना-
धाकमादिपरित्यागेन (दश० ५ अ० १ उ०) प्रधानपिण्डग्रहणं,
उत्तरं २४ अ० ।

गोयूरगय-गोचूरगगुण-त्रि० । ग्रामात्तरं भिक्षार्थं प्रविष्टे, दश०
५ अ० १ उ० ।

गोयूरगपविह-गोचूरगप्रविष्ट-त्रि० । गोचराग्रं प्रधानपिण्ड-
ग्रहणं तांशमिदं प्रविष्टो युहं प्रविष्यति । उत्तरं २४ अ० । ग्रामात्तरं
भिक्षाप्रविष्टे, दश० ५ अ० १ उ० । 'गोयूरगपविहस्य, भिक्षा
अस्त कल्प' । दश० ६ अ० ।

गोयूरचरिया-गोचूरचर्या-खी० । गोचरं गोचरः, चरणं च-
र्या, गोचर इव चर्या गोचरचर्या । भिक्षाचर्यायाम्, आ०
चू० ४ अ० । ख० ।

विषयसूची—

- (१) कथं गोचरचर्यां कर्तव्या ।
- (२) गोचरचर्यानिरूपणम् ।
- (३) भिक्षाचारम् ।
- (४) भिक्षाऽटनविधिः ।
- (५) वर्षासु विशमायुच्छन्नं गन्तव्यम् ।
- (६) गच्छना धार्याधार्याणि कार्याकार्याणि तत्रावश्यकत्वा-
रम् ।
- (७) उपकरणद्वारम् ।
- (८) कार्यात्संग्रहारम् ।
- (९) कस्मिन् काले प्रविशदिति कालद्वारम् ।
- (१०) नित्यजक्तकारेः प्रकरणम् ।
- (११) कात्वातिकान्तकेशानिकान्तपानभोजने वक्तव्यता ।
- (१२) रात्रौ भिक्षा न प्रदीयव्या ।
- (१३) कतिवारान् गच्छेदिति प्रमाणद्वारम् ।
- (१४) मात्रकं गृहीत्वा गन्तव्यमिति मात्रकद्वारम् ।
- (१५) यस्य च योगद्वारम् ।
- (१६) संघाटकं कृत्वा गन्तव्यम् ।
- (१७) उद्यावत्कुलेषु चरेत् सामुदायिकः ।
- (१८) मार्गे यथा गच्छति तथा निरूपणम् ।
- (१९) बाष्पाकण्टकादिवक्तव्यता, गृहपतिद्वारे स्थाणुक-
पटकादिवक्तव्यता च ।
- (२०) वृत्कायनता ।
- (२१) वृष्टिकाये निवर्तिते यत्कर्तव्यं तन्निरूपणम् ।
- (२२) प्रवेशवक्तव्यता ।
- (२३) काकादीन् संनिवर्तितान् प्रेक्ष्य न गच्छेत् ।
- (२४) गां वृक्षमार्गं प्रेक्ष्य न गच्छेत् ।
- (२५) गृहावयवानालम्भ्य न तिष्ठेत्, न वाऽङ्गुल्यादि दृशेयत् ।
- (२६) अर्थाय सङ्गं न तिष्ठेत् ।
- (२७) ब्राह्मणादिकं प्रविष्टं दृष्ट्वा प्रवेशविचारः ।
- (२८) ग्रामपिण्डालकादि प्रावृष्टं दृष्ट्वा प्रवेशविचारः ।
- (२९) परग्रामे दिगङ्गनविधिः ।
- (३०) आहारं क्षुप्तं गोचराटनम् ।
- (३१) ग्रहणविधिः ।
- (३२) याच्यं वस्तु दृष्ट्वा याचेत्, मान्यथा याचेत् ।
- (३३) वन्दमानं न याचेत् ।
- (३४) भुञ्जानात् याचनम् ।
- (३५) प्राज्ञवस्तुनामयुष्मद्वारे विधिः ।
- (३६) आचारमिकादिविचारः ।
- (३७) आकरस्त्रयादौ विचारः ।
- (३८) आरण्याकादीनाम् विचारः ।
- (३९) उन्सवेषु अर्द्धमासिकादिषु विचारः ।
- (४०) इवादिष्वण्डादिवक्तव्यता ।
- (४१) श्रौषधविषयो विधिः ।
- (४२) क्रीनप्रायमित्यादिविचारः ।
- (४३) नौकागतम् ।
- (४४) तटतटलप्रस्थादिवक्तव्यता ।
- (४५) पर्युत्तनाहारो न प्राज्ञः ।
- (४६) बहिर्दिनम् ।

- (४७) जिलिङ्गसूरो न प्राज्ञः ।
- (४८) लयलप्रद्वारम् ।
- (४९) वनस्पतिप्रतिष्ठितम् ।
- (५०) बह्वन्नप्रद्वारे नत्परिष्ठापयति ।
- (५१) सुगन्धि शुद्धाति असुराभिः परिष्ठापयति ।
- (५२) अन्नमन्थः ।
- (५३) आचार्याद्यैः विधिः ।
- (५४) श्लानार्थं गृहीत्वा स्वयं नास्तीत्यात् ।
- (५५) गोचरे भोजनम् ।
- (५६) गोचरादागमनम् ।
- (५७) गोचरातिचारः शोचनम् ।
- (५८) गोचरातिचारे प्रायश्चित्तम् ।
- (५९) निर्ग्रन्थीनां भिक्षाविधिः ।
- (६०) सर्वसंपत्कार्यादिभिक्षानिरूपणम् ।
- (६१) अमरदृष्टान्तेन भिक्षायां निर्दोषत्वसिद्धिः ।

(१) कथं गोचरचर्यां कर्तव्या—

“ जहा कर्वाणे य कपिजलो य, गाथो चरती इय पागदाओ ।
एवं नुष्टो गोयचरियं खरेज्जा, नां हीलए नो चिय संयवेज्जा ” ॥
“ लामालामे सुहृद्वक्त्रे संभ्रमणासंज्ञणे भस्स वा पाणे वा
समसो तुपिहंको चरति ” ॥ आ० वृ० ४ अ० ।

(२) गोचरचर्यानिरूपणम्—

“ जथा वा सो वच्चमो दिवसमिसाए लुहाए य परिताविनो
विनोए अधिरनियाए पचविहविसयसंपउत्ते एतेणं पाणिए
दिज्जमाणे नमिइ च्छियंमं न तुच्छं गच्छति, न वाऽभिलु विच्छं देति,
किं तु चरियाणि एव एगमममो सो जालोएणि, एवं साधू
वि पंचविहेसु विसयसु असउज्जतो भिक्षापरियाए उववसो
चरति, तेण गोचरातीने य गोचरचरियातीए गोचरचरियाए
य भिक्षादिया निक्षेसणा ” ॥ आ० वृ० ४ अ० । इथा० ।
(‘ भिक्षागम ’ हाव्हे पुणदृष्टान्तेन भिक्षाप्रकरणे)

(३) अथ भिक्षाद्वारमजिधिसुराह—

तत्र गोचरचर्यायाः सर्वोऽधिकारोऽत्रैव प्रदृश्यते, नवरमेव-
यणान्पादोद्गमदोषाणां स्वस्वस्थानं व्याख्या, इह तु जिनक-
ल्पिकानां स्थविरकल्पिकानां निर्ग्रन्थीनां च भिक्षुणविधिरुप-
दृश्यते—

जिनकल्पिप्रजिगहिप—सणार्पे पंचाहमवतारियाए ।

गच्छे पुण सव्वाहिं, सावेक्खो जेण गच्छो उ ॥

जिनकल्पिकाः—मज्झिमुहीतया पञ्चानामुद्धतादीनामव्यतरथा ए-
षया त्रकम् एकधा पानकं गृह्णति, गच्छे गच्छवासिनः पुनः
सर्वाभिरप्यसंखुष्टादिभिरेषणाभिर्मेकपानं गृह्णति, कुन इयाह—
सावेक्को बालवृद्धाद्येकायुक्तो येन कारणेन गच्छे इति ।
आह—किमिति गच्छव्यापिनः सर्वाभिरप्येषणाभिर्गृह्णन्ति, किं
तेषां निजस्या न कार्यम् ?, उच्यते—

बाडो वुड्ढे मेहे, अगियस्ये नाणदंसणपेढी ।

दुव्वसमंययणम्मि उ, गच्छि पडससणा जणिया ॥

पण्डितसमर्थार्ये प्रत्यदेवादौ बालस्य वृद्धस्य शैक्षस्य अगतीनाथ-
स्य ज्ञानदर्शनप्राप्तयो ज्ञानार्थिनो, दर्शनप्रभावकशास्त्रार्थेन-
त्यर्थः । वृद्धेन सङ्गनस्य वा समर्थशरीरस्यानुग्रहार्थं गच्छे प्र-
कीर्णो अप्रतिनिषत्ता एषणा भविता भगवान्निरति ।

अधिताम्येव पदाति गायत्र्येन भाषयति-
तिक्त्तुदाभो पीत्वा, उद्गोहं निवारयामि निविल्लया ।

इय युषमसिक्त्तव्ये, पत्रोस भेषो य एकतरो ॥

सुचिरण वि गीयत्ये, न होहिर्द्वि न वि सुयस्य आजानो ।

पुगाद्विपुसचारी, किमहीत धरं च भा अर्थतो ॥

अभिगृहीतयैवैषणया नृकपानमहणं प्रतिज्ञाते तथा वा लब्धे
स्त्रोके वा लब्धे सति बालवृद्धशैकान्नां तोषणया दुराधित्तया
कुधा, उपलक्षणत्वात् नृपा च महती पीडा मर्त्या, उद्गोहं वा भवत्
स हि बालादिरित्ये लोकापुरतो ह्यात्-यन्ते साधवो मां कुधा नृपा
वा मारयन्तीति । तथा निवारणे विवक्षितलोकामिषणां विमृश्या-
न्यासं प्रतिषेधे विधीयमाने स्तुति बालादयश्चित्तधनुः-आहो !
निक्षिपत्यमीषां, ततः प्रवेष्टं गच्छेयुः, प्रदो वा एकतरः जीवस्य
वारिभ्य वा विनाशोऽस्मीषां भवत्, इति बालवृद्धयुग्मे शैल-
के वा नियम्यमाणं होवा मन्त्रव्याः । तथा प्रतीताः सुचिरे-
णापि कालेन गीतायां न जिविष्यति, अपि भुतव्याभारादेः, उप-
लक्षणत्वाद्दशमप्रभाषकशास्त्राणां वा, अजाग्री, कीदृश इत्याह-
प्रयुद्धोतिषणाचारी प्रवृत्तीनां अमिश्रवर्तनी या एषणा तच्चारि त-
त्पर्येदन्तरीशधरो वा, अक्षतो दुर्बलसंज्ञनः संप्रसीताहारापु-
ष्टमाभावे किं सुखमर्थ वा अजीवता, धारयता वा, अत एतेषा-
मनुग्रहायै गच्छे प्रकीर्णं एषणा दृष्टा ॥ ४० १, २० ।

गोयरचर्यायां विधिः-

संपत्ते जिकलकालम्मी, असंजतो अमुचिञ्चओ ।

इषाण कमजोगेण, भलपाणं गेवेसए ॥ १ ॥

(संपत्ते इति) संप्राप्ते शोभनेन प्रकारेण स्वाध्यायकरणादिना
प्राप्ते, भिक्षाकोशे निष्कासये, अनेनाप्रामे भक्तगोपनाप्रतिषे-
धना, अन्नाभाक्षकनानायां दृष्टदृष्टविरोधादिनि । असंज-
ओऽनाकुलो यथावदुपयोगि कृत्वा, नागन्त्यर्थः । अमु-
जितः पिण्डे शब्दादियु वा अगृह्यो विदितानुष्ठानमिति कृत्वा,
न तु पिण्डादावभासक इति । अनेन वक्ष्यमाणलक्षणैः कमयो-
गेन परिपाटीव्यापारेण, भक्तपानं यतिव्योम्यमेदनाऽऽरम्भनादि,
गवपयेष्ट प्रन्धेयवर्धित सुत्रार्थः ॥ १ ॥ दृष्टो ५ अ० १ उ० ।

अथास्या एव विधिर्माभित्युत्तरिगायामाह-

पमाण काले आव-स्सए य म्पादगे अ उवगरणे ।

मत्तग काउस्समगो, जस्स य जोगो सपन्निक्त्तो ॥

प्रमाणं नाम कतिवारान् पिरुपायार्थं दृष्टपतिकृतेषु प्रवेष्ट-
यमिति । (कांसे ति) कस्यां वेलायां जिज्ञास्य निगन्त्ययम् ।
(आवस्सग ति) आबध्यकं संज्ञाकारिकां लक्षणं, तस्य शोष-
नं कृत्वा निगन्त्ययम्, (संघाउगे ति) संघाटकेन सायुधेन
निगन्त्यर्थं नैकाकिता, (उवगराणि ति) सवोपकरणमादाय
जिज्ञासामवतरणीयस, (मत्तग ति) मात्रकं गृहीतव्यम् (काउ-
स्समिति ति) उपयोगनिमित्तं कार्याधरः कर्तव्यः । (जस्स य
जोगो ति) यस्य च सविक्तस्य वा योगः संबन्धो अभिव्यक्ति,
ज्ञान इत्यर्थः । तस्यैव गृहीतव्यमिति ज्ञातत्वा निगन्त्ययम् ।
(सपन्निक्त्तो ति) एष प्रमाणादिको द्वारकलापः समन्नि-
पक्त्तस्यापराधो भक्त्य इति द्वारायास्तमासाधः ॥ ४० १ उ० ।

(४) सप्रति यिज्ञाटनवधिप्रशंसासाधः ।

तत्र यथा गवेषयेत्सदाह-

शे गामे वा जगरे वा, गोयरमगओ मुणी ।

चरे मंदयाण्विगो, अन्धक्स्त्रेण वेयसा ॥ २ ॥

(से इति) असंज्ञान्तोऽभूत्ततो प्राप्ते वा नगरे वा, उपलक्षणत्वा-
दस्य, कर्वटादी वा, मोहराप्रगत इति । गोयरे चरणं गोचर उत्त-
माधममध्यमकुलेष्वरकद्रष्टव्य जिज्ञाटनम्, अग्रः प्रधानोऽप्या-
हृताभाकर्मादिपरित्यागेन तद्वगतस्तद्वर्त्ता, मुनिर्भाषसायुधेन
गच्छेत्, मन्वं शनैः शनैः, न हुतप्रित्यर्थः । अमुद्विन्नः प्रशान्तः य-
रीषदादिभ्योऽभिष्यन् अग्राफितेन चेतसा वरसवशिष्टायादृष्टा-
त्तात् शब्दादिध्वगतेन चेतसा अन्तःकरणेन एषणापयुक्तमेति
सुत्रार्थः ॥ २ ॥

यथा चरेत् तथैवाह-

पुरओ जुगमायाए, पेहमाणो महिं चरे ।

वज्रतो वीयहुरियादं, पाणं य दग्मद्विणं ॥ ३ ॥

पुरतोऽप्रतो युगमात्रया शरीरप्रमाणया शकटोर्ध्वसंस्थितया,
दृष्टयेति वाक्ययोः । प्रक्रमणः प्रक्रमणं पश्यन्, महीं भुञ्जे
चरेत् यायात्, केचित्तेति योजयन्ति, न शेषदिगुपयोर्तेनैति ग-
म्यते, न प्रेक्षमाण एव, अपितु वज्रंयत् परिहरन् बीजहरतिना,
अनेनानेकभेदस्य वनस्पतः परिहारमाह । तथा प्राणिनो ह्रीं-
यादिन, तथादकम् अर्प्याः, स्तुतिर्वा च पुण्यीकार्यं, वक्ष्यात्
तेजोवायुपरिग्रहः । दृष्टिमानं त्वत्र लघुतरपोषणव्यापयि प्रचु-
त्तिना रक्षणायोगान्, महत्तरया तु देशावप्रक्रमेणाणुपलब्धेति-
सुत्रार्थः । उक्तः समवायिगधनापरिहारः ॥ ३ ॥

अधुनाऽऽमसंयमोवराधनापरिहारमाह-

ओवापं विसर्पं स्ताणुं, विजज्ञं परिवज्जए ।

संक्रमेण न गच्छेज्जा, विजमाणे परक्रमे ॥ ४ ॥

अवपातं गतादिकपं, विषमं निम्नोक्तं, स्थाणुमूर्ध्वकाणं, वि-
जज्ञं विगतजलं कर्दमे परिवज्जयेत्, यत्तस्यैव परिहरन् । तथा
संक्रमेण जलगर्षपरिहाराय पापाणकाष्टरचितेन न गच्छेत्, भा-
रमसंयमविराधनासंभवात् । अपवादमाह-विषमोक्तं पराक्रमं,
अन्यमागं इत्यर्थः । अस्मिन् तु तस्मिन् प्रयोजनमाधित्य यत-
नया गच्छेदिति सुत्रार्थः ॥ ४ ॥

अवपातादौ दोषमाह-

पवर्कते व मे तनय, पक्वमन्ते व संजए ।

हिमज पाणनूपादं, तसे अणुव थायेरे ॥ ५ ॥

प्रयत्नं वा असौ नत्रावपातादौ गतादौ प्रस्फुल्लं वा संयतः
सायुधित्यान् व्यापादयेत् प्राणिभूतानि, प्राणिनां ह्रीन्निश्वस्य,
भूतान्येकमिन्द्राः । एतदेवाह-प्रसाधयवा स्थावराद्व प्रपतिना-
मानं कथ्येचमुपविरोधाधेनैति सुत्रार्थः ॥ ५ ॥

तम्हा तेण न गच्छेज्जा, संजए मुसमाद्विण ।

सइ अन्नेण मग्गेण, जयमेव परक्रमे ॥ ६ ॥

तस्मात्तेनावपातादिमार्गेण न गच्छेत् संयतः सुसमाहितो भ-
गवद्वाक्तावर्तित्यर्थः । न गच्छेत् न यायात्, सत्यन्तेनैवव्यास्म-
न् समादौ मार्गेण मार्गे, गन्तव्यत्वात् सत्यमेव पराक्रमेण, यत-
सति त्वव्यास्मन् मार्गे तेनैवावपातादिना यतमेव पराक्रमेण, यत-
मिति किर्याविशेषणं, यतमाभिमन्यमविराधनापरिहारं याया-
दिति सुत्रार्थः ॥ ६ ॥ दृष्टो ५ अ० १ उ० ।

क्षेत्रयतनामाह-

तदेवुच्छावया पाया, जच्छट्टाप समागया ।

न उज्जुयं न गच्छिजा, जयमेव परवक्त्रे ॥ ७ ॥

तथैवोच्छावयाः शोभनाऽशोभनजदेन नानाप्रकाराः, प्राणिनो प्रकारे समागताः बालप्रादृष्टिकादिस्वागता भवन्ति, तद्वज्जुक्तेषामभिमुखं न गच्छेत्, तस्मात्शोभनाऽन्तराधाधिकरणादिशोभात् । किन्तु यतमेव पराक्रमेत् तद्विग्रहमनुयाय्यचित्तं सुचार्यः ॥ ७ ॥

किञ्च-

गोयर्गपविटो य, न निर्सड्ज्ज कत्थइ ।

कहं व न पंथिजा, चिह्तिता ए व संजए ॥ ८ ॥

गोचरप्रप्रविष्टस्तु भित्तार्थे प्रविष्ट इत्यर्थः । न निषीदेत् गोपविशेत् । कच्चिद् गृहदेवकुलादी, संयमोपपातादिप्रसङ्गात् । कथां च भ्रमकथादिकथां न प्रवर्जनीयात् प्रवर्धनं न कुर्यात्, अनेनप्रकाशकरणेकज्ञानादुद्गमाह । अत एवाह-रिंथात्वा काल-परिग्रहेण संयत इत्यनेनणाहेषादिदोषप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः । उक्तं क्षेत्रयतना । दश ० ५ अ २ उ ० ।

निकम्बु मुपचे कयदिट्ठयम्मे,

गामं च शमरं च अणुणविस्सा ।

से एमणं जाणमंसणं च,

अन्नस्स पाणस्स अण्णाणुणिच्चे ॥ ९ ॥

स एवं मद्रथानरहितो भिक्षणशीलो भिक्षुः । तं विशिनष्टि-मृते च स्नानविलेपनादिसंस्कारान्नाशार्थं ननुः शरीरं यस्य न मृतावैः । यदि वा-मोदं न सुप्तं, तदभूता शोभनाऽर्चापश्चादिकां श्रेण्या यस्य स भवति सुदृढा, प्रशस्तप्रश्लेश्यः । तथा दृष्टाऽवगता यथावस्थिता धर्मः सुतपस्मचारिभक्त्या येन न तथा वैषम्यतः कांचनवसरे प्राप्तं नगरमभ्यधा मठादिक-अनुप्रविश्य भिक्षार्थमसावुत्तमभुत्तिसंहननोपपन्नः स्वश्रेण्यां गयेषणप्रद्वेषणादिकां ज्ञानं सम्यगवगच्छन्नेषणां चोक्तम-दोषादिकां तत्परिहारं विपाकं च सम्यगवगच्छन्नप्रत्यय पालस्य वा, अनायुक्तोऽन्युपपन्नः सम्यग् विहरेत् । तथाहि-स्यावरक-निपाकं चित्तव्यतिराहोपरहितं भिक्षो गृह्णीयुश्चिनकविपकानां तु पञ्चस्थभिप्रहः । ताक्षेमाः-“ संस्रमसंमदु, उकुड तह हाति ऋपलेवा य । उगादिया पमादिया, उ-ज्झियधम्मा य सत्तमिया ” ॥ १ ॥ अथवा-यो यस्या-भिप्रहः स तस्थेवणा, अपरा तस्थेवलेवमेवणाऽनेषणा-भिप्रहः कर्वाचप्रविष्टः सन्नाहागदायपुच्छित्तः सम्यक् वृष्टां भिक्षां गृह्णीयादिति ॥ ९ ॥ सुख ० १ बु ० १३ अ ० । (आ-चार्याह्ना ‘पज्जु (जां) सवणाकप्प’ शब्दे वक्ष्यते)

(५) वर्षासु दिशामपुच्छव गन्तव्यम्-

वासावासं पज्जोवसियाणं निर्गमाण वा निर्गमीण वा कप्पइ, अन्नपरिदिंसि वा अणुदिंसि वा अवगिञ्जिय भ-चं वा पाणं वा गवैसित्तप, से किमाहु जंते ! । ठस्सन्नं समण जगवंतो वासासु तवसंपठवा जवंति, तवस्सी पुव्वले कि-लंते सुच्छिज्ज वा पवकिज्ज वा, तमेव दिंसि वा अणुदि-सि वा समणा भगवंतो पडिजागरंति ॥ ६ ॥

२४३

“ वासस्यादितः पडिजागरंति चि ” यावत् । तत्र ‘अन्नयदे’ इत्यादि । अन्नयतरं दिशं पुर्यादिकाम्, अनुदिशम् आग्नेय्यादिकाम् विदिशम् (अवगिञ्जिय (स) अवगृह्य चदिश्य, सहमेनां दिशाम् आग्नेय्यां वा वास्यामीत्यन्यासुच्यः कथयित्वा भ्रमपानं गवेष-यितुं कथ्यते । “ स किमियादि ” तत्कुत इति शिष्यप्रश्नः, गृह्णाह- (आन्नं चि) प्रायः भ्रमणा जगवन्तो वर्षासु तपःसंप्रयुक्ताः प्रायश्चित्तवदनाथे संयमार्थे स्निग्धकालं मोहजयाथे वा व-ष्टादितपश्चारिणो भवन्ति । ते च तपस्विनो दुष्कालान्तपसैव कृता-ज्ञाश्च, अत एव कृताः सन्तः कदाचिन्मूच्छयुः, पंतयुषो, ततः भ्रमणास्तान् तथैव दिशादीं प्रतिजाप्रति गवेषयन्ति, अथाकथय-त्वा गतास्तु कुत्र गवेषयन्ति ? ॥ ६ ॥

[६] गच्छतो धार्याधार्येण कार्याकार्येण च । अथावश्यकज्ञारम्-यदाऽऽवश्यकमशोध्य निर्गच्छति तदा मासलक्ष्णं, आज्ञादयो दोषाश्च, विराधना च प्रवचनार्थानाम् । तद्यथा-भिक्षामतः सं-ज्ञा समागच्छेत्, ततो यद्युद्ग्राहितपात्रकः पात्रकं वा विना व्युत्सृजति तदा प्रवचनविराधना-“ अहो ! अशुखयोऽमी ” । अथतद्वापन्नयत्त न व्युत्सृजति तत आत्माविराधना । अथ प्र-तिधयमात्रस्य पानकं गृहीत्या सत्ताभूमौ मज्जति ततो देश-काष्ठे स्फटिने सति भिक्षामन्नभ्रान् एषणां प्रेषेत, ततः संयमविराधना, यत एवमत आवश्यकं शोषयित्वा निर्गन्तव्यम् । गतमावश्यकज्ञासं । बु ० १ उ ० । अनाभा-गनां स्नानादिषु कार्येषु व्यापुनः सत्तावश्यकमप्यशोध्य निर्गच्छेत्, निर्गच्छन्तश्च संज्ञया वाच्यमानो यदि प्रतिधयः प्रत्या-सप्रस्ततोः निवर्तते, अथ दूरे, ततो यदि काष्ठो न पुर्यते, तदा तयोरेकः पात्रकाणि धारयति, इतरः संज्ञां व्युत्सृजति । अथ सागारिकास्मरं पश्यति, ततः समनोज्ञानां प्रतिधयं गत्वा व्युत्सृजति, तदभावे भ्रमनोज्ञानां मविमानां, तेषाम-न्नाम पात्र्यमाहीनं, तेषामप्यभावे साकापकाणां, तेषां वि-सिचपुत्रकाणां, तेषामप्राप्तां आचकाणां वैदस्य वा गृहे, एत-नामभावे राजमाणां, गृहद्वयमध्यभागे वा, गृहस्थस्य वा अव-ग्रहं कायिकीवर्जं व्युत्सृजति । ततो यद्यमी गृहपतिस्त्वं संज्ञां त्याजयति तदा राजकुलं व्यवहारं लभ्यते । यथा-“ वयः श-ल्या महाराज !, अस्मिद् देदे प्रतिष्ठिताः । वायुमृचपुरीषाणां, प्राप्ते वगं न धारयेत् ” ॥ १ ॥ बु ० १ उ ० ।

(७) अशोषकरणज्ञासं-सर्वमप्युपकरणमाहाय भित्ताया-मदितव्यम्, यदि सर्वोपकरणं न शुद्धानं तदा मासलक्ष्णं, उपाधिनपन्नं च, तथा तेषां भित्तामदितुं गमासं स प्रति-धयस्यापित उपाधिनपन्नं न दृष्टेन, दूरतकक्षां वा जनेत्, स्नेहकक्षां वा तेषां भिक्षामतः सहसा समापतित इति कृत्वा तत एव तं पलायिताः, ततो यद्युपधि विना पुणप्रद्वर्णादि कुर्युः, तन्नपन्नं प्रायश्चित्तमिति । गतमुपकरणज्ञारम् । बु ० १ उ ० ।

से भिक्खू वा जिक्खुणी वा गाहावीतकुलं पविसिउकापे सव्वं भंरुगमायाए गाहावीतकुलं पिदवायपकियाए पवि-सेज्ज वा णिक्खमेज्ज वा । से भिक्खू वा जिक्खुणी वा ऋहिया विहारचूर्मिं वा विपारचूर्मिं वा णिक्खममाणा वा पविसयाणे वा सव्वं भंरुगमायाए वहिया विहारचूर्मिं वा विपारचूर्मिं वा णिक्खमेज्ज वा पविसेज्ज वा । से भिक्खू वा

भिक्षुणी वा गामाणुगामं दृज्जमाणे सव्वं भेदगमायाए गामाणुगामं दृज्जेज्जा ।

स नियुग्मं गतं ततो जिनकटिपकादिः गृहपतिकलं प्रवेष्टुकामः सर्वैः निरवशेषं भद्रकं धर्मोपकरणमादाय गृहीत्वा गृहपति-कुलं पिण्डपातप्रतिज्ञया प्रविशेद्वा ततो निष्कामं प्राप्ता, तस्य चोपकरणसंग्रहो भवति । तद्यथा-तत्र जिनकटिपको णिविधः । छिद्रपाणिरेच्छिद्ररूपेण च । तत्राच्छिद्रपाणेः शक्यमुक्तुपाभिप्राहविशेषाद् विविधमुपकरणम् । तद्यथा-रजोहरणं, मुखवस्त्रिका च । कस्यचित् स्वकुत्राण्यर्थं क्षीमपटपरिग्रहात् विविधम्, अपरस्योदकपि-स्तु परितापादिरक्षणार्थमौघिकपटपरिग्रहात्कुतर्त्ता । तथा सहिष्णुतरस्य चित्तियक्ष्मापटपरिग्रहात् पञ्चासनि छिद्रपाणस्तु जिनकटिपकस्य सप्तविधपात्रक्रियांगसमन्वितस्य रजोहरणमुखवस्त्रिकादिपरिग्रहक्रमेण यथायोगं नवविधो दशविध एकादश द्वादशत्रिंशद्विंशत्परिधेर्वति । पात्रनियोगश्च ॥ एषं पत्राञ्चो, पाय-द्वयञ्च च पायकेसरिया । पदलाई रयताञ्च, च गच्छञ्चो, पाय-णिज्जोचो ॥ १ ॥ अन्यत्रापि गच्छता सर्वमुपकरणं गृहीत्वा गन्तव्यमित्याह-“स भिक्षु” इत्यादि । स भिक्षुर्गामादंक्ष-विहारमूर्तिं वा स्वाध्यायभूमिं, तथा विचारभूमिं वा विष्णु-स्तनं हस्तिं सर्वमुपकरणमादाय प्रविशेत्तत्रैकमङ्गलं द्वितीयम् । एवं ग्रामान्तरं ऽपि तृतीयं सूत्रम् ।

साम्मत्तं गमनाभावे निमित्तमाह-

मे भिक्षु वा भिक्षुणी वा अहं पुण एवं जाणेज्जा तिच्चदेसिये वा वासं वाममाणे पेहाए तिच्चदेसिये वा सहियं समियमाणे पेहाए मट्ठाएण वा रये ममुच्छुयं पेहाए तिरिच्छमंपाणिमा वा तमा पाणा मंथमा माम्भिय-माणे पेहाए से एवं एवा एो सव्वज्जंरुगमायाए माहाव-इकुलं पिन्दवायपटियाए पविमेज्ज वा, णिकलमेज्ज वा, व-हिया विहारभूमिं वा वियारभूमिं वा पविमेज्ज वा णिकल-मेज्ज वा गामाणुगामं दृज्जेज्जा ॥

(स जिकम्पु इत्यादि) स भिक्षुरथ पुनरेवं विज्ञानीया-त् । तद्यथा-तीर्थं गृहद्वारापतेनं दशक दृष्टव्येकव्यापि, तीर्थं च तद्देशिक चेति समालः । गृहद्वारा महेति क्षेत्रे व-क्ष्यते प्रकृत्य, तथा तीर्थदेशिकां महातं देशं अन्धकारोपेतां महिकां वा धूमिकां संनिपतन्तीं प्रेक्ष्योपलक्ष्य, तथा महावा-नेन वा समुद्रेन तदन्तर्गतेन वा उपशयोः दानवः । तत्र याद् वर्षं महिकादिदं जानीयास्तथा जिनकटिपको न गच्छत्येव, यत-स्तस्य दक्षिणोपायया वगमासं यावन् पुरीषोत्सर्गनिषेधं विद-ध्यात् । इतरस्तु सति काण्ये यदि गच्छेत्सोऽस्यैवमुपकरणं गृही-त्वा गच्छेदिति तात्पर्यार्थः । आवा २ भु १ अ ३ उ ३ । द्विती-यपदम्-यत्र श्रान्तयाद्यां छुट्टा भवति, तद् गृहं यथानामगतः प्रविष्टः, ततः कुट्यकनिष्ठे यात्रां, एतदंकेन वा तान् वाचयति, य-दि काचिद्विरजिता तमुपसंगम्येत्, ततो धर्मकथा कथय्या, त-

या यद्युपशान्त्यति, ततः सुन्दरं, मो चेद्भिधानव्यस-यतानि व-तानि शुक्लमपीं स्थापयित्वा समागच्छामहेति, यदि प्रयत्नीक-गृहमनामगतः प्रविष्टस्ततो महाता शब्देन तथा बोलं करोति, यथा भूयान् लोकां मिश्रितं, त्रयाणां गृहाणां वा मध्यस्थितः सन्त्युपयोगं कृत्वा भिक्षां गृहीयात् । पञ्चानामपि महाज्ञानानाम-तिक्रमं भवता प्रयत्नं परिहरत्, स्वोपकरणमपि सन्त्युपयो-कापुपचवमयाद् वृद्ध्यादुपुनोत्थितम्लानत्वाद्वा न गृहीयात् । इत्युपुनरवश्यमप्यदोतव्यम्-पात्रनामकं, चालपट्टको, रजोहर-णं, मुखवस्त्रिका चेति । ७० १ उ ३ । (स्थिरः किमुपकरण-मादाय गोचरवर्त्यये गच्छतीति “अमुतेय” शब्देऽपि प्रथमं जाग ७ पुण्ण छल्लमम्) “कल्लपट्टिमाह-रयहरणमायाए” कक्षायां प्रातःप्राहकं रजोहरणं चाद्यान्त्यर्थः । ज ० १ ३ ० ३ उ ३ ।

(८) कार्यासंगोपनाम-

कार्योत्सर्गमकृत्वा व्रजति मासलघु । दोषश्चात्र-कश्चिन् योग-प्रतिपन्नः, तस्य तद्विषयमात्राभलं, स चोपयोगकार्योत्सर्गमकृ-त्वा गतो, इतः करम्बं गृहीत्वा समायातः । पक्षादपरेः माधु-मिस्तस्याचाम्बलं स्मारितं, ततः स यदि तं समुद्दिशति तदा योगोपराधना । ततः कार्यासर्गं कृत्वा निगच्छेत् । तत्र च कार्यासर्गं चिन्तयेत् । यथा-अथ किं मे आचाभलम्, सत निर्विकृतिकम्, उताहो अमकार्थम्, आहो शिवेदकासनक इति इत्यमुपयोगं गत्वा प्रत्याग्यानामुपमेवाऽऽहारं गृह्णाति । ७० ३ उ ३ । द्वितीयपदम् । कार्यासर्गाद्व्यापि ग्लानादिकार्येषु त्वरमाणो न कुर्व्यात् । ७० १ उ ३ ।

(९) अथ कालद्वारम्-

कस्मिन् काले भिक्षार्थं निर्गमनमम् । उच्यते-यः क्षपको बालो वृद्धो वा पृथुनिर्गम प्रथमालोका कर्षकामः स सूत्र-पीर्यो कृत्वा निगच्छति, अथ तावतीं वेलां न प्रतिपाद-यितुं जमः, ततोऽद्वैतकस्यां निर्गच्छति । यद्यतिप्रमाने पर्य-टानं नदा मानलघु, अत्रकप्रान्तकुताश्च होवा भवन्ति । न-च माधुरनिप्रमान एव कस्यापि गृहं गत्वा शिक्तं वाचित्तवा-न्, स च गृहपतिनैत्रकः सुसाम्बिरतिकासुधापयेत्, ततस्त-स्यामुनिबनायामधिकरणं जनेनः यस्तु प्रप्ता भवति, स ब्र-यात्-“ किमुन्मसो वनेस, यदेवमानप्रमाने पर्यटानं, सुखरा-जिकं वा प्रष्टुं समयावधिरिति” । यद्वा कोऽपि ग्रामान्तरं प्रस्थ-तः प्रथममेव तं माधुं हट्टोऽपशक्तं मन्यमानः प्रक्षेपं यायात्, प्र-ष्टिश्चाद्वनार्तां कुर्यात् । अथनहोपसयदितिकानायां वेलाया-मटति तदाऽपि मानलघु । “अकाक्षेचरमं जिकम्पु” (द्वा ० ३ ० ३) इत्यादि माधोकाक्षोपाः । एवमुपलभ्यापि प्रकस्याप्राप्तिः उत्क्रा-न्ते वा एत एव दोषा मन्यन्ते । ७० १ उ ३ ।

कोलेण निक्खमे भिक्षु, कोलेण य पटिकमे ।

अकालं च विवज्जिञ्चा, कालं कालं समायरे ॥ ४ ॥

(कालमेति) यो यस्मिन् ग्रामादौ उच्यते भिक्षाकारा-नेन करणभूतेन निष्कामोच्छ्रुः धर्मोभिक्षाये कालेन चोच्चिन्नेव या-वता स्वाध्यायादि निपद्यते तावता प्रतिग्रामेत् निश्चिन्नेन । अति-नं च-“क्षेत्रं, कालं, नायकानिश्चि वि पण्णपानं हिरुसंति स-द्गुमेया” अकालं च यज्ञीयवा, यन् स्वाध्यायादि न संभाव्यते स-खल्यकालः, तमपास्य, कालं कालं समाचरेदिति सचेयोगाग्ने-प्रहार्थं निगमनम् । नहोवेलायां निष्कामाचरत, स्वाध्यायादि-

बेलायां स्वाध्यायादीनीति । उक्तं च—“ जगो जोगो जिणसा-
सणम्मि ” इत्यादि । इति सूत्रायेः ॥ ४ ॥

अकालचरणे दोषमाह—

अक्रामे चरसी भिक्षु, कालं न पक्षिहोहिमि ।

अप्पाणं च किलांसि, संनिवेशं च गरिहसि ॥ ५ ॥

अकालचारी कश्चित् साधुरलक्ष्यभेदः, केनचित् साधुना प्रामा-
दमिता न वेत्यानिहितः सन्नयं भूयात्-कुतोऽत्र स्वाध्यायसंनिवेशे
भिक्षा ?! स तेनोच्यते—अकाल चरसि जिक्कां । प्रमादस्वाध्या-
यलोभाद्वा कांश्च न प्रत्युपेक्षते-किमर्थं भिक्षाकांक्षो, न वेति ?! अ-
कालचरणेनाऽऽप्तमानं च भक्षययमि, द्वावीटन-यूनोदरभावेन सं-
निवेशं च निन्द्यस्य गदांसि, जगधदाहालापतो वैश्यं प्रतिपद्यति
सूत्रार्थः ॥ ५ ॥

यस्मादयं दोषः संभाव्यते तस्मादकालाटनं न कुर्वीदित्याह—

सद काले चरे जिक्खु, कुज्जा पुरिन्, कारिअं ।

अलाजु चि न सोएज्जा, तव चि अहिं .सए ॥ ६ ॥

सति विद्यमाने काले भिक्षासमये चरेद्भिक्षुः । अन्ये तु व्याच-
क्षते—स्मृतिकाल एव भिक्षाकांक्षाऽभिधीयते । स्मर्यते एव
जिभुकाः स स्मृतिकालस्तस्मिन् चरेद्भिक्षुः जिक्कायं यायात्,
कुयात् पुरुषकारं सति जङ्घाकालं वीर्याचारे न लक्ष्ययत् । तत्र
खालीमेऽपि भिक्षाया अलाम इति न शोच्येत्, वीर्याचारा-
धनस्य निष्पत्तत्वात् । तदर्थं च जिक्काटनं, नादाराधेभवातो न शो-
च्येत्, आप तु तप इत्यादिषद्वेत्, अनयमे न्यूनोदरतालक्षणं
तपो त्रिविधमिति सम्प्रतिबिम्बनमिति सूत्रार्थः ॥ ६ ॥ उक्ता
काव्यतना । दश० ५ अ० २ उ० ।

(१०) नित्यभक्तिकादः—

वामावामं पज्जोसविषाणं निबभञ्जियस्स जिक्खुस्स
कप्पति एग गोअरकालं गाहाव कुलं भत्ताए वा पाणाए
वा नि .वभित्तए वा पविसित्तए वा, णामत्थायरियवेयाव-
वेणं वा, एवं उवज्झायेयाववेणं तवसिमेयाववेणं गिला-
णवेयाववेणं गबुण्ण वा ुद्धियाए वा अवंजणजएण
वा ॥ १० ॥ वामावासं पज्जोसविषाणं चतुथजत्तिउस्स
जिक्खुस्स अयं एवऽपि विसिमे—जं न पाओ निक्खम्म पु-
ब्बमेव त्रियडगं जुवा पिवा पडिगमहग मलिहिय संपमज्जि-
य से य संघरिज्जा, कप्पड मे तद्विसं तेगेव जत्तड्डणं
पज्जोसवित्तए—सं य नो संघरिज्जा, एवं से कप्पड उच्चं
पि गाहावकुलं भत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा
पविसित्तए वा ॥ २१ ॥ वासावामं पज्जोसविषाणं बद्धज-
त्तियस्स भिक्षुस्स कप्पति दो गोयचरकाला गाहावकुलं
जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा
॥ २२ ॥ वामावासं पज्जोसविषाणं अद्धमभित्तियस्स जि-
क्खुस्स कप्पति तत्रो गोयचरकाला गाहावकुलं जत्ताए वा
पाणाए वा निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २३ ॥ वामा-
वासं पज्जोसविषाणं विगोअभित्तियस्स जिक्खुस्स कप्पति

सवे वि गोयचरकाला गाहावकुलं भत्ताए वा पाणाए वा
निक्खमित्तए वा पविसित्तए वा ॥ २४ ॥

वासावासमित्यादितः ‘अव्यञ्जणजाएण वन्ति’ यावत् । तत्र (निष्-
भत्तियस्स नि) नित्यभेकार्थान्नः साधोः (एवं गोयचरकालं पति-
) एकस्मिन् गोचरचर्याकाले (गाहावकुलमिति) गाथापाति-
गृहस्थस्तस्य कुलं गृहम् (भत्ताए ित्) अन्तर्यामि [पाणाए
त्ति] पानार्थं निष्कभित्तुं प्रवेष्टुं कल्पते, न तु द्वितीयं वारम्,
पर [“णऽप्युत्थेयादि”] गकारो वाक्यादौ ब्रह्मकारायाः । अन्यत्र
आचार्यादिवैयावृत्यकरेभ्यः, तान् वर्जयित्वेत्यर्थः । ते तु यदि
एकं वारं भुक्तं च वैयावृत्यं कर्तुं न शक्नुवन्ति, तदा द्विरपि लु-
ञ्जते, “तपसा दि वैयावृत्यं गरीयः” इति । [अव्यञ्जणजाएण व-
त्ति] यावत् अव्यञ्जानां वस्तिक्वचं कङ्कादिरोमाणि न जातानि
तावत् क्षुद्रकद्रुमिकयोरेपि द्विष्टेऽजानयाने दोषः । यदा वैयावृ-
त्यमस्यास्तीति वैयावृत्यं, वैयावृत्यकर इत्यर्थः । आचार्यश्च वैया-
वृत्यश्च आचार्यवैयावृत्यो, एवं च उपाध्यायादिष्वपि, तत्रश्च
आचार्योपाध्यायतपस्विस्तान्कुलकानां तद्वैयावृत्यकराणां च द्वि-
प्रोज्जनंऽपि न दोष इत्यर्थो जातः ॥ २० ॥ “वासवास्स” इत्यादि-
तः “पविसित्तए ित्” यावत् । [चतुथभित्तियस्स ित्] एकान्त-
रोपवासिनः साधोः, अयमेतावान् विशुधः [उ से पाओ निक्ख-
मे ित्] यत् न प्रानर्निष्कम्य गोचरचर्यायम् [पुब्बमेव ित्]
प्रथममेव [वियडगं ित्] विकटं प्रासुकाहारं भुक्त्वा [पिवा
हति] तत्कादिकं पोषा [पडिग्गहं ित्] पात्रम् [संलिहिय
त्ति] संलिख्य निवेदीकृत्य, [संपमज्जिय ित्] संप्रमूय भि-
क्ष्य [से अ संघरिज्ज ित्] स यदि संस्तरेत् निवेहेत् तर्हि
तेनैव भोजनं तस्मिन् दिने परित्यजेत् । अथ यदि न संस्तरेत्
स्तोकत्वात्, तदा द्वितीयवारमपि भिक्षेत्यर्थः ॥ २१ ॥ “वासा-
वासमित्यादि” सूत्रार्थो सुगमाः । नवरं, चतुर्मासकं स्थितस्व
षष्ठज्जिकल्प षष्ठमभक्तिकारिणः भिक्षोः द्वौ गोचरकालौ, गृह-
स्थगृह भक्तार्थं वा पानार्थं वा निष्कभित्तुं वा प्रवेष्टुं वा [२२]
अष्टमनक्तिस्व चतुःपञ्चाशूपवासकारिणः सर्वोऽपि गोचरका-
लः, यदा दृष्टा भवति तदा भिक्षते न तु प्रातर्गृहीतमन्न-
धारयेत्, संवयर्जावसंसक्तिप्राण्णादिदोषसंभवत् । क.प.०
५ क्षण ।

(११) काशान्निकान्तक्षेत्रात्तन्नास्तपानभोजने—

नो क.प.५ निर्गमथाए वा निर्गमथीण वा अस्सणं वा
पाण वा स्वाडमं वा साडमं वा पटमाए पोरिसिंए पडिम्मा-
हत्ता पच्छिमं पोरिसिं उवाडणावित्तए नेव आहव उवा-
इणेविए सिया, ते णो अप्पणा भुंजिज्जा, नो अन्नोभि
अणुपएज्जा, एतं बहुफामुए थंढिले पडिलेहिचा पय-
ज्जिज्जा परिउमेयवे सिया, ते अप्पणा भुंजमाणे अन्नोभि
वा दलमाणे आवज्जड चाउम्माभियं परिहारद्धानं उम्मायं ॥
नो क.प.५ निर्गमथाण वा निर्गमथीण वा अस्सणं वा पाणं
वा स्वाडमं वा साडमं वा परं अन्नजोयमेराए उवाय-
णावित्तए नेव आहव उवाडणाविए सिया, ते णो अ-
प्पणा भुंजिज्जा जाव आवज्जड, चाउम्माभियं परि-
हारद्धानं उम्मायं ॥

अस्य सूत्रद्वयस्य संबन्धमाह—

भावस्स उ अतियारो, मा होज्ज इती तु पत्थुते सुत्तं ।
कालस्स य खेत्तस्स य, देवे उ सुत्ता अतीयारो ॥

प्राक्स्थ्यं ब्रह्मज्ञानस्य परित्यागस्यातिवारः अतिशयो मा भू-
तित्वनस्तदस्त्वुते सूत्रे प्रतिपादिते । इत्ये कावक्ष्य च कृतस्य
वाचिनायाऽतिक्रमो मा भूतिविद्ये तस्य प्रारभ्यते । नूनं सं-
कल्पिताऽस्यास्तस्यास्य सूत्रादयस्य व्याख्यानां कल्पने निग्र-
स्थाणां वा निग्रन्थीनां वा अशने वा पाने वा खादिभि स्वविधिं
वा प्रथमायां पीरूप्यं प्रतिष्ठुष पाणिमानां पीरूप्यं (उच्चाष्टा-
विश्वत्) शृणायानियुक्तं संप्राप्तियुक्तिनि (नेव आहव) कु-
हा सिधुपातानयितुं स्यात्, तदाश्चिन्त्यानां कर्त्तव्यं ते क-
ला, न चा अन्येषां साधूनामनुप्रदक्षात्किं पुनस्तादि विधेयमित्याह-
रणेन बहुमुक्तं स्थगित्तये प्रत्यवश्य वञ्जुषा प्रकृत्य रजोह-
रणेन प्रापयितव्यं स्यात्, तदाऽऽत्मना सुखानाऽऽवेष्टा वा द-
धाना आपयते वातुमिति किं, परिहरस्थानमुक्तवान् । एते के-
प्रातिकावन्तसुत्रमिव कस्य, नवरमदेवोज्ञानसङ्क्राया मर्यादाया
आतिकावन्तिसुत्रमशानिकं न कल्पते स्यात्तदुपायार्थात् प्रवक्तव्यं
इत्यर्थः तद्बल्लुकं अन्येषां वा दद्याति, तस्य वल्लुकुकाभिनि
सुत्रादयः ।

अथ निर्युक्तिविस्तरः—

वितियात्रु पद्म पुर्वि, उवातिले चउगुरुं च आणादी ।
 दोसा संचर्षं संस-त्त दीह साणो य गोर्णा य ॥१॥
 अगणिगिलाणुत्तरे, अम्बुद्धाणे य पाहुण्डिरोधे ।
 सज्झायविणयकाइ य, पयलंतपलाङ्गेण पाणा ॥२॥

आस्तां तावत् पश्चिमा चतुर्थी पौरुषी, किन्तु द्वितीयायाः पौरु-
ष्याः प्रथमाऽपि पूर्वा ज्ञपयते। प्रथमायाश्च द्वितीया पाश्चा-
त्या, एवं तृतीयाया द्वितीया पूर्वा, द्वितीयायाः पाश्चात्या चतुर्थ्याः-
स्तृतीयायाश्च, तृतीयायाः चतुर्थी पश्चिमा। नतः प्रथमार्थाः
पौरुष्या द्वितीयायाश्चानादिकानि कार्त्तमस्तत्तुल्येषु, आह्ला-
दयश्च शेषाः, तथा संख्या भवति, चिर वाऽवतिष्ठमानं
तद्वर्णनादिकं प्रणीतः संसक्तं भवति, शेषज्ञानोपेया वा
इवा वा समागच्छते, नतः न क्वचन राजव्यग्रहस्तं यथा-
प्रसक्तमनुकूलं तावत् आधत्ते, मौढ्यं वाऽप्येवमेव वा आह्लादं, अ-
त्राऽऽभिवर्धनाश्रयानिष्यन्तं चतुर्गुह, तद्व्ययं वा स्मृतः स्वयममा-
नो भावन्ति निष्प्रायः, तत्र चतुर्गुह, तेन विनयपरिहासिनाश्च-
रन्, आधत्तेषां भयान्निष्पत्तिरिति तत्तत्तुल्येषु, (अग्निर्वा णि)
अग्नौतुल्येषु भवेत् आख्यातृत्वेनातिभेदकञ्च द्रष्टव्यं, तस्मिन् च
वा उपपेदीहो भवेत्, तत् सर्वाभ्यासोऽन्तः प्रायश्चित्तं, शान्तस्य
धैर्यावृत्त्युल्लेखनादिकं आरब्ध्यापुनो न कराति, आक्रयमाणं
व-रितापरमादिकं स प्राप्नुयात्, तत्क्षिण्यन्तं चतुर्गुहादिकं पारार्थक्य-
कान्तम्, ग्रन्थि निरुक्त्यं कराति नतो भाजस्तु, तन गृहीतेन नाग-
तुल्यतेन प्रवक्ष्यायमानस्य वा मोक्षं लुब्धते तस्य च प्रलोदते
पानकादिना श्लेष्मनाः प्राणिनो विषयम्।

अथामूनेव संख्यादिदोषान् व्याचष्टे-

निस्संचया उ समणा, संचयितु गिही व ह्येति धारंता ।

संसर्गेषु वज्रजोगो, दुःखं च विगिचिउं होति ॥

निःसञ्जयाः श्रमणा उच्यन्ते, ततो यदि तेऽपि प्रदीत्या धार-

न्ति तदा शुद्धिं इव संवायिनो भवन्ति, चिरं वाञ्छतिष्ठमानं तज्ज्ञकपानं संसज्जेत, संसक्तं च साधूनामुपभोक्तुं न कल्पते। चि-
वेक्तुं च परिष्ठापयितुं तद् दुःखं भवति, यतस्तत्र परिष्ठाप्यमाने
यैः प्राणिभिः संसक्ताश्च विनाशमाप्न्यते ।

एमेव सेसएसु वि, एगतरनिराहणा उभयतो वि ।

अममाहि विणयहाणी, तप्पच्चयणिज्जराए य ॥

यमेव शेषेष्वपि द्वांशदिषु श्रेषु प्राधान्यं कर्तव्यं, सा च प्रागेव कृता, न वा एकतरस्य माध्याभाजनस्य वा विराधना द्वी-
षेजातीयदिषु भवति, उभयसामान्यं संयमं प्राति द्वयम् । तस्य विरा-
धना उज्जयविराधना । [अथमाह सि] अग्निना दह्यमानस्या-
समाधिधर्मणं, भारेणाक्रान्तस्य वा अथमाधिधुःक्षनावस्थानं भवे-
त्, गुरुभयुद्गता च विनयहानिं कुर्वत्तत्तत्प्रत्ययनिर्जया अपि
हानिर्भवति ॥

पश्चित्तपरूषणता, एतेमि उव्वेतए य जे दांसा ।

गाहृतकरणे य दोमा, दोसा य परिद्वेत्स्य ॥

एतेषां संख्यादीनां सर्वेषामपि प्रायश्चित्तप्रकरणे कर्तव्याः ।
 सा च प्रागेव त्रैशतः कुता, स्यादप्यनेन निमित्तपक्षे ये दोषाः, ये
 च गृहीतेन कार्याणि कुर्वन्तो भाजनभेदप्रभृतयो दावाः, ये च परि-
 द्रापयतो दोषास्तेऽपि च कर्तव्या इति ।

यत एतावन्तो दायाः-

तम्हाड जहिं गहिं, तहिं भुंजाण वज्रिणा भवे दोसा ।
एनं सोपिण वज्रिनि, गहणे वि पवती विनिथ ॥
तस्माद्यस्यामेव पैर्यासं ब्रह्मं तस्यमेव मोक्षम्यम्. एवं कु-
तो हावाः पूर्वोक्तं वज्रिना जयमि । परः प्राह-नयेयं सोपिण-
वज्रिने यथा । [गहण वि यस्] यावज्जितां गृह्णाति तदवधे द्विती-
यां वैर्यां प्राप्नोति ।

सुरिगह—

एवं ता जिणकप्पे, गच्छम्मि व उज्जयाइ जे दोसा ।

इतगानि किं ए होती, दम्बे सेसे पि जतणाए ॥

पयं तावन्निकक्षिप्यमानमुक्तं तन्मयस्यामेव गृहीतं तन्मयमेव
भोक्तव्यम्, गच्छावासानस्तु प्रथमायां गृहीत्या यदि नष्टद्विरित-
नमिक्कामयन्ति, तथा ये संवयाद्यो दोषा उक्तास्तन्माप्नुव-
न्ति, द्वयोरायि परः प्रत्ययि-जननयाद्वितीयतुनीयोः दोषस्त-
श्चादौ द्वयं धारयतां किमेतं दोषा न प्रवर्तिते ।। भूराह-भ-
वन्ति, परं द्वये भुक्तदोषे कारणे यतनया धार्यमाणा दोषा न
प्रवर्तिन्ते ।।

कथं पुनस्तद्वृत्तिं ज्ञायति ?, इत्याह-

पडिद्वाभणा बह्विहा, पढमाए विणासिमविणासी ।

तत्थ विणासिं ज्ञजे-अजिस्सपरिक्खं य इतरं पि ॥

अभिगतश्चैनं दानभाजेन या काल्प्य कारणैः प्रथमपौरुष्या बहुविधाः प्रतिज्ञाभङ्गाः, ततो बह्वभिषेद्यजान्त्यद्रव्यैरित्यर्थः । तत्र कस्य द्विधा-विनाशः, अविनाशः च । कौरादिकं विनाशः, अत्र गहनादि कर्मविनाशः । तत्र यद्विनाशः कस्य तत्तस्मैकार्थपौरुष्यः प्रत्यास्थानं कुर्वतो लुप्तः, सोऽस्यान्तः पवर्धमानः, यदि वा तैः प्रत्यास्थानं तस्यैव लुप्तः प्रत्यास्थानं ह्यस्य । अन्तर्गतः वा प्र-

त्याख्यातः, आत्माधिका वा ते, तत इत्यद्विधानां च
छन्दसः ।

अमुमेवार्थं व्याख्याते-

जइ पोरसि पवन्ना, गमेति तो सेसगाण ए विसजे ।
अगमेताऽनिखे वा, परेति ते मचगादीधुं ॥

यदि यौकरीप्रत्याख्यानकृतस्तद् छन्दं सर्वमपि गमयन्ति नि-
र्वाहयितुं शक्यन्ति, ततः शेषाणां पूर्वोक्तप्रत्याख्यानां न
विसर्जयितुं शक्यः । अथ ते सर्वमपि न गमयन्ति, ततः पूर्वोक्त-
प्रत्याख्यानां नामपि दीयते । अथ तेषामप्यजीर्णं, ततो माचका-
दिके चारयन्ति ।

अथवा अनुना कारयेन चारयेत्-

तं काउ कोइ न तरइ, गिलाणमार्इण दाउमचुएहे ।
नाउं व वहुं विवरइ, जहासमाहिं चरिमवज्जं ॥

तदनुनादिकं कृत्वा छन्दसा कश्चित् ग्लानादीनां प्राप्यमवादाय
दातुमनुयुजे अतोवाऽऽनेने चरिते न शक्नोति, एतेन कारयेन
चारयेत् । यद्वा-बहु प्रभृतं भेदं छन्दं ततो न परिष्ठापयितव्यं
अवेदिति ज्ञात्वा गुरुषोऽशनादेशेधारणं वितरन्ति, अनुनादिकं च-
रयेत् । (जहासमाहिं नि) प्रथमपौकण्यां लघवं परमथाप्यजीर्णं, ततो
बावज्जीर्णं तत्तत् चारयेदपि, एवं यथा यथा समाधिर्भवति
तथा तथा छन्दानि, परं चरमवर्जं चतुर्थी यौकरीं नातिक्रमेय-
ति ज्ञातः ।

तत्रावधार्यमाणान् इयं यतना-

संसजिमेसु लुग्नइ, गुडाइ लेवाकं इयेरं लोणाइ ।
जे च गमिस्सति पुणो, एमेव व भुत्तसंसे वि ॥

(संसजिमेसु) संसक्तियोगेषु जेपकनेषु गोरसादिद्रव्येषु
गुडादिकं प्रकृष्यते येन न संसज्यते, इत्यत्रामत्रे जेपकृतं, त-
द्यादि संसक्तियोग्यं, तथा लघ्यादिकं प्रकृष्यते, न गुरुं, यच्च प्रथ-
मपौकण्यां द्वितीयपौकण्यां वा छन्दसा पुनर्गमिष्यन्ति, कियतीम-
पि बेलां प्रतीहय ज्ञेयो भोक्ष्यन्त इत्यर्थः । तत्रापि मुकणोवे धार्य-
माणे एष एव गुडादिप्रयोगरूपो विधिर्भवति ।

चोएइ धरिज्जंते, जइ दोसा गिएहमारिण किं न जवे ? ।
उस्सग्ग वीसमंवे, उग्गामादी उदिकसंते ॥

नोद्यति प्रेरयति-मार्गेव यद्येवं प्रकृष्यते धार्यमाणे दोषाः, ततो
मकादीं शुद्धमानो किमिति आनगवाद्यो दोषा न प्रभवन्ति । प्र-
भवत्येव । तथा कायोस्सर्गं कुर्वतोऽपि त एव बहुपरितापनादायञ्च
दोषाः । एवं विश्रान्त्यतोऽपि त एव दोषाः । उक्तप्रकमिज्ञाकार्यो ये
मतास्त्वदादीनपि उज्जिक्कन्ते । (नि) प्रतीक्षमाणस्य त एव दोषाः ।

एर एवं प्राह-

एवं अवातदंसी, धूले वि कहुं ण पासइ अवाए ? ।
इंदी पिरेतरोऽपं, भरितो लोगो अवायाणं ॥

यद्येवं दूयमपायदर्शिनः सूक्ष्ममायानपि प्रेक्षन्ते, ततः स्पृष्टा-
नापि भिन्नावर्ण्यद्विषयानपायान् कथं न पश्यथ ?, 'हृदि'
इत्युपदर्शने, पश्यन्तु भवन्तः-यदेवं निरस्तोऽप्येवं लोकोऽ-
पायानां भूतः । कथमिति चेत् ?, उच्यते-

२४४

मिक्कलादिविचारगते, दोसा पक्खीयसाणमादीया ।

उपपज्जंते जम्हा, ए हु लब्धना हिंदिनुं तम्हा ॥

मिक्काविचारादौ यतानां प्रत्यनीकभागवाद्यो बहवो दोषा
यस्मादुत्पद्यन्ते तस्माच्च हि नैव साधुना हिपिडतुं लभ्यम् ।

अइवा आहारादी, पेव गिययं इवंति घेतम्हा ।

पेषाऽऽहारेयम्हा, तो दोसा वज्जिया हंति ॥

अथवा-आहाराद्यो नियतं सर्वदा न गृहीतव्या भवन्ति, कि-
न्तु चतुर्थेष्टादिकं कृत्वा सर्वेषवाऽऽहारेणाऽऽहारो प्राणः यद्वा-
नैव कदाचिद्व्याहारादितव्यम्, एवं दोषा अपायाः सर्वेऽपि
वर्जिता भवन्ति ।

एवं परेणोके सुरिराह-

भगति सज्जमसज्जं, कज्जं सज्जं तु साहए यतिपं ।

अविसज्जं साधेवा, केलास्सति ए तं च साधेति ॥

जह्यते अथ प्रतिबन्ध-कार्ये द्विविधम्-साध्यमसाध्यं च,
तत्र मतिमात्रं साध्यमेव कार्यं साधयति, नासाध्यं, तुष्टम्
एवकारार्थः । वस्तु युष्मादयोऽविसाध्यं साधयति, स केषलं
क्लिश्यति; न च तत्कार्यं साधयति । यथा मृत्पिपेदेन यदावि-
साधनाय प्रवर्तमानः पुरुष इति, प्रसाध्यं चात्र निष्कार्य-
त्वापर्यटनम् ।

कुत इति चेत् ?, उच्यते-

जति एयविप्पहूणा, न च गियमगुणा भवे निरवेसेसा ।

आहारायादियार्ण, को नाम कइं पि कुवेज्जना ? ॥

यद्येतैराहारादिनिर्विषयं प्रकषेण इनां रहितवस्तुपौन्यमगु-
णा निरवशेषा भवेयुः, तत आहारादीनां को नाम कथामपि
कुर्वन् ?, अत आहारप्रद्वहण्ये जिक्कमटनीयमिति प्रकम्; एतेन
“अइवा आहारादी” इत्यादिपि प्रत्युक्तं दृश्यम् ।

इदमेव सविशेषमाह-

मोक्खपसाहणहेज्ज, एणाणी तप्पसाहणो देहो ।

देहं आहारो, वेण तु कालो अणुष्ठातो ।

इह मोक्षप्रसाधनहेतवो ज्ञानादीनि ज्ञानद्वयेन चारित्राणि, तेषां
च प्रसाधनो देहो भवति, अतो देहार्थमाहार इत्येतं, स च
काले शुद्धमानो धार्यमाणश्चारित्रस्यानुधातको भवति, तेन
कारणेन कालोऽनुज्ञातः ।

कथमित्याह-

काले अ अणुएणाए, जति वि हु समेज्ज तेहि दोसेहिं ।

मुक्को उवादिणतो, समते उ विवज्जं परेणं ॥

आद्यप्रद्वहण्यलक्षणां द्वितीयादिपौकरीयथात्मको वा कालो
मकयानादेशेधोरिण अनुज्ञातः, एवंविधे अनुज्ञाते काले यद्यपि तैः
पूर्वोक्तदोषैर्लघ्वेत स्पृष्टोऽत्र, तथापि शुद्धः । अनुज्ञातकालात्पर-
न्नातिकामयश्च विपर्ययः, अविद्यमानेष्वपि दोषेषु स प्रायश्चित्तो
मन्तव्यः ।

पदमात्रं पेषुणं, पच्छिमपोरिसि उवादिणति जो हु ।

ते चेच तत्त्व दोसा, वितियाए जे जणिएं पुट्ठि ॥

प्रथमार्थां पौकण्यां गृहीत्वा पश्चिमां यौकरीं योऽतिक्रामयति,
तत्र ते दोषाः, ये पूर्वं प्रथमार्थां गृहीत्वा द्वितीयातिक्रामय-
तो जिक्कन्ति कथ्यन्ते ।

अशूनं तानि वधूयमाणकारणानि-

सहजायलेखसीध्वन-जायणपरिकम्पसद्वरादीर्हि ।

सदस आगानोगेय च, उवादिष्यं होज जा चरिया ॥

स्वाध्याये अतीवोपयोगाद्विस्मृतम्, एवं लेपपरिकर्मणं कुर्वतो,
कर्म वा सीतवो, भाजनं वा परिकर्मयते, द्वाकायादिकं वा स-
हृमालजालं कुर्वन्, आदिशब्दः सहस्रस्यानेकजयसूचकः । ए-
तेषु यदस्य तं तन्नामस्य सहसाकारः, अनाभोगोऽप्यन्तर्विस्तृ-
तिः । एवं सहसाकारेणानाभोगेन वा चरमां चतुर्थी पावदतिक-
मितं भवति ।

आह्नुचुवाङ्गाविव, विमिषच परिणऽमंशरतमि ।

अनस्य गेष्टणं जु-अणं च असतीपं तस्सव ॥

एतैः कारणैरादृत्य कदाचिदतिकामितं प्रवेक्षतो विमिष्य परि-
स्वस्य परिहा दिवसचरमं प्रत्याख्यानं कर्तव्यम् । अथ न सं-
स्तरति, ततः काले पूर्वमाद्ये अन्त्यस्यानादेशैर्ग्रहणं जाजनं च
कर्तव्यम् । अथ कालो न पूर्वते, न वा तदानीं पर्याप्तं ल-
प्स्यते, ततो यत्नया, यथा-अगीनायाः तदेवमशुनादिकमिति
न जानन्ति, तथा तस्मैव परिजोगः कर्तव्यः ।

विड्यपण मिहाण-स्स कःणा अधव वातिणे ओमे ।

अद्याण पविसमाणो, मज्जे अदुवा वि उत्तिसे ॥

द्वितीयपदे श्वानस्य कारणस्माद्योयं भक्तादिकमतिरिक्तमपि
कालं धारयेत्, श्वानकृत्यं वा तावद् व्यापुनः यावच्चरमपिठयी,
अथवा अन्वमे पर्यटन् एव चतुर्थी संज्ञाना, अथवा वा प्रावि-
शान् साधयवगोऽपिठयन्नेत् । एवमप्यन्तेन मध्ये वतमानं, ततो
वा उत्तीर्णोऽसंस्तरनातिक्रमयन् बुद्धिजनं च, न कश्चिदोषः ।
श्वानयातं कालातिक्रान्तसूचकम् ।

अथ क्षेत्रातिक्रान्तसूचं व्याख्यालयति-

परमक्रजोयणाओ, उज्जानपरेण चउ गुरू हौति ।

आणादिणो य दोसा, विराहणा संजमाताप ॥

अर्थयोजनं द्विगम्यते, ततः परमशुनादिकमतिरिक्तमयत्तगुरुकाः
कृत्यः । अत्रोपायानादपि परेणातिक्रमयत्तगुरुकाः, आह-
व्यञ्च दोषाः, संयमरमनञ्च विराधना ।

तस्मैवाह-

भारेण वेदणाए, ए पेहती खाणुमादि अभिघाओ ।

इरिया पगलिय तेणम, भायणभेदो य ङकाया ॥

क्रोराणऽऽक्रान्तो वेदनाऽभिज्ञः खाणुकरणकादीनि न प्रकृतेतेः
जीवकादिभिर्वा अभिज्ञस्यते । अथवा-(अभिघाओ चि) वटस्याक्का-
दिना शिरसि घट्यते, ईयां वा न शोधयति, दूजयमेन च प्र-
कृपाने पतंत पृथिव्याविशिष्टाभना, स्तनैवां स समुद्रो द्वियेत,
धुवापिपत्ताऽऽतस्य वा सीयपलस्य जाजनभेदो भवेत् । तत्र
वटकायविशोधना, आरामः परस्व च, तेन विना परिहाण्यः ।

परः प्राह-

उज्जाणआरएणं, तहिं किं ते ए जायते दोसा । ।

परिहरिया ते होजा, अंति वि तहिं खेसमावजे ॥

उपायानादरतो श्रामादेरानीयमाने भक्षणाने किं ते दोषा न
जायन्ते, यदेवमुपायानात्परत इत्यभिधीयते । सुराह-ते दोषा-

स्तीर्यकरचनप्रासापेन परिहृता भवन्ति, तथाऽप्यनुज्ञात-
लेखं तान् दोषानापद्यन्ते ।

पुनरपि परः प्रत्यति-

एवं सुचं अफलं, सुचनिवातो इमे तु जिणकणो ।

गच्छन्मि अफजोयण, केसि ची कारणे तं पि ॥

ननु यमुपायानात् परतो नातिक्राम्यतित्वं, ततो यत् "परम-
क्रजोये मेराउ ति" सुचं भाजन्तं, तदफलं प्राप्नोति । आ-
चार्यः प्राह-यदुपायानात्परतो नातिक्राम्यतित्वमिदमुच्यते स
एव सुचार्यनिपातो जिनकटिपकविषयो भवत्यः यत्पुनरर्थयोज-
नात् परत इत्यादि सुचं, तदुच्यवासि विषयश्च । केषाञ्चिदाचार्याणा-
मथमभिप्रायः-यथा गच्छन्वासिभिरभ्युत्सर्गेन उपायानात्परतो ना-
तिक्रामणीयम्, कारणानु नदप्यर्थयोजनं नेतव्यम् । एवमापञ्चा-
दिकं सूत्रम्-यथा "केसिचित् कारणे तं पि ति" । अन्त्यथा व्याख्या-
यते-केषाञ्चिदाचार्यानाल्लुब्धादीनां कारणे तदप्यर्थयोजनं
गम्यते ।

इदमेव भावयति-

सखेचे जहणं जहमति, भओ दूरं वि कारणे जतति ।

मिहिणो वि चित्ताणा-ऽऽगतमि गच्छं किमं । पुण । ॥

इत्येते स्वप्नमे यदा न लभन्ते तदा दूरंऽप्याचार्यादीनां कार-
णे भक्षणमहणादि यतन्त, अर्थयोजनमपि गच्छन्तीनि जायन्तः अ-
पि च-यथापि स्वप्नमे प्राप्नुयन् लप्स्यन्ते, तथाऽप्युत्सर्गेनस्तत्र न
हिरण्यनिधयः । कुतः, इत्याह-यदि तावद् गृहिणोऽपि कयचिकप-
सप्रयुक्ताः अनागतं प्राप्नुयन्कारणं घृतगुरुजलणानन्दालादीनां
चिन्तां कुर्वन्ति, किमङ्क ! पुनर्गच्छं सवालवृद्धं, येषां कयचिकपः,
संचयञ्च नास्ति, तैः प्राप्नुयन्कारणमनागतं न चिन्तनीयम् । ।

ततः-

संघाभेगे उवणा-कुल्लेसु संसेसु वालुवुद्धादी ।

तरुणा बाहिरगामे, पुच्छा दिट्ठंतगारीए ॥

स्वप्नमे यानि हानभ्रष्टादीनि स्थानानकुलानि, तेषु गुरुणां
संघाटक एकः प्रविशति, यानि स्वप्नमे शेषाण्य कुलानि, तेषु
बालवृक्षासहिष्णुप्रभृतयो हिण्डन्ते, ये तु तरुणास्तैः बहिर्गामे
पर्यटन्ति । शिष्यः पुच्छति-किमादरेण सचं प्रत्यपका रकते ?
गुरुराह-अगायां दृष्टान्तोऽत्र क्रियते-

परिमियजचपदाणे, णहाद्वहरति थोव थोव तु ।

पाहुण विपाल आगत, विसण आसासणा दाणं ॥

"यसो क्विण्यवाणो, अगारीए अविस्ससंतो तंजुलघनहव-
णकभेदादिषं विषयपरिहायपरिमितं देति, आवशतो घरेण
किंचि तंनुला धारोति । अगारीए चिन्ता-जदि एयस्स अजरह-
तो, मिषो वा, अन्नो वा पदोपादिअवहाए आगामिस्सति, तं किं
हाहं । तसो अप्पणो बुद्धिपुत्रगेण वाणियस्स अजाणतो छेह-
तंजुलादिपणं थोचथोचं फेदति । कालेण बहु संपणं ।
अन्नवा तस्स मिषो पदासकाले आगतो, आवणं आरक्खियअ-
या गंतुं न सकन्ति, वाणियस्स चिन्ता जाया, विसको, कहमेतस्स
असं दाहामीति । अगारी वणियस्स मणोगतं भाणं जाणिता-
मणाति-आ विसादं करोह, सव्वं स करोमि । तीए अज्जेणा-
दिणा हहायेडं विमिदमादारं भुंजाविषो, तुट्ठो मिषो पनाए
पुणो जेमउ गतो । वाणुओ वि तुणं प्रावर्यं भणह-अहं ते प-
रिमिषं देमि, कन्ते ति । तीए सव्वं कहियं । तुण्णे वाणियए सा

घरं वित्तिय सि तस्यो घरसारो समर्पिषो " अथाकार्थः-परमित्तजकप्रदाने सांग स्नेहादभेध्यादगारो स्तोकास्तोकमपहरति, प्राचूर्णकस्य च विकास आगमनं, तथा युदपातिषिष्टः, तथा तस्याऽऽश्वासना कृता, ततः प्राचूर्णकस्य भक्षणदानमकारि ॥

एवं पीडबुद्धी, निवरीयसेषण्ण होइ दिच्छेते ।

सांगुत्तरे विमेषां, असंभया णेण समणाओ ॥

एवं क्रियमाणे तयोः सुहृदोः परस्परं प्रीतिवृद्धिरुपजायते, विपरीतश्चान्येन प्रकारेण दृष्टान्तो भवति । तत्र यदि परमित्तजकमभेध्यादगारो स्तोकास्तोकं नापहरति ततः सुहृदादः प्राचूर्णकस्य स्नेहच्छेदो नवति, एवं यदि सुहृदस्या आगमनं चिन्तयन्ति, ततः कुलितमन्त्रैः साधुभिः सुतरामगमनं चिन्तनीयम् । अपि च-लोकोत्तरे येन असंभयाः भक्षणस्तेन कारणेन विशेषतः कृत्रं रक्षणायम् ॥

जणसावो परगामे, द्विदामाणेति वसहि इह गामे ।

देज्जह वादादीणं, कारणजाते य सुलजं तु ॥

जनस्याऽधर्मायशुद्धेषु ग्राममध्ये वा मिलितस्याऽऽलापः प्रवाहो भवति-अमी साधवः परग्रामे हिंसेत्यादि जन्तामिहानयन्ति, ततः कथं वयमात्रे वेह ग्रामे अमीवामः । एवं कृत्वा शुभपत्यः स्वस्वमहिला आदिशक्ति-ये बालाद्याऽत्र हिंसेन्ते, नैवामादरेण सन्ति । प्रयच्छन् एवंविधायो विनयायो, प्राचूर्णकद्विकारण-जाने च सुत्रमं तु, यदि देशकाले अदेशकाले वा द्विरन्ते तदा सुलभ भवति ॥

पाहुणविमेषदाणे, णिज्जर किची य इहर विचरीयं ।

पुर्विच चमहणसिग्गा, न देति संतं पि कज्जेसु ॥

प्राचूर्णकस्य विशेषेणाऽऽदरेण जकषां दीयमाने परलोके मिज्जरा, इहलोकं च कीर्तिर्भवति । चशब्दाधीनवृत्तिः, परस्पर-रोपकारिता च भवति । इतरथा प्राचूर्णकस्याक्रियमाणे एतदेव विपरीतं नवति, निज्जरादिकं न भवतीत्यर्थः । कथं पुनस्तद्वानं न जवतीत्याह-पुर्वं चमहतया विने २ प्रविशज्जिः साध्याभिः 'सिग्गाभि' परिश्रान्ताभि स्थापनाकालाभि सवपि गृहे विधानमगमि घृतादिकं कृत्वा प्राचूर्णकद्विकार्येषु उत्पन्नेषु न प्रयच्छन्ति । एवं शुण्णोषा विज्ञाय केन परत्वेन रक्षणायमिति प्रक्रमः ।

अयं आपरस्नहुणो भवति-

बोरी इह दिईतो, गच्छे बायामो व्हिं च पतिरिक्कं ।

केइ पुण तत्थ जूजण, आणेमाणे जणिय दोसा ॥

बहिर्ग्रामे जिह्वादेन क्रियमाणे प्राप्तं दुष्टद्वयादिकं प्रायेणं प्राप्यते । तथा चात्र वद्रीदृष्टान्तो भवति । आपि च-गच्छे एवैव सामाचार्यी गणप्रशस्ति-यशस्विग्रामे तदुणेभिलाया-मटनीयं, व्यायामश्च मोहचिकित्सामिश्रं तैः कृतो नवति । तत्र बहिर्ग्रामे, चशब्दादिह वा परग्रामे 'पशकिं' एकान्तं भवति मुक्तमिच्छायाः यथा [पतिरिक्कं ति] प्रचुरं जकषानं तत्रावाप्यते । काव्यपुनराचार्यदेशीयाभ्रवत-तत्रैव बहिर्ग्रामे भोजनं कसर्थं, यतो ये पूर्वमगमयतां भारवेदनाऽऽद्यो दाया आण-ताले पत्र पण्डिता नवति । (एतत्प्रसन्नमनुसूत्रं निराकरिष्ये)

अथ वद्रीदृष्टान्तमाह-

गामग्रामे वद्री, नीसंद ककुफल्लया य कुज्जा य ।

पक्कामाल्लसुक्का, स्वायतिपरे गता दूरं ॥

सिग्घयरे ते आगा, तेसिऽएहंति च इति सयमेव ।

स्वार्थति एव इह इ, आयपरसुदावाहा तण्णा ॥

कस्याऽपि ग्रामस्यान्यासं प्रयाससौ वद्री, सा ग्राममित्यन्व-पामीयेन संवर्जिता, ततः ककुफल्लया संवृता । अन्यच्च-सा स्व-प्रावत एव कुज्जा, तेन सुखाराहा, तस्यां च कानिचित् फलानि प-क्कानि, कानिचित् ककुफल्लानि । अथवा (पक्कमेति) मन्दपक्कानि, तत्र ये अन्नसाधेयका बालकाः, नै तां वद्री सुखारोहामाकल ककुफ-ल्लया वद्रीणि अकृयन्ति, तान्यपि स्ववृत्तया न पर्याप्तानि भवन्ति, इतरे नाम अन्नलसा उत्साहवन्तश्चेदका बालकाः, ते दूरमतर्वा गताः, तत्र महावद्रीवनेषु परिपक्वानि वद्रीणि सधे-च्छेत्वा दन्ति । ततो यावत् अन्नसात्तस्यां ककुफल्लयां किञ्च-माना आसन्ते, तावत् दूरगमिनो बालका आसन्तः पर्याप्तं कृत्वा वद्रीपाहुणकजनाराऽऽज्ञाताः शीघ्रतरमागताः, नैवामन्नसा-नामन्येषां च शूरे स्थितानां स्वजनानां वद्रीणि पर्याप्तया दृ-ष्टि, स्वयमेव च भक्षयन्ति । एवमिदानीं गच्छन्तानां तदुष्णा जिह्वो वीर्यसंपन्ना उत्साहवन्तो बहिर्ग्रामे हिंसेमाना आस-नः परेषां च बालबुद्धादीनां सुखावहा भवन्ति ।

कथम् ? इति चेत्, लघुते-

खीरद्विधादियाण य, लम्भो सिग्घतर पढम पइरिक्के ।

उग्गमदोसा विजडा, भवंति आणुक्किपिया वितरे ॥

यथा ते अन्नसाधेयकास्तथा बालबुद्धादयोऽपि ककुवद्रीकल्पे तस्मिन् मूलग्रामे प्रायहमुच्छयमानतया चिरमपि हिंसमानाः कोऊवहूरादिकमव लभन्ते, तदपि न पर्याप्तं, ये तु तदुष्णा ब-हिर्ग्रामे गच्छन्ति, ते अन्नलसचेदककल्पाः, ततः कीदृश्यादीनां प्रायेणवद्वद्व्याणां लाजस्तेषां बहिर्ग्रामे नवति, शीघ्रतरं च ते स्वग्रामे आगच्छन्ति, (पढम ति) प्रथमाश्लिष्टं च स्वयं कुर्वन्ति, बालादिभ्यः प्रथमतः वा समागच्छन्ति (पइरिक्कं ति) प्रचुरजकषानमापद्यन्ति, उग्गमदोसाश्च 'विजडा' परित्यक्ता भवन्ति, इतरे च बाह्याऽऽद्यो अनुकम्पिता नवन्ति ।

अनुमेवायं स्वविशेषमाह-

एवं उग्गमदोसा, विजड पइरिक्का अणोमाणं ।

मोहतिगिच्छा य कता, विरियायारो य आणुक्किओ ॥

एवं बहिर्ग्रामे गच्छन्तिस्तेरुग्रमदोषा आवाकाद्विदः परित्य-क्ता भवन्ति, (पइरिक्कं ति) प्रचुरस्य जकषानस्य लाभो भवति, अन्नपमानं पक्कपमानं भवति । मोहचिकित्सा च परिश्रमाऽऽनपौषेयाभ्यामादिभिर्माहस्य निग्रहाकृतो नवति । वीर्यान्तराजानुचोर्णोऽनुष्ठितो भवति ।

अथ परः प्राह-

उग्गयातो परेणं, उवातिणं तम्मि पुव्व जे जणित्ता ।

जारादीया दोसा, तव्वेइ इहं तु सविसेसा ॥

ननु शोभनमिदं यद्वैयोजनं गम्यते, किन्तु तेषां भवितभ्रा-तृमाचार्यसंकाशमागच्छन्तं ये पूर्वमुष्णात्परपणानि कामयन्ति जारादयो दाया भयितानस एवह स्वविशेषो भवन्ति ।

ततः किं कर्तव्यमिदम्—

तस्माच्च न गतं त्वं, तर्हि भोक्तव्यं वा वि भोक्तव्यं ।
इतरा भे ते दोसा, इति छदिते चोदयं भणति ॥

तस्मादाचार्यसमीपे अकथनेन गृहीतेन न गतं त्वं, किन्तु तत्रै-
व बहिर्भागे भोक्तव्यम्, एवं तत्राऽऽद्यो दोषाः परिहृता भवन्ति ।
(न वा वि भोक्तव्यं ति) बाह्यः पक्वान्तरघातकः अथ भवतो
अपिच्छति—(नैव बहिर्भागे भोक्तव्यं तत् पक्वम् । इतरघा (नैव)
भवतां त एव आराध्यो दोषाः परिहृताः) एवमुदिते भणिते स-
ति स्मिन्नादकं जगति—यदि तत्र समुद्दिशन्ति ततो मासलघु,
जवतोऽप्येवं भणितो मासलघु, तैश्च तत्र प्रायोभ्यं समुद्दिश-
न्याचार्यः परित्यक्ता, तेषां प्रायोभ्यमन्तरेण परित्यागमादि-
संभवात् ।

आह—किमिदमाचार्यमन्तरेण न सिद्ध्यति यदेवं तदर्थं
प्रायोभ्यमानीयते ? इत्याह—

जइ एयविष्णुहृता, तवनियमगुणा जवे निरवसेसा ।
आहाराभाषाणं, को नाम कइं पि कुण्वेज्जा ? ॥

यद्येतेनाऽऽचार्येण विप्रहीणाः, एनमन्तरेणेत्यर्थः । तपोनियम-
गुणा निरवशेषा भवेयुः, तन आचार्यप्रायोभ्यानामाहारादीनाम-
न्वेषणे को नाम कथमपि कुर्वीत ? , न कश्चित् । इदमत्र
हृदयम्—सर्वोऽपि तपोनियमादिकः प्रायोऽऽस्माकं संसारनि-
स्तप्यार्थे, ते च तपःप्रभृतयो गुणा गुरुपदेशमन्तरेण न सस्यम्
गम्यन्ते, न वा निरवशेषा अपि यथावदनुगुणं शक्यन्ते, अतः
संसारनिस्तप्यार्थमाचार्याणां प्रायोभ्यमन्यादि कर्त्तव्यमेव वै-
बाध्यमिति ।

अपि च—

जति ताव लोडयगुरु, मे लहुप सागारिय पुदविमादी ।
आणयणे परिहरिया, पदमा आपुच्छ जतणए ॥

यदि तावत्लौकिकोऽपि ये गुरुः पिना उपेयवन्तुर्वा कुटुम्बं
धारयति तस्मिन्नुक्तं न भुञ्जते, यत्कोट्यं शास्त्रादनादिकं न त-
स्य प्रयच्छन्ति, ततः किं पुनर्यस्य प्रजावेन संसारो निरुदीयेत
तस्य प्रायोभ्यमदत्त्वा एवमेव भुञ्जते । यस्तु मुक्तं, तस्य मासल-
घु । वसतेरभावात् तत्र उजानाद् सागारिको यदि पश्यति
तदा वतुंष्टु, आहारायश्च दोषाः अस्पर्शिके च समुद्दिशन्तं
पुनिरदिशिराजना, आणयन्तु तु सर्वेऽप्येते दोषाः परिहृता
भवन्ति, अतो गुरुसमीपमानेत्यथा । द्वितीयपदे प्रथमालिकां
कुर्वन्तो गुरुमापुच्छ गच्छन्ति । यतनया च यथा संसृष्टं न जव-
ति तथा प्रथमालिका कर्त्तव्या ॥

चोदमवयणं अप्पा—ऽगुणं पिभो ते ये भे य परिचत्ता ।
आयारिए अणुकरंया, परलोए इह पसंलणया ॥

भोक्तव्यकचं नाम—परः प्रेरयति—यावत् ततो प्रामात्यत्यागच्छति
तावत् दृष्टावकाशान्ता अनीव परित्याप्यन्ते, एवं प्रस्थापय-
न्निर्भेदादिसमा अनुकथितः, ते च साधवः परित्यक्ता जवन्ति ।
गुरुह—ननु मुग्धं त एवानुकल्पिता । कथमिदम्—(आयारिए
इत्यादि) ते यदाचार्येवैष्यान्तिनियुक्ताः, एषा पारलौकिकी तेषा-
मनुकल्पा, इहलोकोऽपि ते अनुकल्पिता, यतो बहुयः साधुसा-
म्बीजनेभ्यः प्रशंसामासाद्यति ।

परः प्राह—

एवं पि परिचत्ता, काले खमए असइपुरिसे य ।
काले गिम्हे ज जवे, खमओ वा पदमविति एहि ॥

यतस्ते बुभुक्षितवृत्तिना ज्ञाताकालाः शीतलवातातेरिजिताः
पथानं वहन्ति येषु तु शीतलज्वायायां तिष्ठत, एवमपि ते
परित्यक्ताः । सुरिह—तेषामपि कालं कृपकमसादिष्णुपुत्रं च
प्रतीत्य प्रथमालिकाकरणमनुज्ञातम्, तत्र कालो प्राप्यसकलस्त-
स्मिन् प्रथमालिकां कृत्वा पानकं पिबन्ति, त्रपको वा प्रथम-
द्वितीयपरापहस्यामतीव बाधितः प्रथमालिकां कुर्वत ।

अत्र परः प्राह—

जइ एवं संसट्ठं, अपत्ते दोसियाणं गइणं ।
हंवेण निरखा दुविहा, जइसमुक्कोस तिय पणए ॥

यद्येवमसौ बहिरैव प्रथमालिकां करोति ततो नक्तः संसृष्टो
भवति, संसृष्टे च गुर्वादीनां दीयमानेऽप्रतिः कृता जवति ? ।
गुरुह—अत्रासे देशकाले दोषास्तदेवैर्गणं कृत्वा येषु वा कुलेषु
प्रभाते बाह्यान् पददन्तः प्रथमालिकां कुर्वन्ति, भोजनस्य च कल्पं
कुर्वन्ति । प्रथमालिकाप्रमाणं च द्विधा—लम्बनतो, भिक्वातश्च ।
तत्र ज्ञेयं न त्रयो लम्बनाः कवशाः, तिक्काश्च भिक्वाः, उत्कर्षतः
पञ्च लम्बनाः पञ्च वा भिक्वाः । तेषां सर्वमपि मध्यमप्रमाणम् ।

अथ तेः कुत्र किं प्रहीतव्यमिति निरूपयति—

एतस्य होइ भनं, वितियमि पदिगइह दवं होति ।
गुरुमादी पाउमं, जत्तं विटए उ संसत्तं ॥

साधुव्यस्य द्वौ प्रतिग्रहौ, द्वौ च मात्रको भवतः, तत्रैकस्मिन्
प्रतिग्रहे भक्तं प्रतिग्रहीतव्यं, द्वितीये ह्वं पानकं भवति । तथैक-
स्मिन् मात्रकं आचार्यादीनां प्रायोभ्यं पृच्छते, द्वितीये तु संस-
क्तं भक्तं वा पानकं वा प्रत्येकृतो यदि ह्युच्यते ततः प्रतिग्रहे
प्रतिष्यते ।

जति रिको तो दवम—चगम्मि पदमालियाणं गइणं तु ।
संसत्तगइण दवतु—द्वये य तत्त्वेव जं पंता ॥

यदि रिकोऽसौ ह्वमात्रकः, नतः तत्र प्रथमालिकाया प्रदं
वक्तव्यम्, एवं संसृष्टं न जवति । अथवा—तस्मिन् ह्वमात्रकं
भक्तं ह्वं गृहीतं, ह्वं वा तत्र तेन दुर्गन्धं, तत्तस्मैव जक्त-
प्रतिग्रहे यज्जानं, तदेकं दत्तं नालक्यायस्मिन् इत्से ह्वमा
समुद्दिशति, एवं संसृष्टं न भवति ।

विद्विषयं तत्त्वेव, सेसं अइहा वि होज्ज सव्वं पि ।
तस्मां तं गंतव्वं, संसट्ठं जति वि तहवि सुद्धे ॥

द्वितीयपदमोच्यते—अनीव बुभुक्षितास्त्वैवातनः सविभागं
ह्युज्जते, तेषां सर्वमप्यानयति । अथवा—तत्रैव सर्वमात्मपरमं ज्ञानं
मुञ्चते, यत एव एषां चो विविस्तस्माद्विधिना यत्तव्यम्, वि-
धिना ज्ञानेतव्यं, विधिना वा तत्रैव भोक्तव्यम् । एवं सर्वेषां विधिं
कुर्वन् यद्यपि दोषः स्फुटो जवति तथाऽपि ह्युक्तः ।

कथं पदः सर्वं वा भिक्वाचार्यागतम् भोक्तव्यमित्याह—

अंतरपण्ठागदितं, पदमागदियं य भुंजए सव्वं ।
संसत्तिवुववे वा, जं गइयं दोसिणं वा वि ।

बन्तरपण्डिकायां गृहीतं, प्रथमोक्तां गृहीतं वा, तत्सर्वमपि

એકે, યત્ર વા જાનન્તિ સંઘઘ્નાં પ્રયો જ્ઞાનો મંથિતા તત્ર યત્પુર્વ
મુદીતે તત્સર્વમપિ મોકલ્યમ્, યદ્વા દ્વાપાતં મુદીતે તદ્દેશમપિ
મોકલ્યમ્ ।

દરદિંદિપ વ માણં, મરિયં જુતું પુણો વિ દિંદિજ્ઞા ।
કાક્ષા વાડતિકમદૈ, જંનેજ્ઞા ઝંતરા સર્વં ॥

અથવા-દરદિગિજ્ઞે અદ્વૈતપર્યદિતે યત્ર આજનં મૃતં, તત્તોડત્ય-
સાગારિકે તત્પર્યાસં છુલ્લવા પુનરપિ દિષ્ટંત । અથવા-વાવ-
દ્વાચાર્યમ્તિકે આગચ્છતિ તાવત્કાલોડતિક્ષમાનિ-ચતુષ્પૌરુષી
જગતિ, સુર્યો વાડસ્તમેતીત્વયંઃ । તતઃ સર્વમયન્તરા તથૈવ
છુલ્લજ્ઞાન ।

પરમદ્વંજોયણાતો, હજ્જાળપરેણ જે મણિયદોસા ।

આદ્યચ્ચાતિણારિદે, તે ચેવોસ્સગ્ગઅવવાતો ॥

અપાર્થવ્યોજનાત્પરેણાતિકામયતિ તદા યે ઉપાનાત્પરતોડતિ-
કામણે દોષાઃ પૂર્વ મંથિતાસ્ત્વ યત્ર છુલ્લવાઃ । અથવા-આદ્ય
કદાચિદ્વિદ્યાનિગોદિવા અતિકામ્યાનિ તતસ્તાપેયોત્સર્ગપાંચદૈ ।
અસર્ગતસ્તજ્ઞ મોકલ્યમ્, અપવાદતઃ પુનરસંસ્તરણે મોકલ્ય-
મિતિ જ્ઞાવઃ । ૬૦ ૪ ૭૦ ।

જે ત્રિકલ્ પદમાર્ પોરિસી, અસળં વા પાણં વા સ્વા-
દ્યમં વા સાદ્યમં વા પદિગ્ગાદેતા પચ્ચિમં પોરિમિં ઉવાણ્ણારેડ,
ઉવાણ્ણાવંતં વા સાહજ્ઞં ॥ ૩૭ ॥ નિં ૭૦ ૧૨ ૭૦ ।
વિતિયાડ પદમગુલ્લિ, ઉવાતિણે ચત્તુલ્લય આણાદી । ૬૦ ૪ ૭૦ ।

" દિવસસ્ત્વ પદમયોરિસી, જન્તે વાણં ઘેણં ચરિમતિ-
ચ્ચઉપપારિસી, તં જો સંપાંચતં, તત્સ ચતુલ્લં, આણ-
દિયા વ દોસા " । નિં ૭૦ ૧૨ ૭૦ ।

જે ત્રિકલ્ પરં અચ્છજોયણેરાઓ પરેણ અસળં વા પાણં
વા સ્વાદ્યમં વા સાદ્યમં વા ઉવાણ્ણારેડ, ઉવાણ્ણાવંતં વા સા-
હજ્ઞં ॥ ૩૮ ॥

પરમદ્વંજોયણાઓ, અમણાદી જે ઉવાતિણે થિકલ્ ।

સો આણા અણવલ્લં, પિચ્છલ્લચિરાણં પાવં ॥ ૭૭ ॥

હુમાલ્યં અચ્છજોયણં, જો તત્તો એત્તવ્વમાણઝો પરેણ અસ-
ણા સંકામેડ, તત્સ ચતુલ્લં, આણાદિયા વ દોસા । નિં ૭૦
૧૨ ૭૦ ।

અહ જંતે ! લેવાઈકંતસ્સ કાલાઈકંતસ્સ મગ્ગાઈકંત-
સ્સ પમાણાઈકંતસ્સ પાણબોયણસ્સ કે અટ્ટે પણ્ણત્તે ! ।
ગોયમા ! જે ણં નિગંથે વા કાસુપ્પસિણ્ણં અસળં પાણં
સ્વામં સાદ્યમં આણમ્પ સુરિપ્પ પદિગ્ગાદિતા હમ્પ સુરિપ્પ
આહારમાહારેડ, એ ણં ગોયમા ! લેવાઈકંતે પાણબોય-
ણે । જે ણં નિગંથે વા ૦ જાવ સાદ્યમં પદમાર્ પોરિસીપ્પ
પદિગ્ગાદેતા પચ્ચિમં પોરિસિં ઉવાયણાવિત્તા આહારમા-
હારેડ એ ણં ગોયમા ! કાણાઈકંતે પાણજોયણે । જે ણં
નિગંથે ૦ જાવ સાદ્યમં પદિગ્ગાદિતા પરં અચ્છજોયણમેરાપ્પ
લીકમાવદ્ધા આહારમાહારેડ, એ ણં ગોયમા ! મગ્ગા-
ઈકંતે પાણજોયણે । જે ણં નિગંથે વા કાસુપ્પસિણ્ણ-
૨૪૪

ણં ૦ જાવ સાદ્યમં પદિગ્ગાદિતા પરં લીસાપ્પ કુલ્લકુદિઅંદ-
ગપ્પમાણમેત્તાણં કલ્લેણાં આહારમાહારેડ એ ણં ગો-
યમા ! પમાણાઈકંતે પાણબોયણે । અદ્ધકુલ્લકુદિઅંદગપ્પમાણ-
મેત્તે કલ્લે આહારમાહારમાણે અપાહારે । દુવાસસ કુલ્લ-
દિઅંદગપ્પમાણમેત્તે કલ્લે આહારમાહારમાણે । અવલ્લો-
ભોયરિયા ! સોલસકલ્લકુદિઅંદગપ્પમાણમેત્તે કલ્લે આહાર-
માહારમાણે હજ્જાગપ્પત્તે । ચત્તલીસં કુલ્લકુદિઅંદગપ્પ-
માણં ૦ જાવ આહારમાણે ઓમોદરિયા । લીસાં કુલ્લકુ-
દિઅંદગપ્પમાણમેત્તે કલ્લે આહારમાહારમાણે પમાણ-
પત્તે । ૧૧૦ ૧૧૦ વિપાસેણ હજ્જણં આહારમાહારમા-
ણં સમણે નિગંથે નો પકામરસભોઈ તિ ચત્તલ્લં સિયા, એસ
ણં ગોયમા ! લેવાઈકંતસ્સ કાણાઈકંતસ્સ મગ્ગાઈકં-
તસ્સ પમાણાઈકંતસ્સ પાણજોયણસ્સ અટ્ટે પણ્ણત્તે । જં
૭૩ ૦ ૧ ૭૦ । (મૂલપાઠસ્થ સુમત્તવાલ્લી ટીકા નામ મુદ્રીતા)

અથૈવ દુદ્ધાસ્તમ્ભિત્તિસુદા-

દિદ્ધિતોડમ્ભેણં, પાસાદે ણં તુ રાપસંદિદ્ધે ।

દલ્લે લેલ્લે કાલે, ભાવેણ ય સંકલ્લેસેડ ॥

માયાસુરયોજના સુમત્ત । માયાવર્ણસવયમ-કેનાપિ રાજ્ઞા
અમાત્ય આજ્ઞતઃ-શીર્ષમં પ્રાસાદઃ કાર્યવિધ્યાઃ । સ ચામાત્યો
હ્યથે હુબ્ધસ્તાન્ન કર્મ્મકરન્ન દ્રવ્યતઃ ક્ષેત્રતઃ કાલતો ભાષ-
તશ્ચ સંકલ્લેશયતિ ।

કથમિત્યાદ-

અહોયણસકલં મુલ્લં, નો પમામં ચ દલ્લતો ।

લિલ્લે અણુચિયં ઉદ્ધે, કાલે ઉસ્સુરજોયણં ॥

ભાવે ન દેતિ વિસામં, નિદ્ધેરેદિં ચ લિસેડ ।

નિયં તિત્તિં ચ નો દેડ, નટ્ટા અકલ્લં દંડુણા ॥

હ્યથનોડલ્લવણસંસ્કૃતં વિશિષ્ટસંસ્કારરહિતં, શુષ્કં ચાતાદિમા
શોષં નીતં, વલ્લચ્છનકાદિ, તદપિ ન પ્રકામે ન પરિપૂર્ણં દદાતિ ।
કેવલતો-યત્તલિસન્નં કેવલે અનુલ્લેખં અર્કં પાવં વા તદ્ દદા-
તિ, તથા ત્વળે કર્મ્મ કારયતિ, કાલે ઉત્સુરે મોજનં દાપયતિ ।
માવતો-ન દદાતિ વિશ્રામં, નિદ્ધેરેદિં ચલ્લેઃ લિસયતિ । જિત-
મપિ ચ કર્મ્મકરણતો લજ્જમપિ મૂર્ધિત મૂલ્લં ન દદાતિ ।
યવં ચ સતિ તે કર્મ્મકરાઃ પ્રાસાદમ્ભક્ત્યાડિપિ નટ્ટાઃ પલાયિ-
તાઃ, સ્થિતઃ પ્રાસાદોડ્કૃતઃ । રાજ્ઞા ચૈત્તલ્લ જ્ઞાનં, તત્તોડમાત્યસ્થ
દલ્લના કુના । અમાત્યપદાહ્વાવાયિત્વા તસ્ય સર્વસ્વાપહરણં
કૃતમિતિ । એવ દુદ્ધાસ્તઃ ।

સામ્પ્રત્તમુવનયમાહ-

અકરણે પાસાપિસં ઉ, જહ મોડમ્ભોં ઉ દંધિતો રન્ના ।

પથેવ ય આપરિપ્પ, ઉવળયણં દોતિ કાયવ્વં ॥

યથા પ્રાસાદસ્થાપકરણેડમાત્યો રાજ્ઞા દલિલ્લ, એવમેકાભાર્યે
ઉપનયનં નર્જતિ કલ્લેશ્યમ્ । તથેવ રાજસ્થાનીયેન તીર્થકરેણ
અમાત્યસ્થાનીયસ્થાડ્ધાત્યેસ્ય સિલ્લિપ્રાસાદસાધનાર્થમાદેશો દ-
ત્તઃ, સ ચ કર્મ્મકરસ્થાનીયાનાં સાધૂનાં હ્યથાદિપુત્ર કરોતિ
યથા તે સર્વે પાસ્યાન્તિ ।

तथा बाह-

कञ्जमि वि नो विगिति, जत्तं पंतं न तं च पञ्जत्तं ।
खेवं खसुखेचादि, कुसहि उष्मागमे चेव ॥
तस्याएँ देति काले, ओमे वुस्समगवादिनो तिच्चं ।
सगह-उवग्गहं वि य, न कुणइ भावे पयंदो य ॥

द्रव्यतः-कार्येऽपि समापतिने विकृतिं घृणादिकां न ददाति, भक्तमपि प्राम्ने द्वापयति, तदपि च न पर्याप्तम् । क्षेत्रतः-ललु-
केवादीन् प्रेषयति, ललुकेष्व नाम-यत्र तु किमपि न प्रायेण्यं लभ्यते,
आदिशब्दात् यत्र स्वपक्वतः परपक्वतो वाऽपक्वता, तदावि-
परिग्रहः । कुवसतो वा स्थापयति, उद्धामके वा प्राम्ने यदा तदा
वा प्रेषयति । कालतः-सदैव तृतीययायां जोजनं ददाति । अव-
नेमपि कुर्त्तुर्नेऽप्युत्सवैवादि कां नित्यम्, भावतः-संघर्षं हानादि-
भिः, उपग्रहं बलपात्रादिभिर्न करोति । प्रचण्डम् प्रकोपनशीलः ॥

होए होउत्तरे चेव, दो वि एए असाहगा ।
विचरीयविचिणो सिक्खी, अन्ने दो वि य साहगा ॥

लोकं लोकोत्तरेऽपि च एतावन्मनोको ह्याव्यपमायको ह्यव-
सो भावतश्च प्रासादस्य विपरीतवर्तिनः पुनरभयथापि सिद्धिर-
ति कृत्वा अन्यौ ह्यावपि ह्यवसो भावतश्च प्रासादस्य साधको ।

सिक्खीपासावर्धनं-सगस्स करणं चउव्विहं होइ ।
द्वप्पे खेवं काले, जावे य न मंकिंसेहमे ॥

सिद्धिप्रासादान्नसकरणं चतुर्विधं भवति । तद्यथा-ह्यवसतः,
क्षेत्रतः, कालतः, भावतश्च । ततो गीतायां द्रव्यादिषु साधून्
न सहजज्ञायति ।

एवं तु निम्नवर्ती, ते विप अचिरेण सिद्धिपासाय ।
वेसि पि इमो उ विट्ठी, आहारियेव्वएँ होति ॥

एवं ह्यव्यतिष्ठु संकलेशाकरणत्वेन साधवोऽविज्ञेय स्तोकेन
कालेन सिद्धिप्रासादं निर्मापयन्ति, तेषामपि सिद्धिप्रासाद-
निर्मापकाणामाहारयितव्येऽयं वक्ष्यमाणो विधिः ।

तमेवाह-

अद्धमसणस्स सव्वे, जणस्स कुज्जा दवस्स दो भागं ।
वायपविचारणट्ठा, उष्माणं ऊणय्यं कुज्जा ॥

अद्धमुदरस्य दधितकतीमनादिसहितस्याज्ञानस्य योग्यं कुप्यात्,
ह्यै भागी द्रवस्य पानीयस्य योग्यो, वष्टु तु भागं वातप्रविचरण-
क्षैमूलकं कुप्यात् । इयमत्र जावना-उदरस्य वट् भागाः कटपन्ते,
तत्र त्रयो भागा अज्ञानस्य सव्यञ्जनस्य, ह्यै भागी पानीयस्य,
वष्टो वातप्रविचरणाय । एतच्च साधारणे, प्रावृट्काले चत्वारो
भागः सव्यञ्जनस्याज्ञानस्य, पञ्चमः पानीयस्य, वष्टो वातप्र-
विचरणाय, उष्णकाले ह्यै भागावज्ञानस्य सव्यञ्जनस्य, त्रयः
पानीयस्य वष्टो वातप्रविचरणपर्यति ।

एसो आहारविधि, जह जणिता सव्वनाव्वंसीहि ।
धम्मावस्सज्जागा, जेण न द्दयंति तं कुज्जा ॥

एष आहारविधिषया सर्वमाद्यविधिभिः सर्वज्ञैर्मणिता, येन
च प्रकारेण धर्मेनिमिन्ना अवश्यकर्तव्या योगा न हायन्ते,
तं कुप्यान्त्यादिति ॥ व्य० ८ उ० । पृ० १ । श्लो० । ६७० ।

“ जं लो पदमाय पोरिसीएँ अणहंताय सहायएँ पोरिसीएँ अ-
हंताय भसं वा पाणं वा पकिगाहेज्जा वा, परिभुज्जा वा, तस्स
खं पुरिमिट्ठं । ” महा० ७ अ० ।

(१२) रात्रौ भिक्षा न प्रदीतव्या-

नो कण्णइ निग्गंथाण वा निग्गंथीएँ वा राएँ वा विपासे वा
असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडिग्गाहिट्ठे च ।

अस्य संबन्धं घट्टयाह-

वयम्राह्मिगारे पणएँ, राइवयभत्तपालाणे इण्णो ।
मुत्तं उदाहु वेरा, मा पीला होज्ज सव्वेसि ॥

पूर्वसूत्रे त्रितीयावग्रहोऽनुष्ठामन्तरेण वस्त्रं न परिभोक्तव्यमि-
ति तृतीयमन्तस्याधिकारः प्रकृतः, तस्मिंश्च प्रकृते रात्रिभक्त-
मनपालनार्थमिदं सूत्रं स्थपितः । श्रीमद्व्याहृत्स्वाभिन उदाह-
तवन्तः । कुत इत्याह-मा तस्मिन् वष्टवते भन्ने संबधमापि
महाव्रतानां पीका विराधना भवेत् इति कृत्वा ।

प्रकारान्तरेण संबन्धमाह-

अहवा पिमो भण्णिओ, न य जण्णिओ गहणकालं तु ।

तस्स गहणं खवाएँ, बारइ अण्णेतरे सुत्ते ।

अथवा-“ निग्गयं च णं गाहावक्कलं पिडवायपियाएँ ”
इत्यादिषु सूत्रेषु पिण्डो जगितः, न च तस्य पिण्डस्य ग्रहण-
कालो जगितः, कदा शुद्धते, कदा नेति । अतः पूर्वसूत्रेभ्यो य-
द्याभ्यन्तरालमिदमेव सूत्रं, तत्र तस्य पिण्डस्य ग्रहणं कृपायां
रात्रौ निवारयतीत्यनेन संबन्धमायातव्यस्य व्याख्या-नो कथ्य-
ते निम्नस्थानं निम्नस्थानं वा रात्रौ वा विकाले वा अज्ञानं वा
आद्वानादि, पानं वा अवादि, खादितं वा फलादि, स्वादिमं वा
शुण्ड्यादि प्रतिप्रतीतुम् इति सूत्राकारार्थः ।

अथ भाष्यविमर्शः-

राने व विपाले वा भंका राई आक्किमिडं विकालो ।

चउरो य अणुण्णया, चांदगपियाएँ आणादि ॥

रात्रौ वा विकाले येति यदुक्तं सूत्रे, तत्र सन्ध्या रात्रिरुच्यते
इतिभक्तिवशात् शेषा स्यादपि रजनी, विगतः सन्ध्याका-
लोऽप्येति विकाल उच्यते । केषाञ्चित्कार्याणां दिवससंज्ञ-
कालविगमत् सन्ध्या विकालः, शेषा तु रात्रिः, इत्येति स्तेन-
पारदारिकादयो अत्राति कृत्वा । एतयोः रात्रिविकालयोः सूत्रोक्तं
चतुर्विधमाहारं शुद्धना भुञ्जानस्य च चत्वारो अनुदात्ता भा-
साः प्रायश्चित्तम् । वृ० १ उ० ॥

(१३) कतिवारान् गच्छेत्-

अथ विमर्शधर्मभिक्षुस्तः प्रमाळुद्धारं भावयति-

देत्तिणं आणुण्णया उ, तस्या आवाज मासियं लुट्ठे ।

गुरुगो उ चउत्थीएँ, चाउम्मामो पुरक्कमे ॥

चतुर्थभक्तिकस्य द्वौ वारौ गोचरवर्षाभितनुमनुष्ठानी, अथ तृती-
यं बारमर्दानं, तत आपद्यते मासिकं श्लुपकम्, अथ चतुर्थं वारं
पर्यटति, तदा गुरुको भासः स्वीयं सर्वत्र प्राकृतत्वात् । अथ सु-
तीयादीन् वारान् भिक्षायां प्रविशति, ततो गुडिनाः पुरः कम्मे कुर्व-
न्ति, तत्र चत्वारो भासा लघव इति । एषा भिक्षुकिमाथा ।

अधेनामेव भाष्यकृद्विपुलाति-

सइमेव उ निगमणो, चउत्थज्जत्तस्स दोसि वि अल्लके ।

सव्वे गोयराज्जा, विणिग छुच्छमे वि तिदि ॥

सकृदेव एकवारमेव नित्यनलिकस्य भक्त्या वा पानाय वा मि-
मैर्नमनं कल्पने, चतुर्थभक्तिकस्याप्युत्सर्गगतः सकृदेव भिक्तामर्चितुं
कल्पने । अथ नक्षत्रीं पर्यटताऽपि तेन परिपुष्पो भक्त्या न ल-
ब्धः, ततोऽलक्ष्ये सति तस्य ह्रावपि गोचरकालावनुज्ञाती, यस्य
विहृष्टनिकोऽं दशमद्वादशमादिशक्तः, तस्य सर्वेऽपि गोचर-
कालाः कल्पन्ते । (उद्धुमे वितिहिं ति) षष्ठभक्तिकस्य द्वयोर्गो-
चरकालयोः, अष्टमभक्तिकस्य तु त्रिषु गोचरकालेषु भिक्ताम-
र्चितुं कल्पते ।

स्याममतिः किमर्थे षष्ठादिभक्तिकानां ह्रादिगोचरकालाना-
मनुज्ञा ? उच्यते-

संयुक्तानां जेणज्जा, तुगाइ छडादिणं ततो कासो ।

जुत्तऽणुत्तुचे अ बलं, जायइ न य मीतलं होइ ॥

संयुक्तानि संकुचिनामि येन कारणेन षष्ठादिनपसा अन्वायि
प्रतीतिना । ततः षष्ठादिभक्तिकानां भिक्तिको गोचरकालादिकः
कालोऽनुज्ञातः । अपि च-प्रथमभक्त्यारं भुक्तस्तोने द्वितीयादिकं
वारमनुवृत्तस्य भुक्तानुवृत्तस्य, ह्रादादीन् वारात् प्रवृत्त-
इत्यर्थः । बलं भूयोऽपि षष्ठादिकरणे सामर्थ्यमुपजायते, न केयं
तज्जकं शित्तं भवति, सद्यो गृहीतव्यातः । यत् किमेकवारं प-
र्यटता यद् गृहीतं तन्मभ्यात किञ्चित् समुद्दिश्य द्वितीयादिवारं
समुद्दिश्यात् दीर्घं व्यापयेत्, नक्षत्रं भवत्येव दीर्घतलं, तच्च तस्य
तपःकामदेहस्य कारकमिति कृत्वा ह्रादयो गोचरकाला अनु-
ज्ञाता इति ।

अत्र परः प्राह-यद्यसौ षष्ठादिभक्तिको यावन्ति भक्तानि
जिमात् तावत्त्येकेनैव दिवसेन पूरयति, ततः कां
नाम गुणस्तस्य नलकच्छेदेनेन ? उच्यते-

बहुदेवसिया जत्ता, एकदिणेणं तु जइ वि जुंजेजा ।

तइ वि य चागतिनिस्सला-एगमपनानाणइया ॥

बहुदेवसिकानि भक्तानि यद्यप्यसाधकदिनैरेव षष्ठादिभक्तिको
हृत्तीत, तथापि नलकच्छेदेनैव स्वागतनिज्ञेकाग्रप्रभावनादयो
गुणा ब्रवन्ति । त्यागो नाम-ह्रादादीन् दिवसात् सर्वथैव भक्तार्थ-
परिहारः, तित्तिका कृपापरीपहस्यापि सदनम्, पेकाइयं तु सु-
चार्यपरावर्त्तनादौ भिक्तस्थानम्योपयुक्ता, प्रभावना नाम-अहो!
अर्मापां शासनं विजयने यत्ताष्टशासनपत्तिनं दति । ह्रादिश-
ब्दाद्व्येषामपि तपःकर्मणि अकाजमनं, गृहिणीं वा तद्दर्शनाप्र-
ज्जयाप्राप्तपत्तिरित्यतः षष्ठादिभक्तिकस्य ह्रादिगोचरकालानु-
ज्ञानम् । नित्यभक्तिकस्तु यद् द्वितीयं वारं जिज्ञार्थमवतरति
मासलघु, तृतीयवारं मासगुरु, चतुर्थं वारं चतुर्लघु, पञ्चमं
चतुर्लघु, षष्ठं पद्मलघु, सप्तमं पद्मगुरु, अष्टमं छेदः, नवमं मूलं,
दशममनवस्थाप्यम्, एकादशं वारं पाराञ्चिकम् ।

चतुर्थभक्तिकादीनामर्तदशमाह-

जइ एम एत्थ वुट्ठी, ओअरमाणस दसहि सपदै व ।

सेमेसु वि जं जुज्जइ, तत्थ विवुट्ठी व सोहीए ॥

यथा द्वितीयादिवारं भिक्तामवतरति एषा लघुमासादारभ्य प्रा-
यश्चित्तस्य वृद्धिमेतिता, दृष्टान्तेषां दृष्टसंख्याकैः स्थानैः स्वपदं
पाराञ्चिकं नित्यभक्तिकस्यात्मम् । तथा शेषेष्वपि चतुर्थभक्तिका-
दिषु यद् तृतीयावारादिकं प्रायश्चित्तस्थानं युज्यते, तत्र तदार-
भ्य गोचरः प्रायश्चित्तस्य विवृद्धिः कर्तव्या । तथा च-चतुर्थेन-
किस्सत्तीये वारं भिक्तामवतरति मासलघु, चतुर्थं मासगुरु,

पञ्चमं चतुर्लघु, षष्ठं चतुर्लघु, सप्तमं पद्मलघु, अष्टमं पद्मगुरु, नवमं
छेदः, दशमं मूलम्, एकादशमनवस्थाप्यम्, ह्रादशं वारं पर्यट-
तः पाराञ्चिकम् । एवं षष्ठभक्तिकस्यापि ह्रादशं चारमवतरतः
पाराञ्चिकम् । यदाह क्युप्पिठत्त-“ छट्ठमत्थियस्स वि वार-
सहि पायइ पारिचयं नि” । अष्टमभक्तिकस्य तु चतुर्थेवारादार-
भ्य त्रयोदशं वारं यावत्पर्यटतां लघुमासादिकं पाराभिवक्तव्य-
मिति । गतं प्रमाणद्वारम् । ७० २ ३० ।

द्वितीयावारं प्रविशति-

जे भिक्खु गाहावतिकुलं पिन्दवायपमियाए पविडे पदि-
याइविचते समाणे दोषं पि तमेव कुलं अणुप्पविमइ, अणु-
प्पविमंतं वा साइज्जइ ॥ १३ ॥

“जे निक्खु गाहावतिकुलं पिन्दवातपडियाए” इत्यादि । (प-
मियाइक्खपि ति) प्रत्याख्यातः, अतिरथाविते ति अभिधं
भवति, दोषं पुनरपि तमेव प्रविशति, तस्स मासलघु,
प्राणइया व दोसा ।

गिज्जुत्तिगाहा-

जे निक्खु गाहावति-कुलमातिगणं पिन्दवातपडियाए ।

पच्चिकित्तं समाणे, तं चेव कुलं पुणो पविसे ॥ १४ ॥

जे च गिहेत्तं, निक्खु पूर्ववत्, गिहस्स पती गिहपती,
तस्स कुलं, शुद्धिमित्यर्थः । अतिगतः प्रविष्टः, पिन्दवातपडियाए
पच्चक्खानो प्रविष्टः प्रत्याख्यातः, (समाणे ति) समः
प्रत्याख्यानस्यर्थः । अइवा-“ समाणे ति” पच्चक्खाव ति होइ
तमेव पुनः प्रविशेत् ।

गाहा-

सो आणा अणवत्तं, मिच्छत्तिवाराणं तथा दुविधं ।

पावति जम्हा तेणं, पच्चक्खाते तु ण पविसे ॥ १५ ॥

दुविधा विराहणा-आयाप, संज्ञये य । जम्हा एते दोसा पा-
वति, तम्हा ण तं पुणो कुलं पविसे ।

अथ पविशति तो इमे दोसा-

दुपदचत्तुपणयामे, हरणोहविणे य दहुण खणणे य ।

वारियकापी दोषा-दिपमु संका भवे तत्थ ॥ १६ ॥

तन्मि कुले दुपदं दुष्कचरियादि, चउप्पदं अस्सादि, ण्हे,
हरिते वा संका संकिञ्जातं, एवं उद्भावितं, घरादिदाहे, कल्लं च
कल्लतने मंडउकासी उभयामगो एह सादिआण ताण वा दूइ-
त्तणं करेइ, एवं संकिते गिस्सकिते वा जं तमावज्जे, साह्मिहि
घरे मरियं ति, रायकुत्ते कहेइज्ज, एवं गेएइणादयो दोसा ।

कारणं तु पुण दोषं पि पविशति-

वितियपद्मणाजोणे, अचितं गेलम्भ पगत पाहुणए ।

रायउट्ठे रोधेणं, अद्धाने वा तित्तिविकपं ॥ १७ ॥

अणाजोगेण दोषं पि पविसे, तमपीओ खंविआओ जत्थ तं
अचिय दावं संविआदां, दुर्मिकं वागिलाणकारणेण वा भुज्जो
पविसिनि, एवं पाहुणगानिपु वि, अकारेण वा वितिविक्कयेति
आदौ भक्तेः अद्यसणं य, अइवा गेलसादिपसु कज्जेसु एस-
णिज्जे अलम्भमणे ति परियज्जविकपे पुणो तेसु चेव गहेसु
दोषं वारं पविशति ।

गाहा-

एतं तं चेव पणं, अणुप्पवरसंकेणे वा मूढो ।

पुच्छा पुण सेनेसुं, कहेति कज्जं अपुच्छो वा ॥ ३१ ॥

अणान्नोपपत्तिं गिहान् सुणेत्यायं भणति-एयं तं जेव घरं ति । अइवा-अपुण्णघरसंक्रमेण वा पविटो जणुति-एयं तं जेव घरं ति । (सेसेसु सि) गिहान्नापिदिसु कारणेसु गिहोसु पु-
ण्णतो अपुण्णितो वा 'गिहान्ना दोंबं पि आगत' ति कज्जं
कहेति ।

गाहा-

चावितकुलाणि पविसति, अदेसकादो विजेसु ते आसि ।
सुधे पुरागतं, अदमसुं च जं आसि ॥ ३२ ॥

अइवा-जे सादुसाहुणां पविसंतेहि भाविता कुला, तेसि ए
सेकातिवोसा जवति, तेसु दोंबं पि कारणे पविसति । अदेस-
काले विजेसु कुलेसु आसी, तेसु पुणा देसकालेसु पविसति, जं
जिस्वकालं सुधं असिवसु पुणो पविसति, अतकुलं वा अस्तु-
धं जं आसि, तथे कएइ कारणेण भिस्सा ए दत्ता, तं पुणो
पविसति । नि० सू० ३ उ० ।

(१४) मात्रकं गृहीत्वा गन्तव्यम् । मात्रकद्वारम्-

अथ मात्रकद्वारं व्याख्यायते-मात्रकमगृहीत्वा निर्गच्छति मास-
लघु, आचार्यादीनां प्राप्तेयं मात्रकं विना कुत्र शुद्धात्, यदि न
शुद्धाति तदा, यदा तं अनायादमागदं वा परितोष्यन्ते, तस्मि-
न्पक्षे । अथ ते आस्तप्राप्ते समुद्दिशेयुः, ततो भ्रान्त्याद्वा दोषाः
कुत्र भिद्यन्त्यस्य वा घृतादस्तद्विषयं ज्ञायो जातः, यदि मात्रकं
मास्तीति कृत्वा तच्च न शुद्धाति तदा मासलघु, न संसकभकपान वा
मात्रकं विना क शोधयेत्, यदि मात्रकमवधिष्यत् ततस्तत्र
शोधयित्वा परिष्ठापयेत्, प्रतिग्रहे परिजिघ्रंसा, यत एवमतः क-
र्तव्यं मात्रकद्वारम् । ग० १ उ० । द्वितीयपदे
मात्रकमप्यनाभोगादिना न शुद्धीयात् । ग० १ उ० । ध० । श्री० ।

(१५) यस्य च योगद्वारम्-

यस्य वस्त्रपात्रशुद्धौ योगः संबन्धो जविष्यति तदपि गृही-
ष्यामीति यदि न जणति, तदाऽपि मासलघु, वस्त्राधादिकं च
प्रहीतुं न कल्पते । ग० १ उ० ।

(१६) संघाटकं कृत्वा गन्तव्यम् । अथ संघाटकद्वारं

प्राप्यकुलेन व्याख्यानयति-

एगमियस्म दोसा, साणे इत्थी तद्देव पडिणी ।

जिक्खजितोहि पवन्वय, तम्हा सविज्जण मणं ॥

यद्येकाकी पयंति तदा मासलघु, एनं च दोषाः-स एकाकी य-
दि भिन्नां शोधयति, तदा घृष्टनः श्वानः समागत्य न द्रोतु । अथ
श्वानमवशोक्ते, तत एषणां न रक्षति, तमेकाकिनं दृष्ट्वा काचि-
न्मोहितमर्तुका, विषया वा क्ली, बहिः प्रयागमन्नमनाग्रां पि-
याय तं शुद्धीयात्, प्रत्यनीको वा तमेकाकिनं दृष्ट्वा प्रतापनादि
क्रियात्, भिक्षाविशोधयति एकाकी यदि जिषु ग्रंथेषु जिज्ञां-
दीयमानां शुद्धाति, तत एषणाया अमुक्तिमयति । अथैकजैव गृहे
शुद्धाति, तत इतरयोर्दोषयोः प्रश्नो ज्ञेयः । द्वयोस्तु निर्ग-
तोरेक एकत्र भिक्षामादान् एतादृश्यां ददाति । क्षितीयस्तु
सपेशुहृदयादानोपमानं भिक्षाद्वयमापि सम्पशुपुञ्जे, महाप्रता-
पि वा एकाकी विराधेयः । तयाहि-एकाकी निःशुद्ध्यादकाम-
मप्यापिरेत्, कुपटवरेण दत्तादि वा प्रयुज्जीत न, हिरण्यार्द्रकं
वा विजितं शुकमवस्था स्तनयेत्, अविपत्तिं वा रुपवर्त्ती

दृष्ट्वा समुदीर्य मोहतया प्रतिसेवेत्, अथ वा समं पतितं
सुवर्णादि शुद्धीयादिति । यत एतं दोषास्तस्मान् सद्वितीयव
गमनं कर्तव्यम्, संघाटकेनेत्यर्थः ।

स पुनरेकाकी कैः कारणैः संघाटिकं न शुद्धाती-
त्युच्यते-

गारविणं काहीए, माङ्गे अलम लुक्क निक्कम्मे ।

दुद्धद अवाटिटिय, अमणुणे वा असंघादो ॥

गौरविको नाम लक्षिसंपन्नोऽष्टमिष्येर्वाषड्वर्षोपेतः । अथ
केचं भावना-संघाटकं यो रत्नाधिकः सांस्तब्धमान, अथमर-
नाधिकस्तु लक्षिसंपन्नः, ततोऽसावधमणीच्य भिक्षामुत्पादय-
ति, प्रतिअयमागतयोः कौ तयोः रत्नाधिको मरलीरघावरंण
प्रपद्यते उपेष्टाय-सुखं प्रतिगृहं, ततोऽवमरत्नाधिकः स्वस्व-
विधार्तिभ्यस्तथैव-मया स्वस्वविधिसामर्थ्येन दं भक्षणमुत्पादि-
तम्, इदानीमस्य रत्नाधिकः प्रयुरच्युत, येनास्य पात्रं प्रति-
ग्रहा याचयेत्, इति कपायितः सम्यक्काचित्वं प्राप्नोषेत् । (काही-
ए ति) कपाजिभरतीति कायिकः कपाकथनेकनिष्ठः, स यो-
चरं प्रविष्टः कथाः कथयन् द्वितीयेन साधुना शुभादिजिषो
वार्यमाणोऽपि गोपयन्ते, तत एकाकी भवति । मायावान् भद्रकं
२ मुक्तं शेषमानयनेपाकी जायते । अलसश्चिराच्चरचयोऽन्नम-
णममः सम्येकाकी पर्यटति । लुब्धस्तु दृष्टिदुःखादिका वि-
कृताः खलु प्राप्यमानाः प्रथमं पश्यन्ति । निर्दोषा पुनरनपणीयं
जिषुदुरेक्यत्वं प्राप्नोषते । (दुद्धदं ति) दुर्लभमेतकाले एकत्व-
मुत्पश्यन्ते (अवाटिटिय ति) आचार्यादिव तः । आचार्यक आचार्यकाधिकः,
स स्वस्वविधिसामर्थ्येनैवात्पादितमहं शुद्धातीत्येकाकी जवति ।
अमनोक्षा नाम-सर्वेषां अत्यन्तः कुलहकारकत्वात्, असावित्ये-
काकी पर्यटतीत्येतैः कारणैरसंघाटकं, संघाटकं न भवति ।

अथैतामेकाचित्वप्रत्ययं प्रायाश्चित्माह-

लघुया प दोमु गुरुओ, अह तए चउ गुरु एपंचमए ।

सेसाण मासद्वहओ, जं वा आवज्जं जत्थ ॥

द्वयोर्गौरविककाधिकयोश्चत्वारो लघयः, तृतीयकस्य माया-
वतां गुरुकां मासः पञ्चमस्य लुब्धस्य चत्वारो गुरुवः, शेषाणां-
मससनिर्दोशीनां मासलघु । यद्वा-संयमविराधनादि, यथाऽऽ-
पद्यते तन्निष्पन्नं तत्र प्रायाश्चित्स । ग० संघाटकद्वारम् । ग० १
उ० । तथा संघाटकं विनाऽपि निर्गच्छतु । कथमिति चेत्, उच्यते-
यदि दुर्जितं चिरमर्थादत्वा पर्याप्तं लघ्वते ततो भाविक-
पर्यटतो, न पुनरेकाकी । अथ द्वयोरेक्येकं जिज्ञा लभ्यते, न
च कासः पुष्टं, तत एकाऽपि पर्यटतु । यदि सर्वेऽपि स्वशू-
द्रत्वादात्मलक्षिका भवन्ति, तदा प्रतिशोधितव्यः, अथ को-
ऽपि प्रियधर्मो मानुषान्तरादिति आत्मलक्षिकत्वं प्राप्नो-
षते, ततः सांस्तुक्रांतयः । यः पुनरमनोक्तः स अन्यायैः साधु-
भिः समं संयोज्य प्रत्येन । यदि सर्वेऽपि नेच्छन्ति, ततः
परित्यज्यनीयोऽपी, अथ स एवैकः कथंकरणस्तस्य दोषः,
अपरे भिक्षात्पादयो बर्धय शुनाः, पणान्कुलो वाऽतीव ह-
ृष्टः, ततो न परित्यज्य इति । ग० १ उ० ।

(१७) उवाचचकुलेषु चरेत् सासुदानिकः-

समुआणं चरं जिक्खु, कुलं उच्चाययं सया ।

नीयं कुलपङ्कम्, ऊमदं नाजिषार ॥ २५ ॥

समुदानं ज्ञापयैकमाश्रित्य चरेद्भिक्षुः । अन्त्याह-कुलमुखावचं
सदा, भगवद्भित्तं सति विजयापक्या प्रधानमप्रधानं च । यथा-
पदिपात्येव चरेत्सदा सर्वकालम्, नहि कुलमतिरुच्य विज-
यापक्या प्रभुनरत्नाभायैषुच्छिन्नस्य शब्दिकमकुलं, नाभिपार-
येष वायाव; अत्रिचक्षुःकोलाचपादिप्रसङ्गादिति सूत्रार्थः ॥२४॥

किं च-

अदीणो विधिमैत्रिजा, न विसीएज पंदि ।

अमुञ्चओ जोयणम्मि, माइये एसणारए ॥ २६ ॥

अदीणो कल्पदेव्यमकुलस्त्य न उलानवदनः, वृत्तिर्वर्तनश्च, एष-
येत् गंधयेव, न विधिदेव अलानं सति विधानं न कुर्वीत, प-
रिहृतः साधुः, अमुञ्चिन्त-अमुचो भोजने, लानं सति मात्राहः
आहारमात्रं प्रति, एषणारतः उक्रमोपयधैषणपक्षपातीति सू-
त्रार्थः ॥ २६ ॥

एवं च भाषयेत्-

बद्धं परपरे अग्रिय, विविहं स्वायसाधं ।

न तस्य पंदिओ कुप्पे, इच्छा दिज्ज परो न वा ॥ २७ ॥

बहु प्रमायतः प्रभूतं, परपरे असंयतादिगृहे अस्ति, विविधमने-
काकारं, आद्यं स्वाद्यं, पतकचाशनाद्युपलक्षणम् । न तत्र पण्डितः
तः कुप्यत् सवधि न ददातीति न रोषं कुर्वीत, किं तु इच्छा
वेह्यात् परो न वेति, इच्छा परस्परं, न नान्यान्तर्काङ्क्षिणं चिन्त-
येदिति, सामायिकवाचनादिति सूत्रार्थः ॥ २७ ॥

यतश्च विशेषेणाह-

सयणासणवत्थं वा, जत्तं पाणं बं सजए ।

अदितस्स न कुप्पेज्जा, पचकस्से वि य दिस्सओ ॥ २८ ॥

शयनाशनवत्तं चेत्येकवक्त्रावः, भक्तं पात्रं वा संयतः । अद्भ-
तो न कल्पन्त तत्स्वाभिनाः, प्रत्येकं पचं च इत्यमाने, शयना-
सनादादिति सूत्रार्थः ॥ २८ ॥ इष्टो ५ अं २ इ ७० ।

(१८) मार्गे यथा गच्छति-

से भिक्षु वा जिकसुणी वा० जाव समाणे अंतरा
से वपाणि वा फडिहाणि वा पागराणि वा तारणाणि
वा अग्रमालाणि वा अग्रमलपासगाणि वा सति परक्रमे
संजयापेव परक्रमेज्जा, यो उज्जुयं गच्छेज्जा, केवली वृ-
या-आयापमेयं से तस्य परक्रमेणाए पयलेज्ज वा, पच-
देज्ज वा, से तस्य पचसमाणे वा पचदपाणे वा तस्य से
काए उम्भारेण वा पासवणेण वा स्वेणेण वा सिपाणेण
वा वंतेण वा पितेण वा पूरणं वा सुक्खं वा सोणिपण
वा उवलिसे सिया तट्टणगरं कायं यो अणंतराटिपाए
पुढवीए णो ससाणेकाए पुढवीए णो ससरक्खाए पुढवीए
यो चिचमंताए सिलाए णो चिचमंताए सेल्लए कोलावासं-
सि वा दारुए जीइपतिट्टिणं नंने सपाणे० जाव समंताएण णो
आयजेज्ज वा, यो पमजेज्ज वा, ससिहेज्ज वा, णिच्छिहेज्ज वा,
उज्जलेज्ज वा, आउहेज्ज वा, आयावेज्ज वा, पयावेज्ज वा ।
से पुवापेव अप्पं ससरक्खं तणं वा पत्तं वा फट्ठं वा स-
करं वा जाएज्जा, जाइसा से तयायाए एगंतपक्कमेज्जा ॥

अरे कजामवेमिल्लं सि वा० जाव अग्रपरंसि वा तट्टणगरंसि वा
पटिहेज्जिपरं पमज्जिपरं तन्नो संजयापेव आयजेज्ज वा० जाव
पयावेज्ज वा । से भिक्षु वा जिकसुणी वा० जाव पविहेज्ज स-
माणे सेवनें पुण जाणेज्जा, गोणं विद्यासं पदिपदे पेहाए,
पटिंसं विद्यासं पदिपदे पेहाए, एवं मणुस्सं आसं इरंथि
सीहं वण्यं वणं दीविणं अच्चं तत्त्वं परासरं सीयालं विराहं
सुणयं कोलसुणयं कोकीयं चेचाविहं वणं विद्यासं पटि-
पदे पेहाए, सति परक्रमे संजयापेव परक्रमेज्जा, यो उज्जु-
यं गच्छेज्जा ॥

(से भिक्षु वेत्यादि) से जिकुमिल्लार्थं शृष्टपतिकुलं पाठकं
रचयं प्रामादिकं वा प्रविष्टः स्वमार्गं प्रत्युपलंत् । तत्र यद्यन्त-
राऽन्तराले 'से' तस्य जिकुगच्छन्तं यतानि स्युः । तद्यथा-यन्मः
समुपना भूजानाः, ग्रामान्तरे वा कटाराः, तथा परिक्षा वा, प्राकारा
वा शृष्टस्य प्रसक्त्य वा, तथा तोरणानि वा, तथा उन्मत्ता वा, पाशका
यत्रांगलाप्राणि निक्षिपन्ते, यतानि चान्तराले ज्ञात्वा, प्रक्रम्यते
अनेनात्र प्रक्रमो मार्गस्तस्मिन्प्राप्त्यस्मिन् सति संयत एव तेन
प्रक्रमेण गच्छेत् नैवार्जुना गच्छेत् । किमिति । यतः-केवली सर्वत्रो
ह्याव-मादानं कर्मोदानम्, यतश्च संयमामविवाधना, अतस्मादेव
दर्शयति-न भिक्षुस्तत्र तस्मिन् यत्रादियुक्तं मार्गं पराक्रममाणो
गच्छन् विचमस्यामार्गस्य कदाचिद्विचलनेत्येतत्, प्रस्नहेज्जा, तथा
प्रपत्तेज्जा, स तत्र प्रस्नल्लव प्रपत्तं वा यथा कायानामन्यतमं वि-
राधयेत् । तथा तत्र 'से' तस्य काय उपाणेन वा प्रवणयेत् वा सुक्खं
भया वा सिलायुक्तं वा चान्तेन वा पितेन वा पूयेन वा सुक्खं
वा शोणितेन वा उपलितः स्वादिख्यत एवंप्रभृतेन पथान गन्तव्य-
म् । अथ मार्गांतराभावात् तस्मै गतः वक्ष्यसिद्धः सन् कर्मा-
द्युपलक्षकाद्यो नैवं कुर्वीदिति दर्शयति-स यद्वि तथाप्रकारमशु-
चिकर्त्तमाद्युपलक्षकाद्यनन्तर्हितयाऽव्यवहितया पुनरिद्या, तथा
सस्मिन्धयाऽऽरंभ्या, एवं सरजस्कृया वा, तथा चित्तवता, सेल्लना
पुषिबीशकलेन, एवं कोशा 'पुणास्तथावासूते बाकं, जीवप्र-
तिष्ठिते जापडे सम्राणिनि, वाक्कस्सस्मान्नेकं, नो नैव सहदासु-
ज्याव, नाऽपि पुनः पुनः प्रमुज्याव, कर्माद्वि शोधयेदित्यर्थः ।
तथा तत्रस्य एव 'न संसिहेज्जा' न संसिहेज्जा, नोहर्त्तनादिनोहर्त्तलेव,
नापि तदेवचक्षुष्कमुहर्त्तयेत्, नाऽपि तत्रस्य एव सहदातापयेत्,
पुनः पुनरायं प्रतापयेत् । यत् कुर्वीत तदाह-न जिज्जुः पूर्वमेव त-
दनन्तरमेव अल्लं सरजस्कृत्तुणादि यावत्, तेन चेकातस्यसिद्धि-
ल्ल स्थितः सन् मार्गं प्रमुज्यावच्छिप्येत्, शेषं सुगममिति । किं
च-" से भिक्षु " इत्यादि । स भिक्षुः भिक्षार्थं प्रविष्टः सन्
पट्टपुष्यायं कुर्वीत, तत्र च यदि पुनरेवं जानीयात्, यथाऽत्र
किञ्चिद्व्यावधिकमास्ते इति तन्मार्गं कथानं गां वक्षीयेत् व्यासं हते
हुष्टमित्यर्थः, यन्माः प्रतिपद्यः, तस्मिन् स्थितं प्रत्युपस्य, शेषं
सुगमं, यावत् सति पराक्रमे मार्गान्तरे अज्जुना पथा ग्राम-
विराचनासंभवात् न गच्छेत्, नवरं (वराणि) वृत्तं, इतिपि
विचक्रम (अच्चं ति) अज्जुं (परासरं ति) सररं (कोल-
सुणयं) महाशुकरं (कांकीयं ति) सुगागाहः (समंततो
रात्रौ कोको हयंयं राट्टीति, (चेचाविहंयं ति) आरण्यो जी-
वविशेषः, तस्मिन् । आचा० २ सु० १ अ० ५ उ० ।

(१९) मार्गे क्याणुकपटकादि-

से भिक्षु वा जिकसुणी वा० जाव समाणे अंतरा से ओवाओ

वा खाणुं वा कटप वा घसी वा भिलुगा वा विसमे वा विज्जने वा परियावज्जेज्जा सति परकमे संजयामेव परकमेज्जा, गो लज्जुपं गच्छेज्जा ॥

“से भिक्खु वेत्थाहि” । स भिक्कुभिक्कायै प्रविष्टः सम्मार्गोपयोगं दद्यात्तत्रानराद्धे दद्येतत्परोपदेत् स्यात् । तथाचा-अवपातो मतेः, स्वाधुषो, कटको, वा, ‘घसी’ नाम स्थलाद्व्यस्तस्वतरणम्, (भिखुं ति) स्फुटितकृष्णमूराजिः, विषम उन्नतं ‘विज्जने’ कर्हमः, तथाऽऽत्मसंयमविराधनासंयमात् । पराकमे मार्गान्तरे सति अज्जुता पया न गच्छेदिति । आका० २ सु० १ अ० ५ अ० १ प० भा० १ प० कृ० ।

शुद्धपतिद्वारे कण्टकादि-

से भिक्खु वा जिकुलुषी वा गाहावतिकुलस्स हुवारवाहं कटमसोदियाए पडिपिहितं पेहाए तस्सि पुन्नामेव उन्नगहं अणुणुष्वितं अपक्किल्लियए अपमज्जिय गो अरुणुणेज्ज वा, पविसेज्ज वा, णिकलमेज्ज वा, तस्सि पुन्नेमेव उन्नगहं अणुणुष्विय २ पक्किल्लिय २ पमज्जिय २ तस्मा संजयामेव अरुणुणेज्ज वा, पविसेज्ज वा, णिकलमेज्ज वा ॥

“से भिक्खु वेत्थाहि” । स भिक्कुभिक्कायै प्रविष्टः सन् शुद्धपतिकुलस्य (हुवारवाहं ति) द्वारनागः, तं कण्टकशालया विहितं प्रप्य यथां तद् शुद्धं तेषामन्वेषणं पूर्वमेवावनुज्ञाप्याचित्वा, तथा प्रत्युपेक्ष्य चक्षुषा अपमज्ज्य व रजोहरणादिना (गो-अरुणुणेज्ज ति) नैवोदघाटयत्, उद्धाट्य च न प्रविशेत्, नापि निष्काम्य, हेतुः प्रदोषः । तथाहि-शुद्धपतिः प्रवेष्टं गच्छेत्, नष्टं च कर्तुमि साधुविषयाज्ञानस्य १, उद्धाटयन्ते चाप्यत् इवादि प्रविशेदित्येवं च संयमामविराधने । सति कारणे अवपादमाह-स जिह्वेयं तद् शुद्धं तेषां संवर्धनमवप्रदमनुज्ञाप्य याचित्वा प्रत्युपेक्ष्य प्रमज्ज्य च शुद्धोद्धाटनादिं कुर्यादिति । पनत्तुं कं प्रवति-स्वनो द्वारमुद्धाट्य न प्रवृष्ट्यमेव, यदि पुनस्तान्ताचा-बादिप्रायोगे तत्र लभ्यते, येषो वा तत्रास्ते, हुज्जं वा कटपं तत्र प्रविष्यति, अवमौढ्यं सति एभिः कारणैरुपस्थितेः स्थगित-द्वारे व्यवस्थितः सन् शब्दं कुर्यात्, स्वयं वा यथाविषयुद्धाट्य प्रवेष्टव्यमिति । आका० २ सु० १ अ० ५ अ० १ ।

तत्र प्रविष्टस्य विधिं दृष्टव्यमिमाह-

(२०) पदकाययतना । अत्रेव विशेषतः पुष्टिविज्ञा-यतनामाह-

ईगलद्वारिए रासिं, तुसरानिं च गोमयं ।

ससरक्खेहिं पाएहिं, संजओ तं नज्जकमे ॥ ७ ॥

अङ्गाराणामयमाङ्गरः, तमाङ्गरं राशिश्च । एवं कारराशि, तुषराशि, गोयमराशि च । राशिग्रन्थः प्रत्येकमभिसंख्यते । सस्वच्छायां पद्व्यां सत्त्वितपुष्टीरजोगुणैरनायासादा-भ्यां, संयतः साधु, तमनन्तरदितं राशि, नातिक्रमेत् मा जुष्ट-विचिरजोविराधनेति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

अत्रैवापकायादियतनामाह-

न चरेज्ज वासें वामेत्, महियाए पढंति ।

महापाए व वार्येत्, तिरिच्छसंपाप्पमे वा ॥ ८ ॥

न चरेज्जै वर्षेति भिक्षार्थे प्रविष्टो, वर्षेणे तु प्रच्छन्ने तिष्ठेत् । तथा मिहिकायां वा पनस्यां, सा च प्रायो गन्तमासु पतति । महावाते वा वारिं सति, तदनुष्णातरजोविराधनादायत् । तियक्कं संपनन्तीति तियेक्कसंयताः पनङ्गादवः, सेतु वा सत्सु कच्चिद-शानिकपेण व चरेदितिसूत्रार्थः ॥ ८ ॥ सका प्रथममत्तपतना ।

साभ्यन्तं चतुर्थप्रवचनतोच्यते-

न चरेज्ज वेसतामेत्, वंसेचरवमाणुए ।

वेजयारिस्म दंतस्स, हुज्जा तस्य विमुत्तिया ॥ ९ ॥

न चरेद्वेश्यासामन्ते न गच्छेच्छालकागृहसमीपे, किंविशिष्टे इति, आह-ब्रह्मचर्यवशान्नयने । ब्रह्मचर्यं मैथुनाविरतिकर्तव्यं, वश-मानयत्वाऽऽमायसं करंति दर्शनाङ्गपादिनेति ब्रह्मचर्यवशान्नयनं तस्मिन् । दोषमाह-ब्रह्मचारिणः साधोर्द्वान्तस्य इन्द्रिय-मोहोद्वयदमाज्यां भवेत्तत्र वेश्यासामन्ते विश्रोतसिका-तद्वृ-संश्रान्तस्मरणशुभापनकचर्चनोपपातः क्षान्प्रद्वज्जलं गच्छेत् संयमस्य शोषका चित्तविक्रियति सूत्रार्थः । एव सङ्कलण-दोषो वेश्यासामन्तसङ्गत उक्तः ॥ ९ ॥

साम्प्रतमिदानीं वाऽऽसङ्कलणशोषमाह-

आणायणे चरंतस्स, संसर्गाए अभिक्खल्लं ।

हुज्जा वयाणं पीडा ऊ, सामन्मिय य संसओ ॥ १० ॥

अनायतनं अस्याने वेश्यासामन्तादौ चरतो गच्छतः संसर्गेण संवर्धनं अमीक्षणे पुनः २, किंमति ? आह-भवेत्तदनां प्राणानिपातविरत्यादीनां पीडा तदाकिंत्वेनतां भाषाविराध-ना, आमर्षेण अमनजाये च द्रव्यतो रजोहरणादिसंधारण-रूपे भूयो प्रावन्नतप्रधानहेतो संशयः, कदाचिदतिष्ठातामन्य-वेत्त्यर्थः । तथा च वृत्तकथ्या-“वेश्यादिगयनावस्य मेहुणं पी-दिज्जं, अणुवअणोणं पसणाकरणं हिंसा, पकुण्णाय अणुवुद्ध-णअवर्त्तवणाऽनवचयणं, अणुणुया य वेसाइस्सणे अदसादाणं, ममसकरणे परिमाहा, पयं सव्ववयपीडा, दव्वसामन्नं पुण ससयो वंथिक्कमणेण ति” सूत्रार्थः ॥ १० ॥

निगमयआह-

तम्हा एयं विपाणिता, दोमं दुग्गाइवव्वणं ।

वज्जए वेसतामेत्, सुणी एतंतमस्सिए ॥ ११ ॥

यसादेव तस्मादेतत् विज्ञाय शोषमनन्तरदितं दुर्गतिशङ्कनं धर्ज-येद्वेश्यासामन्तं सुनिरकामं मेळमागमाश्चन इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

आह-प्रथममत्तविराधनाऽनन्तरं चतुर्थमत्तविराधनोपमत्तः किमर्थं ? उच्यते-प्राधान्यस्थापनार्थं, अन्यमत्तविराधनाह-तुल्येन प्राधान्यं, तच्च लेशतो दार्शित्येभ्यो । अत्रैव विशेषमाह-

साणं च सूर्यं गाधिं, दित्तं गोणं इयं गयं ।

संकिन्नं कलहं जुळं, दूरओ परिकज्जए ॥ १२ ॥

आनं शोकमानीं, सुतां गास, अभिनवप्रसूनामित्यर्थः । इत्तं च दर्पितम्, किमिति ? आह-“गोणं इयं गर्जं” गोणां बली-वर्धः, हयोऽभ्यो, गजो हस्वी । तथा किमिति ? आह-(संकिन्नं) बाह्यक्रोडास्थानं, कलहं वाक्प्रतिषेधः, जुळं अङ्गादिभिः परहरतो दूरेण परिक्रमेत्, आत्मसंयमविराधनासंभवात् । इवसुतगो-प्रभृतिभ्य आमाविराधना, मित्रस्थानं कष्टाद्यागमनपतन-

अप्येतत्प्रलुप्तमादिना संयमविराधना, सर्वत्र चाऽऽत्मपात्रभेदा-
दिनात्रयविराधनेति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

अत्रैव विधिमाह-

अणुषण् नावणर्, अण्पट्टि अणाउले ।

इंदियाई जहाभाग, दयक्षा मुणी चरे ॥ १३ ॥

अनुगतो-ऊच्यते ज्ञातव्यश्च । उच्यते-नाकाशदर्शी, भा-
वतो-न जात्याद्यभिमानवाद् । भावनो ब्रह्मभावाभ्यामेव,
ऊच्यतमनतोऽनीकाकारः, भावानवनन-आत्मपात्रिना आदी-
नः । अग्रहृष्टः अग्रसन्, अनाकुलः क्रोधादिरहितः, इन्द्रिया-
णि स्वशैलादीनि, यथाभावं यथाविषये, दमयित्वा इष्टानिष्टेषु
स्पर्शानिष्टेषु रागद्वेषरहितो मुनिः साधुश्रवणं चेत्येव, विषयेषु
प्रभुनर्होऽप्रसङ्गात् । तथाहि-ऊच्योक्तं लोकहास्यः, भावोक्त-
इत्येव न कृतिः । उच्यतमनः यत्र इति संभाष्यते, ज्ञातव्यमनः
शुद्धमनः इति, ग्रहणं योगिहर्तुनाक इति लक्ष्यते, अदातः
प्रवृत्त्याऽनर्ह इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

किं च-

द्वद्वस्म न गच्छेज्जा, ज्ञासमाणो य गोयरे ।

हमंतो नाजिगच्छेज्जा, कुलं उच्चावयं सया ॥ १४ ॥

द्वन् द्वन्, त्वरितमित्यर्थः । भासमाणो वा गोचरे न स-
च्छेत् । तथा इसाभिगच्छेत्, कुलमुच्चावयं सदा । उच्यते-
भावनमाद् द्विधा-ऊच्योक्तं अवलम्बुवाप्ति, भावोक्तं जात्या-
दियुक्तम् । एवमवचनमिच्छतः कुटीरकवासि, भावनो आ-
त्मादीदीनिति । दावा उच्यते-भावनालोकापचातादय इति
सूत्रार्थः ॥ १४ ॥

अत्रैव विधिमाह-

आलोअं थिगमां दारं, संधिं दग्भवाणिय य ।

चरंतो न विनिज्जाए, संकट्ठाणं विवज्जए ॥ १५ ॥

अवलोकं निरूढकारिकुपं, थिगमलं चितं हारादि, सन्धिस्थितं
क्षेत्रम्, एकजवनानि पानीयशुद्धाणि, चरन् भिक्षार्थम्, न वि-
निधायित न विशेषण पश्यत्, शास्त्रस्थानमनंदवशाकार्द,
अतो विवर्जयेत्, तथा च नष्टादौ तत्राशङ्क्यपजायत इति
सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

रत्नो गिहवर्णं च, रहस्साऽऽखिखाणिय य ।

संक्लिसेकरं ठाणं, द्रुआं परिवज्जए ॥ १६ ॥

राक्षसकवर्णादेः, शुद्धपानीं श्रेष्ठप्रजुनीनां, "रहसा ठाणं"
इति योगः । आरत्नकाणां च द्रुपदमायकादीनां, रहःस्थानं
शुद्धापवरकमशुद्धादि संक्षेपकमसद्विज्ञापप्रवृत्त्या अभ्यर्चये
वाऽऽकर्षणादिनिति दूरतः परिवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥
दशो k अ० १ उ० ।

(२१) वृष्टिकाये निपतति-

बासाबासं पज्जोसविषयस्स नो कण्णं पाणिपकिग्गहिय-
स्स जिक्खुस्स कण्णगफुमियमित्तमवि वुट्ठिकायांसि निवप-
पाणसि० जाव माहावडकुलं पविसित्तए वा, निक्खमित्तए वा
॥ १८ ॥

"बासाबासं" इत्यादितः "पविसित्तए ति" पर्यन्तम् । तत्र (पा-
णिपकिग्गाहमस्स ति) पाणिपात्रस्य जिनकल्पिकादेः भिक्षोः,

(कण्णगफुमियमित्तमवि) फुलारमात्रम्, एतादृश्यादि वृष्टिका-
यं निपतति सति गोचरचर्यायां गन्तुं न कल्पते ॥ १८ ॥

बासाबासं पज्जोसविषयस्स पाणिपकिग्गहियस्स जिक्खुस्स
नो कण्णं अगिहिसि पिन्दवायं पकिग्गाहिचा पज्जोसविषयए,
पज्जोसवेमाणस्स सहसा वुट्ठिकाए निवज्जजा देसं लुच्चा
दसभादाय से पाणिणा पाणिं परिपहिता उरंसि वा एं
निक्षिज्जिज्जजा, कल्लंसि वा ए सभाट्टिज्जजा, अहाउआणि
लोपाणि वा उवागच्छिज्जजा, कल्लमलाणि वा उवाग-
च्छिज्जजा जहा से तत्थ पाणिमि दए वा दमए वा दगफु-
सिया वा एो परिवावज्जए ॥ १९ ॥

"बासाबासं" इत्यादितः "परियावज्जए ति" यावत् । तत्र जि-
नकल्पिकादेः पाणिपात्रस्य साधनः, (पिण्डवायं ति) विण्डवायं
भिक्षां प्रतिगृह्य (अगिहिसि ति) अनाकटादिते आकाशं (प-
ज्जोसविषय ति) पर्यायानु आहारयितुं न कल्पते (पज्जोसवे-
माणस्स ति) कदाचित् आकाशे नुज्जानस्य हेतुं यदि सहसा
अज्जमुक्तेऽपि वृष्टिपानः स्वात्तदा पिण्डवानस्य लुक्त्वा हेतुं
चात्राय पाणिमाहादिकदेशसहितं हस्तं पाणिना धृत्वा यदस्तेन
परिप्रायश्चाच्छाद्य उरालं निलोभेत निक्षिपेद् वा । तं सा-
हारं पाणि कक्षायां वा समादरेत् अन्यहेतुं कुर्यात्, एवं च
कृत्वा यथाज्ञानमिच्छामि स्निमित्तमाच्छादिनामि ज्ञयनानि
शुद्धानि उपगच्छेत् । वृष्टमुत्तमानि वा पाणि (सं) तस्य पाणी
एकादीनि न पर्यापद्यन्ते, न विराध्यन्ते, न पण्ति वा । तत्र
दकं बहवो विन्दवो, दकरजो विन्दुमात्रम् (दगफुमिस्सा)
फुलारम्, अत्रयाय इत्यर्थः । यद्यपि जिनकल्पिकादेर्देशोऽनदश-
पूर्वधरस्तेन प्रागेव वर्णोपयोगो भवति, तथा चार्कजुक्तं गमनं न
संभवति, तथाऽपि उच्छ्रयत्वात् कदाचित्तुपभांगोऽपि प्रव-
ति ॥ २६ ॥

उक्तमेवार्थं निगमयन्माह-

बासाबासं पज्जोसविषयस्स पाणिपकिग्गहस्स भिक्खुस्स
जे किंचि कण्णगफुमियमित्तं पि निवहेति, नो से कण्णं
माहावडकुलं जत्ताए वा पाणाए वा निक्खमित्तए वा, प-
विमित्तए वा ॥ २० ॥

"बासाबासं पज्जोसविषयस्स" इत्यादितः "पविसित्तए ति"
यावत् । तत्र (कण्णगफुमियमित्तं पि) कणां शेषः, नन्मात्रकं
पानीयं कण्णं, नत्थ "फुमिस्सा" फुलारमात्रम्, तास्मन्नापि
निवतति जिनकल्पिकादेर्भिक्षायै गन्तुं न कल्पते ॥ २० ॥ उक्तः
पाणिपात्रविधिः ।

अथ पात्रधारिणो विधिमाह-

बासाबासं पज्जोसविषयस्स पकिग्गहधारिस्स भिक्खुस्स
नो कण्णं कप्पारिअवुट्ठिकायांसि माहावडकुलं जत्ताए वा
पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा, कण्णं से
अण्णवुट्ठिकायांसि संतरुत्तरंसि माहावडकुलं भत्ताए वा
पाणाए वा निक्खमित्तए वा, पविसित्तए वा ॥ २१ ॥

"बासाबासं" इत्यादितः "पविसित्तए ति" यावत् । तत्र

(पञ्जोसविषयस्य सि) पात्रधारिणः स्थावरकल्पिकादः । व-
धारिव्यवृत्तिकार्यसि सि) अविच्छिन्नधारिणः कृषिः, यस्यां यथाक-
क्षयो तांश्च वा अयति, कल्पे वा भित्वाऽन्तःकार्यं आद्रियति वा वृ-
ष्टिस्तत्र विहृष्टं न कल्पते । अणुपणुं तत्रापि तपस्विनः ध्रुवस-
हाश्रमिकाथं पुत्रपुत्राभावे भ्रातृकेन औक्षिण्येन तागौन सौ-
भेगेन वा कल्पेन, तथा तालपत्रेण पाशाशब्दपत्रेण वा प्रावृता
विदुरत्यसि । (सतवत्सरीसि सि) अन्तरः सौधकल्पः, उत्तर औ-
षिकः, ताज्यां प्रावृतास्वालयवृष्टौ गन्तुं कल्पते ॥ ३१ ॥

बासावासं पञ्जोसविषयस्य निगम्यस्य निगम्यीए वा गाहा-
वडकुलं पिन्दवायपदिआए अणुपविष्टस्य निगिज्जिय निगि-
ज्जिय वृष्टिकाए निवडज्जा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा
अहे उवस्सयंसि वा अहे विषडगिहंसि वा अहे रुक्ख-
मूलंसि वा उवागच्छित्तए ॥ ३२ ॥

“बासावासं” इत्यादितः “उवागच्छित्तए सि” यावत् । तत्र “पि-
न्दवायपदिआए सि” यावत् । तत्र (पिन्दवायपदिआए सि)
पिण्डरूपानो भिक्षाश्रमः, सत्प्रार्थनकृत्वा अभादं लप्स्य इति धि.
वा अणुप्रविष्टस्य गोचरवर्थायां गतस्य साधोः [निगिज्जिय २
सि] स्थित्वा २, वर्षेति धनः तदा (अहे आरामंसि सि)
आरामस्य अथः (अहे उवस्सयंसि सि) साम्प्रतिक-
मात्र इत्येवं वा उपाश्रयसाधोः, तत्रभावे [अहे विषडगिहंसि
सि] विकटपट्टं मल्लिकाया, यत्र प्राप्स्यपण्डपविशति, तस्याधः
[अहे रुक्खमूलंसि सि] वृक्षस्य वा निगमकरोरादिमूलं
तस्य वा अधः (उवागच्छित्तए सि) तत्रोपागतुं कल्पते ॥ ३२ ॥
कल्प ० ६ कृण ।

बासावासं पञ्जोसविषयस्य निगम्यस्य निगम्यीए वा
गाहावडकुलं पिन्दवायपदिआए अणुपविष्टस्य निगि-
ज्जिय वृष्टिकाए निवडज्जा, कप्पइ से अहे आरामं-
सि वा० जाव रुक्खमूलंसि वा उवागच्छित्तए, नो से
कप्पइ पुव्वगाहिएणं जत्तपाणं वेलं उवायणावित्त-
ए, कप्पइ से पुव्वगामेव विषडगं शुक्का पद्मगहगं संलि-
हित्य २ मंथजिज्जिय २ एगओ जंरुगं कहु सावसेमे सुरि-
ए जेणए उवस्सए तेणए उवागच्छित्तए, नो से कप्पइ तं
रपण्णि उवायणावित्तए ॥ ३६ ॥

“बासावासं” इत्यादितः “उवायणावित्तए सि” पर्यन्तम् ।
तत्र (वलं उवायणावित्तए सि) वेलाभिनतिक्रमयितुं न कल्पते ।
तर्हि किं कुर्यादिति ? आह-आरामादिस्थितस्य साधोः यदि
वर्षे नोपरमति तदा विकटम् । उग्रमादियुक्तमशानादि लुक्त्वा
पांशा वा (एगओ भंरुगं कहु सि) एकत्रायत्तं सुवहं जारदकं
पात्राद्युपकरणं हुत्वा वपुषा सह प्रावृत्त्यं यथेत्यापि मेधे । साव-
सेसे सुविरे सि) सायशये अनन्तरमिमे सूये (जेणए उवस्सए सि)
वसोपाश्रयस्तत्रागतुं कल्पते, परं न कल्पते तां रात्रि वसन्तर्भाहः
(उवायणावित्तए) एकान्तो हि बहिर्वसनः साधोः स्वपर-
समुपरा बहुयो दोषाः संजयेतुः, साधोषो वा वसतिस्था आशु-
ति कुर्यादिति ॥ ३६ ॥

बासावासं पञ्जोसविषयस्य निगम्यस्य निगम्यीए वा

गाहावडकुलं पिन्दवायपदिआए अणुपविष्टस्य निगिज्जिय वृ-
ष्टिकाए निवडज्जा, कप्पइ से अहे आरामंसि वा० जाव उवा-
गच्छित्तए ॥ ३३ ॥

(बासावासं पञ्जोसविषयस्य) वतुमौसिकं स्थितस्य
(निगम्यस्य) साधोः (निगम्यीए) साध्याश्र (गाहावडकुलं)
गृहस्थगृहे (पिन्दवायपदिआए) भिक्षाग्रहणार्थं (अणुपाश-
व-
ट्टस्य) अणुप्रविष्टस्य (निगिज्जिय-निगिज्जिय) स्थित्वा स्थि-
त्वा (वृष्टिकाए) वृष्टिकायाः (निवडज्जा) निपेतत, तदा (कप्पइ)
कल्पते (सि) तस्य (आरामंसि वा) आरामस्थाधो वा (जाव
उवागच्छित्तए) यावत् उपागन्तुम् ॥ ३३ ॥

तत्त्व नो से कप्पइ एगस्स निगम्यस्य एगाए णिमंभीए
एगओ चित्तिट्टए ? , तत्त्व नो कप्पइ एगस्स निगम्यस्य
दुएहं निगम्यीणं एगओ चित्तिट्टए ? , तत्त्व नो कप्पइ दुएहं
निगम्यीणं एगाए निगम्यीए एगओ चित्तिट्टए ? , तत्त्व
नो कप्पइ दुएहं णिमंभीयाणं दुएहं निगम्यीणं एगओ चि-
त्तिट्टए ? , अतिय य इत्ये केहं पंचमे खुट्टए वा खुट्टिआ
वा अणेमं वि सांलोए सपनिदुवारे एवं एहं कप्पइ एग-
ओ चित्तिट्टए ॥ ३८ ॥

अथ स्थित्वा २ वर्षे पतति यदि आगमादौ साधुस्तिष्ठति
तदा केन विधिनाति ? आह-“तत्त्व नो से कप्पइ” इत्यादितः
“एगओ चित्तिट्टए सि” यावत् । उपाधः सुगमः । ज्ञावार्थस्तु न
कल्पते एयम् एकस्य साधोर्होत्र्यां साधोर्भ्यां सह, द्वयोः सा-
धोरेकया साध्या सह, द्वयोः साधोर्होत्र्यां साधोर्भ्यां सह
स्थानं न कल्पते । यदि चात्र पञ्चमः कोऽपि वृक्षः कुल्लिका
वा साक्षी स्यात्तदा कल्पते । अथवा-अन्यथा भुवकमिक-
साहकारादीनां यथेयस्यमुक्तस्वकर्मणां संलोकं तत्रापि (सप-
न्निदुवारे सि) सप्रतिहारे सर्वतो द्वारे सर्वगृहणां वा द्वारे
[एवं एवंति] अत्र “एहमिति” वाक्यालंकारः, तत एव पञ्चमं
विनाऽपि स्थापितं कल्पते ॥ ३८ ॥

बासावासं पञ्जोसविषयस्य निगम्यस्य गाहावडकुलं पि-
न्दवायपदिआए० जाव उवागच्छित्तए, तत्त्व नो कप्पइ ए-
गस्स निगम्यस्य एगाए अगारीए एगओ चित्तिट्टए,
एवं चउभंगी, अतिय एं इत्ये केहं पंचमे थेरे वा
थेरिया वा अन्नेमं वि सांलोए सपनिदुवारे एवं कप्पइ
एगपओ चित्तिट्टए-एवं चैव निगम्यीए अगारस्स य
भाणियव्वं ॥ ३९ ॥

वतुमौसिकं स्थितस्य साधोः गृहस्थगृहे भिक्षाग्रहणार्थं या-
वत् उपागन्तुः, तत्र नो कल्पते एकस्य साधोः एकस्याः आ-
विताया एकत्र स्थानुः, एवं अकारो प्रज्ञाः । यदि स्यात् अत्र
कोऽपि पञ्चमः स्थविरः स्थविरा वा साक्षी भवति, तदा स्थानं
कल्पते, अन्यथा वा हाविशपयः बहुद्वारसंहिता वा स्थानस्य, एवं
कल्पते एकत्र स्थापितः एयमेव साध्याः गृहस्थस्य च वतुमंभुं ।
वाक्या । तथा एकाकित्यं च साधोः साक्षादिकं उपाविष्टेऽनु-
क्षिते वा कारणाद्भवति, अन्यथा हि तत्संगतस्तु साधुरात्मना
द्वितीयः, साम्यस्तु त्रयादयो विदुरसि ॥ ३९ ॥ कल्प ० ६ कृण ।

सुचे जडा निवेधो, बग्यारिणं भत्तपाणमगहणं ।

नाणट्टि तवस्सो अण-दिहासि बग्यारिणं गहणं ॥५८४॥

‘सो कप्यति सिग्गंधासं वा गिग्गंधीयं वा बग्यारियवुट्टिकायांस माहावति कुंठं वा भत्ताए वा पाण्ण वा निक्कम्मिण्ये वा, पवि-
स्सिए वा ॥’ बग्यारियं काम निधि-वासं पदति, उत्थ वा शिबं
वासकप्यो वा गलति, उत्थ वा वासकप्यं जगुं भंतो कावयं
उद्धति, ययं बग्यारियवासं वरिसे ज कप्यति भत्तपाणं जेणुं, सुणे
जडा भिवंधो, तदा न कल्पनीत्यर्थः । अथ बग्यारिय पुण कप्यति
जत्तपाणमगहणं काठं, ‘कप्यति मे अण्वुट्टिकायांसि संतकस-
सि’ संतरमिति संतरकप्यो, उत्तरमिति वासाकप्यकंवलो, रमेहिं
कारवेहिं वितियपदे बग्यारियवुट्टिकाए वि जत्तपाणमगहणं
कउजति-(णाणट्टी पच्छस्) ‘णाणिट्टि सि,’ जडा कापि साहु
अण्वपणं, सुसं, अथं, अयं वा अहिज्जाति, बग्यारियवास पडति,
ताह सो बग्यारिय वि दिहंति । अहवा-बुद्धाह्वा अगहियासो ब-
ग्यारि दिहइ, एते निधि बग्यारिते संतरकसरा दिहंति, संतरक-
सस्य इयाकथा पुवेवत् । अहवा-इह संतरं जडासचीए अउरथ-
मादी करेति, उत्तरमाति वाससुसादिपण अरंति च ।

संजमलेत्तजुयाणं, नाणट्टि तवस्सि अणदिहासो य ।

आसज भिवलकाठं, उमूरकरणे जतियक्वं ॥ नि० वृ० १०७० ।

(३२) प्रवेशः-

अइज्जि न गच्छेज्जा, गोयरगमओ सुणी ।

कुलस्स ज्जि जणित्ता, मियं ज्जि परक्कमं ॥ ३४ ॥

अतिज्जि न गच्छेत् अननुज्ञातां गृहस्थः, यत्र अन्ये जिज्ञाकारा
न यान्तीत्यर्थः । गोवृक्षमगतो मुनिः । अनेनाम्यथा तस्मिन्नासं-
जवमाह-किं ताहिं ? कुलस्य ज्जिमनुत्तमादिक्रामवस्थां ज्ञात्वा
मितां ज्जिम तैरनुज्ञातां पराक्रमत्, यथैवाधर्मीतानोपजायत इति
सुत्रार्थः ॥ २४ ॥

विधिशेषमाह-

तथेव पटिद्वेहिज्जा, ज्जिज्जायं नियक्खणो ।

सिण्णएसस य वक्खस्स, संलोमं परिउज्जए ॥ २५ ॥

तथैव तस्यामेव निनायो भूमौ प्रत्युपेक्षतं सुलोचनं विधिनो
भूमिनागमुच्चितं भूमिदेशं विचक्षाणो विद्वान् । अनेन केवल-
नीतायस्य भिक्षाटनप्रतिषेधमाह-तत्र च निष्ठुन् स्नानस्य,
तथा वच्छेत्तः विद्यायाः संलोमं परिवर्जयेत् । एतदुक्तं ज्ञाति-
स्नानभूमिकाधिकारिभूमिसंदर्शनं परिहरत्, प्रवचनज्ञाचक्रस-
ङ्गाद, अमावस्यार्द्धेनाह-रामादिभावादिति सुत्रार्थः ॥ २५ ॥

किञ्च-

दग्ग्यहियआयाणं, बीयाणि हरियाणि य ।

परिवज्जेतो विहेज्जा, मत्तिविद्यसमाधिपि ॥ २६ ॥

उदकसुखिकादानम्, आदीयतेऽनेनैवाहामो मार्गः । उदकसु-
खिकानयनमार्गमित्यर्थः । बीजानि शब्दादीनि च, हरितानि दूर्वा-
दीनि, खराब्दादभ्यासि च संवत्तनानि, परिवर्जयेत्तिष्ठेद्वान्तरो-
हिते देशे सर्वैर्नियसमाहितः शब्दादिजिज्ञासुश्च इति
सुत्रार्थः । दृश० ५ अ० १ उ० ।

(३३) काकादीन् संनिपतितान् प्रेक्ष्य न गच्छेत्-

से जिक्खू वा जिक्खुणी वा० जाव समायो सेज्जं पुण

२४७

जाणज्जा, रमेभिणो बहव पाणा मासेसिणाए संथेदे संधिब-
तिप पेहाए । तजडा-कुक्कुक्कनातिप वा सुयरजातिप वा अ-
ग्गपिंसेति वा वायसा संथमा संधिबदिपा पेहाए सह
परक्कमे संजयामेव परिक्रमेज्जा, णो उरुयुं गच्छेज्जा ॥

स भिक्षुर्जिज्ञाये प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं विज्ञानीयात् । त-
था-बहवः प्राणाः प्राणिनो रस्यत आत्माद्यत इति रसः, तमेहुं
शीघ्रमेवां ते रमेयिणः, रसान्वयिण इत्यर्थः । ते तदर्थिनः सन्तः
पक्खा प्रासायं ऊचिन्वादी संनिपतिताः, तांश्चद्वारायं संस्फ-
तान् घनान् प्रेक्ष्य ततस्तदभिमुखं न गच्छेदिति संवन्धः, तांश्च
प्राणिनः स्वानामादमाह-कुक्कुक्कजातिकं वन्द्येन च पक्षिजाति-
रहिष्ट, शूकरजातिरित्यनेन चतुष्पदजातिरिति । अग्रपरिद्वे
वा काकपिपयस्यं वा बहिःक्रियायां वायव्याः संनिपतिता भवे-
युः, तांश्च दृष्ट्वाऽनन्तरतः सति पराक्रमेऽप्यभिक्षामागन्तरे संयतः
सम्यगुपयुक्तः, संयतामन्त्रणं वा, श्रद्धा तदभिमुखं न गच्छेत् ।
यतः तत्र गच्छतांस्तरायां भवति, तयां आन्त्र्य संनिपतितानां
बधोऽपि इत्यादिति । आचा० २ अ० १ अ० ६ उ० ।

(२४) साम्प्रतं गृहपतिकुलं प्रविष्टस्य साधोर्विधमाह-
णो दुह्यमानां दृष्ट्वा न गच्छेत्-

से जिक्खू वा जिक्खुणी वा गाहाइ० जाव पविसिनु-
कामे सेज्जं पुण जाणेज्जा-स्त्रीरिणिआओ गावीओ
स्त्रीरिज्जमाणीओ पेहाए असणं वा पाणं वा साइमं वा
साइमं वा उवसलहेज्जमाणं पेहाए पुरा अण्वज्जिहिए सेवं
एवा एां गाहावइकुलं पिंरुवायपफियाए पिकलमेज्ज वा,
पविसेज्ज वा ।

स भिक्षुर्गृहपतिकुलं प्रवेष्टुकामः सन् यत्र पुनरेवं विज्ञानीयात् ।
यथा-क्षीरिदपो गावोऽत्र दुह्यन्ते, तांश्च दुह्यमानाः प्रेक्ष्य, तथाऽ-
शनादिकं चतुर्विधमप्याहारमुपसंस्किरयमाणं प्रेक्ष्य, तथा (अ-
प्यज्जिहिए सिद्धेऽप्योदनादिके पुरा पूर्वमप्येवामेव स-
ति प्रवर्तनाधिकरणपेक्षी पुनश्च न प्रकृतिभद्रकादिः कश्चिद-
नि दृष्ट्वा अज्ञावात् बहुतरं दुग्धं दद्यादिति वन्सकपीमां कुर्यात्,
असंयुतां दुह्यमाना गावः, तत्र संयमात्सचिराधना, अज्ञेयकौदने
पाकार्यं त्वरयाऽधिकं यत्नं कुर्यात्, ततः संयमादिराधना इति,
तदर्थं ज्ञात्वा स निष्ठुर्गृहपतिकुलं पियरपातप्रतिक्रिया न प्रवि-
शन्मापि निष्कामेदिति ।

यच्च कुर्यात्तदर्थेयितुमाह-

से तमायाए एगंतवक्कमितां अण्णावायमसंलोए विहेज्जा ।
अह पुण एवं जाणेज्जा-स्त्रीरिणिआओ गावीओ स्त्रीरि-
याओ पेहाए अउणं वा पाणं वा साइमं वा साइमं वा
उवक्खलियं पेहाए परापे ज्जुह्ति, स एवं एवा तस्मो सं-
जतामेव गाहावतिकुलं पिंरुवायपफियाए पविसेज्ज वा,
निकलमेज्ज वा, निक्खवागालामेगे एवमाहुं समाणे वा व-
समाणे वा गामाण्णामां दुज्जमाणे-सुद्धाए खलु अयं गा-
मे सधिरुक्खाए एो महालए, से इतां । जयंतारो वादिग्गा-
णि गामाणि जिक्खवारियाए वयइ, सति तद्वेगमित्यस-
भिक्षुस्स पुरे संयुया वा पच्छा संयुया वा परिवसंति, तं

गदा-गाहावली वा गाहावलीश्री वा गाहावतपुत्रा वा
गाहावधूपाश्री वा गाहावधूपाश्री वा धादो वा
हासा वा हासीश्री वा कम्मकरा वा कम्मकरीश्री वा तह-
प्पगाराई कलाई पूरे संघुपाणि वा पच्छा संघुपाणि वा
पुब्बपेव जिक्खायरियाए अणुपविस्सामि, अवि इत्य-
हमिस्सामि पिन्दे वा लोये वा लोरे वा दधिं वा नवणां-
ये वा परे वा गुले वः तेषुं वा महु वा मज्जे वा मये वा
संकुलिं वा फाणियं वा रूये वा सिहरिणिं वा, त पुब्बा-
पेव पुष्पा पेवा पकिमाई संसिहिय संपपज्जय तस्मो पच्छा
भिक्षाहिं रकिं गाहावडकुलं पिन्दपायपडियाए पविसि-
स्सामि वा, निक्खमिस्सामि वा, माइहाण संफास, ना एव करं-
ज्जा, से तस्य भिक्षाहिं सकिं कासिए अणुपविस्सिचा
तत्थितरेपरंहिं क्लेहिं समुदायियं एसियं वेत्थियं पिन्दपायं
पकिमाहेवा आहारं आहारज्जा, एव खलु तस्स भिक्षुस्स
वा जिक्खुणीए वा सापमियं ॥

[से तमाहायेत्यादि] स भिक्षुतमर्थं गोदोहनदिकमाहाय
गुहीत्याऽवगम्येत्यर्थः । तत एकात्मन्यपकम्य व गृहस्थानामना-
नान् असंकोचे च तिष्ठेत्, न च तिष्ठन्त्यन पुनरेवं जानीयाद् । यथा-
कीरिययो गावो दुग्ध इत्यादि पृथक्कृतं व्यव्ययेनाहापका नेवा
बाधनिष्कमेतदभिहितेति । पिण्डाधिकार एवेवमाह-“भिक्षागे-
त्यादि” । भिक्षवशीला भिक्षुका नामिके साधयः केचन एवमुक्तव-
न्तः किमुनास्ते इति ? आह-समाना इति अङ्गावलङ्कीयत्येक-
स्मिन्नेव क्षेत्रे तिष्ठन्तः, तथा वसमाना मासकदाविहारिणः, त-
थैवभूतः माघुर्षेकान् समयाताम् प्रामाण्यम् हृयमानान् गच्छ-
त एवमुक्तः । यथा-मुल्लकोऽयं प्रामोऽहं गृहस्थिहादी वा, तथा
सोमिकः सुतकादिना, नो मह्यमिति पुनर्वचनमादृश्यापनायं-
व, अतिशयेन मुल्लक इत्यर्थः । ततो “हृत्ता” । इत्यात्मन्मर्णं यूपं
जवन्तः पुण्याः बहिर्गोमेतु जिह्वावर्षाई मज्जेत्येवं कुर्यात् । यदि
वा तत्रैतस्य वास्तव्यस्य भिक्षोः पुरः संस्तुताः स्नातृष्यादयः
परत्वात् संस्तुताः आहृत्यसंभवकाः परिवचसित, तान् स्वनाम-
माहमाह । तद्यथा-गृहपतिर्येत्यादि सुगमम्, यावत्तथापरापणि
कुमानि पुनः पश्चात्संस्तुता नि पूर्वमेव जिह्वाकासावहं तेषु जिह्वायै
ब्रह्मयामि, अपि चैतेषु सज्जनदिगृहेष्वानिमेनं लाभं लप्स्ये, तदेव
ब्रह्मयति-पिण्डं शाश्वतमावधिकं, (लोयमिति) इन्द्रियानुकूलं र-
त्नाद्युपेतमुच्यते, तथा कीरं वेत्थादि सुगमं, यावत् “सिहरिणी
वेति” नवरं मद्यमांसं सुहृत्सामिमात्रेण व्याख्येये । अथवा-क-
ञ्चित्प्रतिमाहावधूपायपण्डिततया अनुमांसकाद्यप्येकादितस्त-
त्त्वानाम् । (फाणिय इति) कर्केन द्वयं हृत्तो गुरुः, फाणो वा,
शिखरिणी मञ्जिता, तद्यथां पूर्वमेव अयुक्ता, पेयं च पीत्वा
एतद्वद्महं संसिद्धा भिष्यत्येव कृत्वा, संघुय च वत्सादिनाऽऽरुता-
मपनीय, ततः पश्चादुपागते भिक्षाकाले विहृतवद्मनः माघुर्ष-
कनिष्ठाभिः सार्धं गृहपतिकुलं पिण्डपातमातिष्ठवा प्रवेष्टव्यामि,
निष्कमिष्यामि वेत्थमिस्सामिना मातृस्वाम्यं संपपुसंसावि-
त्यतः प्रतिविष्यते, नैवं कुर्यादिति । कथं च कुर्यादित्याह-(से
तथेत्यादि) स भिक्षुस्तत्र प्रामादी प्राघुर्षकनिष्ठाभिः सार्धं
कासोम जिह्वाऽवसरथे प्राप्ते गृहपतिकुलमनुप्रविश्य तत्रेतरे-

न्य उवाचवेत्यर्थः साधुपतिकं भिक्षापिण्डमेवैषां यमुक्ता-
विशेषद्वितं वैयिकं केवद्वेषयाकासं धावन्तुमिस्सादिवि-
एवद्वेषद्वितं विपद्यतं त्रैकं प्रतिशुद्धा माघुर्षकादिभिः सह
प्रासेषयाविशेषद्वितमाहावसाहारवेदं, तस्यस्य जिह्वाः सामर्थ्यं
संपूर्णं जिह्वाया इति । आवा० २ मु० १ अ० ४ ड० ।

[२५] गृहावपयनाहम्य न तिष्ठेत्, मवाऽह्नुस्यादि
दशयेव ।

से भिक्षु वा भिक्षुणि वा० जाव पठिते समाणे षो
गाहावतिकुलस्स उबारसाहं अवलंविष अवलंविष चिडे-
ज्जा, षो गाहावतिकुलस्स दगगुग्गमत्तए चिडेज्जा, षो
गाहावतिकुलस्स बंदियउदयं पविडेज्जा, षो गाहावतिकु-
लस्स सिण्णापस्स वा वचस्स वा संलोए सपकिनुवारं चिडे-
ज्जा, षो गाहावतिकुलस्स आलोयं वा थिमलं वा संधिं
वा दगभवणं बाहाव पगज्जिय पगज्जिय अंगुलियाए वा
उदिसिय उदिसिय उल्लमिय उल्लमिय थिम्माएज्जा, षो
गाहावतिं अंगुलियाए उदिसिय उदिसिय जाएज्जा, षो
गाहावतिं अंगुलियाए तज्जिए तज्जिए जाएज्जा, षो गाहावतिं
अंगुलियाए उल्लुल्लिय उल्लुल्लिय जाएज्जा, षो गाहाव-
दिप्यं बंदिय जाएज्जा, षो वययं फरुसं वेदेज्जा ॥

“से भिक्षु वेत्यादि” । स भिक्षुनिकायं गृहपतिकुलं प्रविष्टः
सन्नैतं कुर्यात् । तद्यथा-नो गृहपतिकुलस्य आरक्षायामवल-
म्ब्याऽथलस्य पौनःपुन्येन नृपं वा अथलस्य च तिष्ठेत् । यतः सा
अलिङ्गत्वापतेत्, दुष्प्रतिष्ठितवाह्यं वक्षेत्, ततश्च संयमार्थविचार-
येति । तयोदकप्रतिष्ठापनमात्रेः उपकरणावयवोदकप्रतिष्ठाप-
ने प्रवचनगुणस्साजयाति तिष्ठेत् । तथा (बंदियउदयं ति) आच-
मनोदकप्रवाहचुमौ न तिष्ठेत् । द्वापः पूर्वोक्त एव । तथा स्नानव-
र्धः संकोचे, तत्प्राप्त्यारं वा, न तिष्ठेत् । एतदुक्तं अत्रति-यत्र स्थितेः
स्नानवर्धः कियं कुर्वन् गृहस्थः समवशोचयते, तत्र न तिष्ठेदिति ।
दोषध्यायं दशानाऽऽहृत्वा निःशङ्कानिक्रियाया अजानेन निराधम-
वसंभवे इति । तथा नैव गृहपतिकुलस्यऽऽलोककथानं गवाक्षा-
दिकम् (थिमलं ति) प्रवेष्टव्यमसंस्कृतम्, तथा (संधिं थि)
वीरक्षानं जिस्सिर्गधिं वा, तयोदकमवनमुदकरुहं, स्वार्थोप-
पत्तिं पुनः परिशुद्ध पौनःपुन्येन प्राप्य, तथा अह्नुस्यादिह्य, तथा
कायमवनयोपभ्रम्य च, न निष्पापेयं प्रलोकयेत्, नात्यन्त्यस्मै प्र-
वेष्टयेत् । सर्वत्र द्विवचनमादृश्यापनायम् । तथाहि-तत्र हि हृत-
नष्टौ शङ्कोर्यतेति । अपि च-“नो गाहावदित्यादि” । स
निष्ठागृहपतिकुलं प्रविष्टः संक्षिप्तं गृहपतिकुलम्, अर्थाधुनिह्य
तथा वाः सविष्या, तथा तज्जियत्वा जयमुपदश्ये, तथा कण्ठ्यम-
कृत्वा, तथा गृहपतिं बंदित्वा वागिमः स्तुत्वा प्रशंस्य, नो वाच-
ेत । मत्से च नैव तदुद्गृहपतिं पदवं वदेत् । यथा-यत्कस्यं एतदुद्-
रकसि, कुलले दानवातैव, न प्रज्ञा प्रवतो न पुनरनुष्ठानम्, अपि च
मज्जरत्नमत्त-नास्ति नास्ति यदुच्यते, तद्विं वेदिं वेदिं
विपरीतं भविष्यति । आवा० २ मु० १ अ० ४ ड० ।

अन्यथा-

अगलं कलितं दारं, कर्पादं वा वि संजय ।

अवसंविद्या न चिद्विज्ञा, गोपरमगमो सुणी ॥ ११ ॥

अर्गं गोपादादिसंवाधनं, परिचं नगरद्वारादिसंवाधनं, द्वारं शालामयम्, कपाटं चारयनं वाऽपि संयतः, अवसंविद्य न तिष्ठेत्, शालयविराधनाद्योक्तम् । गोचाराप्रगतो जिज्ञासविदः सुनिः संयत इति पर्यायो, तदुपदेशाधिकारादुक्तायेति सूत्रार्थः । उक्ता प्रव्ययतना ॥ १ ॥

आवयतमाज्ञाह-

समर्थं माहर्षं वा वि, किञ्चिन् वा वणीमर्गं ।

उवसंकमन्तं भयङ्गा, पाण्ड्या एव संजए ॥ १० ॥

अमर्थं मिश्रेण्यधिक्यं, ब्राह्मणं विपुल्यं वाऽपि, कृपणं वा वि-
वनीपकं, वनीपकं, पञ्चानामप्यन्यतमम् उपसंक्रामन्तं सामीप्य-
न गच्छन्तं गतं वा भकार्ये पानार्थे वा संयतः साधुसिति
सूत्रार्थः ॥ १० ॥

तमद्विभक्तु न पविसे, न वि चिद्वि चरुगुणोऽग्रे ।

एगंतमवक्रमिन्ना, तत्तय चिद्विज्ञा संजए ॥ ११ ॥

तं अमणायदितिकस्योक्तद्वयं न प्रविद्येत्, हीयमाने च ससुदाने
सेव्यो न तिष्ठेत्तदुक्तोचरे । कस्तत्र विचिरिति ?, आह-
एकान्तमवक्रम्य तत्र तिष्ठेत् संयत इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

अवपथेते दोषा इत्याह-

वणीमगस्त वा तस्म, दायगम्पुजयस्म वा ।

अपत्तिपं निया होजा, लहुचं पवयुस्तस वा ॥ १२ ॥

वनीपकस्येत्येतच्छ्रुत्वापुनस्तुतं, दातुवा, उभयोर्वा, अमीतिः
कदाचित्स्यात्-आह । अलोक्तहतेतयमिति । लघुचं प्रवचनस्य
वाऽन्तरायदोषश्चेति सूत्रार्थः ॥ १२ ॥

तस्मात्तैवं कुर्यात्, किं तु-

पदिसेहि ए दिसे वा, तत्रो तस्मि नियति ए ।

उवसंकमिज्ज जत्तद्वा, पाण्ड्या एव संजए ॥ १३ ॥

प्रतिषिद्धे वा द्वा वा ततः स्थानात्तस्मिन्वनीपकादौ निव-
रिते साति उपसंक्रामिन्नकार्यं पानार्थं वाऽपि संयत इति
सूत्रार्थः ॥ १३ ॥ दृष्टं ५ अ० २ उ० ।

(२६) अगार्थो सह न तिष्ठेत्-

बासाबासं पज्जोसविद्याणं निर्गमयस्स माहावकुलं पिद-
वापपदिआए० जाव उवागच्छिअए, तत्थ नो कप्पइ ए-
गस्म निर्गमयस्स एगए अगारीए एगओ चिद्विअए, एवं
चउजंगी, अत्थि एणं इत्थ केड पंचमे घेरे वा थेरिया वा
अभेसि वा संक्षोए सपदिउवारे, एवं से कप्पइ एगयओ
चिद्विअए, एवं चेव निर्गमोए अगारस्स य भाणि-
यव्वं ॥ ३९ ॥

अनुमोसकं स्थितस्य साधोः गृहस्थपदे जिज्ञासप्रवर्ण्यं पावत्
उपागन्तुं, तत्र नो कल्पते एकस्य साधोः एकस्याः आधिक्या
एकत्र स्थानुपि, एवं चत्वारो भूतः, यदि स्थानं अत्र कोऽपि
पञ्चमः स्थविरः स्थविरा वा साक्षीभवति, तदा स्थानं क-
ल्पते, अन्येषां वा दृष्टिनिर्वाहः, बहुद्वारस्थितिं वा स्थानम्, एवं
कल्पते एकत्र स्थानम्, एवंमेव साधोः गृहस्थस्य च अतुनंही
वाच्या, तथा एकास्ति च साधोः साक्षादिके उपोषिते मनु-

स्मिन्ने वा कारणाद्भवति, अन्यथा हि स्वयंतस्तु साधुरात्मना
द्वितीयः, साध्यस्तु स्वाद्यो विद्वरिति ॥ ३६ ॥ कउप० ९
कणः । (एल्लुको देहडी, तस्मात्परतो न प्रवेष्टव्यमिति 'पल्लु')
शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४ पृष्ठे उक्तम्)

(२७) माहनादिकं प्रविष्टं दृष्ट्वा तत्र न प्रविशेत्-

से जिक्ख वा भिक्खुणी वा० जाव समाखे सेक्कं पुण
जायेउज्जा-समथं वा माहर्षं वा गामपिठोलगं वा अतिथिं
वा पुण्वपविद्धं पेहाए खो तेसि संक्षोए सपदिउवारे चिद्वि-
ज्जा, केवली दूया-आवाण्णमेतं पुरा पेहाए तस्म द्वाए परो
असणं वा पाणं वा स्नाइयं वा साइयं वा आहइ दलए-
ज्जा, अह जिक्खणं पुण्वोवादिद्वारे सपतिष्ठाए सहेउए
सकारणं एतो जं खो तेसि संक्षोए सपदिउवारे चिद्विज्जा,
से तमाताए एगंतमवक्रमेज्जा, अवक्रम्य अणायवमसंलोए
चिद्विज्जा २, से परो अणायवमसंलोए चिद्विमाणस्स असणं
वा० ४ आहइ दलएज्जा, सेवं वंदेज्जा-आउसंतो ! सम-
या ! इमे मे असणं वा० ४ सव्वजणाए णिसडे, ते जुंजह
च खं, परिजाएह च खं, तवेमातिउ पदिगाहेचा ठुसि-
खाओ उवेज्जा, अविवाइ एयं मममेव सिया, एवं माइज्जा-
णं संकासे, गो एवं करेज्जा, से तमाताए तत्थ मच्छेज्जा,
से पुज्यावेव आलोएज्जा, आउसंतो समया ! इमे जे
असणो वा० ४ सव्वजणाए णिसडा, ते जुंजह च खं, परि-
जाएह च खं, सेवं वदंते परो वदेज्जा-आउसंतो ! समया !
तुमं चेव पं परिजाएहि, से तत्थ परिजाएमाखे खो अ-
पण्णो खक्कं २ माअं २ ओसदं २ रसिपं २ मण्णुलं २
णिक्कं २ सुक्कं २, से तत्थ अमुच्छिअ अगिक्के अ-
गदिए अणउओववखे बहु सममेव परिजाएज्जा, से खं
परिजाएमाणं परो वदेज्जा-आउसंतो ! समया ! मा खं तुमं
परिजाएहि, सव्वे वेगेलिया जांक्कलोमो वा, पेहामो वा,
से तत्थ जुंजमाणो णो अपण्णो खक्कं खदं० जाव
सुक्कं, से तत्थ अमुच्छिअ० ४ बहु सममेव जुंजेज्जा वा,
पांएज्जा वा ॥

[से जिक्ख वेत्यादि] से भिक्षुर्माहर्षी जिज्ञासं प्रविशेद्यदि दु-
मरेवं विज्ञानं यातु-यथाऽत्र गृहे अमणायिः कश्चिद्विद्विः, तं च
पूर्वप्रविष्टं प्रेक्ष्यादात्तप्रतिमादिकसमाधानान्तरायमयाच तदा
लोकं तिष्ठेत्, नापि तस्मिन्महारेः प्रतिदत्तमिति आहकसमाधाना-
न्तरायमयात्, किन्तु से जिज्ञासं अमणादिकं भिक्षाद्यमुपसंस्थि-
तमावायावगम्यैकान्तमपक्रामित, अपक्रम्य चान्येषां आनापाते
विज्ञाने असंलोकं च संतिष्ठेत् । तत्र च तिष्ठतः स गृहस्थः (से)
तस्य जिज्ञासुविधयमप्याहारमाह्वय दद्यात्, प्रपञ्चैस्तेन दूया-
द । यथा-दूयं बहवो जिज्ञासमुपस्थिताः, सर्वे च व्याकुलत्वाभा-
हारं विमज्जयितुमसह्य, अतो हे मायुधम् ! अमणाय आहारभ-
तुर्विचिद्वि से दुष्प्रसन्नं सर्वजनायै मया निवृत्तो दत्तः, कसा-
अतं स्वकृत्वा तमाहारमेकत्र वा भुञ्जथ्यं, परिज्जन्तं च, वि-

प्रत्य वा गृहीतेत्यर्थः । तदेवाविष आहार उन्मार्गतो न प्राप्नोति, दुर्निष्ठे वा अश्वामानिगतादौ वा द्वितीयपक्षे कारणे सति गृहीत्यात्, गृहीत्या च नैवं कुर्यात् । तद्यथा-तमहार गृहीत्या तृष्णीका गच्छन्मैवमुपप्रेक्षत । यथा-मैवाधायमेकस्य दक्षः अपि चाऽयमभारवाभ्यन्तरेकस्य स्यात् । एवं च मातृस्थानं संस्पृशद्गनो नैवं कुर्यादिति । यथा च कुर्यात्तथा दर्शयति-स जिह्नुस्तमाहारं गृहीत्या तत्र अमणाद्यान्कं गच्छेत् । गत्वा च स पूर्वमेवाहा-वेष्ट तमासाधारमालोकयेद्दृश्येत् । इदं च ह्यात् । यथा-भो आयुष्मन् ! अमणाद्य । अयममणादिक आहारो युष्मस्य सर्वजना-र्थमभियक्त एव गृहस्थेन निष्ठो दक्षः । तत् श्रममेकत्र लुञ्जध्वं वा, शिञ्जध्वं वा, 'सं' अथेनं साधुमेवं श्रमणं कश्चिच्छ्रमणाद-रेवं ह्यात्-यथा भो आयुष्मन् ! अमण ! त्वमेवास्माकं परिजा-ज्य, नैवं तावत् कुर्यात् । अथ सति कारणे कुर्यात्, तत्रानेन विधियेति दर्शयति-स जिह्नुर्विमाज्जम् आरामनः कच्छं कच्छं प्रभुरं प्रभुरं (इयं ति) शाकम् (कलदं ति) कच्छं तं वणी-विशुषोपेतम् । शेषं सुगमम् । यावद्भूकमिति न हृष्टोर्थादिति । अथि च-भिक्षुस्तमाहारे भूक्येच्छतेऽगृहीताऽमृताऽतऽनुपपन्न इत्येतस्याहारव्यापनार्थमेकाधिकान्युपाप्तानि कथञ्चिद्भेदाद् व्याख्यातव्यानीति । (बहुसममिति) सर्वमेव समं किञ्चित्स-क्यायिता यद्यधिकं भवेदिति, तदेवं प्रभूतसमं परिजाजयेत् । तं च साधुं परिभाजयन्तं कश्चिदेवं ह्यात् । यथा-आयुष्मन् ! अमण ! मा त्वं परिजाज्य, किं तु सर्वं एव एकत्र वयं भोज्या-महे, पाश्यामो वा, तत्र परतीर्थकः सार्द्धं न भोज्यमय, स्वयूये-महे पाश्वैरस्थाद्वैभिः सह सांभोगिकैः सहोपासकैश्चार्त्तं दत्त्वा ह्य-ज्जानानामयं विधिः । तद्यथा-भो आत्मन इत्यादि स्तुगममिति । [२८] इदामन्तरचुचं बहिरालोकस्थानं निषेकं, सांयतं तत् प्रवेशप्रतिवेधार्थमाह-प्रामपश्येदलोकं प्रावेष्टं दृष्ट्वा-से भिक्षुषु वा भिक्षुणीषु वाऽन्जाव समाधौ सेज्जं पुण जाणे-ज्जा-समणं वा माहणं वा गायापिमोलगं वा अतिरिं वा पुच-पविष्टे वेहाए थां तत्रो वातिकम् पविसेज्ज वा, भविसेज्ज वा, से तमायाए एगंतमवक्केज्जा, अणाययममंजोए चिट्ठेज्जा, अह पुण एवं जाणेज्जा-पविसेहिए वा दिन्ने वा ततो तम्मि णियद्विते संजतामव पविसेज्ज वा, अवभासेज्ज वा, एवं खलु तस्म भिक्षुस्स वा भिक्षुणीए वा सामगियं ॥

[स जिह्नुषु वेत्यादि] स जिह्नुर्विसर्थां प्रामादौ प्राविष्टः सन् यदा पुनरेवं विजानोयात् । तद्यथा-अथ गृहपातितकुल अमणादि-का प्राविष्टः तं च पूर्वं प्राविष्टं अमणादिकं प्रह्य, ततो न तात् अ-मणादीन् पूर्वप्रविष्टानतिक्रम्य प्रविशेत् नापि तत्स्थ एवावजा-वेष्ट दातारं याचिन् । अपि च-स तमादायावगम्यैकान्तमपक्राम-मेष्ट, अनापातासंज्ञां च निष्ठुत्तावद्यावत् अमणादिकं प्रतिषिदे-पिष्टे वा तस्मै दत्तं, ततस्तस्मात्तत्रैव गृहान्निर्गमं सति ततः संयत एव प्राविशेत्, अवभासेत वेति, एवं च तस्य जिह्वाः सा-ग्रम्यं संपृक्ष्य जिह्नुषुषा इति । आवा-२ ५० १ ५० ३ ५० ।

[संक्षमिगमनविषयः ' संक्षमि ' शब्दे वक्ष्यते]

[२६] इदानीं परममि (इदमनाविधिः-

पुरो लुगमायाए, गंतुं अन्नगोमं बाहिरिओ ।

तकणे मज्जेमं येरे, एव पुच्छोभो जहा दिहा । ६३ ॥

पुरतो युग्मायं निरिहयमाथो गत्वा अन्मप्रमं संप्राप्य बाह-

व्यवस्थितः पुच्छति-विद्यते किं जिह्वावेलाऽत्र ग्रामं, जत न ? । कान् पुच्छति ? अत आह-तकणं मयमं स्थविरथ । एकैकस्य नैविद्याश्च पुच्छाः कसंख्याः, यथा अथस्ताव प्रतिपादितः तथैवात्रापि न्यायः । अथ तकणं क्खीपुनपुसकथ, मयमं क्खी-पुनपुसकं, स्थविरं क्खीपुनपुसकमिति ॥६२॥

एवं पुच्छा यदि तत्र भिक्षावेला तत्राक्रमेयं, ततः को विधिरिति ? अत आह-

पायपमज्जण पभिले-इथा य भाणदुग देसकालम्मि ।

अप्यते विप पाए, पमज्ज पते य पायतुमं ॥ ६३ ॥

तत्र हि ग्रामान्ते उपविश्य पादप्रमार्जनं करोति, किं कारण-म् ? तत्पादरजः कदाचित्सन्निवृत्त कदाचित्सन्निवृत्तं लज्जं न चत्, ग्रामं च नियमादर्भावं रजः, अतः प्रमाजयेति, पुनश्च प्रत्युपपन्नं क-रोति, पात्रद्वितीयस्य-पतद्ग्रहस्य, मायकस्य च । एवं देशकांश्च भिक्षावेलायां प्राप्तायां करोति । अथाद्यापि न भवति जिह्वाका-लः, ततः तस्मिन्प्राप्तं भिक्षाकांसे पादौ प्रमाजयेत् तावदास्ते, या-वत् भिक्षाकालः प्रासः, ततस्तस्मिन् प्राप्ते सति तस्यां वेलायां पा-त्रद्वयं प्रत्युपपन्नं । एवमसौ पात्रद्वयं प्रत्युपपन्नं प्राप्तिं प्रावि-शत् कदाचित् अमणादीन् पश्यति, ततस्तत्र पुच्छति ।

पतदेवाह-

समणं समणं सावय, साविय मिहि अज्जातिंति यं विह पुच्छे

अत्थिह समण सुविहिया, मिष्टे ते सालयं गच्छे ॥ ६४ ॥

अमणं अमणी आशवं आविकां गृहस्थम् भवन्तीति च वा बहिरिह पुच्छति, एतानन्तरलोकां सर्वान् दृष्ट्वाऽपुच्छथ यत्र सन्ति अमणाः, किं विहिताः, शोभनं विहितमेवास्मिति शोभ-नानुष्ठानाः, तत्रश्च पेतवामम्यतमेन कथिते सति ततस्तेषामेव अमणां नामालयवामानं गच्छेत् ।

ततस्तेषामालयं प्राप्य किं करोति ? इत्यत आह-

समणुधेमु एवेवो, बाटि उवेज्जण अन्नं किंइम्मं ।

खगुंदा संतेपु, उवणा उच्छोज वंदणयं ॥ ६५ ॥

यदि हि तत्र समनेहा एकस्मात्प्राप्तिबद्धाः, ततस्तेषां मयं प्राविशति । अथाप्ये अमनांश्च भवन्ति, ततो बाह्यत उपक-रणं स्थापयित्वा प्राविश्य कृत्तिकां ह्यशक्यं वन्दनं दद्यात् । अथ तेऽसविप्रपार्श्वका अवमग्ना जन्मन्ति, ततो बहिर्येव-स्थित एव वन्दनं कृत्वा अन्धायां पुच्छति । अथ ते संविप्रपा-स्तिका अवमग्ना जन्मन्ति, अथ ते अवमग्नाः कर्गुदमायाः, ततो बहिर्येवोपकरणं संस्थाप्य पुनश्च प्राविश्य तेषां वन्दनं करोति ॥ ६५ ॥

गमस्यथाऽत्रावार्हं, पुच्छिष मयकारणं च दीवते ।

जयणाए उवणकुले, पुच्छे दोसा अजयणाए ॥ ६६ ॥

एवं सर्वेष्वेतेषु समन्तरादितेषु समनोक्षान्तिषु प्राविश्य एका-नाशकायां पुच्छा स्वकीयमागमने कारणं दीपयित्वा निवेद्य यतनया मनुष्याकपलक्षणया स्थापनाकुलानि पुच्छति, अथ-तनया पुच्छति दीपो यद्वक्ष्यमाणो वनेऽतो यतनया पुच्छति ।

एतानि तानि स्थापनाकुलानि-

दाणे अजिगमसहे, सम्मते खलु तदेव मिच्छते ।

मायाए अविषये, कुलाई जयणाई दारंति ॥ ६७ ॥

॥ कर्गुदमायाः क्षिप्रमनुष्याद्याहारस्तद्वदाः, स्वजपाद् वक्ता-चारानि निष्कल्लो वा ।

दानधार्कः, अग्निगमनधार्कः, यस्मिन् कारणे आपद्ये प्रवि-
शति तत्कुलम्, सम्प्रत्यक्षधरकुत्रं, मिथ्यात्वकलं. भामकः—“भा-
मम समणा धरं धार्यतु” तत्कुलं (अविचरं) अदानकुलम-
शीलकुलम् । एतानि कुलानि, ते वास्तव्याः, साधोस्तस्य यत-
नया दर्शयन्ति ॥ ६७ ॥

तथा चैनानि कुलानि दर्शयन्ति—

सागारि वणिम सुणप, गाणं पुणं दुराग्रियनुद्गाहं ।

हिसागं माधायं, सन्दपयत्तेण वरजेज्जा ॥ ६८ ॥

सागारिकः शय्यातरः, तद्गृहं दर्शयन्ति, तथा “ वणिममो ”
हरिद्रः, तस्य गृहं च दर्शयन्ति, तत्र हि पतदर्थं न गृहते-
स हि दग्निः असनि प्रके लज्जां करोति, यद्वा—यन्किञ्चि-
दस्ति तद्वा पुनरागमार्थं रम्यं करोति, तथा—इवा यत्र छुणं
गृहं तच्च, गोवां यत्र छुणं तच्च, (पुणं सि) पुण्यायं यत्र बहु
रन्ध्यायित्वा भ्रमणादीनां दीयते । अथवा—पूणयन् गृहस्थे बहुभि-
रुक्तं प्रदर्शयन्ति, जुगुप्सितं च लिम्पकादि, नञ्च, हिंसां सौ-
करिकादिगृहं, नञ्च, ‘मायमं’ चोक्तम् । एतानि प्रदर्शितानि सर्व-
प्रत्येन परहर्षव्याप्तं ॥ ६८ ॥ आच० । आचा० । सार्द्धं चतु-
र्मासकमध्ये सार्द्धं गम्यन्तुप्रमाणां नदीमुत्तारं भिक्षा गृह्यते ।
ह्री० ४ प्रका० । (परचक्रणं पराङ्मिता ‘उपराध’ शब्दे
त्रितीयभागे १०७ पृष्ठे उच्यते । समयसखे भिक्षाद्वारे च
तत्रैव ए०० पृष्ठे निरूपितम् । क्षेत्रमालखकानां मार्गं
भिक्षादनं ‘मासकपावदार’ बन्धयतायाम् । आचार्यो हि-
रगन्तुं न याति इति ‘अहमेव’ शब्दे प्रथमभागे १८ पृष्ठे
उक्तम् । तीर्थं कृत उत्पन्नकवलज्ञानदर्शना भिक्षार्थं न पर्य-
ट्ति, यमस्मर्यामन्वसाध्यायं भिक्षादनेन प्रवक्तव्याधवसंभ-
वान् । उक्तं च—‘देविदं चक्रवर्ती, मन्त्रिण्या ईसरा तलवरा य ।
आदगच्छानि जिनिदि, गोयचरित्रं न सा अरुह’ ॥ १ ॥ आ०
म० द्वि० ।

(३०) आहारे कुषे गोचरादनम्—

सेज्जा निनीहियाप, समावन्नो अगोयरे ।

अनावगद्धा भोषाणं, जइ तेणं न संघरे ॥ ३१ ॥

शय्यायां वसनौ, नैषधिक्यां स्वाध्यायभूमौ, शय्यैव वाऽसम-
ञ्जसनिषाधिलिङ्गक, तस्यां समापन्नो वा गोचरे कृपकादि-
कृत्रमग्रादी, अयावदर्थं लुक्त्वा, न यावदर्थम्, अपरिसमाप्त-
मित्यर्थः । ‘यं’ इति वाक्यालङ्कारे, यत्ति तेन भुज्जन न संस्तरेषु
न यापयितुं समर्थः, कृपको विषमवेलापत्तस्थो ग्मानो
वेति सूत्रार्थः ॥ २ ॥

तस्यो कारणमुपपन्ने, जत्तपाणं गवेसप ।

विहिणा पुव्वउत्तेणं, इमेणं उत्तरेण य ॥ ३१ ॥

ततः कारणं वेदनादाद्युपपन्ने पुष्टालम्बनः सन् भक्त्यायं गवे-
षयेत् अन्विष्यति । अन्यथा सङ्कटकमव यतीनामिति, विधिना
पूर्वोक्तं संप्राप्ते भिक्षाकाले इत्यादिना अनेन च वक्ष्यमाणलङ्का-
र्येनासरेण चेति गाथायः ॥ ३ ॥ दशा० ५ अ० २ उ० ।

(३१) अथ ग्रहणविधिराह—

तत्प से चिद्धमाणस्य, आहारे पाणभोयणं ।

अकपियं न मेहिहज्जा, पदिगाहेज्ज कपियं ॥ ३२ ॥

तत्र कुल्लोचिन्तभूमौ, (से) तस्य साधोस्तल्लतः सत आहरे-
३६८

दानवैष्यानोजनं, गृहीति गम्यन् । तथायं विधिः—अकलिपकमने-
पणीयं न गृहीयात्, प्रतिगृहीयात् कलिपकमपणीयम्, एतन्नाथो-
पपन्नमपि कलिपकग्रहणं द्रव्यतः शोभनमशोभनमप्येतद्विशि-
षेण प्राप्नोमिति दर्शनायं साक्षादुक्तमिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

आहरंती सिया तत्प, परिसाभिज्ज भोयणं ।

दितियं पन्थियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ २८ ॥

आहरंती आनयन्ती भिक्षाम्, अग्रादीति गम्यते, स्यात् कदाचि-
कत्र देशे परिश्रायत् इत्येतेष्व विहितं नोजनं वा पानं वा ।
ततः किमत्याह—दर्शनां प्रत्याचक्षीत प्रतिषेधेयत्तमग्रादीम् ।
स्वधेय प्रायेऽभिक्षां दर्शनां स्वीग्रहणम् । कथं प्रत्याचक्षीत?, इत्यत्र
आह—न मम कल्पते तादृशं परिश्रादानात्, समयेऽप्येवमपि सहात् ।
दायांश्च भावं च ज्ञात्वा कथयेत् भुज्जित्वा आहरणादिनिति
सूत्रार्थः ॥ २८ ॥

किञ्च—

संपदयाणी पाणणि, वीयाणि हरियाणि य ।

अमंजसकरिं नवा, नारिमं परिवज्जए ॥ ३२ ॥

समर्पयन्ती पदभ्यां समाकामनीं, कान्तियाह—प्राणिनो ह्री-
न्द्रियादीन्, बोजानं शाल्यादीन्, हरितानि दूर्वादीनि, असंय-
मकरिं साधुनितिसमन्वयमकरणशीलां, वात्या तादृशां परिव-
ज्येत् दर्शनां प्रत्याचक्षीनिति सूत्रार्थः ॥ २९ ॥

तथा—

साहडु निक्खिवत्तिचा यं, सचिचं पट्टियाणि य ।

तहं सपण्डाए, उदगं सपण्डाहिया ॥ ३० ॥

सहत्यायस्मिन् भाजेन दद्यात्, “ तं फालुगमवि वज्जए, तत्प
फालुए फालुयं साहरह, फालुए अफालुयं साहरह, अफालुए
फालुयं साहरह, अफालुए अफालुयं साहरह, तत्प जं
फालुयं फालुए साहरह, तत्प वि येवे येवे साहरह, येवे
बहुयं साहरह, बहुए येवे साहरह, बहुए बहुयं साहरह, ”
एवमादि यथा पिण्डनिर्मुक्तौ तथा निक्षिप्य भाजनगमनमेवं
पटु जीविकायेषु दद्यात्, संचित्तमलात्तुपपादि घट्टित्वा
संचादय च दद्यात्, तथैव भ्रमणार्थं प्रयोजननिमित्तम्, उदकं
संपण्डु भाजनस्थं मेयं दद्यात् । इति सूत्रार्थः ॥ ३० ॥

आमहट्ठा चट्ठात्ता, आहारे पाणनोयणं ।

दितियं पन्थियाइक्खे, न मे कप्पइ तारिसं ॥ ३१ ॥

तथा चावगाथा उदकमेवायाम्भुसुखमाकृष्य दद्यात्, वर्षासु
गृहाङ्गादिनिहितं जले स्वाभिमुखं कृत्वा दत्तं । तथा चालयित्वा
उदकमेव दद्यात् । उदके नियमादनन्तरमप्यनिरिति प्राधान्य-
क्यापनार्थं ‘सचिचं घट्टियत्वेत्युक्तं’ अत्रेदं नोपादानम् । अस्ति
सायं न्यायो यदुत “सामान्यप्रदेशेऽपि प्राधान्यक्यापनार्थं जेदे-
नोपादानम्” यथा—ब्राह्मण आयातः, ब्राह्मणः प्रयायात् । ततः
आदकं चालयित्वा आहरेदानीय दद्यादित्यर्थः किं तदित्याह—
पानभाजनमोदनारनालात् । तदित्यं नुनां दर्शनां प्रत्याचक्षीत नि-
राकुर्यात्, न मम कल्पते तादृशमिति पूर्ववदेवेति सूत्रार्थः ॥ ३१ ॥
दशा० ५ अ० १ उ० । पं० ७० ।

(३२) याच्यं वस्तु दृष्ट्वा याच्येत, नाऽन्याथा—

वासावासं पज्जोसवियाणं अत्थेगइयाणं एवं वुत्तपुचं

अबह-अदो जंने ! गिलाणस्स ! से अ वणज्जा-अदो । से अ पुच्छिन्ने-केवइए णं अदो ! ने वणज्जा-एवइए णं अदो गिलाणस्स, जं से पमाणं वयइ, से य पमाणो पित्तन्ने, से अ विभवेज्जा । से अ विभवेमाणे लभेज्जा, से अ पमा-णपवे होउ अलाहि इय वचन्वं सिया । से किमाहु जंते ! । एवइएणं अदो गिलाणस्स । सिया णं एवं वयंतं परो वज्जा-पकिगाहंदि भज्जा !, पच्चा तुमं भवस्सि वा, पाहिसि वा, एवं से कण्णं पकिगाहिसए, नो से कण्णं गिलाणनीसाए पकिगाहिसए ॥ ? ७ ॥ बासावासं पज्जोसविणणं अत्थि णं ये-राणं तहण्णगारां कुलाइं कडाइं, पत्तिपाइं, पिज्जाइं, वेसा-सियाइं, संमयाइं, बहुमयाइं, अणुमयाइं जवति, तस्य से नो कण्णं अदकखु वडचए- "अत्थि ते आउसो ! इमं वा" । से किमाहु जंते ! । सहो गिहो गिएहइ वा, तेणियं पि कुज्जा ॥ ? ६ ।

" बासावासं " इत्यादिः " कुज्जे चि " यावत् । तत्र (अत्थि चि) अस्स्येतत् " यमिति " प्राग्भू (येषां चि) स्थविताणाम् (तहण्णगारां चि) तेषामकाराणि अनुगुप्सितानि, कुलानि गृहाणि । किंविशिष्टानि !, (कदाइं चि) तैरन्येषां भाव-काकुलानि (पत्तिपाइं चि) प्रतिकराणि (पिज्जाइं चि) प्रीतो दाने वा स्थयेवन्ति (वेसासियाइं चि) निश्चितमत्र कण्ठ्येऽहमिति विहवासो येषु तानि वैभ्यासिकानि, (सं-ममयाइं चि) येषां यतिप्रवेशः संमतो जवति तानि सम्मतानि (बहुमयाइं चि) बहुधाऽपि साधयः संमतो येषाम्, अथवा बहुनां गृहमनुष्ठानां साधयः संमतो येषां तानि बहुमतानि । (अणुमयाइं चि) अणुमतानि दातुमकार्त्तानि, अथवा अणुरपि छुल्लोऽपि मतो येषु सर्वसाधुसाधारण्यत्वात्, न तु मुञ्चं दृष्ट्वा तिलकं कुर्वन्तीति अनुमतानि अणुमतानि वा जन्वन्ति । " त-स्य से इत्यादि " तत्र तेषु गृहेषु (सं) तस्य साधोः (अदकखु-चि) साध्वं वस्तु अदृष्ट्वा इति वक्तुं न कथयति । यथा-हे सायु-ध्वम् ! इव २ वा वस्तु अस्ति, इत्यदृष्टं वस्तु मयं न कथय इत्यर्थः । (सं किमाहु भेज्जा) तत् कुलो भगवन् । इति शिष्य-प्रश्नं, शुक्रराह-यत्नस्तथाविधाः । (सज्जि चि) भद्रावात् गृही युज्येन गृहीत, यद्यि व युज्येनापि न प्राप्तोति तदा स अध्याति-क्येन (तेणियं चि) जैर्यमपि कुत्रापि । ऊपगृहे तु अदृष्ट्वा पि वाचने न दोषः ॥ १६ ॥ कण्णं ८ कुज्ज ।

(३३) बन्धमानं न याचेत-

इत्थियं पुरिसं वा चि, उदरं वा मदुल्लगं ।
बंदयाणं न जाइज्जा, नो अ णं फरुसं वए ॥ २७ ॥
झियं वा पुरुवं वाऽपि, अयिंशण्णासथाविचं नपुंसकं वा, 'मदरं' तर्क्यं, महल्लकं वा बुद्धं वा, वाशाश्लान्धमयं वा, बन्ध-मानं सत्त्वं मदकोऽयमिति न याचेत, विपरिणामदोषात् । अ-ग्लाघराजोऽनं याचित्वादांन न कैवं पदवं ह्यात्-बुधा ते बन्ध-मसित्यादि । पाठान्तरं वा-बन्धमानो न याचेत, लक्षित्याकरणे-न, शेषं पूर्ववदिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥

तथा ।

जे न बंदे न से कुण्णे, बंदिओ न समुक्कसे ।

एवमन्नेसमाणस्स, सामन्नमणुच्छिद्द ॥ ३० ॥

यो न बन्धते कश्चिद् गृहस्थादिः न तस्मै कुप्येत, तथा बन्धितः केनचित् नृणां विना न समुक्कयेत् । एवमुक्तं प्रकारेणान्वेषमाण-स्य भगवद्वाक्यामनुपालयतः आरम्यमनुसिद्धत्यवधारयति सू-त्रार्थः ॥ ३० ॥

स्वपक्षस्त्येवप्रतिषेधमाह-

सिया एगइओ उडुं, लोणेण विणिगृहइ ।

मा मेयं दाइयं संतं, दण्णं सयमायए ॥ ३१ ॥

स्वात्मकदाचिदेकः कश्चिदत्यन्तजन्मयो लब्धोत्कृष्टमाहारं लो-भेनाभिन्वङ्गणं विनिगृहते, 'अहमेव भोक्ता' इत्यन्तप्राम्नादिविना ह्यारयति । किमन्यत आह-मा ममं भोजनजातं इक्षितं सख दह्मा आचार्यादिः स्वयमादाहारमनेव गृह्णीयादिति सूत्रार्थः ३१ ।

अस्य दौषमाह-

अत्तइगुगओ सुद्धो, बहुं पावं पकुब्बइ ।

उत्तोमओ अ से होइ, निब्बाणं च न गच्छइ ॥ ३२ ॥

आरम्ये एव जन्मयो शुद्धः पापप्रधानो यस्य स आरम्य-शुद्धः सुध्वः सन् नृदभोजनं बहु प्रभूतं पापं करोति, सायया दारिद्र्यं कर्मत्थयः । अयं परलोकदोषः । इहलोकदोषमाह-उत्तोमओ जवति, येन केनचिदाहारेणस्य पुत्रसत्त्वस्य तुष्टिः कर्तुं न शक्यते, अत एव निर्वानं च न गच्छति, इहलोकं एव धृति न लभते । अनन्तसंसारिकावस्था मोक्षं न गच्छतीति सूत्रार्थः ॥ ३२ ॥ (दण्णं ८, अणं २ उ ० ।

(३४) छज्जानन् व पाचनम्-

अह तस्य कंचि छुंनमाणं पेहाए । तं जहा-गाढावइयं वांजाव कम्मकरि वा, से पुब्बामेव आलोएज्जा । आउसो ! चि वा भइणि ! चि वा दाहिनि मे एत्तो आउपरं भोयणजा-यं, से सेवं वंदतस्स परो इत्थं वा मच्चं वा दच्चिं वा भायणं वा सीतोदकविषयेण वा उत्तिणोदगविषयेण वा उच्छोलेज्ज वा, पधोएज्ज वा, से पुब्बामेव आलोएज्ज । आउसो ! चि वा जगिणि ! चि वा मा एतं तुमं इत्थं वा दच्चिं वा भायणं वा सीतोदगविषयेण वा उत्तिणोदगविषयेण वा उच्छोलेहि वा, पधोएहि वा, अभिकंखति मे दातुं, एमं दसयाहि, से सेवं वंदतस्स परो इत्थं वा ० ४ सीओदगविषयेण वा उत्तिणो-दगविषयेण वा उच्छोलेचा पधोएत्ता आहइ दसएज्जा, तहण्णारेणं पुरे कम्मकरणं इत्थेण वा ० ४ अत्तरां वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अफासुयं अणसणिज्जं ० जाव पां पदिगाहो ॥

(अह तत्थेयादि) अथ भिक्षुस्तत्र गृहपतिकुले प्रविष्टः सन् कञ्चन गृहपत्यादिकं नृज्जानं प्रेष्य भिक्षुः पुर्वमेवासांक्षयेत्-यथाऽयं गृहपतिः तज्जायां वा, यावत्कम्मं करो वा मुक्ते । पर्यालो-क्य च सनाममाहमाह । तद्यथा- (आउसो चि) अमुक इति गृहपतेर्भगिनीत्यामन्य 'दास्याति' से अस्मादाहारजाताव्य-तरङ्गेजनजातम् इत्थं वाचेत, तस्य न वचंते, एवं कर्तुं कारणे वा सत्यं वंदत-अथ (सं) तस्य भिक्षोरेवं वदते

बाधमानस्य परो गृहस्थः कदाचिदस्नं माघं हर्षभाजनं वा शीतोष्णकृत्स्नं अप्कायेन उष्णोद्बुद्धिकटोष्णोद्बुद्धिकेनाप्रा-
स्तुकेन विषयानुतेन पश्चाद्वा सन्निधौभूतेन (उच्छेलेज्ज सि)
सकृदस्नं प्रकालं च कुर्यात् (पदोपपन्न सि) प्रकर्षेण वा ह-
स्तादधोऽध्वं कुर्यात्, स भिक्षुर्हस्तार्द्धिकं पूर्वमेव प्रकाल्यमान-
मालोचयेत्, दत्तावधानो भवेदित्यर्थः । तत्र च प्रकाल्यमानमा-
लोच्य 'भयुक' इत्येवं स्वनामप्राप्तिं निवारयेत्, यथा-सैवं कृपा-
स्वमिति । यदि पुनरस्ती गृहस्थः हस्तार्द्धिकं सन्निधौदकेन
प्रकाल्य दद्यात्, तदप्रास्तुकमिति ज्ञात्वा न प्रतिगृह्णीयादिति ।
आचा० २ भु० १ भ० ६ उ० ।

किञ्च—

दोहई तु जुंममाणं, एगो तस्य निमत्तए ।

दिज्जमाणं न इच्छेज्जा, उंदं से पडिलेहए ॥ ३७ ॥

इत्योच्छ्रवतोः पालनं कुर्येतोरेकस्य बहुतुनः स्वामिनोरित्यर्थः ।
एकस्मिन् निमन्त्रयेत् तद्वान् प्रत्यामन्त्रयेत्, गृहीत्वान्नं मेच्छेज्जस-
मेन, अपि न कुन्मामेमायम् (सं) तस्य द्वितीयस्य, प्रत्युपेक्षित
नेत्रयकृत्रादिवक्तिः, कमस्येदमिदं दीयमानं, नवेति, इह वेत्,
गृहीयात्, न चेन्नैवेति । एवं भुञ्जानयोऽप्यवहारोद्यतयोरेवि
भोजनीयम्, यतो 'सुजिः' पालनेऽप्यवहारे च वर्तते इति
सुधायेः ॥ ३७ ॥

ततः—

दोहई तु जुंममाणं, दो वि तस्य निमत्तए ।

दिज्जमाणं पडिच्छेज्जा, जं तत्तेसमिधं जवे ॥ ३८ ॥

इत्योत्तु पूर्वमेव दुष्टव्रतोः दुष्टजानयोः, द्वावपि तत्रातिप्रसाद्वन
निमन्त्रयेयाताम् । तत्राथ विधिः-दीयमानं प्रोच्येत् गृहीयात्,
यत्र त्रैषण्यं भवेत्तदप्यदोषपदितमिति सुधायेः ॥ ३८ ॥
दश० ५ ध० १ उ० ।

(३८) प्राज्ञपस्तनामन्युणप्रदये विधिः—

से निस्सु वा भिक्षुणी वा० जाव पविट्ठे समणे से जं पुण
जाणेज्जा—असणं वा पाणं वा स्वाइमं वा साइमं वा अचुसिणं
वा अस्सेजए भिक्षुपनियाए सुवणं वा विहुणणेष वा ता-
धिण्डेण वा पत्तेण वा साहाए वा साहाभंणेण वा पेहुणेष
वा पेहुणहत्थेण वा चेन्नण वा चेलकमेण वा इत्थेण वा सु-
हेण वा फूनेज्ज वा, बीएज्ज वा, से पुक्कमेव आलोएज्जा-
आठसो ! चि वा जणिणि ! चि वा मा एतं तुमं असणं वा पाणं
वा स्वाइमं वा साइमं वा अचुसिणं सुप्पेण वा० जाव फूवाहि
वा, बीपाहि वा, अभिक्खसि मे दातुं, एमेव दत्तपाहि, मे सेव
वदंतस्स परो सुप्पेण वा० जाव बीपिचा आहुं दुल्लप्पजा,
तहप्पगारं असणं वा० अफासुमं जाव एो पणिमाइज्जा ॥

स जिज्जुहंपदितुक्तं प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं विजानीयात् । यथा-
साम्युपमेदनादिकम् अस्वयतो जिज्जुपतिक्रिया शीतीकरणये सु-
पेण वा, बाजेनेन वा, तासवुत्तेन वा, मयूरपपकृतकृत्यजनेनेत्यर्थः ।
तथा-पत्रेण वा, शाक्या वा, शाकाङ्गेन, पत्राङ्गेनेत्यर्थः । तथा बह्वेष, ब-
हुं कलापेन वा, तथा वस्त्रेण वा वस्त्रकर्णेन वा मुलेन वा तथाप्रका-
रेणान्येन वा केनचित् (कुमेज्ज वेति) मुखपाशुया शीतीकुर्यात्,
हस्तादिनिर्णो बीजयप, स जिज्जुः पूर्वमेवास्तोत्रमेव दत्तोपपाद्यो

प्रवेत्, तथाकुर्वाणं च दह्तिनहरेत् । तद्यथा-अमुक इति वा जनि-
तीनि वेत्यामन्य मेवं कृथा यथाभिकाङ्क्षासि मे दानुम्, तत्र एवं
स्थितमेव दद्वय, अथ पुनः स परो गृहस्थः (से) तस्य भिक्षो-
रेवं वदतोऽपि स्वेषं च यावन्मुञ्चन वा बीजित्वा आहृत्य तथा-
प्रकारमशनादिकं दद्यात्, स च साधुनेवेवशीधमिति मत्वा न
परिगृह्णीयादिति । आचा० २ भु० १ भ० ७ उ० । नि० भु० ।

[३९] आधार्कमिकादिविचारः—

इह खलु पार्श्वं वा पदीयं वा दाहिणं वा उदोणं वा
संतेगतिया सहा भवंति गाहावती वा० जाव कम्मकरी
वा, तेसि च एं एवं वुत्तपुणं जवति—जे इमे भवंति स-
मणा जगवंतो सीहमंता वयमंता गुणमंता संजया संबुदा
वजचारिणो उवरया मेहुणाओ भम्माओ, एो खलु एतंसि
कप्पति आधार्कम्मिए असणं वा० भोचए वा, पायसए वा,
सेज्जं पुण इमं अरुं अप्पणो सअट्टाए णिडितं । तं जहा-
असणं वा० भु कम्मयेवं समणाणं णिसिरामो, आवियां वर्ष
पट्ठा वि अप्पणो सअट्टाए असणं वा० भु वेत्तेस्सामो, ए-
प्पगारं णिणोसं सोत्ता णिसम्म तहप्पगारं असणं वा० भु
अफासुयं अणोमणिज्जं जाव हाये संते एो पणिमाइज्जा ॥

[इहत्यादि] इहेति वाक्योपपत्त्यसं, प्रज्ञापकहेतुः वा । कस्यु-
ब्धो वाक्यान्वाहारे, प्रज्ञापकापेक्षया प्राप्यादौ विधि सन्नि-
धौने पुर्या, तेपु च केचन अज्ञालवो भवेयुः, ते च आधार्कः प्र-
कृतिजन्तुका वा, ते चापि गृहपतिव्योक्तकम्मकरी वेति, तेषां
वेदमुक्तपूर्वं भवेत्—एतमिति वाक्यान्वाहारे, य इमे अमणाः सा-
धवो जगवन्तः शीलवन्तोऽष्टादशश्रीलाङ्कहृत्स्वधारिणो ब्रतव-
न्तो रात्रिभोजनविरमणपञ्चपञ्चमहात्मधारिणा गुणवन्तः पि-
णविशुद्धाचरुगुणोपेताः संयता इन्द्रियनोन्द्रियसंयमवन्तः
संन्रता पिडिताभवद्वारा प्रज्ञाचारिणो नवावधप्रज्ञगुणितुल्य
उपरता भैयुधधर्माव अष्टादशश्रविकल्पप्रज्ञोपेताः, एतेषां च
न कल्पते आधार्कम्मिकमवगतिं भोक्तं, पातुं वा, अणो
यवामायेमस्माकं तिष्ठितं सिद्धमशनादि० भ, तत्त्वमेतेत्यर्थः
अमणेभ्यो [णिसिरामो सि] प्रयच्छाम । अपि च—यं पश्चादा-
त्मायं महानाद्ययत् वेतयिष्यामः संकल्पयिष्यामो निरसैवि-
ष्याम इति यावत्, तदेवं साधुरेवं निर्वाणं ध्वनि स्वत एव
भुत्वाऽन्यतो वा कुतश्चाकिश्रय ज्ञात्वा तथाकारमशनादि
पश्चात्कर्मभयादप्राप्तुकमनेषणं मत्वा लाभे सति न प्रति-
गृह्णीयादिति । आचा० २ भु० १ भ० ८ उ० ।

(३७) आकरजयादौ—

जे निस्सु जगगनिवेसे अयआगरंसि वा तंवागरंसि
वा तन्नआगरंसि वा सीमागरंसि वा रयणागरंसि वा
बहरागरंसि वा अणुणपिसिचा असणं वा पाणं वा स्वा-
इमं वा साइमं वा पणिमाइइ, पणिमाइतं वा साइज्जइ ॥ ३९ ॥

अयं लोहं, तं जटथ उप्पज्जति, सो जययागारो, तं, सीसगं,
दिरघं कण्यं सुवणं, बहरं रत्नाविशेषः पाषाणकं, तस्य गो मे-
वइति, तस्स मासज्जु, आधार्किया व दोसा ।

अयमादभागरा खलु, जसियमिता य आहिया सुते ।
तेसु असणादीणं, गिरहंताऽणादणो दोसा ॥ ११० ॥
मंगले अमंगसे वा. पवसणणिवत्तणे य थिरमथिरे ।
दोसा णिव्विसमाणे, इमे य दोसा णिव्विडम्मि ॥ १११ ॥
पुडवि ससरक्ख हरिते, सत्थिते मीसए हिणं मंका ।
सयमेव कोइ गेएहति, तथीसाए अइव अथो ॥ ११२ ॥

णवगणिवेमे असत्थोवहता सत्थिता पुढवी, अइवा चाव-
भट्टितास्सतिनाए हरया खरंटासा मसरक्खेण वा इत्थेण दे-
आ, णवगणिवेसे वा इरियसंजवो सत्थिसमीसरस्स, तत्थऽ-
सण सुवसणान्ति हरिते सादू संकज्जनि । अइवा कोइ सज्जो
लुच्छं तथिक्कम्माम्पकाओ सयमेव गेएहति । अइवा-साहुणि-
स्समाने अथो कोइ गेएहति. तत्थ आसंकाए गेएहणकड्ढया-
रिया दोसा, अइहा पते दोसा तइहा णवगणिवेसेसु थो
गेएहेज्ज ।

कारणे गेएहेज्जा वि-

असिने ओमोयरिण, रायवुडे जए व गेहासे ।
अइयाणोइए वा, जयणा गट्ठणं तु गोपत्ये ॥ ११३ ॥
पूर्ववद ॥ नि० न्हु० ५ उ० ।

(३८) आरएयकादीनाम्-

जे जिकसू आरखयाणं वणट्ठयाणं अरवीजत्ताए पट्टि-
याणं असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा पडि-
गाहेइ, पडिगाहेइ वा साइज्ज ॥ ११४ ॥

“ जे आरखाणं वणट्ठयाणं अरविजत्ताए पयट्ठिणं इ-
स्सादि ” अरएणं गच्छंतीति आरखणगा, वणं टायंतीति वण-
ट्ठ, आरखया वनाथाय धावन्तीत्यर्थः । तेसि जत्तापट्टियाणं जे
असणातो गेएहति, जत्तापडिणियत्ताणं असणादिसेसं, अउरगि
आ, ओ गेएहति, तस्स आणादी दोसा, चउसल्लं च पच्चसं ।
तएकड्डाऽऽहारमादी, आरखं वणं च काउ विसेया ।

अरवि पविसंताणं, एयत्तमाणाण तचोय ॥ ११५ ॥

आदिसहातो पुष्पफलमूलकंदादीणि, तेसि वणट्ठानं अडवि
विसंताणं जं संबंढं कत्तं, तस्रो णियत्ताणं जं किंवि खु-
इयादी, सेसं कंउ ।

तणकड्डुप्पफलम्-लंकंदपचादिहारका चेव ।

पत्थयणं ववत्ता, करंति पविमंत सयं च ॥ ११६ ॥

तणादिहारका अरवि पविसंता अण्णो पत्थयणं करंति,
सेसं उव्वरियं ।

अडवि पविसंताणं, अइवा पने य पडिणियत्ताणं ।

जे जिकसू असणादी, पडिच्छने आणमादीणि ॥ ११७ ॥

इमो सो-

पच्छाकम्ममतीते, णियट्ठयाणे य वंथ वा तेसि ।

अत्थिज्जा ए तदा सा, तइवे अइध्वं य ॥ ११८ ॥

अरवि पविसंतेणं जं संबंढं कयं, तं साधुणं हातुं पच्छा अ-
ण्णो अणं करंति, स थियट्ठं विण वेत्थं, तेसि बंध वा,

तइवे अइध्वं वा कया, सा अथेज्जा, तइध्वं जं थेव धरातो
णीतं, अइध्वं-जं अइवीए कंदसुण्णयादि उण्णज्जति ।

पत्थयणं दावं इमे करंति-

कम्मं कीतं पाणि-थियं च अक्खंअगहणे विगिच्छं ।

कंदादीण व पातं, करंति पविसंदिपाणं च ॥ ११९ ॥

अण्णो कम्मं नि अयं करंति, अण्णो वा कीणाणि, पाणिमंति
उचिउहं गेएहांतं, अणंति वा अच्चिउवंति, अण गेएहंति प-
त्थयणं, तो विगिच्छंतं लुहाए, जं अणमादादि परितावउज्ज-
ति । अइवा-जुक्खतो कंदादि गेएहति, तत्थ परिताणंताणंणफं,
अइवा-जुक्खतो जं जावगतिं सरादि धातिस्सनि, परितावणा-
दिणणफं, निगु चरिमं । आरखातो णिगच्छमाणाए ओ गेएहति
तस्स इमे दोसा-

गाहा-

सुएण खउरदि दाउं, कप्पट्ठ देह कोव जट्ठ गोणे ।

वट्ठए अखाणयणे, खउरगि वउसंखे भोइ ॥ १२० ॥

सुएणो वदरादियाण, गौरखान्दिरमादियाण खउरो, जत्थेसं
वा साधुणं दाउं कप्पट्ठिपहि पुसणुभभत्ताजादिपहि
अथेहि य तदासाए अय्यमागेहि जातिज्जमाणां जे वणं
कंदे धूने सुएणखउरभत्तसेसं वा । ते भयंति-दिखा
मेहि साधुणं, एवं भयंते ते परम्मा खणं करंताणि, नाणि
दट्ठुणं पदासं गच्छेज्ज, जहा माथो पिण्णिउज्जसीए, तंसु या
वट्ठसु अरवीओ अयं वा आणेति, खउरादिज्जोसि भारि-
यातिए सह असंखदं जवति, अंतारायदोसा व, अइहा एव-
मादि दोसा, तइहा वणं पविसंताणं गेताण वा ण थेसंवे भवं ।

कारणे तु-

असिने ओमोयरिण, रायवुडे जए व गेहासे ।

अइयाणोइए वा, जयणा गट्ठणं तु गोपत्ये ॥ १२१ ॥

(३९) चि) पणुपरिहाणीए जाए चउसल्लं पत्तो ताहे साव-
सेसं गेएहति । नि० न्हु० १६ उ० ।

[३९] तथेवपु अकंमसिकादिषु-

जे भिक्खु वा जिकसुणी वा गाहावड्ठुलं पिंसवायपडि-
याए अणुपविडे मणाए से जं पुण जाणेज्जा-असणं वा
पाणं वा खाइमं वा माइमं वा अट्ठिपोसहिणसु वा अ-
क्कयासिणसु वा मासिणसु वा दोमासिणसु वा तमासिणसु वा
चाउम्मासिणसु वा पंचमासिणसु वा छम्मासिणसु वा उठसु
वा उठमंथीसु वा उठपरियट्ठसु वा वइवं समणमाहाणअ-
तिहिकित्तावगीमणे एगातो उक्खतो परिणसिज्जयाणे
पेहाए दाहं उक्खाहि परिणसिज्जयाणे पेहाए तिहि
उक्खाहि परिणसिज्जयाणे पेहाए चउहि उक्खाहि प-
रिणसिज्जयाणे पेहाए कुंभीमुहातो वा क्खोवातितो वा
साहिहिमधिचयाओ वा परिणसिज्जयाणे पेहाए तहपगारं
असणं वा पाणं वा खाइमं वा साइमं वा अपुरिसंतरकं
जाव अणाभेवितं अफासुयं अणेषणिज्जं जाव गो प-
डिगाहेज्जा, अइ पुण एवं जाणेज्जा-पुरिसंतरकं जाव
आसेवितं फामुयं जाव पडिगाहेज्जा ॥

स प्रावभिक्षुयमुनरशमादिकमाहारमेवंभूतं जानीयात् । त-
द्यथा—अष्टम्यां वीषध उपवासदिकः अष्टम्योवीषधः । स विघ्नने
येषां ते अष्टम्योवीषधिका उत्सवाः । तथा अष्टमासिकाद्यध-
मः, अतुल्यः अतः पर्यवसानम्, अतुल्यपरिचयः अतुल्यपरिचय-
विषु यद्वत् अमश्राद्धातिविषुपञ्चमीपकादिकेस्मात्पिठरगाद्
गृहान्वा कूपादिकं (परिदसिजमानं चि) तदीयमानाहा-
रेण जोत्यमानाद् ग्रह्य दृष्ट्वा, एवं द्विकादिकादिपि पिठरगाद्
गृहान्वायोजनीयमिति । पिठरक एव संकटमुखाः कुम्भी (कु-
लोवातितो)पक्षुपिठकं वा तस्माद्भि. कस्मादिति, (संति) संनि-
धिमोरसादेः सन्नियमः, तस्मादिति (परिदसिजमानं पेहाय
) एवंभूतं पिठं दीपमानं दृष्ट्वा अनुकृपात्तरकतादिविश-
ेषणमात्रासुकमनेवर्णयमिति मन्यमानो ज्ञाने सति न प्रतिगृह्णी-
यादिति । एवंदेव सविशेषणं ब्राह्ममाह—“अहत्यादि” अथ पुनः
स भिक्षुरेवंभूतं जानीयात्ततो गृह्णीयादिति संबन्धः । तद्यथा-
पुनरप्यतरकतामित्यादि ।

साम्प्रतं येषु कुलेषु भिक्षार्थे प्रवेष्टव्यं, तावन्विद्वद्वाह-

से भिक्षु वा भिक्षुणी वा माहावदकुलं पिठवायपदि-
याए अणुपविष्टे समाणे से जं पुण जायेज्जा—असणं वा
पापं वा स्वादं वा सादं वा समवाएसु वा पिठयिचरेसु
वा इंदमहेसु वा खंदमहेसु वा रुमहेसु वा मुग्दमहेसु वा
जतमहेसु वा जक्खमहेसु वा णामहेसु वा धूष-
महेसु वा चेदमहेसु वा रुक्खमहेसु वा गिरिमहेसु वा
हरिमहेसु वा अगदमहेसु वा तन्नामहेसु वा ददम-
हेसु वा पदीमहेसु वा सरमहेसु वा सागरमहेसु वा
आगममहेसु वा अस्सत्तरेसु वा तहप्पगारेसु भिक्खरु-
बेसु माहामहेसु वट्ठमाणसु बहवे समणमाहाणअतिथयिकि-
वणवर्णमपरेसु एगातो उक्खातो परिएसिजमाणे पेहाए
दादिं जाव सखिदिसिधुचयातो वा परिएसिजमाणे पे-
हाए तहप्पगारं असणं वा ० ४ अपुरिसत्तरकं वा ० जाव
यां पदिगाहेज्जा, अह पुण एवं जायेज्जा—दिशं जं तेसि दा-
यव्वं, अह तस्य भूजमाणं पेहाए माहावतिभारियं वा गाढा-
वतिजगिणिं वा गाढावतिपुत्तं वा गाढावतिथ्यं वा सुण्हं वा
घातिं वा दातं वा दातिं वा कम्मकरं वा कम्मकरिं वा से पु-
ग्गामेव आलोएज्जा—आउसे चि वा जगिणि चि वा दादि-
सिमे एवो अणायरं भोगणजायं, तेवं वदंसस परो असणं
वा ० ४ अहाइ दलएज्जा, तहप्पगारं असणं वा ० ४ सयं वा णं
जाएज्जा, परो वा से देज्जा, फासुयं जाव पदिगाहेज्जा ॥

तथा “से भिक्षु” इत्यादि । स भिक्षुयैतुनरेवंभूतमाहारादि-
कं जानीयात् तदनुकृपात्तरकतादिविशेषणम् । अमासुकमनेष-
णयमिति मन्यमानो न गृह्णीयादिति सम्प्रत्ययः । तत्र सममाया
श्रेष्ठकः संबन्धेद्वयपर्यः पिठकमिकरः पितृपितरं सुतकमक-
मित्यर्थः । इत्थंस्तथाः प्रतीतः, इत्यन्तः स्वामिकात्तेकयस्तस्य
अदिमा पूजा विधिश्चे कालं कियते । कदाचः प्रतीताः, नवरं
दुकुन्तो बलदेवः, तदेवंभूतेषु नामाहकारेषु प्रकरणेष्टं तस्य तेषु
२४६

य यदि यः कश्चित् अमश्राद्धातिविषुपञ्चमीपकादिपराय-
ति, तस्मै सर्वस्मै दीयत इति मन्यमानो पुनरान्तर इति कृता-
दिविशेषणविशिष्टमाहारादिकं न गृह्णीयात् । अथापि सर्वस्मै न
दीयते, तथापि अनाकीर्णमिति मन्यमानं एवंभूतं संक्षिप्तविशेषे
न प्राविशेदिति । एवंदेव सविशेषणं ब्राह्ममाह—“अहत्यादि”
अथ पुनरेवंभूतमाहारादिकं जानीयात् । तद्यथा—इत्तं वसेत्तयः
अमश्रादिव्यो हातमन्यमानःतरं तत्र स्वत एव ताव गृहस्थान्
लुक्कानान् मेवय दप्पु आहारार्थं तत्र वायात् ताव गृहस्थान्, स्त-
नामप्राहमाह । तद्यथा-गृहपतिभार्यादिकं लुक्कानं एवंमायाऽऽहो-
केत् पश्येत प्रष्टुं प्रलुकादं वा ह्यात् । तद्यथा—आनुष्मन् ! भगि-
नीश्यादि हास्यसि अमन्यतद्वृत्ताजनजातमित्येवं वदत साधवे
परो गृहस्थ आहत्याऽऽहारादिकं दद्यात् । अथ च जनसेकुलान्यात् सति
वाअपस्मिन् कारणेन एव साधुप्रायेण, अवाचितो वा पुन-
र्यथा दद्यात्, तत्प्रासुकमेवर्णयमिति मन्यमानो गृह्णीयादिति ।
आचा० ३ श्रु० १ अ० ३ उ० ।

जे भिक्षु वा भिक्षुणी वा ० जाव पविष्टे समाणे
से जादं पुण कुलादं जायेज्जा । तं अहा—ठग्गकुलाणि
वा भांगकुलाणि वा राइसकुलाणि वा खत्थियकुलाणि वा
इक्खलंगकुलाणि वा हरिवंसकुलाणि वा पत्थियकुलाणि
वा वेसियकुलाणि वा गंदागकुलाणि वा कोट्ठाकुलाणि
वा गायक्खलकुलाणि वा बोक्कसलियकुलाणि वा अ-
स्सयरेसु वा तहप्पगारेसु कुलेषु अणुगुणिएसु वा अगरीहेसु
वा असणं वा पापं वा स्वादं वा सादं वा फासुयं वा अ-
णियज्जं जाव पदिगाहेज्जा ।

“से भिक्षु” इत्यादि । स भिक्षुर्भिक्षार्थं प्रवेष्टुकामो याति
पुनरेवंभूतानि जानीयात्, तेषु प्राविशेदिति संबन्धः । तद्यथा-
उत्ता आरादिका भोगा राज्ञः पुत्रस्थानीया राजन्याः सखिसं-
स्थानीयाः सखिया राष्ट्रकूटादय इत्याकाव अयमभस्वामिब-
शिकाः हरिवंश्या हरिवंशजा अरिप्रेमिवशस्थानीयाः (प-
सिय चि) गोष्ठाः वैश्यया वंशजः गण्डकाः आपानाः, ये हि
प्राप्ते उद्धोषयन्ति, कोट्ठागाः काष्ठगणकाः, वरूकिन इत्यर्थः ।
बोक्कसाधियाः तनुवाभा, कियन्तो वा वक्षन्ते १, इत्युपसंहर-
ति-अन्यतरेषु वा तथाप्रकारेणपुनरुपसिनेषु कुलेषु नामाद-
विनयसुखप्रतिपत्त्यर्थं पयोयान्त्रेण दर्शयत्यगोषेषु, यदि वा-
नुगुणिसतानि चमकाराकुलादीनि, गच्छाणि दास्यादिकुलानि, वि-
पर्यभूतेषु कुलेषु लज्जमानमाहारादिकं प्रासुकमेवर्णयमिति
मन्यमानो गृह्णीयादिति । आचा० १ श्रु० १ अ० २ उ० ।

(४०) इष्यादिकार्यादि-

से भिक्षु वा भिक्षुणी वा से जं पुण जायेज्जा-अंतस्सुयं
वा उच्छुगिरियं वा उच्छुबोयगं वा उच्छुमेरुगं वा उच्छुसालगं
वा उच्छुमासगं वा संवत्ति वा संवत्तिपालगं वा अस्सि
सुखु पदिगादियंसि अण्ये सिया भोगणजाए वदु उज्जि-
यधम्मिए तहप्पगारं अंतस्सुयं वा ० जाव संवत्तिपालगं
वा अफासुयं जाव एवो पदिगाहेज्जा ।

“से” इत्यादि । स भिक्षुयैतुनरेवंभूतमाहारादिकं जा-

भीयात् । तथा- (अनकच्छयं च लि) इकूपवमप्यम् । (उच्छु-
गन्धियं लि) सप्येषुमकलम् (बांयम्) पालितकुम्भेगादिकं
[मरुम् ति] अग्रम् [सालगं ति] दार्धशाखा [रागं ति]
शाखिकदेशः [संघलि लि] मुक्तादीनां विषयस्तफलः [सं-
घलिपालनं ति] वस्तुादिकर्तानां पाकः । अथैवंभूते परित्यु-
होतेऽप्यन्तरिक्षादिकल्पमशनीयं बहु परित्यजनधर्मकमि-
ति मत्वा न शुद्धीयादिति । आध्या० श्रु० १ अ० १० उ० ।

परपीडादिप्रतिषेधाधिकादादिमाह-

उष्णं पत्रं वा वि, कुमुदं वा मगदित्यं ।

अथ वा पुष्प सच्चित्तं, तं च संक्षुब्धिया दृष्टं ॥ १४ ॥

उपलं नीलोत्पलादि, पद्मपरिवृत्तं वाऽपि, कुमुदं वा मगद-
कं वा, मगदमित्तां मेलिकां, मल्लिकाभिरप्यन्यं, तथा-अथवा
पुष्पं सच्चित्तं शास्त्रलोपुष्पादि, तच्च संक्षुब्धयापनीयं छिन्ना,
दद्यादिति सूत्रार्थः ॥ १४ ॥

तं भवे भक्त पाणं तु, संजयाणं अकप्यिम् ।

दितियं पदिआइकले, न मे कप्यइ तारिस् ॥ १५ ॥

उष्णं पत्रं वावि, कुमुदं वा मगदित्यं ।

अथ वा पुष्प सच्चित्तं, तं च संक्षुब्धिया दृष्टं ॥ १६ ॥

तं भवे नक्त पाणं तु, संजयाणं अकप्यिम् ।

दितियं पदिआइकले, न मे कप्यइ तारिस् ॥ १७ ॥

तादृशं भक्तपात्रं तु संयतानामकपिकं, यतश्चैवमतां दूर्तां
प्रत्याचक्षीत-न मम कल्पते तादृशमिति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥ एवं
तच्च संक्षुब्ध दद्यात् । संमर्देन नाम-पूर्वेच्छानामेवापरिण-
तानां सदेन । शेषं सुखद्वयेऽपि तु यम् । आह-एतत्पूर्वमप्युक्त-
मेव-“ संमर्दमापी पाणाण, बांयाणि हरियाणि य । ” इत्यत्र ।
अप्यते-सामान्येन विशेषाभिधानादर्थः ॥ १७ ॥

तथा-

साक्षुषं वा विरालियं, कुमुदं उष्णजनाभियं ।

मुणालियं सासवनाभियं, उच्छुब्धं अनिवृत्तं ॥ १८ ॥

साक्षुषं वा उपलकम्, विरालिकं पलासकम्दृषां, पर्ववृत्ति-
प्रतिपर्ववृत्तिप्रतिपर्वकम्मित्येव, कुमुदोपलनाभौ प्रतीतो,
तथा मुणालिकं पाषाणकन्दोर्थां, सपगनालिकं सिद्धार्थकम-
जरी, तथा इच्छुब्धकम्, अनिवृत्तं सच्चित्तम् । एतन्मानवैतदग्रहं
सर्वत्राभिसंबध्यत इति सूत्रार्थः ॥ १८ ॥

किं च-

तरुणं वा पत्रार्थं, रुक्मस्य तरुणस्य वा ।

अग्रस्य वा वि हरियस्य, आग्रं परिवर्ज्य ॥ १९ ॥

तरुणं वा प्रवालं पल्लवं बुद्धस्य चिञ्चिकादेः, तरुणस्य वा
मधुसूत्रादेः, अग्रस्य वाऽपि हरितस्याऽऽर्कदेः आग्रं अपरि-
णतं परिवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥ १९ ॥

तथा-

तरुण्यं वा छिन्नार्थं, आमियं जजियं सई ।

दितियं पदिआइकले, न मे कप्यइ तारिस् ॥ २० ॥

तरुणां वा असंजानां (छिन्नादिमिति) मुक्तादिकेषु, आमा-

भसिद्धां सचेतनां, तथा भर्जितां सवृक्षेकरां दूर्तां प्रत्या-
चक्षीत, न मम कल्पते तादृशं भोजनमिति सूत्रार्थः ॥ २० ॥

तद्वा कोलमणुस्मिन्, वेणुषु कासवनाभियं ।

तिलपुष्पदगं नीमं, आमं परिवर्ज्य ॥ २१ ॥

तथा कोलं बदरम् अस्तिष्वहृष्टदुःखयोगेनाऽनापादितविकारा-
न्तरं, वेणुषु चंयकरिणुं, कासधनाभिकं अर्थापार्थक्यम्, अस्तिष-
मिति सर्वत्र योज्यम् । तिलपर्वटं पिष्टतिलमथ, नीमं नीमफल-
म्, आमं परिवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥ २१ ॥

तदेव चाटलं पिष्टं, विरटं वा तत्तनित्वम् ।

तिलपिष्टं पूष्टिन्नामं, आमं परिवर्ज्य ॥ २२ ॥

तथैव ताटलं पिष्टं, कोहमित्यर्थः । विरटं वा शुद्धोदकं, तत्त-
नित्वं कथितं सत्त शरीराज्जनं, तत्तानित्वं वा अमृतसिद्धिदम्,
तिलपिष्टं तिललाहं, पूष्टिपण्यां सर्वपक्वम्, आमं परिवर्जये-
दिति सूत्रार्थः ॥ २२ ॥

कविर्द्धं माउलिगं च, मूलं सुखचित्तं ।

आमं असत्यपरिणयं, मणसा वि न पत्य ॥ २३ ॥

कपित्थं कपित्थफलं, मातुलिगं च धीजपूरकं, मूलं कसप-
जालकं, मूलवर्णिकं मूलकद्वयकामि, आमामपकां, मणस्य-
रिणतां स्वकायशस्त्रादिनाऽविष्यस्तामः, अमृतकायय्यात् शु-
क्लकायपनाधनुनयम् । मणसाऽपि न प्रायेद्यदिति सूत्रार्थः ॥ २३ ॥

तदेव फलपेक्षुणि, बीयमधूणि जाणिय ।

विहलं गियालं च, आमं परिवर्ज्य ॥ २४ ॥

तथैव फलमधून् बदरचूर्णान्, बीजमधून् यवाविचूर्णान्, ज्ञात्वा
प्रवचनतो विभीतकं विभीतकफलं, गियालं वा प्रियाहफलं च,
आममपरिणतं परिवर्जयेदिति सूत्रार्थः ॥ २४ ॥ दृश० ५ अ० २ उ०

उन्मिधम्-

असणं पाणं वा वि, खाइमं सार्धं तद्वा ।

पुष्पसु होज उन्मीरं, बीपसु हरिपु वा ॥ २५ ॥

अशनं पाणं वाऽपि वाचं स्वाचं तथा पुष्पजालेपादहादि-
भिर्भवेदुन्मिधं बीजहरिर्भवेति सूत्रार्थः ॥ २५ ॥

तं जने भक्तपात्रं तु, संजयाणं अकप्यिम् ।

दितियं पदिआइकले, न मे कप्यइ तारिस् ॥ २६ ॥

तादृशं भक्तपात्रं तु संयतानामकपिकं, यतश्चैवमतां दूर्तां
प्रत्याचक्षीत-न मम कल्पते तादृशमिति सूत्रार्थः ॥ २६ ॥ दृश० ५
अ० १ उ० । (उन्मोऽप्यादनादोषः स्वस्वस्थाने निवृत्तः)

(४१) साक्यनदीपधिवयं विधिमाह-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा गाहावडुकुलं पिक्कावपदि-
याए अणुपविट्ठे मणाय से जाओ पुण ओसहिओ जाओजा-
कसिणाओ सामियाओ अवदिदक्षकओ अनिरिच्छच्छि-
छातो अन्वेच्छिछाओ तरुणियं वा निवारि अणुनिर्क-
तामज्जतं पेहाए अफासुयं अणुसिपिअं ति मण्णमाथे साजे
सेवे एओ पणिगाहेज्जा ॥

“से निक्खु वेत्थादि ।” स ज्ञावभिक्षुपुद्गलपतिकुलं प्रविष्टः सद्यः पुनरौषधीः शालावाजादिका एवंभूता जानीयात् । तद्यथा—(क-सिपायाओ सि) कस्माः संपूर्णो अनुपहताः । अथ च द्वयमावा-
भ्यां चतुर्भङ्गिका-तत्र कल्पकृत्स्ना अस्मात्प्रवृत्ताः, भावकृत्स्नाः
साधिकाः, तत्र कस्मा इत्यनेन चतुर्भङ्गकेषु आचार्यं प्रकृत्यमु-
पास्य । (सालिपाओ सि) जीवस्य स्व भावीय कल्पसिद्ध्ययो-
यासु ता स्वाभ्याः, अविनष्टयोऽय इत्यर्थः । भागमं च कामावि-
दौषधीनामविनष्टयोऽनिकालः पश्यते । तदुक्तम्—“येनसिं भंते !
सालीयं केवडं कालं जाणी वेत्तिइह ।” इत्याद्यालपकाः ।
(अविदलकडाओ सि) न द्विदलकृता अद्विदलकृता अनुद्वैपा-
दिना इत्यर्थः (अनिरिक्खुचिखामो सि) तिरस्मीनं जिज्ञाः कल्-
कीहृताः, तत्प्रतिषेधादतिरस्मीनचिन्ताः । एताश्च कल्पतः कस्माः,
ज्ञानो न ज्ञायः (अवोकोजन्माओ सि) अवयवचिन्मज्जापराहिताः,
न व्यवचिन्ता अग्रयवचिन्ताः, भावनः कस्मा इत्यर्थः तथा [न-
कणियं वा विवार्ति ति] तर्कणीमधीरपक्काय [विवार्ति ति] मु-
क्तादः कलिम् । तामव विजिह्व- [अणनिकताजिज्यं ति] न
सामिकाणा जीविनाद्वनमिकाणा, सचेतनेत्यर्थः इति अमजिज-
नाममन्मामद्वैतामयिगविनामियर्थः । इति प्रेक्ष्य ह्यु तदे-
वं चूनमाहारजातमप्रासुकमनेषयीयं वा मन्वमानः लाभं सति
न प्रतिगृहीयात् ।

साङ्गत्तमेतदेव स्वं विवर्त्येणाऽऽह—

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव पविडे समाणे से जाओ
पुण जाणेज्जा—असर्थं वा पाणं वा स्वाद्यं वा साद्यं वा
विद्वक्काओ तिरिच्छिन्नाओ अक्कोचिन्नाओ त-
रुणियं वा विवार्ति अजिह्वतजोअज्यं पेदाए फासुयं एस-
भिज्जेनं मस्यमाणं हाने संते णो पदिगाहुज्जा ॥

“से भिक्खु वा” इत्यादि । स एव भावभिक्षुयोः पुनरौषधीरं
जानीयात् । तद्यथा—अनुक्ता असंपूर्णा इत्येताः अयतव्य पूर्ववत्,
अस्माभ्यां विनष्टयोऽयः, द्विदलकृता ऊर्ध्वपाटिताः, तिरस्मीन-
चिन्ताः कल्कीहृताः, तथा तरुणियां वा फर्मा, जातितादृक्का-
स्तां जन्मां चेति, तदेवंभूतमाहारजातं प्रासुकमनेषायं च मन्व-
मानो लाभं सति कारणं गृहीयाति ।

प्राज्ञाप्राज्ञाधिकार एवाऽऽहारविशेषमधिकृत्याऽऽह—

से निक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव पविसमाणे से जाओ पुण
जाणेज्जा—पिडुयं वा बहुरयं वा जज्जियं वा मधुं वा चाउ-
लं वा चाउलपडवं वा सडं सन्नजियं अफामुयं अणएस-
धिज्जेनं मस्यमाणं हाने संते णो पदिगाहुज्जा ॥

“से भिक्खु वा” इत्यादि । स ज्ञावभिक्षुपुद्गलपतिकुलं प्रविष्टः स
इत्यादि पूर्ववत्पावत् (पिडुयं वा सि) पुष्टं, जातयेकवक्कस्य ।
नवत्यं शालावाजादिरमिता यं लाजाः क्रियन्ते त इति, बहुतरु-
स्तुपादिकं यस्मिंस्तद् बहुतरुः । (अज्जियं ति) अग्रयवैपकं
योधुमाद्रेः शीर्षकम्, अग्रयव तिलगोधूमादि, तथा गोवृ-
माद्रेभ्यः सूयं, तथा आउलास्तपदुलाः शालिज्जाद्रेः,
त एव क्षणीकृतास्तपदुलिका वा (चाउलपडवं ति)
तदेवंभूतं पुष्टपाद्याहारजातं सङ्कटकवारय (संमज्जियं
ति) आमर्दितं किञ्चिद्विना किञ्चिदपरदाहणप्रासुकमने-
षयीयं मन्वमानो लाभं सति न सतिगृहीयात् ।

पतविहरीतं प्राकृतमित्याह—

से निक्खु वा निक्खुणी वा० जाव समाणे से जं पुण
जाणेज्जा—पिडुयं वा० जाव चाउलपडवं वा असडं भाजि-
यं दुसुसुतो वा जज्जियं तिकसुतो वा भजियं फामुयं
एसधिज्जेनं जाव लाजे संते पदिगाहुज्जा ॥

“से निक्खु वा” इत्यादि पूर्ववत्, नवरं चदसकृदवकाशो-
भ्यादिना पक्कामर्दितदुसुसुतादिपावराहितं प्रासुकं मन्वमानो
लाजे सति गृहीयाति । आवा० २ भु० १ अ० १ उ० ।

(४२) क्रीतमायादि—

से भिक्खु वा निक्खुणी वा० जाव पविडे समाणे से जं
पुण जाणेज्जा—असर्थं वा पाणं वा स्वाद्यं वा साद्यं वा
अस्मपदिपाए एयं साहम्मियं समुद्दिंस पाणार्हं जुताडं जी-
वार्हं सचाइं समारंनं समुद्दिंस कीयं पामिधं अक्केज्जेनं अ-
णियडं अविहदं आहडु बंइ ति तं तहपणारं असर्थं वा
पाणं वा स्वाद्यं वा साद्यं वा पुंसंतरकडं वा अपुरिसंतरकडं
वा हरिया नोहदं वा अणोडं वा अक्कडियं वा अणचडियं
वा परिजुत्तं वा अपपरिजुत्तं वा आनेवियं वा अणांसवियं
वा अफामुयं वा० जाव णो पदिगाहुज्जा, एवं बहवं साह-
म्मिया एयं साहम्मियं बहवे साहम्मियाओ समुद्दिंस
चत्तारि आहानगा जाणियव्वा ॥

“से भिक्खु” इत्यादि । स निष्ठुरावत् गृहपतिकुलं प्रविष्टः
संभवभूतमाहारजातं नो प्रतिगृहीयाति सन्ध्याः । (अस्म-
पदिपाए सि) न विपते स्वं कल्पमस्य सोऽयमस्य, निर्ग्रन्थ इत्य-
र्थः । तस्मान्नृपा कीदृक् गृहस्थाः प्रकृतिमदक एकं साधमिकं
सार्धं समुद्दिश्य निस्त्रयोऽयमित्यभिनेषाय प्राणिनो ज्ञानि जी-
वाः सत्याक्षिनेषां किञ्चिद्देहात् नैः, तां सारस्वरस्यनेन मध्य-
प्रहणास्तस्मत्समारम्भा गृहीताः, येनयां च स्वकल्पमद-
“संकल्पो संरंभो, परिपावकरो नव समारंभो । मारं-
भो, उद्ययो, सुखण्यायं तु सर्वेभिः ॥” इत्येवं समारम्भादि-
समुद्दिश्यापिह्य कर्म कुषादित्यनेन सद्यो विशुद्धिर्कायेर्ह-
ति । तथा कीनं मुख्यगृहीतं, (पामिधं) किञ्चिदकम्, आक्केज्जेनं कल्-
स्माद्विज्ञादकिञ्चिदग्र, (अणियडं ति) अमिष्टं तत्र स्वाभिना
अनुत्पन्नकालं, चालकादि अन्तर्गतं गृहस्थऽऽसीत, तदेवं-
ज्ञानं क्रीतायाहृत्य (बंइ सि) वद्वान्येनापि समस्ता विबुद्धि-
कोटिगृहीता, तद्गृहाज्जातं चतुर्विधमपि तथा मकारमाधादि-
मोदिदोषद्वयं यो द्वाति तस्मात् पुष्टपादपरः पुष्टः पुष्टवान्तरं,
तद्वत् न च, अदुष्टवान्तरकृत् न, नैवेद्य दात्रा कृत्, तथा—गृहाभिनि-
तमनिगमं वा, तथा—नैवेद्य दात्रा स्वीकृतमस्वीकृतं वा, तैवेद्य
दात्रा तस्माद्वत् परिलुक्तमपरिलुक्तं वा, तथा सोऽकस्मादि-
तमनास्वादिनं वा, तदेवमप्रासुकमनेषयीयं च मन्वमानो लाभे
सति न प्रतिगृहीयादित्येतत् प्रथमवरमतीर्थकृतोऽकल्पनीयम्,
मध्यतीर्थकरणं चाप्यस्य कल्पत इति, एवं बह्वत् साध-
मिकान् समुद्दिश्य प्राग्वद् वाच्यम् । तथा साधोत्तममद-
कल्पवद्वान्यां योजनीयमिति । आवा० २ भु० १ अ० १ उ० ।

(४३) नौकागत्य—

जे भिक्खु पावाड पावापयत्त असर्थं वा पाणं वा

स्वाङ्गं वा साङ्गं वा पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥१७॥
 ने जिक्व् वाचाउ जलगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं,
 पदिगाहं वा साङ्गः॥ २० ॥ ने जिक्व् वाचाउ
 पंकगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा
 साङ्गः॥२१॥ ने जिक्व् वाचाउ जलगयस्स असणं
 वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥२२॥ ने जि-
 क्व् जलगओ वाचागयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं, पदि-
 गाहं वा साङ्गः॥ २३॥ ने भिक्खु जलगओ जलगयस्स
 असणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥ २४॥
 ने जिक्व् जलगओ पंकगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं,
 पदिगाहं वा साङ्गः॥ २५॥ ने जिक्व् जलगओ
 पलगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा सा-
 ङ्गः॥२६॥ ने जिक्व् पंकगओ वाचागयस्स असणं वा०
 ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥ २७॥ ने भिक्खु
 पंकगओ पंकगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा
 साङ्गः॥ २८॥ ने जिक्व् पंकगओ जलगयस्स असणं
 वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥ २९॥ ने भिक्खु
 पंकगओ जलगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा
 साङ्गः॥ ३०॥ ने जिक्व् पलगओ वाचागयस्स अ-
 सणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥ ३१॥
 ने भिक्खु पलगओ जलगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं,
 पदिगाहं वा साङ्गः॥ ३२॥ ने भिक्खु पलगओ पं-
 कगयस्स असणं वा० ४ पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥
 ३३॥ ने जिक्व् पलगओ पलगयस्स असणं वा० ४
 पदिगाहं, पदिगाहं वा साङ्गः॥ ३४ ॥

गाहा-

पाणं जले पंके धरे, संजोगा तस्य होति पायव्वा ।

तस्य मरणं एको, गमणाऽऽगमणेण वितीओ उ ॥३५॥

वाचागतो भिक्खु वाचागयस्सेय दायगस्स हत्थातो अ-
 सणादीहि पदिगाहं, तस्स चउलहुं । अपणुसु (तसु अंगसु
 जिक्व् वाचागतो च, दायगा जलपंकधलगता, एतेसु चउ-
 रो भेगा । असेसु चउअंगसु जिक्व् जलगतो, दायगा वाचाजग-
 पंकधलगता । असेसु चउसु जिक्व् पंकगओ, दायगा वा-
 चाजगपंकधलगता । असेसु चउसु भिक्खु पलगतो, दायगा
 वाचाजगपंकधलगता । एते सन्ने सोत्तससु वि पणं चउ-
 लहुं, वाचगतं दायगे पमिसेहं । एतेसु वाचजलपंकधलग-
 तेसु णितो भिक्खु दायगस्स सहाणपरट्ठानसंजोगेण णिवस्स
 हत्थाओ गेएहंतस्स दुगसंजोगाऽऽनिहावं अमुं वतणे सोत्तस
 ण्णा कायव्वा, पूर्ववत् । तस्य कमे दस्सिसे- (तस्य गयणं
 यको ति) वाचाकटो वाचागयस्स हत्थातो गेएहति, एस
 पट्टमभंगो, वाचागतो जलगयस्स हत्थावयस्स आग-
 व्वागयस्स अहाणिवस्स हत्थातो गेएहति, एषं पंकधलसु
 जि गमणागमणेण ततियचउत्थभंग । एषं सेसभंगा वि
 बारह चउउउ अभियव्वा ।

गाहा-

एषो एगसेरं, संजोगेणं तु जो उ पदिगाहे ।

सो आणा अणवत्थं, भिच्छविराहणं पावे ॥३६॥

कण्ठया । सोत्तसमभंगो-पलगओ पलगतस्स समुत्तस अं-
 तराधि संभवति । सा पुट्ठवी सविचा, सोसा वा, ससवि-
 चा वा, तेण पमिज्जकति ।

इमं चित्तियवर्ष-

अतिवे ओगोयरीए, रायदुहे एए गेल्ले ।

अद्धानरोट्टए वा, जयणा महणं तु गंयत्था ॥ ३० ॥

जयणा पणपरहाणी, सोत्तपररहितादि वा जयणा, आ-
 नियव्वा । नि० नु० १० उ० ।

[४७] तथुल्लमल्ल्यादि-

से जिक्व् वा जिक्वुणी वा से जं पुण जागेज्जा-पिट्ठुवं वा
 बहुरवं वा० जाव चाउल्लपलवं वा असंजए जिक्वुपदिवाए
 चित्तमंताए मिलाए० जाव मकमसंताएाए कोट्टेसु वा, को-
 हंति वा, कंटेस्संति वा, उप्पिण्हि सु, उप्पिण्हि ति वा, उ-
 प्पिण्हिस्संति वा, तहपगारं पिट्ठुं वा० जाव चाउल्लपलवं वा
 अफासुयं० जाव णो पदिगाहेज्जा ।

“ से भिक्खु वा ” इत्यादि । स भिक्षुर्जिह्वायं गृहपात-
 कुलं प्रविष्टः सन् यदि पुनरेवं विज्ञानीयात् । तद्यथा-पृथक्
 शास्त्राद्विज्ञानं (बहुवर्यं पितुं) बहुकरं (बाउलपलवं ति)
 अर्थपकशास्त्रादिकणादिकमित्येवमादिकमसंयतो गृहस्थोऽजि-
 कुर्मतइया भिक्षुमुद्दिश्य चित्तमन्तरं शिलायां तथा समीचीनां
 सहस्त्रायां साक्षादां वायम्भट्टस्सन्नातोपेतायामकुट्टिषुः कु-
 ट्टिगयन्तः, न्धा कुट्टिण, कुट्टिगयन्ति वा । एकवचनाधिकारिऽपि
 क्कान्दस्सत्वात् तद्वाक्येन बहुवचनं कल्प्यम् । पुत्रेण वा जानावे-
 कवचनम्, तत्र पृथुकादिकं सचित्तं वाऽचित्तमन्तरं शिलायां कु-
 ट्टिष्विवा (उप्पिण्हि सु) साधये वा तावत्सचन्तो, इति,
 दास्यन्ति वा, तदर्थं तथाप्रकारं पृथुकादि वाक्वा लाभे सति नो
 प्रतिगृहीयादिति । आन्ना० ३ नु० १ अ० ६ उ० ।

ने भिक्खु वा जिक्वुणी वा० जाव समाये मे जं पुण
 जागेज्जा-असणं वा पाणं वा स्वाङ्गं वा साङ्गं वा अग-
 णिण्हिक्खलं तहपगारं असणं वा पाणं वा स्वाङ्गं वा सा-
 ङ्गं वा अफासुयं० जाव लाभे संते णो पदिगाहेज्जा, केव-
 ली व्वा-आपाणमेतं अमंजए भिक्खुपदिवाए उस्सि-
 चमाणे वा निस्सिचमाणे वा आमवजमाणे वा पयजमाणे
 वा उचारमाणे वा उप्पएमाणे वा अगणिजीवेहिंसेज्जा वा,
 अइ जिक्वुणं पुत्रावदिद्धा एस पएणा एस हेसु एस
 कारणं एसुरएसो जं तहपगारं असणं वा पाणं वा स्वाङ्गं
 वा साङ्गं वा अगणिण्हिक्खलं अफासुयं अणुसिण्हिज्जं
 हाजे संते णो पदिगाहेज्जा ।

“ से भिक्खु वेत्थादि । ” से निकुर्यदतिकुलं प्रविष्टस्तुर्विध-
 मन्वाहारमालापुत्रि निक्षिप्तं तथाप्रकारं ज्वालासंबन्धं लाभे

सति न प्रत्यूहोयात् । अथैव शंभमाह-केचनो ह्यात्-आहानं कर्मोदानमेतदिति । तथाह-असंयतो गुरुस्थः मिश्रमिक्षया न-
प्राप्त्यपि स्थवन्धितमाहारमुत्तिष्ठन्न आक्षिपन्, निस्सिञ्चन्
इत्येवमिति शक्तिपदं, तथा माञ्जयेयं सकृत् हस्तादिना शोचयन्,
तथा प्रकर्षेय माञ्जयेयं शोचयन्, तथाऽवतारयन्, तथा प्रवर्त-
यन् तिरस्चोचं कुण्डं आग्निर्जायन् इत्यादिनि । अथानन्तरं
मिक्षया साधूनां पुण्योद्दिष्टा एषा प्रतिष्ठा, एष हन्तुः, एतस्कार-
णम्, अयमुपदेशो, यद् तथाप्रकारमाग्नं संवेद्यकशुनायाऽग्निनिक्षि-
प्रमासुकमनेवपीयामिति ज्ञात्या लानि सति न प्रत्यूहोयात् ।
आचा० २ कु० १ अ० ६ उ० ।

(५५) पर्वणिताहारो न प्राज्ञा-

नो कप्यद् निगमयाण वा निगम्यीण वा पारिवासियस्स
आहारास्स० जाव तपपमाणाभित्तमपि क्षुमिपमाणाभित्तमपि
तोयविदुपपमाणाभित्तमपि आहारमाहारित्प नऽन्तर आगाढं
सरोगार्थकेषु ॥

अस्य संबन्धमाह-

उदिआऽयमणाहारो, इमं तु मुचं पनुञ्च आहारं ।

अतये वा निसि मोर्यं, पिञ्जनि सेसं पि माए व ॥

अयं मोक्षलक्षणं अनाहारः पूर्वस्थे उदितो भणितः । इदं तु लूय-
माहारं प्रत्यावाऽऽरभ्यते । अतये वा निशि मोक्षं पीयत इत्यु-
क्तम् । अतः शेषमप्याहारोऽयमयेयं रात्रौ आहारयेदिति प्रस्तुतं
स्वमाहारज्यते । अन्नं संबन्धेनाऽऽयातस्वास्थ्य व्याख्या-नो क-
ल्पते निम्नोपायां निम्नोपायां वा परिव्राजितस्याऽऽहारस्य मध्यान्
स्वकुम्भमाणाभमपि भूमिप्रमाणमात्रमपि नोयान्द्रुमाणां मात्र-
मपि यावदाहारमाहतेन । स्वकुम्भमाणाभं नाम-निष्ठुपनिम्ना-
यामात्रं, नचक्षुणस्य घटने । भूमिप्रमाणमात्रम्-(एनहप्राननस्य
“पारियासिच” शब्दे बह्वयते) [वृ०] [संसं ति] शेष-
माहारं तस्य परिव्राजितस्य यदि तिलतुपसंकुममात्रमाऽऽ-
हरति, सक्तुकादीनां शुष्कवर्गमकस्यामहुषो यावत् । भूमिमात्र-
अगतिं तावत्मात्रमपि पिबति, तनाऽस्य पानस्य विन्दुमात्रमात्र-
यथापिबति, तथा अतुमुक्तं, आहारावै मीर्यकृतां कोपिना भवति ।

ये चापरे दोषाः-

मिच्छसमसंबन्धः, विराहणा सत्पुण्यजडिओ ।

संमुञ्जणा य तक्कण, दये य दांसो इमो होति ॥

अनादि परिवास्यामानं हृष्टा शैकोऽयो वा मिथ्यायं गच्छेत्,
उदाहं वा कुपीय-कयमदो । अम। असे नयिकाः, परिव्राजिते तु
संयमाग्निराधना भवति, सक्तुकादिषु धार्यमाणेषु किराण-
कादयः प्राणित्ततयः संसृज्यन्ते, पुपुलकादिषु क्षालादिसं-
सृज्या वा भवति । उन्मुरो वा तत्कणमजिज्ञासं कुर्वन् प्राप्तेनः
परिब्रजन् मार्जोरदिना जह्यते, एवमादिका संयमाऽऽस्यिराध-
ना, आगमयिराधना वा तत्रादमादौ क्षालादिवैः संपो क्षालां मु-
ञ्जेत, स्वगृहिणी वा जिह्वन् निःश्यालेन विधीकुर्यात्, उन्मुरो वा
क्षालां मुञ्जेतः इत्ये आहारे येन हृद्यमाणा शोषा जन्मति ।

तत्र “ मिच्छसमसंबन्धः ति ” पदं व्याख्याति-

सेह गिहिया व दिहे, मिच्छञ्चं कहुमसंबंधा सपणा । ।

२५०

क्षिचयमिणि करिती, अन्त्य वि नूळ एमेव ॥

क्षौण्डेयुहिया वा केनापि तत्रागनादौ परिव्राजिते दृष्टे मि-
थ्यायं जयेत्-पर्यायं संबन्धं ये कुर्वन्ति कथं ते भ्रमणा अक्ष-
यया भवन्ति । यथा सर्वस्माद्गमिषो जनाहरमणिययमिषदं
गृहीत्या लुप्यन्ति, तथा नूनमिति वितर्कव्याम्यहम्-अन्धवपि
प्राणिव्याधिवधम् समाचरन्ति ।

अथ ह्येव दोषा अमो मन्मथीति पदं व्याख्ये-

निच्छे दये पणीए, आवउजण पाणि तक्कण पदणा ।

आहारं दिहदोसा, कप्यं तम्हा अणाहारे ॥

इह वष्यमाणेऽन्यतस्तत्तु भणितं यद् गृह्यादिकं तैलवर्जितम्
अन्नं सवति तद्वैरहितमभ्युच्यते । यत्तु सौवीरक्यादिकम् अन्न-
पठनं, यच्च कुम्भैर्जवमाद्रवचूनादिकं लेपकृतं, तदुभयमपि
कर्मित्युच्यते । तथा आह-“तस्य पाणये तु निर्वृतं विष अह
सिया अनिल्लवचं । सांवीरगकुम्भादी, दये अन्नवाह भेषां ॥”
व्याख्यातार्थः । प्रणीतं नाम-शुद्धस्नेहं घृतपूरादिकम् आर्द्रा-
यकं, यद्वा-बहिः स्नेहेन प्राक्तनं मयनकादि, मयरे वा स्नेहाव-
गाढं कुम्भादि प्रणीतमभ्युच्यते । तथा आह-“गृहसिणहं उच्छे, तु
अजगं मक्षययं वं जं वाहि । नेहागाढं कुम्भं, तु एवमाहं पणीयं
तु ॥” गतायां । एवंविधे ह्येव प्रणीतं च रात्रौ स्थापितं कोटिका-
दिव्यः प्राणित्ततोऽवा आपद्यते, पतनीत्यर्थः । अत्र गृह-लोका-
दिकैः एवमपरा यक्तया । (पठणं ति) स्वस्मन्मते आज्ञे
अचस्तास्याग्निजानीयाः संपतयेन । एतः प्राह-तस्यतो दोषा
आहारे दृष्टाः तस्मादनाहारं परिव्रासयितुं कथयते ।

सुरिह-

अमयरो वि न कप्यद्, दांसा ते वेव जे क्षणियपुब्बा ।

तदिवसं जपयाए, विदए आगाढ संविमो ॥

अनाहारोऽपि न कल्पते स्थापयितुं, यदि स्थापयति ततश्च-
तुल्येषु, न पत्र च विराहणादयो दोषाः, ये पूर्वमाहारं प्राणनाः ।
तस्मादनाहारमपि स्थापयेत्, यदा प्रयोक्तव्यं नदा तद्विषयं वि-
ज्ञातकरीणकादिकं प्राप्यते, अयं न लभ्यते दिने दिने मर्यायतो
वा गर्हितः, ततो वननया यथा अगीतायां न पश्यति, तथा
क्षितीयपदमाश्रित्य आगाढं कारणे संविमो गीतायाः स्थापय-
ति । घनवारिण वर्मणा वा छर्हयति, पाश्चेतः क्षारेणवागुपयति,
अमपकादं प्रमाद्येयति ॥

जह् कारं उणाहारे, कप्यं तह जवेज्ज इयरो वि ।

वोच्चिअस्मि मन्देये, विदये अदाणमाइसु ॥

यथा कारणे अनाहारः स्थापयितुं कवरं, नयनराऽऽवाहारेऽपि
कारणे कल्पेन स्थापयितुम् । कथमिग्राह-इवचिह्ने “मन्देय”
कारणं स्थिताः सन्तो द्वितीयपदं संवच्छन्ते । तथाहि-तत्र पि-
प्लव्यादिकं तुल्यं, प्रायामन्ते आमादिकं तत्र नास्ति, ततः प-
रिवास्तयेद्वै, यथा कारणं पिप्लव्यादिकं स्थापयति, तथा द्वि-
तीयपदे अनायापि स्थापयन् । (अक्षानमादौःसु ति) अथप-
पन्ना अथकल्पे स्थापयेयुः, आदिशब्दाप्रतिपन्नकार्यस्य
ज्ञानस्य वा योग्यं पानकादिकं स्थापयेत् ।

“ वोकिञ्चनमदं ” पदं व्याख्याति-

वुच्छिन्नस्मि यद्वैतं, सहस्ररुग्णपायुषसमनिमित्तं ।
दिदृष्ट्याहि तं चिय, गिरेहंतं । ति विह जेसज्जं ॥

अथचिह्नेन मध्ये चर्यमानां सखा शूत, वैशुक्लिकादिका
कमुपयुक्त, तस्योपश्रमनिमित्तं वृद्धार्थो गीतार्थः, आदिशब्दात् सं-
विभादिशुणुकास्ते ज्ञानगतमेव तदेव कथं युक्तं, येनोप-
श्रमो भवति, तत्र मेघं ऊर्ध्वं त्रिविधं-वातपित्तसंश्लेष्मेघजमे-
वात् विप्रकारं हेतुम् ॥ ५० ५ ३० ।

जे भिक्खु पारियासिया पिप्पलं वा पिप्पलियुं वा सिं-
गवेरुखं वा० जाव पारियासियं विज्ञं वा क्षोणं, उच्चयं
वा क्षोणं आहारं, आहारं तं वा साद्वज्ज ॥ १७० ॥

पारियासियं धान-रातो पञ्चसियं, वसिष्ठा पिप्पली, सा पथ
क्षुद्रमा भेदकता क्षुद्रा, एवं मिरीयसिगवेराणं पि, सिगवेरं लुं-
डां, ज्ञप्य विसद्व क्षोणं क्षोणं, तथा व सो उपच्यति, तं विल्लोणं
मन्वति, वसिष्ठं पुण सयं वरं, जहा-सामुदं सिखव वा, एव-
मादि पारियासिनं आहारं तस्स आणादं दासा, अमुदं व ।
नि० ५० ११ ३० ।

(४६) बहिर्निर्हन्तम्-

से निक्खु वा निक्खुणी वा से जं पुण जाणेज्जा-असणं
वा पाणं वा स्वाभं वा साद्वं वा परं समुद्दिस्स व-
हिया एहिहंतं परंदि असणपुण्यं अण्णिमिट्ठं अफा-
सुयं जाव एो पदिगाहेज्जा, तं परंदि समणुत्तारं स-
पाणिमिट्ठं फामुयं लाजे संते० जाव पदिगाहेज्जा, एवं खनु
तस्स निक्खुस्स वा निक्खुणी वा सामगियं ॥

स पुनयेदेवभूतमाहारजातं जानीयात् । तद्यथा-परं चारजटादि-
कमुद्रियं युष्टान्निष्कारं यच्च परंयेदि भवात् कस्मैचिद्वादिनि
तदा इवास्वित्थेयमननुज्ञातं, न तु दातुर्वा स्वामित्वेनाभिस्तुं वा,
तद्वद्वृत्तुषु दुष्ट्यादमासुकमनेषणीयमिति मत्वा न प्रतिगृहीयात्,
विपरीतं तु प्रतिगृह्णायादित्येतत्तस्य भिक्षोः सामर्थ्यमिति ।
आचा० २ सु० १ अ० १ अ० ।

(४७) भिलिङ्गस्यो न प्राज्ञः-

तस्य से पुब्बागमणेणं पुब्बाउत्ते चाउलोदणे पञ्चाउत्ते
भिलिङ्गसूते कप्पइ, मे चाउलोदणे पदिगाहित्तए, नो से कप्पइ
भिलिङ्गसूते पदिगाहित्तए ॥ ३३ ॥ तस्य से पुब्बागमणेणं
पुब्बाउत्ते भिलिङ्गसूते पञ्चाउत्ते चाउलोदणे, कप्पइ से
भिलिङ्गसूते पदिगाहित्तए, नो कप्पइ चाउलोदणे पदिगा-
हित्तए ॥ ३४ ॥ तस्य से पुब्बागमणेणं दो वि पञ्चाउत्तादं,
एवं नो से कप्पति दो वि पदिगाहित्तए, जे मे तस्य पु-
ब्बागमणेणं पुब्बाउत्ते से कप्पइ पदिगाहित्तए, जे से तस्य
पुब्बागमणेणं पञ्चाउत्ते से नो कप्पइ पदिगाहित्तए ॥ ३५ ॥

“ तस्य ” इत्यादितः “ पदिगाहित्तए चि ” यावत् सूत्रचरं सुगमम् ।
मवरम् (तस्य चि) तत्र चिकटगृहे वृक्षशृङ्गादी स्थितस्य सा-

धोः (पुब्बागमणेणं ति) आगमनात्पूर्वकालं पूर्वोक्तस्तदुक्तो-
दनः कल्पत, पञ्चादायुक्तः (भिलिङ्गसूते चि) भिलिङ्गसूते मसुर-
वालिमोववालिः, सस्नेहसूतो वा न कल्पते । अयमर्थः-तत्र यः
पूर्वोक्तः साध्यागमनात्पूर्वमेव स्वार्थं गृहस्थैः पकुमारस्थः, स
कल्पते, दावाजायात् । साध्यागमनानन्तरं च यः पकुमारस्थः स
पञ्चादायुक्तः स न कल्पते, उक्तमादिदोषसंज्ञवात् । एवं शेवाहा-
पकटस्थमपि आश्रयम् ३३ । (३४) । (३५) कल्प० ६ सु० ।
(पानकवक्ष्यता “ पानक ” शब्दे । मांसशब्दे मांसविचारः)

(४८) लवणग्रहणम्-

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाणे से जं पुण
जाणेज्जा-विज्ञं वा क्षोणं उच्चयं वा क्षोणं अस्मज्जं भि-
क्खुपाटियाए चित्तमेताए सिलाए० जाव संताणाए भिदि-
सु वा, भिदिता वा, भिदिस्संति वा, रुचिसु वा, रुचिति वा,
रुचिस्संति वा, वलिसु वा क्षोणं उच्चयं वा क्षोणं अफा-
सुयं जाव एो पदिगाहेज्जा ।

“ से भिक्खु वेत्यादि । ” स भिक्षुर्द्वि पुनरेवं विज्ञानीयात् । तद्य-
यथा- (विलं इति) क्षमिविशेषात्पक्षं लवणम्, अस्य कोषप्रकृता-
येत्यात् सैन्ययस्वीयचलादिकमपि उपपद्यते । तथोद्भिज्जामिति-
समुद्रोपकण्ठारोदकसंपर्कात् यदुद्भिद्यते लवणम्, अस्याप्यु-
पप्रकृतायेत्यात् कारोदकसंकात् यद् भयानि रमकारात्वं त-
दपि ब्राह्मम्, तदेवभूतं लवणं पूर्वोक्तविशेषणविशिष्टार्थं शिशा-
यामनैस्तुः व शिकारिकारं कुसुं, तथा साध्वर्थमेव निन्दन्ति, भस्त्व-
न्ति वा, तथा इल्लहणतरार्थं (कंचित्त व चि) पिष्टयम्, पिच-
न्ति, पेटयन्ति वा, तदपि लवणमप्येव प्रकारं ज्ञात्वा नो गृही-
यात् । आचा० २ सु० १ अ० ६ सु० ।

से भिक्खु वा भिक्खुणी वा० जाव समाणे सिया मे परो अ-
जिह्दु अतो पदिगाहंते विज्ञं वा क्षोणं उच्चयं वा क्षोणं प-
रिपात्ताए णां हद्दु दक्षएज्जा, तदुत्पारां पदिगाहं परहत्थं-
मि वा परपायंमि वा अफासुयं णा पदिगाहेज्जा, से आहव
पदिगाहिते सिया, तं व एतित्थए जाणेज्जा, से तथायाए
तस्य गच्छज्जा २, पुब्बामेव आतोएज्जा-आउसो ! चि वा
जप्पीति वा इमे ते किं जानता दिष्णं, उदाहु अजाणयायी से
य भोगज्जा-णां खलु मे जाणया दिष्णं, अजाणया
कामं खलु । आउसो ! इदाणि णिभिरामि, जं जहा-अंजह
च णं, परिजाएह च णं । तं परंदि समणुत्तारं समणसद्धं
ततो मंजयायिव जुंजेज्जा वा, पीएज्जा वा, जं च यो संचाए-
ति, जोत्तए वा पायए वा माहाम्मिया, तस्य वमंति संजोइया
समणएणा अपरिहायिआ अदग्गया, नेसि अणुपदायव्वं
सिया, णो जत्थ साहाम्मिया जहं वरुपरियाव्वो कीरिति, तदेव
कायव्वं सिया, एवं खलु तस्य पक्कमुत्तस वा निक्खुणी वा वा
सामगियं ॥

“ जं ” इत्यादि । स निष्पृष्टादी प्रविष्टः, तस्य च स्वात्कट-

भित्तपरा गृहस्थः (अभिहृद् भ्रंनो हति) अन्तः प्रविश्य, पतद्-
भ्रंनो काष्ठपट्टकादौ ग्लानास्यै खवन्नादि याचमाने सति विमं वा
सख्यं खानिषिषात्पञ्चमुज्जं वा लवणमाकरापुष्पं (परिभा-
षा सि) दानव्यं विनाशय, दातव्यद्वय्यात् कश्चिदंशं गृहीत्येत्य-
थैः ततो निःसृत्य द्यात्तथाप्रकारं परदस्तादिवगतमेव प्रतिषेध-
येत्, तच्च (आदश्चेति) सहसा प्रतिगृहीतं ज्ञेयं, तं च दातारम-
दूरमात्रे लाभा स निष्ठुस्तत्त्वशादिकमात्रा तस्मिन् गच्छेत्,
गत्वा च पूर्वमेव तद्व्यवशादिकमालोकयद्गृहेत्, पतच्च द्यात्-प्र-
मुक्त इति वा, जनिनि । दात पा, पतच्च द्यात्तथादिकं त्वया जानता
हस्युनाऽजानता । एवमुक्तः सन् पर एवं वदेत्, यथा-पूर्वं मया
अजानता दत्तं, साग्रतं तु यद्वि अभवा तेन प्रयोजनं, ततो
हसमंनत्, परिभोगं कुरुष्व, तदर्थं परैः समनुज्ञातं समनुसृष्टं
साम्राज्यं, कारणवशात् अप्राप्तुं वा भुञ्जीत, पिबेद्वा ।
यच्च न शक्नोति भोक्तुं, पातुं वा, तत् साधर्मिकादिष्वेव दद्यात्,
तद्वन्निबन्धुपर्यापञ्चादि प्राक्तनवत् विद्व्यात्, पतस्य भिक्षोः
स्वाम्यमिति । आचा० २ भृ० १ अ० १० उ० ६ दृष्ट० ।

(४६) वनस्पतिप्रतिष्ठनम्—

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा० जाव समाणे स जं पुण
जाणज्जा—असणं वा पाणं वा स्वाइयं वा साइयं वा
वणस्सकायपतिष्ठियं तहपुणगरं असणं वा० ४ वणस्स-
इकायपतिष्ठियं अकासुयं अणेषसिज्जं लाजे संते णो परि-
गाहज्जा, एवं तत्ताए वि ॥

‘ से भिक्षू वा ’ इत्यादि । स भिक्षुर्गृहपतिकुञ्चं प्रविष्टः सन्
वपुःपुत्रेवं जीमिषाङ्गनपातकायप्रतिष्ठितं न चतुर्विधमप्याहारं
गृहीयादिति । एवं प्रसकायस्यमपि न्यमिति । अत्र च
वनस्पतिकायप्रतिष्ठितमित्यादिना निजिज्ञास्य एवशादौऽनि-
हितः, एवमन्येऽप्येवशादौ वा यथामेवं स्वेष्वेवायाज्याः ।
आचा० २ भृ० १ अ० ७ उ० । (वनीपकपिण्डोऽपि स्वस्थाने)

(४७) बहुजनमहो तत्परिष्ठापनम्—

से भिक्षू वा भिक्षुणी वा बहुपरियावर्षं ज्ञायज्जायं
बहिगाहत्ता बह्वे साहम्मिया तत्त वसंति संजोइया सम-
एण्णा अपरिहारिया अद्वरगया, तंमि अणात्तोइया अणा-
भंतिया परिचवेति, माइच्छाणं संफासे, णो एवं करेज्जा, मे
तमादाय तत्त गच्छेज्जा, से पुव्वावत् अलांएज्जा—आउ-
संतो । समणा । इमे मे असणे वा पाणे वा स्वाइये वा साइये
वा बहुपरियावर्षे, तं जुंज्वा च णं, से सेवं वदंतं परो वदेज्जा-
आउभंतो । समणा । आहारमेयं असणं वा पाणं वा स्वाइयं
वा साइयं वा जावतिथं २ परिसद्वं, तावतिथं २ भोक्त्वामो
वा, पेढामो वा, सव्वमेयं परिसद्वं, सव्वमेयं भोक्त्वामो
वा, पेढामो वा ॥

‘ से ’ इत्यादि । स भिक्षुर्गृहपतिपयापं सव्यं परिशुद्धं बहु-
भिक्षं प्रकारैश्चायंज्ञानात्प्राप्तुं कथयं दुल्लभक्यादिभिः पर्या-
पन्नमाहारजातं परिशुद्धं तद्वहुत्वाङ्गकुलसमर्थः । तत्र च साध-
र्मिकाः सौयोगिकाः समनोऽहो अपरिहारिका एकार्याभ्याहारकाः ।

इत्येतेषु सत्सु अद्वरगयेषु वा ताननापुच्छं प्रमादितया परिष्ठाप-
येत् परिशुद्धं, एवं च मात्स्यानं सत्पूरात्, तेनं कुर्यात्, यच्च कुयो-
सहोयति स भिक्षुस्तदधिकमाहारजातं परिशुद्धं तस्मिन् वा
कच्छेत्, गत्वा च पूर्वमेवालोकायद्गृहीयेत्वं द्यात्-आपुष्पम् । भक्ष्यं ।
ममैतद्वशादि बहु पर्यापं, नाहं जेतुमभमतो ययं किं भुङ्क्ष्वयं ।
तस्यैवं वदंतः स परो द्यात्-बन्धनामं जेतुं शक्नुमस्ता-
बन्धनां भोक्ष्यामहे, पास्यामि वा, सर्वथा परिशुद्धत्वेन गृह्यते तत्स-
र्वं ज्ञाप्यामहे पास्यामि इति । आचा० २ भृ० १ अ० ६ उ० ।
(‘संथय’ शब्दे संस्तववचन्यता । संस्तव्याख्या ‘संसत्’ शब्दे)

(४८) सुरभिं गृह्णाति, असुरभिं परिष्ठापयति—

से जिकव् वा जिकवुणी वा० जाव समाणे अश्वपरं भो-
यणजायं पदिगाहत्ता सुभिं सुभिं ज्ञात्ता दुभिं दुभिं
परिट्ठेयं, माइच्छाणं संफामे, णो एवं करेज्जा, सुभिं वा
दुभिं वा सव्वं जुंजे. ए क्खएज्जा । से जिकव् वा भिक्षु-
णी वा० जाव समाणे अश्वपरं वा पाणज्जायं पदिगाहत्ता
पुणं आविज्जा कसायं परिट्ठेयं, माइच्छाणं संफामे, णो
एवं करेज्जा, पुणं पुण्णेतं वा कसायं कमायेति वा सव्व-
मेयं भुंज्जा, णो किंचि वि परिट्ठेज्जा ॥

“ से ” इत्यादि । स भिक्षुस्तदधिकमाहारजातं परिशुद्धं सुरभिं भ-
क्षयेत्, दुग्धं दुग्धं वा पारित्यजेत् । वात्स्यायं इत्येवमत्र । मा-
त्स्यानं ‘वचं सत्पूरात्, तच्च न कुर्यात् । यथा च कुर्यात्सहोयति-
सुरभिं वा दुग्धं वा सव्वं क्खज्जति, न पारित्यजेति । एवं पान-
कमुत्रमपि, नवरं वष्यन्तोपेतं पुण्यं, माइच्छाणं कसायं, वात्स्यायं
द्विचं वचम् । दौषध्यान्मन्त्रसूत्रयोराहारगच्छात् सृष्ट्याहनिः,
कर्मवन्धयेति । आचा० २ भृ० १ अ० ६ उ० ।

जे जिकव् अश्वपरं पाणज्जायं पदिगाहत्ता पुणं २
आउयेति, कसायं २ परिच्छाद, परिच्छादं वा साइज्ज ४३॥

अन्यतरग्रहाणां अनेके पानकाः प्रदर्शिता भवन्ति । अत्रक-
पानपुल्लक्ष्मिदाक्षिमापुल्लिमाचिवादिपाने, जातग्रहणात् प्रा-
प्तुं, पञ्चानुपसर्गं, ग्रह आदाने, विधिपूर्वकं गृहीत्वा, पुण्यं शाम-
कच्छं यक्षगंवररक्षासाहि पधानं, कसायं स्पर्शादिप्रतिलोम-
प्रधानं, कसायं बहुलं कलुषमन्यर्थः । स्वसमयसंज्ञाप्रतिबद्ध-
मिदं सूत्रम् । एवं करेतस्स मासलदं । एत लुत्तथां ।

अहुणा जिज्जत्तिमाहा—

जं गंधर्वासेवं, अच्छं व दवं तु तं ज्ञेयं पुण्यं ।

जं दुग्धमिदंवरसं, कलुमे वातं च व कलुसं ॥ ३१॥ कंठा ।

गाहा—

यित्णुं दोषि वि देवे, पत्तेयं अद्वय एकतो वेव ।

जे पुण्फादिइच्छा, कुज्ज कसाए विगिंचणयं ॥ ३१॥

दोषि वि—पुण्यं, कसायं च, पण्यम वा भायस्व, पत्तेयं तु वा
ज्ञायतेषु पुण्यमाश्ना, कसाए परिदुष्यं करेज्ज, तस्स मासलदं,
इमे व दांस पावज्ज ।

गाहा—

सो आणा अणवत्थं, मिच्छच्चिवापणं तदा वुविथं ।

पावनि जम्हा तेषं, पुव्व कसाए—नरं पञ्चा ॥ ३१॥

आयसंजमविराहणा पुत्रं कस्यं पित्र, इनरं पुष्कं पच्छा ।
ओ पुष्कं पुत्रं पित्रे, कस्यं परिच्छति, तस्मिन्
दोसा । गाहा-

तस्मि य गिष्को अर्धं, ऐच्छे अलजंतो एमणं पेद्धे ।
परिडाविते य कूने, तसाण संगाम-दुह्वो ॥ ३१७ ॥

अच्छुवये गिष्को अर्धं कस्यं ऐच्छति पातुं, तं कस्यं परि-
च्छेत्तं पुष्को यि हिंसितस्स सुत्तादिपिसंघो, अर्धं अलमंतो वा
एसणं पेद्धेउज्ज, आविबिराहणाविवा य बहुदोसाः कलुसे य परि-
च्छिये कूदोसा । जहा-कूडे पाणिषो वज्जंत, तथा तस्य वि-म-
च्छिवादी पडिउज्जंत । अर्धे य तस्य बहवे एयेगा णिपत्तेन,
विवांभिगादि य संसज्जति, एवं बहुतल्लतातो बीसति । एय सं-
गामदिहंतो-तस्य कलुसे परिच्छिये मच्छिवाओ भग्गो, तस्मि
अरकोइसा अवंगो, नाए यि मज्जाती, मज्जातीय सुणभो, सुणगस्स
यि अयो सुणयो, सुणहणिसितं सुणहसामिषो कलहेति, एवं
पक्कापक्काए संगामो जयति । जम्हा एने दोसा नम्हाणो पुष्क
आदि ए कस्यं परिच्छति । इमा सामायारी-बसहिपाओ अत्य-
सो भिक्खायमाहुआमणं पाडं गच्छामज्ज एक्कं हो निधि
वा भायणे उम्माहेति, नां ओ जहा साधुसंघदग्गा भागज्जानं,
तस्स तदा पाणभोयणाओ अच्छुनेसु जायेसु परिग्गाति, एवं
अच्छं पुढो कज्जति, कलुसे यि पुढो कज्जति, तं कस्यं पुच्छा
वा अयुच्छा वा पुत्रं पित्रो, तस्मि निहितं पुच्छा पुष्कं पित्रो ।
पुच्छस्स इमे कारणा । गाहा-

आयपरिं अभाविपे आ-एगहणा पादपोमयुपण्डा ।
होति य सुहं विवेगो, सुह आयमणं य सागरी पच्छा ॥ ३१८ ॥

आयविरस पाणार आयमणाए, एवं अभाविपे सहस्स वि उ-
त्तकज्ञं पाणना, पाययसं अपाणधारं, येनेति पुण्णटा, उच्चा-
रियस्स य सुहं विवेगो कज्जति, ण कूडादिहोसा जयति ।
सागारिय वा आयमणादि सुहं कज्जति ।

गाहा-

भाणस्स कयकरणं, दूहणं वडिआयमंतो वा ।
ओभावणमग्गहणं, कुज्जा दुविचं व बोच्छेदं ॥ ३१९ ॥

अच्छं जायणकयकरणं भवति, बहूने पुण इमे अहमंत-
रा, अमुजितस्सवाह अग्गहणं वा करेज्ज, सर्वलोकापायस-
वर्मातोना छेत्त अग्गाग्गा, अग्गादरा वा अग्गहणं, दुविहं बो-
च्छेदं करेज्ज, महुव्याम्यद्वय्योः, महुव्यं वायकम्, अय्यद्वय्यं
अकयखादि, अह वा तस्स साओ अजस्स वा साओ अव-
बापणं पुण परिच्छयेतो वि सुतो ।

जतो । गाहा-

वितियपदं दोरिह वि बहु, मांसे य विगिंवाणरिहं होइ ।
अविगिंवाणरिहं वा, जयजिजे गिलाणमयारि ॥ ३२० ॥

हो यि बहु-पुष्कं, कस्यं व ऐज्जति, जहा अवस्सं कायं परिदु-
विज्जति, जह वि तं पिज्जं ति माहं तं न पिबंति, पुष्कं पिबंति,
एस पत्तेयगदिवाणं विहा, अह मासं माहियं, तस्य गांलए पुष्कं
बहुयं, कस्यं पोव, माहं तं परिदुविज्जति, पुष्कं पिबंति, अह-
वा-कस्यं विगिंवाणरिहं होइज्ज, अणसंविज्जति, ताहं परि-
दुविज्जति, अहवा-अविगिंवाणरिहं जं आयरिवातीये जाय-
णज्जं व जयति, एवं परिदुविजेतो सुच्छे ।

विगिंवाणरिहस्स वक्काणं इमं । गाहा-

जं होति आपयं जं व-अणोयियं तं विगिंवाणरिहं तु ।
विमकत मंगकतं वा, दव्वियक्कं कतं वा वि ॥ ३२१ ॥

अयेयं मज्जमांसरसादि, अणमसणीयं तु उग्गमादिहोसासुत्तं,
अहवा अयेयं इमं पच्छेद-विससंजुत्त, वसंकरणादिमंतं
वा अयिमंनियं, दव्वियक्कं जहा-आरिवाणं ।

जे जिकरू अणयंरं भोयणज्जायं पणिगादिहा सुब्बि
सुब्बिज्जं मुंहा, दुब्बिज्जं दुब्बि परिच्छेद, परिच्छेदं वा साह-
ज्ज ॥ ३२२ ॥

सुनं सुब्बी, असुनं दुब्बी, शेषं पूर्ववत् ।

गाहा-

वणेण य गंधेण य, रमेण कामेण जं तु उववेता ।

तं जायेणं तु सुब्बिज्जं, तं ववरीतं भवे दुब्बि ॥ ३२३ ॥

जं जायेणं वधुगंधरसकामेहि सुभेहि उववेतं, तं सुब्बिं अ-
स्मति, इतरं दुब्बि ।

अहवा गाहा-

रमाज्ञपदि दुग्गं, जायेणं तु न पतियं ।

सुग्गंभिरपालं नि, पूयं तेण सुग्गं तु ॥ ३२४ ॥

रसेण उववेयं यि भोयणं दुग्गिमंणं ण पुज्जं, दुग्गमसित्थः ।
अरसालं यि भोयणं सुतंयवज्जुत्तं, पुज्जितमित्थः ।

गाहा-

पेत्तुण जायेणदुग्गं, पत्तेयं अहव एक्को चेव ।

जे सुब्बिज्जं मुंजिता, दुब्बिज्जं तु विगिंवाणं कुज्जा ॥ ३२५ ॥

सुब्बिं दुब्बिं च भोयणं एक्को पत्तेयं पेत्तुं ओ साहु सुब्बिं
ओष्ठा दुग्गं परिदुवेति, नस्स मासज्जु, इमे य दोसा-

सो आणा अणवत्तं, भिच्छताविरापणं तथा दुविचं ।

पावति जम्हा तेण, दुग्गिं वृत्तेतरं पच्छा ॥ ३२६ ॥ कंठा ॥

इमे य दोसा-

रमगेहि अधिकखाए, अविधिमयेगाज्ञपक्के मायी ।

लोभे एमण वाया-तो दिहंतो अज्जंमुहिं ॥ ३२७ ॥

रससुगदी जयति, अग्गमाहुहिंनो अदिगं लायति, जोषणपमा-
णां अदिगं लायति, एगओ गदिहस्स उच्छरित्तु सुनं लायति,
इनरं उहेति, कागमियाल्लगल्लयकारमेही, एवं अयिही
जयति, इगाल्लोसो य जयति, रसागदो गच्छे अ धिनि अल-
मंतो गच्छाओ पक्कमि, अयकामनीत्थः । मायो-मदलीए रसा-
लं अलमंतो निक्कमाओ रसालं भोयुमागच्छां, मक्कं अहं
जोष्ठा विवधं विरममाहारनीत्यादिरमभायेण सुत्ता एसणं यि
पेद्धो, एय दिहंतो अज्जंमुहं । जहा-"मज्जंमुहं आयरिया बहु-
स्सुया वदपरिचारा मयुरं आगमा, तस्य सहेहि परिच्छति, ना
काशंनरेण भोमणा जाना, कालं काळणं भयणवासो उववओ,
साहुपांडवाहणटा आगओ सरीरमदिमाए अदकसाए ओहं
विष्ठाज्जति । पुच्छिओ-को मयं । न ज्ञानि-मज्जंमुहं । साधु सल्ला-
य अणुसासित्तं गतो, एते दोसा । पण्णपक्कं अज्जसमुद्दा, त एव

गर्भाभाता एकतो सव्यं मेवेत्तं भुञ्जति, तं च अरसं विरसं वा वि सव्यं भुञ्जे, य उ ॥, सुधाभिहितं च कर्तुं भवति ।

“रस्येति हि” अस्य व्याख्या-

सुम्नीद्विगुणजीहो, रोच्यति छातो वि भुञ्जितुं इतरं ।

आरसस्य परिहाणं, गोयर् दौहो इ उज्जिषिया ॥३७२॥

इतरं सुम्नि ति अरसो वि सुम्निनस्यभिषिक्तं दौहं भिक्षाया-
रियं भवति, सुप्त धमादिप सुप्तवास्यस्येषु, परिहाणं भवति,
सुम्नियस्य भजिषणिया परिहाणिया ।

“अधिकक्षाय नि” अस्य व्याख्या-

मणुष्यं नोयथजायं, भुञ्जता एतु एकतो ।

भुञ्ज भो सादुज्जी सक्ति, अधिकक्षाय य बुधनी ॥३७३॥

मनसो क्षयिन् मनोहो भाषणं, जातमित प्रकाशवाचकः,
साधुभिः सार्द्धं भुञ्जत ओ अधिकतरं क्षाय सं अधिकक्षयाभो
मथ्ये । जह्या एतं होसा-

तम्हा विधीर्धं भुञ्जे, दिष्टमि गुरुण सेस रातिगिति ।

सुयति करं च ऊर्णं, एवं समता तु सव्येसि ॥ ३७४ ॥

का पुन विही. जाय आयरियगिलायायसुक्तुप्रादेसमादिषा-
य उक्तियं, पनेयग्राह्यं वा विषं, ससं मे. मि रातिगिभो सु-
म्निद्विगुणवाचिरोहेय, करं तु मंदलितं भुञ्जति, एवं सव्य-
सि समता भवति, एवं पुणुवा होसा परिहारया जवति ।

कारणभो परिदुवेजा-

वितियपदं दोषि वि बहू, योस व विभिंषणारिहं होजा ।
अविभिंषणारिदे वा, जवयिज मिज्ञाणमायिए ॥३७५॥

पूर्वेवत् कं ।

जं होज अमोजं जं, चउपेसियं तं विभिंषणारिहं दु ।

विसकय मंगकयं वा, दव्यविरुक्तं कर्तं वा वि ॥ ३७६ ॥

पूर्वेवत् ॥ ३३१ ॥ नि० सू० २ ७० ॥

(५२) अक्षगन्धः-

से निजकु वा भिकखुणी वा० जाव पविसमाये से आगं-
तारसु वा आरामगारसु वा गाहावतिजुलेसु वा पारि-
वासहेसु वा अश्वःषाणि वा पाण्येषाणि वा सुर-
भिंमंषाणि वा अम्याय से तत्त आसायवदियाय मुच्छिए
गिन्दे गदिप अउमोववषे अहो गंधो अहो गंधो खो गं-
धमायाएजा ॥

“ले भिक्षुका” इत्यादि । (आमंतारेसु वेति) पक्काह बहिषं-
हेषु तेनु क्षामयाम्य पथिकाव्यस्तुम्नाति, तथाऽऽराममुह-
क्षु वा, पथं पथवेच्छति भिक्षुकादिमंतेषु वेत्येवमादिष्वक्षपात-
गन्धानं सुरमीनाम्नाय स निजुस्तेष्वारवादनप्राक्त्वा सुच्छि-
तोऽप्युपपन्नः सखहो गन्धः, अहो गन्ध इत्येवमादिरचान्ताय ग-
न्धं जिवृक्षेति । आभा० ३ सु० १ म० २ ७० ।

[५३] आचार्यार्थं तु-

आयिरि य गिलाणे, पादुण्य दुळ्ळहे सहसदाणे ।

एवं होइ अत्राया, इमा उ गहणे विहो होइ ॥११३॥

२५१

कदाचित् कस्मिंश्चिन् क्षेत्रे आचार्यप्रायेणं दुर्लभं भवति,
ततश्च सर्वे एव सङ्घाटकाचार्यप्रायेण्येव ग्रहणं कुर्वन्ति ।
ततश्च तव घृणादि कदाचित् सर्वे एव सज्जन्ते, ततश्च तदुद्धरति,
अन्येषां च साधूनां एयांसव, एवमाचार्यार्थं गृहीतव्यं शुद्ध-
स्वापि परिहायना जवतीति । तथा ग्लानार्थमन्येषं गृहीतं
बहुकरति, प्राणुणकामान्येवमेव, तथा तुल्यमात्रे सति स-
र्वेव सङ्घाटकैर्गृहीतमुद्धरतीति । तथा च- (सहसदाणे) अग्रत-
किंनदामे सति बभूवमुद्धरति, ततश्चैवं भवति, अत्रानाऽपरिष्का-
पनिका, तत्र वाऽऽचार्यार्थं ग्रहणेभ्यं विधिबद्ध्यमाखो
भयनीति ॥ ११३ ॥

कक्षासाधिति ? अत आह-

जह् रुणो निरुवहओ, भुं मह सो मंकोसोपं आयरिओ ।

असदुस्स वंसगहण, एयं य होइ पादुण्य ॥ ११४ ॥

केचन एवं भवन्ति-यद्यस्याचार्यः तदुक्तः, निरुवहतपञ्चेन्द्रिय-
श्च, ततः स्ववश्यां मयदन्त्यमेव भुञ्जे सामान्यम् । अत्र ‘असदु-
’ अत्रमर्थः, ततस्तस्य विश्वस्य ग्रहणं प्रायेणवस्य कश्चन्यम् ।
एवमेव प्राणुणकैः विधिबद्धेभ्यः । यदि प्राणुणकः समर्थः, ततो
मैव तत्र प्रायेणवस्य ग्रहणं कश्चन्यम्, अत्रात्रमर्थः, ततः क्रियते इति ।
कोचित्पुनरेवं भवति । यद्भुत-समर्थस्याप्याचार्यस्य प्राये-
णग्रहणं कश्चन्यम् ॥ ११४ ॥

यद्भुत एतं गुणा भवति-

सुसत्यथिरिकराणं, विणओ गुरुयणं बहमाणे ।

यवइ य सहाभुहो, बुहो बलवच्छणं चेव ॥ ११५ ॥

आचार्यस्य प्रायेणग्रहणं सुधार्योः स्थिराकरणं भवति, यतो
मनोहाहारेण सूधार्योः सुखेनैव शिन्तयति, आचार्यस्य अत
आचार्यस्य प्रायेणग्रहणं कश्चन्यम् । तथा विनयमानेन प्रकारेण
प्रदर्शितो भवति, गुरुपूजा कृता भवति, सेहस्य च आचार्य-
कृते बहुमानः प्रदर्शितो भवतीति; अन्यथाप्रतो सह इवं शिन्तय-
नि-यद्भुत न कश्चिद्व्य गुरुनाऽपि सपुत्रित, अतो विपरिणा-
मो भवति । तथा प्रायेण्यदानक अङ्गाङ्गीभवति, तथा
मुञ्चयन्त्येव च यद्वैतं कृतं भवति, तत्र महतो निजेरा भवती-
ति ॥ ११५ ॥

एपि कारणीहो उ, केइ महुस्स वि वर्यति अणुकेपा ।

गुरुअणुकेपाए पुण, गच्छे नित्यं य अणुकेपा ॥ ११६ ॥

यमिः पुंशककरणैः कश्चित्समर्थस्यापि आचार्यस्यानुकम्पा
कश्चन्य इत्येवं वदन्ति । यतः गुरोरेतुकम्पा गच्छे तीर्थं वातु-
कम्पा कृता भवति; यतश्चैवमतः प्रायेणग्रहणं गुरोः कश्चन्य-
मिति ॥ ११६ ॥

किमं पुनराचार्यप्रायेणं ग्राह्यमिति ? अत आह-

सइ लाभे पुण दुब्बे, खंसे कासे य भावओ चेव ।

ग्रहणं तिसु उक्कोसं, भावे जं जस्स अणुकुसं ॥ ११७ ॥

सति विषयान्ते लाभे प्रव्यतः क्षेत्रतः कालतो जावतश्च उक्तं
प्राप्तम् । इदानीं नियुक्तिंकारं व्याख्यानयथाह- (ग्रहणं तिसु
उक्कोसं) ग्रहणं तिसु उक्त्येव क्षेत्रतः कालतो उक्तं कश्चन्यम्, भावे य-
द्वस्तु यस्यानुकूलं तत्र गृह्यते ।

इदानीं भाष्यकृत्वाणयति-तत्र प्रयोक्तव्यं
प्रशंस्यथाह-

कलमोयेणे तु पयमा, उक्कोसां हाणि कोरववुसो तु ।

तस्य वि मिउ तुणपरं, जत्थ व जं अविंयं दोसु ॥ ११८ ॥

कलमशालयेन तं पयसा सह क्षयत इत्यर्थे प्राञ्जल्यन्तर्भावे हाम्या तावत् शुद्धेन यावत् कोट्यवसुस्य । ' कोट्यं चाउन्नयं ' । नत्राप्यर्थं विशेषः कियते-यद्युन तदेव चाउन्नयं खलु शुद्धेन, तथा (तु-प्यवरेति) स्निग्धतरं तदेव चाउन्नयं शुद्धेन, वक्तुं इत्योक्तव्यम् ।

इदानीं स्यात्कालोक्तप्रतिपादनायाऽऽह-

(जगत्तु च जं श्रियं वं शंख) इत्यंः कृतकालयाः यद्वस्तु यत् पूजितं तत् तत्र शुद्धेन । एतदुक्तं अत्रति-यद्यत्र केने बहुमतं कल्पं तत् तत्र तस्मिन् केनोक्तप्रत्युक्त्येन, तत्र प्राञ्जल्यं, तथा यद्वस्तु य-स्मिन् काञ्च कालोक्तप्रत्युक्त्येन । साक्षात्कृतं पुनः निरुक्तिकारेणैव व्याख्यातम् । उक्तं प्रसंगागतम् ॥१२॥

इदानीं यदुक्तमाचार्योदीनां गृहीतं तद् यथोद्वारति,

तथा प्रतिपादयन्नाह-

भाजे सऽ संघातो, गिहङ्क एतां उ इत्यत्रा सव्यं ।

तस्मिन्पण्यो य पञ्च-चांगहण्यो होइ अर्धेति ॥ ११॥

यदि तस्मिन्नेवे घृतादीनां स्वभावेनेव भासोऽस्ति, तत्तत्स्नि-ष्कारे सति आचार्याथेकेष्वप्य संघातकः प्रायोयं गृह्णाति (इ-त्यत्र (सि) यदा तस्मिन् केने प्रायोवृत्त्या प्रायोव्यस्य सामः, तदा सव्यं एव संघातकः । तस्याचार्यस्य आत्मनश्चायं, पर्याप्तप्रहणे सति प्रतिरिक्तं भवति, ततश्च तत् परिहृत्यते इति ॥११॥

इदानीं " गिलाण सि " व्याख्यानयन्नाह-

गेलमगणनियमं, नाणचोडाणियं पित्तय जवे ।

ओहासियमुवरियं, विगिच ए मेसमं भुजे ॥ १२॥

मानस्य वक्ष्यमेत प्रायोपप्रहणं, यदि परं नानात्वम् " भोना-सिनें पि " प्रार्थितमपि तत् स्थाने भवति, भगवार्थे प्रायोप्यस्य प्रायेनमपि कियते, ततश्च " भोनासिनें " प्रार्थितं यत् भगवार्थे, पुन-श्च यदुद्वारितं, ततस्मिन् विगिह्यते परित्यजने, (समं भुंजं सि) कोपं यद्वनववासिनाम् अप्राप्यितम् उद्धरितं, न जुञ्जत कश्चि-त्स्वाधुरिति, तावज्जोकोपि आचार्येण व्याख्यातो कथ्यः ॥१२॥

इदानीं " दुल्ले भं सि " व्याख्यानयन्नाह-

दुल्लहद्वं व मिया, यथाऽ घेत्तूण मेसमुर्मति ।

योवं देमि व गेह्णा-मि वेति सहसा जते अयं ॥ १३॥

दुर्लभं कथं वा स्वाज्ञयेत् घृतादि, तद् गृहीत्वापमुप च य-च्छेत् तदुत्साति, एवं वा परिहृत्यति वा अचति । (' सहसदाण-सि ' व्याख्या ' परिहृत्यता ' शब्दे वक्ष्यते) ओष० ।

(४४) यस्मादी गृहीत्वा स्वयं नाश्नायत-

से एतित्तो साहाराणं वा पिंडवापं पणिगाइज्जा, ते साहम्मिए आयापुच्छिता जस्स जस्स इच्छदं, तस्स तस्म स्वच्छं स्वच्छं दल्यति, माइह्वाणं मफाये, णो एवं करेज्जा, से तमायाए तस्य गच्छेज्जा, पुवामेव आलोइज्जा-आउसंतो ! सयणा ! संति मम पुरे संयुया वा, तं जहा-आययिण वा जवअणए वा पवत्तो वा थेरे वा गणी वा गणहरे वा ग-णावच्छेइया वा, अविथाई एतंस्सि खदं खदं दाहायि, से-णोवं वयंतं परो वइज्जा-कायं खलु आउनो ! अहापज्जं नि-सरादि, नावड्यं जावड्यं परो वयड, तावड्यं तावड्यं णिसिरे-ज्जा, सव्वमेयं परो वयति, सव्वमेयं णिनिरेज्जा । से एगति-ओ मणुल्लं जोयशजायं पणिगाइहेचा पत्तेमं जोयणेणं पलि-

च्छादिति, वा मते दातियं तं दह्णं सयमातिए एवं आ-यिण वाः जाय वा वच्छइए वा णो खलु मे कस्स पि किं वि दायव्वं सिया, माइह्वाणं मफाये, णो एवं करेज्जा । से त-मायाए तस्य गच्छेज्जा इ पुवामेव ठमाएण हट्टये पणि-गाइं वइइ खलु खलु चिं इ आलोएज्जा, णो किं वि पि-गुइज्जा, से एगतिओ अययं भोयखजायं पणिगाइज्जा, जहंयं इ भोवा विवच्छं विरसमाहारांतं, माइह्वाणं संफासे, णो एवं करेज्जा ।

" से " इत्यादि । स भिक्षुकतरः कश्चित्साधारणं बहूनां सा-मायेन दत्तं, वाशब्दः पूर्वोत्तरायेकृषा पक्षान्तरयोक्तः । पितृह-पातं परिगृह्य तस्माद्यमितकामनापुच्छय एवमेव गोत्रेण नर्ममे तस्मै स्वमनोविक्रया [कदं कदं ति] प्रवर्तनं प्रवृत्तं प्रयच्छता, एवं-च मातृगन्धान् संयुज्यते, तस्मात्तस्यं कुप्यादिति । असाधारण्य-एवासाधारण्यं यद्विषयं तदुच्यते- " से इत्यादि " । स भिक्षु-स्वमेणोयं केवलमेवावाप्तं पिण्डमाशय तत्राचार्योपनिषत् के ग-च्छेत् । तावा तैव वदन्-यथा आमुष्मन् ! ममस ! अस्मि विष्टने मम पुरः संस्तुता यद्गन्धकं प्रजाजनास्वस्वमं विष्टनः, पश्चात् संस्तुता वा यद्गन्धकं अष्टीनं धुनं वा, तत्संक्षिप्तयो वा अन्यत्रावाप्तान्स्वस्व स्वनामप्राप्तम् । तथ्या-आचार्याऽऽयु-यधरः, उपध्यायोऽप्यायकः, सर्वसर्वथायं गेवावृत्तादीं सा-धूनां प्रवर्तकः, संयमादौ सीदनां साधूनां स्थिराकरणात् स्थायि-र, गच्छति ते गणी, यस्मात्तदुच्यते गणी मुञ्चंति साधूनां गृ-हीत्वा पुष्टिहरति स गणधरः । गणावच्छेदकस्तु गच्छति-चित्तकः (अविथाई) यस्मात्तदुच्यते गच्छति । यथा-आह-तेभ्या युष्मदगुह्या (सक्तं सक्तं ति) प्रवृत्तं प्रवृत्तं दास्यामि । त-देव विज्ञातः सन् पर आचार्योदियायममात्मनुजानो ताव-न्मात्रमेव निरुद्धेदायात्, सर्वोऽगुह्या सर्वे वा दद्यादिति । किञ्च- " से " इत्यादि सुगमम्, यावन्नेयं कुपोत् । यच्च कृत्यं तदुच्यते-स भिक्षुस्त्वं पिण्डमादाय तत्राचार्योपनिषत् के गच्छद्, गत्वा च सर्वे यथावस्थितमेव दक्ष्येत, न किञ्चिदगुह्यं प्रच्छादयेदिति । सा-म्यतममदतो मातृस्वामप्रतिवेद्यमाह- " से इत्यादि " । स भिक्षुकतरः कश्चित्साधारण्यं यद्विषयं तदुच्यते ज्ञातजानं परिगृह्णादमेव रसयुष्म-तया भज्जं भज्जं भुञ्ज्या यद्विषयमममात्रादिकं नरपतिशब्द-समाहृत्यानयति, एवं च मातृस्वामं संस्पृष्ट, न त्वैव कुप्यो-दिति ॥ आचा ० २ धृ ० १ अ ० १० उ ० ।

शिर्यं च णं माहावड्कुलं पिंडवापपणियाए अणुपपि-विद्धं केडं दाहिं पिंडेडं उवनिमंतंज्जा-यणं आउसो ! अप-या भुंजति, एगं थेराणं दह्वायि, से य एवं पणिगाइज्जा, थेरा य से अणुगमसिपक्का सिया, जवेव अणुगमसिभाणं थेरे पावेज्जा, तस्येव अणुपपदायवे सिया, नो वेव ए अ-णुगमसिभाणं थेरे पासंज्जा, तं नो अपपणा भुंजेज्जा, नो अणमि दावए, एगंते अणावाए अचिने वड्कासुए थेकि-ल्लं पणिइहेचा पणिमज्जिता परिहिविष्ये सिया । निमं-थं च णं माहावड्कुलं पिंडवापपणियाए अणुपपिद्धं केडं तिडं पिंडेडं उवनिमंतंज्जा-यणं आउसो ! अपपणा भुंजति, दो थेराणं दह्वायि, मे य ते पणिगाइज्जा, थेरा य अणुग-

बेसमाणे सेतं तं चेवं जाव परिद्वियवणे निया । एवं जाव दमहि पिनेहि उवनिमंतेज्जा, एवंपं एगं आउमो । अप्पणा जुंजाहि, नव येरायं दसयाहि, तेसं तं चेवं जाव परिद्वियवणे सिया । निमगं च एं गाहाइकुलं जाव केह दोहि पडिगाइहि उवनिमंतेज्जा-एगं आउमो । अप्पणा पकिजुंजाहि, एगं येरायं दसयाहि, सेय संपदिगाइजेजा तठवण जाव तं नो अप्पणा परिजुंजेजा, नो अक्खसिं दावण, सेतं तं चेवं जाव परिद्वियवणे निया, एवं जाव दसहि पडिगाइहि, एवं जहा पडिगाइवचव्या चणिया, एवं गोच्छगरयहरणचो-लपट्टकवललट्टीमधारगवचव्या जाणियवणा जाव दसहि संयारपडि उवनिमंतेज्जा जाव परिद्वियवणे सिया ।

निमग्यः पुनश्चुदपतिकुलं गृह्युद्यम [विरुवावयमियाय । सि] पिरुदस्य पातो भोजनस्य पात्रं गृहस्थाधिपतम्, तत्र प्रतिष्ठा कानं बुद्धिः, पिरुदपातप्रसक्ता, तथा, पिरुदस्य पाने भ्रम पात्रे भवतिपि बुद्धेरुत्पत्तिः । [उवनिमंतेज्जा सि] जिह्वाः शुद्धा-जेवं पिरुदस्यमस्यभिध्यादित्यर्थः । तत्र च "एगमित्यादि ।" [सं य सि] स पुनर्निमग्यः । [तं ति] स्वधिरपिरुदस्य [यो रा य से सि] । स्थानंराः पुनस्तस्य निमग्यस्य [सिद सि] स्तुत्येवमन्तःस्य । [दावण सि] दयादापण्डा, अद-सादानप्रसक्ताः गृहपात्रा हि पिरुदोऽसौ विचारितस्य विरेष्य यस्य दसो नाम्यस्मै इति (एगंने सि) अना-लोचयजित्ने (अणावाय सि) जनस्तथातवजित्ने (अचित्ते सि) मवेतनाऽऽवतनमात्रं पयस्वन आह- (बहुकासुय सि) बहुया प्रासुक् बहुमासुक्, नथानेन चाऽऽचिरकाहकृते वि-स्तारं दुरावगाहं ब्रह्मप्राणबीजराहिते चेति संशुद्धीने दृष्टव्यमि-ति । (सं य ते सि) स च निमग्यस्तौ स्थानिपारण्डी (पडि-गाइजं च) प्रतिगृह्यादिति । निमग्यप्रस्तावादिदमाह- " नि-मग्यं च यं " इत्यादि । अ० ८ श० ६ उ० । (स्थानं प्रति विशेषः ' गिलाण ' शब्देऽभिन्नमेव भागे ८१३ पृष्ठे गतः) (गोचर-वर्त्तमानाभ्यस्तं प्रति संख्याऽऽलोचना ' आलोचणा ' शब्दे द्वि-तीयभागे ४२३ पृष्ठे, स आराधको विराजको वेति ' आरा-धना ' शब्दे द्वितीयभागे ३७७ पृष्ठे, आराधना च ' आरा-धना ' शब्दे द्वितीयभागे ३८६ पृष्ठे प्रत्ययः)

(५५) गोचरे भोजनविधिराह-

सिया य गोरगमओ, इच्छेज्जा परिजोअुजं ।

कोहणं भित्तिमूलं वा, पन्निसेहिचाण कासुणं । ८३ ॥

स्वाकदाविज्ञेयचराग्रगतं ग्रामान्तरं जिह्वां प्रविष्ट इच्छेत्परि-मोक्तं पानादिविपासार्थं निभृतः सन्, तत्र माधुस्यस्यमावे काष्ठकं शृण्वद्वमरादि, निमित्तं वा कुक्कैदद्यात्, प्रत्युपेक्ष्य अकृपा, प्रमृश्य च रजोहरणेन, प्रासुक् बीजादिरहितं चेति सूत्रार्थः । ८३ ॥

तत्र-

आणुवित्तु मेधावी, पडिच्छमिम्म संतुदं ।

इत्थं संपपाजित्ता, तस्य जुंजिज्ज संजए । ८३ ॥

अनुद्भूतं सामारिकपरिहारतो विभक्षणव्याजेन तत्त्वचिन्म-

मवग्रहं, मेधावी साधुः, प्रतिपद्ये तत्र काष्ठकादौ, संवृत उपयु-क्तः सन्साधुः, ईयाप्रतिक्रमणं कृत्वा, तदनु हस्तकं मुखपक्षिका-कपय, आदायेति वाक्यशेषः । संप्रमृश्य विधिना तेन काव्यं, तत्र लुब्धजीतं संपन्नः, रागद्वेषावप्राकृत्येति सूत्रार्थः । ८३ ॥

तस्य से जुंजमाणासन्, अद्विष्टं वंद्यो सिया ।

तणकडमकरं चावि, अन्नं वा वि तहाविहं । ८४ ॥

तत्र काष्ठकादौ ' से ' तस्य साधोर्जुनानस्य अस्थि, कण्टको वा स्यात्, कथांश्च गृह्णीयां प्रमादोपाय, कारणशृङ्गे पुक्ल एवेत्यन्वये, तुलकाष्ठशृङ्गरादि चापि स्यात्, उचितभोजनं अन्व-द्वाऽपि तथोचितं यद्वरककटकादौ सुत्रार्थः । ८४ ॥

तं उक्खिवित्तु न निस्सिरे, आमएण न छुएण ।

हस्येण य गहेऊयं, तं एगंतमवक्कणं । ८५ ॥

तद्वद्वगदि उल्लिख्य हस्तेन यत्र काचिन्न निक्षिपेत्, तथाऽऽ-स्येन मुञ्चन् भोजक्ये, अगि तु इत्थेन गृहीत्वा तद्वस्थ्यादि एकान्तमवकाशेति सूत्रार्थः । ८५ ॥

एगंतमवक्कमिन्ना, अविचं पडिलेहिद्या ।

जयं परिछेज्जा, परिद्वण पडिक्के । ८६ ॥

एकात्मवक्कम्य, अविचं प्रत्युपेक्ष्य यत् प्रतिष्ठापयेत्, प्रतिष्ठा-य प्रतिष्ठापयति, भावार्थः पूर्ववच्चैति सूत्रार्थः । ८६ ॥

(५६) गोचरादागमनम् । वसतिमधिकृत्य भोजन-विधिराह-

सिया य भिक्खु इच्छेज्जा, निज्जनागम् जुत्तुयं ।

सपिडपायमागम्, उंनुयं से पडिसेहिद्या । ८७ ॥

स्वाकदाविस्तम्यकारणाभावं सति भिक्षुरिच्छेत् शृण्वं वस-निमागस्य परिमोक्तम् । तत्राऽयं विधिः-सह पिरुदपात्रेन विष्णु-रुसमुद्गानाऽऽगम्य, वसतिमिति गम्यते, तत्र बहिरेवांशुदुक्स्थानं प्रत्युपेक्ष्य, विधिना तत्रस्थः पिरुदपात्रं शोषयदिति सूत्रार्थः ॥ ८७ ॥

तत उक्खेय-

विणएयं पविस्सिन्ना, सगासे गुणो मुणी ।

इरियावद्विपमायाय, आगमो य पडिक्के । ८८ ॥

विशोध्य (पवडं बहिविजनेन मेदेविकी) नमः कृताभ्रमलोभ्यः' अञ्जलिकरणं कृत्वा, प्रविश्य, वसतिमिति गम्यते । सत्काशे गुरोर्भूतः, गुरुसमीपे इत्यर्थः । ईशोर्पादकीमाहाय ' इच्छामि पडिक्केमिदं इरियावद्विपमाय ' इत्यादि पठित्वा सूत्रम् । आ-गतस्य गुरुसमीपं प्रतिक्रमेत्, कार्योत्सर्गं कुर्यादिति सूत्रार्थः ।

(५७) गोचरादिबाराहोचनम्-

आनोच्चाण निस्सेसं, अद्वयारं नडक्कमं ।

गमणागमयं चेव, जसे पाणे च संजए । ८९ ॥

तत्र कार्योत्सर्गे आभोग्यत्वा इत्येव निःशेषमतिचारं व-द्याकम् परिपाठ्या, कस्याह-गमनागमनयोश्चैव, गमने गच्छतः, आगमने आगच्छतो योऽतिचारः, तथा अरुपानयोश्च, जस्य पाने च योऽतिचारः, तं संयतः साधुः कार्योत्सर्गस्थो हृदये स्थापयदिति सूत्रार्थः । ८९ ॥ ४०१ उ० (अत्र कांटेदुक् स्थापयेद् लुब्धजीतं येन बहुविचारः ' परिछवणा ' शब्दे वक्ष्यते) वासावातं पञ्जोसविषाणं नो कण्ठं निगम्याण वा निर्ग-

धीया वा अपारिन्त्येष अपरिन्त्यस्य अद्वाप असत्तां वा
पाणं वा स्थायं वा सायं वापञ्चाय पमिगादिहप ॥५०॥ से
किमाहु भंत ॥ इच्छा परो अपरिणप ऋजिजा, इच्छा परो
न रुजिजजा ॥ ४१ ॥

“वासवायसं” इत्यादिः “न सुंजिजेति” वायस्युपह्वयम् । तत्र
“अपरिणप्ये” इत्यादि । “म्वं मयं योग्यमशुभं आनये” इति
अपरिणतेन अद्वापिनं साधुना “अहं तत्र योग्यम् अशानादि
आनेभ्ये” इत्यपरिणतस्य अद्वापिनस्य साधोः (अद्वापं सि)
अर्थाय कृते अशानादि परिषदां तु न कवयेत् ॥ ४० ॥ अत्र शिष्यः
पृच्छति- (से किमाहु भंते सि) तत्कृणो भवन् ॥ ? । गुरुवाह-
“इच्छेयादि । ” इच्छा चेवस्ति तदा परो वदयन्मीनं स भु-
ञ्जीत, इच्छा न चेत्तदा न भुञ्जीत, प्रत्युतेवं वदन्-कनोत्तमा-
क्षीय वरदाया आनीतम् । किं च-अनिच्छया दासिपयतमेव
छन्दे तदा अजीर्णादिना बाधा स्यात्, परिछापने च वचान्
स्वमित्तरीलैरुपादोषः स्यात्, तस्मात्पृष्ट्वा आनेयम् ॥ ४१ ॥
कवप-० ६ क्षण ।

उगम उपापण्य-सणार्हे बायाल ह्येति अवराहा ।
मोहेऽं समुदायं, पवित्रं वचनम् वसति ॥ ७६९ ॥
एवं साधारणमोत्याद्वैतसाभिहितारिमुत्तराधा भव-
न्ति । तैः समुदायं भिक्षां शोचयित्वा विविच्य ते ततः ‘पटि-
करणे’ लब्धं सति अन्तर्द्वैतं वसति प्रयति ॥ ७६९ ॥
इदानीं तज्जं गृहीतं सत् शोचयित्वा वसति प्रवि-
शति, केतु स्थानेप्यत आह-

अथवा देउले वा, असह्य आवस्मगस वा दारे ।
संसचकंटाई, मोहेउमुवस्तं पविने ॥ ७६६ ॥
पृथीका अकमुवाअयामिमुको अजस्तद्व्यपुष्टे तत्तज्जं प्रत्युपेय
लतां वसति प्रविशति, तदभावे देवकुले वा, तदसनि-यदि गृहा-
द्विनामनवस्तवोपाध्वद्वारे संसचं तसैः, कष्टकैवो यद् व्यातं,
सत् शोचयित्वा मोक्ष संसकादिजन्तं, तत् उपाध्वं प्रविश-
ति ॥ ७६६ ॥

एवं तस्य प्रत्युपेयतः कदाचित् संसचं भवति, तत्र
किं करोतीत्यत आह-
संसचं ततो चिच्य, परिछाविता पुष्पो दगं मेहे ॥
कारणे मचगगदियं, उगादिहं उद्ध पविसेयया ॥ ७६७ ॥
यदि तत्र संसचं वानकं जयेत्, ततो इस्मादेव स्थानात् प्रतिष्ठाप्य
पुनरप्यप्युक्तं श्रुयते, तथा ग्लानाधिकारेण च मानकं यद्
गृहीतमासीत् तत्तद्व्यपुष्टं प्रविशति प्रविशति । ततस्तस्य साधु-
निराधवातम्-यदुत ग्लानस्थान्यद् लब्धिमतां निष्कारणं
मात्रकोपयोगं परिहृत्, निष्कारणमात्रकोपयोगे च प्रमादा
भवति, एवमसौ परिछेदे सति अने प्रविशति उपाध-
व ॥ ७६७ ॥

अथानुक्तं भवति, ततः परिछाप्य किं करोति?, इत्यत आह-
गामेय काले जाणे, पटुपमाणे इवंति भंगदा ।
काले अ पटुपति त-त्य वडिण सेसप जयया ॥ ७६८ ॥
यत्र ग्रामं पर्याप्यते, काञ्चन पर्याप्यते, ग्राजं च पर्याप्यते,
व्यवसायिकेण पर्याप्यमाणे सति, पञ्चयानिपया अष्टौ अङ्गका

प्रचरति । तेषां च अङ्गकानां मध्ये वास्मिन् अङ्गकं काशो न प-
र्याप्यते, तस्मिन् चरति एव शेषेषु चतुर्मात्रकेषु अजनां विक्-
सनां करोति ॥ ७६८ ॥

इदानीं सज्जनां दृश्यसाह-
अन्नं च वष मायं, अष्टं भाणं च मेहेह सड कासे ।
एवमे विष्टे ह्ये-वष य भये तेसरे नियते ॥ ७६९ ॥
अन्यं ग्रामं वा अजति काशं पर्याप्यमाणे, अन्यं च ग्राजं
गृह्णाति पर्याप्यमाणे काले, सति, एवं प्रथमभङ्गकं, द्वितीयं च,
तृते पञ्चमे अङ्गकं च अजनां सेयनां करोति कालं सति, तेषु
अङ्गकेषु काशो न पर्याप्यते तेषु निवार्यते, तेषु न मन्तव्यं नि-
काया इत्यर्थः । स च पर्याप्यमाणकाशो द्विधा-जघन्यः,
उत्कृष्टः ॥ ७६९ ॥

तत्र जघन्यप्रतिपादनायाऽऽह-
योसिह मागयाणं, वसु भाविरे मचप च तूमिति ।
पादिलेह अणत्यमिप, सेसऽणमिप जहन्तो ॥ ७७० ॥
संज्ञां व्युत्पन्नं आगतानां, मानकं च, यस्मिंस्तथां गृहीत्या गत
आसीत्तथापार्थं, तस्मिन् उच्चापितशोचिने सति, अमिचि-
क-कायिकतुम्ही द्वादश स्थानेनमानं, संहारतुम्ही द्वादश स्थ-
गिहलाने, काशतुम्ही त्राणि स्थानेनमानं, एवमस्मिन् त्रिभि-
तये प्रत्युपेक्षिते सति, यदाऽस्तनमनं भवति अस्मिन् प्रदेशे, (से-
सअर्थाभिने सि) शोचोपाधि वस्तमिने आर्हास्यं प्रत्युपेक्षितं,
यदा अमिचिपतुम्ही काल इति स जघन्य इति ॥ ७७० ॥

इदानीमुत्कृष्टकाशप्रतिपादनायाऽऽह-
जुचे विचारतुम्ही, मयाऽऽगयाणं तु जहप उगाहे ।
चरियापे पोरिसोए, उक्कासो सेमे यज्जमयो ॥ ७७१ ॥
जुके सति विचारतुम्ही संहारतुम्ही गत्वा आगतानां यथा उद्ग्र-
हे आगच्छति चरमपोरिणी कथुपग्रहः, अथ वा-चरमपोरिणी
पादोनकथुपग्रहो यथा आगच्छति, यस्यां बलायाव, अयमु-
त्कृष्टः काशः शेषस्त्वय्यो मध्यमकाश इति ॥ ७७१ ॥

तेन च भिक्षामादित्वा विनिवृत्त्य प्रविशता किं कसंयम आह-
पायपमज्जा निस्सी-हीया तिभि उ करे एवेममि ।
अंजासि ठाणविमोही, दंम उवाइस्स निरंसेवो ॥ ७७२ ॥
अहिरेव वसनेः पादौ प्रमाजयति, निषेधिकाश्रित्यं करोति
प्रविशन्, पुनश्च गुरोः पुरस्ताद्वज्रलिनामस्कारं करोति “ममो
कमासमणमिति” तथा प्रविष्टश्च स्थानं विशोध्यति, तत्र
एककस्यापेयं निक्षेपं करोति ॥ ७७२ ॥

इदानीमन्येषां वायां आप्यकारो व्याचयानवसाह-
एवं पटुपणसे, पावसउ तिनि य निशिहिया ह्येति ।
अगहारं मजे, एवेसे पाए असागरिपे ॥ ७७३ ॥

एवं प्रत्युपेयने ह्येते सति अने प्रविशानस्तिक्तो निषेधिका-
भवति । कः, अग्रहारे प्रथमा, तथा द्वितीया मध्यमदेशो भवतः,
प्रदेशे च मूलद्वारस्य तृतीया निषेधिकां करोति, पादौ च
प्रमाजयति, यदि कश्चित्सागारिको न भवति । अथ तत्र सागा-
रिका भवति, ततः वरहकाशमन्ते प्रमाजयन् करोति । अथ
अग्रमन्तेऽपि प्रवति-द्वितीयनिषेधिकास्थानेऽपि जनां सागा-
रिका, ततः मध्ये प्रविष्ट्य प्रमाजयति पादौ, अनेन कारणेन प-

आज्ञाप्यकारेण पादप्रमार्जनं व्याख्यातव्यं, येन तदनियतं वर्तते, विधीयताम्बुजान् स्वयं कारणवशात् संन्यसतांति ॥ ७७३ ॥

इदानीमज्ञाप्यवयवं व्याख्यातव्यमाह-

इत्युस्सेहो तीस-प्याणायं बाह्मो नमोकारो ।

गुरुजायणे य माए, बायायै णमो न उस्सेहो ॥ ७७४ ॥

इत्येवमुक्त्वा नमस्कारार्थं 'करोति, शशिप्रणमनं करोति, बाबा च "नमो ब्रह्मात्मनाय" इत्येवं नमस्कारं करोति । 'अथ तद्गुरु विज्ञानमात्रं भवति, सावकं च गुरु गृहीतमङ्गुलीभिः, तत्क्षेत्रं शुश्रूषा भाजनं सातं शिरसा प्रणम्य करोति, बाबा नमो इत्येवं कृते, इत्येवमुक्त्वा न करोति, यतोऽस्ती गुरोर्नामकस्यायो इत्यो ब्रह्म-संघारणार्थं तत्क्षेत्रं मोक्षयं करोति ॥ ७७४ ॥ ओषणं (गुरवे निवेद्यैव मुञ्चतांति चेति "ओषण" शब्दे बद्धवते)

(५८) गोचरालिखारं प्रायश्चित्तमाह-

गोयमा ! जेणं भिक्खुं पिन्देतणाभिहिण्णं विहिंया
अदीवणपणास बज्जतो बायडुरियाई, पाये व दग्गम-
हियं ओवायं विनयं स्वाणं रमो गिद्धवईलं व संकट्टाणं
वि बज्जतो पंचसमियतिगुत्तो गोयचरियाण पाहुमियं
न पमियरिया, तस्स ए चउत्तयं पायच्छिन्नं उवह-
मेजा । जइ णं नो अन्नचट्ठी उवणकुलेणु पविसे, स्वणं
सहसा पमिडुत्तं पमिडाहियं तं तत्तत्ताणं ण पारिट्ठेयं, नि-
रुवइये वईले स्वणं अक्कपं पमिडाहेजा, चउत्ताय जहा-
जांगं कण्ठं वा पमिडेइ उवडावणं, गोयचरियाडो कट्ठं वा
विकटं वा उजयकट्ठं वा पर्यावेज वा, उदीरेज वा, कट्टेज
वा, निसामेज वा, कट्ठं गोवरमागो य, जचं वा पाणं वा ने-
सज्जं वा, ने जेणं चित्तियं, जं जहा व चित्ते, जं जहा व पमिग्ग-
हियं, तं तद्वा सव्वं आलोएउजा पुरिमइ, रियाए अपपि-
कैताए जचपायाइयं आलोएउजा पुरिमइ । महा० ७ अ० ॥

(गोचरालिखारप्रतिक्रमणं 'पट्टिक्रमण' शब्दे एव स्थ-
चिरकल्पिकस्य भिक्षुणाधिकृतः । जिनकल्पिकस्य तु 'जि-
नकर्त्तव्य' शब्दे)

(५९) निरुपेय्यानां तु भिक्षाविधेरवयव-

अथ भिक्षानिर्गमस्वरसभिक्षासुराह-

दो थेरि तरुणि थेरी, दोभि उ तरुणं उ पक्खिया तरुणी ।

चउरो अ अणुगयाया, तत्तय वि आणाइणो दोसा ॥

अथ गुरुनियोगतः चूर्णितं व लिख्यते-"जति शोभि थेरीभो नम-
स्सुद्धीनं निजकलस वा, तरुणा थेरी व जति वा, दो तरुणी
उ निगच्छति वा, एसा थेरी जति निगच्छति वा, पक्खिया तरुणी
जति निगच्छति वा ।" तथाऽप्याह्वयो दोषाः ।

कुत इत्याह-

चउकथं नोअरइ, संका दोसा य थेरियाणं पि ।

कुट्टिणिसहिता बीए, ति पुच तक्कण चउत्तीसु ॥

दोषहं थेरीणं दोसा-कुडे चमिअरइस्वीउ होजा, संका, वा, कि, मन्ने-केणइ पुसिकिचयेण निउसिया उ अलं कणिजाउ सि
काउं, तरुणी थेरी य, कामो भनेजा-कुट्टिणिसहिता हिउति
चित्तिव, तिपगारे निगमस्स-दो तरुणीभो बुलीभो संजावि-
२५४

जति, एसा पि थेरी बुली संभाषिज्जति, एसा तरुणी तक्कणिया" ॥

ब्रह्मादेते दोषाः तस्मादयं विधिः-

पुरतो य भग्गतो वा, थेरीक भोहं होति तरुणीउ ।

अइगयणे निगमण्णे, एस विट्ठी होइ कायच्चा ॥

पुरतो मार्गतत्त्व इत्यधिरा जवन्ति, मध्यजाने तरुण्याः, एवं बह्वी-
नां संयुज पयंठन् । मायुक्तम्, अद्यप्येन तु निष्कः सखिच पयंठति,
तथैका इत्यधिरा पुरतो, द्वितीया इत्यादिरैव पृष्ठतः, तृतीया तच-
थी तयोर्द्वयोरपि मध्ये, एवमनिगमने गृहपानगृहप्रवेशे, निर्गम-
ने च, तत एव निर्गमे एव विधिः कस्मैष्यो प्रवर्तते ।

कुत इति चेत्पुन्यते-

निगमादुसंक्कणिजा, अतक्कणिजा य साए-तरुणाणं ।

अभोअरक्कलेसए, बीसत्तय पेवेसकिरियाए ॥

शिक्षाद्वयः पयंठन्त्योऽङ्गुलीया प्रवेष्टुम्, आगततत्त्वानां च अतर्क-
नीया अमनिलक्षणीया भवन्ति । उपरक्तवस्त्रवि च इवान्तर्भाषिषु
अन्योऽन्यं सुखंनैव रक्तसं कुर्वन्ति, एषां च सम्पत्क शोधयन्ति,
विश्वस्तास्य सत्यो गृहकृद्भिषु प्रवेशनिर्गमादिक्रियाः कुर्वन्ति ।

यथ काष्ठको मयलत्रायं विधिः-

थेरी कोइगदारं, तरुणी पुण होइ तीरं णो दूरे ।

विउप किट्ठं वारवाहं, पत्थिययरक्कणट्टाए ॥

यथा इत्यधिरा कोट्टयेऽव्यापारकस्य द्वारे, मरुती पुनस्तस्याः
इत्यधिराया नातिदूरे प्रवेशः, या तु द्वितीया 'किट्ठं' इत्यधिरा, सा
द्वारस्य बाहिस्तुष्टाति । किमप्येतिम्याह-प्रत्यनीकः, तस्य रक्ता-
र्थ, यदि कोऽप्युपसर्गं कुर्यात्, तदा सुखंनैव बाधं कृत्वा स नि-
वार्यते ।

जाणंति तव्विहकत्तं, संवुद्धीए चरित्त अमोअं ।

ओराअ निच्छ होयं, खुज्ज तवो आउल्लं सहसा ॥

तद्विधानि तादृशानि संभावनीयोपपन्नानि कुलानि सम्पत्
जानन्ति, ज्ञान्ताऽथ प्रथमत एव परिहरन्ति । अन्योऽन्यं परस्परं
संकुष्टा संमत्या चरेयुर्निष्कार्यो पयंटेयुः, सा त्वचसंसत्यां प-
यंटेय परस्परसंलक्षणादयो दोषाः । या च उदारो कपातिशयवृ-
क्ता संयतो, सा नित्यमेव लोकमात्मना करोति (खुज्ज सि)
तस्याः सुप्रवक्ष्य कुञ्जकणी स्वापयितव्या, तपस्वतुर्थायै सा
कारायणाया, आकुञ्ज जनाकीं बह्वीभिश्च सहयाभिः सहिता
सा भिक्षादौ हिण्डापनीया ।

अथ तासां बुद्धेव निज्जाट्टे कारणात्तरमाह-

तिपनिइ अदंताओ, गिएऽतसमहिं चिये तिथि ।

संमपवव्वविरुक्कं, देहविरुक्कं च जं दव्वं ॥

त्रिप्रभृत्युद्धे निजामट्टयोऽन्यान्त्यस्मिन् पृथक् पृथक् भाजने,
ब्रह्मः प्रायुक्तकारणयेल्लया कारणात्तरयोऽन्तर्गते । अयूनि
वीथि इत्यादि सुखंनैव पृष्ठन्ति । तद्यथा-संयमकस्यविरुद्धो,
देहविरुद्धं च यत्त द्रव्यम् ।

यताम्येव प्रतिपाद्यन्ति-

पालं कल्लहसागा, भुग्गयं च, मगरासुप्पीसं ।

संसज्जतां उ अचिरा, तं पिय नियमा दुरोसाय ॥

पात्रद्वारां महाराष्ट्रदौ प्रसिद्धं, लण्णयाकं कौसुमभाजनकम् ।

एते श्रव्योऽयं मिलिते सूक्ष्मजन्तुभिः संसृज्येते, यच्च सुकृत्त-
म, उपलक्ष्यत्वाद्यन्वयं विद्वत्, तत्पद्मान्तरसोमिधं सदाचि-
रादेव सूक्ष्मजन्तुभिः संसृज्यते, संसृक्तं च नियमात्, "एकं ब्रौ
होवी समग्रहौ द्विदोषम्" तस्मै, द्विदोषम् भवति, संयमोपघा-
ताप्रमोपघातकयं दोषद्वयं करोतीत्यर्थः ।

दाहि तिमिराई उभयं, पय सोधीरा य हूँति य विरुद्धा ।

देहस्स विरुद्धं पुण, सीउएहाणं समाग्रोमो ।

द्विधैस्ते, आदिशब्दाद्यन्वयद्वयुजये मिलितं सद्यपरस्परविरुद्धं,
यच्च पयःसोधीरं दृग्बलकाञ्चिक परस्परं विरुद्धं, एतत् उच्य-
विरुद्धं सन्त्यस्य, देहस्य पुनर्विरुद्धं यः शीतोष्णयोर्द्वययोः पर-
स्परं समाग्रोमः । एतानि पृथक् पृथक् भाजनेषु सूक्ष्मस्थानि
न संयमाद्युपघाताय जायन्ते ।

अपि च-

नतिथि य मामागारं, भाउग्गामो य तासिपम्माजे ।

सीउएहाण्णपा, सारक्खण्णपेक्केकस्स ।

न सन्ति तासां मामाकानि कुलानि-न हि कोऽपि स्त्रीजनं
गृहे प्रविशन्त्यस्यैव निषेधयतीति भावः । मातृग्राम-
नाम-समयपरिभाषया स्त्रीवर्गः, चशब्द एवकारार्थः । नत् कि-
न्तु भवति-स्त्रीवर्ग एव प्रायेण भिक्षादायकः, स च तासां
सर्वतीनामन्यासे स्त्रीत्वसंबन्धमधिहृत्य यस्यात्वासन्नां वनेन,
आतत्त्रिभ्रमतीनामपि पर्यटनीनां सूक्ष्मैव भक्षणं पर्याप्तं
भवति । शीतोष्णप्रद्वयेन च संरक्षणमैकैकस्याः परस्परं कृतं
भवति ।

कथं पुनरिति ? अत आह-

एगत्थ सोयमुसिणं, च एगाहं पाणं च एगत्थ ।

दोसडप्पस्स अगहणे, चिराहणे होविज्जेम दोसा ।।

एकत्र प्रतिगृहे शीते पशुविनं गृह्णति, एकस्मिन्गुण्यम्, एकत्र
च पानकम्, एतच्च तिष्ठणामटनीनां भवति । अथ ये पर्यटतस्तत
एकत्र प्रतिगृहे उष्णं, किन्तीं तु पानकं, परं दोषां कुत्र गृह्णतु ?।
स्यार्थे परित्रोक्तं न कल्पते । अयोध्यामये दोषाऽत्र गृह्णित, तदा
देहविरुद्धं भवति । अथ दोषाश्च न गृह्णति, ततो दोषाश्चस्या-
ग्रहणे चिराटनम्, चिरं पर्यटनीनां तरुणादिद्वयो मागे स्त्रीव-
द् उद्दीपत ।

तथा चासुमेधार्थं दर्शयितुं वेदस्वरूपमाह-

वी पुरिसो अ नपुंसो, वेदो तस्स उग्गोमं पगारा उ ।

कुंऊप दवग्गिरसिसो, पुरदाहसमो जवे तदोआ ।।

वेदस्त्रिधा-स्त्रीवद्, पुरुषवेदो, नपुंसकवेदश्च । तस्य तु त्रिधाऽ-
पि यथाक्रमं त्रिविधस्यापि यथाक्रमममी प्रकाराः स्त्रीवदेः कुंऊ-
मातिसदृशः कर्तव्यमित्युच्यते । यथा-करीषामिन्नरन्ध्रं तदधोग-
स्तं, न परिरुद्धं प्रज्वलति, न वा विध्याययति, चाक्षितस्तु
तरुणादिबोहोप्यते, एवं स्त्रीवेदोऽपि । पुरुषवेदस्तु द्वाभिसदृ-
शः । यथा-द्वाभिरिच्छिनयोगतः सहसैव प्रज्वल्य विष्पापयति,
एवं पुरुषवेदोऽपि । नृनीयो नपुंसकवेदः, स पुराहस्य । यथा-
हि महानगरवादे बाहिः प्रज्वलितः सखाद्वे वा शुष्कं वा सर्वत्र
दीप्यते, एवमेव नपुंसकवेदोऽपि स्त्रियां पुरुषे वा सर्वत्र दीप्यते,
न जोषशाम्यति, इत्थं वेदत्रयलक्षणं दृश्यम् ।

प्रस्तुतयोजनामाह--

जहू कूमा हसई सड, घटिया एवमेव धीवेदो ।

दिप्यई अतिकिहियाण वि, आसिगन-छेदणादीही ।।

यथा कुंकुमाभिर्घटितः सन् (हसइ चि) वेदोप्यते, एवमेव स्त्री-
वेदोऽप्यलिङ्गनच्छेदनादिभिरुदीरितः स्थविराशामपि दीप्यते,
किं पुनस्तकणीनामित्युच्यते ।

आह-स्थविराणां कथं वेदोदीपनं भवतीत्युच्यते-

न वत्रो इत्थ पमायं, न तवारिसिचं सुयं न परियाग्रो ।

अविक्खीएग्गिमे वेदे, धीसिगं सव्वहा रक्खं ।।

न वयो वाङ्मनादिकमत्र विचारे प्रमाणं, न वा तपस्वित्वमनशना-
दितपःकर्मकारिता, न वा बुभुक्षापारादिकं सुबलव्यवसाहृतं,
न वा पर्यायो क्षाणीय-प्रमत्त्याकाललक्षणः । एतेषु सारस्वपि
वेदोद्यो मवेदोद्यर्थः । अपि च-क्षीणं यं वेदे स्त्रीभिः स्त्रीभिर्ज्ञं
संबंधा रक्ष्यम् । अत एव स्त्री केष्विषयोक्त्यामायिकोपकरणप्रा-
ख्यादितनां करोतीति भावः ।

आह-यदि ताः स्नानादिपरिकर्मरहिताः, नतः किं-

कोऽपि तासु रागे व्रजति, येनैवं यतना क्रियते ?,

उच्यते-

कामं तवस्सिणीओ, एहाणुवहणविकारविरयाओ ।

तह वि य सुपाउआणं, अपसणाणं चिमं होइ ।।

काममनुमत्तं यथा तर्पस्वयः स्नानोद्धेतनविकारविरताः, तथापि
सुमावृतानां नित्यमेव बहुभिरपकरणैराच्छादितानां, अथ्येयणा-
नां वा व्यापाराणां, इह मनस्तरमेव बह्व्ययमां शरीरसौन्दर्ये
भवति ।

तदेवाह-

रूवं वन्नो सुकुमा-रया य निद्धच्छवी य अंगणं ।

होति किर सन्निरोहे, अउजाणं तवे चरंतीण ।।

कपमाकृतिः, वणो गौरववादिः, सुकुमारता कोमलरूपशोभा, स्नि-
ग्धता च कान्तिमयी त्रयैस्त्वक्, अङ्गानां शरीराययबाधामिति ।
नीरुपादीनि आर्यिकाणां स्नानरोधे बहुप्रकारेण प्रायशः विप्र-
माणानां भवति । ततो निर्गुणकयुक्ता पूर्वोक्तानां सा यतनेति ।
वृ० १ उ० ।

(१०) सर्वसंपत्कथादिभिन्नानिरूपणम्-

त्रिधा जिज्ञासपि तत्राऽऽद्या, सर्वसंपत्करी मता ।

द्वितीया पौरुषप्री स्यात्, तृतिचिज्ञा तथाऽन्तिमा ।। ए॥

त्रिधेत्यादि व्यवकः ।। ए॥

सदाऽनारम्भहेतुर्गो, सा भिक्षा प्रथमा स्मृता ।

एकबाहिः कथ्यमुनी, सदाऽनारम्भिता पुनः ।। १० ।।

(संहति) सदा अनारम्भस्य हेतुर्गो भिक्षा, सा प्रथमा, सर्वसं-
पत्करी स्मृतानां हेतुत्वं च सदाऽऽरम्भपरिहारेण, सदाऽनारम्भ-
गुणानुकीर्णनादिव्यक्त्यपरिणामविशेषादित्यतस्तथा वा । सदाऽ-
नारम्भमा तु-एकबाहे उच्यमुनी संयिज्ञापात्रिकरूपे न संभवति ।
इदमुपलक्षणम्-यदादृशी प्रतिमां प्रतिपश्यत्य भ्रमणोपासकस्यापि
प्रतिमाकालावधिकत्वाद्नारम्भजनकत्वस्य न तत्संभवः, न च त-
द्भक्षायाः सर्वसंपत्करीकल्पस्याप्येव नित्यताः । इत्थं द्वि-
यथापात्रिज्ञासर्वसंपत्करीयमिति व्यवहारोपपत्त्येऽपि च

पौरुषघ्नीत्यादि, व्यवहारानुपादान्तात् । तथा च—“यत्स्थित्याना-
दिपुत्रो यो, गुणोद्भावां व्यवस्थितः । सदाभारस्मिन्नस्तस्य, स-
र्वसंपाकरी मत्ता” ॥ १ ॥ इत्यादिवाच्यमात्रमिषान् संयमाजिप्रा-
येणैव, जिनकल्पिकायै गुणाद्वाव्यवस्थितत्वादेरेव सदाभार-
स्मिन्नस्तस्य फलन एव प्रदधातात् । अन्यथा—अज्ञानानुयमापसे-
र्प्रेयसर्वसंपाकरीमुपेक्ष्य भावसर्वसंपत्करीज्ञानमेव वा कृ-
तमिदमिति यथातन्त्रं भावनीयम् ॥ १० ॥

दीक्षाविरोधिनी जिज्ञा, पौरुषघ्नी प्रकीर्तिता ।

धर्मलाघवमेव स्यात्, तथा पीनस्य जीवतः ॥ ११ ॥

(दीक्षेति) दीक्षाया विरोधिनी दीक्षावरणकर्मव्यवहारिकी
मिक्षा पौरुषघ्नी प्रकीर्तिता, नया, जीवतः पीनस्य पुष्टाक्षस्य च-
र्मलाघवमेव स्यात् । तथाहि—गृहीतव्रतः पृथिव्यापुष्पमर्मेन
सुखोद्भूजोविगुणनिन्यवा च मिज्ञां शुद्धं स्वस्व परेषां च धर्म-
स्य सत्पुतामेवापादयति । तथा गृहस्थोऽपि यः सदाभारम्भ-
पेक्षित्यायां मिज्ञायां तद्विहितमात्रानामाकलयति मोक्षमाधायति,
सोऽप्यनुचितकारिणोऽमी अस्वादेना इति शास्त्रानावर्णवादेन
धर्मलघुतामेवाऽऽपादयतीति । तदिदमुक्तम्—

“प्रमत्तोऽपि प्रतिपन्नो यः—स्तत्रिदोषेन वर्तते ।

असदाभारस्मिन्नस्तस्य, पौरुषघ्नीति कीर्तिता ॥ १ ॥

धर्मलाघवकृत्युद्धे, मिज्ञायां प्रवृत्तम् ।

करोति वैभ्यापीनाङ्गः, पौरुषं हन्ति केशलम् ॥ २ ॥”

अत्र प्रतिमाप्रतिपन्नमिज्ञायां दीक्षाविरोधित्वाभावादेव नाति-
व्याप्तिरिति प्रयेयम् ॥ ११ ॥

क्रियान्तरामर्शस्तत्र—प्रयुक्ता वृत्तिसंज्ञिका ।

हान्तादिधिष्यं सिद्ध—पुत्रादिविषयि केषुचित् ॥ १२ ॥

(क्रियान्तरेति) क्रियान्तरासमर्थत्वेन प्रयुक्ता, न तु मोक्षेन,
आरिचशुद्धिच्छया वा, वृत्तिसंज्ञिका मिज्ञा जवति; इयं च दी-
माभ्यादिषु संनयति । यदाह—

“निस्त्राण्यप्यङ्गो ये तु, न शका वै क्रियान्तरे ।

जिज्ञासमर्शं वृषये, वृत्तिसंज्ञेयमुच्यते ॥ १ ॥

नातिदुष्टाऽपि आमीया—मेया स्वाक्ष ह्यमी तथा ।

अनुकम्पानिमित्तत्वाद्, धर्मलाघवकारिणः ॥ २ ॥”

तथा सिद्धपुत्रादिविषयि केषुचिद्वृत्तिसंज्ञिका संभवति । आदि-
मा साक्षिकप्रदः, दीमादिविद्वत्पदवाच्यत्वाच्चैषां पुत्रशुक्तिः । व-
यं चोत्पन्नजिता अमी जिनागमे जिज्जुकाः । यतो व्यवहार-
वृषयामुक्तम्—“को अणुसाक्षिणो ए पण्डितियको सो साक्षवि-
जसणेण वा सिद्धपुत्तसणेण वा अल्लुठ कच्चि काणं ।
साक्षिणो नाम—सिद्धमुक्तो अरजोहत्तो अज्ञाडयाहिं नि-
क्खं हिंरुह, अमज्जो वा । सिद्धपुत्तो नाम—सवात्तमो
निक्खं हिंरुह वा, न वा, वराक्कहिं वेत्तिस्सं करक, झड्ढि वा
धरेति सि ।” केषुचिद्विषयेन च उपप्रसजितत्वेन क्रियान्तरास-
मर्थत्वेन शुद्ध्यते । येषां पुनरत्यन्तावधर्माङ्गणां संभेगातिशयेन
प्रमत्तोऽपि प्रतिप्रतिबन्धमेव मानसं, तेवमाचार्य मिज्ञा । एतद्व्यति-
रिक्तानामसदाभारमाणां च पौरुषघ्नेयं “तत्तं पुनरिह केवसि-
नो विदन्ति” इत्येकवृत्तिसिद्धवचनं च तेषां नियतमाध्यापिकास-
वकमित्यवधेयम् ॥ १२ ॥

अन्याभाधेन सामर्थ्यं, मुख्यया जित्वाऽऽश्रितम् ।

शुद्धतः पिएदमकृत—मकारितमकल्पितम् ॥ १३ ॥

[अभ्येति] अन्येषां स्वव्यतिरिक्तानां दायकानामाभावेनाऽपी-
कनेव मुख्यया सर्वसम्पत्करो मिज्ञाया, अतिवज्रमरयत्, अकृत-
मकारितमकल्पितं च पिएदं शुद्धतः । सामर्थ्यं आरितसम्पत्करो
पूर्यस्थं भवति । अतिवदित्यनेनाऽऽश्रयनमतिषेधः, तथासत्यभ्या-
हृतदोषप्रसङ्गात् । साधुव्यवस्थार्थमागच्छन्निर्गृहस्थैः पिएजान-
यमेनायं जपिष्यति, तद्वानमनस्य बन्धनाधेन साधयधिप-
एकानयनस्य प्रासङ्गिकत्वादि चेद, तैवमायं मालापदुताधिन-
वारणादिति वदन्ति ॥ १३ ॥

नन्वेवं सर्वगृहस्थानां, गृहे जिज्ञा न युज्यते ।

अनात्मभरणो यव, स्वपरार्थे हि कुर्वते ॥ १४ ॥

(नन्वेवमिति) ननु एवं संकल्पितपिघ्नस्याप्यप्राप्तत्वे सद्गृ-
हस्थानां भोजनप्राप्त्याद्यप्यारिणां गृहे भिक्षा न युज्यते यतो, हि
यतोऽनात्मभरणोऽनुवृत्तमरणो यत्र पाकादिविषयं स्वपरार्थे
कुर्वते । जिज्ञावरदानासंक्षेपेन स्वार्थमेव पाकप्रयत्ने सद्गृह-
स्थमङ्गप्रसङ्गात्, देवतापिषतिधर्मिकैव्योपयोग्येषां भोजनस्य
गृहस्थधर्मस्य भवणात् । न च दानकासारपूर्वं दैत्यवृत्त्या असं-
कल्पितं दानं वाक्यत इत्यपि दृश्यम् ॥ १४ ॥

संकल्पपदविरहो, विषयो यावदार्थिकम् ।

पुण्यार्थिकं च वदता, दृष्टमत्र हि दुर्बलः ॥ १५ ॥

(संकल्पेति) अत्र हि “असंकल्पितः पिएदो यतेम्राहः” इति
वचने हि संकल्पनिर्दृश्य यतिसंप्रदानकत्वप्रकारदानिच्छात्मक-
स्य विरहो दुर्बलः केनेति ? आह—यावदार्थिकं यावदर्थिनिजि-
सन्निपादितम्, पुण्यार्थिकं पुण्ययोगिसन्निपादितं च, पिएदं दुष्टं
वदता अन्यथाकांसकहितवत्तस्य यावदर्थिकपुण्यार्थिकयोः
सत्त्वेन तयोर्माहत्वाऽऽपत्तेः ।

तदाह—

“संकल्पनं विशेषेण, यत्रासौ दुष्ट इत्यपि ।

परिहारो न सम्पन्न इत्याह, यावदर्थिकवादिनः ॥ १ ॥

विषयो चाऽस्य वक्तव्यः, पुण्यार्थं प्रकृतस्य च ।

असंनवाजिधानात् इया—दासत्यानास्तताऽन्यथा” ॥ २ ॥

इति ॥ १५ ॥

तुच्यते विषयोऽजायं, जिज्ञे देये स्वज्ञेयतः ।

संकल्पनं क्रियाकाक्षे, दुष्टं पुष्टमिषयत्वा ॥ १६ ॥

(उच्यते इति) अत्रायं विषय उच्यते, यदुक्त क्रियाकाक्षे पा-
कनिर्जनसमये, स्तोत्रोपाध्यायीयमोहाहं ओदनादिर्जिने-
अतिरिक्ते देये श्रोत्रादी, इत्यस्य “यथावदिह कुटुम्बाय यनाच-
आदिष्यः पुण्यार्थं वेति” विषयनया, पुष्टं संवर्जितम्, संकल्प-
नं दुष्टम्, तदाह—“विभिन्नं देयमाश्रित्य, स्वज्ञेयाद्यत्र वस्तुनि ।
संकल्पनं क्रियाकाक्षे, तदुष्टं विषयोऽजायं” ॥ ११६ ॥ ॥ १६ ॥

अकृतोऽकारितमभ्यान्ते—रसकल्पित एव च ।

यतेः पिएदः समाख्यातो, विमुक्तः शुक्तिकारकः ॥ १७ ॥

अकृतः कथनहननवचनैर्मोक्षतया स्वचमनिर्जितः, एवमेवाका-
रितमभ्याध्यापितः चकारः समुच्चयः, अन्यैः कर्मकारादिजिज्ञासं-
कल्पित एव च कथयतिप्रकारः साधये इदं दाय्यामीत्यनजिज्ञा-
सितः, अन्यैरेव एवकारिणाम्यथाविधिपयस्य साधोपप्राप्तानामा-
ह । आह च—“पिदं असोऽयंनो, अचरितो एष संस्रो मेतिथि ।
आरिचमि अस्तं, सत्त्वा दिक्का निरन्त्यीया” ॥ चकार उ-

कस्मन्मते, अकृतादिपदेन कथयकावयवतदनुमानहननवात्-
नतनुमानयनवाचनतदनुमानसंज्ञाकारोपपद्युक्तता पि-
बन्त्योक्तिः, यतोः पृथिव्यादिसंस्कारप्रयत्नतः पितृ मांवा-
दिः, उपलब्धकृतादिस्य शब्दोपकरणे च समाख्यातो विगत-
रागविशेषकप्रपञ्चार्थे सापेक्षवाचाभाससहस्रवैयर्थ्यनि-
र्गोचनरूपमानसमानमार्गमात्रावधारणकारणैश्चमुक्तिरनुयो-
पपन्नसत्यमिदं हि तस्मै चैवैरिति मान्तराद्यहोषः तेषाम्,
पुनः किञ्चित् पितृ इत्याह-विष्णुः सकलदोषविमुक्तः,
तथा विष्णुत्वादेष शुक्तिकारः कर्मसकलशुद्धिकर्मा-
कारीति । अथवा-कस्मादकृतानिमुक्तः पितरो यनः समाख्यात
इत्याह-विष्णुः विष्णु एव कृतादोषरहित एव शुक्तिकार-
को भवति नान्यो, विष्णुर्गर्भो च यतमभवप्रपञ्चोपचितकर्म-
प्रसपदसत्येति ॥ १ ॥

असंकल्पित एव चेत्पुनश्च, तस्य च परमतेनासंनयमुपदर्श-
यन्नाह-

यो न संकल्पितः पूर्वं, देवमुद्रया कथं नु तम् ।
इदंति कथिदेवं च, सविमुक्तो वृषोदितम् ॥ २ ॥

यः पितृशो नैव संकल्पितोऽयमभिधानः पूर्वं दानकालात्
देवमुद्रया दातव्योऽयं मया निमुद्रय इत्येवंकथाया चिदा, क-
स्मिन्ति केये, 'नु' इति वितके, केन प्रकारेण, कथाञ्जिति यावत्,
सं विदमं इदंति निमुद्रयः प्रयच्छति कथिःकोऽपि दायकः प्रा-
प्तः, न कोऽपि त्वयः । दायार्थमसंकल्पितमस्य असत्त्वेन दानुमय-
कथासिद्धिः अभवः । एवं च अनुमान प्रकरणासंकल्पितस्य देव-
स्यासंभवे सति सौन्दास्यतदपितृपदो विष्णुदो निरवयव इति
षड्गक प्राक्, तद्व्या व्यर्थम्, असंनयमुद्रितं भवितमिति ॥ २ ॥
असंकल्पित एव पितरो प्राप्नो यतोऽस्त्यसत्त्वैवाच्युपगमे
दूषणात्तरमाह-

न चैवं सरुद्रहस्यानां, भिक्षा प्राप्ता गृहेषु यत् ।
स्वपरायं तु ते यत्नं, कुर्वन्ति नान्यथा क्वचित् ॥ ३ ॥

न केवलमसंकल्पितपितृमांसं जनेन व्यर्थं तत् प्रतिपादनं, जि-
ज्ञा च न प्राप्ता सरुद्रहेषु भवतीति वाच्यार्थः । पदार्थसूचक-
मैति प्रतिषेधे, चार्थो दूषणात्तरसमुच्चये पक्षमिति, असंकल्पि-
तपितृमांशुपगमे सति, सरुद्रहस्यानां प्राप्तादिशोनाऽप्यारि-
ता, गृहेषु वेदमशु, भिक्षासमुद्रान्, प्राप्ता प्रादातव्या । कुत एवमे-
तदित्यत्र आह-यत् यस्मात्कारणात्, स्वपरायं तु आत्मजिज्ञा-
स्यरनिमित्तमेव, ते सरुद्रहस्याः यत्नं पाकनिवर्तनप्रयासं, कुर्वन्ते
विद्यन्ति, नान्यथा जिज्ञास्यमानासंकल्पेन, स्वायमेव क्वचित्
कदाचनपि स्वभिन्नमेव पाकप्रयत्नं सरुद्रहस्यायोगादिति ।
यस्मात् स्वकर्माजीवनकुर्येः समानशुभार्थनिर्वाहस्य, शत्रुया-
सिन्धु, देवतापिप्रतिष्ठितसंस्कारोपयोगं, शोभनं भवति गृहस्थ-
यः । अतिथिश्च यतरेपि गच्छति, भोजनकालोपस्थापित्वा-
च्यार्थीत्यर्थः ॥ ३ ॥

पर एवाचार्यमतमाशङ्क्यमानमाह-

संकल्पं च विशेषेण, यत्राऽसौ लुप्त इत्यपि ।
परिहारो न सम्यक् स्यात्, यावदर्थिकवादिनः ॥ ४ ॥

संकल्पमभिमन्यमानं, विशेषेणामुक्तैः साधने भवेवं दातव्य-
मिदं प्रसामाप्ताः यत्र पितरे, अस्मि स एव पितरौ, लुप्ते हो-

यत्राद्यान्त्यः, इत्यपि अयमनन्तरदिनोऽपि, न केवलमसंकल्पित-
विषयानुपगमो न सम्पन्निपिपि, शुद्धार्थः, परिहारः पूर्वं पक्ष-
वाद्युक्तहृषणपरिहरणम्, 'न' नैव, सम्यक् संगतः, स्यान्नवेत् ।
कस्याह-यावदर्थिकवादिनस्तथ, तत्र यावन्तो यद् परिमाणा-
स्ते च तेऽर्थिनाश्च भिक्षुकाद्यो यावदर्थिनाः, ते प्रयोजनं यच्च
निष्पादने स यावदर्थिकः पितरः, इत्यपि परिहायेनया वा-
च्यः सांयवेगोक्तः स तथा, तस्य यावदर्थिकवादिनः, यावदर्थिनि-
मित्तादितपितरपरिहारार्थादित्याज्ञावत् इति भावः ।

यतोऽनिहितम्-

" यावत्तु य मृष्टेन, सासंदिगं जने समुष्टेन ।
समयानं प्रायसं, निम्नं धायं समायत्नं ॥ १ ॥ " इति

तथा-

" मसत्तं पाशं वा वि, आहमं साहमं तदा ।
जं जागिउज सुनेज्जा वा, दाहड्ढा पगमं इमं ॥ २ ॥
तं भवे जलपाशं तु, संजयाण अविपियं ।
दितियं पदिचाहकम्, न मे कप्पह तारिसं ॥ ३ ॥ " इति

पूर्वपक्षे वाच्यमाह-

विषयो वाऽस्य वक्तव्यः, पुण्यार्थं प्रकृतस्य च ।

अमं जवाभिधानात्स्या-दास्यस्याऽज्ञातताऽप्यथा ॥ ५ ॥

यावदर्थिकपरिहारपरिहारार्थादित्याज्ञावत् पूर्वोक्तपरिहरासम्य-
कप्रमनुपगमस्तत्त्वं, नो चाज्ञाप्यो वा गोचरो वा, वागम्यो धि-
क-
र्यापेक्षस्य यावदर्थिकपरिहारस्य वक्तव्यो वाच्यः, अनुमतिविशेषो-
पमाश्रित्य निवर्तिनोऽयं परिहाय इत्येवं गोचरात्परिहारकल्पने-
वायं शक्यः परिहर्तुं, नान्यथा इति भावः । तथा न केवलं याव-
दर्थिकपरिहारस्य विषयो वक्तव्यः । पुण्यार्थं पुण्यानिर्माणं, प्रक-
ृतस्य च निष्पादितस्यापि स वक्तव्यः, यतः पुण्यार्थं प्रकृतस्या-
पि पितरस्य परिहारोऽभ्युपगमस्तत् जज्ञिः । यदाह-" असत्तं
पाशं वा वि, आहमं साहमं तदा ॥ जं जागिउज सुनेज्जा वा,
पुज्जा पगमं इमं " इत्यादि । अशक्यपरिहाराद्यवयवपति, तस्या-
पि विषयविशेषो वाच्य इति प्रायः अथ किञ्चित्वाच्यमभिधाने-
नेत्याचार्यमतमाशङ्कयाह-अन्यथा यावदर्थिकपुण्यमात्रप्रकृत-
पितरयोर्विषयविशेषाप्रतिपादने, आसत्य क्लीरागंल्लभोहो-
क्षतायाऽन्यसकवचनस्यैवास्ति तस्य शास्त्रप्रणेनुरमानमा अ-
ज्ञानोपपत्तेर्नाहितत्वं स्यान्नवेत्, कुत इत्याह-असंनयानिधाना-
त्, अविद्यमानः संक्षेपो यस्य यावदर्थिकपरिहारपरिहारस्य सौ-
ऽसंभवः, न स्यानिधानं । तस्मात्, असंनयस्य तस्य स्वपरायं तु
ते यत्नं कुर्वन्ते, नान्यथेत्यनेन दर्शितं पद्येति पूर्वपक्षः ॥ ५ ॥

अत्रोत्तरमाह-

विभिन्नं देयमाश्रित्य, स्वनोभयाद्यत्र वस्तुनि ।
संकल्पनं किंवाकाले, तदुष्टं विषयोऽनयोः ॥ ६ ॥

विभिन्नमातिरिक्तं, देयं दातव्यमोदादि, आश्रित्याङ्गीकृत्य, कु-
तो विनिर्णयस्याह-स्वनोभयात् विवाहोत्तात्मीयोदादिभोगार्हो-
य, यत्र यस्मिन्, वस्तुनि आश्रयादिवर्षः, संकल्पनमतावधि-
ह कद्रुम्यायैतावत्वार्षिक्यः पुण्यार्थं चेत्पुण्यानिर्माणं, किंवाकाले
पाकनिवर्तनसमये, तदिति यदसंकल्पनं तदुष्टं दोषवद्विष-
यो गोचरोऽनयोः यावदर्थिकपुण्यार्थं प्रकृतयोऽपि, एवंविधसं-
कल्पनमतावधौ परिहायेनोपे परिहायोपचित भाव इति ॥ ६ ॥

सजाय' शब्दे वदयते) "अह जयगोक्षो चंती" प्रका० १ पद । गोक्षो जतुगोक्षः । मूचकस्याचस्य जतुगोक्षाम्नासोपमया भिक्षा-
प्रहृष्टप्रतिपात्के मुमुषुषिकाऽप्ययने, दृश० ।

"अह जयगोक्षो अगति-स्त वागतिदूरे य यावि आसत्ते ।

सकल काष्ठेन तदा, संजमगोक्षो गिरधराय ॥

दूरे अनेसपार्श्वे, इयस्मी तेन संकारं ।

तदा मियसुमीय, चिदिज्जा गोक्षरामागो ॥" दृश० १ अ० ।

कन्तुके, सूत्र० १ सु० ४ अ० २ अ० । कुम्भमेदे, मयद्वेदे, मयनकवृक्षे,

वाच० । "होक्ष गोक्ष वसुधित्ति, पुरितं नयमासत्ते" दृश० ७ अ० ।

आद्य० । "गोलेति" देशविशेषाप्रकाशः कुत्सागमि पुत्रचामप्रजम् ।

आ० १ सु० १ अ० । दृश० । देशीप्रसिद्धो नेतृव्याचकः । दृश०

७ अ० । काव्यपनोमविशेषभूते पुरुषापरत्यके सादिद्वयादौ,

स्या० ७ डा० । साक्षिण्य, दे० ना० २ वर्ग ।

गोक्षरत्नस्य-गोक्षरत्न-न० । १ त० । गोः शुभाश्रमसूचके चिह्न-

भेदे, वाच० । तत्प्रतिपादकशब्दः च । सूत्र० २ सु० २ अ० ।

गोक्षग-गोक्ष-पुं० । वपुर्ले पापापादिसये, अनु० । पिपडे,

सूत्र० २ सु० १ अ० । शीत्यसिक्त्यामुदाहरणम् । आ० म० द्वि० ।

मयिके, आलिङ्गितिके, गुदे च, गन्धरले, कलाये, चिचवायाः

जारजे पुत्रे, वाच० ।

गोक्षगोक्षच्छाया-गोक्षगोक्षच्छाया-छी० । गोक्षेबहुमिर्मिञ्जि-

त्वा निष्पादित एको गोक्षः, स गोक्षगोक्षः, तस्य च्छाया गोक्षगो-

क्षच्छाया, गोक्षेबहुमिर्मिञ्जिन्वा निष्पादितस्यैकस्य गोक्षस्य

ज्यायायाद, चं० प्र० ६ पाहु० ।

गोक्षच्छाया-गोक्षच्छाया-गोक्षमात्रस्य क्वावायाम्, चं० प्र० ६

पाहु० । सु० प्र० ।

गोक्षुज-गोक्षपुञ्ज-पुं० । १ न० । गोक्षोत्करे, सू० प्र० ६ पाहु० ।

चं० प्र० ।

गोक्षपुञ्जच्छाया-गोक्षपुञ्जच्छाया-छी० । क्षोमात्करच्छायाया-

य, सु० प्र० ६ पाहु० । चं० प्र० ।

गोक्षवट-गोक्षवृक्ष-भि० । गोक्षवृक्षे, प० ।

गोक्षवटसमुद्यम-गोक्षवृक्षसमुद्यम-पुं० । गोक्षकाऽऽकारे वृक्ष-

समुद्यमः, म० १० श० ८ डा० ।

गोला-गोदावरी-छी० । "गोलावः" ॥ ८ । १२ । १७४ ॥ इति नि-

पातान्त्रोदाहरः । नदीविशेषः, आ० १ पाद । गोवि, गोदावरीम्,

सामायेन नद्याम्, संख्यायां च । दे० ना० २ वर्ग ।

गोलावसिच्छाया-गोलावसिच्छाया-छी० । गोलावसिच्छाया-

शायिः, तस्य ग्राया गोलावसिच्छाया । गोलावसिच्छाया-

याम्, सु० प्र० ६ पाहु० । चं० प्र० ।

गोक्षिय-गोक्षिक-पुं० । गुरुकरके, व्य० ए अ० ।

गोक्षिक-त्रि० । मथितविकयके, वृ० १ डा० ।

गोक्षिया-गुटिका-छी० । वटिकायां, प० । अनु० ।

गोक्षिका-छी० । वृत्ताऽऽकृतौ बालकीरुनापकरणे, अच० ३ डा०

वार । "तीव दासीय चमो गोक्षियाय भिक्षो, तं च आश्रितं

करिंति वृक्ष पुनरावच्छी जाय" दृश० ३ अ० ।

गोक्षियायण-गोक्षिकायन-पुं० । कौशिकश्रीमद्वैद्योपेले पुत्रे,

सदृश्येण च । स्या० ५ आ० १ डा० ।

गोक्षियालिन-गोक्षिकालिङ्ग-न० । अक्षेपप्रवादिषे, छी० ।

३ प्रति० ।

गोक्षी-गोक्षी-छी० । "रस्य गो वा" ॥ ८ । १४ । ३२६ इति

श्रुतिरूपेणाधिके रस्य स्थाने वा । पार्वत्यम्, "पुनश्च

पुनश्च-वसुधित्ति-गोक्षीचक्षुः-सम्-पति-विं०" ॥ आ० ४ पाद ।

मथिन्वायाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

गोक्षेक्षिया-गोक्षेक्षिका-छी० । गोक्षेक्षेक्षामायासूच्य-

मै, मि० सू० ३ डा० ।

गोक्षेक्ष-गोक्षेक्ष-पुं० । शीत्यमेदे, जी० १ प्रति० ।

गोक्षोमप्यमाण-गोक्षोमप्रमाण-भि० । प्रमाणविशेषः, गोक्षोमप्र-

माणा अपि केशा न दद्यापनीयाः । कक्षर ए कक्ष ।

गोक्ष-गोक्ष-पुं० । देशभेदे, यत्र खलकप्रभे वाणक्यो ब्राह्मणो

जातः । आ० म० द्वि० । आ० सू० । बिम्बाफले, दृश० १ सु०

८ डा० ।

गोक्षस-गोक्षस-पुं० । देशभेदे, यत्र वाणक्यो जातः ।

आ० क० ।

गोक्ष्वा-गोक्ष्वा-छी० । बिम्बाफले, आ० म० प्र० । बिम्बायाम्,

दे० ना० २ वर्ग ।

गोक्ष-गोक्ष-पुं० । छी० । गां पुमि वा पाति रक्षति । पा-कः जाति-

भेदे, स्थिवां जीप् । प्रमाधिकृते, भूरकके च । पुं० । गोक्षस्थले

च । वाच० । गोरकके, उपा० ७ अ० । आ० म० । आ०

सू० । गोपायति, गुप्-प्रच । रक्षके, स्थिवां गौरा० जीप् ।

"शालिगोप्यो जगृधराः" उपकारके, त्रि० । वाच० ।

गोवड-गोपति-पुं० । ६ त० । "गो वड" ॥ ८ । १२ । ३११ इति पद्यः मम

आ० १ पाद । गवेन्द्रे, दृश० १ सु० ६ अ० । गवां वशुनां पत्नी शिवे,

वृषे, लूमिपते, नृपे, श्रीकृष्णे, किरणपते सुव्यं, स्वर्गपते

शके, शूचजनामौषधे, वाच० ।

गोवग्ग-गोवर्ग-त्रि० । गवां समूहे, "परां च ग्रं मर्गं सयं गोवग्गं

पालिचर चं पडिबुद्धे ॥ ४ ॥" स्या० १० डा० । आ० क० ।

गोवतिग्ग-गोवतिग्ग-गोवर्तं येषामस्ति ते गोवतिक्काः । जी० ।

गोवर्त्योपाकारिणि तपस्विनि, अनु० । ते हि वयमपि किल

तिर्य्यु बसाम इति ज्ञायन्तो भावयन्तो गोविर्निर्गन्धन्तीनिः

सह निष्पन्नानि, स्थितामि तिष्ठन्त्यासं । नाभिकपावेशनि,

छुञ्जानिस्तद्वदेव सुणपत्रपुष्पकलादि छुञ्जति । ततः—

"तह ते गावोहि समं, निम्मापवेसणाइ पकरंति । सुजेति जहा

गावो, तिरकज्जावत्ति विज्जावत्ति ॥ १ ॥" अनु० । छी० । ग० ।

गोवर्ग-गोवर्ग-न० । गोः पदम्, गावः पद्यन्ते यस्मिन् देशे वा ।

गोः पदजाते गवे, गोपदप्रमाणे च । गोनिः सेवितदेशे, तद-

स्थिते वनादौ च । प्रजासंक्षेपस्य तीर्थभेदे, वाच० । स्या० ।

गोपद-न० । गोपदप्रमाणे गते, स्या० ४ डा० ४ डा० ।

गोवर्-दशी-करीये, दे० ना० २ वर्ग ।

गोवर्गमा-गोवर्गमा-पुं० । मागधीये स्वनामस्थाने प्रामे, व-

नेन्द्रमूल्यादयो गवाचरा जपन्त्याः । गोवर्गप्राम इत्यपि । आ०

क० । आ० सू० ।

गोबलायण-गोबलायन-पुं० । गोबलस्य गोबलायनं, सु० प्र० १० पाहु० । अं० प्र० । अं० ।

गोबल-गोबल-पुं० । गोबलस्य गोबलायनं, पदैकदेशे पदसुदायेपकारात् । "गोबलायते" जं० उ वक्० ।

गोबलायण-गोबलायन-पुं० । "गोबलायनं" शब्दात्, सु० प्र० १० पाहु० ।

गोबल-गोबल-म० । गोबलायाम्, गोबलं, वाच० । व्या० । ति० ।

गोबल-गोबल-पुं० । गां भूमिं पशुनेदं वापातयति । पाति-अण्, उय० स० । नृपे, गोरकके, उच० २२ अ० । स्थवि-रक्षित्यनप्रतिबुद्धे किये, कल्प० ८ अक्ष० । आ० म० । नृपप्रदातन-पुत्रपालके, आ० म० ५ अ० । "क्षत्रियात्कृत्कन्यायां, समुत्प-न्नसुतः । स गोपाल इति हेतोः, भोग्यां चिद्रेने संशयः ॥ १ ॥" इति पराशरं के सङ्कीर्णज्ञानिने, वाच० ।

गोबालगिरि-गोपालगिरि-पुं० । गोबलदेवगिरौ, त० ९ कल्प० ।

गोबालय-गोपालक-पुं० । गोपालयति-पाति-पशुम् । ६ त० । गोरककं, भूमिरकके च । वाच० । सु० ।

गोबाली-गोपाली-अ० । सताभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

गोविन्द-गोविन्द-पुं० । योगशास्त्रकृति, यो० वि० । स्वनामक्याते वाचकेन्द्रे, यो० वि० । ल० । पं० व० । "गोविदानं पि नमो, अमुष्मोगविद्वलप्रारुणिङ्गान् । निवृत्तं क्षितिद्याणं, पदवशे दु-र्लभितानं ॥ १ ॥" जं० ।

गोविन्द-पुं० । सुभ्या प्रमथयता प्रमथिते स्वनामक्याते शाक्य-भके प्रार्थनाये, आ० १० उ० । अय० । तत् कथां चैव कश्चिद् गोविन्द-नामा शाक्यमतमको जिनगमहस्यप्रह्लादो कपटेन यतोभूय बाभावायां पाथे सिद्धास्ताप्ययमे कुण्डस्थिते वाचां यामानसूत्र-स्य परिणामविशुद्धिमात्रज्ञायां संप्रत्यक्षं प्राप्य साधुभूत्या सुनि-रपदं प्राप्त इति तं० । व्य० । पं० आ० । कर्मस्तयदाकारकं देवनागसूत्रिस्थितं च । ऊ० ६० । सूर्यशिवपुत्र्याः सूर्य-शिव्या भक्तौ स्वनामक्याते प्राज्ञयो, प्रज्ञा० १ मू० । विष्णौ च । को० । स्वा० । ("सुसुद" शब्देऽप्यत्र कथा)

गोविन्दपिञ्जुलि-गोविन्दपिञ्जुलि-अ० । देशमज्जायके स्वना-मक्याते प्रमाणप्रथं, नि० मू० ११ उ० । ६० । आ० मू० । तक्षुतिक्षेप-गोविन्दो नाम बौद्धपिञ्जुलः, स एकं जैनाचार्येण कथायुक्ता वाचां बादे पराजितः क्षिप्ततवाच-यावदेवा त्रिद्वान्त-स्वकपेन जगामि तावत् शङ्कोमि जेतुमिति तस्यैवाचार्यस्या-निकं सामाधिकारिपुत्रकण्ठेन सार्धं कृतं जग्राह, ततस्तत्प्राज्ञ-वाङ्मनाभरणायगमे सत्यकचपरिणतात्मा मतमाह, पञ्चादु गोविन्दपिञ्जुलनामकं दार्शनिकप्रथं चक्रे । नि० मू० ११ उ० ।

गोविन्ददत्त-गोपेन्द्रदत्त-पुं० । इक्ष्वाक्याचार्यस्य सतीत्यर्थे, व्य० ६ उ० ।

गोविद्य-गोपित-वि० । रक्षिते, नि० ३ वर्ग । सु० । देवदत्तवर्धे ज्ञाने कृतकृते, ति० ।

गोवी-देवी-बाळायाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

गोवीय-देवी-मज्झपाके, दे० ना० २ वर्ग ।

गोवीही-गोवीही-अ० । गोसंज्ञके भतुर्जित्तैकपक्षकृते । कृत्वादिमहाद्वारद्वेनभागे, स्वा० ६ उ० ।

गोस-गोस-पुं० । प्रत्ययसि, पं० व० २ द्वार । भाष० । नि० मू० । प्रातःशुभ्याये, व्य० ६ उ० । आ० । बोले, उष्णकाले, वाच० । प्रजाते, दे० ना० २ वर्ग ।

गोनराण-देवी-मुने, दे० ना० २ वर्ग ।

गोसंली-गोसंली-पुं० । मागधीयगोवरप्रागवास्तव्ये आजी-राधिपतौ, आ० म० प्र० । आ० क० । आ० मू० । प्रव० ।

गोसंधिय-गोसन्धिय-पुं० । गोपाले, आ० ६ अ० ।

गोसालम-गोसाक्षक-पुं० । मङ्गलिसुभद्राभ्यां गोबहुलमाह्वन-

गोशाखायां जातयाद् गोशाक्षकः । कल्प० २ कृष्य । स्वनामक्याते मङ्गलपुत्रे आचार्याय, (स च प्रागुत्तरे ईश्वरमुनिरासीदिति "इस्सर" शब्दे द्वितीयभागे ६४५ पृष्ठे आचरितम्)

तेषां कालेषां तेषां समयेणं सावत्थी नामं छयरी शेरश ।

बसओ-दीमे नं सवत्थे । छयरीए उत्तरपुराचिमे दिसि-

भाए, तत्थ नं कोटए णामं चेए होत्था । बसओ-तत्थ

णं मावत्थीए छयरीए ह्माहला णामं कुंजकारी आजी-

वियउवातिया परिवमइ, अछा० जाव अपरिज्जा, आजी-

वियसमयेमि लउह्मा गहिइहा पुच्छपड्डा विणिच्चियह्मा

अह्मिज्जपमाणुरागरत्ता अयमाउसां । आजीवियसमए अछे,

अयमहे परमेइ, सेसे अण्हं पि आजीवियसमए अप्पा-

णं जावमाणी विहरइ । तेषां कालेषां तेषां समयेणं

गोसादो भंखलिपुत्ते चउवीसवासपरियाए ह्माहलाए कुंज-

कारीए कुंजकारावणंमि आजीवियसमं चउविउं आजीवि-

यसमएणं अप्पाणं जयेमाणे विहरइ ॥

"तेषां" इत्यादि । (मङ्गलिसुत्ते ति) मङ्गलस्यभिधानमङ्गल-

पुत्रः । (चउवीसवासपरियाए ति) । चउविउं ति शब्दप्रमाणप्र-

मत्यापवायः ।

तए णं तस्स गोसासस्स भंखलिपुत्तस्स अक्षया कयाइ ईमे उ

दिसाचरा अंतिय पाउज्जवित्थात्तं जह्मा-साणं, कयाइ, कछि-

यारे अछिंजे, अग्गिमेमायणे, अज्जुणे, गोमापुत्तुत्तए णं ते

उदिसाचरा अह्मिं विपुत्तगये मग्गदुसमं मएहिं मइदंसणेहिं नि-

ज्जंतिं । मएहिं मइदंसणेहिं निज्जंतिं गोसांलं भंखलि-

पुत्तं उवह्माइ । तए णं से गोसासो भंखलिपुत्ते तेषां अहंमस्स

महानिभित्तस्स केणइ उह्मोयमेणेणं सव्वेसि पाणाणं सव्वेसि

ज्वाणं सव्वेसि जीवाणं सव्वेसि सत्ताणं इमाइ उ अण-

इकमिज्जमाइ वागराणं वागरइ । तं जह्मा-लानं, अलानं,

सुदं, दुवस्सं, जीविं, मरणं । तए णं से गोसासो भंखलिपुत्ते ते-

षां अहंमस्स महानिभित्तस्स केणइ उह्मोयमेणेणं सावत्थी-

ए जयरीए अजिणे जिणप्पसावी अणरहा अरहुप्पसावी

अकेवमी केवमिप्पसावी असव्वष्णु सव्वष्णुप्पसावी अजि-

णे जिणसहं पगासमाणे विहरइ । नए णं सावत्थीए जय-

रीए सिंघादगं जाव पंडु बह्मज्जाओ अक्षमयस्स एवमाइ-

इत्तलइ जाव एव पदुवेइ-एवं सल्लु देवाणु । पिप्प । गोसासो

मंसलिपुत्रे जिणे जिलप्यन्नावी० जाव पगाममाणे विहरइ ।
 से कडमेयं मखे एवं ? । तेणं कासेणं तणं समएणं सामी
 समोसहे० जाव परिमा पणिगया । तेणं कासेणं तणं समएणं
 समणस्स भगवओ महावीरस्स जेहे अंतेवासी इंदुर्द्ध
 धामं अणगारे गोयमगोणं० जाव छुट्टं कड्ढेणं एवं जहा
 विदयस्स एणियेवुदयए० जाव अरुमाणे बहुजलसहं गिसा-
 मेइ । बहुजणे अरुमसस्स एवमाइकखइ० ५-“ एवं
 खलु देवाणुत्पिया ! गोवाले मंसलिपुत्रे जिणे जि-
 लप्यन्नावी० जाव पगाममाणे विहरइ, से कडमेयं मखे
 एवं ? ” । तए णं जगवं गोवमे बहुजलस्स अंतिंयं एव-
 मइ सोचया णिस्समण जाव जायसहे० जाव मचपाणं
 पविइहे,० जाव वज्जुवासमाणे एवं वयासी-एवं खलु अ-
 हं जंते । अहं तं वेव० जाव जिखसई पगाममाणे विह-
 रइ, से कडमेयं भंते । एवं इ च्छामि णं भंते । गोसा-
 लस्स मंसलिपुत्रस्स वड्डाणपरिपाणिंयं परिकहिं० । गोव-
 मादि समं जगवं महावारे भगवं गोवमं । एवं वयासी-
 णं गं गोयमा । से बहुजणे अरुमसस्स एवमाइकखइ० ५-
 “एवं खलु गोसांसे मंसलिपुत्रे जिणे जिलप्यन्नावी० जाव
 पगाममाणे विहरइ, ” तं णं भिच्छा । अहं पुण गो-
 वमा । एवमाइकखामि० जाव पल्लवेभि-एवं खलु एयस्स
 गोसालस्स मंसलिपुत्रस्स मंसलि पाणं मंसे पिता हो-
 त्या । तस्स णं मंसलिपुत्रस्स जहा पाणं भारिया होत्या,
 सुकुमारण जाव पडिक्वा । तए णं सा जहा भारिया अ-
 खया कयाइ गुडिणं । यावि होत्या । तेणं कासेणं ते-
 णं समएणं सरवणे णामं साखिबेसे होत्या, रिक्तयमि-
 य० जाव साएणजणगसे पासाईए । तए णं सरवणे स-
 एणवेने गोवहुले णामं माइणे परिवसइ, अहे० जाव अपरि-
 सृए रिउन्वेव० जाव सुपरिणुडिइ यावि होत्या । तस्स णं
 गोवहुलस्स माइणस्स गोसाळा यावि होत्या । तए णं ते मंस-
 लिमंलपाणं अखया कयाइ जहाए भारियाए गुडिणयी
 सदि चितफलगतद्वयगए मंसलपणेणं अप्पाणं जावेमाणे
 पुन्नागुणिवं चरमाणे गामागुणामं दूज्जमाणे जेणेव सरवणे
 साखिबेसे जेणेव गोवहुलस्स माइणस्स गोसाळा, जेणेव
 वयागचइ । उवागचइ जा गोवहुलस्स माइणस्स गोसाळा-
 ए एगदेसंलि मंसलपणं कइइ । करेइ जा सरवणे साखिबे-
 से उच्चं । यमाउक्काइं कुलाइं घरसमुदाणस्स भिक्षा-
 यरियाए अइमाणे वसई । सवओ समंता मगणगवेस-
 णं करेइ । वसइ । ए सवओ समंता मगणगवेसणं करेमा-
 णे अइस्य वसई अइजमाणे तस्सेव गोवहुलस्स माइण-
 स्स गोसाळाए एगदेसंलि बासाबासं वयागए । तए णं सा

जहा जारिया एवएवं मासाणं बहुपडिपुष्पाणं अइइइमा-
 णाईदियाणं बीइक्काणं सुकुमाल० जाव पडिक्कं दार-
 मं पयावा । तए णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो एकारस-
 मे दिवसं बीइक्काणं जाव वारसाइ दिवसे अयमेयारुवं गो-
 णं गुणणिपणं णामपेणं करेति-जम्हा णं अम्हं इमे
 दारए गोवहुलस्स माइणस्स गोसाळाए जाते, तं होळ-
 णं अम्हं इयस्स दारगस्स णामपेणं गोसांसे ति । तए
 णं तस्स दारगस्स अम्मापियरो णामपेणं करेति-गोसांसे
 ति । तए णं से गोसांसे दारए ठम्मुकवाभावे विखा-
 यपरिणपेमेने जुव्वलममाणुत्पेने सपमेव पाकिएकं चितफ-
 लमं करेइ । करेइ जा चितफलगहत्सगए मंसलपणेणं अप्पाणं
 जावेमाणे विहरइ । तणं कासेणं तेणं समएणं अहं गोय-
 मा । इतिं सामां अणारवामपज्जे वरिया अम्मापिठ-
 णिं देवणं गएहिं एवं जहा जावयाए० जाव एगं देवदत्तमा-
 दाय मुंने भविजा अणाराआं अणगारियं एवइएच ॥

(विष्वाचर नि) दिशां चरति यामि मन्थने भगवतो
 वयं शिष्या इति विक्चराः, देहादा वा विक्चराः, भगवच्छि-
 ष्याः पार्थिव्यधीभूमा इति टीकाकारः । “ वास्तवच्छि-
 ष्याः कृषिकारः (अंतिंयं पाउन्नविषय ति) समीपमागताः । (अ-
 हुविहं पुण्यमयं मगदसमं ति) अष्टविधमष्टप्रकारं, मिमि-
 मिति शेषः । तथेदम-विद्यम, यथातथ, आचारिकं, औपम, आर्ह-
 स्वरं, लक्षणं, व्यवस्थं चेति । पूर्वगतं पूर्वाभिधानमुपनिषदमभ्य-
 गानं, तथा मार्गं गीतमार्गलुप्तमार्गलक्षणी संशाम्यते । (इत्यम-
 र) अत्र नमस्तस्यैव्य सुतस्य दशमोऽक्षयमप्रकामयिति इत्यम-
 र । ततश्च मार्गं नयमदशमी यत्र तत्तथा । (सएहि ति) स्वैः स्व-
 कीयेः (मइसंसेणेहि ति) मतेहुंरुमत्या वा, दशोनामि प्रमेयस्य
 परिकेदनामि मतिवशनामि, तैः । (निज्जुहिंति ति) निर्युष-
 मित-पूर्वेन कणमुतपयोवयूपाधिकारदमित, उद्धर्मात्ययेः ।
 (वचछांरु ति) उपस्थितवन्तः, आश्रितवन्त इत्यर्थः । (अहं-
 गस्स ति) अहमेदस्य (केणइ ति) केनचित् तथाविधजना-
 विदितस्वरूपे (उद्धोयमेसेणं ति) उद्देशमात्रेण (इमाइं ऊ-
 अणहकमपिउआइं ति) इमानि वद अन्तिकजनीयानि (अ-
 नारियमुमहाक्यामि (वागरणाइं ति) पुट्टेन सत्ता यामि व्य-
 क्रियन्ते आभिधीयन्ते तानि व्याकरणाणि, पुत्राद्योपायोगितादि-
 तानि वद उक्तामि, अन्यथा मष्टमुचिहिन्तालुकाप्रभृतीन्यस्यान्यापि
 बहुमि मिमिलसोचरोअवस्योति । (अजिणे जिणप्यन्ना ति)
 अजिणे उणीतराणाः सत् जिणमत्थानं प्रकर्तव्य लपटीत्येवं शी-
 लो जिनप्रत्यापी । एवमन्यान्यपि पदानि वाच्यमिति । ववरमहं
 पूजाइः कथंती परिपुणेइमादिः । किमुकं मयति ?-“आजिणे”
 इत्यादि । (मयं जहा विदयस्य नियदुदेसए ति) जितोयसतस्य
 पल्लमोइएकं (उद्धोयपरियाणं ति) पारियाणं चित्तिपय-
 तिकपरिगमनं, तदेव पारियाणिकं चरितम् । अस्यामाउज्जमन
 आरज्य पारियाणिकस्य अथानपारियाणिकस्य, तत्परिकथितं, अ-
 न्यथकिरिति मयते । (मंसे ति) मज्जः-चित्रफलगव्यप्रकरो-भि-
 लुकविशेषः । “ सुकुमाल० ” इह वाक्प्रकाशेनं दयमय-“ सु-
 कुमालपाणिपाया लक्ष्मणवंजणगुणोवंचेवा० ” इत्यादि । “ रि-

अथमिह ॥ इह यावत्कारणदेवं इहयम्-॥ रिक्तस्थितिसमिके
पसुमयस्यजायुषद-॥ इत्यादि । अथावा तु पूर्ववत् । (चित्तफ-
लागृह्यण (चि) चित्तफलात् हस्ते गन्ने यस्य स तथा । (पादिए-
कं ति) एकमात्रान्नं प्रति प्रत्येकं, पितुः फलकाङ्क्षामित्यर्थः ।
(अगारवासमज्जं वसित्ति) अगारवासं गृहवासममुच्यते ।
व्यः । (एवं जहा नावघारं) (ति) भावार्थिनीयभुतस्त्वयस्य पञ्च-
दशे अभयवने । अनेन चेहं सुखिनम्-॥ समस्तपदार्थगहं समयां
होहं अस्माधिक्यरक्षितं जीवं प्रत्येकं चि-॥ समस्तान्निह हत्यर्थः ।
" चिन्ता हिरण्यं चिन्ता सुवर्णं चिन्ता बलमित्यादीति ॥ " (म०)

त एषं अहं गोयमा ! पदमं वामं अरूपासं अरूपासं
स्वभावे अद्विपगां शिस्साए पदमं अंतरावासं वासावा-
सं उवागए । दोहं वामं मासं मासेणं स्वभावे पुन्वाणुपु-
र्व्वि चरमाणे गामाणुगामं दृज्जमाणे जेणव रायगिडे
खपरे जेणव नासिदा बाहिरिया जेणव तंतुवायसाला, तेणव
उवागच्छा । उवागच्छा अहापमिक्खं उगहं उगिहएदामि
अहापमिक्खं उगहं उगिहएदामि तंतुवायसालाए एगदेसंति
वासावासं उवागए । त एषं अहं गोयमा ! पदमं मासकल-
मणं उवनेपज्जिता एं विहरामि । त एषं से गोसाहे मंल-
लिपुते चित्तफलागृह्यण मंलकणेषं अप्पाणं भावेमाणे
पुन्वाणुपुर्व्वि चरमाणे० जाव दृज्जमाणे जेणव रायगिडे
खपरे जेणव एालिदा बाहिरिया जेणव तंतुवायसाला,
तेणव उवागच्छा । उवागच्छा तंतुवायसालाए एगदेसंति
मंलकिल्लं करेति । कोतेति रायगिडे खपरे उवणीयं जाव
अस्सय कस्य वि वसहिं अन्नममागे तीमं य तंतुवायसालाए
एगदेसंति वासावासपुवागए, जत्तएव णं अहं गोयमा ! । त ए-
षं अहं गोयमा ! पदमामकलमणपारगमं तंतुवायसालाए
पडिण्णिकल्लामि तंतुवायसालाए पडिण्णिकल्लमिता नालिदा बा-
हिरियं मज्जं मज्जेणं जेणव रायगिडे खपरे उवणीयं जाव अ-
रूपाणं विजयस्स गाहावस्स मिहं अणुपविडे । त एषं विज-
ए गाहावस्स ममं एज्जमाणं पासइ । पासइत्ता हट्टुट्टे खिप्पामव
आसल्लाओ अणुट्टेइ । अणुट्टेइत्ता पादपीत्ताओ पञ्चोरुज-
तिपबेरुजतिता पावयाओ उम्मुयइ । उम्मुयइत्ता एगसाकियं
उत्तरासं करइ । करइत्ता अंजक्षिमउन्नियहस्ये ममं सत्तइपयाइ
अणुगच्छा । अणुगच्छा ममं तिकुल्लो आयाहिणं पयाहिणं
करइ । करइत्ता ममं वंदइ, एमंसइ, एमंसइत्ता ममं विउल्लेणं
असल्लापाण्णाम्मासमांमेणं पडिञ्जाभिस्सामि चि तुडे, पडिञ्जा-
नेमाणे वि तुडे, पडिञ्जाजिते वि तुडे । त एषं तस्म विजय-
स्स गाहावस्स तेणं दचमुच्छेणं दायगमुच्छेणं पडिगह-
मुच्छेणं ति विडेणं विकरणमुद्धेणं दागेणं मए पडिञ्जाभि-
ए समणे देवाउयं थिउवई, संसारए रिच्छीए, मिहंमि य से इमाई
पंच दिव्वाइं पाठञ्जयाइ । तं जहा-वसुधारा वृद्धा ? दमच्छ-
व कुमुमं थिवातिते २ चेत्तुक्खेव कए ? आहयाओ दे-

वत्तुञ्जीओ ॥ अंतरा वि म णं आगामे अहो दाणे २ चि
पुट्टे ५ । त एषं रायगिडे खपरे तिधानगं जाव पेहेसु व-
हुजणो अन्नमममस एवमाइस्सइ० जाव एवं पक्खइ-पथे
ए देवाणुपिण्णं । विजए गाहावस्स, कयत्थे णं देवाणुपिण्णं ।
विजए गाहावस्स, कयत्थे णं देवाणुपिण्णं । विजए गाहावस्स,
कयत्थे णं देवाणुपिण्णं । विजए गाहावस्स, कया एं सो-
या देवाणुपिण्णं । विजयस्स गाहावस्स, सुज्जेणं देवा-
णुपिण्णं । माणुस्सए जम्मज्ज । विजयस्स विजयस्स गाहावस्स,
जस्स णं मिहंमि तद्धारुवे साधुसाधुक्खे पडिञ्जाभि-ए समणे
इमाई पंच दिव्वाइं पाठञ्जयाइ । तं जहा-वसुधारा वृद्धा० जाव
अहो दाणे पुट्टे, धणं एं कयत्थे कयत्थे कयत्थे कयत्थे
विजयस्स गाहावस्स जस्स० । त एषं से गोसाहे मंल-
लिपुते वहुजणस्स अंति एयमहं सोबा शिस्सम समुत्प-
णसंसे समुत्पण्णकोउहइ जेणव विजयस्स गाहावस्स मिहं,
तेणव उवागच्छा । उवागच्छा विजयस्स गाहावस्स
मिहंमि वसुधारांस्स वुडि दमच्छवणं कुमुमं थिवाति, ममं
च णं विजयस्स गाहावस्स मिहंमि पडिण्णिकल्लम-
माणं पासइ । पासइत्ता हट्टुट्टे जेणव ममं अंतिए,
तेणव उवागच्छा । उवागच्छा ममं तिकुल्लो आ-
याहिणं पयाहिणं करइ । करइत्ता ममं वंदइ, एमं-
सइ, एमंसइत्ता ममं एवं वयामो-तुजे णं भेते । ममं
चरमासिन्ना, अहं एं तुज्जं चरमेवेमामि । त एषं अहं गो-
यमा ! गोनास्स मंललिपुत्तस्स एयमहं णो आहामि,
णो परिज्जागामि, मुनिशीए मंजिडामि । त एषं अहं गोयमा !
रायगिडाओ एयराओ पडिण्णिकल्लमामि, पडिण्णिकल्लमामि-
त्ता एालिदा बाहिरियं मज्जं मज्जेणं जेणव तंतुवायसाला,
तेणव उवागच्छामि । उवागच्छामि दोहं मासकलमणं
उवनेपज्जिता एं विहरामि । त एषं अहं मासकलमणपा-
रणमं तंतुवायसालाओ पडिण्णिकल्लमामि । पडिण्णिकल्ल-
मामिता एालिदा बाहिरियं मज्जं मज्जेणं जेणव राय-
गिडे एयरे० जाव अरूपाणं आणुदस्स गाहावस्स
मिहं अणुपविडे । त एषं से आणुदे गाहावस्स ममं
एज्जमाणं पासइ । पासइत्ता एवं जेहव विजयस्स, एणव
ममं विउल्लेणं खज्जामिहीए पडिञ्जाभिस्सामिपीति तुडे, सेसं
तं चेव,० जाव तच्च मासकलमणं उवनेपज्जिता एं विहरामि
त एषं अहं गोयमा ! तच्च मासकलमणं पारगमं तंतुवाय-
सालाओ पडिण्णिकल्लमामि । पडिण्णिकल्लमामिता तेहव जाव
अद्विपणं सुदमणस्स गाहावस्स मिहं अणुपविडे । त एषं
से सुदमणं गाहावस्स एणव ममं स्ववकामगुणिएणं
जोयणेणं पडिञ्जाभिस्सामि सेसं तं चेव,० जाव उदरं मासं कल-

मणं उवसेपञ्चिता यं निहरामि । सीसे यं नासिदा बाहि-
रियाए अवरसामंते एत्य णं कोट्ठाए णामं सधिवेसे होत्था ।
सधिवेसवसुओ-तत्थ णं कोट्ठाए सधिवेसे बहुले खामं माह-
णे परिवसइ अहे० जाव अपरिचूए रिउवेय० जाव सुपरि-
छिडिए यापि होत्था । तए णं से बहुले माहणे कत्थिवाठ-
म्मासिपपादिपेसि विउत्तेणं महुवपसेजुचेणं परमखेणं
माहणे आयांसत्था । तए णं अहं गोयमा । चउत्थमासकल-
मणपारणमंसे तंतुवायसालाओ पकिणिकलमामि । पकि-
णिकलमामिचा खालिदा बाहिरियं मज्झं मज्जेणं गिग्ग-
च्छामि । गिग्गच्छामिचा जेणव कोट्ठाए सधिवेसे उच्छखी-
य० जाव अदमाणे बहुलस्म माहुणस्स गिहं अप्पुप्पविहं ।
तए णं मे बहुले माहणे ममे एज्जायां तदेव० जाव ममे
विउत्तेणं महुवपसेजुचेणं परमखेणं पडिक्काजिस्सामोति तुहं,
सेसं जहा विजयस्स० जाव बहुले माहणे बहू० । तए णं से
गोसाले मंखलिपुत्ते ममे तंतुवायसालाए अयासमाणे
रायगिहं एयरं सज्जितरवाहिरिए ममे सव्वओ समंता
मगगणवेसणं करेइ । ममे कत्थि वि दुरं वा खुइं वा पउ-
त्ति वा अलजमाणे जेणव तंतुवायसाला, तेणव उवाग-
च्छइ । उवागच्छत्ता साधियाओ य पादिवाओ य कुंदि-
याओ य वाणहाओ य चित्तफलमं च माहं आयांसइ ।
आयांसत्ता सउत्तराहं भुंढं करेइ । करेइत्ता तंतुवायसाला-
ओ पडिणिकलमइ । पडिणिकलमइत्ता नासिदं बाहि-
रियं मज्झं मज्जेणं गिग्गच्छइ । गिग्गच्छत्ता जेणव
कोट्ठागसधिवेसे तेणव उवागच्छइ । उवागच्छत्ता
तए णं तस्स कोट्ठागस्स सधिवेमस्स बाटिया बहुजणो
अधमधस्स एवमाइस्सइ० जाव पकवेइ-“पणे णं देवाणु-
प्पिया । बहुले माहणे, तं चेव० जाव जीवियफले बहुल-
स्स माणस्स बहू० ” तए णं तस्स गोसासस्स मंखलिपुत्त-
स्स बहुजणस्स असियं एयमहं सोळा शिस्सम अयमेयारूवे
अभमत्थिए० जाव समुणजित्था । जारंसियाणं मम धम्मा-
परियस्स धम्मोवएसगस्स समणस्स जगवओ महावीरस्स
इहं । जुत्तं । जते बले वीरिए पुरिसकारपरकमे लक्खे पत्ते अ-
न्तिसमसागए णो खलु अत्थि तारिनियाणं अणस्स कस्स
वि तट्ठाकवस्स समणस्स मा माहणस्स बा इहं । जुत्तं० जाव प-
रकमे लक्खे पत्ते अजिसमसागए । तं थिस्सदिक्खे णं एत्थं
धम्मायरिए धम्मोवएसए समणे जगवं महावीरं भविस्स-
तीति कहु कोट्ठागसधिवेसे सधितरवाहिरिए ममे सव्व-
ओ समंता मगगणवेसणं करेइ । ममे सव्वओ० जाव करे-
याणे कोट्ठागसधिवेसस्स बाटिया पणियचूपोए मए सक्किं
अजिसमसागए । तए णं से गोसासो मंखलिपुत्ते उहत्तुहं ममे
विसखुचो आयाहिणं पयाहिणं० जाव णमंसिचा एवं व-

यामी-तुत्तणे णं भंते । ममे धम्मायरिया, अहं णं तुम्हं अंते-
वासी । तए णं अहं गोयमा । गोसासस्स मंखलिपुत्तस्स एयम-
हं पकिमुणेमि । तए णं अहं गोयमा । गोसालेणं मंखलिपुत्ते-
णं सक्किं पणियचूपाए छवामाईं ज्ञाणं अल्लामं सुईं दुक्खं
सक्कारमसक्कारं पच्छल्लजमाणे अणिच्छजगगियं विह-
रित्था । तए णं अहं गोयमा । अल्लया कयाईं पढमसरय-
कालतमपेसि अप्पवुट्टिकापेसि गोसालेणं मंखलिपुत्तेणं
सद्धिं सिद्धयगमाओ णयराओ कुम्मागं एयरं संपडिए
विहाराए । तस्स णं सिद्धयगमायस्स एयरस्स कुम्मागम-
स्स य एयरस्स य अंतरा एत्य णं महं एगे तिस्रथंजए
पत्तिए पुणिए हरियगरेजिज्जाणे मिरिए अईव ३ उ-
वसोभेमाणे २ विहइ । तए णं से गोसासो मंखलिपुत्ते तं
तिस्रथंभं पासइ । पासइत्ता ममे बंदइ, खममइ, बंदिचा खम-
सिचा एवं वयामी-एस णं भंते । तिलथंजए किं शिण्य-
जिस्सइ, णो शिण्यजिस्सइ, एए य सत्त तिस्रपुक्कजीवा उ-
हाइत्ता उहाइत्ता कइं गच्छिदिति, कइं उववजिदिति । तए
णं अहं गोयमा । गोसासो मंखलिपुत्ते एवं वयासी-गो-
सासा । एस णं तिस्रथंजए शिण्यजिस्सइ, णो गो शि-
प्याजिस्सइ, एए य सत्त तिस्रपुक्कजीवा उहाइत्ता उहाइत्ता
एयस्स चेव तिलथंभगस्स एगाए तिस्रसंगलियाए सत्त
तिला पच्छायातिसंति । तए णं से गोसासो मंखलिपुत्ते ममे
एवं आइकलमाणस्स एयमहं णो सइदिति, णो पत्तियति, णो
रोएइ, एयमहं असइहमाणे अपत्तियमाणे अरोएमाणे ममे
पणिहाए अयं णं मिच्छावादीं जवठ ति कहु ममे
अंतियाओ सणियं सणियं पच्छोसकइ । पच्छोसकइत्ता
जेणव से तिलथंभए तेणव उवागच्छइ । उवागच्छ-
इत्ता तं तिस्रथंभं सहेइयायं चेव ठप्पादेइ । ठप्पा-
देइत्ता एगंते एमेइ । एमेइत्ता तत्तलणदेसं च गोयमा ।
दिक्खे अज्जवइइए पाउक्कूए । तए णं से दिक्खे अज्जवइ-
लए शिण्यमेव पतणतणए, शिण्यमेव विज्जुज्जइ, शिण्य-
मेव णोचोनामं खातिमाहियं पाविरलपप्फासियं रपरेणुविहासणं
दिक्खसलिलोदगं वासं वासइ । जेणं से तिस्रथंजए आसत्थ-
वं सत्थए पच्छायाए बच्चुलं तत्थेव पतिडिए । ते य सत्त
तिलपुक्कजीवा उहाइत्ता ३ तस्सेव तिस्रथंजगस्स एगाए
तिलसंगलियाए सत्त तिला पच्छायाया ।

(पढमं वासं ति) विभाजित्वात्माप्रप्रव्याप्तिपत्तेः प्रथमे
वर्षे (निस्सायं ति) विभाज्य निष्ठां कृत्वा (पढमं अंतरावासं
ति) विभाजित्वात्माप्रप्रव्याप्तिपत्तेः प्रथमे अंतरावाससरे वर्षस्य वृत्ते-
र्यथासावन्तरवर्षः । अथवाऽन्तरेऽपि जित्वा विपत्तौ प्रव्याप्ति-
यत्र सति स्वरूपजित्वावस्थायाम् विद्यमाने सोऽन्तरावासो
वर्षाकाशः । तत्र (वासं ति) वर्षाणु वासकालात्मकमवस्थानं
वर्षावासः । समुपागत उपाश्रितः (दोक्खं वासं ति) द्वितीये

बधे (तनुवायसात् सि) कुविन्दशास्त्रा (अंजलिमङ्गलियङ्गय सि) अच्युतशिला मुकुलानि मुकुलाकारे कृमि रूपेणैव स तथा । (वल्गुखण्डे नि) वल्गुमाद्विनायिकं, वल्गुमुकुलाद्विनायिकं इति यथ हानि तत्तथा, तेन, (दायवल्गुखण्डे सि) दायकः वल्गुः यथाऽऽशुभादिदोषरहितत्वात् तत्तथा, तेन, एवमभिरुदधि (निर्विन्दे सि) उच्यतेऽप्येन विविधेन, यथवा विविधेन कृतकारितानुमतिभेदेन, निरुदधिवृत्तेन अत्रोवाद्यावृत्तेन । (वल्गुदारा वृद्ध सि) वल्गुदारा उच्यते चारा वृद्धाः (अत्रो दारुं सि) 'अत्रो' शब्दो विस्मयः, (कवयं भेति) कृपार्थः कृतस्वयोजनः । (कपलकण्ठे सि) कृतफलवल्गुत्वेन इत्यर्थः । (कवा नं सोव सि) कृमि कृतशुभफलोः, अवयवे सनुदायोपवाङ्मोको इहोकोपरलोको । (जम्बुद्वीपिकफले सि) जम्बुको जीवितव्यस्य च यदकं तत्तथा (तदाकवे साधुसादुके सि) तयाकवे तयाविधे, अविज्ञातजन-विशेष इत्यर्थः । साधो अत्रमे साधुके साधुभावां (धम्मन्ते-चासि सि) शिवपादिप्रदुष्टाद्येमायि शिवा जन्मन्तत्वेन उच्यते-भयो दारुं वासि । (कञ्जवर्षिदं ए सि) कञ्जवल्गुपादिप्रदुष्ट-भोजनप्रकारेण (सध्वकामगुणिर्णं सि) सर्वे कामगुणा अभि-क्षावाविष्यन्तुना रसाद्यः संज्ञाना यत्र तत्सर्वकामगुणेन, तेन (परमखण्डे सि) परमाखेन सैरेरेन (आयामय सि) आयामितत्वात्, तज्जोजनवान्दारेणोक्तिप्रयत्नासम्पादनेन तन्मु-ष्ययमाकममं कारितत्वात्, ज्ञातितयाभिनि ताप्येयं (सर्वत्रतर-वाहिरि सि) सहाद्वयभवेत् विभागन बाह्येन च यत्तन्वा, तत्र (अभ्यागवेसं सि) अभ्यागने मार्गेन, ध्वनिभेदतां गवयणं, तत्तत्र समाहारऽङ्गः । (सुहं व सि) सुयत इति कुनिः शुभः, तां वल्गुपादिप्रदुष्टमानोऽयं सध्वने निजोच्यत इति कुनिप्रकला । (सुहं व सि) कृपणं कुनिः, शोक्तुं, नाम् । एषाऽप्यष्टव्ययमनु-धादिगमिका अवर्तानि वृद्धा (वडं सि) वडं सि) प्रवृत्ति वा-तांम (सावित्र्यामो सि) परिचयनवत्तायि (पादिवाभां सि) उत्तरीयवत्तायि । कविद्व "मंत्रियाभो सि" इत्यर्थः । तत्र मन्त्रिका रत्ननादिभाजनाणि (आहणे आवामेह सि) शाटकादीन-यांम आख्यायकं सम्भवति, शाटकादीनयांम आख्यायकं वदा-तीत्यर्थः । (सउत्तरीदं सि) सह उत्तरीदंम सोत्तरीदं सम्प्रभुं वधामचनीत्यर्थं (सुं सि) मुपक्रमं कारयति ताप्येयं (पणि-यभूमि सि) पणितभूमौ आपनविश्रामस्थाने, प्रणीतभूमौ वा प्रनेत्रभूमौ (अनिसमसागय सि) मिलिनः । (यथमं पडि-वृत्तं सि) अभ्युपगच्छामि, सध्वनेत्याऽप्यवस्थाप्यमप्युपगमनं भगवत्सङ्कीर्णयोगतया परिचयनेनार्थक्यं इत्यर्थं मुकुलासङ्ग-वा-ह, वल्गुस्थाना बाऽनागतदोषावयवगमनाद्विनायिकत्वात्-वर्षेस्तेति नायनीयमिति । (पणिभूमि सि) पणितभूमौ-रन्ध्र, प्रणीतभूमौ वा प्रनेत्रभूमौ, विह्वनानिर्णयं योगः । (अणि-कञ्जचारिर्णं सि) अणिक्चरणां, कुर्वन्ति वायव्येन । (पड-मसरयकालसमयं सि) समयवयाया मार्गयोपरीषां शस्त्र-मिषीयते । तत्र प्रथमशस्त्रकालसमये मार्गयोऽर्थः । (अप्युद्धि-कां सि) अकरावृत्त्यानावयवगमनाद्विनायिकत्वेन इत्यर्थः । अथे तु 'अभ्युपगच्छामि' शस्त्रं । शस्त्रादुः । अकरावृ-द्धिक्वावस्था तत्राऽपि विह्वरतां न वृषणमितिः पतन्वासाङ्ग-सिध, जगवतीऽप्यवयवं पयुषवाक्यमवस्थेन पयुषवक्यत्वेऽभि-हितत्वादिति । (हरिययरेरिज्जामे सि) हरितक इति कृपा- (देरिज्जामे सि) अतिशयं यजमान इत्यर्थः । (तयं वं

गोयमा ! गोसाक्षं मंशलिपुत्रं एवं वयासि सि) इह यज्ञवतः पूर्वकाजप्रतिपक्षमीनानिमज्जद्वयार्थि प्रत्युत्पत्ताकां तदेकावकं वयममुक्तमिति येषामांमप्रदग्रहणस्य सम्भाव्यमानत्वेन न वि-कटमिति । (तिलसंगलायाय सि) तिलफाडिकायाय । (अमं पणिहाय सि) अमं प्राणवाय आमाश्रित्यायं मिष्यावाद्वा तत्रावि-ति किलहं कृत्वा । (अममवद्ग्रह सि) अमृकं भारं अमृकस्य द्रव्यं कारकमममवद्ग्रहकम् । (पतनतणाय सि) प्रकटं तत्र तणायते गजनीत्यर्थः । (नमोदं सि) नात्युक्तं यथा अवर्तन (मातिमद्वयं सि) मातिकर्तुं यथा अवर्तनीत्यर्थः । (पवित्रलपयुक्तिमं सि) पवित्रलः प्रत्युत्पत्ताका तदेकाय यत्र तत्तथा । (रयरेणुवणासं सि) रजो वातोत्पादितं व्योम-चरिणवत् प्रविष्टितपरावहनवुपशमिकम् । (मलिलांवा-चां सि) सलिलाः शोभादिमहावदन्तासामि वल्गु-रसादिगुणसाधन्योऽतस्य वाः सलिलांवाक्येषांऽप्यन्तः । [वल्गुं सि] वल्गुलः सह । [तत्वेन पडिपि सि] यत्र पतितस्तथैव प्रतिष्ठितः । [अं]

तयं वं अहं गोयमा ! गोसाक्षं मंशलिपुत्रं सद्धि जेनेव कुम्भगामं जयंरंतेण उवागच्छामि । तयं वं तस्स कुम्भगाम-हंसं वापरस्स वडिया बेसियायणं णांम बालतवस्सि । उहं उडे-यां अणुकिस्सेणं तवाकम्मेषं उहं वाहामो पगाऊय २ मूराभिमुं आयावणुजमीए आयावमाणे निहरइ । आइरुत्ते-यतवियाओं से उण्णदीओं सक्कओं समंता अणिजिस्सवे-ति पाणुजुयजीवसत्तदवद्ग्रहाए, एयं णं पडियाओ २ त-त्यं वं जूओं जूओं पवोसक्क । तयं वं मे गोसाक्षे मंश-लिपुत्रे बेसियायणं बालतवस्सिं पासइ । पासंता ममं अंति-याओं सणियं २ पवोसक्कइ । पवोसक्कइता जेनेव बेसियाय-णे बालतवस्सिं तेषेव उवागच्छइ । उवागच्छइता बेसियाय-णं बालनवस्सिं एवं वयासी-किं जवं मुणी मुणिए, उदाहु जूयामेजायए । तयं वं मे बेसियायणं बालतवस्सि गोमालस्स मंशलिपुत्रस्स एयमं उहं ओ आहाइ, णो परिजा-णइ, तुसिणीए सेविहइ । तयं वं मे गोसाक्षे मंशलि-पुत्रे बेसियायणं बालतवस्सिं दोब्बं पि एवं वयासी-किं भ-वं मुणी मुणिए० जाव सेजायए । तयं वं से बेनि-याये बालतवस्सि गोवालेणं मंशलिपुत्रेणं दोब्बं पि तब्बं पि एवं वुचे समाणे आइरुत्ते० जाव मिमिभिसेमाणे आयावणु-मीओ पवोसक्कइ । पवोसक्कइता येतासमुग्घाएणं समोहणइ । समोहणइता सत्तद्वपयाइ पवोसक्कइ । पवोसक्कइता गो-सालस्स मंशलिपुत्रस्स बहाए सरीरं तेषं णिसरइ । तयं वं अहं गोयमा ! गोसाक्षस्स मंशलिपुत्रस्स अणुर्कणहड्याए बेसियायणस्स बालतवस्सिं स मा उतिषतेपदेस्सा तेषपडि-साहरणट्टाए, एयं णं अंतरा अहं सीयतिरं तेयदेस्सं णिसारामि, जाए सा ममं सीयतिणए तेयनेस्साए बेसि-यायणस्स बालतवस्सिं स मा उतिषतेपदेस्सा पडिहया ।

तए णं से बेसियायणे बालतवस्सी मयं सीयसियाए तेयस्स-
स्माए सा ठसिणं तेयस्सेस्सं पढिद्वयं जाणिता गोसाहास्स
मंखलिपुत्तस्स सरीरस्स किंचि आवाहं वा वावाहं वा छवि-
च्छेदं वा अक्कीरमाणं पासिता सा उमिणं तेयस्सेस्सं पढि-
साहरइ । पढिसाहरइता मयं एवं वयासी-ते गयमेवं जगवं,
गयगयमेवं भगवं । तए णं से गोसाहे मंखलिपुत्तं मयं एवं
वयासी-किं णं जंते ! एस ज्ञायागिज्जातरए तुब्बे एवं व-
यासी-“से गयमेवं जगवं । गयगयमेवं भगवं ।” तए णं
अहं गोयमा ! गोसाहं मंखलिपुत्तं एवं वयासी-तुमं णं गो-
साला ! बेनियायणं बालतवस्सिं पासइ । पासइता मयं अं-
तियाओ सणियं २ पवो-कइ । पवोसकइता जेणव बेनियायणे
बालतवस्सं, तेणव उवागच्छइ । उवागच्छइता बेनियायणं
बालतवस्सिं एवं वयासी-“किं जवं मुणी सुणिए, उदाहु
ज्यासेज्जावरए ?” तए णं से बेनियायणे बालतवस्सी तव
एयमहं खो आहाइ, णो परिजाणइ, तुसिणिए संविच्छइ ।
तए णं तुमं गोसाहा ! बेनियायणं बालतवस्सिं दोच्चं पि
तव्वं पि एवं वयासी-“किं जवं मुणी ० जाव ज्यासेज्जावरए
?” तए णं से बेनियायणे बालतवस्सी तुमं दोच्चं पि
तव्वं पि एवं बुत्ते समाणे आगुक्के ० जाव पवोसकइ ।
पवो-कइता तव बहाए सरीरं तेयस्सेस्सं णिसिरइ । तए
णं अहं गोसाहा ! तव आणुक्कपणइयाए बेनियायणस्स
बालतवस्सिस्स सा य तेयपडिसाहरणइयाए एत्थ णं
अंतरा सीयलियं तेयलेस्सं णिसिरापि ० जाव पढिद्वयं
जाणिता तव सरीरगस्स किंचि आवाहं वा वावाहं वा अ-
विच्छेदं वा अक्कीरमाणं पासिता सा उमिणं तेयस्सेस्सं
पढिसाहरनि । पढिसाहरइता मयं एवं वयासी-“स गय-
मेवं जगवं, गयगयमेवं जगवं !” तए णं गोसालं मंखलि-
पुत्तं मयं अंतियाओ एयमहं सोळा णिसम्म भीए ० जाव
संजायजए मयं एवं वयासी-कहि णं भंते ! संखिचविउ-
हतेयलेस्से जवइ ? तए णं अहं गोयमा ! गोसालं मं-
खलिपुत्तं एवं वयासी-जे णं गोसाहा ! एगाए सणहाए
कुम्मावपिंदियाए एगेण य वियकासएणं उहं उहेणं अ-
णिकलेवेणं तवोक्कमएणं उहं वाहाओ पगिज्जिय पगि-
ज्जिय ० जाव विहरइ; से णं अंतो उहं माणां संखिचविउ-
हतेयलेस्से जवइ । तए णं से गोसालं मंखलिपुत्तं मयं एय-
महं सम्मं विणएणं पडिगुणेइ । तए णं अहं गोयमा ! अथया
कपाइ गोसालेणं मंखलिपुत्तं सट्ठि कुम्मागायाओ णपरा-
ओ सिक्कत्यमां णपरं संपडिए विहाराए, जाहं य मां नं
हेस्सं इवमागया, जत्थं णं से तिस्रयंजए । तए णं मे गोसा-
हं मंखलिपुत्तं मयं एवं वयासी-तुब्बे णं भंते । तदा मयं एवं

आइक्कवइ, ० जाव एवं पवुवेह-“गोसाहा ! एस णं तिस्रयं-
अए णिप्पज्जिस्सइ, णो णिप्पज्जिस्सइ,” तं चेव पव्वायाह-
स्संति, तं णं भिच्छा, इमं च णं पवक्कस्संवेव दामिह । एस णं
तिस्रयंजए णो णिप्पेस्स अणिप्पस्समेव, ते य सत्त तिलपु-
प्फजीवा उडाइता उडाइता णो एयस्स चेव तिस्रयंजगस्स
एगाए तिस्रसंगसियाए सत्त तिला पव्वायाता । तए णं
अहं गोयमा ! गोसाहं मंखलिपुत्तं एवं वयासी-तुमं णं
गोसाहा ! तदा मयं एवं आइक्कमाणस्स ० जाव एवं प-
क्केमाणस्स एयमहं खो सदहसि, णो पत्थियसि, णो रो-
यसि, एयमहं असदहमाणे अपत्थियमाणे अरोएमाणे मयं
पण्डियाए अयं णं भिच्छावादी भवइ किं कटु मयं अंति-
याओ सट्ठियं सणियं पवोसकइ । पवोसकइता जेणव से
तिस्रयंजए तेणव उवागच्छइ । उवागच्छइता ० जाव एयंत-
भंते एहेसि, तक्कणमेत्तं गोसाहा ! दिव्हे अज्जवदइए पा-
ठवइए । तए णं से दिव्हे अज्जवदइए सिप्पामेव तं चेव ०
जाव तिस्रयंजगस्स एगाए तिस्रसंगसियाए सत्त तिला
पव्वायाता । तं एस णं गोसाहा ! से तिस्रयंजए णिप्पेस्स,
णो अणिप्पस्समेव, ते य सत्त तिलपुप्फजीवा उडाइता उडा-
इता एयस्स चेव तिस्रयंजगस्स गोसाहा ! तिस्रसंगसियाए
सत्त तिस्रा पव्वायाता । एवं खलु गोसाहा ! वणस्सइकाइ-
याओ पट्टपरिहारं परिहरंति । एयं णं से गोसाहं मंखलि-
पुत्तं मयं एवमाइक्कमाणस्स ० जाव पक्केमाणस्स एयमहं
णो मइइति । णो मइइतिता एयमहं असदहमाणे ० जाव
अरोएमाणे जेणव से तिस्रयंजए तेणव उवागच्छइ । उ-
वागच्छइता ताओ तिस्रयंजयाओ तं तिस्रसंगसियं खुट्ठति ।
खुट्ठिता करणस्सि सत्त तिस्रे पक्काहेइ । तए णं तस्स
गोसाहस्स ते सत्त तिले गणेमाणस्स अयमेयारुवे अक्क-
रियए ० जाव समुपाज्जिता-एवं खलु सत्त्वजीवा वि प-
उट्टपरिहारं परिहरंति । एस णं गोयमा ! गोसाहस्स मंख-
लिपुत्तस्स पउट्टे । एयं णं गोयमा ! गोसाहस्स मंखलिपुत्त-
स्स मयं अंतियाओ आयाए अक्कमेणे पवत्ते । तए णं
से गोसाहं मंखलिपुत्तं एगाए मणहाए कुम्मावपिंदियाए
एगेण य वियकासएणं उहं उहेणं उहं वाहाओ पागे-
ज्जिय २ ० जाव विहरइ । तए णं मे गोसालं मंखलि-
पुत्तं अंते उहं माणां संखिचविउलतयलेस्से जाए ॥

(पाणभूयओवसन्धयएणं सि) प्राणान्निवृत्तामन्त्रं वा
इवा सैवायः प्राणान्निवृत्तायः, तज्जावस्तसा, तया, अथवा-
वदयित्वा एव प्राणान्निवृत्तासदीनां आचारमाणाः, जन्मधर्म-
करवाङ्मनाः, उच्यन्ते । तज्जावस्तसा, तया, सत्त्वोपपत्त्यात्सत्त्वाः, ततः
कर्मचारयः, तत्त्वतः, अथायः पुनरर्थः (तत्त्वेषु सि) गिर-
प्रवृत्तिकं (किं अवं मुणी सुणिए सि) किं अवाहं मुनिस्तपस्वेवी

आतः । (मुणिए सि) इति तत्रे सति, आत्मा वा तत्त्वम् । अथवा-जगत्सु मुनिं सत्त्विकी (?) (मुणिए सि) मुनिकल्पस्थिति, अथवा-अथान् मुनिरिति, उत मुनिर्गो प्रहृष्टहीतः (उदाहृ सि) 'उदाहृ' इति विकल्पायो निपातः (ज्यासंज्ञावरण सि) । युक्यान् स्थानदातेति (सप्तद्वयार्थं पञ्चासकस्य सि) प्रयत्नोपशान्तिः, मुण्ड इव प्रहारद्वाराधीनिति । (सा उचितं तेष्वस्संति) तेषां स्थानानुगतां तेषां ज्ञेयम् । (स गद्यमेवं जगवं गद्यगद्यमेवं जगवं ति) अथ गतगतमेवमस्या दे जगत् । यथा जगत्तः प्रसादाद्यं न दृश्यः सप्तम्यार्थेवाह गतगद्यस्य पुनः पुनरुच्चारणम् । इह च यक्षोपालकस्य संरक्षणं जगत्ता कृतं तत्सारागत्वेन, द्यैकरसत्वाज्जगत्तः । यच्च सुतस्य तस्योत्पत्तिमुनिपुत्र-वर्णनं करिष्यति, तद्वीतरागत्वेन, अथयनुपजीवकत्वाद्यवश्य-वाविभाषत्याह्वयवस्यमिति । (संक्षिप्तविश्रुतयत्वेन सि) साङ्गिना अयमोगकाले अभिपुत्रा, प्रयोगकाले तेषां ज्ञेयम् । अथि विद्योयो वक्ष्य स तथा (समहाय सि) सनक्षया यस्यां पि-विदकार्यां वक्ष्यमाना (याम्बुकीनका अन्तुहत्वायो गलति सा जननेरुपपत्त्यते) । (कुम्भासापिडियाय सि) कुम्भासा अर्द्धलिम्बा मुद्रादयः, माया इत्येव (विद्यदास्यत्वं ति) विकटं जलं, तस्या-दायः आश्रयो वा स्थानं विकटाशयो विकटाशयः । तेन अयं च प्रस्तावाच्युक्तुमाह्वयः (जादे य मो सि) यदा च स्ना-अथानो वयम् । (अभिपक्षमेव सि) मकारस्याऽऽगमिकत्वा-विशेष एव । (यनस्सङ्काद्यायो पउद्वयदिहं परिहरति सि) परिहृष्ट ३ भूत्वा यत्तत्त्वेन वनस्पतेशरीरस्य परिहारः परि-वर्तः, परिवर्तवाद इत्यर्थः । (आयाय अवक्रमणं सि) आत्मना आदावेवोपदेशमयकमनमपसरणम् । (अ०)

तएवं तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स अथवा कयाइं इमे ढ दिसावरं अंतिथे पाउक्कमवित्था । तं जहा-साणे तं चेव सर्वं० जाव अजिणे जिणसहं पगासमाणे विहरइ । तं यो खलु गोयमा ! गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी० जाव जिणसहं पगासमाणे विहरइ ; गोसाले मंखलिपुत्ते अजिणे जिणप्पलावी० जाव पगास-माणे विहरइ । तएवं सा महइं महालिया महुवपरि-सा जहा सिवे० जाव पदिगया । तएवं सावत्थीए खय-रीए सिंघादग० जाव बहुजयो अथमवसस्स० जाव परुवेइ-जे एवं देवाणुप्पिया । गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पला-वी विहरइ, तं मिच्छा । समणे जगवं महावीरे एवमाइस्स-इ,० जाव परुवेइ । एवं खलु तस्स गोसालस्स मंखलिपुत्तस्स मंखली यामं मंखे पिता होत्था । तएवं तस्स मंखस्स एवं तं चेव सर्वं० भाणियव्वं० जाव अजिणे जिणप्पलावी जिणसहं पगासमाणे विहरइ । तं यो खलु गोसाले मंखलिपुत्ते जिणे जिणप्पलावी० जाव विहरइ ; गोसाले मंखलिपुत्ते अजिणे जिणप्पलावी विहरइ । समणे जगवं महावीरे जिणे जिण-प्पलावी० जाव जिणसहं पगासमाणे विहरइ । तएवं गो-साले मंखलिपुत्ते बहुजयस्स अंतिथे एयमइं सोच्चा एस्सम् आमुक्कत्तं० जाव मिसिमिसेमाणे आयावज्जुमीओ पक्कोमइ ।

पक्कोमइसा सावर्त्ति ययरी मरुमं मज्जेणं जेयेव हाला-हलाए कुंजकारीए कुंजकारावणे, तेणेव उवागच्छइ । उवा-गच्छइसा हालाए कुंजकारीए कुंजकारावणंति आ-णीवियसंघं परिचुमे महुया अमरिसं बहुमाणे एवं वावि विहरइ । तेणं कालेणं तेणं समएणं समएस्स भगवओ महावीरस्स अनेवासी आणंदे पामं धेरे पगइज्जए० जाव विष्णीए जहं छहेणं अणित्तिवणं तथोक्कमेणं संजमेणं तवसा अप्पाणं भावेमाणे विहरइ । तएवं तं आणंदे धेरे उक्कस्समएपाखणंति पढमाए पोरिसीए एवं जहा गोयम-सायी तरेव आपुच्छइ । तहेव० जाव उच्चणीयमाज्जिप० जाव अदमाणे हालाइहाए कुंजकारीए कुंजकारावणस्स अदरसामंते वीईवयइ । तएवं तं गोसाले मंखलिपुत्ते आ-णंदे धेरे हालाइहाए कुंजकारीए कुंजकारावणस्स अद-रसामंते वीईवयमाणं पासइ । पासइसा एवं वयासी-एहि ताव आणंद ! इओ एमं महं उवमियं निमामेइ । तएवं तं आण-ंदे धेरे गोसाले मंखलिपुत्तं एवं वुत्ते समाणे जेयेव हालाहालाए कुंजकारीए कुंजकारावणे जेयेव गोसाले मंखलिपुत्ते, तेणेव उवागच्छइ । तएवं तं गोसाले मंख-लिपुत्ते आणंदे धेरे एवं वयासी-एवं खलु आणंद ! इतो विरातीताए अद्वया केइ उवावया बगिया अत्यत्यी अत्य-लुद्धा अत्यगवसी अत्यकंलिथा अत्यवित्रामिया अत्यगवस-खाया पाणाविह्विज्जणपणियजंढमायाय सगदीसागने-वं सुवहुं भच्छपाणपटययणं मदाय एमं महं अगाभियं अणोदियं जिष्सावायं दीहमक्कं अरुवि अणुप्पविह्व । तएवं तेमि वणिथायं तेमि अगामियाए अणोदियाए जिष्सावायाए दीहमक्काए अटवीए किंविदंमं अणुप्पतायं समार्णं से पुव्वगहिए उदए अणुपुव्ववं परिज्जुज्जामं २ स्त्रीणे । तएवं तं वणिथा स्त्रीणोदमा समाजा तएहाए परिज्जवमाणा अगमणे सहवैति । सहवैतिना एवं वयासी-एवं खलु दे-वाणुप्पिया । अइं इमीते अगामियाए० जाव अरवीए किंवि-देमं अणुप्पतायं समाणां से पुव्वगहिए उदए अणुपु-व्वेणं परिज्जुज्जामो परिज्जुज्जामो स्त्रीणे, तं सेयं खलु देवाणुप्पिया । अइं इमी ते अगामियाए० जाव अरवी-ए उदगस्स सव्वओ समंता मगगणवेमयं करेत्तए सि क-हु अग्रमवसस्स अंतिथे एयमइं पदिमुणंति । पदिमुणंति-या तीसे अगामियाए० जाव अरवीए उदगस्स सव्वओ समंता मगगणवेमयं करेति । उदगस्स सव्वओ समंता म-गगणवेमयं करेमाणे एमं महं वणलंमं आसादेति । कि-एहं किएहोजासं० जाव गिक्कुलंयं पासादीयं० जाव पदिक्कं ; तस्स एवं वणलंमदस्स एवं बहुमअकदसमाए एत्थं एवं महेगं वम्यीयं आसादेति । तस्स एवं वम्यिपस्स वचा-

रि वपुओ अम्हम्गयाओ अजिधिसडाओ तिरिये सुसं-
पग्गहिवाओ आदे पणग्गम्हवाओ पणग्गम्हत्तासंति-
वाओ पासदीयाओ० जाव पम्हिरुवाओ । तए णं से व-
णिया हट्टुट्टा अस्समथं० जाव सत्तावेति । सत्तावेतिचा
एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया । अम्हे इमांसे अ-
गामियाए० जाव सम्बओ समंता मग्गलगवसणं करेयावे-
हि इये वणखंढे आसादिए, किएहे किएहोजासे । इयस्स
णं वणखंढस्स बहुयउअदेसभाए इये बम्मीए आसादीए ।
इयस्स णं बम्मीयस्स वच्चारि वपुओ अम्हम्गयाओ०
जाव पम्हिरुवाओ तं सेयं खलु देवाणुप्पिया । अम्हं इयस्स
बम्मीयस्स पदमं वणिये भिदिच्चए, अविवाइ उराळं उदगर-
यणं अस्सादिस्सामो । तए णं ते वणिया अस्समथस्स अंतियं
एयमण्डं पम्हिसुणेंति । पम्हिसुणेंतिचा तस्स बम्मीयस्स पदमं
वणिये जिदेंति । तेणं तत्थ अच्छं पत्थं जच्चं तएणं फान्नि-
यवखानं उराळं उदगरयणं आसादेंति । तए णं ते वणिया
हट्टुट्टा पाणियं पिवंति । पिवंतिचा बाहुणाइ पजेंति । पजो-
सिचा भायणाइ जरेति । भरेतिचा दोबं पि अस्समथं एवं व-
यासी-एवं खलु देवाणुप्पिया । अम्हे इयस्स बम्मीयस्स
पदमाए वप्पाए जिम्माए उराळे उदगरयणे अस्सादिए,
तं सेयं खलु देवाणुप्पिया । अम्हं इयस्स बम्मीयस्स दो-
बं पि वणं भिदिच्चए, एत्थ उराळं सुवसरयणं अस्सादेस्सा-
ओ । तए णं ते वणिया अस्समणस्स अंतियं एयमण्डं प-
म्हिसुणेंति । पम्हिसुणेंतिचा तस्स बम्मीयस्स दोबं पि वणं भि-
देंति । तत्थ अच्छं जच्चं तावणजं महत्थं महत्थं महत्थं
उराळं सुवसरयणं अस्सादेंति । तए णं ते वणिया हट्टुट्टा
जायणाइ भरेति । जरेतिचा पवहणाइ जरेति । जरेतिचा
तच्चं पि अस्समथं एवं वयासी-एवं खलु देवाणुप्पिया ।
अम्हे इयस्स बम्मीयस्स पदमाए वप्पाए जिम्माए उराळे उदग-
रयणे अस्सादिए, दोच्चाए वप्पाए भिम्माए उराळे सुवसर-
यणे अस्सादिए । तं सेयं खलु देवाणुप्पिया । तच्चं पि वणं
भिदिच्चए, अविवाइ इत्थ उराळं मणिरयणं अस्सादेस्सामो ।
तए णं ते वणिया अस्समथस्स अंतियं एयमण्डं पम्हिसुणेंति ।
पम्हिसुणेंतिचा तस्स बम्मीयस्स तच्चं पि वणं जिदेंति । तेणं
तत्थ विमलं धिम्मलं विचलं शिक्कं महत्थं महत्थं मह-
रिहं उराळं मणिरयणं अस्सादेंति । तए णं ते वणिया
हट्टुट्टा जायणाइ जरेति । जरेतिचा पवहणाइ भरेति ।
जरेतिचा वउत्थं पि अस्समथं एवं वयासी-एवं खलु दे-
वाणुप्पिया । अम्हे इयस्स बम्मीयस्स पदमाए वप्पाए जि-
म्माए उराळे उदगरयणे अस्सादिए । दोच्चाए वप्पाए
भिम्माए उराळे सुवसरयणे अस्सादिए । तच्चाए वप्पाए

धिग्गाए उराळे मणिरयणे अस्सादिए । तं सेयं खलु देवा-
णुप्पिया । अम्हं इयस्स बम्मीयस्स वउत्थं पि वणं जिदि-
च्चए, अविवाइ इत्थ तच्चं महत्थं महत्थं महत्थं महत्थं
उराळं मणिरयणं अस्सादेस्सामो । तए णं तेसि वणियाणं एगे
वणिए हिक्कामए सुहकामए पत्थकामए आगुक्कंपिए वि-
स्सेयसिए हियमुट्टहिस्सेसकामए तं वणिए एवं वयासी-
एवं खलु देवाणुप्पिया । अम्हे इयस्स बम्मीयस्स पदमाए
वप्पाए भिम्माए उराळे उदगरयणे० जाव तच्चाए वप्पाए
जिम्माए उराळे मणिरयणे अस्सादिए । तं होउ अस्सादि
पज्जणं एगे, एसा वउत्थी वप्पा या जिज्जउ, वउत्थी णं
वप्पा सउवसग्गा याधि होउज्जा । तए णं ते वणिया तस्स
वणियस्स हिक्कामएस्स मुट्टकामएस्स० जाव हियमुट्टहिस्से-
सकामएस्स एवमाक्कलमाणस्स० जाव पक्खेमाणस्स एयम-
ण्डं योसरहंति० जाव यो रोपंति । एयमण्डं अस्सरहमाणा०
जाव अरोपमाणा तस्स बम्मीयस्स वउत्थं पि वणं भिदेंति ।
तेणं तत्थ उग्गविंसं चंदविंसं घोरावेसे महाविंसं अतिक्रियम-
हाकायं मसिम्माकाहायं नयणविसरोसपुणं अंजणपुंजणिग-
रप्पायंसं रत्तच्छं जमसुजुत्तयत्तच्चल्लुलंतमीहं वरणितास्सेवि-
ण्यं उक्कउकुकिस्सिजजुत्तकत्तल्लविकिक्कफफावोक्कएदण्यं
लोहागरपम्हमाणपयपयेंतयोसं । अण्णागलियचंदतिव्वरोसं
समुदं तुणियं वचसं यमंतं दिट्ठिविंसं सपेणं संपहेति । तए
णं से दिट्ठिविससपेणं तेहि वणिएहि संपाहि सप्पाणे
आमुक्खे० जाव भिमिभिन्माणे सणियं सणियं उट्टेइ ।
उट्टेइचा सरसरसरस्स बम्मीयस्स सिट्ठरत्तं दुक्कइ ।
दुक्कइचा आदिच्चं निज्जाइ । निज्जाइचा ते वणिए
अणिविसाए दिट्ठीए सम्बओ समंता समभिलोएति । तए
णं ते वणिया दिट्ठिविसेणं सपेणं अणिविसाए दिट्ठीए सम्ब-
ओ समंता समभिलोया समाणा खिप्पामेव सपंदमपोवगर-
णमायाए एगाहं कूडाहं भासित्तासीकया याधि ह्हेत्थ्या ॥

[जडा स्विचे सि] शिवराजिचरिते [महवा अमरिखं
ति] महान्तमनये [एवं व्याधि सि] एवञ्चेति महापको-
पहयेमानकोपविह्वल, असीति समुच्चये [मह उवमियं ति]
मम संबन्धि, महद्वा विविधमौपम्यमुपमाद्यन्तमित्यर्थः । [वि-
रातीताए अज्जाए सि] विरमतीते काले [उच्चवपय सि]
उच्चवाचवा उच्चमानुसमाः । [अत्थयि सि] उत्थयप्रयोजनः ।
कुल वचमित्थाह- [अयमुज्ज सि] उत्थसाहसाः, अत एव [अय
गवेसि सि] अर्थगवेसियाऽपि । कुल इत्याह- [अयक्कयि सि]
प्रतिअययैऽवेचित्थेज्जाः । [अयविसासि सि] । अयसार्थ-
विचयसज्जातलुत्थानाः । यत एवमत एवाह- [अयगवेसयवाइ] इ-
त्यादि । [पणियमंहे सि] पणितं व्यवहारः, तच्चां भाषणं, पणितं
वा कथायाकं, तच्चां भाषणं, न तु भाजनमिति पणितजायम । [स-
गदीसागवेहेचं] शुक्लतो गन्धिकाः, शुक्लतयां गन्धीविशेषार्थं

चेष्टे जेणेव सयणे जगवं महावीरे, तेणेव उवागच्छ ।
 उवागच्छा सयणं जगवं महावीरं लिखुचो आयाहिणं
 पवाहिणं करेड । करेड्या वंदे, जमंसद, जमंसदया एवं
 बयानी-एवं खडु अहं जंते ! उहस्तमपारणगंसि
 तुम्हेहि अञ्जगुष्टाए सयणे सावरवीए जयरीए उञ्जणीय
 ० जाव अरुमाये हाहाहलाए कुंभकारीए ० जाव बीईवयाधि।
 तए णं से गोसाझे मंखलिपुत्ते मयं हाहाहलाए ० जाव पा-
 लिचा एवं बयासी-एहि ताव आणंदा ! इओ एमं महुं
 ववयिं छिसामेहि । तए णं अहं से गोसाझे मंखलिपुत्ते-
 णं एवं वुत्ते सयणे जेणेव हाहाहलाए कुंभकारीए कुंभका-
 रावणे जेणेव गोसाले मंखलिपुत्ते, तेणेव उवागच्छामि । तए
 णं से गोसाले मंखलिपुत्ते मयं एवं बयासी-एवं खडु
 आणंदा ! इओ चिराडयाए अडाए केड उवाववा
 बणिवा, 'एवं तं चेव सव्वं जिरवसेसं भाखियव्वं ० जाव
 थियमं जयरं सारिए' । तं गच्छ णं तुमं आणंदा !
 धम्मयारियस्स धम्मवएसस्स ० जाव परिकुहेहि । तं पभूणं
 जंते ! गोसाझे मंखलिपुत्ते तवेणं तेषां एगाह्वं कूडाह्वं
 जागिरासिं करेत्तए । विसए णं जंतं ! गोसाझस्स मंखलि-
 पुत्तस्स ० जाव करेत्तए । समत्थे णं जंते ! गोसाले मंखलिपुत्ते
 तवेणं ० जाव करेत्तए । पज् णं आणंदा ! गोसाझे मंखलिपुत्ते
 तवेणं ० जाव करेत्तए, विसए णं आणंदा ! गोसाले ० जाव
 करेत्तए, समत्थे णं आणंदा ! गोसाझे ० जाव करे-
 तए । यो चेव णं अरहंतं जमवते परियावाणियं
 पुण करेज्जा, जावइएणं आणंदा ! गोसालस्स मंखलिपु-
 त्तस्स तवतेए एषो अणंतगुणविसिद्धयाए चेव तवतेए अण-
 गाराणं जगवंतो खंतिलमा पुण अणगारा जगवंतो । जाव-
 इए णं आणंदा ! अणगाराणं भगवंताणं तवतेए एषो
 अणंतगुणविसिद्धतराए चेव तवतेए येराणं जगवंताणं
 खंतिलमा पुण येरा जगवंतो । जावइए णं आणंदा !
 येराणं जगवंताणं तवतेए एषो अणंतगुणविसिद्धतराए
 चेव तवतेए अरहंताणं जगवंताणं खंतिलमा पुण अरहंता
 जगवंतो । तं पज् णं आणंदा ! गोसाझे मंखलिपुत्ते तवेणं त-
 वेणं ० जाव करेत्तए, विसए णं आणंदा ! ० जाव करेत्तए,
 समत्थे णं आणंदा ! ० जाव करेत्तए, यो चेव णं अरहंते
 भगवंते परियावाणियं पुण करेज्जा । तं गच्छ णं तुमं आ-
 णंदा ! गोसालाणं सयणाणं थिमंथाणं एयमहं परिकुहे-
 हि, माणं अज्जो ! तुमं के वि गोसाले मंखलिपुत्तं धम्मियाए
 पडिचोवयाए पडिचोइओ, धम्मियाए पडिसारयाए पडि-
 सारेओ, धम्मियाए पडोयारेणं पडोयारेओ, गोसालेणं मंख-
 लिपुत्तं सयणेहि थिमंथेहि मिच्छं विपादिसं । तए णं
 से आणंते येरे सयणेणं जगवया महावीरिणं एवं वुत्ते सया-

णे सयणं जगवं महावीरं वंदे, जमंसद, जेणेव गोसालादि ।
 सयणा थिमंथा तेनेव उवागच्छ । उवागच्छा गोसाला-
 दि । सयणे थिमंथे आमेतेड । आमेतेडया एवं बयासी-एवं
 खडु अज्जो ! उहस्तमपारणगंसि सयणेणं भगवया महा-
 वीरेणं अञ्जगुष्टाए सयणे सावरवीए जयरीए उञ्जणीय ०
 तं चेव सव्वं ० जाव जावपुत्तस्स एयमहं परिकुहेहि । तं मा णं
 अज्जो ! तुमं केड गोसाले मंखलिपुत्तं धम्मियाए पडिचोव-
 याए पडिचोइओ ० जाव मिच्छं विपपिक्खे, जावं व णं आ-
 णंते येरे गोसालाणं सयणाणं थिमंथाणं एयमहं परिक-
 हेहि, तावं व णं से गोसाझे मंखलिपुत्ते हाहाहलाए कुंभका-
 रीए कुंभकारावणाओ पडिपिक्खमहं ! पडिपिक्खमहं
 आञ्जवियसंपसरिवुत्ते महया अमरिसं वडमाणे सिग्गं
 तुरिणं ० जाव सावरियं जयरिं मज्जं मज्जेणं थिमगच्छ ।
 थिमगच्छा जेणेव कोडए चेष्टे जेणेव सयणे जगवं
 महावीरं तेणेव उवागच्छ । उवागच्छा सयणस्स भगव-
 ओ महावीरस्स अरुसामंते ठिवा सयणं जगवं महावीरं
 एवं बयासी-मुहुं आउसो ! कासवा !, मयं एवं बयासी ;
 साहु णं आउसो ! कासवा ! मयं एवं बयासं । गोसाले
 मंखलिपुत्तं मयं धम्मंवेवासी, गोसाझे, २ ० । जे णं गोसाझे
 मंखलिपुत्तं तव धम्मंवेवासी, से णं मुक्के सुक्काजिए जविचा
 कालमासे कालं किंवा अमयंरसु देवसोएसु देवताए उव-
 वसे । अहं णं उडाई नामं कुंडियापणीए अज्जुल्लस्स गो-
 वयपुत्तस्स सरीरं विपज्जामि । विपज्जामि गोसाझस्स
 मंखलिपुत्तस्स सरीरं अणुपाविमामि । अणुपाविसामि
 इमं सयणं पडपरिहारं परिहरामि । जे वि याइं आउसो !
 कामवा ! अमहं सयणं केड सिज्जिनु वा, सिज्जिनु वा,
 सिज्जिनुमंति वा, मयं ते वउरामीइहाकपसयसइमहाई
 सत्त दिव्वे सत्त मज्जे सत्त साधुगणे सत्त पडपरिहारे
 पंच कम्मणि सयसइहाई सद्धिं व सहसाई उव सए तिथि व
 कम्मंने अणुपुब्बेणं खडइता वओ पच्छा सिज्जंति, वुज्जंति,
 मुक्खंति, परिणिज्वांसंति, भुव्वल्लवयाणंमंति करिनु वा,
 करिंति वा, करिस्संति वा ॥

[पारव्यास] पयोओवस्था [कश्चित्तवत्सलसिंहो गति]
 इह वृक्षवाक्य-सर्वविशया । साधुवादः कीर्तिः, एकविश्व्यापी
 वयः । अर्द्धविश्व्यापी शब्दः, मर्यादा एव शब्दः, शब्दोक्ति यावत्
 [सर्ववपुःशायसुरलोप] महं दूयैः अनुजैरसुरैश्च यो लोको
 जीवत्सः स तया तत्र [पुर्वंति] सिद्धवते गच्छन्ति, "सु" गतावि-
 ति वचनार्थः [पुर्वंति] गुप्यन्ति व्याकुलीभवन्ति, "गुप्य" व्या-
 कुल्यं इति वचनार्थः [पुर्वंति] कश्चित्तव स्मृत्यंते प्राप्ति-
 न्मयः । कश्चित् परिभ्रमन्तीति इत्यन्ते । व्यक्तं भूतविति । एतदेव
 दर्शयति- "इति कालित्वादि" इति शब्दः प्रवृत्तगुणानुवा-
 दार्थः । [तंति] तस्मादिदं निगमनम् । [तवेणं तेषां]
 तयोः सत्तं तज्जस्स एव, तेन तज्जसा तेजोविश्वया । [अहा

वा बालेणं ति । पथेय इत्यनेन जुजुगंन [सारक्यामि ति] संरक्षामि दाहयामां । [संगोपयामि ति] संगोपयामि क्रम-
स्थानमापयेन [पञ्चुं] । प्रमथिष्यामीशालको जस्यसामि
कुरुमिथेयः प्रथमः । प्रहृष्टं च ह्रिवा-विषयमाभापेक्षया, तत्कर-
णतः । पुनः वृद्धति-“विलसय” इत्यादि । अनेन च प्रथमो
विकल्पः यद्युः “समर्थय” इत्यादिना तु द्वितीय इति [वारिवाच-
णं ति] पारितापनीकी कियं पुनः कुर्वीदिति । [अणुग-
रानं ति] सामाचसाधुनाय [कान्तकामर] कान्ताकांशमप्र-
हेष कृमन्त इति कान्तिक्रमाः [धराणं ति] आकाशोदीनां
बबःपुनपर्यायस्थविराणा । [पञ्चिवायणाप ति] तन्मनमनिष्क-
सा चोदना कथमप्रोत्साहना प्रतिचोदना, तथा । [पक्षिसरणाप
ति] तन्मनमतिकुलतया विस्फुर्यस्मरणा । प्रतिस्मरणा, तथा ।
किमुतं मन्त्रि-“ममिमपण” इत्यादि । [पञ्चोदयेनं ति] प्रत्युपचा-
रेण प्रत्युपकारेण वा । [पञ्चोदयेनं ति] प्रत्युपचारयितुमप्युपचा-
रद्वारेण एव प्रत्युपकारयमुं वा । [मिच्छं विषयविषयं ति] मिष्या-
वं अनेन वाऽन्येन विरोधतः प्रतिपक्ष इत्यर्थः । [सुष्ठु यं ति]
उपात्मनमवचनम् । आउलो ति । हे आमुष्मन् ! किरप्रशस्त-
जीविनः । [कास्तव ति] कास्तवपणेन । [सत्यं पड्डपरिहारे परि-
हरामि ति] सत्यं शरीरान्तःप्रवेशं करोमीत्यर्थः । [ज वि यां
ति] जेऽपि च । “आइं ति” निपातः । “अउरासंइमहाकल्पस-
बलहन्ता” इत्यादि । गोसासंगकमिच्छायाः स्थापना, वृद्धे-
प्रोत्साहनाया । आह च पूर्णकारः- “संदिद्धतामो
सहिलेनंस्व न सिञ्चिज्जइ ति” । तथापि शब्दानुसारेण
सिञ्चिज्जइति-चतुरथाति महाकल्पशतसहस्राणि कृपायिवेति
योगः । तत्र कस्याः कालविशेषाः, ते च लोकप्रसिद्धा अपि जन्-
मनीति तद्व्यवस्थाधेनुकम् । महाकल्पा बहुयमात्रस्वरूपाः, तेषां
कारिणस्तसहस्राणि लक्षाणि तानि तथा । [सत् दिव्ये ति]
सत् दिव्यान् देवतवान् । [सत् संजुदे ति] सत् संयुयानि
निकायविशेषान् । [सत् सतिप्रमि ति] सतिप्रमिन् प्रत्युप-
गमेव लगी । एते च तन्मनेन मोक्षगामिनां सत् सत्तारा भवन्ति ।
वर्षति वैभवमेवान् स्वयमेवेति । [सत् पड्डपरिहारे ति] सत्
शरीरान्तःप्रवेशान् । एते च सत्तनसिद्धिगमनान्तं क्रमेणैव भवाः
तथा पञ्चैवाद्यादिर्ब्रह्मभाव्यते- [पंच कर्माणि नयमहस्तां
ति] कर्मणः कर्मविषय, कर्मव्यामित्यर्थः । पञ्च शतसहस्राणि
लक्षाणि । [निधि य कर्मले ति] ईश्वर कर्ममेवान् । [अवदत्त
ति] कृपायिक्ता अतिवाक् । अं० ।

से जहा वा गंगा महागदी जओ पवुदा, जडिं वा पञ्चु-
वरिषया, एम एं अफ्दा पंच जोअणमयाई आयामेणं,
अफ्दोअणं विकलंभेणं, पंचवणुहसयाई उन्वेहेणं, एएणं
गंगापमाणेणं सत्त गंगाओ एगा महामंगा, सत्त महामंगाओ
सा एगा सार्दीखंगंगा, सत्त सार्दीखंगंगाओ सा एगा
मरुतुंगंगा, सत्त मरुतुंगंगाओ सा एगा होडियंगंगा,
सत्त होडियंगंगाओ सा एगा अवंतीगंगा, सत्त अ-
वंतीगंगाओ सा एगा परमावती । एवामेव सपुत्रावरेणं
एणं गंगासयमहस्सं सत्तरसयमहस्सा छच्च गुणपत्तं गं-
गासया भवंतीति मक्खलाया । तासिं जुविहे उच्छरी पण्ठे ।
तं जहा-सुदुमवोदिकेअरे चैव, वादरवोदिकेअरे चैव ।

तस्य एं जे से सुदुमवोदिकेअरे से कृष्ण, तस्य एं जे से
वादरवोदिकेअरे तत्रा एं वाससए गवे एममेणं गंगावाहुयं
अवहाय जावइएणं काओणं से कोडे स्तीणे णीए
णिओवे पिडिए जवइ, से तं भरे, एएणं सरपमाणेणं
तिथि सरपमाहस्सीओ से म्हाकपे, अउरासीते-
महाकल्पसयमहस्साई से एगे म्हामाणसे, अणंताओ सं-
जुदाओ जंवि चयं चउत्ता उवरिओ माणसे संजुदे देवे उव-
वज्जइति । से एं तस्य दिव्वाई भोगभोगाई भुंजमाणे वि-
हरिचा ताओ देवलोमाओ आउक्खएणं जवक्खएणं
दिक्खएणं अणंतं चयं चउत्ता पदमं सखिगम्मे जंवि
पच्चायाति । से एं तत्रोदितो अणंतं उववट्ठिता मज्झिओ
माणसे संजुदे देवे उववज्जइ । से एं तस्य दिव्वाई भोगभोगाई
जाव विहरिचा ताओ देवलोमाओ आउ० १ जाव चउत्ता
दाचचे सखिगम्मे जंवि पच्चायाति, से एं तत्रोदितो अणंतं
उववट्ठिता होडिओ माणसे संजुदे देवे उववज्जइ । से एं तस्य
दिव्वाइ० जाव चउत्ता तच्चे सखिगम्मे जंवि पच्चायाति । से
ए तत्रोदितो० जाव उववट्ठिता उवरिओ माणसुत्तरे भंजुदे
देवे उववज्जइ । से एं तस्य दिव्वाई भोगं चउत्ता चउत्थे
सखिगम्मे जंवि पच्चायाति । से एं तत्रोदितो अणंतं उव-
ट्ठिता मज्झिओ माणसुत्तरे संजुदे देवे उववज्जइ । से एं
तस्य दिव्वाई भोग० जाव चउत्ता, पंचमे सखिगम्मे जंवि
पच्चायाति । से एं तत्रोदितो अणंतं उववट्ठिता हिडिओ
माणसुत्तरे संजुदे देवे उववज्जइ । से एं तस्य दिव्वाई
भोग० जाव चउत्ता, उद्वेणं सखिगम्मे जंवि पच्चायाति, से एं
तत्रोदितो अणंतं उववट्ठिता बंभलोगे खामं से कपे पमा-
चे । पाईएण्डियाएय उदीएण्डिहएविच्छे, जहा उाख-
पदे० जाव पंच वडंसगा पण्ठता । तं जहा-अमोगवडंसए०
जाव पकिरुता, से एं तस्य देवे उववज्जइ, से एं तस्य
दसभागरावमाई दिव्वाई भोग० जाव चउत्ता, सत्तमे सखि-
गम्मे जंवि पच्चायाति, से एं तस्य एवएणं मासाएं बहु-
पदिपुष्पाणं अद्वयमाएणं जाव बाईकंताएणं सुकुमालगज-
हएणं मिउकुउकुवियेकसए मड्ढण्डतलकपण्डए देवकु-
मारसमपनए दारए पवाते । से एं अहं कासवा ! तए एं
अहं आउतो ! कानवा ! कोमारियाए पवज्जए कोमा-
रिणं बंभरवासेणं अविच्छेकएणं चैव सत्ताए पदि-
हमाभि, सं० १ ए सत्तमे पड्डपरिहारे परिहरामि । तं जहा-
एणेज्जसए मड्ढारापस्स मेपिपस्स रोहस्स जारहाइस्स अज्जुण-
गस्स गोयमपुत्तस गोतालस्स मंखलिपुत्तस्स० तस्य एं जे से
पदमे पड्डपरिहारे, से एं रायगिहस्स एयरस्स बहिया मं-
किउकिउति वेउंथेति उदायणस्स कंदिपायणस्स सरीरं वि-
प्यनहामि । विप्यनहामिचा एणेज्जमस्स सरीरं अपुण्यवि-

सामि । अणुपविमामिचा बाबांसे बासाई पढेन पठ्ठपरिहारं परिहरामि । तत्तय एं जे से दोच्चे पठ्ठपरिहारे, से एं ठाईपुस्तस गणरस्त बढिया बंधोपरणेलि चैयसि एण-
ज्जागस्त सररीरं विण्णज्जामि । विण्णज्जामिचा मल्लारामस्त
सररीरं अणुपविमामि । अणुपविमामिचा एगवीं
बासाई दोच्चे पठ्ठपरिहारं परिहरामि । तत्तय एं जे से तच्चे
पठ्ठपरिहारे, से एं बंधोपरणेलि बढिया अंगमंदिरास्मि चे-
इयंसि मल्लारामस्त सररीं विण्णज्जामि । विण्णज्जामिचा भं-
दियस्त सररीरं अणुपविमामि । अणुपविमामिचा बाबां
बासाई तच्चे पठ्ठपरिहारं परिहरामि । तत्तय एं जे से चठ्ठये
पठ्ठपरिहारे, से एं बाणारसीए खयरीए बढिया कायपढा-
वणंसि चेइयंसि भंदिपस्त सररीं विण्णज्जामि । विण्णज्जामि-
मिचा राहस्त सररीं अणुपविमामि । राहगस्त सररीं
अणुपविमामिचा एगवीं बासाई चठ्ठये पठ्ठपरि-
हारं परिहरामि । तत्तय एं जे से पंचमे पठ्ठपरिहारे, से एं
आलंभियाएणयरीए बढिया पत्तकालंगंसि चेइयंसि राहस्त
सररीरं विण्णज्जामि । विण्णज्जामिचा भारद्वाजस्त सररीरं
अणुपविमामि । अणुपविमामिचा अद्धारस्त बासाई पंचमं
पठ्ठपरिहारं परिहरामि । तत्तय एं जे से ठठ्ठे पठ्ठपरिहारे,
से एं वेसालीए गणरीए बढिया बंधोपरणेलि चैयंसि
जारद्वाहस्त सररीरं विण्णज्जामि । विण्णज्जामिचा अज्जुण-
स्त गंगपुत्तस्त सररीरं अणुपविमामि । अणुपविमामि-
मिचा सत्तरन बासाई ठठ्ठे पठ्ठपरिहारं परिहरामि । तत्तय
एं जे से सत्तमे पठ्ठपरिहारे, से एं इडेव सावत्थीए गण-
रीए ढालाड्डाए कुंभकारी कुंभकारावणंसि अज्जुणस्त
गोयमपुत्तस्त सररीरं विण्णज्जामि । विण्णज्जामिचा गो-
साक्षस्त धंखलिपुत्तस्त सररीरं अठ्ठे थिरं पुवं धारणजं
सीयसई उइहसई खुहापई विविदंसेसमगपरीमहावस-
मासई थिरसेवणं ति कट्ठ तं अणुपविमामि । अणुप-
विमामिचा तं मोलन बासाई इमे सत्तमं पठ्ठपरिहारं
परिहरामि । एवमेव आउसे । कामवा । एणेणं तेसीसेणं
वाममणं सत्त पठ्ठपरिहारा परिहरिया भव्वीति मक्खला-
या । तं मुहुं एं आउसे । कातवा । ममं एवं वयासी ।

“सं जहा” इत्यादिना महाकव्यप्रमाणमाह-तत्र-(सं जहा व
ति) महाकव्यप्रमाणवाक्योपन्यासायः । (जहिं वा पज्जुवियय
ति) यत्र गाथा परि सामस्येनोपादिता उतरणा, सामस्येयः ।
(एत एं अज्ज ति) एव गज्जा मार्गः । [एणं गंगपुत्तमांणं
ति] गज्जायान्मार्गस्य आमेदात् गज्जाप्रमाणेन्युक्तम् । [एवा-
मेव ति] उक्तमेव कर्मणं । [सपुत्तमावरेणं ति] सह पुत्तं ग-
ज्जादिना यद्वरं महागज्जादि तत्सपूर्वार्पणं, तेन, मायप्रत्ययलोप-
श्चोनामपूर्वापेतस्येयः । “तासि ङ्विहे” इत्यादि । तासां

गज्जादिगतवास्तुकाणादीनामिष्येयः । द्विविधाः उद्धारः, उद्धार-
नीयद्विविधाः । (सुद्धमर्षादिकेवरे वयं ति) सुद्धमर्षादी-
नि सूद्धमाकाराणि कलेवराण्यसङ्ख्यातकण्ठानि । कलेवराणां क-
ण्ठपाणि यत्रोद्धारं स तथा । [वावरवोदिकेवरे केव
ति] वावरवोदिकेति वाद्वोदिकेति कलेवराणि कलेवराणि
कण्ठपाणि यत्र स तथा (उणं ति) न व्याकथेयः, इतरन्तु व्या-
कथेय इत्यर्थः । [अवहायं ति] अवहाय स्थानका । [सं केहेत्ति] सं
कांठो गज्जासमुदायसमकः । [वांणं ति] वान्णः, स वान्णेशेष-
कायेऽप्युच्यते, यथा वान्णोपास्यं कांठान्तरत उच्यते । [णीए
ति] नीरज्जा, स च तदुत्पन्नितरज्जसामप्यभावे उच्यते इत्यादि
(निष्ठेयं ति) निष्ठेयः जूमिस्त्रियादिंस्त्रिज्जसकतालेपाभावात् ।
किमुक्तं भवति । निष्ठेयानि निरवयवाणि इति । (सिं तं सररे ति)
अथ तत्तावत्कालखण्डं सरःसंज्ञं नवमि, मानससंज्ञं सर इत्य-
र्थः । [सरणमाणे ति] सर एवोक्तमङ्गलं प्रमाणं वक्ष्यमाणम-
हाकल्यादेर्मानं सरःप्रमाणम् । [महाप्रमाणं ति] मानलोच-
नं यदुक्तं चतुरङ्गातिमहाकल्याणसहस्राणांति तत्तदुच्यते ।
अथ सप्तमानं दिव्यादीनां प्रकृपागाथाह- (अणेतान्नां संज्झा-
ओ ति) अणेतान्नावसमुदायकणिकायां । [अयं वरत्त ति]
अयं वरत्तमा अयं वरत्तमा अयं वा देहम् । [वत्त ति] त्यक्त्वा
[उवरत्त ति] उपरितनमप्यमायवतनानां मानसानां सज्जावा-
त्तद्व्यवहारेण उपरितं इत्युक्तम् । [माणसे ति] गज्जादिः
प्रकरणतः प्रागुक्तस्यैव सरसि, सरप्रमाणानुपयुक्त्युक्तं इत्य-
र्थः । [संज्झे ति] निष्कायविशेषे । [देवे उवउज्ज ति] प्रथ-
मा दिव्यमयः साधितमैत्रिमज्जास्थानं । यत्तं विषु मानसं तु सं-
युग्धं आद्यसंयुक्तसहितं चत्वारि संयुधानि, त्रयश्च देवमया
तथा । [मानसोत्तरे ति] महामानसं पूर्वोक्तमङ्गलकथनमा-
नुष्यकथनं । यत्तं प्रागुक्तं चतुरङ्गातिमहाकल्याणसहस्राणि
कणिकायानि तन् प्रथममहामानसपेक्षुनि कृत्यम् । अन्त्यथा
त्रिषु महामानसं तु चतुराणां तानि स्फुरति । एतेषु चो-
परिमादिमन्त्रिषु मानसोत्तरेषु चोपेयं संयुधानि, त्र-
यश्च देवमयाः । आदिनन्तु सत्त संयुधानि, यद् च देवमयाः ।
सत्तमदेवमयस्तु मल्लोक्तं, स च संयुधं न भवति, सत्तमे
संयुधत्वेनाभिहितत्वादिति । [पाईणपणिनायए उदी-
णद्विहिण्णिकोत्तरे ति] इदामावधिकेदमयाः व्युत्पन्नमात्रं
मन्त्रयम् । नत्वेव प्रणिपुत्रेवमन्त्रानां संस्थितत्वेन तयोस्तुल्य-
त्वादिति । [जहा ठाणपदे ति] मल्लोक्तस्यैव तथा यावत्
यथा स्थानपदे प्रकृपाविविधप्रकरणे । तथैवम्-“पदिपुत्त-
दंसाणानां एव आत्मालोभासरासिपणं” इत्यादि । “असा-
गनेलेय” इत्यत्र यावत्करणाह-“सतिवयवसेलेय वय-
वसेलेय मज्जेय वंनलोववसेलेय” इत्यादि इत्यम् । [सुद्धमा-
लगतमल्ल ति] सुद्धमारकासो भद्रश्च भद्रमूर्तिरिति स-
माये कारककारी स्वाधिकारिणि । [सिद्धमल्लकुं चिकेव
ति] सुद्धः कुपडमिश्रं दमोदिकुपडलतामयं कुंजानां के-
दा वयस्य स तथा । [मज्जेततसकथपीडयं ति] सुद्धमल्लं
कर्णपोठके कर्णोत्तराण्येव वयस्य स तथा । देवकुमारवत्सप्रमः
देवकुमारवत्समानप्रमो यः स तथा, कण्ठः स्वाधिक इति ।
[कामारियाय पठ्ठउज्जा ति] कुमारस्यैव कामापी, सैव कौ-
मारिकी, तस्यां प्रमथयायं विषयभूतायां सज्जामं बुद्धिं प्रवि-
ष्टेन इति योगः । [अविद्धकथयं वेयं ति] कुमुदिशनाका व-
विककोऽयं सुवपुष्पमतिरिच्येयः । [एणेज्जसेवयेति] इदेषुका-

इयः पञ्च नामतोऽभिहितः, द्वौ पुनरन्यौ पितृनामसहितानि-
ति । [अहं धिरंति] अत्यर्थं धिरं, विषयितकालं यावद्व-
यं स्थानित्वात् । [पुत्रंति] भूयं तद्वृणानां भूयत्वात् इयं [आर्य-
शब्दंति] आर्यशब्दं बोधयति । इत्येव आर्यशब्दमुदाह- [सी-
येत्यादि] वर्यभूतं च, तत्कृतं स्वतन्त्रं [यदित्यश्वयंति]
अविष्टमानसं मनसाभियथेः । [ति कटुं च,] इतिकृत्वा इति
हेतोस्तद्व्युत्पत्तिशामांति । (अ०)

साधु णं आउत्तो ! कासवा ! ममं एवं वयासी-गोसाळे
 मंल्लिपुणे ममं भयमंवेवासीं, गोसाळे मंल्लिपुणे ममं भयमं
 वेवासीं ! नए णं समणे भगवं महावीरं गोसाळं मंल्लिपुणे
 एवं वयासीं-गोसाळा ! तं जट्टाणामए तेणए सिया गामेळ
 एहिं परिचनवयाणे शु कत्थइ गयं वा दरिं वा कुगं वा गिधं व
 वचवं वा विसमं वा अणुसादेयाणे पमेणं मई उखालांण
 वा सण्णोमेण वा कप्पासपेण वा तयमूण वा अयाण
 आकरेत्ता वां विण्हेळा ! सेणं अण्णावरिए आवरियमिति
 अण्णाणं मखइ, अप्पच्छेखे व पच्छअमिति अण्णाणं मखइ,
 अण्णलुके सुकमिति अण्णाणं मएणइ, अप्पसायए पलाय-
 मिति अण्णाणं मखइ, एवायेव तुम्हं पि गोसाळा ! अण्णखे
 संते अण्णमिं उण्णंजसि, तं मा एवं गोसाळा !, एारिहसि
 गोसाळा !, इच्छेवे ते सा च्छाया, णो अण्णा ! तए णं
 गोसाळे मंल्लिपुणे समणेणं भगवया महावीरंणं एवं वुत्ते
 सयाणे च्चावकचे सयणं भगवं महावीरं उच्छावयाहिं
 आउसणाहिं आउसइ ! आउसइत्ता उच्छावयाहिं उच्छेसणा-
 हिं उच्छेसइ ! उच्छेसइत्ता उच्छावयाहिं णिच्छेत्यणाहिं णि-
 च्छेत्यइ ! णिचनत्येत्ता उच्छावयाहिं णिच्छोरुणाहिं णि-
 च्छोमेइ ! णिच्छोमेइत्ता एवं वयासीं-ण्णंमि कदाइ, विण-
 डेसि कदाइ, जडेसि कदाइ, णडविण्डजडेसि कदाइ, अज
 ण जवसि, एारिहे वेमपित्तो सुदुमत्तिया ! तेणं कालेणं तेणं
 समयणं समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतेवासी पाईण-
 लायणए सत्थाण्णुज्जई एणं अणगारे पणइजएणं जाव विणी-
 ए, भय्माययियाणुगमेणं एयमइं असइहयाणे ठ्हाए वडेइ !
 वडेइत्ता जेयंब गोसाळे मंल्लिपुणे तेणेव उवागच्छइ !
 उवागच्छइत्ता गोसाळं मंल्लिपुणं एवं वयासीं-जे वित्तव
 गोसाळा ! तहाकवस्स समणस्स वा माहणस्स वा अंतियं
 एगमपि आरियं पामयं सुवयणं णिसमेइ, से वि ताव तं
 बंदइ, गमईसए, जाव कट्ठाणं मंगळं देवयं चेइयं पज्जुवासइ !
 किमिणं ! पुण तुयं गोसाळा !-जगवया चेव पच्चाविए, जग-
 वया चेव भुंजविए, भगवया चेव सेहाविए, जगवया चेव
 सिक्खाविए, जगवया चेव बहुसुइए, भगवओ चेव भिच्छं
 विण्णदिबळे, ई मा एवं गोसाळा !, एारिहसि गोसाळा !,
 सच्छेवे ते सा च्छाया, णो अण्णा ! तए णं से गोसाळे मं-

त्सलिपुत्रे सन्धाष्टुर्द्वितीयं अणगारे एवं पुत्रे समाणे आ-
 मुरुते सन्धाष्टुर्द्वितीयं अणगारं तत्रेणं तेषां एगाहब्बं कूडा-
 इवं आभिराति करेइ । तए णं से गोसास्से मंस्सलिपुत्रे स-
 न्धाष्टुर्द्वितीयं तत्रेणं तेषां एगाहब्बं कूडाहब्बं भासरासि
 करेत्ता दीवं वि समणं भगवं महावीरं उच्चावपाहिं
 आउसणाहिं आउसइ०, जाव सुहं णट्ठि । तेषां का-
 सेणं तेषं समएणं समणस्स भगवओ महावीरस्स थं-
 तेवासी कांसलजायवए सुणकलत्ते णावं अणगारे पगइ-
 भएए० जाव विणीए पम्मायिरियासुरारणे अट्ठा सन्धाष्टु-
 र्द्वितीयं तत्रेव० जाव सत्थेव ते ता च्छया, थो अट्ठा । तए णं
 से गोसास्से मंस्सलिपुत्रे सुणकलत्तेणं अणगारं एवं पुत्रे
 समाणे आमुरुते सुणकलत्तं अणगारं तत्रेणं तेषां परित्ता-
 वेइ । तए णं से सुणकलत्ते अणगारे गोमात्रंणं मंस्सलिपुत्रेणं
 तत्रेणं तेषां परित्ताविए ममाए जेणव समणे जगवं महावीरं,
 तेणव उताणच्छइ उताणच्छइत्ता ममां भगवं महावीरं ति-
 क्खुतो वंदइ, णमंसइ, णमंसइत्ता समेयमं स महज्जपाइ
 कारुहेइ । कारुहेइत्ता मयाणा व मयाणीओ व त्तावेइ ।
 स्वायेइत्ता आत्ताइयपकिन्ते समहिपत्ते आणुपुत्थीए का-
 झगए । तए णं से गोसास्से मंस्सलिपुत्रे सुणकलत्तं अणगारं
 तत्रेणं तेषां परित्तावेत्ता तत्तं वि समणं भगवं महावीरं
 उच्चावपाहिं आउसणाहिं आउसइ, सत्तवं से चेव० जाव
 सुइ णट्ठि । तए णं ममणे भगवं महावीरं गोसास्से मंस्सलि-
 पुत्रं एवं बयामी-जे वि ताव गोसास्सा ! तट्ठाह्वस्स समण-
 स्स वा माइह्वस्स वा तं चेव० जाव पज्जुनामति, किंम !
 पुण गोसास्सा !, मुहं मए चेव पत्ताविए० जाव मए चेव बहु-
 स्सुइए, मए चेव सिच्छं निण्णिवएणं, तं वा एवं गोसास्सा !,
 जाव णां अट्ठा । तए णं से गोसास्से मंस्सलिपुत्रे समणं
 जगवया महावीरं एवं पुत्रे समाणे आमुरुत्ते तेयासुग्गयाएणं
 समोइणइ । समोइणइत्ता सत्तइयपाइ पत्तोसकइ । पत्तोसकइत्ता
 समणस्स जगवओ महावीरस्स बट्ठाए सरारंगसि तेषं
 थिस्सरइ । से अहाणामए वाउकलियाइ वा वायमंरुद्धि-
 याइ वा सेल्लंसि वा कुट्टुयंसि वा थंजंसि वा धूयंमि वा
 आनवरिज्जयाइ वा विवावरिज्जयाइ वा, मा एं तत्थ
 ओकमइ, थोपकमइ, एवामेव गोसास्सस्स मंस्सलिपुत्रस्स
 तत्रेणं समणस्स जगवओ महावीरस्स बट्ठाए सरारंगं
 थिसिद्धे समाणे, से णं तत्थ ओकमइ, थोपकमइ, अंथिये-
 वियं करेइ । करेइत्ता आयाहिणं पयाहिणं करइ । करेइत्ता
 ठइ वेढावं उणइ । ते से णं तत्रोपनिहए पक्खियथण-
 माणे तस्सेव गोसास्सस्स मंस्सलिपुत्रस्स सरारंगं अणुद-
 हयाणे अणुदहयाणे अंतो इ अणुप्यविट्ठे । तए णं से

गोसाले मंसलिपुत्रे सपणं तेपणं अघाड्डे सपाणे समणं जगवं महावीरं एवं वयासी-तुमं यं आउतो । कासवा । ममं तवेणं तेपणं अघाड्डे सपाणे अंतो ढणं मासाणं पिचज्जरपरिगयसरंरे दाहवकांतेपे ज्वमत्ये चेव कालं करिस्सह । तए यं समणे जगवं महावीरं गोसालं मंस-लिपुत्रं एवं वयासी-थो खलु अहं गोसाला । तव तवेणं तेपणं अघाड्डे सपाणे अंतो ढणं मासाणं जाव कालं करिस्सामि । अहं यं अघाड्डे सोलस वासाडं जिणे मुह-त्थी बिहरिस्सामि । तुहं यं मांसाहा । अप्पणा चेव सपणं तवेणं तेपणं अघाड्डे सपाणे अंतो सत्तरत्तस्स पिचज्जरपरिगयसरंरे जाव ज्वमत्ये चेव कालं करिस्सामि । तए यं सावत्थीए थयरीए सिंघाकगं जाव पड्डु बह्जणो अघममसस्स एवमाडकल्लं जाव एवं पक्खे-एवं खलु देवाणुयिथा । सावत्थीए थयरीए बहिया कोट्टए चेइए ढुवे जिणा संजवेति । एगे एवं वयासी-तुमं पुब्बि कालं करिस्ससि । एगे एवं वदंति-तुमं पुब्बि कालं करिस्ससि । तत्थ यं के सम्मावादी, के मिच्छावादी ? । तत्थ यं मे से अहण्डाणे जणे, से वदंति-समणे भगवं महावीरं सम्मा-वादी; गोसालं मंसलिपुत्रे मिच्छावादी, अज्जो चि । स-मणे जगवं महावीरं समणे जिग्गंथे आभंतेचा एवं वयासी-अज्जो ! से जहाणमए तथारासीति वा कडारासंति वा पचरासीति वा तयारासीति वा तुसरासीति वा नुसरासी-ति वा गोमपरासीति वा अवकररासीति वा अगणिज्जा-मिए अगणिज्जूसिए अगणिपरिणामिए इयतेए गयतेए णट्टतेए जट्टतेए छुत्ततेए विणट्टतेए जाव एवमेव गो-साले मंसलिपुत्रे ममं बहाए सरारंमंमि तेयं णिसिन्दिचा इयतेए गयतेए जाव विणट्टतेए, तं ढंदंथे अज्जो । तुज्जं गोसालं मंसलिपुत्रं धम्मियाए पढिचोयणाए पढिचोएह, धम्मिं २ धम्मिए पढिसारणाए पढिसारंह, धं ३ धम्मिएणं पढोयारेणं पढोयारंह, धं ४ अट्टेहि य हेज्जाह य पसिणेहि य बागरणेहि य कारणेहि य णिपट्टपसिणवागरणं करह । तए णं से समणाणिमंथा समणेण भगवया महावीरं एवं वुत्ता समाणा समणं जगवं महावीरं वंदह, एमंसेह । वंदिचा एमं-सिचा जेयेव गोसालं मंसलिपुत्रं, तयेव उवागच्छ । उवा-गच्छइचा गोसालं मंसलिपुत्रं धम्मियाए पढिचोयणाए प-ढिचोएंति, धं २ धम्मियाए पढिसारणाए पढिसारंति, धं ३ धम्मिएणं पढोयारेणं पढोयारंति, धं ४ अट्टंहि य हेज्जाहि य कारणेहि य जाव बागरणं करंति । तए यं से गोसाले मंसलिपुत्रं समणेहि जिग्गंथेहि धम्मियाए पढि-चोयणाए पढिचोइज्जमाणे जाव थिपट्टपसिणवागरणे

करिमाये आसुरे ० जाव मिसिमिसेपाणे थो संघाएइ । समणाणं जिग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आवाहं वा वावा-हं वा उप्पसए उविच्छेदं वा करिचए । तए यं ते आजी-विया येरा गोसालं मंसलिपुत्रं समणेहि जिग्गंथेहि ध-म्मियाए पढिचोयणाए पढिचोइज्जमाणं धम्मियाए प-ढिसारणाए पढिसारिज्जमाणं धम्मिएणं पढोयारेणं पढो-यारिज्जमाणं अचेहि य हेज्जाहि य जाव करिमाये आसु-रुत्तं जाव मिसिमिसेपाणे समणाणं जिग्गंथाणं सरीरगस्स किंचि आवाहं वा वावाहं वा उविच्छेदं वा अकरेमाये पासइ । पासइचा गोसालस्स मंसलिपुत्तस्स अंतियाओ आताए अवकमंति । अवकमंतिचा जेयेव समणे जगवं महा-वीरं, तेमेव उवागच्छंति । उवागच्छंतिचा समणं भगवं महा-वीरं बिम्बुत्तो आयाहिणं पयाहिणं कहु वंदंति, एमंसेति । वंदिचा एमंसिचा समणं जगवं महावीरं उवसंपज्जिता थं विहरंति । अस्वेगइचा आजीविययेरा गोसालं चेव मं-सलिपुत्रं उवसंपज्जिता थं विहरंति । तए यं से गोसाले मंसलिपुत्रे जस्सहाए हज्जमागए, जमहमसाहेमाये रंदाइ प-लोएमाणे हीहुएहाइ नीससमाणे दादिवाइ लोमाइ लुं-चमाणे अउदं कंइयमाणे पुण्डि पप्फोदेमाणे हत्ये विणि-प्पुणमाणे दोहं वि पाएहिं नुमि कोट्टेमाणे हा हा अहो हताउइमस्सीति कहु समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतियाओ कोट्टयाओ चेइयाओ पढिखिक्खमइ । पढिखि-क्खमइत्ता जेयेव सावत्थी थयरी जेयेव हालाह-लाए कुंजकारोए कुंजकारावणे, जेयेव उवागच्छ । उवा-गच्छइचा हाहाहहाहिं कुंजकारोहिं कुंजकारावणंसि अं-वकूणमहत्थगए पज्जपाणं पियमाणे अजिक्खलं माय-माणे अजिक्खलं एवमाणे अजिक्खलं हालाहलाए कुं-जकारोए अजिक्खलं करेमाणे सीतल्लएणं मट्टियापाणए-णं आरंभणिउदएणं माताइ परिंसिचमाणे विहर । अ-ज्जो चि ! समणे भगवं महावीरं समणे जिग्गंथे आभंते-चा एवं वयासी-जावइएणं अज्जो ! गोसालेणं मंसलिपु-त्रेणं ममं बहाए सरारंमंमि तेयं णिसइ, से थं अघाड्डे प-ज्जत्ते सोससएइ जणववाणं । तं जहा-अंगणं वंगाणं मग-हाणं मल्लाणं मालवगाणं अज्ज्याणं वज्ज्याणं कोच्छाणं पाठाणं सल्लाणं बज्जीणं माळीणं कासीणं कोसल्लाणं अवाहाए संज्जराणं याताए बहाए उच्छादण्डपाए जा-सीकरणाए जं पिय अज्ज ! गोसाले मंसलिपुत्रे हालाह-लाए कुंजकारोए कुंजकारावणंसि अं-वकूणमहत्थगए पज्ज-पाणं पियमाणे अजिं जाव अजिक्खलं करेमाणे विहर । (गत्तं व ति) गत्तं लज्जमं, (वरंति) मृगालादिक्कत-विहट्टिपेयव, (पुत्तंति) पुत्तं लज्जमं, जनगहादिहि । (जिं

ति) निम्नं शुष्कलस्यप्रभृति (पक्ष्यं च सि) प्रतीतव । (वि-
चमं सि) गरीषापाणद्विष्णुकुलस्य, (एवमं मई सि) एकेन
मइता (तस्यस्यय प सि) वृष्यस्येन वृषामेण [अनावरिप
सि] अनावृत्तोऽसावावरन्मापवसाव (उपमं मसि सि) उप-
लभ्यमसि, दृश्यसीत्यर्थः । (तं मा एवं गोसाल (च) इह ह-
र्षितं शेषः । [नाहिह सि गोसाल (च) इह चैवं कर्तुमिति
शेषः । [सखेव ते सा च्छाय सि] सैव ते छायाश्चया दृश्यो-
मुमिषा, छाया प्रकृतिः [उच्चावर्थादि सि] असमञ्जसाजिः [आ-
उलवर्थादि सि] सुतोऽसि स्वमित्यादिभिर्यवनैराक्रोशति शपति
[उच्छेसणादि सि] दुष्कृतीनेत्यादिभिः कुशाद्यभिमानपातना-
र्थैश्चनैः [उच्छेस सि] कुशाद्यभिमानाद्व्यपतवतीव [नि-
वन्त्यवर्थादि सि] न त्वया मम प्रयोजनमित्यादिभिः पदपञ्च-
मैः [निवन्त्यवर्थादि सि] नितरं दुष्टप्रमथिते [निष्करोड्वर्थादि
सि] स्वजास्मदीयांतीत्येकराजह्वापित्यादिभिः [निष्करोड्व
सि] प्राप्तमर्थे स्वाजयतीति [नट्टे सि क्वादि सि] नट्टः स्वाचा-
रनाद्यादि जवसि त्वम् । [क्वादि सि] क्वाचिदिति वित-
र्कार्थः । अहम् एवं मन्ये यदुत नष्टस्यमसोति [निष्करोड्व सि]
सुतोऽसि [भञ्जसि सि] भञ्जोऽसि सपद्मा व्यपेतोऽसि त्वं,
अमेवमस्य यौगपथेन योगाभाषाविनष्टपुत्रोऽसीति [नाहिह सि]
नैव ते [पारणजाश्वप सि] प्रयोजनानपदः, प्राश्य इत्यर्थः ।
[पञ्चावपि सि] शिष्यस्वेनाप्युपगतः [अह्वयवमो पञ्चज
सि] बभूवात् । [मुद्रावपि सि] मुद्रितस्य तस्य शिष्यस्वे-
नानुमननात् । [सेहावपि सि] प्रतियेन सेविनः, प्रतिसमा-
चारस्यैवात् तस्य अगवतो हेतुभूतत्वात् । [निष्करोड्व सि]
यिहितः तेजोऽह्वयपुपदेहादतः [बह्वस्सुरैक सि] नियति-
बाह्यदिप्रतिपत्तिहेतुभूतत्वात् । [कोसज्जवावपि सि] अयोध्या-
देशोत्पन्नः । [बाहलकियाह सि] बाहोःकफिका, स्थिरा स्थि-
त्वा यो बाहो वारि सा वानोःकफिका [वयमं कफियाह सि]
मण्डलिकाभिर्यो वारि "सेलं सि वा" इत्यादी नृनीयार्थे सप्तमी ।
[आधिरज्जमाणे सि] कल्पमाना [निवारिज्जमाणि सि]
निवर्त्यमाना [मोक्षम सि] न कर्मते न प्रभवति । [नो पक्षम सि]
प्रकर्षेण न कर्मन् [अचि मं सि] अज्ञिते सङ्गते, अज्ञिनेन सङ्ग-
कृतेन वा देशेनाज्ञिः पुनर्ममनमज्ञिनाञ्चि । अथवा-अप्यथा गमने-
न सह आञ्चिरागमनमप्यथाञ्चि, तन्नामग इत्यर्थः । तं करोति ।
[अथाह सि] अन्वाविष्टोऽमित्रातः [सुहृदि सि] सुहृ-
द्वतीव सुहृद्वती [अह्वयवमो जने सि] तथामानो जने, यो
यः प्रधान इत्यर्थः । [अगणिज्जामि सि] अगिना ध्यातो द-
ध्यो, ध्यामिती वा ईदध्यः [अगणिज्जामि सि] अगिना
सेवितः, कृपितो वा [अगणिपरिजामि सि] अगिना परिज-
मितः पूर्वस्वभावस्थाजनेनाऽऽमित्रार्थे नीतः । तदस्य हृततेजो-
सूक्ष्माणि गततेजाः । कश्चित् स्वत एव नष्टतेजाः, कश्चित् स्व-
कीयूततेजाः, स्रष्टेतेजाः, ध्यामतेजा इत्यर्थः । लुप्ततेजाः, कश्चि-
दधीभूततेजाः, 'लुप्' भेदे, 'जिन्दि' 'अधीमाने' इति वचनात् ।
किमुक्तं भवति ?-विनष्टतेजाः निःसत्ताकीभूततेजा एकार्था-
ज्ज्ञेता शब्दाः । (उद्धं सि) स्वाभिप्रायेण यथेष्टमित्यर्थः ।
(निष्पट्टपलिनवागमनं सि) निर्गताणि स्पृष्टानि प्रश्नव्याक-
रणाणि यथैव स तथा तत् । [उद्धं पञ्चमाणे सि] दात्री
हृदि दिष्टु प्रकृिपञ्चमर्थः । मानयनानां इतमानानां लक्षणमि-
दम् । [दाह्विहार्हं नीससम्प्राप्ति सि] निःस्वास्तीति गम्यते ।
[दाह्विहार्हं शोभां सि] उच्छरीरैश्च रोमाभिः । [अयदुं सि]

कृतादिकायाम् [पुयसि वण्कोडमाणे सि] पुनर्दत्तं पुनर्प्रदत्तं
प्रकोटयत् । [विणिङ्गणमाणे सि] विनिर्मुक्तम् । [हा हा अहो
हस्रोऽहमस्सीति कट्ट सि] हा हा अहो हतोऽहमस्मीति
कृत्वा, इति अणित्यर्थः । [अंयकूणगहयमाणे सि] आनकूल-
स्वगतः स्वकीयतत्पत्तेजोऽजितदाहोपशममायमाश्रयिणं चू-
षन्ति मायः । गानाश्चस्तु मयपातकृता िकाराः समभलेषाः
[माह्विपाणमाणे सि] सुसिकाभिज्जलेन, सुसिकाजलं सामा-
न्यमप्यस्यत आह- [आयं चिनिज्जवप्यं सि] इह टीका
व्याख्या-आतयनिकोवृक् कुम्भकारम्य यज्ञाजने स्थितं तेम-
नाय सुमिश्रं जलं तेन [अलाहि पञ्जसि सि] अलमन्यर्थे प-
वासः शुद्धा, आतायेति द्यामः (घातापि सि) हननाय तदाभिनव-
साधक्या [यहापि सि] बधाय, तथा तदाभितस्थावरापेक्षया
[उच्चावर्थाह्वयपि सि] उच्छादनत्वाये सचेतनाचेतनतद्वनस्तु-
च्चावर्थायेति, यतश्च प्रकारान्तरेणऽपि जवतीत्यभिपरिभाषा-
पद्वर्णनायाह- [प्रतीकूणगयापि सि] (अ०)

तस्स वि जं वज्जस्स पच्चादण्हयाप इमां अट्ट चग्मां
पखवे । तं जहा-चमिं पाण, चमिं मेप, चरिमे णट्ट, चरिमे
अंजलिक्कमे, चरिमे पोक्खलस्स संवट्ठप म्हामिहे, चरिमे से-
याण्ण गंशहत्थी, चरिमे म्हासिलकट्ठप मंगामे । अंजं चणं
इयं सि ओसप्पिण्णं ए चउवीसाए तित्थंकराणं चरिमे तित्थं-
करं सिउक्कस्सइ, ० जाव अंनं करेस्सं । जं पि य अज्जा । गो-
सास्से मेखलपिउसे सीयलण्णं मट्ठियापाणण्णं आयं चणिउ-
दण्णं गायां पारिसिचमाणं विहरइ, तस्स वि जं वज्जस्स प-
च्चादण्हयाप इमां चत्तारि पाणगां चत्तारि अपाणगां
पखवेइ । मे किं तं पाण्ण ? पाण्णं चउविहे पखवे । तं
जहा-गोपुड्ड इत्यमरिण ए आतवत्तप मिलापमभट्ठप, से
तं पाण्णं । से किं तं अपाण्णं ? अपाण्णं चउविहे पखवे ।
तं जहा-यालपाण्णं तथापाण्णं सिंवलपाण्णं सुप्पापा-
ण्णं । से किं तं यालपाण्णं ? यालपाण्णं जे णं द, धाज्जं
वा दावारणं वा दाकुज्जं वा दाकज्जं वा सीयज्जं वा दल्ला-
गहत्थेहिं परामुसइ, न य पाणियं पिक्कइ, से तं यालपाण्णं । से
किं तं तथापाण्णं ? जे णं अंवे वा अंवावर्गं वा जहा पओम-
पदे ० जाव बोक्कं वा तिट्ठं वा तरुण्णं वा आमग वा आमिगं
आविसल्लइ वा, पखवेति वा, ए य पाणियं पिक्कइ, मे तं त-
थापाण्णं । मे किं तं संवलपाण्णं ? संवलपाण्णं जे णं
कलमंगलियं वा म्हामंगलियं वा माममंगलियं वा सिंव-
लिसंगलियं वा तरुणियं आमियं आमिगं आविसल्लइ
वा, पखवेति वा, ए य पाणियं पिक्कइ, से तं संवलपा-
ण्णं । से किं तं सुप्पापाण्णं ? मुद्धापाण्णं जे णं उम्मासे
सुप्पाल्लं वाइ, दोमासे पुदविसंयारोवणं दोमानं कट्ठसं-
यारोवणं दोमासे दम्भसंयारोवणं, तस्स णं बट्ठपदपुखाणं
छाणं मासाणं अंतिमपाण्णं इमे दो देवा मद्विहिया ० जाव
मइसक्खा अंतिमपाण्णं । न जहा-पुखज्जे य, पाणि-

जरे य । त ए णं से देवा सीयसिपुदिं ठहएदिं हत्येदिं
गायाई परामुसंति । जे णं ते देवा साइइइ, से णं आनी-
विसचाए कम्मं पकरइ । जे णं ते देव णं साइइइ, तस्स
णं संति सरीरगंति अगणिकार्यं संभवति, से णं सएणं
वेणं सरीरं जायेइ । जमेइया तओ पच्छा निज्जति, ०
जाव अंतं करेति, से तं सुच्छापाणए । तस्स णं सावत्थीए
णयरीए अयंपुले णामं आजीवियउवासए परिवसइ, अइ
जहा हासाइइ, आजीवियसएणं अप्पाणं भाविमाये
विहरइ । त ए णं तस्स अयंपुलस्त आजीवियउवासगस्स
अएणया कयाइ पुवरत्तावरत्तकालसमयंसि कुइंवाजाग-
रियं जागरमाये अयमेयाक्के अज्जत्थियए ० जाव समुप्पजि-
त्था-किं संति या इह्वा पयत्ता । त ए णं तस्स य अयंपुलस्त
आजीवियउवासगस्स दोबं पि अयमेयाक्के अज्जत्थियए ०
जाव समुप्पजित्था । एवं खडु मप धम्मायरिए धम्मोवए-
सए गोसाले मंखसिपुत्ते उपपत्तायाणइसणखेरे ० जाव
सव्वम् सव्वदिसि इहेव सावत्थीए णयरीए हालाइइयाए
कुंभकाराए कुंभकारावणंति आजीवियसंयसंपरिवुदे आ-
जीवियसमएणं अप्पाणं जाविमाये विहरइ । तं सेयं खलु
मे कलं ० जाव जसंते गोसालं मंखसिपुत्ते बंदिता ० जाव पज्जु
वात्तिता इमं एयाण्णुक्कं वागरेणं वागरित्तए ति कइ एवं स-
पेहेइ । संपेहिता कलं ० जाव जलंत एहाए कय ० जाव अप्पमह-
ग्वाजरालेकिपत्तरिरे साओ गिहाओ पदिभिकलमइ । पडे-
थिक्खमइत्ता पादविहारचारणं सावतिं नवरं मज्जं मज्जेणं
जेणव हासाइइयाए कुंभकारीए कुंभकारावणे, जेणव उवा-
गच्छइ । उवागच्छइत्ता पासइ । पासइत्ता गोमालं मंखसि-
पुत्तं हालाइइयाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणग-
इत्ययणं ० जाव अंजलि कम्मं करेमाणे संपालियाए पट्टिया
० जाव गायार्इ परिसिचवाणं पासइ । पासइत्ता लज्जिए विलि-
त्तए विट्ठमणियं २ पबोमकइ । त ए णं त आजीवियथेरा
अयंपुले आजीवियउवासगं जजियं ० जाव पबोसकमाणं
पासइ । पासइत्ता एवं बयासी-एदि ताव अप्पुला । इतो ।
त ए णं से अयंपुले आजीवियउवासए आजीविय-
थेरेदि एवं वुत्ते समाणे जेणव आजीवियथेरा,
तेणव उवागच्छइ । उवागच्छइत्ता आजीवियथेरे बंदइ, एमं-
सइ । बंदइत्ता एमंसिप्ता एण्णसणे ० जाव पज्जुवासति । अ-
यंपुला । आजीवियथेरा अयंपुलं आजीवियउवासगं एवं
बयासी-मे एणं जे अयंपुला । पुवरत्तावरत्तकालसम-
यंसि ० जाव नं सति या इह्वा पयत्ता । त ए णं तव अयं-
पुला । दोबं पि अयमेया तं वैव सव्वं भाणियव्वं ० जाव
सावत्थिय णयरीं मज्जं मज्जेणं जेणव हालाइइयाए कुंभ-
कारीए कुंभकारावणे जेणव इहं, तेणव इव्वमाणए । से णं

णं जे अयंपुला । अइ समइ, इता अत्थि । जं पि य अ-
यंपुला । तव धम्मायरिए धम्मोवएसए गोसाले मंखसिपु-
त्ते हासाइइयाए कुंभकारीए कुंभकारावणंसि अंबकूणग-
इत्ययणं ० जाव अंजलि करेमाणे विहरइ । त ए णं जे जगं
इमाइ अइ चरिमाइ पएणव । तं जहा-चरिमे पाणे ० जाव
अंतं करेसइ । जे वि य अयंपुला । तव धम्मायरिए धम्मो-
वएसए गोसाले मंखसिपुत्ते संयज्ञयाएणं मट्टिया ० जाव
विहरंति, त ए णं जे भगवं इमाइ चत्तारि पाणगाइं, चत्ता-
रि अप्पाणगाइं पएणवइ; मे किं तं पाणए । पाणए ० जाव
तओ पच्छा सिज्जति ० जाव अंतं करेति । तं गच्छइ
णं तुमं अयंपुला । एवं वैव तव धम्मायरिए धम्मोवएसए
गोसाले मंखसिपुत्ते इमं एयाक्कं वागरेणं वागरेदि । त ए
णं से अयंपुले आजीवियउवासए आजीवियसएदिं थेरेदिं
एवं वुत्ते समाणे इह्वा ० उहाए उडेइ । उडेइत्ता जेणव गो-
सालं मंखसिपुत्ते तेणव पट्टारत्थयगणए । त ए णं ते आ-
जीवियथेरा गोसालस्स मंखसिपुत्तस्स अंबकूणगए दाव-
वणइयाए एगंतमंते संगारं कुवंति । त ए णं से गोसाले मं-
खसिपुत्ते आजीवियाणं थेराणं संगारं पडिच्छइ । पडि-
च्छइत्ता अंबकूणगं एगंतमंते एदेइ । त ए णं से अयंपुले आ-
जीवियउवासए जेणव गोसाले मंखसिपुत्ते, तेणव उवाग-
च्छइ । उवागच्छइत्ता गोसालं मंखसिपुत्ते तिकलुत्ता ० जाव
पज्जुवासइ । अयंपुला । गोसाले मंखसिपुत्ते आजी-
वियउवासगं एवं बयासी-से एणं अयंपुला । पुवरत्तावर-
त्तकालसमयंसि ० जाव जेणव मम अंतियं, तेणव इव्वमाणए ।
से एणं अयंपुला । अइ समइ, इता अत्थि । तं खो ख-
लु एस अंबकूणगं अंबकोवएणं एस । किं संति या इह्वा
पयत्ता । तं जहा-वंसंमूलसंति या इह्वा पयत्ता, वीणं वा-
पट्टिरिरीगा, वी ० २ । त ए णं से अयंपुले आजीवियउवा-
सए गोसालेणं मंखसिपुत्तेणं इमं एयाक्कं वागरेणं वागरिए
समाणे इह्वा ० जाव रियए गोसालं मंखसिपुत्तं बंदइ, एमं-
सइ । बंदइत्ता एमंसिप्ता पसिणाइं पुच्छइ । पुच्छइत्ता अइइ
परियादिइ । परियादिइत्ता उहाए उडेइ । उडेइत्ता गोसालं
मंखसिपुत्तं बंदइ, एमंसइ । बंदइत्ता नमंसिप्ता ० जाव पडि-
गए । त ए णं से गोसाले मंखसिपुत्ते अप्पाणो मरणं आ-
भोएइ । आभोएइत्ता आजीवियथेरे सव्वेइ । सहावेइत्ता
एवं बयासी-तुत्ते णं देवाण्णिया । ममं कासगयं जाणित्ता
सुरजिणा गंधोदएणं एहाइइ । सुरजिणा गंधोदएणं एहाइ-
इत्ता पम्हलसुकुमासए गंधकासए गायार्इ सुहेइ । गा-
यार्इ सुहेइत्ता सरसंणं गोसंतिणं गायार्इ अणुलिपइ ।
अणुलिपइत्ता महरिं हंसलकलणं पदसाधनं निर्यसइ ।
निर्यसइत्ता सव्वासेकारविचसिं करेइ । करेत्ता पुरिस-

सहस्ववाहिणी सीयं छुद्धेह । छुद्धेह सावत्यीए णयरीए
सिंघादगं जाव पहेडु महया सरेणं उग्योमेमाण ५ एवं
बद्ध-एवं खड्डु देवाण्णपिया । गोसासने मंसलिपुत्ते जिणं
जिणप्पत्तावी० जाव जिणसहं पगासमाणे विहरिचा । इमी से
ओसपिणीए चञ्चवीसाए तित्थगराणं चारंमे तित्थगरे
सिक्के० जाव सम्बद्धकल्पदीये, इहांसकारममुदणं ममं
सरीरगस्स णीहरणं करेह । तए णं ते आजाविवा येरा
गोसासलस्स मंसलिपुत्तस्स एयमड्डं विणएणं पदिसुणंति ।
तए णं तस्स गोसासलस्स मंसलिपुत्तस्स सत्तरचांस परिण-
मयांसि पदिलक्कस्सम्पत्तस्स अययेयाक्खे अम्भत्तिपए०
जाव समुपज्जितया-खो खड्डु अहं जिणे जिणप्पत्तावी०
जाव जिणसहं पगासमाणे विहरि । अहं गोसासने मंसलि-
पुत्ते समणघायए समणमारए समणपदिणीए आपरियव-
वम्भत्तायाणं अयसकारए अवयसकारए अकिस्सिकारए बह-
हि असत्तावाणाहं भिच्छकाभिनियेसेहिये अप्पाणं वा
परं वा वड्डुभयं वा बुग्गाहेमाणे बुप्पाएसमाणे विहरिचा,
सएणं तेएणं अण्णाहे ममाणे अंतो सत्तरत्तस्स पित्तज्ज-
रपरियगसरीरे दाहवक्कीए छुद्धमत्थे चेव क्कालं करेस्सं ।
समणे भगवं महावीरे जिणे जिणप्पत्तावी० जाव जिणसहं
पगासमाणे विहरिह, एवं संपहेइ । संपहेइत्ता आजाविवायेरे स-
वावेइ । सदावेइत्ता उवावयं सवहस्सावि पकरेइ । पकरेइत्ता एवं
वयासी-यो खड्डु अहं जिणे जिणप्पत्तावी० जाव पगासमाणे
विहरिह, अहं णं गोसासने मंसलिपुत्ते समणघायए० जाव
उवमत्थे चेव क्कालं करेस्सं । समणे जगवं महावीरे जिणे
जिणप्पत्तावी० जाव जिणसहं पगासमाणे विहरिह । तं तुक्केणं
देवाण्णपिया । ममं कालगयं जाणित्ता वामपाए सुवेणं बं-
धइ । बंधित्ता तिरुत्तुं सुंइ उड्डुज्जति । उड्डुज्जत्ता
सावत्यीए णयरीए सिंघादगं जाव पहेडु आकड्डविक-
हि करेमाणे महया मय्या सरेणं उग्योमेमाण ५ एवं ब-
द्ध-एवं खड्डु देवाण्णपिया । गोसासने मंसलिपुत्ते जिणं
जिणप्पत्तावी० जाव विहरिह । एव णं गोसासलं चेव मंसलि-
पुत्ते समणघायए० जाव उवमत्थे चेव कालगए । समणे जग-
वं महावीरे जिणे जिणप्पत्तावी० जाव विहरिह । अण्णद्धी
असत्कारसमुदणं ममं सरीरगस्स नीहरणं करेज्जइ । एवं
बदिचा कालगए ।

(वज्जस्स सि) अवयस्य, वज्जस्य वा, मय्यानादिपरापत्येत्थं ।
(वरसि सि) न पुनरिहं मविष्यतीतिवृत्त्या चरमम् । नत्र पान-
कादीनि खादारी लगतर्तानि, चरमता चेवां स्वस्य निर्वाणगम-
नेन पुनरकरणात् । एताभि 'व' किल निर्वोणकाले जिनस्यावयसं
आवीनीति नास्त्येत्यु होय इत्यस्य, तथा नोहमेतानि दाहोप-
श्रमणोपशेषादीत्यस्य चाप्येवं, प्रकाशनायेत्यादयमकल्पाद-

नार्थानि जयन्ति । पुष्कलसंबन्धकादीनि तु भोजि बाह्यानि प्रकृ-
तानुषोमेऽपि चरमसामान्याख्यमस्ति सखणा चरमापुष्का-
नि, जनेन हि तेषां सातिशयवाचकचरमता अकथ्यते, ततस्तैः
सहोक्तानामासन्नकृष्णकपायकादीनामपि सा सुख्येया जयन्ति
बुद्धेति । (पाण्णाहं ति) जलविशेषा इति शेषः । (अपाणयाहं
ति) पानकसहशानि शीतलान्येव दाहोपश्रमहेतवः । (गोपुच्छ
सि) गोपुच्छाभ्युत्थितम् । (हृद्यमहियसि सि) हृद्यमेव अर्चितं,
मलितमित्यर्थः । अथेतद्वा आतम्यनिकादकम् । (दायापाणय
सि) स्थालं वड्डं तत्पानकमिव दाहोपश्रमहेतुत्वात्स्थालपानक-
म् । उपलक्षणत्वादेव आजनास्तराहोऽपि इत्यर्थः । एवमभ्याम्य-
पि, नवरं त्वच्छास्त्रावलीकणापिकक्षिका । (सुद्धापाण-
य सि) देवहस्तस्पर्श इति । (दायाहं ति) उद्धकार्ये स्थाल-
कम् । (दायावरं ति) उद्धकारकम् । (दाकुमय सि) इह
कुम्भो मदान् । (दाकसं ति) कलशस्तु लघुतरः । दाह-
भाणय सि) शोकपदे, तत्र चेद्वेद्वेयमधीयते । "मय्यं वा क-
ण्णं वा दासिंमं वा" इत्यादि । (तरुणं ति) अजिनवस्त्रम् ।
[आमं ति] अपकम् [आसगं सि सि] मुखे नार्थोदयेदीपय-
धीमयेव प्रकथत इह यदिति शेषः । [कल सि] कलयां
आम्यविशेषः । (सिंघाहि सि) वृक्षचित्तेषु । "गुद्धासंखा-
रोवगय" इत्यत्र, वर्तते इति शेषो इत्यर्थः । (जे णं ते देवे
साइह सि) यस्मै देवो स्वयदेऽनुमन्यते (संस सि)
स्वके, स्वकाये इत्यर्थः । [हल सि] गोयालिकावृत्तसमानाकारः
कौटकिशेषः "जाव सवय्य" इह यावत्करणादिहं इत्यर्थ-
"जिणे अरहा केवहाति" 'वागएणं ति' प्रथमः [वागिरिणय सि]
प्रथम [विलिय सि] व्यलीकितः सज्जतस्सत्ताकाः । [विदे सि] शि-
वा अस्यास्तीति शीघ्रः, लज्जाप्रकर्षावित्यर्थः । ज्ञामये अस्वस्थे
प्रत्ययोपादानात् विज्जेते नृविनामे वावदयंतुं गोशास्त्रात्मिक-
केनागच्छतीत्यर्थः । [संगरं ति] सुखेनामे अवयुल्लो अवसत्तये
आगमिष्यति, नतो भवानागच्छन्तं परित्यजतु, सवृत्तम् अथत्येवं
कथमिति । [नं नो खलु एस अयक्कणय सि] निदिहं कलापस्थितं
न भवति यद् अतिनामकहवं वज्जवत्ताऽऽस्त्रास्थिकतया विकसितं,
किं त्विहं यज्जवता एहं तद्वाग्भवत् । एतदेवाहं [अवयोएण एस
सि] इयं च निर्वोणगमनकाले आश्रयणीयेव, त्यक्तपानकत्वा-
स्थिति । तथा हल्लो संस्थानं यत्पुटमासोच्छरीरव्याहं [वंसीमुत्त-
सि सि] इहं च वंसीमुत्तसिद्यतवं लुण्णगांवालिक्का
लोकप्रतीतमवधि । एतावत्पुक्कं अदिरासवहिहं लोममो [वृक्ष-
साव कस्मादाहं-] शीघ्रं वा परिहरिचाराणां पतयेव विरावस्यति;
पतच्छास्त्रादयचमं तस्सोपासकस्व शृण्वतोऽपि न वयलीकका-
रणं जातं, यो हि सिंघि गच्छति, स चरमं मेयसि करोतीत्यादि-
वचनैर्विमाहितमिति वादति । (हंसलक्कसं ति) हंसस्वकम्,
शुक्लमित्यर्थः । इंसिहं वेति । [इहोस्सक्कासमुदणं ति]
शुक्ला ये सत्काराः पूजाविशेषस्तथा यः समुदायः स तथा,
तेन । अपया-शुद्धिस्तत्कारसमुदायित्यर्थः । समुदायश्च
अनानां सङ्गः । (समणघायय सि) अमणयोस्तैजोहयार्थेवज्ज-
घातदानात् घातहो घातका वा, अम एव अमणमारक
इति । (दाहवक्कीय सि) दाहोपस्था [सुवेणं ति] वलक-
रज्या [उड्डुमह सि] अजह्मिष्यते निर्होष्यते, कथितं "उड्डु-
ज्जति" इत्येते, तत्र आपसदं किञ्चित् विप्रेतेत्यर्थः । [आक-
ड्डविक हि] आकण्डविकामि । (न०)

तए णं ते आजीविवा येरा गोसासलं मंसलिपुत्ते कालगयं

आशिषा हासाहलाए कुंजकारीए कुंजकारावणस्त दुवा-
राइ विहरि। पिठेतिचा हासाहलाए कुंजकारीए कुंजकारा-
वणस्त बहुमज्जेसजाए सावर्णि खयरि आसिहति। आ-
शिषेतिचा गोसांजनास मंस्त्रलिपुचस्त सरीरगं वामे पादे
धुंवेणं वंथति। वंथतिचा तिस्रुचो मुहे ठुकुहति। ठुकुह-
तिचा सावर्ण्येण खयरि निवारण जाव० पदेसु आक-
हुचिकुं करेयावे जांथं मरेणं उग्योसेमाया उग्योसेमाया
एवं वयासी-खो खलु देवाणुपिया ! गोसांजे मंस्त्रलिपुचे
अभिखे जिणप्पझावं० जाव विहरि। एस थं गोसांजे वेव
मंस्त्रलिपुच समणवापर० जाव उउमत्ये वेव कालगव,
समणे जगवं महावीरि जिणे जिणप्पझावी० जाव विहरि।
सवडपमिओकखपणं करेति। करेतिचा दोषं पि पूयाम-
काराविरि करणहयाए गोनालस्त मंस्त्रलिपुचस्त वामाओ
पादाओ मुंवेवेति। मुंवेवेतिचा हासाहलाए कुंजकारीए
कुंजकारावणस्त दुवावणस्त अत्रगुंति। अवगुंतिचा
गोसांजनास मंस्त्रलिपुचस्त सरीरगं सुरजिणा मंधोदएणं
बुहायति। तं वेव० जाव महाया महाया इहामकारममुदएणं
गोसांजनास मंस्त्रलिपुचस्त सरीरमस्त गोहरेणं करेति।
तए थं समणे जगवं महावीरे अखया कयाइ सावर्णिओ
खपरिओ कोडयाओ वेदयाओ पडिणिकलमइ। पडिणि-
कलमइचा बहिया जखवविहारं विहरइ। तेषं कान्नेणं
तेणं समएणं मिडियगामे खामं खपरि होत्था। वयओ-तस्त
थं मिडियगामस्त खयरस्त बहिया उवरपुरिउमे दिनि-
भाए एतय थं सासकोडए नाम वेदए होत्था। वयओ-पुड-
वीनिझापडओ, तस्त थं सासकोडगस्त वेदएस्त अदूरमा-
भेते एतय थं मरेणं मातुयाकच्चे यावि होत्था। किएइ ति-
ण्होजावे० जाव निकुंवेजए पणिए पुणिए फनिए इरि-
यगरेरिजमाणे निरीए अइव अइव ठवसोभेमाणे उवसो-
भेमाणे बिहइ। तत्य थं मेडियगामे खपरि रेवती खामं गा-
ह्वावइणी परिवसइ, अइव० जाव अपरिजया। तए थं समणे
भगवं महावीरे अखया कयाइ पुनाखुपुंजि वरमावे० जाव
जेणेव मिडियगामे खपरि जेणव सासकोडए वेदए वेव० जाव
परिसा पचियया। तए थं समणस्त भगवओ महावीरस्त
सरीरगंस बिठले रोगायंके पाउजए उउमे० जाव दुराहि-
यास पिचज्जरपरिगयसरीर दाहवर्कंतीय यावि विहरइ। अवि-
पाइ लोदियववाइ (पकरे, वाउवयं वागरेइ) एवं खलु समणे
जगवं महावीरे गोसांजनास मंस्त्रलिपुचस्त तवेणं तएणं अ-
वाइहे समाणे अंतो उइहं मासाणं पिचज्जरपरिगयसरीरे
दाहवर्कंतीय उउमत्ये वेव कासं करेवन्ति। तेषं कान्नेणं तेषं
समए थं समणस्त जगवओ महावीरस्त अंतवासी सीहे
अथं अणगारे पमाइजए० अथ बिधीए मातुयाकचउगस्त

अदूरसम्येवे छई उइहं अणिकिल्लेणं ३ इहं वाहाओ०
जाव विहरइ। तए थं तस्त सीहस्त अणगारस्त भाणे-
वरियाए बट्टमाणस्त अयमेयाक्वे० जाव सल्लपज्जिन्था-एवं
खलु भव बम्मावरियस्त पम्भोवएसगस्त समणस्त ज-
गवओ महावीरस्त सरीरगंस विठले रोगायंके पाउजए
उउमे० जाव उउमत्ये वेव कासं करेसइ, वडिंसंति व
थं अणउरियथा-उउमत्ये वेव कालगए। इमेणं एयाक्वेणं
महाया मणोपाणाविएणं उउमत्ये अजिजए समाणे आ-
वावणजुमीओ पचोवजइ। पचोवजइचा जेणेव मातुयाक-
चउए, तेणेव उवागचउइ। उवागचउइचा मातुयाकचउवं अं-
तो २ अणुपविसइ। अणुपविसइचा महाया महाया सवे-
णं कुलुकुलुस्त पक्खे अजोति। समणे जगवं महावीरे स-
मणे खिगंमये अमतेत्ता एवं वयासी-एवं खलु अजो।
वपेनेवामी सीहे णामं अणगारे पमाइजए तं वेव सव्यं
याणियव्वे० जाव पक्खे, तं गच्छइ थं अजो। तुजे सीहं
अणगारं सइइ। तए थं तं समणा खिगंया समणेणं अ-
गवया महावीरि एवं वुत्ता समणा समणं भगवं महावीरे
वंदंति, खमंसंति। वंदिचा खमंसिचा समणस्त भगवओ म-
हावीरस्त अंतियाओ सालकोडयाओ वेदयाओ पडिणि-
कलमति। पडिणिकलमंतिचा जेणेव मातुयाकचउए जेणेव
सीहे अणगारे, तेणेव उवागचउइ। उवागचउइचा सीहं
अणगारं एवं वयासी-सीहा। तव बम्मावरिया सदावेइ।
तए थं सीहे अणगारे समणेहि खिगंमयेहि सइइ मातुयाक-
चउयाओ पडिणिकलमइ। पडिणिकलमइचा जेणेव समणे
जगवं महावीरे तेणेव उवागचउइ। उवागचउइचा समणं अ-
गवं महावीरं तिस्रुचो आयाहिणं पयारिणं० जाव पजुवा-
सइ। सीहाइ। समण जगवं महावीरे सीहं अणगारं एवं
वयासी-से कूणं सीहा जाणंतिगियाए बट्टमाणस्त अयमे-
याक्वे० जाव पक्खे, से याणं ते सीहा। अचे समहे इत्ता
अत्थि। तंखो खलु सीहा। गोसांजनास मंस्त्रलिपुचस्त त-
वेणं तएणं अणाइहे सयाणे अंतो छइहं मासाणं० जाव का-
लं करेसं। अइवं अइहां सोलस वामाइ जिणे सुहत्थी
विहरिस्सापि। तं गच्छइ थं तुमं सीहा। मिडियगामं खपरि
रेवतीए गाहावइणी गिहे। तत्य थं रेवतीए गाहावइए भव
अइहाए दुवे कचोवसरीरा उवक्खामिया, तहिं थो अडो अत्थि।
से अवे पारियासिए वज्जरकउए कुवकुवमंसए तमाइराइ,
तेणं अडो। तए थं सीहे अणगारे समणेणं जगवया महा-
वीरि एवं तुजे समाणे दहनुड० जाव डियए मयं भगवं
महावीरं वंदइ, खमंसइ। वंदइचा अगमंइचा अतुरियमव-
वक्खसंभंतं मुहुडंताचं पल्लोइ। पल्लोइइचा जहा मोव-
वक्खामी० जाव जेणेव समणे भगवं महावीरं, तेणेव उवागचउइ।

उवागच्छत्ता समर्थं जगत्वं महावीरं बंद्य, एवमसह । बंदित्वा
 एवमसिद्धा समस्तस्य भगवन्मो महावीरस्य अतिशयो मा-
 लकोट्याभ्यो चैवयाभ्यो पदिगिक्त्वमसह । पदिगिक्त्वमसह
 अतुरिणं जाव जेणव मिथियामं खयरे, तेणव उवा-
 गच्छ । उवागच्छत्ता मिथियामं खयरे भयं भयं भयं
 जेणव रेवरी माहावणीए गिरे, तेणव उवागच्छ ।
 उवागच्छत्ता रेवरीए गावणीए गिरे अणुपविद्धे । तए
 णं सा रेवरी माहावणी सीहं अणुगारं एज्जायां पासह ।
 पासहत्ता हत्तुहं लिप्पामेव आमखाओ अत्तुह । अत्तु-
 हत्ता साहं अणुगारं सत्तुहपाई अणुगच्छ । अणुग-
 च्छत्ता निवत्तुओ आयादियं पवारिणं बंद्य, एवमसह । बंद-
 इत्ता एवमसह । एवं बवासी-संदियंतुं देवाणुपिया ।
 किमागमण्यकोपणं । तए णं से साहं अणुगारं रंति
 गादावणी एवं बवासी-एवं खलु तुम्हं देवाणुपिए । सम-
 णस्स भगवन्मो महावीरस्स अट्टाए दुवें कपोसरीग
 ववत्तुदिया, तेहिं छां भट्टो, अरिं तं अस्स पारियासिए
 पज्जारकरुए कुक्कमसए तमाहरादि, तेणं अट्टो । तए णं
 सा रेवरी माहावणी सीहं अणुगारं एवं बवासी-केस मं
 सीह । सेणाणी वा तवस्सी वा, जेणं तव एस अट्टे, म
 ताव रहस्सकरुए इवमत्ताए, अट्टां एं तुमं जाणानि ।
 एवं जहा संदए० जाव अजो मं अहं जाणामि । तए णं
 सा रेवरी माहावणी सीहस्स अणुगारस्स अतिर्य एय-
 मं सोभा णिसम्म हत्तुहा जेणव भत्तये, तेणव उवाग-
 च्छ । उवागच्छत्ता पत्तमं मोए । जेणव सीहं अणुगारं
 तेणव उवागच्छ । उवागच्छत्ता सीहस्स अणुगारस्स पदि-
 गिहं गंसि तं सव्वं सव्वं णिसिह । तए णं रेवरीए माहा-
 वणीए तेणं दव्वमुत्तं० जाव दाणं सीहं अणुगारं
 पदिगिहं एवमं देवाणं निवत्तं, जहा विजयस्स० जाव
 जम्मजीवियफत्ते रेवरीए माहावणीए रेव० ३ । तए णं सीहं
 अणुगारं रेवरीए माहावणीए गिहाओ पदिगिक्त्वमसह ।
 पदिगिक्त्वमसह मिथियामं नयरं भयं भयं भयं गि-
 मच्छ । गिमच्छत्ता जहा गोयमसा० जाव मत्ताणं
 पदिदेव । पदिदेवत्ता समणस्स भगवन्मो महावीरस्स पा-
 णिसि तं सव्वं णिसिह । तए णं समणे भगवं महावीरं
 अट्टाए० जाव अणुगोववत्तं विजयिव पक्खज्जुएणं अ-
 प्पाणेणं तमाहारं सरीरकोट्ठसि पक्खिह । तए णं सम-
 णस्स जगवन्मो महावीरस्स तमाहारं आहारियस्स सपा-
 लस्स विपुले रोगायंके लिप्पामेव उवमं, हट्टे जाए
 अरोगो बसियसरीरे तुक्का समणा, तुक्काओ समणीओ, तुक्का
 सावपा, तुक्काओ साविपाओ, तुक्का देवा, तुक्काओ देवीओ,
 सदेवपणुपामरे खोए हट्टे जाए, समणं भगवं महावीरं

हट्टे ३ भंति ये ! । भगवं गोमेये समणं जगवं महा-
 वीरं बंद्य, एवमसह । बंदित्वा एवमसहत्ता एवं बवासी-
 एवं खलु देवाणुपियाणं अतिशयो पाईणजाणवए
 सत्ताणुज्जुई णामे अणुगारं पगज्जहए० जाव विणीए, से
 णं जेतै । तदा गोसालेणं मंलसिपुत्तं तवणं तेएणं
 जासराभीकर समणे काहिं गए, काहिं उववसे । एवं
 खलु गोयमा ! मं अतिशयो पाईणजाणवए सत्ताणु-
 ज्जुई णामे अणुगारं पगज्जहए० जाव विणीए, से खं
 तदा गोसालेणं मंलसिपुत्तं जासराभीकोपाणे उट्टं चंदि-
 म्मूरिणं जाव वंजसंतगमहाडुक्क कए वीरं हत्ता सदस्सारे
 कए देवत्ताए उववसे । तए णं अत्यंगयाणं देवाणं अ-
 ट्टारसमागं वमां उट्टि पक्खत्ता । तए णं सत्ताणुज्जुईस्स वि-
 देवस्स अट्टारस सागं वमां उट्टि पक्खत्ता । से णं मत्ताणु-
 ज्जुईदेवं ताओ देवतोगाभं आत्तकएणं उट्टि कएणं० जाव
 महाविदेहे वासं गिज्जिहत्ति, जाव अंनं करेत्ति । एवं
 खलु देवाणुपियाणं अतिशयो कोसलजाणवए सुणकवत्ते
 णामं अणुगारं पगज्जहए० जाव विणीए, से णं भंते । तदा
 गोसालेणं मंलसिपुत्तं तवणं तेएणं परिताविए ममाणे
 कालमासे कालं किंवा काहिं गए, काहिं उववसे ? एवं
 खलु गोयमा ! मं अतिशयो सुणकवत्ते णामे अणुगारं
 पगज्जहए० जाव विणीए, से णं तदा गोसालेणं मंलसिपु-
 त्तं तवणं तेएणं परिताविए ममाणे जेणव मं अतिए,
 तेणव उवागच्छ । उवागच्छत्ता बंद्य, एवमसह । बंदित्वा
 एवमसहत्ता समर्थं एव महत्तयां आरुह । आरुहत्ता
 समणाओ ममणीओ य स्वाभि । आरुहियवदिकंते सपा-
 रियवे कासमासे कांनं किंवा उट्टं चंदिममूरिणं जाव
 आणवपाणयारणकए वीरं हत्ता अत्तुए कए देवत्ताए
 उववसे । तए णं अत्यंगयाणं देवाणं बवासीं सागं व-
 मां उट्टि पक्खत्ता । तए णं सुणकवत्तस्स वि देवस्स
 बवासीं सागं वमां, सेमं जहा सत्ताणुज्जुईस्स० जाव अंतं
 काहिं । एवं खलु देवाणुपियाणं अतिशयो कुत्तिस्स गो-
 साले णामं मंलसिपुत्तं, से णं जेतै ! गोसाले मंलसिपुत्ते
 कालमासे कांनं किंवा काहिं गए, काहिं उववसे ? एवं
 खलु गोयमा ! मं अतिशयो कुत्तिस्स गोसाले णामं मंल-
 सिपुत्ते मयणवपाए० जाव उउमत्ते वेव कालं किंवा उट्टं
 चंदिममूरिणं जाव अत्तुए कए देवत्ताए उववसे । तए णं
 अत्यंगयाणं देवाणं बवासीं सागं वमां उट्टि पक्खत्ता ।
 तए णं गोसालस्स वि देवस्स बवासीं सागं वमां उट्टि
 पक्खत्ता ॥

[पुत्रसत्कारयिरोकरुट्टयाए पि । पुत्रसत्कारोः पूर्वसत्कारोः
 स्थिरादेवो । पदि तु तं गोसालकयरीरस्स विधिदुत्तं म

कुर्वन्ते, तदा लोको जानानि नाथं जिनां बहून्, न चैनं जिन-
सिन्धवा इत्येवमस्थिरी पुत्रास्तत्कारी स्वातामिति नयोः स्थिरी-
करणार्थं (अथशुभं लि) अप्राप्ययति [सात्त्विकद्रव्यं नामं
वेद्यं होराया यद्यत्रो लि] तद्वर्णको वाच्यः । स च "निराण्ड" इत्यादि-
"आय पुष्टिर्जिनापहृत् लि" पृथिवीसिलापहृ-
कर्मणो वाच्यः । स च "तस्मै च ज्ञानोपवर्णायवन्मस इन्द्रा
ईसि कञ्चो लस्योन्" इत्यादि [मातृवाक्यस्य लि] मातृ-
का नाम एकादिकका वृत्तिविशेषाः, तेषां परकञ्चं गठनं तत्तथा ।
[विवर्ण लि] शरीरव्यापकवात् । [रोमायं लि] रोमः
पीडाकारी, स खासावागङ्गस्य व्याधिरिति रोगातङ्कः ।
[उज्ज्वल लि] उज्ज्वलः पीडाऽप्रादलस्यविपक्षलस्यना-
यकप्रतिपक्षः । वाचकण्यादिषु इत्यर्थः - "तिष्ठते" "नञ्"
मनोवाच्यलक्षणानां स्तुत्यर्थे ज्ञानांति विमुक्तः "पगादे"
प्रकर्षवाद् "कङ्कने" कर्कशप्रविभाजित इत्यर्थः ।
"कडुय" तथैव "बंहे" रौद्रः "निर्वे" सामान्यस्य क्रमोति
मरणहेतुः "डक्के लि" डुक्को डुक्कहेतुवात् "डुमो लि"
पुरमिष अन्नमिषमनीयत्वात् । किमुक्तं जयति- (उरहियासे
लि) डुराविवहः सादुमयश्च इति । (राहवर्जने लि) बाहो
स्युक्ताम्न उग्रयो यस्य स स्वाधिकमत्यये दाहप्युक्तामतिकः ।
(अविवाहं लि) अवि वांति अग्र्युचये, 'आ' इति वाक्वाग-
ङ्कारे । (लाटियववाह लि) लाटियववाहस्यपि कृशरात्मक-
पुरावायपि कीर्ति, किमर्थेन वाहावर्जनेने भावः । तानि हि
ल्लोकार्थवन्नेत्याम्बुके रोमे सति अर्थम् । (आउवर्जं लि)
आनुभेयं ब्राह्मणादिलोकः । (आसुतरियाय लि) एकस्य
पदानस्य समासित्यस्यामात्मर इत्येवा पदानामनिका, तस्या-
म् । (मणोमागलियं लि) ममस्वेव न च हिदेवनादिभिरप्र-
काशितत्वात् यस्यामलं कुञ्चं तन्मनोमालिनी, तेन "डुवे
कञ्चोया" इत्यादेः अथमागमेवाथम् केचिन्नयन्ते, अन्य-
त्वाद्-कपोतकः पक्षिविशेषस्तद्ग्रे फले चर्चसा चर्चसा, ते क-
पोते कूष्माण्डे, इत्येव कपोते कपोतके, ते चते शरीरे च यस्यस्य
तिजीवद्दहावाकपोतकशरीरं । अथवा-कपोतकशरीरं इव धूम-
रवर्णसाधर्म्येव कपोतकशरीरे कूष्माण्डकले यत् ते उपस्कृते
संस्कृते (तर्हि नो आठो लि) बहुधापर्यः । (पारियासि लि)
पारियासिन् हस्तनाभित्यर्थः । "मज्जारकडय" इत्या-
देरपि कर्कशकूष्माण्डमेवापि मयन्ते । अथैवत्वाद्-माज्जो वा-
शुविशेषस्तद्रूपशमनाय कृतं संस्कृतं माज्जकडयः कपोतत्वाद्-
माज्जो विरान्निकाश्चिन्मात्रो वनस्पतिविशेषः, तेन कृतं भाषितं
वचस्पथा । किं तद्विराह- कूष्माण्डमासकं वाजपूरकडय ।
(आहराह लि) मिरवस्तवादिति । (वल्लं मयय लि) वाज-
क (पिराकाविशेषं मुञ्चति, लिङ्गके उपरिष्ठं सत्यसाध्वता-
वर्तत्यर्थः । (जहा विजयस्स लि) यथेदेव हाते विजयस्स
वसुधापारुलमेवमेतस्या अपि वाच्यमित्यर्थः । "सिल्लिवेत्था-
लि" विन्ने इव रत्ने इव पद्मभूतेन सर्वकल्पेनाऽऽमया कर-
णभूतेन तं सिंहनागरोपनीमाहारां शरीरं कोष्ठके प्रक्षिपती-
ति । (डट्टे लि) ह्यो निर्व्यतिः (आरोगो लि) निष्कारः ।
(तुष्टे डट्टे आय लि) तुष्टस्तोषवात्, डट्टो विरिमतः, किमस्मादेव-
मित्याह- "समये" इत्यादि (डट्टे लि) भोरोगो जात इति (अ०)

ते णं जंते ! गोसांसे देवे ताभो देवसांगाभो आउवल्ह-
वं वाव करि उवपज्झिद्विदि । गोयथा । इदेव वंजुदिने

द्वि आहं वसे विंमगिरिपायसूते पुंसु जणवणु सय-
द्वारे एयरे सुमइस्स रथो जहाए भारियाए कुञ्चिं
पुत्ताए पयायादिति । मे णं तत्थ जणवहं मासाणं बहुप-
प्पुसाणं जाव विङ्कंताणं जाव सुकुवे दारए
पयायादिति । जं रयणि च णं से दारए पयादिति, तं
रयणि च णं सयद्वारे एयरे सज्जितरवाहिए जार-
मासा य कुंजमासो य पट्टमवासे य रयणवामे य वामे वा-
मिद्विदि । तए णं तस्म दारगस्स अम्मापियरो एकारसये
दिवसे वीङ्कंते जाव संपत्ते वारसाहदिवसे अयमेवाकुवे
गाणं गुणनिपण्यं णामपेज्जं काद्विदि । जम्हा णं अम्हं इमं-
सि दारमांसं जायंसि समाणंसि सतद्वारे एयरे समिंत-
वाहिए जाव रयणवामे य वामे बुद्धं, तं होऊणं अम्हं इम-
स्स दारगस्स णामपेज्जं महापउमे महा० २ । तए णं तस्म दार-
गस्स अम्मापियरो णामपेज्जं करेद्विदि-महापउमे, महा० २ ।
तए णं महापउमे दारगे अम्मापियरो सातिरेगव्वानामजायं
जायिमा सोमपंथि तिद्विकरणदिवसणवत्सलमुत्तुलं
महया महया रायाजिसंसे णं अजिनिचंदिद्विदि । से णं तत्थ
राया वविससइ, महया दिवपंतवसाभो जाव विद्वारिससइ ।
तए णं तस्म महापउमस्स रथो अथवा कपाडं दो देवा मधि-
द्वियां जाव वरंसक्कलं सेआकम्मं काद्विदि । तं जहा-पुसमहे
य, माणिमहे य । तए णं सतद्वारे एयरे बदेवे राईसरत्त-
वरं जाव सत्यवाहएजितोभो अस्समथं सहावेद्विदि । सहा-
वेद्विदिवा एवं वेद्विदि-जम्हा णं देवाण्णिया ! अम्हं
महापउमस्स रथो दो देवा मधिद्वियां जाव सेआकम्मं करे-
ति । तं जहा-पुसमहे य, माणिमहे य, तं होऊणं देवाण्-
णिया । अम्हं महापउमस्स रथो दोवे वि णामपेजे
देवनेणेति २ । तए णं तस्म महापउमस्स रथो दोवे वि
णामपेजे भविससइ देवसेणेति । तए णं तस्म देवनेणस्स
रथो अथवा कपाडं से ते संस्तवविमलसखिगाते चउवेवे
इतिरयपणे समुपज्झिस्सइ । तए णं से देवनेणे राया सेयं
संस्तवविमलसखिगातं चउवत्तद्वित्तिरयणं पुत्तुडे समाये
सतद्वारे एयरे मय्जं मजेणे अमिक्कलं अजिक्कलं
अभिजाद्विदि य, पिआद्विदि य । तए णं सतद्वारे एयरे व-
हवे राईसरं जाव पभितोभो अस्समथं सहावेद्विदि-जम्हा
णं देवाण्णिया । अम्हं देवसेणस्स रथो से ते संस्तव-
सखिगाते चउवेवे इतिरयपणे समुपपेजे, तं होऊणं देवा-
ण्णिया । अम्हं देवनेणस्स रथो तवे वि णामपेजे वि-
मलवाहणेति, विमलवाहणे । तए णं तस्म देवनेणस्स रयणो
तवे वि णामपेजे विमलवाहणेति । तए णं से विमलवाहणे
राया अथवा कपाडं समयेदि णिणंवेदि भिच्छं विपदिव-
व्वेद्विदि, अणेगइए आलसिद्विदि, अणेगइए उवहसिद्विदि,

हृयं सरहं ससारहियं तवेयं तेणं एगाहबं कूदाहबं जा-
सरारिं करेज्जायि । तएणं से विमलवाहणे राया सुमंगलेणं
अणगारेणं एवं वुत्ते समाणे आसुत्ते० जाव भिसिबिने-
माये सुमंगलं अणगारे तव पि रहसिरेणं गोष्ठावहिति ।
तएणं से सुमंगले अणगारे विमलवाहणेणं रएणा तव पि
रहसिरेणं गोष्ठाविए समाणे आसुत्ते० जाव भिसिबिने-
माये आयावणज्जांओ पबोक्कभइ । पबोक्कभइया तेयासमु-
त्थाएणं ममोहणहिति । ममोहणाहेतिता सचङ्कपयाइं प-
प्पोनकिहिति । पप्पोनकिहितिता विमलवाहणं रायं
सहयं सरहं ससारहियं तवेयं तेणं जाव भासरारिं क-
रेहिति । सुमंगले थं भंते ! अणगारे विमलवाहणं रायं सह-
यं जाव भासरारिं करेता कइं गच्छिहिति, कइं उवव-
ज्जिहिति । गोयमा ! सुमंगले थं अणगारे थं विमलवाहणं
रायं सहयं जाव भासरारिं करेता बहइं उहइमदममुत्था-
लस० जाव विचिचेहं तवोक्कमेहं अणयाणं थावेमाणं ब-
हइं बासाइं सामखपरियाणं पाठणिहिति । बहइं बासाइं
सामखपरियाणं पाठणिहितिता मातिपाए मंलेखणाए
सहिं भचाइं अणसगाइं० जाव छेदेता आओइयपकिंते
समाहिपचे उहं चंदिमसुरिएण जाव वेवेज्जगवियाणं समयं
बोहइया सचङ्कान्तिमे महाविभाणे देवताए उवव-
ज्जिहिति । तएणं देवाणं अजइएणमणुकोसेणं तेचीसं
सागरावमाइं ठिइं पएणता । तएणं थं सुमंगलस वि
देवस्स अजइएणमणुकोसेणं तेचीसं सागरावमाइं ठिइं
पएणता । से थं भंते ! समंगले देवे ताओ देवला-
गाओ जाव महाविदेइे बासे तिक्किहिति०, जाव
अंतं काहिति । विमलवाहणे थं भंते ! राया सुमंगलेणं अ-
णगारेणं सहयं जाव भासरारिं करे समाणे कइं गच्छि-
हिति, कइं उववज्जिहिति । गोयमा ! विमलवाहणं राया
सुमंगलेणं अणगारेणं सहयं जाव भासरारिं करे समाणे
ओइे सचमाए पुढवीए उक्कोमं कालाहिंनयंसि थारयंसि ने-
रइयत्ताए उववज्जिहिति ; से थं तओ अणंतरं उववहिता
पप्पेसु उववज्जिहिति । तएणं वि थं सत्यवज्जे दाहवक्कीए
कासमासे कासं किंवा दोषं पि अइे सचमाए उक्को-
मकासकिवियंसि थारयंसि थेरइयत्ताए उववज्जिहिति । से
थं तओ अणंतरं उववहिता दोषं पि पप्पेसु उववज्जिहिति,
तएणं वि थं सत्यवज्जे दाह० जाव दोषं पि उइीए तमाए
पुढवीए उक्कोसकास० जाव उववहिता दोषं पि थेरइयत्ताए
उववज्जिहिति ॥ तएणं वि थं सत्यवज्जे० जाव किंवा प-

चमाए धूपपभाए पुढवीए उक्कोसकास० जाव उववहिता
उरएसु उववज्जिहिति । तएणं वि थं सत्यवज्जे दोषं पि
पंचमाए० जाव उववहिता दोषं पि उरएसु उववज्जिहिति,
० जाव किंवा चउत्थीए पंचपभाए पुढवीए उक्कोसका-
सकिइयंसि० जाव उववहिता मोहेसु उववज्जिहिति । तएणं
वि थं सत्यवज्जे नहेव कालं किंवा दोषं पि चउत्थीए
पंचपभाए० जाव उववहिता दोषं पि मोहेसु उववज्जिहिति
० जाव किंवा तमाए बाहुपपभाए पुढवीए उक्कोमकाल०
जाव उववहिता पक्कीसु उववज्जिहिति । तएणं वि
थं सत्यवज्जे० जाव किंवा दोषं पि बाहुपपभाए०
जाव उववहिता दोषं पि पक्कीसु उववज्जिहिति०
जाव किंवा दोषाए सक्कपभाए० जाव उववहिता
सरासवेसु उववज्जिहिति । तएणं वि थं सत्यवज्जे०
जाव किंवा दोषं पि दोषाए सक्क० (६) जाव उवव-
हिता दोषं पि सरीमवेसु उववज्जिहिति० जाव किंवा
इमीने रयणपभाए पुढवीए उक्कोसकासकिइयंसि थारयंसि
थेरइयत्ताए उववज्जिहिति०, जाव उववहिता सप्पीसु उवव-
ज्जिहिति । तएणं वि थं सत्यवज्जे० जाव किंवा असप्पीसु
उववज्जिहिति । तएणं वि थं सत्यवज्जे० जाव किंवा दो-
षं पि इमीने रयणपभाए पुढवीए पत्तिओवमसए असेले-
ज्जाज्जिहिति थारयंसि थेरइयत्ताए उववज्जिहिति । से
थं तओ जाव उववहिता जाइं इमाइं सहवरविहा-
णाइं भवंति । तं जहा-चम्मपक्कीणं सोमपक्कीणं ससु-
ग्गपक्कीणं नियतपक्कीणं, तेसु अण्येगसयसइस्सकल्लुओ
उहाइया उहाइया तदेव पुउओ ५ पचायाति । सचत्थ
वि थं सत्यवज्जे दाहवक्कीए कालमासे कासं किंवा
जाइं इमाइं ज्ञयपरिसपविहाणाइं जवंति । तं जहा-
गोहाणं थउल्लाणं जहा पखवणापदे० जाव जाहगाणं
चउत्थयाणं तेसु अण्येगसयसइस्सकल्लुओ सेसं जहा-
सहवराणं० जाव किंवा जाइं इमाइं उरपरिसपविहाणाइं
भवंति । तं जहा-एगसुराणं दुसुराणं गंधीपदानं सणहप-
दानं तेसु अण्येगसयसइस्स० जाव किंवा, जाइं इमाइं ज-
हावरविहाणाइं जवंति । तं जहा-मच्छाणं कच्छभाणं० जाव
धंसुपाराणं तेसु अण्येगसयसइस्स० जाव किंवा जाइं इमाइं
चउरिदियविहाणाइं भवंति । तं जहा-अंधियाणं पोचियाणं
जहा पखवणापदे० जाव गोमयकीदानं, तेसु अण्येगसय०
जाव किंवा जाइं इमाइं तेदियविहाणाइं भवंति । तं जहा-
ओचियाणं० जाव हत्थिसेंकाणं तेसु अण्येग० जाव कि-
न्वा जाइं इमाइं चंदियविहाणाइं भवंति । तं जहा-पुला-
किवियाणं० जाव सपुल्लिकसाणं तेसु अण्येगसय० जाव-
किंवा जाइं इमाइं वणस्सविहाणाइं जवंति । तं जहा-

कनसायं गुच्छायां जाव कहुणाणं तेषु अण्येणं जाव पचायाहस्सइ । उस्ससं च यं कहुणस्सत्तेषु कहुणवत्ता-
 नु सत्तत्थ वि यं सत्तवज्जेणं जाव किच्चा जाइं इमाइं
 बाउक्काइयविहाणाइं जवन्ति । तं जहा-पाएणवाताणं जाव
 सुदक्काइयविहाणाइं जवन्ति । तं जहा-इंगालाणं जाव
 हारियकंतमाणिष्ठिसियाणं तेषु अण्येणसयहस्सं जाव
 किच्चा, जाइं इमाइं आउक्काइयविहाणाइं जवन्ति । तं जहा-
 ओसाणं जाव स्वातोदगाणं तेषु अण्येणं जाव पचायाहि-
 स्सइ । उस्ससं च यं स्वरोदपसु स्वातोदपसु सत्तत्थ वि
 यं सत्तवज्जेणं जाव किच्चा इमाइं पुदविकाइयविहाणाइं
 जवन्ति । तं जहा-पुदवीणं सकराणं जाव हारिकंताणं, तेषु
 अण्येणसयं जाव पचायाहि । उस्ससं च यं स्वरोदप-
 पुदविकाइयसु सत्तत्थ वि यं सत्तवज्जेणं जाव किच्चा,
 शयाणं नयरे बाहिं स्वरीयत्ताए उववज्जिहि । तत्थ वि यं
 सत्तवज्जेणं जाव किच्चा दोचवं पि रायगिहे खयरे अंतो-
 स्वरियत्ताए उववज्जिहि । तत्थ वि यं सत्तवज्जेणं जाव
 किच्चा इहंवे जंहुइंवे दोवे जारहे बासे बिंजगिरियाय-
 म्मे विभेजे सधियेते माहणकुञ्जंति दारियत्ताए पच्चाया-
 हि । तत्थ यं तं दारियं अम्मापियरो उम्मुकुवात्ताज्जं
 पांन्वणमण्णत्तं पक्कियेणं सुकेणं पक्कियेणं विज-
 एणं पक्कियेस्स जत्तारस्स जारियत्ताए दज्जस्सइ ।
 सा यं तस्स जारिया जविसस्सइ, द्धा केता जाव अण्णमया
 जंमकरंमममाणा तेज्जेला इव सुसंगोविया चेलपेला इव
 सुसंपरिगमहिया रयणकरंमगं विव सुमारकिक्खया सुसंगो-
 विया माणं सोयं माणं उयईं जाव पस्सिंहावसम्मं कुंसेतु ।
 तत्थ यं सा दारिया अस्सया कयाइ गुविणां पुसुरकुला-
 ओ कुञ्जपरं पिज्जमाणं अंतरा दवग्गिज्जालाभिडया काज-
 मासे काजं किच्चा दाहिणिष्ठेसु अग्गिकुमारेषु देवेषु द-
 वत्ताए उववज्जिहि । मे यं तत्रोहिंता अण्णं उव-
 वत्ता माणुस्सं विग्गहं हज्जिहि । हज्जिहित्ता केव-
 लं बोहिं बुक्किहि । बोहिं बुक्किहित्ता केवलं मुंढं
 जावत्ता अगाराओ अण्णारियं पव्वं हि । तत्थ वि यं
 विराट्ठियसामये काजमाणे काजं किच्चा दाहिणिष्ठेसु अमु-
 रकुमारेषु देवेषु देवत्ताए उववज्जिहि । से यं तत्रोहिं-
 तो जाव उववत्ता माणुस्सं विग्गहं तं चवणं जाव विरा-
 ट्ठियसामये कालं जाव किच्चा दाहिणिष्ठेसु खागकुमा-
 रेषु देवत्ताए उववज्जिहि । से यं तत्रोहिंता अण्णं उव-
 वत्ता माणुस्सं विग्गहं अजिज्जावेणं दाहिणिष्ठेसु विज्जु-
 कुमारेषु एवं अग्गिकुमारेषु वज्जं जाव दाहिणिष्ठेसु थोण-
 वकुमारेषु से यं तत्रोहिंता जाव उववत्ता माणुस्सं विग्गहं

हज्जिहि । जाव विराट्ठियसामये जोडसिपसु देवेषु
 उववज्जिहि । से यं तत्रोहिंता अण्णं उव-
 वत्ता माणुस्सं विग्गहं लोभिहि । जाव अविराट्ठियसामये कालमासे
 कालं किच्चा सोहम्मे कप्पं देवत्ताए उववज्जिहि । से यं
 तत्रोहिंता अण्णं उव-
 वत्ता माणुस्सं विग्गहं हज्जि-
 हि, केवलं बोहिं बुक्किहि । तत्थ वि यं अविराट्ठि-
 यसामये कालमासे कालं किच्चा सणकुमारं कप्पं देव-
 ताए उववज्जिहि । से यं तत्रोहिंता एवं जहा सण-
 कुमारे तद्वा बंधोए महासुके आणए आरणे, से यं तत्रो-
 हिंता महाविभाये देवत्ताए उववज्जिहि । से यं तत्रो-
 हिंता अण्णं उव-
 वत्ता माणुस्सं विग्गहं अज्जि-
 हि । एवं जहा उववत्ताए दहपएणवत्तव्या, सा
 च वत्तव्या पिरवमेना जाणियव्या जाव केवलवरणा-
 एणं समुज्जिहि । तत्थ यं दहपएणं केवलं अण्णो
 तीतं अज्जोए । अज्जोए स मये जिग्गं सहाविहि-
 ति । महाविहित्ता एवं वदिहि-एवं व्वसु अहं अज्जो !
 इओ विरानोयाए अद्दए गोमालं मंखलिपुत्तं होत्था,
 समणायएणं जाव उववत्ते च वत्तव्या, तं मूलं च यं
 अहं अज्जो ! अण्णारीयं अण्णवदग्गं दं हिमत्तं वाउरतं समार-
 कंतं अण्णपरियट्ठ । तं मा यं अज्जो ! तुज्जं पि केदं भवतु
 आयरियपक्किणीय उववत्तायाहिणीय आयरियवत्ताया-
 यं अयसकारं अण्णकारं अक्किणकारं, मायं वि-
 एणं च वत्तव्या अण्णवदग्गं जाव संमारकंतं अण्ण-
 परियट्ठिहि, जहा यं अहं । तत्थ यं ते समणं जिग्गं
 दहपएणस्स केवलस्स अण्णं एवमं सोच्चा विमम्म
 भीया तत्था तनिया संमारभयुत्तमा दहपएणं केवलं
 वदिहि, एमं विहि ; तस्म . उणस्स अलोडएहि, निदिहि,
 जाव पक्कियेहि । तत्थ यं दहपएणं केवलं
 वहुं वामां केवलारियां पाणिहि । पाणिहित्ता
 अण्णं आउमेसं जाणत्ता भत्तं पक्कियेहि, एवं जहा
 उववत्ताए जाव मव्वज्जुक्खणं केवलं हि । से यं जंते !
 जंते ! चिणं जाव विहट्ठ । तेणियमग्गं सम्मत्ता अयेणं ।

[विमलस्समं चि] । विमलज्जिनः किंत्तमपिपयामेकविशित-
 मः समवाये दश्यं, म चावसर्पिणं चतुर्ध्वजस्थाने प्राप्ते-
 न । तस्माच्चत्वारिंशतिनामरेषु बहवः सागरोपमोत्था-
 निकाणा लक्ष्मणे, अवज्ज महापद्मे ह्यधिराजः सागरोपमा-
 नामने भविष्यतीति दृश्यमभियुक्तं । अथवा यो ह्यविशतेः
 सागरोपमागमने तीर्थकुट्टस्थित्यां भविष्यति, तस्यापि
 विमल इति नाम संभाव्यते, अनेकाभिधानाभिधायित्वाः जहापुक्का-

वाभिति । (पश्यप सि) शिष्यसम्माने, (जहा चम्पवांसस्व व-
धोभो सि) । यथा धर्मधोपदैकादशरीतेकादशोदराकाजिहि-
तस्य वर्णकस्तथाऽप्य बाध्यः । स च "कुलसंपत्तं वलसंपत्तं"
इत्यादिदिति । (रहचरितं ति) । रथचर्याम् (गोहोषेडिह सि)
गोहोषादिति प्रेरित्याति, सहितमित्यादि पदार्थाः । [सत्यव-
ज्जे ति] शल्यवधः सन् (राहचरितं ति) राहोत्पत्त्या
काष्ठं कृत्यति योगः, राहव्युत्पत्तिर्नाम वा भूत्वेति शेषः । इह च
यथोक्तक्रमेणवासंक्षिप्तमनुश्रुत्य रत्नप्रमादिषु यत् कल्पयन्ते इ-
त्यसौ तथेवोपादितः । आह च-"अस्सर्गो बहुपदार्था, दांवा च
सरोसिवा तदर्थं पक्वो । सीहा जंति चउर्यो, उरगा पुण पं-
चमीं पुढावि" । इति । [अहचरिपेहाणां ति] इह विधानानि जंदाः ।
(चम्पवर्णकं ति) यद्युक्तोपमभूतीति । [सोमपक्वो ति] ।
हंसादीनाम् (समुपगपक्वीति) । समुपगकारपक्वतां मनु-
ष्यसंज्ञकविशेषेनाम् [विषयपक्वतां ति] विस्मयितपक्वतां
समयानुवर्तिविशेषेनामेवति । "अगमस्यतद्वत्सत्तुतां" इत्यादि
षु यदुक्तं, तन्मात्रमवसंभव, निरन्तरस्याप्यश्लेषसम्बन्धा-
प्रत्ययान्तराऽप्युक्तमवप्रमाणस्यैव भावः । यदाह-"पंचेदिव-
तिरियनरा, सत्तुजनवा जवमगहे" इति । [जहा पञ्चवर्णापर सि]
प्रहापनायाः प्रथमपदे । तत्र वैश्वामित्र-"सरदां सङ्गायं" इ-
त्यादि (पञ्चवर्णां ति) अश्वादीनाम् (दुल्लुगां ति) गवादीनाम्
(गदीपयां ति) । इत्यादीनां [सन्तुहपयां ति] समवपदार्थां सि-
हादिनक्षत्राणां कश्चननाम् । इह वायव्यरुद्रादिह इत्यम्-"गा-
ह्यायं मगायं ति" । "गोसायानं" इत्यत्र [जहा पञ्चवर्णापर सि]
अनेन यम्भुविनं तदिव-"मन्त्रिणां गमसिधितिम्यादि"
"उवाचिनाम्" इह वायव्यरुद्रादिह इत्यम्-"गोहाणयायं कु-
भूयं विषात्रियाणामित्यादि" । "पुलाकिमियायं" इत्यत्र वाय-
व्यरुद्रादिह इत्यम्-"पुलाकिमियायं गंयुल्लगायं गोसायान-
मित्यादि" । [उक्त्वायं ति] । पुत्राणामेकादशिकवर्णकप्रमाणेन
विधायानं, तत्रेकार्थिका निष्ठासाधनाम्, बहुशब्दाः आस्थि-
तिन्दुकादयः । (शुक्लगायं ति) शुक्लाक्षिप्रभूतीनां, वायव्यरुद्रादि-
ह इत्यम्-"शुम्मायं लयायं वल्लीयं पञ्चगायं तथायं धनयायं
हरियायं कोसहीयं जलरुहायं ति" । तत्र शुम्मानां नवमासिका-
प्रभृतीनां ज्ञानार्थं पञ्चज्ञादीनां वल्लीयं पुण्यकृतिप्रभृतीनां पञ्च-
काणाम् इत्युपभृतीनां लुपानां द्वेकुशादीनां लज्जानां तासत्-
माज्ञादीनां हरितानाम् अथारोहकान्द्रुद्रादीनाम् औषधी-
नां शालिताम्रमधुनीनां अज्रहणां कुमुदादीनां [कुलगायं ति]
कुलगायाम् आयाकायप्रभृतिभ्यस्तुल्यताम् [उत्ससं वति]
बाहुल्येन पुनः । (पार्श्वगायं ति) पूर्ववातानाम् । वायव्यरु-
द्रादिह इत्यम्-"पदीनगायं राहिवगायामित्यादि" (सु-
द्धवायं ति) मन्दोत्तमिनवायुनाम् । इक्ष्वाणामिह वायव्यरु-
द्रादिह इत्यम्-"जातायं सुमुद्रायं अक्षीणमित्यादि" तत्र च
उवाचानामनलसंभवकृपाणां सुमुद्रायं कुम्भकादी मखु-
लान्दवायाम् । आक्षिप्तमलामात्रवज्जुवातानामिति । (ओसायं
ति) रात्रिज्ञानाय । इह वायव्यरुद्रात्-"हिमायं महिषायं ति"
(लाभोदयायं ति) जातयां भूमीयामुद्राकांति तानि जातो-
दकांति, तेषाम् । (सुदवीयं ति) सुदवीकानाम् । (सकरायं
ति) सकरद्वानाम् । वायव्यरुद्रादिह इत्यम्-"बाहुगायं उ-
क्त्वायं ति" । (सुरेकानां ति) मणिविशेषाणाम् । (बाहि करिय-
त्ताप सि) नगरबाहिर्विशेषवशात्वेन, ग्रामतज्जवशात्वेनेत्यर्थः ।

(भंनोकरिपत्ताप सि) नगरादभ्यन्तरेवशात्वेन, विविधेवशा-
त्वेनेत्यर्थः (पकिरुपिणं हुक्कं ति) प्रतिकुपकेषोचितेन हुक्केन
दायेन । (मंदकरंदगसमाये ति) आनरणभाजनमुद्रया आदि-
या इत्यर्थः । (तेल्लेक्का इच सुसंगोवि सि) तैल्लेक्का तैल्लभ्यो
प्राज्ञाविशेषः सरोराधुपसिक्तः, स च सुद्रुप्तकृत्वा सङ्गोप-
ना प्रवत्यनया हुडति, ततश्च तैल्लहानिः स्यादिति । (वेक्केप्पा इच
सुसंपरिमादि सि) वेक्केप्पायत्तं वलसम्पत्तये सुद्रुप्तसंपरिमा-
निरुपकृते स्थाने निवेशना (दाहिणिल्लेसु असुरकुमारसु देवेसु
देवताप उवचत्ताप उक्त्वा) विराधिनधामपयत्तादयथाऽनगा-
राणां वैमानिकध्वंसेत्यपिः स्यादिति । यथेदं-"दाहिणिल्लेसु
सि" मोक्षयते, तत्तस्य कूरकमेवेन दक्षिणसेनध्वंसेवोपाय इति
कृत्वा । (अविराहियसामेति) आराधितवरण इत्यर्थः ।
आराधना बहु चरणप्रतिपत्तिसमयादरूप मरणान्ते यावधि-
रतिचारतया तस्य वालना । आह च-"माराहणा य एत्थं,
वरणपरिमां सत्तमपक्वो पमिं । आमारंतेमज्जसं, संजमप-
रिपालणं विहिता" ॥ १ ॥ एवं वेद यद्यपि आरित्रप्रतिप-
त्तिभया विराधना युक्ता अग्निकुमारवर्णभयनपतिश्रान्तिष्क-
त्वेन नवमहिता दया, अविराधनाभवान्मु यथोक्तोपमार्थ-
द्वेषज्ञोक्तसंवांसेकधुपसिहेतयः सन्, अष्टमक्ष सिद्धिगमनमव-
स्थेनमहादश चारित्रजनना उक्ताः । धूयने अदिप भवात्तारि-
भवनं, तथाऽपि न विरोधः, अविराधनाभयानामेव प्रहाधादि-
ति । अर्थे स्वाहुः-"अहुजया उ वरित" इत्यत्र चारित्रज-
नानां कृत्स्नकृता व्यापनान्त्वाचारित्रप्रतिपत्तिवशादेना एव नवा
प्राज्ञा नाविराधनाविशेषः कार्यः, अन्यथा यद्भूतवना भीम-
न्यहावोरण दागमय प्रमथयाधोभित्ति दागिता तञ्जरथं च स्या-
त्, सत्यकथामवेलेष बीजमास्य सत्कत्वात् । यथु चारित्रज-
नतस्य तद्वत्प्रचारारे सन्दिरेतस्य स्यादिति चिकित्वाधुपपक्षं
स्यादिति । यच्च दशसु विराधनानेषु तस्य चारित्रमुपयायितं
तद् रूपनेऽपि स्यादिति न शेष इति । अर्थे स्वाहुः-न हि वृ-
त्तिकारवचनमात्रादुद्भादेन अचिकित्सकमप्यथाव्याख्यं भ-
वति, आहव्यकृच्छ्रिकारेणाऽऽवाराधनापङ्क्तय समर्थितत्वा-
दिति । "एवं जहा उवाचतिप" इत्यादि भावितमवात्मक-
परिमाजककथानक इति । अ० १५ श० १० । उपा० ।
कल० । स० चू० । अ० १ । "वार" शब्दे भगवतो गो-
शुलकेन सह विचारो बह्वयने ।

गोसाज्ञा-गोशाला-अ० । नवां शालायाम्, यत्र गवाधोस्त-
धुति । नि० चू० ८३ । अ० २० । "विमाया सेनाच्छाया-
शालानिशानाम्" ॥ २ । १४ । २३ । (पाणि०) इति वा
न्युपकारम् । वाच० ।

गोसीम-गोशार्थ-न० । स्वनामकथने अन्तर्विशेषे, क्ता० ।
"गोसीमसरत्तचंदनदृष्टिष्वंगुणिततं" गोशीरस्य
अन्तर्विशेषस्य सरत्तस्य च रक्तचन्दनविशेषस्य दृष्टेण चप-
टाक्षेपेन दत्ता स्पष्टताः पञ्चाङ्गुलवत्सला हस्तका यस्मिन् कु-
म्भादिषु तत्त तथा । क्ता० १ श० १ अ० १ प्रश्न० । रा० ३० ।
अ० २० । स० । कल० । प्रश्न० । स० २० । "गोसीसचंदनं
च गुंवायं" लेपा० । क्ता० २० । गोशीरवन्दनमयीदेवताप-
रिच्छदीता कृष्णस्य जेयंसीत् । वि० ० । हरिचन्दने, तं० ।

गोस।साविष्-गोशार्थ-न० । गोशीरपुत्रतानां दीर्घक-
पादां ज्ञेयौ, ज० ७ वृ० १ ।

गोह-गोह-पुं० । ग्रामेयके, विशे० । "ततो गोहः प्रयात्ययम्" ।
आ० क० । ग्रामप्रचानार्थे, दे० ना० ३ वर्ग ।

गोहण-गोचन-म० । गवां चनं समूहः । गोसमूहे, गौरव च-
नमस्य । गोद्वयचनवति, नि० । बाब० । "गोद्वयं किमेव कर्त्त-
ति ।" पं० व० १ द्वार ।

गोहा-गोषा-स्त्री० । सरीसृपमेवे, म० पृ० ३ व० । सुप्र० ।

गोहिया-गोचिका-स्त्री० । छत्रपरिसरिणीमेवे, त्री० २ प्रति० ।
गोषाचर्माऽवमले बाधविद्येवे, अनु० । भाष्यज्ञानां कदाहस्तग-
ताऽऽतोषविद्येवे, आबा० २ भु० ३ वृ० ।

गोहय-गोधूय-पुं० । धान्यमेवे, इय० १ भु० ११ अ० । मारुते, दे० ।

आबा० । प्रहा० । प्रा० म० । जं० । आ० ।

गोर्ज-देही-मज्जार्थम्, दे० ना० ३ वर्ग ।

गोर्ज-देही-मज्जार्थम्, दे० ना० २ वर्ग ।

गोह-देही-कानने, दे० ना० २ वर्ग ।

गोर्ज-देही-मज्जार्थम्, दे० ना० २ वर्ग ।

गोर्दीण-देही-मयूरपिच्छे, दे० ना० २ वर्ग ।

गोहो-देही-मटे, पुक्रे, दे० ना० २ वर्ग ।

निं-संस्कृतशब्दः । बाक्याह्वारे, 'पुदय एवेवं निं' वेवः ।

आ० म० द्वि० । विशे० ।

● इति श्रीमत्सौधर्मबृहत्तपागच्छीय-कलिकाक्षसर्वज्ञकल्प-श्रीमद्गहारक-
जेनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००० श्रीविजयराजेन्द्रसूरिविरचिते
अभिधानराजेन्द्रे गकारादिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ॥ ●

—२३:०५:०२०—

घकार

घ-घ-घकारस्योच्चारणस्थानं जिह्वामूलम्, "जिह्वामूले तु ऊः श्रोतः" इति शिक्तोक्तः । 'अकुह्रिसजनीयानां कण्ठः' इत्युक्तिस्तु जिह्वामूलकपकारणरा । अस्योच्चारणे आश्रयस्वरः प्रथमः स्पर्शः, जिह्वामूलस्पर्शमेव तदुच्चारणात् । अत एवास्व स्पर्शस्योत्पत्तिः । बाह्यमवलास्तु घोषनादस्मरमहाप्राणाः । बाह्यं घटायावत्, घर्षणश्चेत् च । यावत् मारयेत्, स्मरणे, घाने, घण्टायावत्, किङ्किणारव, शक्तौ, भैरवे देव, पुण्ये, प्रवादे, पाण्डेय च । पुं० । घारे घुरो रवे च । न० । ए० को० ।

घञ्-अव्य० । "घञ्माद्व्योऽनर्घकाः" । ८ । ४ । ४२४ । इति अष्टमश्रे "घञे" इत्यनर्थको निपातः प्रयुज्यते । "घञे विश्वरीरं" बुज्जडं, हांश्च विद्यासंदर्भं कालि । प्रा० ४ पाद । घञोद-घृतोद-पुं० । सद्यो विस्फुरितयोः घृतस्वाद्युनकालाधिकसितकनिकापुष्पवर्णाभ्यां घृतवर्णोपसृप्य सप्तम्यतो वक्ष्यमाने समुद्रे, ए० प्र० २० पादु० । जी० ।

घञ्वरं चं दीर्घं घञोदे नाम समुदे वटे वलयागारसंज्ञाणसंवितां जाव चिद्वति समचक्र० तदेव दारा पदेमा जीवा य अद्रो ? गोयमा । घञोदस्त एं समुदस्त उद ए जहा से जवगाकुलमस्तुविमुकुलकणियारमरसवमुविमुक्तकोरंटादामपिदंतरसिण्डुगुणेतयदीवियनिरुहवतिसिद्धमुदतरस्स मुजायदभिमथिततद्विषगद्वितवण्यपदुक्कणाचितसुकुडितउदावसज्जवीनदितरस अह्रियं पंवरमुराभिर्गधपणहमपुत्रपारिणामदेसिण्डुजवच्छांस्मलसुदोवभोगमस्त सरयकाक्षास्मिह्वाजगोघयवरस्त मंडे भवे एताकवे सिया ? नो इण्डे समटे, गोयमा । घतोदस्त एं समुदे एतां इहृतेर० जाव अस्माएण पण्यं कंते सुकंता य इत्य दं देवा महिहीया० जाव परिवसंति; सेसं तदेव० जाव तारामणकोकिकोकीओ ।

घृतवर्णं हांघं, घृतोदो नाम समुको वृषो वलयाकारसंस्थानसंस्थितः सर्वतः समन्तात् संपरिक्षिप्त तिष्ठति । शेषं यथा घृतविरस्य ह्रीपस्य पाद्यज्जिह्वापानसूत्रम् । इदानीं नामनिसिक्तमभिविस्तुराह-"सं कोणद्वेणुं" इत्यादि । अयं केनायं न जन्तु । यद्यमुच्यते-घृतोदः समुकः घृतोदः समुक इति । जगन्नाह-गौतम । घृतोदममुकस्य उदके स यथानाम सलल्लोकाप्रसक्तः क्षारदेकः क्षारकालनाबी गोपुत्रवस्य सपदः घृतसंज्ञातस्य एतदुपराभागे स्थितं घृतं स मयम् इत्यभिधीयते, सार इत्यर्थः ।

तथा बाह्य मूलटीकाकारः-घृतमद्यो घृतसार इति सुकथितो यथोक्तस्मिन्नपनापिनः उदरे स्थानामने बाह्यस्यासंस्थितः सद्यो विस्फुरितः तत्कालनिष्पादितो विध्वान्त उपशान्तकचक्रः सल्लुकीकाण्यकारपुष्पवर्णाभो वर्णोपापेतां मन्वेन रसेन स्पर्शोपापेन आस्तादनीयो विस्वादीनीयो दीपनीयो मदीनीयो हृदणीयो सर्वेन्द्रियग्राह्यप्रहादनीयो । एवमुक्ते गौतम आह- (अवे यथाकवे सिया) अवेत् घृतोदकस्य समुकस्योदकमेतदूपम् । जगन्नाह-मायमर्थः समर्थः, घृतोदकस्य समुकस्य उदकमितो यथोक्तस्युपात्त इहृतरं यावन्मन आसतरमेव आस्वादेन प्रहस्य । कान्तसुकाम्नी यथाकम् पूर्वोदोपरादोधिपती, अत्र घृतोदं समुद्रे महदिक्ती यावत् पदयोपमस्थिकी परिवसतस्ततो घृतमिवादीकं वक्ष्यामी घृतोदः । तथा आह-"सं यकोद्वेणुं" इत्यादि सुगमम् । अन्त्यादिंसंस्थासूत्रमपि सुगमम् । जी० ३ प्रति० । इया० । अतु० । दुःसमृ-यमानाभ्यांघिनि घृतमेवापरनामके महाभवे, "पुक्कलसंवदा वि च, कारोदघृतोदमयमेहो य" नि० । घृतमिव उदकं यासोता । घृतसमानादकांस्तु बापांघु, जी० ३ प्रति० । रा० ।

घंवल-ऊट-पुं० । "श्रीमादीनीं वहिष्ठादयः" । ॥ ७। ४। ४२२ ॥ इत्यष्टमश्रे ऊटस्य घंवलदेशः । कसहे, प्रा० ४ पाद ।

घंयमाज्ञा-घट्टुशाज्ञा-खी० । बहुकापटिकसंवितायां शाखायावत्, व्य० ७ उ० : "आ कतिरस्ता वसही बहुकपटिकसंविता सा घंयमाज्ञा" आच० ४ अ० । नि० चू० । स० । आच० । वात-तापनाद्विरहितायां वसतो, आच० १ पु० ७ अ० २ उ० ।

घंयो-देशी-शूद, दे० ना० २ वगे ।

घंयोरो-देशी-भ्रमणशब्दे, दे० ना० २ वगे ।

घंउ-घाट-न० । हाट्यादस्य स्वभेदे, स० ।

घंटा-घटा-खी० । "टो डः" । ॥ ७। १ । १५४ ॥ इत्यत्र स्वरादिस्थविकारादत्र न कोदेशः । प्रा० १ पाद । "घाट" शब्दकरणे चू० अच् । काकिरयपेक्षया किञ्चिन्महति, रा० । कांस्थविर्मिते बाधभेदे, याच० ।

घटपावर्णकः-

तोसि एं घंटाणं इमेषाकवे वखावासो पण्ये । तं जहा-ज्वणयामपाभो घंटातो बतिरामईओ लासातो पाणामपिभयया घंटापासा तद्विज्जामाईतो मंकलातो रययामपातो रज्जुतो ताओ एं घंटाओ इवसरराओ वेहसरराओ सीहसरराओ उड्हसरराओ कोचसरराओ एंडिसरराओ एंडियोसातो सीहसरराओ सीहयोसातो मंजुसररातो मंजुयोसातो मुस्तरातो मुस्तनिययोसातो उरालेणं मण्णएणेणं मण्णहरणं कषमण्णिवुड्ढकरणं सच्छेणं ते पदेते सव्वओ समंता आ-पूरेमाणीती० जाव चिंहेति ।

तासां च घटपावर्णकमेतद्वर्णं वर्णाचतो वषट्कनिवेशः प्रकृतः तत्त्व यथा-आज्जुल्लस्यो घट्टा वज्रमस्यो लासा नानामणिमया घट्टायाभ्यां, तपनीयमयः अज्जुला यासु ता अवलम्बितास्तिष्ठन्ति, रज्ज्वनमस्यो रज्ज्वयः "ताओ एं घंटाओ" इत्यादि । ताञ्च घट्टाः (इंससररा) इंसस्येव मज्जुः स्वरो यासो ता इ-

स्वस्वराः, मेघस्वेष्याति दीर्घः स्वरो यासां ता मेघस्वराः । सिंह-
स्वेष्य प्रभृतां देशस्वरापी स्वरो यासां ताः सिंहस्वराः । एवं हुन्-
मिस्वरान् मन्त्रिस्वराः, ह्यारुणान्मन्त्रिस्वराणां मन्त्रिः । मन्त्रि-
योषां ह्यारो यासां ता मन्त्रि-योषाः, मन्त्रु मन्त्रिः स्वरो यासां ता
मन्त्रुस्वराः, एवं मन्त्रुयोषाः, किं बहुना । सुस्वराः सुस्वरयो-
षाः । "ढरास्वेष्यं" इत्यादि प्राक् । रा० जी० जी० ।

घंटाकण-घण्टाकर्ण-पुं० । श्रीपरितस्वराणां स्वनामस्वातायां
श्रीमहावीरप्रतिमायाम्, ली० ४४ कल्प ।

घंटाजाल-घण्टाजाल-न० । किंएययेह्यवा किञ्चिन्महतीन्
घण्टायां दामसमूहे, रा० जी० ।

घंटागुणस-घण्टागुणल-न० । घण्टाद्वन्द्वे, रा० ।

घंटावलि-घण्टावलि-स्त्री० । घण्टावली, रा० जी० ।

घंटावलिचित्रिय-घण्टावलिचित्रित-न० । घण्टावलिचित्रिते,
म० ११ श० ११ उ० ।

घंटिय-घण्टिक-पुं० । घण्टया करन्ति तां बाधयन्तीति घण्टि-
काः । 'राखलिया' इतिप्रसिद्धे घण्टावादनजीविके, कल्प० ५
लघ । म० ।

घंटियमय-घण्टिकमय-पुं० । घण्टावाहकसमुदाये, अ० १
वह० ।

घंटिया-घण्टिका-स्त्री० । आभरणविशेषे, हा० १ श्रु० ९ म० ।
औ० म० । घुष्टिकायाव, अ० २ वह० ।

घंटियाजाल-घण्टिकाजाल-न० । घुष्टिचण्डिकासमूहे, आ०
म० ३० । रा० ।

घंसण-घण्टण-न० । 'घुल' ज्ञावे लुट् । वाच० । हस्तान्यां
अन्धनस्वेष्य वेषणे, आ० म० ३० । आ० क० । विशेषः । "घंस-
कामिति घंसणद्वारं गृह्यते । तस्य परंपरे मणिबारा मणिय
घंसति मणुयेन वेषं काटं, आदिस्वहतां मोलिया, कट्ठादिदिशि
कंधकमो मोरितादिस्तु घृष्यति ।" नि० सू० १ उ० । हु० ।

घंसियम-घण्टित-वि० । अन्धनचण्डये पेषिते, औ० ।

घण्ट-रेशी-अचनस्वयन्नदे, दे० ना० २ वर्ग ।

घट्टण-घट्टन-न० । मिथः सज्जानायादिना, इत्यन्वयार्थेन वा
आह्वने, वन० ४ म० । हा० । घट्टनेति वा विचारयति वा पुच्छे-
ति वा विस्फालनेति वा एकार्थिकानि पदानि । वृ० ४ उ० ।

घट्टमग-घट्टनक-पुं० । पात्राणां वषलितमात्रमसृणताकारके वा-
चाय, वृ० ३ उ० ।

घट्टणया-घट्टनता-स्त्री० । घट्टनशब्दस्य भावे प्रवृत्तिनिमित्ते,
प्रहा० १६ पद । संघट्टने, आ० । स्थान ।

घट्टणा-घट्टना-स्त्री० । आह्वने, आ० ३ । कर्चनानाम्, माचा०
१ वृ० ८ म० १ उ० । घट्टनात्ते जायमाने उपसर्गनेदे, लृ० १
श्रु० ३ म० १ उ० । आ० म० ।

घट्टिय-घट्टिय-वि० । मेरिते, प्र० ३ । आ० चार । परस्पर-
सङ्घर्षयुक्ते, अ० १ वह० । रा० । उत्क्रियेण विलिप्य वा घट्टिते,
आय० ४ म० । "घट्टियाय कट्टियाय काममाय" बीजायाम्
कर्णाधोगच्छता अन्धनसारकोणम् माहन्तरं बीणादधरेन सह
तन्म्याः लुप्टाया इत्यर्थः । अ० १ वह० । रा० ।

घट्ट-घुट्ट-वि० । प्राक्ते तु घुष्टशब्दस्य प्रयोगो न भवति, प्राक्ते
तु प्रभवत्येव । प्रा० २ पाद । "कल्लोत्" ॥ ४ । १ । १२६ । इत्या-
दिप्रकारस्याऽस्त्यत्र । प्रा० १ पाद । घर्षे प्रापिते, घुष्टमिव घुष्टं
करुणावया, पात्राण्यप्रतिमावत् । जी० ३ प्रति० । आ० म० ।
म० । औ० । स० । स्थान । रा० । अ० । सुधादिकारविषयेन,
(प्राचा० २ वृ० २ म० १ उ०) मसृणपात्रायादिना, वृ० ३
उ० । वं० ३ म० । कल्प० । सू० ३० । घट्टकेन घट्टिते, वृ० १ उ० ।
येषां अङ्गुलशक्तीकरणार्थं केनादिना घुष्टं भवतस्ते भवयथाव-
यविनोरेनोपचारात् घुष्टाः । वृ० १ । ग० । अङ्गुल दत्तफेन-
केन, औ० । प्रश्नेषु, विषमभूमिमञ्जनात् । कल्प० ४ लघ ।

घट्ट-घट्ट-घा० । चट्टायाव, अ० ४ । आ० स० । सेंद्र घट्टादि०
नतो निष् । वाच० । "घटेः परिवारः" ॥ ८ । ४ । १०॥ इति घटे-
र्यन्तस्य परिवारान्देशः आचरणे "घटेदे" घट्टयति । प्रा० ४ पाद ।
'घट्टय' घट्टते । नि० सू० १ उ० ।

घट्ट-घट्ट-पुं० । घट्ट-अस् । "टो डः" ॥ ४ । ११५॥ इति स्वरात्स्व-
रस्यासंयुक्तस्थानादेः टस्य डः । प्रा० १ पाद । घट्टतःस्यो घटना-
द् वा घट्टः । विशेषः । लृ० ३ । जलापाहणार्थे किमवाच्येष्ट्या-
ने, विशेषः । स्थान । आ० म० । आ० लृ० । कुणोदरपात्राणा-
मे पदार्थे, वृ० १ । "घटा कट्टिविहा पयसा । तं जहा-जिह्वकुट्टे,
बोडकुट्टे, बंडकुट्टे, समलोत्ति । जिहो जी मूत्रजिहो, मोडा जत्स ब-
हुा कान्ति, बंडो पंगले उड्डुं कजि, समलो म्मवंगो येव । छिडे
अ बूटं नं गलति, बोडे तावतिन पात्राणि, बंडे तदप पात्रेण कु-
डिह्व जडि इच्छा योथय विरंमह, बंडे एम । वंसन्ता-बंडा यो-
नार्थं लंघुको सज्जं घरेति । एवं येव लीसा वत्तारि समोतारेव-
स्या, सवयय विराहणावत्तां माणियय्या ।" आ० लृ० १ म० ।

घट्टकट्टितमृग-घट्टकट्टितमृग-पुं० । इह शरीरस्य मध्य-
भागे कट्टिः, ततोऽन्यस्वेष्याय मध्यभागः कट्टिरव कट्टिरियुक्त-
ने, कट्टिस्तमिव कट्टितमृग, घट्टने अन्धोऽप्यश्लाघाप्रश्लाघानु-
वेषणे निविष्टा कट्टितने मध्यभागे ग्राया येषां तं तथा । मध्य-
भागे निविष्टात्तराज्ये, रा० ।

घट्टकार-घट्टकार-पुं० । घट्टकारकियाकसैरि, विशेषः । आ० म० ।
घट्टग-घट्टक-पुं० । लघुघटे, अ० २ वह० । वृ० १ । घट्टकोदये,
आ० लृ० ४ म० ।

घट्टण-घट्टन-न० । मयासंघमयोगप्राप्तये यत्ने, प्र० १ । संव०
द्वार । वृ० १ ।

घट्टणा-घट्टना-स्त्री० । मीलेने, आ० म० द्वि० । संव० प्रमासौ,
स० १ वृ० १ म० १ उ० । परस्परदिशिघर्षणायाव, विशेषः ।
घट्टणानां-घट्टनौ-स्त्री० । उड्डो, नि० सू० १ उ० ।

घट्टनाम-घट्टना-पुं० । जलवाहके दासे, आचा० १ वृ० २ म० ४
उ० । जलवाहिन्याम्, स्त्री० । स० १ वृ० १ म० १ उ० ।

घट्टनाम-घट्टना-पुं० । घृणमाने, नि० सू० १ उ० ।

घट्टमुट्ट-घट्टमुल-पुं० । कलसवदने, ल० ।

घट्टय-घट्टक-पुं० । "घट्टय" शब्दादेः, अ० २ वह० ।

घटा-घट्ट-स्त्री० । महत्पदार्थोद्योतुवत्समवाये, वृ० ३ उ० । स्थ० ।

घडाजोज्ञ-घडाजोज्ञ-न० । महत्पदार्थमहत्पदार्थबहिर्वासे
प्रोच्ये, वृ० १ उ० ।

षडाविता-षट्पित्वा-अप्य० । निर्माप्यत्यर्थे, शा० अ० द्वि० ।

षट्पिण्डाद्य-पेशी-गोप्यताम्, दे० मा० २ ग्वे ।

षट्पित्तव-षट्मात्रक-न० । षटीसंस्थानसुखमयमात्रकवि-
शेष, इ० ।

कप्य धिग्मयीयं अंतोक्षिपं धर्मितं तं परिषत् वा
परिहरिषत् वा ।

अस्य सुखस्य संबन्धमाह—

आहोद्विषिभित्तिभिः, दुक्तं बहुसो अहंति निति विष ।
आरंजो धर्मिते, निर्मितं च वृत्तं इयं तु दिवा ॥

विभित्तिभित्तिः, उपलक्षणत्वात्कथं च, अथवादिते
विनके सति द्वारे रज्ज्वां मायकमप्येव यदिः कावि-
क्यादिभ्यस्तर्ज्ज्वायं बहुसो निर्माप्यत्यर्थे तुः कर्मायिका निर्म-
कृतिः, प्रविशति च; अत्रायं षटीमात्रकसुखस्यारम्भः । यद्वा-
निशायां यथैवात्र के यथा काविका भ्युत्पद्यते, तथाऽनन्तर-
सुखेऽर्थात् प्रोक्तम्, एवं तु सन् दिवा मायकमधिगच्छत्येवमेव इति ।
अनेन संक्षेपेनाऽऽवातस्यास्य स्वाक्या-कटारे निम्नपीनात्मन-
क्षिप्तं षटीमात्रकं षटीसंस्थानं सुखमयमात्रकविशेषं धारयितुं वा
परिहर्तुं वा, धारयितुं नाम-स्वसत्तायां स्वापयितुं, परिहर्तुं
परिनाकुम्, एव सूत्रार्थः ।

अथ निर्युक्तिः—

धर्मितंततो क्षिपं, निर्माप्यं अगिहहमाक्षीयं ।

चवगुरुकाऽऽपरिषदादी, तस्य वि आशाऽणो दोसा ॥

अन्तर्गते नितं ज्ञेयेनापिषत् षटीमात्रकं निर्मेयं नामगुह्य-
दीनां वतुमुक्ताः (आपरिषदा इति) आचार्ये यत्तत्सुं प्रव-
क्षित्वा न कथयति वतुमुक्, प्रवर्त्तनी आर्थिकाणां न कथ-
यति वतुमुक्, आर्थिका न प्राप्तिस्तु वन्ति मासलज्जु, तत्रापि षटी-
मात्रकस्याग्रहणेऽकथनंऽप्रतिअप्येव वाऽऽवाच्यो दोषाः ।

आह—स षटीमात्रकः कथं यो प्रवर्त्तते, इत्याह—

अपरिषदादी यत्तिष्ठो, पमासद्वृत्तो स भिन्नो बहुभुक् ।

सुखसिधद्वरपदुषो, चिह्नं अहंति वसहिव ॥

स इति षटीमात्रकः धानकेनात्मनभावेतित्याहवचनं न परि-
कथयतिपरिषदादी, सलुणः सुखमारः प्रकाशः प्रकटं वदन् सुख-
मस्यति प्रकाशवदन्, सुखमयो सुखकामिण्यसो, सलुणः स्वस्व-
मात्रः, सुखि पवित्रं, चाकामित्यर्थः । शिर्षं अनेन शुद्धवर्णं पुषेतं,
द्वैरपिधानं वक्ष्यमयं वचनं यस्य स सुविधितवर्त्तविधानं,
एवंविधः, अहंति प्रकाशप्रदेशे वसत्यां तिष्ठति ।

नो कप्य निर्मेयार्थं अंतोक्षिपं धर्मितं धारिषत् वा
परिहृषत् वा ।

अस्य व्याख्या प्राप्तव ।

अथ निर्युक्तिः—

साह गिहह बहुगु, आशाह विराहणा अगुहवि वि ।

हिषं निर्माणाकारणं, साहण वि सो अवादीः ॥

यदि साधुषटीमात्रकं युक्ताति तदा कथारो लज्जुका, आह-
हवक्ष दोषाः, निराचना च संबन्धमात्मविषया । तत्र (अगुह-
वि वि) साधुनामगुपधर्मं भवति । किमुक्तं नवति ? आह—

साधुनामुपकारे च व्याप्रियते, तत्रोपकरणं, किं तु व्यापिकरणम् ।
“ अं शुद्धम उच्यते, उच्यते तं होइ उच्यते । अहंते
आहियते, ” इति वचनमाह । यः स्वाधिकरणं, तत्र चरितव्य-
तत्रापि संबन्धित्वाऽऽमाविराधनाभ्यतिरिक्तोपधिमार्गव-
मादनागाहपरिषदापनादिका (विषयं ति) द्वितीयपदमय भव-
ति । किं पुनस्तद्विषयाह—आनकारेण समुत्पत्ते साधुनामपि षटी-
मात्रकप्रहणं भवते, तदपि शौचवादिषु शिष्येषु देशविषयेषु
वा, तदुच्यते आवापिष्यते ।

अथ किमर्थमत्र वतुमेषु प्रापयितुमुक्तम् ? अत्रोच्यते—

द्विधिमप्रापयितरेण, सुधादेसेण तेण लज्जुकाग्रो ।

यजिगमं पुण ठवर्हि, पनुच मासो भवे लज्जुको ॥

द्विधिमं द्विप्रकारं गणनाप्रमाणमेषाद्यत्तमात्रं, ततोऽतिरिक्ते च
पथौ सुधादेशेन वतुमेषुका भवति । यत् उक्तं निरीषुष्ये—“ अ
मिषु लज्जुकाहरितं वा पमासाहरितं वा ठवर्हि अहंते, ते
अवसं वाऽऽत्मासितं, परिहरणे छानं उग्याहं ” इत्यतः सुधादे-
येन वतुमेषुकां यदातपविषयत्वं विन्यते तदा अयं षटीमा-
त्रको मायमोपधिमवर्त्तरीति कृत्वा मध्यमं पुनरपि प्रती-
त्य लज्जुको मासो भवति ॥

अवधारयितुं परिहर्तुं चेति पदव्यव्यापकानामाह—

धारणया अत्रोमो, परिहरणा तस्य होऽपरिभो ।

तुविरेण वि सो कप्य, परिहारेणं तु परिजोषुं ॥

इह द्विधा परिहर्ता । नयथा—धारणा परिहरणा, अत्रोमोऽव्या-
पारणं, संयमोपहृदार्थं स्वसत्तायां स्वापनमित्यर्थः । परिहरणा
नाम—तस्य षटीमात्रकादेवपरकत्वस्य परिजोषो स्वापारणम्, यत्ते-
न द्विधिमप्रापि परिहारेण स षटीमात्रको निर्मेयानीं परिजोषुं
कथ्यते, स च दिवसं स्वेरपानकपूर्णस्तिष्ठति ।

अथ किमर्थमयं युक्त इत्याह—

ठवर्हो वोनिरये, निर्माणाश्रोमणा य वरणादि ।

विषयपर असहं वा, निषो वा अण्वलियो वा ॥

संवतीभिरुत्तमते उच्यतेप्रतिषट्पायं वसतो ह्यतस्त्वं, तत्र ष-
टीमात्रकप्रहणेऽपरिषदादी पश्यतां यदिः काविकीभ्युत्सर्जने
लज्जुहः प्रवचनज्ञाद्यनुपजायते । अथ काविक्या वेगं धारयति,
ततो धारणे अज्ञानारोपणा, यत एवमते युहीतव्यो षटीमात्रकः
संवतीभिः द्वितीयपदवचन—अस्त्वपिषयिषमं षटीमात्रकं, यदि वा
विद्यते षटीमात्रकः परं भिक्षो मज्जः, अहंतिस्तो वा, अत एवोहा
अव्यापिपमाया, ततो वदितेना काविकीयना भ्युत्सर्जनी-
या, निर्मेय्याः पुनरप्रतिषट्कोपधये तिष्ठति, अतस्ते षटीमात्र-
कं न युज्यते ।

कारणे तु युक्तमित्ये—

सावर्षं असहं सिनेहो, ठाहं तर्हि पुत्रजाविषं कदाह ।

सेहो व सोयवार्हं, धरंति दंतं च त एव ॥

अलाभुवात्रकस्याभावे ज्ञानार्थं च स्नेहं प्रदीतव्यं, पुत्रजावितं
कटाहं, षटीमात्रकं वा युहीतव्यं, यतस्तत्र युहीतः स्नेहः तिष्ठ-
ति, न परिहृयति, शैलं वा कश्चित् साधुर्न भवे मयस्त्वं शौ-
चवादी, न शौचायं षटीमात्रकं युहीतव्यं, देशं वा देशविशेषं
शौचवाद्यद्वयं प्राप्य षटीमात्रकं धारयति यथा मौनविषये ॥

अथ तस्यैव ग्रहणे विधिमाह—

गहणं तु अह्नागहणं, तस्मात्तद्वाहं अण्वपरिकर्मम् ।

यामविष्कम्भबाह्व्यानां प्रत्येकं सत्तरज्जुमानव्यात् सत्तेन शु-
बन्मन्, आस्य एकोनपञ्चाशत्, साऽपि पुनः सत्तेन गुणयेत्, जा-
तानि त्रीणि शतानि त्रिचत्वारिंशतीति । एतच्च व्यवहारमाश्रि-
त्योक्तं, निष्कषयतस्तु-एकोनचत्वारिंशदधिकमिश्रतसंख्यानामेव
घनरज्जुनां संज्ञायाः । तथाहि-वदपञ्चाशत्संख्यास्वायं पङ्क्ति-
षु "तिरियं बडरो दोलु" इत्यादिगणायामधितानि अतुरादीनि
प्रतरकरकानि परैककृतेनरज्जुसमानव्याय अनु-बद्धा भागो
ह्रियाशियानो बर्ग इति यच्चनाच्च अनुत्पाद्योद्भाक्कतुष्कादि-
निरिच गुणयन्ते इत्यर्थः । आताः योऽन्याद्योद्भाक्ता, तेषां च सत्ते-
मीलने च दश सहस्राः, यच्चव्यत्यधिकं च द्वे शते अपेक्षकानां
प्रवर्तिन् । अस्य च राशौचैन्नरज्जुसमानव्याय अनु-बद्धा भागो
ह्रियन्ते, ततो जायते एकोनचत्वारिंशदधिकं ह्रियातसंख्या एव
घनरज्जुश्च इति । उक्तं च—

"उत्तरित्यहस्यजल्प-अपपरपञ्चकद्विहृत्कमाद्यं ।
बर्गं कुण्डल पिहृष्टिह, संज्ञां त्रिजगं गवियपयं ॥
सहस्रगारत बुलया, वत्सलभ्रिया अहमि बर्गनायं ।
समर्द्धिहृष्टिहृष्टिह-नरज्जुवडरसमायेणं ॥
चत्वारि सहस्रारं, चउलडिगुआह उल्लुगोमि ॥
पनरह सहस्रस तिरियं, चउकणं जायतुनयसि ॥
चउलडार्थि विमचं, इगुयाला दोलया इमिजेवं ।
सांय घणरज्जुयं, ।" प्र० १४३ हार ।

घणवट-घनवृत्त-न० । सर्वतः समे मोक्षकवहनवृत्ते, प्र० २५ भा०
ह० उ० । उ०० । (तद्वं च 'संज्ञो' शब्दे परमाणुनां संयोगप्र-
कल्पणात्सरं प्रकृष्यन्ते)

घणबलय-घनवलय-न० । नरकपृथिवीनां पार्श्ववर्तिनि वृत्ता-
कारतोयविशेषे, पि० ।

घणवाठ-घनवायु-पुं० । रत्नमग्राधोवर्तिनि घनकरेवायुवि-
शेषे, उ०० ३६ भा० ।

घणवाय-घनवात-पुं० । रत्नमग्रां नरकपृथिवीनामाधारतया
व्यवस्थितेषां वाताने अत्यन्तघने पिपरीभूते वातविशेषे, पि० ।
जी० । भा० १० । ला० ।

घणवाही-देही-इन्द्रः, दे० ना० ६ वर्ग ।

घणविज्जुया-घनविशुता-जी० । दिक्कमादीजे, ला० ६ डा० ।

घणवुडि-घनवुडि-जी० । पञ्चम्यां क्रीकलायाम्, कल्प० ७ कल्प ।

घणभंत्तान-घनसंख्यान-न० । अहमे सङ्ख्यानामेदे, घनः स-
ङ्ख्यानां यथा-द्वयोर्घनोऽष्टौ समभिराशिहृष्टिरिति यच्चनात् ।
स्था० १० डा० ।

घणसंवाह-घनसंतान-पुं० । कोक्तिके, पं० व० ३ हार । नि० ५० । घ० ।

घणसार-घनसार-पुं० । घनस्य मुस्तकस्य सारः । कर्पूरमेदे, 'श-
रद्विज्जुङ्गमसारात्' । हारहारेत्यादि । घनो भिन्नः सारोऽप्य ।
इतिपार्श्वताररे, वृत्तमेदे, अले, अल्लवारिदे, वाच० । संथा० ।

घणिय-घनित-न० । गमिते, सू० प्र० २० वाहू ।

घणोद्दि-घनोद्दि-पुं० । घनः स्व्यागो हिमशिलावत् उदधिर्ज-
हमिचयः, स बासी स भेति घनोद्दिः । स्था० १ डा० ४ उ० ।
प्रत्यङ्गत उपलब्धयामाया रत्नमग्रायाः पृथिव्या अथो घनः स्व्या-
मीभूतोद्क उदधिर्यनोद्दिः । जी० ३ प्रति० । जी० । नरकपृ-
थिवीनामाधारभूतेषु कश्चित्तोषेण समुद्रे, पि० । प्रभा० स० ।

"सद्ये वि य णं घणोद्दिद्विसजोयलसहस्रारं" घनोद्दिधयः
सत्तमपृथिवीप्रतिष्ठानचूताः सामानिकाः इन्द्रसमानधेयः सा-
हक्यः यिष्टितसहस्राणि । स० १० सम० । स्था० । "सचस्र
घणवायसु सच घणोद्दिही इटिया" स्था० ७ डा० । प्रभा० ।

घणोद्दिबिलय-घनोद्दिबिलय-न० । घनोद्दिधरं बलयमिच
बलयं कटकं घनोद्दिबिलयम् । बलयाकारे घनोद्दिही, स्था० ३
डा० ४ उ० । बलयाकारे पृथिवीपर्यन्तवेष्टकं समुद्रः, प्रभा० २ पद ।
घणोद्दि-देही-हरसि, रक्तं च । दे० ना० २ वर्ग ।

घतमं-घृतमण्ड-पुं० । घृतसारं, यो घृतसङ्घातस्यापरि-
भागं स्थितं घृतं स मण्ड इत्यभिधीयते, सार इत्यर्थः । तथा
चाह जीवामिगममूलटीकाकारः "घृतमण्डं घृतसारः" इति ।
जी० ३ प्रति० ।

घतवर-घृतवर-न० । सीतोद्दिश्य समुद्रस्य परितो द्वीपजेदे, जी० ।
सरोरं यं समुद्रं घतवरे णामं दंवि वटं बलयागारसं-
ठाणसंतिते० प्राव परिनिस्तविचा णं चिट्टति समचकनामे नो
निसमचकनामे संसेज्जविस्संनपरिधिपदेसा० जाव अट्टो ।
गोयमा । घतवरे णामं दंवि तस्य २ वटरे खुड्ठा खुट्टिया वा
वीठ० जाव घनोद्दिगपदहृथाठ उण्णोयपव्वपणा० जाव
खदलहमा सव्वकं चणमया अट्टा० जाव पडिक्का कणग-
कणपप्पना इत्य दो देवा मट्टिहिया चंदा संसेजा ।

सोरोरं यमिति पूर्ववत्, समुद्रः घृतवरो नाम द्वीपो, घृणो वल-
या कारसंस्थानसंस्थितः सत्तमः समस्तात् संपरिलिख्य तिष्ठति ।
अत्रापि चक्रबालविष्कम्भपरिक्लेपप्रक्षरवरेष्टिकाबलघनद्वारा-
न्तरप्रदेशादीनां पथानवकना पूर्ववत् । संप्रति नामानिमित्तमभि-
धित्स्वरुहं "से केदेणुमिल्यादि" । अथ केनायेन जगवत् । एव-
मुच्यते-घृतवरो द्वीपो घृतवरद्वीप इति । अगवानाह-गीतम् ।
घृतवरद्वीपे "तथ तथ देसे तहि तहि" इत्यादि । अरुणवरद्वीप-
वत् सर्वं तावद्वक्तव्यं यावत् "वाणमेतरा देया देवीशोय आस-
यंति सयेति, यावद्विहरति" इति, नवरं वाप्यादयो घृणोद्दिपरि-
पूणा इति वक्तव्यं, तथा । यवताः यवतेत्यास्मानि, गृहकाणि गृहके-
त्यास्मानि, मयङ्पका मयङ्पकेषु पृथिवीशिलापट्टकाः सवोत्त-
मा कनकमया इति वक्तव्यं, कनककनकप्रभौ चात्र द्वौ देवौ यथा-
कर्मं पूजादीपरादीनिघति महर्हिकौ, यावत् पद्मोपममिष्टातिर्हौ
परिवसतः, ततो घृणोद्दिवाप्यविशेषात्, घृतवनेष्वेवत्यामिकत्वाच्च
घृतवरो द्वीप इति । तथा चाह-"स एवदेणुमिल्यादि" ।
अन्वयसंख्यासर्वं प्राग्बत् । जी० ३ प्रति० । सू० प्र० १० ।
अनु० । स्था० ।

घस-स्रिय-घा० । मरेये, उ०० । सक० सेदं । वाच० । "क्षिपेर्गे-
हत्यायुक्कलोलोक्षपेक्षणेऽनतुरहजुजपरीयताः" ॥ ७ । ४ ।
१४३ ॥ इति क्षिपेर्घसादेशः । 'घसह' क्षिपति । प्रा० ४ पाद ।
गवेष-घा० । अन्वेषणे, खुरा० आत्म० सेदं । घ च० । "गवेष-
जुंजुवत्तद्विहोवगमेसघसा" ॥ ७ । ४ । १८६ ॥ इति गवेषेघसादे-
शः । 'घ तह, गवेसह' गवेषयते । प्रा० ४ पाद । 'तह च तसि'
तथा केदयते । सं० ।

घ यि प्रकारप्यविज्ञाति-य इति प्रकारमविमक्ति-जी० । यका-
राहस्यनिगमायके नाट्यविशेषे, रा० ।

घतोद-घृतोद-पुं० । 'घनोद्दि' शब्दादेः, सू० प्र० १० वाहू ।

पतोय-घृतोद-पुं० । घृतोदं हाव्यायै, सू० प्र० २० पादु० ।
घरद-प्रस्त-न० । घर्मिभूते, भाष० ४ अ० ।

घर्म-घर्म-पुं० घटति भङ्गाय वृ-लेकं, सरले, कर्मिरे मङ्क० नि०
शुचः । बाब० । केवाचिदाबायाणां मते वतुयस्य द्वितीयां न ।
प्र० ४ पाद० । भङ्गान्तरस्यैव स्वेदे, भ्रमजवापरिणि, घरदकृम-
मेमिति करणे मङ्क० । घातपे, प्रीयकाको, तपोरकृष्यसाधन-
त्वाचपायम् । घातपयुके विषसे, बाब० । उज्ज्वे, स्था० ४
अ० ४ उ० । सुच० ।

घर्महाण-घर्मस्थान-न० । घर्मप्रधाने स्थाने, सूत्र० १ प्र०
५ अ० १ उ० । घातपस्थाने, सूत्र० १ प्र० ५ अ० १ उ० ।

घर्म्या-घर्मा-स्त्री० । सप्तसु नरकपृथिवीषु प्रथमायां नरकपृथि-
व्याय, "घर्म्या नामैषु रमण्यमात्रे तेष्वां" जी० ३ मति० स्था० ।
घर्मोद्-देवी-गायनसङ्के तुणे, दे० ना० २ वर्ग ।

घर्मोद्-देवी-मन्त्रोद्, मरुके, आमीसङ्के तुणे न । दे० ना० ३
वर्ग ।

घय-घृत-पुं० न० । घृ-लेके कः । घर्क्यादि० बाब० । "अतोऽ-
द" । ॥ १२३६ । आदे अकारस्यायं भवति । घृतं, घयं । प्र० १
पाद० । तुयभवे, बाब० । "सर्विर्लिनीनमात्रं तु, घनीयं घृतं
भवत्" । हस्तुके घनीयूते आभ्ये, घृतशुणंदाय उक्तम् । यथा-
"घृतमात्रं द्विः सर्पिः, कथयन्त तद्गुणा घय ।
घृतं रसायनं स्वादु, वस्तुष्वं बाह्वीनयम् ।
हीतं वीर्यं विद्यालयमी-पापपिपासनिहायकम् ।
अद्वयानिष्यन्ति काभ्योऽ-स्तेजोऽन्नाद्यवयवद्विजृम्भ ।
अद्वयस्मृतिर्करं मेघ-मायुषं वल्लभकम् ।
वदस्मृतिरोगमादृशमानाह्वयान् हरेत् ॥
स्निग्धं कफहरं रक्तक्षयीलरं कनुदम्" । बाब० । दृष्टौ । स्था० ।
घृतमपि घृतमेव यथादिशं गन्धित्वेनैव । प्रय० ४ द्वार । "उद्दीप्यं
दधि नदिध, नववीर्यं घये पि ते गतिम्" । भाष० १ अ० । आ०
५० । "घृतेन घथेते मेघा" । सू० ५ उ० । सुच० ।

घयघ्रासव-घृताश्रव-पुं० । घृतमिव वचनमाश्रयन्तीति घृताश्र-
वाः । हाविमज्जै, आ० म० प्र० ।

घयकिट्टि-घृतकिट्टि-न० । घृतमलं, तत्क घृतेन विकृतिः । च०
२ अक्षि० ।

घयकिट्टिया-घृतकिट्टिका-स्त्री० । घृतमलं, प्रय० ४ द्वार ।

घयगुप्तपुण्य-घृतगुप्तपुण्य-स्त्री० । घृतगुप्तमस्थिते, पञ्चा०
५ विव० ।

घयघट्ट-घृतघट्ट-वि० । घृतसंवाग्निनि किट्टे, यो हि महिषाद्व-
सिस्तुच्यते । सू० १ उ० । पं० व० ।

घयण-घतन-पुं० । माएडे, "घयणवच्छले गियकञ्चो" । पं०
व० ४ द्वार । प्रय० । आ० क० । आ० प्र० ।

घयपक्षासिद्धि-घृतपक्षाषिपि-स्त्री० । पक्षाषयोपरि तरिकाकृते
सर्पिणि, प्रय० ४ द्वार । च० ।

घयपुण्य-घृतपुण्य-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । आयेरकेतवरेः सिध्दे, आ० ५० ।
"घयपूसाभिवस्स इमा ऋषी-द्वयोतो-घतं उपायत्तं, चेतो-
जहा उज्ज्वलीय, कालं तु-ज्ज्वासादमासंस्तु, माघस्रो-पिञ्ज-
निष्ठां पुञ्ज्याय, तीलं जनुणा दिवसेर उद्दि मसंहि पंसाविहिति
पिञ्जस्रो वारं घट्टमां, घृतस्स वि ताप उववजिज्जहिति सि, सा
वकंठया परे वा विहिते सि काट्ठं तेण य जातितं, भव्यं वारिध
तह वि वैमित्तं, सा हट्टुत्तमणसा देवजा, परिदमाभो-ज्जितं य गच्छ-
स्स उवउज्जितं सं य मितो वेव पुज्जति-कस्स केसिण्य घण्य
कज्जं ? । आ० ५० १ अ० । आ० प्र० । विज्ञे० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । आयेरकेतवरेः सिध्दे, आ० ५० ।
"घयपूसाभिवस्स इमा ऋषी-द्वयोतो-घतं उपायत्तं, चेतो-
जहा उज्ज्वलीय, कालं तु-ज्ज्वासादमासंस्तु, माघस्रो-पिञ्ज-
निष्ठां पुञ्ज्याय, तीलं जनुणा दिवसेर उद्दि मसंहि पंसाविहिति
पिञ्जस्रो वारं घट्टमां, घृतस्स वि ताप उववजिज्जहिति सि, सा
वकंठया परे वा विहिते सि काट्ठं तेण य जातितं, भव्यं वारिध
तह वि वैमित्तं, सा हट्टुत्तमणसा देवजा, परिदमाभो-ज्जितं य गच्छ-
स्स उवउज्जितं सं य मितो वेव पुज्जति-कस्स केसिण्य घण्य
कज्जं ? । आ० ५० १ अ० । आ० प्र० । विज्ञे० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । आयेरकेतवरेः सिध्दे, आ० ५० ।
"घयपूसाभिवस्स इमा ऋषी-द्वयोतो-घतं उपायत्तं, चेतो-
जहा उज्ज्वलीय, कालं तु-ज्ज्वासादमासंस्तु, माघस्रो-पिञ्ज-
निष्ठां पुञ्ज्याय, तीलं जनुणा दिवसेर उद्दि मसंहि पंसाविहिति
पिञ्जस्रो वारं घट्टमां, घृतस्स वि ताप उववजिज्जहिति सि, सा
वकंठया परे वा विहिते सि काट्ठं तेण य जातितं, भव्यं वारिध
तह वि वैमित्तं, सा हट्टुत्तमणसा देवजा, परिदमाभो-ज्जितं य गच्छ-
स्स उवउज्जितं सं य मितो वेव पुज्जति-कस्स केसिण्य घण्य
कज्जं ? । आ० ५० १ अ० । आ० प्र० । विज्ञे० ।

जहा उज्ज्वलीय, कालं तु-ज्ज्वासादमासंस्तु, माघस्रो-पिञ्ज-
निष्ठां पुञ्ज्याय, तीलं जनुणा दिवसेर उद्दि मसंहि पंसाविहिति
पिञ्जस्रो वारं घट्टमां, घृतस्स वि ताप उववजिज्जहिति सि, सा
वकंठया परे वा विहिते सि काट्ठं तेण य जातितं, भव्यं वारिध
तह वि वैमित्तं, सा हट्टुत्तमणसा देवजा, परिदमाभो-ज्जितं य गच्छ-
स्स उवउज्जितं सं य मितो वेव पुज्जति-कस्स केसिण्य घण्य
कज्जं ? । आ० ५० १ अ० । आ० प्र० । विज्ञे० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

घयपूसाभिव-घृतपूसाभिव-पुं० । अयुषे, (देवर) "सद्यः प्राणकरा
हृद्याः, घृतपूयाः कफापाहाः" । सूत्र० १ प्र० ८ अ० ।

रपि वनस्पतिविशेषः, नमयानि गृहकाणि मासिगृहकाणि, क-
दलीगृहकाणि, सतागृहकाणि च प्रतीतानि । (अथयधरगा इ-
ति) भवस्थानगृहकाणि-येषु यदा तदा वाऽऽप्यस्य बहवः सुखा-
सिकायाः भवतिष्ठन्तः, परं यत्तद्गृहकाणि-यथागत्य प्रेक्षणकानि वि-
दधानि, निरीकृते च, भवजनकगृहकाणि-यथागत्य स्वेच्छया स-
ज्जनकं कुर्वन्ति, प्रसाधनगृहकाणि-यथागत्य स्वं परं च मय-
यति, गर्भगृहकाणि-गर्भगृहकाराणि (मोहयधरगा इति) मोहनं
मैथुनाभेदा, "रमयमोहरवारः" इति नाममात्रावचनात् । तद-
ग्रधानानि गृहकाणि मोहनगृहकाणि, वासनयनानि प्रावः ।
वासागृहकाणि-यद्यथाग्रधानानि गृहकाणि, आलकयुक्तानि
गृहकाणि, कुलुमगृहकाणि-कुलुममकरापांवनानि गृहकाणि, वि-
भवगृहकाणि-विभवधानानि गृहकाणि, गन्धर्वगृहकाणि-गीतस्व-
न्यायसत्येयानि गृहकाणि, आदर्यगृहकाणि-आदर्यमयानि-
च गृहकाणि । यतानि च कथं प्रतानीत्यत आह- "सम्बरवधा-
मया" इत्यादिविशेषकदम्बकं प्राग्वत् । जी० ३ प्रति० ।

परधरत-परधरत-पुं० । कथ्यमाने, पि० । नि० ७० ।

परधरग-परधरक-पुं० । कथदाभरणविशेषे, अं० १ वङ्ग० ।

परधेटी-देयी-बटके, दे० ना० २ वर्ग ।

परट्ट-अपरट्ट-पुं० । कृपमेते घटमालिकया जलाकर्षकयन्त्र-
विशेषे, नि० ७० १ उ० ।

परणी-गृहिणी-स्त्री० । कलत्रे, द्यौं० ।

परपति-गृहपति-स्त्री० । 'साही' इति क्वातेऽप्ये, नि० ७० ३
उ० । पि० ।

परपेटी-देयी-आदर्यं, दे० ना० २ वर्ग ।

परसगृहवास-पुं० । प्राकृतवाद् वाशब्दशेषः । गृहवासने, दे० ३ उ० ।

परसगृहि-गृहशक्नि-पुं० । गृहावस्थिते शक्नी, अं० २ उ० ।

परसमुदान-गृहसमुदान-न० । गृहसु समुदानं विक्राटनं गृ-
हसमुदानम् । मेधय, नि० ३ वर्ग । अ० ।

परसमुदाणिय-गृहसमुदानिक-पुं० । गृहसमुदानं प्रति गृहं
निका येनं प्राक्षाऽस्ति ते गृहसमुदानिकाः । अभिप्रहविशे-
षवस्तु आजीवकभरणेषु, औ० ।

परसामिणं-गृहस्थामिन-स्त्री० । आवायाम्, आ० म० द्वि० ।

परिहो-देयी-पल्लवाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

परिस-घर्षे-पुं० । सन्धनस्येव घर्षणे, हा० १ कु० १६ अ० ।

परिहो-गृहकोकिला-स्त्री० । गृहगोधायाम्, अ० म० १ आ०
ह्यार । अ० म० १ जी० ।

परोल-देयी-गृहनोजनभेदे, दे० ना० २ वर्ग ।

परोलिया-गृहकोकिला-स्त्री० । 'चरोल' शब्दाद्यै, अ० म० १
आ० ह्यार ।

परोली-देयी-गृहगोष्ठायायाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

पट्टो-देयी-अनुरक्तं, दे० ना० २ वर्ग ।

पसा-पसा-स्त्री० । छिपरत्तिमु, वय० १ अ० । गृहकीपु पुमि-
राजिपु, आ० म० २ पु० १० अ० ।

पसिय-घर्षि-न० । करीवादिना चर्षिते, दया ५ अ० । लृ० ।

पसिर-पसिद्व-वि० । बहुमाक्षि, वृ० १ उ० ।

पसी-पसी-स्त्री० । दूधिराजौ, जी० ३ प्रति० । स्थलाद्वस्ता-

द्वनरत्ने च । आ० म० १ पु० १ अ० ५ उ० ।

पाग्र-पायन-स्त्री० । 'पै' सिद्धिर्नि स्तुद् "गोपाद्या" इ० १ ।

१७४ इति निपातनात् पाग्रपाऽप्येष्टः । आ० ३ वाद् । पा-
नोपजीविनि, पि० । वाच० ।

पाटप्रा-पातिका-स्त्री० । अग्रेण चातविश्याम्, अं० १ वङ्ग० ।

पातिता-स्त्री० । विनाशितायाम्, हा० ७ अ० । विषा० ।

पाकूम पातिकर्मन्-न० । हानावरणद्वेष्टानावरणमोहनोपाय-
राश्वक्यकर्मचतुष्टय, हा० ३० अ० ।

पापंत-पापयत्-पुं० । विनाशकारकं, चं० व० ४ ह्यार ।

पाय-चात-पुं० । वषे, हा० १ पु० ८ अ० ।

पाद-पाट-पुं० । संधादे, लोहदे, वृ० १ उ० । मलकावयववि-
शेषे, हा० १ पु० ८ अ० ।

पादिप-पाटि-पुं० । पाटः लोहं विषयेऽप्येति पाटी, स वष
पाटिकः सहजातकादौ लयस्ये, वृ० १ उ० । मित्र, वृ० १ उ० । हा० ।
पाण-घान-न० । तिलपीनमन्त्रे, पि० । तिलपीनमन्त्रादौ स-
हृदयस्येति वस्तुनि, अ० म० ४ ह्यार ।

प्राण-न० । 'प्रा' करणे सपुट । वाच० । नासिकायाम्, अं० १ वङ्ग० ।

प्राणा० । रा० । अ० म० । विष्ट० । 'हो प्राणा' अ० म० १५ पद् । स्वा० ।

प्राणमणिम्वुहकर-प्राणमनोनिर्मुक्तिकर-त्रि० । नासिकाविष-
येतः सुखोत्पादकं, अं० १ वङ्ग० । रा० ।

प्राणसहृगय-प्राणसहृगत-त्रि० । प्रायत इति प्राणो गन्धगुणः,
नेन स्वदग्नास्तरसहृदितान्त्रज्ञानं प्राणमहयता । प्राणमिन्द्र-
यसहृदितेषु पुत्रलेपु, अं० १८ प० ७ उ० ।

प्राणामय-प्राणमय-त्रि० । प्राणमहृदयस्येति, "बाणामयो लो-
कामो अन्तर्बरोविष्ठा जवर" प्राणमयासौक्यात् गन्धोपा-
दानकपत अवयवरोपयिता अग्रंशकना प्राणमेयन गन्धोपा-
पाहन्नाप्रावकपेण कुञ्जनासंयोजयिता भवति । स्वा० ५ उ० ।
प्राणारिस-प्राणारि-न० । नासिकायां आयमनेऽप्योरोगे, वाच० ।

प्राणि-प्राणि-स्त्री० । सुतै, हा० १ पु० १ अ० । स्वा० । सुवि-
जनकशकौ, विष्ट० ।

प्राणिदिय प्राणेन्द्रिय-न० । नासिकेन्द्रिये, हा० १ पु० १७ अ० ।
उत्त० । आ० म० । आ० म० । अ० म० । अ० म० । अ० म० । (अस्य
लोदाहरणव्याख्या) 'संदिय' शब्दे द्वितीयप्राणे ५४८ वृष्टे
कृष्ट्या)

प्राणिदियणिगह-प्राणेन्द्रियनिग्रह-पुं० । स्वविषयानिमुक्तम-
नुधावता प्राणेन्द्रियस्य नियमने, उत्त० ।

प्राणिदियनिगहे णं जंतं । जीव किं जणयइ । प्राणि-
दियनिगहं णं मणुआयण्णुसेसु गेणसु रागदोसनिगहं जणय-
इ, तपस्स यं कम्मं न बंधइ, पुत्तवच्च च णिज्जेइ ।

हे भवन्त ! हे स्वामिन् ! प्राणेन्द्रियनिग्रहेण जीवः किं जनयति ।
शुक्लवर्तिते हे शिष्य । प्राणेन्द्रियनिग्रहेण मनोऽहम्भोहेषु गन्धे-
षु रागद्वेषनिग्रहे जनयति । ततो रागद्वेषजयात् रागद्वेषोत्पन्नं
कलं न बध्नाति, पूर्वोपाजितं कर्म च निजरेयति । उत्त० १५ अ० ।

बाणदियमुह-प्राणैन्द्रियमुह-पुं० । प्राणैन्द्रियविषयासं-
क्षुब्धजन्ये, स्वा० १० डा० ।

बाय-बाय-पुं० । बायन्ते व्यापाद्यते मानाविधौः प्रकरैर्वेत्सिन्
प्राणिनाः स यातः । संसारे, स्व० १ सु० ७ अ० । सर्वदा परि-
णापपरिणामोऽनुपपत्तौ ह्यन्ते प्राण्यं स्मृतकर्मविपाकेन य-
स्मिन् स यातः । मरके, स्व० १ सु० ५ अ० १ अ० । विनाशे,
स्व० १ सु० १ अ० २ उ० । प्रहारे, हा० १ सु० १८ अ० ।
मारये, स्व० १ सु० १ अ० । प्रलये, विभे० । इयमादिभिस्ता-
दने, आ० म० प्र० । इनने च । प्रअ० २ आअ० द्वार । स्वा० ।
अ० प्र० । निर्वृण्डने, सु० १ अ० ।

बायग-यातक-पुं० । मारके, हा० १ सु० २ अ० । हिसके, प्रअ०
१ आअ० द्वार । अन्वेन यातवितरि, जी० ३ प्रो० । प्राणिव-
धोपश्रित्विनि, पञ्चा० ६ विषयः । "अनुमत्ता विशसिता, संदर्भा
क्याविकया । संस्कर्ता कोपभोका च, यातकस्याह यातकाः" ।
इति मनुः । स्व० १ सु० १ अ० २ उ० ।

बायगता-यातकता-स्त्री० । मारकतायाव, अ० १३ शु० ७ उ० ।

बायग-यातन-न० । मारणे, प्रअ० ३ आअ० द्वार ।

बायणा-यातना-स्त्री० । वधार्थं शीघ्रं हिंसायाव, प्रअ० १ आ-
अ० द्वार ।

बायणो-देशी-गायने, दे० ना० २ वर्ग ।

बायमाण-यातयत्-स्त्री० । परैर्यापाद्यति, स्व० १ सु० १
अ० । आवा० ।

बारि-देशी-शकुनिकाभ्ये पक्षिणि, दे० ना० २ वर्ग ।

बारो-देशी-प्रकारे, दे० ना० २ वर्ग ।

बारो-देशी-भूतपूरे, दे० ना० २ वर्ग ।

बास-प्रास-पुं० । कषणे, उच० २ अ० । बाहारे च । स्व० १
सु० १ अ० ५ अ० । आवा० ।

बासेसणा-प्रासैषणा-स्त्री० । प्रासो नोन्नतं, तद्विषया एषया शु-
कागुपयांलोचनम्, भोजनविषयायां शुकागुपयांलोचनाया-
व, प्रअ० ६३ द्वार । च० । ओषा० पि० । (अस्य निरुपाधिकम्
'यससा' शब्दे अस्मिन्नेव प्रागे ६३ पृष्ठे द्रष्टव्यम् । दोषा अपि
३७ पृष्ठे कस्याः)

विश्रं-देशी-मलिते, दे० ना० २ वर्ग ।

विश्र-प्रीथ-पुं० । प्रसते रसात् 'प्रल' मज्जिन् । बाव० । "प्रसेवि-
सा" ८ । २०५ । इति विश्रादेशः । प्रा० ४ पाद । ज्येष्ठायादनास-
ह्यात्मके ऋतुभेदे, बाव० । धर्मकाले, व्य० ५ उ० । वृणकाले,
उच० २ अ० । उष्णामिताये च । स्व० १ सु० ४ अ० २ उ० ।

विहो-देशी-कुञ्जे, दे० ना० २ वर्ग ।

विणा-वृणा-स्त्री० । "हृकपादौ" ८ । १ । १२८ । इति बादेः
भूत इत्यर्थः । प्रा० १ पाद । दयायाम्, आब० ४ अ० । संया० ।

विपु-वृद्धीतुं-अव्य० । प्रहर्षं कर्तुमित्यर्थे, उग० ५ पाठु० ।

विपु-वृद्धीत्वा-अव्य० । प्रहर्षं कृत्येत्यर्थे, प्रअ० १ आअ०
द्वार ।

विसर-देशी-न० । मत्स्यवन्धनभेदे, विपा० १ सु० १ अ० ।

वृजुरो-देशी-उत्कटे, दे० ना० ३ वर्ग ।

पुंदिर्यं-पुण्ड्रयत्-वि० । पिबति, तं० ।

पुण्य-पुत्क-पुं० । "पुण्ड्रपुण्यदयः शम्भवेष्टाऽनुकरययोः" ८ । १४
५३३ ॥ इति चेष्टाशुकरये पुण्यदेशः । "पुण्य" इत्याकारकं चेष्टा-
ऽनुकृतं शब्दे । "तावजि विरह गवयकोहि मकड पुण्यव देव"
प्रा० ५ पाद ।

पुण्यपुण्य-देशी-खेदे, दे० ना० २ वर्ग ।

पुण्य-देशी-मण्डक, दे० ना० २ वर्ग ।

पुण्यवन-पुण्यवत्-वि० । पुत्कारण्यं कृषाये, हा० १ सु-
८ अ० ।

पुण्यसुसर्प-देशी-सागहमाभिते, दे० ना० २ वर्ग ।

पुण्ये-स्त्री० । तक्षितकादौ, ज० प्र० । च० ।

पुण्यपुण्य-देशी-गिरेर्गणे, पुण्यशिखार्या च । दे० ना० २ वर्ग ।

पुण्य-पुण्य-स्त्री० । पुण्य-क-इदमावः । उच्छाद्येन प्रकटिताभिप्रा-
ये शब्दिते, बाव्यादी न । बाव० । कथिते, तं० । शोषिते,
व्य० ३ उ० । आ० म० ।

पुण्य-गजे-पा० । रये, बाव० । "तत्पादीनां गोलादयः" ८ । ५४
३६४ ॥ इत्यप्युक्ते गजैर्धनुकादेशः । "मगाणं पुण्यक मेह" गग-
ने मेघो गर्जति । प्रा० पु० ५ पाद ।

पुण्य-पुण्य-पुं० । कालाभ्ये जन्तुविशेषे, तत्कृते द्विके च । बाव०
४ अ० । आवा० । (पुण्यद्वयान्तेन निज्ञाकशब्दप्रकरणे 'नि-
कजाग' शब्दे बह्वच)

पुण्यत-पूर्णमान-पुं० । नयविह्वलताङ्गान्वयिते, प्रहर्ष० ३ आ-
अ० द्वार ।

पुण्यत-देशी-गवेषिते, दे० ना० २ वर्ग ।

पुण्य-पूर्ण-पा० । अमये, अक० उम० सेद । बाव० । "पूर्ण-
स्योत्पुण्यपुण्यद्वयः" ८ । १४ । ११७ । इति पूर्णपूर्णादेशः । "पुण्यद्व-
पूर्णते, पूर्णते । प्रा० ५ पाद ।

पुण्यत-पूर्ण-वि० । आरयति, जी० ।

पुण्यपुण्य-देशी-कर्णोपकर्णिकायाम्, दे० ना० २ वर्ग ।

पुण्य-पुण्य-पुं० । केषितपात्रमनुयुक्ताकारके पाषाणे, वि० ।

पुण्य-देशी-मण्डके, दे० ना० २ वर्ग ।

पुल-पूर्ण-पा० । अमये, अक० उम० सेद । बाव० । "पूर्ण-
स्योत्पुण्यपुण्यद्वयः" ८ । १४ । ११७ । इति पुलादेशः । "पुलाव-
पुण्यद्व-पूर्णते" पूर्णते, पूर्णते । प्रा० ५ पाद ।

पुला-पुला-स्त्री० । इन्द्रियभेदे, प्रहर्ष० १ पद । जी० ।

पुल-पुल-पा० । विलासने, कथादि० पर० टिक० सेद । बाव० ।
"मन्युपुलविलासौ" ८ । १४ । ११७ । इति पुलसलदेशः । "पुलद्व-
मन्याति । प्रा० ५ पाद ।

पुसिण-पुसिण-न० । पुषि (सि) वा श्वक-पुषोः नलोपः पुषः
वस्य सञ्ज । बाव० । "हृकपादौ" ८ । १ । १२८ । इति पुल
इत्यर्थः । प्रा० १ पाद । कुकुमे, वि० । "पुष्यैषेव जडाशयोदेर"
इति । बाव० ।

पुसिणि-देशी-गवेषिते, दे० ना० २ वर्ग ।

धुसिरसार-देशी-अवस्थाने, मत्पादीनां पिष्टे, दे० ना० २ वर्ग ।

धृषी-श्री० । 'धृषी' शब्दायै, ल० प्र० ।
धृषाग-धृषाक-न० । स्वभासक्याते सन्निवेशे, यथागतस्य श्री-
बीरजिनस्य शुभलक्षणानि पुष्पेण सागुज्ज्वलनं दृष्टानि । आ०
बृ० १ अ० ।

धृष-धृष-पुं० । कौशिके, ज्ञा० १ ध्रु० ८ अ० । उच्चैः, प्रति० ।
धृषारि-धृषारि-पुं० । काक, तं० ।

धृषा-धृषा-श्री० । उच्चवायव्य, कसकयां च । स्व० २ लृ० २ अ० ।
धेतव्य-प्रदीतव्य-त्रि० । " कथा-तुम-तव्येषु चेत् " ॥ ८ । ४ ।
२१० । इति प्रवेष्टादेशः । प्राज्ञ, प्रा० ४ पाद ।

धेतु-प्रदीतुम्-अव्य० । " कथा-तुम-तव्येषु चेत् " ॥ ८ । ४ । २१० ॥
इति प्रवेष्टादेशः । प्राज्ञ, प्रा० ४ पाद ।

धेतुआण-गुहीत्वा-अव्य० । " कथा-तुम-तव्येषु चेत् " ॥
८ । ४ । २१० ॥ इति प्रवेष्टादेशः । प्रज्ञं कृत्येय्ये, प्रा० ४
पाद । आयेऽप्यत्रापि ' चेत् ' प्रदीप्यामि । नि० बृ० १ उ० ।

धेतुआण-गुहीत्वा-अव्य० । " कथा-तुम-तव्येषु चेत् " ॥ ८ । ४ ।
२१० । इति वेष्टादेशः । प्रज्ञं कृत्येय्ये, प्रा० ४ पाद ।

धेप-प्रहृ-धा० । हस्तव्यापारजिदे, इषाकारे, इति च । इषादि०
स० १ स० १ स० १ । वाच० । " प्रवेष्टेपः " ॥ ८ । ४ । २१० ॥ प्रज्ञेः कर्म-
भावे ' धेप ' इत्यादेशः भवति, कयलुक् च । ' धेप ' इति, गोविन्दजः ।
प्रा० ४ पाद । नि० बृ० १ ।

धोट-पा-धा० । पाने, अवादि० पर० १ स० १ अविद् । वाच० ।
" णिः पिउजुद्धुपुष्टोद्वाः " ॥ ८ । ४ । १०० ॥ इति पिबेतधोट्टा-
देशः । ' धोट्ट', प्रज्ञः । प्रा० ४ पाद ।

धोट्ट-देशी-अश्वे, दे० ना० २ अ० ।

धोट्टक-धोट्टक-पुं० । आजाये, ध० २ अवि० । वतुपदस्थल-
चरपञ्चम्यैतव्येय्योनिक्कलुरेभेदे । प्रज्ञा० १ पद । तुरङ्गा-
मे च । ना० ३ आधि० । प्रथमं उत्सर्गं, ' आसो ध्व विसमपा-
यं, आउटविपु, उद्द वससाम् । " प्र० ४ द्वार । आकुञ्चितस्ये-
कादस्य धोट्टकस्यैव स्थानं धोट्टकदेशः । प्र० ४ द्वार ।
आव० । प्रज्ञा० ।

धोट्टककृद्वय-धोट्टककृद्वयित-न० । द्वयोः संयतयोर्धोट्टक-
कृद्वयविसव धोट्टककृद्वयितस्य, यद् द्वारं द्वारं परस्परं प्रच्छ-
न्नं तत्तयोः परस्परकृद्वयितमिव धोट्टककृद्वयितम् । पर-
स्परं प्रच्छन्नं, स्व० ४ उ० ।

धोरयमीव-धोट्टकृद्वय-पुं० । अश्वमीवापरनामके त्रिपृष्ठपाव-
प्रथमयासुदेवमातशौ, आ० म० प्र० । आ० बृ० १ ।

धोरयपुच्छ-धोट्टकपुच्छ-न० । अश्वमातशौ, " धोरयपुच्छं व
तत्सं ससु । " उपा० २ अ० ।

धोरयमुद्द-धोट्टकमुल्ल-पुं० । धोट्टकस्यैव शुभमस्य । किन्नरेदे,
वाच० । मिथ्याभुतविशेषे, भव० ।

धोट्टयमुद्दी-धोट्टकमुल्ल-श्री० । धोट्टकाकारमुज्ज्वलपुष्पविशेषः,
हृ० ६ उ० । जीत० । नि० बृ० १ ।

धोट्टय-धोट्टक-पुं० । मित्रे, हृ० ५ उ० ।

धोर-धोर-नि० । धुर-अह । रौके, वृ० ३ उ० । आ० म० ।
२६३

आव० । ध्व० । तं० । पञ्चा० । उक्त० । दारुणे, रा० ग० । आवा० ।
निष्पे, नि० १ अ० । श्री० । रा० । जं० । सु० प्र० । विशे० ।
चं० प्र० । ज्ञा० । आत्मनिरपेक्षं, अ० १ श० १ उ० । हिंसा, अ० ३
श० २ उ० । प्रत्ये, उक्त० १६ अ० । प्रयानके, लृ० १ लृ० ३
अ० १ उ० । दारुणक्रियाकारिणि, प्र० १ । आभ्र० द्वार । उक्त० ।

विशे० । जं० । वाच० । " धोरनिचरैश्चन्द्रचक्षुर्बोध्यमावाणः " धोरं
रौद्रः प्राणनाशहेतुत्वात् निकृष्टं यन्त्रं, अगाधमित्य-
र्थः । यत्कामितं जलं, तस्य द्वारं अर्थं यस्मात् प्रायाव, साकेतपुरा-
धिपदेवपातराजस्येव, स निकुरम्भकन्दरः, कमिति अव्ययशब्द-
उद्कषाचकः, चालत् पुरुषं पुरुषं प्रति भ्रमत् श्रीभक्तो भयङ्करः
इह, परत्र महाभयतोपादकत्वात् एवंविधो भाव आन्तरमाया-
यकस्त्वभावो यासौ ता धोरनिकुरम्भकन्दरचक्षुर्बोध्यमावाः,
तासौ क्षीणाव । तं० । " धोरकव्यतिथरंति " धोरं यद्दृष्टं दीप्तं च
इत्तं वा तद्धारयति यः स तथा तम् । अ० १६ श० ६ उ० ।

धोरकट्ट-धोरकट्ट-त्रि० । अतिकट्ट, प्र० १ । आभ्र० द्वार ।

धोरगुण-धोरगुण-पुं० । धोरो निष्पे, परीवहेन्विचकथाया-
कथायां रिपुणां विनाशो कर्मण्ये, अन्ये त्यागनिरपेक्षं धोरमा-
हुः, ' धोरगुणे ' धोरा अर्थेधुरेनुचरा गुणाः मूलगुणाद्यां य-
स्य स तथा । अन्येधुरेनुचरगुणे, श्री० । जं० । सु० प्र० । रा० ।
विपा० । म० । चं० प्र० ।

धोरतव-धोरतव-न० । आजीविकतपसि, धोरमात्मनिरपेक्षं
तपः । स्था० ४ उ० ।

धोरतवस्ति- (धृ) -धोरतवस्ति-पुं० । धोरैस्तपोमिस्तपस्वी
धोरतपस्वी । दारुणतपःकर्तारं, ज्ञा० १ लृ० १ म० । श्री० । अ०
ति० । सु० प्र० । रा० । जं० ।

धोरधम्म-धोरधम्म-पुं० । धोरो भयानको धम्मः । सर्वाभयनि-
रोधादुरनुक्तं धम्मं, आवा० १ लृ० ६ अ० ४ उ० ।

धोरपरकृम-धोरपरकृम-पुं० । धोरे पराक्रमः धर्मात्तुष्टानवि-
धिर्यस्य सः । उक्त० १६ अ० । रौद्रमनोबलं, कोषादिवनुष्क-
बाणाणां जये रौद्रसामर्थ्ये, उक्त १६ अ० ।

धोरवेचचरवासि- (धृ) -धोरदृष्टवर्षवासि-पुं० । श्री० ।
धोरं च तद् दृष्टवर्षं चाव्यसविपुः क्षेमं यदनुचर्यते तस्मिन्
धोरदृष्टवर्षे वस्तुं शीघ्रमस्येति धोरदृष्टवर्षेवासी । उक्त-
दृष्टवर्षचारिणि, ज्ञा० १ लृ० १ अ० । जं० । चं० प्र० । सु० प्र० ।
रा० । श्री० । नि० ।

धोरविम-धोरविष-पुं० । परम्परया पुरुषसहस्रस्यापि हननस-
मर्थिने सपै, अ० १६ श० ११ उ० । उक्त० । ज्ञा० ।

धोरवज्र-धोरवज्र-न० । धोरावज्रयैधुरेनुचराणि व्रतानि
महाव्रतानि तानि सत्यस्य तथा । ज्ञा० १ लृ० १ अ० । नि० । उ-
परममहाव्रतधारिणि, उक्त० १ अ० ।

धोरारार-धोरारार-पुं० । हिंसाकरी, म० ३ श० २ उ० ।
" धोरारारं तवचरुं करद् " प्रा० म० द्वि० ।

धोरि-देशी-शालभविशेषे, दे० ना० २ अ० ।

धोरि-देशी-नाशिते, शुभे पक्षिणि च । दे० ना० २ अ० ।

धोल-धोल-पुं० । म० । धुड-कर्मणि घञ्, नस्य लः । वाच० ।

वक्ष्यन्ति इति, ध० २ अवि० प्र० । वाच० । तके, मयितद्विज,

घोस

"तपु सन्नेहमजलं, मथितं बालमुष्यते ।
 सफारं मित्रलं धोलं, बातपिसहरं स्मृतम् ॥ १ ॥
 मस्तुना रहितं शाक्यं, वधि ह्युन्नते पटे ।
 जीरसेष्वसमिधं, धोलं घनतरं स्मृतम् ॥ २ ॥
 जीरसेष्वसंयुक्तं, धोलं वातप्राणशूनम् ।
 मतीसारे क मन्वेऽनौ, हितं कथं बलमवम् ॥ ३ ॥
 "हिङ्गुजिरयुतं धोलं, सैम्पवेन क सयुतम् ।
 मयेवधेयं वातम्-मग्नौऽनारह्य परम् ॥ १ ॥
 बन्धेयं पुष्टिदं बन्धं, वस्तिगुलाविभाशनम् ।
 सूत्रकृष्णं तु सगुदं, पाण्डुरोगे सत्पिचकम् ॥ २ ॥ वाच०

धोर्लत-धोर्लत-त्रि० । दोलायमान, औ० । आ० म० प्र० । रा० ।
 धोर्लत-धोर्लत-न० । बहुलकालुषियुहीनचात्यमानयूकाया
 द्धमर्दने, आ० क० । आ० म० । विश० । महा० ।
 धोर्लतक-धोर्लतक-न० । धोर्लतके बटके, प्र० ४
 द्वार । ध० ।

धोलिय-धोलित-पुं० । दधिपट इव पट इव वा धोलनां प्रापितेषु
राजदहिततपुरुषेषु, भौ० । सूत्र० ।
धोलिय-देशी-शिलातलं, हठकने च । दे० ना० २ धनं ।

पौस-पौष-पुं० । 'पुष' आशारे षञ् । वाच० । 'शषो सः' ।
 ॥ ७ । १ । ३६० ॥ इति पञ्च सः । प्रा० १ पाद ।
 आनीतप्रेत्यस्य, तस्यां गोमिनीदाश्यात्पञ्च । वाच० । गोकुल-
 दृ० १ उ० । 'बोको भुवि यि परदृ' घोष इति गोकुल-
 त्वेति वैयाकरणैः । ग० ४३ । गांते, स्यात् २ उ० ४ उ० । क-
 तेरि ऋञ्-गोपसि, वाच० । शृण्वे, ङा० १ मु० ६ ऋ० । सप्तदि-
 न्यमुदिनशब्दस्यैनादिविशेष, जो० ३ मीन० । षष्ठादनुप्रसृ-
 त् । वदसायः शब्दः तस्मिन्, तं० अनुगतम्, ज-६ उ० १
 उ० । वदसायस्त्वविशेषे, न० ॥ श्री० । अत्र० । ज० । 'ज्याय
 यमाः ज्यायः' क क यु पौ, जिसमं शूर द्यव च । एते स्यात्साम्य-
 हानात्, अत्रोपासि विधुवर्तते ॥१॥ क०ठमन्वे तु घोषाः स्युः, इति
 शिष्टोक्तं नैकीवकाराद्विष्णुप्रथमत्वे, धनी, मध्यमश्च, कस्ये, न०
 मशुकं, घोषस्तथायाम्, स्त्री० । वाच० । कुमारागामिन्, ज० ३
 ह्य० ६ उ० । स० । स्या० । चतुर्पदं वत्सोक्त्याविमानमदे, स०
 (अथ होकपालादयो होकपालादिशब्दो वृक्षस्य) । 'हैयङ्क-
 नीमदायः, घोषवृक्षस्योपस्थात्पञ्च ।' वाच० ।

त्रोसजुय-घोषयुत-न० । यथावस्थितरुदात्तादिनिष्ठापैयुंके,
५० १ उ० ।

घोसए-घोषए-ज० घुष-भावे ह्युद० । स्वती, नि० ५०१८० । भावे
ह्युद० । उच्चरयेत् । भावे व्यापारजदे, बाब० । आ० म० रा० । "घो-
सए कोकहृदि द्रिक्कषए पयमावि उच्चरग्राणस्यामि"तं ।
"कीदृशप्रमाणं भाष्यपठयेत्" घोषणकुतुहलस्य कृ० कर्त्तव्यं
यैरेन घोषणकुतुहलस्य कर्त्तव्यं, तथा एकाग्रं घोषणभ्रष्टवेकविषयं
विस्तं येषां ते एकाग्रविस्तः, एकाग्रविस्तस्यऽपि कर्त्तव्यविस्तुप-
मांसः स्यादन् आह-उच्युक्तमात्रस्य । तेन पूर्वपदेन विशेषणस-
मांसः । तेषां पठेत्तु घोषणं कर्त्तव्यमाह । रा० घ० म० ।
घोसवती-घोषवती-जी० । प्रयोतनुपपुस्त्याः बाष० घ० स्या म० ।
स्याम्, आ० क० । आ० ५० ।

घासविमुष्किकर-घासविगुष्किकर-पुं० । शुतसम्पज्ञेदे, ४५० ।

घोषविद्युन्निमाह—

घोसा उदत्तमादी, तेहैं विमुक्तं तु घोसपरिमुक्तं ।
एस मुक्तोवसंनय, सरीरउवसंनयं अतो वृच्छं ॥

घोषा उदात्ताद्यस्तैर्विगुहं घोषविगुहं, तत्करणशीलो घोष-
विगुहिकरः । एषा चतुर्धा भूतोपसंपत् । अ० १० उ० ।

योसविमुक्ति कारय-योषविमुक्तिकारक-पुं० । भूतमस्यासंपन्न-
भेदे, दशा० । योषविमुक्तिकारकः, घोषा उदात्तादयः तेषां शु-
द्धिर्घोषमुक्तिः, विशेषेण मुक्तिर्विशुद्धिः, तर्कागेर्तात घोषविमु-
क्तिकारकः । यतः स्वयं घोषमुक्तिमात्रं अत्रान्यपि तथैव स्वरमु-
क्तिकारकः । दशा० ४ अ० ।

[illegible]

घोसहीण-घोषहोम-उदात्तादिघोषग्रहिते, आ० ४ अ० घ० ।
 घोसादिया-घोषातकी-स्त्री० । घोषातकी पृषो० । कोषातकी-
 तार्या, खेतघोषालनतायाम्, वाच० । रा० । प्र० । अं० । जी० ।
 आ० म० । प्रज्ञा० । कृत्ते, न० । प्रज्ञा० १ पद ।

घांसाली-देशा-शरद्वृत्तं वसुिजेदे , दे० ना० २ वर्ग ।

● इति श्रीमत्सौधर्मवृद्धत्तपागच्छीय-कलिकावसर्वज्ञकल्प-श्रीमद्भहारक-
जेनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००० श्रीविजयराजेन्द्रसूरिविरचिते
अभिधानराजेन्द्रे धकारादिशब्दसङ्ख्येन समाप्तम् ● ॥

—:0:0:—

[illegible]

चकार

च (च)—च—अव्य० । 'चि' ङः । समुच्चये, च० २ अचि० ।
विपा० । कर्म० । पं० सं० । नि० चू० । पञ्चा० । संधा० । स० ।
रा० । सामान्यसमुच्चय, प्रथम० १ आध० द्वार । एकाधिकस-
मुच्चये, प्रथ० १ आध० द्वार । अनुक्रमसमुच्चय, जीत० । अव्य-
यै, षो० ६ विव० । पुनरर्थ, दश० । इय० । प्रथम० । पञ्चा० ।
दिशण्यर्थे, विशेष० । अवधारणे, पं० सं० १३ द्वार । नि० चू० ।
दश० । स्तुतावृत्तये, दश० । लङ्गणे, विशेष, नि० चू० १ उ० ।
पञ्च० । संधा० । पूरणे, नि० चू० १ उ० । आ० म० । पाद-
पूरणे, नि० चू० १ उ० । अनुमते, नि० चू० १ उ० । जेदप्रदर्श-
ने, नि० चू० १ उ० । अर्थानुक्रमणे, नि० चू० १ उ० । उपप्रदर्श-
ने, जी० । अतिशयवचनप्रदर्शने, नि० चू० ४ उ० । आधि-
क्ये, आचा० १ भू० । अ० ४ उ० । संक्षेपे आख्याने, अश्वत्था-
त्कविकेचित् संक्षेपे आख्यायते । सं० । "चः पुंसि वे-
तने चक्ष्रे, वीरेऽशने ।" "आन्वाचयसमाहारे-त-
रेण समुच्चये । समासार्थेऽप्यवयव" एका० । पुं० । तुल्ये, मरे,
अधरे, नि० । विमलायै, अव्य० । मिथोयोगे, एका० ।

"चः पुंस्त्रिंशि निशामार्थे, तुल्ये तत्करे मरे ।
आ शोभायां स्त्रियामुका, अधरे च नपुंसके ।
अश्वत्थस्त्रिंशि मित्रेषु, विमलायैऽप्यवयवः स्मृतः ।
समुच्चयान्वाचययोः, पञ्चात्मनिरूपणे ॥
समासके समाहारे, मिथो योगेऽप्युदाहृतः ।" एका० । च-
क्षुरेण, कच्छपे, नि० । दुर्जने, निर्वाजे, अव्य० । तुल्यवये देवौ,
विमियोगं, वाच० ।

चउं—त्यक्त्वा—अव्य० । त्यागं कृतेत्यर्थे, आचा० १ अचि० ।

चउक्ता—त्यक्त्वा—अव्य० । व्यवहारे कृतेत्यर्थे, उच० १
अ० । त्यक्त्वा विहायेत्यर्थे, पञ्चा० १६ विव० । "चउक्तं गार-
वासं, चरित्तणो तस्स पाल्लहाहेउं ।" पं० च० १ द्वार । आचा० ।
चउत्त—चैत्य—न० । चित्ताया इत्यम अण् । "अइदैत्यादी च" ॥ ८१
१५॥ इति पेनः "मइ इत्यादेशाः पत्तयापाद्ः प्रा० १ पाद् । "त्यो-
ऽचैत्ये" ॥ ८ । २ । १३॥ इह अचैत्य इति पयुदासात्क चः । प्रा०
२ पाद् । प्रामादिमासदे महावृत्ते, देवायाने वृत्ते, जनानां स-
न्नास्थानते, आपनने, चित्ताधिक्ये, जनसमायां, यक्षस्थाने, ज-
नानां विभामस्थाने, देवस्थाने च । वाच० ।

चैत्र—पुं० । चित्रानकृतेन युक्ता यौगमासौ चैत्रि, साप्रस्मिन्मासे
अण् । "चैरादी वा" ॥ ८ । १ । १५२ ॥ इति यनो वा इरा-
देशः । प्रा० १ पाद् । स्वभावाभावे शुक्रमातिपक्षादिशोभकपे
मासे, वाच० ।

चउत्ता—च्युत्वा—अव्य० । व्यवहारे कृतेत्यर्थे, स्या० ८ आ०
कल्प० । भ० । त्यागं कृतेत्यर्थे, आचा० १ भू० ६ अ० २ उ० । भ० । जी० ।
चउत्ता—त्यक्त्वा—अव्य० । त्यागं कृतेत्यर्थे, "कणकुल्लं चउ-
त्ताणं विटं मुञ्चइ सुपरं (क)" उच० १ अ० ।

चउत्तु—त्यक्त्वा—न० । अव्य० । त्यागं कृतेत्यर्थे, "स देवचण्ड-
मण्डस्यपूरये, चउत्तु देहं मलयपुष्पव्यं (ज)" उच० १ अ० ।

चउद्विही—चतुष्काङ्क्षी—स्त्री० । चतुर्काराकारे काष्ठचतुष्टये, "चउ-
कटि काठं कोव्ये चउव्यो वज्जति" नि० चू० १ उ० ।

चउकपसेगसिच—चतुष्कल्पसेकसिक्त—वि० । चतुर्भिः सेकवि-
चैः कल्पैः भिन्ने आद्येन, अन्तारम्भे कल्याः सेकविषया रसक-
लीशाल्यामिहैवेत्यो भावनायाः । जी० ३ प्रति० ।

चउकारणपरिसुच—चतुष्कारणपरिसुच—वि० । निर्णयहेतुच-
तुष्कनिर्णयपरिसुच, "चउकारणपरिसुचं, कसन्नेदनाव-
ताल्लणाय य । जं तं विसञ्चातिरस-यणादिगुणसंज्ञं होइ" ॥ ३६॥ पञ्चा० १४ विव० ।

चउकारणमंजुत—चतुष्कारणसंयुक्त—वि० । चतुर्भिः कारणैः
संयुक्ते कारणचतुष्कमहिने, उच० १ ।

"मोक्षमगमगं तच्च, सुणेइ जिणमासियं ।
चउकारणसंज्ञं, नाणं संसन्नकण्ठं" ॥ उच० ।
"नाणं च संमणं चउ, चरियं च तवो तथा ।
एस प्रमाणं सि पक्कञ्च, जिणंइ वरदंविहि" ॥
एव चतुष्कारणरूपो मोक्षमार्गो जिनेः कवामिस्तीर्थक्रीड
प्रकृतः । उच० २८ अ० ।

चउक्क—चतुष्क—वि० । अन्तारे परिमाणमस्येति चतुष्कः । "सं-
क्वाउतेआशंसिणः कः" ॥ ६ । ४ । १३० ॥ इति (हैम०)
कः प्रत्ययः । पि० । "संख्याया अतिशदन्तायाः कन्" ॥ ५ ।
१ । २२ ॥ इति (पाणि०) कन् । उच० १ अ० । चतसृणां
रच्यमानं समागमे, ह० १ उ० । चतुष्पथयुक्ते स्थाने, ज्ञा० १ छु०
१ अ० । यत्र रच्य चतुष्टये मिश्रितः कल्प० ४ कृण । म० ।
औ० । रा० । "चउक्कचउरं चउमुं" औ० । स्या० । अनु० ।
जं । ज्ञा० । ज्ञा० म० । "लियामेव जो देवाणुप्पिया ! विज्जयाए
रायहाणीए संघादगसु पत्तिपसु य चउकसु य" औ० १
प्रति० । स्यापवा० — "सोले चउक्के दव्वे, पाउरानायमो-
यणादीसु । आवेउ आदिम्वानं, आत्तक्क-मासेयाणु चउ" ॥
सुत्र० १ भू० ३ अ० । "चउक्को कम्ममासमो" इत्यादि ।
चतसृभिः कारिकाणिनिर्णयकान्ता । चतुष्के, अनु० । चतुर्भिः
स्तम्भैः कार्यात, कै-कः । चतुःस्तम्भयुक्तं मत्तपे, वाच० ।

चउक्कनय—चतुष्कनयिक—न० । नयचतुष्कप्रियायतक्षिन्ध-
माने सुखे, स० ।

चउक्कर—चतुष्कर—वि० । अन्तारेः कदा यस्येति चतुष्करः । च-
तुष्टये देवे, उच० ८ अ० ।

चउकसाओवगय—चतुष्कसाधोपगत—वि० । क्रोधाद्युदयवशम-
ने, पा० ।

चउकसायावगय—चतुष्कसाधोपगत—वि० । अपगतकोषादिक-

पायो यः सः । दश० ८ अ० १ उ० । कोषादिनिरोधकतेरि,
दश० ८ अ० १ उ० ।

चउकाल-चतुष्काल-पुं० । द्विसहस्रजनिप्रथमचतुष्टयामेषु, आद्य०
४ अ० । “ चउकालं सञ्ज्ञायं करिष्ये ” इत्या० उ० १ उ० ।

चउक्रौण-चतुष्क्रौण-त्रि० । चतुरक्रे, “ सचसारासो मण्डु-
कक्रौणो चउक्रौणः ” इत्यादि क्रौणा यासां ताक्षतुक्रौणाः ।
एतच्च विशेषणं बायोक्रौण्यं प्रति कथ्यम् । रा० । ज० । ज० ।

चउगद्य-चतुर्गद्य-त्रि० । चतुष्टयां गतीनाम्यतमस्यां गती
विद्यमाने, पं० सं० ५ द्वार । कउये, पुं० । क्री० १ दे० ० वाच० ।

चउगाउय-चतुर्गम्युत्-न० । गम्युत्चतुष्टये, “ चउगाउय जां-
यणे पश्ये । ” सं० ४ सम० ।

चउगुण-चतुर्गुण-पुं० । अत्यरम्भ ते शुक्रकाश्चतुर्गुणाः ।
“ आध्यायिगिज्ञानवच्छलं कर्तेति चउगुणा, पत्यं अमगस्त
पाहुगुणस्त चच्छलं कर्तेति चउगुणाः । ” नि० सू० १ उ० ।

चउचलणपट्टाण-चतुश्चलणप्रतिष्ठान-त्रि० । चतुर्भिश्चरणैः
प्रतिष्ठिते, “ चउचलणपट्टाणां गोद्विषा यन्मं सरं । आङ्घ्रयो
य धेयवयं, महादेर । यससमं ॥ २५ ” चतुर्भिश्चरणैः प्रतिष्ठानं तुचि
यस्याः सा । इत्या० उ० १ उ० । अतु० ।

चउचामराख्य-इयं-चतुश्चामराख्यजीतिङ्ग-त्रि० । चतुर्णां
चामराणां चाक्षिजितमङ्गं यस्य स तथा । चामरचतुष्कक्षै-
र्जीतिविग्रहे, अ० उ० १ उ० ।

चउचक्राद्या-चतुर्ध्यायिका-स्त्री० । चतुस्तय रसमानविशेष्य
चतुर्ध्यायमात्रे मानविशेषे, अ० उ० १ उ० ।

चउट्ट-चतुर्थ-त्रि० । “ स्थानचतुर्थ्यां वा ” ॥ ८ । ३ । ३ । एषु
संयुक्तस्य वे वा भवति । प्रा० १ पा० । चतुर्थां पुरजः ।
येन चतुःसंख्या पृथक् तादृशे तुराये, वाच० ।

चउट्टाणपरिणामपञ्ज-चतुःस्थानपरिणामपर्याप्त-न० । चतुर-
स्थे, त्री० ३ प्रति० । (“ चतुरङ्गमोखीरं शब्दे ध्याय्याऽस्य वक्ष्यते)

चउणट्ट-चतुर्नवति-स्त्री० । चतुरधिकार्यां नवतिसंख्यायाम्,
“ चउणट्टमहस्ताई, तत्पणहियं सयं कट्ठा । ” सं० ८३ सम० ।

चउणयय-चतुर्नयक-न० । संप्रदाय्यरारः ऋतुस्यश्चरुपनयचतु-
ष्टयोपेतं, संप्रदाहिनयचतुष्टयेन चित्समानं, न० ।

चउणाणोवगय-चतुर्कान्तोवगत-त्रि० । प्रतिभूतावधिमनःपर्याय-
ज्ञानरूपज्ञानचतुष्टयसमन्विते, सं० प्र० १ पाहु० रा० । केवलज्ञा-
नवर्जज्ञानचतुष्कसमन्वितं, अ० १ श० १ उ० ।

चउणार । ओमिण-चतुर्नार्यवमान-न० । चतुःसंख्या नार्यः
स्त्रियः चतुर्नार्यः, तामिभृद्व्याभिः “ ओमिणंति ” अथमानं
प्रोक्षणं लोकशास्त्रासिक्तं चतुर्नार्यवमानं भवति । चतुष्टुभिर्ना-
रीभिः कियमाये प्रोक्षणकं, पञ्चा० ८ वि० ।

चउणाम-चतुर्नामन्-न० । आगमादिचतुष्टयकारिनिष्पन्ने
नाम्नि, अतु० ।

से किं तं चउणामे । चउणामे चउण्विहे पश्यते । तं जहा-
आगमेषं होवेणं पयईषणं विगारेणं । से किं तं आगमेषं ।
आगमेषं पवानि पयानि कुएदनि, से तं आगमेषं । से किं तं

होवेणं । होवेणं तं अत्र, तेऽत्र, एतो अत्र पयोऽत्र, एतो अत्र, पयो-
ऽत्र, से तं होवेणं । से किं तं पयईषणं । पयईषणं अन्नं । एतो, पद्-
इमौ, शास्त्रे एते, माले इमे, से तं पयईषणं । से किं तं विगारेणं ।
विगारेणं दूहणस्य अन्नं-दूहणस्य, सा आगता-साऽऽगता,
दधिइदम्, दधंइदम्, नदीइदं, नदीइदं, मधु उदकम्-मधुदकम्,
बभू उद-बभू । से तं विगारेणं । से तं चउणामे ॥

“ से किं तं चउणामे ” इत्यादि आगच्छतीत्यागोष्ठागमादिलेन
निष्पन्नं नाम, यथा-“ पशानीत्यादि ” “ घुटस्वरादि ” सुः । इत्यनेनात्र
त्यागमस्य विधानात् । उपलक्षणमार्थं च-उ-संस्कार उपस्कार
इत्यादेरपि सुडाद्यागमनिष्पन्नत्वादिति । लोपोऽपि धर्मापगमक्य-
त्वेन निष्पन्नं नाम-यथा तेऽनेत्यादि । “ यद्विपरः पदान्तः ” इत्यादि-
ना अकारपथेऽहं सुस्त्यात् । नामस्य आत्र तेन तेन रूपेण नमस्त्रास्ते
इति व्युत्पत्तरस्त्वयेति, त्यमन्वापि बाधम् । उपलक्षणं च-उ-
मनस् इवा-मनीया बुद्धिः । अमर्तति सुः स्थादेरपि सकारमका-
रादिवर्णलोपेन निष्पन्नत्वादिति । प्रकृतिः स्वभावां घर्णलोपापा-
त्रावः तया निष्पन्नं नाम, यथा-अस्मी दनादित्यादि । “ द्विपचनमनी ”
इत्यनेनात्र प्रकृतभावस्य विधानात् । निर्दशमनामं च-उ-सर(सि-
जं, कउट कालः इत्यादीनामपि प्रकृतिनिष्पन्नत्वादिति । यथेत्या-
न्यथानायायात्वं विकारः, तेन निष्पन्नम्-दृशस्यार्थं, दृग्म(प्राम-
त्यादि) “ समानः सवर्णं द्यौः भवति ” इत्यादिना तं ध्वन्यवगुणस्य
वर्णविकाराख्यं कृतत्वात्, उदाहरणमपि चैनत्, तस्कारः योऽदो-
त्यादेरपि वर्णविकारः सिद्धत्वादिति । तदिह यद्वति तेन सत्येणापि
नाम्ना आगमनिष्पन्नं वा लोपानिष्पन्नं वा प्रकृतिनिष्पन्नं वा
विकारनिष्पन्नं वा मचित-यम्, निश्चादिनाम्नामपि स्मिन्लक्षणा-
नामचतुर्थां “ वज्रमोहत्यादि ” वचनात् । ननक्षन्निरेप्येते सत्वेस्य
संप्रदाहचतुर्नमदमुच्यते, “ से सं चउनामेति ” निगमनम् । अतु० ।

चउतंतु-चतुस्तनुक-न० । तन्तुचतुष्टये, पञ्चा० ८ वि० ।

चउतीस-चतुर्क्षिप्त-स्त्री० । चतुरधिकार्यां त्रिशसंख्यायाम्,
“ चउतीसवृद्धवयानिससपत्तं ” चतुर्क्षिप्ताङ्कानां जि-
नानां (यथेण र्च) वचनप्रमुखः सर्वस्वभावाऽनुगतं वचनं
धर्मावधारकमित्यादिनां कस्यरूपा येऽतिशयास्ताव प्राप्ते
यः स तथा । त्री० ।

चउत्त-चतुर्थ-न० । चतुःसंख्यापूर्वकं चत्वरं, विपा० १ सु०
३ अ० ।

चउत्तज-चतुर्थमक-न० । केवलमेकं पूर्वदिने, द्वे उपवासादिने,
चतुर्थं पारुष्यदिने अन्तं भोजनं पारिहरतां यत्र तपसि तच्च-
तुर्थमकम् । यत्रास्तु चतुर्थमकतादृश्येकोपावासं, इत्या० ३
उ० ३ उ० । पञ्चा० ।

तेषु चतुर्थमेकं प्रायश्चित्तम्—

सहसाऽशाजोवे च, जेषु पश्चिमपथमभिरियं तेषु ।

आजोमेऽत्र वि बहुमो, द्रष्टव्यमात्रे य निर्विग्रहं । ४४ ॥

वाक्छेदवगसंघारि-सगमगुहिकुहावगुहम् ।

उकिङ्गीपक्षेलिय-त्राविक्रार्द्रसु प चउत्था ॥ ४५ ॥

सहसाऽनाजोऽयं प्रागुक्तस्वरूपः, सहसाऽनाजोमेऽत्र येषु वा-
सितचित्तेषु आनन्दप्रतिक्रमणार्थं प्रायश्चित्तमभिरियं, तेषु आ-

भवेत्तु मध्ये आभोग्मनाधि, कोऽयैः? - ज्ञानवापि, बहुशः पुनर्यथा
 केषत् अतुप्यन्, अतिमात्रं वा तत्वेवासंयते, तेषां सर्वत्र निर्विकृ-
 तिकं प्रायश्चित्तम् अन्नमन्त्राध्यायं ज्ञानतः प्रत्यक्षप्राप्त्या वा, सत्त्वो-
 प्रायश्चित्तमुक्तम्, सा च शैक्षस्य तद्व्यस्तस्य संभवति, तुर्या-
 न्तश्च ध्यानादिकमपि कुर्यात् ॥ ४४ ॥ अनन्तरयमाह - (चाव-
 वे (स) ध्यानमन्त्रवेगम् गमनं, देवते वरवदायुस्तुनं, स-
 त्वेयमन्न-प्राप्तयोः कः शीघ्रागतिरिति स्पष्टंयुक्तं गमनं सम-
 भोगास्थितस्य वाऽयम्, कदा सास्त्रिचतुरङ्गमुपाधाः (कुदागण-
 ति) कुदविस्मापनं, अद्वैतस्य चुराद्वैतवादिनि "देविपन्था-
 सिस्ति" (सिद्धिकारितान्तर्ये युः) " इति युक्त्यर्थः । कुदागण-
 तिस्मात्कारणं, दम्भाक्रिया इत्यज्ञानोल्लेखेनोपाधाः, आदि-
 तावत्तु समस्याग्रहेलिकाद्यं शुद्धत्वं, उक्तद्वैतकारपुत्रकः क-
 लकलः, गानं गानं, कुर्वन्ति सिद्धिदं तत्करसंज्ञा, ज्ञातवत्तं म-
 द्वासाज्ज्ञातुकासादादिलपितम्, आदिशब्दाद्वैतव्यक्तम् अर-
 द्रकटपादुकादिशब्दकः च सत्युक्त्यर्थः, एतत्तु सर्वेषु शुद्धि-
 कचतुष्टये ॥ ४५ ॥ ज्ञात० ।

चउत्पन्नचित्त-चतुर्थजातिक्रि-भि० । केवलमेकं पुर्वेदिने द्वे उप-
 बासिनि चतुर्थे पारस्यदिने भक्तं ज्ञातं परिहरितोयम् तप-
 सि तत्त्वचतुर्थभक्तं, तपस्यापि तप चतुर्थभक्तिकः । प्रवृत्तिस्तु-
 चतुर्थभक्तशब्दस्य एकाधुपवासं इति । स्था० ३ उ० ३ उ० ।
 एकान्तोपवासिनि साधो, कल्प० उ कृत्तु ।

चउत्थी-चतुर्थी-स्त्री० । चत्वरस्य चतुर्थकलायाः प्रवेशमि-
 गमनरूपकियाऽऽमकानि यौ, व्याकरणेतिषु "कुं व्याम् अन्त्य" इति
 प्रत्ययेषु च । वाच० । "वाउहसि पञ्चरसि च, जिज्ञा अद्वैतं च
 नवमं च । कुट्टि च चतुर्थं च, वारसि च कुट्टपि पञ्चमं ॥ ७३
 ७० ७५ ७५ । ज्यो० । विशे० । "चउत्थी संव्यापनं" संवदनि
 चतुर्थी । अतु० । यथा-भिरुवे भिरुा हापयति द्वाति भेति ।
 संप्रदानस्योपलक्षणत्वादेयं - "नमःस्वस्तित्वादास्वधाऽन्व-
 वरुणांगम्" ॥ ५ । ३ । १६ ॥ इति चतुर्थी भवति । स्था० उ
 उ० । नमो देवेभ्यः स्वाहा, अन्नमेय, स्वाहादिषु संप्रदाने चतुर्थी
 अवतार्यते । अन्ये तु उपाध्यायाय गो द्वाति इत्यादिष्वथ
 संप्रदाने चतुर्थीभिज्जति । अतु० ।

चउदन्त-चतुर्दन्त-पुं० । अन्तारो दन्ता अस्वः । देवातेवे इन्द्रगजे,
 वाच० । स्था० । कण्ठ० ।

चउदस्य-चतुर्दश-न० । चतुर्थी दशनामां चतुर्दशनां समा-
 हारं, दश० । चतुर्दशनाऽचतुर्दशनावापिदशनेकवत्तद्वर्णनरूपे,
 कर्म० २ कर्म० ।

चउदवेसेण-चतुर्दवेसेन-पुं० । "अम्हा देवा सेणं, पडियमसि
 पुव्वसंगहया । ताहं चउदवेसेणो, देवास्तुरपूजिता वामं" ॥ ७६ ॥
 विमलवाहनमाग्नि मयिकर, ति० ।

चउदस्यपुत्र-चतुर्दशपुत्रिण-पुं० । चतुर्थस्य पूर्वपि विद्यन्ते वस्य,
 तेभ्ये तेषां रचितत्वात्, अस्वी चतुर्दशपुत्रिणः । पुनकेवासिनि, यं०
 प्र० १ पाठ० । अं० । चतुर्दशपुत्रिणः बद्धस्थानपतित्वम् । जि०
 ५० १५ उ० । विशे० ।

जं चोदस्मपुनवरा, छ्वाणगया परोप्यंरं होति ।

तेषु उ अर्णतजानां, पञ्चपिज्ञाणं न सुषं ॥ १४५ ॥

चउदस्मात्कारणाचतुर्दशपूर्वधराः बद्धस्थापवतिताः परस्परं
 २६३

प्रवाप्सि, हीनाधिक्येभ्योनि शेषः । तथाहि-स्वकस्मात्स्वाम्यवस्तु-
 वेदितया य उक्तचतुर्दशपूर्वधराः, ततोऽन्या हीन-हीनतरादिरा-
 गमे इत्यं प्रतिपदितः । तत्तथा - "अर्णतजानां होति वा, सत्त्वो-
 भागहीने वा, संक्षेजज्ञागहीने वा, संक्षेजगुणहीने वा, सत्त्वो-
 जगुणहीने वा, अर्णतगुणहीने वा" यस्तु सर्वस्तोकाऽभिधान्य-
 वस्तुत्वायकतया सर्वैककल्पः, ततोऽप्य उक्तं उक्तपरादिरप्यर्थ-
 प्रोक्तः । तत्तथा - "अर्णतज्ञागम्भद्विष वा, सत्त्वो-जज्ञागम्भद्विष
 वा संक्षेजज्ञागम्भद्विष वा संक्षेजगुणम्भद्विष वा, सत्त्वो-जगुण-
 गम्भद्विष वा, अर्णतगुणम्भद्विष वा ।" तद्वैयतः परस्परं बद्ध-
 स्थानपतितारुर्दशपूर्वधराः, तस्मात्कारणात् यत् सत्त्वं चतुर्द-
 शपूर्वधराणं, तत् प्रज्ञापनीयानां भावानामन्वयमा एवति । यद्दि
 पुनयोवन्तः प्रज्ञापनीया भावास्तावन्तः सर्वेऽप्य सत्त्वं निबद्धा
 भवेयुः, तदा तद्विनां लुपत्येव स्यात्, न बद्धस्थानपतितत्त्वमिति
 भावः, इति गद्यायः ॥ १४२ ॥ विशे० ।

चतुर्दशपुत्रिणो विकुर्वन्वा-

पञ्च एं जंते । चोदस्मपुत्रिणं घटाग्रो घटसहस्रं पदाग्रो
 पटसहस्रं कटाग्रो कटसहस्रं रहाग्रो रहसहस्रं ज्ञा-
 ग्रो ज्ञसहस्रं दंदाग्रो दंसहस्रं अभिनिर्वहेत्वा
 उदसेत्तप १ । इता पञ्च । से केगहेणं पञ्च चोदस्मपुत्रिणं
 जाव उदसेत्तप १ । गायमा । चोदस्मपुत्रिणस्य गं अर्णताई
 दन्वाई उकारियाभरणं निजमाणाई लप्ताई पचाई
 अभिसमसागयाई जवेति, से तेणहेणं जाव उदसेत्तप,
 सेषं भेते भेते चि ॥

(घटाग्रो ज्ञसहस्रं ति) घटाग्रवेषेदन्तिकां कृत्वा घटस-
 हस्रम् (अभिनिर्वहेत्वा) अभिनिर्वहेत्ये विधाय सुतसमुत्पन्न-
 मिधियशेषेण चपदशयितुं प्रयुज्यते प्रश्नः । (उकारियाभरणं
 ति) इह पुत्रत्वाभेदः पञ्चमा भवति, अष्टादिभेदात् । तेषां
 अष्टाद्वेदः अष्टाद्वेदो यो अर्णत गोष्ठदेरिच, प्रतरनेहोऽप्यु-
 टनामाऽप्रय, व्युत्थिकभेदस्ति लाद्विष्यं वत्, अतुटिकाभेदोऽव-
 दतभेदवत्, अस्मादिकाभेद पररहवोऽज्ञानामिर्णत, ततोऽस्मा-
 दिकाभेदमिधमानानि (अष्टाद्वै ति) लाब्धिविशेषात् प्रह-
 नविषयगतं मतानि । (पचाई ति) तत्त एव शुद्धीतानि (अ-
 निसमसागयाई ति) घटादिकथेय परिरुपयुक्तारुस्थानं, ततस्ते-
 र्वेदतसहस्रादि निर्वहेत्येति, आहारकशरीरवर्षिषेभ्यै च दशवति
 जगानाम्, इह कोत्कारिकाभेदप्रहणं तज्ज्ञानामेव कृत्वाणां
 विवाहितघटादिनिष्पादनसामर्थ्यमस्ति, नात्रेवाभिति कृत्वेति ॥
 अ० ५ उ० ४ उ० ।

चउदह-चतुर्दश-पुं० । "संव्यागद्वेदः" ॥ ८१ । ३१६ ॥
 संव्यागद्विभिने नदृशब्दे च दस्य रो भवति । इह असंयुक्त-
 कथ्येयुर्देहेह । ज्ञा० १ पाठ । चतुर्दशकदशसंख्याभेदः, तात्स-
 न्यवति पद्याये च । वाच० ।

चउदसि-चतुर्दश-न० । विकृचतुष्टये, "माणसुचरस्स णं प-
 णवस्स अर्णति चउदसि क्का पयसा" चतसृणां दिशां
 समाहाचतुर्दिशं, तस्मिन्चतुर्दिशं, अतुत्कारः प्राकृतत्वात् । स्था०
 १ उ० १ उ० ।

चउत्था-चतुर्था-अन्व० । प्रकारे या च । चतुष्पकारे,
 वाच० । पञ्चा० ।

चउष्माग-चतुर्भाग-पुं० । पादे, चतुर्भांश, स्था० ३ डा० ४ ड० ।
चतुष्पुत्र-चतुर्भुज-पुं० । आचारो भुजा इत्या अस्व । मारायणं,
बाब० । "इदं तत्रो जगणी, चउष्पुत्रपुत्रमभ्युपमयसं" ॥
सु० १ पु० ३ अ० १ उ० ।

चउर्भाग-पुं०-चतुर्भिर्भू-स्त्री० । न० । आचारो भुजाः समाह्वानास्तु-
र्भिर्भू, चतुर्भिर्भू वा, पुंलिङ्गना वाच्यं प्राकृतत्वात् । चतुर्षु भूतेषु
"सुखं नाम एते सुखे, सुखे नाम एते असुखे, असुखं नाम एते
सुखे, असुखं नाम एते असुखे चउर्भागे" स्था० ४ डा० १ उ० ।

चउर्जाग-चतुर्जागिका-स्त्री० । माणिकायाश्चतुर्जागवर्तिन्याश्च
चतुर्जागवर्तिनामा चतुर्भागिका । माणिकायाश्चतुर्भागवर्तिनि
रसमानविशेषः, अत्रु० ।

चउर्माया-चतुर्माया-स्त्री० । चैलेन कुट्टिनायां मृत्तिकायाश्च,
"चैलेण सह माह्वया कुट्टिया चउर्माया" । नि० ५० १ उ० ।

चउर्मुद्रिभोय-चतुर्मुद्रिलोच-पुं० । चतुर्मुद्रिलोके, कल्प० ।

भोगवरायवस्त अद्दे० जाव सयमेव चउर्मुद्रिभं
श्रम्यं करेड । करेड्या छुड्डेणं जत्तेणं अपाणयणं आसाठाडिं
नक्तवत्तेणं जोगमुवागणं उग्मायं भोगाणं राड्याणं त्व-
तिपाणं चउडिं सहस्मेडिं साडिं एणं देवदूमादाय
मुंने भविचा अगाराओ अणगारियं पवड् ॥ २११ ॥

अशोकचवृक्षस्य अशः० वास्तु आत्मनैव चतुर्भांशिकं लोचं
करोति, अतस्त्रिमुद्रिभोके कृते सति अविशिष्टम् एकां
मुद्रिं सुखवर्णयोः स्फुटयोरपरि सुखतो कनककलशोपरि वि-
राजमानां गोकमलमालामिव विनोक्त्य इवचिच्छस्य श-
क्यं आभरणे रक्षितवाद् "उडेणं" इत्यादि सुप्रमम् ॥२११॥
कल्प० ७ कृष्ण० ।

चउर्मुद्र-चतुर्भुज-पुं० । आचारि मुखायव्य । चतुरानने वेधसि,
चतुर्दारे रुद्र, न० । चतुर्षु मुखेषु, त्रि० श्रौषधभेदे, पुं० वाच० ।
चतुर्मुक्तं पथि, वस्त्राश्चतुर्षु पथि विष्णु पश्याने निस्तरन्ति ।
आ० म० प्र० । जी० । चतुर्दारे देवकुलादौ, जी० । अ० ।
कल्प० । स्था० आवा० । अत्रु० । आ० । स्वनामक्याने पाटलि-
पुत्रस्य आदि, "यं पथं च नयरे, पाडभिपुत्रं पुं विस्सुयं लाप ।
पथं होरे टाया, चउर्मुद्रो नाम नामेणं" ॥ डा० १ पु० १ अ० ।

चउर्पाद-चतुरद-न० । दिनचतुर्ष्वे, आवा० २ पु० ३ अ० १ उ० ।

चउर्-चतुर-त्रि० । व० वा० अ० उरवः । चतुःसंख्यायाश्च, चतुः-
संख्यासमन्विते च ।

चतुरश्रस्य निक्षेपः-

नामं ठवणा दविष, त्वेचे काले य गणण जावे य ।
निकसेवो य चउएणं, गणनासंखारं अहिगारो ॥ उच०
३ अ० ।

तत्र नामसंख्याने सुषे, द्वये विधायां सचिच्चचित्तिमिधाणि द्र-
व्याणि चतुःसंख्यतया विचक्षितानि, कृते चतुःसंख्यापरि-
क्षिता आकाशदेशा यत्र वा आचारो विचार्यन्ते, काशे च आ-
चारः समवायविकाश्चः काशभेदः यत्र आदी व्याख्यायन्ते
गणनायां आचार एकां द्वौ त्रयश्च आचार इत्यादि, गणनाप्रत्यया-

तिनः, मावे आचारो मानुषत्वाद्दोऽग्निवात्स्यमाना प्राधान्येण
मन्वे केनाधिकारः, उच्यते-गणनासंख्ययाऽधिकारः । किमुक्तं
भवति ?-गणना चतुर्भिर्धिकारस्तैरेव वक्ष्यमाणानामाङ्गानां
गण्यमानानां तेषामवोपयोगित्वादिति गार्वाधेः ॥ उच० ३ अ० ।
"चउर्गुणसुप्रमाणचतुरसररसमाधा" चतुरङ्गसङ्ख्यां सुषु
प्रमाणं यस्याः सा तथोविषयकम्बुवरसदृशा चान्तितया वलि-
चययोगात्प्रवधानाङ्गसदृशा प्राधा कपरो यच्च तथा ।
जी० ३ प्रति० । पुं० । वक्रगतौ, इतिशास्त्रायां च । कार्यव-
त्, आलस्यहीने, निमुणे च । त्रि० । नायकभेदे, पुं० ।
चतुर-अर्थ० अ० । चतुःसंख्याविशिष्टे, त्रि० वाच० ।
"कस्ती गायह मंदुर, कस्ती गायह च रुक्मं च । कस्ती
गायह चउर, कस्ति विलंबं दुतं कस्ती" ॥ स्था० ७ डा० ।

चउर्ग-चतुरङ्ग-न० । आचारि चतुर्गुणितानि (उच० ३ अ०)
अङ्गानि मनुष्यादिनावाङ्गानि, (उच० ४ अ०) तेषां समाहारः
मानुष्यधर्ममिश्रिताद्यतयः संयमवोचतुर्गुणक्ये, स्व० ३ उ० ।
मोक्षोपायसाधनं, उच० ३३ अ० ।

नास्तेही अग्नीतो, चउर्गं सव्वकोपसारं ।

नद्धम्य य चउरगे, न हु सुमहं होइ चउर्गं ॥

अग्नीताथो निर्वोपक, तस्य कृममकप्रत्याख्यानस्य चतु-
रङ्गं चतुर्भांशानां समाहारः चतुरङ्गम, कर्मभूतमित्याह-स-
र्वलोकसारङ्गम् । अङ्गभरं प्रधानमित्यनर्थान्तरम्, सर्वेषाम-
पि प्रधानमपि लोकानां चानि अङ्गानि तेषां सारमिति । वि-
शिष्टमङ्गं प्रधानं सर्वलोकसारङ्गञ्चतुरङ्गेन पुनः सुखप्रदा-
यं भवति अतुरङ्गम्, किं तु सुखकादिष्वभिन्नास्तथैव दुःखा-
यं, ततोऽग्नीनस्य समीपे ये अङ्गं न स्पर्शयेयम् ॥

किं पुण तं चउर्गं, जं नहं दुल्लभं पुणो होइ ।

माणुस्सं धम्मसुती, सद्धा तवसंजमे विरियं ॥

किं पुनस्तत् चतुरङ्गं यद् नहं सत् पुनदुल्लभं भवति । सु-
रिराह-माणुस्सं मानुस्सं, धर्मभूतिः धर्मप्रथमं, अद्धा, नपसि
संयमे च वाधेमिति । व० १ उ० । अङ्ग० । आ० म० । उच० ।

चउरि परमंणि, उल्लहाणीहं जंतुणो ।

माणुपत्तं सई सद्धा, संजमम्य य वारियं ॥ १ ॥

"चउरि" इत्यादि । आचारि चतुःसंख्यानि, परमाणि
च तानि अन्त्यासंख्योपकारित्वेन अङ्गानि च मुक्तिकारणत्वेन प-
रमाङ्गानि परमाङ्गानि, दुल्लभानि दुःखेन लज्जन्त इति कृत्वा
दुष्पाप्मानि, इहास्मिन् संसारे, कस्य च, ज्ञायत इति जणु-
स्सस्य, देहिन् इत्यर्थः । पण्येन च-वेदिन इति । कानि पुन-
स्त्वानि, अस्मात्ते शोते मानुषोऽथवा मनोरूपव्यमिति वाक्ये
"मनोजातावकथनो दुक्क च" । ॥ १ । १६१ । इति अत्रत्यस्येव आ-
गमं च मानुस्सं मनुजानां, अथवे ज्ञानि, सा चार्थप्रकरण-
विषयः सामान्यशब्दा अपि विशेषोऽवगच्छन्ते इति व्याख्या-
यन्निवर्तय, अद्धाऽपि तत्र एव धर्मविवक्षा, संयमे आश्रयविवि-
क्षाधारमिति, चः समुच्चयं, त्रिङ्गमं, ततो विशेषोऽपर्याये प्र-
सृत्यति आश्रयानं तासु तासु क्रियाविवेचि वीथि च सामर्थ्यं वि-
शेषम् इति सूचार्थः ॥ १ ॥

तत्र मानुषस्य दुर्लभं न दर्शयितुमाह-

समावन्ना च संसारं, नाणागोचाम् आसु ।

कम्मा नाणाविहा वडु, पुढो विस्संजिया पया ॥ २ ॥

सम्मानादपणाः प्राप्ताः समापन्नाः । 'अ' इतिवाक्यालङ्कारे । के-
त्वाह-संसारं, तत्रापि क्व, नानेत्यनेकाधौ, गोशब्दश्च सामर्थ्या-
यः, ततो नानागोशब्दश्चेकामभिधानासु जायन्ते अन्तश्च आहव-
ति जातयः कृत्रियायाः, तासु अथवा-जननामि जातयः, ततो
जातिषु कृत्रियादिजन्मसु नानाहीनमप्यसौ समभेदेनामेकं गोश-
ब्दासु तासु तासु । अथ हेतुमाह-अथैतदिति कर्माणि, ज्ञाना-
वरणादीनि, नानाविधानि अनेकप्रकाराणि, कृत्वा निवर्त्य. (एता-
न्ति) पुण्यकुरभेदेन । किमुक्तं भवति ? एकैकशः (विस्संजिय इति)
विशरत्ताकृत्रियायां विश्वं जगत् विश्रुतं पुरश्चितं कचित् क-
र्वावित्तुपराय सर्वजगदुत्थापनेन विश्वजुतः । उक्तं च- 'अ-
थि किर सो पयसो, सोप वाल्म्यकोदेमिषो वि । जम्मण-
मरणावादा, जत्थ जियहि न संपसा' ॥१॥ इदमुक्तं भवति-अ-
थाप्य एव मानुषत्वं स्वकृतविविधकर्मभूतनाशनः पुण्यगतभा-
विष्य एव भवन्ति, काः, प्रजा जनसत्सूचकाः, तद्वन्नेन प्राप्तमनु-
ष्यत्वानामपि कर्मवशाद्विविधगतानाम् मनुष्यत्वं दुर्लभं न-
नुकृतः । यद्वा-संसारं कर्माणि नानाविधानि कृत्वा पुण्य-
गतिं भिन्नासु नानागोशब्दनेककुलकोट्युपलक्षितासु जातिषु
देवापुत्रपक्षपासु समापन्नाः संप्राप्ताः, यस्मैतदिति गम्यते । 'अ'
इति प्राप्यद्विश्रुतिमताः सज्जानाविश्रुताः सत्यः, प्रकृमाकर्म-
स्वेव तद्विश्रादण्यस्यापरिज्ञानात् । काः-प्रजापते इति प्रजाः
प्राणिन इति सम्प्रत्ययः तद्वन्नेन प्राणिनां विविधदेवादिभजनय-
नं मूलत एव मनुजत्वमुन्नत्यैव कारणमुक्तिमिति सूत्रार्थः ॥ २ ॥

अमुमेवार्थं भाषयितुमाह-

एगया देवलोएण, नरएस्स वि एगया ।

एगया आसुरं कार्यं, ब्राह्मकर्महिं गच्छ ॥ ३ ॥

(एकदेति) एकस्मिन् द्युमकर्मोत्पन्नकाले द्युयन्ति देवाः,
तेषां शोका उपार्त्तस्थानामि देवगत्यादिपुण्यप्रकृत्युद्भवविषय-
स्या शोकयन्ते इति कृत्वा तेषु देवलोकेषु, नराश्च कायमिति योग्य-
तयाऽऽह्वयन्ताति नरकाः, तेषु रत्नप्रभादिषु मारकोत्पत्ति-
कामिषु, अप्रियशब्दस्य आर्थत्वात् तेषु वैकल्या ह्यनुभवाकालं, त-
देकदा तथाविधभावनाभाविनानः करुणाचक्षुरे, असुराणामय-
मासुरस्तमसुरसम्निधेनं, चायं इति कायः, निजायमित्यर्थः ।
बालतपःप्रभृतिरपि तस्यासुरिति दर्शनायै देवलोकापादानेऽपि
पुनरासुरकायप्रदशम् । अथवा-देवलोकाभ्यस्त्य सौधस्मादिषु
कदस्तासु पादानमुपरितनद्वोपलक्षकमिहं चापस्त्यदेवोपल-
क्षकमिति न वीरवत्तपः (आह) कर्महिं नि) आध्यात्ममाधा करण-
मित्यर्थः । तदुपलक्षितानि कर्माण्याधकर्मणि, नैः किमुक्तं भ-
वति ? स्वयं विदितैरेव साराणसंयमहारम्मासुरनाशनादिनि-
र्देवमारकासुरगतिहेतुभिः क्रियाविशेषैश्च कर्मभिर्यो तत्त-
द्व्यत्युत्पन्नचक्षितैरेकद्वयं भवति । इति सूत्रार्थः ॥ ३ ॥

एगया सच्चिओ होइ, तओ वेणाडावकतो ।

तओ कोकपण्यो य, तओ कुंयुपपत्तिया ॥ ४ ॥

(एकदेति) मनुष्यजन्मासुरकर्मप्रकृत्युद्भवकालं, (अ-
थि यत्ति) 'अथ' हिसायाय । कृण्वानि कृतानि, तेभ्यस्त्वावत
इति क्षत्रियो राजा भवति; तत इति तदन्तरं तको वा प्राणी
अदराहः प्रतीतः । यदि वा-युद्धेन ब्रह्मण्यो जातश्च ब्रह्मणः,

"वोहसो" यद्योत्तरजघः । तथा च वृक्षाः- 'संभनसुहीको
आओ निसातो' इति बुधमि, संजनेण वेसीए आओ संवको
इति बुधमिति, तस्य निसाएण ओ संघट्टीए आओ सो वोहको
भवति । "इह च कृत्रियप्रहणादुत्तमजातयः, चत्ताहमणाको-
वजातयः, "वोहस" ग्रहणं च सङ्कीर्णजातय उपलक्षिताः, ततः
मानुष्यत्वावुद्भूत्येति शेषः, कीटः प्रतीतः, पतङ्गः शूलजः च सन्-
कचय, ततस्तको वा (कुंयुपपत्तिया) चत्ताहस्य सुसंमर्हि-
ट्वावुत्तः परिपालका च, जयन्ति सत्तं संवच्यते । शृण-
तयमर्थापलक्षणे चेतइति सूत्रार्थः ॥ ४ ॥

किमर्थं पर्यटन्तस्ते निर्दिष्टान्, न वेत्याह-

एवमावट्ठोणोसु, पाणिणो कम्माकविमा ।

न निव्विज्जंति संसारं, सव्वट्ठसु य रुत्तिया ॥ ५ ॥

कम्मसंगीहं समूढा, दुवित्तया बहुवेण्या ।

अयाणुसु जाणोसु, विणिस्समि पाणिणो ॥ ६ ॥

पयममुनोक्त्यायेन, प्रावर्तनमात्रेणः परिवर्ते इति योऽर्थो बुधमिति
मिथो भवति कार्यणशरीरस्य औदारिकदिशरीरौ च अन्तयो
युष्मन्ने संश्रमन्ते ता इति वा योग्यं ज्ञायते परलक्षिता योग्य-
स्तासु, प्राणिनो जन्तवः, कर्मणां कर्तव्येण, किंत्वया अथमाः कर्म-
कित्तिवा, प्राकृतरवाह्यं पुत्रोपरनिपातः । किंत्वयाणि कृष्टित्वा
निरुद्धासु मनुजानुद्भवानि कर्माणि येषांति किंत्वयि कर्मणां । न नि-
विद्यन्ते कश्चिद्विमुक्तिरिति बोधित्वेन, क ज्ञायते योग्य इत्याह-
संसारं अर्थ, कर्तव्यं के न निविद्यते इत्याह-सर्वं च तऽप्यर्थ
मनोहशब्दादयो, जनकनादायो वा स्वयोऽर्थोऽन्तर्भव, क्षत्रिया
राजानः । किमुक्तं भवति ? यथा मनोहारा शब्दादिषु तुङ्गानाम्
तेषां तदर्थोऽभिधत्ते, एवं तासु योगिषु पुनरुपपत्त्या कलङ्का-
भावमनुभवतामपि अभाविमन्ति । प्राणिनामितिः कथमन्व-
या न तत्प्रतिष्ठातां येषु चक्षुरिति भावः पाठान्तरं वा- 'सव्व
इय जत्तिय' इति । इति भिन्नकर्मः, ततः सर्वैः शयनादिनिरर्थः
प्रयोजनमर्थेन सार्थः, कृत्रियः, स चाप्यङ्गुष्ठाभ्यः, तद्वत्ततो
यथाऽसौ न निविद्यते अर्थोऽसौ यथाऽर्थमाधेयमानः, तथैवऽपि प्रा-
णिनः सुखान्धमित्यन्तः, अविद्यमानानां कर्मजिज्ञासावर्त्तावा-
दिभिः सङ्काः सम्प्रत्याः कर्मसंयोगास्ते, यद्वा-कर्माण्युत्पत्त्याणि,
तत्क्रियाविशेषात्मकानि वा, तथा सत्यन्तेऽमीषु जन्तव इति
सङ्काः, शब्दादयोऽन्तर्भवकृत्रियवा, न एव च कर्माणि च सङ्का
कर्मसङ्कास्ते, समिति भूतः, मूढाः वैश्विज्यमुपगताः संसृढा कु-
मसतात्मकं जातमेवास्मिति बुधमिति । कर्त्ताचित्त्यानवस-
व स्यादत आह- बहुवेण्या वेदना शरीरव्यथा येषां ते तथा,
मनुष्याणामिमा मानुष्याः, न तथाऽमानुष्यास्तासु नरकनि-
र्गमार्गमप्यादिदेवदुर्गतिसंभवनिषी, चांनिव्विहितकपासु,
विद्वन्त्येन विशेषण निपातयोऽर्थोत्तमैः कोऽर्थो न तत उचा-
रं लभन्ते, प्राणिनो जन्तवः, तद्वन्नेन सत्यत्वात्ते निर्देवाऽप्राजाः
मैसङ्कसंस्तथाह कुः अदुर्नरकादिगतयुत्तराण्येन प्राणिनो मनुज-
त्वं न लभन्ते इत्युक्तिमिति सूत्रार्थः ॥ ५ ॥ ६ ॥

कथं तर्हि तत्वातिरित्याह-

कम्माणं तु पढाणाए, आणुपुवी कयाह ॥

जीवा सोऽपिपुण्यपा, आणयेत पाणुससं ॥ ७ ॥

कर्मणां मनुजजातनिष्कषकार्ता, तुः पुंस्माद्विशेषोक्तः,

प्रहृष्टं हानमपयामः प्रहृष्टं, तस्याधो जानः प्रहृष्टायाः, तस्मिन् । यद्वा-पुत्रप्राप्ताप्रहृष्टो प्रहृष्टाया वा तद्विषयकमात्मना-
नुबन्ध्यादिकर्मसु प्रहृष्टेण कुत्राश्रयोऽप्यनुग्रहादिवस्तद्व्यतिः,
अप्यथा हि तद्वैकल्यापत्तिः प्रमेतः "अथो अनुग्रहोऽप्यनुग्रह-
मामः सुखानुबन्धोः ईश्वरप्रेरितो गच्छेत्, स्वर्गं वा स्वर्गमेव वा ।"
॥१॥ इत्यपस्तं भवति । अथ कथं पुनस्तेषां प्रहृष्टित्वाद्-आनु-
बन्धो कथम्, न तु कतिपय, तथापि (कथा इति) गृह्य-
स्यैवकारार्थत्वात्काश्चिदेव, न सर्वदा, जीवाः प्राणिनः-शुद्धि-
विशेषकर्मविधायिमात्राद्वा 'अनु' तदिच्छाति कर्मोपगमस्य,
यस्मात्प्राप्तः, आदत्ते स्वीकृत्यैव अनुव्यताम् । पात्रान्नरतः
(प्राज्ञापते मनुस्संति) अनुव्यताम् अनुव्यतायां तद्वै तद्विष-
यकमनुग्रहात्प्राप्तिकर्मोदादिषु भावः प्रमेतु मनुजत्वादिबन्ध-
कर्मोपगमस्य तथापि यथाकामादिविषयैक्येन पुरापतया अनु-
व्यतद्वैतुल्यमनुकमिति सूत्रार्थः ॥ ७ ॥

कदाचिदेतद्व्यति श्रुतिः सुवज्रेण स्यात्त आह-

मायुस्सं विगदं लब्धं, सुदं धम्मस्स दुल्लहं ।

अं सोच्चा पविज्जंति, तवं संतिमाहंसं ॥ ८ ॥

(मायुस्संति) सुमत्वागमनुष्यं क मनुष्यसम्बन्धिनं विशेषणं
श्रुतेः, आत्मना कर्मपरतन्त्रेण विग्रहः तं मनुजगत्याप्युपसृष्टि-
तमौदारिकशरीरम्, (अनुंति) अयमेवमानवात्प्राज्ञत्वादि श्रुति-
राकर्णनं कस्य आरपित, दुर्गेतो निपततो जीवानिति धर्मः ।

तथा च वाचकः-

"प्राप्तो कश्चिन्नुसारे, सर्वोत्तरसन्निपातपरिपठितः ।

बुद्धं धारयाथो धातु-स्सन्धयोगाज्जातं धम्मः ॥ १ ॥

बुगेतिनयप्रयात, पतन्मज्जकथपुनःसमाग्रे ।

सम्पक्ववरितो यस्माद्, धारयति ततः स्मृतो धम्मः ॥ २ ॥"

तस्यैवमवधेनाम्नो धम्मस्य बुद्धिना पुराया मायुकाऽऽहस्यविदे-
नुतः स च "बुद्धी शब्दा प्राप्तकथाय पया, जन्मं मये पातकं आप-
राद्धं । प्राज्ञाकालं शक्यं आदरेण, मोक्षभाते शास्त्रबुद्धेण द-
ष्टः ॥" इत्यादि सुपतादिकल्पितोऽपि स्वादत्तलक्षणेहायाऽऽह-वं
धम्मं कुत्वा प्रतिपद्यते अहं कुर्वन्ति तपोऽनगनादि ह्यदशविधं,
कामिनिपञ्चयसङ्गं मागादिनयोपसङ्गं चैवा अहिसयति
अहिसतामहिसनहिसतामनेन च प्रथममृतमुकमेतच्च शेषज्जो-
पसङ्गस्य, यत्तत्तयान्तापेयाह, यत्तत्तुद्यामि हि शेषज्जान्तेन
च तपसः कल्प्यादिकमुक्तस्य प्रदायतपसङ्गस्य चामिधानाह-
यविषयस्य यतिधम्मस्यानिजाममिह च यद्यपि मुनेः शास्त्रं
प्राप्यते तथापि तस्मै धर्म एव प्रधानं, तस्या अपि तद्वै-
त्वादिनि, स एव यत्तद्व्यति परामुच्यते । अथ च काक्वा नीयते
वस्मात् कुत्वा प्रतिपद्यते तपःसमूहिना कुत्वा "सोच्चा जायति
कल्पां, सोच्चा जायति पातकं" इत्यगमात् तत एवमतिम-
ह्येतया पुरापयमिति सूत्रार्थः ॥ ८ ॥

सुखावासावपि अकाशुल्लंजतामाह-

आह च सयणं सङ्गं, सद्धा परमदुल्लहं ।

सोचा नेयाउयं मग्गं, बहवे परिजस्सई ॥ ९ ॥

(आहकेति) कदाचित् अयं प्रकामादमोकार्णवन्, उपसङ्ग-
कामासुपुन्यं च, अन्वेषितं, अपिपुण्यस्य मयमात्रायाऽऽहस्य-
ऽन्वधायाऽपि, अका कश्चिदा, प्रकामादमोकार्णव्यैव, परमदुल्लं-
३९५

माद्विषयपुरायाः कुनः पुनः परमदुल्लंजत्वमस्या इत्याह-कुत्वाऽऽ-
कथ्ये, स्वाधनं वरति प्रमेतं नैवाधनो, स्यादोपपन्न इत्यर्थः ।
स्वं मागं सम्पत्प्रेरणाध्यात्मकं मुक्तिपथं प्राप्तमपि, बहवो नैक
एव, परीति सर्वप्रकारम् (अस्सईति) द्रव्यमिति व्यवसते, प्र-
कामाविषयकमाध्यात्मिकं, यथा यमागिप्रसृतोऽपि, यत्तत्तपस्य-
पैति तद्विषयमात्रमप्यनुग्रहमनुग्रहेणैवैति भावः । इहैव केचि-
विहृदवकम्यतां स्यात्पातवन्तः, उचितं चैतद्व्याप्ते इति
सूत्रार्थः ॥ ६ ॥

यत्तु त्रयावासावपि संयमवीथेदुल्लंजत्वमाह-

सुदं च सद्धं सद्धं च, वीरियं पुस दुल्लहं ।

बहवे रोयमाहा वि, नो यं गं पविज्जई ॥ १० ॥

श्रुतिः, कथञ्चान्ननुव्यत्तम्, (सद्धंति) प्राज्ञत्वादिपि, अर्था च
वीथी प्रकामास्यमाविषयं, पुनःशब्दस्य विशेषत्वात् विशेषणं
दुल्लंजय, यतो बहवो नैक एव रोचमाना अपि न केवलं प्राप्त-
मनुव्यताः श्रव्यवन्तो वेत्यपिशब्दायोः । अद्वयत्वात् अपि, (नो
वेति) कथञ्चैवैवकारार्थत्वाच्चैव, 'सं' इति वाक्यालङ्कारे ।
अथवा-(नो यं गं इति) सूत्रार्थात् (नोयं पविज्जई इति)
तत एव प्रतिपद्यते । आदित्रयोहनीयकर्मोदायः सत्यकिमे-
नकादिष्वपि कर्तुमनुपपन्नमिति इति सूत्रार्थः ॥ १० ॥

संयमं दुल्लंजत्वस्यास्य चतुरङ्गस्य कलमाह-

मायुससमि आवाभो, जो धम्मं दोच्च सहई ।

तवस्सो वीरियं सद्धं, सद्धे निट्ठो रयं ॥ ११ ॥

मायुसस्य मनुष्यस्य आवात आगतं, किमुक्तं भवति ?-मायु-
सं प्राप्ता य इत्यभिर्हृद्व्यवस्था, य एव कश्चिदम्यं कुत्वा (स-
द्धंति) अद्वैतं रोचते, (नपस्सि ति) दाम्नादिविहिततया प्रम-
स्यतपोऽश्रितः, कथं, वीथी संयमोद्योगं सङ्ख्या संवृतः स्थगि-
तसमस्तामयः । स किमिवाह- (निट्ठोति) निट्ठोति
नितरामनयति, रम्यते स्वच्छस्फटिकवस्तुद्वयमात्राऽऽह-
त्वाऽऽन्वधायावमापद्यत इति रजःकर्म बध्यमानकं बद्धं च नृप-
नवाक्य मुक्तिमाप्नोति इति भावः । उभयत्र " लिप्यमानसि-
वैव" ५३१ः१० इति (हेम०) वा सद्धं । इह च अद्वैतानेन सम्पक्व-
सुक्तं, तेन च हानमज्ञितं, दीपप्रकाशयोरिव युगपदुत्पादासत्तायाः,
तथा च "सम्पक्वस्यैवनाचारिणां मोक्षमागः" इति न वि-
ष्यत इति सूत्रार्थः ॥ ११ ॥

इत्यमायुस्यिकं कलमकुमिदावीमिहैव कलमाह-

सोही उज्जुपयूयस्स, धम्मो मुदस्स चिद्धं ।

निव्वाणं परमं जाइ, धयसिच्च न्व पावइ ॥ १२ ॥

श्रुतिः कथायकायुष्यापगमो, जवतीति गम्यते । कलमभूतस्य
चतुरङ्गप्राप्ता मुक्तिं प्रति प्रगुहीयुतस्य, तथा च धम्मः कल्प्या-
दिः, श्रुत्यस्य श्रुतिं प्राप्तस्य तिष्ठत्यविचलिततायाऽऽस्ते इति । अष्ट-
कस्य तु कदाचित् कथायोरुत्पात्तश्रितसमपि स्यादित्याश-
यः, तद्विचिती च निर्वानं निर्वृतिः, स्वास्थ्यमित्यर्थः । परमं प्रकृ-
यं, " यमगासपरिचाय समने वंतिरियाणं तेवसेलं वीहव-
यति " इत्याद्यामेवमोक्तं नैवास्ते, राजराजस्य तत्सुखमित्यादि-
ना च वाचकवचनेमादुर्दत्तं, याति प्राप्नोति, क इव । अथसि-
च न्व इति । इहस्य निष्कामत्वात्, चूननं तिस्रो धृतिः, पुन-
तीति पावकोऽमिहोक्तप्रसिद्धा, समयप्रसिद्धा तु पापहेतुः, पुन-

स्वापकः तद्वत् स च न तथा नृणांदिर्निर्दिष्टो यथा धृमेवेति, अ-
स्य धृतिरसिद्धयः निर्मुक्तिरनुगीयते । ततः सविशेषवद्व्यास इष्टा-
स्तत्त्वज्ञानिभिरात्मनि ज्ञातवीर्यम् । यद्वा-निर्वाणमिति औचक्य-
मिति याति । "निर्वाणमदमन्मानां वाक्कायमनोविकाररहितानां वि-
निष्कृष्टपराधामाभिह्वेयः शोकः शुचिदितानामिति" बभूवात् । क-
थंभूतः सन् घृतासिकपायक इव तपस्तेजसोऽप्यवहितत्वेन घृण-
सहितानिखलमान इति सूत्रार्थः । एतन्नि च मामादौन्याः-
"च-
छद्वा संपर्य लब्धु, इहेव ताव भायते । तयते तेजसंपन्न, चयसि-
लेव पावपत्ति" ॥१॥ तत्र च-चतुर्दो चतुःप्रकारां संपर्य संपत्ति
प्रकाम्भन्मुपस्थादिविषयां लब्धवा, इहेव लांके तावत्, आस्तां
परत्र, छाजने ज्ञानविद्या शोभते, तेजते क्षीयते तेजसा अर्थात्त-
पोजनिमेत संपन्नो युक्तस्तेजः संपन्नयेवं प्राप्नोदिति सूत्रा-
र्थः ॥ १२ ॥

इत्यमामुष्मिकमैदिकं च फलमुपदर्श्य शिष्योपदेशमाह-

विधिं च क्रम्युपो हेतुं, जसं संधिषु स्तिति ।

पाठवं सरिं हिवा, लहुं पक्षर्पे दितं ॥ १३ ॥

(विधिं च स्ति) पृथक् कुरु, क्रमेणः प्रस्तावान् मानुषन्यावि-
निष्कषकस्य हेतुषु उपादानकारणं मिथ्यावाविरण्यादिकम् ।
तथा-यशोहेतुत्वाद्यथाः सज्जो विनयो वा यदुक्तम्- "एवं च-
ममस्तु, मूलं परमे" से माक्को । जेण किंस्तनुपं सिधं,
णीसेलं चाभिगच्छ" इति । नत्संविनु भृगुमपिचतं कुरु, कया ?
ज्ञात्वा उपलक्षणत्वात्मादैर्वादिभिर्य, ततः किं स्यादित्याह-
(पाठयति) पार्थिवमिव पार्थिवं शरीरं पञ्चादिपरीवहसहितेषुनया-
समस्तुःसमुक्ततया च पृथिव्यामिव जन्मं पृथिवी इति सर्वेसा
कारणानुसृपं च कार्यमिति भावः । यदि वा-पृथिव्या विकारः
पार्थिवः स चेद शैलः ततश्च शैलंश्रीमास्यापेक्षया अनिखलतया
शैलेषुमस्तवापरमसिद्धा वा पार्थिवं शरीरं तनुं हिवा त-
य-
क्या ऊर्द्धेद्विशमिति सज्जवाः प्रकामितः प्रकामित गच्छति । येन
प्रकामित्युपस्कारः यद्वा-लोपस्कारत्वात् सूत्रायामेव नीयते एवं
कुर्वन् अन्यजन्तुर्कुर्यं दिशं प्रकामति । ततस्त्वमतिदृढचेता इत्य-
मिर्यं च कुरु इत्युपदिश्यते । 'प्रकामति'ति च । वर्तमानसामो-
प्येत निर्देश आसक्तफलप्राप्तिस्त्वच इति सूत्रार्थः ॥ १३ ॥

इत्थं येषां तज्जव एव मुख्यवासिस्ताव प्रमुक्तव । येषां तु न

तथा तान् प्रत्याह-

वितालेहोद्वि सीधेहि, जकसा लतरउत्तरा ।

महासुका व दिपंता, मर्गता अप्पणववं ॥ १४ ॥

अपिषा देवकामाणं, कामरुचविउच्चिणो ।

लहुं कणेमु चिह्नेति, पुन्वातासमया वहु ॥ १५ ॥

मागयेदशीयमाया विसहजैश्च स्यचारित्रमाहोवीकर्मज्ञयो-
पशमायेकया विनिक्षेः शीक्षेनैपालनात्मकेरनुष्ठानविशेषैः किं
इत्यनेन पूज्यम इति पक्षः । यत्तत्र वा तथार्थार्थद्वैतमुद्रये-
ऽपि कृत्यमिति यथाः ऊर्ध्वं कटेषु तिष्ठन्ति इत्युत्तरेण सज्जवः
उत्तरोत्तरा उत्तरोत्तरविमानवाहितः । उत्तरो वा उपरितनस्था-
कल्पयुतः प्रमानो येषु ते जमी उत्तरोत्तरा महाशुद्धा अनिश-
कोऽजस्रतया चन्द्रादित्यादयः ते इव हीयमानाः प्रकाशमानाः
जनेन च शरीरसंपन्नका । सुखसंपदमाह-अमन्यामा मनस्व-
चारयन्तः शम्भुदिविषयायासिमनुष्यव्रतविनामरागवाहताया अ-
सिदीर्घवैधितयता वा किं न पुनश्चयवम अप्रुपश्चयवः तमयै-

तियेवादिपुण्यवयायम् । यतुक्तम्- "मम्यमाना अनुपश्चयवमकि-
नि" ॥ १४ ॥ सूत्रोक्तमेष हेतुं सूत्रकदाह- "अपिषेत्वादिना । अर्हि-
ताः प्राकृतसुक्तेन ह्रीकृता इव केषां कामयमेऽभिलष्यन्त इति
कामाः इवानां कामाः देवकामा विष्णुकामास्त्वशां द्यः कामकम्प-
(विउच्चिणो) । सूत्रवात् कामरुचविकारणा यथेष्टकृपानिषि-
तैरनकिन्मन्विताः । कुर्वन्ति हि ते उत्तरवैकियाणि समसव-
यागमनादिषु नथा तथेति येऽपि केषां ज्ञानमायायाः कुर्वन्ति तेषा-
मपि शक्तिरस्येवार्थेषुमुच्यते । ऊर्द्धं कटयोपरिवर्तिषु श्रेयकेषु
अनुत्तरविमानेषु च कटेषु लोचमर्मादिषु, यदि वा-ऊर्द्धं उपरि
कटयेति विनिष्ठपुण्यमाजामविद्याताः । यथयतयेति, लोचमर्मादयो
श्रेयवकादयश्च सर्वेऽपि कटया एव तेषु तिष्ठन्ति प्रापुःस्थितिम्-
नुपालयन्ति पुत्राणि चरैस्तृतिकाटिलक्ष्मणदपञ्चाराकाटिसह-
स्त्रपरिमितानि बहूनि, जघन्यताऽपि यत्तयोपमस्थितित्वात् नत्रा-
ऽपि च तेषामसंशयेयामेव संनयात् । एवं चरैस्तान्वापि बहुनि
पूर्ववर्षशतायुषामेव अरण्ययोगवलेन विशेषतो देशनौचित्य-
मितिव्यापनार्थमित्यमुपन्यास इति सूत्रार्थः ॥ १५ ॥

तत्किमेषामेतावदेव फलमिष्टाशुद्ध आह-

तत्थ त्रिच्चा मज्जाठाणं, जकसा भाउकलए सुवा ।

उभेति माणुसं जोगि, से दंसेगेअजिआए ॥ १६ ॥

तत्र तेषु उक्तकोटोत्पत्तिस्त्वानेषु स्थितेत्यासित्वा यथास्थानमिति
यत् यस्य स्वानुकर्यादिपदं तस्मिन् यद्वा मायुःकृते स्वस्व-
जीवितवासने च्युताः प्रधाः (उभेति स्ति) उपपत्तिं मानुषा-
णामियं मानुषी तां योनिमुपगच्छेत्तानाह । तत्र च "ले" इति स-
साययेणकुशलकर्ममा कश्चिज्जन्तुंशाहानि भोगोपकरणानि
बहुवमाणाभ्यस्वेति, दशाङ्गोऽभिजायते एकचयननिर्देशस्तु वि-
विसदशरीलतया कश्चिद्दशाङ्गः कश्चिद्वक्त्रादिरेभिजायत इति
वैविध्यवृत्तयार्थः ॥ यद्वा- "ले" इति सूत्रवात् तेषां दशा-
नामहानां समाराधो दशाङ्गी प्राकृतयथा युवा निर्यतो जायते ।
उपनोभ्यतयाऽभिमुखेनोत्पत्तय इति सूत्रार्थः ॥ १६ ॥

कामि पुनर्दशाहानि इति ? आह-

तेवं कर्त्तुं हिरण्णं च, पसवो दाम पोरुमं ।

चचारि कामसंवाणि, तत्थ से उववज्जर् ॥ १७ ॥

मित्तवं नायवं द्वेर्द्ध, उच्चागोए य एणणवं ।

अप्पायंके महापणे, अभिजाए जसां वसे ॥ १८ ॥

"हिं निवासगत्योः, स्तिपत्तिं निवसत्यपिमिषति केचन प्रमा-
रामादि नेतुकृत्यनयारमकं वा । तथा-वसत्यसिद्धिनि वास्तु
जातोऽच्छिन्नाजयात्मकं वा । हिरण्यं सुवर्णम् । उपलक्षणात्पुत्र क-
प्यादि च । पशवोऽश्ववाहयः । हास्येन शीयते यज्जः इति हाताः
पोष्ययर्गकृतास्ते च । (पोरुमं इति) सूत्रवात् पीतयेवं च
पदार्तिसमूहः हासपीतयेवं चत्वारः चतुःसंख्याः । अत्र हि
तेन वासियते किं ? हिरण्यमिति स्तिनोयः । पशवः इति लुनीयः ।
हासपीतयेवमिति चतुर्थेः । एते किमिहोह-कारयन्मात्रकामा मनो-
शुद्धादयः तदेतवः रुक्मास्तपाशुक्रसप्तमूहाः कामरुक्मा
यत्र भवन्ति इति गम्यते । प्राकृतवाक्का न निर्देशस्तत्र तेषु कुलपु-
(ले इति) स उववज्जरे जायते जनेन वैकर्मज्जुक्तम् । येवाणि तु
नवाङ्गान्याह-भिजाणि सहपाङ्गोक्तुतावीनि सम्यचेति (भि-
वाह) । हातवः स्वज्जाः सम्यचेत्येतं ज्ञानमाह जवति । उच्चैर्हत्या-
दिङ्गवेर्द्धे पूज्यताया योऽं कुलमत्येयुषोर्गोः वाः सन्मुखे । यदोः

इयामादिस्मिन्पञ्चादिगुणैः प्रशस्येति कथंवाह । अद्यान्तकः
आत्मवृत्तिर्ज्ञातो गीरोन इत्यर्थो महाती प्रज्ञास्येति महाप्रज्ञः ।
परिहृतेऽभिज्ञातो विनीताः । स हि सर्वज्ञानाभिगमनीयो
मवति । पुर्विनीतोस्तु शेषगुणान्वितोऽपि न तथेति अत एव
च- (असौ सि) यस्तु तया चसति- (बलं सि) बली का-
र्षक्येति प्रति सादर्येणाह उभयत्र सूत्रमन्वयार्थव्यक्तोपपत्तौ-
कौऽपि हि मिथस्त्वंवादिशुभरसत्तायां प्राप्तिर्बलकर्मः किं पुन-
रपि समुचितः शारीरसादर्येणाह बलंति ॥ १८ ॥

अकिमेवमिषयगुणसंपत्तमविवृतं शानुष्यत्येव तत्फलमित्याह-
जांषा माणस्सए जोए, अण्पदिक्खे अट्ठावयं ।

पुनं विमुक्कसकम्मे, केवलं बोद्धिभुक्कया ॥ १९ ॥

अण्पत्ता सत्यं शानुष्यकाम्यमुपसम्पन्नमो सुच्यते इति शो-
गा मनोऽप्यव्यादयस्ताव विद्यमानं प्रति प्रकथयति प्रकर्षत्वेना-
न्यत्र तुल्यमवमित्यप्रतिपादनाह यथातुः आधुनाऽपि तत्कर्मण पुन-
र्बुद्धयन्तु विमुक्तो निदानादिरहितत्वेन सत्कर्मैः शोभनधर्माऽ-
स्येति विमुक्तसकर्मैः कथेयत्वात्वाच "अस्मान्निष्कृषत्वात्"
५५११२४ इति (पाणि०) अन्विष्टं न भवति । केवलमकलङ्कं वाधि
जिनप्रणीतचर्ममासिद्धकृपां वृथा अनुजय प्राप्स्यति वाच्यः ।

ततोऽपि किमिति ? आह-

चउरंगं एड्डहं मत्ता, संजमं परिवज्जिया ।

तवसा धुवकम्मेते, सिद्धे हव्वं सात्तए, पिपेवि ॥ २० ॥

अतुर्गामिकां समाहारभूतज्ञां तामिदितस्वकारं पुल्लंतां उ-
धारां मत्ता ज्ञात्वा संजमं सर्वसाधवयोगविरतिरूपं प्रतिपद्या-
स्येत् तवसा बाह्यनान्तरेण च [धुव] अण्पत्ताव [कम्मेसि सि]
काम्येष्टप्रवृत्तिपरित्यागवा सत्कर्ममनोते चतुर्कर्मोपाः तत्पम-
नवाह चत्वाशीनामप्यर्थतोऽप्यनयनमुक्तमेव । यद्वा-धुताः कर्म-
तोऽद्या आगा येन स तथाविधः, किमित्याह-सिद्धो भवति
स च किमाज्ञाधिकमुत्तरपरिकल्पितसिद्धवपुर्निरहितं वृत्तेति ?
अत आह-आस्यतः शब्दवज्जवन्ताह शब्दकृत्यं च पुनर्भवेन्निय-
मनकर्मवीजात्यन्तिकोऽनुज्ञाह तथा आह "द्वयवज्जि यथा-
त्यन्ते, प्रादुर्भवेति माकुरः कर्मवोजे तथा दग्धे, न राहिति अचाकुरः
॥ १ ॥ इति । पुनरुत्पन्नद्वयमकल्पनमस्तिमेव विनासितम् । तथा
च ह्युत्पिपत्त- इत्येवम् । पुनरपि तत् अयं प्रमथ्य, निर्वाणमप्य-
नवधारितभीकमिदम् । मुक्तः स्वयं कृतअवधं पराधंशूरः सज्जा
शुनप्रतिदत्तं भिह्म भोहराप्यम् ॥ १ ॥ इति सुवायः ॥ २ ॥ इ-
ति परिसमाप्ते अयोमीति प्राग्बदित्युक्तोऽनुगमः । वचः ३ ॥ २० ।

चउरंगव-चतुरङ्गान्त-वि० । चतुरङ्गेषु नरकसिंघेनरकामरक-
पेक्षन्तः पर्यन्तो यस्य स तथा । अतुल्लंते संसारे, वयं ३ ॥ २० ।

चउरंगमगुरापरिवुड-चतुरङ्गवागुरापरिवुत्त-वि० । "चउरं-
गिणी लणा-दग्धी । अल्ला, रहा, पाह्ला, सा एव वगुरा" तथा
परिवुत्तः अदमगा कदेहि "समात्रेदेहे, निं चू १२ उ० ।

चउरंगिणी-चतुरङ्गिणी-श्री० । अत्थारि गजान्धवप्यति-
कृपाणि अङ्गानि विषयेते यस्या पस्यां वा सा चतुरङ्गिणी । हस्य-
श्लादिसमुद्दितायां सेनावाह, तं० । नि० चू० । "चउरंगिणीय
लणाए, रहाए अहकर्म । मुदिवायं संनिपाएणं, दिव्येणं गणं
कुलं ॥ १२५५ उ० २२ च० ।

चउरंगीय-चतुरङ्गीय-न० । चतुरङ्गेषुः शानुष्यधर्मभुतिभज
तपःसंयमार्थैश्चतुष्टयकृतेषु हितं तत्स्वकपथमेव चतुरङ्गी-
यम् । उचाराध्यवसायं दृष्टीयं अण्पत्तेन, उ० ३ ॥ २० ।

चउरंगुली-चतुरङ्गुली-श्री० । अत्थारिङ्गुलानि सुष्ठु प्रमाथं व-
स्याः । चतुरङ्गुलमित्येवं, प्रथमं ४ बाअ० द्वार । द्वारस्येव चतु-
रङ्गुलमिते, स चतुरङ्गुलमेवोभयतोऽन्तत उपगृहति । बाच० ।
चउरंत-चतुरन्त-न० । "अतः सत्सुद्धादौ वा" ८ । १ । ४५ ।
सत्सुद्धि इत्येवमादिषु शब्देष्वादेरकारस्य दीर्घो भवति । सत्सु-
द्धादेरादिकृतिगणम्वाह । चतुरन्तम् "आउरन्तं" । प्रा० १ पाह ।
चतुर्गतिकं संसारे, सूत्रं १ सु० ५ अ० २ उ० ।

चउरंतमहंत-चतुरन्तमहान्त-वि० । चतुरन्तं चतुर्दिभागं दिग्भे-
दगतिभेदायां महान्तं महायामं, यद । तस्मिन्, "चउरंतमहं-
तमणवदमाहंसंसारसागरं" श्री० ।

चउरंस-चतुरंश-वि० । चतुरोऽश्वोकोवा यत्र तत्समासात्ताह
प्रत्ययं चतुरंशम्, अणु० । तालप्यमध्यस्यैव ऋक् प्रायशो निधा-
त्ये । न तु इत्यमध्यस्य, इत्यमध्यं तु चतुर्गिरित्येव सुप्रातः-
दुष्मेति, तालप्यस्यैव ग्रहणात् । बाच० । "अक्कल्लमस-
असरंसंज्ञणसंज्ञियाआ" स्थानं पृ० ग्रा० । अणु० । "यंग चउरं-
से" आ० ७ ग्रा० उ० १ स० १ रा० १ तेणं नरगा अन्तो यद्वा बरिह
चउरंसा अदे चुरप्पसंज्ञणसंज्ञिया" (प्रज्ञा० ।) "चउरंसं
संज्ञणपरिवाया" चतुरंशसंस्थानपरिणताः कुडिमकादिवत्
पुल्लाः । प्रज्ञा० १ पद । अतुष्कोषे, प्रज्ञासत्याने केतुभेद, पुं० ।
आत्मानातिरिक्ते । बाच० ।

चउरंसपत्तयसमाणिना-चतुरंशपत्तयसमज्ञात्-वि० । च-
तुरंशं चतुष्कोणं प्रशस्ते प्रशस्तलक्षणोपेतं समम् ऊर्ध्वचस्त-
या दक्षिणचस्ततया च तुल्यपत्तयं जलाटं यथा ताच्छतुरंश-
समललाटाः । सुलक्षणललाटे, जी० ३ प्रति० ।

चउरासी-चतुरशीति-श्री० । चतुरधिकं अशीतिः । चतुरधिक-
शीति संख्यायाह, तत्संख्याभिन्ने वा वाचा० नान्यथयने, "सूर-
मेणं असीहसयं किरियावर्णं चउरासी आकिरियावर्णं" रा० ।

चउरिंदिय-चतुरिन्दिय-पुं० । अत्थारि स्पशंशरसनज्ञावच-
संज्ञकानि इन्द्रियाणं येषां ते चतुरिन्दियाः । शुभरमक्रिमहा-
कृषिचक्रकीटपतङ्गादिषु संसारसमापकजीवेष्वपि, कर्म० ४
कर्म० । पं० सं० । जी० । पि० । प्रज्ञा० । आ० मं० । आवा० । स्थानं ।
संस्पति चतुरिन्दियसंसारसमापकजीवप्रज्ञापनामाह-
मे किं तं ? चउरिंदियसंसारसमापकजीवपक्षवणा चउरिंदि-
यसंसारसमापक जीवपक्षवणा अथेवमिवा पक्षता । तं जहा-

"अंधिय पोत्तिप मेच्छिय, ममसिर्गके तेहा पयंमे य ।
हंकाय कुक्कुक कुकह, नंदावसे य सिंगिरिने" । किएहपचा
नीलपचा लोहियपचा हलियपचा सुहंकायपचा चितपक्का
विचितपक्का ओहंजलिया जलचारिया गम्भीरा घांणिया
तंतवा चात्थरोहा अत्थिवंदा सारंगा नेउरा दांसा भमरा
भरिली जरुस तोडा विच्छुया पचविच्छुया ठाणविच्छुया
जलविच्छुया पिगहा कण्णा गोमथकीदा ते यावसे
तहप्यगारा सवसे ते संभुच्छिमा नहुंसगा ते समासओ

कुनिहा पखवा । तं जहा-पज्जत्ता य अपज्जत्ता य ।
एएसि णं एवमाइयाणं चउरिदियाणं पज्जत्ताऽपज्जत्ताणं
नवनाऽकुसकोदिजोणिपमुहुसपसइस्साइ जवंतं ति पक्खसा-
र्यं । सेचं चउरिदियंसारसमावख्खं।पक्खत्ता ॥

“ले किं तसियादि” । एतेऽपि चतुरिन्धिया श्लोकः प्रत्ये-
तस्याः। एतेषां च पर्याप्ताऽप्याप्तानां सर्वसंख्यया जातिकुलको-
टाभां गवः लक्षा भवन्ति । शेषाः क्रमगमनिका प्राग्वत् । उपसंहार-
माह-“लेसं” इत्यादि । उक्ता चतुरिन्धियसंसारसमापन्न
जीवप्रकाशना । प्रज्ञा० १ पदं । स्या० । आत्मा० । प्रश्न० ।
जी० । म० । उत्त० ।

चतुरिन्धियवत्तत्तत्तामाह-

चउरिदिया उ जे जीवा, दुविहा ते पकिंसिया ।
एज्जत्तमपज्जत्ता, तमिं जेए धुण्ढे य ॥ १४६ ॥
अंधिया पोचिया चेव, मच्चिया मसगा तथा ।
मये कीदर्येगे य, दिक्कुं कुंरुंने तथा ॥ १४७ ॥
कुहुंने सिंगरं कीय, पेदावत य पिंठिए ।
कोत्ते य जिगरीमी य, चिरलं अचिउवेइए ॥ १४८ ॥
अचिउले मागडे अचि, रोदए चित्तपत्तए ।
उदिनाभीय जलकारी, पीयया नवगाइया ॥ १४९ ॥
इइ चउरिदिया एए, पेगहा एवमाइया ।
सोगस्स एगदंसम्मि, ते सउंने परिकिंसिया ॥ १५० ॥
संनह पप्पण्णिया, अपज्जत्तसिया वि य ।
डिउं पडुव साइया, सपज्जत्तसिया वि य ॥ १५१ ॥
उचं व यासातो, उकोसेण विवाडिया ॥

चउरिदिय आउडिउं, अंतोमुहुचं जहसिया ॥ १५२ ॥
संसंज्जालमुक्ककोमं, अंतोमुहुचं जहणिया ।
चउरिदियकापिठिउं, तं कायं तु अमुं चओ ॥ १५३ ॥
अयंतकालमुकोसं, अंतोमुहुचं अहसियं ।

विजडम्मि सए काए, अंतरेयं विवाडिं ॥ १५४ ॥

एएसि वखओ चेव, गंधतो रसफासओ ।

सोउण्णदेसओ वा वि, विहाण्णं महस्सतो ॥ १५५ ॥

सुखदशकम् इदमपि तथैव चतुरिन्धियाजिज्ञापय विशेषः ।
यतज्ज्ञेयश्च केचित्प्रतीता एव । अन्ये तु तत्तद्देशप्रसिद्धितो
विशिष्टसंग्रहायकानिषेयाः तथा-वदेव मासानुत्कृष्टां स्थि-
तिरिति दशकार्यः । उत्त० ३६ अ० । स्या० । उत्त० । म० ।
चतुरिन्धियार्णां परिजोगं ‘परिमोगं’ शब्दे वक्ष्यामि)

चउवग्ग-चतुर्वेग-पुं० । चसोयं काममाकुसमुवाये, वाच० । “चउवग्गे
वि डुव अक्कं, यराऽऽगंतुग्ग उ वच्चंति । येथवाओ असंधरे, ओकुण
मिक्काण संघानं” । चउवग्गो नाम-नयव्या संजयासजतीतो
वि । आगंतुगा संजया संजतीओ य । एते चउवग्गा । नि० बू० १४

चउविगप्प-चतुर्विकरप-पि० । चतुष्कारदे, स्प० १ उ० ।

चउविह-चतुर्विच-पि० । चतुर्णां विधा मेवा यस्य तत्तथा ।

चतुष्कारदे, स्या० ड प्र० १ उ० । रा० ।

चउविहाहार-चतुर्विहाहार-पुं० । चतुर्विधाहारं, आदयिक-
वशाभाह्चतुष्काराधिकारं क्रियाः संयोगे चतुर्विधाहारो न प्रत्य-
ते बाह्याः। नामोद्दिष्टचुम्बने तु प्रत्यते । विहाहारे तदपि कल्प-
ते । अत्र प्रथमं स्थाने मुखसङ्क्रमेऽपीति एवं नास्ति तर्हि वृक्ष-
तां आह्वानमात्रे मुखसङ्क्रमे विभक्तुर्विहाहारमप्याख्यायामेको-
ऽमको वति प्रथम-उत्तरयः बाह्याः। नामाभ्यां प्राद्विहाह्वत् क्रियाः
अपि मुखसंगमं प्रजयत इति ज्ञायते । २५४ प्र० सेन० ३ उल्ला०
चउवीस-चतुर्विंशति-पि० । चतुर्विंशिका विंशतिश्चतुर्विंश-
तिः । चतुर्विंशिकायां विंशतिस्तथायावत्, तत्संख्येये च ।
वि० । बाच० । आ० म० ।

तत्त्रिकेयदर्शनायमाह-

नामं उवणा दविए, लेचे कासे तहेव भावे य ।

चउवीसयस्स एसो, निक्खेवो अविहो होइ ॥

(नामं) नामचतुर्विंशतिः, क्षान्दानाचतुर्विंशतिः, कल्पचतु-
र्विंशतिः, क्षेत्रचतुर्विंशतिर्जीवस्वाजीवस्य वा चक्षुश्चतुर्विंशतिरिति
नाम कियते । चतुर्विंशत्युक्तारवत् । वा स्थानाचतुर्विंश-
तिः । चतुर्विंशतिशब्दस्य एवाऽनन्तरादिनो निष्पन्नः पठितुं भव-
ति । तत्र नामचतुर्विंशतिः जीवस्य मजीवस्य वा । यच्च कथाचित्
स्थापनाचतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिर्द्वय्यापि सत्त्वित्वावच्छिन्न-
द्विभक्तिनि तत्र सत्त्वित्वात् द्विपदचतुर्विंशत्युक्तारवत् । अवि-
हानि कार्यापणादीनि । विभक्तिः द्विपदादीनि एवं कटकाद्यल-
ङ्कणानि क्षेत्रचतुर्विंशतिर्विषयक्या चतुर्विंशतिस्तथापि प्रत्य-
हीनि क्षेत्रप्रदेशा वा चतुर्विंशतिः क्षेत्रचतुर्विंशतिः । कालच-
तुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिः समयः । एतत्तत्त्वित्वावच्छिन्नं चक्ष-
णचतुर्विंशतिः । नात्रचतुर्विंशतिश्चतुर्विंशतिभावसंयोगाः चतु-
र्विंशतिगुणं कृष्णादिकल्प्यं वा सा च चतुर्विंशतिः । इह सत्त्वित-
द्विपदचतुर्विंशत्युक्तारवत् चतुर्विंशत्यधिकार इति गाथायः । आ० म० । प्र० ।

चउवीसत्यथ-चतुर्विंशतिस्तव-पुं० । चतुर्विंशतितोयंकार्वा
नामोत्कीर्तनपुत्रिकगुणकीर्तनं, म० म० ।

नामनिष्पत्ते निषेधे चतुर्विंशतिस्तथाव्ययनशब्दाः प्रकृपणीयाः ।

तथा वाह-

चउवीसगत्ययस्स उ, निक्खेवो होइ नामनिष्पन्नो ।

चउवीसगस्स उको, ययस्स चउक्कओ होइ ॥

चतुर्विंशतिस्त्वयस्य निष्पन्नो नामनिष्पन्नो भवति । स चाव्ययमु-
त्पादयमेव, यदुत अनुविंशतिस्तव इति तुगाभ्यां वाक्ययोर्धोप-
धेयत्वः । वाक्यनेदंश्च अत्रययान्तरवत्कथयता उपलेश्य-
दिति । तत्र चतुर्विंशतिशब्दस्य निष्पन्नः पठितुः स्मरवाक्यस्य
चतुर्विंशः सुश्रुतस्यानुक्तसमुक्तवाच्यत्वाद्ध्ययनस्य च । एव
गाथासमासार्थः । आ० म० । प्र० ।

तत्पुत्र्याय-

लोगस्सुजोगीरे, पम्मदित्तयरे जिणे ।

अरिहंते किचइस्सं, चउवीसं पि केवली ॥ १ ॥

अस्य व्याख्या-तल्लक्षणं चेदम्-“संहिता च पदं चैव, पदार्थः
पदविग्रहः । आलना तस्यवस्थानं, व्याख्या सूत्रस्य वृत्तिश्च” ॥ १ ॥
तत्रास्त्वहित्वापदोकारणं संहिता । सा च प्रतीता । अचुना प-
दानि श्लोकस्य उद्योतकाराद् अर्मेतीयंकाराद् जिगात् अहंसः

इत्वं गम्यगो मातुप सरिरे उ । बुद्धी व प्रतिविमला, जागो
तेन विमलां सि ॥ इदामि अर्थानो-तत्रागतकर्मसाधयन्त-
आत्मनानि वा ज्ञानादीन्व्यत्येति सर्वे हि "विदं अर्थानां कर्म
साधनायाः सर्वसिद्धिं च अर्थानां विद्यादीनि" "विरचयविसम-
र्थं तं वासुदेवेन ततो जाते" एव विधिरेव रत्नसिद्धिं अन्त-
र्यामिहाप्रमाणं वासुदेवेन जनन्या इष्टमन्तःसमन् इति । संप्रति
धर्मः—तुर्गती प्रपत्तं सर्वसंज्ञातं धारयतीति धर्मः तत्र सर्व-
ऽपि भगवत् ईश्वरास्ततो विशेषमाह—"गम्यगए अं जगणी,
जायसुधम्मसि तेन धम्मजिणे" । जगवति गम्यते येन का-
रणेन विशेषतो जननी धर्मं हानद्यादिरूपशोभनधर्मपरायणा
तेन नामतो धर्मजिनः । आ० म० छि० । (वसन्तिस्वर्धादिति
कोऽपि गायः स्वाध्यायाः श्रुत्वादि शब्देषु)—

उत्तमजमिर्न च बंदे, संजवमजिनेर्न च सुमर् च ।

पउपपदं सुपासं, जिणं च वेदपदं बंदे ॥ १ ॥

सुविद्धिं च पुक्कदं, सीयसिद्धिं च बासुपुत्तं च ।

विमलमणं च जिणं, धम्मं संति च वंदामि ॥ २ ॥

कुंयं अरं च मद्धि, बंदे मुणिसुव्वयं नमजिणं च ।

वंदामिऽरिद्धेनं, पासं तद् वक्कमाणं च ॥ ३ ॥

एवं मए अभिषुद्धा, विदुपरयमला पहीज्जरमरणा ।

चठवीसं पि तिण्वरा, तित्थवरा मे पमोयं तु ॥ ४ ॥

किप्पिय वंदिय मद्धिया, जे जे लोगस्य वज्जया सिद्धा ।

आरुगावोद्धिज्ञाजं समाहितरूपमं दिनुं ॥ ५ ॥

वंदेषु निम्मन्नयरा, आइवेसु अट्ठियं पपासगरा ।

सागरवरगंजीरा सिद्धा सिद्धिं मय दिसंनु ॥ ७ ॥

आ० ० ५०० । आ० ५०० । आ० ५०० । ५०० (आ-
कस्यपि अनुविशतिस्वोऽदिति इति आगेवित्त, 'आवस्सय'
शब्दे द्वितीयजगते ५४७ पृष्ठे) जिनशुणात्कीर्तनाधिकारवति
आव्यवधाने, पा० ।

चठवीसद्वय-चतुर्विंशतिद्वय-पुं० । स्वा० । अनुविशतिप-

वप्रतिवक्षो इयमका वाक्यवत्तत्तुर्विंशतिद्वयः । स इह

वाक्य इति शेषः । स वाक्य- "नेरुद्धा ? असुराई०, पुठ्ठवा-

ई ५ वेइन्धियादं च व ५ । नर १ वंनर १ कोतिसिया १,

केमाणिय १ ईरुद्धो एवं" ॥१॥ भवपन्नयो दृष्ट्या "असुरा ना-

गसुव्वचा, विज्जु अग्गां यदीव उदही य । तिसि पवणयणिय-

मासा, वनहा एए जणवणासि ॥१॥ ति" एतत्तुव्वसारेण सुवा-

णि वापयानि वाक्चतुर्विंशतितमम् । स्वा० १ ता० १ उ० ।

चठवीसवासपरिजाय-चतुर्विंशतिवर्षपर्याय-त्रि० । अनुवि-

श्रुतिवर्षपरिमाणप्रज्ञापयार्थे, म० १५ ता० १ उ० ।

चठविह-चतुर्विंश-त्रि० । वतको विवा भेदा यस्य तत्

चतुर्विंशत् । स्वा० ५ ता० १ उ० । अनुस्वभावे, म० १८ ता०

५ उ० "चउसिहं मेयं गायति" रा० ।

चउसिद्धि-चतुष्पटि-स्त्री० । चतुर्विक्रयपटिंस्त्रययाम्, "चउ-

सद्धिं सद्धिं कलु, उक्क सइस्सामो असुरवज्जामो" प्रज्ञा० २५५ ।

चउसिद्धि-चतुष्पटि-स्त्री० । मर्त्याक्यास्तुपटिन्ममा-

मज्झिमे चतुःपट्टप्रमाणे रत्नसिद्धिरे, अनु० । म० ।

चउसिद्धि-चतुःपटुल्लिखित-त्रि० । अनुवाचसंज्ञां शरा-
वां वास्मिन्नस्ते । शराणां अनुल्लिखणं पुनं, स० ६४ स० ।

चउसद्वय-चतुःश्रद्धान-म० । अवारि अज्ञानानि यत्र तच्च-

तुःश्रद्धानम् । अज्ञानचतुष्टयांस्तत्र सम्पत्तये, प्रय० १४७ द्वार ।

चतुर्विधे अज्ञाने च । प० २ काण्डे ।

चउमयसिद्धि-चतुःसमयसिद्धि-पुं० । सिद्धत्वसमयाचतुर्थस-

मये सिद्धं परम्परसिद्धिभेदे, प्रज्ञा० १ पद ।

चउसरण-चतुःशरण-म० । प्रकीर्णकांशेषु, सेन० । अनुःश-

रणार्थायनमुपासकानां कथं कार्यते यमोनां योगं विना तदन-

ध्यायः आद्यानां तु मनारण्येव पाठस्तत्र किं शास्त्रं ब्रवीयः का

वा गच्छसामाकरीति । प्रश्ने-उत्तरम्-चतुःशराणादीनि चत्वारि

प्रकीर्णकानि आबध्यकप्रत्ययिकमणादिषु बहुषोभान्वातुषो-

भोद्धनमन्त्रेणैव परंपरयाऽभिधीयमानानि सन्ति तेषु तत्र

प्रमाणानि । ४०० प्र० । सेन० ३ उल्ला० । अनुःशरणप्रकीर्ण-

कस्य गुणं ब्रवीतीनां आद्यानां च कालवेलायाम् । अस्वाध्याय-

दिने च श्रुत्वाति न वेतिप्रश्नः । उत्तरम्-चतुःशरणप्रकीर्णक-
गुणं काश्चवेलायामपि कल्पते अस्वाध्यायदिनेषु कल्पत इति ।

३८६ प्र० । सेन० ३ उल्ला० ।

चउसरगमन-चतुःशरणगमन-म० । अनुषोभनहंसिकसाधु-

केवलिप्रज्ञातधर्मोऽयं शरणगमनम् । " चत्वारि सरणं पञ्चा-

मि" इत्यादिके प्रथानशरणोपगमे, पं० सु० ३ सु० । पञ्चा० ।

चतुःशरणगमनं वैकुण्ठ-

" क्लीणरागादिदोषोघाः, सर्वज्ञाः विभूयुजिगाः ।

यथार्थवादिनोऽर्हन्तः, शरयथाः शरणं मम ॥ १ ॥

ध्यामानिदम्बकर्मणः, सर्वज्ञाः सर्वज्ञिनः ।

अनन्तसुखवीर्यं चा, सिद्धाश्च शरणं मम ॥ २ ॥

ज्ञानशून्यकारिणः—युगाः स्वपरतारकाः ।

जगन्पुत्राः साधवश्च, जयन्तु शरणं मम ॥ ३ ॥

संसारदुःखसंहर्ता, कर्मा मोक्षसुखस्य च ।

जिनप्रणीतधर्मश्च, सर्वेऽशरणं मम ॥ ४ ॥

एवं आश्चर्यं चतुःशरणकरणं महेन गुणाय यदाह— "चउ-

रंगो जिणधर्मो, न कस्यो चउरंगमरणमपि न कस्य । चउरं-

गवच्छेदो, न कस्यो हा हारिषो जरमो ॥ १ ॥ (सु "

उत्कृतगर्हणे च—

" अं जणवयकायाहं, कयारिअसमगुमंहेह आयरिअं ।

धर्मावकदमसुद्धं, सर्वे गरिहामिं ता पार्वं" ॥ १ ॥ इत्यादि ।

प० ३ काण्डे ।

त्रावत्तं जं मे भगवतो परमविलोअनाहा अणुत्तमुत्तमं-

जारा त्थीणरागदोममोहा अविचिचितामणी जवन्नविषोआ

एगंतसरणा अइरंता सरणं, तदा-पट्टाणमरापरया अवे-

यकम्पकसेका पण्डित्वावाहा केवलान्नादंसणा सिद्धपुराणि-

बासी निरुममुहमंगया सव्वहा कयक्केवा सिद्धा सरणं,

तदा-पसंनगंभारासया सावज्जोगविरया पंचविहायार-

जाणया परावयारनिरया पडमाइनिदंसणा आणउक्कयण-

संगया विउक्कमणज्जा साह सगणं, तदा-सुरासुरमण-

अपूजिओ पोहतिमिंसुमाअं । रागदोसविसपरममोहेह

कुसमाणवंपुवंचुर-मज्जयणं किचइस्सामि ॥ ६ ॥
 चउसरणगमणमुक्क-मरिहासुक्काऽणुमोअणा वेव ।
 एम गणो अणवरमं, कायवो कुसलेहे चि ॥ १० ॥
 अरिहंतसिक्कासह-केवडिफिओ सुहावदो धम्मो ।
 एए चउरो चउगई-इरण्णा सरणं झइइ धणो ॥ ११ ॥
 अह सो जिण जत्तिज-व्वरंतरोमकंउअकराहो ।
 पहरिसएण डम्मीभं, सीसमि कयंजनी यणइ ॥ १२ ॥
 रागरोसअरीणं, इंता कम्महगाईअरिहंता ।
 विसयकसापारीणं, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १३ ॥
 रायसिरिमवकसिणा, तवचरणं उक्कं अणुचरिता ।
 केवलिसिरिमरिहंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १४ ॥
 पुइवंदणमरिहंता, अमरिंदनरिंदपुअमरिहंता ।
 सासयमुदमरिहंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १५ ॥
 परमणगई गुणंता, जोईदमहिंदभाणमरिहंता ।
 धम्मकहं च कहुंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १६ ॥
 सच्चजिआणमहिंसं, अरिहंता सच्चवयणमरिहंता ।
 बंजवयमरिहंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १७ ॥
 ओसरणमवसरिता, चउरीसं अइएण निमेविचा ।
 धम्मकहं च कहुंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १८ ॥
 एगागिराऽण्णे, संदेहे देहिणं समयंता ।
 विहुयमणुनासंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ १९ ॥
 वयणामएण जुवणं, निम्बावंता गुणेषु ठावंता ।
 जिअलोअमुक्कंता, अरिहंता हुंउ मे सरणं ॥ २० ॥
 अचमज्जयणुवन्ते, नियजम सहरपसाहि पंदेते ।
 नियमणाऽअण्णंते, पडिवज्जे सरणमरिहंते ॥ २१ ॥
 उज्जियजरमरणं, मम्महदुल्लुत्तनस सरण्णां ।
 विहुयणजणमुदयणं, अरिहंताणं नमो ताणं ॥ २२ ॥
 अरिहंतसरणमलमुद्धि, लद्धसुविमुक्कसिक्कबहुमाणा ।
 पणयसिरिइयकरकमल-मेहेरो सहसिंसं जणई ॥ २३ ॥
 कम्महुक्कलपत्तिष्ठा, साहाविचयाणंरंसणसिप्पि ।
 सव्वहल्लसिद्धा, ते सिक्का हुंउ मे सरणं ॥ २४ ॥
 तियसोयमच्छरत्था, परमपयत्था अचित्तसामत्था ।
 भंगसिक्कपयत्था, सिद्धा सरणं सुहपयत्था ॥ २५ ॥
 मुक्कले य पडिवक्खा, अमुदलक्खा सजोमपक्कत्ता ।
 साहाविचत्तमुक्खा, सिक्का सरणं परममुक्खा ॥ २६ ॥
 पडिपिष्ठियपडिणीया, समगजाणमिदहुजववीया ।
 जोईसरसण्णीया, सिक्का सरणं सुमरणीया ॥ २७ ॥
 पावियपरमाणंदा, गुणवंसिंदा विदिअमवकंदा ।
 झइइकयपरिवंदा, सिक्का सरणं खविपंदा ॥ २८ ॥
 ठवझइपरवर्धया, उल्लहंजंजा विमुक्कसंरंजा ।

सुवणधरधरणलंभा, सिक्का सरणं निरारंभा ॥ २९ ॥
 भिदसरणेण नववं-नहेउ साहुगुणजिअअणुराअ ।
 मेऽणिमिहेतमुपस-त्यमत्थ उ तत्थियं जणई ॥ ३० ॥
 जिअलोअवंपुलोकुसाई, सिंधुणो पारणा महाजागा ।
 नाणाइएहिं विवमु-कसमाहगा साहुणो सरणं ॥ ३१ ॥
 केवडिहोयरोसोही, विउलमई सुयहरा जिणमयमि ।
 आयरियवज्जाया, ते सव्वे साहुणो सरणं ॥ ३२ ॥
 वृउदमदसनवपुव्वी, बुवाअमिक्कारसंगिणो जयई ।
 जिणकणाऽहाअेदिय-परिहारविमुक्कसाहू य ॥ ३३ ॥
 खंरासवमहुआसव-संभिअसो अकुड्डुवुक्का य ।
 चारणवेउव्वयपया-णुसारिणा साहुणा सरणं ॥ ३४ ॥
 उज्जियवइरभिगेहा, निअमदोहापसंतमुहसोहा ।
 अनिमयगुणसंदोहा, इयमोहा साहुणो सरणं ॥ ३५ ॥
 खंभियसिणेहदामा, अकामधामा निकाममुहकामा ।
 सुपुरिमणाजिराभा, आयारामा मुनो सरणं ॥ ३६ ॥
 मिदिहयविसयकसाया, उज्जियपयवणिभंगमसुहमोया ।
 अकलियदरिमविसाया, साहू सरणं गयपमाया ॥ ३७ ॥
 हिंसाइदोसमुआ, कयकारुणा संयसुकपप्पा ।
 अजयामरहरवुआ, साहू सरणं सुकयपप्पा ॥ ३८ ॥
 कायविरंतणवुक्का, कसिमलमुक्का विविहचोकिा ।
 पावरयसुगयकिा, साहू गुणवरणवच्चिक्का ॥ ३९ ॥
 साहू तासु डिपा जं, आयरियाई तउ अ साहू ।
 साहुमणणेण गाहिआ, ते तम्हा साहुणो सरणं ॥ ४० ॥
 पडिवन्नसाहुमरणो, सरणं काई पुणां वि जिणधम्म ।
 पहरि सारामं च, पवंचकंउं चिपतणू अणइ ॥ ४१ ॥
 पवरमुकरादिपचं, पचहिं वि नवनि कहिं वि न पचं ।
 तं केवडिअण्णं च, धम्मं सरणं पवन्नो इ ॥ ४२ ॥
 पचेण अपचेण य, पत्ताणि य जेण नरमुसुहाई ।
 मुक्कलमुहं पुण पचेण, नवरि धम्मो म मे सरणं ॥ ४३ ॥
 निराशियककुसकमो-कहुल्लुसुहजम्भो खलं कयअहम्मो ।
 पमुहणारिणापरम्भो, सरणं मे होउ जिणधम्मो ॥
 कांतरा वि न मयं, जम्मणजरपरणवाडिमसमयं ।
 अमयं च बहुमयं जिण-मयं च सरणं पवन्नो इ ॥ ४४ ॥
 पसमियकामपमोहं-दिहादिहेसु न कासियविराहं ।
 सिवमुहकलयममोहं, धम्मं सरणं पवन्नो इ ॥ ४५ ॥
 नरयगइमणरोहं, गुणमंदोहं पवाडिक्खोहं ।
 निहाणियवम्महोहं, धम्मं सरणं पवन्नो इ ॥ ४६ ॥
 चासुरसुवन्नमुंदर-रण्णालंकारमारवं मयं ।
 निहिमिव दोगचहरं, धम्मं जिणदेसियं वंदे ॥ ४७ ॥
 चउसरणगमणसंविच-सुचरियरोमं च अंविचसरीरो ।

कपदुकद्वयमिश्रं अस्-द्वयकम्पकस्यकेशिरो जगृह ॥४६॥

इह त्रिविधमन्यवर्षिणं, मिच्छत्तपुष्पकयं जगद्विगरयं ।

जिणपववणपमिहृष्टं, बुद्धं गरिहामि तं पारं ॥ ४७ ॥

मिच्छत्तपवपेणं, अरिहंतासुं अजवययं जे ।

अन्नं षेण विरयं, इहिंह गरिहामि तं पारं ॥ ४८ ॥

सुअधम्मसंपमाना, सुपावपविष्ठां अर्यां जं रइअं ।

अन्नेसु अवायेसुं, इहिंह गरिहामि तं पारं ॥ ४९ ॥

अन्नेसु अ जीवेसुं, मिष्ठां ककुआणो अरेसु कयं ।

परिआवखाइं बुक्कं, इहिंह गरिहामि तं पारं ॥ ५० ॥

वं मणवपकाएहिं, कयकारिपअणुमइहिं आयरियं ।

बन्धविरुद्धमसुद्धं इहिंह गरिहामि तं पारं ॥ ५१ ॥

अहं सो बुक्कगरिहा, दमिअककदुक्को फुं जगृह ।

सुअपाण्णावससुद्धं-अपुनपुसं करकालो ॥ ५२ ॥

अहिं तं अरिहंते-सु जं वसिद्धस्यं व सिक्केसु ।

आयार आयरिप, उवक्कायं तं उवक्काय ॥ ५३ ॥

साह्य साहुकिरियं, देसविरं व सावयजणाणं ।

अणुमने सन्नेहं, सम्मत्तं सम्मदिहं ॥ ५४ ॥

अहवा सन्धविप वं-परायवयणाणुसारिं सं सुकं ।

काळचप वि विविदं, अणुमोएमो तयं सम्भं ॥ ५५ ॥

सुअपरिणायो निबं, चउमणगमाअसारं ।

वांओ कुसलपयकड, वंधं वंधा सुहाणुवंओ ॥ ५६ ॥

पंदणुभावा वडा विण्णणुजावा कुणइ ता चेव ।

असुद्धाओ निरखुवंधा, उ कुणइ तिन्नाउ वंधा व ॥ ५७ ॥

सा एयं कायवर्णं, बुहिंदि निच्चं पि संकिसेसमि ।

इहं तिकालं भम्मं, असंकिसेसमि सुकयकसं ॥ ५८ ॥

चउरंगो जिणधम्मो, न कओ चउरंगसरणं वि ।

न कयं चउरंगो जवच्छेओ न कओ हा हरिओ जम्भो ॥ ५९ ॥

इहं जविपमायमाहारि, वीरयं नयेवमज्जययं ।

जासुएति संजमवं-ऊअरयं निवुज्जुहायं ॥ ६० ॥ २०५० ।

चउतिर-चउतिशरस्-नं० । अत्तारि गिरासि वस्मिन् तत्तत्तु-शिरः ।

प्रथमपवेणं समजाकासे तिप्पावत्थेयोरयनं यच्छिरोद्वयं

विष्कय पुनः प्रवेगे तथैव शिरोद्वयं । शिरसस्तुष्टययोगनि

वन्दनके, च० ३ अवि० । आब० । स० ।

चउहा-चउद्वी-अव्य० । अत्तु-अकारं, 'चउद्विवाण वि' अत्तुओ

केवजीवमवगपुज्जसविष्णाः प्रकृतीवैषये । कमे० ५ कमे० ।

चउहार-चतुराहार-पुं० । अत्तुप्रीमशनपामआदिमस्वादिनाता-

स्थानं, स० प्र० ।

चओरग-चओरक-पुं० । 'चक' वृत्तौ । ओरद्व । स्वायें कइ ।

स्वयामवधते पक्षिभेदे, वाच० । प्र० ।

चओवच.प-वओवच.पि-वि० । बुहिहाव्यात्मके, आब० १

सु० १ प्र० ५ उ० ।

चंकमत्त-चक्रकम्प-वि० । अलनस्वभावे, औ० । कदप० ।

चक्रकम्पमाणा-वि० । अलनस्वभावे, औ० । कदप० ।

चंकमत्त-चक्रकम्प-न० । उपाध्यायान्तरे शरीरअनन्यपोहायेति-

तस्ततः संचरणे, स० ।

चक्रकम्पगुणानुपदर्शयति-

बापाई सहाणं, वर्यति कुविआ उ सन्निरोहेणं ।

साधवमगिणपुत्तं, परिसमजयो अ चक्रमयो ॥

अनुयोगदानादिनिमित्तं यस्मिन्नेकस्थानोपवेशनलक्षणः स-

च्चिरोचक्षेण कुपिताः स्वस्थानाव्वालिता ये जातादयो धात-

वस्ते चक्रकमतां मूयः स्वस्थानं प्रजन्ति साधवं शरीरे सपु-

भावे उपजायते । अग्नियदुत्तं जाडरानलापटवं च भवति । यद्य-

व्याख्यानादिजनितः परिभ्रमस्तस्य ज्ञाप्य कृतो ज्ञवति । एते च-

क्रकमतो गुणा भवन्ति । कृ० ३ उ० । नि० चू० । आब० । प्रमने,

हा० १ अ० १ अ० ।

चंकमिय-चक्रकमित-न० । गतिविधये, "चंकमियं त्विं जंवि-

यं च, विप्यक्षितं च सवितासं । आगारिववद्विषये, वृद्धं च-

सेचरे दोसा " ॥ ३७ ॥ नि० चू० १ उ० ।

चंकारअणुओन-चकाराजुयोग-पुं० । समहारेतेरतरेयमल-

मुक्त्याभ्याचयाऽवधारणयाश्चूरणाधिकवचनादियु, (स्था०)

(चंकारे सि) अत्रानुस्वारोऽस्मादधिकः, यथा-" सुखे

सचिचरे " इत्यादि । ततश्चकार इत्यर्थः । तस्य आनुयोगो

यथा-चरागः समहारेतेरतरेयमलमुक्तवचनान्वाचयावधार-

णयाश्चूरणाधिकवचनादियु इति । तत्र-(इत्युंओ सव-

ग्याणि य सि) इहचचे चकारः समुक्त्यर्थः कृतीनां हा-

यमानां चापरिमाणवतानुद्वयव्यवस्थितवारणार्थः । स्था० १० उ० ।

चंगवेर-चंगवेर-पुं० । काष्ठपात्राव, "पीए चंगवेरे व, मंगले

मयं लिपा । जंतलट्टो व मामी वा, गंदेवा व अन्नं लिपा " ॥

॥ ३७ ॥ ३७ ॥ ३७ ॥

चंगेर-चंगेर-औ० । महत्यां काष्ठपात्रां, रुद्रपाटलिकायां च ।

प्र० १ आब० द्वार । रा० । आ० म० । औ० । प्र० ।

चंचत-चंचत-वि० । मनोहारिणे, अ० ३२ अ० ।

चंचपुद-चंचपुद-पुं० । आघातविधये, "सुरचलणचंचपुदेहि

चरणिमलं अमिहणमायं" ॥ ३० ३ अ० ।

चंचच-चंचच-वि० । होले, आ० ।

चंचचलेन्द्राः-

गङ्गाजलजाये, सङ्गो मासो त होइ एकेवको ।

अणाईणो व होसा, विराहणा संजमावाए ॥

चञ्चलपुटो तपया-मतिचञ्चलः, अलचञ्चलः, आघातलः,

माघचञ्चलः । एतेषामेकैकस्मिन् सपुको मासः प्रायश्चित्तस्य । आ-

घातव्यस्य होषा विराचनासंयमं आत्मनि च । तत्र संयमविराचना-

मतिचञ्चलस्य स्वरितं गच्छतः पृथिव्यादीनां कायानामुपम-

ईयत् । आसंविराचना-प्रयत्नप्रयत्नकालदेवतानुसनादिका । एवं

स्थानचञ्चलादिष्वप्युपयुज्यामसंयमविराचना सक्रमा ।

अथ गतिस्थानचञ्चलौ साधवः-

दावहविभो गध्वे-चलो उ गध्वंचचो इमो तिविहो ।

कुडाई सर्द कुसई व, लसई व पाप वा बिच्छुई ॥

इह कवशब्दो दुर्गार्थवाचकस्ततोऽप्येवमिदं नाम दुर्ग-
गामी स गतिचञ्चलो ज्ञप्यते । स्थानचञ्चलः पुनरयं त्रिविध-
स्तथा-अस्ती निषण्णः सन् पृथक् हुकचरणादिभिः कुक्ष्य-
वादिशब्दात् सत्प्रभृतिफलसङ्केतकः स्यादिति । वाचाञ्च उ-
त्तरायेत्यादि विक्षेपाधीः । यो वा निषण्ण एवेति तस्मै नाम्नायति । २ । पादौ वा त्रिविधपति पुनः पुनः संकोचयति प्रसारय-
ति केचनैः ॥ ३ ॥

भाषाचपलमाह-

भासाचपलो चउहा, अमंति अस्तिर्णं अस्तेर्णं वा वि ।
असभाजोगमसम्भं, अणुहिंरं तं उ अममिस्वं ॥

भाषाचपलश्चतुर्धा-अत्यलस्रापी, असज्यप्रस्रापी, असमीक्षित-
प्रस्रापी, अदेशकालस्रापी वा । तस्मात्प्रस्रापितुं शीलमस्यत्यलस-
स्रापी, प्रथम अस्ति किं ५००० इत्याह-असदिति शब्देनाहोकिमशो-
भनं वा अस्तिधीयते । तच्चालोक्य-साधुषु असाधुषु ब्रवीतीति अ-
साधुषु साधुमित्यादि, अशोभनं गर्वादिद्विषये वचनम्-तथा-अस-
भायेष्वमसज्यप्रस्रापिधीयते, इह सजा एकजोपविष्टाश्चतुर्गुण-
मुवाच, तथा चोक्तम्-“अमस्यत्यलस्रापि, सभासवा, ज्ञेय सा
सभा नाम । जा पुन अविहिपलुहा, बुद्धिं सा ज्ञप्य मेहा ”
तथाः सभाया योयं यद्धनं तत् सज्यम् । तद्विपरीतमसज्यं
सकृद्वास्त चपलस्रापि । जकारमकारादिवाक्यकयं वा,
उत्प्रस्रापितुं शीलमस्यत्यलसज्यप्रस्रापी अस्ति इत्यादि अविचार्य कि-
मिदं पृथग्वरिचरं किं वा इहपरलोकावाचकमित्याद्यविमृश्य
यद्धति तन् वचनमसमाहितमुच्यते । तत्प्रसपनशीलाऽसमी-
क्षितप्रस्रापी ।

अथादेशकालस्रापिणमाह-

कज्जविचिं द्दुहं, जण्णं पुण्णं मए उ विष्ठापं ।
एवमिदं तु जविस्सति, अदेशकालस्रापिणी उ ।

कार्यविपत्ति कार्यस्य विनाशं दृष्ट्वा कश्चित् भणति यथा-
मया पूर्वमेव विष्ठापमिदं कार्यमेवं भविष्यति । यथा
कनविह साधुना पात्रं सेपितं ततो कजं सत् कुतोऽपि
प्रस्रापनां शयं ततः कश्चिदात्मनो दृष्टत्वं व्यापयन् ब्रवीति-
बदेवेदं परिकर्मयितुमरुचं तदेव नया ज्ञातं येदेदं निष्प-
न्नमपि ज्ञप्यते । एव एवं विधोऽदेशकाले अनवसरे प्रसपनशी-
लोऽदेशकालस्रापि । व्याख्यतश्चतुर्विधोऽपि भाषाचपलः ।

अथ प्रायचपलमाह-

जं जं मुयमत्तो वा, उदिहं तस्स पारमपत्तो ।
अथममुपमुत्तमार्थं, पट्टवगाही उ जावचने ॥

यद् यदावयकदग्धवैकालिकादिदग्धस्य भुनं सूत्रमयो वा उदिहं
प्रारुचं तस्यैवमपि वीप्सा गद्यते । तस्मै तस्य पारमपत्तः
सञ्चल्यप्यभुनङ्गमाणाभावादिपुनरपरापरास्तनकणां पट्ट-
वाहं तन्मप्यगनालायकत्वेकायायाकापान् स्वार्थलवान् स्वरु-
काया अहीतुं शीलमस्येति पट्टवगाही तुः पुनरर्थः य एवेतिधः
स पुनर्भाष्यपलो मततयः जनेवकारणं येन चञ्चलः प्रमपि
कुवाय ।

किं पुनस्तत्विद्याह-

वेधे सावय भोसह, लिखाई वाइ सेहनेसिराणो ।

आपरिवेचालमाह, तदुजययेप य विद्वयपर्व ॥

स्तेनजयेव आपरिजयेव वा हुतमपि गच्छेन्न दोषः । श्लाघो वा
कश्चिदाहस्तस्यैवचानवगमननिमित्तं शोभनमपि गच्छेत् । न च
प्राप्यञ्चलमाप्नुयात् (लिखाई इति) किञ्चित् आदिशब्दात्
इतिचित्तो यद्वाविह उक्ताप्रसक्त एतं स्थानचञ्चलत्वमपि कु-
तः । न च प्राप्यञ्चलमाप्नुयुः कश्चात् (वाइ लि) वादिनां
बुद्धिं परिमर्शितुमशक्यमपि द्रव्यात् । यथारोहमुत्तेन पोष्टालप-
रिक्ताजर्मतम्यामोहमार्थं “जीवा अजीवा मोक्षोवाञ्छति” इत्ये-
वरायः स्थापिताः । तथा शैकश्य एवकादिभ्यः सज्जनविधये
तं निमित्तं सञ्चलन्यमपि भणेत यमोद्दिष्टः स्वयमेव गण्यकि-
ञ्चन्य गच्छेत् । आचार्या वा कुनश्चित्तमादत्ताकोपरमन्तं ततो-
ऽदेशकालस्रापित्वमपि कुर्वात् । यथा-कुमाभमणा अमुकः संख
तोभ्युक्त आचको मम पुरत इहं ज्ञपति-यथा स्वकीया मुख-
वासेत्या ज्ञपनः संभाव्यते यतश्च मया पूर्वमपि विज्ञातमासी-
त् यथा कुमाभमणानामेवमाचरतामप्यहो भविष्यति । एवमु-
क्तं ते अस्तेकममेवैवोपरमन्तं । शालो वा केलिकन्वपादि कुर्वा-
णोऽपि न निवर्तते ततोऽत्र हितमपि द्रव्याप भाषित्वा निवारणी-
यः । आदिप्रहणाप्रत्यनीकादयो वा कल्पकवादिनायोः उपसम-
यितव्यः । तथा-तदुभयच्छेद इति कस्याचार्यस्य पुनं स्वप्र-
यो वा विघने तस्यांन प्रयापि तस्यामोदुनधीयमानस्य व्य-
च्छेदो भवति । अतः पूर्वार्थं शालमदं पतितमपि मुक्त्वा तत्तत्त
दुजयमप्येवमिति । यथाक्रमं गतिस्थानमावचनलेखं द्वितीयद-
मवसातम्यम् । एतन्नाथोक्तप्रकरणे कलाप्रभमेव यं गतिचप-
लावयस्तद्विपरीता ये गतिस्थानमावाचयितुमर्हन्त्यवचनलास्ते-
ऽस्य कल्पपचनयानुयोगमहेमति । गतं चञ्चलस्रापः ॥ १-
३० । अनवस्थितानिचितं, विरो० प्रज्ञा० जी० अनवचउले, जी०
विमुक्तस्थेयं, ज्ञा० १ अ० १ अ० चपलं, जी० ३० । नं ।
प्रश्न० । “चंचलज्ञाहे धरणीयां वेति भूय” उपा० २ अ० ।
चंचा-चंचा-ली० । “चञ्च” अण् । नक्षत्रिमते कटनेदे, (चञ्च)
“चञ्चव” इषाय कन् “मुप मनुष्ये” ॥ ३१ ॥ एव इति तत्क
(पाणि०) लुप् । तुणमपपुरुषं, वाच० । अमरचञ्चानादि अमरस्य
राजधान्याम्, ज्ञा० । स्था० ।

चंचुक्षिप-चंचुरित-अ० । प्राहुनत्वाच्चचुरितमित्यस्य चंचु-

क्षिपमिति । कुटिलगमनं, वी० ।

चंचूक्षित-अ० । चंचुश्चकचचुः तद्वहकतयेवार्थः उच्यते
उच्यताकारणं पादस्य उच्यते वा उपप्रदं पादस्यैव चंचूक्षि-
तम् । पादोत्थापने, “चंचुक्षिचसंस्तयपुलितयल्लकल्लसंचञ्च
गर्हणं” भा० ।

चंचुमालङ्घ्य-वि० । देशी-रोमाञ्चिने, कटप० १ कृष्ण । ज्ञा० ।

चंचुय-चंचुच-पुं० । अनापेक्षशायिणे, तद्वास्तव्ये मनुष्ये च ।
प्रच० २३३ द्वार । सूत्र० ।

चंच-चान्-वि० । कोधने, उत्त० १ अ० । ज्ञा० । आच० । आ०
क० । प्रवक्तव्यसहिते, स० । कोपान्धमाविधे, उत्त० १०
अ० । कोपने, चारजद्वयभाष्यगकर्तार, उत्त० १७ अ० ।
अपेक्षकोपे, पश्यभाषिणि, उत्त० १० अ० । रोपण, दृष्ट० ४
१ उ० । उत्कर्षणे, ज्ञा० १ भु० १ अ० । रौद्रे, उत्त० ३३ अ०
जी० । म० । स० । जी० । ज्ञा० । लीम, कटप० २ कृष्ण । ज्ञा० ।

मदनः । कर्कशे, स्था० ८ उ० । तित्तिद। हृत्ते, वमकद्वारे,
क्षैत्यमेवे च । पु० । अत्यन्तकोपे, वि० । बाच० ।

चंदकम्मा-चण्डकर्म-वि० । चण्डं कोपोक्ततया रौक्षाभिया-
नरसंविशेषप्रयतितत्वादिरीदृं कर्म समप्रचरणं वेयां ते ।
रीदृकर्मकर्तृषु, प्रथ० २७३ द्वार ।

चंदकशिप्य-चण्डकै, शिक-पु० । चीरस्व उपसर्गकारिणि क-
स्मिन्विस्ते, आ० क० कल्प० । आ० म० । आ० चू० । स्था० ।
(तत्कथा 'चिर' शब्दे)

चंदउजय-चण्डउज-पु० । 'अकलुषीति' नामप्रत्ययनगरस्व
माध्वलिकारुति, आ० क० । आ० चू० ।

चंददं-चण्डद-वि० । रीदृचण्डकमे, 'यावा एचंददंदा,
अपारिया विनिधया निरुक्तायाः । अमोति अकचारां, जेतु च
अनोति सुविशो वि' सूत्र० १ जु० १५ १०० ।

चंदपजोय-चण्डपजोय-पु० । मालवदेशमुपलब्धे उज्जयिन्या
नगराः स्वनामक्याते रात्रि, विशेष० । (उद्यमेन पराजयः 'उ-
द्यम' शब्दे द्वितीयभागे ७८३ पूछे उक्तः) उत्त० । सं० । आ० ।
आ० म० । अति० । (कास्मिन्पराजये क्षिप्रकालात् पराजयः ।
अस्मै मदनमउजयोः दानं च 'पुनरु' शब्दे)

चंदपिंगल-चण्डपिंगल-पु० । स्वनामक्याते चौरै, स चौरा-
जगणिकारक इति राज्ञा मारितः । आ० म० । आ० चू० । (तस्यैव
राजः पुनः राज्ञा जातिस्मरणेन स्वयं संवृष्ट इति जमोकार-
शब्दे उदाहरित्येन) ।

चंदमेह-चण्डमेह-पु० । अम्बारीवस्य प्रतिबाह्यैवस्य स्वनाम-
क्याते हृते, यः प्रजापतिस्तुनस्य विपुलबाहुद्वयस्य सभायामा-
विनः । आ० म० प्र० । आ० चू० ।

चंदरु-चण्डरु-पु० । स्वनामक्याते आचार्ये,
तत्कथा वैव-
तत्कथा वैव-

" उज्जयिन्यां चण्डकदुरिः समायातः स रोषप्रकृतिः
साधुन्यः पृथक् एकान्तस्थाने आसन्नं कर्के माप्नोकोपोत्प-
त्तिरिति चित्ते विचारयति । इतश्च इत्यस्तुनः कोऽपि नवपरि-
धीतः सुहृदपरिहृतस्नानाग्नय साधुत्वं वन्दते । कैश्चिन्नमिषैर्हा-
स्येन वाक् । अमुं प्रमादयता साधुं नवपरिधायिभाषय गुरुर्दं-
ति । तेऽपि गुरुसमीपे गताम् तथैव तदकम् । गुरुमिर्जुतिमानवेति
शोकं तेन नवपरिधीतेन हास्यादेव स्वयं नृतिरागीता गुरुमिषै-
हादेव गृहीत्वा तल्लोचः कृतः । सुहृदः निआस्तदा गताः तस्य
पु कृतलोचस्य सपुक्रमेनया अतः परं मम प्रभृतिवास्तु इति प-
रिणामः सम्पन्नः । ततस्तेनोक्तं केचित् सत्यं नृतः । अथ अन्यत्र ग-
म्यते । गुरुराह-अहो मिष ! साम्रतं रात्रिजोह अहं रात्री न
पश्यामि । तेन स्वस्वक्ये गुरुरारोपितः उज्जनामपेक्षे माग वद-
ता तेन गुरोः खेदं वर्यादितः क्षिप्तं तेन गुरुया अस्व गिरसि
वण्डमहाराः दृष्टाः । अस्मीं प्रनसि एवं विचारयति- "अहो भ-
हाराय मयेदृशं मनस्यार्था प्रापितः " इति सम्पन्नमावयतः तस्य
कवलज्ञानमुपपन्नं कवलज्ञानमवलंन समप्रदेशं एव वहन् गुरु-
मिषेव उक्तः-मारिः सार इति । कादृष्टाः समं बहजसि तेनोक्तं
मुष्मत्प्रसन्नदाय मे समं बहजन । गुरुमिषेः क्षिप्तं विचारयति-
पशं तव । तेनोक्त-ज्ञानमेव गुरुमिषेः प्रतिपादि अमतिपाति, वा
तेनोक्त-प्रमतिपाति । गुरुवस्तु इमं मया केवळं आश्रयितः इत्यु-

क्त्वा तच्चिरसि वण्डमहाराजोक्तकथिरमार्गं पश्यतः पुनस्तदुक्ता-
मर्थं कुर्वतः केवलज्ञानमाधुरिति विनातिशयेनोदोशोभयम् ।
इति चण्डकदाचार्यस्य कथा । वृत्त० १ प्र० । आ० क० ।
आ० चू० । पञ्चा० । इत्य० । चण्डकदाचार्याः शिष्यस्य स्कन्धे उ-
त्पत्तिवयं वसिता इति स्वयं नवेति प्रथमः । उक्तम्-अंतउत्तरा-
व्ययमक्षिप्तप्रमुखाक्षिप्तप्रमुखास्तुसारेण चण्डकदाचार्येण शिष्यस्य
कथितं स्वमप्रतो गमनं कुरु पञ्चास्तप्रतक्षितक्षिप्तचण्डकदाचा-
र्यास्तु पृष्ठतक्षिताः कस्मिन्निवृत्तप्रथं कथितमस्ति, चण्डिप्यस्य
स्कन्धे भुजां दत्त्वा वसिता इति १३ प्र० लेन० ३ उच्छा० ।

चण्डवसि-चण्डविष-पु० । चण्डं क्रुतिगति अत्यकालेनैव वृष्ट-
रीरम्यापकं विषं वस्य सः क्रुतिगति वृष्टरीरम्यापकविषयुक्ते सर्वे
हा० १ मु० ८ म० । उत्त० । म० ।

चंद-चण्ड-अ० । तथाविधमहत्त्वामेवनेषकोपादिमाकाश
एका चमरादीनां देहेच्छायां मध्यमायां पर्वीद, । प्र० ४ श० १
उ० । अ० । स्था० । गत्युक्तंवेत्यामुं रौद्रायां देवगती, प्र० ६ श०
१० उ० । तुर्गानायािकाभेदे, "उग्रचण्डा प्रचण्डा च, अण्डोमा
अण्डनायिका । अण्डा चण्डवती चण्ड-नायिकाप्यतिचण्डि-
का " चोरनामि गन्धर्व्ये, शङ्खपुष्पाद्रुमे, सिङ्गिनीकला-
याम्, कपिकन्याम्, आलुपराध्याम्, भ्रंतद्वयां च । नदी-
भेदे, पलासां चण्डवीर्येष्वात् तथायम् । कोपनायां क्षिया-
याम्, च । बाच० । उच्छायां ताम्राम्रप्रतिशयिण्याम् उत्त-
द्यायं वक्षुमन्त्रव्यायाम्, उत्त० १८ प्र० । "विपुला कलसा
पगदा चंदा जुहा तिश्वा दुपहिय सि " एक्यायां । विषा० १
मु० १ प्र० । विपुला ताम्रा अण्डा प्रगदा कदा । कर्कशा इ-
त्येवं सत्तया वृष्ट्या । अंत० ४ वर्ग० । प्रवरापरनामिकार्यं श्री-
वासुपुत्रस्य जितेन्द्रस्य शासनदेश्याम्, सा च इयामवर्णा तुर-
गवाहा च तुरैजा चरशक्तिमुक्तक्षिप्रकरुणा पुष्पगदायुत-
नामकरुद्रया च । प्रथ० २६ द्वार ।

चंदनिल-चण्डनिल-पु० । चण्डमारुते, अंत० १ वृत्त० । "चंदा-
निलपहपतिकषारानिवायपर- " प्र० ७ श० ६ उ० ।

चंदानर-चण्डानर-वि० । चण्डानरोह, विषा० १ मु० २ प्र० ।

चंदाल-चण्डाल-पु० । अ० । अण्डेन अममस्य चण्डेन वा
कलितः स चातिक्षुब्धचण्डालः । उत्त० १ प्र० । शुद्धय आ-
ख्यामृत्ये, आवा० १ मु० १ अ० १ उ० । उत्त० । "महत्वा क-
(तया वेस्ता, चंदाज्ञा अमुषाकला । एलि पाधेसिया सुदा, जे व
आरम्भानिस्तिवा " सूत्र० १ मु० ८ अ० । " रेवसरमनामो,
हर्षति जुडजीविशो । कुबेसा य कुबेविश, चोरा चंदाज्ञासुदी-
वा " ॥ १३॥ अमु० । क्रूरकर्मणि-वाच० ।

चंदालिय-चण्डालीक-न० । चण्डः क्रोचस्तद्राष्टलीकम् ।
यज्ञा-चण्डाले, चण्डाज्ञाजो जवं चण्डालीकम् । अमुननापये-
चण्डालकर्मणि, उत्त० १ प्र० ।

चंदिक-चण्डिक-न० । रौद्राकारकरणे, क्रोचकथाविशेषका-
यै, गौणमोहनायकर्मणि, स० ११ स० । म० ।

चंदिक्र-चण्डिक्रविपय-वि० । आतिशयं रौद्ररूपं संजा-
तमस्येति आतिशयितः संजातमातिशयं प्रकटितरीदृकरूपे,
अ० ७ श० ८ उ० । इत्य० । नि० चू० । विषा० । अंत० । दाक्षिणी-
ते, विषा० १ मु० १ प्र० । रोपयां नृते, नि० १ वर्ग० । आसु-

कवे चंद्रे कुरिय चंद्रिकाकवे मिशिमिसिमायोरिच " एकाधोः ।
छन्दः २१ अ० ।

चंद्रिका-वेखी-छन्दे, वे० न०-३ वर्ग ।

चंद्रिय-वेखी-छन्दे, वे० न०-३ वर्ग ।

चंद्रिल-वेखी-छन्दे, वे० न०-३ वर्ग ।

चंद्रिद्वग-चाण्दिद्वग-छन्दः । चक्रपरमये चक्रहीनके, छन्दः १
मु० ७ अ० ।

चंद्र (छ)-चन्द्र-छन्दः । ' चद्रि ' आह्लादे । निष् रक्त । " न-
र्वच सवराचन्द्रके " ॥ ८ । २ । ३६ । इत्यचन्द्रपर्युदासाक्ष रे-
कस्य ह्रस्वः । ' चन्द्र ' संस्कृतसमास्यं प्राकृतवाक्यः । अथ " के रो
न वा " ॥ ८ । २ । ८० ॥ इति विकल्पो न भवति । निषेधसमा-
मर्शनात् । संस्कृतस्य तु वा रज्जुश्च ' चन्द्रो ' चन्द्रो " ॥ ३० । २
पादः । " चन्द्रोऽन्तो वा " ॥ ८ । २ । ३० । इति परसक्यो वा ।
आ० १ पादः । उभोतिष्ठायांमिन्दे, स्यात् २ डा० १ ड० । अ० ।
छ० । शस्त्रपदे, छी० । चन्द्रः शशी निरुत्तर उद्युपतिः रजनी-
क इत्येवमधिक्यव्यवस्थायाः । आ० मू० १ म० । आ० म० ।
मन्त्र० । स्या० । छ० । मन्त्र० । म० । मन्त्र० ।

तस्य पूर्वपरचरसमासमवधारयता-

तेषां कालेषु तेषां समर्थं रायगिद्धे नाम नगरे गुणसि-
न्हाय चर्य भेषिण राया, तेषां कालेषु तेषां समर्थं सामी
समी सहे । परिता निगया, तेषां कालेषु तेषां समर्थं
चन्द्रो जोहसिन्दे जोहसराया चंद्रवैसप निभाये सभाय सुह-
म्याय चंद्रसि सीहासयति चरहि सामाणियसाहसि-
दि० जाव बिहरति । एवं च यं केवलकपं जंजुदि द्वि वि-
चलेषु ओहिषा आभोषयाये जासवे पासिचा समर्थं
जगवं महावीरं जहा सूरियाये आनिओमिं सपाविचा०
जाव सुरिदाजिनमणमोमं करेचा तमाणसियं यथापि०ति
सुस्तरा यटा० जाव बिउज्जया । नवरं जेयणसहसं विरियं
अक्तेवद्विनोयणसमृसियं महिदृज्जये पणवीसं जोय-
णसमृसिते ससं अहा सूरियायसत् ० जाव आगने ओहविहं ।
सहेव० जाव पदिगवे । म० ३ वर्ग । स्या० ।

(' चन्द्रस्य अग्रमहिष्यः ' अग्रमहिषी ' शब्दे प्रथमनागे १७१
पृष्ठे उक्ताः) (अनुनासकसूत्र्यादीनाम् ' जोहसिच ' शब्दे)
(अनामदायायोगः ' चन्द्रनामायास्थापौष्यासीयांगान्नाम-
सकस्यता ' जंग ' शब्दे,) (अग्रं चन्द्रस्य ' अग्रम
' शब्दे प्रथमनागे ७६१ पृष्ठे ऊर्ध्वयम्) (अग्रनासमय कनि
सूर्याः कति चन्द्राः सर्वलोकमवतासयति इति ' जोहसिच
' शब्दे) " दो चंदा इह (अर्धद्विप) चतारि व सागरे जगन्तोप
यावयकांवे दिवे, बारन चंदा व सूर्याय " स्यात् २ डा० ३ अ० ।
(चन्द्रसूचीनां संख्यां जम्बूद्वीपादिशब्दे १०,) (चन्द्रसू-
चीनामाशुचय ' माउदि ' शब्दे द्वितीयनागे १० पृष्ठे उक्ताः)
(उक्त्वस्य ' जोहसिच ' शब्दे) (चन्द्रसूत्रादादिचन्द्रिकादि
च सूर्यस्यैव ' सूर ' शब्दे त्रैयम्) (चन्द्रोपपातः ' चक्रपाय
' शब्दे) (' चन्द्रः द्वितीयनागे ' उ० ' शब्दे १८३ पृष्ठे उक्ताः)

(काममोयी ' जोहसिच ' शब्दे चन्द्रस्य) (' चन्द्रस्य गति-
परिमाणम् ' मंदाक्ष ' शब्दे) (अनामदायकस्यता ' जोहसिच ' शब्दे)

चन्द्रस्य परिचारा-

एगमेगसस यं भेते । चंद्रस्य केवडा महुमहा परिचारा?,
केवडा आ चक्रसत्ता परिचारा?, केवडा तारागणकोडा-
कोडाओपणसाओ? गोडमा । अष्टमीदिमहुमहा परि-
चारा । अष्टमीतिं गणसत्ता परिचारा । गण्डिसहस्रसाई
चक्रसत्ता तारागण कोडाकोटीं पणसा ॥

एकैकस्य भद्रम् । चन्द्रस्य कियन्तो महाप्रहाः परिचारा? । तथा
कियन्ति महाप्रणि परिचारा? । तथा कियन्त्यस्तारागणकोडाको-
ट्याः परि चारयुनाः प्रहासाः । जगवानाह-नीगम । महाप्रणि-
महाप्रहाः परिचारा? अष्टाविशतिमं प्रहाणि परिचारा? चन्द्रसि-
हकाणि मवशतामि । पञ्चसप्तशतानि पञ्चसप्तत्यधिकानि तारा-
गणकोडाकोटां परिचारायुनानि प्रहसानि । यद्यप्यत्र यन् चन्द्र-
स्यैव परिवारनयोकास्तथापि सूर्यस्यापीन्द्रावादेते एव परि-
वारतयाऽवगन्तव्याः समवाङ्मनावाभिगममवबुधवादे तथा-
स्यात् । अ० ७ वच० । स० । (एवंचन्द्रमसः पञ्चविचारः
' पञ्च ' शब्दे) [युगमध्ये चन्द्रसूर्याः ' युग ' शब्दे]

वर्णकः-

ससिं च गोलीरफेगदगरययकलसर्पनुरं । सुनं हि
अनयणकंते । पदिपुष्टं । तिमिरनिकरयणगुहिरवितिमि-
रकरं । पमाखपन्वन्तरायसेहं । कुमुप्रवणविनोहं । निसा-
सोहमं । सुपरिमहद्वपणतलोवमं । हंसपडुनं । जांसमुड-
कनं । तमरिपुं । मयणसरायूरं । समुद्रदगूरं । कुम्भणं ।
जम्बूद्वयवज्जिअं पाण्डिं सोसयंतं । पुणो सोयसाकृवं ।
पिच्छदं । सा गणमंजलाविसालसोयमंक्रममाणातिज्ञमं ।
रोहिणिमणदिअयवज्जहं । देवी पुकृवंदं सपुहसंतं ॥ ३० ॥

" ससिं चेत्यादि " ततः पुनः सा विशाला देवी षष्ठे स्वर्गे शशि-
नं पश्यति । अथ कीदृशम्-(गोलीरं ति) गोलीरं चेतुद्वयं जेजं प्र-
सिद्धं वक्रजालं जलकपाः (रयकलसः) रजकलसो
कल्पतः तज्ज्यापहृदम् उज्ज्वलम् । पुनः किंविशिष्टम्-(सुमं ति)
क्षुम् । सौम्यदपुनः किंविशिष्टम्-(हिसनयनकंते) अथ लोका-
नाम इति शेषः । ततश्च-लोकानां हृदयनयनयोः कान्तं वज्जयम् ।
पुनः किंविशिष्टम्-(एकिपुनं ति) अतिपूर्णं पूर्यमासीत्कम् ।
पुनः किंविशिष्टम् " तिमिरनिकरय्यादि " तिमिराणां अन्ध-
काराणां निकरेण सज्जहेन (सण ति) यना निषिद्धा गम्भीरा ये
वनगङ्गाद्वयः तेषां च अन्धकाराभाकरं वनगङ्गास्तिनाम्भका-
रनाशकम् इत्यर्थः वज्जयम् " तिमिर तिमिरलसादयुष्मा-यदि
रविरस्मिन्मिन् स्वतस्तः किम् । कलपाति न पुनो महामहोमि-
स्फुटनरैरविनाम्निरिहामिपुनम् " ॥ १ ॥ पुनः किंविशिष्टम्-पमा-
अपकलनरायसेहं । प्रमाणपत्ती वपमासाविमानकारिणी यी
यत्ती शुक्रकण्ठ्यपत्ती तयोः । (अतः सि) अन्तर्मये पुरिमिमायाम् इत्य-
र्थः तत्र (राव ति) राज्ञस्यः सोमनामाः लंकाः कला यस्य स
तथा तम् । पुनः किंविशिष्टं शशियन्-कुमुप्रवणविनोहं गो-
द्वयनामं चन्द्रोपपातकमवबुधनामं विषोयकं चिकाराणं वतः

"दिवकरतापस्याय-मपससूक्ष्मिणि कुमुदगङ्गायाम् । उडस्यु-
रद्वयवरीणिनि-कान्तितुषारासकतस्पर्शितम्" ॥३॥ पुनः किंविशि-
ष्ट्य शक्तिमम्-(नितासोदहं ति) मिश्राशोभकं रात्रिशोभाका-
रकम् । पुनः किंविशिष्ट्य शक्तिमम्-"सुपुष्पिणम्" स्यादि । सुप-
पुष्पं लम्प्यक प्रकारेण शक्तिमिना उडस्यशक्तिं यत् इत्येकतलं
तेन उडमा वक्ष्य स तथा तम् । पुनः किंविशिष्ट्य-(हंसपुङ्खम्) ।
इसवत् पङ्क्तयेन उडस्यवचनमित्यर्थः । पुनः किंविशिष्ट्य
शक्तिमम् (जासमुज्ज्वलमनं) ज्योतिषं मुज्ज्वलमनम् । पुनः
किं विशिष्ट्यम्-(तन्मयं पुरं) आचारकावैरिष्यम् । पुनः किं
विशिष्ट्यम्-(मयजसरापुरं) मज्जस्य कामस्य शरापुरमित्थ
तुषारामित्थ, कामयो-यथा अनुवेदः तुषारं प्राप्य मुविदं
मिश्रं सुपुष्पं किं विशिष्ट्यं कुर्यं यमोपपि यमोदपि प्राप्य
मिश्राद् जासम् यमोपपि यमोदपि प्राप्य । पुनः किंविशिष्ट्य-
"समुद्र" इत्यादि । समुद्रोदकपूरकं अग्नियेषोवावर्कमि-
त्यर्थः । पुनः किंविशिष्ट्यम्-(कुम्भस्य इति) कुम्भस्यकं व्यस्यम् ।
इदंशम् (इदंशविजयिते) इत्येतन्म प्रायश्चलनेन राहितं
कर्म विरहीणीहोक्त इत्यर्थः । (पादपि सौम्यतः) पादः
किरपि शोभस्यं बियोगितुःकस्य इत्यर्थः । यतः- "रजनि-
माय । मिश्रावर ! कुम्भे ! , विरहिणो रुधिरं गिबलि भुवम् ।
उडयतोऽप्येता काममप्याया, तथ कथं य तके तनुतासुम्" ॥ ३ ॥ " (पुनोति) पुनःपुनोति कुरि योजितः । पुनः किं-
विशिष्ट्यम्-(सोमचारकम्) यः सोम्यः सन् चावकरो
ममोहरकः तम् । प्रकृत इति क्रियापदस्य (सा) प्रशंसा ।
पुनः किंविशिष्ट्यम्-(गगनमन्दलं ति) गगनमपदस्यैव
आकाशतन्त्रस्य (विसालं ति) विशालं विस्तीर्णम् ।
(सप्तमि ति) सोम्यं तुष्यगकारं (संकममागं ति) संक-
मस्यानं वसन्तस्यानं पर्यवधिं निलकं तिलकमित्थ शोभाकर-
स्याम् । पुनः किंविशिष्ट्यम्-" रोहिणीयमे" स्यादि । रोहिण्या-
श्चा-क्यज्जनायाः (मयति) मयजिज्ञासं तस्य (दिव्यव ति)
दितरो दितकारो गणपतिस्तमोदरासाय इति ह्यति विशेष-
यम्य । दिवशः । वज्रं ति) वज्रजो वस्तव इयं कविसमयापे-
क्षया । सम्यया-रोहिणी किम् नम्रं नम्रमप्यप्योक्त स्यामिसे-
वकमाय एव लिख्यते प्रसिद्धः । न तु क्तिर्भर्तृभावः । (देवां)
विशाला पूर्णकाम्यः इव विशेष्यम् । (समुद्रकतं) ज्योत्स्नया
शोभमानम् ॥ ३४ ॥ कव्यं ३ कृष्ण ।

अमृतमसो वृद्धिः—

ता कहे ते चंदमसो बरोबर। आदिताति बदेजा।
 ता अडे पंचाशीते मुमुक्षुसते तीसं च बावडिभाग मुमु-
 क्षस्त आदितातिबदेजा। ता दोसिणापकसावो थं अं-
 धकारपकलं अयमाथे चंदे वचारि बायाले मुमुक्षुसते
 ठायालां।सं च बावडिजागे मुमुक्षस्त जाहं चंदे रळति, तं
 जहा-पधमाते पधमं जागं जाव पण्णरसीते पण्णरसम-
 जागं वरिसे समप चंदे रचे भवति। अत्रसे समप चंदे
 रचे य (वरचे य वचति। इयं थं अयमावास एत्थ थं पधमे
 पध्मे अयमावासा। ता अंधकारपकसो थं दोसिणापकलं अ-
 यमाथे चंदे वचारि बायाले मुमुक्षुसते ठायालां।सं च बाव-
 डिभागे मुमुक्षस्त जाहं चंदे विरळत। तं जहा-पधमाए पधमं

ज्ञाने० जात्र पञ्चदशीय पयस्वरमं भागं । चरिमे समग्र चैदे
विरसे जयति । अग्रसेसे समग्र चैदे रसे य विचय भवति ।
अग्रं यं पुष्टिमासिणी । तत्त्वं स्वमु द्भातो वावडिपुष्टिमातो
वावडि अग्रवासातो पञ्चपातो । वावडि एष कसिया भिराग ।
एष चड्ढीसे पञ्चसिते एष चड्ढीसे कसियारागस्य ता
वावडिपायं पंचपदं संवचरायं तस्या एषयं चड्ढीसेयं
सतेयं छणमायं वति तायं परिचा असेसेजा देसरागविरा-
गसता चरंतीति मक्खाता । ता अग्रवासातो यं पुष्टिमासि-
णी चचारि बायसे मुद्रुचसते छाताडीसे वावडिभागे हु-
द्रुचस्य भाडिहाविचैदेजा । ता अग्रवासातो यं अग्रवासा
अछांपासीने मुद्रुचसते तीसे च वावडिभागे मुद्रुचस्य
आहियाति वदेजा । ता पुष्टिमासिणीतो यं अग्रवासा चचारि
बायसे मुद्रुचसते तं वेव ता पुरियामासिणीतो यं पुष्टि-
मासिणी अछांपासीने मुद्रुचसते तीसे च वावडिभागे
मुद्रुचस्य आहियाति वदेजा । एस यं एवएष चैदे भासे
भासे । एसयं एवतिर एसमे भ्रमे ॥

“ता कदा ते” इत्यादि ‘ता’ इति पूर्वेष्वम् । कदां केन प्रकारेण त्वया भगवन् । अन्धमसौ वृक्षवद्बुद्धी प्राचयाते इति चेत्तद ? किमुक्तं न ज्ञाते-किमनं कालं यावत् अन्धमसौ बुद्धिः कियत्तं कालं यावद्वपुश्चित्सन्धया भगवन् । आख्याता इति चेत्तद । एष-मुक्तं भगवान्वादि ‘ता अष्टे’ इत्यादि ‘ता’ इति पूर्वेष्वम् । अष्टौ मुहूर्ते शतानि पञ्चाशोऽप्यधिकानि । एकस्य च मुहूर्तस्य त्रिंशत् तादादिभागान् वाचस्पत्यवद्बुद्धी समुदायेन आख्याते इति चेत्तद तथा वृक्षस्य अन्धमसौ तस्य मये एकस्मिन् एके अन्धमसौ लू-खिरकस्मिन् वापवुकिः, अन्धमसौ तस्य च परिमितामृतनि-शातुषाभिनिम्नम् । एकस्य च रात्रिनिम्नस्य द्वाविंशतादादिभा-गानां रात्रिर्द्वि-च । किशुर्मुहूर्तसंकरनाथंमेकोनत्रिंशता गुण्यते जातान्मष्टौ शतानि सप्तत्यधिकानि ८७० मुहूर्तानाम् । वेदेषु च त्रादितिभागा द्वाविंशदस्य तेषुपि मुहूर्तसंकरना भगवत्तस्यै त्रिंशता गुण्यन्ते जातानि नवशतानि पञ्चविंशत्यधिक १६० तेषां प्राचयाते नामो दिग्गवे ह्यन्वाः पञ्चदश मुहूर्ताः १५ ते मुहूर्त-राशौ प्रक्षिप्यन्ते जातानि मुहूर्तानामष्टौ शतानि पञ्चाशोऽप्यधि-कानि [८८५] शुभाशुभद्वयम् । किशुर्द्व्यविंशता गुण्यते तस्य, पञ्चदश प्रतिविंशतायावदोषार्थं वैकिश्वस्य स्वपञ्चम् । “ता हेरिसि-पयस्कातोऽम्” इत्यादि । ‘ता’ इति पूर्वेष्वम् । अतोऽस्यापञ्चकाः पञ्चः अतोऽस्यापञ्चः शुक्लपञ्चकः स्यात् । तस्मात् अञ्चकारपञ्चमयामो गण्यन् अन्धः अन्धारि मुहूर्तशतानि त्रादितिभागा द्वाविंशत्यधिकानि, बह्वन्धाराशुतं च त्रादितिभागान् मुहूर्तस्य वाचस्पत्यवद्बुद्धी गण्यतीति प्राचयेत्तम् । यात्रि पञ्चदशसंख्यानि मुहूर्तशतानि यावत् अन्धो राहुनिम्नप्रमया रज्यते कदां राज्यते इति । तत्रैव रागप्रकाशं तच्छयेप्यादिना प्रकटयति प्रथमार्थं प्रतिप-न्नहृत्पात्रं तिष्ठौ हरिसमाज्युक्त्यां परिपूर्वै बधनं पञ्चदशं नानं वाच्यं रज्यते । द्वितीयायां परिसमाज्युक्त्यां तिष्ठौ तिष्ठौ द्वितीयं पञ्चदशमन्यं वाच्यं । तत्रैव वाच्यं पञ्चादशं तिष्ठौ परि-समाज्युक्त्यां परिपूर्वं पञ्चदशमन्यं वाच्यं तदाद्यं च पञ्चादशः तदाद्यं पञ्चमस्यै अन्धः सर्वस्यैव पञ्चविंशतमज्यया रज्ये नञ्चति

दे वायवसिचंदं पशिहाय खड्डो वधेणं० जाव खड्डो मंदस्त्रेणं
एवमेव समयावसो । जो अमर्हं निगंथां वा निगंथी वा०
जाव पव्मति ए समये हंणि त्वंती ए एवं शुची ए गुची ए
अजमेवेणं मधवेणं लावेणं सधवेणं तवेणं धिया ए अ-
किषणया ए बंनचेरवासे थं तयाणंत्वं व थं हंणितरा ए
त्वंती ए जाव हंणितरा बंनचेरवासेणं एवं खलु एएणं क-
मेणं परिहंयमाथे परिहंयमाणे खड्डे त्वंती ए० जाव नडे-
बंनचेरवासे थं से जहा वा सुकपलसस्त पाकिवयाचंदे अ-
वावासाचंदं पशिहाय अहि ए वधेणं० जाव आहि ए मंद-
स्त्रेणं तयाणंत्वं व थं बीया ए चंदे पाकिवयाचंदं पशिहाय
अहियतरा ए वधेणं० जाव अहियतरा ए मंदस्त्रेणं एवं खलु
एएणं कमेणं परिवहंमाथे०२ जाव पुष्पिमाचंदं वाडवतिचंदं
पशिहाय पकिगुएथे वधेणं० जाव पकिगुथे मंदस्त्रेणं एवमेव
समयावसो० । जाव पव्मति ए समये अहि ए त्वंती ए० जाव
बंनचेरवासेणं तयाणंत्वं व थं अहियतरा ए त्वंती ए० जाव
बंनचेरवासे थं एवं खलु एएणं कमेणं परिवहंमाथे० २ जाव
पकिगुथे बंनचेरवासे थं एवं खलु जीवा वड्ड वा हायंति
वा एवं खलु जंतु । समणेणं जगवया वड्डावीरेणं० जाव सं-
पचेणं दसमस्त लायभयगुस्त अयमठे पक्षे चै विविदि ॥

अथदशमं विविपते-अस्य वायं पुंवेख सह संवसतः । अमस्त-
राययमे । विरतिचयशुच्यं वधयतिमोरनयंततपुकाविह तु गुण-
हानिबुलकृपाचनयाः प्रमाद्यप्रमादिनरतिधीचेते । इधेवं
संवसमिर्हं सर्वं सुगमं कवरं जीवानां कृम्यतोऽनन्तत्वेन प्रदेयत-
श्च प्रदेयकमसंयताप्रदेयमेवाव्यक्तपरिमाणत्वात् चक्रेत्तं गुणै-
र्हायंते च । देवैश्च अनन्तरिर्हंशस्वेन हानिमेव तावदाह-“से
अहंन्यादि” [पशिहाय ति] प्रणिधायाम्भय वधेन शुक्लताल
हानेन सौम्यतया सुखदर्शनीयतया स्निग्धतया कृपतया का-
म्या कामनीयतया दाप्या हीनेन वस्तुप्रकाशनेनैवयैः [सु-
धी यति] युक्त्या आकाशशयोगेन खंडेन हि मण्डलेनास्वतर-
भाकारसंयुतम पुनर्गोचरं स्पृष्टव्यमेति त्रायाया जलादौ प्रतिवि-
म्बलक्षणा शोभया वा प्रजया वा कृमनसमये वुतिस्फुरण-
तया [मोयाय (च) मोजसा दाहापनयनादिस्वकायपरणुक्त्या
अहयया किरणरूपया मण्डलेन वृत्ततया काम्यादिगुणहानिश्च
कुशोन्नत्यंगत्वं शुक्लामयंयुगपत्सामप्रतिदिनं प्रमाद्यदंसं-
नाकषाविषयात्रिभावरकृम्यं द्वायश्च जवतीति । गुणवृद्धि-
स्त्वेन द्विपथ्यादिनि । एवं च हीनप्रमाणां जीवानां न बाधित-
तत्त्वं निर्वाचसुखस्यावासीरित्यनयैः आह च “चंदो व्य कालप-
क्षे, परिहाय पय पयमायपरो । तयो ङाभरतिगघर निरंगणो
वि न इधियं लहइ ” ति । गुणैर्वंदमानां तु वाग्मत्तायां वा-
ह्रेयं इति । विशेषयोजना पुनरेवम्-

“ लह चंदो तइ लहइ, राहुवराहो जहा तइ पमाओ ॥

वण्णइगुणगणो जइ, तहा कमाईसमयचय्मो ॥ १ ॥

तुणो चि पइदिचं जइ, हायंतो लवहा समीनस्स ।

तइ पुव करिचो दिण, कुलीलसंलग्गिमाईहं ॥ २ ॥

अविषयमाओ लाइ, हायंतो पइदिचं कमाईहि ।

आयइ मचचरिओ, तओ कुक्काई पावाइ ” ॥ ३ ॥

तथा-“हीणगुणो वि कु हांतं, सुइ गुडजोहो अविषयसंयोगे ।
पुक्कसुको आयइ, विवज्जमाणे ससहरो व्य ॥ ४ ॥ इति ।

हा- १ सु० १० अ० । [संस्थाने ‘आहसिय’ शब्दे] जिनइहस्य
आवस्य स्वनामचयाते वधे, कटप० १ कृष्ण । कवकस्य पव-
तस्य इक्षितः सप्तमं कूटे, झी० । आहहादजनकचयमात्रे,
कपूरे, स्वयं, अले, कास्पिय, पुं० । विसर्गवर्गे, ‘वाहि’ गु-
हो रक कमनीय, जि० । मयूरपिच्छे, मेवके, हे० । शालग्र-
काफले, सुगंधिराजकृते, एकाहे वा । वाच० । वाकिपात्तार्ता
म्योतिष्कावामिन्के, स्वा० १ जा० १ उ० ।

चंदम-चन्द्र-पुं० । ‘स्वायं कक्ष वा ” ॥ ८ । २ । १६४ ॥ इति

स्वायं कः । वासिने, प्रा० २ पाइ ।

चंदस्त्री-देशी-मयूरे, दे० मा० ३ वर्गे ।

चंदउ-चन्द्रतु-पुं० । चन्द्रसम्पन्धिनि श्रुतौ, म्यो० १४ वाडु० ।

(‘उड’ शब्दे चित्तिप्राप्ते ६२२ पृष्ठे वक्तव्यतोका)

चंदकत-चन्द्रकान्त-वि० । चन्द्रप्रभे, प्रा० म० प्र० । चतुर्थे,

देवशोकस्य, स्वनामचयाते विमाने, स० ३ सप्त० । वाच० ।

चंदकता-चन्द्रकान्ता-स्त्री० । माधाराधिपतेः शतवत्सनामरा-

जस्य कामायाश्च, महावत्सस्य मातरि, प्रा० क० । चतुष्पत्तो

क्षितौ वक्रुलकरस्य पन्थाम, प्रा० क० । प्रा० म० । स० । प्रा०

चू० । ति० । स्वनामचयात्तायां नगध्वी च । यत्र विजयसेने

नामराजा आसीत् । कटप० १ कृष्ण ।

चंदकति-चन्द्रकृति-पुं० । सारस्वतटीकाकारके नागपुरी-

वतपागञ्जाकार्ये वा ज्ञातस्तुतिशब्दे, अ० ६० । विमलसुरिग्रन्थे,

धर्मचोषाचार्यस्थोपनिष्ये, अ० ६० ।

चंदकुमार-चन्द्रकुमार-पुं० । मधोपपातहेतिसिंहस्य पुष्पी-

चन्द्रनामके कुमारं, च० २० ।

चंदकुल-चान्द्रकुल-न० । श्रीवज्राधेयिष्यवज्रसेनसुरिग्रन्थे-

चन्द्रसुरिमर्गतकुले, मूलकाद्रुकुलस्याजनि च तत्तन्मन्त्रसुरिः ।

ग० ४ अष्टि० । हा० । ती० ।

चंदकूट-चन्द्रकूट-न० । चतुर्थदेवलोकास्य विमाने, स० ३ सप्त० ।

जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पदैतस्य पश्चिमेन कवकधरे सप्तमे स्वना-

मस्यात कूटे, स्वा० ० उ० ३० ।

चंदकेउ-चन्द्रकेतु-पुं० । अथोप्याधिपतौ स्वनामचयाते राक्षि, दर्श० ।

चंदग-चन्द्रक-पुं० । चन्द्र इव कायति कै-क । मयूरपुच्छस्ये

चन्द्राकारे पक्षीये, मयूरः । नखे, मत्स्यमेवे, सितमरिचं, न० ।

शिरग्वीजे, न० । नामदक्षिणावर्तममदृष्टकालः क्षमस्यानिर्गच्छ-
वर्धमुक्षराप्रमाय तनो मयूरकुण्डिकागतनेलास्त-प्रतिविम्बितग-

गनस्याधोमुखपुत्तालिकावामलांघने, तं० । ह० ।

चंदगणि-चन्द्रगणि-पुं० । स्वनामके सुमतिवाचकशब्दे, देन

विक्रमसम्पत् ११३१ श्रीवीरचरित्रनामा ग्रन्थः धर्मयदेवसुरि-

ग्रन्थेः प्रसक्तवाचर्यैः विरचितः । अ० ६० ।

चंदगवेज्ज-चन्द्रकवेज्ज-न० । चन्द्रकवर्षे वेधं चन्द्रकवेष्यइ ।

प्रातु० । म्यो० । पावाचं, तद्वद्वुराराप्ये अनशने, च । जि०

चू० ११ उ० । ह० । स० । ह० प० ।

चंदगुप्त-चन्द्रगुप्त-पुं० । सौम्यप्रामसंज्ञाते वायव्येन मन्दराज-

सिंहासनमारोहते स्वनामधेयते पादमिषुकराजनि, मा० ५० ।
अन्धका वैद्य-मन्त्रराजकथितं आधिक्ये नन्दावधं मन्त्र-
मिश्रण -

॥ श्रीवैष्णवे स नाम्नांवा-स्परिमात्राकथेयमात्र ।
तत्र भागवतेः पुण्या-अन्धकायंऽति शोभः ॥ १३ ॥
पुत्रः परिमात्रं तत्पुत्रं, सोऽप्युक्तं वेदसमर्पकम् ॥
शोभं प्रप्राप्त्यन्धका, स्वधर्मोत्तरमन्त्र ॥ १४ ॥
तत्र राक्षसिने जाते, कारितः पदमण्डपः ।
धृत्वा स्वाज्ञं च पुत्रेण, रसवद् कन्धयोगिना ॥ १५ ॥
मन्त्रोपपन्नो अन्धे, तन्नामधेयं सा सुता ।
किंचन विभिन्नं बंधं, क्षीरातलीकृष सा पत्नी ॥ १६ ॥
उपचारांप्रपन्नं मातुः, जिह्वासाक्षात्पुत्रमात्र ।
पुत्रोऽस्या शोभं पुत्र-अन्धकात्पुत्राभिप्रायऽमन्त्र ॥ १७ ॥
पुत्रं स कन्धोपपन्नं-सिंहं चाप्यधिप्रायः ।
अन्धगुप्तोऽन्धका रमे, राजयोग्याऽन्धकेः समग्र ॥ १८ ॥
आधिक्योऽप्यन्धकाः मेघवा-भायमे देहि किंचन ।
ऊचे युदाय सा यत्ना, हंता कोऽपि न-पुष्टनः ॥ १९ ॥
ऊचे किं तं न ज्ञानसि, वीरजोऽपि वक्ष्यधरा ।
तन्मुक्त्वा अन्धितुंको, तेजोऽस्यैव युपचितम् ॥ २० ॥
पुत्रं कस्यावयुधेऽन्धे, परिमात्रसुरेयकः ।
पुत्रं सोऽहं परिमात्र मोः, कुत्रे त्वां सत्यमुत्तुजय ॥ २१ ॥
आधिक्यवत्तं युदायाऽती, लेप्यं स्वर्वीरमेलयत् ।
करोष पादलां पुत्रं, मनो मन्धेन सोऽनयात् ॥ २२ ॥
दृष्ट्वाप्यन्धकायात्तं, श्रीयं पद्मपदंऽकृषत् ।
स्वयं च रजको जातः, पुष्टनेनेदमुक्थिवात् ॥ २३ ॥
श्रीयः पद्मसद्वैधः, तं दृष्ट्वासीवैवाद् द्यात् ।
आधिक्यवत्तं सत्यप्रायः, मुक्ताऽसि मोक्षकेऽप्युक्तम् ॥ २४ ॥
यान्ति वाचजले ताव-आधिक्येन हतोऽसिना ।
अन्धगुप्तमयाकाशं-विरोऽप्यन्धं पञ्चायिते ॥ २५ ॥
पुष्टोऽसिन्त्यं यद्वान्न, मयाशिष्टं तत्रा त्वया ।
किं दधे सोऽप्यन्ध-मेघवर्धेयं शोभनम् ॥ २६ ॥
ज्ञातं तेनाथ योग्याऽयं, न मे अन्धिचरस्यती ।
श्रीयं पुत्रात् मुक्ताऽयं, आधिक्योऽप्यन्धकायात्तम् ॥ २७ ॥
सा ज्ञातीन्धोऽपि नो मुक्तं, विप्रस्य बहिरीयुवः ।
विषाद्योऽप्यन्धकाया, दधेयन्धगुप्तायाः ॥ २८ ॥
शोभितया अन्धगुप्तं, भाग्येऽप्यन्धं मनो जिनि ।
आधिक्यो निहितमन्त्राद्, वृत्तायाम्ऽमेवोत्तमे ॥ २९ ॥
विशेष्यं कथ्येयं, दधेयः सितेयैवे कतः ।
तत्तुं अविवा कस !, आधिक्यशराशोऽसि किम् ॥ ३० ॥
पुष्टाऽप्यन्धकायात्पुत्रं, पुष्टते पायैतदनतः ।
कटेऽभिभवः सोऽप्यन्ध, कृतकं पततः पुष्टम् ॥ ३१ ॥
प्राज्ञाभावात्किमुक्तसा, शो मन्धे इमां नमज्जतुः ।
वपतिर्न न कुत्रे तद्, प्रविष्टोऽप्यन्धकायात्तम् ॥ ३२ ॥
विषाद्योऽप्यन्धकाया, ज्ञाताया पतत्यतः ।
प्राज्ञायात्पतितः, अन्धे तत्पुत्रं ज्ञात् ॥ ३३ ॥
कथं ज्ञान्यां ततो विप्रस्य, पादलां पुत्रपत्तनम् ।
अन्धो वायव्यमन्ध, आधिक्योऽप्यन्धकायात्तम् ॥ ३४ ॥
अन्धालीकरते तद् रमे, सर्वमन्धाय निरतर ।
अन्धः त्रिषां सुतां रमेका, कथं मन्धाय निवेयी ॥ ३५ ॥
अन्धगुप्तं प्रविष्टम्, कथाऽप्यन्धकाया सताम् ॥

ऊचे बाहीति. सोऽतीर्णः, अन्धगुप्तं ययौ ॥ ३६ ॥
प्राज्ञा न कारकात्तस्या-मन्धोऽप्यन्धं विप्रस्ययत्तम् ।
शकुनामौवेनेऽप्यन्ध-आधि रायं न वायव्यात् ॥ ३७ ॥
गन्धाऽप्यन्धः सोऽप्यन्धकाया, तं च मुक्त्वा आधिप्रायः ।
अन्धको विप्रस्यति, ज्ञातायात्पतितम् तम् ॥ ३८ ॥
स नन्धो कर्तव्याया-अन्धगुप्तायात्तम् ।
ऊचे वयस्य ! ज्ञिपते, मन्धोऽप्यन्धकायात्तम् ॥ ३९ ॥
आधिक्यो मुक्तुं नोक्तं, विप्रस्यः सोऽप्यन्धकायात्तम् ।
अन्धगुप्तं अन्धकाया, आधिक्यो राजवाहकः ॥ ४० ॥
कुर्वन्ति चेदिकां नाम्ना-सन्धः रज्जुं विमर्शयत् ।
अन्धं अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४१ ॥
मेघवायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४२ ॥
स ऊचे मेऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४३ ॥
रौद्रं ज्ञातायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४४ ॥
विष्वास्यायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४५ ॥
निष्ठा वैकथं ज्ञातायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४६ ॥
कायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४७ ॥
विष्वाद्यात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४८ ॥
शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ४९ ॥
कूटेः पत्नीः समं पत्नीः, स्वाज्ञं युक्तायुधं जयी ।
शोभं न ज्ञेयं-अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५० ॥
प्राज्ञायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५१ ॥
मन्धो आयावयत्तम्, मन्धेयं नन्धः सः ॥ ५२ ॥
ऊचे ज्ञातायात्तम्, वासन्धो स्वर्णकुरिमात्तम् ।
विप्रस्यं च यन्धो राजा, होलां वाद्यताम् ॥ ५३ ॥
ऊचेऽप्यो मन्धो-अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५४ ॥
ऊचे परात्तम्-अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५५ ॥
तावन्धः सन्ति ज्ञाता मे, होलां वाद्यताम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५६ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५७ ॥
प्राज्ञायात्तम्-अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५८ ॥
तद्-अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ५९ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६० ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६१ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६२ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६३ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६४ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६५ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६६ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६७ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६८ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ६९ ॥
ऊचेऽप्यो शोभितोऽप्यन्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ७० ॥

चंद्रचरित्र-चन्द्रचरित-म० । अन्धस्य प्रपन्नेऽन्धितं अन्धकायात्तम् । अन्धस्य वयस्येयान्धकायात्तम्-अन्धकायात्तम् ॥ ७१ ॥

चंदचार-चन्द्रचार-पुं० चन्द्रस्य प्रपञ्चोपसंक्रमणे, (चं० प्र०)

तत्र प्रथमचन्द्रचारपरिहारायै तद्विषयं प्रपञ्चसमाह-

ता कहं ते चंदचारा अहियाति बज्जा ? ता पंचसवच्छ-
रिप यो जुगे अजिज्जणस्सत्ते सत्तसद्धिचारे चंदेण सकिं
जोयं जोएइ, सवणे णस्सत्ते सत्तसद्धिचारे चंदेण सकिं
जोगं जोएति, एवं० जाव च उचरतासाणस्सत्ते सत्तसद्धिचारे
चंदेण सद्धिं जोएइ ॥

“ता कहं ते” इत्यादि । ‘ता’ इति प्राम्बलं । कथं केन प्रकारेण, कया
संबधया इत्यर्थः । तेन्या अगवद्-चारं आभवाता इति वदत ।
अगवाता-‘ता पंच’ इत्यादि । ‘ता’ इति पूर्ववत् पञ्चासंभव-
रिक् चन्द्रादिपञ्चसंवत्सरमासेषु युगे युगमप्ये अभिजिज्ञप्तं
सत्तसद्धिचाराद् यावत् चन्द्रेण सत्तसद्धिं योयं युगात् । किमुक्तं प्र-
ति-‘चन्द्रोऽभिजिज्ञप्तये सह संयुक्तं युगमप्ये सत्तसद्धिं संख्यान्
चाराद् चरतीति । कथमेतत्प्रत्ययमिति चेत् । सच्यते-इह योग-
मधिकृत्य सकलनक्षत्रमण्डलीपरिसमाप्तिरेकेन नक्षत्रेण मासेन
अयानं । नक्षत्रमासाश्च युगमप्ये सत्तसद्धिः, एतच्चान्न जावयिष्यते ।
ततः प्रतिनक्षत्रपर्यायमैकेन चारमभिजिता नक्षत्रेण सह च-
न्द्रस्य योगसंभवादुपपद्यते चन्द्रोऽभिजिता नक्षत्रेण सह
संयुक्तं युगमप्ये सत्तसद्धिं संख्याते चरतीति । एवं च प्रति तत्तत्र
भावनीयम् । चं० प्र० १० पाठु० ।

चंदचूसा-चन्द्रचूसा-पुं० । चन्द्रावर्तौ, दृश्यं । हरिश्चन्द्रम-
होपतिस्मयं चन्द्रावर्तौ विक्षयायोष्वापरिसरस्थितशका-
कारचैत्याश्रमभङ्गुरे स्वनामकथाते राजानि, तो० ३८ कल्प ।

चंदचूसा-चन्द्रचूसा-पुं० । मणिधानेन सह प्रपञ्जितः पुरा-
जे, “चंदचूसा अंगराया,” हा० १ अ० ५ अ० । द्वा० ।
कथायां चन्द्रचूसायराजः कदाचिद्दृष्टकानिधानेन आभ-
केण पोतयिजा अयावस्तस्येन यात्राप्रतिनिधुत्वेन दिव्ये कु-
ण्डलयुग्मे कौशलिकतपोपनीते सति प्रपञ्च, यदुत्त-युयं बहुशः
समुद्रं लक्षय, तत्र च किञ्चिदाश्चर्यमपश्यत् ? असावयोचत-
स्वामिन् ! अस्यां यात्रायै समुद्रमध्येऽस्माकं धर्मसाधनार्थं देवः
कश्चिदुपपत्तौ चकार, अविचक्षते आस्माकं तुष्टेन तेन कुण्डल-
युगलजिनयमदायि, तदेकं कुम्भकस्यास्माभिरुपान्यते, तेनाऽपि
मण्डिकन्यायाः कर्तव्याः स्मरणं विन्यासे, सा च कथा त्रिमु-
क्ताभ्यस्यता दृष्टेति । आ० ७ अ० । तं० ।

चंदनसा-चन्द्रयशस्-खी० । मित्रप्रसां राक्षो राज्यदृष्टयायां
भायांयम्, आ० क० । पश्चिमोत्तरावर्तनगरराजस्य भायां-
यम्, आ० ४ अ० । आ० ५ अ० । संधा० । प्रथमकुलकरस्य
विमलवामनस्य स्वनामकथातायां चतुर्दशयन्त्याय, ति० ।
द्वा० । सं० । आ० म० ।

चंदरूप-चन्द्ररूप-पुं० । चतुर्दशभोकस्य स्वनामकथाते
विमानं, सं० ३ सप्त० । ‘अरुवीरीति’ प्रत्ययवगणस्य आरु-
जिके राक्षि, आ० ५ अ० ।

चंदण-चन्दन-म० । स्वनामकथाते गन्धप्रधाने वृक्षविशेषे,
आ० म० प्र० । प्रज्ञा० । आ० । श्री० । रा० । सूत्र० । हा० ।
उचकपतस्य पूर्वस्यां दिशि स्वनामकथाते हृष्टे, हा० । प्र० । अ० ।
चंदणकयचन्नाग-चन्दनकुतचर्वाक-त्रि० । चन्दनकुतोपयोगं,
अं० १ सप्त० । रा० ।
२६४

चंदणकलस-चन्दनकलस-पुं० । मातृव्यघटे, कल्प० ५ कृष्ण ।
अ० । श्री० ।

चंदणकलसजोग-चन्दनकलसजोग-पुं० । चन्द्रेण सह नक्षत्रस्य
योगः, (ज्यो०)

पर्वसु चन्दनकलसजोगः, तत्परिहारायै करणमाह-

चञ्चवीससयं काऊ-ण य पमाणं सप्तद्विमेव फलं ।

इच्छापव्वेहि गुणं, काऊणं पञ्जाया सप्पा ॥ १ ॥

अट्टारमहिं सएहिं, तीसहिं सेसगम्भि गुणियम्मि ।

तेरस कुञ्चरेहिं, सएहिं अजिजिम्मि सुक्कम्मि ॥ २ ॥

सचट्टिसट्टेहिं, सव्वग्गं ततो ठ जं सेसं ।

तं रिक्खं नायव्वं, जरय समत्तं हव्वहि पव्वं ॥ ३ ॥

त्रैराशिकविधौ चतुर्विंशत्यधिकं प्रमाणं प्रमाणराशिं कृत्वा सप्तच-
ष्टिकं फलं फलप्राप्तिं कुर्यात्, कृत्वा वा ईप्सितैः पर्वानिर्गुणं गुण-
कारं विद्वद्वात्, अनुविधाय वाऽऽद्येन राशिना चतुर्विंशत्यधिकं
ज्ञातेन जागे हतेन वृक्षस्य ते पर्याया ज्ञातव्याः । १ । यत्पुनः शेषमव-
शिष्टेन तत् अष्टादशभिः शतैस्त्रिंशदधिकैः संशुष्यते, संशुषितं
च तस्मिन् तत्तत्प्रयोगशक्तिः शतैर्द्वयस्यैरजितं शोभनीयः । २ । त-
तः तस्मिन् शोषितं सप्तचष्टिकं कथायाः ज्ञापयः, तासां सर्वप्रियं य-
ज्जयानि । किमुक्तं अचति-सप्तचष्ट्या ज्ञाप्यो गुणतायां यज्जयति, तेन
भागं हते वृक्षं तावति नक्षत्राणि शुद्धाणि कृष्टयानि, यत्पुनस्त-
तोऽपि भागहरणस्य शेषमवशिष्टेन तत् अष्टाकं नक्षत्रं ज्ञातव्यं च,
यत्र विचक्षितं पर्वं समाप्तिमिति । एव कथनया यात्रायाः कथायाः । ३ ।
साधना विधयः-यदि चतुर्विंशत्यधिकं पर्वज्ञातेन सप्तचष्टिपर्या-
या लक्ष्यन्ते, तत एकेन पर्वेणा किं ज्ञानमाहे ? राशिचक्षुष्यपमा-
न । १२५ । १० । अतः चतुर्विंशत्यधिकपर्वज्ञातको राशिः प्रमा-
णभूतः सप्तचष्टिकः फलश्च, तन्नाम्येन राशिना मध्वराशिर्गुणव-
त्, ज्ञातस्त्वानेव । तस्याऽऽद्येन राशिना चतुर्विंशत्यधिकं ज्ञातेन
भागहरणस्य, स च स्तोत्रावाय भागं न प्रयच्छति । ततो नक्षत्रा-
नयनार्थमष्टादशभिः शतैस्त्रिंशदधिकैः सप्तचष्टिनिर्गुणतुल्यायाम्
इति शुष्णकारण्येदराशिः, परादौनापवर्तना ज्ञातो गुणकाररा-
शिः मध्वराशिना पञ्चदशोत्तराणि ३१५, देवराशिर्द्वयोः, तत्र
सप्तचष्टिपर्यायैः त्रिःपञ्चदशोत्तरैर्गुणयते, ज्ञातानि एकचष्टिक-
काणि त्रीणि शतानि पञ्चासराणि ६१२०५, एतस्माद्भिजितं त्रयो-
दशशतानि द्रष्टव्यराणि शुद्धाणि स्थितानि । शेषाणि चाष्टचष्टि-
काणि शुष्णराणि ६०००३ । तत्र देवराशिर्द्वयोः सप्तचष्ट्या
गुणयते, ज्ञातानि एकचष्ट्यास्त्रिंशदशतानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
४१५४ । तेनोक्तं द्विवते, लब्धाश्चतुर्दश । तेन भवनादीनि
पुण्यपर्यन्तानि चतुर्दश नक्षत्राणि तिष्ठन्ति अष्टादशशतानि स-
प्तचष्ट्यास्त्रिंशदधिकानि १८४७, एतानि शुद्धांनयनार्थं त्रिंशता
गुणयन्ते, ज्ञातानि पञ्चपञ्चाशत्त्रिंशदकाणि चष्ट्यास्त्रिंशतानि
दशोत्तराणि ५४४१०, तेषां जागे हते लब्धाश्चतुर्दश शुद्धाः ।
शेषाणि तिष्ठन्ति चतुर्दशशतानि अष्टोत्तराणि १४०८ । एतानि
चष्ट्यास्त्रिंशतानयनार्थं ज्ञापयता गुणयितव्यानि । शुष्णकारण्ये-
दराशयोः ज्ञापयताऽप्येतानि कियते, तत्र गुणकारराशिर्ज्ञातं ए-
कचष्टेदराशिः सप्तचष्टिः, एकेन च शुणितं उपरितो राशि-
ज्ञातस्त्वानेव, तत्सप्तचष्ट्या जागे हते लब्धा एकचष्टिः,
पञ्चादशतिष्ठते एकः सप्तचष्टिभागः, एकस्य च सप्तचष्टि-

मायस्य भागतं प्रथमं पथे कर्त्तव्यत्वात्तद्वद्दश मुहूर्त्तान्, एकस्य च मुहूर्त्तस्य एकविंशतिह्राष्ट्रिणागानेकस्य च ह्राष्ट्रिणमाग-
स्यैकं सप्तविंशतान् भुक्त्वा समाप्तमिति । तथा यदि क्षतुविंश-
त्यधिकेन वर्षशतेन सप्तपट्टिपर्याया भव्यन्ते, ततो ह्राष्ट्र्यां पथो-
पर्यां किं भव्यते ? रात्रिभयस्थापता-१३४-६७-२ । अत्राभ्यन्त-
राशिनो मयपराशिशुष्यन्ते, जातं क्षतुविंशत्यधिकं शतम् १३४,
तस्याऽप्येते राशिनो क्षतुविंशत्यधिकशतकेषु जातान् द्विपते, अ-
थ एको नक्षत्रपर्यायः स्थिताः शेषा दश । तत एताद् नक्षत्रानय-
नार्थमष्टादशभिः श्रुतिस्त्रिदशधिकैः सप्तपट्टिभातैर्गुणवित्याम
इति गुणकारण्येदराश्यांरहेताऽप्यवतना, मयपननाजातानि गुण-
कारराशिनैवशतानि पञ्चदशोत्तराणि गृह्यन्ते, जातानि एक-
नवविंशतानि पञ्चाशदधिकानि ए१५०, तेष्वन्येष्वेवशतानि
द्विपुत्तराणि अभिहितः शुद्धानि, स्थितानि पञ्चादशस-
प्तविंशतानि अष्टवत्पाराश्रिदधिकानि ७७४७, तत्र ह्राष्ट्रि-
कपञ्चदशभिः सप्तपट्ट्याः ५४५४, तेष्वन्येष्वेवपाराश्रिदशतानि
क्षतुपञ्चाशदधिकानि ४१५४, तैर्मागो द्विपते, अथमेकं
अवयवकं नक्षत्रं, शेषाणि पदविंशत्युत्तराणि क्षतुनैवत्यधि-
कानि ३६६४, एतानि मुहूर्त्तानि वर्षेषु विशता गुण्यन्ते जानमे-
कं लक्षं दश लक्षानि अष्टौ सप्तानि विंशत्पुत्तराणि ११०८२०,
तेषां क्षेदराशिनो भागे इते अष्टाः पदविंशतिमुहूर्त्ताः २६,
शेषाणि तिष्ठन्ति अष्टाविंशतानि षोडशोत्तराणि २७१६,
एतानि ह्राष्ट्रिमागानयनार्थं ह्राष्ट्र्या गुणयितव्यानि, तत्र
गुणकारकपञ्चदशयोऽष्टपट्ट्याऽप्यवतना । तत्र मुणकारराशिरकेक-
गुणो आश्रयेदराशः सप्तपट्टिः तत्र पथेन उपरानेतो राशिर-
शुद्धितो जातस्तावानेव । तस्य सप्तपट्ट्या भागे इते लक्ष्याः
ह्राष्ट्र्याश्रिद ह्राष्ट्रिमागस्य ७७ सप्तपट्टिमागो, तत आगतं
द्वितीयं पथं धनिष्ठानक्षत्रस्य पदविंशतिमुहूर्त्ता, एकस्य च
मुहूर्त्तस्य ह्राष्ट्र्याश्रिदपट्टिमागः । एकस्य च ह्राष्ट्रिमागो श्रु-
ताः समाप्ति गच्छन्ति । एवं शेषेष्वपि पथेषु समाप्तिनक्षत्रा-
नि भावनीयानि ।

संमति पुणपूर्वार्थे तत्संग्रहिताः पञ्च गाथाः पठति-
सप्य धनिष्ठा अजम, अभिवृद्धि चित्र आस तद्विदग्मी ।
रोहिणि जेहा मगसिर, वीस अदिश् नवण पित्रदेवा ॥
अज अजम अजिवृद्धी, चित्रा आसो तद् विमाहा व ।
रोहिणि भूतो अहा, वीसग पुस्तो तद् धनिष्ठा य ॥
जग अज अजम पूसा, सार्द्ध अग्नी य मित्रदेवा य ।
रोहिणि पुण्वासादा, पुण्णम् वीसदेवा य ॥
आह वसु जगाऽजिवृद्धी, इत्येवमस विमाह कचिचा जेहा ।
सोमाउ रवं अगणी, पित्र वण्ण अगजिवृद्धिचा चित्रा ॥
अस्त विसाहा अग्नी, भूतो अहा य विस पुस्तो य ।
एए गुणपुण्ड्रे, हुसद्विपण्वेसु गक्कत्ता ॥

प्रथमस्य पथेषुः समाप्ति सप्यः सप्यदेवतोपलक्षितम् अन्तेषा नक्ष-
त्रम् १ । द्वितीयस्य धनिष्ठा २ । तृतीयस्य अर्धमा, अर्धमादेवतोप-
लक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः ३ । क्षतुपथस्य अभिवृद्धिरनिवृद्धिदेवतोप-
लक्षिता उत्तरज्येष्ठः ४ । पञ्चमस्य चित्रा ५ । षष्ठस्य अजमः,
अजमदेवतोपलक्षिता अभिनी ६ । सप्तमस्य इन्द्राग्निदेवतोप-
लक्षिता विशाखा ७ । अष्टमस्य रोहिणी ८ । नवमस्य ज्येष्ठा ९ ।

दशमस्य श्रुगशिरः १० । एकादशस्य विष्णुदेवतोपलक्षिता उ-
त्तराषाढा ११ । द्वादशस्य अश्लेषादेवतोपलक्षिता पुनर्वसुः
१२ । त्रयोदशस्य मघाः १३ । क्षतुपथस्य पितृदेवा मघाः १४ ।
पञ्चदशस्य अजमः अजमदेवतोपलक्षिता पूर्वज्येष्ठः १५ । षोडश-
स्य अर्धमा, अर्धमादेवतोपलक्षिता उत्तरफाल्गुन्यः १६ । सप्तदशस्य
अभिवृद्धिदेवतोपलक्षिता उत्तरमघा १७ । अष्टादशस्य
चित्रा १८ । एकोनविंशतिनमस्याऽम्बदेवतोपलक्षिता अभिनी
१९ । विंशतिनमस्य विशाखा २० । एकविंशतिनमस्य रोहिणी
२१ । द्विंशतिनमस्य मूलम् २२ । त्रयोविंशतिनमस्य आर्द्रा
२३ । क्षतुविंशतिनमस्य विष्णुदेवतोपलक्षिता उत्तराषाढा
२४ । पञ्चविंशतिनमस्य पुष्यः २५ । षड्विंशतिनमस्य धनिष्ठा
२६ । सप्तविंशतिनमस्य मगो, मगदेवतोपलक्षिता पूर्वफाल्गुन्यः
२७ । अष्टाविंशतिनमस्याजोऽम्बदेवतोपलक्षिता पुनर्वसुः
२८ । एकोनविंशतिनमस्य अर्धमा, अर्धमादेवतोपलक्षिता उत्तर-
फाल्गुन्यः २९ । त्रिंशत्तमस्य पुषा, पुषदेवतोपलक्षिता ३० । एक-
त्रिंशत्तमस्य स्वातिः ३१ । द्विंशत्तमस्याग्निरभिवृद्धिदेवतोपलक्षि-
ताः कृत्तिकाः ३२ । त्रयोविंशत्तमस्य मित्रदेवा, मित्रनामा देवा
यस्याः सा तथा, अनुराधा इत्ययः ३३ । अष्टाविंशत्तमस्य रो-
हिणी ३४ । पञ्चाविंशत्तमस्य पुषाषाढा ३५ । षड्विंशत्तमस्य
पुनर्वसुः ३६ । सप्तविंशत्तमस्य विष्णुदेवा, उत्तराषाढा इत्ययः
३७ । अष्टाविंशत्तमस्य अश्लेषादेवतोपलक्षिता अश्लेषाः ३८ । एको-
नवत्वारिंशत्तमस्य क्षतुः, क्षतुनामदेवोपलक्षिता धनिष्ठा ३९ ।
द्वयोविंशत्तमस्य मगो मगदेवतोपलक्षिताः पूर्वफाल्गुन्यः ४० । ए-
कत्रयोविंशत्तमस्य अभिवृद्धिरभिवृद्धिनामकदेवोपलक्षिता उ-
त्तरमघा ४१ । द्वयोविंशत्तमस्य इत्यः ४२ । त्रयोविंशत्तम-
स्य अजमः, अजमदेवा अभिनी ४३ । क्षतुत्रयोविंशत्तमस्य वि-
शाखा ४४ । षड्विंशत्तमस्य विशाखाः ४५ । षड्विंशत्तमस्य
ज्येष्ठा ४६ । सप्तत्रयोविंशत्तमस्य सोमः, सोमदेवोपलक्षितं श्रु-
गशिरानक्षत्रम् ४७ । अष्टात्रयोविंशत्तमस्य मगोपुष्यदेवा पुषाषाढाः
४८ । एकोनपञ्चाशत्तमस्य रविः, रविनामकदेवोपलक्षितं पुन-
र्वसुनक्षत्रम् ४९ । पञ्चाशत्तमस्य अर्धमाः ५० । एकपञ्चाशत्त-
मस्य पिता, पितृदेवाः मघाः ५१ । द्विपञ्चाशत्तमस्य षड्गो, षड-
गदेवोपलक्षितं श्रुतमिषकुलक्षत्रम् ५२ । त्रिपञ्चाशत्तमस्य
मगो, मगदेवाः उत्तरफाल्गुन्यः ५३ । क्षतुपञ्चाशत्तमस्याभि-
वृद्धिरभिवृद्धिदेवा उत्तरमघा ५४ । पञ्चपञ्चाशत्तमस्य
चित्रा ५५ । षट्पञ्चाशत्तमस्याऽम्बदेवाऽम्बदेवाऽभिनी ५६ । स-
प्तपञ्चाशत्तमस्य विशाखाः ५७ । अष्टपञ्चाशत्तमस्य अश्लेषादेवो-
पलक्षिताः कृत्तिकाः ५८ । एकोनषड्विंशत्तमस्य मूलम् ५९ । षड्विं-
शत्तमस्य आर्द्रा ६० । एकषड्विंशत्तमस्य विष्णुदेवा उत्तराषाढाः ६१ ।
द्विषड्विंशत्तमस्य पुष्यः ६२ । त्रिषड्विंशत्तमस्य आर्द्रा-“एए” इत्यादि ।
एतानि नक्षत्राणि गुणम् पूर्वांथे यानि चार्वाथिष्येयानि पथो-
तेषु कर्मेषु वेदिन्यानि । एवं श्राद्धकरणवशात् युगस्योत्त-
रांथेऽपि कर्मेषु ह्राष्ट्रिहस्त्येषु पथेष्ववगन्तव्यानि । अथाः १५
पाठः । १० पं ।

चन्द्रगुप्तो-चन्द्रनक्षो-चन्द्रो-गोशर्पचान्नस्य कोटी,
अथ ३ उ० । (चन्द्रनक्षोत्तराहमेन प्रत्यक्षाचार्यस्य करपट्टा
‘माधरिय’ शब्दे चितीयमाग ३२२ पूरे उक्ता)

चन्द्रगुप्त-चन्द्रनक्षो-चन्द्रो-चान्नस्यकोटी, “चन्द्रगुप्तचक्रगुप्तयोरन-

परस्परदेसमागः॥ चन्दनघटैश्चन्दनकलशैः सुकृतानि सुष्ठु कृतानि, शोभमानि हनि तात्पर्यायेन यानि तोरयानि तानि चन्दनघटसुकृतानि प्रसिद्धानि, प्रतिष्ठारे देशभागे वस्त्यां सा तथा ।
जि० ३ प्रति० ।

चैद्वयज्ञा-चन्दनार्था-श्री० । बीरजिनस्य प्रथमशिष्यायाम्, ति० । स० ।

चैद्वयपुत्र-चन्दनपुत्र-न० । चन्दनमुच्यगन्धद्रव्यपुटे पुटपरिमिते चन्दनाचयगन्धद्रव्ये, रा० ।

चैद्वयपेसिया-चन्दनपंथिका-श्री० । चन्दनपेचकारिकायां, हरितालादिपेचिकायां च । अ० ११ श० ११ उ० ।

चैद्वयवाला-चन्दनवाला-श्री० । आर्यचन्दनार्था श्रीमहा-बीरस्य प्रथमशिष्यायाम्, ती० १२ कट्टर । "चन्दना सा कथं नाम, बालोति प्रोचयते बुधेः ॥ मोक्षमादत्त कुलम्बे-मैहावीरं प्रतापं या ॥ १ ॥" कट्टर० ३ कृण ।

चैद्वयविज्ञेयण-चन्दनविज्ञेयण-न० । मलयजात्युपलेपने, पञ्चा० ८ वि० ।

चैद्वयसार-चन्दनमार-पुं० । चन्दनस्यैव सारोऽस्य । वज्रमेते, ६ त० । घुष्टचन्दनसारे, वाच० । " चैद्वयसारलिम्माविच " (जि० ३ प्रति०) " कोणपरिचिन्ताय " चन्दनसारो गर्भस्तेन निम्मापिनो यः कोणो वाचनद्वयस्तेन परिचिह्तिता । अ० १ कट्टर० । जि० ।

चैद्वया-चन्दना-श्री० । महाबीरजिनस्य प्रथमशिष्यायाम्, आ० क० । अ० १० । कट्टर० । आ० ३० । द्विन्द्रियजीवमेते, प्रज्ञा० १ पद ।

चैद्वयामरी-चन्दनामरी-श्री० । उत्तरवलिस्वाहायविराजित-नस्योत्तरवलिस्वहगस्य चतुर्थी शास्त्रायाम्, कट्टर० ५ कृण ।

चैद्वयकिलसगायसरी-चन्दनोक्लिप्तगात्रसरी-त्रि० । चन्दनोपभिलासकदेह, अ० ७ श० ३३ उ० । रा० ।

चैद्वयोक्लिप्तगायसरी-चन्दनोत्कीर्णगात्रसरी-त्रि० । चन्दनेन प्रगीतेन उत्कीर्णमिमांसाकोषे गात्राणि शरीरं यस्य स तथा । दशा० १० अ० । चन्दनेन श्रीचन्दनेनोत्कीर्णं चर्चितं गात्रं शरीरं येन स तथा । चन्दनचर्चितदेहे, त० ।

चैद्वयमिगिया-चन्दनमृगिका-श्री० । आतपुत्रस्य चन्दनमृगेनोत्सवविशेषो, (कट्टर०) तक्षिपेक्षायाम्-अम्बुदिनादिनद्वयधिक्रमे गृहस्थः पुत्रैर्ह्यभिप्रायं कृत्यमयी चन्दनमृगं प्रतिष्ठाप्य आत्मिका जिघ्रिता स्थापयेत् । ततः स्वनां सुवस्त्राजसरां सपुत्रां मातरं चन्द्रोदये प्रत्यङ्मुखमुत्सृज्य नीत्वा " ॐ ह्रीं चन्द्रोऽसि मिश्राकरोऽसि मङ्गपतिरासि सुधाकरोऽसि आचक्षीमोऽसि अथ कुलस्य वृत्तिं कुरु रे स्वाहा ॥" इत्यादि चन्दनमृगमुच्यमयाण्यध्वनं दर्शयेत् । सपुत्रा माता च सुखं प्रयमति, पुत्राश्चाश्विर्वाहं ददाति । स आयम- "मवीरयोमिभ्रमरी" वराजिः, सर्वोपदां संहरयमवीरः । करोतु वृत्तिं सत्करोऽपि वंशे, युष्माकमिन्द्रः सततं प्रसन्नः ॥ १ ॥ कट्टर० ३ कृण ।

चैद्वय-चन्दन-पुं० । अम्बुद्वीपे उत्तरकुण्डे दशजिनः काञ्चनकाजिपथैश्चन्द्रसनामनामदेवाधिवासैर्देवयोजनाः सैरैः पूर्वा-चन्द्रव्यवस्थितैर्मिरिजिरेषे महापद्मे, ६४०० ५ ३०२ उ० जि० ।

चैद्विह-चन्द्रदिन-न० । प्रणिपदादिकायां त्रयो, " चन्द्रविशेषं पशुखनीसं शुद्धे सातिरेगी सुष्ठुसमेवं " पं० सं० ६ द्वार ।

चैद्वीय-चक्षुषी-पुं० । चन्द्राणां द्वीपे, (जि०)

संमति अम्बुदीपगतयोऽम्बुद्वीपसत्कयोश्चन्द्रयोश्चन्द्र-

सत्कचन्द्रद्वीपप्रतिपादार्थमाह-

कहिं नं जंते । जंबुद्वीपगाणं चंद्राणं चंद्रदीवा खामं दीवा पक्षचा । गोयमा । जंबुद्वीपं दीवं मंदरस्य पञ्चयस्य पुरच्छिमेणं खवणसमुद्रं बारसजोयणसहस्रां श्रीगाहिता एत्यं जंबुद्वीपगाणं चंद्राणं चंद्रदीवा नामं दीवा पक्षचा । जंबुद्वीवं तेषं अक्केकूणउडितं जोयणसि चचाजीनं च पंचाण-ठतिजो गोयणस्य उडिया जंतातातोजवयसमुद्रं तेषं दो कोसे छासिवा जंतातातारसजोयणसहस्रांति आयामवि-कल्लेणं सेसं तं चेव जहा गंतपदीवत्स परिकलेवो । पडम-बरवेतिया पचेयं पचेयं वणसंदरि० दोएण वि बध्मो-बहु-समरपणिजा जूभिभागा० जाव जोहमिया देवा आसयंति । तेनिं वं बहुसमरपणिजस्य जूभिभागस्य पासाद्वहेसका बावडिं जोयणां बहुमउज० मणिपटियाओ दो जोयणाओ० जाव सोऽहासणा सपरिवारा जोणियन्वा, तडेव अड्डो । गो-यमा । बहुओ खुडिहुडियाओ बहुद्विं चंद्रवखामां चंद्रा य इत्य देवा महिदिया० जाव पडिं भोवपडितीया पतिवसंति । तेषं तन्य पचेयं पचेयं चउएहं सामाणियसहस्रीणं जाव चैद्वीवाणं चंद्राणं य रायहाणीं अओसिं च बहुणं जोतिंसियाणं देवाणं य देवोणं य आहैववं जाव बिहरंति । से तेणहेणं गोयमा । चंद्रावा० जाव णिवा ।

" कहिं नं जंते ।" इत्यादि । क अदन्त । अम्बुद्वीपगतयोऽम्बुद्वीपसत्कयोश्चन्द्रयोश्चन्द्रद्वीपौ नाम द्वौपौ प्रज्ञेतौ । भगवानाह-गौतमः । इत्यादि । सर्वं गौतमज्ञः पवत् परिभाषयानं, नचरम-च अम्बुद्वीपस्य पूर्वस्यां दिशोति वत्तत्रयम् । तथा प्रानादाव-तंसका वत्तत्रयः । तस्य आध्यात्मोपप्रमाणं तथैव मामनिमित्तवि-न्त्यायामिव यस्मात् सुल्लुल्लुकिचाव्यादिषु बह्विं वरप्राप्ति-यावत् सहस्रपत्राणि चन्द्रप्रभाणि चन्द्रवर्णानि चन्द्रौ च उपातिबन्धनी उपातिबराजौ महर्दिकौ यावत्सर्वोपमस्थितिकौ परिवसतः, तौ च चन्द्रौ प्रत्येकं चतुर्थी सामानिकः-सहस्राणां चतुर्लुपामग्रमहिषीणां सपरिवाराणां निरुणां पंचदं सत्तामामनीकानां सत्तामामनीकाधिपतीनां योरुक्षानामात्यरक्त-कदेवसहस्राणां स्वदेव स्वदेव चन्द्रद्वीपस्य स्वस्थाः स्वस्थाः चन्द्राजिधायाः राजधान्याः अन्येयां च बहुनां जोतिष्काणां दे-वानां देवीनां आधिपत्यं यावद्विहरतः, ततस्तद्वर्णैरपवादीनां चन्द्राकारस्था चन्द्रवर्णस्था चन्द्रदेवस्वामिकाश्वाच तौ च-न्द्रद्वीपाविति ।

कहिं नं जंते । जंबुद्वीपगाणं चंद्राणं चंद्राणं पुरच्छिमेणं रा-यहाणीं पक्षचाओ । गोयमा । चैद्वीवाणं पुरच्छिमेणं तिरिचं जाव अड्डमि जंबुद्वीपे दीवे बारसजोयणसहस्रांति

ओगाहिता तं चैव पमायं० जाव महिहिया चंदा देवा चंदा देवा ।
अन्धकारिणे च राजधान्यौ, तयोऽन्धकारिणोः पूर्वस्थां दिशि
तिर्यगसंस्थेयान् दीपसमुद्गान् स्वीतद्व्याप्त्यास्मिन् जम्बुद्वीपे
द्वीपे द्वादशयोजनसहस्रायवगाह्य विजयराजधानीसहस्रो
वकस्ये ।

सूर्याणामपीदैव—

कहि णं भंते । जंबुद्वीपगाणं सूर्याणं सूरदीवा नाम दीवा
पमसा । गोयमा । जंबुद्वीपे दीवे मंदरस्स पम्बयस्स पम्ब-
च्छिमेणं लवणसमुद्रं वारसजोयणसहस्सातिं ओगाहिता तं
चैव लवणं आयामविकलंभेण परिकलंभो वेदियावणसंदा
जुमिजागा० जाव आसयंति । पासायवमंसगाणं तं चैव प-
मायं मणिपेदिवा सीहासणा सपरिवारा अहो लप्पलाई
सूरपभातिं सूर्या इत्य देश० जाव रायहाणीओ सकाणं
दीवाणं पम्बच्छिमेणं अस्मि जंबुद्वीपे दीवे सेसं तं चैव०
जाव सूर्या देवा ॥

एवं जम्बुद्वीपगतसूर्यस्तत्सूर्यद्वीपावापि वक्तव्यौ, नवरं जम्बु-
द्वीपस्य पश्चिमायां दिशि एतमेव लवणसमुद्रमवगाह्य वक्तव्यं
राजधान्यावापि स्वकद्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्धस्मिन् ज-
म्बुद्वीपे वक्तव्ये, शेषं सर्वे अन्धद्वीपवद्भावनार्थं, नवरं अन्धस्थाने
सुखब्रह्मणमिति ।

संप्रति लवणसमुद्रगतचन्द्राद्विध्यद्वीपवक्तव्यतामाह—

कहि णं जंते । अजिततरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा
णाम दीवा पमसा । गोयमा । जंबुमंदरपम्बयस्स पुरच्छिमे
यं लवणसमुद्रं वारसजोयणसहस्सातिं ओगाहिता एत्यं
अजिततरलावणगाणं चंदाणं चंददीवा नाम दीवा पमसा ।
अहा जंबुद्वीपगा चंदा तहा जाणियम्बा, खवरं रायहाणीओ
अस्मि लवणे सेसं तं चैव । एवं अजिततरलावणगाणं
सूर्याणि लवणसमुद्रं वारमजोयणसहस्सातिं तं चैव सत्वं
राजहाणीओ वि ।

“कहि णं भंते ।” इत्यादि । त्रयणमत्रैः लावणिकौ अन्धस्मिन्
तौ लावणिकौ च अन्धस्मिन् लावणिकौ, शिखाया अर्वाकुचा-
रिणादित्यर्थः । तयोः सुखे द्विषेऽपि बहुवचनं प्राकृतत्वात् ।
शेषं सुगमम् । जगवानाह-नोतम् । जम्बुद्वीपस्य पूर्वस्थां दिशि
एतमेव लवणसमुद्रं द्वादश योजनसहस्रायवगाह्याऽऽप्त एत-
स्मिन् अर्वाका अन्धस्मिन् लावणिकयोऽन्धकारिणौ नाम द्वीपौ
वक्तव्यादिस्यादे जम्बुद्वीपगतचन्द्रस्तत्सूर्यद्वीपावापि वक्तव्यम् । नवरं न
राजधान्यौ स्वकद्वीपयोः पूर्वस्थां दिशि अन्धस्मिन् लवणसमुद्रं
द्वादश योजनसहस्रायवगाह्य वेदि-
नस्ये, एतमन्धस्मिन् लावणिकद्वयस्तत्सूर्यद्वीपावापि वक्तव्यौ,
नवरं जम्बुद्वीपस्य पश्चिमायां दिशि एतमेव लवणसमुद्रं
द्वादश योजनसहस्रायवगाह्य वक्तव्यौ राजधान्यावापि स्वकद्वी-
पयोः पश्चिमायां दिशि अन्धस्मिन् लवणसमुद्रं द्वादशयो-
जनसहस्रायवगाह्येति ।

कहि णं भंते । बाहिरलावणगाणं चंददीवा नाम देवा पम्ब-

सा । गोयमा । लवणसमुद्रस्य पुरच्छिमेऽस्मिन् वेदियतातो वेदियतातो
लवणसमुद्रपच्छिमे णं वारसजोयणसहस्सातिं ओगाहिता
एत्यं बाहिरलावणगाणं चंददीवा पमसा भायतिसे-
नं तेणं अक्केकूणणउत्ति जोयणातिं वचाळीसं पंचाणउ-
त्तिभागे जोयणस्स उत्तिचा जलंतातां लवणं समुद्रं
तेणं दां कोसे उत्तिचा वारसजोयणसहस्सातिं आयाम-
विकलंभेणं पत्रमवरं वेदियावणसंदा बहुसमरमणिजा जुमि-
भागा मणिपेदिवा सीहासणा सपरिवारा सो चैव अहो
रायहाणीओ साणं दीवाणं पुरच्छिमे णं तिरियमसं०
अएणमि लवणे समुद्रं तहेव सत्वं ॥

“कहि णं भंते ।” इत्यादि । क्व भवन्त । बाह्यलावणिकयोऽन्धकारि-
योऽन्धकारिणो नाम द्वीपौ प्रहसौ । बाह्यलावणिकौ नाम लवणस-
मुद्रे शिखाया वेदिभारिणौ वक्तव्यौ । भगवानाह-नोतम् । लवणस-
मुद्रस्य पूर्वस्थां दिशि लावणसमुद्रं पश्चिमादिशि
द्वादश योजनसहस्रायवगाह्य अत्र बाह्यलावणिकयोऽन्धकारिणोऽन्ध-
कारिणौ नाम द्वीपौ प्रहसौ । तौ च धातकीअन्धकारिणस्तेन धात-
कीअन्धकारिणद्विदिशि अहो कोनभतियोजनानि चत्वारिंशतं च
पञ्चनवतिभागान् योजनस्थोऽहकादूर्ध्वमुच्छिन्ना लवणसमुद्रदि-
शि द्वौ कोशौ । शेषा वक्तव्यता अन्धस्मिन् लावणिकयोऽन्धकारिण-
वक्तव्यौ । अत्रापि राजधान्यौ स्वकयोः दीपयोः पूर्वस्थां ति-
र्यगसंस्थेयान् दीपसमुद्गान् स्वीतद्व्याप्त्यास्मिन् लवणसमुद्रे
वक्तव्ये ।

कहि णं जंते । बाहिरलावणगाणं सूर्याणं सूरदेवा नाम
दीवा पमसा । लवणसमुद्रं पच्छिमेऽस्मिन् वेदियतातो वेदियतातो
लवणसमुद्रं पुरच्छिमेणं वारसजोयणसहस्सातिं भायतिसे-
नं तेणं अक्केकूणणउत्ति जोयणातिं वचाळीसं पंचाण-
उत्तिभागे सो लवणसमुद्रं तेणं दां कोसे उत्तिचा सेसं स-
हेव० जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पच्छिमेणं तिरि-
यमसेसं लवणे चैव वारसजोयणं तहेव सत्वं जाणियम्बं ।

एवं बाह्यलावणिकसूर्यस्तत्सूर्यद्वीपावापि वक्तव्यौ, नवरं न
लवणसमुद्रस्य पश्चिमादौ वेदिक्षान्तात् लवणसमुद्रं पूर्वस्थां
दिशि द्वादश योजनसहस्रायवगाह्येति वक्तव्यौ राजधान्यावापि
स्वकद्वीपयोः पश्चिमायां दिशि अन्धस्मिन् लवणसमुद्रे इति ।

संप्रति धातकीअन्धकारनचन्द्राद्विध्यद्वीपवक्तव्य-
तामभिधत्तमुदाह-

कहि णं भंते । धायतिसंदा दीवगाणं चंदाणं चंददीवा
पमसा । गोयमा । धायतिसंदा दीवस्स पुरच्छिमेऽस्मिन् ओ-
गाहिता एत्यं भायतिसेनं दीवगाणं चंदाणं चंददीवा
णाम दीवा पमसा, सत्त्वतो समंतादां कोमा उत्तिचा जलं-
तातो वारसजोयणसहस्सातिं तहेव विकलंभपरिकलंभो जु-
मिजागे पामाद्वर्धेनया मणिपेदिमिहामणा सपरिवारा
अहा तहेव रायहाणीओ सकाणं दीवाणं पुरच्छिमेणं

अथमि धाम्यतिर्देवे देवे सेसं तदेव । एवं धाम्यतिर्देवा वि-
सृता । एवमं धाम्यतिर्देवस्य पञ्चविंशतिभिरात्रो वेति-
यंतामो कालोयणसमुद्रं बारसजोयणं तदेव सत्त्वं ॥ जाव
रायहाणीमो मृगायं दीवानं पञ्चविंशयेणं अथमि कालो-
यणं विंशं देवि सत्त्वं तदेव ।

“ कटि चं भंते ।” इत्यादि । क अन्त्य । धातकीकचद्विपग-
तामां चन्द्राणां तत्र द्वादश चन्द्रा इति बहुवचनं चन्द्रादीपानाम-
हीपाः प्रकृताः । जगवानाह-गीतम् । धातकीकचद्रस्य पूर्वस्थां
दिशि कालोर्ध्वं समुद्रं द्वादशयोजनसहस्रायवगणा अथ धात-
कीकचद्रगतानां चन्द्राणां चन्द्रादीपानामहीपाः प्रकृताः । ते च
चन्द्रादीपगतसहस्रसहस्रादीपवक्रकल्याः । नवरं ते सर्वास्तु दि-
क्षु अष्टादशं द्वौ कोशी उचिता इति वक्तव्यं तत्र पानीयस्य
सर्वथापि समत्वात् राजधान्यांऽपि तेषां स्वकीयानां हीपानां
पूर्ववर्तित्येगलंभेयान् हीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यास्मिन् धात-
कीकचदे द्वीपे द्वादशयोजनसहस्रायवगणा विजयाराजधा-
नीवक्रकल्याः यथा धातकीकचद्रगतसुत्यसहस्रदीपाः अपि वक्त-
व्याः । नवरं धातकीकचद्रस्य पश्चिमागतात् वेदिकान्तात् कालो-
रसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्रायवगणा वक्तव्या राजधान्यांऽपि
स्वकीयानां सूर्यहीपानां पश्चिमदिशि अन्यस्मिन् धातकी-
कचदे द्वीपे शेचं तथैव ।

संमति शब्दोद्देशमुद्रगतचन्द्रादित्यसहस्रादीपवक्तव्यां
प्रतिपादयितुमाह—

कटि चं भंते । कालोयणगायं चंद्रायं चंददीपा पञ्चता ।
गोयमा । कालोयणस्य समुद्रस्य पुरच्छिभिन्नामो वेति-
यंतामो कालोयणं समुद्रं पञ्चविंशयेणं बारसजोयणसहस्रां
ओगादिता एतय एं कालोयणं चंद्रायं चंददीपा सत्त्वतो
सर्पता दो कोसा उचितो जलतो सेसं तदेव ॥ जाव राय-
हाणीमो जसगायं दीवानं पुरच्छिमेणं अथमि कालो-
यणं समुद्रे बारस जोयणं तदेव सत्त्वं ॥ जाव चंद्रा देवा । एवं
मृगाय वि । एवमं चंद्रायं कालोयणं पञ्चविंशतिभिरात्रो वेति-
यंतामो कालोयणं समुद्रं पुरच्छिमेणं बारसजोयणसहस्रां
ओगादिता तदेव रायहाणीमो समाए दीवानं पञ्चविंशये
अथमि कालोयणं समुद्रं तदेव सत्त्वं । एवं पुक्लरवरगायं
चंद्रायं पुक्लरवदीवस्य पञ्चविंशतिभिरात्रो वेतियंतामो पुक्ल-
रवरसमुद्रं बारसजोयणसहस्रां ओगादिता चंददीपा
अथमि पुक्लरवरे द्वीपे रायहाणीमो तदेव । एवं मृगाय
वि दीवा पुक्लरवदीवस्य पञ्चविंशतिभिरात्रो वेतियंतामो
पुक्लरवे समुद्रं बारसजोयणसहस्रां ओगादिता तदेव
सत्त्वं जाव रायहाणीमो दीविभ्रगायं समुद्रे समुद्रगायं
समुद्रे चैव एगायं अश्वंरपासे एगायं बाहिरए पासे
रायहाणीमो दीविभ्रगायं दीवेषु समुद्रगायं समुद्रे स-
रिसस्यमचेषु इमे नावा अणुमंतवा-मंशुरीये अथय बाय-
कालोयणसुक्लरे कथ्ये लीरप्रयसोययंदी अथयके कुंडले

कचए अत्रारणवत्पणे उपपन्नतिसयए पुविधिउरपणे वा-
सपरद्विह्यदीमो विजया वक्लारकरिंदा कुमंदिरेधानाता
कुंडा छल्लस चंदमृग य । एवं जाणिययं ॥

“ कटि चं भंते ।” इत्यादि । “ कालोयणायं ” इत्यादि ।
क अन्त्य । कालोदकानां कालोदकानां चन्द्राणां चन्द्रा-
पानामहीपाः प्रकृताः । जगवानाह-गीतम् । कालोदकसमुद्रस्य
पूर्वस्थात् वेदिकान्तात् कालोदकसमुद्रं पश्चिमदिशि द्वादशयो-
जनसहस्रायवगणा द्वादशयोजनचन्द्राणां चन्द्रादीपाः प्रकृताः ।
ते च सर्वास्तु दिक्षु अष्टादशं द्वौ कोशी उचिता इति । शेचं तथैव
राजधान्यांऽपि स्वकीयानां हीपानां पूर्वस्थां दिशि तिर्यगलंभे-
यान् हीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यास्मिन् कालोदकसमुद्रं द्वादशयो-
जनसहस्रायवगणा विजया राजधान्यांऽपि वक्तव्याः । एवं कालो-
दकसमुद्रस्य पूर्वस्थात् वेदिकान्तात् वेदिकान्तात् कालोदकसमुद्रं पूर्वदिशि
द्वादशयोजनसहस्रायवगणा इति वक्तव्यम् । राजधान्यांऽपि
स्वकीयानां हीपानां पश्चिमदिशि अन्यस्मिन् कालोदकसमुद्रं शेचं
तथैव । एवं पुक्लरवरहीपगतानां चन्द्राणां पुक्लरवरहीपस्य पु-
र्वस्थात् वेदिकान्तात् पुक्लरवरसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्राय-
वगणा हीपा वक्तव्याः राजधान्यांऽपि स्वकीयानां हीपानां पूर्वस्थां
दिशि तिर्यगलंभेयान् हीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यास्मिन् पु-
क्लरवरहीपे द्वादशयोजनसहस्रायवगणा पुक्लरवरहीपगत-
सूर्याणां हीपाः पुक्लरवरहीपस्य पश्चिमागतात् वेदिकान्तात् पुक्ल-
रवरसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्रायवगणा प्रतिपच्छन्ताः । राज-
धान्याः पुनः स्वकीयानां हीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगलंभे-
यान् हीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्यास्मिन् पुक्लरवरहीपे द्वादश-
योजनसहस्रायवगणा पुक्लरवरसमुद्रगतचन्द्राणां चन्द्रा-
दीपाः पुक्लरवरसमुद्रस्य पूर्वस्थात् वेदिकान्तात् पश्चिमदिशि द्वा-
दशयोजनसहस्रायवगणा वक्तव्या राजधान्याः । स्वकीयानां
हीपानां पूर्वदिशि तिर्यगलंभेयान् हीपसमुद्रान् व्यतिव्रज्या-
स्मिन् पुक्लरवरसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्रायवगणा वक्तव्याः । पुक्ल-
रवरसमुद्रगतसुत्यसहस्रदीपाः पुक्लरवरसमुद्रस्य पश्चिमाग-
तात् वेदिकान्तात् पूर्वस्थां द्वादशयोजनसहस्रायवगणा राजधान्याः
पुनः स्वकीयानां हीपानां पश्चिमदिशि तिर्यगलंभेयान् हीपस-
मुद्रान् व्यतिव्रज्यास्मिन् पुक्लरवरसमुद्रं द्वादशयोजनसहस्रा-
यवगणा प्रतिपच्छन्ताः । एवं शेचं हीपगतानामपि चन्द्राणां च-
न्द्रादीपाः स्वस्वहीपगतात् पूर्वस्थात् वेदिकान्तात् अन्यस्मिन् समुद्रे
द्वादशयोजनसहस्रायवगणा वक्तव्याः । सूर्याणां सूर्यदीपाः
स्वस्वहीपगतात् पश्चिमागतात् वेदिकान्तात् अनन्तरं समुद्रे राज-
धान्याश्चन्द्राणामागतात् चन्द्रादीपः पूर्वदिशि अन्यस्मिन् स-
मुद्रगतामके १ हीपे । सूर्याणामपि कालोदकसमुद्रस्य पश्चिम-
दिशि तन्मिमेव सदृशानामके अन्यस्मिन् हीपे द्वादशयोजनस-
हस्रायवगणा वक्तव्याः शेचं समुद्रगतानां तु चन्द्राणां चन्द्रादीपाः स्व-
स्वसमुद्रस्य पूर्वस्थात् वेदिकान्तात् पश्चिमदिशि द्वादशयो-
जनसहस्रायवगणा सूर्याणां तु स्वस्वसमुद्रस्य पश्चिमागतात् वेदि-
कान्तात् पूर्वदिशि द्वादशयोजनसहस्रायवगणा चन्द्राणां
राजधान्याः स्वस्वहीपानां पूर्वदिशि अन्यस्मिन् सदृशाना-
मके समुद्रे सूर्याणां राजधान्याः स्वस्वहीपानां पश्चिमदिशि के-
वलमम्रेडनशेषसमुद्रगतानां चन्द्रादीपां राजधान्यां अन्यस्मिन्
समुद्रगतामके हीपे समुद्रे वा अनेकानि चन्द्राणामपि वा प्रतिपच्छन्ताः

भातेतम पयत्पयाऽनवस्थाप्रसक्तः । एतच्च देवद्वीपात्वाङ्क
सूर्यवरायभासं समुद्रं यावत् ।

देवद्वीपदिशु तु राजधानीः प्रति विशेषस्तमभिधिसुराह-
कहिं णं जंते ! देवदीवगाणं चंद्राणं चंददीवाणां दीवा
पण्णा । गोयमा ! देवदीवस्स देवोदं समुद्रं बारसजोय-
णां ओगाहिचा तेनेव कमेणं पुगिहमिष्ठाओ वेतियंता-
नो० जाव रायहाणीओ सगाणं दीवाणं पुरतियेणं णं
देवोदं समुद्रं अस्सेल्लेजाइं जोयणसहस्समतिं उगाहिचा
एत्थं णं देवदीवगाणं चंद्राणं चंद्राओ नाम रायहाणीतो
पण्णाओ । सेसं तहेव देवदीवचंद्रा देवाऽ । एवं सूरान् । वि
पवर्णि पच्चत्थियमिष्ठातो वेदियंतातो पच्चत्थिये णं च जा-
णियण्वो तस्मिं चैव समुद्रे ।

“ कहिं णं जंते ! ” इत्यादि । क्व भद्रम् ! देवद्वीपगानां
अन्धानां अन्धद्वीपानामचीपाः प्रकृताः । जगवानाह-गौतम !
देवद्वीपस्य पूर्वस्मात् वेदिकान्तात् देवोदं समुद्रं ह्यक्षयोजनस-
हस्राण्ययगगाणां अन्तरे देवद्वीपगानां अन्धानां अन्धद्वीपाः प्र-
कृताः इत्यादि प्राग्वत् राजधान्यः स्वकीयानां अन्धद्वीपानां प-
श्चिमदिशि तमेव देवद्वीपमसंख्येयानि योजनसहस्राण्ययगगाणा-
न्तरे देवद्वीपगानां अन्धानां अन्धानामराजधान्यः प्रकृतास्ता
अपि विजयाराजधानीवत् वक्तव्याः “ कहिं णं जंते ! ” इत्यादि ।
क्व भद्रम् ! देवद्वीपगानां सूर्यद्वीपानामचीपाः प्रकृताः । भगवा-
नाह-गौतम ! देवद्वीपस्य पश्चिमाम्नात् वेदिकान्तात् देवोदं
समुद्रं ह्यक्षयोजनसहस्राण्ययगगाणां अन्तरे देवद्वीपाः स्वकी-
नां सूर्यद्वीपानां पूर्वस्यां दिशि तमेव देवद्वीपमसंख्येयानि
योजनसहस्राण्ययगगाणां अन्तरे ।

कहिं णं जंते ! देवसमुद्रगाणं चंद्राणं चंददीवा पण्णा ।
गोयमा ! देवोदगस्स समुद्रस पुरत्थिमिष्ठाओ वेतियंतातो
देवोदगं समुद्रं पच्चत्थियेणं बारसजोयणसहस्सां तेनेव
कमेणं० जाव रायहाणीओ, सगाणं दीवाणं पच्चत्थियेणं
देवोदगं समुद्रं अस्सेल्लेजाइं जोयणसहस्समतिं उगाहिचा
एत्थं णं देवोदगस्स पच्चत्थियमिष्ठातो वेतियंतातो देवोदगं
समुद्रं पुरतियेणं बारसजोयणसहस्समतिं ओगाहिचा रा-
यहाणीओ सगाणं सगाणं पुरतियेणं स मुद्रं अस्सेल्लेजाइं
जोयणसहस्सां ।

“ कहिं णं जंते ! ” इत्यादि । क्व भद्रम् ! देवसमुद्रगाणं अ-
न्धानां अन्धद्वीपानामचीपाः प्रकृताः । गौतम ! देवोदकस्य स-
मुद्रस्य पूर्वस्मात् वेदिकान्तात् देवोदं समुद्रं पश्चिमदिशि
ह्यक्षयोजनसहस्राण्ययगगाणां अन्तरे देवोदकसमुद्रगानां अ-
न्धानां अन्धद्वीपाः प्रकृतास्ते च प्राग्वत् राजधान्यः स्वकीयानां
अन्धद्वीपानां पश्चिमदिशि देवोदकं समुद्रमसंख्येयानि योजनस-
हस्राण्ययगगाणां अन्तरे वक्तव्याः । देवोदकसमुद्रगानां सूर्याणां
सूर्यद्वीपाः देवोदकस्य समुद्रस्य पश्चिमाम्नात् वेदिकान्तात्
देवोदकं समुद्रं पूर्वदिशि ह्यक्षयोजनसहस्राण्ययगगाणां अन्तरे
वक्तव्या राजधान्याऽपि स्वकीयानां स्वकीयानां सूर्यद्वीपानां
पूर्वदिशि देवोदकं समुद्रमसंख्येयानि योजनसहस्राण्ययगगाणां ।

एवं णागे जकल जंते वि चउयं दीवसमुद्राणं कहिं
णं जंते ! सयंजुरमणदीवगाणं चंद्राणं चंददीवाणा-
पदीवा पण्णा । गोयमा ! सयंजुरमणस्स दीवस्स पुर-
त्थिमिष्ठातो वेतियंतातो सयंजुरमणोदगं समुद्रं बारसजो-
यणसहस्सां तहेव रायहाणीतो सगाणं सगाणं दीवाणं
पुरत्थियेणं सयंजुरमणोदगं समुद्रे पुरत्थियेणं अस्सेल्लेजाइं
जोयणसहस्सां तहेव । एवं सूरान् वि । सयंजुरमणस्स पच्चत्थि-
मिष्ठातो वेतियंतातो रायहाणीओ सगाणं सगाणं दीवा-
णं पच्चत्थियेणं सयंजुरमणोदगं समुद्रं अस्सेल्लेजा । सेसं त-
हेव । कहिं णं जंते ! सयंजुरमणसमुद्रकाणं चंद्राणं गोयमा !
सयंजुरमणस्स समुद्रस्स पुरत्थिमिष्ठाओ वेतियंतातो सयं-
जुरमणं समुद्रं पच्चत्थियेणं बारसजोयणसहस्सां ओगा-
हिचा सेसं तं चैव एवं सूरान् वि सयंजुरमणस्स पच्चत्थि-
मिष्ठाओ सयंजुरमणोदगसमुद्रं पुरत्थियेणं बारसजोयणसह-
स्सां उगाहिचा-रायहाणीओ सगाणं सगाणं दीवाणं
पुरत्थियेणं ॥

एवं नागयक्कभूतम्वयम्भूरमणद्वीपसमुद्रादित्वानामपि क-
त्थ्या द्वीपगानां अन्धद्वीपानां अन्धद्वीपानां अन्धद्वीपानां अन्धद्वीपानां
समुद्राणां तु अन्धद्वीपानां स्वस्वसमुद्रं एव । आह
च मूलटीकाकारोऽपि-एवं शेषद्वीपचन्द्रादित्वानामपि द्वीपा
अनन्तरसमुद्रव्यवगत्याः राजधान्यश्च तेषां पूर्वपरतोऽपि
अन्धद्वीपसमुद्राणां गत्वा ततोऽप्यस्मिन् सहस्रानामिदं द्वीप-
मन्विन् अन्धद्वीपानां पश्चिमदिशि सूर्याणां देवोदगस्य दूनस्व-
यम्भूरमणावगात् तेषु अन्धद्वीपानां राजधान्याऽप्यस्मिन् द्वी-
पे तु तस्मिन्नेव पुर्वापरतो वेदिकान्तात् अस्संख्येयानि योजन-
सहस्राण्ययगगाणां नवमिन् इति इह बहुधा सूत्रेषु पाठभेदा
परमेतवान्मेव सर्वत्राप्यर्थो नाथं नान्तराभिव्यक्तसुदृशक्यानुसारे-
ण सर्वेष्वनुगम्यया न मांशयामि । जी० ३ प्रति० ।

चंद्र-चन्द्रार्द्ध-० । अष्टमीचन्द्रः (जी०) “ चंद्रकसमधि
दालाओ ” अन्धार्द्धेन अष्टमीचन्द्रेण समं समानं लालत्वं यास्तं
ताः अन्धार्द्धकसमलालाः । जी० ३ प्रति० ।

चंद्रकसम-चन्द्रार्द्धकसम-त्रि० । शशधरसमप्रविभागसहस्रो,
“ निवर्णसमलालद्रुमचंद्रकसमणिदाला ” जी० ३ प्रति० ।

चंद्रपट्टा-चन्द्रप्रतिमा-ओ० । अत्र इव कला बुद्धिनि-
ज्यां या प्रतिमा सा अन्धप्रतिमा । प्रतिमोदेहः शुक्लप्रतिपदि
एकं कवलमज्जबहुत्वं ततः प्रतिदिनं कवलबुद्ध्या पञ्चदश पुरी-
मास्यां कृत्वाप्रतिपदि च पञ्चदश कृत्वा प्रतिदिनमेकहात्याऽ-
माषस्यायामेकमेव यस्यां शुद्धं (स्था०) यस्यां तु कृत्वाप्रतिपदि
पञ्चदश कृत्वा एकैकहात्या अमाषस्यायामेकं कृत्वाप्रतिपदि
चैकमेव ततः पुनरैकबुद्ध्या पुरिमायां पञ्चदश शुद्धं सा वज-
स्येव मयं वस्यास्तन्निधेयः सा वज्रप्रथा अन्धप्रतिमिति (स्था०)
एतद्वैवसुक्तहा-“ हो पडिमाओ पज्जमाओ तं जहा-जवमहे
के चंपरदिमा वज्रप्रहासि-ओ । अन्धप्रातिपदिपदेके अन्ये,
चंद्रपट्टा-चन्द्रप्रहासि-ओ । अन्धप्रातिपदिपदेके अन्ये,
पा० । सा वज्रप्रातिपदिपदेके । अन्धप्रातिपदिपदेके अन्ये,
पा० । सा वज्रप्रातिपदिपदेके । अन्धप्रातिपदिपदेके अन्ये,

चंदपरिवेस-चन्द्रपरिवेस-पुं० । चन्द्रस्य परिवो बन्धाकारपरि-
रिचातो, जा० ३ प्रति० । अणु० ।

चंदपञ्चय-चन्द्रपर्वत-पुं० । जम्बूद्वीपे मन्दरस्य पश्चिमे गी-
तोदाया महादाया उत्तरे कूटौ, त्रिककारपर्वते, सा० ४ डा० २
७० । अं० । “हो चंदपञ्चय” । स्या० ३ डा० ३ उ० ।

चंदपाणिशेह-चन्द्रपाणिरसे-त्रि० । चन्द्राकाराः पाणी रेखा
वत्स्य स तथा । जी० । जी० । अणु० । चन्द्रकृतिहस्तेके, सं० ।

चंदपञ्ज-चन्द्रपञ्ज-पुं० । चन्द्रस्यैव प्रभा ज्योत्स्ना सौम्ये-
हवाविशेषोऽश्वेति चन्द्रप्रभः । तथा वैष्णवचन्द्रपानवोहवे। ५-

युत्त चन्द्रसमवर्षेण जगत्वा इति चन्द्रप्रभः । अ० ३ अघि० ।
अस्वामवर्षपर्याया भरतवर्षे जातेऽहमे तीर्थकरे, स० ।

तत्र सर्वेति तीर्थकुलचन्द्रवत् सोमहोवाकालो विशेष
माह-“जगतीय चंदपिपलुमि, होहोते तेन चंदाभा” । नेन

काचनेन जगति गभते जगत्वाचन्द्रपाने होहद्वमजायत च-
न्द्रसहस्रवर्षेण जगत्वा तेन चन्द्रमचन्द्रप्रभ इति विभुः ।

आ० म० द्वि० । अणु० । प्र०० । (अन्तरा । आयुः । अन्तरा
वर्षः । एवमाहवः सर्वेऽधिकाराचन्द्रप्रभसामितिः ‘तिर्यक्’

शब्दे बहवर्षे) (चस्मिन् समं जने चन्द्रप्रभो जातस्तस्मिन्
समं वेरते होहसेनाजनः संजो) । चन्द्रकालमनौ,

रा० । आ० म० । आ० । अणु० । डा० । प्र०० । जी० । कल्प० ।
“तेसिं छुं” इत्यादि । तेषां तोरणानां पुरतो जे हे कामरे प्रभे

तामि च कामराणि “चंद्यमभरदरेवस्येयानामागिरयस्य
विषदंदा इति” चन्द्रप्रभः चन्द्रकालो वर्षं वैर्द्वै च प्रतीति

चन्द्रप्रभजवेद्व्यानि क्षापाणि च नामानिरत्नामि चान्तिनि
वेपु द्द्वैतेषु तथा सर्वेऽप्याक्षिपा नामाकारा इत्यादि येषां कामराणां

तामि तथा सुमे स्त्रीत्वं प्राकृतत्वात् । जी० ३ प्रति० । अणु० । देवलो
कस्य विमानमेदे, न० । स० ३ सम० । चन्द्रस्य ज्योतिष्केन्द्रस्य

सिहासने, न० । डा० २ सु० । अ० । अचन्द्रमभरित्रमभवे अजापुत्रे-
णाभिजातिकास्ये ऊर्ध्वाक्षेऽन्यकमसि । तत्किमिति । तथा पु-

र्णराजा तत्र गतस्तज्ज्वलं कथ्यते किं वा पातालशूदे तस्मात्सो-
अपहृत्य गतस्तत्र नरका दृष्टिनाः पश्चादेव तथा बहिर्मुखः स-

र्वाङ्गसुवर्षाः पाप्मे गतस्तत्र किं जवनपतिनिकाये किं व्यन्तर-
निकाये वा तथा पुर्णराजाः कुत्र भवनमध्येऽस्ति सर्वाङ्गसु-

वर्षी वा ततोऽप्यः कुत्रास्ति तथाऽप्यपदे गतस्तत्रेकेषु क्षाणि
समर्पितानि तानि किं वैक्रियायवौदारिकानि चेति प्रश्ने-उ-

त्तराव-अजापुत्रेणाभिजातिकास्ये ऊर्ध्वाक्षे कां व दिष्ट्यानु-
भावेन प्राप्तं तथा पुर्णराजा वासस्थानं भूमिकाविषयस्य

मनुष्यसंविभिन्यां राज्याः प्राप्तं तथा सर्वाङ्गसुवर्षीव्यन्तरी
तस्मात्स्थानं व्यन्तरनिकायेऽस्ति तथास्ति अपहृत्यागत इत्या-

दि सर्वे तद्विस्तितं ज्ञेयं तथाऽप्यपदे चत्वार्यपिनानि तान्यौ-
दारिकानि ज्ञेयानि । ४३० प्र० । स० ३ उ० ।

चंदपञ्चविहार-चन्द्रप्रभविहार-पुं० । नासिकपुत्रे पञ्चमहा-
स्वर्षे प्रजापतिगारिते चन्द्रप्रभस्यासिधैले, सी० २५ कल्प ।

चंदपञ्चसुरि-चन्द्रप्रसुरि-पुं० । चन्द्रकलीये दर्शनशुद्धि-
लक्ष्मिरे स्वनामक्याते आचार्ये, (दर्श०)

नामनिकक्षेत्रेयं संप्रति स्वयमेव वस्तुप्रातिनामयेयो
जगत्वा प्रत्यकारः स्वनामम्युपस्था प्रकटयन् प्रत्य-

स्वरूपं प्रयोजनं च दर्शयितुं माघाचमहा-
चंदादिपहसुरि-पयनिवृद्धपहमन्नेति ।

जेमि नाम तेहिं, परोवदयामि निरपहिं ॥ ५७ ॥

इयपायं पुष्पापरिप-रक्षमाहाण संगहो रसो ।

विदिओ अणुगदृश्यं, कुमगल्मगाण मीवाणं ॥ ५८ ॥

चन्द्रादीनां दिक्षिपयैयसामपदानां प्रथमाक्षरैः प्रथमवर्गैः वे-
र्षा नामाभिधानं तेऽन्धममसुरिजिदित्यर्थः । कथंतेः परोपका-
रमितरेति निगदितप्रकारेण प्रायः पूर्वाभावेरचितमायाभिरेव
सङ्गहो विदितो निष्पादितोऽनुग्रहाय कुमारसंनानां कुमवचन-
कुशेनावासितान्तःकारणानां अभ्यप्राणिनामिति माघाद्व्यायेः
(दर्श०) दर्शनशुद्धीका तु तद्विष्णुधर्मधोषप्रपूर्णा शिष्येण
विमलगणिना वैक्रमवत्सरे-११८५ कृतंति सप्तमोऽस्य मति-
मज्जितस्ययवाम्युहाः । दर्श० ।

चंदपभा-चन्द्रपभा-स्त्री० । चन्द्रस्यैव प्रभा प्राकारो वस्था-
स्ता । सुराविशेषे, जी० ३ प्रति० । चन्द्रस्य प्रथमायामग्रहि-
व्याम, डा० २ सु० । १ अ० । अं० म० । सु० प्र० । स० ।
द्युमनीयेकरस्य धातुस्य चतुर्विधस्य च वीरस्य निष्कम-
शिबिकायाम्, स० । आ० म० द्वि० । ति० । कल्प० ।

संप्रति शिविकाप्रमाणदर्शोनाथमाह-

पंचासपञ्चायामा, पण्णि विक्षिपपवरीसं तु ।

उत्तीसं उन्नेहा, सीया चंदपभा भणिया ॥

पञ्चाशन्मायामो वैर्धे वस्याः सा पञ्चाशदायामा चन्धि
पञ्चाशतिं विदुर्नां तथा वदितुं चन्धि उद्धेवा उद्धा वि-
विका चन्द्रप्रभाऽभिधाना गणधर्मेभितः ॥

अनेन शास्त्राय पारतम्यमाह-

सीया पञ्चपुरा, दिव्यं मणिकणगरपणिविषयं ।

सिहामणं महारिदं, सपायवीरं जिणवरस्त ।

शिविका वा अथ पञ्च मध्यकारस्मिन् दिव्यसुरनिर्मितं मण-
यचन्द्रकान्ताद्यः कनकं देवकाञ्चनं रत्नाणि सरकनेन्द्रीलादी-
नि तैः विवहयं । देशीपदमेतत् प्राणिमत्त्यर्थः । सिहप्रथमाना-
सनं महान्तं भुवनगुहमहान्ति महार्यम् । सहपादपादं वर-
येन वा तत्सपादपादं जिनवरस्य कृतमिति चाप्यशेषः ।
आ० म० द्वि० ।

चन्दजागा-चन्द्रजागा-स्त्री० । सिन्धुमहानद्यां संगतायां जल-

प्रमर्षिकायाम् स्वनामक्यातायां नद्याम्, सा० ५ डा० ३ उ० ।

चंदमंदल-चन्द्रमण्डल-न० । चन्द्रवर्माने, स० ६२ सम० ।

अथ चन्द्रमण्डलव्यवस्थाह-

तत्र सप्त अनुयोगाद्वाराणि-मण्डलसंख्याप्रकरणं, मण्डलके-
प्रपणा, प्रतिमण्डलमन्तरप्रकरणं, मण्डलधामादिनामम्, म-
न्तरमण्डल्य प्रथमादिमण्डलाभावा, सर्वान्यन्तरादिमण्डला-
धामादि, मुहूर्तपातिः ।

तथादी मण्डलसंख्याप्रकरणं पृच्छति-

कति छं जंते । चंदमंदला पछया । गोयमा । पछरस चं-
दमंदला पछया । जंवुर्द्वि छं भंते । द्विरे केवदं क्रोगाहि-
या केवदं चंदमंदला पछया । गोयमा । जंवुर्द्विरे द्विरे

अतीत्यं गोमयस्यं गोमयस्यं गोमयस्यं गोमयस्यं गोमयस्यं
गोमयस्यं गोमयस्यं गोमयस्यं गोमयस्यं गोमयस्यं

“कति च ज्ञेते!” इत्यपि। कति ज्ञप्तं। चन्द्रमयप्रकाशे प्रक-
 ताणि। जगदानाह—यौतम। पञ्चदश चन्द्रमयप्रकाशे प्रकृताणि।
 त्रयेषां मध्ये कति क्षीरे कति स्रवणे कति मयकयवे वृक्षति-
 जम्बूद्वीपे मदत्। क्षीरे किमवशाद्य। किमन्ति चन्द्रमयप्रका-
 शे प्रकृताणि। यौतम। जम्बूद्वीपे दीपे। अशीत्यधिकं वांजरा-
 समवाद्याः पञ्च चन्द्रमयप्रकाशे प्रकृताणि।

हवणे षं धेते ! पुच्छा ! गोअमा ! हवणे षं समुदे
 सिधि वीसे ओअणसए ओओहिणा एत्थ षं दस चंदमं-
 खा पएण्णा । एवमेव सपुब्बावरेणं अंमुदीने हवणमुदे
 पण्णरम चंदमंजला जवंतीतिमक्खयां ।

सद्यः लवणसमुद्रे प्रदन्त । प्रसः । गौतम ! लवणसमुद्रे विरा-
द्विष्यामि भीषि योजयन्सुतानि अथवाद्या अत्रान्तरे इत्यस्मिन्प्र-
पदस्यामि प्रकृतामि । एवमेव सत्पूवंपरेण जम्बूद्वीपे द्वीपे लवणस-
मुद्रे पञ्चदश बन्धनपदस्यामि भवन्तीति ज्ञापयामि । ('चं-
हमभ' शब्दे अन्तुपदमेव एतस्मिन् व्याख्यास्यामि)

अथ अण्डलक्षेत्रप्रकरणं प्रथमब्राह्म—
 सव्यवृत्तरात्रो षं भंते ! चंद्रमन्त्राभ्यो षं केवडाए-
 अवाहाए सव्यवाहिरए चंद्रमंदले पथते ? गोअम ! पंच-
 हसुरं जोअणसए अवाहाए सव्यवाहिरए चंद्रमंदले
 पणणते ।

[illegible]

रिशेधकप्रतिभागात्मकः सोऽपि मध्यज्ञास्तराणां प्रक्षिप्यते, ज्ञानं
 योजनानि ४१० यच्च पूर्वोक्तैस्त एकः एकप्रतिभागाः सप्तममति-
 शक्तिं प्राप्नुवन्ते, आत्मनः २५ एकप्रतिभागाः। ननु एकप्रत्ययस्य मध्ये-
 सेषु च अनुदशिताराण्यन्यदशिताराण्यनुदशिमार्जनात् युक्तमस्ति । स-
 त्तन्वच्योरा भागा इति कथं संगच्छते ?। वक्ष्यते—मध्यज्ञास्तरक्षेप-
 रायाः ४१० $\frac{1}{2}$ मध्यज्ञास्तरानुदशिमार्जनेन कथानि ३५ योज-
 नानि उत्तरितस्य योजनराशेरकप्रत्ययाः सप्त ये मूलराशिसत्त्वैक-
 प्रतिभागात्मकाश्च ये जातव्ये ४१० एषां अनुदशिमार्जनेन जातव्यः स-
 त्तराशिः ३० तेषां ऋषी तेषां अनुदशिमार्जनाः। एतानि कथाबाधि-
 ज्ञान्यामप्रवर्तनेन जातं प्राज्ञकारायाः $\frac{1}{2}$ इति सुस्पष्टम् । अं ७
 बह्वः । (अन्त्यमध्यज्ञाचन्द्रमण्डलं किञ्चनाऽऽध्यापयति स्थित-
 मिति । अन्तरं प्रथममात्रं ६६ युक्तं गतम् ।

सप्तमि मध्यज्ञायाभिधिमात्रमाह—

संयति मयङ्गलायामादिमानद्वारम्—

चंद्रमक्षेण जंते । केवडं आयामविकल्बेण केवडं प-
रिवलेवेण केवडं वाह्येण पक्षे । गोत्रया । ह्यपक्षे एगस
द्विजा एव ग्रणस्त आयामविकल्बेण तं तिगुणं सविसेसं
परिवलेवेण ग्रह्ये स च एगना द्विजा एव ग्रणस्त वाह्येण ।

“अंशमदत्तत्वं नने । केचिदंशं आयातम् ” इत्यादि । कन्द-
मन्दरं आयातम् । किमयमश्वमधिकमज्जायां । किमयमश्वमधिक-
किमद्वाहयेत्येवमप्येत्थेन प्रकृतम् । गौतम । पञ्चपञ्चाशत्तमेकप-
रिधितान् । योजनयत्तमधिकमज्जायां । एकयत्तं योजनयत्तं
एकपरिधितम् । कृतयत्तं यत्तमप्रमाणा अयास्तावत्तन्मात्रं बह-
पञ्चाशत्तमकारणमित्यर्थः । तत् विजृम्भं सविजृम्भं सावि-
जृम्भेन कणखुरीयात् वे योजने पञ्चपञ्चाशत्तकाग्रा, साविद्धा
इत्यर्थः । अष्टापरिधितमधिकमज्जायां योजनयत्तं वाहयेत् ।

अथ मन्दरमधिकृत्य प्रथमादिमण्डलावाध्यायसमाह-

जंजुर्दने दीने वां भंते ! दीने भंदरस्स पन्दयस्स केवड्ढा-
ए अवाहाए सव्वंजंतरए चंदमंद्ने पणणे ॥ गोयमा !
चोआत्तात्तं जोअणसहस्सां अउ य वीत्ते जोअणसए
अवाहाए सव्वंभंतरे चंदमंद्ने पणणे ॥

“अनुद्वये हीने” इत्यादि। जन्मद्वये द्वीपे भगवद्। मन्दस्व
 पर्वतस्य किमस्या अवाधया सर्वोन्मत्तरजन्मपदस्तु प्रकृतम्।
 गौतम। अनुद्वयार्थो योजनसङ्ख्यायि अहं वा वित्ताध्यक्ष-
 नि योजनशताभ्यधाय सर्वोन्मत्तरजन्मपदस्तु प्रकृतमिति।
 उपपत्तिस्तु प्राक् सुपर्वकल्पतायां दर्शिता।

द्वितीयमण्डलाध्यायप्रारम्भमाह-

जंघुहारे धं भंते । हंवि मंदरस्य पव्वपस्त केवडआप
अवाहाए अचंयंतराणंतरे चंदमंथले पणायसे । गोवभा ।
चोआल्ल।नं जोअणसइस्तसई अट्ट पणपणे जोअल्लसय
पणवीसं व एगडिचाए जोअवस्त एगडिभांनं व लणह
देवा वचारि जुएणआभाए अवाहाए अचंयंतराणंतरे
चंदमंथले पणायसे ।

“अंजुहरे वीरे” इत्यादि । अम्बुक्षीपे क्षीपे जगत्पद ! जगत्पदस्य पर्यन्तस्य कियस्या अन्वयधया अम्बुसारात्मनः द्वितीयं चन्द्रमण्डलं प्रवृत्तम् । यैश्चाम् । सन्तुष्ट्यारविशयोऽनसहस्रानि क्षीरं च पद

पञ्चाष्टाधिकानि चोपक्रमस्यसिने पञ्चाधिक्यसिने वैकल्पिकानाम्ना-
चोपक्रमस्य, एकं च एकपदविभागं सप्तधा विभक्त्यनुपपन्नैका-
भागमाध्याध्यायस्योपक्रमस्यनन्तरं द्वितीयं च सप्तमपदस्य प्रत्य-
यः । अद्योपपत्तिः प्रागुक्तप्रत्ययसप्तमपदस्यसप्ततयास्त्री अष्टकाभ्यन्त-
रैकपदसप्तमपदिकमन्तराध्यायः प्रत्ययः आस्यत । अष्टकाभ्यन्त-
र्युष्मदसप्तमपदोपक्रमसिः अस्मिन् अष्टकाभ्यन्तरैकपदोपक्रमसि ३५
सप्तमपदसप्तमपदिकमन्तराध्यायानाम् अष्टकाधिकपदसप्तमपद-
आद्यैकपदविभागानां च परपरवर्त्यसिने जायन् ७५ एकपदमा-
त्रागे जायते चोपक्रमेकं, तत्तच्च पुनैकापद्यां पञ्चाधिक्यं प्रक्षिप्य-
ते जायते । अष्टकाध्यायोपक्रमानां सप्तधा पञ्चाधिक्यसिनेकपदविभागः
कारणवृत्तिकाः प्रागा इति ।

अथ तुनीयाज्यन्तरमण्डलाऽवार्थां पृच्छन्नाह-

जंजुहवि दंवि मंदस्म पन्वयस्स केवइआए अवाहाए
अज्जंततत्तत्थे मंथले पक्खे ?। गोयम ! वोअल्लं।सं जो-
अणस्सहस्सां अइ व वा एएए ओअणस्स एगावथं व-
एगइहिजाए ओअणस्स एगहिजां व सत्तहा केवा व-
नं पुणिआभां अवाहाए अज्जंततत्तत्थे मंथले पक्खे ।

“जंघुदीने वीये” इत्यादि । प्रथमसूत्रं प्राण्यत् । उत्तरसूत्रे द्विती
यमण्डलसंस्कारादौ ३६ योजनानि ३५ एक इत्यस्य प्रक्षेपे
ज्ञानं यथोक्तम् ।

अथावाध्याविषयं चतुर्थदिनात्कलेष्वतिदेशमाह-

[illegible]

“ एवं ब्रह्म ” इत्यादि । एकपक्षतोऽन्या मयद्वैतज्ञापयद्विशितयेत्यर्थः । एतेनां शयेन प्राप्तव्यापारमयैकमयद्वैतमनां चनिरूपेण निष्कामात् लब्धप्राप्तिमुक्तमयद्वैतमिति कुर्वन् चन्द्रस्तद्वैतमनताद्वैतचित्ताद्यैक्यमयद्वैताद्विधावृत्तमुक्तमयद्वैतसंज्ञां संक्राम्य ३३ पदविधाद्युपपत्तिम्, अथ योजनसंख्यानामर्थव्यापारविज्ञानसंख्यापद्व्यपत्तिः प्राप्या तेषु पञ्चविंशतिमु पञ्चविंशतिम् एकपक्षतिनामाद्यु योजनसंख्या एकमेकं वैकल्पविष्टाणां सत्त्वा मित्रा चतुरश्रमुपचर्याणिनामाणां पञ्चकस्मिन्मयवृत्तं प्रापय्या वृत्तिं श्रमिव्यपद्व्य ३३ खंवाद्यामयद्वैतमुपलक्ष्यते अथ चरति ।

अथ पञ्चानुपूर्व्यपि व्याख्यानार्हमित्यस्त्यमएकला-

स्मरणलाभायां पूज्यसाह--

जंबूदीवे णं दीवं मंदरस्स पव्वयस्स केवडाए आवाहाए
सव्ववाहारे चंदमंढले पण्णे ? । गोयया ! पणयासीं
जोआणमस्साईं तिण्णि अ तीसे जोआणसए आवाहाए
सव्ववाहारे चंदमंढले पण्णे ।

“अनुवृत्तिरिति” अनुवृत्तिरिति भगवत् । मन्त्रस्य पर्यवस्य कियत्सा
 कथाया संधेताद्याचन्द्रमन्दनं प्रकृतम् । गौतम । पञ्चमत्वा-
 र्तिशयोजनमह्यज्ञानि श्रीनिधिभिरिष्टाधिकानि योजनशतान्यवा-
 द्या सर्ववर्णाकल्पमन्दनं प्रकृतम् । उपपत्तिस्तु प्रकृतम् ।

अथ द्वितीयब्रह्मसूत्रसंज्ञायां पृथग्भाह-

पञ्चरूपे दीपे श्रद्धास्म पण्ययस्स केवाहाए अवाहाए वाटिरा-
हंतंते चंदमंके पयसे ? गोयमा ! पण्ययसीसं जोअणस-
इस्साइ होयि अ तेणए जोअणसए पयातीसं च एगडि-
भाए, जोअणस्स एगडिभांगं च सयइहा छेया विस्सि
बुद्धिआहाए अवाहाए वाटिराहंतंते चंदमंके पयसे ।

[illegible]

चंद्रमंथले एगसहि विजागविजाइए समंते पञ्चते । एवं
मूरुन वि ॥ ६१ ॥

अङ्गमथनं च अङ्गविग्रमानं 'मं' इत्यमरकृतौ । (एगमणि १)
 योऽन्यस्यैकपक्षिनामेव च पक्ष्याणाञ्चग्रासमाणां वैभ्राजितं विभ्रा-
 नैर्नैकपक्षिणैः समानं समानानां प्रकृतं विधेयानां योऽन्यस्यैक-
 पक्षिनाणां च पक्ष्याणाञ्चग्रासमाणाणां च पक्ष्य च आगमगव्य-
 विग्रमानस्यादिभिः । अयं सुर्येयस्यैव मयाङ्गलं वाक्यम् । अङ्गव-
 स्थादिष्वेकपक्षिनागमनां हि तेषु वापदमशान्ते तस्याप्य-
 स्थासि समानेभ्यः । सः ११ मयः ।

अथ तृतीयवाक्यमण्डसावधामाह—

जेषुद्विवेण भंते । द्विवे संदरस्स पव्वयस्स केवइअए अवा-
हाए वाहिरत्तत्थे संदंयदत्ते पक्खे ? । गोयया । पणयातीसीं
जोअणसहस्सां होसि अ सत्तावधे जोअणसए णव व ए-
गिज्झिए जोअणस्स एगट्ठिमां व सत्ता वेत्ता ज्जकु-
सिआभाए अवाहाए वाहिरत्तत्थे संदंयदत्ते पक्खे ॥

“अनुदीर्घः” इत्यादिप्रभृत्यं सुगमम् । उत्तरस्यैव एकवचनव्यापि-
 चाद्योन्नतसहस्राणि द्वे च सतपञ्चाशद्विंशत्यं योजनज्ञाते नव च
 एकवर्षाद्यागम् योजनस्य एकं च एकवर्षाभ्यां सप्तधा हिंस्र-
 वद् यन्त्रिभाकादयः द्वाभ्यां वा द्वाष्टयोर्यं चन्द्रमण्डलं प्रकृत-
 म् । उपर्युक्तं वा द्वाष्टयोर्योऽयमन्यथास्त्वम् । वत्सिङ्गो योजन-
 दिकं द्वाधा पातयत्वा यथोक्तं मानमनेतव्यम् । (अं) योजो

अथावाभावविषयमभ्यन्तरकतृत्वं।वि-

मधुमलेप्यतिवेशमाह—

एवं खलु एरणं उवाएणं पनिसमाणे धेंदे तपायंतराओ
मंदज्ञाओ तपायंतरं मंदज्ञं संकममाणे ३ ऊचासं ऊचास
जोअणें पणवीसं च एगडिजाए जोअणसस एगडिभागं
च सणहा ठेवा वचारि खुशिक्षाजाए एगमेगे मंदले
अपादा बुद्धि शिवुक्रमणे ३ सज्जंतरं मंदलं उवसंकमिषा
चारं चरइ ॥

“ एवं ज्ञानं ” इत्यादि इयत्तं नवरत्न । अक्षधामाः बुद्धिः
निर्बन्धयन् २ ज्ञानयन् दामयन्तिताम्रयः ।

अथ सर्वान्यन्तरादिमण्डलायामाद्याह—

સત્ત્વજન્મેભે જાં મંતે । વંદ્યપદ્મે કેવડાં આયામવિકલ્પજે-
શં કેવડાં પરિકલ્પેજાં પશ્ચે ॥ ૧૦૫મા । જાવળાડાં જો-
અણસહસ્તાં ઢાલ વચાલે જોઅણસર્ આયામવિકલ્પજે
તિથિ અ જોઅણસયસહસ્તાં પશ્ચર જોઅણસહસ્તાં
અડળાળાડાં વ જોઅળાં કિંચિ વિસેતાદિષ પરિકલ્પે-
વેળાં પશ્ચે ।

“सञ्चयन्तरे तु” इत्यादि। सर्वव्याप्यम् न जन्तु। अन्त्यमण्डलं कि-
मव्यायामविषयज्ञानमपि कस्यपि तत्वेण प्रहस्यम्। गौतमः। नवन-
र्थात् योजनसहस्रान्तरं बद्धत्वाविशुद्धिकानि योजनशतान्वावा-
मविषयम्भार्यं ब्रौणं च योजनज्ञानि पञ्चदशयोजनसहस्र-
योजननवर्था च योजनमाना किंवा द्विशोडशयोजन विपक्षेणैव
प्रहस्यम्। उपपत्तिस्तत्रयथाऽपि सत्यमवस्थाधिकारे दर्शिता।

अथ द्वितीयम्—

अथन्तरालांतरे सा खेव पुच्छा ? । गोयमा ! एवणलई
जोअणसइहसाई सच व बारसुतरे जोअणसए एगवण
व एगडिजाण जोअणसस एगडिजाण व सचहा छेवा
एणं खुणिआजाणं आयामविकस्वंचेणं तिभिअ जो-
अणउयसइहसाई तिभिअ एगूणवीसे जोअणसए किंचि
बिसेसाटिए परिकस्वंचेणं ॥

“अभ्यन्तराणनेरे” इत्यादि । अष्टयस्त्रात्मनरे सैव पृथ्वा या सर्वाभ्यन्तरे मण्डले उत्पत्तये । गौतम ! मणववति योजनसहस्राणि सत श्राशोसराणि योजनमनसि एकपञ्चाशत्तम एकपञ्चाशत्तम योजनस्य एकैकपञ्चमिणं सप्तथा जित्वा एकं कृत्वाकामगमायामविष्कम्भामभ्यां तयाहि—एकपञ्चमा जित्वाये मणले संकामान् पद्विश्रायोजनानि पञ्चाशद्विंशति वैकषष्टिभागान् योजनस्य एकस्य एकस्य एकषष्टिभागस्य सप्तथा जित्वस्य सस्त्रान् चतुरो गगान् विमुष्य संक्रामति । कषपरांऽपि ताभन्येय योजनानि विमुष्य संक्रामति उभयमिहने जातं हासमति योजनानि एकपञ्चाशद्वैकषष्टिभाग योजनस्य एकस्य एकषष्टिभागस्य सप्तथा जित्वस्य सत् एकान्ताय जित्वायेमणले विष्कम्भोऽष्टाशतविंशत्यायामधिकत्वेन प्राप्य ते हाति । कच पृथ्वीमणलराशो प्रसिन्धने जायते यथाक जित्वायं मणसोऽष्टाशतविष्कम्भमनसि त्रीणि योजनान्तरसंक्राणि त्रीणि वैकानविशत्यधिकानि योजनमनानि किञ्चिद्विशेषाऽधिकानि परिक्रण्णे जित्वायं मण्डले प्रसस्य । यथापत्तनु प्रथममणलसपरियं हासति योजनान्दीनां परिये त्रिशद्विधक्रियां जनातपरियं क्रान्तसि सति यथार्क मानम् ।

अथ तृतीयम्-

अनंतरतत्त्वेण जाव पवसाः । गोअभा एवणउं जो-
अणसहसाइं सच य पंचासीए जोअणसए इगतार्त्तं । सं च
एगडिभाए जोअणस एगडिभां च सत्ताह नेत्ता दोएण
अ बुडिआजाए आयापवित्त्वेणं तिथि अ जोअणमय
सहसाइं पखरसजोअणसहसाइं पंच य इगुणाएणए
जोअणसए किंचि विसंसाहिए परित्त्वेणं ।

[illegible]

अथ चतुर्थ्यादिमण्डलेष्वतिशेषमाह-

[illegible]

संग्रति पश्चानुपूर्व्या पृच्छति—

सच्चवाहिरए एं भंते ॥ वेदध्वजं केवडं आयागविकलं
भेणं केवडं परिकलेवेणं पवते ॥ गोअमा ॥ एणं जोअए-
सयसहसं ॥ छच्च सट्ठे जोअएगयसहसं ॥ नच्च सट्ठे जो-
अएसए आयागविकलेवेणं तिभिं अ जोअएसयसहसंसाइं
अट्ठारससहसंसाइं तिभिं अ पवसरुत्तरे, जोअएसए परि-
कलेवेणं ॥

“सम्प्रवादिहृषं” इत्यादि । सर्वेषां भ्रष्ट । अन्धमण्ड-
लं किदायामिव क्रमभांश्च किं परिहरेण प्रसक्तम् । यौनम् ।
एवं योजनमूलं पदस्थानि पदस्थानिकानि योजनसत्ताया-
मविवक्षितमाश्रमं योजनसिद्धिं जम्बूद्वीपं लक्ष्म स्वयं । प्र-
त्येकं श्रील योजनस्थानि निशान्धिकादि नयमसीत्येव योज-
नानां पदस्थानि पदस्थानिकानि । श्रीलं योजनसङ्ग्राहं क-
दाग्रसङ्ग्राहं श्रीलं य पञ्चशेखराणि योजनस्थानि परि-
हरेण । अथोपपत्तिः—जम्बूद्वीपपरिवी पदस्थानिकपदस्थानपरि-
वी प्राकृतं भवति यथोक्तं मानम् ।

अथ द्वितीयम्-

बाहिराणंतरे मां पुच्छा ?। गोयमा ! एगं जोअणसयसइस्सं

पंचसत्तावीसं जोअणसए एव य एगडिभाए जोअणस्स एगडिभाणं च सत्ता उत्ता अ बुसिआभाए आयामवि-
क्कलेभेणं तिथि अ जोअणसयमहस्साइं अट्टयससहस्साइं
पचासीइं च ओअण्णां परिक्लेवेणं ॥

“ बाहिराणं ” इत्यादि । बाह्यमन्तरं चित्तीयं मयद्वज्जमित्यर्थः ।
पूज्येण प्रसाक्षापाकस्तथैव उच्यते नैतन्म । एकयोजनसकं
पञ्चसहस्राण्यधिकानि योजनशतानि नव कैकषडिभागान् यो-
जनस्य एकं च एकषडिभागं सप्तधा विस्वा वट् कूर्णिकाभागात्
आयामविष्कम्भाज्याम् । अथोपपत्तिः—पूर्वराशेरुहसत्तितं योज-
नस्यैकं पञ्चाशत् कैकषडिभागम् योजनस्य एकस्य च एकष-
डिभागस्य सप्तधा विस्वस्य एकं भागमपनीय कतेभ्या ऋणि
योजनलक्षाणि अष्टादश सहस्राण्ये पञ्चाशतिं योजनानि परिके-
पेव सर्वथाष्टमवट्टपरिचैः द्वे शते त्रिंशदधिके योजनानामप-
नयने यथोक्तं मानम् ।

अथ स्तीयम्—

बाहिरत्वेणं भंते ! चंद्रवदन्ते पयुषे गोयमा । एगं जो-
अणसयसहस्सं पंचदसुचरे जोअणसए एगुणीसं च
एगसडिनाए जोअणसए एगडिजायं च सत्ता
उत्ता पंच बुसिआभाए आयामविकलंजेणं तिथि अ जोअ-
णसयसहस्साइं सत्तरसहस्साइं अट्ट य एगपसि जोअण-
सए परिक्लेवेणं ॥

“ बाहिरत्वेणं ” इत्यादि । बाह्यस्तीयं मयत् । अन्त-
र्यन्तं यावच्छब्दात् सर्वं प्रकल्प्यं त्वय उच्यते नैतन्म । एकं
योजनसकं पञ्चसहस्राणि योजनशतानि एकानविंशतिं कैक-
षडिभागम् योजनस्य एकं कैकषडिभागं सप्तधा विस्वा पञ्च
कूर्णिकाभागात् आयामविष्कम्भाज्याम् । अथ संगतिस्तु त्रि-
तीयमयद्वज्जराशेः द्वास्तनियोजनादिकं राशिप्रपनीय कार्षी
ऋणि योजनलक्षाणि सप्तदशसहस्राणि अष्ट च पञ्चपञ्चाश-
दधिकानि योजनशतानि परिकेपेव षडपञ्चस्तु पूर्वराशेरुहं शते
त्रिंशदधिकेऽपनीय कार्षी ।

अथ क्षुण्णामयद्वज्जराशेर्विशेषमाह—

एवं स्तुमु एणं उवाएणं पसिमाणं वैरे० आव संकप-
भाणे २ वाक्करिंशजोअण्णाइं एगावणं च एगडिनाए जो-
अणस्स एगडिभाणं च सत्ता उत्ता एगं एगिणआभागा
एगमेगे मंभसे विस्लंजवुडिं णिवुडंभाये २ दो दो तीसाइं
जोअणसयाइं परिरयवुडिं णिवुडंभाये २ सत्तरजंत्तरं मं-
कलं ठवसक मत्ता चारं चरइ ॥

“ एवं स्तुमु ” इत्यादि पूर्ववत् । प्रथमैश्वर्यो यावच्छब्दात् “त-
यान्तराधां मंडलाशो तयन्तरं मंडलमिति” आह्वयः । संकाम्ब
२ द्वास्तनियोजनस्य एकयोजनस्य एकं पञ्चाशत्तमेकपञ्चाशत्तं कैकष-
डिभागम् योजनस्य एकषडिभागं च सप्तधा विस्वा एकमेकं
कूर्णिकाभागमेकैकस्मिन् मयद्वज्जं विष्कम्भवृद्धिं निर्वर्तयत् २
हापयत् हापयमित्यर्थः । द्वे च त्रिंशदधिके योजनशते परि-
रयवृद्धिं निर्वर्तयत् २ हापयत् हापयमित्यर्थः । सर्वोप्यन्तरम-
यद्वज्जमुपसंक्रम्य चारं वरति ।

अथ मुहूर्तगतिप्रकरणम्—

जया णं जंते । चंदे सव्वजंत्तरं मंभसे ठवसंकिमत्ता चारं
चरइ, तथा णं एगमेगेणं हुरुपेणं केवडंत्तरं सत्तं गच्छइ । गो-
यमा ! पंचजोअणसहस्साइं तेषचरिं च जोअण्णाइं सत्तचरिं
च चोआले जागसए गच्छइ मंडलं तेररतिं मइस्सेहिं सत्त-
दिं अ पणवीसं सेवा ॥

“ जया णं ” इत्यादि पूर्ववत् । प्रवत् । अन्तः सर्वोप्यन्तर-
मयद्वज्जमुपसंक्रम्य चारं वरति । तथा एकैकं मुहूर्तं कियत् तेष-
ं गच्छति । जगयमाह—नैतन्म । पञ्चयोजनसहस्राणि विस्वसत्तिं
च योजनानि सप्तसत्तिं च कत्यादिशदधिकानि भागशतानि
गच्छति । कस्य सत्ता भागा इत्याह—मयद्वज्जं प्रकाम्ब २ सर्वोप्य-
न्तरं त्रयोदशजिः सवहैः सप्तभिः शतिः पञ्चविंशत्यधिकमानीं
स्थित्वा विजग्यैतत् पञ्चसहस्रयोजनानि च गतिपरिमाणमात्रतन्वं
तथाहि—प्रथमनः सर्वोप्यन्तरमयद्वज्जं परिचैः योजन ३१२०७६
कता द्वाभ्यामेकविंशत्यधिकशतं शताब्ज्यां श्रुयते जानम्
६६६३७६ ६६ अथराशेः त्रयोदशजिः सवहैः सप्तजिः शतिः
पञ्चविंशत्यधिकजिगे हुते सप्तधा पञ्चयोजनसहस्राणि विस्व-
सत्तिकाणि अंशान् सप्तशतानि क्षुण्णव्यांशदधिकाः—
५०७३ ननु यदि मयद्वज्जपरिचैः त्रयोदशसहस्रादिकं रा-
शिमात्रं यथावत्सहितं किमत्येकविंशत्यधिकशतं द्वाभ्यां
१३७२५ शताब्ज्यां मयद्वज्जपरिचैः श्रुयते वच्यते अन्तः पञ्च-
सहस्रकालात् द्वाषष्टमुहूर्तानि एकस्य च मुहूर्तस्य सत्कालयो-
धिकानिरेकविंशत्यधिकशतशतभागानि । अथ च जानाम अन्तः
मुहूर्तमागम्यवचरे विधास्यते मुहूर्तानं सवयुषां यथैकविंश-
त्यधिकशतचयनं श्रुयते त्रयोविंशत्यधिकशतं च जातम् १३७२५
अतः समभागानयनाथं मयद्वज्जस्याथैकविंशत्यधिकशतशतं
श्रुयते संगतमेवेति।अथ भावः—यथा सूर्यः पृथगा मुहूर्तमेवद्वज्जं
समापयति शृङ्गगतित्वात् क्षुण्णमानमात्रमित्याह । तथा अन्तो
चापृथगा मुहूर्तस्यैकविंशत्यधिकशतचयनागैरेवद्वज्जं पूरयति । अ-
न्तगतित्वात् क्षुण्णमानमात्रमित्याह । तेन मयद्वज्जपूनीकालेन मयद्व-
ज्जपरिचैः सन्मुहूर्तगतिं प्रयच्छन्तीति सर्वसंगतमाह एकविं-
शत्यधिकशतचयनाङ्कुरणे किं बाजिमातं केतुव्यते—मयद्वज्ज-
कालानयने अथैव देवराशेः समानयनात् मयद्वज्जकालानयन-
व्याधंभिर्देवराशिकं यदि सप्तदशशतैः अष्टपृथगधिकैः सत्कल-
युगवर्तैः अष्टमयद्वज्जैरेवद्वज्जमानानि त्रिंशदधिकानि राशि-
विधानां लभ्यन्ते नन्वाऽऽयमथैवमयद्वज्जस्याभ्यामेकं मयद्वज्जेने-
ति भावः । कति राशिनिधानि लभ्यन्ते । राशिप्रख्याना—१७६८।
१८३० । २ । अत्रात्येन राशिना दिकलङ्घनेन मयद्वज्ज राशेः
१८३० रूपस्य श्रुयते जानामि वट्त्रिंशच्छतानि पृथगधिकानि
३६६० तेषामप्येन राशिना १७६८ रूपेण ज्ञाते हुते सत्ते द्वे द्वे
राशिनिधेः । केषां तिष्ठति—क्षुण्णित्यधिकं शतम् १२४ तत एक-
स्मिन् त्रिंशत्मुहूर्तानि इति तस्य विज्ञानं श्रुयते जानामि सप्तविंश-
च्छतानि विशाल्यधिकानि ३७२० तेषां सप्तदशजिः कौः अष्टप-
ृथगधिकैर्मगे हुते लब्धौ द्वौ मुहूर्तौ शेषाः । १८४ अथ द्वयदेवकरा-
शयोपसंक्रमयनने जाते द्वेयौ राशिप्रत्येकविंशतिः देवकराशि-
रेकविंशत्यधिकशतशतयुग इति । (जं) अं० ।

अथाऽथ परिचयमात्रमाह—

तथा णं इहमपस्स मणुसस्स साआनीसाए ओअणसह-
स्रं

स्तेहिं दोहं अ वेचोहं आअयसएहिं एगवीसाए अ त-
द्विभाएहिं ओअयस चंदे वस्तुष्कासं हव्यमागच्छ ॥

"तथा सं हव्यमवस्य" इत्यादि । तदा इदमन्तानि मनुष्याणां स-
त्त्वकारिणां योजनसदृशैर्द्विधायां च पञ्चविंशत्यधिकानि यो-
जनश्रुत्याभ्यासेकविंशत्या च पञ्चविंशत्यधिकानि योजन-
सदृशानि श्रुत्याभ्यासेन । अत्रोपपत्तिः स्वर्णधिकारे दृष्टिताऽपि
किञ्चित्श्रुत्याभिधानाय दृश्यते-यथा स्वर्णस्य सर्वाङ्गवत्तरजपद-
के जम्बूद्वीपकालपरिचरैश्चामागीकृतस्य द्वात्रिंशत्तम-
वा-
धेसापक्षेन तथाऽस्याऽपि प्रकाशक्षेत्रं त्रयदश पूर्वतोऽपरत-
मस्यार्धं यन्तुःपथमासतामप्यति । येषु पञ्चविंशत्यधिकानि योजन-
सदृशैर्कौशिकैश्चान्याधिकारिभ्यः तेषु संग्रहायवगम्यम् । अथवा च-
पञ्चविधिकारे सात्त्विकद्रव्यविपुलैर्ममागमपदकलपितकालस्य देव-
दशित्वेन प्रख्यात स्वर्णधिकारे पश्चिमुत्तरमार्गमपदकलपित-
कालकल्पस्य देवदशित्वेन उपपथमागमपदकलपितः ।

अथ द्वितीयमपदके सुहृतेतिमाह-

यथा सं भंते । चंदे अमंभतराणं भंदंलं उवसंकिपा चारं
चरदं भाव केचदंलं एव गच्छ । गोपमा । पंचजोअयस-
हस्तासं सचचरि च ओअयासं उवसं च चोअचरे भाग-
स्य गच्छ भंदंलं तेरसहिं सट्सेहिं ओ जाव देवा ।

"जया सं भंते ।" इत्यादि । यदा भवन् । यन्तुः अयसतराजन्तं
क्षितिं यमपदकलपितं चारं चरति । यावत्तुपदाव "तथा सं
हव्यमवस्य" इति गम्यते । कियत् क्षेत्रं गच्छति । गौतम । पञ्च-
योजनसदृशानि सप्तसप्तानि च योजनानि पद्विशतं च यन्तुः-
क्षेत्रस्थानि जागृताणि गच्छति मयूखं च योऽयसः सट्सेहिं
यावत्तुपदाव "सचचरि च ओअयासं" इति ब्राह्म्यम् । त्रिंशत् विजय-
यन्तुः सप्तानि योऽयसिनेह पुनरुपपत्तिः । अत्रोपपत्तिः द्विती-
यकालमपदके परिचयपरिमाणम् ३१५३१५ एतत् ब्राह्म्यमधिक-
श्रुताभ्यां गुरुपते जातम् ५६९५५६९ एवमं त्रयोदशभिः सट्सेहिं
क्षेत्रजिः शतैः पञ्चविंशत्यधिकैर्मते हुने लक्ष्यानि पञ्चयोजनस-
दृशानि सप्तसप्तत्यधिकानि ४०७७ शतं पद्विशत्यधिकानि यन्तुः-
क्षेत्रस्थानि जागृता ३१७२५

अथ तृतीयम्-

यथा सं भंते । चंदे अमंभतरत्वं भंदंलं उवसंकिमि-
पा चारं चरदं, तथा सं एगमेगे सुहृत्तेण केचदंलं तेषं
गच्छ गोअमा । पंचजोअयसहस्तासं असीहं च ओअयासं
तेरस य भागसहस्तासं तिथि अ एगृणतीसे भागस ए ग-
च्छ भंदंलं तेरसहिं ओ जाव देवा ।

"जया सं" इत्यादि । यदा भवन् । यन्तुः अयसतराजन्तं यमपद-
कलपितं चारं चरति । तदा एकैकं मुहूर्तं कियत् क्षेत्रं
गच्छति । गौतम । पञ्चयोजनसदृशानि अशीति च योजनानि यो-
दश च भागसदृशानि त्रीणि च एकानि त्रिंशत्यधिकानि भागसत-
ति गच्छति । मयूखं त्रयोदशभिः सट्सेहिंरिचयिष्येव । अत्रोप-
पत्तिर्यथा-अथ मयूखं परिचयः ३१५३१५ एतत् ब्राह्म्यमधिक-
श्रुताभ्यां गुरुपते जातम् ५६९५५६९ एवमं त्रयोदशभिः सट्सेहिं
क्षेत्रजिः सप्तैः सप्तैः सप्तैः पञ्चविंशत्यधिकैर्मते

हते लक्ष्यानि पञ्चसदृशान्यधिकानि ४०८० शतं योऽयस-
हस्ताभिः त्रीणि सप्तत्यधिकानि त्रिंशत्यधिकानि ३१७२५
३१७२५

अथ यन्तुर्वादिमपदकेष्वेतिमाह-

एवं सन्तु एयं उपपत्तिं निकलमाये चंदे तथायं-
राओ ओ जाव भंमपाये इ तिथिषु गोअमाहिं जयउहं च
पंचावहणे जागस ए एगमेगे भंदले मुहृत्तयहिं अत्रिंशत्यधिकैः
सत्त्ववाहिरिभंदले उवसंकिपा चारं चरदं H

"एवं सन्तु एयं" इत्यादि पूर्ववत् । निष्कामं च मनुस्त्वन्त-
राव यावत्तुपदाव मयूखं सत्त्वन्तरं मयूखं संकामं संकामं
त्रिंशत् २ योजनानि यन्तुपति च पञ्चपञ्चाशदधिकानि भागश्रुता-
न्यैकैकसिंमयूखं सुहृतेति त्रिंशत्यधिकैः । सर्वबाह्यमयूखं सुप-
काय चारं चरति । कयमेनद्वयं । यने इति यन्तुपतेयति च मयू-
खदले परिचयवृत्तिरेत इति त्रिंशत्यधिकैः ३१० अथवा च योऽयस-
सदृशानि राशिना भाग हुने लक्ष्यानि त्रीणि योजनानि शेष-
चयवति पञ्चपञ्चाशदधिकानि जागृताणि । ३

३६३५
३३७२५

अथ यन्तुपूर्या वृत्तति-

जया सं भंते । चंदे सत्त्ववाहिरि भंदले उवसंकिपा चारं
चरदं, तथा सं एगमेगे सुहृत्तेण केचदंलं तेषं गच्छ ।
गोअमा । पंचजोअयसहस्तासं एव च एयं । ओअयस
य अउणचरि च एउए जागस ए गच्छ भंदले तेरसहिं
जागसहस्तासं सचहिं अ ओ जाव देवा ।

"जया सं" इत्यादि । यदा भवन् । यन्तुः सर्वबाह्यमयूखं सुप-
काय चारं चरति । तदा एकैकं मुहूर्तं कियत् क्षेत्रं गच्छति ।
गौतम । पञ्चयोजनसदृशानि एकं च पञ्चविंशत्यधिकं योऽयस-
श्रुतेकोनसप्तानि च नवत्यधिकानि भागश्रुतानि गच्छति मयू-
खं त्रयोदशभिर्भागसदृशैः सप्ततिंशत् यावत्तुपदाव पञ्चविंशत्यधि-
कैः शतैर्विजय अत्रोपपत्तिः-अथ मयूखं परिचयपरिमाणम् ।
३१५३१५ एतत् ब्राह्म्यमधिकश्रुताभ्यां शताभ्यां गुरुपते
जातम् ५६९५५६९ एवमं त्रयोदशभिः सट्सेहिं सप्तैः सप्तैः शतैः
पञ्चविंशत्यधिकैर्मते हुने लक्ष्यानि ३१२५ शतं भागैः । ३६३०
३३७२५

यथायव मयूखं दृष्टिपथमासतामाह-

तथा सं इदगपस मणुमस एकतोमाए जंअयसहस्तासं
अहहिं अ एगतासिहिं ओअयसएहिं चंदे वस्तुष्कासं हव्य
मागच्छ ।

"तथा सं" इति तदा सर्वबाह्यमयूखं नवत्यधिकानि इदगपतां
मनुष्याणां कविश्रुता योजनसदृशैः अष्टविंशत्यधिकैर्मते यो-
जनशतैश्च चक्रभूतैश्च शीर्षमागच्छति । अथ स्वर्णधिकारा-
म-
तोसाए सट्तिपाए" इत्यादि मन्तव्यम् । उपपत्तिस्तु ब्राह्म्यम् ।

अथ द्वितीयमयूखम्-

जया सं भंते । वाहिराणं तं पुच्छा ? गोअमा । पंचजोअ-
यसहस्तासं एकं च एकविंशतिं ओअयसयं एकारस य सट्ति
भागसहस्तासं गच्छ भंदंलं तेरसहिं ओ जाव देवा ॥

प्रचिरति सर्वबाह्यामणलादार्थकनस्य चतुर्थस्य बाह्यास्यवा-
ह्यमणस्यवाही सप्तपद्विभागा एकं च सप्तपद्विभागमेकत्रिंशत्का
तिष्ठा तस्य सत्का अष्टादश भागास्ते वर्तन्ते याव् चन्द्र आत्म-
ना परेण च बाह्यान् प्रतिचरति, एतावता च परिभ्रमणेन चान्नो
मासः परिपूर्णो जातः। संप्रति पूर्वोक्तमेव स्मारयन् चन्द्रमासग-
तमुपसंहारमाह-“यं कलु चंद्रं मासेन” इत्यादि। एवमुक्तेन
प्रकारेण कलु निश्चितं चान्द्रस्य मासेन चान्द्रे त्रयोदश चतुःप-
ञ्चाशत्कानि जातानि द्वे च त्रयोदशके, यानि चन्द्रः परेष्वेव बा-
ह्यानि प्रतिचरति। वर्तमानकालनिर्देशः सकलकालपुण्यस्य प्र-
थमे चान्द्रे मासे एवमेव द्रष्टव्यमिति ज्ञापनार्थः। तत्र त्रयोद-
शाऽपि चतुःपञ्चाशत्कानि द्वितीयं चान्द्रमे तत्राऽपि सप्तचतुःप-
ञ्चाशत्कानि पूर्वभागे वृषाक्षायत्रागे ये च द्वे त्रयोदशके ते
द्वितीयाक्षायत्रयस्योपरि चन्द्रमासावधेयार्थं द्रष्टव्ये, तथैकत्र-
योदशकं सर्वबाह्यादार्थकतमे द्वितीये पाश्चात्ये अर्द्धमण्डले द्वि-
तीयं पौरुषस्ये नृनामे अर्द्धमण्डले। तथा “तेरस” इत्यादि।
त्रयोदश चतुःपञ्चाशत्कानि यानि चन्द्र आत्मनैव बाह्यानि प्रतिच-
रति तानि सर्वाण्यपि द्वितीये अयमेव चरितव्यानि, तत्राऽपि सप्त पूर्व-
भागे, वृष पञ्चमभागे इत्यादि। तथा “दुवं” इत्यादि। द्वे एक-
चत्वारिंशत्कं च त्रयोदशके अष्टौ सप्तपद्विभागा एकं च स-
प्तपद्विभागमेकत्रिंशत्का द्वित्रिंशत्कं तस्य सत्का अष्टादश भागाः, या-
स्येतानि चन्द्र आत्मना परेण च बाह्यानि प्रतिचरति। तत्र एक-
मेकचत्वारिंशत्कं एकमेकं च त्रयोदशकद्वितीयावधेयार्थं सर्वबा-
ह्यामणमण्डलादार्थकतमे द्वितीये पाश्चात्ये अर्द्धमण्डले द्वितीयेमेकच-
त्वारिंशत्कं, द्वितीयं च त्रयोदशकं सर्वबाह्यामणमण्डलादार्थकतमे
नृनां पौरुषस्ये शेषपाश्चात्ये सर्वबाह्यादार्थकतमे चतुर्थाऽर्द्धमण्डले।
अचतुर्षोपसंहारमाह-“ इमेसा” इत्यादि। इत्येषा चन्द्रमसः,
संक्रान्तिरिति योगः। किञ्चिदुक्त्याह-अजियमनिक्रमणमुक्तानि-
र्मुक्तनयलिनसंस्थाना, अजियमनं सर्वबाह्यामणमण्डलादर्थ्यन्तरप्र-
विशानं, निष्क्रमणं सर्वाभ्यन्तरक्रमणमण्डलाद्विहितमनम्, बुद्धिः च-
न्द्रमसः प्रकटनया उपचयो, निर्बुद्धिर्बोध्योक्तव्यकपुष्ट्यनाशः, ए-
तानिरेनवधिर्धनं संस्थानम् अजियमनानिष्क्रमणं अचिक्रयाव-
स्थानं बुद्धिनिर्बुद्धौ प्रपेक्ष्य संस्थानमाकारे वस्याः सा तथाकृपा
संस्थितिः, तथा परे इदमयमानचन्द्रविमानस्याधिष्ठाता विकुर्ब-
णद्विप्रसो कर्षा कृपवान्, अत्रातिशये मत्पर्यायान्तिशयकृपवान्
चन्द्रो देवः आख्यातोः न तु परिक्रियमानविमानमात्रचन्द्रो देव
इति बन्धेतिशय्येभ्यः। सू० प्र० १३ पादु०। सं० प्र०।

अथ चन्द्रकल्पप्रश्नमाह-

जंबुद्वीपे णं जंते । द्वीपे चंदिमा उद्गच्छात्तुमुगच्छ पा-
ईणदाहिणभागच्छेति, जहा सूरवचन्या, जहा पंचमसयस्त
दसमे उदेसे० जाव अवधिर्णं तस्य कासे पक्षसे। समणा-
उतो । इच्छेसा जंबुद्वीपपक्षती चंद्रपक्षती वरुसमातेण
सम्पत्ता भवइ ॥

“जंबुद्वीपे णं” इत्यादि। जम्बूद्वीपे भवन्तः द्वीपे चन्द्राद्वी-
चीनमाचीनद्विभागो उच्यते माचीनद्विभागद्विभागं प्राग्वक्ष्यतः
इत्यादि। यथा सूरवचन्यता तथा चन्द्रकल्पता, यथा, बाहा-
व्योऽत्र यवन्तः, पञ्चमशतस्य दसमे उदेसेः केशरकेः चन्द्रमसि कि-
चरपयन्तं सूरं प्राह्ममित्याह-यावद्वक्षितस्तत्र काशः प्रकृतः।
दे अयव । दे चापुयव । अत्राच्युपसंहारोर्ध्वार्ह-“इमेसा”

इत्यादि। व्याख्यानं पूर्ववत्, परं सूर्यप्रकृतिस्थाने चन्द्रप्रकृति-
स्थाने। सं० ७ वक्र०।

चंद्रमंगलनिध-चन्द्रमण्डलनिज-वि०। चन्द्रमण्डलसाकारे,
रा०।

चंद्रमंगलसमप्यध-चन्द्रमण्डलसमप्यध-वि०। हाश्वरविम्वच
प्रजाते वृक्षतया शोभमाने, प्रम० ४ आश० चार।

चंद्रमंग-चन्द्रमार्ग-मुं०। चन्द्रमण्डले, (सू० प्र०)

नक्षत्राद्यधिकृत्य चन्द्रमण्डलानि चन्द्रमार्गा अग्निचीपते-

ता कथं ते चंद्रमंगा आहिताति वदेजा ?। ता एतेसि ए
अष्टावीसाए णक्खत्ताणं अस्मि णक्खत्ता, जे एं सत्ता
चंद्रस्स दाहिणेणं जोअं जोएंति, अस्मि णक्खत्ता जे एं
सत्ता चंद्रस्स उत्तरंणं जोअं जोएंति, अस्मि णक्खत्ता जे एं
चंद्रस्स दाहिणेणं वि उत्तरंणं वि पमई पि जोअं जोएंति,
अस्मि णक्खत्ता जे एं चंद्रस्स सदा पमई जोअं जोएति। ता
एतेसि एं अष्टावीसाए णक्खत्ताणं कतरे णक्खत्ता, जे णं
सदा चंद्रस्स दाहिणेणं जोएं जोएंति, तदेव० जाव कतरे ण-
क्खत्ता जे एं सदा चंद्रस्स पमई जोअं जोएति ?। ता एतेसि एं
अष्टावीसाए णक्खत्ताणं जे एं णक्खत्ता सत्ता चंद्रस्स दाहि-
णेणं जोएं जोएंति, ते एं उ, तं जहा-संठाणा अत्रा पुत्तेसा अस्से-
सा दृष्टो भूतो, तस्य जे ते णक्खत्ता जे एं सदा चंद्रस्स
उत्तरंणं जोएं जोएंति, ते एं वारस। तं जहा-अग्निई सवणो
पण्डिता सत्ताजिसत्ता पुब्बजइवया उत्तरपण्डितया रेवती
अस्मिण। भरणं। पुक्काग्गुणं। उत्तराग्गुणं। सानी, त-
स्य जे ते णक्खत्ता जे एं चंद्रस्स दाहिणेणं वि उत्तरंणं वि
पमई पि जोअं जोएंति, ते एं सत्त। तं जहा-कत्तिया रो-
हिणं। पुण्वस्स महा चित्ता विसाहा अण्णाहा, तस्य जे ते
णक्खत्ता जे एं चंद्रस्स दाहिणेणं वि पमई पि जोअं जो-
एति, तत्रो य णं दो आसाहाओ सम्मवाहिरे पंदले जोएं
जोयंमु वा, जोयंति वा, जोएस्सति वा, तस्य जे ते णक्खत्ते
जे एं सदा चंद्रस्स पमई जोएं जोएंति, सा एं एसा जेठा।

“ता कहे ते” इत्यादि। ‘ता’ इति पूर्ववत्। कथं केन प्रका-
रेण नक्षत्राणां दक्षिणत उत्तरतः प्रमर्दतो यदि वा सूर्यमङ्ग-
लचिह्निततया अचिरदितनया च चन्द्रस्य मार्गोऽन्धस्य मण्ड-
लगतया परिभ्रमणकृपा मण्डलकृपा वा मार्गो आख्याता इति
वदेव ।। अत्रावाहाह-“ता एवसि ए” इत्यादि। ‘ता’ इति पूर्ववत्,
एतयामह्वाविशतिनक्षत्राणां मण्डलेऽप्रमर्दतो यदि वा सूर्यमङ्ग-
ला सन्ति तानि नक्षत्राणि, यानि, ‘णं’ इति वाक्पालकृते,
सदा चन्द्रस्य दक्षिणेन दक्षिणस्यां दिशि व्यवस्थितानि यानि
युञ्जन्ति कुर्वन्ति। तथा सन्ति तानि नक्षत्राणि यानि सदा चन्द्र-
स्य उत्तरंणं उत्तरस्यां दिशि व्यवस्थितानि यानि युञ्जन्ति, तथा
सन्ति तानि नक्षत्राणि यानि चन्द्रस्य दक्षिणस्यामपि दिशि
स्थितानि उत्तरस्यामपि दिशि स्थितानि यानि युञ्जन्ति, प्रमर्दमपि
प्रमर्दकमपि यानि कुर्वन्ति, तथा सन्ति तानि नक्षत्राणि यानि

काम्पूस्व दक्षिणास्यामि दिशि व्यवस्थिता नि योमं युजन्ति प्रमदंरूपमपि योमं युजन्ति, अस्ति तत्पक्षं यत् सदा चन्द्रस्य प्रमदंरूपं योमं युजन्ति । एवं सामान्येन भगवतोक्तं जगत्वाद्यौमीयो विद्योपायमनिमित्तं यूपः प्रकथयति— “ता एषां स य” इत्यादि सुगमम् । भगवानाह— “ता एषां स य” इत्यादि । ‘ता’ इति पूर्ववत् । एतेषामन्तरेदितानामष्टाविंशतिनक्षत्राणां मध्ये यानि नक्षत्राणि सदा चन्द्रस्य दक्षिणस्यां दिशि व्यवस्थितानि योमं कुर्वन्ति तानि यत् । तथाया—सुगार्शर आकां पुष्पोऽस्तेषां हस्तो मूलका, यतानि सर्वाण्यपि पञ्चदशस्य चन्द्रमण्डलस्य बहिष्कारं वरन्ति । तथा चोक्तं करणविभाजनायाम्— “.....पञ्चरसमस्त चंद-मंडलस्य बाहिरयो । भगवतिर आह पुस्तो, अस्तिहा हय मूलो व” ॥१॥ जम्बूद्वीपप्रदेशस्य मयुक्रम— “संज्ञा अह पुस्तो, सिधेस इत्यो तरेव मूलो व । बाहिरयो बाहिरमे-इलस्व उप्येते नक्षत्रा” ॥ १ ॥ ततः सदैव दक्षिणदिग्भवस्थितान्येव तानि चन्द्रेण सह योमं युजन्त्युपपद्यन्ते, नाप्येति, तथा तत्र तेषामष्टाविंशतनक्षत्राणां मध्ये यानि तानि नक्षत्राणि यानि सदा सर्वकालं चन्द्रस्योत्तरेण उत्तरस्यां दिशि व्यवस्थितानि योमं युजन्ति कुर्वन्ति तानि इत्याह । तथाया—“अजिरे” इत्यादि । यानि हि द्वादशाऽपि नक्षत्राणि सर्वा-न्त्यन्तरे चन्द्रमण्डले वारं वरन्ति । तथा चोक्तं करणविभाजनायाम्— “ले पदमे सव्यभंतरे चंदमंडले नक्षत्रा इमेतं जहा-अजिरे सदा” अथिहा सतामिसेया पुनर्नक्षत्रायां उत्तरप्रदेशा रेपरे अ-स्तिषी नरणी । पुनर्कमुणी उत्तरकमुणी नारि” इति । यदा चैतः सह चन्द्रस्य योगस्तदा स्वप्नवाच्यः दोषोऽप्यत्र प्रमदंरूपं वृत्तेत, ततः सदैवेतापुत्तरदिग्भवस्थितान्येव चन्द्रमणा सह योगमनु-सृतः । तथा तत्र तेषामष्टाविंशतनक्षत्राणां मध्ये यानि तानि नक्षत्राणि यानि चन्द्रस्य दक्षिणस्यामपि दिशि व्यवस्थितानि योमं युजन्ति, प्रमदंरूपमपि योमं युजन्ति, तानि सतः । तथाया—इलस्का रोहिणी पुनर्वसु मृगशिरा विशाखा अनुराधा, केतुपुनर्वसु नक्षत्रमपि दक्षिणेत्तरप्रमदंरूपेति मय्यने । तथा चोक्तं वाक्यमयम्—“पुन-वसु रोहिणी विशा, मह जेहायुग्राह कसिय विसाहा । चंदस्व उ-भयजोर्गति” । अत्र उभयजोर्गति व्याख्यानयता टीकाकृतोक्तप्र-यतानि नक्षत्राणि उभययोर्गति-चन्द्रस्योत्तरेण दक्षिणेन च युज-न्ते, कहादि भेदमनुपपत्त्यातीति, तथा वयमप्यनुसृत्युत्तरेण सह विरोधीति न प्रमाण, तत्र तेषामष्टाविंशतनक्षत्राणां मध्ये ये ते न-क्षत्र, ‘यं’ इति वाक्यालङ्कारः सदा चन्द्रस्य दक्षिणेनापि दक्षिण-स्यामपि दिशि व्यवस्थिते योमं युजन्ति, प्रमदं र प्रमदंरूपं च योमं युजन्ति, ‘यं’ इति वाक्यालङ्कारः, हे आराधे पुष्पोपाहोत्तरगवा-हकरो, ते हि प्रत्येकं चतुस्कारं, तथा च प्रागेवोक्तम्—“पुष्पासादे च-उतारे पक्षे स्ति” तत्र हे जे तारे सर्वेषाम्पञ्च पञ्चदशस्य प्रम-दस्यान्यन्तरतो जे हे बहिः । तथा चोक्तं करणविभाजनायाम्—“पुनर्वसु आनाडायां दो दो ताराको आदिभरवा, दो दो बाहिरयो सव्यबाहिरस्व मंडलस्व” इति । ततो ये हे तारे अन्यन्तरतस्तयोर्मध्ये न चन्द्रो गच्छतीति तदपेक्षया प्रमदं यो-मं युक्त इत्युच्यते, ये तु जे तारे बाहिरस्व चन्द्रस्य पञ्चदशोऽपि मण्डले वारं वरन्तः सदा दक्षिणदिग्भवस्थिते, न तन्मदंरूपया दक्षिणेन योमं युक्त इत्युक्तम् । संमतेयोर्यत्र प्रमदंरूपमज्ञातयनाद्यो किञ्चिदाह—“तयो व सव्यबाहिरे” इत्यादि । ते च पुष्पोपाहो-त्तरगवाहाकरो नक्षत्रे चन्द्रेण सह योगमनुसृत्य, युक्ते, योज्यते वा

सदा सर्वेषां मण्डले व्यवस्थिते, नतो यदा पुष्पोपाहोत्तरगवा-हाभ्यां सह चन्द्रो योगमुपैति तदा नियमतोऽन्यन्तरतारकायां मध्ये न गच्छतीति तदपेक्षया प्रमदंरूपं योमं युक्त इत्युक्तम्, तथा तत्र तेषामष्टाविंशतनक्षत्राणां मध्ये येषां चन्द्रो यत्सदा चन्द्रस्य प्रमदं प्रमदंरूपं योमं युजन्ति सा एका ज्येष्ठा, तदेवं म-दमण्डलायां प्राप्तिमण्डलाभ्यन्तर्भागो उक्ताः । सु० प्र० ।

संयति सव्यमण्डलाय चन्द्रमार्गं अभिविस्तृतः

प्रथमं तद्विषयं प्रकथयन्माह—

ता कति मं चंदमंडला पक्षता? ता पञ्चरस चंदमंडला प-क्षता । एतेसि णं पञ्चरसएहं चंदमंडलाणं अरिय चंदमंडला जे णं सत्ता नक्खलेण अविरट्ठिया, अरिय चंदमंडला जे णं सत्ता पक्खलेहि विरट्ठिया, अरिय चंदमंडला जे णं रविसि-नक्खलाणां सामखा जवंति, अरिय चंदमंडला जे णं सत्ता आदिच्छेहि विरट्ठिया, ता एतेसि णं पञ्चरसएहं चंदमंड-लाणं कयरे चंदमंडला जे णं सत्ता नक्खलेहि अविरट्ठिया० जान कयरे चंदमंडला जे णं सत्ता आदिच्छेविरेट्ठिया, ता एतेसि णं पञ्चरसएहं चंदमंडलाणं तत्य जे ते चंदमंडला जे णं सत्ता पक्खलेहि अविरट्ठिया, ते णं अहं, तं जहा-पदमे चं-दमंडले तति ए चंदमंडले उहं चंदमंडले सत्तमे चंदमंडले अहमे चंदमंडले दसमे चंदमंडले एकादसे चंदमंडले एण्णरसमे चंदमंडले, तत्य जे ते चंदमंडला जे णं सदा एववत्तेहि विरट्ठिया ते णं सत्त, तं जहा-विती ए चंदमंडले चउत्थे चंदमंडले पंचमे चंदमंडले नयमे चंदमंडले वारममे चंदमंडले तेरसमे चंदमंडले चउदसमे चंदमंडले, तत्य जे ते चंदमंडला जे णं समिरविनक्खलाणं सामखा जवंति, ते णं चत्तारि । तं जहा-पदमे चंदमंडले बाए चंदमंडले इकारसमे चंदमंडले पञ्च-रसमे चंदमंडले, तत्य जे ते चंदमंडला जे णं सदा आदि-विरट्ठिया ते णं पंच, तं जहा-उहं चंदमंडले सत्तमे चंदमंडले अहमे चंदमंडले एवमे चंदमंडले दसमे चंदमंडले ।

“ता कहं” इत्यादि । ‘ता’ इति पूर्ववत्, कति किंस्यानि ‘यं’ इति वाक्यालङ्कारः, चन्द्रमण्डलानि प्रकथयति । भगवानाह—“ता पञ्चरस” इत्यादि । ‘ता’ इति प्राथम्य । पञ्चदश चन्द्रमण्डला-नि प्रकथयति, तत्र पञ्च चन्द्रमण्डलानि जम्बूद्वीपे, शेषाणि च दश मण्डलानि सखलसमुद्रे । तथाचोक्तं जम्बूद्वीपप्रकृतौ— “जंबुद्वीपे णं अंत । दीपे कंदयं आगादिता केचदवा चं-दमंडला पक्षता । गोयमा । जंबुद्वीपे दीपे अस्तीयं औयणस्यं आगादिता एय णं पंच चंदमंडला पक्षता । जवणे णं अंत । समुद्रे केचयं आगादिता केचदवा चंदमंडला पक्षता । गोयमा । जवणे णं समुद्रे तिथि तीस औयणस्यं आगादिता एय णं दस चंदमंडला पक्षता, एवमेव समुद्रावारेणं जंबुद्वीपे जवणे य पञ्चरस चंदमंडला मवतीति अकथयं” “ता इत्यादि । ‘ता’ इति । तत्र तेषां पञ्चदशानां चन्द्रमण्डलानां मध्ये (अरियसि) सन्ति चन्द्रमण्डलानि यानि सदा गच्छन्त्येव दिशानि, ततः सं-यति चन्द्रमण्डलानि यानि सदा नक्षत्रैर्विरट्ठितानि, तथा स-

कर्मस्य परिमाणमिति, तथा मयदन्तस्त्रिका चन्द्रमण्डलपरि-
माणं पञ्चमिश्रय योजनानि, एकस्य च योजनस्य त्रिशुद्धकषट्प-
भाग एकस्य चैकषट्पिनागस्य अन्तः सप्त भागा इत्येवंकथम् ।

(समदन्त वि) मयदन्तविक्रमपरिमाणेन सहित एकचन्द्र-
विक्रमो भवति ।

यस्तु विक्रमक्षेत्रकाष्टादशमतो विक्रमपरिमाणं ह्यनुमिच्छ-
ति तं प्रतीयं पूर्वाभायोपस्थिता करणभावा—

“ सगमदलोहि हर्क, सगकचात्रां हवति सविकंपा ।

ओ सगविक्रमभजुया, हवति सगमदलंतिया ॥ १॥ ”

अस्याक्षरमात्रमनिका—ये चन्द्रमसः सूर्यस्य वा विक्रम्याः,
कथं भूतास्ते इत्याह—सकविक्रमज्ञपुताः स्वकमण्डलान्तरिका-
काः, सत्यमपद्रविक्रमपरिमाणसहितसत्यमण्डलान्तरिकाका
इत्यर्थः । यथास्ति स्वकाष्टातः स्वस्यविक्रमयोपपन्नकषट्पपरिमाणस्य

स्वकमण्डलः स्वस्वमण्डलसंख्यया भागे हुने यदलभ्यं नाव-
परिमाणोस्ते स्वविक्रम्याः स्वस्यविक्रम्यं ज्ञायति । क्षेत्रकाष्टा-

पञ्च योजनयुतानि दशोपराणि ५१०, ताम्येकषट्पिनागकरणार्थ-
मेकषट्पः गुरुयन्ते, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि शतमेकं दशोत्तरं

३११०, सूर्यस्य मण्डलानि विक्रमसंज्ञक इयशोत्वाधिकं शतम्
१८३, ततो योजनानयनार्थं इयशोत्वाधिकं मातृलक्षणमेकषट्पा

गुरुयन्ते, जातान्येकादशसहस्राणि शतमेकं त्रिषष्ट्यधिकम्
१११६३, एतेन पूर्वेराशोर्गो ह्रियन्ते, शतम् ३ योजने, शेषमुपरि-

ष्टाद्वारंते सप्तशतितयुतानि अनुपरीत्यधिकानि ८७८५, ततः
संज्ञयेकषट्पिनाग ज्ञानेतस्य इत्यथस्तात् उपेराशिः इयशोत्वाधि-

कं शतम् १८३, तेन जगो हुते सभ्या अष्टावन्तारिशुद्धकषट्पिना-
गाः ५१०, एतावदेकस्य सूर्यविक्रमस्य परिमाणोपाय चन्द्र-

स्य विक्रमक्षेत्रकाष्टा-पञ्च योजनयुतानि नवोत्तराणि त्रिपञ्चाश-
दैकषट्पिनागा योजनस्य ५०८५३, तत्र योजनान्येकषट्पिभागकर-

णार्थम् एकषट्पा गुरुयन्ते, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि एकोनप-
ञ्चाशदधिकानि ३१०४६, तत् उपरीत्यान्तःपञ्चाशद्वैकषट्पिभा-

गाः प्रक्षिप्यन्ते ६१, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि शतमेकं द्रुपत-
रम् ३११०३, चन्द्रस्य तु विक्रमक्षेत्रमध्ये मयदन्तानि अनुदंश

१५, ततो योजनार्थं अनुदंश एकषट्पा गुरुयन्ते, जातान्येदो श-
तानि अनुपञ्चाशदधिकानि ८५५५, तैः पूर्वराशोर्गो ह्रियन्ते, स-

भ्यानि चट्टिशद्वयोजनानि ३६, शेषानि त्रिंशत्तु चानि शुना-
व्याष्टपञ्चाशदधिकानि ३६८, अत ऊर्ध्वं एकषट्पिनागा ज्ञाने-

तव्याः, ततस्तुदंशकोऽपस्ताव उपेराशिः १५, तेन जगो हुते
सभ्याः पञ्चवित्तिकषट्पिभागाः ५१०, एतावदेकस्य सूर्यविक्रमस्य

परिमाणोपाय चन्द्रस्य विक्रमक्षेत्रकाष्टा-पञ्च योजनयुतानि नवोत्तराणि त्रिपञ्चाश-
दैकषट्पिनागा योजनस्य ५०८५३, तत्र योजनान्येकषट्पिभागकर-

णार्थम् एकषट्पा गुरुयन्ते, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि एकोनप-
ञ्चाशदधिकानि ३१०४६, तत् उपरीत्यान्तःपञ्चाशद्वैकषट्पिभा-

गाः प्रक्षिप्यन्ते ६१, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि शतमेकं द्रुपत-
रम् ३११०३, चन्द्रस्य तु विक्रमक्षेत्रमध्ये मयदन्तानि अनुदंश

१५, ततो योजनार्थं अनुदंश एकषट्पा गुरुयन्ते, जातान्येदो श-
तानि अनुपञ्चाशदधिकानि ८५५५, तैः पूर्वराशोर्गो ह्रियन्ते, स-

भ्यानि चट्टिशद्वयोजनानि ३६, शेषानि त्रिंशत्तु चानि शुना-
व्याष्टपञ्चाशदधिकानि ३६८, अत ऊर्ध्वं एकषट्पिनागा ज्ञाने-

तव्याः, ततस्तुदंशकोऽपस्ताव उपेराशिः १५, तेन जगो हुते
सभ्याः पञ्चवित्तिकषट्पिभागाः ५१०, एतावदेकस्य सूर्यविक्रमस्य

परिमाणोपाय चन्द्रस्य विक्रमक्षेत्रकाष्टा-पञ्च योजनयुतानि नवोत्तराणि त्रिपञ्चाश-
दैकषट्पिनागा योजनस्य ५०८५३, तत्र योजनान्येकषट्पिभागकर-

णार्थम् एकषट्पा गुरुयन्ते, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि एकोनप-
ञ्चाशदधिकानि ३१०४६, तत् उपरीत्यान्तःपञ्चाशद्वैकषट्पिभा-

गाः प्रक्षिप्यन्ते ६१, जातान्येकषट्पिनागसहस्राणि शतमेकं द्रुपत-
रम् ३११०३, चन्द्रस्य तु विक्रमक्षेत्रमध्ये मयदन्तानि अनुदंश

१५, ततो योजनार्थं अनुदंश एकषट्पा गुरुयन्ते, जातान्येदो श-
तानि अनुपञ्चाशदधिकानि ८५५५, तैः पूर्वराशोर्गो ह्रियन्ते, स-

रिभदेकषट्पिनागा योजनस्य, तत्र द्वे योजने एकषट्पा गुरुयन्ते,
जातं द्वाविंशत्युतम् १२२, तत् उपरितना अष्टावन्तारिशुद्धकष-

ट्पिनागा योजनस्य प्रक्षिप्यन्ते, जातं सत्यस्यधिकं शतं १७०, तेन
पूर्वेराशोर्गो ह्रियन्ते, सभ्याः कादश, एतावन्तोऽप्यन्तरालं सूर्य-

मार्गा भवति, शेषे तिष्ठति पञ्चविंशत्युतं १२५, तत्र द्वाविंशेन
शतं द्वादशस्य सूर्यमार्गस्योपरि द्वे योजने सभ्यशेषातिष्ठान्त

त्रय एकषट्पिनागा, येऽपि च प्रथमे चन्द्रमण्डलं दक्षिमण्डलात्
शेषा अष्टाविकषट्पिनागास्तेऽप्यत्र प्रक्षिप्यन्ते इति ज्ञाना एका-

दश एकषट्पिनागा, तत् इदमगतं द्वादशासूर्यमार्गात्परतो द्वि-
तीयाचन्द्रमण्डलादूर्ध्वो द्वे योजने, एकादश च एकषट्पिनागा

योजनस्य, एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षत्वारः सप्तभागाः,
तत्र योजनद्वयानन्तरं सूर्यमण्डलमतो द्वितीयाचन्द्रमण्डलादूर्ध्वो

गज्यन्तर्न प्रविष्टं सूर्यमण्डलम्, एकादशे एकषट्पिनागानेकस्य
च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षं चतुः सप्तभागात्, ततः पूर्वविंश-

देकषट्पिनागा एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षयः सप्तभागा
इत्येतावत्परिमाणं सूर्यमण्डलं चन्द्रमण्डलसंमिधं, ततः सूर्यम-

ण्डलात्परतो बहिर्विनिर्गतं चन्द्रमण्डलमेकविंशतिमेषकषट्पि-
भागानेकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षं सप्तभागात्, ततः परं

सूर्यसूनीयाचन्द्रमण्डलादूर्ध्वो यथोक्तपरिमाणमन्तरम् । नष्टा-
या-पञ्चविंशत्युतयोजनानि त्रिशुद्धकषट्पिनागा योजनस्य, एकस्य

च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षत्वारः सप्तभागाः, एतावति चान्तरे
द्वादशसूर्यमार्गा ज्ञप्यन्ते, उपरि च द्वे योजने त्रयैकषट्पिनागा

योजनस्य, एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षत्वारः सप्तभागाः,
ततोऽत्र प्रागुक्ता द्वितीयस्य चन्द्रमण्डलस्य सत्काक्षं सूर्यमण्डला-

द् बहिर्विनिर्गता एकोनविंशतिरेकषट्पिनागाः, एकस्य च द्वा-
विंशतिनागस्य अन्तः सप्तषट्पिनागाः प्रक्षिप्यन्ते, ततो ज्ञाना-

न्त्योविंशतिरेकषट्पिनागाः, एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्का-
क्षः सप्तभागः, तत् इदमयातं द्वितीयाचन्द्रमण्डलात्परतो

द्वादशसूर्यमार्गाः, द्वादशाच्च सूर्यमार्गात्परतो योजनद्वया-
तिक्रमेण सूर्यमण्डलं, तच्च तृतीयाचन्द्रमण्डलादूर्ध्वो गज्यन्तर्न

प्रविष्टं, त्रयोविंशतिरेकषट्पिनागात् एकं च एकषट्पिनागसत्का-
क्षं सप्तभागं, ततः शेषाचतुर्विंशतिरेकषट्पिनागाः, एकषट्पिनाग-

स्य च सप्तभागाः सूर्यमण्डलस्य तृतीयचन्द्रमण्डलसंमिधः,
ततस्तृतीयाचन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलाद् बहिर्विनिर्गतमेकविंश-

तिरेकषट्पिनागा, एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षं सप्त-
भागं, ततो सूर्योऽपि यथोक्तं चन्द्रमण्डलात्परतो, तस्मिन्न द्वा-

दशसूर्यमार्गा ज्ञप्यन्ते, द्वादशस्य सूर्यमार्गस्योपरि द्वे योजने
त्रय एकषट्पिनागा योजनस्य, एकस्य च एकषट्पिनागस्य स-

त्काक्षत्वारः सप्तभागाः, ततो योजनं तृतीयमण्डलसत्काक्षं सूर्य-
मण्डलाद् बहिर्विनिर्गता एकविंशदेकषट्पिनागा योजनस्य, एक-

स्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षः एक सप्तभागः, तेऽत्र प्रक्षि-
प्यन्ते, ततो ज्ञानाचतुर्विंशदेकषट्पिनागाः एकस्य च एक-

षट्पिनागस्य सत्काक्षः पञ्च सप्तभागाः, तत् इदं वस्तुतस्तं ज्ञानं-तृ-
तीयाचन्द्रमण्डलात्परतो द्वादशसूर्यमार्गात्परतो योजनद्वय-

प्रतिक्रम्य सूर्यमण्डलं, तच्च चतुर्थाचन्द्रमण्डलादूर्ध्वो गज्यन्तर्न
प्रविष्टं, त्रयोविंशतिरेकषट्पिनागांनेकस्य च एकषट्पिनागस्य स-

त्काक्षं पञ्च सप्तभागान्, ततः शेषाः सूर्यमण्डलस्य यथोक्त एक-
षट्पिनागाः, एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षः द्वौ भागौ, इत्ये-

तावच्चतुर्थचन्द्रमण्डलसंमिधं, चतुर्थस्य चन्द्रमण्डलस्य सूर्य-
मण्डलाद् बहिर्विनिर्गतद्विविंशदेकषट्पिनागा एकषट्पिना-

गस्य सत्काक्षः सप्तभागः, ततो योजनं तृतीयमण्डलसत्काक्षः सूर्य-
मण्डलाद् बहिर्विनिर्गता एकविंशदेकषट्पिनागा योजनस्य, एक-

स्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षः एक सप्तभागः, तेऽत्र प्रक्षि-
प्यन्ते, ततो ज्ञानाचतुर्विंशदेकषट्पिनागाः एकस्य च एक-

षट्पिनागस्य सत्काक्षः पञ्च सप्तभागाः, तत् इदं वस्तुतस्तं ज्ञानं-तृ-
तीयाचन्द्रमण्डलात्परतो द्वादशसूर्यमार्गात्परतो योजनद्वय-

प्रतिक्रम्य सूर्यमण्डलं, तच्च चतुर्थाचन्द्रमण्डलादूर्ध्वो गज्यन्तर्न
प्रविष्टं, त्रयोविंशतिरेकषट्पिनागांनेकस्य च एकषट्पिनागस्य स-

त्काक्षं पञ्च सप्तभागान्, ततः शेषाः सूर्यमण्डलस्य यथोक्त एक-
षट्पिनागाः, एकस्य च एकषट्पिनागस्य सत्काक्षः द्वौ भागौ, इत्ये-

मस्य सत्काः पञ्च सप्त प्रागाः । ततः पुनरपि यथावद्विपरिमाणं
 बन्धुमण्डलाभ्यन्तरं, तत्र च द्वावृश सूर्यमार्गां लज्जन्ते, द्वावृशस्य च
 सूर्यमार्गस्योपरि द्वे योजनं त्रय एकपट्टिभागो योजनस्य, एकस्य च
 एकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तमागाः । तत्र च ये चतुर्धस्य
 एकमण्डलस्य सूर्यमण्डलाद् बहिर्विनिर्गताः द्वावृशस्यैक-
 पट्टिभागः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः पञ्च सप्तमागाः, तेऽत्र
 राशौ प्रकियन्ते, ततो जाताः बद्धावधारितकषट्पट्टिभागाः, द्वौ च
 एकपट्टिभागस्य सत्को सप्तमागौ, तत एव बद्धस्वरूपमण्डल-
 भ्यम्-चतुर्धाचक्रमण्डलान्तरात्ततो द्वावृश सूर्यमार्गाः, द्वावृश-
 स्य सूर्यमार्गात्परतो योजनद्वयातिक्रमे सूर्यमण्डलं, तच्च प-
 ञ्चमाचक्रमण्डलाद्वांशं ग्रन्थन्तरं प्रविष्टं बद्धावधारितमे-
 कपट्टिभागान्, द्वौ च एकस्यैकपट्टिभागस्य सत्को सप्तमागौ,
 शेषं सूर्यमण्डलस्य एक एकपट्टिभागः, एकस्य च एकपट्टिभा-
 स्य पञ्च सप्तमागाः, इत्येतावत्परिमाणं पञ्चमं बन्धुमण्डलं संनि-
 भं, तस्य च पञ्चमस्य बन्धुमण्डलस्य सूर्यमण्डलाद् बहिर्विनिर्ग-
 तं चतुःपञ्चाशदेकपट्टिभागो एकस्य च एकपट्टिभागस्य द्वौ
 सप्तमागौ, तद्वं पञ्च सर्वोभ्यन्तराणि बन्धुमण्डलानि सूर्यम-
 ण्डलसंनिभानि, चतुर्थे बन्धुमण्डलान्तरेषु द्वावृश चावृश सूर्य-
 मार्गा इति जातम् । संप्रति षष्ठाद्वानि दशमपर्यन्तानि पञ्च ब-
 न्धुमण्डलानि सूर्यमण्डलासंस्तुष्टानि भाव्यन्ते-तत्र पञ्चमाचक्र-
 मण्डलान्तरतो नृपः षष्ठं बन्धुमण्डलमभिष्टुष्टान्तरं, तच्च षष्ठ-
 विशतोऽञ्जानि त्रिशत्येकपट्टिभागो योजनस्य, एकस्य च
 एकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तमागाः, तत्र च पञ्चत्रिंशद्वो-
 ऽञ्जान्येकपट्टिभागकरणाधेयैकपट्टिभागा गुण्यन्ते, गुणयित्वा चो-
 परितमभिर्यदेकपट्टिभागः प्रकियन्ते, ततो जानान्येकविं-
 शतिशतानि पञ्चपट्टिभागाणि २१६५, येऽपि च पञ्चमस्य
 बन्धुमण्डलस्य सूर्यमण्डलाद् बहिर्विनिर्गताः चतुःपञ्चाशदेकप-
 ट्टिभागो द्वौ च एकपट्टिभागस्य सत्को सप्तमागौ, ते अत्र प्रकियन्-
 ते, जातानि द्वाविंशतिशतान्येकविंशत्यधिकानि २११६, सूर्य-
 स्यैकपट्टिभागे द्वे योजनं अष्टावत्वारिंशदेकपट्टिभागोऽधिकं, तत्र
 द्वे योजने एकपट्टिभागा गुण्यन्ते, जातं द्वाविंशं शतमेकपट्टिभागानां,
 तत उपरितमा अष्टावत्वारिंशदेकपट्टिभागः प्रकियन्ते, जातं स-
 तस्यधिकं शतम् १७०, तेन पुनरांशमार्गो द्रियते, सन्धास्त्रयोद्-
 श, रोषास्त्रिंशति नव, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः षट्
 सप्तमागाः, तत ईदृशानां पञ्चमं बन्धुमण्डलमण्डलान्तरात्ततोऽवृश
 सूर्यमार्गांश्चोपवृशस्य च सूर्यमार्गस्योपरि षष्ठाचक्रमण्डलाद्वा-
 षोऽञ्च अन्तरं नव एकपट्टिभागो योजनस्य, एकस्य च एकपट्टि-
 प्रागस्य सत्काः षट् सप्तमागाः, ततः परतः षष्ठं बन्धुमण्डलं,
 तच्च षष्ठपञ्चाशदेकपट्टिभागस्य सत्काः पञ्च सप्तमागाः, ततः सर्वसं-
 कलनया तस्मिन्मण्डलन्तरे त्रयोदश सूर्यमार्गाः, तस्य च त्रयोदश-
 स्य सूर्यमार्गस्योपरि सप्तमाचक्रमण्डलाद्वांशं भस्तरमेकविं-
 शतिरेकपट्टिभागो एकस्य च एकपट्टिभागस्य नवः सप्तमागाः,
 ततः सप्तमं बन्धुमण्डलं, तस्माच्च सप्तमाचक्रमण्डलाद्वांशं परतः
 चतुःपञ्चाशदेकपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः
 षड्विंशतिः सप्तमागैः सूर्यमण्डलं, ततो द्विजवातिसंय्मैरेकपट्टिभागे-

अनुमिन्न एकस्य एकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तमागौ न्यूनं यद्योदि-
 तप्रमाणं बन्धुमण्डलान्तरं, ततः परमन्धीत्येवमपि द्वावृश सूर्य-
 मार्गां लज्जन्ते, ततस्तस्मिन्मण्डलन्तरे सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्य-
 मार्गांश्चोपवृशस्य सूर्यमार्गस्य बहिरेष्टमाचक्रमण्डलाद्वांशं
 अन्तरं षड्विंशतिरेकपट्टिभागः, ततोऽष्टमं बन्धुमण्डलं, तस्मा-
 चाष्टमाचक्रमण्डलाद्वांशं परतः षष्ठपञ्चाशदेकपट्टिभागः सूर्यम-
 ण्डलं, तत एकादशति पञ्चैरेकपट्टिभागैकं यद्योदितप्रमाणं ब-
 न्धुमण्डलान्तरं पुरतो विद्यते इति ततः पुरतोऽष्टमपि द्वावृश
 सूर्यमार्गाः, ततस्तस्मिन्मण्डलन्तरे सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्यमार्-
 गाः, त्रयोदशाचक्रम सूर्यमार्गात्परतो नवमाचक्रमण्डलाद्वांशं भस्तरं,
 चतुःपञ्चाशदेकपट्टिभागो एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः
 सप्तमागाः, ततः परं नवमं बन्धुमण्डलं, तस्माच्च नवमाच-
 क्रमण्डलान्तरत एकविंशत्या एकपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टि-
 प्रागस्य त्रिः सप्तमागैः सूर्यमण्डलं, तत एकोनसप्ततिसंय्मै-
 रेकपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य त्रिभिः सप्तमागैः परि-
 द्वांशं यद्योऽक्रममात्रं बन्धुमण्डलान्तरं, तत्र आन्ये द्वावृश सूर्य-
 मार्गाः, एवं चास्मिन्मण्डलन्तरे सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्यमार्गाः,
 तस्य च त्रयोदशस्य सूर्यमार्गस्योपरि दशमाचक्रमण्डलाद्वांशो-
 ऽञ्च अन्तरं षष्ठपञ्चाशदेकपट्टिभागः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य
 एकः सप्तमागः, ततो दशमं बन्धुमण्डलं, तस्माच्च दशमाचक्र-
 मण्डलान्तरतो नवमिरेकपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्-
 काः षड्विंशतिः सप्तमागैः सूर्यमण्डलं, ततः सप्तपञ्चाशत्या एक-
 पट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः षड्विंशतिः सप्तमागैः
 कनं प्रागुक्तपरिमाणं बन्धुमण्डलान्तरं, ततो नृपोऽपि
 चावृश सूर्यमार्गां लज्जन्ते, इति तस्मिन्मण्डलन्तरे सर्वसंकलन-
 या त्रयोदश सूर्यमार्गाः, ततस्तत्त्रयोदशस्य सूर्यमार्गस्योपरि एकाद-
 शाचक्रमण्डलाद्वांशान्तरं सप्तपञ्चाशदेकपट्टिभागः, एकस्य च एक-
 पट्टिभागस्य सत्काः षट् सप्तमागाः, तद्वं पञ्च बन्धुमण्डलानि
 षष्ठाद्वानि दशमपर्यन्तानि सूर्यसंनिभानि, षट्सु च बन्धुम-
 ण्डलान्तरेषु त्रयोदश सूर्यमार्गा इति जातम् । संप्रति तत्पुन-
 रुच्यन्ते-तत्र षष्ठपञ्चाशदेकपट्टिभागस्य सत्काः षड्विंशतिरेकपट्टिभाग-
 स्य सत्काः षट् सप्तमागाः, इत्येतावत्
 सूर्यमण्डलाद्वांशान्तरं प्रविष्टं एक एकपट्टिभागः, एकस्य च ए-
 कपट्टिभागस्य पञ्च सप्तमागाः, इत्येतावत्पञ्चमं सूर्यमण्डलसं-
 निभं एकादशाचक्रमण्डलाद्वांशं बहिर्विनिर्गताः सूर्यमण्डलान्तरे षष्ठ-
 पञ्चाशदेकपट्टिभागः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्को द्वौ सप्त-
 मागौ, तत यथावत् द्वौ परतः बन्धुमण्डलान्तरमस्तीति द्वावृ-
 श सूर्यमार्गां लज्जन्ते, ततः परमं कोणशीला एकपट्टिभागैरेकस्य
 च एकपट्टिभागस्य सत्काः षड्विंशतिः सप्तमागाः, ततोऽष्टमं
 बन्धुमण्डलं, तच्च द्वावृश सूर्यमार्गां लज्जन्ते, ततः सर्वसं-
 कलनया तस्मिन्मण्डलन्तरे त्रयोदश सूर्यमार्गाः, तस्य च त्रयोदश-
 स्य सूर्यमार्गस्योपरि सप्तमाचक्रमण्डलाद्वांशं भस्तरमेकविं-
 शतिरेकपट्टिभागो एकस्य च एकपट्टिभागस्य नवः सप्तमागाः,
 ततः सप्तमं बन्धुमण्डलं, तस्माच्च सप्तमाचक्रमण्डलाद्वांशं परतः
 चतुःपञ्चाशदेकपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः
 षड्विंशतिः सप्तमागैः सूर्यमण्डलं, ततो द्विजवातिसंय्मैरेकपट्टिभागे-

विशतमेकवृत्तानाम्, एकस्य च एकषष्टिभागस्य सप्तमेकसप्त-
भागं, शेषं चतुर्विंशतिरेकषष्टिभागः, एकस्य च एकषष्टिभाग-
स्य सप्तः । पद सप्तत्रया इत्येतावन्मात्रं सूर्यमण्डलसंभिन्नं, त-
त्स्याच्च त्रयोदशान्द्रमण्डलद्वयैः सूर्यमण्डलं चिन्तितं त्रयोविंश-
तिमेकषष्टिभागानाम्, एकस्य च एकषष्टिभागस्य सप्तमेकसप्तभागं,
तत एतावता हीनं परतन्त्रमण्डलज्ञानं, तत्र च द्वादश सूर्यमार्गाः
द्वादशाक्ष सूर्यमार्गात्परत एकषष्टिभागानां क्षुब्धचरणे शतेन एकस्य
च एकषष्टिभागस्य सप्तैकषष्टिः सप्तत्रयाश्चतुर्दशं चन्द्रमण्डलं,
तच्चतुर्दशं चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलाद्भ्यन्तरे प्रविष्टमेकान्विशि-
ष्टमेकषष्टिभागानेकस्य च एकषष्टिभागस्य सप्तैकषष्टिः सप्त-
त्रयाश्च, शेषं चतुर्विंशतिरेकषष्टिभागः एकस्य च एकषष्टिभागस्य
सप्तैकषष्टिः सप्तत्रया इत्येतावत्परिमाणं सूर्यमण्डलसंभिन्नं,
तस्याश्चतुर्दशान्द्रमण्डलद्वयैर्हिनिर्गतं सूर्यमण्डलमेकदश, ए-
कस्य च एकषष्टिभागस्य चतुरः सप्तत्रयाश्च, तत एतावता हीनं
षड्योक्तपरिमाणं चन्द्रमण्डलान्तरे, तत्र च द्वादश सूर्यमार्गाः, द्वा-
दशाक्ष सूर्यमार्गात्परत एकषष्टिभागानां क्षुब्धचरणे शतेन
पञ्चदशं चन्द्रमण्डलं सर्वस्यासूर्यमण्डलाद्भ्योऽभ्यन्तरे प्रवि-
ष्टमेष्वेकषष्टिभागानाम्, शेषा ऋष्टावत्सारिशाश्च एकषष्टिभागः सूर्य-
मण्डलसंभिन्नाः, तद्व्यतिरेकमेकदशादीनि पञ्चदशपर्यन्तानि प-
ञ्चचन्द्रमण्डलानि सूर्यमण्डलसंभिन्नाणि भवन्ति, चतुर्षु च वर-
मेषु चन्द्रमण्डलान्तरेषु द्वादश द्वादश सूर्यमार्गाः एवं तु यद्यन्यत्र
चन्द्रमण्डलान्तरेषु सूर्यमार्गाप्रतिपादनमादि, यथा—“चंद्रंतरेषु
अद्भुत, अग्निनरणाहिरेषु सूरसः । वारस वारस मग्ना, ऋतु नरेस
तरेस भवति” ॥११॥ तद्वि संवादि छन्दस्यम् । सू० प्र० ११ पाठः ।
चंद्रमण्डल—चन्द्रमण्डल—पुं० । षष्ठकमन्त्रधन्य टीकाकारकं ग-
णितं, अ० १० ।

चंद्रमा—चन्द्रमस—पुं० । चन्द्रे, सातोऽयं शुभः प्रथमेकवचना-
न्त आदन्त उपलभ्यते । “यन्मन्त्राणां च चंद्रमा” सूत्र० १
ध्रु० ११ ध० । चन्द्रदृष्टान्तप्रतिपादकं दशमं ज्ञाताभ्यन्तरे, स०
१६ सम० ।

चंद्रमाशिया—चन्द्रमाशिका—स्त्री० । चन्द्राकृतितमाशायासः, स्त्री० ।

चंद्रमास—चान्द्रमास—पुं० । चन्द्रे भवस्यान्धः, स चासी मास-
श्च । कृष्णपक्षप्रतिपद आरभ्य यावत्पूर्वमासीपरिसमाप्तिस्ताव-
त्कालमाने मासमेव, स च एकान्विशिष्टहोराभावि द्विविधश्च
द्वाद्विधभागः अहोरात्रस्य २ कर्ममासः अत्रमास इत्येकोऽयः ।
स त्रिविधश्चलमासः । इ० १ उ० । स० । नि० चू० सू० प्र० ।
उयोः । (चान्द्रा मासो यथा चन्द्रमण्डलेनैवनिश्चितते तथा
“चंद्रमण्डल” शब्देऽत्रैव भागं ऽष्टं पृष्ठं समुक्तम्)

चंद्ररिसि—चन्द्ररिषि—पुं० । पञ्चसंप्रहर्तरी, पं० सं० ५ द्वार ।

चंद्रलक्षणा—चन्द्रलक्षण—न० । कलामेव, स० ।

चंद्रसेसा—चन्द्रसेश्या—स्त्री० । चन्द्रस्य शेष्या, शेष्या । दीप्तिस्तार-
स्यत्वामण्डलम् । चन्द्रमण्डले, स० १५ सम० । चतुर्दशहोक्तमे
विज्ञानमेव, न० । स० ३ सम० ।

चंद्रसेश्या—चन्द्रसेश्या—स्त्री० । चन्द्रे चन्द्रकार्तिनं विभवति, विभ-
ज्यते । उच्येते स० । “हाकुन” इति वयते सतामेव, चन्द्रेज्जायासः,
पञ्चदशाक्षरकं नन्दोनेव, वाच० । राजपुरनगरराजस्य समरक-

ताः कन्यायासः, इ० ० । “चतुर्दशे सिंहलदीपे रथयवांससि-
रिपुरनगरे चंद्रगुप्तो राजा, तस्स चंद्रसेश्या मारिष्ठा” अन्ध-
पथचन्द्रगुप्तस्य राज्ञो प्रायायासः, ती० १० कल्प । “सिरिसा-
न्निवाहवारता चंदलहाजिनाभा महासर्पे देवी” शालिवाहन-
राजस्य स्नानमक्यातायां महासर्पां स्त्रियासः, ती० ५३ कल्प ।

चंद्रविक्रम—चन्द्रविक्रम—न० । चन्द्रस्य उद्योतिष्कन्धस्य वि-
मानं, चं० प्र० १८ पाठः । सू० प्र० । साकेतनगरस्याधिपतौ
मुनिचन्द्राभिधानस्य मुनेः पितरि, उच्य० १३ ध० । आ० म० ।
आ० चू० ।

चंद्रवसु—चन्द्रवर्ष—न० । चतुर्दशहोक्तमे स्नानमक्याते विमाने,
स० ३ सम० ।

चंद्रवपुः—चन्द्रवदना—स्त्री० । विश्वपुरराजपुत्रमहेन्द्रमित्रस्य
मदनभ्राष्ट्रिपुत्रस्य भार्यायासः, ग० ३ अधि० ।

चंद्रवारण—चन्द्रव्याकरण—न० । विज्ञानेभ्यांकरणाणां मध्ये च-
तुर्थं व्याकरणं, कल्प० १ कृष्ण ।

चंद्रविक्रप—चन्द्रविक्रम—पुं० । चन्द्रस्य विक्रमपक्षे, (उयोः)

परस्परं चन्द्रसूर्यविक्रमाः—

चंद्रतेरेषु अच्युत, अग्निजतरबाहिरेषु सूरसः ।

वारस वारस मग्ना, ऋतु तेरम तेरम भवति ॥

इह चन्द्रमण्डलानामन्तराणि चतुर्दश । तथाहि—पञ्चदश च-
न्द्रमसो मण्डलानि पञ्चदशानां चान्तराणि चतुर्दश भवन्ति,
नाधिकानि । तत्र सर्वोभ्यन्तरेषु चतुर्षु चन्द्रमण्डलान्तरेषु चतु-
र्षु च सर्वेष्टांषु चन्द्रमण्डलान्तरेषु प्रत्येकं द्वादश सूर्यमार्गा
भवन्ति, पदसु च चन्द्रमण्डलान्तरेषु मध्यभावं त्रयोदश त्रयोदश
मार्गा भवन्ति । अथ कथमेतद्वर्णयते—एकैकाम् चन्द्रमण्ड-
लान्तरे द्वादश त्रयोदश वा सूर्यमार्गा भवन्ति इति ।

पदार्थमेकैकस्मिन् चन्द्रविक्रमे यावन्तः सूर्यविक्रमा-
भवन्ति तावन्तः प्रतिपादयिषुः करणमाह—

चंद्रविक्रपं एकं, सूरविक्रपेण भाषय नियमा ।

जावद् ज्ञातं लब्धं, सूरविक्रपात् तद् द्वौति ॥

एकं चन्द्रविक्रमं पदशयोजनानि पञ्चविंशतिरेकषष्टिभाग-
योजनस्य एकषष्टिभागस्य सप्तमाः विभज्य सप्तैकषष्टिभागो
भागा इत्येवंप्रत्येकं सूर्यविक्रमेण द्वे योजने ऋष्यवत्पारिभाषे-
कषष्टिभागो योजनस्य एकषष्टिरेत्येवंप्रमाणेन नियमाधि-
क्षयेन प्राजयेत्, विभजे च सति यावद् भागं लब्धं प्राप्ति तावत्
प्रमाणान्ते सूर्यविक्रमा भवन्ति, तत एवं सूर्यविक्रम्याद् हात्वा
यावन्तन्त्रमण्डलान्तरे सूर्यमार्गा भवन्ति तावन्तः सूर्याः ज्ञात-
व्याः । तथा—प्रथमे सर्वाभ्यन्तरे सूर्यमण्डले सूर्योपरि भ्रमति
चन्द्रोऽपि, चन्द्रश्च द्वितीयदिने तन्मण्डलकेनाह बहिरन्तरं,
पञ्चविंशत् योजनानि विज्ञाने चैकषष्टिभागान् योजनस्य, एकस्य
चैकषष्टिभागस्य सप्तमाः विभज्य सप्तैकषष्टिभागान् विभज्य
कारं भवति, ततो विक्रमस्य परिमाणं पदविंशत् योजनानि पञ्च-
विंशतिरेकषष्टिभागो योजनस्य, एकस्य च एकषष्टिभागस्य सप्तमा
विभज्य सप्तैकषष्टिभागो भागाः अथ योजनराशिरेकषष्टिभागकर-
णार्थमेकषष्टिभागा गुणयते, ज्ञातान्येकविंशतिरुक्तानि षड्विंशत्य-
कानि २१६, द्वे च परिरेतः पञ्चविंशतिरेकषष्टिभागान्तेऽप्यथ

प्रक्रियन्ते, जातानि ह्राविशुशानानि एकविंशत्यधिकानि २३२१, सूर्यविकम्पा द्वे योजने भ्रष्टाभ्यारोहदेकषष्टिमासा योजनस्य, तत्र द्वे योजने एकषष्टिमासकरणार्थमेकषष्ट्या शुष्यते, जातं ह्राविशुशान्यधिकं शतं १२२, तत उपरितना भ्रष्टाभ्यारोहदेकषष्टिमासाः प्रक्रियन्ते, जातं सप्तत्यधिकं शतम् १७०, एतेन पूर्वशोभायोगे द्विपते, लब्धाभ्यारोहश्च, एतावन्तः सूर्यविकम्पा एकस्मिन् चन्द्रविकम्पे भवति, शेषे तिष्ठत्येकादश एकषष्टिमासाः, एकस्य चन्द्रषष्टिमासस्य सप्तधा तिष्ठत्येक सप्तधाभ्यारोहा भागाः, इत्येव चन्द्रमण्डलपरिमाणां ह्रादश सूर्यमार्गं प्रवृत्ति, एकस्य सूर्यमार्गस्य सर्वोपन्यस्तरे एव मण्डले भावात् । एवं शेषेष्वपि चन्द्रमण्डलान्तरेषु पूर्वपूर्वचन्द्रमण्डलान्तरेषु द्विरितमागपरिमाणेन यथाकसूर्यमार्गप्रमाणं परिभावीयम् । प्राविष्यते चाऽप्यमर्यादं स्वयमेव सूचकतेति न प्रतिचन्द्रमण्डलान्तरभावा न कियते, तदेवमुक्तं चन्द्रमण्डलान्तरेषु सूर्यमार्गप्रतिपादनार्थं करणम् ।

संप्रति सूर्यमण्डलान्तरपरिमाणं चन्द्रमण्डलान्तरपरिमाणं च प्रतिपादयति-

वे जोयणाधि सूर-स्म मंदलायं तु ह्रद अंतरिया ।
चंदस्स वि पणुतासं, साहृषा ह्राड नायन्वा ॥

सूर्यस्य संचितुः सत्कानां मण्डलानां परस्परमन्तरिका अन्तरमेवातयैव, ब्राह्मणादिवाद स्वार्थे व्युत्पत्त्यः । ततः स्त्रीस्वविषयायां ऊर्ध्वप्रत्यये अन्तरि, अन्तर्येव आन्तरिका प्रवर्तिते इति योजने, चन्द्रस्य पुनरावर्तिका भवति जातस्या पञ्चविंशत् योजनानि साधिकाणि, पञ्चविंशत् योजनानि पञ्चविंशतिरेकषष्टिमासा योजनस्य, एकस्य च एकषष्टिमासस्य सप्तधा तिष्ठत्येक सप्तधाभ्यारोहा भागा इत्यर्थः ।

अधुना सूर्यविकम्पस्य चन्द्रविकम्पस्य च परिमाणमाह-

सूरविकंपो एको, मण्डला ह्राड मंदलंतरिया ।
चंदविकंपो य तद्वा, सपंदला मंदलंतरिया ॥

एकः सूर्यविकम्पो भवति मण्डलान्तरिका सममण्डला । किमुक्तं भवति? एकस्य सूर्यमण्डलान्तरस्य चतुरिमासमेकसूर्यमण्डलपरिमाणसहितं तदेकस्य सूर्यविकम्पस्य परिमाणमिति । “चंदविकंपो य” इत्यादि । तथा तैमैव प्रकारेण चन्द्रविकम्पश्च जातयो मण्डलान्तरिका सममण्डला । एकस्य चन्द्रमण्डलान्तरस्य चतुरिमासं तत् प्रागेवास्मान्निष्कमिति । सारप्रतमेकनायनेन चन्द्रः सूर्यो वा यावत्प्रमाणं केनै तिर्ये-गाकामात तत्परिमाणमाह-

पंचवे जोयणस्य, दसुत्तरा जस्य मंदला ह्राडि ।
जं ब्रह्मेड तिरियं, चंदो सूर्यो य अयणेणं ॥

यत् केन चन्द्रः सूर्यो वा एकनायनेन तिर्येगाकामात, यत्र चन्द्रस्यः सूर्यस्य वा मण्डलानि भवन्ति, तत्र क्षेत्रस्य परिमाणं पञ्च योजनशतानि दशोत्तराणि, नवरं चन्द्रसमचक्रित्वाष्टतिरेकषष्टिमागे न्यूनाति, तथाहि-एकस्मिन्नयने सूर्यविकम्पानाम्-अशीत्यधिकं शतं भवति । एकैकस्य सूर्यविकम्पस्य परिमाणमेकविंशतगुणं सप्तत्यधिकं शतम् १७०, ततश्च अशीत्यधिकं शतमेकं शतम् शुष्यते, आताम्येकविंशत्सहस्राधि शतमेकं दशोत्तरम् ३१११०, तत एतेषां योजनानयनार्थमेकषष्ट्या प्रायो द्विपते, लब्धानि पञ्च योजनशतानि ५००,

एतावत् सर्वोपन्यस्ताराम्मण्डलापरत एकनायनेन सूर्यस्ति-थैकक्षेत्रमाकामाति, तथा एकस्मिन्नयने चन्द्रविकम्पाश्चतुर्दश, एकस्य च चन्द्रविकम्पस्य परिमाणं चतुर्विंशत् योजनानि पञ्चविंशतिरेकषष्टिमासा योजनस्य, एकस्य च एकषष्टिमासस्य सप्तधा तिष्ठत्येक सप्तधाभ्यारोहा भागाः योजनान्तरिरेकषष्टिमासकरणार्थमेकषष्ट्या शुष्यते, आताम्येकविंशतिशतानि पञ्चत्यधिकानि २१६६, तत उपरितनाः पञ्चविंशतिरेकषष्टिमासाः प्रक्रियन्ते, जातानि ह्राविशुशानानि एकविंशत्यधिकानि २२२१, चतुर्दश च सर्वसंख्यया चन्द्रमसो विकम्पाः, ततो ह्राविशुशानानि एकविंशत्यधिकानि चतुर्दशमिशुष्यन्ते, आताम्येकविंशत्सहस्राणि चतुर्नवविंशत्येकविंशतिरेकषष्टिमासा योजनस्य, एकस्य च एकषष्टिमासस्य सप्तधा तिष्ठत्येक सप्तधाभ्यारोहा भागास्तेष्वपि चतुर्नवविंशत्येव, आताः चतुर्पञ्चाशत्, सप्तमितीगे ह्रते लब्धा अष्टौ, तेषु पूर्वशोभा प्रक्रियन्ते, जातः पूर्वशोभातिरेकविंशत्सहस्राणि शतमेकं दसुत्तरम् ३११०२, तेषां योजनानयनार्थमेकषष्ट्या भागो द्विपते, लब्धानि पञ्चयोजनशतानि नवोत्तराणि त्रिपञ्चाशदैकषष्टिमासा योजनस्य ५०६, २२६ पञ्चयोजनशतानि दशोत्तराणि अष्टतिरेकषष्टिमागेहीनामी-त्यर्थः । एतावत्सर्वोपन्यस्ताराम्मण्डलापरत एकनायनेन चन्द्रस्तिथैकक्षेत्रमाकामाति, एवंका च क्षेत्रकाष्टा मूलदं।कायामपि भाविता । तथा च तदुग्रन्थः-“सूरस्स पंच जोयणस्य द्वा-दहिया कटा, सत्वेव अष्टदि एकसटिनागेहि कथिया चककटा इव इति” ॥

संप्रति काष्ठदर्शनतो विकम्पानयनार्थं करणमाह—
सगमंदनेडि सन्दे, सगकट्टाभो हर्षति सविकंपा ।
जे सगविकल्पेभुया, हर्षति सगमंदनेतरिया ॥

चन्द्रमसः सूर्यस्य वा विकम्पाः, कथम्भूता इत्याह-स्वविकम्प-म्भुताः स्वचक्रमण्डलान्तरिका, स्वस्वमण्डलविकम्पसहित-तत्स्वचक्रमण्डलान्तरिककटा इत्यर्थः । भवन्ति ते स्वकाष्ठानः, प्राकृतत्वात् वृष्टये पञ्चमी । स्वस्वविकम्पयोश्च क्षेत्रपरिमाणस्य स्वकमण्डलैः स्वस्वमण्डलसंख्यया प्रागे ह्रते वृष्टये तावत्प्रमाणाः स्वस्वविकम्पा प्रवर्तिते । तथाहि-सूर्यस्य क्षेत्रकाष्टा पञ्च योजनशतानि दशोत्तराणि ५११०, तावदेव चतुर्पञ्चाशत्सहस्राणि योजनस्य, आताम्येकविंशत्सहस्राणि शतमेकं दशोत्तरम् ३१११०, सूर्यस्य मण्डलानि अशीत्यधिकं शतम् १८३, ततो योजनानयनार्थं अशीत्यधिकं मण्डलं शतमेकषष्ट्या शुष्यते, आताम्येकादशसहस्राणि शतमेकं त्रिषष्ट्यधिकम् १११६३, एतेन पूर्वशोभा भागा द्विपते, लब्धे द्वे योजने, शेषमुत्तराष्ट्रद्वारितसप्तशतानि शतानि चतुर्पञ्चाशदधिकानि ७७७४, ततः संप्रत्येकषष्टिमागा आनतस्या इति अचस्ताक्षुरागिनिक्षयशीत्यधिकं शतं द्विपते १८३, तेन भागे ह्रते लब्धा अष्टाभ्यारोहदेकषष्टिमागाः, एतावत्परिमाणमर्थाथमेकस्य सूर्यविकम्पस्य, तथा चन्द्रस्य तिर्येकक्षेत्रकाष्टा पञ्च योजनशतानि नवोत्तराणि त्रिपञ्चाशदैकषष्टिमासा योजनस्य ५०६, ४३, तत्र योजनान्येकषष्टिमासकरणार्थमेकषष्ट्या शुष्यते, आताम्येकविंशत्सहस्राणि पञ्चापञ्चाशदैकषष्ट्यधिकानि ११५४६, तत उपरितनास्त्रिपञ्चाशदैकषष्टिमागाः प्रक्रियन्ते, आताम्येकविंशत्सहस्राणि शतमेकं दसुत्तरम् ३११०२, चन्द्रस्य चन्द्रमण्डलानि सर्वेवाहः मण्डलादधिकं चतुर्दश १४, ततो योजनानयनार्थं चतुर्दश एकषष्ट्या शुष्यते, आता

सद्यो श्रुताभिः वसुपुत्राचार्यकानि ८५४, तैः पूर्वराश्याभ्यां
निवृत्तैः, कल्पानि वृद्धिमाप्नुयोजानां ३६, शेषाभिः त्रि-
विधैः शतानुष्टयाश्चाष्टाश्विनानि ३८८, अत ऊर्ध्वमेक-
वर्तिनाया क्षान्तिभ्याः, तत्तत्तुर्वर्तिनाभिः क्षान्तिभ्याः
सप्तभागाः, यथावत्परिमाद्य एकैककल्पाधिकप्रय इति, इह
सर्वानुपन्तरं सूर्यमेषानि सप्तोत्पन्ना प्रविष्टे कल्पसमष्ट्या-
श्चाष्टवर्षात् १८८, तत्र द्वाविंशोऽनेन श्रावसां स्वभागी-
त्येवार्थः ते चोक्ते कल्पे, शेषोऽस्ति श्रुतिः तत्र वर्षाष्टादशभागाः,
एकस्य च एकवर्तिमात्रस्य सप्तकल्पावधौः सप्त भागाः, यदपि
च प्रथमे कल्पपर्यन्ते रविमण्डपाद्वा एषा द्वाष्टावर्षाष्टाभा-
गास्तोऽप्यत्र द्रष्टव्यम् इति आता एकादश वर्षादश एकव-
र्तिनायाः, श्रावसाश्च सूर्यमष्टावत्परतो योजनध्यातिक्रमे
सूर्यमण्डलमन्त आगत्य द्वितीयाचकमष्टवर्षाद्वत्परन्तं प्रविष्टं
सूर्यमण्डलमेकादशा एकवर्तिभागा एकस्य सप्तश द्विप्रत्य स-
प्तकालावधौ वाह्य इति ।

सास्त्रप्रतं शेषेषु द्वितीयादिषु कान्द्रमण्डलेषु यावत्प्रमाणं सूर्य-
मण्डलसाध्यन्तरं प्रविष्टं तावत्परिमाणप्रतिपादनार्थं करणमाह-

इच्छामंरुतरुवुण, गुणियमन्तरं तु मूरस्स
तस्सेसं मामएणं, सामएवित्सेसियं ससिणो ॥

[illegible]

संप्रति षष्ठादिषु अन्तमण्डलेषु विशेषमाह-

अद्वाइं राविसेसं, राविगसिणो अंतरं तु नायम्बं ।

तं व मसि सुखं सुरं-तराहियं अतर वाहिं ॥

ब्रह्मादिषु बन्धमयकलेषु मायुक्ताकरणवशात् यन्मुच्यते तत्र रवेः सूर्यमयहस्ताः शेषं वतते, तत् रविधाशिर्नारत्नरहातन्मयम् । " तं ब्रह्मादि " इति अत्र तं चेति प्रथमा सप्तम्यर्थः, रविधाष्ट इत्यत्र प्रत्येकं विभक्तिकोणं आधत्तेत्यर्थः । ततोऽप्यर्थः - तस्मिन् रविधाशिर्नारत्नरहा, ब्रह्मादिषु, किमकम्, स चैवं योग्यानां-शाश्विनि च सूर्यान्तरात् सूर्यान्तरपरिमाणात् योजनकाहिकरूपात् यच्च ह्ये शेषं यदाधकं सूर्यान्तरपरिमाणस्य वर्तते तत् शाश्विनं ब्रह्मेः सूर्यमयहस्तार्वागन्तरमवसेयम् । यथा वष्टु किञ्च बन्धमयदण्डं नन्तरं हातुमिच्छा, ततः बद्धरूपाः क्रियन्ते, जातः पञ्चः तैरेकादश एकवर्षाणां, एकस्य वैकर्षाष्टमास्य सत्काशत्वात् ; सप्तमाणां गुण्यन्ते, जातः सप्तपञ्चाशदेकवर्षाणिनां, एकस्य च एकवर्षाणां सत्काः बद्ध सप्तमाणां, तत्राष्टावर्षादिशकैरेकवर्षाणिनां सूर्यमयदण्डविशुद्धं, शेवा एकवर्षाणिनां, एकस्य च एकवर्षाणां सत्काः बद्ध सप्तमाणां, तिष्ठन्ति । वाताब्जमापन्नो रविधाशिर्नारत्नरहा, तत् परात्मन् सूर्यान्तरपरिमाणं द्वयोः पञ्चाशद्वर्षाणां परिरुद्धं बन्धमयदण्डपरिमाणात् द्वयोः जनरूपात् परिरुद्धं बन्धमयदण्डपरिमाणं च बद्धपञ्चाशदेकवर्षाणिषु द्वे शेवमवधिष्ठन्ते बद्धपञ्चाशदेकवर्षाणिनां, एकस्य वैकर्षाष्टमास्य सत्क एकः सप्तमाणां, यथावत् षष्ठाः चन्द्रमासकात्परतः सूर्यमयदण्डार्वागन्तरम्, यच्च शेषेष्वपि मयदण्डेषु प्राप्नोति यम् ।

जल्य न सुजम्ह सोमो, तं सण्णियो तल्य होइ पसेयं ।

तस्सेसं सामञ्जं, सामञ्जविसेसियं हविषो ॥

यच्च बन्धुमरणसङ्केते प्रमत्तरोककरणचित्तायां सोमश्मदो न
 दृष्टव्यः। यथा एकादशे चतुर्दशे पञ्चदशे वा, तत्तथावतमार्गं
 शशिनः प्रत्येकमसाधारणं ज्ञातव्यं, तत्साध्य परतः यत् शुभं
 कन्दमृदतामार्गं तत् सूर्यमण्डलसक्तं तत् सामान्यसुभसंभि-
 श्यं ज्ञातव्यम्। तत्साध्य सामान्यतः परतो यद्विशेषितमसाधारणं
 भवते तत् रविरवसयम्। यथा किंकादशे बन्धुमरणहेतुरादि-
 परिणामां किंकास्य तत्कदाशकवर्गं क्रियते, जाता इश ते
 एकादशे कषादिभाग्ये एकस्य च वैकषादिभाग्यस्य च सत्का-
 रभाग्यः ससभाग्य आगुप्यते, जातं पञ्चदशेत्येककादश-
 य, एकस्य वैकषादिभाग्यस्य सत्काः पञ्च ससनागाः ११। ५, ए-
 तेषां मध्ये ब्रह्मचर्यविरादो कषादिभाग्यं सुर्मण्डलं मुख्यं, गोवा-
 ससभाग्यं कषादिभाग्ये एकस्य वैकषादिभाग्यस्य सत्काः पञ्च सस-
 नागाः प्राप्तिव्य, एतत् सुव्यन्तरपरिमाणत्वं योजनद्वयकृपात् शो-
 न्यते, शेषं विभक्त्युपपन्नं शदेकषादिभाग्य आदौ वैकषादिभाग्ये शो-
 न्यस्य सत्कां ससभागौ, एतावता बन्धो न दृष्टव्यः, बन्धुमरण-
 हस्य वत्पञ्चाशदेकषादिभाग्यमाण्यत्वात्, तत् एतावत् सुर्मण्ड-
 लं कदाचनं बन्धुमरणसमयपर्यन्तं प्रविष्टमवसंशयं, शेषं त्येक-
 षादिभाग्यस्य सत्काः पञ्च ससनागा इत्येतावत् प्रमाणं
 सुर्मण्डलसंभिष्यं, तत्साध्य च परतः वत्पञ्चाशद्विरादो कषादि-
 भाग्यं द्वौ वैकषादिभाग्यस्य सस प्रागान् यावत् केचनं सूर्य-
 मण्डलव्य, शेषेणैव ज्ञातव्यादिषु मण्डलेषु भावना कावो। त-
 द्द्वैतमुक्तं बन्धुमरणसङ्केतसु सुर्मण्डलमण्डलमण्डलं, बन्धुसूर्यमण्डला-
 न्तरपरिमाणं, बन्धुमरणसङ्केतसुर्मण्डलसत्काः आरान्तरपरिमाणं

साम्प्रतमुक्तमेवार्थं सुखग्रहणधारणनिमित्तं व्याख्याता संजि-
घृष्टुः प्रथमतः ससर्वाभ्यन्तराणां पञ्चानां साधारण-
मण्डलानां गाथाद्वयेन प्राबल्यमाह—

अद्वे वारस चउ ठ-त्तीसा तिन्नि ठ गुणबीस चत्तारि ।
 तेषांमेगं चउव-स ठक इगतस एक्कं च ॥
 चउतीस पंच तेरस, दुगं च बायाल पंच भागाणि ।
 बायाल दुगेगं पण, चउपयं चेव दो भागा ॥

मन्त्रे स्योच्यन्ते चन्द्रमण्डले क्षेत्रे सूर्यमण्डलाद् बहिर्वि-
मिश्रितव्यमण्डलमण्डलकषट्ठिमाणाद्, ततो द्वितीयाव्यवक्रम-
ण्डलाद्व्यवक्रमण्डलं द्वादश सूर्यमाणां। अत्रापि च बाधना प्रा-
वण्य कृता। द्वादशस्य सूर्यमाणां परतो द्वितीयाव्यवक्रमण्डल-
बाधकं हे योजने एकदश च एकषष्टिमाणां, एकस्य च एकषष्टि-
माणास्य सत्काभ्यन्तरः सप्तमाणां, तत्र योजनद्वयात्मन्तरं सूर्यम-
ण्डलमतो द्वितीयाव्यवक्रमण्डलाद् बाधव्यवन्तरं प्रविष्टं सूर्यमण्ड-
लमेकादशचक्रषष्टिमाणां, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्का-
भ्यन्तरः सप्तमाणां, ततः परं त्रयोदशचक्रषष्टिमाणां, एकस्य च
एकषष्टिमाणास्य सत्काभ्यन्तरः सप्तमाणां, इत्येतावत् परिमाणं सूर्य-
मण्डलसंज्ञसंमिथं, एतावता किञ्च शुद्धं सूर्यमण्डलं, ततः इत्य-
मण्डलात्परतो बहिर्विनिर्गतं चन्द्रमण्डलमेकोनविंशतितमकषष्टि-
माणां, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्काभ्यन्तरः सप्तमाणां,
ततः परं भूयः तृतीयाव्यवक्रमण्डलाद् बाधकं यद्योकापरिमाणम-
न्तरं। तद्यथा-पञ्चविंशद् योजनानि त्रिंशदेकषष्टिमाणां योज-
नस्य, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्काभ्यन्तरः सप्तमाणां, एता-
वत् तान्त्रे द्वादश सूर्यमाणां सत्कस्य, त्रयोदश च द्वे योजने
त्रयोदशचक्रषष्टिमाणां योजनस्य, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य स-
त्काभ्यन्तरः सप्तमाणां, ततोऽत्र प्रागुक्तद्वितीयावत् ततो द्वादश-
स्य च सूर्यमण्डलस्योपरि हे योजने, त्रय एकषष्टिमाणां योजन-
स्य, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्का एकः सप्तमाणास्य प्रक्रियन्ते।
ततो जाताभ्यन्तरत्रिंशदेकषष्टिमाणास्य सप्तमाणां, तत इदं तृ-
तीयाव्यवक्रमण्डलात्परतो द्वादश सूर्यमाणां, द्वादशाव्यवक्रमण्ड-
लात्परतो योजनद्वयमतिक्रम्य सूर्यमण्डलं चतुर्थोच्चक्रमण्डलाद्
चोत्तमन्तरं प्रविष्टं चतुर्विंशतितमकषष्टिमाणां सत्कस्य एकषष्टिमा-
णास्य सत्काद् पञ्च सप्तमाणां, ततः शेषं सूर्यमण्डलस्य यद्योदश-
कसप्तषष्टिमाणां, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्को द्वौ सप्तमाणौ,
इत्येतत् चतुर्थचन्द्रमण्डलसंज्ञसंमिथं चतुर्थस्य सूर्यमण्डलाद् बहिर्वि-
क्रमण्डलस्य विनिर्गताद्विचक्रषष्टिमाणां सप्तमाणां, एकस्य च
एकषष्टिमाणास्य सत्काः पञ्च सप्तमाणां, ततः पुनरपि यद्योदशं
परिमाणं चन्द्रमण्डलात्परतः, तत्र च द्वादश सूर्यमाणां सत्कस्योत्त-
द्वादशस्य च सूर्यमण्डलस्योपरि हे योजने, त्रय एकषष्टिमाणां
योजनस्य, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्काभ्यन्तरः सप्तमाणां,
तत्र ये चतुर्थस्य चन्द्रमण्डलस्य सूर्यमण्डलाद् बहिर्विर्गता द्वा-
व्यवक्रमण्डलाद् बाधकं त्रयोदशचक्रषष्टिमाणां, एकस्य च एकषष्टिमाणास्य सत्काः
पञ्च सप्तमाणां, तेऽत्र राशौ प्रक्रियन्ते, ततो जाताः षट्-
त्वाविंशदेकषष्टिमाणां, द्वौ च एकस्य एकषष्टिमाणास्य स-
त्को सप्तमाणि, ततश्चतुर्विंशतितमकषष्टिमाणां द्वादशसूर्य-
माणां परतो योजनद्वयमतिक्रम्य सूर्यमण्डलं, तस्य पञ्च-
माव्यवक्रमण्डलाद् बाधकं अन्तर्गतं प्रविष्टं षट्त्वाविंशदेक-
षष्टिमाणां, द्वौ एकस्य सत्को सप्तमाणि, शेषं सूर्यमण्डलस्यैक-

३७५

एकषष्टिमाग एकस्य बैकषष्टिमागस्य सत्काः पञ्च सप्तत्रिंशो ह-
स्येत्याद्यपरिमाणं पञ्चमं बन्धमग्रहसामिधं, तस्य च पञ्चमस्य
बन्धमग्रहस्य सूर्यमग्रहत्वाद्दिशिनिर्गतं बन्तुः पञ्चमाश्वेकष-
ष्टिमागः, एकस्य बैकषष्टिमागस्य सप्तो सप्तमागौ, तद्वे पञ्च स-
प्तान्यन्तराणि बन्धमग्रहानि स्यादध्यायानि, चतुर्षु च बन्धम-
ग्रहत्वात्तरेषु द्वौश्च सूर्यमागौ हस्येत्यत्र भाषितम् ।

सम्प्रति पञ्च साधारणानि चन्द्रमण्डलानि विभाषयितुमाह-
नव ऽप्यण्येक एका-वीसं वा तिथि वा चत्ता ।
चत्तालीस तिगडह्या, तेतीसा एगसीया य॥
चड्यान्ना उणवीसं, ति ऽप्यणं एग नव ठकं ।

पञ्चमाब्दचन्द्रमण्डलात्परतो ध्रुवः षष्ठं चन्द्रमण्डलमभिधृ-
त्वात्तरं, तच्च पञ्चविंशत्योजानाम् एकषष्टिनागकरशायिक-
बध्ना गुण्यन्ते, गुणयित्वा चोपरितनान्निशदेकषष्टिनागाः प्रक्षि-
प्यन्ते, ततो जातानि एकविंशतिशतानि पिञ्जबध्निचिन्तानि ११४,
येऽपि षट्चक्रस्य चन्द्रमण्डलस्य सूर्यमण्डलाद्द्विर्विनिर्ग-
ताभ्युत्पन्नाश्चदेकषष्टिनागा द्वौ च एकस्य एकषष्टिमा-
गस्य सक्तौ सप्तभागौ तत्र प्रक्षिप्यन्ते, जातानि द्वाविंशतिश-
तानि एकोनविंशत्यधिकानि, एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तौः
षट् सप्तभागः २२१६६, सूर्यस्य विक्रमो द्वे योजने अष्टावत्वारि-
ंशदेकषष्टिभागधिके, तत्र द्वे योजने एकषष्ट्या गुण्यते,
जातं द्वाविंशं शतकषष्टिभागान्, तत्र उपरितना अष्टावत्वारिं-
शदेकषष्टिनागाः प्रक्षिप्यन्ते, जातं सप्तविंशतं २७०, तेन
पुनराशमोघो ह्रियते, तस्माच्छयोऽश्व, शेषास्तिष्ठन्ति नव, ए-
कस्य च एकषष्टिनागस्य सक्तौः षट् सप्तभागः, तत्र इदमगमत्प-
ञ्चमाब्दचन्द्रमण्डलात्परतस्त्वयोज्यं सूर्यमागोः, त्रयोदशस्य च
सूर्यमागस्योपरि पञ्चमण्डलमण्डलाद्वांशान्तरं नव, एकस्य
च एकषष्टिभागस्य सक्तौः षट् सप्तभागः, ततः परतः
षष्ठं चन्द्रमण्डलं, तच्च षट्पञ्चाशदेकषष्टिनागात्मकं, ततः
परतः सूर्यमण्डलाद्वांशान्तरं, (ह्रण्यमेघा सि) षट्पञ्चा-
शदेकषष्टिनागाः, एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तौ एकः सप्त-
भागः, तदन्तरं सूर्यमण्डलं, तस्माच्च परत एकषष्टिभागानां
चतुस्तरेण शतेन एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तेन सप्तभागं
ह्रियं त्रयोदशप्रमाणं चन्द्रमण्डलान्तरं प्राप्यत इति एतस्मात्
सूर्यमण्डलात्परतोऽप्ये द्वाश्व सूर्यमागोः लभ्यन्ते, ततः सर्व-
संकलनया तस्मिन्चक्यन्तरे त्रयोदश सूर्यमागोः, तस्य च त्रयोद-
शस्य सूर्यमागस्योपरि सप्तमाच्चन्द्रमण्डलाद्वांशान्तरमेकाविंश-
तिरेकषष्टिनागाः, एकस्य च एकषष्टिभागस्य त्रयः सप्तभागः,
ततः सप्तमं चन्द्रमण्डलं, तस्माच्च सप्तमाच्चन्द्रमण्डलात्परतस्त्व-
भ्युत्पन्नारिंशत एकषष्टिनागैः एकस्य च एकषष्टिभागस्य सक्तौः
अन्तर्गुः सप्तभागः सूर्यमण्डलं, ततो द्विंशतिसंख्येकषष्टिनागाः
चतुर्जिह्व एकस्य एकषष्टिभागस्य सक्तैः सप्तभागैः स्युनं यो-
दितमागो चन्द्रमण्डलान्तरं, ततः परमत्तोऽस्येनाऽपि द्वाश्व
सूर्यमागो जवन्तीति, तस्मिन्चक्यन्तरे त्रयोदश सूर्यमागोः, त्रयो-
दशस्य च सूर्यस्य बहिरेकषष्ट्या चन्द्रमण्डलाद्वांशान्तरं त्रय-
विंशदेकषष्टिनागाः, ततोऽष्टमं चन्द्रमण्डलं, तस्माच्चाष्टमाच्च-
न्द्रमण्डलात्परतस्त्वयविंशत एकषष्टिनागैः सूर्यमण्डलं, ततः
एकाश्व तिसंख्येरेकषष्टिनागैकं योदितप्रमाणं चन्द्रमण्डला-
न्तरं पुरतो विधत्ते सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्यमागोः, तत-
स्तास्मिन्चक्यन्तरे सर्वसंकलनया त्रयोदश सूर्यमागोः, त्रयोद-

शाब्द सूर्याभ्युदयक चन्द्रमण्डलादयोर्वाक्य अन्तरं कृतुस्त्वार्ति-
शब्देकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः क्त्वाः
सप्तभागाः, ततः परं नवमं मासकं, तस्माच्च सप्तमाचन्द्रमण्ड-
लात्परत एकविंशतिः एकपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य
सत्काः त्रिभिः सप्तभागेः परितो नवयोक्तं प्रमाणं चन्द्रमण्ड-
लान्तरं, तत्र चाऽप्येव द्वादश सूर्यमार्गाः, एवं चाऽस्मिन्नप्यन्तरे त्रयो-
विंशति सूर्यमार्गाः, तस्य च त्रयोविंशत्यस्य सूर्यस्यापरि द्वादशमाचन्द्र-
मण्डलादयोर्वाक्य अन्तरं षष्ठं, षष्ठ्याच्च चन्द्रमण्डलादयोर्वाक्य अन्तरं षट्-
पञ्चाशदेकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्यैकः सप्तभागाः, त-
तो दशमं मण्डलं, दशमाचन्द्रमण्डलादेकपट्टिभागस्य सत्काः ष-
ट्भिः सप्तभागेः सूर्यमण्डलं, ततः सप्तपञ्चाशता एकपट्टिभागैरे-
कस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः षट्भिः सप्तभागैकं मासक-
परिमाणं चन्द्रमण्डलान्तरं, ततः सूर्येऽपि द्वादश सूर्यमार्गा अ-
भ्यन्ते इति । तस्मिन्नप्यन्तरे त्रयोविंशति सूर्यमार्गाः, त्रयोविंशत्यस्य सूर्य-
मार्गस्यापरि एकपट्टिभागचन्द्रमण्डलादयोर्वाक्य अन्तरं सप्तपट्टिभा-
गाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः षष्ठ्य भागाः, तदेवं भावि-
तानि भव्यमाना पञ्च साधारणानि मण्डलानि षट्पञ्चचन्द्र-
मण्डलान्तरेषु त्रयोविंशति सूर्यमार्गाः ।

सम्प्रति सर्वव्याख्यानि पञ्च साधारणानि मण्डलानि, कृतुषु च
सर्वव्याख्यासु चन्द्रमण्डलान्तरेषु द्वादश सूर्यमार्गाश्च विज्ञापयिषु-
राह-

षष्ठ उपपन्न दुर्गेगं, पञ्चव्याहोतं च दो चैव ।
बापाल पंच तेरस, दुर्गे च चोतीम पंच भागा य ॥
इगतीसिगं चठवी-स अक तेरीस एके च ।
इगुणवीस षष्ठ छवी-स तिभि एकारसेव चउरठ ।
दो दो तेवीसउठु य, नटिय चउएणि सत्तेसा ॥

एकादशस्य चन्द्रमण्डलस्य कृतुः पञ्चाशदेकपट्टिभागाः, एकस्य
च एकपट्टिभागस्य सत्काः द्वौ सप्तभागाः, इत्येतत् सूर्यमण्डलाद-
प्यन्तरं प्रविष्टम् एकपट्टिभागः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः
पञ्च सप्तभागाः, इत्येतावन्मात्रं सूर्यमण्डलसंमिश्रम् । अत्रार्थे
च-“अथ न सुज्जह सोमो” इत्यत्र प्रवेशे आवना कृतैवेति न भू-
यः क्रियते, तदनुसारेण चोत्तराऽपि स्वयं आवना भावनीया । ए-
कादशात् तु चन्द्रमण्डलाद् बहिर्विनिर्गतं सूर्यमण्डलं षट्पञ्चाश-
शब्देकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः द्वौ सप्तभागाः,
तत एतावता हीनं परतच्छन्द्रमण्डलान्तरमस्तीति द्वादश सूर्य-
मार्गा अभ्यन्ते । ततः परत एकोनाशीत्या एकपट्टिभागैरेकस्य च
एकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तभागाः द्वादशं चन्द्रमण्डलं,
तच्च द्वादशं चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलादप्यन्तरं प्रविष्टम् (बाया-
ह पंच ति) द्विक्त्वार्तिशब्देकपट्टिभागस्य सत्काः पञ्च सप्त-
भागाः, शेषं च त्रयोविंशति पञ्चपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभाग-
स्य सत्काः द्वौ सप्तभागवित्येतावन्मात्रं सूर्यमण्डलसंमिश्रं, तस्मा-
च्च द्वादशाचन्द्रमण्डलाद् बहिर्विनिर्गतं सूर्यमण्डलं कृतु-
विंशतिशब्देकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः पञ्च
सप्तभागाः, तत एतावन्मात्रं हीनं परतच्छन्द्रमण्डलान्तरं, तत्र च
द्वादश सूर्यमार्गा अभ्यन्ते, द्वादशाच्च सूर्यात्परतो नवसंस्पर्धे-
कपट्टिभागैरेकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः षट्भिः सप्त-
भागैकपट्टिभागं चन्द्रमण्डलं, तत्र त्रयोविंशति चन्द्रमण्डलं
सूर्यमण्डलादप्यन्तरं प्रविष्टम्, (इगतीसिगं ति) एक-

विंशतिशब्देकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः षट्
सप्तभागाः, इत्येतावन्मात्रं सूर्यमण्डलसंमिश्रं, तस्माच्च त्रयो-
विंशाचन्द्रमण्डलाद् बहिः सूर्यमण्डलाविनिर्गतं त्रयोविंशतिशब्दे-
कपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तभागाः, तत
एतावता हीनं परतच्छन्द्रमण्डलान्तरं, तत्र च द्वादश
सूर्यमार्गाः, द्वादशाच्च सूर्यमार्गात्परत एकपट्टिभागानां क्षुत्तरेण
शतेन एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः त्रिभिः सप्तभागैकपट्टि-
भागं चन्द्रमण्डलं सूर्यमण्डलादप्यन्तरं प्रविष्टम्, (इगुणवीस षष्ठ
ति) एकोनविंशतिशब्देकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तभागाः, सप्तभागाः,
शेषं षट्त्रिंशदेकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्का-
ः सप्तभागाः इत्येतावन्मात्रं सूर्यमण्डलसंमिश्रं, तस्मा-
च्चतुर्दशात् सूर्यमण्डलाद् बहिर्विनिर्गतं सूर्यमण्डलम् एकादश
एकपट्टिभागाः, एकस्य च एकपट्टिभागस्य सत्काः सप्तभागाः सप्त-
भागाः, तत एतावता हीनं त्रयोक्तं परिमाणं चन्द्रमण्डलान्तरं,
तत्र च द्वादश सूर्यमार्गाः, द्वादशाच्च सूर्यमण्डलात्परत एकप-
ट्टिभागानां कृतुर्दशोत्तरेण शतेन पञ्चदशं चन्द्रमण्डलं, तच्च
पञ्चदशं चन्द्रमण्डलं त्रयोविंशति सूर्यमण्डलादप्यन्तरं प्रविष्टम्
पञ्चाशदेकपट्टिभागाः, शेषा अष्टपञ्चाशद्विंशतिभागाः सूर्य-
मण्डलसंमिश्रं, तदेवं ज्ञावितानि सर्वव्याख्यानि पञ्च साधारणा-
नि मण्डलानि, कृतुषु च सर्वव्याख्यासु चन्द्रमण्डलान्तरेषु द्वादश
सूर्यमार्गाः । समति येषु मासकेषु ऋतुषु सप्तविंशति सप्तमा-
समास्तस्माच्चन्द्रमण्डलान्तरायाऽनुना कथयति-“दो दो तेवीस”
इत्यादि । ये द्वे मण्डलचन्द्रमण्डलविन्यायां त्रयोविंशतिमासके,
यौ च प्रथमपञ्चदशचन्द्रमण्डलयोरेकमासकौ, एतेषां कृतुषु
विंशति सप्तमासं न विधिष्यन्ते, किं तु परिपूर्णां यव ते एकपट्टिभागाः,
तदेवं ततः सूर्यमण्डलानां चन्द्रमण्डलानां च परस्परं विभा-
गाज्जना, एतेषु चन्द्रमण्डलेषु द्वौ सूर्यौ, द्वौ च चन्द्रमसौ
भारं भरतः ।

सर्वोपपत्तये मण्डले वसंतमानयोर्द्वयोः

परस्परमन्तरपरिमाणमाह-

नवनठई य सहसा, कू च्वेव सया हवंति वत्ताना ।

सुराण ठ आवाहा, अन्धितपरमं दलपक्षाया ॥

सूर्ययोः परस्परमात्राया नवनवतिः सहस्राणि षट्शतानि
क्त्वार्तिशब्दविकानि योजनानां ११६४०, तथाहि-एकोऽपि सूर्यो
जम्बूद्वीपे अशीत्यधिकं योजनानां भवमाणा सदाभ्यन्तरे त्रयो-
विंशति विनोऽपरेऽपि, ततोऽशीत्यधिकं शनं अत्रार्थं मुख्यत्वे, जा-
तानि त्रीणि शतानि षट्पञ्चाशति ३६०, एतेषु जम्बूद्वीपविभा-
गयोजनसहस्रमाणाऽपनीतेषु शेषं यथोक्तपरिमाणं भवति, यदा
तु सर्वाभ्यन्तराऽन्तरे द्वितीयं मण्डले उपसंक्रम्य सूर्यौ भारं
भरन्तः, तदा तयोः परस्परमन्तरं भवति योजनसहस्राणि षट्श-
तानि पञ्चचत्वारिंशद्विकानि, पञ्चत्रिंशदेकपट्टिभागं योज-
नस्य ११६४४-३५-६१, तथाहि-एकोऽपि सूर्यो द्वितीयं मण्डले
संक्राम्य द्वे योजने अष्टचत्वारिंशदेकपट्टिभागानां त्रिभुज्य
संक्रामति तथा द्वितीयोऽपि, सूर्यविकल्पस्य यथाप्रमाणमात्रात्, तच्च
प्रागेव ज्ञातं, ततः पञ्च योजनानि पञ्चत्रिंशदेकपट्टिभागं यो-
जनस्य, द्वितीयं मण्डले सूर्ययोः परस्परमन्तरं विनोऽपि यथोक्त-
मात्रं भवति, एवमन्तरेण विनोऽपि मण्डलेषु जायनीयम् । यदा तु सर्वो-
पपत्तयामण्डलावृत्तौ मण्डले सूर्यौ भारं भरतस्तदा तयोः
परस्परमन्तरं नवनवति योजनसहस्राणि षट्शतानि पञ्चपञ्चाश-

दधिकानि, नच वैकचष्टिजागा योजनस्य १६६५१-१६, एवं सर्वो-
अन्तरात्मपरकसाद् बाधोपु मयस्कतेषु संक्रामतोः पूर्वयोः परस्पर-
रमन्तरात्मनायां मयस्कते मयस्कते पञ्च योजनानि पञ्चविंश-
त्यैकचष्टिजागा योजनस्य बुद्धिस्तावत् मन्तव्या बाधद
सर्वबाधां मयस्कतम् । उयो० १० पाठु० ।

चंदविमाय-चन्द्रविमान-म० । चन्द्रसत्त्वविमाने, जं० ७ बह्व० ।
(चन्द्रविमानस्य संस्थानादि 'जोदसितविमाय' शब्दे) (अथेया-
मेव बाधस्य सहस्राणां व्यक्तिः 'विमान' शब्दे वक्ष्यते) (अथ-
त्येवचस्थितिः 'जिह्' शब्दे वक्ष्यते)

चंदविज्ञासिर्ण-चन्द्रविज्ञासिनी-की० । चन्द्रकर्मनोदरप-
त्रीमायाय, रा० । जं० । जी० ।

चंदसंबच्छर-चन्द्रसंबच्छर-पुं० । चान्द्रमालैरिष्यते प्रमाणसंब-
च्छरे, चं० प्र० १० पाठु० । लू० प्र० ।

ता एषसि ए पंचवर्षे संबच्छराणं दोषस्स चंदसंबच्छरस्स चंदे
यासे तीसती मुहुत्तेणं गणित्तमाणां केवतिए रातिदियमेणं
आहिते ति वदेजा । ता एणुत्तवीसं रातिदियाई, वचीसं च
बावडिभागा रातिदियस्स, रातिदियमेणं आहिते ति वदेजा ।
ता सणं केवतिए मुहुत्तमेणं आहितेति वदेजा । ता अह
पंचासं।ए मुहुत्तमे ति संच बावडिजागं मुहुत्तस्स मुहुत्त-
मेणं आहिते ति वदेजा । ता एस चं अह्मा दुवाडसं सचकका
चंदे संबच्छरे, ता केणं केवतिए रातिदियमेणं आहिताति
वदेजा । ता तिषि चउप्पेस रातिदियसे हुवाडसग्गा बाव-
डिभागा रातिदियस्स रातिदियमेणं आहिते ति वदेजा । ता
से णं केवतिए मुहुत्तमेणं आहितेति वदेजा । ता दस
मुहुत्तसहस्साई उच्च एणुत्तवीसं मुहुत्तसते पछासं च बाव-
डिभागे मुहुत्तस्स मुहुत्तमेणं आहिता ति वदेजा ॥

“ता एषसि जं” इत्यादि सुगमम् । अगवानाह-“ता एणुत्तवी-
सं” इत्यादि । एकोनविंशत् रात्रिन्विचार्णां, ज्ञात्रिंशत् ज्ञापष्टिजागा
रात्रिन्विचरस्य, एतावत्परिमाणव्याख्यात्मको रात्रिन्विचारेण आ-
ख्यात इति वक्ष्ये । तथाहि-युगं चाष्टविंशन्मासाः, एतच्च
प्रमेयं भाविनं, ततो युगसत्त्वानामष्टादशानामहोरात्रयगतानां
विंशत्यधिकानां चाष्टव्या भागे हतं ह्रस्वा एकोनविंशद्द्वहोरात्रा-
व, एकस्य द्वाहोरात्रस्य ज्ञात्रिंशत् ज्ञापष्टिजागाः २५ । ३२ ।
“ता सचं” इत्यादि प्रसक्तं सुगमम् । अगवानाह-
“ता एष” इत्यादि । अष्टौ मुहुर्तसमाने पञ्चाशत्यधिक-
त्यैकस्य च मुहुर्तस्य विंशत् ज्ञापष्टिजागाः, एतावत्परिमाणव्या-
ख्यात्मको मुहुर्तमेणाख्यात इति वक्ष्ये । तथाहि-चान्द्रमास-
परिमाणमेकोनविंशद्द्वहोरात्रः, एकस्य च अहोरात्रस्य ज्ञात्रिंश-
त् ज्ञापष्टिजागाः, तत्र सप्तविंशत्यैकोनविंशत्पहोरात्रा चाष्ट-
व्या गुण्यन्ते, गुणयित्वा च उपरितनात् ज्ञात्रिंशत् ज्ञापष्टि-
जागाः प्रकल्पन्ते, आताम्यप्याष्टादशतानि विंशत्यधिकानि ज्ञा-
पष्टिजागाणां १८३०, तत्र एतानि विंशत्या गुण्यन्ते, जातानि च-
तुष्षष्ट्योरात्रसहस्रानि नक्षत्राणि मुहुर्तसहस्रानि ज्ञापष्टिजागानाम् ।
५५६००, तत्र एतेषां ज्ञापष्टिजागा भागो द्वियते, ह्रस्वाप्यष्टौ हातानि
पञ्चाशत्यधिकानि मुहुर्तानामेकस्य च मुहुर्तस्य विंशत्

ज्ञापष्टिजागाः ५५६०३० “ता एस चं अह्मा” इत्यादि प्राम्णका-
वनीयम् । चं० प्र० १२ पाठु० । (आदित्यचन्द्रसंवत्सराः
'संबच्छर' शब्दे वक्ष्यन्ते)

अत्र दिनमानम्-

चंदस्स णं संबच्छरस्स एगमेगे उक्ता एणुणसडिाराइदि-
याई रातिदियमेणं पृथक्ता ।

“चंदस्स चं” इत्यादि । संबत्सरो ज्ञानेकविधः स्थानाङ्गादिदृ-
कस्तत्र यन्त्राङ्गादिमङ्गीकृत्य संबत्सरो विधयस्ते स चन्द्र एव ।
तत्र च ज्ञादश मासाः बद्धं च श्रुतयो भवन्ति । तत्र वैकेक श्रु-
तुरेकोनचष्टिरात्रिंशद्विचारेण प्रवर्तते । एकस्य १, एकोनविंशत् च
क्षिपष्टिजागा अहोरात्रस्येत्येवं प्रमाणः कृष्णप्रतिपदामारब्धौ पौ-
र्णमासीपरिमिहितचन्द्रमासो प्रवर्तते, चान्द्र्यां च ताज्यामृतमे-
वति । तत्र एकोनचष्टिरहोरात्रावप्यसौ भवति । यथेह क्षिपष्टि-
जागद्वयमधिकं तत्र विवक्षितम् । स० २६ सप्त० । एकोनविंशदिना-
नि ज्ञात्रिंशत् च क्षिपष्टिजागा दिवसस्येत्येवं प्रमाणः ३६ । ३२ । ६२,
कृष्णप्रतिपदारब्धः पौर्णमासीपरिमिहितचन्द्रमासः, तेन मासेन
ज्ञादशमासपरिमाणव्याप्तसंबत्सरो, तस्य च प्रमाणमिदं नीतिशु-
ताम्यह्य चतुःपञ्चाशदुत्तराणि ज्ञादश च क्षिपष्टिजागाः ३४५
१२ । ६२ । इथा० ५ जा० ३ उ० ।

पुष्टिमपरिपक्षा पुण, वारस संबच्छरो हवइ चंदो ।

ज्ञादशसंख्याः पौर्णमासीपरावर्तते एकज्ज्ञानसंबत्सरो भ-
वति । एकज्ज्ञ पौर्णमासीपरावर्तते एकज्ज्ञाष्टौ मासः, त-
स्मिंश्च चान्द्र मासे रात्रिन्विचरपरिमाणव्याख्यात्मकोविंशत् रा-
त्रिन्विचानि, ज्ञात्रिंशत् च क्षिपष्टिजागा रात्रिन्विचस्य, एतद्वा ज्ञा-
दशभिर्गुण्यते, जातानि त्रीणि हातानि चतुःपञ्चाशदधिकानि
रात्रिन्विचानां, चादश च क्षिपष्टिजागा रात्रिन्विचस्य, एतेष-
परिमाणव्याप्तः संबत्सरो । उयो० २ पाठु० । ('संबच्छर' शब्दे
वैतत् विधिरित्ये) ('आजिह' शब्दे द्वितीयभागे ३० पृष्ठे
चन्द्रादित्यावृत्तय उक्ताः)

सङ्गणनस्य-

ससि सगहपुष्टमासी, जोएइ विसयचारि एकलक्षे ।

कडुओ बहूदओ या, तथाहु संबच्छरं चंदं ॥

(ससि सि) विनक्तिकोपायं शशिमना चन्द्रेक्ष सकलपौर्ण-
मासी समस्तरका, यः संबत्सरो इति गम्यते । अथवा-यत्र श-
शी सकलां पौर्णमासीं योजयति, मात्मना संबन्धयति, तथा
विषयमाचारी यथा स्वविचिष्यवर्तीनि नक्षत्राणि, यत्र सवि-
धमाचारि नक्षत्रं, तथा कडुकोऽतिशयोक्तासङ्गात्, बहुव-
च्य, दीपेत्वं प्राकृतत्वात्, तमेवंविधमाहुं सङ्गतो भवते तद्विदः सं-
वत्सरो चन्द्रः, चन्द्रचारलक्षणसङ्गितत्वादिति । इथा० अं० ३३० ।
चंदसाहा-चन्द्रशाहा-की० । मासावोपरितमशाहाभावः, प्र-
स० १ आस० द्वारा जं० ३५० । शिरोपदे, जी० ३ प्रति० ।

चंदसिगं-चन्द्रसृङ्ग-म० । चतुर्थदेवलोकरस्य स्वनामक्याते
विमाने, स० ३ सप्त० ।

चंदसिद्धि-चन्द्रशिह-म० । चतुर्थे देवलोकरस्य स्वनामक्याते
विमाने, स० ३ सप्त० ।

चंदसिरी-चन्द्रशी-की० । चितौवकुलकरस्य चतुष्पत्तो ना-

तरि, आ० बू० १ अ० । पूर्वजने चन्द्रस्याप्रमद्विष्टा मातरि,
ज्ञा० २ छ० १ अ० ।

चंदसूरदासगणिया-चन्द्र्युदेशनिका-ली० । सद्यो जातस्य
बालस्य तृतीय दिवसे क्रियमाणे चन्द्रसूर्ययोर्गानिधिं बल-
वर्धनेन, अ० ११ अ० १ अ० ३० । ज्ञा० । ('चंद्ररसिण्या' शब्दे
१०७१ पृष्ठे तद्विधिः)

चंदसूरपासगणिया-चन्द्रसूर्युदेशनिका-ली० । अन्वर्थातुसा-
रिणि सद्यो बालस्य तृतीयदिवसोत्सवे, विपा० १ बू० २ अ० ।
चंदसूरि-चन्द्रसूरि-पुं० । आर्यवज्रस्वामिशिष्यश्रीवज्रसेनसूरी-
णां शिष्ये, यतश्चन्द्रकुलं विनिर्गतम् । " श्रीवज्रसेनसहस्र-
त्पत्रपूर्वादिचुलिकाऽऽदिष्वः । मूलं चान्द्रकुलस्या-जनि क ततश्च-
न्द्रसूरिमुक्ता " ॥१॥ ग० ४ अर्थि० । स च वैक्रमसंवत्सराणां दि-
तीयशतकोऽभ्यवदिनि पट्टावलिवाक्यशैवाय प्रतीयते । निरवावलि-
कानां मुनस्त्वष्टस्य विवरणकृतेति, स च " वसुलोचनरावि-
र्षे, श्रीमच्छ्रीचन्द्रसूरिभिरन्यः । आर्यवज्रस्वामिस्तौ, निरवाव-
लिशास्त्रसूरिरियम् ॥१॥ " इति (नि० ५ वर्थे) १२२० वैक्रमवर्षे
आसीत् । निशीथान्धयनस्य विश्रुतिमोदशस्तकसूत्राणां विशेष-
वस्थाप्याकृति श्रीशीलभद्रसूरिणां शिष्ये च । (स च " श्रीशी-
लभद्रसूरिणां, शिष्यैः श्रीचन्द्रसूरिभिः । विशुकादेश व्याख्या,
६५था स्वरहेतवे ॥ वेदाभ्यस्तद्वयुक्ते, विक्रमसंवत्सरे तु सुगरीयैः ।
मार्गालिनहादयैः, समर्थितं यत्वा ॥१॥ " इति स्वोद्युक्ताय
वैक्रमसंवत् ११७४ वर्षे अहो, इति निरवावलिकानिशीथान्धय-
नबोरेक यव व्याख्याकृत इति प्रतीयति, उभयत्र ह्यनित्यप्र-
योगात्, यतः पञ्चाशद्वर्षावन्तरं हीर्षाद्युषः कथञ्चित्सम्भ-
वयेव ।) अथञ्च मल्लार्थेनमन्वेष्टेवतिर्यग्वैचन्द्रसूरिशिष्यवि-
जयासिद्धसूरिशिष्योऽनवदिति, तत्कृतसंग्रहणीरक्षणयोः, अ-
नेनावश्यकं प्रवेशव्याख्या नाम टिप्पणकमपि कृतमिति, विक्र-
मसंवत् १२२२ वर्षे तृतीयोऽपि चन्द्रसूरिः पाक्षिकसूरीका-
कारकस्य यशोदेवसूरिः शिष्य आसीत् । जै० ६० ।

चंदसूरतरण-चन्द्रसूर्यावतरण-न० । समवसरणभूमी श्रीवी-
रस्वामिबन्ध्यायै सविमानयोश्चन्द्रसूर्ययोरावतरणे, कल्प० ३ कृण्ण ।
विपा० नि० । (तत्कल्प्यता 'सूरचंद्र' शब्दयोरवसेया) ('उत्तर-
चंद्र' चंदसूरारण' 'अच्छे' शब्दे प्रथमपत्र २०० पृष्ठे आधेदितम्)

चंदसूरौवराग-चन्द्रसूर्योपराग-पुं० । ग्रहणे, " चंदसूरौवरागो
गहयं मज्जति " नि० बू० ११ अ० ।

चंदसेण-चन्द्रमेन-पुं० । श्रीशृंगभजिनेन्द्रस्व बद्धवत्वारिण्ये
पुत्रे, कल्प० ७ कृण्ण । स्वनामके सूरौ च, अवसाधयः विक्रम
संवत् १२०७ मिते विद्यमान आसीत्, प्रद्युम्नसूरयेर शिष्य उत्पा-
द्विशिक्षितान्ने ग्रन्थस्य कर्ता । जै० ६० ।

चंदसेहर-चन्द्रशेखर-पुं० । इरिभक्तसमकालीने नृपे, यो हि
हृदिगुह्यं हरिचिह्नं याचमानेन कुलपतिना वसु लकं याचनी-
य इत्युक्तः । टी० ३८ कल्प० । श्रीसोमप्रतिष्ठकसूरिणां शिष्ये
च, श्रीसोमप्रमसूरिः पक्षे, श्रीसोमप्रतिष्ठकसूरिणां स्तेषां च ये
विनेयास्तत्र श्रीचन्द्रशेखरौ, प्रथमः । ग० ४ अर्थि० ।

चंदा-चन्द्रा-ली० । चन्द्रहीने चन्द्रदेवस्य राज्यायाम्, जी०
३ प्रति० । (तत्कल्प्यता 'चंद्रहीन' शब्दे आत्मिन्नेव प्रागे
१०७१ पृष्ठे उक्ता)

चंदागणपांचाचि-चन्दागमनप्रविभाक्त-न० । चंद्रवन्दनायै
समागतस्य चन्द्रस्याग्निरागमके नाट्यप्रदे, ४० ।

चंदागोरोम-चन्दाकारोपम-नि० । चन्दाकारचन्दाकृतिः स
उपमा येषां ताभि तथा । चन्द्रमण्डलचन्द्र चूचे, जी० ३
प्रति० । ४० ।

चंदागण-चन्दागन-पुं० । जम्बूद्वीपे पेरवणवर्षेऽस्यामवसर्पि-
ण्यां जात प्रथमतीर्थकरे, स० । ति० । आच० ।

चंदागणा-चन्दागना-ली० । चन्द्रवन्दनं मुखं वासां ताः ।
जी० ३ प्रति० । ४० । चन्द्रमुख्याय, नेमिकुमारस्य राज्ञीमत्याः
प्रायायाः स्वनामस्थानायां सख्याय, कल्प० ७ कृण्ण । स्वना-
मस्थानायां शाश्वतजिनप्रतिमायाम्, स चोक्तवतः पञ्चधनुः-
शतानि जघन्यतः सप्तहस्ता । ४० ।

चंदाज्ञ-चन्दाज्ञ-पुं० । अवसर्पिण्यायामेकादशे कुलकरे, ज० २ वक्र०
अ० । " चंदाज्ञो नि सामग्रं स चैव ताय सोमलसा विसो
चंदपियगमि रोहिलो चंदाभोयति, " चन्द्रप्रभे तीर्थकरे,
आ० बू० २ अ० । पञ्चमदेवशोकस्य विमानभेदे, स० १ सप्त० ।
अभ्यन्तरपश्चिमायाः कृष्णराजिरेषां लोकांतिविमाने, यत्र
गईनायां लोकांतिचक्रे वा निवसन्ति । स्या० ८ ज० ।

चंदायण-चान्दायण-न० । चन्द्रेण बुद्धिप्राजा कृपयाजा च
सहायते गम्यते यत्तच्चान्दायणम् । चन्द्रप्रतिमायाम्, (ज्ञा०) ।

एकैकं बर्षेपदं प्राप्तं, शुद्धे कृष्णे च हापयेत् ।

तुहज्जीत नाभावास्याया-मेष चान्दायणे विधिः ॥१॥

(एकैकमिति) एकैकं बर्षेयं प्राप्तं कृष्णं शुद्धे पक्षे प्रति-
पाक्षधारायणं यावत् पौर्णमास्यां पञ्चदश कवलाः, कृष्णे च
पक्षे हापयेत् हीनं कुर्वादेकैकं कृष्णं, ततो तुहज्जीत म अभावास्या-
यां, तस्यां सकलकवलसयादेव चान्दायणमभ्यर्च्य बुद्धिप्राजा
कृपयाजा च सहायते गम्यते यत् तत् चान्दायणं, तस्याय विधिः
करणप्रकार इति । ज्ञा० ११ ज्ञा० ।

इयं च चान्दायणप्रतिमा यवमभ्या व्याहृज्जमभ्या
च, तत्राद्यां तावद्दृश्यमाह-

शुक्लमि पदिवयाभा, तदेव वृद्धीर्दे जाव पधरस ।

चंदसपदिवयाधिं, तो हाण् । किहपदिववक्ते ॥१॥

शुक्लं शुक्लपक्षे प्रतिपदः प्रथमनिधारायणं तथैव तेनैव प्रकारे-
ण एकादशोत्तरलक्षणं बुद्ध्या प्रतिदिनं भिक्षाणां कवलानां च
बर्धनेन यावत्पञ्चदश भिक्षाः कवलान्वा शुद्धाति (चंदसप-
दिवयाधिं ति) पञ्चदश्यां पौर्णमास्यां प्रतिपदि च कृष्णपक्षप्र-
थमनियौ (तो सि) ततोऽनन्तरम्- (हाणि सि) एकैकशोऽ-
नुदिनं भिक्षादिहाणि करोति कृष्णप्रतिपक्षे, कृष्णस्यैव शुक्लप-
क्षापकया द्वितीयपक्षे इत्यर्थः । तत्र चान्दायणायामेका भिक्षा
कवलता वा स्यादिति गणार्थः ॥ ११॥

प्रथं वज्रमज्झा, तामाह-

किहदे पदिवर्षे पधर-स एगहायीओ जाव इको उ ।

अयमवसपदिवयाधिं, बुद्धी पधरस पुमाए ॥ १० ॥

कृष्णे पक्षे प्रतिपदि प्रथमतीर्थे पञ्चदश कवदादीन् पृच्छति,

तत (यगहाणीओ सि) एककवलादिहानिः प्रतिदिनं कियते, यावदेकस्तु एक एव कवलादिस्वास्याप्रतिपदाः प्रतीतयो-
स्ततो वृद्धिः कवलादीनामनुदिनं कियते, यावत्पञ्चदश कवला-
दयः पूर्णया पूर्णमास्यां प्रवर्त्तन्ति माघार्थः ॥ ३० ॥

इह तपसि भिक्षाऽपि प्राज्ञतयोकमतस्तुल्यकणमाह-

एषां निजस्वाम्यां, एषा दत्ता विचित्ररूपा वि ।

कुक्षिभिरुपेक्षं, कवससि वि होइ विखेयं ॥२१॥

इतो विचित्रतपःस्वकपाभिधानामन्तरं भिक्षामानं, वाक्यमिति शेषः । तच्चदश-एका असहाया, दसिभेकप्रलेपकपा, विचित्ररू-
पाऽपि बह्वर्त्तकानेककल्पस्वजावतया नामास्वभावाऽपि, न के-
वलमेकस्वजावते । अथ कवलतमानमाह-कुक्ष्यएककमानं क-
वलस्थाऽपि अथति विक्षेयमिति प्रतीतं, नवरं मानमिति वतेते
इति माघार्थः ॥ २१ ॥

इहैव विशेषमाह-

एतं च कीरमायं, सफलं परिपुष्कजोगनावसस ।

गिरिद्वाराणस्स ख्यं, इयस्मि न तारिस्स होइ ॥ २२ ॥

एतच्च एतत्पुनरनन्तरोक्तं तपः क्रियमाणं विधीयमानं सफलं
मोक्षादिकं, हेयमिति योगः ; परिपुष्कजा निर्दोषा योगा व्या-
पारा प्रावक्ष्याम्यवभायो यस्य स तथा, तस्य, एतदेव स्पष्टतर-
माह-निरधिकरणस्य शुद्धतारारमयजित्तस्य निष्कलहस्य वा
ज्ञेयं ज्ञातव्यम्, इतरस्य साधिकरणस्य न मैवं तादृशं, यादृशं
निरधिकरणस्य फलमिति गम्यते, अथति स्यादिति माघार्थः ।
॥२२॥ पञ्चां १६ विषयं । अन्त्योत्तरतो दक्षिणतश्च दक्षि-
मिर्वासीसंस्मरणे, ज्यां ११ पादुः । (तत्रमाणस्य 'अवन' शब्दे
प्रथमभागे ७५१ पृष्ठे उक्तम् । तथा 'चंवंदस' शब्देऽस्मिन्नेव
भागे १०८१ पृष्ठेऽप्युक्तम्)

चंदाक्षग-चन्द्रालक-न० । देवताचैविकाद्यर्थे ताक्षमेव अपुरा-
प्रसिद्धे भाजने, वृष० १ कु० ४ अ० ३ क० ।

चंदावली-चन्द्रावली-ली० । तन्मागादिषु जलमध्यप्रतिबिम्बित-
चन्द्रपङ्क्तौ, रा० १ जी० १ अं० । आ० प्र० ।

चंदावलीपविजक्ति-चन्द्रावलीप्रविभक्ति-न० । चन्द्रावलीप्र-
विभागामिनयाम्नेके नाट्यभेदे, जी० ३ प्रति० । अं० ।

चंदाविउभय-चन्द्रावेधक-न० । चन्द्रो वस्तुपुष्पसिक्किणो-
क्तको गृह्यते, तथा आभ्यांद्वा विज्यते इति आवेधं, तदेवावे-
धकं, चन्द्रालकमवाधकं अन्त्यावेधकम् । राधावेधे, तदुपमान-
मरणाराधनप्रतिपादके ग्रन्थविशेषे च । लक्ष्य प्रकीर्त्यककपम्
वत्कालिकभुतभेदः । पा० १ सं० ।

तच्छेदय-

'नमिऊण नमोकारं, जिणवरवसहस्स वडमानस्स ।

संधारम्मि निक्कं, गुणपरिवादि निसाहम् ॥ १ ॥

यस किराराहणया, यस किर मणेरहो सुविहिवाणं ।

यस किर पच्छिमंते, वडमाहरणं सुविहिवाणं ॥२॥

भूरेगहणं जहा ये, कयाय अचमाणयं च अस्सार्थं ।

मण्णाय च पडगा, सह संधारो सुविहियाणं" ॥३॥

इत्याद्युपक्रम्य संस्तरकविधिकः । ६० प० ६ प० ।

"इत्थं समप्यइ इयमो, पम्पज्जासरणकालसमयमि ।

ओ तु न सज्जइ मरये, साइ आराहओ मयिधो ॥१७॥

२७५

विषयं आयरियगुणे, सीसगुणे विषयनिगहगुणे अ ।

नाणगुणे चरणगुणा, मरणगुणविहिं व सारुणं ॥१७५॥

तह विराह काउज्ज, जह मुक्कवइ गम्भवाससहोणं ।

मरणपुणमभवज्जम्भ-दुसाय विणिवायसममाणं" ॥१७५॥

६० प० ४ प० ।

चंदिमा-चन्द्रिका-ली० । "चन्द्रिकायां मः" ८ । १ । १८१ ।

चन्द्रिकाशब्दे कस्य ओ भवति, इति प्रः प्रा० १ पाद० ६ प० ।

अन्त्यावेधकपा, आ० १ कु० ८ अ० ।

चंदिमाइय-चान्द्रिक-पुं० । चन्द्रवृष्ट्यान्तप्रतिपादके प्रथमभुत-

हकम्भस्य ज्ञाताध्ययने, आच० ४ अ० । आ० चू० । प्रअ० ।

चंदिहो-देशी-तापिते, दे० ना० ३ वर्गे ।

चंउत्तरवसिसग-चन्द्रोत्तरावतंसक-न० । चतुर्थे देवदोक्ते स्-

नामक्याते विमाने, स० १ सप्त० ।

चंदेर-चन्द्री-ली० । स्वनामकथायां नगण्योय, यन्नाजित-

स्वामी प्रतिमाकृषेण पूज्यते । ती० ४५ कस्य ।

चंदोत्त-देशी-कुमुद, दे० ना० ३ वर्गे ।

चंदोत्तर-चन्द्रोत्तर-न० । कौशाम्या नगण्यां बहिः स्वनामक्या-

ते उद्याने, विपा० १ कु० ४ अ० ।

चंदोयर-चन्द्रोदर-पुं० । अकपुराधिपस्य वज्रायुधस्याङ्ग्रे

इन्द्रपुत्र्यधिपपक्षोत्तरनृपतिस्तुलायाः सलीलहायाः पत्न्यौ वेता-

कृपपर्वते मलयपुरे किरणवेगस्य नरपते राजसिंहासनेऽभि-

षिके भानुवर्णां शिष्ये, च० २० ।

चंदोयग-चन्द्रोपक-न० । कुशाग्रमननिमित्ते परित्राजकोप-

करणे, आ० ४ अ० २ उ० ।

चंदोवराग-चन्द्रोपराग-पुं० । अन्त्यस्य चन्द्रविमानस्य उपरा-

गो राहुविमानतेजसोपरज्जं चन्द्रोपरागः । आ० १० अ० ।

अन्त्यप्रहणे, ज० ३ श० ६ उ० । अनु० ।

चंपग-चम्पक-पुं० । पुष्पप्रधाने स्वनामक्याते वृक्षविशेषे, स च

सुवर्णचम्पकः काष्ठकम्पकमेति द्विविधः । ज० १ वक्क० ।

दशं० । रा० । इथा० । आ० २० । कल्प० । आचा० । आच० ।

अ० । प्रज्ञा० । जी० । ज्ञा० । विशातितमजिनस्य किञ्चुकाणां च

अम्पकक्ष्यवृक्षः प्रअ० २ आअ० हार । स० । तरुण्य, ज० । तच्च

स्वर्णवर्णतं प्रवर्ति । प्रअ० २ आअ० हार । जम्बूद्वीपस्य विजय-

हारस्तत्किञ्च यामिधानराजधान्याः पश्चिमादिश्वर्तचम्पकवन-

स्याचिपतो देव, पुं० । जी० ३ प्रति० ।

चंपगकुसुम-चम्पककुसुम-न० । सुवर्णचम्पकवाचि, जी० ३

प्रति० । प्रज्ञा० ।

चंपगगुम्य-चम्पकगुम्य-न० । इत्येकस्मिन्नुकायउपग्रन्थक-

लोपतनु चम्पकवृक्षे, ज० २ वक्क० ।

चंपगउम्मा-चम्पकउम्मा-ली० । सुवर्णचम्पकवाचि, प्रज्ञा०

१७ पद० ज० ।

चंपगपिय-चम्पकप्रिय-त्रि० । इत्येव चम्पकपुत्रं प्रियं तस्मिन्,

आच० ३ अ० ।

चंपगभेय-चम्पकजेद-पुं० । सुवर्णचम्पकचन्द्रे, जी० ३ प्रति० ।

चंपगमाला—चम्पकमाला—स्त्री० । १. त० । स्वर्णचरकौर्मि-
तायां माहायाम्, स्त्रीणां कण्ठाभरणे, दशाक्षरपादके पद-
कण्ठमेवैव च । वाच० । “अनुवृत्ताये पठिया, चंपगमाला
न कोरैस्तीसां” भाव० ३ श्लो० (‘किंरुम्’ शब्दे आत्मिन्नेव
भागे ५१७ पृष्ठ ५स्या व्याख्या)

चंपगमाला—चम्पकमाला—स्त्री० । चम्पका इमविशेषाः, लतास्मि-
न्येकशाखाः, प्रचाराभावात्, चम्पकानां लतास्तनुकास्त एव ।
लताकुतित्वं चम्पकवृक्षेषु, अ० १ वक्र० । श्लो० ।

चंपगवर्तिसप—चम्पकावर्तसक—पुं० । सौधर्मादिविमानानां म-
ध्यवेष्टावर्तिनि अन्यतमेऽवर्तसके, प्रज्ञा० २ पद । रा० ।

चंपरमिणिज्ज—चम्पारमणीय—न० । कुमारस्य संनियसस्य शब्दः
स्वनामवयते उच्यते, आ० चू० १ अ० । आ० म० ।

चंपा—चम्पा—स्त्री० । अङ्गवृक्षजनपदराजधान्यश्च, भाव० १
अ० । आ० म० । कल्प० । सुत्र० । ५० । आ० । प्रज्ञा० । प्रज्ञा० । प्रव० । ती० । आ० क० । अन्त० । चम्पानपथ्यां हि
व्याख्या प्रकृतेः पञ्चमशतकस्य दशम उद्देश उक्ता । म० ५ श्र०
१ उ० । प्रज्ञा० ।

तत्कल्पभेदपरम्—

“ कृतदुर्नयमङ्गानां-मङ्गानां जनपदस्य नृपायाः ।

चम्पापुर्याः कल्पं, जल्पामस्तीर्थपुर्यायाः ” ॥ १ ॥

अस्यां द्वादशमजिनेन्द्रस्य श्रीवासुपुत्रस्य विभुवनजनपूर्यानि
गतीवताऽजन्मप्रव्रज्याऽकेवमङ्गानिर्वाणोपायमलक्षणानि पञ्च क-
ल्याणकानि जहिरैः । १। अस्यामेव श्रीवासुपुत्रजिनेन्द्रपुत्रमज्जवत्तु-
पुत्रौ लक्ष्मीकुञ्जना राटिणी नाम कन्याऽप्यानां पुत्राणामुपरि
जहं, सा च स्वयंवरे अशंकराज्यकण्ठे वरमात्रे निमित्त्य तं परि-
णीय पट्टराज्ञां ज्ञाता, क्रमेणार्थे पुत्राभ्यनक्षत्र पुत्रोऽरजो जनत् । २।
अन्यथा वासुपुत्रशिष्यायां कृत्यकुम्भस्वर्णकुम्भयामुंसाद्वष्टः स-
क्योपशमहेतुं प्राग्जन्मचांनि रोहिणी तपः श्रुत्वा सांक्षापनविधिं
प्राचो कटमुक्तिं सपरिचिन्वाऽगच्छत् । ३। अस्यां करकण्डनाम-
धेयां भूपरिदशाखवद्वलः पुराऽसीयः कादम्बर्यादमस्यां कति-
गिरेरुपलकावर्तिनि कुपयनाग्निं सरोवरे श्रीपाश्वेनार्थे पश्चात्पा-
वण्यां विहरन्तं हस्तिभ्यन्तरमुदास्यः कलिङ्गाजनाधेयताया प्र-
तिष्ठापिनवात् । ४। अस्यां सुमन्त्रा महासती पाषाणमयविकट-
पाटसंयुतापहितास्त्रिभिः प्रतोलीः शालामहास्यपदामसूत्रननु-
वेष्टिते तितउना कृपाजलमाकुप्य तेनाग्निपिच्य सप्रमावमु-
व्वाचयत्, एका तु तुराया प्रतोलीं कन्याऽस्ति, यां कलि सत्सदृशीं
सुचिराया मयति, तथेयमुद्राट्ठानयेति भगित्वा राजाद्विजन्मसकं
तथैव पिहितामेवास्थापयत्, सा च तद्दिनाद्वारभ्य चिरकां
तथैव हया जनतया, क्रमेण विकृमादित्यवर्षेषु पदस्थिकत्रयां द्वा-
हस्तिन्यङ्गानेषु ३६० लक्षणानां इममोऽर्योऽसुराजसमदीनः
हाहुरपुत्रद्वगोपयोगि पाषाणप्रहण्यै प्रतोलीं पानयित्वा कपाट-
संपुटमग्रहीत् । ५। अस्यां द्विधाहनन्युर्गर्तमहिष्या पश्चादवस्था सह
तद्दीहैर्पूरणार्थमेकपाऽऽकटः संवरत् स्मृतारण्यानि विहारं क-
रिष्यात् । प्रति प्रजना अपवाहितः स्वयंतदशाब्दामानस्य स्निः,
कारिणि पुनः संवर्तितं ध्यातुमेवामेव स्वचतुराङ्गमागतं, द्वौ चा-
सामस्यां सदा कट्टे वारण्यानां मगात् । तद्वनोर्गी क्रमेण धनुं सुपुत्रे,
स च करकण्डुनाम स्त्रितपितरजनि, कलिङ्गेषु पित्रा साद्वै युध्प-

मानः प्रतिपिच्य आर्यया जनन्या क्रमेण महावृषभस्य यौवनवा-
रकं दशाश्वनाज्जातः प्रत्येकयुधः । सितिक चाससाद् । ६। अ-
स्यां चन्दनवाता द्विधाहननपतितन्यना जन्म वपलेन, या क्रिस्त्र
जगवतः श्रीमहावीरस्य कौशाभ्यां लुपकोणस्थकुलमधिः
पारणाकाख्यात् पञ्चविनोचपमसाऽवसाने दध्यमेवकाल-
माद्यं प्रदानपुरयत् । ७। अस्यां पृष्ठवम्पस्या सह श्रीवीरस्त्री-
णि वर्षारात्रसमवसरणानि वक्रं । ८। अस्यामेव परिसरे श्री-
भोगिकसुनरशोकचन्दो नरः कः कृषिकाऽपराधः श्रीराजपृष्ठं
जनकशोकादिहाय नवीनां राजधानीं चम्पामवीकृत । ९। अस्या-
मेव पाण्डुहलमार्गनो दानरीर्षेण दृष्टान्तः श्रीकण्ठपतिः सा-
म्राज्यध्वं चकार, हयन्ते चाद्यापि तानि तानि तद्व-
दास्थानानि कृद्वाटचतुष्कादीनि पुनर्मस्याम् । १०। अस्यां
सम्यगदृशान्निवेशेन सुदृग्मन्थे श्री द्विधाहननपुत्रस्य राह्याऽन्या-
वस्था सन्नागार्थमुपसंभारः कृतिपतिवक्त्रासा चार्थः नितः
स्वकीयानकम्पस्यसिपदभावात्कृष्टासन्नेद्वेनासांश्रयात् शू-
लं हैमसिंहासनतममैवीत्, तरवारि च निशितं सुप्रभिसुम-
नोदामानयत् । ११। अस्यां च कामधेयः श्रेष्ठो श्रीवीरस्यो-
पासकाप्रणीरष्टादशकनकोटिस्वामी गोदशसहस्रतुल्यभूयो-
कुलाधिपतिर्भेदप्रापितरभवत्, यः पाषाणपातारिस्ता भित्था-
दपुत्रेव पिशाचजमुज्जुगकैपवसर्गितोऽपि न क्रोममजजत्,
रुद्रधितश्च जगवताऽन्तःसमवसरणम् । १२। अस्यां विहरन्
श्रीशठ्यम्भनसूरिहनुदुर्गपुत्रेष्वरः स्तनयं यमनिर्कातिशानं
राजपृष्ठगतं प्रमायुः पश्चात्सासत्येष्वं धुनहातापयमेना-
ऽऽकलयत् तदर्थयनार्थं दशवैकालिकं पूर्वगतानिर्मुहवाद्,
तथात्मनवादात् षडजीविकां कामप्रवादात् पण्डितवर्णां सत्य-
वादाच्छपशुक्तिम् अवांशोऽप्ययनानि प्रत्याग्यानपूर्वतुत्तय-
स्तन इति । १३। अस्यां वास्तव्यः कुमारमदीं सुवर्षकारः
स्वनिभववैभवमिज्जपनघनदोऽकृष्टाकृष्टालुप्रयथाऽप्यवर्षाणी-
पिपर्यमपिनाय प्रारभसुहृद्वद्वनविषयवर्षाचनकाशोर्ष-
चन्दनमया जीवन्तस्वार्मनीं सालाङ्गारं द्वाविधैवर्षमहावीर-
प्रतिमां निर्ममे । १४। अस्यां पूर्वमर्धे चैत्यं श्रीवीरां व्याकरोपो-
ष्टापदमराहनि सनज्जय एव सिद्धन्तिनि ॥ १५॥ अस्यां पालि-
तनामा श्रीवीरोपासको धणिक, तस्य पुत्रः समुद्राधारां समुद्रे
प्रसूत इति समुद्रप्राज्ञो बन्धे गीवमानं वीक्ष्य प्रतिवृत्तः, भस्मि-
क्ष्मापत् । १६। अस्यां सुनन्दः भावः साधूनां मस्तदुत्तमं निन्द-
त्वा मुनः कौशाभ्यामिन्द्रयुक्तोऽभूद् जतं चाऽमहोर्दुर्गाः दुर्ग-
म्यः कायोऽसौम्य देवतामाकुप्य स्वाङ्गं सौगन्ध्यमकार्यत् । १७।
अस्यां कौशिकार्थशिष्याङ्गिरिकक्षाभ्यामसंविधानं मुञ्जा-
तप्रियङ्गवादिसंविधानकानि च जहिरैः । १८। इत्यादिसं-
विधानकरनपकटनानाष्टातिनिधानमर्थं पुनः, अस्याश्च प्राकाराभि-
सिप्रियसखीव प्रतिजगमालिङ्गति पावनघनमसूरितान्तरा
स्विरहारा प्रसूतवीरचक्राजिः १९। १९। उत्तममन्त्रवारी-मुकाभि-
धोरणिप्रसवशुलिः । नमरां विविधाद्युधुव-रत्नशालीनि मालिनीं
जयति ॥ २० ॥ जन्मयुगेषुपुत्रस्य, तद्वत्स्यां ध्वन्ये कुषेः । अ-
स्याः कर्त्तव्यमत्याहुः, आजिनप्रसूरय ॥ २१ ॥ ती० ३५ कल्प ।

चंपाकुसुम—चम्पककुसुम—न० । सुवर्णचम्पकपुष्पे, रा० । जी० ।

चंपिजिया—चम्पीया—स्त्री० । स्वयिराद् भद्रयशसः निर्गतस्व
उद्भूतिकाणस्य प्रथमशस्त्राख्यम्, कदम्ब० ८ कृण ।

चकोर-चकोर-पुं० । रक्तपादे दीर्घिप्रोवे जलचरपक्षिणि, वि०
बृ० १७ उ० । प्र० ।

चक्र-चक्र-न० । "सर्वत्र लचरामवन्त्रे" ८ । ३ । ७३ । इति
रसोप० । आ० २ पा० । मानिमानावन्त्रे वृत्ताकृतौ पदायै, प्र० ३
आ० ७ द्वार । यथा रथाक्रमपट्टाक्षं वा । औ० । प्र० ७ । सम-
स्तायुधातिशयिदुर्दैमारुविजयकरं, प्र० २१३ द्वार । रत्न-
लतप्रहरणविशेषं, ला० २ डा० ४ उ० । ओष० । आ० ७ ।
रा० । प्र० ७ । (मनुष्यभयदौर्लभ्यं चक्रवृष्टान्तो "मणुस्स" श-
ब्दे वक्ष्यते) वासुदेवानां सुदर्शनाभिधानं चक्रम् । उ० ११ प्र० ।
चक्राकारे शिरोभूषणविशेषं, जं० ३ वक्र० । आभरणविशेषं,
औ० । चक्रवाकं, कल्प० ३ कृष्ण । पक्षिविशेषं, पुं० । जी० १
प्रति० । प्र० ७ । सैन्यं, राष्ट्रे, दम्भमेव, जलावतं, आमजालं,
तगरपुष्पं, व्यूहभेदं, वाच० ।

चक्रकंठ-चक्रकान्त-पुं० । अस्मिन्समुद्रस्याधिपतौ, की० ।

चक्रजोहि (ए)-चक्रजोधि-पुं० । चक्रेण युद्धकतरे वासु-
देवे, आ० १ प्र० ।

चक्रजम्प-चक्रजम्प-पुं० । स्त्री० । चक्रालेख्यकपिच्छोपेतायां
ध्वजायाम्, जं० १ वक्र० । पञ्चा० । रा० । जी० । तद्दशाध्व-
जयुक्तं च । वि० । "चक्रजम्पा य सत्त्वा, सत्त्वा बहुरज्ज्या चेत्" ।
द्वा० १ डा० ।

चक्रद्वयपट्टाण-चक्रद्वयप्रतिष्ठान-त्रि० । चक्रवृष्टास्तु प्रतिष्ठानं
प्रतिष्ठाऽत्रैव यत् तत्तथा । अष्टचक्रयुक्तं, ला० ६ डा० ।

चक्रणानि-चक्रनानि-पुं० । चक्रारप्रोत्स्थाने, "अरहो रद्वेण
समुपमवगाहिया चक्रणानि० जाव ततो नामकं सरं विसञ्जा-
ह" आ० १ प्र० ।

चक्रतित्थ-चक्रतर्थ-न० । मधुराखे तीर्थेभेदे, ती० ६ कल्प ।

चक्रदेव-चक्रदेव-पुं० । स्वनामवशात् साधवाहपुत्रे, च० १ अ० ।
(चक्रदेवचरित्रं तु प्रथमभागे 'असद' शब्दे ८३४ पृष्ठे समुक्तम्)

चक्रपाणिर्लेह-चक्रपाणिरेल-त्रि० । चक्र इव पाणिरेका येषां
ते तथा । चक्राङ्कितहस्तरेखुषु, प्र० ४ आ० ७ द्वार ।

चक्रपुरा-चक्रपुरा-स्त्री० । बल्लुविजयराजध्वन्याम्, जं० ४ वक्र० ।
आ० ७ । "दो चक्रपुराओ" स्या० ६ डा० ३ उ० ।

चक्रवाल-चक्रवाल न० । सर्वतः परिमण्डलरूपे, जं० २
वक्र० । प्र० ७ । कल्प० । अ० । औ० । मण्डले, ला० ३ डा०
४ उ० । जलपारिमापद्वयस्य, स० १०० सम० । समूहे, आनु० ।
चक्रं, प्र० १ श० १ उ० । दशविधचक्रवालसामाचारोऽत्यत्र
चक्रवालशब्देन किमुच्यते?, इति प्रश्ने, उत्तरम्-चक्रवाले नि-
त्यक्रमेणि सामाचारी चक्रवालसामाचारी, दशविधा दशम-
कारा चासौ चक्रवालसामाचारी च दशविधचक्रवालसामा-
चारोति चक्रवालशब्दोऽवश्यकार्यवाचीति पञ्चवस्तुवृत्तौ,
तथा चक्रवाले चक्रवालविषया चक्रवत्प्रतिपदं भ्रमन्ती दश-
विधा सामाचारोऽत्यत्र प्रवचनसारोकारवृत्तौ शततमहारे इति ।
३२ प्र० सैन० ३ उद्गा० ।

चक्रवालपर्वत-चक्रवालपर्वत-पुं० । कुपुल्लामिथौकादशही-
पवर्तिनि पर्वते, स्या० १० डा० ।

चक्रवालविकर्षज-चक्रवालविकर्षज-पुं० । चक्रवालस्य विकर्ष-
भ्रमः । पृष्ठत्वे, स्या० २ डा० ३ उ० ।

चक्रवालसामाचारी-चक्रवालसामाचारी-स्त्री० । चक्रवत्प्रतिपदं
भ्रमन्तीति चक्रवालविषया सामाचारौ । अ० ३ अ० । नि-
त्यक्रमेण सामाचार्योम्, पं० व० ४ द्वार ।

सांप्रतं दशधा पदविभागसामाचार्यस्वकप्रवर्धनायाऽऽह-
"इच्छा मिथ्या तथाकारा, गताऽऽवश्यनिषेधयोः ।

आपृच्छ प्रतिपृच्छ च, ज्ञाना च निम्नज्ञान ॥ ३३ ॥

उपसंपृच्छति जितैः, प्रह्लादा दशधाभिधा ।

नेदः पदविभागस्तु, स्यादुत्सर्गपवादयोः" ॥ ३४ ॥ (युग्मय)

इति अमुना प्रकारेण जितैर्दशधाभिधा दशधाक्या
सामाचारी प्रह्लादा प्रकृतिता । (च०) चक्रवत्प्रतिपदं भ्रमन्तीति
चक्रवालविषया दशधा सामाचारी, एतन्सेवकानां च महाफलम्,
यतः- " एवं सामाचारि, सुनुता चरणकरणमाउता । साधुं ज्ञा-
नैति कर्मन्, अनेगजवर्त्तचक्रमयं ॥ ३॥ " प्रवचनसारोकारे तु
प्रकारान्तराणि दशधा चक्रवालसामाचारी प्रांका । तथाहि-
"वर्तिलेदया पमज्जण, भिक्खायिरिया आ भुञ्जया चेत् । पत्तं
धुवण विभा-दे धंजिलभावेस्सयाईमा ॥ ३॥ " एतद्भाष्येन तु
आद्यसामाचार्यो गतप्रायमेवेति । अ० ३ अ० ।

चक्रवाल-चक्रवाल-स्त्री० । वक्षयाकृतौ श्लेषाय, स्या० ७ डा० ।

चक्रय-चक्रक-पुं० । चक्रमिव कायति कैः-कः स्वापेक्षापेक्षयोर्कि-
त्स्वनिष्पन्नेऽनिष्टप्रसङ्गरूपे तर्कभेदे, वाच० । यथा ग्रामाख्यवि-
चार-न याचक्रिहानस्य यथावस्थिताथेपरिच्छेदलक्षणो विशेषः
सिद्धयति संवादायिना याचक न प्रवृत्तिर्न तावत् क्रियासंवादा-
याचक संवादे न तावद्विहानस्य यथावस्थिताथेपरिच्छेदेद्वय-
सिद्धिरिति चक्रप्रसङ्गः । अने० १ अ० । चक्राकारे, प्र० १ पद ।

चक्रयण-चक्रयण-न० । चक्रजातौ धोयते उत्कटे, चक्रवर्ति-
भ्रामकेन्द्रियरत्ने, ला० ७ डा० । स० । प्र० ७ । जं० । आ० ४० ।
आ० ७० । (चक्रवर्तिनां चक्ररत्नं यथोपयते यथा च तद्देशितमा-
गांक्षक्रिणो भारतवर्षविजयाय याति तथा 'मरद' शब्दे ६४५ते)

चक्रज्ञ-चक्रज्ञ-पुं० । पादानामधो वृत्ताकारेऽवयवविशेषे, आ०
म० प्र० ।

चक्रज्ञकलण-चक्रलक्षण-न० । चक्रस्वरूपे, तत्प्रतिपादकशब्दे,
तार्ज्ज्वाने च । सूत्र० २ भु० २ अ० । स० । चक्राकारचिह्नोपेतं,
स्या० ६ डा० । औ० ।

चक्रक्षिपानिष्ठ-चक्रक्षिकाभिष्ठ-त्रि० । वृत्तचपदे, वृ० १ उ० ।

चक्रवटि (ए)-चक्रवर्ति-पुं० । चक्रेण रत्नभूतेन प्रहरणवि-
शेषेण वर्तितुं शीलमस्य चक्रवर्तौ । स्या० २ डा० ४ उ० । चक्रं
प्रहरणं तेन विजयाधिपत्ये वर्तितुं शीलमस्येति । आ० ४
अ० । प्र० ७ । आ० म० । रा० । अनु० । बह्वर्णमरतेभ्यः,
सूत्र० २ भु० १ अ० । उ० । आ० ७ ।

अथ चक्रिणां सर्वोपधिकारः-

"अबूद्वे बारस चक्रवट्टी होत्या । तं जहा-

" भरद सगरे मधवं, सणकुमारो य रायसहलो ।

संतो कुवु य अरो, इवह सुयूमो य कोरव्वो ॥ ४६ ॥

नवमो य महापद्मो, हरिसौम्यो चैव रायसङ्गो ।

अयनामो य नरवर्ध, वारसमो बंधूषो य ॥ ४९ ॥ स० ।

(कस्मिन् जिनागते कश्चकीति 'अंतर' शब्दे प्रथमनामे ६६ पृष्ठे उक्तम् । चक्रवर्त्येवमहः 'अवमह' शब्दे प्रथमनामे ६६ पृष्ठे उक्तः)

साम्प्रतं चक्रवर्त्यांशुक्रमतिपादनायाऽऽह—

“ चक्रासीहं बाव-सरी य पुण्याय सयसहसाहं ।

पंचेव य तिमि अ य-गं च सयसहसा च वासाणं ॥ ६२ ॥

पंचाणउदसहसा, चक्रासीहं अ अष्टमे सङ्गी ।

तीसा य हस य तिमि य, अपविमो सच वाससया ॥ ६३ ॥

गाथाह्वं पठितसिद्धय । आश्व० १ अ० ।

चक्रवर्तिनः कल्याणमोजनम्—

अत्र कल्याणमोजनसंप्रदाय एवम्—चक्रवर्तिसंबन्धिनीनां पुण्ड्रसुचरिणीनामनातद्द्वारां यथां मत्स्यासां देवकमथ पीतगोक्षीरस्य पर्यन्ते याच्येकस्याः गोः संबन्धि यत् कीदं तन्मासकलमशक्तिपरमाश्चक्यमनेकसंस्कारकद्रव्यसमिधं कल्याणमोजनमिति प्रसिद्धं, चक्रिणं स्त्रीरानं च विना अन्यस्य भोक्तुं शक्नोति महतु-न्याहं वेति । अं० २ अ० ।

काकिणी—

एगमेगसस्य णं रभो वाउरंतचक्रवर्तिसि अद्रुसोविजिप काकिणिरयणे नचसे डुरालसंसिप अद्रुकासिप अचिकर-यिसंसिप पसुचे ।

एकैकस्य राज्ञस्तुल्यचक्रवर्तिन इत्यभ्याम्यकालोपपन्नानामि तुल्यकाकिणीरक्षमतिपादनायमेकैकप्रदणं, निपुचरितराजराष्ट्राविषयज्ञापमाथ राजप्रभणं, वदन्नाएभरतादिभोक्तृत्वप्रतिपादनार्थं अतुरंतचक्रवर्तिप्रदणमिति, अद्रुसोविजिपं काकिणिरक्षे, सुवर्णमामं तु-आत्वारि मधुरगुणफलान्येकः श्वेतसर्पः, पौनस श्वेतसर्पया एकं धान्यमाषकणं, द्वे धान्यमाषकणे एका गुञ्जा, पञ्च गुञ्जा एकः कर्ममाषकः, पौनस कर्ममाषक एकः सुवर्णः, पतानि मधुरगुणफलादीनि भरतकालमावर्त्तनीति शुश्रून्ते, यतः सर्वचक्रवर्तिनां तुल्यमेव काकिणीरक्षमिति । वदन्तं ब्राह्मणं अद्रुकाकर्मक अचिकरणीसंस्तं प्रहसमिति । तत्र तन्नामि मयकागानि, मयस्यः कोटयः, कयिकाः काण्विमागाः, अचिकरणः सुवर्णकारोपकरणं प्रतीतमेवेति । इदं च अतुर-द्रुलप्रमाणम्, “ अतुरगुलप्रमाणया, सुवर्णवरकागिण्ये । ” इति । इथा० उ उ० ।

साम्प्रतं चक्रिणां गतिप्रतिपादनायाऽऽह—

“ अद्रुं ब गया मुषणं, सुद्रुमो बजे अ सचमि पुदधि ।

मधवं सणकुमारी, सणकुमारं गया कयं ॥ ६० ॥ ”

सुचसिद्धा । आश्व० १ अ० ।

प्रामा एकैकस्य—

“ एगमेगसस्य णं रभो वाउरंतचक्रवर्तिसि अद्रुसं अद्रुसं गाकाकोमीहो हाथा । ” स० ६७ स० । “ दो चक्रवर्ति अपरि-चक्रकामभोगा कासमाले कां किंवा अहे सचमाए पुदधोए अपद्रुमो नेरहे नेरहयथाए उववका, सुद्रुमो येव बंधूषो चवे । ” इथा० उ उ० उ० । (चक्रिणां चक्राणां योत्तपयते यथा

च तद्देसितमार्गा भरतं साधयन्ति तथा भरतचरित्राधि-कारे वक्ष्यते)

पर्यायः—

पर्यायः केचाक्षिप्रमयानुयोगतोऽवसेयः, केचाक्षिप्रमयाना-वाच विद्यत एवेति । आश्व० १ अ० । भरतसेवकमी प्रथमं कं चावटं साधयतीति क्रमः प्रसाध इति प्रश्नः, उत्तरस-भरत-केचकमी प्रथमं कं चावटं साधयतीत्यत्र चकी मध्यमस-एवम् साधयित्वा सिनामीरलेन सिन्धुस्रवणं साधयति, तदनु गृहामवेशेन वैनाक्ष्यमतिक्रम्य मध्यमस्रवणं साधयति, तेनैव तत्रत्यं सिन्धुस्रवणं गङ्गास्रवणं च साधयित्वा अत्राप्या-गतो गङ्गास्रवणं तेनैव साधयित्वा राजधानी समागच्छतीति क्रमः । इी० ३ प्रका० ।

पितरः—

अंबुद्विषं प्रारहे वासे इमीसे आसपिणीए वारस चक्रवर्ति-पियरो हाथा । तं जहा—

“ उसमे सुमिचविजय, समुद्रविजय य आससेणे य ।

विस्ससेणे य सरे, सुद्रवस कसवीरिए येव ॥ ४४ ॥

पउमुत्तरं महाहरी-विजय राया तहेव य ।

बजे वारसमउसे, पिउनामा चक्रवर्ती ॥ ” ४४ ॥ स० ।

इदानीं चक्रवर्तिपुरप्रतिपादनायाह—

“ एगमेगसस्य णं रभो वाउरंतचक्रवर्तिसि बावचरिपुरवर-

साहम्सीश्रे पसुसाओ । ” स० ७२ स० ।

“ जम्मणाविणो अउम्मा, सावधी पंच हटिणपपुरादिम ।

वात्थारसि कंयिसे, रायगिहे येव कंयिसे ॥ ”

निगदीसद्धा । आश्व० १ अ० (चक्रवर्तिवत्तं 'वल' शब्दे वक्ष्यते)

साम्प्रतं चक्रवर्तिनां मानृप्रतिपादनायाह—

“ अंबुद्विषं इवि भारहे वासे इमीसे आसपिणीए वारस च-

क्रवर्तिमायो हाथा । तं जहा-सुमंगला जसवती नद्दा सहदेव ।

अइरा सिरिदेवो तारा जात्ता मेरा बप्पा सुत्तण्णा अपविड-

मा ॥ ” स० । आश्व० ।

चक्रवर्तिनां मुकाहारः—

सव्वस्स वि य णं रन्नो वाउरंतचक्रवर्तिसि चउसदि-

सद्धा ए महमे मुत्तापधिमए हारे पसुचे ॥

सवाणि चतुपधिरिति (चउसदिहोए वि) यत्तःपद्धांकेहिनां

शराणां यस्सिपसी चतुःपध्दिष्टादिः । (मुत्तापधिमय

ति) मुक्कास मुकाफणानि मणयश्चन्द्रकाम्नादित्सविको-

थाः, मुकाफया वा मणयो रत्नानि मुकामणयः, तत्तिकारो

मुकामणिमयः । स० ६४ स० ।

चक्रवर्तिनां रत्नाणि—

एगमेगसस्य णं रभो वाउरंतचक्रवर्तिसि सच एगेदियर-

यथा पसुसा । तं जहा-चक्रयणे उत्तरयणे चम्परय-

णे दंदरयणे असिरयणे मणिरयणे काकिणिरयणे ।

“ चक्ररयणे ” इत्यादि । “ रत्नं निगयते तत्त जातो जातो यदुक्क-

हम् ” इति वचनात् । चक्रादिआदिषु यानि धीयेत उक्कह्यानि

तानि चक्ररत्नादीनि मन्तव्यानि, तत्र चक्रादीनि सत्तैकान्द्रया-

णि पृथिवीरूपाणि । तेषां च प्रमाणम्—

“अहं त्वं देवो, तिस्रि वि एवाहं बामनुत्सारा ।
अहं दुहृषदीहं, वशीलं मंगुहाहं अली ।
अहंरुगुलो मणी पुन, तस्सऽहं वेव होह विथियो ।
अहंरुगुलप्यमाण, सुवधवरकाणी नेवा ” ॥ ५० ७ डा० ।
“एगमेगहस थं रतो आउरतवकवहीहस सच पंचेदि-
वरयथा एषथा । तं जहा—सेणावरयथे गाहावरयथे वहु-
वरयथे पुरोहिथरयथे इथिरयथे आसरयथे इथिरयथे ”
सेनापतिः सेन्यायको, पुरोहितः काष्ठागारनियुक्तः, वर्यकः
सूचधारः, पुरोहितः शान्तिनिकर्मकारोति अनुदीशान्येतानि
प्रत्येकं यक्षसदृशाभिहितानीति । स्या० ७ डा० । अनु० ।

चक्रवर्तिनां वर्णाश्रयः—

“सत्वे वि एगवन्ना, निमलकलुगमग्वहा मुनेयव्वा ।
उक्कंउमरहसलो, तसि व मायं अको उक्कं ॥ ८८ ॥
पंचस्रय अक्कपंचम, ज्ञायालीसा व अक्कपुण्णं च ।
इगुमालथयुक्कसऽहं, च अउरपे पंचमे वत्ता ॥ ८९ ॥
पणतीसा तीसा पुण, अठाथीसा व वीस य थयुणि ।
एअरार बारसेव व,अपक्किमो सच व थयुणि ॥ ९० ॥ ५० ७ डा० ।

चक्रवर्तिनां श्रियः—

एतसि बारसयहं,चक्रवर्तीनं बारस इथिरवणा होत्था । तं जहा-
“पडमा होह सुमहा,भह सुमंश जया व विजया च ॥
किणहसिरी सुरसिरी, पडमसिरी वसुधरा देवी ।
सक्किमं कुडमं, इथीरपणा ज्ञानाहं ॥ ९० ॥

चक्रवर्तिनां स्त्रीषु सन्तानः—

अली वैकिर्यं कपं त्यक्त्वा श्रियं तुमकि,तथ सन्तानं स्वाकवेति ।
प्रभे,उत्तरवृत्त-अकिणो वैकिणशरीरज सन्तानोत्पत्तिं संज्ञायते,
कि त्वोद्धारिणीय,केवलं तं वैकिणशरीरजतेता इति न ममोच्चा-
नहेतव इति प्रमाणानुचितवचनात् । या च शिक्षादीत्यादीनां । सू-
चार्द्धक्यतिः भूयते,तत्रापि समाधानान्तरमस्ति,तत्रैवम्—“वैकि-
र्यम्यः सुतोक्कम्यो,मणी यथीपो जवेत् । तदा गीतोद्धारिका-
वातुयोगाणु संभवी” । १ । इत्यादिमन्त्रादिप्रकरणे । १०२ प्रका० ।

चक्रवर्तिः सुरनरवर्तिसकपा सुरवरश्च देवलो ए भरहुनग-
गरनिगमजगवधुरवरदेणमुहलेखकवदधनवसेवाहप—
हृणसहस्रमर्मिर्षं थिमियेयैणियं एगच्छतं ससागरं हंजि-
त्ताण वसुहं नरसंहारं नरवी । नरिदा नरसहदा मरुवस-
जकपा अन्नरिथं रायतेपलच्छाहं दिप्यमाणा सोमा रा-
यसंसिद्धागा रविससिंस्वरचक्रसोथियपमागजवधच्छकु-
म्भरहुरजगवधविमाएतुरंगतोरागोपुरमिथियणमंदि—
यावचमुल्लसंगससुरइयवरकप्यवत्वमिगवतिमहाससुर-
विधुजवरमठकसपिण्डलकुंजरवसभदीधमद्वरुलजज-
इंदेकउदप्यन अक्कवय वाववाणनलचपेहलबीषाणुगजच-
दामहाथिकर्महकुमलपंथावरयोमसुवीसागरकुमुदागरम-
गरहारगामनेउरएगंणगरवइरकिधरमधुरवररायहंससार-
सचकोरचक्रवागमिहुणचामरलेखमपवीमगविपविबरतालि-
यंउसिरियाजिसेयमेयथिलगंहुताविमलकसाभगारवदभा-
ह्यमपसत्यउचमविचत्रपुससल्लक्षणेनपरा, वशीसाराय-
१७६

वरसहसाणुजायमगा, चउसडिसहस्रपवरजुववीलयण-
कंता, रत्ताभा, पडमपमहकोरतदामचंपणमुतचव, ह्युक-
निधसवधा, मुजाचसम्बंगमुंदरंगा, मधुमधुरपट्टणगायवि-
चितरागएणीपएणीनिमियमदुगुन्नवरचीपण्टकोसेजसो—
णीमुचकविचुसियंगा, वरसुरनिगंधवरचुसुसावसरकुसुम-
भरियसिरया, कपिपच्छेयायारियमुकपरइदमालकमंसय-
तुभियवरनृतलपिणकदेहा, एकावलिंकउमुरदवच, पालं-
वपलंनयाणुकयपमठचरिजमुहियापिंगलंगुसिया, उज्ज-
लनेनत्थरइयचिह्नगविरायमाणा, तेए दिवाकोरं व दिचा,
सारयनवत्यथियमदुहरंगंनरिण्डकोसा उप्पससमचरायण-
चकरपणपट्टाणा, नवनिह्विपणा सविक्कोसा, चाउरंता
चाउराहिं सेणाहिं समणुज्जामानमगा, तुरगपती गयपती
रहपती नरपती विपुलकुसुवीमुपजसा सारयसतिस्स-
असोम्भवयणा, सूरतिहोकिणिगयपभावल्लक्सदा, समचम-
रहाडिवा, नरिदा, संसेन्नयकाणं च हिमवंतसागरं परा
जोत्तु अरहावसे जियसत् पवररायसिंहा पुवकडतवपजा-
वा निविहंसंथियमुहा, अणेगवानमयमाउवंतो जज्जाहि व
जज वयपट्टाणाहिं साकियंता, अनुससवफरिसरसकृगंथे व
अणुजविचा ते वि उवणमंति मरुथम्यं आवितिचा कामादी ।

चक्रवर्तिनः राजातिशयाः ससागरां भुक्त्वा वसुधां माप-
नक्त्यं च भुक्त्वा अरतवर्षं चक्रवर्तित्वे अनुसन्नि शब्दाह्वा-
नुपुषोपनयन्ति मरणपर्यन्तवितुताः कामानामिति संख्याः ।
किञ्चिदास्ते इत्याह—सुरनरयतिनिः सुरेभ्यःनरेभ्यः सक्तताः
पूजिता ये ते तथा । के इवानुज्जा इत्याह—सुरवर इव देव-
प्रवर इव,कः देवलोके स्वर्गं तथा अरतव्यं ज्ञातवर्षस्य सम्ब-
न्धिनां नगानां पदेतानां नगराणां करविहरितस्यानानां सहकै-
र्निगमानां बाह्यकुत्रमपधानस्थानानां जनपदानां देशानां पुरव-
रानां राजधानीकानां श्रेणसुक्क । अं जलस्य प्रपथपुत्राणां कंटा-
नां चुलीशकानां कंटेदनां कुनगराणां मरु, शानां वरसंस्थित-
सन्निवेशान्तराणां संवाहानां रक्षार्यं धान्यादि जंघहानां जेत-
उगंथिथेपकानां पत्तनानां च जलपयस्सलपयंगरंकरतयु-
कानां मयिदताया सा, तथा, तां स्तिमितमेदिनीकां निर्मयवन्-
स्थिरविम्बनराभितजन्ताम् एकमेव कुं न यम पकराजन्ताव सा
एकच्छुभा ता ससागरा तां भुक्त्वा पातयित्वा वसुधां पृथिवीं
मरताकीदिकपी, मापनक्त्यं पतव पद्वधुसुसच “हिमव-
तं सागरतं चोरा भोणु जरइवासमिति” समस्मनमरतक्लेश-
भोक्तुयापेक्षया भयनाहलीसीते, नरसिंहाः सूरवात् नपयवः
तत्स्वातिमात्वा, नरेकाः सेरां मये इभारवात्, नरकुचनः सुधैः
प्रधानमवात्, मरुवृषभकटपा वा देवनाथभूताः मरुजवृषज-
कटपा वा मरुदेवोपयमवभूता अङ्गीकृतकार्येभ्योनिर्वाहक-
त्वात्, अथवाधिकमस्यैव राजतेजोहृदय्या देहीपदमाणाः सौर्याः
आकाशना नीरजा वा, राजवंशतिष्ठाकास्तम्भकनभूताः, तथा
रथिशब्दादीनि वरपुच्छलक्षणाणि येषां ते तथा, रथिशशी, शङ्खो
वरचक्र, लसिक, पदाका, यथे, मर्यादा अतीताः, हूमः, कच्छपा,
रथंवरः प्रतीतो, जगो बोमिः, अमनं जवनपतिदेवावालो, विमानं

वैमानिकविभासः, तुरगस्तोरणं गोपुं च प्रलिकानि, मणिः
 चन्द्रकान्ताविरलाः, कर्कतमादि, तन्माधवतो नभकोशः स्वास्ति-
 कविशेषः, मुगलं लाङ्गलं च प्रलिकं, सुरचितः सुदुक्तः सुर-
 तिवो वा सुवकरो यो वरकल्पवृक्षः कल्पद्रुमः स तथा, सुग-
 पतिः सिंहो, भद्रालसं सिंहासनं, सुकविः कविगम्या भामर-
 यविशेष इति केचित्, स्तूपः प्रतीतिः, वस्तुकोटं प्रवरशब्दः,
 [सिरिय चि] मुक्तावली, कुपुलं कर्णानरणं, कुम्भो वरकृष्णम्
 प्रतीतिः, श्रीपो जलवृत्तो ज्येष्ठः, मन्त्रिरो मन्त्रः, मन्त्रं वा युद्धं, गदमः
 सुधुरीः, भजः कर्तुः, मन्त्रकौतुरिगुपतिः, र्षेषः आदर्शः, अष्टापदं
 पृतफलकं, कैलासं पर्वतविशेषो वा, चापं धनुः, बाणां मार्गणः,
 नक्षत्रं मेघश्च प्रतीतिः, मेघला काञ्ची, बीणाः प्रतीतिः, युगं युयः,
 कुलं प्रतीतिः, राममाहा हामिनी होकरुदियम्या, कयमडलुः कुबिक
 कलमं घण्टा च प्रतीतिः, वरपोतो बोहियः, सूची प्रतीतिः,
 सागरः समुद्रः, कुमुदकरः कुमुदकण्ठः, मकरो जलचरविशेषः,
 हारः प्रतीतिः [गगर चि] क्षीपविधानविशेषः, नूपुरं वाहनरणं,
 नयः पर्वतो, नगरं प्रतीतिः, वैरं वज्रः, किन्नरो बाणविशेषो, देवविशेषो
 वा, मयूरवरराजहं सरस्वतकोरवचकाकमिथुनानि प्रसिद्धानि,
 कामरं चर्कणिकं, लोकरं फलकं, पवीसकं [विपञ्चो] बाणविशेषो,
 वरताम्रवृत्त व्यञ्जनाविशेषः, श्रीकाभिषेको लङ्काभिषेकं, मेवि-
 नी पुषिवा, चन्द्रोऽग्निः, अक्षुधः गृणिः, विमलकलशो गुह्यारब्ध
 प्राज्ञानविशेषो, चर्चमानकं शराव, पुष्पाकटपुष्पो वा, एतेषां
 द्रव्यः, तत एतानि प्रस्तानि प्रत्यक्षानि उत्तमानि प्रधानानि
 विभक्तानि विधिकानि यानि वरपुष्पाणां लङ्गणानि तानि
 धारयन्ते य ते तथा, तथा द्वाविंशता राजवराणां सहस्रेणुज-
 तोऽनुगतो मार्गो येषां ते तथा, चतुःषष्टिसहस्राणि यासां
 तास्तथा तास्तथा प्रवरपुष्पवत्यक्ष तद्वय इति समस्तः, नासां
 नयकायताः लोचनकाभिरामाः, परिशुक्लमभर्तारो वा, रक्षा लां-
 हिता आमा प्रजा येषां ते रक्षात्राः, (पठमपदं चि) पद्मगर्भः
 कोरपटकदाम कोरपटकाऽभिधानपुष्पकम्, चपकः, कुसुमवि-
 शेषः, सुतसवरकनकस्य यो निकयो रेखा स तथा, तत एते-
 श्मासिच येषां येषां ते तथा, सुजातानि निष्पास्यनि सर्वाण्यङ्ग-
 नि अथयवा यत्र तदेवंविधं सुन्दरमङ्गं येषां ते तथा, महा-
 यौनि महाहृदयानि वरपुष्पतोक्तानि प्रवरक्षेत्रविशेषांप्रधानानि
 विचित्ररागाणि विचित्ररागराजतानि, एषो हरिणी, वैष्णो च त-
 रविशेष एव, तत्त्वचर्मनिर्मितानि, तानि वस्त्राणि तानि एषां वैष्णोनि-
 मितान्युपयन्ते, ह्यन्ते च निरीधो—“कालसूत्राणि नीलसूत्राणि
 च” इत्यादिभिर्वचनैः सूत्रचर्मवस्त्राणीति, तथा दुकूलानीति
 दुकूलो वृक्षविशेषस्तस्य यदकं रुढीत्वा बद्धचलजलेन सह कुह-
 यित्वा बुधौकस्य सूत्रीकृत्य वृक्षयन्ते यानि तानि दुकूलान-
 वरचर्चानीति दुकूलपुष्पकचक्रवृक्षस्येव यावन्त्यन्तरं हीरोति
 निष्पाद्यन्ते सूत्रमतराणं अर्चन्त तानि, चीनदेश्योत्पन्नानि वा
 चीनान्युत्पन्नं, पटसूत्रमयानि पटानि कौशयकानि कौशयक-
 रोज्ञानि वस्त्राणि, श्रीणीसूत्रं कटिसूत्रकम्, एजिर्भूषिताय-
 न्नीति येषां ते तथा, बाष्पान्तरे निर्मितस्यानि कौमक इति
 पठ्यते-तत्र कौमिकाणि कार्पासिकानि वृक्षत्रयां निगतानीत्य-
 न्धे, अतस्तीमयानीत्यपरे, तथा वरसूत्रिगमथाः प्रधानमनोहपु-
 टपाकलङ्कणा गन्धारुणा वरसूत्रेण वा सासास्तादिता इत्य-
 र्थः । वरकुसुमानि च प्रतीतिः, तेषां प्रतीतिः जूतानि शिरां-
 सि मस्तकानि येषां ते तथा, कटिपतानि शिंपेतानि उक्तायांयनि
 निपुणशिल्पिना सुकृतानि सुदुर्लभाणि रतिरानि सुखकारि-

णि, माहा भामराविशेषः, कटकानि कङ्कणानि, पाठापन्त-
 कुपडलानि प्रतीतिः, अङ्गुष्ठानि बाह्यभरणविशेषाः, मुद्रिका
 बाहुरक्षिका, प्रवरभूषणानि च सुकुटादीनि, माहादीप्य वा प्र-
 वरभूषणानि, विनक्तानि वक्तानि ये देहे येषां ते तथा, एकवशीर्वाच-
 भ्रमणिका एकमरिकं कतरे गले सुवचिता वक्षसि हृदये येषां
 ते तथा, प्रलम्भो दार्ढ्यप्रलम्भमनो लम्बमानः सुकृतः सुराच-
 तः पटवाटकः उत्तरीयम् उपरि कायवस्त्रं येस्ते तथा, मुद्रिका-
 मिरदुलीयकैः पिङ्गलाः पिङ्गा अङ्गुल्यां येषां ते तथा, नतः कर्म-
 धारयः, उज्ज्वलं नेत्र्यं येषां रश्मिं रश्मिं वा (विज्ञानं नि) ह्रीमं
 ह्रीम्यमानः वा विराजमानं शोभमानं येषां तेन वा विराजमानं वा
 ये ते तथा, तेजसा दिवाकर इव दीप्ता इति प्रतीतिः, शारदं शर-
 त्कालीनं यत् नवमपुष्पधारावस्थं स्तमितं मेघगर्जितं तच्छम्भ-
 पुरो गम्भीरः क्षिप्रश्च येषां येषां ते तथा, वाचनाम्भरे—“साग-
 रनवक्षसि” इत्यन्ते । उत्पन्नसमस्तगत्ताश्च ते चकरमप्रधा-
 नाश्च विग्रहः रत्नानि च तेषां चतुर्दश । तद्यथा—“संज्ञावद् १
 माहावद्, २ पुरोहित ३ तुरंग ४ वृद्ध ५ गय ६ इन्द्रो ७ चक्रं ८
 कुलं ९ चर्म, १० मणि ११ कारिणि १२ खगा १३ बंधा १४ य १५,
 नवनिधियनयः । निधयः १ पद्म २ पिङ्ग ३ विग-
 लय, सववरयणे ४ महा महापठमे ६ कालं ७ य महकाले, ८
 माणवगमहानि ९ संज्ञे १०॥” समुद्रकांशा इति प्रतीतिः, चया-
 रज्ज्वाः त्रिविधाः पूर्वसमुद्रादिकया येषां ते तथा, त एव चातु-
 रन्ता चतुर्भिरंशैस्त्यम्भरयवादानि सङ्कल्पेता वा त्र्यष्ट्यन्ताभि
 समनुगम्यमानमार्गः समनुगम्यमानपन्थाः, एतदेव दर्शयति तुर-
 गपनय इत्यादि, विपुलकुलाश्च ते विपुलपदासम्भ प्रतीतिः कयान
 इति विग्रहः, शारदशशां यः सकलपुष्पेनह्य सौम्यं वदन्
 येषां ते तथा, शौचैर्नोपेक्षयनिगमप्रज्ञाश्च ते लघुपश्याद्वा
 प्रासक्यापन इति विग्रहः, समस्तभरनाधिपा नरेन्द्रा इति
 प्रतीतिः, सह शैलेः पर्वतैर्वनैर्नगरविपुलैः कान्तैश्च,
 नगरासकैश्च स तथा, हिमवत्सागरान्ती धीरा लुक्त्वा भरतयर्थे
 जितशत्रवः प्रवरराजसिंहाः पूर्वकृतपदः प्रजावादिनि प्रतीतिः,
 निर्बिषं परिसिञ्चन् च पोषां मुलं येस्ते तथा, अनेकपेशना-
 युष्मन्तः प्रायांभिश्च जनपदप्रधानानिर्लस्यमानाः विज्ञास्य-
 मानाः, अनुत्ता निरुद्धा ये दान्दपशोरसकपगन्धास्ते तथा
 स्तांश्चाभुष्य तेऽपि आनताम् उपनमन्ति प्राप्नुयन्ति मरुध-
 र्मं मृत्युलङ्घनं जीवेषां येषां च अविमुक्ता अन्ता कामानामाभ्या-
 न्नामन् । प्रश्नो ४ आश्र ४ द्वार ।

अस्याविपु द्वा चीमलः प्रव्रजिताः-

एषामु णं दमसु रायहाणीसु दस रायाणो मुंदा भवि-
 ता० जाव पण्ड्या । तं जहा-परहे सगरे मयवं सणकुमारे
 संती कुंयू अरे महापठमे हरिसिणे जयनामे ॥

“तदुवा वसिष्ठिर्वाचा-दरायमाहेसु होह सहरणं । जाउज्ज-
 नीयसदे, इथीसदे य सविचारे” ॥१॥ (पतास्विति) अमन्त-
 रोदितसु दशस्थानमयरीकु मध्येऽथतरासु कासुवह्वा राजा-
 न्महाकवर्तिनः प्रव्रजिता इत्येवं दशस्थानकऽवतारमेषां कृतः ।
 द्वौ च सुधुमप्रज्ञाश्चानिधानो न प्रव्रजितो, नरकं च गताविति ।
 तत्र भरतसगरी प्रथमजिनीयो अक्षयविराजो साकने नगरे
 विनीतायोपाध्यायं जातो, प्रव्रजितो च । मधवान् आधस्थानम्,
 सनकुमारराजस्थानम् । इतिनामरापुरे, महापठो वाराणस्यासु,
 इरियेणः काम्पिल्ये, जयनामा राउदे इति ॥ न वैतासु

नगरीषु कमेते राजानो व्याकथेयाः, प्रपञ्चविरोधात् ।
उक्तं च—“जम्भगविणी अउज्जा, सावर्था पंच इत्थि-
णपुरम्भि । बाणारसि कपिल्ले रायगिहे चेव कपिल्ले पि” ॥
अग्रजितचक्रवर्तिनौ तु इतिनागपुरकारिस्मिन्त्ययोत्पत्त्यादिसि,
ये च यमोत्पत्त्यास्ते तथैव प्रसजिता इति इत्थमावयवकाभिप्रायेण
व्याख्यातव्य, मिथीयमाध्याभिप्रायेण तु दशस्वेतासु नगरीषु
शब्दश्च कथितो जातास्तत्र नवस्वेतैकैक, एकस्यां तु नव इति ।

आह च—

“वेणा महुंरा बाणा-रसी य सावत्थिमेव साकेचं ।
इत्थिणपुर कपिल्लं, मिहिला कोसंबि रायगिहं ॥ १ ॥
संतो कुंभु य अरो, मिथि यि जिण चकि एक्यकहेहि ।
आया तेण दस होति, केसवजाया जणाहं” ॥ २ ॥
स्याः १० डा० । (एकस्मिन्नेव एकदा द्वौ चक्रवर्तिनौ न
प्रवत इति “डुवहे” शब्दे बह्वचते)

उत्सर्पिण्यां जविष्यत्सञ्चक्रियः—

जंबुद्वीपे णं दीवे भारहे वासे आगमिस्सए उस्सपिणीए
बारस चक्रवर्तिणो जविस्संति । तं जहा—

“नद्रे य दीहंदते, गृदंदते य मुच्छंदते य ।
सिरिउचे सिरिर्छ्छे, सिरिसोये य सचमे पउमे ॥ १ ॥
महापउमे य विमल-वाहणे विपुलवाहणे चेव ।
रिठे बारसमे तह, आगामिजरहादिवा उवा ॥ २ ॥”
एएसि चं बारसएहं चक्रवर्तीणं बारस पिरो जविस्संति,
बारस मारो जविस्संति, बारस इत्थीयणा जविस्संति,
सः ।

जम्बुद्वीपे चक्रवर्तिनः पृच्छा—

जंबुद्वीपे णं भंते । दीवे केइआ नहसुपए वा ठकोस
पए वा चक्रवर्ती सज्जगेणं पधसा ? गोअमा । जहसुपदे
वचारि, उक्कासपदे तीसं चक्रवर्ती सज्जगेणं पधसा, बलदेवा
तचिआ चेव, जचिआ चक्रवर्ती बासुदेवा वि तचिआ चेव ।

जम्बुद्वीपे भवन्त । द्वीपे कियन्तो जज्जन्त्यपदे वा ठकूपदे वा
चक्रवर्तिनः प्रकृताः । प्रयाणाद-गोअमा । जज्जन्त्यपदे अत्थारः ।
उपपत्तिस्तु तीर्थकारणामिव, उक्तकूपदे त्रिशूकचक्रवर्तिनः
सर्वेतेन प्रकृताः । कथामिति चेत् ? उच्यते—त्रिशूकजिज्येषु
बासुदेवसंचक्रियत्तरविजयचतुष्पञ्चजितविजयसत्काद्याविश-
तिः । मरैतरावतयोस्तु द्वीपिति पूर्वोपरमोक्तिरिति चेत् । यदा
महाविहारे ठकूपदेऽष्टाविंशतिश्चक्रियः प्राप्यन्ते, तदा गिय-
मावतुण्णामर्जचक्रिणां संभवत् तथिचक्रिणेषु चक्रिणांमसं-
ज्जवत्, चक्रिणांमर्जचक्रिणां च सहानवस्थानसङ्गणविरोधा-
दिति । अथात्र तथैव बलदेवादीचक्रिणश्चाह—“बलदेवा तासिया”
इत्यादि । बलदेवा अपि तावन्त एवोत्कूपदे, जज्जन्त्यपदे च
वावन्तश्चक्रवर्तिनः बासुदेवा अपि तावन्त एव, बलदेवसहवा-
रित्वात्, काऽयं ?—यदा चक्रवर्तिन उक्तकूपदे त्रिशूक अथव्यं
बलदेवबासुदेवौ जज्जन्त्यपदे अत्थारः, तेषां चतुर्णामवश्यंभावात् ।
यदा च बलदेवा बासुदेवा वा उक्तकूपदे त्रिशूक, तदा चक्रिणो
जज्जन्त्यपदे अत्थारः, तेषामपि चतुर्णामवश्यंभावात् । तैरेतेषां
परस्परं सहानवस्थानसङ्गणविरोधानावेवावस्थानसंभितकृते स-

द्व्यन्तरस्यामात्र इति । जं० ७ बक्र० । (चक्रवर्ती कथं ज्ञप्त
इति ‘मंतकिरिया’ आदिशब्देषु प्रथमजगो ५९ पुष्टे उक्तम्)
देशविरती कथिपदवचो भवति नवेति प्रश्ने, उत्तरम्—अत्रात्ये-
कास्ते ज्ञातो नास्तीति । ई० ६ प्रका० । चक्रवर्तिनस्तिभिशु-
हारादौद्वाघेन उवाहा निःसरति, न वा यदि न, तर्हि कृत्रि-
कस्य कथं निःसरति इति प्रश्ने, उत्तरम्—जम्बुद्वीपमहाद्वि-
पक्रममस्ति, यच्चक्रवर्तिनः सेनानीनरो हारमुद्वाघयति,
उवाहा च न निःसरति कृत्रिकस्य तु हारापि नोद्वाघादितानि,
तर्हि उवाहा कुतो निःसरत्, स तु तमिभिशुहृदिष्टायकेन
द्व्यन्तरमेव इतः सैन्यानि पञ्चाश्लितीनीत्यक्राणि आबहयक-
द्वाविशतिसहस्रीमध्ये सन्ति, ह्यदशसहस्रीमध्ये तु उवाहानि-
सरणमप्युक्तमस्ति, सा तु कुमतिकृताऽस्ति । आबहयकद्विप-
के तु कथितमस्ति, यज्ज्वाहानिःसरणबोदकपत्त्यावच्छेदन-
प्रयोचितज्ञानविकसो ज्ञेय इति । उ० ७४ प्र० सेन० ३ उक्ताः ।
चक्रवर्ती कियत्काहेन मोचं यातीति प्रश्ने, उत्तरम्—जज्जन्त्य-
स्तज्ज्वे, उक्तकूपस्तु कथिचित्त्रिशूकादौपुद्गलपरावर्तान्तरमापि
मोक्षं यातीति । ६० प्र० सेन० ४ उक्ताः । सर्वचक्रवर्तिनां सर्व-
त्थानि प्रयाणस्तत्कृदयोनि न्यूनाधिकानि वेति प्रश्ने, उत्तरम्—सर्व-
चक्रवर्तिनां काकिवयादिरत्नानि कियन्ति केचाश्चिन्त्ये प्रयाणा-
ङ्गमाननिष्पत्तयानि, कियन्ति तु तत्कालीनपुष्पादिमानोचित-
मानानि, केचाश्चिन्त्ये तु सर्वोत्थपि तत्काशोचितमानानीति
४१-५० सेन० ३ उक्ताः । चक्रवर्तिनो राज्याऽभिषेकादनु पुत्रो
भवतीति श्रीअजितवरिचादौ विद्यते । ५५ प्र० सेन० १ उक्ताः ।
चक्रवर्तिनः एकस्याचारो चादश योजनान्युत्तरति, चक्रवर्ती तु
प्रत्येकं योजनमेकं चलति, ततो ह्यदशयोजनमाने य उत्तरति
स योजनमेकं चलति तदा ह्यदशयोजनमेकं कियति दिना-
नि भवतीति प्रश्ने, उत्तरम्—जम्बुद्वीपप्रकृते योजनं योजनान्त-
रेण अमेन चक्रवर्ती चलति, तथा चक्रवर्तिसैन्ये ह्यदश यो-
जनान्युत्तरतीत्येकक्रमये कथितमस्ति, तस्मात्पूर्वोपरविचार-
णया यद्योजनान्तं कथितमस्ति तस्मात्पूर्वोपरविचारणया यो-
जनान्तं कथितमस्ति तत्सैन्याप्रमारापेक्षया संभाव्यते, तथा
चास्तेन्यस्यादौ मध्ये नैवोत्तरतोत्पक्राणि इत्येकानि शास्त्रे न
दृश्यानि, आधुनिककठारस्तु दिशोते उत्तरतो, दृश्यन्ते, ततस्तत्का-
ले यद्योचितं जविष्यति तथोत्तरात्प्राप्यन्ति, तच्चक्रवर्तिनां
दिश्यानुमाने सैन्यप्रान्तोत्पत्तीत्येतेषु शीघ्रं लुकेन मार्गमति-
कमिष्यन्तीत्यत्र न काऽप्यासाह्यः, यतो दिव्यशक्तिरित्यन्त्याऽ-
स्तीति । ६९ प्र० सेन० ४ उक्ताः । (स्यातेन तु मरतादि-
शब्देषु दृश्यम्) ।

चक्रवर्तिहस्तिक-चक्रवर्तिनृत्ति-श्री० । चक्रवर्तित्वमाप्तिरौ व-
त्तिभेदे, प्र० ३७ उक्तं । पा० ।

चक्रवर्तिविजय-चक्रवर्तिविजय-पुं० । चक्रवर्तिनो विजयन्ते
येषु पान् वा ते चक्रवर्तिविजयाः । स्या० ७ डा० । चक्रवर्तिवि-
जेतव्ये ऐवचपदे, हा० १ मु० = प्र० । स० ।

चक्रवर्तिविजयचक्रवर्तिनामाह—

जंबुद्वीपपुराक्षिप्तेण सीयाए मशाण्णए उत्तरेणं अह
चक्रवर्तिविजया पधसा । तं जहा—कच्छे मुकच्छे महाकच्छे
कच्छावर्हि आदये० जान पुत्तसत्तावर्हि । जंबुद्वीपपुराक्षि-

मेधं सीयाए महाण्डए दग्दिणेणं अण चक्रवर्तिविजया पख-
चा । तं जहा-बच्छे सुनच्छे० जाव मंगलावर्दे । जंभुमंदरपख-
विजमेणं सीओपाए महाण्डए दग्दिणेणं अण चक्रवर्ति-
विजया पखचा । तं जहा-पच्छे० जाव सल्लिवावर्दे । जंभु-
मंदरपखचक्रमेणं सीओपायमानर्दे उच्छरेणं अण चक्र-
वर्तिविजया पखचा । तं जहा-बच्छे सुनच्छे० जाव मंधिवावर्दे ।

“ जाव पुक्कलावह चि ” भजनाव “ मंगलावचे पुक्कले-
चि ” प्रथम्य । “ जाव मंगलावह चि ” करणात् “ महावच्छे
वज्जावह रम्मे रम्मेव रमथिजे ” इति वृथम् । “ जाव सल्लि-
लावह चि ” करणात् “ सुपच्छे महापच्छावर्दे संके मज्जे कुरुप-
चि ” इत्यम् । “ जाव मंधिवावह चि ” करणात् “ पच्छे महावच्छे-
वज्जावह वय्य सुवय्य मंधिजेचि ” इत्यम् । स्वा- ७ डा० ।

चक्रनाम-चक्रवाक-पुं० । पक्षिचिरोपे, हा० १ पु० ९ अ० ।
औ० । जी० । प्र० ० । रा० ।

चक्रवृद्ध-चक्रव्यूह-पुं० । चक्रमिथ व्यूहः सैन्यस्थितिरचनावि-
शेषः । पुनर्यै मण्डलाकारे सैन्यस्थापने, वाच० । तत्परिज्ञा-
नात्मके कलाभेदे, हा० १ पु० १ अ० । जं० । औ० ।

चक्रशाला-चक्रशाला-औ० । तिलरीदनशास्त्रायाम्, न्य० १० डा० ।

चक्रमुह-चक्रमुल-पुं० । मानुषोत्तरपर्यंतस्थाधिपती देवे, डी० ।

चक्रसेण-चक्रसेन-पुं० । चक्रपुरीक्षाभेदे, दश० ।

चक्रहर-चक्रधर-पुं० । बाहुदेवे, विशे० ।

चक्रहरगंधिया-चक्रधरगण्डिका-औ० । चक्रधरकल्पता-
र्याधिकपणुगतायां वाक्पपकतां, स० ।

चक्राग्र-चक्रबाहु-पुं० । सर्वत्र रक्षोपः क्वावौ द्वित्व्य “ क-
गञ्जतद्वयपात्रं प्राये लुक् ” ७ । १ । १७७ । इति वकयोर्लुक् ।
“ से चक्राग्रो ” पक्षिविशेष, प्रा० १ पाद । हा० ।

चक्रावह-चक्रायुध-पुं० । धोरुद्योतपर्यंतस्थ प्रथमशिष्ये, स० ।
ति० ।

चक्राग्र-चक्राक-न० । चक्राकारे, “ चक्राग्रं मज्जायस्य समो
ग्रंमे व हीसह ” प्र० १ पाद । आवा० ।

चक्रारवह-चक्रारवह-न० । गन्वादी द्विपदे याने, दश० ५
अ० १ डा० ।

चक्रि(ए)-चक्रिन्-पुं० । चक्रधरे, चक्रवर्तिनि, ही० ३ प्र० ० ।

चक्रिय-चाक्रिक-पुं० । चक्रं प्रहरणमेवास्मि चाक्रिकाः चक्रप्र-
हरणेयु योऽयु, चक्रं नास्ति येषां ते चाक्रिकाः कुम्भकारते-
लिकविषु चक्रं चोपदश्यं याचन्ते ये ते चाक्रिकाः । चक्रधरेयु,
हा० १ पु० १ अ० । औ० । प्रा० । जं० । कल्प० ।

चक्रियशाला-चाक्रिकशाला-औ० । तैत्तिहिकयशस्त्रायाम्, न्य०
९ डा० ।

चक्रि-चक्रिन्-पुं० । चक्रवर्तिनु, चक्रिणां चक्रादिसत्तरनाम्येकजी-
वात्मकाभ्यसंख्याज्ञातमस्मि वा । तथैवाप्रागतिकता सा एक-
जसमभित्थानेकाव वेति प्रमे, उत्तरम-चक्रिणां चक्रादिसत्तरना-

म्यसंख्येयजीवकृपाणि इत्यमानपृथ्वीपिण्डस्यासंख्येयजीवात्म-
कत्वात्तथा मातृव्यसंख्याभासित्येति संज्ञायुक्त इति । ११८ प्र०
सेन १ उल्ला० । देशधरित्याक्रित्ये देशधरित्या चाक्रिपदं सञ्चयते
न वा । तथा चाक्रिणां गच्छेयदेशधरितः स्वाक्ष वा । यदि सा न
स्वाक्ष को हेतुरिति प्रमे, उत्तरम-देशधरित्या चक्रवर्तिपदप्रा-
प्तिर्मेव न भवति वा इत्येकात्मा हातो नास्ति तथा चाक्रिणां म-
हाप्राप्तिरहित्यदेशधरितः प्राप्तिः स्वाधिति । ७८ प्र० सेन २ उल्ला० ।
प्रायेचक्रिणोऽप्येकाक्षि वा गच्छात्सिन्धुतम्यवधानपृथ्वीपर-
कथनयोः साधने तत्र गमने क उपायश्च दत्ताभावात्तयोः कतरचं
कथं स्वाधिति । तथा समंनि भूपत्वादीनां चिह्नपदाधिपत्यं वा-
स्तवमुतांशमात्रं वेति प्रमे, उत्तरम-तेषां देशादिसामिप्यास्त-
वै संज्ञायुक्त इति । १५५ प्र० सेन २ उल्ला० । चाक्रिचं प्राप्य
पुनश्चाक्रिचं क्रियता कालेन प्राप्यत इति प्रमे, उत्तरम-अचक्रितः
साधिकसामर्थ्योक्तप्रतोऽन्यव्यक्तेन तस्याप्यते इति मगधवी
१५ शतके । ९७ प्र० सेन ३ उल्ला० । चक्रवर्तिनो मागधादौ
कन्यहमानु कुर्वन्तीति प्रमे, उत्तरम-मागधस्तूप १ वरहमस्तूप २
प्रभातस्तूप ३ वैताक्ष्यदेवसाधन ४ ताम्रिभादेवसाधन ५ मिथिनि-
मिदेवसाधन ६ सिन्धुदेवसाधन ७ बुधुहिमवन्तसाधन ८ गङ्गादे-
वीसाधन ९ नर्मदायामप्रकटीकरणा-१० उपायमागधीप्रवेशकर-
णार्थे चक्रिणो ११ उनुकमेवैकादशाष्टमाह कुर्वन्तीति अष्टौ-
पप्रज्ञसिन्धु तीर्थकृत्वाक्रिणोऽष्टमाह कुर्वन्तात्यपि शान्त्यचारि-
स्तीति हेतवः । १६ प्र० सेन ३ उल्ला० ।

चक्रेसर-चक्रेसर-पुं० । विक्रमसंवत् १२६० वर्षे विद्यमाने, अ-
जमेकराजजयसिंहद्विमान्यधर्मयोधवसुरिचित्ये, आबहवकलपुव-
त्तिकारके सूरी, जे० ५० ।

चक्रेसर-चक्रेसर-औ० । अष्टमदेवस्य शासनदेवतायाम्,
आ० क० । सा च मत्तामरेणाप्रतिचक्रा सुवर्णवर्णा गहनबा-
हनाऽष्टकरा वरुणबाणचक्राश्चतुर्दशसिंहापाणिचतुष्टया धनु-
वैजकाश्चतुष्टयुक्तशस्त्रापाणिचतुष्टया वनि । प्र० २७ आद ।

चक्रोद्धा-देही-अग्निप्रप्रे, दे० ना० ३ वर्गे ।

चक्रितय-आस्वादित-त्रि० । “ केनाल्लुकाद्यः ” ७ । ४ । २५७ अ
इति आस्वादितशब्दस्य “ अक्रियव ” आदेशः । ईषत्सम्बद्ध
वाऽऽस्वादिते, प्रा० ६ पाद ।

चरित्सिद्धि-चक्रुरिन्द्रिय-न० । रूपप्राप्ते इन्द्रियभेदे, तच्च हृद्यु-
पकरणमेवाह द्विधा-तत्र सर्वोन्मिषमकश्चिन्नितुरिन्द्रियाक्ष्मा-
य, उपकरणिक्यं तु चक्रुरिन्द्रियस्यान्तर्मध्यं केचिन्निरग्न्या धा-
न्यसम्प्राकारा काश्चिदुत्तरस्ति वा रूपप्रक्षोपकारे वर्णतेतम् ।
(अत्र विषयविज्ञानाद्य “ र्विय ” शब्दे द्वितीययामे
५६५ पृष्ठ उक्ताः)

अथ चक्रुरिन्द्रिये उदाहरणम्-

नगरी मधुरा नाम, जितमधुभरेभारः ।

प्रकृत्वा धार्मिकी राज्ञी, धारिणी विराहारिणी ॥ १ ॥

तत्कैवलयप्राभायां, राजा राज्ञी च भारताः ।

ययुः सर्वेऽपि, सर्वेच्छां, विष्णुर्विजयमहीयसा ॥ २ ॥

तदेकैवमप्युचैव, बाम्ब्या राधया सुखात्मने ।

अरुणदाहार्जुनो, हर्षोऽहिर्नृपरादिवृत् ॥ ३ ॥

दृष्ट्यावेवाविषो यस्या-क्षितहरयोऽपि हि ॥

देहीतोऽप्यधिकं मध्ये, रूपमस्या भविष्यति ॥ ४ ॥

अथाऽनुरक्तस्य स, तद्वैसास्यमापणम् ।
 शुद्धीत्याऽऽवर्जयद्वाहं-वर्गं समर्थयन्नतः ॥ ६ ॥
 अथेकदा च पञ्चदश, चतुर्दशपुटैरिमाः ।
 कम्पद्यति ताः स्माहुः, स्वयं नः स्वागमिनीत्यथ ॥ ६ ॥
 कस्तुरिकाक्षरेणैव, शिखिता नृजयैकैः ।
 शिख्यैकस्या गणधुत्याः, मध्ये चेत्याः समर्थयन् ॥ ७ ॥

स चायम्--

कोऽहं प्रसूतस्य जनार्दनस्य,
 मेघान्धकारास्तु च शर्वरीषु ।
 मिथ्या न अहमिदं विमानमेवै !,
 ते प्रत्यवार्थं प्रथमाक्षरेषु ॥ ८ ॥
 छोटयित्वा पुटं मध्या-त्तं लक्षं देववाचयन् ।
 अक्षितस्य च धिमेगादहं, मसिलेक्षमयाक्षितम् ॥ ९ ॥

स चायम्--

नेहलोकं सुखं किञ्चिच्छादितमवगता शृणुम् ।
 मितं च जीविनं लोकं, तेन धर्मे मतिं कुर्व ॥ १० ॥
 पूर्णवत् प्रथमाक्षरेणैवैवम् ।
 तदैव च तथा हन्ताऽ-पर्वषष्टीक्रेते पुटीम् ।
 न चक्षुरा इमे गन्धाः, हस्तुद्विन्वाऽप्येयैरिमाः ॥ ११ ॥
 अर्पितायां गणधुत्या, चेत्याऽऽख्याते च वाचिके ।
 पुटीमाचक्राण्य लेखयन्, लेखाधेनवधायै सः ॥ १२ ॥
 भस्त्रायाः कदमेदस्याः, निवेद्यो संदन्ताऽऽपणः ।
 तदाऽऽसिन्धिलोपाधायौ, क्रमद राजपद्मनरं गतः ॥ १३ ॥

एतं श्लोकं तथाश्रयोद-

न शक्यं त्वरमाणेन, प्राप्यमर्षात् सुदुर्लभात् ।
 गार्थो च रूपसंपन्नाः, शृण्वान् च पराजयम् ॥ १४ ॥
 अत्र च दृष्टान्तः-
 बलमनुभूयमित्यास्ते, पुरं सुतपुराग्रतिः ।
 आधकां जिनदत्तोऽन्-त्तञ्च साधेपतेः सुतः ॥ १५ ॥
 पुनर्वागितञ्च अयस्या-मीश्वरः सार्वभौ चनः ।
 अस्याभ्येष्टयं तस्य, यच्च जूनं न भावि च ॥ १६ ॥
 अतुरित्सारज्जना, विमला मुक्तावलीगुणैः कसिता ।
 अकलितमूढविशेषा, सकलकलङ्काकुशलमतिरपि च ॥ १७ ॥
 हारप्रभा च कन्यासित, तदुपादेयुणस्तुनौ ।
 स्वाहाग्रीवोऽप्यध्यागीशः, स्वयं यागप्यध्यागि च ॥ १८ ॥
 जिनदत्तस्तदाकार्योऽ-नुरक्तस्तमयाचत ।
 आधकाऽयमिति वदौ, मिथ्यादृष्टिर्न तस्य सः ॥ १९ ॥
 बह्वेषः स्वयं अयस्या-भेकाको संययौ दत्तः ।
 एकस्तत्रास्तुवाध्यायः, तं विद्याधौस्तुपस्विनः ॥ २० ॥
 वपाध्यायोऽबद्वज्रकः, पाठयिष्याम्यहं परम् ।
 मनुद्यते भोजनं नास्ति, दुर्भिक्षं चास्ति संप्रति ॥ २१ ॥
 धनञ्च दत्ते भौतार्ता, ततः सोऽपानदन्तिके ।
 हेहि विद्याधौमोऽमं, सोऽवदद्वाक्यतः पठ ॥ २२ ॥
 तेनोद्दिष्टा सुताऽमुष्ये, वदीया नित्यं भोजनम् ।
 स दृष्टो विनित्तं जातं, लक्ष्मण्यस्तुष्टु चूतम् ॥ २३ ॥
 कलापुषाचक्षुःशला, वपचारं न साऽपरीत्य ।
 अथावसरमासाद्य, सोऽन्यत्सर्वं वशऽनयत् ॥ २४ ॥
 अथ सा तदुद्ये रक्ता, लघुवाचं पलाययत् ।
 तेनोक्तं कौन्तिमित्रं, स्वमुखाऽऽयुता मय ॥ २५ ॥

२७७

सा तदाऽमुच्यतः पित्रा-ऽऽहूता मानिकनाम्निकाः ।
 स्वधामिनर्क्षयसीम्, तां तेऽस्माभ्येत्याऽप्यजम् ॥ २६ ॥
 अथाधुतिः पिता सुख, चक्षुर्न स्वाह मा सुह ।
 क्रमागतासि मे विद्या, सर्वं सेत्स्यसेष्यस्तथा ॥ २७ ॥
 बुधकरस्तुवकारोऽस्याः, ओष्ठेष्वे सुकरा मम ।
 आक्यचक्षुःशला कार्येऽत्र, चत्वारो ब्रह्मचारिणः ॥ २८ ॥
 आनयासे कुशुद्राब्धे-त्तदा कार्यं न सेत्स्यसि ।
 तेषां प्रवर्तनयश्च, ताम् भीतधर्माध्याययत् ॥ २९ ॥
 आनायितास्तथा, बोधाक्षतवारः शब्दपेविमः ।
 दिक्षुपालाः स्थायितास्तेऽथ, लिखित्वा तत्र मयन्तम् ॥ ३० ॥
 वृत्ताब्धं ते मनाश्च वेद्याः, शिवाशब्दो भवेद्यतः ।
 जीताब्धायन्त कुर्वीष्वं, कुं हन्तुं कृते शिवास्तम् ॥ ३१ ॥
 त्वं रोषेण चूतेनैव, तिष्ठकृत् च कन्यका ।
 कृते तथैव भूतास्ते, विद्या नामृतदुः सुता ॥ ३२ ॥
 तदा धनस्य वैराग्य-मजायत तपस्विषु ।
 अह्मेतां कं मयाऽऽनाभि, सिन्धिराब्रह्मचारिभिः ॥ ३३ ॥
 कृत्ते घनोऽयुता कः स्या-द्रुपायश्च उचिषात् ।
 शोषा ब्रह्मभूतः कापि, मृत्यु तेषां च लक्षणम् ॥ ३४ ॥
 भवत्येवंविधाः ओष्ठिम् !, मुनयो ब्रह्मचारिणः ।
 ये च सत्यादिका गुतीः, पालयन्ति सदा मय ॥ ३५ ॥
 अथ दशोक्तिः सर्वोद्, अष्टौ प्रश्नं स पूष्टवान् ।
 ब्रह्मगुतीर्न कोऽप्यवय-दाक्यन्त भेदाऽम्बराः पुनः ॥ ३६ ॥
 वसन्तः कथासनाके, कुम्भमन्तरपुरा रते ।
 प्रणीतास्त्यसने मूया, नवैता ब्रह्मगुप्तयः ॥ ३७ ॥
 अष्टौ तानाहं मं कार्यं, शुद्धस्ति ब्रह्मचारिभिः ।
 उज्जुस्ते गृहीतान् कार्यं, विद्यातुं कवत्ये न नः ॥ ३८ ॥
 ब्रह्मा ब्रह्मभूतश्च !, कार्यं नेच्छन्ति ते पुनः ।
 सोऽन्यथादृष्ट्या एव, भवन्ति मुनयो घन ! ॥ ३९ ॥
 विमुक्तलोकस्थापाराः, एषां नामापि (सिद्धिम्) ।
 मयमनं पुनरक्षिप्य, दिक्षुपाला विनिवेशिताः ॥ ४० ॥
 न्यस्तानि साधुनामानि, चक्रे पुनर्वा यथाविधि ।
 न शिवाकूजिनं जातं, जाता अष्टिसुता पटुः ॥ ४१ ॥
 धनोऽथ साधुमाहात्म्य-ज्ञानार्थं सुभाषकाऽभवत् ।
 अहो घर्मोपकारोति, दत्ते ज्ञे अपि तस्य ते ॥ ४२ ॥
 एषं दृष्ट्योदुपायं, प्राप रूपतः विद्याम् ।
 इति कृत्तेऽन्यसुदेशे, लघुपायं च सोऽप्यवात् ॥ ४३ ॥
 विद्यासिद्धा दृष्टकरका-करास्तित्तमि तत्र च ।
 तस्य ते सेवया तुष्टाः, साधुरसामिर्माहसे ! ॥ ४४ ॥
 कृत्ते मे घट्यतां देवी, जगुस्ते घटयिष्यते !
 तैस्तस्याद्य समं राहया, भगोपाया व्यञ्जित्यसौ ॥ ४५ ॥
 साऽपयादा लुप्तयत्ता, भिन्नयेषाऽस्य नाम्बया ।
 विकुर्यिताऽथ तैर्मारि-मैतुं लम्बो घनो जनः ॥ ४६ ॥
 अथापका बुधेयोकाः, मारिचिहाय कथ्यताम् ।
 नासवेदमनं तैर्देष्यो, विद्यापाऽथ विकुर्यिताः ॥ ४७ ॥
 मनुष्यहस्तपादांशाः, देव्यास्वै च ससोहितम् ।
 तैर्दत्तं देव ! गदे स्वे-ऽन्येषा मारिः परजन ॥ ४८ ॥
 राक्षोऽम्बिया च दृष्टा सा-ऽऽदिष्टास्तेऽथ यथा रटः ।
 सपुष्टे मयमनं कृत्वा, नीत्वा तत्र निपुष्टानाम् ॥ ४९ ॥
 नीता तैरथ सा तत्र, राक्षोपायाऽप्य मयद्वयम् ।
 हस्तुं प्रचक्रमे याव-दिन्यस्तस्तदाययौ ॥ ५० ॥

विद्याभ्यासिनि कृपायि पश्यति । तथा-प्रविद्यानि प्राचिनपु-
ण्यादिभिर्विहितस्वस्तिकादीनि, वेदप्रामि वस्तुविनिर्वर्तितपुत्र-
स्तिकादीनि, (पुरिमाणि च) धाम्नाः वृक्षपादाङ्गनीनि भवन्ति,
लङ्घनित्तानि चोत्सवादीनि, काष्ठकर्माणि राधादीनि, पुस्तक-
माणि लेखकमाणि, चित्रकमाणि प्रतीतानि, मांशकमाणि
विभिन्नप्रतिष्ठापान्दन्त्यस्तनकादीनि, दम्भकर्माणि दन्तपुत्र-
स्तिकादीनि, तथा पञ्चकण्ठकमाणीत्येवमादीनि विकल्पकाणि
चक्रवर्तसंगवर्धिया मांसिस्वप्नारवेकमया एताभि कृणु यमने
मनो न विह्वलादित्यर्थः । एवं शुद्धसत्त्वैककृत्वाणि अनुविधानः प्र-
वर्तितानि सर्वोपपत्तीनामेषानि केवलं कृपयति त्वेवमेवमभिधा-
यो योऽयम्, दोषाश्चान्द्राग्रमन्त्रस्तमायोगः इति । आचारः ५५० ।

जे निजत् रखो स्वसिपाणं मुद्रियाणं मुद्राभिसिपाणं
आमगच्छमाणा वा निमगच्छमाणा वा यमयि चक्रवर्तसं-
खपदियाए अभिसंधारेद् अभिसंधारितं वा साझः ॥ ८॥
असिपाणं प्रवेशः बहिर्निर्गमो निर्गमं चक्रवर्तसंखपदं
प्रतिष्ठा । अथवा-चक्रवर्तसंखपदीति प्रतिष्ठा यमपदं पिच्छति
स्वस्य आकाशिया दोसा ॥

जे निजत् रातिष्ठा, गिरगच्छेताण अद्द विनिष्ठाणा ।
चक्रवर्तदियाए पदमयि, अभिधारे आणमादीणि ॥ ९॥
असिपि प्रवर्तति यमयि पदं अभिधारेतो आणादि दोसे-
पावनि ॥

संकपुडिपदनि-द्वये य दिहेसु चैव सोहीओ ।
लहुओ गुरुओ मासो, चतु लहुगा चैव गुरुगा य ॥ १४॥
मण्डद्विपदनेदे, य दंसये माममादि चतु गुरुगा ।
लहुओ लहुगा गुरुगा, दंसयवजंसु व पदेसु ॥ १५ ॥
पादेवंगले अपदिगो-गले व गयणं श्रियस्यं वा वि ।
विजयगाम् य, पदिलेहं वा वि योच्छेदं ॥ १७ ॥

रायानं पासाभिनि मन्त्रास्त्रिह मासलहं उड्डिने मासगुवं
पदमेदं चउलहुं दिदे चउलहुं । अहवा-पितिवारं लेख मन्त्रा
चितेति मासगुवं उड्डिने चउलहुं । पदमेदं चउलहुं यमपदमेदं
दि चउलहुगा किमंग । पुव दिहे आणादिविराहणा अहपता
दोसा य जो अहो सो व, जो अहो सो । पडिधोगमनेति साजु
दुहा ध्रुव सिद्धिः अतिउत्कामो विगमच्छ ताहे अविकरणं
भवति । अं व सो बुद्धानि करेस्सति । जति से जयो ताहे
निममेव संखप पुत्तो गच्छ । अपडिपे-मन्त्रेण इमेदि बुलसिरे-
दि वि दिहेदि कुनो मे सिद्धी मंतुकामो विधियसति । अह कं
वि गतो पराजिको ताहे पयमनो पत्तति पड्डो व अं काहि-
ति प्रसो व करपध्वसंणाए व पदिलेहं करेज उवकरणयोच्छेदं
वा करेज अह परेत्यर्थः ।

अहवा एवे दोसा हवेज-

दृष्ट्वा य रापारिम्, परिलहपराति तस्य केपं तु ।
आसंसं वा कुजा, पदिमगयादीणि व पदाणि ॥
अं काहित मन्त्रो आसंसं विद्यावं कुजा । अह वा-तस्समीये
अत्रिकविभूतिपात्रां राधीनां दण्डं निमगच्छं अक्षतित्थिनी
स्तिपुति संजती वा पदिलेवति इत्यकम् वा करेति । अहवा-

कोह ईसरपुत्रो कुमारो पञ्चमो सो सं रायानं योपरिबुद्धं दृष्ट्वा
विशेह सर्वं ज्ञेयं अन्वेदि परितोयं बाधुयुतं ताहे पदिम-
च्छेज्जा मने कारणं ।

वितिपदमण्यज्जे, आणंतो वा वि पुणो अण्यज्जे ।
गच्छंतो वा वि पुणो, कुसण्यसंयातिकज्जेसु ॥ १८ ॥

कुजादि वा कज्जे अह राया पचायिओ ताहे व अक्षिचंति मन्त्र-
तो गच्छति एवं पडिचरिक्क जति से पदिपुमहादयो दोसा
न मर्धति तो जहि दिमो तदि अक्षिचंति ।

जे निजत् रखां स्वसिपाणं मुद्रियाणं मुद्राभिसिपाणं
इसीओ मन्त्रासंकारविशुसिपाओ यमयि चक्रवर्तसंखपदि-
याए अभिसंधारेद् गच्छद् गच्छंतं वा साझः ॥ १९ ॥

जे निजत् इतिपाए, सन्नालंकारजसिपाए उ ।
चक्रवर्तदियाए यमयि, अभिधारे आणमादीणि ॥ २० ॥

के इत्थं वृत्रजोगी, अजुत्तमोगी य केद् निजसंता ।
रमयिज्जोइयंतिव, अम्हे वयारिसं आसि ॥ २१ ॥
पूर्ववत् "के इत्थं चि" । अजुत्तमोगिणो सति विमने विपक्षंता
पुणं संजंता वचंति ।

पदिमगयाअक्षितियव, सिद्धी संजति ससिगहत्त्ये व ।
बद्धान्म ओहाणे, एवेव अजुत्तमोगी व ॥ २२ ॥
पूर्ववत् । अजुत्तमोगी वि उप्पयकोहो उ पदिमगयादी
पदे करेज ।

किं चाण्वत्--

रीयाति अणुपयोगी, इच्छी याती सुहीणमविचरं ।
अभितिदियउहाणे, आचदये भेदवदयं व ॥ २३ ॥

अक्षिरक्कंनो रीयाए अणुपयसो भवति इच्छीयं से सवन्ना
सवन्नायसो से सुहिणो तेसि मविचरं भवति । अहा से अणु-
त्ता विट्ठी लज्जिज्जति । तदा से अंगमनो विमलेख वज्जति
अजिरेदिओ एवं उहुदंसं गिरक्कंनो आणयादिसु आचदेज्जा
आयणं वा जिहेज्जा सवं वा पदेज्जा इत्थं पादं वा तुलेज्जा
आचविराहणा ।

वितिपदमण्यज्जे, अभिधारेविकोविते व अण्यज्जे ।

आणंतो वा वि पुणो, मोहतिमेज्जा तु कज्जेसु ॥ २४ ॥
मोहतिमेज्जाए वसमोद्दे सनं अण्यसारिरे वितो गिरक्कवति
साहमविधिमतिंकेतो पासति ।

विम्वीतिपायतीए, दिट्ठीकीवो असारिरे पेहे ।

अट्टाणाणि व गच्छति, संवारणमादि गच्छंति ॥ २५ ॥

विम्वीतिपादिचं जाहे अतीतो ताहे अण्यसारिरे दिट्ठो वि-
ट्ठीय कीवो पासति । अह से योगलपरिसामो जीओ तो सर्वं
अणुपसमंतेहि सावार्दिय वा दच्छंति अज्जानं गण्ठेज्ज सत्थ
पदमेदे वि अतिप पडिक्कं । वि ५० ६ ३० ।

जे निजत् पण्यादि वा वरायि वा राधीणि वा पोत्तरादि
वा पोत्तरादि वा दीहादि वा गुज्जाक्षियाणि वा सारा-

सं सखिवेसं, नाम्ना वा विहितो संमिविद्धे, अस्यागता वा शोभो संमिविद्धो न सखिवेसं प्रकृति, अथेत्य किंलं करेता अथत्त बोद्धुं चसन्ति, न संवासे अथकृति । पोसं मोडलं, सखिवेसं अथ वसति सं शेषमं, संसिया गामतलियजामादि मंडुम्मा अथा अथ मिञ्जति सं पुड्भेयं, अथ राया वसति सा रायहाणी ।

जे जिकव् गमयाहाणि वा० जाव सखिवेसमाहाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा सा-इज्जइ ॥ ३१ ॥ जे जिकव् गमयहाणि वा० जाव सखिवेसमाहाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइज्जइ ॥ ३२ ॥

जे भिकव् गमयहाणि वा० जाव सखिवेसमाहाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभि० जाव माइज्जइ ॥ ३३ ॥ जे भि-व् गमयहाणि वा० जाव सखिवेसमाहाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइ-ज्जइ ॥ ३४ ॥

गामस्स पडो गाममार्गे इत्यर्थः ।

जे जिकव् आसकरणाणि वा इत्यकरणाणि वा० जाव सुकरकरणाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइज्जइ ॥ ३५ ॥ जे जिकव् आयायाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा सा-इज्जइ ॥ ३६ ॥

आसलिककावणं आसकरणं, एवं सेलाणि च ।

जे जिकव् आनजुकाणि वा० जाव सुकरजुकाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा सा-इज्जइ ॥ ३७ ॥

इयोऽञ्जः तेषां परस्परतो युक्तं, एवमन्वेयामपि, गज्जादयः प्रसिद्धाः, शरीरेषु विमण्यमाः कट्टः रक्तपादः बह्वकः सिन्धो वृद्धवनेः लावकः आदिमादि प्रसिद्धा अदिवयकादिपारिक-रवेहिं कुट्टं, सवसंजविक्रमोवयं मिज्जुत्तं, पुणं जुकेण जुज्झिमा वक्का संघो विक्कमिज्जति अथ सं जुक्कं मिज्जुत्तं ।

जे जिकव् गाठजुडियहाणाणि वा हयजुडियहाणाणि वा गयजुडियहाणाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइज्जइ ॥ ३० ॥

उज्जुइ गावा गावांभो उज्जुइताभो अदवी जुत्ती उज्जुइ-ज्जति, अदवा गोसंजडी उज्जुइगा अकति, गावीयं मिण्डहणा परिमावणियकादिना वक्करपरिवारंतं मिज्जुडियवसमि-यमुदिपहिं इयहिं बह्वदरिसणा इयाणीयं गपहिं, बह्वदरिसणा गवाणीयं, इहहिं बह्वदरिसणा रहाणीयं, पाइकवक्करिसला पायसाणीयं, चउसमवायो य अथियदरिसणं चाराणि वा वक्कं भाविज्जमानं वेहाय ।

जे जिकव् अभिसेयहाणाणि वा अक्कसाइयहाणाणि वा बाण्ण्माणिपहाणाणि वा पयाणिपहाणाणि वा मया

इयणहूगोयवाइयंतंतीतसमात्तुकिपुप्पवायहाणाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा सा-इज्जइ ॥ ३१ ॥ जे जिकव् किपाणि वा कयराणि वा साराणि वा वेराणि वा मयासंगमाणि वा कलहाणि वा बोझाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइज्जइ ॥ ३२ ॥

अक्कसाणमादि आचारियं पणस्स वड्ढमासं अणेण जणुसीयत्त इति, माण्ण्माणिजं जहा चणं कंचलसवला अथवा माणपोतयो माण्ण्माणिजं विज्जादियहिं उक्कणीए मिञ्जंतीति नेमं, अथवा-कुम्भं वड्ढं सिक्कावज्जस्स अंगाणि णमिञ्जति गहितक-टा । अथवा-वायं पुक्कयंमादि वा कणं कक्कादिभंगो इव-विभागे य कडो वादिगा जहा सिक्कावं रायादीनं पुण्णो, पासनादी ज्या समविद्धु अनेगविहा जणवया ।

जे जिकव् कडकम्माणि वा चित्तकम्माणि वा पो-त्यकम्माणि वा लेप्पकम्माणि वा मणिकम्माणि वा सेलक-म्माणि वा गीषिमाणि वा वेदिमाणि वा कापूरिया-णि वा संपायमाणि वा वेदमाणि वा विविहमाणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइज्जइ ॥ ३३ ॥

कडकम्मे कोट्टिमादि पुत्तकेडु य वये वा पोत्तं, चित्तलेपा प्रसिद्धा, पूषादिषु पुषमाहादिषु गोदेहे, जहा आयेइपुदे पुक्क-पूरमादि चयं प्रतिमापुत्तिं सक्कुकाविद्धु कडकसंघाणु वा, संवादिमं महदाक्यानं वा महता इतं, अदवा-महता म-अनं वादिक्काहत्तं, वाइता तंती, अय्यहा किचित्, हरथतास्यं ताको, कडं वादिक्कसमुदायो, बुट्टः अस्स सुतिगस्स षणं स-इसारेणो सहो को चणमुदंगा पडुणा सहणं वाइतो सव-एवेणियार्थः बध्दुः ।

जे भिकव् विरुक्कवेपु यहुस्सवेपु इत्यीणि वा पूरियाणि वा विराणि वा मडिज्जमाणि वा रुहराणी वा अणलंकि-याणि वा सुअलंकियाणि वा गयेताणि वा वायेताणि वा णवेताणि वा हुसंताणि वा रसंताणि वा मोउंताणि वा विपुलं असणं वा पाणं वा स्वाइयं वा माइयं वा परिजुनं-ताणि वा चक्रवर्त्तसमवहियाए अभिसंधारेइ, अभिसंधारंतं वा साइज्जइ ॥ ३४ ॥

आसयंते सरथाणि मज्जति । अदवा-आम्मावति जु-इज्जन्तीत्यर्थः । रममाया गेयुमादिषु रमंते मज्जपानचंदोलना-दिषु सलंते जलमये कीरा मट्टुत्तादिषु कंदी मोहना-ज्वकारिका क्रिया मोहना, संवर्णता ससपदा प्रथम-प्रसिद्धा । जे जिकव् विरुक्कवाणि वा इत्यादि । अनेगकवा विकरकवा महता महामहा अथ महेवहराया जहा म-सुवसाय, अदवा-अथ महे वड्ढ राया मिज्जति, जहा सर-कज्जलो वड्ढरो जम्मति तालावरवड्ढा वड्ढुदामा। गयपुजेय मंडमाय व वड्ढराया अयवसमासिणो बड्ढगा अथ महे मिज्जति को अज्ज मिज्जकल्लमहो, ते य भिक्कल्ल इमिमादि ।

जे भिक्खु इहोपसु वा रुवेसु दिहेसु वा रुवेसु सुपसु
वा रुवेसु असुपसु वा रुवेसु विषापसु वा रुवेसु अवि-
षापसु वा रुवेसु सज्जज रज्जइ गिजभइ अज्जोववजइ,
सज्जमाणं वा रज्जमाणं वा गिज्जमाणं वा अज्जोववज-
माणं वा साइज्जइ ॥ ३९ ॥

इहोपसु मणुस्सा, परतोपसु इयगयाही पुणं पचचकं
विद्धा भदिछा वेवाही मणुस्सा अं अग्निछा सछाणादी पदा प-
चड्डिया । अहवा-अलेखणाभावे सज्जणया मणसा पीता ग-
मणं रज्जणता सदासुभन्ने वि अविबरमो गंधी अगमगमणा-
लेखणा वि अज्जुववातो । नि० सू० १२ उ० ।

चक्रसुदंशावरण-चक्रुर्दशनावरण-न० ६ त० । दशनावरण-
कर्मभेदे, चक्रुर्दश्यात् जीवानां चक्रुर्दशनं सामान्यग्राही बांधः
(स्था० ६ उ०) न भवति । स० ६ स० ।

चक्रवृद्धि अचक्रवृत्, सेसिदिय मोहिकेवलेहि च ।

दंशणभिह सामर्थे, तस्सावरणे तयं चउहा ॥ १० ॥

इह चक्रुर्दशनं नाम यच्चसुपा रूपसामान्यग्रहणं तस्यावरणं
चक्रुर्दशनावरणं, चक्रुःसामान्यापयोगावरणमिति यावत् (क-
र्म०) अथ च चक्रुर्दशनावरणोदय एकद्वित्रीयक्रियाणां मूलत
एव चक्रुर्न जयति, अनुगच्छेत्स्वयाणां तु चूनमपि चक्रुस्तथाविधे
तदुदय चिनइति, तिमिरादिना वाउपहृत् भवति ॥
कर्म० १ कर्म० ।

चक्रसुदय-चक्रुर्दय-पुं० । चक्रुरिव चक्रुः भूतज्ञानं, बुधाबुधमार्थ-
विभागकारित्वात्, तत्तदयते इति चक्रुर्दयः । स० । चक्रुरिव चक्रुः
विशिष्टः आत्मयमेस्तरवाचोपाधय एकद्वित्रीयक्रियाणां मूलत
एव चक्रुर्न जयति, अनुगच्छेत्स्वयाणां तु चूनमपि चक्रुस्तथाविधे
तदुदय चिनइति, तिमिरादिना वाउपहृत् भवति ॥
कर्म० १ कर्म० ।

चक्रसुपन्निहेहा-चक्रुःपन्निहेहा-स्त्री० । चक्रुषाऽवलोकने, नि०
सू० १ उ० ।

चक्रसुपह-चक्रुपय-पुं० । सोचनमार्गे, सूत्र० १ सु० ६ अ० ।

चक्रसुपहडिय-चक्रुपयस्थित-पुं० । लोकानां लेःचनमार्गे अ-
वस्थकेवलयस्थायां स्थिते लोकानां सुदममवहितपदायां वि-
भावेन चक्रुर्भूते, सूत्र० १ सु० ६ अ० ।

चक्रसुपह निवाय-चक्रुपयनिपात-पुं० । उन्मथनिमेषमात्र-
क्रियायाश्च, म० १ सु० ३ उ० ।

चक्रसुकास-चक्रुःस्पर्श-पुं० । चक्रुषोः दृष्टेः स्पर्श इव स्पर्शो, न
तु स्पर्श एव, चक्रुषोरप्राप्यकारित्वात् इति चक्रुःस्पर्शः । म० १
सु० ६ उ० । दर्शनं, स्त्री० । दृष्टिगोचरे, उ० १ अ० ।

चक्रसुविलेव-चक्रुर्विलेप-पुं० । चक्रुर्ग्रमे, म० ३ सु० २ उ० ।

चक्रसुधीय-चक्रुर्नीति-स्त्री० । चक्रुःशब्दोऽत्र दर्शनपर्यायः ।
दर्शनादेव भीते, आचा० १ सु० ८ म० ९ उ० ।

चक्रसुपेत-चक्रुष्मत्-पुं० । स्वनामक्यातेऽवसरिण्यां जाते द्वितीये
कुलकरे, आ० म० प्र० । आ० क० । स० । ज० । आ० । आ०
सू० । लोचनयुक्ते, नि० । विज्ञ० । ('कुलगर' शब्दे अस्मि-
न्नेव भागे ५९३ पृष्ठेऽप्य बलव्यतोक्ता)

चक्रसुम्भेल-चक्रुर्मेला-पुं० । एकस्य चक्रुषु तन्मीलनेऽपरस्य
निर्माहने, म० १ उ० ।

चक्रसुप-चाक्रुप-पुं० । चक्रुःस्पर्शो दृष्टिगोचरे अन्ने-रूपापा-
दौ, आ० म० द्वि० ।

चक्रसुखोल-चक्रुर्लोल-पुं० । चक्रुषा लोलश्चक्षुः, चक्रुर्बा-
लोलं यस्य स तथा । स्तूपार्धालोकयित्वा व्रजति, स्था० ४
उ० ४ उ० । "चक्रसुखोलप ररियावाहायप पालंभं" ॥
वृ० ६ उ० ।

अथ चक्रुर्लोलमाह-

आहोयणा य कहणा, परियट्टाणुपेहणा आणाभोप ।

सहुगो य होति मासां, आणादि विराहणा दुविहा ॥

स्तूपार्धालोकानां कुर्वाणः, कथनां धर्मकथां, परिवर्तनां
प्रेक्षा च कथं यथनाभोगेनानुपयुक्तो मार्गं व्रजति तत्र लघुमा-
सः, आह्वयश्च शोषाः, श्लिषा विराधना जवेद ।

इदंभे जावयति-

आहोएतो ववति, धमादीणि य कहेति वा धम्मं ।

परियट्टाणाणुपेहण, न यावि पंथं ति उवउत्तो ॥

स्तूपार्धालोकालोकमानां, धर्म वा कथयन्, परिवर्तनामु-
प्रेक्षां वा कुर्वाणो व्रजति । यद्वा-सामान्यतः न च नैपानुपयुक्तः
पथं व्रजति, एव चक्रुर्लोल उच्यते ।

अख्येते शोषाः-

उक्तायाण विराहण, संजमं आयाएँ कंटादीया ।

आवकणे जाणजेदो, खळे उहाह परिहाण ॥

अनुपयुक्तस्य गच्छतः संजमे पट्टायाणां विराधना भवेत्, आ-
त्मविराधनायां कण्टकादयः पादयोलंगयः, विषमे वा प्रवेशे
आपतनं जवेत्, तत्र प्राजनभेदः । 'अखे' प्रसूरे भक्षणने भू-
मी क्षुरितं उक्ताः भवेत्-अहो वहुजकका अमी इति । भाजने
अ भिक्षे परिहाणः स्वार्थपरिमर्शं प्राजानांस्तरंगवर्षणं, तत्प-
रिकर्मणायां च भवेति । यतश्चक्रुर्लोलः । वृ० ६ उ० ।

चक्रसुधोयणोत्स-चक्रुर्लोकनलेश्य-त्रि० । चक्रुर्कर्तृकलोका-
(च) न, अवलोकने अर्हति च दर्शनीयस्थानशयते । निःस्प-
ता वा यत्र तत्पदा । जी० ३ प्रति० । चक्रुर्कर्तृकलोकं लि-
खनीय दर्शनीयस्थानशयत स्वेष्ट्यनीय यत्र तत्पदा । तथाविधे
सुकृते, येन तत्पदयचक्रुर्न विक्षिप्यति । रा० ।

चक्रसुविलेव-चक्रुर्लोल-पुं० । दृष्ट्याऽपरिचिते, म० ८ उ० ।

चक्रसुत्सव-चक्रुःभ्रम-पुं० । भ्रमन्, स हि चक्रुषेव भ्रमणोति ।

(सम्भ०) इत्यत एव चक्रुषा शब्दभ्रमणं प्राणिविशेषाणां च,
"चक्रुःभ्रमसो नृजङ्गाः" इति लोकप्रवादात् । मिथ्या स प्रवाद
इति चेद, नैतत् प्रवादवाचकस्याभावात्, कर्तृव्यजङ्गलुपसंज्ञकः ।
न च द-दृष्टुचक्रुषोः आस्त्यन्तरादित्युत्तरमपेक्षायाम्, अथ-

आपि प्रकृष्टपुण्यसंभारजनितसंबन्धिषुहि समानत्वात् ।
सम्म० १ काण्ड ।

चक्रवर्तुर-चक्रार्ध (ध) २-त्रि०। दृष्टान्तेपकत्वात्, अथवा प्र-
दृष्टान्तीयान्तराद्यंतात् चक्रवर्तुरिति धरति वा निर्वर्तयति यद्यून-
त्वाच्चत्वा। तथाविधेऽतिशीघ्रं जिनये, बा० १ अ० १ अ०।

बखर-चत्वर-न० । " कृत्स्नबखरे वः " । ८ । २ । १२ । इति
 सकारस्य बकारादेशः । प्रा० २ पाद । अनेकरथासङ्गम-
 स्थाने, कल्प० ४ कृत्वा । द्यौः । रा० । म० । अं० । विषा०
 प्रश्न० । स्थान० । रथाद्यकर्मण्ये, ह्य० । १ श्लो० । १३ । विषयमे-
 लिस्थाने, ह्य० । १ श्लो० । अ० । औ० । " अथैव रथान्य जडि-
 पवहो तं बखरे विति । " यत्र बध्नां रथान्या । प्रवहो । त्वर्गप्रसंते
 बखरे भूयते तीर्थंकरागधराः । १० । १० ।
 जर्जर-त्र० । " कृत्स्निकाश्याचिकं तृतीय-तुर्ययोराध-द्विती-
 यी " । ८ । ४ । ३२४ । इति तृतीयस्य स्थाने प्रथमः । और्वे,
 प्रा० ४ पाद ।

चक्षुर-चक्षुर-६०० । चर्च-मरद् । गौरा० क्षीष् । गीतिजेदे,
कुटिलकेशे, हृषङ्गीडायाम्, साटोपवाक्ये, नन्दजेदे, वाच० ।
करधनौ, “रासे चक्षुरीसो य” ब्रा० ० १ अ० ।

ब्रह्मसा-वर्धना-शा० । वाचभेदे, “अदुसयं ब्रह्मसायं महत्त-
यं ब्रह्मसावायगात्” । रा० ।

वक्षिक-न० स्थासक-पुं०। “गोणाऽऽद्यः”। टाश।१७४। इति
 स्थासक इत्यस्य ‘वक्षिक’ आदेशः। आकक्षिक्यं, निक्षये,
 च। प्र० दुं २ पाद।

चक्रवर्त्य-अर्थ-धा० । अर्थ-निष् । समर्पणे, “ भर्त्सयित्वा-
चक्रवर्त्य-पणामाः ” ॥ ८ । ४ । ३६ । इत्यर्थेऽर्थस्य चक्रव-
र्त्यपदः । ‘ चक्रवर्त्य ’ अपत्येति । प्रा० ४ पाद ।

चक्र-तत्त्व-धा० । तनूकरणं, (बाँटना) “ तद्वैस्तच्चक्रव्य-
स्परम्भाः ” ॥ ८ । ४ । १२४ ॥ इति तद्वैः ‘ चक्र ’ आदेशः ।
‘ चक्र ’ तद्धति । संतनूकरोतीत्यर्थः । प्रा० ४ पाद ।

बज्र-दश-धा० । " दशो निब्रह्मवेद्यावद्यावयज्जवज्जस-
 भवदेवैर्भक्तजावक्तवावक्तवुभोपुलपनिभावाभासा-
 साः " ॥ ८ । ४ । १८१ ॥ इति सुवर्ण दशमोऽध्यायः । " ब्रह्म-
 पश्यति । प्रा० ४ पाद ।

चट्टसाला-चट्टसाला-सी० । ब्रह्मचर्यानामध्यायनशालायाम्
पृ० १४० ।

रुह-आरुह-पा० । “आरुहेभ्यश्चमौ” । ङ । ४ । २०६ ।
इति आरुपुर्वस्य रुहधातोऽभ्यर्थाः । ‘अरुह’ आरोहति । प्रा०
४ पाठः ।

१ पद । सूत्र० । प्रश्न० । आ० म० । कोशकारे, कोशकार-
मयं सूत्रं खटकसूत्रमिति श्लोकं प्रतीतम् । अनु० । आ० म० ।

बनगर-चटकर-पुं०। समुदाय, हा० १ भु० १ अ०। विस्तार,
म० ६ श० ३३ उ०। विषा०। भा० म०। विषय, 'महवा
जनबनगरविद्यपरिचय'। हा० १ भु० १ अ०।

बदगरसखा-बटकरत्व-न०। अतिप्रपञ्चकथने, "सह्या बदगर-
लगेणं अर्थकहा हणइ। (२०)" इत्य० ३ अ०।

चरुवेष्टा-चटवेष्टा-स्त्री० । चपेटायाम्, प्रश्न० २ आश्व० द्वार ।
चङ्कयार-चङ्ककार-पुं० । मुक्तमङ्गलकरे, प्रश्न० १ आश्व० द्वार ।

चहुल-चहुल-त्रि० । चट-लङ् । चञ्चलं, चपलं च, विपुलि,
स्त्री० । बाच० । सुत्र० ।

चकुलजाव-चटुसजाव-त्रि० । चटुसस्य विविधवस्तुषु कथं
आकाङ्क्षादिप्रवृत्तेर्नावाधितं यस्य स तथा । विव्यासकथञ्चल-
चित्ते, प्रश्न० ५ आश्र० द्वार ।

चक्षुक्षिया-चक्षुक्षिका-क्षी०। पर्यन्तज्वलिततृणपूक्षिकायाम्, नं०।
 चक्षु-पिण्ड-धा०। चक्षुर्णे, “पिण्डेर्णिहन्निविश्यान्निषिण्णिज्यरे-

अवस्थाः ।" ॥ ४ । १८५ । इति पिबेऽवस्थादेशः । 'अवृह' पि-
नक्ति । पुत्र-पा० । मक्षण, आदने, 'मुञ्ज' । पुत्रादिमित्रमकम्मा-
पदसमापनबमहवस्थाः ।" ॥ ४ । १९० । इति मुञ्जेः अवस्थादेशः ।
'अवृह' मुनक्ति । प्रा० ४ पाद । पात्रविशेषं, वृ० १ उ० ।

खण-खण-पुं० । खणकधान्ये, अ० ३ वक्र० ।

चण्डिया-चण्डिका-स्त्री० । मसूरधान्ये, स्था० ५ गा० ३ उ० ।

चणक-चणक-पुं० । सनासवृत्तफलकं सस्यभेदे, तत्फलकपे
धान्यभेदे च । (चना) आ० चू० ६ अ० ।

चणगगाम-चणकग्राम-पुं० । गोष्ठविषये स्वनामक्यात् प्राप्ते,
यत्र चण्डिजात्मजभाणक्यो जहे । आ म० द्वि० । आ०

चण० । आ० क० ।
चणकपुर-चणकपुर-न० । चणकपुर इत्या निवासिते नगरे,

यत्कमेण राजगृहं नाम नगरं जातम् । आ० क० । आव० ।
आ० खु० । ती० ।

चाणि-चाणि-पु० । चाणिण्यास्यस्य सन्ध्रगुप्तमहाराजस्य मन्त्रि
णो ब्राह्मणस्य पितरि, आ० क० । आ० ब० ।

वच-वच-न० । तर्कौ, ध० २ अधि० । पञ्च० ।
त्यक्त-त्रि० । परिहृते, उत्त० ६ अ० । “त्यक्ते परिग्रहे साधोः,

प्रयाति सकलं रजः ।" अष्ट० २५ अष्ट० ।
चतुर्देह-त्यक्तंदह-श्रि० । त्यक्तो निर्ममत्वेन परिचर्याभावेन

अवगच्छिनो देहो यैस्ते त्यक्तदेहाः । उच० १५ अ० । मृत्युस्तु-
शरीरे, संधा० ।

चत्तदोस-त्यक्तदोष-त्रि० । परिहृतरागादौ, ख० ३ अधि० ।
चत्ताग्नीस-चत्वारिंशत्-स्त्री० । चतुर्गुणितायां दशसंख्यायाम्,

“तीसा चत्वारिंशत्” प्रश्ना० २ पद।
चत्वारिंशत्—चि०। चत्वारिंशद्वर्षजाते, “भोगायनीसगस्त्य,

अप्फल-मिष्टान्नादिन्-भि० । गोणादित्वात्तथादेशः । असत्प्र-

आपिनि, “रे रे अण्कलया !” रे रे मिथ्यावादिन् । “गोणादयः”
। ८ । २ । १७४ । इति “अण्कल” इत्यादेशः । “स्वार्थे कञ्च वा”

॥ ७. १. १६४ ॥ इति कप्रत्ययः । अनन वा इति । कप्रत्ययः ।
॥ ७. १. १७७ ॥ इति कलुक् "अवर्णो" ॥ १. १७० ॥ अयाः

चमत्क्रिया-चमत्क्रिया-स्त्री०। चमत्कार, अष्ट० १४ अष्ट०।

बयल-मुक्-बाठ। पाठनाम्नबहाखा, दुना दुनाम-

मजेमकम्मायहलमायचमरकहाः । ॥ ५॥ ११० । इति सु-
जघातोऽन्मददेयः । 'चमर' इत्युक्ते । सुगतिः । मा० ५ पादः ।
चमरहा-चमरहा-सी० । कर्त्तव्यमाय, उद्देशे, ५०१ उ० । श्री० ।
चमरिअ-चमरित-वि० । विनाशिते, ५५० २ उ० ।
चमरिजंत्त-चमरायमान-वि० । कर्त्तव्यमाने, श्रोत्र० । उद्देश्यमाने,
५० १ उ० ।
चमर-चमर-यु० । आरभ्ये गतिः, प्रज्ञ० ३ आश० आर । रा० ।
जं० । प्रज्ञ० । अ० । श्री० । ज्ञा० । सुमतिमायस्व प्रथमगिष्णे,
५० । प्रथ० । वार्त्तिकस्यान्तमसुरकुमाराणामिन्धे, प्रज्ञ० २
पद । ल० ।

अथ चमरस्वोपायवचनव्यता-

तेषां कात्थेण तेषां समएयं रायमिद्धे णवरे होत्या० जाव
परिसा पञ्जुवासद, तेषां कात्थेण तेषां समएयं चमरे अ-
हुरिदे अमुरराया चमरचंचाए रायहाणीए ८भाए दुइ-
म्माए चमरंति सोहासयंति चउसङ्गए सामाणियसाह-
स्तादि० जाव नहुरिदं ठवदंसेवा जायंवि दिंति पाठनूए
जायंवि दिंति पढिगए, जंते ति । ज० १ श० ५ उ० ।
अमुरकुमाराणां सवोदधिकारः 'अमुरकुमार' शब्दे प्रथम-
भागे ५११ पृष्ठे उक्तः)

वाचकृत्स्वोपायः-

एत वि य णं भंते । चमरे अमुरिदे अमुरराया चङ्ग ल-
प्यइयपुणे० जाव सोहम्मे कप्ये । हुंता गोयमा । एत वि य
णं चमरे अमुरिदे अमुरराया ठङ्गं उण्णइयपुणे० जाव सो-
हम्मे कप्ये । अथो णं जंते । चमरे अमुरिदे अमुरराया व-
हिङ्गीए महज्जुतीए० जाव कट्ठि पविचा कूनागारसासा
दिङ्गो भानियन्तो । चमरेणं जंते । अमुरिदेणं अमुर-
रखो सा दिन्वा देविद्धी तं चेव किष्वा लक्का०१ । एवं खजु
गोयमा । तेषां कात्थेण तेषां समएयं इडेव जंनुदीवि दीवे
भारदे वासे विष्मगिरिपायम्ले वेजेसं खायं संनिवेसे होत्या ।
वज्जओ-तत्य णं वेजेसखिजेसे पुराणे नाम गाहावि परि-
वसइ, अथे दिचे जहा तावजिस्स वचनवया तहा नेयन्ता,
थावरं चउपुडयं दाहमयं पढिगहयं करेता० जाव विपुलं
असयं पाणं त्यायं सायमं० जाव सयमेव चउपुडयं दाह-
मयं पढिगहयं गहाय हुंते जविचा दायामाए पव्वजाए
पव्वइए, पव्वइए वि य णं समाणे तं चेव० जाव आया-
वज्जज्जीए पव्वोकरिता सयमेव चउपुडयं दाहमयं पढि-
गहयं गहाय वेजेसखिजेसे ठवन्नायमज्जिक्कायं कुलाई
वरसज्जदायस्स जिक्कायविवाए अहंता जं मे पदमे पुनए
पक्कइ, कप्यइ मे तं पत्थिवपडिवायं दलइचए, जं मे दोबे
पुनए पक्कइ, कप्यइ मे कागमुखायं दलइयणए, जं मे तबे
पुनए पक्कइ, कप्यइ मे तं मज्जककम्मायं दलइचए, जं मे
चउत्थे पुनए पक्कइ, कप्यइ मे तं अण्णा आहारं आहा-

रेचए ति कट्टु एवं संपेडेइ, संपेडेइचा कट्ठं पाठपभायाए
रयणीए तं चेव निरचंसं चउत्थे पुनए पक्कइ तं अ-
ण्णा आहारं आहारिदे । तए णं से पूराणे वासतव-
स्सी तेषां जालेणं विवुलेणं वयचंणं वगहिएणं
वाज्जतवोक्कमेणं तं चेव० जाव वेजेसस्स सखिजेसस्स मज्जं
मज्जेणं निगच्छइ, निगच्छइचा पाठयकुंदिपमादीये ठव-
गरणं चउपुडयं च दाहमयं पढिगहयं एतंमयंते एवेइ,
एवेइचा वेजेसस्स सखिजेसस्स दाहिएपुराणियं दिस्स ।
जामे अच्चनियसणियं मंजं आलिहिचा संलेइणज्ज-
सणाकसिए भज्जपाणपडिवाइविए पाभांमवमणं नि-
वणे, तेषां कात्थेण तेषां समएयं अहं गोयमा । उडमत्त-
कात्थियाए एकारसवासपरिवाए अहं उद्देशं अनिक्किल्लेणं
तवांक्कमेणं संजेयं तवमा अण्णा भानिमाणे पुव्वाणुपु-
ट्ठि वरवाणे गामाणुग्गां दूइज्जमाणे जेवच सुंममारपुरे
नगरे जेणेव असायवखंमंहे उज्जाणे जेणेव असायवरवा-
यवे जेणेव पुट्ठांसिलावट्टए तेषां ठवागच्छामि, ठवा-
गच्छामिचा असायवरपायवस्स हेडे पुट्ठिसिलावट्टयांसि
अहमज्जं पणियइमि दो वि पाए साहइ, वगारिएपाणं ।
एगभोगल्लनिविद्धइहं । अणमिसनयणे इति पञ्जारगएयं
काएयं अहायाणहिएदि गेवेडि सखिजेइहं गुणंहे एग-
रायं महापडिमं उवसंपजिज्जा विहरामि । ज० १ श० ५ उ० ।

उपपानः-

तेषां कात्थेण तेषां समएयं चमरचंचा रायहाणी अहिंसा
अपुरोहिया यावि होत्या, तए णं से पूराणे वासतवस्स ।
वहुपडिउष्ठाई दुवाससवासई परिवायं पाठयिचा वासि-
याए संलेइणए अत्तायं जंमत्ता सद्धि भवाइ अणसणाए
उदेवा काज्जमासे कात्थं किष्वा चमरचंचाए रायहाणीए
ठववायसभाए० जाव इंदचाए ठववणे, तए णं से चमरे
अमुरिदे अमुरराया अठुगोववणे पंचविहाए पज्जओए
पज्जजिजावं गच्छइ । तं जहा-आहारपज्जओए० जाव भा-
सायणपज्जओए तए णं से चमरे अमुरिदे अमुरराया
पंचविहाए पज्जओए पज्जजिजावं गए समाणे ठङ्गं वास-
साए अहिंसा आभोइए० जाव सोहम्मे कप्ये पासइ व,
तत्य सक्कं देविदं देवरायं मयवं पागसासयं सयकटं सह-
स्सकलं वज्जापि पुरंदरं० जाव दसदिताओ उज्जोवणं
पजासेयाणं सोहम्मे कप्ये सोहम्मवदिसए विमाणे
सभाए सुइम्माए सक्कंसि सोहासयंति० जाव दिन्वाई
जोगभोगां सुंजयाणं पासइ, पासइचा इमेयाकवे अज्जतियए
चितिए पत्थिए यखोगयसंकप्ये समुपजित्त्या, केस णं एत
अपत्थिवपत्थिए दुरंतं तल्लत्तणे द्विरिसिरिपरिवज्जिए
हीणपुच्छावदस्से जं णं यमं यमाकवाए दिव्वाए दे-

विधि० जाव दिव्य देवाणुजावे सक्के पत्ते अभिसवसा-
गए उप्पि अणुस्सुए दिव्वादे भोगयोगां ज्ञेजमाणे
विहरइ, एवं संपेइइ, संपेहेइत्ता सामाणियपरिभावणए देवे
त्तत्तेइ, तत्तावत्ता एवं बयासी-केम एव देवाणुपिया !
अणुत्थियपत्थियए० जाव ज्ञेजमाणे विहरइ ? तए णं से सामा-
णियपरिभावणए देवा चमरेणं अणुरिदेणं असुररखो एवं
वुत्ता ममाणा दुहुतुहु० जाव इयदियया करयत्तपरिगादियं
दसनइं सिरसावचं मत्थए अंजलिं कहु जएणं विनएणं
बक्खवेति, बक्खवेत्तिता एवं बयासी-एस णं देवाणुपिया !
सक्के देविंदे देवराया० जाव विहरइ । ज० ३ शृ० ३ उ० ।

ऊच्छेदुपपातः-

तए णं से चमरे अणुरिदे असुरराया तेषि सामाणिय-
परिभावणएणाणं देवाणं अंतिए एयमइं सोत्ता निसम्म
आसुरत्ते रुद्धे कुविण चंडिकिए मिसिमिसमाणे ते सामाणिय-
परिभावणए देवे एवं बयासी-अथे खलु जो ! से सक्के
देविंदे देवराया, अग्ने खलु जो ! से चमरे अणुरिदे
असुरराया महिडिइ खलु जो ! से सक्के देविंदे देवराया,
अणुपिहए खलु जो ! से चमरे अणुरिदे असुरराया, तं
इच्छामि णं देवाणुपिया ! सक्के देविंदे देवरायं सयमेव अवा-
सादितए त्ति कहु उप्पिणं उप्पिणम्भूए जाए याव होत्था । तए
णं मं चमरे अणुरिदे असुरराया भाहिं पंजइ, पंजइत्ता ममं
आदिणा आजोएइ, आओएइत्ता इमेयाक्के अभिसवसिणं
जाव समुप्पज्जत्ता, एवं खलु ममणे भगवं महावीरे अंबुद्वि
दीवे जारहे वासे सुंसुमारपुरे नगरे असोगवणसंदे उज्जा-
णं असोगवरपायवस्स अहे पुडविसिलावट्टंयसि अट्ठम-
जत्तं पगिहत्ता एगसायं महापदिमं उवसंपज्जत्ता एं
विहरइ, तं सेयं खलु मे समणं जगवं महावीरं नीसाए
सक्के देविंदे देवरायं सयमेव अवासादितए त्ति कहु एवं
संपेइइ, संपेहेइत्ता मयाणिज्जाओ अणुदेइ, अणुदेइत्ता
देवदूतं परिहेइ, परिहेइत्ता जेणेव सजा सुद्धमा जेणेव
चोण्णासे पहरणकोसे तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता फ-
लिहरयणं परामुसइ, परामुसइत्ता एगे अवीए फलिहरय-
णमयाए महया अमपरिसं बहमाणे चमरचंचाए रायदाणीए
मज्जं मज्जेणं निग्गच्छइ, निग्गच्छइत्ता जेणेव तिग्गच्छकूदे
ठपायपव्वए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता वेउव्विय-
समुत्थाएणं समोहणइ, समोहणइत्ता० जाव उत्तरवेउव्विय-
क्कं विज्जुव्वइ, ताए उकिट्ठाए० जाव जेणेव पुडविसिलाव-
ट्टए जेणेव ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता
ममं तिक्खुतो आयाहिणपयाहिणं करेइ० जाव नमंसिन्हा
एवं बयासी-इच्छामि णं भंने ! तुक्कं नीसाए सक्के देविंदे

देवरायं सयमेव अवासादितए त्ति कहु उत्तरपुरास्किमं दि-
सीमाणं अवक्कमइ, अवक्कमत्ता वेउव्वियसमुत्थाएणं समो-
हणइ, समोहणइत्ता० जाव दांक्षे पि वेउव्वियसमुत्थाएणं
समोहणइ, समोहणइत्ता एणं मइं वारं वोरामारं जीमं जी-
मामारं जासुरं भयाणीं गंजीरं उत्तासणं कासहुरचं भा-
सराभीमंकासं जोगयसयसाहुरसीयं महानांदिं विज्जुव्वइ,
विज्जुव्वइत्ता अफ्फोदेइ, अफ्फोदेइत्ता बग्गइ, बग्गइत्ता ग-
ज्जइ, गज्जइत्ता इयहेत्थियं करेइ, करेइत्ता हत्थियंयुगुसायं
करेइ, करेइत्ता रइयणयाइयं करेइ, करेइत्ता पायदहरणं क-
रेइ, करेइत्ता जमिचवेइं दसयइ, दसयइत्ता सीहनाइं नदइ,
नदइत्ता उच्छेदइ, उच्छेदइत्ता पच्छेदइ, पच्छेदइत्ता ति-
वतिं छिंदइ, तिवतिं छिंदइत्ता वामं दूयं ऊसवेइ, ऊसवेइत्ता
दाहिणहत्थयएसिणीए अंगुत्तनंवेण यति तिरिच्छं बुद्धं विर-
वइ, विरवइत्ता मट्ठा मट्ठाया सदेणं कलकन्नरं करेइ, करे-
इत्ता एगे अविइए फलिहरयणमयाए उहुं विहासं ठप्पइ-
ए सोभंते वेव अहोलीयं कंयमाणे व मयणितलं सा कहुते
व तिरियलीयं फोदेमाणे व अंबरतलं कत्थइ गज्जइ, कत्थइ
विज्जुयायंते, कत्थइ वासं वायेमाणे, कत्थइ ग्युत्थायं पकरेमा-
णे, कत्थइ तमुक्कायं पकरेमाणे, वाणमंतेरे देवे वित्तासेमाणे
वित्तासेमाणे जोइसिए देवे छुट्ठा विजयमाणे दुहा विजयमाणे
आयरक्खंदेवे वि पत्तायमाणे पत्तायमाणे फलिहरयणं अंबरत-
लंसि वियट्टमाणे वियट्टमाणे विज्जुभाएमाणे विज्जुभाएमाणे
ताए उकिट्ठाए० जाव तिरियमसंखेज्जायं दीवसमुत्थायं
मज्जं मज्जेणं वीइवयमाणे वीइवयमाणे जेणेव सोद्धमे
कप्पे जेणेव सोद्धमवदिसए विमाणे जेणेव सभा सुद्धमा
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता एणं पायं पउमवरवेइयाए
करेइ, एणं पायं सजाए सुद्धमाए करेइ, फलिहरयणेणं
मट्ठा मट्ठाया सदेणं तिक्खुतो इंदकीलं आउमइ, आउम-
इत्ता एवं बयासी-कहिं णं भो ! सक्के देविंदे देवराया, कहिं णं
ताओ चट्ठासीहासाणियसाहंसं । ओ० जाव कहिं णं ता-
ओ चत्तारि चट्ठासीओ आयरक्खंदेवमाहसीओ, क-
हिं णं ताओ अणेगाओ अच्छराकोमिओ, अज्ज इणामि,
अज्ज बहेमि, अज्ज महेमि, अज्ज ममं अवसाओ अच्छराओ
वसुव्वणमंतु त्ति कहु तं अणिइं अंकंतं अणियं असुजं
अमणुत्तं अमणायं फलसं गिरं निसिरइ । तए णं से सक्के
देविंदे देवराया तं अणिइं० जाव अमणायं अस्सुयपुवं
फलसं गिरं सोत्ता निसम्म आसुरत्ते० जाव मिसिमिसे-
माणे निवसिणं जिउदिं निलाने साहइ चमरे अणुरिदे अ-
सुररायं एवं बयासी-हं जो ! चपरा अणुरिदे असुरराया
अणुत्थियपत्थियया० जाव हं। एणुत्ताउहेसा अज्ज न ज-
वसि ताहि ते सुद्धमत्थि त्ति कहु तत्थेव सीहासणवरंवेण

वज्रं परासुमद, परासुमदत्ता तं जहंतं कुर्वंत तन्मर्त्यं उक्ता-
सहस्साई विंशियुषमाणं विंशियुषमाणं जासासहस्साई
द्वयमाणं इंगालयसहस्साई पविक्खरमाणं पविक्खरमाणं
कुशिंगाजामाजासाहस्सेहिं चक्खुविकसेवद्विपणिषायं
पि पकरेमाणं हुयवहअतिरेगतेयविषयं नयणेनं कुल्लकि-
मुपसमायं महम्मयं जयंकरं चमरस्स असुरिंदस्स असुर-
रयाया तं जहंतं जाव जयंकरं वज्रजयजिमुहं आचयमाणं
पासद, पासदत्ता भिषाद पिहाइ पिहाइ किज्याइ किज्यात्ता
पिहाइत्ता तदेव संभग्गमउदविहए साहं बहुत्थाचरणं
ठहं पाए अहोमिरे कक्खागपसेयं पि व विणिं मुषमाणे
मुषमाणे ताए उकिट्ठाए० जाव तिरियमसंखेज्जाणं दी-
वसमुदायं मज्जे मज्जेणं बीडेवमाणे बीडेवमाणे जेणेव
जेवुदीने दीने० जाव जेणेव असोगवरपायवे जेणेव
ममं अंतिए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता जाए जयग-
मरसरे जगवं सरणं मे छिं हुयमाणे ममं दोहइं वि पायाणं
अंतमिं अज्जि विवेणं समोवदिए तए णं तस्स सकस्स
देविंदस्स देवरत्तो इमेयारूवे अम्परियए० जाव समुप्प-
जित्था, गो खलु पजू चमरं असुरिंदं असुरराया, गो खलु
समये चमरे असुरिंदं असुरराया, नो खलु विमए चमर-
स्स असुरिंदस्स असुरराया अप्पणो णिस्साए ठहं
उप्पइत्ता० जाव सोहम्मे कप्पे, एउत्थ अरहंतं वा अरहंत-
चेर्याणि वा अणणारे वा जाजियप्पाणो छीसाए ठहं
उप्पइ० जाव सोहम्मे कप्पे, तं महात्तुक्खं खलु तट्ठारू-
खाणं अरहंतानं जगवंताणं अणगागणं य अच्चासय-
थायए चि वहु ओहिं पज्जइ, पज्जइत्ता ममं ओहिणा आ-
भाएइ, आजोएइत्ता हा हा अहो इतो अहममिं चि कटुताए
उकिट्ठाए० जाव दिव्वाए देवर्वाइए वज्जस्स बीहिं अणुगच्छ-
माणे अणुगच्छमाणे तिरियमसंखेज्जाणं दीवसमुदायं मज्जे
मज्जेणं जाव जेणेव असोगवरपायवे जेणेव ममं अंतिए
तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता ममं व णं चउरं गुलमसंपत्तं
वज्रं पकिसा हरइ, अवि वा इमे गायमा ! मुट्ठिवाएणं के-
सग्गे बीट्था, तए णं से सके देविंदे देवराया वज्रं पाटि-
साहरिता ममं तिकसुत्तो आयाहिणपयाहिणं करइ, करइत्ता
वंदइ, नमंसइ, नमंसइत्ता एवं वयामी-एवं खलु जंते ! अइं
तुक्कं नीसाए चमरेणं असुरिंदेणं असुरराया सयमेव अ-
च्चासाए, तए णं मए कुविएणं समानेणं चमरस्स असुरिं-
दस्स असुरराया वहाए वज्रं निमिहे, तए णं ममं इमेया-
रूवे अम्परियए० जाव समुप्पज्जत्ता, गो खलु पजू चमरं
असुरिंदं असुरराया तदेव जाव ओहिं पज्जामि, देवाणु-

प्पिए ओहिणा आजोएमि. हा हा० जाव जेणेव देवाणु-
प्पिए तेणेव उवागच्छामि, देवाणुप्पियाणं चउरं गुलमसं-
पत्तं वज्रं पकिसाहरिता, वज्रपकिसाहरितायाए णं इह-
मागए, इह समोसदे, इह संपत्ते, इहेव अज्ज उचसंपाणिषा
णं निहरामि, तं खामि म णं देवाणुप्पिया ! खमे-
तु मं देवाणुप्पिया ! खं तुमरिहंतु मं देवाणुप्पिया ! नाइ-
खज्जो इ एवं करणायाए चि वइ ममं वंदइ, नमंसइ, नमंस-
इत्ता उचरपुचिइयं दिसीजामं अवक्कइ अवक्कइत्ता वा-
मेणं पादेणं तिकसुत्तां जूमिं दाहेइ, चमरं असुरिंदं असुर-
राया एवं वयासी-मुक्कांसि णं भो ! चमरा असुरिंदा
असुरराया ममणस्स जगवम्भो महावीरस्स पजावेणं
नाहिं ते दाणं मयाओ भयमित्थि चि कटु नामेव दिसिं
पाउन्नए तामेव दिसिं पढिगए जंते चि ! जगवं गायमे
समणं जगवं महावीरं वंदइ, नमंसइ, नमंसइत्ता एवं वयासी-
देवे णं जंते ! महक्षीए मइज्जुइए० जाव महाज्जाणं पुन्वा-
मेव पोम्मइं खिचित्ता पज्ज तमेव अणुपरियट्ठिता णं गिहिह-
त्तए ! इता पजू ! से केणुहेणं जंते !० जाव गेहिहत्तए !
गायमा ! पोम्मलेणं खिचित्ते समाने पुन्वामेव सिग्गइं
जिचित्ता तओ पच्चा मंदइइं जवइ, देवे णं मइहिक्षीए पुच्छं
पि पच्चा चि सीहिं मीहइइं चेव तुरिए तुरियइइं चेव, मे
तेणुहेणं० जाव पजू गेहिहत्तए ! जइ णं भंते ! देवे मइहिक्षीए०
जाव अणुपरियट्ठिता णं गिहिहत्तए, कट्ठा णं जंते ! सकेणं
देविंदेणं देवरत्तो चमरे असुरिंदं असुरराया नो खलु सं-
चाएइ साहत्तिं गेहिहत्तए ! गायमा ! असुरकुमाराया दे-
वायां अहेगइविए सिग्गे चेव तुरिए चेव, ठहं गतिविएए
अप्पे अप्पे चेव भंदे भंदे चेव, नेमाणिषायां देवायां उहं गति-
विएए मीहे मीहे चेव तुरिए तुरिए चेव, अहेगइविएए अप्पे
अप्पे चेव भंदे भंदे चेव, जावइं चि सके सके देविंदे देवराया
ठहं उप्पइए एकेणं समएणं तं वज्जे दोहिं, जं वज्जे दोहिं
तं चमरे तिहिं, सन्वत्थोवे सक्कस्स देविंदस्स देवरत्तो उह्मो-
यकंदए मंखेज्जगुणे० जावइं खं चमरं असुरिंदं असुर-
राया अहे उचइए एकेणं ममएणं तं सके दोहिं जं सके दोहिं
तं वज्जे तिहिं सन्वत्थोवे चमरस्स असुरिंदस्स असुरराया
अहोओपकंदए उह्मोओपकंदए संखेज्जगुणे एवं खलु गायमा !
सकेणं देविंदेणं देवरत्तो चमरे असुरिंदं असुरराया नो सं-
चाएइ साहत्तिं गिहिहत्तए, सक्कस्स जंते ! देविंदस्स
देवरत्तो उहं अहो तिरियं च गइविएयस्स कयरे
कपरोहिंतो अप्पे वा वडुए वा तुक्खे वा विससाहिए वा !
गायमा ! मन्वत्थोवे खं सके देविंदे देवराया अहे उव-
इइ, एकेणं समएणं तिरियं संखेजे जागे मच्छइ, उहं संखे-

अने भागे गच्छद् । चमरस्त नं भंते । असुरिदस्स असुर-
र-
खो ठह्ने तिरियं च गच्छसिस्त कयरे कपरोहिंतो अप्पे
वा बहुए वा तुल्ले वा विसेसाहिए वा ? गोयमा ! सन्वत्थोवं
खेवं चमरे असुरिदं असुरराया उद्धं उप्पयद्, एकेणं सय-
एणं तिरियं संलेज्जो भागे गच्छद्, अह्ने संलेज्जो भागे गच्छद्,
सके देविंदे देवराया उद्धं उप्पयद्, एकेणं सयएणं तं वज्जं
दोहिं तं चमरे तिरिं वज्जं जडा सक्कस सहेव, नवरं चिसे-
साहियं कायव्वं, सक्कस नं भंते । देविंदस्स देवरखो उवय-
यकालस्स य उप्पयकालस्स य कयरे कपरोहिंतो अप्पे
वा बहुए वा तुल्ले वा विसेसाहिए वा ? गोयमा ! सन्वत्थोवं
सक्कस देविंदस्स देवरएणो उद्धं उप्पयकाले उवययकाले
संलेज्जगुणे, चमरस्म वि जहा सक्कस, नवरं सन्वत्थोवं
उवययकाले उप्पयकाले संलेज्जगुणे । वज्जस्स पुच्छा ? !
गोयमा ! सन्वत्थोवं उप्पयकाले उवययकाले विसेसा-
हिए । एयस्स नं भंते । वज्जस्स वज्जाद्धि वज्जस्स चमरस्स य
असुरिदस्स असुरएणो उवययकालस्स य उवययका-
लस्स य कयरे कपरोहिंतो अप्पे वा ? गोयमा ! सक्कस
य उप्पयकाले चमरस्म उवययकाले, एस नं दोहए वि
तुल्ले सन्वत्थोवं सक्कस य उवययकाले वज्जस्स य उप्प-
यकाले एनं दोहए वि तुल्ले संलेज्जगुणे, चमरस्स य
उवययकाले, वज्जस्स य उवययकाले, एस नं दोहए वि
तुल्ले विसेसाहिए, तए णं से चमरे असुरिदं असुरराया
वज्जजयविप्पुके सकेणं देविंदेणं देवरएणो महया अव-
धाणेणं अवभाणिए समाणे चमरचंचाए रायधानीए स-
जाए सुहम्माए चपरंसि सीहासणंमि उवययमणसंकुपे चि-
सामोयसागरमंपविद्धे करयलपण्हयमुद्धे अट्टज्जाणोवगए
जूमिगविद्धीए उभिप्पाइ, तए णं तं चमरं असुरि-
दं असुररायं सामाणियपरिसोववएणया देवा अोइय-
मणसंकुपं जाव क्रियाडामाणं पामइ, पासइचा करयल-
जाव एवं वयासी-किइ देवाणुप्पिया । उवययमणसंकुप्पां
जाव क्रियायइ ? । तए णं से चमरे असुरिदं असुरराया ते
सामाणियपरिसोववएणं देवे एवं वयासी-एवं खल्लु देवा-
णुप्पिया । मए समणं जगवं महावीरं नीसाए सके देविंदे
देवराया सयमेव अच्चासाइए, तए णं तेणं परिकुविएणं
समाणेणं ममं बहाए वज्जे निशिद्धे, तं जहं णं जयतु देवा-
णुप्पिया । समणस्स जगवओ महावीरस्स, जस्समि पभा-
वेण अकिळे अव्वहिए अपरातिविए इहमागए, इह सभासवे,
इह संपचे, इहव अज्ज उवसंपाज्जाया णं विहरामि, तं गच्छा-
वो णं देवाणुप्पिया, ममणं अगवं महावीरं वंदामो ! नर्यमामो
जाव पज्जुनासामो वि कुट्ट चउसडीए सामाणियसाइस्सी-
हिं जाव सन्विहीए जाव जेयेव असांमवरपायवे जेयेव

ममं अतिए तेयेव उवागच्छइ, उवागच्छइया ममं तिवल्लुओ
आयाहिणपयाहिणं जाव नर्यसिचा एवं वयासी-एवं
खल्लु जंते । मए तुज्जं नीसाए सके देविंदे देवराया सयमे-
व अच्चासाइए जाव तं भइ णं भवतु देवाणुप्पियाणं
जस्समि पजावेण अकिळे जाव विहरामि, तं खामेये
णं देवाणुप्पिया । जाव उच्चरपुगच्छिं दिस्सिज्जाणं अव-
कमइ, अववकमइयां जाव वचीसइयदं नह्विहिं उवदंसेइ,
उवदंसेइया जांमव दिंसि पावज्जए तामेव दिंसि पणिगए, एवं
खल्लु गोयमा ! चमरं अं असुरिदं असुररखो सा दिव्वा दे-
विही अट्टापया अजिसमसागया विइ सागारोवं महाविंदे
वासं सिज्जिहिइ, जाव अंतं काहिइ । ज० १ श० २ व० ।

(विज्जुवणावसयसा ' विज्जवणा ' शब्दे) (चमरस्याप्रम-
हियः ' अममहिता ' शब्दे प्रथमजागं १६६ पुट्टे उक्ताः)
(' परिसा ' शब्दे विविधा पर्वतः) " चमरस्त णं असुरिदस्स
असुररखो तिगिक्खिक्कं उप्पायपव्वए ससरसएकवीसाइं
जोयणसयाइं उद्धं उक्कणं पयसा । " स० १७ सम० । (' सा-
माणिव ' शब्दे सामाजिकदेवाः)

चमरस्म णं असुरिदस्स असुरकुमारखो तिगिक्कडे
उप्पायपव्वए सुद्धे दसबावं । से जोयणसए विक्कंयेणं पयसा ।
चमरस्म णं असुरिदस्स असुरकुमारखो मोमस्स महारखो
सोमपजे उप्पायपव्वए दसजोयणसयाइं उद्धं उक्कणं
दसगाउवसयाइं उक्कणेणं मूले दसजोयणसयाइं विक्कंये-
णं पयसा । स्या० १० उ० ।

चमर-न० । चमरां इदं अणं । " वाक्चयोल्लातावाचदाता " ।
। २ । १ । ६७ । स्थाकारस्वाकारः । चमरीपुच्छे, प्रा० १ पाद ।

चमरचंच-चमरचंच-पुं० । चमरस्यावासपर्वते, (ज०)

चमरे णं भंते ! असुरिदे असुरराया चमरचंचे आवासे
बसाहिं उवेइ ? । णां इण्णे समडे । से केणं स्याइं अट्टेणं
भंते ! एवं उव्वइ-चमरचंचे आवासे २ ? गोयमा ! से जहा
णामए इहव मणुस्सल्लोमंसि उवगारियलेणइ वा उज्जा-
णियलेणइ वा जिज्जाणियलेणइ वा धारवारियलेणइ
वा तय्य णं ववहे मणुस्सा य मणुस्सीओ य आसयेति,
सयेति जहा रायपसेयाइउजे जाव कट्ठाणकविचिचि-
सेसं पच्चुज्जवमाणा विहरंति, अद्यत्थ पुण बसहिं उवेति,
एवामेव गोयमा ! चमरस्स असुरिदस्स असुरकुमारखो
चमरचंचे आवासे केवलं किट्ठारतिपत्तिं अद्यत्थ पुण ब-
साहिं उवेति, से तेण्णेणं जाव आवासे ॥

(उवगारियलेणइ व ति) जोयकारिकतयनमि प्रसादादि-
पीठकराणि । (उज्जाणियलेणइ व ति) उज्जामनजनाना-
मुपकारकपुद्गलि नगरप्रवेशपुद्गलि वा (जिज्जाणियलेणइ व
ति) चमरनिष्पन्नपुद्गलि (धारवारियलेणइ व ति) क्षण-

प्रधानं चारि जलं येतु तानि चाराचारिकार्णव तानि च तानि
 जयमानि वेति वाक्यम् । (आसयंति स्म) आश्रयन्ते ईषद्भज-
 न्ते (सयंति स्म) अश्रयन् अमीषद्भजन्ते । अश्रया- (आसयंति)
 ईषद्व्ययन्ति (सयंति) अमीषद्व्ययन्ति । अहो रायव्ययन्ति अहो
 स्मिन् अनेन यत्तुस्मिन् तदिवद्य- " विसृति " ऊर्ध्वस्थानेन नेतु
 तिष्ठति । " निसीयंति " उपविशति । (तुयद्भुति) निषद्या भा-
 सते । " हसंति " परिहासं कुर्वन्ति " रमति " अहोदिना
 रति कुर्वन्ति । " लसति " ईप्सितक्रियाविशेषाद् कुर्वन्ति " को-
 षन्ति " कामक्रीडां कुर्वन्ति " किर्हति " अन्तर्गतकारितात्पत्वाद्-
 म्पाद् क्रीडयन्ति " मोहयंति " मोहं निषुचनं विदधति " पुरा
 पोराणां सुविज्ञानं सुपरिज्ञातानं सुमानं कर्मानं कर्मानं
 धृति, व्याख्या वास्य प्राशयति । (वसहि कुर्वन्ति स्म) वासमुप-
 षन्ति । " पञ्चमेव " इत्यादि । एवमेव मनुष्याणां भोपकारिकादिल-
 वनवचनस्य च, चमरचञ्चालो न निवासस्थानं केवलं किं तु
 (किङ्कारतिपरिचयंति) क्रीडायां रतिरामन्तः क्रीडारतिः । अश्रया-
 क्रीडा च रतिश्च क्रीडारति, सा ते वा ; प्रत्ययो निमित्त यत्र
 तत्क्रीडारतिप्रत्ययं, तत्रागच्छतीति शेषः । अ० १३ श्लो ६
 उ० । दृश० ।

चमरचंचा-चमरचञ्चाल-श्लो० । एतन्मन्त्राद्युच्यते चमरस्यासु-
 रराजस्य राजधान्याय, श्लो० ७ ज० ३ श्लो० ।

कहि णं जेत ! चमरस्त अमुरिदस्स अमुरकुमाररथो स-
 जा सुहम्मा पम्मात्ता ? । गोपमा ! जंजुदीये दीवे मंदरस्स प-
 ण्यस्स दाहिणेषुं तिरियमत्तं जेज्जदीवसमुद्दं बांइवइत्ता
 अणुवरदीवस्स बाहिरिद्धाओ वेइयंताओ अरुणोदयं
 समुद्दं बायाडीसं जोगणसइस्साइं ओगाहिता एत्थ णं
 चमरस्त अमुरिदस्स अमुररथो तिगिच्छकुने नामं उ-
 प्पायपव्वए पम्मात्ते, सत्तरसएक्कवीसे जोगणमए उद्धं उच्च-
 चेणं चत्तारि तासे जोगणमए कोमं च उव्वेहेणं गोधुभ-
 स्स आनामपव्वयस्स पमाणेणं णेयव्वं, नवरं उवरिद्धं प-
 माणं मज्जे जाणियव्वं, मूले दसवावीसे जोगणमए विक्खं-
 जेणं, मज्जे चत्तारि चउवीसे जोगणसए विक्खंजेणं,
 उवरिं सत्तेवासे जोगणमए विक्खंजेणं, मूले तिष्ठि
 जोगणसइस्साइं, दाहिण य चत्तीसुत्तरे जोगणसए किंचि
 विसेसूणे परिकखेवणं, मज्जे एणं जोगणमहस्सं नि-
 ष्थि य इगुयाले जोगणसए किंचि विसेसूणे परिकखेवणं,
 उवरिं दोष्ठि य जोगणमहस्साइं दोष्ठि य उल्लांए जोग-
 णमए किंचि विसेसाहिं परिकखेवणं, जात्र मूले वि-
 त्थने मज्जे संखिचे उप्पि विमाले मज्जे वरवइरिग्गहि-
 ए चामवंदसंठाणसंतिं सत्तरयणापमए अक्के० जात्र
 पणिसिं जेणं एगाए पउमवरवेइयाए वणसंनेय य सत्त-
 ओ समत्तां परिनिस्सिं पउमवरवेइयाए वणसंनेय य
 वणओ-तस्सं तिगिच्छकूदस्स उप्पायपव्वयस्स उ-
 ष्ठि बहुत्तरमणियं । अभिजाणे पणणसे, वणओ-तस्स णं

बहुत्तरमणियं जस्स बहुत्तरमेवमात्र एत्थ णं वई एणं पा-
 सायवइमए पण्णे, अक्काइज्जाइं जोगणमयाइं उद्धं उच्च-
 चेणं, पण्णीसं जोगणमयाइं विक्खंजेणं, पासायवणओ उ-
 ष्ठोयज्जमवणओ अहुमोयणाणि मणिपेडिया चमरस्त
 सीहासणं सपरिवारं भाणियव्वं, तस्स णं तिगिच्छकूदस्स
 दाहिणेषुं उक्कोहिमए पणवणं च कोटोओ पण्णात्तं च स-
 यसइस्साइं पण्णासं च महस्साइं जोगणाइं अरुणोदए स-
 मुद्दं तिरियं बांइवइत्ता अहे रयणप्पमाए पुदवीए चत्ता-
 डीसं जोगणसइस्साइं उग्गाहिता तत्थ णं चमरस्स अमु-
 रिदस्स अमुररथो चमरचंचा नामं रायहाणी पम्मात्ता, एणं
 जोगणमयमहस्सं आनामविकखंजेणं जंजुदीवपमाणा उ-
 वरियतंजेणं सोत्तसजोगणसइस्साइं आनामविकखंजेणं, प-
 ण्णासं जोगणसइस्साइं पंच य सत्ताए उजोगणसए किंचि
 विसेसूणे परिकखेवणं, सत्तपमाणां वेमाणियस्स पमाणस्स
 अक्के नेपणं ।

" कहि णं " इत्यादि । (अमुरिदस्स स्मि) अमुरेन्द्रस्य स
 चञ्चालाभाषणाऽपि स्यादित्याह-अमुरराजस्य बहोवचनसुर-
 निकायस्थेऽर्थः [उपायपव्वए स्मि] तिरियंताः कामनाय य-
 ज्ञागत्यात्ययानि स उपायतपयन्त इति । " गोधुनस्स " इत्यादि ।
 तत्र गोस्मृता लघुणसमुच्चये पुण्येयां दिशि नामराज्या-
 सपयन्तः, नस्य बाहिर्मध्यान्तेषु विष्कम्भप्रमाणमिदम्- " कम-
 लो विष्कम्भो लो, दसवावीसाइ जोगणसवाइं ; सत्तसए ते-
 वीसे, चत्तारि सए य चउवीसे " ॥ इदं व विशेषमाह- " नवदं " इ-
 त्यादि । तत्रोद्देशमात्रम्- " मूले दसवावीसे जोगणमए
 विष्कम्भेणं मज्जे चत्तारि चउवीसे उवरिं सत्तेवासे जोगणमए
 विष्कम्भेणं मज्जे चत्तारि चउवीसे जोगणसए विष्कम्भेणं, मूले तिष्ठि
 जोगणसइस्साइं दाहिण य चत्तीसुत्तरे जोगणसए किंचि
 विसेसूणे परिकखेवणं मज्जे एणं जोगणमहस्सं तिष्ठि य
 इगुयाले जोगणमए किंचि विसेसूणे परिकखेवणं उवरिं दो-
 ष्ठि जोगणसइस्साइं दोष्ठि य उल्लांए जोगणसए किंचि
 विसेसाहिं परिकखेवणं " पुनस्तस्मात्ते त्वन्मसकसमस्ये-
 वेति । (वरवइरिग्गहिण स्मि) वरवइरिग्गह विग्रह आह-
 तिर्यस्य स स्वाधिकारमयं सति वरवइरिग्गहिको अण्यत्नाय
 इत्यर्थः पत्तंवाह- " महामउद्दं " इत्यादि । मुकुन्दो बाधविशेषः ।
 (अक्के स्मि) स्वच्छः आकाशस्फटिकवत्, यावत्करणादि
 इदय- " मए " सत्तसए इत्यणुपुत्रमिति जेत्यात् " लघवे " मसुणः
 " वडे " घूट इव घुष्टः कारणाणया प्रतिमव " मडे " घुष्ट इव घुष्टः
 सुकुमारणाणया प्रतिमव प्रमाजितकथं वा हांथिलोऽत एव
 " नोए " नीरा इ अरोहितः " निम्मले " कतिमलरहितः " नि-
 प्यंके " आर्दमलरहितः " निक्कंदक्काए " निरावरणवृद्धिः
 " सपणे " सप्रमायः " समिरिदए " सकिरणः " सउज्जाए " प्र-
 मयासन्नवस्तुयांतकः, (पासाइए पउमवरवेइयाए वणसंने-
 यस्स य वणणमो स्मि) । वेडिकायणको यथा- " साणं पउमवरवे-
 इया अक्के जोगणं उद्धं उच्चणं पंचपणुसयाइं विष्कम्भेणं स-
 त्तरयणाभाहोनागिच्छकूदउरारत्तसपारिकखंवेसमापरिकखंवेणं-
 तीसेणं पउमवरवेइयाए इमयाकवे वरणावासे पण्णेणं " वणक-
 ष्पासो वणकचित्तः " बइरामथा नेमा " इत्यादि । (नेमा स्मि)

स्तम्भानां मुखपादाः, नवरे वनक्षरद्वयकस्त्वेषम्—“से ण वन-
 कडे देसुणाई दो जोयथाई वनक्षराविक्रममेणं पञ्चमचरचे-
 इवापरिक्रमवत्समं परिक्रमेष्वे किण्वे किहोनांसे” इत्यादि ।
 (बहुसमरगिण्डे सि) अत्यन्तसमो रमणीयलोचनेयैः । [वन-
 क्षो ति] वरुणस्तस्य वाक्यः । स वाक्यः—“से जहासमए आ-
 सिगपुष्करे वा” आसिगपुष्करं मुरजमुक्तं, तद्वत्समं इत्यर्थः ।
 “मुद्रगपुष्करे वा सरतसे वा करतसे वा आर्यसमं तले वा
 चदंमं तले वा” इत्यादि । [पासायवर्धितस एत्ति] प्रासादोऽवतं-
 सक इव शृङ्गारक इव प्रधानतयाप्रासादावतंसकः । “पासा-
 ववयसो सि” प्रासादवर्णको वाक्यः । स वैषम्य—“अमृ-
 गायस्यियपहसिप” अमृगुनममृगोक्तं वा यथा भवत्येवमु-
 च्छिन्नः, अथवा—मकारस्यागमिकत्वात् अमृगुनमृगस्यासुचि-
 त्तत्वात्पुनश्चोच्छिन्नः, अत्येवमुक्त इत्यर्थः, अथैवकवचनशेष-
 क्षान् इत्यर्थः । तथा प्रहसित इव प्रभापल्लपरिगततया प्रह-
 सितः प्रत्यया वा सितः शुद्धः संबन्धो वा प्रभासित इति ।
 (मणिकनगरयणजतिचिचे) मणिकनकरत्नानां मणिभि-
 र्निर्मितमणिकानां चिचो निर्मिताः स तथा इत्यादि । (वल्लव-
 भूमिवसो सि) वल्लोचनवर्णकः प्रासादस्योपरिभागवर्णकः ।
 स वैषम्य—“तस्स णं पासायवर्धितसमं तले इमेयाकडे वल्लोप-
 पञ्चसे पञ्चमयमसिचिचे” जाव सत्त्वतवजिज्जमए अञ्जे
 जाव पकिडवे” । वृमिवर्णकस्यैवम्—“तस्स णं पासायवर्धित-
 सयस्स बहुसमरगिण्डे भूमिभागे पण्णसे । तं जहा—आसिग-
 पुष्करे वा” इत्यादि । (सपरिवात्ति) चमरसम्बन्धिपरिवा-
 रसिद्धान्तोपेतया तस्यैवम्—“तस्स णं सीहासणस्स अवचररेणं
 चररेणं वसरपुरञ्चिमेणं पत्थं णं चमरस्स वउसट्टाए सामा-
 यियसाहस्सीणं वउसट्टो जहासणसाहस्सीओ पण्णसो, एवं
 पुरञ्चिमेणं पञ्चहं अगमदिसीणं सपरिवापारं पञ्चमहास-
 णाई सपरिवापारं, हाणिणपुरञ्चिमेणं अग्निनरियाए परिसाए
 वउव्हीसाए देवसाहस्सीणं वउव्हीसं अहासणसाहस्सीओ,
 एवं हाणिणं अग्निमाए वउव्हीसं अहासणसाहस्सीओ, हा-
 दिणपञ्चविण्णमे वार्हिदियाए वत्तीसे पञ्चविण्णमे ससणं अ-
 णियादिचरेणं सत्त जहासणाई, वउदिनि प्रायरकडेवाणं व-
 चारि अहासणसहस्सवउसट्टोओ ति” । “तत्तीसं मोम ति” वा-
 चनान्तरे दृश्यते, तत्र भीमाभि विशिष्टस्थानाभि, नगराकाराभी-
 स्थये । (उचरियतस्यं ति) शुद्धय पीठमन्त्रकल्पम् (सत्त्वप-
 ण्यं वेमायियपमाणस्स अञ्जे नेयव ति) अवमर्थः—वत्तस्यां
 राजधान्यां प्राकारप्रासादसजादौ वस्तु तस्य सर्वस्वोच्छ्रयादि-
 प्रमाणं सौधमेवैमानिकविमानप्राकारप्रासादसमाविष्टवस्तुगत-
 प्रमाणस्यैवैतत्त्वम् । तथाहि—सौधमेवैमानिकानां विमानप्र-
 कारो योजनानां श्रीणि शतागुण्यन्वन, एतस्यस्तु साई
 शतं, तथा सौधमेवैमानिकानां मूलप्रासादः पञ्च योज-
 नानां शताभि, तस्यैव चत्वारस्तत्परिचारमूलाः साईं दे
 शते, तस्यैव च तेषां अनुगोमप्यन्ते परिचारमूलतः साईं दिक्षि-
 त्वाः सपाई शतम्, एवमन्ये तत्परिचारमूलतः साईं दिक्षि-
 त्वाः, एव-
 मने सपाईकमिश्रत्, इह तु मूलप्रासादः साईं दे योजन-
 शते, एवमसौधेहीनास्तदपरे वाचद्विगताः पञ्चदश योजनानि,
 पञ्च च योजनस्याष्टांशः । एतदेव वाचनान्तरे उक्तम्—“वचारा-
 रिपरिवादीओ पासायवर्धितस्यं अञ्जव्हीषाणं सि” । एतेषां
 च प्रासादानां वतसुषुषि परिवादीषु भीमि शतागुण्यन्वार्हि-
 द्यविकानि भवन्ति । एतन्नः प्रासादेन्यः वसरपूरैश्चां दिशि

सजा, सुचम्मा, सिद्धायतनुपपातसजा, ह्दोऽभियेकसभा, अत-
 ह्कारसजा, इयवसायसजा चेति । एतानि च सुचमसजादीनि सौध-
 मेवैमानिकसमाविष्टयः प्रमाणतोऽर्कप्रमाणानि, ततश्चोच्छ्रय-
 इहेषां बर्हिमिशोऽजानि, पञ्चाशदायामो, विक्रमस्य पञ्चवि-
 त्तिरिति । एतेषां च विजयदेवसम्बन्धिमात्रिव “अण्येगञ्जस-
 वसणियिद्धा अमृगयसुक्तवचइवइवा” इत्यादि वर्णको
 वाक्यः । तथा “दाराणं वण्णि वडवे अट्टमं गल्लगा उल्लया
 उच्छाट्टसा” इत्यादिरत्नहारस्य सभादीनां वाक्यः । सखै
 च औषाजिगमोक्तं विजयदेवसम्बन्धि चमरस्य वाक्यं, यावदु-
 चपातसभायां सङ्ख्येयश्चाभिनवोत्पन्नस्य किं भ्रम पूर्वं पञ्चाहा
 कर्तुं श्रेय इत्यादिकपः, अग्निपेक्षाभिनियेकसभायां महद्भ्यो सामा-
 निकाविदेवकृतः, विष्णुणा च वत्साहङ्कारता असङ्कारसभाया-
 य, पयसावच्छ इववसायसभायाः, पुस्तकाचान्तोऽर्धोक्तो
 च सिद्धावतने सिद्धप्रतिमादीनां सुचमसभागमनं च सामानि-
 कादिपरिवारोपेतस्य चमरस्य परिवारस्य सामानिकादि स्था-
 मत्वं च “एवं महिंणुए” इत्यादिवचनौक्त्यमस्यति, एतच्च
 वाचनान्तरेऽर्धतः प्रादोऽल्लोक्त्यत एव । अ० २ श० ८ व० ।
 कथि णं भेंत । चमरस्स अमुरिंदस्स अमुररखो चरमचंवा
 णामं आवासे पण्णसे । गोयमा । जंबूदि वे दिवै मंदरस्स पण्य-
 स्स दाडिणेणं असंखेजे दीससमुदं एवं जहा वितियसए
 सजाउहेत्तए वत्तव्वया सत्त्वेव अपरिसेसा णेतज्जा, णवरं इमं
 णाणचं जाव तेगिच्छिक्कूरुस्स उप्पायपण्ययस्स चमरचं-
 वा रायहाणी चमरचंस्स आवामपण्ययस्स अयेमिं व
 वण्णं सेसं तं वेव जाव तेसय अंगुलां अर्क्कगुलं किंचि-
 वितिसादिया परिक्रमेणं तीसे णं चमरचंवाए रायहाणं
 दाडिणपचचिमेणं उकोडितए पणपण्णे च कोदीओ पण-
 तीमं च सयसहस्ता पण्णसं च सहस्साई अण्णोदगसमुदे
 तिरियं वीहंइचा एत्थ णं चमरस्स अमुरिंदस्स अमुररखो
 चमरचंवा णामं आवासे पण्णसे, चउरातीई जोअणसहस्ताई
 आयामविकसेपेणं दो जोअणसयसहस्ता पण्णं च सहस्सा-
 ई उच्चवत्तीसे जोअणसए किंचिबिमेसादिए परिक्रमेणं;
 से णं एगाए पागारेणं सव्वओ समंता संपरिक्खितं से णं
 पागारे दिवडं जोअणसयं उड्डं उच्चचणं, एवं चमरचंवा रा-
 यहाणी वत्तव्वया जाणियव्वया सजाविहणां जाव चचारि
 पासापपंतीओ । चमरे णं भेंत । अमुरिंदे अमुररखा चमर-
 चंवे आवासे बसहिं उवेइ । जोआण्डे समडं से केणं सव्वहं
 अहेणं जेंते । एवं बुद्धे चमरचंवे आवासे ? । चमरचंवे
 आवासे गोयमा । से जहाणापए इहेव मणुस्तलोमं सि उ-
 वगारियेत्तणाई वा उज्जाणियेत्तणाई वा जिज्जाणियेत्तणाई वा
 पारवारियेत्तणाई वा तत्थं एव वडवे मणुस्सा य मणुस्सी-
 ओ य आसयेति, सयंति, जहा रायप्पसेयाड्जे जाव क-
 ङ्गाणफलाविक्रियेसेतं पच्चणुजजमाणा विहरंति, अण्णत्थ
 पुण बसहिं उवेति, एवमेव गोयमा । चमरस्स अमुरिंदस्स
 अमुरकुमाररयणा चमरचंवे आवासे केवलं किङ्कारतिपणियं,

चमरचवा

अग्रजस्य पुत्रुषु वसति उवेति, ते सेणुणेषां जाय आवासे ॥

सुवर्ममोघाः पञ्चैव समा न बाध्याः, किमर्थं चाधिबन्धि
 चमरचञ्चाराजधानीवत्कल्पता मणितम्यस्या- (जाय च-
 वासि वासापथेकीन्वां सि) ताञ्च प्राप्नुयिता येनां (उच-
 गारिपणेवाह व सि) औपकारिकत्वमगमि प्रासादादिपौत्रक-
 र्त्वाणि (उञ्जाणिपण्येवाति व सि) उपायनगजानामुपका-
 रकपुत्राणि नगरप्रवेशपुत्राणि वा (निञ्जाणिपण्येवाति व सि)
 नगरनिर्गमपुत्राणि । (चारवारिपण्येवाति व सि) चारा-
 प्रधानं वारि जलं येषु तानि चारवारिकाणि तानि च तानि
 जलमानि वेति बाध्याः । [आसपंति सि] आग्रयन्ते ईष-
 ज्जजन्ते (सपंति सि) अग्रयन्ते नगीचज्जजन्ते । अग्रवा- (मास-
 वंति सि) ईषत्त्वपान्ति (सपंति) अनीषत्त्वपान्ति (जहा
 रायप्पसंशुञ्जंति सि) अनेन वास्तुजितं तदिदम्- ' बिहंति '
 ' कञ्चैस्थानेन तेवु तिष्ठन्ति ' निवीयन्ति ' उपविशन्ति ' तुय-
 हंति ' निषया मास्ते ' हसन्ति ' परिहास कुर्वन्ति ' रमं-
 ति ' अज्ञादिना रति कुर्वन्ति (ससंति) रसितक्रियाविशे-
 षान् कुर्वन्ति ' कोसन्ति ' कामक्रीडां कुर्वन्ति । ' बिहंति '
 अन्तर्भूतकारिणायेत्याहस्यात् क्रीडयन्ति । ' मोहयन्ति ' मो-
 हनं निबुध्नं बिधयन्ति ' पुत्रा पौराणानं सुविन्वाणं सुपरकं-
 ताणं सुभाणं कडाणं कम्पाणं ति' व्याख्या चास्य प्राप्यदिति ।
 (वसति उवेति सि) बालमुपयामि ' यवामि ' इत्यादि । एव-
 मेव मनुष्याणामौपकारिकादिलयनवचमरस्य चमरच-
 चञ्चालासो न निवासस्थानं केवलं, किन्तु (किङ्कारातपसि-
 ति) क्रीडायां रतिरालम्बः कीमरतिः । अथवा-क्रीडा व रतिश्च
 क्रीडारानी, सा ते वा प्रत्ययो निमित्तं यत्र तत्क्रीडारतिप्रत्ययं,
 तत्रागच्छतीति शेषः । न० १३ श० ६ उ० ३ । ३ ।

तत्र समाः-

चमरचंचाए णं रात्रवाणीए पंच सजामो पञ्चत्ता । तं
 जहा-सजा सुहम्मा उवचापसभा अभितपसभा आलं-
 कारियसभा वचनापसभा ।

चमरचञ्चारानामुपयोग्यां चमरस्यासुरकुमारराजस्येति सुव-
 र्मसमा वसतां श्रवणा, उपपातसजा यस्यामुपपत्ते, अभिषेकसजा
 यस्यां रात्राणिषेकनामिषिष्यते, अलङ्कारिका यस्यामलङ्कारि-
 य, व्यवसायसमा यत्र पुनः कलाचमरतो व्यवसायं तदभिधायं
 करोति, एताञ्च यथाक्रममुत्तरपूर्यस्यां द्रष्टव्या इति । स्या० १
 ज्ञा० ३ उ० ।

चमरस्त षं अमुदिदस्त अमुदरखो चमरचंचाए रावहा-
 णीए एकमेकवारए तेवीसं २ भोगा पयणवा ॥

(तेवीसं भोग सि) भोगानि नगराकाराणि, विशिष्टस्या-
 मासीत्यर्थः । स० ३३ सम० ।

तत्रोपपातविहाराः-

चमरचंचा णं रावहाणी उकोसेणं जम्मासा विरहिणा
 उवसाएणं ॥

" चमरचंचेत्वादि " चमरस्य शांतिनात्यव्याप्त्युत्तुकिनायनाय-
 कस्य, चञ्चाला चञ्चालायां नगरी चमरचञ्चला, वा हि उम्भुदीपे म-
 न्यरक्ष पथेतस्य दक्षिणेन विषयसंभवेवाह द्वीपसमुद्राह व्या-

तिवज्जगहनवद्वीपस्य वाह्यादेविकान्तादृक्कोणं समुद्रं द्विव्यावा-
 रिष्यो जलसहकायचमराणां चमरस्यासुरराजस्य तिष्ठि-
 कुटो नाम व उपातपर्वतोऽस्ति सप्तद्वैकविंशत्युत्तराणि यो-
 जनशतामुच्यते, तस्य दक्षिणेन वद्वीपजगदीश्वरतानि साविता-
 म्यकरोदे समुद्रं तिर्यग् व्यतिवज्जगधाधो इत्यप्रभायाः पृथिव्या-
 अन्तारिहायो जलसहकायचमराणां व्यवस्थाता जम्भुद्वीपप्रमाणा
 च, सा चमरचञ्चला राजधानी उक्तुहेन वयमासाह विरहिता
 विमुक्ता उपपातेन, इहापुत्रमानयेनामं वद्वीपस्य वास्य वि-
 रहो भवतीति भावः । स्या० ६ ज्ञा० ।

चमरपञ्चियसरी-चमरपञ्चियसरी-न० । चमराणां गोविशे-
 षाणां पञ्चिमशरीरम् देहपञ्चाङ्गभागः । चामरे, प्रश्न० ६
 आश्रम० द्वार ।

चमरुपाय-चमरुपात-पुं० । चमरस्यासुरराजस्योत्पत्तेन ऊ-
 र्ध्वगमने, स्या० १० ज्ञा० । (स च ' अग्रदेव ' शब्दे प्रथमभागे
 २०० पुष्टे उक्तः । चमरुशब्देऽस्मिन्नेव भागे ११३ पुष्टे चाङ्कः)
 चमस-चमस-पुं० । र्विकायाश्च, भौ० ।

चम्-चम्-स्त्री० । सेनायाश्च, आ० म० द्वि० । ज्ञा० ।

चम्म-चम्म-न० । कुनी, धा० । सक्षोमस्तुल्यचर्मप्रणयम् । (६०)

नो रूपं दिग्गधीयं सक्षोपादं चम्पादं अहिद्विष्टम् ।

नो कल्पते निर्मथीनां सक्षोमाणि चमोणि अविष्टान्, निष-
 दादिना परिभोक्तुमिति सूत्रार्थः ।

अथ साध्यविहाराः-

चम्ममि सक्षोमम्मी, शिग्गधीयं उवेसमाणीणं ।

चउगुम्माऽऽपरिवादी, तस्य च आस्तादिषां दोसा ॥

सक्षोमि चर्मणि निर्मथीनामुपविशानीनां चतुर्गुणकाः । अत
 एवाचार्यं पतस्तुषं प्रवर्तिन्वा न कथयति चतुर्गुणः, प्रवर्तिनी अ-
 मर्षीनां न कथयति चतुर्गुणका, अमर्षा न प्रतिपुष्यन्ति आ-
 सत्सु, तत्राप्यकथने अग्रवने सक्षोमचर्मोपवेशने वाऽऽज्ञाद्यो
 दोषाः ।

अथानन्तरकमेव प्रायश्चित्तं विशेषयन्नाह-

गहणे चिहं शिपीयशे, तुपहणे च गुग्गा सक्षोममि ।

शिह्मोमे चउगुम्मा, समण।णारोवणा चम्म ॥

सक्षोमचर्मणे प्रहणं कुर्वन्ति चतुर्गुणः कालेन च लघव-
 यः, कालेन गुरवः, निषर्दनं कुर्वन्ति चतुर्गुणकाः, तपसा लघ-
 वः, कालेन लघवः, तपसतेनं कुर्वन्ति तपसा कालेन च
 गुरवः, निर्लोमचर्मणि तु चतुर्लघुकाः, एवमेव चतुर्लघुनां तु तपा-
 काविवेशिता एषा अमर्षीनां चर्मणि चर्मविषयाऽऽपेक्षा
 मन्तव्या ।

अथ दोषान् दर्शयति-

कुंशुपणगाइ संजमे, कंठमअहिदिचुग्गाइ आयाए ।

जारो जय भुषियरे, पणिमणइं सक्षोममि ॥

सक्षोमचर्मणि कुम्भुपणकाद्यो वषांसु संशुद्धेयुः, तेन स्या-
 ननिषवधादिना विषवषयानेषु संशयविराधता, कण्ठकेन,
 अहिना, बुद्धिकादिना वा तत्रोपविष्टाः सुखा वा चउगुपातमा-

सुवर्णित सा आत्मविराचना, मारब्ध मार्गे गच्छन्तीनां तस्य महा-
द् भवति, अथ वा सलोमविश्वरूपमभिवर्धयति. भुक्तमोगिनीनां
वा स्मृतिकरणम्, इतरासां तु कौतुकमुपजायते, ततश्च प्रतिग-
मनं न्यूपि गृहवासप्रवणम्, आदिशब्दाव्यवर्तार्यकर-
मादि वा कुर्वते ।

अथेनामेव मिथुनिकार्यां व्याख्यानयति—

तसपाणविराहणया, चम्मसलोमे तु होति आहिकरणं ।
निष्ठोमे तसपाणग, कुपुयपाणे य करणे वा ॥

सलोमनि चम्मणि संसक्तानां कुपुयभूतीनां प्रसमाणिनां वि-
राधना भवति, तन्नातिरिक्तोपकरणव्याख्यिकरणं भवति,
निलोमन्यपि चम्मणि परिभुज्यमाने प्रसमाणिनो विराध्यन्ते
कुपुयमति वा तस्मिन् करणं पादकमे संवती कुपयति ।

अविदिद्योवधि पापा, पदिशेहा वि य ण सुज्जति सलोमे ।

वासायु य संसज्जति, एतावमवताषणे दोसा ॥

नीचैरकरिवितीशोऽङ्कोऽयं सलोमचर्मसङ्गण उपधिः, शुचि-
तया वा तत्र सीमानरेषु प्राणिनः संसृजन्ति, प्रत्युपेक्षणाऽपि वा
न शुद्धीति, येषांस्तु वा कुपुयनकादिभिः तन्ममे संसज्जयते, वायं
संसज्जनमयारप्रतापयति ततोऽग्निविराधना, अथ न प्रतापयति
ततः प्रसमाणिनः संसज्जति, एवमुपययाऽपि दोषा जन्वन्ति ।

आगतुतउन्न्या सचा, सुनिरे वि गिहिटुं दुवर्त्तं ।

अद् उज्जति तो मरणं, सलोमाणिष्ठोमचम्मोऽयं ॥

आगन्तुकस्मत्तुन्न्याश्च कुपुयनकाद्यः सत्वाः अशुचिरेषुपि
महीतुं दुःखेन शक्यते, किं पुनः शुचिरे सलोमचम्मणि, ततो यत्ते-
र्वां न्योदुषः संघट्टमानानां परिणामे तस्मिन् प्रायश्चित्तम्,
अथ तद्भवनाद् जन्तुज्जति ततस्तेषां मरणं जन्वेत् ततः
सलोमचम्मोभिर्योक्तम् ।

अथ सलोमनिलोमनोऽनयोरापि दोषा उच्यन्ते—

जारो मण्णपरितावण, मारण आहिकरणमेव अविदिर्षं ।

तिथयरगणहराहिं, सविकरणं जुज्जभोगीयं ॥

सलोमना निलोमना वा चम्मणा मार्गे गच्छन्तीनां मारो मयं
कोत्यघते, परिनायनं मारणं वा भवति । अथेतहाचनयात्
परित्यजति, ततोऽसंयत्नेरुहति अभिचरणम्, तीक्ष्णकरण-
विराधिवितीशोऽङ्कोऽस्यमुपधिः, सलोमनि वा कुपुयनकादि-
धीकानां परिभुज्यमाने स्मृतिकरणं भुक्तमोगिनीनाम्, इत-
रासां कौतुकमुपजायते ।

कचमिस्वाह—

जह ता अचेतणम्मि, अद्ये करिसो उ परिसो होवि ।

केरिस सचेवणम्मी, पुरिसे करिसो ज गणयादी ॥

अदि तावत्चेतने अजिने चम्मणि ईदृशः स्वयो भवति ततः किं
पुनः सचेतनस्य पुनरप्येव स्वयो भवति, एवं विविच्य काचि-
दायिका गमनमवधावनं कुपयति, आदिशब्दाद् विहायसमरणं
वा प्रतिपद्यते ।

द्वितीयचर्ममाह—

विश्वरूपे कारणम्मं, चम्ममुज्जयते तु होति निष्ठोमं ।

अथावहकारणम्मं, चम्मसलोममिम अणयाय ॥

द्वितीयचर्म कारणे चर्मापि गृहणीयात्, कचमिस्वाह-उज्जयन-
मयमुज्जय कस्याश्चिदायिकायाः कर्तव्यं, तस्यै निलोम चम्मं
सृज्यते । अथावाहं कारणं, ततः सलोमचम्मोऽपि यतनवा
परिभाषा कर्तव्य इति ।

अथेनामेव मिथुनिकार्यां विवृणोति—

उज्जिम वायमि चणुगदे वा, अरिसाधि ह्वले व विमोदतन्ने ।

एगंगसन्वेगणय व वाते, अस्मिगिता चिट्ठि चम्मलोमे ॥

चत्वा संवत्साः प्राप्नोतेषोऽहो वात उज्जयति, चणुगहोऽपि
वातविशेषो, यः शरीरं कुम्भीकरोति, स वा चत्वा मज्जति,
अर्थात् स वा संजातानि, शून्यं वा असीद्ग मुञ्जायति, पाणिपादा-
यश्च विमोदितं स्वस्थानाञ्जितम्, एकाग्रतो वा स्वर्गायतो
वा कस्याश्चिद् वातः श्रमुत्पन्नः, स निलोमचम्मणि अणयायिता
तिष्ठति ।

अथ सलोमविषयं विमिमाह—

तरत्तुचम्मं अणिलामयस्स, कदि व वेहेति अहं व वातो ।

एरुङ्गेवेद सुणेण रुक्कं, वेहेति थार्यति व दीवचिचम्मे ॥

अनिलमयं वातरोगिणीं तरत्तुचम्मं वा वेद्ययति, कच वा उ-
त्सादी वातो भवति तं वेद्ययति, परत्वेन वा हनिक्तेन वा अने-
रत्वेन वा, शुनाऽऽदिष्टानां वा चम्मना वेद्ययति, द्वापिचम्म-
णि वा ताव् स्थापयन्ति ।

पुया व घस्सति अणत्तरम्मि, पासा व घस्सति व येरियाए ।

लोहामादी दिवसोचचुत्ते, लोमाधि कारि अद् संपिण्ठि ॥

स्थाविरावाः संवत्सा अनास्तुते प्रासादे उपविशन्त्याः पुती
सृज्यते, सुताया वा पाश्चात् सृज्यते, ततः सलोमचर्मापि, यदि वा
सा लोहकारादिभिरुपविशङ्कितयुक्तं तस्यातिहारिकं दिने दिने
मार्गेऽपि लोमान्यथाः कृत्वा संपिण्ठयति, परिहृज्यते इत्यर्थः ।

दिवसे दिवसे य दुल्लभं, उच्चं पेषुं तमादणं ।

लोमाधि णं संविमोअए, मउअद्वा च न ते समुद्धरे ॥

अथ प्रातिहारिकं दिवसे दिवसे गन्धवमार्गं दुल्लभं, न अण्यथे
इत्यर्थः । तत उच्यतेन 'अमिता' तद्वजिनं गृहीत्वा रोमाभिः सं-
विमोअयेत्, रोमाद्युपकुम्भयति प्रायः । अथ तेषु स्थानेषु न
तद्वजिनं पवकस्पर्शं भवति ततो मुह्येयं न तानि रोमाणि ह-
मुद्धरेत् ॥ ८ ३ ७ ॥

जे निक्खु सलोमाइ चम्माइ थारेइ, थरं न तासज्जइ ॥ १॥

सह लोमेदि सलोमं अहिद्वेष्ट, नाम ममेमे ति ओ गिएहइ, तस्स
वउत्तुं ।

चम्ममि सलोमम्मी, ठाणुणिसीयणत्तुयइयादीणि ।

जे निक्खु तेगिच्छा, सो पायति आणयादीणि ॥ २॥

सलोमे चम्म ओ ठाणं वेव पिटि करे गिसोवइ तुयहइ वा, सो
आणादिदोसे पायति, इमं व से पण्डितं । नि ७ ५० १२ ७ ॥

कण्ठ निगणयाणं सलोमाइ चम्माइ अहिद्विष्टए, ते वि
परिच्छेजे, नो वेव णं अपरिच्छेजे, ते वि य परिहारि, नो
वेव णं अपादिहारि, ते वि य एमारि, नो वेव णं
अणेमारि ॥

कल्पते निर्मण्यानां सलोमाणि चर्माणि अविहातुं परिमो-
कुं, तथापि यत् चर्म परिमोक्तुं तदेव ग्राह्यं नोऽपरिमुक्तं, तद-
पि च प्रतिहारिकं, नोऽप्रतिहारिकं, तदपि चैकरात्रकं, नैवा-
नेकपत्रकमिति सूचार्थः । एतन्निर्मण्यानामपवादस्तथा ।

अथ सिध्यः ग्राह-निर्मण्यानां किं कारणं न कल्पते ? । सूरिराह-

दोसा ज ये ह्येति तवस्तिथीर्णं,
लोमाङ्गेषु ते य जतीण तस्मि ।
तं कल्पती वेति सुतोबदोसा,
जं कल्पती तासि य तं जतीर्ण ॥

ये होषाः स्मृतिकरणाद्यवस्तपस्विनीनां लोमयुके अजिने
चर्मणि प्रवर्तित, ते यतीनां तस्मिन् सलोमचर्मणि न भवन्ति ।
अतस्तत्कल्पते तेषां सुतोपदेशाप्रस्तुतसूत्रबचनात्, यच्च
निर्लोम चर्म तासां कल्पते, न तपस्वीनां, स्मृतिकरणादिदो-
षप्रसङ्गादिति, सलोमापि चर्म निर्मण्यानामुत्पत्तौ न कल्पते ।

यत आह-

निर्गमाया सलोमं, य कपत्तो सुमिर तं तु पंचविहं ।
पोत्थय तथ दूतं तं, दुविहं चम्म पि पणमं च ॥

सलोमचर्म निर्मण्यानां न कल्पते श्रुतिर् जीवाभ्यवधानमिति
कृत्वा । कुं ३ व ० ।

अथ परः ग्राह-

दिद्धा सलोमं दोसा, शिद्धोमं णाम कल्पती वेत्तुं ।
गेहाद्ये शुक्ला पडिमे-इयपगततथाणसतिकारणं ॥

सलोमचर्मणि यतो होषा इह्य अतो निर्मण्यानां निर्लोम-
चर्म नामेति संज्ञाबध्नामः कल्पते प्रहीतुम् । सूरिराह-यदि
निर्लोमचर्मणो ग्रहणं करोति ततश्चतुर्गुणा, यत्प्रत्य-
पेक्षया न शुद्ध्यति, पनकप्रसागिनी वा संयुक्तेति, सुकु-
मारतया भुक्तमोगिनी स्मृतिकरणं भवति, अनुकमोगि-
नस्तु कौतुकम् ।

इदमेव स्पष्टयति-

श्रुतस्त सतीकरणं, सरितं इत्थीय एय फासेणं ।
जाति ता अवेयणम्मि, फासो किमु चेयणे इत्ते ॥

श्रुतमोगिनी स्मृतिकरणं भवति-अहो ! लोमां संकधी वाः
स्पष्टोऽस्माभिरनुभूतपूर्वः तेन सदसामस्तचर्मोप्येतासासुक्क-
स्पष्टोऽनुभूयते । किं पुनः सचतेने इतरस्मिन् लोकारेरे भ-
विता, एवं विविक्त्य प्रतिगमनार्थाणि कुर्वते, यत एते होषा
अतो निर्लोमं गृहीतुं न कल्पन्ते, तर्हि मा कल्पतां, यत् सलो-
मकं तत्तावदेतत्स्वेष्टानुहातं, न जतिस्तु तदपि प्रतिषिक्तं,
तदेतत् कथमिति ! ।

अथोच्यते-

सुचनिवाओ बुद्धे, गिलाण तद्विचसजुच जतलाए ।
आगाढं च गिलाणेषु, मसलण घट्टं भिन्नं अरिसीओ ॥

सुचनिवातो बुद्धे भानो न भवति, वृक्षस्य भानस्य वा इह-
वर्षादीनामिहोपास्तरणार्थं सलोम चर्म ग्राह्यमिति भावः ।
तच्च तद्विचसजुचं, कुम्भकारादिनिस्तस्मिन्नेव दिवसे परिमुक्तम्,
तच्च तद्विचसजुचं प्राणिनां न भवन्ति, तच्च गृहीत्वा यतनया

रोमाद्युपरिहृत्वा परिमोक्तव्यम्, आगाढे च भानान्ते यथैकेन
ग्रहणं तद्वै, यस्य वा शुषादिपार्श्वानि शुद्धानि, यो वा साधुभि-
रनुकुली, यस्य वा अर्थांसि समुज्जतानि तद्वै वा निर्लोम
चर्म प्रहीतव्यमिति सप्रहणायासमासाधार्थः ।

अथेनामेव विवृणोति-

संचारह गिलाणे, अनिलादीं चम्म वेपपति सलोमं ।
बुद्धाऽसहवालाण व, अत्तरएण्डा वि एयेव ॥

भानस्य संस्तरकार्यं अनिलादिसंघर्षे सलोम चर्म
गृह्यते, बुद्धाऽसहिष्णुवात्तानामप्यास्तरणार्थमेवमेव सलोम
चर्म ग्राह्यम् ।

तच्च कीदृशमित्याह-

कुम्भारहोहकारे-हिं दिवसमासिय जुत्तं तसविहणं ।
ठवरिं सोमे कारं, सोत्तुं गोसे तमप्येति ॥

कुम्भकारहोहकारादिभिः सस्वचर्मकुर्वीषीर्थाद्वसनो भवति
परिश्रुक्तं तत् प्रसविहीनं भवति । अतः संस्थापनमेव तेषां
तस्मात्प्रतिहारिकं गृहीत्वा लोमाद्युपरि हृत्वा रामौ तत्र सुपन्ना
'गोसे' प्रजाते प्रत्यर्थयन्ति ।

अवताणगादि शिष्टो-म तद्वै चमह वेपपती चम्मं ।

पट्टा व जस्म पासा, गहोतकोइंसरिसात्तं वा ॥

अवताणादितेन वा भानस्याप्येकं विधातव्यं निर्लोम चर्म
प्रहीतव्यम्, अथानादौ वा चर्मोपेयं, यस्य वा पार्श्वानि
शुद्धानि तस्यास्तत्पार्श्वे, यो वा तस्मात्कुष्ठः साधुस्तस्य परिधानार्थ-
मास्तरणार्थं वा, अर्थांसि वा यस्य समुपजानि तत्कोपेक्षानार्थं
निर्लोम चर्म गृह्यते ।

सोणिय पूयासिचं, दुक्कं बुवणा दिणे चीरे ।

कच्छुक्कु किमभिद्धे, उपपतिगिद्धे व शिष्टोमं ॥

शोणितेन पूयेन वा आसितस्य चीवरस्य दिने बुवणा दु-
क्करा, अतः कच्छुक्कतः किंदिभवतश्च निर्लोम चर्म कल्पते । कच्छ-
पामा, किटिनं शरीरैकदेशानां कुष्ठमेदं, तथा यस्य वदप-
दिका प्राशुष्येण संयुक्तेति स वदपदिकायां निर्लोम चर्म परि-
धानं गृह्यते ।

जह कार्णे निर्लोमं, तु कपती तह जवेज इपरं पि ।

आगाढे सलोमं आ-दि काउ जा पोत्थए गट्ठणं ॥

यथा कारणे निर्लोमं चर्म कल्पते तथा इतरदपि ह्युचितमपि
प्रहीतुं कल्पते । किं बहुना ? आगाढे कारणे सलोम चर्म आढौ
कृत्वा पश्चात्तुपूर्व्यां तावत्तत्त्वं यावत्पुस्तकस्यापि ग्रहणं
कृतव्यम् ।

एतदेव स्पष्टयति-

जसपरिभगिलाणे, कुसमादि सराऽसरी तु कुसिरा वि ।

अप्यकिन्नेहिय दूसा-ऽसरी तु पच्छ तणा होति ॥

प्रकपर्त्तवतः प्रतियक्षानशान्त्य, तथा भानस्यास्तपार्थं कु-
शादीन्यश्रुतिरगुणानि शुद्धानि, अथ तानि जराणि कर्कशाणि
नवानि प्राप्यन्ते, ततः श्रुतिराद्यपि नृणामि गृहीतव्यानि । अ-
थामकप्रत्याकथानिनां भानस्य वा सुखसुखार्थं प्रथमतोऽश-
स्तुपद्वयं धूम्य उपधानं दृष्ट्वा प्रहीतव्यं, तद्वत्तदेव यथाक्रमम्-

शुचिरिति पश्चात् तृणानि भवन्ति, तानि प्रसीर्यन्त इत्यर्थः ।

मुष्णलोहिय हस्ते, अद्वाद्यादी विविच गेहृन्ती ।

वेष्पति पोथ्यगपथमं, काश्चिद्विच्छिन्नं कोसञ्च ॥

अश्वादी विचिकमुषिताः सन्तो यथोक्तमुपधिमलभमाना ऊष्ण-
स्तुपेष्य वृष्याणि केऽपि प्राधारप्रभृतीनि शुक्लन्ति, तथा मतिमे-
षादिविरिडाणि विहाय काश्चिकमुनस्य, उपश्रक्तृणां दुत्कालि-
कमुनस्य वा, निर्युक्तानां वा आधव्यकादिप्रतिबन्धानां दानप्रह-
णादी कोश इव आएकागारमिवैवं अभिष्यतीत्येवमर्थं पुस्तकप-
ञ्चकमपि शुद्धते ।

कृत्स्नचर्मप्रहणम्-

नो कप्पड निर्गम्याण वा निर्गम्यीण वा कसिण्डाई च-
म्माई बम्माई धातिचए वा परिहरिचए वा ।

अस्य संबन्धमाह-

चम्पं चेवाहिकयं, तस्स पमाणमिह मिसिए सुचे ।

अपमायं पमिसिज्जति, ए उ गहणं एस संबंधो ॥

इह पूर्वसूत्रे चर्मैव तावदधिकृतमतस्तस्य चर्मणः प्रमाणमिह
मिमिने निग्रेन्थनिग्रेन्थ।प्रतिबद्धं सूत्रे प्रकल्प्य ततोऽप्रमाणं प्रमा-
णाभितिकं तदप्रतिबिध्यते न तु पुनः संबन्धो चर्मणो ब्रह्मणम् ।
एष संबन्धः ।

अद्वा वा अत्थरणट्ठा, ते तुत्तमिदं तु पादरक्खट्ठा ।

तस्स वि य वज्रगादी, पमिमांइती इहं सुचे ॥

अथवा-तदुपवेश्योक्तं चर्म आस्तरणायमुक्तम्, इदं तु प्रस्तु-
तमूयं पादरक्षाधमुद्यते, तस्मापि च चर्मणो ये वर्षादयो गु-
णास्तुमुक्तमिह सूत्रे प्रतिवेधयति । अनेन संबन्धेनावसानस्य-
स्य इत्याख्या-नो कल्पने निग्रेन्थानां वा निग्रेन्थानां वा कृ-
त्स्नानि प्रमाणादिभिः प्रतिपुण्यानि चर्माणि धारयितुं वा, परि-
हर्तुं चेति सूत्रार्थः ।

अथ ज्ञापयवितरः-

सगह्यपमाणवस्ये, बंधणकमिणे य होइ नायव्वो ।

अकसिणमज्जारमगं, दोसु वि पासेसु खंदाई ॥

कृत्स्नं चतुर्धा-सकलकृत्स्नं, प्रमाणकृत्स्नं, वशकृत्स्नं, वज्र-
मकृत्स्नं चैव अर्थात् ज्ञातव्यम् । यत्तच्छतुर्विधमपि न कल्पते
प्रतिब्रह्मोत्तम । परः प्राह-यद्येवं ततो यदकृत्स्नं चर्म तद्व्यक्तम-
वादर्शनाः अर्थात् कर्तव्यमित्यर्थः । तानि च आह्वानि ह्यवोरपि
प्राप्तेष्वेवः परिचातव्यानि इति संग्रहणायामसाधार्यः ।

अथैवमिव बिचरीपुराह-

एगपुड सकलकसिणं, छुपुडादीयं पमाणको कसिणं ।

खल्ल खओसा वग्गुरि, कोसग जंयअज्जंया य ॥

एकपुटमकतर्कं चर्म सकलकृत्स्नमुच्यते । छिपुटादिकं त्रिभि-
रभ्युतितर्कं तु प्रमाणतः कृत्स्नम्, तथा खल्लका द्विधा-अर्द्धखल्ल-
का, समस्तखल्लका च । वा यथाई क्वायति साऽर्द्धखल्लका । वा
पुनरुपानन्द संपूर्णं पदं इत्यर्थेति सा समस्तखल्लका, वा तु
युष्टकं विद्वाति सा चतुस्र, वा पुनरुद्धीमाद्विहाय पा-
दावप्युपरि क्वायति सा बाहुरा । वज्र तु पात्रापायिण्य प्र-
तिरूपकालाः पादा मया वा न मज्जन्तामिति दुस्सा अद्वावो-
दम् ।

ऽकुष्ठो वा प्रक्षिप्यन्ते स कोशकः, वा तु संपूर्णं जहानं विद-
धाति सा अद्वा, अद्वाइपिधाभिनी सैवाअद्वा, एतावपि
प्रमाणकृत्स्नानि ।

अथैतदेव स्पष्टयति-

पायस्स जं पमाणं, तेण पमाणेण जा जवे कमण्ठी ।

मज्झं तत्थ अलंका, अमत्थ व सकसकसिणं तु ॥

पादस्य यत्प्रमाणं तेन प्रमाणेन वा मुक्ता कमणिका मज्ज-
प्रदेशे मज्ज्य वाऽअज्जं जायति तदेव सकलकृत्स्नमुच्यते ।

छुपुडादि अर्द्धखल्ला, समस्तखल्ला य वग्गुरी खपुसा ।

अद्वाजंया समत्था, पमाणकसिणं मुण्यपव्वं ॥ ४ ॥

छिपुटादिका त्रिभिः प्रभृतिस्ततोपेता वा उपानव, वा वाऽअज्ज-
का समस्तखल्ला बाहुरा चतुस्र अर्द्धज्जं चेति सर्वमप्येतत्
प्रमाणकृत्स्नं ज्ञातव्यम् ।

तत्रैव काश्चिद्विधमपदानि न्याचष्टे-

उवरिं तु अंगुलीओ, जाया एसो तु वग्गुरी होति ।

खपुसय खल्लगमव्वं, अक्कं सव्वं व दो इयरे ॥

वा पादयोरङ्गुलीः उर्ध्वदिक्वा उपर्यपि उर्ध्वदिक्वा सा बा-
हुरा भवति । अक्कां मुष्टकस्तन्मात्रं वाऽपदाऽक्वायति सा बा-
हुरा, इतरे तु द्वे अङ्गुलीज्जालवणे अक्कां सर्वा वा अङ्गु-
ली यथास्वं उर्ध्वदिक्वा । गतं प्रमाणकृत्स्नम् ।

अथ वर्णकृत्स्नवधकृत्स्ने प्रतिपादयति-

वमण्डं वमणकसिणं, तं पंचविहं तु होइ नायव्वं ।

वहु वंधणकसिणं पुण, पुरेण जं तिसह बंधाणं ॥

यत्तु चर्म वर्णनाम्यय, उज्ज्वलमित्यर्थः, तद्वर्णकृत्स्नम्, तत्त्व-
कृष्णादिवर्णनेदाव्यञ्जविधं ज्ञातव्यं, यत्तु त्रयाणां वर्णानां पुरतो
बहुवधेर्बद्धं तत्तु वधनकृत्स्नमुच्यते ।

अथैतच्चेव प्राचक्षिप्तमाह-

लहुओ लहुगा दुपुसा-दिस्सु गुग्गादि खल्लगादीसु ।

आणादिणो य दोसा, विराहसा संजमावाए ॥

सकलकृत्स्नं गृह्येतानि लघुमासः, छिपुटादिवु चत्वारो लघवः,
खल्लकादिवु समस्तार्द्धखल्लकाचतुस्राबाहुराज्जालार्द्धज्जालासु, च-
त्वारो गुग्गाका, आणादयस्त्रयोऽपि, विराधना च संवत्समविषया
भवति । तत्र कमणिकादिभिः पिन्दार्याः कीटिकादिव्यपरोप-
यात् संयमविधायना, आत्माविराधना तु वर्णं द्विजे सति प्रस्व-
लनं प्रचद, प्रमत्तं वा देवता कुलयेत् । अर्द्धखल्लकायामुपानहि
चतुर्गुह, तपसा कालेन च लघुकं, समस्तखल्लकायां काल-
गुहकं, बाहुरिकायामन्यतरेण तपसा कालेन वा गुहकं, चतु-
स्रायां तथोगुहकम्, अर्द्धज्जालायां समस्तज्जालायां च तपसा
कालेन च गुहकम् ।

किञ्च-

जप्पियमिहा वारा, तु बंधेते मुंचते व जति वारा ।

सद्धाणं ततिवारे, होती वुक्की य पच्छिजे ॥

वाचनमाह वारापञ्चमूर्तीकोशसकलकृत्स्नादिकं वर्णानि
मुञ्चति वा, यदि तावन्तो वाराः स्वस्थानं नाम यद्यत्र पञ्च-

कादिचतुर्गुणकान्तं प्रायश्चित्तमुक्तं, तथा आक्रान्ते चतुर्गुण, अनवस्थायां चतुर्लेशु, मिथ्यात्वे चतुर्लेशु, आत्मविराधनायां चतुर्गुण, संयमविराधनायां कायनिष्पन्नमेवमाक्रान्तिभिः पदैरमीहणं सेवानिष्पन्ना वा प्रायश्चित्तस्य बुद्धिर्भवति । वृ० ३ उ० ।

जे भिक्षु कसिणाणि चम्माइं धरेइ, धरंतं वा साइज्झ ॥ २१ ॥ जे निक्खु कसिणांति चम्मांति धरेति, धरंतं वा सातिज्जति ॥ २२ ॥

कसिणमानं प्रधानमात्रे गृह्यते । नि० वृ० २ उ० ।

कप्पइ निर्गंधाण वा निर्गंधीण वा अकसिणाईं चम्माइं धारिचप वा परिहरिचप वा ॥

कल्पते निर्गंधानां वा निर्गंधीनां वा अकृत्स्नानि चर्माणि धारयितुं वा परिहर्तुं वा इति सूत्रार्थः ।

अथ भाष्यम्—

अकसिणचम्पमगहणे, लहुओ मासो उ दोस आणादी । वितियपदं पेप्पमाणे, अट्टारस जाव उक्कोसा ॥

अथपि सूत्रे अनुज्ञातं तथाऽपि न कल्पते अकृत्स्नं चर्म प्रतिगृह्यितुं, यदि गृह्यति तदा लघुमासः प्रायश्चित्तम्, आक्रान्द्यश्च दोषः । द्वितीयपदे तु पूर्वोक्तैराक्रान्तिभिः कारणैरकृत्स्नं गृह्यमाणे विधिरभिधीयते । तत्र नोक्तः प्राह—अथकृत्स्नं गृह्यितुं कल्पते ततो द्वयोर्वधानोक्तकथंतांशदश अष्टानि यावत् कर्तव्यानि । इदमेव व्याचष्टे—

अकसिणमट्टारमगं, एगगुव विवख एगबंधं च ।

तं कारणमि कल्पनि, एकारणधारणे लहुओ ॥

अकृत्स्नं नाम अष्टादशानिः अष्टैः कृतं, तद्वत्कणपुटमेकतलं, विचरी विचरान्तरम्, एकबंधं च नव यदि कल्पनापेनम्, एतिः चतुर्निः पदैरेवामकं सकलप्रमाणबन्धेकधनैः कृत्स्नताः परिहृता, तदैवविधमकृत्स्नं कारणे धारयितुं कल्पते, अथ निकारणे धारयति ततो लघुमासः । यथा पुरातनी माथा ।

अथैतां व्याख्यात—

जइ अकसिणस्स गढणं, भाए काठं कमेण अट्टम ।

एगगुवविबधेइ य, अट्ठि तईं बंधते कज्जे ॥

अथकृत्स्नस्य चर्मणो ग्रहणं कर्तव्यं न न बधानाद्यष्टादशप्रागानवधमागकमेण कृत्वा तेऽष्टैरेकपुटेः विवर्धैश्चष्टादिकबन्धैश्च अथ यत्र पादग्रहणे आवाधा, तत्र तत्र कायं समुत्पद्ये बन्धीयात् ।

कथं पुनराष्टदश अष्टानि भवन्तीत्युच्यते—

पर्वगुल पत्तयं, अंगुष्ठमडे य उट्ठलंरं तु ।

सप्तममगगतं वा, मज्जउट्ठं परिहया एवमं ॥

इहैकस्य पादस्य पञ्चानामङ्गुलीनां बन्धनाय प्रत्येकमेकैकं अष्टमं कल्पेयम्, अङ्गुष्ठस्याधः षष्ठं काणम, अग्रतले सप्तमं, मध्यतले अष्टमम्, पार्श्विकायां नवमम् । एवं द्वितियस्या अप्युपानहो नव अष्टानि, सर्वाभ्याम्बवष्टादश अष्टानि प्रवर्ति ।

एवं परेणोक्ते सति सुरिराह—

एवइयाणं गहणे, मासो मुच्चंति होति पलिमंपो ।

वितियपदं पेप्पमाणे, दो संदा मज्जकपिंवेवा ॥

एतावतां अष्टानां ग्रहणे मासलघु प्रायश्चित्तम्, असमाचारी-निष्पन्नमित्यर्थः । मुख्यमगनेषु चैतावत्सु अष्टानेषु मदाहं सूत्रार्थ-योः परिग्रहो ज्ञेयः । आह—यद्यपि ततः कियन्ति अष्टानि कियन्ते इत्याह—द्वितीयपदे यदा चर्मं गृह्यते तदा मध्यप्रति-बन्धे अष्टमे कल्पे मध्यमागौ श्रोत्रयिन्वा अष्टमद्वयं विधाय मध्ये बद्ध्यादिना बन्धनीय इत्यर्थः । अथ पूर्वोक्तस्य इदं पाठा-न्तरम्—“मुच्यंते पञ्चमंयो, अस्तिपिचलं तु तासिप गहणं” । अष्टा-दश अष्टानि मुञ्चति साधो मदाभ्यामित्यर्थः, ततो यावत्पञ्चमम् अपरिमन्थाय जवति तावन्मात्रं ग्रहीतव्यम् । उच्यते सावत् ।

अथाष्टादशानां अष्टानां कर्तव्ये कीदृशः परिग्रहो—

भवति ? इत्याह—

पटिलेहापिमंयो, एदिमाहुदए य मुंच बंधंते ।

सत्यकिदणणे तेषां, अंतरविंधं च कण्णता ॥

यावदाष्टदश अष्टानि द्विसंघं प्रत्युपेक्षते तावत् सूत्रार्थयोः परिग्रहो जवति, नद्यापुदकमेव तिस्रोऽंशं यावदाष्टदश अष्टानि मुञ्चति, वसोऽंशं यावत्तानि त्रयोऽंशं भ्रज्जानि, तावत्स-यांश्च स्फिटानि, स्फिटतश्च स्तेनानां ग्रह्यो भवति । बन्धनां अष्टानामगनेषु च कण्टकैर्बद्धं बहुबन्धकथेण वा पा-याः कृता भवेत्, यत एवमतः पूर्वोक्तनीत्या अष्टमद्वयं विधेयम् ।

कथं पुनस्तद् बन्धनीयमित्याह—

तज्जायमनज्जायं, वुविं ति विहं व बंधणं तस्म ।

तज्जायमि वि लहुओ, नत्य वि आणादिणो दोना ॥

तस्य चर्मकाष्ठद्वयस्य तज्जानम्, अनज्जानं वा बन्धनं जवति, तज्जानं नाम-तस्मिन् चर्मणि जानं, चष्टादिकबन्धनान्तरस्योः त-द्विपरीतं द्वावकादि अनज्जानम् । एतच्च द्विविधं त्रिविधं वा भव-ति, त्रौ वा यत्र वा बन्धा इतस्मा इति ज्ञेयः । अत्र प्रथममनज्जा-तेन द्वावकादिना बन्धनाय यादं तज्जानेन बद्ध्यादिना बन्धाति तना मासलघु, तत्रायाश्चायां दोषा भवन्ति । वृ० ३ उ० । पं० भा० । अङ्गुष्ठाङ्गुल्योरारब्धादनके स्फुरकः, ज० १ प्रति० । म० । (मातुपयवैरुद्रये चर्महृष्टान्तः ‘मायुलन्त’ शब्दे बध्यते) चर्मकम्प (ए)—चर्मकम्प—न० । चर्मनिर्माणपरिहानात्मिकायां धादिकलापाम्, कटप० उ० कृण । स० ।

चर्मकरा—चर्मकरक—न० । गालनोपकरणे, “ गालिति तथं तु करणेन” । प्रासुकं चर्म्यं पानकं च चर्मकरकेण गालय-न्ति । नि० वृ० २ उ० ।

चर्मकिद—चर्मकिद—न० । चर्मयूते अट्टादिके, प्र० १३ श० ९ उ० ।

चम्पकोस—चर्मकोश—पुं० । उर्विकोशे, तं० । पार्श्विणे उट्ठ-कादौ, आवा० २ वृ० २ श० ३ उ० ।

अंगुष्ठ अवहराण, नह कोसगहयेणं तु जे वक्का ।

ते द्विजसंयण्टा, वुत्तंरंमंधाणहेतुं वा ॥

चर्ममयः कोशः चर्मकोशः, सोऽङ्गुष्ठश्च, यदि वा ‘अवहरा-ण’ पार्श्विका, तस्याः परिरक्षणाय प्रियं । अथवा—नवहर-वादीरप्राप्तिकोपकरणविशेषश्च चर्ममयः कोशश्चर्मकोशः, ये तु बन्धास्ते चर्मपरिच्छेदनकामिगुण्यन्ते, ते च द्विजसंयणा-यमयथा द्विजवरसंथागतोऽभिचरन्ते । इव० उ० उ० ।

चम्मकोसिया-चर्मकोशिका-खी० । शक्रेकपणकोतयके, सूत्र०
२ सु० २ ख० ।

चम्मसंदिधि-चर्मसंहिदिक-पुं० । चर्मपरिधाने, चर्ममयं सर्वमे-
धांपकरणं यस्य स चर्मसंहिदिकः । सर्वचर्मोपकरणे, अनु० ।
ग० । ख० ।

चम्मसेद-चर्मसेद-न० । कर्माजेदे, स० ७३ सप्त० ।

चम्मग-चर्मक-न० । पातुकादौ, सूत्र० २ सु० २ ख० । पं०
जा० । आधा० ।

चम्मचक्र-चर्मचक्र-त्रि० । चर्मचक्रभूते, अष्ट० २४ अष्ट० ।

चम्मचंद्रयण-चर्मचंद्रयण-न० । चर्मपदिकावामः, पिप्प-
लकादी च । ख० ३ अत्रि० । आधा० ।

चर्महिल-चर्महिल-पुं० । चर्मचटके, प्रश्न० १ आध० द्वार ।

चर्मतिग-चर्मतिग-न० । चर्मतलिकाकृतिके चर्मत्रये, च०
३ अत्रि० ।

चर्मपक्षि-चर्मपक्षि-पुं० । चर्ममयपक्षः पक्षिणः च-
र्मपक्षिणः । वस्तुतोऽपि भूतिषु पक्षिनेषु, स्या० ४ डा० ४ डा० ।
सूत्र० । " से किं तं चर्मपक्षी ? । चर्मपक्षी भ्रूणविधा प-
क्ष्या । तं जहा-वस्तु । जहाया आह्ला जहंश्चपक्षी जं-
जोवा समुद्रायसा कक्षत्तया पक्षिचिराली, जं यायमे तद-
पगारा, सेनं चर्मपक्षी । " जी० १ प्रांत० ।

चर्मपट्ट-चर्मपट्ट-पुं० । चर्म, विपा० १ सु० ६ ख० ।

चर्मपण-चर्मपण-न० । अजादिवर्मपणके, (प्रश्न०)

अपलगाविपहिमी-मिगाणमजिणं प पंचमं होइ ।

तलिगा खल्लग वच्छे, कासम किचि अवीधं तु ॥

अजाभगलिकाः, एवका अजविशेषाः, गावो महिष्यश्च प्रती-
ताः, मुगा इतिनाः । एतेषां संस्पर्धाणि पञ्च अजिनानि चर्माणि
भवन्ति । अथवा-द्वितीयादेशेन इदं चर्मपणचक्रम् । यथा- (तलि
ग सि) उपानहस्ताश्च यकनलिकाः, तदभांश्च याश्चानुसलिका
आपि शुद्धानि, अचक्षुर्विषये रात्री गम्यमाने साधवशाद् दि-
क्षापि भार्य मुक्तवा कर्माग्रेण गम्यमाने स्तेनस्वापदादिभयेन
तस्मिन् गम्यमाने कण्टकादिस्पर्शजायमताः पादयोः कियन्ते ।
यद्वा-कश्चित् शुक्रमारयात्वाक्रान्तमसमर्थं भवति ततः सोऽपि
शुद्धान्तः, तथा कश्चिन्नामि पादद्वानामि, यस्यदि पादौ विचार्यका-
स्त्वेन स्पर्शतौ जवतः, स मागे गच्छन् नृणादिभिर्द्वयते । यद्वा-क-
श्चित्शुक्रमारयात्वात् शीतेन पादयोर्दिप्रदेशेषु विधादिकाः
स्कृदन्ति, ततस्तत्कृत्तयार्थं तासि पादयोः परिधीयन्ते । तथा
(वृक्षे) बर्धमाने च वृत्तिनोवादादिस्पर्शानामि शुद्धान्ते ।
तथा कोशकर्ममय उपकरणविशेषः, यदि हि कस्यचित्पाद-
नकाः पादावादिषु प्रतिस्कृतिताः भिद्यन्ते तदा तेषु कोशके-
ष्वहृदयोऽङ्गुष्ठौ वा तिप्यन्ते । अथवा-नखरदनिकाद्याधाराः
कोशकाः, नथा कृत्तिमार्गादावनलभयाङ्गुलं यच्चर्मं भ्रियते,
अथ वा प्रयुक्तः सचितः पृथिवीकायां भवति तत्र पृथि-
वीकायतनार्थं कृत्तिमस्तीर्थं अवस्थानादि कियते । यद्वा-
काश्चित्स्पर्शकर्मणा भवेत्तुस्मन्-ऽप्यभारयाजान्ते तामपि
प्रावृत्तस्तीर्थेव द्वितीयं वतिजनयोग्यं चर्मपणकं जवति ।
प्रश्न० ८३ द्वार । पा० । आधा० । सु० । अंत० ।

चम्मपरिच्छेयण-चर्मपरिच्छेदनक-न० । चर्मं, तल्लि-
कसंधानपेक्षं अथवा-द्विग्रहसन्तानहेतोर्भ्रियते । स्य० ८ डा० ।

चम्मपाणि-चर्मपाणि-पुं० । चर्मं अङ्गुष्ठाकुम्भोराज्ज्वलनरूपं व-
स्य तस्य तथा । स्फुरकहस्ते, रा० १ भ० ।

चम्मपाय-चर्मपात्र-न० । चर्मनिर्मिते पात्रे, आधा० २ सु० ६
ख० १ डा० ।

चम्मरयण-चर्मरत्न-न० । चर्मजातो यद् धीयंत उत्कृष्टं त-
त्त्वमरत्नम् । चक्रवर्तिनामेकस्मिन् रत्नमेदे, स्या० ७ डा० । स० ।
आ० ख० । चर्मरत्नं कुत्रस्याधस्ताच्चक्रवर्तिहस्तस्पर्शप्रजाव-
सजातद्वादेश्योजनार्थमाविस्तारं प्रातस्तापराहस्यकोप-
मांश्यान्वादासंपत्तिकरम् । प्रश्न० ३१२ द्वार । (भरतचकिर्णो-
ऽधिकारे एतत्स्वकपं वक्ष्यते)

चर्मरक्त-चर्मरुत-पुं० । रुक्तेने, प्र० ८ डा० ३ डा० ।

चर्मरक्तवण-चर्मरक्तवण-न० । कर्माजेदे, खी० ।

चर्महृगा-चर्महृगा-खी० । चर्मनक्षपाण्ये, प्रश्न० ३ आध०
द्वार । श्लिकाशकलादिनृतचर्मकुतुपे, यदाकवेनेन धनुर्धरा
व्यायामं कुर्वन्ति । उपा० ७ अ० । लोहमये लोहादि-
हृनप्रयोजने लोहाकारपुष्पकरणविशेषे, प्र० १६ डा० १ डा०
" चर्महृगमुद्रमण्डित्व-समाह्वयमिच्छितगायकार सि । " च-
र्महृगा श्लिकाशकलादिनृतचर्मकुतुपकार, यदाकवेनेन ध-
नुर्धरा व्यायामं कुर्वन्ति, दुष्प्रको मुद्रो, मौर्यको मुद्रिमाम-
णः प्रांतचर्मरत्नकः पाषाणमालकस्तेः समाह्वानि व्या-
यामकरणे प्रवृत्तौ सत्यां तस्मिन्निमित्ते निमित्ताणि गात्रा-
यज्ञानि यत्र स तथा एवंविधः काये यस्य स तथा ।
अनेनाभ्यासजनितं सामर्थ्यमुक्तम् । उपा० ७ डा० । रा० । जी० ।

चय-त्युज-धा० । हास्ये, त्येज्यवादेशः । " चयइ " त्यजति । शकु-
स० धा० । " शक्रेष्वतस्तीरपाराः " । ८ । ४ । ८६ । इति
शक्रेष्ववादेशः । " चयइ " शक्रेति । प्रा० ४ पाद ।

जत्य एगे विमोर्धयति, ए चयति जवितच । [१]

इहोपमगपरिक्लाप्यन्ते उपलगाः प्रतिपादिताः, ते चानुकूलाः
प्रतिकूलाश्च । तत्र प्रथमोद्देशके प्रतिकूलाः प्रतिपादिताः, इह
त्यनुकूलाः प्रतिपाद्यन्ते । सूत्र० २ सु० ३ ख० १ डा० ।

चय-पुं० । चयनं चवाः । पिपिळीकहस्ते, अनु० । वृक्षे, आधा० १
सु० १ डा० ५ डा० । आ० प्र० । परमाणुपचयावधः । संघाते,
आध० । आधा० १ सु० ४ डा० २ डा० । शरीरे, आध० ५ डा० ।
विपा० । देवजवसंनिधौ देहे, विपा० २ सु० १ डा० ।

चय-पुं० । चयने, स्या० ८ डा० । ख० । भ० । मि० ।

चयंत-शकुन्त-त्रि० । सामर्थ्यं अजमानं, सूत्र० १ सु० ३ भ०
३ डा० ।

चयण-चयन-न० । कुशाकर्मण उपचयकरणे, प्रश्न० २ द्वार ।
प्र० । कषायादिपरितस्य कर्मपुष्पांशदानमात्रे, स्या० ३ डा०
४ डा० । विज्ञे० ।

चयन-न० । कयुतिहृदयवन्नम् । वैमानिकज्यानिक्षकाणां मरये,
" एगे चयये " चयनमेकजीवापेक्षया नाभाजीवापेक्षया च

व्ययण

पूर्ववदिति । स्था० १ डा० १ डा० । “ दोषां वचने पठते । तं जडा-जोहलियां वच वेमाणिवापं, ” इत्युतिहस्यवनं, मरण-मित्यर्थः । तच्च उद्योतिष्यमानिनामनेव व्यपदिश्यते । स्था० ३ डा० ३ डा० ।

इवेवाहिं तिहिं ठाणेहिं दो देवे चस्सायीति जाणइ विमाणाचरणं पिण्णजां पासिन्ना कप्पकस्समं मिलाय-माणं पासिन्ना अप्पणो तेयलेस्सं परिहायमाणं जाणिन्ना ॥

विमानाचरणानां निष्पन्नमौत्पादिकं, तच्चकुर्विन्नमरूपं वा (कप्पकस्समं ति) नैत्यवृत्तम् (तेयलेस्सं ति) शरीरवर्गसिद्धान्तिकं वा, “इवेवाहिं” इत्यादि निगमनम् । अस्मिन् वा एवंविधानि तिङ्गानि देवानां व्यवहनकाले । उक्तं च-“माध्यमस्थानिः कल्पवृक्ष-प्रकल्पः, श्रीह्रीन्महो वाससां चोपरायः दैत्यं तन्का कामरागान्-क्रमज्ञो, वृद्धेष्टान्तवैपथ्युत्तरातिष्ठ ॥ १ ॥ इति । स्था० ३ डा० ३ डा० ।

देवे णं भंते । महहिण्णं महज्जुण्णं महज्जसे महाजसे म-हेसक्खे महाएजावे अविउकंतिथं वयमाणे किंवि कालं हिरिविण्णं जुगंठावपिण्णं परिमदवपिण्णं आहारं नो आ-हारं, अहे णं आहारेइ आहारेज्जमाणे आहारिण्णं परि-णाभिज्जमाणे परिणागिण्णं पहाणे व आठणं जवइ जत्थ वयवज्जइ तमाठणं परिमंवेवइ तं तिरिक्खज्जोणियाउयं वा मणुस्साठणं वा । हुंता गायमा । देवे णं महहिण्णं जाव मणुस्साठणं वा ॥

(महहिण्णं ति) महर्षिको विमानपरिवाराद्येकया (मह-ज्जुण्णं ति) महापुत्रिकः शरीरजन्मनाद्येकया (महज्जसे ति) महाबलः शरीरप्राणाद्येकया (महाजसे ति) महाय-द्याः बृहदभ्यधातिः (महेसक्खे ति) महेशो महेस्वर इत्या-ख्याऽभिधानं यस्यासौ महेशाख्यः “महासोक्खं ति” कश्चित् । (महाएजावे ति) महातुजावे विशिष्टवैक्यादिक्रियावि-म्यसामर्थ्यः (अविउकंतिथं वयमाणे ति) व्यवमानता किञ्चि-त्परिमाणमप्युच्यते इत्यत आह-“प्युक्कातिप्यसिस्तत्रिषेधा-व्युक्तातिप्यकम्, अथवा-व्यवकाशित्तिमरणं तत्रिषेधाद्व्यवका-शित्तिज्ञं, तद्यथा भवत्येवं कथमागो जीवन्नेव मरणकाल इत्यर्थः । “अविउकंतिथं वयं वयमाणे ति” कश्चिद् दृश्यते । तत्र वयं शरीरम् ‘वयमाणे ति’ त्यजद् (किंवि कालं ति) कि-यत्तमपि कालं, यावत्आहारयेरिति यागः । कुल इत्याह-ह्रीमत्ययं सज्जानिमित्तम्, स हि व्यवहनसमयेऽनुप-पन्न एव पहायुत्पत्तिस्त्वानममत्तना दृष्ट्वा स त्वेव अवविसर्यं पुरुषपरिहृत्यमानस्त्रीगर्भाशयकपं जिहति, द्विया च नाहारयतीति । तथा जुगुप्साभ्ययं कुत्साभिनिमित्तम्, शुक्रादेरुपचिकारणस्य कुत्साहेतुत्वात् । (परिसहवचि-वे, ति) इह प्रकमात्परीषदशब्देनार्पितपरिषदो ब्राह्मः, तत-आरनिषदीपहनिमित्तं, दृश्यते वारितप्रत्ययाङ्गोऽप्याहारप्रह-ण्यैवमुच्यते । आहारं मनसा तथाविधपुत्रोपाधानकथम् । (अहे णं ति) अथ सज्जाद्विज्ञानान्तरमाधारयति, जुगु-प्सावेर्भावस्य किञ्च सादृश्यक्यत्वाद्वाहेति । “आहारिज्जमा-णे आहारिण्णं” इत्यसौ जाभावेः प्रथमसूचक, अनेव च कि-

याकाहनिष्ठाकालयोरनेहामिधानेन तदीयाहारकालस्याप्य-तोका, तदनन्तरं (पहाणे व आठणं मवइ ति) अः समु-च्यते, प्रकीर्णं प्रहीनं वा आयुर्जन्येति, ततश्च यथापद्यते मनु-जन्तवो (तमाठव ति) तस्य मनुजन्तवोरानुसृष्टाद्युः, प्र-तिसंबन्धवत्यनुभवतीति । “तिरिक्खज्जोणियाउयं व” इत्या-दौ देवचारकायुषोः प्रतिषेधो, देवस्य तत्रानुत्पादादिति । म० १ श० ३ डा० । हस्तपादादिदेहाक्षये, तं । व्याख्यामास्तरं कथने, स्था० २ डा० १ डा० । सं० ३० ।

व्ययणकप-व्यवनकप-पुं । व्यवने वारित्रात् प्रतिपत्तनं, तस्य कथयः प्रकारव्यवनकथयः । पाश्चत्यादिविहारे, ग० १ अक्षि० ।

पाश्चत्यादिषु मज्जुतः सामाचार्यो-संवेदसमुद्दिष्टं, एषो बोद्धं व्ययणकपं ॥

आहारोवहिमेज्जा, तिकरणमोहं जहं परिउत्तमै ।
पग्गहितविहारतो, तो ववती विसयपिक्खो ॥
कोति विसं वुज्जति, पसत्थाणा अहं परिउत्तमै ।
अंधत्वं कोती, ण वुज्जप मंदवम्मत्तं ॥
दब्बं भावे अंधो, दब्बे चक्खुं नो वेओसएहो ।
संविमत्तं ए रोयति, छित्तिपाइ पहाणमिच्छंते ।
जज्जो जुओ विहारा, तो च व पसंते मुत्तज्जवोहो ।
ओसएहविहारं पुण, पसंसेव दोहसंमारी ॥
आहारोवहिमेज्जा, णीयावोवो वि तिकरणविसंही ।
तह जांवा कइ-मे तु पहाणं ति घोसंती ॥
णीयावि विहारम्यि वि, जदि कुण्ठां गिग्गइ कसायाणं ।
तस्स तु जवते सिक्खी, अववहं सुत्तं जणियेपे ॥
वहुमां वि तु पुब्बि, विहरिन्ना संवुदे कुण्ठाति कालं ।
सो सिज्जाति अविपदं, पुरिमज्जाता भवं चउरो ॥
छाणणं संपछो, णो तु चरिणं एत्थ चउमंगो ।
तेणेसेव पहाणो, एवं जामंति छिक्खम्मा ॥
तम्हा तु न एताइ, कुज्जा आलंवाणइ मतं तु ।
कुज्जा हि पसत्थाइ, इमाइ आलंवाणइ तु ॥
तित्यगराणं चरिणं, कमिणं वा गणधराणं च ।
जो जाणति सएहती, ओसएहं सो ए रोएति ॥
पुवमिज्जतव्वगम्यि वि, तित्यगरो जदि तवमि उज्जमति ।
किं पुण तवं उज्जोगो, अवसेसंति न कापवो ॥
चोएमपुज्जी कसिणं-गपारगा तसि जो उ उज्जोगो ।
तं जो जाणति सो खल्लु, संविमविहार सएहेते ॥
एमादी आलंवाण, काठं संविमगं तु रोएति ।
को पुण ओमएहत्तं, रोएती भय्ते इमं तु ॥
सुत्तयत्तदुए कइ-जोगी ओसएहोयओ होज्जा ।
अहवा दुग्गहियत्थो, अहवा वी मंदवम्मत्तं ॥
अच्छाणी कइजोगी, दुग्गहियत्थो तु जेण अववावो ।

गदिभो ण वि ठस्सग्गो, गदिनो वा मंदधम्मो तु ॥
सो रोए ओसएहं, इति एसो वणिणो चयणकण्यो ।
पं० भा० ॥

इयानि चयणकण्यो । गाहा- (आहारोवहि) ओ आहारोवाहं
नियस्य संज्ञाय ताण्हारारोणि जाह उग्गमासु सो इउ
परिततो भवइ ताहं तमो पम्महिवावहाराओ, पम्महिओ नाम-
नीयस्यसिमावहारो, ताओ चयमाणो पासत्थासु गच्छइ
जिन्नाविसलयपडिक्को । गाहा- (कोइ विससं) कोइ पुण
पासत्थासु गंतुं पि विससं जाणइ, जहाइहं मंदपुत्तो जाओ
इहलोमपडिक्को परलोमनिपिवासो किपागकलोमसु वि-
सलयओ आहितासं करोमि, माहुणो पयिक्कमनि, एस पसंसाओ,
कोइ पुण अत्ताणुभावंधसेण ण वृज्झइ, मंदधम्मयाए वा-किं
वा ने छम्मइयि करेति नीयस्यसिमा । गाहा- (जसो बुओ)
बुओ नाम प्रज्ञइ इत्यर्थः । सवमावहारोवाओ तं चैव पसंसप
सुलनवसोहो, ओ पुण होहमसारी सो आसम्मव पसंसोह ।
गाहा- (आहारोवहिसज्जा-लीयावासो तिकरणविसोहि ति)
समामुपपायणसयासु जा तिकरणविसोहो मणां कण्ठं त-
हेव डुरएउचरं अचरयंतो अणुपातेजं इमं चैव पदाणं ति घोसइ,
नवरि कस्यावा न कायव्वा तं सुंलया सोही असोही वा
मणति च बहुमोहो वि य पुडिं विहारंता नाणसंपणे नामे-
गे नो चरणे, जहा अट्ठमं सप, तो एवमालंबयं कायव्वं ।
किं पुण कायव्वं ? गाहा- (नित्यगमणं चरिस्सं) जहा भगववा
अवस्सासंविक्कयव्वं वि तव उज्जित्तयं, किं पुण अव्वेसप-
हि माहिहि सपववाए माणुस्से, तहा कसिणं गुणधराणं चरियं
चोद्वनपुत्तुणि, ओ एरुसि विहारं लव्हइहं सो ओलपहविहा-
रं ए रोएइ, गाहा- (सुत्तथ) को पुण ओससविहारं रोएति ?
सो ओससं तदुज्जपयु च कइओमं, अहं इत्यर्थः । नो ओ-
ससं रोएऊ, उग्गइयसुओ नाम-ज्जण अववायपयानि गदिवा-
ण न ठस्सग्गो पयइए, मंदधम्मो वा सो रोएऊ, एस चयण-
कण्यो । पं० बू० ।

चयणमुह-उपयनसुत्त-त्रि० । मरणमुत्त, तं० ।

चयणोवावाय-उपयनोपपात-पुं० । चयने उपपाते, चं० प्र० १५
पाठु० । (अन्तर्मुख्योऽव्यवधानोपपातौ 'जोड'स्य शब्दे बह्यते)

चयानवैद्य-चयापचयिक-न० । इहाहारोवाभोगतया धृत्यप-
र्यादाद्वैयारिकचर्मणापस्मापचयवचयः, तदज्ञाने तद्विष-
द्वानवचयः । चयापचयौ विद्येते यस्य तदववापचयिकम् ।
तथाविधे शरीरे, "एवं अस्मास्यं चयापचयस्यं विपरिणाम-
धम्मं पासह" । आचा० १ बु० ५ अ० २ उ० ।

चयावचय-चयोपचय-पुं० । आधिकात्वेन वृद्धौ, हीमत्वेनाप-
क्षौ च । सु० प्र० १ पाठु० ।

चर-चर-पुं० । चरणे, वृक्षे० । आ० बू० । स्था० । आ० म० ।
आचा० ।

चरंत-चरंत-त्रि० । विहरति, उक्त० २ अ० । अट्ठति, सूत्र० १
सु० १ अ० । विशवं व्याप्नुवति, प्रश्न० ४ भाष० द्वार ।

चरंती-चरन्ती-स्त्री० । यस्यां दिशि भगवानहं विहरति
तस्याम, (व्य०) तथा तिस्रो दिशः प्रवृत्ता प्राज्ञाः । तथा-

पूर्वा, उत्तरा, चरन्ती । चरन्ती नाम-यस्यां प्रगयानहंविहरति
सामान्यतः केवलज्ञानी मनःपर्यवहानी अथविहानी चतुरंश-
पूर्वी त्रयांशपूर्वी यावत्पूर्वी । यदि वा-या यस्मिन् युगे
प्रधान आचार्यः स प्रतिहारिकान् यथा विहरति । व्य० १ उ० ।

चरग-चरक-पुं० । चाटिमन्त्राचरे, ज्ञा० १ सु० १५ अ० । प-
वित्राजकचरिण, दृष्ट० १ अ० । व्य० । संघाटिवाटिकाः सन्तो
ये भिक्षां चरन्ति यं जुज्जामाचरन्ति । ग० २ अघि० । ये घा-
वित्तैर्भिक्षोपार्जीविनः । अथ वा कच्छोटादयः । प्रज्ञा० २० पद ।
इंशमशकार्दी च । सूत्र० १ सु० २ अ० २ उ० । चरमतिभ-
क्षणयोः । भावे-स्युद् । आचा० १ सु० ५ अ० १ उ० ।

चरण-चरण-न० । गमने, ग० १ अघि० । प्रव० । आ० म० ।
स्था० । आच० । अतिशयगमने, नं० । विहरणे, सूत्र० १ सु० १०
अ० २ उ० । अवस्थाने, आचा० १ सु० ५ अ० ३ उ० । संय-
मानुष्ठाने, सूत्र० १ सु० १० अ० । सवने, जौ० २ प्रति० ।

चरणनिकोपमाह-

चरणे छक्को दम्भे, गइए चैव भक्खणे चरणं ।

खिते काले मग्गि व, जावे उ गुणण आयरणं ॥

चरणविषयः पटपरिमाणम् उत्तरकोपे निकोपः तत्र नामस्थापने
गतार्थे, छये गतिकपं चरणं, चरणानिमज्जनयोरिति । तथा
(चने कालं जम्भं ति) यस्मिन् क्षेत्रे कालं वा चरणं चर्यते
व्यावर्ण्यते वा तत् क्षेत्रचरणं, काक्षचरणं चेति प्रक्रमः । आसे तु
गुणानां सुलंसारगुणकपाणामाचरणगुमासेवमनिनि गाथायः ।
उक्त० १५ अ० । चरणं नामाविशेदात् घोडा, तत्र छयचरणं
त्रिधा भवति, गतिभक्षणगुणमेवात् । तत्र गतिचरणं गम-
नेव, आहारचरणं भोक्कायः । गुणचरणं त्रिधा-लौकिक-
कं, भोक्कायं च । लौकिकं यत् छयार्थं हस्तिहाविकं वै-
द्यकादिकं वा सिकसन्, भोक्कायं सधूनामनुपयुक्तचरणसु-
यिकुपमारकादिव, क्षेत्रचरणं यस्मिन् क्षेत्रे गत्याहारादि चर्यते
व्याख्यायते वा शब्दसामान्यान्तर्भावज्ञा शास्त्रिकेनाविचरण-
मिति । कालक्षयेवमेव, आसे आवचरणमपि गत्याहारगु-
णमेवात् त्रिधा, तत्र गतिचरणं-साधोक्तपयुक्तस्य गुमा-
न्यद्वयपेगच्छनः, अक्षुण्णचरणमपि शुक्तं पिपसमुपसृजान-
स्य, गुणचरणमप्रशस्तं भिद्यः हादिसस्यदृष्टीनामपि सान्नि-
प्रशस्तं तेमपि कर्मोद्देशनाय सुलंसारगुणकलापविषयः ।
आचा० १ सु० १ अ० १ उ० । अक्षणे, वाच० । अक्षणे सुमुकु-
रास्यते इति चरणम् । अथवा-चर्यते शब्दते प्राप्यते भवोद्-
धेः परं कूलमनेनति चरणम् । प्रतभमणधमोदि तु सुलगुणेषु,
विशो । ज्ञा० । आच० । आ० बू० । सूत्र० । नं० । आ० म० ।
म० । भाष० ।

"चरणकरणपरहाणा, ससमपपरसमयमुक्तवावारा ।

अरणकरणस्स सारं, णिक्खियसुत्तं न बाणति" ॥

चरत्तं भयमधमः ।

"वयसमणधम्मसंयम. वेयाचयं च वंसमुत्तोओ ।

णाणातिथिं तवको-हनिगार्हाइ चरणमेयं ॥" इति ।

सम्म० ३ कात्त । आ० म० । ज्ञा० । "सव्वाओ पाणावहा-

वाधो वेरमणं १, सव्वाओ सुसावाधो वेरमणं २, सव्वाओ

आदिआवाधो वेरमणं ३, सव्वाओ महुआओ वेरमणं ४, स-

व्याप्तो परिष्कारो वेरमयः ॥” इति श्रुतिः । “इत्येवैवै सम-
पक्षमेव पश्यते । तं जडा-भ्यां १ मुखा २ अक्षमे ३ मध्ये ४ हाथमे ५
६ संज्ञमे ७ त्वे ८ विद्याय ९ वंसचैरवास १०” कोषत्रयः १,
निर्लोभता २ मायात्यागः ३ अहंकारत्यागः ४ परिग्रहत्यागः ५
सत्यं ६ प्राणातिपातविरमकपः ७ तपः ८ त्यागः सुविहित-
पयो वस्त्रादिदानकपः ९ ब्रह्मचर्यम् १० इति अष्टमपक्षः । पृथि-
व्यभूतयोऽनुबन्धस्योद्दिष्टिचतुःपक्षेऽप्येक्यायां पाठनाश्रय मे-
दाः १, असीवसंयमः पुस्तकचर्मपञ्चकादीनामनुपयोगो
यतनया परिभोगो वा हिरण्यवित्यागो वा १० प्रेक्षासंयमः
त्यागादि यत्र चिकीर्षेत् तत्र चक्षुषा प्रेक्षां कुर्यात् ११ उपेक्षासंयमो
व्यापारविषयतया प्रेक्षा तत्र सव्युत्ताने सतिः साधुप्रापेक्षेन,
प्रेतपेक्षिण्यः पृथिव्यस्य आरम्भे सतिः उपेतन, न व्यापारयेत्
१२ प्रमाजनासंयमः पथि पादयोर्वैसत्यार्थं च विधिना प्रमाजने
१३ परिष्कारासंयमः आविशुद्धनोपकरणसुविधिना त्यागः
१४ मनोवाक्यासंयमः अकुराणानां मनोवाक्यानां निरोधः
१५ असीवसंयमः पुस्तकचर्मपञ्चकादीनामनुपयोगः
“पञ्चाध्याहारमनः, पञ्चैन्द्रियनिग्रहः कषायजयः दृग्दृश्यावर-
तिश्चेति संयमः सप्तदशमेदः ॥१॥” इति संयमः । “इत्येवैवै
वेद्यावमेव पश्यते । तं जडा-भ्यां पठित्यावमेव १ उज्ज्वल २ येर ३
तश्चित्तं ४ गिलाय ५ लेह ६ कुप ७ गल ८ संघ ९ वेद्यावमेव सा-
दृश्यमेव वेद्यावमेव १० ॥” इति वेद्यावमेव । “न च वंसचैरनुपयोगो
पञ्चकाभ्यां । तं जडा-विचिन्नां सपणासुखां सविता भवति,
नो हरियस्तस्यार्थं नो पलुस्तस्यार्थं नो वदगस्तस्यार्थं १ नो
इष्टीयं कर्हं कर्हता हवर्ह ।” नो स्त्रीणां केवलानां कथां धर्म-
शान्तिदक्षकषाकषयप्रतिषेधकषासु २ “नो इष्टिगणां सवि-
ता जयति । ग्राधं निषया ३, नो इष्टीयं मनोहरां मनोरमां
इष्टिवां छाष्टाष्टा निष्ठाष्टा भवद ४, नो पण्यवस्तुमेदं ५,
नो पाणभोग्यवस्तु प्रमोद्यमानहार सया भवति ६, नो
पुष्करं पुष्कलीयं सविता प्रवर्ध ७, नो सहाणु-
भारती नो कवाणुवां नो सिलोगाणुवां ८, नो सायासोक्क-
पमिचकं यावि भवद ९ इति ब्रह्मगुणयः । ज्ञानशून्यचारि-
भक्तकृणं ज्ञानादिविकं तपो ब्राह्मण्य पूर्वोक्तम् १२, कोष-
मानमयासो नरयागः ४ कोषादिनिग्रह इति चरयम् । ग०
१ अधि० । सप्ततिसंख्याक्षरणस्य चारित्र्यस्य प्रेक्षा
भवन्तीति, चरणसमोत्सङ्गा इत्यर्थः । अत्रायं चिन्ने-
कः—चर्यप्रवृत्तात्मनस्तत्त्वेऽपि नवब्रह्मगुणानां पृथगुपादानं
तुर्गमनस्य निरपवादव्यवृत्तयानर्थम् । यत उक्तमागम्—“ न
च किंचि अशुण्याणां, पार्मसिद्धं वा विजिगीर्षिहं ।
मुपुं मेदुधानां, न विद्या तं रागदोषेहं ॥ १ ॥ ”
तथा अतप्रवृत्ते चारित्र्यस्य गताधिक्येऽपि ज्ञानादिविकं चारि-
भ्रमद्वयं शेषचतुर्पिञ्चचारित्र्यसंग्रहाय, अनस्येन सामायिका-
विपञ्चविचचारित्र्यैकाग्रकषसामायिकाभिधयत्वेन शेषच-
तुर्पिञ्चचारित्र्यभ्रमद्वयत्वात् । तथा अष्टमपक्षस्यैतत्त्वेऽपि संयमत-
पक्षः पृथगुपन्यासस्वरूपोक्तोक्तं प्रति प्राधान्यव्यापार्यम् । दृष्ट-
व्यायं व्यायः—यथा ब्राह्मणा ब्राह्मता वसिष्ठोऽप्यावात इत्यादि ।
प्राधान्यं च तयोः क्रमेणापूर्वकर्माश्रयनिरोधेऽनुबन्धानामादि-
पक्षोऽतिशायित्वोपश्रुतीनां, तथा अष्टमपक्षमद्वयेन शुद्धिणा-
मपि कोषनिग्रहादीनां पृथगुपादानम्, उदयप्रसक्तोक्षादीनां
निष्कलीकरणं कोषादिनिग्रह इति व्याख्यानात्, कान्यादीनां

तु उदीर्घकोषाद्यनुदयकपत्वात् । अथवा—कान्याद्यो ब्राह्मणः,
कोषाद्यो हेय इति भेदात् इत्युक्ता सूत्रगुणाः । य० १ अवि० ।
दृष्ट० । अन्त्येवे इति चरणम् । चारित्र्ये, उत्त० १ अ० । सूत्र० ।
मं० । सर्वतो देवतश्च चारित्र्ये, विद्ये० । चारित्र्यविद्या-
याव, अनु० । सूत्र० । काष्ठा० । विद्ये० । उत्त० । दृष्टी० । विर-
तिपरिणामे, सूत्र० २ सू० ६ अ० । दृष्टी० । सप्तप्रविरतिरूपे चारित्र्ये,
दृष्ट० ३ अ० । सकलस्य तिसमाचारचर्ये, दृष्टी० । चर्यं त्रिवि-
धं त्रिप्रकारम् । तद्यथा—कायिकम्, औपशान्तिकम्, सायोपशान्तिकं
च । तत्र कायिकं सत्यकथं कायिकसत्यपदैः, औपशान्तिकमुपश-
ान्तपदैः शेषकां क्वायोपशान्तिकं चरणमपि क्वाधिकं, कृपक-
निर्ग्रन्थस्य औपशान्तिकमौपशान्तिकेष्टेयामन्यथा सायोपशान्ति-
कम् । म्य० २ उ० । विद्ये० ।

तस्स वि सारो चरयं, सारो चरणस्य निष्ठायां ॥ ११२६ ॥

तथाऽपि कुतज्ञानस्य सारश्चर्यं, सारश्चर्यऽपि फलवत्तमः प्रधा-
नवचनम् अन्तर्गम्य, नस्य फलं चरणम् । यद्यि वा-तस्मादपि भूत-
ज्ञानाश्रयं प्रधानम्, न तु चरणं नाम सर्वरक्षा क्रिया, क्रिया च
ज्ञानाभावे हता “देवा अक्षायुस्तो क्रियाया” इतिवचनात्, ततो
ज्ञानक्रियायां समुद्दिताभ्यामिव शोक इति समानत्यमेवाभ-
योः, फलं ज्ञानस्य सारश्चरणमिति । उच्यते—इह यद्यपि “सत्य-
व्यर्थेन ज्ञानाचारिणा शोकमार्गः” इति समानं ज्ञानचरणयानि-
र्वाहहेतुत्वमुपपन्नं, तथाऽपि गुणप्रधानभावात् अस्ति । तथा
ज्ञानं प्रकाशकमेव, “मात्रं पदास्यमिति” वचनात्, चरणं
स्वानिवकर्मादाननिरोधफलं, प्रागुपासकर्मनिर्जराफलं च, त-
तो यद्यपि ज्ञानमपि प्रकाशकतयोपकारीति ज्ञानचरणव्य-
वहिकाधीनो शोकस्तथापि प्रकाशकतयैव व्याप्रियते ज्ञान, क-
र्ममन्त्रशोधकतयाऽनुकरणमिति प्रधानगुणभावाच्चर्यं ज्ञानस्य
सारः । उक्तं च—“ मायं पयासं वी, मुक्तिविसुक्तिफलं च
जं चरणं । शोकश्च य इहाहीनो, चरणं नाशस्त तं सारो
॥ ११३० ॥ ” अथवा
अपिशुश्रूष्य व्यबहितः संख्यः, तस्य भूतज्ञानस्य सारश्चरणमपि,
अपिशुश्रूषाभिर्गोशुमपीत्यर्थः । अन्यथा ज्ञानस्य निर्वाहहेतुता
न स्यात्, किं तु चरणस्यैव, अग्निहं चेतत्, “ सत्यव्यर्थेन ज्ञान-
चारिणा शोकमार्गः ।” तथा—“ मायं क्रियायां शोकश्चो
इत्यादिबचनात्केवलं सा ज्ञानस्य निर्वाहहेतुता गौरवतया प्रति-
पद्यता, मुख्यतया तु चरणस्य, यतः केवलज्ञानज्ञानेऽपि
न तत्फलमेव मुक्तिरुपजायते, किं तु वैशिष्ट्यवत्त्वाच्चरमसम-
यभाविचरणप्रतिपत्त्यनन्तरतो मुख्यं कारणं निर्वाहस्य चर-
यम् । तथा चोक्तम्—“जं सव्यनाशुयं मा—नन्तरमदृशा न मुख्यप-
क्षो । मुच्यह च सत्यसंवर—ज्ञाने नो सो पदाश्रयरो ॥” तत
उक्तं तस्य सारश्चरणमिति । तथा “ सारो चरणस्य निष्ठा-
यां” इत्यत्र सारश्चर्यः फलवत्तमः, चरणस्य सप्तमतोक्तस्य सार-
ः फलं निर्वाणम् । इहापि शैलमयवत्त्वाभाविर्लसंवरकप-
चारित्र्यमन्त्रेण निर्वाणस्य ज्ञानासङ्गात् चारयं भावादिनि प्रधा-
नभावमधिकृत्य उपन्यस्तम्, अन्यथा शैलमयवत्त्वाचार्यं कायि-
कज्ञानदर्शने स्त इति सत्यव्यर्थेनादिरत्नमयस्य समुद्दितास्यैव
निर्वाहहेतुत्वमिति ।

तथा चाह नियुक्तिकारः—

मुपनाष्टमि वि जीवो, वृद्धो सो न पादच्छा मोक्षं ।

ज्ञो तत्त्वमनमदृष्ट, जोगे न चर्य रोहं जं ॥ ११४१ ॥

चरणकरणाभिलाषि (ए)-चरणकरणाभिलाषि-वि० ।
योऽवस्यन्न आत्मन उद्यतचरणो ज्ञेयव्यामीत्यभिलाषिणि, नि-
बु० १५ व० ।

चरणकुशल-चरणकुशल-वि० । चरणमालिन्त्यजननं कुश-
ले, प्रव० २ द्वार ।

चरणगुण-चरणगुण-पुं० । चरणं चारित्रं पञ्चमहात्मनरूपं, तस्य
गुणाः । पिरुविशुद्धादिषु चरणचरणसतिकेषु, " नाणिस्त
हंसिस्त य, नाण्य विष्णो ण हौति चरणगुणा । अगुणिस्त
नरिष्य मोक्षो, नरिष्य अमुक्त्वस्त निष्ठायां ॥ " अनु० ।

चरणगुणद्वि-चरणगुणस्थित-वि० । चर्यत इति चरणं
चारित्रं, गुणः साधनमुपकारकमित्यनयोत्तरम् । तत्त्वसासौ
गुणश्च निर्वोधात्यन्तोपकारितया चरणगुणाः तस्मिन्, उक्त० १
अ० । आचा० । चारित्र्यज्ञगुणगेषु व्यवस्थिते, पञ्चा० ११ विव० ।
ज्ञानतयव्यवस्थिते, विव० । चरणं चारित्रं क्रिया, गुणाऽत्र ज्ञानं,
तयोः स्थितः । ज्ञानाक्रियाभ्यां द्वाभ्यामपि युक्तं, पञ्चा० ।

चरणग-चरणग-वि० । चरणेनाग्रः प्रधानचरणग्रः । नि-
श्चयनयमतोपस्था ज्ञानकवायादिकं अकवायचारित्रं, पि० ।

चरणग-चरणग-पुं० । नयमेवे क्रियामये, स च चरणस्य
प्राधान्यमजिह्वति । आचा० १ बु० १ अ० ७ उ० । (तदभि-
धानं च ' क्रियाया ' शुद्धेस्मिन्प्रागे ५५४ पृष्ठे समुक्तम्)

चरणपदवति-चरणमतिपति-वि० । चर्यते इति चरणं
मतादि, तस्य प्रतिपत्तिः चरणमतिपत्तिः । आचा० । सविर-
स्यन्पुपगमं चारित्राभ्युपगमस्वभावे, वि० । पञ्चा० ६ विव० ।

चरणपदवतिसमय-चरणमतिपतिसमय-पुं० । चारित्राभ्यु-
पगमकाले, पञ्चा० ७ विव० ।

चरणपरिणाम-चरणपरिणाम-पुं० । चारित्राभ्यवसाये, पञ्चा०
११ विव० ।

चरणपुरिस-चरणपुरिष-पुं० । सुलोत्तरगुणकरे पुरुषोपमितेऽर्थे,
" सुलोत्तरगुणक-स्त तार्हो परमचरणपुरिसस्त । अवराहस्त
जपनरो, भावयोः हां नयव्यो ॥ " आचा० ५ अ० ।

चरणमोह-चरणमोह-न० । चरणं चारित्रं, तं मोहयतीति
चरणमोहमिति । कर्म० १ कर्म० । चारित्रमोहनीयकर्मणि, आ० ।
चरणय-चरणय-न० । कन्यापरिचारे, आ० ४० द्वि० ।

चरणरय-चरणरत-वि० । चरणप्रतिपत्ते, दश० ३ अ० ।

चरणविगम-चरणविगम-पुं० । चरणभावे, पञ्चा० १६ विव० ।

चरणविगमसंकेत-चरणविगमसंज्ञेया-पुं० । चारित्राभावहेतु-
बुद्ध्यवसाये, पञ्चा० १६ विव० ।

चरणविधाय-चरणविधाय-पुं० । चारित्राभावे, पञ्चा० ११ विव० ।

चरणविष्णु-चरणविष्णु-वि० । क्रियारहिते, " सुच-
पि सुचमधीतं, किं काही चरणविष्णुस्त ? । अवस्त अह
पत्तिता, दौबस्ततद्वस्तकही वि० । " दशगिर्यापूर्वकादि-
याधिकतत्वास्तस्येति प्रावः । आचा० १ बु० ६ अ० ४ व० ।

चरणविहि-चरणविधि-पुं० । चरणं चारित्रं, तस्य विधिष्वत्र
वर्धते प्रत्ये स चरणविधिः न० । चरणं मतादि तत्प्रतिपाद-

कमचयनं चरणविधिः । पा० । उक्तान्तिमुनविधये, ६ त० ।
चारित्रविधौ, चारित्रस्य विधाने, उक्त० ३० अ० ।

चरणविधिश्चन्द्रनिर्दिष्टाऽऽह निर्गुणकृत-

निकलेषो चरणम्मी, चतुर्विहो य हां हव्यमि ।
आगम नोआगमतो, नो आगमतो य सो तिविहो ॥ ४८ ॥

जाणगमरीरविषे, तव्वरित्ते य भवत्तणाईसु ।
आचरणा आचरणं, जावे चरण तु नायव्वं ॥ ४९ ॥

निकलेषो च विहीए, चतुर्विहो दुविहो हां हव्वमि ।
आगम नोआगमतो, आगमतो हां सो तिविहो ॥ ५० ॥

जाणगमरीरजविषे, तव्वरित्ते य इदियेस्येसु ।
भावविही पुण दुविहा, संजमजंगा तमो चेव ॥ ५१ ॥

गाथाचतुष्टये स्पष्टमेव, नवरं (तव्वरित्ते य ति) तद्व्यतिरिक्तं
च गतिभक्तादिषु, गतिगमनं, प्रज्ञा भक्षणं, पञ्चनं हि- ' चर ' गति-
भक्षणयोरिति । आदिशब्दाऽसंज्ञापरिग्रहः । उक्तं हि- ' चरतिरा-
सेवायामपि वर्तनं इति । तत एतेषु मत्सु प्रकमाद् द्रव्यमेव, म-
तु-पुण्यस्येन शब्दादौ वा, भावचरणं कार्याकरणत्वेन, तद्व्यतिरि-
क्तं द्रव्यचरणं, तथा चरणं प्रस्तावात् ज्ञानाद्याचारं आचरणम-
नुष्ठानं सिद्धमिति हि, भावे विचार्य चरणं तु विशेषेण ज्ञानव्य-
मिति । तथा (इदियेस्येसु ति) इन्द्रियाणां रूपसाक्षात्, नि, नेवा-
मयोः स्पर्शादयः, नेतु प्रकमादां विधिगुणानुष्ठानकं चरणासत्त्वं
ज्ञानप्रावर्धना, स विधिविध एवेति गाथाचतुष्टयायः ।

संप्रति येनेह प्रह्वं तदुपदेश्यमनुपदेशमाह-

पयंनु जावचरणे, जावविहीए य हां नयव्वं ।
चञ्जण अचरणविहिं, चरणविहीए तु जडयव्वं ॥ ५२ ॥

गाथा विगदमिह, नवरं भावचरणेन प्रस्तावाचारानुष्ठान-
नेन अचरणविधिनाचरणानुष्ठानं त्यक्त्वा चरणविधायुक्त-
कृते यतिव्यं, यतो विधेय इति गाथायः । उक्तं नामनिष्प-
न्निषेपः ॥ ५२ ॥

संप्रति सुत्रानुगमे सूत्रमचारणीयम् । तत्तद्व-
चरणविहिं पवत्तामि, जीवस्त उ मुहावई ।

जं चरिता वट् जीवा, तिसा संसारसागरं ॥ १ ॥

चरणस्य विधिरागमोक्त्या चरणविधिरने प्रवक्ष्यामि जी-
वस्य, नृवचरणयोः जिह्वकमनतः (मुहावई ति) सुत्रावहमेव
वा यथा चेन्नदेवं तथा कलापदर्शनद्वारेण आह-यं चरित्वा-
ऽऽस्य बहवो जीवास्तीर्णा अतिक्लान्ताः, संसारसागरं भव-
समुद्रं, मुक्तिमवाप्ता इत्यभिप्राय इति सूत्रायः ।

यथाप्रतिज्ञानमेवाह-

पगमो विरई कुजा, पगतो य पवत्तणं ।
असंजम निपायं च, संजम य पवत्तणं ॥ २ ॥

रागदोमे य दो पाव, पावकम्पपवत्तणं ।
जे तिकवु रंभए निवं, मे ण अचञ्ज मंभे ॥ ३ ॥

दिवे य ज उवत्तमगे, तदा तेरिञ्जमाणुमे ।
जे भिकवु सहई सम्भं, से न अचञ्ज मंभे ॥ ४ ॥

दंदाणं गारवाणं च, सङ्गाणं च तियं तियं ।

विमाणाणं एवं चेत्, इतीप्पज्जाराए एवं चेत्, लोगे वि एवं
चेत्, एवं अल्लोगे वि ।

[illegible]

पातिमिति तताऽप्यर्थम् । एवं "जाब ग्रहे सप्तमाय पु-
ह्वीय" इत्यादि । यथा रत्नसमा पुर्वीय प्रकाशयन्मान्या-
मुक्ता, एवं शुक्लया अपि पुर्वीयः, तीर्थमांविनि व विमानादि
सुवृत्तसर्चिमानपर्वेषालानि, । रत्नमाणाः पाठाः काष्ठ वक्ष्यः,
अत्रापि अपि सुगमस्याय स्वयं परिभाषनीयः । स र्थं—"लङ्क-
रणमाय मं भंते । पुह्वी किं वरमा, सचरमा, वरमाणि, अ-
वरमाणि" इत्यादि । (एवमस्तोत्रं किं इति) एवमस्तोत्रं प्रका-
शाः काष्ठि वक्ष्यः । स वैद्य- "अतोयं भंते । किं वर-
मे कचरमे" इत्यादि प्रकृत्यं तथैव । निर्वचनसुखं—"गोप-
मा । अवरमे वरमाणि य वरमतपस्या स अचरमतप-
सा य" । लङ्क वरमाणि वानि लोकनिष्कृत्य प्रविष्यति,
दोषमन्वयः सचरमा वरमा, वरमासचरमाः प्रदेहाः अचरमाप्रदेहाः,
अचरमासचरमाः प्रदेहा अचरमाप्रदेहाः । प्रज्ञा- १ पृ. ३० ।

(४) सम्प्रत्येतेषु रत्नप्रभादिषु प्रत्येकं चरमाचरमादिगत-
मल्पबहुत्वमभिहितसुरिमाह-

इमामेणं भंते । रयण्यभाए पुढवीए अचरमत्सय य च-
रमाण य चरमंतपदेमाण य अचरमंतपदेमाण य दम्बड्या-
ए पदेनड्याए दम्बड्यपदेमड्याए कपरे, कपरेहिंतो अप्पा
वा बड्ढा वा तुड्ढा वा विसेसाडिया वा । गोमाया । मन्व-
स्त्वाये इयीने रयण्यप्ताए पुढवीए दम्बड्याए एगे अच-
रमे चरमाई अस्सेलेज्जगुणाई अचरमं चरमाणि य दो वि
विसेसाडियाई पदेसड्याए मन्वस्त्वोवा, इमामे रयण्य-
भाए पुढवीए चरमंतपदेसा अचरमंतपदेसा, अचरमंतपदेसा
अस्सेलेज्जगुणा, चरमंतपदेसा य अचरमंतपदेसा य दो
वि विसेसाडिया दम्बड्यपदेसड्याए मन्वस्त्वोवा, इयीसे
रयण्यप्ताए पुढवीए दम्बड्याए एगे अचरमं चरमाई अ-
स्सेलेज्जगुणाई अचरमं चरमाणि य दो वि विसेसाडियाई
चरमंतपदेसा अस्सेलेज्जगुणा अचरमंतपदेसा अस्सेलेज्ज-
गुणा चरमंतपदेसा य अचरमंतपदेसा य दो वि विसेसाडि-
या एवं ज्ञाव अड्ढे सत्तया सोढुमत्सय ज्ञाव होगत्स
य पत्ते चव ।

[illegible]

लोकस्यापि चरमचरमसमुदायापेक्षया क्षेत्रतोऽसंख्ययगुण-
त्वात्, चरमान्तप्रदेशा अचरमान्तप्रदेशाश्च द्वयेऽपि समुहिता
अचरमान्तप्रदेशेभ्यो विशेषाधिकाः कथमिति चेत् ? उच्यते-
चरमान्तप्रदेशा अचरमान्तप्रदेशापेक्षया असंख्ययभागप्रमाणा,
ततोऽचरमान्तप्रदेशो चरमान्तप्रदेशाश्चोपेऽपि ते अचरमान्त-
प्रदेशेभ्यो विशेषाधिका एव भवन्ति इत्यादिप्रदेशार्थवि-
न्त्याह, (अचरमे चरमाणि य दो वि विसेसाहियाईं चर-
मंतपदेसा असंख्ययगुणा इति) अचरमचरमसमुदायाच-
रमान्तप्रदेशा असंख्ययगुणाः । कथं ? उच्यते-इह एव चरमच-
रमं तत्संख्ययप्रदेशावगाहमपि कल्पयित्वा एकं चरमेतु पुनः
आपेदेतु प्रत्येकमसंख्ययाः प्रदेशास्ततोऽभवन्ति चरमाचरमकल्प-
समुदायाचसंख्ययगुणाश्चरमान्तप्रदेशास्तेभ्योऽप्यचरमान्तप्रदे-
शा असंख्ययगुणास्तेभ्योऽपि चरमान्तप्रदेशाः समुहिता
विशेषाधिका इति पूर्ववत् ।

अलोगस्स णं जेतं । अचरमस्स य चरमाण य चरम-
तपदेसाण य अचरमतपदेसाण य दम्बट्टयाए पदेसट्टयाए
दम्बट्टपदेसट्टयाए कये, कयरोहिंतो अप्पा वा ० ? । गोयमा ।
सम्बत्थोवे अलोगस्स दम्बट्टयाए एगे अचरमे चरमाईं
असंख्यजगुणाईं अचरमपचरमाणि य दो वि विसेसाहियाईं
पदेसट्टयाए सम्बत्थोवा; अलोगस्स चरमतपदेसा अचरम-
तपदेसा अणंतगुणा चरमतपदेसा य अचरमतपदेसा य दो
वि विसेसाहिया दम्बट्टपदेसट्टयाए सम्बत्थोवे; अलोग-
स्स दम्बट्टयाए एगे अचरमे चरमाईं असंख्यजगुणाईं अचर-
मं च चरमाणि य दो वि विसेसाहियाईं चरमतपदेसा
असंख्यजगुणा अचरमतपदेसा अणंतगुणा चरमतपदेसा य
अचरमतपदेसा य दो वि विसेसाहिया ।

प्रदेशार्थविन्त्यायां सर्वस्वोका अलोकस्य चरमान्तप्रदेशाः, लो-
कमिच्छुदधेवान्स्तेषां भावात्, तेभ्योऽचरमान्तप्रदेशा अन-
न्तगुणाः, अलोकस्यानन्तत्वात् । चरमान्तप्रदेशा अचरमान्तप्रदे-
शाश्च समुहिता विशेषाधिकाः, चरमान्तप्रदेशा ह्यचरमान्तप्रदे-
शापेक्षया अनन्तजायकत्वात्, ततस्तेषामचरमान्तप्रदेशाश्चोपेऽपि
नेक्षेयपि तेऽचरमान्तप्रदेशेभ्यो विशेषाधिका एव जन्मन्ति ।

(५) सम्प्रति लोकालोकविषयं प्रस्तुतमाह-

लोलालोगस्स णं भंते । अचरमस्स य चरमाण य चरम-
तपदेसाण य अचरमतपदेसाण य दम्बट्टयाए पदेसट्टयाए
दम्बट्टपदेसट्टयाए कये, कयरोहिंतो अप्पा वा बहुया वा
तुत्ता वा विसेसाहिया वा ? । गोयमा । सम्बत्थोवे लोलालो-
गस्स दम्बट्टयाए एगमेगे अचरमे, लोगस्स चरमाईं असंख्य-
जगुणाईं, अलोगस्स चरमाईं विसेसाहियाईं, लोगस्स अलो-
गस्स य अचरमं च चरमाणि य दो वि विसेसाहियाईं
पदेसट्टयाए सम्बत्थोवा, लोगस्स चरमतपदेसा, अलोगस्स
चरमतपदेसा विसेसाहिया, लोगस्स अचरमतपदेसा असं-
ख्यजगुणा, अलोगस्स अचरमतपदेसा अणंतगुणा, लोगस्स
य अलोगस्स य चरमतपदेसा य अचरमतपदेसा य दो वि

विसेसाहिया दम्बट्टपदेसट्टयाए सम्बत्थोवे, लोलालोगस्स
दम्बट्टयाए एगमेगे अचरमे, लोगस्स चरमाईं असंख्यजगु-
णाईं, अलोगस्स चरमाईं विसेसाहियाईं, लोगस्स य अलो-
गस्स य अचरमं च चरमाणि य दो वि विसेसाहियाईं,
लोगस्स चरमतपदेसा असंख्यजगुणा, अलोगस्स चरमतपदे-
सा विसेसाहिया, लोगस्स अचरमतपदेसा असंख्यजगुणा,
अलोगस्स अचरमतपदेसा अणंतगुणा, लोगस्स य अलो-
गस्स य चरमतपदेसा य अचरमतपदेसा य दो वि विसे-
साहिया सम्बट्टया विसेसाहिया सम्बट्टया प्रणयगुणा
सम्बट्टया अणयगुणा ।

अल्लं सुगमम् । निर्वचनमाह--“गोयमा” इत्यादि । गौतम !
लोकस्य अलोकस्य च यत् एकैकं अचरमकण्डं तत् स्तोकमे-
कत्वात्, तेभ्यो लोकस्य चरमकण्डेऽप्येकसंख्ययगुणमिति
तेषामसंख्ययत्वात्, तेभ्योऽप्यलोकस्य चरमकण्डाणि विशेषाधि-
कानि । कथमिति चेत् ? उच्यते-इह यद्यपि लोकस्य चरमक-
ण्डानि तत्ततोऽसंख्ययानि तथापि प्रागुपदर्शितपुष्पान्वासपरि-
कल्पनया ताम्यदौ परिकल्पन्ते । तद्यथा-एकैकं वनसृष्टं विष्णु
एकैकं च विविचिवित अलोकचरमकण्डानि च तन्मासपरि-
कल्पनया परिगणयमानि द्वादश । तद्यथा-एकैकं वनसृष्टं
विष्णु द्वे च विविचिवित द्वादश वानस्पयो न चित्पुमानि विष्णु-
मानि च, किं तु विशेषाधिकानि, तेभ्योऽलोकस्य चरमकण्डेभ्यो
लोकस्य चरमाचरमकण्डानि, अलोकस्य चरमाचरमकण्डानि
समुहितानि विशेषाधिकाः । तथाहि-लोकस्य चरमकण्डानि
प्रागुपदर्शितकल्पनया अष्टावक्रमकण्डमित्युज्जयमोक्षेण च अ-
लोकस्यापि चरमाचरमकण्डानि समुहितानि वयंवाच, उच्यते-
यानेकं मानेन द्वाविंशतिः, सा च द्वादशभ्यो न द्विगुणा
नपि त्रिगुणा, किं तु विशेषाधिकेति, अलोकस्य चरमक-
ण्डेभ्यो लोकालोकचरमाचरमकण्डानि समुहितानि विशेषा-
धिकाः, प्रदेशार्थविन्त्यायां सर्वस्वोका लोकस्य चरमा-
न्तप्रदेशा, अष्टावक्रसत्त्वानामेव प्रदेशाणां भावात् । तेभ्यो-
ऽलोकस्य चरमान्तप्रदेशा विशेषाधिकाः, तेभ्योऽलोकस्याच-
रमान्तप्रदेशा असंख्ययगुणाः, क्षेत्रव्यातिप्रभूततया तत्त्वदेहा-
नामव्यातिप्रभूतत्वाभावात् । तेभ्योऽप्यलोकस्याचरमान्तप्रदेशा
अनन्तगुणाः, क्षेत्रव्यानन्तगुणत्वात्, तेभ्योऽपि लोकस्य चरमा-
न्तप्रदेशा अचरमान्तप्रदेशा अलोकस्यापि अचरमान्तप्रदेशा
अचरमान्तप्रदेशाः समुहिता विशेषाधिकाः । कथमिति चेत् ?
उच्यते-इह अलोकस्याचरमान्तप्रदेशास्तौ लोकस्य चरमा-
चरमान्तप्रदेशा अलोकस्य चरमान्तप्रदेशाश्च प्रसिष्यन्ते, ते च
सर्वसंख्ययाऽप्यसंख्ययाश्चानन्तरावपेक्षयाऽतिस्त्रोका इति
प्रक्षेप्येति ते अलोकस्याचरमान्तप्रदेशेभ्यो विशेषाधिका एव ।
एतदनुसारेण प्रवर्धप्रदेशार्थविन्त्यासूत्रमपि स्वयं परिग्राह-
नीयम्, ननरं लोकालोकचरमाचरमकण्डेभ्यो लोकस्य
चरमान्तप्रदेशा असंख्ययगुणा इति लोकस्य किञ्च चरमाणि
कण्डान्यदौ एकैकैस्मिन् चरमदेहा अलोकस्यातिप्रभूततया असंख्ययलो-
कालोकचरमाचरमकण्डानि च समुहितानि द्वाविंशतिः, ततो
यदन्ते लोकालोकचरमाचरमकण्डेभ्यो लोकस्य चरमान्तप्र-
देशा असंख्ययगुणाः । ऐषपदमात्रवा प्रापदं (सम्बट्टया

विसेसाहिया इति) लोकालोकचरमः चरमान्प्रदेशेभ्यः सर्वे-
 इत्यादि विधियाधिकारि, अनन्तानन्तसंख्यानां जीवानां तथा
 परमावधारितामनन्तपरमावधारककल्पपर्यन्तानां प्रत्येकानां
 अनन्तसंख्यानां पृथक् इत्यवस्थात् तेषोऽपि सर्वप्रदेशा
 कल्पतगुणाः, तेषोऽपि सर्वेष्वपि अन्तगुणाः, प्रतिप्रदेशं
 स्वपरमेष्ठिमित्रानां पर्यायानामनन्तत्वात् ।

(६) इदानीं परमाण्यादिकं चिन्तयन्नाह—

परमाणुषोःशांथं जेत ! किं चरमे अचरमे अवतन्वय
चरमाई अचरमाई अवतन्वयाई ६ उदाहु चरमे य अचरमे य
७ उदाहु चरमे य अचरमाई ८ उदाहु चरमाई अचरमे य
९ उदाहु चरमाई च अचरमाई च १० पदमा चउमगी ।
उदाहु चरमे य अवतन्वय य ११ उदाहु चरमे य अवत-
न्वयाई च १२, उदाहु चरमाई च अवतन्वय य १३ उ-
दाहु चरमाई च अवतन्वयाई च १४ बीया चउजंगी । उ-
दाहु अचरमे य अवतन्वय य १५ उदाहु अचरमस्त य
अवतन्वयाई च १६ उदाहु अचरमाई च अवतन्वय
य १७ उदाहु अचरमाई च अवतन्वयाई च १८
तदया चउजंगी । उदाहु चरमे य अचरमे य अवतन्वय
य १९ उदाहु चरमे य अचरमे य अवतन्वयाई च २०
उदाहु चरमे य अचरमाई च अवतन्वय य २१ उदाहु चरमे
य अचरमाई च अवतन्वयाई च २२ उदाहु चरमाई अचरमे
य अवतन्वय य २३ उदाहु चरमाई अचरमे य अवतन्व-
याई २४ उदाहु चरमाई च अवतन्वयाई च अवतन्वय य
२५ उदाहु चरमाई च अचरमाई च अवतन्वयाई च २६
एवं उज्वीसजंगा ? । गोयमा ! परमाणुषोग्गळे नो चरमे
नो अचरमे नियमा अवतन्वय, सेता जंगा पदिनेहेयम्बा ।

तत्र प्रकृत्युद्देशविशतिमङ्गाः, यन्त्राणि पदानि चरमाचर-
माचरकम्पक्षगणानि, तेषां वैकल्पसंयोगे प्रत्येकमेकवचनाख्यो-
मङ्गाः। तथाचा-चरमः १ अचरमः २ प्रत्यक्षकः ३ त्रयो बहुवच-
नः। तस्याचा-चरमणि १ अचरमाचर २ अचरमाचर ३ सर्वसं-
ख्याया बहुविकल्पयोगाख्यः। तथाचा-चरमाचरमपराचरः, चर-
मा १ एककम्पक्षपदार्थोदितिवा, अचरमा १ एककम्पक्षपदार्थस्तुतिवा।
एकैकस्मिन्माचरो जङ्गाः, तत्र प्रथमे विकल्पयोगे एव चरमा-
१ अचरमा २ चरमा ३ चरमा ४ चरमा ५ चरमा ६ चरमा ७ चरमा ८
चरमा ९ चरमा १०। एवंमव ननुतेजो चरमाकम्पक्षपदार्थः, एवमव
चा-चरमाचरमाचरपदार्थः। सर्वसंख्याया विकल्पयोगे चाश्च
अङ्गाः, विकल्पयोगे एकवचनबहुवचनाभ्यामपि, सर्वसंख्याया
बहुविकल्पयोगे। अत्र निर्वचनमाह-“गोयमा। परमाणुपोगते
को चार्ते” इत्यादि। परमाणुपुद्गलभरमो न भवति, चरमव
चायापेक्षः, न चाभ्यवदपक्षगणयमस्ति, तस्याविशङ्कजावा
कान्ताः परमाणुपदार्थोपपेक्षया चरमवत् प्रकल्पते, मितवधमन्वा-
ससक्तचरमो नाव्यवच्छिन्ननिवचयवतया मध्यवस्थापकाः, कि-
ञ्चकम्पक्ष, चरमाचरकम्पक्षेणैकचरमाचरः। व्युत्पन्ना चरममङ्ग-
मा १ अचरमाचरमेव वा भ्यवपेक्षमध्यवस्थायाः, २ ३ ४ ५ ६ ७ ८ ९ १०

अथ, यद्युत्तरमाशयेन अत्रादमाशयेन वा स्वस्वनिमित्तशून्यतया
वक्तुमाशयं तद्वक्तव्यमिति, दोषास्तु अङ्काः प्रतिषेध्याः, परमा-
णी तेनाशंसम्बाहुः । वक्ष्यति च “परमाशुभिम य तद्दोषं” अस्या-
यमर्थः—परमाणी परमाशुभित्वायां तृतीयो अङ्कः परिग्राह्यः,
शेषा निरवयवत्वेन प्रतिषेध्याः । प्रह्लाद ६ पद ।

परमाणुपोग्नेहं न भंते ! किं चरिमे अचरिमे ? गो-
यमा ! दम्बादेसेण णो चरिमे अचरिमे, खेचादेसेणं सिव
चरिमे सिय अचरिमे, काढादेसेणं सिय चरिमे, सिव
अचरिमे, जानादेसेणं सिय चरिमे सिय अचरिमे ॥

“परमाणु” इत्यादि । (वरनेति) यः परमाणुर्वस्माद्विभक्तित-
मावाक्यतुः सन्नुपलब्धं भावं न प्राप्स्यति स तद्भावापेक्षया
विराट्, यतश्चिपरीत्यवस्यचरम इति, तत्र (इष्टादेषेवं) ति
आदेशः, प्रतीकारं कल्प्यक मादौषां द्रव्यादेशान्तेन नो वरमः, स
हि कल्पतः परमाणुत्वाक्यतुः संघातमभावाप्यपि तत्तद्वस्तुतः,
पश्चाद्विषयवृत्तकणं द्रव्यव्यवस्थित इति (कषादेषेवं) ति
पश्चाद्विशेषितवृत्तकणप्रकरणं इत्यात्कदाचित्तरमः । कथम् ? यत्र
कृते केवली समुदातं गतस्त्वम कृते यः परमाणुवगाहोऽनो तत्र
कृते तेन कषाक्षिता समुदातमेतेन विघोषितो न कदाचनान्य-
वगाहं लप्स्यते, केवलिनो निषाक्षिगमनादिगणं स्मृतत्वात्तद्वगाह-
इत्यादि । निर्विशेषणकषाक्षेपस्या त्वत्कर्मतत्त्वानुवायादस्य
तेन लप्स्यमानत्वादिति । (काक्षादेषेवं) ति काक्षाविशेषितत्वं
लक्षणप्रकरणं (सित्यकामेति) कथाक्षिगमनः, कथम् ?
यत्र काले पूर्वाह्नादौ केवलिनः समुदातः कृतस्त्वमैव यः परमाणुः
परमाणुत्वाक्यतुः संघृतः स तं काक्षाविशेषं केवलिसमुदातविघोषि-
तं न कदाचनान्य प्राप्स्यति, तस्य केवलिनः सखिगमनेन
पुनः समुदाताभावादिति तद्वृत्तत्वा काक्षतत्त्वमनोऽसाधितं
निर्विशेषणकाक्षाक्षेपत्वा त्वचरम इति । (आवापेक्षेवं) ति
प्रतीकारं विविधविशेषः, तद्विषयवृत्तकणप्रकरणं इत्याचरमः,
कथम् ? कथाक्षिगतकेवलिसमुदातानुवाये यः पुच्छो वर्णाद-
भाविशेषेवं परिणतः स विभक्तिकेवलिसमुदातविघोषितक-
षेपरिणामापेक्षया चरमो यस्मात् तत्केवलिननिर्भावं पुनस्ते
परिणाममयी न प्राप्स्यतीति, इदं च व्याख्यानं कृषिकार-
मरिमुपजोष्य कृतमिति । अ० १४ श्लो ६ उ० ।

दुपदेसिष णं भंते ! स्वंधे पुच्छा ! । गोयमा ! दुपदेसिष
 स्वंधे सिय चरमे नो अचरमे, सिय अवचव्वप, सेसा भंर
 पदिसंहेयव्वा ॥

“दुपपलियं जं जेतो !” इत्यादि प्रसूतं प्राग्वहं । निवेद्यमानं
माह-“ गायमा । सिय चरमे गो अचरमे, सिय चरमे गो अचरमे ।
इत्यादि । द्विपदेशकः स्कन्धः स्यात् कदाचित् । निवेद्यमानं
मिमांसायाः, सत्यं-इह यदा द्विपदेशकः स्कन्धः चरमे । कथ-
प्रदेशयोरवगाहो भवति समवेष्टया व्यवस्थितयोः द्विपदेशकयोराका-
परमा आचरति कामः एवेषुका चरमे । ५०-५१-तथा, तदा एकाऽपि
या आचरति कामः, अचरमसु । ५२-तथा, तदा एकाऽपि
मपि केवाचारमात्रस्यायोगात् । ५३-तथा, तदा द्विपदेशिकाः
स्कन्धः एकस्मिन्काशप्रदेशे । ५४-तथा, तदा द्विपदेशिकाः
यैकस्मिन्प्राणपरिणततया । ५५-तथा, तदा द्विपदेशिकाः
कारणस्यैव चरमशब्दे । ५६-तथा, तदा द्विपदेशिकाः
व्यपेक्षं शक्यते, नापेक्षं ।

य, सिय चरमे य अवत्तव्याई च, सिय चरमाई च अवत्तव्वए य, नो चरमाई च अवत्तव्वयाई च, नो अचरमे य अवत्तव्वए य, नो अचरमे य अवत्तव्वयाई च, नो अचरमाई च अवत्तव्वए य, नो चरमाई च अवत्तव्वयाई च, नो चरगे य अचरमे य अवत्तव्वए य, नो चरमे य अचरमे य अवत्तव्वयाई च, नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वए य, नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वयाई च, सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वए य, सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वयाई च, सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्वए य, नो चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्वयाई च ।

“ पंचपणिए णं जंतै ! ” इत्यादि प्रसूतं प्राप्यत् । निर्वचनमाह—“गोयमा ! सिय चरमे ” इत्यादि । इह प्रथमतृतीयसप्तमचन्द्रशमेकादशपञ्चादशचरमाईंशचरमाईंशविंशतितमपञ्चविंशतितमरुपा एकादश भङ्गाः प्राह्याः, गोपाः प्रतिपध्याः । वृष्यति च—“ एतमे तदमे सत्तम, नव इत्त एकार वार तरेत्तमे । तेवां स चउवांसो, पणवीसत्तमे य पंचमए ” ॥ १ ॥ तत्रायं प्रथमो भङ्गः—स्वाद चरम इति, इह यदा पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धो द्वयोराकाशप्रदेशयोः समभ्रया व्यवस्थितयोरेवमवाहते त्रयः परमाणव एकस्मिन्नाकाशप्रदेशे द्वौ क्तिथे तदा द्विप्रदेशावगाढिप्रदेशकस्कन्धवचरमः, तृतीयोऽवकल्पः । स वैषम्य—यदा स पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्ध एकस्मिन्नाकाशप्रदेशेऽवगाहते तदा स परमाणुवत्स्कन्धः, सप्तमः स्वाचरमाचरमश्च, स वैषम्य—यदा पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धः पञ्चस्वाकाशप्रदेशेष्वेवमवाहते तदा ये चरमाश्चवारः परमाणवस्तेषामेकसम्बन्धिपरिणामपरिणतत्वादेकवर्णत्वादेकगणत्वादेकस्वादेकस्वदोषाधिकत्वमप्येदं चरम इति व्यवदेशोः, मध्यस्तु परमाणुमध्यवर्तिनत्वाच्चरम इति, नवमश्चरमो चाचरमश्च, तत्र यदा स पञ्चप्रदेशात्मकस्मिन्नाकाशप्रदेशेषु समभ्रया व्यवस्थितेष्वेवमवाहते तदा परमाणु आद्य आकाशप्रदेशे जायते एको मध्ये तदा आद्यप्रदेशावगाढौ द्वौ चरमौ जायन्त्यप्रदेशावगाढौ चरम इति चरमी मध्यस्तु मध्यवर्तिनत्वाच्चरमः, दशमश्चरमो चाचरमी च, तत्र यदा स पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धस्तु पूर्वाविशेषप्रदेशेषु व्यवस्थितेष्वेवमवाहते त्रयः परमाणवः त्रिस्वाकाशप्रदेशेष्वेकस्मिन् द्वौ क्तिथे, तदा आद्यप्रदेशवर्ती परमाणुश्चरमी द्वौ चान्त्यप्रदेशवर्तिनौ चरम इति चरमी द्वौ च मध्यवर्तिनत्वाच्चरमी, एकादशश्चरमश्चावकल्पः, कर्ममिति चेत्, उच्यते यमः स पञ्चप्रदेशात्मिकाकाशप्रदेशेषु समभ्रया वैषम्यवगाहते द्वौ २ परमाणु द्वयोराकाशप्रदेशयोः समभ्रया व्यवस्थितयोरेको विभ्रणिरुध्यः तदा चान्तराः परमाणवो द्विप्रदेशावगाहित्वा द्विप्रदेशावगाढिप्रदेशकस्कन्धवचरम एकश्च विभ्रणिरुध्यः परमाणुवत्स्कन्धः, द्विप्रदेशात्मकश्चावकल्पौ च, तत्र यदा स पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धस्तु पूर्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रया विभ्रया वैषम्यवगाहते द्वौ परमाणु, द्वयोराकाशप्रदेशयोः समभ्रया व्यवस्थितयोरेको विभ्रणिरुध्यो द्वौ चान्त्यप्रदेशवर्तिनौ चरम इति चरमी द्वौ च मध्यवर्तिनत्वाच्चरमी, एकादशश्चरमश्चावकल्पः, कर्ममिति चेत्, उच्यते यमः स पञ्चप्रदेशात्मिकाकाशप्रदेशेषु समभ्रया वैषम्यवगाहते द्वौ २ परमाणु द्वयोराकाशप्रदेशयोः समभ्रया व्यवस्थितयोरेको विभ्रणिरुध्यः तदा चान्तराः परमाणवो द्विप्रदेशावगाहित्वा द्विप्रदेशावगाढिप्रदेशकस्कन्धवचरमः, द्वौ च विभ्रणिरुध्यौ पुण्येकैकाकाशप्रदेशावगाढौ चावकल्पौ, त्रयोदशश्चरमी चावकल्पश्च, तत्र यदा स पञ्चप्रदेशावगाढ-

पञ्चस्वाकाशप्रदेशेष्वेवमवाहते द्वौ परमाणु उपरि द्वयोराकाशप्रदेशयोः समभ्रया व्यवस्थितयोरेकौ द्वौ च द्वयोस्तत्रैवाद्यः एकपुण्यस्तमसमे तदा द्वौव्युत्पत्तिरनौ द्विप्रदेशावगाढाद्व्युत्पत्तिस्कन्धवचरमी द्वौ चावकल्पौ चरम इति चरमी एकश्च केवलः परमाणुर्वावकल्प इति, त्रयोविंशतितमः चरमी चाचरमश्चावकल्पश्च । यदा पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धस्तु पूर्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रया विभ्रया वैषम्यवगाहते त्रिस्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रया व्यवस्थितेष्वोऽपि विभ्रणिरुध्य एकः तदा त्रिस्वाकाशप्रदेशेषु मध्ये आद्यप्रदेशावगाढौ चरमी, मध्यप्रदेशवर्ती तु द्व्युत्पत्तौ मध्यवर्तिनत्वाच्चरमी विभ्रणिरुध्यश्चावकल्पश्च इति । तनुविंशतितमश्चरमी चाचरमश्चावकल्पौ च । कथमिति चेदुच्यते—स एव यदा पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धः पञ्चस्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रया विभ्रया वैषम्यवगाहते त्रयः परमाणवस्त्रिस्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रयावस्थितेषु त्रयो च द्वयोः परमाणवोर्विभ्रणिरुध्योः तदा त्रिस्वाकाशप्रदेशेषु मध्ये आद्यप्रदेशवर्तिनौ चरमी मध्यवर्तिनत्वाच्चरमी द्वौ च विभ्रणिरुध्यश्चावकल्पौ, पञ्चविंशतितमश्चरमी चाचरमी चावकल्पश्च, स वैषम्य—यदा स पञ्चप्रदेशात्मकः स्कन्धः पञ्चस्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रया विभ्रया वैषम्यवगाहते चत्वारस्वाकाशप्रदेशेषु समभ्रयावस्थितेष्वेको विभ्रणिरुध्यः तदा चतुर्वाकाशप्रदेशेषु मध्ये आद्यप्रदेशवर्तिनौ चरमी द्वौ च मध्यवर्तिनत्वाच्चरमावको विभ्रणिरुध्योऽवकल्पः ।

छप्पणिए णं जंतै ! पुच्छा ! गोयमा ! छप्पणिए णं खंथे सिय चरमे ? नो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए ३ नो चरमाई ४ नो अचरमाई ५ नो अवत्तव्वयाई ६ मिय चरमे य अचरमे य ७ सिय चरमे य अचरमाई च ८ सिय चरमाई च अचरमे य ९ सिय चरमाई च अचरमाई च १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ? सिय चरमे य अवत्तव्वए याई च ? २ सिय चरमाई च अवत्तव्वए य ? ३ सिय चरमाई च अवत्तव्वयाई च ? ४ नो अचरमे य अवत्तव्वए य ? ५ नो अचरमे य अवत्तव्वयाई च ? ६ नो अचरमाई च अवत्तव्वए य ? ७ नो अचरमाई च अवत्तव्वयाई च ? ८ सिय चरमे य अचरमे य अवत्तव्वए य ? ९ नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वए य ? १० नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वयाई च ? ११ सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वए य ? १२ सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वयाई च ? १३ सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वयाई च ? १४ नो अचरमे य अवत्तव्वए य ? १५ नो अचरमे य अवत्तव्वयाई च ? १६ नो अचरमाई च अवत्तव्वए य ? १७ नो अचरमाई च अवत्तव्वयाई च ? १८ सिय चरमे य अचरमे य अवत्तव्वए य ? १९ नो चरमे य अचरमे य अवत्तव्वयाई च ? २० नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वए य ? २१ नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वयाई च ? २२ सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वए य ? २३ सिय चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वयाई च ? २४ सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्वए य ? २५ सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्वए य ? २६ ॥

“ छप्पणिए णं भं ! ” इत्यादि प्रसूतं प्राप्यत् । निर्वचनमाह—“गोयमा ! सिय चरमे ” इत्यादि । इह द्वितीयस्तु पञ्चमचन्द्रपञ्चादशचरमाईंशचरमाईंशविंशतितमपञ्चविंशतितमरुपा एकादश भङ्गाः प्रतिपध्याः । वृष्यति च—“ विचउत्थ पंच छुट्ठे, एकर सोलं च सत्तरांरं । विसेक्खी सोलं, चउत्तरांरं छुट्ठिं ॥ ” शृणुस्त्वेकादशः पञ्चप्राह्याः, छरमाणां सप्तमः यथा ज्ञादयो न चरन्ते, एकादशस्तु चरन्ते, तथा भाव्यते—इह यदा चन्द्रप्रदेशात्मकः स्कन्धो द्वयोराकाशप्रदेशयोः समभ्रया

[illegible]

अभिषेकस्थितप्रदेशशाखाणां ह्यस्यैकस्त्वध्वदेकक्षरमौ द्वौ च विभेगिस्थप्रदेशावगाढौ परमाणुवदेकोऽवकल्प्यः, ह्यद्विशब्द-
रमभाष्यकण्ठौ च, तत्र यदा स वदप्रदेशसकः स्कन्धभृत्यो-
न्ध्याकाशप्रदेशे तु समभेधया विभेधेया वैभवमगताः तौ परमा-
ण्यु प्रथमप्रदेशे द्वौ समभेगिस्थवस्थिते द्वितीयं प्रदेशे एक-
स्ततः परमुपरि तृतीयप्रदेशे एकस्याद्वभृत्यौ इति तथा
अस्याः परमाण्वो, प्रिप्रदेशावगाढः पूर्ववदेकक्षरमौ, द्वौ च
विभेगिस्थप्रदेशावगाढावकल्प्यवति, त्रयोदशक्षरमौ चाव-
कल्प्य यदा स एव वदप्रदेशकः स्कन्धः पञ्चस्वाकाशप्रदे-
शेषु समभेधया विभेधेया वैभवमगताः तौ परमाणु ह्ययो-
राकाशप्रदेशयोः समभेगिस्थवस्थितयोः द्वौ तयोरेवायः स-
मभेगिस्थवस्थितयोः पराकाशप्रदेशयोः अग्निरूपमध्मनासमभे-
गित्वे एकस्त्वध्वकाशप्रदेशे द्वौ विभेगि तदा द्विप्रदेशावगाढह्य-
स्यैकस्त्वध्ववुपरितन्निप्रदेशावगाढौ द्वौ परमाणु एकक्षर-
मौ ह्यध्वस्तनाविति चरमौ धावेकप्रदेशावगाढौ परमाणु-
वदेकोऽवकल्प्यः, चतुर्दशक्षरमौ चावकल्प्यै च, तत्र यदा
स एव वदप्रदेशकः स्कन्धः वदस्वाकाशप्रदेशेषु समभेधया
विभेधेया वैभवमगाहते द्वौ परमाणु ह्ययोराकाशप्रदेशयोः
समभेधया वैभवस्थितयोः द्वौ तयोरेवायः समभेगिस्थवस्थित-
योराकाशप्रदेशयोरेको विभेगि ह्ययमध्वभागसमभेगिस्थे अनेक
एक उपरितन्मयोः द्वयोः विभेगित्वे तथा ह्यवुपरितनाविति,
एकचरमौ ह्यध्वस्तनाविति चरमौ द्वौ चावकल्प्यवति,
पञ्चविंशतितमवध्वकमवध्वकावकल्प्यवध्वक, स वैभव-यदा
स वदप्रदेशकः स्कन्धः वदस्वाकाशप्रदेशेषु एकपरिभेगेषु
विभेगिस्थैकाधिकमवगाहते तथा एकवेष्टकाभ्याः परमा-
णवः, प्रागुक्तयोरेकक्षरव एकऽक्षरमौ मयवधौ एको-
ऽवकल्प्यः, यश्च विश्रुतितमवध्वकमयाऽवध्वकमयावकल्प्यै
च स सप्तमप्रदेशेयैवोपपद्यते, न वदप्रदेशकस्त्व, योऽयमवि-
श्रुतितमवध्वकमयाचरमौ चावकल्प्यः सोऽपि सप्तप्रदेशेयैवो-
पपद्यते न वदप्रदेशकस्त्व, यस्तु ह्यविश्रुतितमः चरमवध्वक-
चावकल्प्यै च सोऽष्टप्रदेशस्थिते त्रयोऽयैकोनविंशत्यवध्वो-
ऽष्ट प्रतिविद्या, यश्च त्रयोविंशतितमवध्वमौ चावकल्प्यवकल्प्य-
स च एव, यदा स एव वदप्रदेशकः स्कन्धभृत्योन्ध्याकाशप्रदे-
शेष्ववगाहते द्वौ २ परमाणु ह्ययोराकाशप्रदेशयोरेकस्तयोरेक
समभेधित्वे तृतीये आकाशप्रदेशे एको विभेगिस्थे इति तथा
आद्यप्रदेशावगाढौ द्वौ परमाणु चरमस्त्रीयप्रदेशावगाढक्षर-
मौ द्वितीयप्रदेशावगाढौ द्वौ परमाणु चरमौ विभेगिस्थोऽवक-
ल्प्यः, चतुर्दशतितमः चरमौ चावकल्प्यवकल्प्यै च, तत्र यदा
स एव वदप्रदेशाशमकः स्कन्धः पञ्चस्वाकाशप्रदेशेषु समभे-
धया विभेधेया वैभवमगाहते विभ्याकाशप्रदेशेषु समभेधया
व्यवस्थितेभ्यावो एको द्वितीये एकतृतीये द्वौ द्वयोर्विकवि-
स्थयोरेकैक इति तथा आद्यप्रदेशावगाढौ चरमौ मवध्वक-
मयाचरमौ विभेगिस्थो प्रदेशावगाढौ अवकल्प्यः, पञ्च-
विंशतितमवध्वमौ चावकल्प्यै चावकल्प्यः, यदा स एव वदप्र-
देशाशमकः स्कन्धः पञ्चसु प्रदेशेषु समभेधया विभेधेया वैभवम-
गाहते चतुर्धाकाशप्रदेशेषु समभेगिस्थवस्थितेष्वध्वकाशप्रदेशेष्वे-
कैकहस्तुतुं द्वौ पञ्चमे विभेगिस्थौ एकः तथा धाद्यप्रदेशस्थित-
मौ चरमौ मवध्वकमयाचरमौ विभेगिस्थौ ह्यवकल्प्यः विभेगिप्रदेशस्थ-
एकोऽवकल्प्यः पञ्चविंशतितमः चरमौ चावकल्प्यौ चावकल्प्यै, स

बैषम-यथा स वटप्रदेशकः स्कन्धः वटस्वाकाशमदेशेषु समधे-
यया विधेयया वैषम्यवाहते तथा आद्यस्तमदेशावगाढौ द्वौ
चरमौ, द्वौ मध्यप्रदेशावगाढावचरमौ, चैव विधेयिस्थप्रदेश-
द्वयावगाढावचरमभ्याविति ।

सत्तपदेसिएयं जंते । संधे पुच्छा । गोयमा । सत्तपसि-
एयं संधे सिय चरमे ? नो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए ?
नो चरमाई ४ नो अचरमाई ५ नो अवत्तव्वयाई ६
सिय चरमे य अचरमे य ७ सिय चरमे य अचरमाई च ८
सिय चरमाई च अचरमे य ए सिय चरमाई च अचरमाई
च १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ११ सिय चरमे य
अवत्तव्वयाई च १२ सिय चरमाई च अवत्तव्वए य १३ सिय
चरमाई च अवत्तव्वयाई च १४ नो अचरमे य अवत्तव्वए
य १५ नो अचरमे य अवत्तव्वयाई च १६ नो अचरमाई च
अवत्तव्वए य १७ नो अचरमाई च अवत्तव्वयाई च १८ सिय
चरमे य अचरमे य अवत्तव्वए य १९ सिय चरमे य अचरमे
य अवत्तव्वयाई च २० सिय चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वए
य २१ नो चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वयाई च २२ सिय
चरमाई च अचरमे य अवत्तव्वए य २३ सिय चरमाई च अचरमे
य अवत्तव्वयाई च २४ सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्व-
ए य २५ सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्वयाई
च २६ ॥

“सत्तपसिएयं जंते । संधे ” इत्यादि प्रथमसूत्रं प्राग्वत् ।
निर्बैषम्यमाह- “गोयमा । सत्तपसिएयं संधे सिय चरमे
नो अचरमे ” इत्यादि । इह द्वितीयसूत्रप्रथमसूत्रप्रदेशा-
चोरमशस्तवशाद्वाद्युद्वादिशतितत्त्वमात्रं नव भङ्गाः प्रतिषेधाः,
शेषा उपादेयाः, वक्ष्यति च- “वि चउक पंच छट्ठं, पणनर सोलं
च सत्तपडारं । छडिप चावीसईमं, सेसा मंगा उ सत्त-
मए ” ॥ १ ॥ तत्र ज्ञादीनामष्टादशपर्यन्तानां प्रतिषेधकारणं
प्राशुकामनुसृत्यं न केवलमत्र किं तु सर्वेष्वनुचरेषु स्कन्धेषु
वस्तु ज्ञाविशतितमः सोऽष्टप्रदेशकस्यैव घटते, न सप्तप्रदे-
शकस्येयुक्तं प्राक्, तत्र इह प्रतिषेधः, शेषास्तु प्रथमादयः
षड्विंशतितमपर्यन्ताः सप्तदश जङ्गाः वटप्रदेशकस्कन्धस्यैव
प्राचीनाः, केवलं विनयजनामुद्वाह्यं स्थापनामात्रं शेषाव-
श्यते, प्रथमो भट्टभारमभङ्गः, तुनीयचरमः, सप्तमभ-
रमभङ्गचरमभङ्गः, अष्टमभरमभङ्गचरमौ च, नवमभरमौ चाच-
रमभङ्ग, दशमभरमौ चाचरमौ च, एकादशमभरमभङ्गचरमभङ्ग, द्वा-
दशमभरमभङ्गचरमौ च, त्रयोदशमभरमौ चाचरमभङ्ग, चतुर्दश-
मभरमौ चाचरमौ च, एकविंशतितमभरमभङ्गचरमभङ्गचा-
चरमभङ्ग, विंशतितमभरमभङ्गचाचरमभङ्गचाचरमौ च, एकविंश-
तितमभरमभङ्गचाचरमौ चाचरमभङ्ग, त्रयोविंशतितमभरमौ
चाचरमभङ्गचरमभङ्ग, चतुर्विंशतितमभरमौ चाचरमभङ्गचा-
चरमौ च, पञ्चविंशतितमभरमौ चाचरमौ चाचरमभङ्गचर-
मभङ्गचरमभङ्गचरमौ चाचरमौ चाचरमौ च । इह यस्मात्
पि शिष्यपि । स्कन्धः एकस्मिन्काशप्रदेशोऽवगाहते होर-
अट्टपसिएयं सत्तपसि, तत एव भङ्गः सम्पन्नति ।

सिए संधे सिय चरमे ? नो अचरमे २ सिय अवत्तव्वए

१ नो चरमाई ४ नो अचरमाई ५ नो अवत्तव्वयाई ६ सिय
चरमे य अचरमे य ७ सिय चरमे य अचरमाई च ८
सिय चरमाई च अचरमे य ए सिय चरमाई च
अचरमाई च १० सिय चरमे य अवत्तव्वए य ११
सिय चरमे य अवत्तव्वयाई च १२ सिय चरमाई च
अवत्तव्वए य १३ सिय चरमाई च अवत्तव्वयाई च १४
नो अचरमे य अवत्तव्वए य १५ नो अचरमे य अवत्तव्व-
याई च १६ नो अचरमाई च अवत्तव्वए य १७ नो अचरमाई
च अवत्तव्वयाई च १८ सिय चरमे य अचरमे य अवत्त-
व्वए य १९ सिय चरमे य अचरमे य अवत्तव्वयाई च २०
सिय चरमे य अचरमाई च अवत्तव्वए य २१ सिय चरमे य
अचरमाई च अवत्तव्वयाई च २२ सिय चरमाई च अच-
रमे य अवत्तव्वए य २३ सिय चरमाई च अचरमे य
अवत्तव्वयाई च २४ सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्त-
व्वए य २५ सिय चरमाई च अचरमाई च अवत्तव्वयाई
च २६ संधे ज्ञापदेसिए अस्मैल्लजपदेसिए अणेतपदेसिए
संधे जहेव अट्टपदेसिए तहेव पत्तंयं जाणिएयथा ।

“अट्टपसिएयं जंते । संधे ” इत्यादि पृच्छामुत्रं प्राग्वत् ।
निर्वचनसूत्रम- “अट्टपसिएयं संधे सिय चरमे ” इत्यादि ।
अत्र द्वितीयसूत्रप्रथमसूत्रप्रदेशाचोरमशस्तवशाद्वाद्युद्वादि-
शतितत्त्वमात्रं नव भङ्गाः प्रतिषेधाः, शेषा उपादेयाः, वक्ष्यति च- “वि-
चउक पंच छट्ठं, पणनर सोलं च सत्तपडारं । एयं वडिपजंगा,
सेसा सेसेल्लु संधेयु ॥ १ ॥ ” सुगमा, नवरं “सेसा सेसेल्लु
संधेयु इति” शेषा अत्राः शेषेषु सप्तप्रदेशकान् स्कन्धादितरेषु
अष्टप्रदेशादिकेषु सर्वेषु स्कन्धेषु छट्ठया । अत्रैव वडिपजंगा-
ई पठान्ति- “एयं वडिपजंगा, तेषु परमवडिप्या जंगा । सेसा”
सुगमम्, ते च प्रथमादयो भङ्गाः षड्विंशतितपर्यन्ता अष्टाद-
शभावनान् स्थापनामात्रं प्राग्वद्भावनियाः, नवरं चरमभङ्गाच-
रमौ चाचरमौ चेत्येवंकेषु ज्ञाविशतितमो भङ्गः, तत पञ्चमः, अथ
द्विप्रदेशादित्तिपु स्कन्धेष्ववकस्यावित्येवंकेषु षष्ठो भङ्गः कस्मा-
त्प्रतिषेधयते, तस्याऽपि युक्तिः सम्भवजानाम् । तथाहि- वडा
एकः परमाशुरेकस्मिन्काशप्रदेशे द्वितीया विधेयस्थे प्रशस्त-
या एकाऽप्यवकस्या द्वितीयाऽप्यवकस्या इति अवयवकस्यावि-
ति जङ्गास्मिन्प्रदेशकविन्यायामकस्मिन्वकपरमाशुरपरस्मिन्व-
जन्तुः प्रदेशकविन्यायां प्रत्येकं द्वौ २ परमाणु इत्यादि । सम्भवत-
त, केवलमवकं जगति प्रत्येकं नास्ति । कथमेतद्विशतमिति
चेत् १, उच्यते- अत एव प्रतिषेधवचनात्, यदि इतद्युक्तं प्रत्ये-
कं सम्भवत् चायं प्रतिषेधं कुर्वीदिति, यदि वा सम्भवऽपि ज्ञापि-
रनिरैश्वर्यं तुनीयजङ्गक एवानभौयो वेदितव्यः, यथा आद्यप्रदे-
शकं स्कन्धे भङ्गाः प्रतिषेधा विधेयाभ्योक्तास्तथा संख्यातप्रदे-
शकं स्कन्धे भङ्गाः प्रतिषेधा विधेयवचनात् । तथा चाह- “संख्यातप-
सिए अस्मैल्लजपसिए ” इत्यादि पाठसिद्धः । तस्य इव स-
वैषम्यं भावना, यस्मात्कादिश्वसि आकाशप्रदेशोऽष्टप्रदेशकादीनां
स्कन्धानामवगाहः जयति तथा घटते, यथोक्ताः सर्वेऽपि जङ्गाः
नवसंख्यातप्रदेशात्मकस्यानमप्रदेशात्मकस्य च स्कन्धस्य कथ-
मेकस्मिन्काशप्रदेशोऽवगाहः १ उच्यते तथा । तथा माहऽभ्यासः, न

कैदुपपन्नं युक्तिः संज्ञान्यमानत्वात् । तथाहि-अनन्तानन्ता द्विप्रदेशकाः स्कन्धाः, यौग्वन्तानन्ताः सङ्ख्येयप्रदेशात्मकाः स्कन्धाः, अनन्तानन्ता असङ्ख्येयप्रदेशात्मकाः स्कन्धाः, अनन्तानन्ता अनन्त-प्रदेशात्मकाः, होकञ्च सर्वात्मनाऽप्यसङ्ख्येयप्रदेशात्मकाः, ते च सर्वेऽपि होक एवावगाहानां होके ततोऽवस्यन्ति, सम्बन्धकस्त्रिपद्याकाशप्रदेशप्रमाणदा बहुवः परमाणवो, बहुवो द्विप्रदेशकाः स्कन्धाः, यावत् बहुवोऽनन्तप्रदेशात्मकाः स्कन्धाः । तथा यात्र पूर्वसूरयः प्रदी-पदृष्टान्तमुपवर्णयन्ति-यथैकस्य प्रदीपस्य गृहमभ्यं प्रवर्तितस्य प्रभापरमाणवः सर्वमेष गृहं प्राप्नुवन्ति, तथा प्रत्येकं प्रदीपस-हस्यस्यापि, न च प्रतिप्रदीपप्रभापरमाणवो न जिज्ञाः, प्रतिप्र-दीपे पुनश्च स्य प्रवर्तितस्य छायाजिह्वदर्शनात्, ततो यथेति स्पृष्ट्वा अपि प्रदीपप्रभापरमाणव एकस्त्रिपद्याकाशप्रदेशे बहुवो मान्ति, तथा परमाणवादयोऽपि, इति न कश्चिदोप-
माकावाच्य तथा तथाऽवकाशदानस्त्वभावतया वस्तूनां च विविचपरिणमन-
भावतया विरोधानावात् ।

परमाणुमि य तद्व्यो, पदमो तद्व्यो य होइ छुपेसे ।
पदमो तद्व्यो नवमो, एकारसमो य तिपदेमे ॥ १ ॥
पदमो तद्व्यो नवमो, दसमो एकार बारममो ।
भंगा चठप्पदेमे, तेवीमइयो य बांछन्मो ॥ २ ॥
पदमो तद्व्यो सत्तम, एव दम एकार बार तेरसमो ।
तेवीस चउवीसम, पणवीसइयो य पंचपए ॥ ३ ॥
वि चउत्य पंच ठई, पन्नर सोलं च सत्तरइड्डारं ।
वीमेक्कवीम बावीं-सगे च वज्जज ठट्टम्मि ॥ ४ ॥
वि चउत्य पंच ठई, पन्नर सोलं च मत्तरइड्डारं ।
बावमइमविहुणा, सत्तपदेसम्मि खंचम्मि ॥ ५ ॥
वि चउत्य पंच ठई, पन्नर मोलं च सत्तरइड्डारं ।
एते वज्जिय भंगा, सेसा सेसिस्तु खंचेसु ॥ ६ ॥

“ परमाणुमि य तद्व्यो ” इत्यादि पाठसिद्धय, भावित-
थेत्वा । नवरं षट्प्रदेशाद्विभक्तायां प्रतिषेधका भङ्गाः स्तोका
इति, लाघवायै त एव संयुहीताः । इदानीन्तरे स्कन्धानां चरमा-
वरमादिवचन्यमोक्षा, स्कन्धाश्च यथायां परिमण्डलादि-
स्थाने च प्रवर्तन्ति । (प्रमाणं)

परिमंलत्वे णं भंते । मंठाणस्स संलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसो-
गाढे किं चरमे, अचरमे, चरमाई, अचरमाई, चरमतपदेसा,
अचरमतपदेसा । गोयमा । परिमंलत्वे णं मंठाणस्स संलेज्जपदे-
सिए संलेज्जपदेसोगाढे नो चरमे, नो अचरमे, नो चरमाई, नो
अचरमाई, नो चरमतपदेसा, नो अचरमतपदेसा, नियमा
अचरमं चरमाणि य ? , चरमतपदेसा य अचरमतपदेसा
य २, एवं० जाव आयते ॥ परिमंलत्वे णं भंते । मंठाणस्स
असंलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढे किं चरमे पुच्छा ? ।
गोयमा । असंलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढे जहा संले-
ज्जपदेसिए एवं० जाव आयते ॥ परिमंलत्वे णं भंते । मंठाणस्स
असंलेज्जपदेसिए असंलेज्जपदेसोगाढे किं चरमे पुच्छा ? ।
गोयमा । असंलेज्जपदेसिए असंलेज्जपदेसोगाढे नो चरमे,
२५५

जहा संलेज्जपदेसोगाढे एवं० जाव आयते ॥ परिमंलत्वे णं
भंते । मंठाणस्स संलेज्जपदेसोगाढे किं चरमे
पुच्छा । गोयमा । तद्देव० जाव आयते ॥ अग्रंतपदेसिए
असंलेज्जपदेसोगाढे जहा संलेज्जपदेसोगाढे एवं० जाव
आयते ॥

संख्यातप्रदेशासंख्यातप्रदेशानन्तप्रदेशपरिमण्डलादिसंख्यात-
चरमाचरमादिविभक्तायां निबन्धनसुत्राणि रत्नप्रज्ञाया इव प्रत्ये-
तत्त्वानि, अनेकाययवविज्ञानात्मकताविवक्षायां चरमं च चर-
माणि वेति निबन्धनं प्रदेशाविवक्षयां चरमान्तप्रदेशाश्चा-
चरमान्तप्रदेशाश्च ।

सम्प्रति संख्यातप्रदेशासंख्यातप्रदेशावगाढस्य परिमण्ड-
लादिचरमाचरमादिविषयमन्वेषादुक्तमभिहितसुत्राह-

परिमंलत्वे णं भंते । मंठाणस्स संलेज्जपदेसिए संले-
ज्जपदेसोगाढस्स अचरमस्स य चरमाण य चरमतपदेसाण य
अचरमतपदेसाण य दब्बट्टयाए पदेसट्टयाए दब्बट्टपदेसट्ट-
याए कयरे, कयरेहितां अण्णा वा बहुया वा तुल्ला वा विसेसा-
हिया वा । गोयमा । सत्त्वत्थोवे परिमंलत्वे मंठाणस्स संले-
ज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढस्स दब्बट्टयाए एगे अचरमे,
चरमाई संलेज्जगुणाई, अचरमं च चरमाणि य दो वि विसे-
साहियाई, पदेसट्टयाए सत्त्वत्थोवा, परिमंलत्वे मंठाणस्स
संलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढस्स चरमतपदेसा
अचरमतपदेसा संलेज्जगुणा, चरमतपदेसा य अचर-
मतपदेसा दो वि विसेसाहिया, दब्बट्टपदेसट्टयाए सत्त्वत्थोवे,
परिमंलत्वे मंठाणस्स संलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसो-
गाढस्स दब्बट्टयाए एगे अचरमे, चरमाई संलेज्जगुणाई,
अचरमं च चरमाणि य दो वि विसेसाहियाई, चरमतपदेसा
संलेज्जगुणा अचरमतपदेसा संलेज्जगुणा, चरमतपदेसा य
अचरमतपदेसा य दो वि विसेसाहिया । एवं बहुतेसचउर-
सआयएसु वि जोएयत्वं । परिमंलत्वे णं भंते । मंठाण-
स्स असंलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढस्स अचरम-
स्स य चरमाण य चरमतपदेसाण य अचरमतपदेसाण य
दब्बट्टयाए पदेसट्टयाए दब्बट्टपदेसट्टयाए कयरे, कयरेहितां
अण्णा वा ० ५ । गोयमा । सत्त्वत्थोवे परिमंलत्वे मंठाण-
स्स असंलेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढस्स दब्बट्ट-
याए एगे अचरमे, चरमाई संलेज्जगुणाई, अचरमं च
चरमाणि य दो वि विसेसाहियाई, पदेसट्टयाए सत्त्व-
त्थोवा, परिमंलत्वे मंठाणस्स असंलेज्जपदेसिए संले-
ज्जपदेसोगाढस्स चरमतपदेसा अचरमतपदेसा संलेज्जगु-
णा, चरमतपदेसा य अचरमतपदेसा य दो वि विसेसाहिया,
दब्बट्टपदेसट्टयाए सत्त्वत्थोवे, परिमंलत्वे मंठाणस्स असं-
लेज्जपदेसिए संलेज्जपदेसोगाढस्स दब्बट्टयाए एगे अच-

रमे, चरमाई संखेजगुणाई, अचरमं च चरमाणि य दो वि विसेसाहियाई, अरमेतपदेसा अचरमेतपदेसा संखेजगुणा, अरमेतपदेसा य अचरमेतपदेसा य दो वि विसेसाहिया वा । एवं० अर्ध आयेत ।

“परिमलस्त नं जंते !” इत्यादि सुगमं, नवरं कन्याये-
ताचिन्तायां चरमाणि । (संखेजगुणाई इति) सर्वात्मना परि-
मण्डलसंस्थानस्य संख्यातप्रदेशात्मकत्वात्, असंख्यातप्रदेश-
स्याऽसंख्यातप्रदेशावगाहस्य अल्पबहुत्वं रत्नप्रभाया इव भाव-
नीयम्, अनन्तप्रदेशाकस्याऽप्यसंख्यातप्रदेशाऽवगाहस्य नवरं
संक्रमे अमन्तगुणा इति, केवाचिन्तातां यदा द्रव्यचिन्तां प्रति
संक्रमते तदा तानि चरमाण्यमन्तगुणानि यत्कल्पयति । तद्यथा-
“सर्वगुणायै एते अचरमे चरमाई, केषामो असंखेजगुणाई, इ-
वमो अणेतगुणाई अचरमं चरमाणि य दोवि विसेसाहियाई”
इति, तदेवं संस्थानाव्यापि चरमाचरमादिविभागेन विततानि ।

(७) संप्रति जाचादीन् चरमाचरमाविभागेन गतिं चिन्तयति-
जांये णं जंते । गतिचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? ।
गोयमा । सिय चरमे, सिय अचरमे ।

गतिपदार्थावरूपं चरमं गतिचरमं, तेन जीवो भवन्त । चिन्त्य-
मानः किं चरमोऽचरमः ? । भगवानाह-गोतम ! स्याच्चरमः,
स्याच्चरमः, कश्चिच्चरमः कश्चिच्चरम इत्यर्थः । तत्र यः पृच्छा-
समये सामर्थ्यान्नुप्यगतिरूपे पर्याये भूतमानानन्तरं न किमपि
गतिपर्यायमाप्स्यति किं तु मुक्तो एव भविता, स गतिचरमः,
गोयस्त्वगतिचरम इति ।

नेरइए णं भंते । गतिचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा !
सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिया । ने-
रइया णं जंते । गतिचरमेणं किं चरमा, किं अचरमा ? । गोयमा !
चरमा वि अचरमा वि, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिया ॥

“नेरइए णं भंते । गतिचरमेणं” इत्यादि । नैरयिको भवन्त !
गतिचरमेण सामर्थ्याच्चरमगतिपर्यायकपेण चरमेण चिन्त्य-
मानः किं चरमोऽचरमो वा ? । भगवानाह-गोतम ! स्याच्चरमः
स्याच्चरमो, नरकगतिपर्यायादुत्पत्तो न भुयोऽपि नरकगतिप-
र्यायानुजिज्याते स चरमः, शेषस्त्वचरमः एवं चतुर्थ्यातिद-
यमक्रमेण निरन्तरं तावद्वत्त्वं यावद्भौमानिकसूत्रम् । बहुवचन-
वृद्धकसूत्रे निर्वचनम्- (चरमा वि अचरमा वि इति) । पृच्छा-
समये केचन नैरयिकास्तथां प्रपद्यन्ते केचन नैरयिकगतिप-
र्यायेण चरमाः, इतरं त्वच्चरमास्तत एकनिवेद्यमत्र निर्वचनम्-चर-
मा अपि अचरमा अपि, एवं सर्वस्वानेवैष्य तां तां गतिमाचि-
कृत्य जावनीयम् । प्रज्ञा० १० पद । अ० ॥ १० ।

(८) स्थितिचरमे-

नेरइए णं भंते । स्थितिचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा !
सिय चरमे, सिय अचरमे । एवं निरंतरं० जाव वेमाणिया ।
नेरइया णं भंते । स्थितिचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? ।
गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं० जाव वे-
माणिया । नेरइए णं भंते । जवचरमेणं किं चरमे, किं अ-

चरमे ? । गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं०
जाव वेमाणिया । नेरइया णं भंते । जवचरमेणं किं चरमा, अ-
चरमा ? । गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं०
जाव वेमाणिया ॥

“नेरइए णं जंते ! स्थितिचरमेणं” इत्यादि । नैरयिको भ-
वन्त ! नत्रैव नरकेषु चरमसमये स्थितिपर्यायरूपे चरमेण चिन्त्य-
मानः किं चरमोऽचरमो वा ? । भगवानाह-स्याच्चरमः, स्याच्च-
चरमः । किमुक्तं भवति ?-यो भुयोऽपि नरकमागत्य स्थि-
तिचरमसमयं प्राप्स्यति सोऽचरमः, गोयस्तु चरमः । एवं
निरन्तरं यावद्भौमानिकः । बहुत्वदण्डकचिन्तायाश्च- (चरमा वि
अचरमा वि इति) इह यः पृच्छासमये स्थितिचरमसमयं प्रा-
प्स्यति सोऽचरमः, गोयस्तु चरमः, एवं निरन्तरं यावद्भौमानिकः ।
बहुत्वदण्डकचिन्तायाश्च- (चरमा वि अचरमा वि इति) इह
ये पृच्छासमये स्थितिचरमसमये वर्तन्ते ते चिन्त्यन्ते, इत्येतच्च,
अन्यथा उल्लेखनाया विरहस्यापि सम्भवाद, एकहीनामपि
चोद्धत्सनाया भावात्. “चरमा वि अचरमा वि” इत्युज्ज्वलाव्य-
वहयंजातिनां बहुवचनेन निर्वचनं गोपपद्यते, किं तु ये पृच्छास-
मये वर्तन्ते ते क्रमेण स्वस्थितिचरमसमयं प्राप्ताः सन्तस्तेन
रूपेण चरमा अचरमा वा इत्येतच्चिन्तनेन उपपद्यते, यद्योक्तं
निर्वचनमिति अवचरमसूत्रगतिचरमसूत्रवत् । प्रज्ञा० १० पद ।

माणाव्यासः-

नेरइए णं जंते । जासाचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गो-
यमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं० जाव वेमा-
णिया । नेरइया णं जंते । भासाचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? ।
गोयमा ! चरमा वि अचरमा वि, एवं एगिदियवज्जे० जाव
वेमाणिया । नेरइए णं भंते । आणापाणुचरमेणं किं चरमे,
अचरमे ? । गोयमा ! भिय चरमे, भिय अचरमे, एवं नि-
रंतरं० जाव वेमाणिए । नेरइया णं भंते । आणापाणु-
चरमेणं किं चरमा, अचरमा ? । गोयमा ! चरमा वि, अचरमा
वि, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिया । नेरइए णं भंते । आ-
हाचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा ! सिय चरमे,
सिय अचरमे, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिए । नेरइए णं जंते !
आहाचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? । गोयमा ! चरमा वि,
अचरमा वि, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिया । नेरइए णं भंते !
भावचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा ! सिय चरमे,
सिय अचरमे, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिए । नेरइया णं
जंते । जावचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? । गोयमा ! चरमा
वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिया । नेरइए णं
जंते ! वज्जचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा ! सिय
चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं० जाव वेमाणिए ।
नेरइया णं भंते ! वज्जचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? ।
गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं० जाव

वेमाणि।। नेरइए णं जंते ! गंधचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणि।। नेरइए णं जंते ! गंधचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? । गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणि।। नेरइए णं जंते ! रस-चरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणि।। नेरइए णं जंते ! रसचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? । गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं निरंतरं जाव वेमाणि।। नेरइए णं जंते ! फासचरमेणं किं चरमे, अचरमे ? । गोयमा ! सिय चरमे, सिय अचरमे, एवं निरंतरं जाव वेमाणि।। नेरइए णं जंते ! फासचरमेणं किं चरमा, अचरमा ? । गोयमा ! चरमा वि, अचरमा वि, एवं जाव वेमाणि।। संगहणं गाहा—“ गति ठिति ज्ञेये य जासा, आगापाणु चरमे य बोधन्वा । आहारजावचरमे, वचरमे गंधफासे य ” ॥ १ ॥

भाषाचरमं चरमा भाषा , ततोऽयमर्थः-जैतयिको भदन्त ! चरमयाचरमया जायया किं चरमोचरमो वा ? । शेषं सुगमम् । वदवचनसुने प्रश्नजावायः-ये पुच्छासमये नारकास्ते स्वकाल-क्रमेण चरमां भाषां प्राप्ताः सन्तः तथा चरमया जायया चरमा अचरमा वा इति । ततो निर्बचनसुमपुत्रपक्षम् । एवमुच्चा-साहारसुत्रे अपि जावनीये, जाव औदधिकं, शेषं सुगमम् । प्रश्नाः १० वद ।

(७) जीवादयो जीवभावेन चरमा अचरमा वेत्ताहारवि-
बिषयेषु न प्रश्नाः--

जीवे णं जंते ! जीवभावेणं किं चरिमे, अचरिमे ? । गोयमा ! यो चरिमे अचरिमे । गेरइए णं जंते ! गेरइयजा-
वेणं पुच्छा ? । गोयमा ! सिय चरिमे, सिय अचरिमे, एवं जाव वेमाणि, सिक्के जहा जीवे । जीवाणं पुच्छा ? गोयमा ! जीवा यो चरिमा, अचरिमा, गेरइयया चरिमा वि, अचरिमा वि, एवं जाव वेमाणि सिक्का जहा जीवा । आहारए सन्त्यय एगचेणं सिय चरिमे, सिय अचरिमे, पुहचेणं चरिमा वि अचरिमा वि, अणाहारओ जीवो सिक्को एगचेणं वि पोहचेणं वि यो चरिमो, अचरिमो, सेसछाणुसु एगचपुहचेणं आहारओ भव-
सिक्काओ जीवपदे एगचपोहचेणं चरिमे, यो अचरिमे, सेसछाणुसु जहा आहारओ, अजवसिक्काओ सन्त्यय एग-
चपुहचेणं यो चरिमे, अचरिमे, यो जवसिद्धी य, यो अभवसिद्धी य, जीवा सिक्का य एगचपुहचेणं जहा अजवसिद्धीओ, सखी जहा आहारओ एवं असखी वि, यो सखी यो असखी जीवपदे सिक्कपदे य अचरिमो, यणुसपदे चरिमो , एगचपुहचेणं सखेसो जाव सुक्क-

लेस्ता, जहा आहारओ, यणवं जस्स वा अत्थि अस्सेस्ता, जहा यो सखी यो असखी सम्मदिद्धी, जहा अणाहारओ मिच्छदिद्धी, आहारओ, सम्मामिच्छदिद्धी एगिदियविगालिदि-
यवज्जं सिय चरिमे, सिय अचरिमे । पुहचेणं चरिमो वि, अचरि-
मो वि, संजयो जीवो यणुसो जहा आहारओ, असंजयो वि तद्धेव । संजयासंजयो वि तद्धेव, यणवं जस्स जं अत्थि, यो संजया यो असंजया यो संजयासंजया जहा यो जवसिद्धी य यो अभवसिद्धीओ सकसाईण जाव लोभ-
कसायी सन्त्ययणुसु जहा आहारओ, अकसायी जीवपदे सिद्धपदे य यो चरिमो, अचरिमो, यणुसपदे सिय चरिमो, सिय अचरिमो, खाणी जहा सम्मदिद्धी सन्त्यय आनिधि-
बोहिण्णाणी जाव यणुपज्जवणाणी जहा आहारओ, यणवं जस्स जं अत्थि, केवल्हाणी जहा यो कणीणी यो असखी, अखाणी जाव विभंगणाणी जहा आहारओ । सजोगी जाव कायजोगी जहा आहारओ जस्स यो जोगी अत्थि, अजोगी जहा यो सखी यो असखी । सागारोवठ-
ओ अणागारोवठचे य जहा अणाहारओ । सबेदो जाव यणुसगेदओ जहा आहारओ, अवेदओ जहा अकसा-
यी, ससरीरी जाव कम्मगसरीरी जहा आहारओ, यणवं जस्स जं अत्थि, ससरीरी जहा यो भवसिद्धी य यो अभवसिद्धी य पंचाहुं पज्जचीहुं पंचहिं अपज्जचीहुं जहा आहारओ सन्त्यय एगचपुहचेणं दंदा जाणिपय्मा ।

“ जीवेणं ” इत्यादि । जीवो जदन्त । जीवजावेन जीवत्वपर्य-
येण किं चरमः, किं जीवत्वव प्राप्तव्यचरमज्ञानः, किं जीवत्व
मोक्षतीत्यर्थः । (अचरमे णि) अविद्यमानजीवत्वचरमसमयो
जीवत्वमत्यन्तं न मोक्षतीत्यर्थः । इह प्रश्ने आह-“ यो मैव चर-
मः प्राप्तव्यजीवभावसानो, जीवत्वस्याव्यवच्छेदादिति । “ ने-
रइए णं ” इत्यादि । (सिव चरिमे सिय अचरिमे णि) यो
नारको नारकत्वाद्भूतः सन् पुनः नरकगतिं न वाच्यति
सिद्धिगमनात् स चरमोऽप्यस्त्वचरमः । एवं वाच्येना-
निकः (सिद्धे जहा जीवे णि) अचरम इत्यर्थः । न
हि सिक्कः सिद्धतां विमल्लुचतीति । “ जीवा यं ” इत्यादि
पृथक्त्ववृत्तकः न चाभिधेय एवेति । आहारकहेर- (आहारए
सन्त्यय णि) सर्वेषु जीवादिपदेषु (सिय चरमे सिय अचरमे
णि) कस्मिन्नरमो यो निर्वात्यति, अत्यन्तव्यचरम इति । अनाहार-
कपदे अनाहारकत्वेन जीवः सिद्धः अचरमो वाप्योऽनाहार-
कत्ववत् स दीयस्यापरेषु वसितत्वात्कीर्त्तयेह सिद्धावप्येति ।
एतदेवाह-“ अणाहारओ ” इत्यादि । (सेसछाणुसु णि)
नारकादिषु पदेषु (जहा आहारओ णि) स्वाचरमः, स्यादचरम
इत्यर्थः । यो नारकादित्वेनाऽनाहारकत्वं पुनर्न सत्यते स चर-
मो, यस्तु तद्व्यवस्थेऽसावचरम इति । अभ्यहारे-“ जवसिद्धि-
ओ ” इत्यादि । अभ्यो जीवो अभ्यत्वेन चरमः, सिद्धिगमनेन
अभ्यत्ववत् चरमवत्प्राप्तेः, एतच्च सर्वैरेव अभवसिद्धिः जीवाः
लेख्यन्तीति चरमप्राप्त्यादिति तस्मिन् । (अभवसिद्धिओ
सन्त्यय णि) सर्वेषु जीवादिपदेषु । (यो चरमे णि) अभव-

स्य भव्यत्वेनाभावात् । " नो मये " इत्यादि । उन्नयनिषेधवात् जीवपदे सिद्धयेद् वा भव्यासिद्धिकवचचरमः, तस्य सिद्धासिद्धत्वस्य च सिद्धत्वपर्यायात्मन्यपमादिति । संक्षिप्ते- (सधणी जहा आहारमो चि) सत्किन्त्वेन स्वाकचरमः, स्वाहचरम इत्यर्थः । एवमसंज्ञयति, उन्नयनिषेधार्थं जीवः सिद्धाचरमः, मनुष्यस्तु चरमः । उन्नयनिषेधवतो मनुष्यस्य केवलित्वेन पुनर्मनुष्यत्वस्यालानादिति । जेव्याहार- " लोका " इत्यादि । (जहा आहारमो चि) स्वाचरमः, स्वाहचरम इत्यर्थः । तत्र ये निर्वाह्यगति ते संज्ञयत्वस्य चरमाः, अन्ये त्वचरमा इति । दृष्टिहारे- (सम्महिटी जहा अणहारमो चि) जीवः सिद्धाचरमन्वहारचरमः, यतो जीवस्य सत्यकत्वं प्रतिपातितमप्यवश्यमात्रे, सिद्धस्तु न प्रतिपातयेत्, मनुष्यस्तु अकचायितोपेतं मनुष्यत्वं या पुनर्न लप्स्यते स चरमो, यस्तु लप्स्यते सोऽचरम इति । ज्ञानज्ञान- (सधणी जहा सम्महिटी) अयमिह सत्यमन्वहारचरमोऽर्थः-जीवः सिद्धाचरमः, जीवो हि ज्ञानस्य सत्ताः प्रतिपातेऽप्यवश्यं पुनर्निवेनाचरमः, सिद्धत्वहीन-ज्ञानभाव एव प्रतीत्यचरमः शेषास्तु ज्ञानोपेतनारकत्वादीनां पुनर्नोभासनेव चरमाः, अन्यथा त्वऽचरमा इति (सध्वय चि) सर्वेषु जीवादि सिद्धान्तेषु पदेष्वेकेन्द्रियवर्जितेष्विति गम्य । ज्ञानमेषांपेक्षयाऽऽह- " आनिग्रयोविष " इत्यादि । " जहा आहारमो चि " कर्तव्यात् स्वाचरमः, स्वाहचरम इति हृदयः । तत्राभिनिर्वाहिकादिज्ञानं याः केवलज्ञानमात्रस्या पुनरपि न लप्स्यते स चरमोऽप्यस्यचरमः । (जस्स अं अरिचि चि) यस्य जीवनादपेक्षयाभिनिर्वाहिकादासि तस्य तद्वाच्यं, तच्च प्रतीत्येव, केवलज्ञानस्यऽचरमो वाच्य इति ज्ञावः । " अभाणी " इत्यादि । अज्ञानो लभेद् स्वाचरमः, स्वाहचरम इत्यर्थः । यो ह्यज्ञानं पुनर्न लप्स्यते स चरमो, यस्तु अज्ञानो ज्ञानं न लप्स्यत एवासाचरम इति । एवं यत्र स्वाहारकातिदेशः तत्र तत्र स्वाचरमः स्वाहचरम इति व्याख्येयम् । शेषमप्यन्यैव दिष्टाऽनुवृत्त्या-मिति । अ० १७ वा० १ उ० । (गोसालग) शब्देऽनेव ज्ञाने १०२६षु तत्प्रकृतिप्राप्यचरमापनुत्तानि । चरमाप्यचरमाणीति प्रश्नमुद्दिश्य प्रश्ने दशमे प्रश्नापनापदे, प्रश्ना० १ पद । (१०) अल्पस्थितो-

अत्यिणं जंते ! चरिमा वि षेरइया, परमा वि षेरइया । हुंता । अत्यि । से ण्णं चरिमेहिंतो षेरइइहिंतो परमा षेरइया महाकम्मतराए चेव महाकिरिमतारो चेव भट्ठास-वत्तराए चेव महोवयणतराए चेव परमेहिंतो वा षेरइइहिंतो चरमा षेरइया अप्पकम्मतरा चेव अप्पकिरियतरा चेव अप्पासवतरा चेव अप्पवेयणतरा चेव । गोयमा ! चरमेहिंतो षेरइइहिंतो परमा० जाव महावेयणतरा चेव परमेहिंतो षेरइइहिंतो चरमा षेरइया० जाव अप्पवेयणतरा चेव । से केण्डेणं भंते ! एवं बुद्धं जाव अप्पवेयणतरा चेव । गोयमा ! ठिंतिं पकुच्चं, मे तेण्ठेणं गोयमा ! एवं बुच्चं जाव अप्पवेयणतरा चेव । अत्यि णं जंते ! चरमा वि अमुरकुमारा, परमा वि अमुरकुमारा । एवं चेव, एवरं विवरीयं जाणियव्वं, परमा अप्पकम्मा, चरमा महाकम्मा, सेसं तं चेव० जाव णियकुमारा ताव

एवेव । पुट्टीकाइया० जाव मणुस्सा, एए जहा षेरइया वाणमंतरजोइसियेवमाणिया जहा अमुरकुमारा ।

" अत्यि णं " इत्यादि (चरमा वि चि) अल्पस्थितयोऽपि । (परमा वि चि) महास्थितयोऽपि । (ठिंते पड्ढां) येषां नरकाणां महती स्थितित्ते इतरस्या महाकमेतरायाऽद्युन्न-कम्मोपेक्षया भवति, येषां त्वस्या स्थितित्ते इतरभ्योऽल्पकमेतरादयो भवन्तीति भावः । अमुरसुखे- (नवरं विवरीयं) पूर्वोक्तापेक्षया विपरीतं वाच्यम् । तत्त्वैव- " हे मूखं भंते ! चरमेहिंता अमुरकुमारेहिंता परमा अमुरकुमारा अप्पकम्मतरा चेव अप्पकिरियतरा चेव " इत्यादि । अल्पकमेतत्वं च तेषामसाताद्युन्नकर्मोपेक्षाम्, अवराक्यत्वं च तथाविधका-यिक्यादिककृत्तयापेक्षाम्, अल्पावधत्वं तु तथाविधकृत्तयाज-यिक्यकर्मसाध्यापेक्षाम् । अल्पवेदमत्वं च पीडाभावापेक्षामवसे-यमिति । अ० १७ वा० ४ उ० । चरमोऽप्यनरभावात् भवो वस्या-सो चरमः । " अन्नादिम्यः " ॥ ७२ । १६६ ॥ इति मत्त्वोऽन्व-प्रत्ययः । यस्य नारकादिमवधरमः पुनस्तेनैव नारकस्येन सिद्धिगमनादिति तादृशे नैरविकारो वैमानिकपर्यन्ते, दर्शितं चैतदनुवैव । स्वा० १ ता० १ उ० ।

चरमजहापविचिकरण-चरमयथाप्रवृत्तिकरण-न० । जन्ति-मयथाप्रवृत्तिकरणे, तच्च परमार्थतोऽपूर्वकणमवति यो गवि-न्दो व्यवस्थापितम् । तथा च, तदुभयः- " अपूर्वोत्तमजन्तो भवमिवाविचरिणो गतः । तस्यतोऽपूर्वमेव-मिति यो गविर्हो विद्मः " ॥ ११ उ० १ अधि० ।

चरमेत-चरमान्त-पु० । इह च विचक्षयाऽद्विरेष्वतो मयति तद्व्यवच्छेदार्थं चरमग्रहणम् । चरमः पर्यन्तवर्ती अतो न पुनरविच्छिन्न इति पर्यन्तवर्तिनाऽन्ते, विज्ञे० । " लोगस्त च चरिमेतो, चरिमेतो होइ ज्ञासाए " विज्ञे० । (लोकावसानान्तो 'लोक' शब्दे एव व्याख्यास्यते)

सर्वेषां चरमान्तानां वक्तव्यता-

इमीसे णं भंते ! रयणप्पाए पुट्टवीए पुरच्छिमिन्ने चरि-मेते किं जीवा पुट्टा ! । गोयमा ! एो जीवा, एवं जहेव लोगस्त तहेव चचारि वि चरिमेता० जाव लवग्निं, जहा दसमपए विमला दिसा तहेव शिरचसेमे हेडिण्णे चरिमेते, जहेव लोगस्त हेडिण्णे चरिमेते तहेव एवरं दसे पंचिंदियसु जंगो, सेसं तं चेव, एवं जहा रयणप्पाए चचारि चरिमेता जाणिया एवं मकरप्पाए वि, लवरिमेहेडिण्णा जहा रयाण-प्पाए हेडिण्णा, एवं जाव अहे सत्तयाए, एवं सोहम्मस्त वि० जाव अचुपयसम्, गेवेज्जागविमाणं एवं चेव, एवरं लवरिमेहेडिण्णे चरिमेतेसु देसेसु पंचिंदियाण वि मच्छिक्क-विरिहिओ, सेसं तहेव, एवं जहा गेवेज्जागविमाणा तहा अ-शुनरविमाणा वि, ईमिप्पजारा वि । परमाणुपोग्गळे णं भंते ! लोगस्त पुरच्छिमिन्नाओ चरिमेताओ पच्छिमिन्ने च-रिमेते एगसमएणं गच्छे, पच्छिमिन्नाओ चरिमेताओ पुरच्छिमिन्ने चरिमेते एगसमएणं गच्छे, दाहिणिण्णाओ चरिमेताओ ठावरिण्णे० जाव गच्छे, ठावरिण्णाओ दाहि-

पिङ्गं जाव गच्छइ, उवरिद्धाओ चरिमंताओ हेडिङ्गं च-
 रिमंतं एगु जाव गच्छइ, हेडिङ्गाओ चरिमंताओ उव-
 रिङ्गं चरिमंतं एगसमएणं गच्छइ । इता गोयभा ! परभा-
 णुपोगळेणं होगस्स पुराच्छिमल्लं तं वेवउ जाव उवरिङ्गं
 चरिमंतं गच्छइ ॥

“इमीमे जं” इत्यादि । (उबगिहे जहा इस्मसपर विमला दिसा तहेव निजचमेसं ति) इशमशते यथा विमला दिगुका तथैव रक्षणप्रतिवचरमानो वाक्यो निवशेषो यथा भव-
त्येति स वैयम-“इमीमे जं मंते ! रयणपण्यप पुढुवीय उव-
रिद्धि चरिमंत कि जावा० ? गोयमा ! नो जावा” । एकप्रदेश-
प्रकृतसाम्प्रत्यन्त तत्र तेयामनवस्थानात् । “जीवदेसा वि,
जे जीवदेसा ते नियमा एगिदिथदेसा” सवेच तेनां भावत
“अहवा एगिदिथदेसा य वेदिथयस य देसं, अहवा एगिदिथ-
देसा य वेदिथयस य देसा, अहवा एगिदिथदेसा य वेदि-
याण य देसा ३ ।” रत्नप्रभा हि ब्रह्मिन्द्यानामाश्रयः, ते वैके-
न्द्रियापेक्षयाऽनित्येकाः, ततश्च तदुपचितनवरमाने तेषां क-
र्त्तव्यज्ञेयः स्यादित्था वेति, एवं ब्रह्मिन्द्रियादिष्वनित्यमित्येतेषु
तथा-“जे जीवपयसा ते नियमा एगिदिथपयसा, अहवा ए-
गिदिथपयसा वि वेदिथयस य पयसा १, अहवा-एगिदिथप-
यसा य वेदिथया य पयसा २ ।” एवं ब्रह्मिन्द्रियादिष्वनित्यनि-
यान्तेषु तथा, “जे अज्जीवा ते दुडिहा पयसा । तं जहा-कवि-
अज्जीवा य अकविअज्जीवा य । जे कविअज्जीवा ते अज्जीवा
पयसा । तं जहा-अंथा जीवा परमाणु पोगला । जे अकविअ-
ज्जीवा ते सचविहा पयसा । तं जहा-नो धम्मनिअज्-
ज्जीवा य धम्मविहायसस हेसं धम्मतिथकायपयसा, एवं अज-
म्मतिथकायसस वि, अमासतिथकायसस वि, अज्जासमए
सि ” अज्जासमयो हि मनुष्यलेशत्रासर्वेति रत्नप्रभोपरि-
तनवरमान्तेऽस्त्वर्थः । “हिठ्ठि चरिमंते” इत्यादि ।
यथाऽऽध्वरमातो लोकस्योक-एवं रत्नप्रभपृथिव्याः, ब्र-
ह्मान्तरोक्तः यः । विशेषस्त्वयम-लोकश्चतनवरमान्ते, ब्र-
ह्मिन्द्यादीनां देशजङ्गकत्रयं मध्यमरहितकुम्भदि तु रत्नप्रभा-
धस्तनवरमान्ते पञ्चेन्द्रियाणां परिपूर्यमेव तद्वाक्यं, देशाणां
तु ब्रह्मिन्द्र्यादीनां मध्यमरहितमेव, यना रत्नप्रभाऽधस्तन-
वरमान्ते पञ्चेन्द्रियाणां गमगममहाराण देशां देशाश्च संभ-
वन्त्यतः पञ्चेन्द्रियाणां तत्तत्र परिपूर्यमेव भवति, ब्रह्मि-
न्द्यादीनां तु रत्नप्रभाऽधस्तनवरमान्ते मारणान्तिकसमुद्भातन
गतानामपि तत्र देश एव सम्भवति, न देशाः, तस्यैक-
प्रसरकयपदे देशान्तेकाऽहेतुत्वादि, तेषां तत्तत्र मध्यम-
रहितमेवेति । अत एवाह-“नवरं देसं” इत्यादि । (असा-
रि चरिमंत सि) पूर्वदक्षिणपश्चिमोत्तररुपाः (उबरिहमिहिडि-
क्षा जहा रयणपण्यप हेडिछि सि) शक्यपत्राया उपरितना-
धस्तनवरमान्तौ रत्नप्रभोऽधस्तनवरमातव्यवह्याः, ब्रह्मिन्दा-
दिषु पूर्वोक्तोक्तमध्यमरहितं, पञ्चेनित्येषु तु परिपूर्य देश-
मङ्गत्रयं, पूर्वोक्ततायां तु ब्रह्मिन्द्र्यादिषु सर्वेष्वधामङ्गक-
रहितत्वेन शोभमङ्गकत्रयम्, अज्जीवास्तथायां तु कृपिणां वतु-
भाष्य, अज्जीवां स्वाहास्यवत्तथाभावेन वट्टं वाक्यमित्य-
आदि । क्र० १६ श० प० उ० ।

चरमकाल-चरमकाल-पुं० । मरणसमये, पं० ब० ४ द्वार ।

24

चरमणिदाहसमय-चरमनिदाघसमय-पुं० । जेष्ठमासपर्यन्ते,
जी० ३ प्रति० ।

चरमतिथयर-चरमतीर्थकर-पुं० । अन्तिमतीर्थकरे, यथाऽव-
सर्षिष्यां महावीरः । स्था० १ गा० १ उ० ।

चरमज्ञव-चरमज्ञव-त्रि० । चरम एव भवो यस्य प्राप्तस्तिष्ठति,
 द्वेषभावो वा चरमो यस्य सः, चरमज्ञो भविष्यति यस्य सः ।
 अन्तिमभवे, प्रति० ।

चरमवस्त्र-चरमवर्ण-पुं० । अथमवर्णे, यथा ब्राह्मणेन क्षत्रियायां
ज्ञातः क्षत्रियो भवति इति चरमवर्णव्यपदेशः । आत्मा २
अ० १ अ० ।

चरमसमय-चरमसमय-पुं० । स्वयोऽयमस्थान्तिमसमये , नं० ।

चरमसमयजवत्य-चरमसमयभवस्य-पुं० । चरमसमये भवस्य
जीविनस्य तिष्ठति यः स तथा । आयुषश्चरमसमये स्थिते,
म० ७ श० १ सू० ।

चग्माण-चरत-त्रि० । संबमाने, स्था० ५ ग० ३ उ० ।

चरवन्नय-चरपलक-पुं० । धावकरजोहरणरूपे, तत्स्थिररूपमाग-
मेन काप्यलब्धमिति न दर्शितम् । (राजेन्द्रसूरिः)

चरिक्कण-चरित्वा-अव्य० । आसंव्येत्यर्थे, आ० म० प्र० ।

चरिगा-चरिका-स्त्री० । परिवाजिकायाम्, ओघ० । आ० म० ।

चरित्त-च (चा) रित्र-न०। 'चर' गतिभक्षणया। रित्र्यस्य "आतल्ल-
धूसुखनसहचरइव्वः"। ३२।१८४। इति इव्वप्रत्ययान्तं चरित्रमि-
ति भवति। चरन्त्यनिन्दितमनेनेति चरित्रम्। चा। रित्रमोहनीय-

क्यापश्यम, दशोऽर्धेन आवाऽर्धेन चर गतिमसौषेया, चर-
न्ति गच्छन्ति अनिन्दितमनेनति चरिष्यम । "खनसहदूधचरसेः"
इति (५।२।८७) इत्यप्रत्ययः । चरिष्यमेव चारिष्यं, किमुक्तं भवति ।
अन्यत्रोपासाद्यैव कर्मसंज्ञापक्याय चरणं, सर्वसावय-

योगनिवृत्तिरूपं चारिश्रमिनि । आ० म० प्र० । चरन्त्यनिन्दितम-
नेनेति चारिश्रमः, षष्ठ्यधिककर्मव्यापकाकरणाद् वा चारिश्रमः ।
सर्वविवरानिक्रियायाम्, विशेषः । चर्यते मुमुक्षुभिरासैव्यने त-

विदान, चैतन्य वा गम्यते अनेन निवृत्तावाप्त आरिचन्द्र, नथेवा-
न्यस्य कर्मणां रिक्तिकरणान्तरिचन्द्र, निरुक्तम्यायादिनि । (स्था०)
आरिचन्द्रमाहूनीयकृपायाविभूत आत्मनो विरतिरूपे परिणामे,
(स्था०) "परो चरिते" तदेकं बह्वयमाणानां सामायिका-

दिनभेदानां विरहितसामान्यान्तर्भावादेकस्यैकदा भाषाव्रति,
एतेषां च ज्ञानादीनामयमेव क्रमो, यतो नाज्ञातं भ्रष्टीयते, ना-
भ्रष्टं सम्प्रगुण्टीयत इति । स्था०१० डा० सुष० चर्यते आ-

सत्यतः अविनोदो, ज्येष्ठ गण्यत मांको शन चारित्र्यो मूलोत्तर-
गुणकलापे, स्या० २ ता० १ उ० । आश्विनरोधे, द्व्य० १ उ० ।
अनुष्ठाने, हा० १ सु० २ अ० । स्या० । अज्ञानोपचितस्य कर्म-
व्रजस्य रिंकीकरणे, नि० सु० १ म० । सर्वसंवदं, सुत्र० २ अ० ।

अ०। चारित्रमाहनीयकृत्योपशमजे जीवपरिणामे, अ० ८
 श० २ उ०। सावद्ययोगनिवृत्तौ, प्रअ० ३ संव० द्वार। बाह्य-
 मन्त्रद्वारे, रा०। क्रियाच्छेदविके, उक्त० २६ अ०।

कुम्भदृष्टान्तेन सत्त्वारि सरित्राणि-

चत्वारि कुंभा पम्पत्ता । तं जहा-भिन्ने, जज्जरिण, परि-

स्साई, अपरिस्साई । एवायेव चण्डिगेह चरिते पन्नचे । तं जहा-जिन्नेण जाव अपरिस्साई ।

तथा जिहः स्फुटितो, जर्जरितो राज्ञीयुकः, परिष्ठापी दु-
पकवात् झरकः, अपरिष्ठापी कठिनत्वादिति । चारित्रं तु
जिहं सूक्ष्मायिष्ठापस्या, जर्जरितं छेदादिप्राप्त्या, परिष्ठा-
पि सूक्ष्मातिवारतया, अपरिष्ठापि निरतिवारतयेति । इह
अपुत्रवाधिकारऽपि यच्चारित्रलक्षणं पुत्रधर्मभक्षणं तद्धर्मध-
र्मिणोः कथञ्चिद्भेदाद्वचनमवगतमव्यमिति । स्यात् ४ ठा ०
४ ठ ० । (सामायिकादिशब्देषु पृथग्व्याख्यानम्)

सामायिकादि पञ्चविधं चारित्र्यम्-

सामाद्यप्यप्य पदम्, ऐओवद्वाचणं भवे बोधं ।

परिहारविमुक्तीञ्च, सुहुमं तह संपरायं च ॥ १.२६० ॥

ततो य अद्भवत्तायं, स्तायं सज्जमि जीवद्भोगमि ।

जं चरिऊण सुविहिया, वचैतउपरायं ठाणं ॥ १.२६१ ॥

(एषां पदानां व्याख्या स्ववचनार्थे)

विस्तरार्थं तु साम्यहृद्वाह-

सज्जमिणं सामाद्यं, ऐवाहिसिस्सओ पुणो जिहं ।

अविसेसियमाद्ययं, ठियमिह सामाणुसम्माए ॥ १.२६२ ॥

सावज्जोगविरइ, ति तस्य सामाद्यं छुहा तं च ।

इचरमावकहं ति य, पदम् पडमंतिमिणिणं ॥ १.२६३ ॥

तिथेमुपणोरोविय-वयस्य सेहसम धोवकाझायं ।

सेमाणमावकाहियं, तिथेमु विदेहयाणं च ॥ १.२६४ ॥

स्ववर्णार्थं चारित्र्यमवशेषतः सामायिकमेव, एतद्वच च ऐ-
दादिशेषशेषैर्विशिष्टमात्रमर्थतः संज्ञातव्यं नावार्थं प्रतिपद्यते,
तत्रार्थं विशेषणमात्रमात्रमात्रमर्थज्ञायामेवावतिष्ठते सामायि-
कमिति । तत्र सावज्जयोगविरतिस्वरूपमेतस्मात्प्रतीयम् । तच्च
द्विधा-इत्यर्थः, यावत्कथितं च । तत्रत्यं स्ववर्णकालानं भव-
नैरावतापचरमतीर्थकरीयेपोरेवानोपितमद्वाजनस्य शिष्य-
कस्य हृष्टयम् । यावत्कथितं यावज्जीविकं भवतिरावतप्रथ-
मचरमवज्ञेयवतीर्थकरीयेसाधूनां मद्वाविदेहजानां च सा-
धूनामवसेयमिति ॥ १.२६४ ॥

अथ प्रेरकः प्राह-

नणु जावज्जीवाए, इतरियं पि गहियं सुयंतस्स ।

दहइ पड्ढाओवो, जहाडअवकहियं सुयंतस्स ॥ १.२६५ ॥

आह-ननु करोमि भद्रम् । सामायिकं यावज्जीवमित्येवं व्रत-
प्रदणकाले इत्वरमपि सामायिकं गृह्णामिपुत्रस्थापनायां मुञ्चतः
प्रतिज्ञास्तेषां प्राप्तिः, यावत्कथितपरित्याग इव ।

अत्रोचरमाह-

नणु जणियं सर्वं विय, सामाद्यमणियं विमुक्खिओ जिहं ।

सावज्जविरइमयं, को वयलोवो विमुक्खिए ॥ १.२६६ ॥

ननु कं सर्वमेवेवं चारित्र्यमवशेषतः सावज्जयोगविरतिसामा-
न्यात् सामायिकमेव ऐदादिविशुद्धिचिन्तयेद्विशिष्टमात्रमव्यवा-
न्यं प्रतिपद्यते, ततः को नाम विशुद्धतरायां विशुद्धौ प्रतिपद्य-
मानायां व्रतलोपः ? । न कश्चिदित्यर्थः ॥ १.२६६ ॥

कृत इत्याह-

उभिवल्लमओ भंगो, जो पुण तं विय करइ सुच्छकरं ।

सन्नायिचचिमिहं, सुहुमं पि व तस्स को भंगो ॥ १.२६७ ॥

उभिवल्लमतः प्रवृत्त्यावागमेव कुर्वतो व्रतमङ्गो प्रवर्तितः, यः
पुनस्तत्रैव प्राक् प्रदीप्तं चारित्र्यं विशुद्धतरं संपादयति, संज्ञात्मा-
त्रेण तु चारित्र्यं विशुद्धं मिच्छेत्तस्य भङ्गो न भवति, किं तु स्वत-
रामेव व्रतनैमित्त्यं संपद्यते, यथा सामायिकस्य व्रतस्य (सुहुमं
ति) सूक्ष्मसंपरायं प्रतिपद्यमानस्य, जेदापस्थापनीयस्य वा
परिहारावच्छुद्धिकमङ्गो कुर्वतो व्रतनिर्लस्यमिति ॥ १.२६७ ॥

छेदोपस्थापनीयस्य व्याख्यानमाह-

परंपायम्म य ऐओ, जत्थोवद्वावणं वणमं च ।

ऐओवद्वावणमिह, तमणइअरेयरं छुविहं ॥ १.२६८ ॥

सेहस्य निरइयारं, तित्थंतसंकमं च तं होजा ।

सुल्लुण्णवाडणो सा-इयारमुभयं च उयिकपे ॥ १.२६९ ॥

(जयंति) यत्र चारित्र्ये पूर्वपरायस्य छेदो व्रतलोपोपस्था-
पनं विधीयते, तदिह छेदापस्थापनं, तच्च द्विधा-सातिचार-
मनतिचारं च । तत्र शिष्यकस्यापस्थापनायां, तीर्थान्तरमन्त्रा-
न्तां वा यद्वारोप्यते तत्रित्तिचारं भवेत्, यत्तु सूत्रगुणधानिनः
पुनरपि समारोप्यते तत्सातिचारम् । व्रतलोपमयमपि स्थितकल्प
एव प्रवर्तितः, न स्थितस्थितकल्पः । तत्र जरेरावतप्रथमस्वरम-
तीर्थकरसाधूनां स्थितकल्पः । विशेषः । प्रथमः । आनु ० । सूत्र ० ।
एव ० । आनु ० । ('सामाद्य' आदिशब्देषु पुनः २
व्याख्यानम्) (कथां कथायाणामुद्ध्ये चारित्र्यमवतिष्ठते इति
'अवधार' शब्दे प्रथमः ८ पृष्ठे लक्षम्)

अथ तत्कथोपशमादिष्ववधारितप्रशामिभिक्षुसुराह-

वारसविहे कमाण, खविण उवममिण व जोगेहिं ।

सज्जइ चरित्तमंभो, तस्स विनेसा इमे पंच ॥ १.२७० ॥

ब्राह्मणविधे ब्राह्मणकरेऽन्येनानुबन्धादिभेदजिहः, कथायः, ज्ञा-
तायकयचनं, कोपादिलक्षणं, कृपितं विष्णुतामिनुत्पत्तां नानं,
उपशमिने भस्मच्छेदहृदकल्पनां प्राप्तिः, वाशब्दम् । कथाप-
दाम् आर्धविष्णुतामिनुत्पत्तिसमस्तमुपप्राप्तिः, योग्यमेतत्वादायक-
थैः प्रशान्तं नुमित्तं ज्यते चारित्र्यज्ञानः, तस्य च सामान्यं वा-
रित्यस्य विशेषा जेदा एते वक्ष्यमाणः पञ्च । इति नियुक्तिमा-
धायः ॥ १.२७० ॥

जाण्यम्-

खविण उवममिण वा, वासरेणं खओवममिण वा ।

वारसविहे कमाण, पमत्तजाणइजोगेहिं ॥ १.२७१ ॥

गतार्था, नवरं प्रशस्तयानं प्रशस्तं भवः ॥ १.२७१ ॥

लीणादिक्थायस्य रूपमाह-

लीणा निव्वायहुया-मणो व छारपिहिय न्व उवमना ।

दरविज्झायाविहादिय-जल्लोवम्मा खओवममा ॥ १.२७२ ॥

व्याख्यातार्था, नवरम् अद्वैविष्णुतामिनुत्पत्तिरुत्पत्तिसमस्तमुपप्रा-
प्तायोपशमिकथायाः, कथापशमायस्येष्टपुहि कथायेंतु दत्तक-
स्य वेदनमप्यस्ति, तच्च विविधैर्नवविहकल्पमिति ॥ १.२७२ ॥

अथ कस्य चारित्र्यस्य कथं ज्ञाय इत्याह-

खपओ वा सपमो वा, खओवममओ व तिजि लण्जंति ।

सुदुम अहस्तायाई, स्वयम्भो समग्रो ब नयुचो । ?३४॥

सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकक्षणाध्यायानि
श्रीष्व चारित्राणि ब्रह्मशक्यानां कथावक्त्रोपशमात् पूर्वम-
तिषाणि प्रसिपाधमात्राणि च लज्जन्ते, कनिष्ठीयवाचरस्य
पुनश्चपशममेणौ तनुपसमात्पूर्वप्रतिपन्नानां तेषां लाभः, कपक-
मेणौ तु कृपादिनि । सूक्ष्मसंपराययथास्थानचरित्रे स्फुटसाम-
खौ कथापशमात्, कपकमेणौ तु तत्संयाहृष्येते, नान्यतः,
कपोपशमाच्च प्राप्यत इत्यर्थः । ?३४॥

आह-ननु "तस्स विसेसा इमे पंच" (?३५) इत्यत्र किं
सामान्यं चारित्रमात्रं तच्छब्दस्य वाच्यम्, अहोस्वित् ब्राह्म-
नां कथायाणां कृपादिभ्यो यदनन्तरमेवोक्तं तदेवेवाशङ्क्याह-
लज्जन् चरितलाजो, स्वयम्भो वारसहृद नियमोऽयं ।
न च पंचविहिनियमणं, पंच विसेस चि सामएणं । ?३५॥

ब्राह्मणां कथायाणां कृपादितः कृपकृपोपशमोपशमेभ्य एव
लाभश्चारित्रस्य, नान्यथा इत्येवमेव नियमो हृष्यन्, न तु
पञ्चविधनियमनं, ब्राह्मणकथायानामेव कृपादिना लज्जस्य
चारित्रस्य पञ्चैते विशेषा इत्येवभूतो नियमोऽत्र न कर्तव्य
इत्यर्थः । किं तर्हि ? ब्राह्मणानामधिकानां वा कथायाणां कृपा-
दितो लज्जस्य तस्य सामान्येनैव चारित्रस्यैते वक्ष्यमाणाः
पञ्च विशेषा इत्येवं सामान्यं चारित्रमात्रं तच्छब्दस्य संवाच्यत
इति । ?३५॥

अथ कस्माद्ब्राह्मण कथायानामेव कृपादितो लज्जस्य चारित्र-
स्य पञ्चैते विशेषा इत्येवभूतो नियमोऽत्र न कियते इत्याह-

नं तिमि वारसएणं, लज्जन्ति स्वयम्भो कसायाणं ।

सुदुमं पन्नरसएणं, चरियं पुण्ण सोलसएणं पि । ?३५॥

यतः सामायिकच्छेदोपस्थापनीयपरिहारविशुद्धिकक्षणाधि-
श्रीष्व चारित्राणि ब्राह्मणकथायाणां कृपादिना लज्जन्ते, इति
कथं तत्कृपादिलभ्यस्य चारित्रस्य पञ्चविधत्वं स्यात् ।
सूक्ष्मसंपरायचारित्रं तु संयत्नललाभार्जितानां शेषपञ्चब्रह्म-
णकथायाणां कृपापुशमाच्छ लज्जयेत् । चरमं तु यथाक्यातचारित्रं
बोधशानामपि कथायाणां कृपात्, उपशमाद् वा प्राप्यते । एवं
च सति सामान्यस्यैव चारित्रस्य पञ्च विशेषा जगन्नि । इति
गाथापञ्चकायः । ?३५॥ ("चारित्रादेव मोक्ष इति" किरिया
अथ "शुद्धेऽस्मिन्नेव भागे ३५४ पृष्ठे उपपादितम्) चारित्ररहितं
ज्ञानं दर्शनं वा न स्वातन्त्र्येण मोक्षसाधनम् । आब० ३ अ० ।

साम्प्रतमहायदर्शनपक्षो दोषा उच्यन्ते । यदुक्तं-"न सेषिभो
भास्ति" इत्यादि । तन्न । तस्यत एवास्मौ नरकनागमव, असहा-
यदर्शनपुक्तत्वाद्, अन्येऽप्येवंविधा दसारासिहाद्यो नरकमेव
गता इत्याह-

दमारसीहृस्स य सेषिअस्स, पेढालपुत्तस्स य सहास्स ।

अणुत्तरा दंसणसंपथा तथा, विण्णा चरिणो इरागंइ तथा ६४

दसारासिहस्य अरिचनेमिपितृव्यपुत्रस्य, भौतिकस्य च प्रसेन-
जितपुत्रस्य, पेढालपुत्रस्य च सत्यकिः, अणुत्तरा प्रधाना,
क्राथिकीयुक्तं भवति, का ? दर्शनसंपद, तदा तस्मिन् काले,
तथापि विना चारित्रेण धरागतिं गता नरकगतिं गता, नरक-
गतिं प्राप्ता इति वृत्तायः । ६४ ।

किं च-

स्वभाओ विगैओ, अविहिआ नाणदंसणचेरिं ।

ता मा कासि पमायं, नाणेण चरित्तरहिणं । ६५ ॥

सर्वो अपि नारकगतिव्यवहारमरगतवः अविरहिता अवियुक्ताः,
कैः ? ज्ञानदर्शनधरैः, यतः सर्वोत्सवे सत्यकृतनृत्तसामायि-
कदचमस्येव, न च नरकगतिव्यतिरेकस्य अन्त्यासु सुकम्, चारि-
त्राभावाद्, तस्माच्चारित्रमेव प्रधानं मुक्तिकारणं, तद्भावभावित्वा-
दिति, यस्मादेवं (ता मा कासि पमायं ति) तत्तस्मान्मा कार्षीः
प्रमादं ज्ञानेन चारित्र्यम्, एतेन तत्सर्वकलासाधकत्वाद् । ज्ञान-
प्रदं च दर्शनेपलक्षणायमिति गाथायः । ६५ ॥

इतश्चारित्रमेव प्रधानं, निश्चयेन चारित्र्यजुक्त एव

सत्यकृतसदुभावादाह च-

सम्पत्तं अचरित-स्स हुज्ज भण्णाऽ निअमसो नत्थि ।

जो पुण्ण चरित्तजुत्तो, तस्स ठ निअमेण सम्पत्तं । ६६ ॥

सम्पत्तत्वं प्राप्तिरूपितस्वकल्पम्, अचरित्रस्य चारित्ररहि-
तस्य प्राणिनः, अवेत् भजनया विकल्पनया, कदाचिद् भवति
कदाचिन्निति नियमशो नास्ति नियमेन न विद्यते, प्रभूता-
नां चारित्ररहितानां मिथ्यादृष्टिवाद्, यः पुनश्चारित्र्ययुक्तः
सर्वतत्त्वस्यैव, तुशब्दस्यावधारणार्थत्वाद् नियमेनावश्यतया
सत्यकृतमवतिः सत्यकृतस्यैव नियमतचारित्र्ययुक्त एव भा-
वाप्राधान्यमिति गाथायः । ६६ ॥

किञ्च-

जिणवणवाहिआ जा-वणाहि उव्वट्टणं अयाणंता ।

नेरुअतिरिअमपि-दिपहि जह सिज्जइ जीवो । ६७ ॥

जिनवचनवाह्या यथावस्थितानामपरिज्ञानरहिताः, प्रत्येकं ज्ञानव-
शेननयाऽवलम्बिनः (भाषणाहि ति) उक्तेन न्यायेन ज्ञानदर्शन-
भावनाभ्यां सकाशात्सोक्तमिच्छति वाक्यशेषः । उद्धर्तनामज्जा-
नानां नारकतोयगेकेन्द्रियेभ्यो यथा सिद्ध्यति जीवन्तोयुद्ध-
नामज्जानाना इति योगः । इयमत्र भाषना-ज्ञानदर्शनाभावेऽपि न
नारकादिभ्योऽनन्तरमनुष्यभावमप्राप्य सिद्ध्यति कश्चित्, च-
रणाभावाद्, तेन तथाः केवलस्योदहेतुव्यमोक्तं पतितेत्य एवै-
केन्द्रियेभ्यश्च ज्ञानादिरहितेत्योऽप्युद्धृतो मनुष्यत्वमपि प्राप्य
चारित्रपरिग्रहम् एव सिद्ध्यति, मायुक्तो अकर्मभूमिकादित
इत्युद्धर्तना कारणधिकृत्यं सूचयतीति गाथायः । ६७ ॥

पुनरपि चारित्रमेव पक्षं समर्थयन्नाह-

सुधु वि सम्माहिटी, न सिज्जइ चरणकरणपरिहीणा ।

जं चेव सिक्किमूलं, मूढो तं चेव नासइ । ६८ ॥

सुधुप्यतिशयेनाऽपि, सम्पदार्हने सिद्ध्यति, किंभूतः ? चरण-
करणपरिहीनः, तद्भावमेव च समर्थयति, किमिति ? यद्देव सिक्कि-
मूलं तदेव मोक्षकारणं सत्यकृतं, मूढस्तदेव नाशयति, केवलं त-
दादसमर्थमेव "यक्षं पि असहृतो, मिहकुत्तं" इति वचनात् ।
अथवा-सुधुपि सम्पदार्हः, क्रायिकसम्पदार्हिरप्युत्तरः । न
सिद्ध्यति चरणकरणपरिहीनः, भौतिकादिवत्, किमिति ? य-
देव सिक्किमूलचरणकरणसूत्रस्तदेव माशयति, अशास्येति
गाथायः । ६८ ॥

किं वायं केवलद्वयमपको न भवत्येवागमविदः
सुखाधोः । कस्य तर्हि भवत्यत आह-

दंसणपक्खो सावधं, चरित्तभट्टे अ मंदधम्मो अ ।

दंसणचरित्तपक्खो, सणणे परसोअकंलमि ॥ ७७ ॥

वर्णनप्रकः आचकेऽप्रत्याक्यानक्यायोरव्यवर्तिनि, चारित्रज्ञे
च कस्मिंश्चिद्व्यवस्थितपुराणे, मत्पक्षमेव पार्श्वस्त्वौ दर्शनचरि-
त्रपक्षः मन्थने प्रवर्ति, किमूतः?, परलोककाङ्क्षिण, सुखाधो-
विश्वस्यः । प्राकृतशैल्या चेह ससमी वष्टवयं एव कृष्ट्या, दर्शन-
प्रह्णाक्य ज्ञानमपि गृहीतमेव कृष्टव्यमतो दर्शनादिप्राक्किकपो
वेदितव्य इति गाथायः ॥ ७६ ॥

अपरस्त्वाह-यद्येवं बह्वीमिरूपपिभिन्नारिचं प्रधा-
नमुपचर्यते भवता, ततश्च ते देवास्त्वत्संज्ञानदर्श-
नात्प्राप्तिमिति न तस्यैव, तद्वातिरेकेणासंज्ञात् ।

आह च-

पारंपरप्पसिक्खी, दंसणनामेहि होइ चरणस्त ।

पारंपरप्पसिक्खी, जह होइ तइइणपानेहिं ॥ १०० ॥

जम्हा दंसणनाणा, संपुनफलं न दिंति पचमं ।

चारित्तनुआ दिंति ठ, विविस्सप तेष चारिचं ॥ १०१ ॥

पारम्पर्येण प्रसिद्धिः पारम्पर्यप्रसिद्धिः स्वरूपसत्ता, एतदु-
क्तं भवति-दर्शनं ज्ञानं, चारित्र्यम्, एवं पारम्पर्येण चरणस्व-
रूपसत्ता, सा दर्शनज्ञानार्थं सकारणवृत्ति चरणस्यातस्त-
ज्ञावभावित्वाच्चरणस्य त्रितयमप्यस्त । लौकिकन्यायाह-पा-
रम्पर्यमपि त्रिविधं भवति तथाज्जपानायां लौकिकेऽपि प्रतीतेर-
ति किया, तथा चास्मायां स्थालीनवाद्यपि युष्माति, पानार्थो
व काष्ठाऽऽद्यतस्त्रितयमपि प्रधानमिति गाथायः ॥ १०० ॥ आह-
यद्येवमस्तुल्यबलत्वे सति ज्ञानादिना किमित्यस्थानप्रकृपात-
माश्रित्य चारित्रं प्रशस्यते भवतेत्यत्रोच्यते-यस्माद् दर्शनज्ञाने
संपुण्यफलं मोक्षलक्षणं न दत्तः न प्रपञ्चतः प्रत्येकं, चारित्र्यकं
दत्त एव, विशेषतः तेन चारित्र्यं, तस्मिन् सति फलभावात्, इति
गाथायः ॥ १०१ ॥

आह-विशिष्यतां चारित्रं किं तु-

ठज्जममाणस्स गुणा, जह होति ससत्तिओ तवुणसु ।

एयेव जहासपी, संजममाणे कहां न गुणा ? ॥ १०२ ॥

'वज्रमाणस्स' वज्रपञ्चत वज्रम कुर्वतः, कः, तपःपुन्योचितियोगः ।
गुणास्तपोज्ञानाद्याक्षिनिर्जरादयो यथा भवन्ति स्वशक्तितः स्व-
शक्त्युद्यमवत एवमेव यथाशक्ति, शक्त्युद्यमपरिमित्यर्थः (संज-
ममाणे कहां न गुणं चि) संयममाने संयमं पृथिव्यादिसंरक्ष-
णादिलक्षणं कुर्वति सति सावी, कथं न गुणाः?, गुणा एवेत्यर्थः ।
अथवा-कथं गुणा येमाविहसंभमाद्युद्धानरहितो विराधकः
प्रतिपद्यते इत्यत्रोच्यते-

आरियूहंतो विरिअं, न विराहेइ चरणं तवमुणसु ।

जइ संजमे वि विरिअं, न निगुहिज्जा न हाविज्जा ॥ १०३ ॥

संजमजोगेसु सया, जे पुण संतविरिआ विसिंअंति ।

कह ते निगुहचरण, वाहिरकरणालसा हुंति ॥ १०४ ॥

अनिगुहद्वं वीर्यं प्रकटयन् सामर्थ्यं यथाशक्त्या, कः, तपःपुन-

चारित्रियोगः, किं, न विराधयति चरणं न बलवयति चारित्र्यं, यद्वि-
संयमप्रपि पृथिव्यादिसंरक्षणादिलक्षणं, वीर्यं सामर्थ्यं, वपयो-
गाविरूपतया न निगुहयेत् न प्रपञ्चयेत्, मातृस्थानेन (न हावे-
ज्जा चि) ततो न हापयति संयमं न क्षययति । स्वादेवं संयम-
गुण इति गाथायः । संयमयोगेसु पृथिव्यादिसंरक्षणादिव्या-
पारेषु, सदा सर्वदा, ये पुनः प्राणिनः (संतविरिया विसीयेति
चि) विद्यमानसामर्थ्यं अपि नोत्सहन्ते, कथं ते निगुहचरणा
प्रवर्ति ? इति, योगनेत्यर्थः । बाह्यकरणालसाः सन्तः, प्राप्नु-
यैकणादिबाह्यविद्यारहिता इति गाथायः ॥ १०४ ॥

आह-ये पुनरात्मन्यनमाश्रित्य बाह्यकरणालसा भवन्ति
तेषु का वांति ?, उच्यते-

आज्ञवणेण केणइ, जे मन्ने संजमं पमायंति ।

न हु तं होइ पमाणं, ज्अत्थगवेसणं कुळा ॥ १०५ ॥

आत्मन्यत इत्यात्मन्यनं प्रयततां साधारणस्थानं, नेनात्मन्य-
नेन केनचित्, अवयवादिस्थादिना ये प्राणिनः, मन्ने इत्येवमहं
मन्ये, संयमस्य चकलस्य, प्रमादयन्ति परित्यजन्ति (न हु तं होइ
पमाणं) नैव तदात्मन्यनमात्रं भवति प्रमाणम् आदेयं, किं तु
भूताद्यगवेसणं कुर्वीतस्वाध्यायं न्वेषणं कुर्यात् । किमिदं पुनरात्म-
न्यनमाहोस्त्विति, यद्यप्युद्यमविगुहचरणा एव ते, अथ पुष्टं वि-
गुहचरणा इति गाथायः । आश्व ३ ब्र ० । ५० ।

यममुना प्रकरणं चरित्रं विप्लवे शोभिः, तदाददतः
कुर्वन्तश्च शोभिष्वेवमुक्तप्रकारेण दृश्यते, यदपि
चाकं दर्शनज्ञानार्थं तीर्थं याति तद-
व्ययुक्तं यथा भवति तथा शृणुत ।

अनुकृतामेव कथयति-

एवं तु जगत्तेणं, सेणियमादी वि थाविया समणा ।

समणस्स य जुचस्स य, नत्थं । नररमु लववातो ॥

यदि नाम ज्ञानदर्शनार्थं तीर्थं, तर्हि प्रवचनं, तत्त्व भ्रमणेषु
व्यवस्थितं, तत् एवं भगवत्पथा भेजिकादयोऽपि अमणा व्य-
वस्थापिताः, तेषामपि ज्ञानदर्शननात्वात्, न चैतदुपपन्नम्,
यतः भ्रमणस्य, भ्रमणगुणैर्युक्तस्य च नास्ति नरकेषूपपातः ।
तच्च न भेजिकादीनामसंभवात् ।

जंपिज्जा हु एकवीतं, वाससहसमाणि होहि तित्थं तु ।

तं पिच्छा मिच्छी वि थ, मन्वगर्तां सुं च होज्जाहि ॥

यदपि सूत्रे च भोजनतम-एकविंशतिवर्षसहस्राणि तीर्थं मनुज-
तेमानं भावयति इति, तदपि त्यक्तमेतन्मिच्छा प्राप्नोति, यदस्मिन्
समासु ज्ञानदर्शनान्वितविराजितकालमपि तीर्थानुवृत्तजनप्रस-
क्तः । यथा सर्वोत्सवपि च गतिषु विद्विष्येवमन्विताविरतप्रसर-
भवेत् । सम्यग्दर्शनज्ञानयुक्तानां चारित्र्यरहितानां सर्वगति-
व्यपि जीवानां प्रायात्, ये जानुचरौपपातिनो द्वावास्ते मिश्र-
मतस्तज्जबसकिनामिनो जनेषुः, तेषामज्ञानज्ञानदर्शनोपे-
तत्वात्, न चैतद्विद्यम्, तस्माद्विद्यमागतम्-“ पच्छित्तमि
असंतमि, तित्थेनो सचरित्तया । ” असति आविद्यमाने प्राव-
क्षिते चारित्रं न तिष्ठति, प्रायाक्षितसमन्तरेण चारित्रस्य क्षुद्धिर्न
भवेत्, चारित्रे चासति तीर्थस्य न चारित्र्यरहिता ।

अचरित्रयापै तित्थस्स, निव्वाणस्मि न गच्छइ ।

निष्ठाणमिह असंतमि, सत्त्वा विक्ता निरत्यथा ॥

तीर्थस्थाचारिततायां साधुनिर्वाणं न गच्छति । अस्ति च निर्वाणं सर्वो दीक्षा निरर्थका ॥ ७० ॥ ३० । पञ्चा० । ('अथसम' शब्दे द्वितीयभागे १०२८ पृष्ठे चारित्र्यमो-
हनीयस्वोपघामताऽभिहितः) 'मायेय होह करहं, करणं
वाणेषु फासिधं होह । तुयहं पि सत्तामोहं, होह विरोही
चरितस्त ॥' ६० प० । केवाञ्चिकवाणामुदये चरित्रस्य सत्ताम
एव न भवति, केवाञ्चिद पुनर्लक्ष्यमपि अचिरचित् प्रतिपतति
च । आ० बृ० १ अ० । बीतरागायां चरित्रं न बदैते, नापि
हमिमुपगच्छति, कथावाणामाभावात्, किम्वचस्वित्येतकेमेव
परमप्रकर्षमात्रं संयमस्थानमिति, सारागसंयतानां तु केवाञ्चिद्
बधेते, कथाञ्चिद्विधेते ॥ ७० ॥ ३० । व्यवहारजन्यमते देशमन्त्रे-
ऽपि संयमज्ञाभावः चारित्र्यमवतिष्ठत एव । ७० ॥ ३० । वस्तुतो
वीगस्थैर्यथं चारित्र्यं महाज्ञाप्यवस्तुसिद्धमिति महाता प्र-
मन्त्रोपपादितमभ्यासममतराज्ञायाः । अस्ति० । 'चारित्र्यमात्म-
वचनात्, ज्ञानं वा दृश्यं मुनेः । अहंज्ञाननये साध्व-कियाज्ञाभा-
तु क्रियानयः ॥३॥' अष्ट० १३ अष्ट० । 'सम्पत्तं आचरित-स्त
हृज्ज जययापि निबन्धनो गतिः । ओ पुण चरितमुद्यो, तस्स ह
निबन्धन सम्पत्तं ॥१॥' संथा० । सम्पत्तमिह उ ज्ञेयं, यस्मि-
नपुहृत्तेण साधवो होज्जा । चरयोवसमवधानं, साधरसंय-
तरा हुति ॥' अ० ।

आचिकर्यैर्यसिद्धयर्थं, चक्रभ्रातृकदृष्टवत् ।

असौ व्यक्तकताऽप्यस्य, तद्वक्तोऽनतिक्रिया ॥ ७१ ॥

आचिकर्यं सज्जानीयपरिष्कारमाधुन्यं, स्थैर्यं च पतनप्रतिबन्ध-
नसिद्धयर्थं चक्रभ्रातृकदृष्टवत्साधुपदेश उपयुज्यते । यथाहि
इपानो ब्रुमतव्यकस्य हृदयस्थैर्यं, मन्त्रमन्त्रेणां मन्त्राभावादेतु-
पयुज्यते, न त्वित्तन्ममवत्येव, तत्र तथोपदेशोऽपि शुच्यप्रारम्भ-
य, तत्प्रतिबन्धनं चोपयुज्यते, न तु सिधित्तिपरिणामं प्रतीति ।
सङ्कल्पपदेशपदे- 'अथसो वि ह्रु सफलो, गुणजगृहारागमा
जीवान् । परिचरमाणाव तदा, पात्रं न उ तद्विद्यावं पि' ॥१॥
व्यञ्जकताऽवस्थापदेशस्य तदुपबन्धनं चरिणामन्त्रोपोपमतिक्रि-
या सज्जिबालक्षणा, अन्वया धरादौ इपानादेरपि व्यञ्जक-
त्वापत्तेरिति भावः । २३ । आ० १७ आ० । अन्वयस्तत्र निर्वृत्तं
प्रसाध्य- 'अज्ञानमिदं पदं, एवं कलु होह मावचरणं तु ।
परिमुञ्जस्वस्तंश्चे, भावे जिज्ञास्योपायं ॥' इत्यादि ।
अथवाऽत्र अन्वयवचनम्- 'प्राच्यचरणमुपायं होह-रणा च इ-
वचनं तु जिज्ञासुः । पदमा अत्र न दुहित्ति, अत्र न पदमं
विच पस्तथा ॥१॥ अन्वयमात्रस्युपलक्षणं शुच्यपवत्तं ओ कार-
वेद्य जिज्ञाहं, तस्यो वि संयमतयां अत्यन्तशुचो, तत्संयमेण
वस्तुमवसमजिज्ञासवत्समस्तपुर्ववं निष्ठित्तिरूपं अदस्तावत्सु-
क्तं एव सुक्तं काष्ठं जिज्ञावयोहिं मन्त्रिं सवकमेवहीवहं । दाना-
दकोवेयं वि ह्रुदु वि यद्विज्ञाहं न चयं न परको पि ।' अस्ति० ।
(चारित्र्यस्य निष्ठा प्रशंसा च । अथुत्तराव' शब्दे अथमभागे
७११ पृष्ठे उक्ता) (चारित्र्यस्वाध्यायं वदतीति 'अथवाच' शब्दे
७३३ पृष्ठे व्याख्यातम्)

न चरित्रं विराचयेत्-

जया विसर्ग उद्विज्मति, पन्थाऽस्युषिं पि वा ।

काक बंधिकाय मरियम्भं, नो चरित्रं विराह ॥

२८९

अह एवाहं न सकेजा, तो शुच्यो लिंगं समप्यिप ।

विदेसे जत्थ नागच्छे, पचरी तत्थ गंतुं ॥

अणुचरं तु पाकिज्जा यो जविपा गिक्कम्भं ।

महा० १ अ० ।

"चिद्वचरित्रमन्वयार्थं, परं चरित्रमिह सम्बन्धेऽस्तु" इति
'सामादय' शब्दे प्रपञ्चविषये । आहारशुद्धिरिव शुच्यवचा-
रित्रहेतुवृत्तयुज्यते । यदुक्तम्- 'पिदं असोहवतो, अचरिरी
इत्थ संसरो गतिः । चरितमिह असंतं, सत्त्वा विक्ता निर-
त्यथा ॥' ७० ॥ । इदानीमन्वयित् चारित्र्यं पञ्चवचनानुबो-
धकतां कृत्वा, ननु तर्हि आचिकरित्यजिनवतीनां श्रुत्युपादानां
प्रयत्नं धर्मः, परं प्रथमाजिनवतीनां श्रुत्युपादानां कुतो धर्मः ?
अनवबोधोपात्तः, तथा च वक्तव्यजानां वीरवतीनां तु सर्वथा धर्म-
स्य अभाव एव, नैवच, श्रुत्युपादानां प्रथमाजिनवतीनां उद-
त्वेन स्वतन्त्रतायाऽपि भावस्य विद्युत्तत्वाद् भवति धर्मः,
तथा वक्तव्यजानामपि वीरजिनवतीनां श्रुत्युपादानेऽप्यपि अचि-
द्युक्तो प्रवर्तते, परं सर्वथा धर्मो न भवति इति न वक्तव्यम्,
तथावचनं हि महाहं दोषः । यदुक्तम्- 'ओ भण्ड गति
धर्मो, न य सान्दयं न चेष य ववाहं । सो समणसंयवन्तो,
कायव्यो समणसंयधेण ॥' १ ॥ कल्प० १ कृष्ण । इयं० ।
पञ्चा० । एव एवार्थः पुष्करिववादिदृष्टान्तेन भावनीयः । यथा-
पुष्पकौ पुष्करिववाद्यो महापवित्रताया आसत्, इदानीं तु न
तथा, तथापि पुष्करिवस्य स्थैर्यवामिदानीं हीनमपि चारित्र्यं
न विज्ञाति, किन्तु वाक्तावपि चरित्रं तावत्प्राचिकरित्यस्य ।

न विष्ठा तित्थ निर्येदे-इति निर्येता वा अतित्यथा चेव ।

उक्तायसंजमो जा-व ताव अणुसज्जणा दोहं ।

निर्गन्धैर्विना तीर्थं न भवति, तेनापि विना निर्गन्धा अतीर्थका-
न्तीर्थरहितः स गतिः, परस्परव्यवहिततया एकस्याऽप्यवयव
भावात्, निर्गन्धग्रहणं संयतानामुपलक्षणं, तदेतदपि दृष्टव्य-
संयतेर्विना न तीर्थं, नापि तीर्थमन्तरेण संयता निर्गन्धाः, संयतानां
प्रथममन्त्रेण अनुदेष्टव्येष्ववच्छेदेऽपि विद्यन्ते, यतो वाच्य
वद्कायसंगमस्तावत् इत्यानामनुपलब्ध्याऽनुवर्त्तमाना समिति,
वद्कायसंगमस्य प्रत्यक्षतोऽप्यानुपलब्धते, ततः सन्ति निर्ग-
न्धाः, सन्ति संयता इति प्रतिपत्तव्यं, तत्सत्त्वं प्रतिपत्तव्यं, तत्स-
त्त्वप्रतिपत्तौ च तीर्थं सञ्चारित्रमित्यपि, प्रत्येकजन्मं चारित्र्ये
सिद्धिं प्राचिकरित्यस्येव ।

सम्बन्धणुहिं परुविय, उक्ताय महत्त्वया य समितीओ ।

स चेव य पञ्चवणा, संपतिकाले वि साहूणं ॥

वेनोवन्न तित्थं, दंसण्णायोहिं एव सिद्धं तु ।

निजवणा वोचिज्जा, जं पि य जणियं तु तन्न तथा ॥

पूर्वसाधूनां सर्ववैभवाच्चरित्रस्य प्रतिपत्तयो रक्षणाय च बहू-
नां महाप्रतापि समितयश्च प्रकृतिताः, सैव च प्रतिष्ठापना
सम्बन्धाराधनता संप्रतिकालेऽपि साधूनामस्ति, तत उपपन्नं
सम्बन्धस्य चारित्र्यमस्ति, एवं च सिद्धं न तीर्थं ज्ञानदर्शनाज्यां
जज्ञति, किं तु ज्ञानदर्शनचारित्र्येति । ७२० ॥ ३० ।

तथाकटिकराजपर्यवस्य-

"सैव भवतः । उक्तं पुष्कराः । गोयमा । तस्यो परं उक्तं हीनमानो
काकसमये, तस्य न ओ केर उक्तायसमार्जविचयता सेनं भवे

पुनः बंदे पूषममंशणिजे जीविषं सुजीविषं तेहि ॥ महा० ५५० ।

“अह ब्रूसमारसेसे, होहा नामेण पुण्यसह सन्नयो ।

अण्वाराते गुणगारो, ब्रम्मागारो तंतांगारो ॥ ११ ॥

सो किर आयारचरो, अपथिमो होह नाह जइहवासे ।

तेण समं आयारो, नसिंहिह सयमं करितेण ॥ १४ ॥ ” ति० ।

(मूलगुणोत्तरगुणयोरेकस्य नाशे इत्येवमिति नाश इति “अ-
या-र” शब्दे प्रथमप्रधाने ऽ षष्ठे उक्तम्) अत्र चोदक आह—यदि
मूलगुणानां नाशे उत्तरगुणानामपि नाशः, उत्तरगुणानां नाशे
मूलगुणानामपि स्वाद ततो न जलु नैव मूलगुणाः सन्ति,
नाप्युत्तरगुणाः, यस्मादास्ति स संयतो यो मूलोत्तरगुणानामव्य-
सत्तमं गुणं न प्रतिलेखते । अन्यतमगुणप्रतिलेखने च ऽन्यानामपि
मूलोत्तरगुणानामभावात्, तेषामभावे सामायिकादिसंयमाभावः,
तदभावे बहुधादिनिर्भयानामभावात्, ततः प्राप्तं तीर्थमच्चा-
रितमिति ।

सूरिराह—

चोयग । उक्तापाथं, तु संजमं जाऽगुधावप ताव ।

मूलगुण उत्तरगुणा, दोषि वि अगुधावप ताव ॥

चोदक । बावद वद्वीचिकियायेपु संयमोऽगुधावति अनुगच्छति
प्रबन्धेन वर्तते तावत् मूलगुणा उत्तरगुणाश्च इत्येवमेतत् अनुधा-
वति प्रबन्धेन वर्तते ।

इतरसाम्यस्ये—यसंजया तह बुवे निर्यठा य ।

चलसु पतिवद्वणा ता, अनुसज्जते य जा तित्थं ।

बावद्वमगुणा उत्तरगुणाश्चागुधावति तावद्वित्तरसामाधिक्ये-
हसंयमावतुजावतः, यावच्चैत्तरसामाधिक्येच्छेदोपस्थानसं-
यमो तावत् द्वौ निर्भेद्यानुजावतः । तथाचा—बहुधा, प्रतिले-
खका । तथाहि—यावत् मूलगुणप्रतिलेखना तावत्प्रतिलेखको,
यावत्उत्तरगुणप्रतिलेखना तावत्बहुधा, ततो यावत्तीर्थे तावद्बहु-
धा, प्रतिलेखकाश्च अनुसज्जति अनुवर्तते, ततो नाचारित्रं
प्रसक्तं प्रवचनमिति । अथ मूलगुणप्रतिलेखनायामुत्तरगुण-
प्रतिलेखनायां वा चारित्र्यभेदे अस्ति कश्चिद्विशेषः, इत ना-
स्ति । अस्ति इति सूयः ।

कोऽसावित्तराह—

मूलगुणे दृश्यसमने, उत्तरगुणे मरुदे सरिसवादि ।

उक्तायरस्सपण्डा, दोसु विमुक्केषु चरणमुक्ती ॥

मूलगुणेषु दृष्टान्तो इति—शकटं च । केवलमुत्तरगुणा अपि तत्र
ईश्वर्यितव्या, उत्तरगुणेषु दृष्टान्तो मयदप, सर्वपादि, आदि-
शून्यतां शिलादिपरिग्रहः, तथापि मूलगुणा अपि ईश्वर्यितव्याः ।
इयमत्र जावना—एकेनापि मूलगुणप्रतिलेखनेन तत्कृणादेव
चारित्र्यं प्रपञ्चयते, उत्तरगुणप्रतिलेखनायां पुनः कालेन,
अत्र दृष्टान्तो इति—तथाहि—यथा इतिक उक्तमनुतः पञ्चमहा-
शूत्रात्, तथाहि—महाशारायामेकस्मिन्नापि द्वारे मुक्तर्जातृते तत्कृणादेव
रितो भवति, सुचिरेण तु कालेन पर्यंते, एवं महाप्रतानामेक-
स्मिन्नापि महाश्वेते अतिच्यपमाये तत्कृणादेव समस्तचारित्र-
ग्रंथो भवति ; एकमूलगुणघाते सर्वमूलगुणानां घातात् ।
तथा च मुरयो व्याचक्षते—एकव्रतमङ्गे सर्वव्रतमङ्ग इति ।
एतस्मिन्मयवमत्तं, व्यवहारतः पुनरेकव्रतमङ्गे तदेवैकं प्रभं
प्रतिपद्यन्त्य, शेषाणां तु भङ्गः कालेन, यदि प्राप्यक्षितप्रतिप-
त्त्या मानुसंघर्षे इति । अन्ये पुनराहुः—चतुर्थमहाप्रतिलेखने

तत्कालमेव सकलचारित्र्यग्रंथः, शेषेषु पुनर्महाप्रतिलेखनी-
हणप्रतिलेखनमा इत्यतिचरणे वा वेदितव्यः, उत्तरगुणप्र-
तिलेखनायां पुनः कालेन चरणग्रंथो, यदि पुनः प्राप्यक्षित-
प्रतिपत्त्या मोक्षवालयति । एतदेव कुतोऽवसरेभ्यमिति चेद ?,
उच्यते—शकटदृष्टान्तात् । तथाहि—शकटस्य मूलगुणा द्वे चक्रे,
उष्ठी, अङ्गुष्ठ, उत्तरगुणा चक्रकीलकोत्पद्यन्त्याः । एते मूलगु-
णौ चरणगुणौ सुप्रभयुक्तं यत् शकटं यत् यदा प्रारवहनकर्म
भवति, मार्गे च सुभ्रं भवति, तथा साधुरपि मूलगुणौ चर-
णगुणौ सुप्रभयुक्तः सन् अष्टादशशीलाङ्गसद्वहनप्रारवहनक-
र्मो प्रवति, विशिष्ट उत्तरोत्तरसंयमाव्यवसायस्थानपथे च सुभ्रं
वहति । अथ शकटस्य मूलगुणानामेकमपि मूलगुणं प्रभं प्रव-
ति तदा न प्रारवहनकर्म, नापि मार्गे प्रवर्तते, उत्तरगुणौ
कैश्चि विनापि शकटं कितवकाशं भारकर्म प्रवति, प्रव-
हति च मार्गे, कालेन पुनर्मोक्षनाऽन्यान्त्यपरिश्रान्तव्यावृत्त्यमेव
तदुपजायते । एवमिहापि मूलगुणानामेकमपि मूलगुणे इते
न साधुनामष्टादशशीलाङ्गसद्वहनप्रारवहनकर्मता, नापि संयम-
भेगपथे प्रवहत्याव, उत्तरगुणौ कैश्चिदप्रतिलेखितेरपि प्रवति
कियन्तं काशं चरणप्रारवहनकर्मता, चंचमभेगपथे प्रवर्तते
च, कालेन पुनर्मोक्षतां तथाऽन्यान्त्यम्यगुणप्रतिलेखनातो प्रवति
समस्तचारित्र्यग्रंथः, ततः शकटदृष्टान्तानुपपद्यते मूलगुणाना-
मेकस्यापि मूलगुणस्य नाशे तत्काशं चारित्र्यग्रंथः, उत्तरगुण-
नाशे कालकर्मणिति । इत्यनेनैवैवं मरुदपसर्षपादिदृष्टान्तात् ।
तथाहि—एतद्व्यावृत्त्यमरुदपे यदोको द्वौ बहवो वा सर्वपाः । उप-
लक्षणमेतत्, तिलतएवुद्वाद्यो वा प्रक्षिप्यन्ते, तथाऽपि न
मरुदपो भङ्गमात्रपथः, अतिप्रभूतेनैवावकाशिनस्यैकाद्वै-
र्यते । अथ तत्र महती शिला प्राप्यन्ते, तदा हि तमेकपा-
पि तत्कृणादेव चंचसमुपयाति । एवं चारित्र्यमरुदपोऽप्येकाद्व-
व्यादिभिरुत्तरगुणैरिति चयंमार्गेण भङ्गमुपयाति, बहुभिरु-
काशकर्मणातिचयंमार्गेणैवमप्येन, शिलाकल्पेन पुनरेकस्यापि मू-
लगुणस्यातिचारे तत्काशं चंचसमुपगच्छति, तदेवं यस्मात्स-
लगुणातिचरणे किमनुत्तरगुणातिचरणे कालेन चारित्र्यग्रंथो
भवति तस्मान्मूलगुणा उत्तरगुणाश्च निरतिचाराः स्युरिति
वदकायरकृणाथै सम्यक् प्रयतिनम्यथ, वरुकायरकृणे हि मू-
गुणा उत्तरगुणाश्च शुका भवति, तेषु च इत्येवमपि शृङ्गे-
(अत्र गाथावकाशकवचनं प्राकृतवादा, प्राकृते हि वचनमव्यवहो-
ऽपि भवतीति) चरणगुणिः चारित्र्यगुणिः । प्य० १ उ० । नि०
मू० । इत्ये० ।

चारित्र्यकर्म—

इह भविष्यं भंति । चरिते, परजविष्यं चरिते । गोमया ।

इह जविष्यं चरिते, यो परभविष्यं चरिते, यो तदुनय-
जविष्यं चरिते, एवं तवे, संजये ।

चारित्र्यत्वे निर्वचने विशेषः । तथाहि—चारित्र्यमैहमधिकमेव, न
हि चारित्र्यमिह भूत्वा तेनैव चारित्र्येण पुनश्चारित्र्यो भवति, वा-
चञ्जीवताऽवधिकत्वात्तस्य । किञ्च—चारित्र्येण संसारे सर्ववि-
तस्य देशधिरतस्य च हेतुभेदायादाव, तत्र च विरतेत्यस्तमसा-
यामाक्षततायां चारित्र्यसम्भवाभावात् । चारित्रं हि तमेकपा-
पानानुशीलेन, मोक्षे च तस्याऽकिञ्चित्करत्वात्, यावज्जीवमिति
प्रतिज्ञासमाहितसद्व्यवसायाभ्यामवधानात्, अनुज्ञानप्रवृत्त्या चारि-
त्र्यम्, शरीराभावे च तद्व्यवधानात् । अत एवाच्यते—“सिद्धे नो च-

रिचो नो अचरिचो" नो अचरिचिन्ति च अचरितेरजावा-
दिति । अनन्तरं चरित्रमुक्तम् । तच्च त्रिधा-तपःसंभवमेवास्ति
सर्वोर्विद्वद्विषयावातिदेशमाह-(एवं तत्र संज्ञां वि) प्रज्ञानिर्वचना-
भ्यां चरित्रवचनसंयमौ वाच्यौ, चरित्रकस्यास्येति ।
अ० १५०. १ उ० ।

अष्टादश चरित्रमहाः-

" आराधना च धर्मं, चरित्रविवेचितसमबन्धो धर्मि ।
आचारवृत्तमजस्रं, संज्ञमपरिपालयं विधिः" ॥ १ ॥ इति ।
एवं चेह वचयि चरित्रवृत्तिपक्षिभवा विराचनानुया अग्नि-
कुमारवैजयन्तपतिप्रोत्पत्त्यर्थं तु भवसहिता दृष्ट, अचिराच-
नामवास्तु यथाकसौधमार्गद्वेषाकसवाध्यांसिद्धयुगासिद्धे-
तः सप्त, अष्टमश्च सिद्धिगमनमत्र इत्येवमष्टादश चरित्रमहा-
कलाः । न्यते चाष्टैव जर्वाचारिणं जयति । अ० १५०. १ उ० ।
इववसावनेवे, चरित्रमपि सप्तभावलक्षणो इववसाव धर्म, यो-
चरित्रमहाकलाऽऽत्मनः परिणतिविशेषत्वात् । अ० १५०. ३ उ० ।
चरित्रगुण्यप्रमाण-च (वा) रिगुण्यप्रमाण-न० । चरित्रमिन्वि-
तमनेनेति चरित्रं, तदेव चरित्रं, चरित्रमेव गुणः । सावस्यो-
गाविरतिक्रमे गुणप्रमाणभेदे, तच्च पञ्चविधम्-"चरित्रगुण्य-
प्रमाणे पञ्चविधं पश्यते । तं जहा-सामाह अचरित्रगुण्यप्रमाणे,
जेभ्योऽप्यवचरित्रगुण्यप्रमाणे, परिहारविमुक्तिश्च अचरित्रगुण्य-
प्रमाणं, सुदुर्मसंपरायचरित्रगुण्यप्रमाणं, अहङ्कृत्यचरित्र-
गुण्यप्रमाणं" ॥ अमु० ।

चरित्रकल्प-चरित्रकल्प-पुं० । चरित्रप्रतिपादके शास्त्रे, पं०भा० ।

....., एत्तो वोचं चरित्रकल्पं तु ।

जे तु विहायचरिते, वसेत्तु गुरुत्वायं चैव ॥
पंचविद्धमि चरित्र-मि वणिता जे जहि अणुजागा ।
एसो चरित्रकल्पो, जहकयं होति विएण्यो ॥
सामायादि पंचविहं, सव्यो वि जने बहुचरं कंठा ।
सव्यगुणा अहिंसा, वीसे सारकलणं सेसाणि ॥
मेहुणवयं च तपो, ततो अदचं मुसं तपो ।
सव्यलदुष्टो परिग्रह, सव्यवत्थाएँ रागनिगदणं ॥
होमे पुण गरुतरौ, सव्येसु भवे सुसावादी ।
काऊण वि संघरणं, सुयवजाणं तु सव्यभंगे वि ॥
जे न पावंति भम्मं, सुयसु अह मिच्छगे ते उ ।
सोतुं मिच्छवतारा, विणयं काऊण हिक्क अह ॥
अज्जपजिहं अमहं, बुद्धो सहा वते देह ।
सुसवजा बाएयो, धारो गोविहंतुं वते तेणा ॥
वीसस्यमिगणं, सुसिताविहारं सवोदपा ।
मिच्छत वेति तेणे, पेसुं सिक्खावयाणि या अज्जो ॥
अंजह संवेति जहा, तेणा ऊ वज्जसमणेसु ।
सद्धम्मो गुरुत्वायव-वक्खायं सोद्धिकारणाजिहंत ॥
पचमि कारणमि तु, लहुपतरं पुण सेवेजा ।
काणि पुण कारणाणी, जेसुं पचेसु जयणपनिसेवा ॥
अएणं ताण इमां, किसेहं जे सपासें ।

गच्छयुक्तं पया, आययि विज्ञायेँ आवदीय व ॥
पनिसेता सल्लु जणिता, एते सल्लु कारणा वे उ ।
तेहि वे तेणादीसुं, गच्छसं द्वाणसेवणा होति ॥
आययियाण व अह्मा, विभासविचारहुँं धंयं ।
जातुं तवं विद्यासं, अरगा साहारेण एवं तु ॥
आययिस्स विद्यासे, गच्छविद्यासो धुवं एवं ।
आगादे गेएण्ये, कंदातिविजास आवती वसुजा ॥
देव्वावति तह भोमा, वतीवमाओ तह जागओ चैव ।
एतेहि कारणेहिं, अण्येहिं नो तु सेवेज्ज ।
सुहसीनयाएँ जो ऊ, आवजाति ए वि व सुज्जती सो उ ।
जो पुण पचे कारणेँ, जयणा आसेवयं करेज्जा ह ॥
तस्स सेवणा वि जा सा, कोमे सव्ये जेएहिं तं इण्यो ।
गच्छाणुक्तं पया, आययि विज्ञायेँ आवदि वि दिसे ॥
जत्येव य पनिसेहो, सचरिचाऽऽसेवणा सत्य ।
पुरिमस्स पच्छिमस्स य, मज्झिमगायं तु जिणवरिंदायं ॥
आसेवणा य सचरि-सपा य अत्येण अणुगम्मा ।
वयमं पि कंठो, जह सचरिचो कहं तु अत्येणं ॥
आणुगंतव्यं एयं, भन्नाति आगाहकारणो ।
जे के अचराहपदा, कएहा मुक्का जने पवणम्मि ॥
विचरिसपरिच्छयाए, दुग्गाएणं सुयेव्वो ।
पनिसेहं अणुजा वा, पायच्छित्तं य ओह निच्छइए ॥
ओहेण उ सट्ठाणं, अत्यविरेगेण वोगनियं ।
हिंसादवराहपदा, किण्हे अणुयाति सुकिंसा लहुगा ॥
शिप्परिसपरिच्छये, जह कणयं ताव थिरहेसु ।
एवं परिच्छिऊणं, आयवयं गच्छपावती जं तु ॥
विट्थारयम्मि पत्तं, जयणाएँ थिसेव सचरिचं ।
उट्ठाणा मूलतर-दप्पे अजय ए होति पडिसेहो ॥
कप्पे जयणाऽणुखा, जो पुण निक्कारणाऽऽसेवे ।
पायच्छित्तं पावति, तं बुविहं ओरियं च गेच्छइयं ॥
ओहं च जमावयहं, तं दिज्जति तम्मि सट्ठाणं ।
गेच्छइयं अत्येणं, वीमंसेसा तु देज्जती तं तु ॥
एयं अत्यविरेगं, वोगनियं छित्तं इण्यो ।
कस्स कहं व कहितं, वोकदिया कम्म किचे वा ॥
उट्ठाणपदविज्जं, अत्यपदं होति वोगनियं ।
कस्स ति गीतीत-स्स वा विक्कह जयणऽजयणाए ॥
कह अक्खा वसंतो, दिपा थु सुविज्जसदुज्जिक्से ।
अहवा दिव राओ वा, कम्म चो कारणे व इत्ते वा ॥
कम्म च पुरिसज्जावे, आयारादीण अमवरे ।
केधिर कविबारे खल्लु, केवहकां व सेविं होज्जा ॥
एवं उट्ठाएहिं, सुक्कासुक्के अट्ठित्तरे ।
संपयणमितिजुतायं, सट्ठणअहं तु दिज्जत सत्य ॥

असद् अचिरादीन्, दिक्खति वापति अं वोडुं ।

सोचन् कणियपयं, केरुति आलसबाणं मतिविहूणो ॥

रहसं च अग्रहरस्स, करेति मतिवृथञ्चो डुरितो ।

माइहाण्विमुक्कं, अकण्ठियं जो तु सेवते जिवसु ॥

तं तस्म कण्ठपि पदं, मायासहिते चरणजेदो । पं० भा० ।

इवापि चरितकण्ठो, गाहा- (पंचविहसिम्) अं पुण् चरितं पंचविहं सामाश्चमार्हं, अणुभागे नाम सामाश्चमो ऽविदो-रित्तयो, आचक्रिओ, उभोवाचअणियो येण्ण परिवागं परिहारवि-
मुक्खिण्णिमिस्समाणे निम्बिणो य, एवं सन्ने वि भाणियम्भा, जो जस्स अणुभागे तस्मि पुण् चरिते शुक्लाचनं नायम्भं, पंचसु वि एयसु कवरं भाणियतरं वा । इत्थंते-सम्भवदुदया अहिसा, तस्स साकण्ठकण्ठं सेसाणि, तयन्तरं मेदुयं, ततआत्तं, ततो मोलं, सम्भवत्तुओ परिवाहो, सम्भावत्थासु रागदोसाणि मयणे-
कण्ठं पुण् विणा रागेण कोए पुण् मुसावाओ भाणियो, अहा इव-
चि सत्तुहि कचणेण मुसावायवज्जाणि सिक्कपायाणि येण्ण विहारो विह्वलो सिमो, एसा पुण् शुक्लाचवा विहोहो कारणे की-
रद । पदम्भं अं लङ्घयं तं सेविज्जाह । ते पुणो कथं सेविज्जाह । गाहा-
(गण्डाण्णकपाय) वेदिवासासु बाह्वुज्जाओ य गण्डमुत्ताहकओ वा, भाविरिवागं गिलाणा अइजाहकज्जासु वा दम्भसेत्ताकडभावा-
वत्तुवा एयसु गण्डाण्णकपायासु कारणेसु पचेसु शुक्ला-
चवविहोहो व वापति पण्डेह, अणि वेव पदिसेविवाणि वेव प-
दिसेवेह सो छुडो । गाहा- (पुरिमस्स) एवं पुरिमपच्चिम-
स्सिम्भानं तित्थपाठनं कारणे पचेया ऽऽलसबाणं मयह, पडि-
सेविपयवाणं सचरितत्ता व । कां पुण्, वत्तयो अणुगमिस्सा ।
गाहा- (जे के अचराहपणा) हिंसासुओ किन्दु ति शुक्ला, मुक्खि-
ज्जा सि ङ्गुवा सुवचं मिजसमिच परिण्डिवम्भा, मज्जाचारकी-
वमिति कहुके व अचणपुरिसकारो तुमासमो नायदरिसज-
चरित्ठो, डुयपाणं नाम शुल्लगुणा उच्छरुणा व, ते कण्ठति ।
एवं सम्भवत्ति पदिसिहे भुजो अणुया कया । गाहा- (पदिसिहे
अणुया) पायचिञ्चं पुण् डुविहं ओदियं निच्छयं व । ओदेषु अं
वेव आचओ तं वेव दिज्जह, निच्छयञ्चो पुण् अत्थेण चित्तेण
विणिज्जयणं ति भणियं हो, ते दिज्जह, विरेगो पुण् उज्झिहो, मय
गाहा- (कस्स काहं) कस्स बाहो, गीरत्तयस्सा वा, गीरत्ता भाविरि-
वा, उवज्जाया, मिक्खु वा, आयरियवज्जज्जाया नियमा गीरत्ता,
ते पुणो कयकरणा वा, कयकरणां तदाण्णत्तं दिज्जह, निक्खु
अजियं अणुगमयं विराधिरकयकरणा य मयवीओ कहुति, अ-
णुय एज्जयणया वा पडिसेविहं कहुति, अणुयेण वा अणवए वा
पदिसेविहं करणा, सुमिक्खे, डुरिमक्खे वा, दिवा, राओ । किम्भो !
कारणे अकारणे वा । केण्ठिं कचवारे कां व, एवं उहि हा-
योहिं कोकमे अं च दिज्जह, तथ जह सुखेण सुखा वेव सुख वि,
काः रसे सुखा अकारणे सेविहं भगीयथासु वा मसुद्धं, तस्स
पुण् समुद्धं मसुद्धं वि विज्जह, स दम्भं धिरसंजमो जेय । गाहा-
(सोचयं कणियपयं) कणियपयमिति अचवाओ, सम्भवत्त
यं कायवत्तं ति मयह मश्विदुओ सि । मश्विदुहज्जणेण आ-
लसणेण करेह, रदहसाणि अरहस्साणि करेह । अश्वयगो नाम
सो पाओ । गाहा- (माइहाण्विमुक्कं) गाहा सिक्कमेव । एव
चरितकण्ठो । पं० पू० ।

चरित्तट्ठया-चारित्र्यथा-जी० । सवज्जुल्लभकेपेयं, स्था० ५ गा०
३३० । वर्षावपि अग्रज गण्डे- "चारित्तट्ठयाय" चारित्र्य-
त्वा तु सत्य क्षेत्रव्यानेषा स्थाविशेषदुष्टता तद्वक्तव्य-
य । स्था० ५ गा० ३३० ।

चरित्तट्ठया-चारित्र्यस्थापना-जी० । ६ त० । चारित्तास्था-
निर्वाहान्तेन न्यासे, वया- "सज्जायरकण्ठट्ठी चरित्तट्ठया"
"शाय्वातरस्य कप्यसिकायाः भावार्थे चारित्रस्य स्थापना कृता
प्रतिषेधते इति भावः । वृ० ५ उ० ।

चरित्तधम्म-चारित्र्यधर्म-पुं० । चरितं ज्योपशमकपं, तस्य
भावधारित्र्यमशेषकमेत्याय वेहेत्यर्थः । ततश्चारित्र्यमेव धर्म-
धारित्र्यमर्थे इति । अमणुमर्थे, "चारित्तधम्मो सज्जनधम्मो
सि" वचनात् । दृष्टा० १ दृ० ५० । स च क्वाप्यादिकपो
दृष्टा । नं० । चारितं मूलोत्तरगुणकलाय, तदेव धर्मधारि-
त्र्यधर्मः । स्था० ३ गा० १ उ० । क्वाप्यादिधर्मधर्मः । अयं च
क्षिप्रिओऽपि द्रव्यभावभेदे धर्मो भावधर्म इत्यतः । वदाह- "डु-
विहो उ भावधम्मो, सुयधम्मो चहु चारित्तधम्मो व । सुयधम्मो
सज्जको, चरित्तधम्मो सज्जनधम्मो ॥ १॥ सि" स्था० ३ गा० ३३० ।
आणातिपादादिनिवृत्तिकपो धर्ममेव, दृष्टा० ४ नं० । "डुविहं च-
रित्तधम्मं" क्षिप्रिं देशसंभारित्र्येदाव चिप्रकारं, अर्थेते मु-
मुक्षुमिरासेत्यतः तदिति, अर्थेते वा गम्भतेजन निवृत्ताविति
चारित्र्यम् । अथवा-अयस्य कर्मेणां रिक्तिकरणाचारित्र्यं, निव-
कन्यावादिनि, चारित्र्यमेव नीचकन्यावापत्तेत कायमो विरतिद-
यः परिणामसङ्गको धर्मः अथचारित्र्यधर्मस्तम् । पा० । चारि-
त्र्यं सुलोपरगुणकपादस्तेव धर्मधारित्र्यधर्मः । स्था० ।

चरित्तधम्मं डुविहे पक्खते । तं जहा-अग्रारचरित्तधम्मं वेव,
अणुगारचरित्तधम्मं वेव । अणुगारचरित्तधम्मं डुविहे पक्खते ।
तं जहा-सरागसंजमे वेव, बीयरगसंजमे वेव । सरागसं-
जमे डुविहे पक्खते । तं जहा-मुद्धमसंपरायसरागसंजमे वेव,
बादरसंपरायसरागसंजमे वेव । मुद्धमसंपरायसरागसंजमे डु-
विहे पक्खते । तं जहा-पदमसमयमुद्धमसंपरायसरागसंजमे
वेव, अपदमसमयमुद्धमसंपरायसरागसंजमे वेव । अहवा चरम-
समयमुद्धमसंपरायसरागसंजमे, अचरमसमयमुद्धमसंपरायस-
रागसंजमे । अहवा-मुद्धमसंपरायसरागसंजमे डुविहे पक्खते ।
तं जहा-संकिममाणए वेव, विस्सुक्कमाणए वेव । बादरसं-
रायसरागसंजमे डुविहे पक्खते । तं जहा-पदमसमयबादर-
संपरायसरागसंजमे, अपदमसमयबादरसंपरायसरागसंजमे ।
अहवा-चरमसमयबादरसंपरायसरागसंजमे, अचरमस-
मयबादरसंपरायसरागसंजमे । अहवा-चारसंपरायसरा-
गसंजमे डुविहे पक्खते । तं जहा-पडिवातिए वेव, अप-
डिवातिए वेव । बीयरगसंजमे डुविहे पक्खते । तं जहा-
उवसेत्तकसायबीयरगसंजमे वेव, सीखकमायबीयरगसं-
जमे वेव । उवसेत्तकसायबीयरगसंजमे डुविहे पक्खते । तं
जहा-पदमसमयउवसेत्तकसायबीयरगसंजमे वेव, अपदम-
समयउवसेत्तकसायबीयरगसंजमे वेव । अहवा-चरमसमय-

उत्तमसंन्यायीरायसंजमे, अचरमसमपउत्तमसंन्यायी-
रायसंजमे । स्त्रीणकसायवीरायसंजमे दुविहे पण्णत्ते ।
तं जहा-उत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे चेव, केवस्ति-
स्त्रीणकसायवीरायसंजमे चेव । उत्तमसंन्यायीणकसाय-
वीरायसंजमे दुविहे पण्णत्ते । तं जहा-संयुक्कउत्तमसं-
न्यायीणकसायवीरायसंजमे, युक्कवोहियउत्तमसंन्यायीणकसा-
यवीरायसंजमे । संयुक्कउत्तमसंन्यायीणकसायवीरा-
यसंजमे दुविहे पण्णत्ते । तं जहा-पदमसमयसंयुक्कउत्तम-
संन्यायीणकसायवीरायसंजमे, अपदमसमयसंयुक्कउत्तम-
संन्यायीणकसायवीरायसंजमे चेव । अहवा-चरमसमयसंयु-
क्कउत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे, अचरमसमयसंयु-
क्कउत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे । युक्कवोहियउत्तमसं-
न्यायीणकसायवीरायसंजमे दुविहे पण्णत्ते । तं जहा-पदमस-
मयसंयुक्कवोहियउत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे, अपदमसं-
युक्कवोहियउत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे । अहवा-
चरमसमयसंयुक्कवोहियउत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे, अ-
चरमसमयसंयुक्कवोहियउत्तमसंन्यायीणकसायवीरायसंजमे ।
केवस्ति-स्त्रीणकसायवीरायसंजमे दुविहे पण्णत्ते । तं जहा-
सजोगिकेवस्तिस्त्रीणकसायवीरायसंजमे, असजोगिकेवलि-
स्त्रीणकसायवीरायसंजमे । सजोगिकेवलिस्त्रीणकसायवीरा-
यसंजमे दुविहे पण्णत्ते । तं जहा-पदमसमयसजोगिकेव-
स्तिस्त्रीणकसायवीरायसंजमे, अपदमसमयसजोगिकेवस्ति-
स्त्रीणकसायवीरायसंजमे । अहवा-चरमसमयसजोगिकेव-
स्तिस्त्रीणकसायवीरायसंजमे, अचरमसमयसजोगिकेवस्ति-
स्त्रीणकसायवीरायसंजमे । असजोगिकेवलिस्त्रीणकसायवीरा-
यसंजमे दुविहे पण्णत्ते । तं जहा-पदमसमयसजोगिकेवलि-
स्त्रीणकसायवीरायसंजमे, अपदमसमयसजोगिकेवलिस्त्री-
णकसायवीरायसंजमे । अहवा-चरमसमयसजोगिकेवलि-
स्त्रीणकसायवीरायसंजमे, अचरमसमयसजोगिकेवलिस्त्री-
णकसायवीरायसंजमे ॥

“ चरित्त्यादि ” । अगारं दुहं, तत्रोमाद्गारा शृङ्गिस्तेषां
यहचरित्रधर्मः सम्पकवन्ताद्युज्जताद्वलान्तरुचः स तथा ।
एवमिदंराऽपि, जबरमनारं वास्ति येषां तेऽनगाराः साधव इति ।
चारित्रधर्मश्च संयमोऽनन्तमहाह- “ दुविहे ” इत्यादि । सह
रागेण अभिचर्येण मायादिकेण यः स सरागः, स वासो
संयमश्च, सरागश्च वा संयम इति वाक्यम् । वाते
विगतो रागो यस्मात्, स वासो संयमश्च, वातरागश्च वा
संयम इति वाक्यम् । “ सराग ” इत्यादि । सुहोमोऽसं-
क्यातकिङ्किरवन्तः सम्परायः कषायः, सम्परेति संसरति
संसारं जनुरेमेति ग्युप्यवन्तः । आह च- “ कोहाइसंपरागो,
नेण उज्जो संपरीइ संसारं ” स च कोमकषायकष जीपरा-
मिकस्य क्षपकस्य वा यस्य सः सुहमसंपरायः साधुस्तस्य स-
रागसंयमविशेषसनासो वा मणनीय इति । आदराः स्तु-
५८

लाः सम्परायाः कषायाः यस्य साधोयस्मिन् वा संयमे स तथा,
सुहमसम्परायसमीनगुणस्मान्नेषु, शेषं प्रावदिति । “ सुहमे ”
इत्यादि । सुहमे प्रथमसमयादिविभागः कषद्वयवदिति ।
“ अहवा ” इत्यादि । कषद्वयवदितिः स्वयं उच्यमानेयस्य
प्राप्तपततो विद्वद्भ्यामन्त्या उच्यमानेयस्य, क्षपकक्षेण वा स-
मारोहत् इति । आदरेत्यादिसुहमेयस्य, आदरेत्यस्यसरागसंय-
मस्य प्रथमाप्रथमसमयाः संयमप्राप्तपांशुकालायेक्या, चरमा-
चरमसमयता तु यदन्तरं सुहमसम्परायताः अन्त्यतत्त्वं वा
मविधायि तद्वैक्येति । “ अहवा ” इत्यादि । प्रतिपात्ती उपश-
मकस्यान्त्यस्य वा, अप्रतिपात्ती क्षपकस्येति सरागसंयम उक्तः ।
अतो वीतरागसंयममाह- “ वीराय ” इत्यादि । उपशान्ताः
प्रदेशोऽप्येवधामनाः कषाया यस्य यस्मिन् वा स तथा, साधुः
संयमो वेति यकादशगुणस्यानावर्तीति, कृष्णकषायो ह्रादशगुण-
स्यानावर्तीति । “ उचसेत ” इत्यादि सुहमेयं प्राग्वह । “ स्त्रीण ” इ-
त्यादि । ह्रादशस्यामस्वरूपं यदुत्तम, ह्रादशचरणद्विधाति कर्म,
तत्र तिष्ठति इति उच्यतेऽकेवलौ, शेषं नैव, केवलमुक्तक-
ज्ञानं च दुर्गमं वास्यान्तोऽन्ति कालाति । “ उचसेत ” इत्यादि ।
स्वयमुक्तद्विधस्वरूपं प्राग्वेति “ संयुक्क ” इत्यादि नव सुधायि
गतायांयेवेति । स्था० ३ उ० १ उ० । चरति मोक्षं प्रति या-
ति येन तच्छरितं, तच्च तद्वर्तमानेति चरित्रधर्मः, चरित्राब्धे-
न पुनस्त्य व्यवेष्टि । प्रत्याक्याने, “ पञ्चकक्षाणं नियमो, चरि-
त्रधर्मो य इति यत्तु ॥ ” पञ्च० ४ वि० ॥

चरित्रधम्मआराहणा-चारित्रधर्माराधना-स्त्री० । आराधना-
नेह, स्था० ३ उ० १ उ० । (व्याख्या ‘आराहणा’ शब्दं हि-
तीयभागे ३५४ पुठ उक्ता)

चरित्रपद्विचित्र-चारित्रपतिपात्ति-स्त्री० । चारित्र्यस्य वैराग्य-
तया शुद्धौ, पं० ५० ।

चरित्रपरिणाम-चारित्रपरिणाम-पुं० । चारित्र्यमेव परिणामः ।
परिणामनेह, पञ्च० १२ पदं । स्था० ।

चरितपायच्छित्त-चारित्रमायच्छित्त-म० । प्रायश्चित्तनेह,
स्था० ३ उ० ४ उ० । (‘पच्छित्त’ शब्देऽप्यव्याख्या)

चरितपुरिस-चारित्रपुरुष-पुं० । तद्वति, स्था० ३ उ० १ उ० ।
(व्याख्या ‘गणपुत्ति’ शब्देऽप्यव्याख्या) ।

चरितबल-चारित्रबल-म० । चारित्रानुपासनसामर्थ्यं, यद् बु-
द्धरमपि सकलसङ्ख्येययोगं कारत्वात्मा, यत्कालान्तमवाप्ते-
कान्तिकमात्यन्तिकमात्मसाधनान्दमाप्नोति । स्था० १० उ० ।
हृदचरित्रे, पञ्च० १ पदं ।

चरितधावणाय-चारित्रजानना-त्रि० । चारित्रेण सामाधि-
कादिना मावना वासना यस्य स चारित्रमावनाकः । चारित्र-
वासनायुक्तं, पञ्च० १ सं० द्वार ।

चरित्रमेष्टी-चारित्रनेदिनी-स्त्री० । चारित्र्येष्टकारिण्यां वि-
कषायाम्, (स्था०) न सन्तवन्तीदानीं महाजननि साधुनां
प्रमादबहुलत्वादिचारप्रवृत्त्यादित्यारोपकषायास्तकार-
कषाधुक्कोनाममाधिति ज्ञानद्वैतान्तर्यानीं तीर्थं प्रवर्तत इति
ज्ञानशून्यकसंयमेष्वेव यत्नां विधेय इति । अमिंतं च- “ सोही
व तत्तिव न विदि-नकरेता न वि व कइ दीसति । तित्थं च व्या-

शरदस्तथा-निर्ग्रहयोगो बन्धोऽपि नृणां हि ॥ १ ॥ " इत्यादि ।
 ज्ञानया हि प्रतिपन्नत्वारिद्रशस्यापि तद्वैभूत्यमुपजायते, किं पुन-
 र्स्तदभिमुखस्येति चारित्र्यभेदिनाति । श्या० ७ ना० ।

चरित्तमोहणिज्ज-चरित्तमोहनीय-न०। मोहनीयकर्मभेदे, कर्म०
१ कर्म० । (चोभस कयाया नव नोकयायाध्वेति पित्तिधमे-
तव 'मोहनीय' शब्दे वक्ष्यते)

चारितरक्खण्ड—चारित्ररक्षणार्थ—न० । पञ्चमकारं चारित्रं
सामायिकाद्यमथाक्यातपर्यवसानं, तस्य रक्षणार्थम् । चूनरक्षा-
याः परिपालनार्थे, पं० ५० । “ चारितरक्खण्डा, सुयमन-
स्सुवरि ठवितान् ” ॥ पं० ५० ।

चरितसंग्रह-चारित्र्यज्ञान-पुं० । चारित्र्यस्याऽन्यजन्मोपासाद्यावि-
धकर्मसंख्यापञ्चयाय सर्वसाधनयोगनिवृत्तिरूपस्य ज्ञाने,
आ० म० प्र० ।

चरितत्रयिनय-चारित्र्यनय-पुं० । आदित्राद् विनयश्चात्रित्रयिन-
यः । आदित्रेण विनीतकर्मतायाम्, (दश०)

पारिवर्तियमयमाह-

अट्टविहं कम्पचयं, जम्हा रिक्तीकरेइ जयमाणो ।

नवमं च न बंधः, चरितविणीम्बो हवः तम्हा ॥८५॥

अथविधमष्टयकारं कर्मचयं कर्मसङ्घातं प्रागुक्तं यस्माद्वक्तुं
करोति तु चकृत् ५५ प्राप्तेनापनयति यत्मानः क्रियायां यत्नपरः
तथा नवमयं च कर्मचयं न वञ्चति यस्माच्चरित्रविनय इति,
चरित्रविनयश्चरित्रविनयश्चरित्रेण विनीतकर्म भवति त-
स्मादिति गाथायः ॥ ८५ ॥ दश० नि० ६ अ० १ उ० १ औ० ।

चारित्र्यविराड्वा-चारित्र्यविराड्वा-स्त्री० चारित्र्यं सामायिका-
 बीनि, तेषां विराड्वा अण्डना । स०३ सम० । प्रतादिअण्डने,
 ध० ३ अधि० ।

चरितवीरिय-चारित्र्य-न० । अशेषकर्मविदारणसामर्थ्ये,
हीरादिलभ्युत्पादनसामर्थ्ये च । नि० सू० १ उ० ।

चरितसंपण्या-चारित्रसंपन्नता-स्व।०। यथाक्यातचारित्र-
युक्तत्वे, वस० १० अ०।

तत्फलम्-

चरितसंपन्नयाए णं जंतो ! जीवे किं जणयइ ? । चरि-
तसंपन्नयाए णं सेहेमीजावं जणयइ, सेलेसिपादिबन्ने
य अणगारे चत्तारि केवलकम्मं ते सबेइ, तथो पच्छा
सिज्जइ, वुड्ढइ, सुखइ, परिनिन्नायइ, सब्बकुस्साणमंतं
करेइ ॥ ६१ ॥

हे स्वाभिन् ! चारित्र्यमपन्नताया चरित्रेण यथाकामाचारित्र्येण सम्पन्नता, तथा यथावशातचारित्र्यसहितान्वय जीवः किं जन-
यति ? । तदा गुरुराह-हे शिष्य ! चारित्र्यसम्पन्नयथाकामा-
चारित्र्यसहितान्वय शैलेश्वर्यं जनयति, शैलानां पर्वतानां
ईशः शैलेशो मरुतस्यैव प्रवक्ष्यामी शैलेशोः । तथा प्रवक्ष्ये शैल-
शोभाभाः, ननुपार्थवयति मरुतस्येतस्य स्थैर्ये प्राप्नोति, शैलेश्वर-
स्यार्थित्येनां जगत्प्रवृत्तयः कर्मादान् लपयति, मंत्राशुभ्यः
सत्कार्येवाकाशः चतुरङ्गिण्युपस्थानं भजते, ननः पर्वतासिन्धव-
नि कश्चक्रमाणि क्षणमुपगता सिक्किं जनयति, वृष्टयति तथाहो
भवति, वृष्टयते कर्मण्यो मुक्तो भवति, परिनिर्वाणो भवति ।

कृपशमाच्छीतलो भवति, सर्वदुःखानामन्तं करोति ॥६१॥ उत्त०
२६ अ० ।

चरितमुद्धि-चारित्र्यमुद्धि-स्त्री०। अरण्यविशुद्धतायाम्, पि०।
(तस्या बाह्यान्तरं च कारणद्वयम् 'उगमम्' शब्दे द्वितीयजागे
६९ पृष्ठे दर्शितम्)

चरित्ताचरित्त-चरित्राचरित्र-न० । चरित्रं तदचरित्रं चेति
चरित्राचरित्रम् । संयमाऽसंयमे, भ० ८ श० २ ल० ।

चरित्तायाश्चरित्राचार-पुं० । चारित्र्यज्ञां समित्यादिपाल-
नायकं व्यवहारे, स० १०० सम० ।

इयार्णि चरिस्तायारो भरणति-

यथिधागजोगजुत्तो, पंचिहं समितोहिं तिहि य गुत्तीहिं ।

एस चरित्तायारो, अछविहो होति लायव्वो ॥ ३५ ॥

पणिहानं ति वा अञ्जवसायं ति वा चितं ति वा एगहा । जोगा मयुवदकाया पारिहाणजोगाहि पनयेहि जुत्तां पणिहाण-
जोगजुत्तां, तस्स य पणिहाणजोगजुत्तस्स पव समित्तीओ,
तिथि गुत्तांभ्रं मवीत,ताइ समित्तियुत्तां। ओ इमा-ईरिवासामिहं,
भासामिहं, पत्तणासामिती, भायासामिती, अन्न-कानियेव-
भासामिहं, परिचायथियासामिहं, मयुगुत्तीं, वयगुत्तीं, कायगु-
त्तीं । जीबसरक्कणपट्टगुणंमंत्तरहिदस्स अप्पमादिणो संज्जो-
वकरुप्पायणुणमिणं अ गणणकरिया वा इरित्तासामिती, क-
कसाणदूरककुवफत्तसमंत्तवड्ढुप्पावदोसवज्जित्ता । हिय-
मणवज्जित्ता संबहेयपणिहाहयम्मो आसासामिती, सुत्ता-
समिहणं रयइयवयथापणपणालाणालोमोसइसेमणे पत्त-
णासामिती, ओ वयपायसंथारकफत्तगपीत्तकारणदुग्गइणिके-
वकरणं पडिहेदियपमाज्जण सा आद्यादियक्कणवत्तसमा-
अं मुत्तममसिसेमुत्तममुत्तम अं वा वि वेगाहणं संससा-
णं भिण्णायवीणं जुत्तिरहिदय थोले विहिण्णा विवेककर-
णं वा परिचवगसमिती । कलुसकलित्तमप्यंससावज्जमय-
कियंसकप्पणुगोणं मणगुत्तीं, वावज्जकसपेसुणसावज्ज-
कप्पणियण्णिगहकरं मणे वा सा वयगुत्तीं, मण्णतामणप-
वज्जण। हाणसणंमंत्तवाहि। करियाणु गोवायं कायगुत्तीं ।
समित्तियुत्तीणं विसंसे नमत्ति-

“समितो नियमा, गुप्तो, गुप्तो समियत्तणम्मि ततियब्धो ।

कुसलस्य उदीरितो, जं वङ्गुस्तो वि समिञ्चा वि ॥

तद्युगतिकिरियासमिती, तद्युकिरियागोषणं तु तद्युगुत्ती ।

यागावण वागुत्ता, सामतिपयारो वि तस्सव ॥

सकृपाकारयगोषण, मणगुत्ती जयति समितिसु पयारो ।

भाषिता भद्रं च माता, पश्यत्युद्यतफलं य तस्या तो" ॥

गाहापञ्चक कठं ।

सामंतीण य गुर्ताण य, एसो ते दो तु द्वाइ णायन्वो ।

समिती पयाररूवा, गुत्त। पुण उभयरूवा वि ॥ ३६ ॥

समितो नियमा गुत्तो, गुत्तो समियत्तणम्मि तइयव्वो ।

कुसुमवति तदीरेतो, जं वदगुत्तां वि समिन्त्रो वि ॥३५॥

समिती पयाररूवा, गप्पी पाण होति नयकरा ।

कमलवर्ति इतिरेतो. तेषां गणो वि समिशो वि ॥ ३ = ॥

गुत्ता पुण जो साधू, अप्पविचारार्थे णाम गुत्तीए ।

सो षा समिओ सि बुद्धि, वीसे तु बियारूवत्ता॥३६॥

नि० पृ० १ उ० । ६था० ।

(चारित्तायारं प्रायश्चित्तं 'पच्छिन्न' शब्दे बह्वने)

चरित्तारादणा-चारित्राधना-स्त्री० । "तिविहा चरित्ताराद-
णा पण्णा । तं जहा-उक्कासा, माज्झिमा, अहया ।" ६था० ३
उ० ४ उ० ।

चरित्तायार-चारित्र्यार्थ-पुं० । चारित्रेणाये, (प्रका०)

तद्देशाः—

से किं तं चरित्तायारिया ? चरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा ।
तं जहा-सरागचरित्तायारिया, वीतरागचरित्तायारिया । से किं तं
सरागचरित्तायारिया ? सरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा ।
तं-जहा-सुदुमसंपरायसरागचरित्तायारिया य, बायरसंपराय-
सरागचरित्तायारिया य । से किं तं सुदुमसंपरायसरागचरि-
त्तायारिया ? सुदुमसंपरायसरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्-
णा । तं जहा-पदमसमयसुदुमसंपरायसरागचरित्तायारिया,
अपदमसमयसुदुमसंपरायसरागचरित्तायारिया य । अहवा-च-
रिमसमयसुदुमसंपरायसरागचरित्तायारिया, अचरिमसमयसुदु-
मसंपरायसरागचरित्तायारिया य । अहवा-सुदुमसंपरायस-
रागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-संकिस्सिमाणा
य, विमुज्झमाणा य । सेचं सुदुमसंपरायसरागचरित्तायारिया ॥
से किं तं बायरसंपरायसरागचरित्तायारिया ? बायरसंपराय-
सरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-पदमसमयबाय-
रसंपरायसरागचरित्तायारिया, अपदमसमयबायरसंपरायस-
रागचरित्तायारिया य । अहवा-चरिमसमयबायरसंपरायस-
रागचरित्तायारिया अचरिमसमयबायरसंपरायसरागचरित्ता-
यारिया य । अहवा-बायरसंपरायसरागचरित्तायारिया बुद्धिहा
पण्णा । तं जहा-पकिर्वाइ य, अपकिर्वाइ य । सेचं बायर-
संपरायचरित्तायारिया । सेचं सरागचरित्तायारिया ॥ से किं तं
वीतरागचरित्तायारिया ? वीतरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा ।
तं जहा-उवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया, स्त्रीणकसाय-
वीतरागचरित्तायारिया य । से किं तं उवसंतकसायवीतरागच-
रित्तायारिया ? उवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया बुद्धिहा
पण्णा । तं जहा-पदमसमयउवसंतकसायवीतरागचरित्ता-
यारिया, अपदमसमयउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया य ।
अहवा-चरिमसमयउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया, अच-
रिमसमयउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया य । सेचं उव-
संतकसायवीतरागचरित्तायारिया ॥ से किं तं स्त्रीणकसायवी-
तरागचरित्तायारिया ? स्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया
बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-उवसंतकसायवीतरागचरित्तायारि-
या, केवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया य । से
किं तं उवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया ? उव-

मत्पत्नीणकसायवीतरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा ।
तं जहा-सयंयुक्कउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारि-
या, बुक्कबोद्धियउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारि-
या । से किं तं सयंयुक्कउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारि-
या ? सयंयुक्कउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारि-
या बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-पदमसमयसयंयुक्कस्त्रीण-
कसायवीतरागचरित्तायारिया, अपदमसमयसयंयुक्कउवसंतक-
सायवीतरागचरित्तायारिया य । अहवा-चरिमसमयसयं-
युक्कउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया, अचरिमसम-
यसयंयुक्कउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया य । सेचं
सयंयुक्कउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया ॥ से किं
तं बुद्धबोद्धियउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया ? ।
बुक्कबोद्धियउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया बुद्धिहा
पण्णा । तं जहा-पदमसमयबुद्धबोद्धियउवसंतकसाय-
वीतरागचरित्तायारिया, अपदमसमयबुद्धबोद्धियउवसंतकसाय-
वीतरागचरित्तायारिया य । अहवा-चरिमसमयबुद्धबो-
द्धियउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया, अचरिमसम-
यबुद्धबोद्धियउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया य ।
सेचं बुक्कबोद्धियउवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया ।
सेचं उवसंतकसायवीतरागचरित्तायारिया ॥ से किं तं
केवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया ? केवलस्त्रीण-
कसायवीतरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-स-
जोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया, अजोगिके-
वलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया य । से किं तं सजोगि-
केवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया ? । सजोगिकेवल-
स्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-
पदमसमयसजोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारि-
या, अपदमसमयसजोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारि-
या य । अहवा-चरिमसमयसजोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतराग-
चरित्तायारिया य, अचरिमसमयसजोगिकेवलस्त्रीणकसायवी-
तरागचरित्तायारिया य । सेचं सजोगिकेवलस्त्रीणकसायवीत-
रागचरित्तायारिया ॥ से किं तं अजोगिकेवलस्त्रीणकसाय-
वीतरागचरित्तायारिया ? । अजोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतरा-
गचरित्तायारिया बुद्धिहा पण्णा । तं जहा-पदमसमयअ-
जोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारिया य, अपदम-
समयअजोगिकेवलस्त्रीणकसायवीतरागचरित्तायारि-
या य । अहवा-चरिमसमयअजोगिकेवलस्त्रीणकसायवी-
तरागचरित्तायारिया य, अचरिमसमयअजोगिकेवलस्त्रीणकसायवी-
तरागचरित्तायारिया य । सेचं अजोगिकेवलस्त्रीणकसायवी-
तरागचरित्तायारिया । सेचं केवलस्त्रीणकसायवीतरागचरि-

चारिया । सेचं लीणकसायवीतरागचरित्तारिया । सेचं
वीतरागचरित्तारिया ॥ अहया-चरित्तारिया पंचविदा
पञ्चत्ता । तं अह-सामाज्यचरित्तारिया, ऐओवह्वाणीयचरि-
त्तारिया, परिहारविमुक्षिचरित्तारिया, मुहुमसंपरायचरि-
त्तारिया, अहकलायचरित्तारिया य । से किं तं सामाज्यचरि-
त्तारिया ? सामाज्यचरित्तारिया दुविदा पञ्चत्ता । तं अह-इ-
रियसामाज्यचरित्तारिया, आवकविद्यसामाज्यचरित्तारिया
य । सेचं सामाज्यचरित्तारिया ॥ मे किं तं ऐओवह्वाणीयच-
रित्तारिया ? ऐओवह्वाणीयचरित्तारिया दुविदा पञ्चत्ता ।
तं अह-साइयारा ऐओवह्वाणीयचरित्तारिया, निरञ्चारा
ऐओवह्वाणीयचरित्तारिया । सेचं ऐओवह्वाणीयचरि-
त्तारिया ॥ से किं तं परिहारविमुक्षिचरित्तारिया ? परि-
हारविमुक्षिचरित्तारिया दुविदा पञ्चत्ता । तं अह-नि-
विस्समागपरिहारविमुक्षिचरित्तारिया, निविह्वाकाइयपरि-
हारविमुक्षिचरित्तारिया य । सेचं परिहारविमुक्षिचरि-
त्तारिया ॥ से किं तं मुहुमसंपरायचरित्तारिया ? मुहुमसं-
परायचरित्तारिया दुविदा पञ्चत्ता । तं अह-संकिस्समा-
ज्यमुहुमसंपरायचरित्तारिया, विमुक्कमाणमुहुमसंपरायचरि-
त्तारिया य । सेचं मुहुमसंपरायचरित्तारिया ॥ से किं तं
अहकलायचरित्तारिया ? अहकलायचरित्तारिया दुविदा
पञ्चत्ता । तं अह-उठमत्तयअहकलायचरित्तारिया, केव-
लिअहकलायचरित्तारिया य । सेचं अहकलायचरि-
त्तारिया । सेचं चरित्तारिया । प्रज्ञा ० १ पद ।

चरित्ति (ण्)-चारित्रिन्-वि० । संयते, पं० व-१ द्वार । अनु० ।

चरित्तेद-चारित्रेन्द्र-पु० । यथाक्यातचारित्रे, रथा० ३ डा० १ उ० ।
(व्याख्या 'इं' शब्दे द्वितीयाभागे ५३५ पृष्ठे उक्ता)

चरितोवपाय-चारित्रोपधात-पुं० । सवितित्तुदिभिश्चारित्र-
व्योपधाते, रथा० १० डा० ।

चरिमपक्कसाण-चरमप्रत्याख्यान-ज० । अन्तिमप्रत्याख्याने, चरमं
चरिमोऽन्तिमो भागः । स च दिवसस्य, जवस्य चेति द्विधा । तद्विष-
यं प्रत्याख्यानमपि चरमं, तथा प्रत्याख्यानं वा । इदं भवचरमं याव-
च्छीवं, तत्र द्विविधेऽपि अन्तार आकारा भवन्ति । यत्तु त्रय-
'दिवसचरमं' भवचरमं वा पक्कसाणं च उल्लिख्य हि आहारं अ-
सत्तं वाणं आहमे साहमे अकत्थाऽणजेगेमं सहसगारणे अह-
त्तरागारेणं सवससाहवसिआगारेणं वोरिरेइ । " ननु दिव-
सचरमप्रत्याख्याने निष्कलम, एकाशमादिप्रत्याख्यानेमेव गता-
र्थत्वात् । नैवम-एकाशनादिकं अष्टाशकारमेव, एतच्च अनुपा-
कारमत आकाराणां संकेपकत्वात् सफलमेव, अत एवैका-
शनादिकं द्वैसिकमेव भवति; रामिजेज्जमस्य विविधविषयेन
यावज्जीवं प्रत्याख्यातत्वात्; गृहस्यापेक्षया पुनरिदमादित्यो-
क्तमात्रं दिवसस्याहोरात्रमिति पर्यायतयाऽपि दर्शनात् । तत्र
च येषां रामिजेज्जं नियमोऽस्ति तेषामपि इदं सार्यकचतुवा-
हत्वेन स्मारकत्वात् । भवचरमं तु ज्ञाकारमेव भवति, यदा जा-

नाति महत्तरसर्वसमाधिप्रत्ययकपाण्यामाकाराभ्यां न प्रयोजनं,
तदा अनाजोगसहसकाराकारौ जवसः, अगृहस्याहोरात्रजोगस
सहसकारेण वा मुक्कमप्यसंभवात् । अत एवैकमनाकारमप्यु-
च्यते, आकाराद्यस्यापि परिहायेत्वात् । ध० ३ अ० ध० ।
पंचा० । भाव० ।

चरिमसगलमुपाणि-चरमसकलभुत्तुत्ता निन्-वि० । चर-
ममपार्थम्यमित्यर्थः । सकलं कृत्स्नं, निरञ्शममित्यर्थः । पं० ७७ ।
ज्ञानं यस्य सः । अह्वाहुत्तामिनि, पं० भा० ।

चरिय-चरित-वि० । संविते, प्रश्न० ३ भा० द्वार । चेष्टिते, पं०
व० ३ द्वार । प्रश्न० । सत्ये उदाहरणे, तत् चरितमनिधीयते य-
दृत्तं, तेन कस्यचिद्वाह्यं किं वा प्रतिपत्तिर्जन्यते । तद्यथा-
दुःखाय निदानं यथा ब्रह्मदत्तस्य । इहा० १ अ० । नं० ।

चरियव्व-चरितव्य-वि० । आसंवितव्वे, पं० ६ श० ३३ उ० ।
आ० म० ।

चरिया-चरिका-ली० । नगरप्राकारयोः रत्नेष्वहस्यप्रमाणे
मागे, प्रश्न० १ भा० द्वार । हा० । जी० । रा० । न० । अनु० ।
ह० । औ० । गृहप्राकारान्तरे हस्त्यादिप्रचारमागे, ज० ६
श० उ० ।

चर्या-ली० । 'चर' गतित्रकृषयोः । " यदमृदचर्यमव्यानु-
पसरे ॥ ३१११०० ॥ (पाणि०) इत्यनेन कर्मणि भावे वा याप्रत्ययः ।
अर्थे चरयं वा चर्या । आ० १० ५ अ० १ उ० । भाव० ।
आ० ७० । गमने, साधुना हि सति प्रयोजने युगमावृत्तिना
गन्तव्यम् । मृ० १० ५ अ० ६ उ० । ग्रामादिस्थानिनो विहारित्वे,
स० २३ अ० । भिक्षादिकं, मृ० १० ५ अ० ६ उ० । चर्या कस्यतां
ग्रामानुग्रामविहरणारिभका, भावतस्त्वेकस्मानमपि धितुः उच्य-
प्रतिबद्धता । प्र० ० ५ द्वार । भादने, रथा० ५ डा० ३ उ० ।

चरियापरीसह-चर्यापरीसह-पुं० । चरणं चर्या ग्रामानुग्रामवि-
हरणारिभका, सैव परीसहचर्यापरीसहः । उ० ० ५ अ० । प्रश्न० ।
वर्जितास्तथा ग्रामनगरकुत्रादिषु अनियतवर्तमानिमेवमावः प्रति-
मासं चर्यामाचरोदिति । आ० ५ अ० । इत्येवरीत्या प्रा-
मानरादिव्यप्रतिबद्धताया सवचरणकरणे, अ० ८ श० उ० ।

" ग्रामाद्यनियतस्थायां, स्थानावस्थविजितः ।
चर्यामाऽपि कुर्वीत, विविधाभिधेयैः । " ध० ३ अ० धि० ।
" ग्रामाद्यनियतस्थायां, सदा वाऽनियतनालयः ।
विविधप्रतिष्ठेयुक्त-चर्यामाऽप्युक्तऽप्युक्तमर्थेत् । " आ० म० धि० ।

एतदेव सूत्रद्वारा-

एग एव चरे लादे, अन्तिनूय परीसहे ।

गापे वा नगरे वा वि, निगमे वा रायदाणि ए ॥ १० ॥

एक एव रागद्वेषविर्द्वन्द्वद्वन्द्वप्रतिबद्धविहारेण विहारेत्सहाय-
वैकल्यतो वैकल्यतया विधगीतायः । यथोक्तम्- " ए वा लमिज्जा
निवणं सहयं, गुणादिं वा गुणयोः समं वा । एको वि पावाहं
विबज्जयंते, विहरेज्ज कामसु असज्जमाणं । " (लाहे ति)
लाहपति प्राकुक्केयणीयाहाः । सा पुग्गेणीं आत्तमां यापयतीति
लाहः । प्रसंजाजिधाधि वा देशीयदमत्त पठने (एग एव चरे
लाहे ति) तत्र वैकोऽसहायः प्रतिमाप्रतिपक्कादिः, स वैको रागा-
वैकल्यतया विधुय निजित्य वरीहम् । क पुनश्चेत्, रथा-

ग्रामे चोकरूपे, नगरे वा करविरहितसन्निवेशे, अपिः पूरणे, निगमे वा वणिगुनिवासं, राजधान्यां वा प्रसिद्धायामुभय वा-
शान्त्यनुवृत्तौ, नडम्मापुल्लक्षणं वेतत्, आग्रहज्ञातं चानना-
हेति सूत्रायः ।

पुनः प्रस्तुतमेवाह-

असमाणो चरे भिक्षुः, नेय कुञ्जा परिगहं ।

असंसक्तो गिहृत्येहिं, अणिकेओ परिव्वण ॥

न विद्यते समानोऽस्य गृहस्थाध्यायमूर्च्छितत्वेनान्वर्तीयेकेषु
आनियतविहागदित्वेनासमानोऽसदृशो, यश्चा-समानः साहङ्का-
रो, न तथेष्टसमानः । अथ वा-"समाणो सि" प्राकृतत्वादस-
म्भवात्स यथाऽऽस्ते तत्राप्यसंग्रहित इति हृदयम् । सङ्ग्रहितो
हि सर्वः स्वाश्रयस्यादन्तमात्रहृत्यैव तु न तथेष्टसंविधः संश्र-
रदमतिवैजिहासिनया विहरैव भिक्षुर्भितः । कथमेतत् स्वादि-
त्याह-नैव कुर्यात्परिग्रहं प्रमादित्वा प्रमत्तवृत्त्यात्मकम्, अत्राह
च-"गामे कुले वा नगरे च देसे, प्रमेति भावं न कर्हिच कुञ्जा ॥"
इति । इदमपि यथा स्वासथऽह-असंसक्तोऽसंबद्धो गृहस्थेयु-
हिभिरनिकनोऽविद्यमानगृहो नैकत्र बद्धास्पदः परिग्रहेत, स-
र्वतो विहरैव, न नियतदेशादी, गृहसंपर्कं पश्य बद्धास्पदत्वे,
नियतदेशादिबिहारिनायां वा स्वासथि प्रमत्तवृत्तिः, तदप्राप्तं
तु निरसकक्षिणमिति भाव इति सूत्रार्थः ।

अथ च शिष्यद्वारमनुसरत् " असमाणो चरे "

इत्यादिसुखचित्तमुदाहरणमाह-

कोल्लहरे वत्थव्वो, दत्तो सीसो प हिंदवो तस्स ।

उवहरत् थाइ पिदं, अंगुलिजगण्णा य सा दिव्वं ॥

उत्तं निं १ कात्त ।

(कोल्लहरे) 'कोल्लहरे' नामि नगरे वास्तव्यः, आचार्य
इति शेषः । दत्तः शिष्यश्च हिण्डवः, तस्य उपहरति धात्री
पिण्डम्, अङ्गुलिजगण्णाच्च सा देव्यमिति याथाऽङ्गणयः ।
प्राचार्यस्तु बुद्धसंप्रदायाश्चगन्तव्यः । स चायम-कोल्लामपुरे
सङ्क्रमस्याविरा बहुभुता यथास्थितोत्सर्गापवादिमुणोः क्षुभिके
गणं देवाप्तरे प्रप्य स्वयं नगरे नवजगाम्भृत्य इत्यवस्थिताः,
नगरदेवता च तेषां गृहेः रक्षिता, अन्यथा तत्र गुरुवन्दना-
यै दत्तानां शिष्यः समायातः, तत्कृत्यैव गुरुः सपात्रं
तं सार्धं शास्त्रा भिक्षायां गताः, एकस्यैवस्य भद्रप्रकृतेरुद्दे
शानो ध्यन्तरेण गृहीतः सदा रोगदिनि, उपायशतसङ्करणेऽपि
ध्यानरहोपाधान्निर्भे जाता, गुरुवस्तद्वृद्धे गताः, अपुटिका-
करणपूर्वमेवा कद बाह्येयुक्तम्, आचार्यतपस्तेजसा ध्यन्तरो
मष्टः, तुष्टास्तन्मातृपितृमुपयितस्वजनास्तन्मो मोदकादिकमा-
हारं गाढाऽऽभ्येष्ट दत्तवन्तः, ते मोदकास्तस्यैव शिष्यस्य
गुरुर्जिह्वेताः, स्वयं तु अन्तर्ग्राममाहारं विहृत्य नृकवन्तः, प्र-
तिरक्तमणाऽवसरे तस्य शिष्यस्य पिण्डदोषमात्रोचयति गुरु-
जिह्वकम् । शिष्यः चिन्तयति-असौ धर्मापिण्डः सदा ब्रह्मे मम
स्वयं कथयतीति चिन्तनमस्येव एव तत्रावगच्छे देवतयाञ्चका-
रं चिकुरिन्, स भूतो विभेति । गुरुं प्रति वक्ति-अहमत्र दूरस्थो
दन्धिमि, गुरुवः प्राहुः-एहि मत्समीपे । स वक्ति-अक्षिण्व धो-
राचकारे नादमागन्तुं शक्नोमि । गुरुभिः दृष्टतस्मिन् स्वा-
कुली दक्षिता, तद्वृद्धोत्तेन सोऽप्रायातः, परं चिन्तयति-गुरुवा
५६

दीपकं रक्षयति, एवं चिन्तयन्नेवासौः देवतया चपेटाभिस्त-
जितः । ज्ञातस्वकपैर्गुणजिस्तस्य क्षेत्रनवजागीकरणादिकं स्व-
स्वकपैः प्रकाशितम् । यथा सङ्क्रमस्याविरैविहारकमापरयोय-
क्ष्यापरिवहोऽप्यासितः, तथा श्वानत्वाऽवस्थायामपि क्षेत्रन-
वजागीकरणेनाऽपि चयोपरिवहोऽप्यैव्यासितव्यः । उत्तं २
अ० । ('परीसद' शब्देऽप्यहं चर्ययम्)

चरियापरीसद्विजय-चर्यापरीसद्विजय-पुं० । अग्रिगतवच-
नोक्तस्वस्य एवतवक्षःसङ्ख्यामादधानस्य देशाकालप्रमाणो-
पेतसंयमविरोधिमार्गमग्नं प्रति मासकल्पमागमानुसारं च-
र्यामाचरतः पश्यशकंकाकण्टकादिबेजजातचरणचदस्थापि
सतः पूर्वसितयानवाहनादिगमनास्मरणे, पं० सं० ४ द्वार ।

चरियापाविट्-चरिकाप्रविष्ट-वि० । अग्रिनिचारिकानिमित्तं म-
ज्जिकादिषु प्रविष्टे, (४००)

ब्रह्मे साहस्रिया इच्छेत्ता एग्यओ अभिणिचारियं
चारय, एां एहं कप्पः थेरे अणापुच्छिता एग्यतो
अग्रिनिचारियं चारए० जाव एहं थेरे अप्रापुच्छिता
एग्यतो अभिणिचारियं चारय, त अंतरा छेए च परि-
हरे वा ॥ १८ ॥ व्य० सू० ।

बह्वस्त्रिमनृजिकाः सार्धमिकाः साम्भोगिकाः, इच्छेयुरेकतः
सहिता इत्यर्थः । अभिनिचारिकाः-आभिमुख्येन नियता चरि-
का मूर्त्तपदेशेन बहुवर्जिकास्तु बुद्धलानामप्यायनिमित्तं पुनर्वा
काशे समुत्पद्ये समुद्धानं लक्षणं गमनं अभिनिचारिका, ना, च-
रितुं समाचरितुं, कर्तुमितिर्थः । एवमेतदभिनिचारिकं कल्पते
नो " एहं " इति वाक्याप्युद्धारे, स्थविरान् आचार्यानापु-
च्छय एकतः संहनानामभिनिचारिकां चरितुं, यदि पुनः
स्थविरान् नानापुच्छय प्रज्जति ततः प्रायश्चित्तं माससप्त-
स्वच्छन्दाचारित्वात् । याचद्रुणगाण्डं परंपुणपाठो ब्रह्मण्यः-
" कल्पति एहं थेरे अप्रापुच्छिता एग्यतो अभिनिचारियं चारय,
थेरा य से विहरेइ, एवं एहं कप्पः एग्यतो अभिनिचारियं चारय,
थेरा य से नो विहरेइ, एवं एहं नो कप्पः एग्यतो अभिनिचा-
रियं चारय, अं तथ्य थेरोहिं अक्षितिणं एग्यतो अभिनिचारियं
चरन्ति, सं अंतरा छेदे वा, परिहारे वा ।" अस्य व्याख्या-यत एवं
स्वच्छन्दाचारित्वाय माससप्तु तस्मात् कल्पते " एहं " इति पूर्वव-
त् स्थविरानापुच्छय एकतोऽभिनिचारिकां चरितुम्, अप्रापुच्छाया-
मपि कृत्यां यदि स्थविरा वितरेयुगुजानीयुः, " एवं एहं " इति
प्राप्नुवत् । कल्पते अभिनिचारिकां चरितुं, स्थविराभ्यं न वितरे-
युगौनुजानीयुः प्रत्यपायं पश्यन्तः, प्रयोजनमावन्तौ वा, ततो न
कल्पते एकतोऽभिनिचारिकां चरितुं, यत्पुनस्तत्र स्थविरचरितान्ते
अननुकान्ते एकतोऽभिनिचारिकां चरन्ति, नाकामिन् ' स ' तेषां
प्रत्येकमस्तरा, अतरे नाम तस्मात्स्थानादप्रतिक्रमणं तस्मात्
छेदः, परिहारे वा, उपलक्षणमन्यदथा तपः प्रायश्चित्त-
मिति । व्य० ४ ४० ।

चरियापाविट् भिक्षु० जाव चउराया पंचरायातो थेरा पासे-
आ, से चेव आसोयणा, से चेव पक्किमणा, से चेव उग्गहस्स
पुब्बाण्णुष्ठावाणा विहाति अहासंदमवि जाव उग्गहे ॥ १९ ॥

"चरियापाविट् भिक्षु" इत्यादि । चरिकाशिमित्तं ये मज्जिका-

विश्व प्रविष्टास्तेषामेकमतं परिगृह्येमुच्यते-चरिकाप्रविष्टो नि-
क्षुर्यावत्परिमाणवधारणे । ततोऽयमर्थः-एकारात्रं शिरात्रं शि-
रात्रं चतुरात्रं पञ्चरात्रं यावत् व्याख्यानतो विरोधप्रतिपत्तिरिति
क्षितौ यं दुर्गममपि पञ्चाहं यावदिति कृद्ध्यम्, स्थविरान् पश्ये-
त् । कुत्र पश्येदिति चेत् !, उच्यते-अग्निमित्राचारिकां गन्तुमुक्त-
लोपि तेनाचार्येण यत्र संदेशको वृक्षः, तत्स्थविरेः सह मिलि-
तानां सैनालोचनां तिष्ठति, या अन्यस्मात् गणादागतेनोप-
पन्नमानेन वितीर्णा, तदेव च प्रतिकमणं, यद्वचस्त्रादागत्य त-
स्मिन् गच्छे उपसंपन्नं तस्मान् स्थानाप्रतिकान्तं, सैव चाव-
प्रहस्यस्य पूर्वाऽनुज्ञापना तिष्ठति, या अन्यस्मात् गणादागतेन-
नोपसंपन्नमानं साधर्मिकप्रव्रह्मस्यानुज्ञापना कृता यथाहा-
न्यः । आपिशब्दोऽयं संज्ञावनं, न केवलं यथाकालं, किन्तु चिर-
मपि यथाकालं यावत् ततो गच्छात्सस्य जावो न विपरिणमति,
तावत्प्रव्रह्मः, अवप्रव्रह्म सैव पूर्वाऽनुज्ञापना तिष्ठति । एत-
च्चान्तर्दीपकमतो यथास्तम्भस्यालोचना प्रतिकमणं च कृद्-
ध्यम् । ॥ ४० ॥

चरियापविट् भिक्वू परं चठराय पंचरायाओ धेरे पा-
सेज्जा, पुणो आसोएज्जा, पुणो पडिक्केज्जा, पुणो य परि-
हारस्स उवडाएज्जा, जिक्खुभावस्स अडाए दोषं पि उ-
ग्गहं आणुखवेय्ये सिया, कप्पहं से एवं वादित्तए आणुजाण-
ह भंते । भिसोग्गहं अट्ठालंदं धुवं गियतं एच्छइयं विट्ठियं
ततो पज्जा कायसंकासं, एवं नियट्ठे वि दो गप्पा ॥ ४१ ॥

चरिकां प्रविष्टो भिक्षुः परं चतुरात्राह । अत्रापि व्याख्यानतो वि-
रोधप्रतिपत्तिस्तत इदं दृष्टव्यम्-यदि तस्य भावो विपरिणतो यथा
कोऽयं व्याख्याति इति, ततश्चतुरात्राद् पञ्चरात्राद्वा भारतः प-
रतो वा स्थविरान् पश्येत्, पुनरपि च तस्य भावो जातो-यथा
तिष्ठन्मन्त्र तत्रैवोपसंपदाः तथा प्रथमोपसंपदीव पुनराज्ञाव-
येत् पुनः प्रतिक्रमेत, पुनश्चेद्व्यस्य परिहारस्य च उपतिष्ठेत् ।
किमुक्तं प्रवृत्ति-विपरिणते अविपरिणते वा भावे यत् किञ्चित्
आपन्नं प्रायश्चित्तस्थानं तस्मिन् आलोचितं य आचार्येण उच्येः
परिहारो वा निर्दिष्टस्तस्य भव्यकृद्भायस्य कारणाद्येभ्यः
चिह्नवत्, भिक्षुरूपतास्य आहारा अर्घ्योय, पात्रात्वरं-भिक्षुजाव-
स्य भिक्षुत्वस्यार्थाय, ये भावविधेयतं किञ्चत् भूयादित्येवमर्थः
क्षितौ यमपि वारमवप्रहोऽनुज्ञागत्यः स्यात् । कथमित्याह-अनु-
ज्ञानीत भवन् ! परमकल्याणयोगिनः मितमवप्रहं, अवप्रहग्रहणं
गमनादीनामुपलक्षणं, मितं गमनं मितमवप्रहं मितं स्थालीनि-
षीदन्त्वमवसनादि अनुज्ञानीत, यथालक्ष्यं यथाकालं ध्रुवं यदव-
प्रहं कथं नित्यं यावत्त्रावधायागमि तावद्वचस्यमहापनीयं, नि-
यतं यावत्सहायाज लभे तावद्वचस्यमुपेयम् ; तथा व्याख्यातम् ।
किमुक्तं भवति-व्याख्यं यद्बहुधा कथ्यतामितिच्छब्दं तत् अनु-
ज्ञानीत, ततो गुरुणा अच्युतगतं कायस्य कमयुगलक्षणस्य शि-
रसा संस्पृष्टी कराति । अथवा-कृतिकर्मादिष्वगमने विगमने
च याः कायसंस्पृष्टस्तमप्यनुज्ञानीत, “एवं नियट्ठे वि दो गप्पा”
इति । एवमनुना प्रकारेण यथा चरिकाप्रविष्टो द्वौ गमावुक्तौ
ते स्वे प्रमिहिते, तथा चरिकाभिक्षुसंपि द्वौ गमौ वक्तव्यौ ।
तौ वैवध-
चरियानियट्ठे भिक्वू जाव चठरायपंचरायातो धेरे

पासेज्जा, स वेव आसोयथा, स वेव पडिक्केणा, स वेव
उग्गहस्स पुज्जाणुखवया विट्ठति अट्ठालंदमपि उग्गहे ॥
चरियानियट्ठे जिक्खु परं चठरायपंचरायातो धेरे पासेज्जा
पुणो आसोएज्जा, पुणो पडिक्केज्जा, पुणो वेयस्स परिहा-
रस्स वा उवडाएज्जा, जिक्खुजावस्स अडाए दोषं पि उग्गहे
अणुखवेय्ये सिया, अनुज्ञागतं जंते । भिसोग्गहं अट्ठालंदं
धुवं निययं निच्छइयं विट्ठियं ततो पज्जा कायसंकासायि ॥

अस्य च सूत्रग्रहस्याप्यर्थः स एव चरिकाप्रविष्टसूत्रग्रहस्य,
यद्येवं किमर्थमनुरोपादानं, चरिकाप्रविष्टसूत्राचार्यानिच गता-
येत्यात् । तथाहि-यैव चरिकाप्रविष्टानां सामाचारी सैव चरि-
कातो निवृत्तानामपीति । सत्यमेतत्, केचनमनुच्छारिते निवृत्त-
सूत्रग्रहे वैव चरिकाप्रविष्टानां सामाचारी सैव चरिकातो नि-
वृत्तानामपीति न लभ्यते, सूत्रेऽनुज्ञात्वात्, किं त्वम्यन्तिकमपि
कल्पेत, ततः कल्पनान्तरं ना द्रुष्टिनिवृत्तसूत्रग्रहमपि, सूत्र-
पञ्चकसंज्ञेयार्थः ।

संप्रति नाप्युक्तप्रथमपदविचरणं विधीयुः प्रथमतो-
यच्चरिकाप्रविष्टासूत्रप्रमिहितं “ जाव चठरा-
यपंचरायातो धेरे पासेज्जा” इति तत्-

व्याख्यानाद्यर्थमाह-

पंचाहमाहसं पुण, वन्तकरां होह पंचवि दिगेहिं ।

एगदुगतिपणपणगा, आसज्ज बलं विजामाए ॥

सूत्रे “ जाव चठरायपंचरायातो ” इत्यत्र यत् पञ्चाहग्रहसं
पुनर्विशेषणः कृतमाचार्येण, पुनःशब्दो विशेष्ये, ततः पञ्चभिर्निर्दि-
तैर्बलकरणं भवतीति ज्ञापनायम् । उक्तं च-“एगपणगकमानं, स-
हासुणमण्युयगोणदण्यो” । अथ पञ्चभिर्निर्दिष्टः कथमपि बलं न
भवतीति ततो द्वितीयमपि पञ्चाहं यावत् । तथाचाह-एकस्त्रिं-
पञ्चकदिवसानां ब्रह्माश्रित्य विषयाधिकल्पनं एकं वा द्वौ
वा त्रीन् वा यावदित्येवंरूपेण, सूत्रे सैवं पञ्चरात्रग्रहणमुप-
लक्षणं व्याख्यानतो विशेषप्रतिपत्तिरतो न भाव्यसूत्रयोर्विशेषः ।

संप्रति “ स वेव आलोयणे ” इत्यादिपदव्याख्यानार्थमाह-
उपसंपन्नमाणेन, आ दत्ताऽऽसोयथा पुरा ।

अवसंभेहि आगम्म, पडिक्कतो उ जावतो ॥

जा याणुएणवणा पुब्बं, कप्पा साहम्मिउग्गहे ।

संभावणायां साऽसंभेदं, आ भावो आणुवचतो ॥

वाऽप्यस्मादज्ञादागतनोपसंपन्नमानेनाऽऽलोचना पुरा दत्ता च
तिष्ठति, यच्च पूर्वमवसंभेय आगम्य भावतः प्रतिक्रान्तस्त-
देव प्रतिकमणं तिष्ठति, या च पूर्वमन्यस्मात् गणादागतेन सा-
धर्मिकप्रव्रह्मस्यानुज्ञापना कृता सैव तिष्ठति । “ अट्ठालंदमपि ”
इत्यत्र योऽपिशब्दः तस्यार्थः-सा च एषा न केवलं
तावन्तं कालं किं तु चिरमपि कालं, यावत्त्रावधाऽधिकृत्यगच्छ-
स्थापितवाऽनुष्ठेयतां तावत् सेवावप्रव्रह्मस्यानुज्ञापना तिष्ठति ।
यथालक्ष्यमपि सेवालोचना, तदेव च प्रतिकमणमपि कृद्ध्यम् ।
अनुना द्वितीयं चरिकाप्रविष्टसूत्रे यदुक्तम्-“ परं चठ-
रायपंचरायातो ” इत्यादि, तद्व्याख्यानाद्यर्थमाह-
परं परिणते जावे, परिज्ज्ञतो उ सो पुणो ।
न चोवसंपयाए व, तस्याऽऽलोप पडिक्के ॥

“ परं चर्यापवंचरावातो ” इत्यत्र परमिति व्याख्यामते वि-
शेषप्रतिपत्तिः । ततोऽयमर्थः—परिच्छेदे गच्छाम्नाया निष्कमित-
त्वमित्येते परिणते भावे, अत एव गच्छाम्नायितृभूतः स्व-
वत्प्राप्त्यापवंचरावातो परत आरतो वा स्वपरित्यक्तपक्षेय-
भावश्च पुनर्गच्छाम्नायापवंचरावाति प्रत्यावृत्तोऽजायत ततः स
पुनर्भूतो न कोपसंपर्दीय तत्प्रत्ययमयोपसंपर्दीय तत्र तेषु
परित्यक्तपक्षेयपक्षेयौ भावोऽस्ति, प्रतिक्रियाश्च ।

अथ पुन किंचापयो, तस्मै च आलोर्ध्वं उवहति ।
विपरिणयमि जाये, एमेव अविपरिणयमि ॥

विपरिणते भावे यदि किञ्चित् प्रायश्चित्तस्थानमापन्नः, तत्र
प्रथमत आलोचयितुमास्तौच्यं दानुमाचार्याणामुपतिष्ठते, एवमे-
व अविपरिणतेऽपि कृत्यम् । किमुक्तं जवति ?—अविपरिण-
तेऽपि प्राये यदि किञ्चिदापन्नः प्रायश्चित्तस्थानं ततः सुखा-
यज्ञोच्ययति, एवमाचार्याणामुपतिष्ठते, ततो विपरिणते अवि-
परिणते वा भावे प्रायश्चित्तस्थानापात्रास्तौचित्यामाचार्या-
य कुर्वं परिहारं वा प्रयच्छन्त । तस्य अन्तर्पूर्वकं कारणावा-
प्युपसिद्धिः ।

“ भिक्खुनावस्स अद्याए ” इत्यत्र पात्रान्तरय—“ भिक्खु
अववावस्स अद्याए ” इति । ततोऽपवादसम्ब-
न्धव्याख्यानार्थमाह—

अववाओ निहेसो, आणा विणओ य होति एगच्छ ।
तस्सट्ठाए पुणरपि, मितोगहोवाससगाऽणुजा ॥

अपवादो निहेसा आणा चिनय इत्येतानि प्रबन्धेकार्यानि,
ततोऽयमर्थः—भिक्खुस्तस्यापवादपक्षे माह्वाया अर्थाय करणाय
पुनरपि द्वितीयमपि चारं मितवग्रहानुवा । किमुक्तं जवति ?—
मिता वासवज्जुहा, एतेन मितवग्रहपक्षव्याख्यानं कृतम् ।
मितावग्रहणं सुखे मितगमनादीनामुपसङ्गमत्तत्तत्पुन-

द्वर्धयति—

मितगमणवेच्छातो, मियजावं मियं च जोयणं भंते ! ।

मज्जे पुनं अणुजाणह, जा य धुवा गच्छयजाया ॥

मितं गमय, प्रयोजनचक्षुतः तस्य करणत्वात् मितय—(विच्छन्ति)
अवस्थानं से तस्य यत् प्रवृत्ततया विभ्रामनिर्गमनं, तस्य कि-
यकालं आवात, मितं भाषितं, किं समापयिते तस्यावसर-
भावात् । मितं भोजनम्, एककुलित्पूरकमात्रस्य जगत्तदनुज्ञानात्
जदन्त ! परमकल्याणयोगिद ! मम भुवमनुजानीत, या च भुवा
गच्छमर्थादा, तामप्यनुजानीते, इह भुवं नियतं तैरिचकामिति ज्ञेयो-
ऽप्येकार्याः, तथाऽप्यथेज्रेदोऽस्ति, तत्र वा भुवा गच्छमर्थादेत्य-
न्न भुवभाभ्यां व्यापयतां, भुवमवश्यकरणीयमिति ।

सम्प्रति नियतनैश्चधिकशब्दव्याख्यानार्थमाह—

नियपं च न हाविस्सं, अहमवि कोहाखिया इ वा येरा ।

निधं जाव सट्ठाए, न लभामि इहावसे ताव ॥

यावद्व्यापनिका मर्यादा तावद्विमये नियतं न हापविध्या-
म्यवश्यकरणीयम् । किमुक्तं जवति ?—नियतमव्यापनमर्यादातो-
ऽवश्यमहापनीयमिति । तथा नियमिति कोऽर्थः—यावत्तदाव्या-
पनं तावद्विहावनामिति, सहापनानामर्थोदात्तमावसानं या-
वद्वश्यमनुष्ठेयं, नियमनैर्बन्धः ।

अनुना “ वेडहियं ” इत्यस्य आचार्य कथयति—

दिवसे दिवसे वेड—द्विषा च पक्षे य वंदयादीशु ।

पडवणमादिपडं, उववायपनिच्छणा बहुधा ॥

विषये दिवसे, प्रतिदिवसमित्यर्थः । पक्षे पाक्षिकदिने, चण्ड-
व्याख्यानसंस्कारदिने, सांख्यस्तिकदिने च, बन्धनादिषु, आदिषु-
न्नाह कामयकादिपरिग्रहः । तथा प्रत्यापनादिषु स्वाभ्यास-
प्रत्यापनादिषु, अनादिसम्बन्ध उद्वेगसमुद्देशादिपरिग्रहः ।
बहुधा अनेकप्रकारमुपपातप्रतिच्छन्नं तदनुजानीत ।

सम्प्रति “ कायसंकासं ” इति व्याख्यानार्थमाह—

अन्वुनगए ठ गुण्णा, सिरेण संकुसति तस्स कमजुयत्तं ।

कितिकम्ममादिपडु य, नितमनिते य ये फासा ॥

अनुनामानार्थं कृतार्थं गुण्णाऽप्युपगते द्रव्ये तत्र तस्य गुणो-
क्तमनुगमनात्सीवेन शिरसा संस्पृष्टति, प्रथमतस्तत्पक्षः । तदेवं
ततः पश्चात्कायसंस्पर्शो कुरुते इति व्याख्येयम् । अथवाऽयमर्थः—
ततः पश्चात्कायसंस्पर्शमनुज्ञापयति । तथा चाह—कितिकम्मम-
दिषु, कितिकम्मं बन्धनं, विभ्रामाचारिकं वा, आदिशब्दात्स्वाम-
कादिपरिग्रहः, तेषु कस्येव्येवागच्छति गच्छति वा ये स्पर्शाः
कायस्पर्शाः, ताव, अनुजानीतेति वाक्यशेषः ।

सम्प्रति यत्पात्रान्तरं “ भिक्खुनावस्सति ” तद्व्याख्यानार्थमाह—

चिस्सुभाओ सारण—चारणपदिचोणया जहा पुत्तिं ।

तह चेव इयाणि पी, निज्जुत्तो सुचफासे—सा ॥

चिज्जुनाओ नाम सारणा, चारणा, प्रतिचोदना । अत्र प्रति-
चोदनाप्रपञ्चं चोदनाया उपसङ्गमं, तत्र विस्तृतं सारणा,
अनाचार्य्य प्रतिषेधनं चारणा, स्वास्तितस्य पुनः शिष्यं चो-
दना, पुनः पुनः स्वास्तितस्य निष्ठुरं शिक्षापणं प्रतिचोदना ।
एताजियेथावस्थितो भिक्षुभाव उपजायते, ततः कारणे का-
योपचारहेता एव चिज्जुभाव इत्युक्तं तस्योपपत्तिः । किमुक्तं
जवति ?—यथा पूर्वमेताः सारणादय आसीरन् तथा इदानीम-
पि स्मृत्येवमर्थः, तदेवं कृता विषमपदव्याख्या ज्ञाप्यकृता,
साम्प्रतमेवा बह्व्यमाणा सूत्रस्य स्पर्शिका निर्युक्तिः ।

तामेव प्रथमसाधर्मिकसूत्रविषयमाह—

आकिषो सो गच्छो, मुहुदुक्खपनिच्छएडिं सीसिंहं ।

दुच्चससमगगिलाणे, निग्गमसंसेसकट्ठे य ॥

बहवः सार्वात्मिका इच्छेयुरेकतो अभिमित्रारिकां चरितुमि-
त्युक्तम् । तत्र परमाह—केन कारणेन तेषां निग्गमेच्छा ? । निर्युक्ति-
कुराह—सुखदुःखप्रतीक्षिकैः सुखदुःखार्थमुपसंपन्नैः प्रतीक्षिकैः
शिष्यैश्च स गच्छ आकीणैः समाकुलः, आकीर्णत्वेन च स न-
गरे किञ्चिदप्यत्र स्थितवानामेवार्थयमकारणानसंवात्, तत्र च दु-
तोयस्यां पीरुष्यां निज्जोवला, चिरं च इतिद्वयं, चान्द्रास-
कारादिकं च तत्र निज्ज, ततः केचित्सावधो दुर्बला ज्ञाता,
ज्ञापका अपि पारणके प्रायोभ्यासमतो दुर्बला अवसन्त,
एताना अप्यनुभोविताः सीङ्गित, एतेः कारणैर्निगन्तुमिच्छन्ति ।
इहा चाचार्य्यं वृक्षमिति, ते चाचार्य्येन ताव दुर्बलाश्च ज्ञात्वा मु-
क्तास्त्वरीयाः, ये पुनर्निष्कारणं गन्तुकामा आणुच्छन्ति ते न मुक्-
तनीयाः, ये चाणुच्छन्ता अजतेति तेषामाचार्य्यः संदेशं कथयति ।

कचमर्याह-

अहमवि एहामो वा, अद्यत्य इहेव मं मिलिजाह ।

अतिदुष्कले य नाठं, विसज्जणा नत्थि इतरेसि ॥

यत्र पूर्वं गमिष्य अहमपि इतः स्थानात् तत्र घण्ट्यामि आगमिष्यामि । अथवा-अद्यत्र मम सकाशे आगतव्यम्, यदि वा-अत्रैव मां पूर्वं मिलेयुर्यथा वा येः संविश्यते तथा तैः कर्त्तव्यम्, आचार्येणाप्यतिदुष्कलात् ताह् क्वासा तेषां विसर्जना मुत्कलेन कर्त्तव्या, इतरेषां निष्कारणं गन्तुमनसां विसर्जना नास्ति । एतेन वितरणमवितरणं च सूत्रोपासं व्याख्यातम् ।

तं चेव पुनर्वाच्यं, आपुच्छणे मास दोष्पणापुच्छा ।

एवमागे तदि सुणणा, साहसस्यमिदुत्तरेषु ॥

यदि निर्गन्तुमनसोऽनापुच्छया प्रजति तदा प्रायश्चित्तं मास-लघु, पुच्छायामपि कृतार्यां यदेव पूर्वमभित तदेवाधिकृत्य गम-नकाले द्वितीयां चारमापुच्छा कर्त्तव्या । यदि पुनर्द्वितीयां चारं नापुच्छन्ति तदाऽपि प्रायश्चित्तं मासलघु, किं कारणं द्वितीयमपि चारमापुच्छा कर्त्तव्येति चेत्, अत आह-“एवमागे” इत्यादि । यदा पूर्वमापुच्छे तदाऽस्वाचार्योऽनुपयुक्त आसीत्, पश्चादनुपयुक्तो जातः, उपयुक्तो च तत्रागिषादयो दोषा कृताः । नयवा- (सुणणं चिं) पश्चादाचार्येण विचारादिनिमित्तं बहिर्निर्गतेन भूतं, यथा-तत्र बहयो दोषा इति, यदि वा साधुना केनापि संज्ञिता आवर्केण गृहस्थेन वा, केन वा मिथ्यादिदिना प्रत्येकं कथितमाचार्याणां, यथा-तत्र बहयो दोषा इति, तस्मात् द्वितीयवारमवश्यं प्रत्येकं, पुच्छार्यां च कृतार्यां यद्यपि तत्र न केनपि दोषा आचार्येण विज्ञातास्तथाऽपि तत्र क्षेत्रप्रत्युपेक्षकाः पूर्वं प्रेषणीयाः ।

तथा साह-

नाऊण य निगमणं, पत्तिहण सुअम दुल्लनं चिकखं ।

जे अ गुणा आपुच्छा, जे वि य दोसा अणापुच्छा ॥

तेषां साधूनां निर्गमनं क्वात्वाऽऽचार्येण साधुजितस्तस्य सूत्रस्य प्रतिवेक्षणं कारयितव्यं, येन सुअमं दुल्लनं वा प्रेक्षं जायते । किं च ये गुणा द्वितीयवारमापुच्छार्यां भवन्ति ते प्रतिवेक्षन्तेऽपि प्र-दृष्ट्या, येऽपि च दोषा द्वितीयवारमनापुच्छार्यां, ते दोषा अप्र-त्युपेक्षन्तेऽपि ।

के ते ? इत्याह-

पवंत सावयाई, तेणा दुम्भिकस्स तावसीतो य ।

निययपविट्ठणाणा, पण्डुडणा हरियपणी य ॥

प्रत्यन्ताः सीमावर्तिनो स्नेच्छा लोकाणामुपप्लवात्पादनायो-र्यिता वर्यन्ते, स्वापदानि व्याघ्रादीन्यापानराजं सन्ति, स्नेहा वा शरीरापहारिणो वपस्वपहारिणो वा समन्ततः व्रियताः, दु-र्मित्रा वा तत्र जानं, तापस्यो वा प्रचुरास्मत्तं भूयस्यो ब्रह्म-चर्योपद्वयाय प्रभवन्ति, निजका वा अभिनवप्रमजितं साधुनु-प्रमाजयेयुः, प्रविष्टो वा तत्र कश्चिदुपस्थितः, (उच्छाणं चिं) रुक्कसितो वा स कदाचित् दोषा भवेत् (कण्डुणं चिं) तत्र वा वसतिः प्रागासीत् वा केनचिदपनीता स्यात्, (हरितपणी य चिं) तत्र दुर्मित्रप्रायमतः शाकादिहरितं वाह-द्वयेन प्रच्यते, तत्र साधूनामकल्पम् । अथवा-“ हरितप-णीति ” नाम-तत्र देशे केचिन्निर्गतेषु राक्षा दायं दया देव-

तायै बह्वयं पुरुषो मायैते, स च प्रमजितोऽदिमिन्नाप्रविष्टः सत् “ तत्र गृहस्थोपरि आर्द्रवृक्षाकाचिह्नं कियते, ” तत्रागृहीतसं-केतो चिनश्यतीति ।

संमतिं चरिकाप्रविष्टादिवृत्ताणां चतुर्णामपि सामान्यतो नित्युक्तिमाह-

अस्सत्थ तत्थ विप्पशि-णेत्ये य गेढोखे होइ चउन्नंगो ।

किरियागतातेसु य, पुष्सा-पुण्णेषु वा दौषे ॥

अन्यत्र चरिकाप्रवेशे तत्र चरिकातो निवृत्तौ विपरिणते विपरि-णामे जाते यदाऽऽभवति यच्च न जघति, तेषां तद्वत्त्वमिति शेषः । तथा स्थान्ये स्थानत्वे भवति चतुर्मेकं, तस्यां च चतुर्मेक्यामगवे-षणादौ यदाऽऽभवति प्रायश्चित्तं, तद्वत्त्वमित्युपेक्षकाः । तथा स्फोटिताः विपरिणताः, तेषां गतागन्तु आचार्यस्य समीपमा-गता इत्येवंकथेयं यावत् कालमधिकृताः, तस्मिन् अपूर्णं पूर्णं वा यदि द्वितीयमपि वारम् अवप्रदमनुकृपयति ततो याद्वि-परिणतैस्संज्ञं तदाचार्यो न जघते, किं तु यदा तेषां तथाकथं चित्तमजायत, यथा-द्वितीयमपि वारमवप्रदमनुकृपयाभिः, ततः प्रवृत्ति यल्लभं तदाचार्यस्याऽऽभवति । एव गाथायैः ।

साम्प्रतमन्यत्र तत्र वा विपरिणते यत् आभास्ये तदुपदर्शयति-

अवरपरस्स निसिंमं, जइ खलु सुहृद्विबया करेजाहि ।

आहन्नेतर सेहं, लभति गुरु पुणां न लभइ य ॥

यदि चरिकाप्रविष्टा यदि चरिकातो निवृत्ता विपरिणामे कि-मस्मात्कामाचार्येण चयमेव परस्परं सुखदुःखानिभ्रां कुर्म इत्येवं-कथे जाते अपरस्परस्य परस्परं सुखदुःखानां क्लृप्तानि कुर्युः, तदा धावानवधिः क्लृप्तस्याध्वनरे तस्मिन्कल्पे पूर्णे वा यत् शैर्कं, शैर्कप्रदगमुपलक्षणं शैर्कप्रत्युपेक्षः, सचिन्तादिक्लृप्त्याव-न्ति तेषांमम भवति, गुरुराचार्यः पुनर्न लभते, चशब्दस्मृति-मये “ हट्टेण ” इत्यादिना व्याख्यास्यति । तदेवं तत्रान्यत्र विप-रिणते इति भावितम् ।

इदानीं “ गेलेष होइ चउन्नंगो ” इति भावयति-

गेल्लेषे चउन्नंगो, तेसि अहवा वि होजि आयरिए ।

दोण्हं पी होजाही, अहव न होजाहि दोण्हं पि ॥

स्थान्ये स्थानत्वे चतुर्मेकं जघति । तद्यथा-तेषां विपरिणतानां स्थानां, नाचार्यस्य इति प्रथमो भग्नः । अथवा-आचार्यो आचार्य-स्य नवनिर्गता, न तेषामिति द्वितीयः । “ दोण्हं पि होजाहीति ” द्वयानां विपरिणतानामाचार्यस्य जघति स्थान इति तृतीयः । अथ द्वयानामपि न भवति स्थान इति चतुर्थः ।

अत्र प्रायश्चित्तविधिमाह-

आयरिए अपेसेते, लहुआ अकरेते चउ गुरु होति ।

परितावणादिदोसा, तेसिं अपेसेण एव ॥

प्रथमभङ्गे तेषां स्थानो नाचार्यस्येत्वेवंकथे, यदाचार्यो गवेषणया न क्रमपि साधुसंघाटं प्रेषयति प्रायश्चित्तं लघुको मासः । नय प्रेषणं कृते तेषां कथितं यदि स्थानकृत्यं न किमपि करोति तदा तस्मिन्कृत्येति चत्वारो गुरुका भवन्ति । येऽपि चानागादप-रितापमादयो दोषास्तानिभिममपि च गुरुद्वयादि वारमपर्यन्तं तस्य प्रायश्चित्तमापद्यते । द्वितीये नष्टे आचार्यस्य स्थानो, न तेषामित्येवंकथे, तैरपि स्थानस्य गवेषणया साधुप्रवस्था-

वि कर्त्तव्यम्, यदि पुनर्न कुर्वन्ति तदा तेषामप्यप्रेषणे, उपलक्षण-
मेतद्वक्तव्यम् एवमुक्तम् कारेण प्रायश्चित्तमवसातव्यम् । तथाहि-
यदि ते गन्धेणाय साधुसंघाटे न प्रेषयन्ति तदा मासलघु, अथ
कृतेऽपि प्रेषणे आचार्येण वा ह्यपिरे यदि श्लान्दस्य न कुर्वन्ति
तदा चत्वारो गुरुकाः प्रायश्चित्तम् ।

अथवा दोहद्वि भुज्जा, संयमाणेहि तद् वि गवेसण्या ।

तं चेव य पच्छिर्च, असंयराता जवे मुक्ता ॥

अथवा इयानामपि आचार्येण तेषां च, प्रत्येकं श्लानो जवेन,
तथाऽपि यदि संस्तरन्ति ततः संस्तरन्ति परस्परं श्लानस्य ग-
न्धेण कर्त्तव्यम् । अथ न कुर्वन्ति तदा तदेव प्रायश्चित्तं यद्ग-
न्तरमुक्तम् । तथाहि-परस्परमप्रेषणे मासलघु, श्लानकृत्यकारणे
चतुर्गुरुकम् । अथ द्वयेऽपि प्रत्येकं न संस्तरन्ति, इयानामपि च
प्रत्येकं श्लानकृत्य कार-असंस्तरतो गन्धेणाय कुर्वन्तोऽपि
अवन्ति मुक्ता न प्रायश्चित्तविषयाः ।

सम्प्रति "गुरुपुण्येण लभते च" इत्यत्र अशब्द-
चित्तमर्थमुपदर्शिते-

द्वेष्टेण न गवेष्टा, अतर्तो ण ते य विपरिण्यायो ।

तस्य वि न इहइ सेहे, ननइ य कजे विपरिण्या वि ॥

ते सुबुद्धः कोपसंपन्नश्चरिकागत आतर्तो यदि कथमप्या-
चार्येण द्वेष्टे न नरोपेण, अथो जनान्तराख्याकुलितेन च सता, न ग-
वेष्टिताः, अतर्तो न च ते विपरिण्याः-यथा वयमतर्तो वर्तोमहे
तथाऽप्याचार्येण न गवेष्टितास्ततः किमस्माकमाचार्येणति, त-
थापि द्वेष्टेन गन्धेणाय, आस्त्यं परस्परनिष्कार्या विपरिण्यायोः,
न लज्जते गुरुः शैलाद्, किमुक्तं भवति-ते तथा विपरिण्याः सन्तो
वत्सत्त्विकादिकमुत्पादयति तदाचार्यो न लज्जते । अथ कार्ये
कस्मिन्नपि व्याकुलीभवनेन आचार्येण तेऽतर्तो न गवेष्टिता-
स्तर्हि यद्यपि ते विपरिण्या अपि यत् सत्त्विकादिकमुत्पाद-
यन्ति, तत्ते न लज्जते, किं तु लभते आचार्यो न ।

सक्तं अविपरिणते, कर्द्विति जावमि विपरिण्यामि ।

इति मायाए गुरुओ, सत्त्विसादेसगुरुया वा ॥

यदि अविपरिणते भावे सत्त्विसादि लब्ध्वा विपरिणम् कथ-
न्ति-इदं विपरिणते भावेऽस्माभिलक्ष्यमिति तदा 'मायाए' उप-
सर्पत् लोपयन्तीति मायानिष्पन्नं प्रायश्चित्तं गुरुको भासः ।
अविच्छेद समुपादिने तत्प्रत्ययमुपधाभिनिष्पन्नं प्रायश्चित्तं, सत्त्वितं
चतुर्मुपादिने तत्प्रत्ययं चतुर्गुरुकमादेशः-तरेण प्रायश्चित्तमन-
वस्थाप्यम् । तथा आचार्यो निष्कारणं बाह्वं ताज् गन्धेयति
तदा तस्य प्रायश्चित्तं मासलघु ।

सुहृदुक्त्वया गवेष्टा, सो चेव य उगहो य सीसा य ।

विपरिणामे तु मा वा, अगवेष्टे तु सो न लजे ॥

ते सुबुद्धाः कृतिताः सुबुद्धः कोपसंपन्नश्च आचार्येण गवेष्टिताः,
स एवावग्रहो वर्त्तते, अथापि विपरिण्यामाकथनात्, ते शिष्याः
यदि विपरिणमन्तु यदि वा मा विपरिणमन्तु तथापि यत्क-
रुपादिनं सत्त्विसादि तदाचार्यो लज्जते, न पुनस्तत्तेषामिति ।
अथ न गवेष्टिता आचार्येण विपरिण्यास्तं ज्ञातास्तत्तैरग-
वेष्टितैर्विपरिणतेष्व यद्युक्तं सत्त्विसादि तस्य आचार्यो न लज्जते,
किं तु तत्तेषामेव ।

विपरिण्यामि भावे, सक्तं अग्नेहि वैति जइ पुट्ठा ।

२५०

पक्का पुणो वि जातो, इमंति दोहं अणुसवणा ॥

यदि पुनस्तैः पुष्टाः सन्तो भुवने-एतद्विपरिणते भावेऽस्माभिल-
क्ष्यं, तत्तेषामेव, नाचार्यस्य, अथ पक्कापुनरपि भावो जातो द्वि-
तीयमपि बारम्बप्रवृत्त्यानुज्ञापना कर्त्तव्या, तदा तथाकृपाज्ञा-
नात् ज्ञातादारतो यत् लज्जते तदाऽऽचार्यस्य भवति, न ते-
षामिति ।

आमयमणागयाणं, लज्जके सो विही उजो भणितो ।

अक्काण सीसगमि वि, एस विही पट्टिदं विदेसं ॥

य एवोऽनन्तरमुक्तो विधिः स एव अतुल्ये काले आगतमनं
चरिकातो निवृत्तामनामनागतानां चरिकाप्रविष्टानामवसेयः एव
पुनर्वैश्यमाणो विधिर्विदेशं प्रस्थिते, उपलक्षणमेतत् स्वदेशो-
ऽपि इदं गन्तुकामे अन्धकारिणं प्रामे स्थिते वेदितव्यः ।

तमेवाह-

सत्येणं सामंभं, गयागयाण इह मगाणा होइ ।

तस्यऽभ्यस्य गिलाणे, सहु गुरु सहुगा चरिम जाव ।

कार्येण सद् विदेशोऽपि वा इदं गन्तुकामा साहस्यं नता यथा-
यदि अन्धशीर्षके प्रामे परतो गमनाय सार्धं सत्त्व्यामहे ततो
वात्स्यामः, अथ न सत्त्व्यामः, इदं च परस्परं वक्ष्यामः । एवं चे
सायेंन सदाऽन्धशीर्षके प्रामे गताः, ये च न गतास्तेषामिह आन-
वत्त्व्यामयति सत्त्विसादौ विषये मार्गेणा बह्व्यमाणा भवति,
तथा तत्राप्यत्र च श्लाने चतुर्मुष्टौ भवति । तद्यथा-अन्धवा-
शीर्षके प्रामे स्थितानां श्लानो न तत्र । आचार्येणाहं न तेषामि-
ति द्वितीयः । इयानामपि पाश्वं श्लान इति तृतीयः । न इयानाम-
पि चतुर्थः । तत्र यथाचार्येण्यर्थं गन्धेण न करोति मासलघु,
अथ ज्ञाने श्लाने तस्य कृत्यकारणाय न यत्नमाधत्ते तत्तत्तुमु-
क्तं, यथाज्ञानादपरितापनादिनिमित्तं चतुर्मुष्टौ वा यथावचरं
पाराङ्गितं तदपि प्रामोति । तदेवं प्रथमत्रै प्रामाङ्गितमपि
प्रायश्चित्तं विनियजनानुग्रहाय भूय उक्तम्, एवं द्वितीये तृतीये-
ऽपि भङ्गे वाच्यम् ।

संप्रत्याभवत्यनामयति च सत्त्विसादौ विषये मार्गेणं

चिकिषुराह-

पुणे भपुणे वा, विपरिणमसु जा हो अणुसवणा ।

गुरुणा वि हु कायव्वा, संका लदे विपरिणते उ ॥

वतो विदेशोऽपि वा इदं गन्तुकामाः सहेतं कृतवन्तो, यदि वयमे-
तावद्विर्विषये प्रत्यागच्छामस्तदा ज्ञातव्यं गता इति, अन्यथा
नेति, तस्मिन्नवधौ पूर्णं अपूर्णं वा यदि ते विपरिण्या आतास्त-
तः पुनरपि तैरवग्रहस्य द्वितीयं बारम्बप्रवृत्त्या कर्त्तव्या गुरुणा-
ऽपि, या तेषु तथा विपरिणतेष्वनुज्ञापना जयति सा प्रतिपत्तव्या,
यदि पुनरपुण्येऽवधौ तेषां शैलाः प्रत्युत्पन्नस्ततो जाता शङ्का, यथा-
पूर्णेऽवधौ च समुत्पन्न इति कथयिष्यते तत्र आचार्यस्य अभिव्य-
ति, तस्मादाचार्यस्य मा भूति प्रत्यागतास्तं आलोचयन्ति, पूर्णे
संकतकाले लब्धोऽयमस्माभिः शैल इति तदा तेषां प्रायश्चित्तं
मासगुरु, तस्मात्सत्यवृत्तेन भावेनाऽऽलोचयितव्यम्, तथा पूर्णे-
ऽवधौ शैले लब्धे प्रत्यागत्य तेषालोचयति, गुरुणाऽपि शङ्का न
कर्त्तव्या, यथा अपरिपुण्येऽवधौ लब्धे शैले शैलाङ्गमेव विप-
रिणत इति सत्यभावेनालोचनत् तच्च परत्राप्यपक्वकैरकांशेन
ज्ञातव्यमिति तदेवमुपसंपन्नानां यत्कथं न तुक्तम् ।

इहानीतुपसंपत्तमानाभिहित्वाह—

पारिच्छन्निमित्तं वा, सम्भावयेत् न वेति तु पश्चिच्छे ।

उत्पत्तिपञ्चिकामे, पञ्चमं तु अकारकं इहं ।

अथ मयैसह लेखं, पाठमं न च होइ सन्वेति ।

बाह्यगोलाद्यादीनां, सुसंस्तरणं भगवत्सु ।

परीक्षाभिहितं वा, सद्भावेन वा प्रतीक्षिकानुपसंपत्तकामान्
मुक्यते—आर्याः । इहास्मिन् क्षेत्रे मम अकारकं भक्तपानादि, त-
स्मात्स्वयं क्षेत्रे मम प्रायोग्यं यथा जवति सर्वेषां वा भक्षानादी-
नां प्रायोग्यं यथा महतो नयस्य सुखसंस्तरणं सुखेन निस्तार-
हेतुस्तत्प गयेष्वयं प्रतिलक्ष्यथ ।

कयसक्त्याया एते, पुष्पं गहिपं पि यासते अर्थः ।

लेखस्त अपाक्षिज्ञा, अकारगा तो विसज्जेइ ।

एवं संदिष्टाः सन्तो यदि ते भावन्ते—एते पुष्पाः कृत्वा कृत-
स्वाध्यायास्तस्मादेतामप्रेषयथ, भक्षानां पुनः क्षेत्रप्रत्युपेक्षायां
गतानां पूर्वपूरीतमपि नश्यति । एवमुक्त्वा यदि ते क्षेत्रस्य प्रत्यु-
पेक्षका अप्रत्युपेक्षका विनश्येवाह्व्यादेरकारकाश्च ततस्तामि-
व संजयति ।

सर्वं करिस्सामो ससत्तिजुत्तं,

इधेवमिच्छेत् पश्चिच्छिच्छां ।

निष्पेसपुदीरं न यावे जूने,

तं चागिन्नी पूरति तेसि इच्छं ॥

ये पुनः संदिष्टाः सन्त एवं भुवन्ते—यथा सर्वे स्वशक्तितुल्यं स्व-
शक्त्युत्पत्तिं करिष्यामः, तां एवमिच्छतः इतीच्छन् । प्रतीक्ष्य
च तां, न चापि नैव, निर्वेशुभुद्ध्या मयै मया पुरा कृतमेषं वे-
दितव्यमिति बुद्ध्या, छद्मं परिभ्रामं नयति, किंतु स्वपरायानि-
राबुद्ध्या यथा वेच्छता ते उपसंपद्यन्ते तां चेच्छां तेषामगिलबा
निर्वेशुभुद्ध्या पुरयति, न परोपरोधात् । चित्तनिरोधेन । अथ तेषां
प्रतीक्षिकानां किञ्चित् कांश्च प्रतीक्ष्यको भवति ? ।

तत्राह—

निष्ठिय महत्तु मिकले, कारण लेखमग्गारिपक्षिंषो ।

पदमचारिमाइ मोचुं, निग्गम सेवसु ववहारो ॥

निष्ठितं नाम, येन कारणेनोपसंपद्यस्तत्र सूत्रार्थलक्षणं कारणं
निष्ठितं समाप्तं ततो निर्गच्छति, (महत्तु मिकले) महती सूत्रमण्डली,
अममण्डली वा, तत्र सूत्रमण्डलव्यां विज्ञानलापक आगच्छति,
जलमण्डलव्यां महत्यां ज्ञागम्यते, तत्र यथा अन्ये साधवोऽप्यासते
तथा तेषामप्यथासितव्यश्च, अनप्यासितव्यश्च निर्गच्छति, तथा
बुद्धं तत्र क्षेत्रं भिक्षं, तत्र यथाऽन्ये साधवो वापयन्ति तथा
तेनापि प्रतीक्षितेन वापयन्ति, यापनां वासहमानः कोऽपि
निर्गच्छति, कारणमशिक्षादिकं, तस्मिन् समुत्पद्ये सर्वैरेव निर्ग-
म्यन्त्यः । उपसर्गां प्तिक्षिा—वर्तमानकाश्च, स्वजनादयश्च । तत्र
इंशमशकादिषु सर्वैर्निर्गम्यन्त्यः, स्वजनादि कृतेषु तूपसंगेषु गच्छ-
साधवो निर्गच्छन्ति वा, न वा, प्रतीक्षितेन पुनरवश्यं निर्गम्य-
न्त्यः, आगारीप्रतिषेधो नाम—यथागावो विषये आत्मपरोजयस-
ग होषास्तत्रावश्यं तेन निरालम्बम्, अत्र प्रथमं चरमं का-
र्यं यथा शेषेषु कारणेषु निर्गम आभयव्यवहारश्च स यथा
रणं मुच्यते ।
अवति तां,

एतदेव व्याख्यासुग्राह—

सम्पत्तमि निग्गमो, तस्स होति इच्छाए ।

मंडलि महत्तु जिकले, जइ अथे तइ जावए ॥

यस्य मुनस्यायेनोपसंपत्तकालस्मिन् समाप्ते भुते तस्य निर्गम
इच्छा भवति ; यदि प्रतिभासते तर्हि तिष्ठति ना चेकीर्णच्छति ।
तथा महत्यां अममण्डलव्यां, बुद्धेन च भवेत् यथाऽन्ये साधवो
वापयन्ति तथा सोऽपि वापयत् । यापनां वासहमानः कोऽपि ग-
च्छेत्, सूत्रमण्डलव्यापि वारणात्तापमागच्छतमनवेक्षमायस्व-
रथा कोऽपि निर्गच्छति ।

कारणे अस्सिवादिम्मि, सन्वेसिं होइ निग्गमो ।

इंसादी उवस्सग्गे, सन्वेसिं एवमव उ ॥

अशिवादी कारणे समुत्पद्ये सर्वेषां भवति निर्गमः । एवमेव
अननैव प्रकारेण इंसादिकं इंशमशकादिकं उपसर्गे समुपस्थि-
ते सर्वेषां भवति निर्गमः ।

नीयण्णइ उवसग्गे, जइ गच्छन्ति नेतरे ।

निग्गच्छति ततो एगो, पक्षिंषो वि जावतो ॥

निजकैरपि स्वजनैरप्युपसर्गे क्रियमाणे यदि इतरे गच्छसाध-
वो न गच्छन्ति ततः स एव एकाकी प्रतीक्ष्यको निर्गच्छति ।
यदि वा—भावतः स्वजनेषु महान्प्रतिषेधः, ततो निर्गच्छति ।

आयपरोजयदोमे—हिं नत्थ अगारीए होज पक्षिंषो ।

तत्प न संविट्ठजा, नियमेण उ निग्गमो तत्थ ॥

यत्रात्मपरोजयदोहरगावो उपरि जनेषु प्रतिबन्धस्तत्र न
संतिष्ठेत् । किंतु नियमतस्तरेणैव प्राकृतत्वात्साक्षादित्यर्थः ।
तस्मात्त्वानाश्रितः ।

पदमचरिमेउ अण्णा, निग्गम सेसेसु होइ ववहारो ।

पदमचरमाए निग्गमे, इमा उ जयणा तहिं होइ ।

प्रथमे चरमे च कारणे नियमेन निर्गमे अनुज्ञा भवति, शेषेषु तु
कारणेभ्यवाभोगेनो निर्गमे अवस्थानवद्व्यवहारश्च, तत्र प्रथम-
चरमाणां प्रथमचरमकारणोपेतानां निर्गमे इयं व्यवस्था तत्र
वतना भवति ।

तामिवाऽह—

सर्पाणे उजए वा, काठस्समं तु काउ बच्चेजा ।

पम्भुटो दोष वि ठ, आसक्कातो निघहेजा ॥

प्रथमे चरमे च कारणे उपसंपाते उभयस्मिन्नप्याकार्ये
प्रतीक्ष्यको च विधि स्मरति, जिज्ञा संभ्रमुपसंपादिति ज्ञापमाये
कायोत्सर्गं कृत्वा च प्रतीक्ष्यको भवेत् । अथ प्रतीक्ष्यकस्य
विस्मृतं तत्र आचार्येण स्मरयितव्यं, यथा कुल जिज्ञोपसंपा-
दिभिर्न कायोत्सर्गमिति । आद्याऽनाज्ञागतो ह्यवगपि (पम्भुटमिति)
एकामेते विस्मृतं, ततो ह्यवगप्येकान्तेन विस्मृतावकृते कायो-
त्सर्गे संप्रतिष्ठतो यथाऽऽसके प्रदेशे स्मरति तत आसक्का-
त् प्रदेशाक्षितेन, निबुध्य च कायोत्सर्गो विधेयः ।

इरणए उ सरिप, साहम्मि दहु तस्सगासम्मि ।

काठस्समं काठं, हाइ जं तं च पेसेइ ॥

अथ इरं गत्वा स्मृतवान्, ततो इरणतेन स्मृते आधर्मिकं

दुष्टा तस्य सकाशे समीपे कायोत्सर्गः करणीयः, संदेशश्च प्रेषणीय आचार्यस्य, यथा-तदानीं युष्मत्समीपे कायोत्सर्गकरयं विस्मृतमिहानीमुक्तस्य साधर्मिकस्य समीपे कृतः कायोत्सर्ग इति, कायोत्सर्गं च कृत्वा बहुकृते कायोत्सर्गं सञ्चिन्नाधिकमुत्सर्गं तस्येवयति ।

पदमचरमाद्य एतो, निगमणविधिं समाप्तो भणितो ।

एषां मणिक्रमाणं, नवहारविधिं तु पुच्छामि ॥

प्रथमचरमायां प्रथमचरमकारणोपेतानामेष निर्गमनविधिः समाप्तो भणितः । इत ऊर्ध्वं मध्यमार्गं मध्यमकारणोपेतानां नवहारविधिं प्राबक्षितव्यवहारविधिं च वक्ष्यामि ।

प्रतिज्ञातमेव निर्वाहयति-

सञ्ज्ञायन्मिं बोद्धेते, जोए उम्मासपादुते ।

सञ्ज्ञायन्मिं दुविहा, आगाढा चेवउणागाढा ॥

स्वाध्यायभूमिं प्रतिपन्नः सन् तस्मिन्निश्चित्य यो ज्यतिक्रामति तस्मिन् आजगद्वृष्यवहार उच्यते । अथ स्वाध्यायभूमिरिति किमिति याचेत ? उच्यते-प्राभूतं नाम यद्विहः कुतस्कण्डस्तस्मिन् यो योगाः सा स्वाध्यायभूमिः, सा आगाढयोगमधिकृत्योत्कर्षतः वयमासाः । एतदेव द्वैविध्यानाह-स्वाध्यायभूमिर्द्विविधा, योगो द्विविध इत्यर्थः । आगाढा अनागाढा च ।

जहणेण तिथि दिवसा, अणगाडुकोस होइ बारसओ ।

एसा दिट्ठावाए, महकपमुपयमि बारसमा ॥

अनागाढा स्वाध्यायभूमिर्जन्मनेन यत्र विवस्त्राः, यथा-नग्यादिकस्वाध्यायमस्य, उत्कर्षतो जयति छादश्च वर्षाणि, यथा द्वाद्शवर्षमात्रा उत्कृष्टा स्वाध्यायभूमिर्द्विविधा, साध्वि दुर्मेधसः संप्रतिपत्तव्या, प्राहस्य तु वर्षेण उक्तं च-“अनागाढां जहयेणं तिथि दिवसा, उकोलेण वरिसं, जहादिट्ठावाए-एसा बारस बरिसाणि उम्मेइहस्संति ।” महकपमुपयते द्वाद्शवर्षाण्युत्कृष्टा स्वाध्यायभूमिः ।

अनामवद्भवहारमाह-

संकंता पव्हतो, काउत्सर्गं तु णिण उवसंपा ।

अकयम्मी उत्सगो, जा पव्हती तं सुपक्खं ॥

योगं बहून् गणान्तरमन्त्रं संक्रामन् णिणमुपसंपदिदानीमिति प्रतिपत्त्यर्थं कायोत्सर्गं कृत्वा ब्रजेत् । अथ कथमपि तस्य विस्मृतं भवति, तत आचार्येण स्मारयितव्यः-यथा कुक् कायोत्सर्गम्, अथ द्वयोःपि विस्मरणतः सोऽकृताकायोत्सर्गो याति तर्हि यावत्सोऽन्वय गतोऽपि तं कुतस्कण्डं पठति ।

वा लाजो उरिसणा-यरियस जइ वहुइ वट्ठापि से ।

अपहुंतामि व सहुगा, एस विही होइ अणयाते ॥

तावत् यत्किमपि स ज्ञमते सञ्चिन्नादिकं स समस्तोऽपि ज्ञाम उद्देशनाकार्यस्य-योनादिहः स कुतस्कण्डस्तस्य पुत्रो-चाप्येस्वाऽऽमवति, केवलं यदि स पूर्वतन उद्देशनाकार्यः 'स' तस्यान्वय गतस्य सतो वर्तमानां सारं बहति । अथ स तस्याकृतकायोत्सर्गस्य सतोऽन्वय गतस्य सारं न बहति ततस्तस्मिन् सारमवहारुद्देशनाकार्यं प्राथम्येन चत्वारो जगुकाः, च सञ्चिन्नादिकं च प्रतीचिको ज्ञमते तदपि तस्याऽऽमवति, यथाऽनन्तरादितो विधिनैवकल्याणादे बोधे ।

संक्रामागाढे विधिमतिविस्तुरिदमाह-

आगाढो वि जहुओ, कपियऽकप्पादि तिस्रऽहोरथा ।

उकोसो उम्मासे, विद्यापप्पसि आगाढे ॥

आगाढोऽपि योगो जघन्यतस्त्रयोऽहोरात्राः, यथा कपिय-काकपियकावेरुक्कवैत आगाढ आगाढयोगः वयमासां यथा विद्याहमकृतेः पञ्चमाहस्य ।

अनामवद्भवहारमाह-

तस्य वि काउत्सर्गं, आयरियविसजिपमि णिणाओ ।

संसरमसंसरं वा, अकए ज्ञमते तु सूरिए ॥

तत्राग्यागाढयोगे पूर्वे कपूरे वा आचार्येण यस्य सकाशे योगः प्रतिपद्यस्तेन सूरिणा विमर्शिते विसर्जने कृते णिणा उपसं-पिति ज्ञापनाय संस्मरन् कायोत्सर्गं कुञ्चति, संस्मरन् वा आचार्येण स्मारयितव्यः । तत्र जूमी स्वाध्यायभूम्यागाढे योगे अपरिपूर्णे आचार्येण विसर्जितः । कृते कायोत्सर्गो यदि ब्रज-ति तर्हि स ब्रजन् यतिक्रामति ज्ञमते सञ्चिन्नादिकं तत्सर्वेष्व-ऽऽमवति, बोद्धेसामाचार्यस्य, अथाऽकृते कायोत्सर्गे ब्रजति, तर्हि यावदन्वय गतोऽपि तं कुतस्कण्डं पठति, सारं बोद्धे-नाचार्यस्तस्य करोति, तावद् यत् किमपि सञ्चिन्नादिकमु-त्पादयति, तत्सर्वमुद्देशनाचार्यो ज्ञमते ।

पुनरितरः-

तीरिरे अकए उ गते, जा अचं न पव्हउ ता पुरिये ।

आसखाउ नियत्तइ, दूरगतो वा वि अप्पाहे ॥

तीरिते समाप्ति नोते आगाढयोगे कुतस्कण्डे च भक्तिपुरस्कारमाचार्यद्विक्रमण्या तोषिते यदि कथमपि गमनवेद्यावामना-जोगतोऽकृते कायोत्सर्गो याति तर्हि स गतः सन् बाध-दन्त्यश्च पतितुमारच्यते तावद्यतिक्रामति ज्ञमते तत्पुर्वस्वाचार्य-व्यामवति, न तस्य, तस्य चास्मरणतोऽकृते कायोत्सर्गे गतस्येवं सामाचारी, यदि आसखं प्रददो गत्वा स्मृत्ये तत आसखाश्रित्यते । अथ दूरं गतेन स्मृतं तर्हि तत्र यं साधर्मिकं पश्यति तस्य समीपे कायोत्सर्गो तु कृत्वा 'अप्पाहे ति' संक्षेपं कथयति यथा मया कृतोऽमुक्तस्य समीपे कायोत्सर्ग इति ।

अवितोसिते पाहुकिते, वेद पन्निच्चे चउ गुरया ।

जो वि य तस्स उ लामो, तं पि य न ज्ञमे पडिच्छंते ।

प्राभूते कुतस्कण्डे, अतोषिते समाप्त्यनन्तरं जन्मिदुमागावि-पुरस्सरमाचार्यद्विक्रमण्या तोषयितो, यदि निर्गच्छति तर्हि तस्मिन् प्राबक्षितं वेदः । प्रायश्चित्त पाठयितुं प्रतीच्छति, तस्मिन् प्रतीच्छते प्रायश्चित्तं चत्वारो गुरुकाः, योऽपि च तस्य निर्गत-स्यान्वयविद्वस्य ज्ञामस्तमपि न ज्ञमते प्रतीच्छकः, किमुक्तं भव-ति-? स तथा निर्गतो यत्किमप्युपपद्यति सञ्चिन्नादिकं तत्पुर्व-तनस्याचार्येस्वाऽऽमवति, न तु तस्य, नापि वस्तं पाठयति तस्य, प्रतीच्छत इति, तद्वेवं गच्छाश्रितेतामां विमर्शकः ।

संक्रामनेर्गतामां तमभिधिक्षुराह-

तस्य वि य अत्यमाणे, गुरुसहुया सत्त्वजं जोगसस ।

आगाढमयागाढे, देसे धंमे ठ गुरुहुओ ॥

तत्रापि गच्छे तिह्व यदि योगं बह्वर्माद्यप्रकारेण जगति

देशतः सर्वतो वा, तदा तस्मिन् योगस्वागादस्य सर्वतो भङ्गे प्राय-
श्चित्तं अथारो गुरुकाः, अनागादस्य सर्वतो भङ्गे अथारो लघुकाः।
तथा आगादे आगादस्य देशतो भङ्गे गुरुकाः, सर्वतो भङ्गे लघुकाः।

अथ कथं देशतः सर्वतो वा योगस्य भङ्गस्तत आह-

आर्यविभं न कुण्डश्च, भृंजति विगतीं च सत्प्रभंगो च ।

चत्वारि पगारा पुण, होति इमे देसभंगस्मि ॥

आयामाभं परिप्राग्या समापतितं न करोति, विकृतीषां
छुत्ते, एष योगस्य सर्वभङ्गः, देशभङ्गे पुनरिमे वक्ष्यमाणा-
भ्यन्तारः प्रकाश्याः । तानेवाह-

न करोति भृंजतिभ्यं, करोइ कां सर्वं च भृंजति तु ।

वीसज्जेह मयं ति य, गुरु लघु मासो विसिद्धो उ ॥

आचार्येण संविद्ये विकृतिप्रदण्य-कायोत्सर्गे कृत्वा विकृतीः
भोक्तुम्, तत्रोक्तोक्तये कायोत्सर्गे विकृतोद्भूक्ते, न च छुत्त्वाऽपि
करोति कायोत्सर्गे, तस्य प्रायश्चित्तं मासलघु, तपसा काशेन
अतुल्यकं, तत्र तपसा अष्टमादिना, काशेन प्रीत्यादिना, अत्यस्त-
था संदिष्टः सन् विकृतीर्हृत्वा विकृतिप्रदण्य कायोत्सर्गं क-
रोति, तस्य प्रायश्चित्तं मासलघु । (कां सर्वं च भृंजति उ)
तृतीयस्तथा संदिष्टः सन् स्वयं कायोत्सर्गे कृत्वा विकृतीर्हृत्के,
तस्य प्रायश्चित्तं मासलघु, तत्र तपसा लघु, अतुषादिना तस्य
करणात्, कालेन वा गुरु, बन्धनादौ । तस्य बद्धाभ्यनुष्ठानात्,
अतुषां विकृतिं हन्त्वा भूरीहृत्के-संदिष्टत कायोत्सर्गं कृत्वा
विकृतिं भृंजतेऽहमिति, तस्य मासलघु, तपकालान्यां लघु ।
तथा आह-अतुषां लघुमासो, गुरु पुनर्यथायां तपकाला-
न्यां विधिः सन्, एवमनागादे योगे देशभङ्गः । आगादे पुन-
नोत्सर्गपरिपूर्णेऽनुष्ठाप्य विसर्जयेत्, न केचभनेतेषु अतुषु प्र-
कारेषु यथांक्तं प्रायश्चित्तं, किं त्वाहादयोऽपि होषाः ।

तथा आह-

एकेके आणादी, विराहया होइ संजभाऽऽयाए ।

अद्वया कजे उ इमे, दहुं जोमं विसर्ज्जेजा ॥

एकैस्त्रिप्रकारे आह्राद्य आह्राडनवस्थाप्यमिष्यात्विचारधना-
कृपा होषाः, तथा ग्लान्त्ये भवतो देवताजलनता वा संयमस्या-
त्मनश्च विराधना ज्ञवति । अथवा इमानि वक्ष्यमाणाणि ग्लान-
त्वादीनि कार्याणि दृष्ट्वा योगं विसर्जयेत्, नास्ति तत्र देशतः
सर्वतो वा भङ्गः ।

ताम्येव कारणायाह-

दहु विसर्ज्जण जोगे, गेलाइ चप महःकाये ।

आगादे नवगवज्जण, निकारणे कारणे विगती ॥

दृष्ट्वा ग्लान्त्ये तत्तत्तं चयति अजिकार्यां विकृतिनाम्, तथा महा-
महाभिन्महादीन् अभ्यासं विचारधाममुपलक्षणमेतत् अवभौ-
र्द्यं राजप्रतिष्ठं च दृष्ट्वा योगो योगस्य विसर्जने कर्तव्यः, तथा
आगादे विकृतिवक्ष्य सर्वज्ञं, दशमायाः परकृपाया जज्ञना ।
तथा निष्कारणे योगं निक्षिप्य विकृतयो न कल्पन्ते, कारणे तु
कल्पन्ते । एष द्वारणायासंक्षेपार्थः ।

संक्षेपेण विवरीतम्, तत्र प्रथमं ग्लान्त्यधिकृत्याह-

जोगे गेलाइस्मि य, आगादिपरे य होति चउजजोगे ।

पदमो जजयागारो, वितिओ तअओ य एकेणं ॥

योगे ग्लान्त्ये च प्रत्येकमागादेनाजवति अतुमैङ्गी, गायार्वापुं-
सर्वनिर्देशः प्राकृतत्वात् । सा वैषम्य-आगादो योग आगादं ग्लान-
त्येव १, आगादो योगोऽनागादं ग्लानत्येव २, अनागादो योग
आगादं ग्लानत्येव ३, अनागादो योगोऽनागादं ग्लानत्येव ४
तथा आह-प्रथमे भङ्गे समयागाद उभयमागादं यस्मिन् स
तथा । द्वितीय आगाद आगादयोगेन । तृतीय आगाद आगाद-
ग्लानत्येनैत्यर्थः । अतुषे उभयस्याप्यागादस्याप्रति ॥

तत्र प्रथमभङ्गमधिकृत्याह-

उभयस्मि वि आगादे, दक्खे पक्कएहिं तिष्ठि दिधे ।

मरुवेति अत्रायते, पर्वते धरे दणा तिष्ठि ॥

उभयस्मिन्नपि योगे ग्लान्त्ये आगादे तं प्रतिपन्नागदग्लान्तं
दृश्येन पक्केन वा तैलेन । यदि वा-पक्केन शतपाकादिना
तैलेन त्रीणि दिनानि प्रक्षयन्ति तथाऽप्यतिष्ठति ग्लान्त्ये यत्र
एवमेव पक्कां तत्र त्रीणि दिनानि यावत् नास्ति पर्यन्ते भ्रियते,
येन तद्व्यपुल्लभाप्राणत आध्यायितो भवति ।

जतिथयेत्ते दिवसे, विगइ सेवइ न उइसे तेसु ।

तह वि य अत्रायमाणे, निक्खिवणं सव्भहा जोगे ॥

यावन्मात्रां विकृतिमुक्तप्रकारेण सेवते तेषु तावन्मात्रेषु दिव-
सेषु सूत्रं नोदिशेत्, तथापि च दिनत्रयपर्यन्तं धारणेनाप्यतिष्ठन्-
निवर्तमाने ग्लान्त्ये सर्वथा प्रायोत्यस्य निक्षेपणं कर्तव्यम् ।

जइ निक्खिपणं दिवसे, जूमीए तएिए उवरि वट्ठे ।

अपरिमियं उइमो, जूमीए ततो परं कमसो ॥

यदि यावत्समाग्राह्यं भन्ना योगो निक्षिप्यते तावन्मात्रात्
दिवसान् भूमेः स्वाध्यायभूमेरुपरि बर्जयेत् । किमुक्तं भवति ?-
यावति पठिते स्थितः स्वाध्यायः स्वाध्यायभूमिभूमेः यावतो
दिवसान् जेद्धो योगो निक्षिप्यते तावन्तां दिवसान् जूयां अपि
योगमुत्थित्य योगाद्वहेन स्वाध्यायभूमेरुपर्यवमेवातिवाहयेत् ।
अथ यस्मिन् दिने योगः प्रथममुत्थितस्तस्य विस्तृतेर्दिवसपरि-
माणं प्रतिनियमं कर्तुं न शक्यते, तत आह-परिमितं यदि दिवस-
परिमाणं तत उदेशो प्राह्यः, स स्वाध्यायजुमेरुपर्यव योगवहेन-
नातिवाहते तावन्मात्रदिवसातिवाहनतः, परं कमहाः, सूत्रपाठा-
नुसारेण बहेत् । गतः प्रथमभङ्गः ।

संप्रति द्वितीयभङ्गमधिकृत्याह-

गेलाएणमागादे, रमवति नेट्ठोवरे असति पक्का ।

तह वि य अत्रायमाणे, आगादमरं तु निक्खिवणा ॥

ग्लान्त्ये अनागादे रसवतां शालनकादौ यः स्नेह उद्वहतिः
स अत्रणाय प्रदीयते, तथाप्यस्त्यतिष्ठति ग्लान्त्ये यानि शत-
पाकादिना पक्कानि घृततैलानि तानि अत्रणाय दातव्यानि,
तथाऽप्यतिष्ठति ग्लान्त्ये ग्लान्त्ये ग्लान्त्ये ग्लान्त्ये ग्लान्त्ये
निक्षेपणं कर्तव्यम् । गतो द्वितीयो भङ्गः ।

संप्रति तृतीयमाह-

तिणिए तिगंगतरिए, गेलाएणागाद निक्खिव परेणं ।

तिणिए निगा अंतरिया, चउउ जोगे य निक्खिवणा ॥

अनागादे योगे ग्लान्त्ये त्रीणि दिवसानां त्रिकां एकान्तरिकात्
कारयेत्, तथाप्यतिष्ठति ततः परेण योगस्य निक्षेपः कर्तव्यः ।
इयमत्र भावना-एकस्मिन् दिवसे विकृतिप्रदण्य कायोत्सर्गः

कृतो द्वितीयोऽपि दिवसे पुनः कृतः कायोत्सर्गः, एवं तृतीयोऽपि ।
चतुर्थे दिवसे कृतं निर्विकृतिकम् । पुनः पञ्चमद्युत्सर्गमधु कायो-
त्सर्गः, ततो षष्ठ्योऽष्टमे दिवसे निर्विकृतिकं, नवमे दिवसे कायो-
त्सर्गः, एवं कृतेऽपि यदि न स्थितं भूतान्त्यं, ततो दशमे दि-
वसे योगनिष्पन्नः । गतस्मृत्योऽपि मङ्गः ।

संप्रति चतुर्थमाह—

“ तिथि तिगा ” इत्यादि । अथान्निका न दिवसा इत्यर्थः ।
अन्तरिता एकान्तरिताभ्युदये जङ्गे कल्पेना, नद्याप्यतिष्ठति भूतान-
न्तरे योगस्य निक्षेपणम् । अत्रापीयं भावना—एकस्मिन् दिवसे
कायोत्सर्गो, द्वितीयादिवसे निर्विकृतिकं, तृतीयदिवसे कायो-
त्सर्गः, चतुर्थे निर्विकृतिकम् । एवमेकान्तरिते कायोत्सर्गनिर्वि-
कृतिकेन नव दिवसान् यावत्कारयेत्तथाप्यतिष्ठति भूतान्तरे दशमे
दिवसे योगो निक्षिप्यते, तत्रापि प्रतिदिवसे भूतान्तरायोग्यस्या-
स्त्राभे तदपरिचासयितव्यं भवति तत्रापि योगो निक्षिप्यते ।
अथ कदाचित् क्षीरादिभिर्भोग्यस्य प्रयोजनमजायत तदा
स्वप्नाभे तन्मागंयितव्यम्, अस्मिन् स्वप्ने परमासादयितव्यं,
तथाऽप्यस्मिन् क्लेशाद् बहिरापि गन्धा समानेतव्यम् । अथ
कदाचित् शोषाप्यलाभस्तर्हि अजिकामपि भूतानं गमयेत्, पतितं
द्वितीयं अजिकाद्वारम् ।

तथैवं यतना—

वयं अजोगे जोगी, व अद्द अतर्तगस्स दिज्जंते ।
निच्चिगियं आहारो, अंतर विगतीएँ निखिलवणं ॥
अजिकायां गोकुलं गन्तुकामस्य (अतर्तगस्स सि) भूतान्तरे
वा भूतान्तरेण विना पुनर्लक्ष्य द्वितीयादीयन्ते योगवाहिनाः, त-
द्भावे योगवाहिनां वा, तत्राहारो निर्विकृतिकमन्तरा वा कायो-
त्सर्गः । अथ सज्यने प्रनिर्विषयं विकृतिस्त्वा योगस्य निक्षे-
पणम् । अत्रयं भावना—भूतान्तरे दशमे वा अजिकागन्तुकस्य
द्वितीया दीयन्ते अयोगवाहिनाः । अथ ते न सन्ति तदा अना-
गादयोगवाहिनां दातव्याः, तत्र गता विकृतीः परिहरन्ति निर्वि-
कृतिकमाहारमाहारयन्ति । अथ न सज्यते दिने दिने निर्विकृतिकं
तदाऽन्तराऽन्तरा विकृतिप्रहणाय कायोत्सर्गं कुर्वन्ति । अथ दिने
दिने निर्विकृतेषु प्रायेण सज्यते नान्यथा योगस्तेषां निक्षिप्यते ।

संप्रति निर्विकृतिकमाहारमाहारयतां विधिमाह—

आयं विलस्सऽल्लेभे, चउरयमेगंयिं व तक्कादी ।।
असत्तेयरमागाढे, निस्सेवणुहेस्स सद्धि चेव ॥
यथाचारस्यो आचारस्यप्रयोगं न सज्यते तदा चतुर्थ-
मभ्युदये कुर्वन्ति । अथ न शक्नुवन्त्यजकार्यं कर्तुं तदा ए-
काङ्गिकं तस्माद्वारयन्ति, तस्माच्चारस्यं कुर्वन्तीत्यर्थः । आदि-
शब्दाद् एकैकाङ्गं काष्ठमूलमाहारयतीति कष्टमयम् । अथ न स-
न्त्यनागादयोगवाहिनां द्वितीयास्तत इतरे अगादयोगवाहिनां
द्वितीया दीयन्ते, तत्र यदि तेषां प्रायोऽर्थं सज्यते ततः सुन्दरम्,
अथ न सज्यते केवलं तत्र क्षीरादीनि सज्यन्ते तदा योगो निक्षि-
प्यते, निक्षेपामन्तरं व पुनर्दशस्थेयं यथाऽप्यस्त्राङ्गुणतम् ।
जति निखिलप्प दिवसे, छुपीए तउ परं कयतो ।।
अपरिमियं तुहेसो, जूपीए तउ परं कयतो ॥
गतं अजिकाद्वारम् ।

इदानीं महानहद्वारमाह—

सकपहादीधुं वा, पपच मा एँ मुरा उस्से उण्णा ।

२९१

पिप्पिज्जंतु व अद्दहा, इतरे न दिस्सिंति न पदेति ॥

महामहाः शकमहाद्यः, आदिशब्दास्तुपीधममहादिपरिग्रहः
तेषु (उच्यते सि) अनागादयोगप्रतिपन्नाः, तेषां योगो निक्षिप्यते,
किं कारणमिति चेत् इत आह—मा तं प्रथमतः सन्तं काचित्
मिथ्यादृष्टिंवा कृत्यते । अन्यथा तेषु दिवसेषु विकृतयो लभ्य-
न्ते, ततो ये अद्दहा दुर्बलाः सन्ति तैर्विकृतिपरिभोगत आध्या-
यन्तामिति योगनिक्षेपणम्, ये पुनरितरे अगादयोगवाहिनस्ते-
षां योगो न निक्षिप्यते, केवलमन्यत् नो दिशन्ति नापि पठन्ति ।
गतं महामहद्वारम् ।

इदानीं मन्थाऽऽवमराजद्विष्टकृणं द्वारत्रयमाह—

अक्काये जोगीणं, एसियं तु सेसमाण पणगादी ।

असतीएँ अणगाढे, निखिलवमन्तासती इतरे ।

अन्धनि प्रमादप्रामादिकं यथां बहति, अथ निष्ठाध्वकं तदा
यत एषितं, प्रासुकमित्यर्थः । ततो योगिनां योगवाहिनां दीयते,
तेषाणां पञ्चकादि दातव्यम् । किमुक्तं भवति—शेषाः पञ्चकपरि-
हाया पञ्चकादिषु वदन्ते । अथ सर्वे योगवाहिनां न संस्तरन्ति
ते प्रासुकं, तत आह—अस्मिन् सर्वेषां तेषां योगवाहिनां प्रा-
सुके अनागादे योगवाहिनां योगस्य निक्षेपः करणीयः । अथ
सर्वथा न प्रासुकं न लभ्यते । तत आह—सर्वेषां प्रासुकस्य स-
त्यभावे इतरेऽप्यागादयोगवाहिनां निक्षिप्यन्ते । एवमवमोद्-
यैराजद्विष्टेऽपि वा भावनीयम् ।

साम्प्रतमागाढे नवकवर्जैनमिति व्याख्यानायेमाह—

आगाडमि उ जोगे, विगतीउ नव विवज्जणीओ य ।

दसमाएँ होइ जयणा, सेसग जयणा वि इयरामि ॥

आगादयोगं पक्वविकृतियतिरेकणं शेषा नवापि विकृतयो वि-
वर्जनीयाः, दशम्याः पुनः पक्वविकृतेऽपि अजना विकल्पना
आगाढं भूतान्तरेण विकृत्य पूर्वप्रकारेण तस्याः सेवना भवति,
शेषकालं नेति भावः । इतरस्मिन्नागादयोगे शेषकाणामपि
क्षीरादीनां विकृतीनां भजना विकल्पना, आगादभ्रान्त्याना-
गादग्लानस्य चेतरा विकृतिप्रहणाय कायोत्सर्गस्याधिकार-
वाप्यनुज्ञानम् ।

संप्रति “ निष्कारणे कारये विगती ” इति व्याख्यानयति—

निष्कारणे न कर्पन्ति, विगतीतो जोगवाहिणो ।

कर्पन्ति कारणे जोत्तु, अणुमाया गुरूई ठ ॥

योगवाहिन अगादयोगवाहिनां वा निष्कारणे भूतान्त्यादि-
कारणाभावे विकृतयः पूर्वप्रकारेण भोक्तुं न कल्पन्ते, कारणे पु-
नरनुज्ञाता शुचिर्भोक्तुं कल्पन्ते, नवकारणे योगनिक्षेपे-
ऽपि शेषः ।

तथा आह—

विगतीकरणे जोगं, निखिलवप ददुवुवले ।

से जावतो अनिखिलचे, निखिलचे वि य तम्मि उ ॥

यः संहननेन दहोऽपि सद् शरीरेण दुर्बल इति कृत्वा विभु-
तिक्षिपतिपरिभोगाय योगं निक्षिपति । “ ने ” तस्य नि-
क्षिपेऽपि तस्मिन् योगे भावतः स योगोऽनिक्षिप्त एव, शुभाङ्गवा
निक्षेपणम् ।

विगतीकरणे जो जोगं, निखिलवे अद्दे वसे ।

से जावतो अनिक्खित्ते, उववाएणा गुरुण उ ॥

यो बहो बलवानपि संहननराष्ट्र इति कृत्वा विकृतिकृतेन योगं निक्षिपति स योगस्तस्य भावतोऽनिक्रिय एव । कुत इत्याह—गुरुणामुपपातेन काङ्क्षा “उववातो निद्देशं, आणा वि-
णयो यं होति एगद्धा” इति वचनात् निक्षेपणादिति वाक्य-
शेषः । न च तथा योगनिक्षेपणे योगस्य सर्वथा भङ्गः ।

यत् आह—

सांख्यो विगतिं जो उ, आपुच्छिन्नाए सेवए ।

स जोगे देसभंगो उ, सव्वभंगो विपज्जए ॥

सांख्यो विकृतिभिः प्राणितः सन् किम ज्ञानादि प्रहीण्यामी-
त्यालम्बनसहितो यो शुभमापृच्छेय विकृतौः सेवेन परिभुङ्क्ते-
स योग योगस्य देशभङ्गो भवति, न सर्वभङ्गः, विषयेषु आल-
म्बनाभावे शुर्वेनापृच्छायां च सर्वभङ्गः ।

अथ साक्षाद्योगं निक्षिपति न च सर्वभङ्ग इति
का वाच्योक्तिः । आह—

जह कारणे अमुच्छं, जुंवेतो न उ असंजतो होइ ।

तह कारणमि जोगं, न खलु अभोगं देवेतो वि ॥

यथा कारणे जिज्ञास्वकादावबुद्धमपि लज्जानो न तु नैवासं-
जतो जवति, तथा कारणे उववायादिलक्षणे सति योगं स्था-
पयन्नापि खलु निवारयोगी जवति ततो न सर्वभङ्गः ।

आषो इमो पगारो, पच्छिन्नाएस्स उ अहिज्जापाणस्स ।

मायानियंजुत्ते, वव्हारां सच्चित्तमादिमि ॥

प्रतीच्छकस्याधीयानस्यायं वक्ष्यमाणः प्रकारः । तमेवोप-
शयति—सच्चित्तादिकं सच्चित्तादिकविषयं यो मायानियंजु-
त्ते माया वक्ष्यमाऽभिप्रायो निक्षिपितस्तदनुकूपं बहिर्कागा-
च्छादनं तावदां युक्तस्मिन्मिदं व्यवहार आजगदव्यवहारः प्राय-
श्चित्तव्यवहारश्च मणनीयः ।

तमेवानभिधत्सुराह—

उपपेसे उपपेसे, सच्चित्ते मो उ निक्खिवड जोमं ।

सव्वेसि गुरुकुलाणं, उपमंपज्ज होदिया तेण ॥

उपपेसे उपपेसे, सच्चित्ते, उपलक्षणमेवोपचितं वा, यो योगं नि-
क्षिपति । किमुक्तं भवति—यदा यदा तस्य सच्चित्तादिकमुपपे-
से भवति तदा तदा गुरुं निक्षिपति—अस्मिन् निक्षिपत्ययोजनं साध-
यितव्यमेतो निक्षिपामि योगमिति, एवं मायावदुल्लसता योगं नि-
क्षिपति । तेन पापीयसा सर्वेषां गुरुकुलानां श्रुतौपसंपूर्णापत्ता ।

बहिया य अणापुच्छा, विहीणं आपुच्छणाणं मायाए ।

गुरुवयणे पच्छकमो, अञ्जुवगमे तस्म इच्छाए ॥

बहिर्दृष्ट्यामकमिज्ञाकार्यं गतो, यत् सच्चित्तादिकमुपपे-
से सक्ताशुश्रूषते तन्मापृच्छन् निजाचार्याणां प्रेषयति, ते-
नापि सर्वगुरुकुलानां श्रुतौपसंपूर्णोऽपि “विहीणं आ-
पुच्छणाए मायाए” इति यदा सच्चित्तादिकमुपपेसे तदैव-
चित्तव्यति—मा ममेतद् गुरुषु हरित्यग्नित् ततो मायया वि-
धिना गुरुनापृच्छति—स्वजनवर्गं वन्द्यापयितुं व्रजामि, तेना-
पि सर्वगुरुकुलानां श्रुतौपसंपूर्णापत्ता, अस्मां च त्रयाणाम-

पि मायानिष्पन्नं प्रायश्चित्तं मासगुरुः, सच्चित्तविषयं जस्यस्य-
भ्यमोत्कृष्टोपायनिष्पन्नं (गुरुवयणे पच्छकमो ति) ये त्रि-
भिः प्रकारैरपहृताः शिष्यास्ते कदाचित्स्नानादिषु सम-
सरणादौ मिलितं गुरुणा च पुष्टाः सन्तो यथावन्निवेदयान्तं,
ततो व्यवहारे जाते स आचार्यवचनेन पश्चात् क्रियते पराजो-
यते, तस्य सत्कं सर्वमाचार्यस्याऽऽभिवर्तित्यर्थः (अञ्जुवगमे
तस्म इच्छाए ति) यदि पुनस्तत्र पराजितनाश्रयगमः क्रियते-
यथा न सर्वं मया सुन्दरं कृतं मिथ्या दुष्कृतं ममति तदा
तस्यैवमज्युपगमे इच्छुया करोतु मा वा तदुत्पादितस-
च्चित्ताद्यपहरणमिति ।

साम्प्रतमेतदेव गाथाद्वयोक्तं व्याख्यानयति—

अहिज्जाभाणे सच्चित्ते, उपपसं तु जया जवे ।

जोगो निक्खिप्पत्तं भेतं, कज्जे मे किंचि वति उ ॥

अधीयाने अधीयानस्य सतो यदा यदा सच्चित्तमुपपे-
सति तदा तदा गुरुमपीषं गत्वा श्रूने—भवन्त ! मम किञ्चि-
त्कार्यं प्रयोजनमस्ति ततो ! निक्षिप्यतां योग इति ।

अधुना “वहिया य अणापुच्छा” इति व्याख्यानायाह—

वहिया य अणापुच्छा, उच्चाने लज्जि सेहमादि तु ।

नेइ सयं पेसति वा, आसच्चित्त्रियाण उ गुरुणं ॥

बहिर्दृष्ट्याम उद्धामकमिज्ञायां गतः शैलकादि लक्ष्या यस्य
सक्ताशुश्रूषते तन्मापृच्छन् आसच्चित्तव्यतिनामन्तरक्षेत्रस्थि-
तानां गुरुणां निजाचार्याणां स्वयं नयति, अन्येषां स्वगुरुकुल-
सत्कः प्रेषयति ।

“विहीणं आपुच्छणाणं मायाए” इति व्याख्यानायाह—

अहनुपपेसं सच्चित्ते, मा मेनं वा गुरुहिं अच्छति ।

मायाए आपुच्छड, नायविट्ति गंतुमिच्छामि ॥

अथवेति मायायाः प्रकारान्तरोपदेशेन, उपपेसे सच्चित्तादिके
चिन्तयन्—मा ममेतद् सच्चित्तादिकमुपपेसेनैतुं शक्यः (अहिज्ज-
त्तां इति) अपहृत्यनार्मानं मायया आपुच्छति—ज्ञानिवादि
स्वजनवर्गं वन्द्यापयितुं गन्तुमिच्छामि ।

पथावेउं तहियं, नासमनाले य पत्थेरे गुरुणो ।

आगंतुं च निवेयण, लच्छं मे नालवच्छं ति ॥

तत्र गत्वा नालवच्छान् नालसवच्छान् अनालवच्छान् वा प्रप्राश्य
गुरोः स्नानार्थं प्रेषयति । प्रेष्य च पुनरुपपायितुः समीपे
समागच्छति, समागत्य च निवेदयति—यथा मया लक्ष्या नाल-
वच्छा इति तत्र प्रेषिताः ॥

एहाणादिमु इहरा वा, दट्ठं पुच्छा कयासि पव्वइआ ।

अमुण अमुयकासे, इह एसविया निया वा वि ॥

ये ते त्रिभिः प्रकारैरपहृताः शिष्यास्तान् जिनस्नानादिषु स-
मवसरणे इत्याद्या वा अन्यत्र वा मिलित्वा दृष्ट्वा आचार्येण
पृच्छा—यथा कदा कथं वा प्रव्रजिता अभवन् । ततस्ते तत्र लक्ष्यं
च कालं च पुच्छं कथयन्ति—यथा अमुकेनामुके काले इह
अस्मिन् क्षेत्रे प्रव्रजितास्मया एवमग्रेः सह प्रेषिताः, स्वयं वा
तत्र नीताः, एवं निवेदिते व्यवहारां जातः, तस्मिन्नेव व्यवहारे
स पराजितः ।

तत आचार्येण यत्कर्तव्यं तदाह-

सो ऽहं पसंगवन्त्या-निवारणद्वारे मां ह्युषो वि ।

काङ्क्षितं एवं होतुं, गुरुषु आरौप्यं देह ॥

स आचार्यो मा एवं भुत्वा अन्योऽप्येवं कार्यादिति प्रसङ्गान-
वस्थाननिवारणार्थं गुरुकमारोपणं मासमुपभृतिर्गतं पूर्वाङ्कं
ददाति ।

अधुना “अनुवृत्तवर्गं तस्मै इच्छाय” इति-
व्याख्यानमवति-

अनुवृत्तवर्गस्य तस्य, तस्य उ पणिवद्वयवच्छलो कोऽहं ।

विवरति ते चिन्त्य सेहं, एमेव य वत्थपनादी ॥

सर्वं मयाऽनुवृत्तं कृतं तस्मात्प्रियाया ये चकृतमिति स्वयम-
नुपपन्नस्य प्रतिपन्नस्य तस्य कोऽप्याचार्यः प्रणियतितत्त्वस्यो
ये शैक्षणस्तेन दीक्षितास्तांस्तेन वितरति प्रत्यक्षति, एवमेव वक्ष्य-
मात्रादिकमपि तदनुपादितं तस्यैव प्रत्यक्षति ।

उपसंहारमाह-

एवं तु अङ्गितं, वरहारा अङ्गितो ममासेष ।

अङ्गितारंते इणमो, वरहाराविहं पवत्तामि ॥

पवमेनेन प्रकारेण, तुर्मिन्नकमः, स चाश्रे योज्यते, अधीया-
ने व्यवहाराः समासेन संक्षेपेणाभिहितः । इमं पुनर्व्यवहारावि-
धिमभिधायति प्रवक्ष्यामि ।

प्रातःकालमव निर्वाहयति-

जं होति नालवद्धं, धाम्निपनाती व जो व तद् हंजो ।

एद्विति विमर्गतो, विधं सेसेमु आयारिओ ॥

वन्तः। मंतरणंतर, अणतरा उज्जजा इमे हुंति ।

माया पिया य जाया, जगिणो। पुत्रो य धूया य ॥

यद्भवति नालवद्धं, वल्लीवक्ष्यत्यर्थः। सा व वल्ली त्रिधा-अ-
नन्तरा, सान्तरा च। तत्रानन्तरा इमे यद्जनाः। तद्यथा-माता
पिता भ्राता भगिनी पुत्रो दुर्हिता च । सान्तरा पुनरियम्-
मानुमाना १ पिता २ भ्राता ३ भगिनी च ४, तथा पितुः
पिता १ माता २ भ्राता ३ भगिनी च ४, तथा भ्रातुरपत्यं भ्रात्रि-
भ्यो, भ्रातृभ्यो वा, जगिण्या वा अपत्यं भगिनेषु जागिनेषु वा,
पुत्रस्यापत्यं पौत्रः, पौत्री वा, दुर्हितुपापः दुर्हित्रो, दौ-
र्दिभो वा । उक्तं च-“मादम्माया य पिया, माया भगिणि-
यं व एव पिठ्ठो वि । भाउजगिणीणऽवभा, धूयापुत्ता-
वि तहव ॥” परम्परबलका एषा । अन्ये त्वाहुः-
प्रपौत्रपौत्री इत्यादिरपि परम्परबली यावत्स्वाजन्मस्वीका-
रः । (धाम्निपनाती व जो) यो वा घटितकालः, दद्याजि-
लपित इत्यर्थः । यो वा तत्र नालवद्धे घटितकालो वा
दायः । एतेनैते अनन्तरादिताभिर्द्धं विनामयन्तः सन्तो-
ऽभिधारयन्ति । अजिधारयत आमाभ्या भवन्ति, शेषेण पु-
नरननिधारयत्स्वाचार्यः भूतगुरुस्वामी भवति, शेषा अन-
निधारयन्तः भूतगुरोराभ्या भवन्ति इत्यर्थः । उक्तं च-
“जह ते अभिधारती, पकिच्छते वा पकिच्छगस्सेव । अहं नो
अभिधारती, सुयगुच्छो तो उ आभय्वा ॥” इयमत्र भाव-
ना-ये नालवद्धा एव घटितकालो, ये वा ते दीक्षितास्ते
सह संकेतः पूर्वं कृतो, यथा-युयममुकस्याचार्यस्य पार्श्वे अ-

जताऽहं पुनरागमिष्यामि, एवं संकेतं कृत्वा ते पूर्वमुपस्था-
पितास्ते आनिधारयन्तो वरन्ते-यथाऽमुकोऽमुककाले स-
मागमिष्याति, सांश्रि च पश्चादागतः सन् तथैव निवेदय-
ति । चिह्नान्यपि च सर्वाण्यपि मिलन्ति, तदा पूर्वमुपस्थापि-
तस्य सर्वे । उक्तं च-“संगारो पुव्वकतो, पच्छा पाटिच्छ-
ओ उ सो जातो । तेषु निवेदयन्, उवछिया पुव्वसेहा से ॥”
अपि पुनः कालतच्चिह्नैश्च विस्वावास्तदा गुरोराभ्या इति ।

एतदेव व्याख्यानमप्याह-

उवसंपल्लए जथ, तस्य पुच्छा भणति तु ।

वयं चिधोहं संगार, वप्प सीए यऽणंतगं ॥

यत्रोपसंपद्यते स पश्चात्तत्र तैः पुच्छयन्ते-केन कारणेन त्व-
मागतोऽसि । स प्राह-सूत्रार्थानामर्थोपापसंपपुम्वमुक्त्वा तेन
सद्भावः कथनीयो यथा उपसंपद्ये इति । परिणामात्पूर्वका-
लमपि गुप्ताङ्कं पार्श्वे ये नालवद्धा घटितकालतस्तु दीक्षिता
वा पूर्वमुपस्थापितास्तेषां मया संकेतः कृतो यथाऽहं पश्चाद-
शीते शीतकाळे, चशदाहन्मस्मिन्वा काले उपसंपद्ये, तेषां
वैतत्त्वद्वय एवंतुतस्म शरीरस्य वर्णः, इत्यर्थं च शीतकालमा-
याम्यमवन्तं वस्त्रमेवं वयसा चिह्नैश्च संकेतं रूपयति ।
उक्तं च-“एवमपि दिण्हि, तुभं सगामं अवस्स एहमा ॥
संगारो एव कतो, चिन्नापि व तेसि चिन्हे ॥”

अत्राज्ञानविधिमाह-

नालवद्धा उ हन्जते, जया तमजिधारए ।

जे यावि चिधकाळेहं, संवयति उ यद्विया ॥

यदा तमुपसंपत्त्यमानमभिधारयति नालवद्धाः पूर्वोपस्थि-
ता यथा सोऽत्र सत्त्वमुपसंपत्त्यते, तदा ते नालवद्धास्तेन
सम्पश्यन्ते, ये वाऽपि घटितकालो नालवद्धाविदीक्षिताः चिह्नैः
कालेन च, तेऽपि तस्यामवन्ति, विस्वावन्तस्तु गुरोः, अथ चिह्नैः
संवादाऽस्ति न कालतः । तथाहि-वस्मिन्काले पूर्वमुपस्थिताः
कथितान ते तस्मिन् काले आयाताः किन्तु कालान्तरे, सो-
ऽपि च संकेतद्वयं मायातस्ततः स ते वा पुच्छन्ते, तत्र
यदि केनापि कारणेन ग्लानत्वादिना स ते वा मायाता-
स्तदाऽस्ति तत्ततः कालसंवाद इति ते तस्यात्राव्याः ।

एतदेवाह-

अग्रकाले वि आयाया, कारणेण उ केण वि ।

ते वि तस्साभवंती उ, निवरीयायारिस्स उ ॥

ये कारणेन ग्लानत्वादिना केनचित्पूर्वमुपस्थिता अन्यकाले-
ऽपि वस्तेनोपसंपद्यमानेन काले निर्विघ्नस्तस्मादप्यस्मिन्-
पि काले आयातास्तेऽपि तस्याभवन्ति । विपरीतास्तु कारण-
मन्तरेण कालविस्वादिन आचार्यस्याभ्यायाः । उपलक्षणमे-
तत्-सोऽपि यदि कारणेन किनाद्विष्टकालादप्यस्मिन्काले स-
मायातस्तथापि तस्याभवन्ति, विपरीतास्तु कारणमन्तरेणोपसं-
पद्यमानकालविस्वादान्न आचार्यस्याभ्यायाः ।

विपरिणयमि भावे, जइ जावोसि पुणा वि उण्णयो ।

ते होताऽऽयारिस्स उ, अद्दिज्जमाणे य जो लाजो ॥

संकेतकारणादनन्तरं यदि तेषां पूर्वमुपस्थितानां जावो विप-
रिणयो यथा नामाश्रुकस्य पार्श्वे उपसंपद्यन्ते, तस्मिन्विपरिणते

भावे पश्चात् पुनरपि केनापि कारणेन उपसंप्रधानस्याभिप्राय उत्पन्नस्तदा ते पूर्वमुपस्थिता प्रवन्त्यकार्यस्य, अर्थायानेषु तेषु, माध्यायमेकवचनं प्राकृतत्वात् "प्राकृते हि वचनस्यत्वोऽप्यस्ति," यो लानः सोऽप्याकार्यस्य, उपलक्षणत्वादेतदपि प्रकृत्यस्य-संकेतकरणादुक्तं यदि तस्य पश्चादुपसंप्रधानस्य भावो विपरिणतः पश्चात्पुनरपि कालान्तरेण ज्ञातस्तदा ते पूर्वोपस्थिता मुरोपमाख्याः यच्च तेषां ज्ञानः सोऽपि मुरोप तथा च पश्चादुपसंप्रधानमधिकृत्य पञ्चकल्पेऽभिहितम्—

"कालेय व विधेहि य, अभिसंबादीहि" तस्स गुणहरा ।
काशमि चिसंबदिप, पुच्छिज्जहि किं तु आतो सि ।
संगारयिदसोहि, जइ गेल्लएणादिदीवए तो उ ।
तस्स च ऊ अइ जाओ, विपरिणतो पच्छ पुण जातो ॥
तो होइ गुहस्सेव उ, एवं सुयसंपवाय उ ।
जे वावि वण्यपायादी-विधेहि संबंदिह उ ॥
आप्रवंति उ ते तस्सा, विवरीवाऽऽवरियस्स उ ॥"

यान्यपि च वक्ष्यमाणादीनि विहितः संबन्ति, यथा-भक्त्यस्य पार्श्व-
ऽमुकस्येदराकृति वक्षं पात्रं वाचदभूमदीयमित्यादि, तान्यपि,
माध्यायं पुंसं प्राकृतत्वात्, तस्यावगन्तव्यं, विपरीतानि तु विह-
विशंदादभाजिज्जा आचार्यस्य ।

आभवंतादिगारे उ, वट्टे ते तपसंगया ।

आजवंता इमे अण्ये, मुहसीलादि आहिआ ॥

आभवदधिकारे वर्तमाने तत्प्रसङ्गादाभवदधिकारप्रसङ्गादि-
मे वक्ष्यमाणा अन्ये आभवन्तः सुखशीलादयः सुखशीला-
दिप्रमुखा आख्याताः ।

तानि च श्रारणाया संशुक्लान् आह—

मुहसीलऽमुकंपाऽऽय-टिप स संबंदि खमग गेलखे ।

सविचे-ससिहाओ, एकट्टए चारए दिसाउ ॥

सुखशीलेन, भावप्रधानोऽयं निर्देशः, सुखशीलतया, अनुकम्प-
या, आत्मस्थितस्य संबन्धिनः स्वज्ञातेः, लोपकस्य ग्लानस्य वा
ये प्रेषिताश्च सचिचेयशिक्षाकोऽन्यस्य प्रेषित एतान् स्वकुत्र-
संबन्धी लगनसंबन्धी वा प्रकर्षयति, आकर्षयतीत्यर्थः, धारय-
ति च दिशत आत्मीये इत्येव श्रारणायासंक्षेपायः ।

साम्प्रतमेनमेव विवरणः प्रथमतः सुखशीलश्रारमाह—

मुहसीलयाए पेसे-इ कोइ दुक्कलं खु सारवेउं जो ।

देइ व आयदीणं, मुहसीलो डुडसंलो सि ॥

डुःखं क्लृप्तं साधुं सारयितुमिति मन्यमानः कोऽपि सुखशी-
लतया कमापि साधुमनस्य प्रेषयति । यदि वा-कोऽपि सुख-
शील आत्माभित्तानां डुडशीलोऽयमिति प्रकाशयद्वानि ।

तद्युगं पि नेच्छए दुक्कलं, मुहसंकेतए सया ।

मुहसीलतए वाबो, सायागारवनिस्सितो ॥

तनुकमपि स्तोकापि नेच्छत्यामनो दुःखं, किं तु केवलं सदा
सुखमाकाङ्क्षति । ततः सुखशीलतया सातमीवनिधितः स्व-
यं साधुना दत्ते सर्वे ते भवन्त्यावाहीत्येवमाख्याः । गतं सुख-
शीलश्रारमाह ।

साम्प्रतमनुकम्पाश्रारमाह—

एवेव व असहाय-स्स देति कोइ अणुकरंपाए उ ।

नेच्छइ परमायदी, गच्छा निर्गतुकाओ वा ॥

पेसं सो ठ अकस्य, सिणोहा नायगस्स वा ।

खमए वेजवड्डा, देज्जता तहि कोइ नु ॥

स्वसंविश्रवाश्रिकारणव्यतिरेकेणापि, अस्वाहायस्य सतः को-
न्वतुकम्पया ददाति । गतमनुकम्पाश्रारम् । आत्मास्थितश्रारमाह-
आत्माधी आत्माभित्तानी सन् परं नेच्छति, ततः कल्पवासिध-
तं करोति । यदि वा-गच्छाभिगन्तुकामः स आत्माधी अन्यत्र
वस्य यास्वति तत्र कमापि साधुं प्रेषयति । गतमास्थितश्रारम् ।
संबन्धिश्रारमाह-स्नेहात् ज्ञातस्य वा स्वजनस्य वा सोऽन्यत्र
प्रेषयति । कृपकश्रारमाह-तत्रान्यत्र वा प्रसिद्धे कृपके कोऽपि
वैवाह्यार्थं कमापि साधुं दद्यात् ।

संप्रति ग्लानश्रारं सतिषाकश्रारं आह—

पेसेति गिलाणसम व, अहव गिल्लाणो सयं अचायंतो ।

पेसंतस्स अमीहो, ससिहो पुण पेसितो जस्स ॥

ग्लानस्य वा कोऽपि वैवाह्यकरणाय प्रेषयति साधुम् । अथवा-
स्वयं ग्लानः सशशक्नुवन् करोति । सर्वेऽप्येते आचार्यस्याभा-
व्याः । तथा यदि सतिषाकाः परस्मै प्रेष्यन्ते तर्हि स यश्च
प्रेषितस्तस्यैवाभवति । अथाशिक्षाकाः परस्मै प्रेषितस्तर्हि प्रेष-
यितुरेवानाव्यो, न परस्य । तथा आह—"पसंतस्स अमीहो,
ससिहो पुण पेसितो जस्स" ।

अत्र परः प्रश्नमाह—

चोदेती कृपम्मी, पुवं भणियं च होति पेसितो जस्स ।

ससिहो वा असिहो वा, असंधरे सो उ तस्सेव ॥

चोदयति प्रश्नं करोति-ननु पूर्वं कल्पे भणितं यस्य सतिषाका
वा अशिक्षा वा प्रेषितः स तस्यैवासंस्मरे अस्मन्स्मरेणे सति भ-
वति । ततः कथमशिक्षाकाः प्रेषयितुराभावाद्भ्रमंभूत इति ।

अत्रोक्तमाह—

जछइ पुवुत्तातो, पच्छा वुत्तो विही भवे बल्लवं ।

कामे कप्पऽजिहियं, इह आसिहं दाउ न लभति तु ॥

प्रपद्यते अत्रासं हीयते-पूर्वोक्ताद् विधेः पश्चात्तुको विधिबल-
वात् भवति, ततो यद्यपि कामं कल्पेऽजिहितं तथापि दाशुक्ष्मं
दातुं न लभत ।

अन्यथा—

संनिगाण विही एमो, अमंविग्गे न दिज्जए ।

कुलिच्चो वा गीणच्चो वा, दिशं पी तं तु कट्टए ॥

एव दानविधिः संविमानां जग्गिणः अमंविग्गस्य पुनः सर्वथा
न हीयते न शतव्यः । अथ कथमपि केनापि दत्तो भवति तर्हि
तं दत्तमपि कुलसक्तो वा गणसक्तो वा कर्षयति ।

स्नेहावी आउरे भीते, अदिमत्थी व जं दए ।

सचिचादि कुलादी तु, तुज्जो तं परिकट्टए ॥

क्रिस्तादिः, आदिशब्दाद एतस्याविद्याविपरिग्रहः, साधुतो मर-
णाविहान्युपलभ्यात्प्राक्कुलो, जीतः किमपि राजप्रदाश्रित्यैकं क-
रिष्यति न विक्ष इति जयाकुलो, अतिमीमांशो पाश्चात्कृतं विशं
यद्वाति परस्मै सचिचादिकं तव पूजः कुलादिः, आदिशब्दाद
गणपरिग्रहः, परिकर्षयति । तदेतत्परीक्षिकानविक्रमोक्तम् ।

अधुना शिष्यान्विच्छन्त्याह—

नासवच्छेदनाशे वा, सीसमि व नत्थि पग्गया ।

दोक्खरसरदिद्धता, सव्वं आयपरिस्स उ ॥

शिष्ये स्वशिक्षिते अयं नासवच्छेदनाशक इति विषयविभागेन नास्ति प्रागेत्यादि, किं तु अयं शिष्या इत्यन्ते सावच्छादि, तत्सर्वमावाप्यस्याऽऽभवति । केन दृष्टान्तेनेत्याह— द्यक्षरस्वरदृष्टान्तेन, तत्र द्यक्षरो दासः क्षरो गईभस्तरदृष्टान्तात्, दाक्षेन मे क्षरः कीर्तो, दासोऽपि मे, क्षरोऽपि मे, इत्येवं लक्षणात्सुत्रम् । अ० ४ उ० ।

चरियारय—चर्यारत—त्रि० । भिक्षारते, आत्मा० ३ अ० २ उ० ।

चरु—चरु—पुं० । हव्याजे होमार्थं पाद्याखे, “अनवच्छादितान्तरुपपाक औदनभ्यः” इति याज्ञिकः । बाव० । स्थालीविशेषे, औ० । तत्र पच्यमानं कस्यमपि चरुत्वे । बली, नि० ३ वर० । आ० म० ।

चल—चल—त्रि० । अक्षिरे, अ० ५ श० ४ उ० । स्थान० । मळूदे, स्थान० ५ श० ३ उ० । त्रये, स्थान० ४ श० २ उ० । नि० अ० । अनियते, विशे० । चपजे, नि० अ० ४ उ० । अनियतविहारिणि, आत्मा० १ भु० ६ अ० ४ उ० ।

चलङ्घा—चलयित्वा—अप्य० । स्थानात् स्थानात्तरं गीत्वेत्यर्थः, “चलङ्घा आहरे पाणजोयणे” चलयित्वाऽऽहरेहानाय दद्यादित्यर्थः । दश० ५ अ० १ उ० ।

चलंत—चलंत—त्रि० । पतति, अवयति, लु० । “चलंतमुन्मंत—अंगलसमूहं” औ० । ईशकम्पनामे, अं० १ वृत्त० ।

चलचल—चलचल—पुं० । घृते निष्कास्यमानेषु त्रिषु घ्राणेषु, “ताव पढमं अं घयं निषं तत्थ अयं अपचिच्चत्ती आदिमे जे तिजि घाणा ते चलचल्लेति” नि० अ० ४ उ० ।

चलचल—चलचल—त्रि० । अतिशयेन चपले, “चलचलचलचित्तीरुनद्वपिपया” चलचलपलमतिशयेन चपलं यच्चिन्नं नानाप्रकारं कीरुनं यच्च चिन्ना नानाप्रकारां क्वः परिहासस्तो मियी येनां ते चलचलपलचित्तीरुनद्वपिपयाः । जी० ३ प्रति० । स० ।

चलचित्—चलचित्—त्रि० । बानरवचलपलाजिमाये, तं० । नि० अ० ।

अथ चलचित्पलाजिमायेतिदेवैवाह—

चलचित्तो ज्ञावचल्लो, ठस्समज्जवापत्तो तु जो पुत्ति ।
भणितो सो चेव द्दं, गाएण्णयि अत्तो वोच्छं ॥

चलचित् इह ज्ञावचल्लोऽपरापरशोऽपराज्जवप्रभो गृह्यते, स च उत्सर्गतोऽपवादस्तथा च पूर्वमवच्छलद्वादे मणितः स एवेहापि मणितम्यः । शृ० १ उ० । “रस्य हो वा” ॥ ५ । ३२६ ॥ इति चूलिकापिद्याधिकेऽपि रस्य लः । प्रा० ४ पाद ।

चलण—चरण—पुं० । “हरिद्रादौ लः” ॥ ७ । १ । २५४ ॥ इति रस्य लः । प्रा० १ पाद । अं० । औ० । हा० । अतश्चलणचर्मैवावदिसत्ततिस्थानकपे करय, प्रब० ७० द्वार ।
३५२

चलण—म० । कर्मणः संचरणे, विशे० । “चलमाणे चलिय” इत्याद्यर्थनिर्णयेषु चलनविषये व्याख्याप्रज्ञेः प्रथमोद्देशकः, अ० १ शृ० १ उ० । हस्तशरीरयोश्चाक्षणे, अ० ३ अर्थि० ।

चलणकम्मगद—चलनकर्मगति—त्री० । चलनं स्पन्दनं, तेन कर्मैवातिविशिष्यते । चलनाख्यायां कर्मगती, दश० १ अ० । (‘गह’ शुब्देऽस्मिन्नेव आने ७७५ पृष्ठे व्याख्यातः)

चलणगद—चलनगति—त्री० । चलिस्थितिं परिस्पन्दने वर्धते । चलनं स्पन्दनमित्येकोऽर्थः । चलनं च तत्प्रतिष्ठा सा चलनगतिः । गमनक्रियायाम्, दश० १ अ० ।

चलणमालिया—चरणमालिका—त्री० । पादामरचनेदे, प्रब० ५ सम्ब० द्वार ।

चलणा—चलना—त्री० । स्फुटतरल्लपावावाभेजनायाम्, (प्र०)

कद्विहा णं जंते । चलणा पयसा । गोयमा । तिविद्धा चलणा पयसा । तं जहा—सरीरचलणा, इदियचलणा, जोगचलणा । सरीरचलणा णं जंते । कद्विहा पयसा । गोयमा । पंचविद्धा पयसा । तं जहा—ओराणियसरीरचलणा—जाव कम्मगसरीरचलणा । इदियचलणा णं जंते । कद्विद्धा पयसा । गोयमा । पंचविद्धा पयसा । तं जहा—सोईदियचलणा—जाव फासिदियचलणा । जोगचलणा णं जंते । कद्विद्धा पयसा । गोयमा । तिविद्धा पयसा । तं जहा—मणजोगचलणा, वज्जोगचलणा, कायजोगचलणा । से केण्डेणं जंते । एवं बुच्चइ—ओराणियसरीरचलणा, ओराणियसरीरचलणा । गोयमा । जं णं जीवा ओराणियसरीरं वट्टमाणा ओराणियसरीरप्याओमाई दव्वाई ओराणियसरीरत्ताए परिणामाणे ओराणियसरीरचलणं चडिमु वा, चडिनि वा, चडिस्संति वा । से तेण्डेणं जाव ओराणियसरीरचलणा, ओराणियसरीरचलणा । से केण्डेणं जंते । एवं बुच्चइ—वेडवियसरीरचलणा, वेडवियसरीरचलणा । एवं चेव, एवरं वेडवियसरीरं वट्टमाणे एवं जाव कम्मगसरीरचलणा । से केण्डेणं जंते । एवं बुच्चइ—सोईदियचलणा, सोईदियचलणा । गोयमा । जं णं जीवा सोईदिय वट्टमाणा सोईदियप्याओमाई दव्वाई सोईदियत्ताए परिणामाणे सोईदियचलणं चडिमु वा, चडिनि वा, चडिस्संति वा, से तेण्डेणं जाव सोईदियचलणा, सोईदियचलणा एवं जाव फासिदियचलणा । से केण्डेणं जंते । एवं बुच्चइ—मणजोगचलणा, मणजोगचलणा । गोयमा । जं णं जीवा मणजोग वट्टमाणा मणजोगप्याओमाई दव्वाई मणजोगत्ताए परिणामाणा मणजोगचलणं चडिमु वा, चडिनि वा, चडिस्संति वा, से तेण्डेणं जाव मणजोगचलणा मणजोगचलणा । एवं वपजोगचलणा, एवं कायजोगचलणा वि । ज० १९ श० ९ उ० ।

चक्षुष्या-चलनिका-ली० । सप्तध्वनीं कटुपुष्पकरणभेदे, 'जा-
ष्टुपमप्य चलशी, क्षतिव्यथांल्लियाय च ।' चलनिकाऽपि
अर्थः कवच, नवरमधोजानुप्रमाणाऽस्त्यक्त्रिकापादिानवत्
वंशाप्रवर्तकीचलनकवचमनव्या । ५० ३ उ० । नि० चू० । ५० ।

चक्षुषी-चक्षुर्नी-ली० । चलनमात्रस्पर्शानि कर्दमे, जी० ३ प्रति० ।
चलनप्रमाणः कर्दमश्चलनीत्युच्यते । ५० ७ श० ६ उ० ।

चक्षुषीववायकारिया-चलनोपपातकारिका-ली० । पादसेवा-
विधायिन्यां दास्याम्, ज्ञा० १ सु० ६ अ० ।

चक्षमाण-चक्षमन्-त्रि० । चलितोचते, ज्ञा० १ भु० ६ अ० ।

चक्षमाण-चक्षत्-त्रि० । क्षतिक्वायुधमगच्छति विपाका-
मिमुक्षीमवति कर्मणि, 'चक्षमाणे चलिय' म० १ श० १ उ० ।
('चक्षमाणं चलियति' 'कक्षकारणभाव' शुब्धेऽस्मिन्नेव
प्रागे १५३ पृष्ठे द्याक्यातः)

चक्षसत्-चलसत्-त्रि० । चलमस्थिरं परीषदादिसम्प्राते च्छं-
सासत्त्वे यस्य स चक्षसत्त्वः । अस्थिरसत्त्वं, स्थानं ४ उ० ३ उ० ।
अङ्कुरसत्त्वं पुरुषज्ञाने, स्थानं ५ उ० ३ उ० ।

चक्षसजाव-चलस्वजाव-त्रि० । चक्षलस्वाभिप्राये, 'समुद्बन्धि-
च । विव चक्षसभावाश्च ।' तं० म० ।

चलाचक्ष-चलाचक्ष-त्रि० । स्थूणादौ, आचा० २ सु० ५ म०
१ उ० । अग्रप्रतिष्ठितस्थिरे, दश० ५ अ० १ उ० ।

चलितिय-चल्लेन्द्रिय-त्रि० । इन्द्रियविषयान्निग्रहे कृपापातं प्रा-
प्याऽसमर्थं, ज्ञा० चू० १ अ० ।

चलिय-चलित-त्रि० । ईषत्कम्पमाने, रा० । कम्पने, ज्ञा० म०
५० । स्वस्थानमनपणे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । गन्तुं प्रवृत्ते, श्री० ।
'जं पतसि चैव गणानं जहासमयं चलियचित्तेपास-
तो पिठो वा लुम्कति, तं छुटं चलियं राम गच्छ' नि० चू०
२० उ० ।

चलियरस-चलितरस-त्रि० । चलितो विनष्टो रसः स्वादः उप-
लब्धत्वाद् वणादियस्य लब्धलितरसम् । कुशिताभ्युपगताद्भि-
द्लपृथिकादौ, केवलजलराककुरादायजलजलसत्संवात् पु-
ष्पितोदतपक्कान्मादिविनष्टयानि० दध्यादौ च । ५० २ अधि० ।

चल्यु-चलुक-पुं० । स्तनाग्रभाग, प्रति० ।

चलेमाण-चलत्-त्रि० । गच्छति, आचा० १ भु० ८ अ० १ उ० ।

चक्षोवगणरुद्धा-चक्षोपकरणाध्याता-ली० । चक्षोपकरणरुद्धको
योऽर्थस्तद्व्यावच्छाेपकरणात् । तस्याम्, म० ५ श० ४ उ० ।

चल्ल-चल-धा० । संचलने, 'रुकुटिचले ॥ ८ । ४ । ३३१ ॥ इति
लस्य क्तिवम् । 'चल्ल' चलति । प्रा० ४ पाद ।

चव-च्यु-धा० । चयने, 'चवणस्याऽवः' ॥ ८ । ४ । २३३ ॥

इत्युच्यतेस्यादिशः । 'चव' चयते । प्रा० ४ पाद ।

च्यव-पुं० । चयने, ज्ञा० १ सु० १ अ० ।

चवण-च्यवन्-न० । चारित्र्यात्पतितने, वृ० १ उ० ।

चवणकल्प-च्यवन्कल्प-पुं० । चयनं चारित्र्यात्पतनं तस्य
कल्पः प्रकारश्चयवन्कल्पः । पाम्बस्थादिविहारं, वृ० १ उ० ।

चवन्न-चपल-त्रि० । आकुले, ज्ञा० म० प्र० । कायचपलोपेत-
तया (म० ३ श० १ उ०) मनावाकायास्थेयात् (स०) हवक-
पता वा (श्री०) सङ्गमवशाद्ब (ज्ञा० म० प्र०) आकुले, ज्ञा०
म० प्र० । श्री० । अनवस्थितचित्ते, प्रज्ञा० २ पद । इतस्ततः क-
म्पमानं, कल्प० १ लृण । यतिकञ्चनकारिणि, सुच० २ सु० २ अ० ।

चञ्चलं, ज्ञा० १ सु० ८ अ० । चत्त० । प्रश्न० । ५० । उल्लुक्तयाऽ-
समाकृतं, प्रश्न० २ सङ्ग० द्वार । हस्तप्रभावाद्बकावचञ्च-
नवति, प्रश्न० ३ सङ्ग० द्वार । पारदे, मंने, विक्रमे, दुर्धर्मोत्त
च । नि० । वाच० ।

चवल-पुं० । धान्यभेदे, ज्ञा० २ वृत्त० । ज्ञा० । 'चवलश्चलुष्वा-
यप्यमणकलोललोलतनोयं' अतिचपला इति यावत्, तथा
उच्चमात्रप्रमाणं येषामेवविधा ये कल्लोत्पादतेः स्रोतस्य पुनरे-
कीभूय वृथक भवत्य एवंविधं तोषं पानीयं यस्य सः । कल्प०
३ कृण ।

चवन्नस-चपलाङ्ग-पुं० । चक्षुरिन्द्रियलोभे, चक्षुरिन्द्रियवि-
पाके, म० २ अधि० ।

चवला-चपला-ली० । विधुति, हृदय्याम्, पृथ्व्याम्, पिप्प-
ल्याम्, विजयायाम्, जिह्वायाम्, आर्याभेदे च । वाच० । दे०
ना० । चपलेव चपला कोषविशिष्टस्यैव श्रमाऽसंवेदात्, जी० ३
प्रति० । रा० । कायचापल्यवत्यां देवयतां, कल्प० २ लृण । म० ।

चविमा-चपेटा-ली० । 'यत्तद्वा वेदनाचपेटादेवचक्रेसे' ॥
८ । १ । १४६ ॥ इत्यकारस्य वेत्त्वम् । विष्णुनाङ्गुलिके इस्ते,
प्रतले च । प्रा० १ पाद ।

चविषव-च्योतव्य-न० । चयनोपे, कर्तव्ये चयने, 'चवि-
यत्वं भविसस' इथा० ३ ज्ञा० ३ उ० ।

चविया-चविका-ली० । वनस्पतिविशेषे, प्रज्ञा० १७ पद ।

चविला-चपेटा-ली० । 'चपेटापाटी वा' ॥ ८ । १ । १६८ ॥
इति टस्य वा ल । प्रा० १ पाद । 'यत्तद्वा वेदनाचपेटादेव-
चक्रेसे' ॥ ८ । १ । १४६ ॥ इतीत्यम् । प्रा० १ पाद । करतल-
घाते, चत्त० १ अ० ।

चवेदी-देशी-कारसंयुते, दे० ना० ३ वर्ग ।

चवेण-देशी-चचनीये, दे० ना० ३ वर्ग ।

चव्वाग-चार्वाकिन्-त्रि० । चर्वणाशीले, 'रोमेचयेत्त क-
ञ्च, चव्वागो नीरसं च विसनेत्ति ।' यथा वृषनेजं वृषसामारि-
कं नीरसमपरो वृषमश्नयेयानि, एवं यः कार्यं रोमस्यायमानो
निष्फलं चययत् तिष्ठेत्, चर्वणाशीलश्चावाकी दुर्धर्मवहारी ।
व्य० ३ उ० ।

चव्वाग-चार्वाकि-पुं० । लौकायतिके, (सूत्र०) चार्वाकान्धेय-
मज्जितवन्नः । यथा-नास्ति कश्चापरलोकायार्थं भूतपञ्चका-
ङ्गानिरिकः पदार्थो, नाऽपि पुण्यपापेन स न स्यादि, एवं चार्वाक-
कर्मणे लौकायतिकाः मानवाः पुरुषाः सक्ताः युक्ता अशु-
पपन्नाः कामेश्विच्छामदनकपेपु । तथा चाशुः-

'एतावानेव पुरुषा, यावानिन्द्रिययोगवरः ।

भजे । वृकपदे पश्य, यद्भक्ष्यवधुभुजः ॥ १ ॥

पिब खाद्यं च साधु शोभते ।

चन्वाग

यदनीतं धरमाणि । तन्न ते ।

न हि भ्रातृ ! गतं निवर्तते,

समुद्यममात्रमिदं कलेश्वरम् ॥ २ ॥ " सूत्र० १ सु० १ अ० १ उ० ।

प्रमाणं चात्र प्रत्यक्षमेव, नास्मानाधिकम्-

तंति पंच महत्तूया, इह भेगिसिमाधिया ।

पुदर्या अत्र तेषां वा, वात्र अत्रास पंचमा ॥ ७ ॥

सन्ति विद्यन्ते महाति च तानि भूतानि च महातूयानि,
सर्वलोकाव्यापित्वान्महत्वाविशेषणम्, अनेन च तूतमात्रवादि-
निराकरणं छेद्यम् । इहास्मिन् लोके एकैषां तूतवादिनामा-
ख्यातानि प्रतिपादितानि तथार्थकृता तैर्वा भूतवादिभिर्वा-
हंस्यमत्तमातुषारिभिराख्यातानि स्वयमूनीकृत्यापेक्षां च प्र-
तिपादितानि । तानि चास्मिन्- (सूत्र० टी०)-पुदर्या १ अत्रो
जतं २ तेजो बहिः ३ वायुः ४ आकाशं पञ्चमं येषां तानि ।
ननु सांख्यविभिरपि तूतानि म्रियन्त एव तत्र कथं चार्वाक-
मनापकृष्ये तूतपन्यास इति चेत् १, उच्यते-सांख्येऽदिभिर्हि
प्रधानादङ्कारादिकं तथा कालादिगामादिकं चाप्यपि वस्तु-
जानमङ्गीकृत्यतः चार्वाकेन तूतपन्यसिक्तं नास्मादि (किञ्चिन्म-
न्यत इति तन्मताश्रयणैवेवायं सुत्रोपन्यास इति । (सूत्र० टी०) ।

यथा चैतत् तथा इत्येतिमुहा-

एष पंच महत्तूया, तेषो एगो ति आधिया ।

अद् तसि विणासेणं, विणासां होइ देहिणो ॥

" एष पंच महत्तूया " इत्यादि । एतान्यन्तरोक्तानि
पुष्टिपदार्थानि पञ्च महातूयानि यानि तेषुः कायाकारपरि-
तन्त्रेभ्य एवः कश्चिद्वाह्यं तूतव्यतिरिक्तं आत्मा जवति, न
तूतमेव व्यतिरेकाऽपरः कश्चित्परपरिचितवत् परतोकातु-
यायि सुखदुःखतोका जीवाश्चः पदार्थोऽस्तीत्येवमाक्यातव-
नन्ते । तथाहि एवं प्रमाणयति-न पुष्टिपदार्थव्यतिरिक्त
आत्माऽस्ति, तद्वाह्यकप्रमाणभावात् । सूत्र० १ सु० १ अ० १
उ० । आचा- । ('आता' शब्दे जित्नीयमात्रं १०० पुष्ट चैतदा-
त्मनः साम्प्रदायिकत्वसिद्धिर्यथेहेणोपायदि)

चन्वागि (ण)-चार्वाकिन्-जि० । 'चन्वाग' शब्दार्थे, व्य० ३२० ।

चसग-चषक-पुं० । सुरापानपात्रे, जं० ५ ब०क० ।

चाइ (ण)-त्यागिन्-जि० । सङ्क्रान्तावति, भ० २१० १ उ० ।

पंच० । आजीविकाविजयप्रमत्तितः संक्रान्तिषोऽपि क्षयक्रियां

कुर्वन्प्रत्यक्षमण पचाऽत्याग्येव, कथम्, १, यत आह स्वकारः-

वत्यगंधपदंकारं, इत्येवो सयपाणि य ।

अचंदा जे न जुंजैति, न से चाइ जि बुझइ ॥ २ ॥

वस्त्रगन्धालङ्कारानित्यत्र वस्त्राणि चीनीयुक्तादीनि, गन्धाः को-
ष्ठपुदार्थाः, अस्त्राकारः कटकादयोऽनुस्वाराऽस्ताक्ष्णकः, स्नि-
याऽनेकप्रकाराः शयनानि यथेष्टादीनि किम्, १, अचंदा अन्व-
कत्समुच्चयायः । एतानि वस्त्रादीनि किम्, १, अचंदा अन्व-
वशाः, ये केचन, न भुञ्जते नासेवन्त । बहुवचनोद्देशोऽप्येक
वचननिर्देशः । विविधव्याप्त्यवगते, विपर्ययज प्रत्ययेयति कृ-
त्या आह-नाऽस्ती त्यागीत्युच्यते सुखदुःखकाली भ्रमण इति सू-
त्रार्थः । कः पुनः सुखदुःखित्यत्र कथानकम्, "अया श्वेरा बंदगुसे-
ण निच्छूदो, तथा तस्स हारेण निगच्छंतस्स छुडिवा बंदगुसे-
दिहि बंधइ । एवं अक्काणयं अहा आबस्सए-आब विजुसा-
दां राया जाओ, भंस्तंतिओ य सुवंचूणाम भयको । से वा-

जकस्स गहे समावणो जिहाणि भग्गति । अणवा रावाणं
विजवहे-आदि वि तुम्हं अम्हं विचं ए देह, तथा वि अम्हेहि
तुम्हं हियं वत्तम् । भाणिं च-तुम्हं माया चाण्णहेण भाविया ।
रत्ता धागी पुच्छिवा । आमं ति । कोरंणं च पुच्छिंयं । केण
वि कार्णेणं रणे य सगलं चाण्णको आगमो, जाव विट्ठि पो-
हेति ताव चाण्णको कित्ति-कट्ठो एव राया । अहं गताउ
त्ति काउं द्दवं पुत्तपुत्ताणं दाळणं संगोविता य गंधा संजो-
हवा, पत्तयं च जिह्मिणो सो विजोमां सत्तुमे वूढो । सत्तुमो च
वत्तसु भंजुसासु वूढो, तासु तुम्हिसा पुणो गंधो वत्तए वूढो, तं-
बहुदिं कोत्तिपादि सुघाडिंयं करेत्ता द्दवजायं खातवणं च
अम्मं एत्तइत्ता वत्तवीए गोकुलछाणे णंगिणिमरणं अम्मुवण-
ओ । राणा य पुच्छिंयं-चाण्णको किं करेइ । चात्तिं य सत्तवं
अहावचं परिकहेइ । गहियरमन्थेण य प्राणिंयं-अहो ! मया अ-
समिक्खियं कतं, सव्वंतेउरओहवत्तसमणो कामेउं णिमा-
तो, विट्ठो अणेण करीसमज्जादिओ, कामिंयं सत्तवमाणं, प्राणि-
ओ अणेण-जगदं बध्दामो । प्राणति-मए सव्वपरिआओ को
सि, तां सुवंचुणा राया विणणयिओ, अहं से पुचं करेमि अ-
ण्णुजायह, अण्णुजाय पुचं इहअणं तस्मिं चैव एणपदेसे करी-
सत्तवोवरि ते अंगारे परिचेवति । सो य करीसो पत्तिओ,
इहो चाण्णओ । ताहे सुवंचुणा राया विणणयिओ-चाण्णकस्स
सतिंयं घरं मयं अण्णुजाह, अण्णुजाय गमो पक्खुविक्खमाणेण
च घरं दिओ, अपवरको घट्ठिओ । सुवंचू चित्तिइ-किं-
वि इयसि । कवामे मज्झिमाग्गानिउ भंजुसं पासइ । सा
वि उव्वाडिया जाव सत्तुगं पासइ । मयमत्तगंमयं वचयं वे-
ज्जति । तं वचयं वापति । तस्स व पचयस्स एओ अथो-जो एवं
सुत्तयं अथापाति-सो अहं एदाइ वा, सत्तालजइ वा, अलंकोइ
सोअदं च पिबति मदनोए सिज्जाए सुवति जाणेण गच्छ-
इ गंधयं वा सुणेह, एवमादी अने वा इहे विसए सेवति ।
अहा साहुणो अण्णुजिं तह सो जिह ए अचंदा तो भरति ।
ताहं सुवंचुणा विणासणयं अणो पुरिसो अथाविचा सहार-
वो विसए छंजाविओ, मओ य, तथो सुवंचू जीविणो अकामो
साहु अहा अत्यंतो विण साहु । " एवमिच्छिक्कसाधुरिपे न सा-
धुरतां न त्यागीत्युच्यते, अभिधेयाऽर्थोऽत्रावाह ।

यथा बोध्यते तथा आत्रिपातुकाम आह-

जे य कंते पिपं भोए, सच्छे विपिट्ठि कुव्वइ ।

साहीणो चर्यइ भोए, से हु चाइ सि तुव्वइ । ३ ॥

अशब्दस्य आचाराणां भावाद् य एव कान्ताह कमनोयान्,
शोभनानित्यर्थः प्रियानिष्टाह, इह कान्तमपि किञ्चित् कस्यचित्
कुतश्चिद्विग्रहमास्तारयितुं भवति । यथोक्तम्-"अउहिं उणेहिं
संते गुणं शासिञ्जा । तं अहा-रोसेणं, पतिनिवेसेणं, अकयणुयाए,
मिच्छुत्ताजिनिवेसेणं । " अतो विशेषणं प्रियानिति, भोगाद् श-
ब्दार्थान्वियमान्, सत्त्वार्थमात्राद्, उपनानिति यावत् । (विपि-
ट्ठि कुव्वइ चि) विविधमनैः प्रकटैः शुभमाचारादिभिः, शुभतः
कराति, परित्यजनीत्यर्थः । स च न बन्धनबद्धः प्रापितो वा, किं तु
स्वाधीनोऽपरायः । स्वाधीनानेव त्यजति भोगान् । पुनस्त्या-
गप्रदं प्रतिशमयं त्यागपरिणामबुद्धिस्तत्त्वमर्थम् । भोगप्रह-
णं तु संपूर्णभोगप्रहण्यर्थं, न्यक्तोपनतजोगसुचनार्थं वा । ततश्च य-
हं ईदृशः । दुःखद्वैतस्वाधाराण्यन्माह, स एव त्यागीत्युच्यते, नर-
तादिर्वापति । अत्राह-"अदि भरइज्जुनामादिणो संपुणे से संते

सकं तन्मियमाः संसेप्याः, अप्रतिपन्ननियमेन तु यथास्वं प्रति
चतुर्मासकं नियमाः, अथवा, वर्षाचतुर्मास्यो पुनर्वै नित्यानि-
यमाः सम्यक्वाधिकारं प्राप्नुयन्ते विशिष्य ब्राह्मणः । तथाहि-
निर्दिष्टा देवपूजाऽऽर्चनद्विधा संपूर्णदेवत्वम् नैवेत्ये सर्ववि-
श्वानामर्थेन वन्दनं वा आश्रमहोमहापूजाप्रभावादि गुरोर्बु-
द्धव्यस्य, अन्नपूजनप्रभावा स्वस्तिचतुर्मास्यै व्यापधान-
श्रवणं विश्रामाणा अर्पणैर्वाग्न्यादानैकविधस्वाध्यायकरणं प्रा-
प्तुकनीयारं सविष्टत्यागस्तदशकावपुयागितस्वागः शुद्धहृ-
त्तिसिद्धस्तम्भद्वपाटपट्टपट्टिकासिद्धकथुनैस्तजलादिमाजने
पथमध्यायादिसर्ववस्तूनां पनकादिसंसस्कारार्थं चूर्णकरकादि-
स्वरटनसहायनवनातपमोक्षनशीलस्तस्यापनादिना जलस्य
द्विस्मर्गाननादिना स्नेहशुद्धतजलादीनां सम्यक्स्नानादिना-
ऽवध्यापनं स्नानजलादीनां पनकाद्यसंस्कारजोबहुलशुद्धी पृथक्
पृथक् त्यागेन चूर्णादीनादेरुद्धादोमोक्षेन पेयणरन्ध्रवस्त्रमा-
जनादिकालानादीं सम्यक् प्रत्युपक्रमेण चैत्यशालादेरपि वित्तो-
पयमाससमारब्धेन शुद्धं च ध्यापारुण्यानसम्प्राप्त्यन्तेन
यथादं यतना अत्रयावन्तपैशुन्यपकवचननिरर्थकमुपावर्जनेन
कृतमुत्पादिनाऽऽव्यवहरणं ब्रह्मचर्ययाज्ञं तथा शक्ती पवैतिथि-
याज्ञं शेषदिनेषु दिवाऽऽस्त्रत्यागं रात्रौ परिमाणकरणं च
ऽऽऽर्पणप्रदपरिमाणसंक्रुपतरः सर्वदिगमननिधेयस्तदशका-
वतुष्योगिदिगमननियमः यथाशक्ति स्नानशिशोमुष्कनदन्तका-
ष्ठोपानादिप्रागः भूतलनयन्यादिऽऽजन्तशकटजेष्टनादिनिधे-
यः वादंशान्द्रुष्टयादिना इलिकार्पापे राजाज्जात्रत्यागादि
च पशुनिर्दिष्टरूपिकादिपट्टयार्तकादिमुष्कशकटन्दुर्लभ-
कादिपञ्चशकनागवज्रोद्भेददुष्परकस्त्रोद्भेदशालाकुरुगजवादीनां
कुम्भकुम्भालिकादिसंस्तिकेस्तथाप्यत्यागः, गोपथादिशक्यै
तु सम्यग्गोपथनादिपननयेव तेषां प्रदणं करकर्मव्यापारवर्जितं
जलक्रीडादिनियमं स्नानाह्ननरन्ध्रनादिपरिमाणकरणं दे-
शवास्यकाशमायिकरीपयवधानां विशेषतः पर्येषु कण-
नित्यं पारणे वाऽऽर्पणार्थविभागः यथाशक्यपुष्पधानमासा-
दिप्रतिमाकारयन्त्रियसंसारतारणाद्याहोपायकूपपणमासकूप-
णादिविशेषनपविधानं रात्रौ चतुर्विधाहारस्य त्रिविधाहारस्य
वा प्रत्याख्यानं क्षीनायापुष्करणिमत्यादीनि । एतदर्थसंवा-
दित्यधस्तुमीप्यतिप्रदप्रतिपादिकाः पूर्वाचार्यप्रणीता गाथाः
आह्वयविधुस्तैः । तथाहि-

“ वाउत्तमसिअभिगद्, नाणे तहूँ रंसणे अरिसे अ ।

तथविदिआयारमि अ, दग्धाह अण्णेअ हुंति ॥ १ ॥

परिवाडीसम्भाओ, देसणुसवणं च वितणुं चेव ।

सत्ताप कावणं, सिअपेअमि-नाणपुआ य ॥ २ ॥

संमज्जापेवसेण-गृहलियांमरुणं चायअमणे ।

वेअअपुअवन्द-निमज्जकरणं च विवाणं ॥ ३ ॥

आरिसमि अल्लु-आअणोडेलपाडणं चेव ।

अणकीनआरदायं, इअणजअणऽनतसरक्का ॥ ४ ॥

अउअह अमभक्कायं, अक्कोसं तह य अक्कववणं च ।

देअउअववहकरणं, पेत्तुनं परपरीवायं ॥ ५ ॥

सिहमादिदिक्कण, जअणं सिहिल्लुपकासिअविसयमि ।

दिणें अंभ रयणि वेत्ता, परनरसेवाअपरिहारो ॥ ६ ॥

अणअनाहंतवविह-इअमाणमि निअमसंक्को ।

परंससणुसंदेसय, अह गणणरिणें दिस्सि माणे ॥ ७ ॥

ह्दणंगरायधूवण-विअयणाहरणकुल्लंतवाणं ।

२६३

अणसारागुक्कुम-पोडिससयनादिपरिमाणं ॥ ८ ॥

मंजिअक्ककोत्तु-अगुलियराणा अणयपरिमाणं ।

रवणं वज्जे अणिकण-अणयमुत्ताऽपरिमाणं ॥ ९ ॥

अंबीरअंबजंअण-नारिराणांअणुपाणं ।

कल्लअक्ककोत्तावयण-कविउटिअक्कअण्णाणं ॥ १० ॥

अउअणअक्कअडिम-अत्तसिअनालिकेरकेलाणं ।

विअणिअपोरविअण-अक्काअक्कअडिअनकीणं च ॥ ११ ॥

अकरअमंअणं, जोरअमिअणअणिलोणं च ।

अण्णाणं अकुअरिअ-माणाविअणुअण्णाणं ॥ १२ ॥

सविअणं अणुअणं, अण्णतकां च अण्णअ कमसो ।

विअरि अणिअणयणं, अण्णाणं अण्णअ परिमाणं ॥ १३ ॥

अणुअणोअणुलिपण-अतक्कअणं च अण्णाणं च ।

अण्णाकअणुअणु-अत्त अत्तअणं च अण्णअ ॥ १४ ॥

अण्णपणीअणमाह-अण कूनसक्काअणुअणुअणं च ॥ १५ ॥

अण्णजिअण्णअण-अण्णअणमाअणं च ॥ १६ ॥

देसावपासिअणय, पुदवीअणणे अण्णअ अण्णअणं ।

तह वीरपोअणं अण्ण-अण्णअणजअणअत्त अण्णअणं ॥ १७ ॥

तह दीअणोअणं च-अण्णअणं अण्णअण्णिअणं चेव ।

अण्णअण्णअणणे अण्ण-अण्णअण अण्णअण अण्ण ॥ १८ ॥

पुसिसाअणसयणिये, तह संजाअणपलाअणोअण्ण ॥

अण्णअणं परिमाणं, विसि माणं अण्णअणं ॥ १९ ॥

तह अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २० ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २१ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २२ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २३ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २४ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २५ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २६ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २७ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २८ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ २९ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३० ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३१ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३२ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३३ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३४ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३५ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३६ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३७ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३८ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ३९ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४० ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४१ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४२ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४३ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४४ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४५ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४६ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४७ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४८ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ४९ ॥

अण्णअण्णअणं, अण्णअण्णअणं अण्णअणं ॥ ५० ॥

अ० २३० । प्रत्य० । दिग्भेदगतिभेदाभ्यां चतुर्विभागं, प्रत्य० २ भाष० द्वार ।

चाउरंतचक्रवर्ति (ण) -चातुरन्तचक्रवर्तिन्-पुं० । चत्वारोऽन्ताः समुद्रत्रयादिमण्डलानां यस्याः सा चातुरन्ता पृथ्वी, तस्या अयं लोको चातुरन्तः, स चासी चक्रवर्ती चेति । स्या० ५ ग० । चतुर्षु पृथांपरदक्षिणोत्तरकषेपु अक्षेषु वर्तितुं क्षी-
लमस्येति । रा० । जी० । चातुरन्ताया भरतादिपृथिव्या एते स्वाभिन इति चातुरन्ताः, चक्रेण वर्तनशीलत्वाच्च चक्रव-
र्त्तिनः, ततः कर्मधारयः । चातुरन्तग्रहणेन च चासुदेवादीनां
श्रुदासः । अ० १२ वा० ए० ३० । चातुरन्तायाः पृथिव्या ईश्वरेषु
चक्रवर्तियु चतुर्निर्देशगजद्वयपदातिभिः स्नातैरन्तोऽरीषां
विनाशो बल्यः स, चातुरन्त एव चातुरन्तः । आसमुत्तमा हि-
मालयं विविधविधाभारद्वन्द्वगतताकौतितया एकवज्रवत्कस्त-
रावबालके, लस० ११ अ० ।

चाउरंतसंसारकंठार-चातुरन्तसंसारकान्तर-पुं० । चातुरन्तं
चतुर्विभागं नरकवासिभेदेन, तदेव चातुरन्तं, तच्च तसंसार-
कान्तरं चेति । चातुरोक्तिके संसाराऽप्युच्ये, स्या० । "तिर्हि
हाणेहि संपके अणगारे अणार्हये अणवदमं वीहमकं चाउरंत-
संसारकान्तरं विरेषपञ्जा । तं जहा-अणिधानयाय, दितिसंप-
जयाय, जोगबाहिवाय ।" स्या० १ ग० ३ उ० ।

चाउरकगोक्षार-चातुरकगोक्षार-न० । चातुरःस्थानपरिणाम-
पर्वन्तं गोक्षारे, (जी०) तथैवम-गवां पुण्ड्रशोऽन्येषु चारि-
णीनामनाल्लानां कृष्णाणां यद् गोक्षारं तद्व्याप्यः कृष्णगोभ्य
एव यथोक्तगुणाभ्यः पानं हीयते तत्क्षारमप्येष्वृत्ताज्योऽभ्या-
भ्यस्तत्क्षारमप्यन्याय्य इति चातुरःस्थानपरिणामपर्वन्तम्, एवं-
भूतं यत् चातुरक्यं गोक्षारम् । जी० ३ प्रति० । आ० म० ।

चाउल-चातुल-पुं० । शास्त्रिभिराहोदस्तचातुलं, आचा० २
श्रु० १ अ० १ उ० । हे० ना० ३ वर्ग ।

चाउलपक्षव-तण्डुलप्रसम्भ-न० । 'चाउलाः' तण्डुलाः शा-
स्त्रिभिराहोदस्त एव चूर्णीकृतास्तत्कणिका वा । आचा० २ श्रु० १
अ० १ उ० । अक्षेपकस्यास्यादिकणिकादिकं, आचा० २ श्रु० १
अ० १ उ० । अग्नशास्त्रादिनण्डुलं, आचा० २ श्रु० १ अ०
११ उ० ।

चाउलपिष्ट-तण्डुलपिष्ट-न० । तण्डुलसकपिष्टं, आचा० २
श्रु० १ अ० २ उ० ।

चाउखोदग-तण्डुलोदक-न० । अट्टिकरके, "तन्मुशोदगं अ-
हुना पोथं च वज्जर" इश० ५ अ० । वृ० । तण्डुलचा-
खोदके (ग०) "चोउलउदगं बहुपसन्नं" चाउलादकं त-
ण्डुलोदकमबहुपसन्नं मानिस्वर्जभूतं, मिश्रमित्यर्थः । अथहु-
प्रसन्नमित्यत्रादावकारलोपः, आर्थत्वात् ।

आदेशजिकमेव दर्शयति-

अंरगपासगमगां, उत्तेजा बुबुया य न स्येति ।

जा ताव भीसर्गं त-मुसा य उज्जति जावऽमे ॥३१॥

तच्चुखोदके तण्डुलप्रक्षालनभागेऽप्यस्मिन् भागे प्रक्षिप्य-
माणे यं कुट्टिवा भागकस्य पादेषु 'चोउला' विन्द्वो लम्भा-

स्ते यावच्च शायन्ति बिभ्वंसमुपयान्ति तावत् तच्च तण्डुलो-
दकं मिश्रमित्येकं । अग्रे पुनराहुः-तण्डुलोदके तण्डुलप्रक्षाल-
नभागरकाद्वारास्मिन् भागदके प्रक्षिप्यमाणे ये तण्डुलोदक-
स्योपरि समुद्रना बुबुदुशस्ते यावदपि न शायन्ति न विनाश-
मिश्रति तावत् तण्डुलोदकं मिश्रमिति । अन्त्ये पुनरेवमाहुः-त-
ण्डुलप्रक्षालनानन्तरं तण्डुला रण्डुमारकास्ततस्ते यावच्च
राध्यन्ति, यावचापि सिध्यन्तीति ज्ञायुः । तावत् तण्डुलो-
दकं मिश्रमिति ।

एषां त्रयाणामप्यदेशानां दूषणान्याह-

ए ए उ अण्णाएसमा, तिष्ठि वि काल नियमस्सऽसंजवओ ।

लुक्खेपरजं रगपव-एसं भवासं भवार्हं ॥३२॥

एते त्रयोऽप्यनादेशा एव, तुरग्य एवकाराभौ भिन्नकमश्च,
कुतोऽनादेशा इत्याह-कालनियमस्यासंजवाय, न च्छु वि-
खपगमे, बुबुदुशपगमे, तण्डुलपकान्तिपक्षौ वा, सदा भव्यं
प्रतिनियत एव काळो, येन प्रतिनियतकालसंभिनो मि-
श्रत्वाद्भूतमचित्तत्वाप्यभिधीयमानस्य न व्यभिचारसं-
भवः । कथं प्रतिनियतः कालो न घटते ? इति काल-
नियमासंभवमाह-"लुक्खेपर" इत्यादि । कस्तेरभाएउपवन्-
सं न वासं भवार्हमिति । अत्रादिश्रुष्टाच्चिरकालसलिलजिन्म-
त्वाद्विरग्रहः । इयमत्र भावना-इह यदा पाकः प्रथममातीतं,
विरागो न वा खेदजलादिना न भिनं प्रायम् तत् कसमुच्यते,
खेदादिना तु जिनं स्निग्धं, तत्र कर्क भाएउ तण्डुलोदकं प्र-
क्षिप्यमाणे यं विन्द्वः पाश्चेत्तु लम्भास्ते जायन्त्य कृत्वाया कटि-
त्येव शोषमुपयान्ति, स्निग्धे तु प्रागे भवेत्तण्डुलपकान्ति-
विरकालमः । ततः प्रथमोदशवादिनां मते कर्क भागे विन्द्वनामप-
गमे परमार्थेनो मिश्रत्वाप्योक्तत्वात्संज्ञावनाया ग्रहणप्रसंगः । स्नि-
ग्धे तु प्रागे परमार्थेनोऽचित्तत्वापि विन्द्वनामपगमे मिश्रत्वं
संज्ञावनाय न ग्रहणमिति । तथा बुबुदा अपि प्रचुरस्वरपवनसंप-
र्केनो कटिति विनाशमुपगच्छन्ति, प्रचुरस्वरपवनसंपर्का-
भावे तु चिरमप्यवतिष्ठन्, ततो द्वितीयादशवादिनामपि मते
यदा स्वरप्रचुरपवनसंपर्कात् कटिति विनाशमेष्वेदुदुदास्तदा
परमार्थेनो मिश्रत्वापि तण्डुलोदकस्याचित्तत्वं संज्ञावनाया
ग्रहणप्रसङ्गः । यदा तु स्वरप्रचुरपवनसंपर्काभावे विनाशमप्यव-
तिष्ठन्तं बुबुदुदास्तदा परमार्थेनोऽचित्तत्वापि तण्डुलोदकस्य
बुबुदुददशेनो मिश्रत्वात्तद्व्यायं न ग्रहणमिति । येषु नृनीयादेश-
वादिनस्तेऽपि न परमार्थे पर्यालोचिष्यन्तः, तण्डुलायां चिरका-
लपानां भिन्नभिन्नान्तेन पाकस्य निषण्णकालत्वात् । तथाहि-खे-
दचिरकालसलिलजिन्मनास्तण्डुला न च नवीना इत्यादिसाम्यं
च परिपूर्णं ते सत्यस्यैव निषण्णं, शयासु मन्दं, तत्तत्तेवामपि
मतेन कदाचिन्मिश्रत्वाप्यचित्तत्वं संज्ञावनाया ग्रहणप्रसङ्गः,
कदाचिन्पुनरचित्तत्वापि मिश्रत्वात्तद्व्यायं न वाग्रहणमिति
त्रयोऽप्यनादेशाः ।

संप्रति यः प्रथमनाविरोधी आदेशः प्रागुप-

दिष्टस्तं विनाशविरोधाह-

जाव न बहु प्पसन्नं, चा भीसे एस इत्यत्राएसो ।

होइ पमाणमचित्तं, बहुप्पसन्नं तु नायव्वं ॥ ३३ ॥

यावत्तण्डुलोदकं न बहु प्रसन्नं नातिस्वच्छीभूतं तावन्मिश्र-

मवगन्तव्यम् । एवोऽथ मिथविचारकमे प्रवत्यादेशः प्रमाणं,
न शेषं, यत्तु बहुप्रसन्नमतिस्वच्छकीर्तुर्न तद्विषयं ज्ञातव्यम् ।
ततोऽविस्तृतं तस्य ग्रहणे न काश्चिदोषः । पि० । कल्प० ।
आचा० । ७० ।

चाउन्नग-देशी-न० । पुकपुसकके, नि० ब० १ उ० ।

चाउन्नग-चातुर्वर्ण-न० । चत्वारो वर्णाः प्रकाराः अमणादयो
यस्मिन् स तथा । स एव स्वाधिकाय विधानाच्चातुर्वर्ण्यः । का०
५ ग० २ उ० । अमण्यमणीभावकनायिकाचतुष्टयकपे सङ्के-
स्या० ५ ग० २ उ० । ब्राह्मणादिकांके, अ० १५ इ० १ उ० ।

चाउन्नगस्य-चातुर्वर्णकीर्ण-वि० । चत्वारो वर्णाः अमणादयः
समाहृता इति चतुर्वर्णं, तदेव चातुर्वर्ण्यम् । तेनाकीर्णं आकुलभा-
तुर्वर्णकीर्णः । अथवा-चत्वारो वर्णाः प्रकारा यस्मिन् स तथा,
किंचित् प्राकृतत्वात्, चतुर्वर्णस्यासावाकीर्णस्य कृमाकृमादिभिर्म्य-
हानुपैर्गति चतुर्वर्णकीर्णः । तथाविधं सत्त्वं, "समणस्स मग-
वसो महावीरस्स चाउन्नवासस्से संघे । तं जहा-समणस्स, सम-
णीसो, सावगा, साविगाजो ।" का० १० ग० । अ० ।

चाउन्नग-चातुर्वर्ण-न० । चतुर्णां विधानां समाहारे, स्या० १
उ० ।

चाग-त्याग-पुं० । योगभेदे, पं० ब० ।

त्यागशब्दाय भ्याच्चक्रमासुराह-

चागो इमसि सम्यं, पणवयकार्णं अप्रविहीनो ।

एसा खलु पण्वज्जा, मुक्त्तफला होइ निअपेणं ॥७॥

त्यागः प्रोज्जम, अनयोरास्मपरिप्रत्ययोः, सम्यक् प्रवचनोक्तेन
विधिना अनोवाङ्गायैः त्रिभिरप्यप्रकृतिर्यत्र, आरम्भे परिग्रहे च
मनसा वाचा कायेन प्रवचनमिति भावः । एषा क्लृप्ताति । एवै-
ष प्रजया यथोक्तस्वकायं मांक्षकता भवति, मांक्षः फलं यस्याः
सा मांक्षकता भवति नियमेनावश्यतया, भावमन्तरेणारम्भादौ
मनःप्रवृत्त्यसंभवादिति गाथायैः ॥ ८ ॥

अनुवैतत्यर्थायानाह-

पण्वज्जा निक्कमणं, समया चाओ तद्देव वेरमं ।

धम्मचरणं अहिंसा, दिक्खा एगहिंसायं तु ॥९॥

प्रजया निरूपितशुद्ध्याः, निष्कमणं स्वप्नजावसङ्गात्, समता
सत्त्वोपनिष्ठादिष्टे, त्यागो बाह्यस्वप्नपरिग्रहस्य, तथैव वैराग्यं
विषयेषु, धम्मचरणं कान्थाद्यालवनम्, अहिंसा प्राणिघातवर्जनं.
कीक्षा सर्वस्वाभयप्रदानेन जायत्वम् । एकार्थिकानि तु य-
तानि प्रजयाया एकार्थिकानि, तुर्विरोधण्यैः शब्दनयामिप्रा-
येण, समभिरुद्धनयानिप्रायेण तु नानार्थान्येव, अभिप्रवृत्ति-
निमित्तत्वात्सर्वशब्दानामिति गाथायैः । पं० ब० १ द्वार ।

अथ त्यागाष्टकम्-

"संयतात्मा अवेच्छुद्धो-पयोगं पितरं त्रिजघ्न ।

धृतिमय्यं च पितरौ, तस्मां विमुञ्जत भुवम् ॥ १ ॥

शुभ्याकं संभोऽनादि-बन्धवो नियतास्तनाम् ।

प्रवैककपाद् शीलादि-बन्धुनित्युपुना अयेव ॥ २ ॥

कात्ता मे शमता वैका, ज्ञातयो मे समकिनाः ।

बाह्यचर्यामिति स्वक्षा, धर्मसंन्यासवाद् भवेत् ॥ ३ ॥

धर्मास्यायाः सुसङ्कोथाः, कायोपशमिका अपि ।

प्राप्य चन्दनपद्मानं, धर्मसंन्यासमुत्तमम् ॥ ४ ॥

शुक्लं स्वस्थं गोदेति, शिखा स्वात्म्येव धावता ।

आरमतस्वप्रकाशेन, तावत् सेव्यां शुक्लधामः ॥ ५ ॥

ज्ञानाचार्यादयोऽपिष्टाः, शुद्धस्वस्थपदावधि ।

निर्विकल्पे पुनस्त्यागे, निर्विकल्पो न वा क्रिया ॥ ६ ॥

योगसंन्यासतस्याग्नि, योगानपचिर्ज्ञांस्तेष्वेत् ।

इत्येवं निर्गुणं ब्रह्म, परोक्षमुपपद्यते ॥ ७ ॥

वस्तुतस्तु गृह्यैः पूर्ण-मनसैर्मांसे स्वतः ।

कपं स्वकाऽऽमनः साधो-नैरस्त्रस्य विधोरिव ॥ ८ ॥

इति त्यागाष्टकम् । अष्ट० ८ अष्ट० । परिहारे, पञ्चा० २ विव० ।

चागाष्टक-त्यागाष्टक-वि० । परिहारेचिते, हा० १८ हा० ।

चातुकर-चातुकर-वि० । प्रियवादिनि, श्री० । प्रियम्वदे, हा०
१ शु० १ अ० । प्रश्न० ।

चादो-देशी-मावादिनि, दे० ना० ३ वर्ण ।

चाणक-चाण (गि) वय-पुं० । चाणकप्रभे जातः, चाणकस्य त्रि-
जस्वापत्यं वा चाणक्यब्रह्माणिक्यो वा ।

तद्वत्पसिद्धिष्व-
-

"गोष्ठासदेहोऽस्ति चाणक-प्रामस्तत्र वर्णा द्विजः ।

आवकः स च तन्नेहे, विद्यन्ते साधवः स्थितः ॥ १ ॥

सद्वर्तोऽस्य सुनो जातः, सुरिपादेव पातितः ।

तैकचेऽसी गुणं भार्या, स दध्यौ पापकृन्नुचः ॥ २ ॥

पृथ तस्य रक्षा नाभवत्, शुद्धतां तेऽप्ययुः पुनः ।

अविष्यति तद्याप्येव, विमानन्तरितराज्यकृत् ॥ ३ ॥

विद्यास्थानानि सोऽस्यापि, पाठशालावन्मनुष्यः ।

व्यवाहि च सुतां वैरी, पिताऽथ प्राप यज्जनाम् ॥ ४ ॥

चाणिक्यस्य मित्राऽध्यागाद्, बन्धुशब्दे पितृगृहम् ।

स्वसाराऽप्याः पुनस्तस्याः, अलङ्कृतविपुलिताः ॥ ५ ॥

आपाता गौरवं प्राप्ताः, सा पुनः कर्मेकारिका ।

विज्ञा सा सयुहोऽध्यागाद्, पत्या पृष्टोऽदराजगौ ॥ ६ ॥

स दध्यौ निःस्वभार्येत्य-भिभूता तैः स्वपुत्रयपि ।

द्वानि पाटलीपुत्रे, नन्दस्तत्राथ सोऽग्रमत् ॥ ७ ॥

ततः कार्तिककाकायां, प्रगे स्थस्यापुत्रयविनत् ।

नन्दाऽयं कास्ति तन्यस्तं, निमित्री नन्दसुविवात् ॥ ८ ॥

द्विजोऽयं नन्दवंशास्य, क्षायामाक्रम्य तत्सिवाद् ।

दास्युर्बन्धाऽऽस्यतां विमः, सोऽमुमुञ्चन कुण्टिकाय ॥ ९ ॥

सुतीये दगिरकां त्यक्त्वा-चतुर्थे जयमालिकाय ।

धृष्टोऽयमिति विज्ञाय, कृष्टो धृत्वा पदेऽय स ॥ १० ॥

साऽथ कृष्टो विप्रोऽवाहीत्-
-

कोशेभ्य भृत्येभ्य निबद्धभुलं,
पुत्रैश्च मित्रैश्च विवृणुशाम् ।

करपाठ्य नन्दं परिक्रमयामि,
महादुर्मं वायुरिचोऽग्रवेणः ॥ ११ ॥

अथैव शुक्रजिकोऽस्ति, विमानन्तरितराज्यकृत् ।

राज्यवधस्य कस्यापि, प्रेक्षायं सोऽथ निर्वयो ॥ १२ ॥ अ०
क० । अ० म० । म० । आचा० । संया० । आ० म० । आ०
चू० । का० । विशे० । ती० । सुत्र० । आच० । (नन्दं बन्ध-
यित्वा चन्द्रगुप्तं राज्ये प्रतिष्ठापितवान् इति "चन्द्रगुप्त" शब्दे-
ऽस्मिन्नेव नाम ० १८ पृष्ठे समुक्तम्)

षाणिक-चाणक्य-पुं० 'चाणक' शब्दार्थे, आ० क० ।

चापर-चापर-न० । चमरपुच्छे, झा० १६ अ० । प्रकीर्णके, स०
३४ सम० । झा० । औ० । रा० ।

चामरद्वय-चामरद्वय-पुं० । चामरयुक्तवज्रायाम्, औ० ।

चातरचारप्रतिमा—चातरचारप्रतिमा—जी० । चातरचारप्रतिमा
प्रतिमाबाध, जिनप्रतिमानां प्रत्येकमुभयोः पाहर्षयोर्द्वे चात्र-
रचारप्रतिमे प्रकृते । जी १ प्रति० । रा० ।

चायरा-चायरा-झीं। चयरीचुखें, म० "जाणामणिकसुगरय-
णविलमहरिहृतचण्डिमुल्लखिचिन्दमांभो चिह्नियांभो संभं-
कडुवचरणयमिममवतिवफेणपूजसाधियासांभो चयमांभो चाय-
राओ गहाय सल्लो वीवमायाओ श चिदुति" यद्यपि चाय-
रमद्यो नयुंकराकिल्ले कडवसायाही ह्मिलिक्कया जातिहें, त-
थैव कडिवरुवादिदि। म० ६ शु० ३३ ३० निर्द० ॥

चामीकर-चामीकर-न० । कनके, दर्श० । भा० म० ।

चामीकररक्ष्य-चामीकररचित-त्रि० । सुवर्णरचिते सुवर्णमये,
कल्प० २ कृष्ण ।

चासुंराराय-चासुंहराज-पुं० । ए०० शके वर्त्तमाने जिनसेनभ-
हारकशिष्ये दिगम्बराचार्ये, जे० १० ।

चामुंरु-चामुएरु-स्त्री० । निहतचरणमुण्डायां भगवत्याम्,
विशे० । आ० म० ।

चायंत-शक्नुवत्-त्रि० । समर्थे, सूत्र० १ अ० ३ अ० १ व० ।

[illegible]

चारो चरिया चरणं, एगहुं वंजणे तहिं ठुक्रं ।

दण्डं तु दारुसंकम-जलाथलचारादियं बहुधा ॥ ४५॥

(चार इति) 'वर' गतिजन्तुण्योः, भावे घञ् (चर्येति) 'गद-
मद्वचनपरमस्मानुपसर्गे' ॥ ३।१।१०० ॥ इत्यनेन कर्मणि
भावे वा यत्, (चारमिति) भावे घ्युट्, एकांशिनोऽप्योऽस्येत्ये-
काधर्म्यं, तत्, एवञ्जनं-व्ययत्तं आधिक्यवत् प्रत्ययेनित्यं व्य-
ञ्जनं शब्दाः, इत्येतत् पूर्वोक्तं शब्दत्रयमेकाधर्म्यं, एकाधर्म्यत्वाच्च न प्र-
थमनित्येषु, तत्तत् चारित्तुषु च बद्धं चारय्य, बद्धाकारं नित्येषु इ-
त्यर्थः । तद्यथा-नामस्त्वप्यारय्येत्यधिकं चारय्यत्वात्, नामाख्यापनं
अनादित्यं शब्दशरीरव्यशरीरव्यतिरिक्तं कथ्यमाणं गथाद्याकथनं
वर्णयति- (इत्थं तु चि) तुषादः पुनःशब्दार्थे, इत्थं पुनर्बभूतं
अभति-इदं संक्रम्य जलसंक्रम्य वा इदं संक्रम्य जलसंक्रम्य-
वर्णः, तावदादि यस्य इहासंक्रम्यजलसंक्रम्यव्यवहारिकं, बहुधा क्र-
मेण वा, तत्र दाससंक्रमो अने स्तेवादिः क्रियते, स्रष्टव्यं वा गर्ना-
ल्लभ्यादिकः, अथवा सो नावादिना, स्थलवायोर्यादिना, आदि-
प्रद्वयाग्रासादादीं सोपापनपदकस्यादिरिति, यज्जनं स्तेवादिसा-
दित्यास्तत्पदस्य इत्थं स इत्यवधार्य इति गथायाः ॥ ४५ ॥

सम्प्रति क्षेत्रादिकमाह—

સેત્તં તુ જમ્મિ સ્વિત્તે, કાલો કાલે જહિં નથે ચારો ।

जाबम्भि नाणदंसण-चरणं तु पसत्यमपसत्थं ॥४६॥

ज्ञेयं पुनर्यस्मिन्नेव वारः क्रियेत, यावद्वा क्षेत्रं चर्यते, स क्षेत्र-
वारः, कालस्तु यस्मिन्काले चरति, यावन्तं वा कालं, स काल-
वारः, भावे तु त्रिधा चरणं-प्रशस्तं प्रशस्तं च । तत्र प्रशस्तं ज्ञान-
ज्ञानचरणान्यतोऽप्यद् प्रशस्तं गृहस्थान्यतीर्थिकाणामिति गा-
थार्थः ॥ ४६ ॥

तदेवं सामान्यतो छव्यादिकं चारं प्रदर्श्य प्रकृतो-
पयोगितायाः यतेर्जावचारं प्रशस्तं
प्रभद्वारेण दर्शयितुमाह—

लोगे चउव्विहम्मी, समणस्स चउव्विहो कइं चारो ? ।

होइ धिती तडिगारो, त्रिसेसओ सिचकालेसु ॥ ४७ ॥

शोकं वन्तुषि च्छब्दत्रैककालज्ञावरूपे भ्रमणस्य शोष्यतीति
 भ्रमणो यतिस्त्वय, कथंभूतः छब्दादिभ्रान्तिविषयाः स्वादिति
 प्रभनियैवमहाह-भवति प्रतिस्त्वित्येवोपिकारः, छब्दं तदावर-
 कस्विरसप्रत्ययककारिणः प्रुतिर्भावावितयता, कृत्रेऽपि कुतार्ति-
 कज्ञावित प्रकृत्यनरुके वा नांशेगः कार्यः, कालेऽपि छप्काहादी
 यथाह्यमत्सर्नोपिणा ज्ञाव्यं, ज्ञाव्यप्रत्ययशोपहमनादी नोद्वि-
 तित्यम्यविशोदपन्त्रे कृत्रकालयोरयमवितय प्रुतिर्भावा, द्वय-
 ज्ञाव्योरपि प्रायस्तन्नाभिमतत्वात् ॥ ४७ ॥

पुनरपि ह्यव्यादिकविशेषतः यतेऽभ्यारमाह-

पात्रोत्तरण अपरि-गृहं य गुरुकुलनिभेषु जुते ।

लम्पगवज्जए रा-गदांसविरए य सें बिहरे ॥ ४८ ॥

पापोपरतः पापात् पापेनोः साध्याद्युष्टानात् हिंसाद्युष्टाऽ-
द्वत्साद्युष्टानाम्प्रत्ययानुरूपतः पापोपरः, तथा न विद्यते परि-
ग्रहो अस्त्येवपरिग्रहः। पापोपरतोऽपरिग्रहेऽपि उच्यचारः।
केशवामाह-गुरोः कुशं गुरुसाधिव्यं, तत्संवेन युक्तः सम-
न्वितो बाष्पजो गुरुपदेशविन्यसेन काश्चवारः पद्मिनीः।
सर्वकालं गुरुपदेशविधायित्वापदेशाज्ञावचामाह-उक्ततो मा-
गोद्गुमागोऽकाशित्वं तद्वैकः, तथा रामप्रवचनः स साधु-
विहरेत् संयमाद्युष्टानं कुर्यादिति गद्या नियुक्तिः। प्राञ्चो १
शुभं ४ प्र १ ७०। कलाभवेद्वैः जं २ वृत्त०। वृत्तविशेषः, येयु
चारकुलका उत्पद्यते। तथा, तत्फलं, न। प्रज्ञो ११ पद।

चारण-चारक-न० । वनिप्रजृणानामवस्थापनाय । गृहविशेष,
 द्वा० ६ अ० कल्प० कारागृह, आ० १ अ० गुनिगृह, द्वा०
 ७ अ० । व्य० । भरतस्य साध्यास्यानुनवनकाले चतुर्विंश
 द्दन्मनोतिरज्ज्व, तत्र तृतीयं चारकसकृणं भरतेन माणवक-
 विष्णु पश्मिाभ्य प्रवेतिता, सा शुक्रनारपार्थवषयया ।
 म० प्र० । गरी, अ० १ । अ० म० ।

चारगपरिमोहण-चारकपरिशोधन- न० । चारकशब्देन का-
राग्रहमुच्यते, तस्य बोधने शुद्धिः । सन्दिग्धिमोक्षने, भ० ११
श० ११ उ० । कल्प० ।

चारगपाल-चारकपाल-पुं० । गुप्तिरक्के, विपा० १ अ० ६ अ०।

चारद्विडय-चारस्थितिक-पुं० । चारे ज्योतिष्मके सत्रे स्थिति-
रेव येषां ते चारस्थितिकाः । समयक्षेत्रबाह्वर्तिषु घण्टाकृतिषु
ज्योतिष्केषु, स्थानां २ ठा० २ उ० । भ० । चारस्व यथांक्षयक-

पस्य स्थितिरजावो येषां ते चारस्थितिकाः । अपगतचारेषु,
सु० प्र० १६ पाठ्ठु० । जी० ।

चारण-चारण-पुं० । चरणं गमनं तद् विद्यते येषां ते चारणाः ।।

“ ग्योत्तारिच्योऽङ्ग ” ॥ ७ । २ । ३४ ॥ इति मन्त्रार्थोऽङ्ग प्र-
स्थः । तत्र गमनमन्त्रेणामन्त्रास्त ततो विशेषणायथाऽनुप-
पन्ना चरन्मिह विशिष्टम् आकाशे गमनमागमनं चाऽभिपुष्ट-
तेऽत्र एवातिशयितो मन्त्रार्थोऽयम्, यथा कपवती कन्धस्थश्च ।
अतिशयितगमनागमनलक्षिणसंपन्नेषु, आ० प्र० ३० । आच० ।
मं० । आ० च० । प्र० । साधुबोधेषु, विशेष० । जी० ।

कदविहा णं जंते । चारणा पयसा । । गोयमा । दुविहा
चारणा पयसा । तं जहा-विज्ञाचारणा य, जंयाचारणा
य । से केण्ठेणं भंते ! एवं बुद्ध-विज्ञाचारणा, वि० २
? । गोयमा । तस्स णं छट्ठं ज्जेणं आणिकित्तेणं तत्रो-
क्त्तमेषं विज्ञाणसु उत्तरगुणलक्षितमप्याणस्स विज्ञाचार-
णास्यकी णामं लद्धी समुपज्झइ, से तेण्ठेणं० जाव विज्ञा-
चारणा, वि० २ । विज्ञाचारणस्स णं जंते ! कहे
सोहागई, कहे मीहे गद्विनए पयसे ? । गोयमा । अयं णं
जंजुद्वि दीवे० जाव किं चि विसेसादिए परिकेसेवेणं देवेणं
महिह्वा० जाव मदेसकले० जाव इणामव चि कहु केवल-
कप्यं जंजुदीवे दावं विहिं अचिराणियाएहिं तिकलुको
आणुपरियट्ठिता णं इवमागच्छेज्जा । विज्ञाचारणस्स णं
तहा मीहागई तथा सोहि गद्विसए पयसे । विज्ञाचारणस्स
णं जंते । तिरियं केवइयं गतिविसए पयसे ? । गोयमा । से
णं एगेणं उप्पाएणं माणसुचरे पव्वए समोसरणं करेइ, करे-
इत्ता तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता वितिएणं उप्पाएणं णं-
दिस्मरवरदीवे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाई
वंदइ, वंदइत्ता तत्रो पणिणियत्तइ, पणिणियत्तइत्ता इह-
मागच्छइ, मागच्छइत्ता इहं चेइयाई वंदइ, विज्ञाचारणस्स णं
गोयमा । तिरियं एवइए गतिविसए पयसे । विज्ञाचारणस्स
णं भंते ! उहुं केवइए गतिविसए पयसे ? । गोयमा । से णं
इओ एगेणं उप्पाएणं एणवणे समोसरणं करेइ, करेइत्ता
तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता वितिएणं उप्पाएणं पंगवणे
समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता तत्रो
पणिणियत्तइ, पणिणियत्तइत्ता इहमागच्छइ, मागच्छइत्ता इहं
चेइयाई वंदइ, विज्ञाचारणस्स णं गोयमा । उहुं एवइए ग-
द्विसए पयसे । से णं तस्स छाणस्स अणालोइयपडिक्कंते
कासे करेइ, एत्थि तस्स आराइणा । से तस्स छाणस्स
आलोइयपडिक्कंते कालं करेइ, अत्थि तस्स आराइणा ।
से केण्ठेणं जंते ! एवं बुद्ध-जंयाचारणा, जं० २ । गोयमा ।
तस्स णं अहमं अहमेणं आणिकित्तेणं तत्रोक्त्तमेषं
अप्पाणं जावेमाणस्स जंयाचारणलक्षी णामं लद्धी समुप-
ज्झइ, से तेण्ठेणं० जाव जंयाचारणा, जंया० २ । जंया-

चारणस्म णं जंते ! कहे सोहागवी, कहे मीहे गतिविसए
पयसे ? । गोयमा । अयं णं जंजुद्वि दीवे एवं जहेव
विज्ञाचारणस्स, णवरं तिसकक्कसो आणपरियट्ठिता णं
इवमागच्छेज्जा, जंयाचारणस्स णं गोयमा । तथा सोहागई
तथा सोहि गतिविसए पयसे, सेसं तं चव । जंयाचारणस्स
णं जंते ! तिरियं केवइए गतिविसए पयसे ? । गोयमा । से
णं इओ एगेणं उप्पाएणं कयगवे दीवे समोसरणं करेइ,
करेइत्ता तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता तत्रो पणिणियत्तमाणे
वितिएणं उप्पाएणं णंदीसरवरं दीवे समोसरणं करेइ,
करेइत्ता तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता इहं इवमागच्छइ, इहं
चेइयाई वंदइ, जंयाचारणस्स णं गोयमा । तिरियं एवइए
गतिविसए पयसे । जंयाचारणस्स णं जंते । उहुं केवइए
गतिविसए पयसे ? । गोयमा । से णं इओ एगेणं पंगव-
णे समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता
तत्रो पणिणियत्तमाणे वितिएणं उप्पाएणं पंगवणे
समोसरणं करेइ, करेइत्ता तहिं चेइयाई वंदइ, वंदइत्ता इह-
मागच्छइ, मागच्छइत्ता इहं चेइयाई वंदइ, जंयाचा-
रणस्स णं गोयमा । उहुं एवइए गतिविसए पयसे ।
से णं तस्स छाणस्स अणालोइयपडिक्कंते कासे करेइ, एत्थि
तस्स आराइणा । से णं तस्स छाणस्स अणालोइयपडिक्कंते
कालं करेइ, अत्थि तस्स आराइणा । सेवं भंते । भंते चि ।।

ने च द्विनेदा-जङ्गाचारणाः, विद्याचारणाश्च । तत्र ये चारित्र-
तपोविशेषप्रज्ञातः समुद्भूतगमनागमनविषयलक्षिणसंपन्ना-
स्त जङ्गाचारणाः । ये पुनर्विद्यावशतः समुत्पन्नगमनागमनल-
क्ष्यस्त विद्याचारणाः । जङ्गाचारणाश्च शक्यवरद्वीपं बाधत्
गन्तुं समर्थाः, विद्याचारणा मदीश्वरं, तत्र जङ्गाचारणा बज्र
कुत्रापि गन्तुमिच्छ्यस्तत्र रक्षिकगर्भापि निष्क्रियं गच्छन्ति,
विद्याचारणास्त्वेषमेव । जङ्गाचारणाश्च रुचकवरद्वीपं ग-
च्छन् एकेनैवात्पातेन गच्छन्ति, प्रतिनिवर्तमानस्त्वेकैवात्पातेन
नन्दीश्वरमायाति, द्वितीयेन स्वस्थानं, यदि पुनरेकदाकारं
जिगमिषुस्तर्हि प्रथमेनैवात्पातेन पन्नकवनमधिरोहति, प्र-
तिनिवर्तमानस्त्वेकैवति । प्रथमेनैवात्पातेन नन्दवनमागच्छ-
ति, द्वितीयेन स्वस्थानमिति, जङ्गाचारणा हि चारित्रा-
तिशयप्रभावना भवन्ति, ततो लक्ष्यपञ्चोत्तरेन औत्सुक्यमा-
नः प्रमादसंज्ञवात् चारित्रातिशयनिबन्धना लघिधरिपि ही-
यन्ते, ततः प्रतिनिवर्तमानो ब्राह्मणुत्पाताभ्यां स्वस्थानमा-
याति, विद्याचारणः पुनः प्रथमेनैवात्पातेन मातृशोचरं पर्वतं
गच्छति, द्वितीयेन तु नन्दीश्वरं, तत्र च माता ब्रह्मणि बन्धते,
ततः प्रतिनिवर्तमानस्त्वेकैवात्पातेन स्वस्थानमायाति । तथा
सर्गं गच्छन् प्रथमेनैवात्पातेन नन्दवनं गच्छति, द्वितीयेन प-
न्नकवनं, तत्रैव ब्रह्मणि बन्धित्वा ततः प्रतिनिवर्तमान एकेनै-
वात्पातेन स्वस्थानमायाति । विद्याचारणो हि विद्यापञ्चाङ्गवति,
विद्या च परिशील्यमाना स्फुटता स्फुटतरोपजायते । ततः प्र-
तिनिवर्तमानस्य शक्यतिशयसंज्ञायां कैवात्पातेन स्वस्था-
नागमनमिति ।

उक्तं च-

“अइसयचरणसमन्था, अंघाधिआहि चारणा मुणयो ।
अंघाहि जाइ पढमं, नीसं कांठं रचिकरे वि ॥
पयुपायण गतो, रुयगवरमितो ततो पढितियथो ।
विइएणं नंदिस्सर-मिहं ततो एइ तइएणं ॥
पढमेण पंदगवणं, विउपायण नंणं एइ ।
तइउपायण ततो, इइ अंघाचारणो होइ ॥
पढमेण माणुलोचर-नगमि नंदिस्सरं तु विइएणं ।
एइ ततो तइएणं, कयचेइवयंयो इहं ॥
पढमेण नंदवणं, धीउपायण पंदगवणमि ।
एइ इहं तइएणं, ओ विआचारणो होइ ” ॥ आ० म०

प्र० । विरो० । प्रश्न० । जी० । पा० । स्था० । आ० चू० ।
अयेऽपि बहुज्ज्ञाकारणा भवन्ति । तद्यथा-शकाशगमिनः
पद्मसनावन्यानिषथाः कायोःसंगरीरापादोत्-कैपतिकेप-
कमादिना भ्यामचारिणः, केचिपु जलजङ्गलकुलपुष्पप्रभे-
दयानिश्चिन्ताधूमनीद्वारावहयवधवारिधारामकैटकतनुभ्यो-
तीरास्मिपवनश्यालम्बनगतिपरिणामकुशाः । तयाहि-जलमु-
पेत्य बापीनिम्बमासमुक्षुद्विषकाधिकर्जावानविराधयन्तो ज-
लं श्माविष पादोत्केपकुशाः जलचारणाः १, ह्य वपरि च-
तुःकुलप्रमिने आकाशे जङ्गानिचोपात्तुपानिपुणाः जङ्घाचार-
णाः २, नानाद्रुमकलापुपादाय फलाश्रयप्रापयविरोधेन फ-
लतलं पादोत्केपनिक्षेपकुशाः फलचारणाः ३, नानाद्रुम-
लताद्रुमपुष्पपुपादाय पुष्पपुद्गमजीवानविराधयन्तः कुल-
मल्लङ्गलालम्बनसंसर्गताय पुष्पचारणाः ४, नानाद्रुम-
समर्थरुद्धतावितानप्रयासतकणपल्लवालम्बनेन पणं पुद्गमजीवा-
नविराधयन्तः चरणोत्तैपनिक्षेपपटवः पञ्चचारणाः ५, च-
तुर्बौजनयतोक्त्रितुत्स्य निषयश्च भीक्ष्य वाऽऽप्रेतदण्डां अ-
पिपुष्पद्राव्योपयोषा वा-पिपुष्पद्रोषोत्केपपुर्वकमुत्तराण्यवत-
रणिपुणाः अंशुचारणाः ६, अग्निशिलापुष्पादाय तेजःका-
यिकानविराधयन्तः स्वयमवष्टमानाः पाद्विहारनिपुणा अ-
ग्निशिलाचारणाः ७, धूमवर्दिन-रक्षीनामर्दुर्गां वा आलम्ब्या-
स्फलितगमनास्पर्दिना धूमचारणाः ८, नौहारमवष्टभ्या-
कायिकपीडामजनयन्तो गतिमसक्तामहतुवाना भीहारचारणाः
९, अश्वययमाश्रित्य तदाश्वयजीवानुपरोधेन यातोऽश्व-
हवाचारणाः १०, ननोवर्त्मनि प्रव्रिततजलधरपटपटा-
स्तरणे जीवानुपरोधनिष्कलमधरायां मेघचारणाः ११,
प्रावृषेयवादिजलधरादेर्विनिर्गमवारिधाराऽवलम्बनेन प्राणिपी-
डामर्तरेण यातो वासिधाराचारणाः १२, कुञ्जवृक्षाभ्यन्त-
रज्जाचिनमभ्यदेशु कुञ्जवृक्षाश्रित्यसकटनस्वाऽलम्बनपा-
दोत्केपनिक्षेपपादना मकैटकतनुचिह्नयन्तो मकैटकतनुवा-
रणाः १३, चन्द्राकप्रहनकृपाश्रयनमभ्योतीरास्मन्वधेन
मुषीव पाद्विहारकुशला उभोतीरस्मिचारणाः १४, पवने-
ध्वनेकदिग्मुखेषुलेषु प्रतिलोमानुलोमवर्तिषु तत्पदशवहो-
मुपादाय गतिमस्यालनवरणविश्यासा नमसि यातो वायु-
हवाचारणाः १५ । इति चारणश्रम्यतिरेकानि सप्तदशयोजनस-
याङ्ग-
आ० म० । इमीसे णं रयणमपाय पुढवीए बहुसरमणिआ-
उपपेइता तइ पागोआ साहेरनां सत्तरस जेअणसहस्राई उहुं
ग० २ मधि० । ततो पट्टा चारणाणं तिरियं गती य वतति ॥ ”

चारणगण-चारणगण-पुं० । अगुसात्वाभिर्गते स्वनामक्या-
ते बीरतीर्थीवानामकक्रियावाचनानां साधूनां समुदाये, स्था०
ए ढा० ।

भेरेहिंतो एं सिरिगुचेहिंतो हारिसगोचेहिंतो इत्य एं
चारणगणो नाम गणो निम्गए । तस्स एं इमाओ चत्तारि-
साहाओ, सत्तय कुलाई एवमादिजंति । ते किं तं साहा-
ओ ? एवमादिजंति । तं जहा-हारिअमालागारी ?,
संकासिआ २, गवेधुआ ३, वज्जनागरी ४ । सेत्तं सा-
हाओ । से किं तं कुलाई ? । एवमादिजंति । तं जहा-
“पढमिय वच्छजिजं, वीअं पुण पीइप्पमिअं होइ ।
तइअं पुण हासिजं, चतुएयं पूरमितिज्जे ” ॥ १ ॥
पंचमं मासिज्जे, इहं पुण अज्जवरयं होइ ।
सत्तयपं कएहसई, सत्त कुला चारणगणम् २ ” कवण० पकण ।

चारणपुंगव-चारणपुङ्गव-पुं० । चारणप्रधाने, प्रति० ।

चारणजावणा-चारणभावना-स्त्री० । अ० व० । चारण-
शब्दे चारणस्याक्तं स्वकर्म, चारणस्वरूपं भाव्येन क्षविस्वरं
प्रतिपाद्यते यासु ताश्चरणजावणाः । अङ्गबाह्याकाशिकभूगनेह,
पा० । ताश्च पादशवपंपयोयस्य होयन्ते । पं० व० २ द्वार ।

चारणलक्षि-चारणलक्षि-स्त्री० । लक्ष्यभेदे, यज्ज्ञाचारण-
लक्षिविधाधरलक्षिविध जायते । आ० चू० १ अ० । प्रव० ।

चारणसमण-चारणश्रमण-पुं० । बहुविधैश्वर्यैर्जुलतान्त्रिकता-
पोषणे महातपस्विनि, सूत्र० २ श्रु० ३ अ० । तथा योगशास्त्र-
वृत्तिगतवसुत्राजिधोराचारणश्रमणानां निशि गमनागमनं
इत्यनेऽनो निशि चारणश्रमणा व्योम्नि गमनागमनं कुर्वन्ति
न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-चारणश्रमणा निशि व्योम्नि गमनागमनं
कुर्वन्ति, औपाध्वनाधचरिन्नाश्वापि तथैव दृशमादिति । ६४
प्र० सन० १ उक्तम् ।

चारपुरिस-चारपुर-पुं० । पुरिक्केषु, आ० म० प्र० ।

चारभट-चारभट-पुं० । राजपुरये, वृ० १ उ० । प्रश्न० । वि०
चू० । चौराट्टे, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार । आ० क० ।

चारि-चारि-स्त्री० । भोजनसंपत्तौ, प० ३ अग्नि० वि०श० नं० ।

चारिचरकसंज्ञे-चरकचारणविधानतत्त्वम् ।

सर्वत्र हिता वृत्ति-मीरभ्यायिसमरापय्या ॥ ११ ॥

चारश्चरको भक्षयिता, संजीवकश्च औषधश्चरकोऽनुपमोका,
तस्य चारणमप्यवदरं, तस्य विधानं संयादनं, तस्माच्चा-
रिचरकसंजीवयचरकचारणविधानतः, अरमे जावनामयहाने
सति, सर्वत्र सर्वेषु जीवेषु हिता वृत्तिः हितहेतुः प्रवृत्तिः, न कस्य-
चिद्दिहेता । गाम्भीर्योद्वाहावयवेषां समरक्षाएषा सर्वोत्तु-
प्रदकपया, कयाचित् श्रिया कस्यचित् पुरुषस्य वशीकरणाद्यै
परिभ्राजिकोका-यधेने मम वशवर्तने वृषते कुट, तथा च किल
कुर्वांस्मासमर्थाव स वृषतः कृतस्वं चारयन्ती पाययन्ती चारुते,
अन्यदा च वदुक्कस्याऽवस्थाऽस्ति । तस्मिन् पुरुषस्य विधाप-
रीयुममाकाशमगमत् । तत्रैक्योलम्-अत्र स्वाभाविको न गौः ।

क्षितीययोक्तम्-कथयम् स्वाभाविके भवति । तत्राप्योक्तम्-
अथ एतस्यावस्थात् संजीवनी नामाधिपतिरिति, यदि तां व-
रति तदाऽयं स्वाभाविकः पुरुषो जायते । तच्च विद्याधरीवचनं
तथा श्रिया समाकर्णितं, तथा बौध्दि विशेषेण अज्ञानान-
या स्वभावैव चारि तत्प्रदेशवर्तिनी सामान्येनैव चारितः, बा-
वत्संजीवनीसुपुत्रकवान्, तदुपमेयानामनरमेवास्ती । पुरुषः सं-
वृत्तः । पर्याप्तं औक्तिकमावधानकं भूयते । यथा तस्याः श्रिया-
स्तस्मिन् पुरुषगते हिता प्रवृत्तिः, एवं भावनाज्ञानसमन्वितस्था-
पि सर्वत्र भव्यसमुदाये अनुग्रहप्रकृतस्य हितैव प्रवृत्तिरिति ॥
बो० ११ विब० ।

चारिसंजीवनीचार-न्याय एष सतां मतः ।

नान्यथाऽत्रेष्टसिद्धिः स्यात्, विशेषेणऽऽदिकर्मणाम् ॥११॥

आरेः प्रतीतिरुपाया मध्ये संजीवनीयधिषेष्टधारिसंजीवनी,
तस्याधोऽधोऽधोऽधो, स एव स्यादो ह्यन्यथाचारिसंजीवनीचा-
रन्दायः, पदोऽविशेषेण देवतानमस्कृणीयोपदेशः । सतां शि-
ष्टानां मतोऽत्रिमेव ॥११॥ बो० ११ विब० ।

चारिच-चारित्र-न० । आत्म्ये, संथा० । अष्टादशश्रीभास्वह-
क्षानिप्रतिपक्षी, पं० बू० । पं० ब० । स्तुल्यस्वप्रमाणवितातादि-
विरमणपरिणामाऽऽस्तकः, आ० न० द्वि० । आ० बा० । क्रियाकपे-
ऽयं, आ० ब० ३५ । सर्वसाधवयोगपरिहारनिरवयवयोगसमा-
चारोपदेशे, पं० ३५ वि० । आ० बा० । आ० बा० । आ० बा० ।
विष्कारणं सदोपयुजां जघन्यतोऽपि चारित्रं स्वाक वेति प्रश्ने,
उत्तरम्-“ अं किंच वि पृच्छ, सद्गीमागंतुं हेतित । सहस्सं-
त्तरनं भुञ्जे, दुपक्षं चैव सर्वम् ॥१॥ ” इत्यादिभोऽस्वच्छन्द्यादि-
वचनप्रसङ्गमुक्तव्यस्तन्मात्रः, परं सद्यस्मिन् आदिपरिणाम-
भेदेन गृह्याद्यात्मनानिर्वाचन्यवत्वेन केवाश्रित्यधमपि स्या-
दपि, न स्वादिपि केषाञ्चित् एव पार्थक्यादिविधिं देशसर्वदेवेन
पुनरान्विकारः सिकांतं प्रोक्तोऽस्तीति । १०१ । प्र० सेन० १
उक्ता० । तथेकेन केनचिच्चारित्रं प्रत्यक्षपर्यायितं गृहीतं पश्चात्कर्म-
वशाज्जगत्, अपरेण तु तज्जगत्तथादेवं न गृहीतं, तयोर्मध्ये को गुरुः
कस्य लघुरिति साङ्करं प्रत्यापमिति प्रश्ने, उत्तरम्-“ येन प्रत्य-
ग्रहणवेष्टायां गुणाध्वसावेन वक्तव्यमिति बोधिशामस्वर्गगु-
र्भानाति तद्भित्तमेव नौतमप्रतिबोधितहासिकवत् कर्मवशाज्ज-
तज्जगत्पि निम्नागर्होऽऽदिना नन्विषेयादिवत् शुकोऽपि स्वाच-
र्यक्या स लघुकर्मा, येन तु तज्जगत्तथादेवं न गृहीतं स
गुरुकर्मा, तद्वद्गणनाभाभावाविति, अन्यथा तु “व्यभगे गुरु-
क्षांस्ते, येरस्व वि पाल्ना गुणकरी अमुकभाष्यं वा नेमं ”
ए० ३० सेन० ३ उक्ता० ।

चारिचगिरिपत्रिया-चारित्रिगिरिपत्रिका-ली० । चारित्रं स-
र्वसाधवयोगपरिहारनिरवयवयोगसमाचारकपं, तदेव गिरिः पर्व-
तस्तस्य पश्चिमे पश्चिका । गृहिभूमे, पं० । पद्यारोहेण पुनस्तं यथा
सुकेन महाशैलमारोहति तथा भित्तकलङ्कानुपातितभ्रमणोपा-
सकाचारः सर्वविरति सुखेनावगाहत् इति ज्ञायः । पं० २ अधि० ।
चारित्राह-चारित्राह-न० । तपसि ब्राह्मणध्वे संवेन सत-
दशविधं सत्यगुणान्ते, सू० २ सू० ।

चारित्रपत्रज-चारित्रपर्यय-पुं० । १ त० । सर्वविरतिरुपपरि-
णामस्य बुद्धिस्तं कथिनामापलब्धेऽदिविषयकते वा पत्राये,
अ० २५ सू० ६ उ० ।

चारित्रपरिणाम-चारित्रपरिणाम-पुं० । सर्वविरतिपरिणामे,
पञ्चा० २ विब० । प्रमथ्यास्थतरये, पं० ब० ४ द्वार ।

चारित्रपाह-चारित्रपाह-न० । व्यतिक्रीकरणं चारित्रं
तस्य पाहं पचसथा । सकलसमितिगुतिप्रत्युपेक्षणघट्टुहान-
करणे, दृष्टे० ।

चारित्र्य-चारित्र्य-पुं० । ब्रह्मचारित्र्ये, (ग०)

अथ बाह्मणेनापि ब्रह्मचारित्र्यस्य दृष्टप्रतिपा-
दनद्वारेण प्रस्तुतमेवाद-

वायापितेषु विज-त्य जडचरितस्य निगाहं विदिष्या ।

बहुलकिञ्चुग्रसत्वावी, कीरं गुरुणा तयं गच्छं ॥७१॥

बाह्मणेनापि, किं पुनः कायेनेत्यपिहाभ्यायः । यत्र गच्छे
ब्रह्मचरितस्य क्वचित्प्रचारित्र्यस्य साधनः (निगाहं ति) नपुंसक-
त्वं प्राकृतत्वात् निग्राहो द्वयोः विधिनाऽऽगमकप्रकारेण,
कथंयुतस्य बहुलकिञ्चुग्रसत्वापि अनेकलक्षितसमन्वितस्यापि,
किञ्चेति विधीयते, गुरुणाऽऽचार्येण, क्षुद्रकस्येव पित्रा, स
गच्छः स्वाविति । ग० २ अधि० ।

चारित्र्यभाव-चारित्र्यभाव-पुं० । चरणपरिणामे, पञ्चा० १७
विब० ।

चारित्र्यभावना-चारित्र्यभावना-ली० । चारित्र्यस्य फलार्थो-
लोचनायास, आ० ४ अ० । (“ नवकम्मानायायं, पोरान्
धिजंरं सुभाषाणं । चारित्र्यस्य वा नाप, आयमयत्तयं व समेह
॥३२॥ ” इति “आण” शब्दे व्याख्यास्यते)

चारित्र्यभेद-चारित्र्यभेद-ली० । कुतीयंकानादिरुपायो
विशयायास, न संभवत्संज्ञां महाज्ञानानि आप्तान्, प्रमाद-
दुल्लावतिचारोशोधकाचार्येत्तकारकशुचीनामभाषादित्यादि-
क्या । पं० ३ अधि० । ग० ।

चारित्र्यसाधन-चारित्र्यसाधन-न० । चरणशरीरस्य पुष्टि-
रणान् रसायनोपमिति, पञ्चा० १० विब० ।

चारित्र्यवत-चारित्र्यवत्-त्रि० । साधौ, पं० १ विब० ।

चारित्र्यविषय-चारित्र्यविषय-पुं० । चारित्र्येव, चा-
रित्रस्य वा अर्थानादिरुपायविनयभारित्रिचिनयः । विनयज्ज्ञेयं,
“सामासादि चरण-स्व सहृदयणा तदेव कायेण । संफासजं
पक्षज-मह परमो भव्यसत्तायं । ” आ० ७ उ० । “ से किं तं चा-
रित्रविषयः ? । चारित्र्यविषयं पंचविधं पश्यते । तं जहा-सामाद-
प्रचारित्र्यविषयं क्षेत्रोद्वाह्यापिप्रचारित्र्यविषयं परिहाराविष-
यविषयं, से तं चारित्र्यविषयं ” ॥ औ० ॥

चारित्र्यविशोद्धि-चारित्र्यविशोद्धि-ली० । चारित्र्यस्याचारपरि-
पाहनेनो विद्युदौ, स्या० १० उ० ।

चारित्र्यसंका-चारित्र्यसंका-ली० । पक्षचरिते जनन्या जै-
नरथकवेणाभिप्रहमासद्वननिर्गततापसाभ्यामस्थितजनमेज-
यदुपशुतामश्नामव्यवशुतामस्थितजनमेज-
प्रोच, श्रीभक्तपरावनाशुतामस्थितजनमेज-
मिति कथमेतेषां संगतिविचारणीया, तस्यातप्रासादस्य दृष्टा-
मेन हारेणेतानिभ्यमेव संगतिममृति, परममप्यपक्षे बहुप्रम्य-

सम्मतिरिति बह्माऽप्रेका समुत्पद्यत इति प्रश्ने, उत्तरम्-अथ मतान्तरमवलीयत इति ॥ १०० प्र० लेन० १ उच्छा० ।

चारित्र्यसाधि-चारित्र्यसाधि-पुं० अन्त्युत्तरविहारमरणयोः चारित्र्यसाध्यापि विषयसुखानिष्ठहृतया निरिक्कज्ञानेऽपि परं समाधिमाप्नोति । तथा चोक्तम्-“तणसंघापिसंघे, वि मुणि-वरो भट्टारयमयमोरो । अं पावहं मुत्तिपहं, कक्षां तं चकवहं वि ॥” सूत्र० १ सु० १० अ० ।

चारिचाचार-चारित्र्याचार-पुं० । समितिश्रुतिरूपे आचारभेदे, स्या० २ ज्ञा० ३ उ० । पञ्चा० । ७० । नं० ।

पण्डितराजोगुप्तो, रंवाहिं समिद्धिं, तिहिं च गुप्तिहिं । एष चरितापारो, अट्टविरो होह नायको ॥ १९१॥

प्रणिधानं वेदःस्वास्व्यं तत्प्रधाना योगा व्यापाराः तैर्गुणः समन्विताः प्रणिधानयोगयुक्तः । अथ चोच्यतेऽविरतसम्यग्-धिरपि भवति । अत आह-पञ्चभिः समितिनस्तिस्वमिद्ध श्रुतिभिः प्रणिधानयोगयुक्तः एतयोगयुक्त एतद्व्योगवान्भव । अथवा-पञ्चसु समितिश्रुतिषु गुणैस्त्वस्मिन् विषये एता आश्रित्य प्रणिधानयोगयुक्तो यः, एष चारित्र्याचारः, आचार-आचर्यतेः कथञ्चिद्व्यतिरेकात् अर्थवशो भवति ज्ञातव्यः, समितिश्रुतिभेदात् । समितिश्रुतिरूपं च गुणप्रवेचीनारप्रवीचार-रूपं यथा प्रतिकमये इति गाथायैः । उक्तञ्चारित्र्याचारः ॥१९१॥ सूत्र० ३ अ० ।

चारिचि(ए)-चारित्र्य-पुं० । शीलवति, पं० व० १, द्वार । निरतिचारचारित्र्यवति, घ० २ अर्थि० ।

चारित्रियाः स्वकृत्य पाह-

भगणुसारी सङ्गो, पञ्चरिज्जो किरापरो चेव ।

गुणरार्गो सक्कार-मणग्नो तह य चारिचि ॥१६॥

मार्गे तत्त्वपथमनुसरत्यनुपातीत्येवशीलो मार्गानुसारी-नित्य-गतस्तथातुल्यकूलमवृत्तिः, चारित्र्यमार्गानीयकमेक्यपथमात्र । ए-तच्च तत्त्वावार्ति प्रत्यक्षमकारणं, कान्तारगतविवर्तितपुरमाति-सद्योपयतायुक्तयेव, तथा आका-तत्त्व प्रति आकाबाद्, तत्प्रत्य-नीकक्रोडासातिशयाद्वास्तव्यमहाविधानतद्ग्रहणाविधानोपदे-शआकानुसरत्वं विहितानुष्ठाननिर्वाचो तथा, अत एव कारण्यज्ज्ञ-यात् संशोषनीयः-कथञ्चिदर्थमानीयपथमात्रप्रवृत्ती तथाविधनीय-तायन संशोषयितुं शक्यः, तथाविधकर्मकृत्यापथमात्रविद्यमा-नास्त्वमित्येताः प्राप्तव्यमहाविधितद्ग्रहणाद्व्यवथाप्रवृत्तसुकर-संशोषननरवस्था, अत एव कारणाक्रियापरः-चारित्र्यमार्गानीय-कर्मकृत्योपशान्त्युक्तिसाधनानुष्ठानकरमपराधणः तथाविधवि-धानमाहकवत्, चराम्बः समुच्चये, एवमार्धेऽवधारणे, एवं जा-नयोः प्रयोगः-क्रियापर एव नाक्रियापरोऽपि सत्क्रियाकृत्या-न्तरिचरत्य, तथा गुणरार्गी-विशुद्धाध्यवसायतया स्वगततु पु-रगततु पु गुणपु ज्ञानादिषु राराः प्रमोदो यस्यास्त्वयो । गुण-रार्गी, निर्मलतर इत्यर्थः । तथा शक्यारम्भसङ्गतः-कृत्य शकनी-यानुष्ठानयुक्तो, न शक्यं प्रमापति, न चाप्युक्त्यमारजत इति भावः । तथा चेति समुच्चयार्थः । तत्तच्च मार्गानुसारितादिगुण-रार्गः शक्यारम्भसंगतमेति स्थावः चारिचि, सचेतो देशतो वा चरित्युक्तो भवतीति गम्यमिति गाथायैः ॥१६॥ पञ्चा० ३ विव० ।

चारिय-चारिक-पुं० । हेरिके, प्रअ० २ आअ० द्वार । वृ० । आधिके, नि० वृ० १ उ० ।

चार-चार-वि० । शोभने, सू० प्र० १० पाङ्ग० । उपा० । वी० । जी० । आह शोभनमुपचितं च सम्भनजातिविति, तत्सहजत-मुक्तादिविकारापलक्षणमतः प्रेक्षितं चार्दकदाकृषादित्यादि-उ-पपत्तिप्रेक्षितम् । उच्यते १६ अ० । जी० । वं० प्र० । विशिष्टच-क्रिमोपेतं, रा० । स्तुतीयतीर्थकस्य प्रथमशायिणे, वं० । नि० । ग्रहणविशेषे, जी० ३ प्रति० ।

चारुशिया-चारुणिका-जी० । चारुवर्देकोत्पन्नार्वा इत्यात्म, ज्ञा० १ सु० १ अ० ।

चारदृत्-चारदृत्-पुं० । कुक्कुटभरतीर्थकारकस्य ईश्वरनु-पस्य जीवः, ती० ५५ कल्प । ग्रहदृत्तकवर्तिना परिणीताभाः कात्यायनीनाम्न्याः कन्यायाः शितिर, उच्यते १६ अ० ।

चारदृष्टदृष्टान्ध्याय-

अग्निऽथ पवननर्यो, चंपा गुंपागलंगपरिमुक्ता ।

तत्प य सिद्धी आगु, माणु इव सुयनकमलाणं ॥ १ ॥

तस्म सुमहा गिदिणी, अहमिमललीलपद्मवधरणी ।

पुत्तो य चारदृत्तो, सुदतिर्वंतु भव विमलगुणो ॥ २ ॥

मिच्छेहिं सह रमंती, पयासुनारय लयरमिडुणस्स ।

स कथावि कयलिगेहो, पत्तो पिच्छेह असिकसर्ग ॥ ३ ॥

तथ दुमेयं सज्ज, वृत्तं सधंगकाशिये ज्यरं ।

तस्मासिकोसमज्ज, ओसहिणितयं तथा नेण ॥ ४ ॥

निस्सहं कवधयो, सचेयतो तदिह ओसहं हिं कथो ।

सो जंपध वेयहो, गिरिस्मि निवमंदिदपुरस्मि ॥ ५ ॥

पुत्तो महिद्विक्कम-नरकवणोऽमियमहं नि ज्यरं ५६ ।

धूमनिहवयस्सेणं, जुत्तो सच्छाये कीलतो ॥ ६ ॥

हिरमंनपज्यवग्नो, हिरसोमस्स मातलस्म सुयं ।

सुकुमालियं ति वृत्तं, मयणत्तो तो गमो सपुर् ॥ ७ ॥

निचाउ तयं नाउं, पिठणा परिणाविमो य तस्स सुयं ।

अह धूमसिहो तोए, अहिलासी सो मय नाओ ॥ ८ ॥

सुकुमालियायं तेण य, ममसिओ तह य आगयो इदयं ।

सो मं पमनयं की-लित्ठण हरितं गमो जज्जं ॥ ९ ॥

तुमए वि मोहं मो ते-ण तुज्ज नाहं निवमि रिणमुक्को ।

इय मणिप गमो ज्यरं, सत्तिपुत्तो निवमिहिं पत्तो ॥ १० ॥

सव्वट्ठमसुव्वणं, पिठणा उव्वहिस्सो स मित्तवर्हं ।

तह वि वु नीरागमणो, लितां वुत्तुलिणोपाय ॥ ११ ॥

पत्तो गणियायं मिहं, वसंतसेणायं नीयं मासत्तो ।

सोसलसुव्वणकोमो, चारसयसिहिं सो देहं ॥ १२ ॥

अक्कोपं निज्जुल्लु चिय, मिहाउ निस्साराओ गमो समिहं ।

नाउं पिठण भरणं, मादयरं दूमिओ विस्सो ॥ १३ ॥

प्रज्जोयं भूत्तेणहिं, माउलसहिमो गमो वणिज्जेणं ।

नयरो ठसोरवत्तं, कण्णो सो तय वत्तु कियिओ ॥ १४ ॥

अंतस्स तामकिंमि, मग्गो वत्तो इवण सो सयत्तो ।

निग्गमगेहो रत्त व, माउलपण्णावि सो चत्तो ॥ १५ ॥

आसाकहो मच्छु, पच्चमदिशि तय्युत्तं से मग्गो तुत्तरो ।

सुत्तपट्ठपरिकलंत्तो, तत्तो पत्तो तिय्युत्तं ॥ १६ ॥

सिद्धी सुत्तिदत्तो, विवमिओ तथ तस्समात्ताओ ।

वुत्तुर्हं इव्वलक्कं, गहिउं सो पोयमाकहो ॥ १७ ॥

पत्तो अनुयादीवं, तस्स पुरेत्तु वामात्मणं च ।
 अज्जेह वाक्कत्तो, कम्मवि कण्णवड्ढकादीन्ना ॥ १७ ॥
 अहं तस्स मियपदेसा-मिमुहं इतस्स पवहणं पुहं ।
 तो कलणगमो सत्ताहं, दिव्हिहं किञ्छेज्ज उल्लिखो ॥ १८ ॥
 उज्ज्वरश्चेल्लतमे, पत्तो रायपुण्डरिकाज्जणे ।
 तत्थ तिद्वी विलकट-पदनम्मा तस्स संमिद्धिओ ॥ २० ॥
 तेणं सव सो पत्तो, रत्तहं पव्वयस्स कूकीय ।
 मंचीयं विण्णो मुंय-सहिओ रज्जुयं छाओ ॥ २१ ॥
 ता केण वि अणियामियं, को सि तुमं तवणु तेण इय वुत्तं ।
 वल्लिओ नि वाक्कत्तो, तिद्वं डिपणत्थ पक्खिओ ॥ २२ ॥
 सो मण्डर पुणो वल्लिओ, इमिमा विविओ पि इत्थ मे देहो ।
 अओ रसेण सज्जो, तुमं पि ता इत्थ मा विहसु ॥ २३ ॥
 इय अणिकुणं तेणं, समणियं तस्स अरियसत्तुं ।
 रज्जुयं कापियाय, तिद्वं डिणा किरिसिओ सो इ ॥ २४ ॥
 मग्गाइ रत्तुं तं, नो ताइइ तेण तो रत्तो वत्तो ।
 अहं सिणिगा स विण्णो, पत्तो रत्तकूवियायं तदे ॥ २५ ॥
 तो वणिजा सो पुत्तो, गोहापुण्ड्रेज्ज उत्तरिज्जानु ।
 पर्यामिओ उत्तरिओ, सुमिरेतो पंचनवकारं ॥ २६ ॥
 जा गिरिकुहराउ बहिं, निक्कंनो ताव धाविओ महिओ ।
 तो सो सित्तायं उवरी, जाक्को जाव विहो ॥ २७ ॥
 ता निम्माओ अयगगं, नेसि जुज्जंनयाण सो नट्ठो ।
 मित्तिओ माउलपुत्तो, अइकपा व्हवत्तो सो ॥ २८ ॥
 अंठं अलत्तायं, धिणु वलिजा सुवन्नपुत्तवरि ।
 तस्सं वेगवम्महं, गिरिकूदे ते गवा द्वा वि ॥ २९ ॥
 तो चित्तवणे तत्तो, टंकणहेल्लिमि तत्थ दो म्हा ।
 किण्ड तेत्तुं वड्डिउं, पत्तो वल्लंविओ वड्डुओ ॥ ३० ॥
 व्हण तत्तो वुत्तं, अओ परं नरिय जूमि वाक्कत्त ।
 तो मेले मारंठ, उज्जुत्तं च पक्खिओ ॥ ३१ ॥
 तो वल्लंभंतीय, माउलविदं गमाहं उक्कित्ता ।
 वक्खिस्सामो अग्गं, सुवन्नपुत्तं सुदेणवि ॥ ३२ ॥
 अह तेणुत्तो व्हो, जेहि उत्तारिया विलमभूमि ।
 तो मेले कइ इणिमो, दिवजणय परमवणु व्व ? ॥ ३३ ॥
 व्हो अणइ म पस्सि, तं सामी तेण मारियो म्हा ।
 निहओ वीओ व पुणो, तरल्लव्हो निवइ प्राणुसुयं ॥ ३४ ॥
 तो जुत्तो तेण इमं, तावमसत्तो तुमं किणु करेमि ? ।
 जिणधम्मं पक्खिज्जसु, सरणं विहुरं वि वड्डुसमं ॥ ३५ ॥
 निम्मा नवकारो त-हस वाक्कत्त, अह ह्मा जगो ।
 व्हणे, तत्तो धुत्तं वि, तम्भग्यात्तं पविट्ठा ते ॥ ३६ ॥
 जुटियाहत्था विहो-हिं उट्ठिआ परमाभिसत्थीण ।
 तेसि जुज्जंनयाण, प्राणुसुयो सरवरे पड्डिओ ॥ ३७ ॥
 जुटियायं विणु मत्थं, निक्कटिज्जं गमो नयं दयं ।
 दिदो तत्थुस्समे, तिओ मुणी वड्डिओ तेण ॥ ३८ ॥
 पारियकाउसमो, मणइ मुणी अम्मत्ताम मह दाउं ।
 कइमित्थ भूमिगोय-अविसयसेठं तुमं पत्तो ? ॥ ३९ ॥
 अणरोइ अमियमहिं, तत्था तुमय वि मोहओ पत्तो ।
 अट्ठावयगिरियासे, मं व्हो सो अरी पत्तो ॥ ४० ॥
 ता हं निवअज्जं गि-रिहउण खिबमंदिदिय संपत्तो ।
 रज्जे मं उविकुत्तं, मज्ज पिवा गिहइर दिक्कं ॥ ४१ ॥
 पुत्तो मे सांइज्जो, पत्तोयं मणोरमायं संज्जाओ ।
 कांमो वराहणीया, मम तुत्ता विक्कमवत्ताहिं ॥ ४२ ॥

गंधमलेणधूया, तह जाया विजयसेणपत्तीय ।
 रत्तं जुवज्जमहं, दाउं पुत्ताण पव्वरत्तो ॥ ४३ ॥
 कक्कोरगसेठोऽयं, लवणजलं कुंजकण्ठो हीव ।
 अहमित्थ तथेवि तव, तुमं पि साहसु निवमवणं ॥ ४४ ॥
 सिद्धिमुत्तय वि सत्तो, मियवुत्तं मुणिसस्स तो कहिओ ।
 अह साहसुया ते हो, पत्ता तेहिं मुणी नमिओ ॥ ४५ ॥
 मणिवा ते वरुणिया, पुत्ता सो यत्त वाक्कत्तु ।
 इत्थंतेरं महिद्धी, तत्थेगो मागमो तिक्को ॥ ४६ ॥
 तेण नत्तो सो पदमं, पच्चा साह तमो य कयरेहिं ।
 पुत्तो साहइ देवो, हेठं वंदणविज्जाले ॥ ४७ ॥

तथाहि-

सुलत्ता तह व लुमहा, सत्ताउ वरियाउ भासि कासीसु ।
 वेवंगपारमाओ, तीहि जिवा वाक्को व्हव ॥ ४८ ॥
 अह जयवाधपरिया-वराण सुलत्ता जिवा कवा दासी ।
 वट्ठो संसग्गीय, तेण व तीए सुत्तो जाओ ॥ ४९ ॥
 लोमावहासमीया-णि ताणि तं मुणु पिप्पलस्स व्हइ ।
 नट्ठणि सुमहाय, विट्ठो सुहृपत्तिवपिपो सो ॥ ५० ॥
 कयपिप्पलमायो, तीए संवत्तिओ महिवाज्जो ।
 पियमावहेहपुत्तो, अण्णे पक्खिय ते इणइ ॥ ५१ ॥
 तस्स विण्णो वड्डुलि-मासाऽहं पत्तुवहाइ वड्डु ज्जेण ।
 काउं नरवम्मि गमो, पंचमं तो पत्तु जाओ ॥ ५२ ॥
 हयिओ दिवहिं जवे, उज्जंनयज्ज दिक्कणवकारो ।
 सोहम्मे उववत्तो, तो पुत्तमिओ मय तमिओ ॥ ५३ ॥
 इय अणिय वाक्कत्तं, नमिठं च गमो सुरो सत्ताखम्मि ।
 कयरेहिं तेहिं सो पुत्त, नीओ सिक्कमिहिरं नये ॥ ५४ ॥
 सत्कारियो व संमा-णिमो व अण्णकवगवरणेण तहिं ।
 कयरेहिं तेहिं सत्ति, जा वल्लिओ मियपुत्तिसुमं ॥ ५५ ॥
 ता तत्थ सुवररो सो, पत्तो तविविहवरीयमाखम्मि ।
 आक्को सिद्धिमुत्तो, लामागो भासि वंपाय ॥ ५६ ॥
 वट्ठुवाउ कणयकोदी-उ दाउमह सो सुरो गमो सणं ।
 नमिक्कण वाक्कत्तं, कवरा वि गवा सत्ताखम्मि ॥ ५७ ॥
 सव्वज्जमाउत्तो तह, मियवई सा वसंतसेणा य ।
 सव्वे वि तस्स मित्तिवा, कुरिया विमत्ता तहा किट्ठी ॥ ५८ ॥
 अह सो अत्थमणत्थि-क्कमहिरे जाणिउं विस्सुक्कमो ।
 वरिगहपरिमाणजुत्तं, गुरुत्ते जेह गिहिवम्मं ॥ ५९ ॥
 अहजुम्मा मियवम्मं, सव्वे वक्खिज्ज सत्ताखिसेत्तु ।
 मुत्तमावक्कुरवत्तो, स वाक्कत्तो गमो सुगइ ॥ ६० ॥
 पचं कुरत्ता वाक्कत्तस्स वुत्तं, नित्यं शिआ ! सुत्तु संतुट्ठिपुट्ठी ।
 अयंऽनयत्तस्स संवत्तवत्तं, वम्मोमं मा स्म धत्त प्रलोभय ॥ ६१ ॥ ५० २० ॥

चारुपाणि-चारुपाणि-वि० वाद प्रहरणविशेषः, पाणी येषां ते
 चारुपाणयः करेण चानामकप्रहरणधारके, जी० प्रति० रा० ।
 चारुहिण्णी-चारुसेवर्ण-ली० । चारु प्रेक्षितमवभाकिंतुं शील-
 मत्ताभ्यामपेक्षणी । अथोद्विष्टाविहोवाउत्तायाम्, उ० अ० १ अ० ।
 सुवरावकाउसमाया, सुवदनयनायां वा । अ० २२ अ० ।
 वाक्कत्त-चारुक्त्त-वि० । प्रवेहरकरे, कल० ३ कृष्ण ।
 चारुवत्त-चारुवत्त-वि० । सत्कीर्त्तौ, गौरवार्थिदारीपरवत्तुके, जी०

चारुतेस-चारुतेष-वि० । चारुतेषो मेपथ्यं सत्यका वा यस्य सः ।
जी० ३ प्रति० । प्रतोहरतेपथ्यं, जं० १ वक्त्र० ।

चारुवग-चारोपम-पुं० । चारुयुक्तं ज्योतिष्के, सु० प्र० १६ पाठु० ।

चारुवदवाग-चारोपपन्नक-पुं० । चारो मयमद्वगत्वा परिभ्रम-
णं, ननुपपन्नाभारोपपन्नाः । चारुमाश्रितवस्तु ज्योतिष्केषु, जी०
३ प्रति० । जं० । स्थाना ।

चारुण-चारुण-न० । स्थानास्थानान्तरनयने, बा० १ शु० ३
अ० ।

चारुणा-चारुना स्त्री० । गोचरमर्दगोचरं वा दृश्यं चारु-
ते आक्षिप्यते यथा बचनपक्ष्या सा चारुना । ह० १ उ० । सुप्र-
स्थायस्य वाऽनुपपत्युद्वाजने, एषैव चारुनाऽऽवृषके सामा-
यिकस्याव्याप्तसरे स्वस्थाने विस्तरयती प्रवृत्त्या । अनु० ।
स्था० । विशेष० । अधिकृतानुपपत्तिषोऽप्यव्याप्तं, यथा अस्त्विति
प्रायेणा न युज्यते, तस्यावादिष्टासिद्धेः । ल० ।

चारुणी-चारुनी-स्त्री० । (चारुनी) तितश्री, आ० क० ।
आ० म० । विशेष० ।

चारुणीपदिवक्त्र-चारुनीप्रतिपक्-न० । चारुनीप्रतिपक्प्रभृते
वंशुद्वलमोपिते तापसभाजने, ततो हि विन्दुमन्त्रमपि न प्र-
स्रयति । उक्तं च "तावत्सलउरकदिययं, चारुणीपदिवक्त्र न
स्रयति दन्तं पि ॥" आ० म० प्र० ।

चारुणिच-चारुयितुम्-अव्य० । भङ्गाभातरं कर्तुमित्यर्थे, उ-
पा० २ अ० ।

चारुमाण-चारुयत्-वि० । शरीरस्य मध्यभागे संचरति,
जी० ३ प्रति० ।

चाव-चाप-पुं० । अनुपि, औ० । आ० म० । जं० । उपा० । जी० ।
म० । ह्रा० । प्रवृत्त० ।

चावपाणि-चापपाणि-वि० । चापं पाणौ येषां ते चापपाणयः ।
अनुद्वेस्तेषु, जी० ३ प्रति० । रा० ।

चावङ्ग-चापद्वय-न० । आत्मपरिणतीनां स्वस्वकार्याकरणे पर-
प्राप्त्यनुष्ठानप्रवर्तनकपे अर्थेयै, अष्ट० ३ अष्ट० ।

चावली-चावाला-स्त्री० । स्वनामख्याते प्रामे 'सं चोत्तर-
कावमेदाद् विधा-"सामी दहिणचावलीओ उत्तरचावालि
वचति" । आ० म० द्वि० । आ० त्रु० । आ० क० ।

चावित्र-चावित-वि० । परिश्रितं, अनु० ।

चावेदी-चापेटी-स्त्री० । विधाभेदे, यथाऽन्यस्य कपेट्यां दी-
यमानाचातुरः स्वकीयवति । द्व्य० ५ उ० ।

चास-चाप-पुं० । किङ्किदिविनि, प्रथम० । आ० ह्रा० । पक्षिवि-
शेषः, रा० । जी० । प्रथ० । प्रह्ला० । ह्रा० । उत्त० ।

चासपिच्छ-चापपिच्छ-न० । चापपक्षे, रा० ।

चिञ्च-अव्य० । "चञ्च-चेञ्च-चिञ्च-अवधारणे" । ८ । ३ ।
१७४ । इति अवधारणे चिञ्चशब्दः । अवधारणे, प्रा० ३ पाद ।
"सेवादी वा" । ७ । २ । एए । इति वा चिञ्चम् । 'तं चेञ्च'
'तचेञ्च' । प्रा० ३ पाद ।

चित-वि० । व्याते, अनु० ।

चिभाग-स्याम-पुं० । संपतेज्यो वस्त्रादिदाने, भाव० ४ अ० ।

चिद-चिति-स्त्री० । 'चिञ्च' चयने इत्यस्य स्त्रियां कित् । कु-
शलकर्मण्य उपचयकरणे, प्रथ० ३ द्वार । कारये कार्योपचारा-
दजोहरणापुपधिसौ, कीयतेऽसागिति वा व्युत्पत्तेः । भाव०
३ अ० । इष्टकादिचये, उत्त० २ अ० ।

चिद्वक्त्र-विचिकर्ष-न० । कृतिकर्मणि बन्धनके, भाव०
३ अ० । चितिकर्मणि द्विधैव-द्वयतो, भावतश्च । द्वयत-
स्तापसादिलिङ्गमहकर्म, अनुपपत्तकसम्पृष्टे रजोहरणादिकर्म
च, भावतः सम्यग्दृष्टपुपुकरजोहरणापुपधिक्रियेति । (अत्र
सुल्लकहस्तानः 'किद्वक्त्र' शब्देऽत्रैव भागे ५०३ पृष्ठे उक्तः)
चिद्विच्छा-चिकित्सा-स्त्री० । 'स्वराद्वनतो वा' । ८ । ४ । २४०४
इत्यन्तः पठ्युदात्ताश्च इत्येवः । प्रा० ४ पाद । 'द्विस्वाद्य-
स्व-स्वामिनिश्चले' । ८ । ३ । २१ । इति त्वाभागस्य ङः ।
रोगप्रतिकारे, प्रा० २ पाद ।

चिद्वदणा-चैत्यवन्दना-स्त्री० । पूजापुरःसरमद्विभ्रवन्-
ने, पञ्चा० १ विव० । घ० ।

चिह्न-चिकुर-पुं० । पीतरागद्वयविशेषे, जं० १ वक्त्र० । आ०
म० । प्रह्ला० । रा० । मध्यद्वयविशेषे, रा० । प्रह्ला० । 'चि'
इत्यव्यक्तं शब्दं कुरति कुर-कः । केरो, वृक्षभेदे, पर्वते, सरीसृ-
पे, चपले, नरले, चञ्चले च । वि० । वाच० ।

चिउंगराग-चिकुराङ्गराग-पुं० । चिकुरसंयोगनिमित्ते, वस्त्रा-
दौ रागे, रा० । आ० म० ।

चिउरवंध-चिकुरवन्ध-पुं० । केशवंधपरिधानमङ्गणे स्त्रीकला-
भेदे, कल्प० ७ लघु ।

चिउराग-चिकुराग-पुं० । पीतद्वयविशेषनिष्पादिते वस्त्रा-
दौ रागे, प्रह्ला० १७ पद ।

चिउङ्गो-दंशो-मणिकते, चालिते, दे० न० ३ वर्ग ।

चिवा-चिञ्चा-स्त्री० । अभिज्ञकायाम्, ह० १ उ० । द्व्य० । ल०
प्र० । पं० व० ।

चितंग-चिन्तक-पुं० । अग्रमादेन ज्ञातरि, भाव० ४ अ० ।

चितंग-चिन्तन-न० । अनुस्मरणे, पर्यालोचने, भाव० ४ अ० ।
चेतसि स्मरणे, परिभाषने, उत्त० ३ अ० ।

चितंगिया-चिन्तनिका-स्त्री० । अनुग्रहायाम्, स्या० १७ ज० ३६० ।
चितयंत-चिन्तयन्-वि० । स्मरति, संधा० । मन्त्रभावे, सूत्र०
१ मु० १२ अ० ।

चिता-चिन्ता-स्त्री० । चिन्तनं चिन्ता । नं० । मन्त्रवेष्टायाम्,
भाव० ४ अ० । विचार, उत्त० २३ अ० । पर्यालोचने, सूत्र० १
मु० १२ अ० । दृष्ट० । स्वकृपपर्यालोचनकथायां कथायाम्,
भाव० ४ अ० ।

चिताजोग-चिन्तायोग-पुं० । अतिवृत्तासंयुक्तिचिन्तनसंबन्धे,
यो० ११ विव० ।

चितामाण-चिन्ताज्ञान-न० । वीररसास्वाद्युत्पत्ते, यो० ११ वि० ।
चितामणि-चिन्तामणि-पुं० । चिन्तामात्रेणैवाधेभेदे मणिभेदे,
मन्त्रभेदे, यो० २ विव० ।

विष्णु-विष्णु-अतीतकाशं विष्णुति, स्या० ३ डा० ४ डा० ।
पृथीतयति, स्या० १ डा० ।

विष्णुजित-वीर्यमान-वि० । 'विष्णु' शब्दार्थे, प्र० ६ पाद ।

विष्णु-वीर्य-वि० । चर-क-इद । वीर्ये, शोधितमतमित्यादेक-
दितः साधुत्वम् । अन्यथा चरितमिति युक्तम् । उच० १३ अ० ।
पञ्चा० । अङ्गीकृतं, निवेधितं, उच० ३१ अ० । हारितं, अ० १ए
श० ३ डा० । सु० प्र० । पञ्चा० । "सर्वं सुविधं सफलं नरा-
न्," सुवीर्यं सर्वम् प्रकारेण कृतं संवमतपःप्रयुक्तं सर्वम् ।
उच० १३ अ० ।

विष्णु-विष्णु-वि० । आद्यवर्धने, विष्णो १ सु० ६ अ० । नानाप्रकारे,
अव० ४ हार । जी० । अनेकाधिपे, स्या० १० डा० । डा० । प्रज्ञा० ।
स० । जी० । विष्णो० । उच० । वृ० । रा० । आद्यवर्धनविधि,
कल्प० ३ कृष्ण । अतिरूप्यतयाऽव्युत्पत्ते, औ० । शोचनार्थमुत्पत्ते,
तं० । अनेककपयति, सु० प्र० १ पाद० । विष्णवे, कृ० १
सु० १ अ० । विष्णुकारिणि, कल्प० १ कृष्ण । चित्रयति, उच०
१५ अ० । न० । डा० । विष्णादिशब्दे, "चित्रमेव हि संसारो,
रागादिक्लेशवासितम् ।" डा० ३१ डा० । विष्णो० । जी० । कर्तुरे,
कृ० १ सु० २ अ० । आलेखने, रा० । अ० प्र० । वेणुदेवेशखुदा-
रिणेः प्रथमे शोकपाले, स्या० ४ डा० १ उ० । न० । राज-
स्य ज्ञानिने, अ० म० डा० । प्रदेशिराजवृत्ते, श्वेनस्यां नग-
र्यां चित्रनामा वृत्तः प्रदेशिराज्ञा प्रेषितः आसत्सर्वं नग-
र्यो जितराजस्यैव स्वयुद्धाभिर्गणैः गतः । नि० १ वर्ग । कापि-
पञ्चनगरेः प्रसह्यचक्रिपूर्वसंज्ञावत्येव सम्युक्तस्य चापमाल-
योनिर्ज्ञातदि, उच० १३ अ० । (स च बलिर्भूयाऽनिदान एव मृतः
पुरिमत्तलनगरे अष्टिपुत्रोऽप्यस्यः प्रयत्नाजेत 'वन्द्य' शब्दे
वर्धते) प्रसह्यचक्रवर्तिनो राजमहिष्योः विष्णुमालाविष्णु-
मल्योः पितरि, उच० १३ अ० ।

विष्णु-वि० । अन्तःकरणे, आवा० ४ अ० । आवा० । विष्णं म-
ये विज्ञानमिति पर्यायाः । अ० । म० । मानसे, जी० । आनु० ।
माये, पञ्चा० २ वि० । चेतनास्वभावे, यो० १३ वि० । च-
तयति येन तद् विस्तम् । ज्ञानं, आवा० १ सु० १ अ० ४ डा० ।
मत्तै, आवा० ४ अ० । आवाभाविमाये, आवा० १ सु० ४ अ० ४
डा० । सामान्योपयोगे, अ० । दिष्टं वेदना सङ्गानुपयोगोऽ-
वधानमिति पर्यायाः । आवा० ६ अ० । गत्यागतिस्यतिसकल-
व्यवहारनिष्पन्नस्य पुण्येराधारे, दश० । विष्णुपयोगो ज्ञा-
नम् । सु० १ सु० १ अ० १ डा० । दृष्टाऽप्यवसाये, सु० ।

तद् विविधम्—

कायादितीक्ष्णिकं, विष्णं तिष्ठं मलयं च मज्जं च ।

जहं संहस्स गतींभो, मंदा य पुता दुपा च्वेव ॥

पुनर्दृष्टाव्यवसायात्मकं विष्णं विधा-कारिणं, वाचिकं, मा-
नसिकं च । कारिणं नाम-व्यवसायव्यवसायारेणोपयुक्तं अङ्गका-
रयिकां करोति, कर्मवशां संतीत्यङ्गोपाङ्गसिद्धिः । वाचिकं तु-
मयेच्छति निरवद्या भाषा भाषितव्या, नेदशी सावधेति विमर्शोप-
रस्तरं वञ्चयते । यद्वा-विष्णुवादिमुद्राजेषु धृतपरावर्तनादिक-
मुपयुक्तं करोति तद्वाचिकम् । मानसं चेत्येकस्मिन् वस्तुनि विच-
र्येकाग्रता । पुनरेकैकं विविधम्-तीक्ष्णं, मृदुक्तं च, मयं च । तत्र

तीक्ष्णमुक्तं, मृदुक्तं च मयं, मयं च-नातितीक्ष्णमिति मृदुमुक्तमि-
त्यर्थः । यथा सिंहस्य गतवास्तिको भवति । तद्यथा-मन्दा च,
प्लुता च, मृदा च । तत्र मन्दा-विह्वलिता, प्लुता-नातिमन्दा ना-
तिवह्वलिता, मृदा चातिशीघ्रवेगं स्यात् । सु० १ डा० । भाष० ।
(अं धिरमग्नवसाधं, तं जायं अं चक्षं तयं चिन्तं । तं मृदुज
प्राचया वा, अमुपेया वा अहव चिन्ता ॥" इति ध्यानाभितस्य
मेषो 'जाय' शब्दे बहवते)

चित्तउच-चित्रगुप्त-पुं० । योऽसौ अभिव्यक्तिने, स० । ती० ।
अव० । यमनेदे, चित्रगुप्ताय वै नम इति तर्पणमन्त्रः । वाच० ।

चित्रंग-चित्राङ्ग-पुं० । चित्रस्यानेकविधस्य, विवक्षायाः प्राधा-
न्यात्, सादृश्यस्य कारकत्वादिभवाङ्गः । स्या० ७ डा० । सुप्र-
सुप्तमात्रं कर्मरुमिषु सदा चार्कर्मरुमिषु युगलितमुप्यस्यमे
जावमानेषु कल्पयुग्मेनेषु, आ० म० प्र० स० । जी० । "विचिं-
सु यमज्ञं" चित्राङ्गेषु सादृश्यमेकप्रकारसरससुरभिनागवर्ण-
कुसुमवामकं भवति । तं० । अंशुप्रजद्वेषव्याधेम पुत्रे, कल्प०
७ कृष्ण ।

चित्रतरलेस्मा-चित्रमन्तरलेद्वया-पुं० । चित्रमन्तरं लेहया च
येनां तेषां । तथाविधेषु ज्योतिष्केषु, येषां चित्रमन्तरं सूर्यार्णां,
चन्द्रान्तरितत्वात्, चित्रलेहया चन्द्रमन्तरं द्यौतरिभस्मत्त्व, सूर्यो-
त्पत्तौ चन्द्रमन्तरमिति स्यात् । ज० ७ वङ्क० । सु० प्र० ।

चित्रकट्टर-चित्रकट्टर-म० । चित्रशब्देन कलिः प्रादिकं वस्तु
किञ्चिदुच्यते । तस्य कट्टरः खट्वाः । चित्रकट्टरे, अ० ।

चित्रकण्ठागा-चित्रकण्ठा-अ० । द्वितीयायां विष्णुकुमारी-
हचरिकायाम्, ज० ४ वङ्क० । स्या० । चित्रकण्ठागादेवासि-
न्यां चित्रकुमारीकायाम्, जी० । डा० क० । ति० ।

चित्रकर्म (ण्)-चित्रकर्मन्-म० । चित्रशिल्पिकरूपके, अ० ।
म० । आवा० ।

चित्रकृत-चित्रकृत-पुं० । चित्रकारे शिद्विनि, आवा० ४
अ० । अ० । परिनिष्ठितचित्रकारोऽसाधारणं रत्नादिकं प्रमाण-
युक्तं चित्रं करोति, तावन्मात्रं वा वर्णकं पृष्ठाति धावन्मात्रेण
समाप्यते । डा० म० डा० ।

चित्तकूट-चित्रकूट-वि० । नानाकथाकथके, उच० ३ अ० ।

चित्तकूट-चित्रकूट-पुं० । विष्णो विचित्ररूपानि कृत्वा नि वस्य सः ।
मं० । अमृद्विषे मन्त्रस्य पर्वतस्य सीताया महानद्या उच-
रकूले वक्त्रकारपर्वते, स्या० ४ डा० २ डा० । स० । 'दो चित्त-
कूट' स्या० २ डा० ३ डा० ।

कहिं एं संते ! जंबुद्वीपे द्विषे महाविदेहे वासे चित्तकूटे
धामे वक्त्रकारपर्वते पथसे । गोयमा । सोऽप्रा महाधौप
उचरेणं धीलवन्तस्य वासहरपञ्चस्य साहृणं कच्छवि-
जयस्य पुरच्छिमेणं सुकच्छविजयस्य पञ्चच्छिमेणं एत्य
णं जंबुद्वीपे द्विषे महाविदेहे वासे चित्तकूटे धामे वक्त्रा-
रपञ्च पथसे । उचरदादिहाणं पार्श्वपथीकच्छिमे सो-
लस जोअजतहससां पंच वझणए जाअणएणं द्वाधि

अ एषाण्विसंभारं जोअणस्स आयासेणं पंच जोअणस-
याइं विक्खंयेणं नीलंनत्वासहरपव्वयं तेणं चचारि जो-
अणसयाइं उट्ठं ठक्कचणं चचारि गाउअसयाइं उव्वेहेणं
तयाइणंतरे च एणं मायाए १२ उट्ठेदोअवेहापरिउद्योए परि-
वुद्धमाणे १ सीआमहाणइअनेणं पंच जोअणसयाइं उट्ठं
ठक्कचणं पंच गाउअसयाइं उव्वेहेणं आसत्थं संपाणसंतिए
सच्चरयणामए अण्णे सएहे० जाव परिदुत्ते उभओ पासिं
दोहिं पयमवरवेअइहिं दोहिं अ वणसंकेहिं संपरिकित्ते
वसओ इएहिं, वि चित्रकूटस्स ण वल्लारपव्वयस्स ठपिं
बहुसमरमणिजे पुमिजामे पसुचे० जाव आसयंति । चि-
त्तकूटं जंते । वल्लारपव्वय कति कूटा पसुता ? गोयमा !
चचारि कूटा पसुता । तं जहा-सिद्धाययणकूटं ? चित्रकूटेश्च,
कच्छकूटे १, सुकच्छकूटे ४, समा उत्तरदाहिणेणं परुपरं
पयमं सीआए उत्तरं चउत्थयं नीलवंतस्स वासहरपव्व-
यस्स दाहिणेणं एत्थ णं चित्रकूटे खामं देवे महिहिं०
जाव रायहाण । ॥

अथ यतोऽयं पश्चिमायामुत्तरे चित्रकूटवल्कलारं लक्षणमाह -
“कहिं णं” इत्यादि सुलभम्, नवरत्न आरामे वोरुसहस्रयोजना-
दिकुपे चित्रयसमानं पय, चित्रयामां चित्रयवल्कलारणां चतु-
र्ययामत्वात् तेन तत्करणं प्राग्वद्बलविष्कम्भेन पञ्च योजनानीति
विशेषकलनानि कथमित्युच्यते-अम्भुपारिमार्श्याचित्रकूटमात्रं
पञ्चवतिसहस्रेषु शोधितेषु अवशिष्टानि अवारि सहस्राणि एक-
स्मिन् दक्षिणे भागे उत्तरे वाऽष्टौ वल्कलारगिरयः, ततोऽष्टभिर्वि-
भज्यन्ते तानिः सप्तपद्यते वल्कलारकाराणां प्राग्वेकं पूर्वोक्तो विष्कम्भः,
इह हि विदेहेषु विज्ञायतेनरः। सुखवनं नदीदिश्यातिरेक्याप्यत्र
सर्वत्र वल्कलारगिरयस्ते पूर्वापरविस्तृताः सर्वत्र तुल्यविलस्ताः,
ततोऽन्य करणस्यावकाशः, तत्र विजयवामरुशकपृथुत्वं पञ्चशि-
खत्सहस्राणि अवारि शतानि बहुस्राणि ३५०६ । अन्तर-
दीपदृष्टुष्वं सप्तशतानि पञ्चाशदधिकानि ७५० । मेखविष्क-
म्भपूर्वापरमत्सालयनायामपरिमाणं चतुःपञ्चाशत्सहस्राणि
१४००० । सुखवनद्वयपृथुत्वनद्यपिआशब्दानि चतुश्चत्वारिं-
शदधिकानि १८४४ । सर्वमीलने ज्ञातानि वसुधवतिसहस्रा-
णि १६००० । इति तथा बालवद्वर्षधरपर्वतसमीपे अवारि
योजनयान्तर्याम्यौचकत्वेन अवारि गव्युनशतानि उद्वेधेन, तद्-
नन्तरं च मायया १ क्रमेण २ उत्तरेषोऽष्टधरिवर्द्धमानः २
वज्र यावदुत्पन्नं तत्र तच्चतुर्थे भागे उद्वेध इति ज्ञान्यां
प्रकाराज्जगामिकतरो भवतीत्यर्थः । शीलामहावनद्यते पञ्चयो-
जनयान्तर्याम्यौचकत्वेन पञ्चगव्युनयान्तर्याम्यौचकेन, अत एव
अ वल्कलसंस्थानः प्रथमोऽग्रे तुङ्गत्वात्, क्रमेणान्ते तुङ्गत्वात्
सर्ववैलम्बः, शेषं प्राग्वत् । अथास्य शिखरसीमाभ्यमाध्वन्यात्
“चित्रकूटस्स णं” इत्यादि व्यक्तम् । अथाह कूटस्यार्थं
पृच्छति-“चित्रकूटे” इत्यादि । पश्योजना सुलभा । मावारी-
स्वयम-परस्परमेतानि अन्तर्गते कूटानि उत्तरपश्चिमभावे-
न समानि, तुल्यामीत्यर्थः । तथाहि-प्रथमं सिद्धायतनकूटं हि-
मालयस्य चित्रकूटस्य दक्षिणस्यां, चित्रकूटं सिद्धायतनकूट-
२६६

स्वोत्तरस्याह । एवं प्राक्तनं प्राक्तनमप्रतनावप्रेतनादिक्रियस्याम-
अद्येतनमप्रेतनं प्राक्तनात् प्राक्तनात्पुनरस्यां ज्ञेयं, तर्हि शीतानीह-
भतोः कस्यां दिशि इमानीत्याह-प्रथमकं शीतया उत्तरतः ।
चतुर्थकं भीलवतो वधेपरपर्वतस्य दक्षिण इति सूत्रपाठोक्त-
मबलात् द्वितीयं चित्रनामकं प्रथमानन्तरं ज्ञेयं, तृतीयं कच्छ-
नामकं चतुर्थकं चोत्तरादिति ज्ञेयमिति । चित्रकूटादित्युक्तं
व कूटनामानिषेधे पूर्वेषां संग्रहाय-सर्वत्राज्ञं सिद्धायतनकूटं,
महानदीसीमपतो गव्यमानत्वात्, द्वितीयं स्वस्ववल्कलारना-
मकं, तृतीयं पाश्चात्यविजयनामकं, चतुर्थं प्राच्यविजयनामक-
मिति । अथास्य नामार्थं प्रकथयति-“एत्थ णं” इत्यादि । अत्र
चित्रकूटनामा देशः परिवसति, तद्योगात् चित्रकूट इति नाम
अस्य राजधानी मेरोरुतः शीतया उत्तरपदिजाविबल्कला-
राधिपतिस्तात् । एवमप्रेतनेष्वपि वल्कलारेषु यथासंभवं वाच्य-
मिति गतः प्रथमो वल्कलारः । जं ४ वक्क० ।

देवकुटुबु चित्रविचित्रकूटो नामको द्वौ पर्वतौ स्थानतः पृच्छति-
कहिं णं जंते । देवकुराए चित्रविचित्रकूटा खामं दुवे
पव्वया पसुता ? । गोयमा ! पिसइस्स वासहरपव्वयस्स
उत्तरिह्माओ चरिंथताओ अचर्चोचिंसे जोअणसए चचा-
रि अ सत्तमाए जोअणस्स अवाहाए सीआए महाएहिं
पुरच्छिमपव्वच्छिमेणं उज्जमां कूटे एत्थ णं चित्रविचित्रकूटा
खामं दुवे पसुता, एवं जवेव जमगपव्वयायं सवेव एस्सिं
रायहाण्णो दक्षिणेषणं ॥

“कहिं णं जंते । देवकुराए चित्रविचित्रकूटा” इत्यादि
व्यक्तं, नवरत्न एवमुक्त्याधेन वैश्वयमकपर्वतयोः, वत्सवता इति
शेषः, सैन्ययोश्चित्रविचित्रकूटयोः, एतदधिकृतिविशेषयोः
राजधान्यां दक्षिणेनेति । जं ४ वक्क० ।

चित्रकोकिल-चित्रकोकिल-पुं० । नानारूपे कोकिलपक्षिभिः,
“चित्रोऽन्यः कोकिलो पचदु, दादयाहो मवहयति” । इत्युप-
पत्तिरिति वीरजिनः । आ० क० ।

चित्रगुत्ता-चित्रगुत्ता-स्त्री० वल्कलपर्वते विहरणशीलायां दिक्षु-
मारीमहचरिकायाम्, स्त्री० । जं० । आ० क० । आ० प्र० । स्या० ।
अमरस्यासुरेभ्यस्तुङ्गमारुजस्य सोमस्य महाराजस्यामर-
हियाम्, ज० १० श० ३ उ० । स्या० ।

चित्रपरग-चित्रपृष्ठ-न० । चित्रप्रधाने पृष्ठके, जं० ७ वक्क० ।
रा० । जी० ।

चित्रचमकय-चित्रचमकृत-न० । अनभाष्यार्थवगाहित्वे,
“आयह चित्रचमकं, देविदणं पितं गच्छं” । अहो ५ अ० ।
चित्रशिर्षधरसमुद्रज-चित्रनिम्बनसमुद्रज-न० । नानाप्रका-
रकरणादुत्पन्ने, पं० व० १ छार ।

चित्रघास-चित्रन्यास-पुं० । मनोनिक्षेपे, पञ्चा० १ शिव० ।

चित्रशिर्षा (य)-चित्रनिपातिन्-पुं० । चित्रमाचार्यमिमा-
नः, तेन विपत्तिषु किर्यायं प्रवर्तितुं योजनस्येति चित्रनिपाती ।
गुच्छकन्यानुवर्तिनि, भाषा० १ श्रु० ५ प्र० ४ उ० ।

चित्रदोस-चित्रदीप-पुं० । वेदादिषु चित्रं दूषयन्, (वी०)

“ कदाहिराकेषो-स्थानस्यस्यपुत्रलासकैः । युक्ताभि हि-विचा-
नि, प्रवृत्तयो वञ्जयेन्मतिमाद ॥ १ ॥ ” को० १३ विव० ।

चित्रपण्यप्यन्य-चित्रधनमृजत्-वि० । मृजत् बहु चित्रमाधर्मे-
मनेकप्रकारं वा धनमाश्लिषति प्रभृतिवचनम् । प्राकृतत्वात्-
मृजत्त्वस्य परनिपातः । उक्त० । नामाप्रकारचित्रधनशालिनि,
“ इमं मिहं चित्रधनमृजत् ” । वृ० १३ अ० ।

चित्रपत्त-चित्रपङ्क-पुं० । चतुरिन्द्रियजोवनेदे, जी० १ प्रति० ।
प्रज्ञा० । सुवर्षकुमाराणांमिन्द्रबोर्षुदेवबण्डारिणोस्तृतीये
लोकपात्रे, प्र० ३ शृ० ७ उ० । स्था० ।

चित्रपञ्चव-चित्रमञ्चव-वि० । प्रवस्यस्मादिति मञ्चव, चित्रहे-
तुकावाचिनं, चित्रं बाली प्रवस्य चित्रमञ्चवः । तयाविधये धर्मः,
“ चर्मचित्तमञ्चवो, वतः कियत्कारणाध्वनं कार्यम् ” । को० ३ विव० ।

चित्रपयपुत्र-चित्रपदपुत्र-वि० । नामाविधायकप्रतिपादकामि-
धानयुक्तं, पञ्चा० १६ विव० ।

चित्रपरिच्छेय-चित्रपरिच्छेक-पुं० । ज्यौ, “ चित्रपरिच्छेय-
च्छेप, ” चित्रपरिच्छेको लघुः प्रच्छेदो वक्ष्यविशेषो दस्य स
तथा । प्र० ७ शृ० ३ उ० । प्रौ० ।

चित्रफलक-चित्रफलक-न० । चित्रयुक्तं फलकं, “ चित्रफलक-
ग्याग्य ” चित्रफलकं हस्ते गतं यस्य । अ० १५ शृ० १ उ० ।

चित्रवद्वल-चित्रवद्वल-पुं० । चित्रमासस्यान्वकारपङ्कः, अ० २ वक्ष्य० ।

चित्रजित्-चित्रभिषि-स्त्री० । चित्रगतयां क्षियमा, दृश० ८ उ० ।

चित्रमेय-चित्रभेद-पुं० । बहुप्रकारे, पञ्चा० ३ विव० ।

चित्रमंत-चित्रवत्-वि० । चित्रं जीवत्क्षणं तदस्यास्तीति चि-
त्रवत् । सजीवे, दृश० ४ अ० । सज्वले, दृश० ४ अ० । पा० ।
आव० । आवा० ।

चित्रपाणीद्वय-चित्रानन्दिव-वि० । चित्तवानन्दितः । इता० १
जु० १ अ० । चित्रमानन्दितं स्फुटीतीव्रतं (‘ दुर्गति ’ सखुदायिति
वचनात्) यस्य स चित्रानन्दितः । त्रायोद्विंशतीनां पाणिषुको
मिष्टान्नस्य परनिपातः । प्रकारः प्राकृतत्वाद्वाच्यः । अतस्त-
प्रवृत्ते, जी० ३ प्रति० ।

चित्रय-चित्रक-पुं० । (चोता) द्वीपिजेदे, आ० अ० प्र० ।
रामायं चित्रका बन्धन्ते । आवा० । अशोकावृक्षं, परवृक्ष-
कुष्ठमेदे, वाच० ।

चित्ररत्न-चित्ररत्न-न० । चित्रं मनस्तत्त्वमिव चित्ररत्नं,
मिर्मलस्वभावत्वात्पाषाणजनिताविकारत्वादिस्वाधर्मात् । इता०
२४ अ० । प्रकाशस्वभावाधर्माभ्यामपि चित्रे, पञ्चा०
२ विव० ।

चित्ररस-चित्ररस-पुं० । चित्रं चित्रिणा रसा मधुरादयो मनो-
हरिणो रस्यः सकाशात्संपद्यन्ते ते चित्ररसाः । स्था० ७ उता०
भोजनार्थेभ्यः, स्था० १० उता० । विशिष्टद्वैतिकाकर्मशालिसि-
लनकपञ्चासप्रभृतिजोऽपि चापरिमितस्वातुतादिरूपोपेतमि-
वत्तत्त्वोद्दिष्टत्वाद्भाजनपदाद्यपरिपूर्णाः फलमभ्यवित्तजमा-
नेषु (म०) भोजनवाग्भिः, स० १० सम० । अनेकवद्विभ्रसा
परिचित्तन भोजनार्थविनायपतेषु, जी० ३ प्रति० । युगलिककमु-

भ्योपमोव्यकल्पयुक्तो, आ० अ० प्र० ।

चित्रराग-चित्रराग-पुं० । विविधरागराजिते, प्रश्न० ४ आ-
अ० द्वार ।

चित्रल-चित्रल-वि० । शुभवे, श्राव० ४ अ० । अ० । आरस्य
जीवचिरेष, जी० १ प्रति० ।

चित्रल-चित्रल-वि० । कः प्रत्ययः स्वार्थिकः, प्राकृत-
लक्षणवयात् । विचित्रे पञ्चवर्णं (गुह्यवि) रचनोपेते रजा-
हरये, ग० ३ अ० । हरिणाकृतौ हस्तुराचिरेष, प्रश्न० १
आअ० द्वार ।

चित्रक्षि (ष्)-चित्रक्षि-पुं० । मुकुलितसंपदे, प्रज्ञा० १ पद ।

चित्रवक्षि-चित्रवक्षि-स्त्री० । गन्धप्रधाने वक्षिभेदे, कल्प० ७ कृपा ।

चित्रवि-चित्रमपपन्वय-चित्रविचित्रयमकपपेते-पुं० । वेवकु-
रुषु शीतोदाभा उभयपार्श्वतश्चित्रकूटस्य पवतः, तथा वक्ष्यकृषु
श्रीताम्रिधाना नद्या उन्नयतो वक्ष्यमाभिधानौ वर्तते स्तः । तेषु,
अ० १४ स० ८ उ० ।

चित्रविण्ण-चित्रविण्ण-पुं० । चित्रमेदे, चित्रकालुष्ये,
को० ७ विव० ।

चित्रविष्ण-चित्रविष्ण-पुं० । मानसावेद्ये, पञ्चा० ३
विव० ।

चित्रविभ्रम-चित्रविभ्रम-पुं० । चित्रभ्रमकारये, तं० आ० अ० ।
चित्तस्य चित्रमो विशेषण भ्रमणप्रत्ययस्थानं यस्मात् । उन्माद-
रोगे, वाच० ।

चित्रविष्णु-चित्रविष्णु-स्त्री० । चित्रविष्णवे, चित्रविष्णुतेरा-
धमवृत्तिरिति चित्रविष्णुत्वादेरितिः आंसेवादी प्रवर्तते । दृश० ।

चित्रवीणा-चित्रवीणा-स्त्री० । आकारविशेषवत्त्वां वीणायात्,
रा० ।

चित्रसंजुह्य-चित्रसंजुतीय-न० । चित्रसंभूतबोद्धावत्कालयो-
निजातयोरवस्थानकप्रतिषेधे वक्ष्यारभ्यमानां चादर्शोप्यय-
ने, (उक्त०) चित्रसंभूतीयमिति नाम, अतश्चित्रसंभूतिनि-
षेधमाभिधानाऽऽह निर्गुणकृत्-

चित्ते संजुयमि य, निकलेव चउकत दुहा दव्ये ।

आगम-नोआगमतो, नोआगमतो य सो तिबिहो ॥१४॥

जागमसरिरमविष, तन्वदरिते य सो पुणो तिबिहो ।

एगजवियवकाउय-अजिमुहो नो नामगो य ॥ ६५ ॥

“ चित्र संभूतीओ, वेदसां भावओ क मावओ । तेषु इति च ”
पाठे तयोः समुत्थितमिति प्रवं चित्रसंभूतीयम् । “ वृकाच्छः ”
॥ ४ । २ । १४ ॥ इति (पाणि०) छप्रत्ययः, वृकसंज्ञा तु-“ वा
नामवेकस्य ” इति वचनात् ।

साम्यतिकाविमो चित्रसंभूती, कन बालयोरविकार
द्वयारुह्याऽऽह-

साएए वेदवाँ-सयस्स पुणो उ आसि मुणिचंदो ।

सो वि य सागरवेद-स्स वंतिए पव्वए सयणो ॥१६॥

तद्वाहुराकिलंतं, समर्थं दृष्ट्वा अदभिनितुयंतं ।
पक्षिभिराया य बोदी, पक्षो गोवाहुराचोहिं ॥ ६७ ॥
ततो दुभि वुगंठे, काठं दासा दसभे आयाया ।
दाभि य उधुयारपुरे, अहिगारो बंजदेष्ये ॥ ६८ ॥

याथावयस्याप्युच्यतेः स्पष्टं यत्, नगरं च (पञ्चव सम-
त्ति) प्राभाजीत्, समानं प्रतोऽप्येति समानां, सर्वभारत्कि-
रक्षितः सन् । बह्ना-आयत्तीति अयमर्थः तत्पक्षी सन्, नि-
श्चयनयापेक्षं चैतत्, " नेरएर नेरएरु उचयवह्ना " इत्या-
दिष्व । तथा (अदभिनितुयंतं ति) अदभोभिः स्वतन्त्रवर्षाधि-
ष्कान्तमित्यर्थः । आवायेस्तु कथानकमग्नः । तत्तद्वत्-अस्ति को-
शास्त्राऽहुराहृतं साकेतं नाम नगरं, तत्र बाहुराचिगतजीवा-
जीवाहितस्वच्छावातंसको नाम राजा, तस्य च भारिणी दे-
वी, तत्पक्षी भुविनष्टः, स च राजा नगरेषा समुत्पन्नसंवेग-
स्तेनैव ज्ञानं राज्येऽभिषिच्य प्रव्यापयामिषिष्यत्, प्रतिपाद्य च
प्रव्यापयमगतं मलकसहोऽपवर्गमगतम् । अस्या च सागर-
मन्त्राचार्यः बहुशिष्यपरिवृतास्तवागताः, निगतश्च अन्तर्द्वपति-
स्त्वद्वन्नाय, इच्छामानेन सूरयः, स्तुत्या च तानुपविष्टद्वान्ति-
के, नृपश्च तदकथितो विद्युजो धर्मः, समुत्पन्नश्चास्य तत्कर-
णमिहायः, ततः स्वसुप्तं राज्यं निवेष्ट्य प्रतिपक्षोऽसौ भ्रात-
र्यम्, पुरीता ज्ञानेन प्रह्मणसेधनोजयवह्नाया शिक्षा, प्रवृत्ताभ्या-
म्भवा सुसायनेन सगच्छाः सागरचन्द्रवदयोऽप्यामय, भुवि-
कम्पुजिह्व तैः समं भ्रमन् शुक्तिमयोर्वेकास्तेष्व भक्षयामिभि-
र्यं कविष्यन्त्यन्तानं प्राथियत्, त्रिष्टे वै वास्मिन् प्रवृत्तः सायौ
गन्तुं, प्रवृत्तिताः सहजानेन सूरयः, विस्मृतश्चावमेधाय,
प्रथितश्च उवाचानरेण पुरीतनकायनस्तनुकारिणी वि-
म्वद्यतश्च, तत्र आसौ परिभ्रमन् गिरिकन्धरायतिकाभ-
वितिमोक्षतभूमागात् पश्यन् जयानकानेकान् । पितरपुत्रभ्रातृ-
स्वभावादानुसारीः, नृनोयदिने तदा च ध्रुवनामकुक्षिः शुष्को-
ल्लपतनातुरेकं वृक्षभाषायां मूर्खोऽवशानष्टयेव । इहभ्यनुमि-
गोपालदावरकैः, उत्पन्नाऽमीषामनुकम्पा, ते स्मरितमागस्य
भारतोन्मिषदतिजनेन पावितोऽसौ, तदैव समाव्वस्तक-
मीतो गोकुलं, प्रति जागरितः तत्काळोचितकृत्वेन, प्रतिज्ञाजितः
मातृकाभाविना, कथितस्तेषामनेन जिनप्रणीतपञ्चमो, पुरीत-
कायनेति मेषगर्ज, गनक्षाली विवक्षितस्थानं, तं च महलं दिव्य-
देवमन्त्रावय इत्याः समजानं जुगुप्सा, तनुकम्पातः सम-
व्वत्तानुजावतश्च निर्वर्षितं चतुर्मरिचि देवानुः, अमुष्य देवलोकां,
तन्मन्वुतो काकतज्जुपुलो कतिभिर्ज्ञवातारितौ ह्यविषुकार-
पुत्रे द्विजकुले जातौ, (तत्कथयता च ह्युक्तारीयनाम्बनन्तराव्य-
वर्त्तमानिहोऽपि प्रस्तुते प्रसन्नतोऽरीषिकारोऽप्युक्त इति
माधवाग्रयणाचार्यः । उक्तं १२ अ० । ७० ।) (ब्रह्मवृत्तकथानकं
' भ्रमरच' शब्दे बह्वर्थात्) ।

चित्तसंविद्वा-चित्तसंविद्-श्लो० । ६८० । स्वपरचित्तगततामावि-
क्ष्य, " हृदये चित्तसंविद् " । हृदये शरीरमन्त्रावितोऽनेमुच-
लस्वपुष्करिकारे संयमावेतसः संविद् स्वपरचित्तगततामावरा-
नाद्विहानं प्रवर्ति । अ० २६ अ० ।

चित्तसमा-चित्तसमा-श्लो० । चित्तकर्मभयवद्वये, प्र० १
अ० ७ अ० । आवा० । अ० १ ।

चित्तसमाहिद्व्याय-चित्तसमाविस्थान-श्लो० । ६८० । मन्त्रसः समा-
विषयेषु, (व० ४०) भेषु स्मृत्यु चित्तस्य प्रवृत्तपरिणतिर्जायते ।
तानि ह्यस-

सुषं ये ब्राह्मणैर्गणवया एवमन्त्रावय इह स्मृत्यु येरेहि
गणवैरेहि दस चित्तसमाहिद्व्याय पञ्चाषा, कतरां स्मृत्यु ताई
येरेहि गणवैरेहि दस चित्तसमाहिद्व्याय पञ्चाषा ? ।
इमां स्मृत्यु येरेहि दस चित्तसमाहिद्व्याय पञ्चाषा । तं-
ब्रह्मा-तेषां काष्ठेयं तेषां समर्थं बाधियमाणे शरणे श्रेयसाः
एवं नगरवज्रयो बाधियन्ते । तस्य च बाधियमाणस्य
नगरस्त बहिष्य उत्तरपुरास्मिमे दीसीमाए दृतिपलासए नायं
नेरए श्रेयसाः चेष्टयवस्यो जाधियन्ते । जितसच राया,
वसत नं भारिणी देवी, एवं समोसरयं बाधियन्ते ।
आव पुरविसिन्नवदए सामी समोसरो, पक्षिन्न निम्नया,
धम्मो कहितो, परिसा पक्षिगता, अज्जो ! इति समये ज्ञ-
नवं महावीरे समया निर्मया य निर्मयी य चार्थेचा
एवं वपासी-इह स्मृत्यु अज्जो ! शिर्माणाय वा शिर्माणेया
वा इरियासमितायं भातासमितायं एवणासमितायं ब्रा-
ह्मणं दमयथाविश्लेखयासमितायं उचपापासवणलेलसिं-
षाणवज्रपारिडावणियासमितायं मयसमितायं वयसमिता-
यं कायसमितायं मणुगुत्तायं बह्मगुत्तायं कायगुत्तायं गुचि-
दियायं गुचवंजवारीयं आयट्टीयं आयट्टितायं आयवु-
तीयं आयपरकम्पायं पक्खियपोसहिएसु समाहिद्व्यायं
क्रियायमाणायां इमां दस चित्तसमाहिद्व्यायं असमुत्प-
न्नपुष्पां समुत्पज्जिन्ता । तं जह्मा-धम्मवित्ता वा से अस-
मुत्पन्नपुष्पा समुत्पज्जन्ता सत्त्वं धम्मं जाधियए ?,
सुविण्णदंसये वा से असमुत्पन्नपुष्पे समुत्पज्जन्ता अह्मा-
तत्त्वं सुविणं पासिजे जाइसरेण वा से असमुत्पन्नपुष्पे
समुत्पज्जन्ता अण्णयो पोराणिय वा जां सुपरिचए अह स-
राभिउ, देवदंसये वा से असमुत्पन्नपुष्पे समुत्पज्जन्ता, दिव्यं
देवहिं दिव्यं देवसुं दिव्यं देवाण्णुवायं पासिचए ४,
ओहिद्व्याय वा से असमुत्पन्नपुष्पे समुत्पज्जन्ता ओहिवा-
लोवं जाधियए ५, ओहिदंसये वा से असमुत्पन्नपुष्पे
समुत्पज्जन्ता ओहिवा सोयं पासिचए ६, यणजणवयाय
वा से असमुत्पन्नपुष्पे समुत्पज्जन्ता अतो मयूससिच-
सु अह्माज्जेसु दीवसमुदसु सप्पायां पंथिदियायं पज्जग्गायं
मणोगते जावे जाधियए ७, केवलनाये वा से असमु-
त्पन्नपुष्पे समुत्पज्जन्ता केवलकणं लोयालोयं जाधि-
चए ८, केवलदंसये वा से असमुत्पन्नपुष्पे समुत्पज्जन्ता
केवलकणं लोयालोयं पासिचए ९, केवलमरणे वा से अ-

समुपपद्यन्ते समुपपज्जा सम्पुपकल्पयिहाण १० ।
 आयं चिचं समादाय, क्कायं समुपपस्सति ।
 वप्पेह्वो अविमये, निव्वाणवमिणप्पत्ति ॥ १ ॥
 य इयं चिचं समादाय, ज्जुओ होयंसि जायति ।
 अप्पयो उच्चमं ठायं, सएण्णि खाणेण जाणति ॥ २ ॥
 जहा तच्च तु सुविणं, सिण्पं पासति संवुदे ।
 सच्चं च क्काहं तरती, पुक्कवादे य विमुक्कति ॥ ३ ॥
 पंताई जयमाणस्स, विविचं सवशासणं ।
 अप्पाहारस्स दंतस्स, देवा हंतैसि ताविणो ॥ ४ ॥
 सम्बकामविरत्तस्स, खयंतो भयजैरवं ।
 तओ ते क्काही जवति, संजतस्स तवसिणो ॥ ५ ॥
 तवसा अवहकस्स, दत्तणा, परिउज्जति ।
 उच्चमहं तिरीयं च, सच्चं समुपपस्सति ॥ ६ ॥
 सुसमाहितलेस्स, अविहक्कस्स जिक्कुणो ।
 सम्बतो विप्पुक्कस्स, आया जाणति पज्जेवे ॥ ७ ॥
 जहा से खाणवरणं, सच्चं ह्वेति स्वतं गतं ।
 तदा लोगमल्लोचं च, जिणो जाणति केवली ॥ ८ ॥
 जया से दरिसणारणे, सच्चं होइ स्वयं गयं ।
 तओ लोगमल्लोचं च, जिणो पासइ केवली ॥ ९ ॥
 पदिमाए विमुक्काए, मोहणिज्जे स्वयं गते ।
 आससं लोगमल्लोचं च, पासति सुसमाहिते ॥ १० ॥
 जहा य मत्तयवृषीय, इत्थाए इस्सती तसे ।
 एवं कम्माणि ह्वंसति, मोहणिज्जे स्वयं गते ॥ ११ ॥
 सेणावतिस्मि विहत्ते, जहा सेखा पणस्सति ।
 एवं कम्मा पणस्सति, मोहणिज्जे स्वयं गते ॥ १२ ॥
 वृमहीणो जहा अग्गो, सीयत्तो ते निरंघणे ।
 एवं कम्माणि सीयति, मोहणिज्जे स्वयं गते ॥ १३ ॥
 मुक्कमूले जहा रुक्खे, सिक्काण्णे ण रोहति ।
 एवं कम्मा न रोहति, मोहणिज्जे स्वयं गते ॥ १४ ॥
 जहा दङ्गाण बीयाणं, ण जायंते पुण अङ्कुरा ।
 कम्मवीएसु दङ्केषु, ण जायंति जर्वंकरा ॥ १५ ॥
 चिच्चा उरालियं बौद्धिं, नाप गोचं च केवली ।
 आठयं वेयणिज्जं च, जिच्चा जवति एरिये ॥ १६ ॥
 एवं अजितपागम्म, चित्तमादाय आउसो ।
 सेणिनोधिमुवागम्म, आता सोधिमुवागइ 'मि वेमि' ॥ १७ ॥
 "सुयं मे" इत्यादि शान्त्य, ननु कृत एव मङ्गलो-
 पचारस्ताई किमपि ज्ञेयोऽपि तदुपादानं गौतमकस्याय इति
 चेत् ? । उच्यते—“यावच्छक्यं तदाचरेत्” इति आ-
 चार्य पुनर्नमस्कारेण न पुनश्चताऽऽशुद्धीया इति, नवरं
 चित्तस्य मनसः समाधिस्थानानि, समाधिपदानि ति यावत् ।
 तद्यथा—“ते नं काले यं ते नं समयं यं” इत्यादि । ननु स्व-
 तिरैवास्मिन् इह चित्तसमाधिस्थानान्युक्तानि इति

पूर्वमुक्तं, किमर्थं तर्हि ज्ञेयोऽपि प्रगवच्छनानुवादापूर्वकम् “ते
 नं काले यं” इत्यादिसूत्रम् ? । उच्यते—स्वमनीषिकापरिहारावेद-
 मुक्तम् । यथा—स्वयमेव स्वतिरैवाऽऽशुद्धयानि अभिष्यन्ति
 न पुनस्तौर्धकैरित्यभिप्रासपिशाचीनिराकरणार्थं सुमम । तत्र
 यस्यां नगयो यस्मिन्पुत्रानं यथा भगवांश्चोकोपातिदेव वि-
 त्तसमाधिस्थानानि व्यापृणाति स्म, तथोपदिदृशेयुः प्रथमतो
 नगयुपानामिधानपुरस्सरं सकलवक्तव्यतोक्तेषु बहूकाम इ-
 दमाह—“ते नं काले यं” इत्यादि । ‘ते’ इति प्राकृतशैलीवशात्
 सिमित्ति, यास्मिन् समये प्रगवात् प्रस्तुतो चित्तसमाधिस्थान-
 वक्तव्यतामवच्छेदयत् तस्मिन् समये, वाणिज्यमम इति नाम्ना न-
 गरममबद्ध । नन्विदानीमपि तत्तमयं वक्ष्यते, ततः कथमुक्तमव-
 दिति ? । उच्यते—वक्ष्यमाणवचनकम्पन्नास्मिन्नित्सममिते तदैवा-
 भवत् । ननु विभक्तिर्न प्रगविधानकाले, एतत्तपि कथमवच्छेदय-
 मिति चेत् ? । उच्यते—अयं काशोऽवसतिर्पिणो, अवसतिर्पिणं च प्र-
 तिकृष्टयुगमावाकीनि हानिसुपगच्छति । एतच्च सुप्रतीतं जिह-
 वचनवेदिनामतोऽजगद्विदुष्यमानं न विरोधमाह । “दस्य” इ-
 त्यत्र नगरवर्णको ज्ञेयः । स चायम्—“निर्दिष्टमित्यसमिते प-
 नुदयज्जगज्जाणय” इत्यादि औपपातिकप्रत्यप्रतिपादिनः
 समस्तोऽपि वर्णको वाक्यः ; स चेह प्रगधीरवयवाच्च लिख्यते,
 केवलं तत एवोपपातिकार्थवक्षेयः । “तस्स यं” इत्यादि । तस्य
 वाणिज्यममगरस्य बहिरुत्तरपौरस्थां हि उत्तरपूर्वां रूपोतिवि-
 भागः, ईशानकोण इत्यर्थः । एवकारो मागधमातापुरोक्तः प्रथ-
 मेकवचनप्रत्ययः । यथा—“कथंरं प्रागच्छइ विस्सकथे” इत्यादी ।
 वृत्तीपज्ञातिरिति नाम चैत्यमभवत् । चित्तोपपादिकवचनस्य
 वा भावः कर्म वा चैत्यम् । तच्च संज्ञाशब्दत्वाद् दृष्टता-
 प्रतिष्ठिते प्रसिद्धः । तत्तत्तदाश्रयवृत्तं यद्वक्ष्यते तत् तद-
 न्युपचाराच्चैत्यम् । “चैत्यमाचननं तुदये” । तच्चैह ज्व-
 न्तरायतनं कूटस्थं, न तु भगवतामहतामायतनम् । ‘होया’
 इत्यभवत् । (चेहवचनमो जाणियच्चो सि) चैत्यवर्णको अ-
 भित्ययः ; सोऽप्यौपपातिकप्रग्वार्थवक्षेयः । (जियस्स राया,
 तस्स चि) तस्य जितशुचुराहो चारिणी नाम्नी देवी समस-
 न्ताःपुरप्रधाना भावो (एवं समोत्तरनं भाणयव्वं ति) एवमि-
 त्यनुपपातिकप्रग्वानुसारं सर्वं निवर्णय समवसरणं भग-
 वदागमनपरिचमिलनधर्मकथावृत्तं भगनीयम् “जाव पुह-
 विसिद्धावहृए समोसडे” जाव ‘सि’ यावत्कणात्—“जेणव
 वाणिज्यमम नगरे जेणव वृत्तिपलासए चेहए जेणव पुहविसि-
 द्धावहृए तेषेण उवागच्छइ” इत्यादि औपपातिकोक्तं पाठसिद्धं
 सर्वमवसयस्य । संज्ञामात्रमत्रैव दृश्यते—शृण्वीश्रापणकं स्वा-
 मी समयवृत्तं, एषं चिंत्यता (यस्मो कदिच्चा।सि) स्वामिना एवैवमे,
 “अतिथि होय” इत्यादिभावमवश्यंकरो धर्मः कथितः । साक्ष्यं
 विष्वाकृतं प्रदर्शयति—(अज्जो) इति । हे आर्योः । इत्यामन्वय-
 वचनं भगवतो प्रगवात् महावीरः भगवान् निर्मन्त्रेणाद् निर्मन्त्रेण
 आमन्त्रित्वा एवमवाशीत्—“इह कलु” इत्यादि । इह कलु इति
 निपातो इति । इह शोकं, प्रवचने वा । कल्पवृक्षात् । निम्नप्राची-
 मिति । निर्मन्त्रा निर्गन्तान्तरागमन्यात्वाद्वाक्षाव धर्मोपकरणव-
 च्छाब्दान्निर्मन्त्राः, तेषां निर्मन्त्राणाम्, एवं निर्मन्त्रीनाम् । कथं
 मृतानामिच्छाह—(इरियेति) समोकीभावेनेति निष्कोषा समित-
 तीर्थाया विषये तस्मिन्, शाकटादिवशात्तानाकालेषु स्वर्गैरिदमसा-
 धितेषु प्राप्नुक्वचित्कलु पुनमाज्जहिर्नयेति निर्मन्त्रं कर्तव्यं, त-
 दुक्ताः, तथाय । एवं भाषासमितासंदिग्धवैवज्यासमितिर्निर्णय-
 क-

गताः साधुभिः सम्यगुपयुक्तैर्नवकोटीविद्युद्ग्राह्यम् । (आयाने इत्यादि) आदानं प्रदत्तं, निक्षेपणा मोक्षणं, प्राप्तकामं सर्वोपकरणं, मध्ये स्थितो भाग्यकामाश्चः काकासिगांहाकन्याय-नामयन्त्राणि संवध्यते, तत्तद्ध आकाशमाध्यादाने निक्षेपणायां च समितिः प्रकृण्वप्रमाजैर्नृपिका सुन्दरचेष्टा, तथा युक्तानाम्, उच्चाटनानां परिष्ठापना पुनर्गच्छतपोमग्न्याः, तत्र मया परिष्ठापनिका, सा बाली समितिश्च प्रत्युपेक्षणीयपूर्वा चेष्टा, तथा समितानां, तपोचचारः पुरीषं, प्रकल्पयं सूत्रं, बलां निष्ठीबनं, सिद्ध्याय नाशिकान्तेष्टा, अष्टौ प्रहं, तेषां परिष्ठापने समितिः, श्रीवत्सार्धनाकदशगुणं स्थपिरुलं, तथा (मयसमितानं ति) ममसा समितानाम् । एवं वाचा, कायेनेति च स्थाय, तथा समितानां मयेवणे (मयगुप्तानं ति) गोपनं गुप्तिः, तथा सुखानाम्, एवं चबला, कायेन, अतएव गुरुनिक्षेपणां गुप्तब्रह्मचारिणां, त्रयः कर्षतूनामिद्व्याह-भावतो द्विषकाशान्ध्यातिक्त्वा-न्मोक्तस्त्वर्थापनंस्तेषाम्, आत्महिता-आत्मनो हितमिव हितम् आत्माहितं, (हिताहितं च शरीरे आत्मनि च जवति, तत्र शरीरे हिताहितं पद्यापद्याहारदिकम्, आत्मनि तु हित्सादिप्रवृत्तिवृत्तां) अथवा-आत्मनो हितानि त्रीणि निष्ठापनि पात्रादिक-शानानि, तदपनयनं, तद्विस्तयेनां तं आत्महिता, तेषाम् (आय-जोगीणं ति) आग्रामयथाः स्ववशे बध्ममायाः योगा मनोवाक्काय-यज्ञज्ञाना येषां तं आत्मयोगिनः, आराधयोगिनां वा, तेषां, तथा येषां तं आत्मपराकामास्तेषां, तथा (पवित्रव्यवसायिणं सुखसा-हितप्राप्तानं ति) पक्षे भवं पाक्षिकम् अर्थमासिकं पर्वे, तत्र पोष-धः पाक्षिकपोषधः, सांस्ति येषां तं पाक्षिकपोषधिका। यत-इच्छाः-“पक्षिण्यं पवित्रव्ययम्, पक्षिण्यं पोसहो पक्षिण्यपोसहो जाडरसिप्रभृतीषु वा । अत्रापि स एवायैः यथा पक्षे अ-र्थेभ्यः जवं पाक्षिकं, तत्र पाक्षिकं पोषधः पाक्षिकपोषधः, अत्र च नियतः पोषध उवासरूपः । यतः अत्रिचाराध्वनव-द्वयवृत्तौ-“सर्वेभ्यां प तपोयोगाः, प्रशस्तः कालमर्थेषु । अष्टम्यां पञ्चदश्यां च, नियतः पोषधं बसेत् ” ॥ १ ॥ तथा श्रीभा-ष्ययकचूर्णी-“सन्वेसु पात्रकपन्धे-सु पस्यथो जिममते तवो जोगी । अष्टमिपञ्चरसीषु, नियमण इषिषु पोसहिषो ॥१॥” इति चवनात् पाक्षिकं बध्मं तपः कार्यम् । उपलक्षणं चैतच्चतुर्दश्य-ष्टम्याः, तत्रापि तपः कार्यम् इति । अथपेक्षां चूर्णिकृता-“जा-वहसिप्रभृतीषु वा ।” अत्र बागधः सनुचयवायै अनुकपर्वसं-प्रादिकं ध्यायति तच्चूर्णिकृता, तत्र तपोविशेषक्यायुधैरुपलक्षितं युक्तानां साधूनां मध्ये (समाहितप्राप्तानं ति) समाधिप्राप्तानां ज्ञानवर्शोच्चारितकपसमाधिमतो (जिवाधमाणां ति) धमे-शुच्यं ध्यानं ध्यायमानानाम् (रमां ति) इमानि अनन्तरवह-मायस्वकपाणि दृष्ट विचसमाधिरसिना (असमुपपद्य-व्यां ति) असमुपपद्यपूर्वाणि, कदाचित्ततकाले न समुपपद्य-पूर्वाणि इत्यर्थः । समुपपद्यरहिते शेषः । तद्यथा-(धमेत्यादि) ‘से सि’ निर्देशे, तस्य दवंगुणजातीवस्य निर्ममस्य निर्ममया वा (धमेतिष्ठेति सि) धम्मो नाम स्वभावः जीवज्ज्वापामजी-वज्ज्वापानं च, तद्विषया भिन्ना, कथंका ?-भिन्ना भिन्ना उवा-निन्नाः, कपिण उताकपिण त्सादिकपा (असमुपपद्यव्य-सि) प्राभवत्, सत्यं धर्मं ज्ञातुम् । अथवा धर्मभित्ता-यथा सर्वे कुल-मया भयोजनना अगिवाहिकाः पूर्वापरविहङ्गा मनः सर्वधर्मेणु शोभनतरोऽयं धम्मो जिममशीत एवंप्रका इत्येकश्च ? (अशी-त्यादि) सं सम्यग्ज्ञानावीति संज्ञः, तस्य दवं ह्यं सङ्गानं, यथा-

पूर्वोद्दे गां दृष्ट्वा पुनरपराद्धे प्रत्यभिजानीते-भसौ गौरिति । “अ-समुपपद्ये” इत्यादि प्राप्नुव । (अहं सत्तामिति) अहं सत्तामिति-अ-सुकोऽहं पूर्वमेव भासं, सुदर्शनादिवत् इति ॥ (सुमिण-आ-दि) स्वप्रदर्शनं यथा-जगत्तनो ब्रह्मसमस्याभिः प्रकल्पं प्रति-पादितं स्वप्रफलं तथा, अथ सौ पुण्यां वा एकां महतीं इत्यव-किम् (अहातं चं ति) यथातथं फलं स्वप्रकल्पज्जातिस्मरणम्, आत्मनः पौराणिकीं जातिं स्मरन् विन्त्या कल्पयते । तत्र (देवर्-सणे व ति) तं यद्यासावितिहृत्वा देवाः ‘से’ तस्य आत्मानं दर्शयन्ति, विष्णोर्देवर्दि विष्णोर्देवपुति विष्णं देवानुज्ञातं कुरुषु ॥ (आदिनासा वा से सि) अथविज्ञानं क, शेषकल्पयता देवाव-विद्युर्देवं दे, मनःपर्वयज्ञानम् (अंति सि) अतस्तेषु अनुपप-त्रस्य अर्जतुर्वापिपु द्वीपसमुत्पेनु जन्मद्वीपप्राप्तोक्तकल्पक-र-केषु संज्ञानां मनोलाभिमताम्, एवंविधानां पञ्चिन्द्रियाणां पयो-क्तानां पौराणिकदृष्टमेतानां मनसि यताम् अतो गताम् प्राप्ताम् परिश्रामस्वरूपकम् ज्ञापयति ॥ ‘केवलनाम्’ इत्यादि भ्रमकम्, नवरं केवलकल्पमिति केवलं ज्ञानवत् परिपूयै सकलसांशसंपूर्णं लोकाशोकं ज्ञातुम् ॥ एवं केवलदर्शनम् ॥ (केवलमप्यमिति) केवलज्ञानेन यद् मरणं केवलमरणम् (सत्यमुपपद्यपदीनाय सि) सर्वदुःखप्रज्ञापयम् ॥ १० ॥ साम्यं गयोक्तं कार्यं स्तोत्रैर्दे-शवति- (आयं ति) आजां नाम रागद्वेषरहितं क्षिप्तं चक्यते, ह्युदय एकमेव सम्यक् आदाय गृहीत्वा (जाणं ति) ध्यानं धर्मं पश्यति करोति, यान्तामनेकार्थत्वात्, सम्यक् यथा जवति तथा भवति, तथा अन्त्येष्टम् अनु पक्कायपश्यति, पुनःपुनश्च प-श्यति करोति समनुपपद्यति, पुनः कथंभूतः ?-(धर्ममिच्छेति सि) धर्मे स्थितः-धर्मे यथायथोपलभ्यते ज्ञानक्रियाकूपे स्थितो ध-मेक्षितः । पुनःकथंभूतः ?-अभिमानो) अभिमाना-परसमयेव मनो यस्य च याति सोऽपिजमनाः । अथ वा-शुद्धादि जिनवचने न करोतीत्यभिमानः, स एव पूर्वाकगुणविशिष्टो निर्वोचं कायवा-होपशमलक्षणं, मोक्षं च अभिगच्छति । न एव गन्धर्वास्त एव ज्ञा-नार्थो इति ब्रह्मनात् याति इति गाथायैः ॥१॥ (ण इमं ति) न इति प्रतिषेधे, (इमं ति) एतत् विषं ज्ञानं, सम्यक् आदाय गृहीत्वा, किं तत् ज्ञानम् ? उच्यते-जातिस्मरणादि, नृपो भूयः शोकं संसारे जायते ज्ञपद्यते, आत्मनः (उत्तमं ति) प्रधानं स्थानं वा हि परमेव-“मासम् अनुकुर्यैव रूपम् । अथवा-उत्तमः संपन्नो मोक्षो वा, यतो ज्ञातं कर्म वा न दिद्यते । अथवा-उत्तमं श्रेष्ठ निर्वाहं कर्तुं वा आत्मनः, तज्जातीते ॥१॥ “जहातं तु” यथानयम्-अविषयवादि-क्यं यत्तत् यथातथ्यमित्युच्यते, यथा चरमगीयकृता दृष्ट स्मर्या दृष्टाः, क्रिमे च फलमजिनः, तथा क्षिप्रफलं पश्यति, संवृतात्मा निष्काशव्यहारः, सर्वे निरवशेषे, यद्यप्यः स्वगतानेकमेवद्वयकः । ‘श्रोहं’ सततं प्रवृत्तप्रवाहं संसारसमुत्पत्तिवत् समुद्रम्, अत्रा-पद्ये पारम् । एवमिति तरति-न पुनः संसारो विचरति, (उत्तममिच्छेति य सि) दुःखात् दुःखोत्पादकमेतः शरीरमानसिकाद्वा दुःखात्, सांसारिकाद्वा विविधाधर्मेकप्रकाराः समुत्पद्ये इति गाथायैः ॥३॥ (पंतां ति) आत्मानं कल्प्यामृत्यानां जीर्णानि भ्रममानस्य सेवमानस्य (क्षिप्तं सत्यगायनं ति) विविक्तं रहस्यमर्तुं क्री-पगुणवद्वलसंस्मरणम् । अथवा-(विचि) ‘विचि’ पुत्रभावे, पुष्टिध्यादिजीवेभ्यः पुत्रभूतानि, तदपि सेवमानस्येति संबध-नीयम् । पुनः कथंभूतस्य ?-प्रस्थाद्वारस्य ब्रह्मचर्यगुहिरक्षणार्थं स्वल्पाहारिणः, दानस्वेच्छिबद्धनन्यपरस्व, एवंगुणविशिष्टस्य साधोः, देवाः वैभगिनका आत्मानं दर्शयन्ति-यथास्थितं देवस्वक-

पयुक्तम् (तानिषां चित्) आत्मज्ञाता, परज्ञाता, स्वयञ्ज्ञाता, तस्य ॥४॥ (सर्वस्वः) सर्वे च ते कामाश्च सर्वकामाः शब्दादयः, तेज्यो चिरकः सर्वकामचिरकस्तस्य ज्ञेयं भैरवं रीकं स्वयैवेत्यं, सिंह-
व्याघ्रापशः चशिवादिज्ञानं, क्षमनः सहतः, ततस्तत्सर्वेषु ज्ञाती-
यस्य (आदौ चित्) अद्यपिभवेति, परैकदेशे परस्मदुपायापचारात्
अवधिज्ञानं ज्ञवति । कथंभूतस्य ?-समभवतः (तवस्सिणो चित्) तयांवन इति गाथायाः ॥ ५ ॥ (तस्मात् चित्) तपसा द्वादश-
प्रकरणे अपहृत्कृष्णादिशेषात्रयस्यावधिज्ञानं परिशुद्धति-
विशुद्धतं भवति । आह-तेन किं पश्यति ? । उच्यते-ऊर्ध्व-
मर्षस्तर्यैकं सर्वं संप्रप्य भवतुपश्यति । तत्र-ऊर्ध्वमित्युक्तं लोका-
म्, अथोलोकं च, तथा तिर्यगस्तस्यैवद्वीपसमुद्रात्मकं लोकं
पश्यति । कोऽर्थः- ये तत्र जायाः जीवादयः कर्माणि वा, यैर्वा
जायैश्च भवत्येव पुत्रललाशोकं यथापरिणामस्तथा सर्वं सर्वान्म-
ना सर्वानुच वक्षिषु ॥ ६ ॥ "सुसमाहितं" इत्यादि । सुषुतिग-
येन समाहिताः स्वचेतासि स्थापिता लक्ष्यास्तेजःपदाः शुक्ला-
स्या येन स सुसमाहितलेख्यः, तस्य सुसमाहितलेख्यस्य
(चित्) चित्को नाम-ऊर्धो विमोश इति पर्यायोः सो-
ऽस्ति विचित्रं यस्य स चित्कोऽन विचित्रे चित्कोऽभ्रज्ञाननिर्या-
फलदेहरूपा यस्य स्योऽधिकतः, तस्य (त्रिकषुणो चित्) भिक्षु-
शीलो भिक्षुः, तस्य त्रिषोः (सर्वतो चित्) सर्वतः सर्वबाह्यान्-
न्तरमेभिन्नपरिग्रहाद्, चित्तिष्वैर्ज्ञानत्रावनाभिः प्रकारैः, प्रकल्प-
परीवर्णादिसिद्ध्यनुयाय मुक्तस्य, एवंविधस्य साधोभ्यामा जी-
वो, ज्ञानेन मनःपर्यायलक्षणेन, पर्यायान् जीवस्य भवनागतान्, जा-
नीते ॥७॥ अथ कीदृशं कवलक्षणं ज्ञवति ? , तदाह-"जदा स"
इत्यादि । यदा यस्मिन्नवस्थते, सेत्यनित्यैर्दृष्टान्मो जावस्य ज्ञाना-
वरणं विशुद्धावशोचकप्रवृत्तावात् केवलक्षणकारणं, सर्वं निर-
वशेषं कृतं गतं भवति । ननु केवलज्ञानं तदैवोपचरत यदा सर्वा-
वरणविगमो भवतीत्यर्थादागतं किमर्थं सर्वप्रदणमित्याशङ्क्य ? ।
तत्रोच्यते-सर्वप्रदणं ज्ञानान्तरभेदसुचकं हेतुं, यावदावरण-
विगमे ज्ञानान्तरव्यपदेशो दृश्यतः ततो न निरर्थकता आश-
ङ्कनीया, (तदा इति) तदा लोकं चतुर्दशरज्ज्वात्मकम्, अशोकं
चानमनं, जिज्ञा ज्ञानाति केवली लोकालोकं च सर्वं, नान्यन-
रमिष्यते ॥ ८ ॥ "जया" इत्यादि व्यक्तं, नवरं दर्शनं
सामान्यवशोचकम् ॥ ९ ॥ "यदिमर" इत्यादि । प्रतिमा-
याम् "समस्तये तृतीया" । विशुद्धाय, प्रतिमा नु द्वादशभि-
र्भूमिमाकृपा । अथवा-इयमेव रजोहरणतद्ग्रहणधारणरूपा ।
अथवा-मोहनीयकर्मविधाजितं आत्मा च वसति, सर्वं प्रति-
माप्रतिरूपता । अथवा-इहलोकपरलोकानाभिनत्वेन विशुद्धा
प्रतिमा, मोहनार्थं च कर्मणि त्रयं गते सति, शपं व्यक्तं, तद्व-
म्-(सुसमादि चित्) सुषुतिशयेन समाधिः समाधिमन्तः
॥ १० ॥ "जहा" इत्यादि । यथा प्रस्तकमुच्यते इत्यतः करत-
लेन, तदा करतलोऽपि हनो भवति, एवं कर्माण इत्यन्ते,
"हन" हिंसागत्याः । ततो हन्यन्ते धानमानुषानि, क सति ? ,
मोहनार्थं कर्मणि क्षवं गते सति इति गाथायाः ॥ ११ ॥ (सि-
णाक्षतिमि) सेनापती कटकनायकं (इते चित्) यथा सेना प्रज-
क्षति, एवं कर्माणि, सर्वं सुगमम् ॥ १२ ॥ "धूम" इत्यादि ।
धूमहीनो यथाप्रतिः क्षीयते स निरल्पनो नाम-इत्यनराहितः,
यमं व्यक्तम् ॥ १३ ॥ (सुक्ष्मले) शुक्लमूलो यथा वृक्षः
लिख्यमानो न रोहति-न वृक्षिमात्रेति, एवं व्यक्तम् ॥ १४ ॥
"जह" इत्यादि । यथा-दग्धं धुं धीजु न जायते नोत्प-

नो पुनरुत्पन्नः, तथा कर्मधीजु इति व्यक्तम् ॥ १५ ॥ "चि-
क्वा" इत्यादि । त्वत्त्वा श्रीदारिकं बोद्धिं शरीरं, तत्र श्रीश-
रिकं नाम उद्गारं, प्राचायं चास्य तीर्थकर्मणश्चरशरीरापेक्षया,
ततोऽन्यस्यानु तत्तत्तुरशरीरस्याप्यनतमुद्योगिनीवात् । अथवा-
"चराश्च" नाम-विस्तरभेदः, विस्तेवसा चास्यावस्थितस्मावस्थ
सातिरकृजानसहस्रमानत्वात् । चशब्दात् नैजसं, कामेनं च ।
उक्तं च-"श्रीराल्लयतेयकम्मायां सर्वथाहि विप्यजहसाहि वि-
प्यजहसि" च पुनरानमोर्न, तत्र नामयति गत्यादिपर्यायानुभवं
प्रति प्रवणयति जीवमिति नाम, तथा धूयते शब्दतः कच्चावचैः
शब्दैरेव तद् गोत्रम्-उच्यतेचकुलपारिप्लवकः पर्यायविशेषः,
तद्विपाकवेणं कर्माणि गोत्रं, कार्यं कारणापचारात् । यथा-क-
र्मणां उपादानविचित्रा-धूयते शब्दतः कच्चावचैः शब्दैरात्मा ब-
ह्मत्कर्मण उदयाचक्षत्रं वेत्युत्तरं सह सटक्काः केवलीति के-
वलज्ञानवात्, तथा-(आद्यमिति) एति आगच्छति च प्रतिब-
न्धकतां स्वरुतकर्मबाह्यनग्नादिद्विगुणति निष्कमिदुमनसो ज्ञाती-
तित्यायुः । अथवा-आ समतादधिगच्छति भवाद्भावान्तरसंका-
मो निपाकोऽप्यमित्यायुः, जनयन्त्याद्यौघादिक उन्मथयः । तथा
(वेद्यजिज्ञं च चित्) चकाराऽत्र कर्मदर्शकः, वेद्यते आद्यावदिक-
पेण यदनुभूयते तद्वदनीयमत्र कर्मपर्यायः । यद्यपि च सर्वं कर्म
वेद्यते तथापि पङ्कजादिशब्दवत् वेदनीयशब्दस्य कदिविव-
त्वात्, त्वत्ति आत्मप्रदेशम्-कर्मदर्शिका पातयित्वा (भवति
चोदर चित्) भवति नीरसाः कर्मरजोदहितः ॥१६॥ "एवे" इ-
त्यादि । एवमवधारणे, अत्रिभिरभूमिष्वं, समकीर्मावे, "आह" म-
र्याद्विनिवर्ध्याः । "गम्भु" 'सिपु' गती, सर्व एव गत्यर्थं ज्ञा-
नार्था रूपाः । आनिसमागत्य आनिमुक्त्यं सत्यम् इत्येत्यर्थः ।
किं कस्त्यमित्याह-चित्तमादाय चित् चित्तशब्देन ज्ञानम्, प्रा-
दाय गृहीत्वा, एतन्वाता गगादिक्कालुष्यजितं ज्ञानं प्रशुद्ध (आ
उलो नि) प्राप्यमालम्ब्यमन्त्रेण । एतानि च दश चित्तसमाधि-
स्थानानि समादाय, किं कस्त्यम् ? । उच्यते-(सोपसोपिमु-
वागमम चित्) अंगिशोधि उपागम्य । अंगिर्द्विधा-ऊर्ध्वेभिर्भाव-
श्रेणिक । ऊर्ध्वेभिः-प्रासादानां अंगिनामं भोगामपक्किक्रयनं
यथा आरुहते । भावश्रेणिरपि द्विधा-विशुद्धा, अविशुद्धा च ।
संनाराप आविशुद्धा, मोक्षाय विशुद्धा, तस्याः शोशिरति कुट्टिः,
कर्मणां शुद्धयेन भवति सा शुद्धिरित्याधिक्येन । शोधिग्रहणात्
संभमश्रेणिरुद्धता ज्ञवति । उक्तं च- "अकलेवरलेणि सुस्ति-
माह चित्" उपागम्य ज्ञात्वा, उप सामीप्य आगम्य प्राप्य, किं
भवति ? । उच्यते-आत्मानः शोशिरामशोशिरान्, तपसा (ज्वेह
चित्) पश्यति, य एवं करोति ॥१७॥ दशां ५ अं । दशां १०

चित्तसमाधि-चित्तसमाहित-वि० । चित्तनातिप्रसवे, दश०
१० अ० ।

चित्तसहाव-चित्तस्वज्ञाव-वि० । नानास्वभावे, पं० व० १ द्वादश
चित्तसामु-चित्तमायु-पुं० । मयान्तरे बाह्यदालपुनः चित्राक्यो
भूत्वा साध्याहारुत्तरीय प्रवर्जिते ब्रह्मदशचक्राणो मित्रसाधौ,
सुत्र० १ भु० ३ अ० २ उ० ।

चित्तसेणग-चित्रमेनक-पुं० । ब्रह्मदशचक्राव्याः प्रकायाः पित-
रि, उक्त० १३ अ० ।

चित्रा-चित्रा-स्त्री० । नक्षत्रेदे, जं० ३ वक्ता० । सु० पं० । ज्यो० ।
विश० । अजु० । दशा० । "दो चित्राभो" दशा० ३ उ० ।

औ० । विविधकवाद्रिचासिन्धुं विस्तृकुमारीमहश्चरिकावाह,
ति० । स्था० । आ० ३० । आ० ४० । ज० । शकस्य देवक-
स्य देवराजस्य सोममहाराजस्याप्रमहृष्याय, स्था० ४ जा०
१ उ० । अ० ।

चित्तापुत्र-चित्तानुप-वि० । आचार्यचित्तानुपामिनि, उच०
२ अ० ।

चित्ति-चिति-औ० । मिस्रादेश्वयने, मृतकदहनार्थं द्वाविन्धा-
सं च । प्र० ११ आश्र० द्वार ।

चित्तिपा-चित्रिका-औ० । व्याघ्रविशेषविषय, प्र० ११ पद ।

चित्ति (ण)-चित्रिन्-पुं० । चित्रं चित्रकर्म तत् कर्त्तव्यतया
विद्यते यस्य स चित्रिः । चित्रकरे, कर्म० १ कर्म० ।

चित्तिसय-चित्रिसय-न० । चित्रि चित्रकरस्तेन सप्तं सट्ठं
चित्रिसमम् । चित्रकारोपमिने नामकमेति, यथा हि-चित्रि चित्रं
चित्रप्रकारं विविधवर्णयुक्तं करोति, तथा नामकर्मापि-जीवं ना-
रकोऽयं निवेद्यानिर्वाक्यमेकान्वयोऽयं चीन्वीचोऽपमिलादि-
व्यपदेशनेकया करोति चित्रसममिदमिति । कर्म० १ कर्म० ।

चित्रुस्साह-चित्रोत्साह-पुं० । मनःसमुत्साहे, चो० ६ विच० ।

चिद्-चिन्-औ० । चित्-सम्प०-किप् । ज्ञाने, वाच० । चैतन्यशक्तौ,
स्था० । प्राकृते यनादृशः शब्दो न प्रयुज्यते स्वस्तः । " चिदान-
न्वयस्य " चिद् ज्ञानमानन्दः सुखं, तद्वनः तत्सन्दाहक-
पस्तस्य । अष्ट० १८ अष्ट० । " चिदानन्दमकरन्दमृदुल्यप "
ज्ञानानन्दस्य मकरन्दं रहस्यं तस्य मयुमतो रसास्वादि । अष्ट०-
२१ अष्ट० । " चिदानन्दसुहासिह, " चिद्वानं तस्यानन्दः स
पव सुधाऽस्य तं वेदांति । अष्ट० ३० अष्ट० ।

चिदपण-चिदपण-पुं० । चिद् ज्ञानं सर्वव्याप्यपरिच्छेदकं, तदेव
दपणं । ज्ञानादयो, अष्ट० ४ अष्ट० ।

चिद्विभो-देशी-निर्वाणिते, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिद्-विद्-विद्-पुं० । ज्ञानप्रदीपे, अष्ट० ३२ अष्ट० ।

चिपिदय-चिपिटक-पुं० । अपलसदृशे घात्यभेदे, दृशा० ६
अ० । आ० ।

चिपिण-चिपिन्-पुं० । केदारवति तटवति वा देशे, केदार-
व । अ० ५ श० ७ उ० ।

चिन्नदियामच्च-चिर्दिकापत्त्य-पुं० । मत्स्यभेदे, औ० १ प्रति० ।

चिपिद-चिपिट-पुं० । निम्ने, " चीनचिमिदणासाओ । " आ०
१ अ० ७ अ० ।

चिपिणो-देशी-रोमये, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिर्मत्त-चीयमान-वि० । चि-कर्मणि भावे वा दकि शानच् ।

" म्मन्नेः " न । ४ । २ । २४३ ॥ इति धातोः कर्मणि भावे
धान्ते वा म्माऽऽदेशः । कर्त्तव्यं नीयमाने, प्रा० ४ पाद ।

चिर्मत्त-किमात्र-न० । ज्ञानमात्रे, अष्ट० ३ अष्ट० ।

चिय-चित-वि० । शरीरे, कर्त्तव्ये, प्र० १ श० १ उ० । उपवि-
ते, आ० ४ डा० ४ डा० । इचकादिदचिते प्रासादपीठादी, अनु० ।

चिय-अर्थ० । दयकारार्थे, स्था० २ जा० १ उ० । पञ्चा० ।

चियस-त्यक्त-वि० । प्रीत्या हृते, पा० । अमीत्यकरणे, स्था० ३
डा० । प्रीतिकरे, औ० । रा० । अभिमते, सुच० ३ सु० ३ अ० ।

चियचैतेउरपरप्येस-त्यक्तान्तःपुरगृहप्रवेश-पुं० । " चियच-
तेउरपरप्येस चियचो सि " श्लाकायां प्रीतिकरपदान्तःपुरे वा
गृहे वा प्रवेशो येषां ते तथा, प्राथमिकतया सर्वेषामाशङ्कनी-
यास्त इत्यर्थः । अन्धे स्वाहु- (चियचो सि) नाप्रतिकरोऽ-
न्तःपुरगृहयोः प्रवेशः शिष्टजनप्रवेशने येषां ते तथा, अनीर्ण्याहु-
ताप्रतिपादनपरं चेत्थं चियचयामिति । अथवा- (चियचो सि)
त्यक्तः अन्तःपुरगृहयोः परकीययोरेषा कथञ्चित् प्रवेशः येस्ते
तथा । अ० २ श० ५ उ० । तथाचिरे अतिधार्मिके, तथा सचे-
नानाशङ्कनीये आचके, दृशा० १० अ० ।

चियचकिच-त्यक्तकृत्य-वि० । त्यक्तानि कृत्यानि दृशविच-
ककालसामाचार्यीकृपाणि त्वर्वाणि येन सः । अतः । कृत्यं क-
रणार्थं, त्यक्तं कृत्यं येन सः । त्यक्तचारित्रे, नि० चू० १ उ० ।
पं० चू० ।

चियचदेह-त्यक्तदेह-वि० । त्यक्तो वधकथाधारकान्, अथ-
वा चियसः सम्मतः प्रीतिविषयो, कर्मसाधनेषु प्रधानत्वाहे-
हस्यति । प्र० १० श० २ उ० । परीबहसहनात् वा देहो यस्य ।
अनिग्रहविशेषयुक्ते, कल्प० ६ क्षण । व्य० ।

संमति " चियचदेहे सि " व्याख्यायते । तच्च त्यक्तं विज्ञा-
कृत्यतो भावतश्च । तत्र कृत्यत आह-

उज्जपराजिप अष्टय, फलहियमल्ले निरुत्तरिकम्मे ।
गृहण मच्छियमल्ले, तस्यदियो दम्बतो चतो ॥

इदं कथानकं प्रबन्धेनावश्यकटीकायामुक्तम्, इदं तु प्रत्यगौरव-
तवान् लिख्यते, तत्तत्समाध्वधाएणीयम् । अङ्गारयोजना त्वेवम्-
अष्टनो नाम मल्ल उज्जयिनीवास्तव्यः सोपारे पत्तने बुद्धतया युक्ते
पराजितः, तेनान्यः फलहीमल्लो नाम मल्लो मार्गितः । स सो-
पारके मात्सिकमल्लेन सह युद्धं दत्तवान् । तत्र फलहीमल्ले
निरवशेषं, परिकर्म क्रियते । इतरस्तु मात्सिकमल्लो
गर्वाध्माततया शरीरपीकां गृह्यत् न किमपि परिकर्म कारि-
तवान् । ततः पारिकर्माकरलुतः तुनीयविने आरितस्तेन, परि-
कर्मोत्तरणतो यस्यको देहः स ह्येतत्त्यक्तः ।

प्रावतत्यक्तमाह-

वण्णेज्ज व हम्मेज्ज व, कोइ व हण्णेज्ज अहव मारेउज्ज ।
वारेउ न सो जययं, वि चचदेहो अपमिबक्को ॥

स प्रतिमाप्रतिपक्षो भगवान्, शरीरेऽप्यप्रतिपक्षो यदि कोऽपि
बलीयात्, अथवा-कृत्यात्, यदि वा हन्यात्, मारयेद्वा, त-
थापि तं न निवारयति । यथ भावतत्यक्तदेहः । व्य० १० उ० ।
चियपससोणियत्त-चित्तमाप्रमाणितत्त-न० । धान्त्रिके, पं०
ब० ३ द्वार ।

चियसोऽपि-चित्तलोहित-वि० । चित्तमुपचयं प्राप्तं लोहितं शो-
णितमस्येति चित्तलोहितः । लोहितमिति शेषधातुपलसवम् ।
उद्विक्तधार्ता, उच० ७ अ० ।

चिया-चिता-औ० । शब्दार्थाद्यं चितेन्प्रधानी, सुच० १ सु० ४
अ० ३ उ० ।

विभाग-त्याग-पुं० । त्वजनं त्यागः । संविषयैकसंज्ञो गैकानां न-
कादिदत्ते, स्या० ५ ना० १ उ० । अमखधर्म, स्या० १ ना० १
उ० । त्यागो द्विधा-प्रत्यत्यागो, भावत्यागश्च । कर्मत्यागो नाम-
आहरोपविशयवर्दीनामप्रायोग्यानां परित्यागः, प्रायोग्यानां
यतिजनैश्चो दानम् । भावत्यागः कौशादीनां विवेको, ज्ञानादीनां
यतिजनैश्चो वितरणम् । आ० अ० प्र० । प्रथ० ।

विभाग्यमत्-त्यागवत्-वि० । दानशीले, स च कोकादिपि स्तो-
कं दद्यात् गच्छत्य बहुमानमात्मयति इति स गच्छोपमद्वयम् ।
५७० १ उ० ।

विर-विर-न० । दीर्घकाले, व्य० १ उ० । प्रचूतकाले, आनु० ।
सुख० । आद्य० ।

विरंजीविय-विरंजीवित-न० । दीर्घे आनुवि, स्या० १० ना० ।

विरंतण-विरतन-वि० । पुराणे, आद्य० ४ अ० ।

विरजुमिय-विरजुवित-वि० । विरसेविते, 'जुषी' प्रीतिसे-
वनयोरिति वचनात् । अ० १४ सु० ७ उ० ।

विरदितिय-विरदितिक-वि० । विरं प्रभूतकालं स्थिनिर-
वस्थानं येषां ते तथा । सुख० १ सु० ५ अ० १ उ० । प्रभूतका-
लस्थितिकेष्ट, सुख० १ सु० ५ अ० ३ उ० । एकद्व्यादिसागरोप-
मस्थितिकेष्ट, स्या० ८ ना० । तथाहि-उत्कृष्टतत्त्ववैश्वर्यासागरो-
पमानि, जघन्यतो दृश्यवर्षेतराणि तिष्ठन्ति देवा मारकाश्च ।
सुख० १ सु० ५ अ० । दशा० । "एवाह फासाई कुंति बाहं,
नितरं तत्प विरदितोयं ।" सुख० १ सु० ५ अ० ५ उ० ।

विरदिविषय-विरदीक्षित-वि० । प्रभूतकालं प्रयजिते, व्य०
४ उ० ।

संमति विरप्रमजितद्वारमाह-

विरपण्ड्यो तिबिहो, जहन्नमो मज्जिमो य उक्कोसो ।

तिवरिस पंचम मज्जिमो, बीसनिवरिसो य उक्कोसो ॥

विरप्रमजितस्त्रिविधः । तद्यथा-अथन्यो प्रथम उक्तेष्टः । तत्र
विषयप्रमजितो जघन्यविरप्रमजितः, पण्यप्रमजितो मध्यमो,
विद्यतिवर्षप्रमजित उक्तेष्टः ॥

अथ केन बहुभुतेन विरप्रमजितेन आधिकार इत्यत आह-
बहुसुयविरपण्ड्यो, एतय मज्जेसुः होति अहिगारो ।
एतय उ कमे विजाया, कम्माज बहुस्सुओः पदम् ॥

अत्र बहुभुतविरप्रमजितेष्वेवमेव ताभ्यामाधिकारः, गाथायां
सप्तमी तृतीयायै । अत्र कमे कामविषये, विजाया कर्तव्या । सा
चैवम-कस्मात् प्रथमं बहुभुत उक्तः १, यतः प्रथमं प्रमज्ज्या जघ-
ति, ततः धुतः, ततः प्रथमं विरप्रमजितस्योपादानं युज्यते । नैव दोषः-
निधमविशेषप्रदर्शनायै होयमुपादानं, यो बहुभुतः स निय-
माधिकारप्रमजितो, येन विषयप्रमजितस्य निधीयमुद्दिश्यते, पण्य-
वर्षप्रमजितस्य कल्पवृक्षद्वारा, विंशतिवर्षप्रमजितस्य दृष्टिवाह-
स्तेन न दोष इति । इ० १ उ० ।

विरपरिचिय-विरपरिचित-वि० । पुनःपुनर्द्वयतनः परिचिते,
अ० १४ सु० ७ उ० ।

विरपोराण-विरपुराण-वि० । विरप्रतीकृतत्वेन पुराणे, अ०
३ सु० ७ उ० ।

विरपण्ड्य-विरप्रमजित-पुं० । विरदीक्षिते, इ० १ उ० ।

विरपबास-विरप्रबास-पुं० । विरदीक्षिते, पं० सू० ।

विरया-देशी-कुट्याद्यः, दे० ना० ३ वर्ण ।

विरसंयुत-विरसंयुत-वि० । विरं बहुकालमतीतं भावस्त-
स्तुतः । विरसेहाप्रशंसिते, अ० १४ सु० ७ उ० ।

विरसंसिद्ध-विरसंसिद्ध-वि० । विरं बहुकालं यावत् विरे वा-
तीते प्रभूते काले संसिद्धः । विरसेहात्संबन्धे, अ० १४ सु०
७ उ० ।

विराड्य-विरादिक-वि० । विरादिराकाश आदिनिवेशो यस्य
तद्विरादिक । नि० ५ वर्ण । औ० । हा० । विरकालिके,
विद्या० १ सु० १ अ० ।

विरासुगव-विरानुगव-वि० । अमानुगतिकारित्वाच्च विरानु-
गते, अ० १४ सु० ७ उ० ।

विराण्वयि-विरानुवृत्ति-वि० । विरमनुवृत्तिरनुकूलवर्तिता
यस्यासौ विरानुवृत्तिः । प्रभूतकालमनुकूलतया संजाते,
"विरपरिचितो सि मे गोचरमा !, विरानुसिक्तो सि मे गोचरमा !,
विराण्वयि सि मे गोचरमा !, विरानुवृत्ति सि मे गोचरमा !"
अ० १४ सु० ७ उ० ।

विरादण-विरतन-वि० । प्राचीने आचार्यपरम्परागते, इ०
३ उ० ।

विरिचरा-देशी-जलधारायाम्, दे० ना० ३ वर्ण ।

विरिचिरा-देशी-जलधारायाम्, दे० ना० ३ वर्ण ।

विरिद्विद्वि-देशी-द्विभि, दे० ना० ३ वर्ण ।

विरोचनस्य-विरोपपन्नक-वि० । विरजाते, आद्य० ५ अ० ।

चिन्ताया-किरातिका-की० । किरातास्थानार्थदेशात्पञ्चायां हा-
स्याम्, नि० १ वर्ण । रा० । आ० सू० । दशा० । अ० ।

चिन्ताई-किराती-की० । किरातास्थानार्थदेशात्पञ्चायां चे-
ट्याम्, हा० १ सु० १ अ० ।

चिन्ताईपुत्त-किरातीपुत्त-पुं० । धनमेष्टिदास्याः किरात्याः पुत्रे,
आ० क० ।

"विश्वामनी द्विजैकैको, जिनशासनहीसकः ।

बादेऽधिमप्रमाचार्यै-जिंता शिप्यीकृता बलात् ॥ १ ॥

किरोऽसुरैवतावाक्याच्च, जुगुप्सां तु मुमोच न ।

आर्याभ्यात्मार्थार्थे प्रस्था, मृतस्तेन विचं गतः ॥ २ ॥

तद्विषेदेन साऽप्याच-जताऽनालोच्य तन्मूला ।

दिवं ययो स पुणांशु-द्विजैवैवस्तद्विद्वद्वः ॥ ३ ॥

पुरे राजपुत्रे अष्टौ, चनमेष्टी चिलातिका ।

तस्याः स्तनधरो नाम्ना, चिलातोपुत्र इत्यभूत् ॥ ४ ॥

तत्प्राणजन्मविधाऽप्यक्षैः, किरातिः सुसुमाऽभिधा ।

अपरिच्छाद्य पञ्चपुत्राः, धनस्यैव सुताऽभवत् ॥ ५ ॥

स बालो चारकस्तस्या-मेष्टोऽय अष्टिनाऽभवा ।

तद्विष्णु विक्रिषां कुर्वन्, दृष्ट्वा निःसारितो युवहात् ॥ ६ ॥

गतः सिंहगुहापुत्र-मिदः पञ्चावतरेचूत् ।

गुह्यैः कैलात् ततस्तं स, मुमुक्षुः स्वपदेऽकरोह ॥ ७ ॥

सोऽयम् श्रीराज राजपुत्रे, धनसार्धपतेर्युद्धम् ।
मुष्णीमाऽभ्येयं यो ह्यर्थं, तनुनी सुसुमा मम ॥ ८ ॥
इत्याऽयं रक्षितं प्राप्नोति, पुत्रितुं यन्मयस्य तम् ।
धनो नष्टः सपुत्रोऽपि, सोऽप्याराधय सुसुमाय ॥ ९ ॥
भ्यनेनोक्तस्तारकाः, निवर्तयत मे सुताम् ।
धनं यो मे सुता ते या-ऽप्ययम् अन्नाद्य तत्करः ॥ १० ॥
निवृत्तान्ते युहीत्या स्व, भ्रष्टी पञ्चवर्षस्य त्विनः ।
नयन् सुसुमां चेट-मन्वधावत् कृतान्तवत् ॥ ११ ॥
चेटोऽप्यशक्तस्तौ वीर्यं, युहीत्या तच्चिराऽभवत् ।
तस्यौ भ्रष्टौ सपुत्रोऽयं, शाकालोऽयं धुवार्हितः ॥ १२ ॥
इत्या मां आदत्तयूच, पुत्रान् याताय पतन्म ।
तस्यैवुः किं तु तेऽप्याहुः, भ्रष्टवर्षस्य एव हि ॥ १३ ॥
भ्रष्टपुत्रान् पुनः पुत्रान्, सर्वेषां मृत्युरन्तु मा ।
एतदेव वयुः पुत्रान्, आदित्या गत्यते पुत्रं ॥ १४ ॥
तस्यैः कारणे गाढं, पुत्रीमासादत्तं कृतम् ।
एवं साधुभिराहारो, भ्राष्टो महति कारणे ॥ १५ ॥
तेनारुह्य ते याताः, संजाला भोगभोगिनः ।
स्यादेवं कारणहारात्, साधुधर्मोऽपि सिद्धिमा ॥ १६ ॥
स च शीर्वासिद्धृञ्च, साधुमातपनापरम् ।
हृद्वाऽयम् समासेन, धर्ममाख्याहि मेऽपुना ॥ १७ ॥
नो चेदपि शिरभ्येयं, साधुधर्मोऽप्यभ्येयम् ।
समासाङ्गो उपश्रामो, विवेकः संवरस्तथा ॥ १८ ॥
एकान्तस्थाः प्रतिसया, सोऽपि तां विप्रदोऽस्मरन् ।
उक्तावुपश्रामः स्याद-कोथस्त्यज्य कुपम् ॥ १९ ॥
विवेकः स्यादसङ्गस्य, काङ्क्षशीर्षं ततोऽमुचत् ।
संयुतेन्द्रियवित्तम्य, संवरस्तथाऽकरोत् ॥ २० ॥
तदा लोहितमन्धेन, वज्रतुण्डाः पिपीलिकाः ।
शैलं निस्त्रैल्यिताश्चक-हञ्जालनीमिष तद्वयुः ॥ २१ ॥
छक्कमनिर्गमं द्वार-कारकाः कीटिका इमे ।
उपकथ्यो मंगल्येवं, तासु भ्यान् वचन् सः ॥ २२ ॥ आ० क० ।

एतदेव सप्रपञ्चं सङ्कलितम्—

जडं यं भवेत् । समणोऽयं भगवया महावीरेण जाव संपत्तेणं
सचरसमस्तं यं यावज्जन्मयणस्तं अयमहे एतत्, अडा-
रसमस्तं यं भवेत् । यावज्जन्मयणस्तं समणोऽयं भगवया महा-
वीरेणं के अहे पञ्चते ? । एवं खलु जन्तु ! तेनं कालेणं
तेणं सप्रपणं रायगिहं नामं नयरे होत्या, वणञ्चो, तस्स
णं रायगिहस्तं वणरस्तं बाहिया उन्नरपुराञ्चमे दिसिभाए
एत्थं यं गुणसिलए पाणं वेए होत्या, वणञ्चो रिक्खित्थिए
समिद्धे, तत्थं यं धण्ये नामं सत्थवाहे परिबसइ, जहा
नामं जारिया । तस्स यं वणरस्तं सत्थवाहस्तं पुत्ता जहाए
अचया एव सत्थवाहदारणा होत्या । तं अहा-वण्ये, वण-
पाले, धणदेवे, धणगेवे, धणरिक्खिए । तस्स यं वण्यस्तं
सत्थवाहस्तं वूआ अयाए अचया एव एव पुत्तायं अणुप-
मं जाइय सुसुमा नामं दारिया होत्या सुकुमासापाणिपाया ।
वस्म यं वण्यस्तं सत्थवाहस्तं चिलाए नामं दासचेदए होत्या

अहीणपंचिदिअसरीरे संसावचिए वाक्काहावणकुससे यावि
होत्या सुकुमासापाणिपाया । तएणं से चिलाए दासचेदए सुं-
सुमाए दारियाए बालगाहे जाए यावि होत्या, सुसुमां दा-
रियं कदीए गेएइइ, गेएइइत्ता बहुरि दारएहि य दारिया-
हि य किंजएहि य किंजियाहि य कुमारएहि य कुमारियाहि य
सक्कि अजिरपमाणे इ विहरइ । तएणं से चिलाए दासचेदए
तेसिं बहुरि दारयाणं य ए अप्पेमाइआणं सुल्लए अवहरइ,
एवं बहए अंकोलीयाओ चि दूमए चि पाउल्लए साको-
ल्लए अप्पेमाइयाणं आपराणमल्लकारं अवहरइ, अप्पेमाइ-
याणं आलसइ, एवं अवहइइ, निच्छोमेइ, निज्जत्थेइ, तज्जेइ,
तालेइ । तएणं ते बहवे दारगा य ए रोयमाणा य कंद-
माणा य विसवमाणा य साणं २ अम्मापिउणं णिवेरे-
ति । तएणं तंसिं बहुरि दारगाणं य ए अम्मापियरो जेणेव
वण्ये सत्थवाहे, तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छंतिता पण्ये स-
त्थवाइं बहुरि सिज्जाणाहि य रंटाणाहि य उवलंजयाहि
य सिज्जमाणा य रंटाणा य उवलंजमाणा य
वण्यस्तं सत्थवाहस्तं एयमहं णिवेरेति । तएणं से वण्ये
सत्थवाहे चिलाए दासचेदए एयमहं जुज्जो इ निवा-
रेइ, नो चेव णं चिलाए दासचेदे उवमपइ । तएणं से
चिलाए दामचेदए तेसिं बहुरि दारगाणं य ए अप्पेमाइया-
णं सुल्लए अवहरति० जाव तालेइ । तएणं ते बहवे दा-
रगा य ए रोयमाणा य० जाव अम्मापिउणं निवेरेति । तए
णं ते आसुरत्ता० ५ जेणेव धम्ये सत्थवाहे तेणेव उवागच्छंति,
उवागच्छंतिता बहुरि सिज्जाणाहि य० जाव एयमहं णिवेरेति ।
तएणं से वण्ये सत्थवाहे बहुरि दारगाणं ६ अम्मापिउणं अं-
तिए एयमहं सोबा आसुरत्ते० ५ चिलाए दासचेदए उवाव-
याहि आम्मासणाहि आलसइ, उच्छेइ, णिभत्थेइ,
निच्छोमेइ, तज्जेति, उवावयाहि तालणाहि तालेति,
साओ गिहाओ णिच्छुवइ । तएणं से चिलाए दासचे-
दए साओ गिहाओ णिच्छूदे समाणे रायगिहे खबरे सिं-
यान्ग० जाव पंडेसु देवकुलेसु य सजासु य पवासु य
जूपल्लएसु य वेसाघरसु य पाणघरसु य सुइं सुरेणं
परिवहइ । तएणं से चिलाए दासचेदए अगाहइए अ-
णिबारिए सच्छेदगई सदरप्पयाहि मज्जप्पसंगी चोरप्पसंगी
मंमप्पसंगी जयप्पसंगी वंमप्पसंगी परदारप्पसंगी जाए यावि
होत्या । तएणं रायगिहस्तं नगरस्तं अदूरसामंते दाहिणपुर-
ञ्चमे दिसिजाए एत्थं यं सीहगुहा नामं चोरपल्ली होत्या-
विसमगिरिकरुगकोदंवंसंनिविद्धा वंसीकडंगपागारपरि-
विल्ला जिक्कसलगाविसमपपायफलिहोवगुहा एकजुबारा
अनेकसंकी विदितजननिगमपत्तेसा अज्जितरपाणिवा सु-

दुष्कजज्जपेरंता सुबहुस्स वि कुवियस्स बलस्स अगपस्स
 दुप्पेस्स वि होत्था । तत्थं यं सीहगुहाए चोरपल्लीए
 विनए नामं चोरतेणाहिर्वइ परिवसइ, अहम्मिए अहम्म-
 क्खाई अथम्मिच्छे अथम्ममाणुए अहम्मपल्लोई अहम्मसी-
 लसमुदारे० जाव अहम्मकेजसमुट्टिए वहुणमरनिगयजने
 सुरे दढणहारी साहसिए सव्वेही, से यं तत्थं छीहगुहाए
 चोरपल्लीए पंचवहं चोरसयायं आदेवबं० जाव विहरइ ।
 तए णं से विजयवक्करे चोरसेणावई बहुणं चोराण
 य वाग्दाराणा य लखलखणा य मंडिउद-
 गाण य संभिच्छेदगाण य रायाकराहाण य अण-
 धारणा य सुणजंजणाण य बाद्धायाणा य
 बीसंजपायणा य जयकाराण य संहरकलाण य अणेसिं
 य बद्धं जिष्जिष्जयाहारायायं कुंने यावि होत्था ।
 तए णं से विजयवक्करे चोरसेणाहिर्वइ रायगिहस्स णयर-
 स्स दाहिणपुरच्छिमे जणवयं बद्धीं गामपाएहि य
 नगरपाएहि य गोमहणेहि य बंदिमहणेहि य पंचकुट्ट-
 णाहि य लखलखणेहि य उव्वेलेमाणे २ विक्सेमाणे नि-
 त्थाणं निष्कां करेमाणे बिहरइ । तए णं से चिलाए दाम-
 चेवर रायगिहे णये बद्धीं अत्थाजिसंकीहि य चोरिया-
 बिसेकीहि य दागाभिसंकीहि य धणएहि य जूकरेहि य
 पत्तिमवमाणा ३ रायगिहाओ णयरओ गिणगच्छति, णि-
 मगच्छतिचा जेणव सीहगुहा चोरपल्ली तेणव उवागच्छति,
 उवागच्छतिचा विजयं चोरसेणाहिर्वइ उवसंपाज्जिचा णं
 बिहरइ । तए णं से चिलाए दासचेवर विजयस्स
 चोरसेणाहिर्वइस्स अगगअमिद्धाडिगाहे जाए यावि
 होत्था । जाहे वि व णं से विजए चोरसेणाहिर्वइ गाम-
 पायं बा० जाव पंचकोई वा काउं वपंति, ताहे वि य
 णं से चिलाए दासचेदे सुबहुं पि य कुवियवलं हयमाहि य०
 जाव पदिसेइ, पुणरवि लच्छेइ कयकजे अणहसमग्गे
 सीहगुहं चोरपल्ली हल्लमागच्छइ । तए णं से विजए चोर-
 सेणाहिर्वइ विलम्बं तकरं वहुओ चोरविज्जाओ य चोरमेते य
 चोराउयाओ य चोरमायाओ य चोरणिगमीओ य सिकला-
 वेइ । तए णं से विजयचोरसेणाहिर्वइ अन्धया कपाई काअथ-
 म्मुणा संजुत्ते यावि होत्था । तए णं से ताई पंचचोरस-
 याई विजयस्स चोरसेणाहिर्वइस्स मध्या २ इहीसकारसमुद-
 एणं छीहरणं करेति, करेतिचा बद्धं डोहयाई मयकिच्चाई
 करेइ, कासे णं० जाव विजयसोया जाया यावि होत्था । तते
 छे ताई पंचचोरसयाई अन्नमभं सदावइ, सदावेइचा एवं ब-
 यासी-एवं लखु देवाणुपिया । विजए चोरसेणाहिर्वइ काअ-
 वम्मणा संजुत्ते, अयं व णं चिलाए तकरे विजएणं चोरसे-

णावइणा वहुओ चोरविज्जाओ० जाव सिकलावि, तं सेयं
 लखु अम्हं देवाणुपिया । चिसायं तकरं सीहगुहाओ चो-
 रपल्लीओ चोरसेणाहिर्वइचाए अभिसिंचितइए णि कहु
 अन्नमभस्स एयमई पदिसुणेंति, चिसायं सीहगुहाए चोर-
 पल्लीए चोरसेणाहिर्वइचाए अभिसिंचति । तए णं से चिलाए
 चोरसेणाहिर्वइ जाए अहम्मिए० जाव विहरति । तए णं से
 चिलाए चोरसेणाहिर्वइ चोरपायमं० जाव कुंने यावि
 होत्था । मे णं तत्थं सीहगुहाए चोरपल्लीए पंचवहं य चो-
 रसयाण य एवं जहा विजओ तदेव सव्वं० जाव राय-
 गिहस्स णं णगरस्स दाहिणपुरच्छिमिं जणवयं० जाव
 निष्कां करेमाणे बिहरइ । तए णं से चिलाए चोरसेणा-
 हिर्वइ अन्धया कपाई विरलं अणं० ४ उवक्कदावति, ताए
 पंचचोरसए अयंतेइ, तओ पच्चा एहाए० जाव जेम्हण-
 मंनवंसि तेहिं पंचहि चोरसएहिं सक्कि विरलं अणं० ४
 सुरं व० जाव पसवं व आसाएमाणे बिहरइ । जिमियल्लु-
 चुत्तराणए ते पंचचोरसए विरलेणं भूमेषमक्षालंकारेणं
 सकारेइ, संमाणेइ, एवं बयासी-एवं लखु देवाणुपिया !
 रायगिहे णये धम्मे नायं मत्थवाहे अहे, तस्स णं
 धूआ जहाए अन्धया पंचवहं पुत्तां अणुममं जाइया
 सुंमुया नायं दारिया होत्था अहीणा० जाव मूक्-
 वा । तं गच्छामो णं देवाणुपिया ! धस्स मत्थवा-
 हस्स गिहं विट्ठुपायो, तुम्हं विट्ठुलं धणकण-
 ग० जाव सिलपवाले, मम सुंमुया दारिया । तए णं ते पंच
 चोरसया चिलायस्स एयमई पदिसुणेंति, तए णं से चि-
 लाए चोरसेणाहिर्वइ तेहिं पंचचोरसएहिं सक्कि अन्नकम्भं
 दुरुइइ, पुवावरएइ काअसमयंसि पंचचोरसएहिं सक्कि स-
 क्क० जाव गडिआउणपहरणे माइयममुहएहिं फल-
 एहिं निकट्ठाहिं असिल्लुछाहिं आसणएहिं तांणेहिं सजी-
 वेहिं धणएहिं समुक्किलत्तेहिं सरेहिं समुत्ताडिआहिं
 दाहाहिं ओसारियाहिं जलपंटियाहिं ऊरुपंटियाहिं
 छिपत्तुरीहं वज्जमाणाहिं मध्या ३ उक्किहसीहगायचो-
 रकसकसरवं० जाव समुदरवज्जं करेमाणा पुवावरएइ-
 काअसमयंसि सीहगुहाओ चोरपल्लीओ पट्टिणिक्कलपति,
 पट्टिणिक्कलपत्ता जेणव रायगिहे णये तेणव उवाग-
 च्छति, उवागच्छतिचा रायगिहस्स णयरस्स अदूरसामंते
 एगं मई गहणं अणुणवसिंतंति, अणुणवसिंतंतिचा दिवसं लखे-
 माणा ३ चिहंति, तए णं से चिलाए चोरसेणाहिर्वइ अक्क-
 रत्तकाअसमयंसि णिमंते पट्टिणिमेतीम्म पंचहिं चोरसएहिं
 सक्कि माइयगोमुहेहिं फलएहिं० जाव मुत्ताहिं ऊरुपंटिया-
 हिं जेणव रायगिहे णये पुरच्छिमिं दुवारं तेणव उवा-
 गच्छति, उवागच्छतिचा रुदगवत्थिं पणममइ, परामुसइचा

तद्वहाय दुहाय अभिजिज्ञासमाया इमीसे आ-
माभिन्नाय अन्वीय उदगस्त मगलगतवेसलं करे-
माणा नो चेव थं उदगं आसादेयो, तए थं उदगं
अणासाएमाणा नो संचाएयो रायगिहं संचाविचए । तए थं
तुम्हे थं मयं देवाण्णिया । जीवियाओ बरोवेह, मयं
मंसं च सोणियं च आहारहे, तेणं आहारेणं अरबद्धा
समाणा ततो पण्डा इयं आगामियं अरविं नित्पतिहेह,
रायगिहं च संचाविहिह, मिच्छाण्णिययं अभिसमागच्छि-
हिह, अत्यस्तय पम्मस्तय य पुअस्तय य आजागी जवि-
स्तह । तते थं से जेहुते पधेणं सत्यवारेणं एवं तुते
सयासे पधं सत्यवाहं एवं बयासी-तुम्हे थं ताओ
अम्हं पिआ गुञ्जणा य देवयज्या ठवका पतिडवका
संरक्खणा संगोवणा, तं कहेणं अम्हे ताओ तुज्जे
जीवियातो बरोवेयो, तुम्हे थं मंसं च सोणियं च आ-
हारेयो, तं तुम्हे थं ताओ मयं जीवियातो बरोवेह, मंसं च
सोणियं च आहारहे, आगामियं अरविं नित्तरह, तं चेव
सम्भं जणत्तिं जाव अत्यस्तय य आजागी जविस्तह । तते थं
पधं सत्यवाहं दोहे दुचे एवं बयासी-मा थं ताओ अम्हं
जेहुतापरं तुम्हेवयं जीवियाओ बरोवेयो, तुम्हे थं ताओ
मयं जीवियाओ बरोवेह जाव आजागी जवस्तह, एव जाव
पंचमे पुत्त । तते थं से पधे सत्यवाहं पंचपुत्ताणं द्विपञ्चमं
भाणित्ता ते पंचपुत्ते एवं बयासी-मा थं अम्हे पुत्ता पणमवि
जीवियातो बरोवेयो, एस थं सुंमुमाए दारियाए सरिरे नि-
प्याणं जाव जीवआओ विपज्जे, तं सेयं खलु पुत्ता ! अम्हे
सुंमुमाए दारियाए मंसं च सोणियं च आहारिचए । तते थं
अम्हे तेणं आहारेणं अरबद्धा समाणा रायगिहं एपरं संपा-
णियस्सामो । तए थं ते पंच पुत्ता पधेणं सत्यवारेणं एवं
पुत्ता समाणा एयम्हं पडिमुणंति । तते थं मे पधे सत्यवाहं पं-
चपुत्तेहिं सत्किं अरिण्णि करेति, अरिणं करोतिता सरणं क-
रेति, सरणं अरिणं महेति, महेतिता अग्निं पादेति, अग्निं
पादेतिता अग्निमंयुक्तं करेति, करेतिता दारुणहं पक्खि-
हेह, पक्खिबद्धा अग्निं पज्जमेति, अग्निं पज्जालेति-
थां सुंमुमाए दारियाए मंसं च सोणियं च आहारिरेति,
तेणं आहारेणं अरबद्धा समाणा रायगिहं नगरं संपा-
णियनामिं अजिसवभागाय, तस्स य विपुलस्स पणकण-
नरयणं जाव आमागी जाय । तते थं पधे सत्यवाहे सुं-
मुमाए दारियाए वड्डं लोइयाइ जाव विमयसोए अए
यावि होत्था । तेणं कासेणं तेणं सयएणं समये जगवं ब-
हावीरे जेवेव सुंखमिलए चए, तेखेव समोसे, सेण्णिओ
वि राया सिग्गओ । तए थं मे पधे सत्यवाहे धम्मं तोआ

जाव पम्पइया, एकारसंगविका मयसाए संसेहाए जाव
कालमासे कालं किआ तोइमं कये देवताए ठववएणं,
ताओ देवओगाओ मयाविदेहं वासे तिज्जिहंति०, जाव
अंतं करेति, जहा वि य थं जंभू ! पधे सत्यवाहे थो
बहहेणं वा नो रुवहेणं वा नो बलहेणं वा नो विसयहेणं
वा सुंमुमाए दारियाए मंसं सोणियं च आहारिरे, नत्तय
एमाए रायगिहं संपावण्डयाए, एवमेव समण्णओ ! जो
अम्हं निर्माणो वा निर्माणो वा इमस्स ओराक्षियसरीस्स
वत्तासवस्स पितामवस्स पुत्तासवस्स सोणियासवस्स जाव
अवस्स विपज्जहिंयवस्स नो बन्हेणं वा नो रुवहेणं वा
नो बलहेणं वा नो विसयहेणं वा आहारं आहारिरे, नत्त-
य एमाए तिक्किमणसंपावण्डयाए, से थं इह भवे चेव
कूटं समणाणं ४ अचच्चाण्णिजे ० जाव बंदिक्कस्स, एवं
खलु जंभू ! सयएणं पणवया मयावीरेणं जाव संपएणं
आहारसमस्स पायज्जयएस्स अवपधे पयाचे चि वेदि ।
हा ० ? अ ० ? ० अ ० ॥

आसो चित्रार्द्रपुत्रो, मुग्गक्षिणीं चालिणं व्व कओ ।
सो वि तह खज्जयाणो, पदिक्को उलयं अहं ॥ ८४ ॥
आसो चित्रार्द्रपुत्रो, सुंमुमाएते प्रसिद्धः (मुग्गक्षिणीं हि)
कोटिकाभिः, पट्ट्यां शोणितगन्धेन प्रयुतादिभ्यश्च-
भिः शिरो वायव्यभागीयं कृतं, सोऽपि ताजिस्तथा अर्थमानः
प्रतिपन्नः उत्तमार्थः । संवा ।

तथा कामुमेवायं प्रतिपिपाद्यधिराह-

जो तिद्धि एरुहिं मम्मं, समाधिगओ संजमं मयभिरुद्धं ।
उवसमविगंसेव-चिआइपुत्तं नयंसांमि ॥ ११० ॥

यस्मिन्निः पदेः सत्यवार्धं समभिगतः प्राप्तः, तथा संभवे समा-
कृतः, कानि पदानि-उपसमाधियेकसंवरः, उपसमा ध्याधि-
निग्रहः, विवेकः स्वजनसुवर्णादित्यायः, सम्बर इन्द्रियनोद्विग्न-
मुत्तिरिति । तस्मिन्मृत्यु उपसमाधियेकसम्बरमात्रातिपुत्रं मम-
स्ये, उपसमाधियुगा अनन्यत्वाच्चिआतिपुत्रे पयोपसमाधियेक-
सम्बर इति, स चासौ चित्रार्द्रपुत्रो समात्माधिकरण इति
मायायः । आर २ ख ० संवा ० ।

अहिमरिआ पाएहिं, सोणिअगंथेण जस्स कीदीओ ।
खापंति उलयं, तहकरकारयं वंदि ॥ १११ ॥

अभिसुताः पादार्थ्यो शोणितगन्धेन कोटिकाः बन्ध-
विचलितान्यवसावस्य जलपान्युसमाहं पट्ट्यां शिरोवेषण-
नयः । तं उष्करकारकं कर्णं इति मायायः ।

धीरो चित्रार्द्रपुत्रो, मुग्गक्षिणीं चालिणं व्व कओ ।
जो तद्वि खज्जयाणो, पदिक्को उलयं अहं ॥ ११२ ॥

वीरसत्यसंप्रदायिपुत्रः (मुग्गक्षिणीं हि) कोटिकाभिः-
व्यायव्यभागीयं कृतस्तथापि कायमानः प्रतिपन्नः उत्तम-
मर्थः, शुभपरीक्षाप्रतिपत्त्यादिदि हि पृथक् ॥

अद्याज्जेमहि राई-दिपाईं पंच चिलाइपुतेणं ।

देविंदारभवनयं, अष्टद्वाराणस्तकुलं स्मं ॥ ३११ ॥

अर्कतुलीयैः रात्रिभिर्यैः शस्तं चिह्नातिपुत्रेण देवेकस्यैव अमर-
भवनयः, अष्टद्वाराणस्तकुलं रम्यमिति गाथायाः । आद्यं २
अं० । आ० मं० ।

चिलाय-किरात-पुं० । लिप्पुमहानवस्य पत्निमायाविबूरे
'बद्धविस्तान इति क्याने' स्तेचदेशभेदे, तस्मै मनुष्यजाती न ।
ये हि भरतेन महाराजेन आपाना नाम किराताः पराजिताः ।
ग्रहं० १ पद० । जं० । स्था० । कोटीवर्षस्याधिपतौ राजानि,
आव ४ अं० । आ० कं० । आ० मू० । (मूलगुणप्रत्याख्यानं कथा)

चिलायपुत्र-किरातपुत्र-पुं० । किरातीपुत्रे, अयं० १ उ० ।

चिलिचिल-पेशी-आर्क, ऐं० मा० ३ अर्थः ।

चिलिमिलि-चिलिमिलि-कं० । जवमिकायाम्, अयं० २ उ० ।

आवा० । प्रकृष्टादनपठायाम्, सूत्रं० २ ध्रु० २ अं० ।

कप्पइ निमंभाण वा निमंभीण वा चेलचिलिमिलिं
धारिचण वा ।

अस्य संबन्धमाह-

सागारिपञ्चपा, जइ पमिपचो तहा चिलिमिली चि ।

रत्ति च डेट्टुंगतर, इमाउ जणया उभयकाले ॥

सागारिकां गृहस्थः, तत्प्रत्ययार्थं यथा घटीमात्रक, तथा चि-
लिमिलिकाऽपि धारयितव्या, तद्वत्प्रस्ताव सूत्रं, ततोऽन्तरं त-
स्मिन्नपावुनद्वाराप्राप्तयस्यैव रात्रौ चिलिमिलिकादिप्रदानपतना
प्रजाता, इयं तु उभयकाले-नाराद्विवा च कर्त्तव्या इति । अनेन
संबन्धेनाऽऽयातस्याव्यवस्था-कल्पने निम्नार्थानां वा निम्न-
र्थानां वा चेलचिलिमिलिकां धारयितुं वा । एष सूत्राकार्यः ।

अथ आध्वर्यवस्तरः-

धारणया उ अजोगो, परिहरणा तस्त होइ परिजोगो ।

चेल उ पहाणतर तो, गहणं तस्सेव नऽआसि ॥

धारणता तु अजोगो अयथापारं, परिहरणा तु-तस्य चिलि-
मिलिकावस्थोपकरणस्य परिजोगो व्यापारणमुच्यते । आह-
वस्त्ररूपकवहकवहकवहकवहक वस्त्रविधा चिलिमिलिका वक्ष्यते,
तस्यां सूत्रे चेलचिलिमिलिकाया एव ग्रहणमिति । आह-चेलं
तु वक्षं उज्जवादीनां मध्ये बहुतरपयागिलाव प्रथमतः, तत-
स्तस्यैव सूत्रे ग्रहणं कृतं, नास्यासां रज्जुचिलिमिलिकादीनाम् ।

अथ चिलिमिलिकाया एव भेदादिनिरूपणाच्च द्वारणाधामाह-

जेदो य पकवणया, बुदिह पमाणं च चिलिमिलीणं तु ।

उज्जवोगो उ बुपले, अगइणउपरणे प सइ दोसा ॥

प्रथमतः चिलिमिलिकाभेदो वक्ष्यः, ततस्तत्तामस्य प्रकरण-
कल्पना, ततो द्विविधं प्रमाणं गणनाप्रमाणभेदाच्च चिलिमिलि-
कानामत्रिधातम्यम्, चिलिमिलिकाविषय उपभोगो द्विविधो संय-
तो यद्वहणस्य वक्ष्यः, चिलिमिलिकाया अग्रहणे अन्तारणे च
चतुर्लघुकाः प्रायश्चित्तं, दोषाद्वाह्वाह्यो ज्ञपन्ति । एतद्विद्वार-
णाध्यासहेतुर्गोः ।

प्रथमानेव प्रतिद्वारं विहरीपुराह-

सुचमई रज्जुमई, वगमई दंदकज्जुमई य ।

पंचविह चिलिमिली पुण, उवगमहकी जवे गच्छे ॥

सूत्रमयी रज्जुमयी वहकमयी इत्यधमया कटकमयी चेति पञ्च-
विधा चिलिमिली, एषा पुनर्गच्छे गच्छवालिमासुपपदं करी भवति ।
इको जेवः । अथ सूत्रप्रकरणं कियते-सूत्रस्य विचारः सूत्रमयी,
सा च वहकमयी वा, कम्बलमयी वा प्रतिपञ्चय्या, रज्जुवर्त्मिकारो
रज्जुमयी, ऊर्ध्वमिमयो हवरक इत्यर्थः । वहकं नाम-शृणगि-
हृत्वावकं, तेन निवृत्ता वहकमयी, हवरकं वंशवर्त्ममिमयी
यष्टिस्तन निवृत्ता हवरकमयी, कटो वंशकटादिस्तन्निष्पन्ना
कटकमयी । गता प्रकरणं ।

अथास्याः पञ्चविध्या अपि चिलिमिलिकाया-

यथाक्रमं गाथात्रयेण द्विविधं प्रमाणमाह-

इत्यपणमं उ दीहा, तिहस्य वेदोभियाउसइ खोमा ।

एतप्पाण गणणे-कमेक गच्छं व जा हंटे ॥

प्रमाणगणनाभेदाच्च द्विविधं प्रमाणं, तत्र प्रमाणमाश्रित्य सूत्रमयी
चिलिमिलिका इत्यपञ्चकं दीर्घा, वा हृत्वा हृत्वा-विस्तीर्णा
भवति । एष चोत्सर्गवैयर्थ्यादौर्ध्विका, ऊर्ध्विका अस्तव्यहामे को-
मिका प्रदीप्यता । वहकचिलिमिलिकाया अन्त्येतेष्व प्रमाणेषु ।
गणनाप्रमाणं पुनरधिकृत्य एकैकस्य स्थायोः, एकैकस्यां धाव-
न्यो वा गच्छं वेष्टयन्तो भवामन्त, वा वा प्रातिहारिकी गच्छं
सकलमपि वेष्टयति सा गणनयैका, प्रमाणेन च नियता ।

अस्तोहि त्वामरज्जु, एक पमाणेण जा ठ वेटेइ ।

कट्टवग्मादीहं, पोचउसइ जए व वगमई ॥

रज्जुचिलिमिलिका पूर्वमौर्ध्विकवद्वारकया, तस्या अमावे
कौर्मिकवद्वारिका, सैकापि कर्तव्या, सा च सर्वेषामपि साधू-
नां प्रत्येकं गणनयैकेका, प्रमाणेन तु इत्यपञ्चकदीर्घा ज्ञपति,
गणनयैकेकस्यैव वा एक एव हवरको ज्ञपति, यः सकल-
मपि गच्छं शालाविरुद्धाय वेष्टयति । कट्टु नाम-वृक्षविशेषः,
तस्य यद्वहकम्, आदिशुश्रूषापालाशः शृणगिस्तन्निष्ठं, वहकेन
निवृत्ता वहकमयी, सा च (पोचउसइ ति) वक्षचिलिमिलि-
काया अमावे, जये वा स्तेमादिसमुत्थे शुष्ठेते ।

देहाधिओं गणणको, दुवारगुची भए व दंदमयी ।

संचारिम चतुरो वा, जय माणे करुमसंचारं ।

तस्य प्रमाणादधिको यो दूरतः स देहाधिकः, स च गच्छप-
रिमाणया देहाचतुरङ्गनाधिकप्रमाणा नासिका ज्ञप्यते, एता-
वता प्रमाणमुक्तम् । स च देहाधिको हवरको गणनयै-
केकस्त्वाधारिकैका भवति, तैश्च हवरकैः व्यापदादिजवे द्वार-
गुप्ति-द्वारस्य स्थगनं कियते । एष दूरदमयो कट्टवः । एताद्वार-
दिमाध्वनचिलिमिलिका वसतेवेसतिहेतुश्च क्षेत्रं संचरन्ती-
ति संचारिमा उच्यते, कटकमयी तु अस्संचारिमा, माने च
प्रमाणे द्विविधे तां कटकमयीं चिलिमिलीं प्रज विकल्पय, अ-
नियतप्रमाणेऽर्थः । तत्र प्रमाणमङ्गल्युक्तं वाक्यं बहवमार्थं
कार्यं पूर्यते तावत्प्रमाणा कटकचिलिमिली, गणनया तु यथे-
का कटा कार्यं च प्रतिपूरयति ततो द्विपदाह्योऽपि ताव-
त्संख्याकाः प्रदीप्यता वाचिभ्रस्तत्कार्यं पूर्यते । गतं द्विवि-
धं प्रमाणम् ।

अथोपभोगो द्विविध इति पदं विबुधोति-

सागारिणं सज्जाए, पाणदणं गिलाणे सानवजए वा ।

अच्छाणमरखवासा-सु चेद क्षा कपप गच्छे ॥

स्वगारिके पश्यति, स्वाध्याये विधातव्ये, प्राणव्यायां विधे-
यार्था, ग्लानार्थे, आषट्पञ्चये वा उपपत्ते, अजनि, मरणे, यथासु
चैव, सा विनामिलिका कल्पते, गच्छे गच्छवार्त्तनां साधूनां
परिमोक्षम् । एष विन्दुकिगाथासमासाधये ।

अथैनामेव प्रतिपदं विवृणोति-

पदिशेहोत्रयमंशलि, इत्येतासागरियं सागरिण ।

याणालोगज्जाप, मच्छियमोलाइपापेसु ॥

प्रतिषेधनां कुर्वतो ह्यरे विशिमिलिकां कुर्वतो मा सागा-
रिका उक्तप्रमाणेन कृत्वा, मा वा उक्तप्रमाणेन कापेरिति कृत्वा,
(उचयमंशलि चि) समुद्रमनमपदस्य स्वाध्यायमपदस्य
कापेरितस्यार्थे, स्त्रीकप्रतिषेधार्थं वा वक्ष्यती स्त्रीसागारि-
कायामालोको मा स्तादिति एतदर्थे विशिमिली दीयते (सा-
गरिण चि) सागारिकद्वारे विस्तमाने एतत्कारणज्ज्ञातं वि-
शिमिलिकाप्रद्वये कल्पयम् । (याणालोगज्जाप चि) यत्र सूत्र-
पुरीषादेव ह्यमा प्राणिरागच्छति, शोणितचार्त्तिकानां वा यन्मा-
नोक्तः, चेदकवाणि वा यत्र कुदृष्टमालोकोमेत तत्र विशिमिली
इत्या स्वाध्यायः क्रियते, मत्तिका मोलाइयो वा प्राणिनो
यत्र बहवः प्रविशन्ति मोलास्तिका उच्यन्ते, तत्र प्राणव्या-
यमेतासामेव विशिमिलिकानामुपभोगः कर्तव्य इति ।

उजग्रोत्तकजे वा, देसे वीसत्यमाइ गेलाये ।

अच्छाणे उज्जासद, लवहणं सावप तणे ॥

उचयं संज्ञाकारिका लक्षणं विशिमिलिकया साधुनो ग्लानः
सुखं व्युत्पन्नति, शोषककार्ये वा शोषधे तस्य प्रच्छेदे दातव्यं, मा
ग्लाना अयथोक्तमिति कृत्वा, अतः विशिमिलिका दातव्या । एष
(देसे चि) यत्र देशे शाकिन्या उपद्रवाः संभवन्ति तत्र ग्लानः
प्रच्छेदे आरयितव्यः, विभक्तो ग्लानः प्रच्छेदे सुखमावुत्पन्न-
ति । आदिशब्दात् उज्जादिकं ग्लानार्थमेव गतात्थेन स्यापितं,
तत्र ह्युक्ता ग्लानो यदा तदा वा अन्वयवहरेदिति कृत्वा तत्रान्तरे
विशिमिलिका दीयते, यथाऽन्ये तत्र पश्यन्ते, एवमादिकं ग्लान-
न्त्ये विशिमिलिकानामुपभोगः । अथानि प्रच्छेदस्थानस्याग्नेये
विशिमिलिकां इत्या समुद्दिशन्ति वा, सारां पथि वा प्रत्युप-
क्रान्ते । आषट्पञ्चये वा यत्र अर्थः, सतेनभ्यो वा यत्रोपधेरपहरणशङ्का,
तत्र इत्येकविशिमिलिकया कटकविशिमिलिकया वा एतद् द्वारं
पिचय स्थीयते (वृ०)

तथा--

वैभव्यस्तस्य गुची, दुहृत्यसंघापिण सुहं नेगो ।

वीसत्यविड्वादी, दुराद्विगमा दुविह रक्वा य ॥

उपाश्रये वसतमाना आर्थिका विशिमिलिकया नित्यकृतया नि-
द्रति, यतो ब्रह्मन्तस्य सुनिरेवं कृता भवति । चिदस्त्वविस्तराया
अपि सङ्काटिकायाः सुखं नेगो भवति, प्रतिषेधे हि तिल्लुप्ये
विहस्तविस्तरामेव सङ्काटिकः प्राप्नुयते, न विहस्तो न वा सन्तु-
हस्तम् । नतः विशिमिलिकया बहिरेकया वतनयापि प्राप्नुयति
विभक्तता निःशङ्काः सत्यः सुखं स्थाननिषेधवत्त्ववर्तनादिकाः
क्रियाः कुर्वन्ति, दुराधिगमाश्च दुःशीलानामप्यत्र भवन्ति, द्विधा
च कृता कृत्यार्थाः । संयम आरतिः च रक्षितो भवतीति
भावाः । वृ० १ उ० । पं० आ० । पं० व० । नि० सू० ।

जै जिकम् मोचियं वा रज्जुयं वा चिलिमिलिं वा सयमे-
व करे, करंतं वा साइज्जइ ॥११॥

जै भिक्खुं सोत्तिथयादि समाम्यं पूर्ववत् । नि० सू० ३ उ० ।
चिदीण-चिदीन-त्रि० । अतः कलिमन्नपरिणामहेतो, जी०
३ प्रति० ।

चिन्न-चिन्न-पुं० । (चीड) वृकाविशेषे, प्रज्ञा० १६ पद ।

चिन्नम-चिन्नक-त्रि० । देदीप्यमाने, प्रज्ञा० ४ आश्र० द्वार । च०
प्र० । ज्ञा० । आषट्पञ्चये, प्रज्ञा० ११ पद । शिष्ये, "परास्व भा-
वरियस्स चिन्नमो अविणीओ " आ० म० छि० ।

चिन्नर-चित्रक-पुं० । व्याघ्रे, आचा० २ सु० ३ अ० ३ उ० ।

चिन्नगा-चिन्नगा-स्त्री० । वैशाखिकपुराणपितृश्रेष्ठकारजस्य
कन्यायां शोणकमहाराजस्य नार्यायाश्च, आ० क० । अन्त्य० ।
आ० म० । नि० । ज्ञा० । (तत्परिणयश्च "सेणिय" शब्दे वक्ष्यते)

चिन्नल-चिन्नल-न० । चिद्विज्ञानमिश्रोदकं जलाशयविशेषः,
म० ५ शु० ७ सु० । प्रज्ञा० ज्ञा० । आरय्यके पञ्चविशेषे, जी० ३
प्रति० । करविशेषे, प्रज्ञा० १ आश्र० द्वार । ज्ञा० । ज० ।

चिन्नलिया-चिन्नलिका-स्त्री० । चिन्नलिकायपशुजातीयास्त्रियाम्,
प्रज्ञा० ११ पद ।

चिन्न-देशी-शकुनिकाव्ये, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिन्निय-देशी-देशीप्यमाने, जी० ३ प्रति० । कल्प० । अ० ।
ज० । लीने, दीप्ते च । औ० ।

चिन्नरी-देशी-मशके, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिन्नलूर-देशी-मुसले, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिन्नो-देशी-बाले, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिन्नटी-देशी-तुण्ये, दे० ना० ३ वर्ग ।

चिन्नंत-चीयमान-त्रि० । चि-कर्मणि भावे वा यत्क । "न वा क-
र्मभावे षः क्यस्य अ लुक् " ॥ ८ । ४ । २४२ ॥ इति चिधातोः
कर्मणि भावे वा द्विदन्तो वकारः । उपचीयमाने, प्रा० ४ पाद ।

चिन्नुर-चिन्नुर-पुं० । " निक्कस्फटिकचिन्नुरः इ " ॥ ७ । १ । १०६ ।
इति ककारस्य हकारः । प्रा० १ पाद । रागव्यायविशेषे,
जी० ३ प्रति० ।

चिन्नुरंगय-चिन्नुरङ्गाय-पुं० । चिन्नुरसंयोगनिमित्ते वखा-
दी रागे, जी० ३ प्रति० ।

चीर-चीर-पुं० । गन्धप्रधाने वृक्षजने, ल० प्र० ।

चीण-चीन-पुं० । श्रीशृंगजिनस्य पादश्रेष्ठे सुते, तदाश्रये च ।

कल्प० ७ कृण । अत्रेन्द्रदेशविशेषे, प्रव० २७४ द्वार । सू० ।
प्रज्ञा० वृ० । प्रज्ञा० इत्ये, त्रि० । "चीलचिन्मद्वेकजमणासं" चीमा
इत्या (चिमाद चि) चिपिटा निष्ठा वंका वंका जन्मेव भवता,
अयोधनकुट्टित्वेवार्थः, नासिका यस्य स तथा । ज्ञा० १ सु० ७
अ० । कहुत्तुयब्रह्मिदेन, मृगभेदे च । पताकायां, सार्लके च ।
न० । वाच० ।

चोसुसुय-चीनासुसुय-न० । स्वनामक्यातः कोशकारः तज्ज्ञे, चीन-

विषये निष्पन्न वक्ष्यते च । चीनांशुको नाम कोशिकारोऽप्य-
स्ति, तस्माज्जातं चीनांशुकम् । यद्वा-चीनां नाम जनपदस्तत्र
यः पश्यन्ततः पश्यन्तस्माज्जातं चीनांशुकम् । ७० १ ७० ।
कल्प० । स्था० । १० म० । चीनांशुकाणि नामादेशेषु प्रसिद्धा-
नि बुद्धविशेषकराणि, पूर्वोक्तस्यैव बन्धकस्य वाग्यन्तर्हरीनि-
ष्ठाभूतं पृथग्भूतत्वाच्च भवति तानि चीनांशुकाणि । अं०
३ चक्र० । नि० सू० । चीनदेशे आभिषयकुजाः क्रियन्ते, तद्-
र्थिनः कीदृशगन्ध द्वालां मुञ्चन्ति, तस्यैव भवति, तद्विषयं
वक्ष्यं चीनांशुकमित्युच्यते इति वृत्ताः । अन्त० ।

चीनपिण्ड-चीनपिण्ड-पुं० । मोहितवर्षे वस्तुविशेषे (१०)
लाकमासिके, प्रका० १७ पद । चीनदेशश्च सिन्धुरमिति प्रती-
यते । अक्ष० ।

चीमूय-मीमूत-पुं० । 'शूलिकापैशाचिके लुनीयतुर्वेयोराध-
क्षितौदै' ॥ ८०४ ॥ ३२५ ॥ इति अस्य चः । मेघे, पा० ।

चीरकद्वसगपट्ट-चीरकद्वसगपट्ट-पुं० । रजोहरणवक्ष्यते,
" चीरकद्वसगपट्टं ध्याम-जादे रयहरणं तिरागपपसे कोमिय-
ण भोगियण वा चीरेण वडयं जवति, ताहे उमिद्धारेण
निरापासयं करोति, तं चीरकद्वसगपट्टमो भवति " नि०
सू० ५ उ० ।

चीरग-चीरक-पुं० । रथापतितचीवरपरिधाने लिङ्गिनि, ग०
२ अक्षि० ।

चीरस्थल-चीरस्थल-न० । मयुरगणे स्थलजने, गी० ए कल्प ।

चीरद्व-चीरद्व-पुं० । पक्षिविशेषे, प्रका० १ आध० द्वार ।

चीरिय-चीरि-पुं० । रथापतितचीवरपरिधाने, चीरपकरणे
वा पाञ्चरिदसाधौ, का० १ ध्रु० १४ अ० । अन्त० ।

चीवदण-चैत्यवन्दन-न० । 'चैत्यवन्दनं' इति प्राप्ते आर्घत्वाच्-
थाकपम् । विधिपूर्वे देववन्दने, प्रा० १ पाद ।

चीवर-चीवर-न० । वस्त्रे, आ० ५ डा० २ उ० । उच० ।

चीवरधारि (ण)-चीवरधारिन्-नि० । वस्त्रधारिणि, कल्प०
८ कल्प ।

चुअ-च्युत-नि० । विनष्टे, आचा० १ सु० १ अ० १ उ० । उच्छ्वास-
निश्वासासजीवितादिशब्दविशेषाभ्याम् । परिच्छेदे, अन्त० । देव-
लोकाद्वर्तीये, कल्प० १ कृण ।

चुड-च्युति-स्त्री० । च्यवने, धैर्यानिष्ठाप्योतिष्काणां मरणे, स्था०
१ डा० १ उ० ।

चुडसमय-च्युतिसमय-पुं० । इहभवपरमवसारीशयुःपुङ्गवपू-
र्वपरिहाटसमये, आ० म० द्वि० । (अस्मिन् समये किम् इह
भवः, किं वा परजयः ? इति विचिन्तितं 'करण' शब्देऽस्मिन्नेव
मार्गे ६३ पृष्ठे)

चुचुण-चुचुण-पुं० । इत्यजातिजने, स्था० ६ डा० । प्रका० ।

चुचुय-चुचुक-पुं० । म्लेच्छजातिजने, प्रका० १ आध० द्वार ।

चुबाण-चुम्बन-न० । वक्रचयसंयोगे, प्रका० १९९ द्वार । चुम्बनवि-
कल्पाः सम्प्राप्तकामभेदः । दृशा० ६ अ० ।

चुक-प्रक्ष-पा० । अथपतन, दिवा०-पर०-अभिद । " प्रयोः

फिडाफिडकुडकुडचुकमुद्राः " ॥ ८१४ ॥ १७७ ॥ इति प्रत्येय-
कादेशः । ' चुचुक' प्रत्ययः । प्रा० ४ पाद । आच० । वि-
स्मृतं, सु० ४ उ० । मुष्टौ, दे० ना० ३ वर्ग ।

चुष्ट-नि० । पतिते, " गिहस्थधर्मात् चुचुकति । " गृहस्थधर्मा-
दर्थोपातिधर्मोत्संविन्नप्राप्तिकपयारुचुकति, चूष्टः संसारपथ-
न्याप्तवर्तीत्यर्थः । ग० १ अक्षि० ।

चुक्क-न० । चक-रक-भूत उत्पन्नं च । मल्लवतने, चुक्क-
पालकृशाकभेदे, युक्तभेदे च । स्वायं कृद् (आभयश्च) शाकं,
तिग्निर्यां च । क्षी० । आच० ।

चुकसलित-अष्टस्सलित-न० । अनाजाने, " अनाजानो चुक-
सलितो भवति " नि० सू० ३० उ० ।

चुकसल्लूच-चौसल्लूच-नि० । युधिसमाचारे, सु० १ उ० ।

चुचुय-चुचुक-न० । स्तनाप्रसारे, रा० । प्रका० ।

चुच्छ-तुच्छ-नि० । " तुच्छं तच्छब्दौ वा " ॥ ८१ ॥ २०४ ॥
इति तकारस्य चकारः । हीने, अन्वये च । प्रा० १ पाद ।

चुदल-चुदल-न० । जीर्णोत्पाय, पि० ।

चुदली-चुदली-स्त्री० । प्रदीप्तपुल्लकावाय, म० १ स्त० ५
उ० । न० । बन्धनदोषभेदे, " चुदलि इव गिहिकणं, रयहरणं
होइ चुदलि तु " । चुदली नाम-वक्रा, उदकाभिलातामिव व-
यन्ते रजोहरणं गृहीत्वा आभयन् यत्र वन्दते तच्चुदलिकम् ।
आभिषयमे वन्दनहोत्रे, प्रका० २ द्वार । च० । आ० सू० । ७०।
आच० । (स च होत्रः ' चुषिडि ' शब्दे वक्ष्यते)

चुस-चूय-पुं० । न० । " चूयः संयोगे " ॥ ८१ ॥ ८४ ॥ प्रा०
१ पाद । यवादीनाम् (आचा० २ सु० २ अ० १ उ०) वदरादिकाना-
म् (नि० सू० १६ उ०) मोदकादिखाद्यकचूरी, सु० १ उ० ।

आचा० । प्रका० । गन्धद्रव्यसम्प्राप्तौ राजसि, म० ३ डा० ७
उ० । वशीकरणादिकले द्रव्यसंयोगे, सु० १ उ० । अन्तर्धा-
नादिकले मयनाज्जनादौ, च० ३ अक्षि० । ग० ।

जे जिकल्लु अंगादाणं ककेण वा लोहेण वा पत्रचुसेण
वा एहाणे वा चुसेहिं वा वेषोहिं वा उव्वहेड वा, परिव्वेड
वा, उव्वहेटं वा परिव्वेटं वा साड्ज्जइ ॥ ५ ॥

ककं उव्वल्लण्यं, उव्वसंयोगेण वा ककं क्रियते, किञ्चिद्वे-
हृद्व्यं, तेण वा उव्वहेटि, पत्रचुसेण वा एहाणं-एहाणमथ,
अहस उव्वहाण्यं जस्यति । न पुण मावचूणांदिशिणाणं मंथि-
यावणे अंगाधसण्यं चुचवति । चुणएओ ओ सुगंधो, चं-
दणाविचूणाणि, जहा वड्ढमाणचुषो परमासादिवासनिमि-
त्ते तदेव उव्वहेटि, एकस्सि परिव्वहेटि पुणो पुणो । नि०
सू० १ उ० ।

चौषी-न० । पदभेदे, (दशा०)

चौषी पदमाह-

अत्यवहुसं मदर्थं, हेतुनिवाओवसमगंभीरं ।

बहुपायमनोच्छिन्नं, गमययमुक्तं तु चुषापये ॥ १८० ॥

अथो बहुलो यस्मिन् तदर्थवद्बहुसं, कश्चित् प्रवृत्तिः कश्चिद-

चुष

हृदिः, कश्चिद्विज्ञाया कश्चिद्व्यदेव । विवेचिष्यामि बहुधा समी-
ह्य, यमुर्विषं बाहुकनं वदन्ति ॥१॥ ततश्चेतिः प्रकरिः शुध्यते ।
महान्-अपानां ह्येषापरिप्रेष्यतिषाक्त्वेनाथो यस्मिन् तन्महार्थेयः ।
हेतुमिषातोपसर्गैः गम्भीरम् । तत्राभ्यधाऽनुपपत्तिरुक्तयो हेतुः ।
यथा मदीयोऽयमवधो, विनिश्चयिष्ठोपपत्तिकृत्यात् । यथाब-
न्धावधो नियताम् । पर्युत्तसमसाद्य उपसर्गाः परिरिगायथा बहु-
पादम्-अपरिमितपादम् । अथयचिच्छं-योऽकश्चिद्रामराहितम् ।
गमनैयैः शुद्धम्, गमास्तद्वृत्तं चारणप्रवणा मिश्रायाः । यथा "ह
कलु छडीबायिबा ; कपर कलु सा कडीकयिया!" इत्यादि ।
नथाः नैगमादयः प्रतीताः, तुरधारणे, गमनयशुद्धमेव यौर्वे पदं
अथययोऽप्ययनपद्वारिते गाथायः । इष्ट० २ अ० ।

मुषकोतग-चूर्णकोशक-० । चूर्णचूरे कोशकाकृतौ मय्यमेवे,
प्रथमः संव० द्वार ।

मुषपेसि (च)-चूर्णपिन्द-वि० । ताम्बूलचूर्णस्य गन्धकचूर्ण-
चूर्णस्य वा वेषणकारके, अ० ११ हा० ११ अ० ।

मुषगुण्डियमाय-वर्धगुण्डितगाम-वि० । गैरिककोदायगुण्डि-
तगरीरे, विषा० १ अ० २ अ० ।

मुषगुण्डि-चूर्णमुक्ति-वि० । कोष्ठविस्फुरितज्वलेषु चूर्णकृतेषु
तद्विषतकच्यमेवमेव, जं० २ अ० । एषा हि स्त्रीकलामेवः ।
कपर० ३ अ० । इ० । औ० ।

मुषजोग-चूर्णयोग-पुं० । स्तनगणादिकर्मकारिणि कल्पचूर्णानां
योगे, इ० १ अ० १ अ० । यदर्शकरणापचने मोहनचूर्ण-
योगेनाद्यापचनेषु कतुर्द्वे उपपादनयोरे, जं० २ अ० ।

मुषादि-चूर्णपिन्द-पुं० । चूर्णमज्जनादि, तत्रयोगेण लघुः
पिन्दः । औ० १ अति० । यर्शकरणापर्यं प्रत्यचूर्णादवसंतं
पिन्दे, आवा० २ अ० १ अ० १ अ० १ अ० । पञ्चा० ।

अस्य स्वल्पं सोदाहरणम्-

चुमे भंतकाये, चाणके पायलेवजाजोने ।

मूले विवाहे दो दं-दणील आषाणपरिसादे ॥

चूमे भन्तकाये लोकाद्विपयतिरोधानकारके दृष्टान्तौ-चाणक-
विदितौ औष्ठकौ । पादे पादलेनकचे योगे दृष्टान्ताः-समित-
सूर्याः । तथा मूले मूलकर्मणि प्रयत्नयोगिः कृतयोनिकरणरूपे
युवतिद्वयं दृष्टान्तः । विवाहाविषये मूलकर्मणि युवतिद्वयमुदाह-
रणम् । तथा गर्भाधानपरिसादरूपं मूलकर्मणि द्वे दृष्टिन्वी
रूपपन्थाबुदाहरणम् ।

तत्र " चुमे भन्तकाये चाणके " इत्यवयवं चाणक्य-
गाथान्वयेण व्याख्यानयति-

र्षवाहीना आमे, कुमुमपुरे सिस्तजोगे रहकरायं ।

मुद्गान्-अग्रछणपा, गमथं हेतंतरे सरथं ॥

पेक्सं परिवाहे तो, येरायं देसें आमे-उदंतायं ।

सहृष्टय बंदरुपे, भोमोयपरिषण दोवहं ।

चाणक पुच्छ पठा-अनुय दारं पिबिषु धूमे य ।

हृदि कुच्छ यक्षसा, येरसमीने ठपालंयो ॥

कुमुमपुरे गगरे चम्कुगुप्तो नाम राजा, तस्य गम्भी चाणक्यः,
तत्र च अङ्गावतपदिहानाः सुविज्ञानिजाः सूर्याः । अ-
न्यथा च तत्र दुर्निहृमपतत् । ततोः सुविनिश्चिततम-अनुं
समुक्ताजिधानं तिष्ठं सूर्यपदे स्थापयित्वा सकलगच्छस-
मेतं सुमिष्ठे अपि प्रेषयामि, ततस्तस्मै योगिप्राप्तुमेकान्ते
व्याख्यातुमारब्धे, तत्र च पुच्छकद्वयेन कथमन्यदृष्टीकरण-
निकषनमञ्जनं व्याख्याने शुभुवे, यथा-अनेनाज्ञेनाभिजितव-
क्तुर्न केनापि दृश्यते, इति योगिप्राप्तुमव्याख्यासमयेकान-
न्तरं समुद्राभिधोऽन्तेवासी सुरिपदे स्थापितः, मुक्तलि-
तश्च सकलगच्छसमेतो देशान्तरे, स्वयमेकाकिनस्तैश्चावत-
रिधरे सूर्यः; कतिपयादिनानन्तरं आचार्यस्तेहस्तस्तत् पुच्छकद्व-
यमाचार्यसमीपे समाजगाम । आचार्यो अपि यतिकमपि अक्रिया
हमन्ते तत् समं विविच्य पुच्छकद्वयेन सह भुञ्जते, तत आहाराऽप-
रिपुंयथा सूर्यां दौर्बल्यमनवत् । अस्मिन्तं पुच्छकद्वयेन-अथमो-
दरता सुरिणाम्, ततो वयं पूर्वमुत्तममनं कृत्वा चन्द्रगुप्तेन सह
युञ्जावेहं, इति तथैव कृतम् । ततश्चाप्युत्तमस्यारोहणं कृतवा
भूमा शरीरे कृतता । चाणक्येन पृथग्-किं ते शरीरदौर्बल्यम् ? ।
स प्राह-परिपूर्णाहाप्राज्ञातः । ततश्चाणक्येन चित्ततस्त-एता-
बलाहारे परिवेष्यमाणे कथमाहारस्यापरिपूर्णा ? । अन्त्यम-
ञ्जनसिक्तः कोऽपि समागत्य राहो अहं भुञ्जे । ततस्तेनाञ्ज-
नसिक्तप्रहणाय ज्ञेयमनमरुपेऽनीकद्वयमेकचूर्णे विकीर्षे द-
द्यामि मनुष्यपदानि । ततो निमिषक्ये-मूनं द्वौ पुरुषावञ्जना-
स्यावायातः । ततो द्वारं विधाय प्रभ्येऽतिबहुलौ, धूमो नि-
ष्पादितः । धूमवापितनयनयोश्च तयोऽप्यनं मथनाक्रमः सह
विगलितम् । ततो वचनपुः प्रत्यक्षौ पुच्छकौ, कृता चम्कुगुप्तेना-
त्मानि क्षुण्त्वा-अहो ! विदालिताऽहमाश्चर्यामिति । ततश्चाण-
क्येन तस्य समाधानमिति सं, प्रवचनमाश्लिश्यत्कार्यं च प्रशं-
सितौ राजा । यथा-अन्यस्त्वमपि यो बाह्यद्वारकारिणः
यतिनिः पवित्रीकृत इति । ततो वन्दित्वा मुक्तलितौ द्वार-
पि पुच्छकौ । चाणक्येन रज्यां वसताभागस्य सूर्य उपाल-
ब्धः-यथेतौ युष्मत्पुच्छकाबुद्धाहं कुरुतः । ततः स एषोपा-
ब्धः । य एषाव विद्यायामञ्जनाका दोषान् एव यश्चो-
करणादिचूर्णेष्वपि द्रष्टव्याः । सुखे चात्र एतीया सप्तम्ययं ।
तथा चूर्णे प्रयुज्यमाने एकस्य चूर्णस्य प्रयोक्तृनेकेषां वा
साधूनामुपरि द्वेषं कुर्यात्, ततस्तत्र निष्काशमायसंजयः । "य-
यत्पराओ वा पि " भाषो वा अयेव । तदेवं " चुमे भंतका-
ये चाणके " इति व्याख्यातं, तद्व्याख्यानात् चूर्णे इति
द्वारं समाधितम् ।

जे जिकल्ल चुषपपिन्दं जुंजज्ज, पुंजंतं वा साहज्ज ॥७२॥

"जे चुषपिन्दं" इत्यादि । बलीकरणादिषा चुषा, तेहिं ओ पिन्दं
उप्येदंति तस्स बाणादिषा होसा, अउल्लं च स पण्डितं ।

जे भिक्खु चुषपिन्दं, जुंजज्ज सयं तु अहं सातिजे ।

सो आणा अणवत्तं, मिच्छन्निराहाणं पावे ॥ १६॥

कंठा । जे विज्झामंतेहिं होसा, ते केच बलीकरणमादिपदि चुषे-
दिं होसा, राणागपकोसपथारोसा च; अतिवाधिकराणेहिं
वा बलीकरणमादिचुषेहिं पिन्दं उपायेज्जा । सि० चू १३ अ० ।

चुषपमोला-चूर्णपटोला-वि० । शस्त्रमेवे, अ० १ पद ।

चुषनेप-चूर्णनेद-पुं० । चूर्णमेवे, अ० १० अ० ।

सुखय-चूर्णक-न० । सन्त्रस्ते, विपा० १ सु० ३ न० ।

सुखवास-चूर्णवास-पुं० । चूर्णकहणे बाले, हा० १ सु० ५ अ० ।

“अस्यवासं च सुखवासं च” भाषा० २ सु० ३ अ० ।

सुखिय-चूर्णीयित्वा-अव्य० । चूर्णनं कृतेष्वर्थे, प्र० १ श० ८ अ० ।

सुखियानेद-चूर्णिकामेद-पुं० । तिलादिचूर्णवत्कृम्यमेदे, अ०

५ सु० ४ अ० । “ले किं तं सुखियामेदे ? । सुखियामेदे

स्य तिलसुखाय वा मुमसुखाय वा मालसुखाय वा पिप्पली-

सुखाय वा मरिचसुखाय वा सिंगरेसुखाय वा सुखिनाय मेदे

मयति सेचं सुखियामेदे ।” प्रभा० ११ पद ।

सुम्ह-सुम्ह-पा० । ‘सुखि’ बहुवचसंबोधे, जन्ते “ज्वज्जना-

ददन्ते” ॥ ८ । ४ । २३६ । इति अकारः । ‘सुम्ह’ सुम्हति ।

प्र० ४ पाद ।

सुंविनि-सुमेवत्वा-अव्य० । ‘सुह’ सुम्हने । “कन्व इ इह इवि-

धायवा” ॥ ८ । ४ । ४३६ । इति इयादेशः क्त्वाप्रत्ययस्थाने ।

सुम्हिनं कृत्यर्थे, “रक्कह सा बिलहारिणी, ते कश्चुम्हनि

आह ।” प्र० ४ पाद ।

सुय-च्युत-त्रि० । कुतोऽप्यनाकारात्स्वयदात्यति, हा० १ सु०

३ अ० । परिब्रूते, आ० अ० अ० । जन्मात्तरं गते, सुय० १ सु०

१० अ० । स० । कालान्तरेण च्युते, अ० ।

सुयधम्म (ण)-च्युतधर्मे-त्रि० । धर्मात्तत्राष्टे, अ० १० अ० ।

सुयसाभि-च्युतसाभिन्-त्रि० । उत्सवस्वामिके, अ० २ अ० ।

सुज्ञाणी-सुज्ञानी-स्त्री० । कामिपदयुरे ब्रह्मचर्यकवासिने मा-

तरि, उत्त० १३ अ० । दुपदमहाज्ञस्य स्त्रियाम्, हा० १ सु०

१६ अ० । तं० । आद्य० । स० ।

सुलणीपिया-सुलनीपिद-पुं० । बाणालीवास्तथैव स्वनाम-

क्याते सुहृत्तौ, सुलनीपितुनामा सुहृत्परिचारायसीनिवासी

तथैव प्रतिवक्षः प्रतिपन्नप्रतिभो विमर्शकदेवेन मातरं विष्णुः

क्रियमाणां दृष्ट्वा क्षुभितश्चलितप्रतिज्ञो देवनिप्रदार्थमुद्बध्य,

पुनः कृतलोचनस्तथैव दिवं गत इति धक्क्यतामतिबद्धे नृ-

तीये उपासकदशनामप्रथमने, अथा० १० अ० ।

एतदेव सूचयिह-

लकलेनो तद्वस्त-एवं सखुं ज्वं । तेषां कामेष्वां तेषां

समेषां बाणारत्नां धामं नयनं, कोड्ड चेट्ट, जियसचूराया

महच्चि, तस्य यं बाणारसीए सुलणीपिया धामं गाहावई

परिवसइ अद्वेए जाव अपरिभूए, सोमा भारिया, अट्टहि-

रक्खोदीओ गिहाएपत्ताओ बुद्धिपत्तिपत्ताओ अ-

हन्वया दसमोसाहत्तिस्सएणं वएणं जहा आणंदो ईसर०

जाव सव्वकज्जवद्वाए पावि होत्था, सामी समोसदे, परिसा

निग्गया, सुलणीपिया वि जहा आणंदो तहा निग्गओ,

तदेव गिट्ठिधम्मं पविज्जइ । गोयपुच्चा तदेव सेसं

जहा कामदेवस्स० जाव पोसइसालाए । पोसहिए बंधचारी

समणस्स भगवओ महावीरस्स अंतिए धम्मपच्छिं उव-

संपज्जिच्चा एं विहरइ । तए णं तस्स सुलणीपियस्स स-

मणोवासयस्स पुव्वरत्तावरत्तकालसए एगे देवे अंति-

यं पाउज्जए । तए णं से देवे एणं नीलुप्पन्न० जाव आसिं

गहाय सुलणीपियं समणोवासयं एवं वयासी-हंओ सुल-

णीपिया । जहा कामदेवे० जाव न भंजसि तओ अई अज्ज

जेट्ठपुत्तं साओ गिट्ठाओ णीणेमि १, तव अग्गओ पाएमि २,

तओ मंसतोहए करेमि, करेमिच्चा आदाणभरियंसि कटाह-

यंसि अद्वेहेमि तव गातं मंसेण य सोणिएण य आइच्चाभि,

जहा णं तुयं अट्टहुइइवसइ अकाले जीविपाओ व-

वरोवेज्जसि । तओ सुलणीपिया समणो० तेषां देवेणं एवं

बुचे अजीए० जाव विहरइ । तं से देवे सुलणीपियं समणो

अभीयं० जाव पासइ, पासइच्चा दोहं पि तवंच पि सुलणी-

पियं एवं वयासी-हंओ सुलणीपिया । तं चेव जणइ

सो० जाव विहरइ । तं से देवे सुलणीपियं अजीयं०

जाव पासिच्चा आमुत्ते० सु सुलणीपियस्स समणोवासय-

स्स जेचुपुत्तं गिट्ठाओ णीणेइ, चाणेइच्चा अग्गओ पाएइ,

अग्गओ पाएइच्चा तओ मंससोह्निने करेइ, करेइच्चा आदा-

णजरियंसि कटाइसि अद्वेहइ, अद्वेहइच्चा सुलणीपियस्स

समणोवासयस्स गायंमंसेण य सोणिएण य आइच्चाइ । तए

णं से सुलणीपिया समणो० तं उज्जहं० जाव अट्ठियासेइ ।

तए णं से देवे सुलणीपियं अजीयं० जाव पावइ, पासइच्चा

दोहं पि तवंच पि सुलणीपियं समणोवासयं एवं वया-

सी-हंओ सुलणीपिया ! अपत्थियपत्थिया० जाव णं यं-

जसि तओ अहं अज्ज मज्झिमं पुचं साओ गिट्ठाओ

णीणेमि, णीणेमिच्चा तव अग्गओ पाएमि जहा जेट्ठपुत्तं

तदेव जणइ, तदेव करेइ, एवं कणीयंसं पि० जाव अ-

ट्ठियासेइ । तं से देवे सुलणीपियं अभीयं० जाव पासइ ।

वउत्तं० जाव सुलणीपियं समणोवासयं स एवं वयासी-हं

ओ सुलणीपिया ! अपत्थियपत्थिया० जणं तुयं० जाव न

भंजसि तओ अहं अज्ज जा इया माता जहा सत्यवादी देव-

तं गुहं जणणि दूकरदुकरकारियं तं से साओ गिट्ठाओ

णीणेमि, णीणेमिच्चा तव अग्गओ पाएमि, पाएमिच्चा तओ

मंससोह्णए करेमि, करेमिच्चा आदाणजरियंसि कटाहयंसि

अद्वेहेमि, तव गातं मंसेण य सोणिएण य आइच्चाभि, जहा

यं तुयं अट्टहुइइइ० अकाले चेव ववरोविज्जसि । तए णं

से सुलणीपिया सावया तेषां देवेणं एवं बुचे अभीए०

जाव विहरइ । तए णं से देवे सुलणीपि अजीयं० जाव विहर-

माणं पासइ । सुलणीपियं दोहं पि एवं वयासी-हंओ सुल-

णीपिया ! तदेव० जाव ववरोविज्जसि । तए णं तस्स सुल-

णीपियस्स तेषां देवेणं दोहं पि एवं बुचे समाणस्स इमे-

पाकूने० जाव अज्जितियए०, अहो० यं इमे पुरिसे अणारिए

अणारियवुक्की अणारियाई पावाई कम्माई समाचरण, जेव
ममं जेडुपुत्तं साओ गिहाओ णीणेमि, मम अगमओ घाण्ड,
घाण्डा जहा कयं तद्वा वि चित्ते० जाव मायं आइंचड,
जेणेव मम मज्झिमं पुत्तं साओ गिहाओ जाव सोणिमं
आइंचड, जेणेव मम कणीयमं पुत्तं साओ गिहाओ तहव०
जाव आइंचड, जा वि यं ए इमं मम माता महा मत्थवा-
ही देवतं गुरुं जणाणि सुकरकारियं तं पि यं इच्छ, सा-
ओ गिहाओ णीणेत्ता ममं अगमओ घाडत्तए, तं संयं
खलु ममं एयं पुरिमं गिएहेत्तए चि कहु उड्ढाति, ते से वि
य आमासिए उपातिए तेण य खंभे आमादिए मइया
मइया सदेणं कोलाहले कए, तए णं सा भरा सत्यवाही तं
कोलाहलसहं सोबा निसम्म जेणेव चुल्लशीपिया समणो-
वासया तेणव उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता चुल्लशीपियं एवं
वयासी-किं थं पुत्ता ! तुमं मइया मइया सदेणं कोलाहले
कए ! तए णं से चुल्लशीपिया अम्मयं भदं सत्थिवादि एवं
वयासी-एवं खलु अम्मो ! न जागामि के वि पुरिमे आसु-
से० ए एमं मइं तीहण० अस्मि महाय ममं एवं वयासी-हेतो
चुल्लशीपिया ! अपणियपणिया० ४ वज्जिमा जइ थं तुमं
जाव ववरणिवज्जनि, तए थं अइं तेण देवथं एवं पुत्तं ममाथं
अनीए जाव विहरामि ! तए थं से देवं मम अनीए जाव
विहरामं पासड, पासडत्ता ममं दोषे वि तथं पि एवं वयासी-हे-
तो चुल्लशीपिया ! तहव मायं आइंचड, तए थं अइं तं उज्जहं
जाव अट्ठियामेमि, एवं गेह उच्चारियणं सव्वं जाव कणी-
यमं जाव आइंचड, अइं तं उज्जहं जाव अट्ठियामेमि । तए
थं से देवं ममं अनीए जाव पासड, पासडत्ता ममं चउत्तं पि
एवं वयासी-हेतो चुल्लशीपिया ! अपणियपणिया० जाव न
अज्जति तयो ने अज्ज जा इमा माता गुरु० जाव ववरणि-
ज्जां तए थं अइं तए देवं एवं पुत्तं ममाथं अनीए
जाव विहरामि । तए थं से देवं दोचवं वि तत्त्वं पि ममं एवं
वयासी-हेतो चुल्लशीपिया ! अज्ज जाव ववरणिवज्जनि, तए
णं अइं तेण देवणं एवं वुत्तरप समागममं अयास्व अमणिए
अहंणं इमं पुरिमं आणारिए० जाव ममायए अयं ममं ज-
डुपुत्तं साओ गिहाओ तहव जाव कणीयमं जाव आइंचड,
तुभे वि यणं इच्छ साओ गिहाओ जाव णीणिता, मम
अगमओ घाण्डत्तए तं जेयं खलु ममं एयं पुत्तं गिहिचए
७५. चि कहु उड्ढाति, ते से वि य आमागे उपाति मइए
सुहागं ७५. वि य खंभे आमादिते मइया मइया सदेणं कोलाहले
पेत्तं परिवाहं त, तए थं सा जहा चुल्लशीपियं समणोवासयं एवं
सहज्ज बंदगुणे, ओरो खलु केड पुरिमे तव० जाव कणीयमं पुत्तं साओ
गिहाओ णीणेत्ता ममं अगमओ घाण्ड । ममं थं
सुगं करेड, एमं थं तुमं वि दरिणणे दि-

हे, तए थं तुमं इयाणि भगवया जगगणिये भगमपोमहे
विहरासि, तेणं तुमं पुत्ता ! एयस्म वासस्स आलोहि० जाव
पक्खिज्जेहि । तए थं से चुल्लशीपिया समणोवासया अम्माए
भदाए स० तह चि एयमइं विणएणं पणियुणेड, पडियुणेडत्ता
तस्स उवागस्म आलोए० जाव पडिज्जेहि । तए थं से चुल्ल-
शिपिया स० पढं उवासगपणिमं उवसेपीज्जाणं विहरइ ।
पढं उवासगमइयासुत्तं जहा आणं दो० जाव एकारस वि तए
णं से चु० तेणं उराओणं जहा कामदेवं जाव सोहम्मे
कणं सोहम्मवदिसयस्स महाविमाणस्स उच्चपुरिच्छिमेणं
अशुण्यत्ते णामं विमाणे देवत्ताए ठवत्ते वत्ता-
रि एलिओवमाई डिई महाविदेहे वामे सिज्जिहि ति० ५ ।
उपा० ३ अ० ॥

चुल्लसी-चतुरशीति-ली० । चतुरशिकायामशीतौ, जं० ३
व० ॥ स० । म० ॥ अ० ॥

पुत्तसीसमयजि-चतुरशीतिममजित-वि० एकत्र समये समु-
त्थमावातां येनां रात्रिः चतुरशीतिसमजितः स्यात् तेषु तैर-
न्यिकारिषु, ग० २० श० १० उ० । उपा० (' लववाय ' हाथे
हिनयमायं ११५ पृष्ठे उक्तं चेत्त)

चुल्लशी-चतुरशीति-वि० । चतुरशीत्यधिके, " चुल्लसीयं मम-
लसत्तं चरात्त " सू० म० १ पाठो ।

चुल्लसु-चुल्लसु-पुं० । कृत्रियकृतविशेष, धर्मन् मित्रराजा-
य आम्नः कुमारपाश्रजात्र आसीन् । " अदो बंधुक्यपुत्राणां,
साहसं जयनेऽधिकम् । परमुद्ययो विशयवर्तिनः, धाः प्रमदहि-
ता अवि " ॥ ११॥ म्या० ४ डा० २ उ० ।

चुल्लसु-स्पन्द-प० । किञ्चिद्यत्ने, " स्पन्देऽप्युल्लसुः " ॥ ८
डा० १२ उ० ॥ इति स्पन्देऽप्युल्लसुल्लेखः । " सुल्लसुल्ले " स्पन्देना
म० ४ पाठः ।

चुल्ल-कृत्त-वि० । महदपेक्षया लघौ, स्या० २ डा० ४ उ० ।

चुल्लकणपुत्र-सुल्लकणपुत्र-न० । अवपण्ये, " अवपण्यं च ल-
विरादिकवपण्यप्रादिकं लकालिकपुत्रं, न० ।

चुल्लग-दंष्ट्री-भोजने, मनुष्यवृत्तां लुल्लग (भोजन) दृष्टान्तः
स्या० क० ।

चुल्लपि-कुडुपित्-पुं० । लघुपितरि, वि० १ पु० ३ अ० ।
" अत्र..ए पउजए वा वि, वणां चुल्लपिउत्त चि " ॥ दशा० ७ उ० ।

चुल्लपाया-लुल्लपाया-ली० । लघुपायने, नि० १ वगे ।
" लुण्ययस्स राणो लुल्लपाया " अन्त० ८ वगे । ज्ञा० ।

चुल्लसयय-कुल्लसयय-पुं० । महागतकविषया लघुः शतक-
स्तुल्लसययः । स्वनामव्यतिरेकपत्तौ, स बा० ३३ म्मिकाणि-
धान्यपरिवासादिचोपसर्गकांश्चाला उच्चमुपलब्धमाणमुप-
लब्धं चलिमप्रतिकः पुनर्मिरातचारः सन् दिव्यममर्त्येति यथा
तथा दृष्टान्तीयने तस्मिन् उपासकदशानां कृत्येऽप्ययने,
स्या० १० डा० ।

एवं खलु जेवु । तेणं काळेणं तेणं समएणं वाणा-
रमीए णयरीए कोटए चेइए, जियसच्चा राया, सुरादेवगा-
हायई अहे दिसे उ हिरणकोमीओ णिहाणपचाओ जाव
उव्वया दमगोसाइत्तिपएणं वएणं, धममा जारिया, सामी समो-
सदो, जहा आणंदो तहेव पविज्जइ गिहिधम्मं, जहा काम-
देवो जाव समणस्स जगघओ महावीरस्स पष्ठात्ति उव-
संपज्जिचा णं बिहरइ । तए णं तस्स सुरादेवस्स समणोचा-
मयस्स पुब्बरत्तावरत्तकालसमयसि एगे देवे अंतियं पाव-
म्ववित्था । से देवे एगे. महं नीलुपल्लं जाव असि
गहाय सुरादेवं समणोचामयं एवं वयासी-हुंओ सुरादेवा ।
अपत्तिपपत्तिपा ४ जइ णं तुमं सीलाइं जाव न
जंजमि तओ जेइपुत्तं साओ गिहाओ णीणमि, तव अ-
गओ घाएमि, एवं मंससोए करेमि । आयाणजरियं-
सि कइहागंसि अइहेमि, अइहेमिचा तव गावें मंसेण य
सोणिएण य आइंवामि, जहा णं तुमं अकाले जाव
बवरोविज्जसि । एवं मज्झिमयं कणीयसं एकेके पंच सोल्लया ।
तद्वं करेइ जहा चुल्लणीयियस्स, नवरं एकेके पंच सोल्लया ।
तए णं से देवे सुरादेवं चउत्तं पि एवं वयासी-हुंओ सुरा-
अपत्तिपपत्तिपा जाव न परिजंजसि तओ ते अज्ज
सरीरस्स जमगसमगमेव सोल्लसरोगार्थेके पक्खिवामि । तं
जहा-सासकामे जाव कोदे, जहा णं तुमं अट्टउइइ जाव
बवरोविज्जसि । तओ से सुरा जाव बिहरइ, एवं देवो दांभं
पि तव पि जणइ जाव बवरोविज्जसि । तए णं तस्स
सुगदेवस्स, तेणं देवेणं दांभं पि तव पि एवं वुत्तस्स
समाएणइ इमेयाकं अज्ज ० ४ अहो णं इमे पुरिसे अ-
णारिए जाव समारयइ जेणं ममं जेइपुत्तं जाव कणीयसं
जाव आईचइ, जे वि य मं सोल्लस रोगार्थेका ते वि य इच्छइ
मम सरीरमं पि पक्खिविचएणं; ते सेयं खलु मम एणं पुरिसं
गिहिहत्तए चि कइ उइइएइ, से वि य आगांसे उप्पतिते तेण
य खं जे आसाइए, महया महया सदेणं कोलाहले कए, तए णं
स पचा जारिया कोलाहलं सुवा निमम जेणव सुरादेवे सप-
णोवासए तेणेव उवागच्छइ, उवागच्छइचा एवं वयासी-किं
देवाणुप्पिया । तुम्हे णं महया सदेणं कोलाहले कए । तए
णं से सुरादेवे धम्मं मारियं एवं वयासी-एवं खलु देवा-
णुप्पिया । के वि पुरिसे तदेव कइइ जहा चुल्लणीयिपिया चचा
वि पट्टिजणइ जाव कणीयसं णो खलु देवा । तुमं के
पुरिसे सरीरसि जवगसमं सोल्लसरोगार्थेके पक्खिबइ, एस
णं के वि पुरिसे तुमं उवसगं करेइ । सेसं जहा चुल-
णीयियस्स भवा भणइ गिरिवसेसं जाव सोइम्ये कप्पे
अरुणकं विषाणे चत्तारि पल्लोवपाई त्रिइ महाविदेहे

बासे सिक्किहिंति ५ (उपा ० ४ अ ०) एवं खलु
जेवु । तेणं कालेणं तेणं समएणं आल्लहिया णयरी,
संसवणे उल्लाणे, जियसच्चा राया, चुल्लसयय गहाइई
अहे ० जाव उ हिरणकोमीओ जाव उव्वया दमगो-
साइत्तिपएणं वएणं, बहुला जारिया, सामी समोसदो,
जहा आणंदो तहा गिहिधम्मं पविज्जइ, सेसं जहा
कामदेवे जाव धम्मपष्ठात्ति उवसंपज्जिचा बिहरइ,
तए णं तस्स चुल्लसययस्स पुब्बरत्तावरत्तकाले एगे
देवे अंतियं जाव असि गहाय एवं वयासी-हुंओ चुल्लस-
जाव न जंजसि तओ अज्ज जेइपुत्तं गिहाओ
णीणमि एवं जहा चुल्लणीयियं; एवंप एकेकसत्तमंसो-
ल्लया जाव कणीयसं जाव आइंवामि; तए णं से उल्ले
जाव बिहरइ । तए णं से देवे चुल्लस्स चउत्तं पि एवं
वयासी-हुंओ चुल्ल ० ! जाव न भंजसि हो ते अज्ज
इमाओ उ हिरणकोमीओ णिहाणपचाओ कू वडि-
उ पवित्थरपचाओ ताओ साओ गिहाओ णीणमि, णी-
मिचा आल्लहियाए णयरीए सिंघादग जाव पहेसु सव्वओ
समंता विप्पइमि, जहा णं तुमं अट्टउइइ अकाले जी-
विवाओ बवरोविज्जसि । तए णं से चुल्लसए तेणं देवेणं
एवं वुत्ते समाए अमीए जाव बिहरइ । तए णं से देवे
चुल्लम ० अजीयं जाव पासिता दोचं पि तच्चं पि एवं
वुत्ते तहेव जाव बवरोविज्जसि । तए णं तस्स चुल्लसए-
णं देवेणं दोचं पि तच्चं पि एवं वुत्तस्स अयमेयाकं
अव्वत्तिप ४ अहो णं इमे पुरिसे अणारिए, जहा चुल-
णीयिया तहा चित्ते जाव कणीयसं जाव आईचइ । जा-
ओ वि य णं इमाओ ममं उ हिरणकोमीओ णिहाणपचाओ
वडि पवित्थरपचाओ ताओ वि य णं इच्छइ ममं
साओ गिहाओ णीणिता आल्लहियाए णयरीए सिंघा-
दग जाव विपरिचए; ते सेयं खलु मम एणं पुरिसं
गिहिहत्तए चि कइ उइइए जहा सुरादेवे तहेव भारि-
या पुच्छइ, तदेव कइइ, सेसं जहा चुल्लणीयियस्स जाव
सोइम्ये कप्पे अरुणसिद्धे विषाणे उ ० छिइसेसं ताव
जाव महाविदेहे बासे मिक्किहिंति । उपा ० ४ अ ० ।

चुल्लहिमवत-सुच्छिद्विभत्त-वि ० । महवपक्का लल्लहिमवत्त चु-
ल्लहिमवत्त । इथा ० २ उ ० ३ ० । बवंपरवत्तजरे, इथा ०
७ उ ० ८ ० ।

स च क्व कियमान इत्याह-

कहि णं भंते । जंबुदीव देवे चुल्लहिमवते नामं वासहरप-
व्वए पक्खेत्ति । गोयमा हेमवत्तस्स वासस्स दाहिणं जरहस्स
वासस्स उव्वरं पुरच्छिद्विभत्तवत्तमुहस्स पच्चच्छिमेणं
पक्खिलवत्तवत्तमुहस्स पुरच्छिमेणं एत्थ णं जंबुदीव देवे

सुद्धादिमवते खां वसहरपन्वय पणसे, पाईणपनीयाय प उदीयादाहियित्तियेणो सुद्धा लवणसमुदं पुठे पुरच्छिमिहा-
प कोदीय पुरच्छिमिहं लवणसमुदं पुठे पचच्छिमिहाए
कोदीय पचच्छिमिहं लवणसमुदं पुठे एणं जोअणसं
उहं उचचयेणं पणवीसं जोअणसं उव्वेहेणं एणं जोअण-
सहसं वावयं व जोअणसं बुबालस व पणुववीसइमाए
जोअणसं विनल्लेजेणं ति तस्स तस्स बाद्धा पुरच्छिम-
पचच्छिमिहं एणं पचच्छिमिहं एणं ति तिहा अणसं जो-
अणसं पणसं व पणुववीसइमाए जोअणसं अण-
जानं व आयामेणं तस्स जीवा उचरेणं पाईणपनीयाय प-
जाव पचच्छिमिहाए कोदीय पचच्छिमिहं लवणसमुदं
पुद्धा चउवीसं जोअणसहसाई वान व वसीसए जोअ-
णसं अणभागं व किं विसेसुद्धा आयामेण पणत्ता ॥

अथ वदन्त । जम्बूद्वीपे द्वीपे सुद्धाः सुद्धो वा महादिमवदपेक्षया
सुद्धादिमवत् सुद्धादिमवत् नाम नाम्ना वयधरपवैतः प्रकृतः ।
वयं उज्जयाम्भेरियेते द्वे द्वे धरतीति वयधरः, जेज्जवसीमा-
कारी गिरिरिचयेणः स वासी पवैतश्च वयधरपवैतः, आख्यात-
स्तीर्थेभूभिरिति, येषं धुगमे, नवरमकोजजनशतभूतुल्लोचनेन
पञ्चविंशतिवोजनानि उज्जयेन भूगतत्वेन, उज्जयवचनभूगतत्वेन
भूगतत्वात्, एकं वोजनसहस्रं, त्रिपञ्चाशच्च वोजनानि, आद्य-
विंशतिकोविंशतिभागान् वोजनस्य विष्कम्भेन । अस्यापस्वस्तु-
विगुणितजम्बूद्वीपमासंस्वनं, तस्य नवविंशतिकशतेन जागहर-
येन जवीत, सुद्धदिमवतो भरतावु विगुणत्वात् । अत्र च कारणवि-
भिर्भरतवर्षाविष्कम्भ इव ज्ञेयः । आयास्य वाहे आह-“ तस्स
बाह ” इत्यादि । तस्य सुद्धदिमवतो वाहे प्रत्येकं पुनैपक्षिमयोः
पञ्च वोजनसहस्राणि, जीणि च वोजनशतानि पञ्चाशद्-
धिकानि, पञ्चदशवोजनस्यैकोनविंशतिभागान् एकस्य वोज-
नैकोनविंशतितमभागस्यादौ च वाच्यत्वात् प्रकृतः । स्ये
व वचनव्यत्ययः प्राकृतत्वात् । द्यापना यथा-वोजन ३६५०
कला १५ । ३ । अस्व स्वाचपानं वेताख्याधिकारसूत्रो ज्ञेयः,
प्रायःसमसूत्रत्वात् । अथेतस्य जीवमाह-“ तस्य जीवा ”
इत्यादि । तस्य सुद्धदिमवतो जीवा उचरतो ह्यप्राचीनय-
त्तीचीनायत्ता । “ जाव पचच्छिमिहाए ” इत्यादि प्राग्वह, याव-
त्प्राह-“ पुरच्छिमिहाए कोदीय पुरच्छिमिहं लवणसमुदं पुद्धा
सि ” आयास । आयासेन वतुविंशतिवोजनसहस्राणि नवपञ्चा-
विंशदधिकानि वोजनशतानि अर्धभागं च कलाः प्रकृता, कि-
ञ्चिद्विशेषेना किञ्चिद्वा दशपैः । किञ्चिद्भागं चास्या आनय-
माय वगमूलं कृते शेषोपरितनदाहवपेक्षया प्रकृतव्ययः ।

अथास्याः परिधिमाह-

तीते बाणपिठे दाहियेणं पणवीसं जोअणसहसाई दोसि
अ तिसजोअणसए चचारि अ एणुववीसइजाए जोअणस
परिक्लेवेणं पणत्ते ॥

“ तीसे ” इत्यादि । तस्याः सुद्धदिमवजीवायाः धनुःपृष्ठं
दक्षिणेनो दक्षिणपार्श्वे पञ्चविंशतिवोजनसहस्राणि, द्वे व विंश-
दधिके वोजनशते, चतुस्त्रयैकोनविंशतिभागान् वोजनस्य परि-
धेय परिधिना प्रकृतम् । यथा “ तीसे ” इति शब्देन जीवावि-

र्ध्वस्तत् स्वरूपजीवापेक्षया स्वरूपधनुःपृष्ठस्य यथोक्तमानतो-
पपत्त्यर्थम्, अन्यथा त्वाधिकमानसंभवत् ।

अथ पवतं विशेष्येति विधिमाह-

अणमसंजाणसंति ए सवकणुगामए अण्णे सपहे अणहे
तरेव जाव पमिक्खे उन्नओ पासिं दोहिं पउमवरवेइआहि
दोहिं अ वयसंसेहिं संपरिकल्लेच बुह वि माणं वण्णो सि ।

“ अणम ” इत्यादि । अणमसंजाणसंस्थितः सवकणुगाम
इत्यादि प्राग्वह, नवरं अथोरपि पणवत्वेदिकावनाएकयोः
प्रमाणं वगैककक्ष जातव्य इति शेषः ।

आयास्य विचारस्वकणमाह-

सुद्धादिमवतस्स वासहरपन्वयसं ठवरि बहुसमरमणिजे
भूमिभागे पणत्ते से जहाणमए आनिगपुक्खरेइ वांजाव
वहवे बाणमत्ता देवा व देवीउअ आसयंतिं जाव
विहरंति ॥

“ सुद्धादिमवतं ” इत्यादि प्राग् व्याख्यातायै, नवरं बहुसमस्य
वात्र नदीस्थानाद्व्यत्र ज्ञेयम् । अ-वथा नदीकोत्तला संसरण-
मेव न स्यात् ।

अथेतमवयवसिद्धत्वरूपानिकपणमाह-

तस्स णं बहुसमरमणिजस्स भूमिजागस्स बहुमज्जमदेसमा-
ए, इत्य णं इके महे पउमहे वामं दहे पणत्ते, पाईणपनी-
याय उदीयादाहियित्तियेणो इक्कं जोअणसहस्रं आया-
मेणं एणं जोअणसपासं विक्खेवणं दस जोअणसं उव्वेहे-
णं अण्णे सपहे रययामयकूलेण जाव पासाइए जाव
पमिक्खे ॥ ५ ।

“ तस्स णं ” इत्यादि । तस्य सुद्धदिमवतो बहुसमरमणीय-
स्य भूमिजागस्य बहुमज्जमदेशनाग अवाऽवकाशे एकां महाव-
पचच्छो नाम ऊहः पणद्धो नाम हवो वा प्रकृतः । पूर्वापरवत्
वचरद्विगुणविक्रमो एकं वोजनसहस्रमायामेन पञ्च वोजन-
शतानि विष्कम्भेन दश वोजनानांशुद्वेजेन उज्जयेन, प्रकृतोऽना-
विलज्जत्वात्, भूगुणः सारवद्वादिमयात्वात्, उज्जयतयकूल इति
व्यक्तम् । जं ५ वणं ॥ पं ७० ।

ते णं एणए पउमवरवेइआए एणए व वणसंसेण य
सव्वओ समंता संपरिकल्लेच वेइआबाणसंदवणओ जाणि-
पण्णो, तस्स णं पउमवरहस्स चउदिमिं चचारि ति सोबाण-
पमिक्खवा पणत्ता, यथातासो जाणिअण्णो, तेति णं ति सो-
बाणपमिक्खवाणं पुरओ अ पचेअं पचेअं तोरणा पणत्ता,
तेणं तोरणा याणामणिपया, तस्स णं पउमवरहस्स बहुव-
ज्जदेसभाए एत्य णं महे एगे पउमे पणत्ते, जोअणं आया-
पमिक्खमेणं अण्णोअणं बाह्वेणं दस जोअणसं उव्वेहेणं
दो कास ऊसिए जलंताओ साइरेगां दस जोअणसं
सव्वणो णं पणत्ता ॥

“ से णं ” इत्यादि । स पणद्धयं पयं वावत् पणद्धवरवेदिकाया
एकेन व वनवज्जेन सवैतः समन्तात् संपरिकल्लितः वेदि कावना-

पञ्चमैको जयितव्यः, प्राग्वदित्यर्थः । “तस्स थं” इत्यादि
व्यक्तम् । “तेसि थं” इत्यादि सर्वे प्राग्वत्, नवरं (जाताम-
यिमये चि) वर्षैकैकदेशेन पूर्वोत्तरोपश्रव्यैको प्राज्ञः । अथात्र
पञ्चमपञ्चमाह—“तस्स थं” इत्यादि । तस्य पञ्चमस्य बहुम-
न्त्येतेषां ज्ञाने प्राज्ञान्ते महदेकं पञ्चं प्रकृतमुपैकं योजनमात्राभा-
वि, विक्रमभक्त्यः प्रकृत्योजनं, बाह्यमेव पितृतेन दत्तं योजनान्तरु-
पेन ज्ञानमात्रेण ही कोशानुसिद्धिं ज्ञानान्तरुपेन्यात् पञ्चं
सातिरेकाणि दत्ता योजनानि सर्वत्रेण प्रकृतानि, ज्ञानमात्रा-
परितनमापसत्ककममममीकान्ते यतावतामेव संनयात् ।

से थं एगाए जगिरेए सञ्चओ समंता संपरिकित्ते जं-
वृविजगद्वपमाया गवत्सकदए वि तह वेव पमापेयं ॥

‘से थं’ इत्यादि । जगत्समेकया जगत्या प्राकारकपचा सर्वतः
समन्तात् संपरिकितं, सा थं जगती जन्मद्विपजगतीप्रमाणा
वेदितव्या, एतच्च प्रमाणां ज्ञानानुपतिहात् हेतुं, दशपञ्चमात्मक-
ज्ञानाभावे प्रमाणाख्याऽविवक्षितत्वात् । गवाकटकोऽपि जा-
ककसमूहोऽपि तथैव प्रमाणेनोक्त्यन्तर्द्वयोऽनपञ्चमपञ्चमः शरा-
नि विष्कम्भेनेत्यर्थः ।

अथ पञ्चवर्णकमाह—

तस्स थं पठमस्य अयमेआरुवे वषावासे पण्णत्ते । तं ज-
हा—वहरामया मूला, रिदामए कंदे, वेकलिआमए पाप्मे, वेक-
लियामया बाहिरपत्ता, जंजणमया अग्नितरपत्ता,
ववण्णिजमया केसरा, पाणामयिमया पोक्खरिडिया,
कणगमई कसिगा, सा थं अक्कोभन्नं आयामवि-
क्खंजेण, कोसं बाहुळेण सत्त्वकणगमई अण्ठा, तीसे
थं कसिआए उणिए बहुसमरमण्णिज्जुमिजाणे पण्णत्ते, से
जहा एामए आगिणं तस्स थं बहुसमरमण्णज्जस ज-
मिभागस्स बहुमज्जेदसभाए एत्थं थं मई एगे भवणे प-
छात्ते, कोसं आयामेणं, अक्कोसं विक्खंजेणं, देसूणं कोसं
उठं उठवेणं अणेगलंनसपसखिविहें जाव पासईद-
रसण्णिज्जे ४ तस्स थं जवणस्स तिदिस्सि तओ दारा प-
छात्ता, ते थं दारा पंचवण्णसयाई उठं, अण्ठाइज्जाई पणुस-
याई विक्खंजेणं, तावतिअं वेव पंचेसणं, से आवरकणगण-
पिअंगं जाव वण्णमात्ताओ येअव्वाओ, तस्स थं जवण-
स्स अंतां बहुसमरमण्णिज्जे जूमिजाणे पण्णत्ते, से जहाणा-
मए आगिणं तस्स थं बहुमज्जेदसभाए एत्थं मईए
ग्राभणिपेडआ पण्णत्ता, सा थं मणिपेडिआ पंचवण्णसयाई
आग्रामविक्खंजेणं अण्ठाइज्जाई पणुसयाई बाहुळेणं स-
व्वमण्णिमई अण्ठा, तीसे थं मणिपेडिआए उणिए एत्थं
थं मई एगे सपण्णिज्जे पण्णत्ते, सपण्णिज्जवण्णओ पा-
णिअओ ॥

(तस्स चि) तस्य पञ्चस्यायनेतद्व्यो वर्णव्यासः प्रकृतः । त-
द्यथा—वज्रमयानि मूलानि कन्धाद्यस्तिस्रैस्त्रिभिर्गतेज्जटासमूहा-
वयवपणानि, अरिष्टरत्नमयः कणो मूलनासमयवयवौ मण्यो,
वैद्युतमयं तालं कन्धोपरि मयवयववयवः, वैद्युतमयानि बाष्पाव-

पणानि । अत्राऽथ विशेषो बृहत्क्षेत्रविचारकृत्यवर्गो—बाष्पा-
नि आत्मादि पणानि वैद्युतमयानि, शोषाणि रक्तसुवर्णमयानि
आम्बुनदीपरीपद्मकर्मण्ये, तन्मयानि अम्बुनतरपणानि, सि-
रिणिज्जमणिस्फिण्डवर्णविरुद्धौ तु—पीतसुवर्णमयान्युक्तिः, त-
पनीयमयानि रक्तस्पर्शमयानि, केसरकर्मिकायाः परितोऽव-
यवाः नामाभिमयाः पुष्करादिमयानाः कमलवर्जिजिमाणाः,
कनकमया कर्मिका बीजकोशाः । अथ कश्चिकामाणाद्या-
ह—“सा थं” इत्यादि । सा कर्मिका अर्कयोजनमात्रमेव, वि-
ष्कम्भेण च कोशं, बाह्यमेव पितृदेन सत्त्वोन्मा कनकमयी, अत-
एव कनकमयानि पूर्वोपरविशेषणान्तरवयवमयानिऽपि कन-
कमयवर्जं इवादित्याह निरस्ता । “अण्ठा” इत्येकदेशेन
“सचहाह” इत्यादि पदान्यापि हेतवानि । तेषां व्याख्या च प्रा-
ग्वत् । “तीसे थं” इत्यादि । एतानि सर्वार्थपि निगदित्वानि ।
अयनीवयवणंकार्यं जीवामिगमोः—“तस्स थं देवसवणिज्ज-
स्स अयमेआरुवे वषावासे पण्णत्ते । तं जहा—जाणामपि पण्डिया-
वा सोऽविश्रामा पाया जाणामपिमयाई पायसासगाई जंजणम-
याई गण्ठाई वहरामया संधी जाणामपिमए विणे वयममई
तूही लोहिरिअक्कमयाई विण्णोअण्ठाई तवण्णिज्जमई उठं वेव-
हाणियात्त इति से थं सवणिज्जे सागिगणवद्विह उज्जेओ विण्णो-
अणे उज्जेओ उण्णए मज्जेणं एणं गंजीरे गंगापुण्डिणात्तुआवहा-
लसागिसए उअविमकोमज्जुल्लपट्टपट्टिचयणे आइएणव-
अचुरणणीयत्तुल्लपत्ते सुविस्समरयणो रत्तंसुमसंजुत्ते सु-
उज्जेणं पासादीए कए चि” । अत्र व्याख्या—तस्य देवशयनीवस्था-
वमेतद्व्यो वर्णव्यासः प्रकृतः । तद्यथा—नामाभिमयाः प्रतिपादाः,
मूलपादानां प्रतिविशिष्टोपष्टम्भकणमयः पादाः प्रतिपादाः, लौ-
पिकिकाः सुवर्णमयाः पादाः मूलपादाः, तन्मन्त्रवयवानि गावा-
णि ईषादीनि, उज्जमया वज्ररत्नपुरिताः सन्धयः, (नामाभिमय
विणे इति) विषं नाम व्युत्तं, विशिष्टं वातामय्यः । रत्नमया
तूही, लोहितान्तमयानि (विण्णोअण्ठा चि) उपधानकानि, कच्छी-
वैकान्ति वायव्यं, तपनीयमय्यो गणकोपधानिकाः, गल्लमसुर-
काणीत्यर्थः । तपनीं सह आलित्कनवर्त्यो शरीरप्रमाणेनो-
पधानेन च तत्तथा । उज्जयत उज्जे । शिरोऽन्तरपादास्तावाभि-
त्य “विण्णोअण्णे” उपधाने यत्र तत्तथा, उज्जयत उज्जतं मज्जेनेत-
च तत्त मज्जत्वाव गम्भीरं च महत्त्वात्, जन्मना यथासुखेनाह-
काया अवहातो विद्वत्तनं पादादिभ्यासे अयोगमममिति तेन
सा (साविस्सह चि) सदृशकं तथा (अविश्राम चि) विशिष्टं
परिकर्मितं कौमं कार्पासिकं जुहुल्लं वणं, तदेव वट्टः स प्रतिपञ्चा-
दनमाच्छादने वस्त्व तत्तथा । “अग्रमण” इत्यादि आग्रहः । सु-
विरचितं रज्ज्वानामाच्छादनविशेषोऽपरिजोगावयवया यत्र
तत्तथा, रत्नोत्थेन प्रत्यक्षं साविनिवाचार्थिकममकवृहादि-
धानवक्त्रविशेषेण संवृत्तमयत्तवत् सुउज्जय, “पासादीए” इत्यादि
पञ्चवर्णकं प्राग्वत् ।

अथास्य प्रथमपरिचोपमाह—

से थं पठमे अण्णेअ अण्णमएण पडमाणं तदवुज्जत्तपमाय-
मिआणं सञ्चओ समंता संपरिकित्ते । तेषां पडमा अक्क-
ओअणं आयामविक्खंजेणं, कोसं बाहुळेणं, दस जोअणाई
उण्णत्तेणं, कोसं ठसिआ जंजंताओ साइरेगाई दस जोअ-
णाई उण्णत्तेणं, तेसि थं पडमाणं अयमआरुवे वषावासे
पण्णत्ते । तं जहा—वहरामया मूलां जाव कणगमई क-

ब । अं० ४ वक्ता० । क्या० । ('कूर' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६१७ पृष्ठे वक्तव्यतोका)

सुप्रहमवतगिरिकुमार-कुप्रहमवतगिरिकुमार-पुं० । ध्रुव-
दिवसवृषभरपर्यंतकूटरे, तस्य सुप्रहमवती नाम राजधानी ।
अं० ४ वक्ता० । (सा ब 'कूर' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ६१७ पृष्ठे दर्शि-
ता) प्रत्ययविधाधिकारे, "तस्यो सुप्रहमवतगिरिकुमार देवं
उच्यते, तस्य वाचसपतिजोष्याहं सरो उचरि कुतो वक्तव्यः ।"
आ० म० प्र० । आ० चू० ।

सुप्रि-सुप्रि- (ह्रीं)-ली० । सुप्र-इत् वा जी० । पाकार्य-
मिस्थायमस्थाने, (चूला) "सुप्रि चिरं रोदिति" इत्यु-
क्तं । नञ् सुप्रिऽपञ्च । वाच० । आवा० ।

सुप्रि-सुप्रि- (ह्रीं)-ली० । 'सुप्रि' शब्दादौ, आवा० २
कु० २ चू० ।

सुप्रो-देयी-विशो, दासे ब । हे० ना० ३ वर ।

सुप्रसाय-सुप्रसाक-पुं० । शोकप्रसिद्धे शक्यमेवे, उपा० १ अ० ।

सुप्र-सुप्र-पुं० । आग्ने, विद्ये० । क्या० । सहकारे, ली० अं० । नि-
चू० । आवा० । "अहं कुला कथियारत्ना, सुप्रम! अहिमासग-
मि सुप्रमि । तुह न कमं कुल्लेवं, अह पचवंता करंति उमराहं"
॥ १ ॥ चूत पच चूतक, संज्ञायां कन्, तस्यमन्त्रणे हे चू-
तक ! । आच० ४ धा० । विजयराजधाम्यां चूतवनकवरस्वामि-
नि देवे, ली० ३ प्रति० ।

सुप्रमंजरी-सुप्रमंजरी-ली० । आग्रमंजराय, अं० ३ वक्ता० ।

सुप्रमंसिग-चूलावतंसक-न० । विमानमव्यगानां पञ्चानामव-
तंसकानामव्यतमे, रा० । ती० ।

सुप्रमंसिग-चूलावतंसिका-ली० । स्वनामक्यातायां शकाग्र-
महिष्याय, ली० ३ प्रति० । ती० ।

सुप्रवण-चूतवन-न० । चूतप्रयते वने, रा० ।

सूया-चूला-ली० । स्वनामक्यातायां शकाग्रमहिष्याय, क्या०
४ ग० २ उ० । ती० ।

चूला-चूला-ली० । शिकरे, लं० । ('दिचिवाच' शब्दे तच्चू-
लिका)

चूलाभिक्षेप-तत्र चूलाशयार्थमेवाभिधानात्काम आह-
द्वन्द्वे लेखे काले, चावन्मि अ चूलिभारौ निरुत्तरे ।
तं पुन उत्तरतर्तं, सुभ्रगहिरत्तं तु संग्रहणी ॥ २६ ॥

नामक्यापने ध्रुवत्यादाहत्याह-प्रत्ये केने काले भावे च द्र-
व्यातिस्थितयः चूलायाः भिक्षेपो न्यास इति । तत्पुनहन्च द्वाभ्यमुत्त-
रतन्मसुत्तरसूत्रम्, दशवैकालिकस्याचार्यसूत्रम् । एतच्चो-
त्तरतन्मं सुतपुद्गीतोर्ध्वमेव दशवैकालिकाचार्यसूत्रेन युक्तोऽर्थो-
ऽस्वेति विग्रहः । बधेऽप्यार्थकमिदम् । नेत्याह-संग्रहणी तद्व-
क्तानुकार्यसंक्षेप इति गार्ग्यः ॥ २६ ॥

कच्यचूलादि-विषयासवाऽऽह-

द्वन्द्वे सविचार्य, कुकुरचूला नीमकुराह ।

लेखन्मि भोगनिकुर-मंदरचूला अ कुराह ॥ २७ ॥

(प्रत्य इति) कच्यचूला नाममोभागमकुरीतरादिव्यतिरि-
क्ता विविधा सविताया । सविता अविता मित्रा ब । यथासं-
ख्यमाह-कुकुरचूला सविता, मगिचूला अविता, मयूरशिका
मित्रा (केच इति) केचचूला लोकानिष्कृता उपरिचरितम्, मयू-
रचूला च पातकुरन्मित्रा, चूलाद्वयम् तद्व्यपर्वतानां केच-
माध्यायात् । आदिशब्दाद्यलोकोक्तस्य लीमस्तकः, तिर्यग्लोक-
स्य मन्दर, कर्तृलोकस्येत्याम्नाह इति गार्ग्यः ॥ २७ ॥

अहरित अहिगमासा, अहिग संवचरा अ कालम् ।
चावे स्वओवसमिष, इमा उ चूदा मुनेयव्या ॥ २८ ॥
अतिरिक्ता उचितकाज्ञात्मधिका, आर्थक्यासकाः प्रतीताः,
अधिकाः संबत्सराश्च बह्वध्यापयेकवा, काल इति काल-
चूला, प्राग इति भावचूला, क्रायोपशमिके भावे इत्येव द्वि-
प्रकारा चूला, अतस्या विज्ञेया, प्रायोपशमिकात्वाच्चतुर्थेति
गार्ग्यः ॥ २८ ॥ इय० १ चू० । आवा० । नि० चू० ।

इयानि चूले चि वार-

श्यामं तवणा चूला, द्वन्द्वे लेखे य काले भावे य ।

एसो सस्र चूसाय, शिकलेसो उचिहो होइ ॥ २९ ॥

विष्णवेवगाहा कंठा । लामठवणाओ गयावो, इवचूला उचि-
हा-भागमतो लोभागततो ब । आगममो जाणय अणुवउचै,
लोभागततो जाणयमवसररी, जाणयमवसररीरवहिता ।

तिविधा य दच्यचूला, सविता मीसगा य अचिक्ता ।

कुकुरसिमोरसिहा, चूलाभाणि भ्रमकुंतादी ॥ ३० ॥

पुव्वदं के । पढमो वसहोऽवधारणे, विविधो सस्रुच्ये,
पच्छदे जहासंखमि वडाहरणा, सचित्तचूला-कुकुरचूला
लीमसपेती केच केवला लोकप्रतीता, मीसा-मोरसिहा, तस्स
मंसपसीय रोमाणि भवति । अचिक्ता-चूलाभणी, कुंतामां वा,
आदिसिहाओ लीहकषासादप्यमन्त्राणि । इवचूला गया ।

इदानीं केचचूला, सा तिहिदा-

अहरितिरुक्तलोगा-ख चूलिया होति-मा उ लेखन्मि ।

लीमं मंदरे वी, ईतीपमारणाया य ॥ ३१ ॥

अह इति अलोकोक्तः, तिरिय इति तिरियलोकः, उह इति उ-
क्तलोकः, लोगस्स सहो पत्तमं, चूला इति सिहा, होति भवति ।
इमा इति प्रत्यक्षः, तुशब्दः केचवधारणे, अहोलोगादीनां पच्छ-
केण जहासंख उवाहरणं-लीमंतग इति, लीमंतगो जरगो द्य-
ण्यमाय पुव्ववीय पढमो, से अहलोगस्स चूला । मंदरो मेक, लो
तिरियलोगस्स चूला, तिरियलोको चूला तिरियलोगातिक्तात्मत्वात्,
अहवा-तिरियलोगपतिद्वियस्स मेरुववि चूलालीसं औपणा
चूला, सा तिरियलोगचूला । वसहो सस्रुच्ये, गवपूरेये वा । ई-
सि सि अण्यभावे, य इति प्रायोपश्या, मार इति मारकंतस्स पु-
रिस्स गार्व पावसो ईसि गार्व भवति, जा य एवं जिता सा पुव्ववी
ईसिपम्भारा, लाम इति पतमनिहावं तस्स, सा य दच्यचूला-
द्विभिधानाओ उचरि वारलेहि औपयोहि भवति, तेन सा उह-
लोगचूला भवति । गता केचचूला ।

इयानि कालजावचूलाओ दो चि पगगाहाय मयुति-

अहिमासओ तु काले, यावे चूला तु होइ-मा केच ।

चूला विवुसवो ति य, सिद्धरं ति य होति एगहा ॥ ३२ ॥

चारसमासपमानवरिसाभो अहिमो मासो अहिमासो अहि-
चटिचवरिस भवति । सो प्र अधिकत्वात् कालचूला भवति ।
तुलसोऽप्येवमिदं, स कथं अधिको कासो कालचूला भ-
वति अतो वि बहुमात्रो कासो कालचूलाय भवति । एवं जहा
क्रासत्पिण्या अतो अतिदूतमाय सा उत्सपिण्या कालस्त चूला
भवति । कालचूला गता । इयाणि भावचूला-भवनं भावः, प-
योय इत्यर्थः । तस्स चूला भावचूला । सा य तुविहा-आगम-
क्रो व, नो आगमक्रो य । आगमनो जायय उवचसे; नो आगम-
नो व इमा चेव । तुलसो अमोवसमभावविसणे इच्छो । इमा
इति एकत्वम्भवा चूला । एगसहोऽवधारणे, चूलेगद्विती ।
चूले ति वाविभूतयं ति वा सिहरं ति वा एते एगद्वी । चूले
ति दारं गयं । नि० सू० १ उ० । उक्तशेषानुवादिन्यां ग्रन्थपद्धतौ,
आचा० १ सु० १ अ० १ उ० ।

चूलाक्रम-चूलाक्रम-न० । वाहानां चूलके सुएरने, आ०
म० प्र० ।

चूलाग्र-चूलाग्र-पुं० । सकलपाधिहरनसर्वेसारे देवेन्द्र-
मूर्धकनिवासे निःशेषाग्रमङ्गलाऽशांतिरोगग्रमुक्तोपापहार-
कारिणि प्रवरस्तपोपते परममङ्गलभूते आभरणविशेषे, रा० ।
ज० । आ० म० । उक्त० । औ० । “चूलाग्रमिन्द्र-रथजुस-
णा” चूलाग्रमिन्द्रम सुकुटरत्नं चिह्नभूतं येषां ते तथा, अस्तु-
रकुमारभवनवासिनश्चूलाग्रमिन्द्रसुकुटरत्नाः । प्रका० २ पद ।

चूलियंग-चूलिकाङ्ग-न० । चतुरशीत्या त्रैलोक्येणिते प्रयुते, अनु० ।
ज० । स्था० ।

चूलिया-चूलिका-ली० । चतुरशीत्या त्रैलोक्येणिते चूलिकाङ्गे,
ज० । ३ प्रति० । अ० । अ० । ३ । ३ । ३ । उक्तानुक्तार्थसं-
गमिकार्यां ग्रन्थपद्धतौ, न० । यथा इष्टिवादे परिकर्मस्वपूर्व-
गनानुयोगकार्यानुक्तसंग्रहपरा ग्रन्थपद्धतयः । स० । (‘आ-
यार’ ‘दिट्ठिवाय’ प्रभृतिशब्धेषु तत्संख्या)

चूलियावस्तु-चूलिकावस्तु-न० । चूलारूपे भावाराङ्गाऽप्यन-
कल्पं वरिच्छेदविशेषे, यथा-उत्पादपूर्वस्य चत्वारि चूलिकाव-
स्तूनि । स्था० ४ ग० ४ उ० ।

चैत्र-चैत्र्य० । अवधारणे, “ गृह चेन्न चित्र च अवधारणे ” ॥
८ । २ । १८४ ॥ इति सूत्राय निपातम् । प्रा० २ पाद ।

चैत्र्य-चैत्र्य (१५)-न० । चितिः पत्रपुष्पफलादीनामुपभवाः ।
चित्त्वा साधु चित्त्वं, चित्तमेव चैत्र्यम् । उदाने, “मिहिलार्थ
चेदय वक्षे, सीमन्तप्रायश्चित्तम् ।” उत्त० ३ अ० । चित्तम-
नःकरणं, तस्य भावे कर्मणि वा “ वर्णवृद्धादित्यः ध्यज् ”
॥ ५ । १ । १२३ ॥ (पाणि०) इति च्छ्वा । भाव० १ अ० ।
ध० । प्रति० । “ स्याद्वज्रवचैत्यर्च्यैर्यसमेधु याव ” ॥ ८ । २ ।
१०७ ॥ इति यावत् पूर्व इदम् । प्रा० १ पाद । प्रयास्तमनस्त्वे,
तदेतत्त्वाच्च जिनचित्त्वं, कारणे कार्योपाचारम् ।

(१) चैत्र्यशब्दस्यार्थः ।

(२) चैत्र्यमेवपुरस्सरं प्रतिमासिकिः ।

(३) अधिकनिकृष्टपादिन उपहासं विधाय प्राचाकार्यनिष्पत्तिः ।

(४) ब्राह्मी लिपिमासिन्त्य नामभाषणार्थम् प्रतिमासाः सिद्धिः ।

(५) चारणकृतवन्दनम् निकृष्य तत् पञ्चास्या दृढतरं प्राप्तास्यम् ।

३०२

(६) चैत्र्यशब्दस्य ज्ञानार्थकताभिराकरणम् ।

(७) देवकृतवन्दनाधिकारः ।

(८) वन्दनादौ मौनेन प्रगवदनुमतिकारणं दृढतरपुस्तपुष-
त्तिभिः प्रतिपाद्यमानोऽने हिंसाया अभावप्रतिपादनम् ।

(९) साधोर्द्वैवपूजाहावनधिकारः ।

(१०) ऊर्ध्वस्तवे शुभाः ।

(११) महाभिरीधप्रामाण्यपूर्वकं ऊर्ध्वस्तवस्थापनम् ।

(१२) जिनपूजां तद्वैद्यावृत्त्यं चोपपाद्य चैत्र्यपूजाभावमपि जि-
नवैद्यावृत्त्यम् ।

(१३) जिनपूजायां हिंसादोषवादिनां निराकरणम् ।

(१४) प्रारम्भविचारं निकृष्य सङ्घासकस्याधिकारविचारः ।

(१५) ऊर्ध्वस्तव सिंहावलोकितेन हिंसाऽस्तीत्येवमिन्द्रस्य
कृपानिर्दोशेन हिंसाऽभावप्रतिपादनम् ।

(१६) पूजायां हिंसासंभवोक्तविकल्पवृत्त्यम् ।

(१७) अर्थद्वन्द्वविचारः ।

(१८) प्रतिपूजायां द्वैपदीमप्रासादार्थादीसिंहास्यप्राज्ञाना-
मुदाहरणानि ।

(१९) कर्षत्तोकादिषु जिनप्रतिमायाः स्थितिः ।

(२०) प्रतिमायाः फलवृत्त्यम् ।

(२१) चैत्र्यानां पूजास्तकारादिस्तुतवः ।

(२२) ऊर्ध्वस्तवे मिश्रपङ्क्तविचारः ।

(२३) प्रतिमायाः प्रामाण्यनिकृषणम् ।

(२४) जिनभवनकारणविधिं निकृष्य जीर्णोद्धारकारणफल-
वर्णनम् ।

(२५) चिन्त्यकारणविधिः ।

(२६) जिनचिन्त्यप्रतिष्ठाविधिः ।

(२७) जिनपूजाविधिस्तत्फलनिकृषणं च ।

(२८) चैत्र्यविषये हीरवेज्रयत्नपूरिपूरवपादकृतोत्तराणि ।

(२९) चतुर्विधसिंहास्यविचारः ।

(३०) जिनचैत्र्ये व्यवस्थायतन्विधानम् ।

(१) चैत्र्यशब्दस्याधीः—

चित्तेल्लेत्थादिचयनस्य प्राचाः कर्म वा चैत्र्यं, संज्ञाशब्द-
त्वाद् देवताप्रतिबिम्बं, ‘चित्ती’ संज्ञाने काष्ठकर्मद्विषु प्र-
तिष्ठति इह्वा संज्ञानुपपद्यते इति । अर्धतमिमायां देव-
विम्बे, संज्ञा० १ प्रस्ता० । आ० सू० । ल० । आ० । सु० ।
इष्टदेवताप्रतिमायाय, औ० । आ० । “ कल्लाणं मंगलं
चेदयं पज्जुवासेत्ता ” दीर्घानुभवति । स्था० ३ ग० १ उ० ।
“ कल्लाणं मंगलं चेदयं पज्जुवासांसां ” चैत्र्यमिष्टदेवता-
प्रतिमासि चतुर्पासे । औ० । कर्म० । चैत्र्यमिष्टदेवप्रतिमा, चै-
त्र्यमिव चैत्र्यं पञ्चपासयामः । ज० २ ग० १ उ० । उपा० । संह-
त्यप्रतिमायाय, प्राच० ३ अ० । ज० ।

(२) चैत्र्यमेवपुरस्सरं प्रतिमासिकिः—

जक्की-मंगल-चैत्र्य, निस्तकमेऽपिस्स-वेदय वा वि ।

सासय चैत्र्य पंचप-सुवड्ढं जिनवर्दिदेहि ॥ ६६६ ॥

गिहजिणपटिमाय ज-चित्तेयं उत्तरंगपदियमि ।

जिणविणे मंगलचे-इयं ति समयनुत्तो विति ॥ ६६७ ॥

निस्तकं अं गच्छ-स्स सीतियं तदिपरं अनिस्तकनं ।

सिक्काययणं च इयं, चेइयपणमं विधिर्विद्धं ॥ ६६८ ॥
(भसीहि) चैत्यशालस्व प्रत्येकमजिसंघात्वा भक्तिकैत्यम्,
मङ्गलचैत्यम्, निष्ठाकृतं चैत्यम्, अग्निष्ठाकृतं चैत्यम्, शास्त्राभ्युक्तं
च पञ्चममूर्ध्नि नामतः कथितं जिनकरेणैरिति ॥ ६६६ ॥ एतान्च
व्याख्याते-“निक्षिपि” इत्यादिगद्यादयम् । गृहे जिनप्रतिमायां
यथोक्तलक्षणांयुक्तायां प्रतिदिनं यिकालपूजायन्मनाद्यं कारि-
तायां प्रतिकैत्यम् । तथा उत्तराङ्गस्य गृहद्वारोपरिचर्चितं निष्ठा-
कृत्य भव्यभागे षडिते निष्पादिते जिनविम्बे मङ्गलचैत्यमि-
ति समग्रकाः सिक्काभवेदिनां युक्ते बह्वन्ति । मण्डरायां हि नग-
रां गृहे कृते मङ्गलनिमित्तमुत्तराङ्गेय प्रथममहर्षितमाः प्रति-
ष्ठाप्यन्ते, अन्यथा तद् गृहं पतति । तथा आत्मोक्तः स्तुतिपु-
-“जिमि सिरिपासपदिमं, संतिकय करेइ पदिमिहदुवारे । अज-
विजयो विपुलित-महुरचचा न पदसति ॥” तथा निष्ठाकृतं
च मङ्गलस्य कस्यापि लक्षं, स एव मङ्गलस्तत्र प्रतिष्ठादिप्रयो-
ज्येवधिमिष्यते, अन्यः पुनस्तत्र किञ्चित्प्रतिष्ठाधिकं कर्तुं न ल-
भ्यते इत्यर्थः । तथा-(तद्विदं रति) तस्याभिमाकृतात् इतरदिनि
अभिमाकृतम् । यत्र सर्वेऽपि प्रसन्नाः प्रतिष्ठाप्रयोजनमाभा-
रोपयाद्दीनि प्रयोजनानि कुर्वन्ते इति । तथा सिक्कायतनं च
शास्त्राभ्युक्तानां यत्नं च, इदं चैत्यपञ्चकं विनिर्विद्धं विशेषेण
कथितमिति ॥ ६६८ ॥

अथवा-अन्येन प्रकारेण पञ्च चैत्यानि प्रबन्ति । तत्राह-
नीयार्थं सुरलोपं, भक्तिकर्षां च जरहमार्द्धिं ।
निस्साऽनिस्सकर्षां, मंगलकमुत्तरांगमि ॥ ६६९ ॥
वारचयस्स पुत्तो, पदिमं कासी य चेइय रम्भे ।
तत्थ य यत्ती अहेसी, साहम्मियचेइयं तं तु ॥ ६७० ॥

“नीचा” इत्यादिगद्यादयम् । नित्यानि शास्त्राभ्युक्तानि चैत्यानि,
तानि च सुरलोके देवभूमे, उपलब्धत्वाभ्युक्तानि चैत्ये-
इतरवचकत्वादिषु च भवन्ति । तथा प्रतिकृतानि जरतादिभिः
कारितानि, मकारोऽबमलाकृतिकाः तानि निष्ठाकृतानि अग्निष्ठा-
कृतानि चेति द्विधा । तथा-मङ्गलार्थं कृतं मङ्गलकृतं चैत्यं मङ्गलादि-
पुरीषु उत्तराङ्गप्रतिष्ठापितम् ॥ ६६६ ॥ तथा वारचयकमुनेः पुत्रा रम्भे
रमणीये चैत्ये देवद्यूदे प्रतिमां तस्यैव वारचयकमुनेः प्रतिष्ठानि-
मकार्यात् । तत्र च स्थलीति कश्चिदस्मृत् । तत्तु साधर्मिकचैत्य-
मिति । ज्ञावापस्तु कथानकादयस्त्रयः । तेषाम्-वारचयं नगर-
म्, भव्यसेनो राजा, तस्य च वारचयं नाम भव्यम् । एकदा च
धर्मयोजनामा मुनिसिंहिकायं तस्य गेदं प्रविष्टः, तस्मात् च तस्मै
जिज्ञादानाय दान्त्यारुद्रमिश्रपायसपरिपूर्णं पायसप्रादि-
तयती, अन्तरे च कथयति तत्त्वार्थसंमिधे घृतविन्दुयुग्मे
पतितः, ततः स महाराम धर्मघोषमुनिर्गवदपदिष्टजिज्ञास-
हणविधिबिधानविहितोपमन्मार्गैस्तत्त्वोद्भूतं भिक्षां, तस्माच्च
कथ्यते ममेति मनसि विबिन्धन् भिक्षामगृहीत्वा गृहाभित्तं गम्य ।
वारचयकमन्त्रिणा च मन्त्रवाक्योपविष्टेन द्रष्टो जगदाधिपञ्च-
न, चिन्तितं च-किमनेन मुनिना मदीया भिक्षा न गृहीतेति ? ।
ययं च यावन्मिष्यति तावत्तं भूमी निपतितं अरुद्रवृत्तं
चूतविन्दुं भक्षिकाः समेत्यागिभ्यन्तः, तासां च भक्ष्णाय
प्रधाविता गृहगोभिक्षा, तस्या अपि वधाय प्रधावितः
कुर्यात्, तस्याऽपि च भक्ष्णाय प्रधावति स माजारी,
तस्या अपि च वधाय प्रधावितः प्राचूणेकः श्वा, तस्यापि

च अतिहन्त्री प्रधावितो बाल्शब्दः श्वा, ततो द्वयोरपि तयोः
द्वयोरप्युद्भूतो मनुः सुदृढः निजनिजश्रमकपराजयपीडया च प्रधा-
वितो द्वयोरपि तस्यामिनोरनृत्परस्परं हकुटाहकुटि मरुतु-
-हं, हहं चैतद् सर्वमपि वारचयकमन्त्रिणा, परिमार्चितं च-युवा-
देतिभूमाऽपि भूमी पतिते यत् एवंविधाऽभिकरणप्रणवित
एवाभिकरणमोक्षमगवान् न गृहतां वान् । अहो ! श्रुत्वा
भगवतो धर्मः । को हि तं भगवन्तं बीतरागमन्तरेद्वेषम-
नपाचधर्ममुपदेष्टुमर्हन्निषेधः, ततो ममापि स एव देवता, त-
दुक्तमेवानुगम्यनुष्ठानमुत्तिमिति विबिन्धन् संसारशुद्धिायुक्त-
श्रमस्यानापगतसंज्ञातज्जातिभिरयो देवतापतिसाधुकिञ्चा दौर्ध-
काहं संभवमनुपात्य केवलज्ञानमासादितवान् । कालक्रमेण च
सिद्धः । ततस्तानुप्रेम स्नेहात्परीतमानसेन देवद्यूदं कारयित्वा
रजोहरणमुत्पासिकापरिप्रधावारीणि वित्तप्रतिमा तत्र स्था-
पिता, सत्रशाळा च तत्र प्रवर्तिता । सा च साधर्मिकचैत्यमीति
सिद्धान्ते भवत्येव । प्रव० ७९ ब्राह्म ।

अथैनामेव विवरौषुः प्रथमतश्चैत्यस्य च व्याख्याति-

साहम्मियाण अट्टा, चतुर्विदे द्विगं तु जह कुटुम्बी ।
मंगल सासय जत्त-ए जं कयं तत्थ आदेसो ॥

चैत्यानि चतुर्विधानि । तद्यथा-साधर्मिकचैत्यानि, मङ्गलचै-
त्यानि, शास्त्रचैत्यानि, भक्तिकैत्यानि चेति । तत्र साधर्मिकाणां-
मर्यादं बल कृतं तत् साधर्मिकचैत्यम् । साधर्मिकञ्च द्विधा-मिहान्तः,
प्रवचनतञ्च । तत्रेह द्विगो गृह्यते । स च यथा कुटुम्बी । कुटुम्बी
नाम प्रभूतपरिवारकक्षोपरिचुनो रजोहरणमुत्पासिकादिशि-
क्ष्णारी वारचयप्रतिष्ठाऽहः । तथा मङ्गलायुषी गृहपुत्रे कृतेषु मङ्गल-
निमित्तं बलिदेवस्थे तन्मङ्गलचैत्यं, पुरलाकादौ नित्यस्थापि शा-
रवत्तं चैत्यम् । यत्तु मस्या मनुष्येः पूजायन्मनाद्यं कृतं, कार-
यितमित्यर्थः, तत्प्रकृतचैत्यम् । तेन च प्रकृतचैत्येनादौशाऽभिकारः,
अनुबानादिमहोत्सवस्य तत्रैव संज्ञादित्येवा नियुक्तिया ।

अथैनामेव विमावाविषुः साधर्मिकचैत्यं प्रवेदाह-

वारचयस्स पुत्तो, पदिमं कासी य चेइयपरमि ।
तत्थ य यत्ती अहेसी, साहम्मियचेइयं तं तु ॥

इहावश्यं च योगसम्बद्धे “वारचयपुरे भव्यसेनवारचय” इत्यत्र
प्रदेशे प्रतिपादितवर्तितो यो वारचय इति नाम्ना मदर्शितः,
तस्य पुत्रः स्वपितरि प्रतिक्रियापूरिततया चैत्यगृहं कारितवान्,
ततो रजोहरणमुत्पासिकाप्रतिप्रधावारीणि वित्तप्रतिमामस्था-
पयत् । तत्र च स्थली सत्रशाळा तेन प्रवर्तिता आसीत्, तदे-
तत्तु साधर्मिकचैत्यम् । अन्यस्य चार्थाय कृतमस्माकं कल्पते ।

अथ मङ्गलचैत्यमाह-

अरहंतं पट्टाण, महुरानगरीं मंगलां तु ।
गेहेसु चवरेषु य, उन्नतं गम्य अक्खं ॥

मनुपायगवी गृहे कृते मङ्गलनिमित्तमुत्तराङ्गेय प्रथममहर्षितमा-
माः प्रतिष्ठाप्यन्ते, अन्यथा तद् गृहं पतति । मङ्गलचैत्यानि
तानि च तस्यां नगर्यां गेहेषु चवरेषु य भवन्ति, तानि न केव-
लं तस्यामेव किं तु तत्पुरप्रतिवद्धा य वक्ष्यतिर्वक्ष्यका प्रा-
मादौ, तेषां जवति । इहोत्तरापयानां ग्रामस्य ग्रामार्क इति

संज्ञा । आदौ बुभिक्षन्-“गामजेषु चिद्वेलेण चिज्जहईगामेषु चि प्रणियं होइ, उतरावहाणं एसा भणिए चि ।”

शाम्भतचैत्यप्रक्रियेत्यानि दर्शयति—

निष्कारां सुरलोप, यक्षिकपारां तु भरदुपार्हई ।

निस्सानिस्सकपारां, जहिं आपसो चयसु निस्सं ॥

निस्सानि साम्भतचैत्यानि सुरलोके जवनपतिव्यस्तरज्जोतिष्कचै-
मानिकद्वेषानां भवननगरविमानेषु, उपलक्षणत्वात् मेघशिखर-
वैताल्यादिकृष्टवन्द्यभरकवचदिव्यपि जघन्तीति, तथा असबा
भरतादिविमानां कारितानि तानि, प्रतभूतस्यपैत्याङ्गुलिकृतानि
आब च (जहिं आपसो चि) येन प्रक्रियेत्यादिवाचः प्रकृतं, तद् द्वि-
धाननिष्कारकृतं गच्छप्रतिबन्धक, अग्निभाकृतं तद्विपरीतं, (अबहु
निस्सं चि) निष्कारकृतं तत् त्वज परिहर, अग्निभाकृतं तु कथ्यते ।
गतं चैत्यद्वारम् । वृ० १ उ० ।

अथ ह्यत्यतिमाया ज्ञानमोपपादिस्यं युक्तता प्रदर्शयते ।

तत्रैतदतिमाविषयाशङ्कानिकारणस्य चिकीर्षिता-

यत्वात् प्रतिमास्तुतिक्रमनिष्ठार्जप्रविधान-

पुरस्तरमाद्यपद्यमाह—

येन्द्रभोगिनिता प्रतापधनं जप्याङ्गिनेत्रामृतं,

सिद्धान्तोपनिषद्धारिचरतुरैः प्रीत्या प्रमाणिकृता ।

भूतिः स्फुटिमती । सदा विजयते जैनचर । विस्फुर-

न्मोहोन्माद्यनममादमदिरामचैरनालोकिता ॥ १ ॥

जैनभरतः सदा विजयते स्वस्वव्ययः । जिनेश्वराणामि-
भं जैनचरः, भूतिः प्रतिमा, सदा शास्त्रा प्रचार्हत्तत्र निर-
स्तरं, विजयते सर्वोत्कर्षेण बभूवते, अत्र जघन्ते उ उत्कर्षः,
“प्रप्राये तद्योत्कर्षं, जघत्यन्ते त्यक्मैकं” इत्याक्यत्वात् ल-
म्बिकाद्यन्वयात् । सर्वोत्कर्षः च वेदपरसर्वस्वेति बोध्यम् । भूतिः
कोदशी ? (येन्द्र इति) इन्द्राणां भयमैन्द्री, सा वासो धे-
षिष्ठाति कर्मचारयः । तथा नता नमिकर्माकृता, एतेनैतद्व्य-
क्षापकारिणो भगवत्प्रतापमैन्द्रः शायो भूव इति व्यज्यते । पुनः
कोदशी ? प्रतापस्य कांशद्वयस्य तेजसो भवनं शुद्धं,
उत्कर्षः श्यापवगतं श्यापनायामुपलब्धं व्याकरोत्यम्, तेनैतद्व्य-
क्षापकारिणो भगवत्प्रतापद्वयनेनैवमाहता अभिव्यक्ति इति
व्यव्यते । पुनः कोदशी ?, जप्याङ्गिनाम्-असंज्ञासिद्धिकाप्रमाणानां,
मेघयोरन्तश्च पीयूषं, सकलनेत्रयोगापनयनात्परमानन्दजननाम् ।
एतेनैतद्व्यक्षेपत्वात् येषां नयनबोर्नानन्दस्तेऽम्भया तुरजम्भा इत्यभि-
व्यज्यते । पुनः कोदशी ?, प्रमाणिकृता प्रमाणत्वेनाभ्युपगता । कैः ?,
सिद्धान्तोपनिषद्विचारितुरैः-सिद्धान्तानामुपनिषद्व्यक्षं विज्ञि-
कारैः ये चतुरस्तेः, कया ?, प्रीत्या स्वरस्तेन, न तु बलान्निर्वाणभि-
ना, एतेन सिद्धान्तप्रतिमाप्राप्ताएवाभ्युपगम्यबोर्नान्दरीचकत्वात्स्व-
रसतः प्रतिमाप्राप्ताएवाभ्युपगम्यैव शिष्टो मान्य इत्यादि स्मृतिं
जति, तद्व्यभ्युपगमत्वा च सिद्धान्तानिभङ्ग इति । पुनः कोदशी ?,
स्फुटिमती-स्फुटिः प्रतिक्षणं प्रवर्धमानकान्तिः, संक्षिप्तप्रतापि-
हावेवं वा, तद्वती । एतेन तद्व्यापकमानमेव बुद्धिस्फुटिमतीति,
मान्यस्येति स्मृतं । पुनः कोदशी ?, अनालोकिता, साद्वरमर्षाङ्कि-
तेत्यर्थः । अनालोकितापदस्य साद्वरमर्षाङ्कितत्वेऽर्थान्तरसंज्ञ-
मितत्वात्पदवाद्, अन्यथा बहुभ्यतः पुरश्चयवस्तुप्राप्ताङ्को-
तवानुपपत्तः कैः ?, विस्फुरद् विविधं परिणमन्, यो मोहोन्मादो

घनप्रमादश्च, तावेव ये मदिरैः ताप्यां ये मत्तास्तेः । न च प्रमा-
दस्य मोहोऽनैव गतार्थेयादाधिक्यस्य, अनामोगमतिप्रशङ्किक-
स्य प्रमादात् । न चाव्ययपरिसमाप्तवस्य विधेयवस्तुप्राप्त्याना-
स्तमास्तुपुनरास्तदोपलब्धत्वमेति शङ्कनीयम्, सर्वोत्कर्षत्वेन सर्वो-
द्वर्षाच्यत्वे लक्ष्ये यदि सर्वोद्वर्षयते कथं न लुप्त्यकैरित्याशङ्का-
निवारणयितव्यमिदं प्रमाणम् । ते हि मोहप्रमोदोन्मासा इति तद्वान्-
देऽपि सर्वेप्रमादवाध्याहार्यावत्वाकृतिरित्युक्तत्वाभावात्, प्रमो-
दास्तुप्राद्विधेयस्यैव पुनरुपादान एव तदोपलब्धव्यस्थितं ।
अत एव—“दीधितिमाधिविन्तामाधि, तनुते तार्किकशिरोरामिणि
धीमाह ।” इत्यत्र धीमद्विधेयस्य न समास्तुपुनरास्तव्यं, धीर्वि-
स्तारानुगुणकानसमृद्धिरित्यस्य प्रकृतोपप्राद्वकत्वादिति समा-
हितं तार्किकम् । वा सत्यव्याहृत्य वाक्यं, वैयर्थ्यं सा नेकिता ते
मन्वभान्वा इति ध्वनिः, आनन्दस्य तु नास्तुपपत्तिशङ्कोऽपीति व्येषश्च ।
इत्येवमाद्यप्ये प्रतिमाया निर्विलक्षणमेकावशाद्वर्षावत्त्वमुच्यते ।

(३) भावैकनिकेपवादिन उपहासं विधाया प्रावा-
चार्यनिष्पत्तिः—

नामाद्विषयमेव ज्ञानजगत्साम्युप्यधिकारणं,

शास्त्रास्तवानुजवाच्यं शुष्कहृदयैरिष्टं च दृष्टं मुहुः ।

तेनाहृत्यातिमामनाहतवतां चापं पुरस्कृत्यता-

मन्वानामिष दर्पणे निजमुखाङ्गोकार्थिनां का मतिः ? ॥ ३ ॥

(नामादिबन्धमित्यादि) प्रत्येक, नामादिपदस्य नामादिनिकेप-
परत्वात् कुद्विमिहितत्वावापि निष्पत्त्यायां नामाद्विषयमेवेत्यर्थः ।
आवगम्यते निकेप्यमानावाहृतस्तुप्राद्वधिकोऽमेदबुद्धेः कार-
णं, शास्त्राङ्गमप्रमाणत्वात्, स्वानुभवत्वात् स्वगततातिमप्रमाणत्वा-
च्च, मुहुर्बुद्धं वारमिष्टं च दृष्टं च, शास्त्रादिदृष्टं, अनुजवाच्यं दृष्ट-
मित्यर्थः । मुहुर्दृष्टिषा मननं, मुहुर्दृष्टिषा च ध्यानमुपनिषत्, तेन
तत्प्रतिपद्युपायसाम्यमप्यभिहितम् । तदाह—“आगमनानुमानेन,
ध्वानाम्भासरसेन च । प्रिधा प्रकल्पयन् प्रज्ञां, ज्ञानेन तत्त्वमुच्यते-
य ” ॥ १ ॥ इति । तेन भावैकनिकेपाव्याप्तोपपन्नचकत्वेन नामा-
दिनिकेपत्रयस्याहृत्यातिमात्रापानानिकेपस्वकल्पनेनानाहतवतां
आपं भावैकनिकेपं पुरस्कृत्यतां वाक्स्वामिणं प्रमाथयतां दर्पणे नि-
जमुखाङ्गोकार्थिनामप्रज्ञानामिव का मतिः ? न काचिदित्यर्थः ।
निकेपत्रयानाद्वरं भावोद्भासस्वैव कर्तुमशक्यत्वात्, शास्त्र इव
सामादित्रये दृढस्थिते सति भगवान् पुर इव परिरस्कुरिति,
दृढप्रतिपादयति, मधुराभापमिवावुवदति, सर्वोत्कर्षाभि-
वातुभवति, तन्मयीभावमिवापद्यते, तेन सर्वकल्याणसिद्धिः ।

तदाह—

“अस्मिन् दृढवस्ये सति, दृढवस्तत्त्वतोऽनुमीक्य इति ।

दृढवतीक्यते च तस्मिन्निषेधमास्तवोर्षोऽसिद्धिः ॥

विन्तामाधिः परोऽसौ, तेनेयं अथति समरसापत्तिः ।

सैवैह बोधमाता, निर्वाणकलमदा प्रोक्ता ॥” इति ।

तत्कथैकनिकेपत्रयानाद्वरं विना भावैकनिकेपाद्वरं, भावोद्भासस्य
तद्विधीमत्वात् । न च तैस्मिन् दृष्ट एव भावोद्भास इत्येतावतोऽस्ति
जैनमतं, तथा सति सर्वव्यवहारोऽप्येदप्रसङ्गादिति स्मरन्त्यम् ।
अत्र निकृष्टविशेषवशिष्टेषु लुप्त्यकेषु निकृष्टविशेषव्यभिचार-
व्यवहारोद्भासा, कान्त्योपपन्नानामाद्योपमा वेति यथोचित्येन
बोधानां तत्तद्व्यवहारप्रत्ययनिष्ठेषु । स्यादेतत् । प्रावाहद्वैदार्थं
यथा अम्भानां स्वगतपदलं प्रत्यक्षविचारितं, तथा न निकृष्टत्र-
यप्रतिपादयति तद्वान्द इति । मैत्रम् । स्वगतपदलं स्वव्यति-

तावत्थं सुप्रतीतम् । अक्षरादिभुतभेदे तु संभाव्यञ्जाकारादीनां
भाषभुक्तकारणत्वेन ह्यव्यभुक्तात्वात्, पञ्चभुतसकलित्वस्य "तं व-
स्त्वमुत्तं जं पञ्चपापयथासिद्धिं" इत्यादिना ह्यव्यभुक्तसिद्धिः ।
भावभुक्तत्वेन ह्यव्यवृत्ते नृपायैव विजिवावापि न मनोनामवाप्त-
वात्, अक्षरादीनां दृग्भाषायां जिनवास्तव्येत्युच्यतास्तस्याः भ्रातृ-
तु भाषभुक्तकारणत्वेन ह्यव्यभुक्तात्वात् । तदाप्येवं "कवलनानेन-
स्य, फाटं जं तस्य पञ्चपञ्चजोगा । ते भासह तित्यपरां, ह्यजोग-
गो सुहृत्तं हृषह संसं ॥" इति । बाणयोः भुतं अथवा शेषम-
प्रधानं, ह्यव्यभुक्तमित्युच्यते तुराजयथासिद्धिः । अगम्यन्मोक्षोद्देशे बाणी
बन्धीया नान्येति बद्धं स्वमुक्तैवेव व्याख्यते, केवलायास्त-
स्याः अक्षपायांयवत्वेन भ्रातृतु भाषभुक्तजनवात् । द्रष्टव्यभुक्तप-
रताया अव्यभुक्तपञ्चः, मिश्रायाः अक्षपेऽपि बद्धक्रिषि स्थिता य-
वगादा । परावर्तवर्तवर्तताया प्रपणे च जिनवास्तव्येभ्योऽन्याया
अन्याया अपि यथास्थितताया प्रपणे अपराधयत्नाक्तेः । एतेन सि-
द्धावस्थां राराधयत्वमपि व्याख्यातं, ज्ञानवर्धनमार्गप्रक्रममाव-
तीयेदुत्पन्नत्वात् ह्यप्यतीथेयवज्जनकः । ऐतिसिद्धस्थानस्यस्यान्य-
विशेषादपि ह्यकुटपञ्चयामानतत्वात् न तीर्थेष्टापन्नवर्तव्ये विशेषात्,
अनुसमन्तात् तथासिद्धैः भुतपरिभाषाज्ञावत्त्वमत्रात्वात् ।
विशेषात्वात् अनुसमन्तपञ्चसक्ते । तीर्थेत्वं, तीर्थैरेतु तत्तद्भाष्यत्वमपि-
अन्वयकारादिं नातिकेत, व्यवहाराविशेषाद्यं यथा प्राजावयमपरि-
भाषात्वात् न व्यामोहाव विजिवावामिति स्थितत्वा । प्राजावयेनेतु
न विमर्तपरिधितिं चार्थार्थमपि स्थितमपराधयत्नम् ॥४॥ (प्रतिः)

(४) ब्राह्मी लीपिरिव प्रतिमा सुत्रन्यायेन बन्धेति तद्वह-
वकारिणां मूढतामाविष्करोति-

हृत्तं मोहनिषेधं किं किमु हृतं मिथ्यात्वदमजोलिना,
मनं किं कुनयावते किमु मनो ह्रीनं तु दोषाकरे ।
प्रकृतौ प्रथमं नतं लिपिमपि ब्राह्मणमनाशोकयन,
बन्ध्याऽह्यतिमानं सायुजिरिति व्रते यदुन्नादवान्॥३॥

(लुप्तमित) प्रवृत्तौ प्रथममादौ वचने नतौ लुप्तमेव्वाभि-
 न्ना । आहौं हितिमनाभोकयज्वजधारानुवृत्ताऽपरिकल्पयन् "म-
 र्द्वैर्यमिना साधुभिर्न वया" इति यजुष्मदात्मनो माधेपरवशो
 भूते, तर्किक कृतौ मोदविषये वृत्तं व्याकुलितम् ? ।
 किन्तु मित्यात्ययमौलिना मित्यात्ययवृत्तं हतं कृष्णमितं ।
 अथवा-किं कुनयावत् दुर्नयकपे र्मनोऽ ? । बह्ना नु इति उ-
 पेत्याह्वयं, शीघ्रसमुदागिर्न शोकात्तः शीघ्रम् । "स्वायत्तेन न-
 म्भक्त्यं विभक्ति" इति भुतेरुत्तमिदम् । अत्र "हृत्प्रपत्तिव तमो-
 ऽह्मत्" इत्यदौ लिप्यादिना व्यापनादौरेव विषयकत्तुसमा-
 दिना लुप्तकर्ममोदताया अथवसमादौरेव स्वकपोत्येव्यायाः कि-
 मादिद्यौःनकः "संज्ञावन्ममोपेत्याह्वयं, प्रकृतस्य समेन यत्" इति
 काव्यप्रकाशकारः । अन्वयमसंज्ञानैवादिद्योत्योरेवेति हेमचन्द्रा-
 चार्याः । अथ अप्यन्वयः "नमो वंजी ए लिखो" इति पदं यद् व्या-
 चार्याभ्यामप्येत्येव प्रवृत्तम् । तद्वत् आहौं लिखिरेव्वादिभ्याः सा वदि-
 नुक्तानस्वाऽऽकारस्थापना तदा तद्व्याप्त्येव साकारस्थापनाया
 भगवद्विप्रियायाः पदवन्म साधूनां वप्यत्तम्, तुद्व्याप्यापितं
 तद्वपेते प्रक्रमेणवपेयं यत् । यत्तु प्रक्रामेणवपेयसाधनाऽव्यकारित-
 तद्वपेन धर्ममंगलोऽन तत्प्रतिपत्ताऽहौं लिपिरेव स्वकद्व्याप्त-
 प्रसिद्ध्यैगमयपदेन तत्प्रतिपत्ताऽहौं लिपिरेव साधनेवपेयं यत् । तस्यैवायं
 नमस्कार इति । तमहात्मोविक्रान्तितम् । अथनमस्कारस्य "न-
 मोऽहोहृत्" इत्यत एव सिकोः,प्रतिपत्त्यादि श्रुत्यादिनमस्कारस्य

१०३

त्वयिषितव्यात्, अन्वयात् बहुविधशितनामोपनामसङ्कापः ।
 श्रुतेर्यथा नामसङ्कापान्तरवृत्त्यनमसङ्कापेयम्यासात्तौष्यत्वात् ।
 तुल्यवैयर्थ्यमेव ब्राह्मणं लिपिः कर्तुः शेषकस्य ममस्कारप्रतीतिरि-
 तं किञ्चित्पदात् । एतत्तत्तत्पदादयस्त्वै लेपप्रदित्येव ब्राह्मै-
 जिनवाण्येव मम इत्यादि तत्कल्पनाऽपि परास्ता, बाधोपनामस्का-
 रस्य 'मम' इत्येतदभाष्ये । इत्येतेनैव नामत्वात्थात्वात्, वक्तव्येन पुन-
 र्नामोक्त्यात्वात् । 'ममीदं यं विधीय' अङ्गुष्ठस्यैव लिपिर्बि-
 हापे वषत्ते' इति सञ्ज्ञायाऽङ्गप्रसिद्धं प्रष्टवपदस्य ग्रीकमर्थमुक्त-
 कृष्य विपरित्ययेकरत्नत्वेत्युपपन्नकल्पस्य सत्त्वं विना किमन्यकार्यं
 धर्ममुपलक्ष्येति वचनं न आसीत् । केचित्पु पाणिनादयै वदन् वृष-
 स्तेषु, 'राध्यादिहलन्त' इत्यत एवाम्बुस्य मनीषीवप्रसङ्गः,
 किन्त्वैतरेषां पठ्यमन्तिमत्याचक्षते; तदपि तुच्छम् । ममस्कारादी-
 नामिव सर्वेषुधातुषु व्यवस्थितेरेतस्य अन्वयपदत्वात् । अति० । (मम-
 स्कारस्य स्वस्थाने युक्तता) एवं च ममस्कारादीं प्रक्षिप्तुने स्थि-
 तत्वं 'ममो बनीयं लिहाप' इति पदं प्रतिमत्कारणनामात्वा-
 त्परोपयुक्तमेवेति मन्तव्यम् ।

[illegible]

अथ नामप्रतिमावन्द्यां स्थापनां स्थापयति-

किं नामस्मरणेन न प्रतिमया किं वा जिदा काऽनयोः,
संबन्धः प्रतियोगिना न सहशो जावेन किं वा द्वयोः ? ॥
तद्व्यं द्वयमेव वा जरुषते ! त्प्राप्यं द्वयं वा त्वया ,
स्यात्तर्कादत एव लुप्तकमुखे दत्तो मषीकूर्बकः ॥ ४ ॥

“किं नाम” इत्यादि । किं नामस्मरणेन चतुर्विंशतिस्तवादिम-
न्नामानुचिन्तनम् । नाम्नः पुद्गलात्मकवैरात्यानुपकारितात्प्राप्त्यः
स्मरणेन नामस्मरणे तुदुष्टसमाश्रया फलमिति चेदत्राह-
प्रतिमया किं वा न स्यात् । अमुकगुणसमुच्चोक्तोक्तोत्तरमुद्राह-
हृत्तन्मगवन्मतिमादृशत्वादि
नश्य सुकलात् संभवात्

तदुक्तम्-

“प्रशमरसानिमग्नं दृष्टियुग्मं प्रसन्नं,
 बदनकमलमङ्गः कामिनीसङ्गशून्यः ।
 करयुगमपि बन्धे शस्त्रसंबन्धवन्धं,
 तदसि जगति देवो धीतरागस्त्वमेव” ॥ १ ॥ इति ।

कोष्पुबोअति प्रतिभावर्यनाद् बह्वना लिख एवा। वसुक्तं दशकेका-
हिकानियुक्तं—“सिद्धभवं त्वपरहं, जिणपदात्तद्वयमेव पमिबु-
क्तं। मण्णपावसं दशका-हिसस्येण गिज्जुवरं चरं” ?। एवमाति-
नियुक्तं कुरु सुवर्णातिमिण हति व्यक्कमेव। विनेवविषयते वेदमु-
परिहाव। नागरो मामिमा नाह बाण्णवाचकसावसेवपुअस्सित्त, न
व्हापयव्हा वस्सत्तित्त विनेव हति वेदं, अत्राह—प्रतियोगिनैतरनि-
सेपागिमिपकंन भावमिक्कमेव न सध, द्वयोर्नामपदावपयोग्यं, संन्यव-
कं। सखेणो नं, सखसुवचने न सध; किञ्चित्त्वप्यनमित्यर्थः। एकन

बाधकभावस्यान्यत्र स्थापकभावस्य संबन्धस्यापि विशुद्धात्, तादात्म्यस्य तु कृपयाद्व्यवसासंभावः अनया प्रतिबन्धात् दुर्भावनिमित्तिपत्तिरन्तस्मात्कारणात् इ अहमते ! त्वया ह्ययमेव नामस्थापनालक्षणमविरोधेन बन्धम्, ह्ययोरपि भगवद्वाचोपमापकत्वाविशेषात् । अन्तरङ्गप्रत्ययासत्यमात्रादुपपत्त्यस्य तु ह्ययमेव त्वया स्वायं स्वायत्, तन्मात्रनिष्ठम्, मानः परेणाप्यङ्गीकरणात्, अत एव न कर्तुं ह्यप्यनुसंभ्रमोक्तं कौत्सोक्तं इत्युक्तं इत्युक्तं, मालिन्वाद्यादनादिति प्रायः । अत्र मयीकृत्यकत्वेन मौनद्वान्वितत्वायां 'कमलमनम्भासि' इत्यादिविषय कपकगानां यथाशुभविज्ञानायां त्वसंबन्धे संबन्धकपाऽतिशयोक्तिः । अथात्र स्थापना यद्यवस्था स्थापना नामाप्यवस्थं दद्यादित्येतत्स्य न तर्कत्वम्, आपाद्यापादकयोर्मिथ्याभावादिदिति चेत्, आपाद्यापादकान्यथापुनरुपपत्तिमार्गद्वयैव विपर्ययपर्यवसायकत्वेनात्र तर्कोक्तम् । अत एव यद्यपि ब्राह्मणो न स्वातन्त्र्यस्तिपिना ब्राह्मणो न स्यात्, उपांर सन्धिता न स्यात्, यमेरात्माकवत्त्वं न स्यादित्याद्यस्तर्काः सुप्रसिद्धाः । विपर्ययपर्यवसानं च परेभ्यः मनुमितिदिव्यस्यार्क स्वतन्त्रप्रामितिकपमित्यव्यवृत्तत् । नाविक्रयो यद्यवस्थापनानिष्ठैवप्रतिशयोक्तिः स्वाव्यवधानाप्रतिपक्षप्रनियोगपि स्यादित्येवं तर्कस्य व्यधिकरणत्वं निरसनीयम्, अनिष्टप्रसङ्गकप्रत्यावृत्ति, प्रतिषेधे वात्र स्वातन्त्र्येण तर्क इति विज्ञाननीयं तर्कमिच्छते ।

प्रतिष्ठादीनेषु जगद्व्याप्तिरूपस्तद्व्यापकमानमिष्टाति-

(५) चारणकृतबन्धनाधिकारः । चारणदेवचन्द्रितत्वम्-
स्वान्तं ध्वान्तमप्यं मूलं विषयं ह्यं धूमधाराभयी,
तेषां येन नता स्तुता न जगवन्मूर्तिर्न वा प्रेक्षिता ।
देवैश्चारणपुङ्गवैः सहदैरानान्दितैर्विन्दिता,
ये त्वेनां समुपासते कुण्डविपस्तेषां पवित्रं जनुः ॥ ५ ॥

“स्वान्तमित्यादि” । यैर्गवन्मूर्तिर्न नता तेषां स्वायं हृदयं स्वात्ममयमकारप्रभुर्, हृदये नममयोऽज्जालोकाभावा-
हेषातन्मनोपपत्तेः, यैर्गवन्मूर्तिर्न स्तुता तेषां पुण्यं विषय-
म्, स्तुतिपुण्यीयूषाभावस्य तत्र विषयभाव एवोपपत्तेः,
यैर्गवन्मूर्तिः, वा अथवा, न प्रेक्षिता तेषां ह्यं धूमधारा-
भयी, जगद्विहाममृत्तत्वंचनकतत्वेक्षणभावस्य धूमधारावृत्त-
मेव त एवोपपत्तेः, स्वात्मात्मादिना द्वावविशेषा एवाध्यव-
सीमन् इत्यतिशयोक्तिः, सा लोकदिशा कायविक्रान्तु-
प्राणिनाऽवसेया । ये तु कृतधियाः पवित्रता एतां भगवन्मूर्तिं
समुपासते तेषां जनुः जन्म पवित्रं, नित्यं मिथ्यात्वमलपरि-
त्यागात् । कीदृशी !, देवैः सुरासुरव्यन्तःपुत्रोपतिष्कैः, चारण-
पुङ्गवैः चारणप्रधानैः जङ्गलचारणविद्याचारणैः, सहदैर्गान्-
तधैरानान्दितैर्जोतान्मयैर्विन्दिता, हेतुगम्यं चेदं विशेषणम्,
देवादिबन्धितत्वेन शिष्टाचारात्समुपासनं जनानां पावि-
श्यायेति भाषः । (प्रति०) (अत्र ‘चारण’ शब्दो ह्ययो-
ऽस्मिन्नेव भागे ११७३ पृष्ठे)

अकमेव स्त्रीकारयस्तत्र कुमतिकल्पिताशङ्कां निरस्त्याह-

प्रज्ञासौ प्रतिमाननिर्णयिदिता किं चारणैर्निर्णिता,
तेषां लब्धपुण्यजीवनाद्विक्रान्ताभावापन्नाराधना ।
सा कुल्याकरणादकुल्याकरणाद्भ्रमव्रतत्वं जने-
दित्येता विलसन्ति सस्यमुपासारा बुधानां गिरः ॥ ६ ॥

(प्रज्ञासिति) जगवन्तीत्युच्ये किं चारणैः जङ्गलचारणविद्या-
चारणभ्रमैर्न निर्णिता प्रतिमानातिः न विविता न प्रसिद्धा ; अपि
तु प्रसिद्धैः । पुण्यमस्याभिना कण्ठरथेभ्योक्तस्य तत्र तरुप्रका-
शानुपपत्त्यस्य कुमतिकल्पिताशङ्कात्वेनाप्येतां तुमशयस्यत्वात् । ननु
बहुक्तं तद्व्यक्तमेव, परं चैत्यवन्मनमिष्टाहोचनभावे नाराधक-
त्वमुक्तमिति तेषां चैत्यमिति द्वावार्थसिक्तां नारुपपत्त्यस्य इ-
त्याशङ्क्यामाह- (तेषामिति) तेषां जङ्गलचारणविद्याचारणा-
नां लब्धपुण्यजीवनात्, तस्य प्रमादप्रवृत्त्यां पुनर्विक्रान्ता-
वाहोचनभावात् “आलोयणा विद्यङ्गणेति” नियुक्तिव-
नाद्विक्रान्ताशयस्याहोचनार्थः । अनाराधना, तदन्वयात् निमि-
त्तात्वाद्वा-साऽनाराधना कृत्यस्य प्रमादोक्तोचनस्याकरणात्,
अनृत्यकरणं चैत्यवन्मनसि मिथ्यात्वकरणं, तु परस्त्वान्नाराध-
नाबानुपपत्त्यमानायां भ्रमव्रतत्वं भवेत्, मिथ्यात्वसहचारिणामन-
न्तानुबन्धनानुपपत्त्येव चारित्र्यस्य भूतत एवोपपत्त्यात्, “सुख-
जेजं पुण हारं चारणं कसायणं” इति वचनात् । तच्च नालो-
चनामात्रतोऽपि शोधयितुं शक्यमित्यर्थं प्राप्ते मिथ्याकल्पकस्य
शिरस्त्वसिद्धत्वेताः, सन्नयः समीचीनतया, स एव मिथ्याक-
ल्पनाविषयिकारणिरासत्वात्तुचा पादौ, तेन साऽरा, बुधानां
सिद्धातन्तपारद्वन्द्वानां गिरः बाधः ॥ ६ ॥ प्रति० ।

ननु चारणानां बाधाद गतेषां चर अकस्तावद्देशमननपरीक्षा-
भावेन मुष्य उद्देशः, तेभ्यः क्रियमाणा या तत्तच्छब्देनानामपुष्पा-
णां दृशनाद्विस्मयादुद्योनेन तन्नातिर्न तु स्वरसत इति, तदाचरणं
न शिष्टाचार इति सर्वेषां साधूनां न तद्व्यवस्था तद्व्यवस्थान्तेति
कुमतिमत्तमाशङ्क्य निषेधति-

तेषां न प्रतिमानतिः स्वरसतो लीलाशुपङ्कानु सा,
ह्यव्याप्तादितिकाशकूटकवल्लोका गिरः पाप्यनाम् ।
हन्तैवं न कथं नगादिषु नातिव्यक्ता कथं वेद सा,
चैत्यानामिति तर्ककर्कशगिरा स्यात्तन्मुलं मुचितम् ॥ ७ ॥

(तेषामिति) तेषां जङ्गलचारणविद्याचारणानां प्रतिमानतिः
स्वरसतो न, स्वरसः अजानकिसंशुद्धितः परिणामः तु पुनः, ज-
गद्व्याप्तात् लब्धमासात् लीलाशुपङ्कानु, लब्धमासलीलां विद-
क्षया प्रवृत्तानां तत्रापूर्वदर्शनासंनिधिकदृष्टेन तत्प्रेषः । न तु
अस्वारसिकतया काऽपि स्मृतिः, स्वारसिककृत्यकरणस्यैव दो-
षत्वात्, ह्येताः पाप्यानां लुपुण्यकृत्यगतानां गिरः कालकूटक-
लोकाः, उक्तोपमायाकालकूटकवल्लोकाः सन्त्येः प्रकृतिसम्यक्त-
कालकूटानामीदृशानामिदोकाणां संभवात् । तत्रोत्तरद्व-हन्त-
ति निर्देशः, एवं लीलाप्राप्तस्य विस्मयेन साधूनां बन्धनसंज्ञेयं कथं
नगादिषु मानुषोत्तरान्मन्त्राद्विक्रान्तकमेवतद्व्यापारविषये न चा-
रणानां नतिः, तत्रापुण्यपूर्वदर्शनेन जनिविस्मयेन तत्संभवत् । कथं
चेह भरतविद्वादी ततः प्रतिनिष्ठानां चैत्यानां प्रतिमानां सा
नतिः हत्येवभूता या तर्ककर्कशा गीस्तया तन्मुलं पाप्यवद-
मुचितम्, अनया गिरा ते प्रतिवक्तुं न शक्नुयुर्नित्यम् । कर्कशप-
दं तर्कस्य नियिमुद्राहेतुत्वमभिव्यक्तम् । अत्र यथा गोचरकर्म-
देशेनापि निर्मेतेन साधूनाऽन्तरपनताः साधवः स्वरसत एव
बन्धनीयाः, तथाऽऽगमयोचरदर्शनायामपि, एवं चारणैर्नन्दीभ-
रादिप्रतिमानातिः स्वरसत एव भ्रमव्रतपनतीत्युक्तव्यवस्थ-
प्रमादहेतुत्वादिपुन्यं मयति ॥ ७ ॥

(६) अयोक्तापक-“तर्हि चारणं बंदइ” इत्यस्या-
यमर्थः-यथा भगवान्निष्ठः, तथैव नन्दोऽभ्यार-

दि दृष्टमिति, अहो ! तस्यमिदं भगवज्ज्ञानमित्यनुमोदते इत्यर्थः,
वैत्यपदस्य ज्ञानार्थत्वादिति सुप्रसङ्गं हि सूचनमाप्य

व्याख्यातुमहसमाह—

ज्ञानं वैत्यपदार्थमाह न पुनर्द्वैविध्यं प्रज्ञोर्ध्वं दिवम्,

नन्वं तत्तदपूर्ववस्तुलकनाद दृष्टार्थसंचार्यपि ।

धातुप्रत्ययवृद्धिवाक्यवचनव्याख्यायमानमसौ,

प्रज्ञावस्तु जगः श्रियं न लज्जते काको मराठेतिव ॥ ८॥

यो द्विवचनं जिनशास्त्रेण द्वेषं कुर्वन्, प्रकृते वैत्यपदार्थं ज्ञानमाह, न पुनः
प्रज्ञोर्ध्वं, किञ्च ज्ञानम्, तस्य तस्यापूर्वस्य वस्तुनः कश्चनात्यरि-
केशाद्, वस्तुमनुमाद्यमिति योगः । किञ्च नमपि, दृष्टार्थसंचार्यपि,
इह लोके वैत्यवचनसंचरिषु न विषण्णशब्दाद्येवमपि, अपूर्वदेशेनेन
विसंयोज्यादकत्वाद् जगवज्ज्ञानस्य वचनत्वे 'इह वेदब्राह्मं
वंद' इत्यस्यानुपपत्तिः, इहानुबोधोन्मा, अपिना निषा-
तेनानीश्वर्यं दर्शयति-असौ जगः, प्रज्ञावस्तु प्रज्ञावतां मध्ये, श्रियं
समुच्चरस्कृतिसमृद्धिं न लभते, केचु क इव, मराठेषु राजहंसेषु
काक इव इत्युपमा किं कुर्वन्, अज्ञानं, कां, यात्यादिव्याख्याय।
तथाहि-वैत्यानीत्यत्र 'चिती' संज्ञाने इति धातुः, कर्मप्रत्ययः।
तथा बाह्यमित्येता एवार्थः । 'चिती' संज्ञाने संज्ञानमुत्पद्यते
काष्ठकर्मिषु प्रतिष्ठति इह— अह एसा अरिहंतपंडित चि'
वृत्तिरस्तरसादिति प्रकृते ज्ञानमर्थे वदन् प्रकृतिप्रत्ययानजिह
यव । तथा कठोरप्यमभिहृ एव, वैत्यशब्दस्य जिनपुहा-
दावेव कठरत्वात् । 'वैत्यं जिनोक्तसद्विषयं, वैत्यो जिन-
समातकः' इति कोशात् । एतेन विपरित्युत्पत्तानामेव-
प्रत्यययोगोऽपि निरस्तः, योगाद् कठरंलसत्वात् । अन्यथा
पट्टत्रयैवात्मादिवोचप्रसंगात् । वाक्यस्यापि । वाक्यं साका-
ङ्गपरसमुदायः— 'इह वेदब्राह्मं वंद' इति । अत्रस्थानि वै-
त्यानि वन्दते इति हि वाक्यार्थः । स च वैत्यपदस्य
ज्ञानार्थत्वे न घटते, भगवज्ज्ञानस्य नन्दीश्वरादिबुद्धितत्त्वामा-
वात्, जगद्वृत्तित्वस्यान्यत्वात् आरएवेनाविस्मापकत्वात्, तेन न-
न्दीश्वरादेः प्रतिमावाचकतायाः प्रामाद्वयानिर्णयं च प्राग् भ-
गवज्ज्ञानाविष्वासं सिध्याद्वैत्यप्रसंगादिति । वचनस्य ।
ज्ञानस्यैकत्वात् ज्ञानार्थं वैत्यशब्दस्यापीष्टवदुवचनस्य कु-
चाप्यनुज्ञासासनातिरिक्तत्वेऽपि तथा परित्यागस्यापत्त्या-
त् । अन्यथा 'केवलज्ञानं' इत्यत्र स्पष्टे 'वेदब्राह्मं
ति' प्रयोगापत्तिः, यदि वा पूर्वभगवत्पुकार्यैश्वर्यनस्यैवपीह-
क प्रयोगः स्यादिति कल्पते तदा कर्मसुदृढपदमाप्याधित-
मुपपन्नस्य बधोक्तस्य दर्शितो गौतमस्याधिकारेऽपि तथा
प्रयोगः स्यादिति किमसंबध्वादिवा प्रामेयेन सह विचि-
रण्या । 'तस्स ङायस्स' इत्यत्र तच्चङ्गान्यवहितपूर्वव-
त्तिपदार्थपरमशोक्तत्वात् नन्दीश्वरादिवैत्यवचननिमित्तकाऽऽज्ञा-
नप्रत्ययकाया एवानाराधनाया अभिधानाद्विगीतमेतदिति । मै-
त्र्या । तदन्धेन अवधारितस्याप्युत्पत्तयमनस्यैववाज्ञानानिमित्त-
कालांशानिमित्तस्य परामशोद्, यतनायाऽद्विहेतुन मनोमननाऽ-
पि होपानावाहः, अत एव च यतनाया प्रामातुप्राप्तं विहरता गौतम-
स्याभिनाऽप्यहोहाया जङ्गलारण्यमपि प्रपुञ्ज तवैत्यवच-
ने निर्दोषता, तद्वन्मं चोक्तमुत्तराध्ययनानिर्गुणी ।

“वरमसरौ साहु, आकहतौ नपरेण अहो छि ।

एयं तु उदाहरणं, काशी य तर्हि जिणवरिदो ॥ १६ ॥

सोऽणं भगवतो, गच्छति तर्हि गोयमो पटितकिरी ।
आकण्ठं तं खगवरं, पारिभाषो वंदइ जिणायं ॥ २६ ॥ छि ।
उत्तं १० अ० ॥ “अयं च गोयमो जहा—
चारणुत्तरीयं लुतातंगुमि गिस्साय कण्ठं उप्पइओ
छि” धूमिः । न च ज्ञानिप्रयोगमात्रं प्रमादमगताया
चर्मदेशनादिना तीर्थकुलविधयामेव तद्वप्रसंगात्, किं तु
तत्कालीनभोक्तृक्यमिति, निरुक्तस्य नमोभयमनापि वैत्य-
वचने न दोष इति दृढतरप्रसक्तसंबंधम् । अत एव भगवत्स्य
तुतीयशतके पञ्चमोद्देशके सङ्कल्प्य साधोर्ध्वकियकरणस्य
विषयमात्रमुक्तम् । अनगारपूर्वमभियोगे ज्ञानालोचनायाम-
भियोगेषु गतिरुक्ता प्रशस्तव्यापारेषु न किञ्चिद्वत् । (तथा च
तथाऽतः—“अनगारे णं अंते । नाविष्ण्या वाहिरय पोगेलं”, इत्या-
दि । ‘अनगार’ शब्दे प्रथममाने २७४ पृष्ठ उक्ताः) (प्रति ०)
(७) अथ संबध्वात्तानाधिकृत्य देवानां धरणीकरणार्थां
भगवत्सूक्तिमिच्छति—

अहिवैत्यमुन्निद्विअतथा शाकासनद्वपावि,

प्रज्ञौ भगवान् जगाद वमरस्यात्पोताशकिं भुवम् ।

जैनीं मृत्तिमतो न योऽत्र जिनवज्ज्ञानाति जानातु क-

स्तं मर्त्यं वत कस्सुपुच्छरहितं स्पष्टं पणुं पटितः ॥९॥

(अहं इति) अहं तस्तीर्थकराः, वैत्यानि तत्प्रतिमाः, मुनीन्द्राः
परमसीम्यभावाताः साधुचक्राः, शक्तिविततया तत्प्रमाकरणेन
हेतुना, भगवाद् ज्ञानतन्मन्, वमरस्याशुक्रमारराजस्य, शकस्य
वासनद्वपाऽसनपुष्पं, साऽवधिर्धर्मपक्षां किंयाया तथा, वम-
रस्यात्पोताश्व शक्तिं भुवं निश्चितं, जगाद, अतः—अहं नगराम्ये
वैत्यपात्रात्, योऽत्र जिनशास्त्रे, जैनीं मृत्तिं जिनवचनं जिननुत्पत्तं
न जानाति तं मर्त्यं मनुष्यं च पटितः मोक्षानुगतप्रज्ञावान्
जानाति । न, कोऽपीत्यर्थः । सर्वेषामपि प्रेक्षावचनं स मनुष्य-
मध्ये न गणनीय इति तात्पर्यम् । कीदृशं तम् ? अविधेकि-
तया स्पष्टं प्रत्यक्षं पश्य । कीदृशं पश्य ? अङ्गुष्ठाभ्यामं रहितं,
अङ्गुष्ठाभ्यामवाग्मयेन तस्य पशोर्ध्वमर्थं, नाप्यवितर्धः । इत्य-
तिरेकालङ्कारकज्ञानोऽमाहोपाः । प्रति ० । (‘असुरकुमार’ शब्दे
प्रथममाने ८५२ पृष्ठे, ‘वमर’ शब्दे अस्मिन्नेव आगे ११२
पृष्ठे च तत्कृतवचनं कपाठ उक्तः) अत्र तुम्पकाः—“अरंते वा
अरिहंतचेवयाणि वा” इति पदद्वयस्याऽर्थः, “समर्थं
वा माहणं वा” इति पदद्वयस्यैव । अन्यथा—“तं महापुष्पं
कलु” इत्यादौ अहंतां भगवतामनगराणं च भगवत्प्राशस्तयना
महातुःक्षमभेत्वाज्ञानाद्वयस्यैवोपनवाङ्मुपक्रमोपसंहारविरो-
धापत्तिरित्याह । तनुच्छम् । उक्तपदद्वयस्याप्येकमेव एकार्थत्वे, वप-
संहारोऽपि तव गले पादं कया पद्वयपात्रप्रसङ्गात्, अन्य-
या लोकीमङ्गशोपस्य वज्रप्रेतानुपपत्तेः कस्माद्वि विरोधपरिहा-
रोपाय इति चेत्, आकर्ण्य कर्मास्तं सकर्णम, प्रकोमं मा नृः ।
उपक्रमे त्रयाणां शरणीकरणार्थात् तदुपस्य विवक्षासु प्रकृति-
वक्ष्यस्य शक्योपसंहारे चाऽहं वैत्याज्ञातनाया प्रहृदंशातनाया-
मेवास्तनोबाहू विवक्षितानां अवक्षिप्तत एव पां गणनामर्थे चै-
रोध इति । यद्यपि मावाहतां भावनायुनां च प्रहणमप्ये चै-
त्यप्रहणमयुक्तमिति कल्पते, तदपि (सिद्धांतापरिज्ञानविजुर्मि-
तं, उक्तस्थकाक्षिकस्य भगवतो कस्माद्विद एवाशुक्रमारराजव
शरणीकरणत्वात्, कस्माद्विदः शरणीकरणे स्थापनाहंतः शरच्छ-
रणस्य व्याप्राप्तत्वात्, वैत्यशरणं कर्णीयत्वे स्वस्थापनादौ त-

त्सखाभ्याधीरः शरणात्मसिद्धिं प्रयोजनं स्यादित्युक्तकण्ठ-
बन्धं न तु महाधिदेहं भाषाहेतामपि सत्साक्षात्तकित्यं ब्रह्माहं च-
रणीकपयं कथमित्यादावैव निर्बोध्यनीयम्, एतेनैव चैत्य-
स्वस्थ ज्ञानमयं इति सूक्ष्मलिपितार्थोऽपि निरस्तः । कथ्याहेतः
कथसङ्गानभावात्, अतएवः पृथक् तदुक्तान्यत्रादे साधुभ्यः
पृथगपि तद्व्याप्यते । तथा च—“अरिहेतुं वा अरिहेतुचे-
दभाषि न वाचिष्यथा अथगारा अथवाचिदभाषि वा” इति
पाठापत्तेरिति न किञ्चिदेतत्, उपसंहारे चैत्यपदविसृतेः ।
संप्रभाह् नूनत्वं न दोषः “मा मा संस्पृश” इत्यादिनाऽलङ्कारानु-
यायिनः महावीरस्यैवाद्यातनाया उत्कटकोटिकसंशयकपसंभा-
वनामभिप्रेत्याद्यातनाद्वयस्वैव समावेशतात्पर्यं अदोष इत्यन्ये ।

अद्यानाद्यातनाभिनयेन देवैर्निर्दिता जगत्प्रमूर्तिः
कस्य सचेतसो न कथेत्याशयेनाह—

मूर्त्तीनां त्रिदसैस्तथा जगत्तां सत्पत्तां सदाद्यातना-
त्यागो यत्र विधीयते जगति सा स्थाता सुधर्मा सभा ।
इत्यनर्थविचारणाऽपि हरते निष्ठां दृष्टोर्दुर्नय-
ध्वान्तच्छेदविमर्जा जगद्विषं धूकं विना कस्य न । १७ ।

(मूर्त्तीनामिति) यत्र मूर्त्तीनां सदाद्यातनात्यागो विधीयते सा स-
प्ता सुधर्मैति स्यातेत्यनर्थविचारणाऽपि सुधर्मोपपत्त्युत्पत्ति-
मात्रनाऽपि उदाभिषं सुधर्मं धूमकं धूमकं विना कस्य दृष्टोर्निष्ठां
न इतरे । अपि तु सर्वस्वैव दृष्टोर्निष्ठां इतरे इत्यर्थः । कीदृशी ?
दुर्नया यत्र ध्वान्ताति, तेषां छेदे रविप्रज्ञा तरणिकास्ति, रवि-
दृष्टीति न तु व्याप्यते, तस्य दृष्टात् तत्कार्यानुपपत्तेः । अत्र विनो-
क्तिव्यपकाव्यतिष्ठान्त्वङ्गद्वाराः । (प्रति०) “समामहिंसी” शब्दे
प्रथमभागे १६६ पुष्ठे सजासु इन्द्राभ्युपेतं कर्तुं न शक्नवन्ति, स्त-
म्भितजिनशक्तिप्रजावादिषुक्तं इशमयाते पञ्चमोद्देशकं एवं बधे
सुवीर्याजिनदेशेन शक्तसुधर्मोपकारोऽपि प्रतिमापूजाप्रतिपादनाद्
भावनीयः । तथा हि—“कहिं न भंतं । सक्कस देविद्वस्स देवर-
सो सभा सुदम्मा पयसा । गोयमा ! जुहुवो देवीये मंदरस्सं
हाहिणं इमीसं रणणप्पमाय पुढं एवं जहा रायप्पसंखइजं
जाव पंचवडिसया पयसा । तं जहा-असोवगविसयं जाव
मज्जे सोदम्भवडिसय, नहाविमाणे अदत्तरसंजयणसयसइ-
स्साइं आयाविककंमं, एवं जहा सुय्याजे तदेव उववासा ।
सक्कसिद्धायतनं पुराचिंमिण्णं दारेणं अणुप्पविसइ, जंणुव
जिणपदिमा तेणव उवागच्छइ, उवागच्छिन्ना जिणपदिमाणं
आमांय पयामं करइ, सोमइत्थयं गिएइइ, जिणपदिमं सोमइत्थ-
यं पमउजइ, जिणपदिमाभां सुरजिणं गंधोदयं गिहाइ सि-
जाव आयरकवति ।” अर्चनिकायाः परां प्रत्यस्तावशाच्चो याव-
दारक्का । स वैषं सेयतः—“तते न से सक्के देविदे देवया सजं
सुहम्मं अणुप्पविसइ, सोहास्यं पुरयाभिमुहं निसीयइ, ततेणं
सक्कस देविद्वस्स देवरायस्स अवदत्तरं उच्छरणं उत्तरपुर-
चिंमणं चोरासीसामाणं असादस्सीओ गिसीयंति, पुरचिं-
मं अमामहिंसीओ, दाहिणपुरचिंमं अंभिततरिआय परि-
साय बारसदेवसाहस्सीओ गिसीअंति, दाहिणं अजिमाय
परिआय चोहस देवसाहस्सीओ, दाहिणपयचिंमं बा-
हिरियाय परिआय सोहसदेवसाहस्सीओ गिसीयंति ।”
इत्यादि । (प्रति०)

अथ सूर्याभाधिकारेण प्रतिमारात्रौ शासनार्थं स्तेनानां
कान्दिशीकतां प्रशंस्यंस्तान् अनिनैति—
प्राक् पश्चाद्विहितार्थितां हृदि विदन् तैस्तेरुपार्थेया,
मूर्त्तीः पूजितवान् मुदा जगत्तां सूर्याजनायाऽसुरः ।
याति प्रच्युतवर्षे कण्ठे कुहरे, तप्तपुत्रं तप-
प्रभोपाङ्गसमर्पिता इतिथियां व्यक्ता तथा पक्वतिः ॥ ११ ॥

“प्रमित्यादि” । प्रागादौ, पश्चाच्छेत्तरं, तन्नाशजनास्तरसं-
बन्धित्यामायत्तां हितार्थितां भयोऽभिप्रायितां, हृदि स्वाते, विद-
न् जानन्, तैस्तेरुपार्थेयैर्मैकसाधनप्रकारैः, यथा सूर्या-
जनामाऽसुरः जगत्तां मूर्त्तीः पूजितवान्, तथा व्यक्ता प्रकटा,
नृपप्रद्वन्द्वोपाङ्गं राजप्रभोयोपाङ्गं, समर्पिता सहैतुक्तं निष्ठाता,
वदतिः प्रकिया, हतविद्यां मूर्त्तीचिन्तनबुद्धिनां, सुधर्मकमतिवा-
सितानां, प्रच्युतवर्षे प्रच्युतां वर्षां यस्मात्तादृशे, निरुहरे इ-
त्यर्थः । तेनाकराशक्तिप्रतिष्ठाप्रावादितादृशसंभवा व्यन्यते ।
कण्ठकुहरे भ्रोत्रादि, नात्र संस्कृतत्वं व्यन्यते । तप्तपुत्रं याति ।
ताम्यङ्गराणि दुर्भेदिकेण तप्तपुत्रवत्त्वगतदोषादेव हाइं ज-
नयन्तीत्यर्थः । आह च—“सुधर्मचनमजमपि स्मन्तद्रूपजनयति
अथनस्थितं शूलसमव्यन्येति” । अत्र तप्तपुत्रं यातीति निद-
शेना, “अनवद्वस्तुसंभवं उपमां परिकल्प्यतः । निदर्शनेति” मन्म-
टवचनात् । असंभवे संशयकपाटितशयोक्तिरित्यपरे । (उक्तयो
आज्ञापकस्तु “सुरियाज” शब्दे बह्व्यमाख्यतवचरितादर्थसंयः)
प्रति० । १० ।

नन्वत्र प्राक् पश्चाच्च हितार्थिता देवमयापेक्षेयैव पर्यव-
स्यति, तथा वैदिकाभ्युदयमात्रं प्रतिमापूजाप्रदक्षं
सुराजस्य न मोक्षार्थिनामारक्ष्यं, देवस्थितेर्दे-
वानामेवाभ्यर्चनायत्वादित्यादावैव तन्निराक-
रणपूर्वं तादृशं कारणमाश्लेषकाह—

नात्र प्रेत्य हितार्थितोच्यत इति व्यक्ता जिनार्चा स्थितिः,
देवानां न तु धर्मेदुरिति यं पृथक्त्वेन दुर्हितः ॥

प्राक् पश्चादिव रम्यतां परजगदभ्योऽर्पितासंगतां,
प्राक्पश्चाच्च हितार्थितां श्रुतमतां परयन्त्यहो ते न किम् । १२ ॥

(नात्रेति) नात्राधिकृतं सूर्याभ्यर्च्यं प्रेत्य हितार्थितोच्यते ।
“एवं ये पञ्चाहहिआय” इत्यादिचचनात् । “पच्छा पुरा हिआय-
” इति चवन उपचवनकपेण्यस्मैऽप्युक्तत्वादि जिनार्चा
व्यक्ता प्रकटा, देवानां स्थितिः स्थितिमात्रं, न तु धर्मसाधनम्
इति दुर्हितं दुष्टद्वयः पृथक्त्वेन निरपेक्षः राजः क्षिपत्
इव बाढं प्रवर्णितं, ते श्रुतमतां प्राक् पश्चाच्चर्यतामिव प्राक्
पश्चाच्च हितार्थितां परमभ्योऽर्पितायां सङ्गतां साहेताव,
उजबल्लोकार्थितापरिभासावर्थः । किं न पश्यन्ति ।, तथाऽव-
हेति तेषां महाप्रमाद इत्यर्थः । प्राक्पश्चाच्चर्यतामिव न चेद्
राजप्रभो—“तप्ये नं केसीकुमारसमणे एपसि एवं बवासी-
मा नं तुमं परसी पुण्णं रमाणं पच्छा अरमाणि जनेज्जा-
सि” (स्वार्था “परसी” शब्दे केसीकुमारसंवादे स्फुटीभावविषय-
ति) प्रति० । १० । अत्र यदेव भावजिनवन्दनं फलं तदेव
जितप्रतिमावन्दनंऽप्युक्तम् । न चैतत्पूर्वोद्देशस्तत् सामानिकदे-
वचनं न सन्त्यर्पयति इत्याशङ्कनीयम्, सन्त्यर्पणां देवा-
नामप्युत्सवमातिवाऽसंभवात्, तर्हि काऽन्यात्वे—“किं पुण्णि

कराजणं” इत्यादिके सम्यग्दिशि पृष्ठेऽप्येहिकुम्भमात्रनि-
मित्तं ब्रह्मचर्यादिकं “दिक्षाया मुद्राय” इत्यादिकेषु केना-
दि प्रयुक्तपरिधायिकृतं स्यात् । भूतं चाऽपि चन्द्रमायिकाऽपि
कश्चित् “पेच्छा द्रियाय” इत्याद्येवोक्तम् । कश्चिद्वचः “यद्यं
इह जन्तु बाह्यान्मयिषयात् अविस्मृतं” इति नोक्त्यादिव्यव-
हर्धेनाऽपि । किं च—“पद्मा कहुष विवाया” इत्यत्र यथा पद्मा-
व्यवस्थे परमवर्धयितव्यं तथा प्रकृतेऽपीति किं न विभावयसां ।
एवम्—“उत्से नथि पुरा मज्जे, तसे उल्लोसिवा” इत्यत्राऽपि
पुरा पद्मादिति वाक्यस्य त्रिकात्राविषयत्वं व्यवहिति प्रकृतेऽपि
तुल्यं योजनमेवम् । ११३

स्थितिर्विषयाशङ्कामेव समानधर्मदर्शनेन

उपसंहारकाद—

बाण्यादेरिच पुजना शिविषदां मूर्तेर्जनानां स्थितिः ,
सादृश्यादिति ये वदन्ति कुपियः परयन्ति भेदं तु न ।
एकत्वं यदि ते वदन्ति निजयोः स्त्रीत्वेन जायाऽम्बयो-
स्तत्को वा यततामसंस्तुतवरं वक्त्रं पिपातुं वञ्चः ? ॥ १३॥

(बाप्यादिश्रिति) बाप्यादेर्नङ्गपुष्कलरिष्यादेरिव, आदिशब्दतो मङ्गल्यञ्जतोराजसत्रायाश्चामञ्जिकादिपरिमहः । दिविषदो दे-
वानां, जिवानां मृतः पूजना, स्थितिमात्रं, साष्टयत्वात्
अन्यत्राशब्दाभिधानसाम्यादिति ये कुषियः कुलितसन्तुक्चयो, वद-
न्ति, भवेत्तु वक्ष्यमाणं न पश्यन्ति, तेऽपि ह्यस्मिन्स्मृतिस्मिन्मात्रेण
जिष्योः स्वरूपयोजनं प्राप्स्याः । कान्त्यज्जन्तुर्लक्षितं एकत्वं,
तर्हि को वा को नाम, वक्षन् मुञ्जमर्षोऽथस्व, असंयुततरस्व अति-
शयनप्रघाटः, बुधः परित्तनः, पिषातुमाकुङ्कलितुं, वतन्तं पराक-
मतास्व, अशक्यमर्थं परित्तन्य वक्ष्यकरणाद्योपात्त, न काङ्क्षि यतना-
दिति भावः । प्रतिवस्तुप्रमया दुरान्तरैरपि वत्किञ्चिन्नाम्बेन
प्राप्त्येतामुपहासोऽप्युच्यते ।

तदुक्तम्-

“काके कार्णवमलौकिकं, धवलिमा इमे निसर्गस्थितो,
गाम्नीयं महदन्तरं, वक्षसि यो जेदः स किं कथ्यते ?
पतावत्सु विशरणेष्वपि पुनर्यैर्न हमात्रोक्ष्यते,
के काकाः सखि ! के स हंसशिशावा देशाय तस्मै नमः ॥१३॥

अद्वैततुल्योपदर्शयन्तवदार्शिनमाक्षिपन्नाह-

सकर्मण्यवसायपूर्वकतया शकस्त्वप्रक्रिया-
जावद्भाजितहृषपथरचनाऽऽलोकप्रणभैरपि ।
ईक्षन्तेऽतिशयं न चेद्भगवता मूर्त्यर्चने स्वःसदा ,
बासास्तत्पथि औक्तिकेऽपि शपथप्रत्ययनीया न किम् ? १४५

(सूत्रमैसादि) सदस्यवसायपूर्वकत्वेन च जिनप्रतिमाऽवेन-
समायुक्तकथावर्णनतो भेदः, अथवा नानातासंभवे कथावशा-
दिहेतुवशाजिनग्राहनेन नासिद्धः । तत्तुल्यम्—“उदयकथोपस-
मस्य, बवसायं च कस्तुया भविष्या । दन्वं क्षिणः कार्यं, भावं च भवं
च संपश्य” ॥१॥ इति जीवाजिनप्रतिमाविजयवर्धनपिकारे प्रमु-
खे विवृतमास्ते, तदालोककम् प्रकृताभापकदाक्षीर्षहेति न
पृथग्व्याख्यतः । अथ पाणिपुत्रः-अतु “धर्मिभ्यं बवसायं विप्रह”
३०६

[illegible]

अथ स्थितिमन्युपगम्याप्याह-

जन्मोऽन्यत्रगर्भाधिरूपभवज्ञान् मद्वहिराराधको ,
यश्चोक्तधरमोऽर्हता स्थितिरहो सूर्याजनाम्नोऽस्य या ।

सा कल्पस्थितिवक्ष्य धर्मपरतामन्वेति ज्ञावान्वयान् ,
मा कार्ष्णर्भ्रमयत्र केऽपि विद्युनैः शब्दान्तरैर्विचिताः॥१५॥

(नय्य इत्यादि) नय्यो अभवसिद्धिः, अय्यप्रगर्थाधिः समीपगतयोधि, सुलभभयोधिक इति यावत् । अय्यप्रगर्थां प्रज्ञातोऽय्यप्रगर्थाः, परिमितसंसारिक इत्यर्थः । सती समीकोऽया दृष्टिर्नय्यसौ, सवृत्तिरिति, सम्प्रगर्थाभिप्रायः । आराधको ह्याद्याराधनसौ, य पुनर्भः अरमोऽपिभक्तमनोऽर्हता महावीरोक्तः, अहो ! इत्याश्रये, अय्य सृष्टाग्न्याम्नो देवत्व वा स्थितिः, सा कल्पस्थितिवच्च धर्मपरतां न धर्मपरव्यवहारविषयतामन्वेति अतिशक्तिरिति । कस्याहः । नारायणस्याऽसृष्टाभयसंश्रयात् । अयमिच्छते पितृभूमिर्नैः । अद्यावत्तरेः त्रिधाविश्वस्यैवाङ्गीता । अयमिहं प्रापिता क्षणं मा कायुः, न धर्मोऽयं किं नु स्थितिः । त्रिधाविश्वमभाजो मा भूविश्वतः । सृष्टान्तव्य भयस्याविश्वव्यक्त आलापको यथा—“ अहं न जिते । सृष्ट्यामर्धं किं भवसिद्धिः, अभवसिद्धिः, कर्मसिद्धिः, मितेसिद्धिः, परिचर्येत्तारिय, अर्धतंशसारिय, सुलभनर्थादि, दुःखनार्थादि, आराह्य, विराह्य, अरमे, अवरमे ? । समन भगवं यदाचारे सृष्ट्यामर्धं देवं एवं ववासा—सृष्ट्यामा । तुमं चं भवसिद्धिप एवं अमवसिद्धिः” आह अरमे को अवरमे इति । “ (नव-सिद्धिः सि) अये छिद्विदेवसौ भवसिद्धिः कल्पः । ” (तज-परीतोऽभवसिद्धिकोऽभव इत्याश्रयः । मन्योऽपि कश्चिमिध्यादृष्टिर्भवति, कश्चित्सम्प्रगर्थादित्त आत्मनः कल्पवदित्वाविश्व-याव च्छुच्यति । सम्प्रगर्थादिय कश्चित् परिमितसंसारो भवति, कश्चिदपरिमितसंसारः । उपलभ्यमेवित्तः प्राप्तानामापि केषाञ्चिदपरमितसंसारोपादानः च्छुच्यति-परिमितसंसारिको वाऽनन्तसंसारिको वाऽनन्तसंसारमावाह । परिमितः स वासो संसारः परिमितसंसारः, सांस्वानीति परिमितसंसारिकाः, “अतोऽन्वक्षस्वराजः । । । २ । १ । इतीकतयः । एवमनन्तवचासौ संवाऽन्वक्षानन्तसंसारः, कोऽन्वक्षः । त्वनन्तसंसारः । परिमितसंसारिकोऽपि कश्चित् सुलभभयोधिकां नवति । यथा-शास्त्रिकविकः । कश्चिद् दुल्लभनर्थाधिकः । यथा-पुरोहितपुत्रभोजोऽन्नः च्छुच्यति । सुलभना वाधिमंभान्तरे जिनयथाप्राप्तयेत्सवासौ सुलभभयोधिकाः एव दुल्लभनर्थाधिकः । सुलभभयोधिकांऽपि कश्चिद्विच्छन्ना विराधयति ततः च्छुच्यति । आराधयति सत्यं कपालवति विधिमिस्त्याराधः ; इतरे विराधयः । आराधकोऽपि कश्चित्कलत्रयोक्त्यामी न भवति, ततः च्छुच्यति । अरमोऽनन्तरव्याधो भवो वस्मात्सौ अरमः, “अस्मात्विचनः । । । २ । १ । १ । इति च मत्तयोवाऽप्युल्लवः । नतिपुरोतोऽवरमः । एवमुक्तः स्यामर्धे भयसौ प्रगर्थाग्निरमं सृष्ट्यां देवमेवमवाहात्-जोः सृष्ट्यामर्धं भवसिद्धिः वाचचरम इति वृत्तिः । कल्पस्थितिसृष्ट्याधि च—“ उचितं कल्पयति पृथक् । तं जहा-सागारअर्थअर्थकपटिर्, असंसर्गादर्थ, छेद्योवद्व्याधिव्यवर्जकपटिर्, निवसमागकपटिर्, स्थितिवद्व्याधिव्यवर्जकपटिर्, अर्थकपटिर् धेरे कपटिर्” । स्थिद्वानि तस्माद्विद्यमति-मायेवं सृष्ट्यामर्धानां स्थितिरित्युक्त्यानेऽपि सम्प्रगर्थादृष्टि-नित्येन धर्मसम्पन्नादतमिति निवृद्धः । एष सृष्टीमन्य तासम्प्रगर्थादृष्टिर्निमित्तः, परमप्राप्तिकादौ भवोऽयं देव । जिनांयनायस्यसं कुरुमंति जीविनामन्येऽपि प्रसिद्धः तज च मित्यप्येवमवाहात् एष सुप्रगर्थादृष्टिः इति सर्वदेवकल्पश्च न त्तास्थितिरिति चेत् । मै-न-

[illegible]

(७) नन्यधार्मिका एव देवा उच्यन्ते, तत्कृत्यं न प्रमाण-
मित्याशङ्का निराचिका।पुंराह-

सद्भक्त्यादिगुणान्वितानपि सुरान् सम्यग्दृशो ये ध्रुवं,
मन्यन्ते स्म विषयिणो गुरुकुलव्रष्टा निनार्चाधिपः ।
देवाशातनयाऽनया जिनमताद् भातस्तुष्टेजिरे,
स्थानाङ्गप्रतिषङ्क्या चिद्वितया ते सर्वेवा ब्रह्मतम ॥१६॥

[illegible]

काः केति ध्येयम् । प्रति० । ("अथवाच" शब्दे प्रथमभागे ७६२ पृष्ठे सर्वेषामर्थे उक्तः) देवार्थेयवादाः यथा— "देवाय ब्रह्मो स्तोत्रं, विसर्वादिस्वर्गयोगोऽथ वि जिणप्रणये । अष्टरसां हि पि सन्, हासादेः केन न करिति ॥ १ ॥" इति । २५० ५ डा० । "वृत्तौ सविशेषण" इत्यादिपद्याभावात्प्रामाण्यवीयतपस्तं-यमयोरेव देवार्थेयमपि तावत्पर्यमितं निरस्तम्, यत्किंचिदभ्यन्तः सिद्धत्वेन चमरेन्द्रेणामिन्द्रादीनामिन्द्राजनेन च विशिष्टविधा-देव तात्पर्यात् तस्माद् देवार्थाकां हेवा इति वदन्ति, तैस्तद्देवार्थे-वास्त्य मुद्रत उपहसितत्वात् स्वकरणे स्वमिरसि रजः सिप्य-ते इति इयम् । अत एव सत्यव्यवहृतत्वे निष्ठुरभावाभ्यामाऽसंय-तत्वमागम तेषां परिभाषितं, नो धर्मेण इति तु कुमतिप्रसूतेः पुन-क्रियमाणं न काचि नूतने, धर्मसामान्याभाववज्जनेन तथा कलुष-शब्दाभ्याम् । उपप्राप्तिर वैतन्त्र्यादा प्रथम्येन "धर्मपरीक्षायाम्" इत्यस्मान्निरूपयते ॥ १६ ॥

अथ हेतुषु धर्मस्यापकात् गुणानेव दर्शयन् परमाक्षिति-शक्तेऽवग्रहदातृता व्रतभूतां निष्पापवार्ताभाषिता, सच्छर्वाश्रजिज्ञाषिता च गदिता मङ्गलसिद्धये स्फुटम् । इत्युच्चैरतिदृष्टप्रेमसामितिः सप्रमहङ्गा स्वसिद्धौ, धर्मित्वप्रतिज्ञाः स्वस्वसंखलनकुर्यादिति जानताम् ॥ १७ ॥

(अत्र इत्यादि) शक्तेः सौधर्म्येन व्रतभूतां कारुण्यमवग्रहा-तृताऽवग्रहदानगुणः, तथा निष्पापवार्ताभाषिता निरवधवार्ताभाष-कत्वगुणः, सतां साध्वर्गीनां शर्मोपनिषाविता प्रतिनवरत्नसुखा-दिकारित्वगुणः, च समुच्चयः, प्रकृतिवृत्ते जगत्पत्त्या, स्फुटं प्रकटं, ग-दिता, एते गुणा स्वकं प्रतिपादिता इत्यर्थः इति अनुमाप्रकारेण, उ-च्यतेत्यर्थम्, अतिदेशेन साहचर्याप्राप्तकवनेन, पेशता इमण्योया मतिः, सप्रमहङ्गा सप्रमहङ्गीनां, स्वःसर्गा देवानां, तत्संस्मरिणी-त्यर्थः । धर्मस्मिन्, धर्मव्यवस्थां, जानतां सद्दर्शनां, धर्मित्वप्रति-ज्ञाः धर्मिण्यस्मादनाया ग्रहे तु साक्षिणी, कीदृशः, कलस्वसंखलनकृ-तुर्लव्यजनेन प्रतिपादिता विपराजयकद्वितीयः । अयं भावः—सत्यगृ-हिदेवध्वेय नवग्रहदानादयो वन्दनवैद्यावृत्त्याद्यक्षोभयसिद्धा गुणा देवीनाचारव्य धर्मत्वेन विवृतिज्ञाताः । प्रकृतिविवृतिरि-तिमन्धाने धर्मतयाऽकामिनायेद्व्याः, तत्कथं तदन्ताऽप्यव-र्मिण इति वदतां जिह्वा न परिश्रुते ? । अथ जगत्सत्त्वमेव धर्मं धर्मोः, आर्चोद्विक्कमिति त्वेज्जरीकृतप्रमहणे बिनाऽन्तानुष-धेयं हठाकाश्याकारं पश्यामः । अङ्गायां काशम्— तप यं से सखे हेविदे देवराया समग्रस्व भगवन्नो महावीरस्व अंतिय धर्मं सोढा गिरसम् हृत् ० समणं भगवं महावीरं वंदइ, वं-दइता एवं वयासी—कहविहेणं अंतं । उम्मे" (इत्यादि "उमाह") सप्रं द्वितीयभागे ६६६ पृष्ठे शाकगमनावच्छरे पाठ उक्तः ॥ १७ ॥ प्रति० ।

(८) मौनेन जगद्वत्प्रतिः । यजन्नुमायां देवानां अधिकृत्यं, तेन न धर्मे इति भूदावयव्य अङ्गमासत्त्वा निराकृत्यं बाह-देवानां ननु जतिकृत्यमपि न श्लाघ्यं वर्तनीं यतः, सूर्यातः कुतनृत्यदर्शनस्वरूपश्रोऽहेताऽनाहतः । हृत्तेयं अद् । सातुरीं युक्तुले कुत्र त्वया क्षिप्तिता, सर्वथाऽपि हि परिश्रुतैरुत्तमं पेनानिषिद्धं स्मृतम् ॥ १८ ॥ (देवानामिथादि) ननु देवानां अधिकृत्यमपि प्रतिमाऽप्यना-

दि, यतीनां न श्लाघ्यं नातुमोघं, ततश्च न धर्मो वन्दनानि, श्लाघ्यत्वात् कर्म एवा । अत एव "योरानमेयं सुरियाम्" इत्यादि प्रतिज्ञाय वतुर्विधा देवा अहेतुं जगदतो वान्तिता ममस्वस्थ स्वस्वनामगोत्राणि आचरन्त्योत्थेव निगमनमिति प्रकृतम् । हे-मिर्त्यमेव । यतः सूर्यातः कुतो नृत्यविजित्युत्तरप्रशस्ना येन स तथाऽहेता श्रीमहावीरेण नाहतः तन्मूलकरणप्रशं बाहवार्ताभि-त्यर्थः । तथा च सूत्रम्— "तं यं से सुरियामे देवं समग्रस्व जगवन्नो महावीरस्व अंतिय धर्मं सोढा गिरसम् हृत्तुङ्गा— जाव हिषया उचइ, उचइता समणं भगवं महावीरं वंदइ, धर्मसइ, धर्मसइता एवं वयासी—अहं अंतं । सुरियामे देवे किं भवसिद्धिः—जाव नचरमे । तते यं से सुरियामे देवं समणेवं एवं वुत्ते समणे हृत्तुङ्गविजित्यमपि वि परमसोमणस्से समणं भगवं महावीरं वंदइ, धर्मसइ, धर्मसइता एवं वयासी—तुम्मेणं अंतं ! अयं जाणइ सयं पासइ सयं कालं जाणइ पासइ सयं जाणइ पासइ जाणंति यं देवाणुणिया । ताव तं हृत्तुङ्गमि यं ० जाव उचइसिपय । तते यं समणे भगवं महावीरं सुरिया-जेणं देवेणं एवं वुत्ते समणे सुरियाजस्स देवकस्स पयअत्तं सो-ढा यो अट्ठाइ, यो परिजाणइ, तुस्सिमीयं संविद्धु । तते यं से सुरियामे देवे समग्रं जगवं महावीरं होअं पि तयं पि एवं वयासी—तुम्मे यं अंतं । सयं जाणइ ० जाव उचइसिपयि किं हृत्तु समणं भगवं महावीरं विष्कुत्तो आवाहिणं पयाहिणं करइ " इत्यादि । प्रति० । रा० । अत्रोत्तरच—हन्त इति केदे । एवं चातुरीं त्वया युक्तुले कुत्र शिक्किता, यद् मौने निवेधमेव व्यवज्वतीनि, वेन काण्येन संबन्धा विस्वस्मिन्नि पसंपद्वैः पविद्धैः अनिविद्धनुमनं स्मृतम्, अत एव स्वायंमाहादि निष्पादयन् घृही अतिविधेयानुमतिप्रसंगमवादेव विधिपवते, अ-निवेधमवानुमत्याक्तेपकात्वात्प्रसङ्गादिहो । सोऽनुपपद्यमे निरा-करिष्यते ॥ १८ ॥

तूष्णींजावे अश्रित्तिरपि किं बीजं बाधमवित्या-
शङ्कामाह—

इच्छा स्वस्य न नृपदर्शनेविधौ स्वाध्यायजङ्गः पुनः,
साधूनां त्रिदशस्य चातिशयनीं जकिर्धर्मवर्धनीनि ।
तुष्टायपथ्ययामिति प्रतीयता तूष्णीं रित्यं स्वभाविना,
बाह्वस्त्व्यतिषेधको न कस्येयद्वैज्ञानां रिशित्तिम् ॥ १९ ॥

(इच्छेति) सारशेनविधौ नेच्छ, वीतरागात्मा, साधूनां मौ-
तमादीनां नृपसुल्यदर्शने स्वाध्यायमङ्गः, स्व आधिपः । तेषां
त्रिदशस्य सूर्यामस्व च भक्तिः प्रवर्धनीनि, नृत्त्वप्रदर्शने
कमुदात्तापेक्षया तुष्टायपथ्ययामि समानानिर्बुद्धिकरार्थः, प्रतीयता
केवलज्ञानांशोकेन कलवता स्वाभिना धीवर्धनानुमत्यानि तूष्णीं
मौनेन स्थितं, प्रत्येकं त्वय वी आधो बलवोत्तरेपेक्षया
तस्व विज्ञेयवलेवानिहानुबन्धस्यावलत्याप्रययिषेपं तद्भावा-
द्वा तस्याज्ञानात् । अम्यायाऽऽहारविरोधादिविधिविधितः वाधि-
वये तु संप्रदायकमनियामक इति तद्वज्ज्ञानां स्वाभिधंसात्प-
ज्ञानां क्षितिमैयाहा ता, बाह्यः शासनवद्विभूतः, न कश्चपेक्ष जा-
नीवाद्, न ज्ञान्यकुलममयोर्वा तद्व्योदवर्ती आगतीत्युक्तिः ॥ १९ ॥

वाक्कर्मवैधियममोपदर्शयति । यस्मिन्नि साधवं नानुमन्यते
जगदान्—

साधवं व्यग्रद्वारातोऽपि जगन्न साङ्गातिक्रानादिश्रव,

वस्यादि प्रतिमार्चनादि गुणकुम्भौनेन संमन्यते ।
नत्यादि सुसदां तदा चरणतः कर्चव्यमाह स्फुटं,
योगेष्वाभनगुह्य वा प्रतमचित्रो विज्ञोर्वाक्कमः ॥१७॥

(साधकमिति) यत्किञ्च वस्यादि प्रतिमार्चनादि च व्यवहार-
रतोऽपि स्फुटव्यवहारोऽपि साधकं साधकव्यवहारदेशविष-
यः, तस्मात्तत् कष्टदरयेव अनादिशब्द प्रगवाभौनेन गुणकुम्भ
संमन्यते, मौनान्तिविषयिणा तत्र प्रवर्तयतीत्यर्थः । अथमास्यारो
हि भगवत्पुत्रदेशोऽनुवर्त्तमानाहौ स्वस्वौचित्येन विवेके वि-
अन्यतीति, तदाऽयं चातिशयविजृम्भितम् । अत एव—“सर्वे
पाशा सख्ये भूया” इत्याद्युपदेशात् तद्व्याख्या केचिद्वाचित्त्वं के-
चिद्भिरिति केचित्केवलसम्भवः, केचिन्मार्गसाधिविरति
प्रतिपन्नत्वः ते ह्यप्रवर्तयविषयोभूतास्व स्वस्वौचित्यविधान-
नमायातिविज्ञाया प्रतिज्ञाया तत्तदर्थेऽयमाश्रयः पुरस्कृते,
तथा प्रवर्तते केत्यर्थः । सिद्धमुपदेशपदं, सुसदां देवानां, नत्यादि
व्यवहारः, तदा चरणतः चरणमाश्रित्य स्फुटं कर्तव्यमाह । अत
एवाऽऽह—“सर्वोभोदेवानुप्रियं वन्दे” इत्याद्युक्तौ “पोराभये-
” इत्याद्युक्तौप्रधानं पुर एव नाट्यकरणादिपर्युपासनाया
अन्युपदेशः । अथवा—“आव पञ्चुवासाभि” इत्यन्वो-
चप्राप्तेन न्यूनतापरः । न च नामगोचरावयविधिः स्वतन्त्र-
एव, तस्य सुखहान्यभ्यस्तत्त्वाभावेन कश्चिद्विधत्वाभावात्, नापि
साधनविधिः, पर्युपासनाया एव साधनत्वात्, समकृतवा सा-
गोचरावयवस्य साधनत्वात्किञ्च, किं तु विकीर्णितसाधनानु-
कूलप्रतिष्ठाविधिप्रेषतया तत्त्वोपयोगा, शेषेण आक्षेपः सुकर ए-
वेति व्युत्पत्त्यानां न कश्चिदत्र त्वाभेदः, अतं चारित्र्यं स्फुटं प्रकटं,
प्रवृत्तयामिने प्रत्याह—“एवं बहोपुष्पिणा गतंभे” इत्यादिना
इत्याद्यामिने प्रति च योगेष्वाभनगुह्यमाह—“महासुहृद् द्या-
वपुष्पिणा । मा पतिषंथं करेह” इतीच्छानुलोममात्रमाहऽऽहे-
त्यर्थः, वाकारो व्यवस्थायाश्च । एवं विज्ञोर्वागवतो, वाक्कमा व-
चनरचनानुकुमः, चित्रो लानाप्रकारः । मौनमपि च विनीतमभि
पुत्रं प्रतीच्छानुलोमादिव्यञ्जकमेवेति तत्तात्पर्यप्रतिसंधानेनैव
प्रकाशयन्बुद्धिः सुखदा । अत एव मौने स्वव्यवहारानुरोधेन हृतेऽ-
पि पारिणाभिम्या बुद्ध्या स्फुटितस्याप्यवेष्टाघातनवाद्यनुभवा-
य नाट्यकरणमारम्भं सूर्याजिने देवेन । तदुक्तं राजप्रज्ञीयबुद्धौ-
“एवं भं” इत्यादि । ततः पारिणाभिम्या बुद्ध्या तत्त्वगम्यमौन-
मेव भगवत उचितं, न पुनः किमपि वक्तुं, केवलं मया मांकारा-
त्मोपापद्वयोर्नोयेति प्रमोदातिशयतो जातपुलकः सन् सूर्या-
भवेष्टः अमर्ण भगवं महावीरं वन्दते, स्तोत्रं, नमस्कारं कायेन
बन्धित्वा ममस्फुट्य, “उत्तरपुराजिह्व” इत्यादि सुगममिति ॥२०॥

एकाधिकारिकतुल्याव्यवस्थादेव अधिकर्मणि विज्ञोर्मी-
नमुचितमितं मतं निषेधयति—

दानादाविष अधिकर्मणि विज्ञोर्मीणाभिषेधे विधौ,
मौनी स्यादिति गीर्णैव कुषीयं कुष्ठे निषेधस्थितः ।
अन्यत्र प्रतिबन्धतोऽनभिमततयागानुपस्थापनात्,
प्रज्ञाप्ये विनयान्विते विफलताद्वेषोदयासंभवात् ॥१२॥

(दानादाविषि) दानशालाविष्ये अकृत्वाभेव हीयमाने दाना-
दाविष्ये अधिकर्मणि नाट्यजिह्वाद्यौ विज्ञोर्निषेधे विधौ च
द्वोधाजुज्वतः पाक्षरज्जुस्थानी स्यात् । तथाहि—दानादिनि-

षेधेऽन्तराव भवं, तद्विधाने च प्राविष्टानामुचितिरिति तत्र सा-
ध्यां मौनमेव युक्तम् ।

“अ तु दानं पसंसति, बहुमिच्छति पाणिषं ।
अ बहु पदिसंहति, विपिच्छेनं करति ते ॥
इहानं कि ते च आसति, अग्रिय वा नन्थि वा पुत्रो ।
आयं रहस्से” हिवा णं, निम्नार्थं पाठ्यतां ते” ॥

इति सुप्रकृतचर्चात् । तथा अधिकर्मवचपि निषेधे अधिकृत्याघा-
तमयः, विधौ च बहुप्राणिन्यापसिध्यादिति मौनमवस्थितमिति
ज्ञावः । इत्यां गीः कुषीयां कुलुकीनां स्यैव । कुतः, कुष्ठे दोषव-
ति, निषेधस्थितः निषेधव्यवस्थानात् । यतदपि कुतः, प्रतिबन्ध-
तः प्रतिबन्धो व्यासिस्ततः प्रतिबन्धकाराव्यय-वधत्र येन दो-
षवता ह्याते तत्तत्र तेन निषेधमिति निषेधार्थः । पापजनकत्व-
मनिष्टजन्मकृत्तमं तावद् यदि दोषवति न स्यात् तर्हि स्वप्र-
तिव्याघातद्वारे विपक्षभाषकतर्केण तद्विषयः । अथ बुद्धम-
शुद्धाहारदानं, तस्मै व्याघातशक्त्येवोऽनुकूलप्रत्यनीकन नि-
विष्टान इति व्यतिचारः, तदाह—अन्यत्र तेनानभिमतो वस्तु-
गस्तस्यानुपस्थापनमुपस्थापनानुकूलशक्त्यभावस्ततः । तत्कमा-
चारे सत्यस्य द्वितीये—“ते फासे मुक्तो धीरो अहिषाए अदु-
वा माधारगोयमाहः सक्तिपाणमणिलसं अजुवा वचसुपीय
वोचमस्स” इत्यादि तर्कविद्या पुरुषं, कांऽयं पुरुष इत्यमन्यस्य इहा-
माचक्रीत, विक्रमेनानुवागुमिर्विधेयत्वात्—“अजुवा” इत्याद्यर्थः ।
तथा च-यद् कुष्ठे तज्जलत्वे निविष्टतेति नियमो लभ्यते, तेन ए-
कान्तदृष्टस्य निषेधेन वादिनो निषेधेऽपि बाग्युत्तिसमाधत्प्रतिरो-
धाच्च दोषः । तदुक्तं तत्रैव—“अनुवा वायमां विजुञ्जति । तं जहा-
आर्य होए, यत्ति होए, पुत्रे होए, अमुषं होए, साहो होए, अ-
वाहो होए, यत्ति होए, अप्रजुवसिप होए, अप्रजुवसिप होए, सुक्रेन सि वा
तुक्क्रे सि वा कङ्काने सि वा पवि सि वा सार सि वा असार सि
वा सि सि सि वा अक्षि सि वा निर सि वा अनिर सि वा
जमपि विषयविषया मामग धम्मं पञ्चवेमाणा एरु विज्ञाप” अक-
स्मात् “एवं तेसिं वा सुप्रकाय होः सुप्रकाय धम्मं भवतिसे ज-
इयं जगववा पवेइवा आसुपणेणं जाएवा पासया अहुवा सुचां
गोचमस्स सि वेमि ।” आस्तनास्तिभुवाभुवाधकास्तवाइमलि-
कानां जगणां त्रिषट्पञ्चिकानां प्रावदकशतानां वाइ लक्षिधमनां
प्रतिहाइतेनुष्ठानोपपन्नान् नत्पराजयापाद्वन्तः सत्यमुत्तरं दे-
वम् । अथवा—गुप्तिगोचरोवरस्य विधेयं तद्वद् अवीर्याति फलिता-
र्थः । तथा प्रज्ञाप्ये प्रज्ञागनीये, विनयान्विते पुरुष इत्यपि विशेष-
णीयम्, कुतः, निषेधस्य विफलतायाः श्रोतृद्वेषोदयस्य चासंभ-
वात् । तेन जमालिना विहारकसंन्यनां वृष्टे भगवांसन्तदुद्युतां जा-
नानोऽपि यक्ष निषिद्धात्, किं तु मौनमादित्यतस्तन् न दोषः
अविनीते हि सत्यवचः भयोऽपि फलतोऽसत्य एव । तदाह—
“अविणीयमाणं वं तो, किहस्सई भास्सई सुत्तं जवा घटाहोइ णां,ं,
कां करकरणे पवांसि ज्जा” । ततः प्रज्ञाप्ये विनीतो सूर्याजिह्वा नाट्य-
कसंन्यतां वृष्टति भगवतो मौनमुत्तमिमेव व्यञ्जयतीति स्थित-
म् । वस्तु अधिकर्मिषेध “अ तु दानं” इत्यादिना प्रज्ञाया अपि नि-
षेधाद् दानमिषेधः सुतरामिति पाणिष्ठेन ह्यस्तनयत्कः, सोऽप्य-
युक्तः, “अ तु दानं” इत्यादिसूत्रस्य साधुपात्रयोः दद्याद्विशेषगोचर-
त्वात्, अपुष्ठाऽलम्बनगोचरत्वाद् इति वाच्यम् । पुरुषसंन्यतं तु शि-
ष्यमे भगवद्व्यञ्जनावत् सुशस्त्रितो रूद्राव्यवस्थापनामपि शु-
चिः प्रमुक्तपादां न्यते । “गिद्वीये वा विषयि न कुञ्जा” इत्यादिना

तन्निषेधस्यानुसंग्यपरत्वात् । अतएव हि तेन मिथ्यादृष्टेरुपग्रमसं-
भेयतयुगस्यानादिनिष्पन्नाधिरतसम्बन्धदृष्ट्यादिगुणस्त्वानमा-
सिहङ्गणो गुणः प्राप्तदृष्टतरुणस्यैवार्थः । अयि च तदनुज्ञावते ।
“संज्ञनेस्स गिहस्स व, जिणपययणुनिस्सवभासियमस्स ।
कीर उ अणवज्ज, द्दसम्मसस्स उवत्थासु ॥” इत्यादिना
स्वमिष्ठं तु फलं ज्ञानिनां तीर्थेकृत इव तथाविचौचितप्रवृत्तिहेतु-
ज्जमकमनिर्जयमेव । (प्रति०)

अनिषेधानु संमतिमेव सहाश्रान्तमुपपादयति-

ज्ञानैः शन्यविषादिभिर्भुतभरतादीनां निषिद्धा यथा,
कामा नो जिनसत्कारणविधिर्यक्तं निषिद्धस्तथा ॥

तीर्थेशानुमते पराननुमतेऽप्यस्तवे किं ततो,

नेष्टा चेज्जवरिणां ततः किमु सिता माधुर्यमुमुञ्चति ? ३२

(श्रौतमिति) “तु” इति निषेधे, शन्यविषादिभिर्ज्ञानैर्दृष्टान्तैः,
यथा भरतादीनां कामा निषिद्धाः, तथा जिनसत्कारणविधि-
र्यक्तं न निषिद्धं । अतएव चागमैः “युमसंज्ञाउम्राणं, अट्ठासीं च
जिणधरे कासी ।” इत्यादिना च यदि स उच्यते स्यात्तदा कामाद-
रिच निषिध्यते, न च नया निषिद्धः, इत्यनुमते इत्येवानुमीयते ।
आह च-“नायं मण्डुमउ णिवय अप्पसिसेहामो नं तुज्जीए सि ।”
तथा “ओसरये वल्लिमादं, भरदाएण न निवारिणं सणु । जह तेसि
विय कामा, सज्जविसाहं” आद्ये ॥” तीर्थेशानुमते द्रव्यसत्त्वे
पराननुमतेऽप्यनुमोदनात् किं स्यात्, न किञ्चिदतिर्यकः । इ-
मेव श्रौतवन्मृगया दृढयति-चेयं हि उच्यते । सिता श्रुता, नेष्टा
नानिमता, ततः किं माधुर्यं स्वभावसिद्धमधुरतागुणमुमुञ्च-
ति?, तेनानुमतिः । तद्वज्जगत्पदमुमतस्य द्रव्यस्तवस्यानुज्ञेयमा-
त्रेण नास्तुद्वयत्वमिति गतार्थः ॥ ३२ ॥

(५) अनुमोद्यत्वमेव द्रव्यस्तवस्य सूत्रनीत्या स्यापयद्
परमाक्षिपति-

साधूनां वचनं च चैत्यनमनस्त्रायाचिनेतेदेशतः;

कायोत्सर्गविधायकं क्षुद्रमपि द्रव्यस्तवस्याह यत् ।

तर्त्तिकं सुम्पकं । तुम्पतस्त्व नयं दुःखोपाहाहल-

ज्वालाजालमये भवादिवदने पातेन नोत्पद्यते ॥ ३३ ॥

(साधूनामित्यादि) साधूनां परमार्थतत्त्वादिचरणां, चैत्यन-
मनस्त्रायाचिनेतेदेशतश्चैत्यवद्वानुपदेशोऽयं, कायोत्सर्गविधाय-
कं कायोत्सर्गकरणप्रतिष्ठाप्रतिपादार्थकं, हि मिश्रितं, वचनं द-
म्बस्तवस्य यत् अनुमतिमनुमोदनमाह, हे सुम्पक ! तद्वचनं,
तुम्पतस्त्व भवाऽहिवदने संसारजुह्वनकर्मकारि, पातेन रुन्वा
मयं नारपद्यते, अयुक्तमतत् तवेति व्यङ्ग्यम् । भवाऽहिवदने
किमुते ? दुःखोद्य एव हालाहलं तस्य यद् ज्वालाजालं
तमयेति । सूत्र चेदं स्पष्टमेव-“अरिदंतेज्जमहा” इत्यादि ।
अस्यार्थः-अहंतां माहाहंतां चैत्यानि चित्तसमाधिजनकानि
प्रतिपालकानि अहंतेत्येवमिति, तेषां बन्धानिमित्तं कायो-
त्सर्गं करोमीति संबन्धः । कायोत्सर्गः स्थानमीनत्यागं विना-
ऽऽभ्यन्तरत्वागमं, करोमि । किं मिसित्त्याह-“बंधवसि-
त्थाय ” इत्यादि । बन्धं प्रशस्तमनोवाकायमवृत्तिः, तत्प्रव-
चं तस्मिन्, यादृक् बन्धनाद् पुण्यं स्यात्तद्व्यापारसर्गादि
अवतिष्यार्थः । “वसित्थाय ए” आर्यात्तासिद्धम्, “पूजवसि-
त्थाय ” पूजनं गण्यमान्यादिनिरप्यर्थं, तत्प्रत्ययश्च ‘सत्कार-
३०४

त्तित्थाय’ सत्कारो बह्वाज्रमादिमिस्तत्प्रत्ययश्च । नन्वेतो पूजा-
सत्कारी द्रव्यस्तवत्वाद् साधोः “उज्जीवकायसंभयो” इत्या-
दिष्वनम्राभाषात्कथं मानुषितो ?, भावकस्य तु सत्कारात् कु-
र्वैतः कायोत्सर्गद्वारेण तत्प्रार्थनं कथं न नैरर्थक्यम् ? । द्रव्यत-
साधोर्द्रव्यस्तवनिषेधः स्वयं करणमाश्रित्य न तु कारवानुम-
तिरप्यस्ति । यद्युक्तं-“सुवह्वं व बभाररेसिना, कारवयं पि व
अणुद्विषमिस्स । कामगंघे, सुजं गया हेसणा
वेव” । भावकस्य त्वेतो संपादयतो अकथ्यतिशवादाधिक्यव-
पादार्थं प्रार्थयमाणस्य न नैरर्थक्यम् । यते भगवन्तोऽप्यार-
ण बन्धमानाः पूज्यमाना अप्यनतगुणत्वाच्च सुवन्तिपूजिताः
स्युः । अत्र वृत्तान्तमको दृष्टान्तः तदर्थं पूजासत्कारी भावस्तव-
हेतुत्वाङ्गनीयार्थेति । “सम्भाषयसित्थाय” संमानः स्वादि-
मिर्गुणोक्तोर्तनं, तत्प्रत्ययं अष्टतमावबन्धनाद्यर्थं, तत् किमर्थ-
मित्याह-“कोहिद्वामवसित्थाय ए” बोधिसत्ताः प्रत्य जिन-
धर्मप्राप्तिः, तत्प्रत्ययः । एषोऽपि किं निमित्तम् ?-“निरुवसमाव-
त्तिथाय ए” निरुपसर्गो जन्मापुसर्गरहितो मोक्षः, तत्प्रत्ययश्च ।
अयं च कायोत्सर्गः अकारिदितिः क्रियमानोऽपि नष्टसाधक
इत्यत आह-“सत्थाय ” इत्यादि । अत्रचा स्वाभिप्रायेण, न
बलाभियोगादिना, ‘अथवा’ हेयोगादेवपरिहानरूपया, न जड-
त्वेन मर्षादावर्तितया वा नासमाचैतेन तद्वैकल्येन वर्क-
मानयेति प्रत्येकं बह्वादिभिः संबध्यते । एषमेतैर्हि निमित्ता-
भि करोमि कायोत्सर्गमिति वृत्तिः, द्रव्यस्तवत्वानुमोदनादिति
भावः । इति भावस्तवस्योपपत्त्याय कायोत्सर्गद्वारा तदाभ्य-
यं युक्तम्, अनुमोद्यमिसत्तांकोपकारविनयोपकर्षत्वाच्च तद-
त्यन्तोपयोगः कुर्गतरत्कारकत्वात्तनुमत्याह । एतौनां कृतम-
यस्येति प्राचीनं सुधीभिः ॥ ३३ ॥ प्रति० ।

तन्मनुष्यत्वा द्रव्यस्तवे साधोरनुमोदनमस्तीत्येत-

देव र्द्ययचाह-

तन्मि वंद्याए, पूयसत्कारदेउ ठस्समो ।

जतिथो वि द्दु णिदिहो, ते पुण दम्पत्ययसरूबे ॥ ३४ ॥

तन्मे शब्दे, किमात्रे ? । बन्धनां चैत्यवद्वानुमोदनात्, पूजन-
सत्कारहेतु पूजासत्कृतिनिमित्तम्, उत्सर्गः कायोत्सर्गः, यतेरपि
प्रावस्तवाक्यसाधारण्यं, न केवलं गृहीतः, बुद्धावस्तेष्वेव, नि-
दिहोऽमिहितस्तीयकरादिभिः । यतस्तत्तत्पुण्यम्-“अरहन्ते-
वायं करेमि कावत्सर्गं बंधवसित्थाय पूजवसित्थाय सत्का-
रवसित्थाय ” इत्यादि । यद्येवं तदा प्रस्तुते किमायामते, इत्याह-
(ते पुण सि) तौ पुनः पूजनसत्कारी, (दम्पत्ययसरूबे सि)
प्राकृतत्वाद् द्रव्यस्तवस्वरूपो द्रव्यस्तवस्वभावो भवतः । द्र-
व्यस्तवस्वरूपे वा एतौ वर्तेते । इत्युक्तं प्रवर्ति-द्रव्यस्तवस्वरू-
पपूजाविमर्षयकायोत्सर्गप्रतिपादनासाधोर्द्रव्यस्तवेऽनुमोदन-
मनुज्ञातं सूत्रे । इति गार्थार्थः ॥ ३४ ॥

अथ पूजनसत्कारयोर्द्रव्यस्तवत्ताऽभिधानावाऽऽह-

मग्गाइएणं पूजा, सत्कारो पवरवत्थायादीहं ।

अये विवज्जो इह, दुहा वि दम्पत्ययो एत्थ ॥ ३५ ॥

मात्तार्वां साधूनि माध्वनि प्रथितकुसुमाणि, तथादिभिः । आदिश-
मादप्रथितकुसुममहः पूजा पूजनं भवति सत्कारः सत्कृतिमे-
वति, मवरवत्तादिभिः प्रधानवसनमृत्तुलिभिः, इह व मकारः प्रा-

कृतप्रमथः । आदिशब्दश्च कनकादिपरिग्रहार्थः । इत्येकीयं मतम् । इत्येवमपि सूत्रम्, विषयेषु ध्यात्वासा, पूजा प्रवरवत्साविभिः, सत्कारो मात्वादिभिरित्येवं लक्षणः । इहेति पूजासत्कारलक्षणे, इति श्रम्यते इति शास्त्रशेषः । प्रस्तुतयोजनार्थमाह-ज्ञिषाऽपि ह्याभ्यामपि सकाराभ्यां, व्याख्यामन्त्रेऽपीत्यर्थः । कथ्यस्ततोऽस्ति, अत्रेति पूजासत्कारयोः । इति माध्यायः ॥३०॥

एवं तावत्प्रस्तुतोऽप्यस्त्येव साधोऽनुमोदनं इति मतमर्थः-

पपत्तितस्त्येव दर्शयन्नाह-

ओसरणे वस्त्रमादी, न वेदं न भगवया वि पठिसिद्धं ।
ता एस मण्ड्याभ्यो, उचिषाणं गम्यती तेष ॥ ३१ ॥

अथसरणे समवसरणे, देवसंस्कृतमगवद्व्याख्यानाजुमौ, वस्या-
पुपह्वरप्रभृति, आदिशब्दाः प्रन्धमात्म्यगीतवाद्यपरिग्रहः । न नैव,
अशब्देऽप्यस्त्येवऽनुमोदनस्य समर्थेने कारणात्तरसमुच्च-
यार्थः । इहागमे, लोके वा, यद्यस्मात्कारणात्, भगवता जिनना-
ऽपि तेन हि किल लक्षितेति चार्थारितया निषेधनीयं स्वादि-
त्यपिशब्दार्थः । प्रतिषिद्धं निषारितम् । (ता इति) तस्मात्कार-
णान्, एव कथ्यस्त्येव वस्यादिविधानस्य द्रव्यस्त्यवसात्, अनु-
ज्ञातोऽनुमतः, इति गम्यतेऽवसीयते, "अप्रतिषिद्धमनुमतं"
इति प्रचक्षतात्, उचिषाणां तपोत्यानां गृहस्थानां, राजादीना-
मित्यर्थः । तेन भगवता जिननेति । आह च-

"शाखा वायमच्छो, तस्मात्सह परजगवको वा वि ।

उच्यन्ति कश्चिद्विपुत्रि-तद्वाङ्मादगं कलमा ॥ १ ॥

माहवपुषि विषाणं, अलंस्फुटिगण फल्लगवसारवा ।

कोरद्व ह्यो सुप वि ड्डु, तथेव ड्डंति गंधार्ह ॥ २ ॥

इत्यादि । इति माध्यायः ॥ ३१ ॥

अथ भवतु प्रगवतोऽनुमतोऽयं तद्व्येर्षा तदनुमतिर्न युक्ता,

अमुस्त्यहस्तादित्याहृषाऽऽह-

न य जगवं अनुज्ञाणति, नो गं मुक्त्वा ह्येतान् कदाविद्वि ।

द्य य तपुगुणो वि वओ, ए बहुमतो विति अयेमि ॥ ३२ ॥

न च नैव, जगदानन्देन, अनुज्ञाति अनुमन्यते, नो गं व्यापार-

म् । किञ्चिदम्, मोक्षविगुणं निर्विणाननुगुणम्, कदाचिदपि क-

चिदपि काले, पारमार्थिकपरोपकारकरणस्वद्वेषात्प्राज्ञगतः ।

ततः किमित्याह-न च न पुनः, तदनुगुणोऽपि मोक्षानुगुणोऽपि,

मोक्षविगुण एवाऽबहुमतो भवति इति सुचनार्थोऽपिशब्दः ।

तको योगः, न बहुमतो नागुमतः, बहुमत एव, अन्ते जायते,

अन्त्येर्षा भगवतोऽपरेर्षा साधुनाम् । इति माध्यायः ॥ ३२ ॥

ननु प्रपवतोऽपि चारित्रिवात् द्रव्यस्त्यवसानुमतिर्न युक्ता-

त्वाहृषाऽह-

नो चेव धावलेसो, सो चेव य भगवतो बहुमतो उ ।

द्य तन्नो वि योगेरेणं, ति अत्यो सो वि एमेव ॥ ३३ ॥

य एव प्रावलेसो भगवद्वहुमानकपः कथ्यस्त्यवसावत्प्रतीति श-

यः । (सो चेव य ति) स एवासाव्येव, नेतरः । चशब्द इदमप-

रं युक्तकतरमिति सुचनार्थः । भगवतो जिनस्य, बहुमतोऽनुमतो,

मुच्यवसुरया भगवतस्तयास्वप्रावत्वाहः । तुः पूरणः । कवचं न नैव,

तकोऽसौ भावलेसोऽपि, नेतेरेण कथ्यस्त्येव विना भवति, इति

हेतोः, अर्थतः सामर्थ्यात्, कोऽपि कथ्यस्त्येव विना, न केवलं

प्रावलेस एव । एवमेव प्रावलेस्यदेव, बहुमत एव । इति

माध्यायः ॥ ३३ ॥

प्रावलेसं बहु मन्यमानेन द्रव्यस्त्येव बहुमत पवेति समर्थ-
यन्नाह-

कलं इच्छंतेणं, अयंवरं कारणं पि इहं तु ।

नह आहारजातिर्हि, इच्छंतेवेह आहारो ॥ ३४ ॥

कार्यं साध्यं भावलेसादिकम्, इच्छता अनुमन्यमानेन, अ-
नन्तरमभ्यवहितं, न तु व्यवहितं कृष्यादिकं, तथेयानुभूतः । कार-
णमापि हेतुरपि कथ्यस्त्यवसाविकं, न केवलं कार्यमेवेत्यपिश-
ब्दार्थः । इहं त्वजिनमतमेव, कारणविनाशतत्वात्कार्यस्य । कि-
मिदमेत्याह-यथा यदहं, आहारजन्यं नो जगज्जनितमुक्तोप-
शमस्य, इच्छता वाञ्छता, इह लोकं, आहारो भोजनम्, इह
इति प्रकम् । इति माध्यायः ॥ ३४ ॥

अथ वस्यदी प्रत्यक्षमुमतिजिनस्य, जिनजननादी तु सा
तस्य न अभिष्यतोऽप्यहृषाऽहृषाऽहृषा-

नियजवणकारणह वि, भरहादीनं य वारितं तेष ।

नह सोसं विष कामा, सल्लविसादीहिं शाएहिं ॥ ३५ ॥

जिनजननकारणात्पि अहंदावतनविधापनप्रवृत्तिकामपि, न
केवलं समवसरणे वस्यदी, आदिशब्दा जिनविन्यपूजादि-
ग्रहः । भरहादीनां भरतकवर्गसिप्रभृतीनाम्, न वारितं न निषि-
कस्य, तेन जगवताऽऽदिहृषेन । कर्माभ्याहृषा यदहं, तेनामेव
अरतादीनाम्, कामाः शब्दादिभोगाः, शब्दाविधादिभिः शक्यवि-
षयभूतैभिः, वारितेर्देशेन, निषिद्धा इति प्रकम् । ज्ञानानि पुन-
रेवम्-"सल्लं कामा विसं कामा, कामा आसौ विसोभयः । कामे
य पवमेणं तु, अकामा जति कुमर्द" ॥ १ ॥ अथमभ्यासः-
यदि जिनजननविधापनादिकमननुमतमज्ञिष्यद्भगवतस्तदा
कामवर्षादिप्रवृत्तिर्न अभिष्यत् । इति माध्यायः ॥ ३५ ॥

यदि तत्तेन तेषां न वारितं, ततः किमित्याह-

ता तं पि ध्यातुमं विष, अप्योस्मिहाह तंतुजुषी ।

इय समाप वि एत्थं, आध्यायमपि अविच्छेदं ॥ ३६ ॥

यतो जिनभवनादि न वारितं, तत्तस्मात्तदपि जिनजननाद्यापि,
अपिशब्दाहृत्यार्थापि । अनुमतमेव बहुमतमेव, जगवतः । कुत
एवमवसितमित्याह-अप्रतिषेधादिनिवारणात् । अथ कथम-
प्रतिषेधमात्रादिदमवसितमित्याह-तत्तदनुगुणया शब्दाद्योपप-
त्त्या, यदि तत्त्वं तदनुमतमज्ञिष्यच्छा । कामानामिष तत्रिष्य-
मकारण्य, न वाऽसौ कृतस्तेन, जगवतस्य तदनुमतमार्थ्यं
लक्षणम् । यदि जगवतस्तदनुमतं तदाऽन्येर्षा किमित्याह-
इत्येवं भगवन्त्याभेन, शेषाणापि जगवतोऽपरेर्षापि साधुनां,
न केवलं भगवत एव । अथ जिनजननविधापनादिकथ्यस्त्येव,
अनुमोदनादिकं जिनाभ्यादिर्देशेन समुत्पन्नसिद्धप्रमोदतस्तत्कार-
णवृद्धयस्तस्य वाऽनुमतिस्तत्प्रवृत्तिकम् । आदिशब्दापुनर्वहृ-
षेन तत्फलवर्धनम्, न विन्यादिविधापनोत्साहसंपादनतस्त-
ज्ञिषापनस्य परिग्रहः । अविच्छेदं अगस्त्य, मोक्षसाधनस्यैव,
भावलेसस्य तत्र सुवपुष्योपादेवत्यादिति च प्राप्तं दर्शितम् ।
इति माध्यायः ॥ ३६ ॥ पञ्चां ६ विषो ॥ १० वं ।

तदेवम्-"अपदं वि ड्डु दम्भपथ-नेओ आध्यायणेणऽ-

पि" ति यदुक्तं, तत्समर्थितम् । अथ तदेव

प्रकारान्तरेण समर्थयन्नाह-

नं च वच्छा जणिओ, विणओ उवयादिओ षो नो तस्य ।

सो तित्यगरे शिवया, ए होइ दम्बत्वयादयो ॥ ३७ ॥

यद्यस्मात्कैरन्तः, बह्वक्ष उपपत्त्यन्तरसमुच्चयार्थः । बह्वक्षो
बहुभिः प्रकारैर्ज्ञानवर्धनकारिभ्योपचारकज्ञैः । भवितः साधु-
नां विषयतया वर्जितो विनयसमाधायकतया हो । विनयः क्रमे-
विनयसमर्थोऽनुष्ठानविधिश्च । (तत्थ सि) तत्र तेषु
बहुषु विनयेषु मयं, उपचारो लोकव्यवहारः, पूजा वा, इ-
योजनमस्यैवोपचारिको भविकथः । तुशब्दः पुनरर्थः । ब
इति विनयः, स इत्यसौ, तीर्थकरे अर्द्धद्विषये, विनयाद्व-
श्यंजायेन, न भवति न वर्तते, दम्बस्तवात्पूजादर्थः, अन्तोऽप-
रः, दम्बस्तव पवासाविति भावः । तस्मात् दम्बस्तवानुविक्तो
भावस्तव इति प्रकृतम् । औपचारिकविनयस्वरूपं वेद-
-

“तित्ययरासिककुलगण-संघकिरिषधम्मनाधनाणीयं ।
आभरिययैरुवज्जा-यगर्जायं तेरस पयाणं ॥ ११ ॥
अससायणा ब असौ, बहुमाणा तद् ब वस्यसंजलणा ।
नित्ययरादी तेरस, चउगुणा होति वाववा ॥ ” २॥
इति गायार्थः ॥ ३७ ॥

यदि दम्बस्तवात्पूजा नसौ, ततः किमित्याह-
एभस्त उ संपादन-हं तद् वेव बंदपाए उ ।
पूजयमात्तुच्चारण-मुनवसं होइ जइणो वि ॥ ३८ ॥

एतत्तु न एतस्यैव दम्बस्तवकवौपचारिकविनयस्य सं-
पादनहेतुं संपादनार्थः, (तद् वेव सि) तथैव तेनैव प्रकारेण,
कायात्म्यकरणसंज्ञनेन, बन्धनार्था वैरवबन्धनायाम्, तु-
शब्दः वाच्यपठने । पूजनात्तुच्चारणं पूजाभनूतिपरिधानमम् ।
आविष्टाद्व्यस्तकारादिपरिग्रहः । उपपत्तिं सक्तम्, भवति
वर्तते, वर्तयति भावस्तववर्तोऽपि, न केवलं ग्रहिण एव ।
इति गायार्थः ॥ ३८ ॥

कविपर्यवे बाधकमुपदेशेन प्रकृतनिगमनायाऽऽह-

इहवा अणत्थयं तं, वय तयपुच्चारणेण सा भणिता ।
ता अहिंसधारसओ, संपाकरणमिदमेवस ॥ ३९ ॥

इतराऽऽन्वया दम्बस्तवसंपादनार्थं यदि पूजापुष्कारणं न
भवति तदा, अनर्थकं निष्प्रयोजनम्, तत्पूजापुष्कारणं, पूजा-
दीनामनित्यादा । न च निरर्थकं वाक्यमुच्चारयन्ति सन्तः,
तत्त्वज्ञानिप्रसङ्गात् । ३९ न कुर्वन्त्येव बन्धनार्था पूजास्तकारा-
पुष्कारमित्यादाइहाह-न च वैत, तद्पूज्यारणं पूजास-
त्काराधनुष्कारयेन, सा बन्धना, भविता अभिहिताऽऽगमे
विषयेतया । (ता इति) यस्मादेवं तस्मात्, अभिसंधारणात्,
कायोत्कर्षकरणद्वारेण पूजादिसंपादनाभिसंधः । संपादनं कर-
णम्, इदमभिमतम्, एतथा दम्बस्तवस्य, इति गायार्थः ॥ ३९ ॥
पञ्चा० ६ वि० ० ।

हिसाविचारः-

किं हिसाज्जुमतिरे संयमवतां दम्बस्तवस्त्रायवे-
त्येतल्लुम्पकुम्पकस्य वचनं मुण्डे षण्णे वागुरा ।
हृषाभाय सरागसंयम इव त्यक्ताऽऽवशांशः स्थिता-
जावाक्कांशमदृषया इति पुनस्तच्छेदशस्त्रं वचः ॥ ४० ॥
(किमिति) संयमवतां चारिणिनां, दम्बस्तवस्त्रायवा
दृष्याचांनुमोदयता, किं न हिसाज्जुमतिर्भवेति ? अपि तु

अवत्येव, पश्यन्तु दयारसिका इति भावः । एतच्चनः, लुम्पक-
कुम्पकस्य लुम्पकस्युपयोः, मुम्प आपाततः मुतवाद्यधमोचारे,
खण्डे, वागुरा वक्ष्यताम्, इति व्यस्तकूपं मुम्पवधनमनिष्ठक-
पाऽपीत्यरसकमित्वाव्यमिति । ब एतद्वचनं मुपुष्टायास्व सुग-
बन्धवेदिति व्यङ्ग्यम् । इति पुनस्तस्य पाशस्य जेदशस्त्रं व-
चोऽस्मत्सामर्थ्याधिकारम् । इतीति किम् ? इह प्रकान्ते दम्ब-
स्तवे दम्बभावोभयारम्भकं, ज्ञाव एवाङ्गभूतो योऽग्रस्तं हृदि
विषे, आधाव दृष्ट्यापित्वा, सरागसंयम इव त्यक्तं संपादितः,
आवशांशः आश्रवमागो वैस्ते तथा, भवपणा होषरहिता
वचं विताः स्मः । अयं ज्ञाव-सरागसंयमेऽनुमोद्यमाने यथा
रागो नानुमोद्यताकुसौ प्रविष्टाति, तथा दम्बस्तवेऽनुमो-
द्यमे हिंसाग्रोऽपि । संयमत्वेनानुमोद्यते रागो नोपतिष्ठ-
त एवेति, दम्बस्तवत्वेनानुमोद्यते तु सुतरां हिंसाज्जुमतेः स्थि-
तिः । दम्बस्तवत्वात्तस्मात्तद्व्यवहारकत्वात्तस्याः इत्येवम श्रीनेमि-
भाजसुक्तमारस्य इत्यज्ञानप्रतिमापरिशिष्टज्ञानानुज्ञाते तदर्थिना
भाषितच्छिरोज्ज्वलनमनुज्ञानमित्युपपादयितुं शक्यते, दम्बस्तवे
वर्तमानव्यापाद्वानुकल्प्यापरत्वाद्दिशेण इति चेत्, तथापि
दम्बस्तवत्वं न हिंसात्वमिति न कृतिः, वस्तुतो विहायवावति-
व्यानिवारणाय प्रमादप्रयुक्तप्राणव्यपरोषणत्वं हिंसात्वं वाच्यं,
न प्रकृतिरिति न शयः । एवं सति सविशेष इत्यादिना
वाच्यत्वात्प्रमादप्रमादव्योच्य हिंसाकृपत्वात् कथमोक्तुहेतुत्वे वि-
शेष्यभागानुपादानं स्वादिति चेत् । सत्यम् । प्रमादयोगात्प्राणव्य-
परोषणं हिंसा, प्रमादयोगात् प्राणव्यपरोषणमहिंसति संज्ञक-
व्योच्यं बहारायैर्मवाचारैरनुज्ञानसमाह्वयमोक्तुहेतुतायास्तन्निश्च-
यतः प्रमादत्वाप्रमादत्वाज्जन्ममेव व्यपदिशते, बाह्यहेतुकर्माणि
फलोत्कर्षाभिमानिना व्यवहारनेनेन नु विशेष्यमानोऽप्याचिद्यत
इति सर्वत्रवदतज्ञानम् ॥ ४० ॥

अनुपदेशव्याप्तननुमोद्यत्वं दम्बस्तवस्येत्यत्राऽऽह-

मिथस्यानुपदेश्यता यदि तदा आरुह्य धर्मस्तथा,
सर्वः स्यात्सदृशो नु दोषपटना सौत्रक्रमोद्धृत्यनात् ।
तत्सम्पदगुणविधिकिपूर्वमुचितदम्बस्तवस्यपाने,
विद्यो नापरमम् लुपकमुल्लम्भानि विना दृष्य ॥ ४१ ॥

(मिश्रस्येति) ‘मिथस्त्विति’ नुमनेतिशेषणम्, मिथस्त्वादिति यावत् ।
यदि अनुपदेश्यता साधुमानुपदेशिष्यता दम्बस्तवस्य त्वया प्रति-
क्षापते, तदा आरुह्य धर्मः सर्वस्तथाऽनुपदेश्यः स्यात्, तस्य मिथ-
स्त्वतायाः कथनत्वेन सूत्रकृताऽग्निधानात्, दृष्टापत्तिरन । सर्वत्रि-
रतिक्रम्येव धर्मस्य शास्त्रमभिधानादंश स्वरूपस्यास्यताप्रति-
संधाने स एव तत्त्वार्थः, सिद्धदेशकपरिचयित्वात् । “अं सक्र-
हं कीदृ” इत्यादिप्रवृत्तिचमतां तत्र प्रवृत्तिर्संभवति चेत् । न ।
आदेशादतिविशेषागस्य विशेषार्थं विना उपपत्तेरिति देशेन
संज्ञया ग्रहणे अग्रणविक्रम्यापि आरुह्ये प्रवृत्तिप्रसङ्गात् । वदयत
एव केवाञ्चित् आरुह्यं जिज्ञास्यग्राह्यादिकं यतिजनमपि देशग्रस्त-
मिति चेत्, वदयते तद्वद्व्यवसुक्तानां, न तु मार्गचिन्ताय, अनु-
चितप्रवृत्तिर्महामोहबन्धहेतुत्वाद्भ्रुशब्दप्रवृत्तिनिबन्धनस्य आ-
काशानुपपत्तरानन्द्यादिभिरनादरणात्, अन्वयस्य नु परिचादिक्रि-
त्येन जिज्ञासाय अनीतिपानावात्, ततः आरुह्यमवद् दम्बस्तव-
स्य नानुपदेश्यता, अग्रनिषेधानुमाहोपपरिहास्योपपन्नं नु-
स्यवोगक्षेमात्, यतिधर्मोपनिधानात् प्रागनजिज्ञानस्याप्युभ-

यत्र तथात्वात्, इति धर्मस्य प्रागनिधानं श्रोतुस्तद्वशात्कथाचेन
प्रतिष्ठाकथमप्युपपन्नं यथा उपसरस्यकत्वात्, तथा भावस्तत्त्वस्य
प्रागनिधानं तदशक्तिप्रकाशकं प्रत्येव कथ्यस्तवामिधानमिति
क्रमस्यैव कथ्यत्वात् । अत एव शुद्धपतितं वीर्यप्रदविमोक्षव्यावृ-
त्तमितिः । तद्विरभाह-सौमस्य होयसिद्धस्य क्रमस्योद्धृष्टानु-
द्धृतमाश्रित्य, नु इति निश्चये, होयचटना होयसङ्कतिः, सद्यो
तुल्या, क्रमप्राप्तेरुपदेशे न तु कोऽपि होय इति श्रम्युपपन्नं प्रति क्र-
मविरोधोपदेशे सुकरस्वेष्टकटत्वेनाप्रतिषेधानुमतिः प्रसङ्ग-
होयबद्धा, सम्बन्धेति प्रति नु यथायोग्योपदेशोऽपि न होय इ-
त्यनुभववदारादिप्रधायेवसद्भव्यसन्निधौ प्रसक्तः पन्थाः । तत्त-
स्मात्कारणात्, सध्यगवैपर।त्यन, विधिभक्तिपूर्वमुचितस्व कथ्य-
स्तवस्य व्यापने वपदेशे, आतप्रतिज्ञाऽऽख्यानमिहस्थानस्य सुस्प-
कस्य मुक्तमहानि विना परं दूयनं बन्धं न विज्ञां न ज्ञानीमः ।
विनोक्तिरहङ्कारः ॥ १३ ॥ प्रति ।

मित्रस्यानुपदेश्यताऽऽशङ्का-

नार्थाऽनुमतिर्देवापरिणीतस्यैषार्थमुदयच्छतां,
संवासानुमतिस्त्वनायतनतो दूरस्थितानां कथम् ॥
हिंसाया अनिषेधनानुमतिरप्याह्लासितानां न यत्,
साधूनां निरवधमेव तदिदं कथ्यस्तवश्रवणम् ॥ १६ ॥

कथ्यस्तव हिंसाऽनुमतेत्येव विशेष्याभावात् सामान्याभाव इत्यनु-
शास्ति भगवाः पूजादेशेनाद्वहो जीवाः मन्मदंशंनैर्मन्त्रमासाद्य
चारित्र्यप्रवृत्तिः सिद्धिर्लघुमत्प्राप्तमिति प्राक्कथना पूजा कर्त-
व्येति द्वापरिणतेः स्थैर्यमुदयच्छताम् उद्यमं कुर्वीषानां
साधूनां नार्थाऽनुमतिर्नैवति, उपदेशकत्वात् हिंसाया अ-
धिषयत्वात्, संवासानुमतिस्तु अनायतनतो हिंसायतनाद् दूर-
स्थितानां कथं भवति ? । पुण्याह्वयतनमेवायतनमिति चेन्न,
तर्हि सन्नवसरणस्थितानामनायतनवर्तित्वप्रसङ्गः । न चे-
वशुद्धेऽपि स्तुतिनिरवधकारणात्तोऽवस्थानमनुकूलं साधूना-
मिति विधिष्यन्वाद्यर्थमवस्थाने नोक्तदोषः । आह्लासितानां
क्रमाद्विरोधोपदेशाद्याह्लासितानां हिंसाया अनिषेधनानु-
मतिरपि यद्यस्मात् भवति, तत्तस्मात्कारणाद्दं कथ्यस्त-
वस्य श्रवणेन माहात्म्यप्रकाशने साधूनां निरवधमेव शुभा-
नुगन्धिकादिति निष्कर्षः ॥ १६ ॥

कश्चिद्वाह-सातन्त्र्येण साधवः किं न कुर्वन्ति, कथ्यस्तवो यदि
साधूनामनुमोद्यस्तदा तथा कर्तव्यः स्यादिति चेत्किमिदं क-
तन्त्र, साधवे प्रसङ्गापादनं वा ? । नाहः साधुकुलस्य, तस्याना-
भिमतत्वेनासाध्वान्दन्त्य एवाह—

साधूनामनुमोद्यमित्ययं न किं कर्तव्यमर्थादिकं,
सत्यं केवलसाहचर्यकलनाभिष्टानुमानमप्ययम् ।
व्याप्तिः काऽपि गता स्वकृपानिरवाचारावुपोत्प्रेतव्य,
वलीरस्यैव बुधा वृत्तिवृत्तेन नह्लासितो रतिः ॥ १७ ॥
साधूनामनुमोद्यनामिति हेतोः साधूनामवादि किं कर्तव्यम्,
यद्यनुमोद्यं स्यात्कर्तव्यं स्यात्, न च कथ्यमस्ति, अतो वातु-
मोद्यमिति विपर्ययपर्यवसानम् । तथा चैतत्कर्तव्यकृतान्निष्ठप्र-
विष्टोत्तरानुमोद्यमसिद्धेः । अथोत्तर-सत्यम्; यत्तत्ताऽऽ-
पाततः प्रसङ्गं कुतः, परं केवलस्य साहचर्यस्य कथनात् पुरस्कर-
णादनुमानमप्ययं प्रसङ्गापादननिष्ठो, नेष्ट, न हि साहचर्यमात्रं व्या-

प्तिः, वार्थिकवद्वाहोत्प्रेतव्यवोरपि तत्प्रसंग्यात् । तथा च तर्कसूत्र-
व्यापकसिद्धेर्मुहुरीत्येवदोष इत्यर्थः । यद्यनुमोद्यं तत्तत् कथ्य-
म्, निवतसाहचर्याद् व्याप्तिरस्यैवैकवाह-व्याप्तिः कापि गतसिद्धे
नष्टा, कस्मात् ? । स्वकृपानिरवाचारावुपोत्प्रेतव्य,
यत्र साधु कर्तव्यं तत्र स्वकृपतो निरवधत्वात्, यत्र च त-
नुमोद्यं तत्र स्वकृपतो निरवधत्वात्मास्ति कारणे विदितानां
वर्णविहापानां नपुंसारादीनां संवत्सवलम्बनादीनां वातु-
मोद्यत्वेऽपि स्वकृपानिरवधत्वात् । तथा वानोपाधिकसहच-
रकृपव्याप्यभावात्सुखीत्यर्थं वक्ष्यते । इति भावः । एवं च
शुष्क एव वलीवद्वत् तर्के मुक्तं प्रवेशयत उपहासमाह-तत्त-
स्मात्कारणात् देवाह्लासितव्यं । अविरोधः । तव तर्को रतिः बुधा, त्वदुगत
शक्त्यभावात्, कथं ? । होयस्य वृत्तिवृत्तेन इव कान्तात्स-
म्ये इव । न च विद्यामुक्तस्युत्तमानाद् प्रागसीमाभ्यामि-
जैवति । यतस्तुक्तम्—“ वेदयानामिव विद्यानां, मुक्तं कैः कैः
सुमित्तव । इत्यप्यादिष्टतामार्ता, द्विधाः सन्ति न सन्ति वा ”
॥ ११ ॥ इति । किं च—अनेककालदीनामनेककालाचारस्यानुमो-
द्यत्वेऽपि तदकथ्यत्वात् सूत्रनीत्या व्यक्त एव दोषः । य-
दाहं—“ ओ विदुष्यमि वया, एतेण अनेकेषां व संधरद् ।
तेषु हू दीर्घाति परं, सर्वे वि अते जिज्ञासाप । ” । इति ।
प्रति ० । इति ० ।

अत्र हरिजङ्गुरिः । यदि वाम यतिना संचारणतो कथ्य-
स्तवः संपाद्यते, तदा साह्लादेव कस्मात् न कियते ? । इत्याह—
स्वभाह—

सकला उ कसिणसंमय-द्वन्वाजावोर्दं षो अयं दृष्टो ।
गम्यद् तेततिगीर, भावपडाणां हि मुखत्त चि ॥ १४० ॥
साक्षात् स्वयं करणतः पुनः, कृत्स्नसंमयस्य सर्वेषां प्राणव-
विरतिः, द्रव्याभावश्च निष्परिग्रहत्वेनार्थासत्ता, कृत्स्नसंमय-
भावी तात्प्रास । पाठात्तर-“ कृत्स्नसंमयस्य तात्प्रास ”
तत्र कथ्यमात्रोऽपानात्वं कथ्यस्तवस्येति । नो नैव, अयं द्र-
व्यस्तवः, दृष्टोऽजितमो, वतीनां विधेयतया इति । गम्यतेऽव-
स्यते कथ्य ? । तन्वात्किंवा प्रागमनीया । तन्मे हि साधूनां स्ना-
नादिपरिहारप्रतिपादनपरं, निर्गन्धताऽऽनिषावकं च । युज्यते च
स्वयमकरं द्रव्यस्तवस्मेति साह्लाह-वा-भाषप्रधाना प्राधुप्रापरा,
न द्रव्यप्रधाना, हिंस्यमाद्येः । मुक्तो वतवो, अवलीकृतो प्रा-
वत एव पूजा तेषां युक्ता, तदजितसंवारत्वं पुनर्मात्रं बह । इति-
शब्दो वाक्पार्थसमाप्ति । इति पाथार्थः ॥ ४० ॥

केषां नर्हि द्रव्यस्तवस्य साक्षात्करणमित्यत्राह—
एष हि तो अम्ये, ये चम्येहिगारिणो उ तर्हि तु ।
सकलं चिय विषयमो, जावेगतया जतो भणितं ॥ १४१ ॥
एतेभ्यो मुनिभ्योऽन्वेऽपरे, ये इत्यवोत्तरस्म्यं पुनरर्थस्य मुश-
व्यस्य संवधात् वे पुनः चर्माधिकारिणो धार्मिकाः, तेषां तु त-
यामेव, साह्लादेव च स्वचरणतोऽपि, विवेको विधेयतया
ज्ञानम् ॥ कथ्यस्तव इति प्रकम् । कथ्यमित्याह—भाषाङ्गनया सुम-
प्रावकारणतया, जावस्तवाङ्गनया वा, इहाये शाल्मप्रमाणतया-
पदिष्टाह-यतो बह्मसाकारणाद्, प्राज्ञितममिहितं नियुक्तौ इति
साथार्थः ॥ ४१ ॥

अज्ञानिनं तदर्थमाह—
अकसिधयवचपार्थ, निरपाविरयाप एत सखु जुचो ।

संसारपयमुकरणे, दम्बस्तथै कुर्याद्विहोते ॥ ४२ ॥

अकृत्स्नवपरिपूर्णे, क्षयं प्रवर्त्तयन्ति विहयन्ति वे ते अकृत्स्न-
प्रवर्त्तकाः, तेषाम् । अत एव विरताश्च ते निवृत्ताः स्मृतादिवि-
शेषेभ्यः प्राणातिपातादिभ्यः, अविताश्चानिवृत्ताः स्मृता-
दिविशेषेभ्यस्तस्य एवेति विरताविरताः, तेषां । एव दम्ब-
स्तथः । असुरवधारणे भिन्नकर्मम् । युक्त एव संगत एव । कि-
फनोऽयमित्याह—संसारं प्रथं प्रत्युत्पन्नं करोतीति संसारप्रत-
मुकरणः । इह व विशेषणस्य परनिपातः सिद्धेनाचार्य इत्या-
द्यादि न दुष्टः । ब्रह्मज्ञापप्रत्ययाद्वा संसारप्रतनुताकरण इति
दृश्यते । ननु कथञ्चित्त्वावयवता सहोपेयत्वानाश्रयणीयत्वात्स्य
कथं संसारप्रतनुकारित्वमित्याह अस्याऽऽह—दम्बस्तथे आश्र-
यणीयतया आपत्तिमुच्यते, कृपयद्यान्तोऽवयवमनङ्गतमस्तीति ।
तत्प्रयोगश्चैव—सदोपमयि स्वरूपे वद्दु शुक्तगुणान्तरकारणं
तदाश्रयणीयं, यथा कृपजननं, तथा व दम्बस्तथ इति दृश्यते ।
दृष्टान्तद्वारेण प्रत्यया नु प्राणवत् । इति भाषार्थः ॥ ४२ ॥

अथ “अकस्मिन्पवचवायं” इत्यत्र भाषार्थो पुण्यादिवेव
दम्बस्तथोऽभिहितः, इह व प्रकरणे जिनमयना-
दिरस्तावुक्तः, तत्कथमिदमिदं सत्त्वाद्वा स्मा-
द्वित्येतदाह अकस्मिन्परिहरकाह—

सो खलु पुष्पाईश्रो, तत्पुत्रो न जिनजवणमई वि ।
आईसरावुक्तो, क्षयमावे कस्त पुष्पाई ॥ ४३ ॥

व दम्बस्तथः, अकृत्स्नवधारणे, तस्य व प्रयोगो इहोपिबन्धते, पु-
ण्यादिक एव कुसुमधूपदीपप्रभृतिरेव, तत्र “अकस्मिन्पवच-
वायं” इत्यत्र अनुर्दिशितस्तत्कथमिदं किंवा याचात्, अकोऽभिहितः,
“इत्यन्तद् पुष्पाई, संतगुणुकिंचनाजने” इति प्रकथयति
तत्त्वादस्याः । न नैव, जिनमयनाद्यपि जिनप्रवचनप्रभृति-
रपि । इह मकारः प्राकृतशैलीप्रभवः । अयिरावद्ः अमुकवचा-
र्भन्वेनोक्त इति किञ्चानिर्लक्ष्यार्थः । इहाङ्गेषु समाधिना—आ-
दिशब्दाह—“इत्यन्तद् पुष्पाई” इत्यवोपवन्ताडुको भगि-
तः, जिनमयनादिकम्बस्तथ इति प्रकथः । विपर्यये बाधक्याह—
आदिशब्देन जिनमयनादीनामनभिधानं वेत्, तदा तेषामक-
म्बस्तवत्त्वानाकरणप्रसङ्गात् । अत्रावे जिनप्रवर्त्तकव्यापराधो
कथं ?, न कस्यापि । पुण्यादिः कुसुमपुष्पादिदम्बस्तथः
स्यादिविवचत्वादिभि भावना । इति भाषार्थः ॥ ४३ ॥

अनु जिनमयनादिकम्बस्तथो प्रवतु, किं त्वसाधारणे
वर्तमानिद्वस्तत्कथं भावस्तथो दम्बस्तथानुगतः ?,
इत्यासादवचन परिहरकाह—

खलु त्वेष व मुषिणो, पुष्पादिनिवारणं कुर्म अस्मि ।
अस्मि तयं सयकरं, पटुच्च नऽपुण्योपयाई वि ॥ ४४ ॥

मन्वित्ति परमताडुकायाम्, त्वेष व मध्ये, वच विरतानां क-
म्बस्तवत्त्व आध्याकरणमुपदिष्टम् । मुनेः साधोः, पुण्यादिनिवा-
रणं कुसुमपुष्पादिनिषेधनम्, पटुच्च स्वकम्, नास्ति विद्यते ।
वतस्तथोक्तम्—“छात्रीवकायसंजमे, इत्यन्तयं सो विकज्ज-
कसिणो । सो कसिणसंजमविद्ध, पुष्पाईवं व पच्छंति ॥ १ ॥”
अतः कथं पूर्वोक्तदम्बस्तथानुमेदमविधाने प्रवहन्त्युपते
साधोः सङ्गत इति परमतम् । समाधिभ्येव—अस्ति विद्यते, तद्
मुनेः पुण्यादिनिवारणम्, केवलं स्ववचनम् जात्वना पूजा,
६०२

विधिभाजम्, प्रतीत्याश्रित्य, न पुनरनुभाजनाद्यपि पुण्यपुजादेर-
नुमतिविधापयमनुतिक्रमयि प्रतीत्य, अयितुम्हः अमुकवधार्यः ।
इह वदम्बत्वावधानेऽपि विशेषेण दम्बस्तथं प्रति साधोर्विधा-
पनमनस्युपगतं तथाऽपि दम्बस्तथं फलस्य कथयन्तद्वारेण त-
द्वैरिष्यते, न पुनः साक्षात्कारेण । यथा—स्वं जिनमयनं कुर्व,
तथैव व अस्मि जने, अस्मिन् वद, अस्मान् वद, इत्यादि
विभाषा । नष्टोऽयं स्ववचनस्तथे कारणेण व महान् विशेषोऽ-
स्ति । इति भाषार्थः ॥ ४४ ॥

अथ दम्बस्तवत्त्वानुमेदं साधोयुक्तं, आपकैस्तस्य
समाधितत्वात् । कारणं त्वयुक्तं, आपका-
भावात्, इत्याह कृपाह—

मुम्ह व वहररिसिण, कारवणं पि हु अशुद्धिमयिमस्स ।
वायगयिमु तदा, वयगया देसणा वेव ॥ ४५ ॥

द्व्यते समाकारयते आश्रयकमित्युक्तौ, वरावरो युक्तवन्तर-
समुच्चयार्थः, वैरश्चिणि वैरानिधानमनिपातिना, कारणमपि
इहोर्विधापनमपि, न केवद्वयानुमेदं, यद्भवतामनभिमतं कार-
णं, तद्विषयः । हुवोक्त्वासाहारे । अनुष्ठितमासेवितम्,
अस्य पुण्यादिदम्बस्तथस्य । वतस्तथोक्तं, आपादेसरोऽ वेता,
पुरि पनीचा हुवासयगिदामो । गयनवत्तमद्वयता, वदरेण
महापुसावेण ॥ १ ॥ “किं कदा भगवाद् वैरस्वामी पुरिका-
भिजानायां नगरीं विहरति स्म । तत्र व तदा अमयोपासके-
वुद्धोपासकैश्च परस्परस्पर्धया स्वकीयदेवानां मान्योपपा-
नि विधीयन्ते स्म । अर्धेन व बुद्धोपासकाः पराजयन्ते स्म । राजा
व तेषामनुकूलः, तत्तत्पुण्योऽभ्यर्थितः, तेन व अमयोपासका-
नां कुसुमानि निवेदितानि । पुण्यप्राप्तिने व तदभावात् आश्रय-
विषयताः । अत्राह कृपाह वे वैरस्वामिमुपदिशति, अस्ति त-
न्मन्त्र—“वदि पुण्यानिर्णयैः प्रवचनमपञ्चान्वते, तद्वनया यूप-
मेव वद्वयति तज्जानीयेति” । ततश्च समुत्पन्नं मदिभ्योऽं नगरी-
प्रगमद्गवावत्, तव व हुताशनं नाम वन्तरयुद्धम्, तदारामे प्रति-
दिनं पुण्यानां कुम्भं भर्यन्ते । तत्र वैरस्वामिनः पितृसुहृ-
न्तकोऽनवत्, स व प्रगवन्त्युपद्वयं ससंज्ञमवादीत्—किमाय-
मनप्रयोजनम् । ततो प्रगवानुवाच—पुण्यैः प्रयोजनमस्ति । ततो-
ऽसावुवाच—अनुग्रहो नो युद्धीतेवामि । अगवानादिवोद्-वशी-
त एतानि तावद् भूवं वाचक्यादमागच्छन्, ततः समुत्पन्नं
हिमवन्महागिरीं शीघ्रेतयाः समीपे जगाम । शिवा व ये-
स्वाचनान् तदा पशं विच्छिद्रे । ततो वन्तिता तदा तेन निम-
ग्नितः । तव गृहीतया हुताशनमृषमाजगम । तत्र व तेन विमा-
नं विरचितम् । तत्र पुण्यकुम्भं क्षिपत्वा युष्मकदेवोपापपरितुतो
क्षिप्वेन गन्धर्वेणातिनिर्वादेस्मरतस्तमापुष्पवन्महेश्वरः । पुरीमा-
गतवाह । दूतीवचनीकाश्च युष्मकनिवापाकीर्णमाकाशमवक्रो-
क्थ वितर्कयामासुः—अस्माकमिदं प्रातिहार्यं देवा विधित, इत्यर्थ-
माह व स्वकीयावतनेन्यस्तद्वयिमुक्तं निर्गतवत् । प्रगवोस्तु
देवसमुद्वाचपरितुतो जिनायतनमगमत् । तत्र व देवा महान्
महिमानमकारुः । जिनरासनं प्रति व क्रोक्ष्यतीव वहुमानः
समाजमि । राजाऽपि आवर्जितः अमयोपासको ववुचेति । तथा
वाचकप्रण्येय वाचकः पूर्वोक्तोऽभिधीयते । स व श्रीमानुमा-
स्वानिनाम प्रवर्त्तनीकः प्रकरयञ्जगतीकः कोऽभावाः सुम-
सिकोऽनवत्, तस्य प्रकरणेषु, तथेति वाक्योपदेष्टे । स व

वाक्यस्यादौ इदम् । एतस्मात् कर्मस्तवविषया देशना प्र-
पया । तथा हि—

“यस्तुल्यमयोमिपि कुर्वी, कुर्याद्वाप्यस्यैकपुत्रमपि ।
अस्यां परमशुद्धम्; पुत्रांशान्नं तत्स्वम् ? ॥ १ ॥”

तथा—

“जिनमयं जिनविम्बं, जिनपुत्रां जिनमतं च यः कुर्यात् ।
तस्य नरामरशिष्यस्य—फलानि करपुत्रवस्थानि ॥ १ ॥” इति ।
अनया हि देशनया भोता द्रव्यस्तवं कारितां प्रवति । ततो
वाचकमुक्त्यवधारि कर्मस्तवकारणमस्तीति भावः । चेन्नैति
समुक्त्याधोः । तथैवं स्वसंकरणमेवाभित्य पुण्यादिनिषेधनं सा-
धोः । न पुनरमुमेकनासपीति प्रकृतमिति । इह च बध्वाचार्येण
यैराहारणतो कर्मस्तवकारणं साधोर्विशेषेण विधेयतया
हार्तिनम्, तथाऽन्वयवाकिकमभेदमिच्छन्त्येव, चन्वनकनिर्मु-
क्त्यां तस्य सम्भ्रमपरिणामाद्भ्रम्यन्तयोपादिष्टत्वात् ।

तथाहि—

“नीया बालविहारं, चेइयनाथं च नञ्जिजालानं ।
विगहेसु य पमिचंयं, निहोसं चोइया वैति” ॥ १ ॥

तत्र चैवमज्जंकि प्रत्युक्तम्—

“चेइयकुलगणसंघे, भ्रमं वा किं पि काउ निस्त्ताणं ।
अइया वि अउजयहरं, तो सेवेती अकरणजजं ॥ १ ॥
चेइयपुत्रा किं बह-रसामिणा मुणियपुत्रवसारिणं ।
न कया पुरियाइ ततो, मोक्खंयं सा वि साहुणं ॥ २ ॥”

इह आर्य समाधिस्तथैवाः—

“ओजावणं परेसि, सतिथउअमावयं च वउज्जं ।
न गणुति गणमाणा, पुत्ताभियपुत्तामहिं च ॥ १ ॥”
(गणमाणा सि) आत्मनानि गणयन्तः । अपवाइतन्तु स्वयं
करणं कारणं चातुमतमेव । यतः कल्प उक्तम्—
“सोहेह मंभकलय, इपरे चोवंति तंनुमाईसु ।
अइ ओहीत सांभिसु, अणियकमिति हींसांसा ॥ १ ॥”
(मंभकलय सि) मङ्गलकानीव मङ्गलकानि निर्वाह-
हेतुवैल्यानि । तथा—

“अन्नामाये जयणा-ये मगनासा प्रवेउज मा तेण ।
पुत्तकया च यणाई, ईसि मुण्यसंवे इइरा ॥ १ ॥
अइयकुलगणसंघे, आपरियाणं च पक्खण सुए य ।
संवेउसु वि तेण कयं, तवसंजयमुजसंमवेण ॥ २ ॥” इति ।
तथा वाचकमुक्त्यवधारि कर्मस्तवफलाभाधानायैव देशना ;
फलानिस्तु स्वत एव तत्र प्रवर्तन्ते ; बाहू पुत्रः साक्षात्
परप्रवर्तनाय सा कयात्वा साक्षादेव तत्र तत्प्रवर्तनमपि वि-
धेयं स्वात् । तथा च—“चैरसाभिचरितावलम्बनरुचं पुष्ट्यमेव
स्यात्, अपुष्ट्यं च नस्यावेदितमिति । द्रव्यस्तवादिभावकर्मप्र-
करणं च नित्यमोसमर्थस्यैव शिष्यस्य विधेयम्, अन्यथा
आरम्भेण प्रवर्तनवोचसं नवात् ।

अइ च—

“अइममिपिउसमये, उउजइ तदेसणं पि साहुणं ।
तदिहमोसमिपिनी-फत्तं पि कायाणुं कपट्ठा ॥ १ ॥” इति
माध्याः ॥ ४५ ॥ पञ्चा ६ विमो ॥ ३ ॥

अतु यदि कर्मस्तवानुमतिर्भवस्तवोपाध्यायपरवत्ते तदा
द्रव्याच्चैव कथं नापेक्षते ? तत्राह—
दुर्गं परिपेक्षते न तु तृणं साक्षादशुभ्योपचये,

कर्म्यार्चानुपतिमश्रुत्यपि तथा भावस्तवो न त्विमां ।

इत्येवं शुचिशास्त्रतत्त्वमविदन् यत्किञ्चिदापादन्यं,
किं मत्तोऽसि पिशाचकं । किमयथा किं वातकी पातकी ? ॥ १ ॥
(दुग्धमिति) सर्पिष्ठृतमयोत्पत्तये दुग्धं स्तारमपेक्षते , क्री-
रादेवाव्यवधानेन सर्पिष इत्ययमालस्योपलम्भात्, न तु दु-
ग्धम्, गद्याम्यवहारोऽत्र तथापरिणम्यमानमपि व्यवधानात् । तथा
भावस्तव उपाध्यायविश्वानीयो, द्रव्यार्चानुमतिमश्रुत्यपि स्वा-
भाववभूत कारणमुक्तयाऽपेक्षते, न त्विमां कर्म्यार्चो, व्यवधाना-
त् । अत एव द्रव्याग्निकारिकाशुभासेन प्रावामिनकारिकैवानु-
ज्ञाता साधुताम् । प्रति० ।

द्रव्यार्चां—

द्रव्यार्चामयवहस्रन्ते न हि मुनिस्त्वर्थं समर्थो जलं,
बाहुर्ध्यामिष काष्ठमत्र विषमं नैतावता आत्रकः ।
बाहुर्ध्यां भवतारि तर्तुमपटुः काष्ठोपमां नाश्रयेत्,
कर्म्यार्चामपि विमतारकगिरा भ्रान्तीरनासादन्यं ॥ १ ॥ ॥

(कर्म्यार्चामिति) अत्र जगति बाहुर्ध्यां जनं तर्तुं समर्थः
विषमं सकण्टकं काष्ठमिव मुनिर्मुञ्जन् मयज्जननरण्यक्रमः,
तर्हि नैव कर्म्यार्चामवलम्बते, स्वकपनः सावधानावास्तव्याः सक-
ण्टकाष्टुस्थानो वाया अवलम्बन्तावोपात्तः । नैतावता कुशुधादि-
होषेण स्वीकृत्यमविदन् आत्रकः बाहुर्ध्यां प्रवतारि संसा-
रममूत्रं तर्तुमपटुः सन् काष्ठोपमां विषमकाष्ठमुल्कां कर्म्या-
र्चामाश्रयेत्, किं कुर्वन्, प्रतारकस्य गिराऽपि भ्रान्तीः विषये-
वाह अनासादन्यं समानुवृत्तं, तदा न तु स्वीकृत्यापरिहारेण
स्वात्त्व तदनाश्रयेण मुग्धस्येति भावः ॥ २ ॥ ॥

अज्ञीणाविरतिज्वरा हि शुद्धिणो कर्मस्तवं सर्वदा,
मन्वेने कटुकौषधेन सदृशं नानीहृष्टाः साधवः ।
इत्युच्चैरधिकारिभेदमाविदन् बालो हृष्टा स्त्रियने,
नैतस्य प्रतिमाद्रिधा त्रशतैर्मुक्तिः परं विद्यते ॥ ३ ॥ ॥

“अज्ञीणेत्यादि” हि निश्चितम्, अज्ञीणोऽविरतिरेव उच्चैर्यो
ने तथा, शुद्धिः, उच्चापहरिणा कटुकौषधेन सदृशद्रव्यस्त्वन्वं
सर्वदा मन्वेने, अनीहृष्टा अज्ञीणाविरतिज्वराः साधवो न सेवे-
न्ते, न हि नीचैरधिकारिभ्योऽप्येवं रोगवाक् सेवन् इति लोके-
ऽपि सिद्धमिति इत्युच्चैरतिशयेनाधिकारिभेदं मलिनारम्भं तदित-
राधिकारिविशेषमविदन् बालोऽज्ञानी हृष्टा स्त्रियने सुधां कटु-
कुरुते । एतस्य प्रतिमाद्रिधः प्रतिमाश्रोत्रः परं केवलं मुक्तिं वि-
धत्ते, प्रवचनार्थेन एकत्राभ्युदयनतो योगदानस्य निष्फलत्वम् ।
तत्तु कमाचारे—“विनिगच्छसमावर्धेणं अण्णाणेणं णां भमइ समा-
हि” इति । अत्र प्रत्ययवतिष्ठन्ते—ननु यतिरस्य कक्षाधिकारी,
यतः कर्मजलक्षणेन व्याधरेको ह्यारोपि यतिस्तुष्टयुधयोः, अतस्ता-
किंसाऽपि पुत्रादिश्रुत्या समेव नवति, नतो यद्यस्याधिकारस्ततः
कथं पुनस्तत्वं प्रतिविद्यते ?—“स्नानमुद्रतेनाभ्युदय-नमकंशादिसं-
स्क्रियामां गम्यं मादयं च धूपं च, स्वज्जतिं ब्रह्मचारिणः ॥ १ ॥” इति
बचनान्मुनेः स्नानपूर्वकत्वादेवाभेदस्य तस्मिन्नाधिकारः । नैयम-
भूतायैवेव तस्य निषेधात् । बहिः कतिः सावधानि-
वृत्तस्ततः को दोषा यत् स्नानं कृत्वा देवतात्वेन न करोति ?
बहिः हि स्नानपूर्वकत्वाच्चैव साधुधर्मोऽस्यात् तदाऽलो

[illegible]

“ इयं प्रोक्ता सम्बन्ध इह समये वाचकधरैः,
क्रियाया निष्कर्षे कथयति कृती शान्तमनसा ।
वशः श्रीस्तस्मै रूपचलति भव्यस्य गुणिनो,
गुणानां बाहुभ्यामपरमरसिकेव प्रणयिनी ” ॥ १ ॥ ३० ॥

(१०) द्रव्यस्तवे गुणानुपपन्नोऽस्ति-

वैतृष्ण्यादपरिग्रहस्य दृढता दानेन धर्मोन्नतिः,

सकृद्व्यवसायतश्च मलिनारम्भानुबन्धञ्चिदा

चैत्यानत्युपनम्रमाधुवचसामाकर्णनात्कर्णबो-
रुहणोश्चामृतमञ्जनं जिनमुखज्योत्स्नासमालोकनात् ॥३१॥

(वैतुष्यादि) वैतुष्यवाद् धनमुष्णाविच्छेदात्परिग्रहस्या-
प्रतिग्रहमन्तव्य इदता यन्ति । तथा हानेन कृत्वा धर्मोक्ति-
प्रेषति । विहितं च तजिनभजनकारणं पूर्वोक्तम्-“अग्राशोचि-
जिनः, संकष्यन्ति दानमागतसकृत् । कुशलाभयावत् कार्या,
निश्चयाद् योग्यकृत्तमसम्भवं” ॥ १ ॥ इत्यादिना । तथा मज्झि-
मसंग्गमुत्तरसकम् (हिंदा प्रासादादिनिष्कथ्यताऽनुसंधाने सहा-
रस्याप्यवस्यत्यस्य प्राप्तायादिनिवर्तयानुप-
हस्यन्तु, तस्यैवा-
हप्रत्युत्प्रेषं वंशतरणोपपत्तिः । आह व-“अकृपनीत्या श्लेषं,
अपेक्षमिहं धंशतरणकामम्” इति । तथा वैयतनचर्चपर्ययप्राप्त-
कथनमिहोक्ता ये शायवत्सल्यमिकरेषु दशमोद्यतानां यानि
वर्षाणि तेषामाकर्णनात् कर्णयोर्नष्टतमज्जनम् । तथा-जिन-
मुत्तरस्य भावव्यतिमात्रमनुमतिः श्वोत्तानां जाययत्सल्यमात्र-
कन्तकान्तर्यनयनयोः स्थावृतमज्जनम्, विजित्तवैयतनोऽनयन-
मात्राद्यान्तरसंश्लेषोऽर्थ इति यावत् ॥ ३१ ॥

नानासङ्ख्यसमागमात् सुकृतवत्सङ्ख्यहस्तिप्रज-
स्वस्तिप्रहनपरम्परापरिचयादप्यङ्गुलीतोष्णावना ।

बीजावेणुमृदङ्गसंगमचक्राकाराच्च नृत्योत्सव-
स्फाराद्वहणत्नीनताऽजिनयनाद् जेदप्रमत्तावना ॥३९॥

(तोमेति) नामाकारः स्वदेशीयाबाह्यदेशीया ये वृक्षाकृतौ लम्बा-
गमास्तुक्तान्तौ ये च क्षत एव गन्धदक्षिणो गन्धमात्रेषु कश्चा-
द्विगजसंक्रतयात्, तेषां त्रयः समूहः, तत्र या स्वस्तप्रकृष्य ये-
रुम्भरा, तस्याः पश्चिमाङ्गस्यैव नृपसत्त्वस्यैव ज्ञानावतारोऽयः, ततश्च-
स्वस्तप्रकृष्यादिकमेव परमः समाधिर्भाष इति । य पुनः, वीषा-
येषु मृदुल्लस्यमाने तथैवात्र कल्पस्यैव अक्षयकारः, ततो नृत्योत्सव-
कारा येऽहं तु गानाङ्गीकृतता विद्यावातुभावीभूतं यदभिजनय-
तस्माद्देवद्वयस्यैव नैदिविषयस्यैव प्राप्तिना परिगन्तव्यम् । तथा च
गानापर्यायविषयैर्हृदयानं व्याधित्वा भाषः । समापित्तलक्षणमि-
दम् – “मग्निरयाभिजित्तलस्यैव, ह्रीणकृतस्यैव शयम् । तावत् स्वा-
सङ्गतत्वा-स्त्वमापातिः प्रकीर्तिता ॥१॥ ” इति ।
येऽकृतास्मैव कथः ; संप्रतिस्तद्वाच्यं तत्त्वप्रतिपत्तिं शोषित्वा
येऽकृतास्मैव ॥ ३३ ॥

पूजापूजकपूज्यसंगतगुणध्यानावधानद्वये,

मैत्री सत्त्वगणेष्वनेन विभिना जव्यः सुखी स्तादिति ।

वैरण्याधिविरोधमत्सुरमदक्रोधैश्च नापल्लवः.

तत्को नाम गणो न दोषदम्भो ह्यव्यस्तबोपक्रमे? ॥३३॥

(प्रज्ञेति) पुत्राणामुज्ज्वलसंगतास्त्रयाध्यायानां मुमुग्धाः तेषां यद्दृश्यं
 दृष्टवत्समापत्तिसमाधिकलं ध्यानां, ततो यद् अवधानमनुपेक्षा,
 तत्तु कृत्वा तत्तत्पर, श्रमेन विधिना क्लृप्तस्त्वयाध्याने भयः क्षयः
 एषि सुखी स्वादिष्टि सख्यगणेषु प्राणिसमूहेषु मैत्री भवति । अतः
 एषाद्वैतवार्त्ता बहुप्रकारादनुकरोपपत्तिरिति पञ्चलिङ्गीकारः ।
 तदा शैवैव ध्यानाध्यक्ष विरोधश्च मत्सकलमदक्षकाध्यासः ।
 उक्तोपप्लव्य उपद्रवां न भवति, तत्समाकारजाय, क्लृप्त-
 स्तवापक्रम-उपक्रमप्राण द्रष्टव्यस्तव, शीघ्रदृष्टो दापोऽप्येवका-
 रो को नाम गुणो न भवतीति । अत्र तु दृष्ट्यांश्च भवतीति ।
 पा० ॥ ३३ ॥

अक्तोपमाह-बाधयकोऽयं कथ्यस्तत्रो नाऽत्र हिंसादोषः-

सप्तन्त्रोक्तदशत्रिकादिकाविधौ सूत्रार्थमुद्राक्रिया-

योगेषु मथिधानतो भूतवर्ती स्वाक्रावयकौ ह्ययम् ।
 आचारिद्विनिवारणोचितगुणा ह्यप्यत्र हिंसासि-
 र्भूदानां मरती शिखा सल्लु गले जम्बोदधी यज्जताम् ॥३४॥
 (सत्तन्त्रेति) सत्तन्त्रे सत्तात्वे षडः पूजापूर्वापराष्टौभूतो
 “इदमित्यभिधायमपणम्” इत्यादिनाऽभिहितो द्वायिकादिक-
 विधिरस्तस्मिन्निषेधे, द्युषं च अर्थस्य मुद्रा च किंवा च तल्लस-
 णेषु योगेषु, प्रमिधानतो, हि निश्चितस्य, जवं कल्पस्तवः प्राय-
 यः स्यात्, अन्त्युदधिनिषेधहेतुबहुकरणासहाह-एतदिह आ-
 ययः सद्बुद्धिणा अल्पफलमिह परममभ्युदयविधिस्ता निव-
 मादपवर्गतकवीजमिति । हि निश्चितमत्र द्रव्यस्तवै, जिनविरेह-
 प्रयुक्तचित्तबाधपलिकृपाया आचारद्विनिवारणोचितो मुखो
 यत्र तादृशाऽपि हिंसासिः, सा चक्षुः सुधानां विपर्यस्तानां
 जम्बोदधी संसारसमुक्ते मज्जतां गले मरती शिखा । सज्जतां हि
 पापानां गले शिखारोप षड्वित्येति सममलङ्कारः । “समं बो-
 म्ननबाद्धं वांगं, बहि संभाषितः क्षत्रिज्” ॥ इति काव्यप्रकाशकारः ।
 इहं सुनय विचारणीयम्-आचारोपपदः स्तवशब्द इव भावोपपदो
 बहुराश्वभारिप्रमेवाचष्ट इति कथं द्रव्यस्तवै प्रायश्चित्तप्रवृ-
 त्तिः, कल्पस्तवशब्दस्यैव प्रवृत्तौचित्यात् । बहुराश्वो लौकिक-
 योगे प्रसिद्ध इति श्वावर्णेन प्रायश्चित्तयोगः प्रकृते प्रवर्त्तयि-
 यत्र, तदिह स्तवशब्दोऽपि स्तुतिमाने प्रवृत्तौ प्रायश्चित्तयोगेन
 प्रकृते प्रवर्त्तताम्, “संनगुणकिञ्चनार्थे” चि निरुक्तिस्वार-
 स्यात् । मुख्यप्राप्ता ह्यनजनकमप्यपारम्भाय शक्यस्तवपदं भाषप-
 ह्योग आक्राश्रितपलिकृपे विशेषे एव पर्यवसायवतीति त-
 त्कारणे कल्पस्तवपदप्रवृत्तौचित्यात् युक्तैति चेत्, तदिह-“बहुराश्व
 षड्वि जयमिदं” इत्यागमात् भाषपशब्दस्यागमे आरिष एव
 प्रासक्त्यर्थेन स्तवपदप्रवृत्तौचित्यामिति हेतुवर्त्तकत्वात् नो बो-
 गशब्दस्य प्रयोगः प्रानुबन्धात् । भाषपपदोपसंहाराने वीतरागहेत-
 वप्रवृत्तपदप्रवृत्तसामान्यमिति तु युक्तम् । आह च-“हेतो-
 र्हेतोमैत-ब्राह्मणि कर्त्तव्यमित्यलं शुद्धः । अमिहानः बल्लु भावः,
 स्वाभाव इति शिष्ये तदुद्देशः” इति हेतुतोद्देशेन त्यागत्वनिश्चयत
 आत्मोद्देशेनैव, हेतुतात्वं वीतरागत्वमिति रागात्ममर्षितस्य स्वा-
 मनुपुनयनात् । योगास्तु हेतुतात्वं मन्त्रकरणकद्विनिष्ठफलभ-
 गित्वेनोद्देश्यत्वम्, अतश्चतुर्थी विनाऽपीच्छादेवेतात्वं, हिमिष्ठि-
 फलं स्वतात्मतया न बाधजम्भस्वर्गकफलाभ्यवकर्त्तव्यत्वात् । न
 च मन्त्रं विनेच्छां स्वाहेत्यनेन त्यागे हेतुतात्वं न स्वादिति वा-
 क्यम्, मन्त्रकरणकस्यानापत्तिसाक्षात् हेतुतात्वात्, स्वाहेत्यवका-
 श्यतत्वेनैव प्रकृते मन्त्रत्वात् । पित्रादीनां स्वधत्वात्वागे हेतुता-
 त्वम्, न तु प्रेतस्य, तमापदेतिव तदा त्यागाग्राह्यात्, अपि तु हेतुता-
 त्वं च ब्राह्मणपठितस्त्वमन्त्रा ब्राह्मणाय स्वाहेत्यनेन ब्राह्मणाय
 त्यागेति स्वाहेत्यस्य न ब्राह्मणस्त्वहेतुत्वं, तद्विनाऽपि प्रति-
 प्रहमात्रादेव तत्सत्त्वसंभावत् । अष्टवक्रकत्वेन वा त्यागो
 विशेष्यः, स्वाहेत्यनेन ब्राह्मणाय त्यागो नादृष्टहेतुः, पामरेण
 मन्त्रं विनाऽपीच्छाय त्यागे ईश्वरस्य हेतुतात्वं, मन्त्रकण्ठकं त्या-
 गान्तरत एव उद्देश्यत्वं उद्देश्यतावच्छेदकावच्छिन्नोपलब्धकं,
 केवलमैन्द्रया हेतुतात्ववराणाय विशिष्टत्वेनोद्देश्यत्वाद्दिशिष्टस्यै-
 व हेतुतात्वादिस्थापः । तल्लक्षणपलमात्रम् । योगिनामुपासनी-
 बाया वीतरागहेतुताया एव प्रसिद्धेरद्वहुराश्वकारात्मकत्वस्यैव
 तल्लक्षणपलमिति स्वविशेषादनासंभावत्, स्वरागेभ्यरे-
 ततायाश्च रागविश्लेष्टैरेवाभ्युपगन्तुमर्हत्वात् । वीतरागोद्देशेन

कृतास्त्वमन्त्रार्त्तमेषोऽभ्यवसायात्तुष्टिफलाभ्युपगमे तु मन्त्र-
 करणकोपासनेतिकर्त्तव्यताद्वयनयमेव हेतुतात्वमिति युक्तम् ।
 संसारिरेवमर्थं च हेतुतात्वमनामकमौत्तव्यत्वं, संसारिणु संसार-
 गतिनामितरेषु चेतरेषां भक्तिः स्वरससिद्धेति तु योगतत्त्वमपि-
 कम् । तदुक्तं योगार्थिसमुच्चैः-“संसारिणु हि हेतुः, प्राक्सि-
 त्वावगमिनाम् । तद्वर्त्ते पुनस्तत्त्वे, तद्वर्त्ताद्यवगमिनाम् ॥१॥”
 इति स्वाहास्वभावतत्त्वेनैव मन्त्रमस्मिन्प्रयोगे नैकात्म्यः, म-
 न्त्रत्वात् नमःपदस्यापि तत्त्वभ्रमणात् । तदुक्तञ्च-“मन्त्रमन्त्रावरु-
 तथा, प्रणवनमःपूर्वकं च तन्नाम । मन्त्रः परमो हेतोः, प्रणनाद भाषे
 क्षतो मियमात् ॥१॥” इति । भीमांसकस्तु इच्छाभिधेतनस्य सतो-
 ऽपि न हेतुतात्वं, तत्किं हेतुमादेशितचतुर्थ्येतद्वर्त्तनैर्हेतुत्वम् । ब्रा-
 ह्मणाय च दद्यादित्यादी ब्राह्मणार्थोद्देशतात्ववराणां हेतुमादेशि-
 तेति । हेतुना हेतुः, तेन वयं भागे इद्विचि वा चतुर्थ्येतद्वर्त्तन-
 नैवतता बो बोधितः स तत्र हेतुता । हेतुः दृष्टि मन्त्रतोत्वादी
 हेतुतात्त्वित्तविधानादिभ्योऽस्य हेतुत्ववर्त्तः । हेतुतात्वम् च-
 त्तुर्थ्येतद्वर्त्तनैर्हेतुत्ववर्त्ततेति नाम्नोऽप्याशयः । इच्छा स्वभा-
 रेत्यादी तु चतुर्थ्यो हेतुमादेशितचतुर्थ्येतद्वर्त्तनैर्हेतुत्ववर्त्तः ।
 इच्छास्य स्वरप्राप्त्यदिहेतुत्ववर्त्तनैर्हेतुत्ववर्त्तता इति वाक्या-
 यः । अत एव ब्राह्मणाय स्वाहेत्यादि न प्रयोगः, स्वाहादिपद-
 बोगे हेतुतात्वतुर्थ्या एव साधुत्वेन ब्राह्मणार्थोद्देशितहेतुतात्वमा-
 बात् । तत्र हि संसारात्त्वभावकचतुर्थ्यत्वं । एवं दृष्ट्वा स्वप्रय-
 वनमेव, आकाश्याय स्वाहेत्यादिसंप्रदायचतुर्थ्येतद्वर्त्तनैर्हेतुत्ववर्त्तः
 “नमः
 स्वसित” ॥ २ ॥ ३ ॥ १६ ॥ इत्याद्युपपदचतुर्थीसंभवः । मन्त्रलिङ्गा-
 हिता च यत्र हेतुतात्वमनः तत्र तत्तत्साधुभ्युत्पन्नमदिद्यानैव
 तित्तत्वम् । इत्यनेनैव स्वाहेत्यात्वं प्रयोगः, न तु शुभलाय स्वा-
 हेति पर्यायास्तरेऽपीत्यनेन चेतनैव हेतुतात्वम्, अन्त्यं प्रजापतये
 वेत्वादी हेतुतात्वकत्वेन गौरवाद्वाक्यभेदप्रसङ्गात् चकार-
 लाय विशिष्टस्यैव हेतुतात्वम्, अन्तिप्रजापतिरन्ता स्वाहेत्येव
 प्रयोगात् । अतएव “वृत्तिर्वा हेतुता रक्षा” इत्याद्येनैव चतुर्थ-
 स्तेत्यर्थकं वृत्तिः स्वाहेत्यादी प्रथमाया एव चतुर्थीविधानात् ।
 अथ हेतुतोद्देशेन किमप्यनात्वात् ब्राह्मणोद्देशकत्वात्तद्वर्त्तन-
 हेतुन किमप्यनेन दृष्टि स्वमिच्छावराणाय सत्त्वतम् । तत्तत्तरो-
 बाध स्वाभिव्यक्तिरिति हेतुता चेतन्यमिति चेत् । न । अत्रयो-
 जकत्वात् । तल्लक्षणविदुद्देशोनायं किमप्यन न त्वस्वोपाधिन्वा-
 च । न हि इद्विषयाणां हेतुतात्वमिच्छाविदुद्देशेन किमप्ये, किं तु
 स्वमिच्छाफलोद्देशः । शिष्याय गां दद्यादित्यादी तुद्देशवन्त्येव
 चतुर्थी, इति किमप्यनामप्येव इति नातुपपत्तिरित्याह । तत्सत्त्वं ।
 चतुर्थ्येतद्वर्त्तनैव हेतुतात्वं प्राजाभावात्, चतुर्थी विनाऽपीन्द्रो
 हेतुतेति स्ववराणात्, अद्वय कल्पवृक्षान्तेत्यादी हेतुतात्वव्यव-
 हारात् । “इन्द्रः सहस्राक्षः” इत्येवमादस्य इन्द्रमुपासीतेति वि-
 शिष्यतात्वं-नित्यं विशिष्टात्मःसंभाषित्वेनात् । अतएव-
 मेव त्यागस्य फलहेतुताया बन्धनसिक्तत्वात्, “तिर्यग्युपलुप्तकवा-
 र्त्तहेतुतात्वात्तद्विचारः” इति तैत्तिरीयस्यस्यैव हेतुतात्त्वित्वमा-
 धकत्वात् । अतएवत्येवधिकाराप्रसङ्गात् तद्विषयमितिचित्वात् ।
 दृष्टार्थमेवम-नित्यं विशिष्टात्मःसंभाषित्वेनात् । एतौः
 प्रवरकत्वाभावात्, निजो दृष्टिभूतत्वात् आर्येण श्रुतिगुणो-
 ष्याः श्रुतिगुणस्य वेदान्तस्यचिरसूक्तानां दृष्टान्भवव्यापारत्वा-
 त्समर्थानां तद्वर्त्तनैर्वाणामिति त्रिवराश्यामेवाधिकारो, न त्वे-
 कद्विचतुःपदमपिनां हेतुतात्वमिति सत्त्वित्वेन संप्रदा-
 त्तयायोगादिति । एतेन हेतुमादेशितचतुर्थ्येतद्वर्त्तनैर्हेतुत्ववर्त्त

तादृशपद्मोपलक्ष्यरूपेणैवादिष्ये संभवात्, तादृशपद्मविशिष्ट
इत्यादिभेदेन एव देवता, विषयव्यवस्थेनैवादिष्येदेवभेदेन तेषां
एव देवतास्य नामानावात्, तत्तद्वर्गीयासुराणामानन्त्येन तेषां
ननुपूर्वैस्तत्त्वाभावेन देवतास्येवाभावात् । न च तथाऽपि देवतास्य-
रीराणामानन्त्येन, बाह्यादिना भिन्नशरीरेषु चैकत्वादिविधिति
बाधय, चैतन्यसिद्धेः देवतास्यैकत्वात्तद्विषयविशेषोपपन्नोत-
त्त्वस्य बाधुगतात्वात् । ईश्वरे च देवतास्येवाभावात्, ईश्वराने-
कत्वेन मांशु जीवभूतस्यैव देवतास्य, ईश्वरीयाद्भुतिभूतरपी-
ज्ञानपरत्वात्, आकाशाद्भुतिभूतिरिति तद्विभिन्नत्वेदेववर्गेति न्या-
यमाज्ञायाम् । अदृष्टविशेषोपपन्नो देवगतिनामकमोहयो देवताव्य-
वहारप्रयोजकः, तीर्थकरनामकमोहयश्च देवाधिदेवव्यवहारप्र-
योजकः, व्यासनामकप्रयोजकश्च अन्नमपदेवता, नववक्ष्य-
मभिन्नकन्येनैव, तद्वृत्तपुत्रपुत्रादौपायमादाय संयतानाम-
पि देवतानमस्कारोचितमित्यर्थं संप्रदायाविरुद्धोऽस्मत्कं म-
नीषोन्मेव । तस्मिन्मतेन-वांतरागोद्देशेन कल्पस्तवोऽपि मा-
न्यव्य भवेति ॥ ३४ ॥

प्राजापद्विनिवारणपुणेन कृतां स्यापनान्नेन द्रव्ययति-

सम्प्रदाष्टिर्योगतो भगवतां सर्वेन भावापदं,
जेभुं तज्ज्वने तदर्थेनविधिं कुर्वन्ननुष्ठो भवेत् ।
वाहिन्युत्तराणोद्यतो मुनिरिव ज्ज्यापदं निस्तरन्,
वैषम्यं किमिति हेतुविकलः क्लृप्तं परं पश्यतु ॥ ३५ ॥

सम्प्रदाष्टिः भगवतां तीर्थकृताय, भगवतो चिरदाय, सर्वत्र
सर्वस्थाने जावापदं जेभुं तज्ज्वने जगवत्प्राप्तये च तदर्थेनविधिं
विहितं भगवत्पूजां कुर्वन्ननुष्ठो न दोषवान् प्रवेद्य, क इव, क-
व्यापमभ्यस्तो विहारयोगिकया निस्तरन्नस्तरणकामः, वाहिनां
नयां तसदधिकार्योविश्वे च तुल्यत्वादेकत्र मित्यर्थं, कारण-
नित्यत्वाय, प्रत्यक्ष भौमिस्तिकस्य च, निमित्तमात्राधिकृतादित्यस्यो-
पपत्तेरिति । इतिः पश्यतुयोगे, हेतुविकलः प्रत्युत्तरदानासमर्थः,
परं केवलं, शून्यं पश्यतु, दिग्मूढस्तित्तित्यर्थः ॥ ३६ ॥

वैषम्यहेतुमाशङ्क्य निराकरोति-

नो नमुत्तरणे भूनेनियमनाद् वैषम्यमिष्टं यतः,
पुष्टात्मन्वनं न तन्मियमितं किं तु श्रुते रागजम् ।
अस्मिन् सत्त्वबधे वदन्ति किञ्च यऽशक्यप्रतीकारतां,
तेनिन्दिमिपिवाभि चाम्भ इति हि न्यायः कृतार्थः कृतः ॥ ३७ ॥

भूनेः नमुत्तरणे नियमनात् संख्यानियमाभिधानात् आकस्य
पूजायां तदभावाद्वैषम्यमिति नो नैव चाप्यं, यतः तज-
मुत्तरणे पुष्टात्मन्वनं ज्ञानादित्थानकारणं, न नियमितं, किं तु
श्रुते सिद्धात्, रागात् रागप्राप्तय इत्यमेव, नवनिर्व्वनप्रा-
सावधातमिषेभ्योपपन्नोक्तुविधेरिव रागप्राप्तनमुत्तरणमिषेभ्यो,
प्रकृतस्य नियमविधित्वोपपत्तेः । द्रव्यस्तपयिषितु शुद्धिर्नाऽपूर्वं
यथेति सामान्यायोगात्, पुष्टात्मन्वनं तु वर्षास्वपि ग्रामाद्युग्रामं
विहारकालमप्यनुष्ठानमिति कस्तत्र संख्यानियमः । तथा च
स्थानाङ्गमूत्रम् - "वासावासां पञ्चोसविधानं नो कल्प्य निगन्धा-
न बा निमंयीष वा माणाद्युग्रामं दूरजित्तपः । पंचाहिं ठाणेहि
कल्प्य । तं जहा-ठाणदुषाय संसज्जुषाय आरित्तपुषाय आय-
रित्तपुषायवाते बीसेनेज्जा आयरित्तपुषभाधानं वा बाहिया

वेवावच्छकरणायपि" । तत्र च मातावादावेकदिनमप्येवपि ब-
हुधा नमुत्तरणं संभवतीति अशक्यपरिहारसमाधिसाधित्वाऽऽ-
ह-अस्मिन्नमुत्तरणे, सत्त्वबधे जहादिषोवे येषाक्यप्रतीकारतां
वदन्ति तैः अम्मो जहं निन्दिमिपिवाभि वन्ति न्यायः कृतार्थः
कृतः, सत्त्वबधमात्रस्य निन्दनामुत्तरणसंभविन्नतस्याभयथा-
त् । शक्यं ह्येवं प्रतिभावेत्येव वक्तुम् । अकिञ्चिदानींभूतपुष्पादि-
सत्त्वबधस्य शक्यपरिहारत्वात्तदुत्तरणे तत्परिहारः शक्य इति
चेत्, नमुत्तरणे तज्जीववधपरिहारः शक्य इति तुल्यम् । साधुना
कुशाग्रप्रतिबन्धेन विहारस्तावदवधयं कर्तव्यम्, स च नमुत्त-
रणं विना न संभवतीत्यन्वयग्राह्येव नमुत्तरणमिति चेत्, सा-
धुपुत्रांशुकस्य आकस्यऽशक्ये कर्तव्या जगवत्पूजाः प्रतिमाऽनेन
विना न संभवतीत्यन्वयाप्यन्यमितिः तुल्यम् । एतेनैवैवैव प्रतिक्-
मणुत्तरासाधकत्वात् " नृसंस्तरणे पडिक्कम् " इत्यामे त-
त्सिद्धः । यदि त्वधिकाराद्वानिर्देशोपाधिक्येव नदी-
प्राणवधशोषिकारी स्यात्ता साधुनामोदतः आक्रोऽनामोना-
दिना सच्चित्तस्पर्शमात्रेणाभ्यासेऽपि तां प्रतिक्म्य शुकः
स्यात् । यथा प्रत्याख्यानस्य सर्वसाध्यानां साधूनां पाना-
दिगतानकजहादिजन्मुत्तरातोत्पन्नं पातकप्रयापिकते, तथा शु-
द्धिर्नाऽनामोदतः सच्चित्तस्पर्शमात्रजन्मुत्तरापातकाकारणमप्यक-
रमेवेति, संख्यानियमोऽपि न कल्पते । द्विवारादिनिषेधे एकश-
क्यत्वरविधायिनिः वरजीववधपातकस्य वा परिहार्यत्वात्, श-
क्यत्वनिषेधेवा तदाद्वरणस्याप्याहामाशरणत्वात् । संख्यानि-
यमेनैव पातकिये च साक्षरसिद्धातिक्रमणेऽतिप्रसंगः । किं च-
तुम्पकाभिधते तास्ते क्वापीर्षाधिकी नमुत्तरादे नोका, किं तु-
" इत्यसयादागन्तुं " इत्यादिनिर्मुक्तिकावेवेति किमेषादिभा-
नेनाहज्जाकल्पेन । अथ जगवत्प्राप्तये नमुत्तरादे ईर्ष्याप्रतिक्रान्ति-
र्न द्रव्यस्तपे इत्यत्र को हेतुरिति पृच्छामीति चेत्, यदि वक्तो-
ऽसि तर्हि प्रत्यक्षमात्रापातकयोपकस्याप्रतिपक्षोद्योनेऽशक्य-
त्वात्प्रमहातकसूक्तस्य तुष्ठाभ्यास इत्युत्तरमाकलय । वस्तुत-
स्त्वं प्रतिक्म्येव तद्विधानात् तत्र वर्त्तमानः आश्रयः साधुषो
सांख्यदिशंसघाते अयोतोऽतिरिक्तामीर्षां प्रतिक्मते, द्वि-
विधं विधिधेन प्रत्याख्यानलक्षणस्य सामाधिक्योपादेर्वि-
धिधं त्रिविधेन प्रत्याख्यानलक्षणस्य सामाधिक्येदेवपस्या-
पनीयादिचारविश्वव्यापिचारलक्षणं मानित्यं मा शुद्धित्वमिमा-
वादित्यर्थः । तथेयोपाधिकस्य सामाधिक्यादिप्रत्याख्ये न पुन-
रावृत्तिकं शुद्धिवाधारमवश्यमनुष्ठानमन्य, अपत्याऽग्नि-
गमनादावपि तदभिधानप्रसंगात् । अत एव कृतसामाधिक्यो मु-
निरिव आश्रयः पुष्पादिभिर्जित्तपूजां न करोतीति जिनाहा, न
पुनरितरोऽपि, कृतसामाधिक्यस्य तदवशापूर्विकां वाधस्स-
चितादित्स्पर्शोदितस्यैव प्रत्यपातकत्वात्, जित्तपूजां विकी-
र्षुत्तु सच्चित्तपुष्पादिदेवस्तुत्तरादायैव तां करोति, तद्विना
पूजाया एवाऽसंभवत् । प्रति काश्च कारणस्य भिन्नवादिनि
बोधय । कोऽपि यथा शुद्धप्रवेशेऽप्युपगमलक्षणं नापगमवेशे,
तथा कोकोऽपि सामाधिक्येऽप्येऽज्ञानात् यादासादाविति
जायः "अप्रकिंताय इरियावद्विधं न कल्प्य चेव किञ्चि कारं"
इत्यत्र च किञ्चिदिति विशेषः, "परमेव चेवेददणस्तथा" ।
इत्यभिपदेनैव तदभिव्यक्तिरिति बोध्यम् ॥ ३६ ॥

द्विगामीकृते नमुत्तरणे द्रव्यं न्यायेन साधयति-

यद्यमुत्तरणं प्रवृत्तिविषयो ज्ञानादित्थानाध्यानां,

दुष्टं तद् यदि तत्र कः खलु विविध्यापारसारस्तदा ।
नस्मादीहसकर्मणोहितगुणाऽपिच्येन निर्दोषता,
क्वात्वाऽपि प्रतिभार्चनात् पशुरिह वस्तोऽसि किं दुर्मते ॥३७॥

(बाहिः) यद् ज्ञानादिज्ञानार्थिनां प्रवृत्तिविषयो मनुचरणं, तद् बाहिः दुष्टं स्थाप्यदा तत्र, कश्चित्पि निश्चये, विविध्यापारस्य विषय-
च्येन सारः कः तारयति चिद्यः ?, विषययो हि बलवद् विद्यानुब-
न्धीहसाधनत्वे सति कृतिसाधनत्वं, पापे च बलवत्तानिष्ठं ज्ञायमाने
तत्र विषयैवापचक एव स्यादित्यर्थः । तस्मादीहोऽपि अविष्का-
रुचिरे, मनुष्यारादिकर्मणि, ईदितस्तेष्वस्य गुणस्वाधिक्येन निर्-
दोषता सत्कृतः सावधान्येऽपि बलवद् विद्यानुबन्धीयता विधि-
तत्वेनैव ज्ञात्वाऽपि तद्ब्रह्मात्मैव जेतः शुद्धिसंज्ञकः । हे दुर्म-
ते दुष्टदुष्टे ! प्रतिभार्चनात् पशुरिह किं प्रस्तोऽसि मम प्रस्तो-
ऽसि ?, विसेषार्थितत्वात्प्रबोध्यकमुक्तिविरासत्यायं नाश इति
भावः । प्रति० । (अस्मिन्पापवत्सु च पञ्चमहापैषवत्सु 'एतैस्तदा')
छन्दे बह्व्यते । अत्र हि संख्यानिर्णयोऽपेक्षान्वयः वतनया क-
वचनासत्कृतज्ञानाप्रबोध्यकत्वमिति बाधत, परतस्त्वात्मानान-
वधानावतनयाऽपि न तथात्वमिति बोध्यम् । तद्वेचं पुष्टा-
म्बनानपावदाऽपि ज्ञात्वाचित्यमिति स्थितम् ॥ ३७ ॥ प्रति० ।

ब्रह्मात्मन्तेरेण समर्थनमाह-

मर्चादङ्गविषयैरपि सुवं मार्तृपथाऽहेर्मुसात,
कर्त्तव्या न हि दूषणं ननु तथा दुःखान्नाचिर्जृतात् ।
संसारदपि कर्षतो बहुजनान् छन्दस्तवाद्योगिन-
स्तीर्थस्फातिकृतो न किञ्चन मते हिंसाशरो दूषणम् ॥३८॥
(मर्चादिति) यथा मर्चादिवदभिवरयऽङ्गस्य विषयैरपि
कृत्याऽहेर्मुसात्सर्पस्य वदनास्तु ? कर्त्तव्याः मानुसे हि नैव दूषणं,
ननु निश्चये, तथा दुःखान्नाचिर्जृतात्सुखान्निजलासापुतितात्
संसारदपि बहुजनान् बीजापान्नारेण कर्षतो छन्दस्तवे उ-
द्योगिन उद्यमवत्स्तीर्थस्फातिकृतो जिनशासनोन्नतिकारिणः
हिंसाशरोऽपि हिंसायेन न किञ्चन दूषणं मते, स्रुपाहिंसाया
दोषस्याजलात्वादुद्वेगफलसाधनतयाऽनुबन्धतो दोषतादृ-
ष्टत्वात् ॥ ३८ ॥

यत्तत्समर्थितब्रह्मात्मन्यारं कृते योजयितुमाह-

एतेनैव समर्थिता जिनपतेः श्रीनाजिपुण्ड्रपण्य-
'बोमेन्द्रोः सुतर्ना' इति विभजना शिल्पादिशिक्षाऽपि च ॥
अंशोऽस्यां बहुदोषवारणमतिश्रेष्ठो हि नेष्टोऽपरो,
न्यायोऽसापि दुर्मतेदुर्मनमोहामदात्मनः ॥ ३९ ॥
(एतेनैवपि) एतेनोपदेशितेन सुतकर्मणोऽष्टात्मनैव श्रीनाजिपुण्ड-
र्यो योऽन्वयो ब्रह्मात्मनैव श्रीनाजिपुण्ड्रपण्यस्य त्रैलोक्य-
व्यवस्थान्याऽजगन्नेत्रासेवनकत्वात् च तस्य विशेषणमेव कृति-
स्तुपस्थितोर्बेद्यपानुपादनाच्च न्यूनत्वम् । जिनपतेस्तीर्थंकरस्य,
श्रीनाजिपुण्ड्रपण्यस्यैवः सुतर्नावृत्तं सुतकर्मणां विभजना विभज्य
हानं, शिल्पादीनां शिक्षाऽपि च, प्रजानामिति शेषः । समर्थिता
निर्दोषतवोपदेशिता, नीपुण्ड्रपण्यस्य सुतपदस्य शिक्षायां पृथग-
मन्त्रेण सुतपद इत्यप्याहारावस्थेयकत्वेऽप्यथा विधेयाधिमर्शो-
पानुपादारे सुष्ठु शोभनात् तत्त्वमिदं प्रति नीपुण्ड्रसमानाधिकरण-
विशेषणमयं व्याख्येयः । अस्यां सुतर्नीपुण्ड्रजगतायां शिल्पादि-
शिक्षायां च बहुदोषस्वेतरथा मास्वपन्यायेनान्यावदनुत्तिलक्षण-

स्य कारकमतिश्रेष्ठोऽधिकारिणा मगधता अत्यन्तमिष्टेयः, हि नि-
श्चितमपरोऽन्तोऽप्युपपन्नहिंसाकरो मेष्टः, उच्येकित इति बाधत ।
तस्य स्वप्रेम्याकुलब्रह्महोपतत्वाभावेन प्रवृत्तव्याघातकत्वाद् सापि
न्यायो निर्दोषतलक्षणः दुर्मते छन्दस्तवान्भुपगमे तुमचने वृक्षस-
मूहे प्रोहामः प्रवततो द्वावानलो द्वावान्निः, एतन्मायोपस्थितौ
प्रतीतस्वापि दुर्मतस्य स्वरितमेव भस्मीभावात्, छन्दस्तवेऽप्य-
धिकारिणां पृथगेऽपि अकस्यदुर्देहेण कोपितत्वात्तदुपस्थेयसां-
स्वैवेष्टत्वाहितरसोपेक्षणोक्त्याहिति प्रायः । प्रति० ।

(११) महानिशीयाक्रान्तिं तत्त्वामप्यवकापनपूर्वं दशोक्त-
किं योग्यत्वमकृत्स्नसंयमवतां पूजासु पूष्या जगुः,
आकाशां न महानिशीयसमये चकत्वा त्रिलोकीपुरोः ।
नन्दीदृशितसूत्रद्वन्द्वविदितमाध्यायमुक्ताज्ज्ञतो,
निराशेषु पतन्ति ऐरिक्मदभ्यस्तकारा इवैता गिरः ॥४०॥
(किं योग्यत्वमिति) किमकृत्स्नसंयमवतां देवविरतायां
आकाशां मकत्वाऽतिशयेन रागेण त्रिलोकीपुरोऽस्मिन्नुपस्थिता-
नैवैव पूजासु पुष्पादिनाऽन्वेनैव पूष्या मगधरा महानिशीय-
समये महासिद्धान्ते योग्यत्वं न जगुः, अपि तु जगुरेव । प्रति० ।
द्वन्द्वत्वात् अ जान्-त्यवे नु द्वन्द्वत्यत्र बहुगुणो भवति ।

तम्हा वृहज्जगदुद्दीर्घं तकायाह्यं तु गोप्याऽगृहे ॥
अकतिणपत्रचगाणं, विरयाविरयाण एव सत्त्व जुचो ।
जे कसिणसंजमविष्ठ, पुष्पादीयं न कल्प एतसि ॥
किं मन्ने गोयम ! ए-सा विती सदागृष्टि ए जम्हा ।
तम्हा उजयं पि अगृष्टि-द्विजेत्येन न बुज्जमी विणमो ॥
गामात्रं तेसि, जावत्यवडंभवे तह य ।
भावच्चणा य उत्तम, दसन्नभेदुपाहरणं ॥
तह चेव चकहरभा-णुससिदधमगादिहि विणिदेसो ।
पुच्छं ते गोयम ! ता-व जं सुदिदेहि' भचीमो ॥
सन्विहिणं अयससा-मप्यासकार ए कए ।
ता किं तं सज्जमावजं, तिविणं विरएहिं' सागृष्टिं ॥

उक्ताद्भवत्त्वामेष्ट, सज्जमावजं विरएष्टु च ।
पयवं । सुरवारिदेहि, सज्जमावमो सज्जहा ॥
अविरएहि सुजचीए, प्यासकार ए कए ।
जइ एवं तज्जो बुज्ज ! गोयमा ! मनिसेसयं ॥
देसविरएविरयाणं, विणिग्गागमुयत्यविसययेव ।
सज्जत्यतिक्करोहि, जं गोयम ! संसमाययिं ॥
कसिणह्मकम्मलपका-रियं तु जावत्ययमागृष्टि ।
जवती उ गमागमनं, तु फरिसणाइ पमदं तत्य ॥
सपरहिक्कोवरयाणं, जं मयं पि पवचए दत्त ।
ता सपरहिक्कोवरयाणं सज्जहा गोसियवत् विसेसं ॥
जं परमसारचयं, विसेसवतं च अगृष्टिं ।
ता परमसारचयं, विसेसवतं च साहुवगसस ॥
वर्गान्तिं पत्यं, मुहावहं एय परमत्वं ।

* 'अगृष्टमभस्य' इत्यपि पाठः ।

तं जह मेरुतुगे, मयिमदर्थं कंचणमर्थं परमरमे ॥
नयणमथार्थदकरे, पयूयविष्णुसास्रस्य ।
सुसिद्धिचविसिद्धुल-कडंददुविजचर सुणीवेसे ॥
बहुसिद्धमातपदा-द्वयातले पवरोत्तुणसथाहे ।
सुविसाले सुविधिने, पप पप पिच्छियव्वर्धं सिरीए ॥
मयमयंनजळं-तअग्ररूपपूरचंदपायोप ।
बहुविद्धविचिचबहुप-फ्फाअपुपारिहे सुपुए य ॥
णचपरिचरणउव-सयातले महरुसलसहाले ।
कुटंतरासजणसय-समातले जिणकहासितचिचे ॥
पकटंतकहणयथं, तयगतं जव्वमिण्योसे ।
एमादिगुणोवप, पप पप सव्वपेणीवहे ॥
नियत्तुयनिविद्धपुष-त्थिएण नायामएण अत्थेण ।
कंचणमथिसोपाणे, थंभसहस्मिएण सुवन्नतले ॥
जे कारवेज्ज जिणहरे, तअो वि तवसंजमो अणंतगुणो ।
तवसंजमेण बहुभव-समिज्जयं पावकम्ममल्लेवं ॥
निद्धविठ्ठणं अइरा, अणंतसोक्खं वर मोक्खं ।
कातं जिणायणेहिं, सुमंदिमं सव्वपेणीवहं ॥
दाणावचउक्केणं, मुदु वि गच्छेज्ज अचुवुं न परं" महा० ३३० ।

उभयच-ऊवस्तवे ज्ञावस्तवे केत्थये । नद्यां नन्दीसुत्रे, दाशे-
तं तु सुबहुदं, तन्मये विदित्वा प्रसिद्धा वा प्रामाण्यमुद्रा
महानिशीधमप्राणदार्ढ्यं, तद्विहितं बाह्वयः, यताः संप्रादायसा-
र्वजीमानां गिरः, निक्षणेषु सुप्रमत्तचक्षुःशिराजिमस्य पटहस्य, द-
मत्कारा इव पतति । यथा-गात्रमुद्राः परिमोषिण प्राकस्मि-
कमबहुदुरेतीकाहुरश्वद्वयवै न सर्वेस्वनाशोपस्थिता कान्ति-
शिका जगति, तयोक्तमहानिशीधशब्दअवयवेन बुध्यका अपी-
ति । न च बाह्यान्नेन महानिशीधमप्रमाणमित्यपि तैवेवं शक्यमः
यत्र सुत्रे आचारार्त्तानि प्रमाणतया दृष्टितानि तत्रैव महानि-
शीधस्यापि दृष्टेयान् ; अतो विरोधस्य च बहुषु आनेषु दृश-
माद्विकिनः समाधिसौकर्यस्य च सर्वत्र तुल्यत्वादिति ॥४०॥

अच्युचचमाह-

यदानादिवचनकृतुलपकस्ततांकीर्तनं या पुन-
द्वौ आरूप्य परो मुनेः स्तव इति व्यक्ता विभागप्रथा ।
यच्च स्वर्णजिनौकसः सप्रथिकौ प्रोक्तौ तपःसंयमौ,
तत्सर्वं प्रतिमाउचैनस्य किमु न प्राग्धर्मताल्लयापकम् ॥४१॥

अत दानादिवचनकृतुलपकस्ततांकीर्तनं या पुन-
द्वौ आरूप्य परो मुनेः स्तव इति व्यक्ता विभागप्रथा ।
यच्च स्वर्णजिनौकसः सप्रथिकौ प्रोक्तौ तपःसंयमौ,
तत्सर्वं प्रतिमाउचैनस्य किमु न प्राग्धर्मताल्लयापकम् ॥४१॥
अपि तु व्यापकमेव । उक्तप्रमाणवैकल्यदृष्टरस्यैव युक्तत्वात्
हीनाधिकोक्तयोर्केरस्तुतिरावत्, नहि सामान्यजनादधिक्यव-
योनं अक्षरार्तिनः स्तुतिः, अपि तु महानरपतेरिति । अक्षराणि
च-" भावचक्षणमुगाविहा-रणा य दवचणं तु जिणपूजा ।

पदमा जह ण कुचि वि, जहणं पदमं चिय पस्तया ॥
कंचणमथिसोपाणे, थंभसहस्मिएण सुवन्नतले ।
आ कारवेज्ज जिणहरे, तअो वि तवसंजमो अणंतगुणो ॥
तवसंजमेण बहुभव-समिज्जयं पावकम्ममल्लेवं ।
निद्धविठ्ठणं अइरा, सासयसुक्खं वर मुक्खं ॥
कातं जिणायणेहिं, सुमंदिमं सव्वपेणीवहं ।
दाणावचउक्केणं, मुदु वि गच्छेज्ज अचुवुं न परं" ॥
न च प्रथमाया एव प्रशस्तत्वाभिधानेनाद्याया अग्रशस्तत्वादान-
द्वर्णोपस्थम, वचं सति "सारा चरुस्स निगणं" इत्यादिना-
न्याकस्यैव स्वरस्यभिधानाच्चारित्रस्यान्यमादरणीयताऽऽपद्यतेः ।
सारापावत्वेन सारत्वं तत्राधिक्यमिति चेत्, प्रशस्तत्वावाच्यो-
पायत्वेन ऊच्यार्थाया अपि प्राशस्त्यादादरणीयत्वाकृतेः ॥४१॥
महानिशीधेऽस्तुकाऽप्रामाण्याऽन्युपगमः, कुमतिनो
दूषयमाह-

प्रामाण्यं च महानिशीधसमये प्राचामपीत्यमियं,
यत्तुर्थाध्ययने न तत्परिरहितैः केषाञ्चिदाज्ञापकैः ।
दृष्टास्त्वाहुरिदं न सातिशयमित्याशङ्कनीयं क्वचित्,
तर्हि पाप ! तवापदः परिगारो प्रामाण्यतो नोदिताः ॥४२॥

(प्रामाण्यमिति) महानिशीधसमये प्राचामपि प्राचीनयु-
ष्पत्सांप्रदायिकानां प्रामाण्यम् इति वचः अभिव्यक्तमधीयं,
यद् यस्माद्युपाध्ययने केषाञ्चिदाचार्याणां परमिहोद्वेगैराज्ञापकै-
स्तत्प्रामाण्यं नास्ति : दृष्टास्त्वाहुः-इदं महानिशीधं सातिशयं,
अतिप्रभावप्रतिगम्यकार्यं चेति क्वचिदपि स्वहे नाशङ्कनीयम्,
तस्मात्प्राणात् ह ए पाप ! परगिरामुक्तदृष्टाचार्यस्तत्प्रमाण्य-
वानां प्रामाण्यतः प्रामाण्याभ्युपगमं तवापदो नोदिताः, अपि
दृष्टिता एव । अन्युपगमसिद्धाः तस्वीकारं च तन्मसिद्धास्तत्प्रम-
सङ्गादज्ञां निष्काशयतः कुमेलकामन्यायापातात् । तथा चोक्तं
चतुर्थाध्ययनमन्ते-अत्र चतुर्थाध्ययने बहवः सैद्धांतिकाः
केचिदाज्ञापकाश्च तस्यश्च अर्थचलेवं तैरज्ञावधिरक्षामपि न
सम्बद्ध अज्ञानमित्याह हरिजङ्गुरिः, न पुनः सर्वमेवेदं वा-
तुर्थाध्ययनम्, अन्यानि वाऽध्ययनानि, अस्त्येव कतिपयैः परिमि-
तैराज्ञापकैरज्ञानमित्यर्थः । यतः स्थानसमवायजीवाभिगमप्र-
कापनाद्विषु किञ्चिदेवमाख्यातं यथा प्रतिस्तंतापस्थलमस्ति, तद्
शुद्धावासिन्नञ्च मनुज्ञास्तत्र च परमाधार्मिकानां पुनः पुनः सप्तसह-
स्राश्च वाच्यरूपानः, तेषां च तैर्दोक्तयैर्वैकल्यतावदसंप्रतुर्देहि-
नितानां परिपोष्यमानानामपि संवत्सरं बाधः प्राणव्यापसिन्नं
जघतीति । कुरुवावस्तु पुनर्यथा-तावद्विदुर्माहं सुखं, विदुर्नितं
तावद्वा प्रविष्टा, प्रमूनाश्चान्न क्षुत्कण्डेऽप्योः सुदुष्टतिशयेन
सातिशयानि यज्यतोरकानि चैव वचनानि, तद्वै स्थिते न कि-
ञ्चिदाशङ्कनीयमिति । विरोधमानं च वेदनीयस्य जगत्या स्थि-
तित्वसिद्धं ननु साराध्ययनेयुक्ता, प्रज्ञापकाश्च तं शब्दसु सुतं इ-
त्यादौ संभवन्त्येव " हेऊदराहणसंयमे " इत्यादिना प्रामा-
ण्याभ्युपगमोऽन्युपगमः तुल्य इति दिष्टः ॥ ४२ ॥

महानिशीध एवाऽन्यथा वचनमाज्ञाने-

अद्वैतैवकृतेऽर्थतः कुलसयाचार्यो जिनेन्द्रासंये,
यद्यप्यस्ति तथाऽऽप्यदः सतम इत्युक्तत्वा भवं तीर्थेभान् ।
एवार्त्तिकं नवनोतसारवचनं नो मानपाशुपतां,
यत् कुर्वन्ति महानिशीधवसतो ह्यवस्तवस्यापनम् ॥४३॥
अद्वैतैकत्वानेपत्रावितिः, अत्युक्ते स्थानमनन्त्याल्लयसंपाद-

नय आर्धितः कुवलयवाच्यः, 'पदैकदेशे पदसमुदायोपकारात्' कुवलयप्रमाचार्यः-यद्यप्येतत्सैवत्यस्येव वक्तव्यमस्ति तथापि सततमः सापराप, इत्युक्त्वा, ग्रन्थं संसारार्थं, तीर्थं वा, एतत् किं नवनीतसारार्थयनवचनम्, आधुप्यतां प्रशस्त्युक्तं भवतां, नो मानं न प्रमाणं ? यस्मान्निशीयवचनतः महाविशेषमवदृश्य, द्रव्यस्तुवस्थापनं कुर्वन्वाधुप्यमन्तः यत्र हि वाक्काशेण, हि द्रव्यस्त्वग्रस्येन निषिद्धं, तत्र कथं तत्करणकारणादि विहितं यावद्व्यतीति ॥ ४३ ॥

उत्तरयति—

प्रान्त ! मान्यविषया किमेतद्विहितं पूर्वापरान्विश्रयात्, येन स्वश्रमकृत्यैवत्ययममता मूढात्मनां सिद्धिनाम् ।
उन्मार्गस्थिरता न्येषेहि न पुनश्चेत्यस्थितिः स्वरिषा,
वागुक्तं किमु यद्यपीति न मुलं वक्तुं विधेयं तव ॥ ४४ ॥

हे प्रान्त ! विषययाभिज्ञतः, पूर्वोपरप्रत्यतात्पर्यमभिज्ञवात् प्रान्त-
धिया हीनबुद्ध्या, त्वयैतत्किमुदितं कृतिसतमुक्तम् । बेनोकव-
चनेन, स्वश्रमकृत्युतानि यानि चैत्यानि तेषु या ममता तत्र मूढ-
आत्मा येषां ते तथा, तादृशां सिद्धिनां, स्वरिषा कुवलयवाच्येण,
मनसि निश्चितैक्यकसंयत्तांगाचरतप्रतिज्ञां गलहस्तयता उ-
न्मार्गस्थिरता अनायतनप्रवृत्तिदाह्य-व्योधः, न पुनश्चेत्यस्थितिः
सम्प्रत्याविचैत्यप्रवृत्तिव्यवस्था, इहायं यद्यपीति वाग्मङ्गी वच-
नरचना, किमु तव मुक्तं वक्तुं न विधेयं ? अपि तु विधेय एव । अ-
प्राकरणीकस्य संबोध्यमुक्तवकीकरणस्य कार्यस्याभिधानेन
प्रवृत्तवकीकस्याभिधानादप्रशंसालङ्कारः । "अमस्तुतप्रशंसा, या
सैव प्रस्तुताभया ॥" इति लक्षणम् । तथा च— "जह वि जिणाल्पं
तह हि सावज्जमिणं ।" न स्वभावतश्चेत्यस्तिरेष्टुल्लभाह, किं
तु सर्वप्रवृत्तुपाधिनिश्लेष अक्षेयम्, न हि यद्यपि पायसं तथापि
न अह्यमिति वचनं विषमिप्रतादुपाधिसमावेशं विनोपपद्यत
इति ज्ञानवीथं स्वरिषः ॥ ४५ ॥

एवं व्याख्यातमेवाग्रयापि सूत्रस्य निःकाङ्क्षितत्वकरणेन प्र-
मत्यासाधकतोपपत्तिरित्यनुशास्ति—

यत्कर्मापरदोषमिश्रिततया शास्त्रे विगीतं जनेषु,
स्वाजीष्टार्थज्ञेन शुद्धमपि तल्लुप्यन्ति दुष्टाशयाः ।
मध्यस्थास्तु पदे पदे धृतविषयः संबन्धस्यैव बुधाः,
शुद्धाशुक्लविवेकतः स्वसमर्थं निःशुल्यमातन्वते ॥ ४६ ॥

(यत्कर्मिति) यत्कर्म स्वकृततः शुद्धमपि अपरदोषेण मिश्र-
ततया शास्त्रे विगीतं निषिद्धं भवेत् तत् स्वामीष्टार्थज्ञेन
स्वाजिनमतप्रेक्षणाभ्यां शुद्धमपि दुष्टाशया सुस्पन्नि, विद्वान्-
विष्णोमीदृशो बलस्य सुलज्जत्वात्, यथा वेदोद्वेगादिदोषमिश्रि-
तमावश्यकादि निषिद्धमिति दुष्पालत्वादावश्यकमेवेदं युगीना-
नामकतैवमित्याध्यात्मिकादयो वदन्ति । विधिजनकविकलो द्र-
व्यस्तस्यो निष्कलः स्यात्साहा— "अं पुण एवविचरन्, एतमेव
भावसुखंति । तं वि समयस्मि णितभां, मावत्थहल्लभो नेयं"
॥ १ ॥ यदुद्धानम्, एतद्वीचित्यं भावे बहुमानविषयेऽपि वी-
तरागेऽपि विधीयमानं तस्यो कल्प्यस्तव, यथा अष्टोत्तरेषु मठमि-
श्रितदेवकुलादिकं नाचार्येणानुमतम् इत्यादिकं पुरस्कृत्य
कृत्यस्तव एव न कार्यमिति परमका वदन्ति । मध्यस्थास्तु
गीतार्थाः, पदे पदे स्थाने स्थाने, धृतविषयः संमुखीकृतविमर्शाः,

सर्वे ग्रन्थं, इति श्रुतिः ग्रन्थं ग्रन्थं, भावे प्रज्ञास्तुसारेण संबन्ध-
व्यापारविशेषको विनिश्चयः, यतः स्वसमर्थं स्वसिद्धान्तं नि-
शब्दं शब्दवदितमातन्वते तावदेवविचनेन सुखं प्रमाणाप्यन्ति,
न तु शङ्कोप्रज्ञानेन मिथ्यात्वं कल्पयन्तीति भावः ॥ ४७ ॥

एतेन प्रवेशान्तरविशेषोऽपि परिहृत इत्याह—

तेनाक्रोविद्वक्थितवत्तरपदद्वयात्रानिषेधोऽत-
र्भावजायनिर्देशनेन सुमुनेर्यात्रानिषेधो इतः ।

स्वाच्छन्देन निवारिता तस्य यतश्चन्द्रमस्यऽऽनतिः,
प्रत्यज्ञापि मशोरं पुनरियं सा नैः स्वशिष्यैः सह ॥ ४८ ॥

(तेनेति) तेनाकहेतुना काविदेन तात्पर्येण कल्पितभरण-
भूतां यात्रानिषेधं दत्ता ये श्रीवज्राचार्याः श्रीवज्रसुरवत्तेनां
निर्देशनेन दृष्टान्तेन सुमुनेः सुसाधोः यात्रानिषेधो हतो निष्का-
कृतः ; यतस्तत्र ग्रन्थे स्वाच्छन्दानाकारोहिततया शुक्तिः चन्द्रम-
सस्य चन्द्रमसम्यामिन् आनतिर्निषिद्धा, मशोरं सङ्ख्यायोसव-
निवृत्तनन्तरं, पुनरियं चन्द्रमसयात्रा तैराचार्यैः, स्वशिष्यैः सह,
प्रत्यज्ञापि कस्यचित्ते प्रतिज्ञापिपयी कृता । अत्राऽप्यविधियात्रा-
निषेधमेवोपभूत्य यात्रामात्रं मुद्वैतिभिर्दत्तं तद् बुधितं तात्पर्यं हेति
बोध्यम् । प्रतिज्ञा (अत्र सायद्याचार्यवज्राचार्यसंकाशे ओतुणासु-
पकाराय महाविशोध्यतावाजिघास्यते 'सावज्जाचार्य' शब्दे)

" कुवलयप्रवृत्तमङ्गीशयो—अस्तिरयुक्तमिदं विनिश्चयः भोः ।
कुमतिभिर्जनितं प्रतिविश्रमं, त्यजत युक्तमनुक्तविज्ञाव-
काः ॥ १ ॥" ग्रन्थे ह्यनधिकारिकतुक्त्वावशिष्टवैधाय-
वृत्तमुद्बोधने तात्पर्यं, द्वितीये चार्थाविधेयात्रानिषेध इति । न
च यात्राभावेवासंयमाजिधानास्मादनिषेधे स्ववधानावधि-
कतार्थमासिद्धकस्यावारकपायास्तस्या निषेधे क्षयतसायेन त-
न्निषेधापत्त्या संयतसायेन तन्निषेधस्यैव फलितत्वात्, अत-
एव साधुनामवधानभूतानं कदाश्चन्यनी दूतैव कैवजकिञ्चित्-
वासिनामावश्यकऽपि निषिद्धा ।

" नीया वासविहारं, चेदभ्रमिषं च अजिज्ञासां ।
विगस्तु अल्पदिग्धं, निहोसं चोदभ्रं विहितं ॥
चेदशकुलगणसंघं, ननं वा किंचि काव निस्सारं ।
अहवा वि अज्जवरं, तो संवेतो अकराणज्जं " ॥ इत्यादि ।
तस्मादावश्यकमहाविशोपायेकवाक्यतया साधुलिङ्गस्यै-
व कैवलाकिर्निषिद्धा, आकाशं तु शतशो विहितेति अ-
क्षेयम् ॥ ४९ ॥

सिद्धावलाङ्कितेन विम्बनमनातुकुलव्यापारे यात्रापरार्थ-
वाच्यमाशङ्क्य परिहरति—

नो यात्रा प्रतिमानतिप्रवृत्तजृतां साक्षाद्नादेशनात्,
तत्प्रशोचरवाक्य इत्यपि वचो मोहज्वरावेद्यम् ।
सुप्रार्थः मयिता यतो व्यग्रहतिः शेषान् गुणान् असयेत्,
सामग्र्येण हि यावताऽस्ति यतना यात्रा स्मृता लभना । ५०
(नो इति) प्रतिमानतिः यात्रा न भवति । कथम् ? तत्रभूतं
चार्थिज्जनाम् । कुतः ? तत्प्रशोचरवाक्यं शुक्लसोमहाविकृतयात्रा-
परार्थप्रज्ञानं यावत्वापुन्रगवदापुन्रवरवाक्ये साक्षात्कण्टधा-
वेनाऽनादेशनात् विम्बप्रणतेनपुनरेदेशात्, इत्यपि वचः, कुमती-
नो मोहकयो यो अवरस्तदावेद्यस्तस्यावश्यमज्ञापजिज्ञास, यतः
सुप्रार्थः प्रथिता प्रसिद्धा, व्यग्रहतिः शब्दप्रयोगकया, शेषान्
कवावशिष्टान् गुणान् लक्षयेत् । हि यतः, यावता सामग्र्येण

यावत्त्वा सामान्या, यतना प्रवर्तितावता यात्रा स्मृता । तथा च—“किं ते ज्ञेते । जन्तासु भागमे तवपियमसंजमसंजमज्जा-
णावस्त्वयमाश्नु जयथा” । इत्यत्रादिपदस्वरसात् यत्वा-
भोक्षितयोगमात्रयतनायां यात्रापर्यायी लभ्यते । यथा “परेषां
यत्नेन” इत्यादिषु शतपथविहितकर्मबुद्धौपलक्षकम्, अत एव
सोमिलमन्त्रे यथा युगापर्यन्ते फलोपलक्षकत्वं व्याख्यातम् ।
तथा चात्र भगवतीवृत्ति—एतेषु न यथापि भगवतो न
तदानीं किञ्चिद्विस्तृतं तथाऽपि तत्फलसङ्गाता सदस्तीत्यवगन्त-
व्यमिति । अथ च एवंभूतयाम्, प्राशुकस्तु शब्दसमभि-
कडयोरिति विवेकः ॥ ४७ ॥

साक्षाददेशगतमित्याह—

वैवावृत्तयया तपो जगतां जक्तिः समग्राऽपि वा,
वैवावृत्तमुदाहृतं हि दृश्ये चैत्यार्थमङ्गे स्फुटम् ।
नैतत् स्यादज्ञानादेव जनाद्वाराऽपि किं त्वन्यथा,
सङ्गोदस्तड्दीरो यो वत कथं न व्याकुलः स्वारपरः ? ॥ ४८ ॥
वा अथवा, समग्राऽपि सर्वोऽपि, भगवतां मक्तिः कृतकारिता-
नुमतिका, स्वाधिकारीचित्त्वेन तप एव, तथा च तपःपदेन या-
त्रायाः साक्षात्पदेश एवेति भावः । वैवावृत्त्यन्वयस्याः कुतः सि-
द्धमत आह—हि निश्चिनं, दशमेऽङ्गे प्रशङ्काकरणात्वे, स्फुटं प्र-
कटं, चैत्यार्थं वैवावृत्तमुदाहृतम् । तथा च तस्याः—“आह वे-
त्ति स पुनः ॥ ५५ ॥ आराह पश्यमित्यर्थः । जे ते उबहिमसपुणदाह-
रियउवज्जायसेहसाहमियतवस्सिकुलगतसंघचेइथो वि-
ज्जहो विजायवत्तं अग्निसिधं इत्तविहं बहुविहं पकोहं सि” ।
“अहं केरिसि पत्ति” अथ परिप्रशङ्गः, कीदृशः पुनः “आहं ति”
प्रलंकारं, आराधयति प्रतभिदम् । इह प्रसे चत्तरमाह—“जे जे”
इत्यादि । सांस्तानुपविचमपानानां शब्दं च समग्रं च, तयोः
कुशलो विधिर्ज्ञेयः, स तथा, बालभेत्तयोः समाहारः ॥ ततो-
ऽन्यत्वं यद् बालस्तानुपविचकूपकं तस्या । तत्र विषये वैवावृत्त्यं
करोतीति योगः । तथा प्रवृत्ताचार्योपाध्याये, इह ज्ञेयत्वात्प्रवृ-
त्त्यादिषु, तत्र प्रवृत्तिचक्राभिदम्—“तवसंजमजोगेत्तु, ओ ज्ञेयो
तत्थ तं पवसेह । असहं व विवसेह, गणतसिद्धो पविरी तो” ।
व्य० १ उ० । इतरौ प्रतीतो, तथा ‘सिद्धे’ शैलऽभिनवप्रजिते, सा-
धर्मिके समानधर्मिके लिङ्गप्रवचनाच्चां, तर्पस्मिन् अनुर्थमका-
धिकारिणि, तथा कुलं गणस्तमुदायकं चात्मादिकं, गणः कुल-
समुदायः कोटिकादिकः, सङ्गस्तस्तमुदायकः, चैत्यानि जिनप्र-
तिमाः, यस्तासं योऽर्थेः प्रयोजनं स तथा । तत्र निजैराधी क-
र्मसुखकामः, वैवावृत्त्यं व्यावृत्तकर्मकमुपपन्नमनित्यर्थः । अ-
निश्चिनं कीर्त्योविनिर्पेक्षं, दशविधं दशप्रकाशम् । आह—
“वैवावृत्तं यावद—आधे इह धम्मसावधियमित्तं ।
अस्माद्विज्ञाना विहिता, संघायमेस भावयो ॥
आयरियउवज्जाय, येरतवस्सीगिलायसेहानं ।
आहमियकुलगणसं—संघसंगं तद् निहायम्” ॥
बहुविधं भक्त्यादिद्वाराभेदेनात्मकप्रकारं करोतीति वृत्तिः ।
ननु चैत्यानि जिनप्रतिमा इत्यत्र वृत्तिभूतं, परं विचार्यमाणं न
मुच्यते, अज्ञानादिसंसारजस्यैव वैवावृत्त्यन्वयकत्वेन प्रतिमास्तु त-
र्कयोग्यत्वात् । अत आह—न एतद्वैवावृत्त्यम्, अज्ञानादेवा-
ज्ञानादिसंसारजस्यैव स्वाधिविनिर्पेक्षं तु जनाद्वाराऽपि भक्ति-
द्वाराऽपि प्रत्ययीकनिवाणरूपे मक्तिव्यपरादपि “जन्तासु

वेवावृत्तिं करोति, तस्माद् एव निहया कुमारा ।” इत्यादी वै-
वावृत्त्यवधारणस्य त्वे द्येनास वादिपदार्थां पानाधिक-
मेव, किं तु प्रत्ययादिकमपि । अत एव तपस्यादीनां तपोभे-
दप्रतीकाः ॥ ५१ ॥ अज्ञानादिसंसारजस्यैव वैवावृत्त्यन्वयक-
त्वेन प्रतिमास्तु तर्कयोग्यत्वात् । अत आह—न एतद्वैवावृत्त्यम्, अज्ञानादेवा-
ज्ञानादिसंसारजस्यैव स्वाधिविनिर्पेक्षं तु जनाद्वाराऽपि भक्ति-
द्वाराऽपि प्रत्ययीकनिवाणरूपे मक्तिव्यपरादपि “जन्तासु

अर्थान्तरवादनचिह्नत्वाह—

ज्ञानं चैत्यपदार्थमत्र वदतः प्रत्यक्षप्राप्तिको,
धर्मिद्वारातया मुनाविच्छित्ते त्वधिक्यार्थोऽन्यतः ।
दोषायेति परः परः साधुगणपञ्चादनात्पातकी,
दग्धां गच्छतु पृष्ठतश्च पुरतः को कान्दिशोको दिशम् ? ॥ ५२ ॥
(ज्ञानमिति) अत्र प्रश्नव्याकरणप्रतीकं, चैत्यपदार्थं ज्ञानं वद-
तो सुस्पष्टकस्यैकस्मिन्पक्षे प्रत्यक्षप्राप्त्या प्रत्यक्षप्रमाणत्वात्, परि-
च्छिन्नधर्माणादिवैवावृत्त्यस्य ज्ञानेऽनुपपत्तेः । धर्मिद्वारातया ध-
र्मिणि धर्मोपकाराभिप्रायेण, मुने साधौ, अविच्छित्ते वत्साप्र-
हीते तु, अन्यतः पञ्चागते, आधिपत्यचोदोषात्, मुनेषां धार्मिक-
शुद्धीत्वाच्चैत्यपदस्य वीनकल्पमित्यर्थः । चैत्यपदेनोपचार-
स्यावयोगात्, एवं सति चैत्यपदस्य चैत्यप्रयोजनमनुना चा-
र्थान्तरसंक्रामितवाक्यतया एव युक्तत्वात् । “अथैकज्ञानसंघे,
आयरिधानं च पवयणस्तु च । सत्वेतु वि तेण कथं, तवसंजम-
मुक्कमेतम्” । ॥ ५३ ॥ इत्यादिना तपसंजमयोः चैत्यप्रयोजनप्रयोजक-
त्वात्संज्ञात्मकत्वात् । अत्रादिपदार्थस्य प्रहणोचितत्वात् । चैत्यपद-
स्यैकत्वात्संज्ञात्मकत्वात् । अत्रादिपदार्थस्य प्रहणोचितत्वात् । उपसंहारिते—इत्येवं, परः
कुमतिः, परः श्रुतानां गुणानां चैत्यशब्दनिर्देशप्रयुक्तानां, प्रज्ञा-
नां चैत्यत्वात्पातकी दुरितवान्, कान्दिशोको अयदुतः सन्, पृष्ठ-
तः पुरतश्च इत्थां को विंशं गच्छतु मिथ्यानिर्वाहः । न कुत्रा-
ऽपि गच्छतीति भावः अत्र दशविधस्यैव पृष्ठोत्तरपक्षोपाख्य-
स्यानादित्युक्तं ॥ ५४ ॥

(१३) निश्चितार्थेऽनुपपत्तिमाशङ्क्यनिराकरणार्थं—

वैवावृत्त्यन्वयमापतति वस्तुर्गुणस्थानके,
यस्माच्चिरजिज्ञासा जगतां तत्रापि पूजाविधौ ।
सत्यं दर्शनसङ्गेऽत्र विदितेऽनतानुपविष्टययात्,
नो हानिं स्वधि निर्मलां धियमिव प्रसामहे कापि ॥ ५५ ॥
(वैवावृत्त्यन्वयमापति) अथैवं चैत्यमन्त्रेवैवावृत्त्यन्वयः, वः गुणा-
कन्तुर्गुणस्थानके, चैत्यवृत्त्यमापतति प्रत्ययते, यस्माच्च-
न जगत्सामहेतां, पूजाविधौ विदितान्तेनऽनुपपत्त्या अप्याप्या अधिक-
तेत । सत्यमित्यर्थोऽङ्गीकारे, अत्र वस्तुर्गुणस्थानके, दर्शनसङ्गे
सत्यवृत्तसङ्गीतृते वैवावृत्ते चिदिते “सुस्तुचममरायो, गुण-
देवायं अहं समाहोय । वैवावृत्ते धियमो, वा पविचरी अभय-
पात्रो” ॥ ५६ ॥ इत्यादिप्रसक्तं अज्ञानात्पुण्यनिष्ठां व्यापत्तुं तपोपराभा-
कामपि हानिं प्रेक्षामहे । कुत्र कामिभ, स्वधि निर्मलां निःशुद्धि-
तां धियमिव सुद्धिमिव, यथा स्वधि निर्मलां धियं न प्रेक्षामहे,

तथाभ्युदयकार्ये न हानिं प्रेक्षामहे इत्युपमा । आरिभोहवीषमे-
वादनस्तनुविश्वयजमानस्य वैषाव्युपगुणस्याविरतसम्प-
शामपि संज्ञके बाधकाभावादित्यर्थः ॥ ५० ॥

तथा सति तेषां आरिभलेखसंभवेऽविरतत्वा-
नुपपत्तिर्येव बाधिकरमाह—

आद्यानां तपसः परं गुणतया सम्यक्त्वमुपलभ्यतः ;
सम्यक्त्वाङ्गमिषं तपस्विनि मुनौ प्राधान्यमेवाऽनुते ।
शीर्लाङ्गस्तयोपसर्जनविधां ध्वे यथा शैशवे ,
तारुण्ये व्यवघ्रायसंजृप्ततया सा सुकृतायञ्चति ॥ ५१ ॥

आद्यानां दर्शनधाचकाणां, परं केवलं, तपसां शुभतया मनु-
ष्यतया, एवं जकिः, सम्यक्त्वाच्च सम्यक्त्वप्रधानस्याङ्गीभूता,
सम्यक्त्वफलमेव फलवतीत्यर्थः । फलवत्संनिधौफलं त-
दङ्गमिति श्लाघात्, तथा च तावता भाविरतत्वहानिः, काप्यप-
लाभजननेन धनवानिकगोमात्रेण गोमात्रेण पिच्छाशक्त्युत्पाद-
यदेश्वर्ययः कपायविशेषस्य एवाविरतत्वहानिप्रयोजको, न तु
प्रथमाभ्युदयार्थः, तेनोपेक्षिकोपमादीनां सम्यक्त्वगुणानामेव
जनकत्वादिति निष्कर्षः । आह—“पदमाण्डव्याभावो, एवमस्य
अत्रां भवे कसायाणं । ता क ह एवो एव । मगह य तस्यैव-
सवेरवाह सि” ॥ १ ॥ प्रधानीयुतास्त्वयमाद्योऽपि आरिभि-
ण एव घटन्ते । तदाह—“विश्वस्यसम्पत्तं वा-गिद्विस्स सुखम-
णिययितुणकत्वं नु । एवंविदो निज्जोणो, होह इमेहि तवगुत्ति”
॥ १ ॥ इति विधिकार्यात् । एतदेवानिर्त्याह—तपस्विनि प्रधानतपो-
युक्ते, मुनौ आरिभिण, एवाऽमतिः प्राधान्यं प्राप्नोति । अत्र दृष्टान्त-
माह—यथा शैशवे तावदे धीर्बुद्धिः शीलायाः प्रवाचीभूतायाः
क्रीडायाः प्रकृतया उपसर्जनविधां गौणजावं ध्वे, तारुण्ये यौ-
वनकाले च सा बुद्धिः, स्वसाधनसंजृप्ततया बलपराक्रमसमी-
चीनतया, सुकृतां सुकृताभावमज्जाति प्राप्नोति ॥ ५१ ॥

अत्र सूत्रनीत्या हिंसाभावाद्युद्योगमभिनयति परः—

अर्थे कामपेक्ष्य धर्मप्रवृत्ता निष्पन्ति ये प्राणिनः ,
प्रश्रव्याकरणे हि मन्दमत्तयस्ते दशितास्तत्कथम् ।
पुष्पाभ्योदहनादिजिवधनो निष्पाद्यमानां जनैः ,
पूजां धर्मतया प्रसन्न वदतां जिह्वा न नः कम्पताम् ॥ ५२ ॥

(अर्थमिति) अर्थम्, कामम् । अर्थवा-धर्मपेक्ष्य ये प्राणि-
नो निष्पन्ति, ते प्रहन्त्याकरणे, हि निश्चितं, मन्दमत्तयो दशिताः,
तत्कथं स्थान् । पुष्पाभ्योदहनादिजीवाणां यो वधस्ततो, जनैः,
केवलितत्त्वहेतुः । निष्पाद्यमानां कार्यमात्रां, पूजां प्रसन्ना ह-
न्ताः, धर्मत्वेन वदतां नः—अस्माकं जिह्वा कथं न कम्पताम्?, अपि
तु कम्पताम् । धर्मिणां जिह्वे मुषा भासितुं कम्पत इत्युक्तिः ॥ ५२ ॥

(१३) अत्रोत्तरदातुः स्वस्य वैधानाभिन्नाभि-
व्यक्त्ये प्रेयसमुपवर्धयति—

(चर्माङ्गहस्ता न होवाच)

भोः पापाः ! भवतां भविष्यति अगद्वैद्यैः किञ्चाङ्गीभूतां,
किं मिथ्यात्वप्रत्यक्षोपपन्नतः सर्वाङ्गकम्पोऽपि न ।
यो धर्माङ्गतया वधः कुमपये दृष्टोऽत्र धर्माधिक्यं ,
मा हिंसा न तु सत्किवास्तितिरिति अर्धैव संज्ञप्रजम् ॥ ५३ ॥
(सो हति) नोः पापाः ! पापान्वेषिणः कुमतयः ! नवतां जग-

द्वैद्यस्य भगवताः, उक्तौ शङ्काभूतां, मिथ्यात्वकपो यो महाप्राप्त-
स्य प्रकोपवशतः किं सर्वाङ्गकम्पोऽपि न जविष्यति? तत्र प्रक्रमे
प्रतीकारकैवध्वनचनविधिकित्सकस्य रोगिणो ब्रह्मणा प्रतिक-
पुनराकृत्यात् । न सुवैद्योक्तिविधिकित्सावन्तो भविष्याम उक्-
तौगौधधुमुद्विष्टतामिति विवक्षापामाह—यो वधः कुमपये
कुशास्ते धर्माङ्गतया धर्माङ्गतयां दृष्टः, अत्र परीक्ष्यलोके,
सा धर्माधिक्यं हिंसा न तु सत्किवास्तितिरप्रमत्तयोगेन हिं-
सायाधुपरेमात्, इतीयं धर्मात् सत् समीचीनं भेदजम् ।
ब्रह्मण्या स ह्युत्तमावागिगमनयिकोपपन्नाहाता द्विजैः परिपाक-
शोभ्यादुत्कर्षणं कृतवान् तथा राज्ञा कारितस्तु ब्रह्मकिमेहाहि-
सको मन्दबुद्धिश्च स्यात् । तथा च स्वभम्—“ततेनं सुतु द्विस्स इमे-
याकवे अमत्तियप समुपपन्निया, अहो नं जियससु तवे तदिप
अवितहे सम्भूप जिणपवत्ते भावेणोयलंजितं सेयं जसु ममं
जियससुस्स रथो सताणं तवाणं तथियाणं अविहताणं सम्भूया-
जिणपवत्ताणं ज्ञावाणं अभिमगणच्छाप सभट्ठं उववशो—
विस्सए एवं सेयं” । संपदंस्स पवसपहिं पुरिसिहे ससिद्धं अं-
तरापवाभो नवप घडे गिणहइ । गिणहइत्ता संजाकालसमयसि
परिवत्तमसुस्ससि णिमं तपाडिणसंतसि जेणव परिवोदप तेणव
उवागच्छइ, उवागच्छइत्ता सं परिवोदणं गेणवत्ते, नवपसु
घमेसु गालावेति, नवपसु घमेसु पक्खिवावेति, सज्जत्तावं
पक्खियावेइ, पक्खियावेइत्ता संजियमुदिप करावेइ, करावेइ-
त्ता सं परिसावेति, परिसावेतित्ता तवेण पि नवपसु घमेसु जाव
संवसावेति, अंतरागाभावंमाणं २ अंतरा पक्खियावेमाणं २ अं-
तरा बलावेमाणं २ सत्त सत्ता रादीद्वारां परिसावेइ, परिसावेइ-
त्ता ततेणं से परिदोदप सत्तयसि सत्तयसि परिममाणसि
उवगरयो जाप आवि दुत्था” । तदा वायुकायादिविराधनाया
अवजनीयत्वाद्दकरपरिहारस्य च तदुक्तमित्येव संभावत् ।
एतेन “एवमादि” संते सत्त परिवज्जिया उवहणति, अवसाह-
णति, दृष्टमूढदाण्डमइ कोहा अण्णा माया कोहा अण्णरतीं सं-
यवेइज्जतीयथायधम्महेइं सवसा अवसा अण्णा अण्णा
य तसपाणा यावयं य दीप्पेनि, मंदबुद्धी सवसा हणति, अवसा ह-
णति, सवसा अवसा दुइमो हणति, अण्णा हणति, अण्णदु हणति,
अण्णा अण्णा दुइमो हणति, हस्सा हणति, वेरा हणति, रतीप
हणति, हस्सा वेरा रती हणति, कुद्धा हणति, मुक्का हणति, मुद्धा
हणति, कुद्धा मुद्धाकुद्धा हणति, अण्णा हणति, धम्मो हणति,
कामा हणति, अण्णा धम्मो कामा हणति । ” इति प्रसन्न-
मपि व्याख्यातकोपाधिकारयेत्—“तृणां स्ववधाद्यधेयप्रपञ्चानां
मन्दबुद्धितयात्तयेऽपि, स्वाभ्याधिकारे—“कपये ते, ज सोय-
रियमच्चंथा साउण्णा वाहा कूरकम्मा” इत्यापुत्रमप्य “स-
खीय असमी णो पज्जता मनुनेजेसस्स परिणामा एते अण्णे य
एवमादि करंति पाणाहसायकरणं” इत्यतिदेशविधानेन ह्य-
जशेष्टशानामेव प्राणतिपातकर्तृत्वापेक्षया, भस्मिणागोपवृद्धि-
तत्त्वस्य वर्धनोद्भासेन प्रशस्तलेह्याकानां देवपूजाकर्तृत्वादि हिंसा-
लेहास्याप्यनुपदेशात्, कथं च शृङ्गादिकयाऽतिदेशनिव तेषां
हिंसकानुकायपि तथा प्रलापकारिणां नान्तसंभवादित्त्वं, शा-
सनोच्छेदकारिणामन्त्यानुषंगिनीमायाविसदृशप्रलापस्यासं-
भावत् । तदुक्तम्—“जइ वि य ण गिणे” इत्यादि । किं च—ये-
ऽप्याय कामाय धर्माय धमिन् मन्दबुद्धय इति पराभिमत उद्देश-
विधेयजावोऽप्यनुक्तः, अयं प्रनामानन्दादीनामपि मन्दबुद्धि-
त्वप्रसङ्गात् । किं तु ये मन्दबुद्धय उक्ताकारयैः प्रगति, ते प्राणा-

तिपातकं दुस्तरं प्राप्नुवन्तीति मन्त्रबुद्धित्वमुद्देश्यतावच्छेद-
के प्रवेष्टव्यं प्रयोगो युक्त इति विवेके न चापह्ना, न चोत्तर-
मिति श्रद्धेयम् ॥ ५३ ॥

एतदेव बोधको हरेज्रद्वयः ।

स्नानादिषु जीवकायवचनाशुक्लवाह—

स्नानादौ काययो, न चोपकारो जिनस्य कश्चिदपि ।

कृतकृत्यश्च स जगवान्, यथा पुनैति शुभपतिः ॥ ५४ ॥

[स्नानादादिवादि] स्नानादौ स्नानविशेषनसुगतिविषयपुण्यादौ पूर्वोक्तो,
कायवचो अलवनस्पत्यादिबधः परिरक्षक एव, न चोपका-
रः मुखातु मयकपस्तदनुजोगेन, जिनस्य वीतरागस्य मुक्तिव्यव-
स्थितस्य, कश्चिदपि कोऽपि, कृतकृत्यश्च निष्ठितार्थश्च, स भग-
वान्, न किञ्चित् तस्य करणीयमस्य परैरेवं ज्वयो पूजा निर-
धिक्ता पुज्येवं शुभमतिरन्वयुपक्रमतिर्बुद्धमतिर्यो पर्यनुबुद्धेः ॥ ५३ ॥
५० ६ विष्णो । पञ्चवस्तुके चित्वाहिना अग्रध्यायं, वैदिकहिं-
साया कृपायं विस्तरतोऽप्युक्तमस्मत्प्राप्त्यादौ प्रकृतम् । प्रति ।
पं वं ।

यागवर्माङ्गतेयत्वायुक्तमेवोपाध्यायति—

यागीयो वष एव धर्मजनकः प्रोक्तः परैः स्वागमे,
नास्मिन्नायनिपदशितफलं कार्यान्तराश्रयिते ।

दाहे कापि यथा भुवैयकनुपैरस्तर्गतो वारिते,
धर्मेन धृतोऽप्यधर्मफलको धर्मार्थकोऽयं वधः ॥ ५५ ॥

“यागीय इत्यादि” । यागीयो वागस्थानीयो वध एव हि, वै-
दिकीयः स्वागमे धर्मजनकः प्रोक्तः, “मुक्तिकामः पण्ड-
मालमेव” इत्यादिबचनात् । आस्मिन् ओधनिपेयेन सामान्यनि-
वेधेन, दक्षितफलं निपेयप्रयोगेनं दुर्गतिप्रामाण्यकण्ठम् । न इति
न, कीदृशोऽस्मिकायां तन्त्रम् ओधनियुक्तमुक्तकपलमिधं,
कार्यं च न प्राप्तिलक्षणं, तदर्थमाश्रिते । तदाह—उत्सर्गनिवे-
धानुगुणं दुष्करं फलं न जवतीति न । अयं धर्मार्थको वधः
धर्मत्वेन धृतोऽपि धर्मातिविषयो कृतोऽपि, अधर्मफलकोऽधर्म-
हेतुः । आह च—“मिथ्यादृष्टिभिराम्नातो, हिंसायैः कण्ठु-
कृतः । स धर्म इतिविधोऽपि, अयमग्रमकारणम् ॥ १॥” इति ।
तस्मात् धर्मार्थं हिंसा यागादिवेध, न तु जिनप्रतिमापूजायामिति
श्रद्धेयम् ॥ ५४ ॥

ननु भक्त्यापि सामान्यतो निषिद्धाया हिंसायाः फलं
कथं न पूजास्थलापहिसायामित्याह—

अस्माकं त्वपवादमाकलयतां दोषोऽपि दोषान्तरो-
ज्जेदी तुच्छफलच्छया विरहितोत्तमैरसंगतकृते ।

यागादावपि सत्त्वशुद्धिफलतो नैवं स्थितिरुद्धतः,
श्येनादेरिव सत्त्वशुद्ध्यनुदयात्संभवान्मन्यतः ॥ ५५ ॥

अस्माकं त्वपवादमाकलयताम्, उत्सर्गिकाधिकारिकमपवादं
निर्मोक्षतन्त्रायेन तुल्यसंख्यामजन्तुपराकृतामित्यर्थः । दोषोऽपि
दृश्यतस्त्वेषिकाविशिष्टेषुपी सुतोऽप्यमिति नारम्भस्तत्कालीनः
सद्वारम्भो वा, दोषान्तरस्यानुबन्धाद्वैसाकपस्योच्चेदी, तुच्छक-
क्षय भूत्यादिकृष्णस्येच्छया विरहितोत्तमैरसंगतकृते एवा-
स्मग्नकाधर्मेव प्रवर्तते इति विरोधः । परेषां तु सामान्यनिपे-
य उत्सर्गो सुसुखैरपवादश्च यागीयहिंसाविधिलक्षणो भूति-

कामस्येति मिश्रविषयत्वात्सर्गापवादनावानुपपत्तिरेव । तदुक्तं
हेमचन्द्रिनि—“नोत्सर्गमन्यार्थमपेक्षत च” इति ननु यागादौ भवि-
ष्यदोक्तफलकामनया मा त्वेव सुखसर्गापवादभावः, “तमेवं वेदानु-
बधनेन ब्राह्मणा विविदिषन्ति यज्ञेन” इत्यादिभूतेः प्रतिपदोक्त-
कल्याणेन भावप्रापिहितकर्मकृत्यस्य निविदिषायां सत्त्वशुद्धिद्वारा
संभविष्यनुबधनेनोपयोगो प्रविध्यतीत्यत आह—“यागादावपीति”
यागादावपि सत्त्वशुद्धिफलमाश्रित्य, नैवमस्मत्पूजाकार्यताया, स्थि-
तिर्मयीया, कुतः! दुष्टतः स्वकृततो दूष्टात् श्येनादेरिव श्येनया-
गादेरिव, सत्त्वशुद्ध्यनुदयात् मनःशुद्धेः कर्तुमशक्यत्वात्, ये हि
प्रतिपदोक्तफलत्वागेन वेदोक्तमिति कृत्वा उगीतिष्टोमादि सत्त्व-
शुद्ध्यर्थमाश्रित्यते, ते श्येनयागोऽवतिचारककल्याणम सत्त्वशु-
द्ध्यर्थमाश्रयीव इति भावः । अथवाह च ज्ञानसागरप्रकरणे—
“वेदोक्तव्याख्यानः शुद्धता, कर्मवर्णोपायोनिः । प्रत्येका इतीत्यं न,
श्येनयागं त्यजामि किम्” ॥ इति तत्प्राप्त्यतो नाशयिजापदः । तत्सं-
ज्जायासत्त्वशुद्धिचित्तसत्त्वशुद्धयेव । अस्माकं सत्त्वशुद्धि-
गत्याऽऽवश्यव्यनुज्ञया वादाश्रयते सत्त्वशुद्धिर्न संभवः ॥ ५४ ॥

अनन्यगतिकत्वे पूजाश्रयव्यथासिद्धि कृते—

नन्वेवं किमु पूजयाऽपि भवतां सिद्धत्यवधोऽगिज्ञाता—

ज्ञावापद्भिर्निवारणोचितगुणः सामायािकदेरिव ।

सत्यं योऽधिकरतिरिते दर्शनगुणोद्भावायपि सिध्यते,

तस्येवं महते गुणाय विफलो हेतुर्न हेतुस्त्वन्तरात् ॥ ५६ ॥

ननु एवं सत्त्वशुद्धेरन्तः संभवे, भवतां लक्षणेनः सादृ-
या पूजायापि किं ज्ञैरिहमयुक्तया, भाषाविकारिवादे जिन
उचितो गुणः अथवाऽगिज्ञाता वापदित्वात् सामायािकदेरिव
सिध्यति, तस्य पारमार्थिकवियवकत्वात् । आह च—“पूजामि-
पस्तुतिप्रतिपत्तीनां वधोत्तरं प्रामाण्यम्” इति । अत्रमाह—
(सत्यमिति) सत्यमित्योक्तीकारे, यो दर्शनगुणोद्भा-
वाय सत्यवस्तुगुणबुद्धये विस्तृत्य कृते अनव्यवधा-
ऽपि करोति अधिकारमागन्वति, तस्येवं पूजा महते गुणाय
जवति, अधिकारविशिष्टेण कारणविशेषात् फलविशेषस्य
न्याय्यत्वाद् भूता तत्त्वतुल्यत एव कल्पस्तवः आदानां श-
रीरे हस्ततुल्यः, भावस्तवश्च तेषां किञ्चिद्व्यापारसामायािका-
दिक्रपस्तद्विहित्य इति तव तत्र स्थितम् । तुल्यफलत्वेऽप्याह—
हेतुन्तरादेरुत्तिष्ठको न । तथा च दानादानां सामायािकादी-
नां देवपूजायाश्च आधोचित्यकत्वे “तुणारणिमणि” इत्यानेन कार-
णात्वात् शयः । अत एव अग्रमवधिहत्यायुक्तम्—“संवरनिर्ज-
रको, बहुप्रकारस्तपोविधिः सुः । रोमकित्साविशिष्टः, क-
स्याऽपि कथञ्चिदुपकारी” ॥ १ ॥ ५६ ॥

आरम्भशुद्ध्यामग्न दोषानाह—

अन्यारम्भवतो जिनार्चनविधावारम्भशुद्धाभूतो,
मोहः शासननिन्दनं च विलोपो बोधेष दोषाः स्मृताः ।

सङ्काशादिबिद्वित्ये गुणनिषिर्धर्मोऽयुक्तजनं,

शुष्कालम्बनपक्षपातनिरतः कुर्वन्प्रेत्यापि हि ॥ ५७ ॥

(अन्यारम्भ इति) अन्यारम्भो जिनगुहातिरिक्तोऽप्यारम्भ-
द्वतो जिनार्चनविधौ विहितजिनपूजायामारम्भशुद्धां विनर्ति-
त्यारम्भशुद्धाभूतस्य मोहोऽनाभोगः सार्धपञ्चदश शासननि-
न्दनं च—कीदृश पतंगं शासने धर्मा ये श्वेदेवतामपि ह-

हितकृत्पुत्रिता नारायणत्वाति, ततो बोधैर्विषयान्न, अनुचितप्रवृत्त्या शासनमाश्रित्यापादयन्त्यस्य तत्कलात्मा । आह व-“यः शासनस्य माश्रित्ये-नामोपेक्षाऽपि वतेते । ब्रह्माति स तु मिथ्यात्वं, न-हान्यमिथ्यायम्” । ११ । इति । वते कोषाः स्मृत्या । नन्वेवमप्यारम्भप्रवृत्तः पूजार्थमारम्भे प्रवर्ततामिष्यकोदागतय । तथा च-“धर्मायैव विवेका, तस्यानीहा ननु चरति । प्रज्ञालाभादि पञ्चस्य, हृदय-स्पर्शानं वरुणः । १२” इत्यनेन विरोध इति चेत् । न । सर्वैरित्यापेक्ष-याऽप्येव स्वीकृत्या भीतत्वेनापि विरोधः, पृथग्व्यापेक्षया तु सावद्यप्रवृत्तिविरोधश्च कृपदृष्टान्तत्वेनानुक्रातत्वाच्च केवलं तस्य पूजा-क्षीभृतपुण्यवचन्यादारम्भमवृत्तिरिति, अपि तु भाषिण्यादि साव-द्यप्रवृत्तिरपि, कस्यचिद्विषयविरोधपक्षपातकल्पनेन पापकृत्यगु-णधीजज्ञानहेतुत्वात् । तद्विवक्षा-“संकाशादिवत् संकाशाभा-वकादिरिव धर्मायैव, अज्ञानजनं विज्ञापार्जन्यं, उपेक्ष्यापि अ-ज्ञानकृत्यापि, हि निश्चितम्, तस्यैव, बुद्ध्यात्मन्येव च पक्षपातस्त-त्र विरत इति हेतोर्युगमिधिर्युगमिधिर्यामिष्यते । पक्षपाताभाव-का हि प्रमादाद्भूतः । चैत्यकल्पनिबद्धाभावात्तरायादिकित-कर्मज्ञां विरपर्यदिगुह्यस्तसंसारकास्तातोऽनन्तकाशात्प्रमथमनु-पपन्नानां दुर्गतनराधारित्येवार्थः पारगतसमर्थापसप्तपञ्चक-वर्षेवमवपुष्ताः पारगतापेक्षतोऽनुगतत्वमिष्यन्मनकमक्ष-प-ण्यैव बह्वमुपाजैविष्यामि इत्थं प्रमात्वाद्भानवर्जं सर्वं जिना-यतनाविदुः निर्वोक्षाविष्यामि, कालेन च निर्वोक्तमवाप्तयन्ति । अयैतदित्यं संकाशस्यैव युक्तं, न तस्य तत्कर्मकृत्योपपत्तः, न पुन-रन्यस्येवादिप्रमथमनकमप्यथा बुद्ध्यामैवयासांमिष्यत्वा-भिधानानुपपत्तिरिति चेत् । न । व्युत्पत्त्यामिष्यत्वेनानन्तत्वा-व्यादिना प्रवृत्तौचिन्त्यात्, अन्वया-“मुग्धं कुप्यनारी” इ-त्यादिप्रवचनभावात्तापेक्षः, न तस्य कथात्मा न्यायोपप-त्तिरेव च ताभिः प्रदीताभिः, तथा चैवसंज्ञिततया प्रमादिप्रति-पादानुपपत्तेश्च ।

इत्यते च तत्प्रतिपादनं कल्पमाध्यादी-
“बोद्ध वेद्यार्थं, कल्पसुखसाधनं नामगोवाह ।
संभतस्त्व ह-श्रुतजो, तिर्यगसुखी कर्हं गुं भवे ॥
मप्यह इत्य विनासा, ओ एवाह सर्वं वि मिमिक्षा ।
न हं ह-श्रुत तस्व मुष्ठी, अहं बोहं रज्ज्वापारे ॥
सत्यस्यामेव तर्हि, लभेयं व होहं भगिबन्धं तु ।
सचरितचरितरी, एवं सर्वसंज्ञि कर्हं तु” ॥
शुद्धान्तैवयासांमिष्यत्वादि तु न सत्यं पुण्यभेदनिषेधनपरं,
किं तु पूजाकातोपस्थिते माश्रित्ये दर्शनमात्रभावात्तौवेमिष्यत्वा-
नमोक्त्यवस्थापार्थस्य स्वाभ्यासपरपरमिष्यत्वा इति ॥ १३ ॥

(१४) नन्वेवं मलिनारम्भो नाधिकारिविरोधः, किं
तु सदाऽप्योपपत्तेरिति (सङ्कल्पस्य नाधिकारः)

यतेरप्यधिकारः स्यादत आह-

यः आहोऽपि यतिक्रियारतमतिः सावद्यसंवेपकृत,
जीवः स्यावरमर्दान्ध च यतनायुक्तः मङ्गलैव च ।
सत्यानानिष्कारितां वयमपि युगो वरं वरतः,
पञ्चसंश्रयेणैव तत्कृतममप्रज्ञानापेक्षया ॥ १५ ॥

(य इति) यः आहोऽपि यतिक्रियायां रता क-
स्येवमेतौक्यं मतिर्यस्य स तथा । सावद्यसंवेपकृत-
सर्वसावद्यदर्शनादी, स्वाभ्यासां पृथिव्यादीनां सर्वनाञ्जी-
कः, मङ्गलैव स्वभावेनैव च यतनायुक्तः, तथात्र पूज्यामन-

धिकारितां वयमपि ह्यः, मलिनारम्भस्य माश्रित्यवस्था-
यावाह्यारम्भकत्वस्य च आरिजेच्छायोगत एवोपपत्तेः । त-
दुतः पञ्चसंवेपकृतो यो मलस्तस्य प्रकाशनपेक्षया हि वरतः
पञ्चसंवेपकृतं वरं, तस्मात्सदाऽप्येवो मलिनारम्भयोग्य-
मेवाधिकारिविरोधेन अवेमिष्यते । उक्तं च किंतीयाहकृ-
त-“पृथिव्यापि प्रकृत्या पृथिव्यापुण्यमप्यनीहोऽपेक्षतातः सा-
वद्यसंवेपकृतवैततिक्रियानुपगमिणे न धर्मोयं सावद्यारम्भप्रवृ-
त्तिर्युक्तिः । इतिवन्तति क्रियाभ्यासेन अमनोपासकत्वमिदानीं-
तानां कुमतीनामनुमतं स्यात्तदा न सत्यं स्वमतिक्रियतत्वे-
नाहममत्वाभावरूपस्य संयतस्यैव त्रिभुतमुचितत्वात् । आह-
“मिराविकल्पस्त उ कुतो, संयुक्ता संजगो वेव” इति । इत्यस्त-
वभावस्तयोमसप्तपञ्चस्य युगमभावितत्वात् । तदुक्तं धर्मवासगाणि-
क्यामममेवः-“ओ युग मिरवपुषि य, सरीरसुहृदःअमिष्यतच्छी-
लो । तस्य ज य बोहोहिमाओ, च सुमार्गं वेष परशेगो ॥ १६” इति ।
कस्तर्हि सावद्यसंवेपकृत्याः “एवं वि जयं विजो, सावग-
म्यो बहुपयगारो ।” इत्यादिवचनादित्येवाह । इत्युक्त्या तु धर्मसं-
करे क्रियमात्रे न किञ्चित्कर्ममिष्युक्तमेव ॥ १६ ॥ प्रति ॥ ॥ ॥ ।

अत एव यतियोगापेक्षयाऽप्यनुष्ठतामव दर्शयन्नाह-

सन्त्यन्न निरभिर्संग-त्तणेव जज्ञोमो मर्हं होह ।

एसो त अभिर्संगा, कत्यह तुच्छे वि तुच्छे उ ॥ १७ ॥

सर्वेन समस्तं तु इत्यपेक्षादियु, निरभिर्सङ्गत्वेन साधूनां
सङ्गपरित्यागः, यतियोगः स्वाभावादिस्तुतुष्यात्तायाः प्रकाः
पूर्ववत् । महाह मुक्तद्वयस्तयापेक्षया भवति । एव तु अयं
पुनरन्यस्तथाः, अभिर्सङ्गाह इत्यस्तव्याकारिणां प्रति कथात् ।
कचित्कुञ्चितं देहमेहपुत्रमित्रकलादी, तुच्छेऽप्यसारेऽपि, पर-
लोकायुपकारित्वात् । अपिपुण्यः तुच्छं सङ्कलप्यस्तुतुष्यात्-
चोतनार्थः । तुच्छस्त्वसार एव यतियोगापेक्षया न मदीमिति
मायायः ॥ १८ ॥

अथ कथमभिर्सङ्गादपि तुच्छत्वं इत्यस्तव्येस्तथाह-

अमहा त अभिर्संगो, जीवं वृक्षं क्षिययते वेव ।

तद्विषयसं जोगां, विसयारियजोगतुष्टो ति ॥ १९ ॥

यस्मात्, तुष्टमो जावनार्थः येन हि कारणेन, अभिर्सङ्गः तथा-
विषयस्तुष्टः, जीवं प्राणितम, स्वभावतः स्फुरितोपलसक-
धवत्तमाप, इत्यति कल्पयति, नियमतस्य विषयमाह, ततः
किमिवाह-तद्वृष्टितस्याभिर्सङ्गकृत्यवित्तस्य, योगा न्यापारः,
विषयारित्योगतुष्टो हाहाहलव्यातुष्टव्यापारसदृशोऽप्यह-
वेतनत्वाह इत्यर्थः । इतिशब्दो वाच्यार्थसमाप्तिः । इति
मायायः ॥ १९ ॥

इहैवायं व्यतिरेकमाह-

जज्ञो अद्विषयस्ता, हेवाओ सव्यहा क्षिययस्त ।

कुच्छो उ उवादेप, अकलंको सव्यहा सो ठ ॥ २० ॥

यतेः सायोः, अद्विषयस्याभिर्सङ्गकृत्यवित्तस्य, अत एव
हेयाव परिहस्यत्वाद् हिंसादेः, सर्वथा सर्ववैकल्यः करणका-
रणादिभिर्निवृत्तस्य । किमिवाह-कुच्छस्तु कुच्छ एवादिपञ्चान-
द्वृष्टि एव भवति, योग इति क्रमः । उवादेपञ्चान-
महामतादी विषये आश्रयप्रवृत्तः । अतोऽकलंकोऽपेतदोषकल-
हः, सर्वथा सर्ववैकल्यः, स तु स एव, यतियोग एव जवो-

यतो विचित्रातिथोगुत्पत्त्याज्ज्ञेयं न ह्यप्यस्तवो भावस्त-
व एवेति स्थितम् । इति गाथायः ॥ २० ॥

अथ दृष्टान्तेन द्रव्यस्तवभावस्तववयोर्विशेषमाह—

अमुहतरांशुचरण-प्राप्त्रो द्रव्यस्तत्रोऽनमसो य ।

एदिमादिसु इयरो पुण, समत्तवाहुचरणकपो ॥ २१ ॥

अथममरोभने, कष्टकादियोगादसुखं वा, तत एव दुःख-
हेतुत्वाद् । तत्र तत्तरवदं च काष्ठादि, तेन बहुचरणं पार-
गमनं, तत्रावस्तकवयो, यः स तथा, मन्नावयवसंकीर्णत्वात् ।
कोऽस्तवित्याह—द्रव्यस्तवः प्रतीतः । तथा असमाप्तः—अपर्याप्त-
श्च, तत् एव सिद्ध्यतिः । केचु यत्तराशोचरणमित्याह—
नपादियु नदीहृदप्रभृतिषु तरणेषु, इतो भावस्तवः, पुनरिति
विशेषयान्तायः । समाप्तः पर्याप्तः स चाशौ बहुचरणकपयश्च
छजपारगमनमुत्थः, समाप्तवाहूचरणकपयः । तत्र समाप्तं त्रय-
वचस्य द्रव्यस्तवानपेक्षस्यापि संज्ञास्वागपरप्राप्यपमवत्त्वात्
बाहूचरणकपयं चात्मपरिणामकपयत्वेन बाह्यापेक्षत्वाद् ।
इति गाथायः ॥ २१ ॥

अत्रेव दृष्टान्तान्तरमाह—

कनुगोसहादिजोगा, मंथररोगसमसिद्धो वा वि ।

पदमो विषोऽसद्वै, तत्त्वयतुष्टो य वितिओ उ ॥ २२ ॥

कटुकौषधादियोगाज्जाग्राद्यौषधसंबन्धात्, आदिशब्दात्
क्षारराशेर्ब्रह्मविग्रहः । मंथरो विलम्बितो दीर्घकालमायी, यो
रोगशमोऽप्यभिपश्यमन्मात्रं, न तु सर्वथा लघुः, तत्संनिभस्तनु-
ल्लो ययः स तथा । बाऽप्येति प्रागुक्तदृष्टान्तपेक्षया समुच्चयार्थः ।
कोऽस्तवित्येव इत्याह—प्रथमो द्रव्यस्तवः, प्रथमं च द्रव्य-
सूत्रकमप्रामाण्यत्वाद्, अद्वितः प्रायःप्रतिवे, इह बावचणेश्चयुक्त-
तया कर्मरोगोपशमहेतुतया च यद्यपि द्रव्यस्तवः कटुकौषधा-
दितुल्यो मंथररोगोपशममुत्पन्नः पुनर्दीर्घकालमात्रेन्द्रव्यस्त-
वजन्तः कर्मशमस्तथापि कर्मशमस्य द्रव्यस्तवव्यपदेशतः
कार्यं कारखोपचाराम्भयरोगशमसांनिजो द्रव्यस्तव इत्युक्तम् ।
तथा विनौषधेन औषधं कटुकमपुत्रादिकपं, तेन विनैव, त-
त्कृत्यतुल्यश्च रोगात्यन्तिकानामुत्पन्न एव, चशब्दोऽवधारण, हि-
तीयस्तु भावस्तवः पुनः अयमभिप्रायः—भावस्तव चात्मपरिणा-
मप एव, न तु द्रव्यस्तववद् बाह्याद्रव्यसम्बन्धेन, तथा ज्ञावस्त-
वादेवात्यन्तिकः कर्मशमो भवतीति कृत्वा विनौषधेन तद्व-
यतुल्य इत्युक्तम् । तथा यद्यपीह कटुकौषधाभावकत्वात् भाव-
स्तवो, रोगशमयुल्यश्च भावस्तवसाध्यः कर्मशमः, तथाऽपि
कर्मशमस्य भावस्तवव्यपदेशतः 'कार्यं कारखोपचारात्' क-
यतुल्यो भावस्तव इत्युक्तम् । इति गाथायः ॥ २२ ॥

अथैतयोरेव हेतुकलभावतो भेदमाह—

पदमाश्रो कुसलसंबंधो, तस्स विवागेण सुगम्मादीया ।

तचो परंपराए, वितिओ वि हु होइ कालेण ॥ २३ ॥

प्रयमादेति द्रव्यस्तवात्, कुशलसम्बन्धः पुण्यावधिपुण्यक-
र्मशमधनं भवति । तस्य कुशलस्य कर्मस्य, विवाकेनाद्येन, सुग-
म्यादयः सुदेवतसुमानुभवलक्षणसत्प्रतिपत्तयो भवन्ति । आ-
दिशब्दात् ह्यमसत्सहजनिर्वायसंपदादिग्रहः । ततः सुगम्याद्य-
नन्तरम्, परम्परया विच्छिन्नसंतानया सुगम्यादीनामेव । द्वितीयो
भावस्तवोऽपि, न केवलं सुगम्याद्य एव । दुःखार्थोऽङ्गारो । अ-
३०५

वति जायते, कालेन समयेन, कियताऽप्यतिक्रान्तेन, कालस्य
तथाप्रवृत्त्यपरिपाकहेतुत्वादेवमभिधानम् । इति गाथायः ॥ २३ ॥

द्वितीयोऽपि भवति कालेनैक्यकमथ तस्यैव द्वितीयस्य
स्वरूपमतिपादनायाऽह—

चरणपदिविसिक्तो, धोयन्धोविषयपदिविसिक्तो गुरुओ ।

संपुष्पाऽऽणकारणं, कर्पाक्रेव हंदि उचियं तु ॥ २४ ॥

चरणप्रतिपत्तिरूपः चारिश्चानुपगमसमायः, भावस्तव इति
प्रकृतम् । स्तोतव्ये पूजनीये भगवति धीतरागे विषयवृत्ते या
उचिता सङ्क्रता प्रवृत्तिः प्रवर्तनं सा स्तोतव्योचितप्रवृत्तिः,
तस्याः स्तोतव्योचितप्रवृत्तहेतोः, गुरुको गरीयाद्, द्रव्यस्त-
वापेक्षया । अर्थाचितप्रवृत्तितो द्रव्यस्तवोऽपि गुरुकोऽस्तु । नै-
वम् । यतः—संपूर्णं सर्वैरितिप्रतिपत्तितोऽङ्गारं यदाङ्गाकर-
णमासवचनानुपालनं, तस्संपूर्णाङ्गाकरणं, तदेव । कृतकत्वे विधि-
तमिच्छितकचये सिद्धप्रयोजने प्रगवति धीतरागे, इहानुपप्र-
दशने । उचितं संगतम्, पुण्यादीनां तु द्रव्यस्तवाङ्गानां कृतक-
त्वेन तस्यानुपयोगित्वात् । तुष्टाद्वोऽवधारणायां योजितम् ।
इति गाथायः ॥ २४ ॥

सम्पूर्णाङ्गाकरणं च साधोरेव भवति, नेतरत्येति दर्शयन्माह—

येयं च भावसाहं, विहाय अण्णो चएइ काठं जे ।

सम्मं तगणणाणा—भावा तह कम्मदोसा य ॥ २५ ॥

न नैव, इहं संपूर्णाङ्गाकरणस्य, चशब्दः पुनरर्थः भावसाधुं पा-
रार्थाधिक्यति, विहाय विमुच्य, अण्णोऽपरः, (चएइ ति) शक्नोति,
कर्तुं विहातुम् । 'जे' इति पादपुण्ये निपातः । कुन एतदेव-
मित्याह—सम्यक् यथावत्, तद्व्युत्पन्नाभावाद् आङ्गाकरणगु-
णोपलम्भाभावाद् । न हि यथा भाव्यतिराङ्गाकरणगुणत्वाद् वेति,
तथाऽप्य, तस्यैव तत्र विशेषाधिकारित्वाद् । तथा कर्मवोषाच्च
कथञ्चिदाङ्गाकरणगुणपरिहानेऽपि चारिश्चमहनीयकर्मविपा-
कात्वेति, अतो ज्ञावसाधोरेव कर्तुं शक्यत्वेन संपूर्णाङ्गाकरण-
रूपो भावस्तवो गुरुकः । इति गाथायः ॥ २५ ॥

भावस्तवस्याचार्यागतैरपि गुरुवमिष्टमित्यावेद्यज्ञाह—

एतो बिय कुल्लामिस—पूइपादिवत्तियुममभूमिम् ।

चरिमा गरुइ द्ढा, अण्णोवि वि छिचभवाओ ॥ २६ ॥

इत एव संपूर्णाङ्गाकरणस्य ज्ञावसाधुसाधयत्वादेव । (कुल्लामि-
सपुइपदिवत्तियुममभूमिम् इति) पुण्याणि जात्यादिकुसुमा-
नि, उपजङ्गणत्याज्जल्लरादीनामिहैवास्तज्जो वेदितव्यः । आ-
निष्माहारः, इहाऽपि तथैव कदाऽसकलनैवद्यपरिग्रहो दृश्यः ।
स्तुतिगुणोक्तोर्तनम्, प्रतिपत्तिश्चरणाभ्युपगमः, एता एव
पूजाः, तासां मध्यमबहिर्भावः, पुण्यामिष्टस्तुतिप्रतिपत्तिपूजासम्यं,
तत्र । चरमा प्रतिपत्तिपूजा, सुवृत्तिं ज्येष्ठा, इहा मता, अण्यै-
रपि ग्रन्थकारैः । इहापि साधनमाह—नित्यज्ञावसाधवद् सङ्गा-
वाचस्याः, सा हि वाचज्जीविकी, सेवास्तु कदाचित्क्यः । इति
गाथायः ॥ २६ ॥

एवं मित्रावपि परस्परानुगतकपवेताविति दर्शयन्माह—

द्वन्त्यपभावतथय—रुवं एयमिह होति दृढवं ।

अप्योष्ममगुणवत्, शिच्छवतो जणियसियं तु ॥ २७ ॥

द्रव्यस्तवभावतथयोः रूपं सभावो द्रव्यस्तवभावस्तवव्यप-
३०६

एतद्विद्योत्रोत्तरमुत्तरयोगादेन पु एतत्तुम्, प्रागुक्तं किं त्रिं जिन-
मन्नादि विधानं चरुप्रतिपत्तिज्ञानम्, इह स्तवाधिकारे,
अथ विचरते, छन्दसं वाक्यम् किमुतमित्याह-अन्तोऽप्यस-
नुविद्यं परस्परानुगतम्, निश्चयतः परमार्थतः, प्रणितः प्राग-
जिज्ञितो, विषयो गोचरः, प्रायो युष्टिसाधुतत्वात् यस्य तत्त-
या। तुल्यतो व्याख्यात एव । इति माध्यायः ॥ २७ ॥

तत्र मावस्तयकं छन्दस्तवेन समयुक्तिमिति तावदर्थ-

यथाह-

नह्यो वि द्नु दन्त्यथ-येदो अणुमोपेण अति चि ।

एयं च एत्य येयं, इय युक् तंतुवीए ॥ ३८ ॥

यतेरपि भावस्तवाक्यसाधोरपि, न केवलं युष्टि एव । दृश-
योऽहं कृतो । छन्दस्तवेनेन छन्दस्तवावशेषः । अनुमोदनेन
जिनपूजादिदर्शनजनितप्रमोदप्रशंसाविश्रमकल्याणमृत्या, अस्ति-
त्यतः । इतिशब्दो वाच्यसमाप्तौ । अथ साधोऽन्त्यस्तवे अ-
नुमोदनमसिद्धमित्याह-एतच्चैतत् पुनरनुमोदनम्, अथ
छन्दस्तवे, हेनं ज्ञातव्यम्, इत्यनया वक्ष्यमाणया, छन्दमव-
ध्यम्, तन्मयुक्त्या शास्त्रजोपपत्त्या । इति माध्यायः ॥ २८ ॥
पञ्चः ६ विधोः । दर्शोः ।

तं नित्यं भुवम्पजम्, पूयाकर्म न जं कयं तस्त् ।

जेणेह परमात्राणा, न त्वंजि परमदेवस ॥ १३ ॥

तत्किमपि नास्ति न विद्यते, छुवनमथे विष्टुवनंऽपि, पूजाक-
र्म पूजाविधानं, यत्र कृतं यन्ननिपादितं, येन कश्चिदनिर्दिष्टना-
म्ना, इहेति पूजाविधानविचारे, परमोक्तशुद्धा परमाऽऽज्ञा, परम-
त्यं चाऽऽज्ञाः सकलकर्मपरिपूर्णात्मन सकलसुखाविधायि-
त्वात्, किं न विद्यते नोत्तराज्ञाः । कस्यैवाह-परमदेवस्य बी-
तरामत्येवार्थः । मयमन्त्राभिप्रायः-यथा साधुः पुण्यपूजादौ । न
प्रचरते तथाऽपि समस्तप्रतिपत्तिमूलसर्वेऽऽज्ञायाः परिपा-
लनात्पूजादिविषये बोधितदेशनादौ प्रवर्तनादनुमादनाच्च
देशनयुक्तिर्भवत्येवेति । प्रयोगश्चात्र-पुण्यपूजादिव्यतिरेकेणापि
सर्वेऽस्मरवस्तुसामानाजानां दर्शनशुद्धिर्भजनाय, भावस्तव-
हेतुकत्वात्पुण्यादिपूजायाः, यदोपसौ स्तुतिपदवत् । न चास्य
हेतोर्भावस्तवोत्पत्तिहेतुत्वेषि दर्शनशुद्धावसिद्धताद्भाषनीयेति;
भावस्तवस्य दर्शनशुद्धिव्यतिरेकेणात्यन्तासद्भावात् । अथ चेत्तं
प्रयुज्यते तस्य हि भगवतः समस्तजगतीतिहावस्थयात्कीर्त्तिस-
कलातिशयमपेक्ष्य त्रियुवनोदरविषयमाहुरसकलसुखसुखाके-
नारनरकबरोक्षरपरमपूजनीयस्य सर्वमपि याचनास्तवविषया-
भरणानीतुल्यपुण्याद्योद्गारादिकं पूजाकर्म कृतमेव, तद्वि-
कलाहकारयुतः सर्वसम्प्राप्त्यैः साधुभिरेपि सकलकलहविक-
सकेवलज्ञानोत्पत्तिदेशनात् प्रसन्नवन्द्यमहाभूमिभरतस्वरक-
र्तित्वेदिति माध्यायः ॥ १२ ॥

कथेतरसाधव्योभावस्तवद्वयस्तवयोस्तयोस्तरं फलं च
प्रतिपादयन् मायाह्वयमाह-

मेवस सरिसवस य, जचियमेवं तु अंतरं ह्यं ।

जावत्यपदव्यथा-ए अंतरं तवियं नेयं ॥ १३ ॥

लक्ष्मीं दव्यथ, आराहिय जाह अच्युयं जाव ।

जावत्यपए पादह, अंतमुहृणय निज्जानं ॥ १४ ॥

तत्र मेरोः समस्तशोकनाभिभूतवृक्षयोजनप्रमाणस्य, सर्वपश्य
च राजकाशप्रत्यय, यावन्मन्त्रं यावत्प्रमाणमन्तरं व्यवधानं,
भवतीति गम्यते । उपलक्षणं केनत्समुत्पत्तिः पुनराहणानाम्,
तावन्मन्त्रं होयम्; किं ? जावस्तवद्वयस्तवयोस्तरमिति । यत्
उक्तमिति प्राकृतवशात्, यत् उक्ततोऽपि छन्दस्तवमाराधय,
याति मन्त्रति, अच्युते ह्यहं सर्वलोके यावत् । भावस्तवेन,
तुल्यस्य तुल्यस्येह दर्शनात् पुनः प्राप्ताति लभते, अन्तमुह-
र्त्तनं, निर्वाणं मोक्षमिति माध्यायः ॥ १४ ॥

अतः किम्-

मोक्षं जावयथ, यो दन्त्यथे पवट्टप मूरो ।

सो साह वत्तवो, गोमयं अज्जो अविरेज्जो य ॥ १५ ॥

यो मोक्षोत्पत्तिपदार्थमाह महाभोगप्रसन्नजनप्रवृत्तिदर्श-
नाह, मुक्ता परित्यज्य, जावस्तवं सर्वसाधननिष्ठलक्षणं,
द्वयस्तवं सर्वसाधननिष्ठमन्त्रं, प्रवर्तते, मूदः परमार्थमज्ञा-
नानां, स साधुर्वक्तव्यो ज्ञानायां, गौतम ! इन्द्रयुते !
अयनोऽविरेज्जः । अच्युत्वा एतदपि द्रव्यम-अस्त्वनाविरे-
त्ताऽप्रतिहतापकर्म देवायैक इति वा स्वनाज्जक इति ।
अयमाशयः-यो हि भवपरम्परानिरन्तकमिष्टुरापमक्रेषणमोक्ष-
सुखसाधकं सर्वसम्पन्नमात्रं संयमं प्राप्यापि मोक्षस्य परि-
त्यागेन पुण्यपूजादौ प्रवर्तते, स समयस्य स्रष्टव्यार्थकः । अत्र
एवेति माध्यायः ॥ १५ ॥

अन्यथा तस्मात्तुल्यप्रतिपादनायाऽऽह-

मंतमिचिचि कांठं, सेवति दन्तिकयंति धागिमेअ ।

इय चउज्जापमं, परववप्सा कुण्डं बालो ॥ १६ ॥

मांसं पिबन्ति, तस्यापि पापहेतुत्वात् निवृत्तिं विरजि कृत्वा विद्या-
या पञ्चाङ्गिहोपासनेव भजत, तदापि चाङ्गीकृत्यः । लाक-
उज्जापमं निन्दं शब्दमाशयेदं विद्यायः केनोत्तुल्यं ? (इति कथं नि-
ति) दन्तिकमिदं नेदं मांसमिति, इत्यनेन हेतुना इत्ययमात्मना
समस्तजनप्रत्यक्तुल्यत्वात् आरम्भं तुनांमर्हन्, तुनीयार्थं
पञ्चमी । ततोऽपरव्यपदेशनं तोषकुनां भगवतामहं भक्त इति
कराति विचिन्ते, भाषोऽह इति माध्यायः ॥ १६ ॥

ननु कथमसौ बालः ? स हि यस्मादर्थतया तीर्थकरादुक्ति-
प्रयत्नेनोक्तं युक्तमिदं यो मन्त्रेण, न प्रत्याह-

तित्यरुदंसेण वि, सिदिहिज्जं न संजं म्हाइमूलं ।

तित्यपारेण वि जम्हा, मययाम् इमं विणिदिट्ठं ॥ १७ ॥

तीर्थहोत्रेणोपासने, केवलमप्यहोत्रेणोपास्यशुद्धः । शिथि-
लयेव शिथिलं विदुषां, न मेव, कमित्याह-संयमं सर्वविश्वं
सुगतं नृणाम् आकृत्यैकात्म्यप्रापकं, तीर्थकरणापि यदुद्देशेन साध-
यानुष्ठानं प्रवृत्तिविषयेन तेनाप्यपि शब्दाः । यस्मात्स-
मये सिद्धास्ते, इह विनिर्दिष्टं प्रतिपादितमिति माध्यायः ॥ १७ ॥

तदेवाह-

सवरयणामपहिं, विज्जुमियं जिणहरेदि महिचत्तयं ।

जो कारंज समगं, तज्जो वि चएण महिहियं ॥ १८ ॥

सर्वाणि च तानि रत्नानि, यथा-सर्वतो रत्नानि, सर्वरत्नैर्निष्प-
न्नानि सर्वरत्नमयानि, नः सर्वरत्नमयैः, सर्वतो महाभागाक्य-
शिलासंभवविनिर्गत्यर्थः । न केवलं सामान्यापानोपका-

दिविनिर्मितं विहृतं मण्डनं, जिनयुद्धैर्हृदायतनैर्महीबल्यं समस्तभरणीनैः, यः कश्चिदनिश्वसमाहापुत्रप्रमाणाच्छाकन्यो-
दिः, कारयेत्समग्रं परिपूर्णं, ततोऽपि तस्यादपि, सर्वोत्तमच्छ-
वावदीप्त्यर्थः । अरणं बारिचं सर्वैरितितस्वभावं, महद्विकं वि-
शिष्टरत्नं, मनस्तेऽपि तादृग्विषयसर्वोत्तमच्छस्वविधावि-
नोऽपि सर्वैस्त्वम्बरवन्त एव शिखरमुखायका भवन्तीति
गाथायां ॥ १८ ॥ इदं ३ तत्प ।

(१५) सिंहाचक्रोक्तिरिति हिंसाऽस्तीति ताम्रे
छन्दस्तत्र निरस्यति -

धर्मायं मृजतां क्रियां बहुविधां हिंसा न धर्माधिकं,
हिंसाशे न यतः सदायपजृतां वाञ्छा क्रियाशे परम् ।
न रुच्याभ्रवतश्च बाधनपापि स्वाध्यात्मपात्रावश्वते-
रारम्भादिकमिष्यते हि समये योगस्थितिप्यापकम् ॥१५॥

(धर्मायमिति) धर्मायं बहुविधां बहुप्रकारां, किंवा पूजावि-
धौ, सुजनां लक्ष्यका धर्मायां हिंसा न, यतः सदाश्रयभृतां
शुभप्राप्तानां, हिंसाशे वाञ्छा न, परं केवलं क्रियाशे वाञ्छा, तथा
वानुबन्धो हिंसाभिरासा, सदाश्रयश्च यतनापवृद्धितो ब्राह्म इति
हेतुहिंसाप्रति निरस्तेष्व, तथा च स्वकृपाहिंसावर्जित । तत्राह-
रुच्याभ्रवतश्च स्वस्य सोऽध्यात्मभावस्तज्जनेतः बाधनमपि
“अभ्यन्तरे चैव बंधप्यमांश्च” इत्याचारवाक्यात् । इदमेव कथ-
मब्राह्म-हि यतः, तन्मे सखित्वाते, योगस्थितिप्यापकं, बाधत् बो-
गास्तिष्ठन्नि तावदित्यर्थः । अभ्यन्ते अभ्यन्ते, “जावं च धं ए-
यइ वेयइ, तावं च धं अरंजइ संरंजइ समारंजइ” इत्यादिच-
नात् आरंजनाद्यन्तर्लब्धेन योगप्यापकत्वात् । यदि च ऊ-
व्याभ्रवमात्राद् बन्धः स्याच्छा ब्रह्मोद्देशगुणस्थानेऽपि स्यात्, न
चैवमस्ति, सामंत्युत्तस्य छन्द्याभ्रवत्सर्वप्राधानकारणानुसारि-
तस्यैव बन्धधैर्यव्यवसायारक्षितचूर्णधैर्यो व्यवस्थितत्वात् । न च
द्रव्यतया परिणतिरपि सुखमैकक्रियादेरिव बन्धजननीति धर्मा-
णवमत्तमापि युक्तम् । एकैन्द्रियादीनामपि सुखमन्वेष्योप्राधान-
सुखमताऽप्राप्तिर्यादप्रमत्तसाधोद्देश्याभ्रवत्संपन्नस्य तन्निमित्तस्य
परमाप्ताभ्रवत्स्यापि बन्धमिष्येत् । “न ह्यु तस्य तद्विषयिणो,
बंधो सुदुर्मो वि देसिभो समपः ।” इत्यागमात्, प्रपञ्चितं चेदं
धर्मपरिहाराय महता मयेन ॥ १५ ॥

पवं व्यवस्थितं कृपनिदर्शनं किम्यतामभिजांयति-
पूजायां खलु जावकारणतया हिंसा न बन्धावहा,
गौणीयं व्यवहारपक्षतिरियं हिंसा इया निश्चये ।
जावः केवलमेक एव फलदो बन्धो विरत्यंशज-
स्वन्यः कृपनिदर्शनं तन इहाशङ्कापदं कस्यचित् ॥६०॥
अत्रास्माकमिदं हृदि स्फुरति यद् छन्दस्तत्रैव रूपं,
वैगुण्येन विषेस्तद्व्युपहतं जन्येति हि ज्ञापनम् ।
कृपज्ञातफलं यतो विधिमुताऽप्युक्तक्रिया मोक्षदा,
अकस्यैव व्यवधानतः श्रुतपराः शिष्टाः प्रमाणं पुनः ॥६१॥

(पूजायामिति) पूजायां, जडवति निश्चये, भाव-
स्य द्रव्यस्त्वकारणान्वयमायकस्य, कारणतया हिंसा ब-
न्धावहा न भवति । यथा रक्षापयानि हि स्नानादिसामग्री द्र-
व्यस्त्वर्थप्रधारणाय, न च सा हिंसा कर्मणा बन्धते, ऊर्ध्वतना-

यां देवलोकागमनानुपपत्तेः । बन्धावहा चेत्पुण्यबन्धावहे खो-
कजावेन प्रशस्तीकरणाय प्रशस्तारागवत् पुण्यादिसंचयना-
दिकोऽस्यमस्तत्र हेतुरुक्त इति चेत्, सोऽपि पुण्यादानेन सं-
वमयोगविरुद्धयोगस्य एव इत्याम् । तस्यापि च भावेन प्र-
शस्तीकरणे किं हीयते ? उत्तरकालिक एव भावः प्रश-
स्तीकर्तुं समर्थः, न पूर्वैककालिक इति चेत् । न । तुर्गनार्थदृष्टाने-
न विहितोत्तरत्वात् । कक्षायां मन्त्रो यः पूर्वोपरभावेन न्यूनाधि-
कजावं नियमयतीति सुखमैकिकायां प्रशस्तहिंसा पुण्यावहा-
ऽपि न स्यादिति चेत् । इदमित्यर्थः, इयं व्यवहारपक्षतिर्यवहार-
नयसरजिगीर्षी, प्रशस्तपुण्यबन्धहेतुत्वस्याप्रति “पूतं दह-
तीति” न्यायेनदृष्टत्वात्, निश्चये निश्चयनये तु विचार्यमाण, हिंसा
वृष्टेय, अन्यतरबन्धस्याप्यवहेतुत्वात् । केवलम् एक एव भावः
फलदा, प्रशस्तोऽप्रशस्तो वा, प्रशस्तमप्रशस्तं वा फलं जन-
यितुं समर्थ इत्यर्थः । अत एव कामजोगानां शिखोत्तराध्ययने-
युक्तम्-“न कामजोगा समर्थ उवेति, य यावि जोगा विगदं क-
थेति । ओ तप्यश्रोसी य परिगृही य, समो य ओ तेषु स धी-
भ्रारागो ॥१०१॥” (सि । उच । ३३ अ०) अत एव च विषयेष्वपि
सतत्त्वचित्तयाप्रतिप्रसम्भवायमानव्यक्त्याप्युक्तमाचारे । एवं
विद्यः समाधिः पूर्वभूमिकायां न भवेत्येवेति चेत् । न । सर्वथाऽ-
भावस्य चकमदाक्षयत्वात् । सत्यदर्शनेन सिद्धिर्योगकाल एव प्र-
थमसत्त्वज्ञानिहोसिद्धिरनुकम्पादीनामिच्छाद्यनुभवत्वात् ।

तदुक्तं विशिष्टाध्याय-
“अप्युक्तं पाण्डेयो, संवेगो तद् य होइ पसुमुर्छी ।
एषां प्रलुभावा, इच्छाईयं जहासं ॥ १ ॥” इति ।

अनुभावाः कार्याणि, इच्छादीनां इच्छाप्रवृत्तिविरासिक्रियो-
गानां, समाधिनिमित्तक जावोऽप्युपाधानादपि संस्कारव्यत-
या प्रेयापुण्यवृद्धिहेतोऽनुवर्तत एव, अन्यथा क्रियासाफल्यसिद्धेः,
“भाकोऽयमनेन विना, चेष्टा छन्दक्रिया तुच्छा” इति वचनात् ।
एवं विविक्तविवेकं विरतसम्यग्दृष्टिः पूजायां न बन्धः, विरत्यं-
शजस्य बन्धोऽन्यः पूजायोगाप्युक्तः, अन्यथा जिनवन्दनादाव-
पि तदापत्तिः । तत इह कृपनिदर्शनं कृपज्ञातं कस्यचित् यथा श्रुत-
हत्याऽऽशङ्कापदं आह्लात्मानम् । एवं हि तदावश्यं च छन्दस्त-
वीयप्रसङ्गसमाधानस्यैव व्यवस्थितम् । प्रति० । यो० । आब० ।
“अकालिणपवचसायं, विरयाविरयान एव खलु ज्ञेयो ।
संसारपथपुकरणे, इवत्यर्थं कृत्रिहंते ॥ ४४ ॥”

अकृत्स्नं प्रवर्त्यन्तीति, संयममिति सामर्थ्याद् गम्यते, अकृत्स्न-
प्रवर्तकाः, तेषां, विरताविरतानामिति भावकाणाम्, एष खलु
युक्तः-एष द्रव्यस्तवः, खलुशब्दस्यावधारणार्थत्वात् युक्त एव ।
किमूतोऽयमिष्यत आह-संसारप्रतनुकरणः संसारस्यकार-
क इत्यर्थः । छन्दस्तवः हेतुः प्रकृत्यैवास्तुत्यः, स कथं भाव-
काणामपि युक्त इत्यत्र कृपदृष्टान्त इति । “जहा नवनवनगरा-
दिसनिषेसे केह पन् अज्जलाभावेनो तदहाविपरिगमा तदपयो-
दार्थं कूवं खण्ति, तेषं च जइ वि तवहादिया फिट्ठेति, मट्टिआ
कदमाइ भिज्जंति, तदा वि तुभ्यंयेवं खेव पाणयेपि ति सि-
खने, एहाइआ सां य मत्तो पुक्खयो य फिट्ठेति, सेसकालं च
तद्वेय लोमा सुनवाइणो अर्वाति, एवं दम्भत्यप जइ वि संजमो
तहा वि तज्जो खेव सा परिणामसुद्धी भवति, जावं अंसजमो-
पाजियं अजं च निरवसेसं खवेति (सि. तमाह-विरयाविरपाहिं
मस दम्भवन्धो कायव्वां सदापुण्यं य पतुतिज्जवत्तकां य

वेद्य

वेद्य

त्ति काऊर्णं ॥ इति गाथायैः ॥ ४२ ॥ अथ कौत्साद्यधेयमि क-
व्यस्तत्र प्रकृत्या शुभाभ्यवसायस्य निवारणकारिणिक्रियायामपि
गुण्यः शुभाभ्यवसायस्यैव तथात्वाच्च कारणात्वेन पुण्याद्यन्वये-
न त्वेवं कारित्रजावेन तत्क्रियायास्तथात्वात्प्राप्तभावात्कैलात्म्यम् ।
नित्यसंस्तुत्यादिना भावनेरप्याद्याप्रतिपक्षगुणवृद्ध्यादिक्रियाभि-
मतप्रवृत्तादिक्रियाया तुल्यम्, "एसा जिहं उ शम्, ण उ गहणादेव
जायधं विथमा । गहणोवायं पि जायध, जाओ वि भ वेरकम्मुद-
या" ॥ तम्हा निस्संछय, ॥ इत्यादिबध्नात् । उपरितानुप्राप्तिप-
त्त्वमपि तथैव, प्रमत्तस्थविरकक्षिपकादेः क्रियाया अग्रमत्तजिन-
कल्पिकादिनाऽनुपादेयत्वात्, कल्पस्तत्रजानतपरिणामशुद्ध्या क-
व्यस्तवल्लीयाः संयमोपाजितस्यान्वयस्य च निरवशेष्य क-
मेयः कल्पभाषिचालनम् कारित्रक्रियाजनितपरिणामशुद्ध्या त-
द्वित्तारजनितान्मनिरवशेष्यकमप्युपाधिभाषानुसृतं, सर्वस्या
आपि प्रमत्तयाया अग्रमत्तकृतकमेयमित्युक्तयथास्तत्र तत्र व्य-
चक्षितत्वात्, जिनशासनविहितेत्यत्रापि शुभयोगे तदतिदेशात्
"आगे जोगे जिणसा-सन्तमि सुक्कम्पस्सया पत्तेज्जा । इ-
क्कम्मि मणत्ता, वट्ठना केवली जाया । ॥ इत्युक्तवचनात् क-
व्यस्तत्र क्रियमाण एव च भाववृद्ध्या नागकेतुप्रवृत्तीनां के-
वलोत्पादकवचनात् शुभानुप्राप्तप्रभृतरतिजैराकृतत्वात्पदार्थ-
नमेव कल्पस्तत्रैवप्रत्यक्षमपि पाषाणानं न सत्तत्तु इति शुभाभा-
वस्य निर्विषयः कूपहृष्टास्तः । तत्र पुण्याद्यन्वयेनवेलायां शुभभा-
वसंभवेन निश्चयनयेन तस्य व्यवहारनयेन च तद्वित्तिक्रि-
याया विशिष्टकृतहेतुवैषम्ये ततः पूर्वं तद्विषयसंभव इति वा-
च्यम्, प्रत्यक्षनित्येन पूर्वेपूर्वतन्त्रक्रियायामपि शुभभावान्वयत-
त्वात्कल्पपक्षः । वेगमनयामिभ्रायेणात एव पुत्रार्थं स्नानादिक्रिया-
यामपि यतनया आधिकारसंपत्त्या शुभभावान्वय उपदर्शितव्य-
तुष्येच्छाशकः । तथाऽऽह—

"एहाणाइ वि जणणाइ, भारंभबभो गुणाय शिययेमं ।
सुहमावहेउओ कहु, विषयं कुवनापणं" ॥ १० ॥ पित् ।
आनाद्यापि देहशौचप्रवृत्तिकर्मापि, भास्त्रां तद्वर्जनं, पुत्रा वा ।
आदिशब्दाद्विज्ञेयनादिप्रवृत्तिः । गुणायति योगः । यतनया रक्षयितुं
शक्यजीवरक्षणकृतयथा, तर्कि साधोपपोत्याशङ्क्याह-सार-
मन्यतः स्वजनधनगृहादिनिर्मितं कृष्यादिकर्मजिः पृथिव्यादि-
जीवोपमर्दनयुक्तस्य, शुद्धिर्न हस्यतेः । न पुनः साधोः, तस्य सर्व-
साधयोर्यावद्विस्तारत्वाद्भावस्तत्राकटवत्वात् । नावस्तत्राकटस्य हि
स्नानादिपूर्वककृत्यस्तत्रोपादेय एव, नावस्तत्रार्थमेव तस्या-
श्रयणीयत्वात्, तस्य च स्वत एव सिद्धत्वात् । इमे चार्थे प्रक-
रान्तेरे स्वयमेव वक्ष्यन्तेति । गुणाय पुण्यफललक्षणोपकाराय,
नियमेनावश्यंजाते । अथ कथं स्वकपेण सर्वोपपन्नादिभिराणां
गुणायत्याह— (सुभभावहेतुवत्ता) । सुभभावप्रत्ययान्वयेन विदे-
शस्य शुभभावहेतुवत्ताप्रशस्तभावनिश्चयनत्वजिनपुत्रार्थस्नाना-
नादेरनुभवति च कश्चित् स्नानपूर्वकं शिवाचनं विदधानाः
शुभभावमिति । कल्लुवांअप्यालङ्कारैः । विज्ञेयं ज्ञातव्यम् । मध गु-
णकृतत्वस्य शुभभावहेतुवत्ताकथमिह हेयमित्याह-कूपहृष्टा-
नाबटोद्धारणेन । इह वैच साधनप्रयोगाः—गुणकरमधिकारि-
णः किञ्चित्सदापमपि स्नानादि, विष्टिष्टुभाभावेहेतुत्वात्, वि-
शिष्टशुभभावहेतुभूतं यत्तद्वृत्तकर्म वृष्टि । यथा कूपजननम् । वि-
शिष्टशुभभावहेतुभूतं यतनया स्नानादि, ततो गुणकरमिति । कू-
पजननपक्षे शुभभावः तृष्णादिशुद्धासंनान्मप्युपायातिरिति ।
इदमुक्तं भवति—यथा कूपजननं अमृतपणाकर्ममोपलपादिदेव-

दृष्टमपि अलोत्सावनमन्त्रेकदेशेपानयोश्च सर्वोपकाराय परोप-
काराय किञ्च भवतीत्येवं स्नानादिकर्मप्यारम्भोपसंगोपयोगे शुभा-
भ्यवसायस्योत्पादनेन विविधाशुभमर्मनिर्जरेणपुण्यकथनकारण-
भवतीति । इह केवलमन्यते-पुत्रार्थं स्नानादिक्रियमाणं ज्ञेयं । नि-
र्मलजलकन्दपुत्राण्यवसायस्य विद्यमानत्वेन कर्मसंगेपादिक-
स्वपापाभावादिप्रमत्तमिदंमिदंमुद्रादिरणम् । तर्किहेतुमित्येवं यो-
जनीयम्—यथा कूपजननं स्वपरोपकाराय भवत्येवं स्नानपुत्रा-
दिकं करणानुमोदनद्वाराय स्वपरोपः पुण्यकारणं प्रसिद्धं ।
न चैतदागमानुपाति । यतो धर्मार्थप्रवृत्तप्यारम्भजनितस्या-
स्यस्य पापस्येष्टत्वात्, कथमन्यथा भगवत्यामुक्तम्—"तदाकवे
समणं धा मादणं वा पडिहपयक्कप्पयापावकम्मं अफासुएणं
कल्लुसोणजेणं असणं पाणं आदमं साहमं पडिहरणमाणे जेणं ।
किं कइह? गोयमा ! अप्पे पावे कम्मं बहुतरिआ से जिज्जरा
कइह" ॥ तथा स्नानपतिचारणानन्तरं पञ्चकटपावकप्रत्यक्षित-
प्रतिपत्तिरपि कथं स्यादित्यत्र प्रसङ्गेनैति समासार्थः ॥ १० ॥
यतनया विहितस्नानादिः शुभभावहेतुत्वं प्राप्यकम् । अथ यत-
नां स्नानगतां शुभभावहेतुतां च यतनाहतां स्नानस्यैव शक्यव्याह-
"भूमिपदणजलल्लु-णयाह जयसा उ होइ एदाणाभा ।
एतो विसुक्कभावा, अणुहवसिओ चिय बुहाणं ॥ ११ ॥
युमः प्रेक्षणं च स्नानमुपः प्राणिरुक्तायै चपुया निरीकणं, जलज्वा-
लणं च पुनरुपपरिहाराय नीरगालनम्, आदिः प्रमुक्तं यस्य व्या-
पारवृत्त्यै तन्मर्मिप्रेक्षणजलच्छायाणादिः आदिशब्दात् मर्किका-
रकृषादिप्रवृत्तिः । तर्किमित्याह—यतना प्रयत्नविशेषः । गुहाइः पु-
नरर्थः । तद्भावनां चैवम्—स्नानादि यतनया गुणकरं भवति । यतना
पुनर्मर्मिप्रेक्षणजलच्छायाणादिः भवति यतनम्, केषाह—स्नानादिक्रि-
यै कृते देहशौचविशेषानंजितान्वयेनप्रभृतिभिः च, इह प्राङ्गे भौकरभूते-
रमावाहः "एहाणाओ" इत्येव पठ्यते इति । (एसाति) इतः पुनर्य-
तनाविहितस्नानादिदिशुक्कभावाः शुभाध्यवसायाऽनुजनविक एव
स्वसंवेदनप्रतिष्ठित एव, बुधानां प्रसिद्धास्नानमेव च शुभभावहेतु-
त्वादित्यस्य पूर्वोक्तहेतुवत्सिद्धताऽऽशङ्का परिहृतिरिति गाथायैः
॥ ११ ॥ अग्रमयदेवसूरिस्थाप्याने धर्मार्थप्रवृत्ततायप्यारम्भजनित-
शौचस्यात्यस्य यदिष्टव्यमुक्तम्, नद्व प्रत्यक्षकृतः क सरससिद्धिः, यो-
डशकं—यतनातो म च हिंसा" इत्याद्यजिधानात् यतनया नावबु-
द्धिमतः पुत्रार्थां कायवशांसंभवस्यैव शक्तिस्तत्वात्, पुत्राद्यच्छाश-
कऽपि कायवशांसकं पुत्रा परिशुद्धितं प्रसोक्तम्—"अग्रह जिण-
पुण्या, कायवहो अइ वि हांए उ कहि वि तह वि तदे
पिरुसुहा, मिहो कूहाइरणजोआ ॥ ४२ ॥" इत्यत्र कथञ्चित्
कर्त्तव्यं प्रकरणं यतनाविधेयेण प्रयत्नमात्रस्य सर्वथा न
भवतीति प्रदर्शनाय कथाञ्चिद् ग्रहणमिति तत्प्राप्त्यां स्वयमेव
कथयित्वा, "देहाणिणिमिच्छेति वि द्वा, जे कायवहांसि तह पय-
हंति । जिणपुत्राकायवह-न्मि तोसपयवत्तणं मोहो ॥ ४४ ॥" इति
प्रयोगेनाग्र ग्रन्थकृतवाचिकारण्यं जिनपुत्राशौकायवहं रूपेण
प्रवृत्तिर्हेतुत्वेन हिंसास्वरूपस्य च यतनमेव त्याज्याजिप्रार्थात्
समाधिधेयानेत्यादिसङ्कल्पितः । न च पुण्यजनकायवशांसं यन
योगेन चाल्यस्यापि पापस्य बन्धनप्रयोगः, अथवासायानां योगानां
वा शुभाशुभिकरुपाणामेवोक्तत्वात्, नृनोत्पत्तिशौराभे प्रसिद्धं श्रु-
तं दुपपादयित्यत उपारिणाम्यसंभ्रमस्या, जगवत्सां सुपात्र शुभ-
दानेऽवस्थापयवदुर्नरजनिनिधानं च निज्जिद्विधिवमुत्पल्लयति
स च शुक्रदानफलवाचिकपापकर्मशोकः, प्रकृते च कारित्रकृता-
वधिकापकर्मशोकः दानादिचतुष्कफलसमशीलः सांघिकफल

इति कथञ्चरमष्टकदानेन ह्युक्तपूजायां तुल्यत्वमुपनीयमानं विप-
क्षितत्वान्तराकारसारं चेतो रमयितुं प्रयत्नम् । अष्टकदानं हि अ-
तिथिसंविभागतत्वाऽतिचारभूतं, ह्युक्तपूजा च समप्रभावा-
मस्य तिस्रौचतुतोत्तरगुणकमेति च । आह वाचकचक्रवर्ती-“के-
स्यायतनप्रस्था-पनाभि कृत्वा च शक्तिः प्रयतः । पूजाञ्च गन्ध-
माध्या-विभासधूपमदीपादाः” । इत्यादि । अथ ह्युक्तपूजाविधि-
कस्यर्थः, अष्टकदानविधिश्चापवादः, उत्सर्गपमादी च स्वस्थाने
ह्यापि बलवन्तावेत्यपवादोऽपि विधेयौभूतामुक्तदानतुल्यत्वं हे-
तुपूजायामुपमानं न दोषायेत्यभिप्रायः, तद्वैकूप्यदानं कस्य
विमोचकवि, स्वकूपतोऽमुक्ततायाः स्वकूपत आरम्भवत्तायाश्चान-
तिदोषत्वात् । वस्तुनोऽप्राप्तकदानदृष्टान्तो ह्युक्तकदृष्टान्तमावि-
ततापेक्षयिष्ये भाविष्ये भगवतोऽप्युक्ततायि, परम्युत्पन्नजिन-
पूजायां विपरीतव्युत्पन्नकदानतुल्यत्वमभिप्रायमानं कथं घटे-
त् । श्रान्तमातिचारणानन्तरं पञ्चकल्याणकामाक्षिचप्रतिपत्तिरे-
पि गीतायां छान्दतरपदवैकल्या येति । सर्वव्यस्ताकस्ये प्रयाजि-
नकल्याणकस्य कल्याणकस्यतः स्तोत्रपठनमिदं ह्युक्तं, तावदन्तेन
जिनपूजां कृत्वाऽपि प्रायश्चित्तं कथं चेत्येव व्याहृतं, तच्च तैर्वापि की-
मभगमन्युक्तम्, अष्टकदानेऽपि आरम्भकल्याणकृत्यमिते बुधा-
वगमनेतद्विभक्त्यानामिमानामतिचारजनकक्रिष्टमावयोच-
नमपि तुल्यधिकदृष्ट्याप्यवसायेनैव, अन्यथा ब्राह्मणादीनां स्व-
ल्पमायया भ्रष्टमविषाकं प्रमत्तसाधुनाभिधानां चारित्र्यं कथं नि-
वेदितव्यं । पदमात्रेण प्रपञ्चने पञ्चवस्तुक येति यतनाज-
वस्तुस्यधिकारिणः क इषासोऽपि इति केनाऽङ्गितं नाना-
गामिकमात्राति, पूजितकलेष्यनासंप्रतिरेकं च तन्मते कूपोत्पत्तिः
तथाह्लाताल्लेन एवारजः । प्रतिपन्नदृष्ट्यधर्ममाणपदकृत्य-
स्त्वस्य कृपलननखानीयः, तत्कालाजितप्रत्येनैव द्रव्यस्त्वसं-
भवाजिनवर्गविरोधिनस्ततः प्रथमवर्गस्येऽपि सिके सवार-
ज्जातिर्कर्मनिर्जनेनमेव च कल्पतत्त्वसंवाचिनी प्रावेनेति,
अथोकपूर्वपक्षः “अस्माकमिदं यदि स्फुरति यत् कल्पतत्त्वे कृ-
पणं” तस्मिन्निवैगुण्येन अकिमात्रैकतानतासंविधिवैकल्येन
प्राज्ञात्तत्त्वसंभवाप्यारम्भदोषस्य फलेन समारोपेण तच्छे-
धेन तत्राऽपि कूपदृष्टान्तमिधानापरिचितं प्राचीनपक्षे स्वरसः
स्नानादाचारम्भक्षिप्तं जगतीत्याजिनमनिक आरम्भदोषस्त्व-
नधिकारिणो न संगतः । अभिधानस्य भावदोषत्वाद्दृष्टदोष-
स्य च विकृष्टवैष्ट्यान्निधानस्य विधयेत्यस्य विषयव्यप-
दोषव्यपत्त्यस्य बहुमुख्यत्वाद्वाप्युपरितन्मती तच्च दोषवाचि-
मानस्तु न विषयेयाद्, स्याद्वाद्यमानं वस्तुन आपेक्षिकात्वात् ।
अतिरक्तकल्पस्य यो मायः स जिनकल्पिकावेत्युक्तं न मायं
इति तदुपपत्तेः, तदपि विधिवैकल्यप्रयुक्तं, द्रव्यस्त्ववृषणमपि
अभस्याऽपि चान्दतरमकिमात्रेणोपहृतं भवति, इति हि हानं कूप-
ज्ञानस्य फलकृद्धानेनैतद्वा ह्याप्यते इत्यर्थः । पूजाविधिवैगुण्य-
व्यतीयेऽप्युपपत्तेः सकिमात्रव्यस्य प्रतिगन्धकालस्य कूपे कल्पमा-
ने कर्मोपलोपादाविष्ये गन्धविशेषस्येति भावः । यतोऽपि वि-
मुताऽपि क्रिया व्यवधानेनातिपारम्पर्येण प्रकल्पेव कृत्वा मो-
क्षदोषा, शिष्टा पुनरप्यर्थे तिष्ठिकाचक्यतयाऽप्युक्तं स्वकूपो-
द्वक्षितपत्त्यमभाविमिति भावः । इत्थं चाऽमरवेदसुखिचनाना-
मुक्तानां शेषाणां च अकिमात्रप्रयुक्तपूर्वस्य विषय इति स-
र्वोऽपि प्राचीनगर्भानपण्यास्तिरस्कृतो जयति । इत्थं विवेकया
पक्षं ह्युक्तानां सुप्रकल्पाः शक्तिनां पुनः सुते व्याख्याते त्रिधाः ।
उक्तं च सम्मती गन्धहस्तित्वा-“ स च सासप्तमस्यमि-स्य

सिक्ततायायोगो होह । न वि ज्ञातगो वि समए , पञ्चगव्या
गिच्छिभो योभो ” चि न परीक्षां विना क्थं , प्राचीनगन्धया-
त्परमविशुद्ध्यकथित्वेन निरस्ता गन्धहस्तित्वा । तथाहि-

“ अयं जनेऽप्यस्य स्मृतः पुरातनः,
पुरातनैरेव समो भविष्यति ।
पुरातनेष्वित्यनवतिष्ठेतु कथं ,
पुरातनोक्त्याविमृश्य रोचयेत् ” १ ॥ ”

प्राचीनं स्वर्गवैभवं नम्रप्यनेकान्तगामितं तत्तात्पर्यमेवेन तन्ने-
नतिप्रसङ्गकं कूपदृष्टान्तं विहादीकरणेऽधिकमादृष्टत्वं प्रपञ्चे-
नोक्तस्माभिस्तद्व्याख्यातम् ॥ ६१ ॥

(१६) पूजायां हिंसासंभोक्तिकव्यर्थं दृश्यन्त्याह-
धर्मोऽपि मतिमार्चनं यदि नयः स्यादर्थदण्डस्तदा,
तर्हि मृत्कृते न तत्र पत्रियो नृताहियक्यायेन ।
या हिंसा संखु जैनमार्गीहिंसा सा स्याद्विषेध्या स्फुटं ,
नाधार्मिक्यनभिहन्तुमिह किं दोषं प्रसङ्गोद्भवम् ॥ ६२ ॥

(धर्मोऽपि मतिमार्चनं) यदि पूजायां हिंसा कुमतिना वाच्या, तदा
किमर्थदण्डरूपा का स्यादर्थदण्डरूपा च । नाद्यः पक्षः शो-
क्षम्, प्रयोजनराहित्यासिद्धेः अन्त्ये त्वाह-यदि प्रतिमार्चनं च-
मोयो वयः स्यात्तदाऽर्थदण्डः स्यादर्थदण्डरूपेण व्यवहार्यः स्या-
त् । इष्टापचावाह-तदर्थदण्डरूपेण सदा मृत्कृतेऽर्थदण्डाधिकारि-
कं न पत्रितः किंचित् नृताहियक्याये यथा इहः पत्रितस्तदा-
इह हि तत्सुखम् “पदमे दंसस्यस्यमे अत्रादंरवतिप चि आह-
इह, से जहान नाम ए केह गुरिसे आयहेदं वा आगारहेदं वा भि-
हेदं वा नागहेदं वा भूयहेदं वा जम्बहेदं वा दंसतस्यपारहेदं
सयमेव गिस्सरह, अयोहि वा गिस्सरायेह, अयं वा गिस्सरि-
तं समगुज्जायेह, एवं खलु तस्स तत्पत्थिस्सं सावर्कंति आह-
इति” । यदि हि जिनप्रतिमापूजायांऽपि वधोऽत्राधिकृतः स्या-
त्तदा-“ जिनपदिमाहेतुं जिनहेतुं च ” इत्यप्यभिप्रेत्यत्वं सूच-
कारः । न च सर्वोऽपि दण्डो दृष्टस्थानामगाराय इत्यगार-
विषयकेच्छाप्रत्ययेच्छाया हेतोरेककक्षे संभवाच्च मृत्युत्वमिति
रामदासादिपामरको अध्येयः । एवं सति-“ परिचारेहेदं ”
इत्यादिप्राधिक्यापयोः परिचारापेक्षयापि तत्पत्तो घृष्टापेक्षा-
दिति यतिक्रिद्धेत । अथ विवक्षात एव तत्पत्ता इत्यत आह-
या खलु जैनमार्गीहिंसा हिंसा सा स्याद्विषेध्या स्फुटं निहन्तुं
कारयितुं स्फुटं नाममात्रं निषेध्या न स्यात् १, अपि तु स्यादेव ।
ननु प्रतिभामेतत्त्वं, एवं सत्यर्थदण्डाधिकारे पूजायैव वधस्याधा-
र्माधिकार्येव पात्रोपपत्तिरिति चेत् । सत्यम्, तर्हि भगवत्यादावा-
धार्माधिकार्येव तस्य स्फुटं निषेधौचित्यमन्यत्र प्रपञ्चितनिरु-
पितस्यैवापेक्षकत्वात्संभवादिदृष्टत्वं तात्पर्यं, तत्वे तत्राति-
तोषाहमन्त्रजम् ॥ “ तस्य खलु भगवत्या परिपक्षा पवेस्या-इम-
स्स केच जिविस्सस्य परिदंणमासुणापूजणायं दुक्कपपदिमा-
तहेतुं ” इत्याचारे प्रथमाध्यये जातिमरणमोचनार्थे प्राणाति-
पातस्य दंशतत्वात्, तस्य च कटुतुष्टिपकाकोपदंशोऽजिगू-
जादेरपि जगद्वन्द्वपगमेन मुक्त्यर्थं प्रसिद्धेऽर्थदण्डतया चा-
क्षाधिषादादिति चेत् । न । एतद्व्याख्यानपत्रोक्तोनामायां पत्रमो-
रवस्य हेतुनाप्यसिद्धेः नथाह-“नत्र कम्मणि भगवता परिह्वं
परिह्वं प्रत्यक्षक्यां च प्रवेदिता, अथ किमर्थमसौ कटुकविषाकं
कमोभवतुतेषु कियविशेषेषु प्रवर्धनस्याह-“ इमस्सत्यादि” ।

(१३) अयं वरुणत्वविधायकः-

आनन्दस्य हि सप्तमाङ्गवचसा हित्वा परिब्राह्मण-
आकस्य प्रथितोपपातिकगिरा चैत्यान्तरोपासनात् ।
अर्हचैत्यनि विशिष्य विहितो भूत्वा न यो दुर्मेति,
स्मान्तामुच्चति नाभितमिषतया कर्माणि मुञ्चन्ति त्म् ॥६३॥

(आनन्दमिति) हि निश्चितम्, आनन्दस्य आनन्दप्रयोगोपास-
कस्य, सप्तमाङ्गवचसा उपोसकद्वाराङ्गवचनेन, तथा परिब्राह्म-
णः प्रथमो यः आकः अम्बहः अमणोपासकः, तस्य, प्रथिता प्र-
सिद्धा औपपातिकगिरौपपातिकोपाङ्गवाक्य, तथा, चैत्यान्तरोपास-
नात्-आनन्दतीर्थिकचैत्यतत्परिगृहीतायेचैत्योपासनां, हित्वा त्व-
क्त्वा, दियतस्येति शेषः, "अन्यद्वितिमनाराध" इत्यत्रैव, अन्यथा
निष्कर्तुं कर्त्तव्यप्रत्ययानुपपत्तेः प्रत्ययाऽन्तर्गतयथेयावद् द्वि-
त्यस्य हापित्येत्यर्थः । एवं ब्रह्मिमता नमिसत्विधानहापनयारे-
कद्वये न कर्त्ताप्रत्ययानुपपत्तेः । अर्हचैत्यानामर्हयतिमानां, नति
विशिष्य नामब्राह्म विहितो कस्यचलेयोको भूत्वा यो दुर्मेति प्रति-
भाऽप्राप्येति दुष्टमिति न त्वज्जति, तद्, आभितस्यातिमितत्वा-
ऽन्यन्ताप्रीतया, इत्येतस्य गम्यमानत्वाऽनुपमात्वेके । आभिताः
शिया इत्येव सत्येति ध्यातव्येन सुखमिव इत्याद्याविष विरोधपर-
निपातः । कर्मणि ज्ञानावरणीयादीनि न मुञ्चन्ति । तत्र सप्तमा-
ङ्गाहापको यथा "तते न ले आदीनि समस्तस्य
जगत्प्रभो महावीरस्त संतिष पंचाणुषयस्त सप्त सिक्कावयं
ज्वालासविहं निहिधर्मपकिचजह, समण भगवं महावीरं वंदे,
गमंसह, गमंसहया एवं वदासी-नो जलु मे जेते । कप्यं अज-
प्पियं प्रसुअत्थिया वा अणुअत्थियया वा अणुअत्थियप-
रिग्गहियाह वा अरिहंतचेइब्राहं वंदिसस वा गमंसिषप वा" ।
प्रति० । ('सम्मत्' शब्दे तद्वृत्ताप्रस्तावे व्याख्या) ('अनन्द'
शब्दे द्वितीययोगे १०६ पृष्ठे सूत्रमुक्तम्) अथान्यथैकपरिगृही-
तचैत्यनिषेधे मिथिहार्हचैत्यवत्त्वादिवाच्यः स्फुट एव । न चात्र
चैत्यशब्दायै ज्ञानं सूत्रोक्तं घटते । अर्हद्वृत्तान्तस्यान्यतीर्थिकपरिगृ-
हीतत्वाऽनुपपत्तेः, नपि साधुः, भुतवद् तस्यान्यपरिगृहीतत्वा-
लिङ्गेः । सिद्धौ वा स्वतीर्थिक एव शः । अन्यागमस्याप्यन्यपरि-
ग्रहेणैव व्यवस्थितः भूतः स दुर्मेतिपरिब्राह्मणः । "तद्व्या-
गमममाणाव" इति वचनात् । अथ "अणुअत्थिया वा" इत्या-
दिपदवचमेकायेमेव "समणं वा माहणं वा" इति पदद्वयवद् ।
अन्यथा "तसि अस्तरणं च" इत्याद्यनुपपत्तेः । तत्पदव्याप्यव-
हितपूर्वोक्तदार्थपरामर्शो कर्त्तव्यः चैत्यानामेव वाच्यव्यवहितपु-
र्बोक्तवाच्येषां दानाद्यप्रसङ्गेन तस्मिन्नेवाऽनुपपत्तेरिति चेत् । न । प्र-
ज्ञाकानां त्रयाणां नत्यादेरवश्यमिषेधस्यात्यद्भयस्यैकार्यताया
वस्तुमप्यवधारत्, तेन तदा दावद्विक्रयपरमार्थस्यैव युक्तत्वाच्च
वस्तुतोऽप्यवहितमाकासीनशब्दो यानुक्तकृत्यापारवचनं
वाच्यः । तथा च-पूर्वमन्त्रापितेनेयमाणात् । चैतिरवस्थादाह-
स्यावश्यकत्वात् तेषामिति तत्पदेन त्वव्यवहितपूर्वोक्तान्यतीर्थिक-
परामर्शो युक्त इति बहुलैर्धर्मां प्रमाणयन्तु ब्रामाणिकाः । औपपा-
तिकालाभको यथा-"अनन्दस्तस्य न यो कप्यं अणुअत्थियं वा
अणुअत्थियवदेवाणि वा अणुअत्थियपरेवमाहिमाणि व अरिहं-
चेइब्राणि वा वंदिसस वा गमंसिषप वा० जाव पण्ड्यासिषप
वा अणुअत्थिय अरिहंतं वा अरिहंतचेइब्राणि वा वंदिसस" तद्वृ-
त्तिर्धर्मा-"अणुअत्थियं चि" अन्यथैका आर्हत्समयापेक्षयाऽप्ये

शाक्यादयः । "चेइब्राहं ति" अर्हचैत्यानि जिनप्रतिभाः, "न-
कप्यं अरहंतं वि व सि" न कप्यते, इह योऽयं नेति प्रतिषेधः,
तोऽन्यथाहं वृत्त्यः, अर्हतो वंदेतित्येत्यर्थः । न हि किल परिब्रा-
ह्मणवचनकोऽतोऽन्यथैकदेशेवतावन्त्यादिनिषेधोऽर्हतामपि
वन्त्यादिनिषेधो मा वृत्तिरिक्तत्वात् । "नकप्यं" इत्यधीतम्, इति ।
अथाहं चैत्येऽम्बहस्य "कपय एव विहिता" इति न्यायाद्यनति-
हत्वापि सुज्ञानम् । इत्थं च सम्यक्त्वात्तापक एवाहचैत्यानां
वन्दनमवश्यकरणयोगिहितत्वात्पूजाप्राप्त्याधिकारिणां सिद्धांमेति
सिद्धान्ते स्फुटमर्हचैत्यपूजाविधानं न पश्यामः । सम्यक्त्वपरा-
कमाप्यवने स्फुटं फलानभिधानादिति सम्यकमते निरस्तम् । न
पश्याम इत्यस्य स्वापराधत्वात् । न ह्ययं न्यायोपरपराधः, यद्वन-
मन्यो न पश्यतीति । सम्यक्त्वात्तापक एव सुष्ठमवस्था वदन्ता-
स्तस्य क्वपराकमाप्यवनेऽपि शुद्धसाधर्मिकबुद्ध्याफलमिधा-
नेनैव पूजाफलमभिधानादिति भावनां च सूरिभिः ॥६३॥

सुवर्णगुलिका । आह च-

प्रश्रव्याकरणे सुवर्णगुलिकासंभवनिर्धारणे,
शस्ते कर्मणि दिग्द्वयग्रहद्वःस्थितौ तृतीयाक्षतः ।
सम्यग्जावितचैत्यसाङ्गिकमपि स्मांशोषनाङ्गाश्रुती,
सूत्राच्च व्यवहारतो भवति नः प्रीतिर्जिनेन्द्र स्थिरा ॥६४॥

प्रश्रव्याकरणे सुवर्णगुलिकायाः संबन्धनिर्धारणे सत्य-
संबन्धस्याजिनेयत्वात्संबन्धानिधानस्यावश्यकत्वे बुद्धिस्य-
स्य तस्य सौत्रवादिनि ज्ञातः । तथा तृतीयाक्षतः क्षाना-
ङ्गतः, शस्ते प्रशस्ते कर्मणि दिग्द्वयस्य पूर्वोत्तरदिग्द्वय-
स्य, यो ग्रहः पुरस्कारः, तस्य यो दहःक्षान्तिस्वायत्तयंत्रि-
पाक्षः, तस्यां, च पुनः व्यवहारतः द्वास्तत्सम्बन्धनिर्धार-
यतनाकपयज्जवा सङ्गावं प्रापितानि यानि चैत्यानि तानि
साङ्गानि यत्र यस्यां किंवायां, तथा स्मांशोषना सुष्ठु स्मां-
शोना याऽऽलोचना । तस्याः भुजौ विधिग्रन्थे सति, न
अस्माकं, प्रीतिर्जिनेन्द्र क्षापनाजिने क्षिराऽप्रतिपातिनी
जवति, न्यापनाजिनस्य जिनैन्द्रावं आर्यजिनवत्सदाऽसमुपास-
नाफलदानसमर्थनाऽन्यमिहाराध्यात्मिकमायाक्तेपकत्वात्-
वसेयम् । तत्र नृयोऽवधारितः । "सुचनगुलिका ए चि" प्रती-
को नृपिः-यथा सुवर्णगुलिकायाः कृते संक्रामोऽस्तुत्वा तथाहि-नसिन्धु-
सीवोरेपु जनपदेषु धिन्नैकनगरे देहायनस्य राज्ञः प्रमाथ-
त्वा द्रव्याः सकारो देवदत्ताजिनेधाना दाम्भ्यद्वत् । सा च देव-
निर्मितां गोश्रीपन्दनमयीं ब्राम्हणावीर्यप्रतिमां राजमन्दि-
रान्तर्धेऽन्तर्धनव्यवस्थानां प्रतिचरति स, तद्वन्मार्गं च आ-
वकः कोऽपि देशात् संबन्धं समायातः, तत्र चांशतोऽसी रोगे-
णाऽभ्युदारीरं जातः, तथा च सम्यक् प्रतिचरितः । तुष्टेन च तेन
सर्वैकात्मिकमाराधनं दत्तवतितायेगुलिकाशतमदादि । तथाऽन्य-
या कुम्भा विकृता, सुकृपा दृष्टासामिति नमसि विभाव्य एका गुष्टि-
का मक्षिना, तत्प्रमाणात् सा सुवर्णवर्णा जातेति सुवर्णगुलिका
नाङ्गा प्रसिद्धिमुपनामोतोऽसी चिन्तितवती-जावा मे कपसंपद्व्,
एतया च किं अर्गुविहीनया, तत्र तावद्वं राजा पितृभ्यो न का-
मयितव्यः, शेषन्तु पुरुषमात्रम् । किं तैः, तत् उग्रजिण्याः पक्षि
वह्मण्योऽनराजं मनस्याप्यव मुद्रिका भाङ्गिता, ततोऽसी देव-
वचनां विज्ञाप्य तद्वनयया इतिरत्नलम्बाङ्गा तथावातः । वा-
कारिता च तेन सा, तयोक्तम्-आगन्त्यामि यदि प्रतिमां नयाति, ते-

नोकथ-तामहं श्यो नेष्यामि । ततोऽसौ स्वमगरी गत्वा तपुषं प्रतिमं कारयित्वा देवता तामाहव तस्य राजमावासात्, स्वकीयप्रतिमं देवतामिदं प्रतिमाकाने विमुच्य तां सुवर्णमुद्रिकां च दृष्ट्वाऽऽगतः । प्रजाते च बाह्यप्रयोगसम्बद्धसिद्धिमुक्तम्-अमुपिगम्येन विमद्वाहं स्वदक्षिणे विहाय हातस्यप्रयोगात्प्रयोगतया तस्यामुद्रिकावयवमप्येवमुक्तम् । अत्राह राजः परं कोपमुपगतो दृष्टमिदं दृष्ट्वाऽपि राज्ञिः राज्ञिः सहोदरभिरां प्रति प्रस्थितः । अन्तरा पिपासाबाधितस्यैव सिद्धिमुक्तकरणेन देवतया विस्वारितसैन्योऽङ्केषोपोज्ज्विला बहिः प्राप्तः, रथाकडम्ब धनुर्वेदकुशलतया सम्बद्धद्विस्तरलाकडं बध्दप्रद्योतं प्रजिह्वां मुपगड्ढवा भ्रमस्तं चरुणतद्वारज्ययितद्विस्तो नृषि विगतमेव कथीकृतवान् दारवीपतिरिति ब्रह्मादपहं मयुषिच्येनाहितवानिति । प्रति० । अश्व० ४ भाष० द्वार विगच्छोर्मिप्रदे काना-ज्ञात्वापको द्विगोत्रकाने प्रयोगोद्देशके यथा- " दो दिसाओ भमि-गिरिक कप्यह विमयाथाय वा विमयांथाय वा पन्थाविचय पार्थेयं येव इदीयं येव एवं मुदाविचय सिक्काविचय उच्यविचय संसृजिचय संवसिचय सज्जकं उद्विचिचय सज्जकं पदिसिचय सज्जकं भण्डाजिचय आलोचय पदिकजिचय भिजिचय गदरिचयं विजिचिचय विमोहिचय बकरणकथं अण्डुहिचय अहारिहं पायजिचं तयोक्तमं पदिकजिचय, दो दिसाओ भमिगिरिक कप्यह विमयाथाय वा विमयांथाय वा अपविक्तमारण-तिपसंसेहवापुसलाभुसिचयं भणपाजपतिव्राह्मिचयाने पा-कोगयायं काहं भणवककमायायं विहरिचय तं पार्थेयं येव उदीयं येव चि" । प्रति० । स्या० अत्र हि विगुह्वाभिमुखीकरणमह-वैद्यानां नृणाभिमुखीकरणार्थेवेति तजिनयस्यैवैकपूर्वोक्त्याद्दृष्टव्यस्यधिकारणो लोकोपकारतजिनयस्यैवैकपूर्वोक्त्याः प्रधानवस्तुत्वतमेवेति तात्पर्यं प्रति० । उक्तं च- "पुत्राणिमृगो तिवा, दिवा ब्रह्मा पदिकजिवा । जाय जिवाद्वाको वा, जिनिद्वरंयेव-वाहं वा" ॥१॥ प्रति० । स्ववहारात्ताको यथा आलोचनासु-
" आयेव सत्तं प्राविचार्हं पालेजा० जाय पदिकजिवा, यो येव सत्तं प्राविचार्हं बदिमा पायस० जाय सविदेसस्य पार्थिभिमुदे वा उदीयाभिमुदे वा करयस्यपरिमादियं सिरसाव-सं मत्यद भंजोहं कट्ट एवं बजिजा-पवह्मा मे भवराहा यव-इकपुलो अहं भवराहा अरहंताय सिजायं भित्तिय आलोह-जा पदिकमेजा भिजिजा पायजिचं पदिकजिजज चि वेति ।" प्रति० । अयाऽप्रेतनय्यान्त्रं येनैव सत्यम्यावितानि जिनवयनवालितात्ताकरणानि देवताभि पश्यति, तत्र गत्वा तेवाभितके आलोचयेत्, देवताभि हि भृगुकुक्षुगुणशिलादौ भगवत्समप्रचरे एकसो विधीयमानानि शोधिकरानि दृष्ट्वा विशेषाद्विगतसमर्थानि जयन्ति, सहविदेहेतु गत्वा तीर्थकुरानपृ-कृष्य वात्वाऽऽमेगाकम्प्य पुरत आलोचयेत् । तस्मात्पि देवता-नामभावेऽर्हत्प्रतिमायां पुरतः स्वभापितदानपरिष्ठाकुलमा-लोचयति, ततः स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तम्, तस्मात्प्यमा-वे प्राप्नोतेऽर्हः प्राचीनाप्रतिविमिमुक्तः, करतलाभ्यां परिपुहीतं तथा शिरसाऽऽपृच्यो यस्य तम । अमुकुलमासः । अज्जलि कृत्वा एवं बदेव-यतावन्तो मेमराथाः, यतावत् कृत्वाऽहमपरा-जः पवसहसं सिक्कानाम्भितके आलोचयेत् । प्रायश्चित्तदान-विधि विज्ञानालोचय च स्वयमेव प्रतिपद्यते प्रायश्चित्तं, स च तथा प्रतिपद्यमानः शुच एव, सुशोच्यविधा प्रवृत्तः यदपि च विराजितं तन्नापि शुक्तः, प्रायश्चित्तप्रतिपत्तेरिति । अथ

" सत्तं प्राविचार्हं " इति विशेषयेनैव देवताभि वैद्यानां च "अहं च मोपरायस्य" इत्यत्र "पुत्राह" इवाक्येपाद विशेषवद्व्या-सुरोवेनावृत्ति कृत्वा व्याख्येयः । सत्यम्यावितप्रतिमापुरस्कार-रथ भगःशुद्धिविशेषविह दिव्यपरिग्रह इवेति न्यायपित-मेव । यमुच्यते कुमिति-सत्यम्यावितपदेनाधिरतसत्यमहद्वरेव पारिष्ठ्येन प्रधान प्रतिमास्यर्प्य इति । तद्वस्तुम्यावितस्य च-प-नवाच वृषच, आलोचनादानार्हस्य गतीत्यं संनयेऽप्यात्मगु-कये प्रतिमाभयनस्यैव शास्त्रार्थेनात् । प्रार्थितस्यपुरस्कारस्य कथमिदमुत्तरगतमवयवम्यावितमिति चेत्, सज्जकाभ्यामपि विशेषं विचार्य । एतेन पूर्वमोक्तवज्जयन् प्रतिमाभयनमित्य-पि उक्तं न निरस्तम्, ततोऽप्यत्रऽर्हत्सिद्धपुरस्कारस्योत्तरिति किमिति पञ्चवितेन ॥ ३५ ॥

(१७) कौपद्याधिकारः । प्रतिमापूजायां शैवार्थमकासाधे-
बाहिसिद्धार्थराजानामुदाहरणम्—

तीर्थेशमतिमार्चनं कृतवती मूर्त्यनवकक्तितो,
यत् कृष्णा परदर्शनाधि तदिदं पञ्चाङ्गविसृजितम् ।
सचकं सन्तु या न नारदस्यैव मत्वाऽमतासंयतं,
मूढानामुपजायते कथमसौ न आविकेति श्रमः ? ॥६॥

कृष्णा कौपीरी, सूत्रोक्तवत् राजमूर्त्योपाङ्गमिहितव्यतिकरस-
यान्देववत्, भक्तितो नकृष्णा, तीर्थेशानां भगवतां, प्रतिमार्चनं प्र-
तिमापूजनं, कृतवती, तदिदं तद्वत् तत्त्वानिवाचकम्, न परं, पञ्चाङ्ग-
स्य हाताधर्मकासाधयमङ्गस्य, विरुद्धं जितं सत्यम्यावितम-
विहितं, परं वा कुपादिना, इदमहङ्कारं मग्नतीत्येवंशीलम्, ते हि
बद्धि-पञ्चाङ्गमुत्थानमुत्था पूजा कृतेति सुखे कुपापि ध्यका-
ङ्कारं बोधस्यते, गते प्रसिद्धे पञ्चाङ्ग एव च तद्वक्तोपसङ्गे-
रिति कथं नोचामहेतो इदमिदं वातः । ननु कौपद्याऽर्हत्प्रतिमापू-
जा कृतेति पञ्चाङ्गेऽमिहितमिति वयमपि नापहम्, तद्याः पञ्चा-
मगुणस्यानं मास्तीत्येवं तु क्लृप्त इति चेत्, अत्राह-या तं नारदस्यैव
मतासंयतं मत्वा न सत्यकं न सत्कृतवती, अस्ती आधिकेति श्रमः
कथमुपजायते ? न तुकोऽयं श्रमः । एवमापद्यासाम्प्र-
त्तरितपञ्चाङ्गिकरणमपि आधिकारवमेवार्थोपयतीति दृष्टव्यम् ।
अत्राज्ञापका ज्ञातव्यौ- " तय नं सा दोहर्हं रायचक्रकया
जेनेव मज्जजनेव तेनेव उवागच्छ, उवागच्छरथा मज्जज-
यर् अणुपविचर, अणुपविचरता एहाया कयवसिकम्मा
कयवोडवमंनवापाविच्छता सुच्छपावेसां मंगलां च वपाहं
पवरपरिदिवा मज्जजयराधो पदिकिक्कम, पदिकिक्कमरथा
जेनेव जिजनेव तेनेव उवागच्छ, उवागच्छरथा जिजयर्
अणुपविचर, जिजयर्दिवा ज्ञातय पणमं करेह, करेहा
बंदर, नमंसर, नमंसरता होमहयेयं परामुसति, परामुसहता
एवं अहा सुदिवाजो जिजयर्दिवाजो अणुवति तद्वेव माधि-
वचं० जाय पूवं नदति, नदतिता वामं जायुं अंवेह, दाहिजुं
जायुं चरयित्तंति साहट्ट पित्तुचो मज्जजं चरयित्तंति
जिजेसेह, जिजेसेहता ईसि पच्छुअम, करयज्ज० जाय कट्ट एवं
ववासी-अमोऽणुं चरिहंतायं प्रगवंतायं० जाय संपरायं
बंदर, नमंसर, नमंसरता जिजयराधो पदिकिक्कम, जेनेव
अंतेदरे तेनेव उवागच्छ " । ज्ञा० १६ अ० । अत्र यावत्-
रथावत् अवतीत्यो दृष्टं, होमहस्येन जिजयर्दिवा प्रमादं, सु-
रभिगोदोक्तेन स्वपयति, गोशीर्षचन्द्रेनानुसिम्पति, वज्रा-

णि निवासयति, ततः पुण्याणां माद्वार्ता, प्रयतितामित्यर्थः ।
गन्धर्वाणां वस्त्राणां मानस्युनां चारोपणं करोति स्म । मा-
ला कलापावकम्बनं पुष्पमकरं तनुत्तैर्द्विपङ्गणपद्मकलाके रचनं
करोति । (वामं जाणुं कचेहं सि;) उरसिपतोत्यर्थः (दाहिंशं जाणुं
धरतिनलंसि निहृदुः) निहृत्, स्थापयित्वेत्यर्थः । (तिकुलुतो मु-
क्तायं धरातिनलंसि शिववदं सि) निवेद्ययतीत्यर्थः । (इति
पञ्चुममति २ करतलपरिभाहियं ब्रजालं मथय कट्टु एवं व-
यासी-नमोऽभ्युं पं धरिहंताणं० जाव संपत्तायं वंदति, एमंसति,
गमंसितिसा पकिनिक्कमहं सि) तत्र बन्धते चैत्यवन्दनविधिना
प्रसिद्धं, नमस्त्यति पञ्चात्यधिपानयोगेनेति वृत्ताः, न च द्वीपयाः
प्रतिपातएदृक्कमानं चैत्यवन्दनमभिहितं सूत्रे इति सूत्रमात्रमात्र-
व्याख्यास्यापि भावकादेस्तावदेतत् मन्तव्यम् । अन्यथा सूत्राद्वाहि-
देवककम्यतायां बह्वतां सत्त्वादिबन्तुनामर्चनं ब्रूयते इति, तदपि
विषयेषु स्यात्, किञ्चाविराजानां सत्त्वादिबन्तुनामपि चैत्यवन्दनं
संज्ञायते, यतो बन्धते नमस्त्यतीति पदद्वयं वृत्तात्तरव्याख्यान-
मेवमुपदर्शितं जीवाभियमसुचिकृता-वधिरतिरतामेव प्रसिद्धचै-
त्यवन्दनविधिर्भवति, अन्यथा तथाऽभ्युपगमपुरस्सरं कायो-
त्सर्गांसिः, एतो बन्धते, साम्राज्यं, नमस्क्रोति आशयवृत्ते-
रभ्युपगमरूपनमस्क्रोतेति । किं च-“ समणेण सावपणं य,
अवस्सकापण्यं इवहं अम्हा । भंतो० अहो शिसियस्स य,
तम्हा आबस्सयं गुम ॥ १ ॥ ” तथा “-अं न समणो वा सम-
णी वा साकअं वा साविथा वा साविसे तस्मै तल्ले उज्जाओ
कांमं आबस्सपणं विट्ठंति, तं होयउत्तरियं भावावस्सयं ” इ-
त्यादिउपयोगचारवचनात् । तथा सत्यपद्वीयं संपन्नः प्रवचन-
मकाम्नां पद्विधावश्यकनिरतः पदस्थानमुक्त्वा अवको भ-
वतीत्युक्त्यातिवाचकवचनात् आबकस्य बहुविधावश्यकस्य
सिद्धावावश्यकताऽस्मर्गतं प्रसिद्धं चैत्यवन्दनं सिद्धमेव भवती-
ति वृत्ती । यच्च “ जिणुपडिमायं अक्कचनं करं ” इति एक-
स्य वाचनयामेतावदेव दृश्यते इति वृत्तावेवं प्रायुक्तं, तथापि
वृत्ताद्युपासकसम्पूर्णां विधिरिप्यत एव, जिमप्रतिमाचनस्य प्रति-
धानस्त्वैवैव विरतिमतां निर्वाहत् । यदपि “ जाव संपत्तायं
ति” असंपूर्णद्वयं कदर्यनाम्नास्य इति प्रतिमाप्रतिपाद्यते । तदपि
स्त्वन्मतीर्थविरकाहीनतादप्यर्थः । यद्युक्तसंपूर्णद्वयं कदर्यनेन
बहुशो निराकृतमस्माभिः । सम्पूर्णचैत्यवन्दनविधौ चापुनर्वन्ध-
कादर्थोऽधिकारित्युः स्थाणोरप्यात्मन्यवयवयोगप्राप्तं सि-
द्धमेव । योगधन्यं तु आबिका तु कौपयानन्वादिबन्तुनामप्याना
अन्यतीर्थिकादिकृतादिव सिद्धा । तथाहि आनागुत्तैः-“ तपं
पंच पंदवा दोवहंदेवीयं सद्धि कल्लाकायं ब्रजं वारेणं उज्जाहं मो-
गमोमाहं० जाव विहरंति । तते पं से पंदुराया अमया कयाहं पंच-
पंदवहं कुनीय देवीयं दोवहं देवीयं सद्धि अंतउपरियाससद्धि
संपरिकुं सहीमणवरणय यावि विहरतिहं व नं कट्टुन्नारय
हंसणं अज्जइय विणीय अंतो य ककुसहियप मज्जत्वायियय अ
अज्जीणसंमपियदंसणे सुखे अमहदसगलपराहं प कालमिय-
कम्मउत्तरासंगहअवत्थं ब्रं ककमंरुहृत्थं उज्जमउदितसिरप
अजोवहअगले ति अमुंअमेहअवसगलधरे हत्यकयकमीय पि-
अनंअवत्थं धरणिगोअरपपहां संवरणावरणउवयगुणयणिने-
सिणीसु य संकामिणअभिभोगंपपासिमणणींमणीसु य
बहुसु विजाहरीसु पिण्जास्तु विमुत्तजसे हरे रामस य
केलवत्स य पउत्तअपवत्सवअनिरुत्तिसिद्धउत्तमुयसारण-
गयमुसुहदुमुहादं जाययानं अमुद्गाय य कुमारकोदीनं

हियवद्वय संवयप कलहयुद्धकोसाहहपियं मंजना-
निहासी बहुसुसमसुयसंपराय सुहंसण सतंतओ कलहं
सद्धिक्खणं अणुगवेसमाणं असमाहिकरे ह्सावरवीरपु-
रिसंतल्लुअसवमाणं आमंतकणं तं भगवति । पक्कमाणं
गयणगमणहत्थं उप्पइओ गयणतलमहिंअयंतो गामागरि-
मारकेकव्वमंडवदोपुहणसंवाहहस्समंकिंयं थिमि-
यवेणीतलं सुंदे ओहोयंतो रम्मं इत्थिमाउरं नयरं उवागय
पंदुरायमवणंसि अहवेगेणं समोवय, तपं पं से पंदुराया क-
कट्टुन्नारयं पक्कमाणं पासह, पासहसा पंचहं पंडवहं कुंतीय
देवीयं सद्धिं आसणाओ अमुत्तुहं, कट्टुन्नारयं सत्तउपयाहं
पच्चुमाज्जह, पच्चुमाज्जहसा तिकुलुतो आयाहिणं पयाहिणं
करेति, करेहसा वंदह, गुमंसह, गुमंसहसा महरिहं० आसणेणं
उवमिंतहं । तते पं से कट्टुन्नारय उदगपरिचरफासियाय
व्धोवोरिय व्धअयाय भिसिआय नितीयहं, भिसीवहसा पंदुरा-
रज्जे अं० जाव भंतउरे य कुसलोदंनं पुच्छति । तते पं से
पंदुराया कुंती देवी पंच पंडवा कट्टुन्नारयं आहंति०
जाव पज्जुवांसंति ; तते पं सा दोवती कट्टुन्नारयं अस्स-
जयं अविश्यअपडिइयअपक्कसायपायकम्मं कट्टु मु
आहाहं० जाय थो पज्जुवांसंति सि । प्रति० । आ० ।

महा सार्थवाही-

“ तते पं से महा सत्यवाही धेणेणं सत्यवाहेणं अम्मपुद्गा-
या समाणी हत्तुत्तं० जाव हिययाविजलं अस्सं पाणं काह-
मं साहमं उवक्कवावेह, उवक्कवावेहसा सुवहुपुण्यवप्य-
धमल्लांतकारे गेह्वाति, रसयाउ गिहाणि गच्छह, रायमिहं नगरं
मज्जं मज्जेणं जिममल्लह, जिममल्लहसा जेणव पुक्कखरिणी
तेणेव उवागच्छह, उवागच्छहसा पुक्कखरिणीय नीरंउ बहुपुण्यं०
जाव मल्लांतकारं उवेह, उवेहसा पुक्कखरिणि आमाहह, आमा-
हहसा अस्समज्जणं करह, करेहसा अलकीरं करह, अल-
कीरं करेहसा एहाया कयवलिकम्मा उगुहिसिआमि-
आहं तथा उप्पलारं० जाव सहस्सपचाहं गिहह, गिहहसा
पुक्कखरिणीओ पचोवहह, पचोवहहसा तं पुक्कवधंअधमल्लं
गएहह, गएहहसा जेणव नागवरणं० जाव वेसमणवरणं
य तेणेव उवागच्छह, उवागच्छहसा तथा पं नागपंदमज्ज-
यं० जाव वेसमणपडिमायं य आलोप पणामं करह, करेहसा
पच्चुममह, पच्चुममहसा लोमहत्थयं परासुह, नागपंडिमाओ०
जाव वेसमणपडिमाओ य लोमहत्थयणं पमज्जह, उदगभाराय
अमुत्तुहं, अमुत्तुहसा पदससुवाहाय गंधकासाहय गाथाहं
लुहं, महरिहं कथाहं व गंधाकणं व पद्माहं व
करह, करेहसा धुवं महह, रज्जमुत्तु पायपडिया एवं बयासी-आहं
पं अहं दारयं वा यपमितां पं अहं जावं व० जाव अणुवदंमि
सि कप ओथाहं करह, जेणव पुक्कखरिणी तेणेव उवागच्छह,
विजलं अस्सणं पाणं साहमं साहं अनायपमाज्जं० जाव
विहरति । ” न च कौपया जिमप्रतिमाकंअकालवरोपया-
चितं कृतं श्रूयते, प्रायुत “ जिमाज जावयायं ” इत्यादिना
जगवद्गुणप्रधानांमव कृतमस्तीति कथं विशेषं न पश्यति
सचेताः । इत्थं प्रतिधानेनैव महापूजा, अन्यथा तु पूजाभा-
वमिति शास्त्रगत्यर्थः । तदाह-“ देवगुणप्रधाना-तन्नाशानगत-
मुत्तमं विधिना । स्वादादरादिभुक्तं, यथदेवाचनं श्रेष्ठम् ॥ १ ॥
इति । प्रति० । आवा० । कटप० ।

(सिद्धार्थराजस्य) आह च -

एतेनैव समर्थिताऽन्युदयिकी धर्मा च कल्पोदित्वा,
श्रीसिद्धार्थनृपस्य यागकरणौषधिरिदंशोऽस्यैव ।
आहः स्वल्पयादिषाङ्गविदितो यानं जिनाची विना,
कुपांनान्यदुद्गाहता प्रतभृतां त्याज्या कुशास्त्रस्थितिः ॥६६॥

(एतेनेति) एतेनैव औपरीक्षितसमर्थमेनैव, आभ्युदयिकी अभ्युदयनिवृत्ता, धर्मो च धर्मोदयपेता च, कल्पोदित्वा कल्पसुत्रमांसा, श्रीसिद्धार्थनृपस्य श्रीसिद्धार्थनाम्नो राज्ञो भगवांस्त्वयुः, दशाहोऽस्यैव दशदिवसमहं, यागकरणस्य श्रीः द्विः प्रौढता समर्थिता उपपादित्वा । न च यागशब्दोऽन्यः स्वाध्यायः तन्माह-अथु निमित्तं, अर्थं सिद्धार्थराज आदिमाङ्गविदितः आचारारङ्गप्रसिद्धः, आहः श्रीपार्थस्यधीयममपोषासकः, जिनाची विनाऽन्यं लोकप्रसिद्धं यामं, न कुपांनं । यतः प्रतभृतां कुशास्त्रस्थितिरूपः । आर्यश्च यागः कुशास्त्रियः कल्पसुत्रपाठो यथा-“ तय खं सिरुधं राया दशहियाय विप्रदयापय पवह्माणीय सद्य अ सहास्तिअ स सयसाह-स्तिअ म..... संभमानं य पत्तिअमाये य पत्तिअमाये य पयं च णं विहरं ।” व्याख्या- (दशादिप (स)) दशादिकायां दशदिवसमानायां, जितौ कुलमयांदायां, पातनायां गमायां, पुत्रजनमांस्यप्रक्रियायां तस्यां प्रवर्त्तमानायां, यदिकां शतपरिमाणान् साहसिकान् सहस्रपरमाणान् शतसाहसिकान् लक्षप्रमाणान् यागान् दयपूजां दानाप्रवर्त्तित्वासां दानादीन् आगान् ददन् दायपयं शान्तयन् प्रतीच्छन् सुखं प्रतिष्ठापयन् विहरन्ति । एवं श्रीसिद्धार्थनृपेण परमभावेन दयपूजा कृता चेदप्येवा कथं न कर्तव्या ? तस्य धमणांवासकत्वे आचारारङ्गप्रक्रियायम्-“ समग्रस्त भगवन्मो महावीरस्त अस्मापियरो पासावगिज्जता समणोवासया आबि ह्नुया । तेषं बहुं वासाहं समणोवासगपरिआहं पालहन्ता छण्हं जीवांनका-याणं सत्कण्ठनिमित्तं आलोहतां गिरिद्धा गरीह्वा अहारिहं उत्तरगुणपावच्छिन्नं पत्तिगिज्जता कुलसंसारं छुरुह्वा भयं पक्कज्जदिति, पक्कज्जदत्ता अपच्छिन्नाय मारणियाय सरीरसंहणाय भूतियसरीरा कांमे मासे कांलं किप्ता तं सरीरं तिपज्जहेत्ता अन्त्येय कप्पे देवताय उच-वथा । तस्यो भं आउक्कलयं चइत्ता महावदेदे वासे चरि-अणं क्कसासंखं सिज्जस्संति, परिग्विष्ठास्संति, सम्मत्तुक्क-अणंत्तं करिस्संति ” स्ति । यथा च सिद्धार्थराजस्यातिकरं वा शय्यक्रेतं पूजा कृतेति समर्थितं, तथा महाबलविद्यतेतिऽपि द-श्यमात्राये च-शास्त्रताशाश्वनतीयां-वाच्यार्थांश्च प्रत्यभिगमन-सङ्गपूजादिना सम्यक्चरनेमैतथैव स्वादिपुत्तमाचारानिर्मुक्तौ ।

तथाहि-

“ तिथयराज भगवउ-पययणपावणिअऽसवसुधीं ।
अहिममनसमदुरिदस्य-किंत्तणसंयुक्कअणुणया ॥ १ ॥
जस्माभिसंययिक्कम-अवरणमाणुपययणनिवहा ।
विचत्तोअजयममंवर-नंरीसरभोमनगरेणु ॥ २ ॥
अङ्गावयमुज्जिते-मयग्गपयधम्मकळे य ।
पासहदावत्तं विय, अमरुणायं च संदासि ॥ ३ ॥
वृत्तिपेया-दरीनत्रावनायमाह-‘तिथयरागाह’ । तीर्थकृतां भगव-ता, भवचरस्य द्वादशाङ्गस्य गणयिदुक्तस्य, तथा प्राथमिकाना-
३३१

माचारोदीनां युगप्रधानानाम्, तथाऽतिशुचिनामुक्तिमनां केच-
क्षिमनपथोपायविधमच्चतुर्दशपूर्वोद्यद्, तथाऽऽसीमपूर्वादिप्रा-
क्षीमां, यदभियुक्तामनं, गत्वा च मनसं, नत्वा च धर्मं, तथा
गुणोत्कीर्तनं, संपूजनं गन्धादिना, स्तोत्रैः स्तवनमित्यादिकां दर्श-
नमाचता, तथा ‘दि दरीनत्रावनाया दरीनक्षत्रिजवतीति ॥ १ ॥
किं च-“जस्माभिसंययिहा” “ अष्टावयवाहा ” तीर्थकृतां ज-
न्मभिरकम्पसुत्तु तथा निष्कमपयवरणानांपासाविधमभूमि-
पु, तथा देयशोकमभवनेषु मन्त्रेषु नन्दीश्वरहिपारी भौमेषु पा-
तालजनेषु यानि शास्त्राणि चैत्यानि तानि वन्देइमिति
द्वितीयगद्यान्ते किया । इत्येवमष्टापदे, तथा श्रीमत्पुत्रकण्ठ-
गिरौ, गङ्गाप्रपदे दशार्थकुट्टवर्त्तिनि, तथा तक्षशिलायां धर्मकं,
तथाऽहिच्छत्रायां श्रीपार्थनायस्य धरणीभूमिमाहिसाध्यामं, एवं
रथावसेमवनेन वैरस्वाभिना यय पादपोषणमनं कृतय, यत्र च
धीयर्त्तमानस्मिन्मनाभित्य समरन्द्रेणोत्पन्नं कृतम् । एतेषु
यथासंज्ञमभिगमनमवन्मपूजनांकीर्त्तनादिकाः कियाः कुर्वते
दर्शनद्वक्तिमैवतीति ।

तथा-

“ अरिदंतसिद्धयेय-गुरुसुअधमं य साहजमो य ।
आचारं उवज्ज्हाए, वववणं स्वस्संसे य ॥ १ ॥
पयसु जसिज्जुता, वुअंता अदरिहं मणुअमया ।
सासनमणुसुरंता, परिअ-संसारिआ जणिमा” ॥२॥ ६० प०॥
इति मरणसमाधिप्रकीर्णकं, तथा भावनमस्कारं प्रतिपाद्यमा-
नो दर्शनेमोहनीयाधिक्रियोपशान्तेम अहं, अहंमतिमा, अहंमः,
अहंमतिमा, साधुरहंमतिमा चेति युगद्वय, साधुरजि-
मतिमाह, साधवो जिनमतिमा च, साधवो जिनमतिमाश्च,
इत्यष्टस्वपि भङ्गेषु लज्यते । सकार-“ नाश्वरपरिउज्जस्स
उ, संसणमोहस्स तह अलोवसमं । जीवमज्जं अट्ठसु,
अंगेसु अ होहं स्वस्स ” ॥ १ ॥ इति गाथया मस्कारवि-
धेयै-“ निधवरा जिवाचउदस्, संधिगा वा असंधिमा ।
साधिवववववववव-पडिमाओ जावगमा उ ” ॥११ इति क-
ल्पयाज्येन च, जिनमतिमादर्शनाद्यप्रायेऽपि केषाञ्चिस्तम्ब-
कवलाभर्त्तनाद्याविचार इति नाश्वरीयस्य-विभवमभ्यन्तरिका-
कयोऽभ्यन्ता प्रतिजन्मं सम्यक्चरहेतुनां वैशिष्ट्यात्, तथास्यैव कस्य
चित् तीर्थकृत्य, कस्यविज्जणधरः, कस्यचित्ताणुः, कस्यचिजिनप्र-
तिमादिकमित्येवं वैशिष्ट्यात् स्वजनमभ्यन्तरिपरिवाकद्वारेण व्य-
भिचारानावात् । अन्यथा तीर्थकृताऽपि सम्यक्चरहेतवे न भवे-
युः, तीर्थकर्मप्रत्यरेणापि गौतमादिवोचितानां बहुनां सम्यक्च-
रज्ञाभग्नोदिरव्यवयवतिरेकसिद्धिश्चावश्यः । अत एव सम्यग्महि-
तिपरिमहिताः सम्यग्माविता अपि हृदा नव्यशीलव्याहं कुमारा-
देरिव सम्यग्दर्शनाद्युद्बन्धमानुपलज्यते । तस्य “ कारणं कार्योप-
चारः ” इति कृत्वा ता अपि जावगमा मय्यग्ने इति, तथा च दाय-
व्यकास्तर्गतभावकप्रतिक्रमणस्यै साक्षादेव चैत्याराधनमु-
क्तम्-“ जायति चेद्वारा, उद्धं अ महे अ तिरियसोए अ । स-
व्याहं ताहं वेदे, इह संतो तस्य संताह ” ॥४४॥ इति चतुष्पाद्या-
शतमगाथायां । एतच्छुभिर्यथा-“ एवं कवर्त्तास्य जिघायां सं-
द्वं काउं संपहं सम्मत्तुपिच्छिजिज्जितं सिलोअवगणं सास-
वासासायाणं वंदं जवत्- (जायंति) ” ॥ प्रति ।
(१६) ऊर्ध्वलोकादिषु जिनप्रतिमास्थितिः-
“ इत्य लोभो मिदिहो-उद्धलोभो, अहोभो, तिरियलोभो
अ । तस्य उद्धलोभो सोहम्मीसायाहा बुवाकसंवेत्तोगा;

हिहिमाइया नवगविज्जा विजयारिषि पंचागुसरजार्हेणि ।

एयसु विमलाणि पसेवे—

“वसीलड्ढासीला, वासलड्ढ चउरो व सयसहस्सा ।

आरेण वंजजोणा, विमलसंका जये एसा ॥

पंचासकसकृत्वे व सवस्सा वंजजुसससारे ।

सयचउरो आनयया-नयसु तिआरखणुयय ।

सकारसत्तर हि-निमेषु सनुसर व मज्झिक्कप ।

सयमेवं उचरिअय, वंजव व अगुसरविमाला ॥

सव्वगगुलसिलसवह-ससत्ताइइ मवे सवस्साई ।

तेवोसे व विमाला, विमालसंका जये एसा” ॥

तदा अहोसोय मेवस्स उत्तरादिहयो असुराइया दस

निकाया । तेषु वि भवसंका—

“सत्तेव व कोदीओ, इयंति पावकति सयसहस्स ।

आवंति विमालां, सिद्धापयत्ता तावंति” ॥

तदा तिरिवजो, ताप जिमावहारसिनि—

“नंदिस्से बाक्का, जिणहरा मुरगिरीसु तह असोई ।

कुंदलनगमगुसुर-कमगवसपसु चउ चउरो ॥

कसुपारेसु चसारे, असोई वक्काएणयसु तदा ।

वेयसु सत्तरिसव, तीसं वासवहारसंसेसु ॥

वीसं गवदंसु, दसजिणजयणा कुंदमगवरेसु ।

एवं व तिरिवजोय, प्रभवसा इति सवचउरो ॥

वंतरजोरसिआयं, असंकासंका जिमालयां व ।

यामागरनगराई, एयसु कया वइ संति ॥

एयं व सत्तावासा-सवाई वंशमि वेइयाई ति ।

इय पवसंति डिओ, संता ताव पवसंति” ॥

इति समस्तद्रव्याईद्वय्वादिबेवकगयासमासायः ।

अत्र विगतप्रतिमानां यद् द्रव्याहंस्त्वमुक्तं, तस्मादाहंस्त्वप्राज्ञानवेतु-
प्रमाणमित्युच्यते, अन्यथा तासां स्थापनाजित्वादाः । कश्चिदाह-यत-
त् आचक्रप्रतिक्रमणमुक्तं न गणचरकृतं, किं तु भावककृतम् । तथापि
“तत्सर्व धम्मस्स” इत्यादिगयादाशक्तं केनचित्त्वांभोजेन क्रियमि-
त्यादि निर्वाजम्, सहसा प्रकृतकथने तथैककारिणां महाप्राप्तना-
प्रसङ्गात् । न हि कल्पितस्त्वचं प्रवचनमुप-
समाह । न चाधिष्ठा-
नपरस्परानुगतवृत्तवचनमीदृक् केनचित् प्रुतम्, किं तु यस्य वृत्ता-
देः कर्तृनाम न ज्ञापये, प्रवचने च सर्वसंभवं व सत्कारकां सुषमंस्था-
मेवैति वृत्तवाद् । अत्रितं च तथा विचारामुत्तमंहेऽपि-
“विज-
हंवेण कयाइ, जिण्णिमयणाविकवपइहाइ । विजह वसत्थपु-
त्थव-सुतिथित्थयत्तपुआइ” ॥१॥ इति । अतः प्रकाशं-
“संवच-
रवाउम्मा-सिण्णु अहाडिआसु अ विहंसुं । कयावरेण लमाइ,
जिण्णिपूआ तवगुणेषु ॥” इत्यादि । किं बहुना-उपदेशमाज्ञा-
यासु-“वाक्केनावपूहीतलंगमत्तनुणं चाव्याधेविहिहवत्तः,
अहोपे प्रतिमाः वृज्जति तदिमा हेयाः प्रमाणं स्वतः ।
तत्सकमेवियोगानुत्परिकरः सेव्याः परीपरिकर-
रेता एव हि राजलक्षणवृत्तौ राजजित्वां कल्पयि ॥१॥ इति ॥

तथा च—

तत्थ एं देवच्छंदए अट्ठमयं जिणपदिमाणं जिणुस्सेह-
पमाअभिषाणं संनिकिल्लवं चिड्ढति, तासि एं जिणपदि-
माणं अयमेपाकडे वड्ढावासं पणचे । तं जहा-तवाणि-
जमया इस्सतला पायतला अंकाभयाई नहाई अंतो लो-

हियक्खपडिसेपाई कणगामया पाया कणगामया गोका
कणगामईओ अंताओ कणगामया जाव कणगामया लूक
कणगामईओ गायलड्ढीओ तवणिज्जमईओ नामाओ रि-
ड्ढमईओ रोमराजीओ तवणिज्जमया वृत्तुओ तवणिज्जमया
सिरिवज्जा कणगामईओ गीवाओ कणगामईओ वाहा-
ओ रिड्ढाएयं मंमं मिलपपालमया ओहा फसिहमया इता
तवणिज्जमईओ जहाओ तवणिज्जमया तालुओ कणगामई-
ओ नामाओ अंतो ओहियक्खपडिसेपाओ अंकाभयाई अ-
च्छीयि अंतो लोहिपक्खलपारिसेइयाई पुसकमईओ दिड्ढी-
ओ रिड्ढामईओ तरगाओ रिड्ढामयाई अच्छिपताई रि-
ड्ढामईओ जमुहाओ कणगामया कवोला कणगामया सवणा
कणगामया णिडाला वरामईओ सीसपदीओ तवणिज्ज-
मईओ केसंतकेसजूमईओ रिड्ढामया उवरी मुद्धया, तासि एं
जिणपदिमाणं पाण्डो पसेयं पसेयं उचचारगपदिमाओ
पसुताओ, ताओ एं उचचारगपदिमाओ हियपरयईदुत्तुपमा-
साई कोरिट्टपड्ढामाई धवलाई आतपत्ताई सलीसं ओहारेमा-
णीओ ओहारेमाणीओ चिंत्तिं, तासि एं जिणपदिमाणं
उजओ पासिं पसेयं पसेयं चायरचारगपदिमाओ पसुताओ,
ताओ एं चायरचारगपदिमाओ चंदपड्ढेवरेसियनामाणि-
कणगरयणाविमलमहरित्तवणिज्जुज्जज्जविचिचिचंदाओ चि-
द्धियाओ संसंकुंदमरयअमयवहित्तेणुजंनंनिकासा-
ओ मुद्धपरयदीहवासाओ धवलाओ चायराओ सलीसं
ओहारेमाणीओ २ चिंत्तिं । तासि एं जिणपदिमाणं
पुरओ दो दो नागपदिमाओ जलपदिमाओ जू-
तपदिमाओ कुंदवारपदिमाओ विणओणपमाओ पंजसिपु-
दाओ (पायपदिमाओ) माक्षिकिन्ताओ चिंत्तिं । सवत्त-
पयामईओ अज्जाओ सहाओ लहाओ पड्ढाओ मड्ढा-
ओ नीरयाओ णिपंकाओ ० जाव पदिक्काओ, तासि एं
जिणपदिमाणं पुरओ अट्ठमयं पंटाणं अट्ठमयं चंदएकस-
माणं अट्ठमयं विगाराणं पाळाणं पायंसगणं पातीणं सु-
पट्ठमाणं मणुल्लिवाणं वायकराणं विचारयणकरंढमाणं
हयकंठाणं ० जाव उज्जकंठाणं पुप्फवेगैरीणं ० जाव
लोमहत्थवेगैरीणं ० पुप्फपकल्लणं अट्ठमयं तेसमड्ढमाणं ०
जाव वूरकड्ढमाणं संनिकिल्लवं चिंत्तिं । वी ० ३ प्रति ० ।

तत्थ एं जेमे उवरीमविदिमयालो एयं एं एमे महं ति-
क्कापतणे पसुणे-कोसं आयापणं, अण्णकोसं विकल्लजेणं,
दमूणं कोसं ठड्ढं उच्चमेणं अण्णेमसतसिभिवे, वसओ-
तिदिमिं तज्जा दारा पंचवणुसता अण्णाअण्णमुमयं
विकल्लजेणं मणिपडिया पंचवणुमतिया देवच्छंदओ पंचवणु-
सतविकल्लेओ सातिरेणं पंचवणुमयं ठड्ढं उच्चत्तणं, तत्थ एं
देवच्छंदए अट्ठमयं जिणपदिमाणं जिणुस्सेहपमाणाणं एवं

चेइय

[illegible]

" हेवृणुणपरिखाणा, तज्जावाहृणुयमुत्तमं विदिषा ।
 मायसरसं जिण्णुप-अण्णेण आभोगिद्वयथा ॥ १ ॥
 एत्थो चरिसत्तामो, होह लह्म सयलकम्मपिहृणयो ।
 ता एत्थ सम्मयेव हि, एत्थविहारेणं सुविहारेण ॥ २ ॥
 पृथाविदिक्खिदासो, अपिपरिखाणाउ जिण्णयगुणान् ।
 सुहृदपिणामकवत्ता, एत्थोपजातोदव्वयथो ॥ ३ ॥
 गुणजलक्षणगया, एत्थो एव पि युगुणको वेव ।
 सुवसुहृदपरजासो, विवुत्तुत्तु च वोहोभो ॥ ४ ॥
 अरुणुत्तुएव पियं, अत्ताणं आगमे सि अहारेण ।
 मज्झिमिय युणं वि तुणं, विसपउपीहं समुज्जलह ॥ ५ ॥
 एत्था युत्तमिणुनयार्हदुत्थिने ।
 होह पभासो विसव-अणुदकम्मणं भवातिणीवाणं ।
 पयथिम आत्तरावो, क हउएव निक्खिए अण्णे ॥ ६ ॥
 एत्थो विव अम्मन्, जिण्णविहे जिणवदिहचम्मो वा ।
 अरुहृक्कासमयासो, पभासलेसं पि वउत्तान् ॥ ७ ॥
 एत्थमिण्णेषु शुक्कलत्ताहान्, क अनुपयमाह-र्हि क शुय
 ताविधिययस्स भावो ल्पत्कवा जत्तिको जत्तिकाम्भेण, सर्व-
 कैयेयउत्थेवतो पिण्णेषुवादीत्येव कृतवैर्युत्थयपाणिनैः
 हतैः भगवत्प्रतिमायाः, पूज्यतोका, काह्वावास्त्यनेनेत्ये-
 मस्तिहन्त्योपायः । तथा क आध्यात्मिकेन प्रतिमाया
 विधाः, तत्पूजाविधौ सम्यक्त्वान्नपरये इत्येक-

“ गृहकारिण्यार्थं केशं, अन्ने सत्यकारिण्यार्थं तं चिति ।
विहिकारिण्यार्थं अन्ने, पद्मिमाय पञ्चरात्रविहायं ” ॥ १ ॥

धाव्या-गुरवो मातृपितृतामहाइदाहवयसैः कारितायाः क-
ञ्चित्, अन्ये स्वयं कारितायाः, विधिकारितायास्त्वयं प्रति-
मायाः, तत्पूर्वोक्तिर्नैव प्रमायिष्यन्ति भ्रुवन्ति । कर्त्तव्यमिति
हेतुः । अथवाऽवचितपञ्चगुरो-गुरवोऽपि कृतव्यानुपयोगिन्यामह-
रितेन सर्वप्रमाया नान्येतरपण्ये पुञ्जनीयाः, सर्वत्र तीर्थकृता
कारोपलम्बनमुत्प्रेष्य प्रायमानावन्ति । अन्यथा नैव प्रमाहव-
शादइदृष्येऽप्यवशमाभ्यवर्तते । दुरन्तसंसारपित्रिभ्रमज्ञानक-
णो बलाद इदमः समर्थाय । न वैषम्यं, अवाचितमापि
पूज्यतया मातृपितृतामहाइदाहवयसैः कर्त्तव्यकृतवोपपत्तिः, आगमप्र-
मायायात् । तथाहि श्रीकण्व्याख्या-

“निस्सकममनिस्सकमे, अ वेइए सव्वहि दुदं निणि ।
 वेलं च वेइआहं य, खातं इकिज्जया वाणि ॥ १ ॥”
 निष्ठाकृते गच्छप्रतिषेधे, अविष्ठाकृते च तत्परीते चैव, सर्वत्र

तिस्रः स्तुतयो दीयन्ते । तत्र प्रतिविषयं स्तुतिकये दीयमानं वै-
श्याया प्रतिमानं भवति, धर्माणि वा तत्र वैश्यानि, तत्तां येषां
वैश्यानि वा क्वाया प्रतिधेयत्वात्तस्मादिषु स्तुतिर्वातयेति ।
अत्राव्यक्तपदोक्तयोः यद्यप्युत्पत्तिर्नास्ति किंचित्कारितयम्, युक्तकारित्य-
स्त्वंकारितयोः द्वेयोरेषां प्रतिधेयत्वरूपयोरेवोपपत्त्यासात् । अत एव
विषयविधिषु पक्षतोऽप्युक्तयोर्विधौ युक्तमप्य तत्पक्षतया तत्पक्षतया प्र-
काशमपि पक्षानां प्रज्ञानं प्रत्युक्तम् । विधित्वात्प्रकरणे हरिज-
सुरिणि । सप्तमः—“रंगोऽसौ शोभायाः, साहरणायं च हृत्कला ।
किंचि विलेखेणितं, सखे चिप्ये नै (विश्वयथा)” । इति । विधि-
कारित्यपक्षपातस्य स्वाकारान्वेष्टव्यमलक्ष्यम् । मनःप्रसक्ति-
प्राप्त्या, न चैवमविष्मन्तुमिति, अपवादोऽसम्भवेन तर्पितोऽसत्,
क्रमसंशयायं स्वावरहिद्वानुमतिवत् । आत्मन्यापान्नप्रदर्शनं
दोषोपस्थितिप्रतिरोधमात्रं । काव्यवर्णनप्रदर्शनेन शास्त्राभिनि ।
अत एवायं व्यवहारमात्रे “लक्ष्मणकुला पतिमा, पलाशदिमा
मरुसद्विमा । पलाशश्च जहय मयं, तं हि जल्लभो विभ्रा-
पिमा” इति । अ । ७० ।

(३१) चैत्र्यानां पुत्रास्तत्कारादिभ्यः-
इज्यादेर्न च तस्या-उपकारः कश्चिदत्र मुख्य इति ।
तदनच्चकल्पनैषा, बालक्रीडासमा जयति ॥ ७ ॥

इत्या पुत्रा, तदादिः साकाराभरणस्तथादिः, न च नैव, तस्या
देवतायाः प्रस्तुतायाः, उपकारः मुखाभुजसंपादनलक्षणः, क-
श्चित्चैव मुख्य इति । न काश्चित्कल्पयित्वा मुख्यदेवताया उप-
कारः संभवति । तत्तस्मादुपकारयोनौऽपर्यायककल्पयेत् । मु-
क्तिर्ननु सर्वेषां कर्माणां, तत्तत्कालाभ्यासमात्रं यत्नं बालका-
भ्यां तुल्यं वरते । यथा बालां नानाव्ययेदशैः क्रीडासुखम-
नुभवति तथा तदुपकारार्थं भवमाणैः पुत्रास्तत्कारादिभि-
रुपकारैरेव । एषि विधौ यमनुवर्धनीति । बालक्रीडासुखस्यमुप-
कारकं सोपः, ये न्यामसुखं नृणां उच्यते पुत्रास्तत्कारादि, न त-
त्तामस्यं दोषो भवतीति भावः ॥ ७ ॥ पौ० मं विवृ० ।

यत्तत्सर्वं मनसिक्रियाह -
 चैत्यानां खलु निश्चिततरताया भेदोऽपि नये स्थितः,
 प्रत्येकं स्रष्टुवृक्षवन्दनविधिः साम्यं तु यस्तामातम् ।
 इच्छाकल्पिप्रवृत्तयेन भजनाभङ्गोचने लभेत् ।
 स्यादप्यष्टस्य च वन्दनं तदपि किं शास्त्रावेषोपाधितम् ॥ १ ॥

(चैत्यानामात्रं) कल्पिते निश्चये, चैत्यानां निश्चिततरताया
 निश्चिन्तानिश्चितवान् भेदोऽपि तत्रैव शास्त्रे प्रत्येकं स्रष्टुवृक्षवन्दन-
 विधिः कल्पितः, साम्यं तु प्रायस्तत्तदेषु यत् सामान्यं तेषां तेषां प्र-
 माणात्, इच्छाकल्पितं यद् वृक्षवन्दनमप्यङ्गव्यापारिकं, तेन प्र-
 नायाः संवायाः संवाचने संवेपणे, बहुभिर्देहेभ्योऽप्यङ्गमाने,
 नाप्यवसाये, स्वाधीन्ये स्वदेवमात्रावप्यस्य च, वन्दनम्,
 तदपि किं शास्त्रावेषोपाधितम् ॥ १ ॥ भक्तम्, कालपर्य-
 ष्ठावर्तुण्येनमात्रकल्पव्यापितं भावः ॥ ३ ॥

तत्राथ काङ्क्षुर्भवेत् कण्ठेन स्पर्शकानुमाह—
 चैत्यानां न हि विश्वनामिव नतिर्गच्छान्तरस्योच्चिवे-
 त्येतावद्भवमेव यादृशति यो भृगुभ्यां जनानाम्बुहः ।
 तेनावश्यकमेव किं न दृष्टो वैषम्यनिर्णायकं,
 लिङ्गे च प्रतिपाद्यो दोगुणयोः सत्त्वादसत्त्वात्था ॥७३॥

तर्हि तन्मनु दुर्धितप्रदवशात् उहं श्रवामि चेत् ।
 साक्षाज्घे घटयानमेतद्विहितं चारित्रनाजं जवेत् ,
 पार्थैत्यस्तवसतः । सतीचरितवशो वक्तुमेतत् मनुः ॥७६॥
 (कैत्येनेति) अथ यत् यस्मात्साक्षात्प्राप्तं, तौसांनरीत्यः प्रहः परि-
 प्रहः, तस्मात्, अनाद्यतनतनुमुक्तम्, "नो कण्यहं प्रत्युपनिषदपरि-
 नैगदिह्याहं अरिहंतवेषाहं वा" इत्यादिवा । तत्साहि, नित्यव्याह-
 पे, कुमेतीनां दुर्धुद्वानां पार्थैस्यादीनां, यो प्रहः परिप्रहस्तद्वशाद्
 उहं दोषवत् कैत्ये किं श्रवामि । अस्मत्पारिकपरिप्रहवद्वशाच्चार-
 परिप्रहस्याप्यव्यायतनत्वबहुतुत्वादिति भावः । इति चेत्, एतद्वि-
 तं त्वयोक्तयमानं, चारित्रनाजं साक्षाज्घे सन्नारुभावे प्रवर्तमानं,
 घटयमानं युक्तं भवेत् । तदश्रयना वैधिमामरिति तत्रितसकलमयैरा-
 चार्यादिः पुनर्यैः सुखासुखाविवेकं किममाणं विविधुषपमपात-
 स्य सवैषामसुरकरधने भावोद्भासस्यावश्यकत्वात् । ब्राह्म- "जो
 जां उचममयो, एहंजां सो जुहोरां न सेसायं । भावयिन्नमि
 जयंते, तथालुचरा के लु सीत्संति" ॥११॥ इत्यादि । पार्थैत्यस्य तु
 प्रायोद्भासस्यावश्यकत्वादाह-पार्थैत्यस्य भवान् पार्थैत्यम-
 ध्यवर्त्ता, प्रत्यत् निर्दिष्टव, असनी सतीचरितवत् सती-
 चरित्रवत्, नो वक्तुं मनुः, अशक्यस्य स्मृतिसाधयतांकाव-
 सतीयवत्प्रसङ्गात्, प्रायस्त्वन्त्यत्वे एकस्वरूपपातेनेतरमकि-
 संसंक्षमप्रवेदिना महापालकमसङ्गात् ॥ ७६ ॥

उपसंहरति-

सर्वामु प्रतिमामु चाग्रहकृतं वैषम्यमीक्षामहे,
 पूर्वोच्चार्यपरस्परगतगिरा शास्त्रविषयकस्याऽपि च ।
 इत्थं चाविशिष्टोपादसंज्ञं ज्ञात्वा विधातुं विधि-
 स्वेवोच्चार्यपरस्परगतगिरा शास्त्रविषयकस्याऽपि च ॥ ७७ ॥

संज्ञां निमित्तानिमित्तादिभेदमिच्छामु प्रतिमामु, आग्रह-
 कृतं समत्यायेकितं, वैषम्यं विषमत्वम्, इक्षामहे प्रमाणावामः ।
 तथा च सर्वत्र साम्यमेव प्रमाणावाम इति पर्यायवाक्यम् । कथा ?
 पूर्वोच्चार्यपरस्परगतगिरा, परस्परगतमेतत्स्थेः । शास्त्रोवा वा
 तुकिस्तस्याऽपि, अशब्देन न तु उपजीविताऽनुमानाविप्रमाशेनत्यर्थः ।
 अत्रयुद्भासमात्राभ्येन चात्र विषयतुमतिरनुत्थानां पश्यतेत्याह-
 इत्यं एव एवं व्यवस्थितं चाविशिष्टोपादतापस्य परितापकरिणां
 विष्णुनुमादितप्रसङ्गस्य, इत्थं, विधातुं कर्तुं, विधौ विधाने, स्वेवो-
 च्चार्यगो वधेच्छमस्तुतिमात्रं, राग एव सागरः, तत्र विष्णुज्या-
 स्त्वेव चान्दन्तिकेव, अकिप्रथा शक्ता समया ॥ ७८ ॥

उपस्थानया अकस्या मण्डल इव जगत्प्रतिमाशिवेति-
 त्तुल्यत्वावि

मालतीं मण्डुको रेवाभिषेजः प्रियां,
 माकन्दद्रुममञ्जरीं पिकः सौर्ध्वभाजं मधौ ।
 मन्दचन्दनचाकनन्दनवनीं चूरीमिव द्यापति-
 स्तं विधमतिर्या न हि कृष्णपि म्वान्ताद्दिमुज्ज्यामहम् ॥ ७९ ॥

(तत्तुल्यत्वावि) अहं तीर्थेशप्रतिमां लणमपि स्वान्ताद् न
 विमुञ्चामि न त्यजामि, किं तु विषयान्तरसंचारविरहेण सदा
 ध्यायामीति ध्यायते । कां का इव, उ, उच्छुको मालतीं मण्डुकर
 इव, समर एव हि मालतीगुणः, तदसंपन्नाविप तपक्वपातं न
 परित्यजति, तथा प्रियां मनोहारिणीं रेवाभिषेजो इति,
 तस्य तन्नकान्दीयेव रत्युत्पत्तेः । तथा माकन्दद्रुममञ्जरीं सहकार-

तत्तुमञ्जरीं, कीदृशीम् ? मधौ वसन्ते सौर्ध्वं भजतीत्येवं
 शीलं, तां, पिक इव कोकिल इव, सहकारमञ्जरीकथायक-
 एवः कलकाकोकिलकलैर्मदयति च युतां मन इति । तथा
 द्याः परितरेण, नन्दकिन्दनवैष्वावी नन्दनवनीं चूरीमिव,
 स हि प्रियाविरहतापं तत्कारित्रममरकदंशमादिस्पर्शरति ।
 अत्र रसनापमाऽसहकारः ॥ ७८ ॥

ज्ञेनः मृतिरुपास्त्याम्-

मोहोहाप्रदानसमप्रधाने पाथोददृष्टिः शम-
 न्नोतानिर्करणे समीहितविधौ कल्पद्रुवद्विः सताम् ।
 संसारमवलम्ब्यकारयथने मार्त्तेश्वरवाटदृष्टि-
 ज्ञेनः मृतिरुपास्त्यां शिवमुखे जप्याः ॥ १५॥ साऽस्ति चेत् ७९

(मोहोहामेति) मोह एव य उहामो हवानलः, तस्य प्रशमने
 शान्तिकर्मणि, पाथोददृष्टिः चारित्रधारासंपातः, सकल-
 लोपकशमनत्वात् । तथा श्रमताकप्रपञ्चादस्य निर्भरणा नदी,
 एवं समीहितस्य वाञ्छितस्य, विधौ विधाने, सतां शि-
 धानां, कल्पद्रुवद्विः सुखतुल्यता, अविशम्भेन सर्वसिद्धि-
 करत्वात् । तथा संसार एव यः प्रबलाभ्युत्कार भुक्तं तमः,
 तस्य मयनेऽपनयने, मार्त्तेश्वरस्य सूर्यस्य, चरदृष्टिस्तस्मात्प्रभा,
 विषेकजासरतास्थवे मोहकृष्णायाम् अप्यनुपलभ्यात् । एतदहम् !
 ज्ञेनः जिनसंबन्धिनः मृतिः, उपाखयनां संख्यां, मां भव्याः !
 शिवमुखे मुक्तिमार्गेण, यदि वा गुध्माकं, विषालोत्कटेष्वाऽ-
 स्ति । रूपकममहारः ॥ ७९ ॥

(१२) ऊपर्युक्ते मिश्रपक्षान्वितकारः । एवं वृक्षजयेन

भगवत्सुखं स्तुत्वा बाह्यन्तरमाभते-

आधेन स्वमनुःकले जिनमतात्सारं युद्धित्वाऽभिज्ञं,
 त्रैलोक्याधिपभूमेन कनुपता मोक्षार्थिना मुच्यताम् ।
 भूत्वा धर्मयिषं विमुक्तप्रदना ऊच्यस्तेव त्यज्यतां,
 मिश्रऽसावेति लम्बितः पथि परैः पाशोऽपि चाशोभनः ॥ ८० ॥

(आधेनेति) आधेन अक्षावना, जिनमतात् जैनप्रवचनान्,
 सारं नात्यर्थमाकलं युद्धित्वा त्रैलोक्याधिपस्य मिश्रगतोऽ-
 धिकरहितः, अत एव सवाराध्यत्वात् पुनने, कः कःशो ? स्व-
 अनुपां मनुजावतारस्य कले, मोक्षार्थिना सना, कनुपता क-
 ल्मपता, मुच्यतां त्यज्यतां, तथा द्रष्टव्यं धर्माधिषं धर्म-
 त्वशुद्धिं भूत्वा, विमुक्तं मनसा, मिश्रां धर्माधर्मोभयकपोऽस्ती
 कल्पस्तेव इति परैर्यमप्रतिभिः, पथि मार्गे, लम्बितोऽशोभनः
 पाशोऽपि त्यज्यतां, पाशकल्पान्युपसमस्य पाशान्धनाभ्यवसा-
 नं मुच्यतेनखुगपातनद्वयमभिव्यक्तं ॥ ८० ॥

जानेन क्रियया तथानं तु तथामिश्रत्ववादे चतु-
 र्भूतयां नादिम एकदाऽनभिमतं येनोपयोगद्वयम् ।
 जावो धर्मगतः क्रियतरगतस्त्वयो द्वितीयः पुन-
 र्भावादेव गुजात् क्रियागतकोहेतुस्वरूपकृत्वात् ॥ ८१ ॥

अकमिषत्ववादे चतुर्भूतयोऽनभिमतद्वयम्, प्रादिमः पक्षः, भावेन
 प्राप्तव्य मिश्रत्वाकारो न घटने, कुतः ? येन एकदा उप-
 योगद्वयव्य अनभिमतव्य क्रान्तिम्, द्रव्यस्त्वत्कारोपोयोगयोर्वी-
 गपथाभावाच्च भावयोर्मिश्रत्वम् । अत्रारत्ने हि यत्तत्कारमे
 उपयुज्यते, स्थेयान्तिवारयोऽप्येकदाऽभावादिति सूक्ष्मदृष्ट्या

चेदय

चेदय

विति मिश्राह्वयं स्यात्, इतरह्वयशेषेन एकशेषात् तन्मिश्राह्वयं
सब सत् जेदमये पञ्चमवापतिपादकं कथं न कुप्यति, "स्वशाकं
सोपघाताय" इति श्यावस्तवापञ्च इति प्रायः ॥ ८५ ॥

नृतीयपञ्चमभिह्वयः नदीतरमादी बादिप्रसङ्गं समापते-
ज्जावो धर्मगतः क्रियारगत्यत्रापि भङ्गे कथं,
मिश्रत्वं तमप्यपेयं मुनयो जावानुरोधाद्भिः ।
नक्त्या-अत्यतिमाऽर्चनं कृतवत्तं न स्पूरयमानः पुन-
र्भावश्चिपिवाग्रहस्थित्या पापेन संलक्ष्यते ॥ ८६ ॥

भावो धर्मगतः क्रियेतरेगता इत्यत्रापि नृतीयाप्ये भङ्गे मिश्रत्वं
कथम्, अतः-आवातुरोधासमयमर्थं मुनयो विदुःपुण्यभाष्यै-
काया विहितक्रियाया अपि प्रवचयाम्यहस्तत्वेनाधर्मत्वात्, अत एव
निह्वादीनां निगम्यकपयः कुतस्तसंसारहेतुवेनाधर्मत्वम् ॥ "ह-
न्वादिचिन्तो, जाहजराभरणप्रभवसदीनां, यत्नं संसारस्त उ,
वर्हतं निगम्यकपये" ॥ ११ ॥ इत्यादिनाऽप्यवस्थापितहृदीनां नियतो-
त्पन्नवपकपाणिभ्यस्तत्पदं, निगम्यकपये इत्यत्रोपलक्षणे नृतीये-
ति भागहृदीय, चरममर्थेयकपयन्तफलहेतोर्निह्वयकायुपगता-
वारस्येवावहृदिपदार्थत्वात्, निगम्यकपयेत्यत्र धान्येन धर्मा-
तिषद्देष्टार्थावधानात् विचरणाद्यनुष्ठानानामधर्मत्वेनैव बहुशो
निषेधादिति दिङ् । न च मिश्रणीयो धर्मगतो जावः प्रकृतत्वे सं-
भवात्प्राह-अकथ्येति। जक्या, उपलक्षणाद्विधिना च, अहस्तप्रति-
भात्वं कृतवत्तां प्रायः, पापेन स्पूरयमानः संलक्ष्यते । व्यतिरेक-
हस्तमाह-कमिव?, आग्रहकालिषाम्, अजनिव्यवर्त्तमानस्य
कीनां चित्तमिषः, तथा पापेन स्पूरयमानं संलक्ष्यते, तथा न भक्ति-
कृतो माव इति याजना । अथ पुण्याधर्म्यामि ततः प्रतिमां पुञ्ज-
मानं इति भावः पापस्पृशे लक्ष्यते एवमिति चेष्टा, नदीजलजी-
वाद्युपमर्त्यामि ततो नयामुत्तरीये विहातं कुर्ये, इति साधारण-
विशेषः स्यात् । कृताऽनुपक्रियेनाहृदयत्वात् कथं विषयनासाभ्यामव-
विषयता यतमानस्य न विविधरूपाऽवस्थितेति चेत्, तुल्यमे-
तदुभयोपरति किमाहं इति? ॥ ८६ ॥

तुरीयं विकल्पमप्युक्त्याह-

धर्माधर्मगते क्रिये च युगपच्छतो विरोधे मिथो,
नाऽप्येते प्रकृतस्थले क्वचिदस्तुतोऽपि जङ्गमा नृथा ।
शुक्लाशुद्ध उदाहृतो धाविनिना योगोऽर्चनशाश्रयः,
सोऽप्येको व्यवहारदर्शनमनो नैव द्वयोर्भिन्नता ॥ ८७ ॥

(धर्माधर्मगते इति) धर्माधर्मगते च क्रिये युगपच्छतोऽपि ततः
निष्पन्नविकल्पाद्व्यवस्थेयककालावच्छेदेनैकानामवस्थाननिश्चयात् ।
"मिनाविषयं निश्चितं, किरियादुभयमसंज्ञले" इति चकचनत् ।
प्रकृतेऽसिद्धिर्वादिप्राह-नाप्येते धर्माधर्मगते क्रिये, प्रकृतस्थले
व्यवस्थानवस्थाने, क्वचिदस्तः कारणात् नृथोऽपि जङ्गमा नृथा मिश्र-
कृतसमर्थनाय मृथोपम्यासः शुद्धाहृतो योगः शास्त्रोक्तपदेन, तत्र
तुर्यमह्वयकाशः "न हवाहिरवप्राह-शुक्लाशुद्ध इति । अविधिना
जिनायेनाश्रयः, हि निश्चनं, शुक्लाशुद्धा योग इहाहृतः, सोऽपि
व्यवहारदर्शनमनः, एकः, अथैकप्रमादरूपे एककानवदंश
शुद्धाहृतविषयमनुपपन्नः अन्तःशुद्धयोर्वैयोगीमिश्रणासो-
र्विरोधादेवेति त्वां मिश्रवत्स ज्ञाताजिभिः, शुक्लाशुद्धवि-
षयं च योगाभिवाधारादनुपविषयवतानयेन, स्तौते योगस्य
निर्धिषयतादिति स्पष्टं ॥ ८७ ॥

निष्पन्नतत्तु शुद्धाशुद्धयोगो नाऽस्त्वैवम्याह-
जावच्छयतया द्विषा परिणतिरसम्भूता स्मृताः,
योगास्तत्र नृतीयारारकथनादाद्येषु नो विभ्रता ।
नैवान्तेत्यपि निष्पदादिति विरोधात्ः कथं ते भ्रयो,
निष्पीडा किञ्च न समाश्रयणीः सत्प्राप्त्यनिष्ठाः सुधाः ॥ ८८ ॥
(भावत्वादि) परिणतिप्रत्यक्षलक्षणां योना जावच्छयतया द्विषा
स्मृताः, तत्राशुद्धाशुद्धयोगो नैव, मिश्रता अवति, कस्मात्, (तृती-
याशेरकथनात्, शुभान्म्यमानाती द्विषिष्याम्येवाप्यवसायव्याप्ता
न्युक्तानि, तत् नृतीयोऽपि राक्षिरिति । अन्त्येषु कथयन्तं गच्छति नि-
श्चयात् नैव मिश्रता, तन्मते इत्ययोगे मिश्रतामात्रावात् । तद-
श्रयाधान्ये शुभाशुभान्मत्तरस्यैव पर्यवसायान्निष्ठ योगस्य वहा-
नापि तथा व्यवहारस्यात् ॥ अत एवाशोभकप्रधानं वनमशोभ-
कमिति विवक्षया मिश्रमात्रापत्तिः कथं तर्हि कुतभावभाष्यो
नृतीयजेहस्वापरिचयः, कथं भावनामात्रायां तु न निश्चयः, एकत्र
निश्चयनेन धर्मिणोऽपेक्षा-यत्र व्यवहारमन्येति युदाया सर्वत्र
निश्चयनेन धर्म्येयं तु भावायां श्राव्ये जेदी, न चत्वात् । इ-
हमेव भावार्हस्ये- "सा बाडविहं सि ववहा-रनवाहं सुखमि
पत्ताम् । सत्तामुसंति नासा, दुःखमिहं सिहं हि मिश्रयाम्" ॥ ११ ॥
पि। एवं विशदीकृत्यैव प्रामाण्यका कथं व्यामोहः कार्य इत्याह-
इत्येवं, ते तव, कथं भ्रमो भ्रान्तप्रयोगो विषोभारः, किं तु सङ्गस्य
यजिगोषावयवकं, त्वेव स्मिन्ः समुक्तस्यैव सुधाऽप्युक्तं कथम-
मार्गाः-जिनतद्गणनिष्पन्नवसायां, न निष्पीडा, अन्त्या सन्तो वि-
वाहारा न स्यादेव, प्रवदित्वात्तुकारकः, किं तु कुमारेपरिपूरित-
शुभताऽज्ञास्यिष्यः, तस्यैव विहासितमिति संभावनामः ॥ ८८ ॥
किं च संकीर्णैककल्पाभावादपि संकीर्णयोनां नास्तीति
व्यवस्थेन मिश्रयाम्पत्तिः अतः नाविस्तार इत्याह-
मिश्रत्वे खलु योगभाविषया कुत्रापि कुर्ये भवे-
निश्रं कथं न वदयेत् च शब्दं तस्मैकपात्स्यात्यन्तम् ।
तत् व्यवस्तवमिश्रतां प्रवृत्ता किं तदयं वाच्यं फले,
स्वमुद्राहृतमृदुपदीपे मदान्मूर्दानमापुनरता ॥ ८९ ॥
(मिश्रत्वे इति) कश्चिन्मि मिश्रयः, कुत्रापि कुर्ये योगभाववि-
धया मिश्रवेऽङ्गक्रियमाणे, फलत्वेनाङ्गः। क्रियमाणे मिश्रकर्म जयते,
तत्रुद्वयतो नास्ति इत्याह-न च्यते च शब्दस्येति, शब्दस्य मिश्रं
न च्यते । कथं तर्हि मिश्रमहर्णयं प्रसिद्धं, तत्राह-पर्यवसायः,
तत् मिश्रं, संकमात्स्यात्, तस्माद् तत् व्यवस्तवमिश्रतां प्रवृत्ता
तुल्य व्यवस्तवस्य फलं कथयमानं कर्म शुभं मावयव सतीत, अ-
ननुकथनात्, मिश्रं च कथयमानमनुपगच्छता ह्युक्तः कुप्येति-
त्यत्र नृतीयेव संवत्तं, कीदृशं, स्वं स्युद्धादिना ये मू-
ढाः । तेषां परेदि प्रवृत्तिं कुकिरीया-सूक्तानं शिरसमापुष्पता
कथयता, अनुयायां वदस्य व्यापरेव पर्यवसाय इति जानीहि ।
अन्यमुक्तप्राप्यवाणी, कुमतप्राशङ्कवाणी प्रवृत्तम्-
" न य साधारणकथं, कथं तत्कालाभावात् ।"
न च साधारणकथं कथं निष्पन्नं पुण्यवापारमकमेकं
कथं नास्ति, तस्यैव नूनस्य कथनः कारणात् । अत्र प्रयोगः-
नास्ति संकीर्णप्रकरणं कर्म, असमाध्यमानैवैकिकारकान्ता-
त्, कथासुतवदिति ।

हेतोरसिद्धतां परिहराह-
" कथं जोगं निमित्तं, सुभोऽस्तुना वा स एगलमयमि ।

होउज न उ उमयकयो, कम्मं पि तन्नो तयगुक्कं " ॥१९३॥
मिथ्यात्वविरतिप्रमादकषाययोगा बन्धहेतव इति पर्यन्ते
योगान्निधात् सर्वत्र कर्मकथहेतुत्वस्य योगाविनाभावात्, यो-
गानामिव कथहेतुत्वमिति कर्मयोगनिमित्तमित्युच्यते । स च
मनोवाक्कायाल्लोको योग एकस्मिन्समये ह्युभोऽग्राह्य वा भवेत्,
न तु पुरयकरोऽतः कारणावृत्तत्वात् कार्यस्य कर्मोऽपि तत्पुरुष-
ह्यं पुरयकपं, अह्यं वा पापकपं बन्धते, न तु संकीर्णस्वभा-
वमुपयकपमेकदिव बन्धत इति ॥१९३॥

प्रेरकः प्राह-

"ननु मणवदकाश्या, सुमासुमा वि समयस्मि दीक्षति ।
द्व्यस्मि मीसज्जावो, हवेउज च उ भावकरणस्मि" ॥१९३॥
ननु मनोवाक्काययोगाः शुभा अशुभान्ध, मिश्रा इत्यर्थः ।
एकस्मिन्समये ह्यस्यैव, तत्पुरुषमुच्यते-" सुहो असुहो वा स
यस्यसमयस्मि वि " ? । तदादि-किञ्चिद्विधिना दामादिकं
वितरणं चिन्तयतः शुभाशुभो मनोयोगः, तथा किमप्यविधि-
नैव दामादियमितमुपदिशतः शुभाशुभो बाध्ययोगः, तथा किम-
प्यविधिनैव जितपूजावन्दनादिकायैवेष्टां कुर्वतः शुभाशुभः
काययोग इति । तदेतदुक्तम् । कुत इत्याह-"द्व्यस्मि" इत्यादि ।
इदमुक्तं भवति-इह विधिषो योगो-रूपतो जावतश्च । तत्र म-
नोवाक्काययोगप्रवर्तकानि द्व्यस्मि, मनोवाक्कायपरिरन्ध्यात्मको
योगश्च द्व्ययोगः, यस्सेतदुपयकपयोगेन तु पुरयवसायः स आ-
वोगः, तत्र शुभाशुभकषायां यद्योक्तविन्तादेशनाकायबन्धनां
प्रवर्तके द्व्ययोगे द्विविधेऽपि व्यवहारनयदर्शनादिविबक्षामात्रेण
नवेदपि शुभाशुभत्वमकषयो मिश्रभावः, न तु मनोवाक्काययोग-
निवृत्त्यवसायकपे जावतकपे आवात्मके योगे, प्रथममिधायः-
द्व्ययोगो व्यवहारनयदर्शनेन शुभाशुभकषयोऽपि इष्यते, निज-
नयनेन नु सोऽपि ह्युभोऽग्राह्य वा केशवः समस्ति, यद्योक्त-
विन्तादेशनादिप्रवर्तकद्व्ययोगानामपि शुभाशुभकपमिधायानां
तन्मतेनाज्ञात्वात्, मनोवाक्काययोगनिवृत्त्यवसायकपे नु भा-
वकरणे भावयोगे, शुभाशुभकषो मिश्रानां नास्ति, निजय-
नयदर्शनस्यैवागमेऽत्र विवक्षितत्वात् । न हि शुभाशुभानि
बाध्यवसायत्वात्नि मुक्त्वा शुभाशुभायवसायत्वात्न कपस्त्व-
त्तीयो राशिरागमे क्वचिदपिच्यते, येनाध्यवसायकपे भावयोगे-
षु शुभाशुभत्वं स्यादिति प्रायः । तस्माज्जावयोगे एकस्मिन्समये
ह्युभोऽग्राह्य वा भवति, न तु मिश्रः । ततः कर्मापि तत्प्रत्ययं
पुण्यक पुण्यकपं पापकपं वा बन्धते, न तु मिश्रकपमिति
स्थितम् ॥ १९३॥

यतदेव समयवशाह-

"काणं सुमसुज्जं वा, न उ मीसं उ वा काणविराज्मि ।
हेसा सुहासुहा वा, सुहमसुज्जं वा तन्नो कम्मं " ॥१९३॥
ध्यानं यस्मादगमे एकदा धर्मगुह्यानाल्लं सुनव, आरौतौ-
कालमप्येकां वा निर्दिष्टं, न तु शुभाशुभानाम्, यस्माकं ध्या-
नोपरमेऽपि हेस्वा तैस्त्रीप्रमुखा शुना, कायार्तप्रमुखा च अ-
शुभा एकदा प्रोक्ता, न तु शुभाशुभकषाः ध्यानहेताल्लकाश्च
भावयोगाः, तत्तत्तदप्येकदा शुना अह्यभा वा भवन्ति, न तु
मिश्राः । ततो भावयोगविमितं कर्मोऽप्येकदा पुण्यत्वं वा
बन्धते, पापात्मकमशुभं वा बन्धते, न तु मिश्रमपि ॥१९३॥

अपिच-

"पुण्यगदियं च कम्मं, परिणामसलेण मीसयं नेउत्ता ।
३१३

इधरेवरमाचं वा, सम्माभिच्छाई न उ गहणे " ॥१९३॥
वेति अथ वा, यत्तदप्यपि संज्ञाभवेत्, यत्पूर्वं सुदीर्घं पूर्वं बद्धं
मिथ्यात्वबन्धकं कर्म परिणामवशात् पुण्यत्वं कुर्वेन्नभर्ता
सम्यग्मिथ्यात्वपुण्यकषायां नयेत्प्रापेदिति, इतरतरजावं वा
नयेत् सम्प्रकथं मिथ्यात्वं वेति । इदमुक्तं भवति-पूर्ववद्व्य-
मिथ्यात्वपुण्यकषायां विमुक्तपरिणामः संशोधयित्वा सम्यक्त्व-
कषायां नयेत्, अविमुक्तपरिणामस्य रस्मत्कपे मीत्वा सम्यक्त्व-
पुण्यकषामिथ्यात्वपुण्ये संक्रम्य मिथ्यात्वकषायां नयेदिति पूर्व-
सुदीर्घतस्य सत्तावर्तितः कर्मण इहं कुयात् । प्रथमकाये
पुनर्न मिधं पुण्यपापकषया संकीर्णस्वजावं कर्म बध्नाति, मापी-
तरितरकषायां नयतीति ॥१९३॥

सम्यक्कथं मिथ्यात्वे संक्रम्य मिथ्यात्वकषायां नयतीत्यु-
क्तम्, ततः संक्रमविधियैव संक्षेपतो द्योयति-
"मांशुण आउवं जनु, हंसयमोहं चरित्तमोहं च ।
सेतावं पवदोर्ण, उचरविहंसकमो भज्जो" ॥१९३॥
इह ज्ञानावरणादियुक्तप्रकृतौनामन्योन्यं संक्रमः कदापि न भ-
वत्येव, उचरप्रकृतौनां तु निजनिजप्रमृत्तमकषायां निजानां परस्परं
संक्रमो भवति । तत्र भावं विधिः-"मांशुण आउवं" इत्यादि ।
"आउवं" इति आतिप्रधानो निर्देश इति बहुवचनमत्र कृ-
ष्यत्, चत्वार्यांशुं वि मुक्सेवेति । एकस्या भागुर्लक्षणा वा निजमुक्त-
प्रकृतेरभिज्ञानापि चतुर्भासायुधामन्योऽयं संक्रमो न भव-
तीति तद्वर्ज्यम् । तथा द्योयमोहं चरित्तमोहं च मुक्त्वा,
एकस्या मोहनीयवद्व्यभावाः समुत्पन्नकृतेरनिजवशेऽपि द्यो-
यमोहचारित्र्यमोहयोर्न्योऽयं संक्रमो न भवतीत्युक्तम् । उक्त-
शेषायां तु प्रकृतीनां, कथमभूतानामित्याह-"उचरविहि ति" ।
विद्यो मेदा, उचरं च वे विचयमोहं चरित्तमोहं च उचरजेना, तद्व-
भूतानां उचरप्रकृतिरूपानामिति तात्पर्यम् । किमित्याह-संक्र-
मो प्राज्यो भज्जो यः भज्जो वैयं द्रव्य-भाः किं ज्ञानावरण-
श्च कर्त्तव्यवर्णनवकषायोदसाकमिथ्यात्वजगज्जुगुप्सतैज-
सकर्मैववर्णादिषु त्रुफागुह्यरूपघातनिर्माणान्तरापयञ्च कष-
णाः सप्तचत्वारिंशत् भुवन्विध्य उचरप्रकृतयः, तासां निजैक-
प्रकृत्यभिज्ञानामन्योन्यं संक्रमः सर्वेव भवति । तद्यथा-ज्ञाना-
वरणपञ्चकान्तवेतिनि मतिज्ञानावरणे भूतज्ञानावरणादीनि, तेष्व-
पि मतिज्ञानावरणं संक्रमतीत्यादि । वास्तु शेषा अमुचबन्धिव्य-
क्तासां निजैकप्रकृत्यभेदवर्तनीयानामपि बध्यमानायासम्य-
क्षानाः संक्रामन्ति, न त्वबध्यमानायां बध्यमाना यथा साते
बध्यमानेऽसातमबध्यमानं संक्रामन्ति, न तु बध्यमानमबध्यमानं,
इत्यादि बाध्यमित्येव प्रकृतिसंक्रमे विधिः, शेषस्तुअद्वैतादि-
संक्रमविधिः "मूलप्रकृत्यभिज्ञा, वेदयाम्मनु संक्रमः । भवति"
इत्यादिना स्थानान्तराद्वैतसममित्यर्थं प्रसङ्गेनेति ॥१९३॥

ननु मिश्रवशाच्चवसायमानावा भू मीमिषकविनिष्ठापापि,
तथाऽपि द्रव्याध्यावदतो भुवन्विध्य पापमपि फलमवर्जनी-
यमिति चेत् । न । भुवन्विध्यत्वादेव तस्यातत्प्रत्ययत्वात् । अ-
न्यथाप्रतिप्रसङ्गाद् ग्रहणसमये एव गुणाध्यायार्थो कर्मणि ह्य-
अन्यस्याभ्युत्पत्त्येव रक्षापेक्षया जननात् ।

तदाह-

"अविहिद्वि विव तं सो, परिणामासयसमावधो कियं ।
कुत्ते सुमसुज्जं वा, गहणे जीवां जहाहारं " ॥ १९४ ॥
परिणामो जीवस्याध्यवसायतद्व्याप्तीयो ग्रहणसमये कर्मणः

चेह्य

चेड्डय

पयान्बुद्धरमेवैशुद्धिबुद्धिति । तृयांसायकत्वाभिरपेक्ष्यत्वात्-
 वायाद्युक्तत्वाद्भिनवेवैषि ते तथा मिथ्यात्वानुगुणात् मिथ-
 यङ्कोऽप्यधर्मस्य एवावगन्तव्यः, इत्येतदेव दृश्येतिमुद्रा- "जे
 इमे मन्तोत्तमादि" । इमे अन्तरमुद्रमुद्रमाणा आर्यपरिकाः
 कान्दमूलकज्ञासिद्धिस्तपसाद्योः, ये वायसयिका आश्रयस्रो
 युद्धं, तेन वरन्तोत्तावसयिका युद्धेष्टुत्तुत्तुसिद्धिपावस्या-
 नाशिकृत्वा अपि प्रथममिथ्यापयहृतमुद्रयस्ते मुद्रुपासना-
 दिना महता कथयस्येवैवतायः केचन प्रवर्ति, तथा-
 यपि ते आसुरीयेषु स्थानेषु किमिषिकेकूपयस्ते इत्यादि स-
 पूर्णोक्तं जगदीयम्, वायवैकात्ममिथ्यायुक्तं सर्वथैवदत्ताविधिं
 युगीकृत्यायस्य मिमिककथायं विज्ञातो विभागः स्ववृद्धकथात्-
 विति । कथायन्त्रमिथ्यायानां । सास्त्रं तेषामिहाः स्थानिती-
 यमिथ्यायस्ते । वधि वा प्रकृतमेवाभ्येन प्रकारेण विशेषतरमुच्यते
 इति संगत्याऽसिद्धिमात्तारकयन्त्रं योतिराम्- " अत्रावरे पद-
 मस्येन ठावसेन अहम्यपकयस्ते विभंये पयमादिह्वा-इह वायु
 पायं वा वासंतायमायं मयूसास्य सन्ति-गैह्वाया महिष्ठा मनु-
 रम्मा महापारम्माह अयमिमा प्रथम्यायुक्ता अयमिमा अय-
 म्यकथाई अयमपयसाई अयम्यपावडीयिना अयम्यवतज्जया
 अयम्यलस्यमुद्रादारा अयमयेनैव विधि कयेम्या ।
 विदुरेति । इयं हि निद्रं विगत्या तौहिरापरि वेदा
 क्हा सुदरा साहसिस्त्रा उक्कचयनयमयायिणिकूदक-
 यदसाहसंयमायदुद्धा दुपुस्तीसा दुदयवा दुप्यदिवाभानरा
 प्रसादु सन्वाभा पायाईवायानां अयमिथिरिया जावजी-
 वाया सत्यभां कांदाभां जाव मिथ्याईसत्यज्ञाभां अयमि-
 थिरिया सत्यभां वहायवमुमहयवयमंयविलेवयसहाकरिसर-
 सवयमयम्यालंकाराभां अयमिथिरिया जावजीवाया सत्याभां
 लगडरहायजगुगतिगुधिसिन्ना संदमिया अयवासज-
 नयवहयमोगानेनायपयस्यपयवेहीभां अयमिथिरिया जावजी-
 वायुंजाव सत्याभां कूडनुसकूदमाभां अयमिथिरियासत्या-
 भां आरभसमारंभाभां अयमिथिरियासत्याभां करयवराभां
 अयमिथिरिया जावजीवाया सत्याभां पयवायाभां अयमि-
 थिरियासत्याभां कूडनुपयमयजगुगतिगुधयवहयमयपयवेहीतेस-
 भां अयमिथिरिया जावजीवाया अं यावसे तदपयरा सत्याभां
 अयोदिवा कर्मता परायपदिवायवयवा अं यमापिदि कर्ज्जति
 तयो वि अयमिथिरिया आशजीवाया, अं जदोयमय अं पुरिस
 कडमस्युं जाव यवमेव ते रियकामेदि मुच्यन्ता मित्रा याव-
 वा अज्जोवयवां जाव वासाई उरयंयवई वा य्दस्यमाई वा
 अयतरो वा मुज्जरो वा काळं हंजिप मोगमोगाई पविसुरवा
 वेरायवयवई सयिजिया वहुई पावाई कम्माई उवससाई सभा-
 रकमय कर्मयुता अं जहायायव अयगांइह वा सेलगेइह वा
 उर्यासि वाक्कपे सयानं उरयतमयवयवा इह वा रयमितलप-
 इहाये अवति । यमेव तदपयरो पुरिसजाते वज्जयइते
 धूतवइते जाव अयसवयुजं उवसवतसपायाइवाई कांते
 अंसे कांलं किंका धययितलमइहयवा अहे जयतलप-
 इहाये प्रवति । तेव गराया अंतोवहा वधि वरदसा अहे
 गुरुरप्यंसादायसंविवा विज्जंयगारतमसा वयवयवहयंदसु-
 रनकसतुईसत्यहामंदसंसासंसेदोईपयवयवताविष्ककालिता-
 यवयवतता अयुई वीसा परमज्जिमियं जाव अज्जुमा
 यरया अज्जुमा अयसुव वेयणाभां को वेव नं यरेसु नेरया
 विहराईति व यसायंति वा वृत्ति वा यदं वा धियं वा मत्ते व

अथमेतेषां, तेन तद्य कञ्जालं विज्ञप्तं पगाढं कदम्बं कलम्बं बंधं
पुष्पं पुष्पं तिलं कुरहिक्षाप्तं गेहद्वयः वेद्यं वसुधामैवमायाया
विहारंति । से अहाणामय एकवासिया पय्यवमे जाय भूते विधिं
कथं गच्छ कथं विधिं जतो विसज्जतो भुम्भं ततो ब्रह्मं ततो
एवमेव तदप्यगारे पुरिसजाय पय्यभाभो गय्यं अय्यभाभो जम्भं
मायाभो भारं वय्यभाभो वररं पुत्तभाभो पुत्तं दाहिहमागारिणं
गेरस्य पय्यपापकियं आयमिसत्तायं दुद्धद्वयोविहं आय अवह,
एवमारे अयापरिं अय्यवसे० जाय अय्यवसुत्तपय्यद्विहममगे
पंगंतमिच्छे असाहु पय्यवस्स जायस्स अय्यमय्यकयस्स वि
ज्जंते एवमादि । महावरे होय्यस्स जायस्स यम्मपय्यकयस्स
विज्जेण एवमादिहोय्य-इह कञ्जु पाणिं वा० संतेगहस्सा मयु
स्सत्ता नपति । सं जहा-अय्यभारा अय्यभारिणा ययमिवा ययमा
युगा ययमिवा० जाय से आय्वं तदप्यगारा सावज्ज अयोविहं
कम्मत्ता पय्यकयपरिणावणकरा कज्जंति, तयो वि एदि विद्या जा
वज्जीवाय, से अहाणामय अय्यगारा नयवतो रिज्जासमिमा भा
सासमिमा अय्यगारायवसो० जाय सव्वगयायपय्यकयमिमायु
क्का विज्जति । तथे पे एयं विहारंते विहरमाणा बहुरं वासादे
सामक्खपरिआयं पाण्यंति बहुरं वावादेति वा कय्य
यंति वा मयुप्ययंति वा बहुरं अयादे एय्यविहं कय्य-
वहुरं वासादे अय्यकययंति कुरंति इ अय्यपार करिह यय
मावे भुंदाभावे अय्यहायभावे अयंतवययं अय्यप अय्य-
वाहयय भूमिगज्जापय्यवसे० जाय केत्तयं वंनं वयवसे
पय्यरय्यवे से हका अय्यमायायमायाया० होहय्या० विदु
या० मरय्या० कयंति वासा० तय्यया० तातया० उय्यावया
मायकयथा वायं सं परीसहोवसय्या अय्यिमासिज्जंति तम
यादेति, तमय्यारादेति वा ययंति उय्यासयंतासादेति अयंत
अय्यत्तं निम्मायायं निगययं कयिंति पय्यकय विहयवयय
अय्यत्तं समुप्ययंति, समुप्ययंतेति सा तयो यय्य विहयंति बुद्धं
ति सुवति प्ररिमिआययं० जाय सव्वपुत्तययंत्तं करंति, एययाय
पुत्तययं अयंततो नपति अयरे० पुत्तकम्मयावसेयं कावमासे
कायं किच्चा अय्यपेत्तु देववोयायु देवपार उववया० मयंति
सं जहा-महावरे० जाय माहं दुव्या मयहुअस्सा० जाय महावुया
हावविहोय्य अय्यत्ता कयगुणं पय्ययंतिमयुया पय्यकयत्तमयं
इय्यकययंति गहारी विचिचवय्यायय्या विचिचमात्तामज्ज
मयका कञ्जुअयं पय्यरय्यपरिदिक्का कञ्जुअय्यपरिदिक्का
देववोयायु भासुत्तो दीपलं पय्ययमायाययं विज्जेण कयं वि
येयं वयं विज्जेण कासेयं विज्जेण संपायेण विज्जेण
संजायेयं विज्जाय इय्यि एय्याय जुंय्य विज्जाय पयाय
दिआय जायाय दिआय अय्यवय विज्जेण तेयं दिआय
तेयसा एय्यिआयो उज्जोवेमाया पय्यसमायाया गतिक्काया
गतिक्काया आयमसे अय्या वि अयंति, एय्यभायं आपरि
० जाय सव्वपुत्तपय्यद्विहममगे पंगंतमस्से साहु होय्यस्स जायस्स
यम्मपय्यकयस्स विज्जेण एवमादि । महावरे तयस्स जायस्स मी
स्सत्ताय विज्जेण एय्यगहोय्य-इह कञ्जु पाणिं वा० संतेगहस्सा
मयुस्सत्ता यंति सं जहा-अय्यभारा० जाय सव्वगयायपय्य-
पय्यपापपरिणावणकरा कज्जंति, तयो वि एय्यक्कायो अय्यवि
दि विद्या से जहाणामय समयोवासना अयंति । ययियययजीवा
वज्जीवा वय्यकययवसे० जाय अय्ययं आवेमाया विह
रंति । तेयं पय्यकयं विहारंते विहरमाणा बहुरं वासादे
सामक्खपरिआयं पाण्यंति, पाण्यंतेति प्रवादेति कय्य

यसि वा ब्रह्मण्यसि वा बहुर्भूतः प्रणसणापवका-
यति, पवकायति वा बहुर्भूतस्यार्थः वेदेति, वेदेति वा
आलोहप्रपिङ्गता समाहितत्वा काष्ठमासे काष्ठं किञ्चा अय-
वरेणु देवकोपसु उवचसापो भवति । तं जहा-महाह्वित्यु नह-
उज्ज्वलसु ० आंभ महासुखेसु सेसं तदेव ० आंभ एलहाण आय-
रुण्ड ० आंभ कृतसस्मे सहाउ तवस्स उणस्स मिससगस्स
विजंणं एवमाहिद" ति । अथ स्थानत्रयसुपसंहारद्वारेण संके-
पतो विभाज्यपुराह- "अविरहं यदुच्यते बाले आदिहिर, विरहं पद-
च पंडिय आदिहिर, विरताविरतिं पदच बालपंडिय आदि-
उज्ज्वल, तस्य यं जा सा सव्वतो भविरति एलहाणं आरंजणं
अपारिणं ० आंभ सव्वदुक्कलपहीणमये पंगंतसस्मे साह, तस्य
यं जा सा सव्वतो विरताविरती एलहाणं आरंजणारंमहायं
वसहाये अपारिणं ० आंभ सव्वदुक्कलपहीणमये पंगंतसस्मे
साह, यामेव समग्रमममाया इमेहिं केव बोहिं उणोहिं
सस्मे अवतरंति । तं जहा-अमे वेव वेव वेव उवसंते
वेव ब्रह्मवसंते वेव ।" (सुखं २ सु. २ अ. ०) आह च-मिश-
पको मित्याहवामधर्मपक्ष एव, सत्यव्याजं आदानामपि
च धर्मपक्ष एवेति व्यक्तं कलतः प्रतीयते, साधुनाकर्मागंयो
सर्वतोऽक्षरङ्गीणमार्गत्वात् । यथा च मित्याहवेः कृत्यतो विर-
तिरपि सत्यव्याजमात्रादविरतिरेव बालसाम्यपदेशनिबन्धनं
स्याद, तथा सत्यव्याजः धर्मकर्मणि कृत्यतोऽविरतिरपि विरति-
कार्याधिकप्राप्तिकृत्यपदेशप्रतिबन्धिका न स्याद, द्रव्यतैव
निष्कलाश्यादिति स्वममीकृषीयम् । अविरतिविषयाणामग्रद-
धानामपि स्थानानामेकतरांशस्य सत्येऽपि तस्यतिपक्षस्य धर्मा-
शस्योक्तस्य धर्मपक्ष एव विजयते; प्रत्ययाऽविरतिसत्यव्याजि-
कस्यापि पक्षस्य ज्ञानं न स्याद । ततश्च विनिष्कल्यात्कम्- "तस्य
यं जे से पदमस्स उणस्स अहम्मपक्कस्स तिणो पवमाहिउज्ज्वल
तस्स यं इमाहिं तिचि तेवद्वारं पावको असयाहं भवंति चि अ-
क्काहं । जहा-किरियावार्हं, अपाणियवार्हं, वेणहअवा-
हं ति " तस्मिन्ने परस्व गगनमालोकनीयं स्यात् । न हि ती-
र्थकुहद्वाराण्युगत आचारो धर्मः स्वसमायुगतश्च धर्मः प्रती-
यते इति ॥ ७० ॥

यतस्त्वैवमिति प्रक्रियामतिव्याप्य कृत्यस्तैव धर्म-

कृत्वात्यरमङ्गीकार्यमाह-

हिंसापो यदि दोषकृत्तव जड । इत्यस्तवे केन त-
न्मिश्रत्वं यदि दर्शनेन किमु तत्रैवनेदिक्कालोऽपि न ।
नक्त्या चेत् न तु साऽपि का यदि सतो रागो भवान् तदा-
हिंसायामपि शस्तता तु सदृशीत्येषोचरं मृष्यते ॥ ७१ ॥

(हिंसा इति) हे जड ! यदि कृत्यस्तवे हिंसापो दोषक-
न्मिश्रकृत्य, तदा केन तन्मिश्रत्वं कृतं स्यात् ? । चेत् यदि-
अस्या मिश्रत्वं त्वयोच्यते तर्हि साऽपि मत्क्रिये रागो
मतस्तदा भवाङ्गम्, रागद्वेषयोरेव संसारमूलत्वात्तदाऽऽप्त्या सं-
सारान्तर्गततायां धर्मपक्षोक्तः स्यादिति को मिश्राकाराद्यः,
प्रशस्तप्राप्त्याङ्गिर्मैवाङ्गमिति चेत्, तर्हि कृत्यस्तवानुगतहिं-
सायामपि शस्तता सदृशी; अथ तव किमुचरमिति मृष्यते, अथ
सत्यमुचरं वचसहोषाणि न परेण दातुं शक्यमिति मो-
क्षापिरस्मदुक्त एव स्यात् अन्वेयः । एवम बहुपुत्रीप्रदो-
नेन अनेनोपासकानां न कृत्यस्तवाधिकार इति कापुवस्य पा-
श्चर्यस्य मत इति स्तम् । एवं हि तद-अवततो विरतः, अविरतः

२, विरताविरतः ३, सर्वतो विरताविरतः ४, अमयो-
वासको देशविरतः ५, सर्वविरतश्च ६ इति तावत् पद पुनश्च
प्रवर्तते । तत्र सर्वतो विरतः स उच्यते, यः कुतश्चिद्वैकुण्ठम-
हाबाणं सम्पत्सर्वसंवेगाभ्युत्पन्नमानः, यदुहिश्य" इह खलु
पाह्यं वा ० संतंग्रहा मग्नप्रा भवति । तं जहा महिच्छा
महारंमा " इत्यादि स्वं वृत्तम् । १ । अविरतस्तु स उ-
च्यते, यः सम्पत्सर्वसंवेगाभ्युत्पन्नमानः स उच्यते,
यः पूर्णसम्पत्समावधानाणि श्लोचितान् सर्ववर्तनियमाह
विभर्ति । ३ । सर्वतो विरताविरतश्च स उच्यते, यस्य मनसि
" तमेव निस्संतं पीसं, अं जियोहिं वेवहं " इति प-
रिणामः स्थितो भवति, परं मनसः प्रमादपारतन्त्र्यात् कृत्वा
साधुसङ्गमाभावात्परिपूर्वं जिनजायितं न जानीते, दुष्कर्म-
बलात् च विरतिं पालयति, पूर्वं संयमज्ञानाभावात्परमेष्ठेन
जिनपुत्रां करोति अक्रियामपारवश्यात्, तत एव संयमान-
वमिति वा यावता कृत्येन संयमः पालयितुं न शक्यते
तावताविरतिनागः कृते भवति इति । यमुदिश्येवं स्वयम्-
" इह खलु पाह्यं वा संतंग्रहा मग्नप्रा भवति । तं जहा-अ-
पिच्छा अपाज्जा " इत्यादि । चतुर्थेनैकस्यविरत्येकया
स्तोक्त्याविरत्या तृतीयो भङ्ग इति विवेकः ॥ ४ ॥ अमयो-
वासको देशविरतश्च स उच्यते, यः अमयोवासमहिम्ना प्रति-
दिनप्रवर्द्धमानसंवेगा यावज्जीवं सुखभादादिजिनेद्रिगान-
वाद् तत एवास्थिमज्जमेमातुरागकर्त्तव्यो देशविरतिं दृष्टी-
त्वा पालयति सम्पत्सहिततत्प्रदोषमभङ्गकृत्योन्यकाह-
मावश्यकं कुरुते, स एव संयमं जानीते । सर्वं साधुयग्रा-
रुक् " समणेषु साम्पणं स एव, अवसत्कायवश्यं हृष्य जग्ग ।
अतो अहोषिणीय, तद्वा आवस्सयं नाम ॥ ४ ॥ दशवैकाशिके
च- " जा जीवे वि विपाये, अजीवे वि विपाय ॥ जीवाजीव-
विपायंते, सो हु माहि संजमं " एतेवोदिश्य- " सं जहाणा-
मय समणोवासना भगवन् अभिगयजीवाजीवा " इत्यादि स्वं
प्रवर्तते । अयमेव सुखजिनप्रतिमानुचितं संयममादित्यते, हिंसां
परिहाय जिनविरते जिनप्रतिमां पूजयति, संयमज्ञो ह्यसौ
पुत्रादिहिंसां परिहरति । अत एवोक्तं महाविशी- ० " अ-
कसिणपचणानं, विराविरिणाय पस खलु जुत्ता । अ-
कसिणसंयमिक, पुप्फहं अं न कपय तेसिं ॥ १ ॥ " आहश्यक-
निपुणादि- " अ- कसिणसंयमिक, पुप्फहं अं न इच्छति ।
इत्यत्र साधुआचकयोद्वेगोद्वेगविशेषणं कृत्यसंयमकृत्यपुष्पादि-
परिदारेण पूजाधिकारं तादृशस्यमुक्त्यन्तर्गतकृत्यपुष्पादौ न के-
यच्छ, किं चात्र कारणमिति विचारणीयम् । यदीन्द्राभिषेक-
रूपे सुपर्वणोऽहमहमिमिकमौदारिकजलपुष्पादिद्वारादिनि शु-
द्धितः, जिनपुत्रां तु संतोषकाय कुरुन्तीति सूरपुष्पेण संतोषो-
म्मानं च हतुमेच्छ, हिंसापरिहार एवायं धर्माभ्युदयाय प्रवृत्ता,
समवसरणं च वैकिकयायेव पुष्पाणि देवाः प्रमोदये देशना-
वसरे व्याकरोति, मयाविरचनाप्यवित्तोक्तं राजपञ्चोपा-
ह- " पुष्पवह्वं च विवर्त्तंति " इत्यादि नवकमलरचनाप्यवित्तैव
हेवा तथामाना, वन्दनाद्यधिकारे पञ्चाविधाभिममिषीः सविष्ठा-
कृत्योक्तानुसृत्य, जिनजननवदेशेऽपि वैश्ववन्दनमाध्यादा-
यं विधिरुक्तेऽस्तीति, ततो निरवधपुष्पेण देशविरतस्य संन-
वतीति अन्वयम् । सर्वविरतश्च स उच्यते-यो दृष्टीतमग्राहवतः

समितिगुणिसंपन्नो चोरपरीथोपसंगसहनदृढशक्तिमान् संय-
स्तसर्वारम्भपरिमहः सदाविरचयोपदेशदाता बाह्याभेनापि
सायद्यतमिमानुमोक्षकः परमगतीरचेताः संप्राप्तभवपार इति।
एतद् इति शब्दः मतम् । सम्पूर्णनाशप्रयोजितयातयोः सर्वविर-
त्ताविरतचोरत्वं तन्मंदाभावाद् बालत्वव्यपदेशनिबन्धनाविरते-
रुभयार्थविशेषात् वाक्यगतत्वविद्याकोपाधियाप्यविषय-
ताका विरतिः सर्वतोऽप्यविरतस्ये द्रव्यतां हि साक्षाद्व्यावृत्तमि-
थ्यादिव्यवस्थासि, सम्यक्त्वाभावस्यैव सर्वतोऽविरतत्वपरि-
भाषणे च सम्यक्त्वव्यावृत्तावप्येकमंदागुणयाभावात्सत्तासि-
द्धेः । किं चैवं सम्यक्त्वादपरि मिथ्यादर्शनविरत्यविरतिभ्यां सि-
ध्पक्षपातः दृष्टापातिरत्र-“एकवाक्यो मिथ्यादर्शनसङ्गाधो प-
मिविरयापञ्चाव अयमिविरयाय जाओ अयादिविरया” इति
पाठस्वरसादिति चेत् । न । तस्याकारानाकारादिविषयत्वेन मू-
लगुणविरत्यभावापेक्षयैवविरतेर्यवस्थापितत्वाद्, सम्यक्त्वा-
भावेन विरतिरेवेति न कृतमेव ज्ञापितं, क तयाऽऽहोपपत्तिः ?।
एनं न तृतीयमङ्गऽपि विलुप्तयोगः, संपूर्णव्यवस्थाविरतेर्ये-
कस्याः साम्राज्यात् । यत्किञ्चिदर्थोभेदात् न तु “एकसिद्धयर्थे
संविद्यतेऽहंति नु निश्चयो नयः” इति न्यायात् संपूर्णव्यवस्था-
नाशविमिथ्यात्वस्यैवावस्थितं । ननुयं भङ्गं तु सैव मि-
थ्यादिसंयत्तकविसम्यक्त्वाभावाद्देशतो विरत्ता देशविरतिः
सपञ्चति कथं वाचोयुक्तिर्दुष्ट सर्वतो विरताविरतिः ?। ननु देश-
विरतिविशेषपरिहानानाशेऽपि तादृशसम्यक्त्वेन भावतुषादीनां
सर्वविरतरेव्यवस्था पक्षिकेति किमप्याह देशविरत्या, येना-
स्य तद्वत्ता न भवेत् । एवं वदतश्च सिद्धांतज्ञस्यमपि मानान्वाह
इत्याहः । तथा चोक्तं भगवत्याम्-“ स नृणं जंतं । तमेव सर्वं
पीनं सं, ज जिर्णं ह पंचदशं” । इति गेयम् । तमेव सर्वं । स नृणं
जंतं । एवं मणे धारमाणे एवं परमाणे भाषाए आराहप
भवति । इति गेयम् । तं चेत्” नि । जीवविशेषपरिहानाभा-
वेन मूलतः सम्यक्त्वाभावांको ब्रह्मायपरिहानवतोऽपि स्या-
द्वायसाधनामभिहृत्य न सम्यक्त्वमित्युपरिननेहिदं तव सर्व-
मिन्द्रजगदाश्रये । तत्तुं समस्तौ-“उज्जीवनि काप स-हृदमाधो
न सदृह ज्ञावा । इदं अपञ्चवेत्, सदृहया होर अविनसा” ।
प्रकरणोक्तिरयमिति चेत्, किमुत्तरादायपि नागधितं स्पृहा-
ति । तत्तुकर-“हावा सव्यमासा, सव्यमाधितं जलस व-
यलका । सव्याहि गयविहोहि, विरतई य ति लावयो” ॥१॥
सि । विशेषानाशेऽपि सामान्याकाशित्यावयोस्तुत्या । एवं “य इमं
सकृन्मागत्मावसेतेहि” इत्यादिनाऽपि न व्यामोहः कार्यः घृष-
स नयगम्भीरत्वावपगतेश्च विविच्यताम् । इह तु तव कुस्त-
रवारिभृदजनयं स्यात् । यत्तत् त्वं त्रिकारगेण देवपूजाप्रभुत्वावर-
म्भात् संयमकस्या कथं देशविगतिरेवं त्रिकारगेण संज्ञमाप-
रिगणनादिरत्याविरतिरेव न देशविरतिरिति, तत्तु महाभाहानि-
विशेषेनामधिपनपन्नोक्तमयस्य तथैव तुस्तद्वारिभृदताय, अस-
दारमपरित्यागेन सदारमप्रभुत्वौ शुभयोगा, संयमकतिसया-
भावात्, त्रिकारगस्य प्रयास्तस्ये दोषानाशस्यैव च दोषत्वे-
न विदुषोऽपि बलात्प्रभुत्वप्रसङ्गात् । न हि विद्वानपि रागीतक-
त्यादिसंयमे न प्रवर्त्तते, अमनोपासकानां देशविरतानां पुण्यगु-
णवर्धनादिरताविरतेर्यस्तैरुत्तिरिच्यते इति चेत्, अहो बालस्य !
केनैवं शित्तिस्य ? किं कथया विमलकोऽसि, सकर्मज्ञो वा ?।
सुखेदि-“एकवाक्यो पाशादयायां अपमिविरया जाञ्जीकाय”

“एकवाक्यो अपमिविरया” इत्यन्वयः । “स जहानाम ससो-
बासगा जयति” अमनोपासकगुणवतो विरताविरतगुणव-
द्वेषापकत्वस्यैव ज्ञाभाहस्तुतः अमनोपासकपदेन विरतावि-
रतपरिचरणाद् गुणस्यावशिष्टेषां विद्वेष शक्तिरुदात्तरप्ये अम-
नोपासकपदाद् बुद्धिविशेषानुगतेषु विशेषैरेव बोधे विरतप-
दापि ध्रुव्यविशिष्टावाप्तये बाधः समभिहितनयाभ्रमयन
विरताविरतअमनोपासकपदायैवदस्यवाऽप्युपगम्यते चेद्वै-
घटकुम्भादिपदायैवेदोऽपि किं नाप्युपगम्यत एव, पर-
विभाजकोपाधिभेदाप्रयुक्तत्वेन विभागानुपकूल इति चेत्, प्र-
कृतेऽपि दीयतां दधिः, “अकस्मिन्पवत्तगार्थ” इत्यादि-
महानिरीधप्रचचनाद् अत्यस्तबाधिकादियो विरताविरताः, न
देशविरताः इति चेत्, महानिरीधपवत्ताविलासितमेतद्देवानां
मित्रस्य । तत्र हि विशिष्य देशविरतत्वमेतद्देवानादितुल्यं तु-
ल्यफलं चेति इयमुपपत्तिर्मेवावस्थत् । यत्तु कुम्भसंयमवि-
दां पुष्पाद्यर्थेन नाधिकारात् अमनोपासका अपि न तदधिकार-
िण इति तदधिकारित्वेनांका विरताविरता एवेति चेत्, अहो
मन्वा पामगदपि पामरोऽसि, यः कुम्भसंयममिदं इत्यस्य वृ-
त्तिकुम्भमर्थमपि न जानाति । कुम्भसंयममन्त्रं ते विदो वि-
दांस इत्येव हि वृत्तिकृता विवृतमिति । यदि च अमनोपासक-
महिसलम्बकुम्भसंयमपरिहानेन देशविरताः पुष्पाद्यर्थेना-
धिकार्युः, तदा देवा अपि कुम्भजिनादिसिवाः पुष्पकज्वावाचनोप-
सङ्घमर्भमवस्थायाः सम्यक्त्वोपपत्तिर्निमित्तावधिज्ञानेनागम्य
व्यवहारमितिः कथं तत्राऽपि कुतः । अत एवाविरतपुष्पादिभि-
रेव ते जिनपूजां कुर्वन्तीति चेत्, अहो मृग्यकमात्तुष्यतः ! केनै-
तव कर्म सुनिवे, यस्मादीपुष्पकारिणां कर्मसादित्याविरतस्येवेति
सचित्तपुष्पादिना पूजाप्रवसाये द्रव्यतः पापानुपगमेऽपि-
सत्पुष्पादिना ततो भावतः पापस्य दुर्निवारत्वात् त्रिविधस्यापि-
द न इव शौकरिकस्य किमिति मुग्धकथनार्थं कृत्रिमपुष्पादिना
पूजां व्यवस्थापयति । एवं हि स्नानजलादिवैनाभाविको
ऽपि बाध्या, मूलत एव निषेधे किं न भावसे दुरन्तसं-
सारकारणं यमोदयकाङ्क्षम् । तदाहुः श्रीहरिस्तत्त्वप्र-“म-
हारायैरजबोध, धम्मपारंजभो अगामोगा । होप वयवयणवत्ता,
अवोहिबीवं ति होसाय ॥ १ ॥” इन्द्रानिषेके जहादिग्रहं
जिनपूजायै तु तत्त्वस्यैवेत्यत्र तु कारणं मङ्गलायैवमित्य-
नक्त्यर्थत्वादिना, मा चिमिये कुव, अमिमवचनं तु
नोव्यतया भोगाङ्गं सचित्तपरिधायित्वं, यथा घटमाह-
त्यत्र घटपदं बोधयतया त्रिप्रेतरविषयम् । अन्यथा सत्तालक-
क्षियो मुनिवन्द्येनामिगच्छेत् । चैत्यवन्दननापादौ चाग्नि-
गमेऽपिस्तद्व्योऽमनं आह्वानं पुष्पादिना पूजाविधानं चो-
क्तमिति किमुपजीव्य विरोधनामिगम । तद्वत्त्वमोपानय-
भृति विशिष्टस्य च्छाजिदरपरित्याग्यं स्यात्, प्रवचनशोभागु-
णाविरतव्योपादानमेव द्वितीयाय इति चेत्, पूजाद्यवसरे तद-
नुपयोगिसत्त्वसत्त्वव्योऽज्जमेव प्रथमार्थ इति किं न दीयते
दधिः, येन हाकिनीव बाहुबलमेवमन्येयसि, पुष्पवद्वाविकु-
र्धमेवमपि विकरमावर्त्तनादानार्थम् अपोवृत्ततत्त्वव्योऽज्जपुष्प-
विकरणस्यैव पातलिकत्यापूजाङ्गं सचित्तशब्दा तद्वद्वाग्मेना-
नेवा । एते न यदुक्तेति ज्ञातिसङ्ख्येना पूजापामादौ पुष्पाद्यु-
पमदाप्यर्थमेव, तद्वत्तत्तरे शुभनाशवत्तया तु धर्म इति धर्म-
धर्मसंकेत एवेति । तत्रिरस्तय । एवं हि यागं हिसया प्रागध-
मुत्तराह्वानवधियादिना त्वनन्तरं धर्म वदतः सप्तमहाचित्त-

वस्य हंसशिशुकाकशङ्कितः,
तं विगस्तु जननीं च तस्य भिक्षुः ॥७॥

अस्तु वस्तु नयतो यथा तथा,
परिकृताश्च जिगृह्यारिष्वे नमः ।

शासनं सकलपरायणम्,
बद्धां जयति पारमेष्ठ्यम् ॥ ८ ॥ ११ ॥

(१३) प्रतिभाषाः प्रामाण्यनिरूपणम् । अत्रातिदेशेन कुमलशेषं
निराकृतञ्चाह-

एतेनेदमपि व्यप्राप्तमपरे यथाहुरक्षाः परे,
पुण्यं कर्म जिना र्वनादि न पुनश्चारित्र्यवत् धर्मकृतम् ।
तद्वत्स्य सरागतां कल्पयतः पुण्यार्जनद्वारातो,
धर्मत्वं व्यवहारतो हि जनान्मोक्षस्य नो ह्येतेन ॥ १२ ॥

एतेन गुरुजिनपूजाया धर्मत्वव्यवस्थापनम्, इदमपि व्य-
प्राप्तं निराकृतं, यत् परे ब्रह्मा अनधिगतसूक्ततापर्याः प्रा-
हूः किं प्राहूः ? जिना र्वनादि पुण्यं कर्म न पुनश्चारित्र्यवत्
धर्मकृतम्, व्यप्राप्तमहेतुप्रातिदेशप्रसातं शकुदयति-हि
वतः, तस्य जिना र्वनाधिकमेषां, तद्वत् चारित्र्यवत्, सरागतां
रागवशां कल्पयतो रागसहितस्य पुण्यार्जनद्वारातः शुभा-
अवस्थापराकल्पेन मोक्षस्य जननात् व्यवहारतो धर्मत्वं न
ह्येतेन । अयं भावः-जिना र्वनादिकं पुण्यं कर्म स्वर्गादिकात्मना
करजादिति साधनं न पुण्यं, ज्ञानकर्तव्यं व्यभिचारात् । ब्र-
ह्मातीरेति विशेषणे च विशेष्यासिद्धिः, न हि तद्वत्ता जिना र्व-
नादिकं स्वर्गाय कुर्वन्ति, किं तु मोक्षायैवेति । अयं च मोक्षायैव तु
वर्तते विशिष्टमार्तकर्मः पुण्यं हि स्वर्गायैव तत्ता-
त्त्वादिस्ति हेतुरनिष्ठाधिकारिणो विवेकिनः, सर्वत्र मोक्षार्थि-
नपराधसिद्धिः, कृत्स्नाधारपयेनेव फलोपदेशकः, आह वाचकः-
“ जिनमयनं जिनधिर्मन्, जिनपूजां जिनमनं च यः कुर्यात् ।
तस्य नरामर्यशिशुसुख-फलाभि करपुण्यव्याप्तिः ॥१॥ ” इति । एते-
षामप्युद्देशकफलकत्वं हेतुरप्यस्ति अस्तिः रागानुपवेशेन त-
त्त्वस्य च चारित्र्येऽपि सम्भाव, स्वकपतस्तत्त्वस्य चानयवासि-
द्धिः, निष्ठाधिक्यपदमोक्षसिद्धिर्नाप्युद्देशजनकता तत्त्वमोक्षदे-
त्यर्थचारित्र्यस्य सरागत्वानुपुद्देशजनकता, न स्वकपत इति
न शेष इति चेत् । न । कल्पस्तत्त्ववर्णनाय चारित्र्यजनकताघटितक-
पेणाप्युद्देशजनकत्वात् उच्यतातीथयोग्यत्वेनैव कल्पस्तत्त्वस्य स्वर्ग-
जनकतेति चारित्र्यस्यापि तथैव तावमिति तदुपपत्तया पुण्य-
त्वे काङ्क्षति । अथ शिष्यहेतवो न भवहेतवो हेतुसहस्रप्रसङ्गादि-
ति निश्चयनपर्यायकनार्थो सरागचारित्र्यकालीना योगा यस्य
स्वर्गहेतवः, तच्चारित्र्यं च तस्य हाहकत्वं तद्व्यवहारन्येनैव च-
ारित्र्यवर्णनजनकत्वादेरित्यस्ति विशेष इति चेत् । न । कल्पस्तत्त्वस्य
क्षेपेति निश्चयतो योगानामेव स्वर्गहेतुत्वं, न मोक्षहेतोर्कल्पस्त-
त्त्वस्येति वक्तुं शक्यत्वादानादिकियास्वार्थं सम्भवकानुगमजि-
नातीत्येन मुक्तिहेतुत्वात् । तदुक्तं विधित्वाकाशः-“ द्वाणद्वारा-
ह एव-स्मिन्नेव सुखा न इति (करिष्ये) । यथाश्रो विदुर्जम्हा,
शोककफलाभो पराश्रो य ॥१॥ ” इत्यस्या च तत्रापि योगा-
नामेव निश्चयतः स्वर्गहेतुत्वमवस्थित्यत इति चारित्र्यं वृत्ते-
पयोगकपं योगिज्यो जिनामस्तुजुक्तिमन्त्रविशेषोपापपतिः, पूजा-
वागार्थिकं तु न योगमिममिति तदुपपत्तिरिति चेत् । न । भाव-
व्यवस्थादानादेरिदं कृत्यपयोगकत्वात् । अत एव पूजादानादि-

कं मानसप्रत्यक्षमन्यो जातिविशेष इति परेऽपि सङ्ग्रहते । व-
स्तुतो योग्यत्वेन च चारित्र्यं महाभाष्यस्वरसांस्त्वमिति म-
हता प्रबन्धेनोपपादितप्रत्यात्ममतपरिहायामस्माभिः । तथा
च चारित्र्ययोगकस्य चारित्र्यस्य मोक्षहेतुत्वं, तद्वत्तात्परजातीय-
स्य च स्वर्गहेतुत्वं ब्रह्मज्ञानद्वारा कल्पनीयं तत्पूजादावपि तु-
ल्यमिति ॥ १३ ॥

आचार्ये अप्येतां शंसति । लोकोत्तरलौकिकत्वाभ्यां
धर्मपुण्यकपत्वं तु पूजायामिष्यते इत्याह-
या ज्ञानाद्युपकारिका विधिमुता मुक्त्योपयोगाज्ज्वला,
सा पूजा खलु धर्म एव गतिता लोकोत्तरत्वं भ्रिता ।
आहस्याऽपि सुपात्रदानवदितस्त्वय्यदृष्टीं लौकिकी-
भाचार्या अपि दानधर्मवदिमां जल्पन्ति पुण्याप नः ॥ १४ ॥
या हानादेः, आदिना सम्प्रत्यक्षादिग्रहः, उपकारिका मुक्ति-
रिषी, विधिमुता विधिसहिता, तथा मुक्त्योपयोगेन इमां भवतरणे
नाधिकरण्यां भगवत्पूजां वक्तुं बहवः प्रतिबुध्यन्ते, यदायत्तक-
श्च भवन्तिवत्तादाकारणोपग्रहा, सा पूजा खलु भावपूर्विका अस्-
मोहपूर्विका चेति धर्म एव गतिता, यतः लोकोत्तरत्वं भ्रिता, ए-
तादृशगुणप्रतिष्ठानात् पूजाया आगमैकविधित्वात्, कस्याऽपि,
आहस्याऽपि, किंवदं, सुपात्रदानवत् । इतस्त्वय्यादृष्टीं लौकिकीं
सामान्यधर्मवचनप्रसातं, नः अस्माकं, दानधर्मवद्विषयवत्,
पुण्या जल्पन्ति, इच्छन्ति ।

तदुक्तं विम्वसाकनमाश्रित्य बोद्धव्यमकथने-

“ यथैविषेन यद्वि-म्ब कारयं तद्वदिति समयविशेषः ।
लोकोत्तरमन्यवतो, लौकिकमन्युद्वयसारं च ॥ १४ ॥
लोकोत्तरं तु निर्वा-सुसाधकं परमफलमिहाभिव्यक्तम् ।
अन्युद्देशेऽपि हि परमो, भवति स्वभावात्पुण्यम् ॥ १५ ॥
क्षेत्रकरण इव पलाशं, नियमाद्वानुपपत्तिकाम्युद्देशः ।
फलमिह चाप्यावसिः, परमं निर्वोणमिव विम्वत् ॥ १६ ॥ ”
(बो ७ विब ०)

एतच्चाचार्यकः, इमाऽऽदिवेदानामप्यलौकिकानाम्योक्तमक्रम-
जादेवेति त्वेव धर्ममन्वे ब्रह्मज्ञानव्यवधारयतः पुण्यवत्सिद्धेः
लौकिकत्वमिषाणादिवैयर्थ्यमुपपन्नम् । आह-“ उद्योगारव्यारि-
विवा-गवयधम्यमुत्तरा अये खनी । साविष्कं भवरेणं, शोणि-
गमिहर्तुं कुयं जहयः ॥१॥ ” दानाविशेषस्य पुण्यत्वं चातुक्रम्या-
हानादौ अत्युत्तरपरायणवृत्तानिर्जकारणत्वेन स्वोपादिद्वय-
वादादिपुण्यवत्त्वं शोकं धर्ममन्वेऽपि, तद्वत्पूजाऽपि स्वादिदिति
परमार्थः ॥ १३ ॥

ननु पूजादानप्रवचनवत्साध्यादिकं सरागकृत्य, तत्पञ्चाचारि-
कं तु धीतरागकृत्यमिति विविक्तविभागः, तत्राद्यं पुण्यम्,
अन्यं धर्मः स्यात्, अत एव धर्मपदार्थो द्विविधः, एकः सं-
ज्ञानयोगसङ्गणकः, अन्यः पुण्यसङ्गण इति शास्त्रधर्मात्समु-
क्यत्वे हरिभद्रसूत्रानुक्तं, ततो धार्मिकमिदं
देवपूजादिकमेषः कथं धर्मत्वं रोचयामः ?

तत्राह-

पुण्यं कर्म सरागमन्युद्दिष्टं धर्मो शास्त्रेष्वाति,
भुक्ता मुक्तनयं न चात्र सुधियामेकान्तपरापुण्यते ।
तस्माच्छुक्तरं चतुर्दशपुण्यस्थाने हि धर्मं नयः,

किं ब्रूते न तद्वत्तां त्वधिकृतेऽप्यन्तान्तराध्याये ॥६४॥

(पुण्यं कर्मैति) पुण्यं सारागकर्म, अन्यद्वारागकर्म, शास्त्रेण धर्मा-
योगेति परिभाषितम्, इति ब्रह्मन्याये धृत्वा, न चात्र एवार्थो
मिथ्यकर्मणः, नाभिव्यत्यर्थः । त्रिभिर्थां परिगजनाय, एकान्तभिर-
कान्ताभिनिवेशोऽप्युच्यते, एकन्याभिनिवेशस्य मिथ्यात्वकल्पा-
दप्यन्याविचारण तस्य मूलोक्तकथनात् “धम्मकस्सिणं पुण्यकस्सि-
णं” इत्यादि धर्मेः सुतकारित्तलक्षणं, पुण्यं तत्फलचतुर्तं ध्यानं क-
र्मैति विधुपवता वृत्तिवृत्ता साचकफलक्याभेदेन भवेत्ति सुतचा-
रित्रभाष्यतत्पराङ्मुक्तकियायां धर्मत्वेनैव निश्चययोगव्यवहार-
नयेनाभ्युपगमत्वात्, गुरुहिकया स्वर्गादीन्त्यायाः अप्युपेयमा-
न्त्यायाश्चातकत्वेनाऽप्युपवता । प्रयासभङ्गाभावेन शास्वत-
स्तुल्यसमो हि धर्मस्त्वर्थां स्वर्गहास इति योगकर्मैति । यद्
चोक्तम्-निश्चय एव कथिः, साधि च युक्ता । हि यतः, तस्मात्तुका-
चात्तरनिष्ठायां (ब्रह्मतरमिति) शुद्धां नयो निश्चयः, चतुर्दश-
गुणस्थाने तत्त्वस्मरमेव इत्यर्थः । किं धर्मे न ब्रूते, तथा चैकान्ता-
निवेशोऽप्युच्यते । ततोऽप्युच्यते सर्वत्राभ्यासः स्वात् । स चातिरिक्तताऽपी-
ति प्रायः । धर्मः निश्चयाऽस्मिन्तत्त्वधर्माङ्गनायेन प्रागपि धर्मं व्यव-
हारनयेनाऽप्युपगतो “अभयकथयहेतुको, सेतुसां चरमसमय-
प्राप्ति ओ । सेतो पुणं निश्चयश्चो, तत्सेव य साहयां भणि-
च” ॥२॥ इति धर्मसंग्रहणीप्रतीकपदार्थोक्तानादिति चेत, तर्हि
त्यक्तस्याया एकान्तानिनिवेशाः, आयातोऽसि मार्गेण, प्रत्यप-
द्यस्त्वस्त्वर्थे निश्चयधर्मसंसाधकतया व्यवहारधर्मत्वं, मा
भूयत् आन्तिगुह्यसंज्ञात्वादिति भावः । प्रत्येकादिभावः प्रत्य-
कादिदृष्टान्तजातिविचित्रनैगमनयप्रवृत्तेश्चासत्तेतुत्वात् । त-
दाह-तद्वृत्तां तु ब्रह्मनिश्चयास्मिन्तत्त्वधर्माङ्गनां तु, अधिकृते द्र-
व्यस्त्वर्थेऽपि, भ्रान्तं प्रातिरहितमिहामिहेऽतो विशेषदृष्टिताम-
स्यां कथनेनैव त्वपेक्षत्वं तस्य धर्ममित्युपदेशो तात्पर्यम् । अथ
य निश्चयनयः परिणतिक्रमभावप्रादुर्भावाद्भाषितभूतकृपाः, येन
शैशवीचरकृपा ब्रह्मा धर्मं कथ्यते, अर्वाकं तु तद्वृत्तया व्यव-
हारान् कुर्वन्त्येव हेतुताऽप्युपगमस्याप्युत्पन्नतत्त्वसाक्षा-
त्पत्वात् । आह गन्धहस्ता-“मूलनिर्मेणं पञ्जव-ण्यस्य उज्जु-
अयशुधिच्छेदो । तस्य उ सहाईसा साहयसाहासुदुमनेया ”
॥ १ ॥ उपयोगकृप भावप्रादुर्भावात्तत्त्वमयस्तु त्व्यस्त्वकवि-
शुक्तं धर्मस्त्वान्येणैवाभ्युपैति, रागाद्यकसुखस्य रीतरागगुण-
संसाधकस्य धर्मस्य तदाप्यानुभाविकत्वात्, तस्मिन् हि ब्रह्म-
योगो धर्मः, शुभाह्वयो पुण्यपापात्मकाविति । धैर्यप्यात्मस्वभावं
धर्मं स्वयन्ते, तथा यदि घटादिवस्त्वयो घटत्वादिधर्म इति मते
तदाऽप्यादित्वेनापुण्यार्थपापसिः । यदि तु स्वकीयो वागनुको-
ऽप्याधिभावो धर्म इति, तदा वचनार्थः स्वकीयः शुभः परिणाम
अनुसृष्टविषयः स जिनपूजायामप्युक्त इति कथं न तत्र निश्च-
यको धर्मः । शब्दनयेन सामाजिकवर्गविवरितानां धर्मो न्येयन
इति चेत्, किं तावता समजिच्छेदं वष्टुगुणस्थानेऽप्यन्युपगमा-
द्विपरिणतोऽप्यः पिपदो बाह्विति तद्भाषपरिणत आत्मेव धर्मः,
स्वभावपदप्रवृत्तिरपि तत्रैव स्या प्रावः पदार्थ इति व्युत्पत्तेः ।
आह च-“परिणामनिश्चयं तत्त्वं, तत्कारं तस्मिन्नेति पक्षः ।
नम्रा धम्मपरिणमो । अदो धम्मो मुणेअवो ” ॥ १ ॥ इति । एत-
दप्यधिकृतं संबन्धमेव इत्ं तु विन्यसेत्, प्रातमो धर्मिणो ज्ञ-
स्य निर्देशो धर्मद्वारा धर्मवयम्, अन्यथाऽऽप्यन्यामोनिर्दि-
कः कथं वारणीयः, प्रशान्तवादितात्त्विकस्य पर्यायप्रवचनस्यैव

निवेदो तु प्रागुक्तो भेदधर्मः किं ज्ञस्य पर्यायो वेति जिज्ञासाया-
मित्युच्यते इति ब्रह्मकायाधिकारि भेदमुपयोगि, न चिन्ता-
धिकारि, नवद्वयनिर्देश एव युक्तैकनयनिर्देशः सूनयनि-
द्वयानवसङ्गात् । यथोक्तं भगवता भद्राबुद्धाभिरा सामाधि-
कमधिकृत्य-“किं शारे जीवो गुण-पदिवचो नयस्य इवधिप-
स्य । सामाद्वयस्यो वेव पञ्जवणपदिवस्य एव शुणो ॥” छि ।
एतदर्थप्रपञ्चोऽङ्गतामेकान्तव्यवस्थायां, एकनयनैव धर्मल-
क्षे चाभिधातव्ये व्यवहारनयेन तत्प्रयणनमुचितं, निश्चय-
नयाच्यां प्रत्यपपरिणामिकान्तपरिणामकत्वेन तुष्टत्वात् ।
अत एव मूढ “तदर्थं कालियं” इत्याहुः, सर्वानाङ्गानिराक-
रणाय च नयद्वयेन तत्प्रयणनं न्याय्यं, यथा प्रमादयोगात्प्राप्य-
परोपणं हिसेति तत्पार्थशास्त्रं हि साक्ष्यलक्षणमिति तम्, इत्थं वि-
चार्यमाणे च क्रियाहेतुः मुष्टिद्विप्रमथिषं धर्म इति हरिभद्रोक्तं
लक्षणमतिव्याख्यादिवाद्याकलङ्कितं सर्वत्रानुगतं निरवयं संग-
च्छते, प्रथमं क्षिप्तप्रभव इत्यादि पौरुषाकं, तद्वृत्तिश्चास्मरणी-
ता योगदीपिकानाम् । अनुसरणीया, यावत्तुपाधिनिगमस्ता-
वान् धर्म इत्यप्युभयोपाधिनिगमो, नोभयनयानुगतं सर्वत्र
सङ्गम्यमानं रमणीयमेव । “सेवतो कोहं च माणं च मायां च
होमं च एस नासगस्स दंसणं” इत्यादितुल्यमप्यत्र प्रमाणमेव ।

“ज्यस्तत्वे तदिह भक्तिविधिप्रणतिः,
पुण्यं न धर्मे इति दुर्मतिनां कुबुद्धिः ।
तत्तद्वनैस्तु सुविधां विविधोपदेशः,
सकलेशभाष्यं यदि ज्ञस्य किमत्र विप्रम् ॥१॥
अधर्मः पुञ्जैति प्रपञ्चति स तुल्यकमुत्तरः,
अधर्मिष्ठं पक्षं तमनुहरते पाशकुमानि ।
विधिज्ञानः पुण्यं वदति तपगच्छासमबुधः,
सुधासारं वाणीमजिच्छति धर्मो ह्यार्यमिति ॥ २ ॥” ॥ ६४ ॥
गञ्जीरविचारे गुरुपारतन्त्र्येण फलवत्तां द्वायन्मुपदेशस्य
स्वमाह-

इत्येव नयजज्ञहेतुगतेन मार्गे मनोपांनिषेद्,
मुग्धानां कलपां विना न मुगुंरुद्वृत्तां स्वेच्छया ।
तस्मात्सद्गुरुपादपक्षमुपः स्वं सेविदानीं वरं,
सेवां तीर्थकृतां करोतु मुकृता ज्ञेयेण भावेन वा ॥ ६५ ॥

इत्येवमुना प्रकारेण, नया नैगमादयो, भङ्गाः संयोगाः, हेतव्य
उक्त्याद्यपेक्षया दृष्टपञ्चायकावयववाचानानि, तैर्गतेन ग-
म्भीरे, मार्गे स्वेच्छया स्वात्मोच्छ्रया, उद्वृच्छतामुद्वृत्तां कुर्वतां मु-
ग्धानां, मनोया कुद्रेः, सुगुरोः कृपायां विना नोऽभिषेदऽत्र निराका-
ङ्क्षतया विश्रामे च तस्मात्सद्गुरुपादपक्षे मनुपः सन्, शुभाङ्गात्प्र-
वर्त्तां संनिष्येधः । एवं बले यावत्ताकपं संविधानो ज्ञानम् । पर-
स्वैपारिणः प्रयवस्य कर्पामिदम्, पराजिनसिन्धिसंविदानस्येयमे-
वेति बोध्यम् । ज्ञेयेण गृही भावेन मुकृतां साधुस्तीर्थकृतां सेवां
करोतु, यथाधिकारं भगवद्भक्तेरेव परमधर्मत्वात् ॥ ६५ ॥

एतत्सर्वं प्रतिमार्गविषयं प्रान्तमिषं वृण्वं पुर इव परितस्तुल्यं
हृदयमिवावुप्रविशतं सर्वज्ञानमिवास्मिन् समापस्यैकतामि-
वापगतं श्रीशङ्करपुराणितं पाश्चपरमेश्वरं संयोगा-
मिमुक्तीकृत्येव यथापि वार्तां सर्वोपस्तत्राचार्यिकी भगवत्सं-
तुक्तिमयेवं तत्पराङ्मुक्ततायां दृष्टव्यं इति स्फुरितेयं पर्यवस्येति
तत्रैव नयभेदमुपदेश्यते-

सेयं ते व्यवहारजकिञ्चित्ता शङ्केः शराधीश ! यद्,
दुर्वादिप्रमदशयेन पयसा शङ्कामिलकालनम् ॥

स्वात्माऽऽराधसमाधिवाचिनश्चैतन्नास्ति कर्त्तव्यते, यते,

दृष्यं दृषकदृष्यस्थितिरपि शरीरैरेव निश्चयम् ॥ १६६ ॥

हे श्रीशङ्कराचार्या ! सेयं ते तव उक्ता व्यवहारजकिः व्यवहारजनवाचिता भक्तिः, कृता इत्यर्थः । विधेयभाष्यानुपरोधात् स्वीत्यभिर्देशः । यद् दुर्वादिनां भजः समूहस्तद्दृष्यरूपेण, वयसा नीरेण, शङ्काकपमस्य कालनं व्यवहारजीवित्याह, परस्मयदृष्यपुण्यं स्वसमयस्थापनस्य भगवत्प्राधान्यवचनगुणस्तुत्योपासनं च । तदाहुः अहिमसुरयः—“अयं जनो नाथ ! तव स्थापय, गुणान्तरस्य स्फुटसाधुरेव । विगाहनां किन्तु यथाशेषावैभक्तं परित्यागिष्येति विद्वत्तः” ॥ १६७ ॥ इदमेवमपि सर्वप्रसिद्धाभिधेयस्य उपासनावैभक्त्यं करणीयतामाह । तदुक्तं व्यासकुसुमाञ्जली-सर्वे जातिगोत्रप्रवरचरकुलधर्मादिवदासंसारं प्रसिद्धानुजवे भगवति किं निरूपणीयम्, तथापि “व्यासचक्षेयमोऽस्त्यस्य मननस्यपदेशमाहुः । उपासनैव कियते, ध्वजानन्तरागतम्” ॥ १६८ ॥ यद्यपि व्यवहारजकिस्तदा निश्चयभक्तिः का ? उच्यताम्, इत्याकाङ्क्षायामाह-स्वाभेति । स्वाभेतिऽऽराधोऽयन्तस्तुक्तं हेतुतत्त्वान्मन्वनवनसदृशः, स्वात्मानमाराधयति समन्तात् नीरवयति तादृशो वा यः समाधिः शुभानुपयोग्यः संप्रज्ञातः, अप्रतिमविकल्पनिर्वचनकल्पार्थिकोपायंगजनिर्लेशतो वा संप्रज्ञातो ह्यकपः, तेन बाधितो बाधितानुपयुक्ता स्थापितः, संसारो वै, कुतस्तत्त्वितयानुगतो वादग्रन्थ इति ध्यानदशायां निश्चयभक्तिलिखितानामस्माकं सर्वत्र समये च परित्यागो, व्युत्थाने व्यवहारजनो तु परपक्षद्वयमनंभावनाविपरीतभावनाभिरासायैव, एतेन रागद्वेषकालुष्यमित्युचितत्वमात्रं वेदितं प्रवर्ति ॥ १६९ ॥

अथ साक्षात् स्मृतिभेदाद कतिपयैः-

दर्श दर्शमवापमव्ययमुद्दर्शितोयमाना लस-

द्विष्टासं प्रतिपामकेन रहित ! स्वान्ते सदानन्द ! याम् ।

सा ध्वज स्वसप्तमृत्वरगुणस्थानोचितपामानमद्-

विश्वामं प्रतिपामकेन नरहित ! स्वान्ते सदानन्द ! याम् ॥ १७० ॥

(दर्श दर्शमिति) अकन राहित सर्वेषुः अविप्रसक्त, अत एव सदानन्द ! संप्रति योग्यान्न्द, ! ते तव प्रतिमां श्रुतिम् ॥ कीदृशीम्, सन्नाहस्थापनामित्यर्थः । यां दर्श दर्श इहा ३ प्रतिप्रवर्त्तमानगुणपरित्यागोऽहम्, अव्ययमुद्दर्शितव्येष्टान्तरपक्षान्नाऽऽस्वादकोषदृष्टीतरसास्वादमवापं प्रापय, कुत्र !, स्वान्ते इत्येव, कथम् !, अलक्षिभ्यासं लसद् विभ्यासो यत्र यस्यां किंवायाम्, अविभक्तस्वस्य दमणीयदर्शनापि सुखाभावादिभेदमपि सविधिकस्वस्वस्य सामाध्यात्म्यात् । तथा परमाधेयम्-सिद्धासमाधेयम् अन्त्येष्टम् “न क्वन्ते समाधिरेति । हे नरहित ! मनुष्यहितकारिण, ! सा तव प्रतिमा, संप्रति दर्शनजन्यभावनाप्रकर्षका, मयि सदानं द्यां ध्वज, अमयदानसहितं द्यावृष्टि पोषयति, ज्ञानोक्तकथ्ये निश्चयचारित्र्यस्य परमेश्वरानुग्रहजनितस्य तनुभयलक्षकस्याह, ज्ञानोक्तकथ्येति साविताभावेति । द्यां कीदृशीम् !, स्वसप्तमृत्वरं मनुष्यप्रवर्त्तमानं, बहुगुणस्थानं, तद्विधितं तदनुकूपम्, अनुप्राप्तानुप्राहकयोर्भेदोऽस्मिन्तुल्यवृत्तिरव्यात् । अत एव “अविमोयगोत्राः-

गमः” इति योगाचार्योः यन्मत्तपसप्रवृत्तीनिश्चयतत्त्वारिचनान्, तेन चारित्र्यं वृत्त्यते इत्यर्थः । सा कीदृशी !, आनन्दद्विष्टा नमस्विशो यस्यां सा तथा, अत एव विद्योतमाना विशेषेण आज्ञमाना । यमकालङ्कारः ॥ १७१ ॥

त्वच्चिन्मिन् विप्रते इति स्फुरति न प्रागेव रूपान्तरं,

त्वय्ये तु ततः स्मृतं भुवि जनेषां रूपमात्रमथा-

तस्मात् तन्मदजेदुक्तुदुपदतो नो गुण्यदस्मत्पदो-

श्लेसः किञ्चिद्गोचरं तु लसति ज्योतिः परं चिन्मयम् ॥ १७२ ॥

त्वच्चिन्मिन् इति विशेषेण भूते सति, प्रागेव सुतरां कृपातरमाकारान्तरं स्फुरति न स्मृतिर्कोटिमाटीकते, सहस्रार्थेनविधा-रमाराके त्वच्चिन्मिन् तद्व्यस्य स्मृतिप्रधारोदायोगात्, त्वच्चिन्मिन्मेव च तादृशं प्रकृतिरमणीयं, येनान्यच्चिन्मिन्मेव हृदयं नागम्युं शीयते, कुतस्तदा तदाकारिणि देवत्वम्, उपरितोदावेष्टायि प्राप्तात् ।

अथदानाहसहस्रीविवरणे-

“वदेतेतन्मं प्रथममिह सालम्बनतया,

तदेव ध्यानस्य घटयति निरात्मन्मनुष्यम् ।

रमागौरीगङ्गावलयसारकुलासिकसिन्धुः,

कथं लीलाकपं स्फुटयतु निराकारपद्मीम् ॥ १ ॥

अतश्चर्चां लीलाऽप्येवमपि कपिकुलाधीतचपल-

स्वमाण्डप्रान्तस्यं विदधति परीक्षां हि सुचिन्मिन् ।

न यद् ध्यानस्याङ्गं तदिह भगवत्पुण्यमपि किं,

जगद्गीताहनुर्बुद्धिचमदहं जनयति ॥ २ ॥” इति

तत्त्वस्वच्छिन्मात्मन्मन्यमानान्तरकपेभ्यो सति नृपि रूपमात्रप्रधानं भवत्, सर्वेषां कृपाणां ततो निरुद्धत्वात्, सर्वोत्कृष्टत्वमेव भगवत्पुण्यं ध्येयत्वात् ।

तदाहुः-

“सर्वजगदितिमहाय-संदाहसहस्रिखंयुक्तम् ।

त्येवं जिनैरुक्तं, सद्भिः श्रुततत्परं वैव ॥ १ ॥

सिदासने निविष्टं, छत्रत्रयकल्पपदपदपाधः ।

सत्त्वाधेयसंयुक्तं, देशनया कान्तमत्यर्थम् ॥ २ ॥

आधीनां परमौपम्यमस्याहतमखिलसंपदं बीजम् ।

वक्रादिकृष्णसुवर्णं, सर्वोत्तमपुण्यनिर्माणम् ॥ ३ ॥

निर्माणसाधनं भुवि, भव्यानामनुब्रह्माहोस्त्यम् ।

सुरसिद्धयोगिषयं, शरेश्वरश्रीशक्तिभेदं च” ॥ ४ ॥ इति

तस्मात् त्वत्पुण्यानाह यद् ब्रह्मगुणपयोग्यसादृश्यं तेन यत्तत्त्वम्यद्भेदस्तुदुष्टयः स्यात् । तदुक्तम् “जो जान्ति नरदंते” इत्यादि । ततः पुण्यदस्मत्पदोद्देशिका न भवति, स्यात्पुण्यमभ्येष्टानां प्रथानामेकव्यवस्थाः । ततः किञ्चिद्गोचरं चिन्मयं ज्योतिः, परमपुण्यं, लसति, तस्मात्तव लीलाकविवरणवार्त्ताधिक्यकल्पगुणपर्यायस्त्वमप्योक्तवर्त्तनायां त्वमहं च निश्चयः, तत्त्वचिन्मिन्मेव ज्ञातयोरभेदसाधोव्यवस्थानुपपन्नस्त्वमहं योर्वान्तरास्यां जगदन्तर्लक्ष्य जहजहलक्षणायां मनुजं यद् निर्विकल्पकसाक्षात्कारकपज्ञानमाधिरमिषं, ज्ञेयत्वात्, अवेष्टुकात्ताज्ञेयद्विद्विषयापयोगेन वा, सोऽयमालम्बनयोग्यभारमावज्ञकयोग्यप्रतिमाद्विनिर्गद्गीताह जयति, सा भगवत्प्रतिमा परमोपकारिणी, तदुक्तवर्त्तने योगीन्द्रा अपि न कृमाः, इत्यावेदितं भवति । ननु कथमवोन्द्यं भगवत्प्रतिमादृशेनाज्ञातप्रमोदानां प्राप्तिनां संभवति, शु-

पातकानेन केवलज्ञानाद्वा वायुं नदन्निधानात् । उक्तं च—“प्रागस्मा-
त्तद्दर्शन-मिषुपातमात्रतो हेतव्यः । एतादृशिकेवैश्वं तद्वाचनं यत्तत्परं
उपायः” ॥१॥ इति । सत्यम् । तत्त्वतस्तत्त्वानीमेव संभवेऽपि यो-
ग्यतया प्रागप्युक्ती बाधकाज्जावात् । शुद्धव्यानवयव, योगानुभव-
आन साक्षात्ति किं वृथाऽऽश्चर्येण ॥ एव ॥

चक्रमेव भावयथाचिद्योति-

किं ब्रह्मैकमयी किमुत्सवमयी भेषोमयी किं किमु,
ज्ञानानन्दमयी किमुभक्तिमयी किं सर्वशोभाययी ।
इत्थं किं किमिति प्रकल्पनपरैस्त्वनमूर्तिरुद्धीकृता,
किं सर्वातिगमेव दर्शयति सख्यानमसादान्महः ॥ ए॥

किं ब्रह्मैकमयी ब्रह्मैव एकं प्रचुरं यस्यां सा, ब्रह्मैकमयी
ब्रह्मैकमयी, स्वकृतामेवेत्यर्थः । एवमेवैऽपि किमुत्सवमयीत्या-
दीं वृत्तवाद्येवैऽपि ब्रह्मविषयां एव उपायिताः, तेन नाक्रम-
दोषः, उपायिकृते क्रमस्यातन्मन्त्रात् । यथा मनोराज्यमेव तत्र
क्रमप्रवृत्तेः, ब्रह्माज्ञपस्यान्मन्त्रमन्त्राद्वा इत्याद्याविति बोध्यम् ।
इत्यममुषा प्रकारेण, किं किमिति प्रकल्पनपरैः कविभिः, त्व-
न्मूर्तिरुद्धीकृता सती, ज्ञानानिषत्तैक्य रूपस्य कुत्राप्यस्मा-
त्वात्, सख्यानमसावाशिर्विकल्पकलयाऽविगमत् किमुत्सवम-
गच्छति यत्तादृशं महः स्वप्रकाशज्ञानं दर्शयति । उक्तं च
सिद्धांतवक्तुं परमार्थे—“सुखे सरा गियहृति तस्मा ज्ञप यावि ए-
ज पयइ तथ पगाहिआओ एअपइछाणस्स से बखेसेण स-
देवा केवेय” इत्यादि स्वतःसिद्धता, नञ् च जिज्ञासेति लक्ष-
समयांजनमौलैभूतप्रब्रह्मास्वावद्व्यात् अगवन्मूर्तिदर्शनं ज-
ब्दानां परमर्हितमिति ध्यातव्यं ॥ ६६ ॥

प्रागर्थमगौ स्तुनिमाह-

त्वत्पं परिवर्ततां हृदि मम ज्योतिःस्वरूपं प्रजो !,
तावद्यावद्वक्तुमुपचरपदं निष्पापयार्थिभवेत् ।
यत्रानन्दधने सुरासुरसुखं संपिण्डितं सर्वतो,
भागऽनन्ततमेऽपि नैति घटनां कालत्रयीसंज्ञावि ॥१००॥
स्वान्तं कुप्यति दहते च नयनं जसमीभरयाननं,
दृष्ट्वा तत्त्वलिपामयीह कुषियागित्यास्तुत्यात्मन्य ।
अस्माकं त्वनिमेषविस्मितायां रागादिमां परयतां,
साध्यान्तदुष्यानिमज्जनसुखं स्वकीयवद्व्यवहृत् ॥१०१॥
मन्दारकुम्भारुपुष्पांनकरैर्वृन्दाकैरचित्तां,
सद्वृन्दाधिनान्तस्य निर्वृत्तिलातान्द्राध्यापानस्य ते ।
निस्पन्दात् स्नपनामृतस्य गर्ती पान्तामन्दाध्या-
वस्कन्दात्यविर्मां जिनन्द ॥ परधानन्दाय वन्दामहे ॥१०२॥

(वद्वक्तुमिति) हे प्रजा ! मम हृदि त्वत्पं नव रूपं परिवर्तताम-
नेकाया येन केन प्रकारेण परिणामतु, किम्वत् ? यावत् क्षीण-
कलिवधमरूपं रूपरहितं, उत्तमपदं फलार्जितं साधनीभूतम-
प्रतिपाति, ध्याने नाभिवेत्तेवासत्, उत्तमपदमभिधीति-यत्र य-
त्तत्त्वज्ञानवद्वने ज्ञानमैकरूपे, कालत्रयीसंज्ञावि सचनः संपिण्डि-
तमेकराशुक्तं सुरासुरसुखमनन्ततमेऽपि जगो घटनां नैति-अ-
नन्तानन्तमित्यर्थः । यद्यर्थम्—“सुरासुरसुखमन्तं, सत्त्वका पिडि-
यं अन्तगुणं । न वि पावे सुखसुहृद-अन्तहि विवेकवर्माहं”

॥१॥ तथा—“सिद्धस्स सुहो रासी, सव्यकापिन्धो जह हवि-
क्षा । संऽतययमामहो, सव्यागासेण माहजा” ॥ अत्र सर्वाका-
संपिण्डनमन्तवर्माज्जनं, सर्वाऽऽकाशमन्तं चानन्तानन्तकप-
द्वीनाथं, व्यावायाक्यसंज्ञातसुखसुखानामत्र मेहनताजाह्ला-
स्तवस्थ निरतिशयसिद्धसुखस्य काशेन भेदस्य कर्तुमशक्यत्वा-
त्, न हि म्यासीहृतजनकोदिससा धमिनेः काशभेदेन विद्यते ।

तदाहृयीगिकाः-

“वावाहृक्कयसंजा-यसुहृदलवभावेद्विज्जा ।

तत्ता कर्णनरुत्तर-जययावो वा तहा नथो ॥ १ ॥

ण उ तह जिज्ञासं चिय, सुखसवयां तु एस सपुवाओ ।

ते तह भिन्ना संभा-व कउवसम जाव अं हुति ॥ २ ॥

ण व तस्स इमो भावो, च ह सुखं पि ह पुरं तहा होइ ।

बहुविसलवसेजुत्तां, अमयं पि न केवलं अमयं ॥ ३ ॥

सव्वकासंपिण-मन्तववगमवयं जह्य सव्वगमा ।

सव्वगासेण माणं, अणं तणुणं सव्वयं तु ॥ ४ ॥

तिं चिय एस रासी, एमाणं तु ठाविया हुति ।

हंदि विससेण तहा, अणंतयाऽणंतया सम्मं ॥ ५ ॥

तुलं च सव्वयं, सव्वसि होइ कालनेपण ।

अह तं काउत्तं, तह तं णास्स ह सुदुमार्णं ॥ ६ ॥

सव्वं पि कांकिण्य-मस नउवणा अं भवे ठावियं ।

ततो तस्सुहसामी-ण होइ इह मेअआ काओ ॥ ७ ॥

अइ ततो अहिंयं खलु, होइ सव्वयं किं वि तो भओ ।

ण हु अज्जा वासकांदि, समयाणं वा पि सो होइ” ॥७॥

फलस्यानन्दधनत्वेन साधनस्यापि तथास्य बोध्यम्, इत्थं आ-
रुपध्यानकपानिरासम्भनयोगाधिप्य रूपस्तुतिरित्यादिनेन भवति ।
तथा च—“प्रतिमास्वदपुत्रोनाम” इत्यादिदर्शनेनाऽपि न व्यामा-
हः कार्यः, निरासम्भनयोगादर्थक्य स्वदपुत्रोनामित्र्यादि तद्वि-
कारसिद्धेः, सासम्भनयोगसापदाकत्वमेव तस्यास्कारार्थाध्यानात् ।
अन्यथा केवलज्ञानकालानुवर्णनं तत्त्वज्ञानमप्यनुपजीवंतं स्यात्
देवानां प्रियस्यंति न काश्चित्तादर्थ्यः ॥ १०२ ॥ प्रति० ॥
इति दर्शितं जिनप्रतिमायां आगमोपपत्तिव्यां युक्तम् ।

(२४) तत्र जिनप्रवचनकारणवर्णावः-

नमिष्ठण वक्कमाणं, वोचं जिनप्रवचनकारणविद्वाणं ।

मन्वेवओ महत्तयं, गुरुवरमाणसाराणं ॥ १ ॥

नञा प्रणम्य, वक्कमानं महावीरम्, वक्ष्ये भगिण्याभि,
जिनप्रवचनकारणविधानमहदायनवधिपापविधिषट्, संकपतः
समासेन, न पुनर्विल्लरतः पञ्चविरत्त, महायं बुद्धनिधेयं, न तु
संक्षिप्तवन्त्यप्युत्तयाऽप्याधमं, शुक्रवंदंशुसुरारिणं आत्मा-
येमिह्माऽऽनुकुर्येण, न तु स्वोत्थेकितनया, व्यभिचारिणशुद्धया
तस्यानादयनाप्रसंभादिति भाष्यार्थः ॥ १ ॥

‘जिनप्रवचनकारणविधानं वक्ष्ये’ इत्युक्तं, जिनप्रवचनं

च येन कार्यवित्तयं, तमाहो तावन्निरूप्यब्राह्म-

अहिगारिणा इयं खलु, कार्यवत्त्वं विवक्ष्ये होमो ।

आणाभंगाउ विय, धम्मा आणए पडिबक्को ॥ २ ॥

अधिकारिणा तत्कारणयोग्यतावत्तैव, इह जिनप्रवचनं, खलु-
रवधारणे । नञ्च च प्रयोगः प्रागुपदर्शित एव । कारयितव्यं
विधापयितव्यम् । अथ किमिति विचार्यैवमुच्यते १, अस्याह-

विषये विपरीतत्वे, अनधिकारिकारण इत्यर्थः । दोषो दुष्ण-
मद्युभक्तमन्त्रलक्षणम् । मनु संसारस्तरिणतरकारणकल्प-
कपस्तवविधाविषय कथं दोष इत्याह—आज्ञाप्रज्ञाद्वयं आस-
वचनोक्त्यानादेव । आज्ञा चैवं कल्पस्तवं प्रति व्यवस्थिता-
“अकस्मिन्पवत्तगानं, विरयाविरयाण एव कथं तुष्टो । सं-
सारययुक्तये, इत्यर्थः कृषद्विद्वतो ॥ १ ॥ ” अथाज्ञाप्रज्ञे-
ऽपि कथं दोष इत्याह—धर्मोऽन्यस्तथादिकपः, आज्ञाधामा-
सवचने, प्रतिबन्धो नियतो वचने यतोऽस्तत्प्रज्ञे दोष एव,
धर्मोऽज्ञाप्रज्ञा इति गार्थाः ॥ २ ॥

आज्ञाप्रतिबद्धत्वमेव धर्मस्य दर्शयन्नाह—

आज्ञादृष्टाणै तीर्ष, पुष्टं पावं विरादृष्टाण उ ।

एवं धम्मरहस्यं, विषयं बुद्धिर्मेतदि ॥ ३ ॥

आराधनया पावनया, पञ्चमीसप्तम्यौर्ध्वकवचने व्याख्ये-
यम् । तस्या आज्ञायाः, पुष्टं शुभकर्म प्रवर्ति । पुष्टं च धर्म
एव, तदनुकल्याह पुष्टवस्य । पापमद्युभं कर्म प्रवर्ति । विरा-
धनया तु बाधया पुनः, आज्ञाया एव धर्मनिमित्तात् प्रति पुर-
स्कृत्यायाऽऽह—एतदनन्तरकोप्राराधनाविराधनाकूपं विधिनि-
षेधद्वारेण, धर्मरहस्यं कुशलकर्मगुह्यम्, विषयं ज्ञातव्यम्,
बुद्धिमन्निः परित्तैः यतः पारलौकिकेषु विधिष्वज्ञात एव
प्रयुक्तनिवृत्ती प्रयतः, प्रयत्नादीनां तत्राभिवृत्तेः, अनास्रवचनस्य
च ध्यमिचारित्वादिति । आह च—“यस्मात्प्रवक्तुं श्रुति, निषर्कं
वातन्ताऽऽत्मनो वचनम् । धर्मोऽन्तरात्मनो, मीनीन्द्रं चेतदिह
परमम् ॥ १ ॥ ” इति गार्थाः ॥ ३ ॥

तत्रेवं जिनमवनकारणविधानाधिकारिणं प्रस्ताप्य तमेव
गार्थायुमेन निर्देशयन्नाह—

अहिगारी ग मिहन्थो, सुहसगिणो वित्तसंलुभो कुलजो ।

अकसुहो पिवविभ्रो, भयं तह धम्मरागो य ॥ ४ ॥

गुरुपूजाकरणरहं, सुस्साऽगुणसंगमो चैव ।

छायाऽहिगयविहाण—स्स घणियमाणप्पट्ठाणो य ॥ ५ ॥

अधिकारी तु योग्यः पुनर्जिनमवनविधौ सुहस्योऽगारी, न
तु साधुः, विशेषप्रतिष्ठाकरत्वात्तस्य । सोऽपि न सामान्यः, इत
आह—सुहस्रजनेऽर्साङ्कप्राधन्यः । अगुणस्रजनेन हि स्वज-
नानां लोकधर्मविरुद्धादिभ्येन न गुणभावबुद्धिजनयामोति, न
च प्रवचनं प्रज्ञावित्तमस्य । एतद् द्वयार्थमेव हि जिनमवनार-
म्भो विधौकामोति । सोऽपि विषयसुगुणोऽन्यपदैः, अनीदृश-
स्य हि तद्वारधमपि न सिद्धमिति, तदस्ति किं च लेद्विज्ञानं
भवति, पराचर्यनान्दारेण तस्यापवधवि जनहास्यो भवति—
“अहो जिनमवनकारणव्याजनायं कुटुम्बे पुण्याति” इति संभाव-
नाहेतुत्वादिति । सोऽपि कुलजः प्रशस्यकुलजातोऽनिच्छकु-
लजातो वा । अन्यथाविधेन हि विहितं तस्मात्तन् लोकादयं
स्यादिति । सोऽप्यङ्गुऽङ्कपणः, कृपणो हौचित्येन द्रव्यव्यकर-
णशक्तत्वाच्च तत्साधनाय, शासनप्रभावनाय चाहम् । अथवाऽ-
ङ्गुऽङ्कः । कृरेण हि परोपातिपञ्चाङ्गनद्वेषेण कृतं तदाय-
तनं, तन्मस्तरणे जनद्वेषं स्यादिति । सोऽपि धृतिविक्रमः वि-
त्तसमाधानलक्षणसामर्थ्ययुक्तः । धृतिविक्रमिहीनो हि द्रव्यव्य-
ये पञ्चासापात्र पुण्यभाजनं प्रवर्ति । सोऽपि मतिमाह बुद्धि-
युक्तः, मतिविहीनो ह्युपायमनुत्तमं दृष्टादृष्टमज्ञातुं भवति ।

तथेति समुच्चये । सोऽपि धर्मरागी भूतचारित्रलक्षणधर्मोत्त-
कः, धर्मोत्तुरागी ह्युत्तमगुणलक्षणोपेतो न जिनमवनविधाने
प्रवर्तते, प्रवृत्ताधीनं नाभिमतफलसिद्धिमागिति नासावधिकारि-
। चरुष्वः समुच्चयार्थे एवेति ॥ तथा गुरुवः पूजनाः, लौकिका
लोकोत्तराः । लौकिकाः पित्रादयो वयोवृक्षाश्च, लोकोत्तरा-
स्तु धर्मोच्चार्याः । तेषां पूजाकरणे यथाचित्तविनयापवर्धनी-
यो, रतिरासक्तिरस्य स तथा, गुरुपूजाकरणतो वा, एववि-
धौ हि अनभिधानेन सहावतया समारम्भस्याजनसमर्थो प्रव-
ति । तथा गुरुपूजासङ्गत एव च, गुरुपूजा भोगानुभवा, त-
दाहोऽर्चो गुणाः । तद्यथा—“गुरुपूजा अथर्व चैव, प्रहणं धारणं
तथा । ऊहापोहोऽर्थविज्ञानं, तत्त्वज्ञानं तु धीगुणाः ॥ १ ॥ ” तैः
समाश्रित एव च । चैवशब्दो समुच्चयवाधधारणार्थं निष्कोत्रि-
तावेव । एवंविधो हि शास्त्रसंस्कृतबुद्धिन्तेनोपायज्ञमेविसता-
यसाधको भवति । अर्थैव विद्यापमाह—मार्ता विद्वान्, कस्ये-
त्याह—अधिकृतविधानस्य जिनमवनकारणविधेः ; एषोविधेन
हि कियमाणं तद्विवक्षितार्थसाधकं भवति । तथा धनिकमर्थ्ये-
य, आज्ञाप्रधानम्यानमपरतः प्रज्ञः ; एतेन हि तत्कारितं लोको-
त्तरादिकत्वेन निवृत्तौ भवति । चरुष्वः समुच्चयार्थः । इति
गार्थाः ॥ ५ ॥

अथ कस्मादस्यैवं गुणगणो मूयत इत्याह—

एनो गुणच्छिजोमा, अणेगमत्ताण तीर्षे विणिमोमा ।

गुणरपणविपरयेणं, तं कारितो हियं कुणइ ॥ ६ ॥

एनोऽनन्तरको जिनमवनविधानाधिकारी, गुणद्वियोगाइन-
न्तरकोगुणधीपुक्तत्वाद्, अत एव तस्या गुणद्विविधयोगात्सुखीये
सुखीये कार्ये व्यापाराद्, अत एव गुणरत्नवितरणेन सत्यक-
धीजस्यमृशनादिलक्षणगुणमाणिषयविभागनेन अनेकसत्त्वा-
नामिति संभवनीयम् । तज्जिनमवनं, कारयन् विधापयन्,
हितं भयं, करोति विद्वाति, अनेकसत्त्वानामात्मनो वेति । अतो
हितहेतुत्वाद् गुणगणोऽन्विष्यते । इति गार्थाः ॥ ६ ॥

गुणरत्नवितरणेनेत्युक्तं तत्पुनरस्य यथा स्यात्तथा दर्शयन्नाह—

तं तह पवत्तपाणं, दट्ठं केइ गुणरागिणो भयं ।

अणे उ तस्स बीयं, सुहजावाभो पवत्तज्जि ॥ ७ ॥

तं जिनमवनकारणाधिकारिणम्, तथा तेन प्रकारेणोक्तगु-
णानुपलक्षणेन, प्रवक्तव्यं जिनमवनविधौ घटमानम्, द-
ट्ठ उल्लस्य, केषिकेतमे जीवाः । किंविधाः ? , गुणरागि-
णो गुणपक्वातिनः, तद्वेषां मार्गादिपरस्परसंभवाद् मार्ग
सम्यग्दर्शनादिकं भोक्तृपथम्, प्रतिपद्यन्त इति योगः ।
अन्ये तु मार्गप्रतिपत्त्योपरं पुनः, तस्य मार्गस्य, बीजं
हेतुप्रयत्नप्रशंसादिकम् । कुन इत्याह—सुभभावात् शोभनप-
रिणामाद् गुणानुपायकत्वात् । प्रतिपद्यते समाश्रयति, इति
गार्थाः ॥ ७ ॥

गुणभावाद् बीजं प्रतिपद्यन्त इति युक्तं
तत्समर्थनार्थमाह—

जो चिय सुहजावो खलु, सव्वन्नुपयमि होइ परिमुक्खो ।

सो चिय जायइ बीयं, वोहीइ तेण्णाएणं ॥ ८ ॥

य एव अद्यम्यादिकपताऽज्ञासाम्यः, गुणजावः प्रशस्तपरि-

पामः प्रोसादिरूपः, अलुबाण्यालङ्कारे, सर्वेभ्यो सर्वेष्वे-
प्रवचनविषये, तद्व्यविषयस्यातथाविधत्वात् । भवति जा-
यते, परिशुद्धः, न पुनः परानुष्ठानाद्विषयोपेतत्वेनापरिशु-
द्धः, स एवासावेव, परिशुद्धः शुभभाव एव, जायते संपद्यते,
बीजमिव बीजं कारणम्, बीजः सम्यग्ज्ञानस्य, अयं अयः कथं
समर्थनीय इत्याह—इतेनज्ञानेन चौराद्विहायेन । तच्छेदय—

“इहाभूतां नरो कौ वि-इह्योऽयं ददसौहृदी ।
मुक्तौ साहसोपेतौ, चौरौ स्ववत्सलार्थितौ ॥ १ ॥
भोगलुब्धौ समस्तैक्या-पूर्वकव्यवर्जितौ ।
तौ च चौर्य इत्यादिषां, भोगवाञ्छाविरुद्धितौ ॥ २ ॥
दण्डपाशिकलाकेन, संसासावप्यदा तकी ।
मीयमानौ च तौ तेन, वध्यस्थानं तपस्विनौ ॥ ३ ॥
दृष्टवन्तौ मुनीन् मान्यान्, मानिमानवसंदतः ।
साधूनां सार्थिकां दृष्ट्वा, तथोरको ब्रविन्तत्यत् ॥ ४ ॥
अहो धन्यतमा पते, मुनयो विमलकिराः ।
स्वकीयगुणसंदोहात्, अगतां पुन्यतां गताः ॥ ५ ॥
अयं पुनरुपयानाम-धन्या धनकाङ्क्षया ।
विद्वद्भ्यां विद्वद्भ्यां, धन्यतां प्रापिता जने ॥ ६ ॥
चिक्षीरौपहतस्मानो, यास्यामः कां गतिं मृताः ।
ह्री जाता दुःस्वप्नान्वेन, लोकद्वयविराधकाः ॥ ७ ॥
तद्वं साधु साधूनां, वृत्तं वारितकल्पयम् ।
विपरीतो मतोऽस्माक-मस्मान् कल्याणक कुतः ॥ ८ ॥
अन्यः पुनरुदासीनो, जयति स्म मुनीन्मजि ।
शुभरामाद्विषिको, बोधिवीजं न चापरः ॥ ९ ॥
ततस्तुतुकथावत्वा-दानशीलतया च तौ ।
नरजन्मोचितं कर्म, बहवन्तावमिन्दितम् ॥ १० ॥
मृत्वा च तौ समुत्पन्नो, कौशल्यायै पुरि वाणिज्यौ ।
जातौ चानिन्दित्वाचरौ, वसिष्ठमैपरायणौ ॥ ११ ॥
जन्मान्तर्यायसंस्कारा-दावास्तत्वास्तयारजुन् ।
अन्यन्तमित्रताज्ञावो, लोककर्मव्यविधायकः ॥ १२ ॥
राखने च यदेकस्य, तद्व्यस्वयाऽपि रोचते ।
ततौ लोके गतौ न्याति-मेकचिक्षाविमोषति ॥ १३ ॥
ततः कुर्वन्ति कर्म, कुर्वन्त्यांमिन् वासराः ।
अन्यदा तुवनानन्दी प्राप्तस्तत्र जिनम्बरः ॥ १४ ॥
जगवान् श्रीमहावीरः, इत्यामुकुलमनन्तः ।
बाणवीरजैनसंताप-शमनेऽस्मान्दसस्मिन्नः ॥ १५ ॥
विद्वद्भुस्तस्य गीर्वाणाः, व्याख्याभूमिं मनोहराम् ।
तत्राऽसौ धर्ममाचख्यौ, सनरासपरपदि ॥ १६ ॥
तमान्तं समाकर्ष्य, कौशल्यावासिनो जनाः ।
राजादयः समाजम्पुर्वन्दिन्तु तत्पदाम्बुजम् ॥ १७ ॥
तावपि अष्टिसत्सून्, कुन्दहलपरायणौ ।
अनेन सार्द्धमायातौ, जिनमायकसन्निधौ ॥ १८ ॥
जिनस्तु देशयामास, भोक्तृमार्गं सनातनम् ।
सत्त्वानां सर्वकल्याण-कारणं कल्याणपरः ॥ १९ ॥
ततस्तयोर्वेद्यिकृत्स्नो-रेकस्य तस्मिन्निदितम् ।
अदानमार्गमायाति, भाव्योऽयं स मानसे ॥ २० ॥
स्फुरात्को भस्तकं धुन्वन्, कर्णपण्डुतापीतम् ।
रोमाञ्जितः पिबन्तुचै-जिनवाक्यं यथाऽमुमुम् ॥ २१ ॥
तद्व्यस्य तदाभाति, बालुकाकवहोपमम् ।

अन्योऽन्यस्य च तौ प्रावन्, लक्षयामासमुत्तराम् ॥ २२ ॥
व्याख्यालुब्धः समुत्तराय, जन्ममुत्पन्नं मित्रम् ।
तथैका व्याजहारैव, यातस्त्वं भावितः किम् ॥ २३ ॥
जैनवाचा न वाऽऽ भो !, तद्वं किमु कारणम् ? ।
एकचिक्षातयाऽऽख्याता-वाचां लोक इयश्चिरम् ॥ २४ ॥
स्वामीमत्र संज्ञानं, विभिन्नं चित्तमावयोः ।
तद्वं कारणं किं स्या-दस्यो वकि स्म विस्मितः ॥ २५ ॥
सत्यमेवं प्रमाण्यत्र, विकल्पः संप्रवर्तते ।
केवलं केवली नूनं, निश्चयं नः करिष्यति ॥ २६ ॥
स एव प्रश्नितोऽत्रायै, तथानास्तस्तद्विनिर्दि-
एवं तौ निश्चयं कृत्वा, प्रायतौ तद्वन्तिकम् ॥ २७ ॥
पमच्छतुस्तमारार्यं, विनयेन स्वसंशयम् ।
सोऽप्युवाच पुरेकेन, साधवो वां प्रशंसिताः ॥ २८ ॥
न चान्येन तदेकस्य, ज्ञातं बीजस्य तत्फलम् ।
तद्बोधकपुण्यस्य, बीजत्वेन न चाभवत् ॥ २९ ॥
एवं पूर्वभयासेवां, जिनोकां सविस्तराम् ।
निश्चयैकस्य संज्ञानं, ज्ञातः संस्पर्शं स्यात् ॥ ३० ॥
ततौऽसौ प्रत्यये ज्ञातं, ज्ञातः संवेगभाविनः ।
प्रावन्तश्च जिनोद्दिष्टं, प्रपदे शासनं शुभम् ॥ ३१ ॥
तत्प्रतिपत्तिसामर्थ्यात्, शुभकमानुष्यतः ।
सिद्धिं यास्यस्यसौ काले, परः संसात्मेव हि ॥ ३२ ॥
ततः स्वापिनमेतेन, भावो जिनमनाश्रयः ।
स्वस्योऽपि जायते बीजं, निर्बाणसुखसंपदाम् ॥ ३३ ॥
इति गायार्थः ॥ ८ ॥

एवं जिनजननकारणाधिकारी समस्तज्ञोऽभिहितोऽयाधि-
तमेव जिनजननविधिमुपदर्शयामाह—

जिणजवनकारणविहो, मुष्ठा ज्मी दलं च कट्ठाई ।

भियगाणइसंधाणं, सासयवृद्धी य जयाण य ॥ ६ ॥

जिनजननकारणविधिरुक्कथ्यार्थः, किञ्चिद्व्याह-शुका
निर्दोषा, काऽसौ ? भूमिः क्षेत्रं, तथा दलं चांपादानकारणं, कि-
भूतम् ? , काष्ठादि दाकवाणप्रभृति, मुष्ठाभिनि प्रक्रमः । तथा
भुक्तानां कर्मकराणामनतिस्त्रयानमवज्ज्ञं भुक्तानमित्यन्धा-
नम् । तथा स्वाशयस्य शोभनव्यवसायस्य, स्वकीयाध्यवसा-
यस्य वा, वृत्तिवर्द्धनं स्वाशयवृद्धिः, सा च । तथा यतना च य-
थाशक्तिं शुद्धोपत्यागनरदोषाधयणम्, सा च । अशुद्धाः समुष्ठा-
वार्याः इह भूत्यादीनि जिनजननविधिरुक्कानीयङ्गाङ्गिनोऽन्ये-
पचाराव जिनजननविधिभूत्यादीनि तस्मान्नाधिकरणेनोक्तम् ।
इति द्वारगाथासमासायः । पञ्चा० ७ विष० । षो० ।
च० । द्वा० ।

शुका जूमिरित्युक्तमतस्मां इयंशाह—

द्वेये भावे य तहा, मुष्ठा ज्मी पपसऽकीडा य ।

द्वेयेऽपीतिगरहिया, अवेमिं होइ जावे ठ ॥ १० ॥

कस्ये कस्यमाश्रित्य, जावे भावमाश्रित्य, अशुद्धः समुक्कथये ।
तथा तेन वध्यमानप्रकारेण विशिष्टप्रवृत्तादिलक्षणेन, किञ्चि-
त्याह शुका जूमिरिदोषा जिनजननोचितम् ; , किञ्चिदा भव-
ति । तत्राऽऽयां तावदाह-प्रदेशे विशिष्टजनोचितज्ञानेन, तथा
अकीडा च अङ्कुरहता । उपलक्षणाद्व्याहस्यादिसुखरहितः च,

कथं कथं, शुद्धा जूनिवतीति प्रकृतम् । अथ त्रितीयाभाह-
अमीतिकरादिता अमीतिवर्जिता । इहामीतिकराब्ध्यान्वेषामि-
त्यप्यवस्थापयिष्यामि, तथा दर्शनादिति । अन्त्येषां पर-
वाम, भवति वसन्ते, आधे तु भावतः पुनः, शुद्धा भूमिरिति
प्रस्तुतमेवेति गाथायः ॥ १० ॥

विशिष्टजनाऽऽकीर्णप्रदेशे जिनभवनजूमिर्द्रव्यम् शुद्धा
भवतीत्युक्तमन्त्र पुनरुद्धा भवति, होयसंभवात् ।

अथैतद्वैयक्याह-

अपदेमस्मि न पुङ्गो, कारवणे जिणघरस्स ए य पूजा ।
साहूणमणुणाओ, किरियाणासो उ अक्खाए ॥ ११ ॥

अपदेम, तजः कुरसायनादलाकुषिकरत्नेनाग्निपुत्रनाकीर्णत्वेन
वा कुरित्वे प्रदेवे, (कारवणे नि) कारणे विधापने, जिनपु-
हस्याऽऽविवासस्य, न बुद्धिर्मानुषिने स्फुटिर्नैवेति, अपस-
कृणसामर्थ्यादसज्जनतामर्थ्यात् । अत एव न च नैव, पूजा अर्चा
तत्र भवति । जिनविषयपूजाऽपि जिनभवनपूजा विवर्जिता,
विद्यानां तदाभितत्वेनोपकारादिति । तथा साधूनां संयता-
नाथ, अननुपातोऽनागमने, वैषय्यन्वाद्यर्थं वेदेष्वपि कुर्वन्त्यो
धर्मज्ज्ञेयत्वात्, अथापतन्ति ते तत्र तदा यज्ज्वन्ति तदाह-
क्रियानाथः स्वाचारस्रोतो विट्चेशद्वैतयनचमश्चवणादिभिः
साधूनां भवति तु शब्दः पुनरर्थो निश्चयः । अवपाति तु
तत्रागमने पुनः । इति गाथायः ॥ ११ ॥

तथा-

सासणगरिहा लोए, अट्ठिगणं कुञ्जियाण संपाए ।
आणादीया दोसा, संसारिणवेषणा घोरा ॥ १२ ॥

शानमगर्हा प्रवचनमिन्द्रः, "एवंप्राया एव ह्येते जेना, वे वेदेषा-
पाटकमद्यापणपाटकसुखलकमस्यधर्माऽपि पाटकादिषु जिना-
यतनं विधापयन्ति" इत्येवंकथा । लोक जनस्य, तथाऽधिकरणं
कथं भवति, कुस्तितानां निद्यानां मद्यप्रभृतीनां, संपाति
समागमे सति । ते दि निवार्यमाणाः कलहायांतिष्ठन्ते । तथा
अन्नयाऽऽज्ञादयः, आहाराभङ्गानवस्थाप्यमिध्यास्वविराधना दोषा
जयन्ति । किं नृताः ?, संसारनिवन्धनाः प्रवहेतवः, घोरा वा-
रुणाः । इति गाथायः ॥ १२ ॥

अकीला बेल्लुकं, तत्र सन्ध्यायां होयमाह-

कंत्तादिमल्लनोगा, हंति आण्व्याणमादिया दोसा ।
एएसि वज्जणट्ठा, जह्ज्ज इह सुचविहिणा न ॥ १३ ॥

कीलादिशलययोगात् शिवकाङ्गाराशिकप्रभृतिशल्यसंभवा-
द्, भवति जायन्ते, आनिर्वाणद्वयोनिवृत्त्यर्थं हान्यपोषि-
प्रभृतयः, दोषा इष्यन्ति, वस्त्रादेवं तस्मात्, यतेशामनिवृत्त्या-
दीनामुक्तोपायां, वर्जनायै परिहरार्यम्, बलं कुर्यात् । इह
जिनभवनं प्रति कथ्यते भूमिशुद्धौ । स्वविधिना तु प्रागमनी-
स्योक्तकण्ठयति गाथायः ॥ १३ ॥

कथ्यते भूमिशुद्धिका, अथ ज्ञातस्माभ्यस्त यपुक्रमी-
तिकरादितेति तत्र कारणमाह-

धम्मस्यहुज्जणं, सन्नस्सापाचियं ए कायव्वं ।

इय संजोडोवि सेओ, एत्थ व जन्नवं उदाहरणं ॥ १४ ॥

११६

धर्मायै जिनभवनोद्देशेन कर्मकृत्यनिमित्तम्, उद्यतेनायम्
कुर्वता, सर्वस्य समस्तस्य जघन्यादिजनस्य, अमीतिकप्रम, न
कतव्यं न विधातव्यं, धर्मिकरुत्वाद्द्वयामीतिनियोगाच्च
जिनभवनविधातादिप्रभृती दीर्घसंसारजानं जवतीत्येतोऽ-
मीतिकरादिता भावतः शुद्धा भवति भूमिरिति इत्यर्थः । न
केवलं जिनजनविधिर्धर्मधर्मिजनपराधीनिकं न कार्यं,
किं तु इत्येवमीतिवर्जनेन, संयमोऽप्याश्रयविरोधाऽपि, भास्तौ
जिनभवनम्, अथवा प्रशस्त्यः, अथ कथमयमर्थः सिद्धः इ-
त्याह-अत्र च इह पुनः, पराधीतिपरिहारये संयमस्य श्रेय-
स्त्वे प्रत्येतव्यं, भगवान् महावीरः, उदाहरणं ज्ञातम् । उदा-
हरणप्रयोगश्चेत्येव संयमार्थिनस्ते पराधीनिकं न कुर्वन्ति,
संयमाधित्वादेव, यथा भगवान् । इति गाथायः ॥ १४ ॥

एतदेव द्वैयक्याह-

सो तावसासमाओ, तेमि अणचिचं मुणेरुणं ।

परमं अवाहिचिं, ततो गतो हंत उक्कासे वि ॥ १५ ॥

स भगवान्, यः पूर्वगाथायामुदाहरणतयोक्तः, तापसाभ्रमाप्या-
ज्विद्वकवशराजिवासात्, तेषां तापसानाम्, अमीतिकममीति-
म्, (मुणेरुणं ति) ज्ञात्वा, परममायत्तिकम्, अर्वाधर्मा-
जं सम्यग्दर्शनाज्ञावेहेतुम्, ततस्तस्माद्यत्र तापसाभ्रमं वर्धा-
वासः कर्तुमारब्धः, गतो निर्गतः, " हंतति " कोमलामन्त्र-
स्य, प्रत्यक्षधारणे वा । अक्कासेऽपि साधूनां विहातासमयेऽपि,
प्राकृषीत्यर्थः । विहारकालाभ्यासी, यदाह-" नो कण्वह निर्मा-
यासु वा निर्माणीय वा पदमपाउसंति गामाज्जगामं हूह-
ज्जित्तप " तथा-" इगवाहज्जल्लणो, हरिवनजाणं च बोहि-
यांसु । आयाविराट्ठणाओ, न ऊहं वासासु विहरंति ॥ १ ॥ "
काल एव किल गच्छन्ति साधव इत्यर्थसंख्यकोऽपिशब्दः,
इत्युक्तरायाः । ज्ञातव्यः कथानकमर्थः । अन्वद्वय-

" जिनः धीमान् महावीरो, वारितान्तरश्राव्यः ।
प्राज्यं राज्यं परिम्यज्य, प्रमज्यां प्रतिपद्य च ॥ १ ॥
निःसङ्कोडमित्यहास्यः, स्वयानां रक्षणायतनः ।
प्राप्तादिसंकलां पृथ्वीं, उज्जलो विहरस्सी ॥ २ ॥
बभूराकामिचं प्रायं, संप्रासस्तत्र आश्रयः ।
इयमानाभिधानानां, पाक्षिदिशुदिहणमज्ज ॥ ३ ॥
तेषां कुलपतिर्मित्र-मासीद्भवतः पितुः ।
महावीरमसौ हपू, संप्रेमण समुरिपयः ॥ ४ ॥
लोहादिगल्लिहणायां, भीतिनस्य ततो जिनः ।
बाहुं प्रसारयामास, तं प्रति प्राक् प्रत्येयाम ॥ ५ ॥
सोऽवाचरसमिह वेशमान, योग्यान्धराभमे तत्र ।
ततः कुमार ! तिष्ठ त्व-प्रभाय जिननायकः ॥ ६ ॥
एकौ तत्र स्थितो रात्रि-मन्त्र्य गतवोस्ततः ।
गच्छन्तं च जिनं स्नेहा-दबोचत्वापसाधियः ॥ ७ ॥
यद्यत्र रोचते तुज्यं, तदागस्य विधीयताम् ।
वर्षावासो जनस्यास्या-नुग्रहायै त्वय मुने ! ॥ ८ ॥
मासान्धो विहृत्याथ, तं प्रागमगमज्जिनः ।
उपागतसु वर्षासु, मठं वैकुण्ठाश्रितः ॥ ९ ॥
प्रास्ते प्रावृषस्तत्र, मानुवन्ति नवं सुखम् ।
मोक्षायि मन्त्रानां तत्, प्रवक्ष्यामः पुरातनम् ॥ १० ॥
तापसा वारयन्ति स्म, तानि ते इत्युपाणयः ।

प्रहारकः पुनस्तानि, निःसङ्गनापुपेक्षते ॥ ११ ॥
 तनस्वे तापसाः स्वस्य, नायकस्य न्यवेद्यम् ।
 यथैव प्रवर्तयिष्ये, गच्छेत् तावति तं प्रवृत्तम् ॥ १२ ॥
 तनः कुलपतिर्गन्धर्व, बभ्राण श्रीजितं प्रति ।
 कुमार जोः । न पुनं ते, प्रवृत्त्योपनिषत्तः यतः ॥ १३ ॥
 शकुन्तोऽपि मित्रं युक्तं, रक्षत्येव यथाशक्तम् ।
 तनो गावो निषाद्योस्तं, नाशयन्त्यो मृतं तत्कम् ॥ १४ ॥
 इत्येवं शिस्तयामास, सपियासमसी जिनस्य ।
 तनः स्वामी तदप्रीतिं, क्वात्वा निमैतवास्ततः ॥ १५ ॥
 प्राकृत्योऽतिगते पक्षे, अस्थिकप्रामादयथै ।
 अग्नीनिपरिहारय, यतैतैवं यथा जिनः ॥ १६ ॥ इति माध्या-
 र्थः ॥ १५ ॥

इदमेव निदर्शनमङ्गीकृत्योपदिशामाह-

इय सर्वेष्वपि वि समम्, सर्वैः अप्राप्तियं मद् जलस्यम् ।
 छिद्यमा परिहरित्यन्व, इतरिदि सतत्तर्पिता उ ॥ १६ ॥
 इत्येवं, नगवनेवेत्यर्थः । सर्वेषांऽपि समस्तानांऽपि, जिनभव-
 नादिविधानार्थिना संयमाधिना च, न केवलमनन्तरैवेत्य-
 पिशब्दार्थः । अप्रीतिकं परिहृत्येत्यमिति योगः । कथं? सम्यग-
 भावयुक्ता । किंभूतं तद्विरुद्ध-शक्यं शक्यपरिहारत्वे-
 न शक्तोऽयं, नाशकनीयमपि, तस्य परिहृत्युपशक्यत्वादेव,
 (अन्तर्हितं ति) अप्रीतिरुपप्राप्तिः, सत्त्वसद्, जनस्य
 लोकस्य, नियमाद्वहयन्त्या, परिहृत्येवं वर्जनीयम्, इतर-
 म्भिन्नशक्यपरिहारोऽस्तीति, स्वतत्त्वाच्चन्ता तु स्वस्वभावपर्या-
 हाच्चनमेव विधेयम् ।

तथाहि-

"ममैताऽयं वांषो यदपरजव नाजितमहो,
 शुनं यस्मात्तुल्यो भवति मयि कुप्रीतिद्वयः ।
 अयापस्येवं मे कथमपरया प्रत्यसमयं,
 जनां याति स्वायं प्रति विमुक्तामेत्य सहसा" ॥ १ ॥
 इति माध्याः ॥ १६ ॥ व्याख्यानं शुद्धा भूमिरिति द्वारम् । पञ्चा-
 ७ विव० । द्वा० । यो० ।

अथ दलद्वारमधिकृत्याऽह-

कडादी वि दत्तं दद, सुचं नं देवतापुत्रवगाभो ।
 एो अविहिणोवर्णधि, संयच काराविथं नं णो ॥ १७ ॥
 कदादि शरुणापालप्रवृत्तिकम्, अपि शब्दस्वोत्तरच संयचः ।
 दलमपि जिनभवन्नोपादानद्रव्यम्, अविशब्दा भूययेक्षया समु-
 च्छयायोः । (इहेति) जिनजननविषयी, शुनसमवयवम्, किंचिदभिव्याह-
 रक्षिति दलम्, (देवतापुत्रवगा उ ति) इहादिशब्दस्यान्यत्र दृष्टे-
 नादेवतापुत्रवगादिति द्रष्टव्यम् । तेन देवतापुत्रवगा उ व्यनक्तान-
 नान्, आदिशब्दात्तद्वत्त्वादिपरिग्रहः, तद्वत्त्वमेव हि तस्याः प्रहृष-
 संज्ञयावत्, जिनायतनस्य नकारकादीनां व्याघातसंज्ञाविति ।
 नो नैव, उपनीतमुपहितम्, तथाऽविधिना क्षिप्रवत्तुपदानां
 शरीरादिसंतापजननद्वारेण, तथा स्वयं व्याघातना च, कारितं वृ-
 क्तच्छेदकपाचनादिभिर्मिथैषाधितम्, यद्वत्तम्, नो नैव, तत् शुभानि-
 ति । उक्तं च-"दलमिष्टकादि नदपि च, शुक्तं नकारिवगतं
 क्रीनम् । उचितकथेच बहसा-दानीतं चैव विधिमा तु" ॥ १ ॥
 इति माध्याः ॥ १७ ॥

अथ दलस्यैव शुद्धाद्वत्त्वपरिहारोपायं दर्शयामाह-

तस्म वि य इमो एणो, सुद्धासुक्कपरिजाणणाभाओ ।
 तद्वहगद्वहाम्मी, मउणेररसिधिवानो जो ॥ १८ ॥

तस्य दलस्यैव, चेतिशब्दात् भूमेश्च, अयमेव वल्लभमाणः,
 हेतुः ज्ञातव्यः, शुद्धाऽसुक्कपरिकानोपायो निर्दोषसद्गोप्यत्वाविशय-
 देतुः । तयोर्दलभूयोः कथा च प्रहृष्टाय पर्यालोको, प्रहृष्टं च
 परतः स्वीकरणं । तथादिशब्दानामादलस्यैव तत्र तत्कथाप्र-
 यादी, शकुनेतरसांशपानः स्वाधकासाधकस्वीकृताविनिमित्तः
 संयचो, यः स उपाय इति प्रकृतम् । इति माध्याः ॥ १८ ॥

शकुनाशकुनयोरेव स्वकपोदशमाह-

णंदादिपुद्धा मदी, भमिओ कसमोऽस्य सुंदरा पुरिसा ।
 मुट्ठजोगाद य सउणो, कंदियसहादि इतरो उ ॥ १९ ॥

नन्दादिनन्दोपमृतिः, तत्र नन्दा द्वारशतृप्यनिर्घोषः । तद्यथा-
 "नन्दा मउद मइल, कलंथ ऊज्जुरि इडुक्क कसबाहा" ॥ १ ॥
 योमा तेमा पदमी, सन्ना पणयो व थारसमो" ॥ १ ॥
 आदिशब्दात् घटादिसाद्विपरिग्रहः । शुनः प्रशस्नः, स्वतन्त्र
 एव वा मित्र इत्थं प्रत्यादिशस्त्रप्रसिद्धः । तथाहि-"सिक्के
 इंदे वंदे, मरुनरिंदे नदेय गोधिंदे । मेलसमुदे गयवस-इ सीह
 तह मइछंदे य" ॥ १ ॥ शब्दो ध्वनिः, तथा भूतो जलपरिपुणेः
 कलसो मटः, अत्र ध्वनिकरं, सुद्धाः प्रशस्तान्कारनंपर्यायः,
 पुर्या नराः, शुनयोमादि प्रशस्नव्यापभूतिः, शुभचन्द्रनक्रा-
 दि, संक्राधादि वा, चउष्टः समुच्चये । शकुनो विवर्जितार्थान्-
 दित्युक्तं निमित्तम्, क्रीनशब्दादि आकन्दध्वनिप्रतिपेक्ष-
 वचनप्रभृति, तु पुनः, इतरोऽशकुन इत्यर्थः । नुदाहः पुनरर्थः ।
 स च संवाधन एवेति माध्याः ॥ १९ ॥

दलगतमेव विधिंशेषमाह-

सुक्कस्म वि गट्ठियस्स, पसत्थदियहमि मूहसुट्ठुणेण ।
 मंकाणमिमि वि पुणो, विसेया मउणमादीया ॥ २० ॥

शुद्धस्याऽपि शकुनसंज्ञापाने निश्चितानयव्यवस्थाऽपि, अ-
 शुद्धस्य प्रहणमेव नास्तीति प्रतिपादनपरोऽपिशब्दः । मूही-
 तस्य स्वीकृतस्य, दलस्येति प्रकृतम् । कदा मूहीतस्येत्याह-
 प्रशस्तान्दले नन्दादिकायां तिथौ, शुनमूहसेन तद्राऽऽदिना
 शुनकालविशेषेण करणतुलने, सकामेणऽपि शुद्धस्थानान्
 स्थानान्तरयनेऽपि, न कथलं प्रहृष्ट एव । पुनरपि ज्ञायाऽपी-
 त्यर्थः । विंक्षो ज्ञानत्यागः, निरपणीया इत्यर्थः । शकुनादयः
 शकुनभूतयः, आदिशब्दात् शुभदिनादिपरिग्रहः । इति मा-
 ध्याः ॥ २० ॥ यत्नं दलद्वारम् । पञ्चा० ७ विव० । दृश्यं ।
 द्वा० । यो० ।

अथ भूतकाननिसंधानद्वारं प्रतिपादयामाह-

कारवणे वि य नसिमह, धितमाणुतिसेयधं ण कायवर्जं ।
 अवि याहिणपदानं, दिक्कादिहण्णं एयं ॥ २१ ॥

कारपणे विधापने, अपि सैवस्य समुच्चयाद्यात् दलप्रहणा-
 नयनादावपि चेत्तं व्यर्थमेवेत्यर्थः । तस्य जिनप्रवचनम्, इह द्रव्य-
 स्तवाधिकारं, भूतकानां कर्मकराणां मूखकारादीनाम्, जति-
 संघानं वज्जने देयव्यापक्षया, न कस्यैवं नैव विधेयम्, अपि
 चेति विशेषप्रतिपादनार्थः । अधिकप्रदानं प्रतिपन्नमेतान्पक्ष्या

हा, एकांतसुखं वा सिकित्सुक्तं, तदावहा । यतनोक्तलक्षणा, इह
व यतनायाम्पुनः पुनरुपादानं न दुष्टम्, आरहस्तत्वाद् ।
आह व-“वक्ता हर्षजयादिभि-राक्षिसमनाः स्तुर्वैस्तथा निम्ब-
न् । यत्पुनस्तद्वद् भूया-स्तनुनदकं न दायाय ॥ १ ॥ ” इति
गाथायः ॥ ३० ॥

तथा-

जयपाणं बह्मपाणो, जीवो सम्मन्त्राण्यवरणार्ण ।

सक्षाषोद्वासेव्यं-भावेक्षाराहो जणितो ॥ ३१ ॥

यतनवा करणभूतया, वर्तमानो ध्याप्रियमाणो, विधियोगे-
षु यतनायां वा वर्तमानः, जीवो जन्तुः, सम्पत्त्वज्ञानचरण-
नां मोक्षपथानाम्, क्रमेण अज्ञातोपासयनानां कव्यवगमानु-
ष्ठानानां, यो भावः सद्भावः स तथा, तेन यतनायाः अज्ञाभावेन
सम्पत्त्वव्यव, बोधजावेन ज्ञानस्य, आसेनजावेन करणस्य,
आराधकः साधकः, अणितोऽतिदिताः, जिनैरिति गम्यते । इति
गाथायः ॥ ३१ ॥

मन्वस्थाः कर्षादिद्वारमन्त्रकृत्यात्कथमनयः, वर्तमानस्य अर-
णाराधकत्वं निवृत्तिरूपत्वात्करणस्थेयवाङ्मयाऽऽह-

एसा य होइ शियमा, तद्विहदोसविणिवारणं जयपा ।

तेज शिविचिपहाणा, विषेया बुक्किपेतेंहि ॥ ३२ ॥

एसा च इयं पुनर्यतना, जवति जायते, निवमाद्वयस्यतया,
तदधिकदोषविनिवारिणी तस्याद्यतनागतरमस्यदोषाधिको ब-
हुवरो यो दोष आरम्भान्तरकपसत् विनिवारयति इति तद-
धिकदोषविनिवारिणी । येन यस्मात्कारणात्तेन तस्याकारणा-
त्वा, निवृत्तिप्रधाना आरम्भान्तरनिवर्त्तनसारा, विह्वेया ज्ञा-
तव्या इति । बुद्धिमात्रिः पश्चितः, एसा । इति गाथायः ॥ ३२ ॥

तामेव लक्षणं इयंयथाह-

सा इह परिणयजलदल-विमुक्किरूवा ह होइ शायव्वा ।

अप्पारभयिचिचो-रं अप्पयाऽट्टिट्ठे चेवं ॥ ३३ ॥

सा पुनर्यतना, इह जिनजयनिवधाने, अन्यत्र पुनरनीदृशयि
परिणतं प्रासक्तं यजलत् पानीयं दलं च दार्वादि, तयोर्वा विमु-
क्तिरनवधाना असरहितत्वादिलक्षणा, तैव रूपं स्वभावां य-
स्याः सा परिणतजलदलविमुक्किरूपा । तुयम्भः पुनर्यतः । सा तु
सा पुनरित्येवं संश्लिष्ट एव, अवधारणार्थं वाऽयं, तेन
एवंविधेय सामान्यरूपा, अयति वस्तुतः, ज्ञातव्या हेमा । तथा
अन्यारम्भनिवृत्त्या कृत्याधारमन्त्रयोगेन, आरम्भना स्वयंमेव,
अधिष्ठानं जिनभवनारम्भानाम्भाषानमम्, एवं चैवा यतना, भ-
वति ज्ञातव्येति प्रकृतम् । जिनजयनारम्भानां हि स्वयमधिष्ठाय-
कत्वं प्रतिपन्नो यथास्मिन् जीवाद् रज्ज्वत् कर्मकर्तृत्वादस्मात्प्रभे-
दप्रवर्त्तयति, निरधिष्ठायकान्तु ते यथाकथमित्येव प्रवर्त्तन्ते,
इत्यात्माऽधिष्ठायकत्वं यतना । इति गाथायः ॥ ३३ ॥

निवृत्तिप्रधाना यतनेति यदुक्तं, तदेव समर्थयथाह-

एवं च होइ एसा, पविचिरूवा वि जावतो एववं ।

अक्रुमलशिविचिरूपा, अप्पवहुविसेसमावेणं ॥ ३४ ॥

एवं चानेन पुनः प्रसारणं परिणतजलाद्याधन्यजिनमवना-
रम्भानिष्ठायकत्वलक्षणेन, एवति जायते, एसा यतना, प्रवृत्ति-
रूपाऽपि सती, आस्तामप्रवृत्तिरूपा, जावतः परमायेन, नवर्-

केवद्वयः, अक्रुमलशिविचिरूपा, सपापारम्भोपरमणस्वभावा । ननु
यतनायामपि अदोषायां वृत्तिव्यापाररम्भायां विद्यमानत्वात्क-
थमक्रुमलरम्भनिवृत्तिरूपाऽसाविषयाह-(अप्पवहुविसेसमा-
वेणं ति) इह भावप्रत्ययस्य लुप्तस्य वृत्त्यादलप्यवहुत्वलक्ष-
णी यौ विज्ञेयो परस्परजनेौ जिनमवयवविषयायां यतनारम्भा-
णां तदव्यारम्भानां च तयोर्वा भावः सद्भावः स तथा, तेना-
न्यवहुविशेषजावेन । इत्युक्तं जवति-जिनजयनारम्भानामवदो-
षायाभाध्ययनेन तद्व्यवर्त्तनं बहुदोषाणां त्यागादक्रुमलशिविचि-
रूपा यतना जवतीति गाथायः ॥ ३४ ॥

नन्वादिव्यस्य सकललोकव्यवहारप्रवर्त्तनमयुक्तं, लूतोपधा-
तकृपादित्येवं पूर्वपक्षं जिनमवयवयतनाद्वारम-

सङ्केतं परिहरन्नाह-

एतो शिवि जिहोसं, सिप्पादिविहाणयो जिणिदस्स ।

लेमेण सदेमं पि हु, बहुदोसशिणवारणसेणु ॥ ३५ ॥

(एतो शिव्य णि) यतोऽप्यवहुत्वविशेषभावेनाक्रुमलनि-
वृत्तिरूपा जिनयतना भवति, अत एव कारणात् । निर्दोषं
निरवयवम्, शिष्टादिविधानं शिष्टकलानाराजनीतिप्रभृतिपदार्थो-
पदेशेन, ' एतो ' इति निपातः । जिनेन्द्रस्य नाभिनन्दनस्य,
किभूतं तदित्याह-लेमेन मात्रया, सदेममपि साधयमपि,
निर्दोषमेवत्युपपश्यायः । बहुदोसऽऽत्रदृष्टनी । केन कारणेनस्याह-
बहुदोषनिवारणत्वेनाऽप्येवम्वहननयनहरणाद्यनेकविधाऽनर्थ-
निपेक्षकतया, इति गाथायः ॥ ३५ ॥

भगवतः शिष्टादिविधाने निर्दोषतामेव समर्थयथाह-

वरवोहिलाभओ सो, मच्चनपुणससंजुओ भयवं ।

एगंतपराइयतनो, विमुदुजोगो महासत्ता ॥ ३६ ॥

जं बहुगुणं एयाणं, नं एाऊणं तद्वं दसेइ ।

ते रक्खेनस्स ततो, जदोचितं कज्जे वेदोसो ॥ ३७ ॥

वरः प्रधानोऽप्रतिपातित्वाहोपलक्षणः सम्पत्त्वज्ञानावागिर्यस्य
स वरयोपलक्षणायां, वरयोपलक्षणायाः हेतोः स जिनः ।
किमन्याह-सर्वोसमपुण्यसंयुतः अन्यन्मप्रदृष्टांत्यकारणाभा-
विलक्षणशुभकर्मसंयुक्तः, तथा भगवान् परमेस्वरः, तथैका-
न्तरपरहिततः सन्धा परोपकारिभूतः, तथा विमुक्तयोर्ना
निरवयवमयोपलक्षणायाऽवधारः, तथा महासत्ताऽनर्थस्य इति ।
ततः किमन्याह-याच्छ्रयपदि, बहुगुणं प्रभूतोपकारं, किञ्चिद्
दुष्टमपि, प्रज्ञानं लोकानां, तद्विद्वत्प्रादिकम्, ज्ञात्वाऽवगम्य,
तथैव यथा लोकोपकारम्, दर्शयति प्रकाशयति, (वेत्ति) तान्
प्रज्ञाशब्दपथान् लोकान्, रक्तेना बहुतराऽनर्थस्यः पालय-
तः, ततः शिष्टादिप्रकाशनाय, यथाऽयमनर्थविषयम्, उचितं
वाक्यवेषयुक्तजनेनोपचारिभूतादिकर्मोद्वेयसमानस्य क-
लादिवर्त्तन एव प्राणिभेदजन्यम्, ततः विरतिप्रतिपत्ती तु
संयमः, ज्ञानोपत्ती च तीर्थप्रवर्त्तनादिभेदनि । कथं केन प्रकारेण ?,
जन्मजायेन, दोषोदयम्, न कदाचिदित्यर्थः । इति गाथा-
द्वयायः ॥ ३६ ॥ ३७ ॥

ननु शिष्टादिविधानेऽप्यारम्भदोषो इह वयास्वतः

कथं तत्र न दोष इत्याह-इत्याहऽऽह-

तत्प पहाणो ओसो, बहुदोसशिणवारणात्त जगगुरुणो ।

णागादिरक्खणे जइ, कडपदोसे वि सुहजानां ॥ ३८ ॥

तत्र शिल्पादिविधानं, प्रधानः प्रवरः, अनेकशोऽपि इत्यर्थः । अं-
शोऽप्येवम्, किंयः, बहुदोषनिवारणार्थं अन्वयोऽप्यवधारित-
कृत्वा प्रवृत्तपुष्पनिषेधनैव, अगपुरोर्लुब्धनायकस्य, स्यात्
आमन्त्रणोऽपि अगवतः गुण एव यैग इति हृदयम् ।
एनमेवार्थे दृष्टान्तेन समर्थयति-नागादिरक्षणं सर्पादिभ्यः
पुत्रादेरक्षणे, यथा यद्दत्तं, कर्षणं पुत्रादेराकर्षणं तदेव
तस्मिन् वा दोषो दूषणं शरीरघर्षादिः कर्षणदोषः, तत्र कर्ष-
णदोषोऽपि सति, आस्त्यो दोषाभावे, गुणयोगो मात्रादेः शोऽन
एव व्यापारः । इति गार्ग्यः ॥ ३८ ॥

नागादिरक्षणं तत्रमेव—

स्रष्टातकस्मि विसमे, इहमुषं पेच्छिऊण कीलंतं ।
तत्पच्छवापज्जीया, तदाणुणद्धा गया जणणी ॥ ३९ ॥
दिद्धो य तारेणामो, तं पति एतो दुतो स खड्डाए ।
तो कद्धितो तगो तह, पीदाएँ विसुऊजावाए ॥ ४० ॥

गगतोऽत एभ्यस्तथापि, किंचिदं?, विषये निम्नोक्ततादि-
कपे, इष्टतत्तं वल्लजपुत्रम्, प्रदय दृष्टा, कीदन्तं रममाणम्,
तत्प्रत्यपायभोता गतप्रपातकपसुतानर्थवकिता, तद्वानयनाथे
पुत्रानयनार्थम्, गता प्रस्थिता, जननी मातेति । ततो
दृष्टोऽप्यलोकिताः, वाः ससुचये, तथा जनन्या, नागो भुज-
गः, नं प्रांत पुत्रं प्रति, (एतो सि) आयत्तागच्छन्, प्रतस्तु
शीघ्रगतिरेव, (खड्डाएँ सि) गतोऽभ्यन्तारः, (तो सि) ततो ना-
गदृष्टान्तरम्, (कद्धितो सि) दृष्ट आकृत्य, ततो पुत्रकः,
तथा पीदायामपि आकर्षणजनितदेहसमुत्पन्नद्वन्द्वनायामपि संज-
यन्त्याम्, पीडासंभवेनाऽकर्षणं यतासुचनायोऽपिप्रयुज्यः । यु-
द्धभावात् उपकारकरणाध्यवसायांवेति, इति गार्ग्याह्वयार्थः ।
॥ ३९ ॥ ४० ॥

दृष्टान्तार्थस्यैव निरवद्यतां दर्शयसाह—

एवं च एत्थ जुचं, इहगोऽहमदोसजावतोऽणत्थो ।
तत्परिहारेऽणत्थो, अत्थो विथ तत्तमोणेभो ॥ ४१ ॥

एनच्च एतत्पुनः पीदायाऽपि पुत्राकर्षणम्, अत्र जननीज्ञाने,
गुणं सगतम्, इतरथा पुत्रस्याकृत्यमाणस्य पीदा मविध्यतो-
र्यनाकर्षणं, अधिकदोषजायतः आकर्षणजन्यप्राप्तिकृत्वा स-
मग्नतरस्य सपेभकृण्णजन्यपीदासकृण्णस्य दृष्टणस्य सङ्कावात्,
अत्थोः सुतमरकृण्णोऽप्यगवतः, तस्याऽनर्थस्य सुतमरकृण्ण-
स्य परिहारेण वर्जने तत्परिहारेऽस्तत्र, योऽनर्थो वर्णणेन पीदो-
र्यासकृण्णः, सोऽर्थ एव गुण एव, तत्ततः परमायतो मर-
कृण्णकृण्णमहादोषरकृण्णः, कृणो जातव्यः । अथवा दार्ष्टान्ति-
कस्यमाश्रित्यैव गाथा व्याकथेया । तत्र ' एवं च ' इति अगवतः
हिदृष्टादिविधानम्, शेषं तथैव । इति गार्ग्यः ॥ ४१ ॥

अथ यतनाद्वारं निगमयसाह—

एवं निविशिपिहाणा, विधेया जावन्नो अहितेवं ।
जयखावन्नो व विहिणा, पुत्रादिगया वि एमेव ॥ ४२ ॥

एवमुक्तेन प्रकारेणान्तरोक्तदृष्टान्तलक्षणेन, निवृत्तिप्रधाना ब-
हुतरसत्त्वघातनिवर्तनसारा, यतो विधेया क्लाम्या, भावता
परमार्थतः, अहिंसा हिंसानिवृत्तिरिति, इयमिति प्रकमाजि-
मभवनविषया प्रवृत्तिः, किं सर्वस्यैव? नेत्याह—वतमावत-

स्तु वतमावत एव, साम्यस्य । तथा विधिना प्रमृशुज्जावि-
लक्षणेन, नात्थया । अथ किं जिनभवनविषयप्रवृत्तिरिव बहुतर-
रसत्त्वघातनिवृत्तिप्रधानत्वादिहोसिमे कृत्वा, उताऽन्वयापत्त्या-
शुद्ध्याह—पूजादिगताऽपि जिनाभवनयात्राप्रभृतीनिविषयाऽपि, न
केवलं जिनजवनविषया, प्रवृत्तिरिति गम्यम् । एवमेव एवं-
प्रकारेणाहिंसैवेत्यर्थः । अथवा—पूर्वोक्तेन अगवतः शिल्पादिषु
प्रवृत्तेरहितसाम्यमुक्तम्, कृत्वाऽहं तु जिनभवनप्रवृत्तेः, पूजा-
दिकं तत्परिहारेण जिनभवनप्रवृत्त्यात्, इति गार्ग्यः ॥ ४२ ॥
उक्तं यतनाद्वारम् । अत्राह जिनभवनकारणविधिः । पञ्चां ७
विब० । यो० । पं० व० ।

अथ तदुत्तरविधमाह—

णिष्पादकण एवं, निष्पामणं भुंदरं तदि विवं ।
विट्टिकारियमह विट्टिणा, पदवेवजा क्कटुं वेव ॥ ४३ ॥

निष्पाद्य निर्माप्य, एवमनन्तरोकविधिना, जिनजवनं प्रती-
तम्, ततः सुन्दरं योजनम्, तत्र जिनभवनं, बिम्बं प्रतिमां,
प्रकमाजिनस्येव । विट्टिकारिते शास्त्रनीतिविधानितम् ।
अथानन्तरम्, विधिना शास्त्रनीत्या, प्रतिष्ठापयेत्पुण्य शीघ्रमेव ।
यदुक्तम्—“तिथ्यस्यैव स्तुतिर्जिनविम्बस्यादित्वा प्रतिष्ठा तु । इत्य-
विषयाज्जन्तरतः, तत्रजनेन स्फातितम् भवति ॥१॥” इति । कैवे-
ल्यवधारणार्थः । इति गार्ग्यः ॥ ४३ ॥

अथ जिनभवनकारणविधिः फलोपदेशानर्थमाह—

एयस्स फलं जणिये, इय आणाकारिणो उ सट्ठस्स ।
चित्तं मुहाणुवंषं, निव्वाणंते जिणिदिहि ॥ ४४ ॥

एतस्य समस्तस्य जिनजवनविधानस्य, फलं प्रयोजनम्, ज-
णितमुक्तम्, इत्येवमुक्तीत्या, आणाकारिणस्तु आसोपदेशाव-
धायिन एव, आहस्य अभावतः, आहस्येत्यर्थः । चित्तं वि-
चित्रं देवमनुजजन्मसु तथाविधाभ्युदयकथम्, शुभाशुभपदमि-
च्छिन्नकथ्याणुसन्तानम्, निव्वाणान्तं मुक्तिपदं वसानम्, जिने-
न्द्रैः सर्वैः, इति गार्ग्यः ॥ ४४ ॥

एतदेव विभामेनाह—

जिणविषपिडावण—भावजियकम्मपरिणतिवमेणं ।
सुगतोऽपिडावण—मणं सदि अण्णो वेव ॥ ४५ ॥

जिनविम्बप्रतिष्ठापनमन्त्रसाम्यापानं, तस्मिन् यो भावः
स्वाशयवृत्तिकपः, “ सासयवृद्धि वि इदं, भुवनगुणविजिद्व-
णपरिष्ठाए । तथैवराजणत्थं, सुकृपाविर्तोऽपि नियमेनं ? ? ”
इति प्रागुक्तगार्ग्याजिहताः, तेन यद्विज्ञितमुपात्तं कमं पुण्यानुव-
न्धिपुण्यकपं, तस्या या परिणतिविधाकः, तस्या यो भावः सामर्थ्यं,
स तथा तेन जिनविम्बप्रतिष्ठापनमावाजितकर्मपरिणतिवमेणं,
कामित्याह—सुगतो देवमत्याहं, प्रतिष्ठापनं व्यवस्थापनम्,
अनघमनयधं, तत्कालीनदोषाऽऽमाभिर्दोषागोचरत्वात् । असह-
त्सदा । कस्यस्याह—आत्मन एव स्वजीवस्यैव । भवति, इति
गार्ग्यः ॥ ४५ ॥

तथा—

तस्य वि य साहुदंसण—भावजियकम्मतो ज गुणरागो ।
कासे य साहुदंसण—महकमेणं गुणकरं तु ॥ ४६ ॥

तथापि च स्वस्य सुगतिप्रतिष्ठापनेऽपि च पूर्वोक्तेन, गुणराग

आसीदेवेत्यपिवाच्यः । साधुदर्शनं मुनिजनावलोकने, यो जा-
बोऽध्यवसायः स्वाशयवृत्तिरूप एव, "पेक्षितस्त्वं एव ब्रह्म,
बन्धवर्णमितिमागप्य साहृ । कथयुषे भगवन्ते, गुणरयणिही
महत्सु ॥१॥" इति प्रागुक्तगाथायां, तेव यदुपाजितं कर्म पु-
नरयः तस्यैव तस्मात्साधुदर्शनमावाजितकर्मतः, तुभ्यः
पुनरयः, गुणरायो गुणपद्मपातो, भवति स्वकपेयैव । ततः
काले चावसेत पुनः । साधुदर्शनं मुनिपुङ्गवावलोकनम्, तत
एव जायते । किञ्च तम्, यथाक्रमेण यथापरिपाष्टि । अथवा-
यथाऽनन्तरं, क्रमेण परिपाष्ट्या, गुणकरं तु गुणकरणवील-
येव, इति गाथायः ॥ ४६ ॥

पद्विजुक्तिस्तथे, जावज्जियकम्पञ्चो य पद्विती ।

जावचरुणस्स जायति, एतत्तुमुदाहा श्रियया ॥ ४७ ॥

प्रतिजोत्स्यन्ते योधि लप्स्यन्ते, अन्त्ये जिनभवनविधायकापे-
क्षाऽपरे, ह्यादिक्रुषो यो भावोऽध्यवसायः स्वाशयवृत्तिरूप
एव, "पद्विजुक्तिस्तथे, इहं, दृष्ट्वा जित्विद्विबमकलं क। अन्ते वि
भन्वसाय, काहिंति तयो परं धम्मं ॥१॥" इति प्रागुक्तगाथायां,
तस्माद्यथाजितं कर्म कुशलातुभविष्यपुण्यस्वरूपं तस्यैव तस्मा-
त्प्रतिजोत्स्यन्तेऽप्ये जावाजितकर्मनः सकाशात्, चशब्दः पुन-
रयः, प्रतिपादयन्पुनरयः, आबचरणस्य पारमार्थिकत्वादि-
भ्यः, जायते जयति, एकान्तसुखावहा मांशुशमवहा, अन्त्य-
मिचारतो वा सुखावहा, निष्प्राद्वश्ययतया, इति गाथायः ॥ ४७ ॥

अप्रतिपद्विद्युहविता-नावज्जियकम्पनिर्गती ए उ ।

गच्छति इपीड अन्ते, ततो य आराहणं लहइ ॥ ४८ ॥

अप्रतिपतिता स्थिरा या भुमभित्ता प्रशस्तानुचिन्तनं स्वा-
शयवृत्तिरूप, "ता ययं मे भित्ते, जमेत्यमुवश्रामगम् अणवरयं ।
इयं वितापरिद्विधा, सासयवृद्धी उ मांक्षपत्ता ॥१॥" इति प्रागु-
क्तगाथायामभिवृता, ननु कथं यो जाव, तेनाजितं यत्कर्म कुश-
लरूपं, तस्यैव परिणतिः सा तथा, तस्या अप्रतिपतितजु-
चिन्तानावाजितकर्मपरिणतेः सकाशात्, तुभ्यः पुनरयः । ग-
च्छति यति, अन्त्याक्षरप्रतिपत्तेः, अन्तमवसानम्, अप्रति-
पतितं पाक्षयनीत्यर्थः । ततश्चरुणप्रतिपत्त्यन्तमवसानम्, आ-
राधनां चरुणाशयकम्प, लज्जते प्राप्नोति, विजुक्षरुणाश-
यको भवतीत्यर्थः । अप्रतिपतितचरणस्यैव चि चरणाराधना ज-
यति, इति गाथायः ॥ ४८ ॥

एतदेव दर्शयन्नाह-

णिच्छयणया जमेसा, चरणपद्विधिससमयतो पभिति ।

आमरण्यतमजस्सं, संजमपरिपालयं विहिता ॥ ४९ ॥

निश्चयवयाज्यविशेषजनने, व्यवहारजनानु मरणावसरचर-
णासौचन्यामाराधनेत्यभिप्रायेण निश्चयनान्ते इत्युक्तम् । यद्य-
क्ष्णत्, एषा प्रागुक्ताऽऽराधना जयति । कुतः कथं तद्व्याह-चरण-
प्रतिपत्तिप्रत्ययः चारित्राभ्युपगमकाङ्क्षा, प्रवृत्ति तदादितः ।
आमरणान्तं सुखलक्षणवासनं यावत्, न पुनस्तदारात् ।
अज्जलमनवरत्तं, संजमपरिपालनमहिंसाधाराधनम्, विधि-
माऽऽगमोक्त्यायेन । अतस्तदन्त आराधनां भवते इति युक्तम् ।
इति गाथायः ॥ ४९ ॥

यश्चापराधनां भवते ततः किं ह्यादित्वाह-

आ.राहुणो य भीरो, सचइववेहिं पावती श्रियया ।

जम्पादिदोसविरहा, सासयसोक्त्वं तु श्रियया ॥ ५० ॥

आराधककक्ष क्षान्तापाराधनावाद्, चशब्दः पुनरयः । जीवः
प्राणी, सत्ताष्टयैः ससमिरष्टाभिर्जन्मसमिरित्यर्थः । इहं च
जन्मयागवनामाश्रित्योक्तम्, अन्त्याया तद्भव एव कश्चित्सिद्ध-
तांति । एतं च सत्ताष्टी वा अवा आराधनायुक्ता कष्टस्थाः ।
इतरथा तु सत्तैव प्राप्नुवन्तीत्यागशक्यम् मनुष्येष्वनुपादयि-
ति । प्राप्नोति लभते, निष्प्राद्वश्ययतया, कुतः किंचिदं किमि-
त्याह-जम्पादिदोषाविरहाजजिनजराभरणप्रवृत्तिवृत्तयधियोगा-
त्, एतच्च पदं शाश्वतस्वीकृत्यमनन्तं प्राप्नोतीत्यनेन वा
संबन्धनीयम् । शाश्वतमौक्त्यं तु नियसुखमेव, न तु स्वा-
स्वमाश्रयम्, निर्वानं निर्वृतिम्, इति गाथायः ॥ ५० ॥
उक्तो जिनभवनविधिः । पञ्चा ० ७ विषयः ।

जीर्णोद्धारो त्वेवं विशिष्योपक्रम्यम् यतः-

"नवीनजिनेनरूप, विधानं यत्फलं भवेत् ।
तस्मादष्टगुणं पुण्यं, जीर्णोद्धारण जायते ॥ १ ॥
जीर्णं समुद्भूतं यावत्, नावस्ययं न नूतने ।
छपमदं महोत्तम, स्वैर्यययानिधीरायि ॥ २ ॥

तथा-

"राया अमच्च मिट्टी. कोद्वोय वि हे सणं काउं ।
जिषो पुव्वायवेणे, जिण-कप्पी वा वि कारपइ ॥ १ ॥
जिणनयणाइ जे उ-हरंत भवीइ सन्निधयमिहाइ ।
ते उक्कंति अयं, भीमाभां जवसमुदाओ ॥ २ ॥"

जीर्णवैत्यांकारकारणपुनर्ययमेव नवपैत्यकारणपुनर्ययमित्यर्थम्,
तत एव संप्रतिवृत्तिना एकोनवर्षातसहस्रा जीर्णोद्धारः कारि-
तः, नवपैत्यानि तु पट्टंशिशुसहस्रा एव । एवं कुमारपाक्षवस्तुपा-
क्षाधिराग नवपैत्येभ्यो जीर्णोद्धारो एव बह्वेव विध्यव्यव-
हति । वैत्ये च कश्चिद्विद्वत्तया रसप्रदीपादिसर्वाङ्गीणोपस्कर-
णकारणं यथाशक्ति कारोद्वेदयाप्याटिकादिदुष्कारणं च, राजा-
वेत्सु विधाययितुः प्रचुरनरकोशप्रामगोकुलादिर्वानं, यथाऽवि-
च्छिन्ना पूजा प्रवर्त्तनं इति द्वारम् । इत्यं च वैत्यं निष्पन्नं शास्त्रमेव
प्रतिमां स्थापयेत् । यदाह पांडवको श्रीहरिजन्मसुविः-"जिनमेव
न जिनमिदं, कार्यापत्त्यं नूनं तु वृत्तिमता । साधिष्ठानं होव,
तद्भवने वृत्तिमद्भवति ॥ १ ॥" अत्र २ अश्वि ० ।

(२५) जितविष्णुकारसविधिः-जिनभवनं च जिनवि-

स्थापानासनमेव भवतीति नांद्वयव्यति-

ष्ठविधिं प्रतिनिपादयितुमुक्त्याह-

प्रतिपादनायाऽऽह-

नमिठाण देवेदेवं, बीजं सम्मं मयामओ बोद्धं ।

जिणविषयट्टाए, विहिमागमलोयणीती ए ॥ १ ॥

नया प्रणम्य, देवदेवं पुरन्दरादिदेवानामाराध्यम्, धीरं व-
रुमानस्वामिनम्, सत्यप्रजावृद्धा, बह्वेव ह्येनैतिकयाया धेवं
विशेषणम् । ततश्च सत्यमवैपरीत्येन, समासतः संक्षेपेण,
बह्वेव अभिवाज्यं, जितविष्णुप्रतिष्ठायाः प्रतीनायाः, विधि वि-
धानम्, आयागमोक्त्या जिनप्रवचनमन्यायेन, लौकिकीनिरवि-
कथ्याजिनमनाधिकदाधयणीया, अत एव मासादादिद्वयं
तनुकमण्यामीयते, इति गाथायः ॥ १ ॥

जिनविष्णुस्वाकारितस्य प्रतिष्ठा न भवतीति तत्कारणवि-
भिन्निभिस्तुल्यप्रस्तावनायाऽऽह-

जिह्विबिस्स वड्ढा, पायं कारावियस्स जं तेण ।

तत्कारवणम्मि विहिं, परमं चिय वसिमो ताव ॥ ३ ॥

जिनविष्णुस्य जिनप्रतिमायाः, प्रतिष्ठा प्रतिष्ठापना, प्रायः प्राप्य, प्रायेप्रदहनं वाकारितस्याऽपि स्वयंकृतस्य कीतस्य च प्रतिष्ठा भवतीति प्रतिपादनार्थम् । यदिति वक्ष्याहेतोः, तेन तस्मान्, (तत्कारवणम्मि (न) जिनविष्णुविधापन, विधि कल्पम्, प्रथममेव पूर्वमेव, प्रतिष्ठानिधानात्, वर्षायामो अणाम्, तावदिति प्रकथयः । इति गायार्थः ॥ ३ ॥

अथ विष्णुकारणविधिभिन्नाभिस्तुल्यप्रस्तावतत्कारवणुजिस्स-
रूपं तावत्प्राधान्यतुल्येयाऽऽह-

सोअं णाऊण गुणे, जिणाण जायपं मुक्कुवुकीए ।

किंभणिं मणुपायणं, जम्मफअं एचियं वेव ॥ ३ ॥

गुणपगरिसो जिणा स्तु, तेसि बिबस्स दंसणं पि सुहं ।
कारावणेण तस्स उ, अणुणगहो अचणो परमो ॥ ४ ॥

योग्यत्वपदसाध्यायणं, मोक्षस्य उज्जयण कुसलोणं ।

तन्गुणबहुसाध्यादिषु, जइयन्वं सज्जज्जेणं ॥ ५ ॥

तन्गुणबहुसाध्या, तद् मुहज्जावेण वज्जती श्रियया ।

कम्पं मुहाणुवणं, तस्सुदया सम्भसिक्क चि ॥ ६ ॥

गुणाऽभिधीयमानाकारण्यं, तथा ह्यात्माऽवगम्य, का-
व ? गुणात् रागादिपेरिवारिवद्वारुणप्रवचनप्रवर्तनादीन्,
केवम् ? जिनामामहेताम्, जातायां प्राप्तायां सत्यां चूताया-
मित्यथ पुनर्व्याख्याने एकनृकत्वाभावात् क्त्वाप्रत्ययस्या-
नुपपत्तिः स्यादिति प्राप्तायामिति व्याख्यातम् । अथवा-गुण-
गुणिर्गोविन्दजीवयोरभेदाद् अवयवान्नक्रियाऽपेक्षया बुद्धिज-
नानक्रियाया एकनृकत्वमेवेति, ततो जातायामुपस्थाप्याम्,
मुक्कुवुकी निर्मलबोधे, किमित्याह-कृत्यं विधेयम्, इदं जिन-
विष्णुस्य, अनुजानां नृणाम्, तथा जन्मफअं जन्मसाध्यम्,
परावदेव नाधिकम्, अथ मनुष्यमेव ॥ ३ ॥ तथा-गुण-
प्रकर्षो गुणानिधायः, जिना एवाहन्त एव, धर्मधर्मिणोर-
भेदाच्च गुणप्रकर्षो जिना इत्युक्तम् । अन्यथा गुणप्रकर्षो
जिनानामिति वक्तव्यं स्यादिति । अणुवणधारणे । अत एव
तेषां जिनानां, विष्णुस्य प्रतिमायाः, दर्शनमप्यवसोकनमपि,
आस्तां तद्वत्त्वनादि । सुखं ह्यमं वा वर्तते, तर्कमुत्थाव ।
ततः किमित्याह-कारणेन विधापनन, तस्य विष्णुस्य,
मुहाण्वः पुनरर्थः, अनुग्रह उपकारो भवति, आत्मनः
स्वकीयस्य, परम मुहुरः ॥ ४ ॥ ततश्च मोक्षप-
थस्याभिधानां सिद्धिमार्गप्रज्ञां, तदुपदर्शकत्वाज्जिनानां,
मोक्षार्थे सिद्धिमिच्छत्, उद्यतेन प्रयत्नपरंज, कुसलेन निपु-
णेन, स एव मोक्षो गुणः फलं येषां बहुमानादीनां ते तद्गु-
णाः, ते च ते बहुमानादयश्च । अथवा-तं च ते असाधारणा
गुणाश्च तद्गुणास्तेषु बहुमानादयः प्रीतिपूजाप्रभृतयः तद्गुण-
बहुमानादयः । अथवा-ते च ते गुणा बहुमानादयश्चेति समासो-
ऽनस्तेषु, तेषां मोक्षपथस्याभिधानां गुणबहुमानादय इति
श्रु न व्याख्यातम्, तद्वद्व्यस्य गतायैत्यातसंस्पर्धनीयस्य
क्षाकादेशोक्तत्वात् । अथवा-तदिति सुतपस्तीबहुवचनार्थं, तेन

तेषां जिनामामिति व्याख्येयमिति । यतितव्यं प्रवृत्तिविधेया,
सर्वबलेन समस्तादेव ॥ ३ ॥ अथ कस्मादेवमित्याह-
तद्गुणबहुमानात् मोक्षपथस्याभिगुणपक्षपातात्, तथा तस्मा-
त्कारणं मोक्षपथस्याभिगुणबहुमानोज्ज्वलेन, शुभभावेन शोभ-
नपरिणामेन, भावते उपानीयते, निष्पाद्यइत्येतया, कर्मादयः,
ह्यमानुष्यं कुशलानुबन्धि । ततश्च तस्य शुमानुबन्धिकर्मण्य
उद्यादित्याह, सर्वसिद्धिः समस्तेनिततकारणैरिष्यतिमेवति ।
इतिशब्दः शुभशुद्धिस्वरूपोकिमसिस्तुल्यार्थः । इति गायार्-
थतुल्यार्थः ॥ ६ ॥ अतुल्यः कथापकम् ।

अथ जिनविष्णुकारणविधिमाह-

इय मुक्कुविजोगो, कामे संपूऊण कथारं ।

विजजोविपमपेजा, मांझं अणुइस्स मुहमावो ॥ ७ ॥

इति शुभशुद्धिविद्योगादेवमनन्तरगाथातुल्योक्तिर्मेतबोधसंब-
न्धात्, कामे तदुच्छितावसरे, संपूम् संमानयित्वा, कर्तारं जि-
नविष्णुविधायकं, स्वधारकमित्यर्थः । विमवाचितं स्वसमुद्भूत-
रूपम्, प्रपयेत् समपयेत्, मूल्यं वेनम्, अनवस्य निर्दोषस्तु, अ-
नीक्षित्येन कथ्यविनाशकत्वात् । शुजज्जाव उदारतया प्रवर्त-
मानप्रवृत्ताध्यवसायः, कारयित । इति गायार्थः ॥ ७ ॥

अनघासिदियेनोऽस्तज्जावे यत्तिवेयं तदाह-

तारिसयस्साज्जावे, तस्मेव हि तत्त मुक्कुजो खरं ।

विपमेज विंमोमांझं, जं उचियं कालमासज्ज ॥ ८ ॥

तादृशकस्यानयस्येत्यर्थः, कर्तुरिति प्रकम् । अत्रावे अत्रासी,
तस्यैव कर्तुरेव, हितार्थे अयोगिमिच्छत्, विम्वार्थकविततद्व्य-
भक्त्यतो यत्तस्य संसारगतवर्तनं, तदुच्छादयितुं उद्यतः प्रव-
तः, नवरं केवलम् । निपमवेतिप्रवृत्ते, विम्वत्त्वं प्रतिमा-
वेतमम्, यथेता कल्पेन यद् विम्वं विधातव्यं भवता यथा-
बहुशो मूल्यं च दास्यामीति । यदिति मूल्यम्, उचितं यो-
ग्यं प्रतिमाऽपेक्षया, कालमवसरम्, आभित्य प्रतीत्य, यतः क-
जित्कावे तथावापि विम्वे मूल्यं प्रयुक्तं स्वात्कदाचित्त्वम् ।
इति गायार्थः ॥ ८ ॥

यदि पुनरनवस्यैवेतरस्यापि मूल्यमप्येत्यति, ततः

को हांच स्यादित्वत्त आह-

देवस्सपरीजोगो, अणोणजम्मेसु दाणुणविवागो ।

तम्मि स होइ पिउज्जो, पावो जो कारुओ इहुरा ॥ ९ ॥

देवस्त्वस्य जिनविष्णुनिर्माणयोः कल्पितत्वेन जिनदेवचर्यस्य,
परीजोगो जल्लयं, देवस्त्वपरीजोगः । उपकाराचलितुक्तं कर्म दे-
वस्त्वपरीजोग उक्तः । स आनेकजन्मस्त्वन्तमवेजु, दाणुणविवा-
को मरकादिदुःखकारणत्वेन शरीरादयो भवति, ततश्च तस्मिन्
देवस्त्वपरीजोगे, स इति कारकः, भवति स्यात्, मिपुज्जो
व्यापारितः, वायः सदोषो, यः कारकाः शिष्टो, इतरथाऽन्यथा,
विम्वमूल्यविषयमात्रावे इत्यर्थः । न च परोपकारकथप्रवृत्ताभ्या-
करणानां सतां दाणुणविवाके कर्मणि परम्परापर्यं युक्तम् ।
इति गायार्थः ॥ ९ ॥

अथ देवस्त्वपरीजोगो दाणुणविवाको यदि कारकश्च
प्रविष्यति, ततः किमस्माकमित्यर्थमाद्यवर्त-

शिक्षयितुमाह-

अं जायइ परिणामे, अणुइं सम्बस्स तं न कायवर्णं ।

सम्यं शिखरिचयं, गार्गगिलाणस्स वाऽपत्यं ॥ १० ॥
बहुपुत्राणहं, जायते संपद्यते, परिणामे आयत्याम्, बहुकथ्य,
अनुवर्ततेतुवात्, मसीत्यमशुचं वा, सर्वथा समस्तस्त्वाऽऽत्मनः
परस्व वा, न पुनरात्मन एव । सतां वरोपकारकरप्रवचनात्-
कारणत्वात् । आह च-“अप्यनु ते सदा सन्तः, सखीयाः सह-
पाणिताः । ये कृतार्थाः स्वयं सन्तः, पराये विहितभ्रमाः ॥१॥”
तस्मिन्पुत्राणम्, न कर्तव्यं न विचेयम्, सम्यगविपरीततया,
निरूप्याशोक्य, सम्यग्निरूपणाभावे हि परिणामस्य दुरवसे-
वत्यं स्यादिति । अत्रायं दृष्टान्तमाह-गार्गगिलाणस्य सन्निपाता-
यमिभूततया तीव्रातुरस्य, वारुण्य इवचाम्बायः, अपत्यम-
कोत्पन्नोजनम्, अपत्यदानेन हि गार्गगिलाणे विनाशितो जयति,
इति गार्गायः ॥ १० ॥

ननु बधनबधकारकस्याविशेषेण मृदयापेक्षे सदा-
वर्य वा तस्मिन्पुत्राणम् देवकृपयतिः स्या-
त्सदा का वातस्याशुदृष्टाऽह-
आभागारी आरा-इणेण तीएण दोसवं होति ।
वत्थुविज्जासाम्भे वि, उउमरयो मुदपरिणामो ॥ ११ ॥

आक्राकारी आतोपदेशवर्त्त, यथोक्तजिनविष्ममूल्यविधिधिधा-
योत्थर्यः । किमत्याह-आराधनेन विष्ममूल्यनियमनादिद्वारेण
आनयता, तस्या आक्रायाः, न नैव, दोषबाधविपाकदारुणदेव-
स्वपरिजोगर्षकनक्षत्रकण्डवृत्तयुक्तः, भवति जायते, वस्तुना
यथोक्तमूल्यार्पणविधानेन देवद्रव्यरक्षणकृत्स्व, विपर्यासः
स्वभावेविपरीत्यं, वस्तुविपर्योसस्तस्मिन्नापि, देवद्रव्यस्य कार-
केण जन्मोऽपीत्यर्थः, आविपर्यासं निर्दोष एवेत्यपिज्ञादार्थः ।
छुदस्यो निरतिशयज्ञानः, अनेन च वस्तुविपर्यासस्य बीजमुक्तं,
तत्सर्वं मोदछन्वात् । अथ कथमसावाक्राकारी न दोषवानि-
त्याह-यतः शुद्धपरिणामो निरवघाप्यवसायः कर्ता । इति
गार्गायः ॥ ११ ॥

अथ कथं वस्तुविपर्यासऽप्याक्राकारिणः शूकर-
णामो जवतीत्यत आह-
आणपविचित्रो विय, मुक्को एसेण असह्ता गियपा ।
तित्थमरे बहुमाणा, तदजावाओ यहायवो ॥ १२ ॥

आक्रामवृत्तिर एवाऽऽतोपदेशपरतन्त्रप्रसङ्गान्देव, शुद्धो वि-
शुक्तः, एव परिणामो विष्मविषयको वा, हेय इति योगः । न नैव,
काम्यथा अपरथा, आक्राया अपारतन्त्रप्रवृत्तेरित्यर्थः ।
नियमादवश्यतया, शुद्धो हेयो जवतीति प्रकृतमेव । अथ कुत
यत्तदपि ह्ययमित्याह-तीर्थकरे जिने बहुमानान्पज्ञपातात् आ-
क्रामवृत्तिकः शुक्तः । तदजावाचीर्थकरे बहुमानमावात् अना-
क्रामवृत्तिकस्तद्वृद्धः, चारुवः समुक्त्वार्थः, ज्ञातव्यो हेय
इति संबन्धितमेव, इति गार्गायः ॥ १२ ॥

अथ किमसाक्रायाः प्राप्तायमुद्वृत्त्यते इत्याह-
समतिपरिवर्त्तं। सन्ना, आणावउक्कं चि जवफला चेव ।
तित्थमरुत्तेसेण वि, ए तत्तओ सा तनुदेसा ॥ १३ ॥
स्वमतिप्रवृत्तिः आत्मवृत्तिर्विका बद्धा, सर्वा समस्ता
कथ्यस्तवभावस्तवविषया, आक्रावाक्रा आतोपदेशान्या,
इति हेतोः, जवफलोव संसारनिबन्धनमेव, आक्रावा एव
प्रबोत्तारोद्वृत्तु प्रमाणाविति । ननु या तीर्थकरानुदेष्टवती

सा भवफला युक्ता, न त्वितरा, जिनपक्षपातस्य महाफलत्वा-
दित्याशङ्क्याह-तीर्थकरेदेशेनाऽपि जिनात्म्येनेनापि, आस्तां
ततोऽप्यत्र स्वमतिप्रवृत्तिर्भवफलोवेति प्रकृतम् । कुत एवम-यतो
न तत्त्वतो न परमार्थेन, सा तीर्थकरेदृष्टवती स्वमतिप्रवृत्तिः,
तस्मिन्स्तीर्थकरे उद्देशः प्रीणयानं यस्यां सा तदुद्देशा, य एव
आक्राया प्रवर्तते स एव हि जिनमुद्दिश्य प्रवर्तते इत्यभिधीयते,
मापर इति गार्गायः ॥ १३ ॥

आक्रोष्ठकथनेन जिनमुद्दिश्य जिनभजनविष्मत्-
तुपुत्राऽऽदिप्रसन्नान् बहुपुत्रान्योपासम्यग्वाह-
मृदा अणादिमोहा, तदा तदा एत्य संपपेहेता ।
तं चेव य मर्षता, अवमर्षता ण याणंति ॥ १४ ॥

मृदा मूर्च्छाः, कुत इत्याह-अनादिमोहात् आदिर्हताज्ञानात्,
अनादिनां मोहो येषां ते तथा । तथा तथा तेन तेन प्रकारेणाऽऽ-
क्रोष्ठकृतो विष्मपुत्रादिसङ्गर्भेन, यत्र तीर्थकरविषये, संप्रवर्त्तन्-
मा व्याप्रियमाणाः, (तं चेव य सि) तमेव च तीर्थकर, मध्यमा-
नास्तुपुत्रादिकरुणत आराधयताऽप्युपासन्तः, अवमन्यमा-
नास्तेव परिभवन्त आक्रोष्ठकथनेन, न जानन्ति नावगच्छन्ति,
अनादिमोहमूढाविति हृदयम् । इति गार्गायः ॥ १४ ॥

प्रस्तुतमंत्राधि निगमयथाह-

मोक्खविणिण तओ इट्, आणाए चेव मव्वज्जेण ।
सव्वत्थ चि जइएव्वं, संमे ति कयं पम्मेण ॥ १५ ॥

मोक्षार्थिना सिद्धिकामेन, (तओ चि) यतः स्वमतिप्रवृत्तिः
प्रवफला ततो हेतोः, इह प्रकम्, आर्थ्येवातोपदेशेनैव, सर्वधर्मे-
न सर्वद्वारेण, सर्वत्रापि समस्तेऽपि परलोकसाधनविधौ, आ-
स्तामेकत्र ; यतितव्यं बोधितव्यं, सम्यग भावबुद्ध्या, अतिशब्दः
परिसमाप्तो, कृतमस्य, प्रत्येक प्रसङ्गापन्नमनितेन ; इति
गार्गायः ॥ १५ ॥ पञ्चो ८ विव ।

जिनजनेन तद्विम्बं, कारयितव्यं तु तं बुद्धिमता ।
साधिष्ठानं धरे, तदजवनं वृद्धिमद्भवति ॥ १ ॥

जिनभवेन जिनायतने, तद्विम्बं जिनविम्बं, कारयितव्यं
कारणीयं, इतं तु श्रममेव, बुद्धिमता बुद्धिसंपन्नेन, किमिति
दुतं कारयितव्यमित्याह-इं यस्मात्साधिष्ठानं साधिष्ठानक-
मेव, जिनायतनेनैव, तदजवनं प्रस्तुतं बुद्धिमद्भवति बुद्धिजग-
भवति ॥ १ ॥

तद्विष्मकारणविधिमाह-
जिनविष्मकारणविधिः, काले पूजापुरस्सरं कर्तुः ।
विजवोचितमूल्यार्पण-मनयस्य शुभेन यावेन ॥ २ ॥

जिनविष्मकारणविधिः, अतिधीयते इति चाप्यशेषः । काले
अवसरं, पूजापुरस्सरं आज्ञापत्रपुष्पफलपुष्पावर्कः, कर्तुः
शिष्टिनः विज्ञानिकस्य, विप्रबोचनस्य मूल्यस्य अनव्यार्पणं
समर्पणमनघस्याव्यसनस्य, शुभेन प्रशस्तेन आचिनास्तःकर-
णेन ॥ २ ॥

अनघस्येत्युक्तं तद्व्यतिरेकेणाह-
नार्पणभितरस्य तथा, युक्त्या वक्तव्यमेव मृदयमिति ।
काले च दानमुचितं, शुभभावेनैव विधिपूर्वम् ॥ ३ ॥

(मापणमित्यादि) इतरस्य स्त्रीमहापूतादिभ्यसनवतो, ना-
पणं तथा क्रियते यथा अन्नघस्य, युक्त्या लोकन्याय, व-
त्तम्येष मूल्यामिति इति एवंस्वरूपं मूल्यामिदं वक्तव्यं, काले
च प्रस्तावे च ह्यनुमिति, मूल्यास्येति गम्यते । शुभभावेनैव न
अनुभवाभावेन, विधिपूर्वमितिपरिहारेण ॥ ३ ॥

सम्बलनं प्रति किमेषमुपदिश्यत इत्याह-

चित्तिनाशो नैवं, मायः संजायते द्वयोरपि हि ।

अस्मिन् व्यतिकर एष, प्रतिषिद्धो धर्मतत्त्वज्ञैः ॥ ४ ॥

चित्तिनाशः चित्तकालुष्यं, नैवम् उक्तनीत्या, मायां बाहुद्वे-
न, संजायते, द्वयोरपि हि कारयितृवैज्ञानिकयोः, अस्मद् प्रस्तुतं,
व्यतिकरे संबन्धे, एष चित्तिनाशाद्विज्ञानेह; व्यतिकरो नि-
राकृतो, धर्मतत्त्वज्ञैर्धर्मस्वरूपविहितः ॥ ४ ॥

अस्मिन् व्यतिकर इत्युक्तं तमेवाध्याह-

एष द्वयोरपि महान्, विशिष्टकार्यमनाधिकत्वेन ।

सर्वत्रपि हि कुक्षं, न मिथः सन्तः प्रशंसन्ति ॥ ५ ॥

(एष इत्यादि) एष बांगो, द्वयोरपि पूर्वोक्तयोर्महान् शुद्ध-
विशिष्टकार्यप्रसाधकत्वेन जिनविश्वनिर्बन्धकत्वेन, इह संबन्धं,
शुद्धं वैकल्यं, न मिथः परस्परं, सन्तः सन्तुष्टाः, प्रशंसन्ति
स्तुवन्ति ॥ ५ ॥

जिनविश्वकारणे भावप्राधान्यमुपरीकृत्याऽऽह-

यावन्तः परिणोषाः, कारयितुस्त्वत्समुद्रवाः केचित् ।

तद्विश्वकारणानी-ह तस्य तावन्ति तत्त्वेन ॥ ६ ॥

(यावन्त इत्यादि) यावन्तो व्यपरीक्षायाः, परिणोषाः प्रीति-
विशेषाः, कारयितुश्चिह्नतस्य, तस्य समुद्रवा विश्वसमुद्रवाः,
केचित्केचित्, विश्वद्वन्द्वोऽप्यर्थे, तद्विश्वकारणानि जिनविश्व-
निर्बन्धनीह प्रकमे, तस्य कारयितुः, तावन्ति तत्परिमाण्यानि,
तत्त्वेन परमायमेव ॥ ६ ॥

चित्तिनाशोऽत्र प्रतिषिद्ध इत्युक्तं, तमाधित्याह-

अप्रीतिरपि च तस्मिन्, जन्वति परमार्थनीतिनो ज्ञेया ।

सर्वापायनिमित्तं, शेषा पापा न कर्तव्या ॥ ७ ॥

(अप्रीतिरित्यादि) अप्रीतिरपि च चित्तिनाशरूपा, त-
स्मिन् विरूपिणि क्रियमाणा, अगवति जिते, परमार्थनीतिनोः
परमायमेवत्येन, कारयितुर्ज्ञेया सर्वापायनिमित्तं, हि यतः, स-
र्वेषामपायानां प्रत्यक्षायानां निमित्तमप्रीतिः, तस्मादेषा पापा-
ऽप्रीतिः, न कर्तव्या न विधेया ॥ ७ ॥

कथं पुनः तत्कारयितव्यमित्याह-

अधिकगुणस्यैर्नियमात्, कारयितव्यं स्वदैर्घ्येयुक्तम् ।

न्यायजितविचेन तु, जिनविश्वं ज्ञापयुक्तं ॥ ८ ॥

(अधिकत्वादि) अधिकगुणस्यैरधिकगुणवर्त्मिभिः, प्राक्कनका-
लपेक्षया, नियमाद् नियमेन, कारयितव्यं कारणीयं, स्वदैर्घ्येः
स्वमनोरथैः, शिल्पिगतेः, युक्तं सहितं, न्यायजितविचेन तु
न्यायोपासकविचेन तु करणयुतेन, जिनविश्वं जिनप्रतिमाकथं,
भावयुक्तेन भावेन सत्त्वःकरवत्कलेन युक्तं वन्यायाजित-
विचं तेन ॥ ८ ॥

स्वदैर्घ्येयुक्तमित्युक्तं तद्विधौशुद्धाह-

अत्रावस्थात्रयगा-मिनो बुधैर्दैर्घ्याः समाख्याताः ।

३१७

बाह्याध्यायैषा य-सत्तकीदनकादि देयमिति ॥ ९ ॥

(अत्रेत्यादि) अत्र जिनविश्वकारणे, अवस्थात्रयगामिनो बाल-
कुमारपुत्रलक्षणापस्थात्रयगामिनो, बुधैर्विद्वद्भिर्दैर्घ्या मनो-
रथाः, समाख्याताः कायिताः, बाह्याध्यायैषा य-विश्वे मवाक्षे-
ताः शिष्टिर्वाच्यमताः, यद्यक्षापु वनेनैत तत्सम्पत्त्वैस्तबाह्य-
वस्थात्रयमनोरथसंपत्तये, कीदृशकादि कीदृशकं विस्मयकादि
भोगोपकारजातं, देयमुपहृत्कीनीयम्, इति एवंप्रकारम् । इदमुक्तं
भवति-शिल्पी बाह्यो युवा मध्यमवया वा प्रतिमानिर्माणव्या-
म्रियतं, तस्य तद्वत्तत्वात्रयमनादृत्य प्रतिमागतावस्थात्रयवर्ति-
नक्षेप्ता ये दैर्घ्याः समुत्पद्यन्ते, तत्परिपूर्णां यतितव्यम् ॥ ९ ॥

भावयुक्तेन्युक्तं, तदुपदर्शनायाऽऽह-

यद्यस्य सत्कमनुवित-विह विषे तस्य तज्जिह पुष्यम् ।
भवतु गुञ्जाशयकरणा-दित्येतज्जावयुक्तं स्यात् ॥ १० ॥

यत् स्वकेपेण यन्मात्रं, यस्य सत्कं यस्य खंविष, चित्तमिति
गम्यते, अनुवितमयोयम्, इह विषे मदीयं कथञ्चिदनु-
विष्टं, तस्य पुष्यस्य, तस्माज्जातं तज्जम्, इह विश्वकरये, पुष्यं
पुष्यकम्, भवतु भवतु, गुञ्जाशयकरणात् गुञ्जपरिणामकरणा-
त्, इत्येवमुक्तनीत्या, यतः न्यायजितं विचं पुष्योक्तं भावयुक्तं,
स्यात् । परकीयविचेन स्वचित्तानुप्रविष्टेन पुष्यकारणानजि-
लापाङ्गावन्ताकारणेन युक्तं भवत् ॥ १० ॥

जिनविश्वकारणविधिरभिधीयत इत्युक्तं, तत्रतमेव वि-
शेषमाह-

मन्त्रन्यासश्च तथा, प्रणवनमःपूर्वकं च तज्जम् ।

मन्त्रः परमो ज्ञेयो, मननत्राणे ह्यतो नियमात् ॥ ११ ॥

मन्त्रन्यासश्च तथा जिनविश्वे कारयितव्यतयाऽजिमेते मन्त्र-
स्य म्यासो विधेयः । कः पुनः स्वकेपेण मन्त्र इत्याह-प्रणवनमः-
पूर्वकं च तज्जम् । मन्त्रः परमो ह्येव 'प्रणव ओङ्कारो, नमःशब्दश्च,
तौ पूर्वावादी यस्य तत्प्रणवनमःपूर्वकं, तस्य विचिह्नितस्य मन्त्र-
पञ्चादेर्नाम तज्जम्, मन्त्रः, परमः प्रधानो, ज्ञेयो वेदितव्यः । किमि-
त्याह-'मननत्राणे ह्यतो नियमात्' हिर्ब्रह्माहः प्रणवनमःपूर्व-
काध्यामः खकारात् शानरुक्तेषु नियमाङ्गवत् इति कृत्वा मन्त्र
इत्येतं तन्नामैवेति ॥ ११ ॥

तनु च रत्नकनकादिभिः सुवपुमहाविश्वकरयैर्विशिष्टं कन-
माहंस्वव्यतिरिणाभावशेषादित्याहवाऽऽह-

विश्वं महत्स्वरूपं, कनकादिमयं च यः खलु विशेषः ।

नास्मात्फलं विशिष्टं, भवति तु तदिहाशयविशेषात् ॥ १२ ॥

विश्वं प्रतिमाकथं, महत्प्रमाणतः, सुखं विशिष्टाङ्गावयवसंज्ञि-
वशौनर्यं, कनकादिमयं च चतुर्वर्णरत्नादिमयं च, यः खलु
विशेषो बाह्यावस्तुगतः, नास्मात्फलं विशिष्टमस्माद्वै विशेषात्
फलविशेषो न फलमधिकं, नैतद्विनाभावि फलमित्यर्थः । भ-
वति तु जवस्येव, तद्विशिष्टं फलम्, इह प्रकमे, आशयविशेषात्
यत्र भाषोऽधिकस्तत्र फलमप्यधिकमिति इदमयम् ॥ १२ ॥

आशयविशेषात् विशिष्टं फलमित्युक्तं, स एव आशयविशे-
षो बाह्यः प्रशस्तो भवति तादृक्कमाह-

आगमगतनः सततं, तद्वन्नक्त्यादिशिक्षनंविद्यः ।

वेष्टार्पा तत्स्मृतिमान्, शस्तः तत्स्वाशयविशेषः ॥ १३ ॥

(आगमत्यादि) आगमतन्त्र आगमपरतन्त्र आगमानु-
सारी, सततमन्त्रचरन्, स आगमो विधाने येषां ते तद्वन्तस्तपुः,
भक्त्यादीनि भक्ति-बहुमानविनयपूजनादीनि यावि लिङ्गानि तेः
संसारो निश्चितः, तद्वन्त्रकन्यादि-लिङ्गमसिद्धः, चेष्टायां व्या-
पारकरणे, तत्त्वस्थितिमाणागमस्मृतियुक्तः, शास्त्रः खलु प्र-
शस्तो ज्ञवत्याध्यायबोधः परिणामजः ॥ १३ ॥

एवमाशयविशेषमभिधाय तेन विभ्यकरणं समर्थयन्नाह-
एवंविधेन यद् वि-स्वकारणं तद्वन्ति समयविदः ।

लोकोत्तरमन्यदतो, लौकिकमज्युदयसारं च ॥ १४ ॥

(एवमित्यादि) एवंविधेनाऽऽशयेन यद् विभ्यकारणं पूर्वोक्त-तद-
वन्ति प्रतिपाद्यन्ति, समयविदः शास्त्रज्ञाः, लोकोत्तरमागमिक-
मन्यदतो लौकिकमतोऽस्मादाशयविशेषमभिधात्वा जिनिवि-
भ्यकारणाद्, अन्यद् लौकिकं वसैते, अन्यदयसारं च तज्ज-
वन्ति ॥ १४ ॥

लौकिकमज्युदयसारमित्युक्तं, लोकान्तरं तु कीदृमित्याह-

ल्लोकान्तरं तु निर्वा-णसाधकं परमफलाभिधाभित्य ।

अज्युदयाऽपि हि परमो, भवति त्वत्रानुपपन्नः ॥ १५ ॥

ल्लोकान्तरं तु पुनर्निर्वाणसाधकं लोकसाधकं, परमफलमिहा-
श्रियं प्रकृतप्रसन्नमिहत्याऽज्युदयाऽपि हि स्वर्गादिः, परमः प्र-
धानो भवति त्वत्रानुपपन्नं ज्ञवत्येवाव प्रसङ्गन, न मुख्य-
कृत्या ॥ १५ ॥

प्रधानमनुषङ्गिकप्रतिपत्त्यर्थं दृष्टान्तमाह-

कृषिकरण इव पलालं, नियमादत्रानुपपत्तिर्नाऽज्युदयः ।

फलमिह धान्यावाप्तिः, परमं निर्वाणमिव विज्ञात् ॥ १६ ॥

कृषिकरण इव, पलालं प्रतीतं, नियमादत्र जिनविभ्यकारणे, आ-
नुषङ्गिकोऽज्युदयः स्वर्गादिः फलमिह दृष्टान्ते, धान्यावाप्तिः
सक्यतामः, परमं निर्वाणमिव विज्ञात् धान्यनिर्वाणावाप्त्याः
साम्यं दर्शयति । यो ७ विषयः ।

जिनविभ्यस्य तदाविशिष्टलक्षणलक्षणस्य प्रसादनीयस्य व-
प्रेच्छनीशास्त्रजन्यवच्छान्तस्युक्तान्तरिष्टकैतनविद्वन्मुख्यैरु-
प्यवच्छनोपपत्त्यादिभिः सारक्यैर्विधाप्यम् । यदाह-

“ सन्मुक्तिकाऽमलशिलानलक-यद्वा-

लौघरत्नमणिचमून्तवाह विषयम् ।

कुर्वन्ति जैनमिदं यं स्वधनानुरूपं,

ते प्राप्नुवन्ति वसुसुखं महासुखानि ॥ १ ॥ ”

तथा-

“ पासाईश्चा पडिमा, लफजगुल्ला समतलंकरणा ।

जह पदहापर मणं, तह पिण्डरमा विभाणादि ॥ १ ॥ ७०१ अचि ॥

प्रतिमाश्च वास्तुशास्त्रोक्तविधिनिरूपणाः सुलक्षणा अत्राप्य-
ज्युदयगुणहेतवः । यतः-

“ आन्यायकन्यनिरूपणा, पदवास्तुदोषज्ञाया ।

हीनाधिककाङ्क्षा प्रतिमा, स्वपरोक्षतिलाशिनी ॥ १ ॥

मुहन्तकनयनमाही-कडिभंगे सूत्रनायकं बयह ।

आहरणवर्धपरिगर-विधाउद्दमं पुरज्जा ॥ २ ॥

वरिसलवाओ उहं, अं विवं उत्तमवि मंगविशं ।

विमलंग वि पूरज्ज, तं विवं निहलं न अओ ॥ ३ ॥

विषपरिवारमज्जे, सेलस्स य वल्लसकरं न सुहं ।

समअंशुल्लप्पमाणं, न सुंदरं होह कइया वि ॥ ४ ॥

इअंशुआरपाडिमा, इकारस आव मेहं पूरज्जा ।

उहं वासाए पुणो, इअ जणअं पुणसूरीहि ॥ ५ ॥

निरयावल्लिस्सत्ताओ, लंवावल्लं उहं उहं होहं ।

परिवारमाणराहिअं, घरमि नो पूअए विवं ॥ ६ ॥

मिहपदिमाणं पुरओ, वलिभित्तागे न चं व कायवो ।

निवं न्हवथ तिसेणं, मज्जणयं भाओ कुज्जा ॥ ७ ॥

प्रतिमा मुख्यवृत्त्या सपरिकराः सतिलकाद्याभरणान्ध कार-
यितव्याः, विशिष्य च मूलनायकः, तथैव विशेषशोभाजनवि-
तविशेषपुण्यानुबन्धपुण्यादिसंभवात् । उक्तं च “ पासाईश्चा
पडिमा ” इत्यादि द्वारम् । अथैवनिष्पन्नस्य विभ्यस्य सद्यः प्र-
तिष्ठा विधाप्या । यदुक्तं योऽरुक्ते-“ निष्पन्नस्यैवं खलु, जिनवि-
भ्यस्यादिता प्रतिष्ठा तु । दशदिवसाभ्यन्तरतः, सा च विविधा
समासेन ॥ १ ॥ ” इत्यादि । वृद्धज्ञायेधे-“ वत्तपइत्ता पमा,
वित्तपइत्ता महापइत्ता य । एवञ्च उदीससत्तारि-सयाण
सा होह सण्णकमसो ॥ १ ॥ ” प्रतिष्ठाविधिश्च सयाङ्गी-
यतनुपकरणम् । अनन्तानास्थानार्थं सङ्गुग्वाङ्गाकारस्योद्गमेश-
महादित्तम्भावानकरणं मानवजनप्रदानादि सर्वज्ञाने स-
प्रकारेण वान्द्रोक्तकारणमारिणिषाणाऽप्यारित्तम्भावितरण-
सुधधारभन्कारणसकौनसङ्गं । तथाभित्ताङ्गोत्पत्तयवायवराणा-
दिरष्टादस्नात्रकारणादिश्च प्रतिष्ठाफलप्राप्त्यर्थः । यो २ अचि ॥

(२६) अथ तत्प्रतिष्ठाविधिमभिधानुमाह-

णिष्पण्णस्स य सम्पं, तस्म पड्डावणे विट्ठी एस ।

सुटओएण पवेमो, आयतणे णाणउवणा य ॥ १६ ॥

निष्पन्नस्य च सिद्धस्य पुनः, सन्पद्य यथावत्, इदं एव प्रतिष्ठापन
इत्यनेन, निष्पन्नस्यन्येन वा संवध्यते । तस्य जिनः वत्तस्य,
अतिस्ठापने संस्थापने, विधिविधानम्, एव यद्यमाणः । तत्र-
वाह-शुभयोगेन साधकच-जनसङ्घादिसंबन्धेन प्रशस्तमनःप्रभु-
तिव्यापारेण वा, प्रवेशः प्रवेशनं, विभ्यस्य कसंय हि दायः ।
आयनने भवेन, स्थानस्थापना च उचितस्थानस्यासन्न, वि-
भ्यस्यैव । इति गाथायः ॥ १६ ॥

तथा-

तेणेव खेत्तमुट्ठी, हत्थसयादिविमया पिओगेण ।

कायवो सकारो, य गंधपुष्पादिप्रादि तहिं ॥ १७ ॥

तेनेव शुभयोगेन, क्षेत्रशुक्तिर्भूमिगोत्रेन, हस्तशानादिविषयो
गोचरो यस्याः मुट्ठीः सा हस्तशानादिविषया, प्रादिशब्दाद् बहु-
तरविषया, अलपरविषया वा । इयं च नमस्तेनो द्रष्टव्या, शो-
धनीयं च तत्रादिधर्मासामुद्रयादिद्रव्यमिति । नियोगेनावश्यं-
तया, कायेति मयम् । तथा कनेवो विषेयः, सत्कारश्च गन्ध-
पुष्पादिभिः प्रतीतः, प्रादिशब्दाद् धूपादिद्रव्यः । तस्मिन् जिनभ-
वने, प्रतिष्ठावसरे च, इति गाथायः ॥ १७ ॥

दिमि देवयाण पुआ, सत्थेमि तह य भोगपालाणं ।

आमरणकयेणऽणं, मठेवमि चेव देवाणं ॥ १८ ॥

दिदेवनाऽऽदीनामिन्द्रादीनाम्, पुजाऽर्चनं, सर्वेषां समस्तानाम्,
तथा चेति समुच्चयः, लोकालानां भोगमयदणकुशेणानां, एक-

संविधानां पूर्वादिदिक्षु क्रमेण व्यवस्थितानां, क्रमेणैव तु कञ्च-
एकपाशगृहादस्तामसि, अथसरगम्भेण समवसरगन्धायैव
द्वितीयमरुचयभितेन, अन्येऽपरे मूर्यः, सर्वेषां चैव सम-
स्ताममेव, देवानां दुराणाम्, पूजा कार्यस्याहुतिरिति शेषः ।
इति गायार्थः ॥ १८ ॥

अथ किमेषामसंयतानां पूजादि कियत् इत्याह—
जगद्विषयविषयाणां, सर्वेभ्यं चैव अनुदयहेतुः ।

ता वस्त पट्टापर, तेसं पूजादि अत्रिरुद्धं ॥ १९ ॥

यद्यस्मादधिकृतविम्वस्वामी, जिनपतिरित्यर्थः । सर्वेषामेव
समस्तानामपीन्द्रादिदेवानाम्, अमृत्युदयहेतुः कल्याणनिमित्त-
म्, तत्तस्मात्, तस्याधिकृतविम्वस्वामिनः, प्रतिष्ठापयाम्, तेषां
दिकृदेवतादीनाम्, पूजादि पूजासत्कारप्रभृति कियमाणम्,
अविदकं संगतमेव, इति गायार्थः ॥ १९ ॥

साहस्रिया य एष, महिषिया सम्मदिष्टिणो जेण ।

एषो त्वय ङाविषं स्त्रु, एतेमि एत्य पूजादी ॥ २० ॥

माधोमैः समानधार्मिकाः, आर्हतत्वात्तथा । एते दिग्देव-
तादयः, तथा महर्हिकाः महेश्वराः, तथा मिथ्यादृष्टोऽपि साध-
मिका कृत्या भवन्तीत्याह-सम्यग्दृष्टयः सम्यग्दर्शनधराः, येन
कारणेन, (एषो त्वय सि) अत एव कारणत्वादेव, उचितं खलु
सङ्गमभेदेति, एतेषां दिग्देवतादीनाम्, अथ प्रतिष्ठाप्यसरे,
पूजादि पूजासत्कारप्रभृति । इति गायार्थः ॥ २० ॥

तचो मुहुजोएणं, सहायो मंगलेहिं ठपया उ ।

आहिवासणमुविषणं, गणोदगमादिणा एत्य ॥ २१ ॥

ततो दिग्देवताऽऽदिपूजासत्कारम्, शुभयोगेन प्रशस्तचन्द्रनक्ष-
त्राणदिसंयत्येन, स्वस्थानेऽविशालसोमेषितदेष्टे, मङ्गलेनैव वि-
शेषे.. जन्मनादिभिर्वा । स्थापना तु न्यासस्य, विम्वस्य विधेयति
गद्यम् । नतस्मान्निवासनमविवासन वा, शुचिविशेषापादनेन
विम्वप्रतिष्ठापयतनाकरं प्रतिष्ठाकल्पप्रसिद्धम्, उचितेन
योगेन, गणोदकादिना मन्त्रचक्राग्निसंयज्यप्रभृतिना, आ-
दिशब्दात्कथायसुक्तिकाऽऽदिपरिमहः, अथ प्रतिष्ठापयाम् । इति
गायार्थः ॥ २१ ॥

तथा-

चचारि पुणकजसा, पहाणमुहाविचितकुमुमजुवा ।

मुहपुणचचचउतं-तुगोत्थया हाति पासेवु ॥ २२ ॥

चत्वारश्चतुःसंख्याः, पूर्णकजसा षडाजपपरिपूर्णा अथपहाज,
प्रधानमुद्रया कल्पसुवर्णरत्नस्यकवचा विविचकुमुदिक्षु नावा-
धिषुपुर्णिपुना पुष्पा ये ते तथा । शुभपूर्णेचचवस्तुस्तनुकावस्तु-
ताः, पूर्णं मृदुककुटिकापूरितं, यच्च तर्ङ्गः, तस्य संबन्धि य-
च्चतुस्तनुकं तन्तुकवतुष्टं नमया । शुभं च तत्रिरचं पूर्ण-
चक्रवस्तुस्तनुकं चेति समस्तः, तेषां वस्तुना आचम्यादिताः कवच-
हेतुषु ये ते तथा, सर्वान्, विधेया इति शेषः । पाण्डु चत-
स्रु दिक्षु, पुरस्तादप्रतिष्ठाप्यप्रतिमायाः, इति गायार्थः ॥ २२ ॥

किं चाप्यह-

मंगलदीवा य तहा, षण्णसपुष्पा सुभिरुजकला य ।

जववारयवक्षयम-त्थिगादि सण्णं महारम्भं ॥ २३ ॥

मङ्गलदीवा माङ्गल्यप्रदीपाः, चः समुच्चयार्थः, तथेति तैव प्र-
कारेण, चतसृद्विधैः पुनश्च समन्विता ज्ञायन्ति, तत्र तथा शुभाः
प्रशस्ता इहैव इष्टुपदिष्टादनि, अर्थाणि च अष्टदशाष्टका-
दीनि, येषु द्विषेव ते तथा । चः समुच्चयः । अथवा-स्वतन्त्रा-
शेषेव शुभेष्टमर्थाणि च भवन्ति । “सुमेकस्तुल्यं चि” पाठा-
न्तरम् । तत्र शुभा इहैव वृक्षाश्च कल्पवृक्षाश्च । तथा वधवारकाः
शरावादिरोपितयथाङ्कुराः, वर्णकान्धनं श्रीकाण्दादि, स्वस्ति-
कः प्रसिद्ध एव, चर्मकस्य वा स्वस्तिक वा वर्णकस्वस्तिकारत्ने
आदिर्यस्य नन्दाचर्यादिवस्तुज्ञातस्य तथा । सर्वे समस्तम्,
महारम्यमतिरमणीयं, प्रवर्ति, तत्र विधेयमित्यन्वयः । इति गा-
यार्थः ॥ २३ ॥

मंगलपनिसरणां, विचाई रिखिविदिखुवां ।

पदमिदयहम्मि चंदण-बिलेवणं चैव गंधं ॥ २४ ॥

मङ्गलप्रतिसरणाणि मङ्गलकङ्कणानि, विचाणि विचित्राणि,
श्रुतिवृत्तिपुकाणि अत्रिदृष्टमिवाभौषधीसनाधानि, प्रथम-
दिवसे आद्यादिने, अथिवासमादिने इत्यर्थः । चन्दनविलेपन-
मेव च मङ्गलजानुलेपनमेव च, गन्धाश्च कर्पूरकस्तूरिकादिग-
न्धैः पूर्णं विधेयम्, इति गायार्थः ॥ २४ ॥

चउणारीओमिणणं, थियंथा अरिहासु थुत्थि उ विरोहं ।

थेवत्थं च इमासिं, जं पवरं तं इहं सेयं ॥ २५ ॥

चतुःसंख्या नाथैः स्त्रियश्चतुर्गुणैस्तानिभृगव्याभिः, (ओ-
मिणं ति) अवमानं प्रोक्ष्य लोकशास्त्रासिद्धं, चतुर्गुणै-
मानं जवति तत्र कष्टंभ्यः । नियमाश्चव्यवस्था, अथिक्ता चत-
स्रभ्योऽर्गवरास्तु, नास्ति तु न भवत्येव, विरोधः शास्त्राच्च,
नेपथ्यं च वेधः, आसामवमानकारिणीनां मारीणां, यत्रपरं
यत्राचानं प्रशस्तं च, तदिहचमानप्रस्तावे, अयः कल्याणज-
नं समाधयणीयं च, इति गायार्थः ॥ २५ ॥

ननु प्रवरनेपथ्यस्य रागहेतुत्वात्कथं श्रेयस्त्वमित्याह-

जं एयवइषेरं, सरीरसकारसंगं चार ।

किरइ तयं असेसं, पुष्ठाणिमिं मुणेपणं ॥ २६ ॥

यत्रचरनेपथ्यादि, एतद्व्यतिकरेण जिनविम्वप्रतिष्ठासंयत्येन,
शरीरसत्कारसंगतं देहज्जातुयं, चार शोभनम्, किंच वि-
धीयते, धार्मिकजनेन । तत्तद्वशेषं सर्वम्, पुष्ठाणिमिं शु-
भकर्मनिबन्धनम्, (मुणेपणं ति) । हेयं, सपक्कातकल्पवा-
त्कल्पिणामस्त्येत्यर्थः । श्रेय एव तासां नेपथ्यविशेषः, इति
गायार्थः ॥ २६ ॥

अथ कुतस्तनुययनिमित्तमित्याह-

तित्थगरे बहुमाया, आण्णाआराहणा कुसजजोगा ।

अणुवैममुक्किजावा, रागादीणां अभावा य ॥ २७ ॥

तीर्थगरे जिते, बहुमानात् पक्कायात्, तथा आह्नाऽऽराधनादा-
तोपदेशानुपालनात्, कुशजयोगात् प्रशस्तभ्यापारात् शास्त्रो-
क्तत्वेन । अणुवैममुक्किजावात् सातत्येन कर्मकृत्योपशमनात्मना
निमित्तस्वसज्जायात्, रागादीनां रागद्वेषप्रभृतीनाम्, अजायात्
अविद्यमानत्वात्, रागाऽऽद्यभावश्चाङ्गापरतन्त्राच्चाद्येव.. च-
शब्दः समुच्चयः, पुरार्थनिमित्तं प्रवरनेपथ्यादि विज्ञेयमिति प्रक-
तम् ; इति गायार्थः ॥ २७ ॥

पेडहाकिमेवाधामलफमहा-

दिक्लियजिणोमिण्णओ, दाणाओ सत्तिओ वहेयम्मि ।
वेहव्वं दारिदं, च होंति ए कपाति नारीणं ॥ ३८ ॥

हीकितजिनाचमानतोऽधिवासितजिनमोक्षणकाद् लोकप्रसि-
धत्वा, तथा दानाद्विषयवितरणत्वा, शक्तः शक्तिमाश्रित्य,
यथाशक्तीत्यर्थः । तथा तेन प्रकारेण मोक्षणकोद्देशकणेन,
पतस्मिन् जगति विषयभूते, वैषम्यं स्तुतमनुक्तम्, अति-
श्रुतं च दीर्घतयं च, अचलं जायते, न कदाचिच्च जातुचिद,
नारीणां स्त्रीणां मोक्षणककारिणीनाम्, इति गाथायः ॥ ३८ ॥

अधिवासनगतं विषयतरमाह-

उकोसिया य पूजा, पहाणद्ववेहिं एत्थ कायणा ।

ओसहिफलवत्थमुब-समुत्तरयणाएहिं च ॥ ३९ ॥

उत्कर्षिका उत्कर्षवती, अशब्दः पुनरर्थः, पूजा पूजनमद्वै-
षम्यम् । प्रधानद्रव्यैः प्रवरपूजाक्षिप्त्यन्यगारुपरूप्यादिभिः,
अत्राधिसासनावसरे, कर्तव्या विधेया, ओषधिफलवत्समु-
बर्धमुत्कारजादिकैश्च प्रतीतिरैव, नवरमोचय्यो ब्रह्मादयः, फ-
लानि नाभिकरदादिमादिनि । इति गाथायः ॥ ३९ ॥

चित्रवलिचित्रगणैः-हिं चित्रकुसुपेहिं चित्रवासोहिं ।

चित्रोहिं विठोहिं, भावेहिं विहवसारेण ॥ ३० ॥

चित्रवलिचित्रगणैः, पूजां कर्तव्यति प्रकृतम् । तत्र चित्रा
नानाविधा बन्ध उद्धार गन्धस्वप्न कौटुम्बिकादयः ।
चित्रकुसुमैर्विचित्रपुष्पैः, चित्रासैः सुगन्धिवस्तुष्वुपैकैर्प-
स्तन्तरवासकास्त्वमासैः, चित्रैर्विधिभिः, (विठोहिं ति)
व्युद्देशे रचनाविशेषैः, प्रावेच्च रचनागतेः प्रकीर्तितप्रमुदितलि-
ङ्गनादिभिर्मन्त्रकारिण्यैः, चित्रवसारेण चित्रत्युत्कर्षणं, इति
गाथायः ॥ ३० ॥

अथ कस्मादेवमत्यादः पूजावां विधीयतः त्याह-

एयमिह मूलमंगल, एत्तो विय उत्तरा वि सक्कारा ।

ता एयम्मि पयोत्तो, कायव्वो बुद्धिपेतोहिं ॥ ३१ ॥

एतदुत्तरपूजादिकम्, इह जिनविषयविषये, मूलमङ्गल-
मादिकव्याप्यम्, ततः किमित्याह-(एत्तो विय ति) इत एव
मूलमङ्गलात्, उत्तरेऽप्युत्तरकालमाविनोऽपि सत्कारा अधि-
कृतमिहपूजाविशेषा भवन्ति, निमित्तमनुत्तरत्वात् मूलमङ्गलस्य ।
'ता' इति । यस्मादेवं तत्तस्माद्, एतस्मिन् मूलमङ्गल उत्त-
रोत्तरसत्कारदेवौ, प्रयत्न उद्यमः, कर्तव्यो विधेयः, बुद्धि-
मद्भिर्धर्मिभिः, इति गाथायः ॥ ३१ ॥

पूजाद्यनन्तरं यत्कर्तव्यं तदाह-

चितिवंदनद्युतिवुद्धिं, वसम्मो साहु सासनसुराए ।

थय सण पूय कासे, उवणा मंगलगपुव्वा उ ॥ ३२ ॥

वैष्यवन्दना प्रतीता कर्तव्या, स्तुतिबुक्तिः प्रवर्धमानस्तुति-
पाठका विधेया, उत्सर्गः कायात्सर्गो विधेयः, साधु
यथा प्रवर्ति, अस्मद्वन्दनपत्यर्थः । कस्या आराधनायेत्याह-
शासनसुरायाः प्रवर्धनदेवतायाः, स्तवस्मरणं चतुर्विधास्त-
वाहुविषयं, कायदेवता कार्यम् । प्रयत्ना-चतुर्विधानिस्तवः
पठनीयः, स्मरणं वेदव्याख्यानमिति । नतः पूजा पूजनं विधे-
या, जिनविषयस्य, प्रतिष्ठाकारकस्य वा । स्तवस्मरणपूजापद-

योश्चातुस्वारभक्षणं, ह्रस्वता च प्राकृतत्वादिति । ततः कालो
लभस्याभिमतांशे, स्थापना प्रतिष्ठा जिनविषयस्य, मङ्गल-
पूर्वा तु पञ्चनमस्कारपूर्वकं, मङ्गलान्तरपूर्वकं वा कथंभ्या, इति
गाथायः ॥ ३२ ॥

पूया वंदनमुत्स-मगारणा जावयेज्जकरणं च ।

सिक्कावज्जदीवसमु-द्वयंगलीणं च पाठो उ ॥ ३३ ॥

ततः पूजा पुण्यादिभिरर्चनं प्रतिष्ठितविषयस्य विधेया, ततो व-
न्दनं वैष्यवन्दनं विधेयम्, तत उत्सर्गः कायात्सर्गो निकपस-
र्गनिमित्तं विधेयः, प्रतिष्ठा देवताया इत्यर्थः । ततः पारणा
परिसमाप्तिः तस्यैव विधेया । आवर्त्यैकरणं च चित्त-
विरतासंपादनस्य, भावेन वा आशीर्षकनहनतुत्तरेण प्रतिष्ठास्यै-
करणं च विधेयम् । अत्र एवाह-सिक्कावज्जदीवसमुद्वयंगलीणं च
सिक्कापुष्पमोपेतमङ्गलगाथानां वक्ष्यमाणकृपाणां, पाठोऽनि-
ष्टानं विधेयः, तुदाद्यो गाथापूरणार्थः, इति गाथायः ॥ ३३ ॥

सिक्कादिमङ्गलान्येवाह-

जह सिक्काण पतिट्ठा, तिलोगज्जुमाणिम्मि सिद्धिपदे ।

आचंदसूरियं तह, होउ इमा सुप्पट्ठि चि ॥ ३४ ॥

यथा यज्ञत, सिद्धानां निर्वृत्तानां, प्रतिष्ठा भवस्थानस्य, तिलो-
कचूडामणौ चित्तुवन्तिशिरारत्नकल्पे, सिद्धिपदे निर्वाणकपे आ-
रूपदे, भावमद्रूपं चन्द्रसूर्यं यावत्, तथा तत्, भवतु अस्तु,
इयमधिकृता, सुप्रतिष्ठा शांभवावस्थानस्य, इतिशब्दः परिस-
माप्तिः, इति गाथायः ॥ ३४ ॥

शेषा मङ्गलगथा अतिदेयत आह-

एवं अचज्ञादीमु वि, मेरुप्रमुदसु होति वत्तव्वं ।

एते मंगलसदा, तम्मि सुनिर्वंधणा दिट्ठा ॥ ३५ ॥

एवमेवैव सिद्धमङ्गलान्येव, अचज्ञादिस्वपि अचलजोप-
समुत्सृज्य, न केवलं सिद्धिपय एव । किंभूतवत्तज्ञादिषु १,
मेरुप्रमुदेषु मेरुजम्बूदीपलवणोद्भिप्रजृतिषु, भवति जायते,
वक्तव्यं जननीयं, तथार्थवधगाथाभिधानद्वारेण । तथाहि-

“ जह मेरुस्त पट्ठा, जम्बूदीवस्त मङ्गलपारम्मि ।

आचंदसूरियं तह, होउ इमा सुप्पट्ठि चि ॥ १ ॥

जम्बूदीवपट्ठा, जह संसयदीवमङ्गलपारम्मि ।

आचंदसूरियं तह, होउ इमा सुप्पट्ठि चि ॥ २ ॥

जह लवणस्त पट्ठा, लवणसुद्धाण मङ्गलपारम्मि ।

आचंदसूरियं तह, होउ इमा सुप्पट्ठि चि ॥ ३ ॥ ”

एवमन्या अपि मङ्गलगथा न विकृता इति । अथ कस्मादेताः
पठ्यन्ते इत्यत्र कारणमाह-एते अनन्तरोक्ताः सिद्धाद्वया, मङ्गल-
शब्दाः मङ्गलव्यञ्जनवः, तस्मिन् जिनमतिष्ठावसरे, भुवनविषय-
नाः शुभदेवताः, इहा निम्नताः समर्थकः, इति गाथायः ॥ ३५ ॥

भुवनविषयत्वमन्त्रेणैव समर्थयन्नाह-

सोउं मंगलमई, सउणम्मि जहा उ इट्ठसिद्धि चि ।

एत्थं पि तथा मम्मं, विसेया बुद्धिमतेहिं ॥ ३६ ॥

भूया प्राकार्ये, मङ्गलमित्येवंपो मङ्गलज्ञो वा विजयसिद्धा-
दिशब्दो मङ्गलशब्दस्तम्, शुक्ले शुक्लविषये, यथा तु यज्ञदे-
व, इहसिद्धिममनार्थनिष्पत्तिः, भवतीति गम्यम्, इत्यं तह,

ज्ञात इति शेषः । अत्रापि प्रतिष्ठायां अपि, न केवलं शुक्लवि-
षय एव, तथा तद्विद्वत्सिद्धिः, सम्प्रत्ययाभाव, विज्ञेया ज्ञात-
व्या, शुक्तिमन्त्रितिमन्त्रिः, इति गार्थाः ॥ ३६ ॥

इहाऽऽचार्योत्तरमन्त्राह—

अग्रे च पुष्पकलसा—दिवाणे तद्विद्यगन्नादीनि ।

जैपंतऽप्ये सत्त्व—त्य जावतो जिनवरा चैव ॥ ३७ ॥

अयं त्वपरं पुनः सूच्यः, पुष्पकलगादिस्थापने पूर्णकलशमङ्गल-
दीपानां न्यासे, उद्दिष्टमङ्गलादीनि समुद्रज्वलनमङ्गलप्रभृतीनि,
अहपन्ति भवन्ति, पठनीयतयेति । अग्रेऽपरे पुनः सर्वत्र सर्वप्रयो-
जनेषु प्रतिष्ठापनेषु, जावतः परमार्थतः, मङ्गलमिति गम्यस्व ।
जिनवरा एव जिनवरा एव, न मङ्गलान्तरमतस्तन्नामैव सर्वत्र
प्रहीतव्यम् । इति गार्थाः ॥ ३८ ॥

प्रतिष्ठाऽनन्तरं यद्विधेयं तदाह—

सर्वादि संवपूजा, विसत्पूजा नहुगुणा एसा ।

जं एत सुप भण्णिओ, तित्थयराऽगंतरो संघो ॥ ३९ ॥

शक्या यथाशक्तीत्यर्थः, सत्पूजा चतुर्वर्णाभिभयसङ्गा-
श्रवणं, विधेया, यस्मादिशेषपूजातां धर्माचार्यादितद्विशेषा-
भावाः सकाशात्, नहुगुणा महाकलेश्वर्यः । एसा सत्पूजा, यत-
दपि कुत इत्याह—यद्यस्माद्, यथोऽयं सत्पूजा भूते सिद्धान्ते, भणि-
तोऽभिहितः, ताथैकदेशोऽनन्तरं द्वितीयस्यावधर्त्ता तीर्थकरा-
नन्तरः, पुनरर्थमेति शेषः । अथवा—अविद्यमानानन्तरं विशेषो
यस्य सोऽनन्तरः, तीर्थकराणामनन्तरस्तीर्थकरतुल्य इत्यर्थः । ते-
षामपि तस्य पुन्यत्वाद् । अथवा—तीर्थकरोऽनन्तरं यस्मात्स
तथा, सत्पूजार्थं हि तीर्थकरत्वं ताथैकरत्वं । सत्पू इति संब-
न्धितमेव, इति गार्थाः ॥ ३९ ॥

अमुमेवायं समर्थयाह—

गुणसमुदायो संघो, पवयण तित्थं ति होंति एगद्धा ।

तित्थयरो वि य एणं, एमप गुरुभावतो चैव ॥ ४० ॥

गुणसमुदायोऽनेकप्राणित्यहाभाविगुणसमुदायः, (संघो चि)
सत्पू उच्यते । तस्य च प्रवचनं तीर्थमिति जैनां शब्दो, प्रच-
तो चत्तेन, एकार्याभिमानीयौ । यद्यपि प्रकृते प्रशस्तं वा वचनं
प्रवचनं ज्ञादृष्टाङ्गी, तथा तदन्ति येन अवेद्विधिति तीर्थं, ज्ञा-
दृष्टाङ्गयेव, तथाऽप्याचार्या येयथोरमेवविज्ञानात्प्रवचनं तीर्थं च
सत्पू उच्यते इति, ततश्चानुवृत्तिपुरुषादिमात्रतया गुणसमु-
दायरूपतया एवापेक्षणात् । तीर्थकरोऽपि च जिनाऽपि च, आस्ता-
मितरजनः, एवं सत्पूज, नमति वन्दते, चर्नकराऽऽरम्भे—“नमो-
नित्यस्त्व” इति प्रणुना । कुत इत्याह—गुरुभावतः “गुरुत्वं
गुणात्मकरात्” इत्येवंप्रयो यो प्रायोऽप्यवसायाः स गुरुभाव-
स्तस्यात् । अथवा—गुरुभावतो गुरुवाचीरवार्हत्वात्, वैश्व-
वधारणाथः, इति गार्थाः ॥ ४० ॥

अथ तीर्थकरमनीयत्वं सत्पूजागमेन दर्शयन्नाह—

तत्पुविद्या अरिहया, पूजिपूया य विण्णकर्मं च ।

कयकिषो वि जहं क्कं, कहेति एमते तदा तित्थं ॥ ४१ ॥

तत्पुविद्या तीर्थहेतुका, तीर्थं च सत्पूजा, (अरिहव चि) अर्ह-
ता तीर्थकरत्वं प्रवचनवात्सत्त्वादिश्रवणवात्सत्त्वाः । तथा पूजि-
तस्य तस्यैव पूज्यैर्वा सत्पूज्य एसा पूजितपूजा, सा च प्रवर्त्त-
३९

तां, पूजितपूजाकाराङ्गीकृत्य । तथा विनयद्वयं च वैनयिककर्म
च, कुतकृताधर्मगर्भं कुतं प्रवृत्त, विनयसूत्रं धर्म इत्याधिक-
रणाथैव, सर्वत्र कारणव्यापकमिति तीर्थमिति योगः । अथ कु-
तकृत्यस्य किं तीर्थमनेनेत्यत आह—कुतकृत्योऽपि विद्विनाथो-
ऽपि, आस्तामितरः, यथा यद्वत्, कर्त्ता धर्मदेशनाम्, कयपि
करोति, नमति प्रशमति, तथा तद्वत्, तीर्थं सत्पूजा, तीर्थकर-
नामकमोद्वाहौचित्यमनुष्ठेति गार्थाः ॥ ४० ॥

तदेव—

एवमि पूजियमि, एऽस्थि तपं जं ए पुजियं होह ।

लुम्प्ये वि पूयणज्जं, ए गुणद्वयं ततो अग्रे ॥ ४१ ॥

यतस्मिन् सत्पूजेति सति, नास्ति कश्चिद्यतः, तत्पुण्यम्,
यथा पूजितमर्चितं नमति, सर्वमेव पूजितं भवतीति भावः । कुत
यतद्विभक्त्याह—लुम्प्येऽपि षोकेऽपि, पूजनीयं पुण्यम्, न नैव,
गुणस्थानं गुणास्पदं, ततः सत्पूजा, अग्रेऽपरमस्ति, इति गा-
र्थाः ॥ ४१ ॥

अथ सत्पूजैकदेशपूजैव कर्त्तुं शक्या, न सत्पूजा, तस्य
सकलसमयज्ञेनाभ्यवसादित्याद्यह्वाऽह—

तत्पूयापरिणामो, हुंदि महाविसयमो मुखेयवो ।

तरेसपूयणमि वि, देवयपूवादिणाएण ॥ ४२ ॥

तत्पूजापरिणामः सत्पूजनायवसायाः, “संघमं पूजया-
मि” इत्येवंप्रयो, हन्तात्पुप्रदर्शने, महाविषयो बृहन्नोचरः,
मकारः प्राकृत्यन्तात्, (मुखेयवो चि) ज्ञातव्यः, तदेवपूजनेऽपि
सत्पूजैकदेशाथैवऽपि, अपिहात्मः पराकाऽप्युपगमसूचनायः ।
कथमेतत्सकमियाह—दैवतपूजादिज्ञातेन दैवताचैनप्रत्युद्वा-
हणेन । यथा हि-दैवतस्य राक्षो वा मत्स्यकाराद्येकदेशपूज-
नेऽपि तत्पूजापरिणामोद्वाहः पूजितो भवति, यथैकदेश-
पूजनेऽपि सत्पूजा पूजितो भवति, इति गार्थाः ॥ ४२ ॥

सत्पूजानेव गार्थान्नेयं स्तुतवाह—

आसवसिद्धिपारं, सिगमिणं जिणवरेहिं पयसं ।

संपमि चैव पूया, एमणं गुणणिदिमि ॥ ४३ ॥

एसा उ महादाणं, एस विप होति भावजएणो चि ।

एसा गिद्वयसारो, एस विप संपयामुलं ॥ ४४ ॥

एरुहिं फलं गेयं, परमं गेयवाणमेव विण्णमेण ।

गुरणगुरद्धां अणुसं—गियां इह किंसिलालं व ॥ ४५ ॥

आसवसिद्धिपारं समासलोभ्युत्पत्तिर्ज्ञानं, जीवानाम् । सिद्धं
विह्व, इदमेतत्, जिनवरेः तीर्थेऽङ्गिः, अस्तस्य, यतः
किमित्याह—सत्पूजाभिभयसत्पूजा, वैश्ववार्होऽप्यवधारणार्थः । स खो-
रत्न संभक्त्यते, पुत्राऽवेना, कयम्, सामान्येनैव, न तु प-
रिचयस्याज्जन्मादिशेषेण, विशेषपेक्षया हि गुणानामुपसर्जन-
मात्रं प्रवर्त्त, स्वाज्जन्मादिशेषपेक्षया च प्रधानता स्यादिति ।
गुणमिषो ज्ञानादिगुणरत्नविधाने, गुणमिषावत्वादिनि प्रायः,
इति ॥ ४३ ॥ एसा तु इयमेव सत्पूजा, महादानमुत्तमविधानम् ।
एवैव च, भवति जायते, भावयतः परमायथागा, इतिः समाप्तौ,
एसा संपूजा गृहस्थसारां गृहिणां सार इह सारः सर्वस्वम्,
हेतुतायसावत्त्वात् । गृहस्थधर्मसारां वा । एवैव च संपू-
जां श्रीकारणम् ॥ ४४ ॥ एतस्याः सत्पूजायाः, फलं सामान्यं, ज्ञेयं

कामव्यस्य, परमं प्रधानम्, निर्वासमेव निर्मुक्तिरेव, नियमेनाव-
श्यमन्या, सुरनरसुखानि प्रतीप्तानि, भ्रातृपक्षिकाणि प्रासङ्गि-
कानि, न परमाणीत्यर्थः । इह सङ्गपूजायां, फलविचारे वा, किं-
चिद्विषयाह-कृषी कथं पञ्जानं बुजं कृषिपलाभं तद्विषयं तद्विहितं
शास्त्राद्यर्थः ॥ ४५ ॥

सङ्गपूजाप्रकरणमुपसंहरामाह-

कथमेव पसंगेण, उत्तरकालोचितं इह-पि ।

अणुरूपं कायवर्णं, तित्थुद्युतिकारमं गियमा ॥ ४६ ॥

कृतमहम्, अथ प्रतिष्ठाधिकारे, प्रसङ्गेन प्रसङ्गमभितेन, पूजावि-
षयेषु । उत्तरकालोचितं प्रतिष्ठोत्तरसमयानुकूल्यं, इह अति-
छापवर्णं, अन्यद्वयुक्तान्तिरिक्तमपि, अमरिजोसुषादि । अणुरूप-
मुचितम्, कर्तव्यं विधेयम्, तथोचिततिकारकं प्रवचनप्रभाव-
माकारि, नियमावच्छिन्नतया । इति गाथायां ॥ ४६ ॥

छवित्रो जयोवपारो, विसेसभो ण्वरि सपणमगमि ।

साहम्मियवगमि य, एवं खलु पूषवच्छ्रं ॥ ४७ ॥

वक्तो योग्यः, अनोपचारे लोकपूजा सामान्यतो विधेयः,
विशेषतो विशेषेण, नवरं केवलम्, स्वजनवर्गे स्वकीयलोके,
प्रत्यास्मन्नतरयात्, साधर्मिकवर्गे च स्थजनातिरिक्तसामान्या-
धिकरणे च, धर्मबहुमानात् विशेषत इति प्रकृतम् । कस्मादेव-
मित्याह-एतत्खलु एतेनैव, पाठान्तरैर्नैव खलु, इत्येवमेवत्यर्थः ।
प्रतिष्ठोद्देशकतोपचारकम् । परमवासस्य प्रधानगौरवं च, स्व-
जनसाधर्मिकानाम्, इति गाथायां ॥ ४७ ॥

अडाहिया य मदिमा, समं अणुवंपसादिता केद ।

अणे उ तिष्ठि दिपदे, छिओगमो चेव कायव्वा ॥ ४८ ॥

अद्याहिका अष्टदैवसिद्धी, चराधः समुच्चये, महिमा महो-
त्सवः, महिमाशब्दश्च स्त्रीलिङ्गेऽपि दृश्यते । सम्यग्भावतः, सा
छानुबन्धसाधिका पूजाविच्छेदगमिका भवन्तीति केचिदाचार्या
वदन्ति । अन्ये त्वपरं पुनराचार्याः, शीघ्रं दिवसान् यावत्
महिमा । नियोगत एव नियमेनैव, वैवराधोऽवधारणार्थः ।
कर्तव्या विधेया इति गाथायां ॥ ४८ ॥

ततो विसेसपूजा-पुर्वं विहिण्णा पदिसरोरमुग्युजं ।

नृपबलिदंणदाणं, एत्थं पि समसिओ किं पि ॥ ४९ ॥

ततो महिमाऽनन्तरं, विशेषपूजापूर्वं प्राकृतनदिनापेक्षया वि-
शिष्टरात्रौचतुरःस्रस्य, विहिना शास्त्रोक्तैः, साम्प्रदायिकेन वा ।
प्रतिस्सरोर्योचनं करुणमोचनं विधेयम् । तथा भूतबलिः
मेनेपहारः पशुपुण्यफलाङ्कनायः सुरनिगन्धोपकोन्मिधः सि-
कान्प्रक्षोपकपः, दीनदानं कृपणस्याऽनुकम्पावितरणं, ततः प-
दद्वयस्य समाहारः । अत्रापि कष्टमोचनं, न केवलं प्र-
तिष्ठानन्तरमेवेत्यपिशब्दाः । स्वशक्तिः स्वकीयं चित्तचित्त-
सामर्थ्यमाश्रय, किमपि प्रतिष्ठाऽवसरापेक्षया स्तोत्रम्, इति
गाथायां ॥ ४९ ॥

तं अथ प्रकरणाद्योपसंहारार्थमाह-
विहितो पदिदिणपूजा-विहाणओ तह तहेह कायवर्णं ।

ततः कष्टमोचनं खलु, नृपबलिदंणं तदा होति ॥ ५० ॥

मोचनानन्तरम्, प्रतिदिनपूजाविधानतोऽनुविध-

साधनकरणेन, तथा तथा तेन तेन प्रकारेण, विविधरूप-
तयैत्यर्थः । इह जिम्विम्बे प्रतिष्ठिते सति, कर्तव्यं विधेय-
म्, विहितानुष्ठानं पूजाव्यवस्थायास्मानादि, कष्टमोचनं, स
चोत्तरं संभ्रम्यते । भवविहङ्गफलमेव संसारविद्योगसा-
धकमेव, यद्यति तथाशब्दस्य बीजसायां प्रयुक्तत्वाद्यथाहा-
म्योऽपि बीजसायामेव रूपस्यः, तेन यथा यथा येन येन प्र-
कारेण भवति जायत इत्युपदेशः, इति गाथायां ॥ ५० ॥
पञ्जां न विव- । इति प्रतिष्ठाविधिः । ५० । ५० ।

आवककृतविम्बप्रतिष्ठाविधिः-

दन्त्यओत्ति केडं, विवपइहं जणंति सङ्गसस ।

तह कपे जणियमिणं, मम्म पइवणवपणाओ ॥

कपे वासकुपुमभुवकपायमुत्तिक्तोन्मीलनकारि कष्टमोच-
नत्प्राप्तः स्तब्धः कृत्यस्तब्धः, भावप्रधानवाकिंशस्य, ततो कृत्य-
स्तब्धत्वात् कारणात्, इति हेतुः, स च दर्शित एव । केचन के. विम्बप्र-
तिष्ठां स्वदेहप्रतिनिधेरनुष्ठानाध्यारोपलक्षणां, भगवन्ति अल्पानि,
आकुर्य आवकस्य । अथ तेषामाशयः-यजिधर्मो हि ज्ञावस्त-
वप्रधानः, स च प्रतिष्ठायां किमप्राणार्थं पूर्वोक्तकष्टव्यथापारणतो
न सम्यग् जायतेति, तथा प्रकारेण, कल्पे उद्देश्यविशेषे, अशिते
प्रतिपादितम्, इह प्रतिष्ठाविधानं, सम्यक् प्रतिष्ठापनमेवमाह-
“सावत्रो कोऽपहमं त्रिणुपकिमाए पइवणं करह”ति ज्ञानमा-
ह । आवकः कश्चित्पयस्य आद्यः, जिनप्रतिमायां जिनभूतः, प्रति-
ष्ठापनं प्रतिष्ठां, कर्तानि विद्वाति । गाथायां च प्रथमकरो-
त्यादिशब्दानुपादानं उद्देश्यशब्दात् न कृतं, मूलनाम सूचयति ।
अतः स्थितमेतत्-कारणतया उक्तलक्षणात् आवक एव प्रति-
ष्ठां करोति, न साधुरिति ।

सास्मनं पुर्वपक्षाथीं प्रथमपक्षस्य परिहारं वातुका-

मस्तनुष्ठानेनैव चोत्तरं गाथाऽहेनाऽऽह-

मयमामिहाण दामं, सिदेति सहीण खंधेमममि ॥

स्वयमात्मना, यस्मान्नां साधो, दामं माता, क्षियन्त्यह्वापयन्ति,
आर्त्तानां आवकाणां, कष्टभेदेन प्राप्तायाह । अयमितिप्रायः-
वदि कृत्यस्तवभीनेनेवहिः प्रतिष्ठा न क्रियते, किमनुपधान-
विधौ माताऽऽरोपणं विधायते ? अस्मान्मादिभ्वेनास्यापि सा-
ध्वनुचितकृत्यस्तवत्वात्, इहमपि कर्तुं न युज्यत इति ।

एवमुक्तः परः स्वमतविधायकं बह्विधमिति, तत्

नृनोपपदानाह-

अह सत्थे जणियमिणं, ति

अथेयात्वाद्येवचनानन्तर्यार्थम्, शास्त्रं महानिशीयान्मे, अ-
णित्तमुक्तम्, इहं मालारोपणविधानम्, इतिदत्तावतो विधि-
यत इति ।

अस्यापि न्यायत उत्तरं चरमपदेनाऽऽह-

तन्थिमा लुत्ति वचज्जा ॥

तत्र शास्त्रानुगुणं, (इमं सि) इयं बह्वयमाणा, युक्तिरहितम-
णितः, वक्तव्या वाच्यंति गाथायां ।

तामवाह-

सन्थं पि बह्वयं ते, रत्थं नं पुव्वसूरिपवरहे ।

नाणाऽऽवरणं नणु पृ-ह । होइ गज्जं विभेसेण ॥

पुणं पङ्क्तिपाए, रहसि अणुपाणग्रहिगारा ॥

तत्र चङ्चिद्वारम्यावधाने, चः पुनरर्थः, प्रथमं व्यापनं प्रथमं व्या-
समारोपणमिति यावत्, अण्विति अव्ययं, सत्यवधिदः सिद्धा-
न्तहाः, पूर्वं प्रथमं प्रतिष्ठितायाः कस्य सत्यं?, रणे जिनस्यन्ते,
अनुपायाभिकारात् ङङ्कल्लपाण्णत्तरिति गाथार्थः ।

स्यान्मतं, कथमिदं ज्ञायते यद्गुतास्यायमर्थो न पुनर्मयोक्त
अत आह-

अङ् पुण पङ्क्त्यतो, हवेज्ज तो महुत्तराणयिहेमु ।

मंगलपदिमार्णं पि द्धु, तुम्ह मया पावह पङ्क्ता ॥

यदि पुनरिति पराजिप्रयायं स्वाऽसमाचार्यः, प्रतिष्ठात्तरुणो-
ऽर्धोऽभिनेयो, जनेषु जायते, ततो मधुराणनगरीहेषु मधुराभि-
धानपत्तनसद्वेषु, मङ्गलप्रतिभासाम्पि, न केवलं तत्र संमता-
नामित्यपिशब्दाः । 'द्धु' पूर्यते । युष्माकं भवतां, मतादभिप्रा-
यात्, प्राप्नोति प्रतिष्ठा, न च निष्पादिता प्रवर्ति भवत्संमता,
आद्य प्रतिष्ठापणस्य विद्यमानत्वादिबन्धिमप्रायः । मङ्गलप्रति-
भासेह ता उच्यन्ते बालामकरणे गृहस्थोपकुलवर्तिकं भव-
ति, यथा तु हेमचन्द्रा गृहकारण्योपरि विनायकमूर्तिः वास्तु-
विषयोपदेशाच्च कियते । तथा मधुरायां गृहे गृहे पार्श्वना-
यकिनप्रतिभा मङ्गलणादिभिरपि गृहकारण्योपरि कार्यन्ते ।
यदि न कियन्ते, ततो गृहाणां पतनादिकं भवति । तथा
च तत्रैव कल्पे अभितं मङ्गलचैत्यप्रकरणवसर- " मधुराण
नयरीय, जियुपकिमाड निहे गिदे पङ्कतिज्जतिं " प्रतिष्ठा-
प्यन्ते न्यवस्थेते इति भवतोऽपि सम्मतं, न हि तासां मिथ्याह-
तिशितव्य मत्तसमतं प्रतिष्ठाविधानं कियते । पतद्दिहाकृतम-
प्रतिष्ठापणस्यैव न्यसनेमव वाच्यम् । किं च-प्रथमगृहस्थस्य
नैरवेष्यं प्राप्नोति, नवीकस्या एव प्रतिमाया चितीया प्रतिष्ठा
कियते, येन तद्व्युत्पत्तये प्रथमगृहस्थोपादानं कियते । अस्मत्प-
क्षे तु प्रथमं स्मारोपणं संनयत्येव । पूज्यास्तु व्याचकृते-अत्र क-
रोतेभिन्नेऽपि कारावणं दृश्यते । ततश्च साधुन्यः सकाशात्
आवकः प्रतिष्ठां कारयतीत्यर्थः । यथोमास्वातिवाचकाकायाम-
स्याम्- "जिनमयनं जिनविम्बं, जिनपूजां जिनमतं च यः कुर्यात् ।
तस्य नरामश्वसुख-फलानि करपल्लवकथानि॥१॥" अथ कुर्या-
दित्युक्तेऽपि कारयेदिति द्रष्टव्यं, न हि आवकः स्वयं जिनमन्दिरं
तत्प्रतिमां वा करोति । एवमन्नापि प्रथमगृहस्थसत्यत्वं त्वेवं क-
थयन्ति-तेन आवकेन प्रथममेव प्रतिमा कारिता निष्पाद्यमाना
स्वार्थाय तेषां दूषणं स्थाने स्थाने प्रतिपादितमेवति गाथार्थः ।

एवं भगित्वा प्रतिपद्यमानसापादपूषणमाह-

तह कासदहसिरिञ्चि-द्वामालसबडरविंयमार्णं ।

अपमाणयं कुणते-हिं तहिं आप्ता भवे सिचो ॥

तथेति वृथान्तरसमुच्चयार्थः, काचान्दध्रीमालसत्यपूरवि-
म्बादीनां, तत्र कासदहन् नगरासापक्षिपत्तनादुरवर्ति, श्रीमालं
सांपते यत्सिद्धमात्ममिति कथम् । सत्यपूरम्, तत्रस्थराजबलदध-
मञ्जनलक्ष्ममाहात्म्यश्रीमहावीरजिनसत्तनमिदमत, तत एषां
द्वन्द्वः, तेन विम्बानि सर्वैकप्रतिमाः आदिशुभम्भन्नुपजयगिरिजहा-
तीषांश्वबाधोभमहातीर्थमोदेरपूरमधुराशुभुगिरिस्तस्मज्जनास्था-
विपरिग्रहः, तासाम् । तदिह दृश्य-यताः साधुभिः प्रतिमाः प्र-
तिष्ठिताः, तथा च काशदहद्गिरिजिनलोतेन पठ्यते-"नमिचिनमिकु-

ज्ञानविचिन्विद्याभरणायकासिकाचार्यैः । काशदहद्गिरिजिनगरे, प्र-
तिष्ठितो अर्पति जिनवृक्षम्॥१॥" शेषास्तु सर्वेजिनप्रतिमाः । अ-
पमानताम् आचार्यं प्रतिष्ठित्वेनाभिधिमप्रतिमा एता इति प्रक्य-
णतो मुण्डजनेर्मांससारतदर्थोऽनित्यलक्षणार्थः, कुर्वन्निः विद्योपासितैः
आवकप्रतिमाप्रतिपादनपरितरात्मा जीवो भवे संसारे सितः
प्रपुनः । इति गाथार्थः ।

ननु किमेतावता एतावान् दृष्टो भवति?, प्रत्यवेवेत्यस्या-
र्थस्य साधनाय सिकास्तोक्तमाह-

कप्पुत्तमेवमार्ह, अवि पदिमासु वि तिस्रोयथाहाणं ।

पदिक्कमकुल्लवंतो, पावह पारं चियं ठायं ॥

कल्पस्य त्रेद्वन्त्यस्यां संवादकवचनम्, परमेतावान् विशेष-
स्तरं 'मनं वा' इत्यादौ गाथायां पठ्यते हीयेकराशातनाधिकारे ।
एवमार्हः पूर्वोक्तप्रकारं, अपीति संसाधने । संनयत्येवेतद्-प्रति-
मास्वयि जिनमूर्तिकल्पे, न केवलं साक्षाद्भावतो यद्गुतामित्यपि-
शब्दाः । प्रतिकल्पे यथोक्ताशतनादिष्वज्जैनमकुल्लवविधानाः,
प्राप्नोति तन्मते, पाराजिकं प्रायश्चित्तं (गणमिति) तिष्ठत्यस्मि-
न्निति कर्मणि प्रायश्चित्तानावधारण इति स्थानं कर्माधारः
कर्मभिन्न भवः अतः सिद्धमिदम्-"तदिह भव्या भवे चित्तो पति"
किं च-आचारार्हमिपूज्यां दर्शनविशुद्धिं वर्णयना श्रुतकथासिना
भगिततम्-चिरन्तनचैत्यवन्दने दर्शनशुद्धिर्भवति । तत्त्वम्-

" तिष्ठमराण भयवतो, पवयणपावविभद्रस्तराट्ठानं ।

अभिगमनमणहरिसण-किण्णसंपूजणपुव्वणा ॥ १ ॥

जम्माऽभिसेवपिक्कम-अचरणनाणुत्तपपाणुणिग्गोवे ।

दियसोयनवणुमन्दर-नंदीसरजेमणरेणु ॥ २ ॥

अटावयमुज्जने, गयमापयधम्मवज्जे व ।

पासरदावच्च चिय, चमरप्यायं च वंदायि ॥ ३ ॥

गणियमिनिष्ठा जुत्ती, संदिद्धी अवितहं वेयं ।

....., पुण पच्चइया इमे अत्ता ॥ ४ ॥

गुणमाहणं इतिना-मकिण्णं सुतरनिरिदुपुया य ।

पोरणवेइयाण य, इय एसा हसणे हां ॥ ५ ॥

चिरन्तनचैत्यानि च पूजयतो दर्शनशुद्धिर्भवति, न केवलं पु-
र्वेगाथोक्तं कुर्वते, अतः स्थितमिह-चिरन्तनचैत्यानामवर्ण-
वादादि न कार्यम् । ननु किमेवं बहुभक्तवचनस्यन्दर्भब-
योऽपि ते पञ्चभूतं प्रतिपादयति ? त्वयते-विष्णुवाच्योः ।

तथा चोक्तं व्यवहारे यथापञ्चलक्षणं कथयता-" सचन्द्र-
दमद्विगणित्यं काटं तं पञ्चवह, ततो तस्स गुणेण विगइको
सहर, सा य पडिक्कंदा सुहं पडिक्क । तेण य सचन्द्र-
कपिपण पडिपणं समाधिआ समानो पूहं जाति इरिय-
माइगरावेहि सरह " इत्यादि, परमाथयतेन्येव्यधिकारेषु य-
थासम्भे गोप्यमिति गाथार्थः ।

इदानीं पूर्वोक्तार्थनिगमनगर्भे जीवोपदेशमाह-

अह समपराणु जंपति, मुणुसु तह जीव ! समयवयाहिं ।

पुव्वुत्तरोत्तमानाल-स्स जेण नो भायणं होसि ॥

यथा येन प्रकारेण, समयव्याः सिद्धांतविदः, अहमिति
वदन्ति, (मुणुसु) आमीहि, तथा तेन प्रकारेण, न
स्वमत्यनावायेन, जीव ! सारम्भ ! समयवचनानि सिद्धा-
न्तावधानि, यैः पूर्वोक्तदोषजालस्य भवपातादिदूषणमात्रस्य,

येन कारयेन, नो नैव, साज्जनं पार्थ, अवसि जायसे । इति
माधार्थः । जीवा० १ अधि० ६० ।

पार्थिव्यकृतवैत्यं न पुन्यम्-

सावयज्ज्यास्म धर्म्य-स्मा कसए के वि विंति चेइहरे ।

पासत्याईविहिण्, नो सकाराईयं कुञ्जा ॥

भावकजनस्य धर्मस्य दानादेः "कसए सि" देखीभाषया प्र-
शकाः केऽप्यन्ते, युवते ज्ञायन्ति, चैत्यगृहे जिनसङ्गे, पार्थिव्या-
विहिदिंते अवसथाविहृते, नो नैव, सत्कारादिकं बखानरथपू-
जादिकं, कुर्याद्विधेदादिति माधार्थः ।

अन्यच्च त एष यद्धन्ति तत्सोत्तरं माधार्थं प्राह-

ते वि इ तद्वाद्याओ, सङ् सत्तीए निगासणिजाओ ।

नेयं पि सुविहिवाणं, लुज्जइ बाण्णि जओ भणियं ॥

तेऽपि पार्थिव्यादयो, यैरेवकुञ्जानि कारितानि ते शेषः। आया-
तनाकारित्वांसेवाभिलाषयः । इदन्तर्धय, तत्कृशानात् देवकु-
लादेः, सत्यां विद्यमानानां, शक्त्यां सामर्थ्यं, निष्काशनीया एव,
न नैव, इदमपि पूर्वोक्तं, सुविहितानां साधूनां, युज्यते घटने, वक्तुं
जगितुं, यतो जगितं तदनन्तरमाधार्थां ज्ञानधर्माति माधार्थः ।

तदेव गाथापञ्चकेनाह-

ववहारयेगये, ओसन्नविहारिणोई वङ्गणीपु ।

कारियिं चेइहरे, तय य तपेरियजणेहिं ॥१॥

विठ्ठले सकारम्मो, मटिए वटंयम्मि पचे य ।

विहरेती तय पवि-विणी उ पत्ता तहिं सा ठ ॥ २ ॥

अपुज्जिमि भणिया, अत्थि न बा कोह एइ चेइहरे ।

सुसुसयरो जेपइ, नऽस्थि च्चिय जणइ सुक्खी उ ॥ ३ ॥

ठज्जमिं नो कुञ्जइ, अविज्जमाणम्मि तय्ति नुइ भवे ॥

होइ अन्नजी जम्हा, इय करणे चेइयाणं ति ॥ ४ ॥

अद्द पुण अविज्जमाणं, सुसुसयरो ठ ठज्जमा-विंति ।

तो पच्छिन्नं जणियं, पयं ववहारंगयम्मि ॥ ५ ॥

सुगमाः । तथा च व्यवहारे भागितम्-

"अणुसङ्ग उज्जमती, विज्जते चेइयाण सारवय ।

पनिवज्जते गट्ठा, अणवट्ठया अन्नसोय" ॥

ननु तेषां मत्करणपुण्यं भवति, न वेत्याह-

"होउ व मा होउ व तिण्, पुणं तत्काराण्य सज्जन् ।

जाणति ते ववहारउ, ओजस्साई इमं वययं" ॥

सुबोधा ।

तद्वचोक्तं गाथाद्वयेनाऽह-

"समयपयिस्सी सत्था, आणावज्ज पि अवफला वेव ।

तिस्थयवइसेण वि, न तत्तमा वा तनुहेसा" ॥

तथा कुद्वन्त्ये भगिनय-

"जुमिगंघमलस्सावि, तणुरप्पसहाणिया ।

उन्नओ वाउचाहे वा, ण चिहुति न नरेय" ॥

सुगमा ।

आवकाणां पुनस्तत्र किमिहाह-

सहाण पुणो चेइ-हरं तु नद्द तह व होउ निष्फणं ।

३२०

पूईअं तप्फलपं, मयेयं आगमन्नुणं ॥

आवकाणां आकाणां, पुनश्चेत्यगृहं जिनसङ्गे, तुः पूरणे । यथा
तथा वा गृहस्थादिकृतम्, आवकादिकृतं वा, भवतु, निष्पन्नं
तद्विष्टां गतं, पूज्यमानमर्थ्यमानं, फलवर्मीप्सितकारि, भवन्ति तत्
सम्मतमिदम्, आगमहानां सिद्धान्तविद्वद्भिर्माति गाथाः ॥

इति विहितं आत्मनः शिलासाह-

रे जीव । नीववट्ट-छकारओ नं सि जइ फुने ता पा ।

वारेसु सावयजणे, इय पुयंते उ चेइहरे ॥

रे जीव ! नो आत्मन् ! जीववास्तव्यकारका जन्ममाययुपकारक-
त्वात्, त्वमासि भवासि, यदि ह्युद्वे प्रकटं, ततो मा वारय निषेध-
भावकजनान् आकाशोकात्, इत्यर्थं, पुन्यतोऽप्येवमानान्, नः
पूर्ववत्, चैत्यगृहात् जिनमन्दिराभित माधार्थः । जीवा०
३ अधि० । उक्ता प्रतिष्ठ, तत्तन्तरे च यात्रा वक्तव्या
भवति " जिनमवधारिबगवण-जत्ता एवाह सुसन्नो वि-
हिणा " इति कस्यस्यवक्रमायात्तवाजिनयात्राऽत्र वक्तव्या ।
(सा च 'अणुजाण' शब्दे प्रथमजने ३६७ पृष्ठ उक्ता,
यात्राविषयं दानद्वारं च प्र० ज्ञा० 'अणुकां' शब्दे ३६०
पृष्ठे च गतम्)

(२७) अथ जिनपूजा प्रारम्भते-

नमिऊण महारिं, जिनपूजाए विहिं पवक्खामि ।

संसेवओ महरथं, गुक्कवपत्ताऽणुसारणे ॥ १ ॥

नत्वा प्रणम्य, महारिं वरुमानजिनम्, जिनपूजायां कर्तव्यं-
नस्य, विधिं विधानम्, प्रवक्ष्यामि भणियामि, संज्ञेयः समाप्त-
तः। विस्तरस्तु पुनर्वृत्तिरेव तस्योक्तत्वात्, यत् तर्ह्यपार्थं नज्ज-
विध्यतीत्याद्यहो-महायै बृहज्जिघ्रसः, बृहज्जयोजनं वा । ह्य-
यमुमेकिनमेतद्विषयाशङ्कयाज्जादेयमिदं मा भूदित्याह-गुक्कव-
पत्तासारेणाऽऽवयवशिष्टाऽनुवर्त्तनेनेति माधार्थः ॥ १ ॥

अथ पूजाविधिनयनं किं प्रयोजनमित्याह-

विहिणा उ कीरमाण, मव्व विय फलवती भवति चेइ ।

इहोइया वि किं पुण, जिणुप्पा उ भयसोणहिया ॥ २ ॥

विधिनैव यथोचितविधानेनैव, मुख्य एवकार्थः । क्रिय-
माणा विधीयमाना, सर्वैव सम्पन्नाऽपि, फलवती साध्या-
धिका, भवति जायते, चेइ क्रिया, येहोकीकयपीहोकोप्र-
योजनाऽपि, कुर्याद्विधाप्रोत्सुयं किं पुनरिति विशेषयोजनार्थः,
सुतयामित्यर्थः जिनपूजाऽर्हवर्चस्, किं नृणां, उज्जयलोकिना
इहोकापरसोकाप्रोद्दिनकरीति। उभयसोकाहितत्वादिशेषतो जिन-
पूजा विधिनैव विधीयमाना फलवती भवति, ततस्तद्विधिः प्रक-
पकीयो जयतीति माधार्थः ॥ २ ॥

अथ विधिमाह-

कासो सुइण्णं, विमिहपुक्काइएहिं विहिणा उ ।

सारपुञ्चोत्तरगर्हं, जिणपूजा होइ कायव्वा ॥ ३ ॥

कासे समये, वक्ष्यमाणावकये । कर्त्तव्येति संबन्धः । तथा वृ-
त्तिनूतनं नूतनोद्गम्य प्रकृतिमात्रार्थत्वात् वृत्तिना, अथवा-
भावप्रत्यक्षस्य सुप्तस्य वक्ष्याद् भुगशब्दस्य प्राप्यधेयाच्च शुचि-
तां प्राप्तेन । अथवा-शुचिभासी भूतस्य संवृत्तः प्राणो वा वृत्तिः-

भूमः, तेन विष्णुकिमतेत्यर्थः । तथा विशिष्टपुष्पादिभिः प्रधान-
भूमनःप्रभृतिभिः करणभूतैः । आदिशब्दाश्च स्वयमेव वक्ष्यति ।
तथा विधिना बहुभूतान्प्रधानेनेति, तुशब्दः समुच्चयार्थः,
तथा सारस्तुतिस्तोत्रश्रुती प्रधानस्तुतिस्तोत्रमहती, स्तुतिश्लो-
कश्लोकप्रमाण, श्लोत्रं तु बहुश्लोकप्रमाण, जिनपूजाऽईदृचनं, जव-
ति वदेति, कर्त्तव्या विधेया । इति द्वारगाथासमाप्ताः ॥३॥
पञ्चा० ४ वि०० ।

सम्यक् स्थापनाविते काष्ठे, संस्थाप्य च जिनात्पूजाय ।

पुष्पाहारस्तुतिविधिः, पूजयेदिति तद्विधिः ॥ ६? ॥

उक्ते जिनापूजायां बोधे, काष्ठेऽवसरं, सम्यग् विधिना, स्था-
प्य स्वयं स्थानं कृत्वा, च पुनर्जिनानहृत्यतिमाः, संस्थाप्य सम्य-
क् स्वपवित्रा, कस्यात् पुष्पादिकमेव, न तु तमुल्लङ्घ्य, पुष्पाणि
कुसुमानि, पुष्पग्रहणं च सुगन्धिरुपमाणां विधेयमन्धशू-
पयासादीनामङ्गुलसमीधानां च वस्त्राभरणसादीनामुपलक्षणम् ।
आहारक्य पञ्चाङ्गफलान्तर्हीयसमुत्तमपूजाप्रादिकः, स्तुतिः
शालस्तावदिसदृशभूतशुणोकीर्तनकथा, ततो ब्रह्म, तामिः, पूज-
येदिति । तस्य वैलपूजकस्य विधिरिति क्रियाकारकसंबन्धः ।
च ० ३ अधि० ।

अथ जिनपूजायां काष्ठः किमिच्छाधीयते इत्याह-

कालमिष करिमाणं, किंसिकम् बहुफलं जहा होइ ।

इय सत्त्व श्रिय किरिया, श्रियश्रियकालमि विधेया ॥४॥

काष्ठे प्रादुर्भादिसम्ये, निजे इति शेषः । किमयानं विधीय-
मानम्, कृचिकर्म क्लृप्तकर्मणिकया, बहुफलं प्रभूतधाण्यादि-
साधकम्, यथा येन प्रकथय, जवति जायते, इत्येतेनैव
प्रकोरण, (सत्त्व श्रिय सि) सर्वोऽपि समस्ताऽप्यास्तां जिनपू-
जा, किंवा कर्म, निजनिजकाष्ठे स्वकीयस्वकीयावसरं, कि-
यमाणा बहुफलमेति शेषः । विज्ञेया हातव्या भवति इति ।
अतो जिनपूजायाः करणे काष्ठः समाभ्यवधीयः । इति गा-
थार्थः ॥ ४ ॥

अथ पूजाकालं विन्यस्यते वक्ष्यमाण-

सो पुण इह विसेओ, संजाओ तिथि ताव ओहेण ।

वित्तिकिरियाविक्रयो, अहवा जो जस्स जावओ ॥५॥

स इति याः सर्वकिरियासु बहुफलनिश्चयनत्वेन प्रागुपदि-
ष्टोऽतो काष्ठः, पुनरिति विधेयप्रतिपादनार्थः, इह जिनपूजा-
यां विषये, विज्ञेयो इत्यर्थः, किञ्चुत इत्याह-सन्ध्याः का-
लःकाष्ठः, तिथिस्थितसन्ध्याः, तावदिति वक्ष्यमाणप्रादिककाष्ठा-
पेक्षया प्रथमोऽप्यमिति क्रममावसुच्यमाणः । ओधेन सामा-
न्येन, उत्तरार्धेन इत्यर्थः । अथापवादमाह-कृचिर्जीवनं, तर्थाः
क्रियाः कर्माणि राजसेवावाणिज्यादीनि, तासामविक्रयोऽवा-
चको वृत्तिक्रियाविक्रयः ; अथवैति विक्रयार्थः । ततश्चाप-
वादत इत्युक्तं भवति । यः पूर्वाह्णः, यस्य राजसेवक-
वाणिज्यकादेः, (जावओ सि) वापरिमाणो वायान्, स एव
यावत्को मुहूर्तोऽपरिमाणः, स तस्य तावत्कः पूजाकालो
भवति ; न पुनः सन्ध्याप्रत्यक्षपदेति गाथार्थः ॥ ५ ॥

अथ किमयमापवादिककाष्ठप्रकरणमिच्छाकाष्ठपूजाऽह-

पुरिमेओ, बुद्धिपाया, सुदवुद्धि भावओ गणतेणं ।

जणेणं होयके, सुहायुवपपाहाणेण ॥ ६ ॥

पुरुषेण नरेण, मरमहणं वेद प्रायः पुरुषस्य प्राधान्यात् ।
अथवा-पुः शरीरं, तत्र शयनात्युक्तो जीवः, तेन बुद्धिमत-
धीमता, बुद्धिमानेव हि जीवित्वेन वर्तत इति बुद्धिमद्ग्रह-
णम् । किञ्चिन्ता तेमेत्याह-ह्यनबुद्धि कद्वयाणां पथयं, सुखव-
र्द्धनं वा । जावतः परमार्थतः, गणयताऽभ्यन्तरोऽप्यिच्छता सता,
किमित्याह-यलेनाऽऽखरे, अभितव्यं भाव्यम् । शुभाशुभप्रधा-
नेन कुशलाविक्रयेपर्ये, यथा कस्याप्यसम्पत्तौ भवति, तथा
यतो विधेयः । वृत्तिक्रियाविक्रयसमये च पूजासेवनेनासी-
त्यवच्छिद्यते ; अतः पूजायामापवादिककाष्ठः समाधीयते ;
इति गाथार्थः ॥ ६ ॥

अथ कथमापवादिककाष्ठानामध्यये शुभसन्तानमवबन्धुदे-
स्यात्, वृत्तिव्यवच्छेदोऽदिति इत्यः । यतदेवाह-

विचीवोच्छेयमि य, मिहिणो सीयंति सम्बकिरियाओ ।
निरवेकस्स त जुओ, संपुणो संजमो वेव ॥ ७ ॥

वृत्तिव्यवच्छेदे जीविकाविधाते, वृत्तिक्रियाविक्रयपूजाकाष्ठा-
मध्यये कृते ; यस्यावो विशेष्योतकः पुनश्चाशुार्थः ; तस्य कै-
भावन-वृत्तिक्रियाविक्रयकाष्ठामध्यये वृत्तिव्यवच्छेदः प्रचलति ।
वृत्तिव्यवच्छेदे पुनः किमित्याह-शुद्धिणो शुद्धस्य, सीद-
न्ति न प्रवर्तन्ते, सर्वकिरिया धर्मलोकाभिताः समस्तव्यापाराः ।
अथ सीदन्तु ताः सकलकर्मपाययोगपरपरममुनिपदपङ्कज-
पूजनप्रवृत्तस्य किं तामिरित्याह-निरपेक्षस्य तु वृत्तिक्रियावृ-
त्त्य पुनः, पुरुषस्य । पुनः सङ्गतो विधेयतया, संपूर्णः स-
र्ववित्तिकरतया परिपूर्णः । संयमश्चैव साधुधर्मं एव
साधोविधान्या सर्वथा निरपेक्षत्वात्संदेहिति गाथार्थः । ७ ॥

अथ कालद्वारं निगमयन्नाह-

तासिं आबिरोहणं, आभिमाहिओ इहं मओ कालो ।

तथावोच्छिद्यो जं, शिखं तकरणजापो सि ॥ ८ ॥

तत्सम्पादासां वृत्तिक्रियाणां, तासां वा, आबिरोहेनावाधया,
आभिग्रहणित्वमन्मकृत्वा मया न ज्ञोक्तम्, न वा स्वतन्त्रमि-
त्यादिको नियमः प्रयोजनमस्येत्याभिप्रायः, इह जिन-
पूजायां विषये, यतो विदुषां सम्मतः, कालोऽवसरः, अथ
कथमनमतोऽतो, यतोऽभिग्रहणे वस्त्राभरणे काष्ठे पूजायां प्र-
वर्ततेऽतो, स्वस्वप्रवृत्तिरेव च मुख्यरीत्याकाष्ठपूजाऽह-तत्राभि-
ग्रहे सति, आभिच्छाङ्कमुद्रितः यथासाधु, नियं प्रतिदिनम्, तत्कर-
णमात्रः पूजाविधानाध्यवसायो भवति, तत्परिणामावय-
वच्छेदस्य वाप्यवच्छिद्यपुण्यवन्धोस्तुत्यादिभिरत एवाभिग्रहः
पूजाकाष्ठ इति भावः । इतिचाणो वाक्यार्थसमाप्ताविति
गाथार्थः ॥ ८ ॥ उक्तं कालद्वारम् ।

अथ शुभिद्वाराभिधानायाऽऽह-

तव्य सुधणा इहा सि द्द, दम्मे एहाएण सुच्छवत्थेण ।

भावे ठ अयत्तोविय-विमुक्कविधिपहाणेण ॥ ९ ॥

(तस्य सि) शुभिभूतमेति यद् द्वारमुक्तं तदेवमुच्यते, शु-
चिना वृत्तिमता प्राणिना, हिंसाऽपि क्षान्ध्यामपि प्रकाराव्या-
भा, प्रास्तामेकया इत्यदिशुद्ध्यर्थः । 'द्द' शब्दः समुच्छये, तत्र-
योग्यं वक्ष्येति । जिनपूजा कर्त्तव्येति प्रथमः द्वैविध्यं च द्र-
व्यजायापेक्षम्, यतदेवाऽह-कथं प्रथमजीवविषये, स्तानेन जल-

ज्ञातितदेहेम, देवताः सर्वतो वा । तत्र देवतां बिहितकरवर-
णमुखादिशोचन, सर्वतस्तु जलज्ञानितसर्वेश्वरीरेणेति । तथा
गुरुब्रह्मेण च गुणिविषयान्तरीयवाससा च सितवस्त्रेण भावे
तु भावशीले पुनर्विषयवृत्ते, अवस्थाविता देशकालविशिष्टाव-
स्थापेक्षया स्वभूमिकायां गवा, विद्युत्ता निरवयवाया, वृत्तिर्जी-
विका, तथा प्रथिताः शोभनो यः, सा वा प्रथाना यस्य, स तथा,
तेन न्यायापासविषयबुद्धेर्नेति भावः । न्याय एव हि भावतः शोभ-
कः कार्यमपलटलालनजलकल्पतत्वात् । इति याचार्यैः ॥ ६ ॥
पञ्चा ० ४ विषयः । (भावकस्य स्मानविधिरन्यत्र विस्तृतः)

“ कृतवर्धं यो विधानेन, देवताऽतिथिपुत्रजम् ।
कराति मलिनारम्भी, तस्यैतदपि शोभनम् ॥ ” १ ॥
विधानेन विधिना, अतिथिः साधुः, मलिनारम्भी गृहस्थः ।
कृतवर्धनस्य शोभनमेव हेतुमाह-

“ नावशुद्धेर्निमित्तात्वा-त्तथाऽनुभवनिमित्तः ।
कर्थाद्दोषभावेऽपि, तदव्यगुणज्ञातवः ॥ ” २ ॥ युष्मम् ।

दोषोऽप्यकारिधाधनादि, नस्मादोषादन्धो गुणः सद्गुणमशुक्ति-
क्षणः । यदुक्तं-“पुत्राय कायबहा, पतिवृद्धौ सोऽहं किन्तु जिण-
पुत्रा । सम्मत्तुसुखिहेतु, त्वि भावजीवा उ विरवज्जा ॥ १ ॥”
अन्यत्राप्युक्तं-उप्यस्मान्नादिके यथापि यदुक्त्यापमर्दादिका
काविच्छिन्ना जना स्यात्, तथापि कूपोद्गारहेरेण भावकस्य रूप-
स्तवः कर्तुमुचितः । यद्वाहः-“प्रकाशितपयस्यार्थे, विरवा-
विरपाण एत खलु सुतो । संसारपयस्यकरणे, द्रव्यधर्मे कूव-
दितुं ॥ १ ॥” इत्युक्तं भवति-यथा कूपजननं भ्रमरपणा-
कर्त्रेमोक्षेपादिदोषपट्टमपि जलोत्पत्त्यावनन्तरां कूपोद्गारोपा-
शब्दाकाराय परांपकाराय च किल ज्वलीत्येवं स्नानादिक-
मन्यत्राभेदोपपन्नं गुणभाव्यवसायार्थान्न विशिष्टाशुक्त-
मैर्निर्जणपुण्यवत्त्वाकारणं भवति । इह कूपजन्यत्वे पूजार्थं
स्नानादिकरणकावेष्टेति निमित्तजलकल्पगुणभाव्यवसायस्य वि-
द्यमानत्वेन कर्तृमल्लोपादिकदृष्टपापाभावादिपममिदमित्यमुद्गार-
रण्य, ततः किञ्चेष्टमिच्छं योजनीयम्-“यथा कूपजननं स्वपरा-
पकाराय ज्वनति एवं स्नानपूजादिकं करणमापन्नमिदमेव स्वपरा-
परोः पुण्यकारणं स्यादिति, न वैतदगमामनुपाति, यतो धर्म्म-
प्रवृत्तावप्यारम्भजनितास्वापपापस्तेष्टव्यात्, कथमन्यथा जन्म-
वत्तामुक्तम्-“तदाकृपं वा समगं वा माह्नं वा परिहृयपक्ष-
कलायपयवर्कम् अकाशपुत्रं अनेलविज्जेणं असनं पानं ला-
हम् साहम् पल्लानामेते मते । किं कलज्ज ॥ ? गोयमा ! अप्ये
पावे कम्मे बहुअरिक्का से णिज्जरा कलज्ज ॥” तथा स्नानप्र-
तिचरणानन्तरं पञ्चकल्याणं प्रायश्चित्तप्रतिपत्तिरपि कथं
यथेति पञ्चाशकवृत्तौ तत्सुममपि-“ एहाहं वि ज-
यणाय, आरंभवधं गुणाय विजयेण । सुहमावहेउम्मी
खलु, विमोक्षं कूवरापण ॥ १ ॥” इत्युक्तं प्रसज्जेन । एवं च
देवपूजाद्यर्थमेव गृहस्थस्य कल्पस्नानमुपवृत्तं, तेन कल्पस्नानं
पुण्यायेति यस्मिंश्च्यते तन्निरस्तं मन्त्रधर्मः । नावस्नानं च
शुभध्यानरूपम्, यतः-“ ध्यानाभिसा तु बीजजप, सदा य-
दनुष्ठिकारणम् । अगं कर्मे समाभिष्य, नावस्नानं तदुच्यते
॥ १ ॥” इति । कस्याक्सिस्तेन कृतेऽपि यदि गयद्वृक्षादि क्षवति,
तदा तनाङ्गपूजां स्वपूण्यवत्त्वादिभिः परंपर्यः कारयित्वाऽप्र-
पूजा मायवत् च स्वयं कार्यं, यत्पर्यायिदं प्रत्याज्ञातमांसं म-
वन स्वयमप्रपूजाया निविद्धत्वा । उक्तं च-“निःशूक्तवाद्दो-

वेऽपि, देवपूजां तमेति यः । पुण्यैर्पतिनैर्वन्ध, जवतः श्वपवा-
विमो ॥ १ ॥” इति । तत्र स्नानानन्तरं पवित्रसुवृण्णकायापिधा-
नंशुकेनाङ्गकृतं तथा पौलिकमोचनपवित्रवस्त्रैस्तद्विधिना-
नादियुक्त्या कृष्णादिर्ध्या भूमिस्त्वृण्ण पवित्रस्नायमान्यो-
त्तरामुक्तः सम्पद्यते दिव्यं नम्यमकीर्तितं श्रेष्ठगुणकल्पम् । यतः-
“विशुद्धं वपुषः कृत्वा, यथाचार्यं ज्ञादितिभिः ।
धीतवस्त्रे वसीत द्वे, विद्युत्ते धूपपूजिते ॥ ” १ ॥

लोकेऽप्युक्तम्-

न कुर्वीतसन्धितं वस्त्रं, देवकर्मणि भूमिप ।
न दग्धं न तु वै जिह्वं, परस्व तु न धारयेत् ॥ २ ॥
कटिस्यूतं तु यत्नम्, पुरीषं येन कारितम् ।
समुन्मेषेयुनं वाऽपि, तद्वस्त्रं परिवर्जयेत् ॥ ३ ॥
यकवस्त्रं न सुजीतं, न कुर्वीदेवताऽर्घ्यनम् ।
न कम्बुर्वा विना कार्याः, देवावां स्त्रीजनन तु ॥ ४ ॥

एवं हि पुंसां वस्त्रवर्धं, स्त्रीणां च वस्त्रवर्धं विना देवपूजनादि न
कल्पते, धीतवस्त्रं च मुख्यवृत्त्याऽतिविशिष्टं क्षीरोदकादिकं श्रे-
ष्ठमेव कार्यम् । उदायननूपराक्षीप्रभावातीप्रभृतीनामपि धी-
तांशुके श्रेष्ठं निश्रीयादायुक्तं दिनकृत्यादावपि-“ स्त्रवत्थनि-
म्लस्योऽपि” क्षीरोदकाद्यशक्त्यापि तु कृत्वा विधीतं विशिष्ट-
मेव कार्यम् । यदुक्तं पूजापठशक्तं-“सितसुभवेक्षेण” इति । तद्व-
त्सुभवेक्षेण-सितवस्त्रेण च शुभवस्त्रेण च, शुभमिदं शुद्धादिव्यदपि
पट्टमुष्मादि रकपीतादिवर्णं परिगृह्यते इति, “यगसाभिर्धं उत्त-
रासंगं केदर” इत्यागमप्राप्त्याऽशुचरीयमन्त्रकमेव कार्यम् न तु
अप्युद्गारमर्दकृपं, तत्र वस्त्रवर्धं भोजनादिकार्ये न ध्यापार्थं, प्रस्वे-
दादिनाऽऽनुष्निवापत्तः, व्यापारितजैनेन ध्यापार्थं, परस्वकमपि
च प्रायेण धर्म्यं, विशिष्ट्य च बालवृद्धरूपादिसत्कं, न च ता-
र्ण्यां प्रस्वेदस्त्रेमादि स्फेदनीयं, व्यापारितवस्त्रान्तरन्त्यम् पृथग्
भोच्यमिति सम्पद्य स्नातेत्यर्थः प्रवृत्तिः । अथ जिह्वं संस्ना-
प्येत्यर्थः प्रवृत्तीयाः, तत्र जिनस्नपनादिविधिषु समस्तपूजा-
सामग्रीमेलनपूर्वकः । सा वेद्यः । तथाहि-शुभस्थानास्त्वयमा-
राभिकादिकं सुसुव्यापणदिना संतोष्य पवित्रभाजनाच्छाद्वा-
नहृदयाग्रस्थकरसंपुटधारणादिविधिना पुण्याधानत्वेन, वैशवा-
सिकपुत्रेण वाऽऽनयायेत्, जलमपि च तथा, तद्योऽनुष्टो-
तरीयप्रानेन मुखकोशं विदध्यात् । यतो दिनकृत्ये-“ कारुण्य
विहिता दद्यान, स्त्रवत्थनिम्लस्यो । मुखकोशं तु काष्ठेन, गि-
ह्विवाणि पमज्जद ॥ १ ॥” इति । तमपि च यथास्माभिः कुर्वीतासा-
वापे तु नापि । यतः पूजापञ्चाशके-“अरण्ये बंधिः पानं अहवा
ऊहासमाहोप । एनद्वृष्टिपथा-वस्त्रेण वसनेन, बहु आभुत्त,
नासं क्लेशिका । अथवेति विकल्पायां यथास्माभिः स्ना-
धानाभितिकमेण, यदि हि नासाग्रं अस्माग्रां स्यात्तदा ता-
मवस्थापित्यर्थः । सर्वे यत्नेन कार्यमित्यनुवर्तते इति, मुक्तिश्च
मुखे वस्त्रवर्धनं, भृत्या अपि स्वाभिर्नोऽङ्गमिदमभ्युपगमनादिकं
कुर्वन्ति । यदुक्तं-“ भंथिता कासवर्षां यथास्माभिः
पासीय । परिववमुवासप खलु, विणिनिमित्तं सदा खेव ॥ १ ॥
ति । अ० २ अर्पि ० ।

स्नानादौ यतना-यतनया बिहितस्य स्नानादेः शुभभाव-
हेतुनां प्रागुक्तं, अथ यतनां स्नानगतं शुभभावं-

मुतां च यतनाहतां स्नानस्य दर्शयन्नाह-

भूमिपेद्वृण्ण जलम-याण्यद जयया उ होह एहाणाओ ।

एतो विमुक्ताभ्यो, अणुहवसिक्को चिय बुद्धां ॥१॥

भूमेः प्रेक्षणं च स्नानसूत्रः प्राणिरकथं चकृषा निरीक्षणं, जलस्नानं च एतत्प्रकारेणैव नीरगतस्नानादिः प्रमुक्तं यस्य व्यापारयुक्तस्य तद्विप्रेक्षणजलस्नानादिः आदिशामात्मिके-
कारणप्रतिप्रदः । तस्मिन्मिष्टाह-यतना प्रयत्नविशेषः, तुशब्दः पुनरर्थः । तज्ज्ञानना वैषम्य-स्नानादि यतनया गुणकरं भवति, यतना पुनर्भूमिप्रेक्षणजलस्नानादिनियति भवति । केत्याह-
स्नानादाह-अकृते, देहशोचविशेषयजिनाऽथेनप्रभृतिवि च, इह च प्राकृते शीकाराभूतभावत् (एहाभासो) इत्येवं पठ्यत इति । (एषो ति) इतः पुनर्यतनाविहितस्नानादिविमुक्ताभ्याः
शुजाभ्यवसायोऽनुभवसिद्ध एव स्वसंवेदनप्रतिष्ठित एव, बुधानां बुद्धिमत्ता, अनन च अज्ञानावहेतुत्वादित्यस्य पूर्वोक्तहेतो-
रसिद्धताशङ्का परित्यज्या, इति गाथायेति ॥ ११ ॥

आरम्भवतो यतनया स्नानादि गुणयेति यत् प्रायुक्तं,
तत्र कश्चिदाह-आरम्भयानां यथाधिकतरपाप-
जीवतया धर्माय स्नानादि न करोति, तदा
न सुखमुपपद्यमान इत्याशङ्क्याऽऽह-

अज्ञास्थारंजवज्रो, धम्मोऽणारंजवज्रो अणुभाभो ।

लोए पवणालिंसा, अबोहिवीयं ति दोसा-य ॥ १२ ॥

अन्यत्राधिकृतस्नानादेरपरत्र विविधदेहेदृशेदादिकमस्तु, आर-
म्भवतो ज्ञतोपमर्दनकारणेः सतो देहिता, धर्म धर्मेविषये, जिना-
दिनिमित्तमित्यर्थः । (अणारंजवो ति) अनादम् एवानारम्भको,
ज्ञतोपमर्दनकारिणः । किमित्याह-अनाजोपो आनाजोपो भवति,
अनाजोपकार्यस्वादाहारमभ्यस्य । अथका-अनादितोऽनारम्भज-
नाभोगो ऽवसीयते । आनाभाव एव हि आनाजुनसोऽपि जिना-
वेनादित्यत आरम्भोऽहृत्यतया ऽवभासते । तथा लोके शिष्टज-
ने, तस्मिन् इत्यर्थः । प्रकथनसिद्धा जिनासमानाश्रया-“पूजा-
विधानाप्रतिपादनपरं जिनशानसम्, अन्यथा कथमाहताः
शोचादिव्यतिरेकेणापि जिनं पूजयन्ति ” इत्यादिकृपा भव-
ति । सा चाबोधेज्जनान्तरे जिनधर्माप्रतिषेधजिमे कीञ् हेतु-
रबाधिविज्ञेयः । इत्येतानन्तरतोऽहो दोषो दूषणं भवनः । च-
राज्योऽनाजोगापेक्षया समुच्चयार्थः । अथ वा-दोषाय नव-
प्रमितकृपाय तद्वेधिविज्ञेयं संपद्यते । इतिशब्दः समाप्तौ ।
ततो ह्यन्यतः स्नानेन बुद्धसंवेक्षणं च जिनपूजा विधेयेति स्थि-
तमिति गाथाऽर्थः ॥ १२ ॥

अथ आवशौचानाभ्ययो दोषाभिधानायाऽऽह-

अविमुद्धा वि तु चित्ता, एवं चिय होइ अट्ठिपदोसा उ ।

तम्हा दुहा वि सुद्धा, जिनपूजा होइ कायन्ना ॥१३॥

अविमुद्धा अवस्थाया औचित्येन सावया, अविमुद्धा अभिप्र-
मः । दुष्टादौ वाक्यान्तरद्वारे, वृत्तिरपि औचित्याऽपि, न केवलं
स्नानादाभावे एव । (एवं चिय ति) एवंभावमेतैव प्रकारेण,
स्नानादिहृद्यशौचाकरणप्रदर्शितेन, भवति संपद्यते, अधि-
कदोषा तु ह्यन्यथौचाभावापेक्षया प्रबुद्धविषयः । यतोऽन-
भोगादयां ह्यन्यथौचानाशङ्का दोषास्तावद्बुद्धव्यां भवन्वे-
व, अन्ये च राजनिग्रहादयो भवन्ति, अन्यायकृपास्तस्याः ।
अथ बुद्धिभूतेनेत्येतादौरोपसंहाराय (तत्र चि) यस्मात् हृद्य-
शौचानाशौचानाये एते दोषा भवन्ति, तस्माकतोः, द्विधाऽपि

प्रत्यजावभेदाभ्यकारणत्वेनाऽपि, वास्तव्य एकप्रकारेण । बुद्धिना
बुद्धिभूतेन, जिनपूजाऽर्हद्वचनम्, भवति वसते, कसेध्याविधे-
येति गाथायेः ॥ १३ ॥ उक्तं बुद्धिभूतेनेति शब्दः ।

अथ विशिष्टपुण्यादिभिर्विस्तृततद्वारप्रतिपादनायाऽऽह-

गंधर्वपूवसन्वो-सहोहिं उदगाइएहिं चितोहिं ।

मुद्राद्विलेखणवरकुसु-मदामबलिदीवएहिं च ॥ १४ ॥

सिक्तस्यपद्विअकलय-गोरोयणमाइएहिं जहल्लाम ।

कंचणमासियरयणा-इदामएहिं च विविहेहिं ॥ १५ ॥ पुण्यम् ।

हारनाथायां पुण्यादिभिरित्येवं हारस्य निर्विघ्नत्वाद् गन्धे-
त्यादि न युक्तम् । अत्रोच्यते-पुण्यादिभिरित्यत्रादिशब्दस्य
प्रकारार्थत्वेन पुण्यादिभिः पुत्रप्रकारैरिति व्याख्यानम् इयः ।
वरपुत्रः प्रधानपुत्रो, गन्धर्वरो वा गन्धर्वप्रधानो धूपः कृष्णाग-
प्रभृतिगन्धयुक्तिसिद्धः, सर्वोपशयो लोककृदाः, एतेषां ह-
न्तुः तानाजिनपूजा भवति, कसेधेयेत्येन हारगाथायेन योगः ।
तयोद्गादीभजेलप्रभृतिभिराविशब्दादिभिरसकृत्तुग्यादिप-
रिग्रहः । विधैर्विधिधैः, एभिः पुनः पूजा जिनविष्मस्य स्मरण-
हारेण पुरतः स्थापनाकारेण यथाकृदि स्यात्, समयायाऽपि पु-
जास्वेनाविरुद्धत्वात् । अथ जीवाभिगमादिषु हस्तुत्सर्वाणां पूजा-
स्वेनाप्रदर्शितवन्मन्त्र युक्तं तेषामादिशब्दापादानव्याख्यानम्, वै-
श्वम्, जीवाभिगमाद्यशरीरानामपि बलिदीपगोरोचनादीनामि-
होक्तत्वेन तदुपदर्शितं य पूजाविधानस्यापवादोक्तत्वात् । अत
एव जीवाभिगमे नन्वापुष्करिणि अजेन स्नानोक्तावाप जम्बूद्वी-
पप्रभृत्यां नानाविधेनपुष्करिणि कातुयरादिद्वैष्य स्मरणव्यापि-
अथ पुनानिभिः स्मरणं न युक्तं, विगन्धित्वात्तेषां को वा किमा-
ह, यतो यानि गन्धादिनिः सुन्दराणि पुनानिद्विष्टयाणि शोभा-
वहानि कर्णद्वयानां भाषोदात्तास्यकारिण, तैरेव च तद्विधेयम् ।
यतो बह्वयनिः “जह रहंति तह ससर्ग, कावचमणिकवेचनं”ति ।
तथा सुखविधिष्वेतेन सुखनिश्चीलकण्ठपुष्पेन, वरकुसुमद्व्या-
नि प्रधानपुष्पमालाः, बालकपहारः, दीपकः प्रशोपकाः, एतेषां
हन्तोऽनस्तेः कदाचः समुच्चये । सिद्धार्थकाः सर्वथाः, इति च
प्रतीतम्, अकृताश्च तदुद्गाः, वरपुत्राः, गोरोचना गोपित्तजाः
एषां हन्तोऽनस्तेऽद्विरितप्रभृतिभिः, आदिशब्दाच्छेषम-
हृत्स्ववस्तुपरिग्रहः । यथाज्ञानं यथासंपत्तिः । काञ्चनमौक्तिकर-
त्वादिदामकेतव कनकमुक्ताफलमालाणिकमालाजिह्व, विविधे-
भृङ्गप्रकारैरिति गाथाइत्यर्थः ॥ १४-१५ ॥

अथ कक्षाद्विशिष्टपुण्यादिभिर्वेव पूजा विधीयते इत्याशङ्क्याह-
पवरोहिं साहणेहिं, पायं जावो वि जायए पवरो ।

प य अणो उवओगो, एएसि सयाण लद्धयरो ॥१६॥

प्रवरैरुद्धैः, सयैः पूजाकारणद्वयैः, प्रायां बाहुद्वयेन,
कस्यापि क्लिष्टकर्मणः प्रवरस्यधरेणैव न जायते प्रवरभा-
स्तस्यान्यस्यातनुमकर्मणः प्रवरद्वय्याणि विवैव प्रवरभा-
वो जायते, स्येतदर्थमुक्त्याय प्रायोऽग्रहणम् । भावोऽन्यवसायो-
ऽपि, न केवलं द्रव्यापयेव प्रवरार्थत्वाविशुद्धार्थः । जायते संप-
द्यते, प्रवरः प्रधानोऽग्रजकर्मण्येहेतुः । अत्राति च हृद्यविशो-
ज्ञाविशेषः । यदाह-“गुणभूदुहे इव-मि जलमिषो दिवस-
णं यावे । इव वायुश्चो इच्छति, वयहारो निजरे पिच्छल ॥१॥” इत्ये-
कं प्रवरद्वयोपादाने कारणम् । अथ कारणान्तरमाह-न नैव,

कः समुच्चये, अन्यो जिनपतिपूजातोऽपरः, उपयोगो विविचो-
गस्यानय, एतेषां प्रवरसाधनानाम्, सतां विधमानानाम्,
सहतरः प्रधानतरो भवति । यदाह—“देहः पुनः कस्य वा,
संसारोपैव सक्तः । वीतरागस्तु भव्यान्, संसारोच्छिद्यमे
भवेत् ॥ १॥ ” इत्यनः प्रवरपुष्पादिभिः पूजा विधिषा, इति
गाथायैः ॥ १६ ॥

अमुनेषां प्राचयकाह—

इहलोपपारलोप्य—कजाणं पारलोहं अहिं ।

तं पि कु चावपहाणं, सो वि य इय कजगम्भो सि ॥ १७ ॥

येहलौकिकपारलौकिककार्ययोर्धैर्यमानभवपरमवप्रयोजनयोः
साधनयोर्मध्ये, पारलौकिकं पारमधिकम्, अधिकं प्रधानतरं,
विशेषतस्तस्य साधनमिच्छात्, तत्साधने बहुतमानयसंज्ञ-
बाद् । पारलौकिककृत्यं च जिनपूज्यतां मान्यपुण्योपगत्यां
सहतरं प्रवरसाधनानामिति । तत्र च यत्प्रधानं तद्विशेषितमाह—
(नं वि च सि) तत्पुनः पारलौकिककार्यदेतत्पूजां माहः । इति
कार्यगम्य इत्येवंविधमनन्तरतो यत्कायं प्राचय कृत्यं पूजा-
यै प्रवरपुष्पाध्यादानकृत्यं, तेन यो गम्भो निश्चेतव्यः स इति
कार्यगम्यः, इतिशब्दः समाप्तौ । इत्युक्तं भवति—पुरुषोक्तसाध-
नं तु भूतज्ञानावकायं तावत्प्रवरसाधनोपादानस्य ह्येवमाद्यं स-
फलप्राप्तिस्तद्विधेयं भवति, इति गाथायैः ॥ १७ ॥

प्राथाविहितकारं निगमयकाह—

ता नियविद्वधयुक्तं, विसिद्धपुष्पादिहं जिष्णुपूजा ।

कायव्या बुद्धिमया, तन्मी बहुमाद्यसारा य ॥ १८ ॥

(ता इति) यस्मात्प्रवरसाधनेः प्रवरो प्राणो भवतीत्यायु-
क्त, तत्संज्ञानैर्गोत्रविभवस्य स्वकीयविश्रुतेरनुकूलं स्वमा-
द्यं यस्य पूजाकरणस्य तन्निर्वाहमिच्छातुक्पम् । कस्येति कि-
याया विशेषणमिदम् । विशिष्टपुष्पादिनियक्तस्वकैः, जिनपू-
जाऽर्हत्वेनैव, कस्यैवा विधिषा, बुद्धिमता धीमता । बुद्धि-
मानस्य ह्युपाधयोपादानस्यो भवतीति बुद्धिमतेत्युक्तम् । तथा
तस्मिन् जिनं बहुमाद्यसारां प्रतिप्रधाना । तथाया—“अनुपक-
तपरहिततरतः, शिवदम्भिशेखरपूजितो जगबाद् । पुन्यो हितका-
मर्मा, जिनमाद्यो नाथताहेतुः ॥ १८ ॥ चशब्दः पूर्वोक्तविशेषणा-
पेक्षया समुच्चयार्थः, इति गाथायैः ॥ १८ ॥ पञ्चा० ४ विध० ।

अथ विधिद्वारात्पुष्पाद्याऽऽह—प्रमाजिपिष्ठावधयेऽसं-
सक्तशोभितजात्यकेसरकर्पूरादिभिर्भक्ष्यैश्च संवर्धये आजनह-
ये पुण्यमुच्चारयेत् । तथा संशोभितजात्यपुष्पपुष्पपूर्णप्रदीपा-
ऽवकाशयोः कादिर्विशेषास्तत्पुष्पकसविशिष्टानुस्मिन्नेव घट्टपफ-
लमिहोदकजलपानादिसामग्री संयोजयेद्देवं कल्पतः शुचिः ।
आवतः शुचिताऽनुगम्यैव कपयैर्देहिकाभुक्षिकस्पृहाकौतु-
कस्याङ्गादिभ्योगैकामचित्तना । उक्तं च—

“मनोभाक्कायवलोधी—पूजोपकरणस्थितेः ।

शुचिः ससन्धिषा कार्यं, श्रीभर्तृपूजकृते ॥ १९ ॥

एवं कथनापारम्भां शुचिः सन् गृहैवेत्ये-

“आभयद् इक्ष्वां शार्कां, पुमाद् बोधिवदक्षिणाम् ।
३२१

यत्पूर्वं प्रविश्यात्—वैकिणोपाहिणः ततः ॥ २ ॥

सुगन्धिवमपूरैरुचैः, प्राङ्मुखो वाऽप्युदङ्मुखः ।

वामनाभ्यां प्रनुसार्यां, मौनवान् देवमभ्येयत् ॥ ३ ॥

इत्यायुक्तेन नैवधिकीयकरणप्रदक्षिणात्रयचित्तनादिकेन च
विचिन्ना देवताऽपरहस्यकेन श्रीजिन्नाङ्गाकिर्माद्वयमपनयेत् । नि-
पुर्वोत्सारितश्रीनीयप्राचयचन्दनेन देवपूजासक्तचन्दनमाज-
नाद्वा पात्रागतेर हस्ततले वा गृहीतचन्दनेन कृतनासकपञ्ज-
द्वयनिष्कां रजिनकणिकाङ्गद्वयनकङ्कायाविभूषणः चन्दनबन्धि-
तभूषितस्तुजां सोमहस्यकेन श्रीजिन्नाङ्गाकिर्माद्वयमपनयेत् । नि-
र्गन्धं च—“जोगविण्डं ध्वं, निगन्धं विति श्रीअरया” । इति बुध-
न्यायवचनात् । यज्जिनविम्बारापितं सङ्घिज्ञायीभूतं विगन्धं जातं
व्ययमानं च निःश्रीकं न जगज्जनमनःप्रमादहेतुस्तत्निर्गन्धं कृ-
त्वन्ति बहुभूता इति सङ्काचारवृत्त्युक्तं भोगविनष्टमय, न तु वि-
चारसारकरणोक्तप्रकारेण दैविकताज्ञातेर्मिमांस्यत्वमुचितम्,
शास्त्रान्तरं तथा इत्ययमानायादौ द्रव्यमन्यात्, तस्य पुनः केच-
जिगम्यम् । वर्षादौ च निर्गन्धं विद्यतेः कुन्दादिंसंलक्षे पुण्य
पुण्य जनानाकृत्य शुचिस्थाने त्यज्यते, एवमाशातनाऽपि न
स्यात् । स्नात्रजगमपि तथैव, ततः सम्यक् श्रीजिनप्रतिमाः प्रमा-
जये उक्तेः स्थाने जोगनादाव्यापार्यावविधवाये संस्थाप्य च
करपुष्पपुष्पशुचिकणशविनाऽभिषेच्यज्जतं च पूर्वं मुख्यादिगन्धि-
यो कार्यं, यतो दिनकृत्ये—“शुचिणकपूरमौलं, काठं गंधादेर्य-
वरं । तत्रां ह्रवणनाहस्य, वहावेर भसिंसंस्तुम् ॥ १९ ॥ पुत्र्यं
कुङ्कुमं, कपूरं चनसारसनाभ्यां मिधे, तुल्यत्वात्सर्वौषधिवन्दना-
दिपरिग्रह इति तद्विधिः । स्नपनकांक्षे च—“बाहस्तणमि सामि-
ज्, सुमेकांसिहरमि कणयकालसेहि । तिस्रसाधुरेहिं एहवि-
शो, ते यथा जेहिं दिहो सि” ॥ २॥ इत्यादि विचिन्त्य पूजास्ये
च मुखपुष्पा मौनमेव कार्यं, तदसौ सावर्ण्यस्याऽयमेव, अन्य-
था नैवधिकीकरणनैर्यथापसैः, कगङ्कायापि ह्ययमेव । यतः—
“कायकङ्कमणं वज्रे, तदा केलविगिचयं । पुष्टुष्टुमणं च,
पुष्टतो जगधंभुणे ॥ २॥ ” ततः सुयस्तेन बालककुब्जिकां व्यापा-
यैकनाङ्कस्तणेन सर्वतो निर्जलीकृत्य द्वितीयं च धूपितमुद-
ज्ज्वलेन तेन मुहुः ३ संवतेः स्पृशेत्, एवमङ्ककङ्कणद्वयेन सर्व-
प्रतिमा निर्जलीकार्या । यत्र स्वस्थाऽपि जलकलेदन्तिष्ठति, तत्र
३ इयामिका स्थादिति सा सर्वथा व्याप्येत, च पञ्चनी-
दीचतुविशतिपट्टकादिभ्यः—

“....., मुरिभामदेवस्त ।

जीवाभिगमे विजया—पुरीयं विजयादेवार्णं ॥ १ ॥

जिगाह्लोमहस्यय—लहणया धूवद्वहजमाईम् ।

पदिमार्णं सलदाणय—प्राण्य इहव्यं मणियं ॥ २ ॥

निम्बुअजिण्यंसकहा—सगसमुगोसु सिधु सि कोपसु ।

अन्नां संलग्ना, द्रवणजलाहेहिं संलुपा ॥ ३ ॥

पुन्यचरकालविहिता, पदिमार्हं सति केलु विपुरेसु ।

बलकका १ केलकका २ महककथा, ३ गंधं दिहा य ॥ ४ ॥ ”

(गंधं विद ति) ग्रन्थे प्रतिज्ञायोरुदककौः दहा । (ध०)

“माताह्रापराय वि, पुवणजलाहे कुलेह जिणियं ।

पुन्यवपसार्ण वि, उवदवदि करिस्तारिणं ॥ ५ ॥

ता नञ्जदो दोसो, करये चडोसलवहादिणं ।

आवरणाजुसीः, गंयेसु अहिस्समाकपा ॥ ६ ॥ ”

हृदयार्थेऽत्युक्तम्—

“जिणरिदिसंलग्नायं, यमं कारि कोह भजितुम् ॥

पार्थाङ्कप्रतिहेर, हेवागमसोहिमं च ॥ १ ॥
 वसुधनागविराज-राहणकजं जिगमिषं कोह ।
 परमिष्ठमोक्षार, उज्जमिष्ठं कोह पंच जिगमि ॥ २ ॥
 कल्याणतमवहृषा, उज्जमिष्ठं नरहृषासजि ति ।
 बहुमानविस्त्रासा, कोह कोरारितं चउवीषं ॥ ३ ॥
 उज्जोसं सतरिसयं, नरहोप विहरत्ति जराय ।
 सतरिसयं पि कोह, विषायां कारह यथहृ ॥ ४ ॥
 तस्माभिधीयस्वतीधीयचतुर्विंशतिपट्टादि कारणं न्यायमेव
 दृश्यते, तथा सति तत्प्रकालनाद्यापि निर्दोषमेव, अङ्गकण्ठं ह-
 स्तादि च पुष्पक जाजनस्थगुहजलेन क्वायं न तु प्रतिमाकांक्ष-
 नजलेन, चन्दनादिवत् । इति जिनस्वपनाधिपः ।

अथ पूजाविधिः—

पूजा चाक्षाभ्यामभेदात् विधा । तत्र क्षयनमङ्गपूजयः, तनः "अंदि
 २ आनु २ करं ६ सेतु, ८ सृष्टि ६ पूजां यथाक्रमम्" इत्युक्तवैद्यमा-
 न्यावासुष्या नवाङ्गेषु कर्तृकुमुदादिभिः शोभायै च न्यायमेव
 त् । केऽप्याहुः—पूर्वं आसे तिलकं कृत्वा नवाङ्गपूजा कार्या । श्रीजि-
 नमस्तस्मिन्पूजाविधौ "सप्तसुखं चउवीषं" इत्येवमिति
 जज्ञाण्डादिगणधर्मिणां लवामांशधामजाण्डलकण्ठेण पंचसु
 हिमपदि सहस्यसु या भंगेसु एव काण्डेण पञ्चमाङ्गसुमेदि
 गंधवासेहि च पुष्प "इत्युक्तम् । ततः सङ्गैः सुगन्धभिः
 सरसेरुपतिर्विकाशिनिरासदित्तद्वैः प्रत्यक्षैः प्रकीर्णैः
 नामकारप्रतिर्वा पुष्पैः पूजयेत् । पुष्पाणि च यथाकाम्येव
 प्राह्याणि । यतः—

" न हृषकैः पूजयेद्देवं, कुसुमैर्न मर्द्दमानैः ।
 न विशिष्येद्वैलेः स्फुटैर्न गुह्यैर्नाऽविकारिभिः ॥ १ ॥
 कीटकोशापविजान, शाणपद्विजानि च ॥
 वज्रयेद्वर्णानेन, वासितं वशोजितम् ॥ २ ॥
 पुतिगन्धोऽप्यगन्धभिः, अस्मगन्धोऽपि यजेत् ।
 मलमृषादिनिर्माण-द्रुच्छ्रयानि कृत्तानि च ॥ ३ ॥
 सति च सामर्थ्ये रत्नसुवर्णमुकाजरण रौप्यलोचनपुष्पादिभिः

अग्नेर्वयादिबिम्बितुक्तादिवैश्वानरहृवात् । एवं अन्य-
 यामपि गावधृच्छादि स्यात् । यतः "पवरं" साहचर्यं, पापं
 नायां विजायत पवरो । न य अग्नौ उवग्नोः, एषसि स्याज
 सपयः ॥ १ ॥ इति । आह विष्णुचौ—"प्रथमं २ वैधिमं २ पुरिमं ३
 संघातिमं ४ कृपचतुर्विधमध्यामस्मान्वाविधयान् । तद्यतपत्रसदृश-
 पत्रजातीकेतकचम्पकादिविशिष्टपुष्पमाला र मुकुट ३ शिर-
 रुदं ३ पुष्पपट्टादि विरचयेदिति विशेषः । चन्दनपुष्पा-
 दिपूजा च तथा कायां या जिनस्य चपुष्पाकाञ्चव-
 नादि न स्यात्, सभोक्तोऽतिरेकश्च स्यात्, तथैव कृष्णं
 प्रमोदपुष्पादिहंसमवात् । अस्याऽप्यङ्गपूजाप्रकारः कुतुमाञ्जलि-
 मोचनपञ्चाङ्गमूत्रप्रक्षालनशुद्धिकर्माप्रदानं कुकुमकंपरादिभि-
 रभ्यर्चनविलिपनाङ्गाविधानगौराचनसुगन्धद्राविमयतिलकपत्र-
 मङ्गवाधिकरणप्रमुक्तो भक्तिचैत्यप्रतिमापूजाधिकारे वक्ष्यमा-
 नो यथास्थं ज्ञेयः । तथा जिनस्य हस्ते लोचनोऽङ्गनालि-
 केऽप्याङ्गनागवल्लीवृक्षनागमुक्तिकादिमोचनं कृष्णगुर्वदि-
 क्षोतेऽङ्गपुष्पगन्धवासमहेपाद्यैः सर्वमङ्गपूजायामन्तर्भवति ।
 तथोक्तं बृहद्भाष्ये— "एवमङ्गविज्ञेयमाह-रणवप्यङ्गगंधपुष्प-
 पुष्पैः । कीदृजं जिगमिष्या, तथ विद्मि एव मायकां" ॥ १ ॥
 ति । तत्र धृषो जिनस्य वामपादौ कार्यं स्यात् पूजा । तत्र चतुष्पु-

प्रदीपैः शास्त्रादितन्मुखात्तैर्वा जपरादिनामाङ्गैः सर्वैर्नैवेद्यैर्नि-
 मज्जितकनकशङ्खादिपानैश्च पूजयेत् । तत्र प्रदीपो जिनस्य वृत्ति-
 यपार्थं स्यात् ; अङ्गतेऽङ्गान्ते रौप्यलोचनैः शालैर्वा जिनस्य
 पुरतो दपणं १ अक्षतन २ चर्ममान ३ ओक्तस ४ मस्त्यपुष्प ५
 स्वास्तिक ६ कुम्भ ७ नन्दावर्त ८ कृपाटमङ्गलानालेखयेत् ।
 अथवा वा हानदर्शनकारिभारधननिमित्तं चतुषा पुजयेत्पेण
 पट्टादि विशिष्टाकृतान् पुष्पापि च ६ कौकयेत् । नवीनफलाम्ने
 तु पुर्वं जिनस्य पुरतः सवेधा दीप्यं, नैवेद्यमपि सति सामर्थ्ये
 कुरापयनशक्यमुदापि पानफलादिभाषातान्माङ्गादिस्वाद्याह् दी-
 कयेत् । नैवेद्यपूजा च प्रत्यहमपि सुकरा, महाफलता च
 धाम्नेय्य च विशिष्य, आगमेऽपि राज्ञाधान्यस्यैव प्रतिपादनात्,
 यत आश्चर्यकतिपयेऽपि समवसरणाधिकारे "कोरह वर्त्तति",
 निशोऽपि—"तत्रो पभावरं देवीं प सन्मं बलिमांदि कां
 भोजन-देवादिदेवो वच्मानसमी तस्स पस्मिमा कीरमां ति
 वाहिंशो कृतामो तुहा जायं विष्णुं सखाकाकापिभुसिर्भ भ-
 गवसा पडिमं" निशियोऽपि—[संज्ञि ति] "असिषोचसमनिमि-
 त्तं कुरां किञ्च" । महनिशियेऽपि तृतीयाध्यायने—"अरिदेतान्
 भगवतां गंधमङ्गपदेवसंमज्जोवसंयणविशित्तिसिष्यवत्पु-
 वारंयदि पूसाकारोहि पशद्विगमनमन्त्रं पञ्चमाणा तिःपुष्पप-
 यं करामो" । ततो गोशीपचन्दरसं पञ्चाङ्गुलिनिर्देशमङ्गना-
 लेखनादि पुष्पप्रकाराऽऽत्रिकादिगोतनुयादि च कुर्वता । मध्वे-
 न्येनद्रपुजैः यज्ञाध्यम् "गंधपयनट्टवाइश्च-संयणजालांरात्तआह
 दीवाः । ज किञ्च तं सत्यं पि अरह भगपुष्पाय" ॥ १ ॥ इत्यपूजा ।
 भावपूजा तु जिनपूजाध्यापारनिषेधकतुनीयेनैवधिकारणानु-
 र्यं जिनाहंकिणदिशं पुमान्, स्त्री तु वामदिशं, आशाननापरि-
 हाराय जययतोऽपि संनवं नवहन्ममानादसंभवं तु हस्त-
 हस्तास्मानादुक्तपुनस्तु पट्टहस्तमानादवग्रहाह् बहिः स्थिरवा
 चैत्यवन्दनं । विशिष्टपुष्पादिभिः कुर्वान् । आह च—"तत्राह
 भावपूजा, तां विहर्षेद्वंशोऽपि देवं । जदसति विषयुह
 पु-त्तमाह्वा देवदणवं ॥ १ ॥" निशोऽपि—"सो ३ गोधारसा-
 वयो ययुर्धुदि धुणोनां तथ गिरिमुदाप अहोर्चं निषिसिमां"
 तथा वसुदेवहोर्धो— "वसुदेवो पञ्चसूतं कृपसमस्तसावय-
 सामाह आर्शनमयो गहिअपचक्राणो कयकाहस्तसागुह-
 वंदनां ति" । एवमेकत्र भावकादिनरपि कायामग्नंस्तुत्यादि-
 भिक्षैत्यवन्दना कृतेरुपक्रमः । (४०) (स्तुतिनद्विकपणम् "बुह
 शब्दे वक्ष्यते) गीतनुत्यापत्रपूजाभामुक्तं ज्ञापपूजाभाम्यवतरति;
 तत्र महाफलकाम्यवत्पुष्पावर्णस्यं कर्तुंयुक्तपुष्पावर्णपूजायां प्रजा-
 न्ती यथा । यत्तेशीयसूक्तैः—"पवार्होहयाया कयबलकम्मा कय-
 काउभमगल्ला सुकिञ्चवायपारिहिआ ० जाव अट्टमी चउहसी सु-
 अभांरागंय य सयमेव रामो नहोवयारं करेद, तथा ति
 तथापुविणोप मुखं वाह" इति । पूजाकन्यावस्त्रं चाहं त-
 ङ्गुलमन्त्रेऽतिशयलक्षणावस्थावं ज्ञापयेत् । यज्ञाध्यम् "एह-
 वणचन्गदि छवमन्थवप्यदिहोर्गोहि" कवलिमं । पालंभकु-
 लमोहि भ, जिनस्य भायिउरं सिद्धसं ॥ १ ॥" स्नापकैः प-
 रिकीर्णोपांउतयजाकटकरकलितकलशैरैवैकैश्च त्रैव
 घटिनामालाधारेः कृत्वा जिनस्य छत्रस्थावस्त्रां ज्ञापयेत् । तत्रै-
 वस्थावस्था त्रिधा—जन्मावस्था १, रात्र्यावस्था २, भावपूजा-
 वस्था च ३ । तत्र स्नवनकारेजन्मावस्था १, मालाधारे रात्र्या-
 वस्था २, भावपूजावस्था जगत्तोऽपगतकेशाः केसुक्ताना-

स्तुतानैव , प्रातिहाय्यं परिकरोपरितनकसोत्रयपार्ष्णवर्तितैः
पदैः कहेतिः १, माताधर्मैः पुण्यवृत्तिः २, बीजावंशकरीः प्रवि-
भोजयपार्ष्णवर्तितैर्जिह्वो ध्वनिः ३, शेषाणि स्फुटान्येव । इति
भावपूजा । अग्यरीत्याऽपि पूजायं बृहन्नाम्नापुक्तं यथा—

“पंचावयारुत्ता, पूजा अष्टोवयारुत्ता वा ।
रिजिविलेखं पुन, नेत्रा सन्ध्यावारा वि ॥ १ ॥
तथ प ण्डुववारा, कुसुमम्भवनंयधुवरीवेहि ।
कुसुमम्भवनंयधुवरी—वधुवनेयजकलजगेहि पुणो ॥ २ ॥
अठविहकम्भदली, अठववारा हवह पूजा ।
सन्ध्यावारापूजा, नृवणऽप्येववतयज्ञसाराहेहि ॥ ३ ॥
फलवर्षिदीवार्हेहि, नङ्गिग्राहसिन्ध्याहि ति ॥ ”
शास्त्रान्तरे चानेकधाऽपि पूजाय उक्ताः सन्ति ।
तद्यथा—

“ सयमाणये पदमा , बीजा प्राणावणेन अर्होहि ।
तदमा भनसा संपा—रणेन वरपुष्पमाहेयं ॥ १ ॥
इति कायवाक्मनोयोगितया करणकारणानुमितितेतया च
पूजाभिक्रमः । तथा— “ पूर्णं पि पुष्पासिस्फुटपञ्चिवसिमेभ्रमे च-
उज्ज्वलं पि त्रासलपीय कुञ्जः ” । सर्वातविल्लादी तु पुष्पासिप-
स्तोत्रप्रतिपूजानां यथोचरं प्राधान्यामित्युक्तं, तथाऽऽभिषमशना-
दिभोग्यवस्तुमित्यपि, पुनरधिकलासापदेशवरिप्राज्ञा इत्या-
मामोक्तं पूजामेदं चतुष्कम् ।

तथा—

“ दुविहा जिणद्वयपूजा, इत्ये भावे अ तथ इत्यस्मि ।
द्वेवहि जिणपूजा, जिणप्राणापालनं भावे ॥ १ ॥

इति भेदद्वयेऽपि । तथा सतमेहा यथा—

“ नृवण विलेखनं भंग-स्मि चतुस्तुभजं च वासपूजाय ।
पुष्पादहणं माता-दहणं तह वषपादहणं ॥ १ ॥
सुचारदहणं जिणपुनगवान् आदरणारोहणं जेव ।
पुष्कमिहपुष्कपगरो, आरली मंगलपदेवो ॥ २ ॥
दीवो धनुक्खेवो, नेवज्जं सुहफलाण्ण दोसखं ॥
मीअं नहे वज्जं, पूमाजेसा इमे सतरा ॥ ३ ॥

एकविंशतिनेदास्त्वपुपदेमेव वषयमाणा हेयाः । यत्ते सर्वेऽप्य-
ङ्गादिपूजायै सर्वव्यापकेऽन्तर्भवन्ति ।

अङ्गादिपूजाययफलं त्वेषामाहुः—

“विष्णोवसामगेना, अम्बुद्वयसाहवी भवे बीजा ।
निम्बुरकणी तदद्या, फलया उ जह-यनमहिं ॥ १ ॥ ”

सात्त्विकपार्थिवैरेद्वि पूजानैवियुक्तं यतो
विचारामृतसंभवे—

“स्वात्त्विको राजसी भक्ति—स्तामसीति विधाऽयथा ।
अतोस्तस्वाद्विप्राय—विशेषाहृतो भवेत् ॥ १ ॥
अर्हत्तस्ययगुणभोगे—परिहानैकपूयकम् ।
अमुज्जना मनोरङ्ग—मुपसर्गेऽपि भूयसि ॥ २ ॥
अर्हत्संभन्धिकार्यायै, सर्वसंभवि वित्तुना ।
प्रयथाङ्गना महोत्साहाह, क्रियते या निरन्तरम् ॥ ३ ॥
साः स्वात्त्विको अवेज्जकि—लोकद्वयफलावहा ॥ ४ ॥
यदेहिकफलप्राप्ति—हेतवे कृगनियथा ।
सांकरम्भानमुपधेयं, राजसी भक्तिरुच्यते ॥ ५ ॥

द्विपदा यथतीकारकृते, या कृतमस्तरम् ।
द्वारायं विधीयेत, सा नक्तिस्तामसी मता ॥ ६ ॥
रजस्तमोमयी भाकिः, सुभाषा सर्वदेहिनाय ।
कुलेभा सावित्री भाकिः, शिवावधिपूजावहा ॥ ७ ॥

अथ च प्राशुकमङ्गाप्रपूजाद्वयं वैयर्थ्यमकारण-
व्यापदिभ्य इत्यस्तवः । यदाह—

“जिणनवणविषडावण—जसापूजाह सुपन्नो विदिथा ।
इत्थयधो सि न्धो, प्रावत्थयकारणयेण ॥ १ ॥
निचवं चिन्न संपूजा, अह पि हु एत्ता न तीरय कावं ।
तह वि अणुविदिभयथा, अक्कयदीवाह्वाणेण ॥ २ ॥
पणं पि उदगविदु, अह पक्कितं महासमुहमि ।
आयह अक्कयमेवं, पूजा वि हु बीअरावेसु ॥ ३ ॥
एयं बीयणं, पुक्काह अपाविल्लण भवगहणे ।
अक्कतुदाराणे, ओणं सिन्धेति सव्यजिमा ॥ ४ ॥
पूजाय मणसंती, मणसंतीय अ उत्तमं भाणं ।
सुहकाणय च मुक्कं, मुक्कं सुक्कं निरावाचं ॥ ५ ॥ इति ।

पूजादिविधिसंग्राहकं प्रसिक्तमस्त्वितिवाचककृतं
प्रकरणं चेत्तद्वचः—

“ स्नानं पूर्वोऽऽमुनीचय, प्रतीक्यां हस्तघावनम् ।
उदीच्यां श्वेतवस्त्राणि, पूजा पूर्वोत्तराभुक्ती ॥ १ ॥
बृहे प्रथितां वाम—मागे शयविवर्जितं ।
देवताऽवसरं कुर्यात्, साहेहस्तोर्द्धं चूमिके ॥ २ ॥
नीचैर्ममिस्थितं कुर्याद्, देवताऽवसरं वधि ।
नीचैर्नैविस्ततो वंश, संतत्याऽपि सदा भवेत् ॥ ३ ॥
पूजकः स्वाध्याया पूर्व—उत्तरस्याश्च संयुक्तः ।
दक्षिणस्या दिशो वार्यं, विदिपूवर्जनमेव हि ॥ ४ ॥
पश्चिमाभिमुखं कुर्यात्, पूजां जैनैश्चमूर्त्ये ।
अन्यत्र संततिच्छेदो, दक्षिणस्यां न सन्ततिः ॥ ५ ॥
आग्नेय्यां तु यदा पूजा, चनहामिर्दिने दिने ।
वायव्यां संततिर्नैव, नैर्ध्यां च कुलस्यः ॥ ६ ॥
वेश्याभ्यां कुर्वतां पूजां, संप्रतिनैव जायते ।
अंकि २ जानु २ कारं ६ सप्त, मूर्द्धि ए पूजा यथाकमम् ॥ ७ ॥
भीषण्दं विना नैव, पूजा कार्या कदाचन ।
प्राजे कपटे बृहन्नाजो—दरे तिलककारणम् ॥ ८ ॥
नवभित्तिकैः पूजा, करणीया निरन्तरम् ।
प्रभाते प्रथमं वास-पूजा कार्या विसंक्षये ॥ ९ ॥
मध्याह्ने कुसुमेः पूजा, संध्यायां धूपपिण्डव ।
प्राभां धूपवाहः स्वा-दमर्तं तु समुत्तमम् ॥ १० ॥
अर्हतो दक्षिणे प्रागे, दीपस्य विनिवेशनम् ।
ध्यानं तु दक्षिणे माने, चैत्यनां वन्दनं तथा ॥ ११ ॥
हस्तात्मस्वस्तितं जितौ निपतितं लब्धं कक्षिपार्थो—
यन्मूर्द्धोपगमं चूडं कुवसनेनैवैरको यद् भुञ्जम् ।
स्पृष्टं चुडजैर्नैवैरभितं यद् दूषितं कीटकैः—
स्वाभ्यं तत्कुसुमं वलं फलमथो नैकैर्जिनमीतये ॥ १२ ॥
नैकपुण्यं द्विधा कुर्याद्, नू निध्यात्कलिकामपि ।
वस्त्रकापलजनेदनं, नवेर्होषां विधायतः ॥ १३ ॥
गन्धधूपार्कतैः कर्मिभः, प्रदीपैर्दक्षिणारिजिः ।
प्रधानेभ्य फलैः पूजा, विधया भीजिनेसितुः ॥ १४ ॥
शान्तीं श्वेतं तथा पीतं, सांभे द्यामं पराजये ।

मङ्गलार्थं तथा रक्तं, पञ्चवर्णं च सत्करे ॥ १५ ॥
पञ्चामृतं तथा शाल्मी, क्षीपाः स्वात् सवृक्षैर्मुदे ।
बहौ लवणनिक्षेपः, शाल्म्ये तुष्टये यथास्थिते ॥ १६ ॥
आधिरते संयिते क्षिप्रं, रक्ते रौद्रे च वाससि ।
दागपूजातपोद्देशम्-संख्यादि निष्कलं भवेत् ॥ १७ ॥
पञ्चासनसमासीनो, नासाऽऽम्भस्तन्नाशनः ।
मीनो बल्लावृतस्थोऽयं, पूजां कुर्यात्क्षिनेतिशुः ॥ १८ ॥
स्नानं विक्षेपनिभूषणपुष्पवास-
भूप्रमवीपफलतन्मूलपत्रपुत्रैः ॥
वैषद्यचारिवर्त्मन्यसराऽऽतपस-
बाधिरभीतनदनस्तुतिप्रोवावृक्षा ॥ १९ ॥
इत्येकविंशतिषा जिनराजपूजा,
यथाता सुरासुरगणेन कृता सर्वैव ।
आदीकृता कुमतिभिः कक्षिकालयोगा-
द्याधर्म्यं तद्विद् भावश्चेन योजय ॥ २० ॥ ” इति ।
एवमन्यदपि जिनाम्भवेतिष्टपकरचैत्यगृहप्रमाणेनसुधाप-
बहनजिनचरित्रादिविचित्रचित्ररचनसमप्रविशितपूजापकरण-
सामग्रीरचनपरिष्ठापनिकाचन्द्रोदयतोरणप्रदानादिसर्वमङ्गादि-
पूजाधामन्यभवेति ; सर्वत्र जिनमन्त्रैरेव प्राधान्यात् । गृहचैत्यो-
परि च धौतिकाद्यापि न मोक्षं, चैत्यवस्तत्रापि चतुर्धौतयाशा-
तनायाजर्जनीयत्वात् । अत एव देवसत्कपुष्पपूषर्दीपजलवात्रच-
न्दोद्यादिना गृहकार्यं किञ्चिदपि न कार्यमिव, नापि स्वगृह-
वैदिकतत्वाङ्गपूर्णकर्मनैवेद्यादिविधैरप्यद्रव्यं न्यायार्थम् । वै-
त्यान्तरे तु रुद्रत तत्सकलं सर्वेषां पुरतो विज्ञाप्यारोप्य, अ-
न्यथासंभवे च मुखा जगत्प्रसादित्वोपसङ्गः । गृहचैत्यनैवेद्याद्य-
प्यारामिकस्य मुख्यवृथा मासदेवस्थाने न देवं, शक्यमात्रे च
प्राधान्यं नैवेद्याप्येन मासदेवोक्तं तु न द्वाच । इति पूजा-
विधिः ॥ २० २ अर्थः ॥

प्रस्तावितद्वाराभेदोपर्यन्तवर्णना-

सारा पुण धुइयोचा, गंजंरपपत्यविरइयाजे ठ ।

सन्त्यगुणकिचण-रूना खलु ते त्रियाणं तु ॥ २४ ॥

साराणि प्रधानानि, पुनःशुद्धे विशेषद्योतनार्थः । तच्चैवम-
सौरः स्तुतिस्तोत्रैर्गुर्बी पूजा कथंस्या । साराणि पुनस्तानि का-
नीत्युच्यते, यानि निवृत्त्यनस्येह दर्शनाद्यान्येव गम्यंरैरुच्यते ; प-
दानां शब्दानामर्थरमिधेयैर्विचित्राणि दृष्टानि गम्यंरपदार्थ-
विरचितानि । तद्यथा-“ पवित्रवणचरितस्तुणो, अइसयल्लसं
पि जस्स इहूयं । भवहुत्तमाणा जायं-ति जाणोति ति जियं न-
मह ” ॥ १ ॥ ‘जे उ सि’ व्याख्यातमेव । अनुत्तपदार्थयुक्त्यापि
कानिचिदसदृशगुणकीलनकार्याणि स्युः । यथा-

हेमाय मर्यजगतस्तत एव शङ्के,
आकम्मदीनुप । गतं न भवद्योशमिः ।
यायन्ति तानि यदि तत्र छजङ्गयोथा,
शेषः शिरांसि सुतुयाज्ज मदीं स्थिरा स्यात् ॥ १ ॥

अन्येतद्व्यवच्छेदायाऽऽह-सदृशगुणोक्तीलनकार्याणि विद्यमा-
न्युणप्रदण्यसमायायेव, कलुषधारेण, तानि स्तुतिस्तोत्राणि,
जिनानां तु आसनामेव । तद्यथा-“ आया जम्मस विक्कइया,
सीस सन्धेदि हरिहरेदि । सो वि तुव क्कणजलणं, भयणो
मयणं च पविस्सो ” ॥ १ ॥ इति गाथाधेः ॥ २४ ॥

अथ कथं स्तुत्यादिप्रधानपूजायां शुद्धीत्यस्मिन्नाकथ्यते,
स्तुत्यादीनां कुशलपरिणामहेतुत्वादेतदेवाऽऽह-

तेसि अत्यादिगमे, श्रियमेणं होइ कुसलपरिणामो ।

सुंदरभावा तेसि, इपरम्मि वि रचणणाएण ॥ २५ ॥

तेषां सारस्तुत्यादीनामर्थाभिप्रेतऽभिधेयाऽवयवे सति, निय-
मेनावधार्यनाशेन, भवति जायते, कुशलपरिणामः शुभाप्यवसा-
यः, अर्थोपिगमस्व प्रायः कुशलपरिणामकारकत्वादिति भव्य-
स्तोत्राणामिति गम्यते । एवं तद्वर्ण्यभिगमवतामेव स्तुत्यादिभिर्गु-
र्बी पूजा स्वाध्यायेवासित्येवाकथ्यते-सुन्दरभावात् शुभप्राप्तत्वात्,
तेषां स्तुत्यादीनाम्, इतरस्मिन्नपि तद्वर्ण्यवयवमेऽपि, आस्तां त-
द्वाभिगमे, कुशलः परिणामो जयतीति प्रकृतम् । अथ कथ-
मिदमवसीयते इत्याह-रत्नकालेन मार्गिकयोदाहरणेन, यथा
रत्नमहालक्ष्मणपति सुन्दरस्वभावात्तया शुणकरमेवमेतत्पयोपति
गाथाधेः ॥ २५ ॥

अधिकृतमेव ज्ञातं ज्ञापनीये योजयथाह-

जरसमणइ रयणा, अस्सायगुणा वि ते समिति जहा ।

कम्मजराई पुइमा-इया वि तह नावरयणाओ ॥ २६ ॥

ज्वरशमनादीनि ज्वरापहारप्रयुतीनि, आदिशब्दाङ्गजलशमना-
दिप्रदः, रत्नानि मार्गिक्यानि, अज्ञातगुणान्यपि रोगनिर्हर-
दितज्वरादिशमनसामर्थ्याभ्यां, न केवलं ज्ञातगुणान्येव तान्
ज्वरादिरोगान् शमयन्ति नाशयन्ति, यथा येन प्रकारेण, सुख-
रूपताललगेन, कर्मज्वरादीन् कर्मलक्षणज्वरादिरोगान् स्तुत्या-
दीन्यपि स्तुतिप्रोवाद्यापि, न केवलं रत्नाभ्येव, (तद इति) अ-
ज्ञातस्वावधारणार्थेव तुशब्दस्य संख्यात्, तथैव तैवैव प्रका-
रेण, किंभूतानि स्तुत्यादीनि १, भाव्यत्त्वानि चारमधिकमाधि-
क्यानि, शमयन्तीति प्रकृतमिति गाथाधेः ॥ २६ ॥

सारस्तुतिस्तोत्रद्वाराभिगमम्, तथा बहुकृतम्-“ सारपुइयोस-
सहिया, च तद ए चिइवंधणां ति ” । पञ्चा ७ विषयः ।

पूजा अविच्छेदनाऽस्य कतमेत्युक्तं सैव स्वकृतोऽभिधीयते
कारिकाङ्गमेव-

स्नानविशेषपुनमुग-न्धिपुष्पपूपादिभिः शुभैः कान्तम् ।

विजवानुसारतो यत्, कासे निपतं विधानेन ॥ १ ॥

अनुपकृतपरिहरतः, शिवदक्षिदेशशुभितो भगवान् ।

पूजो हितकामाना-मिति जयत्या पूजने पूजा ॥२॥

स्नानं गन्धद्रव्यसंवाजिनं, स्नानं वा, विशेषतः चन्दनकुसुमादि-
भिः, सुधु सुगन्धेषुपपाणि आर्यादिककुमानि । तथा सुगन्धेषुप-
गन्धपुष्पप्रतीतः, तदादिजिपरैरपि शुभैर्मन्त्रद्वयमभिधेयः, का-
न्तं मनाहारि, विमवानुसारतो विमवानुसारेण, यत् पूजनमिति
संख्याः कासे विसर्पं स्वकृत्यविरक्तं वा, नियतं सदा, विधानेन
शास्त्रेकम् ॥ १ ॥ उपकृतमुपकारो, न विद्यते उपकृतं येषां ते
इमंमुपकृता, उपकृतोपकारा इत्यर्थः । ते च ते परे च तयो-
हितं तस्मिन् रम्यंभिरतः, प्रबुधोऽनुपकृतपरिहरितरतो निष्कार-
णवत्सलः, शिवं ददातीति शिवदक्षिदेशशान्तीशान्तीः पुजितो,
भगवान् समग्रैश्चार्थांसंपन्नः, पुन्यः पूजनीयो, हितकामानां
हितमिच्छापिणो, सत्त्वानमित्येवंप्रियं कुशलपरिणामेन, भ-
क्त्या विनयसेवया, पूजने पुजोच्यते ॥२॥

ताम्रेव भवेत् ॥ ५६ -

पञ्चोपचारयुक्ता, का विद्याष्टोपचारयुक्ता स्यात् ।

श्रद्धाविशेषादप्या, भोक्ता सर्वोपचारेति ॥ ३ ॥

पञ्चोपचारयुक्ता पञ्चाङ्गमपिपातकया, का विद्याष्टोपचारयुक्ता स्यात् अष्टाङ्गमपिपातकया, श्रद्धाविशेषादप्या श्रद्धाविशेषो द्वा-
शाङ्गसंक्रादिगतः, तस्मादपर भोक्ता, सर्वोपचारेति सर्वैः
अकारैरन्तःपुरद्वयसम्प्रदायिभिरुपचारो विधौ भवन् सा
सर्वोपचारा ॥ तत्राद्या-“ दो जायु होखि कर, पंचमयं
होइ छत्रमंग तु ” । एवमेतिः पञ्चमिदपचारयुक्ता, अ-
थवा-मागमोक्तैः पञ्चमिविधयस्यामैर्युक्ता । तद्यथा-“ अ-
ठिबसायं द्वायाणं विहसरयथाय, अठिबसायं द्वायाणं अ-
विउसरयथाय पगसादियेणं उतरसंगेनं अचरुकासे अं-
जिअपगहेयं अगुसा पगवीजावकण्येनं ” ॥ द्वितीया त्वष्टमि-
रन्तैः शरीरावयवैरुपचारो भवत्यम् । तानि आद्य-पञ्चानि-
“ सांस्मरोपरविह्नी, दो बाद ऊक्याय ब मरणा । ” तृतीया तु देव-
भक्त्यायेन, वार्धक्यमागमे-“ सव्यबलेनं सव्यसमुदयेणं सव्य-
विउरेप सव्यवित्साय सव्यवारयेण ” इत्यादि ॥ ३ ॥

इयं च यादरेण विसेन कार्या पुरुषेण च तदाह-

न्यायाजितेन परिशो-धितेन विसेन निरवशेषेयम् ।

कर्तव्या बुद्धिमता, प्रयुक्तसत्सिद्धियोगेन ॥ ४ ॥

न्यायाजितेन न्यायोपासेन, परिशोधितेन प्राबविशेषात्, विसेन
प्रत्येक, निरवशेषा सकलेषं पुत्रा, कर्तव्या करणीया, बुद्धिमता
प्रज्ञावता, प्रयुक्तसत्सिद्धियोगेन प्रयुक्तः वर्तितः सत्सिद्धियोगः
सत्साधनव्यापारो येन स तथा ॥ ४ ॥

कीदृकप्रयत्नेन पुनः पुंसा करणीयेयमित्याह-

शुचिनाऽऽमसंयमपरं, सितशुचिवस्त्रेण वचनसारेण ।

आशंसारहितेन च, तथा तथा भाववृद्धौबैः ॥ ५ ॥

शुचिना प्रयत्नः स्वानेन देशसर्वस्मान्तर्या, देशस्वानं हस्त-
पादमुक्तप्रज्ञानेन, सर्वस्वानं शिरसा स्वातन्त्र्ये सत्यागमप्रसि-
द्धिः भावतः शुचिना भावस्वानेन, विशुद्धाध्यवसायेत्य-
र्थः । आत्मसंयमपरम्-आत्मनः शरीरस्य संयमः संवृता-
ङ्गोपश्लेषात्वं तत्परं तत्प्रधानं यथा भवत्येषं पूजा कर्त-
व्या । सितशुचिवस्त्रेण सितवस्त्रेण वस्त्रवस्त्रेण च, शुभमिदं सि-
ताद्यवस्त्रेण पुरुषस्यादि एकपीतादिवस्त्रं परिधाय, वस्त्रसा-
देणऽऽमसप्रधानेन, आशंसारहितेन च-इदपरलोकाद्याशंसवि-
कलेन च, तथा तथा भाववृद्धौ-चक्षेयेन येन प्रकारेण पुण्यव्याप्ति-
विरचनागतेन भाववृद्धिः संपद्यते तेन तेन प्रकारेण-
त्यर्थः ॥ ५ ॥

प्रतिष्ठाऽन्तरं पूजा प्रस्तुता, सा च पुण्यामिस्तोत्रादिभेदेन
बहुधा, तत्र पुण्यादिपूजामभिवाच स्तोत्रपूजां कारिकाद्वयमा-
ऽऽह-

पिपदकियागुणतै-गमनीरैर्विभिन्नैर्यसंयुक्तैः ।

आशयविशुद्धिजनकैः, संवेगपरायणैः पुण्यैः ॥ ६ ॥

पापनिवेदनमार्गैः, प्रणिधानपुरस्सरैर्विचित्राण्यैः ।

अस्मत्सितादिगुणयुतैः, स्तोत्रैश्च महापतिप्रभितैः ॥ ७ ॥

३२२

पिपदं शरीरमहोत्तरकृपासहस्रकृतं, किया समाचारम-
रितं, तच्च सप्तोत्तरावि कुबोदपरिहोपसर्गसमुत्थमपविज-
यित्वेन, गुणाः अकाङ्क्षानविरतिपरिपात्रावधौ ज्ञेयस्य सहस्रवि-
मोप्रणिनापुताः सामान्येन, केवलज्ञानवद्वेनाद्यस्तु विधौषेच,
तदुक्तैस्तद्विषयेस्तत्प्रतिष्ठाः, गमनीरैः सुव्यमर्ताविचित्रावाभि-
धाविमरस्तमोदप्रभतिरैश्च, विविचवर्णसंयुक्तेर्विचित्राकर-
संवेगिदम्प्राहकारवर्णन, आशयविशुद्धिजनकैर्गोपविशुद्धाऽऽप-
दकैः, संवेगपरायणैः-संवेगः संसारमयं, मोक्षानिष्ठायां वा, प-
रमयनं गमनं वेत्तु तानि परावधानि, संवेग परावधानि स्ववेगप-
रावधानि, तैः पुण्यहेतुत्वात् पुण्यानि, तैः ॥ ६ ॥ पापानां पापहेतुमो-
दकानां, स्वयंकृतत्वेन निवेदनं परिकथनं, तद्वयं हृदयान्तगत-
भावो येषां तानि तैः आपनिवेदनमार्गैः, प्रणिधानमैकाग्र्यं, तत्-
पुरस्सरैः, उपवीगप्रभातैरिति वाच्यं । विचित्रावैर्बहुविधाणैः,
अस्मत्सितादिगुणयुतेरस्मात्प्रतिममिद्विगतप्रत्यक्षप्राप्तिसिद्धावि-
शुष्युत्कर्षमिष्टाकारमाभित्य स्तोत्रैश्च स्तुतिविशेषैश्च, महा-
मतिप्रभितैः महाशुक्तिपुत्रविरचितसन्तर्गैः, इयं पूजा कर्तव्येति
पञ्चासंवेगनीयम् ॥ ६-७ ॥

कथं पुनः स्तोत्रेभ्यः पूजा प्रवर्तित्याह-

शुभजावार्थं पूजा, स्तोत्रेभ्यः स च परः शुभो नवति ।

सद्वृत्तगुणोत्कीर्तन-संवेगात् समरसाऽऽपयथा ॥ ८ ॥

(शुभेत्यादि) शुभजावार्थं पूजा शुभभाविनिमित्तं पूजा, सर्वो-
पि पुण्यादिभिः स्तोत्रेभ्यः स्तुतिरप्य, अ च भावा, परः प्र-
हः, शुभो भवति शुभहेतुजायते, एवं च पुण्यव्यापीनामि-
व स्तोत्राणामपि प्राक्तनाध्यवसायापेक्षया शुभतरपरिणामनि-
वन्धनत्वेन पूजाहेतुत्वं सिद्धाति । कथं पुनः स्तोत्रेभ्यः शुभो
प्राब इत्याह-सद्वृत्तगुणोत्कीर्तनसंवेगात्, सद्वृत्ताभां वि-
पमानानां तथ्यानां च गुणानां ज्ञानादीनां परकीर्तनं तेन
संबन्धो शुक्लपञ्जिहायस्तस्मात्, समरसापस्या समभावं रसो-
जिहाषां यस्यां सा समरसा, सा चासावापसिद्धा प्रातिरधि-
यतिरिधिगम इत्यमर्यात्तरम् । तथा हेतुनूतया समरसापस्या पर-
मासम्बद्धगुणज्ञानोपयोगरूपया, परमास्तद्वृत्तद्वयवनेन तद्वृ-
पयोगान्वयवृत्तितया स्तोत्रेभ्य एव शुभो भावो भवतीति ता-
त्पर्यम् ॥ ८ ॥

अमुना अन्यथा पूजाया एव भेदव्ययमाह-

कायादियोगसारा, त्रिविधा तच्छुद्धपात्रचित्तेन ।

या तद्विचाररहिता, सा परमाऽप्ये तु समयविदः ॥ ९ ॥

(कायेत्यादि) कायाद्यो योगाः कायादीनां वा, तत्सारा त-
त्प्रधाना, त्रिविधा तच्छुद्धपात्रा पूजा-कायायोगसारा, भावयोगसारा,
मनोयोगसारा च, तच्छुद्धपात्रचित्तेन तेषां कायादियोगानां
शुद्धिः कायादियोगपरिहृत्, तयोपासं यत्किं तेन करणनूत-
न, वा तद्विचाररहिता शुद्धचित्तिचारविकला, सा परमा प्र-
धाना पूजा, अन्ये तु समयविदः अपरं त्वाचारो हत्यमभि-
धयति ॥ ९ ॥

कायादियोगसारा त्रिविधा पुत्रेत्युक्तं तदेव त्रैविध्यमाह-

विज्ञोपशमन्याया, मीताऽप्युदयप्रसापिनी चान्या ।

निर्गोपसापनीति च, फलदा तु यथार्थसंज्ञाभिः ॥ १० ॥

(विज्ञेत्यादि) विज्ञानुपशमनयति विज्ञोपशमनी, आद्या का-

ययोगसारा, गीता कथिता, अन्नमुद्यं प्रसाधयतीत्यभ्युद्यम-
साधनी आम्नाऽपरा बाभ्योगप्रधाना, निर्वाणं साधयतीति नि-
र्वाणसाधनीति च मनोयोगसारा, स्वतन्त्रा वा त्रिविधा, फलदा
तु फलदैवैकेका यथायथं क्लामिन्त्यर्थोऽभिधानः ॥ १० ॥

तिमुष्पधि यद् भवति तदाह-

मवरं पुष्पादि सदा, चाद्यायां सेवते तु तदाता ।

आनयति चान्यतोऽपि हि, नियमादेव द्वितीयाद्याम् ॥ ११ ॥

जैसोऽप्यमुदरं यद्, मनसाऽऽपादयति तनु चरमायाम् ।

अस्तिगुणाधिकसद्यो-नसारसद्वृत्तप्रमाणपरः ॥ १२ ॥

मवरं प्रधानं, पुष्पादि पुष्पगन्धमाख्यादि, सदा च सर्वदैव, ना-
द्यायां प्रथमायां, सेवते तु सेवते एव द्वायायेव, तदाता तस्याः
पूजायाः कर्तुं दाता, आनयति च वचनेनाऽन्यतोऽपि हि सेना-
न्तराद् अन्तर्गतं पुष्पादि, नियमादेव नियमेनैव, द्वितीयायां पू-
जायाम् ॥ ११ ॥ जैसोऽप्यमुदरं त्रितु लोकेषु प्रधानं, यत् परि-
ज्ञातकुसुमादि नन्वाश्विनगतं, मनसाऽपत्तःकरणेन, आपादय-
ति संपादयति, तनु तदेव, चरमायां निर्वाणसाधन्यां, तदाते-
त्यप्राप्त्यभिसंक्षयते । अयमेव विशिष्यते-अस्तिगुणैरपि च
क्षयागानां लक्ष्म्यव्यापाराणां सारं फलकल्पप्रक्रमत्वेन
धर्मस्य सारोऽमरत्वमिति तत्तम् । सद्योगसारं यत् सद्
ब्रह्म परमात्मस्वरूपं, तस्य बायो यजनं, पूजनं तत् तत्पर-
स्तत्प्रधानः प्रस्तुतस्तदाताऽस्तिगुणाधिकसद्योगसारसद्वृ-
त्तबागपर उच्यते ॥ १२ ॥ यो ० ३ विव ० ।

अकृतादिपूजास्तत्र दृष्टान्तः । जिनप्रतिमापूजा-
विधिमाह-

कुमुदऽस्त्यवपूत्रेहि, दीवयवासोहोहं सुन्दरफलेहि ।

प्या पयससिखिहि, अष्टविहा तस्स कायन्वा ॥ १५ ॥

कुमुदाकृतपूत्रेः पुष्पाश्वाद्याद्ययतनमुद्रकृष्णगुलसारपूत्रेः,
दीपः प्रदीपो, गन्धाः सुगन्धिसारज्यनिष्पन्नानेकजेद्विजा-
हतेः, सुन्दरफलेः पवित्रलुगाधिमतोऽरातिवर्णाङ्गनारक्षप्र-
जपूरकादिभिः, पूजा सपयां, घृतं सर्पिः, उपलक्षणं चेतत्-सम-
स्तनैवेद्यपकाभादेः । सखिं जलं, लाभ्याम्, अष्टविधाऽष्टने-
हा । उपलक्षणं चेतत्-काञ्चनरत्नवप्रादेः । तस्य मिश्राभिधादि-
भेदमिहाजिनत्रयनमध्यगतज्ञाहं हुणगन्धध्यारोपणसहाहं दु-
र्बिम्बस्य कर्त्तव्या कार्या भवतीति भाष्याः ॥ १५ ॥

अथेतस्या एवाद्यविपूजायाः कलापदर्शनप्रतिबद्धानि प्रधा-
न्यारोपरिचितानि अधिकजनान्यन्त्यादरातिशयोपादानायां सन्ति
कथानकाणि । दृश्यं ० । (तानि च प्रथमोत्तरमवाद्यं न प्र-
दृशयामः । तदिहक्षुषा दृशान्दृष्टिप्रणयो निरीक्ष्यः)
“गन्धैर्मात्स्यैर्विनिर्गन्धैर्बहुलपरिजलेनैवैतद्वृत्तपूत्रैः,
सन्नाथैः प्रायमभेदकानिर्गन्धैः पाकपूतैः फलेषु ।
अममःसंपूषपात्रैरिति हि जिनपतेरर्चनामष्टप्रहं,
कुलोणा येहमभाजः परमपदसुखस्तोमसास्तुभवेत्” ॥ १ ॥

न च जिनविम्बानां पूजादिकरणे न काचित्कलमसिरेति
वाच्यम्, विन्तामयथादिभ्य इव तेषांऽपि फलमाप्यविबोधात् ।

यदुक्तं धीतरागस्तेन श्रीदेवसूरिनिः-

“अप्रसन्नाकथं प्राप्यं फलमनन्दसकृन्तम् ।

विन्तामयथादिव किं न, फलत्वेऽपि विवेचनाः” ॥ १ ॥ य ० २ अ छि ० ।

(स्नातविधिः) राजादिना कार्या विधिना जिनपूजा-

ततो विधिना जिनपूत्रे विविधप्रतिमाऽपेक्षया अधिकैश्वर्यके,
पञ्चविधैत्यपेक्षया तु मिश्राकृतऽमिश्राकृतं वा तन्वा वि-
धिना जिनस्य भगवतः पूजनं पुष्पादिनिर्गन्धैर्बन्धनं, बन्धनं
स्तुतिगुणैर्वाच्यमित्यर्थः । तस्य अथत्यतो नमस्कारमात्र-
त्वर्यतः श्रेयांयाधिकीप्रतिकमणपूरैकशकस्तवादिनिर्गन्धकैरिति ।
अत्र विधिना जिनपूत्रे गमनमुच्यते । तद्विधिश्च यदि राजा
महर्हिकस्तदा-“ सन्नाथ इहोप सन्नाथ तुर्यं सन्नाथलेशं
सन्नाथोरिसेणं” इत्यादिबन्धनात् प्रजावनागिनिषं महर्हो दे-
वपूत्रे वाति । अथ सामान्यजिनवस्तुदेहात्पपरिहारेण यथाऽनु-
रूपाम्बरं बिभ्रद् मित्रपूजादिपरिबुधो वाति; नत्र गतइव
पुष्पतम्बाहिसिचिचिच्यव्यानां परिहारेण १, किरीटवर्जयोप-
ऽमरत्वाद्याधिकव्याणामपरिहारेण ३, कृतेकपुष्पलक्ष्म्योपरा-
सङ्गः एतच्च पुरुषं प्रति दृष्टव्यम्; स्त्री तु सविशेषावभुताङ्गी वि-
नयावनततनुकरोति २, हृष्टेजिनेन्द्रे अजिज्ञासुं शिरस्यारोपय-
न्-“नमो जिनायां” इति भजनप्रणमने ४ । अथमपि सङ्गावभुती
स्त्रीयां निष्कः तथा च तत्प्रातः-“एकशाटकोरसत्तङ्गकरणे
जितेन्द्रार्जने शिरस्वस्त्राजिनचक्षेत्रे हि द्वौ पुरुषमाभिव्यक्तौ; स्त्री
तु सविशेषावभुताङ्गी विनयावनततनुकरोति” ॥ तथा बागमः-
“विणम्रोक्षथाय गायत्रीर्घ्यं” इति । तावता शकस्तवराजा-
दावप्यासां शिरस्वस्त्राजिन्यासां न युज्यते, तथाकरणेऽङ्गादि-
दर्शनप्रसक्तः यत्-“करयत्तं जाय कहु एवं बयासी” इत्युक्तं
कौपीयस्तावे, तत्तत्तस्यैव न्युष्टुनादिवस्त्राजिनमयसुबन्धनपरं,
न तु पुरुषैः सर्वैस्त्रायै, न च तथा स्थितस्यैव सुभोहारक्याप-
नपरं वा, अन्त्यद्विपुर्वाङ्गव्याप्याङ्गी तथा भगनाद, कला-
युक्तमायं परिजाव्यमत्रागमाविरोधेनैति; मनसैकैकाद्यं कुर्व-
न्ति पञ्चविधाभिगमेव नैवेधिकीपुर्वं प्रविधाति । यथाह-“ स-
न्धिच्छावं दृष्ट्वा विउसरणयाय १, अजिज्ञासुं दृष्ट्वां अवि-
उसरणयाय २, एगल्लसारूपेण उतरासंयत्तं ३, चकनुष्कासे
अजिज्ञासुं ४, मणसो यगरीकरणेन ति” ५ । राजादिस्तु
केचं प्रविष्टैस्तत्कालं राजविहानि त्यजति । यतः-“ अथहं
रायककुम्भा-ई पंचवरायककुम्भाई । खमं उत्तोषाणह, म-
उरं तह कामराभो अ ॥ १ ॥” अमहारे प्रवेशे मनोवाक्या-
शुद्धव्यापारो निषिध्यते इति ज्ञापनायै नैवेधिकीपुर्वं क्रियते, पर-
मेक्षेया गण्यते, गृहादिव्यापारवैकस्यैव नियतत्वात्; कृतायां
च नैवेधिक्यां सावधान्यापारवर्जनमेव न्याय्यम् । अन्यथा तद्वै-
प्यापारः । यतो दिनकृत्यं-“मिहो कहामो सव्वाभो, ओ वज-
इ जिणालय । तस्स निशीदुहा होइ, इह केवडिमासिर्” ॥ १ ॥
इति । ततो मूलाविष्ण्वस्य प्रणामं कृत्वा सर्वे हि प्रायेषोत्कृष्टं
वस्तु श्रेयस्कामिर्दक्षिणाया एव विधेयमिध्यामनो दक्षिणा-
भागे मूलाविष्ण्वं कुर्वन् ज्ञानादिधारापनायै प्रदक्षिणात्रयं
करोति ।

उक्तं च-

“ ततो नमो जिनायां, ति भजिअ प्रकोणयं पणमं च ।

काठं पंचंगं वा, मणिनरनिष्पन्नमणेणं ॥ १ ॥

पूनांयाणपरिवा-रपरिमशो गहिरमदुरोसेलं ।

पद्माणो जिणगुणग-निवक्ष्यंज्जपुसुहिं ३ २ ॥

करधारिज्जोगमुहो, पययाणिरकज्जणउसो ।

दिक्षा पयादिहत्तिपं, ययामणो जिणगुणसुहिं ३ ॥

गिहचरयस्तु न घनरु, इत्येवमिदं वि अहं वि कारणवसेन ।
तद् वि न सुपदं मर्यम्, सया वि तत्करणपरिणामं ॥ ४ ॥ ”
प्रदक्षिणादाने च समवसरणस्यचतुर्षु श्रीजिने भ्यायन् ग-
र्गारोद्दक्षिणपुष्पाभादिद्वयवस्थानिभवेयं वन्ते; अत एव स-
वेष्टयापि कैश्चन्य समवसृतिस्थानोपयाय नर्मयुह्यदिर्ज्ञादि-
कषये मूलविष्णुनामिना विष्णोर्नि कुर्वेति । एवं च-“वज्रयद्वैतः
पृष्ठम्” इत्युक्तोर्ध्वपृष्ठनिवासदोषोपधिं वतुर्विष्णु निवर्त्तते, ततश्चै-
त्यप्रमाजिनपतकलेष्वकादिब्रह्ममाण्ययोचितिचिन्तापूर्व वि-
हितसकलपूजासामग्रीको जिवयुह्यपारनिषेधकपां द्वितीयं
नैषधिकीं मुच्यमपरादी कृत्वा मूलविष्ण्वस्य प्रणामत्रयपूर्वकं
पूर्वोक्तविधिना पूजां कुरुते ।

प्रज्ञाप्यव-

“ ततो निशीद्विषाय, पबिसिन्ना मंडवमि जिवपुरयो ।
अदिनिदिभजायुषापी, केरु विदिशा पुनसतिम् ॥ १ ॥
तपय्य हरिमुल्लसतो, कयमुहकोसो जिधिदपडिमायं ।
अवषेह रयाणवसिभं, निम्नं लोमहत्येयं ॥ २ ॥
जिवगिहपमज्जणतो, करेह कोरेह वा वि मषणं ।
जिवविधान पुनंतो, विदिशा कुनरं जहाजोयं ॥ ३ ॥
अत्र च विधायतः शुद्धगन्धोदकप्रक्षालनकुह्यमभिगोशीर्ष-
वन्तनविलेपनाङ्गीरचनगोरोचनसुगन्धद्विपत्रमङ्गकरणनाभा-
जातीयपुष्पमालारोपणचोनाङ्गकवक्षपरिधापनकृष्णायुमिभ-
कपूररुदनिकदीपोद्योतनस्वच्छाजयकाकुताद्यमङ्गलाभिन-
विभिनपुष्पपुष्करवादि धेयं; यदि च प्राक् केनाग्नि पूजा कृता
व्यापराद् विशिष्टाग्रपूजासाम्यप्राये तां गोत्सारयेत्; अन्धा-
नां तद्दर्शनजन्यपुण्यानुभावविपुलकव्यस्तारवायप्रसङ्गात्, किं
तु तामिह विशेषयेत् ।

यद् बृहद्वाप्यव-

“ अह पुनं विप्र केनरु, हविषा पूजा कया सुविह्वेन ।
तं वि सविसेलसोदरं, अह होरु तद्वा तद्वा कुञ्जा ॥ १ ॥
निम्नं वि न एवं, प्रजह निम्नरुल्लसक्यमाभा ।
भोगविणकुं हन्ते, निम्नं विंति गीभरया ॥ २ ॥
इत्तो जेव जिवाणं, पुनरवि आरोवणं कुणंति जहा ।
कयाहरयाणं, जुगसिभकुंतिप्रमार्थं ॥ ३ ॥
कहमज्ज वयाण, कालाहेव जिणिदपडिमायं ।
अहुसयं लुहंता, विजयारुं वधिषा समय ॥ ४ ॥
एवं मूलविष्ण्वस्य विस्तरपूजानन्तरं सूत्रया सर्वपरविष्णुपूजा
यथायोगे कार्या, द्वारविष्णुसमवसरणविष्णुपूजायि सुवयविष्ण-
पूजायमन्तरं गर्भपुहनिर्गमसमये कर्त्तव्या संभाव्यते, न तु प्र-
वेष्टे, प्रणाममात्रं त्वत्साम्यान्दीनां पूर्वमपि, यथेव तृतीयापङ्का-
दिस्तंवादिस्थां सङ्काचारोक्तविजयदेषकव्यतायामिदमव प्र-
तिपादनात् ।

तथापि-

“ तो गंतु सुहम्मसहं, जिणस्स कयंरंस्समि पणमिन्ता ।
उण्हासिन्तु ससुणं, पमज्जण लोमहत्येयं ॥ १ ॥
सुराहज्जेणिगवीसं, बारा वक्काहिमाऽणुलिपिचा ।
गोलीसचंद्देषेणं, ता कुसुमादेहिं अवेह ॥ २ ॥
तो हारपदिमपुमं, सहसुहम्मइत्तु वि करर पुणं ।
हारवक्काह संसं, तद्दअवंगाड नायव ॥ ३ ॥
तस्साऽणुल्लमायकस्य पूजा सर्वेणोपि पूर्व सविधेया हि कार्या ।

उक्तमपि-

“ उच्चिन्नं पुत्राय, विलेसकरं तु मूलविषयस ।
अं पदरु तत्त पदमं, जणस्स दिष्टी सह मणेण ॥ १ ॥ ”

शिष्यः-

“ पूजाबंदयुमार्ह, काणेणस्स लेसकरणमि ।
नायगलेवगमावे, होह कमा लोमगाहणं ॥ २ ॥
पगस्सयरसार, कीरह पूजाऽमरोरिं योवयरी ।
पसा वि महावन्ना, लण्णिकज्जह निजणकुदीहिं ॥ ३ ॥

आचार्यः-

नायगलेवगमुदी, न होरु एयसु जाणगज्जणस्स ।
पिच्छंतस्स समानं, परिवारं पामिहोराहं ॥ ४ ॥
वचहोरो पुण पदमं, पडिडिओ मूलनायो पसो ।
अवगिज्जह लेसाणं, नायगमावो न उ णत्थेयं ॥ ५ ॥
वन्दपुत्रावलिहो-अनेसु पगस्स कीरमायेसु ।
आसायणा न दिह्ता, उच्चिन्नपविचस्स पुरिसस्स ॥ ६ ॥
अह मिम्मयपडिमाणं, पुत्रा पुप्फाहएहिं णलु उच्चिन्ना ।
कणगाहमिदिमिन्नाणं, उच्चिन्नतमा मज्जणाहं वि ॥ ७ ॥
कट्ठावगाह कज्जा, पगस्स विलेसपूजकरया वि ।
नावन्नापरिणामो, अह यमिज्जणस्स लेसेसु ॥ ८ ॥
उच्चिन्नपविचं एवं, अहा कुणंतस्स होह नावन्ना ।
तद् मूलविषपूजा, विलेसकरणे वि तं नअपि ॥ ९ ॥
जिणजवणविषपूजा, कीरंत जिणायो नो कप किं तु ।
सुहमावणानिमित्तं, पुत्राह इयराण बोहत्यं ॥ १० ॥
वेहंहरण केरु, पसंतकवेण केरु विषेणं ।

पुत्रार्थं सया अघे, अघे कुम्भंति वचएयं ॥ ११ ॥ ”

इति पूर्व मूलविष्णुपूजा युक्तिरूपेणैतत्प्रसङ्गेन । सविस्तर-
पूजाऽमरं च गिर्यं विशेषतश्च पूर्वसु विपञ्चसत्कुसुमाङ्गिप्र-
क्षेपादि पूर्व भगवतः स्नात्रं विधेयम् ।

तत्रार्थं विधिः योगशास्त्रवृत्तिप्राक्विधिबुधिसिद्धिः-

प्रातः पूर्वं निर्माद्योत्सारणं प्रक्षालनं संक्षेपपूजा आराधिकं
मङ्गलप्रदीपश्च, ततः स्नात्रादिसविस्तरपूजापूजाप्रारम्भे
देवस्य पुरः सङ्कुङ्कुमजलकलशः स्थाप्यः ।

ततः-

“ मुक्ताऽलङ्कारसारं सौम्यत्वकालिकमनीयम् ।
सहजजिज्जकपमिजिव-जगत्तयं पातु जिनिविम्य ॥ १ ॥
इत्युक्त्वाऽलङ्कारोच्चारणम् ।
“ अवणिमकुसुमाहरणं, पयहडिप्रमणोदरकट्ठायं ।
जिणकं मज्जणयी-उसंतिमं वो सिचं दिस्स ॥ २ ॥
इत्युक्त्वा निर्माद्योत्सारणम् । ततः प्रागुक्तकलशदानं, पूजा
च । अथ धौतधूपितकलशेण स्नात्राहंस्तुगन्धजलक्षेपः, भेषया
तेषां व्यवस्थापनं, सद्बलेषाणाङ्गानं च, ततः स्वयम्भूपादिना
कृततिलकहस्तककणहस्तपुष्पनादिकृत्याः भेषिष्ठाः भावकाः
कुसुमाङ्गलिहस्ताः पात्राश्च पठन्ति ।

ततः-

“ स्वयचकुन्दमातह-बहविहकुसुमार्हं पंचवक्त्रां ।
जिणनाहन्दवक्त्रकाले, इति सुरा कुसुमंजलीहरया ॥ ३ ॥ ”
इत्युक्त्वा देवस्य मदनकुसुमपारोपणम् ।

“ गंधाद्विप्रमधुभूर-मणहरकंकारसहस्रं गीमा ।

जिह्वबलघोषरि मुक्ता, इरुह तुह कुसुमंजलीं कुरिम् ” ॥१॥

इत्यादिपठिः प्रतिगाथाविपाठं जिनवरणोपरि भावकेन कुसुमाभ्यांजिपुष्पाणि केष्यामि, सर्वेषु कुसुमाभ्यांजिपाठेषु तिलकपुष्पपत्रपुष्पादिहस्तरो हेयः । अथोद्धारमधुरस्वरैर्ना-
धिकृतजिनजन्माभिषेककल्याणः, ततो वृतेष्टुसङ्गच्छाधि-
सुगन्धिजलपञ्चामृतैः स्नात्राणि, स्नात्वास्तारालेषु च धूपो देयः,
स्नात्रकालेऽपि जिनशिरः पुष्पैरग्राह्यं कार्यम् ।

यदाभुर्बादिवेताह्लाः श्रीशान्तिस्वर्यः-

“ आस्नात्रपरिस्नातो-रह्यमुष्णोषदेशमीयस्य ।

स्नातर्दानाब्ध् भ्रारा-पातं पुष्पोष्मैः कुर्यात् ” ॥१॥

स्नात्रे च क्रियमाने निरन्तरं बामरसंगीतनृत्योद्यादम्बरः
सर्वशक्त्या कार्यः, सर्वैः स्नात्रे कृते पुनरकरणाद्य हृदयजेन
धारा देया ।

तत्पाठभाष्यम्-

“ अभिषेकतोयधारा, धारैव ध्यानमज्ञास्यस्य ।

प्रबभनभिक्षिनागाब्ध्, धूपोऽपि भिननु जगवती ॥१॥ ”

ततोऽङ्गकवणिविषेपनादिपूजा प्राक्पूजातोऽधिका कर्त्तव्या,
सर्वप्रकारान्यपकाग्रशक्तिप्रतिष्ठादिभिर्बलिदोषकं, क्षान्ता-
दिरत्नपञ्चाङ्गस्य लोककथाधिपतेर्नैवबतोऽपि पुञ्जयेषोचितं
स्नात्रपूजादिकं पूर्वभाष्यैर्बुद्धश्रुत्यवस्थया, ततः आभिषेकमि-
कार्यं, जिनजन्ममहोऽपि पूर्वमव्युत्पन्नः परिचारयुतः, ततो यथा-
क्रमेणैव इन्द्रः स्नात्रादि कुर्वन्ति, स्नात्रप्रज्ञप्तस्य च शेषावद
शीर्षादीं क्लेपेऽपि न दोषः संभाव्यः ।

यदुक्तं हेमशीर्षादिपरिचारे-

“ अभिषेकजलं तपु, सुपासुरनरोत्तमाः ।

बवधिरे मुहुः सर्वा-ङ्गीयं च परिष्कासिपुः ॥१॥ ”

श्रीपद्मपरिचरेऽप्येकोनविधो उद्देशो आद्याद्वयकहाष्टया आरभ्य
दशरथपुष्पाकरिताष्टादिकार्यैस्स्नात्रमहाधिकारै-

“ तं एहवणसंसितसिद्धिं, नरवर्णा पेलिं समज्जाणं ।

तद्वणवत्तयाहि नेतं, बूढं विप्र उच्चमंगसु ॥१॥

कंजुहृत्थोवगर्ग्यं, जाय व गंधोदं विरावेह ।

ताव य वरणा महिंसी, पत्ता सोमं च कोदं च ॥ २ ॥

सा कजुष्णा कुब्जा, ब्रह्मिस्ता तेण मंसितसिद्धेणं ।

सिञ्चावि य माणसग्गी, पसन्नादिस्त्रया तसो जाया ॥ ३ ॥

बृहच्छान्तिस्तैवऽपि शान्तिपानीयं प्रस्तकं दातव्यमित्युक्तम् ।

वृत्तेऽपि जरासन्धमुक्तजयधोपहृतं क्लेशघ्नं श्रीनिमिगिरा रु-
ण्णेनाराक्ष्णानेम्प्राप्तापतात्कालीपार्श्वेऽतिमां शङ्खभरपुरे आ-

नायव तत्सम्पादयन्तुना जिनहेशानसकानि नृपाद्यैः प्रक्षिप्तं, कु-
रुषं बलिमर्षपतितं देवा एहृष्टि, तदर्कादं नृपः, शेषं

तु जनाः, तस्मिन्कथेनाऽपि शिरसि क्षितेन व्याधिरुपशाम्य-
न्ति, यममासंभ्राव्यो न स्वादित्यागमऽपि, ततः सहस्रक-

प्रतिष्ठितः प्रोढोऽसवानीतो दुक्ताविमर्षो महाध्वजः प्रक्षि-
णात्रयादिविधिना श्लेयः, सर्वैर्बेधमार्गिक परिष्कारनैका

चोप्यथा । अस्याऽऽरात्रिकं समङ्गलदीपमहैतः पुरस्ताद्वृद्धातोयम्,
आसन्नं च वह्निपत्रं स्थाप्यम् । तत्र लयणं जलं च पात-

यिष्यते ।

“ उवणे उ मंगलं यो, जिणान मुहल्लसिजालसंवल्लिमा ।

तिर्यक्पक्कसलमय, तिमसविमुक्ता कुसुमवुद्धी ” ॥ १ ॥
इत्युक्त्या प्रथमं कुसुमवुद्धिः ।

ततः-

“ उग्रहविजिम्भापसरं, यथाहिणं मुखिर्वा करेकणं ।

पटह ससोषस्यल-जिम्भं च शेषं बुधवदमि ” ॥ १ ॥

इत्यादिपठिर्विधिना जिनस्य त्रिः पुष्पलवणजलोत्सारणादि

कार्यं, ततः खट्वा पुञ्चित्या आरात्रिकसङ्कोक्षेण उग्रहयत

उग्रैः सज्जधारं परितः आरुः प्रकीर्षेनाथपुष्पप्रकरं-

“ मरणयमार्गधनिश्चिन्ता-लघातमाभिजन्मदिप्रपश्ये ।

मृदणपरकल्लिखतो, प्रमउ जिष्वादिमिं तुम्हं ” ॥ ४४ ॥

इत्यादिपाठपूर्व प्रधानजान्नस्यं सोत्सवमुत्सार्यते विचारम् ।

यदुक्तं विष्णुटीयादिपरिचरे-

“ कलहृत्य इवाद्याऽ-स्य किञ्चिदुत्तरः ।

पुरोभूय जगद्भूत-रात्रिकमुपादये ” ॥ १ ॥

ज्वलदीपत्विधा तेन, कासामास कीर्तिकाः ।

प्रासदोषविचिक्रेण, मृद्वैव महागिरिः ॥ २ ॥

अदालुनिः सुरवरे, प्रकीर्णकुसुमात्करम् ।

मर्तुवत्ताराग्रामस्य, ततस्त्रिदशपुङ्गवः ॥ ३ ॥

मङ्गलप्रदीपोऽप्यारात्रिकवत्पश्यते-

“ कोसंविंसंतिमस्य य, यथाहिणं कुण्डं मरुतिप्रपश्ये ।

जिणं । सोमदंसेन दिथ-यव वृह मंगलपश्ये ॥ १ ॥

प्रासिज्जतो सुरवे-वरीहिं तुह माह । मंगलपश्ये ।

कण्ठायलसस नज्ज, आणु व्व यथाहिणं दितो ॥ २ ॥

इति पाठपूर्व तथैषोत्सार्यते, देदीप्यमानो जिनवरणाये मुपत्यते,

आरात्रिकं तु विष्णुप्यते, तेन न दोषः, प्रदीपारात्रिकादि च

मुष्पकृत्या घृतगुहकपुरादिभिः कियते, विशोषकस्तथात् ।

लोकोऽप्युक्तम्-

“ पुरः प्रधानदेशस्य, कपूरं तु दीपकम् ।

अभ्येधमवाप्नोति, कुलं वैव समुदरेत् ” ॥ १ ॥

अत्र मुक्ताहृत्यादिगाथाः श्रीहरिजन्मसुरिकुणाः संभाव्यन्ते,

तत्कृतसमरादित्यचरित्रग्रन्थस्वादी-“ उवणे उ मंगलं यो, ” इति

नमस्कारद्वयं नम् । एतादृश गाथाः शीतपापहारी प्रसिक्ता इति न

सर्वां क्षिप्रतः, स्नात्रादीं सामाचारिविशेषेण विधिष्विधि-
शेनेऽपि न व्यामोहः कार्यः, अर्द्धैकिकफलस्यैव सर्वेषां साध्यता-

त् । गणधरादिसामाचारिण्यापि भूयसां त्रेधा जवन्ति, तेन य-

द्यद्युद्यमोऽविशुद्धमहैकिकोपयं तत्तत्र केवाभ्यस्तंमत्तम् । एवं

सर्वेष्वर्धमत्तत्त्वेऽपि हेयम् । इह लवणारात्रिकापुष्टारणे कंभ्रा-

येन सर्वेगच्छेषु परदशेनेऽपि च मृष्टे च क्रियमाणं दृश्यते ।

श्रीजिनसंस्कृतपूजाविधौ त्वेवमुक्तम्-

“ लवणार्हसुरणं, पलितं च सुरिमाहुरिसेहि ।

सिंहारेण अणुष्ठा-यं समप सिद्धिं समं ” ॥ १ ॥ इति ।

स्नात्रकरणे च सर्वप्रकारसर्वस्वरपूजाप्रमाणदिसंज्ञके प्रे-

त्य प्रकृष्टफलं स्पष्टं, जिनजन्मस्नात्रकर्तृवत्पुण्ड्रिमुत्पन्नाद्य-

नुकारकरणेऽपि चात्रापीति स्नात्रविधिः । यः २ अष्टिः ।

विषयैः सहामरणविषयकः शास्त्रार्थः-

यद्यपि प्रगवत्प्रतिमाया न नृवा आभरणादिभिर्भोषेयेति

स्नात्राद्वष्टव्येनेभिर्निर्गम्यैरुच्यते, तद्व्यवहारीयाऽऽग-

मापनिष्ठानस्य विजृम्भितमपुनश्च्यते, तत्करणस्य ह नृवा-

वनिमित्ततया कर्मकृत्वावश्यकपरत्वात् । तथाहि-भगवत्प्रति-
माया मूल्याधारोपेयं कर्मकृत्यकारणं कर्तुर्मनःप्रसादजनकं, कु-
कुमायाधोलेपमवत् । न च प्रतावस्थायी भगवता मूल्यादरेनही-
कृतत्वात् । न तत्प्रतिकूलो तद्विषयं, संमज्जाप्राप्तगुणप्रादिकार-
णत्वायि तत्तावस्थायी भगवताऽनामित्तत्वात् । तत् तत्र विधेयं
स्यात् । अथ मेरुमस्तकादिषु तद्विषयेकादावित्प्रादिसिन्धस्य वि-
हितत्वात् अस्मदादिनिमित्तं कृतानुकरणादिभिः प्रयोजनैस्तत्त-
त्र विधीयते, तर्हि तस्य यथाऽऽनुरादिभिर्बिज्ज्यादिकमपि वि-
धेयम्, कृतानुकरणादेः समानत्वात् । एवमन्यदप्यागमबाह्यं स्व-
मनीषिकया परपरिकल्पितमागमयुक्तिप्रदर्शनेन प्रतिषेधक्यं,
न्यायविशेषः प्रदर्शितत्वात् । तदेवमननीयास्तुतयावदपरिमा-
वितागमतात्पर्यं दिव्यासस्य यथासाक्षां विगोपयन्तीति व्य-
क्षितम् । सम्म० १, कायम् ।

विधिव्यप्रतिमाऽर्चनम्-

प्रतिमाश्च विधिवान्स्तुतुजाविष्यै सत्यस्त्वप्रकरणं इत्युक्तम्-
“शुक्रकारिआह केरे, अन्ये सयकारिआह तं बिति ।
विहकारिआह अने, पडिमाए पूजयविधानं ॥ १ ॥”

शुक्रस्य मातृपितृपितामहादयः सैः कारितायाः केचित्, अन्ये स्वयं
कारितायाः, त्रिविकारितायास्त्वन्ये प्रतिमायाः, तत्पूर्वाङ्गितं,
पूजाविधानं भवति, कथंयमिति शयः । अर्वास्थपङ्कज-मुष्ण-
द्विदन्तस्त्वानुपयोगिताम्प्रमायाप्रहरदिनेन सर्वप्रतिमा आच-
रणेन पूजनीयाः । न चैवमविधिकृतानामपि पूजयन्तस्तदनुमतित्वा-
रेणऽऽज्ञाभङ्गलक्षणदोषाऽऽपत्तिः, आगममात्राएवात् ।

तथाहि श्रीकटपट्टद्वयध्वे-

“निस्सकडमनिस्सकडं, जेईए सव्यंहि दुई तिथि ।
वेसं व जेइआणि अ, नाउं इकिक्किरा वा वि ॥ १ ॥”

मित्राकृते गच्छप्रतिबद्धे, अग्निआकृते तद्विपरिते, चैत्ये सर्वत्र निखः
स्तुतयौ दीयन्ते । अथ प्रतिचैत्यं स्तुतित्रयं दीयमानं बलाया अति-
क्रमा भवति, नृणांसि वा तत्र चैत्यानि, ततो वेसां चैत्यानि च
ज्ञाया प्रतिचैत्यमेकैकाऽपि स्तुतिर्वातस्या ॥ १ ॥

अथ चैत्यगमनपूजास्माद्विधिविधः सर्वोऽपि ऋद्धिप्राप्तमाधि-
स्तोमः, तस्यैवावधौपांगसंभवात् । अतुद्धिप्राप्तस्तु आकः स्वपुं-
सामायिकं कृत्वा केनापि सह ऋणविबाधप्राप्तये ईर्ष्यापुण्यकः
साधुवचनैव्यं याति, स च पुण्यादिसाम्यप्रमाणाद् द्रव्यपूजा-
यामशकः सामायिकं पारितोषा कायेन यदि पुण्यप्रयोजनं
कथंयं स्यात् तदा तत् करोति । न च सामायिकत्वागेन द्रव्यस्त-
वस्य करणमनुचितमिति शङ्क्यम्, सामायिकस्य स्थायस्यतया
शेषकसिद्धिपि सुकरत्वाच्चैत्यकृतस्य च समुदायायत्यनेन कादा-
चित्कत्वात्, कल्पलक्षणापि शास्त्रे महाफलत्वेन प्रतिपादनाच्च ।

यतः पञ्चवर्तिने-

“मयसा होइ चउत्तयं, छुछफसं बडिअस्स संमवह ।

गमणस्स पयारम्मे, होइ फसं अटमभासो ॥ १ ॥

गमये दसमं तु भवे, तद्वं खं दुवाजसं गए किं ।

मज्जे पक्खुववासो, मासुववासं च दिट्ठमि ॥ २ ॥

संपत्तो जिणमवणे, पावहं उम्मासिअं फसं पुरिसो ।

संघचरिअं तु फलं, दावेइसठिअं फलं ॥ ३ ॥

पायविकण्णेण पावहं, वरिससयं तु लहे तन्नो जिणे भदिय ।

पावहं वरिससहस्सं, अणंतपुणं जिणे दुणिय ॥ ४ ॥

१२३

सयं पमज्जेण पुणं, सहस्सं च विलेखणे ।

सयसाहस्सिआ माला, अणंतं गीअवाइअं ॥ ५ ॥ इति ।

प्रस्तावे च तस्मिन् किमप्ये विधायपुण्यतातः ।

यदागमः-

“जीवाणं बोहिलानो, सम्मदिट्ठो होइ पियकरनं ।
आणा जिणिद्वयसो, तित्थस्स पमावणा खेव ॥ १ ॥

एवमनेकं गुणां, तत्तत्तदेव कसंयम, यत्तुं दिनहाये-

“एवं तु विहिंसो सव्धो, रिक्किमंतस्स देसिओ ।

इअरो निअगेइमि, काउं सामाअयं वयं ॥ १ ॥

अहं न कस्सहं पारेहं, न वि धाओ वि जिज्जए ।

उवउत्तो सुसाहु ध्वं, गच्छए जिणमंदिरे ॥ २ ॥

काएण अरिय अहं किचि, कायणं जिणमंदिरे ।

तन्नो शतामाअं माउं, करेअ करणिज्जए ॥ ३ ॥”

अत्र च सूत्रे विधाना जिनस्य पूजनं यत्नं केषुचन दशभि-
कादिकृतुर्धन्यतममहैर्भाष्योक्तः संपूर्णं बन्धनाविश्रुपल-
कितः ५० १ अधि० । (‘वेद्यवेदनं शब्दे व्याकथयते वैद्य-
बन्धनम् । अष्टपुत्रीपूजा ‘अष्टपुत्री’ शब्दे प्रथमभागे २४४ पृष्ठे
व्याख्यातः । ‘आसायणा’ शब्दे द्वितीयाभागे ४७४ पृष्ठे वै-
द्यस्योक्तमध्यमजघन्या आशातना उक्ताः)

जिनेन्द्रस्य पुरतः सिद्धबलिविधानम्-

अप्रमद्वियेपगंगया, केइ निसेहंति सिद्धबलिकरणं ।

तं पि न जुलं अम्हा, जणिअं कणाइजुअसु ॥ १ ॥

अमलितच्छन्दप्रस्था अनस्यस्तोत्रास्ताः, केऽपि निषेधयन्ति,
सिद्धबलिकरणं जिनशिवस्य पुरतो राजबलिविधानं, नवपि
न युक्तं न सङ्गतं, यस्माद् प्रतिशतमुक्तं कदाचिदुत्तरी, आदि-
शब्दादावप्यकृत्वापिपरिग्रहं नित्यं गार्थार्थः ॥ १ ॥

नङ्कमवार्थत आह-

तं मित्यं जस्स सिरे, दिज्जइ पसमेति तस्स बाहीओ ।

पुवुत्तपप्पा उ नवा, न हूँति अन्ना तु छम्मासं ॥ २ ॥

तत्सर्वज्ञाय बलिकृतपूहीतं, सिद्धयं जनप्रतीतं, यस्य वेदनिर्णि-
हनात्मः, शिरासं मस्तकं, दीपतं स्थाप्यते, प्रशस्त्यन्ति उपशमं
यान्ति, तस्य शिरसि सिद्धविधानोऽप्याद्यो रोगाः, किञ्चिन्न
इत्याह-पुण्येकाभिष्टमकडाः नवा नूत्तमाः । न भवति न जायते,
अन्ये पूर्वबलिकृणाः, कियत्कालं यावदित्याह-पञ्चमासं जन-
प्रतीतम् । तथा च तत्रैवं त आहुः-“जं तुलाना सित्यं देवम-
च्छुं रायमच्छुं वा” इत्यादि यावन् “तं तु सित्यं जस्स मत्थप-
ज्जुमहं, तस्स पुवुत्तपप्पा बाही उवसमति” इत्यादि । अयम-
भिप्रायः-यदि राज्ञं न स्यात् तत्सिद्धयमिति नाजनिष्यत् । न च
सिद्धयं स्वभावमिति वाच्यं, तत्रस्यप्रशस्त्यभावेः । तथाहि-
तत्र “दुव्वसिअंकिचि” इत्यादिसर्वं निष्पादनाविधिं प्रतिपाद्योक्तं
तत्र “सिद्धबलिं काज्ज वा” अत्र सिद्धशब्देन रज्जमेव
वाच्यं, न पुनरनिषत्तं, विधेः सर्वस्य पूर्वं प्रतिपादितत्वात्, त-
स्मात् स्थितमत्र सिद्धो बलिः सर्वज्ञपुरतो विधीयते उन्मरते
इति गार्थार्थः । जीवा० १० अधि० ।

(२८) अथ हङ्कपुरस्संघकृतमश्वानां हीरविजयकृतोत्तरादि-
जिनप्रतिमां ताव्येवामरानि प्रतिविधेन परिधाप्यन्ते, अथ
तेषां निर्माणतया कथं न भवति ? इत्येतद्वाञ्छितं शास्त्रमध्यं

एवं कथितमस्मिन् यज्ञोपाधिविधेन कथ्यं तत् निर्मादयमिति, तेनाभरणानां भोगादिभूत्वाभावेन निर्मादयता न भवतीति हेत्वमिति । २ प्र० । ही० ४ प्रका० ।

परचैत्यवन्दनोक्तोक्त-

तपापणीयः आद्यः स्वकीयेषु परकीयेषु वा चैत्येषु वन्दनादि करोति, तत्र स्वकीयेषु यथा सामस्तथा भीपरमगुरुपादैरादे-यतयाऽऽदिष्टेषु परकीयेष्वपि साम एव हातोऽस्ति, न तु पापम् । १४ प्र० । ही० १ प्रका० ।

काजकोटकरणम्-

अन्यथा चतुर्मासकमन्त्रे जिनगृह-देववन्दनं साधूनां आद्यानां च काजकोटकरणपूर्वकमेव युक्तिम् ॥४॥ जिनगृहे रामौ नाख्या-दिविधिर्निर्दिष्टो ज्ञायते । यत् उक्तम्-“ रामौ न नन्दनं वस्त्रिः प्रतिष्ठा, न स्त्रीप्रवेशो न च साहचर्यकला ॥ ” इत्यादि । किं च काऽपि तीर्थादी तत्किञ्चनमात्रं दृश्यते, तत्तु कार्त्तिकमिति बोध्यम् । ३ प्र० । ही० २ प्रका० ।

प्रतिमानां चतुरादिकरणम्-

जिनप्रतिमानां चतुरादिसंयोजनमाश्रित्य च निगुणाः आद्याः सन्ति तैः राक्षसैश्च मेज्जयित्वा चुर्यां बर्त्सायत्वा तऽसेन च-तुरादि संयोजयन्ति, न तृष्णासाकारसेन, तथाकरणे आशात-मादीपप्रसङ्गादिति । ३ प्र० । ही० २ प्रका० ।

साधारणप्रसादे प्रतिमाः-

साधारणप्रसादे प्रतिमायां कार्यमाणायां प्रामनाम्ना प्रतिमा विज्ञेयते, उत सङ्करादिनाम्ना, यदे सङ्करादिनाम्ना, तदा सर्वप्रामसङ्गानामेकमेव राशिनाम विद्यते, तेन यथा युक्तं जवति तथा प्रसाद्यमिति प्रश्ने, चतुरम्-अत्र साधारणप्रसादे प्रति-मायां कार्यमाणायां प्रामनाम्ना प्रतिमा विज्ञेयते इति युक्तं ज्ञा-यते इति । २४ प्र० । ही० ४ प्रका० ।

गुर्याङ्गया चैत्यपूजा-

चैत्यादिधर्मकार्यं कुर्वतां तेषां तपागुणसंबन्धी शक्तिमान् आद्यः सानिध्वम्, प्राध्वस्थम्, विकारं वा भजते, तदा लाभो भवति, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-चैत्यादिधर्मकार्यं कुर्वतां नपां भीपरमगुरुपादैरादेयतयाऽऽदिष्टचैत्यादिधर्मकार्यं सानिध्वक-रणमायाति सुन्दरं, तदितरकार्यं तु माध्यस्थ्यमेव, न तु कवापि चैतरीत्यकरणेन विरोधोऽप्यादत्तं श्रेयसे । ही० १ प्रका० ।

रात्रावारात्रिकम्-

आद्यानां रामौ जिनालये आगजिकोत्तराणं युक्तं, न वा ? इति प्रश्ने, उत्तरम्-आद्यानां जिनालये रामौ आरात्रिकोत्तराणं कारणे सति युक्तिमद्, नान्यथा ॥ १ ॥ ही० २ प्रका० ।

कायोत्सर्गस्थितजिनप्रतिमानां चरणादिपरिधापनविचारः-
कायोत्सर्गस्थितजिनप्रतिमानां चरणादिपरिधापनं युक्तं, न वेति प्रश्ने, उत्तरम्-जिनप्रतिमानां चरणादिपरिधापनं तु सम्प्रति न व्यवहारं युक्त्युक्तं प्रतिभाति । ही० २ प्रका० ।

॥ आरात्रिकमङ्गलप्रदीपविचारः-

आरात्रिकमङ्गलप्रदीपः सृष्टया संहारेण बोधायते, तदुत्तराण-पाठक इति प्रश्ने, उत्तरम्-अत्र जिनप्रतिमां आरा-त्रिकमङ्गलप्रदीपः सृष्टयोत्तरायते, न तु संहारेण, पूर्वोक्त-प्रणीतप्रणयमध्यं क्वापि संहारोत्तराणस्याप्यङ्गुलिं सन्ति, पर-मिदानीं आद्यविधिजिनप्रमस्मिन्तुपुत्रादिकरणयोः सृष्ट्येवोत्तराणमुक्तमस्ति, तेन तथैव क्रियते । तदुत्तराणुत्तराण-च-

“ मरगयमोणमभियविसा-सयासमाणिक्कमभियपईसा ।
म्ववणपरकक्किसा, ममउ जिणाऽऽरत्तयं तुई ” ॥४॥

हो०४ प्रका० । (चैत्यावसने कारितवत्या निम्नस्थाः कृताभा-राया हट्टरयं ‘न्यायार’शब्दे अस्मिन्नेव भागे ७१० पृष्ठे उक्तम्) (नामशब्दे अस्मिन्नेव भागे २६६ पृष्ठे तत्किञ्चे जिप्रतिमानां प्रावप्रमस्यत्) (भरते चतुरादीतिजिनप्रतिमाः ‘ जिनपदिमा ’ शब्दे वक्ष्यन्ते)

(२६) प्रकीर्णकपा वार्ताः । चतुर्विंशतिकापट्टविचारः-
चउवीमवट्ठपई, पदिमा उ जिणाण केइ वारिंति ।

तं पि ण चुणं नट्ठ्हा, एए दोसा पसज्जति ॥१॥

चतुर्विंशतिपट्टकादौ, आदिशब्दाजिनव्यापिपरिहारः । प्र-तिमा जिनप्रतिपत्तीः, जिवाणां तीर्थकृता, केऽपि, न सर्वे । वार-वन्ति निषेधयति, नैताः तैः क्रियन्त इत्यर्थः । तदपि, न केवलं पूर्वोक्तमित्यपरिधः; नेति निषेधः, युक्तं सङ्गतं, यस्मादेते वक्ष्य-माणाः, दोषा दृष्टानि, प्रसज्यन्ते भवन्तीति गाथायै ॥१॥

तानेवाह-

पुत्तयराणांजो, जिणाण आसायणा विपदिवत्ती ।

सक्काजंजो मुट्ठा-ण हौंति एमाइया दोसा ॥ २ ॥

पूर्वाचरणाभङ्गः-बहोः कासादिषु प्रवृत्तितस्या विनाशः, जि-नानां सर्वज्ञानम्, आशातना पूर्वकथितप्रकारेण विप्रतिपत्ति-विरोधः । एकां भणति-मर्दाया अष्टा प्रतिष्ठाः अन्यथा मर्दो-त्येवं लक्षणम् । अस्माभङ्गो भक्तिनाशश्च, मुग्धानां मन्दमतीतानाम्; तेषां मध्यवस्थानि-ह्रा किमस्माजिमिन्दुमार्गैर्विचित्रज्ञानाजि-रेवं प्रतिष्ठा कारितेति । भवन्ति जायन्ते, एवमादय उक्तप्रका-रादयः, आदिप्रवृत्तयस्तु तद्वद्भूतानुपजायमावस्थाः । अकारोऽत्र प्राकृतास्तुतोऽत्र दृश्यते इति गाथायै ॥२॥

सर्वेषु संबद्धां गाथायाह-

किंचऽन्य अयिं चुत्ती, वि पक्कहिरिभम्भूरियणाओ ।

तं भणणं निविट्ठा खलु, होइ पट्ठा जिधिंदाणं ॥ ३ ॥

किञ्चन्यभुक्ष्यं, अस्ति विषयं, अत्र चतुर्विंशतिपट्टकादिकरणे, युक्तिरपि घटमानवाक्यमपि, न केवलमादरण्यतपिशब्दायै । प्रक-टहरिमद्रूपविचयानाम् अस्मिन्नेव जिनप्रतिमानायां भणनानु-देवायै अह-नत्युभयैर्गमिदं वक्ष्यमाणम्-त्रिविधा त्रिप्रका-रा, ननुतुकांयत्तहारं, भवति, प्रतिमानां जिनगुणाधारोपलक्ष-णा, जिनंन्द्राणां मुनीशानामिति गाथायै ॥३॥

तदेव त्रिविध्यमाह-

पदमा वत्तिपट्ठा, खेत्तपट्ठा पुणो जने बीया ।

तऽया महापट्ठा, नामि वक्कवाणमेवं तु ॥ ४ ॥

प्रथमाऽऽया, व्यक्तप्रतिष्ठाः क्षेत्रप्रतिष्ठा पुनर्मेव द्वितीया, महा-प्रतिष्ठा तृतीया, तासां प्रतिष्ठानां व्याख्यानं विवरणम्, एवं वक्ष्य-माणप्रकारमेव, तुरवकारायै, स च दर्शित इति गाथायै ॥४॥

तदेव गाथाद्वयेनाऽह-

इवति विनेसा एग-स्स जा उ पदिमा जने जिणिंत्सम् ।

खेत्ते जरहे उसभा-इयाण सव्वाण बीया उ ॥ ५ ॥

सत्वेषु वि खेनेसुं, जित्तिपदिमा जवन्ति त्रिन्धयरा ।

सत्तरसत्तसाए, महापट्ठा इमा भयिया ॥ ६ ॥

सुगमे । यत् एवम् अत उक्तिप्रत्युक्तिगामाह-
यो नञ्जड चडवीस-ट्यायै करण अह विजिम्नकरणे वि ।
सहस्रं ह्विज सधं, विचाडम्भावकरणे ॥ ७ ॥

तस्माद् हायते अनुविशितपट्टकारेः करणं विधानम्, आ-
दिगम्यात् शेषमतिशयप्रः । तिकारवकारो अत्र प्राकृतलक्षण
सुतो । अथेति पराजिमावशकाः, तत्र अनुविशितपट्टकरणं, वि-
भिन्नकरणेऽपि पुष्टक निष्पादनेऽपि, न केवलमेवत्र विधानेऽपि,
इत्यपिगम्याः । सफलं चारितार्थं प्रवेष्ट, सत्यप्रवित्तं, किं
तु विचाडमाभात् प्रव्यापरिपूर्णात्, आदिगम्यात्कस्यचिद्व
समाधानादिपरिग्रहः, करणं विधानम्, एवमुक्तप्रकारेण, अनु-
स्वारआत्र लुतां ददयः, पूर्वोक्तार्थसंवादास्तु उक्तवोदशाख्य-
प्रकरणोक्तस्यैकरानिबोधव्यः-

“इयक्याख्या आवेका, क्षेत्राव्या आपरा महाक्या च ।
वस्तीरुक्तं यदा किञ्च, तस्य तदाऽऽपति सत्यविधिः ॥२॥
श्रुतमाधानां तु तथा, सर्वेषामेव मध्यमा होवा ।
सत्यधिकशतस्य तु, चारितेव महाप्रतिष्ठेति ॥ ३ ॥
“आवरतेऽप्य तुतो, महाव्याप्य औभवास्त्वकस्य च ।
कासेन प्रवति परमा-ऽप्रतिषक्ता सिद्धकाऽनता ॥४॥
वचनान्तक्रियातः, कर्मण्यनवाहो यतक्षेपा ।
इति कर्मण्यतयाऽत्र, सफलैवाऽप्यत्र भावविधौ ” ॥ ६ ॥
इति मथार्थः ॥ ७ ॥

अत्रैवार्थे अयमवलमुक्तिरूप परिहराह-
जं पि अहुरुत्तरं, करणा आमायणं नान्तऽप्ये ।
तं पि न ज्ञत्तं सध्वे, तुष्टगुणा जेष तित्यपरा ॥ ८ ॥
यदपि अश्वोत्तरं आधाराधिकरणेन, करणाद्विधानात्, आशा-
तनां भागादिभूटिकया, मशन्ति बद्धम्यम्भेऽपरे, तदपि न केवल
पूर्वोक्तं, नेति अन्ये, युक्तं सङ्गते, यस्मात्सर्वे समस्ताः, मुख्य-
गुणा अहोनातिरिक्तगुणाः, सौधेकराः स्वैकाः । सर्वप्रतिमाका-
रण तु विप्रतिपासितेव नास्त्येता न तत्करणं प्रति विचार इति
मथार्थः ॥ ८ ॥

एवं स्थिते जीवोपवेशमाह-
महोहं ता मा कुण-मु जीव । वंदसु जित्तिदपमिमा उ ।
जह तह पड्डिया ठ, इच्छतो सासयं सोकं ॥९॥
प्रकटार्थः । नवरं शाश्वतस्त्वैवं निर्वोणसातमिति गाथा-
शः । अनुविशितपट्टकारिविचारः “नाराः जीवाः । जीवाः ० आधिः ०
(चरित्तं चैत्यद्रव्यं कति न कल्पते) पुनरन्यथा परः
प्रश्रयति-

चेदयद्वं विज्या, करेज कोटं नरो सपट्टाए ।
समणं वा सोवदियं, विकेजा संजयट्टाए ॥१०॥
चैत्यद्रव्यं चौरम् समुदायेनापहत्य तन्मन्ये कश्चिन्नर आ-
स्तीयेन भागेन स्वयमात्मनोऽधोय मोदकादि कुयात्, कृत्वा च
संयतानां दद्यात् । यो वा संयतार्थाव अमणं सोपधिकं वि-
कीणीयते, विकीय च तत्रासुक्तं कथादि संयतम्यो दद्यात् ।
एवारिसाध्मि दध्वे, समणाणं किं तु कपडं पेत्तुं ।
चेदयद्वेव कयं, मोक्षेण व नं सुविदियाम् ॥११॥
तेगपदिच्छा लोप, विगरट्टिया उत्तरं किमं ! पुणो ।
चेदयजपनिधौ, मो नेहट्ट सो वि तु हट्टेव ॥१२॥

एतादृशेन कथ्येण, गाथायां सप्तमी नृतीयायां, यत् आत्मायां कृतं
तत् अमणानां किं तु महान् कल्पते । सूरराह-यत् चैत्यकथ्येण,
यच्च वा सुविहितानां मूल्यमात्मायां कृतं, तद्विधानं न कल्पते ।
किं कारणमिति चेत्, उच्यते-एतेनानीतस्य प्रतीक्या प्रतिप्रकश्यं,
लोकोऽपि गहिंता, किमहं । पुनरुत्तरं, तत्र सुतरं गहिंता, यतश्चे-
त्ययतिमप्रयत्नीके चैत्ययतिमप्रयत्नीकस्य हस्तात् यो धृष्टहासि,
लोऽपि, तु निश्चितं, तथैव चैत्यघातिप्रयत्नीक एव । ६० ६
उ० । (निजप्रतिहायोणि स्वस्थाने)

(३०) ध्वस्तारायतनम्—

ध्वस्तारायतने, यथा राजपुंहे गुणशिलकम् । नि० १ वर्ग ।
स० । अम्यानमय्यो बहिः पूर्वस्मिन् पूर्णजडम् । नि० १ वर्ग ।
हा० । ख० प्र० । ख० प्र० । विपा० । आमलकद्वयामाश्रया-
वनम् । “आमलकपापं गयरीयं ब्राह्मणपुराजिने अंबलाश्रव-
णे चेष्टे ॥” चैत्यं संज्ञाश्रवणत्वाद्देवताप्रतिष्ठायां प्रसिद्धं, तत्तत्त-
दाश्रयजूनं यद्देवतायां गृहं, तदनुपचाराच्चेत्यं, तच्चेह ध्वस्त-
रायतनं कथ्यते, न तु अम्यानमईतामायतनम् । १० ।

तद्वर्षकक्षेत्रम्-

चंपाए गयरीयं बहिया उत्तरपुराजिने दिसिजाए पुञ्जने
पायं चेष्टे होतया । विराईए पुञ्जपुरिसपक्षे पोराणे स-
दिए विजिए (किंति) पायए सत्तरे सत्तरे सधे सपदाग-
पदागाइपदागमंदिए सलोमहत्ते कयवैयदिए हाउठ्ठो-
इयमदिए गोसांसतरसरचंददहरदिषयंवेगुमित्तमे उव-
चियचंदणकल्लसे चंदणयमकुयवोरखपिड्डवारदेसजाए
आसतोसचविजडवद्वगधारियमद्वदायकसावे पंचवमसरस-
सुरहिमुक्तपुणुजोवयारकसिरे कासागुक्कपचकुंरुकुत्तक-
धूवमयमयंतमपधुयाजिरामे सुगंधरसयंयंविषे मंविवाट्टि-
ए गणहृकजज्जपल्लमुट्टियवैसेवयपवगकहकलासकआइ-
कलकल्लेसमंस्सतूणइत्तुत्तुवव । गियजुपगमगाहपरिणं बहुज-
णजाणवयस्स विस्सुयकिंतिए बहुजणस्स आहुस्स आ-
हुजिजे पाहुजिजे अखणिजे वंदणिजे नमंसणिजे पूय-
णिजे सकारणिजे सम्माणणिजे कट्ठाणं मंगलं देवयं वे-
इयं विणएणं पड्डुवासिणजे दिव्हे सवे सवोवाए सच-
प्पभावे सपिण्डिप्पभादिहरे जागसहस्सजागापदिच्छए बहु-
जणो अब्बे आगम्य पुणजई चेष्टं, से षं पुसमदे चेष्टए
एकेणं महया बणसेकं सववओ समंता संपरिकसिक्से ॥

अम्यायां नगर्याय, (उत्तरपुराजिने सि) उत्तरपोरंस्थे, उत्त-
पूर्वायामित्यर्थः । (दिसिमाए सि) दिग्माय, पूर्णंभद्रं मामा चै-
त्यं ध्वस्तारायतनम् । (होत्थेसि) अत्रचत् । (विराईए पुञ्जपु-
रिसपक्षे) चिरं चिरकालम्, आदिनिर्वेष्टे यस्य तच्चिरादि-
कम् । अत एव पूर्वपुष्टिरतीततरीः प्रहसपुष्पादयतया प्रकाशितं
पूर्वपुष्टप्रकृतम् । (पोराण सि) किमदिक्त्वात्पुरातनं (सदिवे
सि) शब्दप्रसिद्धः स संज्ञातो यस्य तच्छब्दितम् । (विजिए
सि) विजं कथं तदास्ति यस्य तद्विजि, वृत्ति वाऽऽतिवज्जो-
कानां ददाति यत्तच्छसिकम् (किंतिए सि) पात्रागन्तः, तत्र जने-
न कीर्तितं, समुक्तीरितं वा (पायए सि) म्यानिर्माणं कस्या

प्रायः। तथा ज्ञातसामर्थ्येनमुत्तृतं तत्प्रसादेन लोकेनेति। स-
चमर्त्त सपञ्च संघट्टमिति व्यक्त्वा (सपदागपदागपदागम-
दिए) सपदावकाया वसत इति सपदात्तं कथ्यते तद्देवां पताकाभि-
तिरूप्य या पताका सा भूतिपताका, तथा मण्डितं वसत्तया
वाच्यनात्परं-(सपदाग पदागपदागपदागसंघि सि)(सब्रामहृत्ते)
लोममवग्रामाग्निकमुत्तम् (कथ्येवहिए) कृतवितर्कं, रवि-
तरेष्विदम् । (साहज्जाहृत्पादिए) "साधयं" यद् भूमेः क्षणया
दिनेषुपेतम् । (उहोहृत्पाद) कुक्ष्यमागनां संहितादिभिः
संशुद्धीकरणं, तत्तस्यायां भूतिविषयं भूतिं पुनितं वसत्तया
(गोसाससरसरसचंघणहृत्पादिएपञ्चमुत्तितले) गोशोषेण
सासररकचन्तेन च हृदरेण च भूतेन चपटाप्रकारेण वा इत्या-
पयज्ञाहृतसत्ता यत्र तत्तथा (वसत्तयचंघणकलसे)
उपविता निवेतिताः सन्धनकलशा मङ्गलस्य च यत्र तत्तथा ।
(चंघणचङ्गुलकथोरणपडिउत्तरादेसमाय) सन्धनघटाञ्च
सुपु कृतांतोपानि च हाररेणभयं प्रति यस्मिंस्त्वचन्वचनघटं
मुक्ततोरयमपिहारदेशभायं, देशभावाच्च देशा यः । (आस-
त्तासत्तयिचवृत्तवर्णाररेयमङ्गद्वयभावाच्च) आसतो भूमी
संबद्धः, उत्सक उपरिरेष्यतः विपुलां विस्तीर्णः वृत्तां यन्तुः
(यन्मायसो) प्रत्यक्षमानः मायस्यामकायाः पुण्यमात्रा-
स्युहो यत्र तत्तथेति (चंघवसत्तयससुदरिमुक्तपुण्यंजोवांघ-
रकथिए) पञ्चवर्णैः स्वसेनं सुतरिणा मुक्तेन हस्तेन पुण्यपञ्च-
कलणेनोपचारेण पुनया कलितं यत्तत्तथा (कालागुत्तरपर-
कुंडमुक्तकधूवमयमयतंगंधुप्याभिराने) कालागुत्तरभूमी-
नां धूपानां यं मयमयायामां गन्ध उडूत उडूभूततेनानि-
मां यत्तत्तथा । तत्र (कुंडकति) श्रीमा (मुक्तं) ति
सिंहनं (सुतंगपरवर्णकथिए) सुतंगया ये वरगन्धाः प्रव-
भासास्तेषां गन्धो यत्रास्ति यत्तत्तथा । (गंधिवहृत्पु) सौर-
भ्याविशेषाप्रचक्ष्यमुटिकाकथयमित्यर्थः । " नम्रहृत्पादि "
पुर्ववचनवर्मिह- नृपया " सुजज्ञा, मोहिन इत्यर्थः । भोजका
वा तत्तच्छका मागया भट्टा इति । (बहुजगुणस्यवयस्स वि-
सुत्तयकथिए) बहोज्ञेनस्य योरवस्य ज्ञानपदस्य च ज्ञानपद-
वशोकस्य विज्ञकानिर्कं प्रतीतिग्यानािकम् । (बहुजगुणस्य
आहृत्तस्य ति आहृतिदुत्तम्) कश्चिद्विषयं न इत्यर्थः । आहृतिजि
ति) आहृतिनं सत्यज्ञानमुत्तम् (पाहृत्तेजि) ति
प्रकषेण आहवनीयम् (अचचणजि) चन्दनगन्धादिभिः
(वेदांजे) कुतुमिति । (नम्रहृत्पादि) अनामनः (पुण्यजिजेज)
पुणैः (सकारजिजेज) वलैः (सम्मानयिजे) बहुमानविषयपत्तया
(कट्ठाणं मंगरं देवयं चेत्यं विनयपं पउत्तयाजिजेज)
कल्याणमित्यादि बुद्ध्या विनयेन पउत्तयापमनीयं, तत्र कट्याण-
भेदेतुपुत्रलमपमपमप्रतिविहितुः,दैवतं दैव्यं,सैवमित्यदेवताप्रतिमा-
दि दिव्यं प्रधानं (सत्त्वे) सत्यं, सत्त्वादिशास्त्रात् (सत्त्वा) वा
सत्यानिज्ञानं सत्यसत्त्वं, सत्त्वायाः सफलीकरणात् (साधिविह-
पादिए) विहितव्यवस्थाप्रतिहार्यम् । (जागसहस्रज्ञानपडि-
च्छए) यागाः पूजाविशेषाः, आह्वणविशेषाः, तस्यदक्षाणां
भागमर्त्तं प्रतीच्यति आश्रम्यत्वात् वसत्तया । वाचनात्परं-(जा-
गभागादयसाहस्रसपमिच्छए) यागाः पूजाविशेषाः, आगा
विहितविशेषादयो, शयाः सामान्यदानानि, यथां सहस्राणि प्र-
तीच्यति यत्तत्तथा । " बहुजगं " इत्यादि सुगमं, नवरम्-
" पुणनहं चेत्यं " इत्यत्र शिवेचनं त्रिकसंविषयविषयति

(सत्यमेव जयते इति) सर्वतः सर्वदिक्षु, समन्ताद्विदिकु। श्री०।
स्वनामस्थाने सन्निवेशविधिं, यत्र पूर्वमेव जगदान्तरं वीरस्वा-
मी, स्वनामो नाम्ना जातः। प्रा० मू० १ म०। प्रा० म०।
प्रासादिसिद्धे महावृक्षे, जनानां सनात्पर्यै, चित्ताविहे,
जलस्यमात्रं, बहुस्थाने, जनानां विश्रामस्थाने च। प्रा०।
क्षेत्रप्रत्येकनाथः, इ० १ उ०।

जिनालबेबे जिनहट्टी ह्कस्य तिलके क्रियमाणे किं पटा-
त्तरं क्रियते, न बेति प्रश्न, उच्छाद्य-अथ पटात्तरं जिना तिलके
क्रियमाणे किं पटात्तरं क्रियते । १६ प्र० । लेन० १ उल्ला० ।
जिनालबेबेबे ओईनिह्क बोपाअप्रमथ ओडीर(बजयमुनि-
प्रतिमाया मस्तकस्थोपरि ओषीं)प्रतिमाऽस्ति, तस्माच्चमुपा-
अथं केनन वैद्यं कथयति, तत्र किंमुनिप्रतिमं प्रश्नं न चर-
त्तर-प्रयाया आद्यानां शुद्धस्य जिनप्रतिमाऽस्ति न वैत्यर्थं
तथा-उपपत्तिं होयम् । १७ प्र० । लेन० २ उल्ला० ।

भीदीरविजयसुरीभरप्रसादिनहादशजल्पपट्टकमयेष्वप्रथम-
नीयवैतथ्यस्य विनाऽप्येतां सर्वेषां कैत्यानि बन्धनपूजनयोर्ग्यानि
कथितानि सन्ति, किन्तु केचन तत्त्वेषु च भूतनः कृत्यते, तत्कथ-
नानि प्रश्ने, उत्तरम् । केचनभाष्यप्रतिष्ठितवैतथ्ये १-द्वयल्लिङ्गादि-
विनिर्णयवैतथ्य-द्विगमनवैतथ्यानि ३ विना सर्वेषां कैत्यानि द-
न्दसाहोनि पूजाहोनि च कैत्यानि, अथ च पूर्वोक्तानि निविष्टान्य-
वि कैत्यानि साधुवासकेषु च बन्धनपूजनयोर्ग्यानि भवन्तीति, अ-
न्यथा परमसत्त्वसामान्या क्रयमात्राया अवयुः । तथा अथवाभ्र-
स्थादिर्वाहिकाः साधवाः केवलिनश्चाकन्दनीयाः स्युः, तथा वा-
समजगत्समापद्यत, वस्तुस्तन्मस्तीत्यत्रिभया प्राप्तीपशुर्वाचैर्य-
त्किं कृताः स्मृतिः, पार्थस्यादिर्वाहिकितसाधवश्च बन्धीनीतथा शास्त्रे
प्राक्ताः सन्तीति स्वयमेव भवेत्यर्थः । १०४ पुं । सैत्थ ०५ वृहत् ।
वैद्यक-वैतथ्यकृत- । वृहत्स्थाधो व्यस्तारविष्वाकः, आ-
वा- १ भु- ३ इ- ३ उ- । स्वानिमनवैत्याल्यस्यसाधने, प्रति-० ।
वैद्यसंभ-वैत्यस्त्वम्भ-पुं । जिनसकृप्यावतनकृते स्त्वम्भे, य-
था सुचर्यायां सभार्यां राजपक्षो नाम वैतथ्यस्त्वम्भः, तत्र
वज्रमेवयु सिद्धकेषु वज्रमेवेयु समुद्रपेषु वड्ढि जिनसक-
द्यानि निक्षिप्तानि तिष्ठन्ति । १०५ पुं । १०५ पुं । १०५ । जी० ।
वैद्यजना-वैतथ्यात्रा-सी० । १०६ हारिनप्रवरवरये जिनप्रतिमां
संस्थाप्य समग्रं ज्ञावपूजादिपुरस्सरं समस्तलगेन पूजाप्रवर्त-
नादिकृपायां रथवागवाय, अ- ३ अर्थि० । रथा० । (सा च
‘मण्डूकात्र’ शब्दे प्रथमभागं ३६० वृष्टे दर्शिता)
वैद्यपुत्र-वैतथ्या-पुं । १०७ अ- । जिनप्रतिमां प्रोजनेन, प्रअ० ३
सत्य० ह्य ।

चेष्टयणुङ्-चैत्यनुति-स्त्री० । देववन्दने, ध० ३ अर्थि० ।

वेद्यपथ-वैद्यस्तूप-पुं० । सिद्धायतनस्य प्रस्थासजे स्तूते,
विद्यावाङ्मये च । स्या० ४ टा० २ उ० ।

तासि णं मणिपेदिषां उट्ठि पत्तेयं पत्तेयं वेदययुषा
पम्पसा । तेणं चेतिपयुषा दो जोयणां आयामविकसंजेणं
सतिरेगां. दो जोयणां उड्डं लभणेणं सेवा संलंककुं-
दगरयअमत्तहिकेणं पुंमभिक्षात्ता सव्वरयणाववा अ-
च्छां जाव पक्खिन्ना, तेसि णं वेदययुषाणं उट्ठि अट्ठह.

यंगक्षमा बहुकिन्द्वामरज्ज्या पक्ष्या उषातिष्ठता ।
तेसि छं चेतिययूजाणं चडादिंसि पसेयं पसेयं चचारि म-
यिपेडियाओ पक्ष्याओ । ताओ चं मयिपेडियाओ जयणं
आयामविकसेयं अफजोयणं बाह्रजेयं सन्मयणिमया०
जाव तासि छं मयिपेडियाणं उप्पि पसेयं पसेयं चचारि
जिणपादिमाओ जिणुस्सेहपमायमिषाओ पक्षियकणिससा-
ओ पूजाभिमुहोओ सभिविलताओ चिहंति । तंजहा-उ-
सजवखमायचंदाणवारिसेणा । तेसि छं चेतिययूजाणं
पुरओ तिदिंसि पसेयं पसेयं मयिपेडियाओ पक्ष्याओ ।
(जी०) जेणव चेदययूजे तेणेव उवागच्छंति, उवागच्छं-
तिचा लोमहृत्थगं मेहंति, मेहंतिचा चेदययूजं लोपह-
त्थणं पमज्जंति, पमज्जंतिचा दिव्वाए उदगरसेणं पुष्का-
रुहं अमामोमसः जाव धूवं हलपंति । जी० ३ मति० ।
चेदयध्वम्-चैत्पच्छ-न० । जिनद्वये, जिनायं सङ्गृहीते द्वये,
दश० ।

अधुना जिनद्वयनक्षणादिद्वारं प्रतिपादयन् गाथाचतुष्टयमाह-
जकसेड जो उवेकसेड, जिनद्वयं तु सावओ ।
पन्नाहीणां मवे जो उ, लिप्पई पावकम्मुया ॥ ५४ ॥
आयाणं जो जंनइ, पविबणं धणं च देइ देवस्म ।
नत्तंसंतं समुव्वलइ, सो वि हु परिजमइ संसारि ॥ ५५ ॥
चेदयध्वं साहा-रणं च जो बुइ मांदिहयईओ ।
धम्मं च सो न जाणइ, अइवा बप्फाओ नत्त ॥ ५६ ॥
चेदयध्वविधाने, तद्व्यविधानस्ये दुविहरेण ।
साहु उव्वत्तमाणी, अणंतमंमारिओ जणिओ ॥ ५७ ॥

भक्षयति यः स्वयमात्मसात्कारोति, उपेक्षते अन्येन विलुप्यमानं,
जिनद्रव्यम्, तुशब्दः समुच्चयाद्यः । ततः भावकोऽप्या वा यथा
भक्षकप्रत्ययीकारिः, प्रज्ञाहीनो ज्ञेयः, तुशब्दोऽपिस्वार्थाद्यः ।
ततः प्रज्ञाहीनतया जिनभवनदीं प्रवर्तमानो यदि द्रव्यं प्रणश्यति,
तदा सोऽपि लिप्यते लिप्यते पापकर्मणः, पातकमेत्यर्थः । ततः स-
व्यगमगमार्थां विज्ञाय सर्वत्र प्रवर्तमानव्ययः । तथाऽऽज्ञानं राज्ञः-
मायादिना विहितमात्राद्यं, यो भनक्ति विलुप्यति, प्रतिपन्नं बलि-
यमेनोपेतम्, इतरथा वा पूजादिनिमित्तम्-यथाऽइमेतद् दास्या-
मि, धनं द्रव्यं, तस्य वाऽदीयमाने सति सामर्थ्यं, समुपेक्षते-किमि-
ति स्वज्ञानादिभिः प्रकाशपनोदितयायवायुपेक्षां विधत्ते, सोऽपि,
न केवलं पुत्रांकाः, दुःखदुःखैवकारायात्वादकाश्चापि, जिनाह्वाऽ-
करणाद, परिश्रमति पर्यटति संसारं, तथा चैत्यद्रव्यं, साधारणं
च सर्वसामान्यं मुह्यति मोहितमतिकः, धम्मं वा स न जानाति,
बद्धायुको वा मरते, चैत्यद्रव्याविनाशं प्रतिमाभिप्रायिनिमित्त-
ं यत् तदुपचारकैत्यद्रव्यं, तस्मिन्भवति । तद्व्यवधिनाशने
क्षिप्ते इति, तस्य चैत्यसंघनिष्ठत्वेन द्रव्यं तद्रूपं पूजादिक-
सकलप्रयोजनयोग्यं, परिश्रुक्तिनिर्माद्व्ययं च, नस्मिन् क्षिप्तेऽ-
पि, विनश्यति सति, साधुरपि सर्वसम्भरणः सामर्थ्यवानुपेक्षां
कुण्डलनत्संसारको जनिनः प्रतिपादित आगमे । यत्त उक्तम्-
"सचरित्तोऽचरित्तो, यं सव्धेसि कज्जंति ।" इति गाथाच-
३३४

तुक्कसंकेपार्थः ॥ ५७ ॥ व्यासार्थं कथानकाद्वेष्यम् । दर्श०
१ तस्य । ह्रा० । (तद्वच कथानकं 'जिणद्वय' शब्दे वक्ष्यते)

जिनद्वयोत्पादवर्णनम्-

निजयंतरायमगणित्वा-भेगे जंपति कुमहमगहिया ।
जिणपादिमानं पूया, पुष्पाईरहिं कायव्वा ॥ १ ॥
वत्याईरहिं नो पुण, जेणं तद्व्यभवत्तणे को वि ।
पदिही जवंधक्के, अइनिमिचं इयमई ॥ २ ॥

निजकान्तरायमगणिताऽधिमान्य, एकं केचन, मकारोऽलाङ्क-
जिकः, जल्पति वदति । अयमाशयः-यवं मण्यन् महदन्तरायो
मयानि । किंविशिष्टाः? कुमहमहमहीना यवोऽपिपिशाचस्वीकृताः,
जिनप्रतिमानां सर्वैकप्रतिकृतीनां, पुष्पादिजिः कुसुमवासादिभिः,
पूजा, कसंख्या विधेया, वस्त्रादिकैवल्यनाह्वारादिभिः, नो नैव
पुनः, येन तद्व्ययनक्षणे वस्त्रादिविषादने, काऽप्यनिर्दिष्टानामा,
पतिष्यति मवागच्छन्ते संसारविषयमाद्ये, अस्वशिक्षितमस्म-
त्कारणम्, इतिमत्वा अनेन बोधेनेति गाथाच्चार्यः ॥ १-२ ॥

एतद्विराकरणाय गाथाद्वयमाह-

आगममगुणिवो, इय बोहा जेण सुविहियजणो वि ।
बहु मइइ सद्धकयं, वत्याईपुणं बहुहा ॥ ३ ॥
सक्कारवतियाई-वयणेणं सो उ वत्तमार्हाहिं ।
जणिओ तो तकरणं, तहा य ववहारउचं च ॥ ४ ॥

आगममार्गोक्तयोः सिद्धः तयोऽविशुद्ध इत्येवं बोधात् येन सु-
विहितजनोऽपि सुखायुक्तोऽपि, न केवलमन्य इत्येपर्ययः । बहु
मनुतेऽनुमानेन, आकृष्टं आचक्रुस्ते, वस्त्रादिपूजनं वसनस-
ह्यारोप्यत्वेन, बहुदाऽनैकाः ॥ ३ ॥ सत्कारमन्ययमित्यादिवचने-
न, स पुनः सकारा, वस्त्रादिभिः, मकाराः पूज्यवत्, अभित वक्तुः ।
तथा चाक्तम्-"महाइरहिं पूया, सक्कारो पयवत्तमार्हाहिं ।
अणं विवज्जओ इह, उहावि इवत्तमो एसो" ॥ १ ॥ तत्तत्त-
त्करणं सत्कारविधानं, तथाच परं व्यवहारोक्तं च उद्देश्यः,
अभितमिति गाथाद्वयाद्यः ॥ ४ ॥

लेखाह-

अस्सणुत्ता पदिमा, पासईया समचलंकारा ।
पदापरं जइ यमणो, तह निजरो विसाणाहि ॥ ५ ॥

लक्षणयुक्ता परिपूर्णाङ्गादिहसिता, प्रासादिका कृपणामति-
प्रमादजनिका, समस्तालङ्कारा निःशेषपूजा, प्रज्ञाद्वय-
ति सुखयति, यथा येन प्रकारेण, मनः, तथा तेन प्रकारेण, नि-
जरो कम्म-दामलक्षणा, ओ इति निपातः पावपूजायां, वि-
जानोहि बुद्धस्व, समस्तालङ्कारमपनाञ्जयन्मतव्यवच्छेद इति
गाथाद्यः ॥ ५ ॥

सुखेणैव विहितपातनां गाथामाह-

किं च जइ एव जीऊ, तुम्हे ता मा करेइ चेइहरं ।
पदिमाओ पूयं वि हु, होहिंति जओ इमे दोसा ॥ ६ ॥

किञ्चाऽभ्युक्तं, यद्येवमित्यमस्मिन्निति कम्मवचनो मा
अचरित्विभीषणः, (तुम्हेसि) यूयं, ततो, मेति निषे-
धे, कुतश्च विषयः, चैत्यपूजं जिनमन्दिरम्, प्रतिमाः

जिनविष्णुनि, पुत्राभिप सपयामि, 'हः' पुरणे, अविष्णुनि
उत्पत्त्यन्ते, यतो वस्मान्, अमी बह्वभाषाः, दोषा रूपानि,
इति गाथायै ॥ ६ ॥

तत्तेषाऽऽह-

जज्जल व अवणेज्ज व, कोरि तुहाण कम्मवो उ ।

तम्हा बुज्जह पुणं, पावं वा निययपरिणामा ॥ ७ ॥

मज्जेद विनाशयेद वागन्नेयद स्थान्ते कुर्वातः वागन्दी समु-
क्षयार्थी, उपलक्षणत्वाद् मडादिं वा ताडयति विद्वत्त्वात्, कोऽप्ये-
कः, ततः (तुहाण सि) युष्माकं जयतो, कम्मवत् एव ज्ञाना-
वरणीयमुपलब्धेय, तुरेष्कारार्थो, मवाक्षिमिच्छादिति हृदयम् ।
तस्माद् बुध्यन्ते जीवीन्, पुण्यं भुजकर्म, पापं ताडयतीतं,
पाशम्भः समुक्चये । निजकपरिणामात् स्वाभिप्रायादिति
गाथायै ॥ ७ ॥

परिणाममेव व्यक्तिकुर्वन्नाह-

द्वस्स पुष्पपउत्तं, भक्खंतस्स व पुणो महापावं ।

कुसंखेवरजावाओ, एवं चिय जिणमहाइसु वि ॥८॥

द्वत्तः प्रपञ्चतः, नश्यत्य जिनस्य वस्त्रादीनि शेषः । पुण्यं भुजम-
नुब्रमन्त्यसदृशं, भक्षयतश्च पुनरनतो, महापापं पुनः कित्तिपयः,
कुशलं तज्जावाद् प्रयानेनान्तःकरणत्वात्, एवमित्यन्त, जिम-
हदिष्वापि सर्वहमन्दिरेतस्मादिदं करणादिदृष्टीति गाथायै ॥८॥

व्यतिरेकमाह-

जइ पुण तह कायण्वं, जह दव्वं नेव होइ चेइरे ।

सा कइ सहलं वपणं, एयं भिच्छंतपुपसिक्कं ॥९॥

यदि पुनस्तथा कस्यचि यथा नैव भवति हृदयं चैत्ययुते, ततः
कयं सकलं चरितार्थं वचनम्, एतत्-उपदेशपदपणितम् ;
अर्थतः सिद्धान्तसुप्रसिद्धमिति तथासंक्षेपायः ॥ ९ ॥

तदेव गाथावर्णनाऽऽह-

जिणपवणविधिकरं, पजावणं नाणदंसणगुणाणं ।

रक्खंतो निणदव्वं, परित्तंसारिओ होइ ॥ १० ॥

जिणपवणविधिकरं, पजावणं नाणदंसणगुणाणं ।

बहंतो जिणदव्वं, विथरपचाइयं लहुइ ॥ ११ ॥

जिणपवणविधिकरं, पजावणं नाणदंसणगुणाणं ।

जक्खंतो जिणदव्वं, अणत्तंसमारिओ होइ ॥ १२ ॥

तुमसाः । अयमशयः-स्वप्नते जिनकल्याणावात्कथं रक्षय-
कैमभूणसंज्ञकः । तथा तत्रैव दर्शनशुद्धिमयमतत्वे-

चेइयदव्वं साहा-एणं व जां जुहइ मोहिमयईओ ।

धम्मं व सो न जाणह, अहमा बडावओ नयए ॥ ५६ ॥

चेइयदव्वविभासे, तद्विधिव्यासेषु क्षुधिमयेय ।

साहु उविक्रममाणा, अणत्तंसारिओ जणिणो ॥ १७ ॥

तथा पञ्चकक्षेपे जणितम्-“जया पुण पुण्यपदं तासि वेत्ताहि-
रपाणि पुण्यचउत्पयाई जा जंनं वा वेहं वा चेइयाणं लिताया
वा चेइयचराओ जिणदव्वोऽयं नि रायमडाई वा जेइजा, तथा
ज्वनिमसं पडको वि साहु जह न मोएव, तथा तम्मं सुखी
न हवर, आसायणा य भवत्” । एतन्न कथं मार्थकं, किं च-
उत्तवाहं नष्टमभूत्तास्ति तद् द्रव्यानावात्कथं पुनरुच्चारः भिद्यते
इति ॥ १२ ॥

सुप्रसन्नं गाथायाह-

अन्नं चाऽसुहतरं, कुणत्तओ वि हु मुहाओ जावाओ ।

पावइ पुणं सल्लु-फरो व्व पीरस्स कि तु सुहं ॥ १३ ॥

अन्यथापरं चाशुमतरकमतिशयानिष्टं, कुषांशो विद्वद्भाषा,
‘हुः’ पुरणं, शुभाग्रशस्ताब्द, अवायत्तः करणात्, प्रामांति लभते,
पुण्यं शुभं, इत्येकारवत्, अथवा कीलिकायमेतत्पुण्यं, वास्तव्यं चरम-
तोयकरस्य, किं तु पुनः, शुभं प्रशस्तम् । अयमशयः-येन की-
लिका भगवच्छ्रवणात् निष्कासिता, तेन महती व्यप्योपादिता,
येन तु किंसा, तेन स्नोकतरा, परं शुभेतराशयावकस्य स्वर्गोऽप्य-
रस्य नरक इति गाथायै ॥ १३ ॥

इत्यमवाचिते जीवोपदेशमाह-

सुपमस्यवत्यकणया- इवत्युक्त्वाः ररेहिरं पाठेम ।

कारावसु देसंतो, रे निय ! जई महसि मइहं ॥ १४ ॥

सुप्रसन्नानि अतिशयरम्यानि, तानि च तानि वस्तुकनकादि-
वस्तूनि च सचामीकरास्तुकरचूर्णादिद्रव्याणि, तेषां विस्तारः
प्रपञ्चस्तेन ‘रेहिरं ति’ देशीभाषया शोभमानां, प्रतिमां जनाविष्णुं,
कारय विधापय, दिश्व धर्मकथां कुर्वन्, रे जीव ! मो आत्मन् !
यदि महासि वाष्पानि, मय्यर्थं (नित्याऽभिमतस्य । अयमाशयः-जि-
नवत्तादिनिवारणान्तरायकर्मवशा अमी एजावस्तेन न जवि-
ष्यति, इति गाथायै ॥ १४ ॥ जीयो २८ अर्थः ।

समर्थः सन् चैत्यदृष्ट्यपीमामनिवारयन् चित्तं ज्ञेयः-

अहूणा चेतितिचित्तं, जं कायव्वं तगं वोच्चं ।

जा देइ चेतियाणं, खवाहिरंसे व गायगावादी ॥

लग्नं तस्मि जतिणो, तिकरणासोही कहुं पु भवे ॥

यहति इत्थं विजासा, जां एयाई सयं वि मग्गेजा ॥

तस्स ए होती मोही, अह कोति इग्गिज एयाई ।

तत्थ करेन उवेहं, जा सा भणितु ता तिमरात्तावसोही ॥

सा य ए होति अमची-ए तस्म तम्हा शिवारंजा ।

सव्वन्यामिण तहिं, मंयेणं हाति इग्गियव्वं तु ॥ १५ ॥ भा० ।

वेद्यपरिवादी-चैत्यपरिपाटी-आं-। जिनवाशाकमयर्पणे, ४० २

आधि० । कथ० । (चैत्यपरिपाटीकरणादिमहासंखः ‘अणु-

जाण’ शब्दे प्रथमभागे ३६७ पृष्ठे उक्तः)

वेद्यजति-चैत्यभक्ति-सी० । ‘एयाई’ अर्थात्, आवा० ३ अ० ।

(‘आग्रहण’ शब्दे द्वितीयभागे ३६२ पृष्ठे विस्तार उक्तः)

वेद्यपद-चैत्यपद-पुं० । चैत्यमहासंख, आवा० २७० पृ०, अ० २० ।

वेद्यरत्न-चैत्यपद-पुं० । कपोतपक्षिणु येनामपस्तासीयं-

कुतां कवला-गुणप्राप्ता । स० । (‘वेद्यरत्नकं चलेजा’ इत्यादि

‘मणुस्सलोचन’ शब्दे वक्ष्यते)

अयमपत्तीनां दश चैत्यवृत्ताः-

एमि छं दमविहाणं भवणवासोणं देवाणं दस वेद्य-

रत्नसा पमात्ता । तं जहा-

“अम्मद्दमत्तवन्ने, सामसिउं वगिरीसदहिवन्ने ।

बंजुत्तपसासवणा-यए य कण्ठिपारुखेस्से य ॥ १ ॥ ”

असुरकुमारादीनां कमेणावस्थाद्यधैत्यवृक्षा ये सिकाय-
तनादिद्वारेषु भूयन्ते ।

प्यन्तराणामथो-

एषसि णं अहएहं बाणमंतराणं देवाणं अह वेद्यरु-
क्त्वा पद्यता । तं जहा-

“ कालंबो उ पिशायाणं, बहो जक्खाण वेद्यं ।

तुलसी भूयाण भवे, रक्खसाणं च कंठओ ॥ ? ॥

असोणो किष्साणं च, किंपुरिसाणं च चंपओ ।

नागरक्खो तुयंगाणं, मंघवाणं तु तिंदुओ ॥ २ ॥ ”

तेषां वैत्यवृक्षाः मणिपीठिकातामुपरिवर्तमानः सर्वैरन्त्यमा
उपरि स्तम्भज्जादिभिरलक्षकताः सुषर्मादिसज्जानाभयनो ये
भूयन्ते ते एत इति संभाव्यन्ते । ये तु “ विषाह कलंबकपेयः
तुलसं बहो तह य होह अहंगे । मासाए चंपए वा, नागे तह
तु दुप चंप ” ॥ १ ॥ इति । ते चिह्नभूता एतेन्योऽप्य एवेति
“ कालंबो उ ” इत्यादि श्लोकस्य कण्ठ्यम् । स्थानं ए उा ० ।

बाणमन्तराणां वैत्यवृक्षानां, वर्णकण्ठवैद्यम्-

बाणमन्तराणं देवाणं वेद्यरुक्त्वा अह जायणाइं उहं उ-
चच्चेणं एणत्ता । स० ? म० ० । जं० । तासि णं य-
णिपेदियाणं उडिं पत्तेयं पत्तेयं चेतियरुक्त्वा प-
द्यता । ते एणं चेतियरुक्त्वा अहजोयणाइं उहं उचच्चेणं अ-
हजोयणं उचच्चेणं दो जोयणाइं लंथा अहजोयणं विक्लं-
भेणं उजोयणाइं विमिमा बहुमज्जदसनाए अहजोयणाइं
आयामत्रिकयंजेणं सातिरेगाइं अहजोयणाइं सव्वमेणं प-
द्यताइं । तानि णं चेतियरुक्त्वाणं अयमेतास्त्वे वस्थावासे प-
णत्ते । ते जहा-बडारमयमुलयरयमुपडिट्टिविदिमि रट्टापय-
चिपुलकंदा बैरुसियरुचिलक्खंथा सुज्जायवरजायरुक्पदमग-
चिसासाला णाणामणिरयणविविहसाहपमाहवैरुसि-
यपत्तत्रयिज्जपत्तवैटा जंयुणयरत्तमउपकुमालपवालप-
ल्लववरं कुरागथरा विचिचमणिरयणमुरजिक्कुमुमफज्जजि-
यणपिसाला सचडया सपपजा मसिरिया सउउजोया
अमयरसमसरमफला अहियणयणमणियण्णुतिकरा पामा-
ईया दमिरिण्णिजा अभिरुक्त्वा पदिरुक्त्वा । ते णं वेद्यरु-
क्त्वा अओहिं बहूहिं तिलमलवयउत्तावगसिरीससत्तवषद-
हिवषओदयवचंद्दणन । वक्कुमयकयंफणमतालतमाज्जपि-
यालपियं गुपारावयरायरुक्खनंदिस्सक्खंहिं सव्वओ स-
मंता संपरिक्खिता । ते णं तिलप० जाव नंदिरुक्त्वा भूद-
वंतो कंदवंतो० जाव सुरम्मा । ते णं तिलपा० जाव नंदिरु-
क्त्वा अओहिं बहूहिं पउमसयाहिं० जाव सामलयाहिं स-
व्वओ समंता संपरिक्खिता । बाओ णं पउमसताओ० जाव
सामसयाओ निब्बं कुमुभियाओ० जाव पदिरुक्त्वाओ । तेसि णं
चेतियरुक्त्वाणं उडिं अहइमंगसा बह्वे कण्ठचामरज्जया०
जाव पदिरुक्त्वा । तसि णं चेतियरुक्त्वाणं पुरओ पत्तेयं प-

णिपेदियाओ पण्णत्ताओ । ताओ मणिपेदियाओ जोयणं
आयामत्रिकयंभेणं अहजोयणं वाहइणे सव्वमणिमईओ
अचडाओ० जाव पदिरुक्त्वाओ ॥

तेषां च वैत्यवृक्षाणामयमेतावत्पदो वर्ष्मावासः प्रकृतः । तद्यथा-
“ वडारमयस्यादि । ” वज्जाणि वज्जमयाणि सुलानि येषां ते वज्ज-
सूलाः, तथा रज्जना रज्जमयी सुप्रतिष्ठिता विमिमा बहुमध्यदे-
शजगो कर्तुं विनिर्गता शाखा येषां ते रज्जसुप्रतिष्ठिताविडिमाः,
ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः “ रट्टामय ” इत्यादि । रिट्-
मयः कन्धः, तथा वैद्यो वैद्यैरन्त्यमयां रक्खिः रक्ख्णो येषां
ते तथा, ततः पूर्वपदेन कर्मधारयः समासः । “ सुजात ”
इत्यादि । सुजातं मूलकम्युक्तं वरं प्रधानं यद् जातकृतं तस्मा-
का प्रथमका मूलभूता विशाला शाखा शाखा येषां ते सुजात-
वरजातकप्रथमकविशासशाखाः । “ नाणामणिरयण ” इत्यादि ।
नाणामणिरत्तानां नाणामणिरत्तामिका विमिमा शाखाः प्रश-
का येषां ते तथा, तथा वैद्योणि वैद्यैर्मयाणि पमाणि येषां ते
तथा, तपनीयानि तपनीयमयाणि पत्रकृतानि येषां ते तथा, ततः
पूर्ववत् पदद्वयमीलनेन कर्मधारयः जाय्मुनदा जाय्मुनदना-
मकुमुवणविशेषमया रक्ता रक्त्वर्णां मृद्वो मनोहाः सुकुमा-
राः सुकुमारस्पर्शा ये ज्वाला ईपउन्थांलितपत्रभावाः, पल्लवाः
संजातपरिपूर्णप्रथमपत्रनायकाः, वराक्कुराः प्रथममुज्जिघमा-
ना अहकुराः, ताव् धरन्तीति जाय्मुनदरक्तमुकुमारप्रभावाप-
ल्लवाक्कुरधराः कावित्पात्रः “ जंयुणयरत्तमय ” इत्यादि । तत्र
जाय्मुनानि रत्तानि, मृद्विनि अकठिनाणि, सुकुमाराणि अक-
शस्पर्शाणि, कोमलानि मनोहानि, प्रवालपल्लवाक्कुरा यथोदि-
नस्पर्शाः, अग्रशिक्षराणि च येषां ते तथा । “ विचिचमणिरयण ”
इत्यादि । विचिचमणिरत्तानि विचिचमणिरत्तमयाणि यानि
सुरभीणि कुमुमानि फलानि च तेषां भरेण नमिता तन्नाः शाखाः
शाखा येषां ते तथा, सली शोजना प्रभा कान्तिर्येषां ते सप्रभाः,
अत एव सर्षकाः सह उद्धोनेन वतते मणिरत्तानामुद्धो-
तनावेन सोद्धोताः, अमृतरससमरसानि फलानि येषां ते अ-
मृतरसमफलाः अन्धिकमतिशयेन नयनमनोनिर्गुनिकराः, “ पा-
साईया ” इत्यादि विशेषणानुष्टयं प्राग्भव । “ ते णं वेद्यरु-
क्त्वा ” इत्यादि । तवैत्यवृक्षा अन्त्यवृक्षान्तिस्तिक्ष्णकलवकञ्जोपम-
शिरीषसत्तपणद्विषणैर्लोभाकचवचदन्तनीपकुटजकल्पपनस-
तालतमालवियाजमियज्जुपापनराजकुनन्दिवृक्षैः कथ्यतेः स-
म्भवात् संपरिक्खिताः । “ ते णं तिलपा० ” इत्यादि । ते तिलका या-
वध्वनिवृक्षा मूलवन्धः कन्धवन्त इत्यादि वृक्षवर्णनं प्राग्भव
तावद् वक्यं यावद्वेकशकटपर्ययानशिर्षकास्यन्दमानिका-
प्रतिमोचनाः सुरम्या इति । “ ते णं तिलपा० ” इत्यादि । तिलका
यावध्वनिवृक्षा अन्याभिर्बहुभिः पञ्चजनभिः नागसताभिर-
शोकसतानिजम्भफलतानिजश्चूतलतानिजेनलतानिजोसन्तिका-
लतानिजतिमुककलनाभिः कुन्दसताभिः इयामलताभिः सर्व-
तः समन्तात् सम्परिक्खिताः । “ ताओ णं पउमसताओ० जाव सा-
मसयाओ निब्बं कुमुभियाओ ” इत्यादि लतावर्णेन तावद् व-
क्यं यावत् “ पदिरुक्त्वाओ ” इति । व्याख्या चास्य पूर्ववत् ।
“ तसि णं ” इत्यादि । तेषां वैत्यवृक्षाणामुपरि अष्टावष्टौ मङ्ग-
लानि बहवः कृष्णचामरपञ्जा इत्यादि पूर्वयत्तावद् वक्यं
यावद् बहवः सहस्रपञ्चदशकाः सर्वैरन्त्यमा यावत् प्रतिक-

पका इति । "तेसि च" इत्यादि । तेषां चैत्यबुक्ताणां पुरतः प्रत्येकं प्रत्येकं मणिपीठिकाः प्रकृताः । ताश्च मणिपीठिका बाजनमायाम-
विष्कम्भान्ध्यामर्चयोजनं बाह्वयेन सार्वात्मना अभिमन्य अ-
पका इत्यादि प्राप्यत् । जी० ३ प्रती० ।

वेङ्कटेश्वर- (च/स्यवन्दन-म०) श्री० विष्णुस्य भावाः कर्मणि वा "भयं हृदादिभ्यः घञ्" ॥ ११ । १२३३ (पाणि०) इति ध्वनि-
चैत्यानि जिनप्रतिमाः, ता हि चण्डिकास्तस्यैकात्मरकरतमुकाशै-
श्चादिद्वहनिर्माता अपि चित्तस्य भावेन कर्मणा वा साक्षात्तीयक-
रुद्धि जनयन्तीति चैत्यान्यभिधीयन्ते । तेषां वन्दनं स्तवनं का-
ववाङ्मनःप्रणिधानं चैत्यवन्दनम् । प्र० ११ चार । चित्तं प्रस्तावात्
प्रशस्तं मनस्तद्भावेन, तदेतन्वाजिनविम्बा अपि चैत्यानि,
कारणे कायोपचारात् । तेषां वन्दना पूर्वोक्तशब्दाणां चैत्यवन्दना ।

श्लोकं च-

"चित्तं मयो पसर्य, तन्मात्रो वेङ्कट तज्जनयं ।
जिष्णुपरिभाओ तेषि, बंश्चमभिवाययं तिवहं ॥ १ ॥"
यद्वा-चित्तलेप्सादिचयनस्य प्रायः कर्म वा चैत्यस्य, तच्च संज्ञा-
शब्दत्वात् देवताप्रतिबिम्बे प्रसिद्धम् । चूर्णी तु-चित्ता' संज्ञाने,
कर्मोद्दिष्टु प्रतिफलित इद्वा संज्ञानमुपपद्यते । यथा अहंदादि-
प्रतिभेति । शेषं प्राप्यत् । ननु भावाहंदादीनामप्येवं वन्दना क्रि-
याने, तत्कथं चैत्यवन्दनमुपपद्यते ? । सत्यम्-प्रायेणास्थाभेत्याग्रे
करणात् ।

तथा च बुद्ध्याश्रय-

"नावाजिण्यमुद्राश्च वि, सख्येसि वि अहं वि बंध्या तह वि ।
वेङ्कटेश्वरं काटं, तोरिहं बंध्या तेजं ॥ २ ॥
जिण्विवाभावे पुण, ठवणा गुरुसम्पत्तया वि कीरितः ।
विहं बंध्या इमा, तस्य वि परमिठिठवणाओ ॥ ३ ॥
अहंवा अर्य व तस्य व, पुरओ परिमिठिठवणाओ ।
कीरहं बुहोई एसा, नेया विहं बंध्या तम्हा ॥ ४ ॥
करणाधिकेण देवप्रणिधाने, संघा० १ प्रस्ता० ।

विषयसुची-

- (१) अधिकारसंग्रहः ।
- (२) दृश विभागः ।
- (३) मेधधिकीप्रत्ययः ।
- (४) तत्र लुपनमल्लकयानकम् ।
- (५) पुत्राजिकम् ।
- (६) भावनाः ।
- (७) निर्दिष्टानिदृशयवर्जने गन्धराश्रयककयानकम् ।
- (८) स्तुत्यहाराणि ।
- (९) लुपानिकप्रकरणम् ।
- (१०) प्रणिधानम् ।
- (११) अजिगमः ।
- (१२) चैत्यवन्दनद्विष्टः ।
- (१३) अवग्रहः ।
- (१४) त्रिविधवन्दना ।
- (१५) स्तुतिविचारः ।
- (१६) चैत्यवन्दनाविधिः ।
- (१७) अच्यवन्दनाविचारः ।
- (१८) अनुसंधानादयः अधिकारिणः ।
- (१९) अधिकारिता ।

- (२०) नमस्कारद्वारम् ।
- (२१) संपदद्वारम् ।
- (२२) प्रणिपातद्वारके वाराः ।
- (२३) चतुर्विंशतिस्तवः ।
- (२४) सिद्धस्तुतिः ।
- (२५) भुतस्य स्तुतिः ।
- (२६) वीरस्तुतिः ।
- (२७) वैद्यावृत्ते स्तुतयः ।
- (२८) द्वादश अधिकाराः ।
- (२९) शरणीयद्वारम् ।
- (३०) जिनद्वारम् ।
- (३१) यो यत्र स्तुयते ।
- (३२) वेङ्कटकारा यत्संमताः स्तुतयः संस्कृतकाव्याने ।
- (३३) योमदा आकाराः ।
- (३४) स्तोत्रलक्षणम् ।
- (३५) कावेलाश्लेषानि वन्दन्ते ।
- (३६) चैत्यवन्दनकरणविधिः ।
- (३७) प्रकीर्णकवर्णाः ।

(१) ननुविधि विमलिपुराधिकारसङ्ग्रहमाह-

इह च प्रतिदिनानुष्ठेयं चैत्यवन्दनादिकं संक्षेपव्यापारविधिं
वह्यामीत्युक्तम् । तत्र तावत्-

"साहज गिर्याय व, सख्यामुद्रागमलमक्यायं ।
विहं बंध्यमेव जप्ता, ता नमि विचारया जुता ॥ १ ॥
इति वचनात् "सामाह्यचिह्नादि वि, अहंवीसं पुनया वचं"
इत्यावयवकचूर्णवचनात्, प्रथमं चैत्यवन्दनाविधिं विमलिपु-
र्याध्वकारः शास्त्रमुक्तापरपद्यां तद्द्वाराग्यावतुष्टयमाह-

द्वहनि १ अदिगमपथं, २

दुदिभि ३ तिहुगह ४ तिहा स वेदयाया ५ ।

पणियाय ६ नमुकारं ७,

वक्षा सोममयं । याता ८ ॥ २ ॥

इह सामान्येन साधुभाषकादिबहुसमानजिनमवनप्रवेशादि-
समयविधीयमाननैवेद्यिकयादिप्रणिधानपर्यंतं बसामसकलचैत्य-
वन्दनाविधानप्रतिपादनप्रधानं त्रिःसंख्यातकनिर्णयं दृशयिका-
कथं प्रथमद्वारम्- (बुहति स्थि) । दृशनि दृशसंख्यामि विहाय नै-
वेद्यिकीत्रयादिकप्राणि यत्र द्वारे न दृशयिकात् । वक्ष्यति च-"तिभि
निसोही" इत्यादि । अथ च सर्वेभविमालिपोदिर्कं प्राकृतज्ञ-
कुणवसाद्वसानुपपद्यते । पुनः श्रुद्ध्यामात्रुकिमासमाकानधिक-
त्य विशेषतश्चैत्यादिप्रवेशविध्याभिधायकं द्वितीयमजिगमद्वारम्-
(अदिगमपथं ति) अभिगमनां चैत्यादिप्रवेशे विधि-
व्यवहारं, शेषाणां पञ्चकमजिगमपञ्चकम् । नजिगमति च-"स-
क्षिपवन्धवो जप्ता" इत्यादि । २ । प्रविश्य जिनवृहं विदितस-
यां चिननैवेद्यिकयादिकरजैरनादिगम्येभ्यो वपुःप्रादिविधित्तया
स्वस्वाभित्ता दिग् कथंति नृमीषं दिग्धारम्- (कुमिति स्थि)
हे वामदक्षिणतले दिवौ काष्ठे कमतः स्त्रीपुंसयोर्व्यतया
वन्दनाधिकृत्य सम्राट्ने वान्ते वा वयं नत् द्विदिग् । अभिधा-
यति च-"वर्धनि जिणे द्वादिग" इत्यादि । ३ । वामोत्तरदिक्केष्व-
तैजिनात् कियत् दूरे वचना विधेयेति दिगमन्तरं वतुषं-
मवग्रहद्वारम्- (तिहुगह ति) तिथा अच्यमपथमात्रुहमे-
दाय विप्रकारोऽवग्रहः । मूलविषयवन्दनास्थानान्यस्तराज्ञाव्यम-

मकपः । गदिष्यति च-“ नवकरजहन् ” इत्यादि ॥ ४ ॥ कक-
का च गृहस्थैश्च कियद्देशा बन्धा कारयेति तद्देशानभिधाय
कैश्चबन्धनाङ्कार- (तिहा उ संवत् य सि) त्रिधा जन्मयादिभे-
दाभिधेयः । कथाह-बन्धनेति । “आमा सत्यमासि” न्यायात्
कैश्चबन्धना पूर्वोक्तशब्दार्थः । प्रतिपादयिष्यते च-“नवकारेषु
जहन्” इत्यादि । तुल्यभेद विरोधनायोः । तेन ग्रन्थान्तरप्रसि-
कजन्मयादिभेदाच्चयथापि, एवमवग्रहोऽपि शास्त्रान्तरेको द्वा-
दशवाऽवलोक्यः । यतश्चापरिहृष्टा इहोपस्थिते ॥ ५ ॥ कैश्च-
बन्धा च प्रायः प्रणिपातपूर्वा निकषितेति तत्त्ववृत्तनिकषकं वष्टं
प्रणिपातचारम्- (पयिवाय सि) प्रणिपातः प्रणामः, स आश्रोत-
कृतः पञ्चाङ्गे ज्ञातव्यः, नाऽष्टाङ्गः । तस्य प्रवचनेऽप्रसिद्ध-
त्वात् । अर्थव्यपत्ति च-“ पयिवाचो पंचमो ” इत्यादि ॥ ६ ॥
कृतप्रणिपातैश्च प्रथमतो नमस्कारा भजनीयाः, अतः सप्तमं
नमस्कारद्वारम्- (नमस्कार सि) नमस्कारो जिनशुणोक्तौ स-
मपरा वचनपञ्चमयो, भज्जबुधानांति यावत् । ते आश्रोतकृतः
पुण्यानाभियाद्योत्तरं शतं कुंभम् । निकषयिष्यति च-“ सुमह-
त्यनमुकार ” इत्यादि ॥ ७ ॥ नमस्काराश्च वर्णात्मका इति वर्ण-
संख्याद्वारम्-वर्णेत्यादि । यद्वा-सर्वमन्युष्टुहानमदीना-
तिरिकाङ्करं करणं, विपरीते दोषसंज्ञाया । तथा आचम्यः-

“ अद्विप कुणालकश्चो, हीषे विज्जहारिहंठि ।

बासाभरण नीयण-भेसज्जविज्जज्जो ठमप ” इत्यादि ॥ ”

अहीनाद्युक्तत्वं च वर्णसंख्यापरिक्रान्ते नति प्रवर्तीत्यर्थं
वर्णसंख्याद्वारम्- (यथा सांख्यसंख्यसिवाय सि) वर्णा भज्ज-
राणि, ते च सामान्यतोऽत्र कैश्चबन्धनाधिकारे नमस्कारक-
माश्रमयादिव नवसु स्थानेष्वनुनक्तु भुवं भजनीयाश्च बो-
द्धव्यतामि सप्तचत्वारिंशदधिकानि ज्ञातव्याः ।

तथाहि-

“ अरुसङ्गि ६७ अठवीस १४७,

नवनवसंख्यं च १६६ कुलसगनउवा २९७ ॥

होणुणनोस २३६ कुलद्व २६०,

कुसोत् २१६ अरुनवसस्र १६८ कुलससं १५२ ॥ १ ॥

इह नवकार १ अमासम-

य ३ हरिय ३ सक्कयवाइन्देसु ७ ।

पणिडावेसु य ६, अउव-

सवयसोससयसीवाडा ॥ २ ॥ ”

बहिह नवकारादिष्वर्णपरिसंख्यानं तत्पदविहङ्गत्वात्सर्वधर्म-
स्थेति ज्ञापनीयम् । यत्वं पदादिष्वपि वाच्यम् ।

इगरीयस्यं तु पया, सगनछई संपयाउ पण दंदा ।

वारसऽह्मिगार वउ वं-दणिज सरणिज चतुहजिणा ॥

वर्णैश्च पदानि स्मरति वर्णद्वारानन्तरं नवमं पञ्चद्वारम्-
“ हगसोव ” इत्यादि । एकाशीत्यधिकं शतं पदाम्बुश्रीयतो
नमस्कारादिस्थानसंज्ञकं ज्ञातव्यमिति । तुर्विंशत्ये । विधेयश्चाय-
च-अप्यापि “ कमाभमण, जय अईया सिद्धा ” इत्यादिगतान्य-
त्रितिकांश्ये पदाम्बुश्रीयतं स्तुति तथाऽपि पूर्ववदुक्तेः संपदा-
दिकं किमपि कारणात्तरमधिक्यैव पदानि सप्तमा-
ध्यादिवृत्तानीति तस्मान्नीमुनामितयाऽप्रतिभिरप्येताकल्पेय-
साधुकाणि, नाधिकानीति । तथा बोक्तं बहुभाष्ये-

३२५

“ नव वर्णीस तिलीसा, ति वत्त अरुवीस सोल बीस पया ।
मंगल हरिया सक्क-त्थयाइन्देसु पगसंसस्यं ॥ १ ॥ ”

प्रथमस्यापि न्यूनाधिकत्वे कारणं वाच्यम् ॥ ६ ॥ त्रिधा-
दित्रिंश पदेः संपदो प्रपञ्चीति इयमे संपदद्वारम्- (स-
गनछईसंपयाउ सि) सप्तमवतिसंपदोऽर्थाविद्यामस्थानानि
साङ्ख्येयं पद्येते परिक्रियतेऽर्थो यात्रिरिति इयुत्पत्तेः, सं-
गताद्यप्यपकृत्य इत्यर्थः । ताश्च सप्तसु स्थानेष्वुच्यते-

“ अउठ नवदुव अ-उठीस सोलस य बीस बीसामा ।

मंगल हरिया सक्क-त्थयाइन्देसु सगनछई ॥ १ ॥ ”

तुल्यभेदो तामस्तवादिषु प्रायो विद्यावाप्यपरिच्छेदायै, परिच्छे-
दाज्जगेषऽपि संगतपदत्वेन-“ पायसमा ऊलसाः ” इति-
वचनाच्च सामान्येन संपदो विद्यामस्थानानि ज्ञेयानीति
विशेष्यतः ॥ १० ॥ संपदश्च इयमादिका अन एकादशं इयम-
कद्वारम्- (पणदंठ सि) यद्येकमुक्ताभिरस्त्वानि तेन पद्यामन्तवाद्
इयमा इव इयमा, सरमा इत्यर्थः । ते वात्र पञ्च शकस्तवाद्यः ।
प्रतिपादयिष्यति च-“पण दंदा सक्कयय ” इत्यादि । यद्व-
चन्नाया एव इयमाः परिहायिताः नान्येषां, तद्व्या एवात्र मु-
च्यतवा प्रस्तुतत्वादि । एवमाधिकायोदिष्यति वाच्यम् ॥ ११ ॥
इयमेतु कैक्यादिका अर्थोधिकाराः सन्तीति तत्संख्याव्यापकं
द्वाद्वाभिकाद्वारम्- (वारसऽह्मिगार सि) अधिकांशा आवा-
हंदाद्याभ्यन्तविशेषस्थानानि, ते च द्वादश इयमपञ्चके भवन्ति ।
अधिकाख्याति च-“हं इग वो पंच व ” इत्यादि ॥ १२ ॥ आधि-
काराधिकायाविनाभाविनः, आधेयाभावे आचारव्यपदेशाभा-
वात्, घृताद्यभावे घृतपटादिभ्यपदेशाभाववत् । अतोऽधिका-
रिण आश्रयनापरपर्याया अत्र हेत्वाः । ते च त्रिधा, बन्धीयस्सरणी-
यजंदाः । तत्र प्रथमं सामान्यतः सकलवन्दनीयमिति पादकं त्र-
योदशं बन्धीयचारम्- (अउवदणिजउ सि) वस्तारो बह्व्यमाणा
जिनाद्योऽत्र बन्धीयाः प्रमाणावांघाहो । निष्पयिष्यति
च-“अउवदणिजउ जिणमुणिमुपसिज सि ” ॥ १३ ॥ अधिका-
प्रस्तावादेव अनुदशं सरणीयचारम्- (सरणिज सि) स-
रणीयाः कुत्रोपद्विद्यावणिततुहणुजित्तानादिनोप-
हणियाः; वृत्तनीया इति यावत् । यद्वा-स्मरणीयाः प्र-
मादाविना विस्मृते तत्सरणीयं तत् तत् सङ्ख्यादिकार्यं च ज्ञाप-
नीयाः । अथवा-तत्सरणीयाः प्रमावनादौ । तत्र हि ते कार्ये प्रव-
र्तनीयाः, ते आत्राधिकारितया सत्यमर्थयो देवा ज्ञातव्याः, तेषा-
मेव सरणाद्यत्वेत्वात् । अहंदादीनां तु बन्धीयत्वेन प्रागुक्तत्वात्
स्मरणदिकत्वेत्वाच्च । अणिप्यति च-“इह सुरा य सरणिज सि”
॥ १४ ॥ यत्वं च सामान्येनाधिर्याज्येताः, ते च वतुर्वा बह्व्यमाना-
मजिनादिनेदेव अनुःप्रकाराः । वक्ष्यति च-“अउव जिणा
नाम ” इत्यादि ॥ १५ ॥

उत्तो पुई निमिच-उउ कार हेऊ य सोल आगारा ।

गुणवीस दोस उस्त-गपाय पुचं व सगवेहा ॥

जिनाद्यः स्तुत्यादिभिः स्तुत्यन्ते इति जिणद्वारम्भरं बो-
द्धं स्तुतिद्वारम् । सङ्को ॥ (ताः कति दीवन्तेऽत्र विद्या-

रोऽस्मिन्नेव शब्देऽपि करिष्यते) कायोऽसर्गानन्तरं स्तु-
तया दीयत इत्युक्तम् । अथासर्गाः एवात्र किमर्थं कियन्त
इति तत्फलनिवृत्त्यर्थं सप्तदशं निमित्तद्वारम्-(निमित्तऽऽत्ति)
निमित्तानि प्रयोजनानि, फलानीति यावत् । अथो अष्टसंख्यानि,
इदमथ इद्वय-संपूर्णायामस्य किमभावायां पापकपणा-
दीन्मेषै फलानि भवन्तीति । प्रतिवाधयिष्यति च-“ पापकपण-
भावाभिरिया ” इत्यादि । यद्वैवापयिष्या अथि फलमुपाद-
यि तयोर्वापयिष्यतीति क्रमणपूर्वकैव परिपूर्णवैयर्थ्येनेति प्र-
तिपादनायम् । एवं तद्वैतप्रमाणवर्णोदीनामपि निरूपणे कारणं
वाच्यम् ॥ १७ ॥ फलार्थकार्यं कायोऽसर्गाः कार्या इत्यजा-
णि, तत्र न कारणमन्तरेण कार्यप्ररोहसंभावना, बीज-
विनाऽऽकुरुमाहुर्नोवाभाववदिति निमित्तद्वारानन्तरमष्टदशं
हेतुचारम्-(चार हेतव इति) हेतवश्च फलसाधनयोभ्यानि
कारणान्यस्य वक्ष्यन्ते । यथा-“ तस्य उत्तरीकरण ” इत्या-
दि । अथाथो निमित्तहेतुभिः कथितकथनन कतिमित्यन्वयत इ-
ति वाचनानन्तरप्रदर्शनायः । तच्चार्थे दर्शयिष्यते । इति निमि-
त्तहेतुभिः कृतोऽप्युत्तरां नाकरिषिना निरतिचारः शक्यः
पातयितुमिर्याकारद्वारमेकोनविंशतितमम्-(सोल आ-
गार लि) बोझा आकारा अपवादाः कायाऽसर्गकरणं
ज्ञातव्याः । वक्ष्यति च-“ अनुच्छयाद् चारस ” इत्यादि ॥ १९ ॥
कृते कोऽसर्गे दोषा वन्त्ये इति विश्रुतितमं क्षापसंख्या-
चारम्-(शुणवीस दोस लि) एकोनविंशतिदोषाः कायो-
त्सर्गवैजैनीयाः । अतिभाष्यति च-“ थोदगलय ”
इत्यादि ॥ २० ॥ कियन्तं च कालमेवमुत्सर्गः काय इत्येकविंशं
प्रमाणचारम्-(उत्तरसर्गका लि) कायोऽसर्गप्रमाणमथ
क्षेयम् । वक्ष्यति च-“ हरिमोऽसर्गप्रमाण ” इत्यादि ॥ २१ ॥
वैयर्थ्यवन्ता हि स्तुतिस्तवादिस्तवका, तत्र स्तुतयो वन्दनामथे
होमवन्तवत् । तद्वारं पोरुमुक्तम् । स्ववस्तु वन्दनापयेत्तज्जायी,
“ चेद्वारं वैदित्जंति, तत्रो पय्का सतिनिमित्तं अजियसति-
त्यमो परिवाहज्जः ” इत्यावश्यकच्युतिवचनात्, तथैव स-
कलसङ्केत कियमाणतया करणविधौ समायातवच्च । तथा
आवश्यकवृत्तावप्युक्तम्-“ चेद्वारं वैदित्जंति, तत्रो सतिनि-
मित्तं अजियसतिन्यमो कडिज्ज ” इत्येतोऽहोविंशं स्तवद्वार-
म्-(धुत्तं लि) स्तोत्रं अनुत्सर्गादिरूपम्-“ अउसिज्ञोगाए
परंयं यथा भवइ ” इति व्यवहारच्युतिवचनात् । तत्र अणु-
नीयम् । वक्ष्यति च-“ गंधोरमदुरसइ ” इत्यादि । अथाथो
विशेषकः । तेनात्र पदैकश्लोकादिभ्यः अथवद्वैतगुणोक्तसंपन्नं
वैयर्थ्यवन्दनायाः पूर्वं भवत्ये, ततो भङ्गवृत्तापरपयाया न-
मस्कारा इत्युच्यन्ते । यद्वाप्यम-

“ वदामसयं वेया-लि उच्च पडिऊण सुकवद्वारं ।

मंगसचेहं तउ, पणिवायथयं पडइ सम्म ॥ ११ ॥ ”

इति पूर्वं भगनीयत्वादेव नमस्काराणां तद्वारं पूर्वं सप्तममुक्त-
म् । यत्तु कायोऽसर्गानन्तरं भवत्ये तत्र स्तुतय इति कडा,
वैयर्थ्यवन्दनापयेत्तं च स्तोत्रमिति, अथमेव वंतेयां परस्परं वि-
शेषः । अन्यथा भगवत्कीर्तनकृतया सर्वधामन्येयामैकस्व-
कृपापन्नः । अर्थात् भाग्ये अतयमेव्येतल-नमस्कारस्तुति-
स्तथा इति । तत्र चोत्तराध्ययनसूत्रम्-“ यद्यप्युत्तमेन नं भवे !
ओषे कि जणवइ ! पयपुम्भंगलेण नाणदंसलुवरत्तस्मि, वो-
दिसांयं च जणयइ । तणदंसलुवरत्तसंपन्नं जीव अंत-

किरियं कप्पविमाणोववत्तिंयं आराहणं आराहइ । ” इत्यादि
विमर्शनीयमिदं सूत्रमधिष्यते ॥ २२ ॥ इयं च वैयर्थ्यवन्दना वि-
नमस्ये कियन्तो आराधोयतो विधेयंति वेलाप्रमाणप्रकरणं
अवाविश्रुतितमं चारस- (सगवेल लि) सप्तवेलाः सप्तवारान्
दिनान्तरोवतोऽपि वन्दना कारयेति । कथयिष्यति च-“ ततो-
क्रमेण चेद्वैयर्थ्यमवचितम् ” इत्यादि ॥ २३ ॥

इदमभासावणचामो, एवं चिद्वैयर्थ्याष्टाण्ठाणि ।

चउवीसदुवारिं, दुसहससा हुंति चउसपरा ॥

वैयर्थ्यवन्दनां विवृत्ता विधेयत आश्रयताः परिहायां इति
अतुविश्रुतितममज्ञातनाद्वारम्-(इदमभासावणचामो लि)
इशानामाशातनामास-

“ जिनवज्जणम्म अवसा, पुयाइयथाचरो तथा भोगो ।

उप्पाणहणं अण्णविच-विशि आसायथा पंच ॥ १ ॥ ”

इति बृहद्वैयर्थ्याऽवकाशपञ्चमकाराऽऽश्रयताभ्युदितेतिभोगा-
जिनामनुतीयाऽऽश्रयतानेजानां नाम्ब्रह्मपानीवादीनां,त्यागा परि-
हारः कार्या, जिनस्य इत्युपस्कारः । वक्ष्यति च-“ ततो-
लपानमोयण ” इत्यादि । एतानां अपलक्षणवात्, तुजा-
इत्यन्यायेन वा मध्यमहणेनाऽऽद्यन्तवोरपि ग्रहणाच्चतुर्वात्यु-
त्तरमेवावकाशद्विपञ्चमकाराऽऽश्रयता भव्येति । एतच्च
एतद्वृत्तव्याख्याऽवसरं भविष्यामः । एवं पुनोक्तप्रकारेण वै-
यर्थ्यवन्दनायां स्थानानि भवन्तीति योगः । कैः, अनुविश्रुतिचा-
रैः । तन्नाट्यापायामथो, चित्तीयस्यां सप्त, तृतीयायामथो, अ-
नुपूर्वमेकं चारमिति । कियन्ति स्थानानि भवन्तीत्याह-छौ
सहस्रीं चतुःसप्तत्यधिकी । तत्राष्टात्रं विंशत्, चित्तिव पञ्च,
तृतीये द्वौ, अनुये त्रीणि, पञ्चमे त्रीणि, षष्ठे एकम्, सप्तमे
एकम्, अष्टमे पञ्चदशानामि सप्तसप्तत्यधिकीति, नवमे
एकाशीत्यधिकं शतम्, दशमे सप्तसप्तत्यधिकं, एकादशे पञ्च,
द्वादशे द्वादश, त्रयोदशे त्रयोदश, चतुर्दशे एकम्, प-
ञ्चदशे अन्वारि, षोडशे अन्वारि, सप्तदशे अष्टौ, अष्टा-
दशे द्वादश, एकोनविंशतितमं पोरुम्, विंशतितमं एकोन-
विंशतिः, एकविंशतितमं एकम्, द्विंशतितमं एकम्, त्रयोविंश-
सप्त, अनुविंशतितमं दश । सर्वे मालिनाहवतुःसप्तत्यधिक-
सहस्रा भवन्तीति शारणापाचतुर्ध्यायः । सहस्रं १ प्रका० ।

(२) इश त्रिकाल-

अथ “ यथोद्देशं निर्देशः ” इति व्याख्या प्रथमं द्वारं व्याख्येया-
सुः इशत्रिकप्रत्ययकटयिषया श्लाघप्रतिमुक्तप्राणि प्रतिद्वाराणि
चिरन्तनगाथाचयेनाऽऽह-

निशि निसीही निशि य,पयादिना तिथि चेव य पणया ।

तिविहा पुया य तथा, अन्वयनियमाशेषं चेव ॥

निक्षो वैधेयिक्यो गृहाद्विषयापरविहाररूपाः, जिनगृहाद्विषया-
नि प्राविशना कल्पया इति क्रियाऽध्याहारः । एवमन्वयार्थिप-“ यत्र
निक्षे परगुणा, येषमे मनुसर्पिणा । येषमे गन्धमास्वाद्याः, स-
र्वस्य कटुव सः ॥ १ ॥ ” इत्यादिबहु यथाऽनुकृपा क्रियाऽध्याहा-
र्येति प्रथमं त्रिकम् ॥ १ ॥ निक्षेपः प्रदक्षिणा दातव्याः, तत्र प्रकषेपे
संबांशु विहित्वा च परिरक्षणं दाक्षिण्यमागमः इति श्लाघा-
जगवर्षि मूलावन्तं ज्ञानाद्विषयानुसृत्यार्थं यत्र प्रतिपत्तिं वा
प्रदक्षिणेति द्वितीय त्रिकम् ॥ २ ॥ त्रयक्ष प्रणामः प्रकषेपे

होषादिना भूस्पर्शादिसङ्कोचं नामा नमनामि अश्विनामा जि-
नस्यामे विधेयाः, नमस्कारकरणकाक्षे सख्यतिशयव्यापनाय
प्रोम चारुम् शिरानमनादि विधेयं, न त्वेकमपि चारुमिदं वसुधो
नियुक्तः । यदागमः—“तिष्ठच्छुभो मुक्तां चरमितसंक्षिप्तं जने-
ह” सि ॥ ३ ॥ शिरसा निवेष्टिं स्पर्शयतीत्यर्थः । एकः चरान्धः
समुत्पद्यते, श्रितोयस्तु विशेषणे । स वैकाङ्क्षाधिकमपि प्र-
क्षामं कुम्भस्त्रिहस्ताकाशान्तरात्प्रतिष्ठाप्य सर्वत्र शिरस्कार-
ण्ण्यदि शिःपरावर्तनीयमिति विधिनाम् । एवं च—“शशिवाभो
पंचमे” इत्यप्युक्तमनं न विवर्धते, प्रणिताभेदाङ्गव्य-
क्तियथापनपरमाप्त्याः । यज्ञा-यूयौ जानुव्यासशिरःस्पर्श-
शिरःपञ्चालेकरणकपाश्रवः प्रणामाः शुकस्तवादी वि-
धेयाः । उक्तं च—“वामं जानुं ध्वंशे” इत्यादि । अथवा-
अङ्गलिबन्धोऽर्च्यवतता, पञ्चाङ्गमेति प्रविष्टव्यमानस्यार-
क्षयः प्रणामा इति तृतीयं त्रिकम् ॥ ३ ॥ निविधा च निप्रकारा
अङ्गप्रभावाऽऽरिमाका पुण्यामिषस्तुष्ट्यादिनिर्माण्यस्वभा पञ्चम-
काशप्रकारसर्वप्रकारकया सास्त्रैव बह्वयमाणस्वरूपा पूजाऽ-
या । विधेयाऽतथेत्यागमापुक्तान्सास्तुक्तशेषतत्पुजाजेदामात्रा-
स्तर्जावकपया । उक्तं चैतच्छ्रुत्वा—“तिविहा पूया पुष्केर्हि नैषज्जेहि
दुर्गहि, संसर्भेया इत्येव च पावकसति च” । यज्ञा-तथेति
“स्यमाणयणे पठमा” इत्यादिस्थानान्तराप्रसिद्धाऽनेकवा-
पुजात्रयायां स्थापकः, तानि च ह्योविध्यामः । इति चतुर्थे
त्रिकम् ॥ ४ ॥ अवस्थात्रिकस्य लक्षस्यकेवासिसिद्धत्वरूपस्य,
प्राप्तं पुनः पुनश्चिन्तनं, “आयंयत् पुन्यतिरास्तरमिति” वचनात् ।
पिप्लवत्पदस्यकापीतस्थानकं कक्षेयमेवेति, एवग्रन्थोऽवधार-
यति । तथैव पिप्लवत्पदस्यान्तरेऽस्तवर्धेत्वा सख्येयाऽपि
सख्यमनुष्ठानोपक्रमस्य, रूपस्थापनं तु दर्शनमात्रादि सि-
द्धयति । उक्तं च—“परयति प्रथमं रूपं, स्तोमि ध्येय ततः पदेः ।
तन्मयः स्यात्ततः पिप्लवे, कपातीतः क्रमाद्भवत् ॥ १ ॥” इति पञ्चमं
त्रिकम् ॥ ५ ॥

निदिमिनिरकलणविर्ह, पञ्चमपिपमजाणं च तत्पुण्यो ॥

वन्मातृतिर्यं मुद्रा-तियं च तिबिहं च पणिहाणं ॥

निस्तुषामुर्ध्वास्तिर्यंयुक्तपाणां वामदक्षिणपाश्चात्यलक्षणां
वा दिशो, निरीकृष्यलोकस्य विरतिर्वर्जनं, विवृण्वत् ।
तत्राप्रयोगं वन्मस्यामादृष्टादिशोधयलक्षणां, यस्यां दिशि
लयेच्छास्त्रं तत्संयुक्तमेव निरीक्ष्येत्यर्थः । यदागमः—“अ-
वकेकगुहजिनिपुर्दामास्तु विणिषोऽस्यवयवमाणस्येणं जाव
वेह्य ध्वियेध्वे” षष्ठं त्रिकम् ॥ ६ ॥ पट्टमूर्तिजव-
रणायासुभेः, सखादिदृष्ट्यां सम्यक् कञ्चुया निरीक्ष्य
प्रमाजं च शिःकृत्यस्त्रीं चारुम् कुर्यात् । उक्तं चागमे-
“अद तिभि चारा उ चरणायं हिदुं नृमि न पमजिज्ञा,
तां पञ्चिञ्च” इति सप्तमं त्रिकम् ॥ ७ ॥ वर्षादित्रिंशं चैत्यव-
न्दनागताङ्गारथोऽभ्यनक्षया परिज्ञानं सम्यगुच्चारयित्वाक-
वेण एव एकमात्रं मनसश्चित्तेषु ह्यष्टमं त्रिकम् ॥ ८ ॥ मुक्ताणां
हस्ताद्यक्षिण्यास्यविशेषलक्षणानां त्रयं च योगमुक्ताजिनमुद्रा-
मुकाश्रितमुक्तात्मकं सुवपातलमकाशितया भूतमुकाश्रयकं
समस्तपट्टहृदयपुद्गाय, सकलसमाहितसंसाह्वयं च, यथा
महामात्रिकां मन्त्रादि स्मरन् वज्रमुकाश्रितमुद्रादिका मुकाः प्र-
पुङ्गे, तथा चैत्यवन्दनासुभेऽकारवस्तेऽवश्यं सखापनीयत-

वा वातव्यम्, तद्विनावाधित्वास्तुभोकारव्य, “यद्यवदो हो-
ह जोगमुद्राय” इत्यादिवचनात् । इहश्च समुक्तं सुवपातेऽ-
न्वयाऽपि अन्वयेदादौ, परममन्त्रवेदादिकष्टं च सर्वं जिनायाम-
सूच्यं । “कस्त वि स परममो” इति । “अद्वारस पवसहस्री उ
वेयो” इत्यादिवचनात्, सखिमुकापञ्चाङ्गमुद्रावत्यस्तु अत्र न
परिज्ञाता, उचरमुकापञ्चासासामिनयतत्वात्, सुवपातलमये
अनुपयुक्तमानत्वात्, तथाऽनुकत्वात् । सुभोकारकात्तात्पुण्य-
परकाशत्राविधाश्चिन्तयविशेषदर्शनमात्रफलत्वाच्चित्वादिद्वयं अत्र
परिज्ञेयमिति त्वमं त्रिकम् ॥ १ ॥ निविधं च निमदं चै-
त्यवन्दनामुनिवन्दनाप्राथम्येनाज्ञात्प्रणिधानं, चैत्यवन्दनाऽवसाने
नैविद्यादिति शेषः । तथा चागमः—“वंह नमस्तह” सि सुव-
का श्रुतिः—वन्दते ताः प्रतिमाश्चित्त्ववन्दनाविधिना प्रसिद्धेन,
नमस्करोति पञ्चात्मनिधानादियोगेनेति दृष्टमं त्रिकम् । इति प्र-
तिहारगाथाह्यसमाप्त्यर्थः ॥ १० ॥ उक्तो दशमिकाङ्गारवः ।
संसा ० प्रस्ता ॥ प्रव ० ॥ दृष्ट ० ।

(३) नैवेधिकीचयम् । अथ प्राथम्यं उच्यते-तत्र प्रथमं
नैवेधिकीचनं मावयत् प्राप्यकुदाह-

परमिणहरमिणपूजा-वावारवायमो निर्साहितिम् ।

अमगहारे मण्डे, तदया चिद्वेदास्तमप ॥

युहं च मन्त्रैरन्, उपलक्षणावादापुष्पादिपरिमहःजिनमुद्रं च देव-
शुद्धं, जिमपूजा च पुण्यादिभिर्जानात्यर्थं, तेषां व्यापारस्तव-
तकार्यकारणाभित्तमादिलक्षण आरम्भः । तस्य स्वागाङ्गनाह नै-
वेधिकीचं पुष्पौक्तसामर्थ्यं, यथार्थमात्रकं जयतीति गम्यते । तत्र प्र-
थमा नैवेधिकी-अमगहारे बलानकमेवकासमये विधेया । श्रित्या
तु मध्ये जिनमपदवादी । तृतीया पुनश्चैत्यवन्दनाविधानसमये ।
इत्युक्तार्थः । प्रावाधैस्तव्यम्-जिनमवनादिवादिद्वयमुहहृदि-
गतकविकयादिव्यवहारकपसावधारणं विधाननिर्धेयिण्या
प्रथमा नैवेधिकी, सा चाप्रगहारे जिनमवनवबलानके वक्ष्यमाण-
पञ्चविधाऽजिनविधानपुरस्सरं प्रविशता भुवनमङ्गनेन्दव-
त्कार्या सा । यदुक्तं आर्य-

“वंचविहाजिगमेणं, पविस्तो वहाणप निस्तिदितिनं ।

कुञ्जा बहि वाचारं, न काहमिर्हि ति ज्ञाविषो ॥ १ ॥”

अत्र मनेवकः कथियुह्यादिव्यापारो निषेध इति ज्ञापनार्थ-
मुक्तम् । (निस्तिहितां कुञ्जा) परमेकैवा यद्यते, जिनमु-
हादिवहर्जावित्येकपदस्यैव युहादिव्यापारव्य निश्चितत्वात् ।
तथा च ज्ञापनार्थम्—“तद्युवयणम्राणसाणं, निसीहविलया
निर्साहिवाति च” ।

अत्र भुवनमङ्गनेन्दकथायाम् चैवम्-

“इहमपुरी अथि पुरी, बहुवत्तरवणाहि एगवत्तरयणं ॥

एगहर्हि भूरिहर्हि, परिहर्ह अमनययि जा ॥ १ ॥

हेमपुद्गा हरि ह्य, तथयथि निवो गमाहिषो स जमो ।

अज्ञा य तस्स रंभा, पुसो पुण भुवनमल्लु चि ॥ २ ॥

मुरो रथमि सोमा, नयमि वक्को रिउमि जे उ बुदो ।

सखमि मर्ये शुक्क, नीर्ह्ये कर्ह अयेमंरो ॥ ३ ॥

काया निरं सगुह, विरौ विवहर्ह ह्व । बहि एगो ।

पुरिसो इहं इहहर्ह, पट्टं कर्ह न अ सो अयं ॥ ४ ॥

मुं च चि निवुचो जा, मुक्ता पयो च रायादिद्विप ॥

ता इतिष्ठ निषो भयङ्क, किं कथं करह । गोवेसि ॥ ५ ॥
 सो भणइ कथयामो, पढु । कीरउ मेऽवधारणं करहो ।
 कह बिरोधिओ भोत्र-बिक्को मो नि नामं व सरिचं मे ॥ ६ ॥
 प्रणइ निषो उबधारी, बांसरसी तुमं जमपिया तुमय ।
 रम्मा विषे विचारो, कथिय कथयपाउया भज्ज ॥ ७ ॥
 इय संभासिय पुड्डो, भागमणपणोअणं निषेण इमो ।
 प्रणइ पढु । अथिय सिरिसे-गणिवइइया रथणमात्ता ॥ ८ ॥
 सा कुंवरयणमात्ता, सुरयणमात्ता व्व वरगुलसमेया ।
 ओ कणइ राहवेदं, स मे करो इय कथयपया ॥ ९ ॥
 राया नु पुनवणमं, इच्छइ स भयविसुमं वरं न वरं ।
 कुमरीगिरमवमकाइ, जाणंतो कुमरकोसल्लं ॥ १० ॥
 इम पेसिओ निष । इहं, ता कुमरो तिच्छवेउ वऽविसंबं ।
 निषइल्लयावपणं, सिरिसेणनरिदमणवपणं ॥ ११ ॥
 निषइ निषो गणयमुहं, तां न भणइ पवरमज्ज उतविणं ।
 चितइ निषो घुवा कुम-रमरसेयी सविहम्मया ॥ १२ ॥

यत उक्तम्—

सुखस्थानान्यविमानि, संभवसाधनानि च ।
 कथयन्ति पुरः सिद्धिं, कारणाण्येव कर्मणाम् ॥ १३ ॥
 भणपयणसउणपरियण-भणुकुल्लेण तो सुवणमल्लो ।
 बांपापुरीअनिमुहं, वल्लिओ बाउरंगवलकल्लिओ ॥ १४ ॥
 सिद्धयत्थपुरसमीहो, आ पत्तो ता नरेदिं तपहुवा ।
 विज्जओ जह कीरउ, बीर । सरवेये इहावासां ॥ १५ ॥
 लयावसित कुमारो, निषइ वणं विरिहओ समंता जा ।
 ता पिच्छइ इयगयरह-सुहसमसुहं समुहमितं ॥ १६ ॥
 कथियेति कुमरपुट्टो, जणति सिद्धयत्थपुरनिववरा ते ।
 न मुणेषु परं संभा-विज्जइ सिरिमूलदेवनिषो ॥ १७ ॥
 जे तुम्हागमवपणं-समया स मज्ज न्ण प ।
 बरिससमे ति इमे जा, कहंनि ता विज्जइ विणी ॥ १८ ॥
 सिद्धयत्थपुरनिषो पढु । गवधसिओ पयिहं पइ सि ।
 तो कुमरो अयइ जा, पत्तो ता स ऋत्ति तहिं ॥ १९ ॥
 अरुवविज्जियमारं, दहु कुमारं वस सि थराणियं ।
 मुच्चावसा स पणिओ, हा हा सहो पुणुच्छल्लिओ ॥ २० ॥
 कुमरेय ससंभममह, जणसेयाइणावपारेण ।
 संलद्धवेयओ कि, बाहइ तुम्हं ति सो पुट्टो ? ॥ २१ ॥
 गोणववपणो न देइ, बसर निषइ बरिदिट्टीए ।
 कहुअइ स व कणं, पायंयुत्ते लिहइ सुभं ॥ २२ ॥
 किमियेति कुमरपुट्टो, सिंसेल्लहमंतवण्णो सीहो ।
 कुमरवयं सो साहइ, पढु । इह न मुणिज्जइ कि पि ।
 भवरं इमो अरुद्रे, गम्मिज्जउ देव । जण वरणाणी ।
 सिरिअजयघोससूरी, समगणो अथिय इह जो ३ ॥ २४ ॥
 मेर व्व मडियजवही, सरो विच निहयसमतक्कजरां ।
 दोसुम्मूलणरसिओ, रवि व्व हाइ व्व पवरगुणो ॥ २५ ॥
 सवपरिगहइरिओ, विरइयसारांसांगहो सययं ।
 विहियसयलक्काविज्जओ, पागंसारअयमीओ ॥ २६ ॥
 तो कुमरो सो य निषो, गंतुणं तथ नमिय सुरियप ।
 उवविहइ उवियगणे, तो सिंरि कहइ इय चम्मं ॥ २७ ॥
 सहिउं सुद्धल्लं पुर-भवाइसागिगमिय भवहरप ।
 सइसणपरिज्जा, मा उडिया भमइ कुम्म व्व ॥ २८ ॥
 हवपरिमियसणा अवि, लहिउं जसइसंसाण सो कुमो ।
 न उ पुण वि जओ बांदि, भवउणंतया अकयसुक्कओ ॥ २९ ॥

ता सोमुमिं समं, बरिहं देवो सुल्लाहुणो गुरुणो ।
 जिनपयणसं तणं, इत्थ पढाणं ति कुणइ मरं ॥ ३० ॥

प्रणियं च—

मुणुण जिणं मुण-ण जिणमं जिणमय वि य मुणुं ।
 संसारकणधारं, चित्तिज्जं तं आगं सेसं ॥ ३१ ॥
 सहंसणसुद्धिकय, कावसा वंदा जिणाय सया ।
 तिनिर्सीहाइसंगं, तत्थ य मेयं जहा विहिणा ॥ ३२ ॥
 अइ भणइ भुवणमणो, भयवं । कह मुच्चिओ ममं इहं ।
 स मयवरमणिविचारो, कहं व पुरिसो वि कुणइ इमो ? ॥ ३३ ॥
 भणइ गुरु जइ । पुरा, सीइपुरे आसि रथणसारनिषो ।
 गंग व्व सुइं सुइया, तत्स पिआ मयखरेइ सि ॥ ३४ ॥
 आलियाविहीयरिसे, कहआइ निवमि स्वाडुल्लरसा ।
 उव्वंथेज्जण मया, अयमाणतुइं असहमाणा ॥ ३५ ॥

अओ—

असियाववायधमिदं-मीयजीवसत्त सुद्धइयवसत्त ।
 होइ व्हं तत्स पुणुं, चंदणरससीयओऽमी वि ॥ ३६ ॥
 देववणदाणुइया-इसुक्कमाया उ सा इहुपयणा ।
 सिद्धयत्थपुरे सुंदर-निवधूमा मूलनक्कसं ॥ ३७ ॥
 अइ सहसा कात्तगणो, राणा जे मे इमीह तो कुणइ ।
 सुमइममओ पवडिय-पुत्तं रज्जमासिसं ॥ ३८ ॥
 मरिउण रवणसारो, जाओ सि तुम इहागए दिं ।
 पणुव्वजवज्जसा, परं यए सरिउ नेहो ॥ ३९ ॥
 किं मइ इमम्मि पीरं, एव ति इमेइ विमरिंसीए ।
 आए जाइसरणे, तो जायं जं तए पुट्टो ॥ ४० ॥
 मुत्तं संसारसुहं, नाहं इयवसत्त नेहपरिणामो ।
 दिंओ मालयेदो, बाळा मेमा व अण्णाणा ॥ ४१ ॥
 इह भणइ मूलदेवो, मुच्चिवइयया क जायवेरणो ।
 एमिउज्जइ पव्वज्जं, रज्जं हाउं कुमारसत्त ॥ ४२ ॥
 कुमरो पुण संभण, गियइइ चिहंवेण्णाणिमयमुत्तं ।
 अइ गुरुणा गुरुकण्ठा-परेण वयं स अणुसिंओ ॥ ४३ ॥
 लभंति सुरसुहाइ, लभंति नरिदपवरिदीओ ।
 न उणो सुबोहिरयणं, लभइ मिच्छसत्तमइरणं ॥ ४४ ॥
 जह गहगणा गयणं, आहारो रोहणं य रथणां ।
 सिद्धण जहा जलही, नह सयलगुणाण संमतं ॥ ४५ ॥
 जह उवसमो मुणं, बाहविहविणयसीलसिद्धीणं ।
 तह सम्मतं गहिणो, जइयो वि विज्जसुणं परमं ॥ ४६ ॥
 ता मा कांसि पमायं, सम्मतं सण्डकुम्भमासण्य ।
 जं सम्मत्तपट्टा-हं नाणतविचियवरवाहं ॥ ४७ ॥
 इत्थं ति प्रणिय कुमरो, तो मणंता कथयअण्णाणं ।
 बहु बहुमानं नमिउं, गुरुपयपउमं गणो सिचिं ॥ ४८ ॥
 सिद्धयत्थपुरं गंतुं, सुमइअमं तहिं उविय उज्जे ।
 वल्लिओ पुरओ पत्तो, अइवि कात्तिज्जं जाओ न ४९ ॥
 बाणाजिआयमज्ज-तमसमायंगविबहुकुंजयहा ।
 विणत्तिरसकुंनसरव-कावाया संगरवर व्व ॥ ५० ॥
 तत्थ व्वसओ भणंते, आवासी य आक वल्लणहोरी ।
 कुमरो निषइ वणाइ, ता पिच्छइ रिसइजिणमवयं ॥ ५१ ॥
 तो तथ निर्सीहितं, काउं जा पविसइ निषइ ताव ।
 जिणपूषवावडाओ, अमरीओ भणिमिआओ ॥ ५२ ॥
 अइ इहं निष्पदिमं, कणगमवं रिसइलामिओ पडिमं ।
 कुमरो विपसिचवयणो, वदिअ विहिणा पुणइ वयं ॥ ५३ ॥

विश्वत्रयेकदेशं । सहस्रदेशेनतमम् । त्रिनेत्रम् । ।
स्वर्गमपसदं स्य । अर्धतदं स्य । चिरं जयत्यु ॥ ४४ ॥
पूर्वाङ्कतस्तुक्तानां, पूर्वोशीलितविस्तृतशीलानाम् ।
अविहिततथा पुत्रि, न दोहं तुह दं स्येनं च ॥ ५५ ॥
मन्वतस्तुक्तमपि पापं, स्वशरीरानो विलीयते नाथ । ।
पिनीयुषं पि धनं, दुष्टं जहा जलितरत्नलक्षणम् ॥ ५६ ॥
सममोऽयमेव शस्याः, सैलैरुणोऽसौ कृणस्तद्वहनचम ।
पक्वो वि सा सपक्वो, जयवेधव । दं स्येनं जय ॥ ५७ ॥
रूपमदद वाञ्छा, दृष्टे त्वयि नाथ । विरहजं तुःक्षम् ।
इय अहं तुहा वि न सुहं, तथा वि तुह दं स्येनं हातु ॥ ५८ ॥
पूर्वाङ्कतस्तुक्तकृन्, त्राविशुभमनिवन्धनं हरति चैनः ।
इय कास्यस्यसुहृदं, जियाणं तुह दं स्येनं दुलहं ॥ ५९ ॥
स्वामिदं स्वदर्शनेन कुरु, तथा यथा स्वापुनने तदभावः ।
जयवेधवेधयामो, चक्षुष्यस्यवेधयो तुहा ॥ ६० ॥
नामाऽपि नाथ । यस्तः, वरमन्त्रस्यमं कीर्तयति तस्य ।
मिच्छादं स्येनदं स्येनं, सङ्कुभासकं कि परं भगिनो ? ॥ ६१ ॥
विहि जिन । स्वामयू-नदशेनामस्वदर्शनेनौति ।
स विस्तृतदेशं भव-ति सत्वरं स्वदर्शित्वम् ॥ ६२ ॥
इय योऽहं चक्षुषं जा, सविमहं निवह सव्यमो कुमरो ।
ता पिच्छह पच्छिमादं सित, कमललतामं च पुष्करिणि ॥ ६३ ॥
गंतुं नथ जलं, महुंरं सौयलेण विमलेण ।
गुरुवयेण च अर्पं, सोहिव जा विस्समह सुत्यो ॥ ६४ ॥
ता गुजाहसहारा, भलसहसाहाकरा हसिनिहो ।
एतां समागच्छो त-त्ये वानरो वानरोऽनुतो ॥ ६५ ॥
स मणुपगिराहं कुमरं, पणमिय भणहं पङ्क । असुरस्यसुरण । ।
सुदय । पयसुसुदक्षिण, । कुम्भ । मह सुसुप्त विमलं ॥ ६६ ॥
इह धमवीह स्या वि हु, वानरजुहाहवसमासी मे ।
एसा च वल्लहा तह, पाण्डि वि वल्लहा निचवं ॥ ६७ ॥
तं मह जुहं हंदिह, वणनरगयस्य वानरज बला ।
अवहंरिओ अरुणं, तं तु समगो वि निगदिहं ॥ ६८ ॥
नवरं न देह मद ते-ण जुज्जुहं नेहकायरा एसा ।
अहमयि हं न सक्के-मि इय पाणमिणि मुणुं ॥ ६९ ॥
संपरं तुमं महायस ! मज्जनयस्यस्यकरो सुवञ्चु ष्व ।
परउवयारिक्कपरो, विट्ठो पुसोदवण मय ॥ ७० ॥
ता जाव अहं रिक्का-नरं महुं निदिगिण्ण एमि हहं ।
ता नेहमीह एसा, निहंवा जाह तुह पासे ॥ ७१ ॥
इय जणिय तुहं मुणुं, गमो हंमो चित्तप तमो कुमरो ।
पणमिअगिरा एसा, वयह पयस्य हंमं पुव्वं ॥ ७२ ॥
बलिअरिउणा पियं जा, निहंयं न सुणामि ता मम वि जुचं ।
मरणं ति भणिय कुमर-स्स वानरो पडहं थावि तो ॥ ७३ ॥
न तु मह इमीह सरणा-गयाह मरणं उमिपिक्कदं उच्चिं ।
इय ताहं कडुणरं, अंपावहं नथ जा कुमरो ॥ ७४ ॥
तावज्ज थावि न जलं, न वानरी तथ कि तु अण्णायं ।
वरमणिययपासाय, पङ्ककयं निवह कुमरो ॥ ७५ ॥
अहं न निर्यता कुमरं, निचक्का गंतुं कहांति मदीयं ।
ते वि हु सज्जिहियवला, तं कयज्जहा गवेसंति ॥ ७६ ॥
आगममनाग एमो, अहं कुमरं पड पयपहं हंमो ! ।
मा किं पि चित्तियसं, कारणओ तं मथाऽऽणीओ ॥ ७७ ॥
को तं किमाणिओ हं, हंम कुमरं नरो नणहं सुणसु ।
अमिअगदं असुरोऽहं, कोहासवयं च मह एयं ॥ ७८ ॥

कश्चा वृक्षासहिमो, उज्जिते समये केवलं नंतु ।
चक्षिओ निधिम ममो, आगममिच्छं मसांगते ॥ ७९ ॥
रचं वणकयलियं, परिहियमिगवममविसतयद्वयं ।
कलियाणिजोगयहं, मिहहं गदयहुंकारं ॥ ८० ॥
तस्समो जलितानि-कुंजं वाममि कयमं च ॥
रचमणि रचं-वणसिं कयवीरमालिखं ॥ ८१ ॥
तं जा चिंविही जलये, स मय ता तज्जिओ अरं पाव । ।
असमंजसमिअ काचं, कयियहिह ववासि हयास । ॥ ८२ ॥
तो ओ मीओ कयं मुणुं, नओ दया इमे मुहो ।
पसो अहं पि रेवय-गिरिमि तं बालिहं न्हिहं ॥ ८३ ॥
तथ सुत्तिमुमहकेवलि-मुणिणो कमकमसममसमहं ।
पणमिआ आसायो, सुणामि इव दं स्येनं अणुहं ॥ ८४ ॥
" कोहं अप्पीहकरो, उच्चवेकरो व सुवहनिहलयां ।
वेराऽणुवञ्चणणो, जलणो वरगुणगवणवणस्स ॥ ८५ ॥
कोहंवा निहंयं य, पुचं मिचं गुहं कलचं च ।
जणयं जणिय च अणिय, पि निविण्णो कि व ण कुणंति ॥ ८६ ॥
कोहं अण्णीहकरो, उच्चवेकरो व सुवहनिहलयां ।
संनाविह य परं पि हु, यवह परजवणिणासाय ॥ ८७ ॥
ता कोहमहाजलणो, विउमवियवो कमज्जिण सया ।
अणहं तुलहं दुक्कं, देह अहं इमीह बालाय ॥ ८८ ॥
जयं कोहवसेनं, इमीह पचं तुहं सहा सया सयं ।
पणमिय पुट्ठो स कहे-ह केवलो असुर ! निमुणेहि ॥ ८९ ॥
कयमंगलापुरी, अण्णीसिण्णया हं बालविहवाऽऽसी ।
जयसुंदरी ति तीसे, जणिजुया मायरा पंच ॥ ९० ॥
जिहस्स पुणो अण्णो, न वडयं तीहं सहा सया सयं ।
तं परिणावहं अणं, कयं सा मच्छरिद्धमणा ॥ ९१ ॥
तीहं कयं अं कि पी, सुसहं तहं उडहं उडुचयणेहिं ।
गयसज्जा संमुसु-चरं दयहं भावजाया वि ॥ ९२ ॥
जिणमवणमगायाओ, वि पडप्परविजियमसाणेण इमा ।
अण्णाय वी निस्सीहिय-भंगारं कुणंति विहहतय ॥ ९३ ॥
अओ—
ओ होहं निस्सिज्जणा, निस्सीहिया तस्स भावमो होह ।
अनिस्सिहस्स निस्सीहिय, केवसमिचं भवहं खहो ॥ ९४ ॥
निहो कदाओ सव्वाओ, ओ वज्जेहं जियालय ।
तस्स निस्सिहिया होह, इह केवलभासिचं ॥ ९५ ॥
इय अडुवसद्वाओ, पडप्परं दो वि कलहमाणाओ ।
विज्जुए द्वाओ, मरिउं, जायाओ वण्णीओ ॥ ९६ ॥
पुण्वभासा अणु-अदं सजा आपत्तिवरोसाओ ।
उज्जिय मरिउं तसो, पसाओ तयवनरयमि ॥ ९७ ॥
तसो उचट्टिय गय-वरमि पुण्वज्जवविहियसुकयवला ।
आउज्जावाजीवो, जाया सिरिसुरनिवजाया ॥ ९८ ॥
तीसं गमनं धुयसा-हं नण्हंजिओ उ उण्णो ।
अरं हंमणसंताचं, उच्चयं जणहं अणगहं ॥ ९९ ॥
विहियसु वि तप्याण-हेउसपत्तं न जाय सा पमिया ।
तो जाया पयनेउं, मय चिं बालीहं उज्जुविया ॥ १०० ॥
ताहं वसपत्तयाय, तीय पुणु अणियवो धुयय ।
तथ य पालिउज्जो, सा बाला वडिया एसा ॥ १०१ ॥
कीज्जो ति मरिहं, अहं उण्णया ओगियणो भोलविउं ।
अहं हंमंतसाहण-हेउं नीया मसाणे सा ॥ १०२ ॥
आ चिंविही सा जलणे, ता तुमयं मोहं हंमणीया ।
इहं नाउं ओ अण्णो, कसाहायव्वा न थोचं पि ॥ १०३ ॥

अभियं च—

मणयोर्वं वणयोर्वं, अमीयोर्वं कलाययोर्वं च ।
न तु मे विस्वसिअर्थं, योर्वं पि हुं तं बहु होह ॥ १०४ ॥
दासत्वं देह अर्थं, अहो मरत्यं वणो विलप्यते ।
सर्वस्वस्व इहमभी, इति कलाया भवमणत्वं ॥ १०५ ॥
सा जगह सखिजगह, जगत्वं ॥ सर्वं पि मेऽणुयुयमिणं ।
ता इहिह कुण कवर्थं, कुहा वि जह होमि निस्संगा ॥ १०६ ॥
मणह कुणी गिहिधम्म-स्स इहिह अविचि तुम जम्मा आत्थि ।
पुण्यकवदेवपूसा-इणुककसंभूयमोफकं ॥ १०७ ॥

जम्मा—

देवमण्येण रज्जं, भोगा दाणेण कवममपणं ।
सोदम्भं सीसिणं, तवेष मणवंधिया सिक्खी ॥ १०८ ॥
सा जगह तुम्ह सर्वं, पव्वकजं नाह । नवरि मव्वक कहं ।
अविचयसुखाय मज्ज-दुवाह निवट्ठिह गिहिधम्मो ॥ १०९ ॥
तो केवसिणा अभियं, जहे । कालिजराह अरुधीय ।
सिरिस्सहनाहमवण-मि तुम्ह एयं रवेतीय ॥ ११० ॥
हेमपइरायसुभो, तथ्य सत्तामविकुहो ज्ञवणमल्लो ।
जिणनमणयं विहिण्ण, कां निस्सीहियानिययं ॥ १११ ॥
तेण समं रज्जसुहं, माणिसा पालिहं च गिहिधम्मं ।
पमिबज्जिय वव्वज्जं, इहिही अहोऽमरदुणां ॥ ११२ ॥
अह तीय गिहिधम्मं, पमिबज्जं नमिअ केवसिस्स मय ।
इच्चाए थं विधिं, विजयपवरुं पि से नामं ॥ ११३ ॥
अह कुमर ! मज्ज पसा, जाव गया वेदयम्मि पूययं ।
ता कयमिसीहियतिगो, जिणनमणयं तुमं पत्तो ॥ ११४ ॥
निस्सीहियं कुणं, इदु इमा सूरीहिं माणियसि ।
जो केवसिणा कहिओ, खुवं इमं भुवणमल्लो सो ॥ ११५ ॥
अह ताहिं वामिपमुहं, काठ पववं तुमं इहाऽऽणीओ ।
ता तिह पाणीगहणे-ण कुणसु मह पथयं सहलं ॥ ११६ ॥
कुमरो जगह पमाणं, आपसो नवरि गमयउ वव्वमि ।
नधिरहिओ परिययो, कुहण गमिही पि जम्मा ॥ ११७ ॥
आरोविहं विमाणे, कुमरं सिबिरम्मि नेह जा असुरो ।
ता सहसा वज्जोमं, इदुं सच्चिवाइणो विनि ॥ ११८ ॥
जो हुं पि ता तय जा, हरिओ जेण कुमरो तओ क्लोहं ।
चदवह चदसज्जा सा-हसिस्स वरवां वि व हुं कि पि ॥ ११९ ॥

यतः—

सवैकतामनसां, एकुज्जुज्जित्वेजसाय ।
देवोऽपि शङ्कते वैरां, कि पुनर्मानयो जनः ॥ १२० ॥
इय ते सा आहोवा, हुंति सुणंति हि ताव अमरगिरं ।
सत्तण्णाय अविनह-भिहाण जय सिरिजुवणमल्ल ॥ १२१ ॥
परउववारपरायण, पुरिस्सेसुं तुम्ह दिज्जए लढा ।
पयमिअस्स वि कज्जे, गणसि पाणे तिणसमाणं ॥ १२२ ॥
इह सुणिय जायहरिसा, ते ओपारवं विमाणयो कुमरं ।
पणमाति तयं असुरं, देवीसहियं तु मुट्टमणा ॥ १२३ ॥
तो सो असुरो हिट्ठो, कुमरेण विवाहए तयं धूयं ।
सप्यणं जगह तहा, वट्ठे सुण मज्ज वयणमिणं ॥ १२४ ॥
निर्व्याजा दयिते ननाण्णु नता श्वधूय नत्ता जवः,
स्तिग्धा बन्धु वत्सला परिजने स्मेरा सपनीण्वयि ।
पयुमिअजने सनमवचना, मिश्रा च नट्टेपिणु,
स्त्रीणां संघननं तनुवितामदं विसौपथं मनेपु ॥ १२५ ॥
आमं वि तीह बुजे, असुरो सपियस्स लुवणमहसस ।

वत्तामरणाह बहुं, वावं पणो सज्जणम्मि ॥ १२६ ॥
कुमरो वि तओ वल्लिओ, पणो वेवाह तमह कुणत्वं ।
सिरिसेणनिवो सोरं, इय चित्तह हरिसिओ हियए ॥ १२७ ॥
तम्मि कुल उप्पत्तो, सो विण्णो तं कदासु कोसल्लं ।
सोको वो पुण पम्मा-रगगारिओ अय्य पयवस्स ॥ १२८ ॥
जेणं बोला हम्मि, खुवं करिसिही राहवेहं ति ।
निवुयुहियओ राया, कुमरं संजवह वरजुवणे ॥ १२९ ॥
अह सज्जिअ राहावे-इमंमवे रयणयंमसोहिहं ।
मंचोवरि वरसीहा-सणोवविट्ठेसु निवहेसु ॥ १३० ॥
कुमरो असुरउपिपय, वरवयआहरणभूसियसरोरो ।
परिहारसियम्मि, गिवसह सीहासणे रम्मे ॥ १३१ ॥
इसा य रयणमाला, कुमरी सियसिअयसारलंकारा ।
सिवियाकदा पसा, तपुवविधा पिउचगे ॥ १३२ ॥
अह सिरिसेणनिवेणं, जणियं ओ ओ निवा । निवहपुसा ।
जो राहमिणं विधय, सो कप्पाए इमाह वरो ॥ १३३ ॥
जा मंदमममे सुदि-ठकणयंमंचोवरि अहोवसा ।
वरकंजपुणसिधिया, उथिया तोसेउ हिट्ठम्मि ॥ १३४ ॥
वउ वउ वक्काई दा-दिण्ण यामिअ वगमियदाई ।
तोसैं अहो जूमीय, तिस्सज्जुआ कुंनिया उथिया ॥ १३५ ॥
तथ्य पमिबिधयाए, पंचालीए अहो निवतेयं ।
विधयज्जा वाम-विजतिरिया सावहाणेण ॥ १३६ ॥
तह इह पणाण मय, सव्वेसि कवहिय मुणममाहं ॥ १३७ ॥
भुज्जेसु लिहावेउ, मिमयंगोसंसे जिहाहं ॥ १३८ ॥
उविचाई ताह इह सा-यकुमकुमम्मि सति ककुंते ।
अम्हं पुरोहियम्मो, गोलां किर मीहरउ जस्स ॥ १३९ ॥
सो राहविहम्मो, वव्वसायं कुहए इय वव्वण पि ।
तथ्य पुरोहियहय्ये, अह पदम गोलेय वलियए ॥ १४० ॥
नामम्मि वाइए तह, मज्जमयरोदं पडु जस्स अंगदहो ।
मयरखयकुमरो व-ठिऊण सकरे करेह धणुं ॥ १४१ ॥
पुण्यमाणए विहिणा, मुक्को वि तु अण्णहिणु मव्वमि ।
सुखरणमुणिहियए इव, जम्मा मवरखवस्स सरो ॥ १४२ ॥
पवं राहावेह, विहिपारंजसु कालिअवेसु ।
उटह ज्ञवणमल्लो, कुमरो इह अवसरं पणं ॥ १४३ ॥
सज्जो कपथकुमुणो, अंतरमह कुहिय मुणममाह ॥ १४४ ॥
राहावेहं साहह, गंढाभयं व मव्वजिओ ॥ १४५ ॥
जयतालादणये, जणम्मि कुमरेण इणुमुट्टयं ।
तो सिरिसेणमरिदो, परिणयाह रयणमल्लं तं ॥ १४६ ॥
कयसंमाणे अणे, निपनियगणे निवे विसल्लं ।
कुमरो वि कवह दिवसे, सुहण तथ्येव ठाऊण ॥ १४७ ॥
सिरिसेणनिमणुअवि-य बहुयपरिचारपणसुसिहो !
पत्तो नियम्मि नवरं, पिऊण पणमेह पदपउमं ॥ १४८ ॥
भुणुत्तरं च सीदं, कुमरववंसो कहह सव्वं पि ।
रणो जं जं विचिं, ता जाव इहागो कुमरो ॥ १४९ ॥
धम्मरिथया अह निवणा-ह्य कपाह सव्वं सियिणो ।
पुट्ठा धम्मं तोहि उ, कहिय विनह इमं राया ॥ १५० ॥
जय न विसयविराओ, न संगवामो जिएसु विणिवाओ ।
किह हुज्ज सो वि धम्म-वि विनिउं ते विसज्ज ॥ १५१ ॥
कहह कुमरो इच्चा, धम्मं अह ग्याउ ताय । जहो वि ।
ता पुण्य मुणोना र-विक्कयंगियसंगजियज्जणा ॥ १५२ ॥

निबन्धायसा तो वि-सिणा उ खुव्हे समानिणो यणो ।
स निबेणुत्तो खुव्व ! जह धम्मं मुणसि ता कहवु ॥ १५१ ॥
ता सां अक्खुइयमाणो, धम्महस्सं रमं ति जणमाणो ।
सुक्कल्लमहिमंलव-उणं निबमो खिबइ कुव्वे ॥ १५२ ॥

राजा—

खुव्व ! इय खुव्विम्, धम्मरहस्सं न किं पि बुझामो ।

पुच्छकः—

नरवर ! ता यणमाणो, सुण मयिंयंजिह गोल्लेहि ॥ १५३ ॥

उल्लो खुको व सो बुद्धा, योइया मडिया मया ।

सो वि ज्ञाबिया कुव्वे, जो उल्लो को वि झगई ॥ १५४ ॥

एवं लम्पति छम्मेहा, जे रा कामलालसा ।

विस्ता ड न लम्पति, जहा सं सुकगोल्ल ॥ १५५ ॥

विम्बइयमाणो निबई, मुणिसत्तम ! मुहु उव्वहं ।

इय थोऊणं तह नमि-य खुव्वं तो विसज्जेइ ॥ १५६ ॥

अह वीयादिणं राया, रज्जं हाकणं सुचणमल्लस ।

सिरिअमयधोसमुत्थो, पाले चिकं पवज्जेइ ॥ १५७ ॥

डेमप्यहरावरिसी, बुद्धालसंगील पससूरी उ ।

बोहइ रवि स्व वसुद्धा-लसरीयं भवियसरसिहो ॥ १५८ ॥

अह निवहल्लवणुमल्लो, पयाविषो जेव विजियदिउमल्लो ।

साहम्मियवच्छल्लं, करेइ वंदे जिनवन्दे ॥ १५९ ॥

पवयणपमावणपरो, तिजिनीसीहीपमुक्कल्लवधिइया ।

पावंसिय चेइहरेसं, अरुवाभो जिणाण अक्ख ॥ १६० ॥

इह जत्तपससां, अउदियमइमणीयजणमोहं ।

सयसं पि विणं रज्जे, सुणइ सुत्तां पि कयहुज्जं ॥ १६१ ॥

तथाऽऽगयहेमप्यव-सुत्तो वयसं सुणो वि कय्या वि ।

पुत्तमं ठवि य रज्जं, विजयपदायायं संतुत्तो ॥ १६२ ॥

पडिवज्जव पवज्जं, निसेहिउं तिबिहल्लवसावज्जं ।

अम्मन्इ बुविहसिक्कं, सो मुणिसीहो छवणमल्लो ॥ १६३ ॥

इल्लो मिच्छा लह्मा-र आवहो तह निसीहिया पुच्छा ।

पडिपुच्छन्देण निमं-तया व वणसंपया वसमा ॥ १६४ ॥

इय सामायापुरो, निसेहिउं सयल्लवंतरारिक्कं ।

तां स निसेहिवाकरिणो, सिंघं गमो सविजयपमागो ॥ १६५ ॥

श्रुत्वेतिबुल्लमनेवुसवरैण्यपय-

पययाऽऽपयं भुवनमल्लनरेवरस्य ।

किंवाप्रवृत्तिजगदीशजिनस्य गेहे,

नैवेधिकीशिकहृती कृतितो ! यत्तमम् ॥ १६६ ॥ सङ्गा० १ प्रस्ता० ।

अथ वल्लकप्रवेशसमयविहितनैवेधिकीशयानन्तरं जिन-
दर्शनं "नमो जिनजयः" इति भणित्वा प्रणम्य च कृत्वा सर्वे हि
प्राचीनोक्तं वस्तु कल्याणकामिर्देहिणजना एव विधेयमित्या-
त्मनो दक्षिणाभागां मूलनिधं कुर्वन् हानादिप्रचाराधनार्थं
प्रदक्षिणात्रयं करोति । उक्तं च-

"तत्तो नमो जिणाणं, ति जणिय अओणयं पमाणं च ।

काउं पंखं था, जसिभरनिम्भरमणं ॥ १ ॥

पूयंगपाणिवा-रपरिगमो गहिरमहुरोसेणं ।

पट्टमाणो जिनसुणगण-निबद्धमंगल्लुत्थीरं ॥ २ ॥

करधरिंजोगमुहो, पप पप पर्याणरक्कमाउत्तो ।

दिज्जा पयाहिणतं, पणम्मणो जणणुणसु" ॥ ३ ॥

अथ य-

सुपूणं जं किं वि देवकज्जं, नो अरुअत्तं तु विचित्तइज्जा ।

इत्थीकहं मसकहं विज्जा, देसस्स रओ न कहे कहिज्जा ॥ १ ॥

मम्माणुवेइ न वइज्जं वकं, न जम्मकम्माणुणयं चित्तं ।

नालीयेपुसुसुक्कसं वा, थोवं दिवं धम्मपरं लाविज्जा ॥ २ ॥

गिहवइएणं वअरइ, इयरेणु वि अइ वि कारणवसेण ।

तह वि न मुंचइ मरंमं, सया वि तक्करपरिणामो ॥ ३ ॥

यथा च वैष्णवो भावाहृतमारोप्य शाकल्यपात्रः, प्रक्षिप्याभि-
गन्धेति ज्ञावाहृतमतिपविषीयेति, तथा तत्र प्रदक्षिणार्चयमपि
दातव्यं, इत्यादि शिक्षाः प्रदक्षिणा विजयदेवेन निजराजधानीसि-
कावतने, व्याख्यातं चैतद्वृत्तीयोपाङ्गजीवाभिमगविषयणे श्रीहरि-
भक्त्युरभिः । तथा अमिततज्जः लवरेअरवैत्तवुहे वारणधम-
न्यां ताः प्रदक्षाः, यल्लवन्त्या च विद्याधर्या चैताकोपरितने
सिकावतने कृताः, वसुदेवेन हरिकूटपर्वतोपरितनसिकावतने
विहिताः । एतत्क सर्वं वसुदेवहिणौ प्रतिपादितम् । सङ्गा०
१ प्रस्ता० । (हरिकूटादिस्थानेषु 'वसुदेव' शब्दे)

जिनपुष्टप्रवेशे प्रथामाभिक्रम-

प्रदक्षिणात्रयानन्तरं च हेचपुष्टलेपकपोतकपायाणाविषदाय-
नकर्मकरकारादिकरभेयाविजिनपुष्टविषयव्यापारपरम्पराम-
तिषेधरुपां द्वितीयां नैवेधिकीं मध्ये मुक्कमरुपादी कृत्वा मूल-
विम्बसंमुखं प्रणामाभिक्रं करोति ।

यज्ञाप्यव-

"ततो निसीहियाय, पविसिखा मंरवम्मि जिनपुरको ।

माहिदिययाणुपणी, करेइ विहििया पणाप्रतिथं ॥ १ ॥

तयणु हरिछल्लुत्तं, कयमुदकोसो जिमिपवसिमाणं ।

अवणं रयणिबलियं, निम्मल्लं लल्लवयेणं ॥ २ ॥

जिणागिइपमज्जणं, करेइ कारेइ वा वि अण्णं ।

जिणाविधानं पूयं-तो विदिणा कुणइ अहजोणं ॥ ३ ॥

अह पुवं विअ केवइ, हविज्ज पूया कया सुविहवणं ।

तां च विशिष्टान्यपूजात्मन्यसामप्रभावे नोसारयेत्, मय्यानां

तद्दर्शनजन्यपुण्यानुबन्धिपुण्यानुबन्धव्यस्तदावप्रसङ्गात् ।

किं तु-

" तं पि सविसेससां, अह होइ तहा तहा कुज्जा ॥ ४ ॥

निम्मल्लं पि न एवं, जअइ निम्मल्लल्लक्कणाभावा ॥

जोगविण्णुं इयं, निम्मल्लं विंति गीयथा ॥ ५ ॥

यजिनविम्भारोपितं सङ्घिच्छादीभूतं विगमिज्जजतं इहयमार्गं

च निःश्रीकतया न अव्यजनमनःप्रसोहेतुस्तर्हिर्मत्त्वं कुर्वन्ति

बहुभूताः ।

एवमङ्गपूजां वक्ष्यमाणो चाग्रपूजां कृत्वा वैत्यवन्दनार्थं चिकी-

र्तुस्त्वेवंविधं निर्मोहतमयं च नैवेद्यं मिश्रयेत् ॥ काऽपि दहयते ।

" इत्तो जेव जिणाणं, पुणरवि आरोवणं कुंसेति जहा ।

वत्थाहरणार्हं, जुगलियधुऊदियमार्हं ॥ ६ ॥ "

नैवेद्यं चेत्-

" कहमअह एणाए, कालारैरं जियिदपडिमाणं ।

अट्टसयं लुहता, विज्जायं वणिनया समए ॥ ७ ॥

आगमंऽईधेसायं समानयनादिक्रयो जिनपूजाविषयोऽपि

सावधव्यापारो देववन्दनाऽवसरे न कार्यः, यथावित्तद्विगवम-

हस्सस्तुतीयां जिनपूजाकरणव्यापारपरित्यागरुपां नैवेधिकीं

करोति । पुष्पफलपानीयनैवेद्यप्रदीपप्रसुक्का एव " सव्यवत्था

तिवारं, सिराह नमणं पणमातिवं । " यज्ञा नावितय-^५ तिजि

निसीही तिनि य पयाहिणं " इत्यर्थः । तत्र यद्भक्तम्-^५ करेइ

विहिता पणामतिथेति ।" तत्प्रणामस्वरूपनिकृषिकेयं गाथा-
"अंजलिबंधो अक्रो-धशो य पबंधशो य तियणामो" । अंजलि-
बन्धकप इत्यस्यायमर्थः-स्वाध्यादिद्वैतनिविष्टापनादि समर्थं अ-
क्रिहने करहृषयोऽजनेति त्रिकहृषयः । संप्रति "तिष्ठि खेव पणा-
मेति" इतीति त्रिकं भावयथाह-"अंजलिबंधो गाथा" प्रकृष्या
सोपयोगा वेति व्याख्यायते-इहैकः प्रणामो ऽऽजलिकरणं, शी-
घ्रोर्वा वा अंजलिना करणं, तच्च वा परिश्रम्य वि-
ज्ञापनाकृते मुखादिप्रदेशे संस्थापनम् । यथा ऽऽगमः "च-
कलुष्कासे अंजलिपमाहर्णं ।" तथा-"अंजलिप्रडालियहृष्टे
निरधराभिमुखे सप्तद्वयार्हं अभिगच्छह ।" तथा-"सिरसाव-
धं दशनहं मथप अंजलि कट्टु एवं वयासी ।" तथा-"सिरसा-
वधं दशनहं मथप अंजलि कट्टु जपणं विजपणं वखावेह,
वखाविसा एधं वयासी" इत्यादि । उपलक्षणमेतद्वक्तव्यं-
स्याप्युक्तकराद्यैः, गौरवाद्देहिप्रतिपक्षे तथाकरणस्य लोके
दशनाह । अन्यसंस्कारानन्तरं च कलुषादिराजनाभिधेतिः किञ्चि-
च्छिरोनमनं शिरःकरादिना भूपदादिस्पर्शेन चेत्यादिरुक्त्वाः ।
उक्तं चागमः-"आलोप जिनपदिमाणं पमाणं करेह ।"

तथा बृहदुभास्ये-

"ततो नमो जिणानं, ति त्रणिय अकोणवं पणामं च ।
काडं पंधंगं वा, जतिनरतिभरमणेण ॥ १ ॥" ति ।

एकाङ्कादि चतुरङ्गान्नं प्रणमम्, उपलक्षणमिदम्-अर्धमिति न
सर्वाणि, प्रकृतान्तरमथावज्ञायकवन्तानि यत्र प्रणामे सांऽऽव-
न्त इति व्युत्पत्तेः । अपरन्तु पञ्चाङ्गः पञ्च न चत्वार्यपि, अङ्का-
नि जातुद्वयादिनि भूयुष्टानि यत्र स पञ्चाङ्गः । उक्तं च-

"हो जाणु दुमिकरा, पंचमं होह उणमंगं उ ।
समं संपणिवाओ, नेओ पंधंगपणिवाओ" ॥ १ ॥

एतं त्रयः प्रणामाः सर्वत्र वा भूय्याकाशशिरःप्रभृतिषु उक्त-
प्रणामेषु वा प्रणामकरणकाले शीघ्रं वाग्रां शिरःकराङ्ग-
द्वयादेर्नमनावननादिना प्रणामत्रिकं भवति कस्यचनं, विजयदे-
वधत् । विशेषविषयस्वयं एव द्वारावस्थास्थानतो, बहु-
लतृप्युपास्तेष्व ज्ञातव्यः ॥ सङ्का १ प्रस्ता० । प्र० (पू-
रुधितविजयदेवसम्भोऽप्येव)

(४) उक्तम्-"तिष्ठि निहाही तिणिय, पयाहिणा तिष्ठि
वेव य पणामं" ति त्रिकहृषयः । संप्रति चतुर्थं पुत्राधिकं
सकलाध्याऽनेकाध्या भावयथाह-

अंगगजावभेया, पुष्पाहारत्पुष्टिद पृथितं ।

पंचावयार अष्टा-वयार सव्वावयारा वा ॥

अङ्गं च जितप्रतिमागामम्, अग्रं च तत्परोजग्रां, भावश्च वै-
स्यवन्दनाशोचर आत्मनः परिणामावशेषः । कैः कृत्वेत्याह-पुष्प-
हारस्तुतिर्जिथ्याक्रममिति गम्यम् ।

यदुक्तं बृहद्व्याये-

"अंगमि पुष्पपुत्रा, आमिसपुत्रा जिणगमाओ बीया ।

तईया धुरपुत्तगया, नासि सकव्वं इमं होई" ॥

अन्यवन्दनाचूणावपुत्तम्-"निहिदा पुत्रा पुष्पेहि ने-
वउजोहिं बुद्धेय, ससभया इत्थं खेव पविसंति ति ।" उच-
राजयनपु पुनर्वच-"तिथयरा अंगवतो, तस्स खेव जसो
कायव्वा, सा पुत्रा वंदनाईह हवह, पुवं पि पुष्पाभि-

सपुर्णपविशितमेवं च शब्दार्थं पि अहामसीत् कुज्ज सि" । अत्रि-
तवितरादौ तु-पुण्यामिदं वस्तुप्रतिपत्तिपुत्राजो यथोत्तरं प्रा-
धान्यमिति । सङ्का० १ प्रस्ता० । (एताश्चेत्यशब्दे इतिता अपि
विस्तरमिया तत्रानुक्ता अपि सहायताः सङ्काचार्याद्वत्तयाः)
विहिमिरिक्काविरतिः-वस्यादिति शीघ्रकृत्यमिमा तत्संमुख-
मेव निरीक्षणं विधेयं, न पुनरतिद्विषयसंमुखं, अथैववन्दनस्या-
नाद्वतराधिक्यप्रसङ्गात् । यथा अथैववन्दनं कर्तुकामेन सत्यादः
रक्षणनिमित्तं सम्यक् चतुषा निरीक्ष्य निजचरणनिकृषधूमः
प्रमार्जनं त्रिवारं विधेयं, तच्च गृहिणा वस्त्राञ्जलेन, व्रताना तु
रजोहरणेनति ।

"वस्त्राशनियमिति" विबुलोनि-

"वस्त्राशान्वयणशो, वस्त्राशनयं विषाणेण ति" ॥

यथा अकारककारादयः, अथैः शब्दाभिधेयम्, आलम्बनं प्रति-
मादिकप्रतिस्मरन्ति यत्रितय उपपुकेन भवितव्यम् ।

तत्रालम्बनं यथा-

"अष्टाभिः प्रानिहायैः कृतसकृजगद्भ्रमयः कातकागतिः,
सिद्धा पीयूषपूर्वरिष सत्सि जने स्मेरहृदिप्रपतिः ।
निःशेषधीनिदानं निश्चिन्नरसुरोः संध्यमानः प्रमोदा-
द्दृष्टाक्षमनीयः स्फुरदुदमहिमा च इमानि देवाः ॥ १ ॥"

"मुद्रातिनं वेति" व्याख्ये-

"जिणमुद्राजगमुद्रा, मुद्रासुतो उ निमि मुद्राओ ति" ।
जिनमुद्रा, योगमुद्रा, मुक्ताकृतिमुद्रा चेति मुद्रात्रयं ज्ञातव्यम् ।
प्र० १ द्वार ।

(६) उक्तम्-"निहिदा पूया य तह ति" चतुर्थं पुत्रा-
धिकम् । पुत्रां च कृत्वेनो जगवतोऽवस्थाधिकं
ज्ञावनीयमिति पञ्चमं त्रिकं पर्यायाच्यमाह-

भाविज अवत्यनियं, पिरुत्थपयत्थरुवरहिणं ।

उउमथ केवसितं, सिद्धरं खेव तस्सऽप्यो ॥

भाविजार्थाः । ननु च-"पिण्डरूढं च पदरूढं च, रूपरूढं च पयजितम् ।
ध्यानं चतुर्विधं ह्येवं, संसाराण्यवतारकम्" ॥ १ ॥ इति चतुर्थो ध्यान-
वेदिनिध्यानमुच्यते । अत्र त्ववस्थात्रिकेण ध्यानत्रयमुक्तमनोऽत्र
चतुर्थं ध्यानं कथं स्यात् ? उच्यते-रूपस्थध्यानं हि जिनविम्बादि-
दर्शननः प्रथममेव संज्ञायते । तच्च उक्तम्-"पश्यति प्रथमं रूपं,
स्तीति ध्येयं ततः पदैः । तन्मयः स्वात्मतः पृथङ्, रूपानीतः
क्रमाज्जैव ॥ १ ॥" इति स्यादेव यथोक्तध्यानसिद्धिः । सङ्का० १
प्रस्ता० । [अवस्थात्रयज्ञानाया सङ्काचार्या विस्तेरण वेया]
प्रकृष्या सिद्धावस्था, तत्प्रतिपादनेन च निकृषितप्रवस्थात्रि-
कावन्मिति पञ्चमं त्रिकम् । तच्च दिक्त्रयाणां कान्त्यनेन
सम्यक् स्याद्वयनः "निहिदिसानिरिक्काविरह" ति वज्र-
त्रिकसकृदधिकपणाये गाथायामाह-

उच्छाहो तिरियाणं, निदिसाण निरिक्कावं वडऽइ वा ।

पच्छिमदहिणवाभा-ण जिणसमुहत्थदिहिजुओ ॥

प्रकृष्या सुगमा च ॥ चत्वारं तृयेपदस्थेयं भावना-

"आलोचयसं चकलु, मल्लुओतं उक्करंतिरं काडं ।

कवोहिं तदि सिण्णद, सप्तावभो वा सयं वल्लह ॥ १ ॥

तह हि उ भासिचर्माओ, विसेसओ तिसितियं न पेडिआ ।

तत्पुत्रभोगाभावे, दंसणपरिणामादानी उ ॥ १ ॥

उक्तं च महातिशयो-"सुवणेकमुद्राजिण्पदिमाशिवेसिय-

च इह निहतकामं भुक्ताऽप्यादिकामम्,
 प्रणतसुरभिकामं त्यक्तसङ्गोक्तकामम् ।
 नमति स निजकामं भाष्यते त्वं प्रकामं,
 अथतः कृतप्रकामं सार्विका श्रीः स्वकामम् ॥ ११ ॥
 विषमविशिष्टदोषाः काशिरामप्रदोषा,
 प्रतिविशति सर्वोपाऽप्यस्य किं कालदोषा ।
 च इह बद्धनक्षत्रोपाधिषाऽङ्गाद्विदोषा,
 तनुकुलममदोषा भवस्य सास्तदोषा ॥ १२ ॥
 कृतकुलताविधानं सत्परवर्णाधिधानं,
 विहितवर्माविधानं सर्वलोकाप्रधानम् ।
 असमसमविधानं चां विनं संदधानं,
 नमतः सङ्गुपधानं वासुपुण्याभिधानम् ॥ १३ ॥
 प्रवक्ष्यजलवाहः कर्मकुलमाप्यवाहः,
 शिवपुरपथवाहस्त्वक्लोकाप्रवाहः ।
 विमलजयसुवाहः सिक्तिकान्ताविवाहः,
 शमितकरुणवाहः शान्ततृहृदयवाहः ॥ १४ ॥
 जिनवरचिन्मये श्रीविशुद्धासायेन,
 प्रवरतनयेन त्वं भवतोऽनन्तः ॥ ३ ॥
 प्रविक्रमलजयेन स्फूर्जद्वृक्षयेन,
 क्षिरद्वगतिनयेन तेन भाष्यं नयेन ॥ १५ ॥
 जडिमरविषधर्मं प्रोक्तद्वानादिधर्मं,
 विदितानिजिलधर्मं मयस्कृताप्राज्ञधर्मं ।
 जय जिनवरधर्मं त्यक्तसंसारिधर्मं,
 प्रतिनिगदितधर्मं कृष्णमुषयार्थधर्मं ॥ १६ ॥
 यदि निवृतमशान्तिं ननुविकल्पोपशान्तिं,
 समजिलचत शान्तिं तद् द्विधा दत्त शान्तिम् ॥
 विहितसकलशान्तिं जन्मतोऽप्याप्तशान्तिं,
 नमतः विगतशान्तिं दे जनाः ॥ देवशान्तिम् ॥ १७ ॥
 ननु सुरचरनाथः त्वं सर्वज्ञानाथ,
 प्रथिनविगतनाथः किं त्वहं कुण्डनाथः ॥
 प्रकुरु जिनः सनाथः ॥ स्यां यथाऽऽप्नोषनाथ ।
 प्रणतविभुधनाथः ॥ प्राप्यसन्निधुपनाथः ॥ १८ ॥
 अथगमसवितारं विश्वविश्वेशितारं,
 अनुविक्रजिततारं सहवासान्तराथम् ।
 जिनमजिनमतारं मध्यभोक्तावतारं,
 यदि पुनरवतारं संस्तुतो न्येच्छताम् ॥ १९ ॥
 अनिशमिदं निशान्तं प्राप्य यः सन्निशान्तं,
 नमति शिवनिशान्तं मन्त्रिनाथं प्रशान्तम् ।
 अचिपमिदं विशान्तं श्रीगता वाचशान्तं,
 अथति द्रुतिशान्तं प्राप्यस्य नित्यं च शान्तम् ॥ २० ॥
 नमन तमयथा सप्तोद्भूतचक्रवातः,
 परिहृतशूद्रवाससर्पाशकं यस्य वासः ।
 बहिर्दृष्टिनिवासः प्रथमोदप्रवासः,
 स मन इह प्रवासः सुभतो मेऽप्युपनाथः ॥ २१ ॥
 समनमयत वासः शशबान् योऽप्यबाल-
 प्रकृतिरसितवासः क्षन्तकृष्णकवातः ।
 जयतु नमिरवासः सोऽधरास्तमप्रवासः,
 श्वासितविजितवासः पुण्यवदस्याहवालः ॥ २२ ॥
 जिन मदनसुने मे नानिधं नाथ मेमे,
 निरुपमसमिमे येन न तुल्यं विनेमे ।

निहतिजलधिनेमेः सारमोद्दुनेमे,
 प्रणिधति न नेमे ते नरा सप्यनेमे ॥ २३ ॥
 महिपतिवृषपाश्वे जिहसंमोदपाश्वे,
 क्षुरितहरणपाश्वे संनमद्वयवपाश्वे ।
 मयुजतमनुपाश्वे त्यक्कृतामंशुपाश्वे,
 वृजिनविपिनपाश्वे भोजिनं नैमि पाश्वे ॥ २४ ॥
 विदिशविहितमानं सप्तहस्ताङ्गमानं,
 वृजितमदनमानं सवृणुषेर्धमानम् ।
 जिनवरतममानं कोषमत्यस्वमानं,
 जिनवरमसमानं संस्तुते वर्यमानम् ॥ २५ ॥
 विगणितवृजिनानां नैमि राजि जिनानां,
 क्षासिजनयनानां पूर्णचन्दानवानाम् ॥
 गजवरगमनानां वारिवाहस्वनामां,
 हनमदनमानां मुक्तजीवासमानाम् ॥ २६ ॥
 अधिकलकलनारा प्रीणतायांशुतारा-
 भवजलनिधितारा सर्वदा विप्रतारा ॥
 सुरनरविनतारा त्वाहैतीगीशेतारा-
 हनवरनमिनारा कानलक्ष्मीं सुनारा ॥ २७ ॥
 नयनजितकुरङ्गीमण्डुलकोक्षिरङ्गी-
 मिह कुलमनुरङ्गीकृत्य चिन्तामनीम् ।
 स्मृतिरिह सुखिरं गीर्देवतां वस्तरङ्गी,
 कुरुत इममरङ्गीत्यादिहृदयचुरङ्गी ॥ २८ ॥

(इति शिवविभोविताद्विषयपद्यकस्तुतयः)

"तस्स निम्मलरचयणं न भणामि विंशो जाभो, देवया विं-
 तेह-प्रहा माणुसमलुंति । तुहा देवया, कूह चरं मयंनो लव-
 टिया । तस्मा संवेग्य लावयं-निषया । हे माणुस्सपुं कामजाने-
 सु किं वरेण कज्जंति । अमोहं देवयादिकसंति जिणस्सा देवया
 अट्ठसं गुणिसाणं जहाचितियमणोरहानं पणमेह, तस्मा य
 निग्गो । सुयं च गेण-

"दीयमय मयरे वी, सम्वालंकारुत्तिया विष्वा ॥
 देवावयुरिया सा, पमा मणुतोसिणी पदिमा ।
 तं पदिमं दच्छामि ति, तथं गमो वेधिया पदिमा ॥४१॥
 तथं गमो स निसाणो, जाभो पदिमारिओ च कुजअए ।
 अट्ठसं गुणिसाणं, तीए दाउं स पण्णहो ॥ ४२ ॥
 अह पणुसियजक्खण-पमापणो सा सुव्वनाजा ।
 जाया तप्यमिहज्जो, सुव्वणुगुणिय सि विक्कमाया ॥ ४३ ॥
 भक्खणु वेयगुणियं, विहदा सा पेठं व्य पस मिओ ।
 सेसा गोहसमा तो, मह जत्ता इव्वक पज्जोओ ॥ ४४ ॥
 सो देवयाणुमाया, तीहऽपुत्तसो विजअए दूव ।
 सा मणह दंसक मिथं, पज्जोयस्साद सो गंतुं ॥ ४५ ॥
 नमो गिरिमाच्छिद्य इमां, मिसि पओ तथं तीह अजिह्वहो ।
 जियपदिमं सह गियतसु, पमि तहा अजहा नेव ॥ ४६ ॥
 अह गंतु सो सनयरे, पडिदपं काठ तो तहिं पत्ता ।
 तं मुणुं जियपदिमं, दांसि गदिहं गमो सपुत्ति ॥ ४७ ॥
 गोसं स करी सोउ, नट्ठमए केदियं अवहट्ठं ॥
 कुविओ वद्धावणुमिओ, जा जापोवेह जियपदिमं ॥ ४८ ॥
 तो तम्मिल्लेण पुणं, मणुं वट्ठं इसमज्जव्वकमिक्खहिओ ।
 पज्जोयनिवस्सुव्वरि, अहिओ काले निदाधमि ॥ ४९ ॥
 पत्तां मरमिमि सिक्खिं, जिहं तिसापोदिय सएर पत्ता ।
 ऊत्ति पत्तायइदेव, स विजम्भइ पुक्कवरत्तं तो ॥५०॥

तहिं तहिं पाई सलिलं, सुगुणे सिधे सुरो गयो सयवं ।
 राया उदाययो बि बु, उज्जलिपुरं कमा पयो ॥ ५१ ॥
 तथ उदायनरको, अवंतिनादस्स इयवयेणेय ।
 अचिरा पदुपरं, रहसंगरसंगरो जाओ ॥ ५२ ॥
 तथल्लु धंल्लुद्धरववरो रदमाकाईवं उदाययो पयो ।
 गुणटंकारमुदुरं, कुणमायो समरभूमि ॥ ५३ ॥
 नायरहाजेयमुदा-यणं निवं नत्तागेरि कडिय पयो ।
 रसपुर्वि पज्जोओ, ता भलवंते का नयु परमा ॥ ५४ ॥
 नत्तागिरियमाकडं, तं दहुमुदाययो भणइ कडो ।
 बाविठ ॥ भटसंभो-लित विण्णोऽसि दे विट् ॥ ५५ ॥
 इय प्रणिय मंजलीए, एएण नोओ र्हं निओ भमअंतो ।
 भित्तियल्लरंहिं बिंथइ, बीलुं करिणो पयतल्लां ॥ ५६ ॥
 तो लहु हाथी पडिओ, अरिणु उदाययेण पज्जोओ ।
 मम हासीवहासो ति अकिओ कांविणियेणं ॥ ५७ ॥
 गंतु तल्लो विदिसाय, अरिय य देवादिद्वेषपाडंमं जा ।
 उपायइ नरनाहो, ता भणइ सुरो अहो भूव ॥ ५८ ॥
 मा नेलु इओ पकिंमं, वीयभए पंसेवहो होह ॥
 तो राया सविस्साओ, वमिय तयं सपुरमसिचिओ ॥ ५९ ॥
 सुडीइ सिचनइते, अल्लिओ सिधिरं निदिहु तथ डिवा ।
 काऊण पूल्लवपं, दस वि निवा तल्ल रक्कडा ॥ ६० ॥
 अइ पउल्लणादिचसे, कयववसासे उदायणे भूओ ।
 पयाइ पज्जोयमियं का नुइ कारी उ रसवइ सि ॥ ६१ ॥
 सां बिनइ नूळमिणं, मारउकामो विसाहणा ततो ।
 जंयइ सुय किर, किमज्ज मे वित्ठ य आहारो ॥ ६२ ॥
 सुओ जंयइ लामो न, स सपरियरो य भसठो ।
 जं अज्ज पउल्लवणा, तो नूह साहेमि आहारो ॥ ६३ ॥
 सो आह लाह तुमए, जण मिणं मज्ज सारियं वूय ।
 अउववासो मज्ज वि, जं पियरो मइ परमसद्धो ॥ ६४ ॥
 तं सुओ साहइ गं-तुदायणे सां वि जणइ जाणमिणं ।
 से सद्धं जाणइ, पुत्ता पुण वडसंमं काउं ॥ ६५ ॥
 काराइ गीइ वयम्मि जांरसे तारीसे वि न हु सुखा ।
 मइ होइ पउल्लवणा, इय तं मुंचेइ नरनाहो ॥ ६६ ॥
 बाउं अयंतितेसं, स मइया कुणइ तेण कामणं ।
 हांसकमां वसुधा, वियरइ कणपट्ठं ॥ ६७ ॥
 तपमिइ पट्टवडा, निवा पुरा आसि मअरअत्त सि ।
 विणे वरिसारं, उदायणो नियपुरं पंसां ॥ ६८ ॥
 जे लान्थी वणिया, सामगया तथ ववहएणहं ।
 तोहिं चिअ वलमाणं, तं आये दसपुरं नवरं ॥ ६९ ॥
 इउ य मइ गिववाणं, निसाएं गोयमं ! पालइ निओ अवंतीए ।
 होहिं पामलियहू सो, असुअ उदाइनियमरणे ॥ ७० ॥
 पालइ रज्जं सट्ठिए-ण पणसयं नवणहं नंदायं ।
 नव मोरियऽउलसं स-सवरिस पुसमित्तल्ल ॥ ७१ ॥
 बलमित्तमाणुमित्ताऽण सट्ठि नरवाहणस्स चालीसा ।
 तेर निव गहमिण्णे, कडिकावयं उणियसगे चउरो ॥ ७२ ॥
 लुअमुणियेयजुत्ता, जिणकाश विक्रमं वरिसलठं ।
 धम्महाइओ चत्ता, ज्ञादलसगवोसनाहं अठ ॥ ७३ ॥
 तइ वि पुंमुमार तिस लहु-विक्कमाइअवासरयवारिसे ।
 वस बुद्धमसि अंओ, हेययवंसी असीनेओ ॥ ७४ ॥
 अइ जिणपमिंमं ज्ञादल-निओ निसाए कयाइ पूओतो ।

बहि आयए सुभ सुरे, दहु निगाओ ह्रुडर साह ॥ ७५ ॥
 बरल्लु बरं ति ह्रुडको, भणइ सया दुळमिह पसकोऽहं ।
 होओ एवे ति परं, मिच्छं गच्छिही तियं ॥ ७६ ॥
 जं अज्जकयाइ तुमं, पुयाइ विणमगइ ति उणु सुरा ।
 ऊत्ति गया मइ भूरइ, निओ बडु ह्रुडु विहियं मे ॥ ७७ ॥
 आइलसामी तु तमो, पविक्कमज्ज वि समायि अवंतीए ।
 जियपडिमुण्यति पर-अगाउ सेसं तु नायवं ॥ ७८ ॥
 इह निस्सि सुइहि बंधु-देवयकरकणयगुवियरउआइ ।
 मणियं जवियहिंयठा, तिदिहिं आत्ताइ पुण पणवं ॥ ७९ ॥
 गांधारेयभावकक्येति वृत्तं,
 चित्ते भुक्तेकाप्रतो सनिमिच्छइ ।
 नित्यं प्रव्याः । प्रव्यभावेन द्वावन,
 वन्ध्वं ज्ञो दिग्व्ययेकोज्जनेन ॥ ८० ॥
 इति त्रिविधिमिदिकृत्वजनेन गन्धारभावकसंनयः । सङ्का० १ प्र० ।
 प्राविनं "तिदिहिं निरिक्कणविरह" ति वडु भिकस । सतमस्य
 तु भिकस्य " पयवृत्तिममज्जणं च तिकल्लुत्ता " इत्यस्येवं ज्ञा-
 वना-सर्वमपि धर्मोत्तुष्टानं द्याप्रधानमेव कियमाणं सफलतां
 घत्ते । आह च-" पठितं भुवं च शास्त्रं, गुरुपरिवरणं च गुरु
 तपश्चरणम् । धनगजितमिव विजलं, विकसं सफलं द्यावि-
 कस्य " ॥ १ ॥ इति । तथा-" जयणा च धम्मलज्जणी, जयणा
 धम्मस्स पालको । वेव । तह बुद्धिकरी जयणा, पठेतसुहाहा
 जयणा " ॥ १ ॥ इति । सङ्का० १ प्रस्ता० ।

से जयवं ! कणं अट्टेणं एवं वुचइ, जहा यं पंचमंगलं
 महासुअकलंघमहिज्जाता णं पुणो इरियावहिंयं अहोए ।
 गोयमा ! जो यं एस आयासेणं जया गमणागमणार्हं परि-
 णामपरिणए अलोगजीवपाणभूयसपाणं अणुवउत्तए
 जसे संपट्ठणं अवहावणं किलाणं काऊणं अणालोइय
 अपपिकंतं चेव असेसकम्मकस्यपट्ठाए किंचि विइवंदणस-
 उक्तापज्जणाएइएसु अभिरमेज्जा, तथा से एगमचित्ता स-
 माहं हुवेज्जा, न वा जओ णं गमणागमणाइअगोमअ-
 न्नवावारपरिणामामत्तचित्ताए केइ पाणं । तयं भवति-
 रमच्छंइय अट्टुइइउज्जवमिणं किंच काळं सपेन विरजेज्जा,
 ताहे तं तसं फट्ठेणं विमंवरएज्जा, जया पुण कहिं वि
 अन्नाणमोइपमावहोसेयं सइमा एमिदियाईयं संपट्ठणं प-
 रितावणं वा कयं हुवेज्जा, तथा य पक्खा हा हा हा ह्रुड
 कयमठ्ठेहिं ति य धनरामदोसोमोहमिच्छतअन्नाणंथेहिं
 अदिट्ठपरलीगणववाएहिं कूरकम्मा निगियोऽहं ति परम-
 संवेगमापनें सुपरिकुदं अलोएचा णं निंदिता यं गरि-
 हिचा णं पायच्छिमणुचरिता यं निसल्लं अणाठल्ल-
 चित्ते असुहकम्मकस्यपट्ठा किंचि आयहिंयं चेइवंदणइ
 अणुइज्जा, तथा तपटे चेव ठवउत्ते से हुवेज्जा, तथा
 तसं णं परमेगमचित्तमाही हुवेज्जा, तथा चेव
 सवज्जगजीवपाणसूयसत्ताए अदिट्ठकअमंपत्ती जवेज्जा,
 ता गोयमा ! णं अपपिकित्ताए इरिआवहिआए न

कपह वेव काठं किंचि चिह्नं दृश्यसकृन्नावकृन्नावाहं
फलासायनभित्तं मुनायं, एषं च द्रष्टुं गोत्रमा । एवं तु वृह
जहा एं गोत्रमा । मुचत्तोमयं पंचमगलं धिरपरिचयं
काठं लभो इति वापि यं द्रष्टुम् ॥ बहुप ७ ३ अ० ।

इत्येवाकालिकशिलीयवृक्षिकापुत्री तु रंयापयिष्या प्रतिक्रमयं
विना न कल्पते किमपि कर्तुमिति, इत्यागममात्रावादीषादीषा-
धिकीपूर्वमेव सर्वमपि धर्मांशुनाममुद्रयेय, इत्येव विना-
पयोगेनानुष्ठानस्य साफल्यप्रकप्तात् । अन्वया प्रायश्चित्तकाम-
साया अन्वयाभावात् सूत्रमात्रावाक्यं पुष्कलिना हाहं प्रति
आवकवन्दनस्यापि तथैव विधानाच्च । सं० १ प्रस्ता० ।
अथ केयापयिकीप्रतिक्रमणपूर्वकं चैत्यवन्दनमिति पूर्वमुक्तं, तच्च
मुक्तं, यतो जहाभिधीये-“ इति आवादिप अपयिकिनाप न किंचि
कप्यह वेदमयं दृश्यसकृन्नावाऽऽवस्त्वया काठं ” इति । अन्वा
यापि प्रतिक्रमणाधिकिया एतत्प्रतिक्रमणपूर्विकाः शुद्ध्यन्ति ।

यतो विवाहवृक्षिकायाव-

“ निषिद्धि कुलमलेह, सुकृष्ट विवादिगारजगृहम् ।
उत्तयायिरिभं उविदं, पोसहसाहार्दं तो साही ॥ १ ॥
उत्तमुक्तसुलो सो, इतिमावपुरस्सरं च मुदपुति ।
पडिलेहिकण तसो, अउमिह पोसहं कुण्ड ॥ २ ॥ ” ति ॥

तथाऽऽवश्यकश्रीवपि-“ तथ ददो नाम सावको सरीरचिते
काठज पस्तिस्वयं ववह, वाहे तेख पूरण लिजि निसोहिमाओ
काओ, एवं सो इतिमाहं ददुरेण सरंख करे ” ति । तथा च-
“ ववहारावस्वयमहानितीहमगवरेविवाहकुलासु पदिक्रमण-
कुलिमाहसु पदमं इतिमापयिक्रमणं ” इत्याहुकरतः प्रथममी-
यापयिकीमुखं व्याख्यायते । तच्च-“ इच्छामि पदिक्रमिउं ” इ-
त्याह-“ तस्व मिच्छामि पुकरं ” इत्यन्यथ । य० २ अवि० ।
एवमालोचनाप्रतिक्रमणकृतं श्रित्वं प्रायश्चित्तं प्रतिपद्य कार्या-
स्वगलक्षणप्रायश्चित्तं पुनरागमुद्रयेयमिदं पठति-“ तस्व उ-
चरकिरणेणं ” इत्यादि “ नाम काउस्समं ” इति पर्यंतम् । य० २
अवि० । सं० । संपूर्णकार्यासमं ह-“ नमो अरिहतायुं ” इति
ममस्कारपूर्वकं पारयित्वा अनुर्विशानिस्तवं संपूर्णं पठति ।
य० २ अवि० । “ पयभूमिपउजणं च तिकलुसो ” इति
सप्तमत्रिकमावायः ।

(८) स्तुत्यकृति । अथ वर्षेदिदृश्यमित्यष्टमं त्रिकं माया-
प्राज्ञेन भाष्यकृद्विरचयसाह-

वशातिअं वस्त्या-संबयमाहं वं नु पदिमार्द ।

वर्षेत्रिकमुच्यते, किमप्यह-वर्णायांलभ्यानि, तत्र वर्षाः स्तु-
तिदृष्टादिगताम्यहाराणि, ते च स्फुटसपद्वेद्वृक्षवृक्षाम्य-
मातिरिका उवायीः । यवसादि जायं-

“ युद्धंहाहं वसा, उवायिण्या कुडा सुपरिलुका ।
सरवंजगादिमसा, सपयस्तेया उविषयासा ॥ १ ॥ ”
अथैव तेवामेवाभिधेयः, स यथापरिहानं विध्यः ।

म्यगादि च-

“ चितेययो सत्तमं, तेसि अथो जहापरिहानं ।
सुमहियचमिहदिहा, उतमफलसाहं न मये ॥ १ ॥ ”
आलम्बनं तु स्वयमेव प्राप्तेहं उवाक्यामयति-“ आलम्बनं तु प-
दिमार्दनि ” आलम्बनं पुनर्दंवा न वन्दनमस्य अन्वयेन्द्रस्येवा-
अथयि, किं तत् प्रनिमार्दः आदिपय्मादं जावाहंदिपरिहार्दः ।

यवजापि-

“ माभारिहंतपमुहं, सारिज्ज माहं वं वि दंहेह ।
अहवा जिनिविहारे, अस्स पुरो वेदंहाह पि ” ६ १ ॥ अहा १
प्रस्ता० । [अत्र अन्वयेन्द्रकथा सङ्गोचारावसेया]

(६) अथ अयमं मुद्रात्रिकं नामतो गायोचरापेक्षाऽऽह-
जोगमिधमुसमुची-मुत्रामेपेय मुहदिहं ।

मुद्राअयः पृथग् योगने, तन्मय योगमुद्राजिनमुसमुद्राह-
किमुद्रामेदामुद्रात्रिकं भवतीत्यर्थः ।

आसां स्वकप्रमाह-

अन्नुभंतारिअंयुधि-कोसागारेहिं दोहिं हवेहिं ।

पिहोवरि कुपरसे-तिपहिं तह ओगमुह पि ॥ १ २ ॥

उत्तयकराजं नैन वरस्वरमप्यमविशकुलितिः कृत्वा पञ्चकूम-
साकारान्यां ह्यामं हस्तान्यां, तथा उदरस्वोपरि कुहिकया
व्यवस्थितान्यां, योगो हस्तयोर्जानयिष्यः, तत्प्रधाना मुद्रा
योगमुद्रा इत्येवं स्वका प्रवर्तते गम्यम् ॥ १२ ॥

चचारि अंगुलाहं, पुरमो ऊणाह जत्य पच्छिमओ ।

पापायं उत्समो, एसा पुण होइ जिणमुद्रा ॥ १३ ॥

चत्वार्यङ्गुलानि स्वकीयान्येव पुराणं प्रतस्तथा ऊनानि कि-
ञ्चिच्चत्वार्यङ्गुलानि यत्र मुद्रायां पश्चिमतः पश्चाज्जगे, एवं
पादयोक्तसंगः, परस्परसंसर्गस्यागोऽन्तरमित्यर्थः । एषा पुन-
र्भवति जिनानां कृतकार्यासंगार्णां सत्ता, जिना वा विज्जेवो
मुद्रा जिनमुक्ति ॥ १३ ॥ भवति च यथा स्थानद्वयापितमु-
द्रात्रयचैत्यवन्दनाकरणतोऽभामुद्रावि विजलसङ्गतविधातः उक्तं
चैत्यवन्दना पश्चात्तकवृत्तौ ॥

मुत्तामुत्तामुद्रा, जत्य समा वो वि गविजया हत्ता ।

ते पुण निहासदेसे, दग्गा असे अलगं ति ॥ १४ ॥

मुकाशुक्तिरिव मुद्रा हस्तविन्यासविशेषो मुकाशुकिमुद्रा, सा
चैवं समान्योऽप्यन्तरिताकुलितयाविषमौ चापि न त्वेको ग-
जितात्रिच गर्जितानुमनमर्थो, न तु नीरम्यो, क्षिपिटावित्यर्थः ।
हस्तौ, तौ पुनरुजयतोऽपि सोल्लासौ करी आलम्बनानेन
समौ संबद्धौ कार्यावित्थेके वरयः प्रादुः अन्ये पुनस्तत्रालम्बा-
वित्थेवं भवति, नेत्रमप्यनुवाचर्योकाशुल्लङ्घनावित्थेवं ॥ १४ ॥

आसां विषयविमोचसाह-

पंचंगो पणवाओ-वयपादो होइ ओगमुद्राप ।

वेदण जिणमुद्राप, पणिहाणं मुसमुत्तीह ॥ १५ ॥

पश्चाज्जानि आन्वाहीनि विवक्षितव्यापारवन्ति यत्र स पश्चाज्ज-
प्रतिपातः प्रणामः प्रणिपातद्वयकः । पाउस्यावयवसाने
च कसेव्यता, स च्चोरकवेतः पश्चाज्जः कार्यः । यदुक्त-
माचारानुपूर्वी-“ कडं नमेति शिरपंचमंगं कायणं ” ति ।
यपुनः “ वामं आणुं अवेह ” इत्यायुक्तं, तत्पुनरादिकाणां वि-
तत्त्वाच्च यथाकविधियायकतया प्रभविमुमहेति, चरितानु-
वाहत्वाच्च । यद्यपीह पश्चाज्जः प्रणिपात इत्युक्तं, तथापि
पश्चाज्जमुद्रया प्रणिपातः कार्य इति कृतव्ययः, मुद्राश्रय-
यिक्तत्वात् । युक्तं च पश्चाज्जः इति मुद्रास्वतन्त्राविध्या-
सविशेषकत्वात्, योगमुद्रादिष्विति । आह-मन्वेवम-“ मु-
द्रातिव ” इति उक्तं, संबन्धाविधातप्रसङ्गः, नैतदेव, अनिप्रायापि-

ज्ञानात् । उक्तं हि प्राक् योगमुद्राद्यो ह्येवं परित्यक्ताताः, सुषोष्कारमावृताया सुलुप्तद्राव्यकपत्वात् । मुकुटाभ्रजिपञ्चा-
ङ्गमुद्राद्वयस्य प्रथमाकप्यकालमावृत्तेनोत्तरमुद्राकपत्वात्
परिज्ञाताः, उत्तरमुद्राद्वयं चासौ सुषोष्कारसमये समकमनु-
पपुन्यमानत्वात्तथाऽनुत्पत्त्यवनिवृत्तत्वात् सुषोष्काराक्षान्त्व-
क्षोपरकाक्षमावृत्तत्वात् । यद्यपि—“करवलयपरिभाहियं सिरसा-
वर्चं दशनदं मथय भ्रंजलिं कटु एवं बयासी” इत्युक्तं दृश्यते,
तदपि सुषोष्कारस्यादौ विनयविशेषदर्शने परं, न पुनस्तथा-
स्थितस्यैव सुषोष्कारकत्वापनपरम् । अथवाऽपि चूपादीनां अ-
ग्नयस्यादौ तथा प्रतिपक्षेभ्योनात्, तथास्थितस्य विज्ञापनादेर-
दौनात्पूर्वकाक्षमावृत्तिविशेषात् (विनः कृत्वैव कृत्वाप्रत्ययस्योत्तर-
काक्षमावृत्तिविशेषस्तत्त्वकत्वाच्च अक्षिपि निमील्य हस्तौ-
त्स्यादिवल्लभकत्वेकत्वायोगात्निमील्यदौ) कृगस्त्यग्रहात् । किं
च—पक्षस्थितस्यैव सुषपाठः क्रियेत, ततोऽपि हि तमुक्तत्वेन
भ्रमेकाक्षमावृत्तीनामपि साधकप्राप्त्याऽऽपत्तिः । तथा च अग्न-
यस्यामुक्तम्—“सक्रेण भंते हेविर्दे देवराया किं सावजं भासं
भासह, अणवजं भासं भासह ? गोयमा ! सावजं पि नासं
भासह, अणवजं पि भासं भासह । सै क्येष्टुणं भंते । एवं बुबुह, अ-
ज्ञा यं—सक्रे देविर्दे देवराया सावजं नासं भासह, अणवजं
पि भासं भासह ? गोयमा ! जाहे यं सक्रे देविर्दे देवराया नु-
हुमकायं प्राणज्जुहितां पि भासं भासह, ताहे ण सक्रे देविर्दे
देवराया सावजं भासं भासह । जाहे यं सक्रे देविर्दे देव-
राया नुहुमकायं निज्जुहितां पि भासं भासह, ताहे ण सक्रे
देविर्दे देवराया अणवजं भासं भासह । स पयसे अष्टयं
गोयमा ! एवं बुबुह, अज्ञा यं—सक्रे देविर्दे देवराया सावजं
पि भासं भासह, अणवजं पि भासं भासह” । तस्मात्मुकु-
टाभ्रजिपञ्चाङ्गादीनां विनयविशेषदर्शनस्यत्वेन सुषोष्काराका-
क्षापूर्वपरकाक्षमावृत्तत्वात् न च योगमुद्रादीनामपि नुहुमकाक-
पत्वात् । ततश्च “मुद्रातिथि” इति न यथोक्तसंख्याविधातः, पर्युपा-
ख्या इत्येवं बहुभुताः । यत्र कर्तितानुवादे जीवाभिमगमादिषु वि-
जयदेवादिभिः “आलोप जिणपटिमाणं पमाणं करह” । तथा—
“वामं जाणुं भंवेह, दाहिणं जाणुं धरणितासंति निहट्टु तिक्कुत्तो
मुद्राणं धरणितासंति निवेसेह” इति यत्तु कङ्कभानुपङ्कभः प्रमाणः
कुतो दृश्यते, तन्मध्यमप्रमाणत्वाद् जीवनात्त्वजित्तीयप्रणामान्त-
र्हृदयमिति, आभितार्थं सैतत्प्रमाणमवस्थाप्याऽवसरे । तथा
कृत्वपाठः शक्यस्तत्वादिप्रणयनं, भवति कस्येव्य इति शेषः ।
योगमुद्रया पूर्वोक्तस्य कपः । तत्र चार्थं विधि—इह साधुः आ-
वको वा सैन्यशूहावावेकान्ते प्रयतः परित्यक्तान्यकत्वेनः सक-
हसत्स्थानपाथिनीं ह्युवं निरीह्य परममुद्रप्रणीतेन विधिना त्रि-
प्रभृज्यं च क्लितितलनिहिततानुमुद्रायाः करकमलसत्त्वापत्ति-
योगस्य प्रणिपातस्य परकं पठतीति । यत्तु कं महाविशीघ्रवृत्ती-
याध्ययने—“अथ येन कस्यजिणिद्विपदपिनाविणेकेसिचयण-
माणसेण चकोऽहं सपुकोऽहं ति जियुवंद्वानाए सहकीकय-
जम्मु” इति मन्ममाणेण विरह्यकरकमलजलिणा इति यत्तु वी-
यज्जिनिद्विपदपिनीय निदिशोमयपाणुया सुपरिक्कुत्तुसिदि-
यनिस्संकरजहृदयस्योभयं पद पद भावेमाणेण जाव वेहए
हंदिपयधे” इति । तस्यैव चोक्तम्—“सकपत्वाद्यार्थं वेहय-
वंद्वयं ति ।” यत्तु नृताचमकप्यादिषु चमकपिशाब्दादि-
कर्तितानुवादे प्रथितम्—“पुरुराभिमुदे संप्रसिक्तकनिसले क-

रवले” इत्यादि, तद्वक्तव्यादिकर्णाभितम, न पुनः—“सुनिनि-
दिशोमयपाणुया” इत्यादि (विधिवाधाविधायी) भवति, कर्त-
तानुवादादिहितत्वात् । कर्तितानुवादादिहितानि हि मोक्षसा-
न्निधिवाध्याहस्यं वायकानि साधकानि वा, प्रथितानि वा, कर्-
णाभितत्वेन जितौ यथाहन्तव्येति तत्साधकम्, अथवा वा यथाऽऽ-
भ्यायं सुधीभिः समाधेयम् । तथा बन्धनम्—“अरिहंते च देव्याणं”
इत्यादिदृष्टकैः प्रसिद्धैर्जिनविश्वरादीनां जिनमुद्रया पूर्वोक्त-
काष्ठायां विष्णवेत्याहस्यं कस्येव प्रचति, किं यथाहंति । तथा
च चट्टाभे—“तय नं सा दोरहं रायवरकळां जाव धूवं उ-
हह, वामं जाणुं भंवेह, करवलयं जाव कटु एवं बयासी—न-
मोऽस्तु यं जाव संपणां यं बंधह, नमंसह” । “अत्र जीवाभिम-
गमकं विवरणम् । ततो विधिना प्रणामं कुर्वन् प्रणिपातस्य परकं प-
ठति—“नमोऽस्तु णं अरिहंताणं” इत्यादि, यावत् “नमो जिणाणं
जियमपणं” इति । इदमुक्त्या येनैव बन्धना विवरणाद्वत्त्वं । “वं-
दह नमंसह” इति । यन्त्रे ताः प्रतिमासैर्यवन्धनविधिना प्रसिद्धे-
न, नमस्करोति पञ्चात्राणि चान्दादियोगेति । “परिभाहियं सिर-
सावर्चं मथय भ्रंजलिं कटु एवं बयासी—नमोऽस्तु णं अरिहंताणं”
इत्यादि । ततोऽस्य पाठे विधिवाधिविशिष्टतात् सर्वेषां च
प्रमाणमथोक्तत्वेन विनयविशेषकृतत्वेन च निषेधसुसंस्क-
त्वात् । योगमुद्रयाऽपि शक्यत्वापाठे न विनयत्वे, विभिन्न-
त्वाद् सुनिमतानां । न चैतानि परस्परमतिविद्वानांति वा-
क्यम्, सर्वैरपि विनयस्य दृष्टिसत्त्वात् इत्येवं प्रसङ्गेन । तथा ब-
न्धनम्—“अरिहंते च देव्याणं” इत्यादिदृष्टकपाठेन जिनवि-
श्वरादिस्तवचं जिनमुद्रया । इयं च पादाहिता, दृष्टकानामपि
स्तवकपत्वात्, योगमुद्राऽपि स्तवसङ्गतेन, सा च हस्ताभिता,
अत उभयोरप्यनयोर्बन्धने प्रयोगः ।

उक्तं च—

“उचितं जिणमुद्रादिच—चलणे करपरियोगमुद्रो य ।

जिणवणचमिहियदिट्ठो, उवणे जिणद्वयं पट्ठे ॥ १ ॥”

तथा प्रणिधानं—“जय बीवराय” इत्यादि यथेष्टप्रा-
येनाकप्यं, यद्यस्य तीक्ष्णसंवेगहेतुर्गतिं यावत्, तीक्ष्णसंवेगाद्वि-
भ्रान्ताऽनुभासिनी विवृद्धयोगसंप्रतिता, तच्च मुक्ताह्वक्या,
मुद्रया कार्यमिति शेषः । सङ्का १ प्रस्ता । ४० । पञ्चा १० ।
दश ० । च ० । (अत्र भ्रमेकविद्योपशं कथाऽन्यत्र)

(१०) प्रणिधानम्—

उक्तं मुद्रात्रिकमिति नवमं त्रिकम् । संमतिं “तिविहं च
पणिहणं” इति दशमं त्रिकं गाथापादत्रिकेणाऽऽह—

पणिहाणणिणं वेद्यं—सुणिर्वेदपुपयसासकूवं वा ।

यथवेदकाएगयं,

यदिह मुकाशुचया मुद्रया क्रियते, तदेतत्प्रणिधानत्रिकम् । किं-
मित्याह—अथ मुनिबन्धनाप्रार्थनास्त्वकपम् । अत्रापुष्टकं बन्धनाश-
ब्दयोगात् प्रथमं प्रणिधानं सैन्यबन्धनाकपम्—“जावंति वेह-
आहं” इत्यादि । जितौ यं मुनिबन्धनासङ्गणम्—“जावंति के वि-
साहू” इत्यादि । नृतां यं प्रार्थनास्त्वकपम्—“जय विराय” इत्यादि ।

उक्तं च बहुधा—

“अहं पि निपयारं, वंद्यवपरे तन्नाविपाणिहणं ।

जम्मि कर संपुजा, उक्कोला वंद्या होह ॥ १ ॥

अथवगय साहृगयं, येवयं तह य पयणाकपं ।

पयस्स पुण्ण सक्कं, सविसेसं उच्चरि बुद्धमि ॥ २ ॥ ”

अनु यदेतस्मिन्निधानविकमुक्तं तत्किञ्च बन्धनाऽवसाने विधीय-
ते, “अथं पि निष्पयारं वेद्वणयपरं तमाधि” इत्यादिनाम्यवचनात् ।
ततः शेषा बन्धना प्रणिधानरहितेति प्राप्तमित्याशङ्क्याऽह—“वे-
द्वयसि ॥” अथवा द्वितीयमपि प्रणिधानविकमुक्तं यत्समस्तवि-
त्यवधनार्थं विधीयते । किं तद्व्याह—अनोवचःकायानामैका-
न्ययम्, अङ्गुलिकरुपाणां निरुपेक्षय, समाधिः रागद्वेषाभावाऽ-
नन्योपयोगितेति यावत् । आह च—

“इह पणिहाणं तिबिहं, मणवक्कायाणं जं समाहाणं ।

रागदोसाभायो, उवओगिंसं न अग्रथ ॥ १ ॥

एवं पुण्ण तिबिहं पि दु, वन्देताऽऽहं उ कायव्वं ।

विहं वद्वणमुणिवंदण-पण्यसक्कं तु पउजंते ॥ २ ॥ ”

अत्र चेत्यं भाष्याका भावना—

“चित्तं न अग्रकज्जं, दूरं परिहरहं अहृदहं ।

एगममयो वंदह, मणपणिहाणं हवइ एयं ॥ १ ॥

विगहाविवायरहिओ, वज्जेना मूयददूरं सहं ।

वंदइ सपयच्चेयं, वाधा पणिहाणमयं तु ॥ २ ॥

वेहंतमपउजंते, उट्टणमिस्सीयणाइयं कुण्णइ ।

वाचारंतररहिओ, वंदइ इय कायपणिहाणं ॥ ३ ॥

पञ्चाशत्कऽप्युक्तम्—

“सव्वथ पि पणिहाणं, तमयाकिरियाऽजिहाणवज्जेसु ।

आये विसए य तहा, दिट्ठतो जिज्झालाए ॥ १ ॥ ”

अस्या अर्थः—सर्वथापि समस्तथापि चैत्यवधनार्थं, न केवलं
तद्वत् एव प्रणिधानं कार्यं, नरवाहणनरेन्द्रवत् । क्व विषये ? तत्र-
तामैत्यवधनागमाः, किंवा मुखस्पर्शमनुकृत्यासादिकाः, ताष्ठु,
तथा अभिधानानि पदानि, यणां अङ्गरानि, तेषु तेषु, तथाऽ-
थोऽहं इहं इति पदभिषेधः, सत्त्वम्, विषयो वन्दनागोचरो भावा-
हं इति, इतिगोचरो वा चैत्यव्यभिचारीकः, निश्चिन्ता, तथाशब्दात्
“अयं वीयरया” इत्यादिप्राथेयानामपि, ‘दिट्ठतो जिज्झालाए’ इति
तुल्यपदस्वैवं भावना । प्रेकः प्राह—

“वक्काइसु उवओगो, जुयवं कहं पमइ एगसमयमि ।

दो उवओगा समए, केवलणिो वि दु न अं इहा ॥ १ ॥ ”

आचार्यः—

“कमसो वि संभवंता, जुगवं नज्जति ते वि जिजा वि ।

विचरस्स सिग्गकारि-त्तणं एगसभावाओ ॥ २ ॥

अत्र दृष्टान्तभिरुज्ज्वलताया उल्लेखः । यथा हि तच्छ्रममाणं
जिज्झाजलमपि शोभनया चकारं प्रतिभासते । यत्र—

“कवलणिो उवओगो, वववहं जुगवं समयनेपसु ।

सुहमयस्स वि एवं, अभिजविसबासु किरियासु ॥ ३ ॥ ”

तथा आगमः—

“अभिजविसयं निस्सिं, किरियाजुगमया न एगमि ।

जोगतिगस्स वि मंगिय-सुत्तं किरियाओ जणिया ॥ ४ ॥

मणसा चित्तइ मंगे, वयसा उच्चरइ तिहइ काएण ।

एवं जोगतिगस्स वि, मंगिमसुत्तमि वाचारं ॥ ५ ॥ सङ्को १
प्रस्ता ० । प्रवः ।

प्रणिधानफलम्—

फलति चैतद्विषयविनामरणेनैवमः प्रभावेन । सक्-
तल्लभुतानुष्ठाननिबन्धनमनसु, अपवर्गफलमेव प्रणिधानं, तदल-

क्षणयोगादिति दर्शितम् । असङ्गनासक्तचित्तव्यापार एव
महात् । न च प्रणिधानादते प्रवृत्त्याद्यः । एवं कर्त्त-
व्यमेतदिति प्रणिधानप्रवृत्तिविमलजयफलानियोगानामु-
त्तरोत्तरभावात् आशयाज्ज्ञापः कर्मवन्ध इति । न च
तद्विपाकतोऽप्यासक्तिः स्वभावः । युष्माकमसिद्धमेव ।
अन्यथा प्रवृत्त्याद्ययोगः, उपयोगाभावादिति । न अनधिका-
रिणामिदम् । अधिकांशिनोऽप्यस्य एव बन्धनाय वक्तव्यः ।
तद्यथा—एतद्वृत्तानिनां विधिपरा उचितवृत्तयश्चोक्तलिङ्गाः
एव । प्रणिधानलिङ्गं तु विदुःसमावर्णादि । यथोक्तम्—

“विदुःसमावर्णासारं, तद्वर्णितमानसम् ।

यथाशक्तिं किंवालिङ्गं, प्रणिधानं मुनिजैनी ॥ १ ॥ ”

इति स्वल्पकालमपि शोभनमिदं, सकलकल्याणाङ्गेषां,
अतिगमभारोदारकमेतत्, अतो हि प्रशस्तभावनामाहि-
तिप्रवृत्तयोपशमादिभावतः प्रधानकर्मप्रणिधानात्मनः । तथा-
स्य सकलप्राथम्यमुक्तदीर्घकालनैरन्तर्यसत्कारासेवनेन अका-
र्यायस्सुतिसमाधिप्रज्ञावृत्त्या न हि समप्रवृत्तमात्रं तद-
वृद्धिर्ना जयति, तद्वैकल्येऽपि तज्जावहेतुकत्वप्रसङ्गात् ।
न चैतद्वैवं भवतीति योगाचार्यदर्शने, स्वयं भवजलधिवीः प्र-
शान्तवाहितेति परैरपि वाच्येन । अयमहातहापमफलः सत्तु-
पेदेशा इहवानन्दकारी परिणमत्येकान्तेन । ज्ञाते स्ववृत्त-
मेव प्रावतः अनानागतोऽपि मार्गमनमेव । सव्यवस्था-
यनेत्यप्यात्मचित्तविकारः । तदेव शुभकर्मप्रणिधानं पर्यन्ते चैत्यव-
न्दनं तद्व्यवहारार्थं । न भव्ययुक्तयोचितं कारति, कुर्वति वा
कुप्रवहिरिदम् । लो० (नरवाहननरेन्द्रवत्) सङ्गाधारप्रस्था-
द्वसेयम्) इत्युक्तं प्रणिधाननिराकर्मिति दर्शयति ।

अथ ध्यातुं त्वरमाणः शिष्यः प्राह—अत्र नावज्ञगमनिः पञ्च
त्रिकानि व्याख्याति, शेषाणां तु का वासंस्याहाराशङ्कमुत्त-
रणायां याथाचतुर्थपदमाह—

सेसनियन्तरो ल पयस्स चि ॥ १९ ॥

शेषत्रिकानां प्रदक्षिणात्रिकप्रणामत्रिकद्विगुणयतिरिक्कणविरति-
त्रिकभिः पदभूमिप्रमाणैर्नत्रिकसङ्गानामवस्थेः पुनः प्रकटः सुगम
एवेति । भाष्यं नोक्तं, विवृती तु यथाप्रस्तावं भावितमेवेति स-
माप्तानि दृष्टाऽपि चिकानि ।

एषां चैव कारणफलं लभुभाष्योक्तम्—

“कम्मण मोहणीयं, जं वलियं निस्सङ्गासुगमवत् ।

नल्लयणघा एयं, निगद्वस्यं होइ नायव्वं ॥ १ ॥

इय इदं निस्सुत्तं, वेद्वणं ओ विपगमिकात्तं ।

कुण्णइ नरो उवउओ, सो पावइ सासयं जणं ॥ २ ॥ ”

इति व्याख्यातं द्वात्रिंशत्कारणं प्रथमद्वारम् । सङ्को १ प्रस्ता ० ।

(१९) अभिगमः—

अत्र च प्राक् सञ्चायकादिः सामान्यनिर्यायुक्तं, तत्र चैत्यादि-
वद्विदुःकामः भावकः कश्चित्प्रवृत्तिको भवेत्, धीमणमुपादिष्व-
कश्चित्सामान्यविषयः धीर्यामिष्टोयुत् । तत्र यदि राजादिरुह-
“सव्वथा इहोप सव्वथा विक्षोप सव्वथा मुहोप परिचयसहिए
सव्वपरिसेणं ” इत्यादिबन्धनात् प्रभावनाभिमितं मध्यमं चै-
त्यादिपु याति । अथ सामान्यविषयवत्त्वमत्रैकस्यापि विहितरेषु

लोकोपहासं परिहरन् ब्रजति । तत्र च चैत्यं प्रविशत् पञ्चवि-
द्याभिमगं करान्तेत्येतत्सम्बन्धात् । द्वितीयाभिगमः ।

“ पणम सि ” द्वारं विवृण्वन्वाह-

सचिपद्वयवृत्तजण-मचिपद्वयवृत्तजणं मणेरगं ।

इगसादिचरासं-गु अंजली सिरसि जिणदिडे ॥१७॥

सचिपद्वयवृत्तजणं स्वाध्यायवृत्तजणं कुलसामन्त्रादीनामुत्तमं परित्यागः । १ । अचिपद्वयवृत्तजणं कटपद्वयवृत्तजणं द्युतद्वयवृत्तजणं, कल्याणमित्येव चोच्यते । अनुत्तममपरित्यागः । २ । मनेयेकाद्वय-रगद्वेष्टानामने मनःसमाधिः, अनन्योपयोगितेति यावत् । ३ । एकसादक उत्तरासङ्गः । ४ । एकसादको देशान्तर-प्रसिद्धः । उत्तरासङ्गो यदुपरितनं वस्त्रं, प्रावरणवस्त्रमित्यर्थः । वस्त्रं चाचार्यवृत्तं-“ एगसामो यदुक्तं भवति पणपावरणं सि, तेन कल्याणसङ्गम् उत्तरियकरणं ” कल्याण-पावरणमुच्यते-“ उत्तरिज्जं नाम पावरणं ” कल्याण-“ उत्तरिज्जं नाम पंशुरज्जं ” इति पाठः । एवं च-“ परेण पंशुरज्जयेण उत्तरासङ्गो किञ्चिज्जं सि प्रीत्यं होइ । ” अनेन च नियसनवस्त्रेण उत्तरासङ्गकरणेनियमनात्, निवसनवस्त्रस्यान्तरासङ्गव्याप्यत्वात् । तथा च कटपनिर्वाणमुच्यते-“ अंतरिज्जं नाम नियसनं ति । ” एकप्रहणं पुनरुत्तरासङ्गसंनयनविधेयार्थं, न तु सर्वेषां परितनप्रावरणवस्त्रस्य । एवं च परितनवस्त्रो द्वितीय-येन वस्त्रेण उत्तरासङ्गं कुर्यादित्युक्तं प्रवर्तते । यदुक्तं पञ्चा-शकवृत्तं-एकेन चोपरितनवस्त्रेण कुतोत्तरासङ्ग इति । मार्कण्डेयपुराणोऽप्युक्तम्-नैकवस्त्रेण मुञ्जीत, न कुर्याद्देव-ताऽनेनम् ॥ इत्यादि । एतौ च पुरुषमाश्रित्यौ, स्त्री तु विष्णु-पद्माव्याहृतौ विनयावनततनुः । तथाचाऽऽगमः-“ विणमोणवा एगवेसादि (सि) । वृत्तसंज्ञायां संप्रति स्त्रीयां वस्त्रं विना देशाचार्यं कर्तुं न कर्तव्यं । तथाऽभ्येतरप्युक्तम्-“ न कम्बुजं जिमा कुर्यात्, देवाञ्चो जीजेनम् ॥ ” इति । “ अंजलि सिरसि जिणदिडे ” इत्येवमर्थः शिरसि मस्तके, जिनहस्ते जिनविम्बदर्शने सतीति गाथायाः ॥ १७ ॥

इय पंचविहाऽजिगमो, अहवा मुच्यंति रायचिंदां ।

स्वर्गं उत्तोवाणह-मठर्गं चमरे च पंचम ॥ १८ ॥

इति पञ्चांगप्रकरणे, पञ्चमकारोऽजिगमो भवति । वस्त्रं च श्रीपञ्चमङ्ग-“ पंचविहेणं अजिगमं अजिनकटह । तं जहा-स-चिपद्वयं इवार्थं विउसरणयाय १ अचिपद्वयं इवार्थं अविउ-सरणयाय २ एगसादणं उत्तरासङ्गकरणेण ३ वक्कुण्णाले अंजलिपणहणं ४ मणतो पणमीनावकरणेण ५ ” ति । कचिपु-“ अचिपद्वयं इवार्थं विउसरणयाय ” ति पाठः, तथाचिपद्वयं उत्तरासङ्गं, इवार्थं विउसरणं द्युतजननेत्यर्थः । अन्यथाप्युक्तम्-

“ पुक्तंभोक्तमार्गं, सचिपद्वयं विवृण्वन्वाह ।
कुलवाहणमार्गं, अचिपद्वयं तह्वं य ॥ १ ॥ ”
एतद्व्यतिपादनायमाह-“ अहवा ” इत्यादि । यस्मा-
द्यो महर्हिर्को राजादिभ्यश्च प्रविशति स पञ्चविहाऽभि-
गमस्य राजचिह्नमित्यपि मुञ्जनीत्यत आह-“ अहवा ” इ-
त्यादि । अथवा विकल्पान्तरसूचको, न केवलं सचिपद्वय-
मेव कल्याणि मुच्यन्ते, किं तथोचिपद्वयं कल्याणि मु-
च्यन्ते, इति क्रियते । कानि १, राजचिह्नानि राजलक्षणानि । ता-
मेववाह-वस्त्रः कुर्यात् । १ । कथमपरमः । २ । कथमही पा-
ङ्कते । ३ । मुकुटं किरीटम् । ४ । चामराः बालव्यञ्जनानि ५
पञ्चमका इति । तथा च सिद्धान्तः-“ अहवदु रायकुहाइ

पंचवररायकुहाइभ्यां ‘कर्म’ सुतोवाणह-मठर्गं तह चामराभो
य ” ति । सख्या० १ प्रस्ता० । प्रब० । (अथ श्रीवैष्णवपति-
श्रीपतिभेदिकं सङ्गचारार्थात्) प्रकृतिमभिगमपञ्चक-
विधिरिति द्वितीयं तत्प्रकरणेन च प्रदर्शितो जिनमन्त्रादिप्र-
वेशविधिः ।

(१८) वैश्यवन्दनविक्र । सम्प्रति वैश्यवन्दनाकरणविधि-
रुच्यते-तत्र यैर्हिकुलसंस्थैश्चैत्यवन्दना विधेया तत्प्रतिपाद-
नाय नृतीयं विधिगिति विद्महे गाथापार्श्वेनाऽऽह-

बंदति जिणे दाहियदिसि-द्विया पुरिस वामदिसि नारी ।

वन्दन्ते स्तुतिस्तुति प्रणमन्ति च, जिनाम् जिनमतिनाः, दक्षिणदिशि
मूलादिभ्यश्चिपद्वयवृत्तजणं, पुरुषप्रधानत्वाद् धर्मस्य, तथा
वामदिशि मूलादिभ्यश्चिपद्वयवृत्तजणं स्थिता नार्यो वन्दन्ते, जिनाभि-
त्येवार्थं योऽयमिति स्तौत्यर्थः । विधिप्रधानमेव च विधी-
यमानं सर्वमपि वैश्यवन्दनकारि भर्मास्तुतानं प्रदातुं भवेत् ।
अन्यथा सातिचारतया आदत्ताया इव कदाचिद्वन्दनमपि ज-
नयेत् । आह च-“ धर्मास्तुतानवैतथ्या-त्यन्यथाभो मदाह प्रवे-
त् । रोडुडःकोषजनको, दुःप्रयुक्तादिवैषाच ॥ १८ ॥ ” इति । अत-
एव वाविधिनाऽप्य विधानं सातिचारत्वात् प्रायश्चित्तमप्यु-
क्तमगमम् । तथा च महाविशीयसत्समाध्ययनसूत्रम्-“ अविही-
य वेदार्थं वंशिता तस्स ये पायच्छिन्नं तवहसिजा, जया
अविहीय वेदार्थं वंदमानो अनेसि मलजं जाणह इह का-
उणं । ” अपि च-इदमेव चावैतथ्येन विशुद्धधर्मास्तुतानक-
रणं भ्रष्टाशौचकृतम् । तथा चोक्तम्-

“ विहिसारं जिण सेवह, सिज्जालु सत्थिमं अणुछाणं ।

द्व्याहरोसमिहको, विपक्कवायं वदह तम्मि ॥ १९ ॥ ” ति ।

कलितविस्तारायामप्युक्तम्-एवं हि कुर्वता आराधितं
वचनं, बहुमनो लोकनाथः, परित्यक्ता लोकहोः, भङ्गी-
कुला लोकोत्तरा प्रवृत्तिः, समासादिता धर्मचारितेति । अ-
तोऽन्यथा विषयेयः । आशौचनीयमिदं सूक्ष्मविधिमेष,
शास्त्रोक्तमुपदेशमुज्ज्वलं पुरुषप्रधानप्रवृत्तौऽपरोऽपि हितानु-
पायः स्यात् । ननु तर्हि वैश्यवन्दनार्थादिभिरुपायैः तातानुमति-
रूपः स्यात् । नैवम् । यत् उक्तम्-अपवादोऽपि स्वाभावात्
शुद्धावभावालोचनपरोऽधिकदोषनिवृत्त्या शुभाशुभानुबन्धि-
महासत्त्वविशेषे विवर्तमानं यत्, उत्तरासङ्गानां पक्षत्वेनोत्स-
र्गकहेतुत्वात् । यदागमः-

“ उत्तरासङ्गविषयं विव-स्स पसिद्धि उत्तरस्स निम्नं च ।

इयं अणुभावेकया, उत्तरसंगऽवधार्यं हो नुत्ता ॥ १ ॥

अन पञ्चांगम्-

“ अविहिकया वरमकये, अद्यवचमं जणंति समयन्तु ।
पायच्छिन्नं अकप, शुद्धं चि तहा कप सङ्गं ॥ १ ॥ ”

न पुनः स्वभावात् शुद्धावभावात्, किन्त्वभावेन । तर्हि
परमशुद्धावभावादि शुद्धसत्त्वविकृतिभ्यः संसारधोतसि
कुशाशावभावात्प्रमाणमार्गमिति भावम् । सर्वथा निरुपार्थं
प्रवचनगाम्यर्थं यतित्वमुत्तमनिर्देशोन्नेति शेषोपायोः ॥
सङ्गा० २ प्रस्ता० । ध० (अथ श्रीवैष्णवपति-
श्रीपतिभेदिकं सङ्गचारार्थात्)

(१९) अथप्रहः-

संप्रति विधिकृतिधैर्येति मूलादिभ्यश्च कियत्पञ्चमदे देवा

बन्दीया इत्याद्याह्वयां चतुर्थमवग्रहद्वारं गाथो-
त्तराद्धेनाऽऽह-

नवकर जहन्तु सङ्किर-र जिहु मण्णुगहो सेसो ॥१॥

सूत्रविन्यास नवहस्ताव जघन्योऽजघ्रहः जघन्यत उन्मूलनि-
श्वासादिजगिताऽऽशातनापरिहाराय नवहस्तबहिःस्थितः देव-
बन्धना कार्या । बहिहस्ताव ज्येष्ठ उग्रहोऽजघ्रहः, तत्परत उप-
योगसंनवाद् माथो मध्यमः, शेषो नवकरेज्य उन्मूलं पंढरबाहि,
अथप्रहो मूलविन्यबन्धनास्थाभाभ्यन्तरासम्प्राग इति । प्रम्यैः
पुनर्होदशयोऽयमुक्तः । तथा च पञ्चस्थानकऽनिहितम्-

"उक्तासलङ्घिन्ना, चत्वार तिसा इत्येक पणद्वयं ।

इस नव ति यु एगम्, जिणुगं चारसाविमेवं ॥१॥

यथावता चार्कहस्तादारय बहिहस्तेष्वर्थावत् सुहचैवे चैव-
शुदे वा यथा जिनविन्यस्थाऽऽशातना न भवति तथा यथासम-
यमवग्रहबहिःस्थितरमिततजःजवेचरवदेवबन्धना कार्ये-
त्युक्तं भवति । सङ्का० २ प्रस्ता० । (आमिततजःवेचरवदेवबन्धना
सङ्काचारादवसेया) निगदितं त्रिधाऽवग्रह इति चतुर्थे चारं,
तज्जणनं च प्रदर्शितः चैत्यबन्धाकरणवाचिः । सङ्का०
२ प्रस्ता० ।

(१४) त्रिविधा बन्धा—

संप्रति कतिप्रकारा चैत्यबन्धनेत्याह्वयां तत्त्वकपाभिधि-
रस्या "तिहाव वंदणय सि" पञ्चमं द्वारं त्रिवृत्तवक्राह-

नवकारेण जहमा, चिइवंदण मज्ज दंरुज्जुयल्ला ।

पणदंरुज्जुवक्रग-ययपण्णिहाणेहिं उक्तासा ॥

नमस्कारेण अज्जविन्यचिरोरमनादिज्ञकप्रमाणमप्रेष । यद्वा-
नमां प्रारिहन्तां " इत्यादिना । अथवा-" पुरचरकवाडचच्चे,
फहिहल्लए जुंउहिणयिण्योले । सिरेवच्छिफियवच्चे, बंदामि
जिणे चउप्पोले " ॥१॥ इत्यादिनैकं न्योकादिकेपेण नमस्कारे-
णैति, जातिनिर्देशाद्वा बहुभिरपि नमस्कारैः । अजिघाव्यति च-
"सुमहत्थनमुक्कारा इगज्जग" इत्यादि । यच्चा-नमस्कारेण प्रण-
तिपातापरनामनया प्रणुपानद्वयकैकेनेनेति यावत्, जघन्या
स्थाना, पात्रादिः योरवस्थावत्, चैत्यबन्धना, जवति इति मध्यम ।

यथावता-

" एगनमुक्कारेणं, चिइवंदणया जहययजह्वा ।

बहुदि नमुक्कारेहि च, नया उ जहमउम्मासिमा ॥ १ ॥

सञ्चिप्रसक्तकययंता, जहस्रवक्कोसिया मुणयववा ॥

इति त्रिविधोका जघन्यबन्धना इत्याध्याता । ईयापिधीनम-
स्कारोऽपि प्रणिधानान्तेनापि शक्यस्तवेन जघन्यचैत्यबन्धनांति
तात्पर्यायः । सङ्का० २ प्रस्ता० । पञ्चा० । ख० ।

(१५) स्तुतिविचारः—

यथावताऽप्यवस्थात्रयभावनासिद्धैतदर्थमेव चात्र शक्यतावन्ते-

" जय अइया " इत्यादिगाथापाठात् । उक्तं च लघुभाष्ये-

" अ यऽइया गाहाए, वीयहिगारंण इव्वअरिहंते ।

पणमामि भावसारं, लुठमथे तिसु वि कालेसु ॥ १ ॥ "

एवाऽपि बह्वैकद्वयकस्तुत्यादिंसहिता स्यात्तदा मध्यमा भवती-

यत आह-"मज्जदंउडुज्जुयल्ला" मध्या मध्यमाञ्च जघन्योऽह्वया,
पात्रादिकयोस्तथाविधत्वात् । द्वाङ्कश्च-"अरिहंतचेइयायुं" इ-

त्यादिकस्तुतिश्च न्योकादिकया प्रतीता नृत्तिकारिका एका
तद्वन्त एव वा ईयते । ते एव युगलं युग्मं यस्यां सा द्वाङ्क-
स्तुतियुगला, चैत्यबन्धनेत्याह्वयाऽपि योज्यं धरदाहालाभ्यायेन ।
एतच्च-" चेइअदंगधुरपयसंगया सव्वमज्जिमिया " । तथा-
" नमुक्काराई चियदंगधुरइमज्जिमज्जवा " इत्यापुल्लितो-
क्त्यातम्, अथवा-" सक्कयावाइवं चेइयवंदय " इत्यागमोक्तप्र-
माण्यात् शक्यस्तवोऽप्यवादी भवत्येव । तथा च बुद्धज्ञापयि-"मं-
गलसक्कययचिइ-इंइधुगुइहिं मज्जमज्जिमिया" । अथवा इ-
एवञ्च चैत्यस्तवकप एकं स्तुतियुगलं च बह्वयमापुनीत्या नृत्ति-
केतरस्तुतिद्वयकं यत्र सा द्वाङ्कस्तुतियुगला । चैत्यद्वयकः
कायात्सर्गानन्तरदीयमानन्योकादिकनृत्तिका स्तुतिः-" साग-
स्तुज्जोगयेरे " इत्यादि । सङ्का० २ प्रस्ता० ।

(१६) अथ चैत्यबन्धनविधमाह--

निस्स (कद) मानिस्सकदे वा, वि चेइए सव्वाहिं पुई तिन्नि ।
वेले व चेइयापि व, पाठे इत्तिकया वा वि ॥

निश्चाकृते गच्छप्रतिबद्धे, अनिश्चाकृते च तद्विपर्यये, चैत्ये सर्वत्र
तिष्ठः स्तुतयो दीयन्ते । अथ प्रतिचैत्यं स्तुतित्रये दीयमाने वेला-
या भिन्नकरो भवति, भूयोसि वा तत्र चैत्यानि, ततो वेलां चै-
त्यानि वा हात्वा प्रतिचैत्यमेकैकाऽपि स्तुतिर्दातव्येति । कु० १७० ।

" भवकारेण जइया, दंरुगज्जुइल्लमज्जिमिया येवा ।
संपुया उक्तासा, विहिणा जल्लु वंदया निविहा ॥ २ ॥ "

(इति बन्धनपञ्चाराकृतिरीयगाथायाः) संपूर्णां विपुर्वा, सा
च प्रसिद्धपदकैः पञ्चभिः स्तुतित्रयेण प्रणिधानमापेन च जव-
ति, चतुर्थस्तुतिः किलावोच्येति । कर्मत्याह-उत्कृष्ट इत्यु-
क्त्यां उल्लेखः । इदं च व्याख्यानमेकं-

" तिणि वा कट्ठे जाव, पुईतो तिसिगेणिग्या ।

ताव तथं जल्लुयायं, कारणं पणं वि " ॥१॥

इत्येतां कल्पभाष्यगाथां " पणिहाणे मुत्तसुसिए " इति बव-
नमाभित्य कुर्वन्ति ॥ पञ्चा० ६ विभ० । इति व्याख्यानात्
ताक्षतलोऽपि भ्रूवाध्रवस्तुतिभेदेन द्वे भवतः, ते च युगल-
शब्देनाच्येते इति स्तुतियुगलं स्तुतिचतुष्टयमुक्तम् । तथा तुला-
द्वयवद् अथग्रहणादाद्यन्तयोरेपि प्रहणमिति व्यापारिह व-
याऽऽदौ शक्यस्तवचैत्यद्वयकयोस्तगांवि निघतं अप्यते
तथाऽन्तेऽपि चतुर्थकायात्सर्गस्तुत्यन्ते शक्यस्तवादि भूवं अण-
नीवं, करणविधौ तथावातत्वात् । उक्तं च पञ्चमस्तुते-

" सइमिह वामपाते, उच्चिपुतो चेइए पवंसेति ।

साइदि समं गुरवो, पुइपुठ्ठी अप्पया वेव " ॥१॥

आचार्या एव उम्हःपाठाभ्यां बह्वैकानाः स्तुतीर्ददन्ति । "वंधिय
पुण्णु द्विभां, सुकथा ता वंदणं समं दाहं । सइमिह इहवा-
कारेणं संदिवावेह " ॥१॥ बन्दिस्वा द्वितीयप्रणिपातद्वयकाव-
साने । नया ललितविस्तरायां चतुर्थकायात्सर्गस्तुतीत्यो-
क्त्यायोकं, व्याख्यातं सिद्धेय इत्यादिस्वर्ग, पुनः संक्षेपभाषित-
मतयो विचिनोपविश्य पूर्ववत्प्रणिपातद्वयकं पठित्वा स्तवपा-
ठं पुर्यवत् । चतुर्थकायात्सर्गस्तुतिस्तु-सुत्रापुक्तत्वादवश्यमे-
व मज्जीया । तथा च ललितविस्तरायामुक्तम्-वेचिपु जग्ग्या
अपि पठन्ति, न च तत्र नियम इति न तत्र व्याख्यानं कियते ।
अथमर्थः- अथवा २ अपोति उक्तानुकादिंसंमदप्रकल्पेनात्र
पञ्चमद्वयकं तत्तरपाठेऽपि लूनक्षयनिदिदोधानापत्तः ।

सङ्का० २ प्रस्ता० । लट् । धा० । न च तत्र नियमः—यका द्वे त्रिक इत्यादि । केचकालापेक्षया ऋऽणि तीर्थे कासांश्चिपाठादि-
त्यनियमात् तद्व्याख्यानाभावात् । एतावता यच्च व्याख्यातं
च तत्रियमेव भवतीत्यस्मिन् प्रतिपादितम् । यथास्यातं च सिद्धा-
धिकृत्योपेक्षस्तु तिस्रस्तुतया न नियममग्नौषायेन—“वेद्याप-
गाराणं” इत्यादि चतुर्थेकायोत्सर्गसूत्रस्तुत्यादि । तत्र यथा एव-
मेतत् “सिद्धान्तं” इत्यादि पञ्चिवाप्यचतुष्टयसंभार उचित-
वृत्त्यांगफलमेतदिति ज्ञापनार्थं पठन्ति, “वेद्यापगाराणं” इ-
त्यादिकार्योत्सर्गविहतरः पूर्ववत्, स्तुतिश्च, नवरत्नेषां वेद्या-
व्यकरणां तथा तज्जावबुद्धिरित्युक्तप्रायः प्रशंसितः, प्रस्तुत-
कार्योयं प्रोक्त इति प्रसिद्धमेवमर्थः । तदपरिहारेणैव्यवसाय-
स्तुतिस्त्वित्तिमेव वचनं सुखं ज्ञापकम् । न चासिद्धं, एतद्विचार-
रक्षादौ प्रसन्नवद् तथेकज्ञाप, सदीक्षित्यवतुष्या सर्वत्र प्रवर्तित-
वर्गमित्येवमर्थस्य । एषा भूयो भवतीति चतुर्थी वृत्तिरकस्त्वन्त्या
पञ्चमद्वयककया । तृतीया सूत्रस्तुतिः संपूर्णा चैत्यवन्दनाच्यु-
त्तिर्का षाऽप्येव तन्मन्त्रायां कृत् । यथा—“सिद्धव्यवर्द्धवचि-
रणं संमतम्” । तथा पात्रिकचतुर्थी—“विरहप्रतिवर्तकाले चिद्वन्द-
व्यापराणोपचारेण भावस्व अहासं विदित्वेव्यासं न हानमि
भवद्, अतो देवसार्क्षिणं जगियं” । इहाऽपि वन्दनामध्ये
देवाद्युपचारः तत्तत्कार्योत्सर्गस्तुत्यादि विना काऽप्य इति पात्रि-
कप्राधान्यमोक्तव्याश्रित्यस्तुतिदेवताकार्योत्सर्गस्तुत्यादि “सि-
द्धान्तं बुद्धाणं” इतिनाम्नास्तुतीयसूत्रस्तुत्या अन्तेऽवश्यं
भजनीयम् । वक्तव्यम् । षाऽदिसंम्राहिकत्वादेव्याः सिद्धस्तवापर-
नाम्नाः सूत्रस्तुतिः । एवैव “वेद्यवृत्तपसुष्टादिस्मरणानिषदाद-
शाधिकारान्ता पञ्चमद्वयक उच्यते ।

अर्णितं च—

“इह लक्षिअवितर्यावि—विम्राहवक्त्राय सुसमगुसारा ।
सुसुप्त नवऽहिगारा, दुसस इगारस सुनाचरणा ॥ १ ॥” ।
भाववृत्तकृष्णिकारादिबहुमुत्तमता इत्यर्थः ।

आह च—

“भाववृत्तकृष्णीय, जं प्रियं वेसया अहिदाय ।
तेनं उज्जताह वि, अहिगारा सुप्रमया वेव ॥ १ ॥” ।
यनावता भाव्यान्तरकजय्यादिभेदा मध्यमाऽपि व्याख्याता ।
तथा बुद्धाभ्यं—

“उज्जोसा निविहा वि बु, कायव्या सतिभो उभयकालं ।
सेसा पुण उभेयया, वेवयपदिवाडमाईसु ॥ १ ॥” ।
अर्णितं च कदम्पमाभ्यं—“निस्सकममिस्सकड” इत्यादि । एवं
प्रागुक्तपुण्या—“निस्सकड” इति गाथया मध्यमा चैत्यवन्दना
प्रणिता इवमस्तुतियुगलपठनकृति स्मितम् । अन्यत्राप्युक्तम्—
“चिद्वन्द्यं तु मेधं, सुसत्पुत्रयोगमां समाहीय ।
अक्षकालाभ्राशुगुणं, इं डंगपंचवसमुच्चरणं ॥ १ ॥” ।

मैवं वेसताऽत्यक्तायेत्सर्गमैद्विद्विशकस्तवकायोत्सर्गाद्य-
व्यमजनीयं स्यात्, “निस्सकड” इत्यादिपठनकृत्वात् । एवं
चान्यत् स्तुतिस्तोत्रप्रणिधानादि उक्तव्यमजनीयं प्राप्नोति,
अवता चैत्यमभ्यं उक्तयुक्तेरिव । अर्थं च—

“जह इत्तिप्रमिचं चिय, जिनवन्दनमणुमभं सुपुई तं ।
पुइसुपापविची, निरतिधमा हुज सव्वाऽव ॥ १ ॥” ।
परिभाव्यमत्र सत्यक कुप्रवहिरहण । यद्वागमः—

“जं जह सुते अर्णितं, तदेव जं जह विभारणा नऽपि ।
किं वासिआणुमोगो, विटो दिट्टिपहाणेहि ॥ १ ॥” ।

इह च सर्वत्राचार्यौ प्रथममीयोदिपक्षिक प्रतिप्रमितव्या ।
तथा वागमः—“ता गोअमा । णं प्रपन्धिकेत्ताए इरिआपवि-
आए न कण्णं वेव किञ्चि चिद्वन्द्यसज्जावज्झायाह प्र फल-
सावभिमिकसुगाराणं” । “द्वुवैकालिकेऽपि द्वितीयवृत्तिका-
याम्—“अभिकरणं काष्ठमकाकारि” इति सुवस्य वृत्ति-
अभ्याङ्गं नवनामनादिषु कायोत्सर्गाकारि भवेत् । ईयांपप-
प्रतिक्रमणमकृत्वा न किञ्चिदन्यत्कृत्यात्, तद्वृत्तताऽप्येतरिति
भावः । यदि परमश्रोतृशब्दाद्विज्ञे बहूत्तसमाचारितौ
निरुपमति, नान्यदिति । अत्रा समभेदा मध्यमाऽपि वन्द्या ।
इयमेव च स्तवप्रणिधानादिपर्येतोत्कृष्टा भवतीति । उक्तं च
बुद्धाभ्यं—“उज्जोसाजहका पुण, सच्चियसकटयाहपञ्च-
ता” । एतद्व्यतिपादनायाऽह—“पणंरुसुहवज्जगुपपणि-
हाणेहि उज्जोसा” । एत पञ्चादौ पञ्चानंदरूपकाः अकस्तवादि-
सुष्टादिकार्योत्सर्गपर्यन्तैः स्तुतिचतुष्टयेन वन्दनाशास्तिस्तु-
तिरूपवृत्तिरकस्त्वुतिचतुष्टयेन द्वितीयवृत्तकविकार्योत्सर्गचतु-
ष्कान्तात्तयेन स्तवेन उच्यतेऽपि चतुःश्लोकादिमनेन
“अउसिलोगादपरोयं धमो भवद् इति” व्यवहाराच्युत्तिप्रणि-
ताद् द्वितीयशकस्तवाग्ने जगनीयं तद्वाहो जगयमानस्य म-
हकारनाऽऽपराः, प्रणिधानैश्च वन्द्यमाणस्त्वैवन्दनात्ने वि-
धेयैरकृष्टा संपूर्णा चैत्यवन्दनप्रतिपद्येयम् । उक्तं च चैत्य-
वन्दनाच्युत्ती—“सकटयवाइदंग-पंचगापुइवउक्कगणिहा-
णकरणांमा उक्कासा” । एताऽऽप्यत्र—

“सकटयवाइदंग-पणगपुइवउक्कगुसपणिहाणा ।

संपुसा चेइमवं—इणाव इवई जज्जो अणिये ॥

हुमिगमप्रमल्लसा वि, तणुरणेससणाणिया ।

उज्जोसा उवहो, तेणं दुंति न वेवइ ॥

तिवि वा कट्टे जाव, पुईआ तिसिलोइहा ।

ताव तत्थ अणुआव, कारणेण परेइ वि ॥” ।

एतयोर्भावाधौ—साधवमैत्यगृहं न तिष्ठन्ति । अथवा—चैत्य-
वन्दनान्यशकस्तवाधमन्तरं तिष्ठः स्तुतीः श्लोकत्रयप्रमाणः प्र-
णिधानार्थं यावत्तत्त्वेन, प्रतिक्रमणान्तरमङ्गलायै स्तुतिवच-
पात्रवत् । तावत्तत्त्वेनगृहं साधूनामुत्कृष्टां निष्कारणं, न परतः ।
शास्त्रसूत्राभ्यामेऽप्युक्तम्—

“इंगपंचगपुइसुप—लपाठपणिहाणसाइप्रउक्कोसा” ।

अहव पणवायवईदंग—पंचगपुमविहिजुआ चसा ॥

प्रथमतस्तत्त्वेन । उक्तात्—“तिवि वा कट्टे जाव” इत्यादि भावाधः
प्रागुक्त एव । सिद्धादिरुक्ताकत्रयमाभातपरां तु संपूर्णवन्दनाया
ज्ञाव एव, प्रथमस्तुतिश्लोकत्रयपात्रानन्तरं चैत्यगृहवन्दनाद्यु-
गतेन प्रणिधानासङ्गात्वात् । जगिणं चागमे वन्दनान्ते प्रशि-
धानम् । यथा—“वेइ नमसइ” । एतं सूत्रवृत्ति—वन्दते ता
प्रतिमालैववन्दनवधिना प्रसिद्धेन, ममस्मकरोति पञ्चाद्विप्र-
चानादियोगेन । वन्दनान्ते तिस्रस्तुतयोऽत्र प्रणिधानरूपा
हेताः । सर्वथा परित्रायमत्र पुरोपराविरोधेन प्रवचनमगनीयै
मुक्त्वाऽभिनिवेशमिति । यथा—पञ्चाद्वैकैकैकैकैकैरिति गम्य-
म् । स्तुतिचतुष्टये स्तुतिरुगलत्रयमनेन एकैकपुगले वन्द-
नाऽनुशास्तिस्तुतिरुपस्तुतिरुगलमनेन युगलद्वये स्तुतिचतुष्टय-
भावात्, शेषं प्राग्बत, उत्कृष्टा वन्दना इति ।

उक्तं च—

“जा पुइसुगज्जोमं, दुगुणियचिद्वन्द्या पुणे ।

व्यवस्थाधिकारवन्तः, इह भाववन्द्याः, न तु शेषाः न पुनरपुन-
र्बन्धकादिभ्योऽपरे, मार्गाभिमुखमार्गपतितसकृद्वन्धकतद्वन्ध-
मिष्यादयोऽधिकारिण इति प्रकृतम् । कुत एतदेवमित्याह-ऊच्यते-
तोऽपि भावव्यतिरेकेणापि, आस्तां भावतः, यद्यस्मात्कारणात्,
एषा वन्द्या, ऊच्यवन्द्याऽपि तस्यैव । इतरस्या भावतो वन्द्यायाः,
योव्यतायाम् अर्हतायां, सत्यां भवति नावस्था । अतः कथं तेषां
प्राववन्द्याधिकारिणो प्रवन्तीति । ननु भाववन्द्याया अयोव्य-
तायामपि केषाञ्चिद् ऊच्यवन्द्वेनैव, अतः कथमुक्तं प्राववन्द्या-
नाम्नोऽपि ऊच्यवन्द्याऽपि न भवतोऽवस्था-शेषाणां तु शेषाणां
पुनरपुनर्बन्धकादिभ्योऽप्येषां सकृद्वन्धकादीनाम्, अप्रधाना-
न्तुपुनरा ऊच्यवन्द्या भवति, न तु प्रधाना, भाववन्द्याया अकार-
णत्वात्तस्याः । इदमुक्तं भवति-ऊच्यशब्दो योव्यतायामप्रा-
धान्ये च वर्तते, तत्र शेषाणां भाववन्द्यायोव्यत्वेन वा प्रधाना
ऊच्यवन्द्या सा न प्रवति । तदयोव्यतया त्वप्रधानऊच्यवन्द्या
स्यादपि । इति शब्दो वाक्यान्तसमाप्तिः । इति गाथायैः । ७ ॥

अथ यद्युक्तं शेषाणामप्येतानि तत्समर्थनार्थमाह-

ए य अपुणवेषणामो, परेण इह अंगमाय वि जुष वि ।

ए य ए परेण वि एसा, जमवन्धाणं वि पिरिद्धा ॥८॥

न च नैव, अपुनर्बन्धकादुक्तस्वरूपात्, परेण परतः, सकृद्वन्ध-
कादीनामित्यर्थः । इह भाववन्द्यायां, योव्यताऽप्यर्हताऽपि, आ-
स्तां भाववन्द्या, युक्ता संगता, संसारभूयस्त्वात्समाह । इति-
शब्दो वाक्यान्तसमाप्तिः । तथा न च नैव, न परेषांपि न पर-
तोऽपि, सकृद्वन्धकादिरूपेणा ऊच्यवन्द्या भवति, भवत्येवे-
त्यर्थः । कुत एतदेवमित्याह-यथास्मात्कारणात्, अमयानामपि
विदिग्मनायोव्यतायामपि, आस्तां सकृद्वन्धकादीनाम् । निर्दिष्टा
निर्दिष्टा आगते । आह तद्विज्ञासायवस्य त्रैवेयकोपपातस्या-
नन्तरो भव्यानामुक्तत्वात्, अतः शेषाणां प्राववन्द्याऽर्हत्वेन
ऊच्यवन्द्याया अभावात्वात्, न स्यात् तेषामुक्तत्वात्प्रधाना केति
स्थितम् । इति गाथायैः । पञ्चा ३ विब ० ।

(१३) अधिकारिता-

यदेवमुक्ततां के पुनरस्वाधिकारिण इति । उच्यते-एतद्व-
हुमानिना विधिपरा ज्ञातितुल्यत्वात् । न हि विशिष्टकर्मसम्बन्ध-
विधेर्भूता भवन्ति । क्रमोऽप्यभिधायकमेव, न चतु तत्तत्र एतद्व-
हुमानिना नो विधिपरा नाना, प्रावसात्सारास्वविधिरप्यवस्थ, न चायं
बहुमानाभावे इति, न आमुषिधिकावधानव्यवहितकारिणोऽन्व-
धानितुल्यत्वं इति विषयभेदेन तर्काजिज्ञासाभावात्, अप्रैषापूर्व-
कारिणज्ज्ञानेन हि तत्, न तदेतदधिकारिणः परार्थप्रवृत्तिस्त्वो-
च्यत्वात्; आ पूर्वधिकारिप्रयोगे होतुमिति । जिज्ञानि चैषां त-
त्त्वधार्मास्त्यादीनि । तथा-तत्त्वधार्मीति, मिश्राऽऽवयवम्, तत्-
नुकुर्या, चेतसो न्यासः, परा जिज्ञासा, तथा गुरुविनयः, सत्का-
लापेक्षा, कवितासम्पुक्स्वरता, पाठोपयोगः, तथा लोकप्रिय-
त्वम्, आर्गतिः (क्रिया, इत्यस्य चैयं, शुक्तिस्तस्यायाः, ह्यव्यक्तत्वं-
ति । एतन्तथाधिकारितामवैधेयवद्व्यापने प्रवर्त्तते, अन्यथा होष
इत्युक्तम् । आह-क इवानधिकारिप्रयोगे होष इति । उच्यते-स ह्य-
मिच्छावन्तानामपि कवयमनेकजगतात्सद्व्योपासाभिधुष्टादृक्कर्म-
राशिजनिदौर्गम्यविषयेकमपि द्वायमवस्थाव्याप्यते । विधि-
व्यवन्नेन, साध्यं व्याप्यताद्वयति, ततोऽपि विधिसाम्येयकः कदा-
चित्तमिह मदृक्कल्याणमासादयति । उक्तं च- " अर्चानुष्ठानवैध्या-

तत्प्राप्तयो महान् भवेत् । रौद्रकः शौ चजनको, दुःप्रमुखादि-
बौधघात् " ॥१॥ इत्याद्यतोऽनधिकारिप्रयोगे प्रयोक्तुमवयव न
स्वतः तद्व्यवहारमिति लिङ्गैः तदाधिकारितामवैधेयवद्व्यापने
प्रवर्त्तते । एवं हि कुर्वता आराधितं वचनं, बहुमतो लोकनायः, प-
रित्यक्ता शोकसत्ता, अङ्गीकृतं लोकलोकपानेन, समासिता धर्मे-
धारितेति । अतोऽवस्था विपर्यय इत्यालोकनीयमेतद्विदुषाम-
प्रावेन । न हि वचनोक्तमेव विधानमुत्तुङ्गत्वाऽपरे हितोपुपायः, न
आनुभवभावे पुनरप्यप्रवृत्तयेष्टफलसिद्धिः । अपि च-आ-
वस्थापान्नेन शिष्टप्रवृत्तिनिरोधस्तत्तद्विधात एव । अप्रैषाऽपि
सूत्रावधवा गुरुलघवात्सोचनपरोऽधिकारोऽपि निवृत्त्या शुभः
शुभानुबन्धी महासत्त्वसेवित वरसंगमेव एव । ननु सूत्रावधवा
गुरुलघवविन्तानावेन हितमहितानुबन्धसमञ्जसं परमगुरु-
लघवकारि शुद्धसत्त्ववृत्तिमुत्तिरेति । एतद्वृत्तीकरणमप्यन्यात्म-
ज्ञानां संसारनिच्छिन्नोत्ति कुशलाभावसम्बन्धमिति परिभाषनी-
यम् । सर्वथा निकृणीयं प्रवचनगाम्भीर्यं, विलासनीया
तन्त्रान्तरस्थितिः, दर्शनीयं ततोऽस्वाधिकार्यम्, धितित्य-
मन्तनिर्देशन इति अयोमार्गः, व्यवस्थितशायं मदपुत्राह-
णां कीर्णप्रायकर्मणां विमुक्तशान्तां भवावबुद्धानामाह अ-
पुनर्बन्धकादीनामिति । अन्यथा पुनरिहामधिकार एव, ह्युच्य-
तानाऽनैवत्यात् । ह्युच्यताना हि शुद्धसत्त्वमृगयुगलसम्पन्नसि-
द्धिः, भूयस्त्वावर्ततो बुद्धिमतिः, तदनु तत्त्वज्ञानाच्चनैः, अ-
ल्पितफलाभावापदानात् अशस्तमहामोहबुद्धिः, ततोऽधि-
कृतक्रियाध्यायकारो संज्ञासः, अभाविनाद्विनां स्वानुमतिस्त्व-
व्यसिमेतद्विचिन्त्यमोहासमर्थ्यादिति । न ह्यवेतानावच्छि-
द्य विमुक्ता शान्तसत्त्वाः प्रतिपत्तिनो, होषमात्राति । उक्तं च-
" अग्रज्ञान्तमतो शास्त्र-सत्त्वावप्रतिपादनम् । होषायाभिन्ना-
दीर्णै, शुभनीयमिह उपरे ॥१॥ " इति कृतं विस्तरेण, अविष्का-
रिण एवाधिकृत्य पुरोहितान्, अपकृतात एव निरस्वेतरात्
प्रस्तुतमभिधीयत इति । ८० ।

" ययहि जिहोर्हि, नाकुरऽहिगामिणं तत्रो सम्म ।

विहवद्वयपाठो वि, दायवो होह विहिता ॥ १७ ॥

प्रस्थि च-

अयो विदिकहणं च, अयत्त विहवद्वयपुष्टरेण ।
पादो वि तमो देह, अहिगामिणं अपुष्टरेण ॥ १८ ॥
विहा उ अणोऽपि विहिता, अविहिमप्यप्राप्तसेवया जस्त ।
उपउत्त ओसहं पि च, होह अकृष्टायजगर्गं ति ॥ १९ ॥
तद्वा उ अपुष्टरेण, अविहविहयययहि होह कायव्या ।
विहिविहयययिहवद्वय-अभितकलिपिहं सयकासं ॥२०॥
साहृहिं गिरपेहि य, अयत्त विह्वे जलतयकालिपिह ।
जहसेजं गहाहि, कयाजलपुषोययारेहि ॥ २१ ॥
तह वृषभायवेया, उह्रा इमा इवयो पुषो बुविहा ।
अपहाणा य पहाणा, होह प्राविस्तिह पहाणा ॥ २२ ॥
तत्त पहाणा पसा, होह पुण वंशगार्हं ।
अपहाणं विम सेसा-ए इत्त सवधगार्हं ॥ २३ ॥
सा उण सवधगार्हं, अर्माभिमुहान् अमवदिमार्ण ।
इयराण वि अपहाणा, विहवद्वय वृषयो होह ॥ २४ ॥
उचओगअय्ययित्त, गुणयरा हाहविहो अवे ।
सिगाण विह्वमयो, प्राव वृषं विहवद्वय ॥ २५ ॥
वेहाविहयत्तगय-मयत्तपुष्टययाणि तह य सिगाणि ।

रामं बभूवुः शुद्धिं इ प्रावविहवदशाहं भवे ॥ २६ ॥
 सुत्तं एगविहं विद्य, जणिआ तो ऽण्णसहाहममुत्तं ।
 इयं पुत्तमई कोहं, भन्ना सुत्तं इमं सरिउं ॥ २७ ॥
 तिणि वा कहुई आध, सुईमो तिसिखोइआ ।
 ताव तत्थं अणुत्तायं, कारणेण परेण वि ॥ २८ ॥
 भणईं शुक्कं सुत्तं, चिहवदणविहिपकवंगं न जवे ।
 निक्कारणजियमं विहं-परिभोगविचारगणेण ॥ २९ ॥
 जं बासहो पयडो, पक्कंततरुयगो तहिं अरिय ।
 संपुष्पं वा बंदइ, कहुइ वा तिणि उ सुईमो ॥ ३० ॥
 एसो वि हु भावयो, संजाविउजइ इमस्स सुत्तस्स ।
 तो अन्मत्थं सुत्तं, अन्मत्थं न जोइइं सुत्तं ॥ ३१ ॥

किं च-

अइ इतिथिमिं विद्य, जिणवंदणमणुमं सुपइं तं ।
 पुदुत्ताइपविचो, निरिथिया दुक्खं सखा वि ॥ ३० ॥

अन्मत्थं

गीयथा विहिरसिया, संविगतमा य सुरिणो पुरिसा ।
 कइ ने सुत्ताविहं, सामायाइ पकवितं ॥ २१ ॥
 अइवा विहवदणया, निक्का इयर ति होइ डुविहा उ ।
 निक्का उ उन्नयसंजं, इयरा चेइयगिहाइसु ॥ २२ ॥
 निक्का संपुष्पं विद्य, इयरा अइसत्तिमं वि कायव्वा ।
 तन्निस्सयमियं सुत्तं, सुण्णंति गोया उ परमत्थं ॥ २३ ॥
 सम्ममविचारिउणं, सत्तो य परमो य समयसुत्ताइं ।
 जो पयवणं वि गोवह, सो नेमो क बहुसंसारो ॥ २४ ॥
 हुसमहोला जीवो, जं वा तं वा भिंसंतरं पण्य ।
 चेइयवदु करणिउं, पोयं पारिवज्जइ सुदेणं ॥ २५ ॥
 इक्कं न कुणइ सुदो, सुपमुहिंसित उ नियकुंदाइमि ।
 अणमन्नं पि पयवह, एव वीयं मत्तापायं ॥ २६ ॥
 कप्यन्नसंसाया जे, सम्मं पुच्छंति नेय गीयथा ।
 सुक्कंति सुखमगा, ते पल्लवगादिपंडिआ ॥ २७ ॥
 बहुमया पुण एसो, भणियं चि बहुसुत्तपहिं पुरिसेहिं ।
 संपुत्तमचायंतो, मा कोइ चइउज संसत्थं ॥ २८ ॥

इत्याद्याभिहितं श्रवा बन्धनेति पञ्चमद्वारम् ।

तत्र जलन्या बन्धना प्रणिपातनमस्कादेरित्युक्तमस्तत्तावत्
 प्रणिपातस्वकपादभित्तसया षष्ठं द्वारं गाथापूर्वाद्ध-

माऽऽह-

पण्णिवामो पंचमो, दो जाण करडुमुत्तमं च ।

अथवा प्राक् "अजलिंबो अज्जो-अणो य पंचमो य तपणमा ।"
 इति जघन्यादेनेन प्रणामत्रयमुक्तम् । तत्र तृतीयः प्रणामः कि-
 मेकाङ्गादिपञ्चप्रकारः, उत भूष्पाङ्गापञ्चप्रकारेण इति जिहासायां
 तद्व्युत्पत्त्यर्थमिदमाह । यद्वा-ननु होकेऽप्याङ्गप्रणामोऽपि ज्ञेयते,
 तत्कथं पञ्चाङ्ग एव उक्तं इत्याशङ्क्यां जिनसमयप्रसिद्धासि-
 द्धमवधमभिधीयते-प्रणिपातः प्रणामः, पञ्चाङ्गः पञ्चाङ्गानि
 शरीरावयवा नम्रणि यत्र स पञ्चाङ्गप्रणामः, सुरेन्द्रतत्कु-
 मारचतुः । पञ्चभिरङ्गैर्भूमिः रूपशोभीत्यर्थः । तथा वात्समाचा-
 राङ्गचतुर्णः "कहं नमंति सिरपंचमेणं कापेण ति ।" कामि तानी-
 त्वाहं जातुमी अष्टावती, कारद्विहं इस्ततल्लयं, उत्तमाङ्गं च
 मस्तकं चेति शिरःप्रभुः केकाङ्गयोगः । यद्वा-प्रणिपातः पञ्चा-
 ङ्गः पञ्चप्रकारः, एतत् सिद्धान्ताप्रसिद्धावादिश्याङ्गा न्येय-

धि । कर्कं च आत्थे-" पुणं सट्ठोवयारं, मणंति कट्ठमेव पणि-
 वारं । सो पुण पतवसिउं, न इ अइविधो जिणमयमि ॥ २१ ॥"
 इति एकाङ्गादिजिहास । यच्चकम्-

"एकाङ्गः शिरसो नाम, सट्ठमः करयोऽहोः ।

प्रयाणानमने ष्वङ्कः, करयोः शिरसस्तथा ॥ १ ॥"

चतुर्णां करयोऽहो-नेमने चतुरङ्गकः ।

शिरसः करयोऽहोः, पञ्चाङ्गः पञ्चमो मतः ॥ २१ ॥ सङ्गा ० २
 प्रस्ता ० । (सुरेन्द्रतत्कुमाश्चय)

(२०) इति भणितं प्रणिपात इति षष्ठं द्वारम् । संप्रति
 नमस्कार इति सप्तमं द्वारं गाथात्तरादेनाऽऽह-

सुमइत्य नमुक्कारा, एग दुग तिग जाव अइसयं ॥ ३१ ॥

सुमहायाः-शोभनो वैराग्यादिजनको मर्होऽहं स्थाण्योपमाकूप-
 किवागुत्तकयमकानुप्रासविधौषासङ्कारादिवाचरो विचिरोऽपि-
 शाय्यो येषां ते सुमहार्थाः, नमस्कारा मङ्गलवृत्तानि । क्रियन्त-
 इत्येत मयने वेत्याह-यको ह्यो त्रयो वावदुक्करोऽप्योऽष्टारं शतम् ।
 तथा चागमः-" अठसयविस्सुखं गपुत्तोइं अणुत्तुत्तोइं अणुज-
 क्तेहिं महाविस्सोइं संधुणइ ।" विजयकुमारवत् । (संघा ०)
 इत्युक्तं नमस्कार इति सप्तमं द्वारम् । एवं च भणितं चैत्य-
 बन्धनास्वकपम् । सङ्गा ० ३ प्रस्ता ० ।

सम्प्रति चैत्यबन्धनाध्याध्यायस्यः-

(२१) संपद्विद्वारम्-

अस्तराणि च पदसंप्रकृतानि त्वतोऽप्यत्र पदसंप्रति चारत्र-
 यम् । सङ्घा ० ३ प्रस्ता ० । (पञ्चपरमोऽष्टसुखसंपदो
 ' समुक्कार ' शब्दे) इयं प्रतिप्रक्रमणमनुसारमभ्यास इमो-
 थियन्ते-साप्रतन्मोपाधिकी व्याख्याते । पाठमाया-
 तत्वात् । ईयोपाधिकी प्रतिप्रक्रमणपुरस्सरं च सकलस्याऽपि
 चैत्यबन्धनाद्विषमोन्मुक्तस्योक्त्यातः । इत्यमेव च विस्माप्यो-
 गेनामुक्तस्य साफल्यत्वात्, अन्यथा प्रायश्चित्तैकाग्रताया
 अभावात् सूत्रप्रामाण्याच्च । सङ्गा ० ३ प्रस्ता ० । पुर्वमध्यायकम्-
 एवं च सिद्धान्तायुक्तत्वादीर्वापथिकी प्रतिप्रक्रमणपूर्विकेव चैत्य-
 बन्धना चैत्यायाता । वृद्धाः पुनरेवमाहुः-उक्त्या चैत्यबन्धना
 ईयोपाधिकी प्रतिप्रक्रमणपुरस्सरं वायेति । ईयोपाधिकी च
 क्रमाश्रमणपूर्विका प्रतिप्रक्रम्यते, इति तद्वृत्तसंख्याप्रतिपादक-
 समर्थकं गाथापादमाह-

पण्णियायअस्तराई, अद्धानोसं-

इह प्रणिपातशब्देन समाश्रमणमुच्यते, प्रायस्सःपूर्वकत्वात्,
 तस्मात्तत्र प्रणिपातं क्रमप्रमाणेऽष्टाविधशिरङ्गारणं । तथा च
 तत्सुत्रम्-" इच्छामि क्षमासमणो वेदिं जावणिउज्जाय नि-
 र्वाहियाए अत्यपण वंशाम् ॥" सङ्घा ० ३ प्रस्ता ० । तद्व-
 न्तरम्-" उड्डिणं जसंजेतो, तिगिहं पायंतरं परमजिआ ।
 जिणमुदंविचलणो, इरियावसिउं पडिकमइ ॥" ॥ १ ॥ तत्त
 ईयोपाधिक्या षष्ठपदसंप्रतिपादनाय गाथापादत्रयमाह-

तथा य इरियाए ।

नवनउयअक्खरसयं, कुत्तोसपयसंपया अइ ॥ ३१ ॥

तथा ईयोपाधिक्या नवनवमथधिकमकराणां शतम् । " कामि
 काउस्समं " इति वाच्य । एतद्वन्तत्वाद्दृष्ट्याः संपदः । कर्कं

ब-“अहमी तस्स उत्तरी” इत्यादि, “तामि काउत्सत्ता” इति पर्यन्तमिति । परतः कायोत्सर्गपदकत्वात् तद्वर्णसहितानि तु त्रीणि शतानि चत्वारिंशदधिकानि भवन्ति । क-“नव-
नवहस्या इरिया-वडिआय होइ वणपरिमाणं । उस्सन्वण-
सहिआ” इति लिख्य इ काशीसा ॥१॥ अपरे तु-“मिच्छा
मि उक्कड” इति पर्यवसानं “वणायं सङ्कुसयं” इति भणन्ति ।
तथात्र द्व्यधिक्यत्वात्, षष्ठी संपदा महावदानीति ॥

अथ यस्यां संपदि यावन्ति पदानि सन्ति तत्संख्या आद्यपद-
परिमाणे च शेषपदानि सुखेन ह्रायन्ते, इत्याद्यपदानि च ईयां-
पथिकीसंपदां प्रतिपिपादयितुमाह—

हुग दुग इग चउ इग पण, इगरस उग इरियसंपयाइ पया ।

इच्छाइरिमपपाणा, जे मे पर्णिदि अभि तस्स ॥ ३४ ॥

हे च उहं चत्वारि द्वन्द्वः ततो द्वित्रिकचतुरेकपञ्चकादशपदपदानि
यास्तु ताश्च ता ईयांपथिकीसंपदश्च “तल्लुव्वा” ॥३३॥ १००॥ इति
पदपथिकीशब्दयोर्लोपः, तासां कायपदानां । वया इच्छा, इति-
क्षेत्वादिद्वन्द्वः । इत्यङ्कुरघटना । एवमन्यत्रापि कार्या । भावार्थस्त्व-
यम्-इत्येतियेनद्वयमूचितत्वाऽऽद्यपदा “इच्छामि १ पञ्चकमिदं
२” इति पदद्वयपरिमाणे प्रथमा संपद । इरीत्यङ्कुरघट-
ताद्यपदा “इरियावडिआय १ विराहणाय २” इति पदद्वय-
निष्पन्ना द्वितीया संपद । गमेत्याद्यङ्कुरद्वयसङ्गता-“गमणाग-
मण” इत्येकपदेव तृतीया संपद । “पणं (सि) चिबणैवपयो-
दिमपदा “पाणकम्मणे वीयकम्मणे इरियकम्मणे ३ मोसा उरि-
गणपदगममिदमकमासंताणसंकमणे ४” इति पदचतुष्टयनि-
ष्ठित्वा चतुर्थी संपद । “जं मे” इत्याद्यत्यङ्कुरघटता पञ्चता
“जं मे जीवा विराहिया” इत्येकपदपरिमिता पञ्चमी संप-
द । “पयिदोति” अङ्कुरमूचिताऽऽद्यपदा “पयिदिया
१ बहदिया २ तेरदिया ३ चवरीदिया ४ पंचिदिया ५”
इति पदपञ्चकपरिमितिना षष्ठी संपद । “अनीति” वणैर्यव-
र्जिताद्यपदा “अजिहया १ वत्तसा २ हेसिया ३ संघाइआ ४
संघहिआ ५ परिवाविआ ६ कित्तामिआ ७ उहविआ ८ उणा-
आ उणं संकामिया ९ जीविआओ ववरीविआ १० तस्स मि-
उड्डा मि दुक्कडं ११” इत्येकादशपदपरिमित्वा सप्तमी
संपद । “तस्स सि” आद्यपदाविहित्वा “तस्स उत्त-
रीकरणेणं १ पायविउत्तकरणेणं २ बिसेहीकरणेणं ३ बि-
सल्लुकरणेणं ४ पावायं कम्मणं मिणावणुत्ताय ५ तामि
काउत्सत्ता” इतिपदपञ्चकघटिताऽष्टमी संपद । परतः कायो-
त्सर्गपदत्वात्तथाप्यन्तरेऽऽद्यपदासिङ्गेनास्या पदवृत्तमनञ्च ।
उक्तं ब-“जीवा विराहिया पं-वमी ६ पंचिदिया जवे उट्ठी ।
मिच्छा मि उक्कडं स-चमी मडुमि तामि काउत्सत्ता ॥१॥” एवं
कायो- पदेः परिगणनमयसाङ्गत्वं यथायथापरिगणनात् ।
उच्यते-“अण्डवगमां १ मिमिदं ३, मोहे ३ वरदेण ४ संगहे
५ पंच । जीव ६ विराहण ७ पञ्चिम-जमेयओ तिग्गि
वूत्ताए १॥” अस्या पदे उक्तानुसारेणोक्त्या । बाह्यान्तराणि
स्वयंसाङ्गताभावेन यादृच्छिकाणि चेति मत्तोपपत्तिना ।
अथ वैषं हृद्भाष्योक्तौ विधिः-“संगिहिं भावगुणं, प्रापुच्छि-
त्ता कमासमणपुणं । इरिं पं पिककमिड्ता, उववा जिणसदि-
कयं इहरा ॥१॥” ननु जिनविग्रहस्यापि पुरतः स्थापना-
कार्यः स्थापनीयः, तीर्थकरे सर्वपद्ममनाद तद्विधेरेपि स-
पदस्थापना अवशीयत एव ।

उक्तं च व्यवहारभाष्ये-

“आपरियमाहणायं, तित्थयो इथ होइ गहिओ भ ।

किं न भवइ आपरिओ, आयां उवइसंतां य ॥

निर्दरिणामित्थ जह खं-वयण पुडो व गोमो भयवं ।

केण तुहं सिंति य, चम्मापरिपण पक्का ॥

स जिणो जिवाइसइओ, सों वेव गुगु गुकवयसाओ ।

करणाव विणयसां, सों वेव भवो उवउत्ताओ ॥” इति ।

आचारानुष्ठाणव्युत्पत्त्य-“आवरिया तित्थयोरा गुणे भावरिय
असंजमए” ॥३॥ सुत्रमूर्तिः-“आवरिया तित्थवर सि” ॥ संघा
३ प्रस्ता० । ईयाप्रतिक्रमसुखमयैव प्रागुक्तम् (अथ स्वरूपकमु-
निकयानकं सङ्गचारानुष्ठेयम्) ॥२०॥ अनन्तरम्-पदव्यंक्षेप-
स्त्ववश्यकं अभिधास्यते-“इरियउसमापमाणं, पणविउत्स-
सा” इति वचनात् पञ्चविंशत्युक्तासंपूरणार्थं “चंदसु निम्म-
सयरा” इत्येतं चतुर्विंशतिस्तवं समसा विविक्ष्य “नमो अरि-
हंतायं” इति भणन् कायोत्सर्गं पारयित्वा पुनश्चतुर्विंशतिस्तवं
सकलं वाचोभरति । सङ्घा० ३ प्रस्ता० । “नमोऽस्तु नं अरि-
हंतायं जगत्तायं” इत्यादि । (अस्य व्याख्या अर्हदादिशब्देन)

तत्र शाकस्तवसंपदां पदसंख्यामाद्यपदानि च
प्रतिपिपादयितुमाह-

दु ति चउ पण पण दु चउ ति, पयसकत्तयसंपयाइ पया ।

नुमुआइगुरिसो सो-गुअभयपथमऽऽपजिणसत्तवं ॥३३॥

अङ्कुरघटना प्रागुक्तानुसारेण कार्या । भावार्थः पुनरयम्-“न-
मोऽस्तु नं अरिहंतायं” इत्याद्यपदा पदद्वयप्रमाणा प्रथमा सं-
पद । “आइगरेणं” इत्यादिपदत्रयनिष्पन्ना द्वितीया । २ ।
“गुरिसुत्तुत्तं” इत्यादिपदचतुष्ककाचित्वा तृतीया । ३ ।
“सोऽगुत्तमानं” इत्यादिपञ्चपदपूरिता चतुर्थी । ४ । “अ-
भयपथायं” इत्यादिपदपञ्चकपरिमाणा पञ्चमी । ५ । “अ-
ममदयायं” इत्यादिपदपञ्चकनिष्पन्ना षष्ठी । ६ । “अण्णदिह-
४” इत्यादिपदद्वयपरिमिता सप्तमी । ७ । “जिणाणं” इत्या-
दिपदचतुष्टयघटिताऽष्टमी । ८ । “सव्वमूणं” इत्याद्यत एक-
त्रिकपरिकल्पिता “जियनयायं” इति पर्यन्ता नवमी संपद । ९ ।

आपास्यैव वर्णादिंसंख्यायं गाथापूर्वाकमाह-

दोसपनउआ वणा, नव संपप पय तिसीस सकुए ।

हे सते सतनवत्यधिकं, वर्णा अङ्कुराणि, शाकस्तवद्वन्द्वक इति
वर्णाः । “सत्ते जिगिहणे, चणीं इति यादुः पदद्वयस्यैव
वर्णवृत्तिसम्प्रदायेन प्रणिपातद्वयकतया कटत्वात् । तथा च कै-
त्यवचनामूर्त्तौ-“तिविहेण वंशमि” इत्येतदन्तं व्याख्याय भणित-
म्-“सककत्तयं विवरणं सम्पदं” । श्रीसुजाय्येऽप्युक्तम्-
“हो हो चउ चउ तिसया, सग नवर तिसिनवर अण्णपया ।
अदतीसा छावाला, वंरेणु जहकम्मं वणा” ॥ १ ॥

अस्यायः स्थापनातोऽवश्यः । तथा नव संपदः, पदानि च
वर्णवृत्तयः शाकस्तवे । सङ्घा० ३ प्रस्ता० । पं० । प्रव० ।

प्रतत्तचारेते तु तस्य अकरने उत्पत्ते-

“सो विजयमो वगमो, काळण पयाहिणं व तिकुत्तुओ ।

वंहं अमियुणं, इमाहि मडुआहिं चम्माहिं ॥३५॥

सामा दु तं सुलका, जंसि तुमं चम्मचकवहीणं ।

होहिंसि वस चतु वसमो, अ पच्छिमो वीरानमो सि ॥३५॥

एवं एहं योजनं, काळण पयाहिणं च तिकुत्तुओ ।

आपुच्छिज्जुण पियरे, धिणियानयिरे अह पविट्ठो ॥ ४८ ॥

अन्वेयं अरताधिपेन विहितं कृपाहेतो बन्धनं,
भीताभिप्रयमप्रमोदं वनतक्षाद्यप्ये स्थापयाम् ।

तस्मै प्रथमजनास्त्रिकान्तनिवासार्थं सदा बन्धनं,
कुलीयं प्रतिमाश्च प्राञ्जलिनाराधारोपतो नमस्तः ॥ ४९ ॥

तदेवं द्रव्याहेतौ नमस्करणीयत्वात् भाष्यकारादिभिः सम-
र्थित्वाद्यावश्यकवृत्तिरुद्घातत्वात् । यत्वास्तस्येवाङ्काराणां स्वा-
स्त्यमकत्वमेव हेतुत्वाद् अष्टादशबुद्धयुक्तपुत्राचार्यविरतत्वात् ।

जीतकल्याणपातिस्वाच्च युक्तः “ जेय अइया ” इति गार्थित ।

एव कस्याहेन्द्रनार्य द्वितीयोऽधिकारः । शकस्त्वविवि-
रयं समाप्तमिति श्रुतिः । एवं शकस्तत्वाव्यप्रथमद्वन्द्व-
केन प्राञ्जल्यहेतोऽनिवन्ध्या स्थापनाहेन्द्रनार्यमुत्थाय साधुः

आशक्तो वा चैत्यस्तद्वदण्डकं विधिष्यद्भूति । उक्तं च—

“ उडिय जिणमुद्विच-चलणां विधिष्यकजोगमुहो य ।
अइयगयधिरदिट्ठो, उवणाजिणदंरव पट्ठह ” ॥ १ ॥ सङ्को

३ प्रस्ता० ।

(२२) प्रणिपातद्वन्द्वके वाराः—

एताभिर्नञ्जिः संपञ्चिः प्रणिपातद्वन्द्वक उच्यते, तत्प्रागान-
न्तरं प्रणिपातकरणात् । सङ्कोचारद्विती तु—आद्यान्ते च जीन

वाराद् प्रणिपातः कस्यच्यः । तथा च तद्वचः—“ कहे नमति सि-
रुपमेणं कायेण ” इत्याचाराङ्कवृत्तिवचनात् । पञ्चगम्यामं

कुर्वतां तिष्ठन्तुतो मूढानं धरतिजं (स निवेसह) इत्याग-
माह । किञ्च वाराय शिरसा ह्रीमि स्पृष्ट्वा भूमिनिक्षिप्तजानुना कर-

पूतयोगमुद्रया शकस्तत्त्वदण्डको जगन्नाथः, तदन्ते च पूर्ववत्
प्रणामः काये, इति जिनजन्मादिषु स्वविमानेषु तीर्थप्रदृष्टेः पू-

र्यमपि शक्तोऽनेन अगारः स्तौतीति शास्त्रस्योऽप्युच्यते । अयं
च प्रायेण भावाहेन्द्रिययोः, भावाहेन्द्रियारोपाच्च स्थापनाहेता-

मपि पुरः पठ्यमानो न होषाय ।

“ तितीसं च पयाहं, नवसंपयवचसुसयवासाज्ज ।
प्राञ्जलिणत्पवकवो, अहिगारो एस पढमो सि ” ॥ १ ॥

अतोऽनन्तरं त्रिकालावधिं कृपाहेन्द्रनार्यमिमं गाथां पूर्वा-
चार्योः पठन्ति—

“ जेय अइया सिद्धा, जेय भविस्सेऽतणगए काले ।
संपयव यद्धमाणा, सन्ने तिदिहेण वंदांम ” ॥ २ ॥ कवत्था ।

ननु कथं द्रव्याहेतौ नमस्करणीयमिति गता अपि भावाहेन्द्रनाहो
इति चेत् ? । उच्यते—सर्वत्र तावन्नामस्थापनाकृपाहेतौ नावा-

हद्वयस्थापि व्यवस्थाप्य नमस्कार्यो इति द्रव्याहेन्द्रनार्यो-
ऽयं द्वितीयोऽधिकारः । अ० २ अधि० । संपदः—“ जेय अइया

सिद्धा ” इति गाथा, साऽप्यवश्यं भगवन्त्या शकस्तत्वान्ते, पूर्व-
मेहाभुतधरेरभिहितत्वात्, न पुनरौपपातिकद्विषु, “ नमो (जि-

णाणं जिणमयाणं ” इति पर्यन्तस्य शकस्तत्वस्य पठितत्वाच्चवं
गाथाऽस्माभिः स्वयं भगवन्ते, इति कुलीयाऽऽहप्रस्तमानमेने-

वनवातन्यधिकरूपकपनकुलैराधुनिकैरिव कौशिक पठनीया,
प्राक्कैरिगठरनजिमाभिः गाताः स्युः । त्रिजिगहनस्य पञ्चस्थाद्वन्द्वो-

यत्वादिनि । प्रच० । द्वार । तदेतत्सो साधुः आशक्तो वा यथा-
दितं पठन् पञ्चाङ्गप्रणिपातं करोति । यद्यप्येव पादपूजनादि-

विधयो यथा भगवन्भगवन्पार्श्वलक्षणतः सर्वानाराजि-
यथाभूतान्यसाधारणगुणसंगतानि जगत्तानं दुष्टालङ्कारविह-

ण प्रकृष्टशब्दानि प्राञ्जल्यप्ये परयोगव्याघातवर्जितेन परिष्क-
रामापादयन् योगवृत्तिकमन्येषां सद्धिधानतः सधेऽप्रणीतत्वच-

भोग्निकरणि भावसारं परिष्कृतकम्परीरेण भवाना तु निभूना-
ङ्कोः सम्पन्नमभिवन्द्य शुरुष्वानि तत्पदेहात् अणुयवद् दशम-

शकाद्विदे हेहे योगमुद्रया रागादिविषपरममन्त्ररूपाणि
महान्कोत्राणि पठति । एतानि च तुल्याप्येव प्रायशोऽप्यथा

योगघातः, तद्वृत्त्य तद्वपञ्चवणम् । एवमेव भुवनिष्ठज्ञाभिः
तद्व्याघातोऽप्यधोनि योगावधौ । योगसिद्धिर्वाच्य इत्येकं

द्विविधमुक्तम्—शब्दोक्तमर्थोक्तं च । तदेतदर्थोक्तं वर्तते, भुवनि-
स्तत्वाभ्यामर्थव्याघातनाया इति । एवं च सति तत्र किञ्चिदप्युच्यते

परैरवहासबुद्ध्या प्रस्तुतस्यास्याद्वारतापादानाय । अलमनेन कृ-
पयुक्तवन्दनाकालाद्वन्द्वनाभावितामिधानेन, उक्तवन्दनाभितो-

विधानायोगात्, स्थानादिभेदतया भावसारत्वात् । तद्वपरस्या-
गममाहत्वात् । पुरुषप्रकृत्या तु तद्वाचायोगान् । अन्वयाऽतिप्र-

सङ्गादिति न किञ्चिदन्तत् । एवंभूतैः स्तोत्रैर्वैषम्यमाप्रतिहोचि-
तैर्नामावभाषा पञ्चाङ्गप्रणिपातपूर्वकप्रमाद्वृत्तिजनकानि-

वन्त्याचार्यादिना गृहीतप्रावः सङ्ग्रहणद्वयं अविभक्तभूमिका-
संपादनार्थं चष्टेन, वन्दनासंपादानाय च कांश्चिद्युति, जितमुद्रया

पठति चैतस्मिन्—“ अरिहंतवेद्याणं ” इत्यादि । संपदः । ल० ।

तथास्य संपन्नपदसंख्यापरिहानार्थमाह—

तु ङ सग नव तिप उच्चउ-छपयचिःसंपयापया पढमा ।

अरिहं वंदण सक्का, अण सुद्धम एव जा ताव ॥

अङ्कपठना प्राग्वत् । आवाधेयसम्व—“ अरिहंतवेद्याणं ”
इत्याद्यप्येवप्रमाणमा प्रथमा संपत् । “ वंदणवन्तिपया ”

इत्यादिष्वङ्कपरिमाणं द्वितीया संपत् । “ सक्का ” इत्यादि
सप्तपदधारमाणं तृतीया संपत् । “ अणस्य ऊससिपयणं ” इत्या-

दिष्वनवकनिर्माता चतुर्थी संपत् । “ सुद्धमोहं ” इत्या-
दिष्वनवपुत्रा पञ्चमी संपत् । “ एवमाहपहि ” इत्यादि-

ष्वनवपुत्रिणा षष्ठी संपत् । “ जाव अरिहंतणं ” इत्यादिष्व-
नवपुत्रकनिर्माता सप्तमी संपत् । “ ताव कायं ” इत्यादिष्व-
ङ्कपठिताष्टमी इति । सङ्को ३ प्रस्ता० । प्रच० । अ० ।

(२३) चतुर्विंशतिस्तवः—

“ अरिहं वंदण सक्का, अण सुद्धम एव जा ताव ।

अहमंपयनेअलात्, पयवभा दुसयतीसअहंआ ॥ १ ॥ ”

एव स्थापनाहेन्द्रनार्यस्तुनीयोऽधिकारः, द्वितीयो व-
रुहकः कायावसंगभ्याहंस्तुनामात्रः । न त्वय ध्येयनि-

यमोऽस्ति, कायावसंगान्ते च यथैक एव, ततः “ नमो
अरिहंतणं ” इति नमस्कारेण पारयिष्या अण वैयव-

न्दनं कुर्वन्नास्ति, तत्र यस्य भगवतः संनिहितं स्थापनाकृप
तस्य स्तुतिं पठति । अथ बहवः, तत एक एव स्तुतिं पठति ।

अथ तु कायावसंगस्थिता एव गृहवर्तिन यावत् स्तुतिसम-
प्तिः । ततः सर्वेऽपि नमस्कारेण पारयन्मति, तदनन्तरं नस्याम-

वायसर्पिण्यो यं भारते वर्षे तोथेहृतोऽनुवृद्ध, नेवायं किञ्चन-
निवासादिना आत्मनोपकारिण्येन च स्तुतिं पठति ।

अरिहंतं किञ्चन, च उडोसं पि केवली ॥ १ ॥ अ० ३ अधि० । ल० ।

यदुक्तं कीर्तिपयामिति नमोऽस्ति कुर्वन्नाह—

“ उतभमाजप्र च वंद, संपयमभिर्नंदणं च सुमहं च ।

पउमपयहं सुपासं, जिणं च बंधपणं वंदे ॥ १ ॥
 सुविहिं च पुण्णदंतं, सीघलं सिज्जंसं वासुपुणं च ।
 विमलमणंतं च जिणं, धम्मं संतिं च वंदामि ॥ २ ॥
 कुण्डं अरं च मणिं, वंदे मुणिपुण्यवं नमिजिणं च ।
 वंदामि ऽरिदुमेमि, पासं सह वज्रमाणं च ॥ ३ ॥ ध० २ अ० १
 कीर्त्तनं कृत्वा चतःशृङ्गार्यं प्रणिधानमाह—
 “ एवं मय अभिपुत्रा, विहृयरयमला पहीणजरमरणा ।
 अउबीसं पि जिणवरा, तियायरा प मेसीयंतु ॥ १ ॥ ध० २ अ० १
 तत्र प्रथममस्य लाघवाय च भुतस्तवादिरेत्येकैव गायथा
 संपदादिप्रमाणमाह—

नामधवाइसु संपय-पयसय अदबीस सोम वीस कमा ।
 अउरुत्त वष दोसय, सुसयं सोलुड्डवत्तय सयं ॥

नामस्तवभ्यनुविंशतिस्तवः, आदिशब्दात् भुतस्तवसिक्कस्त-
 वग्रहः । एषु दृष्टकेषु, संपदो विधायी, पदसमाः दृष्टकाश्चिनु-
 यमागसमाना, यावन्ति पदानि तावन्त्य एव संपदः । तत्र अष्टा-
 विंशतिनामस्तवः, एकस्तोत्रकायावटुमामत्वात् । धौदश भुतस्त-
 वः, गाथाद्वयवृत्तद्वयत्वात् । विंशतिः सिद्धस्तवः, गाथाप-
 ञ्चकप्रमाणत्वात् । क्रमेण यथाक्रमं, तथा अद्विकृता न-
 पुनरुक्ता ये एकमेवला गणितान्ते पुनरेव मयमने । इति
 भावः । वर्णा अरुत्तणि, दृष्टकप्रथमे क्रमेण भवन्ति । तत्र
 द्वे सते षडधधिके नामस्तवदृष्टके, “ सव्वसोय ” इत्य-
 रनुत्तपुण्योक्तत्वात् । अस्तनवर्णानाम् अद्वैतस्तवः गणित-
 त्वाद्विकृता इति प्रतिज्ञाताम् । एषमप्रतिपि भाव्यम् । १ ।
 तथा द्वे सते षोडशाधिके भुतस्तवदृष्टके, “ सुसयं भग-
 वन्नो सि ” सत्साक्षरसहितगणनात् दृष्टकान्तःपातित्वादे-
 वा । तथा अष्टनवर्णार्थं नाम सिद्धस्तवदृष्टके, “ स-
 विद्दी समाहिगराणं ” इत्यायात् पञ्चाधिकारप्रमाणत्वात्
 पञ्चमदृष्टकस्य “ सिद्धत्यय एवं आदिगारा ” इति वचना-
 त् । शेषभाषना प्रावत् । संधा० ३ रेस्ता० ।

(२४) सिद्धस्तुतिः—

“ किञ्चित् वंदिय महिया, जे प भोगस्म उत्तमा सिद्धा ।
 अरुण बोहिजानं, समादिबरमुत्तमं दिंतु मे ॥ १ ॥ ” ध० २ अ-
 षि० । ज० ।

“ वंदेसु निम्नज्वरा, आहंसेसु अजिणं पयासयरा ।
 सागरवरमंभीरा, सिद्धा सिद्धिं मम दिंसंतु ॥ १ ॥ ” ध० २ अ० १
 ल० । सङ्गा० । नामाऽहंसेन्दुनाधिकारकपञ्चमुत्तमोऽधिकारस्तुती-
 यो दृष्टकः । एवं चतुर्विंशतिस्तवमुक्त्वा सर्वलोक एवाहं-
 ष्येत्यानां बन्धनाद्यर्थे कायस्त्वमाकरणायेवं पठति, पठन्ति
 वा— “ सव्वलोय अरिदंतवेद्याणं करेमि काउस्सगं ” इ-
 त्यादि, “ ओमिरामीति ” यावत् । ध० २ अ० १ । ल० । नवरं
 सर्वलोकं उज्ज्वलित्येयं, त्रैलोक्य इत्यर्थः । तत्रोक्तं लोकं
 लोचममोदिस्वर्गनामात्रमनपु । यथा— “ वणीसल्लकवहंयं सो-
 हम्मो ” (इत्यादि “ वेहव ” शब्द अस्मिन्नेव जागे १३४२ पृष्ठे गतम्)
 इत्याद्या पूर्ववत्, नवरं सर्वलोकं लोकद्वय अथल्लोकिर्त्तयेयं-
 द, तस्मिन्लोकस्य इत्यर्थः । अथोलोकं हि चमरादिभवनपु, ति-
 र्यग्भोगं द्वीपावस्थान्योतिष्कविमानादिषु, ऊर्ध्वलोकं लोचमो-
 दिषु सन्ति वाऽहंष्येयानि । तत्रापि नीलकैयं समाधिकारण-
 मिति मूलप्रतिमायाः प्राक् स्तुतिरुक्ता । इदानीं सर्वे अर्हन्त्य-
 न्

दृष्टा इति सर्वलोकप्रहः । तदनुसारेण सर्वनीयैकसाधारणा
 स्तुतिः । अन्यथा अन्यकायोत्तमं अन्यथा स्तुतिरिति न स-
 म्यक्, इति प्रसङ्गात् । इति सर्वनीयैकराणां स्तुतिरुक्ता । एष स-
 र्वलोकस्वप्णाहंस्तवत्वरूपः पञ्चमोऽधिकारः ।

इदानीं येन ते जगवन्तः तद्विहितता भावाः स्फुटमुप-
 लब्धन्ते, तत्पदीपस्थानीयं सम्यक् भुतमर्हति कीर्त्तनं तथाऽपि
 तत्प्रणेतृन् भगवत्स्त्वत्प्रथमं स्तुति—

“ पुक्कवरवरीवटु, चायइकंयं जंजुदीवेय ।
 भरहरवयविद्वेह, धम्माइगरे नमंसाणि ॥ ध० २ अ० १ ल० ।
 एवं भुतधर्माधिकराणां स्तुतिरुक्ता, एष षष्ठोऽधिकारः ।

इदानीं भुतधर्मस्याऽऽह—

“ तमतिमिरपदलविच-सणस्स सुरगण-रिद्वमहिस्स ।
 सीमाधरस्स वंदे, पण्णेकिअमोहज्जास्स ” ॥ १ ॥

ध० २ अ० १ । ल० ।

इत्थं भुतमभिवन्द्य तस्यैव गुणोपदर्शनद्वारेण प्रामादमोचरतां
 प्रतिपाद्यन्माह—

“ आदिज्जामरणसोगपणासणस्स,
 कल्लानुपुल्लविंसासमुहावहस्स ।
 को देवदाणववरिद्वगणचिचस्स,
 धम्मस्स सारमुवबन्धमं करे पमायं ॥ १ ॥ ” ध० २ अ० १ । संधा० ।
 यतश्चैवमतः—

“ सिद्धे जो पयमो शमो, जिणमप नदी सया संजमे,
 देवं नागमुवन्नाकिन्नरगण-स्समभूजजाविचप ॥
 लोगा जण्य पदधिओ अगमिणं तेसुक्कमच्छासुरं,
 धम्मो वटुड सासमो विजयमो धम्मसुरं वटुड ॥ १ ॥ ” ध० २
 अ० १ । ल० । सङ्गा० ।

(२५) भुतस्य स्तुतिः—

प्रणिधानमेतन्मोक्षबीजकटपं परमाथेनो नाशंसाकपमेवेति
 प्रणिधानं कृत्वा भुतस्यैव वन्दनाद्यर्थं कायोत्सर्गायं पठ-
 ति, पठन्ति वा— “ सुमस्स भगवन्नो करेमि काउस्सगं ”
 इत्यादि, “ बोसिरामीति ” यावत् । ध० २ अ० १ । नवरं भु-
 तस्येति प्रवचनस्य सामापिकादिचतुर्दशपूर्वपर्यन्तस्य, भग-
 वतः समग्रैश्वर्यादियुक्तस्य, सिद्धत्वेन समग्रैश्वर्यादियोगः,
 न ह्यतो विधिप्रवृत्तः फलेन वक्ष्यते, व्याप्ताच्च सर्वप्रवादाः,
 एतेन विधिप्रतिषेधाद्युत्तमपदाचारिरोधेन च वर्त्तन्ते ।
 स्वर्गैकवज्राधिया नयो ध्यामादि कस्येवम्, “ सर्वे जीवा न
 हन्तव्याः ” इति वचनात् । “ समितिगुसिद्धा ” किंवा, “ असपत्नो
 योगः ” इति वचनात् । “ इत्यादिप्रमाणमिदं पुनः कृतम् । एवं “ द्रव्य-
 मन्तर्पणायमर्थः ” इति वचनादिति कायोत्सर्गप्रत्ययः प्रावत् ।
 तथैव च स्तुतिः, यदि च परं भुतस्य समानजातीयवृत्तकथा-
 त् । अनुभवसिद्धमेतत् । तस्यानात् चक्षति समाधिरन्त्यर्थेति
 प्रकटम् । येतिहा जैनैरेवमतो न साधनीयमिति । ल० ।
 ततः कायोत्सर्गकरणं पूर्वैवपारयित्वा भुतस्यैवप्रत्ययः प्रावत्—

“ सुमनाणप्ययद्वो, अदिगारा होइ एस सत्तममो ।
 इह पयसपयसोत्तस, नमुत्तरा वल्ल दुणि सया ॥ १ ॥ ” ध०
 २ अ० १ । संधा० । व्याख्यातं “ पुक्कवरवरीपादे ” इत्यादि
 सूत्रम् । पुनरनुत्तानपरस्परप्राक्कृतत्वेन तेन्यस्तथाभावेन त-
 र्कियाप्रयोजकस्य सिद्धेऽन्यो नमस्करणायेवं पठति, पठन्ति
 वा— “ सिद्धाणं ” इत्यादि सूत्रम् । ल० । ध० । सङ्गा० ।
 एष सिद्धस्तुतिकोऽष्टमोऽधिकारः ।

(२६) इत्थं सामान्येन सर्वसिद्धमस्कारं कृत्वा भास-
कोपकारित्वात्सामान्यतोऽधिपतः श्रीमत्पदावीर्यदेवानस्वा-
मिनः स्तुतिं करोति—

“ओ देवाय वि देवो, ओ देवा वंजली नमस्तुते ।
तं देवदेवमहिम्नं, सिरसा बंधे महावीरं” ॥१॥
अ० २ अक्षि० । अ० ।

इत्थं स्तुतिं कृत्वा पुनः परोपकाराभाऽऽत्मनाबद्धये च फ-
लमर्थेन परमिदं पठति—

“इष्को वि नमुष्कारो, जिणवरसहस्स वदमाणस्स ।
संसारसागराभो, तारेह नरं व नारि व” ॥१॥ अ० २ अक्षि० ।
अ० । संधा० । एष नमोऽधिकारः । यथास्तिस्रः स्तुतयो गण-
धरकृतत्वाधियमनोऽप्यन्ते । केचित् पुन्य आग्रि स्तुतीः पठन्ति ।
यदाहावयवकपूर्णैरुत— “सत्ता जडिच्छाए पि ।”

ता यथा—

“अजितसेहसिहरे, विष्ण्वा नाम निशिहिष्ठा अस्स ।
तं धम्मचक्कवाहिं, अरिठ्ठेमि नमस्सामि” ॥१॥
कपज्या, नवरं (निर्वाहिष्ठा पि) सर्वेष्वापारनिषेधाद् नैवे-
द्यिकी युक्तिः । एष दशमोऽधिकारः ।
“चत्तारि अठ दस हरे, अ वंजिया जिणवरा चउब्बीसं ।
परमद्विगुणिअत्ता, सिद्धा सिद्धि मम हिसंतु” ॥१॥

(परमद्विगुणि अस्ति) परमायें, न कल्पनाभावेन, निष्ठिता
अर्था येषां ते तथा । शेषं व्यक्तम् । एष एकादशोऽधिकारः ।
अ० ३ अक्षि० । संधा० ।

(२७) वेयावचस्तुतिः—

यथास्तिस्रः स्तुतयो नियमेनाप्यन्ते, केचित् पुन्य आग्रि पठन्ति,
न तत्र नियम इति, न तच्छाक्यानां कृत्वा । एवमेतत्पञ्चोपपातित-
पुण्यसंगरा उचितेपुण्योक्तमर्थमतिवृत्तिताया यथायं पठन्ति— “वे-
यावचवगराणं, संतिगराणं सम्भाहिसिमाहिराणं करोमि का-
उस्सत्थं” इत्यादि, यावद् “वात्सिरामि ।” इत्याद्या पूर्वेव ।
नवरं वेयावचकरणानां प्रवचनायं व्यापृतज्ञानानां यज्ञाभ्याकृष्ण-
एकादीनां शान्तिकारणानां कृद्गोपकलेषु सम्यग्दर्शनां सामान्य-
मान्येनां समाधिकारानां स्वपरयोस्तेषामेव स्वकपमेतदेवेष्टाभि-
तिबुद्धसंप्रदाय एतेषां संबन्धिनम् । ससम्पये वा षष्ठी । एतद्विष-
यस्य, एतान् वाऽऽश्रित्य करोमि कायोऽसर्गमिति, कायोऽसर्गविस्त-
रः पूर्ववत् स्तुतिः । नवरमेषां वेयावचकरणानां तथा तद्भा-
वद्वेष्टित्युक्तप्रमाणम् । तदपरिक्रान्तेऽप्यस्मात्तः शुभसिद्धाविवेश-
वचनं ज्ञापकम् । न चासिद्धमेतत्, अभिवारकादौ तथेकृणात्
सद्वैधियस्यप्रवृत्त्या सर्वत्र प्रवर्तितव्यमित्येवैदम्प्यमस्य । न तदन्त-
सकलयोगवीर्यं च ननुनादिप्रत्ययमित्यादि न पश्यते, अपि त्वम्य-
श्रोतृस्ति तेनेत्यादि, नेषामिवरतत्वात् । सामान्यप्रचोत्तरियमनो-
पकारदर्शनाद् वचनप्रामाण्यवर्धितं व्याख्यातं ‘सिद्धेयः’
इत्यादि सूत्रम् । अ० ।

अथ बृहन्नाम्यम-

“पारिय काउस्समो, परमिद्वीणं च कयनमुक्कारो ।
वेयावचवगराणं, देहं पुंरं जप्पकपमुहाणं” ॥१॥
संवंगभाविषयमनो, वंजिय संनिधियचक्षणाणं ।
अवसेसवेद्याणं, वंद्यपाणहाणकरणत्थं” ॥२॥
पुण्यविहायेषु पुण्ये, जणिषु सक्कयं यं नमो कुण्ड ।
जिणचक्षयपणिहाणं, संविमो मुत्तमुत्तीयं” ॥३॥

“आवर्ति वेङ्कटाई” इत्यादि । यावन्ति वस्त्रमाणाभि, वै-
स्यानि आधारावेकपदेन जितानां गृहाणि, विष्ण्वाभि च ।
क ? , कर्णध्वज्य तिर्यङ्गोक्तं च । तत्र जिणगृहायेकस्य—
“सगकोदित्तकपावसपरि, म्हाओ व तिरिए दुत्तोसपणसयरा ।
मुहसित्तकपा सगववह, सहस्सतेविमुषारिहोए” ॥१॥

प्रतिभास्यु-

“तेरसकोदिसयाको-दिग जवइसोदित्तकपा अइलोए ।
तिरिअं तिलकपा तिणवह, सहस्सपदिमा कुसयवचा” ॥२॥
यावच्च कोडिसयं, चउ जवई जप्पकसइस चउभाहा ।
सत्तसया सत्तिहुवा, सासयपदिमा उवरिहोए” ॥३॥
किमियाह-सर्वाणि हाणि वन्दे । यथा—
“सखे वि अठकादी, लक्का सगवत्तकुसववदनइवा ।
तिहुयणवेइअ वंदे, अस्सवदहिदीलुकोइवणे” ॥४॥
पञ्चरास कोदिसया, कादीबाभासलक्का अइवचा ।
अइतीसइस वंदे, सासयजिणपदिम तिअलोए” ॥५॥
कथम् ? । इह स्वक्षाने सन् तिष्ठन् तत्र कर्तुं शोकादिषु सन्ति
विद्यमानाणि ।

“सकयपण इमिणाए, एयाई वेङ्कटाई वंदामि ।
वियसकाययजणेण, एयं लु पमोयणं अणियं” ॥६॥
पुणरुत्तं पि न दुत्तं, इवव्यामिणं जिणगममूहि ।
जिणगुणधुक्कवासा, कम्मकयकारणत्थं” ॥७॥
अहं विविद्यायणत्थं, पुणो पुणो मंतलुमरुत्थं सुहृदं ।
तहं मिच्छससिहरे, विअये वंदणाई पि” ॥८॥
तत्ता व जावसारं, हाऊणं योमवदणं विहिणा ।
साहुगायं पणिहायं, करइ एयाई गाहाए” ॥९॥

“आवर्ति केह साहू ।” इत्यादि । यावन्ति केचित् उक्त-
तो, उच्यन्तश्च । यथा—
“नचकोडि सहस साहू, उक्कोसं केवली उ सयकोडि ।
वंदे तुकोडि केवलि, तुकोडि सहसा मुणिअइयं” ॥१॥
लोकविद्वत्त्यादि । साधवः । क ? , भरनरवत् महाविदेहं च,
पञ्चदशकर्मभूमिभित्तिर्यथः । किम् ? , सर्वेषां तेषां प्रयुते नम्रः,
अविधेन कायवाक्प्रमोभिः त्रिदशभिरतानां मनोऽहंकारि-
रहितानां, भावसाधुनामित्यर्थः ।

“तत्ता अतसचित्तो, जिण्णिदगुणवन्दणेण भुञ्जो वि ।
मुकहनिवत्तं सुखं, थयं व मुत्त व अउरइ” ॥२॥
सकयभासासहो, गंभीरत्वा यथो निविष्ण्वाउ ।
पाह्यभासासहो, पुणं विविहेई उदेहि” ॥३॥
विहवद्वर्णाक शकित्वा, पयोवरोमचविचवसरिदो ।
इहकतपयणपरं, इव पणिहायं कुण्ड तथं” ॥४॥
सकृदं २ प्रस्ता० । नवरं स्तुतिर्वेयावचकरणानां, पुनस्तेनैव वि-
धिनापाविश्य पूर्ववत्प्रमाणपातद्वयकं पठित्वा मुक्ताह्वित्युक्त्या
प्रणिधानं कुर्वति । यथा—

“अव बीरराव अगगुह, होउ मयं मुह पनावचो अययं ।
अवनिष्वेओ मग्गा-लुसारिमा इहुकअसिद्धी” ॥१॥
भोगविद्वत्त्वाभो, मुक्कजणपूसा पररथकरयं व ।
सुहगुहओगो नव्वय-वसेवया आभमचमइवा” ॥२॥
अ० २ अक्षि० ।

वैद्यवन्दुसमाप्तिं यद्विधेयं तदाह-

एयस्म समशीद, कुसमं पण्डितानयो उ कायव्वं ।
वचो पविचि-विग्यज-य-सकि तद व स्थिरीकरणं ॥२६॥

एतस्यानन्तरोक्तवैद्यवन्दुस्य, समशीद, उतरस्य पुनःशब्दा-
शेषस्य तुष्टावस्थेह संशयाभिप्रायाः पुनः, कुसमं शुभम्, न तु
अवहेतुपदार्थार्थानदिष्टव्युत्पन्नम् । प्रणिधानं प्राधान्यमर्थैका-
ग्र्यम्, 'ओ' इति निपातः पाठपुराणयोः । तुष्टावः सम्बन्धित
एव, कर्त्तव्यं विधेयम् । अथ कस्मादिदं कर्त्तव्यम् । अथोच्यते-
यस्मादिति । सत्यवृत्त्यादयो प्रवर्तन्त्येतदेवाह, ततः प्रायुक्तप्रणि-
धानात्, प्रणयिः सत्कर्मव्यापारेषु प्रवर्त्तनं, प्रवर्त्ति हि ज्ञातमनोर-
थानां शक्ती सत्यां तदुपायं प्रवृत्तिरिति । तथा विघ्नजयो
मोक्षकपदप्रभेदोक्तप्रयुक्तस्य अर्धमन्त्रमन्त्रमोक्तप्रयुक्तस्य अर्धमात्रक-
स्य प्रणिधानजनितवृत्तजप्रभावात्तरणाभिप्रायः, तथा सिद्धिर्बिम्ब-
ज्जापाननुत्पन्नवर्त्मव्यापाराणां निपातः, यतश्च प्रवृत्त्यादिपद-
व्यस्य समाहारद्वन्द्वः ॥ (तद्व यत्ति) तथैव, समुच्चयार्थेऽप्यस्य । (शि-
रीकरं नि) स्वगतपदगतधर्मव्यापाराणां स्थिरीकरणं स्थि-
रत्वाधानमिति, अतः प्रवृत्त्यादि नि बाधत्वा प्रणिधानप्रवर्त्तनं कर-
णीयं, तदनां प्रवृत्त्याध्यासितेरिति गार्थायः ॥ २५ ॥

ननु प्रणिधानं प्राधान्यरूपत्वात्तद्विधानवत्परिहायं स्यात्, नैवं, कु-
शलमिति विशेषेण तस्य निदानरूपतया व्यवहारितत्वात्, अ-
कुशलस्यैव निदानत्वात् । इदं च विशेषणफलमनवधारयतो
मन्त्रमतिशिष्यस्य निदानत्वाऽऽशङ्क्यपरोहायाऽऽह-

एषो विष य णिषाणं, पण्डितानं बोधितपण्यातरिं ।
सुदृजानवहेतुभावा, णेयं इदराऽपविचि उ ॥ ३० ॥

(एषो विषयि) यत एव कुसमं, प्रवृत्त्यादिहेतुर्वा, अत एव का-
रणत्वं नैव, निदानमार्त्तध्यानविशेषो भवति । किं तत् । प्रणि-
धानं वैद्यवन्दुतावसानकृत्यं, निदानस्याकुशलत्वात्प्रवृत्त्याधा-
रायविशेषानुत्पादकत्वात् । तर्हि किञ्चुतमिदमित्याह-बोधि-
प्रार्थनासदृशम् "आरोगं बोधितार्थं" इत्यादिप्रार्थनानुष्ठेयं
यथा बोधिप्रार्थनं न निदानं तथेदमप्यर्थः । कुत एतदेवमि-
त्याह-बुधभावहेतुनावातप्रशस्ताभ्यवसायस्य कारणत्वात् । यथा
हि बोधिप्रार्थनं बुधभावहेतुरेवमिदमपि, हेतुं ज्ञातव्यम् । नि-
दानकृत्ये चास्य यस्यासदाह-उतरत्वाऽऽध्यानादिनिरूपताया-
मित्यर्थः । अत्रुचितस्तु अत्रवर्त्तनमेव वैद्यवन्दुनाते प्रणिधानस्या-
करणमेव स्यात्, निदानस्याविरमे निषिद्धत्वादिनि गार्थायः ॥३०॥

अथ प्रवर्त्तव्यप्रवृत्तिः को दोषः । इत्याशङ्कं परिहरन्नाह-

एवं तु इहसिद्धि, द्वन्द्वपविचि उ आणह गियमा ।
तम्हा अविचरुमिणं, येषमवत्तरे उचिष ॥३१॥

एवं तु काका ध्येयम् एवं पुनः प्रणिधानप्रवृत्तौ पुनः, इहसिद्धि-
रिति तर्पेणिव्याजप्रवृत्तिः, अथवा प्रणिधानस्य परिहायैता-
व प्रणिधानशून्यं ह्यनुष्ठानं इत्यनुष्ठानमेवेति विषमाद्वय-
मोचः (तद्व यत्ति) यस्मादिदं पण्डितिकमिष्यन्तं प्रणिधानं
तस्माद्वर्त्तनं, अविचरं संगतम्, इदं प्रणिधानम्, हेतुं ज्ञातव्यम् ।
किं सौवर्ण्यमाह, नैव्याह-अवस्थावत्तरे भूमिकाविधेयं, यवि-
ते प्रणिधानस्य योगे, अज्ञातार्थयोगे शुभावस्थायाप्रमासतत्त्व-
कौषीयधर्मां वेति भाषना । इति गार्थायः ॥ ३१ ॥

प्रणिधानकरणविधिमाह-

तं पुण संविमेणं, लवभोग्युण्ण तिव्वसक्काए ।

सिरणयिमकरयलंजलि, इय कायव्वं पयत्तेणं ॥ ३२ ॥
तदिति प्रणिधानम्, पुनरिति विशेषाद्यतने, संविमेण मो-
क्षार्थिना, अवभगितेन वा । अथयोग्युणेत्यादिद्वितमस्य, तीव्र-
अध्यासाद्यत्यन्त्रिक्या लवभुग्युणकरणकत्वा, अनेन च मानसो
विचरुक्तः । अथ शारीरं विधिमाह-शिरसि मस्तके, नमितो
निचेशतः, करतलयोरेतयोरेकजलिहेतुविध्यासविशेषो यत्र
करणं तत्तथा । कर्त्तव्यमित्येतत्क्रियाविशेषणमिदम्, इति अनेन
च वक्ष्यमाणेन पाठक्रमेण प्रयत्नेनादरेणति, गार्थायः ॥ ३२ ॥
पञ्चा० ४ वि० ॥ ल० । 'अव वीचय' संज्ञा । अत्र वर्णं संख्या ।
अथ प्रणिधानविचरणसंख्याक्यापनाय गीतिगाथाप्रथम-
पादमाह-

पण्डितानि वाचनसयं,

(पण्डितानि नि) ज्ञातव्येकत्वं, ततश्च त्रिप्रणिधानेषु द्विप-
ञ्चाद्यधिकं शतं, वर्णानां प्रवर्त्तनं । तत्र "आयंति" इत्यादिजिन-
वन्दनारूपे प्रथमे प्रणिधाने पञ्चाभिप्रायं "आयंति के" इत्यादिके
द्वितीये मुनिवन्दनालक्षणे उच्यते, "अव वीचय" इत्यादि
तृतीयात्मके तृतीये प्राधान्यारूपे त्वेकोनाशीति, कुवेरि-
सिते द्विपञ्चाशत् शतमिति । एषा च वैद्यवन्दना गुरुलघुवर्णपरि-
ज्ञानमन्त्रेण क्रियमाणा न विदुषाऽस्यात् । आह च-" गुरुल-
घुनेद्विज्ञानं, न विद्यते यस्य सर्वथा विष्टे । स विचरुणाऽपि
रुष्टां, न त्रयेभ्यश्च कर्तुमशक्यम् ॥३१॥ किं च-व्यञ्जनजेषाद्विज्ञे-
होऽप्येव च नाजिह्वसिद्धिः, प्रत्युतातयेप्रसिद्धिः स्यात्, कुप्रात-
कुमारचत । ततोऽवश्यं गुरुलघुत्वं वर्णानां ज्ञातव्यम् । एक-
स्य च परिकाने द्वितीये सुखेन परिहायते ।

तत्र बाण्यत्वाद् गुरुवर्णसंख्याक्यापनाय गीतिगाथापाद-
वमाह-

....., केमुत्त मग ति चउवीस तिचीसा ।

गुणतीस अद्वीसा, चउतीसि तितीस वार गुरुवन्ना ॥३२॥

(व्याख्याऽस्या अन्यत्र) सङ्का० ३ प्रस्ता० (अत्र कुशलकुमार-
कथा सङ्काचाराद् ज्ञातव्या)

एवमस्तवमानम् " वन्ना सोलस सगन-इ संपया ऊ अ-
सीयात्ता । इगसीयससं तु पया, सगनउरं संपयाभो य ॥ "

सि " अद्विज्ञानवन्दनमिति " इत्यादि ।

सम्प्रति "पण्डितं" इत्यादिशब्दाद्वारगायापूर्वाकेनाऽह-

पण द्वा सक्त्तव-वेदपनामपुपसिक्त्तप इत्थं ।

एतन्काः प्रायुक्तशब्दाः, ततः पञ्चाऽत्र वैद्यवन्दनार्थाः, शु-
णसागरवृत्तिवत् सत्त्वापनीयाः । तत्र प्रथमो द्वात्रिंशः श-
क्तस्तः " नमोऽस्तु यं " इत्यादि, " सर्वं तिष्ठेति चंदा-
मि " इत्येतदन्तः । यतश्चैत्यवन्दनार्थानां चैतस्सर्वं व्याख्याय
प्रयत्नः-एवं पण्डितवन्दनं भगिन्ता तत्रो पंचगप-
यिषाहयं करेद् " सि । १ । द्वितीयवैद्यवन्दनः " अरिहंतचेइया-
यं " इत्यादि । २ । तृतीयो नामस्तवः " सोमस्तुभोग्यते " इत्यादि । ३ । चतुर्थः भुतस्तवः " पुनकरवदीच " इत्यादि । ४ ।
पञ्चमस्तु इत्येकः सिद्धस्तवः " सिद्धानं बुद्धयं " इत्यादि, बावत् "अपानं बोधिरामि" इत्येतत्पयन्तः । तथा श्री-
हरिभक्तसूरिपूज्येणैतत्तथिल्लयत्तारामेतदन्तं व्याख्याय प्रयत्नः ।

पथा-स्वाकृतां लिखेभ्य इत्यादि सूत्रमिति । संवा० ३ प्रस्ता० ।
इत्यादिमहितं "पणदं" इत्येकपदं द्वारम् । (अथ गुणसागर-
रूपकपा सङ्गारादु द्वारम्)

(२८) अथ चाष्टाधिकाराः । साम्प्रतं "वार अहिगार" चि
द्वारं चारं गायोत्तरार्कं नाऽऽह—
दो दग दो दो पंच व, अहिगारा वारस क्रमेण ॥३०॥

पूर्वाद्धौक इत्यस्य इहापि संबन्धते, ततश्च (इत्येति) एषु
इत्येकैष्यधिकाराः स्तोतव्यविशेषाः प्रस्तावविशेषाः, अधिक-
कले कमाधिकले, बन्धनां कर्माधिकारिते म्युत्पत्तेः । ते च आ-
द्य क्रमेण भवन्ति । तत्र प्रथिपान्तरादिकं द्वारवाचकरी, ए-
कोऽर्धैकैस्तवद्वारके, द्वौ नामजिनस्तवद्वारके, द्वौ भु-
तस्तवद्वारके, पञ्च (सिद्धस्तवद्वारके) च ।

पतनिवाधपदोऽङ्गना दश्यात-

नमु जेइ य अरिहं लो-गसवपुक्तस्तमसिद्धजेदेवा ।

जलि चत्ता वेया-नवग अहिगारपदमपया ॥ ३१ ॥

इह सर्वत्र पदैकदेशे पदसमुदाय उपचरितस्यः ततश्च "नमो-
ऽस्तुते" इतिनावाहं इत्यादि प्रथमाधिकाराः प्रथमम् । पव-
मन्वयापि बधान्यायं प्रयोग्यम् ॥३॥ "अथ द्वेया सिद्ध" चि
इतिवचनम् ॥ २ ॥ "अरिहंतचेद्वयं" इति तृतीयस्य ॥ ३ ॥
"लान्धस उज्जयवरे" इति चतुर्थस्य ॥ ४ ॥ "सवलोप
अरिहंत चि" पञ्चमस्य । "पुक्करवरदीव" इति षष्ठस्य ॥ ६ ॥
"तमसिमिरपदम्" इति सप्तमस्य ॥ ७ ॥ "सिद्धाणं बुद्धाणं"
इत्यष्टमस्य ॥ ८ ॥ "जो द्वेयां वि" इति नवमस्य ॥ ९ ॥ "उ-
ज्जितसेवसिद्धं" इति दशमस्य ॥ १० ॥ "चत्तारि अठ-
वेस" इत्येकादशस्य ॥ १० ॥ "वेयावचनगराणं" इति द्वा-
वदशस्य । पतनि किमियाह-अधिकाराणां प्राशुक्तशब्दाणां,
प्रथमपदान्मुद्रितपदानि इत्यर्थः । संवा० ३ प्रस्ता० । ४० ।

इत्युक्तं "वार अहिगार" चि चादौ चारम् ।

साम्प्रतं "चउ वंदिजज" चि त्रयोदशं द्वारं समधि-

कपूर्वाहंपदेनाऽऽह-

चउ वंदिजज जिणमुणि-सुयसिद्धा इह ।

चत्तारो वन्दनीयाः मङ्गलोलमशरणविधाधित्वेन स्तुतिप्रणा-
माधर्माः । के ते ? इत्याह-जिनास्तुतिं वा वक्ष्यमाणस्वकपाः,
मुनयश्च साधवो गच्छगतादिभेदजिनाः, आचार्याध्याययो-
रप्यध्वनिचारत्तास्तुप्रहणद्वं ग्रहः ।

उक्तं च-

"साहसलुट्टिया जं, भावयिहं तन्नो य ते साह ।
साहगणेषु गहियं, " ॥ २ ॥

अने च अङ्गानङ्गपविष्य, सिद्धा क्षपिताशेषकम्पानः । इहेति
संपूर्णवैयवन्धनायां, जिनशासने वा । यद्वा-त्रैलोक्येऽपीति ॥
सङ्गो ३ प्रस्ता० । (अथ सुमनिका सङ्गवारादयसेया)
इत्युक्तं चत्तारो वन्दनीया इति त्रयोदशं द्वारम् ।

(२९) शरणीयद्वारम्-देवस्तुतिः । साम्प्रतं "सरणिज्ज"

चि चतुर्दशं द्वारं गायचतुर्धाद्वेनाऽऽह-

....., (इह) सुरा य सरणिज्ज ॥ ३३ ॥

इहशब्दः पूर्वद्वारे संवाजिनायेपि उमरुक्रमेण-यायेनायापि संव-

त्यते । ततश्च इहेति संपूर्णवैयवन्धनायां कियमाणायां, सुराश्च
सुर्यक्षेति "पुक्कः क्षिया" ॥३॥१२९॥ इत्येकपदं सुराः, ते चान्न
ब्रह्मन्माप्रभृतयः सत्यपृष्टिद्वेषता ज्ञातव्याः, न त्वहंन्तः, तेषां
प्राप्तवन्नीयत्वनामिहितत्वाद्दुःशासकत्वात्सारकात्वाच्च । एते च
किमित्वाह- (वरायिज्ज चि) स्मरणीयास्तसत्तुणास्तुतिस्ततोर्वा-
सेनादिनोपबृंहणीयाः, स्तवनीया इत्यर्थः । श्लाघ्यश्च जिन-
प्रबन्धनस्य स्वतन्त्रगुणोऽपि, सत्यपृष्टिप्रशंसायाः कर्मकृतका-
रणत्वात् । इत्तं च- " गुणपगिरिसत्तुमाणी, कम्मकवचकारणं
जेय ॥ " इति । नैवं चेत्तदोत्तरात्तरसंयमस्यानवधिभिः साधु-
भिर्जिघृक्ष्यजस्यत्तारादिसंयमस्यानवधिभिः साधवोऽप्यनुपबृंह-
णीयाः स्युः, तेः सुविन्यासिद्धिद्वाराः भावकाः, न चैतद्वाक्यम् इ-
दमिदं वा, बह्मणिनां गुणान् प्रशंस्य, दशमनामित्थमाधवातेः ।

आह च-

"नो कल्ल अप्परिचडिप, निच्छमो कमलित ए व सम्मसे ।

होह तन्नो परिणामो, नुसो अणुवदुहणाहं व" ॥३॥ चि ।

देशविरताणां वा अविर्तसम्प्रदयः आस्ताः सत्काराद्यदी न
स्युः, तथा च सति, "तम्हा सवपयचणे, जो नमुक्कारधारमो ।
सावमो सो वि चडम्हा, जहा परमधयो" ॥३॥ इत्याद्यपार्थक्यं
स्यात् । एवं च सकलागमव्यवहारलोपादिमिश्रीयमिदं सूत्रम-
धियेति । यद्वा-स्मरणीयाः स्मरणादिषु प्रेरणाहोः । तत्र "पड्डे
माहा" । अयमर्थः-वेद्याव्याधिकारका गीयन्ते, तत्र ज्ञानाद्वरता
भवता तत्किं स्वकृत्यमपि विष्णुनाथ, न युक्तमत्र प्रमादयितुम्,
दुर्लभो हि पुनरियं सामग्रा, दुःखदः प्रमादः, दुःखतो भवोद-
धिनिर्वापानः, स्वनामिक सत्यापयनयादिव्यक्तायं गमनद्विष्टव-
शुद्धारेण स्मरणादि कियते । अथवा-सारणीयाः सङ्गादिहने वै-
द्याव्यप्रभावनादावुभयलोकसुखावहं प्रेरणाशक्तप्रशस्ति-
युक्त्यासेषाम् । इदमुक्तं भवति-"यद्वाऽमुक्तं सत्त्वे प्रभावनादि
करिष्येऽथ तद्वहमुक्तं कायोस्मरणादिकं पारयेध्यामि" इत्यादि-
ना सुदर्शनप्रिया मनोपमा इव तत्र तत्र सङ्कटस्थे प्रवर्णयित-
व्यम् । प्रथवादयं निशोधयितुं विधिः-"पुव्वे अणुसदी कि-
ज्ज, सुचं चि भाण्यं होह, " अणुसदी सुचं चि एगहं " चि
प्राप्यवचनात् । " साह कये ते एव वुच्चर, जहा-चंपाए सु-
प्राहा नागरजणेण अणुसदा-धवा सपुसां स चि, तन्नां उया-
ल्लो दिज्जह-सा राणे ववपमपया ण कोरहं चि बुद्धं भवर,
पच्छा से उवमाहो किज्जहं" ।

मणियं च-

"हाणे व्वावणे का-रणे य करणे य कयमणुयाए ।

उवाहियमणुवाहियं वा, जाणाहि उवग्गहं एव" ॥३॥ इति ।

सङ्गो ३ प्रस्ता० । (अथ सुदर्शनभेदप्रियामनोमाकथा
प्रावनीया सत्त्वाचार्याः) इति निर्गदतं "सुरा व सरणिज्ज-
चि" चतुर्दशं द्वारम् ।

(३०) जिनद्वारम् । अथ "चउह जिण" चि पञ्चदशं

द्वारं विभावयितुं गायोत्तराऽर्द्धमाह-

चउह जिणा नामंडव-गद्वज्जवादिजणजेण ॥

चतुष्पकारा जिनाः । कयमित्वाह- "नाम" इत्यादि । जिन-
शब्दो पुष्टकं पुष्टकं संबन्धते । ततश्च नामजिनस्यापनाजिन-
कथ्यजिननाथजिनभेदेन नामजिनादिप्रकारेण ।

पतानमेकद्वारं विभावयितुं-

नामजिना जिणनामा, उवणजिना पुण जिणदिपदिमाओ ।

द्वजिणा जिणजीवा, भावजिणा समवसरणत्था ॥३३॥

नामैव नामप्रधानतया वा जिना नामजिनाः । कान्तीस्वाह-जि-
नः, अहं, पारयत इत्यादि नामानि । बह्ना-जिनानां तीर्थकृतानां
नामानि "उत्सम अजित" इत्यादीनि । आपणवा वेत्तकम्मार्थिक-
पवा जिना आपणजिनाः, जिनेकानां प्रतिमाः, विष्णोर्नामकः ।
पुनःशब्दोऽङ्गादिष्वस्तनिकारस्यापनाजिनपरिग्रहायः । क्वच-
त्किञ्च नूनमाविनाशकारणं, तदाभित्त जिना द्वयजिनाः, वेऽ-
हंयपूर्वा प्राप्य सिद्धाः, ये च तौ प्राप्यवन्ति । सख्वाऽ ३ प्रस्ताः ।
(अभेभरनरेन्द्रकः सङ्गाधाराद् ज्ञातव्या) उक्त "बहजिण" ति
पञ्चदशं चारम् । एवं च द्वारे उक्ता द्व्यष्टाऽधिकाराः । अयो-
दयचतुर्दशपञ्चदशतिद्वारत्रयेऽधिकारिणश्च प्रतिपदिताः ।
(३१) प्रथम ब्रह्माधिकारे वः स्तुते तत्प्रतिपादनाच्च गाथात्रयमाह-
पदमऽद्विगारे वंदे, भावजिणे वीरयस्मि द्वजजिणे ।

प्रथमचेइयववजिणे, तदहं चउत्तमस्य नामजिणे ॥३४॥

द्वयम आये शकन्वचकुरेऽधिकारे स्तोतप्रतिपादयेत्पद्यानि, व-
न्दे मद्भूतयुगोक्तौ चैनं स्तवीमीति भावजिनान् भावार्हतश्च-
तुभिरश्विनशायदिसत्तममहद्भावं प्राप्तानुपबन्धनलक्षणात् सम-
वसरणत्वात्तीर्थेकृत इत्यर्थः । तत्रैव संपूर्णोऽङ्गावजायात् । भणितं
च-"नावजिणा समवसरणत्थं"ति । तथा द्वितीये "जेव अहं" ति
गाथात्रयजिणेऽधिकारे, वन्दे इति सर्वत्रापि बोध्यम् । कल्प-
जिनान् कुर्यादहोऽष्टमहाप्रातिहार्यादिकौ तीर्थेकृत्यमीं प्राप्य
सिद्धाः, ये च तस्मिन्कल्पस्मिन्ना भवे नां प्राप्यन्ति, न च तदानीं
प्राप्तयन्तस्तानहंवेत्तव्याः, जिनेऽर्थावतिथ्यर्थः ।

उक्तं च-

"मृतस्य भाविना वा, भावस्य हि कारणं तु यद्येके ।

तद्व्यं तत्त्वके, मन्वेतनाचेतनं कथितम् ॥ १ ॥

तथा चेत्स्वस्वापनाजिनान्-वच देवचरहाँ चैत्यम्नं क-
र्तुमारब्धं तत्र स्थपितानि यानि जिनविष्णोर्नामस्थः, तृतीये
"अरिहंतचेइयाणं" इति द्वयमकुरे, तथा चतुर्थे चतुर्भि-
रशितमपि जिनात्मके नामजिनान् जिननामानि । अस्यामचस-
पिण्यां भरतकृत्रवर्तिनायाऽऽसक्त्यादिनोपकारित्वाच्चतुर्भिश्चि-
ताप जिनाधामोक्तौ चैनं स्तोमीत्यर्थः ॥ ३४ ॥

तिहुयणे उवजजिणे पुण, पंचमए विहरमाण जिलढडे ।

सचमए सुयुनायं, अट्ठमए सवसिक्कयुडे ॥३५॥

त्रिभुवने कच्छादिस्तयेणलोके, आपणजिनान् शम्भलाशाश्वत-
चैत्यस्थापिताऽहंतिष्ठप्रतिमाकृपाह, पञ्चमके "सम्यगलो अरि-
हंतचेइयाणं" इति कात्यायनसंग्रहकालपण्येऽधिकारे, वन्दे इति
योज्यम् । अत्र चाहंतिष्ठप्रतिमाकृपानिति प्रकारान्तरसूचक-
पुनःशब्दोऽङ्गादिव्याख्यातम्, भणितं वाच्यइत्येकचूर्णिकारणं सिद्ध-
प्रतिमानामपि वन्दनपूजनाह । तथा च प्रतिकमणाप्ययने-"स-
व्वलोए अरिहंतचेइयाणं" इति द्वयमकुरेणः । "उ सव्वलो-
ए सिद्धाहं अरिहंता चेइयाणि य तसि च्वे" प्रतिकृतिसि-
द्धानि, "चित्ती" सङ्गानि, सङ्गानमुपपद्यते काष्ठकमादिषु प्रतिकृ-
तिं दृष्ट्वा "अहा अरिहंतपडिमा एस च्ति," सिद्धादिप्रतिमे-
त्यर्थः । द्वन्द्वे यत्नति, "अरिहंता तिथयरा अस्स च अण्ये य-
अभित्ति" अरहंता तिथयरा" इत्यादिप्रयुक्ता चूर्णिकृता
पूर्वव्याख्याने सिद्धप्रतिमाः पूयण एष्यं निरुद्धिताः, अन्यथा
द्वितीयव्याख्याने निष्फलं स्यात् । एवं च (सकप्रतिमासिद्धौ

तासां वन्दनपूजाद्यपि करणीयमाचक्षते, तत्रात्यर्थं च काबोत्स-
र्गाद्यपि । उक्तं चैतदाहइत्येकचूर्णी । तथाहि-पूज्यत्वात् तेषां पूज-
नार्थं काबोत्सर्गं करोमि, अद्यादिभिर्वर्तमानैः सद्गुणसमुक्ता-
रुचिपूर्वकं काबोत्सर्गकामे पूजनं करोमीत्यर्थः । "अहा कोहंय-
सुखयासमद्गाहयहि" समज्यवेनं करोतीति । "एवं सङ्गाधारात्त-
याए सम्माणवत्तिवाए विनावेदवन्, तवरं सङ्गाहो जहा वथाभ-
रणाह ति सङ्गाधेयं समाणो संमं प्रणयं ति" । एतावता च सि-
द्धप्रतिमानामप्यत्र "अरिहंतचेइयाणं" इत्यपि द्वयकः पा-
नाय संगच्छते, शब्दार्थयोरपि समासत्वात् । एतेषु पास्या
इदार्थे बहुभुताः । यथा श्रीजिनमहानिष्कामधर्मैरपि विरो-
धावश्यकं साङ्केयं स्थापिता सिद्धपूजा ।

तथा च-

"कुञ्जा जिणाण पुवा, परिणामिसुखिहेउओ निब्बं ।

हायादओ व अण-पवभायणाओ व कहणं च ॥१॥

काबां जिनसिद्धपूजास्तत्परिणामविशुद्धिहेतुत्वात्, दानादिकि-
बाधत् । अथवा-काबां जिनसिद्धपूजा मार्गप्रज्ञावनात्मकत्वात्,
धर्मकथावत् ॥ १ ॥

बोद्धकः-

"प्या फलप्या नो, नहं च कोवप्पसायविरहाओ ।

जिणसिद्धा विट्ठो, वेहं च मणं निवाइया ॥ २ ॥

प्राचायः-

"कोवप्पसायारहियं, पि दीसए फलयमन्नपाणाह ।

कोवप्पसायारहिय, ति निष्कला तो अण्येगंतां ॥१॥ इत्यादि । पू-
जिता च मरुदेवा स्थानिनां प्रथमसिद्ध इति कृत्वा देवैः कारि-
ताश्च सिद्धप्रतिमा जन्तेश्चोपदेष्टारि एतयोः (संघाऽ ३ प्रस्ताः) ।
तथा विहरमाणजिनान् षष्ठे एष्वदशकमेतुभिषु विहारं कुञ्जा-
णाह, सुभाषकथनपरायणात् भावार्हत इत्यर्थः । उक्तं च-
"पदमं लुटं नवमं, दसमं एतारसं य भावजिणे" । वन्दे इति
प्रकृतम् । ते च अष्टमत्वात् विंशतिवत्कृतः सप्तविंशतिर्भवेति ।

आह च-

"सत्तरिसयमुक्कांसं, जइअओ विहरमाणजिणवीलं ।

अम्मं पए उक्कांसं, वीलं वस कुंजि उ जहज च्ति ॥ १ ॥ "

आवश्यकचूर्णौ तु कुर्यादहंस्तोऽप्यत्र व्याख्यानः । तथा बोद्धक-
"बङ्गासएणं सत्तरि तिथयरसयं, जइअपएण वीलं तिथय-
रा, एए ताव यमगलो भवति, अइया अणायथा भयंता, मे
तिथयरे नमंसांमि च्ति" । षष्ठे-"पुक्खलवरद्विक्कं" इति-
गाथात्मकः । तथा सप्तमं-"तमतिमिर" इत्यादिशब्दके अ-
ज्ञानमज्ञानकृत्रवृद्धे सिद्धान्तं, वन्दे इति पूजमाधातो योज्यम् ।
तथाऽष्टमं "सिद्धानं बुद्धाणं" इतिगाथायां सर्वेषां
तीर्थसिद्धातीर्थसिद्धादिभेदान्नामानां नामस्थापनादिकृपाणां
वा सिद्धानां कृपितकर्मशानां स्तुतिः, किंनत इति
गम्यम् ॥ ३५ ॥

तित्यादिहवीरयुडे, नवमे दसमे य उज्जयंतयुडे ।

इगदममे अट्ठायप, मुदिचिन्नुसुमरणा चरिमे ॥३६॥

तीर्थाधिपस्य वर्तमानतीर्थस्य प्रवर्तकस्याज्ञापयस्य, वीरस्य
वर्तमानस्थानिनः, स्तुतिविधीयते, आसज्जरतया महोपकारि-
त्वात् नवमेऽधिकारे "जो देवान च्ति" इत्यादिगा-
थाद्वयके । तथा दशमे च "उज्जितसेल" इतिगा-
थाप्रमाणे, "उज्जुपेत च्ति" तात्पर्याच्चअपदेश इति

भ्यात्वा उजयन्तपर्वतालङ्करणस्य भीनेमिनाथस्य स्तु-
तिर्निधीयते, चक्रादौ विनोदकः, तेनाथं जिनस्तुतिस्त्वा ब्रह्म-
विशेषकारकमैक्यादिकारकत्वात् संवेगादिकारकत्वात् अ-
श्वत्थमाचरितत्वात् बहुबहुबुत्तानिघारितत्वात् जीतव्य-
हारानुपातित्वात् प्राञ्चकारादिभिः स्वाक्यातत्वात् भावप्र-
कृष्यभूतौ ज्युनमत्वात् अतिभिन्नत्वात्तत्पर्योगतस्वाय-
स्य स्वमत्वा निषेद्धमशक्यत्वात् निषेधे निष्ठमार्गानुपातित्वा-
त् आक्रामकारत्वाच्च इत्येतो युक्तमैवायमधिकारः । पञ्चम-
तमोऽपि । तथा एकादशो चत्वारि "अष्टादश" इतिमायास्वरूपे,
"अष्टादश" सि मुचनात् अष्टादशपर्वतोपरि प्रतरतीमपि-
तवर्त्तमानचतुर्विंशतिजिनस्तुतिः कियते, निगमनायत्वा-
च्चयेति । यद्वा- "अष्टादश सि" उपलक्षणं, तेनाम्यत्रगा
अपि जिना भनवा माधया वत्पाते । तत्र यथेयं वृद्धिर्वाक्याता
तथा भयानां भावकृष्ये किञ्चिद्व्यतिरेक-

"चत्वारि अष्ट दस दो, यं बंधिया जिनवरा च उब्बीसं ।
परमचमिचिपट्टा, सिद्धा सिद्धिं मम हिसंतु" ॥ १ ॥

ह्यजिपट्टादौ चत्वारि, पट्टिमे बट्ट, उत्तरे दस, पुण्यभो दो
य, एवं अष्टाव चउबीसं जिनवरा बंधिजंति । अस्मै जयंति-
उचरिमेहेदहाय चत्वारि, मणिमयं अट्ट, हिचिमाय दस दो य,
मिलित्याभा चउबीसं जिनपट्टिमाभो अष्टाव चंधिजंति, चत्ता
अभो जेहिं ते चत्तारको पयविसंसेणं अट्ट दस १० दो य २
यवं बीसं २० । चतुःशब्दी विशेषणप्राप्त्यर्थे यथायोग्यं
जयौ । "पय सम्येयपण्यं बंधिया परमट्टेण उचवारेण निट्टि-
ट्टा" समासप्रयोजनाः, सिद्धाः शिवं गताः, 'पिधू' गत्यामिति व-
चनानात् २ "चत्वारि पयं पुण्यं च अष्टदससु बंधिया १० दोयसी
जावा" स्वर्गेषा इत्यादि इत्येषा, "नेहि मिल्या चउबीसं जइया,
हत्ता पंच, ते अट्टारस मेभिया तेबीसं, एयसिं तुजं बंधिजंति, कहं
परापहाणं मा लच्छी समोसरयाइया, तथं ठिया, समोसरिया
इत्यर्थः । निट्टिपट्टा संप्रकफता कचननाणसंपत्तौय । "यद्गममः-
"अस्सत्तयं कीरइ नगानां व सुपडमां व च्छेदणाय अदत्तधवणं"
इत्यादि, सिद्धाः सास्तारो भयभूतः, मल्लभूताश्च, 'पिधू' शास्त्र-
मात्रस्ययस्मिन्नि बचनात् । "अट्टि अष्टगुणिया ३३, दोहि
य दस २० मिलिय बावजा, नंदिसरजिणा य बंधिजंति, च-
वत्ता मयेतरे पुण बीसं, अइया चउरहिंया बीसं,
एय नंदिसरसहस्रमेसाणिहमामहिंरायइयाणीसु संति. म-
यतरे पुण चउबीसं, परं अष्टसहिंया ३२ । एवं नंदिसरे
दोहि ५२ । २० वा, रायहाणिस्तु १६ । ३३ वा, परमट्टेण "न
वर्णनामिण, "निट्टिया" निष्ठा प्राप्ता, आस्था आस्थानं, रचने-
त्यर्थः । येषां ते तथा, सिद्धा (निष्ठा), अपर्यवसानास्मिन्नि कत्वात् ।
"चत्वारि जंबुद्वीपे अष्ट धायइसंदे दस नवरे दो य रहिया
पुक्कवरके, एवं बीसं जिणा संपद जइयभो बिहरमाणा बंधि-
जंति, जम्म पइ उक्कोसभो वा" चतुःशब्दी प्राग्वत् । "पर-
मट्टनिट्टिपट्टा" भाविनि भूतबहुपचात्वात् सिद्धाः प्रख्याता मन्त्रे-
रुपश्चशुल्लसंशोदत्वात् । "चत्ता अरी जेहिं ते चत्तारि "कम्मम-
णं कहं" इति वचनात् । "कं अरी अट्ट कम्मणि, के चत्तारि
दस ते उ हां य ति ड्ढिं जेयहिं दूति जइया जम्मपन्नरहे-
रवयइसंविहरमाणाजियेयंति" । वः पूरणे । (उब्बीसं ति)
उब्बीसाः पृथ्वीस्वामिनः, शेषं प्राग्वत् । ६ "अष्टदसहिं गुणिया ८०
सा दोहि गुणिया १६०, संसं पुण्यं वा, एवं सज्जयिदरमाय-

जिनबंधिया ७ अट्ट, अट्टिहि गुणिया ६४ दस, दसहिं १००,
तभो चत्तारि दो य दो य, सज्जे मेभिया जायं ससतिशतय
१७० । एय पन्नरस कम्मत्तमी उक्कोसभो बिहरमाणा बंधि-
जंति ८ अष्ट दस १८ चउहिं गुणिया ७२, एयहिं तिणि
चउबीसीमो जयंति, ताभो य इह अरहे उब्बीयाजगम-
वद्मानचउबीयाणा तिगसस क्वा तिथयरा बंधिजंति ९
चत्तारि अट्टमीभिया १३, ते य दस गुणिया १३०, एय
पंचचउबीसिभो पंचसु अरहेसु वट्टमाणाभो बंधिजंति १०, अ-
ट्टसहिं गुणिया ८०, ते चं व दस मिलिया ३०, सा चउहिं
गुणिया ३६०, एय पन्नरस चउबीसीभो पंचसु अरहेसु का-
लचयसंजयाभो बंधिजंति ११, एय केव तिणि पगारा । अ-
हा-७२ । १२० । ३६० । दोहि गुणिजंति, जाया १४४ । ३६० ।
७२० । चउबीसी किजंति, जाया ६ १ । १० । ३० । चउबी-
सीभो ताभो कम्मसं पुण्यमशियमशयेण अरहेवपसु सममं
बंधिजंति १२ । अट्टत्तरसु १ गोविज्जसु ३ कप्पेसु ३ जाह-
सियसु य ४, एवं अट्टं चत्तारि भेया, अहो य बंतरेसु अट्ट-
नेयसु अष्ट ८ दसमेसु लुवणवासीसु दस १० महि-
वने सासयपन्नससयमेया दो य २ । एवं बंधियया जिणाय-
यणेसु चउबीसं जिनवरा बंधिया १३ । जहा पुण जंबुद्वीपे
६३४, धायइसंदे १२७२, पुक्कवरवरु १२७६, मणुयनांयवाहिं
६२, तिरियिओय वा सज्जसंजाय ३२७५, चेइयसयाह, तां
सयमेव तहा नियमित्यंकाय आगिणं बंधिवज्जाणि ।
"बिस्तरमया च नाचयन्ते ।" एवं अणगहा एगारसमे अदिगारे
जिनवरा बंधिजंति ११ । तथा सुउट्टिसुगारं सम्यगच्छिद-
तानां स्मरणात् तदवचनानिदिविषयैषांयुक्त्यादिकार्यविधाना-
पयोगप्रभृतिगुणयानुचित्तोऽनोक्तिनादिनोपबृंहणा । यथा ध-
न्याः पुण्यवन्तो लब्धार्जवितादिना अभवन्तः, येषां सद्गुणा-
नोपघातः, युक्तमेवैव भवात्तां, सुप्रधानविनियोगकत्वात्तत्पदः ।

उक्तं च-

"ते नाथं तं च विन्नायं, तं कत्तासु य कोसलं ।
सा बुद्धी पारिसं तं च, इवकज्जेण जं वप" ॥ १ ॥

इत्यादिप्रसङ्गाद्रेण तत्कृत्यमोत्सादनमेतर्थाः । अथवा-स्मरणा
सङ्गादिविषयप्रसारिनां मृग्याभूतवैषांयुक्त्यादितत्कत्वात् संस्म-
रणम्, चरमे द्वादेशोऽधिकारे "वेवावचवचाराणं" इत्यादिका-
योत्सर्गकरणं, तदीयस्तुतिदानपर्यन्ते कियते इति शेषः । श्री-
चित्तप्रवृत्तिरूपत्वात् धर्मस्य, अवस्थानरूपत्वापारामाये गुणा-
प्रावापत्तः । यतः-

"श्रीचित्तमेकमेकत्र, गुणानां कोटिरेकतः ।
विषयंतं गुणप्राप्तः, श्रीचित्तपरिवर्जितः" ॥ १ ॥

अपि च-अनीचित्तप्रवृत्तो महानपि "मथुराक्षपकवत् कुंवर-
चायाः" अवस्थानात्तामपि प्रत्युच्चारणात्तत्कत्वात् ।

आह च-

"आ रहाइ भूयति यावद्दीक्षितं न विद्वत्ति ये ।
स्युहयत्तः प्रमुखाव, केलंते ते सुमेधसाध ॥ १ ॥"

इहमत्र तापयम-संज्ञाऽपि स्वपरावस्थानुपपत्त्या चेष्टया स-
ंबंधं प्रदर्शितव्यमिति । उक्तं च-सहैचित्तप्रवृत्तया कर्तव्यं प्रव-
र्त्तितव्यमित्येवमर्थमर्थः । (मथुराक्षपककुंवरचायाः संब-
न्धः सङ्घाचारार्थः)

(३२) वेदधिकारा यत्समताः । अप वेदधिकारा यत्समो-
न भवत्येतत् तद्वत्साहाय्यं यद्वदयन्नाह-

नव अहिगारा इह ललि-पत्तिव्याराविधिमाह आणुमा ।
तिन्नि सुयपरंपरा, बीओ हसो इगारसो ॥ ३३ ॥

इह द्वावशक्तिकारेषु मध्ये, नव अधिकाराः-प्रथममनुवीचतु-
र्थेऽष्टमसमाष्टममवमहाद्वयशक्त्याः याः क्षितिर्विस्तारक्या
वैत्यवन्दनायुष्यसिः, तस्या अनुसारेण तत्र व्याख्यातसूत्रमा-
भाषयेन, जस्य-इति शेषः । तथा च तत्रोक्त-यत्तास्तिष्ठः स्तुतयो
नियमनोच्यन्ते, केचित्स्थत्या आप पठन्ति, न च तत्र नियम इति
न तद्वाक्यानाक्रिया, एवमेतत्प्राप्तिना उपचितपुण्यसंभारा कवि-
तेषुपयोगफलमेतद्विधि आपनार्थं पठन्ति-“वेद्यावचनगराण्य” इत्यादि ।
अत्र च एता इति “सिद्धाण्यं बु० १ ओ वेद्यान वि० २ इक्को
बा० २” ३ । अन्या अपीति-“उज्जितसेल० १, चत्तारि अ-
छ० २ यथा-जे य अर्या” इत्यादि ३ । अत एवमत्र बहुव-
चनं संभाव्यते, अन्यथा द्विवचनं दद्यात् । पठन्तीति-“से-
सा जहिच्छाए” इत्यावश्यकचतुर्थीवचनवित्यर्थः । न च तत्र
नियम इति, न तद्वाक्यानाक्रियेति तु प्रपन्नतः श्रीहरिमहत्सु-
रिषा । एवं ज्ञापयन्ति-यदत्र यद्वच्छाया भवत्येतन्न व्याख्यायने,
यापुनर्नियमनो भवनीयं तद्वाक्यायने, व्याख्यातं च “वेद्या-
वचनगराण्य” इत्यादि सूत्रम् । तथा चोक्तम्-एवमेतत्पठित्येत्या-
दि, यावत् पठन्ति “वेद्यावचनगराण्य” इत्यादि । ततश्च
स्थितमेतत् यद्वत् “वेद्यावचनगराण्य” इत्यधिकाराऽत्र-
श्यं भवनीयं एव, अन्यथा व्याख्यातासंज्ञायाह । बहि पुनरेवोऽपि
यैवत्युपकाराधिकार उच्यन्ताधिकारवत्केचित्प्रजननीयत-
या यादृच्छिकः व्यासहा “उज्जितसेल” इत्यादिशायावश्यमिति
न व्याख्यायत्, व्याख्यातश्च नियमभगनीयसिद्धादिगाथाभिः
सत्तायमनुविद्धसंभवेनेत्यतोऽनुदितसंभवायातत्वात् सिद्धा-
द्याधिकारवद्वत्स्युत एव भवनीयः । अथाक्रमेण तत्र व्या-
ख्यातं सूत्रमिति चेत्, एवं नहि इत सकलवैत्यवन्दनाकमा-
भाषयसङ्गः, तत्रैवास्या एवं क्रमस्य दर्शितत्वात् । तद्वत्तत्र तथा
व्याख्यानाभावाद् व्याख्यानेऽप्येतदनुसारित्वास्तस्य पञ्चा-
त्कालप्रवचनत्वाद् नव्यकरणस्य तु सुन्दरस्यापि भवनिव-
श्रनत्वात् तत्रोक्तस्य रूपदेशायततया स्वच्छन्दकल्पिता-
भावादिति परिद्वाननीयं बहुत्र भाष्यस्यमनसा, विमर्श-
नायं सुत्रमधिया, विनिवृत्तायं सिद्धान्तरहस्यं, पृथुपासनी-
यं दुर्लभतानां प्रवर्तितव्यम्, अस्मादावहितव्यं यति-
तस्यं निजराक्याऽऽनुकूल्यमिति । एवं च द्वितीयदशमेकादश-
वर्जिताः शेषाः प्रथमाद्या द्वादशपर्यन्ता नव अधिकारा उपदे-
शायतास्तत्क्षितिर्विस्तारक्याख्यातस्तत्र सिद्धा इति सिद्धम् ।
आदिशब्दायाः शक्तिरूपरूपेणादिग्रहः । तत्र सूत्रम्-“देवस-
त्त्विकम्” इति । अत्र सूर्यः-“विरपविवायिकाले विश्वं दृष्ट्वा इ-
योव्यवारेण अवस्सं अहसंसिन्दिह्यदेवयासंनिहाणमि अवह, अ-
हो देवसत्त्विकम् अयिष्यं” इति । अयमत्र भाषार्थः-तावद्व-
धुरैर्दृष्ट्वायं पञ्चसाक्षिकं धर्म्मानुष्ठानं प्रतिपादितं, तांकेऽपि
व्यवहारसामर्थ्यं तथा दर्शयामि । तत्र देवा अपि साक्षिण इव,
ते च वैत्यवन्दनापुण्यवारेणानुनीयताः साक्षिणं प्रतिपद्य-
न्ते ; वैत्यवन्दनामर्थं च तेषामुपचारः कायोत्तरास्तुतिहाता-
दिना क्रियत, अन्यस्य तत्रासंज्ञावद्भुतत्वाच्च, तत्क्षेत्रभावात्,
३३२

तथा वैत्यवन्दनामर्थं देवकायास्तुतिं करणीयमेव, अन्यथा
तत्राभ्यस्तपुपचाराप्रावे देवसाक्षिकतासिद्धिः, सूर्यकारेण त-
थैव व्याख्यातत्वात्निवृत्तये चेत्तत् “देवसत्त्विकम्” इति
सूत्रमाभाषयात् । एवमेव पूर्वोपरिवारोपाभावात्तुक्तं च सूत्रम्
क्षितिर्विस्तारक्यामन्यस्य । तथा चोक्तम्-व्याख्यातं “सिद्धेयः”
इत्यादि सूत्रमिति । तथा इदमेव वचनं ज्ञापकमिति, वचनं सूत्रं
च पर्यायी । एवं च सूत्रसिद्धा अप्येतं नव अधिकारा इति
सिद्धम् । ननु च ज्ञानं तावत् प्रथममनुवीचतुर्थेऽष्टम-
वष्टमसमाष्टमहावसेति नवाधिकाराः, एवं सिद्धान्तायानुसारेण
प्रयत्यन्ते, परं प्रवर्द्धिः-“चार अहिगारा” इति प्राक्प्रतिज्ञातम्, ततः
शेषाः कुतः प्रामाण्यात् पठ्यन्ते, इत्याहुक्त्वाऽह-“तिर्नि सुय”
इत्यादि । अथोऽधिकाराः पुनः (सुय सि) “नै सुयमा” ॥३२॥१०॥
इति पूर्वपक्षस्य बहुदृष्ट्यस्य बोधाय बहुभुताः, तेषां पारम्पर्येण गी-
ताथपूर्वाचार्यसंप्रदायेन भव्यन्ते, पारम्पर्यप्रतिस्थापकस्य सुमया
निषेधयितुमशक्यत्वात्, नाक्षेपेण निवृत्तमार्गानुगमनात् ३ । तर्क-
च द्वितीयाह्नियुक्तौ-“आचार्यपरंपर-एव आगमं जा उ
अप्युत्तरीय । को बह छे बह, जमालिना स स नासिदिह”
॥ १ ॥ सि । अत्राचार्यनेन च आह्लाकपत्त्यात्, तथाऽपि निषेधे
जिनाशानामप्रसङ्गाच्च । तथा च कट्टरभाष्यम्-“आवरणा वि
हु आणा, अविहत्ता चेव होह आण सि । इहुरा ति-
त्यवरासा-एण च तल्लक्षणं वयं ॥ १ ॥” इत्यादि । अ-
थवा- (सुयपरंपरय सि) यथा भूतस्व व्याख्यानं निर्युक्तं,
ततोऽपि भाष्यचतुर्थोऽध्यायः, एवं भूतपारम्पर्येण । अयमर्थः-यथा
सूत्रे वैत्यवन्दना ततः कृतस्त्वं यावत्तुक्तो, निर्युक्तो तु “सिद्धा-
नुर किक्कम्” इति भूतस्तवस्यापारि सिद्धस्तुतिर्निर्युक्ता । सूर्यो
तु सिद्धस्तुतेषुपरि श्रीवीरकृष्णद्वयं व्याख्याय भगवतः-
“अह एव तिर्नि सिद्धोमा प्रवृत्तं, सेसा जहिच्छाए” सि ।
ततश्च यथा निर्युक्तादिस्वभावात्ताः सिद्धादिगाथास्ततो
प्रयत्यन्ते, तथा उज्जयन्ताद्यापि भव्यन्ते, सूर्यकारेणाऽनिविद्ध-
त्वादिच्छाद्वारेणाऽनुतातत्वाच्च । तथा हि-“सेस सि” अनेन
उज्जयन्तादिगाथाऽस्तव्यं प्रतिपादितम्, असतो भवनाभावात् ।
“जहिच्छाए” इत्यनेन तु बन्धनकरणेच्छावर्ता “उज्जित”
आदिगाथाभवेन स्वाभिमतवत् दर्शयति, अत्रानिमित्तत्वे-
च्छाऽयोगात् । येषां हि उज्जयन्तादि चिन्तितुमिच्छातिशयः, ते भ-
वन्तु नाम, उज्जयन्तादिगाथाभनतया कर्मकथनेतुत्वात् प्रवृ-
त्तिरित्यर्थः । अत्र के त्रयोऽवकाशा एव भूतपारम्पर्येण भ-
वत्यन्ते, इत्याह-“बीओ” इत्यादि चिन्तयः “जे य अर्या”
इत्यादिरूपः, दशमः “उज्जित” इत्यादिलक्षणः, एकादश
“चत्तारि” इत्यादिरूपः । एते त्रय इत्यर्थः ॥ ३३ ॥

अमुमेवार्थं भाष्यरूपेण प्रष्टव्यम्-

आवस्सयपुत्तुषीए, जं भायियं सेसया जहिच्छाए ।

तेणं उज्जिताह वि, अहिगारा सुयमया चेव ॥ ३८ ॥

आवश्यकचतुर्थी प्रतिक्रमणाप्यन्ये, यथास्माद्विहितमिदं, तद्विधि-
तमेव दर्शयति- (सेसया जहिच्छाए) भवन्तीति प्रकृतम् । शेषाः
“सिद्धाण्यं ०१ ओ वेद्यान वि० २ इक्को वि० ३” इति गाथाभ्योऽन्या-
गाथा “उज्जितसेल” इत्यादिका यद्वच्छाया भव्यन्ते । या या
इच्छा यद्वच्छा । अयमर्थः-यस्य यस्य भावेनातिशयतो नेमिनाया-
दि चिन्तितुं बाध्यं वर्कते, त भवन्तु नमिता गाथाः, न द्वापः, सं-

वेगादिप्रकारणत्वेन दर्शनविशुद्धिहेतुत्वात्तद्व्याप्य मोक्षकृतया कर्तव्यत्वात् । मोक्षस्य चाक्षेपेण प्राप्तुमिष्टवाच्यत्वेनैव च सकलधर्मानुष्ठानप्रवृत्तेः, यत्तत्रैवं शेषा गाथाश्चूनिभूता अभि-
तास्तेन कारणेनैव निश्चीयते-यद्यत पूर्वाका गवाधिकारास्ता-
वत्सुखसिका एव । चेऽपि चोऽत्रयस्मादर्थोऽधिकाराः, तेष्वपि
श्रुते स्वर्योदिकेपे भूतविचारेण परेष्वपि यत्समुदायोपचारात्
मता एव अभिमताः, इच्छायां अभितत्वात्, अभिमिते सतां
प्रवर्तयितुं योग्याभावात् । अन्यथाऽनास्तवप्रसङ्गात् अनियत-
त्वात् ॥ ३८ ॥

आह-“ उक्तिताह ” इत्यादिशब्देन “ वत्सारि ” इत्येकादश
एवाधिकारा अनुमीयन्ते, क्रमातुर्बलत्वाच्च पुनर्हितीयः, तस्या-
न्यत्र पाठादतः स कथं भव्यते?, इत्याशङ्क्याह-

बीओ सुपत्ययार्ह, अत्यथ वणिओ तर्हि चैव ।

सकथयते पडिओ, पुण्यपरिण्टिं पयटत्तो ॥ ३९ ॥

न केवलं दशमेकादशधिकारी चूर्णिकारजितित्वात् नये-
ते, किं तु द्वितीयाऽपीत्यभिप्रेतः “ जं य अर्थो ” इत्यादौल-
क्षणोऽप्यधिकारः, भुक्तव्यस्य वस्तुपदस्य रूप, आहो “ पुष्क-
रवाररी ” इतिवाच्यमायर्थतोऽर्थमाश्रित्य वर्णितो व्यावर्णितः,
तत्रैव भावव्यकृष्टाणिवेच । अयमत्र भाषार्थः-रितीयाधिकाराधो
कृत्यादिकृत्या, सा च यत्र ज्ञायता । तथाहि-“ उक्तांसपयणं
सत्तरं तित्थयरसयं, जहव्यपणं चीसं तित्थयर, यय ताव
ययाकालेणं भवति । अर्थो अणागया भवता, ते तित्थयरं व-
मंसाभि ” इति । एव चूर्णिकारव्याप्यार्थोऽप्येवमेव लघुपुष्क-
प-भाषयति ज्ञापयते । ननु यद्येवं चूर्णपुष्कयार्थताऽयं भवति,
तर्हि तत्रैव भवत्यर्थः, किमन्यत्र पाठेनत्वाह-शकस्तनान्ते प्रशि-
पाततत्पुष्कान्तरं, पडितो भवितः, पुर्वोक्तैः पूर्वैरनुबोधाक-
रिभिः, शकस्तनान्तेऽयं स्थानात्, भावार्हत्वात्, अन्तरं द्रव्या-
ह-इत्यन्वायाः कथमास्तत्वात् प्रथमाधिकारोऽपि नवमसंपादि कि-
ञ्चित्प्रकृणनात्, अस्त्य तु तस्मिन्स्तरार्थत्वादित्येव च बहुभ्योप-
कारदर्शनात्, प्रावप्रधात्वाभ्येव च पञ्चानुपूर्व्या चैत्यव-
न्द्यायाः प्रारम्भः, तस्या अन्वागमेऽनुष्ठानत्वात् । अनन्तर-
वो चैत्य पाठे अनानुपूर्व्या अप्यसंभवात्, तन्मन्वपाठेऽपि
प्यत्याश्रिततद्व्यप्रसङ्गात्, शकस्तनान्तरमणने तु शोषासं-
वात्, दृष्टकालेऽन्यथापि स्तुतिस्तवाह-मैवनादित्येवं नि-
र्वात्येन पूर्वैर्द्वैः शकस्तनान्तेऽयं पठितः, तथैव च ज्ञापयते.
बुद्धाचारितस्य जीतव्यवहारकृत्वात् । उक्तं च-“ जीयं ति
या करणिजं ति वा आचरणिजं ति वा यया ” ।

तथा-

“ वत्तऽणुवत्तपववो, बहुसो आसेविमो भद्राणेय ।

एसो व जीयकप्पो, पंचमसो होह ववहारो ॥१॥

वचो नामं इक्कासि, अणुवचो जे पुणो विववहारं ।

तइयद्वाणपडतो, सुपरिगहिको भद्राणेय ॥२॥ इति ।

वृत्त एकदा नवो जातः पात्रवचप्रण्यादिवदित्यादि । तथा
प्रकटार्थः सुयमार्थः, कृत इति श्रुतः । बाह्यहीनामन्थेवं शु-
भजनावृत्तेः । चूर्णपुष्कमर्थे हि केचिद्वै जानते, एवं तु पाठे म-
न्वमतीनामपि भवति । यथा यत्त्र शिक्राभवाविनो जिनालमु-
ना वन्नामहे, ततश्च शुल शुलम एव शुलभाववृत्तिः, योऽधिमि-
त्याश्रयः । इत्यन्ते प्रसङ्गेन ॥ ३९ ॥

एवं द्वादशाधिकारस्वरूपं निरूप्य लक्षणमेव तात्पर्यार्थं प्र-
कृत्यचाह-

असदाइसुअणवजं, गीयत्यप्रवारियं वि मज्जत्त्या ।

आवरणा वि हु आण, चि वयणं तु सुबुद्धं यमसि ॥४०॥

अत्राने निर्माणे, एतेन चास्याविप्रतारकत्वमाह, “ आ ”
इति मर्षाद्वा, सूत्रोक्ताः शुक्लाधवचित्तदेवधः । अनेन चा-
चीनेकतुः प्रमाणत्वं दर्शयति, अणीतात्थ्यं प्रमाणत्वायो-
गात्, आचरितस्य तु सूत्रानुसारिणं शुक्लाधवचित्तया कृ-
तस्य सूत्रेण सह पूर्वोपर्यवरोधाभावात् । चाप्ये चरितं, देश-
कालाद्यपेक्षया गुणानुविधावित्त्वेन बहुभ्योपकाराणि कृत्या
अशठाचीनम्, तथा अनवधं निर्धोषं, जिनस्तत्वादिप्रपन्त्या क-
मेक्यहेतुत्वात् । तथा गीतार्थस्तद्वैस्तत्कालावसिमेनि नि-
वारितं, शोभनत्वादेव दर्शनाद्विशोधकत्वात् जिनस्तत्वादेः ।
इति एव, यत् बहुबहुभूतं, संविनपूर्वाचार्यसंमतमित्यर्थः ।
ततः सुबुद्धमन्यते, इतिगाथान्ते संक्षेपः । के इत्याह-अन्यस्याः
कुप्रहसङ्गाकृत्युपेतितेनोवृत्तत्वेन रागाद्यसुष्टाः ।

उक्तं च-

“ओ न वि वट्टह गमे, न वि होसे कुह मज्जयारामि ।

सा हवई मज्जयो, ससा सव्वे अमरकं सि” ॥१॥

अन्यथा धर्मानर्हत्वात् । आह च-

“ रसो जुहो मुक्ता, पुण्णि कुण्णिगहिको य वत्सारि ।

एय धम्मअणरिहा, अरिदो पुण होह मज्जयो” ॥२॥ इति ।

आवरणाऽपि-न केवलं सूत्रोक्तमात्रमेवाह, किं तु आचर-
णाऽपि संविनगीतार्थाचरितमपि, आहैव, बुरेचार्थे, सूत्रोपदेश
एव, अतीर्थाऽनुपूर्वजातीतास्वरूपवज्जवहारकृत्वात् ।

आह च-

“ बहुसुचकमाणुपसा, आवरणा धरह सुत्तचिरहे वि ।

विज्जाए वि खंवे, नक्ख हिं सुदिट्ठीहं ॥ १ ॥

जीविषपुणं जीवह, जीविस्सह जे उ धम्मवज्जणमि ।

जीवंस तेण जक्क, आयरणा समयकुसलोहं ॥ २ ॥

तम्हा अनाथसूहे, हिसाराहिपसुया ण जणणीया ।

सुरिपरंपरपा, सुचं च पमाण आयरणा ॥ ३ ॥

इत्येवं, बह्वचनं सुप्रम । तथा च कल्पनिर्मुक्तिः-

“ आवरणा वि हु आणा, आचरणा खेव होह आण सि ।

इहा तित्थयरासो-यण नि तसुवचणं वेवं ॥१॥

असदणे समारहं, जं कयह केण ह असत्तज्जं ।

न निवारिबमहेहि, बहु मणुमयमवमाऽज्जं ॥ २ ॥ इति ।

तस्मात्तत्तन्प्रमाणत्वात्, सुत्तं यायातप्यपुण्योद्यमिशयेन
बहु मन्थने भावसारं प्रतिपद्यन्ते, “ बहुमानो मानसीं प्रीतिः ”
इति वचनात् । यत् उक्तं-

“अवलंबिकण कज्जं, जं किचो आवरंति गीवया ।

योधावराह बहुगुण, सखेसि तं पमाणं ति” ॥१॥

यतः-

“ संविग्गा विहरिखा, गीवयत्तमा उ वृत्तिो पुरिसा ।

न य ते सुत्तविददं, सामायाहि पक्खिति” ॥ २ ॥

अथ च-

जं बहु सायं दीसर, न व होसह कइ वि मासियं सुत्ते ।

पमिसहोवि न दीसर, माणं वि य तत्थ गीयाणं” ॥३॥ इत्यादि ।

सामं तम् "चवरो युर" ति बोद्धुं चारं विवृण्वन्वाह-

अहियगजिण पद्मपुष्टिं, बीया सन्वाण तद्वय नाणस्स ।

वेधावधगराण उ, उवन्नोगतं चरत्थयुष्टिं ॥ ४१ ॥

यस्य मूलविम्बारेः पुरतोऽस्यैवन्दना कर्तुमारब्धनेऽस्तावधि-
कृतजिन उच्यते । तमाग्निश्च प्रथमा स्तुतिर्ज्ञाना, तन्नामा-
दिगर्जा, सामान्येन जिनगुणोक्तौत्तनपरा वेत्यर्थः । उक्तं च
सलितविस्तराभाय । अथैव बुद्धा वदन्ति- "अत्र किन्नाऽऽयतनादौ
यन्मनं चिकीर्षितं, तत्र यस्य भगवतः सांगहितं स्थापनाकूपं,
तं पुरस्कृत्य प्रथमः कावोत्तमः स्तुतिश्च, तथा सोऽग्निराव-
जनकत्वेन तस्मैवापकारित्वादिति ॥ १ ॥ तथा द्वितीया स्तु-
तिः सर्वेषां जिनानां प्राया बहुवचनदिगर्जा, सर्वजिनसावा-
रणत्वयः । अन्वयाऽन्वकावोत्तमोऽन्वया स्तुतिरिति न सम्भक्तु,
अतिप्रसङ्गादिति, तथा तृतीया स्तुतिर्ज्ञानस्य अनज्ञानमाहात्म्य-
वर्णनपरिचायार्थः । तथा च सलितविस्तराया येतस्मादेतदिति
वृत्तिः । पञ्चिकासंप्रदायस्यायम्-चतुर्थीया स्तुतिः भूतस्वे-
ति ३ । चतुर्थी स्तुतिः पुनरैवावृत्त्यकारणां यस्मात्प्राग्भूतीनां
सम्बन्धोपदेवतानाम्, किमर्थमित्याह-उपयोगार्थं स्वकृत्यं तु तेषां
सावधानतानिमित्तं, भवति च गुणोपबृंहणतस्त्वावृत्तिः, नतत्र
स्वार्थकारित्वोपयुक्तता । जगत्सामिक्तमतत्त्व-वत्प्रशंसा तत् सोऽसाहं
कायकणादर इति । तृतीयो विशेषः, तेन याः भूताङ्गीशासनदे-
वतादिभिरया स्तुतयस्ताः सर्वा अपि चतुर्थस्तुतौ निपतन्ति,
गुणोपबृंहणद्वारेण तासामप्युपयुक्ततादिफलत्वात्, स्तुतिगुण-
लेपु तथा निबन्धनात् । गुणोक्तौत्तनार्थद्वितीयास्तुतिरुपवाच्यम् ।
तथाहि-जिनज्ञानस्तुतिवन्दनायामप्यप्युक्तत्वादेका गद्यवते, वैवाक्य-
कारादिस्तुतयस्तु द्वितीया, गुणोक्तौत्तमादिप्रस्ताव । एवमेव च
गुणलक्ष्यसिद्धेः, भावितं वेतपञ्चमे वन्दनाद्वारे । अत एव कचि-
दुगमे चतुर्थी स्तुतिः, सर्वे वक्ष्यामिक्तेनास्वैवावृत्तिकाराणां का-
पि च भूयास्तुः, सर्वदा देवा देवो निरित्यादि सामान्यतः सर्वदे-
वतानां, कुत्रापि गौरौ सेरमेति विखादेवतानाम् । अन्वय- "निष्प-
द्ध्योऽमनील" इति देवविशेषविषया, एकत्र "विकटदृशना" इति
देव्या यव, कुत्रचित्त्व- "आमृतालोकधुक्ती" इत्यादि भूतदेवताया
इत्यादि । परिज्ञावनीयमिदं लुक्लक्षिषा कुमहप्रदविहरय, कावो-
त्तमविषयेऽपि बहु विमर्शनीयम् । यतो देवसिंहावधकमन्थे
सामान्यतो वैवाक्यकारान् विमुच्य केवलभूतदेवतादेः कावोत्त-
ममन्थे, प्रादिकारास्तु चूचन्यन्वाः । शिङ्गादौ तु शासनदेव्या-
दीनामपीत्यर्थं प्रसङ्गेन । तत्त्वं तु परमर्थं विवर्त्तति । सङ्का० ।

स्तुतयः संस्कृतकाव्यानि-

"जिनं वशः प्रतायास्त-पुण्यदत्तं समन्वतम् ॥

संस्तुये वक्तव्यं मोह-पुण्यदत्तं समन्वतम् ॥ १ ॥

प्रातस्तेऽविहृष्यी वेन, अरोजास्वसामना ॥ २ ॥

तथास्तु जिनधर्माश्च, सरोजास्वसामना ॥ २ ॥

यन्मे देव वस्तुतोत्पत्ति-व्रतकेवलनिर्बृतिम् ।

विश्वान्तिचतुर्गति-नुतकेवलनिर्बृतिम् ॥ ३ ॥

जिनरास्यं चतुःकार्यं, चतुर्थो बृषसेवितम् ।

प्रणमामि जिनाधीशं, चतुर्थो बृषसेवितम् ॥ ४ ॥

जिनज्ञानञ्जनहयामाह, कल्याणाजिह्विमज्जाह ।

चतुर्गतिमामोऽस्य, कल्याणाजिह्विमज्जाह ॥ ५ ॥

त्रिलोक्य विक्रामजीव-काननं वामिन्वन्दम् ।

द्रुमुत्पायते कोऽपि, काननं वामिन्वन्दम् ॥ ६ ॥

प्रधानां सदा यस्या-जितनिष्कोपनायति ।

अहितो निहितं स्वाभा-जितनिष्कोपनायति ॥ ७ ॥

सनातनाय सनाऽङ्ग-अवधमभवसंभवः ॥ ८ ॥

मगधन् । त्रिचक्रानाम-अवधोऽवधसंभवः ॥ ९ ॥

उपकृतं मे ममोऽहं-मानसस्यामिन्वन्दम् ।

क्षीनस्मरधराधीश !, मानसस्यामिन्वन्दम् ॥ १० ॥

यौ नमस्त्वयि वऽङ्ग-अवधमभवसंभवः ।

त्रिलोक्यस्य ममोहादी, पञ्चपञ्चमे श्रुते ॥ १० ॥

..... ॥ ११ ॥

सन्ध्याया यः सदा स्तोति, सुपार्वमपुनमेवम् ।

सोऽस्तु जगति श्रुतिर्वाति, सुपार्वमपुनमेवम् ॥ १२ ॥

सहर्षो यः समीकृते, मूलं चन्द्रपञ्चाङ्गम् ।

विदुः सकलसौख्यानां, सुखं चन्द्रपञ्चाङ्गम् ॥ १३ ॥

सदा स्वर्गासंलीनं, सुविष्टं सुविष्टे हितम् ।

वेन ते द्यौः देव !, सुविष्टं सुविष्टे हितम् ॥ १४ ॥

यथा त्वं शीतल ! स्वाभिन्, सोमः सोमामनोहरः ।

अवतानं न तथाऽऽनाति, सोमः सोमामनोहरः ॥ १५ ॥

तं गुणाति स्वयंभूषणः, भेवाह संवहुमानतः ।

जिनेशं नैति यो मित्यं, भेवाहं बहुमाऽऽनतः ॥ १६ ॥

वाक्यं वस्तव शुभाच, वास्तुपुत्र ! सनातन !

अथे कुर्वाणोऽहो-वाः सुपुत्र ! सनातन ! ॥ १७ ॥

कदा प्रमोहमयः, विमलात्परात्मनः ।

हृदयं भजते देवा-क्षिमात्परात्मनः ॥ १८ ॥

हृत्वा त्वात्पराजि-ज्ञावपराजितमनोऽमयम् ।

अविनां नाद्यताम्यं, पराजितमनोऽमयम् ॥ १९ ॥

धीचमेव क्रमारा-प्रकृतप्रचारिका ।

जनायोऽसि युवावृद्धा-प्रकृतप्रचारिका ॥ २० ॥

त्वया देवाऽऽरिष्वर्षी बत-पारौ श्रीशान्तिनाथ ! ते ।

....., श्रीशान्तिनाथ ! ते ॥ २१ ॥

वीतरागं स्तुते कुण्डं, जिनं शंभुं स्वयंभुषम् ।

अरागत्वापुननोम्, जिनं शंभुं स्वयंभुषम् ॥ २२ ॥

विजिम्बे वीरत्वा येन, प्रयुक्तो भवताहर ।

अविनां भवनाशय, प्रयुक्तो भवताहर ॥ २३ ॥

अ स्वाभ्यसेन भङ्गोऽवा, भङ्गस्य प्रतिमस्वते ।

करो मनसि को मोह-भङ्गस्य प्रतिमस्वते ॥ २४ ॥

विद्यते सर्वदा वस्ते, स सुमतः समुचितम् ।

समासाहवते स्वाभिन्, स सुमतः समुचितम् ॥ २५ ॥

हृत्वा समवस्थान्तेनमि ! तं चतुरात्मनम् ।

पश्यन्कोऽजितसर्वि यो, नमितं चतुरात्मनम् ॥ २६ ॥

धीमेतिनायमानौमि, समुचितविजयाङ्गम् ।

हृत्वाजितसंभवात्, समुचितविजयाङ्गम् ॥ २७ ॥

शुभाधी सेवते ते श्री-पारम्भे ! नाक्षिककोमलौ ।

न क्रमावधिनां नम्र-पारम्भेनाक्षिककोमलौ ॥ २८ ॥

वरिचस्थिति यः श्रीम-महावीरं महाद्वयम् ।

सोऽस्तुते जितसंमोह-महावीरं महाद्वयम् ॥ २९ ॥

धीधीमन्धरतीर्थेण, सादरं नुत निर्जयम् ।

योऽज्ञानं विद्ध्य अस्म, सादरं नुत निर्जयम् ॥ ३० ॥

यैवन्वत्ऽहंतो जार-तेरावतविदेहका ॥ ३१ ॥

प्राप्यते प्रवराहको-नैरावतविदेहका ॥ ३१ ॥

वेद्यवन्द्य

सप्ततिशतं जिनानां-मुक्तदण्डवर्षिनाम् ।
 बन्धे मनुष्यसोऽह-मुक्तदण्डवर्षिनाम् ॥ ३२ ॥
 श्रीमन्नन्दीश्वरद्वये, प्रतिमाप्रयत्नाभ्याम् ।
 शिपिञ्जाक्षिति चैतुः, प्रतिमाप्रयत्नाभ्याम् ॥ ३३ ॥
 यथात्मनीच्छसि स्थान-सङ्गमिममङ्गमिमम् ।
 जिनविष्णुप्रज्ञं तद्वै-सङ्गमिममङ्गमिमम् ॥ ३४ ॥
 ये जिनैन्द्राक्षमस्वयति, साम्प्रतीतीतभाविनः ।
 उच्छ्रितासं विमुच्यन्ते, साम्प्रतीतीतभाविनः ॥ ३५ ॥
 परात्मानो जिनैन्द्रा-वै-सीयन्ते मानसं प्रति ॥ ३६ ॥
 पदं यान्ति जगन्मान-नीयं ते मानसं प्रति ॥ ३७ ॥
 सोऽस्तु मोक्षाय मे जैनो, नयसंगत आगमः ।
 अपि यं बुध्यते विद्वो, तयसंगत आगमः ॥ ३८ ॥
 त्वं नामाङ्गनाभिकर्म-कीर्तये भुनदेवते ।
 यत्र कोऽपि तद्वै स्व-कीर्तये भुनदेवते ॥ ३९ ॥
 यज्ञाभ्यासाः सुराः सर्वे, वैद्याभ्यासकरा जिनः ।
 नन्दं कुर्वन्तु सङ्गम्, वैद्याभ्यासकराजने ॥ ४० ॥
 उक्तं “अदो युरं” इति योऽहं द्वारम् ॥ ४१ ॥

निमित्तायै उ स्तुतिः-

अधुना “निमित्तं” इति सप्तदश द्वारं विवृण्वन्नाह-
 पावस्त्वणत्सद्विरिया-इ वंदसाविचिपाङ्गं निमित्ता ।
 पवयणमुरसरणत्सर्वं, उस्सगो इय निमित्तं ॥ ४२ ॥

पावानां गमनागमनादिसमुत्थानां, कृपणार्थं निजाननार्थम्,
 वैद्योपनिषदाः, कायोत्सर्ग इति यावः । यद्वागमः-“गमनागम-
 नाविहारे, सुते वा सुमिणद्वयणे रात्रौ । नावा नदसंतरे, इ-
 रियावद्विरियायै पण्डिकरणं” ॥ १ ॥ यद्वागमनादिसमुत्थपण्ड-
 कपे कलमीयोपनिषदाः कायोत्सर्गाद्भवन्ति । तथा बन्धनप्र-
 त्ययादिनि पदं निमित्तानि कलानि यस्मिन्, तथा त्रय उत्सर्गा
 इति शेषः । बन्धनपूजनसत्कारसंमानबोधितामनिरुपसर्गोति
 पदं कलानि चैत्यवन्दनादिकायोत्सर्गस्य स्तुः ।

तत्र-

“सुमरणपूजनमप्राप्तु-भगवन्ननुपाविति वंद्यम् ।
 पुष्पादिहं पुष्प-मिह बन्धादिहं स्वकारो ॥ १ ॥
 संमार्णो मण्योऽहं-इ विषयपण्डितं बोधितामो ह ।
 तिष्ठतिष्ठिधम्मसंय-पि निवृत्तसंगो ह निव्याणं ॥ २ ॥
 अत्रिहाइवद्विपायैतु, उ पुष्पफलं इवेतं तं मज्ज ।
 उस्सगाउं विषय त-पण्डितं विहाइ तउ वि सिवो ॥ ३ ॥

तथा प्रवचनसुराः सम्यग्दण्डो देवाः, तेषां स्मरणार्थं वैद्याभु-
 त्यकरोत्यादिविशेषणद्वारेणोपबुद्धयार्थं धुक्कापूरुवावद्रावणादि-
 कृते तन्मदुग्गणप्रशंसया प्रोत्साहनादिमित्यर्थः । यथा-तत्कल्पव्या-
 नां वैद्याभुत्यादीनां प्रमाद्विना तृतीयभूतानां प्रवृत्त्यर्थम्, अस्तु-
 याभुतानां तु स्थैर्यं च स्मरणोपायानां, तदर्थं, सारणार्थं
 वा, प्रवचनप्रभावनादौ इति कार्यं प्रेरणार्थम् । किम् ? उत्सर्गः
 कायोत्सर्गः, चरम इति शेषः । इत्येतानि निमित्तानि प्रयोजनानि
 कलानि इति यावदहं, चैत्यवन्दनाया भवन्तीति शेषः । इह
 च यद्यपि वैद्याभुत्यकारणः स्वस्मरणार्थं क्रियमानं कायो-
 त्सर्गं न जानते, तथाऽपि तद्विषयकायोत्सर्गकर्तुः श्रीगुण-
 स्थित इह विज्ञोपमासाविष्टं शुभोत्सर्गमिष्येव, आसोपदिष्टे-
 नाव्यभिचारवात् । यथा स्तम्भनीयादिनिर्परिकानेऽप्यासोः
 पदं तत् स्तम्भनादिकर्तुः स्तम्भनाद्यभीष्टकलासिद्धिः ।

उक्तं च पूर्वो-

“तेस्मिन्विद्यावे वि द्रु, तविस्रउस्समाभो फलं होइ ।
 विषयजपुष्पवंधा-इकारं मंतनार्थं” ॥ १ ॥ इति ।
 ह्यापयति चैतद्विषय कायोत्सर्गप्रवर्तकम् “वैद्यावचनगराणु”
 इत्यादि सुत्रम्, अन्यथाऽजीहफलसिद्धादौ प्रवर्तकत्वायोगात् ।
 उक्तं च ब्रह्मतीविलसरायां तदपरिकामेऽप्यस्मात् तच्छुक्तिस्त्रि-
 भिन्मेव वचनं आपकमिति । सङ्गा-३ प्रस्ता-॥ (अथ अंशु-
 भोक्तृकया सङ्गाचार्यावधेया)
 इत्युक्तं “निमित्तं” इति सप्तदश द्वारम् ॥ ४२ ॥
 चतुर्देतुकद्वारम् “तस्स उत्तरीकरणे” इति । साम्प्रतं
 “वारहो य” इति अष्टादश द्वारं व्याख्यानवशा-
 चतु तस्स उत्तरीकरणेऽप्युक्तं सफ्फदया य पण हेतु ।
 वैद्यावचनरा-इ तिभि इय हेतु वारसंगं ॥ ४३ ॥

चत्वारो हेतवः, नप्यात्तरीकरणप्रमुखाः “तस्स उत्तरीकर-
 णेणं विसाहिकरणेणं विसह्णिकरणेणं” इति कथाः, कायो-
 त्सर्गसिद्धये जवन्तीति शेषः ।

तत्र-

“तस्सालोपणमिकम-गमाहणा भोहियाहारास्स ।
 उत्तरकरणाहं, हेतुहं करोमि उस्समां ॥ १ ॥
 पण्डिधणवंधा, उह सात्तागार्थं साहियधणस्स ।
 हाणाइ गयमजस्स व, जहा विषयाइ सक्कारो ॥ २ ॥
 घालोयणाहणा तह, सुउ उट्ठारस्स उत्तरीकरणं ।
 कीरह पच्छिण्णेव च, उह सगडहंरगमाहणं ॥ ३ ॥
 पच्छिण्णे पुण उस्स-मात्रकण्णं पंचमे इह विसोही ।
 अट्ठाराणु अमावो, मायावो विणा विसज्जत्तं ॥ ४ ॥
 तथा अष्टादिकाः-“मट्ठा मेहाय विधिं धारणाय अणुण-
 दाय वट्ठमार्णो” इत्यात्मकाः पञ्च इत्येतः ।

तत्र-

“तस्मा निशाभिलासां, न पराणुमहलाभिभोगाहं ।
 मेहा हेक्षोपादे-यत्तुक्षुपकुवा न य जनिस्सं ॥ १ ॥
 मेहा या मज्जाया, जिणमणिगया नाममज्जसप ॥ २ ॥
 मणपणिहाणा पीहं, विहं न रागाइघाउल्लया ॥ ३ ॥
 घाणु अत्रिहाइगुणा-विसस्सरणं न उण सुजाजित्तं ।
 पण्डोऽहं अत्र्याहं-विंता न पणित्तामत्तं तु ॥ ४ ॥
 पंचसु वि इमंनु पुढो, संवज्जहं वट्ठमाणुप ति जहा ।
 सङ्गाहं वट्ठमार्णो-इ वासि उस्सममिच्छाहं ॥ ५ ॥
 इय पाढो ज्ञामकमा, पणि सट्ठासहं उहा महा ।
 तो विधिइ इच्चाहं, बुद्धि वि इमाण पम्व ॥ ६ ॥
 कारणरादिं कम्मं, घदासं उह न सिज्जइ कया वि ।
 इय सट्ठाहं विणा, काइस्सगस्स न तु सिज्जइ ॥ ७ ॥
 तथा वैद्याभुत्यकारद्वयं त्रयो हेतवः ।

उक्तं च-

“पवयणवैयावचनं, पवयणसंति च पवयणसर्माहं ।
 सम्महं देवा, करीत उ तेलिमुत्समां ॥ १ ॥
 पवयणवैयावचन-इत्येताद्विहं जामि हेतुहं ।
 आविषयमावा तेलि, न उ वंदयविसाहं ॥ २ ॥
 वैद्यावचनं संघा-इरक्कण, पमुत्तकचचमिह संति ।

उचसगगाइयिवालो, मणाई नुइवाचनसमाधि" ॥ ३॥
 (सकाइ व ति) अज्जाअज्जरीकरणायाः पापकृपणादिकले-
 बापिषिवादिकायोत्तरेण, सामान्येन अज्जाया बन्नादिप्रत्य-
 यस्य, वैवाह्यवृत्त्यादिवस्तु सुहायिस्सुस्मरणदिकल्लोत्तरेणैवैति
 केवच । अहा० ३ प्रस्ता० (अत्र सुव्ययैककथा संघात्काराद् हा-
 व्या) इति प्रकृतितम् "बाहरेओ व" ति अहाएवं चारम् ॥३॥
 (३३) इहानीं " कोल आमार " ति एकोनविधतितमं
 चारमाविष्कुर्वेत्ताह-

अज्जस्यभाइ वारस, आगारा एवमाइया चउरो ।
 अगण्णी-पण्डित्तिदण्ण-बोहियसोभाइ दको य ॥४॥
 "अज्जस्य सि" अज्जसात् " अज्जत्तुस्सलियेणं, " आदिशब्दात्
 " नीसलियेणं " इत्यादि प्रहः, वाचत् " इत्थिसंवाओइ ति" ।
 एतदर्थः-

" अज्जस्यवाचारे, कावस्सगं करेमि इव ओंगो ।
 ऊसलियं सासगद्दो, नीसलियं सासमोओ व ॥
 पयक्का वासलुयं अं-अमुइए वायणीसमगो ।
 अमसीह अकम्माओ, अमंतमाइदिसण्णे व निषदं वा ।
 पिसोइयाइ मुच्छा, विषेवणचं अमणएणियं व ॥
 सुइमाणुभसियाणु-अमुक्कं पायाअंगसंनकारो ।
 जल्ले कफाअंते, दिट्ठीह निसेसमाइवा ।
 कसासाइमिरोहं, मरणाई तेण सुइम ऊसलसह ।
 पयवमसगाइएक्कण-देऊ सासाइय व इरथो ॥
 उडुववायनिसमो-सु सइअयणा वि अइत्थिसुच्छासु ।
 निवसह विण्णममया, ऐमुक्कंपाहुनिवार" ॥
 एते च चाइश आकाराः काबोत्तरेणपयप्रकाराः साक्षात्
 सूत्रे प्रतिपादिताः । तथा- (एवमाइय ति) " एवमाइयइ " इति
 पदेन चत्वारः सूचिताः । नामवाह- " अगणि " इत्यादि ।
 अमिदिण्णुदीपादिस्मरणं, प्रहीपनकर्मणं, पण्डित्तिनैरमार्जा-
 रादिभिरिच्छुद्धं स्वस्य कायोत्तरोत्तमस्य च गुणैर्देवरासे
 लोकोपतिकर्मणं, बोधिका मानुषबीराः क्रोधः सुप्राकुतः, आदि-
 शब्दाद् पण्डित्तराजभयभीतिपातादिप्रहणम्, दृढञ्च संपादिना
 स्वः परो वा साध्यादिः, चशब्दात्सर्पोदरेव संयुक्तमासं
 वाऽऽगच्छति ।

अत्र यतना-

" कुलसुग्मी गहणाङ्गि-वणे अ तह मत्तहएकरणाई ।
 चारएपसायणाई, बोहियसोभाइरक्केसु " ॥१॥
 उभयेऽपि मीलिताः योदश । संघा० ३ प्रस्ता० ।
 (अत्र मरुत्तुवृत्तपतिसिद्धान्तः सङ्गात्काराद् ज्ञानव्यः) (का-
 योत्तरेणं होवाः " कावस्सगम् " शब्देऽस्मिन्नेव भागे ४२६ पृष्ठे
 उक्ताः । उच्छासमानमपि ४२४ पृष्ठे उक्तम्)

(३४) स्तोत्रलक्षणम्-

इहानीं " बुचं व " ति आदिषिं चारमाविष्कुर्वेत्ताद्योत्तरा-
 र्हेमाह-

गंजीरमहुरसई, महत्तलुयं हुवइ पुयं ॥
 गम्भीरा व्यङ्ग्यार्थोप्यधिकोक्तिजोरोक्त्वादिगोभाः, मनु-
 राः सुविज्ञाकाराः शब्दा मत्त तच्छा । यहा-मनुरो मासवक-
 शिष्यदिप्रामादराजुगतः शब्दः क्लेशे वच । सङ्गा० ३ प्रस्ता० ।
 (अत्र विजयभेदिकथा सङ्गात्कारादवसेवा)
 ३३३

प्रकृतितम् " बुचं व " इति आदिषिं द्वारम् ।

(३५) कतिवेल्लात्थानि वन्देत-साग्रतं " लगवेण " वि
 प्रयोषिंश्च द्वारं प्रकटयन्ताह-

पण्डिकमणे चेइयजिम-एचरिमपण्डिकमणसुवणपण्डिबोहे ।

विइयंदण इइ जइणो, सत्त उ वेत्ता अहोरेत्ते ॥ ४४ ॥
 यतः साधोः इति पूर्वोक्तकथा, अहोरात्रमये सत वेत्ता ज-
 ञन्वतोऽपि चैवबन्धना कर्त्तव्येव, अथवाऽतिचारसंभवात् स-
 करणे प्रायश्चित्तस्य भजनाद्यगमप्रामाण्यात् अधिकं तत्प्रतिषेधः ।
 पण्डित्यु विशेषतो बन्धनाभ्यासात्, प्रतिषेधे प्रायश्चित्तापेक्षया ।
 तथा वाऽऽगमः " जेण्णे वेइए वंइमाणस्स वा संयुवेमाणस्स
 वा पंचण्णयारं च सज्झाये पयरेमाणस्स वा विण्णं करि-
 ज्जा पच्छिन्नं " । एतच्च तुहाभ्यो विशेषयति, तत्र (पण्डिकमणे
 ति) प्रामातिकावश्यकावसाने एका चैवबन्धना । तथा च
 सूत्रावश्यकताका-" ततो तिषि सुइओ जहा पुयं, नवमण्य-
 सङ्गं विंति, जहा घरकोइलाइसत्ता न उठंति, तन्नो हेवे
 वंइति, तन्नो इहवणं संदिशावंति ति " ॥ (चेइय ति)
 चित्तावा चैत्यवन्दना चैत्यगृहवेत्तायां भक्तादिप्रहणार्थं-
 मुपयागकरणमुपमित्यर्थः । उक्तं च महानिहाये सत्तमा-
 ध्ययने यनिदिनवयामस्ताले-" वेइएहि अयंदिपहि ववओ-
 गं करिज्जा पच्छिन्नं " । तथा सूत्रावश्यके कायात्सर्गेनिमुक्ति-
 दूरयोर्द्विसातिचारालोचनायमुक्तम्-

" काउस्सगं मोक्कप-हरेसिमा जाणुजिण तो बीरा ।

विस्साइयाइजाणय-ज्याह ठायंति वस्सगं ॥ १ ॥ "

मोक्षपथतोऽथैकरस्तदुपदेशकत्वेन कारणे काबोपकाराद्
 साग्रतं वच्छुक्तं दिव्यसातिचारान्तराभिहितं, ततो-
 चयते-विषयद्वारेण तमतिचारं इहोयन्ताह-

" सयणासमप्राणे, वेइयजिमिज्जाकायत्तारो ।

समिई मावणगुणी, वितहायरणे अईबारो " ॥१॥

(चेइय ति) चैत्यवितथाचरयो सत्यतिचारः, आवाधिवचं च
 वितथाचरणमपि विना वन्दनकरणे अकरणे वेत्ताहि । (जइ ति)
 यतिवितथाचरणे सत्यतिचारः, यतिविषयं च वितथाचरणं
 यथाई विनयाधकरणमिति । एवा च त्रिकालचैत्यबन्धनाम-
 भ्ये प्रामातिकासंस्थाकावबन्धनोच्यते । यतो यतिनामपि हिंसा-
 मध्ये त्रिसंघं चैत्यवन्दनाया अवश्यं कर्त्तव्यतयोकत्वात् । तथा
 महानिहायेसुप्रसङ्गं " गोयमा । के जे अमिक्क वा भिक्खुणी वा
 संजयविरवपनिहवपक्कजापपावकस्से दिवा पमिहो अणु-
 विण्णं जावजीवाभिगहणे सुविस्सत्यत्तसनिपत्तरे जह्णवविहोए
 सुसग्गमणुस्समणे अणुत्तमये परमगच्छे तणयमणुस्स
 सुइउक्कवसाध ययपुराई न तिकासियं चरप पण्डिज्जा, तस्सं
 पायापच्छुत्तं ववहासिज्जा " ॥ (जिमण ति) चैत्यबन्धनां
 कृत्वा प्रोक्तव्यम् । तथा चोक्तम्-" वेइयाई साहुहि व अयंदि-
 पहि पण्डिकमिज्जा पच्छिन्नं " । एवा च भग्नाहचैत्यबन्धना
 नाथवेत्त । (वरिम ति) संवरणप्रत्याख्यानानन्तरं देवाह वन्देत ।
 उक्तं च-" संवरणं चा वेइयस्स साहुयं वंइणं न करिज्जा, तो
 पच्छिन्नं " एवा सायं सग्ग्या चैत्यबन्धनायां निवर्तति । एवं च
 दिवामध्ये त्रिकालबन्धना यतिनां नवति । (पण्डिकमण
 ति) चैवसिक्तपण्डिकमणापुर्वं देवा बन्धनीयाः । तथा च महानि-
 हाये-" विइयंदणपण्डिकमणगाहा । " तथा " वेइएहि अयंदिप-
 हि पण्डिकमिज्जा पच्छिन्नं " (सुवण ति) देवाह वन्देत्ता

हवसन्, नाय्यथा । यदायमः—“वेइयंदि अवयिदि जाव संया-
रम्मि गरइया पविन्तं ।” (पचिरोदे सि) प्रभाते प्रति-
बुक्कः सन् देवादीन् वन्देत् । उक्तं च—“हरिया कुसुमिषमगो,
मिणमुपिबंदण तहव सज्जायं” इति ॥ ७ ॥ एवं च साधूना-
भित्य वेला/सप्तकनियता चैत्यवन्दना प्ररूयिता ॥ ४७॥

अथ गृहस्थानाभित्याऽऽह—

पचिकममो गिह्ठिणो विट्, सगवेला पंचवेला इयरस्त ।
पूयात्त तिसंकायु य, होइ विवेला जहेणेण ॥ ४८ ॥

प्रतिकामत भवयसन्ध्यामात्रयं कुर्यात्तस्य, पुरिणः आचकारे,
सप्तवेलाचैत्यवन्दना अवयवहारात्रमप्ये । यथा—हे द्वयोरावश्य-
कयोः, हे च स्वापावबोधयोजिकासपूजाऽन्तरं तथा जघन्येन च
तिसांशेति सप्तः अयिः संभावने । सभाभ्यंते होतवेद्यम् । अन्धया-
ऽऽवश्यकत्वेन यद् स्थापितसमयावचनं पञ्चादिरपि, प्रभुतदेव-
गृहादौ वा अधिकं अपि । पञ्चवेला इतरस्याप्रतिकामतः । य-
थाऽविस्थापावबोधयोजिकाः तत्प्रतिबंधं पूजानन्तरं, तथा जघ-
न्येन आचकस्य तिस्रो वेलाचैत्यवन्दना भवति, कस्मैति शेषः ।
कथमर्थं, तिस्रं प्यास्तु यास्तिस्रः पूजास्तेषां, तदनन्तरमित्यर्थः । ए-
तेन अक्षरस्य त्रिकालपूजाऽप्यवदेतिता, चराम् उकाउकसमुच्चया-
र्थः । तेन यदाऽपि पूजा न संभवति तथाऽपि वेलात्रयं देवा
बन्दीभ्याः, तथा या पूर्वोक्तं गृहस्थपूज्यादिविषयं वन्दनास्ताः
प्रातःसंध्यावन्दनायां निपतन्ति, तदनन्तरं मध्याह्निक्यां, नत-
स्तु पश्चिमसंध्यायाम् । यथा आगतः—“जो जौ देवापुत्तिया । अज-
पनिरेय जावजीवं तिकासिंयं अणुतावसंगमाचिसेनं चेइय
वंधियवेइ इणमेव जो मणुयसाओ अणुइअलासयसखणुं गुरा-
अओ सारं नि, तस्य पुवण्णे ताव उद्वगपानं न कायव्वं जाल वे-
इय साहूय न वंधिय, तथा मज्जण्णे ताव असणुकिरियं न का-
यव्वं जाव चेइय न वंधिय, तथा अवरण्णे चव तथा कायव्वं जहा
चवंधिय” चेइयं हो । (संज्ञातयमदक्षमिज्ञा सि ।) सध्याऽऽह
प्रस्तावः । “संवरिता यं चेइयसायुं वंधंयं करेजा पुरिमहुं”
महा० ७ म० (अत्र कातिभौ कयानकं संवाचाराद् कालव्ययम्) चैत्य-
गृहे आघातना “आसायणा” शब्दे जि० ना० ७७ पु० उक्ताः (अत्र
प्रजापतिदेवीकुमारनन्दिकाया स्थावोका दद्यात्) इति प्रकृतं
“इस आसायणवाओ” इति अनुविंशितितं द्वारं, तन्निकपणेन
च प्रदक्षितम् “एव चैवंधेइणां जणां च उवोसिपुचारेइ
डुसहस्सार्हं हुंति चउसरय” इति प्राक् प्रतिज्ञातं सप्तपञ्च-
मपि चैत्यवन्दनाविधानम् ।

(३६) साग्रतं चैत्यवन्दनाकरणविधिप्रदर्शनायमाह—

“हरिमे नमुक्कारं नमोऽणुदे अरिहंतपुइइ लोण्डे सव्वउयुइ
पुक्कइयइ १० सिक्का ११ वेया १२ रुइ १३ नमोऽणुइइ जावंति १४
वय १६ जयवीयं १७ इति । त्वं “ता गायमा ।” अयमिक्कं-
ताव हरियावहियाय न कपइ चेव किंचि चिइवंधणसज्जा-
इयं काउं फलमभिकंलुगाणं” इत्याद्यप्रामाण्यात् । “ह-
रिय सि” प्रथममीयायिकीप्रतिक्रमये तत्कावोत्तरं च
“वंदेसु निम्मलवर” इति यावत् नामस्तवस्य पञ्चविंशत्यु-
च्युत्समानं कृत्वा “नमो अरिहंताय” इति जगतः पारयित्वा
मुखेन सकतोऽपि अनुविंशितस्त्वो मणनीय इति वृत्ताः । ततः
प्रामात्रमणुवंमं “रत्नकारेण संदिग्धं नगवद्” चैत्यवन्दनं
करोमीति जयित्वा “नमुक्कार” सि—

“इयानो नेमिमुनी उजो विमलजः पद पञ्च नाभेयनः ,

अयोधीरसुपाभेकीतलनमीविरोचिषः बांका ।

हो चन्द्रजसद्विधी सितवक्त्रो हो पार्थम्यही सिती,
हो पद्ममवास्तुपुत्रजिनयो रक्ती चिरकी स्तुते ॥ १ ॥

हेवेन्नाविमिराहो नरहितः सौम्यहस्तः सन्मुखा,
विद्यामन्मन्त्राधानन्तस्तुगुरोः सिद्धाद् सव्वइयइ सदा ।

प्राचायां यतिधर्मकीर्तितसमाचारपारिवर्त्तकः महो-
पाध्यायान् भुनधर्मघोषणपरात् सायुधं विषेः साधकाद् ॥ २ ॥

अहंन्तो मम मङ्गलं विद्वत्तां हेवेन्कवन्धकमाः,
विद्यामन्मयास्तु मङ्गलमं कुर्वन्तु सिद्धा मयि ।

मङ्गलं मङ्गलमस्तु साधुनिके सव्वमकीर्तयिषिती ,
अङ्गलं भुनधर्मघोषणपरं धर्मं सुदृग्भिः अये ॥ ३ ॥

इत्यादिकप यथाकंचि यथाप्रस्तावमेकद्विष्यादिनमस्करा भ-
जनीयाः । नतः “कहुं नमति सिरपंचमेणं काएण” इत्याचारा-

ङ्गवर्णवचनात् पञ्चाङ्गं प्रणामं कुर्वता “तिण्णुओ मुक्कानं ध-
रणिनलं सि निवेइ” इत्यागमं बोद्धुं बारात् शिरसा स्पर्शं

स्पर्शं “नमोऽणुयं तिण्णुवणिक्कुराजिण्णिइपदिमाविणियेसियन-
यणमायुसंण धनोऽहं सपुओऽहं ति जिणबंधणाए सहालीकय-

जम्मु सि मममाणं विरइयमउलिबंधजिणा हरिवतणवी-
यजतुविरदिधुमीए विदिमोमयजाणुणा सुपरिक्कसुविधि-

यनोसकजइयणुसुत्थोमयं पय पय आवेमाणेणं जाव चेइय वं-
दिसि” इति । तथा—“सक्कययार्हं चेइयबंधं,” मद्यानिष्ठा-

ये तृतीयपयसोकोविधिप्रामाण्यात् भूमिहिनोमयजानुना
करपूतयोगमुद्रया शक्यतवधर्मको भवन्तीति । तदन्ते च

पूर्ववत् प्रथमं कृत्वा समुत्थाव जिनमुद्राङ्गितचरणो योगमु-
द्रया “अरिहंतचेइयाए” इत्यादि चैत्यस्तवधर्मकं पठति ।

उक्तं च—

“उट्टियजिणमुइचिय—चरणो करवारियजमुद्रो य ।

चेइयगयधिरिद्धी, उवणजिणंदरंयं पडइ ॥ १ ॥

कापोरसमं उवोच्चासा “अउ सेसेसु” इति वचनात् अष्टौ,
उच्चासपूरणाधर्मिसंघं नवकारं विमलित्वा तं पारयति ।

ततः “धुइ सि” अष्टिजिनस्तुतिं ददाति ।

तत्रां वृद्धभाष्योक्तो विधिः—

“अउस्तासपमाणु, उस्ताणा सव्व पय कायइय ।

उस्ताससमघोप, नवकारेणं तु पारिउजा ॥ १ ॥

परमिड्ढिमुक्कारं, सव्वयजानास पुण अण्डं पुरिसो ।

वरिमाइमयुपदणं, पाइयजानास वि न इय्थी ॥ २ ॥

अए यगो देइ पुइ, अइऽण्यो ता पुइ पडइ यगो ।

सेना उस्तागठिआ, सुय्थिंता आ सा पुरिसमत्ता ॥ ३ ॥

विबस्स उस्ता पुत्तज्जी, पाइका वंधया धुइं तस्स ।

चेइयगेहे साम—वंधंयं सुइविबस्स ॥ ४ ॥

अयिध य पुरिसपुइइ, वंधइ हेवे चउमिण्णो संघो ।

इय्थी पुइइं वुडिहो, समणीओ साविवा चेइ ॥ ५ ॥”

ततो “लोगा सि” लोगास्तुक्तो अग्रणं” यद्यन “सव्व सि” “स-

व्वलोप अरिहंतचेइयाणं” इत्यादिना प्राग्वत् कावोत्तरं क्रियते,
पारयित्वा “अउउ” इति द्वितीया स्तुतिः सर्वजनाभित्ता दीयते,

ततः “पुक्कसि” “पुक्कवरवरइवहुं” इत्येकं भजनीयं,
तत्कावोत्तरागमनं च “पुइ” इति तृतीया स्तुतिः सिद्धाऽनसक्का

भजनीया । ततः “सिद्ध सि” “सिद्धाण” इत्यादि मणियवा

“वेयं चि” “वेयं चकणायणं” इत्यादिना कायात्सर्गः कार्यः, ततः “पुह चि” “वेयंपुहकदादिविषयेषु चतुर्थी स्तुतिर्द्विषते, ततः प्राप्तेः प्रथमाप्रमाणं तु तृतीयेः निवन्धकचतुर्थतोऽनुमुच्यते “नमोऽस्तु” पृथुणेः शक्तस्तत्त्ववदन्को भवनीत्यर्थः, इत्येते प्रथमां इत्या “आर्वाति” चि सर्वज्ञानमन्त्रमाप्तिधान-नमो “आर्वाति वेदव्यास” इत्यादिप्राप्ता प्रमयीति। तत्र च पञ्चमस्तुते-भगिण्या। द्वितीयमपिप्राप्तपदकवासने इत्यादि। ततः क्रमाभरणं इत्या “आर्वाति केह साहू” इत्यादिना त्रि-तीयं मुनिवर्गमात्मकं प्रणिधानं कर्णीयं, तुः क्रमाभरणं इत्या “इहोकारेण संविसेह भगवन्” इत्यनं भगिणुम्। इति भगिण्या स्तोत्रं भवनीयम्, ततो मुक्ताङ्गुलमुच्यते “जय वीर्यविराज” इत्यादि तृतीयं प्राधान्यजन्यं प्रणिधानं प्रथमिकम्। “यणवन्द्यपुहकउपकण-पुहविराजोहि उपकोल” चि प्रथमिकप्रमतिपादिका माया भवनीया। तत्रो काहारायैः

अथ भाष्यकृत् सद्वृत्तबुद्धानातिशयतः स्वशुक्लाम्हापना-
गर्भं प्रकृष्टफलदर्शनद्वारेण निगमयन्नाह-

सन्धोवाहिविसृष्टं, एवं जो बंदए सया देवे ।

देविन्दुविन्दमहियं, परमपयं पावइ अहुं सो ॥५०॥

सर्वे आचक्रादिविषया भूद्विजन्तुल्लिखितोक्तोच्चा देशाकाशाद्यनुगता
 द्वयस्तत्त्वज्ञानस्तत्त्वचक्राया वस्तुतो यस्तत्त्वतो वादिविषयप्रमाणान्ना-
 कृष्णाक्ष उपधायेषु धर्मानुगतिरहितोक्ता "उपायविषयवित्तमत्र" इति-
 विषयवत्तत्त्व, न पुनः सावैरोहिकप्रयोजनवयव्या, होक्क, शास्त्रासि-
 द्धा हि ते, हि नोपदेशापरा, कथमो हि शास्त्रमर्थवत् । न हि
 भिन्नः स्वायाद, नुगुणितो वा उल्लिखितव्यस्त्वत् । परमं च तत्प-
 दं च परमपदं, तथैकारपदव्याप्यव्यतिथिः ।

यदागमः-

“सामंतो ब्रह्महरं, ब्रह्महरो सुरवशननं कंचे ।

हृंदो तित्थयरत्तं, तित्थयरे पुण तिजयसुहण ॥ १ ॥

तम्हा अं हं देहि वि, कंभिज्जह एगवत्तककं हि

इय साण्णुरायहियप-हिं उत्तमं तं न संदेहो" ॥ २ ॥

प्राप्नोति समासादयति, लघु शीघ्रं, स यथोपाधिचैत्यवन्दना-
कर्त्ता ।

उक्तं आगमे-

“ જો પુણ્ય મુહુરત્તરો, સુદતણહાલુ અભિ વ્ય કમલયણે ।

ययथुहमंगलजइस-इवावरो हु ण मुणे किं पि ॥ १ ॥

भस्तिनरमिन्नरो जिण-वरिष्पायारविद्वज्जुगपुरमो ।

भूमिनिद्रुषियसिरो, कयंजर्तावायको भक्तो ॥ २ ॥

इहं पि गुणं हियय, धरिउज संकाइसुअसंमत्तो ।

अकस्मादियवयनियमां, तिथ्ययत्ताह सो सिञ्ज" ॥ ३ ॥

ततश्च बावर्त्तार्यकरत्वं स्यात्तावन्मध्यरथवत्त्वकीकृतत्वाद्य-
नुजवति । अथवा परमपदं मुक्तिपदं, परमज्ञानादिचतुष्टय-
योगात्, होवं प्राप्सवत् ।

तथा आगमः-

“ नामं पि स्वयलकम्म-कुमलकलंकं हि” त्रिप्पमुक्तायं ।

તિયસિદ્ધિસ્યસજ્જના-ય જિણુવરિદાણ જો સરદ ॥ ૧ ॥

तिविह्वलकरोषरुत्तो, खणं खणं सीलसंजमुज्जुत्तो ।

अविगाह्यवयनियमो, सो वि हु अदरेण सिज्जज्जा ॥ २॥”

सङ्गा० प्रस्ता० पञ्चा० । (मेघरथकथा सङ्गात्पाराद् कातव्या)

अथ शुद्धबन्धनस्यैव मोक्षहेतुत्वम् । अथ शुद्धबन्धनैव
मोक्षहेतुरिति दर्शयितुमाह-

इसो उ विज्ञागाओ, अणादिभवद्वलिंगओ चेव ।

शिशुं शिरूविश्रुत्वा, एसा जह मोक्खहेतुं त्ति॥३१॥

इतस्त्वस्मादिष्वानन्तरं कावृत्तिविज्ञानाद्यभ्यस्यकरणस्योपायं विबुध-
वन्द्यं नवतीर्थस्यैव हङ्गणान्न तथा अनादिप्रवेगविन्ध्याप्यसंस्तारं,
यानि कथं त्यज्यंति त्रिज्जानि, त्रायिकविषयान्नामधातमप्रजितानिदिपयन्त्य-
वदन्त्यलङ्कारानि तानि, तथा तेज्यस्मन्तोऽभ्यादिभिरव्यवस्थितङ्कृतः,
बहुरूपः सङ्गुह्यदेव, यथाभ्युदोऽध्याधारेण, स व्याप्यव्यवोद्यते।
किपुणं सुखित्तियं तथा भवतीत्येव निरूपयितव्या पर्यायंलोकनीया।
कथयं, यथेति यत्तु, तथा एवैव ब्रुवन्त्येवैव, नेतरा, मोकोहेतु-
विभोवीजदः। अथवा इत एव विज्ञानादमात्राविवक्ष्यमङ्गलङ्कृतम्
व्यवस्थितद्वयमोकोहेतुतुल्यं स्यादित्यस्तथा निरूपयितव्या। एषा
कन्द्या यथा मोकोहेतुः स्याच्छब्दा विधेयैरुपदेष्टाः। इतिहृदो-
वाक्यार्थसमाप्तिः। अयमभिप्रायः—प्रथमकरणाध्यागन्तरे अना-
दिप्रवक्तव्यलङ्कृतैव ज्यमन्त्यन्तोऽभ्यादासिंयं न मोकोहेतुर्जाता,
अब्रुवत्तावत्, प्रतोऽयुता तथा निरूपणीयं यथा मोकोहेतुः
स्युत्पत्, ब्रुवा विषयस्य तायाः इति गाथायाः ॥ ३१ ॥

अनादिभवद्व्यलिङ्गत इत्यनेनानन्तशः प्राप्तिरस्या

वृत्ता, सा चागुह्याया एष, न तु गुह्याया इत्ये-

तद्दर्शयितुमाह-

एषो जात्रओ इमीए, परो बि हु अवहुपोगला अहिगो।

संसारो जीवाणं, इदि पसिष्णं जिणमयम्मि ॥ ३५ ॥

नो नैव, भावतः सुखाध्यवसायतः, सुखाध्यामित्यर्थः ।
(इत्यपि हि) अस्यां वदन्त्यां अस्यां, एवोऽप्यतश्चोऽपि

आसातिमत्तः । दुष्प्रभोऽसुक्रुरे । (अथतत्पणालि) इह पुक्रुलशब्देन भीमादित्यायैव पुक्रुलपरावर्तोऽभिप्रेतः, ततश्चाह पुक्रुलपरावर्ततेत्येत्युक्तपरावर्तः । अप इत्यपकृष्टः । किञ्चित्पुन्यंऽपुक्रुलपरावर्तोऽपरावर्तपुक्रुलपरावर्तः । तन्माहृषिकोऽनीलः, संसारो, जीवाश्च जन्तूनां, अर्थाति । गच्छामहे । कथमभिहितं किमत्याह-हृदयिष्युपप्रवर्धने । प्रसिद्धं प्रख्यातं, जिनमतेऽहंतिस्त्वान्ते । यदाह-“कालमर्षानं च सुपु, अक्षरपरिग्रहो य हेसुगो । आसात्यहङ्गुल्लायं, उक्कोसं अन्तरं होह ॥१॥” इति । अतो द्रव्यत एवाऽऽसीत्, अनादी नवे निरायिका चेति आशयोऽयं ॥३॥

प्रकृतार्थे निगमयन्नाह—

इय तंतजुत्तिम्भो खलु, णिरुबियच्चा बुद्दीहिं एम चि ।

एव सप्तमिच्छेयां, इमीर्षे इह होइ जेन्वायां ॥ ३३ ॥

इत्यनन्तरैकायास्तन्त्रयुक्तेस्तन्त्रयुक्तिः आगमाभितोषपत्ति-
माभिनः, अथवा-तन्त्रं युक्तिं वाऽऽभिय, कलुषार्थेणाह्लादः,
निरूपयतिव्या अलोकनीया, अथोहेत्वहेतुयुक्तिः। कुषेयैर्द्वि-
विधैरुपायैर्निमित्तयः। पथा अनन्तरं कथा वन्दना। इतिवार्थो
वाक्यार्थसमाप्तिः। अथ कस्माद् निरूपणमस्या उपदिश्य-
ह्वाह-न नैव, सत्सामाग्रेण सद्भावेनैव, (हमीय) अस्या वन्द-
नयाः, इह वन्दनाविचारः, प्रवर्ति जायते, निषाणं निर्मुक्तिः, किं
तु शुद्धयाऽनया तत्र जायतेः अतस्तद्व्यां वसितव्यमिति इदमर्थः।
इति गार्थायः॥ ३३॥

इहैव वन्दनायाः शुद्धाद्वयत्वविचारे अन्त्युच्चमाह-
किं चेद्वेदं ज्ञेयकृद्गन्-रूपगणार्थं जगति सम्यक्किं ।
तं तेषु विचरयेयं, तं पि तु परिजानन्तीयं तु ॥ १४ ॥
किञ्चेत्युच्चमार्थः, इहशब्दोऽन्वय संज्ञकत्वेन, ज्ञेयक्यासी
युक्तः, कृतकस्य कथञ्चिद्विद्वत्कृतककूटकः, स चासीत् कपकस्य
हेककूटककपकः, स एव, तस्य वा, ज्ञातं निदर्शनं, ज्ञेयक-
टककपकज्ञातं, तद् भणति वदति, सम्यक्विदः सिद्धान्त-
वेदिनो मनुष्यबुद्ध्याभिप्रभूतयः, तन्नेष्ट्यावश्यकमित्युक्त्यादिशा-
स्त्रेषु । तथाहि-“ कथं टंकं विस्मा-इत्यकारं तद्व्यकृष्योऽष्टे-
भ्यो । होयहं पि समाश्रये, कथं ज्ञेयलक्षणमुच्यते ॥१॥ ” वि-
चरयेद् बहुप्रकारं, चतुर्विधरूपमित्यर्थः । इह काले यदिति शेषो
हृदयः, तदपि हेककूटककपकज्ञातमपि, न केवलं ज्ञेयहि-
कृद्गणानन्त्याद्वयत्वमस्या मायनीयमित्यपिशब्दाश्च । इत्युक्त-
एवकारार्थो, मिश्रकमन्त्रेति । इहैति वन्दनायां, परिजाननीय-
मेव पर्याप्तोचितव्यमेव, इतिशब्दो वाक्यार्थसमाप्ति, इति
गाथायः ॥ ३४ ॥

विचयेद्वैतियुक्तं, तदेव इदंयथाह-

द्वयेण टंकेण य, ज्ञुषो छेभो हु रूगो होइ ।
टंकविहृणो द्वे, वि ण खलु एगंतछेभो ति ॥ १५ ॥
रूपेण रूपसुवर्णादिनोचितेन, टङ्केन च विचयिषोऽयं च,
युक्तः समन्वितो यः स ज्ञेय एव विशुद्ध एव, दृशम् ए-
वकारार्थः, कपको द्रव्यो, जगति वर्तते श्रेयोको ज्ञेयः । तथा
टङ्कविहीन उचितविचयिकतो यः स ज्ञेयेऽपि कृपादा-
युच्युचितं सति, न कलु नैव, एकान्तच्छेदः सर्वथा विशुद्धः,
टङ्काभावेन देशतः कूटत्वात् । इतिशब्दो द्वितीयजन्मरूपणा-
समाप्त्यर्थः । इति गाथायः ॥ ३५ ॥

अथ तृतीयजन्ममाह-

अहंवे टंकेण वि, कुनो तेण वि विणा उ मुह ति ।
फलमेधो एवं चिय, मुच्छाण पयारणं मोसुं ॥ ३६ ॥
अहंवे कृपायुचितरूपयाज्ञेयं सति, टङ्केनाऽपि विचयिषोऽ-
यापि युक्तः, आस्तां टङ्काभावे इत्यपिशब्दार्थः । कूटोऽङ्क-
एव कपको भवतीति प्रकृतः । अथ चतुर्थमाह-तेनापि टङ्केना-
पि, अपिशब्दात् ज्ञेयस्याप्युभयभावात् इत्यर्थः । विना तु वियु-
क्तः पुनः । कपको मुक्तिं विजगन्नामिति व्यपदिश्यते । अथा-
पदर्शितकपकचतुष्टयस्य फलमन्तर्देशत आह-फलमिष्टार्थप्रा-
प्तिलक्षणं प्रयोजनम्, इतोऽनन्तरात्कृतकपकात्, एवमेव कपक-
स्वकपकत्वेन जगति । तच्च कमेण पूर्वमीपवपुर्णं विचयितक-
नामावः, सर्वथा फलमावच्छेति । किमन्त्युच्चमार्थाद्विद्वि फलं
न भवतीत्यत्राह-मुग्धानां मुग्धानां, प्रतारणं वक्षन्, मुक्त्वा विर-
हस्य, अन्यत् फलं न जगति, तत्पुनर्जन्मनि । अथवा-सामा-
न्यतो हृष्टमन्योजनमाह- (एतां वि) वन्दनायाः सकाशात्-
ति । अतिप्रसङ्गं वारयन्नाह-“ मुक्त्वापि ॥ ” कपकात्प्रतारणं
स्याद्वन्दनायास्तु नेति गाथायः ॥ ३६ ॥

आद्यव्याख्यापक्के पातनैवच, अथ तेनैव कलेन तत्फल-

वज्रविष्यतीत्याह-

तं पुण अणत्थफलदं, पेहादिगये जमणुवमोगि ति ।

आयगयं चिय एत्थं, चित्तिज्ज समयपरिसुक्कं ॥३७॥

तत्पुनर्जन्मप्रतारणलक्षणं कपकात्प्रयोजनकृत्यजन्यं फलं, किमि-
त्याह-अनर्थकालम् अनर्थफलत्वं वा स्वपरपरपरकारकपकस-
हायकम् । अत एव न नैव, इह कपकविचारे, अविच्छिन्नं प्रस्तुतयः ।
किमिति माधिकात्मन्याह-यद्यस्मात्, अनुपयोगि मिथ्योजनं,
न हि स्वतामन्यफलत्वेन परप्रतारणेन प्रयोजनमाप्तं । इतिशब्दः
समाप्तिः । तर्हि किमिहाधिक्येन इत्याह-आत्मगतमेव स्वविष-
यमेव, कायकलत्रमित्यर्थः । न तु परविषयं प्रतारणादि, आया-
गतं वा कपकविनिमयेन योऽनिमेषवस्तुतामस्तत्तमेव, अथ कप-
कविचारे, चित्तवत् विचारते, समयपरिसुक्कं शिष्टव्यवहारविषय-
कं, न त्वसद्व्यवहारगतं परप्रतारणमपीति । व्याख्यातरे स्वेवम-
नतु वन्दनातोऽपि प्रतारणं बहमत आह-“(तं पुणेत्यादि) “नेह
ति” नाम वन्दनालक्षणे दार्ष्टान्तिकऽधिकृतत्वं । (आयगयं चिय
ति) जीवविषयमेव (समयपरिसुक्कं ति) आगमनगतं
मात्सादि, शेषं तथैवेति गाथायः ॥ ३७ ॥

एवं हृष्टान्ते सफलमात्रिणाय दार्ष्टान्तिकं सफलमाह-

अथवा-सामान्यतो दार्ष्टान्तिकयोजनामभिधाय विरोधतस्ता-
मेवाह----

जायेणं वयादिहिं, चेव मुच्छेहिं बंदणा येया ।
भोक्कलपणं चिय एमा, महोइयगुणा य पियमेणं ॥३८॥

भावेनापुनर्जन्मकायचित्तभ्रकान्तकियेण रूपयोपमेन, वर्णादि-
भिरैव साक्षरप्रभुत्वभिरैव टङ्ककट्टिरे, आदिशब्दाश्चतुष्टयकिया-
ऽलम्बनार्थिप्रहः । विचयशब्दो व्याख्यात एव । कूटैर्निरवधैः करण-
चूतैः, या वन्दना, सा टङ्का शुद्धा प्रथमरूपकोपमा, किञ्चैव
मित्याह-मात्रकलपणं निषाधप्रयोजनं भ्रमणकलपकत्वा, न
पुनः संसारकलपत । एया वन्दना ऐहलौकिकसाधयेक्या, पुन-
रियं किञ्चित्प्रेत्याह-यथा येन प्रकारेणादितोऽर्थाहितस्तथैव
गुणः फलं वस्याः सा वयोदितगुणा, ययोचितगुणा वा । गुण-
आयम्-“ पायं इमीयं कथं, सा होइ इहलौगिया वि हापि ति”
वशब्दः समुच्चये । नियेनावश्यमन्येति गाथायः ॥ ३८ ॥

अथ द्वितीयरूपकयोजनामाह-

भायेणं वयादिहिं, तदा ठ ना हाइ अपरिसुक्क ति ।
बीयगरुवमपा खलु, एमा वि मुह ति शिदिहा ॥३९॥

भाषेनोक्तपरिणामेन द्विधायपमेन, युक्तिं शेषः । तथाशब्दस्य
समुच्चयार्थस्येह संशयत्वात्, तथा वर्णादिभिरुत्तरप्रभृतिभिः ।
तुशब्दः पुनरर्थः तस्य चैवं संशयः-या पुनर्मेवना, अवति व-
र्तते । अपरिसुक्का सदावा, इत्येवंप्रकारा, द्वितीयरूपसमा द्वि-
युक्तटङ्कविहीनरूपकतुष्ट्या, अनुलोकावच्छादकैरे, एयाऽप्यसाध-
पि, न केवलमाद्यकपकसमा । शुभा प्रशस्ता, मोक्षारज्यवय-
क्तसाधकत्वात् । इतिशब्दः उपप्रदर्शने । निर्विहा तीयेकरादि-
जिराभिहिता, नावमाधान्यात् । आह च-“ किपायुवच यो
जायो, प्राक्शुण्या च या क्रिया । अमयोरन्तरं ज्ञेयं, भातुल-
द्योतयोरिव ॥ १ ॥ ” इतिगाथायः ॥ ३९ ॥

अथ कपकचरमङ्गकचयोजनावाऽह-

जावविहृणा वया-इयहिं मुदा वि कूमरुवसमा ।

ठमयविहृणा येया, मुहपाया अग्रिडफला ॥ ४० ॥

भावविहीना अनुपगन्धकायुचितभ्रमणनिराहिता वा सा,

वर्णादिभिरक्षरप्रवृत्तिभिः, शुद्धाऽपि निरवस्थाऽपि, आस्तां साव-
था, कुरुक्षेत्रमा कथंरहितद्वयमुक्तवृत्तीवकपकुम्भत्वा, तथा
उभयविहीना भाववर्णादिभिरुक्तिरहिता वा सा, हेया हातव्या,
शुद्धास्वा मुक्ताकव्या । परममङ्गकव्यस्वापि फलनीय-भाविह-
फला अनमिनतमवयोजनाऽनर्थकमेति यावत् । इति गाथार्थः ॥४०॥
एवं बाल्यमङ्गकव्यवन्द्या केचन किंफला व विशेषेण अ-
वसीत्याह-

होह य पायसेसा, किञ्चिद्वसत्वाण बंदवृत्तीर्ण ।

पाएण कुमङ्गफला, विसेतो दुस्समाह ॥ ४१ ॥

अवति व संपद्यते पुनः, प्रायेण बाहुल्येन, प्रायोप्रहणमङ्ग-
कव्यस्यानामपि कदाचित्तुपयोगवस्थावाभिर्यं फलनीति क्या-
प्यार्थम् । एषा अनन्तराका कपकचरमङ्गकव्योपमिता, व-
न्द्या प्रायः किञ्चिद्वसत्त्वानां संक्षेपशब्दसंज्ञावानां, किञ्च वा
स्तवं येषां ते तथा तेषां, मन्वकुलीनां जडविद्यां मिथ्यात्वोप-
हतत्वात् । तथा प्रायेण बाहुल्येन, प्रायोप्रहणं व केवाञ्जिमु-
क्तामायाऽपि सती सा संपुण्यवन्दनाहेतुत्वेन सुगतिकलाऽपि
अवतीति आप्तार्थम् । दुर्गतिकला कुल्लेव्यादिप्रत्येजना, वि-
शेषत इत्यन्तारदस्य पुनःशब्दार्थस्य तुशब्दस्य संबन्धादि-
शेषेण पुनः, दुःखमायां दुःखमाकां कालदोषादेव, इति गाथा-
र्थः ॥ ४१ ॥

इहैवाऽप्यं मत्तान्तरमाह-

अस्ये ह भोगिण च्चिय, एसा गामेण बंदणा जङ्गी ।

ए तं हि फलं तं चिय, तीएण व अहिगयं किंचि ॥४२॥

एकं तावद्विषयमिष्टकलत्वाद् । अन्त्ये तु अपरे पुनराचार्याः
साक्षात्पर्येष्टकलमप्रयत्नोऽस्वाः प्रादुः-युक्तं लौकिक्येव सा-
मान्यलोकसंबन्धिन्येव, न पुनर्जैनी । एषाऽनन्तराका, अन्त्यमङ्ग-
कव्यवन्दना । मन्वहृदयन्तेतीयं प्रसिद्धा, न शिवादिबन्धनः
कथं नाहंतीत्याह-नाम्ना अभिधानेनैव, न तु फलतः । वन्दना कै-
त्यवन्दना, जैनी जिनसंबन्धिनो । अथ कथमिदं प्रसिद्यते इत्या-
ह-यत इति वाक्यशेषः । यदिति यदेव तस्या लौकिकवन्दनायाः
फलं साध्यं तदेव मान्यस्यस्या अन्त्यमङ्गकव्यगतजैनवन्दनायाः,
न तु न पुनरधिकृतं प्रस्तुतं जिनवन्दनोचितं मोक्षदि । अथवा-
अपि फलमगलतर् लौकिकवन्दनापेक्षेति, किञ्चिन्निमित्तवन्दनी-
योऽप्येति गाथार्थः ॥ ४२ ॥

एतद्वैवाचार्यान्तरमत्तस्यापञ्चुडानार्थमाह-

एयं पि जुल्लह भिय, तद्वार्धपार्धो तफलं व जजो ।

नपचन्नायमायो, वि हंदि तपो ण जुच सि ॥ ४३ ॥

एतद्व्यनन्तराकाचार्यान्तरमतेन कुण्डननावा लौकिक-
त्वमपि, न केवलमस्मकमनमिष्टकलत्वमेव । युज्यत एव बहत
एव । तत्रोपपत्तिमाह-तद्वार्धपार्धः साक्षात्पर्यमत्तस्यासंबन्धात् । अन्त्य-
वन्दनाद्वे हि अपुनर्वैश्वकादिभावाभावाजैनवन्दनाया अनार-
म्भ एव, तत्फलमिव जैनवन्दनाऽऽप्यवनाज्जन्मस्वापवर्गसंघा-
धुजोपप्रवहाम्यादिकलनफलमिव बतो वस्याहेतोः, तस्या
जैनवन्दनाया आवधिकृतावाः साक्षात्पर्यमत्तस्या उन्माद्दोग-
धमैकलक्षणया अनर्थास्तत्त्वस्यायाः, तेषां भावस्तत्त्वस्याव-
भावाः । साऽपि, अविशुद्धादिशब्दार्थमात्रोऽपि, हृत्पित्तुपप्रदर्शने,
ततः कुण्डननावा, अथवा-(तत्तो प्ति) तत एव जैनवन्दनाऽ-
३३३

नारम्भादेव, अवधारणं वेद काकुपानाश्रयते । न युक्तो
न घटमानः स्वात्, इतिशब्दो वाक्यावयवमासीत् । इदमुक्तं
अवति-वधा जैनवन्दनाऽनारम्भान्मुक्तामावयववन्दनायामिष्टफलं
न युक्तम्, एवं जैनवन्दनाऽनारम्भादेव तज्जन्मानयोऽपि न युक्तः
स्यात्, इत्येते व मुक्तामावयववन्दनायामनर्थानावः यतो अतोऽसौ
जैनी न प्रवर्तयति तु लौकिक्येवेति गाथार्थः ॥ ४३ ॥

अमुमेवायं प्राचयत्वाह-

जमुजयजण्यसज्जावा, एसा विदिछेयेरिहं ण व अम्या ।

ता एयस्साभावे, इमीह एवं कहुं बीये ? ॥४४॥

यद्यस्याहेतोःकमयजननस्वभावा इष्टानिष्टार्थोत्पादनवीजकव्या,
एषा जैनवन्दना । अथ कथमेवोभयजननस्वभावेत्याह-
[विदिछेयेरिहं ति] विधानेन क्रियमाणेनेष्टफला, इतर-
विधिनिस्तु प्राचयपावफला । लौकिक्येवैवभूतेति वेदितव्याह-
न स्वध्या न पुनरपरा, लौकिकीत्यर्थः । लौकिकत्वादेव । ततः
किंमित्याह- (ता इति) यत एव कथमुपवर्णितव्या प्रसूहृष्टासी-
कृतस्येष्टफलस्याभावेऽभवने, अस्यां द्विविधकुल्लेवनायाम्, एव-
ममुना न्यायेन विधीतराज्यां सत्फलप्रत्यपायजनकत्वज्ञाणे-
न, कथं केन प्रकारेण, न कथञ्चिदित्यर्थः । चितीयं प्रत्यपायज्ञ-
कणं फलमित्यर्थः । अतः सुष्टुक्तं तत्फलमिव तत्प्रवपायना-
योऽपि न युक्त इति । यत्र व प्रत्यपायोऽपि न प्रवति, सा
जैनी न भवतीति । अथवा तस्मादेतस्येष्टानिष्टफलज्ञाप्यो-
भयस्याभावोऽस्यां कथं बीजमिव बीजं जैनीत्वं, जैनी ह्यार्थो-
नर्थबीजरा । अथवा-कथं बीजं कथमुपवर्णितव्याकादित्यं, तां
वन्दनाज्यार्थोनर्थबीजम्, अतो बीजानाभावादेवा लौकिक्ये-
वेति युक्तमेव । इति गाथार्थः ॥ ४४ ॥

इदमेव निगमयत्वाह-

तम्हा व तदाज्ञासा, अघा एस सि णायमो णेया ।

मोसाज्ञासाणुगया, तदत्यज्ञावा-खिछोरेणं ॥ ४५ ॥

यस्याऽस्याः प्रत्यपायानावाजैनीत्वं नास्ति, तस्माहेतोः । तुश-
ब्दोऽवधारणे । तस्य व प्रयोगो इहोचिष्यते । तदाज्ञासा जैनी-
सदृशी, जिनादिशब्दानामुपायनाद्वैव लौकिक्येव, एषा अवि-
कृतकुल्लेवना, इतिशब्द उपप्रदर्शनेन, न्यायत उपपत्त्या, न्यायज्ञान-
न्तरायां क एव, हेया हातव्या, पुनः किन्तुतेत्याह-मुपायानाजु-
मता असत्यवादाभित्ता । कथमित्याह-तस्यैव वन्दनाऽधिक्ये-
वस्तुनि, भावस्य सच्छब्दानाद्यवयवसायस्यानियोगोऽवधार-
स्तदर्थभावाभिनियोगः, तेन । यदा हि-“ गणेशं शोभेणं आणेनं ”
इत्यादिपद्यानि तस्यैव भावमनुष्ठानानः समुपकारयति, तदा
मुपावाद् एव स्वात्, एषानाहीनामसंपादनात् । अथवा-त-
थोभावाहृद्वानप्रयोजनाभावाभिनियोगावहेत्येता, इति गाथा-
र्थः ॥ ४५ ॥

एवं तावद्व्यनन्त्यमङ्गकव्यगतवन्दना फलत उक्ता, अथाद्यमङ्गक-
व्यगतवन्दनाया अभव्यानां कुल्लेजताप्रतिपादनायाऽऽह-

सुहकजजण्यसज्जावा, चित्तामयिमाह्प वि णान्व्या ।

पार्वात् किं पुणेयं, परमं परमपयवीये ति ॥ ४६ ॥

सुहकलतायामनितमप्रयोजनायां, विशिष्टानुष्ठानार्थानां सुह-
कव्यफलानां वा, जननमुत्पादनं, स्वभावाः स्वकथं येषां ते तथा,
ताह्, चित्तामय्यादिकानां पि चित्तराजप्रभृतिकानिपि, आदिशब्दाह

कल्पद्रुमादिपरिग्रहः । नकारस्वाभाविकः । अपिशब्दाद्यै र्द्व-
राज्ञेन वक्ष्यति, न भैव, अमस्या अयोभ्याः, प्राप्नुवन्मासादव-
न्नि, किं पुनरिति पदमप्राप्तिविशेषात्ततः, सुनरं न प्राप्नुवन्ती-
त्यर्थः । यतो वन्दनाम्, परमां प्रधानाभाषजङ्गलवृक्षगणम्, परम-
पदार्थं निर्वाणवस्तुम्, इति शब्दो हेतुर्थः । तेन परमात्मतां
परमपदार्थजत्वादिनि । समाप्त्यर्थो वाऽयमिति गाथायः ॥४६॥

अमस्यास्तावदिमां न प्राप्नुवन्ति, जन्वा अपि न
सर्वे एवेति दृश्यवशाद्-

जन्वा वि एत्य पेया, जे आसन्ना ए जाइयेथेण ।

जयणाइ सुए जणिये, एये ए उ इट्टकसजणणम् ॥ ४७ ॥

अम्या अपि योभ्या अपि, अमस्यास्तावद्योभ्या एवेत्यपि-
शब्दाः । अत्र परमवन्दनाप्राप्ते, हेया ज्ञातव्याः, ए एव कश्चिद्वा-
सन्नाः, परमपदर्थेति गम्यम् । व्यतिरेकमाह-न जातिमात्रेण
न ज्ञात्वैव, अम्या इति प्रक्रमः । कुत एतद्व्यमित्याह-बधस्या-
दनादिकालीनं, भूते लिखान्ते, भजितमुक्तम्, पदज्ञव्यन्तः, न तु न
पुनर्विधानमप्यौघकलजनकमभिमतार्थे साधकः, मोक्षप्राप-
कमित्यर्थः । सर्वमम्यानां निर्वाणप्राप्तेरिति गाथायः ॥ ४७ ॥

तत्र ये तावदेतां विधिना सेवन्ते, तद्विधिं वा अह-
ति, ते आसन्नाजन्वाः, ये तु तां न द्विषति
तेऽस्यासन्ना एवेति दृश्यवशाद्-

विहिम्रपद्रोमो जेसि, आसन्ना ते नि सुक्किप त्ति ।

सुवुदिगाणं पुण सु-च्छेदसां सीणासपसमा ॥ ४८ ॥

विधौ विधाने सत्यजङ्गले, वन्दनाया इति प्रक्रमः । प्रकृत्यभागे
अप्रत्येयोऽमरसरो, माधवस्थं भवति । येषां अम्यानाम्, आस-
न्ना निजद्वयान्नः, परमपदर्थेति गम्यम् । तेऽपि, न केवमसासन्ना-
अज्ञानवन्त एवेति । कुत एवमित्याह-मुक्किपाः प्रयासकिल्ह-
कमेतयोपमया इति कृत्वा, इति किंलहकर्मणां मां
प्रति माधवस्थमपि जायते । एतद्वैव दृश्यति-मुच्छुगणां
किल्हकर्मसत्त्वहरिणानां, पुनःशब्दो विशेषणार्थः, सुच्छेदना
विमुच्छप्रक्षपाना, विधिविषय उपदेश इत्यर्थः । सिंहनादमना
केशरिशब्दद्वया, आसहेतुत्वादितिर्न्यसः इति गाथायः ॥४८॥

एवं वन्दनां प्रति विधिविधयोः कलमुपपदर्थे विधिविध-
यतामुपदिशवशाद्-

आसोविणए एवं, तेतं पुन्नावरेण सूरिहिं ।

विहिज्जो कायन्तो, मुक्काण हियड्डया समम् ॥ ४९ ॥

आलोच्य विद्युय, एवं पूर्वोक्तप्रयोगेन, तत्र प्रवचनं, कय-
मित्याह-पूर्वैश्च मन्त्रस्य पूर्वो भागोऽपरश्च तस्यैवापरो
भागः, पूर्वोपरं, तेन, ससम्यर्थे वा पनप्रत्यये सति पूर्वपरेणानि
स्यात्, पूर्वोपरभागादित्यर्थः । तयोराचरोधनेति यावत् । अनेन
आलोचनमात्रस्य व्यवच्छेदः, तस्य तस्यैवापरोभासमर्थत्वादिति
सुरिज्जोकार्थः, परिहृतेषां, विधौ विधाने धर्मनागते वला-
द्याराधनकृते, वल उद्यमे । विधियलः, स कल्पेया विधातव्यः ।
विमुक्तालस्यैः स्वयं वन्दना कार्या, अन्यैरपि विधिवैव
विधापयितव्या इत्यर्थः । किमर्थमेतद्व्यमित्याह-मुग्गयाना-
म्युपसङ्गुदीनाम्, हितं धेयः, तदर्थं याऽयो वस्तु स हिनायः,
तस्मै हिनाय्यो । सत्यमविपरितोत्तराय, यदा हि वातायो विधि-
ना स्वयं वन्दनां विदधति, जन्वाश्च तथैव विधापयन्ति, तदा

मुग्गमुग्गोऽपि तथैव प्रवर्तन्ते, प्रधानाहुसिरित्वाद् मार्गोपाय ।
आह च-"ओ उच्छमेहि" मग्गो, पइमो सा कुकरो न सेसाणं ।
आवरियमि जयेते, तथमुक्करो केण सीएग्ग" ॥ १ ॥

तथा-

"जे अत्य जया जइथा, बहुस्सुया चएएकरएवउत्तुता ।

जे ते समावरंती, कालवणातवसज्जायं ॥ १ ॥"

(जय सि) बुधमाहो (अव्यसि) बुधिकावन्ति । तथा प्र-
बुधाश्च ते वन्दनाराधनजन्यं हितमाप्तावन्ति, तद्विराजनाज्य-
प्रत्यपायेभ्यश्च मोक्षिता भवन्तीति । अयं व्यापदेशोऽसमञ्जस-
तया स्वयं वन्दनां विदधानांस्तथाऽनवाप्तानुबन्धकाद्यवस्थे-
न्यस्तथाविधजिज्ञासादितित्तिविकल्पेन जनेष्वेतां प्रत्य-
तः सूरीन् वीक्ष्याचायेण बहिनः । एवं हि तत्तद्वृत्तौ तेषा-
मन्येषां वाऽनर्थोऽसमञ्जसकियाज्जया च शासनापसङ्गजना
मा भूदित्यनिर्णयः । इति गाथायः ॥ ४९ ॥

उपदेशोपमाह-

तिन्निगिलाणादीणं, जेसज्जाणाइयाइं णायाइं ।

दइव्वाइं इदं सल्लु, कुमाहविरहेण धीरेहिं ॥ ५० ॥

टाका मुग्गा । पञ्जा० ३ विष० ।

(३०) अत्र हीरावजयस्फुरितमणोत्तरकदम्बक-

स्वकीयतरकल्पे द्वाक्षैत्यानि वन्दन्ते, न वा ? । देवा यदा स्व-
कीयतरकल्पे याति, तदा तत्रत्यैकैववन्दननिषेधो ज्ञातो ना-
स्तीति । ही० ४ प्रका० ।

क्षैत्यालव कैत्यवन्दनकरणम् ईयांपयिकीप्रतिकमणपुरस्सर-
रम्य, अन्यथाऽपि वा ? । क्षैत्यालवे ईयांपयिकीपुरस्सरं कैत्य-
वन्दनकरणविषये एकाग्रतो नास्तीति ज्ञायते । ही० ३ प्रका० ।
शीनोष्णकालयोर्गृहस्थानां जिनास्ये देववन्दनं काञ्जावरण-
पुवकं, किं वा प्रमाणम् ? । शीतोष्णकालयोर्गृहस्थानां जिना-
स्ये देववन्दनानामसं काञ्जावरणस्य नियमो नास्ति, तेन यदि
कश्चित् करोति तदा करोतु । ही० २ प्रका० ।

गृहस्थाचारधरो यतिवेषवान् प्रतिकमणं कर्तुमात्रः किं
सामाधिक्यमग्रहणपूर्वकं करोति, अथवा कैत्यवन्दनः ? । गृह-
स्थाचारधरो यतिवेषवान् मुख्यवृत्त्या सामाधिक्यमग्रहं कृत्वा
प्रतिकमणं करोति । ही० ३ प्रका० ।

सप्तदशभेदपुत्रादौ भोजिनपूरे कैत्यवन्दनं कृत्वा यदोपवि-
श्यते तदा किमौपायिकीप्रतिकमणपूर्वकमेवावस्थायां प्रति प्र-
हिनं, उत्तरम्-सुगुहोपायकालसंज्ञावन्निर्माणं यतिप्रति-
प्रहिनं, अन्यथा तु यथाऽवसरमिति । ३६४ प्र० । सेन० ३ ब्रह्मा० ।
आविका जिनास्ये कैत्यवन्दनं विधापयैव स्मिता सत्यकमन-
स्कारकायोऽग्रहं कृत्वा यैकां स्तुतिं कथयत्येतद्विधिः कालोत्ति-
प्रशे, उत्तरम्-यतिविधिर्भाष्यचक्रमिदमर्थं कैत्यवन्दनाधिकारं
कायतोऽस्ति, परमेनद्विधिकरणप्रवृत्तिरनुना आविकामध्ये
न हउचन इति । २६ प्र० । सेन० ४ ब्रह्मा० ।

अथ पं० सत्यसौभाग्य० कृतप्रश्नः, तदुत्तरं च । यथा-
उत्कृष्टकैत्यवन्दनविधाबुधोत्तरं स्तुतयो वर्यैर्गृह्णा विधीयन्ते,
न त्वस्या इति कठिः सत्याऽस्तथा वेति प्रश्ने, उत्तरम्-उत्कृष्टकै-
त्यवन्दनविधाबुधोत्तरं स्तुतयः प्राचो वर्यैर्गृह्णा एव विधेया
इति परम्परा वर्तते, तेन कठिः सत्यैवावसीयते, परम्परायुक्तं
तु नमोऽस्तु उर्ध्वमात्रायेवस्याधिकारे " ताश्चो अ भुर्यो एग-
सिलोगादिवस्तुतिआमो पयक्करोहीहि वा खरेण वा वहुनेण

तिमि भाष्येण " इत्याद्यावद्वक्तृत्वात्परद्वयमिति सं-
भाव्यत इति । ४०३ प्र० । लेख० ३ वृद्धा० ।

वेद्यवास-वैत्यवास-पुं० । जिनालये, बतीनामावासे, द्यौ० ।

अथ यद्यपि स्वाध्यासनामधेयकृतिनांमुक्तं, तथाऽपि तत्र
प्राप्तकैषीबस्तत्र निवसतां को दोष इत्याह-

दुर्गमपक्षिणवत्य-स्तं सेवासंघाणज्जुचस्त ।

निजसवणे नो कथ्य, अद्यो आसाययादिभ्यो ॥

दुष्टो गन्धो दुरभिरगन्धो बस्यासौ दुर्गन्धः, अतिनामि वक्ष्यामि
बस्यासौ मलिनवक्षः, दुर्गन्धव्यासौ मलिनवक्षश्च दुर्गन्धमलिन-
वक्षः, तस्य चेतो निष्ठुर्धनं, सिद्धिधानं नासिकामल्य, जङ्गो
देहप्रभवपङ्कः, एतियुक्तस्य समन्वितस्य, जिनमयनं तयंकुष्ठे-
इमनि, न कल्पते, अवस्थानं कर्तुमिति शेषः । कस्येत्याह-वतेः
स्वाध्यासः, न तु गृहस्थस्य, तस्य स्वत एव गृहस्थत्वेन नि-
वाससंभवात्, इतरस्य तु प्रवृत्तिर्द्वयनतो निविष्यते इति ।
किमर्थमित्याह-आशानताहेतोराशानता सर्वभूमिद्विर्भाष्यते
इति । अथस्य भाषाया-बस्य हि भगवतो वैत्यगृहे देवा आ-
शानताभीतकता संवृतात्माना विद्युन्वि, तत्र कथं ब्रह्माविष्-
टरीराणां मुक्तदेहप्रज्ञाविराडितानां सदाहोषःसमोत्पन्न-
प्रचरवतां स्नातताम्बुविलेपभोगराहितानां निवसितुं यु-
ज्यत इति, प्रसिद्ध कथं कृता आहति । अत एवाकथ-
" अहं हि न आहकथं, कथिकथं तह विषाखिं ये तु । अत्ती
खलु कोह कथा, इहवा आसायया पत्रमा ॥१॥ " ननु यद्युप-
सक्तलारवर्णनिरहितकेवलसत्तावतौकिताविष्वाविष्वास्वभावा-
नां भावार्हतामचमदे सर्वसाधूनां निर्जराऽस्ति, तर्हि स्यापनाह-
तामचमदे तिष्ठतां कर्मेकव्य इति प्रयोगादुपयुज्यते । स्या-
पनाहद्वचमहं बतेर्निवासः कर्तुं निजैरासंभवात्, भावार्हद्वचम-
हनिवासिसाधुवदित्यत्रोच्यते । यद्युक्तं भावार्हतामित्यादि,
तत्रान्वय एव भावार्हतां कथय, स्यापनाहतामय एवेति । तथा
प्रगचतां प्रावार्हतां सर्वसम्भारकटावदेव सुसाचय एव स-
मस्तमपि वैद्यावृत्त्यं प्रकुर्वन्ति, भक्तपानादिकं च प्रयच्छन्ति, न तु
गृहस्थाः, तथा तस्मिन्निवासादिकं न विधीयते । अन्य-
कथ-गृहस्था अपि पुत्रोपचारकृते तेषां ब्रह्माभ्युपगुणविलो-
पनस्नानं कुर्वन्ति । अतो भावार्हकल्पस्याभिषेचामावाक्य
युक्तमेव भावार्हद्वचमहावस्थानम् । तथा बद्धकथ-प्रयोगवैत्यादि,
तत्र निर्जराहेतोस्तद्विषयाह । अस्ति कथा काव्य स्यापनाहक-
ल्पनेदाह तथा, यथा हि स्वाध्यासं वैद्यावृत्त्यादिकं प्रत्यनधिकारि-
त्यः, एतं तद्वचमहावस्थानं प्रत्यपि, शास्त्रानिषिद्धावर्णाक्य ।
अन उक्तम्-" देवस्वयं परिभोगो, अर्धतज्जमे च दारुणवि-
द्याम् । जं देवभोगमृत्ति, बुद्धी न ह्यु बह्वहं चरित् ॥१॥ " प्रयो-
गहव जिनमयमवस्थानं साधुधामयुक्तमेवेति, पापहेतुत्वात्,
स्वाध्यासुद्धानवदिति गार्थायः ॥ इयं ३ तत्त्वः ।

वेद्यसखिषेस-वैत्यसखिषेस-पुं० । स्वनामवस्थाते सखिषेसे,
यत्राद्यं प्रये वीरजिनः वसिष्ठकृपूवीपुत्रीप्रसूतो नाम
विप्रसिद्धात्मा भूत्वा द्युतो नयमे सुतो जातः । कल्प०
३ क्षण ।

वेद्यसिहराह-वैत्यसिहरादि-वि० । जिनमयमिच्छारकलस्य-
ध्वजप्रभृतिषु, पञ्चा० १३ विष० ।

वेद्यगृह-वैत्यगृह-न० । देवसदने, (जी०) जिनमन्दिरे, जी०
१ प्रति० ।

वेद्यु-स्थान-न० । अवस्थाने, स्व० ४५ उ० ।

वेद्या-वेद्या-स्त्री० । क्रियावाच, पञ्चा० ४ विष० । व्यापारकर-
णे, यो० ७ विष० । पराक्रमे, पं० सं० ५ ह्यार ।

वेद-वेद-पुं० । पारमूर्तिके, जी० । अ० । वासे, कल्प० ३
क्षण । कुमारके, ज्ञा० १ शु० २ व० ।

वेदग-वेदक-पुं० । ईद्वकुलजाते स्वनामवस्थाते वैशाखिका-
पुराणपत्नी, आ० क० । आ० वृ० । विद्ये० । कल्प० । (' से-
विष ' शब्दे सर्वो वक्तव्यता) (वेद्यया ऐधिकस्य भार्या बभूव
वति ' वेद्यया ' शब्दे १३३६पुष्टे वच्यते) " समये भगवं महावीरे
भगवन्मो भावा वेदगस्त भगिणी मोहै । " आचू० १ अ० ।
वेदकेन ह्यविद्यां राक्षितौ, कृणिकेन सह रघुशुलभमहाकपट-
कशिलासंभ्रामनामानौ संग्रामौ कृतौ । अ० ७ श० ३ व० ।

वेदरुच-वेदरूप-वि० । कुमारकल्पे, वृ० १ उ० ।

वेदि-वेदित-न० । वेद्यायाम्, जी० । सकाममङ्गप्रत्यङ्गोपा-
ङ्गदर्शनादौ, जी० ३ प्रति० ।

वेदिपञ्चकाल-वेदिचाक्रकाल-न० । वासीसूत्रे, " वेदि-
चाक्रकालचरितचरयेरकचुरजमहस्वरयविदपरिचिता " ।
वेदिचाक्रवासेनाऽप्यायं स्वदेशसम्भवेन वर्षचरणान् दक्षितकरणेन
नपुंसकीकृतानामन्तःपुरमहत्तकालम् । प्र० ६ श० ३३
उ० । दया० ।

वेदी-वेदी-स्त्री० । दास्याय, आ० म० प्र० । वासे, दे० ना०
३ वर्ग ।

वेत्त-वेत्त-पुं० । वैत्रीपूर्णिमाघटिते मासे, विज्ञानज्ञानान्विता
पूर्णमा वेत्ती । विज्ञानान्वितायां पूर्णमासामायां च । स्त्री० । जं०
७ वृत्त० । वं० प्र० । " वेत्तस्त पुत्रिमाय पडमाभियुस्त
विचारि " आ० म० प्र० ।

वैत्त-वि० । शिष्टिचित्तगते, यो० ८ विष० ।

वेत्तगण-वैत्तगण-पुं० । वैत्तगण्ये, वृ० ६ उ० ।

" श्रीजैनशासनमन्त्रस्ततिःमरस्मिः,
अपस्रवन्कुलपञ्चाविकाराकारी ।
स्वज्योतिराभुगद्विगम्बरदम्बरोऽनूत,
श्रीमोक्षं धनेभ्यस्तुः प्रथितः पुष्टिध्याय ॥ ७ ॥
श्रीमच्छैवपुरेकमण्डनमहावीरप्रतिष्ठाकृत-
स्तस्माच्छैवपुरप्रबोधतरणिः श्रीवैष्णवच्छोऽजनि ॥
वृ० ६ उ० । म० ।

वेत्त-वेत्त-न० । अन्तःकरणे, दया० ५ अ० १ उ० । मनसि,
दया० ६ ज्ञा० २ उ० ।

वेत्तकद-वेत्तकृत-न० । जीवस्वकपञ्चतया चेतनया बद्धे,
जीवानां किं चेतःकृतानि कर्माणि, अचेतःकृतानि कर्मा-
नि वा ? । अ० ।

जीबा णं जेतै ! किं वैयकटा कम्मा कज्जति, अवैयकटा कम्मा कज्जति ? । गोयया ! जीबा णं वैयकटा कम्मा कज्जति, एो अवैयकटा कम्मा कज्जति ।

“ जीबा णं ” इत्यादि । (वैयकटा कम्म सि) चेतसैतत्त्वं, जीवस्वरूपभूतचेतनेत्यर्थः । तेन कृताभि ब्रह्मणि चेतःकृताभि कर्माणि । (कज्जति सि) भवति । अ० १६ अ० २ उ० ।

वैयण-चेतन-पुं० । सचित्ते, व्य० १ उ० । सुख० । जीवे, स्या० ४ अ० ४ उ० । विज्ञे० । (तूतधर्म एव चैतन्यमिति लौकावतिकाणां मतम् ‘आता’ शब्दे द्वितीयभागे १७० पृष्ठे उपपाद्य कल्पितम्)

वैयणत्-चेतनत्व-न० । मनसि अनुभूतौ, कस्या० ११ अस्या० ।

वैयणा-चेतना-स्त्री० । संज्ञाने, उपयोगे, अवधाने, आच० ६ अ० । “आता” शब्दे चित्तीयभागे १७० पृष्ठे अभौतिकत्वासिद्धिरुक्ता) करणे च । अत एव “ सेज्जं ठाणं वा जहं जेयप ” अथ चेतनयते, ‘चित्ता’ संज्ञाने, अनुभवकपतया विज्ञानाति, वेद्यते इत्यर्थः । अथवा-चेतनयते करोति इति, धातुनामनेकार्थत्वाद् । आ० म० द्वि० । आचा० ।

वैयण-चेतन्य-न० । साकारनिराकारोपयोगे, कस्या १५ अस्या० ।

वेर-चर्य-न० । चरणे, नि० ५०१ उ० । (‘वमचेर’ शब्दे व्याख्या)

चेल-चैल-न० । वने, आच० १ अ० । नि० ५० । दश० । प्रस० । आचा० । स्या० । दृ० । वच० । ज्ञ० । औ० । सुच० । कल्पादौ, व्य० ७ उ० ।

चेलकस-चैलकर्ण-पुं० । वलकर्णे, आचा० २ सु० १ अ० ७ उ० ।

चेलकरण-चैलकरण-पुं० । चैलकदेशे, दश० ४ अ० ।

चेलगोल-चैलगोल-न० । ब्रह्मात्मके कण्टुके, सुच० १ सु० ४ अ० २ उ० ।

चेलठ-चैलार्थ-न० । वक्ष्यते, दृ० ३ उ० ।

चेलपाय-चैलपात्र-न० । वक्षानिमित्तपाने, आचा० २ सु० १ अ० १ उ० ।

चेलपेडा-चैलपेटा-स्त्री० । वक्षमण्डलाभाय, ज्ञा० १ सु० १ अ० । नि० । सं० ।

चेलपोडसिया-चैलपोडसिका-स्त्री० । चैलानि, वक्षानि तेषां पोडसिका इव सुसंयुक्ताः सुरक्षिताः तस्मात्, दशा० १० अ० ।

चेलुप-चैली-मुशसे, दे० ना० ३ वर्ग ।

चेलुकलेव-चैलोकूप-पुं० । तीर्थकृत्तिकावर्धनादेवकृते प्र-मोदमरणं वक्षायामूर्ध्वकोपे, रा० । आ० क० । कल्प० । आ० ।

चेलुअ-चैलक-पुं० । शिष्ये, “ चेलुअो भणति मिअ मि ऊअरं ” । दश० १ अ० । “ चेलुअं रिदेअ ” । आ० ५ अ० ।

चेलुआ-चेलुआ-स्त्री० । चेटकराजस्य इतिरि, आ० ५० ४ अ० । दश० । शेषिकमहाराजस्य भार्वाधाम्, आ० म० प्र० । चेलुआपास-चेलुआपास-पुं० । टिपुरीनयनो वक्षिणे स्वाम्यद्विजितपार्थनायमतिमाद्य, ती० १ अ० । (तत्कल्पः ‘ टिपुरी ’ शब्दे बह्वचने)

चेलुय-चेलुक-पुं० । आरण्ये जीवविशेषे, आचा० २ सु० १ अ० ४ उ० । शिष्यमाने, ती० ३३ कल्प ।

चेल-चैल-अव्य० । च-एव-समासः । अनुचयमाने, आ० २ अ० १ उ० । दश० । पञ्चा० ।

चोअअ-चोदक-वि० । प्रेरके, अनु० ।

चोअजंत-चोद्यमान-वि० । परेण पुञ्ज्यमाने, सुच० १ सु० ३ अ० ३ उ० । शिष्यमाने, व्य० ७ उ० । मोद्यमाने, सुच० १ सु० ३ अ० ३ उ० ।

चोइय-चोदित-वि० । प्रेरिते, सुच० १ सु० ४ अ० १ उ० । उ-त्त० । वि०, दश० ६ अ० ५ उ० ।

चोक्ल-चोक्ल-वि० । मुखे, ज्ञा० १ सु० ६ अ० । शृष्णीकृते, दृ० १ उ० । परमशुचीभूते, कल्प० ४ कल्प । अपनीताशुचिकल्पे, अ० ६ अ० ३३ उ० । अनुचिच्छयापणमात् (म० ११ दश० ६ उ०) विचक्रितमलापणमात् (जी०) लेपशिङ्गुधापणमपनेन (म० ३ अ० १ उ० । आ० । विपा० । आ० ५०) पवित्रे, रा० । “ आयेते चोक्के परमसुहृदय ” विमलदेहमेवमर्थे, “ अग्रे चोक्का चोक्कायारा सुदे सुसुखमायारा औ० ।

चोक्लवत्य-चोक्लवत्-न० । रजकपाश्चात्तीर्थोच्चर्माकारितव-त्वे, वृ० १ उ० ।

चोक्का-चोक्का-स्त्री० । स्वनामस्वात्तायां परिजातिकाभाय, या दि हानशीवक्षमांनक्यातवती तीर्थकुटुम्बप्रिप्राजिता कान्ति-स्वगतेर जितशत्रुं राजानं तद्बुद्धं संदिहवती । ज्ञा० ७ अ० । (‘ मज्झि ’ शब्दे ६ स्या कथा)

चोक्काया-चोक्काया-वि० । निरवच्छन्नहारे, जी० ।

चोगुण-चतुर्गुण-वि० । “ न वा मयूकलवणचतुर्गुणचतुर्दश-चतुर्दशकुमाकुलद्वन्द्वकोलवत्तने ” ॥ ८ । १ । १७१ इति वा बोद्ध । चतुर्दशके ३५, प्रा० १ पाद ।

चोअसंगि (च)-चौवैप्रसङ्गि-वि० । चौवैप्रसङ्गे, ज्ञा० १ सु० १ अ० ।

चोअ-चौवै-वि० । कर्मणि, “ कम्मं ति वा ल्हं ति वा चोअं ति वा कल्लं ति वा वेज्जं ति वा वेरं ति वा । ” नि० ५० २ उ० । काष्ठहारादिके अथमकर्मणि, सुच० २ सु० २ अ० ।

चोअिस-चतुर्दश-स्त्री० । चतुर्दशिकायां मिश्रसंख्यायाम्, “ चोअिसं बुद्धवणानिसेसा वक्षसा ” । रा० ।

चोरय-चतुर्थ-वि० । “ न वा मयूकलवणचतुर्गुणचतुर्वैश्वचतुर्दशकुमाकुलद्वन्द्वकोलवत्तने ” ॥ ८ । १ । १७१ इति सुशेष वा आत्म्यम् । चतुर्दश्यापूरेण, प्रा० १ पाद ।

चोदग-चोदक-वि० । प्रकृष्टके, “ आधरिओ मणय-दे चोदग । अकासे तुमं पदंनो अतिसिरिमिअसि ? ” नि० ५० १ उ० ।

चोदसपुत्रि (ए)—चतुर्दशपुत्रिन्-पुं० । सम्पूर्णमुनवरे, उक्त०
५ म० । आ० म० । मं० । आ० । नि० मू० । (“चतुर्दशपुत्रि”
शब्दश्चैव ज्ञाने १०४६ पुष्ट वृत्तमुक्तम्)

चोदसमजन्त—चतुर्दशजन्त-न० । उपवासवद्के, वस्त्रा० १६ वि० ।

चोदसी—चतुर्दशी—स्त्री० । “ न वा मयूजलक्षणचतुर्गुणचतुर्थ-
चतुर्दशचतुर्वास्तुक्रुमारकुहलोलुकांशोक्तम् । ८ । १ । १७२ ॥
इति सूत्रेण वा आत् । समायाः पूर्वमायाश्च पूर्वतित्यौ, प्रा० १ पाद ।

चोप्यद—जङ्ग—पा० । संप्रक्षणे (चोपदना) “जङ्गलोप्यदः” १८ ।
४ । १११ । इति जङ्गे: “चोप्यद” आदेशः । “चोप्यद” जङ्गते ।
प्रा० ४ पाद ।

चोपाप्ल—चतुष्पाट—न० । मत्तवारणे, जं० २ वक्त्र० । जी० ।
नि० मू० ।

चोय—स्त्रक्—स्त्री० । हीरच्छङ्खीरुपे वृत्तावयवे, “ चोयं तु ङोति
हीरो, खगलं पुण तस्स बाहिरा ज्झी । नि० मू० १६ उ० ।
आ० । म० । वृ० । प्रश्न० । जं० । गन्धद्रव्यविशेषे, आ० म०
प्र० । अनु० । जी० । रा० । “चोयो” उपह्वयविशेषे, अनु० ।

चोयग—चोदक—पुं० । नि० । प्रश्नं चोदयतीति चोदकः । नं० ।
पाणिनेयसंक्षुद्रिकं, आत्वा० १ वृ० १ अ० १८ उ० । उपपन्नप्र-
काशिके, व्य० १ उ० । सूत्र० । गन्धद्रव्यविशेषे, जी० ३ प्रति० ।
त्वक्—न० । उल्लसाम, आत्वा० १ वृ० ७ अ० २ उ० ।

चोयणा—चोदना—स्त्री० । प्रेरणे, ध० २ अ० १ । प्रोत्साहकरणे,
व्य० १ उ० । आ० म० । चक्रवास्यमाभाचारं हापयतो मोदना-
याम्, वृ० १ उ० । वैदिकाधिधियाकथं, सम्म० १ कापड ।
(“ चोदनालक्षणो धर्मः ” इति श्रीमत्संका ‘सह’ शब्दे
निराकरिष्यन्ते)

चोयणिज्ञाससार—चोयनिर्णयसमार—पुं० । चोयनामगन्धरस-
प्रधानं आसंय, जी० १ प्रति० । जं० ।

चोयपुत्र—चोयपुट—पुं० । चोयनामगन्धद्रव्यपुटे, रा० । पञ्चादि-
मये स्वभवाजने, हा० १ वृ० १७ अ० ।

चोयाप्ल—चतुश्चत्वारिंशत्—स्त्री० । चतुर्गुणधिकायां चत्वारिंशति,
प्रश्न० २ पद ।

चोयासव—चोयासव—पुं० । चोयसारानिष्यञ्च आसवे, जी० ३
प्रति० ।

चोर—चौर—पुं० । स्तेने, ध० २ अ० १ । प्रश्न० । सूत्र० । गवादि-
हारिणि, वृ० १ उ० । चौरदृष्ट्याऽप्यत्र तस्करे कठो दृष्टिगतात्वा-
नामोदने, व्या० । अनु० ।

चोरगाह—चौरगाह—पुं० । चौरगाहके राजपुरुषे, प्रश्न० १
आश्र० द्वार ।

चोरद—चौरद—पुं० । हरीतकवमस्वतिमेदे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

चोरपउर—चौरप्रकुर—नि० । दोषनेदे, यत्र बहवचोरा उच्छ्र-
न्ति । व्य० ३ उ० ।

चोरपभोग—चौरप्रयोग—पुं० । चौराणां प्रयोजनं व्यापारं
चौरप्रयोगः । इतस्त्वयमिति हरणक्रियायाः प्रेरणा । अथवा-
३३५

चौराणां प्रयोगा उपकरणानि कुसिकाकसैरिकाचौरिकादीनि,
तेषामर्पणं विक्रयणं वा उपचाराचौरप्रयोगः । किमनुना वृत्तं
निर्वापाराहित्येष्टम् । यदि भवतां भोजनादि नास्ति, तद्वादि,
भयदानीनमपन्य वा यदि विक्रयकां न विद्यते तदाऽहं तं
दिक्पे इत्येवैधिधवचनेचौराणां व्यापारेण, प्रव० ६ द्वार ।

चोरभंय—चौरसह्य—पुं० । पर्वतारुपचौरसमूहे, प्रश्न० ३ आश्र०
द्वार ।

चौराग—चौराक—पुं० । स्थनाः प्रख्याते सज्जिवे, यत्र प्रतिमादिभ्य-
तमगदतस्तपःप्रभावाद् मोक्षालो भयपदं द्वाह । आ० म० द्वि० ।

चौरागीय—चौरान्त—नि० । चौरिगामीने कनकवसनादौ, तच्छ
स्वयेन सुपकथा वा प्रच्छन्नं शुद्धतस्त्वृत्तियाणुप्रतमतिचर्यते ।
प्रव० ६ द्वार ।

चौरिग—चौरि—न० । “स्याद् जप्यैत्यैवैषमेधु याम्” १८ ।
२ । १०७ । इति यापुर्वं इत् । प्रा० ४ पाद । स्तेयं, व्या० ३ उ० ।
४ उ० । अदस्तादाने, व्या० १ उ० १ उ० ।

चौरिक—चौरिग—न० । चोरणं चौरिका, सैव चौरिकवम् ।
प्रथमे गौणादस्तादाने, प्रश्न० ३ आश्र० द्वार ।

चौरिय—चौरि—नि० । परद्रव्यापहारके, प्रव० ४१ द्वार ।
आ० म० । प्रार्थनपुरुषे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

चौरिग—चौरिका—स्त्री० । चोरणे, प्रश्न० १ आश्र० द्वार ।

चोद—चोद—पुं० । देशभेदे, तद्वराज्यसम्पादके ऋषयदेवपुत्रे,
कट्य० ७ उ० । नी० ।

चोल—पुं० । पुण्यविह्वे, प्रव० ६१ द्वार । ध० ।

चोलग्र—चोलक—न० । क्षोभपनने, बाह्यकप्रथममुपहने, प्रश्न०
२ आश्र० द्वार । आ० म० ।

सम्प्रति चूलाद्वारमाह—

विदिता चूलाकर्म, चालाणं चोलपं नाम ।
चूला नाम विभिन्नाः चूलाः चालाणं चोलपं चैव । धवलमङ्गलेष्टे-
वनापुत्रास्त्रजनाः चालाणं चालाणां चूलाकर्म, तदपि
तदा प्रचलम् । आ० म० प्र० ।

चोलपट्ट—चोलपट्ट—पुं० । चोलस्य पुरुषचिह्नस्य पट्टः प्रावरण-
वस्त्रं चोलपट्टः । प्रय० ।

इदानीं चोलपट्टकप्रमाणप्रतिपादनायाऽऽह—

चुगुणां चतुगुणो वा, हरयो चउरं चोलपट्टो उ ।

येनचुवाणद्वा वा, सण्डं धुल्लमि य विभासा ॥५२०॥

त्रिगुणचतुगुणो वा कृतः सन् यथा हस्त्रप्रमाणश्चतुर्गुणश्च
भवति, तथा चोलस्य पुरुषचिह्नस्य पट्टः प्रावरणवस्त्रं चोप-
लपट्टः कार्यः । किमर्थं । त्रिगुणश्चतुगुणः चेत्पट्टाह—(येनचुवा-
णद्वा) क्रमेण स्थावराणां यूनानं च साधूनामर्थोय प्र-
योक्तव्यः स्थावराणां हिहस्त्रः, तद्विद्वत्स्य प्रश्नसामर्थ्याना-
बाह्येनाप्यावरणान्, यूनानं च चतुर्गुणश्चोलपट्टकः करणी-
य इति भावः । (सण्डं धुल्लमि य विभासा) स्तब्धे
स्वप्ने च चोलपट्टे विभाषा विविधा भाषा, अयं भेदोऽयुक्त

स्थाविराणां भुवणः करणीयः, तदिन्द्रियस्य स्थानं चोत्तपट्ट-
स्थोपधाताजावात्, युनां तु स्थूल इति । प्रब० ६१ चार ।

किमर्थमसौ चोत्तपट्टकः कियत इत्यत आह—

वेठप्प वाउने वा, हियप् अइस्सप् पज्जणे वेव ।

वेसिं अणुग्गाहत्था, सिगुदय्हा य पटो ठ ॥ ४५ ॥

वस्य साधोः प्रजननं कैकियं भवति, विकृतमित्यर्थः । तथा
वाङ्मियात्पुत्रप्राणां चोत्तपट्टे विष्यते प्रजननं, तच्च विकृतं
भवति । ततश्च तत्प्रसादनार्थमनुग्रहाय चोत्तपट्टकः किय-
ते, तथा अग्रावृत्तं कश्चित् बालिको भवति, वातेन तत्प्र-
जननम् उच्छिद्यं भवति, तन्नञ्च तदनुग्रहाय अनुज्ञातः । तथा-
चोत्तपट्टे अग्रावृत्तः कश्चिन्नवति तदर्थे ते (अर्थे ति) वृत्त-
मार्थं स्नानार्थमैव कस्याचित् प्रयोजनं भवति । ततश्चैतन्पा-
मनुग्रहायै, तथा लिङ्गोद्धार्यै कदाचित् स्निग्धं दृष्ट्वा लिङ्ग-
स्थोद्धार्यो भवति । अथवा-तस्या एव स्त्रिया लिङ्गं दृष्ट्वा
वदयश्च लिङ्गस्य भवति, तं प्रति अभिलाषो भवतीत्यर्थः ।

ततश्चैतन्पामनुग्रहाय चोत्तपट्टकप्रहणमुपदिष्टम् ॥४५॥ आ० ॥
घ० । प्र० ॥ आ० ॥ ए० ॥

चोत्तपट्ट-चोत्तपट्ट-पुं० । स्नानाभ्यासे वंशे, यच्च श्रीकुमारपा-
लादयो जहिरि । सी० ५ कट्ट ।

चोत्तपट्ट-वैश्या-वामने, दे० ना० ३ वर्ग ।

चोत्तपट्ट-चोत्तपट्ट-न० । वृद्धाचार्ये, प्र० ११ म० ११ उ० ।

चोत्तपट्ट-चोत्तपट्ट-पुं० । परिपाटीभोजने, उच० ३ अ० । आ० म० ।
मानुषत्वदुर्लभत्वे चोत्तपट्टकद्वयान्तः । तच्च चोत्तपट्टको ब्रह्मदत्तच-
क्रवर्तिमित्रकस्याणभोजनम् । आ० म० ३० ।

चोत्तपट्ट-चतुःसप्ताति-स्थी० । चतुर्धिकसप्ततिसंख्यायाम्,
स० ७२ सम० ।

चौव्वार-चतुर्वार-पुं० । "न वा मयूकलवणचतुर्गुणचतुर्थं चतुर्द-
शचतुर्वांसुकुमारकुन्तुहसोदूकलोदूकले" ॥ ॥ ११ ॥ इति
वा आत् । चतुरावुत्त, प्र० १ पाद ।

इति श्रीमत्तोषधमवृत्तपागच्छीय-कलिकालसर्वज्ञकस्य-

श्रीमद्भारक-जैनश्वेताम्बराचार्यश्रीश्री १००० श्री

विजयराजेन्द्रसूरिविरचिते अजिधानराजेन्द्रे

चकारादिशब्दसङ्कलनं समाप्तम् ।

छकार

उ-उ-पुं०। गो-कः। उदने, सपे, क्षागे, शाकिचरे, उदे, पुने, प्रवाल, मन्त्रस्य विभागे, अक्षराविभागे, आच्छादने, चक्षित्वे च। न०। मित्ये, निर्मले च। वि०। एका०। लूये, सोमे, नैम-
स्ये, उदे, स्वप्ने, क्षातरि, छन्दानुबर्तिनि, पुं०। निक्षुण्णायाम, गिरायाम, स्त्री०। एका०। "उत्त च हंसाण गायण होह" आ० म० द्वि०। 'उ' इत्ययं वर्णो दोषाणामसंयमयोगक्षणा-
नामाच्छादने भवति। आ० म० द्वि०। उद्वक्तर्तरे, तरङ्गे, नि०।
शुद्धे, न०। बाच०।

धट्-वि०। एकाधिकपञ्चसंख्यायाम्, वृ० ६ उ०। "छएहं
मासाणं।" ज० १ हा० ८ उ०।

छअ-कृत-न०। "छाड्छादी"। ८। २। १७। इति कस्य उः।
प्रणे, प्रा० २ पादः।

छडअ-कृतित-वि०। क्यमापके, "छाड्छादी"। ८। २। १७।
इति कस्य उः। प्रा० २ पादः।

उड्युच-उयापुन-पुं०। क्षावास्तुते, सोऽप्रतिष्ठाने नरके कस्यः।
जी० ३ प्रति०।

छउम-उचन्-न०। गद्यवनीतिं छुच। गद्यवति ज्ञानादिकं शु-
चमात्मन इति उच। पं० सं० १ डार। कर्म०। उ०। छाद्य-
न्यात्मस्वरूपं यस्तु छुच। स्या० २ डा० १ उ०। उचते केव-
लज्ञानं केवलदर्शनं चात्मनोऽनेनेति छुच। ग०। अचि०। इमं०।
स्या०। "पञ्चछुचसूत्रे वा"॥ ८। २। ११२०। इति इत्य
उत्त्वम्। प्रा० २ पादः। पित्राणे, तच्च ज्ञानादीनां गुणानामावा-
रकणाज्ञानावरणादिलक्षणं चातिकर्मचतुष्टयम्। आच० ४
अ०। आ० म०। शतत्वे, आचरणे, स० १ सम०। म०। उपवी,
छुचनि, मायायाम्, द्वा० १९ म०। ज्ञानावरणदर्शनावरणमो-
हनीयान्तरायकर्मद्वये सति तस्मिन् केवलस्यानुपादात् तदा-
पमानन्तरं चात्पादात्। कल० २ छच।

उउमत्य-उचस्य-पुं०। उचमि तिष्ठति इति छुचस्यः। आ० म०
म०। छुचनि ज्ञानदर्शनावरणमोहनीयान्तरायात्मके तिष्ठतीति
छुचस्यः। आच० १ म० ९ अ० ४ उ०। पं० सं०। कर्म०। स्या०।
उच०। छुचमि स्थितः उचस्यः। नि० ७० २ उ०। निरतिश-
यज्ञानमुक्तं, जी०। एका०। नि० ७०। अर्वाङ्गद्वि, डा० १६ डा०।
अकंचसिनि, आच० ४ अ०। सकवाचे, स्या० ४ डा० १
उ०। अतीत्यिच्छानामावाचयति, जी० १ प्रति०। प्रका०। उचस्यो
अनुयो निर्जैरपुच्छज्ञानं मानत्वादि न जानातीति तु "निजरा-
पानाग" शब्दे बहयते। (छउमत्यो अनुयो केवलीभूत्यैव सिद्धा-
सीति उक्तं "केवली" शब्देऽप्येव भागं ६५१ पृष्ठे)। (तीर्थकृतां

छउमत्यपर्यायः "तित्थवर" शब्दे बहयते) (पञ्चमिः स्थानेः
छुचस्यः परीयहं सहते इति "परीसह" शब्दे बहयते)

यद् स्थानानि उचस्यो न जानाति-

उ हाणाई उउमत्ये सच्वजावेणं ए जाणइ, ए पासइ। तं जहा-
धम्मत्थिकायमधम्मत्थिकायं आगासं जीवमसरीरपदिवच्चं
परमाणुपोग्गलं सई, एयाणि वेव उप्पच्छाणाणदंसणपरे अ-
रहा जिणं जाव सच्वजावेणं जाणइ, पासइ। तं जहा-
धम्मत्थिगायं जाव सई ॥

उचस्यो विशिष्टावध्यादिविक्रानो न त्वकेवली, यतो यद्य-
पि धर्माधर्माकाशान्यशरीरं औषं च परमावधिर्न जानाति, त-
थाऽपि परमाणुशब्दी जानात्येव, कृषिवाच्यः। कृषिविषय-
त्वाच्चावधेरेति। एतच्च सूचं सविषयं प्राग्व्यः स्वात्तप्राय-
मेव, इति छुचस्यस्य धर्मास्तिकायादिवु ज्ञानसक्तिर्नोस्तीत्यु-
क्तम्। स्या० ६ डा०।

छुचस्यः सर्वभावेन सप्त स्थानानि न जानाति-

सत्त णाणं उउमत्ये सच्वजावेणं न जाणइ, न पासइ।
तं जहा-धम्मत्थिकायं अट्ठम्मत्थिकायं आगासत्थिकायं
जीवं अमरीरं परमाणुपुगलं सई गंधं, एयाणि वेव उप्प-
न्नान्णं जाव जाणइ, पासइ। तं जहा-धम्मत्थिकायं जाव
गंधं। स्या० ७ डा०।

सप्तमिः स्थानेहेतुभूतैश्च छुचसं विजानीयात्-

सत्तहिं ठाणेहिं उउमत्यं जाणेज्जा। तं जहा-पाणे अइ-
वाएत्ता जवइ, मुसं विदित्ता जवइ, अदिस्समाइत्ता भवइ,
सइफरितसरसकवणं अइसदेत्ता भवइ, पुपासकाएमए उवू-
हेत्ता भवइ; इमं सावज्जं ति पछेत्ता पडिसेवेत्ता भवइ, जो
जहावादी तहा कारी यावि जवइ।

"सत्तहिं ठाणेहिं" इत्यादि सप्तमिः स्थानि हेतुभूतैः उच-
सं जानीयात्। तद्यथा-प्राधान्यतिपातयित्वा तेषां कदाचित्
व्यापादनशीलं प्रवर्तितम्। इह च प्राधान्यतिपादनमिति वक्तव्येऽपि
"धर्माधर्माशोरजोद्व" अतिपातयितेति धर्मा निर्दिष्टः, प्राधान्य-
तिपातनात् छुचस्योऽप्यतिव्यवसीयते, केवलीहिं क्लीछुचरिवाच-
रणाच्छ्रितिकारसंयमत्वाच्च कदाचिदपि प्राधान्यमतिपात-
यित्वा भवतीति, इत्येवं सर्वेषु आधना कार्या। तथा मृषावादिता
भवति, अदृष्टमादाता प्रदीता भवति, शब्दादीनां स्वादयित्वा
भवति, पुञ्जासक्तारं पुण्याचनवस्त्राचर्चने अनुबुद्धयिता परेषु
सुखं क्लियमायस्य तस्यानुभवेदयित्वा, सज्जारे इषेकारियथः।
तथैवमाधर्मादि साधयै सपापमित्येवं प्रहाप्य तदेव प्रति-
वाचिता प्रवर्तितं, तथा सामान्यनो नो यथावादी तथाकारी,
अन्यथा अभिधापान्यथा कर्ता भवति, वाऽपीति समुच्चयः।
स्या० ७ डा०।

अष्टौ स्थानानि उचस्यो न जानाति-

अट्ठ णाणां उउमत्ये सच्वजावेणं न जाणइ, न पासइ।
तं जहा-धम्मत्थिकायं जाव गंधं वायं, एयाणि वेव उप्प-

छठमस्य

एषानाखर्दसणपरे अरहा जिणे केवळी जाणइ, पासइ० जाव गंधे बायें ॥

“अहु इण्यथादि” व्याख्यांत प्राप्, नवरं यावत्करणान् “अ-धम्मत्थिकायं” जीवमशरीरपद्विकं परमाणुपुगलं सह” इति कृत्वमिति । एतामेव जिणे जानातीति । आह च-“एयाणि” इत्यादि सुगमम् । स्या० ८ डा० ।

इय स्थानानि कृष्णस्थो न जानाति-

दस ठाणई उठमस्ये सव्वभावेणं न जाणइ, न पासइ । तं जहा-धम्मत्थिकायं० जाव बायें, अयं जिणे जविस्सइ वा, न जविस्सइ, अयं सव्वजुल्लाणमंतं करिस्सइ वा, ए वा करिस्सइ, एयाणि चेव उप्पसानाणदंसणपरे जाणइ, पासइ० जाव अयं सव्वजुल्लाणमंतं करिस्सइ वा, न करिस्सइ ॥

उठस्य इह निरतिशय एव कृद्योऽस्यथाऽवधिज्ञानी परमा-एवादि जानात्येव । (सव्वभावेणं ति) सर्वप्रकारेण स्पष्ट-सगन्धकपहानेन घटमित्येवार्थो धर्मास्तिकायम्, यावत्करणान्-धर्मास्तिकायमाकाशास्तिकायं जीवमशरीरप्रतिबद्धं परमाणु-पुद्गलं शब्दं गन्धमिति । अयमित्यादि इयमधिकमिह, तथाचमिति प्रत्यक्षज्ञानसाक्षात्कृतो जितः केवलो अविष्यति, न वा भविष्यतीति नवमं, तथाऽयं “सव्व” इत्यादि प्रकटं, दशममिति । एतामेव कृष्णस्थानवर्गोऽप्यानि सातिशयज्ञानादित्यादिज्ञाने जानातीति । आह च-“एयाणि” इत्यादि । यावत्करणात्-“जिणे अरिहा केवली सव्वणणु सव्वभावेणं जाणइ, पासइ । तं जहा-धम्मत्थिकायं” इत्यादि यावद्वरमं स्थानं, तच्चाकमेवेति । स्या० १० डा० ।

पञ्च स्थानानि उठस्यः सर्वज्ञानेन न जानाति, न पश्यति-

पंच ठाणई उठमस्ये सव्वजावेणं ए जाणइ, ए पासइ । तं जहा-धम्मत्थिकायं अयमत्थिकायं अगामत्थिकायं जीवं असरीरपद्विकं परमाणुपुगलं, एयाणि चेव उप्पसाना-णदंसणपरे अरहा जिणे केवळी सव्वभावेणं जाणइ, पासइ, धम्मत्थिकायं० जाव परमाणुपुगलं ॥

“उठमस्य” इत्यादि सुगमं, नवरं कृष्ण इहावध्याद्यतिशय-विकटो घृष्टने, अन्यथा अमूर्तत्वेनाधर्मास्तिकायादीनजानन्न-पि परमाणु जानात्येवास्ती मूर्तत्वात् स्याऽथ सर्वज्ञानेनेत्युक्तम्, तत्रच तं कथञ्चिज्ज्ञानञ्चि अनन्तपर्यायतया न जानातीति, एवं तदिह संवयानिमयो व्यर्थः स्याद्वत्तादीनां सुबहुनामर्थानाम-कंवालिना सर्वपर्यायतया कृत्युत्पत्त्यापत्त्यादिति । [सव्वभा-वेणं ति] साक्षात्कारेण भुवनज्ञानं स्वसाक्षात्कारेण जानात्येव जीवमशरीरप्रतिबद्धं देहमुक्तं, परमाणुभास्ती पुद्गलक्षोति वि-प्रदः, अणुकादीनामुपेक्षणांनवम् । स्या० ५ डा० ३ ड० । “उठमस्य” कस्य संसारः, कृष्णस्थस्य न जायते । “आव० ६ अ० । म० ।

उठमस्यकाक्षिय-उठस्यकाक्षिक-पुं० । “उठमस्यकाक्षियाय-सि” प्राकृतत्वात् स्त्रीत्वम् । उठस्यकाक्षे, स्या० १० डा० ।

उठमस्यलीकसायवीरगदंसणारिय-उठस्यलीकसाय-वीतरागदर्शनार्थ-पुं० । वीतरागदर्शनार्थेदेव, प्रज्ञ० १ पद ।

उठमस्यमरण-उठस्यमरण-न० । उठस्यानां सतां मरणे, “मरणञ्चवर्गोहियाणी, सुमस्यणी मरंति जे समणा । कुठम-त्यमरणमयं” उच० नि० १ अ० । मनःपर्यायनिर्देशो विशुद्धित-प्राधान्यमकीकृत्य चारिणि एव, तदुपजायत इति स्वामिकृत-प्राधान्यापेक्षया वा, एवमवधारयित्वापि यथायोगं स्वार्थैव हेतुनिधेयः । उच० ५ अ० ।

उठमस्यवीरयाय-उठस्यवीतराग-पुं० । उठानि आवरणरूपके अन्तराये च कर्मणि तिष्ठतीति कृष्णोऽनुपमकेवलज्ञानेर्दर्शनः, स चास्ती वीतरागश्च, उपशान्तमोहत्वात् क्लीणमेहत्वात् । विगत-रागोदय इत्यर्थः । स्या० ७ डा० । “उठमस्यवीरगणेनं मोहज-ञ्चउज्जोमो सत्त कम्मपयदीअं येएह । तं जहा-जाणावरणिज्जं इंसजावरणिज्जं वेयणिणं आउयं नामं गोथमंतराइयं” । एकादशादशशृणुस्थानवर्तिनि जीवे, उच० २ अ० ।

उठमस्यावक्कमण-उठस्यापक्रमण-न० । ६ त० । उठस्यानां स-तां शुरुकुलानिर्गमने, म० ए शृ० ३३ ड० ।

उठमस्यावस्था-उठस्यावस्था-ली० । उठस्यवस्था विधा-जमावस्था, राज्यावस्था, आमवस्थावस्था च । उठस्यकाले, ध० २ अधि० ।

उठलुग-वतुल्लूक-पुं० । पडल्लूकगोत्रे पुरुषे, “उठल्लुगो य गोत्रेण तेण उठल्लुगं ति जीवो” । आ० कू० १ अ० । वैशिष्ट्यकम-तप्रवर्तकं रोहगुप्ते, विष्टो ।

ननु रोहगुप्त इत्येवात्यं नाम, तत्कथं बहल्लूक इत्य-

सहस्रं प्रयुक्तोऽसाधित्याह-

नामेण रोहगुप्तो, गोत्रेणान्नप्य स चाल्लुगो ।

द्वन्वाइउप्पयत्तो-वपमणाओ उठल्लुगो सि ॥ २ ॥

नाम्नाऽस्ती रोहगुप्तो गोत्रेण पुनल्लूकगोत्रसंभूतत्वाद्वाबुल्लू-क इत्यालप्यते, कस्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायलक्षणवत्-पदार्थप्रकरणेन तु बन्धवर्धप्रधान उल्लूकः बहल्लूक इत्यर्थं व्यपदिश्यत इति । विश० । उच० । आ० म० । स्या० कतप० । छं०-उन्द-पुं० । उन्दं नन्दः । अग्निप्राये, ध० २ अधि० प्रश्न० ।

प्रश्न० । दश० । आ० । आ० । आ० । आ० । आ० । आ० । आ० । उच० । गुरोरग्निप्राये, आ० म० म० । पराजुहृत्वा भोगा-ग्निप्राये, आ० । १ अ० २ अ० ५ ड० । स्वकीयाऽग्निप्रायेविशेषे, आ० १० डा० । “उदेणं अग्नी तुल्लं उदेणं ति” स्वा-ग्निप्रायेण यथेष्टमित्यर्थः । ज० १ शृ० ८ ड० । शुर्वादेशं निवैव प्रवर्तते, उच० १ ड० । इच्छायाव, व्य० १ उ० । दश० । आ० । नि० कू० १ ड० । अनालोचितपुर्वापरवधयाऽभिलाषे, आ० । १ अ० १ अ० ७ ड० । प्रायेणाऽभिलाषे, इच्छिष्याणां स्वविधयाऽभिलाषे वा । सूत्र० १ अ० १० अ० । वसे, उच० ५ अ० ।

उपदेशान्तरमाह-

उदेण पासे इमा पया, बहुमाया मोहेण पाठइ ।

वियरेण पक्षिंति माहणे, सीउएह वयसाऽहियासप ॥ प्र३ ॥

(उदेणेत्यादि) उन्वोऽग्निप्रायः, तेन तेन स्वकीयाग्निप्रायेण कुणतिगमनेकेहेतुना इमाः प्रजा अयं लोकः, तासु गतिषु प्र-

लीयते । तथाहि-आधादिबधमपि स्वाभिप्रायप्रदप्रस्ता धर्म-
साधनमित्येवं प्रवृत्तमाना विदधति । अन्त्ये तु सङ्गादिकमु-
द्दिश्य हासीदासचनधान्यादिपरिग्रहं कुर्वन्ति । तथाऽन्ये मा-
याप्रधानाः कुक्कुटैरसक्तुप्रेक्षमाणशस्त्रैर्योनादिजिर्मुग्धजनं
प्रतारयन्ति । तथाहि-“ कुक्कुटसाध्वो शोको, न कुक्कुटनः प्र-
वर्तते किञ्चित् । तस्माद्वोक्तव्याम्ये, पितरमपि सक्कुटं कुर्यात्
॥ १ ॥ ” इत्येवं प्रजा बहुमाया कपटप्रधाना । किमिति-
यसो मोहोऽज्ञानं तेन, प्रावृत्ताऽऽज्ञादिता, सर्वसङ्घिकेति-
कलत्रयति । तदेवप्रवणम्य (माह्वे सि) साधुर्विकटेन प्रक-
टेनाऽप्रायेण कर्मणा मोहे संयमे वा प्रकर्षेण लीयते प्रली-
यते, शोभननाशयुक्तो भवतीति ज्ञायः । तथा शीते च ज्वलं च
शीतोष्णम्, शीतोष्णं वा, अनुकूलप्रतिकूलपरीषदाः, तावद्वाचा
कायेन मनसा च करणत्रयेणाऽपि सम्यगधिष्ठते इति ॥ २३ ॥
सुप्र० १ श्रु० २ अ० २ उ० ।

उद्गन्तु-पुं० । न० । “ वाऽङ्घ्र्येष्वचनायाः । ” = १ । ३३ । इति
प्राकृते वा पुंस्यम् । वेदस्य अतुर्थेऽङ्, आच० ३ अ० । आ० ७० ।
अनु० । पद्यचलनक्षणं शास्त्रं, औ० । कल्प० । सूत्रे, उच्य० ४
अ० । दाससन्निहन्नादे, कल्प० ३ अ० । बाच० । आच० ।

छन्दाना-छन्दाना-औ० । उदि सन्प्रये इत्यस्यानेकाध्यात् कु-
रमानुग्रहे, परिहृष्टश्च भवेदमित्येवं पूर्वोन्नीतास्वनादिपरिज्ञो-
विषयं साधूनामुत्साहनायाम्, अनु० । पूर्वोद्गीतेनाग्रनादिना
साधूनामभ्ययनायाम्, हू० १ उ० । पञ्चा० ।

अथ छन्दन्तमाह-

पुष्पमादिपणं छंदणं, गुरुआधापं जहारिदं होति ।
असणादिणा ठ एसा, ऐयेद्विसेसविसय चि ॥ ३४ ॥

पूर्वगृहीतेन उद्गनाऽवसरापेक्षया प्राक्कालोपासने, अग्रनादि-
नेति योगः । वा निम्नव्रणा, सेति वक्ष्यम् । छन्दना भवतीति-
योगः । कथं ? शुर्वाङ्ग्या, न द्वाभिकादेशेन, स्वातन्त्र्येण,
तत्रापि यथाऽहं बाह्यमज्ञानादितोऽप्यानातिक्रमेण ।

यदाह-

“ इयरो संदिसह चि य, पाङ्गुलमप गिब्रायसेहे व ।
अह राशियं सव्वे, छ चियिउयं निमंतिउजा ॥ १ ॥ ”

(इयरो सि) मण्डल्यनुपजीवी (चियिउयं सि) ग्रीष्मा, भवति
स्यात् । अग्रनादिना अग्रमपानकप्रभृतिना, गुरुश्चः पुनरर्थः ।
स च निष्कामः । ननु किं सर्वेषां साधूनामिव विधेयस्याङ्ग-
क्याऽह-यथा तु इयं पुनः उद्गना, हेवा ज्ञातव्या, इह सामाचार-
रोविषयं, विशिष्टविषया साधुविशेषगोचरा, न तु सामान्यतः,
इतिशब्दो बाध्यायसमाप्तमिति गायार्थः ॥ ३४ ॥

विशेषविषयतामेवास्वा इयंयथाह-

जो अग्रहकिओ सखु, विसिहसमगो व पारणाऽणो ।
इहुरा र्धसिभोगो, जतीण तह एगयंथ च ॥ ३५ ॥

यः साधुः आत्मन एव सत्का लघिकेनकादिज्ञो भव्यासाधा-
त्मलघिकः, अनुदेवकारार्थः, तस्य च य एवेत्येवं प्रयोगो
हृद्यः, विशिष्टसंप्रको वा अष्टमादितपस्वी वा सद्, बाह्यो
विकटपार्थः । (पारणासो सि) पारकवाह्य भोक्ता असहि-
ष्णुत्वादिना मण्डल्या बहिर्भोजनकारीति हृद्यम् । असौ छन्दनां
कराति, अन्यथासि प्रक्रमः । उक्ताङ्घ्र्ययमाह-इतरथा अन्यथा
३३६

आत्मलघिकत्वाद्कारणं विना मण्डलीभोगः साधुमण्डल्यामेव
भोजनं, यतीनां साधूनां, भवति । तथेति बाध्यासरोपेक्षार्थः ।
पकनकं च पकाशनकं च, अतः पूर्वगृहीतभकाद्यभावात्
उद्गना नास्ति, यद्यपिः समुच्चयार्थः । इति गायार्थः ॥ ३४ ॥

अथात्मलघिककादिरोपयोग्येव भकादि
प्रहीयतीत्यधिकस्य तस्याज्जातव कथं
उद्गनां करिष्यतीत्याशङ्क्याऽऽह-

नाणादुबगद्दे सवि, अहिमे गहणं इमस्सऽणुषार्यं ।
दाएह वि इहफलं ठं, अतितंजीराण धीराण ॥ ३६ ॥

ज्ञानाद्युपग्रहे साधुगतज्ञानप्रभृतिगुणोपग्रहे, सति भवति,
अधिक स्वपोषातिरिक्ते, जकादी विषये, प्रहणमुपादानम्,
अधिकप्रहणमिति पात्रान्तरम् । अस्य सङ्गच्छिकादेरनुज्ञातमनु-
मत्, जितैः । कस्मादेवमित्याह-द्वयारपि उद्गकउद्गमीययाः
साधोरिति वाञ्छितं फलं साध्यं यस्य तदिएष्टम्, तच्छान्दनागतं
भक्त्यद्वा प्रहणं वा, किं सर्वत्र, नेत्याह-प्रतिगम्भीरयोः-
तीवानुज्ञाश्रयोः धीरयोराज्ञावाञ्छितयोर्द्विप्रमतायां, तत्र
दायकस्य गम्भीरतागुणोपग्रहमाभिप्रायात् कर्मनिर्जारायित्वात्
कीर्तिप्रसुपकारस्वाजन्त्याद्यनेकत्वाच्च प्रहीतुः पुनर्यं कर्म-
स्यमात्रं भवतु । मम च स्वाध्यायाद्यविच्छेदोऽस्तु, इत्येवमभि-
प्रायात् । धीरता तु दातुममोदरापूर्तिमेवमिष्यतीति जयत्यगात्,
प्रहीतुः पुनः प्रतिदातव्यं अविष्यतीत्याशङ्क्या अत्रावादिति
गायार्थः ॥ ३६ ॥

ननु यद्यसौ गृह्णाति तदैव दातुममोदराफलता ज्ञानाद्युपग्रह-
नाद् नान्यथेत्याशङ्क्यामाह-

गदधो वि णिजरा सखु, अग्रगदधो वि य इहुरा विबंघो य ।
जावो एरथ णिमिचं, आणासुको अमुको य ॥ ३७ ॥

प्रहणेऽपि कुक्कुटाधूनां दीधमानस्य भकादेरादानेऽपि, आ-
स्तां हाने, निर्जरा सखु, कर्मनिर्जरणमेव ज्ञवति । तथा अग्रह-
णेऽपि वानादानेऽपि च, अपि चेति समुच्चये, निजैरैव, दातु-
रिति प्रक्रमः । तथा द्विधाऽपि प्रकारद्वयेऽपि प्रहणाग्रहणरूपे,
बन्धक कर्मबन्धक भवति, चक्षमाते निर्जरापेक्षया समुच्चयार्थः ।
अथ कस्मादेवमित्याह-प्राय आत्मपरिणामः, अथ निर्जरायां,
बन्धे च । निमित्तं कारणं, न प्रहणाग्रहणमात्रम् । अथ कथं
भाव एव परस्परविकटद्वयं कार्येऽप्यस्य निमित्तं भवतीत्याह-
आह्या आत्मचलनेन, शुद्धोऽनवधो, न स्वाभिप्रायत इत्याज्ञा-
शुक्तः । अनुकुल सदायोः, आद्यैवागमाभिप्रायेणत्यर्थः ।
क्रमेण निर्जराबन्धयोर्निमित्तमिति प्रक्रमः । उक्तं च-“ परम-
रहस्समितीत्वं, समसमधिपदगच्छरिक्वसारणं । परिणामिं
पमानं, निष्कृपमन्वभंसायाणं ” ॥ १ ॥ तथा-“ इच्छेज न
इच्छेज, तह वि य पयको निमंते पसाह । परिणामविसुद्धी
उ, न जिजरा होऽगहपि वि ” ॥ १ ॥ इति गायार्थः ॥ ३७ ॥
पञ्चा० १३ वि० । जीत० । अथा० । य० । य० । आ० म० । हू०
प्र० । उच्य० ।

उद्दिशिरोह-छन्दोनिरोध-पुं० । छन्दोऽग्रस्तस्य निरोधः ।
स्वच्छान्दनानिरोधे, उच्य० ४ अ० । शुर्वादेशं विधेयं प्रवर्तनं छ-
न्दस्तस्य निरोधो निवारणम् । शुर्वाङ्ग्या प्रवर्तने, उच्य० ३ अ० ।

अंदरागाभिषिषिद्ध-अन्दोरागाभिषिषिद्ध-वि०। छन्दः स्वाभि-
प्राप्तः, रागो नाम स्नेहरागादिः, तन्नाभिर्नाभिषिद्धः । अन्दोरागप्र-
त्ययितद्वयः, दशा० ५. ४० ।

अंदा-अन्दा-क्री० । अन्दान् स्वकीयादिप्रियाविशेषाद् गोवि-
न्दयाचकस्यैव सुन्दरीनान्नस्यैव वा परकीयायाः सात्वशभ-
वस्यैव वा सा छन्दाः । प्रवृत्त्याभेदे, दशा० २. ३० ३. ३० ।

गामेभ्यं चोरपटिया, वत्सहिरवादि गिरिहर्तुं तं य ।

संपटिते य पट्टि, रुचवती महिस्त्रिया जणति ॥

किं न हरह महिस्त्रिया, चोरा चितिति इत्यिया महिला ।

येतुं पट्टीवद्वयो, उवणीया तेष पटिवन्ना ॥

तीर्षे चवो सयणेणं, जणितो किं बंदिगं ए मोएसि ।

मंतूय चोरपट्टि, वेरीओ लग्गए पयओ ॥

किं ओल्लगमि पुत्ता, चोरेहिं भारिया इहाणीया ।

विरहे तोर्षे कर्त्तौ, इहागतो तुज्ज जच चि ॥

काहिए तु चोरआट्टिब-म्मि पठ्ठये जणति अज्ज रत्तीए ।

पविसतु चोरआट्टिबो कं-पविट्टे सणावतीआओ ॥

हेट्टासंदिपेवो, चोराट्टिबं भणति वृत्ति इणमो तु ।

जादि एज्ज मज्झ जत्ता, तस्स तुं किं करिज्जामि ? ॥

चोराट्टिवाऽह मक्का-रट्ठ तु प दिज्ज तो करे भिड्ढिं ।

आह ततो चोरट्टिबो, दारे यंभम्म उल्लेहिं ॥

वक्कोहिं वेडिज्जा, तुट्टा सखे ति हेड्डमंदीए ।

णीणानुं चोरट्टिबो, संधिं वज्जेहिं वेडे ।

सुणएण खदयवज्जे, पांभिया एं व चोरआट्टिबस्स ।

आह असिणा छेत्तुं, सीमं गहि इत्यिओ भणति ॥

णीणिज्जंतो सीमं, चोरट्टिबस्स तु सा गहेत्तूणं ।

गाहंतीओ रुडिरे, आदिगज्जतो मग्गतो तस्स ॥

जाहे जातज्जानं, ताहे सीसं तयं पयोत्तूणं ।

दमिया बी राडणिया, सार्वेती जाति विंचट्टा ॥

जाहे पण्डित्ताहं, ताहे तण्णुलिया उ वंचेति ।

वचति अवएकंती, पुणो पुणां मग्गतो मा तु ॥

गोमे य पभायस्मी, सण्डिटिं घाहयं ततो दट्ठुं ।

हागा कुट्ठेण चोरा, पांमंति य ताणि चिंघाणि ॥

रुडिरेदसमा दियाडं, अण्णिचिया अण्णि चि मंभेता ।

तुरियं थावे कुट्टिया, ताणि वि य पज्जायकालाम्पि ॥

पंथस्म गण पांनं, त्रियाणि कुट्टिहं जाव दिट्ठाति ।

तं खीलोहिं विगट्टिय, मडिहं येत्तूण त पगता ॥

ते चोरा तं ऐणं, चोराट्टिबजातिगस्म उवणेति ।

सा तेषं पट्टिवन्ना, चोराट्टिबपट्टिवन्नाम्पि ॥

इतरो र्वि खीलणं, विगट्टिओ अत्थती उ अरुवीए ।

जुहाट्टिवगिज्जुडो, अह पांनं अणीहो तदियं ॥

तो कटितो दट्ठणं, कादि मंभे एण दिट्ठपुत्तो चि ।

चितिऊणं सुचिरं, मंभरिजाणियगजती तु ॥

अहमेतस्म तिगिच्छी, आसि विसट्टोसहीए तं सोए ।

सा रोहणीए पतओ, संरोहिता बणे तस्म ॥

झिहितकलरा अण्णिहुओ, मोऽहं विज्जे तवासि पुक्कजवे ।

संभारियसंभिरा, एतो उ तो बाणरो कहवे ॥

तह जूहा निज्जुडो, साहजं मज्झ कुणसु वरमिचि ।

आमंति तेण जणितो, जूहं गंतूण तं हागा ॥

दांएह विमेषणानुण, ए वि कासी य सो हु साहजं ।

एणो जूचविल्लुओ, सिद्धति ततो अक्खरा पुरतो ॥

किं साहजं न कतं, पुरिसाह ए जाण दांएह वि विसंसे ।

मो तुट्टो बाणरतो, वणसाहं अण्णो विलए ॥

हागे मेगपट्टो-ए पारितुं चोरपट्टिमतिगंतु ।

रतिं पारिय चोरा-ट्टिं तु तं गेहिणुं इत्यि ॥

मग्गामं आणत्ता, इत्यि उवणेत्तु सयलवग्गस्स ।

वरग्गममानुत्ता, थिरत्तु इत्थोहिं जे भांगा ।

मज्झन्तं अत्यंतं, मयणा जंपति तु म्मायसे किं तु ।

किं वाऽसि कज्जामो, जणती कट्ट अण्णो अंदं ॥

थेराणं ति य धम्मं, सोऽं पव्वज्जमज्जुवेसी य ।

एमा अंदा जणितो, । पं० भा० ।

पं० चू० ॥

अंदागुवट्टय-अन्दोऽनुवर्तक-पुं० । छन्दोऽनुवर्तिनि.हा० १. ४०३
अ० । सूत्र० ।

अंदागुवत्तय-छन्दोऽनुवर्तिन-न० । अग्निधाराचने, दशाकालदा-
ने, कटकादौ विंशत्यनुपनः प्रस्तावदाने, इत्या० ५०१ अ० । सूत्र० ।

अंदागुवत्तय-छन्दोऽनुवर्तक-पुं० । " अंदागुवट्टय " शब्दापे,
हा० १. ४०३ अ० । सूत्र० ।

अंदागुवत्ति (छ)-अन्दोऽनुवर्तिन-वि० । शुरोराज्छन्दोऽनुवर्ति-
नि, शुरोराजप्रयानुवर्तिनि, शुरोराजप्रयानुवर्तिनि, ग० ३
अ० ।

अंदागुवत्तिना-छन्दोऽनुवर्तिना-प्र० । अन्दो शुरुणामग्निमा-
नः, तमनुवर्तते आराधयन्तीयेवंशोऽलक्ष्मणोऽनुवर्ती, तज्ज्ञाय-
श्छन्दोऽनुवर्तिता । विनयभेदे, ध्य० ।

संज्ञिनि छन्दोऽनुवर्तितामाह-

कालमहावाणुमया, आहारुहोऽवस्मया चैव ।

नाडं वरहरि तदा, अंदं अणुवत्तमाणां तु ॥

आहारं पिबन्; उपाधिः कल्पादिः, उपाधयो वसतिः, एते का-
लस्त्वभावाणुमता इति, अनुमतदाधुः प्रत्यकमभिसंबन्धने ।
कालानुमता ये यास्मिन् काले सुखहेतुतथा मताः, प्रकृतिः स्व-
भावः । स चार्थादहं शुरोः प्रणिगृह्यते । तदनुमताः तदनुकू-
लाः, ताव, तथा ज्ञात्वा अंदा शुरोराजप्रयामनुवर्तमानो ध्यव-
हरितं संपादयति । एष छन्दोऽनुवर्तिताविनयः । ध्य० १. ३० ।

तद्विद्य-उन्दि-वि० । अनुजातं, भोगं । निमन्त्रिते, नि०
खु० २ व० ।

उन्दि-अव० । निमन्त्रयितव्ये, दश० १० अ० ।

तद्विद्यविषय-उन्दिनिषय-न० । पथे, स्व० १ भु० १
अ० १ उ० ।

तद्विद्यविषय-उन्दिपत्नीत-वि० । उन्दिः स्वामिनायः इत्या-
मात्रं, अनालोचनपूर्वापरिवेषाभिलाषो वा, तेन उन्दिः
पत्नीतः । "आरंभमाणा विषयं वयंति । उन्दिपत्नीया अज्ज्ञो-
वचसा ।" अभिप्रायानुवर्तिनि, आचा० १ भु० १ अ० १ उ० ।

तद्विद्य-पथमुख-पुं० । " उन्दिपत्नीतं व्यञ्जने " । उ० १ २५ ।
इति लकारस्यानुस्वारः । प्रा० १ पादः । "स्वमोरस्वोत्" । उ०
३३१ । इति अकारस्योकारः । प्रा० ६ पादः । "पदशर्मणावसु-
थासपण्येष्वादेवः" । उ० १ १ २६५ । इति वस्य ङः । कार्ति-
केयं, प्रा० १ पादः ।

उन्दि-पदक-वि० । पदपरिमाणमस्येति पदः । पदपरिमिते,
उत्त० १ अ० । आच० । नि० खु० । पि० ।

पदकमरूपणानि-

नामं तवणा दविष, त्वेचे कश्चि तहवे भवे अ ।

एमो उ उक्कमस्स, निक्खेवो उन्दिहो होइ ॥ २२६ ॥ दश० नि० ।

नत्र नामस्थापने कुणं, द्वयपदकं पद कथाणि सवि-
त्तारितमिशाणि । पुरुषकाराणां लङ्कृतपुरुषलक्षणानि, क-
प्रपदकं वमाकाशदेशः, पद वा-नरतादीनि, कालपदकं
पद समयः, पद वा श्रुतः । तथैव भावे चेति प्रावपदकं,
पद प्रावा औद्यिकाद्यः । अत्र च सचित्तद्वयपदकनाधिकार
इति साध्याऽयः ।

आह-अत्र द्वाघनभिधानं किमर्थम् । उच्यते-एकपरभिधानत
आघनप्रधनं तद्व्यतिरिक्ते व्याख्यातं पदकपदम् । दश० अ० ५४ ।

उक्तायमिगियाय-पत्नीवनिनाय-पुं० । दशवैकालिकस्य तु-
लायस्ययने, दश० ।

जीवाहारा जञ्ज, आयारो तेणिमं तु क्रायातं ।

उज्जीविणयज्जयणं, तस्स उन्दिगारा इमे हँति ॥ २२७ ॥

जीवाहारा भव्यते आचारः, तत्परिज्ञानपालनद्वारेणेति
प्रायः । भवैतद्वे, तेनदमायातम् अवयवमात्रं, किं तादस्याह-
पदजीविकाध्ययनमात्रतरे अनुयोगद्वारापन्थासायसरः ।
तथा बाह-तस्य पदजीविकाध्ययनस्य, अर्थाधिकारा एते
भवन्ति वक्ष्यमाणलक्षणः । इति साध्याः ॥ २२७ ॥

तानाह--

जीवाजीवाहिगमो, चरित्तधम्मो तेव जयणा य ।

उवपमो धम्मफनं, उज्जीविणियाएँ अहिगारा ॥ २२८ ॥

जीवाजीवाहिगमो जीवाजीवस्वरूपस्य, अजिगम्यनेऽस्मिन्निति
अभिगम इति कथा, स्वकृपे च सत्यभिगम्यते इति भावः ।
तथा चरित्तधर्मः प्राणानिपातादिनिवृत्तिरूपः, तथैव यतना
च पूर्वव्यादिस्वारम्परिहाररथलक्षणः, तथा उपदेशः-यथा-
ऽऽत्मा न वध्यते इत्यादिविषयः । तथा धर्मफलमुत्तरकालादि,
एते पदजीविकाया आधिकाराः । इति साध्याः ॥ २२८ ॥

अथानेरे गत उपक्रमः । निरूपमधिकृत्याऽऽह-

उज्जीविणियाएँ म्वयु, निक्खेवो होइ नामनिप्पन्नो ।

एणमिं तिहँ पि उ, पत्तयपरुवणं वाच्छं ॥ २२९ ॥

दश० नि० ५ अ० । आ० म० ।

उक्ताय-पदकाय-न० । शृङ्खलाबाह्यान्वके पदकायक, आ०
खु० १ अ० ।

उक्ताय-पदक-न० । पुं० । यजनादिपदकमस्तु, स्या० ५ उ० ३
उ० । यजनं, याजनम्, अथयनम्, अथापनं, दानं, प्रतिग्रहश्चेति ।
नि० खु० १३ उ० ।

उक्ताय-पदक-पदक-निरुत-वि० । यजनादिपदकमनिरुते,
स्या० ५ उ० ३ उ० । नि० खु० ।

उक्ताय-पदकाय-पदक-पदकाय-वि० । श्रीमहावीर-
स्वामिनः पक्षां कथायकालां वादिनि श्रुतरगराच्छीरे, कथ्य० १
क्षण । (तेषानुपपत्तिः ' कलक्षणम् ' शब्देऽत्रैव भागे ३८४ पुष्टे
निराकृता)

उक्ताय-पदक-पदक-वि० । पद प्रमाणमस्येति पदकं
वृत्तं, तेन समजिताः विरहिताः पदकसमजिताः । पदकवृत्तं-
नोपधमानेषु, एकत्र समये समुपपद्यन्ते, तेषां राशिः पदप्रमा-
णा यदि स्यान् नदाते पदकसमजिता उच्यन्ते । म०२० ख० १०
उ० । (अत्र द्वयमकः ' उववाय ' शब्दं द्वि० भा० ३२९ पुष्टे उक्तः)

उक्ताय-पदकाय-न० । यथां कायानां समाहारः पदकायम् ।
संथा० । पदकायेषु, ते यथा पदकायाः, पूर्वजीवितलक्षणायु-
वनस्पतिनिरुतः । पृथ्वीकायजलकायानलकायवायुकायवन-
स्पतिकायत्रसकायलक्षणा इत्यर्थः । प्रब० १५४ द्वार । दश० ।
स्या० । स्व० ।

उक्ताय-पदकाय-पदकाय-पदक-वि० । शृङ्खलापारम्भके, पञ्चा०
१५ विव० । शृङ्खलायुपमर्दके, दश० १० अ० ।

उक्ताय-पदकाय-पदकाय-पदकाय-वि० । पदकायेषु मुक्तो यो-
गो यतनालक्षणां व्यापारो यामिस्ताः पदकायमुक्तयोगाः ।
पदकायारम्भनिरुतसु, ग० ३ अधि० ।

उक्ताय-पदकाय-पदकाय-पदकाय-वि० । पदकायमुक्तहस्ता-
याम्, पि० ।

उक्ताय-पदकाय-पदकाय-पदकाय-वि० । पक्षां कायानां शृङ्खल्यतेजोवायु-
वनस्पतित्रसलक्षणानां वधो हिता । पदकायहिंसायाम्, प०
सं० ३ द्वार ।

उक्ताय-पदकाय-पदकाय-पदकाय-वि० । पदकायविराचना-
याम्, अष्टमप्रतिमावादी यथा पदकायविराचना न भवति
तथा परिषेयपति तदा विषयो ज्ञातो नास्तीति । ६० प्र० ।
सन० ६ उल्ला० ।

उक्ताय-पदकाय-पदकाय-पदकाय-वि० । पक्षां कायानां भूतका-
मिवायुवनस्पतित्रसलक्षणानां समारम्भे परित्यागे, घ० २ अधि० ।

मे जयवं किं उद्धेण आउतेउमेधुण चि अवोहिदियागे
समकवाए । गांयमा ! एं सव्वमवि उक्तायसमारंजं य-
हापावडाणे किं तु आउतायसमारंजं अणंतसत्तोवपाए, ते-

उकायसमारम्भेण अणतसचोवपाए मेहुणासेवणेण तु संसे-
ज्जसचोवपाए धयरागदामोहाणुगए, एत्थं अणसत्थज्ज-
वसायसेवमेव जम्हा णं एवं तम्हा उ गोयया । एवेसि सं-
सारमासेवणं परिजोगादिषु वट्ठमाए पाणी पदमपट्ठव्यमेव
ए धारेज्जा, ते य अज्जावे असेसममहन्त्यसंजयाएण्णप्ताणसस
अभावमेव जम्हा, तम्हा सव्वहा विराहिए समाए, जसो एवं
तसो णं पविचित्तिसंमयायणासित्तेण व गोयया । तं किं पि
कम्मं न वेधज्जा, जेणं तु नरतिरियकुमाएण्णसु अणंत-
हुवो पुणो इ धम्मो ति अकस्सराहं सिमिणे वि णं अज्ज-
नमाणं परिजमिज्जा, एएणं अट्ठेणं आऊतेऊमहुणे अ-
बोहिदायणे गोयया । समक्खाय ति ॥ महा० १२ चू० ।

उग-उग-न० । पुरीषे, ओष० ।

उगण-उगण-न० । गोमयं, पञ्चा० १३ विव० । नि० चू० ।

उगणपीठय-उगणपीठय-उग० गोमयपीठक, नि० चू० १२ उ० ।

उगणियवट्टार-उगणिकत्तार-न० । गोमयत्तारे, ओष० ।

उगणिसा-उगणिका-खी० । गोमयप्रतरे, अउ० ।

उगल-उगल-पुं० । उगे, ओ० । आ० म० । प्रब० । प्रज्ञा० ।

प्रज्ञ० ।

उगलय-उगलक-पुं० । पञ्चविशेषे, अउ० ।

उगलगलवाहग-उगलकगलबालक-पुं० । शास्त्राययनवि-
कलेषु, यद्वा-उगलकस्य गलं प्राचो वलयन्ति मांटर्यान् ।
उगलकर्मावामांटर्येषु, मुण्डितेषु सस्त्र कुटुम्बेषु सौख्यदीये-
षु, पि० ।

उगलपुर-उगलपुर-न० । नगरभेदे, यत्र शकटो जन्मान्तरे
उगलिको जातः । स्या० १० उ० । विपा० ।

उगलिका-उगलिका-खी० । अजयाम, प्रब० प३ हार ।

उगुणकालग-पद्मगुणकालक-पुं० । पद्मनिर्मितकालके पुष्पले,
स्या० ६ हा० । नि० चू० ।

उगुणलुक्कल-पद्मगुणलुक्क-पुं० । पद्मगुणकले पुष्पले, स्या०
६ उ० ।

उग्गुरु-पद्गुरु-पुं० । अशीत्यधिक उपवासार्तां शनैः, उपवासश्च-
ये च । पद्मगुरुशब्देन शतमशीत्यधिकमुपवासानामुच्यते स्म,
सारमतकां तु तद्विपरीतेनैव पद्मगुरुशब्देनोपवासप्रत्ययमेव सं-
कल्पते, जीतकल्पव्यवहारगुत्सगात् । स्या० ३ उ० १ उ० ।

उग्गावरहिङ्ग-पद्गावरहिङ्ग-पुं० । गोमयि चरणं गांश्वरः ।
यथा गौकल्पावचनगुणं मुञ्चं वादर्थश्चरणमेवं यदुक्त्वावच-
न्युद्गुणं साधोभिर्कायि चरणं स गोश्वरः, ततः पद्मनिर्गोचरेहिं-
रुत इति पद्मगांवरहिङ्गकः । पेडाऊपेटागोमूत्रिकापनक्त-
वाधिकासंतुक्रुष्टापागवाप्रत्यागताकथेः पद्मनिर्गोचरेहिङ्गकः,
पञ्चा० १८ विव० ।

उज्ज-उज्ज-पुं० । कर्म-अरर । “क्वलिपैशाविकं तृती-
यतुर्वयोरार्यावर्तिनीयौ” । ८ । ४ । २५ इति ऋकारस्य उकारः ।
प्रा० ४ पाद । “उज्ज” इतिव्ययं वाद्यभेदे, पटहे, कश्चिदुगं,
नन्देदे, गद्यभेदे, स्था० । ऊपे । वाच० ।

उज्ज-राज-धा० । ज्वा० उ० । “राजेरग्गज्जसहरीररेहा” ।
। प । ४ । १०० । इति राजेरग्गज्जोद्देशः । दौते, प्रा० ४ पाद ।

उज्जा-उज्जा-खी० । छायेते उपरि स्थप्यते इति उज्जा । स्थग-
नके ’डकन’ इतिव्ययं, रा० ।

उज्जिया-उज्जिया-खी० । उज्जा एव उज्जिया । रा० ।

उज्जीवणिकाय-पद्जीवणिकाय-पुं० । पद्म च ते वृथिव्यप्रेतजो-
वायुवनस्पतिव्रतस्वभावा जीवाश्च, तेषां निकायः । पृथिव्या-
दिर्जीवपदं, वश्यं ३ तत्र । पद्मजीवणिकायप्रतिपादकमध्यय-
नं पद्मजीवणिकायाध्ययनम् । विपा० ३ छु० १ अ० । दृश्ये-
काधिकस्य तृतीयोऽध्ययने, तत्र पद्मजीवणिकायाध्ययनोक्तजी-
वाजीवाभिगमस्येकदेशमात्रम् ।

सुभं मे आउसंतेणं भगवया एवमक्खार्यं-इह खलु उज्जी-
वणिया नामउज्जयणं समणेणं जगवया महावीरेणं काम-
वेणं पवेइया सुअक्खया सुपन्नता, तेषं मे अइहिजिउं अ-
उअयणं धम्मपज्जती ।

न्यूने नरिति नूनं, प्रतिविशेषार्थप्रतिपादनफलं भाष्योगमात्रं
जगवया निरुद्धमात्रमयश्रवणकोटरप्रविष्टं क्वायोपशमिकजावप-
रिणामाविर्भावकारणं नूनमित्युच्यते । नूनमयधूनमवशूहंतिमि-
ति पर्यायः । अयथाप्यपरामर्शः । आसुरस्यास्तीति आसुरध्या-
त् । कः कमेवमाह-सुधर्मास्वामी जम्बुस्वामिमिति । तेनेति लु-
वनभूतः परामर्शः, भगः समप्रकटवर्षादिप्रलम्भ इति । उक्तं
च-“एवमेवस्य समप्रव्य, कपस्य यशसः श्रियः । धर्मस्याय
प्रयत्नस्य, पक्षो जग इतीकम्” । ११ ॥ सांउज्जाम्नीति
जगवीर्येन जगवना, वकंमालम्ब्यामिनेत्यर्थः । एवमिति प्रका-
रवचनः शब्दः । आख्यातमिति कवल्हानेनोपलब्धवादिनं, किं-
मत आह-इह खलु पद्मजीवणिकायनामाध्ययनमस्तीति वा-
क्यशेषः । इहेति लोके प्रवचने वा, कलुषाभ्यादप्यनीत्यङ्गप्रवच-
नेषु च पद्मजीवणिकार्याति पूर्ववत्, नामन्याजिज्ञानम्, अध्ययन-
मिति पूर्ववदेव । दश० ४ अ० । तत्र इह खलु पद्मजीवणिकायिका
नामाध्ययनमस्तीत्युक्तम् । अत्राह-एषा पद्मजीवणिकायिका
कं प्रवर्तिता प्रकापता वस्यप्रोच्यते-नैवैव जगवता, यत आह-“स-
मणेणं जगवया महावीरेणं कासेवणं पवेइया सुअक्खया
सुपन्नतेति” । सा च तेन भ्रमणेन महानपस्मिना भगवता
समप्रेषययादियुक्तं महावीरेण, यद्वार्षिकान्नाति कवाया-
दिशत्रुजयमाहविभ्रान्तो महावीरः । उक्तं च-“विदारयति यत्क-
मं, तपसा च विराजते । तपो वीषेण युक्त्वच, तस्माद्धीर इति
स्मृतः ॥ १ ॥” महारक्षो वीरश्च महावीरः, तेन महावीरेण,
काश्यपेनोक्तं काश्यपसगोत्रेण, प्रवर्तिता नाम्ना, कुलाभिधकार्ये
हाना, किं नहि स्वयमेव केवलाऽऽलोकेन प्रकर्षेण वेदिता प्रवेदि-
ता, विज्ञातवर्षः । तथा स्वाक्यातेति सदेवमनुष्यासुराचार्यं पवे-
दि सुषु आख्याता स्वाक्याता, तथा सुप्रप्रेषति सुष्ठु प्रज्ञता यथै-
वाक्याता तथैव सुषु सुप्रप्रतिहरासेवनेन प्रकटणेन सम्यगासं-
वितेत्यर्थः । अनेकार्थत्वाद् धातूनां ह्यपिसेवनायः, तां वैषं-
भूतां पद्मजीवणिकायिकां श्रेयो मेऽप्येतुं, श्रेयः पथं हितं श्रे-
यस्यार्थनिर्देशः । उक्तं सत्त्वात्सामांथेन भगवत्यावर्तिनिर्देशः । इत्ययं,
ततश्च श्रेय आत्मनोऽप्येतुम्, अध्येतुमिति पठितुं श्रान्तं भाव-
यितुम् । कुत इत्याह-अध्ययनं धर्मप्रज्ञाः । निमित्तकारणइत्यु

सर्वासां विमलीनां प्रायो दर्शनम्" इति वचनात् हेतौ प्रथमा । अर्धयनस्याह अर्ध्यामानयनात् अतस्तो विद्युत्प्रकाशात्वादित्यर्थः । एतदेव कुत इत्याह-धर्मप्रकृतेः प्रकृपनं प्रकृतिः धर्मस्य प्रकृतिः धर्मप्रकृतिः ततो धर्मप्रकृतेः कारणान्तेनसो विद्युत्प्रकाशादनाह अय-
भात्मनोऽप्यनुमितं । अन्यं तु व्याचक्षते-अर्धयनं धर्मप्रकृति-
रिति पूर्वोपपन्नस्यान्यनस्यैवोपापदेयनयाऽनुवादाभावेतदिति ।

शिव्यः पृच्छति-

कपरा खलु सा ङ्गीबाणिया नामऽऽकृष्यणं समणेणं भ-
ववया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, मुअक्खाया, सुपवचा
केयं ये अहिज्जिंठं धम्मपयस्यी ॥

सुवमुकार्धमेवानेनैतद्दर्शयति-विहायानिमानं संविनेन शि-
व्येण सर्वकार्येष्वेव गुरुः प्रष्टव्य इति ।

आचार्ये आह-

इमा खलु मा ङ्गीबाणिया नामऽऽकृष्यणं समणेणं भ-
ववया महावीरेणं कासवेणं पवेइया, मुअक्खाया, सु-
पवचा, मेयं ये अहिज्जिंठं अऽऽकृष्यणधम्मपयस्यी ।

सुवमुकार्धमेवानेनाप्येतद्दर्शयति-गुणवते शिव्याय गुरुणाऽप्यु-
पदेशो हातव्य एवेति ।

तं जहा-पृष्टविकाइया अण्डकाइया तेठकाइया वाठकाइ-
या वणस्मडकाइया तमकाइया । दश० ४ अ० । आचा० ।
(पृष्टविकार्यानां व्याख्या स्वस्थाने । पट्टजोवचधकारिणाम-
भावादिदृशविषयादित्थिबुल्लकारिणो संपुण्णमुनिजाप्रदर्शन-
मन्यत्र वक्ष्यते) "हाहं जीवणिकायहं" आच० ४ अ० ।

साम्प्रतं चारित्रधर्मस्तोत्रोक्तसंबन्धमेवेष्टं सूत्रम्-

इत्थेसिं एहं जीवणिकायणं नेव सयं देनं समारंजिज्जा,
नेवऽनेहिं देनं समारंजिज्जा, देनं समारभेते वि अने न
सम्पुज्जाणामि जावज्जीवाए ॥ १५ ॥

सर्वे प्राणिनः परमधर्माण इत्यनेन हेतुना एतेषां वर्णा जीव-
णिकायानामिति "सुपां सुपो भवन्ति" इति वचनात् सस-
म्यर्थे पठ्यते । एतेषु पट्ठु जीवणिकायेषु अनन्तरोदितस्वरूपेषु
नैव भव्यमात्मना दूरं संछन्दुपरितोपनादित्युक्तं समारभेत
प्रवर्तयेत्, तथा नैवाभ्यैः प्रेक्षादिभिर्दण्डकमुक्तकणं समार-
भयेत्, कार्यादित्यर्थः । दूरं समारभमाणान्यन्यथाह प्राणिनो
न समनुजानीयात्, नानुमानेयेदिति विधायाधिकं अगवद्वचनम्
यत्तमेवमतो बावज्जीवमित्यादि, बावद् व्युत्पत्तजामीत्यादि
इत्येवमिदं सम्यक् प्रतिपद्यत इत्येदं पर्यम्, पट्ठारंस्तु जीवन्
जीवः । यावद्जीवा यावज्जीवम्-आप्राणोपरमादित्यर्थः ।

किमस्याह-

तिविहं तिविहेणं मणेणं धायाण काएणं न करेमि, न
कारवेमि, करंतं वि अणे न सम्पुज्जाणामि, तस्स जंते ! पदि-
क्कामि, निंदामि, गरिहामि, अप्पाणं वोसिरामि ॥ १६ ॥

त्रिविधं त्रिविधेति तिस्रो विधा विधानानि कृतादिकया
अस्थेति त्रिविधः, दण्ड इति गम्यते । तं त्रिविधेन करणेन,
एतद्वैवाप्यन्यथिति-मनसा, वाचा, कार्वायेन, एतेषां स्वरूपं प्रसि-

कमेव । अस्य च करणस्य कर्म उक्तलक्षणो दूरकः, तं वस्तुनो
निराकार्यतया सूत्रेणैवाप्यन्यथाह-न करोमि स्वयं, न कार-
यात्म्येन, कुर्वन्तमप्यर्थं न समनुजानीमीति, तस्य प्रदत्तं ।
प्रतिक्रमासीति । तस्यैवधिदृतो दातृः संबन्धेन, संबन्धलक्षणा
अवयवसङ्ख्या वा पठ्यते । योऽसौ भिक्षासविषयो दूरकः, तस्य
संबन्धिनमतीतमवयवं प्रतिक्रमाभि, न वर्तमानमनागतं वा, अ-
तीतस्यैव प्रतिक्रमाणात् । प्रत्युपपन्नस्य संबन्धदानागतस्य
प्रत्यावधानादिति । भवन्तेति गुरोरात्मन्प्रणय । भवन्त ! भवान्त !
भयान्त ! इति साधारणा भुतिः । एतच्च गुरुसाक्षिकस्यैव अतप्र-
तिपत्तिः साध्वीति ज्ञापनार्थम्, प्रतिक्रमासीति मूलवृत्ताद्
निषेधेऽहमित्युक्तं भवति । तस्माच्च निवृत्तिर्यत्तदनुमतोर्विरम-
णमिति । तथा निन्दामि गहर्मात्यशत्रुमसाक्षिकी निन्दा, पद-
साक्षिकी गहर्मा । सुगुप्तोक्त्यर्थे-आत्मानमतीततद्वहकारिणस्य-
स्वार्थं व्युत्पत्तजामीति त्रिविधार्थो विशेषार्थो वा विशुद्धः,
उच्यते भूयार्थः, सूत्रासीति त्रिविधः । ततश्च त्रिविधं वि-
शेषेण वा तृशं त्यजामि व्युत्पत्तजामि इति । आह-यथेवमती-
तद्वहप्रतिक्रमणमात्रस्यैवंपर्यम्, न प्रत्युत्पन्नसंबन्धमनागत-
प्रत्याख्यानं वेति । नैतदेवम् । न करोमि इत्यादिना तदुभय-
सिद्धेरिति । (दृश०)

महार्थो षट्जीवणिकायिकेति विधिनोपसंहरणाह-

इत्थेसं ठज्जीवणियं, सम्माहेट्ठी सया जए ।

दुव्वहं लहिंहु सामन्नं, कम्मण्णा न विराहिज्जासि ।

इति वेमि ॥ १७ ॥

इत्येतो षट्जीवणिकायिकायं अविज्जाध्ययनप्रतिपादितार्थ-
रूपां, न विराधयेदिति योगः । सम्मृष्टद्विजीवः तत्त्वभ्रंश-
वाद सदा यतः सर्वकारं प्रपन्नपरः सन्, किमिच्छा-
ल्लेनं लक्ष्णा भ्रामर्ये दुष्पापं प्राप्य भ्रमणजावं षट्जीवणि-
कायसंरक्षणेकत्वं, कमेणा मनोवाक्कायक्रिया प्रमादेन वि-
राधयेत् न लण्डयेत्, भ्रमणस्य तु दुष्यविराधना यद्यपि
कथञ्चिद् भवानि, तथाऽप्यसावविराधनेवेत्यर्थः । एतेन "ल्ले
जीवाः ल्ले जीवाः, आकाश जीवमालेभि । जीवमालाल्ले
ल्ले, कथं जिक्कुहंसकाः ? ॥ १ ॥" इत्येतत्पुस्तकम्, तथा
सुवर्माणं विराधनाजावाह । षट्जीवीति पूर्ववत् ।

अविज्जाध्ययनपर्यायशब्दप्रतिपादनायाऽऽह
नियुक्तिकारः-

जीवाजीवाजिगमो, आयारो चेव भम्मपन्नीति ।

तत्तो चरित्तधम्मो, चरणे भम्मे य एगट्ठा ॥ १७ ॥

जीवाजीवाभिगमः, सम्मृष्ट जीवाजीवाभिगमहेतुत्वात्, एव-
माचारश्चेवाचारोपरद्वयत्वात्, धर्मप्रकृतिसंघातचरित्तधर्मप्रका-
पणात्, ततश्चारित्रधर्मस्तोत्रमित्युक्तत्वात्, चरणं चरणविषय-
त्वात्, धर्मश्च धर्मस्तत्सारचतुत्वात् एकार्थिका एते
शब्दा इति माधार्थः । अन्ये त्विदं गण्यस्यमनस्तोदितं
सुखस्याथो व्याख्यानयन्ति, तस्मात्त्विरुद्धमेव । उक्तोऽनुगमः ।
साम्प्रतं नयास्ते च पूर्ववदेव । दृश० ४ अ० ।

ठज्जीवणिकायवह-षट्जीवणिकायवह-पुं० । षट्जीवणि-
कायां पृथिवीकायात्कायतेजस्कषावायुकायबनस्पतिकषाग्रस-
कायलक्षणपट्टिप्राणिगणानां विधेना, पा० ।

छज्जीवणिकायसंज्ञम-परन्तीवनिक्कायसंज्ञम-पुं० । यथा जीव-
निकायानां पृथिव्यादितत्त्वानां संघटनादिपरिचयान्, प्रति० ।
“क्षुप्त जीवनिक्कायसु, जं वृक्षे संज्ञते सया । सो चेष ह्येति वि-
धेयं, परमार्थेणावि संज्ञये ॥ १ ॥ ” दश० १ अ० ।

उट्ट-वृष्ट-वि० । यथा पूर्णः । पृ-उट्ट-युक्त च । “कगटउटतदपश-
वसू, कू पायूयू लुक् ” ॥ ८ । २ । ७७ ॥ इति वृष्ट लुक् ।
प्रा० २ पद । येन पद सङ्ख्या पूर्णते तस्मिन्, स्त्रियां ङीप् ।
बाच० । एकस्मिन्नदि एके ज्ञेयं विधाय पुनर्दिनयमस्तुत्वा
चतुर्थेऽङ्गुलिकमपि विधत्ते, ततश्चाद्यन्तरं क्रमिकदिनयो-
निकद्वयं मध्यदिनसंज्ञं ज्ञेयं चतुर्थमप्यभिधाय यथा भक्तानां
परित्यागात् षष्ठं भवतीति । पठनके, “अहो अष्टमेण वसंमेण
उठेणमेगा लुज्ज ” । आचा० १ सु० ए अ० ४ व० । तथा पठ-
कणशक्त्यज्ञेयं पञ्चमप्युपवासः पञ्चम्यां विधीयतेऽप्यथा पयु-
ष्याचतुर्थमिति प्रश्ने, पयुषणायामुपवासं कृतं अपि शुद्धति
हो विजयसूरिप्रसादितप्रश्नात्तत्समुच्चयपि तथैवाकत्वादिति ।
द्वि० प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

उट्टम-वृष्टा-वि०-न० । ज्ञाताधर्मकथाऽप्यवननादि अङ्गे, प्रति० ।

उट्टतव-वृष्टतपम्-न० । पात्रिकायां पठे विधाय वीरपठमप्ये-
क्षित्यते, पात्रिकापवास्तसु स्वाध्यायादिना पूर्वमेव तथा स पठस्त-
स्मभ्यं आयाति, न तत्र प्रश्न, अल्पशक्तिमता यादं पात्रिकपठे वी-
रपठसमर्थे क्षित्यते, तथा स आगामि पात्रिकं ननु उपवासादिना
पुष्प त्वरितं पूर्णते इति । ३६ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

उट्टपारयम्-वृष्टपारयम्-न० । वीरपठपात्राण्ये ह्यनशानदि
विधीयते किं वा यथाशक्त्येति प्रश्ने, यथाशक्त्या विधीयते
इति । ३७ प्र० । सेन० ४ उल्ला० ।

उट्टजच-वृष्टजच-न० । पठे भक्तं भोजनं वज्जीवयथा यत्र
तत् पठनकम् । उपवासकूपे तपसि, तत्र उपवासकूपे चत्वारि
प्रकाणि वस्यन्ते, एकाशनेन च तदारभ्यते तेनैव च निष्ठां
यागीत्यत्र पठनकवर्जनं नदिति । इयं बाहोरात्रिकी डि-
नत्रयेण यानि, अहोरात्रस्थान्ते पठनककर्णवत् । यदाह-“अहो-
रात्र्या तिदि पठा उट्ट करेह ति ” धर्म० ३ अधि० । वज्जा० ।

उट्टनित्य-वृष्टनित्य-पुं० । दिनद्वयमुपोषिते, प्रथम० १
सं० द्वार ।

उट्टाणा-पट्टस्थान-न० । पट्टस्थानाभ्यं पट्टोऽप्ययने, स्या० ६
उ० । यथा स्थानानां वृद्धौ, हागौ च । प्रव० ।

संमति ‘छात्राण्युद्धिर्हाणं’ च पट्टाधिकक्षान्तमं द्वारमाह-
वृद्धौ वा हाण । वा, अर्थात् प्रसक्तसंस्मृतज्ञागि ।

कस्यैव संस्मृतप्रसक्त-सऽङ्गतगुणेषु य विद्धे आ ॥४१॥

अनन्तासंख्यातसंख्यातमभिः संख्यातासंख्यातानाम्गुणनेन
च वस्तुनां पदार्थानां बुद्धिर्वा हानिर्वा विधेया । इह हि पट्ट-
स्थानकं त्रीणि स्थानानि भागेन भागाद्विंशतं बुद्ध्यानि हा-
नानि वा भवन्ति, त्राणि च स्थानानि गुणेन गुणकारेण
“ नाना तिसृ गुणेषा तिसृ ” इति वचनात् । तत्र जागहा-
रेऽमन्तासंख्यातत्रयज्ञः क्रमो, गुणकारे च संख्यातासंख्या-
तानामलक्षण इति । अयमर्थः-सर्वोपरान्वितबुद्धिस्थानादी-
नां वस्तूनां बुद्धिर्वा हानिर्वा विन्यमाना पट्टस्थानगता

प्राप्यते । तद्यथा-अनन्तभागबुद्धिः, असंख्यातभागबुद्धिः, सं-
ख्यातभागबुद्धिः, संख्यातगुणबुद्धिः, असंख्यातगुणबुद्धिः, अ-
नन्तगुणबुद्धिश्च । एवं हानिरपि, तत्र किञ्चित्सुगमसाधत्वं स-
र्वोपरान्वितबुद्धिस्थानान्येवाभिय तैश्वर्या भाव्यते । इह हि स-
र्वोत्कृष्टादि देशविरतिबुद्धिस्थानाः सर्वजघन्यमपि सर्व-
विरतिबुद्धिस्थानमनन्तगुणम् । अनन्तगुणता च सर्वथापि
पट्टस्थानकचित्तायां सर्वा जीवानन्तकप्रमाणेन गुणकारेण द्रष्ट-
व्या । इयमर्थः भाषा-सर्वजघन्यमपि सर्वोपरान्वितबुद्धिस्थानं
केवलप्रकाशेन्दुकं लुचितं, त्रिधा च निर्विभागः ज्ञायाः पृथक्
क्रियन्ते, ते च निर्विभागाः भागाः सर्वसंस्कलना विभाज्यमाना
यावन्तः सर्वोत्कृष्टदेशविरान्वितबुद्धिस्थानगता निर्विभागाः सर्व-
जीवानन्तकपेण गुणकारेण गुण्यमाना जायन्ते, तावत्प्रमाणा
प्राप्यन्ते । अत्राप्यर्थः भाषार्थः-इह किलासकद्वयपथा सर्वो-
त्कृष्टस्य देशविरतिबुद्धिस्थानस्य निर्विज्जाग्रा ज्ञाया इष्ट
सिद्धाणि १०००० सर्वजीवानन्तकप्रमाणेषु राशिः ज्ञानं,
ततस्तेन ज्ञानसंख्येन सर्वजीवानन्तकप्रमाणेन राशिना दृश्य-
हस्यसंख्याः सर्वोत्कृष्टदेशविरान्वितबुद्धिस्थानगता निर्विभागा
भागा गुण्यन्ते, जाता दृश ज्ञायाः १००००००० । एतावन्तः किल
सर्वजघन्यस्यापि सर्वोपरान्वितबुद्धिस्थानस्य निर्विभागा
भागा नवन्ति । एते च सर्वजघन्यचारित्रसंस्कारविशुद्धिस्थानग-
तानिर्विभागा ज्ञायाः सन्तः सर्वजघन्यसंख्यमस्थानं
जगन्ते, तस्मादनन्तरं यद् द्वितीयं संख्यमस्थानं तत्पूर्वस्माद्-
नन्तभागबुद्धिः । किमुक्तं, भवति-प्रथमसंख्यमस्थानगता निर्विभा-
गभागापेक्षया द्वितीयसंख्यमस्थानेन निर्विज्जागा अनन्ततमेन भागे-
नाधिकं जगन्तीति, तस्मादिष्टं यद्वन्तरं तृतीयं तत्ततोऽ-
नन्तभागबुद्धिः । एवं पूर्वस्मात् पूर्वस्मादुत्तरांतराणि निर-
न्तरमनन्तभावाद्विज्जाग्रा संख्यमस्थानानि, अष्टलक्षमात्रज्ञासं-
ख्येयभागानप्रदेशागमिषाणि वाचयानि, एतानि च समु-
द्वितानि संख्यमस्थानान्यं कण्डकं कण्डकं कण्डकं नाम समग्रपरि-
भाषया अष्टलक्षमात्रज्ञासंख्येयजागतप्रदेशागमिषाणि प्रमाणा-
न संख्याऽन्विष्यते । उक्तं, च-“ कर्तुं इष्टं भवद्, अंगुल-
जागा असंख्येया । ” तस्माच्च कण्डकात्परतो यद्वन्तरं सं-
ख्यमस्थानं तत्पूर्वस्मादसंख्येयजागाधिकम् । एतदुक्तं जवति-
पाश्चात्यकण्डकसंख्येयमसंख्यमस्थानगतनिर्विज्जागाभागापेक्षया
या कण्डकाद्वन्तरसंख्यमस्थाननिर्विज्जागाभागागताः प्रदेशा अ-
संख्येयतमेन भागेनाधिकाः प्राप्यन्ते । ततः पराणि पुनर्थोऽप्य-
यानि संख्यमस्थानानि अष्टलक्षमात्रज्ञासंख्येयजागागतप्रदेशागमि-
षाणि प्रमाणानि तानि यथास्तरमनन्तभागबुद्धिगुण्येयसंख्यानि । एतानि
च समुद्वितानि द्वितीयं कवर्कं, तस्य च द्वितीयकण्डकस्यो-
परि यद्वन्तं संख्यमस्थानं तत्पुनरपि द्वितीयकण्डकस्य स-
त्कचरमसंख्यमस्थानगतनिर्विज्जागाभागापेक्षयाऽसंख्येयभागबुद्धिः,
ततो ज्ञेयोऽपि ततः पराणि कण्डकमात्राणि संख्यमस्थाना-
नि यथास्तरमनन्तभागबुद्धिगुण्येयसंख्यानि, ततः पुनरर्थकप्रम-
संख्येयजागतं संख्यमस्थानं, एवमनन्तभागबुद्धिः कण्डकप्र-
माणं संख्यमस्थानेनैव त्रिधाऽन्यसंख्येयभागाधिकानि संख्यमस्था-
नानि तावत्तानि अपि कवर्कमात्राणि भवन्ति, तस्मादसं-
ख्येयभागाधिकसंख्यमस्थानपराणि यथोत्तरमनन्तभागबु-
द्धिगुण्येयसंख्यमस्थानानि संख्यमस्थानानि वाचयानि, ततः पर-
मेकं संख्येयभागाधिकं संख्यमस्थानं, ततो ज्ञेयादप्यथ वा-
च्यं स्थानानि प्रागातिक्तमानानि तार्थात्तं भूयोऽपि तेनैव

क्रमेणानिधाय पुनरप्येवं संख्येयभागाधिकं संयमस्थानं वाच्यम्, इदं च द्वितीयं संख्येयभागाधिकं स्थानं, ततोऽनेन क्रमेण तृतीयं वाच्यम् । अमुनि चैवं संख्येयभागाधिका-
नि संयमस्थानानि तावद्वाच्यानि यावत्कण्टकमात्राणि भव-
न्ति, ततस्तैवैव च क्रमेण भूयोऽपि संख्येयभागाधिकस्थान-
प्रसङ्गे संख्येयगुणाधिकं स्थानं वाच्यम्, ततः पुनरपि सू-
त्रादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागतिक्तास्तानि ताव-
न्ति भूयोऽपि तथैव वाच्यानि, ततः पुनरप्येवं संख्येयगु-
णाधिकं स्थानं वाच्यम्, ततो ज्योऽपि मूलादारभ्य तावन्ति
संयमस्थानानि तथैव वाच्यानि, ततः पुनरप्येवं संख्येयगुणा-
धिकं स्थानम्, अमुन्यप्येवं संख्येयगुणाधिकानि संयमस्थानानि
वाच्यानि यावत्कण्टकमात्राणि प्रवर्तन्ते । ततस्तैवैव क्रमेण पुनः
संख्येयगुणाधिकस्थानप्रसङ्गे संख्येयगुणाधिकस्थानं वाच्यम्,
ततः पुनरपि मूलादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागति-
क्तास्तानि तावन्ति तथैव ज्योऽपि वाच्यानि, ततः पुनरप्ये-
कमसंख्येयगुणाधिकं संयमस्थानं, ततो ज्योऽपि मूलादार-
भ्य तावन्ति संयमस्थानानि तथैव वाच्यानि, ततः पुनरप्ये-
कमसंख्येयगुणाधिकं वाच्यम्, अमुनि चैवं संख्येयगुणा-
धिकानि संयमस्थानानि तावद् वाच्यानि, यावत्कण्टक-
मात्राणि, ततः पूर्वपरिपाठ्या पुनरप्येकसंख्येयगुणाधिकस्थान-
प्रसङ्गानन्तरगुणाधिकं संयमस्थानं वाच्यम्, ततो भूयोऽपि सू-
त्रादारभ्य यावन्ति संयमस्थानानि प्रागुक्तानि तावन्ति त-
थैव वाच्यानि, ततो भूयोऽप्येकमनन्तरगुणाधिकं स्थानम्, ततः
पुनरपि मूलादारभ्य तावन्ति स्थानानि तथैव वाच्यानि, ततः
पुनरप्येकमनन्तरगुणाधिकं स्थानम्, एवमनन्तरगुणाधिका-
नि संयमस्थानानि तावद्वाच्यानि यावत्कण्टकमात्राणि भ-
वन्ति, ततो ज्योऽपि तेषामुपरि पञ्चगुणाधिकानि संयम-
स्थानानि मूलादारभ्य तथैव वाच्यानि, यत्पुनरनन्तगु-
णवृद्धिस्थानं तत्र प्राप्यते, वदस्थानकस्य परिसमाप्तात्वात् ।
इत्थंमूलाभ्यसंख्येयानि कण्टकानि समुद्दितानि एकं वदस्थान-
कं भवति । अस्माकं वदस्थानकादृष्यमुक्तकामेवैव द्विती-
यकं वदस्थानकं तिष्ठति । एवमेव च तृतीयम् । एवं वदस्थान-
काम्यपि तावद्वाच्यानि यावदसंख्येयभागाकाशप्रदेशप्रमाणानि
भवन्ति । उक्तं च—“छट्ठाणुगवसत्ताने, अथं छट्ठाणयं पुणो अथं ।
एवमसंखा लोगा, छट्ठाणयं पुण्येना” ॥ १ ॥ अस्मिंश्च
वदस्थानकं यादृशाऽनन्ततमो भागोऽसंख्येयतमो संख्येयतमो
गुह्यतमो, यादृशस्तु संख्येयोऽसंख्येयतमो ततो वा गुणकारः सन्न-
कप्यते, तत्र यदपेक्षयाऽसंख्येयानन्तरगुणवृद्धता, तस्य सर्वजीव-
संख्याप्रमाणेन राशिना प्रागो ह्युच्यते, इदं च भागे यल्लभ्यं सो-
ऽनन्ततमो भागः, तेनाधिकमुपरं संयमस्थानम्, किमुक्तं भवति?—
प्रथमस्य संयमस्थानस्य ये निर्भिन्ना भागास्तेषां सर्वजीव-
संख्याप्रमाणेन राशिना भागे हते सति ये हस्यन्ते तावत्प्रमाथै-
निर्भिन्नाभागेवैर्द्वितीयभागासंख्यमनन्तानि निर्भिन्ना भागा
धिकाः प्राप्यन्ते, द्वितीयसंयमस्थानस्य ये विभागास्तेषां सर्व-
जीवसंख्याप्रमाणेन राशिना भागे हते सति यावन्तो लभ्यन्ते
तावत्प्रमाथैर्निर्भिन्नाभागाधिकस्थानतृतीयं संयमस्थानं निर्भिन्ना-
भागाः प्राप्यन्ते, एवं यदासंयमस्थानमनन्तभागं वृद्ध-
मुपलभ्यते तदा पाश्चात्यस्य संयमस्थानस्य सर्वजीवसं-
ख्याप्रमाणेन राशिना भागे हते सति यद्वज्जन्त्ये ताव-
त्प्रमाथेन अनन्ततमं प्रागेनाधिक्यमप्यनन्तव्यम् । असंख्येय-

भागाधिकाणि पुनरप्येवं पाश्चात्यस्य २ संयमस्थानस्य सकान्तं
निर्भिन्नाभागाभ्यामसंख्येयभागाकाशप्रदेशप्रमाणेन राशिना
प्रागे हते सति यद् यल्लभ्यते स सोऽसंख्येयतमो भागस्ततोऽसं-
ख्येयतमं भागेनाधिककाम्यसंख्येयप्रागाधिकानि स्थानानि चे-
दित्यन्यानि । संख्येयभागाधिकाणि त्वेष्वपि—पाश्चात्यस्यसंयम-
स्थानस्योत्प्रेरेण संख्येय भागे हते सति यल्लभ्यते स संख्येय-
तमो भागः, ततस्तमेन तेन संख्येयतमेन भागेनाधिकानि स्थानानि
वेदितव्यानि । संख्येयगुणवृद्धानि पुनरेवमपि—पाश्चात्यस्य संयम-
स्थानस्य ये ये निर्भिन्ना भागास्तं तं उत्प्रेरेण संख्येयमानेन
राशिना गुण्यन्ते, गुणितं च सति यावन्तो भवन्ति तावत्प्र-
माणानि संख्येयगुणाधिकाणि स्थानानि द्रष्टव्यानि । एवमसं-
ख्येयगुणवृद्ध-स्थानान्तगुणवृद्धानि च भावनियानि, नवरमसं-
ख्येयगुणवृद्धौ पाश्चात्यस्य २ संयमस्थानस्य निर्भिन्ना भागा
भसंख्येयभागाकाशप्रदेशप्रमाणेनासंख्येयस्य गुण्यन्ते, अनन्त-
गुणवृद्धौ तु सर्वजीवसंख्येयमानान्तर्गतेति । अथं च वदस्थान-
विचारः स्थापनां विना मन्वद्विजिः सम्यगवबोधुं न शक्यते,
सा च स्थापना कर्मप्रकृतिपटव्यः प्रतिपत्तव्या, विस्तरभाषा-
नेह प्रदर्श्यते, केवलं कियत्तमपि स्थापनाशून्यत्वं स्थापनाप्र-
कारं प्रकाशयामः । तथाहि—प्रथमं तावद् (तदपेक्षकं) अत्यारो-
विन्दुः स्थाप्यते, तेषां च कण्टकमिति सङ्गा, सर्वेषामपि चैत-
यामन्योऽयमनन्तभागवृद्धा धृक्कण्टकसंघा । तनस्तथाप्रमत्तोऽ-
संख्यातभागवृद्धिसङ्गा एककः स्थाप्यते, ततो भूयोऽपि च-
त्वारो बिन्दवः । तत एकक इत्यादि तावदसंख्येयं यावद्विश्रुति-
बिन्दवः, अवारश्चैकका जाताः, तदनु संख्यातभागवृद्धिसङ्गाको
द्विकः स्थाप्यते । ततः पुनरपि विश्रुतिः बिन्दवः, अवारश्चैककाः,
ततो द्वितीयो द्विकः । एवं विश्रुतिविश्रुतिबिन्दवानन्तरपञ्चरा-
वतुर्णो वतुर्णमेककामयस्यते एतौयवतुर्णोऽपि द्विकौ
क्रमेण स्थाप्यौ । तदनु ज्योऽपि वतुर्णद्विकस्यापि विश्रुति-
बिन्दवः, अवारश्चैककाः । एवं च जातं बिन्दुनां शतम्,
एककानां विश्रुतिश्चत्वारश्च द्विकाः । अत्रान्तरे वतुर्णो बिन्दु-
नामप्रतः संख्यातगुणवृद्धिसङ्गाक्रम्यमात्रकः संस्थाप्यते, ततः
पुनरपि बिन्दुनां शतद्विककानां विश्रुतिद्विकानां वतुर्णेषु परतो
द्वितीयात्मकः स्थाप्यते । एवं बिन्दुनां शतं २, एककानां विश्रु-
तौ, द्विकानां वतुर्णेषु वतुर्णद्विकस्यापि तृतीयवतुर्णोऽपि त्रिकौ
स्थाप्यौ, तदनु वतुर्णत्रिकस्यापि बिन्दुनां शतमेककानां
विश्रुतिद्विकानां वतुर्णेषु स्थाप्यते, ततो जातानि पञ्च शतानि
बिन्दुनां, शतमेककानां विश्रुतिद्विकानां अत्यारश्चैककाः ।
अत्रान्तरे वतुर्णो बिन्दुनामप्रतोऽसंख्यातगुणवृद्धिसङ्गाक्रम्य-
प्रथमवतुर्णकः स्थाप्यते, ततो भूयोऽपि पञ्च शतानि बिन्दुनां
शतमेककानां विश्रुतिद्विकानां अत्यारश्चैककाः प्राप्यते बिन्दु-
प्यन्ते । ततो द्वितीयवतुर्णकः स्थाप्यः । एवं बिन्दुनां शतपञ्चकं
एककानां शते द्विकानां विश्रुतौ त्रिकानां वतुर्णेषु वतुर्णद्वे
आ-
भितकाने तृतीयवतुर्णोऽपि वतुर्णोऽपि द्विकः स्थाप्यौ । ततो
वतुर्णपञ्चकस्यापि पञ्चवतुर्णकस्यापि द्विकः स्थापयित्वा अनन्तगुण-
वृद्धिसङ्गाक्रम्यः प्रथमः पञ्चकोऽप्यवर्तते । एवमनन्तवतुर्णकोऽनेन
क्रमेण द्वितीयवतुर्णवतुर्णोऽपि पञ्चकाः प्यस्यन्ति । तत-
श्चतुर्थपञ्चकस्यापि पञ्चमपञ्चकस्यापि द्विकः लिख्यते, नव
पञ्चकाः स्थाप्यन्ते । ते आद्यतनयोः प्रत्येकं बिन्दुवतुर्णद्वेन
प्रथमं वदस्थानं समाप्यते, यदा पुनः प्रथमानन्तरं द्वितीयं
वदस्थानकं स्थापयितुमिच्छते, तदा तदपेक्षया प्रथमं पृथक्

कालो विन्धुः स्याद्वन्ते, तदनन्तरमेकविंशः सर्वोऽपि
पुर्वोक्तो विधिः क्रमेण कर्तव्य इति । आसंमतज्ञानो विन्धुर्ना च
सर्वसंख्या कथ्यते-तत्रैकस्मिन् षट्स्थानके चत्वारः पञ्चका
भवन्ति, ततः पञ्चविंशतुष्टयैः कृत्स्नयथास्तुर्णा पञ्चकानां
पञ्चमिष्टयैः सप्तधा विंशतिश्चतुष्का । एतेषामपि पञ्चमि-
ष्टयैः सप्तं शतं त्रिकाणां १०० । एतेषामपि पञ्चमिष्टयैः
सप्तधा विंशतानि त्रिकानां ५००, तेषामपि पञ्चमिष्टयैः
सप्तधा विंशतिश्चतुष्का एकानां २५०, तेषामपि च
पञ्चमिष्टयैः सप्तधा विंशतिश्चतुष्का साक्षात् विन्धुना-
य १२५०० । इयमेकस्मिन् षट्स्थाने सर्वसंख्या । एवं दोषऽपि
पट्स्थानकेषु प्रतिपत्तव्यमिति ॥ प्र० २६० द्वार ।

उद्धृतं-पठितम्-न० । पठिः पद्यां यस्मिन् शब्दे तन्मन्त्रे
शब्दं पठितव्यम् । सांख्यशास्त्रे, "सस्यो किल वेऽर्थाः, तेऽर्थाः कृ-
त्स्नस्य पठितव्यस्य" । तत्र मरीचिप्रियेण कपिलेन ब्रह्मलोक-
कल्पे देवत्वेनोत्पन्नेन कथितमिति समयाविदः । आ० म० प्र० ।
(इति 'कविल' शब्देऽस्मिन्नेव भागे ३०६ पृष्ठे उत्तरम्)

उद्धृतं-पठि-स्त्री० । यथां पुरणी । षष्-रुद-कुद-कीर् । तिथिजेदे,
उयो० ३ पाठु० । विरो० । १० प० । विभक्तिभेदे, म० । स्वस्वामि-
मासकथने, तस्यास्य गतस्य नृत्यादेशेति । अत्रो० आ० । आ०
म० । आवा० । पठि त्रिविधा दृष्टा-भेदपठि, भवेदपठि चेति ।
तत्र भेदपठि, यथा-देवदत्तस्य गृहम् । अनेदपठि, यथा-तैल-
स्य घारा, शिलापुत्रस्य शरीरकमिति । आवा० ।

उद्धृतं-पठि-पुं० । प्रथमदिवसोपवासं चतुर्विधाहारं
कृत्वा द्वितीयदिने त्रिविधाहारोपवासं करोतीत्येवं कृतपठो वी-
रपञ्चमये आयाति, न वेति प्रश्ने, त्रय्यामुपवासार्थां पृथक्कृता-
न्यां निष्पन्नपठो वीरपञ्चमये नायाति, यत एकेन त्रिशद्विधा
विंशतपठ्याः तपश्चरन्नेवैलायां संभ्रमा उच्यार्थेन, आजा-
यनामध्वे सप्तपठ आयातीति ॥ ११ प्र० । लेन० ४ उद्धा० ।

उद्धृतं-पठि-पुं० । उवा०-पर०-सक०-अभिद० । दानै, दाने च ।
बाच० । 'कमति' त्यजति । संथा० । "सुविहिता सरिरं पि
उमति" संथा० । 'न परिउज्जा' 'सर्वे हृष्टजित, न परित्य-
जेत् । आवा० २ पु० १ म० ६ उ० ।

कृमस्वर-देशी-सकन्दे, दे० ना० ३ वर्ग ।

उद्धा-उद्धा-स्त्री० । गो-अट्ट-किञ् । दीक्षी, परम्पराभ्यां च ।
बाच० । "आसिञ्च उदकच्छटया" । आ० म० प्र० । विपुति,
दे० ना० ३ वर्ग ।

उद्धृतं-उद्धृतं-त्रि० । कथिते, कृमिकथा कृदितानां तण्डुला-
नाम् । आ० म० प्र० ।

उद्धृतं-मुच-धा० । तु०-मुच्चादि०-उज०-सक०-अभिद० । त्यागे,
बाच० । "मुचेश्छुवांश्चैवममोऽसिद्धेऽवधिमुच्छयसादाः" ।
॥ ८ । ४ । ६१ इति मुञ्जनेः उद्धृतः । 'उद्धृ' । प्रा० ४
पाठ् । 'उद्धृ' गामं पविष्टो ॥ आ० म० प्र० । 'उद्धृ' का-
माप सामी पविष्टो ॥ आ० म० प्र० । त्याजने, विसे० ।
उद्धृ-धा० । चुरा०-उम०-सक०-सेद० । वमने, बाच० "कृ-
ञ्जा" उद्धृ विद्वद्भात् । आवा० २ पु० १ म० २ उ० ।

उद्धृतं-उद्धृतं-न० । पुं० । उद्धृ-विष्-स्युद० । मदनवृत्ते, निम्न-

वृत्ते च । भावे स्युद-वमने, बाच० । उद्धृने, कथाविद्वत्प्रयोग-
कृते, विषा० १ पु० ८ म० । उत्सर्गे, आवा० २ म० ।

उद्धृतं-विष्-विष्-त्रि० । मोचनं प्रापित, "गदीया सा तं
वेदं क्षुधाविषा" आ० म० प्र० ।
उद्धृतं-मोचिन्ते, इ० १ उ० ।

उद्धृतं-उद्धृ (दी) -स्त्री० । उद्धृतं । उद्धृतं-देतो विष्णु इव ।
वमनरोगे "सम्मर्षितदिविर्कृदिर्गदिकर्पदमर्षितैर्हृदय" । ८ ।
२ । ३६ । इति हृदय कुः । प्रा० २ पाठ् ।

अथातः उद्धृतिपेधमप्यायं व्याख्यास्यामः-

"अतिद्वैरतिस्तिग्धै-रद्वैतैर्लवणैरपि ।

अकाले चातिमन्त्रैश्च, तथाऽऽसास्यैश्च भोजनैः ॥

अमास्ययात्पयोहिता-वर्ज्यार्णव कृमिदोषतः ॥

नार्यान्नापन्नसखायाः, नद्याऽतिद्रुतमननतः ॥

बीजन्तेर्हनुमिन्नायै-द्रुतमुक्ताशितो बलात् ॥

आद्यपाननं वेगे-रद्वयसङ्गमज्जैः ॥

निश्चयते उद्धृतिरिति, दोषां वक्त्रं प्रधावितः ।

दोषानुवीर्यश्च वृद्धा-नुदानं व्यानसंगतः ॥

कृद्धमागच्छति भूरी, विद्वद्वाहारसंयामा ॥

हृष्टासोऽकारोऽपि च, प्रसेको भवणस्तनुः ॥

ह्रेशोऽन्नपानं च भृशं, वमीनां पूर्वैलक्षणम् ॥

प्रच्छर्दयश्च कनिष्ठमध्यमवयं,

शूद्रादिनांऽप्यदिष्टपात्रेष्वपि ॥

आन्तः सघोषं बहुधाः कषायं,

जोषेऽधिकं साऽनिलजा बामस्तु ॥

याऽप्यु भृशं वा कटुनिकषयः,

पीतं सरक्तं हरितं वमद् वा ।

सदाहोषोऽवरवक्त्रयोप-

मूर्च्छान्विता पिशुनिमिषजा सा ॥

यो हृष्टरोमा मधुरं प्रनृतं,

मुक्तं हिमं सान्द्रकफानुविद्यम् ।

अमकस्योऽवसादपुको,

वमेद् वमी सा कफकोपजा व्याद ॥

सर्वाणि कषाणि भवन्ति यस्यां,

सा सर्वदोषप्रजा मता तु ॥

बीजस्तजा दौर्हृदजाऽऽमजा च,

याऽसास्यता वा कृमिजा च वा हि ॥

सा पञ्चमी ताश्च विज्ञायेत्पु,

दोषोऽप्युपेयैव यथोक्तमादौ ।

आमाशयोऽह्नुशयबाह्य सर्वा-

स्तस्यास्ति हृन्मनस्य तासु ॥

शुद्धकालसङ्गता, कृमिजा च विरोधतः ।

कृमिहृद्योगतुल्येन, सङ्गणेन च क्षातिता ॥

हीनस्यापक्वैर्पुकां, सात्त्विकपुयां सतन्निद्राया ॥

उद्धृ प्रसक्तं कुम्भा, नारजतं चिकित्सितम् ॥

वमीषु बहुदोषाश्च, उद्धं हितमुच्यते ।

विरोचनं वा कुर्वति, यथादोषोऽप्युपेयैव मिषकः ॥

संस्पर्शानुपुर्वेण, यथास्वं भेषजाय तान् ।

तथैव परिशुष्काणि, सास्यमप्यपानि वा चरेत् ॥

नहि

यथास्तं च कथायाणि, ज्वरप्रानि प्रयोजयेत् ।
कासः श्वासां ज्वरो हिक्का, मुष्णा वैचित्तमेष च ।
हृद्योगस्तमकश्चैव, श्रेयाभर्तव्यपद्रवाः ॥ ” तथाचै,
“ आमाशयोरङ्गशमया हि स्वा-
न्ययो मता लङ्घनमेव तस्मात् ॥ ” बाच० । आचा० २ कु० २
अ० १ उ० ।

उद्विक्कुमार-उद्विक्कुमार-पुं० । अष्टकजोगिनि, वृ० १ उ० ।

उद्विग्निराह-उद्विग्निराह-पुं० । वमनाभिघाते, उद्विग्नियेके कृ-
न्तोपतिः । पं० चू० ।

उद्विक्तु-उद्विग्नित्वा-अव्य० । परित्यज्यत्यर्थे, व्य० २ उ० ।

उद्विग्न-उद्विग्न-त० । परित्यादिमति दृश्यं यथयादोषे, पञ्चा० १३
विभ० । ग० । आ० । उद्विग्नं दीयमानस्याभावेः पुष्पोकायादि-
संसकादि द्वावैतं सता दृश्य एषयादोषाः । जीत० । पि० ।

अथ उद्विग्नद्वारमाह—

सञ्चिते अञ्चिते, पीसाय तद् उद्वेगे य चञ्जनी ।

चञ्जमे पद्विसेहो, गद्वेगे आण्डाणो दोसा ॥

उद्विग्नमुञ्जितं, त्यक्तमिति पर्यायः । तच्च त्रिधा । तद्य-
था-सञ्चितमञ्चितं, मिश्रं च । तद्यथा कदाचित् उद्वेते स-
ञ्चिते सञ्चितमप्ये, कदाचित् सञ्चिते, कदाचित् मिश्रे, तत एवं
उद्विग्नानां सञ्चितसञ्चितमिश्ररूपानामाधारभूतानामाधेय-
भूतानां च संयोगतश्चतुर्मुक्ता जवति । अत्र जातकवचनम् ।
ततो यदर्थसिद्धयश्चतुर्मुक्ता प्रवर्तते । तद्यथा-सञ्चितमिश्र-
पदार्थाः सञ्चितसञ्चितपदार्थां द्वितीया, मिश्रसञ्चित-
पदार्थां तृतीया, तत्र सञ्चिते सञ्चितं उद्विग्नं, मिश्रे सञ्चितं,
सञ्चिते मिश्रं, मिश्रे मिश्रमिति प्रथमा । सञ्चिते सञ्चितम्, अ-
ञ्चिते सञ्चितं, सञ्चिते अञ्चितम्, अञ्चिते अञ्चितमिति द्वितीया ।
मिश्रे मिश्रं, अञ्चिते मिश्रं, मिश्रे अञ्चितं, अञ्चिते अञ्चितमिति
तृतीया । सर्वसंख्या षोडश भक्ताः । सर्वेषु च भक्तेषु सञ्चितः
पृथग्वीकायमप्ये उद्विग्न इत्यादिरूपतया स्वस्वमनपरस्थानान्यां
वद्विशिष्ट वद्विशिष्ट विकल्पाः, ततः वद्विशिष्ट द्वाष्टमभिर्गु-
णानि ज्ञातानि ज्ञत्वारि ज्ञातानि, द्वाष्टिचञ्चिकानि ।
एतेषु च सर्वेषु भक्तेषु प्रतिषेधो अभाविगद्विषे निवारणं, यदि
पुनर्ग्रहणं कुर्यात्त आह्लादयः-आह्लादयस्वभावाभिमत्यावि-
राचनानया दोषाः । इह आद्यतन्प्रकरणेन मध्यस्थपि प्रहणमिति
न्यायादीदेशिकादिदोषप्रधानामपि अभादीनां प्रहणे आह्ला-
दयां दोषा कृष्टयाः ।

संप्रति उद्विग्नप्रहणे दोषानाह—

उमिणस्त उद्वेगे दे-तत्रो व इजेज्ज कपयद्दो वा ।

सोयपकामि काया, पणिए मह्विंउ आदरणं ॥

उपपन्नं द्रव्यस्य उद्वेगे समुज्जने, दद्विमाने वा भिक्कां, दद्वेते भू-
म्याभिनानाह, वा अयथा कायानां पृथिव्यादीनां दाहः स्वाद्य
शीतद्रव्यस्य भूमौ पतने भूमाभिनानां कायाः पृथिव्याद्यां वि-
राच्यन्ते । अत्र पतिते मञ्चुविद्विदाहरणम्—“द्वैतपुत्रं नाम जवरं,
तत्रामयमेनो नाम राजा, तस्यामाथो वरञ्चकोऽप्यह त्वरि-
मन्वपन्नमसंभ्रातमेवणासमितिसमितो धर्मबोधनामा संयतो
भिक्षामट्टं तस्य पृष्ठं प्राविशत्, तद्विद्यां च तस्मै भिक्षादानात्
३३७

अथ घृतकाण्डसंमिश्रपावसन्तं काण्डमुपादितवती ? । मया-
स्तरे च कथमपि ततः काण्डसंमिश्रा घृतानिपुण्यो निपातितः,
ततो अयथा चर्मप्रयो मुक्तिपदैकनिहितमानसो जलविशेष
गम्भीरो मेकरिष मिथ्यकम्पा वसुधैव सर्वसदः शङ्ख इव
रागादिभिरनज्जानो महासुमट्ट इव कर्मरिपुविदारणनिषङ्गकको
मगधद्विपदिमिहाप्रद्वयविधिविधानकुतोद्यमो भिक्षुं द्वावैत-
दोषदुष्ट, तस्माच्च मे कथयते, इति परिभाष्य ततो नि-
जैगम । बारककेषु चामात्येन मन्त्रधारणस्थितेन दृष्टो म-
गधान् मिगकट्टम् । चिन्तयति च स्वचेतसि-किमनेन प्रग-
वता न शुद्धते स्म मे शुद्धे भिक्षेति, एवं वाचञ्चित्तयनि
तावत्तु भूमौ निपातितं कण्डयुक्तं घृतविभुं भिक्षिकाः समाग-
त्याऽसिद्धयन् । तासां च भिक्षुणाव प्रधाविता गृहयोगिका, गृह-
योगिकाया अपि विधाताय प्रतिधावितः सरटः । प्रस्थापि च
प्रक्षुण्णाय प्रधाविते स्म भाजरी, तस्या अपि च वधाव प्रधा-
वितः प्रायूक्तः इवा, तस्यापि च प्रतिवृत्तौ प्रधावितोऽन्यो
वास्तव्यः इवा, ततो द्वयोरपि तयोः द्वयोरभ्युपरस्परं कलहः,
ततः स्वस्वसाराभेयपरामवधमनस्कतया प्रधावितयेद्वयो-
रपि तत्स्वामिनोरभ्युपरस्परमनुलं युद्धम् । एतच्च सर्वे
वारञ्चकामात्येन परिभाविनं, ततश्चिन्तयति स्वचेतसि-घृ-
तादिभिक्षुमात्रेऽपि भूमौ निपातिते वत एवमधिकरणप्रवृत्तिरत
एवाधिकरणमौर्ध्वगवात् घृतविभुं भूमौ निपातितमवलोच्य
भिक्षां न शुद्धितवान् । अहो सुदृष्टो भगवतो धर्मो, को हि
नाम भगवन्तं सर्वकृमन्तरेणेत्यनमपयिनं चर्ममुपेद्विग्नोऽहः, न
कवचमप्ये कपविषये जानाति, एवमसर्वेद्वयोऽपि नेत्यं सकलकाल-
मनपायं चर्ममुपेद्विग्नमय, तस्माद्भगवानेव सर्वज्ञः, एवमेव
जितो देवता, तद्वक्तव्यनुष्ठानं मया अनुष्ठानमिति विचि-
न्त्य संसारविमुक्तो मुक्तिवर्तिताऽऽस्तस्य सुखलभ्यतः सिद्ध इव नि-
रिक्कन्धराया निजसाक्षाद्विनिर्गम्य चर्मप्रोवस्य साधोवपकपटं
प्रमज्जामप्रद्वीह । स च महामाया शरीरेऽपि निःस्पृहो यथोक्तजि-
ह्वाप्रहणादिविधिवेद्यो संयमानुष्ठानपरायणः स्वाध्याये प्रावि-
तान्तःकरणे दीधेकालं संयममनुपाल्य जातप्रतकर्म समुत्कृ-
क्षितानुनिवार्यवीर्यप्रसरः, कृपकभयिमाकृष्ट धातिकर्मचतुष्टयं
समृद्धघातं इत्या केवज्ञानलक्ष्मीमासादितवान्, ततः काल-
क्रमेण सिद्ध इति । उक्तमेवणाह्वारम् । पि० । उ० । आचा० ।
प्रव० । उद्विग्नं प्रायश्चित्तं पुरिमार्यम् । जीत० ।

उद्वेग-उद्विग्नित्वा-अव्य० । अपरिधाप्येत्यर्थे, व्य० १ उ० ।

उण-सुण-पुं० । कृपोति दुःखः । कृण-मच् । उत्सवे, इन्द्रो-
त्सवादिके महे, म० ए० श० ३३ उ० । “ सुषो जल्प विंसिद्धं
प्रक्षपायं उषसाहज्जाति । ” नि० चू० १६ उ० । १० ना० ३ भगं ।
कण्डु हिसायाय । कणनं कृणः हिसमय । यत् किमपि प्रापयुप-
धातकारि तस्मिन् कर्मणि, आचा० १ कु० २ अ० ६ उ० ।
उण्यौत-सुण्यवत्-वि० । जलित, जलन्तमन्त्रा समनुजानीत ।
आचा० १ कु० ३ अ० २ उ० ।

उणय-कृणन-न० । हिसने, आचा० १ कु० २ अ० ६ उ० ।

छापय-कृणपद-न० । हिसापदे प्रापयुपमदजनिते, आचा० १
कु० २ अ० ६ उ० ।

उणय-कृणपद-न० । “ कृणय ” शब्दार्थे, आचा० १ कु० २
अ० ६ उ० ।

उत्त

“ निष्ठायाऽपि नासि सिद्धिस्तमिषि रथसूरमंडलमिति मिरकरमि-
मयमापनिह्यपुनरपि पञ्चपापं तत्तत्तममरीरकवयमिषिमुच्ये-
ण” मिषुषेण शिल्पिना, मिषुषं वा यथा मयति पचय- (उचि-
य सि) परिकसितानि (मिंसिमसितं चि) हृत्पमावाणि यानि
ममिरत्वानि तानि ममिरत्वानि, तथा सूरमयमलादादित्य-
किप्राद, ये शिवातिरा इतापचकाराः करनियताः किरणमिनि-
यताः, तेषां भाव्यप्राप्ति तानि प्रतिहृताणि निराकृतानि, पुनर-
पि प्रत्यापतन्ति च प्रनियतमानानि यस्माच्चञ्चलमरीरि-
कवयात्तत्तया । अथवा-सूरमयमलादादिति मिरकराणां मि-
रगतानामग्रेः प्रतिहृतं पुनरपि प्रत्यापतच्च तत्तत्तममरीरि-
कवयात्तत्तया । अथवा-सूरमयमलादादिति मिरकराणां मि-
रगतानामग्रेः प्रतिहृतं पुनरपि प्रत्यापतच्चञ्चलमरीरि-
कवयात्तत्तया, तद्विनिर्मुक्तना विलुजना “ सपदिदेवं” छति-
प्रारिकतया एकदण्डेन कुर्वद्वात् सप्रतिवर्द्धनं “ धरिज-
मायुषे प्रायवचनं विरायते ” इति म्भक्य । अथिद्धतावा-
नायां तु चतुश्चामरबाधो जितान् इति व्यक्य । श्री० । छ-
वद-मये उत्तं उजमाङ्गसायां ताः । प्रश्न० ४ आ० ४ द्वार ।
उत्तंतिथ्या-उजान्ति-का-छी० । छवदवात् राजकपे र्पवृत्रे-
दे, वृ० १ उ० । (“परिसा” शब्दे पतन्वचक वचने)
छत्तक-छत्तक-न० । आतपवारणे, प्रश्न० ४ सन्ध० द्वार ।
पतन्मदीयं ताचछत्तकश्चि हृदाण । आ० २ वृ० ३
अ० २ उ० ।

उत्तकार-उत्तकार-पुं० । छत्तकारनाशे शिल्पिभेदे, अतु० ।
उत्तधारपाडिमा-उत्तधारप्रतिमा-स्त्री० । जिनप्रतिमानामुपरि
उत्तधारिणः प्रतिमायाश्च, श्री० ।

तत्तत्तत्तत्तत्त-

नासि एं जिणपदिमाणं पच्छित्तो पत्तेयं पत्तेयं उत्तधा-
रपदिमाओ पत्तताओ । ताओ णं उत्तधारपदिमाओ हिप-
रयत्तुदेदुपमासां क्कित्तपत्तमायां धवत्तां आयपवचानि
मल्लं आहिरिमाणीओ ओहिरिमाणीओ चिट्ठि ।

नासां जिनप्रतिमानां पृष्ठत एकेका उत्तधारप्रतिमा हेमरजत-
कुन्ट्युप्रकारां लकारिणताम्यथासंयतलमातपश्च हृदिता स-
मीक्षं धरन्ती तिष्ठान् । श्री० ३ प्रति० ।

छत्तपदिमा-उत्तपदिमा-स्त्री० । छत्त संहिता पताका छ-
पदिमा, उत्तपदिमा वा पताका उत्तपदिमा । तस्याश्च, श्री० ।
न० । आ० ।

उत्तपल्लसय-उत्तपल्लसय-न० । “ कथंगला ” कृताङ्गला-
नगयो स्वनामक्याते ध्येय, प्र० २ श० १ उ० ।

उत्तजंग-उत्तजंग-पुं० । छत्तम्य भक्तो यश्च । सुपनाशे, वैषज्ये,
अस्वातन्त्र्ये च । वाच० । स्या० ।

उत्तमग-उत्तमग-पुं० । यश्च उत्तमवरेण गन्तुं न शक्यते त-
स्मिन् मार्गे, मू० १ उ० ११ अ० ।

उत्तय-उत्तय-पुं० । उत्तमिव कायति कै-कः । वृक्के, मत्स्य-
ङ्के, पक्षिणि च । स्वायं कैः उत्तम, न० । वाच० । आनपने,
आ० २ वृ० ६ अ० ३ उ० । प्र० । वृ० ३ ।

उत्तरपथ-उत्तरपथ-न० । सकवतिनामप्युक्ते उभे, स्या० ७
आ० । छी० । (वृक्केऽस्य “भरत” शब्दे विजयवात्रार्थिकारे)

उत्तल-उत्तल-न० । वद तलानि यश्च तत्पदतलम् । मध्यम-
वदपुके, अतु० । स्या० ।

उत्तलसंस्थ-उत्तलसंस्थ-न० । वदमिश्रतमे अष्टमिश्रतमे क-
लाभे, आ० १ वृ० १ अ० । वृ० ३ । स० । श्री० ।

उत्तसंतिथ्या-उत्तसंतिथ्या-स्त्री० । छत्तस्य संस्थितं संस्थानं य-
स्याः सा । उज्जाकारसंस्थिते पवार्ये, वं० प्र० ४ पाठ० ।

उत्तहर-उत्त (धा) क्त-पुं० । छत्तं धरति धारयति वा अ-
गृह्णाति । उज्जाकरणाय नियुक्ते हासभेदे, वाच० । आ० प्र० द्वि० ।

उत्तहार-उत्तहार-पुं० । “ उत्तहर ” शब्दायै, आ० प्र० द्वि० ।

उत्ता-उत्ता-स्त्री० । स्वनामक्यातायां समयाय, यश्च पूर्वमेवे
भीमहावीरस्वामी जितशत्रुपतेर्पद्मादेश्वा नन्दो नाम कुमार
उत्पन्न इति । आ० प्र० प्र० ।

उत्ताच्छत्त-उत्ताच्छत्त-न० । छत्तमतिक्रम्य उज्जं उत्ताच्छत्त-
श्च । स्या० ७ आ० । स० । रा० । सु० प्र० । उज्जाल्लोकप्रसिद्धा
एकसंख्याकादित्यावाणि उत्ताञ्च उपयथोपायान् चिन्तयन्ति
त्रिसंख्यानि वा उत्ताच्छत्तञ्चाणि । रा० । जी० । आ० प्र० । उज्जं
प्रसिद्धं, तदाकारां योगेऽपि उज्जं, उत्तात् सामान्यरूपत्वात् उपर्य-
न्यायच्छत्तभावतोऽतिसाधि उज्जं उत्ताच्छत्तञ्च । सु० प्र० १२ पा-
ठ० । रा० । उपर्युपरि भिन्ने आतपने, श्री० ३ प्रति० । वं० प्र० ।
रा० । चन्द्रेण पुत्र्यमेवे दशसु योगेषु वृद्ध योगे, सु० प्र०
१२ पाठ० । रा० ।

उज्जाकरुच्यगदेय-उज्जाकारोत्तमाङ्गदेश-न० । उज्जाकार वच-
माङ्गकपा देशो येषां ते उज्जाकारोत्तमाङ्गदेशाः । जी० ३ प्रति० ।
तथाविधिशिरस्कषु युगलिकमनुष्येषु, उज्जाकारोत्तमाङ्गदेशा,
उज्जातत्त्वसाधर्मात् । श्री० ।

उज्जातिच्छत्तसंज्ञासंज्ञित-उज्जातिच्छत्तसंस्थानसंस्थित-वि० ।
उज्जमतिक्रम्य उज्जं उज्जातिच्छत्तं, तथासंस्थानमाकारोऽप्यस्तं
उज्जं महदुपरितनं लघ्वितं तत्र संस्थितं उज्जातिच्छत्तसंस्थान-
संस्थितम् । महद्व्यस्तनोपारिणतलप्ये, स्या० ७ आ० ।

उज्जाय-उज्जाय-न० । उज्जातिच्छत्तमेव कायति कै-कः । शिलीग्रे,
जालवृक्षकैः, पुं० । गौरादित्यात् श्री० । राज्ञायाम्, स्त्री० ।
वाच० । स० ।

उज्जार-उज्जार-पुं० । उज्जनिर्मापक शिल्पिभेदे, प्रश्न० १ पद ।

उज्जि (ण)-उज्जि-वि० । उज्जमस्यास्तीति उज्जि । उज्जपुके,
अतु० ।

उज्जि उज्जारपविमिति-छ इति उज्जारप्रविज्जि-न० । पुं० ।
छुकारवपेस्वरूपवर्णोद्घातनात्यभेदे, रा० ।

उज्जिया-उज्जिया-स्त्री० । उज्जापुर्व्याम्, कवप० २ शृण ।

उज्जिवल्ल-मसुपुर्ण-पुं० । सत्त सत्त पणायस्व प्रतिपणम् । वाच० ।

“ सत्तपणं वा ” । ८ । १ । ४९ । इति द्वितीयस्यात् इत्ये
वा । प्र० १ पाद । “ वदुश्चोमागवसुधासत्तपणंवादेशः ”
। ८ । १ । २६५ । इत्यादिर्वचनस्य उः । प्र० १ पाद ।

छातिमवृत्ते, " सप्तपथो गणहलेष्म—वातकुष्ठालजगुजित् ।
दीपनः श्वासगुहमग्नः, स्निग्धोष्णस्त्वक्ः स्तुतः " ॥ १ ॥
लज्जाहृलनायाह, स्त्री० । क्री० । " छात्रादामिभर्तुर-मृदि-
ताक्षं सशकैर्य । लाजाचूर्णे समध्वान्यं, सप्तपथमुवाहृतम् " ॥ १ ॥ उक्तं छाद्यभेद, न० । बाच० ।

उपीस-पद्मिनात्-स्त्री० । परधिका विभाव । शाक० । संख्या-
भेदे, तत्संख्यामिते च । बाच० । "उपीसा पचाणेहि, हो हो-
ति परिपिहितो । सप्तमथो तारिस्तो होहि, बवहारी बवहारीत् " ॥ १ ॥ व्य० १० व० । "पप करपुडवीय, नेया उपीसमाहिवा " ।
वृत्त० १ म० । प्रका० ।

ऊचोय-ऊचोय-न० । कुहउभेदे, प्रका० १ पद ।

ऊचोवय-उचोप-पुं० । वृत्तभेदे, रा० ।

ऊचोह-ऊचोय-पुं० । वृत्तभेदे, प्रका० १ पद । म० ।

ऊचय-ऊचोप-न० । त्वज्जने, उचोपन् नाम तद् उल्लादि-
साधुप्राप्त्येवन्वच तं शब्दं परित्यजेयुः । वृ० ६ व० ।

ऊदसहा-पट्टश्या-प्रभ० । पोट्टशप्रकारे, व्य० ४ उ० ।

ऊही-दही-गुण्यायाय, दे० ना० ३ वर्ग ।

ऊहोसविपयुक्त-पट्टोपविपयुक्त-न० । परिनिर्वापेर्विपयुक्ते गेये,
ते च वट्टोया ममी-"मीये ड्रयमुपिचङ्गं" अथात्ताकाकस्व-
रमुत्तासं च । उक्तं च-"मीये ड्रयमुपिचङ्गमु-चालं कमलसं
मुनेयवत् । काकस्वरममुत्तासं, उहोसा हौत गेयस्व " ॥ १ ॥
जी० ३ प्रति० । रा० ।

ऊधुमुपहस्स-पट्टयुतःसहस्र-न० । कौशव्ये, स्था० ३ ना० ।

ऊपउद-पश्ववृत्ति-स्त्री० । परधिकावतिसंख्यायाह, तत्सं-
ख्यामिते च । वि० । बाच० । व्यो० ।

ऊपदया-पट्टदिका-स्त्री० । यूकायाम्, भाव० ३ म० । प्रका० ।
आ० म० । नि० वृ० ।

ऊपयसिय-पट्टदिक-पुं० । प्रवेष्टयन्निष्पद्ये पुस्तककक्षे,
"ऊपयसियाय लंघा अणंता पंखला" । स्था० ६ ना० ।

ऊपयसोगाव-पट्टदशोगाव-पुं० । वट्टसु आकाशप्रवेष्टेषु
ध्रुवगाढं पुच्छे, " ऊपयसोगावा वांगला अणंता " ।
स्था० ६ ना० ।

ऊपयण-पट्टपञ्चाशत्-वि० । परधिकाः पञ्चाशत् । शाक० ।
संख्याभेदे, तत्संख्यामिते च । बाच० । "ऊपयणं गणहरा हो-
त्या" । स० ५६ सम० ।

ऊपयतिगिह-पट्टादिकावत्-वि० । यस्य वट्टपट्टिकाः मातु-
येण सम्मुख्यन्ति । तस्मिन् वट्टपट्टिकाऽवृत्ते, वृ० ३ उ० ।

ऊपद-वट्टपद-पुं० । "वट्टममीशावसुपासपथेष्वेवादेश्वः" ।

। ट । १ । २६५ । इति वय्यः । प्रमरे, क्रियां क्री० । यूकाया-
म् । बाच० । वट्टपदेः प्रमरेः परिमुन्यमानानि कमलानि, उपपन्न-
वर्णमेतत्-कमुशानि च, यासु ताः वट्टपदपरिमुन्यमानकमलानि
जो० ३ प्रति० । रा० । जं० । औ० । कोणं कल्प० । नि० वृ० ।

ऊपय-वट्टपद-पुं० । "ऊपद" शब्दायै, प्रा० १ पाद ।

ऊपुरिया-वट्टपुरिया-स्त्री० । यस्वात्प्रकाशनात्मिकायां प्रत्यु-
पेक्षयायाम्, तत्र वलस्य वट्टायां निकृष्टायेत्याजम् भयः पुरि-

माः कर्तव्याः । तथा परावर्त्तयोपराजम् निकृष्टं पुनरपि भयः
पुरिमाः कर्तव्याः एवमेतेषु पुरिमाः पट्टायाः, प्रकाशनात्मिकायाः
आच० । नि० वृ० । जं० । स्था० ।

ऊपुसओ-दही-सप्तकखेदे, दे० ना० ३ वर्ग ।

उपा-उपा-स्त्री० । सम-अर्थः । "कमायां कौ" । ८ । १ । १८ ।
इति कस्यः । लाक्षणिकस्याऽपि उपादेशस्यः । प्रा० २
पादः । "आहाराहारत्वेऽप्यव्यञ्जनात्" । ट । ३ । १०१ । एषु
संयुक्तस्य वदन्तं ध्वजं तस्मात्पूर्वोऽहं भवति स्वरदागमः ।
शुचिव्याय, प्रा० २ पाद ।

उपासय-समासय-वि० । पृथीसमे, प्रा० २६ प्रा० ।

उपी-शपि-(मी)-स्त्री० । राम-इ-वा क्री० । बाच० । "पट्ट-
मीशावसुपासपथेष्वेवादेश्वः" । ८ । १ । २६५ । इति शस्यः
ः । प्रा० १ पादः । (जिह्वी) वृत्तभेदे, बाच० । "मीमी तिका
कटुः शीता, कवाया रेचनीं लघुः । कस्यकासममश्वास-कुष्ठारो-
कमिजित्स्तुता" ॥ १ ॥ बाच० ।

ऊप्माणि-पृष्माणि-पुं० । स्वामस्यात् प्राप्ते, यत्र गोपेन श्रीम-
हावीरशामिनेः कर्णयोः कटकशलाके प्रवेशिते । कल्प० ६
वर्ण । आ० वृ० । आ० म० ।

ऊप्मास-पृष्मास-पुं० । मासपट्टात्मके काष्ठपरिमाणविशेषे,
पञ्चा० १० वि० । जं० । वृ० म० ।

ऊप्मासिय-पृष्मासिक-न० । षष्ठे मासे भवः टङ्कः । सुनस्य-ए-
काशेनपट्टमासं कर्तव्यं आहमेतद्, "मासं पृष्मासिकं तथेति"
स्थितिः । एकाहपृष्मपमासं तस्य विधानम् । बाच० । आवा०
नि० वृ० । आ० वृ० ।

ऊप्मानियधिकपुष्टिया-पृष्मासिकभिन्नप्रतिभा-स्त्री० । वट्टमा-
सपरिमाणे साधुप्रतिभाविशेषे, तत्र हि वयमासात् बाह्व-
पद इत्ययो भक्तस्य, वनेच च पानकस्थितिः । औ० ।

ऊप्मुह-पृष्मुह-पुं० । भीषिमहाजिनस्य यज्ञे, स च श्वेतवर्णः
शिखिबाहोर्नो ह्यप्रशस्तः । फलचक्रवर्णकृष्णपञ्चाङ्गस्युक्त-
क्षिणपाणिपट्टकं नकुलचक्रपुःफलकाकुशानययुक्तवामपाणि-
पट्टकम् । प्रब० २६ द्वार ।

ऊप-कृत-वि० । पीडिते, सुत्र० १ श्रु० २ म० २ उ० ।

ऊपरियग-ऊटितगति-वि० । माधया लोकावर्जनाय मन्त्रगामि-
पु, वृ० १ उ० ।

ऊर-त्सर-पुं० । त्सर-उत् । अङ्गुष्ठौ, जं० २ वृत्त० । प्रब० ।
औ० । जी० । तं० ।

ऊरुपवाय-त्सरवाद्-पुं० । एकपादिकलायाम्, जं० २ वृत्त० ।
आ० । कुरिकाविप्रदोपायजान्, प्रब० ५ पाद० द्वार । त्सकः
अङ्गुष्ठः, तद्वर्णवर्णयोगात् त्सकवाप्येवाऽत्र अङ्गु उच्यते । अ-
वयव समुदायोपचारः, तस्य प्रवादां यत्र शास्त्रं तत् त्सकप्रवा-
दम् । अङ्गुष्ठिकाशब्दे, जं० २ वृत्त० । औ० ।

ऊरुय-त्सरक-पुं० । मुष्टिप्रहणस्थाने, प्रा० १ वृ० १६ म० ।

ऊल-ऊल-पा० । कृतौ, सक-सेट्-उलपति । बाच० । "उ-
लज्जति" नि० वृ० १ उ० । "अक्राष्टे पट्टमाणो पतदेवपाय

गञ्जिजिदि । " नि० ५०० १ ४० । " गञ्जिजिदि " नञ्वत्ते ।
पं० ४० २ द्वार ।

कुञ्ज-न० । श्यावे, यथार्थं मूले, कूटपुष्पादिना तन्मार्गद्वारा ब्रह्म-
ने, शान्ते, कापटे, वाय० । वचनविधत्ते, स्वा० । तक्षिण-वाक्य-
नञ्, सामान्यचञ्चल्य, उपचारचञ्चल्येति । तत्र साधारण शब्दे म-
नुके वक्तुमिष्टताद्योद्योतनरक्षणवत् तक्षिणे च वाक्यनञ् ।
यथा-नवकम्बलोऽयं प्रायवक् इति नूतनविषयवत् कथिते परः
संख्यामारोप्य निषेधेति-कुतोऽस्य नव कम्बला इति । संभाव-
नताऽतिप्रसङ्गिनोऽपि सामान्यस्योपपत्त्या हेतुत्वारोपणेन तक्षि-
णः सामान्यचञ्चल्यः । यथाऽहो नु जन्मसौ ब्राह्मणो विद्यावरणसं-
पन्न इति ब्राह्मणस्तुतिप्रसङ्गे कश्चिच्छब्दो-संभवति ब्राह्मण्यं वि-
द्यावरणसंप्रदिति, तच्छब्दवादी ब्राह्मणत्वस्य हेतुत्वारोप्य निरा-
कृत्यमिति युक्तं-यदि ब्राह्मणे विद्यावरणसंपन्नवति, तर्हि प्रात्ययि-
सा भवेत् । प्रात्ययोऽपि ब्राह्मण एव इति । औपचारिके प्रयोगे
मुख्यमतिषेधेन प्रत्यक्षत्वान्न उपचारचञ्चल्यः । यथा-अन्वाः को-
शति इत्युक्ते परः प्रत्ययतिष्ठते-कथमनेतना मन्वाः कोश-
ति । मन्वास्यास्तु पुनः कोशति इति । स्वा० । वृ० । ब्रा०
म० । विपा० । अनु० । अथ छन्द-अर्थविधत्ताऽर्थविकल्पो-
पपत्तेरिति । तन्मार्गविशेष विचकितेऽभिहिते वक्तुरभिप्राया-
द्यन्तररक्षणना वाक्यनञ् । यथा-नवकम्बलोऽयं देवद-
त्तः । अथ च नवः कम्बलोऽस्त्येति वक्तुरभिप्रायः । विप्रदे च
विशेषो, न समासे । तन्मार्गद्वारा नव कम्बलोऽस्त्येतेतन्नञ्-
ताऽऽभिहितमिति कथयति, न चाऽयं तथैवेवं प्रतिषेधयति ।
तत्र नञ्प्रत्ययस्यार्थोऽभिधानम् । तथापि नञ् न तर्हि तत्त्वं,
तत्त्वं चेन्न तर्हि नञ्, परमार्थरक्षणरक्षणोऽपि । सू० १ भु० १२ अ० ।
कुलंस-वदन्-न० । वदकोटिके, स्वा० ७ ग० ।

कुलाण-कुलान-न० । प्रवेपणे, भाव० २ भु० ३ अ० १ व० ।
कुलाणा-कुलाना-स्त्री० । व्यापादने, सा च द्विधा-कृत्वतो, प्रा-
वतञ् । द्रुवतद्रुवज्ञाना वद्वादिनिः, भावतः परीवहापसर्गाद्यैः ।
व्य० २ उ० । ब्रा० ५० । भाव० । ("परिवहार्" शब्दे व्याख्यायते)

कुलायतन-पदा (कुला) यतन-न० । भावतन्मद्रुपके,
" आहंस्तु कुलायतनं च कर्म । " कुलायतनं नञ्, नव-
कम्बलो देवदत्त इत्यादिकमाहुकथनतः । चक्षुष्यादेरन्वच
वृषमाणत्वादिकम् । तत्र कर्म च एकपक्षद्विपक्षदिकं प्र-
तिपादिवन्त इति । यदि वा-वर्मायतनानि वर्मावका-
रणानि अभावद्वाराणि भोगेन्द्रियादीनि यस्य कर्मणस्तत्
पञ्चायतनं कर्मत्वेवमाहुति । सू० १ भु० १२ अ० ।

कुक्षिप-कुक्षित-न० । मूत्रगारकाव्ये, वृ० १ उ० । स्थिति-
ऽनर्थे प्रापिते, ब्रा० १ भु० ३ अ० । क्षितिर्गतं, तत्करकाङ्क्षायाश्च,
तत्करणे साधोः प्रायश्चित्तं अनुष्ठेयम् । जिते । भाव० ।

कुक्षी-कुक्षी-स्त्री० । अन्त्यन्तरवदकले, स्वा० ४ डा० १ उ० ।
प्रथ० । ब्रा० म० । जं० । हा० । दे० ना० ३ वर्ग ।

कुन्दा-देक्षी-अमेणि, दे० ना० ३ वर्ग ।

कुवि-कुवि (वी)-स्त्री० । न्यति आसारं विनष्टि, ततो वा ।
जो-वि-किञ्च वा ङीप् । सोमायां, कान्तौ च । वाच० ।
कस्य० । शरीरे, च० २ अ० । प्रथ० । भाव० । भाव० । भाव० ।
३३६

त्वचायाश्च, जी० ३ प्रति० । स्वा० । त्वय्योगादीवारिकशरीरं,
वचती शरीरं, तिरस्त्री वा, तद्वाचरस्तिरङ्ग वा ङविरित्युच्यते ।
स्वा० ४ डा० १ उ० । वङ्गवचनकादिफले, इय० ४ अ० ।
अन्नद्वाराविशेषे, अनु० । ब्रा० म० ।

कुविकर-कुविकर-पुं० । णे प्रशस्तमनोविनयभेदे, स्वा०
७ ग० ।

कुविच्छेप-कुविच्छेद-पुं० । गौवप्राणादिपातवृत्तेरतिवार-
विशेषे, च० ३ अ० । भरतवक्रवर्तिकाले प्रवर्तितानि अनु-
ध्यां वृष्टनीती, सा च-" कुविच्छेयाह भरहस्स " छ-
विच्छेदादिका, आदिशब्दादिभिरुक्तैरनादिपरिग्रहः । " प-
क्षितोपम-द्वुभाग, सेसमि च कुहगक्यपी । " इति वच-
नात् तत्र एत्योपमं कित्तसत्त्वकस्या वत्तारिरुद्राद्यं
परिकल्पते, तस्याऽहो भागः पञ्च च विधि परिभाष्य प्रवर्ति-
ता, सा शुक्लतपराचविषया वतुर्गो कुविच्छेदादिका । ब्रा० म०
प्र० । भाव० । भा० । पञ्चा० । व० २ । स्वा० । भा० ५० ।
प्रथ० । वच० । च० । प्रथ० ।

कुविच्छेप-कुविच्छेद-न० । अवयवकर्तये, प्रथ० १
भा० द्वार ।

कुविचाण-कुविचाण-न० । देहबर्माङ्कदाने, वच० ३ अ० ।

कुविदोस-कुविदोष-पुं० । ङविरुद्राविशेषस्तेजस्विता वा ।
सद्गति, विभो० । अनु० । ब्रा० म० ।

कुविपच-कुविपाप्त-पि० । गतिं जाते, स्वा० २ डा० ३ उ० ।

कुविपच-कुविपचे-न० । कुविसिचकचनं, स्वा० ।

दोहं कुविपचा पश्यता । वं बद्धा-अनुस्मानं वेव,
पंविदितिरिक्त्वापि पापं वेव ॥

(दोहं कुविपच सि) इवानामुपसर्ग (नवि सि) मनुजोपात
नविमन्ति त्वय्यन्ति (एव सि) एवोपि संविचकचनानि कु-
विपचोपि । काव्य " कुविपच " सि पाठः । तत्र कुविचोपात्
नविः, स एव नविः, स वासो (अच सि) आत्मा च शरीरं
कुविकास्तेति । " कुविपच " सि पाठान्तरे कुविः प्राप्ता,
आतेत्यर्थः । यदेष्टव्यामिति सर्वत्र संविचकचनीचः । स्वा० २
डा० ३ उ० ।

कुविमन्त-कुविमन्-पि० । त्वय्यन्ति, स्वा० २ डा० ३ उ० ।

कुविपच-कुविकात्पन्-पुं० । कुविचोपात् कुविः, स एव कु-
विः, स वासो आत्मा च शरीरम् । कुविपुक्ते, स्वा० २ डा०
३ उ० ।

कुविप-कुविकार्ह-न० । स्विचकचकच्ये, मुक्ताफलरक्षाशोका-
दिके, सू० २ भु० ६ अ० ।

कुव्य-कुवक-न० । पदभिकादिके भाजे, पि० । भाव० ।

कुविहकासपुणकम्पानुच-पानुपकासपुणकम्पुक्त-पि० । प-
क्षिचस्य कालस्य अनुपक्षकपक्षकालस्य वे शुणाः कार्याणि
तैः क्रमेण परिपाठ्या संगतं वचतया । वदतुकाव्यपरिपाठ्या
युक्ते, प्रथ० ४ भा० द्वार ।

कुव्यसि-वदविशति-स्त्री० । वदिकायां विदितौ, भाव० ४ अ० ।

असमयद्विषय-वदसमयस्थितिक-पुं० । समयचन्द्रश्यामिति पुं-
ल्ले, स्था० ६ टा० ।

ऊर्ध्वोऽसत्य-वदश्रीतिशाल-न० । हेवैश्वर्यविरचिते वदश्री-
तिस्त्वंवागाधामाये कर्मप्रथे, (कर्म०)

“ वद्विधितार्थलवमाच्य वृत्तपमाह ।

श्रीगौतमप्रभृतयः शर्मिस्तानमधीशः ।

सूहमायेसाधपरमाधेयिवो वभूयः,

श्रीवर्कमानविष्टरस्तु स वः शिवाच ॥ १ ॥

निजधर्माचार्येभ्यो, नत्वा निष्कारणैकवचन्यः ।

ओषधश्रुतिप्रकाशं, विष्णुणमि वधामन किञ्चित् ॥ २ ॥

बन्नादिविवाजीष्टवतास्तुत्यदिप्रतिपादिकामिमां गाधामाह-

“ नमिय जिणं जियममाण-गुणगुणवशांगजोगसेसाम् ।

वधऽप्यवदुभावे, संविज्जउदो किमवि पुच्छं ॥ १ ॥ ”

जिणं नत्वा, जीवस्थानादि वधवे इति संबन्धः । कर्म० ४ कर्म० ।

ऊर्ध्वोऽश्री-देशी-मातरि, दे० ना० ३ वर्ग ।

गार्ह-आपावत-पुं० । “ अस्विहोत्रमालवन्तमन्तेत्तेमणा
मतोः ” । ८ । २ । १५६ । इति मतेरिन्द्रादेशः । गायायुक्ते,
प्रा० २ वादः । सहस्रे, इने, सकृपे, प्रदीपे च । दे० ना० ३ वर्ग ।

ऊर्ध्वोऽभित्ययसमुग्याय-ऊर्ध्वोऽभित्ययसमुग्याय-पुं० । समुद्धान-
भेदः, स० ।

संभ्रति कति गार्हस्थिकाः समुद्धाना इति निष्कर्णार्थमाह-

कति णं भंते । छात्रपत्निया समुग्याया पमत्ता । गो-

यमा । ऊर्ध्वोऽभित्यय समुग्याया पमत्ता । तं जहा-वेद्य-

णसमुग्याय कसायसमुग्याय मारणंतिथिसमुग्याय वेदव्य-

यनसमुग्याय तेयसमुग्याय आहारसमुग्याय । प्रज्ञा० ३६ पद ।

उत्तराश्रयऽकेवली, तत्र भवागार्हस्थिकाः, समेकीभावेनेत्याव-

ह्येन च वानाति निर्जरेणानि समुद्धानाः, वेदनादिपरिणता हि

जांवा बहून् वेदनीयादिकर्मप्रदेशान् कालान्तरगुनावयोम्यापु-

होरणेनाक्रिये, द्ये प्रक्षिप्यानुभूय निर्जरेयानि आत्मप्रदेशैः सं-

हितशान् शानयनीत्यर्थः । ते वेह वेदनादिभेदेन बहुताः । तत्र

वेदनासमुद्धानः-असावधकर्मप्रथयः । कथायसमुद्धानः-कथा-

याक्यचारित्रमहर्नीयकर्मप्रथयः । मारणात्मिकसमुद्धानः-प्रन्त-

मुदुर्नैशायुक्कर्मप्रथयः । वैकुण्ठिकजसाहारकसमुद्धानाः श-

राशनामकमाध्याः । स० १ सम० ।

अथ कति केषां गार्हस्थिकारम्भमुद्धाना इति-

चतुर्विधनिर्द्वयकर्मण निष्कर्षयति-

नेरडयाणं जंते । कः ऊर्ध्वोऽभित्यय समुग्याया पमत्ता ।

गोयमा । चत्वारि ऊर्ध्वोऽभित्यय समुग्याया पमत्ता । तं

जहा-वेदणसमुग्याय कसायसमुग्याय मारणंतिथिसमुग्याय

वेदव्ययसमुग्याय ।

नेरयिकानामाद्याहचत्वारो वेदनादिसमुद्धानाः, तेषां नेजोल-

व्याहारकव्यजयनलैजसमुद्धानाहारकसमुद्धानासंज्ञवात् ।

अमुरकुमारानं पुच्छा । गोयमा । पंच ममुग्याया छात्र-

स्थियापमत्ता । तं जहा-वेदणसमुग्याय कसायसमुग्याय

मारणंतिथिसमुग्याय वेदव्ययसमुग्याय तेयसमुग्याय ।

अलुरकुमारीनां सर्वेषामपि देवानामाहारकसमुद्धानाव-

जोः शेषाः पञ्च समुद्धानाः, तेजोव्ययसंभवापि जससमुद्धाना-
तस्याऽपि संभवात् । यस्याहारकसमुद्धानाः, स तेषां न सं-
भवति, चतुर्दशपूर्वाधिगमाभावात् तत्र प्रत्ययाच्च तेषामाहार-
कव्यजयनात् ।

एग्गिदियविगल्लिदियाणं पुच्छा । गोयमा । तिथि गार्ह-

स्थिया समुग्याया पमत्ता । तं जहा-वेद्यपा० कसाय०

मारणंतिथ्य०, नवरं बाउकाऽद्याणं चत्वारि समुग्याया प-

मत्ता । तं जहा-वेदण० कसाय० मारणंतिथय० वेदव्य-

यसमुग्याय ॥

बायुकायवजैकेकिन्दियविकलेकिन्दिवाग्यामाद्या वेदनाका-

वमरणवृत्त्याः षष्ठः समुद्धानाः, तेषां वैक्याहारकतेजोल-

व्ययभावतः तस्यसमुद्धानासंभवात् । बायुकायिकानां पूर्वे

त्रयो वैकियसमुद्धानासदित्याख्याः, तेषां बादरपयासानां वै-

कियल्लिधिसंभवतो वैकियसमुद्धानास्यापि संभवात् ।

पंचिदियतिरिक्खणीयाणां पुच्छा । गोयमा । पंच समु-

ग्याया षष्ठा । तं जहा-वेदण० कसाय० मारणंतिथ्य०

वेदव्ययसमु० तेययसमुग्याय ॥

पञ्चव्ययतिरिक्खणिकानामाहारकसमुद्धानवज्जाः शेषाः पञ्च

छात्रास्थिकाः समुद्धानाः, यस्याहारकसमुद्धानाः स तेषां न सं-

भवति, चतुर्दशपूर्वाधिगमाभावात् नस्तस्यामाहारकव्यजयनं भवति ।

यल्लुम्माणं कः छात्रपत्निया समुग्याया पमत्ता । गो-

यमा । ऊर्ध्वोऽभित्यय समुग्याया पमत्ता । तं जहा-वेद-

णसमुग्याय कसायसमु० मारणंतिथिसमु० वेदव्ययसमु०

तेययसमु० आहारसमुग्याय ॥

मनुष्याणां षडपि मनुष्येषु सर्वत्रावसंभवान्, तदर्थं बावन्तो

तेषां छात्रस्थिकाः समुद्धानास्तावन्तः तेषां निष्कर्षताः । प्रज्ञा०

३६ पद । म० ।

ऊर्ध्वोऽश्री-देशी-बुभुक्षिते, कश्च व । दे० ना० ३ वर्ग ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

ऊर्ध्वोऽभित्यय-वि० अजासंभन्धिनि, कुतपदगगल्लिकहृजम् ।

स्था० ५ टा० २ उ० ।

उक्तांशे, पङ्क्तौ, कात्यायन्याय, बाध० । दीप्ति, प्रौ० ।
 प्रज्ञा० । स० । १० । प्रभाषाय, जं० १ बह्व० । नि०
 व्यु० । स० । शोभायाम्, औ० । शरीरशोभाभावात्, 'ह्राडञो-
 ष्यमसं' । जं० १ बह्व० । कात्याय शरीरप्रत्यया उदघोषात् ।
 प्रत्ययभङ्गस्य अङ्गप्रत्ययं येषां ते तथा । जी० ३ प्रति० । शरीरप्र-
 भावाय, तं० । प्रतिषिद्धे, ब० २ ध० । इया० । समुदायक्रोधा-
 बाय, जी० ३ प्रति० । आतपविक्रमे पुनरुत्पत्त्योः, स० १ ३ ३
 अ० १ उ० । उच्य० । न्याय वृद्धिनाम् । स्या० २ ना० ४ उ० । हा० ।
 प्रौ० । आदित्यकराशरजनितायामदीप्तिः । हा० १ कु० २ ध० ।
 न्यायामनय-

ता अग्रहपोरिसीणं छाया दिवसस्त किंएव वा,सेसे वा ।।
ता तित्राणे गण वा,मेसे वा ।। ता पोरिसीणं गणाय दिवस-
स्त किं एव वा,मेसे वा ।। ता चउनागणएव वा,सेसे वा ।। ता
वियहपोरिसीणं धुरिए पोरिसीणं गणाय दिवसस्त किं
एव वा, सेसे वा ।। ता पंचभागणएव वा,सेसे वा ।। एवं अ-
धूपोरिसीणं गणाय-इच्छा ।। दिवमस्त ज्ञानं गेहुंइ दिव-
सस्त बागरणं जाव ।। ता अद्धअठणसद्धिपोरिसीणं छाया
दिवमस्त किं एव वा, सेसे वा ।। ता एकुण्डीसयज-
गेव गण वा,सेसे वा ।। ता अणससद्धिपोरिसीणं गणाय दि-
वसस्त किं एव वा, सेसे वा ।। ता बीससयज्ञागणएव वा,
मेसे वा ।। सावियरेगअठणमद्धिपोरिसीणं छाया दिवसस्त
किं एव वा,मेसे वा ।। ता नतिय किं विगएव वा,सेसे वा ।।

“ता अयवेहु” इत्यादि। अग्रगतमन्त्रे वक्ष्याः सा अपाकी, सा चासी। पौकरी व अग्रपापौकरी, ह्यावा, पुष्टवक्ष्यावत्प्रकृत्यात् सर्वव्यपि प्रकाशस्य वस्तुनाऽऽर्चयन्त्या ह्यावा। पृथुसुतरत्रा-
व्यावृत्तकृष्णव्यावृत्तं द्रष्टव्यम्, दिवसस्य किमपि कतिमते गते गन्, शेये वेति कतिमते गते गते शेये प्रवति।। जगवानाह—“ता
इत्यादि। ता इति पुष्टवत्, दिवसस्य विभागे गते भवति, दिव-
सस्य विभागे वा शेये।। “ता” इत्यादि, पौकरी पुष्टप्रमाणा,
प्रकाशस्य वस्तुनः प्रमाणा इत्यर्थः। ह्यावा किमते कतिमते
प्रागे, शेये वा भवति।। जगवानाह—दिवसस्य वस्तुनां गते, शे-
ये वा।। अर्थः व दिवसस्य वस्तुनां गते, वस्तुनां गते वा प्रकाश-
स्य वस्तुनः विवक्ष्यमाणभूता ह्यावा अन्त्य प्रमाणास्तरे सर्वोऽय-
न्तराद्यन्तरसमाधिकृत्योक्त्या। तथा च नन्दच्यवनवृत्तिप्रथः—“पु-
रिसि चि संकुपुरिससररं वा, ततो पुरिसि निष्पन्ना पोरि-
रि, एवं सप्तस्य वस्तुणो यदा स्वप्रमाणा ह्यावा भवति तदा
पोरिसि इवह, चतुर्णामपि प्रमाणां उत्तरावप्यस्य अन्ते, दक्षिण-
ायनस्य आरप्य एकं दिणं जगह, अतो परं भद्रं गमसुहेनामा
अंगुलस्य दक्षिणायनं बहुं ति, उतरायने हस्यं ति, एवं
मंढे मंढे मंढे प्रमाणपोरिसि” इति।। तत एव सप्तमपि पौ-
करीवर्गं प्रमाणप्रतिपादयन् सर्वोऽभ्यन्तरं मण्डलमधिकृत्याव-
स्यन्। तथा—ता इति पुष्टवत्, अग्रदौपौकरी साष्टपुष्टप्रमाणा
ग्यावा दिवसस्य किं भागे कतिमते प्रागे गते भवति, किं शेये
वा कतिमते प्रागे शेये।। जगवानाह—“ता” इति पुष्टवत्,
दिवसस्य पञ्चमे गते गते गते वा भवति, शेये वा पञ्चमे भागे।।
“एवं” इत्यादि। एवमन्तरे प्रकारेणैव पौकरीष्वपि अर्चयन्प्रमाणं

क्षारां क्षिप्वा २, इच्छा पृथक्क्षुत्तं हृद्यम् (विषसस्त्र भागं वि)
 पुनर्वृत्त्येवमपेक्षया एकैकविषसम्बन्धितं विषसस्त्र भागं क्षिप्वाश्
 व्याकण्ठमुत्तुस्तं ज्ञातव्यम् । तथैवम् – “जिषोरिषीणं ज्ञाय
 क्षि गप वा, सेसे वा । ता इज्जागमय वा, सेसे वा । ता भृश-
 इज्जापोरिषीणं ज्ञाय क्षि गप वा, सेसे वा । ता सप्तभागमय
 वा, सेसे वा ” इत्यादि । इतश्च तावत्, यावद् “ताड युष्मसि”
 इत्यादि सुगमम् । सातिरेकैकोनपञ्चैकौ तु ज्ञाय विषसस्त्र
 शरारसमसम्, पर्येतनस्ये वा ! तत आह – “ता नऽन्यि क्षि
 गते वा, सेसे वा ” इति ।

संप्रति गायामेदान् व्यासष्टे-

तस्य खलु त्रया षण्वसितिविहा ज्ञाया पञ्चाया । तं जहा-
 लंभञ्छाया रज्जुञ्छाया पागारञ्छाया पासायञ्छाया
 त्वगञ्छाया उच्चतञ्छाया अणुसोमञ्छाया पदिमोम-
 ञ्छाया आरुजिया त्वदिहा सभावदिह्या स्त्रीलञ्छाया
 पंलञ्छाया पुरञ्चो तदमा पदिनदमा पुरिसकंजगोवगया
 पच्छिमकंजगोवगया त्रयाण्णवादिणी त्रया ज्ञयञ्छाया
 विकंपेवहा कनसमञ्छाया गोलञ्छाया ।

“तथ” इत्यादि । तत्र तस्यैवां छायायां चित्कार्यमात्रायां
अद्वित्यं पञ्चविंशतिविधा छाया प्रकृता । तद्यथा—“अज्ञज्ञाया”
इत्यादि प्रायः सुगमम् । विशेषव्यवस्थानं चामोषां पदानां
शास्त्रान्तरात्, यथासंप्रदायाद्वा वाच्यम् ।

‘गोसृष्ट्याया’ इत्युक्तम्, ततस्तमेव गोसृष्ट्यायां
भेदत आह-

तस्य स्वप्न इमा अद्वविहा गोलच्छाया पणत्ता । तं
जहा-गोलच्छाया अवहुगोलच्छाया गोक्षगोलच्छाया अ-
वहुगोलगोलच्छाया गोक्षवलिच्छाया अवहुगोक्षवलि-
च्छाया गोक्षपुंजच्छाया अवहुगोलपुंजच्छाया ।

“तस्य” इत्यादि। तत्र तासां पञ्चविंशतिशब्दानां ग्रन्थे
 कवित्वं गोलक्ष्म्या अष्टविधा प्रकृता। तद्यथा—गोलक्ष्म्या
 गोलाभास्य या ग्राया, अपार्द्धस्य अपार्द्धभास्य गोलास्य
 ग्राया अपार्द्धगोलक्ष्म्या, गोलेष्वर्धिमित्वा या निपादित
 एको गोलास्तस्य ग्राया गोलागोलक्ष्म्या। अपार्द्धभास्य गो-
 लागोलस्य क्वाया अपार्द्धगोलागोलक्ष्म्या। गोशानामावलि-
 योलावलिस्तस्य ग्राया गोलावालगोलक्ष्म्या, अपार्द्धा या गोला-
 वलिच्छ्म्या अपार्द्धगोलावलिच्छ्म्या, गोशानां पुञ्जो, गोशा-
 न्कट इत्यर्थः, तस्य ग्राया गोलापुञ्जच्छ्म्या, अपार्द्धस्य गोश-
 न्कटस्य ग्राया अपार्द्धगोलापुञ्जच्छ्म्या। नं प्र० ष पाठु।
 (ग्रायाया उच्यत्वसिद्धिः ‘तम’ शब्दे वक्ष्यते)

ह्यायागइ-त्रायागति-स्त्री० । ह्यायामनुसृत्य तदुपपन्नेन वा स-
माभ्ययितुं गतौ, प्रज्ञा० ।

से किं तं ज्ञायमती? ज्ञायमती जेषं ह्यस्त्रायं वा गप-
च्छायं वा नस्त्रायं वा किंस्त्रायं वा महोरगच्छायं
वा गंधव्वच्छायं वा रहच्छायं वा कृत्तच्छायं वा उवसंप-
ज्जिस्सा णं गच्छति, सेत्तं ज्ञायमती ॥

ह्यायागतिः नायामनुसृत्य तदुपपन्नेन वा समाश्रयितुं गतिः
नायागतिः । प्रज्ञा० १६ पद ।

अयापाय-अयापात-पुं० । अयापरिच्छेदे, पुं० १ अ० ।

अयातो-अयातस्-अव्य० । अयाता इत्यर्थे, " अयातो ली-
यन्ति " अयातः शीतकाले शीतमिति कृत्वा लीदन्ति । इया०
उ अ० ।

अयापास-अयापार्थ-पुं० । हिमावसथायां श्रीपार्थनाथप्र-
तिमाया, हिमावसे अयापार्थो अन्वाभिराजः श्रीरुद्रः १७।
ती० ४३ कटप ।

अयापासहा-अयापार्थनाथ-पुं० । माहेन्द्रपर्वतस्थायां
पार्थनाथप्रतिमाया, माहेन्द्रपर्वते अयापार्थनाथः ७ । टी०
४५ कटप ।

अयाही-अद्वत्वारिशत-ली० । अद्वधिकवर्तारिशतसं-
ख्यायां, तत्संख्याजन्यते च । जी० ३ प्रते० । प्रहा० ।

अयासमश्रुक्-अयासमनुक्-पुं० । अयास युक्ते, रा० ।
अयोपग-अयोपग-पुं० । अयासुपगच्छतीति अयोपगः । बहु-

लज्जायै वृषे, तद्वत् अयुवर्तनापावसंरक्षणादिना सस्योपेतं स-
स्ये पुरुषजाते च । इया० ४ अ० ३ उ० ।

अयोप-अयोपग-पुं० । अयोपग शब्दायै, इया० ४ अ०
३ उ० ।

अर-आर-त्रि० । अर-अवला०-वा यः । अरगधीने, लवण-
रसे, धूते, अरवे, पुं० । मुदे, टङ्कणे, लङ्किताङ्गारे, पुं० । वि-
रलवणे, यवहारे च । बाच० । भूती, भोष० । अस्मनि,
आव० ४ अ० । आ० । आ० म० । पुं० । परस्परमिपरिचा-
मिते इत्यने, नि० चू० १ उ० । "अभिजनवदं अयुजकं आरो
भवति " नि० चू० ३ अ० । आत्यै, न० । जी० ३ प्रते० ।

आर्य-देशी-इकुलके, मुकुले च । दे० ना० ३ वने ।

आरि-आरि-न० । अस्मनि, अ० ४ अ० २ उ० ।

आरो-देशी-अच्छमङ्ग, दे० ना० ३ वने ।

आन-आन-पुं० । "आने का" । ७ । १ । ११ । आने गत्य लो-
भवति । प्रा० १ पा० । " अरुच शब्दोऽनादौ " । ८ । ४ । २४६ ।

मागन्मागान्वाविति पयुदासलक्ष्य इत्ये न । अजे, प्रा०
४ पा० ।

आ-आ-पुं० शब्-अज्ज । " अद्वितीयशब्दसुभासतपण्येवादे-
हज्जः " । ८ । २ । ३६५ । इति शब्दः क्त्वा । प्रा० ३ पा० । शिष्टौ,
स्वार्थे क्तवैव । शब्दस्वेष्वपि अज्ज । शब्दसंनिधाने, त्रि० । "त्रि-
रात्रं शावमाशौचम् " इति स्मृतिः । बाच० ।

आवग-आवग-पुं० । शिष्टौ, स्वप्न १ पुं० १४ अ० ।

आवण-आवण-न० । अर्धमिपरिच्छादने, पुं० १ उ० । आवा० ।
नि० चू० ।

आवपयग-आवपोतक-पुं० । शाव यव कलितपुत्रापोतः पो-
तकः शावपोतकः । शिष्टौ, स्वप्न १ उ० ।

आमी-देशी-तके, दे० ना० ३ वने ।

आढा-आढा-ली० । "आवायां होज्जालौ वा" । ७ । १ । २४६ ।
इति शब्दः हः । प्रा० १ पा० । "आवा" शब्दायै, अ० ३ अ० ।

आही-देशी-गणने, दे० ना० ३ वने ।

आ-आ-ली० । आ-वा किः गर्हायाम्, वाच० । क्लृप्ते, पुं० ।
" आः पुंसि शोच्यते क्लृप्ते, " यका० ।

आदिवा-आदिवा-ली० । अयापारे, अ० ३ प्रते० ।

' अगारंति ' विद्वत्पञ्चदश-
रायाजिभोगो व गणजिभोगो,
बलानिभोगो व सुराजिभोगो ॥
कंतारविर्धो गुर्गुणिगद्गो व,
अ विदिवाभो विज्जलसल्लसि ॥ ६५३ ॥

तत्राजिभोगजनमिच्छतोऽपि व्यापारजनमिभोगः, राज्ञो
नृपतेरभिभोगो राजाभिभोगः गणः स्वजनादिसमुदायः, तस्या-
भिभोगो गणाभिभोगः बलं बलवतो इष्टप्रयोगः, तनाभिभोगो
बलानिभोगः, सुरस्य कुलदेवतादेरभिभोगः सुराभिभोगः, का-
न्तारमरकम्, तत्र क्लृप्तवर्तनं विभोहः कान्तारवृत्तिः वज्र-का-
न्तारमपि बाबाहेनुवादिह बाबावने विवक्षितं, ततः कान्तारेषु
बाबाया वृत्तिः प्राणवर्तनकपा कान्तारवृत्तिः, कलेन विवोहो
इति यावत् । गुरवो मातृपितृप्रभृतयः । वज्रकम् " आता पिता
कलाचार्ये, एतेषां ज्ञातवस्तथा । वृद्धा धर्मोपदेशारो, गुरुवर्गः
सर्ता मतः " ॥१॥ तेषां विग्रहो निर्णयः । क्लृप्ताः वज्र-आदिवा-
अपवादाः, विनयासने अस्मनि । इदमत्र तात्पर्यं-प्रतिपक्षसम्य-
क्त्वस्य परवर्तीककल्पनादिकं यत् प्रतिषिक्तं तत्राजिभोग-
गादिमिरेतेः बाह्यः कारणैः अस्मिन्निवृत्ते कल्प्यतः समा-
चरन्ति सम्यक्त्वं नातिचरन्तीति । प्रत्ये १४८ द्वार ।

आदि-आदि-ली० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । आदिवा क्लृप्तव्यै, इया० ३ अ० २
उ० । आवा० । अरुमादिना क्लृप्तायनकामिच शब्दव्यवहारीकृत्य-
त्यर्थे, अ० १४ अ० ७ उ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । "आदिवा" शब्दायै, प्रा० ३ अ० २ उ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

आदिवा-आदिवा-अव्य० । अस्मिन्निवृत्तपात्रां आदिवाकाया, प्रा०
१ पुं० २ अ० ।

ਗਿਣਿਤ

त्रिचिन्त्र-विधाधिक-प्रश्नः० शीघ्रतायां द्वित्रयः । “ शोभाद्वयः ”
 । ८ । २ । १७४ । इति त्रिचिन्त्रित्यवस्था स्थाने ‘त्रिचिन्त्र’ इत्यादिशो
 निपातनात् । प्रा० २ पादः । निन्दावाक्यम्, एतन्मते निन्दावाक्य-
 काव्यभ्याह्वा द्वितीया । “विद्धि विद्धि शक्यजितं प्रबोधितवता किं
 कुम्भकरोऽन्ये वा ।” बा०० ।

बिच्छिन्न-विच्छिन्न-पुं० । पुनःपुनर्विच्छिन्नः, स्था० ५ ग०
३३० ।

કિલ્લ-કેવ-ન૦ । તેનું ચોભે, સુત્ર૦ ૨ ઝુ૦ ૫ છ૦ ।

निज्जवं-वेत्तुं-अण्० । द्विधा कर्तुमित्यर्थे, तं० ।

छिन्नपाण्ड-विद्यमान-त्रि० । ब्रह्मादिभिः कथ्यमाने, उपा० ७
अ० । छिद्यमानं छिन्नम् । अ० १ झ० १ न० । प्रश्न० ।
विपा० ।

निङ्-छिच्-न० छिच्-एच्. छिच्-अच् वा। दुपणे, गते, प्रवका-
 शे, वेनातिवोच् लम्बतोऽष्टमस्थाने, वाच०। प्रवेशद्वारे, प्रश्न०
 आश्र० द्वार। नि० च०। राजम्बापारविरेल्लवे, विपा० १
 भु० ३ अ०। जल्पपरिहारवे, विपा० १ भु० १ अ०। छिद्-खदे-

विहगुद-विहगुद-पुं० । फाणिते , नि० अ० १३ उ० ।

किङ्कयाति-छिद्रयातिन्-पुं०। किङ्के अवसरे प्रतीत्येवंगीत्वा वेत्
तथा। सत्यवन्तरं यातकार्षु, प्रथम० रे भाष० द्वार। “किङ्के
परितंबति”। “छिद्राते पुष्पांस्तान् चोप्यालय प्रयर्णात्”
नि० सू० १ उ०।

छिद्रपाणि-छिद्रपाणि-पुं० । समविधपात्रनिर्वाहसमन्विते जिन-
कल्पिके, आचा० ३ अ० १ अ० ३ उ० ।

शिवाय-शिव-वि०। शिव-कः। कृतकृतेन, लुप्त, वपनेन,
 वायु०। प्रतिन, शानु०। निराकृतं, श्रा० म० लि०। श्रावा०।
 श्रपनेन, सु० १० ८ अ०। श्रपयते, उ० १० ८ अ०। शिवकै,
 श्रा० १० ११ अ०। शिवा०। "वाहकिष्णा वा गदा॥"
 हिताः कर्माणि शिविताः। सु० १० ८ अ० ४ व०। शोडशं,
 सु० १० ११ अ०। शिविन इति त्रिभुव० कस्याहीनां मृषकाः।
 दिना शानेन, व० १५ अ०। शिवा कृतं, न० १ अ०।
 उ० १० प्रथम०। शिवा०। श्रो०। निर्वातिन, सु० ४ अ०। शारे,
 सु० १० ८ व०।

त्रिसर्गकथं-त्रिसर्गकथं-त्रि० । त्रिषा अर्पणीता कथं कथमपि
 वा कथा रामकथादिका बिकथाकथा येन स त्रिसर्गकथकथः ।
 यादं वा कथनीयमनमरणप्रतिज्ञां निर्वहिये इत्येवंकथा वा कथा
 स त्रिषा येन स त्रिसर्गकथकथः । दुष्करानुष्ठानविधायिनि,
 आशा० ३३ ८ ३३० ३ ३० ।

निष्प्राप्त्य-छिन्नग्रन्थ-त्रि० । निष्ठा ग्रन्थो धनधान्यादिः, तस्य-
निष्ठा वा येन सः । छिन्नस्थको हिरण्यदिग्रन्थो येन स तथा ।
निर्ग्रन्थे, स्था० ६ त्रा० । द्वा० । कट्य० । प्रश्न० ।

त्रिसृच्य-त्रिसृच्येद-त्रि० । द्विषो द्विषाकृतः पृथक्कृतः त्रैदः पर्व-
 त्तः तत्र स त्रिसृच्येदः । प्रत्येकं कल्पितपर्यन्ते, न० ।

स्त्रियुच्छेदशस्त्र-विस्त्रयेदनय-पुं०। यो नयः सूत्रं गेदेन विस्त्रये-
३४०

पाणिनिः, न द्वितीयं लुपेण सह संबन्धयति तस्मिन्मयाविदां,
 यथा - 'अथो मंगलमुक्ता' इति श्लोकः । तथा ह्यत्र न्योः
 निष्पन्नमयमनेन व्याख्यामनो न द्वितीयादिह श्लोकानेयक-
 मपि द्वितीयादिः न्योः का प्रमुखा । अथवापाणिनाः तथा कथ-
 न्नात्यमु न्योः पूर्वपरः निष्पन्नमयमनेन व्याख्यानि क्म. यथा
 न मनागपि द्वितीयादिश्लोकानामप्येका ज्ञवति, तेषां द्वितीयादिनिष्-
 पत्तकं तथा व्याख्यायामपि क्म, यथा न, तेषां प्रथमश्लो-
 कस्यापेक, तथा न्यायगपि यवज्जातिप्रावेण परस्परं निरपेक्षाणि
 व्याख्यानि क्म न द्वितीयकृत्यः । निष्ठा द्वितीयः पूर्वकृतः
 छन्दः पर्यन्तो येन स छिन्नच्छन्दः, प्रत्येकं कालितपर्यन्तं द्वयर्थः ।
 स वासो न्येक छिन्नच्छन्दः । नो । श्रोम । सो ।

त्रिष्वच्छेयणइय-त्रिष्वच्छेदनयिक-त्रि० । त्रिष्वच्छेदनयोऽस्यस्य
 “अतोऽनेकस्वरत्वात्” ॥ ७ । १ । ६ ॥ इतीकप्रत्ययः । त्रिष्वच्छेदन-
 वचति, यथा हाहावादे ऋजुमुभादीनि द्वाविंशतिः सूत्राणि त्रिष्व-
 च्छेदनविकारानि । न० । स० ।

विष्णुजाता-छिन्नज्वाला-स्त्री० । इन्धनस्याग्निमुटिनाचिर्वि,
पञ्चा० १३ विष्णु० ।

छिन्नऽकारांतर-भिन्नाध्वान्तर-न० । एषिभेदे, यत्र प्राप्त-
 गरपक्षः । प्रज्ञिकानां किञ्चिदेकतरमपि नास्ति, सर्वथैव शून्यत्वा-
 त् । कु० १ उ० ।

विष्णुपुत्र-विष्णुपुत्र-त्रि० । पूर्व विधा कृते , वच० १६ अ० ।

विश्वबंधन-विश्वबन्धन-पुं० । विश्वमपनीतं कथनं कथाया-
त्मकं येन स विश्वबन्धनः । ममत्वरहिते, सुखं २ भु० ८ अ० । ३५० ।

त्रिषुमहर्ष-त्रिन्महर्ष-न०। अनासप्तवसस्यन्तरे, "त्रिषुम-
हर्षं नाम जन्म गामस्त्य षण्णस्त्य वा उग्रोऽसत्त्वास्तु विमा-
नुष्यो गामो षण्णस्य गोकुलं वा तद्विष्णुमहर्षः, तं च अख्येयं
ब्रुवति" नि० सू० १० उ० ।

निमरुह-त्रिकरुह-पुं०। त्रिषः सन् रोहति। बह-कः। तिल-
कवके, गुरुक्याम्, स्त्री०। स्वर्णकेतक्याम्, शालुक्यां च।
स्त्री०। बाच०। क्षित्वा मृदाधानात् ब्रूयकतायवर्था प्राप्तत्र-
पि जलविदिसामर्थ्यां प्राप्य गुरुक्याविद्यपुनरपि यत्परोहति त-
च्चिच्छकहम्। रोहतेतैलैःपुनः साधारणं शरीरं केवलमपि क-
र्तव्यत्वं। प्रब० ७ द्वार। प्रज्ञा०

विष्णुसौख-छिन्नशाक-त्रि० । नष्टदोके. ओष० । प्रहम० ।

गिनस्त्रोतस्-नि०। छिन्नान्वयनानि क्षांतांस् संसारवतर-
णकाराणि यथाधिष्वभिमन्त्रितवर्तनानि प्राणोतिपादादीनि वा
आभयचकाराणि मेव सः सूत्र० ६ अ० १५ अ०। क्षांतां द्विवि-
धम्-तन्त्र्यक्षांता, भावक्षांतश्च। तत्र द्रव्यक्षांता नद्याधिप्रवाहः।
भावक्षांतश्च संसारबन्धुद्रव्यात्म्यभौ लोकमयवहारः, स द्विषो
मेव स तथा। बुद्धितद्वयभावसाधारं, प्रत्यक्षं ६ सम्बन्धं चार।
क्षौ० सूत्र०। वस०।

निष्णात-विन्नात-दुः । तथाविधदुष्टजातौ, “हिजाते हि-
 वं सेति” वस्तु २७ अ० । ४० । जारे, दे० ना० ३ वर्ग ।

छिन्नापाय-छिन्नापात-प्रि० । छिन्नोऽपगत आपातोऽन्यो-
ऽन्यत आगमनात्मकोऽर्थाजिनस्य येषु ते छिन्नापाताः । विधिके-

पु मागेषु, उत्त० २ अ० । व्यवच्छिन्नसमागमेषु, वृ० ४ उ० ।
छिन्ना आपाताः सार्धयोगोद्भादीनां यस्यां सा तथा । स्या० ४
जा० २ उ० । व्यवच्छिन्नसार्धयोगोद्भाताभाय, अ० १५ जा०
१ उ० ।

चित्त-क्षेत्र-न० । स्थाने, जा० १ सु० १ अ० ।

स्पृष्ट-न० । "केनाप्युद्भातः" । ८ । ४ । २५८ । इति स्पृष्ट
इत्यस्य 'क्षित' आदेशः । प्रा० ४ पाद । दे० ना० ३ वर्ग ।

चित्तर-छित्तर-न० । वंशादिमये गदनापारश्रुते क्षिप्रं,
अ० ८ जा० १ उ० ।

चिह्न-चिह्न-न० । रत्ने, अ० १२ श० ५ उ० । प्रज्ञा० । आच० ।
तं० । अल्पपरिवारस्ये, विपा० १ सु० ६ अ० । पं० सु० ।
"सर्वः सर्वयमात्राणि, परच्छिन्नाणि पश्यति । आत्मनो वि-
ह्वयमात्राणि, पश्यन्नापि न पश्यति ॥ १ ॥" उत्त० ३ अ० ।
लघुमन्त्रे, दे० ना० ३ वर्ग ।

छिद्रेषि (शु)-छिद्रेषिन्-पुं० । जिज्ञाषि प्रमत्ततादीनि प्रेक्षते
इति । पाराश्रितयोग्यप्रमत्ततादिक्रमयतिसेवनाकर्तारि, स्या० ५
जा० १ उ० ।

छिन्द-छिन्द-आ० । द्वेधीकरणे, "छिदिजिदो न्" । ८ । ४ ।
२६१ । इति छिद्रेष्य 'न्' आदेशः "छिन्द" निनात्ति ।
प्रा० ४ पाद ।

छिन्दावण-छेदन-न० । वनस्पत्यादीनामन्त्रेछेदने, "उपयं"
प्रायश्चित्तं अनुयमाचामात्मलमेकाद्यनकं निर्विकृतिकं वा । महा०
७ अ० ।

छिप्-स्पृश-आ० । तुदा० पर० सक० अनिट । स्पृशे, वाच० ।
"स्पृशित्कृपः" । ८ । ४ । २४९ । स्पृशतः कर्मभावे
'छिप्' आदेशो वा भवति, कवलकृ च । "छिप्" स्पृश्य-
ते । प्रा० ४ पाद ।

छिप्-देशी-न० । जिज्ञाषां, पुच्छे च । दे० ना० ३ वर्ग । विपा० ।

छिप्यन्त-छिप्यमाण-वि० । त्वर्जने, आ० सु० १ अ० ।

छिप्यन्ती-देशी-अतजेद । उत्सवे च । दे० ना० ३ वर्ग ।

छिप्यन्त-क्षिप्रनृप-न० । दुर्गं वाञ्छमाने त्वे, जा० १ सु०
१६ अ० । "छिप्यन्तं वक्ष्यमाणं" विपा० १ सु० ३ अ० ।

छिप्यन्त-देशी-गोमयकागरे विषमे, दे० ना० ३ वर्ग ।

छिप्योद्धी-छिप्योद्धी-स्त्री० । वक्ष्यादिसेषे, नि० सु० १ उ० ।

छिरा-शिरा-स्त्री० । "शिरावां वा" । ८ । १ । २६६ । शिरा
शब्दे आदेशः । प्रा० १ पाद । नाडीषु, शिरा नाड्यः । अ० ६
जा० ३ उ० ।

छिलय-सिष्टित-न० । स्वीकारकरणे, प्रश्न० ३ आध० द्वार ।

छिन्नवण-पलाशवन-न० । मधुरारुणं पलाशवनं, ती० ६ कण्ठ ।

छिन्न-स्पृश-आ० । प०-सक०-अनिट । स्पृशे, "स्पृशः कालक-
सफासजिबद्धिदायुक्तालिहाः" । ८ । ४ । १८२ । इति स्पृशतः
'छि' आदेशः । प्रा० ४ पाद । शूद्रणे, जा० १ सु० २ अ० ।
'निवर्त्त' लुपन्ति धारयन्ति, इत्याज्जिभिरिति गम्यते ।
प्रज्ञ० ४ आध० द्वार ।

छिन्न-स्पृश-न० । लुपन्ते, जीवा० १७ अर्थ० ।

छिन्ना-क्षिन्ना-स्त्री० । स्मरणकर्मकाशायाम्, विपा० १ सु० ६ अ० ।

छिन्नादिआ-छेदपाटी-स्त्री० । वक्ष्यादिकलिक्वायाम्, अ० १ अर्थ० ।

छिन्नादिपुस्तक्य-छेदपाटीपुस्तक-न० । "छिन्नादि ताह । तथु-
पभृत्सियकवा, होह जेवाह । तुहा वैति ॥ ४ ॥ दीहो वा इस्को
वा, जो पिहोहो होह अप्पाहड्डो । तं सुनिष समबकारा, छि-
न्नादिपुस्तक्यं ज्ञायते ॥ ५ ॥" (छिन्नादिपुस्तक) तनुमिः प-
त्रैकिकल्लरूपः किञ्चिदुक्ततो भवति छेदपाटीपुस्तक इति । स्या०
४ जा० २ उ० ।

छिन्ना-देशी-न० । इकुलपदे, दे० ना० ३ वर्ग ।

छिन्निकुल-स्पृष्टा-प्रत्य० । स्पृशे कृतेत्यर्थे, महा० ७ अ० ।

छिन्न-देशी-न० । कृमिसे, दे० ना० ३ वर्ग ।

छिन्न-स्पृश-आ० । प०-तुदा०-सक०-अनिट । स्पृशे, "स्पृशः
पासकंसफारिस्त्रिबद्धिदायुक्तालिहाः" । ८ । ४ । १८२ । इति
स्पृशः 'छि' आदेशः । प्रा० ४ पाद ।

छिन्नली-विह्वली-स्त्री० । शिवायाय, वृ० ५ उ० । आच० ।

छिन्न-शिवारु-न० । मयूरशिकायाय, जा० १ सु० १ अ० ।

छिन्न-देशी-न० । दधिलरे, दे० ना० ३ वर्ग ।

छिन्न-शिवारु-पुं० । शिवायाय, वृ० ५ उ० । आच० ।
वाच० । शिवायति, जा० १ सु० १ अ० ।

छिन्ना-स्पृश-स्त्री० । स्पृश-कः । "स्पृशपादौ" । ८ । १ । १८८ ।

कृपा स्थाविष्य कृतेत्यादौ स्त्री इहा भवति इति इत्ययम् ।
प्रा० १ पाद । "स्पृष्टायाय" । ८ । २ । २३ । स्पृष्टाशब्दे न्युक्त-
स्य कृपा वा ज्ञायति इति कृ । प्रा० २ पाद । सपेक्षानिर्गो (क-
हासिका) वृक्षे, कष्टकावांश्च, स्त्री० । गौरा० ऊर्ध्व । वाच० ।

छिन्ना-स्त्री० । विस्मृते, वृक्षसहस्रायाम्, एका० ।

छिन्न-सुन्द-न० । कवयं कुतय । "छोऽह्वादी" । ८ । २ । १७ ।

इति कृः । प्रा० २ पाद । "हः कुते" । ८ । १ । ११२ । इति
आदेकन इत्ययम् । प्रा० २ पाद । छिन्नायाय, नि० सु० ३ उ० ।
अ० । प्रा० २ । प्रा० सु० । आच० । न० । विशेष० ।

छिन्ना-सुन्द-पुं० । सुत कुर्वति, आचा० २ सु० २ अ० ३ उ० ।

छिन्ना-क्षीण-वि० । कि-कः । "सः खः कश्चित् उदौ" । ८ । २ ।

३ । इति सत्य कृः । प्रा० २ पाद । दुर्बले, सामे च । वाच० ।

छिन्न-क्षीण-पुं० । नि-कः । "सः खः कश्चित् उदौ" । ८ । २ ।

३ । इति सत्य कृः । प्रा० २ पाद । दुर्बले, जले, सर-
ज्जले, वाच० ।

छिन्न-क्षीण-वि० । नि-कः । "सः खः कश्चित् उदौ" । ८ । २ ।

३ । इति सत्य कृः । प्रा० २ पाद । दुर्बले, जले, सर-
ज्जले, वाच० ।

छिन्न-क्षीण-वि० । नि-कः । "सः खः कश्चित् उदौ" । ८ । २ ।

३ । इति सत्य कृः । प्रा० २ पाद । दुर्बले, जले, सर-
ज्जले, वाच० ।

छिन्न-क्षीण-वि० । नि-कः । "सः खः कश्चित् उदौ" । ८ । २ ।

३ । इति सत्य कृः । प्रा० २ पाद । दुर्बले, जले, सर-
ज्जले, वाच० ।

बंरल-वीरल-पुं० । मुत्रपरिसर्पविशेष, ग्रन्थ०१ आश० द्वार ।

बु-बु-मनुकरवामः । बुद्धजीविनारवेष, ६० १ ३० ।

बुद्ध-देशी-बहाकाधाम्, ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्धमुसय-देशी-रथरथके, ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्ध-देशी-बहुनि, ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्धारण-बिहारण-न० । बिहारे, पुनः पुनः बिहारे च । ६० ३ उ० ।

बुद्धुकरत-बुद्धुकुर्वत-वि० । बुद्धगितिवाद्येन कुक्कुराव-
निवारयति, आ० म० द्वि० । आवा० ।

बुद्धभाण-सुयुपाय-वि० । पीयूषमात्र, कंथा० ।

बुद्ध-भुटित-वि० । मुक्ते, आवा० ५ म० ।

बुद्धिवा-कृत्तिका-स्त्री० । आभारवविशेषे, ग्रन्थ० ५ सम्ब० द्वार ।

बुद्ध-कृष्ण-वि० । बुद्ध-कः । "कौटुम्हारी" । ॥ २ । १९ । इति
कृष्णः ३ । प्रा० २ पाद । सम्बन्धे, विहते, व्युत्पिठते च । वाच० ।
विधे, संधा० । आवा० ।

बुद्धासु-भुषाकृष्ण-वि० । पिपापिष्टे, संधा० ।

बुद्ध-भुम्भ-वि० । स्पृष्टे, आवा० १५०, ५० ५ उ० । मृच० ।

भुम्भ-न० । स्वय-भावे कः । नृपसारथ्यम् । निद्रायाम्, शयने,
सुषुप्ते, कर्मणि-कः । निद्रिते, वि० । वाच० ।

बुद्ध-देशी-न० । शिरीश, विधे च । ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्ध-आक्रम-पुं० । आ-क्रम-घञ्-अवृत्तिः । "आक्रमेरोहावो-
प्यारब्धुताः" । ॥ २ । ५ । १६० । इत्याक्रमः । "बुद्ध" आदेशः ।
प्रा० ५ पाद । बलेनातिक्रमणं, वाच० ।

बुद्ध-कृष्ण-आ० । बुद्धा०-पर०-सक०-मनिदः । "गमादीनां क्रित्यम्"
। ॥ ५ । २५१ । गमादीनामन्वयः कर्मप्राये क्रित्वं वा प्रवर्तते,
तत्त्वविशेषेण स्वस्य च लुक्, इति पदम् क्रित्यम् । "बुद्ध-लु-
उग्र" कृष्णते । प्रा० ५ पाद ।

बुद्ध-क्रिप-वि० । प्रक्रिपति, नि० ५० १ ३० ।

बुद्धा-भ्या-स्त्री० । भूमी, इय० १ ५० ।

बुद्ध-भु-आ० । बुद्धा०-पर०-सक०-सदः । ब्रूति, अन्वृत्ति, बु-
ध्माद, ब्रूतिः । लेपने, वाच० । प्रवा० । प्रवा०-सक०-सदः । कौर-
ति, अन्वृत्ति, बुद्धाद । छंदे, वाच० ।

बुद्ध-पुं० । बुद्ध-कः, कुर-कृ वा । "कौटुम्हारी" । ॥ २ । १९ ।
इति कृष्णः ३ । प्रा० २ पाद । आपितास्ते, पश्याहीनं शफे,
(बुद्ध) कोकिलासं, गावृद्धे, महाविपरीतके, वाणे च ।
अद्यादिप्रादुक्तायस्ते, वाच० ।

बुद्ध-कुर-कृ-कृ-न० । नापितस्य च मोषादिमये कुरकतेया-
ध्याधारे उपकरणे, नि० ५० १ ३० ।

बुद्ध-देशी-कुरहस्ते, ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्ध-भुम्भ-भुम्भ-पुं० । बुद्धभुम्भेनाशिरालि, पञ्चा० १० वि० ० ।

बुद्धिवा-बुद्धि-स्त्री० । बुद्ध-देशे, स्वाधे कः, प्रापि अत इत्यम् ।

स्वनामक्याते अस्मिन्ने, वाच० । आवा० । प्रा० म० । लुक् ।

बुद्धिवाक्यम्, ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्ध-क्रिप-आ० । विद्या० पर०-सक०-मनिदः । "किपेगलत्यामक-
साधुपुष्ट्यामुद्धुदुतपरीक्षताः" । ॥ २ । १५३ । इति क्रिपः 'बुद्ध'
आदेशः । "बुद्ध" । प्रा० ५ पाद । शेरणे, वाच० । "बुद्ध" इति
प्रवेशयति । ५० १ ३० । "बुद्धेति" प्रक्रिपन्ति । आ० म० प्र० ।

बुद्धा-भुषा-स्त्री० । "कौटुम्हारी" । ॥ २ । १९ । इति कृष्णः

३ । प्रा० २ पाद । बुद्धावायाम्, पं० सु० ३ सु० । आ० म० ।

बुद्धः । "पंचसमा नऽपि जरा, दारिद्र्यसो ब परिजयो नऽ-
पि । मरणसमं नऽपि जयं, बुद्धासमा वेवयां नऽपि" ॥ १ ॥

बुद्धा० २ आचि० । "बुधार्तः शक्तिमात्रं साधु-रेषणां नातिक-
कृत्स्नं । बात्रामावेहितां विद्या-नदीनां बन्धकृत्स्नरेव" ॥ १ ॥

आ० म० द्वि० ।

बुद्धा-स्त्री० । "पदश्रीमात्रसाधुसासपर्वण्येव" । ॥ २ ।

१ । २६५ । इति कृष्णः ३ । प्रा० १ पाद । अमृते, लेपन

(कर्मोच्यते) कृष्णं, वाच० ।

बुद्धिवा-देशी-लिते, ६० ना० ३ वर्ग ।

बुद्ध-क्रिप-वि० । क्रिप-कः । "बुद्धक्रितयो वृत्तकृदौ" । ॥ २ ।

१२९ । इति कृष्णः 'बुद्ध' आदेशः । प्रा० २ पाद । "न

हीर्षांनुस्वारवार" । ॥ ७ । २ । १२२ । हीर्षांनुस्वारवार्यां

लोकपिआन्वाभावाश्रयिकायां च परयोः शेषांशवोद्धित्वं

न प्रवर्तते । प्रा० २ पाद । प्रेरिते, स्वके, विकीर्णं, मय-

जाते, रागद्वेषादिबन्धादिपञ्चाऽऽसक्तचित्ते, वायुगोचरं च ।

वाच० । नि० ५० । ५० ० । ३० ० ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

ऐओ-देशी-भस्ते, केवंच च । ६० ना० ३ वर्ग ।

रस्य, वेदोपस्थापनीयसाधूनां मन्त्रव्यः । तद्वैद्यम यथ धूतरजाः
कल्पो दृश्यस्थानप्रतिष्ठितो भवति ।

ताम्येव दश स्थानानि दर्शयति—
आचेलकुहसिय-सिज्जायररायपिकिनिक्कम्मे ।
वतमेड्वादिक्कम्मे, मासपज्जोसवणकण्णो ॥

आचेलकुहमैदिगिक्क शय्यातरपिण्डो राजपियरुक्कतिकर्मम-
सानि (अट्ट प) पुरुषरवेष्टो धर्मप्रतिकर्मणं मासकल्पः पण्य-
क्काकल्पश्चेति द्वाररायासमासायः । ५० ६ ७० । विशे० ।
स्था० । आच० । औ० ।

छेभोवद्वायियचरित्तल्लि- वेदोपस्थापनिकचरित्तल्लि-
कौ० । वेदो प्राक्तनसंबन्धस्य स्वयच्छेदे सति यदुपस्थाप-
नीयं साधुवारोपणीयं तच्छेदोपस्थापनीयम्, पुर्वपर्यायच्छेदेन
महाज्ञानात्मासोपस्थित्यर्थः । तच्च सातिचारमनतिचारं च ।
तत्रातिचारं यद्विद्वत्सामायिकस्य शिक्षकस्यारोप्यते, तीर्थान-
तरसेकान्तौ वा । यथा-प्राश्निकपत्रोपांछेदमानस्यमित्यादि सं-
कामनः पञ्चयामधर्मप्राप्तौ । सातिचारं तु-मूलगुणधानिनां यदु-
पनारोपणं तच्च तत्त्वरितं च वेदोपस्थापनीयचरित्रं, तस्य ग्रन्थः
वेदोपस्थापनीयचरित्रल्लिक्कः चरित्रल्लिक्कविशेषः, ५० ८ शो २ उ० ।
छेउज्ज-छेउ-वि० । छेउं याम्यः कर्मणि धाम्भायै षत् । अमुं
याम्यं, " शीपेच्छयमतोऽहं त्वाम् " जह्मिः वाच० । पञ्चवेद्यादौ
विरतन्ते, दश० २ अ० ।

छेन्ना-देशी-शिक्षायाम्, नवमातिकायाम्, दे० ना० ३ वर्ग ।

छेरी-देशी-लघुरस्यायाम्, दे० ना० ३ वर्ग ।

छेत्त-छेत्त-न० । " छेत्तस्यादौ " । ८ । २ । १७ । इति संयुक्तस्य
छः । प्रा० २ पाद । आने, ओष० । रा० ।

छेत्तं-देशी-जीव्यं, दे० ना० ३ वर्ग ।

छेत्तमोवगाय-देशी-न० । सत्रजागरये, दे० ना० ३ वर्ग ।

छेत्ता-वेत्त-वि० । वेदकर्तारि, छेत्ता भवति कर्णनासाधिकर्तन-
तः । आच० १ सु० २ अ० १ उ० ।

छेत्तुमण-छेत्तुमण-वि० । अमूल्यविधौ, आच० १ सु० २
अ० १ उ० ।

छेयो-देशी-स्थालके, चौरै च । दे० ना० ३ वर्ग ।

छेयञ्जो-देशी-स्थालके, दे० ना० ३ वर्ग ।

छेय-छेक-पुं० । छेया-वेकन् । गृहाशके मृगपट्ट्यादौ, नाग-
रविदग्धं, वि० । विद्वधमिये शब्दालङ्काररूपे अनुप्रासभेदे,
मत्सयां श्लियाम्, स्त्री० । याच० । प्रयोगे, ज्ञा० १ अ० १
अ० । ज्ञा० । ज० । उपा० । निपुणे, सूत्र० १ सु० १ ३ अ० ।
ज्ञा० । प्रव० । रा० । औ० । जी० । दक्ते, ज्ञा० म० प्र० । वि-
शे० । ज्ञा० । ज० । " छेयलाचवपहारसाधिका " छेका
दत्ता लाघवमारेण दक्षनायुक्तवातेन साधिता निर्मिता यैस्ते
तथा । प्रव० ३ आश० द्वार । अवसरके, कल्प० ३ कृष्ण ।
विप्रपरिहारदक्ते, कल्प० २ जण । जीवा० । आ० म० । अच-
सरकः सप्ततिकलापिडिते, औ० । " इय छेयञ्जो इति " ।
छेका इत्येवमुपलज्जमानाहुनप्रकाश्यं, एवमप्यत्रापि छेकाः
प्रशस्तकाः प्रस्तावकाः कलापरिहृता इति वृद्धा व्याचक्षते ।
उपा० ७ अ०

वेत्त-पुं० । छिद-नावे चक्ष्, अच्-वा । वेत्तेने, वेदके, प्राज्ञके,
" वेदं शुभं शुणं वेदम् " इति श्रीलावती । कर्मणि चक्ष् । अचडे,
वि० । अरकायैश्च तु शिल्लिङ्गवन् शिष्यां गौरा० औष०, ततो
नित्यमहेति ठश्, वेदकम् । नित्यच्छेदराहं वेतसादौ, वाच० । प-
र्यन्ते, न० । प्रव० । विनाशे, आ० म० छि० । विमज्जनाहे,
मयह० । करपचादिभिः पाटने, ज्ञा० ६ अ० । आच० । तत्रसा
उद्वेगमस्याहारावपञ्चाकादिना क्रमेण श्रमणपर्यायच्छेदने, पञ्चा०
१ ६ विष० । च० । " माहंशु पंचराया-इ पञ्चायच्छेदं वेदो " । ग० ।
भाषि० । अस्मिन् पुनरापतिते प्रायश्चित्ते संश्रुतपुर्वपर्याये-
शावच्छेदः शेषपर्यायकृत्तानिमित्तं कस्यचित्संश्रुतशरीरैकेश-
च्छेदनमिव शेषशरीरावयवपरिपलापय कियते अथ वेदाहंत्वा-
च्छेदः । स्व० १ उ० ।

संग्रति लाघवमपेक्षमाणाच्छेदहंमपि प्रायश्चित्तमत्रैव विष-
य प्रतिपादयति—

एप्पि अण्णयरं, निरंतरं अतिचरंज तिवसुणो ।

निकारणमिलाणे, पंच च राशदिया छेदो ॥

एतेषामनन्तरोदितानां रात्रिनिद्रापञ्चकप्रायश्चित्तविषयानां
स्थानानामनन्तरस्थानमग्नानां मिथकाराणां वा निरन्तरमतिच-
रेत् त्रिकृत्यस्त्रीन् वारान्, तदा तत्पर्यायस्य वेदः कियते
पञ्च रात्रिनिद्राणि, उपलक्षणमनन्तर-यत्नमनन्तरोदितेषु स्थानेषु
मासलघुकाणि प्रायश्चित्तान्युक्तानि तेषामनन्तरस्थानमग्नानां
मिथकाराणां यद्विरतन्ते च वाच्यं अतिचारनि, तदा तत्पर्या-
यस्य वेदो मासिक इति कल्प्यम् । स्व० १ उ० । सप्तमं प्राय-
श्चित्तं, स्था० ७ उ० । आच० ।

वेयकर-वेदकर-पुं० । अमशस्तमनोविनये, औ० । आच० ।

वेयकृदगुरुग-वेदकृदकुरुप-पुं० । वेयकृत्तौ कुरुः कृतकश्च
कपयिद्विशुद्धकृतकः, स चासौ कपकश्च वेदकृदकपकः ।
युद्धागुद्धमुद्धायाम्, बन्धनायाः युद्धाशुचिचारं, पञ्चा० ३
विष० । (वेदकृतककपकद्वयतः " वेदयधंश्च " शब्दोऽस्मि-
न्नेव भागे १३३२ पृष्ठे कल्प्यः)

वेयमय-वेदग्रन्थ-पुं० । उत्सारकशास्त्रे, जीवा० ११ अ० ।
जीनकल्पनिशीयादौ, प्रव० १० द्वार । ते च यद-निशीयं,
महानिशीयं, दशानुसक्तन्धो, वृत्तकल्पः, व्यवहारः पञ्चक-
ल्पश्चेति । ह० १२ प्रका० ।

वेयण-वेदन-न० । " विद " भावे व्युत्प । द्विधा करणे, ज्ञा० १
अ० । १५ अ० । अतु० । उच० । प्रव० । परिच्छेदकारि-
चसि, सु० १ उ० । जीवत एव हृदयान्कर्तने, दश० ६ अ० ।
ह० । नि० वृ० । उचरोत्तरशुभान्धवसाधारहायल स्थिति-
हान्मज्जने, आच० १ सु० ८ अ० ८ उ० । " पयं छेयणे " ।
छेदनं शरीरस्वान्धवसा च अह्नादिना । स्था० १ ज्ञा० १ उ० ।
छेयण-वेदन-न० । शब्दादौ, सूत्र० २ सु० ३ अ० । राशर-
क्षीकरणे, अतु० । अशुचिजनने, सूत्र० २ सु० ३ अ० । सुषमाय-
चे, सु० १ उ० ।

छेयवुक्-वेदवुद्धि-स्त्री० । निपुणवुद्धौ, सूत्र० १ सु० १ ३ अ० ।
वेयपर-वेदकर-पुं० । व्यवच्छेदकारिणि, पञ्चा० ३ विष० ।

वेयवाह (ण)-वेकनादिन-पुं० । निपुणोऽहमित्यर्थे वादिनि प-
दिनाभिमानिनि, सूत्र० १ सु० १ ३ अ० ।

नेयसारिह [व] - नेकसारिह-पुं० । माजिगिरि, चां० ।

नेयवृत्त-नेयवृत्त-न० । कथाऽऽदि, भा० प्र० ३० । महा० ।

(नेयवृत्तवृत्तसिक्तस्तु 'नेयवृत्त' शब्देऽपि बहव्ये)

" योनिना ज्ञापयिष्यामि, ज्ञापयिष्यामि च निविह पुरिषा तु ।

मातुः नेयवृत्तं, परिणातं नेयवृत्तं । " पं० भा० ।

('जपयिष्यामि' शब्देऽपि बहव्ये, यं पुते नेयवृत्तं व्याख्यानम्)

नेयमुक्ति-नेयमुक्ति-स्त्री० । पदे पदे तयोर्गणमकारिण्यो-

नयते, यं० । अवि० । विधिनिषेधयोरेवाकस्य सत्यम् त-

स्यात्तोवाचनस्यानुष्ठानस्योक्तौ, हारि० । अह० ।

तत्त्वकपे यथा-

ज्ञातं मया ज्ञानावेष्टोक्तिर्देह इति । तयोर्विधिमतेष्वेवोदका-

विभूतयोः संभवः, प्रादुर्भूतयोश्च पालना रक्षाकथा, तत्संभव-

ज्ञापकानां यथा चेदा भिदाऽहम्, ऽऽदिवाक्यादिकाया, तस्या

कतिः नेयः । यथा-कथञ्चाप्यस्तरामाज्ञायाः ज्ञानायाः सो-

र्वाणि काः सुवर्णतोषिकाऽऽदिः ज्ञेयमाकियते, तथा कथञ्चाप्य-

विधिमते नेयमपेक्षते, स च चेतो विबुधकाष्ठवेष्टाकरो,

विशुद्धा वेष्टा स्या, यथास्मादपि विधिमतेष्वेवोदकावि-

कृतानां ज्ञेये, ज्ञेयऽऽस्मानो वातोवातस्योपचारवि-

धिर्नो उत्तरात्तराद्विद्यमानुभवः, सा यत्र यत्र वेष्टा स-

ज्ज्वला शोभते, स धमः कुट्टमुक्त इति । यं० । अवि० ।

" यथाऽऽद्यापि, अथ न काश्चिदत्र त्वं विद्यमा । संजघ्न च

चरिष्यसे, सा पुण धम्मस्मि तेऽस्मि" ॥३॥ इत्यादि ३२ स्तो०टी० ।

नेयमिच्छताऽऽदि-

सह अप्रमत्तवार, संभवोऽपि विविधेष्वपि ।

जा धम्मिअस्म विचि, एवञ्च वज्जं अणुच्छाणं ॥ ७२ ॥

यथा अप्रमत्ततया देवभूतया, संभवयोगेण कुलसत्त्वापारि-

विधिबन्धनप्रकारेण, या धर्मिकस्य साधोः वृत्तिर्नैतना,

यत्तु बाह्यमनुष्ठानमिहापेक्षमिति गाथायः ॥ ७३ ॥

एषण न बाहिरज्जं, मज्जव अ तं दुगं वि निअमेण ।

एववणेण सुद्धे, नो नो केएण मुचो चि ॥ ७३ ॥

यतनानुष्ठानन न बाधते, संभवति च वृत्तिं याति, तत् इत्यपि

विधिनिषेधकपे निवर्तन एवमेव यथादिनानुष्ठानोक्त्या

ज्ञेयः च ज्ञानमः स ज्ञेयं शुद्ध इति गाथायः ॥ ७३ ॥

इवेवाहारकमाह-

जइ पंचम समिद्धं, तामु अ गुचोमु अप्रवचेण ।

सत्वं चिच कायव, जइणा सइ काहाई वि ॥ ७४ ॥

यथा पञ्च तु समिद्धिर्वायसिद्धिर्वादिक्वापि, निष्ठु च गु-

त्तिवृत्तमनुष्ठयादिकपात्र, सम्यक्सेन सता संभवमनुष्ठानं कर्त-

व्यतिना साधुना, सदा, काथिकाऽऽदि, प्रास्ता तादृश्य-

इति गाथायः ॥ ७४ ॥

तथा-

ने खलु पयाजजण्णा, वसहाई ते वि कम्मणिज्जा च ।

यहुअरविचिं तइ, पाओख्वां अ अया पो ॥ ७५ ॥

ये खलु प्रमादजनकाः परस्परया वसत्याद्यः, आदितश्चाव-

स्थानदेवतापरिग्रहः, मेऽपि वज्जनाया एव सत्त्वा, मज्जकृत्वा

अदिदुस्तमनापारिहारं, तथा पालनाय यथाऽऽस्मा, नो काले

त्याग्य इति गाथायः ॥ ७५ ॥

अथ धर्मात्मकमाह-

जत्थ उ पमत्तवार, संभवोऽपि विविधेष्वपि ।

नो धम्मिअस्म विचो, अणुच्छाणं तयं होइ ॥ ७६ ॥

यत्र तु प्रमत्ततया देवभूतया, संभवयोगेण कुलसत्त्वापारि-

विधिबन्धनप्रकारेण, या धर्मिकस्य साधोः वृत्तिर्नैतना,

यत्तु बाह्यमनुष्ठानमिहापेक्षमिति गाथायः ॥ ७६ ॥

एषणं बाहिरज्जं, मज्जव अ तं दुगं वि निअमेण ।

एववणेण सुद्धे, नो नो केएण मुचो चि ॥ ७७ ॥

यतनानुष्ठानन बाधते, संभवति च वृत्तिं याति, तत् इत्यपि

विधिनिषेधकपे निवर्तन एवमेव यथादिनानुष्ठानोक्त्या

ज्ञेयः च ज्ञानमः स ज्ञेयं शुद्ध इति गाथायः ॥ ७७ ॥

अथ धर्मात्मकमाह-

जइ देवायं संगी-अगाइकम्मि उज्जयो जइयो ।

कंदेयाई करणं, अममवयणाणिहानं च ॥ ७८ ॥

यथा देवानां संगीतकाऽऽदिकारिणिमित्तमुद्यमो यतः प्रमा-

त्तव्यः । यथाकथं "संगीतकं देवस्य, प्रतराऽऽनुराधायाः" । तयो-

र्यथमते यतः, तत्र कायो विरोधः ॥३॥ " तथा कथं ऽऽ-

दिकरणं शुद्धेवाऽऽदिना, तथाऽऽनुराधायाभिधानं च-अगा-

त्तकोऽऽदित्यादि । एवं किल तद्वदनुयक्तमप्य इति गाथायः

तइ अममवयणाणि, उज्जयो को अणं गिहो मंत ।

अभिधाराइ अ एअं, पापं वज्जं अणुच्छाणं ॥ ७९ ॥

तथा अममवयणाणां तीर्थांतरावाणामुच्छेदं विनाशः । य-

थाकथं-"अममवयणाणां सत्त्वाः, क्रमुरा इव विद्युता । उज्ज-

योऽप्येवमेव हि, विविधो न विद्यत ॥३॥ " इति । ततो भोजनं

शुद्धं यथाकथं तत्पुण्यं, तथा कालाचारऽऽदिबन्धनं प्रकृ-

त्यवस्थाया, यतस्तथा पापहेतुत्वाद्, बाह्यमनुष्ठानमप्यनुयक्तमिति

गाथायः ७९ ॥ यं० ३० । ३ हार ।

नेयस्सुय-नेयस्सुय-न० । नेयस्सुयतया कथमव्यवहाराऽऽदि । तेषु,

स्व० १ उ० । (नेयस्सुयतया अममवयणाणि व्याख्यास्यतीति

" आलोचयता " शब्दे चिन्तयमानो ऽऽऽपि उक्तः । अथवाः

नेयस्सुयति न पात्रयित्वा इति आशयकावधानादिकारे

व्याख्यास्यते)

नेयापरिह-नेकाचार्य-पुं० । शिल्पाऽऽचार्यः, म० ७३०२ उ० १० ।

" नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे हि केनां य न पुनो "

आचार्यः शिल्पोऽप्येवमप्युक्त्या विनियोगे हि केनां य न पुनो "

आचार्यः शिल्पोऽप्येवमप्युक्त्या विनियोगे हि केनां य न पुनो "

नेयापरिह-नेकाचार्य-न० । यथा नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे

हि केनां य न पुनो "

नेयापरिह-नेकाचार्य-न० । यथा नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे

हि केनां य न पुनो "

नेयापरिह-नेकाचार्य-न० । यथा नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे

हि केनां य न पुनो "

नेयापरिह-नेकाचार्य-न० । यथा नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे

हि केनां य न पुनो "

नेयापरिह-नेकाचार्य-न० । यथा नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे

हि केनां य न पुनो "

नेयापरिह-नेकाचार्य-न० । यथा नेयापरिह इत्येवमप्युक्त्या विनियोगे

हि केनां य न पुनो "

उक्तानि तदभूमि, सपर्यङ्गं साधनमवधारणे च ।

उत्पे पथमाह्वये, पावह जा पंग परियाओ ॥ ७२ ॥

विभिन्निधेयकम् । तपोविधिः वयसावस्यपणकोऽप्यो वा वि-
प्रकृत्यः करणकम्, नयमवसावस्योऽप्यविष्णुः-आर्त्ता, वा-
सो, वृद्धो वा, तपोऽवसावस्य, नयमा वा पुनर्दीपयामेनाऽपि
न वदन्ते, आतिपरिष्कारिकोऽपवादकप्रकाशः आनप्रसंगो वा यो
मुमुक्षुर्मुमुक्षुर्वाविचारयद् मेवम्, अदन्तं वा आनवारक्यान् ले-
खत ॥८०॥ सुबहुतुलरमुखात् पिपदाविष्णुकोविद् छेदायति वि-
भाषायतीत्यर्थोऽसिः सुबहुतुलरमुखात् । छेदाऽऽपिपु प्रत्यक्षं
वेदानिवादि ॥ ७२ ॥ तां च वि नमवारिचारं पुनः पुनः यः करो-
ति, तां ॥ ७३ ॥ वा पामेत्वाऽऽदिः, आदिशुभ्राद्वसन्तः कुक्षीमः स-
कोको तिलवादी वा, यतीर्त्ता साधुनां संघिमाणां बहुशोऽनेकशः
परितपेकः । येवाह्वयकः ॥ ७४ ॥ तथा उक्तुश्च तपोऽभ्यासादिभि-
नतीषे संख्यम्, अथमजिज्ञासोऽर्थेष्टो प्रासाः, आदीवर्तये
वयमासाः, नां तपोभूमि समनीतः यतिकाः, तदाचक्रमाय-
क्षितयोपवसनीवारजातं कुनवाभियये ॥ साधशेषचरणक्ष क्षि-
यमायोऽपि यथोच्येदे वयसावशेषचक्रमाययां भयति स सा-
धुः, पुनर्वायाह्वयोकोक्ष तपोमार्गिताऽऽदिः तपोऽवसावस्यऽऽप-
राधापि पञ्चकाऽऽदिकम्, आदिशुभ्राः दृशकपञ्चदशकाऽदिकम्,
आर्त्तावारादुमानेन, येन मनपयायचक्रमकम् प्राप्तात्, यायप-
यायं चरति, सवेषयायचक्रोऽपि ॥ ७५ ॥ तपोऽवसावः । सवच्येदे हि
सूते स्मादिनि । उक्तं च उदेवहम् । जीतम् ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः [य]-उत्पे-देवाः [क]-न० । देवाः-देवाः ॥ ८१ ॥
आ० १० ३ ।

सम्यग् उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

"उत्पे-देवाः" इति देशीयचमद, तच्चनिकार्यम् । तथा वाह-
"उत्पे-देवाः" इत्यादि । उक्तं नाम हवेषयात् अकार्येण नन्दनम् ।
आदिशुभ्रादिहमादिनाऽऽपिपुप्रसङ्गः । यदि या-वाहकमिदम्,
उत्पे-देवाः, अथवा-सावदनादि । आ० १० ३ । आ० १० ३ ।
उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

वैद्यकम्, तच्च संदहनम् च यथा । कांक्षिकामकदन्त-
रदिनेऽस्वयमेवमावस्यविधिं चत्तु संदहनम्, कमं १ कमं १
छेदुःसंख्यकाया-मेवार्तिमंजननामनाम १० । सेवार्तिमंजन-
नमन्तं नाम चतुर्वाक्यग्रीरे सेवार्तिमंजनम् प्रथमं । सेवार्ति-
मंजननामकमनेरे, कमं १ कमं १ पं १० ।
उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

इदानीं वक्ष्ये छेपादीपुस्तकम् । यथा-तनुनिः स्तोकेः वैद्य-
किकवयः किञ्चित्तुमी भवति छेपाद-पुस्तक इति बुवा
मुनः । लक्ष्मणाभ्यन्तरमाह-

दाहो वा हस्तो वा, जो विह्वो होइ अथवाह्वो ।

तं वृषियसमपतारा, छेपादिदुर्यं भयंताह ॥ ६५ ॥

दाहो वा महाह, हस्तो वा लघुः पृथुः च विस्तृतोऽप्यवाह-
त्यसं स्वयमपिहो भवति, न हानसमपताराः छेपादीपुस्तकं
जगतीह शासनम्, न चैतत्संख्यमधिकया व्याख्यायं । प्रव० ८०
हार । पं० । आ० १० । दृश० १० । दृश० १० । जीत० ।
" तनुपुनोहि उ-संसीधो छेपादीः " नि० १० १२ उ० । वज्रा-
ऽऽपिपुस्तकमाह, जीता० ३ प्र० १० । आ० १० । १० ।
छेपादी-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

उत्पे-देवाः-८०, दे० १० ३ वय ।

कोह-पुं० कृष्ण-पद्मः । "काः काः कथेनु कृती" छा० १३ । इति सूत्रे
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति

कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति
कोहविंशतिर्विशेषः । यथा- "कोहो" मा० । "कथयन्माय" इति

— १०८० —

“दृष्टान्तविपक्षदन्तिदमने पञ्चाननग्रामस्थी-
राजेन्द्राजिधकोशसंप्रणयनात् संदीप्तजैनश्रुतः ।
संघस्योपकृतिप्रयोगकरणे नित्यं कृती तादृशः,
कोऽन्यः सूरिपदाङ्कितो विजयराजेन्द्रात्परः पुण्यवान् ॥१॥”

— १०८० —

इति श्रीसौधर्महृत्सुपागच्छीय—कलिकास्तसर्वज्ञकटप-जहारक-
जैनश्रेताम्बराऽऽचार्यश्री १००८ श्रीमद्बिजयराजेन्द्रसूरीश्वर-
विरचिते “अभिधानराजेन्द्रे” छकाराऽऽदिशब्द-
सङ्कलनं समाप्तम् ।

तत्समाप्तौ च समाप्तोऽयं तृतीयो जागः ।

इति श्रीसौधर्महृत्सुपागच्छीय—कलिकास्तसर्वज्ञकटप-जहारक-
जैनश्रेताम्बराऽऽचार्यश्री १००८ श्रीमद्बिजयराजेन्द्रसूरीश्वर-
विरचिते “अभिधानराजेन्द्रे” छकाराऽऽदिशब्द-
सङ्कलनं समाप्तम् ।

—४३ इति ४३—

श्रीमस्तोषर्षद्वृत्तपागच्छीय-कलिकाखसर्षद्वृत्त-सर्वतन्त्रसूत्र

जेनश्वेताम्बराचार्य श्री श्री १००० श्री मन्त्रहारक-

श्रीमद्विजयराजेन्द्रसूरीश्वरमहाराजविरचिते

“शब्दसङ्ख्यनात्मके” श्री अजिधानराजेन्द्रकोषे

तृतीयो जागः समाप्तः

पुस्तकालय

पुस्तकालय
क्र. ०३०.८ अदि
फाय नं.
लेखक विजयराजेन्द्र हरिवर.
शीर्षक अभिमान राजेन्द्र.
खण्ड ३
कम संख्या

फाल्गुन नं०

लेखक

शीर्षक -

खण्ड ३

कम संख्या

[illegible]